AKADEMİK YAYINCILIK

Nobel Yayın Grubu olarak bünyemizde yer alan tüm yayınevlerinin **2023** yılına ait kitap listesi ve kaynakçaları bu dosyada mevcuttur.

Akademik çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Saygılarımızla

Nobel Yayın Grubu

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 **Faks:** +90312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleryüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL **Tel-Faks**: +90216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

21. YÜZYIL İHTİYAÇLARI DOĞRULTUSUNDA KARİYER

Gamze Sart

nobel

21. YÜZYIL İHTİYAÇLARI DOĞRULTUSUNDA KARİYER

Gamze Sart

Yayın No.: 4998
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlik No: 465
ISBN: 978-625-397-578-4
E-ISBN: 978-625-397-577-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sart, Gamze.
21. Yüzyıl İhtiyaçları Doğrultusunda Kariyer
Gamze Sart
1. Basım, XVI + 322 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-578-4
E-ISBN: 978-625-397-577-7
1. Kariyer 2. Kariyer Yönetimi 3. Kariyer Planlama

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ IX

BÖLÜM 1
KARİYER KAVRAMI, KAPSAMI VE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

1.1. Kariyer Tanımı 1
1.2. Kariyer İle İlgili Bazı Temel Kavramlar 7
1.2.1. Kariyer Platosu (Kariyer Düzleşmesi) 8
1.2.2. Kariyer Haritası 8
1.2.3. Kariyer Patikası 8
1.3. Kariyer Özellikleri 9
1.4. Kariyer Aşamaları 11
1.4.1. Keşfetme-Arama (0-25 Yaş) Aşaması 12
1.4.2. Kurma (26-35 Yaş) Aşaması 12
1.4.3. Kariyer Ortası (36-50 Yaş) Aşaması 13
1.4.4. Kariyer Sonu (51-65 Yaş) Aşaması 13
1.4.5. Azalma-Emeklilik (65-75 Yaş) Aşaması 13
1.5. Kariyer Kavramının Tarihsel Gelişimi 15
1.6. Kariyerin Önemi 19
1.7. Kariyerin Boyutları 22
1.7.1. İçsel Boyut 23
1.7.2. Dışsal Boyut 23
1.8. Kariyer Kalıpları 23
1.8.1. Kararlı Kariyer Kalıbı 23
1.8.2. Geleneksel Kariyer Kalıbı 24
1.8.3. Kararsız Kariyer Kalıbı 24
1.8.4. Çoklu Deneme Kariyer Kalıbı 24
1.9. Kariyer ve Kariyer Kavramını Açıklayan Kuramlar 24
1.9.1. Özellik-Faktör Uyumlu Kuramlar 24

1.9.2. Psikodinamik Yaklaşımlar 27
1.9.3. Gelişimsel Yaklaşımlar 30
1.9.4. Sosyal Bilişsel Yaklaşımlar 32
1.10. Kariyer Kararını Etkileyen Unsurlar 35
1.10.1. Yetenek 36
1.10.2. İlgi 36
1.10.3. Kişilik Özellikleri ve Kendini Tanıma 36
1.10.4. Değer 37
1.10.5. Aile 37
1.11. Kariyer Konusundaki Yeni Yaklaşımlar 37
1.11.1. Sınırsız Kariyer Yaklaşımı 38
1.11.2. İki Aşamalı Kariyer Yaklaşımı 38
1.11.3. Esnek Kariyer Yaklaşımı 39
1.11.4. Portföy Kariyer Yaklaşımı 39
1.12. Kariyer Stresi ve Kariyer Endişeleri 40
1.12.1. Kariyer Stresi 40
1.12.2. Kariyer Endişeleri 42
1.12.2.1. Endişe 42
1.12.2.2. Kariyer Endişeleri 43
1.13. Kariyer Uyumluluğu 45
1.13.1. Savickas'ın Kariyer Yapılandırma Teorisi 45
1.13.2. Kariyer Uyumluluğu 51
1.13.3. Mesleki Kişilik 58
1.13.4. Yaşam Temaları 59
1.13.5. Super'ın Yaşam Boyu-Yaşam Alanı Kuramı 61
1.13.5.1. Benlik Kavramı 61
1.13.5.2. Yaşam Boyu-Yaşam Alanı 62
1.13.5.3. Kariyer Örüntüleri 65
1.13.5.4. Kariyer Olgunluğu 66
1.14. Kariyer Kararı Verme 66
1.14.1. Kariyer Kararı Verme Modelleri 66
1.14.2. Kariyer Kararsızlığı 69
1.14.3.Öz Yeterlilik 75
1.14.4. Kariyer Kararı Verme Öz Yeterlilik 77

BÖLÜM 2
KARİYER PLANLAMA VE KARİYER TATMİNİ

2.1. Kariyer Planlama 79
2.1.1. Kariyer Planlama Kavramı 79
2.1.2. Kariyer Planlamanın Yararları ve Amaçları 82
2.1.3. Kariyer Planlama Sistemi 83
2.1.3.1. Bireysel Kariyer Planlama 84
2.1.3.2. Örgütsel Kariyer Planlama 92
2.1.4. Kariyer Planlamanın Yararları 93
2.1.5. Kariyer Planlamanın Önemi 94
2.1.6. Kariyer Planlamasının Fonksiyonları 94
2.1.7. Kariyer Planlama Teknikleri 95
2.1.7.1. Danışmanlık Atölyeleri 95
2.1.7.2. Değerlendirme Atölyeleri 95
2.1.7.3. Kendini Geliştirme Materyalleri 95
2.1.7.4. Değerlendirme Programları 96
2.1.7.5. Kariyer Yönetim Programı 96
2.1.7.6. Kariyer Kaynaklarının Planlanması 96
2.1.7.7. Kariyer Bilgi Sistemi 96
2.1.8. Kariyer Planlamanın Adımları 96
2.1.9. Kariyer Planlama Süreci 97
2.1.9.1. Bireysel Kariyer Planlama Süreci 97
2.1.9.2. Örgütsel Kariyer Planlama Süreci 101
2.1.10. Kariyer Planlamasında Karşılaşılan Problemler 105
2.2. Kariyer Tatmini 106
2.2.1. Kariyer Tatmini Kavramı 109
2.2.2. Kariyer Tatmininin Önemi 115
2.2.3. Kariyer Tatmini Öncülleri 119
2.2.4. Kariyer Tatmini Boyutları 123
2.2.4.1. Mesleki Başarılar 124
2.2.4.2. Genel Mesleki Hedefler 124
2.2.4.3. Gelire İlişkin Hedefler 125
2.2.4.4. Meslekteki İlerlemeler 125
2.2.4.5. Yeni Beceriler Edinme 126
2.2.5. Kariyer Tatminini Etkileyen Faktörler 126
2.2.5.1. Bireysel Faktörler 127

2.2.6. Kariyer Tatmininin Sonuçları 139
2.2.7. Kariyer Tatmininin Temel Aldığı Teoriler 142
2.2.7.1. İş Düzenlemesi Teorisi 143
2.2.7.2. Holland'ın Çalışma Ortamında Mesleki Kişilikler Teorisi 143
2.2.7.3. Super'in Kariyer Gelişiminin Benlik Kavramı Teorisi 143
2.2.7.4. Gottfredson'ın Daraltma ve Uzlaşma Teorisi 143
2.2.7.5. Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi 144

BÖLÜM 3
KARİYER GELİŞİMİ

3.1. Kariyer Geliştirme 147
3.2. Kariyer Geliştirmenin Temelleri 156
3.2.1. Lewin Alan Kuramı 156
3.2.2. Chicago Sosyoloji Okulunun Çalışmaları 156
3.2.3. Örgütsel Davranış 157
3.2.4. Politika Bilimi 157
3.3. Kariyer Geliştirmenin Önemi ve Yararları 157
3.3.1.Kariyer Geliştirmenin Önemi 157
3.3.2. Kariyer Geliştirmenin Yararları 162
3.4. Kariyer Geliştirmenin Sorumlulukları 163
3.4.1. Bireye Düşen Görevler 165
3.4.2. Örgüte Düşen Görevler 165
3.4.3. Yöneticiye Düşen Görevler 166
3.5. Kariyer Geliştirme Programları ve Amaçları 166
3.5.1. Kariyer Haritaları 169
3.5.2. Kariyer Danışmanlığı 169
3.5.3. Kariyer Rehberliği (Mentorluk) 172
3.5.4. İş Zenginleştirme 173
3.5.5. Kariyer Planlama Merkezi 174
3.5.6. Koçluk 175
3.5.7. Kariyer Atölye Çalışmaları 176
3.5.8. Yazılı Kaynaklar, Alıştırma Kitapları 176
3.5.9. İş Rotasyonu 176
3.5.10. Eğitim ve Geliştirme Grupları 177
3.6. Kariyer Gelişim Kuramları 178
3.6.1. Geleneksel Kariyer Kuramları 179

3.6.1.1. Özellik ve Etmen Kuramı 179
3.6.1.2. İşe Uyum Kuramı 179
3.6.1.3. Holland'ın Tipoloji Kuramı 180
3.6.1.4. Super'ın Yaşam Boyu Yaşam Alanı Yaklaşımı 181
3.6.1.5. Gottfredson'un Öz Yaratım Daraltma-Uzlaşma Kuramı 183
3.6.1.6. John Krumboltz'un Sosyal Öğrenme Kuramı 185
3.6.2. Postmodern Kariyer Kuramları 186
3.6.2.1. Bilgiyi İşleme Kuramı 186
3.6.2.2. Hansen'in Bütünleşmiş Yaşam Planlaması 187
3.6.2.3. Kariyerler İçin Kaos Kuramı 188
3.6.2.4. Brott'un Kariyer Hikâyesi Yaklaşımı 188
3.6.2.5. Brown'un Değer Temelli Kariyer Yaklaşımı 189
3.6.2.6. Savickas'ın Kariyer Yapılandırma Kuramı 189
3.6.3. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı 193
3.6.3.1. Kariyer Kararı Öz Yeterliliği 196
3.6.3.2. Kariyer Sonuç Beklentisi 198
3.6.3.3. Kariyer Hedefleri 200
3.7. Kariyer Gelişim Sürecine Etki Eden Faktörler 203
3.7.1. Genel Öz Yeterlilik 203
3.7.2. Benlik Saygısı 205
3.7.3. Kontrol Odağı 207
3.7.4. Sosyolojik Faktörler 208
3.7.5. Ekonomik ve Politik Faktörler 210
3.7.6. Performans 211
3.7.7. Rehberler (Mentors) 212
3.7.8. Nitelikler 212
3.7.9. Dış Görünüş 212
3.7.10. Dalkavukluk 213
3.7.11. Uluslararası Deneyim 213
3.7.12. Amaç Oluşturma 213
3.7.13. Dil Becerileri 214
3.7.14. Akraba Kayırma (Nepotizm) 214
3.7.15. Gelişme Kaydetme 214
3.7.16. İşletmenin Tanınırlığı 215
3.7.17. Meslek Değerleri 215
3.8. Üniversite Kariyer Merkezleri 215

3.8.1. Türkiye'deki Üniversitelerde Kariyer Planlama Merkezleri....218
3.8.2. Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Kariyer Problemleri....225
3.8.3. Yardım Arama Davranışı....227
3.8.3.1. Yardım Arama Davranışını Etkileyen Faktörler....229
3.8.3.2. Yardım Aramayı Zorlaştırıcı Faktörler....231
3.8.3.3. Yardım Aramayı Kolaylaştırıcı Faktörler....231
3.8.3.4. Yardım Kaynakları....232
3.8.4. Kariyer Yardımı Arama....233

BÖLÜM 4
KARİYER YÖNETİMİ

4.1. Kariyer Yönetiminin Tanımı....235
4.2. Kariyer Yönetiminin Tarihsel Gelişimi....237
4.3. Kariyer Yönetiminin Kapsamı....238
4.3.1. Bireylerin Kariyer Algılamaları....238
4.3.2. Kariyer Kalıpları....238
4.3.3. Kariyer Boyutları....239
4.3.4. Kariyer Yönetimi İle İlgili Kavramlar....240
4.3.5. Kariyer Çıpaları....241
4.3.5.1. Teknik Fonksiyonel Yetkinlik....243
4.3.5.2. Genel Yönetsel Yetkinlik....244
4.3.5.3. Özerklik/Otonomi/Bağımsızlık....244
4.3.5.4. Güvenlik ve İstikrar....245
4.3.5.5. Girişimcilik ve Yaratıcılık Yeteneği....246
4.3.5.6. Bir Hizmete veya Bir Olaya Kendini Adama....247
4.3.5.7. Saf Meydan Okuma ve Rekabet....247
4.3.5.8. Hayat Tarzı....248
4.4. Kariyer Yönetiminin Amaçları....249
4.5. Kariyer Yönetiminin Aşamaları....250
4.5.1. Kariyer Planlamasında Kapsanacak Personelin Tespiti....250
4.5.2. Kariyer Yörüngesinin Çizilmesi....250
4.5.3. Kariyer Danışmanlarının Atanması....250
4.5.4. Kişisel Planlar Oluşturmak....251
4.6. Kariyer Yönetim Süreci....251
4.7. Kariyer Yönetiminin Yararları, Önemi ve Avantajları....253
4.8. Kariyer Yönetim Sistemleri....255
4.8.1. Kendini Değerlendirme....256

4.8.2. Uyum Kontrolü 256
4.8.3. Hedef Belirleme 256
4.8.4. Faaliyet Planlama 256
4.9. Birey ve Örgütler Açısından Kariyer Yönetimi 256
4.9.1. Birey Açısından Kariyer Yönetimi 256
4.9.1.1. Kariyer Devreleri ve Basamakları 258
4.10. Kariyer Yönetiminde Anlayış Değişimi 259
4.10.1. Kariyer Anlayışında Değişiklik Sebepleri 262
4.10.2. Yeni Kariyer Yaklaşımının Özellikleri 263
4.10.3. Dinamik Kariyer Kavramı ve Özellikleri 264
4.10.4. Yeni Kariyer Yaklaşımları 265
4.10.5. Kariyer Engelleri 269
4.11. Kariyer Yönetimi ve Kuşaklar 269
4.11.1. Temel Kuşaklar 270
4.11.1.1. Kayıp Kuşak- 1914 Kuşağı 272
4.11.1.2. Gaziler Kuşağı (Gelenekseller) 272
4.11.1.3 Sessiz Kuşak (Silents) 272
4.11.1.4. Bebek Patlaması Kuşağı (Baby Boomers) 273
4.11.1.5. X Kuşağı 273
4.11.1.6. Y Kuşağı 274
4.11.1.7. Z Kuşağı 275
4.12. Kariyer Yönetiminin Unsurları 282
4.13. Kariyer Yönetim Modelleri 282
4.13.1. Akademik Model 283
4.13.2. Kulüp Modeli 283
4.13.3. Takım Modeli 283
4.13.4. Kale Modeli 284
4.14. Kariyer Yönetimi Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar 285
4.14.1. Çift Kariyerli Eşler Sorunu 285
4.14.2. Ay Işığı (Moonlighting) Sorunu 286
4.14.3. Çift Kariyerlilik Sorunu 286
4.14.4. Cam Tavan Sorunu 287
4.14.5. Kariyer Transferleri 288
4.14.6. Kariyer Platosu 288
4.14.7. Beceri Yetersizliği 289
4.14.8. Stres ve Tükenmişlik 289
4.14.9. Cinsiyet Kaynaklı Sorunlar 290

4.15. Kariyer Devreleri Sorunları 291
4.15.1. Başlangıç Devresi Sorunları 291
4.15.2. Kariyer Ortası Sorunları 291
4.15.3. Kariyer Sonu Sorunları 291
4.15.4. İşten Çıkarılma 291

KAYNAKÇA 293

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kariyerin Özellikleri 5
Şekil 2: Kariyer Gelişiminin Evreleri 14
Şekil 3: Super'ın Yaşam-Kariyer Gökkuşağı 62
Şekil 4: Super'in Yaşam Dönemleri ve Alt Basamakları 64
Şekil 5: Kariyer Planlamasında Kullanılan Araçlar 81
Şekil 6: Bireysel Kariyer Planlama Süreci 90
Şekil 7: Bireysel Kariyer Yaşamındaki Çevre Elemanları 102
Şekil 8: Örgütsel Kariyer Geliştirme Modeli 152I
Şekil 9: Kariyer Geliştirme Sistemi 155
Şekil 10: Kariyer Geliştirme Programı Adımları 157
Şekil 11: Kariyer Geliştirme Görevleri 168
Şekil 12: Benlik Kavramı Bileşenleri 210
Şekil 13: Kariyer Yönetimi Sürecinde Yer Alan Unsurlar 256
Şekil 14: Kariyer Aşamalarının Doğası 261
Şekil 15: Kariyer Evreleri 262
Şekil 16: Kariyer Modelleri 288

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kariyer Düşüncesi Kapsamında Birey ve Örgütün Birbirlerine Sağlayacakları Katkılar 22
Tablo 2: Kariyer Uyumluluğun Boyutları 58
Tablo 3: Araştırmanın Öncülleri ve Kariyer Tatmini İlişkisinde Geçmiş Çalışmalarda Faydalanılan Teoriler 148
Tablo 4: Kariyer Yönetiminde Eski ve Yeni Paradigmalar 266
Tablo 5: Geleneksel ve Sınırsız Kariyer Arasındaki Farklar 270

KAYNAKÇA

Abdolhoseini, H., Abedi, M.R., Baghban, I. and Nilforoshan, P. (2013), Career Development in Clasical, Modern and Post Modern Theoreis, Interdisciplinary, Journal of Contemporary Research in Business, 5(5), 512-517.

Abele, A. and Spurk, D. (2009), How Do Objective and Scareer Success Interrelate Over Time?, Journal of Occupational and Organizational Psychology, (82), 803-824.

Abele, A.E. and Spurk, D. (2009), The Longitudinal Impact of Self-Efficacy and Career Goals on Objective and Subjective Career Success, Journal of Vocational Behavior, 74, 53-62.

Adachi, T. (2004), Career Self-Efficacy, Career Outcome Expectations and Vocational Interests Among Japanese University Students, Psychological Reports, 95(1), 89-100.

Adekola, B. (2011), Career Planning and Career Management as Correlates for Career Development and Job Satisfaction: A Case Study of Nigerian Bank Employees, Australian Journal of Business and Management Research, 1(2), 100-112.

Ahmed, M.T. and Omotunde, H. (2012), Theories and Strategies of Good Decision Making, International Journal of Scientific & Technology Research, 1(10), 51-54.

Ahmed, N.O.A. (2019), Career Commitment: The Role of Self-Efficacy, Career Satisfaction And Organizational Commitment, World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development, https://doi.org/10.1108/WJEMSD-06-2017-0038.

Albion, M.J. and Fogarty, G.J. (2002), Factors Influencing Career Decision Making in Adolescents and Adults, Journal of Career Assessment, 10(1), 91-126.

Allen, D.G. (2006), Do Organizational Socialization Tactics Influence Newcomer Embeddedness and Turnover? Journal of Management, 32, 237-256.

Allen, D.G.; Shore, L.M. and Griffeth, R.W. (2003), The Role of Perceived Organizational Support and Supportive Human Resource Practices in the Turnover Process, Journal of Management, 29(1), 99-118.

Al-Moshaigeh, A.I. (2006), The Effect of Self-efficacy on The Decision to Enroll and Succeed in Internet Accountin Course (Doctoral Dissertation), Available From ProQuest Dissertations and Theses Database.

Aluede, O., Imhonde, H. and Eguavoen, A. (2006), Academic, Career and Personal Needs of Nigerian University Students, Journal of Instructional Psychology, 33(1).

Amerikaner, M., Elliot, D. and Swank, P. (1988), Social Interest as a Predictor of Vocational Satisfaction, Individual Physchology: Journal of Adlerian Theory, Research & Practice, 44(3), 316-323.

Amir, T. and Gati, I. (2006), Facets of career decision-making difficulties. British Journal of Guidance and Counselling, 34(4), 483–503.

Amundson, N.E. (1995), An Interactive Model of Career Decision Making, Journal of Employment Counseling, 32(1), 11-21.

Amundson, N.E., Harris-Bowlsbey, J. and Niles, S.G. (2005), Evaluating Client Progress, Essential Elements of Career Counseling: Process and Techniques, 107-117.

Amundson, N.E., Mills, L.M. and Smith, B.A. (2014), Incorporating Chaos and Paradox Into Career Development, Australian Journal of Career Development, 23(1), 13-21.

Ang, R.P., Lim, K.M., Tan, A.G. and Yau, T.Y. (2004), Effects of Gender and Sex Role Orientation on Help-Seeking Attitudes, Current Psychology, 23(3), 203-214.

Armstrong G.S., Atkin-Plunk C.A. and Wells J. (2015), The Relationship Between Work–Family Conflict, Correctional Officer Job Stress, and Job Satisfaction, Criminal Justice and Behavior, 42(10), 1066-1082.

Armstrong, S.; Nancy, M. and Ursel, D. (2009), Perceived Organizational Support, Career Satisfaction, and the Retention of Older Workers, Journal of Occupational and Organizational Psychology, 82(1), 201–220.

Arnold, J. (2004), The Congruence Problem in John Holland's Theory of Vocationl Decisions, Journal Of Occupational And Organizational Psychology, 77(1), 95-113.

Arthur, M.B. (1994), The Boundaryless Career, Journal of Organizational Behavior, 15(4), 295-306. doi: https://doi.org/10.1002/job.4030150402

Aryee, S. and Luk, V. (1996), Work and Nonwork Influences on the Career Satisfaction of Dual-Earner Couples, Journal of Vocational Behavior, 49, 38-52.

Aryee, S.; Chay, Y.W. and Tan, H.H. (1994), An Examination of the Anrecedents of Subjective Career Success Among a Managerial Sample in Singapore, Human Relations, 47(5), 487-509. DOI: 10.1177/001872679404700502

Atkinson, L.R.; Atkinson, C.R.; Smith, E.E.; Bem, J.S. and Nolen Hoeksema, S. (2002), Psikolojiye Giriş (2. Baskı), (Çev. Alogan, Y.), Ankara: Arkadaş Yayınevi.

August, L. and Waltman, J. (2004), Culture, Climate, and Contribution: Career Satisfaction Among Female Faculty, Research in Higher Education, 45(2), 177-192.

Baker, D.B. (2009), Choosing a Vocation at 100: Time, Change and Context, The Career Development Quarterly, 57(3), 199-206.

Ball, B. (1997), Career Management Competencies-The Individual Perspective, Career Developement International, 74-79.

Ballout, H.I. (2009), Career Commitment And Career Success: Moderating Role Of Self-Efficacy, Career Development International, 14(7), 655-670. DOI 10.1108/13620430911005708

Bandura, A. (1977), Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84(2), 191-215.

Bandura, A. (1986), Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, NJ.

Bandura, A. (1989), Human Agency in Social Cognitive Theory, American Psychologist, 44(9), 1175. doi: https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.9.117

Bandura, A. (1997), Self-Efficacy: The Exercise of Control, New York Freeman.

Barclay, W.B.; Chapman J.R. and Brown B.L. (2013), Underlying Factor Structure of Schein's Career Anchor Model, Journal of Career Assessment, 21(3): 430-451.

Barnett, B.R. and Bradley, L. (2007), The Impact of Organisational Support for Career Development on Career Satisfaction, Career Development International.

Barney, J. and Wright, P. (1998), On Becoming a Strategic Partner: The Role of Human Resources in Gaining Competitive Advantage, Human Resource Management, 37, 31-46.

Bartlett, K.R. (1999), The Relationship Between Training and Organizational Commitment in the Health Care Field, The Degree of Doctor of Philosophy,Urbana,The University of Illinois.

Baruch, Y. (2004), Transforming Careers: From Linear to Multidirectional Career Paths: Organizational and Individual Perspectives, Career Development International, 9(1), 58-73.

Baruch, Y. and Peiperl, M. (2000), Career Management Practices: An Empirical Survey and Implications, Human Resource Management, 39(4), 347-366.

Becton, J.B.; Walker, H.J. and Farmer, A.J. (2014), Generational Differences in Workplace Behavior, Journal of Applied Social Psychology, 44, 175-189.

Beggs, J.M.; Bantham, J.H. and Taylor, S. (2008), Distinguishing the Factors Influencing College Students' Choice of Major, College Student Journal. 42(2), 38.

Benson, P.L. (1990), Help-Seeking for Alcohol and Drug Problems: To Whom do Adolescents Turn? Journal of Adolescent Chemical Dependency, 1(1), 83-94.

Bernardin, J. (2003), Human Resource Management: An Experiential Approach, Boston: McGraw-Hill Irwin.

Betz, N.E. and Hackett, G. (2006), Career Self-Efficacy Theory: Back to the Future, Journal of Career Assessment, 14(1), 3-11.

Betz, N.E. and Voyten, K.K. (1997), Efficacy and Outcome Expectations Influence Career Exploration and Decidedness, The Career Development Quarterly, 46(2), 179-189. doi: https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb01004.x

Betz, N.E.; Klein, K.L. and Taylor, K.M. (1996), Evaluation of a Short Form of the Career Decision-Making Self-Efficacy Scale, Journal of Career Assessment, 4(1), 47-57. doi: https://doi.org/10.1177/106907279600400103

Bhaskar, A.U. and Mishra, B. (2019), Putting Workplace Spirituality In Context Examining its Role In Enhancing Career Satisfaction and Reducing Turnover Intentions With Perceived Organizational Support As an Antecedent, Personnel Review, 48(7), 1848-1865.

Bhattacharyya, R. and Basu, S.D. (2018), India Inc Looks to Deal With Rising Stress in Employees, The Economic Times, 1-5.

Bhatti, M.A.; Juhari, A.S. and Piararal, N.K., (2017), Knowledge Workers Job Performance: An Examination of Career Values, Perceived Organizational Support and Career Satisfaction, Business and Management Horizons, 5(2), 13-35.

Biemann, T.; Zacher, H. and Feldman, D.C. (2012), Career Patterns: A Twenty-Year Panel Study, Journal of Vocational Behavior, 81(2), 159-170.

Bingham, W.C. (2001), Donald Super: A Personal View of the Man and His Work, International Journal for Educational and Vocational Guidance, 1(1), 21-29.

Blanchard, C.A. and Lichtenberg, J.W. (2003), Compromise in Career Decision Making: A Test of Gottfredson's Theory, Journal of Vocational Behavior, 62(2), 250-271.

Blustein, D.L. (2006), The Psychology of Working: A New Perspective for Career Development, Counseling and Public Policy, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bolser, K. and Gosciej, R. (2015), Millennials: Multi-Generational Leaders Staying Connected, Journal of Practical Consulting, 5(2), 1-9.

Borchert (2002), Career Choice Factors of High School Students, A Research Paper, Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree with a Major in Career and Technical Education. The Graduate College University of Wisconsin-Stout.

Borkovec, T.D.; Robinson, E.; Pruzinsky, T. and DePree, J.A. (1983), Preliminary Exploration of Worry: Some Characteristics and Processes, Behaviour Research and Therapy, 21(1), 9-16. doi: https://doi.org/10.1016/0005-7967(83)90121-3

Boudreau, J.W.; Boswell, W.R. and Judge, T.A. (2001), Effects of Personality on Executive Career Success in The Unites States and Europe, Journal of Vocational Behavior, 58(1), 53-81.

Bovée, C.L.; Thill, J.V. and Mescon, M.H. (2007), Excellence in Business, Pearson Prentice Hall.

Brandtstädter, J. (2002), Searching for Paths to Successful Development and Aging: Integrating Developmental and Action-Theoretical Perspectives. In L. Pulkkinen and A. Caspi (ed.), Paths to Successful Development: Personality in the Life Course, 380-408), Cambridge University Press.

Bretz Jr, R.D. and Judge, T.A. (1994), Person-Organization Fit and the Theory of Work Adjustment: Implications for Satisfaction, Tenure, and Career Success, Journal of Vocational Behavior, 44(1), 32-54.

Bright, J.; Pryor, R.; Chan, E. and Rijanto, J. (2009), Chance Events in Career Development: Influence, Control and Multiplicity, Journal of Vocational Behavior, 75(1), 14-25.

Bright, J.E.; Pryor, R.G.; Wilkenfeld, S. and Earl, J. (2005), The Role of Social Context and Serendipitous Events in Career Decision Making, International Journal for Educational and Vocational Guidance, 5(1), 19-36.

Bright, J.E.H. and Pryor, R.G.L. (2011), The Chaos Theory of Careers, Journal of Employment Counseling, 48(4), 163-166.

Brott, P.E. (2001), The Storied Approach: A Postmodern Perspective for Career Cunseling, The Career Development Quarterly, 49(4), 304-313.

Brown, D. (2002), Career Choice and Development, (3), San Francisco: John Wiley & Sons.

Brown, D. (ed.). (2002), Career Choice and Development (4th ed.), New York: John Wiley and Sons.

Brown, S.D. and Lent, R.W. (2013), Career Development and Counselling: Putting Theory and Research to Work (2nd ed.), New Jersey: John Wiley and Sons.

Buchmueller, T.C. and Valletta, R.G. (1996), The Effects of Employer-Provided Health İnsurance on Worker Mobility, Industrial and Labor Relations Review, 49, 439-455.

Bullock, E.E.; Andrews, L.; Braud, J. and Reardon, R.C. (2009), Holland's Theory in An International Context: Applicability of RIASEC Structure and Assessments, Career Planning and Adult Development Journal, 25(4), 29-58.

Bullock-Yowell, E.; Peterson, G.W.; Reardon, R.C., Leierer, S.J. and Reed, C.A. (2011), Relationships Among Career and Life Stres, Negative Career Thoughts and Career Decision State: A Cognitive Information Pocessing Perspective, The Career Development Quarterly, 59(4), 302-314.

Burack, E.H. (1988), Career Management In Organisations: A Practical Human Resources Planning, Brace-Park Press Lake Forest, IL.

Buzzetta, M.; Hayden, S.C. and Ledwith, K. (2017), Creating Hope: Assisting Veterans With Job Search Strategies Using Cognitive Information Processing Theory, Journal of Employment Counseling, 54(2), 63-74.

Bygren, M. (2004), Being Different in The Workplace: Job Mobility into Other Workplaces and Shifts into Unemployment, European Sociological Review, 20, 199-219.

Cairo, P.C.; Kritis, K.J. and Myers, R.M. (1996), Career Assessment and the Adult Career Concerns Inventory, Journal of Career Assessment, 4, 189-204. doi: https://doi.org/10.1177/106907279600400205

Cao, L.; Hirschi, A. and Deller, J. (2014), Perceived Organizational Support And İntention To Stay İn Host Countries Among Self-Initiated Expatriates: The Role Of Career Satisfaction And Networks, The International Journal of Human Resource Management, 25(14), 2013-2032.

Career Development Association of Alberta, (2012), What is Career Development? Retrieved from Career Development: https://www.careerdevelopment.ab.ca/whatiscd

Carnevale, J.P. (2001), Danışmanlık İncileri (çev. Albayrak-Kaymak, D.), 1.Baskı, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi

Carpenito-Moyet, L.J. (1999), Hemşirelik Tanıları El Kitabı, 2.Baskı, (F.Erdemir, çev.). Erdemir, F, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Carson, K.; Joyce, S.P. and Roe, C.W. (1996), A Career Entrenchment Model: Theoretical Development and Empirical Outcomes, Journal of Career Development, 22(4), 273-286.

Cascio, W.F. (1995), Managing Human Resources: Productivity, Quality Of Work Life, Profits (4th Edition), New York: Mcgraw-Hill.

Casper, W.J. and Buffardi, L.C. (2004), Work-Life Benefits and Job Pursuit İntentions: The Role of Anticipated Organizational Support. Journal of Vocational Behavior, 65: 391-410.

Caspi, A.; Roberts, B.W. and Shiner, R.L. (2005), Personality Development: Stability and Change, Annual Review of Psychology, 56, 453-484.

CBİKO (2021a), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Projeler. internet adresinden erişilmiştir.

CBİKO (2021b), Uzaktan Eğitim Kapısı, https://www.cbiko.gov.tr/cms-uploads/2020/04/uzaktan-egitim-kapisi.pdf internet adresinden erişilmiştir.

CBİKO (2021c), ÜNİ-VERİ YÖNTEM, https://www.cbiko.gov.tr/cms-uploads/2021/07/uni-veri-yontem.pdf internet adresinden erişilmiştir.

Cedfeldt, A.S.; Bower, E.A.; English, C.; Grady-Weliky, T.A.; Girard, D.E. and Choi, D. (2010), Personal Time Off And Residents' Career Satisfaction, Attitudes And Emotions, Medical Education, 44, 977-984.

Cerdin, J.L. and Le Pargneux, M. (2014), The Impact Of Expatriates' Career Characteristics On Career And Job Satisfaction and Intention to Leave: An Objective and Subjective Fit Approach, The International Journal of Human Resource Management, 25(14), 2033-2049. https://doi.org/10.1080/09585192.2013.870291

Cerdin, J.L. and Pargneux, M.L. (2010), Career Anchors: A Comparison Between Organization-Assigned and Self-Initiated Expatriates, Published Online in Wiley InterScience, 287-299.

Charity, B.C. (2015), Effect of Training and Career Development on Employee Performance, ISSN: 2278-6236. Impact Factor: 5.313. Vol. 4 | No. 5 | May 2015. Kisii University, Kabarnet Campus, Kenya.

Chen, G.; Gully, S.M.; Eden, D. vd. (2001), Validation of a New General Self-Efficacy Scale, Organ Res Methods, 4(1): 62-83.

Chen, G.; Gully, S.M.; Eden, D. vd. (2004), General Self-efficacy and Self-Esteem: Toward Theoretical and Empirical Distinction Between Correlated Self-Evaluations, J Organiz Behav, 25, 375-395.

Chen, L.H. (2008), Job Satisfaction Among Information System (IS) Personnel, Computers in Human Behavior, 24, 105-118.

Cheng, M.; Cheng, C.; Tian, Y. and Fan, X. (2015), Student Nurses' Motivation to Choose Gerontological Nursing as a Career in China: A Survey Study, Nurse Education Today (35), 843-848.

Cheramie, R.A.; Sturman, M.C. and Walsh, K. (2007), Executive Career Management: Switching Organizations and the Boundaryless Career, Journal of Vocational Behavior, 71(3), 359–374. http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2007.09.002

Chetana, N. and Mohapatra, A. (2017), Career Planning and Career Management as Antecedents of Career Development: A Study, Asian J. Management, 8(3), 614-618.

Chishima, Y. and Wilson, A.E. (2020), Conversation With a Future Self: a Letter-Exchange Exercise Enhances Student Self-Continuity, Career Planning and Academic Thinking, Self and Identity 20, 646-671, doi: 10.1080/15298868.2020.1754283

Choi, B.Y.; Kim, B.; Jang, S.H.; Jung, S.H.; Ahn, S.S.; Lee, S.M. and Gysbers, N. (2013), An individual's Work Values in Career Development. J. Employ, Couns, 50, 154-165.

Choi, B.Y.; Park, H.; Yang, E.; Lee, S.K.; Lee, Y. and Lee, S.M. (2011), Understanding Career Decision Self-Efficacy, Journal of Career Development, 39(5), 443-460.

Chong, S. and Leong, F.T.L. (2017), Antecedents of Career Adaptability in Strategic Career Management, 25(2), 268-280, https://doi.org/10.1177/1069072715621522.

Clarke, M. (2009), Plodders, Pragmatists, Visionaries and Opportunists: Career Patterns and Employability, Career Development International, 14(1), 8-28.

Clemens, E.V. and Milsom, A.S. (2008), Enlisted Service Members' Transition Into the World of Work: A Cognitive Information Processing Approach, The Career Development Quarterly, 56(3), 246-256.

Cochran, D.B.; Wang, E.W.; Stevenson, S.J.; Johnson, L.E. and Crews, C. (2011), Adolescent Occupational Aspirations: Test of Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise, The Career Development Quarterly, 59(5), 412-427.

Code, M.; Bernes, K.; Gunn, T. and Bardick, A. (2006), Adolescents' Perceptions of Career Concerns, Canadian Journal of Counselling. 40(3), 160-174.

Conklin, A.M.; Dahling, J.J. and Garcia, P.A. (2012), Linking Affective Commitment, Career Self-Efficacy and Outcome Expectations, Journal of Career Development, 40(1), 68-83.

Conley, S.; Muncey, D.E. and You, S. (2005), Standards-Based Evaluation and Teacher Career Satisfaction: A Structural Equation Modeling Analysis. Journal of Personnel Evaluation in Education, 18(1), 39-65.

Coopersmith, S. (1967), The Antecedents of Self-Esteem, W.H. Freeman and Company, San Francisco.

Corkin, D.; Arbona, C.; Coleman, N. and Ramirez, R. (2008), Dimensions of Career Indecision Among Puerto Rican College Students, Journal of College Student Development, 49(2), 1-15. doi:10.1353/csd.2008.0015.

Corrigan, P. (2004), How Stigma Interferes With Mental Health Care, American Psychologist, 59(7), 614–625. doi:10.1037/0003-066x.59.7.614

Creed, P. and Hood, M. (2009), Career Development, Planning and Management from the Organisational Perspective, (A. Collin and W. Patton, Dü) Book chapter: http://hdl.handle.net/10072/30037

Creed, P.A. and Blume, K. (2013), Compromise, Well-Being and Action Behaviors in Young Adults in Career Transition, Journal of Career Assesment, 21(1), 3-19.

Creed, P.A. and Hood, M.H. (2009), Career Development, Planning and Management From the Organisational Perspective, In A. Collin & W. Patton (eds.), Vocational Psychological and Organisational Perspectives on Career: Towards a Multidisciplinary Dialogue, 41-62), Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.

Creed, P.A.; Fallon, T. and Hood, M. (2009), The Relationship Between Career Adaptability, Person and Situation Variables and Career Concerns in Young Adults, Journal of Vocational Behavior, 74(2), 219-229, doi: https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.12.004

Creed, P.A.; Muller, J. and Patton, W. (2003), Leaving High School: The Influence and Consequences for Psychological Well-Being and Career-Related Confidence, Journal of Adolescence, 26, 295-311. doi: https://doi.org/10.1016/S0140-1971(03)00015-0

Crites, J.O. (1973), Career Maturity,. NCME Measurement in Education, 42(2), 1-8.

Crocker, J. and Wolfe T. (2001), Contingencies of Self-Worth, Psychol Review, 108(3), 593-623.

Culp, K. (2011), Understanding Generational Differences, Kentucky Extension Leadership Development (KELD), III, 4-H Youth Development, CLD 1-8.

Cydulka, R.K. and Korte, R. (2008), Career Satisfaction in Emergency Medi-Cine: The ABEM Longitudinal Study of Emergency Physicians, Ann. Emerg. Med. 51, 714-22.

Dahling, J.J. and Librizzi, U.A. (2015), Integrating the Theory of Work Adjustment and Attachment Theory to Predict job Turnover Intentions, Journal of Career Development, 42(3), 215-228.

Danziger, N.; Rachman-Moore, D. and Valency, R. (2008), The Construct Validity of Schein's Career Anchors Orientation Inventory, Career Development International Emerald Group, 13(1), 7-19.

Davey, G.C.; Hampton, J.; Farrell, J. and Davidson, S. (1992), Some Characteristics of Worrying: Evidence for Worrying and Anxiety as Separate Constructs, Personality and Individual Differences, 13, 133-147. doi:10.1016/0191-8869(92)90036-O

Davis, D.A.; Hagan, N. and Strouf, J. (1962), Occupational Choice of Twelve-Year-Old, The Personnel and Guidance Journal, 40(7), 628-629.

Davis, P.J. (2015), Implementing an Employee Career-Development Strategy: How to Build Commitment and Retain Employees, Human Resource Management, 23(4).

Dawis, R.V. (1980), Personnal Assesment from the Perspective of the Theory of Work Adjustment, Public Personnel Management, 9(4), 268-273.

Dawis, R.V. (2005), The Minnesota Theory of Work Adjustment, S.D. Brown and R. W. Lent (eds). in: Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to work, 3-23, Wiley, New York.

Dawis, R.V. and Lofquist, L.H. (1984), A Psychological Theory of Work Adjustment, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Dawis, R.V.; Lofquist, L.H. and Weiss, D.J. (1968), A Theory of Work Adjustment: A Revision, Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, 23, 15.

Dawson, A. and Phillips, P. (2013), Coach Career Development: Who is Responsible?, Sport Management Review, 16, 477-487.

De Janasz, S.C. and Sullivan, S.E. (2004), Multiple Mentoring in Academe: Developing The Professional Network, Journal of Vocational Behavior, 64, 263-283.

De Oliveira Vasconcelos Filho P, de Souza MR, Elias PE, D'Ávila Viana AL. (2016,December), Physicians' job satisfaction and motivation in a public academic hospital. Hum Resour Health. 14(1), 75.

De Vos, A. and Dries, N. (2013), Applying a Talent Management Lens to Career Management: The Role of Human Capital Composition and Continuity. The International Journal of Human Resource Management, 24(9), 1816-1831. http://dx.doi.org/10.1080/09585192.2013.777537

Decenzo, D.A. and Robbins, S.P. (2007), Fundamentals of Human Resource Management, John Wiley, Hoboken

Deng, X.; Zeng, H.; Liang, M. and Qiu, J. (2022), Relations Between Different Career Development Profiles, Academic Self-Efficacy and Academic Motivation in Adolescents, Educ. Psychol, 42, 259-274.

Derzis, N.C.; Shippen, M.E.; Meyer, J.M.; Curtis, R.S. and Houchins, D.E. (2013), Career Interests of Incarcerated Men: The Influence of Generational Differences, Journal of Offender Rehabilitation, DOI: 10.1080/10509674.2013.813615, 2013, 393-406.

Deshon, R.P. and Gillespie, J.Z. (2005), A Motivated Action Theory Account Of Goal Orientation. Journal of Applied Psychology, 90(6), 1096.

Desivilya, H.S. and Eizen, D. (2005), Conflict Management in Work Teams: The Role of Social Self-Efficacy and Group Identification, The International Journal of Conflict Management, 16(2), 183-208.

Dessler, G. (2008), Human Resource Management, Pearson Prentice Hall.

Dette, D. and Dalbert, C. (2005), Moving For Their First Job or Staying Put? Predictors of High School Students' Attitudes Toward Geographic Mobility. Journal of Applied Social Psychology, 35, 1719-1737.

DeWitz, S.J. and Walsh, W.B. (2002), Self-Efficacy and College Student Satisfaction, Journal of Career Assessment, 10(3), 315-326.

Di Fabio, A. and Bernaud, J.L. (2008), The Help-Seeking in Career Counseling, Journal of Vocational Behavior, 72(1), 60-66. doi10.1016/j.jvb.2007.10.006

Di Fabio, A.; Palazzeschi, L.; Asulin-Peretz, L. and Gati, I. (2013), Career Indecision Versus Indecisiveness Associations With Personality Traits and Emotional Intelligence, Journal of Career Assessment, 21(1), 42-56. doi: https://doi.org/10.1177/1069072712454698

Diddams, M. and Whittington, J.L. (2003), Revisiting The Meaning Of Meaningful Work. Academy of Management Review, 28(3), 508-517.

DiPrete, T.A. and Nonnemaker, K.L. (1997), Structural Changes, Labor Market Turbulence and Labor Market Outcomes. American Sociological Review, 62, 386-404.

Direnzo, M. and Greenhaus, J.H. (2011), Job Search and Voluntary Turnover in a Boundaryless World: A Ctheory Perspective, Academy of Management Review, 36, 567-589.

Dixon, G.; Mercado, A. and Knowles, B. (2013), Followers and Generations in the Workplace, Engineering Management Journal, 25, 4, 2013, ss. 62-73.

Dixon, L. (2017, November 15), These Are the Most Critical Components to Career Development, Retrieved October 21, 2019, from Chief Learning Officer: https://www.chieflearningofficer.com/2017/11/15/critical-components-career-development/

Dobrow, S.R. and Tosti-Kharas, J. (2011), Calling: The Development of A Scale Measure. Personnel Psychology, 64(4), 1001-1049.

Doering, M. and Rhodes, S. (1989), Changing Careers: A Qualitative Study, Career Development Quarterly, 37, 316-333.

Dolot, A. (2018), The Characteristic of Generation Z, E-Mentor Journal, 74(2), 44-50.

Domene, J.F.; Socholotuik, K.D. and Woitowicz, L.A. (2011), Academic Motivation in Post-Secondary Students: Effects of Career Outcome Expectations and Type of Aspiration, Canadian Journal of Education, 34(1), 99-127.

Don Gottfredson, G. and Duffy, R.D. (2008), Using a Theory of Vocational Personalities and Work Environments to Explore Subjective Well-Being, Journal of Career Assessment, 16(1), 44-59.

Dries, N.; Pepermans, R. and Carlier, O. (2008), Career Success: Constructing A Multidimensional Model, Journal of Vocational Behavior, 73, 254-267.

Duffy, R.D. (2010), Sense of Control and Career Adaptability Among Undergraduate Students, Journal of Career Assessment, 18, 420-430.

Dugas, M.J.; Freeston, M.H.; Ladouceur, R.; Rhéaume, J.; Provencher, M. and Boisvert, J.M. (1998), Worry Themes in Primary GAD, Secondary GAD and Other Anxiety Disorders, Journal of Anxiety Disorders, 12(3), 253-261. doi: https://doi.org/10.1016/s0887-6185(98)00013-9

Dugger, S.M. (2016), Foundations of Career Counseling: A Case-Based Approach, NJ: Pearson Education.

Dyer, L. and Reeves, T. (1994), Human Resour Human Resource Strategies and Firm Performance: What Do We Know and Where Do We Need to Go? (CAHRS Working Paper #94-29). Ithaca, NY: Cornell University, School of Industrial and Labor Relations, Center for Advanced Human Resource Studies. http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cahrswp/254 , 11(1).

Ebberwein, C.A.; Krieshok, T.S.; Ulven, J.C. and Prosser, E.C. (2004), Voices in Transition: Lessons on Career Adaptability, The Career Development Quarterly, 52(4), 292-308.

Eby, L.T.; Butts, M. and Lockwood, A. (2003), Predictors of Success in the Era of the Boundaryless Career, Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior, 24(6), 689-708.

Eggerth, D.E. (2008), From Theory of Work Adjustment to Person-Environment Correspondence Counseling: Vocational Psychology as Positive Psychology, Journal of Career Assessment, 16(1), 60-74.

Emmerik, Hetty Van, Martin C. Euwema, Myrthe Geschiere, Marieke F.A.G. Schouten, (2006), Networking Your Way Through The Organization: Gender Differences İn The Relationship Between Network Participation And Career Satisfaction, Women in Management Review, 21(1), 54-66

Erikson, E. (1968), Identity, Youth and Crisis, New York: Norton.

Evans, R.H. (1996), An Analysis of Criterion Variable Reliability in Conjoint Analysis. Perceptual and Motor Skills, 84, 988-990. https://doi.org/10.2466/pms.1996.82.3.988

Fabio, A.D.; Palazzeschi, L.; Asulin-Peretz, L. and Gati, I. (2013), Career Indecision Versus Indecisiveness: Associations With Personality Traits and Emotional Intelligence, Journal of Career Assessment, 21(1), 42-56.

Farla, W.; Diah, Y. and Hadjri, M. (2019), Individual Career and Employee Career Satisfaction. Advances in Economics, Business and Management Research, 142, 367-370.

Feldt, R.C. and Woelfel, C. (2009), Five-Factor Personality Domains, Self-Efficacy, Career-Outcome Expectations and Career Indecision, College Student Journal, 43(2), 429-437.

Fernet, C.; Guay, F. and Senecal, C. (2004), Adjusting To Job Demands: The Role Of Work Self-Determination and Job Control in Predicting Burnout, Journal of Vocational Behavior, 65, 39-56.

Foltz, B.M. and Luzzo, D.A. (1998), Increasing the Career Fecision-Making Self-Efficacy of Nontraditional College Students, Journal Of College Counseling, 1, 35-44. doi: https://doi.org/10.1002/j.2161-1882.1998.tb00122

Fouad, N.A. and Guillen, A. (2006), Outcome Expectations: Looking to the Past and Potential Future, Journal of Career Assessment, 14(1), 130-142.

Freeman, V.F.; Lenz, J.G. and Reardon, R.C. (2017), Career Course Impact on College Students' Career Decision and Affective States, VISTAS Online, 32(1), 1-14.

Friedman, C. and Slatt, L.M. (1988), New Results Relating the Myers-Briggs Type Indicator and Medical Specialty Choice, Journal of Medical Education, 63(4), 325-327.

Fu, J.R., Chen, J.H.F. (2015), Career Commitment of Information Technology Professionals: the Investment Model Perspective, Information & Management (52), 537-549.

Fujiwara-Greve, T. and Greve, H.R. (2000), Organizational Ecology and Job Mobility, Social Forces, 79, 547-585.

Fuqua, D.R. and Hartman, B.W. (1983), Differential Diagnosis and Treatment of Career Indecision, Journal of Counseling & Development, 62(1), 27-29.

Gaertner, K. (1989), Winning and Losing: Understanding Managers' Reactions to Strategic Change, Human Relations, 42(6), 527-546.

Gaffney, S. (2005), Career Development As a Retention and Succession Planning Tool.

Gallo, J.L. (2017), The Effect of an Interdisciplinary Career Exploration Course on College Students' Career Decision-Making and Career Decision-Making Self-Efficacy, Doctoral Dissertation, (Order No. 10689560), Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. Erişim: https://search.proquest.com/docview/1985964021?accountid=16645

Gander, M.J. and Gardiner, H.W. (1993), Çocuk ve Ergen Gelişimi, Ankara: İmge Yayınevi.

Gati, I. (1986), Making Career Decisions: A Sequential Elimination Approach, Journal of Counseling Psychology, 33(4), 408-417. doi: https://doi.org/10.1037/0022-0167.33.4.408

Gati, I. (2013), Advances in Career Decision Making, In W. B. Walsh, M. L. Savickas, & P.J. Hartung (eds.), Handbook of Vocational Psychology: Theory, Research and Practice (4th ed., 183-215), New York: Routledge.

Gati, I. and Asher, I. (2001), Prescreening, In-Depth Exploration and Choice: from Decision Theory to Career Counseling Practice, The Career Development Quarterly, 50(2), 140-157. doi: https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2001.tb00979.x

Gati, I. and Levin, N. (2014), Counseling for Career Decision-Making Difficulties: Measures and Methods, The Career Development Quarterly, 62(2), 98-113.

Gati, I. and Tal, S. (2008), International Handbook of Career Guidance: Decision Making Models and Career Guidance, In:Eds: James A. Athanasou R. Van Esbroeck, 157-185, Springer International Hand-books of Education.

Gati, I.; Asulin-Peretz, L. and Fisher, A. (2012), Emotional and Personality-Related Career Decision-Making Difficulties: A 3-year Follow-Up, The Counseling Psychologist, 40(1), 6-27.

Gati, I.; Krausz, M. and Osipow, S.H. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making, Journal of Counseling Psychology, 43(4), 510-526.

Gattiker, U. and Larwood, L. (1989), Career Success, Mobility and Extrinsic Satisfaction of Corporate Managers, Social Science Journal, 26, 75-92.

Gattiker, Urs E. and Larwood, L. (1987), Career Success, Mobility And Extrinsic Career Satisfaction Studying Corporate Managers, Paper Presented At The 82nd Annual Meeting Of The American Sociological Association, Chicago, IL: Illinois Üniversitesi.

Gentry, J.M.; Winer, J.L.; Sigelman, C.K. and Philips, F.L. (1980), Adlerian Lifestyle and Vocational Preference, Journal of Individual Psychology, 36(1), 80.

Germeijs, V. and Verschueren, K. (2007), High School Students' Career Decision-Making Process: Consequences for Choice Implementation in Higher Education, Journal of Vocational Behavior, 70, 223-241. doi: https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.10.004

Giannantonio, C.M. and Hurley-Hanson, A.E. (2006), Applying Image Norms Across Super's Career Development Stages, The Career Development Quarterly, 54(4), 318-330.

Gibson, J.W.; Greenwood, R.A. and Murphy, E.F. (2009), Generational Differences in the Workplace: Personal Values, Behaviors and Popular Beliefs, Journal of Diversity Management, 4(3), 1-7.

Ginzberg, E. (1972), Toward a Theory of Occupational Choice: A restatement, Vocational Guidance Quarterly, 20(3), 2-9.

Glavin, K. and Berger, C.A. (2012), Using Career Construction Theory in Employment Counseling for Sales and Office and Administrative Support Occupations, Journal of Employment Counseling, 49(4), 185-191.

Glavin, K.W. and Savickas, M.L. (2010), Vocopher: The Career Collaboratory, Journal of Career Assessment, 18(4), 345-354.

Gopalan, N, and Pattusamy, M. (2020, July 15), Role of Work and Family Factors in Predicting Career Satisfaction and Life Success, Int J Environ Res Public Health,;17(14):5096. doi: 10.3390/ijerph17145096.

Gore Jr, P.A. and Leuwerke, W.C. (2000), Predicting Occupational Considerations: A Comparison of Self-Efficacy Beliefs, Outcome Expectations and Person-Environment Congruence, Journal of Career Assessment, 8(3), 237-250.

Gottfredson, G.D. (1999), John L. Holland's Contributions to Vocational Psychology: A Review and Evaluation,. Journal of Vocational Behavior, 55(1), 15-40.

Gottfredson, G.D. and Johnstun, M.L. (2009), John Holland's Contributions: A Theory-Ridden Approach to Career Assistance, The Career Development Quarterly, 58(2), 99-107.

Gottfredson, L. S. (1981), Circumscription and Compromise: A Developmental Theory Of Occupational Aspirations, Journal of Counseling Psychology, 28(6), 545-579.

Gottfredson, L.S. (2002), Gottfredson's Theory of Circumscription, Compromise and Self-Creation. Brown D. (ed.), Career Choice and Development, 85-148.

Gottfredson, L.S. (2005), Using Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise in Career Guidance and Counseling, In S.D. Brown & R.W. Lent (eds.), Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work, 71-100), New York: Wiley.

Granovetter, M. (1985), Economic Actions and Social Structure: A Theory of Embeddedness. American Journal of Sociology, 91, 481-510.

Greenhaus, J.; Parasuraman, S. and Wayne, M.W. (1990), Effects of Race on Organizational Experiences, Job Performances Evaluations and Career Outcomes, Academy of Management Journal, 33(1), 64-86.

Greenhaus, J.H. and Callanan, G.A. (1992), Employee Career Indecision, Journal of Vocational Behavior, 41(3), 251-258. doi: https://doi.org/10.1016/0001-8791(92)90027-W

Greenhaus, J.H.; Callanan, G.A. and Godshalk, V.M. (2019), Career Management for Life. New York: Routhledge.

Greenhouse, A. and Jeffry, H. (1987), Career Management, Drexel Universty, 57-74.

Grey, A.L. (1989), The Analytic Career: Identity Chenge Through Adult Work Role, Contemporary Psychoanalysis, 25(4), 641-662.

Gribbons, W.D. and Lohnes, P.R. (1965), Shifts in Adolescents' Vocational Values, The Personnel and Guidance Journal, 44(3), 248-252.

Guan, P.; Capezio, A.; Lloyd, S.; Restubog, D.; Read, S.; Ann, J. and Li, M. (2016), The Role of Traditionality in the Relationships Among Parental Support, Career Decision-Making Self-Efficacy and Career Adaptability, Journal of Vocational Behavior, 94, 114-123. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.02.018.

Guest, D. (1997), Human Resource Management and Performance: a Review and Research Agenda, International Journal of Human Resource Management, 8(3), 263-276.

Guest, D.; Michie, J.; Conway, N. and Sheehan, M. (2003), Human Resource Management and Corporate Performance in the UK, British Journal of Industrial Relations, 41(2), 291-314.

Guest, D.; Michie, J.; Sheehan, M. and Conway, N. (2000), Getting Inside the HRM – Performance Relationship, ESRC Future of Work Programme Working Paper.

Gumere Jr, R.M. (1988), The Counselor as Prophet: Frank Parsons, 1854-1908, Journal of Counseling & Development, 66(9), 402-405. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1988.tb00899.x

Gushue, G.V. and Whitson, M.L. (2006), The Relationship Among Support, Ethnic Identity, Career Decision Self-Efficacy and Outcome Expectations in African American High School Students, Journal of Career Development, 33(2), 112-124.

Gutteridge T.G. (1986), Organizational Career Development Systems, In D.Hall (ed.) Career Development in Organizations, Jossey-Bass, San Francisco.

Hachen, D.S. (1992), Industrial Characteristics and Job Mobility Rates American Sociological Review, 57, 39-55.

Hackett, G. and Betz, N.E. (1981), A Self-Efficacy Approach to the Career Development of Women, Journal of Vocational Behavior, 18(3), 326-339.

Hahn, J. (2011), Managing Multiple Generations: Scenarios from the Workplace, Nursing Forum, 46(3), 119-128.

Hall D.T. (1994), Career Development, Dartmouth Akdershot; Broo.

Hall, D.T. (1996), Long Live The Career, In D. T. Hall (ed.), The Career is Dead-Long Live The Career: 1-12., Jossey-Bass, San Francisco.

Hall, D.T. and Chandler, D.E. (2005), Psychological Success: When The Career is a Calling. Journal of Organizational Behavior, 26 (2), 155-176.

Hammida, M. (2004), Job Mobility and Hourly Wages: Is There a Relationship?, Monthly Labor Review, 127, 23-30.

Han, G. (2010), Trust and Career Satisfaction: The Role of LMX, Career Development International, 15(5), 437-458.

Hansen, J.M.; Jackson, A.P. and Pedersen, T.R. (2017), Career Development Courses and Educational Outcomes: Do Career Courses Make a Difference? J. Career Dev. 44, 209-223.

Hansen, S.S. (2011), Integrative Life Planning: A Holistic Approach, Journal of Employment Counseling, 48(4), 167-169.

Hao, M.C.; Jou, R.C.; Liao, C.C. and Kuo, C.W. (2015, March), Workplace Stress, Job Satisfaction, Job Performance and Turnover Intention of Health Care Workers in Rural Taiwan, Asia Pac J Public Health, 27(2), NP1827-36. doi: 10.1177/1010539513506604. Epub 2013 Oct 30.

Harel, G. and Tzafrir, S. (1999), The Effect of HRM Practices on the Perceptions of Organizational and Market Performance of the Firm, Human Resource Management, 38(3), 185-200.

Harrıson, C. (2006), Career Development in The Work Place, http://www.ericdigests.org (28.04.2007).

Hartmann, H. (1955), Notes on the Theory of Sublimation, The Psychoanalytic Study of the Child, 10(1), 9-29.

Hartung, P.J. (2013), Career Construction Counseling, di Fabio & J.G. Maree (ed.), The Psychology of Career Counseling: New Challenges for a New Era, 15-28, New York, NY: Nova Science Publishers.

Hartung, P.J. (2014), The History of Work Values, In M. Pope, L Y. Flores & P.J. Rottinghaus (eds.), The Role of Values in Careers, 21-33, Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Hartung, P.J. and Blustein, D.L. (2002), Reason, Intuition and Social Justice: Elaborrating on Parsons's Career Decision-Making Model, Journal of Counseling & Development, 80(1), 41-47.

Hartung, P.J. and Santilli, S. (2017), My Career Story, Journal of Career Assessment, 26(2), 308-321.

Hartung, P.J. and Taber, B.J. (2008), Career Construction and Subjective Well-Being,. Journal of Career Assessment, 16(1), 75-85.

Harvey, D. and Bowin, R.B. (1996), Human Resource Management, New Jersey.

Healy, C.C. and Woodward, G.A. (1998), The Myers-Briggs Type Indicator and Career Obstacles, Measurement and Evaluation in Counselling and Development, 31(2), 74-85.

Herr, E.L.; Cramer, S.H. and Niles, S.G. (2004), Career Guidance and Counseling Through the Lifespan, 6th ed. Boston, Pearson Education.

Hesketh, B.; McLachlan, K. and Gardner, D. (1992), Work Adjustment Theory: An Empirical Test Using a Fuzzy Rating Scale, Journal of Vocational Behavior, 40(3), 318-337.

Heslin, P.A. (2005), Conceptualizing and Evaluating Career Success, Journal of Organizational Behavior 26, 113-136.

Hirsch, C.R. and Mathews, A. (2012), A Cognitive Model of Pathological Worry, Behaviour Research and Therapy, 50(10), 636-646. doi: https://doi.org/10.1016/j.brat.2012.06.007

Hirschi, A. (2010), Swiss Adolescents' Career Aspirations : Influence of Context , Age and Career Adaptability, 228–245. https://doi.org/10.1177/0894845309345844

Hoekstra, H.A. (2011), A Career Roles Model of Career Development, Journal of Vocational Behavior, 78(2), 159-173.

Hofmans, J.; Dries, N. and Pepermans, R. (2008), The Career Satisfaction Scale: Response Bias Among Men and Women. Journal of Vocational Behavior, 73(3), 397-403.

Hogan, C.L.; Mata, J. and Carstensen, L.L. (2013), Exercise Holds Immediate Benefits for Affect and Cognition in Younger and Older Adults, Psychology and Aging, 28(2), 587-594.

Hogan, R. and Blake, R. (1999), John Holland's Vocational Typology and Personality Theory, Journal of Vocational Behavior, 55(1), 41-56.

Holland, J.L. (1985), Making Vocational Choices: A Theory Of Vocational Personalities And Work Environments (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hal.l

Holland, J.L. (1996), Exploring Careers With a Typology: What We Have Learned and some new directions. American Psychologist, 51(4), 397–406.

Horney, K. (2008), Nevrotik Kişilik, İçindeki: Nevrotik Kişilik, Koçak S, İstanbul: Doruk Yayınları.

HR Zone. (n.d.). (2019, October 22), What is a Career Path? Retrieved October 22, 2019, from HR Zone:https://www.hrzone.com/hr-glossary/what-is-a-career-path

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KAR%C4%B0YER

Hughes, E.C. (1937), Institutional Office and The Person, American Journal of Sociology, 43, 404-414.

Igbaria, M. (1991), Job Performance of MIS Professionals: An Examination of The Antecedents and Consequences, Journal of Engineering and Technology Management, 8(2), 141-171.

Inkson, K. (1995), Effects of Changing Economic Conditions on Managerial Job Changes and Careers, British Journal of Management, 6, 183-194.

Ireh, M. (1999), Career Development Theories and Their Iplications for High School Career Guidance and Counseling, The High Schhool Journal, 83(2), 28-40.

Ireland, G.W. and Lent, R.W. (2018), Career Exploration and Decision-Making Learning Experiences: A Test of the Career Self-Management Model, Journal of Vocational Behavior, 106, 37-47.

Isaacson, L.E. and Brown, D. (2000), Career Information, Career Counseling and Career Development, 7th ed. USA: Allyn ve Bacon.

Ivers, N.N.; Milsom, A. and Newsome, D.W. (2012), Using Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise to Improve Latino Students' School Success, The Career Development Quarterly, 60(3), 231-242.

Jain, Ajay K. and Sullivan, S. (2019), An Examination Of The Relationship Between Careerism and Organizational Commitment, Satisfaction and Performance, Personnel Review.

Jain, V.; Vatsa, R. and Jagani, K. (2014), Exploring Generation Z's Purchase Behavior Towards Luxury Apparel: A Conceptual Framework, Romanian Journal of Marketing, 2, 18-35.

James and Denis (2015, May), Factors Influencing Career Choice Among Undergraduate Students in an African University Context: The Case of Agriculture Students at Makerere University, Uganda, Journal of Dynamics in Agricultural Research, 2(2), 12-20, Article ID: JDAR15/015

Jena, L. and Nayak, U. (2020), Theories of Career Development: An Analysis, Indian Journal of Natural Sciences, 10(60), 23515-23523.

Jiang, J.J.; Klein, G. and Balloun, J.L. (2000), The Joint Impact of Internal and External Career Anchors on Entry-Level IS Career Satisfaction, Information Management Elsevier, 31-39.

Jiang, Z.; Newman, A.; Le, H.; Presbitero, A. and Zheng, C. (2018), Career Exploration: A Review and Future Research Agenda, Journal of Vocational Behavior, https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.08.008

Jin, L.; Gao, Y.; Liu, T.; Creed, P.A. and Hood, M.A (2021), Comparison Between Flipped and Lecture-Based Course Delivery of a Career Development Programme for Chinese Undergraduates, Br. J. Guid. Couns. 1-17.

Jo, H.; Ra, Y.A.; Lee, J. and Kim, W.H. (2016), Impact of Dysfunctional Career Thoughts on Career Decision Self-Efficacy and Vocational Identity, The Career Development Quarterly, 64(4), 333-344.

Johnson M.E. (1988), Influences of Gender and Sex Role Orientation on Help-Seeking Attitudes, The Journal of Psychology, 122,3, 237-241, doi: 10.1080/00223980.1988.9915510

Joo, B. and Park, S. (2010), Career Satisfaction, Organizational Commitment and Turnover Intention: The Effects of Goal Orientation, Organizational Learning Culture and Developmental Feedback, Leadership & Organizational Development Journal, 31(6), 482-500.

Joo, B. and Ready, K.J. (2012), Career Satisfaction: The Influences of Proactive Personality, Performance Goal Orientation, Organizational Learning Culture and Leader-Member Exchange Quality, Career Development International, 17(3), 276-295.

Joo, B.K. and Lee, I. (2017), Workplace Happiness: Work Engagement, Career Satisfaction, And Subjective Well-Being, A Global Forum for Empirical Scholarship, 5(2), 206-221.

Judge, T.A.; Cable, D.M.; Boudreau, J.W. and Bretz, R.D. (1995), An Emperial Investigation of the Predictors of Executive Career Succeess, Personal Psychology, (48): 485- 519.

Judge, T.A. and Robbins, Stephen, P. (2009), Organizational Behavior, Pearson Prentice Hall.

Jung, C.G. (1933), Modern Man in Search of a Soul, New York: Harcourt.

Juni, S. (1981), Career Choice and Orality, Journal of Vocational Behavior, 19(1), 78-83.

Kahnweiler, W.M. (2006), Sustaining Success in Human Resources: Key Career Self-Management Strategies, Human Resource Planning, 29(4), 24-331.

Kammeyer-Mueller, J.D. and Wanberg, C.R. (2003), Unwrapping The Organizational Entry Process: Disentangling Multiple Antecedents and Their Pathways To Adjustment, Journal of Applied Psychology, 88, 779-794.

Kanawty, G. (1996), Career Planning & Development.

Kang, H.J.; Gatling, A. and Kim, J. (2015), The Impact of Supervisory Support on Organizational Commitment, Career Satisfaction, and Turnover Intention for Hospitality Frontline Employees. Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism, 14 (1), 68-89.

Katz, L.; Joyner, J.W. and Seaman, N. (1999), Effects of Joint Interpretation of the Strong Interest Invertory and the Myres-Briggs, Type Indicator in Career Choice, Journal of Career Assessment, 7(3), 218-297.

Kelly, K.R. and Pulver, C.A. (2003), Refining Measurement of Career Indecision Types: A Validity Study, Journal of Counseling and Development, 81, 445- 454.

Kemp, N. (2014), Generation Z: A Tech Time-bomb, 2014. (Erişim) http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=97231927&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid/ 01 Kasım 2015.

Kiani, A.; Liu, J.; Ghani, U. and Popelnukha, A. (2020), Impact of Future Time Perspective on Entrepreneurial Career Intention for Individual Sustainable Career Development: The Roles of Learning Orientation and Entrepreneurial Passion, Sustainability, 12, 3864.

Kidd, J.M. (2006), Understanding Career Counseling: Theory, Research and Pratice, London: Sage.

Kim, B.; Jang, S.H.; Jung, S.H.; Lee, B.H.; Puig, A. and Lee, S.M. (2014), A Moderated Mediation Model of Planned Happenstance Skills, Career Engagement, Career Decision Self-Efficacy and Career Decision Certainty, The Career Development Quarterly, 62(1), 56-69.

King, Z. (2003), New or Traditional Careers? A Study of UK Graduates' Preferences, Human Resource Management Journal, 13(1), 5-26.

King, Z. (2004), Career Self-Management: Its Nature, Causesand Consequences, Journal of Vocational Behavior, (65), 112-133.

Kirchmeyer, C. (1998), Determinants of Managerial Career Success: Evidence and Explanation of Male-Female Differences, Journal of Management, 24(6), 673-692.

Kirchmeyer, C. (2006). The Different Effects of Family on Objective Career Success Across Genders: A Test of Alternative Explanations. Journal of Vocational Behavior, 68, 323-346.

Koen, J.; Klehe, U.C.; Van Vianen, A.E.; Zikic, J. and Nauta, A. (2010), Job Search Strategies and Reemployment Quality: The Impact of Career Adaptability, Journal of Vocational Behavior, 77(1), 126-139.

Kraus, M. (2017), Comparing Generation X and Generation Y on Their Preferred Emotional Leadership Style, Journal of Applied Leadership and Management, 5, 62-75.

Krieshok, T.S.; Black, M.D. and McKay, R.A. (2009), Career Decision Making: the Limits of Rationality and The Abundance of Non-Conscious Processes, Journal of Vocational Behavior, Vol. 75 No. 3, pp. 275-290, doi: 10.1016/j.jvb.2009.04.006.

Krumboltz, J.D. (1993), Integrating Career and Personal Counseling, The Career Development Quarterly, 42(2), 143-148.

Krumboltz, J.D. (2009), The Happenstance Learning Theory. Journal of Career Assessment, 17(2), 135-154.

Krumboltz, J.D. and Nichols, C.W. (2014), Integrating the Social Learning Theory of Career Decision Making, In W.B. Walsh & S.H. Osipow (eds.), Career Counseling: Contemporary Topics in Vocational Psychology, 159-192), Routledge, New York.

Krumboltz, J.D. and Vidalakis, N.K. (2000), Expanding Learning Opportunities Using Career Assessments, Journal of Career Assessment, 8(4), 315-327.

Krumboltz, J.D. and Worthington, R.L. (1999), The School-to-Work Transition from a Learning Theory Perspective, The Career Development Quarterly, 47(4), 312-325.

Krumboltz, J.D.; Mitchell, A.M., and Jones, G.B. (1976), A Social Learning Theory of Career Selection, The Counseling Psychologist, 6(1), 71-81.

Krywulak, T. and Roberts, M. (2009), Winnig the "Generation Wars" Making the Most of Generational Differences and Similarities in the Workplace, The Conference Board of Canada Report November, 1-76.

Kulcsár, V.; Dobrean, A. and Gati, I. (2020), Challenges and Difficulties in Career Decision Making: Their Causes and Their Effects on the Process and the Decision, Journal of Vocational Behavior, 116, 103346. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.103346

Kumudha, A. and Abraham, S. (2008), Organization Career Management and Its İmpact on Career Satisfaction: A Study in The Banking Sector, ICFAI University Journal of Bank Management. 7(3): 48-58.

Kupperschmidt, B.R. (2000), Multi-Generation Employees: Strategies for Effective Management, The Health Care Manager, 19, 65-76.

Kutcher, S.; Wei, Y. and Coniglio, C. (2016), Mental Health Literacy: Past, Present and Future, Can J Psychiatr, 61(3). doi: 10.1177/0706743715616609.

Lam, M. and Santos, A. (2017), The Impact of a College Career Intervention Program on Career Decision Self-Efficacy, Career Indecision and Decision-Making Difficulties, Journal of Career Assessment, 26(3), 425-444.

Lam, M. and Santos, A. (2018), The Impact of a College Career Intervention Program on Career Decision Self-Efficacy, Career Indecision and Decision-Making Difficulties, Journal of Career Assessment, 26(3), 425-444. https://doi.org/10.1177/1069072717714539

Lam, M.C.K. (2016), Effects of a Career Course on Students' Career Decision-Making Self-Efficacy, Indecision and Difficulties, Doctoral Dissertation, (Order No. 10584253). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1874909697). Erişim: https://search.proquest.com/docview/1874909697?accountid=16645

Larasati, D.P. and Hasanati, N. (2019), The Effects of Work Life Balance Towards Employee Engagement in Millenial Generation, Advances in Social Science Education and Humanities Research, 287, 390–394.

Laschinger, H.K. (2012), Job and Career Satisfaction and Turnover Intentions of Newly Graduated Nurses, Journal of Nursing Management, (20), 472-484.

Latsch, G. (2000), İşe Yerleştirme ve İstihdam Danışmanlığı: İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara: Siyasal Yayıncılık.

Lavallee, D. (2006), Career Awareness, Career Planning and Career Transition Needs Among177/0894845306289550

Lazarus, R.S. and Folkman, S. (1984), Stress, Appraisal and Coping, Springer Publishing Company, NewYork.

Le VNT, Dang MH, Kim JG, Yang YM, Lee DW. (2021, October), Dentist Job Satisfaction: A Systematic Review and Meta- Analysis. Int Dent J. 71(5), 369-377. doi: 10.1016/j.identj.2020.12.018. Epub 2021 Feb 19.

Leana, C.R. and Feldman, D.C. (1994), The Psychology of Job Loss, Research in Personnel and Human Resources Management, 12, 271-302.

Lee, C.H. and Bruvold, N.T. (2003), Creating Value for Employees: Investment in Employee Development, International Journal of Human Resource Management, 14(6), 981□1000.

Lee, C.I.; Bosco, F.A.; Steel, P. and Uggerslev, K.L. (2017), A Metabus-Enabled Meta-Analysis of Career Satisfaction, Career Development International, 22(5), 565-582.

Leea, S.H. and Wong, P.K. (2004), An Exploratory Study of Technopreneurial Intentions: A Career Anchor Perspective, Journal of Business Venturing, 7-28.

Lent, R. W.; Lopez Jr, A. M.; Lopez, F. G. and Sheu, H. B. (2008), Social Cognitive Career Theory and the Prediction of Interests and Choice Goals in the Computing Disciplines, Journal of Vocational Behavior, 73(1), 52-62.

Lent, R. W.; Paixao, M. P.; Da Silva J. T. and Leitão, L. M. (2010), Predicting Occupational Interests and Choice Aspirations in Portuguese High School Student: A Test of Social Cognitive Career Theory, Journal of Vocational Behavior, 76(2), 244-251.

Lent, R.W. and Brown, S.D. (1996), Social Cognitive Approach to Career Development: An Overview, The Career Development Quarterly, 44(4), 310-321.

Lent, R.W. and Brown, S.D. (1996a), Social Cognitive Approach to Career Development: An Overview, The Career Development Quarterly, 44(4), 310-321.

Lent, R.W. and Brown, S.D. (1996b), Applying Social Cognitive Theory to Career Counseling: An Introduction, The Career Development Quarterly, 44(4), 307-309.

Lent, R.W. and Brown, S.D. (2006), Integrating Person and Situation Perspectives On Work Satisfaction: A Social-Cognitive View, Journal of Vocational Behavior, 69(2), 236-247. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.02.006

Lent, R.W. and Brown, S.D. (2006), On Conceptualizing and Assessing Social Cognitive Constructs in Career Research: a Measurement Guide, J Career Assess, 14, 12-35.

Lent, R.W.; Brown, S.D. and Hackett, G. (1994), Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice and Performance, Journal of Vocational Behavior, 45(1), 79-122.

Lent, R.W.; Brown, S.D. and Hackett, G. (2002), Social Cognitive Career Theory, D. Brown (ed), Career Choice and Development, 255-311, John Wiley & Sons, New York.

Lent, R.W.; Brown, S.D.; Sheu, H.B.; Schmidt, J.; Brenner, B.R.; Gloster, C.S.; Wilkins, G.; Schmidt, L.C.; Lyons, H. and Treistman, D. (2005), Social Cognitive Predictors of Academic Interests and Goals in Engineering: Utility for Women and students at Historically Black Universities, Journal of Counseling Psychology, 52(1), 84–92.

Leong, F. T. and Flores, L. Y. (2013), Multicultural Perspectives in Vocational Psychology, W. B. Walsh, M. L. Savickas and P. Hartung (eds). In: Hansbook of Vocational Psychology: Theory, Research, and Practice, 53-80, Routledge, New York.

Leong, F. T. L. and Zachar, P. (1999), Gender and Opinions About Mental Illness as Predictors of Attitudes Toward seeking professional psychological help. British Journal of Guidance & Counselling, 27(1), 123–132. doi:10.1080/03069889908259720

Leung, S. A. (2008), The Big Five Career Theories, In J. A. Athanasou, R. Van Esbroeck (Eds.), International Handbook of Career Guidance, 115-132, Philadelphia: Springer Science.

Levickaité, R. (2010), Generations X, Y, Z: How Social Networks Form the Concept of the World without Borders (The Case of Lithuania), LIMES, 3, 2, 170-183.

Levinson, D.J. (1978), The Seasons of a Man's Life. New York, Knopf.

Levinson, D.J. (1996), The Seasons of a Woman's Life. New York, Knopf.

Lewis, M. M. and Hardin, S. I. (2002), Relations Among and Between Career Values and Christian Religious Values. Counseling and Values, 46(2), 96–107.

Lichtenstein, B. M. B. and Mendenhall, M. (2002), Non-Linearity And Response-Ability: Emergent Order in 21st Century Careers", Human Relations, 55(1), 5–32. https://doi.org/10.1177/0018726702055001604

Lin, N. (2001), Building a Network Theory of Social Capital. In N. Lin, K. Cook, & R. S. Burt (Eds.), Social Capital: A Theory of Social Structure and Action: 3-30. New York: Cambridge University Press.

Lin, Y.C. and Chen, A.S.Y. (2020), Experiencing Career Plateau on a Committed Career Journey: A Boundary Condition of Career Stages, Pers. Rev., 50, 1797–1819.

Lindley, L. D. (2005), Perceived Barriers to Career Development in the Context of Social Cognitive Career Theory, Journal of Career Assessment, 13(3), 271–287.

Lofquist, L. H. and Dawis, R. (1978), Values as Second-Order Needs in the Theory of Work Adjustment, Journal of Vocational Behavior, 12(1), 12-19.

London, M. (2014), Career Barriers: How People Experience, Overcome, and Avoid Failure. Psychology Press, Taylor and Francis Group, New York.

Looper, L. (2011), How Generation Z Works, 2011. (Erişim) http://people.howstuffworks.com/ 30 Ekim 2015.

Lopez, F. G. and Ann-Yi, S. (2006), Predictors of Career Indecision in Three Racial/Ethnic Groups of College Women. Journal of Career Development, 33(1), 29-46. Doi: https://doi.org/10.1177/0894845306287341

Lorr, M. (1991), An Empirical Evaluation of the MBTI Typology, Personality and Individual Differences, 12(11), 1141-1145.

Loundsbury, J. W.; Foster, N.; Carmody, P.; Kim, J.; Gibson, L. and Drost, A. (2012), Key Personality Traits and Career Satisfaction of Customer Service Workers, Managing Service Quality, 22(5), 517-536.

Lounsbury, J. W.; Moffitt, L.; Gibson, L. W. and Drost, A. W. (2007), An İnvestigation of Personality Traits in Relation to Job and Career Satisfaction of Information Technology Professionals. Journal of Information Technology, 22(2), 174-183.

Lounsbury, J.W.; Steel, R.P.; Gibson, L.W. and Drost, A.W. (2008), Personality Traits And Career Satisfaction Of Human Resource Professionals, Human Resource Development International, 11(4), 351-366.

Lower, J. (2007), Brace Yourself – Here Comes Generation Y. (Erişim) http://www.americannursetoday.com/brace-yourself-here-comes-generation-y/ 03 Kasım 2015.

Lu, T. and Adler, H. (2009), Career Goals and Expectations of Hospitality and Tourism Students in China, Journal of Teaching in Travel and Tourism, 9(1-2), 63–80.

Lucy, C.A. (2017), Experiences and Benefits of a Career Development Course for Undergraduate Chemistry Students, Anal, Bioanal, Chem, 409, 5185–5190.

Luke, C. and Redekop, F. (2014), Gottfredson's Theory of Career Circumscription and Compromise, G. Eliason, T. Eliason, J. L. Samide, & J. Patrick (eds.). In: Career Development Across the Lifespan: Counseling for Community, Schools, Higher Education and beyond, 65-84, IAP, USA.

Lukito, Setiawan, J. (2006), Willingness to Seek Counselling and Factors That Facilitate and Inhibit the Seeking of Counselling in Indonesian Undergraduate Students, British Journal of Guidance & Counselling, 34(3), 403–419. doi:10.1080/03069880600769654

Luszczynska, A.; Gutierrez- Dona, B. and Schwarzer, R. (2005), General Self-Efficacy in Various Domains of Human Functioning: Evidence From Five Countries, International Journal of Psychology, 40 (2), 80-89.

Luthans, F.; Lyman, D. and L.Lockwood, D. (1978, Fall), An Individual Development Approach, Human Resource Management, 1-6.

Luzzo, D. A. (1993a), Value of Career-Decision-Making Self-Efficacy in Predicting Career-Decision-Making Attitudes and Skills, Journal of Counseling Psychology, 40(2), 194–199.

Luzzo, D. A. (1999), Identifying the Career Decision-Making Needs of Nontraditional College Students, Journal of Counseling & Development, 77(2), 135-140. doi: https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1999.tb02433.x

Luzzo, D. A. and Ward, B. E. (1995), The Relative Contributions of Self-Efficacy and Locus of Control to the Prediction of Vocational Congruence, Journal of Career Development, 21(4), 307-317. doi: https://doi.org/10.1007/BF02106154

Ma, P.W.W. and Shea, M. (2019), First-Generation College Students' Perceived Barriers and Career Outcome Expectations: Exploring Contextual and Cognitive Factors, Journal of Career Development, 1-14.

Maertz, C. P. and Griffeth, R. W. (2004), Eight Motivational Forces and Voluntary Turnover: A Theoretical Synthesis with İmplications for Research. Journal of Management, 30, 667-683.

Malach-Pines, A. and Yafe-Yanai, O. (2001), Unconscious Determinaants of Career Cchoice and Burnout: Theoretical Model and Counseling Strategy, Journal of Employment Counseling, 38(4), 170-184.

Mann, M.; Clemens, M.H.H. and Herman, P.S. (2004), Self–Esteem in a Broad Spectrum Approach for Mental Health Promotion, Health Educational Researhers, 19(4), 357-372.

Maree, J. G. (2010), Brief Overview of the Advancement of Postmodern Approaches to Career Counseling, Journal of Psychology in Africa, 20(3), 361-36.

Marra, W. C. and McNeil, S. K. (2012), Understanding The Loop: Humans and the Next Drone Generations"., (Erişim) http://www.brookings.edu/~/media/research/files/papers/2012/8/27%20humans%20drones%20marra%20mcneil/27%20humans%20drones%20marra%20mcneil.pdf/ 01 Kasım 2015.

Marshall, V. and Bonner, D. (2003), Career Anchors and the Effects of Downsizing: Implications for Generations and Cultures at Work, A Preliminary Investigation, Journal of European Industrial Training, 27(6), 281-291.

Martins, L. L.; Eddleston, K. A. and Veiga, J. F. (2002), Moderators of the Relationship Between Work-Family Conflict and Career Satisfaction, Academy of Management Journal. 45(2): 399- 409.

Mathieu, J.E. and Dennis Zajac M. (1990), A Review And Meta-Analysis Of The Antecedents, Correlates, and Consequences Of Organizational Commitment, Psychological Bulletin, 108(2), 171.

Matsui, T. and Tsukamoto, S. I. (1991), Relation Bbetween Career Self-Efficacy Measures Based on Occupational Titles and Holland Codes and Model Environments: A Methodological Contribution, Journal of Vocational Behavior, 38(1), 78-91.

Mau, W. C. J. and Fernandes, A. (2001), Characteristics and Satisfaction of Students Who Used Career Counseling Services.

Maume, D. J. (1999), Occupational Segregation and The Career Mobility of White Men and Women. Social Forces, 77, 1433-1459.

Mauno, S.; De Cuyper, N.; Tolvanen, A.; Kinnunen, U. and Mäkikangas, A. (2014), Occupational Well-Being As a Mediator Between Job Insecurity and Turnover Intention: Findings at The Individual and Work Department Levels. European Journal of Work and Organizational Psychology, 23 (3), 381–393.

McAdams, D. P. and Olson, B. D. (2010), Personality Development: Continuity and Change Over the Life Course, Annual Review of Psychology, 61, 517–542. doi: https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100507

Mcbreien J.L. and Brandt R.S. (1997), The Language of Learning;A Guide To Education Terms.

McCaulley, M. H. and Martin, C. R. (1995), Career Assessment and the Myers-Briggs Type Indicator, Journal of Career Assessment, 3(2), 219-239.

McDonald, K. and Hite, L. (2015), Career Development: A Human Resource Development Perpective, Routledge, UK.

McGinley, D. M. (2009), Effects of Career and Marriage on Newlywed Individuals' Marital and Career Satisfaction, University of Florida.

McLennan, N. A. and Arthur, N. (1999), Applying the Cognitive Information Processing Approach to Career Problem Solving and Decision Making to Women's Career Development, Journal of Employment Counseling, 36(2), 82–96.

Medvene, A. M. and Shueman, S. A. (1978), Perceived Parental Attitudes and Choice of Vocational Specialty Area Among Male Engineering Students, Journal of Vocational Behavior, 12(2), 208-216.

Merga H, Fufa T. (2019, July), Impacts of Working Environment and Benefits Packages on the Health Professionals' Job Satisfaction in Selected Public Health Facilities in Eastern Ethiopia: Using Principal Component Analysis, BMC Health Serv Res. 16, 19(1), 494. doi: 10.1186/s12913-019-4317-5.

Messarra, L.; Mourad, M. and Al Harake, N. (2009), The Linkage Between Professionals' Goal Orientation and Career Anchors, Internatıonal Journal of Business Research, 9(1), 50-56.

Metheny, J. and McWhirter, E. H. (2013), Contributions of Social Status and Family Support to College Students' Career Decision Self-Efficacy and Outcome Expectations, Journal of Career Assessment, 21(3), 378–394.

Metros, S. E. and Yang, C. (2006), Chapter 5: The Importance of Mentors, In Cultivating Careers, C. Golden, ed. (Boulder, Colo.: EDUCAUSE, 2006).

Micoleta, J. (2012), Generation Z Teens Stereotyped as "Lazy and Unaware". (Erişim) http://www.huffingtonpost.com/ 29 Ekim 2015. 185.

Mitchell, D. A. (2008), Generation Z Striking the Balance: Healthy Doctors for a Healthy Community, Australian Family Physician, 37(8), 665– 667.

Mitchell, T. R.; Holtom, B. C. and Lee, T. W. (2001), How to Keep Your Best Employees: Developing an Effective Retention Policy. Academy of Management Executive, 15, 96-109.

Mondy, R. W. and Martocchio, J. J. (2016), Human Resources Management, Pearson, England.

Moore, S.; Grunberg, L. and Krause, A. J. (2015), Generational Differences in Workplace Expectations: A Comparison of Production and Professional Workers, Curr Psychol, 34, 346-362.

Morgan, T. and Ness, D. (2003), Career Decision-Making Difficulties of First-Year Students, The Canadian Journal of Career Development, 2(1), 33-39

Mullıns, J. (2009), Career Planning The Second Time Around, Occupational Outlook Quarterly, 53(2), 12-15.

Murphy, K. A.; Blustein, D. L.; Bohlig, A. J. and Platt, M. G. (2010), The College-to-Career Transition: An Exploration of Emerging Adulthood, Journal of Counseling Development, 88, 174–181. Doi: http://dx.doi.org/10.1002/j.1556-6678.2010.tb00006.x

Myers, I. B and Myers, P.. B. (2010), Gifts Differing: Understanding Personality Type. Hachette, UK.

Nauta, A.; Van Vianen, A.; Van der Heijden, B.; Van Dam, K. and Willemsen, M. (2009), Understanding The Factors That Promote Employability Orientation: The İmpact of Employability Culture, Career Satisfaction and Role Breadth Self□Efficacy, Journal of Occupational and Organizational Psychology, 82(2), 233-251.

Nauta, M. M. (2007), Career Interests, Self-Efficacy and Personality as Antecedents of Career Exploration, Journal of Career Assessment, 15, 162−180. Doi: https://doi.org/10.1177/1069072706298018

Neff, W. S. (1965), Psychoanalytic Conceptions of the Meaning of Work, Psychiatry, 28(4), 324-333.

Ng, T. W.; Eby, L. T.; Sorensen, K. L. and Feldman, D. C. (2005), Predictors Of Objective And Subjective Career Success: A Meta-Analysis, Personal Psychology, 58(2), 367-408. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00515.x

Ng, T. W.H. and Feldman, D. C. (2014), Subjective Career Success: A Meta-Analytic Review, Journal of Vocational Behavior, 85(2), 169–179. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.06.001

Nguyen, A.; Taylor, J. and Bradley, S. (2003), Relative Pay and Job Satisfaction: Some New Evidence, Development and Policies Research Center, MPRA Paper No. 1382, 1-27.

Nicholson, N. S. (2005), Personality Characteristic of Interpreter Trainees: The Myers-Briggs Type Indicator (MBTI), The Interpreters' Newsletter, 13, 109-142.

Niles, G. S. and Harris-Bowlbey, J. (2013), 21.Yüzyılda Kariyer Gelişimi Müdahaleleri (Çev. F. Korkut Owen), Ankara: Nobel Yayınları.

Niles, S. G.; Anderson, W. P. and Goodnough, G. (1998), Using Exploration to Foster Career Development, Career Development Quarterly, 46(3), 262-275, doi: https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1998.tb00700.x

Noe, R. A. (2009), İnsan Kaynaklarının Eğitimi & Geliştirilmesi, Çev. C. Çetin, 1. Baskı, İstanbul: Beta.

O'Brien, K. M. (2001), The Legacy of Parsons: Career Counselors and Vocational Psychologist as Agents of Social Change, The Career Development Quarterly, 50(1), 66-76.

O'Hara, R. P. (1962), The Roots of Careers, The Elementary School Journal, 62(5), 277-280.

OECD (2020), Education at a Glance 2020. https://www.oecd-ilibrary.org/ internet adresinden erişilmiştir.

Oh, J. R. (2013), The Impact of Organizational Justice on Career Satisfaction of Employees in the Public Sector of South Korea, The University of Minnesota, A Doctoral Dissertation.

Olamide, S.O. and Olawaiye, S.O. (2013), The Factors Determining the Choice of Career Among Secondary School Students, The International Journal of Engineering and Science, 2(6), 33-44.

Oliver, L. W. (1975), The Relationship of Parental Attitudes and Parent Identification to Career and Homemaking Orientation in College Women, Journal of Vocational Behavior, 7(1), 1-12.

Oliver, L. W. (1977), An Overview of Career Development Theory, (Research Memorandum 77-13), September.

O'Neill, O. (1985), Between Consenting Adults, Philosophy & Public Affairs, 14(3), 252-277.

Opkara, J. (2004), The Impact of Salary Differential on Managerial Job Satisfaction: A Study of The Gender Gap and its Implıcatıons for Management Education and Practice in a Developing Economy, The Journal of Business in Developing Nations, 65-92.

Osborn, D. S. and Zunker, V. G. (2002), Using Assesment Results for Career Development, Boston: Cengage Learning.

Osborne, L. K. (2014), Using a Cognitive Information Processing Approach to Group Career Counseling With Visually Implaired Veterans, Professional Counselor, 4(2), 150-158.

Osipow, S. H. (1987), Applying Person-Environment Theory to Vocational Behavior, Journal of Vocational Behavior, 31(3), 333–336.

Osipow, S. H. (1999), Assessing Career Indecision, Journal of Vocational Behavior, 55(1), 147-154.

Osipow, S. H. and Reed, R. (1985), Decision Making Style and Career Indecision in College Students, Journal of Vocational Behavior, 27(3), 368-373.

Osipow, S. H.; Carney, C. G. and Barak, A. (1976), A Scale of Educational-Vocational Undecidedness: A Typological Approach, Journal of Vocational Behavior, 9(2), 233-243.

Paracha, O.; Ismail, W. and Amin, S. (2014), The Concept of HPWS-Performance Relationship: Framework for Education Industry, Intangible Capital, 10(3), 664-695.

Park, I.J.; Gu, M. and Hai, S. (2020), How Can Personality Enhance Sustainable Career Management? The Mediation Effects of Future Time Perspective in career decisions. Sustainability 2020, 12, 1167.

Parsons, F. (1909), Choosing a Vocation, Houghton Mifflin, Boston.

Patton, W. and Lokan, J. (2001), Perspectives on Donald Super's Construct of Career Maturity, International Journal for Educational and Vocational Guidance, 1(1-2), 31-48.

Patton, W. and McMahon, M. (2014). Career Development and Systems Theory: Connecting Theory and Practice (Vol.3), Sense Publishers, Boston.

Patton, W.; Bartrum, D.A. and Creed, P.A. (2004), Gender Differences for Optimism, Self-Esteem, Expectations and Goals in Predicting Career Planning and Exploration in Adolescents, International Journal for Educational and Vocational Guidance, 4, 193-209, doi: 10.1007/s10775-005-1745-z.

Paulus, M. P. and Yu, A. J. (2012), Emotion and Decision-Making: Affect-Driven Belief Systems in Anxiety and Depression, Trends in Cognitive Sciences, 16(9), 476-483. Doi: https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.07.009

Pearce, J. L. and Randel, A. E. (2004), Expectations of Organizational Mobility, Workplace Social Inclusion and Employee Job Performance. Journal of Organizational Behavior, 25, 81-98.

Peavy, R.V. (1995), Career Counseling for Native Youth: What Kind and by Whom? ERIC Digest, Greensboro, NC: ERIC Clearinghouse on Counseling and Student Services, 1995. (ED 399 486).

Peluchette, J. V. E. (1991), Individual Difference, Family and Organizational Factors İnfluencing Career Success And Career Satisfaction (Doctoral Dissertation). USA: Southern Illinois University at Carbondale.

Peng, H. (2015), Action Research on the Oriented Career Planning Course for Finance Majors-Taking the Department of Finance and Finance of NTUB as an example. Journal of Digital and Open Learning, 6, 147-172.

Peng, H. and Chiang, S. (2018), Action Research on College Students' Satisfaction of Incorporating Art Therapy and Spirituality into Career Planning Courses. International Journal of Psychological Studies, 10(1), 38-48. https://doi.org/10.5539/ijps.v10n1p38

Peng, H. and Lin, W. C. (2019), Evaluation a Career Planning Course with Case-based Teaching Model on College Students' Career Decisions and Learning Satisfaction. International Journal of Psychological Studies, 11(4), 102-114. https://doi.org/10.5539/ijps.v11n4p102

Peng, H.; Lin, Y. H. and Lin, C. J. (2017), Satisfaction Evaluation of the Effectiveness of the Two Models of Specialty-Oriented Career Planning Course. International Journal of Psychological Studies, 9(3), 51. https://doi.org/10.5539/ijps.v9n3p51

Peng, H.; Shih, Y. and Chang, L. (2020), The Impact of a Career Group Counseling Mix Model on Satisfaction of Low-Achieving College Students. International Journal of Psychological Studies, 12(2), 1-13. https://doi.org/10.5539/ijps.v12n2p1

Peng, Z.; Gao, B. and Zhao, H. (2019), Coaching Leadership And Subordinates' Career Success: The Mediating Role Of Leader Member Exchange, Social Behavior And Personality, 47(11), 1-8. Https://Doi.Org/10.2224/Sbp.8406

Peterson, H. (2014), Millennials Are Old News – Here's Everything You Should Know about Generation Z, 2014. (Erişim) http://www.businessinsider.com/ 30 Ekim 2015

Pope, M. and Sveinsdottir, M. (2005), Frank, We Hardly Knew Ye: The Very Personal Side of Frank Parsons, Journal of Counseling & Development, 83(1), 105-115.

Pozzulo, J.D.; Dempsey, J. and Pettalia, J. (2013), The Z Generation: Examining Perpetrator Descriptions and Lineup Identification Procedures, J Police Crim. Psych, 28, 2013, 63-74.

Pryor, R. G. (1987), Compromise: The Forgotten Dimension of Career Decision-Making, British Journal of Guidance & Counseling, 15(2), 158-168.

Pryor, R. G. L. (1985), Towards a Composite Theory of Career Development and Cchoice, British Journal of Guidance and Counselling, 13(3), 225–237.

Pryor, R. G. L. and Taylor, N. B. (1989), Circumscription and Compromise: Some Problems and Some Possibilities, Australian Psychologist, 24(1), 101–113.

Pryor, R. G. L., and Bright, J. E. H. (2007), Applying Chaos Theory to Careers: Attraction and Attractors. Journal of Vocational Behavior, 71(3), 375–400.

Quick, J. C. and Qick, J. D. (1990), The Changing Times of Life: Career in Context, J. C. Quick, R. E. Hess, J. Hermalin and J. D. Quick (eds). in: Career Stress in Changing Times, 13-19, Routledge, New York.

Raabe, B.; Frese, M. and Beehr, T. (2007), Action Regulation Theory and Career Self-Management, Journal of Vocational Behavior (70), 297-311.

Ramakrıshna H, Potosky D (2002), Structural Shifts in Career Anchors of Information Systems Personnel: A Preliminary Empirical Analysis, Journal of Computer Information Systems, 42(2): 83-89.

Ranta, M.; Dietrich, J. and Salmela-Aro, K. (2014), Career and Romantic Relationship Goals and Concerns During Emerging Adulthood, Emerging Adulthood, 2(1), 17-26. doi: https://doi.org/10.1177/2167696813515852

Raphelson, S. (2014), From Gls to Gen Z (Or Is It IGen?): How Generations Get Nicknames, (Erişim) http://www.npr.org/2014/10/06/349316543/don-t-label-me-origins-of-generational-names-and-why-we-use-them/ 02 Kasım 2015

Rasmussen, J.M.; Najarian, M.M.; Ties, J.S.; Borgert, A.J.; Kallies, K.J. and Jarman, B.T. (2021), Career Satisfaction, Gender Bias and Work-Life Balance: a Contemporary Assessment of General Surgeons, J Surg Educ., 78(1), 119–25.

Rbu, J.S.; Popa, M. and Pipaş, M.D. (2014), Professional Career Plannig: Practice and Result. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciencesi, 4(7), 350-362.

Reardon, R. and Bullock, E. (2004), Holland's Theory and Implications for Academic Advising and Career Counseling, NACADA Journal, 24(1-2), 111-123.

Reardon, R. C. and Lenz, J. G. (1999), 'Holland's Theory and Career Assessment, Journal of Vocational Behavior, 55(1), 102-113.

Reardon, R. C. and Wright, L. K. (1999), The Case of Mandy: Applying Holland's Theory and Cognitive Information Processing Theory, The Career Development Quarterly, 47(3), 195-203.

Reardon, R. C.; Lenz, J. G.; Sampson Jr, J. P. and Peterson, G. W. (2011), 'Big Questions Facing Vocational Psychology: A Cognitive Information Processing Perspective, Journal of Career Assessment, 19(3), 240-250.

Reed, C. A.; Reardon, R. C.; Lenz, J. G. and Leirer, S. J. (2001), A Cognitive Career Course: From Theory to Practice, The Career Development Quarterly, 50(2), 158-167.

Renn, R. W.; Steinbauer, R.; Taylor, R. and Detwiler, D. (2014), School-to- Work Transition: Mentor Career Support and Student Career Planning, Job Search Intentions and Self-Defeating Job Search Behavior, J. Vocat. Behav. 85, 422–432.doi: 10.1016/j.jvb.2014.09.004

Rickwood, D.; Deane, F. P.; Wilson, J. C. and Ciarroci, J. (2005), Young People's Help-Seeking for Mental Health Problems, Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health, 4(3), 1-34.

Riggle, R. J. (2007), The İmpact of Organizational Climate Variables of Perceived Organizational Support, Workplace İsolation and Ethical Climate on Salesperson Psychological and Behavioral Work Outcomes. (Doctora Dissertation), USA: University of South Florida.

Risha, R. (n.d.) (2019, October 22), Career Development in HRM. Retrieved, from Economics Discussion: http://www.economicsdiscussion.net/human-resource-management/career- development-in-hrm/31801

Robbins, Stephen, P. and DeCenzo, David A. (2008), Fundamentals of Management Essential Concepts and Application, Pearson Prentice Hall.

Roe, A. (1956), The Psychology of Occupations, John Wiley & Sons, New York.

Roe, A. (1973), Early Determinants of Vocational Choice, Journal of Counseling Psychology, 4(3), 212-217.

Rogers, M. E. and Creed, P. A. (2011), A Longitudinal Examination of Adolescent Career Planning and Exploration Using a Social Cognitive Career Theory Framework, Journal of Adolescence, 34(1), 163-172. doi: https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.12.010

Rogers, M. E.; Creed, P. A. and Glendon, A. I. (2008), The Role of Personality in Adolescent Career Planning and Exploration: A Social Cognitive Perspective, Journal of Vocational Behavior, 73(1), 132-142.

Romer, F.; Ziegler, S.; Scherer, M. and van den Bussche H. (2017), Career Satisfaction of German Medical Residents After Four Years of Training, Z Evid Fortbild Qual Gesundhwes, 120, 47–53.

Roney, S. and Öztin, P. (2007), Career Perceptions of Undergraduate Tourism Students: A Case Study in Turkey, Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 6(1), 4-17.

Rood, Allan (1965), Realizing Your Executive Potential, Mc-Graw-Hill Inc.,.

Rosenberg, M. (1965), Society And The Adolescent Self-Ġmage. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Rosenberg, M. (1979), Conceiving The Self. New York, Basic Books Publishers, 56-68.

Rosenfeld, R. A. (1992), Job Mobility and Career Processes. Annual Review of Sociology, 18: 39-61.

Rottinghaus, P. J.; Day, S. X. and Borgen, F. H. (2005), The Career Futures Inventory: A Measure of Careerrelated Adaptability and Optimism, Journal of Career Assessment, 13, 3-24. doi: https://doi.org/10.1177/1069072704270271

Rounds, J. B.; Dawis, R. and Lofquist, L. H. (1987), Measurement of Person-Environment Fit and Prediction of Satisfaction in the Theory of Work Adjustment, Journal of Vocational Behavior, 31(3), 297-318.

Rule, W. R. and Bishop, M. (2006), Adlerian Lifestyle Counseling: Practice and Research, Taylor & Francis, NewYork.

Rusbult, Caryl E. (1988), Commitment in Close Relationships: The Investment Model". In L. Peplau, D. Sears, S. Taylor, & J. Freedman (Eds.), Readings in Social Psychology, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, s. 147-157.

Ruscio, A. M. (2002), Delimiting the Boundaries of Generalized Anxiety Disorder: Differentiating High Worriers With and Without GAD, Journal of Anxiety Disorders, 16(4), 377-400. doi: https://doi.org/10.1016/S0887-6185(02)00130-5

S. Tomy and E. Pardede, (2018), Map My Career: Connecting University Curriculum with Employment, in the 27th International Conference on Information Systems Development.

Salleh, A.; Omar, K.; Aburumman, O.; Mat, N. and Almhairat, M. (2020), The Impact of Career Planning and Career Satisfaction on Employees' Turnover Intention. Journal of Entrepreneurship and Sustainability Issues, 8(1), 218-232.

Sampson Jr, J. P., Lenz, J. G., Reardon, R. C. and Peterson, G. W. (1999), A Cognitive Information Processing Approach to Employment Problem Solving and Decision Making, The Career Development Quarterly, 48(1), 3-18.

Sampson, J. P. (2009), Modern and Postmodern Career Theories: The Unnecessary Divorce, The Career Development Quarterly, 58(1), 91–96.

Sandeen, C. (2008), Boomers, Xers and Millennials, Continuing Higher Education Review, 72, 11–31.

Santilli, S.; Marcionetti, J. and Nota, L. (2017), Career Adaptability, Hope, Optimism, and Life Satisfaction in Italian and Swiss Adolescents, 44(1), 62–76. https://doi.org/10.1177/0894845316633793.

Santos, P. J.; Ferreira, J. A. and Gonçalves, C. M. (2014), Indecisiveness and Career Indecision: A Test of a Theoretical Model, Journal of Vocational Behavior, 85(1), 106-114.

Savickas, M. L. (1997), Career Adaptability: An Integrative Construct for Life-Span, Life-Spacetheory, Career Development Quarterly, 45, 247-259.

Savickas, M. L. (2001), A Developmental Perspective on Vocational Behaviour: Career Patterns, Salience and Themes, International Journal for Educational and Vocational Guidance, 1(1), 49-57. doi: https://doi.org/10.1023/A:1016916713523

Savickas, M. L. (2002), Career Construction: A Developmental Theory of Vocational Behavior, D. Brown and Associates (Ed.), Career Choice and Development (4. edition), San Francisco: Jossey-Bass.

Savickas, M. L. (2005), The Theory And Practice Of Career Construction. In S. D. Brown, & R. W. Lent (Ed.), Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work, New Jersey: John Wiley & Sons.

Savickas, M. L. (2008), Helping People Choose Jobs: A History of Guidance Profession, J. A. Athanasou and R. V. Eshobroeck (eds). In: International Handbook of Career Guidance, 97-113, Springer, Dordrecht.

Savickas, M. L. (2013), Career Construction Theory and Practice, In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), Career Development in Counseling: Putting Theory and Research to Work, 147–186, Hoboken NJ: John Wiley & Sons.

Savickas, M. L. and Porfeli, E. J. (2012), Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability and measurement equivalence across 13 countries. Journal of Vocational Behavior, 80(3), 661-673.

Savickas, M. L.; Nota, L.; Rossıer, J.; Dauwalder, J.P.; Duarte, M.E.; Guıchard, J.; Soresı, S.; Esbroeck, R.V. and Van Vıanen, A.E.M., (2009), Life Designing: A Paradigm For Career Construction in The 21st Century, Journal Of Vocational Behavior, 75, 239-250.

Savickas, M. L.; Passen, A. J. and Jarjoura, D. G. (1988), Career Concern and Coping as Indicators of Adult Vocational Development, Journal of Vocational Behavior, 33, 82-98. doi: https://doi.org/10.1016/0001-8791(88)90035-8

Schaub, M. and Tokar, D. M. (2005), The Role of Personality and Learning Experiences in Social Cognitive Career Theort, Journal of Vocational Behavior, 66(2), 304-325.

Schein, E.H. (1975), How Career Anchors Hold Executives to Their Career Paths, Personel, (52), 11–24.

Schein, E.H. (1987), Individuals and Careers. In J. Lorsch (Ed.), Handbook of Organizational Behavior, 155–171, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Schein, E.H. (1990), Career Anchors (discoveringyourrealvalues), San Francisco.

Schein, E.H. (1996), Career Anchors Revisited: Implications for Career Development in the 21st century, Academy of Management Executive, 10(4), 80-88.

Schein, E.H. (2006a), Career Anchors, Participant Workbook, USA: John Wiley & Sons, Inc.

Schein, E.H. (2006b), Career Anchors, Self Assessment, USA: John Wiley & Sons, Inc.

Schniper, L. (2005), Occupational Mobility, January 2004. Monthly Labor Review, 128, 30-35.

Scholz, U. and Schwarzer, R. (2005), The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies. The Journal Of Psychology, 139 (5), 439-457.

Scholz, U.; Gutierrez- Dona, B.; Sud, S. and Schwarzer, R. (2002), Is General self Efficacy a Universal Construct? European Journal of Psychological Assessment, 18 (3), 242-251.

Schonert-Reichl, K. A. and Muller, J. R. (1996), Correlates of Help-Seeking in Adolescents. Journal of Youth and Adolescence, 25(6), 705-731.

Schullery, N. M. (2013), Workplace Engagement and Generational Differences in Values, Business Communication Quarterly, 76, 2, 252-265.

Schunk, D. H. (1991), Self-Efficacy and Academic Motivation, Educational Psychologist, 26, 207-231.

Schunk, D. H. (2003), Self-efficacy for Reading and Writing: Influence of Modeling, Goal Setting and Selfevaluation, Reading and Writing Quarterly, 19, 159-172.

Schunk, D. H. (2003), Social Cognitive Theory and Self-Regulated Learning. In B. J. Zimmerman and D. H. Schunk (Eds.), Self-Regulated Learning and Academic Achievement Theory, Research and Practice, 33-44, New York: Springer Science and Business Media.

Schunk, D. H. and Pajares, F. (2002), The Development of Academic Self-Efficacy, Development of Achievement Motivation, 15–31.

Segal, G.; Borgia, D. and Schoenfeld, J. (2002), Using Social Cognitive Career Theory to Predict Self-Employment Goals, New England Journal of Entrepreneurship, 5(2), 47-56.

Segal, S. J. (1961), A Psychoanalytic Analysis of Personality Factors in Vocational Choice, Journal of Counseling Psychology, 8(3), 202—210.

Seibert, S. E. and Kraimer, M. L. (2001), The Five-Factor Model of Personality and Career Sucess. Journal Of Vocational Behavior, 58(1), 1-21.

Seipert, K. and Baghurst, T. (2014), Contrasting Work Values of Baby Boomers and Generation X Rural Public School Principals", PAQ, 347-370.

Senter, M.S. (2020), Implementing a Careers and Professional Development Course for Sociology Students, Teach, Sociol, 48, 28–39

Sharf, R. S. (2013), Applying Career Development Theory to Counseling (6th ed.), Belmont, CA: Brooks/Cole.

Sharf, R. S. (2017), Kariyer Gelişim Kuramlarının Kariyer Danışmasına Uygulanması (F. Bacanlı ve K. Öztemel Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Shealy, T.; Valdes-Vasquez, R.; Klotz, L.; Potvin, G.; Godwin, A.; Cribbs, J. and Hazari, Z. (2016), Career Outcome Expectations Related to Sustainability Among Students Intending to Major in Civil Engineering, Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice, 142(1), 04015008.

Shen, X.; Gu, X.; Chen, H. and Wen, Y. (2021), For the Future Sustainable Career Development of College Students: Exploring the Impact of Core Self-Evaluation and Career Calling on Career Decision-Making Difficulty, Sustainability, 13, 6817.

Sherer, R. F.; Adams, J. S.; Carley, S. S. and Wiebe, F. A. (1989), Role Model Performance Effects on Development of Entrepreneurial Cereer Preference, Entrepreneurship Theory and Practice, 13(3), 53-72.

Shockley, K.M.; Ureksoy, H.; Rodopman, O.B. et al. (2015), Development Of A New Scale To Measure Subjective Career Success: A Mixed-Methods Study. Journal of Organizational Behavior, 37, 128-153. https://doi.org/10.1002/job.2046

Shurts, W. M. and Shoffner, M. F. (2004), Providing Career Counseling for Collegiate Student-Athletes: A Learning Theory Approach, Journal of Career Development, 31(2), 95-109.

Skinner, E. A. (1995), Perceived Control, Motivation and Coping, Newbury Park, CA, Sage Publications.

Smith, S.A.; Kass, S.J.; Rotunda, R.J. and Schneider, S.K. (2006), If At First You Don-t Succeed: Effects Of Failure On General And Task-Specific Self-Efficacy And Performance. North American Journal Of Psychology, 8 (1), 171-182.

Smola, K. W. and Sutton, C.D. (2002), Generational Differences: Revisiting Generational Work Values for the New Millennium, Journal of Organizational Behavior J. Organiz. Behav. 23, 363–382.

Solberg, V. S.; Ritsma, S.; Davis, B. J.; Tata, S. P. and et al. (1994), Asian-American Students' Severity of Problems and Willingness to Seek help from University Counseling Centers: Role of Previous Counseling Experience, Gender and Ethnicity, Journal of Counseling Psychology, 41(3), 275–279. doi:10.1037/0022-0167.41.3.275

Sonnenfeld, J. A. and Peiperl, M. A. (1988), Staffing Policy As a Strategic Response: A Typology of Career Systems. Academy of Management Review, 13, 588-600.

Sonnenfeld, J.A. (1984), Managing Career Systems, Rıchard D.Irwin,Inc., Homewood, Illinois.

Southern, J. C. and Walters, N. J. (1990), Factors Influencing Career Development, Journal of Health Occupations Education, 5(1), 1-16.

Spearman, C. (1927), The Measurement of Intelligence, Nature, 120(3025), 577-578.

Splete, H. and Freeman-George, A. (1985), Family Influences on the Career Development of Young Adults, Journal of Career Development, 12(1), 55-64.

Spurk, D.; Abele, A. and Volmer, J. (2011), The Career Satisfaction Scale: Longitudinal Measurement Invariance and Latent Growth Analysis, Journal of Occupational and Organizational Psychology(84), 315-326.

Spurk, D.; Hirschi, A. and Dries, N. (2018), Antecedents and Outcomes of Objective Versus Subjective Career Success: Competing Perspectives and Future Directions", Journal of Management, 45(1), 35-69. https://doi.org/10.1177/0149206318786563

Starica, E. C. (2012), Predictors for Career Indecision in Adolescence, Procedia Social and Behavioral Sciences, 33, 168-172.

Stephens, G. K. (1994), Crossing Internal Career Boundaries: The State of Research on Subjective Career Transitions, Journal of Management, 20(2), 479-501.

Stevens P. (1999), Why Career Planning Can't Be Hurried?.

Straub, C. (2011), Antecedents and Organizatonal Consequences of Family Supportive Supervisor Behavior, Human Resource Management Review, 1–13.

Stryker, S. and Burke, P. J. (2000), The Past, Present, and Future of An Identity Theory. Social Psychology Quarterly, 63, 284-297

Sullivan, S. E. (1999), The Changing Nature of Careers: A Review and Research Agenda", Journal of Management, 25(3), 457-484.

Sullivan, S. E.; Forret, M. L.; Carraher, S. M. and Maineriero, L. A. (2009), Using the Kaleidoscope Career Model to Examine Generational Differences in Work Attitudes, Career Development International, 14, 282-302.

Sullivan, S.E. and Arthur, M.B. (2006), The Evolution Of The Boundaryless Career Concept: Examining Physical and Psychological Mobility, Journal of Vocational Behavior, 69(1), 19–29.

Sullivan, Sherry E. and Yehuda Baruch (2009), Advances in Career Theory and Research: A Critical Review And Agenda For Future Exploration". Journal of Management, 35(6), 1542-1571.

Super, D. E. (1953), A Theory of Vocational Development, American Psychologist, 8(5), 185-190.

Super, D. E. (1963), Toward Making Self-Concept Theory Operational, In D. E. Super, R. Starishewsky, N. Matlin, J. P. Jordaan (Eds.), Career Development Self-Consept Theory. N. Y.: Teachers College, Columbia University

Super, D. E. (1969), Vocational Development Theory: Persons, Positions and Processes, The Counseling Psychologist, 1(1), 2-9. doi: https://doi.org/10.1177/001100006900100101

Super, D. E. (1980), A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development, Journal of Vocational Behavior. 16(3), 282-298.

Super, D. E. (1990), A Life Span, Life-Space Approach To Career Development. In Career Choice And Development, 2nd Ed. (Eds D Brown, L Brooks):197–261. San Francisco, Jossey–Bass.

Super, D. E. (1992), Toward a Comprehensive Theory of Career Development, In D. H. Montross & C. J. Shinkman (Eds.), Career Development: Theory and Practice, 35-64, Springfield, IL: Thomas.

Super, D. E. and Hall, D. T. (1978), Career Development: Exploration and Planning, Annual Review of Psychology, 29(1), 333-372.

Super, D. E. and Jordaan, J. P. (1973), Career Development Theory, British Journal of Guidance and Counselling, 1(1), 3–16.

Super, D. E., (1957), A Psychology of Careers, New York: Harper & Row.

Super, D. E.; Savickas, M. L. and Super, C. M. (1996), The Life-Span, Life-Space Approach to Careers, Career Choice and Development, 3, 121-178.

Super, D. E.; Thompson, A. S. and Lindeman, R. H. (1988), Adult Career Concerns Inventory: Manual for Research and Exploratory Use in Counseling, Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Suutari V, Taka M (2004), Career Anchors of Managers With Global Careers, Journal of Management Development Emerald Group, 23(9): 833-847.

Swanson, J. L. and Fouad, N. A. (1999), Career Theory and Practice: Learning Through Case Studies. SAGE, London.

Sweeney, T. J. (2009), Adlerian Counseling and Psychotherapy: A Practitioner's Approach. (5). Taylor & Francis, NewYork.

Taber, B.. J. and Briddick, W. C. (2011), Adlerian-Based Career Counseling in an Age of Protean Career, Journal of Individual Psychology, 67(2), 107-121.

Tang, Y. T. and Chang, C. H. (2010), Impact of Role Ambiguity and Role Conflict on Employee Creativity. African Journal of Business Management. 4(6): 869-881.

Taylor, K. M. and Betz, N. E. (1983), Applications of Self-Efficacy Theory to the Understanding and Treatment of Career Indecision, Journal of Vocational Behavior, 22(1), 63–81.

Taylor, K. M. and Popma, J. (1990) An Examination of the Relationships Among Career Decision-Making Self-Efficacy, Career Salience, Locus of Control and Vocational Indecision. Journal of Vocational Behavior, 37(1), 17-31.

Taylor, N. B. and Pryor, R. G. (1985), Exploring the Process of Compromise in Career Decision Making, Journal of Vocational Behavior, 27(2), 171-190.

Taylor, S. E.; Peplau, A. L. and Sears, D. O. (2006), Social Psychology (12th ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

TDK (2020). Güncel Türkçe Sözlük. https://www.sozluk.gov.tr (09 Ekim 2020).

TDK, "kariyer" http://www.tdk.gov.tr (28.02.2017)

Telman, Cavidan (2002), Başarıya Giden Yolda Meslek Seçimi, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Thorngren, J. and Feit, S. (2001), The Career - O - Gram: A Postmodern Career Intervention. Career Development Quarterly, 49 (4): 291–303. ISSN 08894019.

Tillar, T. C. (1978), The Effectiveness of the Components of a Career Exploration Program for College Freshmen, (Yayımlanmamış doktora tezi), Virginia Polytechnic Institute and State University College of Liberal Arts and Human Sciences, Virginia.

To, S. M. and Tam, H. L. (2014), Generational Differences in Work Values, Perceived Job Rewards, and Job Satisfaction of Chinese Female Migrant Workers: Implications for Social Policy and Social Services, Soc Indic Res, 118, 1315-1332.

Tokuda, Y.; Hayano, K. and Ozaki, M. et al. (2009), The Interrelationships Between Working Conditions, Job Satisfaction, Burnout and Mental Health Among Hospital Physicians in Japan: a Path Analysis, Ind. Health 2009; 47: 166–72.

Toomey, K. D.; Levinson, E. M. and Palmer, E. J. (2009), A Test of Holland's Theory of Vocational Personalities and Work Environments, Journal of Employment Counseling, 46(2), 82–93.

Tremblay, M. (2021), Understanding the Dynamic Relationship Between Career Plateauing, Organizational Affective Commitment and Citizenship Behavior. J. Vocat. Behav. 129, 103611.

Triandami, S. and Anggriani, İ.V. (2015), The Effeck of Career Path and Career Planning Toward Career Development of Empleyees, International Conference on Economics and Banking, 427-434.

Trice A. D.; Hughes, M. A.; Odom, C.; Woods, K. and McClellan, N. C. (1995), The Origins of Children's Career Aspirations: IV. Testing Hypotheses from Four Theories, The Career Development Quarterly, 43(4), 307-322.

Tversky, A. (1972). Elimination by aspects: A theory of choice. Psychological Review, 79(4), 281–299. https://doi.org/10.1037/h0032955

Twenge, J. M.; Campbell, S. M.; Hoffman, B. J. and Lance, C.E. (2010), Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing, Journal of Management, 36(5), 1117–1142.

Tyrance, S. C.; Harris, H. L. and Post, P. (2013), Predicting Positive Career Planning Attitudes Among NCAA Division I College Student-Athletes, Journal of Clinical Sport Psychology, 7(1), 22-40. Retrieved Apr 13, 2020, from https://journals.humankinetics.com/view/journals/jcsp/7/1/article-p22.xml

Upton, M. G. (2006), Towards a Multilevel Theory of Career Development: Advancing Human Resource Development Theory Building. Dissertation. Texas A&M University.

Van Eck Peluchette, J. (1993), Subjective Career Success: The Influence of Individual Difference, Family and Organizational Variables, Journal of Vocational Behavior, 43(2), 198–208.

Van Emmerik, I. J. H. (2006), Gender Differences in the Creation of Different Types of Social Capital: A Multilevel Study, Social Networks, 28(1), 24–37.

Van Ommeren, J.; Rietveld, P. and Nijkamp, P. (2002), A Bivariate Duration Model for Job Mobility for Two-Earner Households. European Journal of Operational Research, 137, 574-587.

VanHam, M.; Mulder, C. H. and Hooimeijer, P. (2001), Spatial Flexibility in Job Mobility: Macro Level Opportunities and Microlevel Restrictions. Environment and Planning, 33: 921-940.

VanVoorhis, R. W. and Protivnak, J. J. (2012) Using Values-Based Approaches in Employment Counseling and Assessment: Professional and Related Occupations, Journal of Employment Counseling, 49(4), 160–171.

Verbruggen, M. and Emmerik, H. (2018), When Staying Is Dissatisfying: Examining When and Why Turnover Cognitions Affect Stayers' Career Satisfaction, Journal of Management, 46(4), 530-559.

Verbruggen, M. and Sels, L. (2010), Social-Cognitive Factors Affecting Clients' Career and Life Satisfaction After, Journal of Career Assessment, 18(1), 3-15. DOI: 10.1177/1069072709340516

Vergiliel Tüz M (2003), Kariyer Planlamasında Yeni Yaklaşımlar, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (4), 169-176.

Vignoli, E. (2015), Career Indecision and Career Exploration Among Older French Adolescents: the Specific Role of General Trait Anxiety and Future School and Career Anxiety, Journal of Vocational Behavior, 89, 182 191.https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.06.005

Viola, M. M.; Musso, P.; Ingoglia, S.; Coco, A. L. and Inguglia, C. (2017), Relationships Between Career Indecision, Search for Work Self-Efficacy and Psychological Well-Being in Italian Never-Employed Young Adults, Europe's Journal of Psychology, 13(2), 231. DOI: 10.5964/ejop.v13i2.1277

Vogel, D. L. and Wester, S. R. (2003), To Seek Help or not to Seek Help: The Risks of Self-Disclosure, Journal of Counseling Psychology, 50(3), 351–361. doi:10.1037/0022-0167.50.3.351

Vogel, P. (2015), Generation Jobless?: Turning the Youth Unemployment Crisis into Opportunity. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Volmer, J. and Spurk, D. (2011), Protean and Boundaryless Career Attitudes: Relationships with Subjective and Objective Career Success. ZAF, 43, 207-218. generation Y, New South Wales: Mccrindle Research.

Waberi, F. A. and Öge, E. (2021), Mesleki Beklentilerin Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinliği ile İlişkisi, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 25–39.

Wada, K.; Arimatsu, M. and Higashi, T. et al. (2009), Physician Job Satisfaction and Working Conditions in Japan. J. Occup. Health 2009; 51: 261–6.

Walker-Donnelly, K.; Scott, D. A. and Cawthon, T. W. (2019), Introduction: Overview and Application of Career Development Theories, New Directions for Student Services, (166), 9–17.

Wang, H.; Chen, X. and Lu, C. (2020), When Career Dissatisfaction Leads To Employee Job Crafting The Role of Job Social Support And Occupational Self-Efficacy", Career Development International, 25(4), 337-354

Waters, L.; Briscoe, J.P.; Hall, D.T. and Wang, L. (2014), Protean Career Attitudes During Unemployment and Reemployment: A Longitudinal Perspective, Journal of Vocational Behavior, 84(3), 405–419.

Watkins Jr, C. E. (1993), Psychodynamic Career Assessment: An Adlerian Perspective, Journal of Career Assessment, 1(4), 355-374.

Wayne, S. J.; Liden, R. C.; Kraimer, M. L. and Graf, I. K. (1999), The Role Of Human Capital, Motivation and Supervisor Sponsorship in Predicting Career Success, Journal of Organizational Behavior, 20, 577–595.

Webb, K.; Repetto, J.; Blackmore, J. S.; Patterson, K. B. and Alderfer, K. (2014), Career Development: Preparation, Integration and Collaboration, Journal of Vocational Rehabilitation., 40, 231- 238.

Wendling, E. and Sagas, M. (2020), An Application of the Social Cognitive Career Theory Model of Career Self-Management to College Athletes' Career Planning for Life After Sport. Frontiers in Psychology, 11, 9. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00009

Weng, Q. J. and McElroy, C. (2012), Organizational Career Growth, Affective Occupational Commitment and Turnover Intentions. Journal of Vocational Behavior, 80, 256-265.

Whiston, S. C. and Keller, B. K. (2004), The Influences of the Family of Origin on Career Development: A Review and Analysis, The Counseling Psychologist, 32(4), 493-568.

Wıvell, R. and Webb, S. (1995), Choosing a Counsellor: an Exploratory Case Study, New Zealand Journal of Counselling, 17, 35-44.

Wickramasinghe, V. and Jayaweera, M. (2010), Impact of Career Plateau and Supervisory Support on Career Satisfaction: A Study in Offshore Outsourced IT Firms in Sri Lanka. Career Development International, 15 (6), 544-61.

Wilensky, H. (1960), Work, Careers and Social Integration. International Social Science Journal, 12, 543-560.

Williamson, J.; Pemberton, A. E. and Lounsbury, J. W. (2005), An Investigation of Career and Job Satisfaction in Relation to Personality Traits of Information Professionals, The Library Quarterly: Information, Community, Policy,75 (2), 122-141.

Winberg, Y. L. (2014), How Can Employees Set Themselves Up for Success? Using Structural Equation Modeling for Validation of On-the-Job Development Assessment, Seattle, WA: Seattle Pacific University, A Doctoral Dissertation.

Wu, N.W. (2022), Optimize College Students' Career Development Education Based on the Improvement of Employment Quality, Ideol, Theor. Educ. 7, 108–111.

Xie, B.; Xia, M.; Xin, X. and Zhou, W. (2016), Linking Calling to Work Engagement and Subjective Careersuccess: The Perspective of Career Construction Theory, Journal of Vocational Behavior, 94, 70-78.

Xu, H. (2021), Career Decision-Making from a Dual-Process Perspective: Looking Back, Looking Forward Journal of Vocational Behavior.

Yalalova, J. and Zhang, L. (2017), Self-Effıcacy And Career Satısfactıon: The Mediating Role of Work Effort, Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR), 37, 252-265.

Yap, Margaret, Wendy Cukier, Mark Robert Holmes, Charity Ann Hannan (2010), Career Satisfaction: A Look Behind The Races, Relations Industrielles/Industrial Relations, 65(4), 584-608.

Yehuda, B. (2004), Transforming Careers: From Linear to Multidirectional Career Paths, Career Development International, 9 (1), 58 – 73.

Young, S. J.; Sturts, J. R.; Ross, C. M. and Kim, K.T. (2013), Generational Differences and Job Satisfaction in Leisure Services, Managing Leisure, 1–19.

Yörük, D. (2013), Algılanan Kariyer Teşvikleri ve Çok Yönlü Kariyerin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Nevşehir İlindeki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Nevşehir.

Yu, P. L. (1990), Forming Winning Strategies. In P. L. Yu, Career Management, 347-388). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.

Zellweger, T.; Sieger, P. and Halter, F. (2011), Should I Stay or Should I go? Career Choice Intentions of Students with Family Business Background, Journal of Business Venturing, 521–536.

Zhou, S. and Santos, D. (2007), Career Decision-Making Difficulties Of British And Chinese international University Students. British Journal of Guidance and Counseliing, 3, (2), 219-235. Doi: https://doi.org/10.1080/03069880701256684

Zopiatis, A.; Kapardis, M.K. and Varnavas, A. (2012), Y-ers, X-ers and Boomers: Investigating the Multigenerational (Mis)Perceptions in the Hospitality Workplace, Tourism and Hospitality Research, 12(2), 101-121.

Zunker, V. G. (2002), Career Counseling: Applied Concepts of Life Planning, USA: Brooks/Cole.

Zunker, V. G. (2012), Career Counseling: A Holistic Approach, Belmont: Brooks/Cole.

DEĞİŞEN KÜRESEL VE BÖLGESEL
DİNAMİKLER IŞIĞINDA

21. YÜZYIL TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA "YENİDEN ASYA"

Derleyenler:
Prof. Dr. İsmail Ermağan
Doç. Dr. Helin Sarı Ertem
Dr. Öğr. Üyesi Meysune Yaşar

nobel

DEĞİŞEN KÜRESEL VE BÖLGESEL DİNAMİKLER IŞIĞINDA 21. YÜZYIL TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA "YENİDEN ASYA"

Derleyenler:
Prof. Dr. İsmail Ermağan
Doç. Dr. Helin Sarı Ertem
Dr. Öğr. Üyesi Meysune Yaşar

Yayın No.: 5029
Yönetim Siyaseti Ve Uluslararası İlişkiler No.: 105
ISBN: 978-625-397-650-7
E-ISBN: 978-625-397-651-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ermağan, İsmail., Sarı Ertem, Helin., Yaşar, Meysune.
Değişen Küresel ve Bölgesel Dinamikler Işığında
21. Yüzyıl Türkiye Dış Politikasında "Yeniden Asya"
Derleyenler: Prof. Dr. İsmail Ermağan, Doç. Dr. Helin Sarı Ertem, Dr. Öğr. Üy. Meysune Yaşar
1. Basım, XXXII+ 362 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-650-7
E-ISBN: 978-625-397-651-4
1. Türk Dış Politikası 2. Yeniden Asya 3. Asya Pasifik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları V
Ön Söz -1 VII
Ön Söz -2 XI
Ön Söz -3 XIX

BÖLÜM 1
21. YÜZYILDA "YÜKSELEN ASYA" VE YENİ BİR KÜRESEL DENGE ARAYIŞI

Özet 1
Giriş 3
1. Asya'nın Yeniden Doğuşu ve Amerikan Hegemonyasının Geleceği 5
2. Yeniden Kutuplaşma ve 3. Dünya Savaşı Tartışmaları 11
3. Tersine-Küreselleşme ve Neonasyonalist Adımlar 14
4. Küresel Sistemin Geleceğinde Yükselen Orta Ölçekli Güçlerin Rolü 21
Sonuç 26
Kaynakça 28

BÖLÜM 2
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ: BÖLGESEL STRATEJİ OLUŞTURMADA İMKÂN VE KISITLAR

Özet 33
Giriş 34
1. Tarihsel Çerçeve: Türkiye'nin Asya'ya Yöneliminde Şekillendirici Unsurlar 36
2. İttifak Davranışında Denge mi Yol Ayrımı mı: Büyüyen Çin-ABD Rekabetinin Gölgesinde Yeniden Asya 39
3. Bağımlılık ve İş Birliği Arasında Ekonomik İlişkiler 44
4. Normatif Bakıştan Reel Politiğe: İdeolojik Faktörlerde ve Bölgesel Anlaşmazlıklarda Denge Arayışı 49
Sonuç 51
Kaynakça 54

BÖLÜM 3
TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GELECEK SEYRİ

Özet 59
Giriş 60
1. Kayıp Yıllar: Özal Öncesi Türkiye-Hindistan İlişkileri 62
2. Yeşeren Umutlar: Özal Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri 65
3. Yeni Binyılda Yeniden Asya ve Türkiye-Hindistan İlişkileri 69
Sonuç 74
Kaynakça 76

BÖLÜM 4
YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Özet 79
Giriş 80
1. Asya Kıtası, Türkiye'nin Asya Vizyonu ve Yeniden Asya Girişimi 81
2. Yirminci Yüzyılda Türkiye-Pakistan İlişkileri 87
3. Yirmi Birinci Yüzyılda Türkiye-Pakistan İlişkileri ve Yeniden Asya Girişimi 90
3.1. Ekonomik İlişkiler 91
3.2. Ulusal Güvenlik 93
3.3. Uluslararası Platformlarda Karşılıklı Destek 95
3.4. Üst Düzey Ziyaretler 97
3.5. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri 98
3.6. İslam Dünyasında Liderlik Mücadelesi ve Sorunlar 99
3.7. Çin-Hindistan İkilemi 101
Sonuç 102
Kaynakça 104

BÖLÜM 5
YÜKSELEN ASYA VE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Özet 109
Giriş 110
1. Olgu ve Algı Arasında Yükselen Asya 111
2. Türkiye-Çin İlişkilerinin Yakınlaşma Dinamikleri 115
2.1. Anti-Hegemonya 116
2.2. Katma Değer Üretiminde Yerelleşme Eğilimi 118

2.3. Kuşak ve Yol İnisiyatifi 119
3. Türkiye-Çin İlişkilerinin Ayrışma Dinamikleri 120
3.1. Artan Milliyetçilik 120
3.2. Uygur Türkleri Meselesi 123
4. Yakınsama ve Ayrışma Üzerine Ampirik Bir Analiz 124
Sonuç 128
Kaynakça 130

BÖLÜM 6
TÜRKİYE'NİN YENİDEN ASYA GİRİŞİMİNDE JAPONYA'NIN ÖNEMİ

Özet 131
Giriş 133
1. Yeniden Asya Girşimi ve Japonya'nın Önemi 136
2. Japonya Açısından İlişkilerin Geliştirilmesinin Önemi 143
Sonuç 147
Kaynakça 152

BÖLÜM 6
TÜRKİYE-GÜNEY KORE İLİŞKİLERİ

Özet 155
Giriş 156
1. Literatür Taraması 157
2. Asya'nın Yükselişi ve Güney Kore 158
3. Türkiye ve Kore İlişkileri: Tarihsel Boyut 161
4. Türkiye-Güney Kore Ticari İlişkileri 163
5. Türkiye-Güney Kore Arasındaki Eğitim ve Kültür İlişkileri 165
6. Türkiye-Güney Kore Siyasi İlişkileri 168
7. Yeniden Asya Girişimi Bağlamında Türkiye-Güney Kore İlişkileri 172
Sonuç 173
Kaynakça 174

BÖLÜM 8
YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN
BANGLADEŞ VE MYANMAR İLE İLİŞKİLERİ

Özet 177
Giriş 178
1. Geçmişten Günümüze Türkiye-Bangladeş İlişkileri 179

1.1. 2000'li yıllara kadar Türkiye-Bangladeş İlişkileri 179
1.2. 2000'li yıllarda Türkiye-Bangladeş İlişkileri 181
2. Geçmişten Günümüze Türkiye-Myanmar İlişkileri 184
3. Arakanlı Müslümanların Mücadelesi Kapsamında Türkiye, Bangladeş ve Myanmar ... 185
4. Türkiye'nin Bangladeş ve Myanmar ile Ekonomik İlişkileri 187
5. Yeniden Asya Girişimi Bağlamında Türkiye'nin Bangladeş ve Myanmar ile İlişkileri 189
Sonuç 191
Kaynakça 194

BÖLÜM 9
GÜNEYDOĞU ASYA'NIN İKİ KAPISI: TÜRKİYE'NİN ENDONEZYA VE MALEZYA İLE İLİŞKİLERİ

Özet 197
Giriş 198
1. Türkiye-Endonezya İlişkileri 200
1.1. 16. Yüzyıldan Soğuk Savaş'ın Sonuna Kadar Olan Dönem 200
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve 2000'li Yıllar 202
1.3. Ekonomik ve Ticari İlişkiler 207
1.4. Türkiye, Endonezya ve ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması Girişimi 210
1.5. Askerî İlişkiler 211
2. Türkiye-Malezya İlişkileri 212
2.1. 16. Yüzyıldan Soğuk Savaş Sonrası Döneme 212
2.2. 2000'li Yıllarda İkili İlişkiler 214
2.3. Türkiye-Malezya Ekonomik İlişkileri 216
2.4. Türkiye-Malezya Askerî İlişkileri 218
Sonuç 218
Kaynakça 220

BÖLÜM 10
21. YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TAYLAND, SİNGAPUR VE FİLİPİNLER

Özet 223
Giriş 224
1. Türkiye-Tayland İlişkileri 226
1.1. İlişkilerin Tarihsel Boyutu ve Ekonomik İlişkiler 226
1.2. İlişkilerin Kültürel Boyutu ve İnsani Yardımlar 229
2. Türkiye-Singapur İlişkileri 230

2.1. İlişkilerin Tarihsel Boyutu ve Ekonomik İlişkiler 230
2.2. Singapur'un Önemi ve Türkiye'ye Olabilecek Katkıları 233
2.3. İki Ülke Arasındaki İlişkilerdeki Eksiklik 234
3. Türkiye-Filipinler Örneği 234
3.1. İlişkilerin Tarihî ve Ekonomik Boyutu 235
3.2. Moro Müslümanları ve TİKA'nın Faaliyetleri 236
Sonuç 237
Kaynakça 239

BÖLÜM 11
YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN LAOS, KAMBOÇYA VE VİETNAM İLE İLİŞKİLERİ

Özet 243
Giriş 244
1. Vietnam'a Kısa Bir Bakış ve Türkiye 245
2. Laos'a Kısa Bir Bakış ve Türkiye 250
3. Kamboçya'ya Kısa Bir Bakış ve Türkiye 252
Sonuç 254
Kaynakça 255

BÖLÜM 12
UZAK AMA YAKIN İKİ ÜLKE: AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA

Özet 257
Giriş 258
1. Yeniden Asya Girişimi Bağlamında Türkiye ve Avustralya 260
1.1. Bilinmeyen Güney Ülkesi: Avustralya 260
1.2. Türkiye-Avustralya İlişkileri 264
1.3. Türkiye-Avustralya İlişkilerinde İmkân ve Kısıtlar 266
2. Yeniden Asya Girişimi Bağlamında Türkiye ve Yeni Zelanda 270
2.1. Uzun Beyaz Bulutlar Ülkesi: Yeni Zelanda 270
2.2. Türkiye-Yeni Zelanda İlişkileri 274
2.3. Türkiye-Yeni Zelanda İlişkilerinde İmkân ve Kısıtlar 275
Sonuç 277
Kaynakça 279

BÖLÜM 13
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İTTİFAKLAR VE TÜRKİYE'NİN YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ

Özet 283
Giriş 284
1. Şanghay İşbirliği Örgütünün Tarihsel Gelişimi, Dönüşümü ve Yapısı 285
2. 2000'li Yıllarda Türkiye ve Batı İttifakı İlişkileri 288
3. Bir İttifak Alternatifi Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri 292
4. Yeniden Asya Girişimi Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye 294
Sonuç 296
Kaynakça 298

BÖLÜM 14
YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ

Özet 301
Giriş 302
1. Yeniden Asya Girişimi, Çin ve Modern Uluslararası Sistem 304
2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde 2000'li Yılların Değerlendirilmesi 308
3. Ekonomi ve Enerji 311
4. Suriye Krizi 313
5. Uçak Krizi 314
6. Ukrayna Krizi ve Kırım 317
7. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Ukrayna Savaşı 319
Sonuç 321
Kaynakça 324

BÖLÜM 15
"KÜRESEL TÜRKİYE" İÇİN ASYA-PASİFİK AÇILIMININ ÖNEMİ

Giriş 327
1. Küresel Dönüşüm ve Sürdürücüleri 328
2. Türkiye'nin Asya Açılımı: Zor Zeminde Çin-Türkiye Paslaşmaları 330
3. "Yeni" Soğuk Savaş'ta Çin Halk Cumhuriyeti 332
4. Türkiye-Hindistan: Kazan-Kazan Alanları 336
5. Türkiye-Endonezya: Derinleşen Bağlar 338
6. Türkiye-Japonya Stratejik Ortaklığı 338
Sonuç 339
Kaynakça 341

BÖLÜM 16
ASYA-PASİFİK BÖLGESİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASETİ ÜZERİNE BİR MÜLAHAZA

Giriş 343
1. Türkiye-Çin İlişkileri 345
2. Türkiye-Japonya ve Tayvan İlişkileri 346
3. Türkiye-Moğolistan ve Orta Asya (Kazakistan-Özbekistan-Kırgızistan-Türkmenistan-Azerbaycan-Tacikistan-Afganistan) İlişkileri 347
4. Türkiye-Pakistan-Hindistan İlişkileri 348
5. Türkiye-Endonezya-Malezya-Myanmar-Vietnam İlişkileri 348

BÖLÜM 17
TÜRKİYE'NİN ASYA-PASİFİK BÖLGESİNE AÇILIMI: TOPLU BİR BAKIŞ VE ÖNERİLER

Özet 349
Giriş 350
1. Asya-Pasifik, Batı Ülkeleri ve Türkiye 351
2. Asya-Pasifik Eylem Planı 353
3. Japonya ile İlişkiler 354
5. Avustralya ve Yeni Zelanda ile İlişkiler 358
6. Endonezya, Malezya, Kuzey Kore ile İlişkiler 358
Sonuç: Değerlendirme Ve Öneriler 360
Kaynakça 362

BÖLÜM 1

21. YÜZYILDA "YÜKSELEN ASYA" VE YENİ BİR KÜRESEL DENGE ARAYIŞI

Helin Sarı Ertem[1]

ÖZET

21. yüzyılın ilk çeyreği neredeyse biterken siyaset dünyasının en önemli gündem maddelerinden biri de Asya'nın (yeniden) yükselişi ve Çin başta olmak üzere alternatif güç odaklarının ABD hegemonyasına karşı oluşturabileceği potansiyel tehdittir. Bu çalışma, 21. yüzyıl dünya siyasetinde Asya'nın artan önemi ve değişen dünya dengelerine odaklanırken okuyucuya makro düzeyde analitik bir perspektif sunmayı; bu sayede yükselmekte olan orta ölçekli bir güç olan Türkiye gibi ülkelerin son dönemdeki dış politikaları üzerindeki sistemik etkiyi doğru konumlandırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temeli, ABD liderliğindeki Batı merkezli, liberal dünya düzeninin, Asya başta olmak üzere farklı coğrafyalardan alternatif güçlerin yükselişi ile hızlı bir gerileme sürecine girdiği düşüncesine dayanır. 21. yüzyıl küresel sisteminin, iç içe geçmiş; karmaşık karşılıklı bağımlılığa dayalı ilişkiler yumağı, Batı merkezli dünya algısının aniden ve bütünüyle yıkılmasını imkânsız kılsa da 20. yüzyıl benzeri iki kutuplu bir dünya düzeninin ve buna bağlı keskin dost ve düşmanlıkların (en azından şu aşamada) var olmaması, devletlerin eskiye nazaran çok daha esnek hareket edebilmesine fırsat vermektedir. Çalışmaya göre çoklu etkileşimlere açık bu yeni dönemde mevcut kurumsal ve normatif düzen, er ya da geç, değişen siyasi ve ekonomik dengelere göre reforme edilecek; aksi takdirde küresel bir savaş kaçınılmaz olacaktır. Bu felaket senaryosundan olabildiğince kaçınmak ve çıkarlarını maksimize etmek isteyen Türkiye gibi Küresel Güney'in yükselen orta ölçekli bölgesel güçleri ya da "sarkaç devletler", "riski dengeleme" (hedging) gibi çeşitli dengeleme stratejilerine öncelik verecek, arabuluculuk rolleriyle kü-

[1] Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, helin.sariertem@medeniyet.edu.tr , Orcid: 0000-0003-0008-9781

leri azaltarak faydayı çoğaltmak üzere yola çıkan yükselen orta ölçekli bölgesel güçler, dış politikalarında pragmatizme odaklı, riski dengeleme (hedging) stratejisi uygulamaya başlamıştır. 21. yüzyılın değişen ancak henüz yerine oturmayan yeni bir küresel denge arayışı içinde, bu stratejinin belirli bir süre uygulanma ihtimali olsa da doğrudan bir tehdit ya da çatışma söz konusu olduğunda bu yöntem imkânsız hâle gelecek; Güney Kore, Endonezya, Hindistan gibi orta ölçekli güçler her iki Süper Güçten birini tercih ederek klasik dengeleme ya da peşine takılmaya dönmek zorunda kalacaktır. Benzer şekilde Ukrayna Savaşı nedeniyle ABD ve Rusya arasındaki rekabette riski dengeleme stratejisini başarıyla devreye sokarak her iki tarafla da farklı alanlarda iş birliklerini devam ettirmekte olan Türkiye için de söz konusu stratejiyi uygulamak gittikçe zorlaşacaktır.

Orta ölçekli güçlerin temel özelliği, arabuluculuk ve insani diplomasi gibi alanları birer niş diplomasi unsuru hâline getirmiş olmalarıdır. Bu güçlerin, önümüzdeki süreçte de gerginliği çoğaltan değil, azaltan; soğukkanlı ve akılcı politikalarla olası bir dünya savaşının önüne set çekmesi; bununla birlikte sistemin daha adil bir güç dağılımıyla revize edilmesi yönünde ciddi katkılar sunması yerinde olacaktır. Türkiye'nin "Yeniden Asya Girişimi" çerçevesinde dünyanın bu bölgesine olan ilgisi, küresel yönetişimin Batı merkezli olmaktan çıkarılıp daha sağlam ve adil temellere oturtulması açısından da ümit vadetmektedir.

KAYNAKÇA

Allison, G. (2017), *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, New York: Houghton Mifflin Harcourt.

Al Jazeera (2023), "Living the 'Chinese Dream': Beijing's New World Order", 6 June, https://www.aljazeera.com/news/2023/6/6/living-the-chinese-dream-beijings-new-world-order (28.06.2023).

Amadi, L. (2020), "Globalization and the Changing Liberal International Order: A Review of the Literature", *Research in Globalization*, December 2020, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590051X20300046#s0025 (28.6.2023)

Anadolu Ajansı (2023), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Şüphesiz Ukrayna NATO'ya üyeliği hak ediyor", 7 Temmuz, https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-suphesiz-ukrayna-natoya-uyeligi-hak-ediyor/2939749 (15.8.2023).

Atlı, A. (2019), "Asya-Pasifik'te Savaş, ABD için Felaket Olur", Anadolu Ajansı, 13 Mart, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asya-pasifikte-savas-abd-icin-felaket-olur/1416693 (2. 5. 2023).

Başaran, D. (2018), "Bir Hegemonya Modeli Olarak Konfüçyen Kapitalizm", *ANKASAM Stratejik Bakış*, Aralık, Yayın No. 21, Sayı 5. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ankasam.org/wp-content/uploads/2021/12/SB-Dogacan-Basaran-Bir-Hegemonya-Modeli-Olarak-Konfucyen-Kapitalizm.pdf (28.6.2023).

BBC Türkçe (2023), "Suudi Arabistan, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılma kararı aldı", 29 Mart, https://www.bbc.com/turkce/articles/c72dd87krgko (16.5.2023)

Behringer, R. M. (2005), "Middle Power Leadership on the Human Security Agenda", Cooperation and Conflict, *40*(3), 305–342.

Bello, W. (2002), *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, London, NY: Zed Books.

Bilen, R. (2023) "Asya-Pasifik'te ABD-Çin Rekabeti: Bölgesel Orta Ölçekli Bir Güç Olarak Güney Kore'nin Riski Dengeleme Stratejisi", İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bhudata, G. (2021), "The US Share of the Global Economy Over Time", *Visual Capitalist*, https://www.visualcapitalist.com/u-s-share-of-global-economy-over-time/ (5.4.2022)

Bowman, R. (2023), "China's Economic Foundations Are Shifting", *SimplyWall*, 27 Jan. https://simplywall.st/article/chinas-economic-foundations-are-shifting (6.5.2023)

Bremmer, I. (2016), "After the G-Zero: Overcoming Fragmentation", *Eurasia Group*, Fall, https://www.eurasiagroup.net/siteFiles/Issues/After_The_G_Zero_.pdf (15.7.2023)

Cogan, M. S. & Basu, U. (2022), "Revisiting India's Inclusion in APEC", *Geopolitical Monitor*, 17 October, https://www.geopoliticalmonitor.com/revisiting-indias-inclusion-in-apec/ (6.5.2023)

CRI Turk (2023), "Xi Jinping ve "İnsanlığın ortak kaderi" vurgusu", 29 Mart, https://criturk.com/xi-jinping-ve-insanligin-ortak-kaderi-vurgusu/ (17.7. 2023).

De Best, R. (2023), "Share of Total Global Economic Activity of Selected Countries and Regions across the World as of 2022", *Statista*. https://www.statista.com/statistics/1403678/share-of-world-gdp-by-country/ (10.08.2023)

DEİK (23), Çin Bilgi Notu, Mart, https://www.deik.org.tr/uploads/cin-bilgi-notu-mart-2023.pdf (16.6. 2023).

Demir, E. (2020), "ABD'nin Biden Dönemi Çin Politikası: Asya'ya Dönüş 2.0?", Cappadocia Journal of Area Studies, Cilt 2, Sayı 2, ss. 232-248.

Dieckhoff, M. (2014), "International Mediation", *European Review of International Studies*, Vol. 1, No. 2 (Summer), pp. 107-124.

Dilek, Ş. & Ayar Dilek, İ. (2022), "The American Hegemony between the Rise of Neo-Protectionism and Liberal Economic Order", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 21, Sayı 81, ss. 258-274.

Donduran, C. (2022), "Türk Dış Politikasının Dönüşen Güvenlik Yaklaşımı: NATO ve Rusya Karşısında Risk Dengeleme (Hedging) Stratejisi ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi, VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı* içinde, ss. 110-113, https://acikerisim.istinye.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12713/3891 (17.8.2023).

Eğilmez, M. (2019a), "ABD – Çin Ticaret Savaşı ve Tukidides Tuzağı", *Kendime Yazılar,* (7 Eylül), https://www.mahfiegilmez.com/2019/09/abd-cin-ticaret-savas-ve-tukidides-tuzag.html (12.1. 2022)

Eğilmez, M. (2019b), "Küresel Sistemde Çin Korkusu", 27 Ocak, *Kendime Yazılar*, https://www.mahfiegilmez.com/2019/01/kuresel-sistemde-cin-korkusu.html (6.1.2023).

Eğilmez, M. (2013), "Küresel Krizde Kazananlar ve Kaybedenler", *Kendime Yazılar*, 19 Mayıs, https://www.mahfiegilmez.com/2013/05/kuresel-krizde-kazananlar-ve-kaybedenler_19.html (25.1.2023).

EuroNews (2022), "NATO üyesi Türkiye, Şanghay İş birliği Örgütü'ne üye olabilir mi?", 20 Eylül, https://tr.euronews.com/2022/09/20/nato-uyesi-turkiye-sanghay-isbirligi-orgutune-uye-olabilir-mi (4.4.2023)

Financial Times, "Jeffrey Sachs: 'I See No Financial Obstacles to Getting to Net Zero by 2050', 26 October, https://www.ft.com/content/ab219fef-eece-463e-9b3c-6e4813d5effe (4.5.2022)

Friedman, T. L. (2000), *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York: Anchor Books.

Friedman, T. L. (2005), *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Fukuyama, F. (1989), "End of History?", *The National Interest*, No: 16, Summer. Pp. 3-18.

Gramsci, A. (1971), *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers.

Harvard Business Review, "How Much Money Does the World Owe China?", 26 Feb., https://hbr.org/2020/02/how-much-money-does-the-world-owe-china (12.6.2022).

Henrikson, A.K. (1997), "Middle Powers as Managers: International Mediation Within, Across, and Outside Institutions", In Cooper, A.F. (ed.), *Niche Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Londo, pp. 46-72.

Hetou, G. "Middle Powers' Crucial Peace Dividend: Networking Development", *Journal of Peacebuilding & Development*, Vol. 13, No. 1 (April 2018), pp. 16-31.

Heywood, A. (2013), *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yay.

Holbraad, C. (1971), "The Role of Middle Powers", *Cooperation and Conflict*, Vol. 6, No. 1, pp. 77-90.

Hook, S. W. & Spanier, J. (2007), *American Foreign Policy Since World War II*, Washington: CQ Press.

Huntington, S. P. (1993), The Clash of Civilisations?", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, Summer, pp. 22-49.

Hurriyet (2022), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Putin haklı, tahıl fakir değil zengin ülkelere gidiyor", 8 Eylül, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-42133993 (15.8.2023).

Ikenberry, J. (2018), "The End of Liberal International Order?", *International Affairs,* Volume 94, Issue 1, January pp. 7–23,

IMF (2023), "Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism", January, file:///C:/Users/helin/Downloads/SDNEA2023001.pdf (23.7.2023)

IMF (2000), "Globalization: Threat or Opportunity?", 12 April, https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm (12.4. 2023).

İnsel, A. (2018), "Otoriter Kapitalizmin Geleceği", Cumhuriyet, 3 Temmuz, https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/otoriter-kapitalizmin-gelecegi-1015679 (16.6.2023).

Kennedy, P. M. (2001 – Orijinal baskı 1987), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar",* İstanbul: İş Bankası Kültür yay. Çev. Birtane Karanakçı.

Keohane, R. 0. (2000), "Foreword (Önsöz)", iç. T. Lawton, J. Rosenau and A. Verdun, (der.), *Strange Power*, Aldershot: Ashgate, ss. ix-xvi.

Keohane, R. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press.

Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1977), *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little & Brown.

Khanna, P. (2019), *The Future is Asian*: Global Order in the 21st Century, London: Weidenfeld & Nicolson.

Kirshner, J. (2017), America, America, *Los Angeles Review of Books*, 15 January, https://blog.lareviewofbooks.org/essays/america-america/ (10.08.2023).

Kissinger, H. (2014), *Dünya Düzeni*, İstanbul: Boyner yay. 2. Baskı.

Kitchen, Nicholas & Cox, Michael (2019), "Power, Structural Power, and American Decline", *Cambridge Review of International Affairs*, 32 (6). pp. 734-752.

Kuik, C. C. (2021), "Getting Hedging Right: A Small-State Perspective", *China International Strategy Review*, **Volume 3**, pp. 300–315.

Kuik, C. C. (2008), "The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China", *Contemporary Southeast Asia,* Vol. 30, No. 2, August, pp. 159-185.

Kutlay, M. & Öniş, Z., (2022), "LiberalDemocracyontheEdge? AnxietiesinaShiftingGlobal(dis) order", Alternatives: Global, Local, Political, Vol 0 (0), 1-18.

Lake, D. A. (1999), "Britanya ve Amerikan Hegemonyasının Karşılaştırılması: Gerileme Çağı Üzerine Bazı Dersler" (Çev. Mehmet Zeki Ak & Ünsal Özmen, 2014), Bilgi (28), Yaz, 122-138.

Lim, D. J. & Mukherjee, R. (2019), "Hedging in South Asia: Balancing Economic and Security Interests amid Sino-Indian Competition". *International Relations of the Asia-Pacific.*, No: 19, 493–522.

Mahbubani, K. (2021), *The Asian 21st Century (China and Globalization)*, Springer.

Mahbubani, K. (2008), "Welcome to the Asian Century", *Current History*, 107, 195-200.

Mearsheimer, J. (2019), ""Bound to Fail: The Rise and Fall of The Liberal International Order", *International Security*, 43(4), p. 7-50.

Mearsheimer, J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, London: W.W. Norton.

McLuhan, M. & Powers, B. R. (1992), *The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century,* Oxford: Oxford University Press.

Newsweek (2022), "Putin Warns West: Current World Order Is Over and New Era Is Coming", https://www.newsweek.com/russia-putin-moscow-west-economics-world-order-1726686 (23.06.2023)

Nye, J. (2015), *Is the American Century Over?* , John Wiley & Sons.

Oğuz Gök, G. & Karadeniz, R. F. (2020), "Emerging Middle Powers (MIKTA) in Global Political Economy: Preferences, Capabilities, and their Limitations", *Turkey's Political Economy in the 21st Century*, Springer, pp. 163-194.

Okur, M. A. (2015), "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine". *Uİ Dergisi*. 2015; 12(46): 129-151.

Oosterveld, W. & Torossian, B. (2019) , "A Balancing Act The Role of Middle Powers in Contemporary Diplomacy", Strategic monitor 2018-2019, https://www.clingendael.org/pub/2018/strategic-monitor-2018-2019/a-balancing-act/ (17. 7. 2023).

Oran, B. (2001), *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, İstanbul: İletişim.

Organski, A. F. K. (1958), *World Politics*, New York: Alfred A. Knopf.

Parlar Dal, E. & Kurşun, A. M. "Assessing Turkey's Middle Power Foreign Policy in MIKTA: Goals, Means, and Impact", I*nternational Journal*, Vol. 71., No: 4, pp. 608 -629.

Pekcan, C. (2019), "Yeni-liberal Kurumsalcılık Çerçevesinde Çin'in Komşuluk Diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping Dönemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", OPUS (Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi), Eylül, Yıl: 9, Cilt 13, Sayı 19, ss. 2867-2892.

Porter, P. (2015), "Was Paul Kennedy Right? American Decline 30 Years On", War on Rocks, 17 June, https://warontherocks.com/2015/06/was-paul-kennedy-right-american-decline-30-years-on/ (13.05.2023)

Rachman, G. (2017), *Easternization: Asia's Rise and America's Decline From Obama to Trump and Beyond*, New-York: Other Press.

Richter, F. (2022), "China's Rise to Economic Superpower", *Statista,* 27 June, https://www.statista.com/chart/27688/chinas-share-of-global-gdp-vs-the-us-and-the-eu/ (12.2.2023)

Rumelili, B. & Suleymanoglu-Kurum, R. (2017), "Brand Turkey: Liminal Identity and its Limits", *Geopolitics*, 22:3, 549-570.

Sarı Ertem, H. & Gülseçgin, A. (2021), "Güney Asya'da ABD-Çin Rekabeti ve Hindistan'ın Riski Dengeleme (Hedging) Stratejisi", İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Özlem Zerrin Keyvan (der.), *Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik 4* içinde, Nobel Yayıncılık, Kasım 2021, ss. 238-266.

Sarı Ertem, H., (2021), "Transatlantik İlişkilerde Yeni 'Küresel Öteki': Çin", *Anadolu Ajansı*, 17 Haziran, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/transatlantik-iliskilerde-yeni-kuresel-oteki-cin/2276865 (18.6.2023).

Sarı Ertem, H. & Karadeniz, R. F. (2019), "Lost in Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations", *Perceptions: Journal of International Relations (Special Issue on U.S. Foreign Policy),* Volume XXIV, Number 1, Spring-Summer, pp. 7-38.

Sönmezoğlu, F.; Güneş, H. & Keleşoğlu, E. (2015), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.

Strange, S. (2015), *States and Markets*, Bloomsbury Publishing.

Süsler, B. (2019), "Turkey: An Emerging Middle Power in a Changing World?", LSE Ideas – Strategic Update, May, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Turkey-Middle-Power.pdf (13. 8. 2023).

Tatlıyer, M. (2019), "Çok Kutuplu Dünyada Doların Yerini Ne Alacak?", SETA Rapor, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://setav.org/assets/uploads/2019/04/131R.pdf (13.05. 2022).

T.C. Pekin Ticaret Müşavirliği (2022), Çin Ekonomisi ve Dış Ticareti, 14 Nisan, https://ticaret.gov.tr/data/63db95d713b876d06090b612/Cin_Halk_Cumhuriyeti_Sektorel_Sohbet_Toplantisi_Sunumu_2022.pdf (12.10. 2022).

The Times of India (2023), "PM Modi: Global South Must Create New World Order", https://timesofindia.indiatimes.com/india/pm-modi-global-south-must-create-new-world-order/articleshow/96949065.cms (17.7.2023).

Wall Street Journal (2018), "A Word from Henry Kissinger", 5 February, https://www.wsj.com/articles/a-word-from-henry-kissinger-1517876551 (20.06.2023).

Waltz, K. N. (1964), "The Stability of a Bipolar World", *Daedalus*, Vol. 93, No. 3, (Summer, 1964), pp. 881-909.

Wang, Y. (2021), "Hedging Strategy: Concept, Behavior and Implications for China-ASEAN Relations", *East Asian Affairs*, Vol.1, No.2, pp: 1-36.

Wang, N. (2015), "Globalisation as Glocalisation in China: A New Perspective", *Third World Quarterly*, November, 36(11), pp. 2059-2074.

Weitzman, H. (2012). "The rise of 'Resource Nationalism", *Politico*, 25 April, https://www.politico.com/story/2012/04/the-rise-of-resource-nationalism-075575 (12.5.2022).

Wilson, D. & Purushothaman, R. (2003), "Dreaming with the BRICs: The Path to 2050", *Global Economics Paper*, No. 99, New York: Goldman Sachs.

Yanık, L. K. (2011), "Constructing Turkish "Exceptionalism": Discourses of Liminality and Hybridity in Post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, Volume 30, Issue 2, February, pp. 80-89.

Yıldırım, G. (2015), "Amerikan Ekonomisi Savaşlarla Büyüdü", *Anadolu Ajansı*, 12 Aralık, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/amerikan-ekonomisi-savaslarla-buyudu/489399 (16.4.2022)

Yıldızoğlu, E. (2021), "ABD ve Çin: Rekabetleriyle Geleceği Şekillendirecek İki Süper Güç", *BBC Türkçe*, 4 Şubat, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55929359

Zakaria, F. (2008). The Post-American World (1st ed.). New York: W.W. Norton & Company.

BÖLÜM 2

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ: BÖLGESEL STRATEJİ OLUŞTURMADA İMKÂN VE KISITLAR

Meysune Yaşar[1]

ÖZET

Asya'ya yönelim, Soğuk Savaş'tan bugüne Türk dış politikasının önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Söz konusu yönelimin bir parçası olarak 2019 yılında Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından Yeniden Asya İnisiyatifi açıklanmıştır. Bu çalışma, bu inisiyatifin imkân ve kısıtlarını ele alırken uzun vadede bölgeye dönük strateji oluşturmanın yol ve yöntemlerini tartışmaktadır. Bu doğrultuda öncelikli olarak tarihsel çerçeveyi ortaya koyarak Türkiye'nin Asya'ya Yöneliminde Soğuk Savaş'tan bugüne süreklilik arz eden üç ana başlık üzerinde durmaktadır: *Keskin ve yumuşak seyir izleyebilen ittifak davranışı, bağımlılık ve iş birliği arasında şekillenen ekonomik ilişkiler* ve *bölgesel sorunlarla birlikte ideolojik unsurlara yaklaşımda denge arayışı*. Bu başlıklar altında Yeniden Asya İnisiyatifinin imkân ve kısıtlarını ortaya koymakta, bölgede uzun vadeli strateji oluşturmada yol ve yöntemleri tartışmaktadır. Bu noktada, bölgeye yaklaşımda öne çıkan *ekonomik karşılıklı bağımlılık* ve *asimetrik bağımlılık* kavramlarının yanı sıra *ittifak davranışı* ile *sensu stricte* ve *sensu largo* temalarının bağıntılarına odaklanmaktadır. Üzerinde durulan çözümlemeler ile Türkiye'nin Yeniden Asya İnisiyatifi çerçevesinde bölgeye eğilimini ve ortaya çıkan imkân ve kısıtları; *kurumsal çözüm arayışı*, *ekonomik-kültürel araçlarla dengenin sağlanması* ve *statükonun korunması* başlıkları üzerinden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Dış Politikası, Yeniden Asya Açılımı, Sensu Stricte, Sensu Largo, Asimetrik Bağımlılık*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, meysune.yasar@medeniyet.edu.tr , Orcid: 0000-0001-9073-6350.

KAYNAKÇA

Açıkalın, Ş.N. (2021), China and Türkiye Relations from Complexity Theory Perspective, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.25, No.2, ss.775-789.

Ahmad, I. (2000), Türkiye and Pakistan: Bridging the Growing Divergence, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol.5, No.3, ss.1-9.

Akar, F., Çoban, S. (2020), NATO- Türkiye Relations in a Turbulent Environment: The Military Dimension of NATO- Türkiye Relations, *Horizon Insights*, Vol.3, No.4, ss.5-20.

Akdağ, Z. (2019), Türkiye- Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.1, No.1, ss.40-57.

Alam, M. (2007), Evolving Pragmatism in Indo-Turkish Relations, The Turkish Yearbook, Vol.XXXVI-II, ss.129-145, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/845014 (06.07.2022).

Aras, B., Dağcı, K., Çaman, M.E. (2009), Türkiye's New Activism in Asia, *Alternatives*, Vol.8, No.2, ss.24-39.

ASEAN, (2021), ASEAN-Türkiye Sectoral Dialogue Partnership, https://asean.org/wp-content/uploads/2021/12/Overview-ASEAN-Türkiye-Sectoral-Dialogue-Partnership-as-of-December-2021-ERD3-fn.pdf (05.02.2022).

Aslan, Ö. (2020), Türkiye'nin Asya Siyasetinin Dönüşümü ve Sınırları, Perspektif, https://www.perspektif.online/turkiyenin-asya-siyasetinin-donusumu-ve-sinirlari-2/ (05.08.2022).

Atlı, A. (2016), Türkiye's Foreign Policy Towards China: Analysis and Recommendations for Improvement, Global Relations Forum Young Academics Program Policy Paper Series, No.3, ss.8-16.

Ayasun, A. (2021), Uyghurs Wary of Türkiye's Pending Extradition Deal With China, The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/01/uyghurs-wary-of-Türkiyes-pending-extradition-deal-with-china/ (04.04.2022).

Bezmez, T.Y., Bardakçı, S. (2020), Türkiye's Turn to Asia Pacific, The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/09/Türkiyes-turn-to-the-asia-pacific/ (04.02.2022).

Bongiovanni, F.M. (2018), Türkiye: The NATO Alliance's Wild Card, *Turkish Policy Quarterly*, Vol.17, No.2, ss.53-62.

Chaziza, M. (2016), Sino-Turkish "Solid Strategic Partnership": China's Dream or a Reality, SAGE Publications China Report, No.52, ss.265-283.

Congressional Research Service, (2020), Türkiye: U.S. Sanctions Under the Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA), https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11557 (05.06.2022).

Congressional Research Service, (2022), China Primer: Uyghurs, https://sgp.fas.org/crs/row/IF10281.pdf (04.04.2022).

Congressional Research Service, (2022), Renewed Great Power Competition: Implications for Defense- Issues for Congress, https://sgp.fas.org/crs/natsec/R43838.pdf (05.07.2022).

Congressional Research Service, (2022), Türkiye: Background and U.S. Relations in Brief, https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44000.pdf (05.08.2022).

Cook, S.A. (2018), Neither Friend Nor Foe, Council on Foreign Relations, Council Special Report No.82, https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/CSR82_Cook_Türkiye_0.pdf (05.04.2022).

Council on Foreign Relations, (2021), China's Belt and Road: Implications for the US, https://www.cfr.org/report/chinas-belt-and-road-implications-for-the-united-states/findings (04.03.2022).

Çolakoğlu, S. (2012), Türkiye's East Asian Policy: From Security Concerns to Trade Partnerships, *Perceptions*, Vol. XVII, No. 4, ss. 129-158.

Çolakoğlu, S. (2013). Türkiye-Çin İlişkilerinin Son On Yılı (2000-2010): Fırsatlar Ülkesi Çin'den Türkiye Pazarına Dönüşüm. (Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, *Türkiye'de Çin'i Düşünmek*. (s.248-272). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Çolakoğlu, S. (2018), Türkiye-China Relations: From Strategic Cooperation to Strategic Partnership?, Middle East Institue, https://www.mei.edu/publications/Türkiye-china-relations-strategic-cooperation-strategic-partnership (04.06.2022).

Çolakoğlu, S. (2019), China's Belt and Road Initiative and Türkiye's Middle Corridor: A Question of Compatibility, Middle East Institue, https://www.mei.edu/publications/chinas-belt-and-road-initiative-and-Türkiyes-middle-corridor-question-compatibility (05.06.2022).

Çolakoğlu, S. (2019), The Turkish Understanding of "One China": Türkiye's Delicate Policy Between Taiwan and China, Taiwan Insight, https://taiwaninsight.org/2019/08/12/the-turkish-understanding-of-one-china-Türkiyes-delicate-policy-balance-between-taiwan-and-china/ (04.02.2022).

Çolakoğlu, S. (2021), Türkiye's Engagement With Southeast Asia, Middle East Institue, https://www.mei.edu/publications/Türkiyes-engagement-southeast-asia (05.06.2022).

Daily Sabah, (2021), 43 Countries Including Türkiye Call on China to Respect Uyghur Rights, https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/43-countries-including-Türkiye-call-on-china-to-respect-uyghur-rights (05.04.2022).

DEİK, (2014), Despite Stronger US Dollar Turkish OFDI Continues to Grow, Vale Columbia Center Report, https://www.deik.org.tr/uploads/d49fba99ab764fcdbca81d1b45d6daec.pdf (05.07.2022).

Drucbacka, B. (2021), Turkish – Chinese Cooperation on the Belt & Road Initiative, *Economic Review*, Vol.50, No.2, ss.162-180.

Ermağan, İ (2022). "Teknoloji, Asya-Pasifik ve Türkiye: Çin ve Hindistan'ın Yapay Zekâ Çalışmaları Üzerinden Türkiye'ye Öneriler", iç: Ali Merthan Dündar ve Mehmet Özay (Ed) Asya Pasifik Çalıştayı Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, s. 145-164.

Euronews, (2020), Çin'le Suçluların İadesi Anlaşması: Bakan Çavuşoğlu "Uygurların İade Taleplerini Kabul Etmedik" Dedi, https://tr.euronews.com/2020/12/30/cin-le-suclular-n-iadesi-anlasmas-bakan-cavusoglu-uygurlar-n-iade-taleplerini-kabul-etmedi (05.04.2022).

Fuller, G. E., Starr S. F. (2003), The Xinjiang Problem, Central Asia Caucasus Institute, https://www.files.ethz.ch/isn/30301/01_Xinjiang_Problem.pdf (04.02.2022).

Gill, D.M. (2021), Can a China – Russia- Pakistan – Türkiye- Iran Arrangement Counter the Quad, Observer Research Foundation Paper, https://www.orfonline.org/expert-speak/can-a-china-russia-pakistan-Türkiye-iran-arrangement-counter-the-quad/ (05.06.2022).

Güler, S. (2018), Türkiye Makes Best Use of Soft Power: Çavuşoğlu, https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/Türkiye-makes-best-use-of-soft-power-cavusoglu/1142563 (05.03.2022).

Gülmez, D.B. (2020), The Resillience of the US-Türkiye Alliance: Divergent Threat Perceptions and Worldviews, *Contemporary Politics*, Vol.26, No.4, ss.475-492.

Hu, S. (2007), Assessing Russia's Role in Cross Taiwan Strait Relations, *Issues and Studies*, Vol. 43, No.4, ss.39-76.

Hu, W., Meng, W. (2020), The U.S. Indo Pacific Strategy and China's Response, *The China Review*, Vol.20, No.3, ss.143-176.

Jabeen, M. (2011), Security Game: SEATO and CENTO as Instirument of Economic and Military Assistance to Encircle Pakistan, *Pakistan Economic and Social Review*, Vol.49, No.1, ss.109-132.

Kanat, K.B. (2016), The Securitization of the Uyghur Question and Its Challenges, *Insight Türkiye*, Vol.18, No.1, ss.2-26.

Kardaş, Ş., Ünlühisarcıklı Ö. (2020), Managing the U.S. – Türkiye Security Relationship: Structured Transactionalism Within a Dual Framework, Turkish Policy Quarterly, Vol.19, No.4, ss. 67-86.

Kaya, K. (2013), Türkiye and China: Unlikely Strategic Partners, U.S. Foreign Military Studies Office,https://archive.org/details/2013_08_21_Türkiye_and_China_Unlikely_Strategic_Partners_Kaya (04.06.2022).

Khan, S. (2020), Dynamics of Pakistan-Türkiye Relations, *Pakistan Review of Social Sciences*, Vol.1, No.2, ss.14-24.

Kim, S.C. (2020), China and Its Neighbors: Asymmetrical Economies and Vulnerability to Coercion, *Issues and Studies*, Vol.55, No.4, ss.1-25.

Kulaksız, S. (2019), Financial Integration via Belt and Road Initiative: China-Türkiye Cooperation, *Global Journal of Emerging Market Economies*, Vol.11, No.2, s.48-64.

Lesser, I.O. (2006), Türkiye, The United States and The Delusion of Geopolitics, Survavil, Vol.48, No.3, ss.83-96.

Magued, S. (2011), Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık ve Devletlerarası İlişkiler: Teorik Bir Bakış, *Ortadoğu Yıllığı*, ss.636-666.

Malaysian Timber Industry Board, (2020), Malaysia-Türkiye Free Trade Agreement, https://www.mtib.gov.my/en/services/promotion/fta/bilateral/malaysia-Türkiye-free-trade-agreement-mtfta (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

Marukawa, T. (2021), Dependence and Competition: Trade Relationship Between Asian Countries and China, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, Vol.10, No.2, ss.246-261.

McMillan, S. (1997), Interdependence and Conflict, *Mershon International Studies Review*, Vol.41, No.1, ss.33-58.

Mehta, K. (2019), Türkiye's India Outreach: Possibilities and Challenges, Observer Research Foundation Brief, No.276, s.1-12, https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2019/01/ORF_Issue_Brief_276_India-Türkiye.pdf (05.06.2022).

Official Journal of European Union, (2019), Situation of the Uyghur in China, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019IP0110&rid=8 (04.05.2022).

Oğuzlu, T. (2013), Türkiye and NATO, *Adam Akademi*, Vol.3, No.1, ss.1-10.

Ovadek, M. (2015), Classical Realism and Human Nature: An Alternative Reading, E-International Relations, https://www.e-ir.info/pdf/57714 (05.07.2022).

Pengfei, Z. (2016), Türkiye Says Dialogue Best Means to Solve South China Sea Dispute, http://english.cctv.com/2016/06/28/ARTIAQDXOdrb1zQI8eaPW5HY160628.shtml (05.04.2022).

Republic of Türkiye, (2021), Free Trade Agreement Between the Government of the Republic of Türkiye and the Government of Singapore, https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements/singapore (04.03.2022).

Republic of Türkiye, Free Trade Agreements, https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements (03.02.2022).

Rubin, B.R., Siddique, A. (2006), Resolving the Pakistan – Afghanistan Stalemate, United States Institue of Peace Special Report, https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SRoct06.pdf (05.07.2022).

Söylemez, M. (2017), Türkiye and China: An Account of a Bilateral Relations Evolution, Asia Centre Paper, https://asiacentre.eu/wp-content/uploads/2021/11/22-Soleymez-ChineTurquie_Dec2017.pdf (06.06.2022).

Stoicescu, K., Hanso, H. (2022), Türkiye's Future Role in NATO, International Centre for Defence and Security, Policy Paper, ss.7-21, https://icds.ee/wp-content/uploads/2022/01/ICDS_Policy_Paper_Türkiye%C2%B4s_Future_Role_in_NATO_Stoicescu_Hanso_January_2022-1.pdf (05.08.2022).

Tao, Z. (2013), An Alternative Partner to the West? Türkiye's Growing Relations With China, Middle East Institue, Policy Analysis, https://www.mei.edu/publications/alternative-partner-west-Türkiyes-growing-relations-china (05.08.2022).

Tao, Z. (2013), An Alternative Partner to the West? Türkiye's Growing Relations With China, Middle East Institue, https://www.mei.edu/publications/alternative-partner-west-Türkiyes-growing-relations-china (06.07.2022).

TİKA, (2019), Turkish Development Assistance Report, https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/TurkiyeKalkinma2018ENGWeb.pdf (03.02.2022).

Tutumlu, A. (2020), Türkiye- Central Asia Relations: A Strategic Overview, Near East Institue Report, https://yde.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/170/2020/09/YDE-Orta-Asya-29.09.2020.pdf (05.05.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa (04.03.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Veri Portalı, https://data.tuik.gov.tr/ (15.06.2022).

U.S. Department of State Archive, The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm (06.07.2022).

US Security Council, The Conflict in Xinjiang and Chinese Abuses of the Uyghur Population, https://www.yu.edu/sites/default/files/inline-files/SC_Topic%20Paper%20%232_The%20Conflict%20in%20Xinjiang%20and%20Chinese%20Abuses%20of%20the%20Uyghur%20Population%20.pdf (04.05.2022).

Weinbaum, M.G. (2006), Afghanistan and Its Neighbors, United States Institue of Peace Special Report, https://www.usip.org/sites/default/files/sr162.pdf (03.08.2022).

Wheeler, T. (2013), Türkiye's Role and Interests in Central Asia, Safer World Briefing, https://www.files.ethz.ch/isn/172943/Türkiyes-role-and-interests-in-central-asia.pdf (05.06.2022).

Workman, D. (2021), Türkiye's Top Trading Partners, https://www.worldstopexports.com/Türkiyes-top-import-partners/ (05.04.2022).

Yegin, M. (2019), Türkiye Between NATO and Russia: The Failed Balance, German Institue for International and Security Affairs, No.30, https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2019C30_Yegin.pdf (05.06.2022).

Yilmaz, E., Bilgin, P. (2005), Constructing Türkiye's "Western" Identity During the Cold War: Discourses of the Intellectuals of Statecraft, *International Journal*, Vol.61, No.1, ss.39-59.

Zaheer, M.A. (2021), Potential Alliance of Five Countries Versus the Quad Group, Pakistan Today, https://www.pakistantoday.com.pk/2021/09/18/potential-alliance-of-five-countries-versus-the-quad-group/ (05.06.2022).

Zou, Z. (2015), Sino-Turkish Strategic Economic Relationship in New Era, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Vol.14, No.3, ss.14-25.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GELECEK SEYRİ

Abdulkadir Aksöz[1]

ÖZET

Türkiye-Hindistan arasında ikili siyasi ve ekonomik ilişkiler, cumhuriyetin ilk yıllarından seksenli yıllara değin uzamsal bir doğrultuda seyretmemiş, son derece sınırlı ve bir o kadar da hantal işleyişiyle ciddi bir ivme yakalayamamıştır. Köklü tarihî ve kültürel benzeşmelerin iç içe geçtiği iki toplum arasında siyasi münasebetlerin asgari müştereklerde dahi ortaklık nezdine ulaşamaması önemli bir sorun teşkil etmiştir. Kronik Keşmir Sorunu başta olmak üzere Soğuk Savaş'ın siyasi ve ideolojik kamplaşmasında Türkiye ve Hindistan farklı kutuplarda yer almış ve gözle görülür bir dünya görüşü ayrılığı açığa çıkmıştır. Ankara-Yeni Delhi hattında buzların erimesi ancak 1980'li yılların ortasında Başbakan Turgut Özal'ın Hindistan'a resmî ziyaretiyle mümkün olmuştur. 2000'li yıllarla Türkiye dış politikası çok taraflı siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirirken Hindistan'ı potansiyel ticari partner olarak konumlandırmış ancak bu vizyon, Pakistan ile sıkı dostluk ve kardeşlik söylemine dayalı ikili ilişkiler nedeniyle istenen seviyeye çıkarılamamıştır. Dünya ekonomik ve politik güç projeksiyonlarının süratle Asya'ya kaydığı yeni binyılda Türkiye, "Yeniden Asya Açılımı"nı başlatarak Hindistan dâhil bölge ülkeleriyle kapsamlı ve sistematik bir programın temellerini atmıştır. Bu çalışmada Türkiye-Hindistan ilişkileri, "Özal Öncesi", "Özal Dönemi" ve "2000 Sonrası" olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. İki ülke arasındaki münasebetlerin Özal öncesi dönemde durağan ve gelişimden uzak seyri irdelenirken Özal Dönemi'yle olumsuz havanın değişim sürecine girişi açıklanmış ve yeni binyılda Yeniden Asya Girişimi çerçevesinde Hindistan'ın Türk hariciyesince konumlandırılışı birincil kaynaklardan yararlanılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Hindistan, Pakistan, Turgut Özal, Yeniden Asya Girişimi*

[1] YL, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı, abdlkdraksz@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3393-9423.

KAYNAKÇA

Aditya, P. (2020). Comparing Erdogan's outreach to India and China, Observer Research Foundation, https://www.orfonline.org/expert-speak/comparing-erdogan-outreach-india-china/ (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

Akram, S. (2010). Türkiye-India Relations Redefined. Reflections, Institute of Strategic Studies Islamabad, No. 4. Retrieved from https://issi.org.pk/wp-content/uploads/2014/06/1299049555_791291.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

Alam, M. (2007). Evolving Pragmatism In Indo-Turkish Relations: From Cold War To Post-Cold War Period, The Turkish Yearbook of International Relations, (38), 130-145.

Anas O. (2020). The Evolution of Türkiye's Asia Policy in Historical and Contemporary Perspectives, Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, 14:3, 1-17.

Aslan, Ö. (2020). Türkiye'nin Asya Siyasetinin Dönüşümü ve Sınırları, Perspektif, https://www.perspektif.online/turkiyenin-asya-siyasetinin-donusumu-ve-sinirlari/ (Erişim Tarihi: 14.10.2022).

Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 49-64.

Aydın, Mehmet K. (2018). Bandung Konferansı ve Türk Basınına Yansımaları, Turkish Studies, History, C. 24, N. 13, s. 33-60.

Balcı, A. (2015), Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi, Cumhurbaşkanı Gül Hindistan'da, 11 Şubat 2010, Erişim Tarihi: 18.12.2021, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cumhurbaskani-gul-hindistanda-118978 (Erişim Tarihi: 09.10.2022).

DEİK. (2021). DEİK, YENİDEN ASYA: "TÜRKİYE'NİN ASYA ÜLKELERİ İLE TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YENİ PERSPEKTİFLER" TOPLANTISINI GERÇEKLEŞTİRDİ, Basın Açıklamaları, https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-yeniden-asya-turkiye-nin-asya-ulkeleri-ile-ticaretinin-gelistirilmesinde-yeni-perspektifler-toplantisini-gerceklestirdi (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Dündar, L. (2016). ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TURGUT ÖZAL'IN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNİN ROLÜ, Atatürk Yolu Dergisi, 15 (58). https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/42482/511691

Ermağan, İ. & Karcı, A. (2021) "Türkiye-Hindistan İlişkileri: Bir Analiz ve Bir Yol Haritası: Neyi-Nasıl yapmalı?", iç: Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 4, Editörler İsmail Ermağan-Mehmet Özay-Özlem Zerrin Keyvan, Nobel Yayınları, s. 691-721.

Erdoğan, Recep Tayyip. Ezberleri Bozarken-1 Yeni Türkiye Vizyonu, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Birinci Baskı, 2019. https://mk.gov.tr/GalleryFiles/242/Ezberleri-Bozarken-1-net-39c65558-4a9f-4a21-8ca7-ccb8a3515c4e.pdf (Erişim Tarihi:04.06.2022).

Güler, E. Zeynep (der). (2013). Mahmut Dikerdem Eserler "Salon Verir, Sokak Alırız", Yazılama Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, s. 845.

Gülseçgin, A. (2021). 2000'li yıllarda Hindistan-Çin ilişkilerinde bölgesel rekabet: Jeopolitik bir okuma, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, s. 121.

Kaura, V. (2020). The Erdogan Effect: Türkiye's Relations with Pakistan and India, ISAS Working Papers, Institute of South Asian Studies, National University of Singapore, No. 336, s. 10.

Kissinger, H. (2002). Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı? ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 1.Baskı, s. 310.

Kohen, S. (1970). Kıbrıs Sorunu Ölü Noktada, Milliyet Gazetesi, 8 Ekim 1970, s. 2.

Kohen, S. (1984). Bu Geziden Ne Çıkar? Milliyet Gazetesi, 11 Nisan 1984, s. 5.

Kurt, V. (2018). ÖZAL'IN DIŞ POLİTİKASI: ULUSLARARASI SİYASET, DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 15 (55), s. 157-171.

Malkoç, D. (2017). 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye ile Hindistan'ın Siyasi İlişkileri, Avrasya İncelemeleri Dergisi, 5 (1), s. 109-145.

Metcalf, Barbara D.; Metcalf Thomas R. (2018). Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Milliyet Gazetesi, 30 Yıl Aradan Sonra İlk Görüşme: Özal-Gandi Baş Başa, 25 Ekim 1985, s. 1.

Milliyet Gazetesi, Hint Sefirinden Özal'a Övgü, 31 Mart 1986, s. 7.

Milliyet Gazetesi, 120 Kişiyle Hint Seferi, 2 Nisan 1986, s. 15.

Milliyet Gazetesi, Hindistan'da 2 Önemli Sorun, 10 Nisan 1986, s. 8.

Milliyet Gazetesi, 10 Ocak 1970, Dış Haberler, s. 7.

Milliyet Gazetesi, Ecevit muradına erdi, 31 Mart 2000, https://www.milliyet.com.tr/dunya/ecevit-muradina-erdi-5325917 (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

Misra, A. (2021). Is the India-Türkiye Relationship Headed to Ruin? The National Interest, https://nationalinterest.org/feature/india-Türkiye-relationship-headed-ruin-194660

Mohan, Raja C. (2017). Raja Mandala: Warming up cold Türkiye, The Indian Express, Opinion, Columns, https://indianexpress.com/article/opinion/columns/raja-mandala-warming-up-cold-Türkiye-erdogan-narendra-modi-india-foreign-policy-4636114/ (Erişim Tarihi: 11.06.2022).

Murat, T. (2018). BANDUNG KONFERANSI VE TÜRKİYE, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28 (2), s. 363-379. DOI: 10.18069/firatsbed.460970

Pant, Harsh V.; Mehta, K. (2019). "Türkiye and India A relationship in progress", Erşen E.; Köstem S (eds), Türkiye's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order, p.166-182.

Şahin, H. H. (2022). "Hindistan", iç: Güney Asya Ülke Anaklizleri, Ed. Hüseyin Türkan, GASAM, s. 85-115.

Tiryakioğlu, İbrahim E. (1986). Türkiye-Hindistan İlişkileri ve Kopukluğun Nedenleri, Milliyet Gazetesi, 9 Nisan 1986, s. 10.

Yeni Şafak Gazetesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dün Çanakkale bugün Keşmir, hiçbir farkı yok, 14 Şubat 2020, https://www.yenisafak.com/gundem/cumhurbaskani-erdogan-dun-canakkale-bugun-kesmir-hicbir-farki-yok-3525579 (Erişim Tarihi: 30.06.2021).

Yeni Şafak Gazetesi, Tagore'a yolculuk, 30 Mart 2000, https://www.yenisafak.com/arsiv/2000/mart/30/d2.html (Erişim Tarihi: 09.10.2022).

BÖLÜM 4

YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Hasan Aydın[1]

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye-Pakistan ilişkileri Ankara yönetiminin Asya ülkeleriyle münasebetlerini çok boyutlu bir şekilde geliştirme arayışı doğrultusunda incelenecektir. Çalışmanın kavramsal arka planını Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 2018 yılının Ağustos ayında ilan ettiği "Yeniden Asya Girişimi" oluşturmaktadır. Bu kapsamda Ankara ve İslamabad hükûmetleri arasındaki köklü ilişkilerin söz konusu girişimi olumlu ve olumsuz olarak etkilemesi mümkün olan yönleri sorgulanacaktır. Çalışma boyunca Türkiye'nin Asya vizyonu, Türkiye-Pakistan ilişkilerinin temel dinamikleri, 21. yüzyılda ikili ilişkilerde ön plana çıkan meseleler gibi hususlar birbirleriyle bağlantılı ve karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Çalışmada varılacak olan nihai nokta, Türkiye'nin Pakistan ile kurduğu yakın ilişkilerin Yeniden Asya Girişimini destekleyici bir unsur olabileceği ancak aşılması gereken bazı güçlüklerin bulunduğudur.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Pakistan, Asya, Türkiye'nin Asya vizyonu, Yeniden Asya Girişimi*

[1] Dr. Şanghay Üniversitesi, Küresel Çalışmalar Bölümü, hsn-aydin@ hotmail.com, Orcid: 0000-0002-2351-1693.

KAYNAKÇA

Abbasi, Ishrat A.; Khatwani, Mukesh K.; Kolachi, Muhammad R. (2020). "Pakistan-Türkiye Relations: Political and Economic Relations", Biannual Research Journal Grassroots, Vol. 54, No. I, pp. 69-80.

Ahmad, İshtiaq. (2000). "Türkiye and Pakistan: Bridging the Growing Divergence", Perceptions: Journal of International Affairs, Vol. 5, No. 3, ss. 1-3.

Albayrak, Mustafa. (1997). "Atatürk ve Anti-Emperyalizm", Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 5, Sayı 20, ss. 347-363.

Ali, Ashfaque. (2017). "A CGE Analysis of Pakistan-Türkiye Free Trade Agreement", Munich: MPRA.

Amerikanın Sesi, "'Şanghay Beşlisi' Açıklaması Türkiye İçin Farklı Alternatiflerin Olduğu Mesajını Veriyor", 23.11.2016, https://www.amerikaninsesi.com/a/sanghay-beslisi-aciklamasi-turkiye-acisindan-baska-alternatiflerin-oldugu-mesaji-veriyor/3607538.html. (12.05.2023).

Amerikanın Sesi, "Türkiye Pakistan ve Malezya'dan İslamofobiye Karşı Ortak Kanal", 26.09.2019, https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-pakistan-ve-malezyadan-islamofobiye-kar%C5%9F%C4%B1-ortak-kanal/5099895.html. (12.05.2023).

Anadolu Ajansı, "Pakistan FETÖ'yü terör örgütü ilan etti", 28.12.2018, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-fetoyu-teror-orgutu-ilan-etti/1350616. (12.05.2023).

Aslan, Ömer. (2018). "Pakistan'da 25 Temmuz Seçim Sonuçlarına Dair Bir Değerlendirme: 'Yeni Pakistan' Ne Kadar Mümkün?", İstanbul: SETA Perspektif.

Aslan, Ömer. (2022). "Pakistan", Türkan, Hüseyin (ed.), Güney Asya Ülke Analizleri, İstanbul: Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM).

BBC News, "Çin: Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik başvurusu yaparsa değerlendiririz", 21.11.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051010. (12.05.2023).

Bhattacharjee, Dhrubajyoti. (2015). "China Pakistan Economic Corridor (CPEC)", New Delhi: Indian Council of World Affairs.

Bhatti, Omar K., "Türkiye's Relationship with Pakistan and the China-Pakistan Economic Corridor", Politics Today, https://politicstoday.org/Türkiyes-relationship-with-pakistan-and-the-china-pakistan-economic-corridor/. (12.05.2023).

Birışık, Abdulhamit. (2007). "Pakistan: III. Kültür ve Medeniyet", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, ss. 149-153.

Buyar, Cengiz., "Yükselen bir değer olarak Asya ve Türkiye'nin rolü", 14.04.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yukselen-bir-deger-olarak-asya-ve-turkiye-nin-rolu/2208459. (12.05.2023).

CNN Türk, "Pakistan Başbakanı Şerif deprem bölgesinde", 17.02.2023, HYPERLINK "https://www.cnnturk.com/turkiye/pakistan-basbakani-serif-deprem-bolgesinde?page=1" https://www.cnnturk.com/turkiye/pakistan-basbakani-serif-deprem-bolgesinde1 . (12.05.2023).

Çam, Ali İhsan, "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Taliban, özellikle insani yardımlar ile yatırımların devam etmesi konusunda ricada bulundu", 14.10.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-taliban-ozellikle-insani-yardimlar-ile-yatirimlarin-devam-etmesi-konusunda-ricada-bulundu/2392292. (12.05.2023).

Çavuşoğlu, Mevlüt. (2020). 2021 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.

Çetinkaya, Behlül. "Erdoğan'ın Pakistan ziyareti ülke basınında geniş yer buldu", 15.02.2020, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/erdoganin-pakistan-ziyareti-ulke-basininda-genis-yer-buldu/1734919. (12.05.2023).

Çolakoğlu, Selçuk. (2017). "Asya'ya Türkiye'den Bakmak", Ermağan, İsmail (ed.), Dünya Siyasetinde Doğu Asya, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, ss. III-VI.

Daily Sabah, "FTA, greater engagement to add impetus to Türkiye-Pakistan ties", 23.07.2021, https://www.dailysabah.com/business/economy/fta-greater-engagement-to-add-impetus-to-Türkiye-pakistan-ties. (12.05.2023).

Dawn, "Türkiye ready to work on CPEC projects, says President Erdogan alongside PM Imran", 14.02.2020, https://www.dawn.com/news/1534435. (12.05.2023).

DEİK, "Deik, Yeniden Asya: 'Türkiye'nin Asya Ülkeleri Ile Ticaretinin Geliştirilmesinde Yeni Perspektifle' Toplantisini Gerçekleştirdi", 18.01.2021, https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-yeniden-asya-turkiye-nin-asya-ulkeleri-ile-ticaretinin-gelistirilmesinde-yeni-perspektifler-toplantisini-gerceklestirdi, (12.05.2023).

Deveci, Şule.; Güllü, İlhan. (2021). "Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımının Türk Dış Ticaretine Yönelik Fırsatlar ve Riskler Bağlamında Değerlendirilmesi", Erciyes Akademi, Özel Sayı - Prof. Dr. Harun GÜNGÖR Anısına, ss. 769-793.

Doğan, Sercan, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Pakistan Ziyareti" 29.03.2010, ORSAM, https://www.orsam.org.tr/tr/cumhurbaskani-abdullah-gul-un-pakistan-ziyareti/. (12.05.2023).

Euronews, "Hindistan'dan Ankara'ya Keşmir tepkisi: Türkiye'den ithalatını sınırlandırıyor", 15.01.2020, https://tr.euronews.com/2020/01/15/hindistan-dan-ankara-ya-kesmir-tepkisi-turkiye-den-ithalatin-sinirlandiriyor. (12.05.2023).

Euronews, "Hindistan, Erdoğan'ın sözleri nedeniyle Türkiye'ye nota verdi", 17.02.2020, https://tr.euronews.com/2020/02/17/hindistan-erdoganin-sozleri-nedeniyle-turkiye-ye-nota-verdi. (12.05.2023).

Evrensel, "Erdoğan, Pakistan Başbakanı Şahbaz Şerif ile bir araya geldi", 25.11.2020, HYPERLINK "https://www.evrensel.net/haber/475553/erdogan-pakistan-basbakani-sahbaz-serif-ile-bir-araya-geldi" https://www.evrensel.net/haber/475553/erdogan-pakistan-basbakani-sahbaz-serif-ile-bir-araya-geldi . (12.05.2023).

Farooqi, Shayista, "Ertugrul: The Turkish TV drama enthralling Pakistan", 16.06.2020, BBC News, https://www.bbc.com/news/world-asia-53024479. (12.05.2023).

G20 Resmi İnternet Sitesi, "About the G20", https://www.g20.org/about-the-g20.html. (12.05.2023).

Chapman, Graham P. vd., "Asia", Britannica, https://www.britannica.com/place/Asia. (12.05.2023).

Göksedef, Ece, "Pakistan, Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesinde rol oynadı mı?", 18.08.2021, BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58261902. (12.05.2023).

Hale, William. (2003). Türk Dış Politikası: 1774-2000, Çev: Petek Demir, İstanbul: Mozaik.

Hanioğlu, M. Şükrü. (1992). "Batılılaşma", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, ss. 148-152.

Hasan, Rubab. (2001). Pakistan-Türkiye Relations, Unpublished PhD Thesis, Karachi: Karachi University, Area of Center for Europe.

Huntington, Samuel Phillips. (1993). "The Clash of Civilization", Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49.

Hussain, Munir. (2008). "Pak-Türkiye Relations: On The Common Ties", Alternatives, Vol. No. 2&3, pp. 67-85.

İncekaya, Gülsüm, "Erdoğan'ın BM'deki Keşmir açıklaması küresel uyarıdır". 25.09.2019, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/politika/erdoganin-bmdeki-kesmir-aciklamasi-kuresel-uyaridir/1594054. (12.05.2023).

Independent Türkçe, "Pakistan Parlamentosu'nda konuşan Erdoğan: Dün Çanakkale bugün Keşmir, hiçbir fark yok", 14.02.2020, https://www.indyturk.com/node/132216. (12.05.2023).

Kachiar, Yatharth. (2021). "Decoding the Türkiye-Pakistan Alliance", New Delhi: Vivekananda International Foundation Brief.

Karaca, Emre, "Pakistan Başbakanı Şerif, Türkiye'yle ticaret hacminde 5 milyar doları hedef gösterdi", 06.01.2022, HYPERLINK "https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-serif-turkiyeyle-ticaret-hacminde-5-milyar-dolari-hedef-gosterdi/2602650" https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-serif-turkiyeyle-ticaret-hacminde-5-milyar-dolari-hedef-gosterdi/2602650 . (12.05.2023).

Kawakita, Keita, "Are We Entering an 'Asian Century?': The Possibility of a New International Order", 04.07.2020, E-International Relations, https://www.e-ir.info/2020/07/04/are-we-entering-an-asian-century-the-possibility-of-a-new-international-order/. (12.05.2023).

Khan, M. Shharyar, (2020). "Dynamics of Pakistan-Türkiye Relations", Pakistan Review of Social Sciences, Vol. 1, No. 2, ss. 14-24.

Koç, Engin. (2021). "Hindistan ve Pakistan İlişkileri: Bölgesel Rekabetin Nükleer Silahlanma Stratejilerine Etkileri", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 40, ss. 2744-2774.

Kohli, Harinder S.; Sharma, Ashok.; Sood, Anil. (2011). Asia 2050: Realizing the Asian Century. California: SAGE Publications.

Korkmaz, Hüseyin, "Asya jeopolitiğinde stratejik ortaklık: Çin ve Pakistan", 27.09.2019, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/asya-jeopolitiginde-stratejik-ortaklik-cin-ve-pakistan/1595779. (12.05.2023).

Lehmann, Jean-Pierre vd., "Asia in the new global disorder", 2014, International Institute for Management Development, https://www.imd.org/research-knowledge/articles/asia-in-the-new-global-disorder/. (12.05.2023).

Lemery, Christopher, "Regions of Asia", University of Pittsburgh Library System, https://pitt.libguides.com/asiancountries/regionsofasia. (12.05.2023).

Mermer, Cengiz Topel. (2018). Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset BİIimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Muhammad, Saad Bin. (2016). "Pak-Turkish Relationship", İstanbul: Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM), ss. 1-17.

National Geographic Society, "Asia: Resources", 2021, https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/asia-resources/. (12.05.2023).

Parry, Abdul Waheed, "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Bölgeye Etkileri", 07.06.2021, İNSAMER, https://insamer.com/tr/cin-pakistan-ekonomik-koridoru-ve-bolgeye-etkileri_4018.html. (12.05.2023).

Rana, Shahbaz, "Bilateral ties: Pakistan, Türkiye to boost trade to $10 billion" 17.02.2015, The Express Tribune, https://tribune.com.pk/story/839942/bilateral-ties-pakistan-Türkiye-to-boost-trade-to-10-billion-business. (12.05.2023).

Rana, Shahbaz, "Pakistan wants cut in customs duty on 35% of tariff lines", 05.08.2016, The Express Tribune, https://tribune.com.pk/story/1156527/fta-talks-Türkiye-pakistan-wants-cut-customs-duty-35-tariff-lines. (12.05.2023).

Research FDI, "The Top 20 Largest Economies in The World by GDP", 08.02.2021, https://research-fdi.com/world-gdp-largest-economy/. (12.05.2023).

Savuk, İsmet, "Hindistan'ın Füze Teknolojisi Kontrol Rejimine Girmesi Pakistan'a Tehdit!", 16.06.2016, Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM), https://gasam.org.tr/abd-ve-cin-nukleer-enerjide-hindistan-ve-pakistani-harlamak/. (12.05.2023).

SDE, "Çin, Keşmir Çatışmasında Neden Pakistan'ın Yanında Yer Alıyor?", 17.08.2019, https://www.sde.org.tr/asya/cin-kesmir-catismasinda-neden-pakistanin-yaninda-yer-aliyor-haberi-10935. (12.05.2023).

Shah, Rahat; Li, Wang. (2020). "Rationales behind Pakistan–Türkiye relations since September 11, 2001", The Round Table, ss. 1-15..

Son Haberler, "Pakistanlılar Türkiye için sokaktaydı", 16.07.2016, https://www.sonhaberler.com/pakistanlilar-turkiye-icin-sokaktaydi-haber-131898. (12.05.2023).

Sözcü, "Pakistan Başbakanı Şahbaz Şerif, Türkiye'ye Geliyor", 30.05.2022, HYPERLINK "https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/pakistan-basbakani-sahbaz-serif-turkiyeye-geliyor-7165409/" https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/pakistan-basbakani-sahbaz-serif-turkiyeye-geliyor-7165409/ . (12.05.2023).

Sputnik Türkiye, "Erdoğan: 'Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın?' diyorum", 20.11.2016, https://tr.sputniknews.com/20161120/erdogan-ab-sanghay-beslisi-1025892702.html. (12.05.2023).

T. C. Cumhurbaşkanlığı, "Pakistan'la ticari ve ekonomik bağlarımızı siyasi münasebetlerimizin seviyesine çıkarmak istiyoruz", 14.02.2020, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116651/-pakistan-la-ticari-ve-ekonomik-baglarimizi-siyasi-munasebetlerimizin-seviyesine-cikarmak-istiyoruz-. (12.05.2023).

T. C. Ticaret Bakanlığı DTUEGM, "Pakistan Ülke Profili", 2021, Ankara, Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.

T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Pakistan ziyaretlerinden dönüşlerinde Esenboğa Havaalanı'nda basına yaptıkları açıklama", 26.10.2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4913/cumhurbaskani-ahmet-necdet-sezerin-pakistan-ziyaretlerinden-donuslerinde-esenboga-havaalaninda-basina-yaptiklari-aciklama. (12.05.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Türkiye ve Pakistan, dostluk bağlarının kökleri tarihe uzanan iki kardeş ülkedir" 04.01.2019, https://tccb.gov.tr/haberler/410/100426/-turkiye-ve-pakistan-dostluk-baglarinin-kokleri-tarihe-uzanan-iki-kardes-ulkedir-. (12.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Pakistan'ı ziyareti, 13-14 Eylül 2018", 2018, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-nun-pakistan-a-resmi-ziyareti.tr.mfa. (12.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun XI. Büyükelçiler Konferansı'nda Düzenlediği Basın Toplantısı", 08.08.2019, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-on-birinci-buyukelciler-konferansi-basin-toplantisi.tr.mfa. (12.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "T.C. Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun 11.Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşması", 2019, Ankara.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Pakistan: Ülke Künyesi", 2023, https://www.mfa.gov.tr/pakistan-kunyesi.tr.mfa. (12.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Pakistan'ın Ekonomisi", 2023, https://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa. (12.05.2023).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "Bakan Pekcan, DEİK'in "Yeniden Asya" Toplantısı'nda Konuştu", 18.01.2021, https://ticaret.gov.tr/haberler/bakan-pekcan-deikin-yeniden-asya-toplantisinda-konustu. (12.05.2023).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "Pakistan Ülke Profili", 2021, https://ticaret.gov.tr/data/5f1ed9ba13b876b04c77d3f3/Pakistan_%C3%9Clke_Profili_2021.pdf, ss. 1-19.

T.C. Ticaret Bakanlığı, "Hindistan Ülke Profili", 2022, https://ticaret.gov.tr/data/5f58be6a13b8763344b7b62c/H%C4%B0ND%C4%B0STAN_%C3%9Clke_Profili_Ekim2022.pdf, ss. 1-23.

Tamçelik, Soyalpd; Erdil, Bülent. (2014). "Türkiye'deki Milli Mücadelenin Afrika Halklarına Etkisi ve Devletleşme Sürecine Katkısı", Soyalp Tamçelik (ed.), Küresel Politikada Yükselen Afrika, Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 63-88.

Tamer, Cenk, "'Yeniden Asya Girişimi' Çerçevesinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Güneydoğu Asya Ziyaretleri", 05.01.2021, ANKASAM, https://www.ankasam.org/yeniden-asya-girisimi-cercevesinde-disisleri-bakani-cavusoglunun-guneydogu-asya-ziyaretleri/. (12.05.2023).

Tarhan, Muhammet; Çetinkaya, Behlül, "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: ASEAN ile ilişkilerimize özel önem veriyoruz", 06.01.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-asean-ile-iliskilerimize-ozel-onem-veriyoruz/2100028. (12.05.2023).

TASAM, "Okullar Okulu - Asya | Yeniden Asya", 25.02.2021, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/63806/okullar_okulu_-_asya_yeniden_asya. (12.05.2023).

Taşcı, Muhammet Nazım, " Pakistan'da Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'na devlet nişanı tevdi edildi", 13.01.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistanda-disisleri-bakani-cavusogluna-devlet-nisani-tevdi-edildi/2108016. (12.05.2023).

Taşçı, Muhammet Nazım, "Pakistan'da geçen yıl yayınlanan 'Diriliş Ertuğrul' dizisinin ilk bölümü 100 milyon izlenme sayısına ulaştı", 24.04.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/pakistan-da-gecen-yil-yayinlanan-dirilis-ertugrul-dizisinin-ilk-bolumu-100-milyon-izlenme-sayisina-ulasti/2218833. (12.05.2023).

Taştekin, Fehim, "Taliban Türkiye'yle uzlaşır mı, Afganistan'da Pakistan kartı işe yarar mı?", 13.08.2021, BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58203860 (12.05.2023).

Trichet, Jean-Claude, "The growing importance of the Asia-Pacific region", 25.02.2008, European Central Bank, https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2008/html/sp080225.en.htmt. (12.05.2023).

WITS, "Türkiye trade balance, exports and imports by country 2019", 2021, https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country. (12.05.2023).

Yanık, Lerna K. (2019). "Debating Eurasia: Political Travels of a Geographical Concept in Türkiye", Uluslararası İlişkiler, Cilt 16, Sayı 63, ss 33-50.

Yeni Şafak, "Pakistan Başbakanı Şahbaz Şerif: Türkiye'nin Düşmanı FETÖ ve PKK Pakistan'ın da düşmanıdır", : HYPERLINK "https://www.yenisafak.com/video-galeri/gundem/pakistan-basbakani-sahbaz-serif-turkiyenin-dusmani-feto-ve-pkk-pakistanin-da-dusmanidir-2235342" https://www.yenisafak.com/video-galeri/gundem/pakistan-basbakani-sahbaz-serif-turkiyenin-dusmani-feto-ve-pkk-pakistanin-da-dusmanidir-2235342 . (12.05.2023).

Yeni Şafak, "Sezer perşembe günü Pakistan'da", 24.10.2021, https://www.yenisafak.com/gundem/sezer-persembe-gunu-pakistanda-2703135. (12.05.2023).

Yeni Şafak, "Türkiye ile Pakistan karşılıklı olarak burs sayısını artıracak", 14.11.2017, https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-ile-pakistan-karsilikli-olarak-burs-sayisini-artiracak-2810042. (12.05.2023)

Young-Kwan, Yoon, "The shape of Asia's new cold war", 15.07.2020, The Japan Times, https://www.japantimes.co.jp/opinion/2020/06/15/commentary/world-commentary/shape-asias-new-cold-war/. (12.05.2023).

Yüzbaşıoğlu, Nazlı, "'Yeniden Asya' girişimi, Türkiye'nin Asya'yla ilişkilerini bütüncül şekilde güçlendirmeyi hedefliyor", 14.05.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yeniden-asya-girisimi-turkiyenin-asyayla-iliskilerini-butuncul-sekilde-guclendirmeyi-hedefliyor/2241155. (12.05.2023).

Zaman, Amberin, "Türkiye-Pakistan yakınlaşması Hindistan'ın tepkisini çekiyor", 27.08.2020, https://www.almonitor.com/tr/contents/articles/originals/2020/08/Türkiye-tilt-pakistan-india-erdogan-saudi-uae-greece.html. (12.05.2023).

Zeb, Rizwan. (2012). "Pakistan-China Relations: Where They Go From Here?", Madrid: UNISCI Discussion Papers, ss. 1-14.

BÖLÜM 5

YÜKSELEN ASYA VE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Ali İhsan Kahraman[1]

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye-Çin ilişkilerini eleştirel bir okuma ile Yükselen Asya düşüncesinin gerçeklerinin ya da mitlerinin baskınlığından uzaklaşarak yeniden ele almayı amaçlamaktadır. "Yükselen Asya" kavramı, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren uluslararası ilişkiler literatüründe çok tartışılması sebebiyle algılar ve olgular arasında oluşan tehlikeler ve sorunlarla karşı karşıyadır. Asya'nın iki önemli aktörü Türkiye ve Çin'in ilişkilerini incelerken "Yükselen Asya" kavramının 'gerçeklerin mitlere çıkması' tehlikesinden ve 'mitlerin gerçeğe dönüşmesi' sorunundan uzaklaştırılması önemli bir katkı sunacaktır. Bu makale, Yükselen Asya konseptinin günümüzde ülkelerin tek başlarına elde ettikleri ekonomik ve siyasi güçlenmelerine değil, aksine ülkelerin ekonomik ve politik tavırlarındaki yakınsamalarına veya ayrışmalarına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu minvalde, okuduğunuz makale Türkiye ile Çin arasındaki yakınsama ve ayrışma dinamiklerini ortaya koyarak bu katkıyı sağlama gayreti içindedir. KOF-Küreselleşme Endeksinin finansal ve ticari entegrasyon verileri ile yapılan ampirik analiz de Türkiye ve Çin arasındaki yakınsama ve ayrışma dinamiklerine yönelik ortaya konulan argümanların test edilmesini sağlamıştır. Makalede, ekonomik boyutların uzun vadede ülkelerin yakınsamasını desteklemesine karşın politik boyutların iki ülke arasındaki kısa vadeli ayrışmasını tetikleyici bir nitelik taşıdığı sonucuna ulaşılmış ve bu sonuç KOF Küreselleşme Endeksi üzerinden yapılan ampirik analiz ile de desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Çin, Yükselen Asya, Türk Dış Politikası, KOF Küreselleşme Endeksi*

[1] Dr. Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aliihsan.kahraman@medeniyet.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9514-7210.

KAYNAKÇA

Aridici, N. (2022). Constructing the 'national ıdeal': The 'ınclusive' and 'exclusive' representations of syrian refugees in Turkish print media. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1–19. https://doi.org/10.1080/19448953.2022.2037859

Asian Development Bank. (n.d.). *Asia 2050: Realizing the Asian Century: Executive summary*.

Caetano, R. M., Calegario, C. L. L., & Floris, L. M. (2021). Deglobalization: An Integrative Literature Review Post-2009. *Ii. International Symposium on Economic Thought*, 9–26. https://www.researchgate.net/profile/Oezguer-Soylu/publication/357469893_II_International_Symposium_on_Economic_Thought_ISET_2021/links/61cf9049da5d105e550f1d60/II-International-Symposium-on-Economic-Thought-ISET-2021.pdf#page=9

Cox, L. (2020). *Nationalism: Themes, theories, and controversies*. Springer Nature.

Ermağan, İ. (2022). Teknoloji, Asya-Pasifik ve Türkiye: Çin ve Hindistan'ın Yapay Zeka Çalışmaları Üzerinden Türkiye'ye Öneriler", iç: Ali Merthan Dündar ve Mehmet Özay (Ed) Asya Pasifik Çalıştayı Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, s. 145-164.

Ermağan, İ. & Argın, F. (2022). "Çin Toplumu ve Ülkenin Eğitim Politikaları", iç: 21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti - Cilt 1, Editörler Prof. Dr. Mesut Hakkı Caşın-Dr. Öğr. Üyesi Sina Kısacık-Dr. Öğr. Üyesi Can Donduran, Nobel Yayınları, s. 166-184.

Fathil, F. (2019). Islam in ımperial China: Sinicization of minority Muslims and synthesis of Chinese philosophy and ıslamic tradition. *Kemanusiaan the Asian Journal of Humanities*, *26*(Supplement 1), 167–187. https://doi.org/10.21315/kajh2019.26.s1.9

Gozgor, G. (2017). Robustness of the KOF index of economic globalisation. *The World Economy*, *41*(2), 414–430. https://doi.org/10.1111/twec.12546

Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J.-E. (2019). The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations*, *14*(3), 543–574. https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2

Habiyaremye, A., & Oğuzlu, T. (2014). Engagement with Africa: Making Sense of Türkiye's Approach in the Context of Growing East-West Rivalry. *Uluslararası İlişkiler*, *11*(41), 65–85.

Huang, Y. (2017). Research on Chinese energy ınvestment in Türkiye under the silk road strategy. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, *94*, 012045. https://doi.org/10.1088/1755-1315/94/1/012045

Jun, M. (2018, October 30). China should 'know its place', Deng Xiaoping's son says. *South China Morning Post*. https://www.scmp.com/news/china/politics/article/2170762/deng-xiaopings-son-uses-unpublicised-speech-urge-china-know-its

Malesevic, S., & Malešević, S. (2019). *Grounded nationalisms*. Cambridge University Press.

Regional ethnic autonomy. (n.d.). Retrieved February 21, 2022, from https://www.mfa.gov.cn/ce/cgkr//eng/zggk/t263937.htm

Türkiye Dış İşleri Bakanlığı. (n.d.). Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. Retrieved February 21, 2022, from https://www.mfa.gov.tr/Türkiye_s-commercial-and-economic-relations-with-china.en.mfa

Vitale, A. (2020). Protectionism and the global trade stagnation. *Przegląd Europejski*, *4–2020*, 147–153. https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.4.20.12

Yu, A., Yu, S., & Liu, H. (2022). How a "China-made" label influences Chinese Youth's product evaluation: The priming effect of patriotic and nationalistic news. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *66*, 102899. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102899

BÖLÜM 6

TÜRKİYE'NİN YENİDEN ASYA GİRİŞİMİNDE JAPONYA'NIN ÖNEMİ

Derya Ayten[1]

ÖZET

Yaklaşık son on yıldır hem uluslararası arenada hem de bölgesinde yaşanan değişimlerin Türk dış politikasında meydana getirdiği dönüşüm, geleneksel olarak Batı odaklı yürütülen ve Türkiye'nin yakın çevresiyle ilgili olan politikaların yerine, çok taraflı ve daha uzak coğrafyaları da kapsayacak şekilde küresel siyasete müdahil olmayı amaçlayan yeni bir vizyonu beraberinde getirmiştir. Bu yeniden yapılanma süreci, dış politikada sadece diğer ülkelerle kurulan ilişkinin yönünü ve boyutunu değil, aynı zamanda kullanılan diplomatik araçları da değiştirmiştir. Böylelikle, Türkiye'yi bir taraftan Asya ve Afrika'nın en uç noktalarına bağlarken diğer taraftan da dış politikasını güvenlik ekseninin ötesine taşıyarak istikrar ve refaha katkıda bulunma hedefleriyle yeniden şekillendirmiştir. Küresel değişimi yakından takip edebilmenin yanında, bu değişimlere uygun politikalar geliştirme ve bu yolla dünya siyasetinde daha aktif bir rol oynamanın belirleyici olduğu Türk dış politikasındaki bu yeni süreç, son dönemde "Yeniden Asya" yaklaşımı ile ifadesini bulmuştur. Başta Çin olmak üzere, yükselen ekonomilere ev sahipliği yapan Asya kıtasının uluslararası ilişkilerde her geçen gün artan önemi, Türkiye'yi de kıtayla daha yoğun ilişkiler geliştirmeye ve bu amaçla yeni politikalar üretme ve izlemeye sevk etmiştir. Bu çalışmada, Türk dış politikasında "Yeniden Asya" yaklaşımı ve bu yaklaşım çerçevesinde Türkiye'nin Japonya ile olan ilişkileri incelenecektir. Bu yaklaşımla beraber, iki ülke arasında var olan ilişkilerin değişimi ve bu değişimin her iki ülke için de önemi irdelenecektir. Çalışmanın sonuç kısmında, devam eden Rusya-Ukrayna savaşı ile Tayvan sorunu nedeniyle son günlerde yeniden dünya siyasetinin gündemine oturan olası ABD-Çin sıcak çatışmasının, Türk dış politikasındaki bu yeni yaklaşımda meydana getirebileceği muhtemel etkiler hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Japonya, Türk Dış Politikası, Yeniden Asya Yaklaşımı*

[1] Dr. Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, derya. ayten@medeniyet.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6026-8760.

KAYNAKÇA

Akkemik, K. A. (2015). Çin'de Bir Finans Krizi Beklemeli Miyiz? Japonya'dan Alınacak Dersler. K. A. Akkemik ve S. Ünay (Der.), *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji* içinde (ss. 282-322). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Akkemik, K. A. (2017). Türkiye-Japonya Ekonomik İlişkileri Üzerine. B. Pehlivantürk (Der.), *Küresel İlişkiler Üzerine Türkiye-Japonya Diyaloğu* içinde (ss. 45-56). ORSAM Rapor, 207.

Atlı, A. (2019). Türkiye's Economic Expectations from a Rising China. E. Erşen ve S. Köstem (Der.), *Türkiye's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order* içinde (ss. 79-92). New York: Routledge.

Cabinet Office of Japan (2012). Press Conference by Prime Minister Shinzo Abe. https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201212/26kaiken_e.html

Calder, K. E. (2001). Japan's Energy Angst and the Caspian Great Game. *National Bureau of Asian Research, 12*.

Çolakoğlu, S. (2015). Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye'nin Doğu Asya Politikası. K. A. Akkemik ve S. Ünay (Der.), *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji* içinde (ss. 60-97). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Ermağan, İ. & Gümüş, B., (2022), "Türk-Japon İlişkileri: Neden Stratejik Olarak Gelişemiyor? Neyi, Nasıl Yapmalı? Bir Yol Haritası", Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 5, Editörler İsmail Ermağan-Mehmet Özay-Özlem Zerrin Keyvan, Nobel Yayınları, s. 501-528.

Esenbel, S. (2018). Değişen Dünya Düzeni Işığında Japonya ve Güney Kore'nin 21. Yüzyıldaki Jeopolitik Vizyonları ve Dış Politikaları. *Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*, 1-25.

Gagne, N. O. (2019). Neoliberalism at work: Corporate Reforms, Subjectivity, and Post-Toyotist Affect in Japan, *Anthropological Theory*. 1–29.

Gönen, H. ve Atik, K. (2015). Turkish-Japanese Relations: A Descriptive Asssesment. H. Işıksal ve O. Örmeci (Der.), *Turkish Foreign Policy in the New Millennium* içinde (ss. 637-649). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Hale, W. (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774*. New York: Routledge.

Higashino, A. (2014). Türkiye-Japonya İlişkileri: İzlenimler ve Gerçeklik, *Analist, 45*, 62-63.

Higashino, A. (2021). Relations between the EU, Türkiye, and Japan: Dissonances in the Strategic Triangle, *F1000 Research, 10:171*, 1-17.

Holsti, K. J. (1982). Restructuring Foreign Policy: A Neglected Phenomenon in Foreign Policy Theory. K. J. Holsti (Der.), *Why Nations Realign: Foreign Policy Restructuring in the Postwar World* içinde, (ss. 1-20). London: Routledge.

Ikenberry, G. J., Mastanduno, M. ve Wohlforth, W. C. (2009). Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences, *World Politics, 61: 1*, 1-27.

Kut, Ş. (1994). Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993. F. Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde, (ss. 159-178). İstanbul: Der Yayınları.

Kutlay, M. ve Öniş, Z. (2021). Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?, *International Affairs, 97: 4*, 1085–1104.

Makovsky, A. (1999). The New Activism in Turkish Foreign Policy, *SAIS Review, 19: 1*, 92-113.

Matsutani, H. (1995). *Japonya'nın Dış Politikası ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Mendl, W. (1995). *Japan's Asia Policy Regional Security and Global Interests.* London: Routledge.

Morrison, S. (2014). Japan and Türkiye: The Contours and Current Status of an Economic Partners-

hip/Free Trade Agreement, *Insight Türkiye, 16: 2*, 183-195.

Nakamura, J. (2017). *Japanese Firms during the Lost Two Decades: The Recovery of Zombie Firms and Entrenchment of Reputable Firms*. Tokyo: Springer.

Okano-Heijmans, M. ve Asano, T. (2018). Economic Diplomacy. M. M. McCarthy (Der.), *Routledge Handbook of Japanese Foreign Policy* içinde, (ss. 251-266). New York: Routledge.

Oran, B. (2010). *Turkish Foreign Policy 1919-2006: Facts and Analyses with Documents*. Utah: The University of Utah Press.

Pehlivantürk, B. (2011). Turkish-Japanese Relations: Turning Romanticism into Rationality, *International Journal, 67: 1*, 101-117.

Pehlivantürk, B. (2013). Japonya-Çin İlişkileri: Tarihin Gölgesinde Rekabet ve Hegemonya. A. M. Tuncoku (Der.), *Japon Dış Politikası: Sistemik ve Bölgesel Aktörlerle İlişkiler* içinde, (ss. 95-122). Ankara: Nobel.

Pehlivantürk, B. (2015). Romantizm'den Gerçekçiliğe: Türk- Japon İlişkileri. E. Küçükyalçın ve S. Esenbel (Der.), *Türkiye'de Japonya Çalışmaları II* içinde, (ss. 259-271). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Pehlivantürk, B. (2022). Türkiye-Japonya İlişkileri Çerçevesinde Güney-Güney İş Birliği Fırsatları. A. M. Dündar ve M. Özay (Der.), *Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı* içinde, (ss. 271-275). İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

Sarınay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16*, 857-886.

Temiz, K. (2022). Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı ve Bölgesel Güçler: Çin-Myanmar İlişkileri. A. M. Dündar ve M. Özay (Der.), *Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı* içinde, (ss. 79-91). İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

Üngör, Ç. (2015). Expanding Perspective: Reaching out to China and the East. S. Çevik ve P. Seib (Der.), *Türkiye's Public Diplomacy* içinde, (ss. 213-231). London: Palgrave Macmillan.

Üngör, Ç. (2019). Heading towards the East? Sino-Turkish Relations after the July 15 Coup Attempt. E. Erşen ve S. Köstem (Der.), *Türkiye's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order* içinde, (ss. 64-78). New York: Routledge.

İNTERNET KAYNAKLARI

DEİK, Türkiye- Japonya İş Konseyi, https://www.deik.org.tr/turkiye-asya-pasifik-is-konseyleri-turkiye-japonya-is-konseyi?pm=28 (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

DEİK, Türkiye- Japonya İş Konseyi 25. Ortak Komite Toplantısı, https://www.deik.org.tr/uploads/25-japonya-turkiye-ortak-komite-toplantisi-1-kasim-2019_-591.pdf (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

Beyond the BRICS, A Look at the Next 11, https://www.goldmansachs.com/insights/archive/archive-pdfs/brics-book/brics-chap-13.pdf (Erişim Tarihi: 03.10.2022).

İktisadi Kalkınma Vakfı, AB-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması Türkiye'yi de Etkileyecek, 2019, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3352&id=3375 (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

The Japan Times, Abe to Resign Over Health Ending Era of Political Stability, 2020, https://www.japantimes.co.jp/news/2020/08/28/national/politics-diplomacy/shinzo-abe-resign/ (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

Prime Minister of Japan and His Cabinet, The Constitution of Japan, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Japonya'yı Ziyareti, 2018, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-nun-japonya-yi-ziyareti-4-6-kasim-2018.tr.mfa (Erişim Tarihi: 10.06.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Şangay İş Birliği Örgütü, https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye – Japonya Siyasi İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-japonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (5 Ağustos 2019). *On Birinci Büyükelçiler Konferansı*. https://www.mfa.gov.tr/onbirinci-buyukelciler-konferansi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

The New York Times, U.S. Opposing China's Answer to World Bank, 2014, https://www.nytimes.com/2014/10/10/world/asia/chinas-plan-for-regional-development-bank-runs-into-us-opposition.html (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

Dissyukov, A., (2019), Central Asia and Japan: 15 Years of Multilateral Cooperation, Bknz: https://thediplomat.com/2019/05/central-asia-and-japan-15-years-of-multilateral-cooperation/ (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Japan Ministry of Foreign Affairs. (2017). *Diplomatic Bluebook 2017.* https://www.mofa.go.jp/fp/pp/page22e_000817.html (Erişim Tarihi: 09.12.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar, 2021, https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/muzakere-sureci-devam-eden-stalar (Erişim Tarihi: 07.04.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Ticaret Bakanı Mehmet Muş Uzak Ülkeler Stratejisi Tanıtım Toplantısında Konuştu, 2022, https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-mehmet-mus-uzak-ulkeler-stratejisi-tanitim-toplantisinda-konustu (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

The White House, Remarks by President Biden at the 2021 Virtual Munich Security Conference, 2021, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/19/remarks-by-president-biden-at-the-2021-virtual-munich-security-conference/ (Erişim Tarihi: 10.06.2022).

BÖLÜM 7

TÜRKİYE-GÜNEY KORE İLİŞKİLERİ

Hatice Çelik[1] - Hatice Nursena Yücel[2]

ÖZET

Asya'nın iki ucunda yer alan iki ülke olarak Türkiye ve Güney Kore, ulus devlet tarihinde eşine pek rastlanmayan bir olayla birbirleri için dost ve hatta kardeş olarak tanımlanan bir ilişkinin temelini atmışlardır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesiyle temeli atılan dostane ilişkiler bugüne dek aralıksız devam etmiştir. Kimi zaman dilimlerinde bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle hız kaybeden ilişkiler, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, iki ülkenin farklı alanlarda uluslararası sistemde daha görünür olmasının da katkısıyla yeniden ivme kazanmıştır. Ayrıca 1990'lardan itibaren Asya bölgesinin uluslararası ilişkilerdeki ağırlığının artması ve başta Çin olmak üzere ekonomik olarak hızla büyüyen ülkelerin Yükselen Asya olgusunu ortaya çıkarması, Türkiye'nin de bölgeye olan ilgisini hâliyle perçinlemiştir. Türkiye'nin 2019 yılında ilan ettiği Yeniden Asya açılımı da mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi ve yeni iş birliği alanlarının açılabilmesi için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak Yükselen Asya olgusu ele alınacak, Güney Kore'nin bu yükselişteki tarihsel varlığı ve yeri incelenecektir. Ardından, Türkiye-Güney Kore ilişkileri başlangıcından itibaren siyasi, kültürel, ekonomik açıdan ele alınacak ve giderek önemi artan Asya bölgesi içindeki Güney Kore'nin Türkiye için ne gibi bir yerde konumlandığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bununla bağlantılı olarak Yeniden Asya açılımı çerçevesinde ikili ilişkilerin potansiyeli ele alınacaktır. Çalışma, Türkiye ve Güney Kore ilişkilerinin temel dinamiklerini anlamayı ve orta-uzun vadede daha güçlü ilişkiler için gerekli olan noktaları tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Güney Kore, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler, Yeniden Asya.*

[1] Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, hatice.celik@asbu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1409-8865.

[2] Araştırma Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, haticenursena.yucel@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6653-9434.

KAYNAKÇA

"Türkiye'de Üretim", 2022. Hyundai Assan, https://www.hyundai.com/tr/tr/hakkimizda/local-company/turkiyede-uretim-tesisleri.

Arrighi, Giovanni; Hamashita, Takeshi; Selden, Mark. (2003). "Introduction: The rise of East Asia in regional and world historical perspective", Arrighi, Giovanni; Hamashita, Takeshi; Selden, Mark (ed.), The Resurgence of East Asia: 500-, 150- and 50-year perspectives, London: Routledge, p. 1-16.

Aydın, Mustafa; Damla, Aras. (2004), "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(2), 103-128.

Bağcı, Hüseyin. (2001). Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.

Beeson, Mark. (2009). "Geopolitics and the Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia", Political Studies, Vol 57. (498-516).

Berger, Mark T.; Borer, Douglas A. (1997). "Introduction: The Rise of East Asia: Critical Visions of the Pasific Century", Berger, Mark T..; Borer, Douglas A. (ed.), The Rise of East Asia: Critical Visions of the Pasific Century, London: Routledge, p. 1-36.

Binark, Mutlu. (2019). Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası "Hallyu" Güney Kore'de Sinema Endüstrisi, K-Dramalar ve K-Pop. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çelik, Hatice. (2022). "Yükselen Asya: Bölge, Bölgeselleşme ve Türkiye'nin Yaklaşımı", Dündar, A. Merthan; Özay, Mehmet (ed.), Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, (263-269).

Çolakoğlu, Selçuk. (2012). "Türkiye's East Asian policy: From security concerns to trade partnerships", Perceptions: Journal of International Affairs, 17(4), (129-158).

Çolakoğlu, Selçuk; Çolakoğlu, Bengü Emine. (2008). Kore Toplumu, Kültürü, Siyaseti. Ankara: Orion Kitabevi.

Darama Yıldırımgeç, Kezban Nilvana. (2022). "Kapanış Değerlendirmesi", Dündar, A. Merthan; Özay, Mehmet (ed.), Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, (299-306).

Denizli, Ali. (1994). Kore Harbi'nde Türk Tugayları. Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2017). "Türkiye ve Güney Kore: Kan Kardeşliğini daha Güçlü Bir Ekonomik Ortaklığa Dönüştürmek için Öneriler." https://www.deik.org.tr/uploads/turkiye_guney_kore_oneriler_eylul_2017.pdf

Gökmen, Mahmut Ertan. (2019). "Bölge Uzmanı İle Söyleşi / Interview with Regional Expert Türkiye İle Benzer Kültür: Kore", Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, Vol 2. (119-143).

Gönlübol, Mehmet.; Ülman, Haluk. (1966). "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Vol 21. (143-182).

Hwang, G. E. (2005), "Republic of Korea Forces in Iraq: Peacekeeping and Reconstruction. Military Review", 85(6), (27-31).

Hwang, Kyung Moon. (2018). Kore Tarihi, trans. Ayşe Su Doğru, İstanbul: Feylesof Kitap.

Hwang, Yun Mi.; Epstein, Stephen J.. (2016). The Korean Wave: A Source Book. Korea: the Academy of Korean Studies Press.

Kim, Young Kyun. (1982). "The Mutual Defense Treaty of 1953 with the United States: With an Appraisal on the Possibility of a Pacific NATO", The Journal of East Asian Affairs, 2(2), 310-331.

Kissinger, Henry. (2004). Diplomasi, trans. Kurt, İbrahim H., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Korean Cultural Center, "Kültür Merkezi Hakkında", https://tr.korean-culture.org/tr/6/contents/331

Lee, Hee-chul. (1988). Türkiye-Kore ilişkileri (1950-1960). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lee, Hee-chul. (1994). Siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan Türkiye-Kore ilişkileri. Yayınlanmamış

Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lee, Hee-Chul. 2007. Siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan Türkiye-Kore ilişkileri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Levkowitz, Alon. (2013). "South Korea's Middle East Policy". Ramat Gan, Israel: Bar-Ilan University.

M.M.V. E.U.Rs. Harp Tarihi Dairesi. (1959). Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953) ÖZET, Ankara: E.U. Basımevi.

Ministry of Culture, Sport and Tourism, Korean Culture and Information Center. "History", https://www.kocis.go.kr/eng/openHistory.do.

Ministry of National Defense of Republic of Korea (2003). "Participatory Government Defense Policy", Seoul: Ministry of National Defense.

Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of Korea; October 1, 1953, https://www.usfk.mil/Portals/105/Documents/SOFA/H_Mutual%20Defense%20Treaty_1953.pdf

Pehlivantürk, Bahadır. (2012), "Turkish-Japanese relations: Turning romanticism into rationality", International Journal, 67(1), (101-117).

Sadık, Giray. (2013). "Comparative Analysis of Democratization and Civil-Military Relations in Türkiye and South Korea till early 2000s", Gazi Akademik Bakış, (12), (205-222).

Shim, Doobo. (2008). "The Growth of Korean Cultural Industries and The Korean Wave" Chua, Beng Huat.; Iwabuchi, Koichi. (ed.), East Asian Pop Culture: Analysis the Korean Wave, Hong Kong: Hong Kong University Press.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye- Güney Kore Siyasi İlişkileri", https://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-kore-siyasi-iliskileri.tr.mfa.

Taşdemir, Elif. (2018). FANDOM: GÜNEY KORE HAYRANLIĞI VE BİR KÜLTÜR TAŞIYICISI OLARAK GÜNEY KORE DİZİLERİ, Unpublished M.A. Thesis, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

The World Bank (2021). GDP per capita (current US$)-Korea, Rep., https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2020&locations=KR&start=1960&view=chart.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. "Güney Kore Ülke Profili", Kasım 2021.https://ticaret.gov.tr/data/619ca44e13b8768f14ee1fd4/Güney%20Kore%20Ülke%20Profili2_Kasım%202021.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. "Güney Kore", 21 Ekim 2021, https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/guney-kore

Wei-Ming, Tu. (1989). "The rise of industrial East Asia: The role of Confucian values", The Copenhagen Journal of Asian Studies, Vol 4. (81-97).

World Bank. (1993). The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. New York: Oxford University Press.

Yıldız, Kadir. "Yeni Hyundai i20'nin Türkiye'de üretimine başlandı", 28 Ağustos 2020, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yeni-hyundai-i20nin-turkiyede-uretimine-baslandi/1956112

Yunus Emre Vakfı Kanunu. 5 Mayıs 2007. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5653.pdf

BÖLÜM 8

YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN BANGLADEŞ VE MYANMAR İLE İLİŞKİLERİ

Gizem Bolat[1]

ÖZET

Türk dış politikası, son zamanlarda çok yönlü bir seyir izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 2019 yılında açıkladığı Yeniden Asya açılımı bu durumun bir sonucu olarak gösterilebilir. Bu çalışma da Yeniden Asya açılımı kapsamında Türkiye'nin Bangladeş ve Myanmar ile ilişkilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma geçmişten günümüze Bangladeş ve Myanmar'ın Türkiye ile tarihî, siyasi ve dinî ilişkilerini de aktarmaya çalışmaktadır. Yeniden Asya açılımının içerdiği devletlerarası ilişkilerin ilerletmek, özel sektörün ticaret kapasitesinin genişletmek, akademik iş birliğinin güçlendirmek ve toplumlararası etkileşimin geliştirmek olarak dört ana başlık çerçevesinde Bangladeş ve Myanmar vakaları üzerinden değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Arakanlı Müslümanlar krizindeki konumunun her üç ülke için de kilit noktada olduğu belirtilmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin Bangladeş ve Myanmar özelinde Asya ülkelerine ekonomik hedefler ve insani diplomasi saikleriyle yöneldiğini iddia etmektedir.

Anahar Kelimeler: *Bangladeş, Myanmar, İnsani Diplomasi, Yeniden Asya, Türk Dış Politikası*

[1] Doktora Adayı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı, gzmbolat@gmail.com, Orcid:

KAYNAKÇA

Al Jazeera, (12.05.2016). "Türkiye, Bangladeş Büyükelçisi'ni Ankara'ya Çağırdı". http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-banglades-buyukelcisini-ankaraya-cagirdi. (09.12.2021).

Anadolu Ajansı. (25.12.2017). "2017'de Arakanlı Müslümanlara Etnik Temizlik Zirve Yaptı". https://www.aa.com.tr/tr/dunya/2017de-arakanli-muslumanlara-etnik-temizlik-zirve-yapti-/1014250#. (10.12.2021).

Anadolu Ajansı. (05.08.2019). "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Avrupa ve Asya'yı birleştiren Türkiye, eksenin ta kendisidir". https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-avrupa-ve-asyayi-birlestiren-turkiye-eksenin-ta-kendisidir/1549725. (12.12.2021).

Anadolu Ajansı. (17.08.2019). "Türkiye'nin Dakka Büyükelçisi Öztürk: FETÖ'nün Bangladeş'teki Ticaret Odası Kapatıldı". https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-nin-dakka-buyukelcisi-ozturk-fetonun-bangladesteki-ticaret-odasi-kapatildi/1233947. (13.12.2021).

Anadolu Ajansı. (15.08.2019). "Türkiye'nin Nepoli Büyükelçisi Divanoğlu: Arakanlı Müslümanlar için sahada ve masadayız". https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-nepido-buyukelcisi-divanlioglu-arakanli-muslumanlar-icin-sahada-ve-masadayiz/1556936. (10.12.2021).

Anadolu Ajansı. (04.02.2021). "Turkish president's visit to Bangladesh will boost ties". https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/-turkish-president-s-visit-to-bangladesh-will-boost-ties-/2133757. (08.12.2021).

Anadolu Ajansı. (29.06.2021). "Roketsan Bangladeş'e ihracat yapacak". https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/roketsan-bangladese-ihracat-yapacak/2288878 (08.12.2021).

Anadolu Ajansı. (01.04.2021). "Türkiye, Bangladeş'te mülteci kampındaki yangında tahrip olan sahra hastanesini yeniden inşa ediyor". https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-bangladeste-multeci-kampindaki-yanginda-tahrip-olan-sahra-hastanesini-yeniden-insa-ediyor/2195034 (09.12.2021).

Baba, Gürol. (2017). "The Waves of Türkiye's Proactive Foreign Policy Hitting South-Asian Coasts: Türkiye-Bangladesh Relations". Vol. 15. Sayı. 30. (573-584).

Bangladesh Today. (02.02.2021). Türkiye keen to investment in Bangladesh's agro-industry, light engineering, ICT". https://thebangladeshtoday.com/?p=29785 (09.12.2021).

Bangladesh Today. (10.10. 2021). "Türkiye is keen to invest in Bangladesh Railway: Envoy". https://thebangladeshtoday.com/?p=39333 (09.12.2021).

Cem, İsmail. (2004). Türkiye, Avrupa, Avrasya Birinci Cilt: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chan, Aye. (2005). "The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar). Vol. 3, No. 2. (396-420).

Çolakoğlu, Selçuk. (25.06.2019). "Türkiye-Bangladesh Relations: A Growing Partnership between Two Friendly Nations". https://www.mei.edu/publications/Türkiye-bangladesh-relations-growing-partnership-between-two-friendly-nations#_ftn5. (18.12.2021).

D-8 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. "Brief History of D-8". https://developing8.org/about-d-8/brief-history-of-d-8/. (10.12.2021).

Davaz, Kemal Özcan. (2000). Atatürk, Bangladeş, Kazi Nazrul İslam. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Development Initiatives. (2019). "Global Humanitarian Assistance Report". https://devinit.org/documents/8/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2019.pdf. (13.12.2021).

Ermağan, İ. (2016). "Tarihinden Dış politikalarına Güneydoğu Asya'nın 'Yükselen' Ülkesi Burma/Myanmar". İ. Ermağan içinde, Dünya Siyasetinde Doğu Asya, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 303-336.

Ermağan, İ. & Baba, G. & Islam, N. (2022, 16 Mart). Bangladeş'in Stratejik Aklı & Bengal Körfezin Stratejik Önemi, GASAM, Online Konferans. https://gasam.org.tr/bangladesin-stratejik-akli-bengal-korfezin-stratejik-onemi/

Hürriyet. (28.12.2012). "Bangladeş'i Bölen Dava". https://www.hurriyet.com.tr/gundem/banglades-i-bolen-dava-22249185. (12.12.2021).

Jacques, Kathryn. (2000). Bangladesh, India, and Pakistan: International Relations and Regional Tensions in South Asia. London: Macmillan Press.

Kachiar, Yatharth. (06.01.2021). "Why is Türkiye Wooing Bangladesh?". https://www.financialexpress.com/world-news/why-is-Türkiye-wooing-bangladesh/2165408/. (13.12.2021).

Kınık, Kerem; Aslan, Halil Kürşad. (2020). "İnsani Diplomasi". Usul, Ali Resul; Yaylacı, İsmail (ed.). Dönüşen Diplomasi ve Türkiye. İstanbul: Küre Yayınları. p.353-393.

Kinross, Patrick. (1994). Atatürk: The Rebirth of a Nation. London: Orion Publishing Group.

Korkut, Umut. (2019). "The Discursive Governance of Forced-Migration Management: The Turkish Shift from Reticence to Activism in Asia". Journal of Refugee Studies. Vol.32. No.4. 664-682.

Maniruzzaman, Talukder. (1988). Bangladesh Revolution and its Aftermath. Dhaka: The University Press Limited.

Ministry of Foreign Affairs (MFA). (08.08.2012). "Sayın Bakanımızın Myanmar'a Ziyareti Hk.". https://www.mfa.gov.tr/no_-197_-8-agustos-2012_--sayin-bakanimizin-myanmar_i-ziyareti-hk_.tr.mfa. (09.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). (10.06.2016). "Sayın Bakanımızın Myanmar'ı Ziyareti Hk.". https://www.mfa.gov.tr/no_-130_-10-haziran-2016_-sayin-bakanimizin-myanmar_i-ziyareti-hk_.tr.mfa. (09.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). (05.08.2019). "11. Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşması". https://www.mfa.gov.tr/data/BAKAN/bkon-2019-sayin-bakanimizin-acilis-konusmasi.pdf . (11.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). (01.02.2021). "Myanmar'da Gerçekleştirilen Askeri Müdahale Hk.". https://www.mfa.gov.tr/no_-45_-myanmar-da-gerceklestirilen-askeri-mudahale-hk.tr.mfa. (18.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA-1). "Türkiye-Bangladeş İlişkileri" https://www.mfa.gov.tr/turkiye-banglades-siyasi_iliskileri.tr.mfa. (10.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA-2). "Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy". https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa. (18.12.2021).

Öke, Mim Kemal (1988). Güney Asya Müslümanları'nın İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özay, Mehmet. (2020). Arakan Müslümanları: Myanmar'da Vatandaşsızlıktan Soykırıma Bir Halkın Hikayesi. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

Savunma Haber. (24.03.2020). https://www.savunmahaber.com/banglades-savunma-atasesi-tuggeneral-md-tariqul-alam-tariq-turk-firmalari-urunlerinin-yetkinligi-dusuk-fiyatli-olusu-ve-satis-sonrasi-hizmetlere-kolay-erisim-saglamalari-nedeniyle-ihaleler/ (08.12.2021).

Savunma Haber. (15.10.2021). https://www.savunmahaber.com/ares-tersanesi-idef-2021-haberi/ (08.12.2021).

Şimşir, Bilal N. (1996). Bizim Diplomatlar. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TCCB. (24.11.2021). "İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkeler olarak Filistin davasını zaafa uğratacak her türlü hareketten kaçınmalıyız". https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133597/-islam-isbirligi-teskilati-uyesi-ulkeler-olarak-filistin-davasini-zaafa-ugratacak-her-turlu-hareketten-kacinmaliyiz- (09.12.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. "Myanmar'ın Ülke Profili". https://ticaret.gov.tr/data/5f06ccf013b87611d894cf3f/Myanmar%20Ülke%20Profilii.pdf. (14.12.2021).

The New York Times. (02.08.1998). "A Dynamo Redefines Turks' Role In the World". https://www.nytimes.com/1998/08/02/world/a-dynamo-redefines-turks-role-in-the-world.html (10.12.2021).

The Independent. (16.07.2017). "Gulenists exist in Bangladesh". https://m.theindependentbd.com/printversion/details/104302. (15. 12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2012). "TİKA Arakan için ilk adımı attı". https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_arakan_icin_ilk_adimi_atti-3003 (09.12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2014). "TİKA'nın Dakka'da Yapımını Gerçekleştirdiği 10 Sağlık Ocağı Düzenlenen Törenle Bangladeş Sağlık Bakanlığına Devredildi".https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_dakka%27da_yapimini_gerceklestirdigi_10_saglik_ocagi_duzenlenen_torenle_banglades_saglik_bakanligi%27na_devredildi-14861 (09.12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2015). "TİKA'dan Mehmet Akif Ersoy Eğitim Binası".https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_banglades_e_mehmet_akif_ersoy_egitim_binasi-18408. (09.12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2018). "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu". https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/TurkiyeKalkinma2018Web.pdf. (13.12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2019). "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu". https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019Web.pdf. (13.12.2021).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2020). "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu". https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/TurkiyeKalkinma2020Web.pdf. (13.12.2021).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2012). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin Dış Ekonomik İlişkileri. Yayın No. 2012/158.

United Nations News. (16.09.2019). "Genocide threat for Myanmar's Rohingya greater than ever, investigators warn Human Rights Council". https://news.un.org/en/story/2019/09/1046442. (09.12.2021).

Yüksek Öğretim Kurumu. https://istatistik.yok.gov.tr. (18.12.2021).

BÖLÜM 9

GÜNEYDOĞU ASYA'NIN İKİ KAPISI: TÜRKİYE'NİN ENDONEZYA VE MALEZYA İLE İLİŞKİLERİ

Oktay Küçükdeğirmenci[1]

ÖZET

Bu makale Türkiye'nin 2019 yılında ilan ettiği Yeniden Asya Açılımı ve Asya'nın uluslararası sistemde giderek artan önemi çerçevesinde, Türkiye'nin Güneydoğu Asya bölgesinin iki önemli aktörü olan Endonezya ve Malezya ile ilişkilerine ışık tutmaktadır. Türkçe literatür açısından bu iki ülke ile ilişkiler üzerine ciddi bir kaynak sıkıntısı olması konuyu ayrıca önemli kılmaktadır. Çalışma Yükselen Asya ve Yeniden Asya Açılımı bağlamında Türkiye'nin Endonezya ve Malezya ile ilişkilerin nasıl olduğu sorusuna cevap aramaktadır. Bu çerçevede tarihsel perspektiften günümüze politik, ekonomik ve ticari ve askerî ilişkiler bağlamında ele almaktadır. Buna ilaveten, Türkiye, Endonezya ve ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması Girişimi ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye'nin Yeniden Asya açılımı politikası bağlamında Endonezya ve Malezya'nın Türkiye için Güneydoğu Asya ve ASEAN'a açılmada hem bir kapı hem de daha geniş Asya-Pasifik bölgesine ulaşmada bir sıçrama tahtası görevi görebileceği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeniden Asya, Türkiye-Endonezya İlişkileri, Türkiye-Malezya İlişkileri, ASEAN, Asya-Pasifik*

[1] Doktor Adayı, Çin Shandong Üniversitesi Uluslararası Politika Anabilim Dalı, oktayd506@gmail.com

KAYNAKÇA

Atlı, Altay. (2016). "Malezya", Armağan, İsmail (ed.), Dünya Siyasetinde Doğu Asya: Nobel Akademik Yayıncılık, s.179-200.

Bağcı, Hüseyin,; Kurç, Çağlar. (2017). "Türkiye's Strategic Choice: Buy or Make Weapons?", Defense studies, 17 (1), s.38-62.

Başbakanlık Basın Merkezi, (1996). "Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Basın Toplantısı-Uzakdoğu Ülkeleri Resmi Ziyareti, http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3_rp/rp_1996_basin-toplantisi/pdf, (21.11.2021).

Boxer, Charles, Ralph. (1969). "A Note on Portuguese Reactions to the Revival of the Red Sea Spice Trade and the Rise of Atjeh; 1540-1600", Journal of Southeast Asian History, Cilt. 10, No. 3, (415-428).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan Endonezya'da", Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-endonezya-0715.tr.mfa, (29.11.2021).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan Endonezya'da Konuştu", Hürriyet, 05.11.2021, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-endonezyada-konustu-29694029, (30.11.2021).

Çolakoğlu, Selçuk,; Güler, Arzu. (2011a). "Türkiye-Endonezya İlişkileri Dostluktan Ortaklığa", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, No.3, (1-27).

Çolakoğlu, Selçuk,; Güler, Arzu. (2011b). "Türkiye and Indonesia From Friendship to Partnership", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, No.1, (1-18).

Deveci, Şule ve Güllü, İlhan. (2021). "Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımının Türk Dış Ticaretine Yönelik Fırsatlar ve Riskler Bağlamında Değerlendirilmesi", Erciyes Akademi, Cilt. 35, Özel sayı, (769-793).

Durmaz, Ferhat ve Shukri, Syaza. (2019). "Türkiye-Malaysia Relations in the 21th Century", Bölgesel Araştırmala Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 1, (115-148).

"Endonezya Cumhurbaşkanı Türk İş Dünyası Temsilcileri İle Bir Araya Geldi", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-endonezya-cumhurbaskani-turk-is-dunyasi-br-temsilcileri-ile-bir-araya-geldi, (30.11.2021).

"Endonezya da Fetö Bağlantılı Okulların Kapatılmasını Reddetti", Gazetevatan, 17.06.2021, https://www.gazetevatan.com/dunya/endonezya-da-feto-baglantili-okullarin-kapatilmasini-reddetti-971728, (28.11.2021).

"Endonezya'da Fetö'ye Bağlı Kurumlar Belirlendi", Timetürk, 29.07.2016, https://www.timeturk.com/endonezya-da-feto-ye-bagli-kurumlar-belirlendi/haber-224818, (28.11.2021).

"Endonezya, Türkiye ile Savunma Sanayisi Ortaklığını Geliştirmek İstiyor", Habertürk, 06.03.2020, https://www.haberturk.com/endonezya-turkiye-ile-savunma-sanayisi-ortakligini-gelistirmek-istiyor-2605243, (16.11.2021).

Giancarlo, Carole. (2010). The Ottoman Age of Exploratıon, New York: Oxfort University Press.

"Güçlü Ortaklık Potansiyeli: Türkiye-Endonezya", Katılım Finans, 06.04.2022, https://katilimfinans.com.tr/ulke-panoramasi/guclu-ortaklik-potansiyeli-turkiye-endonezya-h13800.html (21.05.2023).

Idris, Asmady ve Kurtbağ, Ömer. (2013). "Malaysia-Türkiye Relatoins in History and Today", 19.11.2013, https://www.mei.edu/publications/malaysia-Türkiye-relations-history-and-today, (01.12.2021).

Luerdi, Hizra, Marisa. (2019). "Determinants of Indonesia's Defense Technology Cooperation with Türkiye: A Decision Making Perspective`, Second International Conference on Social, Economy, Education and Humanity, (440-445), https://www.scitepress.org/Papers/2019/93703/pdf/index.html, (22.11.2021).

Milne, R. S. ve Mauzy, Diame K. (1986). Malaysia: Tradition, Modernity and Islam, Boulder ve Londra: Westview Press.

Narasimhan, Chakravarthi, V. "Asia", 28.10.2021, https://www.britannica.com/place/Asia, (02.12.2021).

Orman, Sabri. (2004). "Malaysia and Türkiye: Comparative Experiences and Bilateral Relations", Baginda, Abdul Razak (ed.), Malaysia and The Islamic World: Londra: ASEAN Academic Press.

Özbaran, Salih. (2009). Ottoman Expansion Towards the Indıan Ocean In the 16th Century, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Özbay, Mehmet. (1990). "Islamic Identity and Development", Studies of the Islamic Peripheriy: Malaysia and Türkiye, Kuala Lumpur, Forum.

Öztop, Mustafa. "İslam Dünyasında Sürdürülebilir Bir Model Arayışı: Türkiye-Malezya ve Pakistan İş Birliği", Armağan, İsmail., Özay, Mehmet., ve Keyvan, Özlem Zerrin (ed.), Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 2-3: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 753-774.

Purtaş, Fırat. (2019). "ASEAN'ın G-0'deki Temsilcisi Endonezya'nın Türkiye İçin Sunduğu Fırsatlar", Purtaş, Fırat (ed.), Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış: Nobel Akademik Yayıncılık, s.545-568.

Tarhan, Muhammet. (2022). "Türkiye ve Endonezya Savunma İşbirliğini 2+2 Toplantılarla Güçlendirecek", Anadolu Ajansı, 23.04.2022, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ve-endonezya-savunma-is-birligini-2-2-toplantilarla-guclendirecek/2571132#, (22.05.2023).

Temiz, Süleyman. (2020). "Türk Dış Politikası ve Güneydoğu Asya", Acar, Hasan (ed.), Türk Dış Politikası: Nobel Akademik Yayıncılık, s.539-562.

"Türkiye, ASEAN'ın Sektörel Diyalog Ortağı Oldu", Anadolu Ajansı, 06.08.2017, https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiye-aseanin-sektorel-diyalog-ortagi-oldu/877550, (15.11.2021).

"Türk-Endonezya İş Konseyi Endonezya Ülke Bülteni", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), 08.2014, https://www.deik.org.tr/uploads/endonezya-ulke-bulteni-2014.pdf, (11.11.2021).

"Türkiye-Endonezya Stratejik Diyaloğu", TASAM, 15.04.2021, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/64866/turkiye__endonezya_stratejik_diyalogu_dusunce_diplomasisi_yeni_dunya_yeni_ufuklar, (12.11.2021).

"Türkiye ile Endonezya Arasında 10 Milyar Dolar Ticaret Hacmi Hedefleniyor", Dünya, 25.01.2021, https://www.dunya.com/sehirler/turkiye-ile-endonezya-arasinda-10-milyar-dolar-ticaret-hacmi-hedefleniyor-haberi-608364, (18.11.2021).

"Türkiye-Malezya İlişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-malezya-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=Malezya%20Kral%C4%B1%20Sultan%20Abdullah%2C%2015,alan%C4%B1ndaki%20ili%C5%9Fkiler%20de%20ivme%20kazanmaktad%C4%B1r, (23.05.2023).

"Türkiye ve Malezya'nın Serbest Ticaret Anlaşması'nı Revize Eden Protokol İmzalandı", Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 30.09.2022, https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-ve-malezyanin-serbest-ticaret-anlasmasini-revize-eden-protokol-imzalandi, (22.05.2023).

Yıldız, Ömer Faruk. (2019). "Asırlar Öncesine Dayanan Türkiye-Malezya İlişkileri Hızla Gelişiyor", Anadolu Ajansı, (25.07.2019), https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/asirlar-oncesine-dayanan-turkiye-malezya-iliskileri-hizla-gelisiyor/1540923, (01.12.2021).

"Widodo ve Erdoğan Görüşmesinin Ayrıntıları Bellı Oldu", Anadolu Ajansı, 29.06.2019, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/widodo-ve-erdogan-gorusmesinin-ayrintilari-belli-oldu/1519159, (29.11.2021).

BÖLÜM 10

21. YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TAYLAND, SİNGAPUR VE FİLİPİNLER

Nilay Tavlı[1]

ÖZET

Türkiye'nin yakın dönemde ortaya konulan Yeni Asya Girişimi, özellikle devletler arası ilişkilerin güçlendirilmesi, özel sektörün ticari kapasitesinin genişletilmesi, akademik iş birliklerinin desteklenmesi ve toplumlar arası etkileşimin geliştirilmesi gibi başlıklarda yürütülmektedir. Bu dış politika stratejisi, Asya ülkeleriyle olan bağlarını birçok yönden geliştirmeyi hedeflemekte ve buna odaklanmaktadır. Bu çalışma bu çerçevede Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesinin üç önemli ülkesi olan Tayland, Singapur ve Filipinler ile olan ilişkilerini tarihsel, ekonomik ve kültürel arka planlarına dayalı olarak açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca Yeniden Asya Girişiminin bu ülkelerle ilişkileri nasıl etkilediğini tartışmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu çalışma, her ülkenin kendine has dinamikleri olduğunu, dolayısıyla devletler arasındaki ilişkilerin ve Yeniden Asya Girişimi politikalarının bu anlamda şekillendiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Diplomasi, Yeniden Asya Girişimi, Tayland, Singapur, Filipinler.*

[1] Ewha Woman's University, South Korea, Seoul; e posta: tavlinilay@gmail.com

KAYNAKÇA

Alperen, Ümit,; Eyüp Ersoy. (2019), "Türkiye and Asia Anew: A Foreign Policy Initiative in Passing", The Diplomat, October 20.

Ankara Ticaret Odası (ATO). "Filipinler Cumhuriyeti Bilgi Notu". https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Clke%20Raporlar%C4%B1/Filipinler.pdf. (17.11.2021).

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ), (2023). "Tayland Büyükelçisi Apirat Sugondhabhiram Üniversitemizi Ziyaret Etti" https://www.asbu.edu.tr/tr/node/2381 (10.06.2023).

ASEAN. "Overview of ASEAN-Türkiye Sectoral Dialogue Partnership". July.2018. https://asean.org/wp-content/uploads/2018/07/4-Overview-of-ASEAN-Türkiye-Sectoral-Dialogue-Relations-as-of-July-2018-fn.pdf. (2.11.2021).

Çolakoğlu, Selçuk. (2019), "Türkiye's Asia Anew Initiatives: Assessments and Shortcomings". October 15. https://www.mei.edu/publications/Türkiyes-asia-anew-initiative-assessment-and-shortcomings. (17.11.2021).

Çolakoğlu, Selçuk. (2021), "Türkiye's Engagement with Southeast Asia", Middle East Institute, April,6.

Daily Sabah. "Türkiye-Thailand Bilateral Trade Volume to Increase by 40%". https://www.dailysabah.com/economy/2019/08/16/Türkiye-thailand-bilateral-trade-volume-to-increase-by-40. (20.10.2021).

Daily Sabah. "Türkiye's Asia Anew Initiatives Provides Road Map for Stronger Ties". https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/Türkiyes-asia-anew-initiative-provides-road-map-for-stronger-ties. (26.11.2021).

Demiröğen Haber Ajansı (DHA), (2023). "Bakan Varank: Türkiye ve Tayland arasındaki ticaret hacmi 2,2 milyar doları aştı." https://www.dha.com.tr/gundem/bakan-varank-turkiye-ve-tayland-arasindaki-ticaret-hacmi-2-2-milyar-dolari-asti-2196367 (15.06.2023.)

Department of Statistics Singapore. "Foreign Direct Investment". https://www.singstat.gov.sg/find-data/search-by-theme/trade-and-investment/foreign-direct-investment/latest-data. (15.11.2021).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). "Türkiye-Singapur İkili İlişkilerinde 2018 Sonu Hedefi 2 Milyar ABD Doları". https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-singapur-ikili-iliskilerinde-br-2018-sonu-hedefi-2-milyar-abd-dolari. (11.11.2021).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). "T.C. Ekonomi Bakanı Sayın Nihat Zeybekçi'nin Katılımlarıyla Türkiye-Singapur Ceo Forumu". https://www.deik.org.tr/etkinlikler-t-c-ekonomi-bakani-sayin-nihat-zeybekci-nin-katilimlariyla-turkiye-singapur-ceo-forumu-24-ekim-2016-singapur. (11.11.2021).

Gönenli, Burçin, Mehmet. "As Türkiye and Singapore emerge from Covid-19, exciting prospects ahead to carry relations to new heights". The Business Times. (Nov.5.2021) https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/as-Türkiye-and-singapore-emerge-from-covid-19-exciting-prospects-ahead-to-carry. (11.11.2021).

İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). "Filipinler Ülke Profili". https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-filipinler/. (20.11.2021).

İstanbul Sanayi Odası (ISO). "Asya'nın Önemli Ülkesi Singapur 'Ülke Günü'nde İş ve Yatırım Fırsatları Konuşuldu". (26.01.2021). https://www.iso.org.tr/haberler/diger-haberler/asyanin-onemli-ulkesi-singapur-ulke-gununde-is-ve-yatirim-firsatlari-konusuldu/. (6.11.2021).

Karlı, Hürol. "Singapur'a İhracat Raporu". Singapur Ticaret Müşavirliği, 2018. https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a227161/Singapura%20%C4%B0hracat%20Rehberi%2028201829.pdf. (03.11.2021).

Koçyiğit, Ömer. (2021), "Filipin toplumunun müslüman morolar üzerinde tarihçesi, özerklik süreci ve Türkiye'nin bu sürece olan katkısı", İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi, Vol: 1, No:2, p:169-179.

KOSGEB. (2022). "Türk KOBİ'leri Güneydoğu Asya'ya Singapur Üzerinden Açılacak" https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8231/turk-kobileri-guneydogu-asyaya-singapur-uzerinden-acilacak (15. Haziran. 2023).

Ministry of Foreign Affairs (MFA-2). "Türkiye-Tayland Siyasi İlişkileri". https://www.mfa.gov.tr/turkiye-tayland-siyasi-iliskileri.tr.mfa. (20.10.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). "Türkiye-Tayland Ekonomik ve Ticari İlişkileri". https://www.mfa.gov.tr/Türkiye_s-commercial-and-economic-relations-with-thailand.en.mfa. (20.10.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). "Türkiye-Singapur Siyasi İlişkileri". https://www.mfa.gov.tr/turkiye-singapur-siyasi-iliskileri.tr.mfa. (3.11.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). "Türkiye-Filipinler İlişkileri". https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kanada-siyasi-iliskileri_.tr.mfa. (16.11.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). "Sayın Bakanımızın Yeniden Asya Çalıştayı Hitabı, 26.Aralık.2019". https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-yeniden-asya-calistayi-hitabi-26-12-19.tr.mfa. (25.11.2021).

Ministry of Foreign Affairs (MFA). "Sayın Bakanımızın Yeniden Asya Çalıştayı Hitabı, 26.Aralık.2019". https://www.mfa.gov.tr/data/BAKAN/bkon2019-tr.pdf. (25.11.2021).

Sevinç Bilal. Durmuş Samet. Vaqas, Mohammad Ali. (2015), "Filipinler ve Moroların Mücadelesi: MNLF ve MILF".

Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2022). "Singapur: Asya'ya Giriş Kapısı." https://www.sde.org.tr/konferans-panel/singapur-asyaya-giris-kapisi-faaliyeti-26706 (15. Haziran.2023).

Tarhan, Muhammet. (2023). "Türkiye-Tayland İkinci Ortak Eylem Planı ile İki Ülke İlişkileri Stratejik Ortaklığa Yükselebilir." Anadolu-Haber Ajansı, Analiz.

T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. "Tayland Pazar Bilgileri". https://ticaret.gov.tr/data/5efaf7a013b876a61841358e/Tayland%20Pazar%20Bilgileri%20mv%C5%9F..pdf. (21.10.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. "Serbest Ticaret Anlaşması". https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/singapur/ikili-anlasmalar/serbest-ticaret-anlasmasi. (6.11.2021.)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). "TİKA'dan Tayland'da Müslüman Ailelere Gıda Yardımı". https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_tayland%27da_musluman_ailelere_gida_yardimi-58101. (2.11.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. "Tayland Ülke Profili". https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9Clke%20Profili.pdf. (21.10.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. "İki Ülke Arasında Ticaretin Alytapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller". https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/singapur/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller. (5.11.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. "İki Ülke Arasında Ticaretin Alytapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller". https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/filipinler/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller. (17.11.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. "Filipinler Ülke Profili, 2021". https://ticaret.gov.tr/data/5f18430813b87621bc9516f8/Filipinler%20%C3%9Clke%20Profili_2021_Aralik.pdf. (17.11.2021).

T.C. Singapur Ticaret Müşavirliği. "Singapur Gıda Sektörü, Ülke Raporu, 2021". https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a227161/Singapur%20G%C4%B1da%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20%C3%9Clke%20Raporu%202021.pdf. (15.11.2021).

T.C. Manila Büyükelçiliği-Ticaret Müşavirliği. "FİLİPİNLER YURTDIŞI YATIRIMLAR ÜLKE PROFİLİ – 2020". https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a22713f/Filipinler%20Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20%C3%9Clke%20Profili%202020.pdf. (18.11.2021).

Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). "Yeniden Asya Okulu". https://tasam.org/tr-TR/Icerik/63806/okullar_okulu_-_asya_yeniden_asya. (25.11.2021).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). "Filipinler'de TİKA İftarı ve Gıda Yardımı" https://www.tika.gov.tr/tr/haber/filipinler'de_tika_iftari_ve_gida_yardimi-44853. (28.11.2021).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). "Filipinler'in Kovid 19 ile Mücadelesine TİKA'dan Destek". https://www.tika.gov.tr/tr/haber/filipinlerin_kovid_19_ile_mucadelesine_tika_dan_destek-59978. (28.11.2021).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). "TİKA'dan Filipinler'de Moro Müslümanlarına Eğitim ve Sağlık Desteği". https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_filipinlerde_moro_muslumanlarina_egitim_ve_saglik_destegi-53319. (28.11.2021).

The World Bank. "Doing Business, Singapore". https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/singapore. (5.11.2021).

Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). "Yeniden Asya Okulu". https://tasam.org/tr-TR/Icerik/63806/okullar_okulu_-_asya_yeniden_asya. (25.11.2021).

Yüzbaşıoğlu, Nazlı. (2022). "Türkiye'nin Singapur Büyükelçisi 'uzaktaki dost ülke' ile ilişkileri değerlendirdi.' Anadolu-Haber Ajansı, Analiz. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-singapur-buyukelcisi-uzaktaki-dost-ulke-ile-iliskileri-degerlendirdi/2577455 (15.Haziran.2023).

BÖLÜM 11

YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN LAOS, KAMBOÇYA VE VİETNAM İLE İLİŞKİLERİ

Çağla Vural[1]-Meryem Özgür[2]

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin 2019 yılından itibaren hedefleri arasında olan "Yeniden Asya Girişimi" bağlamında Vietnam, Kamboçya ve Laos ile olan ilişkilerini Yükselen Asya yaklaşımı bağlamında incelemeyi hedeflemektedir. Üç ülke de Soğuk Savaş sürecinde bağımsızlıklarını kazanmış; siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar içinde Doğu ve Batı çatışmasının Asya ayağının önemli çatışma alanlarından olmuşlardır. Dolayısıyla ABD tarafından "domino" etkisi olarak değerlendirilen bu bölgeler de komünizme karşı birer savaş alanı olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında ise küresel ve bölgesel aktörlerin Asya'ya yönelik geliştirmiş oldukları çeşitli proje ve politikaların temelinde yer almışlardır. Küresel rekabete dâhil olan Türkiye de bu ülkeler ile ekonomi ağırlıklı ilişkiler geliştirme hedefinde olmuştur. Ancak Çin ve ABD etkisi nedeniyle bu ilişkiler oldukça sınırlı olmakla beraber Türkiye için küresel siyasette rol almak hususunda önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yeniden Asya, Laso, Kamboçya, Vietnam, Türkiye*

[1] Doktora Adayı; İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, cagla.vural@hotmail.com; Orcid: 0000-0001-8474-2316

[2] Doktora Adayı, Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, meryem.ozgur@gmail.com.

KAYNAKÇA

Agreement On Ending the War and Restoring Peace in Viet-Nam, 13.05.1974, https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20935/volume-935-I-13295-English.pdf, (2.04.2022).

Bhasin, B. B., Venkataramany, S., & Ng, L. K. (2017). "En Entrepreneurship and SME development policy in a least developed country: lessons from Laos". Williams, Colin C.; Gurtoo, Anjula (eds.), Routledge Handbook of Entrepreneurship in Developing Economies, New York: Routledge, s. 29-42

Chheang, V. (2022). "Cambodia's multifaceted foreign policy and agency in the making", The Pacific Review, Vol. 35, No. 2, 342-367.

Coi, P. (2017). "Understanding China's Belt and Road Initiative", 22.03.2017, Lowy Institute, https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative, (10.04.2022).

Fall, Bernard B. (1957). "The International Relations of Laos." Pacific Affairs, Vol. 30, No. 1, s. 22–34.

Grossman, Derek Sharman, Christopher. (2019). "How To Read Vietnam's Latest Defense White Paper: A Message to Great Powers", 31.12.2019, War on the Rocks, https://warontherocks.com/2019/12/how-to-read-vietnams-latest-defense-white-paper-a-message-to-great-powers/, (28.04.2022).

Hook, Steven W; Spanier, John. (2016). Amerikan Dış Politikası, İstanbul: İnkılâp.

Huong, Le Thu. (2016). "Vietnam's evolving role in ASEAN: From adjusting to advocating", 11.07.2016, Brookings, https://www.brookings.edu/opinions/vietnams-evolving-role-in-asean-from-adjusting-to-advocating/, (8.04.2022).

Jacobs, Seth. (2012). The Universe Unraveling: American Foreign Policy in Cold War Laos, London: Cornell University Press.

Jiangang, Li. (2021). "Intense US visits cannot shake Vietnam's '4-nos' policy", 1.08.2021, Global Times, https://www.globaltimes.cn/page/202108/1230190.shtml#:~:text=, (2.04.2022).

Kapoor, N. (2022). "Russia's Pivot to Asia – A 10-Year Policy Review", 21.02.2022, Valdai, https://valdaiclub.com/a/highlights/russia-s-pivot-to-asia-a-decadal-policy-review/, (9.04.2022).

Kesavan, K. V. (2020). "India's 'Act East' policy and regional cooperation", 14.02.2020, ORF, https://www.orfonline.org/expert-speak/indias-act-east-policy-and-regional-cooperation-61375/, (6.04.2022).

Kut, Gün. (2010). "Türk Dış Politikasında Çok Yönlülüğün Yakın Tarihi: Soğuk Savaş Sonrası Devamlılık ve Değişim", Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu 02.

Leng, Thearith. (2017). "Small state diplomacy: Cambodia's foreign policy towards Vietnam" The Pacific Review, Vol. 30, No. 3, 328-347.

Leung, Suiwah. (2006). "Integration and transition – Vietnam, Cambodia and Lao PDR". Accelerating Development in the Mekong Region–the Role of Economic Integration, 26-27 June 2006, Siem Reap, Cambodia.

Lu, Vi An. (2021). "Vietnam'da Osmanlı Tarihi Araştırmaları", Belleten, Vol: 85, No: 303, s. 577-613.

Lu, Vi An. (2017). "Türkiye - Vietnam İlişkileri Tarihi ve Vietnam'da Türkiye Algısı Üzerine Bir İnceleme". 3. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı – II, s. 315-329, 02-03 Aralık 2017, İstanbul.

Pham, Linh. (2019). "Vietnam releases defense white paper, reaffirming no military alliance", 26.11.2019, Hanoi Times, http://hanoitimes.vn/vietnam-releases-defense-white-paper-reaffirming-no-military-alliance-300279.html, (27.04.2022).

Tarhan, Muhammet ve Çetinkaya, Behlül. (2021). "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: ASEAN ile ilişkilerimize özel önem veriyoruz", 6.01.2021, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-asean-ile-iliskilerimize-ozel-onem-veriyoruz/2100028, (11.04.2022).

Temiz, Süleyman. (2020). "Hindiçin Bölgesinde Aktüel Gelişmeler". Ermağan, İsmail; Özay, Mehmet; Keyvan, Özlem Zerrin (eds.), Dünya Siyaserinde Asya-Pasifik 2-3, Ankara: Nobel, s.81-110.

Tezölmez, Ali. (2021). "Vietnam Ekonomisinin Kısa Bir Değerlendirmesi", Dündar Merthan A. (ed.), Türkiye'de Vietnam Çalışmaları-I, Ankara: APAM, s. 65-72.

Thayer, C. A. (2000). "Laos in 1999: Economic Woes Drive Foreign Policy. Asian Survey, Vol. 1, No 43, s. 43-48.

The Phuong, Nguyen. (2019). "Vietnam's 2019 Defense White Paper: Preparing For A Fragile Future", 17.12.2019, Asia Maritime Transparency Initiative, https://amti.csis.org/vietnams-2019-defense-white-paper-preparing-for-a-fragile-future/, (28.03.2022).

The White House, "FACT SHEET: Indo-Pacific Strategy of the United States", 11.02.2022, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/11/fact-sheet-indo-pacific-strategy-of-the-united-states/ , (8.04.2022).

The World Bank in Vietnam, https://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview#1, (1.04.2022).

The World Factbook, "Vietnam", https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/vietnam/#introduction, (3.04.2022).

Tuğtan, Mehmet Ali. (2016). "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu". Uluslararası İlişkiler, Vol: 13, No: 49, s. 3-24.

Tran, Quang Tuyen ve Nguyen, Phu Tan Huong. (2021). "Kovid Sonrası Dönemde Vietnam-Türkiye İlişkilerinin Geliştirilmesi". Dündar Merthan A. (ed.), Türkiye'de Vietnam Çalışmaları-I, Ankara: APAM, s.7-14.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı a, https://eski.mfa.gov.tr/yeniden-asya-girisimi.tr.mfa (10.04.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı b, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-vietnam-siyasi-iliskileri.tr.mfa (10.04.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı c, https://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa, (13.04.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı d, "Türkiye-Laos Bilateral Economic and Commercial Relations" https://www.mfa.gov.tr/Türkiye_laos-bilateral-economic-and-commercial-relations.en.mfa, (30.03.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı e, "Türkiye – Kamboçya İlişkileri", https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kambocya-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (30.03.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı a (2021). "Laos Ülke Profili", https://ticaret.gov.tr/data/5f3bc6c613b876ea88e4cc3b/Laos_Ulke%20Profili%20_Nisan%20_2021.docx.pdf, (30.03.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı b (2021). "Kamboçya Ülke Profili", https://ticaret.gov.tr/data/5f0d94f013b8769ff0574a96/Kamboçya%20Ülke%20Profili.pdf, (30.03.2022).

Vietnam, "Vietnam: A Historical Introduction", t.y., Asia Society, https://asiasociety.org/education/vietnam, (3.04.2022).

BÖLÜM 12

UZAK AMA YAKIN İKİ ÜLKE: AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA

Yahya Alameşe[1]

ÖZET

Dünyadaki güç dengesi Atlantik'ten Pasifiğe kaymış, Asya-Pasifik dünya ekonomisinin ve ABD-Çin rekabetinin merkezi hâline gelmiştir. Bu gelişme daha önce uzak ve izole ülkeler olarak görülen Avustralya ve Yeni Zelanda'nın önemini artırmıştır. Artık güçlü ekonomiler olan ve ABD'yle güvenlik Çin'le ticari ilişkileri bulunan "Asya'daki Avrupalı" bu ülkeler ABD-Çin rekabetinin cephe ülkelerine dönüşmüşlerdir. Çin'e karşı "korku ve hırs" ikilemi yaşayan, bir yandan ekonomik çıkarlarını korumak isteyen diğer yandan ise Çin'in güçlenmesinden endişe eden Avustralya ve Yeni Zelanda Çin'i dengelemeye ve ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Yükselen Asya olgusu ve Asya-Pasifik'in önem kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin bu bölgeye yönelik ilgisi artmıştır. Türkiye 2019 yılında Yeniden Asya yaklaşımını ilan etmiş ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme çabası içine girmiştir. Türkiye'nin Avustralya ve Yeni Zelanda'yla ilişkilerini geliştirebilmesi, kültürel yönü ağır basan ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutlarının güçlendirilebilmesi için bir fırsat penceresi açılmıştır. Türkiye'ye coğrafi olarak uzak ama tarihî ve toplumsal bağlar nedeniyle yakın olan bu ülkelerle olan mevcut dostluk ortamı böyle bir atılım için gerekli zemini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avustralya, Yeni Zelanda, Asya-Pasifik, Yeniden Asya*

[1] Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler programı, 16340303010@ ismu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1346-7657

KAYNAKÇA

ABC News. (2013, Ağustos 21). MPs face Gallipoli centenary ban over genocide vote. *ABC News*. https://www.abc.net.au/news/2013-08-21/Türkiye-threatens-nsw-parliament-over-armenian-genocide-vote/4903444 (13.12.2021)

ABC News. (2017, Ekim 20). MP linked to Chinese spy school also worked for Australian parliamentary committee. *ABC News*. https://www.abc.net.au/news/2017-10-20/nz-mp-linked-to-chinese-spy-school-also-worked-for-dfat/9069602 (18.12.2021)

Alameşe, Y. (2021). Doğu Asya Tarihi. İçinde, *Dünya Siyasetinde Asya – Pasifik 2 – 3*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aljazeera.com.tr. (2016, Kasım 20). *Erdoğan: Şanghay 5'lisinde neden olmayalım?* Al Jazeera Turk - Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-sanghay-5lisinde-neden-olmayalim (16.12.2021)

Anadolu Ajansı. (2014). *Pasifik Adaları'nda ilk diplomatik temsilcilik açılacak*. https://www.aa.com.tr/tr/politika/pasifik-adalarinda-ilk-diplomatik-temsilcilik-acilacak/153142 (19.12.2021)

Anadolu Ajansı. (2019). *"Avrupa ve Asya'yı birleştiren Türkiye, eksenin ta kendisidir"*. https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-avrupa-ve-asyayi-birlestiren-turkiye-eksenin-ta-kendisidir/1549725 (17.12.2021)

Anzac Day | Army.gov.au. (t.y.). https://www.army.gov.au/our-heritage/traditions/anzac-day (13.12.2021)

ASEAN Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) agreement to enter into force on 1 January 2022. (2021, Kasım 3). ASEAN. https://asean.org/regional-comprehensive-economic-partnership-rcep-to-enter-into-force-on-1-january-2022/ (12.12.2021)

Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar. (2021, 27.05). Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar. https://yenidenasya.fsm.edu.tr (11.12.2021)

Atlı, Altay. (2014). *Pasifik'in Kilit Ülkesi Avustralya*. http://altayatli.com/wp-content/uploads/2018/07/Analist36Avustralya.pdf (13.12.2021)

Australian Trade and Investment Commission Agriculture to Türkiye Trends and Opportunities. (t.y.). *Agriculture to Türkiye Trends and opportunities*. Australian Trade and Investment Commission.https://www.austrade.gov.au/australian/export/export-markets/countries-and-economies/Türkiye/industries/agriculture (14.12.2021)

Avustralya Postası. (2018, Haziran 19). Türkiye'nin 2017 Küçükbaş Hayvan İthalatının Yüzde 85'i Avustralya'dan. *Avustralya Postası*. https://www.avustralyapostasi.com.au/turkiyenin-2017-kucukbas-hayvan-ithalatinin-yuzde-85i-avustralyadan/ (18.12.2021)

Aytekin, Emre. (2021, Eylül 24). *Avustralya ile "denizaltı antlaşması" Pasifik'te güç dengelerini yeniden tanımlıyor*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avustralya-ile-denizalti-antlasmasi-pasifikte-guc-dengelerini-yeniden-tanimliyor/2373831 (11.12.2021)

BBC News. (2019, Mart 15). Christchurch shootings: 49 dead in New Zealand mosque attacks. *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-asia-47578798 (16.12.2021)

BBC Türkçe. (2020, Ocak 06). 10 soruda Avustralya'da 4 aydır kontrol altına alınamayan yangınlar *https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51007614* (16.12.2021)

Blyth, Conrad Alexander. (2021, Aralık 10). *New Zealand | History, Map, Flag, Capital, Population, & Facts | Britannica*. https://www.britannica.com/place/New-Zealand (15.12.2021)

Brady, Anne-Marie. (2019a). A Strategic Partnership: New Zealand-China Relations in the Xi Jinping Era and Beyond. Içinde A.-M. Brady (Ed.), *Small States and the Changing Global Order: New Zealand Faces the Future* (C. 6, ss. 127-144). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18803-0

Brady, Anne-Marie. (Ed.). (2019b). Small States and the Changing Global Order. Içinde *Small States and the Changing Global Order: New Zealand Faces the Future* (C. 6). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18803-0

Çolakoğlu, Selçuk. (2018). MIKTA in Global Governance as a Middle Power Grouping: A Turkish Perspective. Içinde S. Pramono (Ed.), *MIKTA: current situation and the way forward* (ss. 51-73). Policy Analysis and Development Agency, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia. https://www.academia.edu/42774445/MIKTA_in_Global_Governance_as_a_Middle_Power_Grouping_A_Turkish_Perspective (15.12.2021)

Davis, Malcolm. (2021). *Australia As A Rising Middle Power*. 37. The RSIS Working Paper, https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2020/04/WP328.pdf (18.12.2021)

DEİK – Pasifik Eurasia. (2021, Temmuz 7). https://www.ekonomist-deik.com/ (13.12.2021)

DEİK AvustralyaÜlke Bülteni. (2014). *DEİK AvustralyaÜlke Bülteni*. DEİK. (13.12.2021)

DEİK Interconnected Business Series. (2020). *Interconnected Business Series: Türkiye-New Zealand*. https://www.deik.org.tr/uploads/turkiye-yeni-zelanda-sonuc-raporu.pdf (15.12.2021)

Department of Foreign Affairs and Trade Türkiye Counry Brief. (t.y.). *Türkiye country brief*. Department of Foreign Affairs and Trade Türkiye Country Brief. https://www.dfat.gov.au/geo/Türkiye/Pages/Türkiye-country-brief (12.12.2021)

Department of Foreign Affairs and Trade Türkiye Country Fact Sheet. (t.y.). *Department of Foreign Affairs and Trade Türkiye Country Fact Sheet*. Department of Foreign Affairs and Trade Türkiye. https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/turk-cef.pdf (15.12.2021)

Dışişleri Bakanlığı MIKTA. (t.y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/mikta-meksika_-endonezya_-kore_-avustralya_.tr.mfa (11.12.2021)

Dünya Gazetesi. (2019, Mart 16). *Çavuşoğlu ve Oktay, Yeni Zelanda'ya gitti*. https://www.dunya.com/gundem/cavusoglu-ve-oktay-yeni-zelandaya-gitti-haberi-441467 (18.12.2021)

Dünya Gazetesi. (2016). *Yeni Zelanda üretiminin yüzde 90'ını ihraç ediyor*. https://www.dunya.com/sektorler/tarim/yeni-zelanda-uretiminin-yuzde-90ini-ihrac-ediyor-haberi-321577 (19.12.2021)

Firth, Stewart. (2011). *Australia in international politics: An introduction to Australian foreign policy* (3rd ed). Crows Nest, N.S.W: Allen & Unwin.

GDP by Country – Worldometer. (t.y.). https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/ (14.12.2021)

Goff, Phil. (t.y.). *The New Zealand / Turkish Economic Relationship*. The Beehive. http://www.beehive.govt.nz/speech/new-zealand-turkish-economic-relationship (19.12.2021)

Gyngell, Allan. (2017). *Fear of abandonment: Australia in the world since 1942*. Carlton, Vic: La Trobe University Press.

Habertürk. (2021, Ekim 24). *"Persona non grata" ilanı nedir? Son dakika: 10 büyükelçiyle ilgili son durum - Dünya Haberleri*. www.haberturk.com. https://www.haberturk.com/10-buyukelcinin-kavala-cagrisi-persona-non-grataya-nasil-gelindi-3231187 (18.12.2021)

Hürriyet Daily News. (2019). *Türkiye, New Zealand have very special friendship: Envoy - Türkiye News*. Hürriyet Daily News. https://www.hurriyetdailynews.com/Türkiye-new-zealand-have-very-special-friendship-envoy-145714 (15.12.2021)

Iati, Iati. (2021). China's Impact on New Zealand Foreign Policy in the Pacific: The Pacific Reset. Içinde G. Smith & T. Wesley-Smith (Ed.), *The China Alternative: Changing Regional Order in the Pacific Islands* (1st bs, ss. 143-166). ANU Press. https://doi.org/10.22459/CA.2021.04

Iati, Iati. & Patman, Robert G. (2018). Introduction. Içinde R. G. Patman, I. Iati, & B. Kiglics (Ed.), *New Zealand and the world: Past, present and future* (ss. xxv-xlvii). World Scientific.

IDP Türkiye. (t.y.). *Yeni Zelanda'da Yaşam ve Yeni Zelanda Kültürü | IDP Türkiye*. https://www.idp.com/Türkiye/study-in-new-zealand/people-and-culture/ (17.12.2021)

İTKİB Hazırgiyim ve Konfeksiyon Sektörü Açısından Avustralya. (2014). İTKİB. https://www.itkib.org.tr/Home/KbDownload/hazirgiyim-ve-konfeksiyon-sektoru-acisindan-avustralya-kasim-2014 (12.12.2021)

Kang, David. C. (2003). Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks. *International Security, Vol. 27*(No. 4), 57-85.

Korea Ministry of Foreign Affairs. (t.y.). *2020 MIKTA Booklet.pdf*. http://www.mikta.org/web/viewer.html?file=/images/2020%20MIKTA%20Booklet.pdf (18.12.2021)

Köllner, Patrick. (2019). *Walking a Tightrope: New Zealand Revises Its China Policy*. German Institute of Global and Area Studies.

https://www.jstor.org/stable/resrep24807 (19.12.2021)

Manicom, James. (2015). Australia: A constructive or a confused power?'. İçinde S. Palamar (Ed.), *Constructive Powers in a Deconstructed Region*. Ontario: Centre for International Governance Innovation.

McMah, Lauren. (2013, Mayıs 14). NSW Parliament recognises Assyrian genocide. *Daily Telegraph*. https://www.dailytelegraph.com.au/newslocal/south-west/nsw-parliament-formally-recognises-assyrian-genocide-as-smithfield-mp-andrew-rohan-shares-tale-of-parent8217s-survival/news-story/a70284f1dbcd68b644a1eec379f1ea99 (12.12.2021)

Michael, Michális S. (2015a). Australia and Türkiye: New Perspectives between Old Foes. Içinde M. S. Michael (Ed.), *Reconciling Cultural and Political Identities in a Globalized World*. Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-137-49315-6

Michael, Michális S. (2015b). Ottoman Diasporas in Australia: Conflicting Discourses, Reconciling Divides, and Dialogical Engagement. Içinde M. S. Michael (Ed.), *Reconciling Cultural and Political Identities in a Globalized World*. Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-137-49315-6

MIKTA org. (t.y.). *MIKTA*. http://www.mikta.org/?ckattempt=2 (14.12.2021)

National Library of Australia. (t.y.). *How was Australia named?* National Library of Australia. https://www.nla.gov.au/faq/how-was-australia-named (20.12.2021)

New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade. (t.y.). *NZ trade policy*. New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade. https://www.mfat.govt.nz/tr/trade/nz-trade-policy/ (19.12.2021)

ODS Danışmanlık. (2020, Kasım 25). Pandeminden Önce, Pandemiden Sonra: Türkiye-Avustralya İlişkileri. *ODS Consulting Group*. https://odsdanismanlik.com/tr/makaleler/pandeminden-once-pandemiden-sonra-turkiye-avustralya-iliskileri/ (14.12.2021)

Parlar Dal, Emel., & Kuşun, Ali Murat. (2018). *Türkiye's Middle Power Foreign Policy and MIKTA* (S. Pramono, Ed.). Policy Analysis and Development Agency, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia.

Patience, Alan. (2018). *Australian Foreign Policy in Asia*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69347-7

Powell, Joseph Michael. (2021, Aralık 13). *Britannica Australia | History, Cities, Population, Capital, Map, & Facts |*. https://www.britannica.com/place/Australia

Ratuva, S. (2019). Aid and Foreign Policy: New ZealandvDevelopment Assistance in the Pacific. Içinde A.-M. Brady (Ed.), *Small States and the Changing Global Order: New Zealand Faces the Future* (C. 6, ss. 55-72). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18803-0

Remeikis, Amy. (2019, Mart 21). Australia "making progress" with Türkiye after Erdoğan comments spark diplomatic row. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/world/2019/mar/21/australia-making-progress-with-Türkiye-after-erdogan-comments-spark-diplomatic-row (15.12.2021)

Reuters. (2018, Kasım 28). New Zealand rejects Huawei's first 5G bid citing national security risk. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-spark-nz-huawei-tech-idUSKCN1NX08U (17.12.2021)

Rimmer, Susan Harris. (2018). What does the new Australian Foreign Policy White Paper mean for MIKTA? Içinde S. Pramono (Ed.), *MIKTA: current situation and the way forward*. Policy Analysis and Development Agency, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia.

Rolfe, Jim. (1997). *New Zealand's Security: Alliances and Other Military Relationships*. https://www.wgtn.ac.nz/strategic-studies/documents/working-papers/wp-10.pdf

Rolfe, Jim. (2019). Pragmatic Optimisation: Australia—New Zealand Relations in the 21st-Century. Içinde A.-M. Brady (Ed.), *Small States and the Changing Global Order: New Zealand Faces the Future* (C. 6, ss. 93-110). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18803-0

Sidney Başkonsolosluğu Avustralya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri. (2015). Sidney Başkonsolosluğu. https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Avustralya-%C3%9Clke-Raporu-2015.pdf (18.12.2021)

Steff, Reuben. (2019). Looking to the Future: Expanding New Zealand Foreign Relations Beyond Traditional Partnerships. Içinde A.-M. Brady (Ed.), *Small States and the Changing Global Order: New Zealand Faces the Future* (C. 6, ss. 231-249). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18803-0

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-a). *Ülke Künyesi Avustralya*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/avustralya-kunyesi.tr.mfa (14.12.2021)

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türkiye-Yeni Zelanda İlişkileri. (t.y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/turkiye---yeni-zelanda-siyasi-iliskileri.tr.mfa (19.12.2021)

T.C. Dışişleri Bakanlığı Ülke Künyesi Yeni Zelanda. (t.y.-b). *Ülke Künyesi Yeni Zelanda*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/yeni-zelanda-kunyesi.tr.mfa (17.12.2021)

The ANZUS Treaty. (1952). https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Joint/Completed_Inquiries/jfadt/usrelations/appendixb (13.12.2021)

Ticaret Bakanlığı Avustralya Ülke Profili. (t.y.). Ticaret Bakanlığı. https://ticaret.gov.tr/data/5ebeecbe13b876cbbc36550e/AVUSTRALYA-%C3%9Clke%20Profili_2021.pdf (15.12.2021)

Ticaret Bakanlığı Yeni Zelanda Pazar Bilgileri. (2021). https://ticaret.gov.tr/data/5efefe1113b87612f80cb828/YeniZelanda%20Pazar%20Bilgileri.pdf (18.12.2021)

TRT Haber. (2021). *Bakan Çavuşoğlu: "Yeniden Asya" açılımını bugün ilan ediyoruz*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-yeniden-asya-acilimini-bugun-ilan-ediyoruz-425758.html (12.12.2021)

TRT TÜRK - Türkler Avustralya'ya göçün 50.yılını kutladı. (t.y.). https//www.trtturk.com.tr//haber/ozel-haber/turkler-avustralyaya-gocun-50-yilini-kutladi_364 (15.12.2021)

United Nations Regional groups of Member States | Department for General Assembly and Conference Management. (t.y.). https://www.un.org/dgacm/en/content/regional-groups (13.12.2021)

University of Otago, U. of. (t.y.). *About Aotearoa New Zealand*. University of Otago. https://www.otago.ac.nz/about/area/aotearoa.html (17.12.2021)

Voice of America - Turkish. (t.y.). *Avustralya Başbakanı: 'Türkiye'yle Gerilim Azaldı'*. Amerika'nin Sesi | Voice of America - Turkish. https://www.amerikaninsesi.com/a/avustralya-basbakani-turkiye-ile-gerilim-azaldi/4841156.html (17.12.2021)

Zaagman, Rob. (2018, Eylül 19). *Oceania: New Zealand's foreign policy dilemmas | Clingendael spectator*. https://spectator.clingendael.org/en/publication/oceania-new-zealands-foreign-policy-dilemması

2016 Defence White Paper. (2016). https://www.defence.gov.au/whitepaper/ (13.12.2021)

2017 Foreign Policy White Paper. (2017). https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/2017-foreign-policy-white-paper.pdf (1.12.2021)

BÖLÜM 13

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İTTİFAKLAR VE TÜRKİYE'NİN YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ

Yusuf AVCI[1]

ÖZET

Bu makale Türkiye'nin 2019 yılında Asya-Pasifik bölgesine yönelik ilan ettiği Yeniden Asya Açılımı'nı uluslararası ittifaklar çerçevesinde Şanghay İşbirliği Örgütü örneği üzerinden incelemektedir. Çalışmanın temel tezi, Yeniden Asya Açılımı'nın eksen tartışmaları ötesinde kalkınma, kültürel, ekonomik ve akademik iş birliği gibi alanlara yoğunlaşması durumunda uzun vadede Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesi ile olan ilişkilerinin derinleşmesi açısından bir kırılma noktası olabilme potansiyeline sahip olduğudur. Çalışmada öncelikle Türkiye'nin 2000'li yıllardan bugüne Batı ittifakı ile dönüşen ilişkileri incelenerek Türkiye açısından farklı ittifak arayışlarının ve alternatiflerinin ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye açısından yeni bir uluslararası ittifak alternatifi olarak ortaya konulan Şanghay İşbirliği Örgütü ile Türkiye ilişkilerine odaklanılmıştır. Son olarak Yeniden Asya Açılımı bağlamında Türkiye'nin farklı ittifak yapıları ile nasıl ilişkiler geliştirebileceğine yönelik analizler yapılmış ve Yeniden Asya Açılımı'nın uluslararası ittifaklarını nasıl etkileyebileceğine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şanghay İşbirliği Örgütü, Yeniden Asya Açılımı, NATO, Uluslararası İttifaklar*

[1] Öğr. Görevlisi,Dr., Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bölge Çalışmaları Enstitüsü. Orcid:

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz (2014). Türkiye: The Quest for Identity, Londra: One World Publishing.

Anas, Omair (2020). "The Evolution of Türkiye's Asia Policy in Historical and Contemporary Perspectives", Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, Cilt: 14, Sayı: 3. (430-446).

Atlı, Altay (2020). "The Political Economy of Türkiye's Relations with the Asia-Pacific". Dal, Emel P. (ed.), *Türkiye's Political Economy in the 21st Century*, Switzerland: Palgrave Macmillan, s. 271-295.

Avcı, Yusuf (2013). *Osmanlı Modernleşmesi ve Japan İmgesi (1839-1908)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, Mustafa (2004), "Foucault's Pendulum: Türkiye in Central Asia and the Caucasus", Turkish Studies, Cilt. 5, Sayı 2. (1-22).

Bloomfield, Alan (2021), "The India-China bilateral relationship: a 'serious and enduring rivalry'", Journal of the Indian Ocean Region, Cilt: 17, Sayı: 1. (5-23).

Bekdil, Burak (2018), "Türkiye and NATO: From Loveless to Hateful Marriage", Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Sayı: 760. (1-4).

Birol, Cem, "Türkiye's S-400 Missile Crisis: Four Possible Outcomes", 06.28.2019, https://scholarship.rice.edu/bitstream/handle/1911/108099/bi-brief-062819-cme-missiles.pdf?sequence=1 (01.03.2022).

Chang-Liao, Nien-Chung (2023), "The limits of strategic partnerships: Implications for China's role in the Russia-Ukraine war", Contemporary Security Policy, Cilt: 44, Sayı: 2. (226-247).

Coşkun, Sefa (2018). "Avrupa Birliği ve Şanghay İş Birliği Analizi Çerçevesinde Türkiye", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, Tan, "Şanghay Beşlisi' Açıklaması Türkiye İçin Farklı Alternatiflerin Olduğu Mesajını Veriyor", 23.11.2016, https://www.amerikaninsesi.com/a/sanghay-beslisi-aciklamasi-turkiye-acisindan-baska-alternatiflerin-oldugu-mesaji-veriyor/3607538.html (10.02.2022).

Çetinkaya, Behlül; Çetin, Şerife, "Bakan Çavuşoğlu: Asya'nın Tarihi Parçası Olarak Yeniden Asya Girişimini Başlattık", 10.03.2021, https://www.aa.com.tr/tr/politika/bakan-cavusoglu-asyanin-tarihi-parcasi-olarak-yeniden-asya-girisimini-baslattik/2171164 (03.03.2022).

Çolakoğlu, Selçuk, "China's Belt and Road Initiative and Türkiye's Middle Corridor: A Question of Compatibility", 29.01.2019, https://www.mei.edu/publications/chinas-belt-and-road-initiative-and-Türkiyes-middle-corridor-question-compatibility (04.03.2022).

DEİK, "DEİK, Yeniden Asya: "Türkiye'nin Asya Ülkeleri ile Ticaretinin Geliştirilmesinde Yeni Perspektifler" Toplantısını Gerçekleştirdi", (18.01.2021), https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-yeniden-asya-turkiye-nin-asya-ulkeleri-ile-ticaretinin-gelistirilmesinde-yeni-perspektifler-toplantisini-gerceklestirdi (03.03.2022).

Erşen, Emre (2013), "The Shanghai Cooperation Organization: A New Alternative for Turkish Foreign Policy?", 18.10.2013, https://www.mei.edu/publications/shanghai-cooperation-organization-new-alternative-turkish-foreign-policy (04.03.2022).

Ertem, Helin S.; Gülseçgin, Ahmet (2021). "Güneydoğu Asya'da ABD-Çin Rekabeti ve Hindistan'ın Riski Dengeleme (Hedging) Stratejisi", Ermağan, İsmail; Özay, Mehmet; Keyvan, Özlem Z. (ed.), *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 4*, Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 237-266.

Euronews, 2021a, "Türkiye'nin İthalatta Çin ve Rusya'ya Bağımlılığı", 04.12.2021,

Euronews, 2021b, "Türkiye NATO Ülkeleri Arasında En Az Güvenilen Müttefik- Araştırma", 07.06.2021, https://tr.euronews.com/2021/06/07/turkiye-nato-ulkeleri-aras-nda-en-az-guvenilen-muttefik-arast-rma (11.02.2022).

Gallagher, Adam; Hamasaeed, Sarhang; Nada, Garrett (2023) "What You Need to Know About Saudi-Iran Deal", 16.03.2023, https://www.usip.org/publications/2023/03/what-you-need-know-about-chinas-saudi-iran-deal (20.06.2023).

Güpgüpoğlu, Emre R. (2019), "Shanghai Cooperation Organization and Türkiye Relations", Resolusi Jornal Sosial Politik, Cilt. 2, Sayı: 1. (45-54).

Güzel, Enes, "OPINION - The July 15 Coup has dented the EU reputation", 17.07.2019, https://www.aa.com.tr/en/analysis/opinion-the-july-15-coup-has-dented-the-eu-reputation/1534105 (01.03.2022).

Habertürk, "Çavuşoğlu: Yeniden Asya Açılımını İlan Ediyoruz!", 06.08.2019, https://www.haberturk.com/cavusoglu-yeniden-asya-acilimini-ilan-ediyoruz-2510929 (02.03.2022).

Hong, Paul; Park, Young Won (2020). Rising Asia and American Hegemony, Singapur: Springer.

Hurriyet Daily News, "Türkiye First NATO State with Shanghai Cooperation Organization Ties", 29.04.2022, https://www.hurriyetdailynews.com/Türkiye-first-nato-state-with-shanghai-cooperation-organization-ties-45803 (01.03.2022).

Kibaroğlu, Mustafa (2019), "On Türkiye's Missile Defense Strategy: The Four Faces of the S-400 Deal between Türkiye and Russia", PERCEPTIONS: Journal of International Affairs, Cilt: 24, Sayı: 2. (159-174).

Kozma, Tamas (2019), "The Shanghai Cooperation Organization on Türkiye's Energy Agenda", Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, Cilt 13, Sayı: 1. (50-64).

Mehta, Aaron, "Türkiye Officially Kicked Out Of F-35 Program, Costing US Half A Billion Dollars", 17.07.2019, https://www.defensenews.com/air/2019/07/17/Türkiye-officially-kicked-out-of-f-35-program/ (01.03.2022).

Mirovalev, Mansur (2023), "'Pro-Russian neutrality': How Ukraine sees China's emerging role", 18.05.2023, https://www.aljazeera.com/news/2023/5/18/how-ukraine-views-chinas-role-in-peace-settlement (20.06.2023).

Müftüler-Baç, Meltem (2005), "Türkiye's Political Reforms and the Impact of the European Union", South European Society and Politics, Cilt: 10, Sayı: 1. (17-31).

Müftüler-Baç, Meltem (2011), "Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union", South European Society and Politics, Cilt: 16, Sayı: 2. (279-291).

Öniş, Ziya (2008), "Türkiye-EU Relations: Beyond the Current Stalemate", Insight Türkiye, Cilt: 10, Sayı: 4. (35–50).

Öniş, Ziya (2019), "Türkiye under the challenge of state capitalism: the political economy of the late AKP era", Southeast European and Black Sea Studies, Cilt: 19, Sayı: 2. (201-225).

Özdemir, Özge, "Şanghay İş Birliği Örgütü'nün Türkiye'ye Ekonomik Katkısı olur mu?", 22.11.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38067632 (10.02.2022).

Polyakova, Alina; Meserole, Chris (2019), "Exproting Digital Authoritarianism", Brookings Policy Brief, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/FP_20190827_digital_authoritarianism_polyakova_meserole.pdf (01.03.2022).

Saatçioğlu, Beken (2016), "De-Europeanisation in Türkiye: The Case of the Rule of Law", South European Society and Politics, Cilt: 21, Sayı:1. (133-146)

Sayarı, Sabri (2013). "New Directions in Türkiye–USA Relations", Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Cilt: 15, Sayı: 2. (129-142).

SDE, "Çavuşoğlu: Önümüzdeki Süreçte Bazı Diğer Dışişleri Bakanlarıyla Beraber Kabil'e Gitmeyi Planlıyoruz", 12.10.2021, https://www.sde.org.tr/uluslararasi-iliskiler-ve-dis-politika/cavusoglu-onumuzdeki-surecte-bazi-diger-disisleri-bakanlariyla-beraber-kabile-gitmeyi-planliyoruz-haberi-24180 (03.03.2022).

So, Alvin Y. (2019), "The Rise of Authoritarianism in China in the Early 21st Century", International Review of Modern Sociology, Cilt: 45, Sayı: 1. (49-70).

Song, Weiqing (2014) "Interests, Power and China's Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", Journal of Contemporary China, Cilt: 23, Sayı: 85. (85-101).

Sucu, Ali E.; Safranchuk, Ivan; Nesmanshnyi, Alexander ve Iskandarov, Qosimsho (2021) "Transformation of Middle Powers with the Decline of World Hegemony: The Case of Türkiye", Strategic Analysis, Cilt: 45, Sayı: 4. (307-320).

Sputnik Türkiye, "Erdoğan: Şanghay Beşlisi İçinde Türkiye Neden Olmasın?", 20.11.2016a, https://tr.sputniknews.com/20161120/erdogan-ab-sanghay-beslisi-1025892702.html (10.02.2022).

Sputnik Türkiye, "Erdoğan'ın Şanghay Talebine Çin'den İlk Yanıt", 21.11.2016b, https://tr.sputniknews.com/20161121/erdogan-sanghay-cin-1025905260.html (10.02.2022).

Şanghay İş Birliği Örgütü, "About SCO", (2022) http://eng.sectsco.org/about_sco/ (01.03.2022).

Tuğtan, Mehmet A. (2016), "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", Uluslararası İlişkiler, Cilt 13, Sayı 49. (3-24).

Uslu, Sinan, "Başbakan Yıldırım: Rusya'nın 15 Temmuz'da Türkiye'ye yardım teklifi unutulmayacak", 07.12.2016, https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-rusyanin-15-temmuzda-turkiyeye-yardim-teklifi-unutulmayacak/701554 (01.03.2022).

Üngör, Çağdaş, "Türkiye and the Shanghai Cooperation Organization: Few Shared Vakues and No Common Destiny", 15.10.2022, https://www.mei.edu/publications/Türkiye-and-shanghai-cooperation-organization-few-shared-values-and-no-common-destiny (03.03.2022).

Üstün, Nazlı (2014), "Şanghay İş Birliği Örgütü ve Türkiye, Konya Ticaret Odası", Etüd-Araştırma Servisi, http://www.kto.org.tr/d/file/sanghay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye.pdf (01.03.2022).

Xu, Xu (2019), "To Repress or to Co-opt? Authoritarian Control in the Age of Digital Surveillance", American Journal of Political Science, Cilt: 65, Sayı: 2. (309-325).

Yıldırım, Nilgün E. (2021). "Rigid Boundaries Between Türkiye and China: Is

Political Mobility Possible?", Turkish Studies, Cilt: 22, Sayı: 1. (28-48).

Yıldırımçakar, Emrah (2019), "The New Challenges of the SCO and Türkiye-SCO Relations", Journal of Administrative and Local Studies, Cilt: 2, Sayı: 2. (93-108).

Yıldırımgeç, Kezban N. D. (2022) "Kapanış Değerlendirmesi", Dündar, Ali M.; Özay, Mehmet (ed.), *Asya-Pasifik Çalıştayı Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, s. 299-306.

Yılmaz, Gözde ve Yıldırım, Nilgün E. (2020), "Authoritarian diffusion or cooperation? Türkiye's emerging engagement with China", Democratization, Cilt: 27, Sayı: 7. (1202-1220).

Yuan, Jing-Dong (2010) "China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", Journal of Contemporary China, Cilt: 19, Sayı: 67. (855-869).

BÖLÜM 14

YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ

Nesibe Aydın[1]

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı, ekonomi-politik alanında yaşanan gelişmeler ve 2008 ekonomik krizinin yaşanmasının ertesinde uluslararası güçler dengesinde farklı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. BM'nin beş daimi üyesinden biri ve BRICS'in önemli temsilci ülkelerinden biri olan Rusya ile gelecek vadeden ve yakın BRICS ülkesi olarak anılabilecek ve jeopolitik konumu ile önem arz eden Türkiye arasındaki ilişki giderek daha stratejik bir öneme sahip olmaktadır. Politik alanda gerilen ilişkilerin, ekonomi, enerji gibi alanlar söz konusu olduğunda kompartımanlaştığı ve karşılıklı bağımlılık çerçevesinde giderek yumuşadığı söylenebilir. Hem Orta Doğu hem de Avrasya'da giderek etkinliğini artıran iki aktörün arasındaki ilişki tanımında 'stratejik ortaklık' seviyesine çıkılıp çıkılmadığı henüz tartışılır olmakla birlikte, enerji, yatırım ve ticaret boyutuyla jeo-ekonomik bir iş birliğinden bahsetmek mümkündür. Bu makale, Türkiye Rusya ilişkileri bağlamında özellikle 2000 sonrasındaki rekabet ve iş birliği alanlarını, değişen ve dönüşen küresel sistemin güç merkezleri çerçevesinde ve yükselen Asya vurgusu içinde tartışmayıve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Rusya İlişkileri, Yeniden Asya, Çin, Rusya, ŞİÖ.*

[1] Doktora Adayı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Programı, nesibeaydin@yahoo.com.

KAYNAKÇA

Akçapa, M. (2021). ""Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını", Topsakal, İ., Zengin, A. K. (ed.), Jet Krizinden Türk Akımına Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kirpi Mesafesi, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.363-382.

Arbatova, N, (2013). "Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri", Çakmak, H., Erol, M. S. (ed.), Çok Kutuplu Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri, Ankara: Barış Kitap, s.59-68.

Balta, E., "Kirpi İkilemi: Türkiye ve Rusya İlişkileri", 03.05.2017, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri. (20.12.2021).

Balta, E., Özkan, B. (2016). "Türkiye-Rusya İlişkilerine 'Tarih' İle Bakmak", Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, DPF 2016-RR 01. (1-41).

Büyükakıncı, E. (2012). "Türk Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", Büyükakıncı, E., Bacanlı, E. (ed.), Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s.779-842.

Canpolat, H. (2023, 06, 08). *Rusya Kızgın Değil; Odaklanıyor, Ukrayna Krizini Putin Doktrini Üzerinden Anlamak*. tasam.org. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/69041/rusya_kizgin_degil_odaklaniyor_ukrayna_krizini_putin_doktrini_uzerinden_anlamak.

Çakmak, H. (2013). "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği, ABD-Çin Gerçeği Çerçevesinde Ankara-Moskova İşbirliği Olanakları ve Geleceği" Çakmak, H., Erol, M. S. (ed.), Çok Kutuplu Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri, Ankara: Barış Kitap, s.91-98.

Çelikpala, M. (2015). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", Bilig, Kış 2015, Sayı 72, (117-144).

Çelikpala, M. (2019). "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği", Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, Dış Politika ve Güvenlik 2019/5, (1-29).

Dal, E. P. "'Kuşak ve Yol' projesi, Çin'in yeni vizyonu ve Türkiye", 09.11.2017, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778. (30.12.2021).

Deveci, Ş., Güllü, İ. (2021). "Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımının Türk Dış Ticaretine Yönelik Fırsatlar ve RisklerBağlamında Değerlendirilmesi", Erciyes Akademi, Özel Sayı, (769-793).

Durul, T., Demirci, Z., "Türkiye 'Yeniden Asya' politikasıyla yeni fırsatları değerlendirecek", 27.12.2019, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-yeniden-asya-politikasiyla-yeni-firsatlari-degerlendirecek/1685227. (26.12.2021).

Erşen, E. (2015). "2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası Fırsatlar, Riskler ve Krizler" Oktav, Ö. Z., Ertem, H. S. (ed.), Türkiye-Rusya İlişkileri: Jeopolitik Rekabetten Çok Boyutlu Ortaklığa, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.201-229.

Erşen, E. (2017). "Kuşku ile Komşuluk Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler", Gencer, Ö., Balta, E., Beşgül, B. (der.), 2000'li Yıllarda Türkiye-Rusya İlişkileri "Kompartımanlaşma" Stratejisinin Sorunları, İstanbul: Nobel Yayıncılık, s.147-161.

Erşen, E. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler", 12.02.2020, https://www.perspektif.online/turkiye-rusya-iliskilerinde-degisen-dinamikler/. (28.12.2021)

Erşen, E., Dal, E. P. (2016). "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası" Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar, Bildiri, İstanbul, Türkiye, 20 - 22 Nisan 2016, s.43-56.

Global Times, "China, Russia, Indiacalled on togetout of 'democracy trap'", 27.11.2021, https://www.globaltimes.cn/page/202111/1240032.shtml. (31.12.2021).

İmanbeyli, V. (2015). "'Uçak Krizi' ve Türkiye-Rusya İlişkileri", Seta Perspektif, Sayı 119, (1-6).

Kakışım, C. (2018). "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi", Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, (67-89).

Kasapsaraçoğlu, M. (2021). "Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını", Topsakal, İ., Zengin, A. K. (ed.), Siyasi Gerginlikten Ekonomik İş Birliğine: Soğuk Savaş Döneminde Türk Rus İlişkileri (1945-1991), Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 195-213.

Oktav, Ö. Z. (2022). "Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Olası Etkileri: Fırsatlar ve Krizler", Bilge Strateji, Sayı 23, (17-22).

Öniş, Z., Kutlay, M. (2013). "Rising Powers in a Changing Global Order: ThePoliticalEconomy of Türkiye in the Age of BRICs", Third World Quarterly, Vol. 34, No. 8, (1409-1426).

Özbay, F. (2006). Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005, İstanbul: Tasam Yayınları.

Özbay, F. (2011). "TheRelationsbetweenTürkiyeandRussia in the 2000s", Perceptions, Cilt 16, Sayı 3, s. (69-92).

Özbay, F., "Krizden Normalleşmeye Türkiye-Rusya İlişkileri", 06.12.2016, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/krizden-normallesmeye-turkiye-rusya-iliskileri. (18.12.2021).

Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K., Demirtepe, M. T. (2013). "Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi, USAK RAPOR NO: 13-06.

Özsoy, B. (2022). "Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatı Ülkeleri", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Kış 22/2, (549-576).

Tamer (a), C., "'Yeniden Asya Girişimi' Çerçevesinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Güneydoğu Asya Ziyaretleri", 05.01.2021, https://www.ankasam.org/yeniden-asya-girisimi-cercevesinde-disisleri-bakani-cavusoglunun-guneydogu-asya-ziyaretleri/. (25.12.2021).

Tamer (b), C., "Rusya-Hindistan-Çin: Çok Kutuplu Dünyanın İnşası mı?", 08.12.2021, https://www.ankasam.org/rusya-hindistan-cin-cok-kutuplu-dunyanin-insasi-mi/. (25.12.2021).

Topsakal, İ., Zengin, A. K. (2021). Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Urazova, E., (2013). "Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri", Çakmak, H., Erol, M. S. (ed.), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rekabetten-İşbirliğine Türk-Rus İlişkileri: Beklentiler, Hedefler, Başarılar ve Hayal Kırıklıkları, Ankara: Barış Kitap, s.45-56.

Üstün, Ç. (2022). "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk Dış Politikasına Etkisi", Panaroma, Çevrimiçi Yayın, https://www.uikpanorama.com/blog/2022/12/06/cu/.

Yeltin, H., Işık, K. (2017). "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 3, Sayı 3, (40-50).

Yılmaz, E. M., (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri", Akademik Fener, Cilt.8, Sayı 13, (27-42).

Yılmaz, S., (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017, Ankara: Nobel Yayıncılık.

BÖLÜM 15

"KÜRESEL TÜRKİYE" İÇİN ASYA-PASİFİK AÇILIMININ ÖNEMİ

Sedat Aybar[1]

GİRİŞ

Türkiye'nin Asya Açılımı iç içe geçmiş iki düzeyde önemli. Birincisi, Türkiye'nin ulaştığı iktisadi ve toplumsal gelişkinlik seviyesi nezdinde gelecek için oluşturacağı kalkınma yöneliminin hangi minval üzerinden yürüyeceği bilgisini oluşturma bağlamıyla ilgilidir. Bu açıdan geçmiş Asya deneyiminden dersler çıkartılması önem arz eder. İkincisi ise dönüşen küresel jeopolitik rekabetin gerçekleşeceği mecraların tespiti ve buna göre ulusal strateji oluşturmakla bağlantılıdır. Bu yüzden, Türkiye'nin iktisadi, siyasi, ticari ve teknolojik iç denge unsurlarının dış dünyaya uyumlulaştırılması açısından diplomatik arayışlarının da ele alınması gerekiyor. Yazı, bu bağlamda özellikle Çin örneğini, onun Türkiye gerçekliğine uyarlanmasını inceliyor, Asya yöneliminin anlam ve önemini Türkiye'nin gelecek arayışları bağlamında irdeliyor.

Orta ve Uzak Doğu'ya devletin en üst makamlarının ziyaretleri, başta Dış İşleri Bakanlığı olmak üzere diğer bakanlıkların konuya önem atfeden girişimleri, Asya Açılımına ne kadar önem verildiğinin göstergesi. Dış İşleri Bakanlığının 2019 yılının Ağustos ayında açıkladığı "Yeniden Asya Girişimi" stratejisi ile Asya açılımı somutluk kazandı. Batı ittifakının içinde olan Türkiye'nin, tarihî, kültürel ve genetik kodlarla bağlı olduğu Asya coğrafyasına yönelmesi aslında çok da şaşırtıcı ve beklenmeyen bir gelişme değil. Özellikle bahsi geçen coğrafyada gerçekleşen iktisadi atılımlar nezdinde bu yönelim, oluşturulabilecek makul dış politika stratejilerinden biri olarak günümüzde çok daha güçlü bir şekilde ön plana çıktı, çıkıyor.

Şüphesiz Türkiye'nin Asya'ya yönelim stratejisi, içinde yaşadığımız dönemin genel özelliklerinden de bağımsız değil. Uluslararası ilişkilerin sürdürücüleri olan

[1] Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Asya-Pasifik-Afrika Çalışmaları Merkezi (APAÇM) Müdürü.

KAYNAKÇA

Alexius A. Pereira, (2003), State Collaboration and Development Strategies in China, Routledge, Curzon: London.

Alok Chakrabarti, Pradip K. Bhaumik, (2009), Internationalisation of Technological Develeopment in India, Journal of Indian Business Research.

Aybar, S, (2017), Tek Kuşak Tek Yol İnisiyatifi Bağlamında Türkiye – Çin İlişkileri, TASAM Yayınları.

Aybar, S, (2018), China and United States: two superpowers in the global economy, Transnational Corporations Review, Vol: 10; No: 3, ss. 280-283, Routledge.

Aybar, S, ve Gürel, M, (2018a), China's Outward Foreign Direct Investment Along "Belt and Road Initiative", Florya Chronicles of Political Economy, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 89-105.

Aybar, S, (2019), Çin'in tek Kuşak Tek Yol İnisiyatifi Perspektifinden Türk Boğazları Geçiş Güvenliği ve Ulusal Egemenlik, Avrasya Dosyası, Cilt: 11, Sayfalar: 178 – 198, ASAM Yayınları.

Aybar, S, (2020), 'Küresel İktisadi Dönüşüm Dinamiklerinin Jeopolitik Yansımaları, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi (Der.), Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler içinde, Ankara, SAM Yayınları, ss: 102-109

Aybar, S, (2020a), Transpasifik Ortaklığı, Asya Ülkeleri ve Türkiye, TASAM Yayınları, İstanbul, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53561/transpasifik_ortakligi_asya_ulkeleri_ve_turkiye

Baark Erik and Andrew Jameson, (1986), Technological Development in India, China and Japan, Palgrave MacMillan: New York NY.

Ermağan, İ. & Gümüş, B. (2022). "Türk-Japon İlişkileri: Neden Stratejik Olarak Gelişemiyor? Neyi, Nasıl Yapmalı? Bir Yol Haritası", Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 5, Editörler İsmail Ermağan-Mehmet Özay-Özlem Zerrin Keyvan, Nobel Yayınları, s. 501-528.

Jaques, Martin (2009), When China Rules the World, The End of the Western World and the Birth of a New Global Order, Penguin Books: New York NY.

Kurniawan Robi & Shunsuke Managi (2018), Economic Growth and Sustainable Development in Indonesia: An Assessment, Bulletin of Indonesian Economic Studies, Volume 54, 2018 - Issue 3 ss. 339-361.

Lin Justin Yifu, Fang Cai ve Zhou Li, (1997), The China Miracle: Development Strategy and Economic Reform, The Chinese University Press, Hong Kong, 1996, pp.171-184, ISBN 962-201-748-7, Vol. 4, No. 1, June 1997

Vickers E, (2009), Selling 'Socialism with Chinese Characteristics' 'Thought and Politics' and the Legitimisation of China's developmental strategy.

BÖLÜM 16

ASYA-PASİFİK BÖLGESİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASETİ ÜZERİNE BİR MÜLAHAZA

Ömer Kul[1]

GİRİŞ

1969-1974 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak görev yapan Richard Nixon döneminde Henry Kissenger'in adına daha sonra "pinpon diplomasisi" dediği görüşmeler neticesinde, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'ne karşı bir peyk oluşturabilmek amacıyla BM'nin 5 daimi ülkesinden biri yapılmış, Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti Devleti ise bir gecede devletsiz hâle getirilmişti. 15 Kasım 1999 tarihinde ABD ile anlaşan Çin, Dünya Ticaret Örgütüne üye yapılmış, akabinde gelişen olaylar Çin Halk Cumhuriyeti'ni dünyanın üretim üssü hâline getirmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jin-ping'in Eylül ve Ekim 2013'te Kazakistan ve Endonezya ziyaretlerinde yaptığı açıklamalarla tarihî İpek Yolu'nun yeniden ihyası bağlamında "*Kuşak Yol Girişimi*"ni deniz, kara ve tren güzergâhları olmak üzere şekillendirmesi ise dünya ticaretinde yeni bir dönem başlatmıştır. Geçen 10 yıllık sürede zikredilen Girişim'in boyutları büyümüş, 130'dan fazla ülkenin içerisine dâhil edildiği yeni ulaşım hatları projeleriyle ihya edilerek Çin açısında hammadde ve enerjinin Çin'e en kısa zamanda ve en az maliyetle taşınması, aynı şekilde üretimin de en kısa zamanda ve en az maliyetle pazarlara ulaştırılmasına imkân sağlayan bir düzenek kurulmuştur.

Çin Devlet yönetiminin ekonomik anlamda gözle görülür bir biçimde yükselmesi ve teknolojik olarak gelişim göstermesi gibi sebepler global anlamda siyaset gütmesine yol açmıştır. Kuşak Yol Girişimi bağlamında ekonomik anlamda ge-

[1] Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,omer.kul@istanbul.edu.tr; Orcid:

KAYNAKÇA

Aladağ, Ata Mert (Proje Koordinatörü) (2021), Açık Telgraf, Büyükelçi Anıları; Global İlişkiler Forumu, İstanbul.

Beasley, W.G. (2000), The Japanese Experience, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.,

Ermağan, İ & Gümüş, B. (2022). "Türk-Japon İlişkileri: Neden Stratejik Olarak Gelişemiyor? Neyi, Nasıl Yapmalı? Bir Yol Haritası", Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 5, Editörler İsmail Ermağan-Mehmet Özay-Özlem Zerrin Keyvan, Nobel Yayınları, 2022, s. 501-528.

Esenbel, Selçuk (2021); Japon Modernleşmesi ve Osmanlı, Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hazar, Numan (2001); Türkiye's Policy Towards Asia-Pacific Region, Discussion Meeting, Japan Institute of International Affairs, Tokyo, 21 March 2001.

Öğütçü, Mehmet (1998); Yükselen Asya, İmge Kitabevi, Ankara.

Peyrefitte, Alain (2000); La Chine s'est réveillée, Libraire Générale Française (Le Livre de Poche), Paris.

Schmidt, Helmut (2007); Nachbar China, Ullstein, Ulm.

Schinn, David H.- Eisenman, Joshua (2012); China and Africa, A Century of Engagement, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Seitz, Konrad (2000); China, Eine Weltmacht Kehrt Zurück, Siedler Verlag, Hamburg.

AİLE VE TÜKETİCİ BİLİMLERİ

Editörler
Doç. Dr. M. Serhat Öztürk
Doç. Dr. Esna Betül Buğday

nobel

AİLE VE TÜKETİCİ BİLİMLERİ

Editörler: Doç. Dr. M. Serhat Öztürk, Doç. Dr. Esna Betül Buğday

Yayın No.: 5000
Beşeri Bilimler No.: 530
ISBN: 978-625-397-580-7
E-ISBN: 978-625-397-579-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öztürk, M. Serhat., Buğday, Esna Betül.
Aile ve Tüketici Bilimleri
Editörler: M. Serhat Öztürk - Esna Betül Buğday
1. Basım, X + 352 s., 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-397-580-7
E-ISBN: 978-625-397-579-1
1. Aile 2. Tüketici 3. Yaşam Kalitesi 4. Aile ve Tüketici Bilimleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com-**E-Satış:** www.nobelkitap.com esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III

Sunuş V

BÖLÜM I AİLE KAYNAKLARI YÖNETİMİ 1

Yönetimin Tarihsel Geçmişi 2
Ailede Yönetim Süreci 3
Ailede Kaynak Yönetimi 6
Aile Kaynakları Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar 12
Ailede Kaynak Yönetimi ve Yaşam Kalitesi İlişkisi 15
Aile ve Tüketici Ekonomisti Perspektifinden Sonuç ve Öneriler 16
Kaynakça 19

BÖLÜM II AİLEDE FİNANSAL PLANLAMA VE PARA İDARESİ 23

Giriş 24
Aile Finansı 27
Aile Finansı Tanımları 27
Ailede Finansal Karar Verme 28
Karar Vermede Fırsat Maliyetleri 29
Karar Vermede Marjinal Fayda ve Maliyetler 30
Finansal Başarı ve Mutluluk 30
Finansal Başarının Yapı Taşları 31
Aile Finansının İncelenmesi Neden Önemlidir ve Neler Etkiler? 32
Ailede Finansal Planlama ve Para İdaresi 34
Sonuç 50
Kaynakça 54

BÖLÜM III AİLE VE KONUT 57

Giriş 57
Konut Seçimine Karar Verirken Genel Olarak Üzerinde Durulması Gereken Faktörler ..63
Aileler Açısından Konut Tasarımı ve Dekorasyonuna ilişkin Temel İlkeler 69
Çalışma Merkezleri 74
Çalışma Üçgeni 75
Mutfak Tipleri 76
Mutfakta Depo Alanları 78
Sonuç 81
Kaynakça 83

BÖLÜM IV KADIN VE AİLE 87

Toplumsal Cinsiyet 88
Toplumsal Cinsiyet Rolleri 91
Kadının Yedi Statü ve Rolü 95
Toplumsal Cinsiyet ve Aile 96
Evlilik ve Kadın 100
Annelik Olgusu 101
Aile ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Dair Yaklaşımlar 105
Sonuç 110
Kaynakça 111

BÖLÜM V ENGELLİ VE AİLE 115

Giriş 115
Engelliliğe İlişkin Tanımlar ve Yaklaşımlar 116
Engellilik Nedenleri ve Türleri 117
Türkiye' de Yaşayan Engelli Bireyleri Belirlemeye Yönelik Yapılan Çalışmalar 119
Engelli Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve İhtiyaçları 120
Ülkemizde Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Politikalar ve Hizmetler 121
Aile ve Tüketici Bilimleri Bakış Açısıyla Engelli Bireylere, Ailelerine ve Bakım Veren Bireylere Yönelik Verilen Hizmetler 125
Kaynakça 136

BÖLÜM VI AİLELERDE GENÇLER VE YAŞLILAR 141

GİRİŞ 141
Ailelerde Gençler 142
Ailelerde Gençlik Dönemi ve Özellikleri 142
Gençlik Dönemi Kuramları 144
Gençlikte Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri 147
Ailelerde Yaşlılar 151
Ailelerde Yaşlılık Dönemi ve Özellikleri 151
Yaşlılık Dönemi Kuramları 153
Yaşlılıkta Güncel Sorunlar ve Çözüm Öneriler 156
Ailelerde Kuşaklar Arası İlişkiler 161
Ailelerde Kuşaklar Arası Dayanışma 162
Ailelerde Kuşaklar Arası Çatışma 165
Gençlik ve Yaşlılık Alanında Aile ve Tüketici Ekonomistleri 168
Kaynakça 169

BÖLÜM VII AİLEDE KRİZ OLGUSU 173

Giriş 173
Kriz 174
Ailede Kriz ve Krize Neden Olabilecek Risk Faktörleri 178
Ailede Krize Müdahale 184
Kaynakça 187

BÖLÜM VIII GÖÇ VE AİLE 193

Giriş 193
Göçlerin Nedenleri 196
Göç Çeşitleri 197
Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kavramları 200
Göçün Aile Yaşamı Üzerine Etkileri 201
Sonuç 210
Kaynakça 211

BÖLÜM IX ROL DENGESİ: AİLE VE İŞ ROLLERİ 215

Aile ve İş İlişkisi 215
Rol Dengesi 216
Aile ve İş Rolleri Dengesi 219
Sonuç 222
Kaynakça 225

BÖLÜM X AİLELERİN ÇEVRENİN KORUNMASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ 229

Çevre Kavramı 230
Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı 231
Aile ve Çevre 234
Aile ve Tüketici Ekonomistleri Perspektifinden Çevrenin Korunması ve Sürdürülebilirliğine İlişkin Ailelere Öneriler 237
Kaynakça 242

BÖLÜM XI EV KAZALARI 247

Ev Kazaları 248
Kaza Tanımı 248
Ev Kazalarının Tanımı 248
Ev Kazalarına Neden Olan Faktörler 249
Ev Kazalarının Tipleri 249
Ev Kazalarının Sık Görüldüğü Alanlar 250
Ev Kazalarının Sık Görüldüğü Zaman/Mevsim 250
Ev Kazalarında Risk Grupları 250
Özel Gereksinimi Olan Bireylerde Ev Kazaları 255
Türkiye'de Ev Kazalarının Durumu 256
Ev Kazalarının Önlenmesi 256
Kaynakça 260

BÖLÜM XII AİLE YAŞANTISI EĞİTİMİ 265

Giriş 265
Aile Yaşantısı Eğitimi İhtiyacı 268
Aile Yaşantısı Eğitiminin Amaçları 270

Aileleri Etkileyen Aile Politikaları ve Aile Yaşantısı Eğitimi 273
Aile Yaşantısı Eğitiminde Program Geliştirme, Uygulama ve Değerlendirme 274
Aile Yaşantısı Eğitimi Kaynaklarında Kalite Standartları İhtiyacı 285
Sonuç ve Öneriler 287
Kaynaklar 290

BÖLÜM XIII FİNANSAL OKURYAZARLIK VE FİNANSAL EĞİTİM 295

Giriş 296
Finansal Okuryazarlık Tanımları 298
Finansal Okuryazarlığın Özellikleri 299
Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kavramlar 302
Finansal Eğitim 308
Sonuç 311
Kaynakça 313

BÖLÜM XIV TÜKETİM TOPLUMU ÇERÇEVESİNDE TÜKETİCİNİN KORUNMASI VE EĞİTİMİ 315

Tüketim Toplumu 317
Tüketicinin Korunması Kavramı ve Tarihçesi 324
Tüketicinin Korunmasının Hareketinin Tarihçesi 325
Avrupa'da Tüketicinin Korunmasının Tarihsel Gelişimi 328
Ülkemizde Tüketicinin Korunmasının Tarihsel Gelişimi 329
Tüketici Eğitimi 332
Kaynakça 339

DİZİN 343

YAZARLAR HAKKINDA 345

BÖLÜM I

Aile Kaynakları Yönetimi

Zeynep Çopur - Melike Aktaş Özdemir

"Aile kaynakları yönetimi, herhangi bir toplumun veya ulusun refahı için bir temel olarak yakından dikkate alınmayı hak eder."

Deacon ve Firebaugh (1988)

Yönetimin hedefi, insanın yararı için kaynakların kullanımını faydalı kılmaktır. Dolayısıyla yönetim toplumun her alanı için uygulanabilir. Yönetim insanın kişisel faaliyetlerine, kurumlara uygulanabileceği gibi aile yaşantısına da uygulanabilir. Çünkü arzu edilen amaçlara ulaşmak için kullanılan temel araçlardan biridir. Yönetim sürecinin gerçekleştirilmesinde ise elde mevcut ve kullanılabilir araçlar olan kaynaklar kullanılır ve önemli amaçların başarılmasında kaynakların akıllıca kullanımı yani kaynakların planlanması, kontrolü ve değerlendirilmesi esastır. Bu nedenle kaynakların yönetimiyle ilgili bilgi ve beceriler, birey ve ailenin insansal ve materyal kaynaklarını optimum düzeyde faydalı kılmasında temeldir. Birey ve aileler, kaynakları daha iyi kullanmayla ilgili yol ve yöntemleri öğrenerek hedefledikleri amaçlara ve yaşam kalitesine ulaşabilirler. Bu nedenle toplum, ailelerin ve onun üyelerinin kendi aralarındaki kaynak değişimlerinin ve günlük yaşamla ilgili kararların kalitesine bağlıdır. Ailelerin karmaşık faaliyetleri sadece yaşam kalitelerini değil aynı zamanda dâhil oldukları grupların ve daha geniş kapsamlı toplumun yaşam kalitesini aksettirir. Bu bağlamda bölümde yönetimin tarihsel geçmişi, ailede yönetim süreci, ailede kaynak yönetimi, aile kaynakları yönetimine ilişkin yaklaşımlar, ailede kaynak yönetimi ve yaşam kalitesi ilişkisi konuları yer almakta olup son olarak aile ve tüketici ekonomistleri perspektifinden sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Kaynakça

Akinsola, H. A. and Popovich, J. M. (2002). The quality of life families of fe male-headed households in Botswana: A secondary analysis of case studies. *Health Care for Women International, 23,* 761-772.

Andrews, F. M. and Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: Americans' perceptions of life quality.* Plenum Press.

Avery, R. J. and Stafford, K. (1991). Toward a scheduling congruity theory of family resource management. *Lifestyles: Family and Economic Issues, 12*, 325-344.

Akyüz, M. (2006). *Ansiklopedik ekonomi sözlüğü*. Dünya Yayınları, 9. Baskı.

Balakrishnan, R., Firebaugh, F. M. and Stafford, K. (1986). Research on rural family resource management: A third world perspective. *Journal of Consumer Studies and Home Economics 10,* 185-193.

Bener, Ö. (1989). *Kadınların zaman ve para kullanımı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Bronfenbrenner, U. (1999). Environments in developmental perspective: Theoretical and operational models. In S. L. Friedman, & T. D. Wachs (Eds.), *Measuring environment across the life span: Emerging methods and concepts*, pp. 3-28. American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10317-001

Brown, I., Anand, S., Fung, W.L. A., Isaacs, B. and Baum, N. (2003). Family quality of life: Canadian results from an international study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 15*(3), 207-230.

Bubolz, M. M. and Sontag, M. S. (1993). Human ecology theory. In P. G. Boss, W. J. Doherty, W. R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods a contextual approach,* pp. 591-625. New York: Plenum.

Campbell, A., Converse, P. E. and Rogers, W. L. (1976). *The quality of American life.* The Russell Sage.

Chuan, C. S., Kai, S. B. and Kok, N. K. (2011). Resource transfers and financial satisfaction: A preliminary correlation analysis. *Journal of Global Business and Economics, 3* (1), 146-156.

Cloutier, R. (1982). *Ergenlik psikolojisinde kuramlar.* Çev. Onur, B. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5805.pdf.

Çopur, Z., Çiçek, B. ve Pekmezci, P. (2015). Kaynakların yeterliği algısı ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-15.

Çopur, Z. ve Şafak, Ş. (2003). Ailede gelirin kullanımına ilişkin karşılaşılan problemlerin incelenmesi. *Aile ve Toplum, 2*, 6.

Çopur, Z., Şafak, Ş. ve Terzioğlu, G. (2008). Kaynakların yeterliğinin algılanması ölçeğini uyarlama çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 35, 65-74.

Çopur, Z., Şafak, Ş., Terzioğlu, G. and Dodder, R. (2009). Perception of adequacy of resources with a Turkish sample. *Journal of Family Issues, 30* (12), 1624-1650.

Deacon, R. E. and Firebaugh, F. M. (1988). *Family resource management: Principles and applications* (2nd ed). Allyn and Bacon.

Demir Yıldız, C. ve Dönmez, B. (2017). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde yöneticilerin karar verme davranışını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies, 12*(28), 223-244.

Dockery, D. A. (1995). *Happiness, life satisfaction and the role of work: Evidence from two Australian surveys,* 1-20, Australia.

Doğanay, G. ve Çopur, Z. (2019). Ekolojik sistem teorisi ve göç kuramı yaklaşımı ile kırsal aile kaynaklarının kullanımı: Giresun kümbet yaylası örneği. *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu,* 26-28 Eylül, Giresun.

Dollahite, D. C. (1991). Family resource management and family stress theories: Toward a conceptual integration. *Lifestyles: Family and Economic Issues, 4* (12), 361-377.

Eker, I. (2019). *Aile ihtiyaçlarının incelenmesi.* [Basılmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Elder, G. H., Jr., Conger, R. D., Foster, E. M. andArdelt, M. (1992). Families under economic pressure. *Journal of Families Issues, 13*(1), 5-37.

Enevoldsen, B. L. (1994). *Factors that influence a rural financial manager's satisfaction with current economic well-being and ability to achieve success and get ahead.* http://wwwlib.umi.com/dissertations/fullcit/9405320

Fitzsimmons, V. S., Hira, T. K., Bauer, J. W. and Hafstrom, J. I. (1993). Financial management: Development of scales. *Journal of Family and Economic Issues, 14* (3), 257-274.

Foa, U. G. (1993). *Resource theory: Explorations and applications.* Academic Press.

Goldsmith, E. B. (2005). *Resource management for individuals and families* (3th ed.). Belmont, CA.

Goldsmith, E. B. (2010). *Resource management for individuals and families* (4th ed.). Prentice Hall.

Gönen, E. ve Bayraktar, M. (1988). *Ev idaresi II.* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Gross, I. H., Crandall, E.W. and Knoll, M. M. (1980). *Management for modern families.* Prentice-Hall.

Gyourko, J. and Tracy, J. (1991). The structure of local public finance and the quality of life. *Journal of Political Economy, 99* (4), 774-806.

Hefferan, C. (1982). Determinants and patterns of family saving. *Home Economics Research Journal, 11*, 47-55.

Hilgert, M. A., Hogarth, J. M. and Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Federal Reserve Bulleting*, 309-322.

Home Science (2010). *Family research management*. https://www.nios.ac.in/media/documents/srsec321newE/321-E-Lesson-10.pdf

Hyun, E. M., Bauer, J. W. and Hogan, M. J. (1993). Resource adequacy perception and marital satisfaction of rural wives and husbands: A no recursive model. *Journal of Family and Economic Issues, 14*(3), 215-236.

Israelsen, C. L. (1990). Family resource management research: 1930-1990. *Financial Counseling and Planning*, *1*(1), 1-37.

İmga, O. (2010). Paradigmanın dönüşümü: Ekolojik felsefeyi etkileyen bilimsel çalışmalar. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 12*(2), 17-29.

Key, R. J. and Firebaugh, F. M. (1989). Family resource management: Preparing for the 21st century. *Journal of Home Economics, 81*, 13-17.

Kümbül Güler, B. ve Emeç, H. (2006). Yaşam memnuniyeti ve akademik başarıda iyimserlik etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2* (21), 129-149.

Lee, H. S. (2000). The effects of family resources and social support on family functioning style among Korean immigrant families in the U.S. *Journal of Family and Consumer Sciences, 92*(3), 66-70.

Lettenmeier, M., Lähteenoja, S., Hirvilammi, T. and Laakso, S. (2013). Resource use of low-income households-approach for defining a decent lifestyle? *Science of the Total Environment,* 1-4.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality.* Harper and Row.

Moore, T. J. and Asay, S. M. (2008). *Family resource management*. Sage Publications.

Neal, J. W. and Neal, Z. P. (2013). Nested or networked? Future directions for ecological systems theory. *Social Development, 22*(4), 722-737.

Nickols, S. Y. (2008). From treatise to textbook: A history of writing about household management. *Family and Consumer Sciences Research Journal, 2* (37), 111-139.

O'Neill, B., Xiao, J., Bristow, B., Brennan, P. and Kerbel, C.M. (2000). Successful financial goal attainment: Perceived resources and obstacles. *Financial Counseling and Planning, 11*(1), 1-12.

Onur Arıkan, N. (2006). *Çalısan ve çalışmayan kadınların aile kaynaklarının kullanımına ve yönetimine ilişkin davranışları.* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Peterson, C., Park, N. and Seligman, M. E. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of Happiness Studies, 6,* 25-41.

Ptacek, J. T., Smith, R. E. and Dodge, K. (1994). Gender differences in coping with stress: When stressors and appraisals do not differ. *Journal of Personality and Social Psychology Bulletin, 20,* 621-630.

Rengasamy, S. (2010). The pulse of social work: Theories of social work. *Social Workers Celebrating Community-Honouring Diversity.* Madurai Institute of Social Work. http://www.slideshare.net/srengasamy/theories-of-social-work#btnNext.

Rettig, K. D., Leichtentritt, R. D. and Danes, S. M. (1999). The effects of resources, decision making, and decision implementing on perceived family well-being in adjusting to an economic stressor. *Journal of Family and Economic Issues, 20*(1), 5-34.

Rizkillah, R. and Simanjuntak, M. (2018). Family resources management in Cibenteng Village, Ciampea, ogor District, *Journal of Family Sciences, 3*(2), 55-66.

Rowland, V. T., Dodder, R. A. and Nickols, S. Y. (1985). Perceived adequacy of resources: Development of a scale. *Home Economics Research Journal, 14*(2), 218-225.

Simonnet, D. (1990). *Çevrecilik.* İletişim Yayınları.

Sonnenberg, S. J. (2008). Household financial organisation and discursive practice: Managing money and identity. *The Journal of Socio-Economics, 37*, 533-551.

Soysal, H. (2005). *Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerde ev yönetimi etkinliklerine ilişkin davranışların yaşam dönemlerine göre incelenmesi.* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Steverink, N., Westerhof, G. J., Bode, C. and Dittmann-Kohli, F. (2001). The personal experience of aging, individual resources, and subjective well-being. *The Journals of Gerontology Series* B: *Psychological Sciences and Social Sciences, 56*, 364-373.

Sulistyowati, A. and Krisnatuti, D. (2018). Family resources management and life satisfaction of elderly, *Journal of Family Sciences, 3*, 1.

Sumarwan, U. and Hira, T. (1993). The effects of perceived locus of control and perceived income adequacy on satisfaction with financial status of rural households. *Journal of Family and Economic Issues, 14*(4), 343-364.

Sunarti, E., Kholifah,I., Vidiastuti, F., Kharisma N., Rochimah, N., and Herawati, T. (2013). Family vulnerability, family resource management and family strength of aging family members. *5th International Work and Family Conference,* 1-11, Sydney.

Taşğın, S. (2014). Suçu anlamada kriminolojik ekolojik teorinin Bronfenbrenner'in ekolojik teorisi ile birlikte olası kullanımı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 17*(1), 130-157.

Terzioğlu, R. G. (1981). *Malatya ili kırsal ve kentsel alanlarında yaşayan ailelerin ev yönetimi biçimi ve kadının yönetimdeki etkinliği üzerine bir araştırma.* [Yayınlanmamış doçentlik tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Terzioğlu, R. G. (1987). *Ev idaresi ilkeleri.* Doğuş Matbaacılık.

Terzioğlu, R. G. (2000). Ev ekonomisinde aile kaynaklarının yönetiminin yeri ve önemi. *Ulusal Ev Ekonomisi Kongresi,* Bildiriler 6-7 Kasım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Tokyürek, Ş. (1997). *Eğitim düzeyleri farklı kadınların ailelerindeki ev yönetim biçiminin saptanması, verilen ev yönetimi eğitiminin değerlendirilmesi.* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Ungar, M. (2002). A deeper, more social ecological social work practice. *Social Service Review, 76*(3), 480-497.

Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. Saris, W.E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A.C. and Bunting B. (eds), *A comparative study of satisfaction with life in Europe.* Eötvös University Press, 11-48.

Voydanoff, P. (1990). Economic distress and family relations: A Review of the eighties. *Journal of Marriage and the Family, 52,* 1099-1115.

Voydanoff, P. (2004). The effects of work and comm unity resources and demands on family integration. *Journal of Family and Economic Issues, 25*(1),7-23.

Walker, R. and Garman, E.T. (1992). The meanings of money. *American Behavioral Scientist, 35*(6), 781-789.

Walson, C. O. (1992). *Determinants of financial managers' perception of rural household economic well-being: An analysis of composite measure*. http://wwwlib.umi.com/dissertations/fullcit/9211024.

Weigel, D. J. and Weigel, R. R. (1990). Family satisfaction in two-generation farm families: The role of stress and resources. *Family Relations, 39*, 449-455.

Wheeler, C. and Arvey, R.D. (1981). Division of household labor in the family. *Home Economics Research Journal, 10*(1), 10-20.

Williams, F. L. (1983). Money income, nonmoney income, and satisfaction as determinants of perceived adequacy of income. In M. Dunsing (Ed.), *Proceedings of the Symposium on Perceived Economic WellBeing,* pp. 106-125. Urbana, IL: University of Illions at Urbana.

Yadollahi, M. and Paim, L. H. (2011). A theoretical study of family resource management. *Journal of American Science, 7*,2.

Zimmerman, S. L. (1995). *Understanding family policy: Theories and applications.* (2nd ed.). Thousand Oasks, CA: Sage.

BÖLÜM II

Ailede Finansal Planlama ve Para İdaresi

Sevde Yüksel - Arzu Şener

"Bilgiye yapılan yatırım en yüksek kârı getirir."

Benjamin Franklin

Aileler, ulusal ekonominin temel üniteleridir. Toplum içerisinde her aile ekonomik faaliyetler yürütür ve ekonomik kararlar alır. Aileler ekonomik refahlarını artırabilmek için gelir temini, yaşam için gerekli harcamaların karşılanması, tasarruf, yatırım ve acil durumlar için gerekli fon teminine yönelik faaliyetlerin yanı sıra aldıkları kararlar ve yürüttükleri faaliyetlerle üretimin düzenlenmesi ve finansal piyasaların işleyişine de yön vererek ülke ekonomisini önemli düzeyde etkilerler.

Aile finansı, finansal başarıya ulaşmada önemli olduğu düşünülen kişisel ve aile kaynaklarının incelenmesini, bireylerin finansal kaynaklarını nasıl kullandıklarını, biriktirdiklerini, koruduklarını ve yatırıma nasıl yönlendirdiklerini kapsar. Aile finans yönetimine ilişkin konular arasında; finansal planlama, bütçeleme, nakit akış yönetimi, kredi kartı kullanımı, borçlanma, tasarruf ve yatırımlar, büyük harcamaların yönetimi, risk yönetimi, vergi yönetimi, emeklilik planlaması ve emlak planlaması yer alır. Aile finansına ilişkin bu konuların tam ve doğru bir şekilde anlaşılması, finansal zorlukları aşma, sorumlulukları yerine getirme ve yaşamdaki fırsatları yakalamada başarı şansını diğer bir deyişle finansal başarı şansını artırır.

Birey ve aile açısından bu durum, mevcut yaşam kalitesinin devamı ve arzulanan yaşama standardına ulaşılarak mali güvenliği sağlamasına olanak tanır. Piyasalar ve ekonomik sistem açısından birey ve ailelerin finansal yönetim süreçlerinin anlaşılması, finansal kuruluşların uygun finansal araçları geliştirme ve sunma özellikle tüketicilere kredi verme konusunda daha rasyonel kararlar alma-

Kaynakça

Amar, M., Ariely, D., Ayal, S., Cryder, C. and Rick, S. (2011). Winning the battle but losing the war: the psychology of debt management. *Journal of Marketing Research*, *48*(Special), 38-50.

Antonides, G., Groot, I. M. and Raaij, W. F. (2011). Mental budgeting and the management of household finance. *Journal of Economic Psychology*, *32*(4), 546-555.

Becker, G. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.

Beutler, I. F. and Mason, J. W. (1987). Family cash-flow budgeting. *Home Economics Research Journal*, *16*, 3-12.

Campbell, J. Y. (2006). Household finance. *The Journal of Finance*, 61(4), 1553-1604.

Campbell, J.Y. (2016). Restoring rational choice: the challenge of consumer financial regulation. *American Economic Review, 106* (5), 1-30.

Doepke, M. and Tertilt, M. (2016). Families in macroeconomics. In *Handbook of macroeconomics* 2, 1789-1891. Elsevier.

Du, R. Y. and Kamakura, W. A. (2008). Where did all that money go? Understanding how consumers allocate their consumption budget. *Journal of Marketing*, *72*(6), 109-131.

Federal Reserve Bank (FED) (2010). Financial accounts of the United States. Balance Sheet of household and nonprofit organizations. https://www.federalreserve.gov/releases/z1/dataviz/z1/balance_sheet/table/

Fitzsimmons, C. and Williams, F. (1974). T*he family economy nature and management of resources. ann arbor,* Edwards Brothers, Inc.

Francisco G. J., Haliassos, M. and Ramadorai, T. (2020). Household finance, IMFS Working Paper Series, No. 138, Goethe University Frankfurt, Institute for Monetary and Financial Stability (IMFS), Frankfurt a. M.,https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:1685493912.

Garman, E. T. and Forgue, E. R. (2008). *Personal finance*. Houghton Mifflin Company.

Godwin, D. D. (1990) Family financial management. *Family Relations*, *39*(2), 221-228.

Gomes, F. J., Haliassos, M. and Tarun, R. (2020). *Household finance* (No:138*)*. Goethe University Frankfurt, Institute for Monetary and Financial Stability (IMFS) Working Paper Series.

Guiso, L. and Sodini, P. (2013). Household finance: an emerging field. *Handbook of the Economics of inance*, Elsevier, *2*, 1397-1532.

Hilgert, M. A., Hogarth, J. M. and Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Fed. Res. Bull.*, *89*, 309.

Hira, T. K. (1987). Money management practices influencing household asset ownership. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 11, 183-194.

Kapoor, J. R., Dlablay, L. R., Hughes, R. J. and M. M. Hart (2013). *Focus on Personal Finance*. McGraw-Hill-Irwin.

Khan, B. Z. (2000). Commerce and cooperation: litigation and settlement of civil disputes on the australian frontier, 1860-1990. *The Journal of Economic History*, *60*(4), 1088-1119.

King, J. and Carey, M. (2017). *Personal finance*. Oxford University Press.

Kirchler, E., Hoelzl, E. and Kamleitner, B. (2008) Spending and credit use in the private household. *The Journal of Socio-Economics*, *37*(2), 519-532.

Lee, S. L., Park, M. H. and Montalto, C. P. (2000). The effect of family life cycle and financial management practices on household saving patterns. *International Journal of Human Ecology*, 1(1), 79-93.

Lynch, J. (2011). Introduction to the *Journal of Marketing Research* special interdisciplinary issue on consumer financial decision making. *Journal of Marketing Research*, *48*(SPL), 4-8.

Modigliani, F. (1986). Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations. *Science*, *234*(4777), 704-

712.

Murari, K. (2019). Managing household finance: An assessment of financial knowledge and behaviour of rural households. *Journal of Rural Development*, *38*(4), 705-732.

Pejkovski, J. (2021). Economic function and financial literacy of modern family. .*European Journal of Economics and Business Studies*, *5*(2), 57-65.

Tufano, P. (2009). Consumer finance. *Annual Review of Financial Economics*, 1:227-47.

Walker, R.B. and K.W. Walker (2013). *Personal finance: building your future*. McGraw-HillIrwin.

Wang, J., Liao, L. and Zhang, J. (2010). An overview of consumer finance research. *Economic Research*, *45*(1), 5-29.

Xiao, J. J. (2008). Applying behavior theories to financial behavior. *Handbook of consumer finance research*. 69-81. Springer.

Xiao, J. J. (2016). Consumer financial capability. J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer finance research* içinde (3-18). Springer.

Xiao, J. J. and Tao, C. (2020). Consumer finance/household finance: the definition and scope. *China Finance Review International*.*11*(1), 1-25.

BÖLÜM III

Aile ve Konut

Hülya Öztop

"Bilgiye yapılan yatırım, en yüksek kârı getirir."

Benjamin Franklin

Giriş

Bu bölümde; konutun önemi, konuta ilişkin değerler, yeterli bir konutun taşıması gereken özellikler, konut seçimine karar vermede etkili faktörler, aileler açısından konut tasarımı ve dekorasyonuna ilişkin temel ilkeler ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ailelerin konuta ilişkin istek ve ihtiyaçlarını, yaşam alışkanlıklarını ve mevcut konutlarına ilişkin memnuniyet durumlarını belirlemeye yönelik az sayıda araştırma yapılması, ailenin piyasada mevcut koşullarda bulduğu konuta kendi yaşam şeklini uydurmaya çalışması gibi sorunlar ailenin hedeflediği yaşam standartlarına ulaşmasına engel olmaktadır. Bu nedenle konutu kullanacak ailelerin sahip olduğu değerleri ve ailenin yaşam alışkanlıklarını, istek ve ihtiyaçlarını ve konuta ilişkin tercihlerini belirlemeye yönelik aile ve tüketici ekonomistleri tarafından planlanacak ve düzenli aralıklarla yürütülecek araştırmalara çok fazla ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Ayrıca aile ve tüketici ekonomistlerinin konut tercihi konusunda ailelerin bilinçli seçimler yaparak piyasayı yönlendirebilmelerinin sağlanmasına yönelik eğitimler vermeleri de konuta ilişkin piyasa koşullarını etkileme açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde bireylerin kalacak bir yer arama alışkanlığı hiç değişmemiş ancak yaşam koşullarındaki gelişmeler ve aile kurumunun önem kazanması ile konut; sadece doğanın etkilerinden korunmak için barınma ihtiyacını karşılayan fiziksel bir ortam olmaktan çıkıp, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için kullanışlı, rahat ve konforlu bir ortam hâline dönüşmüştür. İnsan yaşamıyla özdeşleşmiş bir olgu

Kaynakça

Alga, R. (2005). Yaşam Döngüsüne Bağlı Olarak Konut Tasarımını Etkileyen Faktörler. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Akgönül, H. (1991). Türkiye de Konut Sorununun Çözümünde Uygulanan Ekonomik Önlemler ve Konut Açığının 1991-2000 Dönemi İçin Belirlenmesi. Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıllığı, Eskişehir.

Anonim (2008). *Kitchen Design Guide*, Better Homes and Garden, U.S.A.

Anonim (2003). Yatak, Oturma Grupları, Mobilya ve Ev Tekstil, www.floor.com.tr/lamp83.htm.27k.14.5.2003

Arıcan, F. A. (2010). Türkiye'de Konut Sorunu ve Toplu Konut Uygulamaları: Eskişehir Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Arslan, İ. (2007). *Konut Ekonomisi.* İstanbul: Sakarya Yayıncılık.

Aydın, H. F. (2012). Türkiye Konut Sektörünün Matematiksel Modellemesi. Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Ayrım, S. M. (2007). Türkiye'de Konut Sorunu ile İlgili Uygulamalar. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Balcı, Y. (2011). Türkiye'de Konut Sorunu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 46*(0). Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/iuifm/issue/836/9218

Bayazıt, N., Dülgeroğlu, Y., Yılmaz, Z. ve Çıracı, M. (1992). Toplu Konut Standartları. Mekan, Fiziksel Çevre, Bina Ekonomisi, Toplu Konut Yapımcıları Derneği, İstanbul: TOKYAD Yayınları.

Bevlin, M. E. (1984) Design Through Discovery: The Element and Principles. Washington: Holt, Rinehart and Winston Inc.

Bilgin, N. (1994). *Dekorasyon İlkeleri*. G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınları: 11, Ankara.

Biçerli, M. K. (1986). Türkiye' de Konut Sorunu ve Bu Sorunun Çözümüne Yönelik Politikalar, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Blackburn, G. (1991). *Creative Ideas for Household Storage*. Consumers Union Yonkers, New York: IIIustriations by Graham Blackburn.

Bradford, B. T. (1971). *Easy Steps to Successful Decorating*. New York: Simon and Schuster.

Craig, H. T. (1970). *Homes with Character*. Third Edition. Lexington: D.C. Heath and Company.

Conran, T. (2005). Kitchens. London: Octopus Publishing Group Ltd.

Cotner, J. C. and Myryang, S. (1992). *The Home Design Handbook; The Essential Planning Guide for Building, Buying or Remodeling a Home*. Henry Hold and Company, inc.

Despres, C. (1991). The Meaning Home: Literature Review and Directions For Future Research and T.heoritical Development. *The Journal Of Architectural and Planning Research, 8*(2), 96-115.

DPT. (2001). Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Konut Özel ihtisas Komisyonu Raporu. DPT Yayın No: 2594, Erişim: 18 Mayıs 2015, http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OzelIhtisasKomisyonuRaporlari.aspx

Easthope, H. (2004). A Place Called Home. Housing, Theory and Society, 21, 128-138. http://dx.doi.org/10.1080/14036090410021360

Erkal, S. (2002). *Sağlıklı Bir Konutta Bulunması Gereken Özellikler. Aile Yaşantısı Eğitimi* (Editör: Özgün Bener). s: 96, THK Basımevi İşletmeciliği: Ankara.

Erel, S. (1998). Ev Ekonomisi Y.O. Ev Ekonomisi Bölümü Ev Planlama ve Ev Döşenmesi Ders Notları, Ankara.

Faulkner, R., Faulkner, S. and Nissen, L. (1986). *Inside Today's Home*. USA: By CBS Coilege Publishing.

Faulkner, S. (1980). *Planning a Home.* Newyork: Holt, Rinehart and Winston Inc.

Gökdemir, A. ve Demirel, C. (2014). *Güvenli ve Sağlıklı Konut Hakkı*. Adli Bilimler Derneği. I. Ulusal Sağlık Hukuku Kongresi, 1-4 Mayıs 2014, Marmaris.

Guo, Y. and Liu, Y. (2018) Materializing the "Urban Region" *Concept by Integrating Ecological Networks and Central Place Theory. Journal of Environmental Protection, 9*, 1314-1342. doi: 10.4236/jep.2018.913082.

Gürer, L. (1990). *Temel Tasarım*. İstanbul: İTÜ matbaası.

Gür, Ş. Ö. (2000). *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları,

Herndon, S. (2002). *Kitchens*. Osu, Oklahoma: Cooperative Extension Service.

Hobbs, A. J. (1988). *Kitchens*. London: New Holland Publishers.

Işık, K. (1987). *Aile Hayatında Konutun Yeri ve Önemi*. Ankara: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı yayınları: Halk Eğitim Serisi.

İmamoğlu, V. ve İmamoğlu, O. (1996). *İnsan, Evi ve Çevresi. Ankara'da Bir Toplu Konut Araştırması*. Konut Araştırma Dizisi. 15, Ankara: ODTÜ Basımevi.

Kalınkara, V. (1997). *İnsan-Mobilya Uyumuna Ergonomik Yaklaşım: Oturma Antropometrisi*. I. Ulusal Mobilya Kongresi Bildiri Kitabı. 17-18 Kasım, s.107-117, Ankara.

Kalınkara, V. (2006). *Tasarım ve Dekorasyon*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kicklighter, C. and Kicklighter, C. E. (1992). *Residential Housing*. Sout Holland, Illinois: The Goodheart-Wilcox Company, Inc.

Kara, M. (1990). Türkiye'de Konut Sorunu, Uygulanan Konut Politikalarının Değerlendirilmesi ve Konut Sorununun Çözümü için Model Önerisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası*. (13. Bs.) Ankara: İmge yayınevi.

Kellekçi, Ö. L. ve Berköz, L. (2006). Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, 5*(2), 167-178.

Lawrence, B. H. (1999). *Home Design*. Workbook, Rockport Publishers, U.S.A. , 1999.

Mendelson, C. (1999). *Home Comforts*. New York: Chery Mendelson İllustrations Copright, Scribner, Avenue.

Mengi A.ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ören, K., Yüksel, H. (2013). Türkiye'de Konut Sorunu ve Temel Dinamikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(18), 1-38.

Öztop, H. (2002). *Mobilyaların Seçimi Bakımı ve Kullanımı. Aile Yaşantısı Eğitimi* (Ed: Ö. Bener). s: 71, STHK Basımevi İşletmeciliği: Ankara.

Öztop, H. ve Şeker, B. (2016). *Konut Sorunu*. Detay Yayıncılık: Ankara.

Öztop, H. (2021). İ.İ.B.F. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Konutlarda Tasarım Dekorasyon Ders Notları, Ankara.

Plucknett, J. (1988). *Home Design and Decorating*. London: Hamlyn Publishing Group.

Polat, D. A. (2007). Mutfak Tasarım Süreci, *Banyo Mutfak*, sayı:52, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Reilly, E. H. (1971). *At Home with Decorating*. Philadelphia: Chilton Book Company.

Sirel, Ş. (1994). *Konutlarda Görsel Konfor. Konutta Kalite*. (Ed: T. Akyürek), s.125-137, Ankara: Mesa Mesken Sanayi A.Ş.

Sowell, T. (2010). *The Housing. Boomand Bust Revised Edition*. USA: Basic Books Publishing.

Tekeli, İ. (2010). *Konut Sorununa Konut Sunum Biçimleri Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları.

TMMOB (1975). Konut Kurultayı. Ankara: TMMOB Yayınları.

Tognoli, J. (1987). *Resitandial Environments*. Handbook of Environmental Psychology, 1, Plenum Pub. Corp., New York.

Usta, G. (2020). Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, DOI NO: 10.7456/11001100/003. 10: 1, p. 25-30.

Yazıcıoğlu, D. A. (2010). *Mutfak Tasarım Süreci*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

BÖLÜM IV

Kadın ve Aile

Nihan Yılmaz

"Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşıyoruz; kanatlarını kesiyor, uçamıyor diye yakınıyoruz."

Simone de Beauvoir

Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü öğrencileri ve aile ve tüketici ekonomistleri için bir kaynak olması planlanan bu kitap bölümünde *kadın ve aile* konusu ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle kadın konusuna değinilerek kadın ve toplumsal cinsiyet ilişkisi verilmiş, toplumsal cinsiyet rolleri kadın bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bunun yanında, kadının aile içindeki konumu toplumsal cinsiyet perspektifi ile değerlendirilerek evlilik ve annelik konuları üzerinde durulmuştur. Kadın alanında yapılan çalışmaların amacı, dönüşüm, güçlendirme ve değişim sağlamaktır. Bu inanış doğrultusunda bu kitap bölümünün, bölüm öğrencilerimize ve mezunlarımıza katkı sağlaması planlanmaktadır.

Bir zamanlar, dünya, yeni soğumuş, hayvanlar, bitkiler yeni yeni oluşmaktayken insanoğlu henüz yaratılmamışken yeryüzünde iki yüzü, iki çift kanadı ve kocaman bir gövdesi olan, tuhaf bir yaratık yaşarmış; ismi Hermafroditmiş. Tanrılar, Hermafrodit'in kendi kendine yetmesini çekememişler, kıskanmışlar. Bu yüzden de gövdesini bir vuruşta iki parçaya ayırmışlar. Böylece kadın ve erkek cinsi oluşmuş. O gün bu gündür de bu iki parça, hep yeniden bütün olmanın özlemini çekermiş. Bir zamanlar bir olan bu iki parça, giderek daha da fazla ayrılmış birbirinden. Hatırladığımız en eski zamanlardan beri, bütün coğrafyalarda, kadın veya erkek olmak, insanları birbirinden ayıran en temel fark olagelmiş (Bora, 1995).

Kadınlar, tarihler boyunca, vebayla savaşlarla, kıtlıkla, trajediyle ve eklenen çocukların yükümlülüğüyle uğraşmıştır. Erkeklerle kıyaslandığında az sayıda ka-

Kaynakça

Adak, S. (2013). Aile dışında hayat var mı? Bir kampanyanın ardından. *Feminist Politika*, *1*(17), 7-12.

Ahmed, S. (2016). *Mutluluk vaadi.* (D. Mayadağ, Çev.). İstanbul: Sel

Andersen, G. E. (2011). Tamamlanmamış devrim: kadınların yeni rollerine uymak. (S. Çağatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendell, T. (2000). Conceiving and investigating motherhood: the decade's scholarship. *Journal of Marriage and the Family*, *62*(4), 1192-1207.

Asma, S. T. (1999). Descartes goes hollywood: Using movies to bring philosophy to life in the classroom. *The Chronicle of Higher Education, 45*(19), B6-B7.

Aydos, K. (2011). "Gen"den sonra bir de "mem" çıktı!. *Androloji Bülteni, Türk Androloji derneği, 47,* 279-286.

Aydın, M. (2011). K*urumlar sosyolojisi, kurumlara başlangıç çerçevesinde bir çalışma*, Ankara: Kadim Yayınları.

Badinter, E. (2017). *Kadınlık mı? Annelik mi?.* (A. Ekmekçi, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları

Baldwin, J. D. and Mead, G. H. (1986). *A unifying theory for sociology,* London: SAGE.

Beauvoir, S. (1993). *İkinci cins-I.* (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel.

Beets, G. C. N., Liefbroer, A. C. and De Jong Gierveld, J. (1997). Combining employment and parenthood: a longitudinal study of intentions of Dutch young adults. *Population Research and Policy Review, 16*(5), 457-474.

Bernardes, J. (1997). *Family studies an ıntroduction*. London: Routledge.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet "bize yüklenen roller".* (A.Coşkun, K. Ay, M. Yalçın, Çev.) İstanbul:Kadav Yayınları.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2009). *Sosyoloji.* (K. İnal, Y. Kartal, N. Özkale, K. Toraman, Y. Özkan, Güngen, A. R. Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Birgül, A. K. (1999). Kitle İletişim araçlarından televizyonun aile içi ilişkiler üzerine etkileri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Blank, H. (2019). *Düz cinsel:heteroseksüelliğin şaşırtıcı derecede kısa tarih*i. (T. Ellialtı Köse, Çev.). İstanbul: İletişim.

Blumer, G. H. (1969). *Symbolic ınteractionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Blumer G. H. (1983). Going astray with a logical scheme. *Symbolic Interaction, 6,* 127-137.

Bora, A. (1995). Kadınlar ve Erkekler Hakkında Bildiğiniz Birkaç Şey. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve soruları Genel Müdürlüğü.

Bullough, V. L. (1974). *The subordinate sex (A history of attitudes toward women).* New York: Penguin Books.

Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası.* 4. Baskı. (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis.

Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011). *Aile sosyolojisi.* İstanbul: Açılım Kitap.

Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.

Çelik, A. A. (2015). *Yaşam döngüsünde kadının anneliğe geçişi ile doğan yeni bir endüstri: annelik endüstrisi.* Çalışanne: Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma Yaşamında Annelik (O.Sürgevil-Dalkılıç Ed.). Ankara: Nobel Yayınları.

Çelik, E. E. (2017). Val Plumwood ve Animist materyalizm. *ViraVerita, 5*, 7186.

Çiloğlu, M. (2014). *Aile ve çalışma hayatı ikileminde Kadın* çıkmazı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Dawkins, R. (1976). *The selfish gene.* New York: Oxford University Press

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim, 86*, 139-170.

Dedeoğlu, A. Ö. (2010). Discourses of motherhood and consumption practices of Turkish mothers. *Business and Economics Research Journal, 1*(3), 115.

Delenay, C. (1987). *Seeds of honor, fields of shame.* (D. D. Gilmore Ed.). American Anthropology Association, Special Publication no:22.

Delaney, C. (2012). *Tohum ve toprak, Türk köy toplumunda cinsiyet ve kozmoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Donovan, J. (2015). *Feminist teori,* (B. Aksu Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dudu-Karaman, e. ve Doğan, N. (2018). Annelik rolü üzerine: kadının "annelik" kimliği üzerinden tahakküm altına alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 6*(2), 1475-1496.

Eagly, A. H. and Steffen, V. J. (1984). Gender stereotypes stem from the distribution of women and men into social roles. *Journal of Personality and Social Psychology, 46,* 735-754.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? bu ilişki nasıl çalışabilir?". *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi Özel Eki, 25*/4, 83-88 .

Engels, F. (2009). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*, (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayınları.

Eken, H. (2005). *Toplumsal cinsiyet olgusu temelinde mesleğe ilişkin rol ile aile içi rol etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki kadın subaylar.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Erdoğan, T. (2008). Nancy Chodorow'un düşüncesinde toplumsal cinsiyet organizasyonunun merkezi unsuru olarak annelik. *Aile ve Toplum, 4*(14), 73-82.

Fine, C. (2017). *Toplumsal cinsiyet yanılsaması.* (K.Tanrıyar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Sosyoloji: kısa fakat eleştirel bir giriş,* (Ü. Y. Battal, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji,* (C. Güzel vd., Çev.). Ankara: Kırmızı Yayınları.

Gittins, D. (1985). *Aile Sorgulanıyor*, (T. Erdem, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.

Glenn, E. N., Chang, G. and Forcey, L. R. (1994). *Mothering: Ideology, experience and agency*. New York: Routledge.

Goldenberg, H. and Goldenberg, I. (2008). *Family Therapy.* Australia: Thomson/Brooks/Cole.

Güçlü, S. (2016). *Aileye ilişkin kuramsal yaklaşımlar. Değişen toplumda değişen aile.* (N. Adak, Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güler, A. (1993). İlk yazılı türkçe metinlerde aile ve unsurları. *Sosyokültürel değişme sürecinde Türk ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.

Hançer, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının "Annelik" Kimliğine Eleştirel Bir Bakış A Critical View of The Motherhood Identity of The Woman as a Subject of The Gender. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 1*(2), 177-202.

Harris, O. (1981). *Households as natural units.* (K. Young vd. Ed.) Of Marriage and the Market: Women's Subordination Internationally and it's Lessons. Londra:Routledge.

Hart, G. (1995). *Gender and household dynamics: Recent theories and their implications.* (M.G. Quibria Ed.). Critical Issues in Assian Development. Hong Kong: Oxford University Press.

Hıdır, P. (2019). Medyada kadın ve temsil biçimi: tv dizileri üzerinden bir tartışma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi,9*(2), 76-99.

Holden, G. W. and Edwards, L. A. (1989). Parental attitudes toward child rearing: instruments, issues and implications. *Psychological Bulletin, 106*(1), 2958.

HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü) (2014). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2013.* Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TC Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK.

Işık, Y. S. (2015). Küresel kültürel değişim ve 'yeni' annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi örneği. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 13*(50), 48-75.

Karaca, Ş. (2012). İlk dönem türk romanlarında anne *kimliği. Akademik Bakış Dergisi, 33*, 1-17.

Kammeyer, K. C.W. (1987). *Marriage and family.* Boston: Allyn and Bacon.

Kandiyoti, D. (1998). *Gender, power and contestation: Rethinking bargaining with patriarchy*. (C. Jackson and R. Pearson Ed.). Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy. Londra ve New York:Routledge.

Keller, F. E. (2007). *Toplumsal cinsiyet ve bilim üzerine düşünceler.* İstanbul: Metis.

Kerestecioğlu, İ. Ö. (2013). *Mahremiyetin fethi: ideal aile kurgularından ideal aile politikalarına. başka bir aile anlayışı mümkün mü?* Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.

Kergoat D. (2015). *Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri. Eleştirel feminizm* sözlüğü. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kottak, C. P. (2016). *Antropoloji: İnsan çeşitliliğinin önemi,* (İ. Duyar, O. Özler, U. İçen, D. Atamtürk, Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.

Lorber, J. (1994). *Paradoxes of gender.* New Haven, CT: Yale University Yayınları.

Macionis, J. J. (2007). *Sosyoloji.* (V. Akan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

MacKinnon, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları.

Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum*, (Y, Erdem, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Merton, R. (1957). *Social theory and social structure, revised and enlarged*. London: The Free Press of Glencoe.

Millett, K.(1978). Cinsel politika. (S. Sevi, Çev.). İstanbul: Payel.

Nurdoğan, R. (2004). *Kadınlık Üniforması. Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma.* Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1-4 Mart 2004 İstanbul Üniversitesi. İletişim Fakültesi, İstanbul.

Oppong C. and Abu, K. (1985). *A Handbook for data Collection and Analysis on Seven Roles and Statuses of Women*. Geneva: International Labor Office.

Özgün, Y. (2017). *Feminizm.* (G. Atılgan ve E. A. Aytekin, Ed.). Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İstanbul: Yordam Kitap.

Özkazanç, A., Kavram, T. C. (2011). *Bilim ve toplumsal cinsiyet*. Kongre Kitabı.

Öztan, E. (2015). Annelik, söylem ve siyaset. *Cogito, 81*, 91-107.

Parsons, T. (1967). *The social system*. New York: Routledge ve Kegan Paul.

Parsons, T. (1972). *Age and sex in the social structure of the united states.* (P. K. Manning ve M.Truzzi, Ed.), Youth and Sociology, New Jersey: Englewood Cliffs, Prentice-Hall.

Parker, K. and Wang, W. (2013). *Modern parenthood: roles of moms and dads converge as they balance work and family*. Pew Research Center.

Poloma, M. (1979). Contemporary sociological theory. NewYork, Macmillan Publishing Co.

Rodman, H. (1965). Talcott Parsons' view of the changing American family. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, *11*(3), 209-227.

Russel, B. (2003). Evlilik ve ahlak. (I. Gündüz, Çev.). İstanbul:Morpa Kültür Yayınları.

Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi: ailenin toplumdaki yeri.* İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

Scott, W. J. (2013). *Feminist tarihin peşinde.* İstanbul: Bgst.

Seçer, Ş. (2010). *Çalışan anneler ve çalışan annelere yönelik ayrımcılık*. İzmir: Altın Nokta Yayın Evi.

Seçkin-Halaç, D. (2015). *Annelik ve iş hayatının kesişiminde yeni bir fenomen: anne girişimciliği.* (O. Sürgevil-Dalkılıç, Ed.), ÇalışAnne: Kadın akademisyenlerin kaleminden çalışma yaşamında annelik. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sekmen, M. ve Yurdigül, A. (2021). Kadın kimlik mekân: sex and the city 2 filminde süper kadın kimliği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(1), 422-436.

Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den kadınlık mı annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik duygusu: Mitler ve deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi, 7*(2), 72-85.

Sevil-Oflaç, B. (2015). *Anneliğin ve kadınlığın blog hali: toplumsal, annesel, tüketimsel ve politik blog söylemleri.* (O.Sürgevil-Dalkılıç, Ed.). Çalışanne: Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma Yaşamında Annelik. Ankara: Nobel Yayınları.

Sevim, A . (2005). *Feminizm.* İstanbul: İnsan.

Spelman, E. V. (1982). Woman as body: Ancient and contemporary views. *Feminist studies, 8*(1), 109-131.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2021). *Türkiye aile yapısı araştırması* (TAYA). Ankara: Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Tanhnahill, R. (2003). *Tarihte cinsellik*. (S. Gül, Çev.). Ankara:Dost Yayınları.

Thornton, A. (2001). The developmental paradigm, reading history sideways, and family change, *Demography, 38*, 449-465.

Thornton, A. (2005). R*eading history sideways: the fallacy and enduring ımpact of the developmental paradigm on family life.* Chicago: University of Chicago Press.

Thornton, A., Binstock, G., Yount, K. M., Abbasi-Shavazi, M. J., Ghimire, D. and Xie, Y. (2012). International fertility change: new data and insights from the developmental idealism framework, *Demography, 49*, 677-98.

Tokuroğlu B. (2015). A*ile-evlilik-toplumsal cinsiyet. sosyoloji: insan ve toplum*, (V. Bilgin, E. Yazıcı, H. Arslan, Der.). Ankara:Binyıl yayınları.

Tuğrul, Y. G. (2018). Dindar kadınların annelik algısı: reçel blog ve müslüman anneler blogunun karşılaştırılmalı analizi. *Fe Dergi, 10*(2), 71-84

Tümkaya, S. (1996). Öğretmenlerdeki tükenmişlik görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Çukurova Üniversitesi, Adana.

Walker, C. (1995). Conceptualising motherhood in twentieth century south Africa. *Journal of Southern African Studies, 21*(3), 417-437.

Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin genişletilmesi.* (L. Elburuz ve M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğubatı Yayınları.

White, J.B. (1994). *Money makes us relatives: women's labour in urban Turkey.* Austin: University of Texas Press.

Wittig, M. (2013). *One is not born a woman*. Feminist localand global Theory perspectives Reader. (C.R. McCann ve S.K. Kim, Ed.). UK:Routledge.

World Economic Forum. (2015). *The Global Gender Gap Report 2014:* http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGR_CompleteReport_2014.pdf. Erişim Tarihi: Mart 2022.

Yelsalı-Parmaksız, P.M. (2012). Digital opportunities for social transition: blogosphere and motherhood in Turkey. *Feminist Eleştiri, 4*(1), 123-134.

Yener, S. (2018). Sosyolojik kuramlar çerçevesinde aile ve girişimcilik ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(6) 869-878

Yıldırım, E. (2009). *Toplumsal değişme sürecinde aile.* Aile Sosyolojisi. (K. Canatan ve E. Yıldırım, Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.

BÖLÜM V

Engelli ve Aile

Birgül Çiçek - Seval Güven

Günümüzde tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de herhangi bir nedenden dolayı engelli olan bireyler, toplumun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Toplum içinde sayıları azımsanmayacak kadar fazla olan engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların en aza indirilmesi, yaşam kalitelerinin artırılması, tüm bireylerle eşit haklara sahip olmaları, bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri ve toplumsal yaşama her yönüyle katılımlarının erişilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, öncelikle engelli kavramının tanımı yapılmış olup, engellilik nedenleri ve türleri açıklanmıştır. Ülkemizde yaşayan engelli bireylerin sayısı, sorun ve ihtiyaçlarına yönelik bilgiler verilmiş, kurum ve kuruluşlar tarafından engelli bireylere yönelik geliştirilen sosyal politikalar ve verilen hizmetlerden bahsedilmiştir. Aile ve tüketici bilimlerinin çalışma alanı içerisinde yer alan engelli birey ve ailelerinin yaşam kalitelerinin artırılmasında aile ve tüketici ekonomistlerinin; görev, yetki ve sorumlulukları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Giriş

Engelli bireylerin sayısı, hem dünyada hem de ülkemizde azımsanamayacak boyutlardadır. Dolayısıyla birey, aile ve toplumların engelliliğe ve toplumun önemli bir kısmını oluşturan engelli bireylere ilişkin farkındalıklarının ve bilgi düzeylerinin artırılması, engelli bireylerin sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, çözüme yönelik çalışmaların yürütülebilmesi için öncelikle engelli kavramını açıklamak gerekmektedir.

Kaynakça

Adam, A. J. and Stone, T. H. (1977). Satisfaction of need for achievement in work and leisure time activities. *Journal of Vocational Behaviour, 11*(2), 174-81. https://doi.org/10.1016/0001-8791(77)90005-7

Algan, M. Y. (2001). *Özürlülerin istihdamı açısından mesleki rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde engellilere yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2*(1), 11-25.

Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de engelli hakları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23*(38), 3-29.

Bammel, G. and Burrus-Bammel, L. L. (1992). *Leisure and human behavior.* Brown & Benchmark Publishers.

Buğan, M. G. (1999). *Yetişkin zihinsel engelli kadınların günlük yaşam becerilerini geliştirme durumlarının belirlenmesi.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Burcu, E. (2002). Üniversite'de okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: HacettepeBeytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 19*(1), 83-103.

Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlemenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23*(2), 61-83.

Burcu, E. (2007*). Türkiye'de özürlü birey olma temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma.* Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği. (2022, Mayıs) https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10589&MevzuatTertip=5 .

Caulfield, L. E. et al. (2006). Stunting, wasting and micronutrient deficiency disorders. In: Jamison D.T, et al., eds. *Disease control priorities in developing countries*. (pp.551-567), Oxford University Press and World Bank.

Christopherson, V. A. (1960). Role modifications of the handicapped homemaker. *Rehabil Lit.,* 21, 110-117.

Çağlar, S. (2011). Engelli Hakları Sözleşmesi'nde ayrımcılık yasağı ve Türkiye'nin uyum sorunu. *TBB Dergisi, 96,* 149-178.

Çalık, S. (2008, 26-30 Kasım). Özürlülüğün değerlendirilmesinde mevcut uygulama ve yaşanan sorunlar ışığında yöntem arayışı. *ICF İslevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırması sisteminin uyarlanmasında eğiticilerin eğitimi semineri* bildiri kitabı. Antalya.

Danış, M. Z. (2005). Toplum temelli bakım anlayışı. *Öz-Veri Dergisi (T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Yayını),* 21(2), 445-459.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (2002). Türkiye özürlüler araştırması. Devlet İstatistik Enstitüsü.

Elbozan-Cumurcu, B., Karlıdağ, R. ve Han Almış, B. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(1), 84-98.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2022, Mayıs) https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm 14 Temmuz 2009 tarihli 27288 sayılı Resmi Gazete.

Ertekin, T., Ece, A. & Yıkmış, A. (2017). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara günlük yaşam becerilerinin öğretiminde video ile model olma ve şarkıyla video model olmanın etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 7*(1), 99-117.

Ekenci, M. T. (2014). *Engelli bireylere ilişkin resmi veri toplama araçlarının ulusal düzeyde yaygınlık tahminlerinde kullanımı.* [Uzmanlık tezi]. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Emini, F. T. ve Ayaz, Ç. E. (2019). Engelli bireylere yönelik kurumsal farkındalık: Balıkesir Büyükşe-

hir Belediyesi Örneği. *Journal of Awareness, 4*(2), 239-248.

Eripek, S. (1998). Zihinsel engelliler. Ed. Süleyman Eripek, *Özel Eğitim* içinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Fırat, A. S. (2008). Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 19*(1), 89-100.

Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 35/2*, 65-92.

Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi, 8*(1), 331-358.

Gökcan, K. (2008). Özürlü çocuğa sahip ailelerin psikososyal durumu ve özürlü çocukların yaşam becerilerinin geliştirilmesi. *Sosyal Hizmet Dergisi,* Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Gül, A. ve Güven, S. (2005). *Konut ıslak mekanlarının fiziksel engelli bireyler için (tekerlekli sandalye kullanan bireyler) düzenlenmesi.* I. Uluslararası Bakım Kongresi, İstanbul.

Gül, İ. I. (2014). Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi-Kamu Kurumları için uygulama rehberi. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/5604/kamu.pdf

Gültekin, T. ve Sezer, S. (2017). Engelli ailelerinin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi,* 2, 81-100.

Gür, K., Balcı-Sezer, A. Şentürk, M. K., Sağlam, E. ve Top, K. (2019). Görme engelli öğrencilerde öz bakım geliştirme programının etkinliği. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10*(2), 282-287.

Güven (Cırıl), S. (1984). *Sakat ev kadınlarının ev idaresine ilişkin sorunlarının incelenmesi.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Güven, S. (2005). *Yaşlılar ve belediyeler*. Aygül.

Güven, S. (2016). Evde bakım hizmeti verme. Ed. Velittin Kalınkara. *Yaşlılık, disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler* içinde (s. 293-321). Nobel.

Güven, S. ve Hazer, O. (1998). Ülkemizde evde bakım sistemlerinin aile ve yaşlılık açısından gereği, önemi ve bu konuda ev ekonomistlerinin yeri. *I. Ulusal Evde Bakım Kongresi kitabı* içinde (ss.65-70). İstanbul.

Güven, S. ve Öztop, H. (2007). Aile ve Tüketici Bilim Dalının yaşlıya yönelik hizmet alanları. Ed. Yeşim Gökçe Kutsal & Dilek Aslan. *Temel Geriatri* içinde (ss.179-190). Güneş Tıp.

Hazer, O. (2003). İş kolaylaştırma yöntemleri. *Aile Yaşantısı Eğitimi II* içinde (ss.53-55). Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, H.Ü. Ev Ekonomisi Bölümü.

Hazer, O. (2005). Evde kullanılan araç gereçler ve ekipmanlar: Özürlüler için ergonomik bir yaklaşım. Özveri Dergisi, 2(2), 505-516.

Hodkinson, L. J. (1968). The problems of independence. *Nursing Times, 64,* 16-27

İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, özürlü ailesi ve toplum ilişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 1, 47-60.

Jewson, R. H. (1963). Relation of handicapping conditions to family relationship. *Journal of Home Economics, 55*(8), 620-625.

Kahramanoğlu, E. (1992). Toplum sorumluluğu ve özürlüler. *Saray'dan Çağrı, 1*(1), 10-11.

Kalınkara, V. ve Salman, M. (1996). Evle ilgili işlerde çalışma yöntemlerinin ve ortam koşullarının iyileştirilmesi: İş kolaylaştırma. *Verimlilik Dergisi*, 55-68.

Karahan, A. ve Güven, S. (2002). Yaşlılıkta evde bakım. *Turkish Journal of Geriatrics, 5*(4), 155-159.

Karataş, K. (2002). Özürlülere yönelik ayrımcılık ve ayrımcılıkla savaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 2(1), 1-10.

Knoll, S. C. and Schwab, L. O. (1974). The outlook for home economists in rehabilitation. *Journal of Home Economics, 66*(1), 39-41.

Koca, C. (2010). *Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu*. Dünya Engelliler Vakfı.

Kolat, S. (2009). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası çerçevesinde özürlülere yönelik ayrımcılıkla mücadele ve Türkiye'deki yansımaları*. [Uzmanlık tezi]. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Kundak, S. (1973). *İş kolaylaştırma.* H.Ü. Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Ev İdaresi ve Aile Ekonomisi Bölümü. (Basılmamış ders notları).

Lawton, M. P. ve Brody, E. M. (1969). Assessment of older people: Self-maintaining and instrumental activities of daily living. *The Gerontologist, 9*, 179-186.https://doi.org/10.1093/geront/9.3_Part_1.179

Lee, R. (2003). The demographic transition: three centuries of fundamental change. *The Journal of Economic Perspectives, 17*, 167-190. doi:10.1257/089533003772034943

Nelson, J. B. (1996). Home economists help handicapped homemakers. *Journal of Rehabilitation,* 35, 14-15.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihirli yılları.* Epsilon.

Orhan, S. ve Genç, K. G. (2015). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 35/2,* 115146.

Öztop, H. (2002). Evde kullanılan araç gereçlerin seçimi bakımı ve kullanımı. Ed. Özgün Bener. *Aile Yaşantısı Eğitimi* içinde (ss.74-81). Türkiye Kadın Dernekleri FederasyonuH.Ü. Ev Ekonomisi Bölümü.

Öztop, H. ve Yılmaz, F. (2015). Aile yaşantısı eğitimi: Amacı ve kapsamı. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/AILE_YASANTISI_%20EGITIMI_9-Mayis-2015.pdf

Öztürk, Y. (2011). Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.

Öztürk, M. (2011a). *Türkiye'de engelli gerçeği*. MÜSİAD Cep Kitapları: 30. Ajansvista.

Schwab, L. O. (1968). The home economists in rehabilitation. *Rehabilitation Lit, 29*(5), 130-135.

Seyyar, A. (2006). *Özürlülere adanmış sosyal politika yazıları*. Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. Routledge.

Sucuoğlu, B. (1997). Özürlü çocukların aileleriyle yapılan çalışmalar. Ed. N. Karancı. *Farklılıklarla yaşamak aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği.* Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Şahin, S. ve Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(3), 55-66.

Şafak, Ş. ve Erkal, S. (2011). *Kurumlarda ev idaresi*. Detay.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2008). *Özürlüler Kanunu ve ilgili mevzuat*. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2011). *Dünya engellilik raporu 2011*. Anıl Group Matbaa.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2012). Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği. Sayı: 28401

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). 2030 *Engelsiz Vizyon*. https://aile.gov.tr/media/94447/2030_engelsiz_vizyon_2021.pdf

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021a). *Engelliler için bilgilendirme rehberi.* Anıl Reklam Matbaa.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (Nisan, 2022). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni.* Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/108814/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_2022.pdf

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Erişebilirlik tanımı. https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/erisilebilirlik/#:~:text=Soru%201%3A%20Engelliler%20i%C3%A7in%20eri%C5%9Filebilirlik,olarak%20ula%C5%9F%C4%B1labilir%20ve%20kullan%C4%B1labilir%20olmas%C4%B1d%C4%B1r.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2011). *Aile ve Tüketici Hizmetleri engelli bireylere destek veren kurum ve kuruluşlar.* Ankara.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2011a). *Aile ve Tüketici Hizmetleri engelli bireylerde temel ihtiyaçlar.* Ankara.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). Çocuk gelişimi ve eğitimi 16 yaş çocuklarında öz bakım. Ankara: MEB.

Terzioğlu, R. G. (2002). Zaman ve enerjinin (insan gücünün) akılcı kullanımı. Ed. Özgün Bener. *Aile Yaşantısı Eğitimi* içinde (ss. 87-95). Türkiye Kadın Dernekleri FederasyonuH.Ü. Ev Ekonomisi Bölümü.

Terzioğlu, R. G., Çopur, Z. ve Şener, A. (2002). Aile gelirinin kullanımında dikkat edilecek hususlar. Ed. Özgün Bener. *Aile Yaşantısı Eğitimi* içinde (ss. 31-60). Türkiye Kadın Dernekleri FederasyonuH.Ü. Ev Ekonomisi Bölümü.

Thomas, C. (1999). *Female forms: experiencing and understanding disability*. Open University Press.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2011). Nüfus ve Konut Araştırması, 2011. Sayı No: 15843. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2019). Türkiye Sağlık Araştırması, 2019. Sayı No: 33661. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2019-33661

Uludağ Güler, Ç. & Çakı, N. (2021). Büyükşehir Belediyelerinin engellilere yönelik hizmetlerinin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi, 19*(1), 92-127, doi: 10.33688/aucbd.847546

Uzunoğlu, E. (2019). *Engelli bireye sahip ailelerin sorunları ve sosyal dışlanması üzerine nitel bir inceleme.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Varol, N. (2007). *Öz bakım becerilerinin öğretimi.* Kök.

Varol, N. (2011). *Beceri öğretimi ve öz bakım becerilerinin kazandırılması*. Kök.

Yaman, C. (2019). *Engelli kardeşe sahip olan ve engelli kardeşe sahip olmayan bireylerde yaşam memnuniyeti ve benlik saygısının incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Yavuzer, H. (2017). *Çocuk psikolojisi.* Remzi.

Yılmaz, M., Sametoğlu, F., Akmeşe, G. vd. (2010). Sağlık hizmetinin alternatif bir sunum şekli olarak evde hasta bakımı. *İstanbul Med J, 11*(3), 125-132.

Yumuşak, M. (2014). *Şanlıurfa'da engelli bireylerin ve ailelerinin toplumsal hayatta yaşadıkları zorlukların araştırılması projesi araştırma raporu.* https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_57_DI9M42EL_engelli_bireylerin_ve_ailelerinin_toplumsal_hayatta_yasadiklari_zorluklar_arastirma_raporu.pdf

World Health Organization [WHO]. (2001). *International classification of functioning, disability and health: ICF.* Geneva,

World Health Organization [WHO]. (2014). *Management of Substance Abuse Unit. Global status report on alcohol and health, 2014.* https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112736/9789240692763_eng.pdf?sequence=1 Erişim tarihi: 31.05.2022.

2709 Sayılı Kanun. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (2022, Mayıs) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

4857 Sayılı İş Kanunu. (2022, Mayıs) https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857-20140910.pdf

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun. (2022, Mayıs) https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanun. (2022, Mayıs) https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf

I. Özürlüler Şûrası (1999). Çağdaş toplum yaşam ve özürlüler: 29 Kasım-02 Aralık 1999, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını.

II. Özürlüler Şûrası (2005). Yerel yönetimler ve özürlüler, komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri, 26-28 Eylül 2005, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını.

BÖLÜM VI

Ailelerde Gençler ve Yaşlılar

M. Serhat Öztürk

"Öğrenmeyi bırakan kim olursa olsun yaşlıdır. İster yirmi, isterse seksen yaşında olsun. Öğrenmeye devam eden kişi ise genç kalır. Hayattaki en güzel şey, zihni genç tutmaktır."

Henry Ford

Giriş

Aile, çeşitli kuşaklardan bireylerin bir araya geldiği; sosyal, duygusal ve ekonomik bağları paylaştığı temel bir sosyal birimdir. Kuşaklar açısından bakıldığında aile; kuşakların deneyimlerini, değerlerini, bilgilerini ve kültürünü birbirine aktardığı bir platform olarak işlev görmektedir (McAdams ve Zapata-Gietl, 2015). Ailedeki kuşaklar, genellikle üç katmanlı bir yapının parçalarıdır: Çocuklar veya gençler, ebeveynler ve büyükanne-büyükbaba veya yaşlılar. Her kuşak, yaşamlarının farklı evrelerinde olup kendi deneyimleri, bakış açıları ve beklentileriyle karakterize edilir. Ayrıca aile, farklı kuşaklar arasında değerlerin, geleneklerin, bilgilerin ve deneyimlerin aktarılması için bir ortam sunmaktadır.

Bu ortamda yani ailede, bireylerin yaş almasıyla birlikte yaşam döngüsünde farklı dönemler başlar; bireysel yaşam dönemlerini oluşturan bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, olgunluk, yaşlılık dönemlerinde bireyin tutum ve davranışlarında büyük ölçüde değişimler görülmektedir (Özdemir vd., 2009). Ailedeki en önemli gruplardan ikisi de gençler ve yaşlılardır. Gençleri ve yaşlıları tanımak, onların sorunlarını tespit edip çözüm yolları üretmek, bu grupların yaşam kalitesini yükseltmek için oldukça önemlidir. Bu grupların yaşam kalitelerinin yükseltilmesi ile de toplumsal refahın sağlanmasına katkıda bulunulacaktır.

Kaynakça

Age UK. (2018). All the lonely people: Loneliness in later life. Technical report: Presentation of analytical methodology and results. Age UK. https://www.ageuk.org.uk/globalassets/age-uk/documents/reports-and-publications/reports-and-briefings/loneliness/loneliness-report_final_2409.pdf

Aktaş, G. (2022). Kadın emeğinin bir başka görünümü informal yaşlı bakımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (53), 119-142.

Allan, K. (2006). *Contemporary social and sociological theory*. Pine Forge Press.

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives, 1*(2), 68-73.

Atak, H. ve Çok, F. (2010). A new period in human life: Emerging adulthood. *Journal of Childhood and Adolescence Mental Health, 17*(1), 39-50.

Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist, 29*(2), 183-190.

Ayabakan, B. Ç. (2022). Avrupa'da yaşlanma, aktif yaşlanma ve kuşaklar arası çatışma ilişkisine COVID-19 güncellemesi. *Journal of Social Policy Conferences*, 225-247.

Baltes, P. B. and Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34).

Baran, A. G. (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakışı. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 6-25.

Baş, H. (2017). Türkiye'de genç nüfus: Sorunlar ve politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 255-288.

Bekaroğlu, M. (1990). Çekirdek Aile Gerçeği ve Yaşlılık. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Bengtson, V. L. and Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family, 53*(4), 856-870.

Bengtson, V. L. and Schrader, S. S. (1982). Parent-child relations. In D. J. Mangen & W. A. Peterson (Eds.), *Research instruments in social gerontology* (Vol. 2, pp. 115-185). University of Minnesota Press.

Bengtson, V. L., Biblarz, T. J. and Roberts, R. E. L. (2002). *How Families Still Matter: A Longitudinal Study of Youth in Two Generations*. Cambridge University Press.

Bloom, D. E., Canning, D. and Lubet, A. (2015). Global population aging: Facts, challenges, solutions & perspectives. *Daedalus, 144*(2), 80-92.

Bronson, S. and Fieldstone, L. (2014). Friction, Fireworks, Focus: Eldercaring Coordination Sheds Light in High-Conflict Cases. *Experience*, 24, 29.

Burcu, E. (1998). Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (1) 2, 105-135.

Chenhall, R., Davison, B., Fitz, J., Pearse, T. and Senior, K. (2013). Engaging youth in sexual health research: Refining a "youth friendly" method in the northern territory, Australia. *Visual Anthropology Review, 29*(2), 123-132.

Coleman, J. S. (1974). *Youth: Transition to adulthood*. Report of the Panel on Youth of the President's Science Advisory Committee. University of Chicago Press.

Cumming, E. and Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. Basic Books.

Doğan, İ. (1994). *Bir Alt Kültür olarak Yüksel Caddesi Gençliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Durkheim, E. (1984). *The division of labor in society*. (W. D. Halls, Trans.). Free Press. (Original work published 1893)

Ergün, M. (2008). Kuşaklar Arası İletişim ve Anlayış Eksikliği. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.

Erten, P. (2019). Dijital bölünme. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5*(1), 15-23.

Fingerman, K. L., Pitzer, L., Lefkowitz, E. S., Birditt, K. S. and Mroczek, D. (2011). Ambivalent relationship qualities between adults and their parents: Implications for both parties' well-being. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 66B*(6), 661-671.

Görgün Baran, A. (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 6-25.

Gül, H. (2022). Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Sorunlarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 928-943.

Hagestad, G. O. (1987). Parent-Child Relations in Later Life: Trends and Gaps in Past Research. In R. M. Milardo (Ed.), *Families and Social Networks* (pp. 275-303). Sage Publications.

Halder, S. (2022). Digital Addiction and impact on Mental Health of youth. *Indian Journal of Mental Health, 9*(4).

Havighurst, R. J. (1963). Successful aging. *The Gerontologist, 3*(1), 1-7.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. Wiley.

Inglehart, R. and Abramson, P. R. (1994). Economic security and value change. *American Political Science Review, 88*(2), 336-354.

International Labour Office (ILO). (2020). Global employment trends for youth 2020: Technology and the future of jobs.

Işıklar, G. (2016). Türkiye'de Kuşaklar Arası Çatışma ve Çözüm Önerileri. *İş ve İnsan Dergisi*.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültür Psikolojisi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Kaplan, G. ve Öztürk, M. S. (2023). Gençlerde Dijital Flört Şiddetinin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve İnternet Bağımlılığı ile İlişkisi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 6*(1), 67-91.

Kronebusch, K. and Schlesinger, M. (1994). "Intergenerational Transfers-Solidarity". In V. L. Bengtson & R. A. Harootyan (Eds.), *Intergenerational Linkages: Hidden Connections in American Society* (pp. 112-151). Springer Publishing Company.

Kuçuradi, İ. (1998). *İnsan ve değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Lyons, S., Duxbury, L., & Higgins, C. (2007). An empirical assessment of generational differences in basic human values. *Psychological Reports, 101*(2), 339-352.

Mannikkö, N., Billieux, J. and Kääriäinen, M. (2015). Problematic digital gaming behavior and its relation to the psychological, social and physical health of Finnish adolescents and young adults. *Journal of behavioral addictions, 4*(4), 281-288.

McAdams, D. P. and Zapata-Gietl, C. (2015). Three strands of identity development across the human life course: Reading Erik Erikson in full. In *The Oxford handbook of identity development* (pp. 81-94).

Mortimer, J. T., Harley, C. and Staff, J. (2002). The quality of work and youth mental health. *Work and Occupations, 29*(2), 166-197.

Murat, N., Cengiz, M. A. ve Terzi, Y. (2009). Genç Nüfusun Sorun Algılaması: Trabzon Örneği. *Journal of International Social Research, 2*(7).

Ng, E. S. W., Schweitzer, L. and Lyons, S. T. (2010). New generation, great expectations: A field study of the millennial generation. *Journal of Business and Psychology, 25*(2), 281-292.

OECD. (2021). Pensions at a Glance 2021. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ca401ebd-en/index.html?itemId=/content/publication/ca401ebd-en

Oh, S. S., Kim, K. A., Kim, M., Oh, J., Chu, S. H. and Choi, J. (2021). Measurement of digital literacy among older adults: systematic review. *Journal of medical Internet research, 23*(2).

Özbay, H. ve Öztürk, E. (1992). *Gençlik*. İletişim Yayınları.

Özdemir, Ö. ve Bilgili, N. (2014). Sağlık hizmetlerinde yaşlı ayrımcılığı. *Gülhane Tıp Dergisi, 56*(2), 128-131.

Özdemir, Ş., Vatandaş, C. ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal problemleri çözmede aile yaşam döngüsünün (AYD) önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16*(16), 7-18.

Öztürk, M. S. (2020). Gençlerde İnternet Bağımlılığı Araştırması. *Gençlik ve Dijital Çağ* içinde (ss.155-165). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, M. S. ve Yılmaz, N. (2020). Gençlerde nesiller arası normatif dayanışma ve empati düzeyi araştırması. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 8*(20), 5-19.

Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.

Poloma, M. (1979). *Contemporary Sociological Theory*. MacMillan Pub., Co. Inc.

Proctor, C. L., Linley, P. A. and Maltby, J. (2009). Youth life satisfaction: A review of the literature. *Journal of happiness studies, 10,* 583-630.

Rossi, A. S. and Rossi, P. H. (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. Aldine De Gruyter.

Schwarz, B. (1979). Self-esteem and age: A cross-cultural comparison. Journal of Gerontology, 34(1), 28-37.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle Gençlik, 2022. https://data.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle Yaşlılar, 2022. https://data.tuik.gov.tr

UNESCO. (2020). Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all.

United Nations. (2022). *Youth*. https://www.un.org/en/global-issues/youth

World Health Organization (WHO). (2018). Ageing and Health. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1

Willetts, D. (2010). *The Pinch: How the baby boomers took their children's future-and why they should give it back*. Atlantic Books Ltd.

BÖLÜM VII

Ailede Kriz Olgusu

Ayfer Aydıner Boylu - Gülay Günay

Giriş

Bu bölümde kriz kavramı tanımlanarak krize ilişkin sınıflandırmalardan, krize neden olabilecek risk faktörlerinden ve son olarak ailede krize müdahaleden söz edilecektir. Aile bireylerinden birinin kaybı, boşanma, aile bireylerinden birinin yaşadığı süreğen hastalık, aile bireylerinde engellilik, finansal yetersizlik, madde kullanımı, şiddet, yetersiz ebeveynlik, istismar gibi pek çok faktör ailede krizlere neden olabilir. Krizler, aile üyelerinde fiziksel, davranışsal, duygusal ve bilişsel pek çok tepkiye neden olabilir. Krizin aile yapısında ve rollerinde değişmeler, aile bireyleri arasında çatışmalar, aile bireylerinin birbirlerinden uzaklaşması gibi birtakım sosyal sonuçları da olabilir. Bu süreçte toplumun temelini oluşturan aile kurumunun krizi sağlıklı bir şekilde çözümlemesi, gerek varlığını sürdürmesi gerekse sağlıklı bir toplum açısından son derece önemlidir.

Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içinde yer aldığı, ona yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin sunulduğu genel olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan sosyal bir yapıdır. Aile, bu yapının içinde yer alan bireylerin karşılıklı üstlendikleri yükümlülükleri ve işlevleri olan birincil kurumdur. Toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin ilk olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir. Aile evrensel bir kurum olmakla birlikte dünya genelinde işlevi, biçimi ve hangi üyelerden oluştuğu konularında oldukça fazla görüş çeşitliliği mevcuttur (Bayer, 2013, s.102; Çakı, 2016, s.276; Danış ve Sülün, 2016, s.216; Demirbilek, 2017, s.279; Duyan, 2003, s.5).

Aile tanımlarının çokluğu ve şimdiki zamanın değişen gerçeklikleri nedeniyle belirgin bir aile tanımlaması yapılamamakla birlikte genel olarak aile, "*finansal kaynakların düzenli olarak paylaşıldığı evlilik, doğum, akrabalık veya yasal evlat edinme yolu ile oluşturulan ortak bir mutfağın paylaşımıdır*" (Sharma, 2013, s.307). Türk Dil

Kaynakça

Adak, N. (2007). Kadınların ikilemi: İş ve aile yaşamı. *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı*, 137-152.

Adak, N. (2010). Sosyal bir problem olarak işsizlik ve sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 21*(2), 105-116.

Aktaş Mavili, A. (2000). Kriz döneminde sosyal refah hizmetleri ve hizmet organizasyonlarının değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi, 8*(2), 27-37.

Aktaş Mavili, A. (2014). *Aile içi şiddet*. 2. Baskı. Ankara: Elma Yayınevi.

Akyol, S. U. (2013). Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Andrews, M. P., Bubolz M. M. and Paolucci, B. (1981). An ecological approach to study of the family. *Marriage & Family Review, 3*(1-2), 29-49.

Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 22*(110), 7-11.

Arıkan, Ç. (1992). *Yoksulluk evlilikte geçimsizlik ve boşanma.* Ankara: Şafak Matbaacılık.

Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Arpacı, F. ve Ersoy, A. F. (2007). Kadının çalışmasının ailenin yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 3*(11), 41-46.

Aydoğdu, A., Yıldırm, N. K., Özkan, M. ve Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve durumsal krize müdahale: Olgu sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi/Journal of Psychiatric Nursing, 3*(2), 92-97.

Aytaç, S. S., Sevüktekin, M., Işığıçok, Ö., Bayram, N., Yıldız Bağdoğan, S. ve Eryiğit, K. Y. (2002). Çağdaş sanayi merkezlerinde kadın iş gücü konumu: Bursa örneği. Bursa: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No. 219.

Azizoğlu, S., Ergin, G. N., Oral, A. ve Berksun, O. E. (1993). Krize müdahale ve yas olgusu. *Kriz Dergisi, 1* (2), 145150.

Baldwin, B. A. (1978). A paradigm for the classification of emotional crises: Implications for crisis intervention. *American Journal of Orthopsychiatry, 48*(3), 538-551.

Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4*(8), 102-129.

Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi, 52*(4), 222-229.

Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*, 79-110.

Booth, A. & Amato, P.R. (1991). Divorce and psychological stres. *Journal of Health and Social Behavior, 32*, 396-407.

Bulut, I. (1990). Parçalanmış aileden gelen çocukların davranış özellikleri hakkında bir araştırma. Aile Yazıları 3 Birey, Kişilik ve Toplum. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Bulut, M. (2008). Kadınlarda boşanma ve kültür ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 19*(2), 111-118.

Caplan, G. (1989). Recent developments in crisis intervention and the promotion of support service. *Journal of Primary Prevention, 10*(1), 3-25.

Çakı, F. (2016). Farklılaşan dünyada aile politikaları ve ailenin geleceği. N. Avcı, & E. Aksoy (Editör), *Aile sosyolojisi* içinde (s. 275311). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Daneshpour, M. (2017). Examining family stress: theory and research. *Quarterly of Clinica Psychology Studies, 28*(7), 1-7.

Danış, M. Z. ve Sülün, C. (2016). Modernleşme sürecinde aile ve sosyal hizmet: güçlendirme yaklaşımı perspektifinden yapısal bir analiz. *Tarih Okulu Dergisi, 9*(25), 215-230.

Dass-Brailsford, P. (2007). Crisis interventions. P. Dass-Brailsford (Ed.). A Practical Approach to Trauma: Empowering Interventions içinde (s. 93-114). USA: SAGE Publications, Inc.

Demir, Ü. (2000). Kadına yönelik şiddet. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 3*(1): 57-61.

Demirbilek, T. (2004). Vardiyalı çalışmanın kadının aile ve sosyal yaşamına etkisi. *Sosyal ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4*(7), 77-98.

Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC), 7*(3), 5864.

Demirbilek M. (2017). Sosyal politika ve aile politikaları bağlamında aile danışmanlığı ve sosyal hizmet, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC),* 11(4), 278-287.

Doğan, M. (2001). İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Durğun, A. (2016). Aile içi problemler ve çözüm önerileri. *Mehir Aile Dergisi, 1*, 83-95.

Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 14*(1), 41-61.

Eastham, K., Coates, D. and Allodi, F. (1970). The Concept of Crises. *Canadian Psychiatric Associatıon Journal, 15*(5), 463-472.

Erdoğan, B. (2013). *Evde bakım hizmeti alan özürlü bireye sahip ailelerin sosyoekonomik durumlarını incelenerek umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerinin belirlenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Ensitütüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Everly, G. S., Jr., Flannery, R. B., Jr., Eyier, V. and Mitchell, J. T. (2001). Sufficiency analysis of an integrated multicomponent approach to crisis intervention. *Advances in Mind-Body Medicine, 17*(3), 174-183.

Figley, C. R. (1989). *Helping traumatized families.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Gilliland, B. R. and James, R.K. (2012). *Crisis intervention strategies* (7 th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Goldenberg, H. and Goldenberg, I. (2013). *Family therapy: An overview* (8th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage.

Greer, F. (1980). Toward a developmental view of adult crisis: A re-examination of crisis theory. *Journal of Humanistic Psychology, 20*(4), 17-29.

Hadley, T. R., Jacob, T., Milliones, J., Caplan, J. and Spittz, D. (1974). The relationship between family developmental crisis and the appearance of symptoms in a family member. *Family Process, 13*(2), 207-214.

Haran, S. (2004). Ergenlerde gelişimsel kriz üzerine bir klinik örnek. *Kriz Dergisi*, *12*(1), 47-53.

Harvey, J. H. and Miller, E. D. (2000). *Loss and trauma: General and close relationship perspectives.* Philadelphia, PA: Brunner-Routledge.

Hobbs, M. (1984). Crisis intervention in theory and practice: a selective review. *British Journal of Medical Psychology, 57*(1), 23-34.

Işıl, Ö. & Karaca, S., (2009). Ölüm yaklaşırken yaşananlar ve söylenebilecekler: Bir gözden geçirme. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2*(1), 82-87.

İçli, T. G. (1994). Aile içi şiddet: Ankara, İstanbul ve İzmir örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11*(1-2) 7-20.

Jacobson, G. F. (1979). Crisis Oriented Therapy. *Psychiatric Clinics of North America, 2*(1), 39-54.

James, J. K. (2008). *Crisis intervention strategies.* Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.

Kanel, K. (2015). *A guide to* crisis *intervention* (6 th ed.). Boston, MA: Cengage Learning.

Karakoç Kumsar, A. ve Taşkın Yılmaz, F. (2014). Kronik hastalıklarda yaşam kalitesine genel bakış. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(2), 62-70.

Karakuş, Ö. ve Kırlıoğlu, M., (2019). Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: anneler üzerinden nitel araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 41*, 96-112.

Kaufman, A. S. and Kaufman, N. L. (2003). *Essentials of crisis counselling and intervention*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.

Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 197-214.

Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin sosyokültürel kaynakları üzerine sosyolojik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(2)247-268.

Kurt, Ş. (2006). İşsizliğin psikososyal sonuçları ve türkiye üzerine muhtemel etkileri. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 358-379.

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and management of acute grief. *American Journal of Psychiatry, 101*(2), 141-148.

McCubbin, H. I. and McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations, 37*, 247-254.

McFarlane, A. C. (1999). Post-traumatic syndrome revised. H. Parrad & L. Parrand (Ed), *Crisis intervention, Book 2: The practitioner's sourcebook of brief therapy* içinde (pp.69-92). Ontario: Manticore Press.

Moor, H. (1994). *Is there a crisis in the family?*. Genova: UNRİSD.

Myer, R.A. (2001). *Assessment for crisis intervention: A triage assessment model*. CA: Brooks/Cole.

Myer, R., Williams, R., Haley, M., Brownfield, J., McNicols, K. and Pribozie, N. (2014). Crisis intervention with families: Assessing changes in family characteristics. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 22*(2), 179185.

Nazlı, S. (2016). *Aile danışmanlığı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

NCTSN (The National Child Traumatic Stress Network) (2017). *Family resilience and traumatic stress a guide for mental health providers.* Erişim adresi: https://www.nctsn.org/resources/family-resilience-and-traumatic-stress-guide-mental-health-providers

Öngören, S. (2017). Boşanma ve boşanmanın erken çocukluk dönemi çocuklar üzerindeki etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*(13), 73-87.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2014). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış.* Ankara: Pegem Yayınevi.

Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(1), 21-39.

Özden, A. (1993). Krize müdahalenin psikiyatride yeri. *Kriz Dergisi, 1*(3), 158-165.

Öztürk, Y. (2011). *Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi.* Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

Palabıyıkoğlu, R. (1999). *Durumsal krizler, kriz ve krize müdahale*. Ankara: A.Ü. Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Rathi, P. and Pachauri, J. P. (2018). Problems faced by divorced women in their preand post-divorce period: A sociological study with reference to District Meerut. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry,7*(1), 207-212.

Rosenfeld, L. B., Caye, J. S., Avalon, O. and Lahad, M. (2005). *When their worlds falls apart: Helping families and children manage the effects of disasters.* Washington DC: National Association of Social Workers Press.

Rosino, M. (2016). ABC-X Model of family stress and coping. C. Shehan (Ed.) *TheWiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies* içinde (s. 1-6). JohnWiley & Sons, Inc.

Sandoval, J. (2002). *Handbook of crisis counseling, intervention and prevention in the schools*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumları*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Schottke, D. and Pollak, A. N. (2001). *Emergency medical responder: Your first response in emergency care* (5 th ed.). Suffolk, MA: Jones & Bartlett.

Selcik, O. (2017). Yılmazlık terapisi: krize müdahale modeli bağlamında olgu sunumları ile bir terapötik yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, 10*(52). 1140-1146.

Sharma, R. (2013). The family and family structure classification redefined for the current times. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 2(4),306-310.

Somunoğlu İkinci, S. (2014). Toplumun kanayan yarası: kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Kavramı ve Yansımaları. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 13*(2), 21-28.

Sözer, Y. (1992). Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi, 1*(1), 8-12.

Szmukler, G. I. (1987). The place of crisis ınterventıon in psychiatry. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 21*(1), 24-34.

Şenelmiş, H. (2006). Ankara Üniversitesi Kriz Merkezine başvuran yas olguları üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi 14*(1), 1-20.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2022). Aile. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Tatlı, H. ve Koç, B. (2017). Çalışan kadın bakış açısıyla kadınların iş ve aile yaşamında karşılaştığı sorunlar hakkında bir uygulama. *İktisadiyat, 1*(1), 145-170.

Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri.* (A. Karatay, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Tedrick, S., & Wachter Morris, C. A. (2011). Integrating individual psychology and crisis theory: An application and case study. *The Journal of Individual Psychology, 67*(4), 364-379.

Terakye, G. ve Güner, P. (1997) Kriz potansiyeli taşıyan bir dönem: Yaşlılık. *Kriz Dergisi, 5*(2), 95-101.

Thomas, C. and Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce. *Journal Of Divorce & Remarriage, 49*(3-4), 210-224.

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 11*(11), 99-108.

Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) (2003). Erişim adresi: http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/Turkiye-Nufus-ve-Sa%C4%9Flik-Arastirmasi-2003.pdf

Ulaş, E. (2013). Ekonomik ünite olarak aile. M. Aydın (Editör), *Sistematik Aile Sosyolojisi* içinde (s.335-355). Konya: Çizgi Yayınevi.

Ünal, P. (1991). Madde bağımlılığı ve alkolizmde aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 80-86.

Vatandaş C. (2003). *Aile ve şiddet: Türkiye'de eşler arası şiddet* (1. Baskı). Ankara: Uyum Ajans.

Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: crisis and challenge. *Family Process, 35*(3), 261-281.

Wigner, D.A. & Harowski, K. J. (2003). *Essentials of crisis counseling and intervention*. New Jersey; John Wiley & Sons Inc.

Yeager, K. & Roberts, A. (2015). Bridging the past and present to the future of crisis intervention and crisis manangement in Yeager, K. & Roberts, A. (Eds), *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment and research* (4 th ed., pp.3-36) Oxford, UK: Oxford University Press.

Yıldız, A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 7*(12), 125-144.

Yılmaz, T., Fidan, F., & Karataş, V. (2004). *İşsizliğin sosyopsikolojik sonuçları: Sosyo demografik özelliklere göre bireylerin tutumları bir alan araştırması*. Sosyal Siyaset Konferansları 48. Kitap, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Yusufoğlu, Ö. Ş. ve Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluğun görünümü: Elazığ örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(1), 209-217.

Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin psikososyal sonuçlarının incelenmesi (Ankara örneği). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(2): 21-38.

Zara, A. (2011). Kayıplar, yas tepkileri ve yas süreci, *Yaşadıkça psikolojik sorunlar ve başa çıkma yolları* içinde (Zara Ed), (s.73-90). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Zarel, F., Solhi, M., Merghatı-Khoeı, E., Taghdisi, M. H., Shojaeızadeh, D., Taket, A. R. and Nedjat, S. (2017). Development and psychometric properties of social exclusion questionnaire for Iranian divorced women. *Iran Journal of Public Health, 46*(5), 640649.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal hizmete giriş*. Durdu Baran Çiftçi (Çev. Ed.) (2. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

BÖLÜM VIII

Göç ve Aile

Gülay Günay - Ayfer Aydıner Boylu

Giriş

Kitabın bu bölümünde özellikle son dönemlerde oransal olarak farklı nedenlerle artış gösteren göç kavramına, göçün nedenlerine, çeşitlerine, göç ile ilgili mülteci sığınmacı ve göçmen kavramlarına aynı zamanda da göçün aile üzerindeki etkilerine değinilecektir. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, iletişim sistemleri ile ulaşım olanaklarının hızla gelişmesi dünya genelinde sadece kaynak, mal ve hizmetlerin sınır ötesi hareketliliğini değil, aynı zamanda coğrafi olarak hem ülkeler içinde hem de bölgeler arasında insan hareketliliğini de hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır (UNDESA, 2020, s.5; Czaika ve de Haas, 2014, s.284). Başka bir ifade ile modern yaşam ile birlikte hareketlilik daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz hâle gelirken aynı zamanda birçok ülkede göç ve göçmenlere yönelik sosyal politikalar daha esnek ve ılımlı yaklaşımlar sergilemeye başlamıştır. Böylece günümüz değişen dünya düzeni içinde pek çok ülke göçmenlere farklı fırsat ve olanaklar sunmaya başlamıştır (Bauder vd., 2019, s.3). Bu bağlamda göç; içinde barındırdığı belirsizliklerin yanı sıra birçok fırsat ve olanaklara da kaynaklık eden küresel bir olgu hâline dönüşmüştür. İster bireylerin kendileri ister aileleri, akrabaları, arkadaşları, komşuları veya tanıdıkları gibi çevrelerinde yaşayan diğer insanlar göçmen olsun, çoğu insan şu ya da bu şekilde göç deneyimi yaşamıştır. Göçmenlerin göç ettikleri bölgelerde yaşayan yerel halk da göçmenler gibi farklı dil ve kültürlere sahip, farklı etnik gruplardan insanlarla birlikte yaşamayı ve birlikte çalışmayı deneyimlemektedir. Öte yandan köken bölgelerde kalanlar, aile üyelerinin yokluğunda evlerini ve topluluk organizasyonlarını yönetmek için yeni düzenlemeler yapmak zorundadır (McAuliffe ve Khadria, 2020, s.5; IOM, 2022, s.2). Bu nedenle hayati bileşene sahip olan ve toplumların varlığı için vazgeçilemez bir sosyal yapı olarak aile, bu göç olgusu içerisinde varlığını korumaya devam etmektedir (Bauder vd., 2019, s.3).

Dolayısıyla göçmen ailelerin güçlendirilmesine yönelik oluşturulan politika ve programlarda çok kültürlülüğün ve farklı sosyal bağlamların da dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle bu noktada aile ilişkilerinin yıpranmaması ve ortaya çıkabilecek krizlerle baş etme becerisinin arttırılmasına yönelik profesyonel psikososyal destek hizmetlerinin yürütülmesi, büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Akan, Y. ve Arslan İ. (2008). *Göç ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gediz, E. (2015). Uyum süreci üzerinde bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 61-63.

Anastasiu, I. (2012). The social function of the family. *Euromentor Journali Bucharesti, 3*(2), 1-7.

Anderson, G. (2021). Research handbook on the sociology of the family. N. F. Schneider ve M.Kreyenfeld (Eds.), *Family behaviour of migrants* (s. 263-276). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Andrikopoulos, A., and Duyvendak, J. W. (2020). Migration, mobility and the dynamics of kinship: New barriers, new assemblages. *Ethnography, 21*(3), 299-318.

Bailey, A. J. and Boyle, P. J. (2004). Untying and retying family migration in the New Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, 229-241.

Baldassar, L., M. Kilkey, L. Merla, L. and Wilding, R. (2014). The Wiley Blackwell Companion to the sociology of families. J. Treas, J. Scott ve M. Richards (Eds.), *Transnational families* (s. 155-175). Chichester: Wiley.

Barkın, E. (2014). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, *1*, 331-360.

Baş, M., Molu, B., Tuna, H.İ. ve Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyokültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(3), 1680-1693.

Bauder, H., Ahmad Ali, M. and Shields, J. (2019). Introduction to putting family first: Migration and integration in Canada. Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://publications.iom.int/books/mrs-no-57-introduction-putting-family-first-migration-and-integration-canada)

Bennett, P. (2011). The social position of multiracial groups in the United States: Evidence from residential segregation. *Ethnic and Racial Studies*, *34*(4), 707-729.

BMMYK (1951). *1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Md. 1A(2),* Erişim tarihi 16 Mayıs 2023, https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf

BMMYK (1992). *BMMYK mülteci statüsü belirleme prosedür ve kriterleri el kitabı*, paragraf 28.

Brandhorst, R., Baldassar, L. and Wilding, R. (2020). Introduction to the special issue: Transnational family care on hold? Intergenerational relationships and obligations in the context of immobility regimes. *Journal of Intergenerational Relationships, 18*(3), 261-280.

Bryceson, D. F. (2019). Transnational families negotiating migration and care life cycles across nation-state borders. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 45*(16), 3042-3064.

Bryceson, D. F. and Vuorela, U. (2002). The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks. D. Bryceson ve U. Vuorela (Eds), *Transnational families in the twenty first century* (s. 3-30). New York: Berg Publishers.

Bülbül, S. ve Köse, A. (2010). Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul University Journal of the School of Business Administration, 39*(1),75-94.

Castaneda, R. and Triandafyllidou, A. (2022). Migration, decision making and young families: A Literature Review. Working Paper No. 2022/12. Erişim tarihi 05 Mayıs 2023, https://www.torontomu.ca/content/dam/centre-for-immigration-and-settlement/tmcis/publications/workingpapers/2022_12_Castaneda_R_Triandafyllidou_A_Migration_Decision_Making_and_Young_Families_A_Literature_Review.pdf

Cavicchiolo, E., Manganelli, S., Bianchi, D., Biasi, V., Lucidi, F., Girelli, L., ... and Alivernini, F. (2023). Social inclusion of immigrant children at school: The impact of group, family and individual characteristics, and the role of proficiency in the national language. *International Journal of Inclusive Education*, *27*(2), 146-166.

Chudhuri, S. (2017). Social development and the family. Social and cultural development of human resources, Encyclopedia of life support systems (EOLSS). Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://www.eolss.net/Sample-Chapters/C11/E1-11-02-04.pdf

Clark, R.L., Glick, E.J. ve Bures, M.R. (2009). Immigrant families over the life course research directions and needs. *Journal of Family Issues*, 30(6), 852-872.

Clark, W. A. V. and Maas, R. (2015). Interpreting migration through the prism of reasons for moves. *Population, Space and Place, 21*(1), 54-67.

Cooke, T. J. (2008). Migration in a family way. *Population, Space and Place, 14*(4), 255-265.

Czaika, M. ve de Haas, H. (2014). The globalization of migration: Has the world become more migratory? *International Migration Review, 48*(2), 283-574.

Demirel, B. A. (2004). *Doğu'da göçün temelleri*. Ankara: Pivolka yayınları.

Doğanay, H. (2014). *Türkiye beşerî coğrafyası*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Francisco-Menchavez, V. (2020). All in the family: Transnational families and stepwise migration strategies. *Geographical Research, 58*(4), 377-387.

Geist, C. and McManus, P. A. (2012). Different reasons, different results: Implications of migration by gender and family status. *Demography*, *49*, 197-217.

Gezgin, M. F. (1994). İş gücü göçü ve Avusturya'daki Türk işçileri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Gladding, S.T. (2017). *Aile terapisi tarihi kuram ve uygulamaları* (5. Baskı), İ. Keklik ve İ.Yıldırım (Eds). Ankara: Türk Psikoloji Danışmanlık ve Rehberlik Derneği Yayınları.

Glick, J.E. ve Van Hook, J. (2011). Does a house divided stand? Kinship and the continuity of shared living arrangements. *Journal of Marriage and Family*, *73*(5), 1149-1164.

González'Leonardo, M., López'Gay, A., Newsham, N., Recaño, J. and Rowe, F. (2022). Understanding patterns of internal migration during the COVID'19 pandemic in Spain. *Population, Space and Place*, *28*(6), 1-13.

Hazan, J. C. (2012). Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar. S.G.I. Öner ve N.A.Ş. Öner (Eds), *Geçmişten geleceğe zorunlu göç: Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler* (s. 183-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

IOM - International Organization for Migration (2022). World Migration Report 2022. Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022

IOM - Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç terimleri sözlüğü, B. Çiçekli (Ed.). Erişim tarihi 16 Mayıs 2023, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf

İçduygu, A. ve Ünalan, T. (1998). *Türkiye'de iç göç: Sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Jacobs, E. M. (2019). Pathways to permanence: Legal status transitions as a key mechanism in skilled migrant selection and settlement. *Frontiers Sociology, 4*, 44.

Karakuş, E. (2006). *Göç olgusu ve eğitime olumsuz etkileri (Sultanbeyli örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Klugman, J. (2009). Human development report 2009. Overcoming barriers: Human mobility and development. Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2009

Kofman, E. (2018). Family migration as a class matter. *International Migration, 56*(4), 33-46.

Kofman, E., Buhr, F. and Fonseca, M.L. (2022). Introduction to Migration Studies: An interactive guide to the literatures on migration and migration-related diversities. Scholten, P. (Eds), *Family migration* (s. 137-149). Springer: IMISCOE Research Series.

Kuhnt, J. (2019). Literature review: Drivers of rigration why do people leave their homes? Is there an easy answer? A structured overview of migratory determinants. Erişim tarihi 15 Mayıs 2023, https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_9.2019.pdf

Küyük, N. (2011). *Yerel yönetimlerin Kürt kökenli grupların büyükşehirlere göç sonrası entegrasyon sorunlarına yaklaşımı: Ankara örneği*. Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

Laczko, F. and Anich, R. (2013). World migration report 2013. F. Laczko ve G. Appave (Eds.), *Introduction* (s.31-50). Switzerland: International Organization for Migration Press.

Mazzucato, V. and Schans, D. (2011). Transnational families and the well-being of children: Conceptual and methodological challenges. *Journal of Marriage and Family, 73*(4),704-712.

Mazzucato, V., Schans, D., Caarls, K. and Beauchemin, C. (2015). Transnational families between Africa and Europe. *International Migration Review*, *49*(1), 142-172.

McAuliffe, M. and Khadria, B. (2020). World Migration Report 2020. McAuliffe, M. ve Khadria, B. (Eds.), *Report overview: Providing perspective on migration and mobility in increasingly uncertain times.* Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

Muggli, Z., Mertens, T., Sá, S., Amado, R., Teixeira, A. L., Vaz, D. O. and Martins, M. R. (2021). Migration as a determinant in the development of children emotional and behavior problems: A quantitative study for Lisbon Region, Portugal. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 375-389.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2015). The integration of immigrants into American society. Washington, DC: The National Academies Press.

OECD (2011). Doing better for families. Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://www.oecd.org/social/soc/doingbetterforfamilies.htm

OECD (2017a). International migration outlook 2017. Erişim tarihi 05 Mayıs 2023, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_outlook-2017-en

OECD (2017b). Making integration work. Family migrants. Erişim tarihi 05 Mayıs 2023, https://www.oecd.org/migration/making-integration-work9789264279520-en.htm.

Olcay, Z. (2012). Mülteci Göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri. *TBB Dergisi*, *99*, 229-240.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, kentlileşme ve kentsel değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Portes, A., and Rivas, A. (2011). The adaptation of migrant children. *The Future of Children, 21*(1), 219-246.

Qian, Z., and Lichter, D. T. (2011). Changing patterns of interracial marriage in a multiracial society. *Journal of Marriage and Family*, *73*(5), 1065-1084.

Rahman, M. (2017). Bangladeshi migration to Singapore, *Migration and family dynamics* (s.139-159). Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd.

Renzaho, A. M., McCabe, M. ve Sainsbury, W. J. (2011). Parenting, role reversals and the preservation of cultural values among Arabic speaking migrant families in Melbourne, Australia. *International Journal of Intercultural Relations, 35(*4), 416-424.

Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 5*(1), 33-44.

Schmalzbauer, L. (2004). Searching for wages and mothering from Afar: The case of Honduran transnational families. *Journal of Marriage and Family*, *66*(5), 1317-1331.

Schwartz, C. R. (2013). Trends and variation in assortative mating: Causes and consequences. *Annual Review of Sociology, 39*, 451-470.

Sinha, V. N. P. and Ataullah M. D. (1987). *Migration An interdisciplinary approach* (1nd ed.). Delhi: Seema Publications.

Smith, D. P. (2011). Geographies of long-distance family migration: Moving to a spatial turn. *Progress in Human Geography, 35*(5), 652-668.

Spencer, N. and Law, C. (2007). Challenging health inequalities: From acheson to choosing health. Dowler, E. and Spencer, N.J. (Eds), *Inequalities in pregnancy and early years and the impact across the life course: Progress and future challenges* (s.69-94). Bristol: Policy Press.

Strasser, E., Kraler, A., Bonjour, S. and Bilger, V. (2009). Doing family: Responses to the construction of the 'the migrant family' across Europe. *The History of The Family*, *14*(2), 165-176.

Taylor R. J., Forsythe-Brown I., Lincoln K. D. and Chatters L. M. (2017). Extended family support networks of Caribbean black adults in the United States. *Journal of Family Issues*, *38*(4),522-546.

Thompson P. and Bauer E. (2000). Jamaican transnational families: Points of pain and sources of resilience. *Wadabagei: A Journal of the Caribbean and Its Diaspora*, *3*,1-36.

Tüfekçi, S. (2003). *Kırsal kesimlerden büyükşehirlere göç ve göçün aile yapısında meydana getirdiği değişiklikler-İstanbul örneği*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Tümtaş, S. ve Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(4), 1348-1349.

Uluslararası Göç Örgütü (2013). *Göç terimleri sözlüğü* (2. Baskı), s.35.

UNDESA - United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). International migration 2020 highlights. Erişim tarihi 01 Ocak 2023, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf

Van Ham, M., Mulder, C.H. ve Hooimeijer, P. (2001). Spatial flexibility injob mobility: Macrolevel opportunities and microlevel restrictions. *Environment and Planning A, 33*(5), 921-940.

Vos, S.R., Clark'Ginsberg, A., Puente'Duran, S., Salas'Wright, C.P., Duque, M.C., Herrera, I.C., Maldonado'Molina, ….. ve Schwartz, S.J. (2021). The family crisis migration stress framework: A framework to understand the mental health effects of crisis migration on children and families caused by disasters. *New Directions for Child and Adolescent Development* (176), 41-59.

Wang, W. (2012). *The rise of intermarriage*. Washington DC: Pew Research Center.

Wolin, S.J. ve Bennett, L A. (1984). Family rituals. *Family Process, 23*(3), 401-420.

Yıldırım, K. (2020). Göçün aile üzerindeki etkisi. Erişim tarihi 15 Mayıs 2023, https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIRIM-Kazım-GÖÇÜN-AİLE-ÜZERİNDEKİ-ETKİSİ.pdf

Yıldırımoğlu, H. (2005). Uluslararası emek göçü Almanya'ya Türk emek göçü. *Kamu-İş*, *8*(1).

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Electronic Turkish Studies, 9*(2), 1685-1704.

Yılmaz, E ve Günay, G. (2022). Göçmenler ve göçmen ailelerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin bir değerlendirme. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(1), 1-19.

Zeybek, T. ve Kasap, F. (2020). Social perspective for family functions in society. *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala, 71,* 305-324.

BÖLÜM IX

Rol Dengesi: Aile ve İş Rolleri

Selda Coşkuner Aktaş

"Genel açıklayıcı modelinde gerilim veya stres fikrini kullanan herkes, analizini döngüselliği tamamlamadan çok önce terk etmiş olmakla suçludur."

Mary Douglas (1970)

Aile ve iş yaşamına ait roller, insan yaşamındaki en merkezî rollerdir. Bu özellikleri nedeniyle aile ve iş alanı, yaşamın en önemli iki alanı olarak ele alınmaktadır. Aile ve iş yaşamına ait roller, hem birbirini etkileyen hem de birbirinden etkilenen rollerdir. Çalışan aile bireyleri, bu iki rol arasında denge kurmaya çalışmakta ve çoğu zaman da zorlanmaktadır. Bu bölümde rol dengesinin sağlanmasına yönelik birey eksenli, birey-çevre uyumu eksenli ve talep-kaynak ilişkisi eksenli yaklaşımlara yer verilmiş ve bu çerçevede literatürde yer alan aile ve iş dengesi tanımlamaları verilmiştir. Çalışmanın hem alan yazına hem de çalışan aile bireylerinin çoklu rollerini (eş, ebeveyn, çalışan) yönetme çabalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Aile ve İş İlişkisi

Aile, sosyal bir ünitedir ve daha büyük sosyal ağların bir parçasıdır. Aile izole edilmiş ve dışa kapalı sosyal bir sistem olmadığından, bireyin toplumdaki diğer sosyal organizasyonlarla arasındaki ilişkide özel bir köprüdür (Goode, 1982, s.3). Toplumdaki sosyal organizasyonlardan biri olan iş, aile bireylerinin yaşamının büyük bir bölümünü kaplamaktadır. İş ve aile çoğunlukla fiziksel ve zamansal olarak ayrı olduğundan ve erkekler geleneksel olarak evin geçimini sağlayan, kadınlar ise ev hanımı rolünü üstlendiğinden, ilk araştırmacılar iş ve aile sistemlerini bağımsız olarak çalışıyormuş gibi ele almışlar ancak 1970'lere ge-

Kaynakça

Allen, T. D., Herst, D. E., Bruck, C. S. ve Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology, 5*, 278-308.

Akter, K. M., Tang, S. M. ve Adnan, Z. (2021). Transformational leadership and quality of work life: A mediation model of trust climate. *Problems and Perspectives in Management, 19*(4), 161-174. https://doi.org/10.21511/ppm.19 (4).2021.14

Bailyn, L. (1993). *Breaking the mold: Women, men, and time in the new corporate world*. Free Press.

Bailyn, L. (1997). The impact of corporate culture on work-family integration. S. Parasuraman, J.H. Greenhaus (Eds.), *Integrating work and family: Challenges and choices for a changing world* (s. 209-219) içinde. Praeger Publishers.

Baral, R. and Bhargava, S. (2010). Work-family enrichment as a mediator between organizational interventions for work-life balance and job outcomes. *Journal Of Managerial Psychology*, *25* (3), 274-300. https://doi.org/10.1108/02683941011023749

Beauregard, T. A. and Henry, L. C. (2009). Making the link between work-life balance practices and organizational performance. *Human Resource Management Review*, *19*(1), 9-22. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2008.09.001

Brief, A. and Nord, W. F. (1990). *Meanings of occupational work*. Lexington Books.

Brough, P. ve O'Driscoll, M. P. (2010). Organizational interventions for balancing work and home demands: An overview. *Work & Stress, 24,* 280-297.

Burke, R. J. (1988). Some antecedents and consequences of work-family conflict. *Journal of Social Behavior and Personality*, *3,* 287-302.

Burke, R. J. and Greenglass, E. R. (1999). Work-family conflict, spouse support, and nursing staff well-being during organizational restructuring. *Journal of Occupational Health Psychology*, *4,* 327-336.

Carlson, D. S., Grzywacz, J. G. and Zivnuska, S. (2009). Is work-family balance more than conflict and enrichment? *Human Relations 62*(10), 1459-1486.

Caudron, S. (1997). Love vs. work. *Workforce*, *76,* 66-74.

Christensen, K. E. ve Staines, G. L. (1990). Flextime: A viable solution to work/family conflict? *Journal of Family Issues*, *11,* 455-476.

Clark, S. C. (2000). Work/family border theory. *Human Relations*, *53,* 747-770.

Crouter, A. (1984). Participative work as an influence on human development. *Journal of Applied Developmental Psychology, 5*, 71-90.

Darrah, C. N. (2005). Anthropology and the workplace-workforce mismatch. S. M. Bianchi, L. M. Casper, R. B. King (Eds), *Work, family, health and well-being* (s. 201-214) içinde. Routledge.

Dawis, R. and Lofquist, L. (1984). *A psychological theory of work adjustment*. University of Minnesota Press.

De Cooman, R. and Vleugels, W. Person-Environment Fit: Theoretical Perspectives, Conceptualizations, and Outcomes. Oxford Research Encyclopedia of Business and Management. Retrieved 13 Jun. 2023, from https://oxfordre.com/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-377.

Denson, N., Szelényi, K. and Bresonis, K. (2018). Correlates of work-life balance for faculty across racial/ethnic groups. *Research in Higher Education*, *59*(2), 226-247. https://doi.org/10.1007/s11162-017-9464-0

Dries, N., Pepermans, R. and Carlier, O. (2008). Career success: Constructing a multidimensional model. *Journal of Vocational Behavior, 73*, 254-267.

Edwards, J. R., Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms linking work and family: Clarifying the relationship between work and family constructs. *Academy of Management Review, 25*, 178-199.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. and Sowa, D. (1986). Perceive organizational support. *Journal of Applied Psychology, 71*(3), 500-507.

Erdwins, C. J., Buffardi, L. C. and Casper, W. J. (2001). The relationship of women's role strain to social support, role satisfaction, and self-efficacy, family relations. *Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, *50* (3), 230-238.

Ferguson, M., Carlson, D., Zivnuska, S. and Whitten, D. (2012). Support at work and home: The path to satisfaction through balance. *Journal of Vocational Behavior 80*, 299-307.

Flynn, G. (1997). Making a business case for balance. *Workforce, 76*, 68-74.

Frone, M. R., Russell, M. and Cooper, M. L. (1997). Relation of work-family conflict to health outcomes: A four-year longitudinal study of employed parents. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 70*, 325-335.

Frone, M. R. (2000). Work-family conflict and employee psychiatric disorders: The National Comorbidity Survey. *Journal of Applied Psychology, 85*, 888-895.

Frone, M. R. (2003). Work-family balance. J. C. Quick, L. E. Tetrick (Eds.), *Handbook of Occupational Health Psychology* (s. 143-162) içinde. American Psychological Association.

Fullerton, H. N. (1995). The 2005 labor force: Older and larger. *Monthly Labor Review, 118*(11), 29-44.

Galinsky, E. and Hughes, D. (1988). The Fortune magazine child care study.

Galinsky, E. and Stein, P. J. (1990). The impact of human resource policies on employees: Balancing work/family life. *Journal of Family Issues, 8*, 368-383.

Goode, W. J. (1960). A theory of role strain. *American Sociological Review, 25,* 483-496.

Greenhaus, J. H. and Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, *10* (1), 76-88.

Greenhaus, J. H. and Parasuraman, S. (1999). Research on work, family, and gender: Current status and future directions. G. N. Powell (Ed.), Handbook of gender and work (s. 391-412). Sage Publications. https://doi.org/10.4135/9781452231365.n20

Greenhaus, J. H. and Allen, T. D. (2011). Work-family balance: *A review and extension of the literature*. In J. C. Quick, L. E. Tetrick (eds), Handbook of Occupational Health Psychology Edition (2rd ed). APA.

Greenhaus, J. H., Collins, K. M. and Shaw, J. D. (2003). The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior, 63*, 510-531.

Greenhaus, J. H., Bedian, A. G. and Mossholder, K. W. (1987). Work experiences, job performance, and feelings of personal and family well-being. *Journal of Vocational Behavior, 31,* 200-215.

Gregory, A. and Milner, S. (2009). Editorial: work-life balance: a matter of choice? *Gender, Work & Organization, 16* (1), 1-13. https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2008.00429.x

Grzywacz, J. G. and Bass, B. L. (2003). Work, family, and mental health: Testing different models of work-family fit. *Journal of Marriage and Family, 65*, 248-261.

Grzywacz, J. G. and Carlson, D. S. (2007). Conceptualizing work-family balance: Implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*, *9*(4), 455-471. https://doi.org/10.1177/1523422307305487

Halpern, D. F. (2005). Psychology at the intersection of work and family: Recommendations for employers, working families, and policymakers. *American Psychologist, 60*, 397-409.

Jansen, K. J., ve Shipp, A. J. (2019). Fitting as a temporal sensemaking process: Shifting trajectories and stable themes. *Human Relations*, *72*(7), 1154-1186.

Katz, D. and Kahn, R. L. (1978). *The social psychology of organizations* (2nd). Wiley.

Kemske, F. (1998). HR 2008: A forecast based on our exclusive study. *Workforce, 77*, 46-60.

Kingston, P. W. (1990). Illusions and ignorance about the family responsive workplace. *Journal of Family Issues, 1,* 438-454.

King, L. A., Mattimore, L. K., King, D. W. and Adams, G. A. (1995). Family support inventory for workers: A new measures of perceived social support from family members. *Journal of Organizational Behavior*, *16*, 235-258.

Kirchmeyer, C. (2000). Work-life initiatives: Greed or benevolence regarding workers'time? C. L. Cooper, D. M. Rousseau (Eds.), *Trends in organizational behavior* (s: 79-93) içinde. Wiley.

Kofodimos, J. R. (1993). *Balancing act.* Jossey-Bass.

Kossek, E. E. and Ozeki, C. (1998). Work-family conflict, policies, and the job-life satisfaction relationship: A review and directions for organizational behavior-human resources research. *Journal of Applied Psychology, 83*, 139-149.

Kramer, A. and Chung, W. (2015). Work demands, family demands, and BMI in dual-earners families: A 16-year longitudinal study. *Journal of Applied Psychology, 100*(5), 1632-1640. https://doi.org/10.1037/a0038634

Kramer, A., Cho, S. H. (2023). The demands and resources of work and family: A longitudinal study of their effects on the risk of injuries in the workplace.

https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/OASP/legacy/files/2015_DOL_Scholars_Paper_Series_Kramer_Report.pdf

Loscocco, K. A. (1997). Work-family linkages among self-employed women and men. *Journal of Vocational Behavior, 50*, 204-226.

Lu, J. F., Siu, O. L., Spector, P. E. and Shi, K. (2009). Antecedents and outcomes of a fourfold taxonomy of work-family balance in Chinese employed parents. *Journal of Occupational Health Psychology, 14*(2), 182-192.

McCall, G. J. and Simmons, J. L. (1978). *Identities and interaction* (Rev. ed.). New York: Free Press.

Maertz, C. P. and Boyar, S. L. (2011). Work-family conflict, enrichment, and balance under 'levels' and 'episodes' approaches. *Journal of Management, 37*, 68-98. https://doi.org/10.1177/0149206310382455

Marks, S. P. (1977). Multiple roles and role strain: Some notes on human energy, time and commitment. *American Sociological Review, 42*, 921–936

Marks, S. R. and MacDermid, S. M. (1996). Multiple roles and the self: A theory of role balance. *Journal of Marriage and the Family, 58*, 417-432.

Major, V. S., Klein, K. J., Ehrhart, M. G. (2002). Work time, work interference with family, and psychological distress. *Journal of Applied Psychology, 87*, 427-436.

Merton, R. K. (1957). The role-set: Problems in sociological theory. *British Journal of Sociology, 8*, 106-120.

Michel, J. S. and Clark, M. A. (2011). Personality and work-life integration. S. Kaiser, M. Ringlstetter, D. R. Eikhof, M. P. E. Cunha. (Eds.), *Creating a balance?* (s. 81-99) içinde. Springer.

Muse, L. A. and Pichler, S. (2011). A comparison of types of support for lower-skill workers: Evidence for the importance of family supportive supervisors. *Journal of Vocational Behavior, 79*, 653-666

O'Neil, R., and Greenberger, E. (1994). Patterns of commitment to work and parenting: Implications for role strain. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 101118. https://doi.org/10.2307/352705

Parker, S. K., Wall, T. D. and Jackson, P. R. (1997). That's not my job: Developing flexible employee work orientations. *Academy of Management Journal, 40*, 899-929.

Pichler, F. (2009). Determinant of work life balance: Shortcomings in the contemporary measurement of WLB in large-scale surveys. *Social Indicators Research, 92*, 449-469.

Piotrkowski, C. (1979). *Work and the family system*. New York: Macmillan.

Putri, A., Amran, A., Suparwo, A., Kurniawan, A., Rahayu, Y. S. and Suryana, S. (2021). The importance of perceived organizational support and work from home to increase work-life balance during the Covid-19 pandemic. *Asia Pacific Journal of Management and Education (APJME)*, 4(3), 10-21. https://doi.org/10.32535/apjme.v4i3.1262

Reitzes, D. C. and Mutran, E. J. (1994). Multiple roles and identities: Factors influencing self-esteem among middle-aged working men and women. *Social Psychology Quarterly*, 57, 313-325. https://doi.org/10.2307/2787158

Repetti, R. L. (1987). Individual and common components of the social environment. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 710-720.

Rothausen, T. J. (1994). Job satisfaction and the parent worker: The role of flexibility and rewards. *Journal of Vocational Behavior, 44*, 317-336.

Rothbard. N. P. (2001). Enriching or Depleting? The Dynamics of Engagement in Work and Family Roles. *Administrative Science Quarterly, 46*, 655-684.

Sabuncuoğlu, E. T. (2007). Eğitim, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 7(2), 613-628.

Schaufeli, W.B., and Bakker, A.B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: a multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior, 25*, 293-315. https://doi.org/10.1002/JOB.248

Sharma, S., Gangwani, S. and Fryan, L. H. (2019). Work-life Balance of working women professionals: Scale development. *International Journal of Scientific & Technology Research, 8*(11), 3504-3511.

Sieber, S. D. (1974). Toward a Theory of Role Accumulation. *American Sociological Review, 39*, 567-578.

Staines, G. L. (1980). Spillover versus compensation: A review of the literature on the relationship between work and nonwork. *Human Relations, 33,* 111-129.

Stryker, S. (1968). Identity salience and role performance: The relevance of symbolic interaction theory for family research. *Journal of Marriage and the Family, 30*, 568-574. https://doi.org/10.2307/349494

Tenbrunsel, A. E., Brett, J. M., Maoz, E., Stroh, L. K. ve Reilly, A. H. (1995). Dynamic and static work-family relationships. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 63*: 223–246.

Whittington, J. L., Maellaro, R. and Galpin, T. (2011). Redefining success: The foundation for creating work-life balance. S. Kaiser, M. Ringlstetter, D. R. Eikhof, M. P. E. Cunha (Eds.), *Creating a balance?* (s. 81-99) içinde. Springer.

Voydanoff, P. (2004). The effects of work demands and resources and work-to-family conflict and facilitation. *Journal of Marriage and Family, 66* (2): 398-412.

Voydanoff, P. (2005). Toward a conceptualization of perceived work-family fit and balance: A demands and resources approach. *Journal of Marriage and Family, 67,* 822-836.

Voydanoff, P. (2007). *Work, family, and community: Exploring interconnections.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Voydanoff, P. (2008). A conceptual model of the work-family interface. *Handbook of work-family integration: Research, theory, and best practices* içinde (s. 37-55), L. Lero, D.S. Korabik, K. Karen (Eds.). Whitehead, e-book, Academics.

Yu, C. (2012). Career success and its predictors: comparing between Canadian and Chinese. *International Journal of Business and Management 7*(14), 88-95.

BÖLÜM X

Ailelerin Çevrenin Korunmasındaki Yeri ve Önemi

Melike Aktaş Özdemir - Seval Güven

"Doğa insan olmadan da yaşar ama insan, doğa yok olduktan sonra yaşayamaz."

Paul Ehrlich

Çevre, "insanın içinde yaşadığı ve sürekli olarak yararlandığı tüm doğal varlıklar ile meydana getirdiği kültür ve tarihin birbiriyle ilişki ve etkileşim içinde bulunduğu bir sistemler bütünü" şeklinde ifade edilmektedir. Çevre kirliliği, global bir sorun olduğu gibi ülkemizde de giderek artan boyutlarıyla kendini göstermektedir. Çevre içerisinde yaşamını devam ettiren aile de bu konuda önemli bir aktördür. Aile, bir toplumun temel sosyal, ekonomik ve tüketim birimini oluşturmaktadır. Ailede, yaşamı idame ettirmek için üretim ve tüketime ilişkin fazlaca karar alınmaktadır. Bu anlamda tüketici bir ünite olan aile günlük yaşantısında aldığı kararlar ve bu kararları uygulamalarıyla toplumun geleceğinin oluşmasında önemli bir güce sahiptir. Toplumun temel ünitesi olan aileye, birçok tüketim ürününün kullanıcısı olmasının yanı sıra çevre bilincine sahip birey yetiştirilmesinde en etkin gruplardan biri olması sebebiyle önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda çalışmada çevre kavramı, sürdürülebilir kalkınma kavramı, aile ve çevre başlıkları yer almakta olup son olarak aile ve tüketici ekonomistleri perspektifinden ailelere önerilere yer verilmiştir.

Kaynakça

Ada, S. (2003). Halk eğitim merkezlerindeki kurslara katılan bayan kursiyerlerin çevre ve insan sağlığı ile ilgili uygulamalarının saptanması. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 17, 1-12.

Altın, M., Bacanlı, H. ve Yıldız, K. (2002, 16-18 Eylül). *Biyoloji öğretmeni adaylarının çevreye yönelik tutumları*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, ODTÜ, Ankara

Anonim. (1999). *Tüketici kararları ve çevre.* Çevre Bülteni. TSE Yayınları.

Arslan, M. (1997). Çevre bilincindeki değişimler ve çevre eğitimi. *Erciyes Üniversitesi Eğitim ve Yaşam Dergisi*, 24-26.

Avrupa Komisyonu (2010). *AB öncülüğünde iklim değişikliği ile mücadele*. Avrupa Birliği Resmî Yayınlar.

Baykal, H. ve Baykal, T. (2014). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları/ Environmental problems in a globalized world. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5* (9).

Bener, Ö. ve Babaoğul. M. (2008). Sürdürülebilir tüketim davranışı ve çevre bilinci oluşturmada bir araç olarak tüketici eğitimi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E - Dergisi*, http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/surdurulebilirtuketimdavranisi.pdf

Bener, Ö. ve Güven, S. (1998). *Sürdürülebilir kalkınmada kadının rolü* ve önemi. Çevre ve insan. Kadın Dernekleri Federasyonu Yayın Organı 21, 36-40.

Budak, S. (2000). *Avrupa Birliği ve Türk çevre politikası: Avrupa Topluluğu'nun çevre politikası ve T*ürkiye'nin uyum sorunu. Büke Yayınları.

Çakır Koçak, Y., Tuna Oran, N. ve Çeber Turfan, E. (2016). Atıkların ayrıştırılması, sosyal sorumluluk ve çevre bilinci eğitimi. *G.O.P. Taksim E.A.H., 2*(2): 97-102.

Davis, G. R. (2000). Standartboned education and it's impacts on enviromental science education. *Electronic Journal of Science Education, 4*(3), 1-3.

De Haan, G. (1989). Ökologie *handbuch rundschule sieben themen mit über 100 praktischen vorschlagen für den unterricht*, Beltz Vporerlag, Weinheim und Basel.

Demirkaya, H. (2006). Çevre eğitiminin Türkiye'deki coğrafya programları içerisindeki yeri ve çevre eğitimine yönelik yeni yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(1), 207-222.

Erdoğan, S. (2020). Enerji, çevre ve sera gazları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(1), 277-303.

Erol, G. ve Gezer, K, (2006). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumları. *International Journal of Environmental and Science Education, 1*(1), 65-77.

Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır. *Çevre ve İnsan Dergisi, 65*(66), 1-13.

Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışların araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*, 91-100.

Farmer, J., Knapp, D. and Benton, G. M. (2007). An elementary school environmental education. field trip: long term effects on ecological and environmental knowledge and attitude development. *The Journal of Environmental Education, 38*(3), 33-42.

Fullen, M. (1994). *Chance Forces: Probing The Depths Educational Reform*. Falmer press.

Gayford, C. (1996). Environmental education in schools: an alternative frame work. *Journal of Environmental Education*, *1*, 104-120.

Geray, C. (1997). *Çevre İçin Eğitim: İnsan Çevre Toplum*. İmge Kitabevi, Ankara.

Gökdayı, A. (1996). Doğal kaynakların ve çevrenin korunmasında önemli bir tehdit unsuru: ekolojik bunalım ve sorunun kapitalizmden kaynaklanan sonuçlarının dünyanın geleceğine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(1).

Gündüzalp, A. A. ve Güven, S. (2016). Atık, çeşitleri, atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketici: Çankaya Belediyesi ve semt tüketicileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*,

2-15.

Gürkaynak, I. (1993). *Kadın-aile, çevre*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Güven, S. (1999a). Çevre korunmasında ailenin yeri ve önemi, *Tüketici Bülteni 11*(131), 7-8.

Güven, S. (1999b). Ailelerin çevre korunmasına yönelik uygulayabilecekleri önlemler: evde enerji tasarrufu, *Tüketici Bülteni, 1*(131), 4-6.

Güven, S. (2001). Çocuk, Aile ve Çevre, Çoluk Çocuk, (3), 34.

Güven, S. ve Pekmezci, P. (2016). Konutlarda enerji verimliliği. Müberra Babaoğul, Arzu Şener, Esna Betül Buğday (Ed.), *Tüketici Yazıları V* içinde (61-100 ss.). Elma Teknik Basım Matbaa.

Güven, S. ve Terzioğlu, G. (t.y.). Evde enerji tasarrufu için öneriler. http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/dokumanlar/evlerdeenerjitasarrufu.pdf.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017). *Türkiye israf raporu*. Erişim adresi: https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Türkiye-İsraf-Raporu.pdf.

Kanbur, N. (2020). *Sürdürülebilir çevresel gelişmenin sivil toplum olgusuna etkileri* ve *Kadıköy örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Karaca, Ç. (2007). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar, *Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11*(1), 1-19.

Karaca, A. ve Turgay, O. C. (2012). Toprak kirliliği, *Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, 1*(1), 3-19.

Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13*(20), 19-33.

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2005). Çevre p*olitikası* (Beşinci Baskı). Imge Kitapevi.

Şahin, N., Cerrah, L., Saka, A. ve Şahin, B. (2004). Yüksek öğretimde öğrenci merkezli çevre eğitimi dersine yönelik bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi. Çevre Eğitimi Dergisi* (24), 113 128.

Kaş, S. (2001). *Ailede kadının çevre korunması ile ilgili davranışlarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kavruk, S. (2002). *Türkiye'de çevre duyarlılığının arttırılmasında çevre eğitiminin rolü*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Keleş, İ., Metin, H. ve Özkan Sancak, H., (2005*). Çevre, kalkınma ve etik*, Alter Yayıncılık, (Birinci Baskı).

Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(36), 381-404.

Kocakurt, Ö. ve Güven, S. (2005). Çevre, aile ve çocuk. *Eğitim ve Bilim, 30*(135), 34-38.

Konya Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Dairesi Genel Müdürlüğü KOSKİ, (2011). *Hayatın her noktasında su ve enerji verimliliği.* https://www.koski.gov.tr/uploads/sayfalar_v/dosya/sayfalar-125-hayatin-her-noktasinda-su-ve-enerji-verimliligi-2019-12-10-08-05-48-JH.pdf

Magnus, V. J., Martinez, P. and Pedauge, R. (1997). Analysis of environmental concepts and attitudes among biology degree students. *Journal Of Envimental Education, 29* (11).

Malik, K. (2004).*Family and sustainable development*, 6-9 Dec 2004. http://www.undp.org (erişim tarihi: 13.05.2022)

Mazı, F. ve Tan, M. (2009). Nüfus artışı, kaynak tüketimi ve çevre. *Mevzuat Dergisi, 12*(136).

Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: a definition for environmental professionals, *Journal of Environmental Sustainability, 1*(1).

Nazlıoğlu, M. D. (1991). Çevre eğitiminin önemi, çevre üzerine. Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.

OECD (2002). *Toward sustainable household consumption? Trends and policies in OECD countries.* http://www.oecd.org/dataoecd/28/49/1938984.pdf.

Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum, 11*(6), 9-18.

Özbuğutu, E., Karahan, S. ve Tan, Ç. (2014). Çevre eğitimi ve alternatif yöntemler, literatür taraması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Dergisi, 11(25), 393-408.

Özgen, N. (2019). Sürdürülebilirlik kavramı ve kullanım alanları. Nurettin Ö. (Ed.), *Sürdürülebilir Kalkınma* içinde (2-33), Pegem Akademi.

Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: kavramsal analiz. *Aile ve Toplum, 6*(22), 79-90.

Peattie, K. (2001). Toward sustainability: the third of green marketing. *The Marketing Review*, (2), 129-146.

Prokop, M. K. (1994). *Yeşil yönetim*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Sancar, P. (2008). *Türkiye'de çevre koruma ve ekonomik büyüme ilişkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi, Edirne.

Sungur, N. (1988). Toplum ve doğa kanseri çevre sorunu. *Bilim ve Teknik, 21*(252).

Şafak, S. ve Erkal, S. (1995). Ailelerin evle ilgili faaliyetlerde çevre korunmasına ilişkin davranışlarının incelenmesi. *Standard Dergisi, 34* (405), 84-90.

Şahin, K. ve Gül, S. (2009). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre bilgi, davranışı ve duyarlılıklarının araştırılması. Samsun örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 7* (12), 541-554.

Şahin, Ü. (2004). Bir truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma. *Üç Ekoloji, 1*, Kış-İlkyaz, s.9-30.

Şarlak, Z. (2011). *Enerji tasarrufu*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şimşekli, Y. (2001). Bursa' da uygulamalı çevre eğitimi projesine katılan okullarda yapılan etkinliklerin okul yönetici ve görevli öğretmenlerin katkısı yönünden değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14* (1), 73-84.

Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1), 83-92.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2018). Hava kirliliği ile ilgili bilgi notu. Erişim adresi: https://181.csb.gov.tr/hava-kirliligi-ile-ilgili-bilgi-notu-duyuru-365102.

Terzioğlu, G. ve Şener, A. (2003). *Satın alma davranışı savurganlığa etkisi*. Aile Yaşantısı Eğitimi II. Türk Hava Kuvvetleri Basımevi Işletmeciliği.

Terzioğlu, G., Çopur, Z. ve Şener, A. (2003). *Aile gelirinin kullanımında dikkat edilecek hususlar*. Aile Yaşantısı Eğitimi II. Türk Hava Kuvvetleri Basımevi Işletmeciliği.

Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği TMMOB, (2007). *Günlük yaşantımızda enerji tasarrufu kılavuzu*. Erişim Adresi: https://www.emo.org.tr/ekler/4a2f99497af741e_ek.pdf?tipi=36&turu=X&sube=0

The World Bank (2008). *The Little Green Data Book*. World Bank.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2(2), 57-73.

Turgut, N. (1996). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında katılımın rolü, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,52*(1), 701-715.

Türköz, O. İ. (1997). Çevre yönetimi ve metotları, *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 421.

United Nations. (1987). *Our common future. Brundtland report*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf https://worldpopulationreview.com/country-rankings/pollution-by-country (03.05.2022).

Ünal, S., Mancuhan, E. ve Sayar, A. A. (2001). *Environmental awareness, environmental knowledge and it's education*. Marmara University Publication.

Umweltbundesamt, (1996). *Was sie schon immer über wasser und umweltwissen wolten*. (3. Verbesserte Auflage) Stuttgart.

Venkataraman, B. (2008). Why environmental education, *Environmental Magazine, 50* (5); 8-11.

Worldometers (2022). https://www.worldometers.info/tr/

Yavuz, F. ve Keleş, R. (1983). *Çevre sorunları.* Ankara Üniversitesi SBF Yayınları (2. Baskı).

Yavuz, H. ve Pişkin, E. (2000). Çevre dostu plastikler. *Standart,* (462), 83-86.

Yener, M. (1990). Tüketici eğitimi ve aile açısından önemi. *Standard, 29* (346), Ekim; 19-21.

Yıldırım, F. (1997). Çevre Terimleri Sözlüğü, Sayı: 6. Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi, İGDAŞ Yayınları.

Yücel, S. ve Morgil, F. İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(14).

BÖLÜM XI

Ev Kazaları

Sibel Erkal - Birgül Çiçek

Kaza, "daha önce alınabilecek önlemlerle engellenebilen, önceden planlanmayan ve beklenmeyen bir zamanda ortaya çıkan, can ve mal kaybı ile sonuçlanan bir olay" dır. Kazalar, birey ve aileleri tıbbi, sosyoekonomik ve hukuki açıdan etkileyen, önemli bir toplum sağlığı sorunlarındandır. Kaza türleri arasında ev kazalarının oranı önemli bir yer tutmaktadır. Ev kazalarının görülme sıklığının fazla olması, çok sayıda sosyodemografik özellik ve konuta ait faktörlerle ilişkili olması, yaralanma, engellilik ve ölüme neden olması gibi etmenler konunun önemini ortaya çıkarmaktadır. Kazaların yaşanmasında, güvenilir olmayan çevre koşulları ve güvensiz davranışlardan biri ya da birkaç neden bir arada görülmektedir. Ev kazaları her yaştan bireylerde görülse de evde daha fazla zaman geçiren okul öncesi yaş grubu çocuklar, yaşlılar ve engelli bireyler ev kazalarından daha çok etkilenmektedir. Ev kazalarını önlemek ve azaltmak için konutta bulunması gereken mimari özellikler, konuta ve bireye ait tehlike ve riskler, güvenli eşyaların seçimi, konut içi düzenleme ile evde güvenlik önlemlerinin artırılması, güvenli depolama, kazalardan korunma yolları gibi konuların bilinmesi ve uygulanması önem taşımaktadır. Ev kazaları önemli bir sağlık sorunu olmakla birlikte, konut ve konut çevresinde alınacak koruyucu önlemlerle ev kazalarının görülme sıklığı azaltılabilir. Birey, aile ve toplumun yaşam kalitesini yükseltmek, sağlıklı ve güvenli bir yaşam alanı yaratmak amacıyla çalışmalar yapan aile ve tüketici ekonomistleri, bireyleri ev kazalarından korumak, ev kazalarını önlemeye ilişkin bilgi düzeylerini artırmak ve farkındalıklarını sağlamak için aile eğitim programlarını planlayarak eğitim sürecinde yer almalıdırlar.

Kaynakça

Alptekin, F. (2004). Aksaray il merkezinde ev kazaları epidemiyolojisi korumaya yönelik tutum ve davranışlar ev kazalarına yönelik ilkyardım bilgi düzeyi [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Aral, N., Gürsoy, F. ve Aysu, B. (2020). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazaları konusundaki düşüncelerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(2), 229-241.

Arı, S., Öngel, K. ve Uskun, E. (2009). Ev Kazaları: sağlık ve güvenlik. *Clinic Medicine Bilimsel ve Güncel Tıp Dergisi, 5*(4), 32-35.

Atay, M. (2003). Çocuk ve ev kazaları. Ö. Bener (Ed), *Aile yaşantısı eğitimi II* içinde. Türk Hava Kurumu.

Atman, Ü.C., Dinç, G., Oruçoğlu, A., Oğurlu, H. ve Ecebay, A. (2007). Manisa Muradiye Sağlık Ocağı bölgesinde yaşlılarda kaza sıklığı ve kaza ile ilişkili faktörler. *Turkish Journal of Geriatrics, 10*(2), 83-87.

Aycan, S., Afşar, O., Özkan, S., Demirören, M. ve Evci, D. (2000). *Sağlık 21: 21.yüzyılda herkes için sağlık.* Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Gn. Md. BMS Matbaası.

Aydın, N. (2016). Ev kazaları. *Türkiye Klinikleri, 2* (1-Halk Sağlığı Bakışı ile Kazalar-Yaralanmalar İntiharlar ve Şiddet Özel sayısı), 17-22.

Backett, M. (1965). *Domestic accident*. World Health Oganization, Public Health Papers:26, Ceneva.

Balibey, M. (2001). Kırsal, yarı kentsel ve kentsel yerleşim yerlerinde çocukluk çağı ev kazaları ve kazalara yol açan etmenler [Uzmanlık tezi]. G.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı.

Balkan, E. (1983). Kırsal yörede kaza insidans çalışması [Uzmanlık tezi]. H.Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı,

Baysal, S.U. ve Birinci, A. (2006). Çocukluk çağında kazalar ve yaralanma kontrolü. *Türkiye Klinikleri, 2* (2-Sosyal Pediatri Özel Sayısı), 64-78.

Bertan, M. ve Çakır, B. (1997). Halk sağlığı yönünden kazalar. M. Bertan ve Ç. Güler (Eds), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler* içinde (s. 462-472). Güneş.

Beşer, E., Atasoylu, G., Akgör, Ş., Ergin, F. ve Çullu, E. (2006). Aydın il merkezinde özürlülük prevelansı, etiyolojisi ve sosyal boyutu. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 5*(4), 267-275.

Bolat, S. (2020). 4 bin kişiyi evde kaybediyoruz. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/4-bin-kisiyi-evde-kaybediyoruz-1745298 Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022.

Budak, E. D. (2008). Isparta ili Keçiborlu ilçesindeki yaşlılarda ev kazaları sıklığı ve konut durumunun buna etkisinin incelenmesi [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Celep, G. ve Yardımcı, F. (2021). Safety measures adopted by mothers to avoid undesired ınjuries at home. *Journal of Continuing Medical Education, 30*(2), 96-106.

Çınar, N. S. ve Görak, G. (2003). 0-6 Yaş Çocuklarda Annelerin Ev Kazalarına Yönelik Güvenlik Önlemlerini Tanılama Ölçeğinin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çocuk Forumu, 6*, 22-27.

Dirican, R. ve Bilgel, N. (1993). *Halk sağlığı (Toplum Hekimliği)*. Uludağ Üniversitesi.

Dolgun, E., Kalkım, A. ve Ergün S. (2017). The determination of home accident risks and measures to prevent accident of children: quasi-experimental research. *turkish journal of family medicine & primary care*, *11*(2), 100-107.

Dündar, P. E. ve Güler, Ç. (2004). Ev ve ergonomi. Ç. Güler (Ed), *Sağlık boyutuyla ergonomi* içinde (s. 483-497). Palme.

Ehrlich, A. R. (2006). Preventing burns in older patients. *American Family Physician, 5*(10), 1688-1693.

Eldosoky, R. S. (2012). Home-related ınjuries among children: knowledge, attitudes and practice about first aid among rural mothers. *East Mediterr Health J, 18*(10), 1021-1027.

Erdal, R. (1989). *Halk sağlığı yönünden yaşlılık*. H.Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı No: 89/50, Dizi No: 9, Ankara.

Erkal, S. (1992). *Ev kazalarına neden olan konut faktörlerinin incelenmesi* [Bilim uzmanlığı tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Erkal, S. ve Şafak, Ş. (2003). Yaşlılıkta görülen ev kazaları ve nedenleri. *Nisbo Dergisi, 4*, 32-33.

Erkal, S. ve Şafak, Ş. (2006). Determination of the risks of domestic accidents for the age group 0-6 in the tuzluçayır village clinic neighborhood. *The Turkish Journal of Pediatrics, 48*(1), 56-63.

Evgin, D. ve ÇalışkanIşık, Z. (2018). Home Accidents children and applications for mothers' protection from accidents. *Journal of International Social Research, 11*(59), 671-678. DOI: 10.17719/jisr.2018.2675

Farchi, S., Giorgi Rossi, P., Chini, F., Camilloni, L., Borgia, P. and Guasticchi, G. (2006). Unintentional home injuries reported by an emergency-based surveillance system: Incidence, hospitalisation rate and mortality. *Accident Analysis and Prevention, 38*(5), 843-853.

Gillespie, L. (2004). Preventing falls in elderly people. *BMJ, 328*(7441), 653-654.

Gönen, E. (1988). İş ve *işgücü planlaması.* A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No: 1054, Ders Kitabı:308.

Gilhooly, M., Banks, P., Barrett, W., Wales, A., Caldwell, S. etc. (2007). Home accidents amongst elderly people: a locality study in Scotland.. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.426.8018&rep=rep1&type=pdf.

Gül, A. (2003). *Tekerlekli sandalyeye bağımlı kişilerin yaşadıkları konutta banyo kullanımına ilişkin karşılaştıkları sorunların incelenmesi* [Bilim uzmanlığı tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Güner, P. ve Güler, Ç. (2002). Yaşlıların ev güvenliği ve denetim listesi. *Geriatri, 5*(4), 150-154.

Hamzaoğlu, O., Özkan, Ö. and Janson, S. (2002). Incidence and causes of home accidents at Ankara Ciğiltepe apartments in Turkey. *Accident Analysis and Prevention, 34*(1), 123-128.

İlçe, A. Ö., İlçe, A. C. ve Dıramalı, A. (2007). Yaşlılarda ev kazalarının önlenmesi ve ev kazalarının önlenmesine yönelik iç mekân çözümleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar EDergisi*. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/aiciad.pdf.

İnanç, D. C., Baysal, S. U., Coşgun, L., Taviloğlu, K. ve Ünüvar, E. (2008). Çocukluk çağı yaralanmalarında hazırlayıcı nedenler. *Türk Pediatri Arşivi, 43*, 84-88.

Kalınkara, V. (2004). Yaşlı konutlarında iç mekân tasarımının ergonomik boyutu. V. Kalınkara (Ed), *Yaşlılık disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler* içinde (s.59-79)

Karaduman, A. (2005). Yaşlı için fiziksel aktivite. *Yaşlılar ve belediyeler* içinde (s.53-61). Hacettepe Üniversitesi Keçiören Belediyesi Belediyecilik ve Halk Sağlığı Eğitim Araştırma Merkezi. Yayın No: 10, Aygül.

Kars, M. M. (2008). Tekerlekli sandalye kullanan engellilere yönelik ıslak mekan düzenlemelerinde uyarılar. [Yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Kıran, S., Şemin, S. ve Ergör, A. (2001). Kazalar ve toplum sağlığı yönünden önemi. *Sted*, http://www.ttb.org.tr/STED/sted0201/2.htlm

Kırılmaz, A. Y. ve Arısoy, M. (2002). Ev kazaları ve ilk yardım. *Sağlık ve Toplum, 12*(4), 27-32.

Kopjar, B. and Wichizer, T. M. (1996). Population-based study of unintentional injuries in the home. *American Journal of Epidemiology, 144*(5), 456-462.

Koski, K., Luukinen, H., Laippala, P. and Kivela, S. L. (1996). Physiological factors and medications as predictors of ınjurious falls by elderly people: A prospective population-based study. *Age Ageing, 25*(1), 29-38.

Kurt-Yılmaz F. ve Aytekin, A. (2015). Home accidents in children aged 0-6 years. *Journal of Health Science and Profession, 2*(1), 22-32.

Kurt, A.S., Tekin, A., Koçak, V., Kaya, Y., Özpulat, Ö. ve Önat, H. (2008). Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları güçlükler. *Türkiye Klinikleri J Pediatr, 17,* 158-163.

Kuzeyli-Yıldırım, Y. ve Karadakovan, A. (2004). Yaşlı bireylerde düşme korkusu ile günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki. *Türk Geriatri Dergisi, 7*(2), 78-83.

Lach, H. W., Reed, A. T., Arfken, C. L., Miller, J. P., Paige, G. D., Birge, S. J. and Peck, W. A. (1991). Falls in the elderly reliability of a classification system. *J Am Geriatr Soc., 39*(2), 197-202.

Mattila, V.M., Parkkari, J., Korpela, H. and Pihlajamäki H. (2006). Hospitalisation for Injuries among Finnish Conscripts in 1990-1999. *Accident Analysis and Prevention, 8*(1), 99-104.

Mehmood, A., Agrawal, P., Allen, K. A., Al-Kashmiri, A., AlBusaidi, A. and Hyder, A. A. (2018). Childhood injuries in Oman: Retrospective review of multicentre trauma registry data. *BMJ Paediatrics open*, 2:e000310.

Morgan, J., Reidy, J. and Probst, T. (2019). Age group differences in household accident risk perceptions and intentions to reduce hazards. *International Journal of Environmental Research And Public Health, 16*(12), 2237. Https://Doi.Org/10.3390/İjerph16122237

Nazlıcan, E., Demirhindi, H., Karaömerlioğlu, Ö., Akbaba, M. ve Gökel, Y. (2008). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi büyük acil servisine başvuranlarda ev kazalarının değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 7*(2), 137-140.

Nishida, Y., Nakazato, D., Kitamura, K., Mizoguchi, H. and Yamanaka, T. (2015). Childhood-homeınjury-situation simulation adaptable to an individual environment based on child physical model and ınjury semantic structure database. *Procedia Manifacturing, 3*, 1872-1879.

Odak.Kara, G. (2013). Nörolojik özürlü bireylerin ev güvenliğinin incelenmesi [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Özmen, D., Ergin, D., Şen, N. ve Çetinkaya, A. (2007). 0-6 yaş grubu çocuğu olan annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemlerinin tanılanması. *Aile ve Toplum, 12*, 13-20.

Öztürk, M. (2008). *Isparta ili Keçiborlu ilçesindeki yaşlılarda ev kazaları sıklığı ve konut durumunun buna etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Pynoos, J., Mayeda, A. and Lee, C. (2003). *Home modification resource guide*. The National Resource Center on Supportive Housing and Home Modification, University of Southern California Andrus Gerontology Center, Los Angeles.

Ramsay, C. and Seiler, H. (1954). Home accidents. *Practitioner, 172*, 630-637.

Rivara, F. and Meeller, B. (1987). The epidemiology and causes of childhood ınjuries. *Journal of Social Issues, 43*, 13-31.

Rumhi, A., Awisi, H., Buwaiqi, M. and Rabaani, S. (2020). Home accidents among children: A retrospective study at a tertiary care center in Oman. *Oman Medical Journal*, *35*(1), 85-87.

Runyan, C. W., Perkis, D., Marshall, S.W., Johnson, R.M., Beasley, T.C., Waller, A.E., Black, C. and Baccaglini, L. (2005). Unintentional injuries in the home in the United States. Part II. Morbidity. *Am J Prev Med, 28*(1), 80-87.

Sarıdoğan, M. (2007). Düşmeler. Y.G. Kutsal ve D. Aslan (Eds), *Temel geriatri* içinde (s.253-259). Güneş.

Sütoluk, Z., Savaş, N., Demirhindi, H., Özdener, N. ve Akbaba, M. (2007). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne ev kazaları nedeniyle başvuranların etiyolojik ve demografik özellikleri. *Toplum Hekimliği Bülteni, 26*(2), 29-33.

Şahbaz, M. ve Tel, H. (2006). Evde yaşayan 65 yaş ve üzeri bireylerin günlük yaşam aktivitelerindeki bağımlılık durumu ile ev kazaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Geriatri Dergisi, 9*(2), 85-93.

Şahiner, P. (2009). *Sosyoekonomik düzeyi düşük hanelerde ev kazası insidansı ve nedenleri* [Yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Şekerci, E. ve İnal, S. (2016). Investigation of home accidents knowledge and practices of mothers of 0-6 age group ınpatient children. *Arch Health Sci Res, 3*(3), 160-172.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB]. (2018). *Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler ile kurumsal yaşlı bakımı ve illerin durumu*. Ertem.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2022). Çocukluk döneminde kaza sonucu yaralanmalar. Çocuk güvenliğinin sağlanması programı. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cocuk_ergen_db/dokumanlar/ces_materyal/saglik_personeli_egitim/ocuk_Guvenliginin_Saglanmasi_Programi_1._Ders.pdf Erişim Tarihi: 15. 02. 2022.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2008). *Özürlüler kanunu ve ilgili mevzuat* (3. baskı). T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

Temel, F., Vaizoğlu, S. A. ve Güler, Ç. (2006). *Konut sağlığı: Risk grubu yaşlılar*. II. Ulusal Çevre Hekimliği Kongresi Bildiri Kitabı içinde, Ankara.

Tengilimoğlu, D. ve Kaynak Ö. (1993). Ev kazaları. *Yeni Tıp Dergisi, 10*(3), 51-57.

Tezcan, S., Aslan, D., Yardım, N., Demiröz, A. S., Coşkun E, Cengiz, G., Bayram, G., Bozkurt, M., Çelik, M. ve Çelebi, M. (2001). Ankara İli Altındağ Merkez 1 Nolu Sağlık Ocağı bölgesinde kaza sıklığının saptanması ve kazaların bazı faktörlerle ilişkisinin belirlenmesi. *Ege Tıp Dergisi, 40*(3), 165-173.

Tinetti, M. E. (2003). Preventing falls in elderly persons. *N Engl* J Med, *348*(1), 42-49.

Topaç, Ş. (2002). *Gata Eğitim Hastanesinde rutin incelemeye tabi tutulan yaşlı bireylerde ev kaza sıklığı, kaza özellikleri ile nedenleri ve bunun yaşadıkları konut özellikleri ile ilişkisi.* [Yüksek lisans tezi]. Gülhane Askeri Tıp Bilimleri Akademisi.

Tortumluoğlu, G., Akyıl, R. ve Özer, N. (2005). Yaşlılarda ev kazaları prevelansı ve etkileyen faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8*(2), 22-31.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2022). Kaza tanımı. https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 12.02.2022.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2018). Nüfus projeksiyonları: 2018-2080. Haber Bülteni, Sayı: 30567. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567 Erişim Tarihi: 12.02.2022.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2019). Hayat tabloları: 2016-2018. Haber Bülteni, Sayı: 30712. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30712 Erişim Tarihi: 12.02.2022.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2020). İstatistiklerle yaşlılar: 2019. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33712 Erişim Tarihi: 12.02.2022.

Türkiye'de Kaza İstatistikleri (2020) https://www.generali.com.tr/docs/basin-bultenleri/turkiyede-kaza-istatistikleri.pdf Erişim Tarihi: 15.02.2022.

Ünlü, C. (1988). *Ev kazalarının önlenmesinde eğitimin rolü* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Vaizoğlu, S., Tekbaş, F. ve Surlu, B. A. (2001). *Ergonomiye girişDers notları.* G.Çağatay (Ed), Ankara Tabip Odası, 26-30 Kasım 2001, Ankara.

Velicangil, S. (1980). *Koruyucu ve sosyal tıp*. Filiz.

World Health Organization [WHO]. (1957). *Accidents in childhood: facts as a basis for prevention*. Report of An Advisory Group. Geneva.

Yalaki, Z., Taşar, M. A., Kara, N. ve Dallar, Y. (2010). Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin ev kazaları hakkında bilgi düzeylerinin ölçülmesi. *Acil Tıp Dergisi, 9*, 129-133.

Yıldırım, S. (2008). *Ev kazası nedeniyle hastaneye başvuran hastaların sosyo demografik özellikleri ve kazaya maruziyetlerini kolaylaştıran çeşitli risk faktörlerinin değerlendirilmesi* [Uzmanlık tezi]. Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi.

Yurdakul, M. ve Yurdakul, S. (1988). Kazalar ve kazalardan korunma. *İsgüm Bülteni, 4*, 11-16.

Zia, N., Khan, U.R., Razzak, J.A., Puvanachandra, P. and Hyder, A.A. (2012). Understanding unintentional childhood home injuries: pilot surveillance data from Karachi, Pakistan. *BMC Research Notes 5*, 37, 1-6. http://doi.org/10.1186/1756-0500-5-37 76.

BÖLÜM XII

Aile Yaşantısı Eğitimi

Hülya Öztop - Zeynep Çopur

"Aileyi nasıl iyileştirebileceğimi bilince, dünyayı da iyileştirebileceğime inanıyorum."

Virginia Satir

"Çocuklar, göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır."

Neil Postman

Giriş

Bu bölümde; farklı aile yaşam dönemlerinde ortaya çıkan değişimlere uyum sağlama ve kriz dönemlerinde sorunlara baş etme konularında hazırlanacak aile yaşantısına yönelik eğitim programlarının geliştirilmesinin önemi ve program hazırlamaya ilişkin bilgiler yer almaktadır. *Konu aile yaşantısı eğitiminin amaçları, Aileleri etkileyen aile politikaları ve aile yaşantısı eğitimi, Aile yaşantısı eğitiminde program geliştirme, uygulama ve değerlendirme, Aile yaşantısı eğitimi kaynaklarında kalite standartları ihtiyacı ve güçlü, sürdürülebilir, kapsamlı program unsurlarına ilişkin başlıklar altında ele alınmıştır.* Çeşitli konularda daha çok sorunlar ortaya çıkmadan önce önleyici olarak gerçekleştirilmesi hedeflenen aile yaşantısına yönelik eğitim programları hazırlanması ve etkinliğinin değerlendirilebilmesi ailelerin ve dolayısı ile toplumun refah düzeyini artırmada oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle aile yaşantısı eğitimleri için Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Halk Eğitim Merkezlerinde Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü mezunlarının yer alması, sağlıklı aile işleyişinin gerçekleştirilmesinde aile yaşantısı eğitimi programlarının ülke genelinde yaygınlaştırılabilmesi için alanda çalışan nitelikli aile ve tüketici ekonomistlerine duyulan ihtiyacın önemini de ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

60 Hükûmet Eylem Planı (2008). *T.C. 60. Hükûmet Programı Eylem Planı* (60th Government Program Action Plan) (10 January 2008). p. 13. Retrieved from http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/EylemVeDigerPlanlar/Attachments/4/60.H%C3%BCk%C3%BCmetProgram%C4%B1EylemPlan%C4%B1.pdf

Adams, R. A., Dollahite, D. C., Gilbert, K. R. and Keim, R. E. (2001). The development and teaching of the ethical principles and guidelines for family scientists. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 50*(1), 41-48. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2001.00041.x

AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı). (2022). What We Do? Erişim adresi https://www.acev.org/en/what-we-do/our-programs/for-children/mother-child-education-program/

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM). (2008). *V. Aile Şûrası: Aile Destek Hizmetleri.* Ankara: TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/kutuphane_52___v__aile_surasi____aile_destek_hizmetleri____bildirileri.pdf

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM). (2011). Türkiyede ailelerin eğitim ihtiyaçları. *T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları,* No: 149, Ankara. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/turkiye_de_ailelerin_egitim_ihtiyaclari.pdf

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) (2011). *Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar,* Ankara. http://www.aep.gov.tr/wp-content/uploads/2013/03/aep-uzerine-notlar.pdf

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) (2022). Aile ve Eğitim Programı. https://www.aile.gov.tr/sss/aile-ve-toplum-hizmetleri-genel-mudurlugu/aile-egitim-programi/ Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2022.

Akkok, F. (1994). An overview of parent training and counseling with the parents of children with mental disabilities and autism in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counseling, 17,* 129-138.

Aktaş, Y. (1997). Çalışan annelerin karşılaştıkları sorunlar ve okulöncesi eğitim kurumlarının Önemi. *10. Ya-pa Okulöncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri.* Ya-Pa Yayınları, 237-248. İstanbul.

Alkan, C. (1991). *Eğitimde Nitelik Geliştirme Metodolojisi Olarak Bireysel Öğretim*. İstanbul.

Arcus, M. E., Schvaneveldt, J. D. and Moss, J. J. (1993). The nature of family life education (Eds: M. E. Arcus, J. D. Schvaneveldt, J. J. Moss). *Handbook of Family Life Education* (Vol. 1). Newbury Park, Sage Publications.

Ataca, B. (2009). Turkish family structure and functioning. Bekman S, Aksu-Koç A (eds). *Perspectives on human development, family, and culture. London:* Cambridge University Press, pp.108-125.

Atan, A. (2016). Aile İletişim Becerileri Psikoeğitim Programının Ebeveynlerin İletişim Becerilerine, Çift Uyumuna, Evlilik Doyumuna ve 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Duygusal Uyumuna Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Ataseven, G. ve Ozan Akyol, F. (2008). Sağlıklı ve güçlü aileler için aile eğitimi ve sivil toplum kuruluşları. *T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile* Şûrası *"Aile Destek Hizmetleri Bildirileri"* 5-7 Kasım, Ankara, p 71. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/kutuphane_52___v__aile_surasi____aile_destek_hizmetleri____bildirileri.pdf

Ateş, R., Erdoğan, İ., Ergin, H., Gül, G., Günayer Şenel, H., Güngörmüş Özkardeş, O. vd. (2004). *Evlilik Okulu (Marriage School).* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ay, F. (2015). Aile Eğitimi Kurslarının Yetişkin Eğitimi Bağlamında Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın Üniversitesi, Bartın.

Aydoğmuş, K., Baltaş, A., Baltaş, Z., Davaslıgil, Ü., Güngörmüş, O., Konuk, E., Korkmazlar, Ü., Köknel, Ö., Navaro, L., Oktay, A., Razon, N. ve Yavuzer, H. (2006). *Ana-Baba Okulu.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Beder Şen, R. ve Demirkan, S. (2008). Türkiye'de Aile Eğitimi ve Yerel Yönetimler/Sivil Toplum Örgütleri İçin Uygulamalı Bir Model Önerisi. A. R. Kalaycı, M. N. Nuran, A. Çiftçi, R. B. Şen (Haz). *V. Aile Şûrası "Aile Destek Hizmetleri" Bildirileri*: 5-7 Kasım 2008, Bilim Serisi No:137, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Bekman S. (1998). *Eşit fırsat: Anne*-çocuk *eğitim programının değerlendirilmesi.* First Edition. İstanbul. Yapım Matbaası.

Bergman, F. (1990). *Needs assessment for parent education.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.Canpolat, T. (2001). Öğretmen-aile *işbirliği ile ailelerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Brock, G. W. (1993). Ethical guidelines for the practice of family life education. *Family Relations*, 42, 124-127.

Çopur, Z. and Taylor, K. (2018). Family Life Education in Turkey. *Global Perspectives on Family Life Education,* M. Robila, A. C. Taylor, (Ed.), Springer International Publishing, Cham, pp.345-359.

Demircioğlu, H., Tezel, F. ve Günindi, Y. (2011). Ana Babaların Görüşlerine Göre Aile İşlevleri. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1), 93-104.

Demirel, Ö. (2017). Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi.

Devlet Planlama Teşkilatı (2006). *60th Government Program Action Plan.* T.R. Prime Ministry State Planing Organization. Ninth Development Plan 2007-2013. p.98. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/Ninth%20Development%20Plan%202007-2013.pdf

Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi.* T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: Ankara.

Duncan, S. F. and Goddard, H. W. (2017). *Family life education: Principles and practices for effective outreach.* (3rd ed). Sage Publications.

Erdoğan, Ö. (2018). İletişim Kaygısı Gelişiminde Aile İletişim Kalıpları ve Paradoksal (Çift Bağ) İletişimin Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gladding, S. T. (2012). *Aile Terapisi-Tarihi, Kuram ve Uygulamaları.* Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Aile Yazıları I,* Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/I. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Gür, B. S. ve Kurt, T. (2011). Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi,* 7 (27), s.33-62.

Güzel, Ş. (2006). *Dört altı yaş grubu* çocuğa *sahip annelerin aile eğitimine yönelik ihtiyaç duydukları konuların belirlenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hamamcı, Z., Sevim, S. A. (2004). Türkiye'de aile rehberliği çalışmaları. (Family guidance studies in Turkey). *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi (Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal), 3* (22), 77-87. Retrieved from http://pdrdergisi.org/index.php/pdr/article/view/391/329

Hughes Jr., R. (1994). A Framework For Developing Family Life Education Programs. *Family Relations,* 43 (1), 74-80.

Johnston, J. and Halocha, J. (2010). *Early Childhood And Primary Education: Readings and Relections.* Berkshire: Open Press University.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Çocuk gelişiminde erken destek projesi Türkiye örneği. (Sevda Bekman, ed.). *Erken* Çocukluk *Eğitiminde Farklı Modeller Seminer Bildirileri,* p. 41-59. UNICEF Türkiye Temsilciliği, 1993.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1993). *İnsan Aile Kültür.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). The Turkish early enrichment project and mother-child education program. *Journal of Adolescent ve Adult Literacy, 41,* 470-474.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile (Cultural Psychology: Family and Human Development in Cultural Context)*. 1nd Edition. Evrim Yayınevi, İstanbul. Google Search https://www.seckin.com.tr/kitap/844736799

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Sunar, D., (1993). *Başarı ailede başlar:* Çok *amaçlı eğitim modeli.* İstanbul. YA-PA Yayınları. Google Search http://www.idefix.com/Kitap/Basari-Ailede-Baslar/DrCigdem-Kagitcibasi/Egitim-Basvuru/Kisisel-Gelisim/urunno=0000000457540

Külahçı, Ş. G. ve Taşpınar, M. (1993). Modüler Öğretim Yaklaşımı ve Fırat Üniversitesinde Yapılan Çalışmalar. *Eğitim ve Bilim,* 24-34.

Mert, G. (2008). Aile eğitimi. *T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile* Şûrası "*Aile Destek Hizmetleri Bildirileri*" 5-7 Kasım, Ankara, p. 105. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/kutuphane_52___v__aile_surasi____aile_destek_hizmetleri____bildirileri.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2014). *Aile Eğitimi Uygulamaları* Ülke *Raporu 2013.* http://aileegitimi.meb.gov.tr/upload/aile_egitimi_rapor_03_03_2014.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). *Hayat Boyu* Öğrenme *Genel Müdürlüğü 2016 yılı izleme değerlendirme raporu* http://hbogm.meb.gov.tr/dosyalar/izlemedegerlendirmerapor/2016/mobile/index.html#p=1

Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

National Council on Family Relations (NCFR) (2021). https://www.ncfr.org/about. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021.

Oğan, M. (2000). Okul, Okul-Aile Birliği ile Ana-Baba İletişimi ve Velilerin Eğitim Beklentisi. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Osmanoğlu, E. (2011). Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara: Net Ofset.

Özel, E. ve Zelyurt, H. (2016). Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 16 (36), 9-34.

Özkan, H. H. (2005). Öğrenme Öğretme Modelleri Açısından Modüler Öğretim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 6 (2), 117-128.

Özmen, F. (2007). Algılanan Aile İçi İletişim Biçimlerinin Ergenlerin Benlik Saygısına Etkisi ve Bir Uygulama Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Öztop, H. ve Telsiz, M. (2001). Yaşlı Ana-Babaların Yetişkin Çocukları ile İlişkileri. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1:1, 57-62.

Öztop, H. ve Yılmaz, F. (2015). Aile yaşantısı Eğitimi: Amacı ve Kapsamı. H. Ü. Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi, ISSN 1304 - 2823, http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/AILE_YASANTISI_EGITIMI_9-Mayis-2015.pdf

Öztop, H. ve Telsiz, M. (1996). Anne ve Babaların Ana-baba Eğitimine İlişkin Bilgi İhtiyacının Belirlenmesi. *Eğitim ve Bilim, 20*:101,56-64.

Öztop, H. ve Telsiz, M. (1998). Ana-Baba Eğitimi. *Eğitim ve Bilim, 22*:110, 3-6.

Powell, L. and Cassidy, D. (2007). *Family life education: Working with families across the life span Long Grove*. IL: Waveland Press.

Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak.* Beyaz Yayınları: İstanbul.

Sava, S. (2012). *The Importance of Needs Analysis and Programme Planning in Adult Education in Needs Analysis and Programme Planning in Adult Education.* Verlag Barbara Budrich.

Şahin, A. (2007). Yaratıcı Drama Yöntemi ile Anne-Baba Eğitimi Uygulama Rehberi. Nobel Yayınevi: Ankara.

Telsiz, M. (1992). Aile Yaşantısı Eğitimi Amaç ve Gerekliliği. *Ev Ekonomisi Dergisi,* 8 (5).

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (2014). *VI. Aile Şûrası Komisyon Raporları ve Bildiriler.* E. Ertekin (Ed.), Poyraz Ofset, Ankara. https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/aile-suralari/vi-aile-surasi-raporlar-ve-bildiriler-kitabi.pdf

Tekin Epik, M., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* (38), 35-58.

Tezel Şahin, F., Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir? *Aile ve Toplum Kültür ve Araştırma Dergisi, 3* (12), 7-12.

Tonguç, A. H. ve Akşener, A. (2008). Aile destek hizmetleri yerel yönetimlerin rolü ve AKDEM örneği. *T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile* Şûrası "*Aile Destek Hizmetleri Bildirileri*" 5-7 Kasım, Ankara, p. 84. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/kutuphane_52___v__aile_surasi____aile_destek_hizmetleri____bildirileri.pdf

Turan-Ömeroğlu, E., Tezel-Şahin, E., Turla, A. et al. (1997). Çocukluk döneminde ev ortamının çocuğun eğitimine katkısı. *I. Ulusal* Çocuk *Gelişimi ve Eğitimi Kongresi.* Hacettepe Üniversitesi, 28-30 Mayıs, p. 319-335, Ankara.

TÜİK (2022). İstatistiklerle aile, 2021. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO).(2006). *Turkey Early Childhood Care and Education (ECCE) programmes.* UNESCO International Bureau of Education (IBE) Geneva, (Switzerland). Retrieved from http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001472/147250e.pdf

Varış, F. (1989). *Eğitimde Program Geliştirme.* Alkım Yayıncılık: Ankara.

Yavuz, S. (2006). Completing the fertility transition: Third birth in developments by language groups in Turkey. *Demographic Research, 15,* 435-60. Retrieved from http://www.demographic-research.org/volumes/vol15/15/15-15.pdf.

Yavuzer, H. (1995). Ana-Baba Okulu. İstanbul: Remzi Kitabevi. https://aep.gov.tr/tr/egitim-icerikleri/, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021.

Yıldız, Z. (2015). Aile eğitim programları ve "din/ değer merkezli" aile eğitimi ihtiyacı (Parent education programs and need for "religion/value based" parent education). *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences, 2*(22), 159-183.

BÖLÜM XIII

Finansal Okuryazarlık ve Finansal Eğitim

Sevde Yüksel - Arzu Şener

"Hayaller, sihirle ya da büyü yoluyla gerçek olmaz; emek, kararlılık ve sıkı çalışma gerektirir."

- Colin Powell

Yirminci yüzyılın başlarından ortalarına kadar, dünya genelinde ticaret hacminin daha az olması günümüzde karmaşıklaşan finansal kararların daha basit ve kolay olmasını sağlıyordu. Ancak sanayi devriminin ortaya çıkması artan ürün çeşitliliği ve küresel ekonomideki değişiklikler, finansal kararların karmaşıklığının artmasına ve tüketicilerin ekonomik ve finansal faaliyetlerini yürütürken zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz toplumda üretimin hızla artması üreticileri tüketimi artırmaya yönelik politikalar geliştirmeye itmiştir. Materyalist güdülerle hareket eden, gösterişçi tüketim kalıplarını benimsemiş olan tüketiciler için de bu durum, finansal sorunlarının hızla artması anlamına gelmektedir.

Yaşam kalitesini belirleyen iki önemli faktör, finansal refah ve finansal kaygılardır. Dünya ekonomisindeki durgunluk, finansal refahı tehdit ederek sağlık, borçlanma ve gelir gibi konularda ekonomik endişelere neden olmuş ve finansal kaygıların artması birçok alanda verimliliğin düşmesini kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu noktada bilinçli finansal kararlar vererek hareket etmenin ve buna destek sağlayan finansal okuryazarlık kavramının önemi ortaya çıkmıştır. Finansal okuryazarlık, tüketicilerin parayı kullanırken ya da yönetirken kendi maddi gerçekleri doğrultusunda davranış göstermelerini sağlayan bir yetkinliktir. Finansal okuryazar olan bir tüketici karar alma, uygulama ve parayı idare etme konularında bilgi ve beceri sahibidir. Ayrıca tüketicilerin bilinçli finansal kararlar verme yeteneği,

Kaynakça

Barmaki, N. ve Şener, A. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlik düzeyleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, *7*(3), 67-88.

Beal, D. and Delpachitra, S. (2003). Financial literacy among Australian university students. *Economic Papers: A journal of applied economics and policy*, *22*(1), 65-78.

BKM (2022). *Kart sayıları*. https://bkm.com.tr/kart-sayilari/ (Erişim: 10 Ağustos 2022).

Bozçelik, E. E. (2019). Aile bütçesinin yeni okuması: finansal okuryazarlık. *Yenifikir*. 10(23), 57-70.

Capuano, A. and Ramsay, I. (2011). What causes suboptimal financial behaviour? An exploration of financial literacy, social influences and behavioural economics. *An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics (March 23, 2011). University of Melbourne Legal Studies Research Paper*, (540).

Cengiz, K. (2018). En popüler kripto para birimi: Bitcoin. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 87-100.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. In *Journal of Social Policy Conferences,* 59, 89-132.

Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye'de hane halkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 1-43.

Danes, S. M. and Haberman, H. (2007). Teen financial knowledge, self-efficacy, and behavior: A gendered view. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 18(2), 48-60.

Durmuşkaya, S. ve Kavas, Y. B. (2018). Akademik gelişim ve finansal okuryazarlık arasındaki ilişkinin tespiti üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(3), 925-939.

Eğilmez, M. (2015). Makroekonomi. 7. Basım Remzi Kitabevi.

Erdem, M. (2012). Devlet Borçları. 4. Basım, Ekin Yayınevi.

Fidan, M., Dilek, S. ve Esev, A. (2019). Dünden bugüne paranın tarihi ve Türkiye'de kağıt para kullanımı. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(18), 141-162.

Garcia, M. J. R. (2013). Financial education and behavioral finance: new insights into the role of information in financial decisions. *Journal of Economic Surveys*, *27*(2), 297-315.

Güler, E. ve Tunahan, H. (2017). Finansal okuryazarlık: Hane halkı üzerine bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, *5*(3), 79-104.

Gündoğdu, A. (2020). Finansal okuryazarlık araştırmaları. Ankara.

Hogarth, J. M. and Hilgert, M. A. (2002). Financial knowledge, experience and learning preferences: Preliminary results from a new survey on financial literacy. *Consumer Interest Annual*, *48*(1), 1-7.

Hung, A., Parker, A. M. and Yoong, J. (2009, Eylül). *Defining and measuring financial literacy*.

Işık, İ (2011). Dünyada ve Türkiye'de finansal hizmetlere erişim ve finansal eğitim. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*.

Jonker, N. and Kosse, A. (2022). The interplay of financial education, financial inclusion and financial stability and the role of Big Tech. *Contemporary Economic Policy*. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/coep.12578.

Lusardi, A. (2008). Financial literacy: an essential tool for informed consumer choice?. *National Bureau of Economic Research*. 14084, 1-29.

Lusardi, A. (2019). Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, *155*(1), 1-8.

Mason, C. L. J. and Wilson, R. M. S. (2000). Conceptualising financial literacy. *Loughborough University Business School Research Series Paper*. 7.

Murphy, P. E. ve Staples, W. A. (1979). A modernized family life cycle. *Journal of Consumer Research*, *6*(1), 12-22.

OECD. (2020). OECD/INFE 2020 international survey of adult financial literacy. https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf (Erişim: 10 Ağustos 2022)

Remund, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295.

Schagen, S. and Lines, A. (1996). *Financial literacy in adult life: a report to the Natwest Group Charitable Trust*. NFER.

Smith, A. (1997). Ulusların zenginliği. (Yunus, A. ve Bakırcı, M., Çev.), Alan Yayıncılık.

Şahin, M. ve Barış, S. (2017). *F*inansal okuryazarlık ve tasarruf davranışları: kamu çalışanları üzerine bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 7*(2), 77-103.

Şengür, M. ve Taban, S. (2016). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Türkiye'de hane halkı gelir türünün tasarruflar üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(1), 49-71.

TBB (2022). Faaliyet Raporu, 2021-2022 https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8849/Faaliyer_Raporu_2021-2022.pdf (Erişim: 10 Ağustos 2022).

TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=gelir&dil=1 (Erişim: 10 Temmuz 2022).

Türk, M. ve Uslu, A. (2020). Covid 19 pandemisi ve paranın geleceği. *Finansal Servis, Bankacılık ve Finans*. 59-74.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB). https://foy.tbb.org.tr/finansal-okuryazarlik-nedir. (Erişim: 20 Haziran 2022).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) (2017). Bülten. Finansal okuryazarlık: bireysel ve toplumsal faydaları. 48.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) (2011). Dünyada ve Türkiye'de finansal hizmetlere erişim ve finansal eğitim. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Twumasi, M. A., Jiang, Y., Ding, Z., Wang, P. and Abgenyo, W. (2022). The mediating role of access to financial services in the effect of financial literacy on household ıncome: the case of rural ghana. *Sage Open*, *12*(1).

Ulutürk, S. ve Ersezer, D. (2011). Gelir, gelir dağılımı yaklaşımları ve devletin rolü. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (47), 87-105.

Vitt, L. A., Anderson, C., Kent, J., Lyter, D. M., Siegenthaler, J. K. and Ward, J. (2000). Personal finance and the rush to competence: Financial literacy education in the US. *Institute for Socio-Financial Studies Working Paper*.

Yalçınkaya, Ö. ve Hüseyni, İ. (2016). Tasarruf-yatırım ilişkisi: Feldstein-horioka hipotezinin OECD ülkeleri açısından değerlendirilmesi (1980-2013). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *31*(1), 343-366.

Yılmaz, H. ve Kaymakçı, T. (2021). Finansal davranışlar ve finansal okuryazarlık ilişkisi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 141-164.

Yücel, S. ve Çiftçi, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 143-161.

Yücememiş, B. T. ve Yıldız, M. (2019). Finansal okuryazarlığın finansal istikrar üzerindeki etkisi: dünya geneli için amprik bir analiz. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *11*(20), 109-131.

BÖLÜM XIV

Tüketim Toplumu Çerçevesinde Tüketicinin Korunması ve Eğitimi

Esna Betül Buğday

"Bireysel olarak tüketimle ilgili tercihlerimizin; ekolojik, sosyal ve manevi etkileri vardır. Yaşam tarzlarımızı belirleyen bazı kavramları gözden geçirmenin zamanı çoktan gelmiştir."

David Suzuki

Dünya üzerinde yaşayan tüm insanların doğumdan ölüme kadar değişmeyen tek rolleri, tüketici olarak üstlendikleri rolleridir. Doğan her yeni çocuk potansiyel bir tüketici olarak dünyaya gelmektedir. Bu nedenle tüketim, sadece ekonomik anlamda değil, sosyolojik, psikolojik ve kültürel olarak da incelenmesi gereken bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Tüketim, hayatın kendisidir ve gerçekleştirdiğimiz her faaliyette gündelik hayatın içerisindedir. İnsanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkan tüketim kavramı tarihin her döneminde farklı bilim alanları tarafından incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikli olarak tüketim kavramının tüketim toplumu çerçevesinde geçirdiği değişim irdelenecektir. Daha sonra artan tüketimin beraberinde getirdiği sorunlara değinilerek tüketicinin korunması kavramı ve tarihçesi hakkında bilgi verilecektir. Son olarak da tüketici eğitimi kavramı ve tüketici eğitimine ilişkin yaklaşımlardan bahsedilecektir.

Tarih boyunca toplumlar içinde yaşanan değişimler ve temel dinamiklerine göre sanayi toplumu, tarım toplumu ya da şu an içerisinde yaşadığımız tüketim toplumu gibi farklı isimler almışlardır. Örneğin, 17 ve 19. yüzyıl Avrupa'sında Protestanlık ve Püriten etiğin hâkim olduğu bir toplum yapısı görülmektedir. Bu

Kaynakça

Adorno, T. ve M. Horkheimer. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı.

Akipek, Ş. (1999). *Türk hukuku ve mukayeseli hukuk açısından tüketici kredisi*. Ankara.

Avşar, Z. (2001). Tüketicinin bilgilendirilmesi, eğitimi ve bilinçlendirilmesinde medyanın rolü ve önemi. *Selçuk İletişim*, *2*(1), 3-14.

Aydoğan, F. (1991). Endüstrileşme sürecinde bir tüketim objesi olarak aile. *Aile ve Toplum, 1* (2), 1-8.

Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (11), 27-53.

Babaoğul, M. (2007). *Tüketici yazıları I*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

Babaoğul, M. ve Altıok, N. (2007). Evrensel tüketici hakları. M. Babaoğul ve A. Şener (Ed.), *Tüketici yazıları I*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

Bakır, U., Çelik, M. (2013). Tüketim toplumuna eleştirel bir yaklaşım: kültür bozumu ve yıkıcı reklamlar. *Selçuk İletişim Dergisi, 7* (4), 46-63.

Bannister, R. (1996). Consumer education in the United States: A historical perspective. Ypsilanti, MI: National Institute for Consumer Education, Eastern Michigan University.

Baudrillard, J. (1998a). *Simülarklar ve simülasyon*. O. Adanır (Çev.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (1998b). *The consumer society: myths and structures*. London: Sage Publication.

Baudrillard, J. (2021). *Tüketim toplumu*. N. Tutan ve F. Keskin (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (1999). Çalışma, *tüketicilik ve yeni yoksullar*. Ü. Öktem (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme- toplumsal sonuçları*. A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayhan, V. (2011). Tüketim toplumunda bireyin ontolojik mottosu: tüketiyorum öyleyse varım. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, 43*, 221-248.

Bayır, M. (2019). Küresel tüketim toplumu ve küreselleştirici araçları. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, 2*, 11-33.

Baykan, R. (2005). *Tüketici hukuku mevzuata ilişkin yorum-eleştiri-öneri*, Yayın No:2005-41, İstanbul: İTO Yayını.

Bıçakçı, İ. (2008). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna tüketimin evrimi ve Türkiye'deki yansımaları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *5* (1).

Bocock, R. (2009). *Tüketim*. İ. Kutluk (Çev.), Ankara: Dost.

Çelik, A. ve Küçük, A. (2020). Tüketim toplumunun çevre sorunlarına etkileri. *Econharran Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4* (5), 1-22.

Demir, M. (2003). *Kapıdan işlemlerde tüketiciyi koruyan geri alma hakkı*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Demirel, S. ve Yeğen, C. (2015). Tüketim, postmodernizm ve kapitalizm örgüsü. *İlef Dergisi*, *2*(1), 115-138.

Douglas, M. ve Isherwod, B. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. E. A.Aytekin (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Dönmez, Z. (2016). Avrupa Birliği'nde tüketici hukuku alanında kanunlaştırma hareketleri ve tüketicinin korunması modelleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22* (3), 953-968.

DPT Uyum Raporları (1995). *AT-Türkiye mevzuat uyumu sürekli özel ihtisas komisyonu raporları, c.2, tüketicinin korunması*. Ankara: DPT Yayını.

Eraslan, H. ve Helvacıoğlu, A. D. (2004). Türkiye'de tüketici koruma faaliyetleri: tüketici algılarına yönelik bir saha çalışması. Erişim adresi: http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/11-04.pdf.

Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. M. Küçük (Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Flowers, R., Chodkiewicz, A., Yasukawa, K., McEwen, C., Ng, D., Stanton, N. and Johnston, B. (2001). *What is effective education: a literature review, Australian securities and investment commissions*. Sydney.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Goodwin, N, Nelson, J. A, Ackerman, F, and Weisskopf, T. A (2008). GDAE *Teaching module on social and environmental issues in economics, excerpt from microeconomics in context*, Erişim adresi: http://www.capabilityapproach.com/pubs/169CAconsumer_society_2005.pdf

Gök, G. (2018). Ahilikte tüketicinin korunması. *Kesit Akademi Dergisi, 4* (13), 313-321.

Göle, C. (1983). *Ticaret hukuku açısından aldatıcı reklamlara karşı tüketicinin korunması*. Ankara.

Güler O. (2007). Tüketicinin korunmasında Avrupa Birliği müktesebatının neresindeyiz?, M. Babaoğul ve A. Şener (Ed.), *Tüketici yazıları I*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

Hirsch, J. (2011). *Materyalist devlet teorisi: kapitalist devletler sisteminin dönüşüm süreçleri*. L. Bakaç (Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.

Jansiz, A. (2014). The ideology of consumption: The challenges facing a consumerist society. *Journal of Politics and Law, 7*(1), 77-84. https://doi.org/10.5539/jpl.v7n1p77

İslamoğlu A. H. ve Altunışık, R. (2013). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta.

Kaban Kadıoğlu, Z. (2014), *Tüketim iletişimi: süreçler, algılar ve tüketici*. İstanbul: Pales Yayınları.

Kahraman, S. (1997). Tüketicinin korunmasında TSE. *İzmir Ticaret Odası Dergisi, 60*(6).

Knapp, J. (1990). The benefits of consumer education. *Advancing the Consumer Interest, 2*(2), 26-29.

Langrehr, F. W. (1979). Consumer education: Does it change students' competencies and attitudes?. *Journal of Consumer Affairs, 13*(1), 41-53.

Leonard-Barton, D. (1981). Voluntary simplicity lifestyles and energy conservation. *Journal of Consumer Research, 8*, 243-252

Lévi-Strauss, C. (2014). *Modern dünyanın sorunları karşısında antropoloji*. A. Terzi (Çev.) İstanbul:Metis.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay, & D. Kömürcü (Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

McGregor, S. (1999). *Globalizing consumer education: shifting from individual consumer rights to collective human responsibilities*. Paper presented at the 19th International Consumer Studies and Home Economics Research Conference, Belfast, Northern Ireland.

McGregor, S. (2001). Participatory consumerism. *Consumer Interests Annual, 47*, 1-6.

McGregor, S. (2005). Sustainable consumer empowerment through critical consumer education: a typology of consumer education approaches. *International Journal of Consumer Studies, 29* (5), 437-447.

Odabaşı, Y. (1999), *Tüketim kültürü: yetinen toplumun tüketen topluma dönüşümü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2002). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Media Cat Yayınları.

Oral, T. (2013). *Tüketici sözleşmelerinin uygulama alanı ve ticari ve adi sözleşmelerden ayrılması*. Prof. Dr. Erdal ONAR'a Armağan, Ankara.

Ozanne, J. L. and Murray, J. B. (1995). Uniting critical theory and public policy to create the reflexively defiant consumer. *American Behavioral Scientist, 38*(4), 516-525.

Öğüt, E. H. (2011). Sanatın üretimi. *Kültür sosyolojisi* (s. 144-162). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özbek, M. (2007). Avrupa birliğinde alternatif uyuşmazlık çözümü. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 68,* 265-320.

Özcan, B. (2007). Tüketim, risk ve bireyselliğin modern dönemde artan önemi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi, 36*,83-98.

Özcan, B. (2011). Hedonizm ve kimlik temeline dayalı postmodern tüketim yaklaşımı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, *35*, 119-130

Özdemir, R. (2017). Tarihte tüketici haklarına yönelik yapılan ilk kanun: kanunname-i ihtisabı Bursa. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4* (2), 2-4.

Sandlin, J. A. (2004). Consumerism, consumption, and a critical consumer education for adults. *New Directions For Adult and Continuing Education, 102*, 25-34.

Sandlin, J. A. (2005). Culture, consumption and adult education: refashioning consumer education for adults as a political site using a cultural studies framework. *Adult Education Quarterly, 55* (3), 165-181.

Saygılı, T. (2015). Babil hukuku ve Hammurabi kanunları. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 2*(2), 1-22.

Senemoğlu, O. (2017). Tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü: Karşılaştırmalı bir analiz. *İnsan ve İnsan, 4*(12), 66-86. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.313030

Sever, M. (2019). *Tüketim kültürü bağlamında düşünen insandan tüketen insana*. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi bildirisi, 285-290.

Slater, P. (1998). *Frankfurt okulu kökeni ve önemi Marksist bir yaklaşım*. (A. Özden, Çev.) İstanbul: Kabalcı.

Sombart, W. (2008). *Burjuva modern ekonomi dönemine ait insanın ahlaki ve entellektüel tarihine katkı.* (O. Adanır, Çev.) İstanbul: DoğuBatı.

Stearns, P. (1997). Stages of consumerism: recent work on the issues of periodization. *Journal of Modern History, 69*, 102-117.

Swain, E. (2004). *FDA to create advertising policy for medical device manufacturers. In MD & DI Newsletter*. Erişim adresi: http:// www.devicelink.com/mddi/archive/04/01/028.html

Şahin, M. C. (2008). Postmodern dönemde tüketim olgusunun sosyokültürel analizi ve yabancılaşma. *Dini Araştırmalar Dergisi, 11* (31), 173-194.

Şan, M. K. ve Hira, İ. (2007). Frankfurt Okulu ve kültür endüstrisi eleştirisi. *Sosyoloji yazıları I*, (Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması) İstanbul: Kızılelma Yayınları, 324- 340

Şeker, M. (2011). *Türk-İslam medeniyetinde ahilik ve fütüvvet-namelerin yeri*, Ötüken Yayınları.

Şengül, H. (2001). Tüketim toplumu, tüketim kültürü ve tüketim merkezleri. *Ege Mimarlık Dergisi*, 40-41.

Şimşek, M. (2002). *TKY ve tarihte bir uygulaması: ahilik*, Yönetim Dizisi:21, İstanbul: Hayat Yayınları.

Tek, G. S. (2012). Tüketici mahkemelerinin görevi, yetkisi ve tüketici mahkemelerinde yapılan yargılama usulü, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, 8* (99-100), 127-171.

Tekin, N. (2012). Tüketim temelli hayat tarzları ve gösteri mekanı olarak kentler. *GS Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 69-85.

Topalömer, S. (2015). *Tüketici refahının arttırılmasında iki farklı araç: tüketici politikası ve rekabet politikası*. Uzmanlık Tezleri Serisi No: 138. Ankara: Rekabet 173 Kurumu.

Torlak, Ö. (2016). *Tüketim bireysel eylemin toplumsal dönüşümü*, Inkılab Yayınları.

Trentmann, F. (2012). *The oxford handbook of the history of consumption*. New York: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199561216.001.0001

Usher, R., Bryant, I. and Johnston, R. (1997). *Adult education and the postmodern challenge*. London: Routledge.

Ünay, S. (2010). Neoliberal küreselleşme ve evrensel tüketim toplumunun yükselişi. R. Şentürk (Ed). *Tüketim ve değerler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 73-83

Veblen, T. (1994). *The theory of the leisure class: an economic study in the evolution of Institutions.* New York: Dover

Williams, R. (1976). Developments in the sociology of culture, *Sociology, 10* (3), 497-506.

Yücel, F. (2003). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevre korumanın ve ekonomik kalkınmanın karşıtlığı ve birlikteliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 100-120.

Zevkliler, A. ve Aydoğdu, M. (2004). *Tüketicinin korunması hukuku açıklamalı tüketicinin korunması hakkında kanun*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Zorlu, A. (2016). *Üretim ve tüketim teorileri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

BESLENME BİYOKİMYASINA GİRİŞ

Editör
Doç. Dr. Hasan Kılıçgün

nobel

Beslenme Biyokimyasına Giriş
Editör: Doç. Dr. Hasan Kılıçgün

Yayın No.: 4697
Uluslararası İlişkiler: 199
ISBN: 978-625-427-250-9
E-ISBN : 978-625-427-975-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Evrim Korkmaz -evrim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kılıçgün, Hasan.
Beslenme Biyokimyasına Giriş
Editör: Doç. Dr. Hasan Kılıçgün
1. Basım. XXviii + 414 s. 16,5 x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-427-250-9
E-ISBN : 978-625-427-975-1
1. Beslenme 2. Biyokimya 3. Diyetetik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

ÖN SÖZ

Beslenme biyokimyası, bir bilim olarak beslenmenin incelenmesidir. Beslenme bilimi, besinlerin ve gıda bileşenlerinin insanlar ve diğer memelilerdeki işlevleriyle ilgili çeşitli çalışmalardan oluşurken, beslenme biyokimyası özellikle besin kimyasal bileşenlerine ve bunların metabolik, fizyolojik ve biyokimyasal olarak nasıl işlev gördüklerine odaklanır. Bu alandaki biyokimya araştırmaları öncelikle genel olarak toplum için diyet düzenlemelerinin tanımlanmasına odaklanmıştır. Bütünleştirici bir bilim biçimi olan beslenme biyokimyası, kimya, biyoloji ve fizik gibi diğer bilimleri kullanır. Bu bilimleri özellikle sağlık, diyet, hastalık ve bunlar arasında var olan bağlantıların incelenmesinde kullanır. Bunu yapmak için biyokimyacılar farklı besinlerin yapılarını tespit edebilir veya belirli besinlerin metabolizmayı nasıl etkileyebileceğini keşfetmek için bir biyokimya laboratuvarı kullanabilir. Bu tür araştırmalar, halk sağlığı politikalarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine olanak sağlar.

Yetersiz beslenme beslenme biyokimyacıları için ciddi bir endişe kaynağıdır. Genellikle beslenme yetersizlikleri veya aşırı beslenmeden kaynaklanan hasarların, hastalıkların ve diğer sorunların nedenidir. Bu koşullar diyabet, kanser, doğum kusurları, obezite ve kardiyovasküler hastalıkları içerebilir. Beslenme biyokimyasında, bilim adamları hem beslenme nedenlerini hem de önleyici tedbirleri belirleyerek bu rahatsızlıklara karşı koymak için yöntemler geliştirebilirler. Beslenme biyokimyacıları tarafından yaygın olarak incelen bir diğer alan ise genetiktir. Birçok hastalık ve beslenme faktörü genetikten etkilenir; biyokimyacılar, bu farklı etkileri saptamak ve genel olarak halk sağlığını iyileştirmek için genetik çalışmaları kullanabilir. Birçok farklı gıda ürününün zenginleştirilmesi, düşük kolesterollü diyetlerin teşvik edilmesi ve sofra tuzunun iyotlanması, beslenme biyokimyası bulgularıyla yapılan önerilerle topluma tanıtılmıştır. Beslenmede biyokimyasal tedavi hayat kurtarır, morbiditeyi azaltır, insanın sağlıklı olup olmadığını gösteren biyokimyasal parametrelerde gözle görülür iyileştirmeler sağlar, sağlık bakım maliyetlerini ve hastaneye başvuran hasta sayısını azaltır. Bu kitap sadece konuları kavramak için değil aynı zamanda anlaşılması zor olan bilgiler içinde iyi bir kaynaktır. Bu kitabın yazılmasında emeği olan alanında yetkin, sabır ve titizlikle çalışmış yazarlarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Doç. Dr. Hasan Kılıçgün

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Beslenme ve Diyetetik Bölümü

İÇİNDEKİLER

Bölümler ve Yazarları V
Ön Söz ..... Vıı

BÖLÜM 1
BESLENME BİYOKİMYASINA GİRİŞ

1. Beslenme Bilimi ile İlgili Temel Kavramlar 2
2. Besin ve Besin Ögeleri 3
    2.1. Besinler 3
    2.1. Besin ögeleri 5
3. Beslenme Biyokimyasının Temelleri 10
    3.1. Beslenme biyokimyasının kimyasal temelleri 10
        3.1.1. Kimyasal bağlar 14
        3.1.2. Biyomoleküllerde işlevselliği sağlayan kimyasal etmenler 16
    3.2. Besin biyokimyasının hücresel temelleri 17
    3.3. Besin biyokimyasının fizyolojik temelleri 18
        3.3.1. Temel sindirim süreçleri 20
        3.3.2. Sindirimde düzenleyici mekanizmalar 24
            3.3.2.1. Nöral kontroller 24
            3.3.2.2. Hormonal kontroller 25
    3.4. Besin biyokimyasının fiziksel temelleri 25
    3.5. Besin biyokimyasının genetik temelleri 28
Kaynaklar 29

BÖLÜM 2
KARBONHİDRATLAR

Giriş 32
Karbonhidratların sindirimi 32
Karbonhidratların emilimi 35
Basit şekerlerin metabolizması 37

Glikoliz 38
Glikoliz reaksiyonları 39
Glikoliz ve NADH mekik sistemleri 42
Glikolizin Enerji Bilançosu 43
Glikolitik ara ürünlerin biyosentetik kapasiteleri 44
Glukoneogenez 45
Glikoliz ve Glukoneogenezin düzenlenmesi 48
Trikarboksilik asit döngüsü 48
Enerji Bilançosu 52
TCA döngüsünün düzenlenmesi 52
Pentoz fosfat yolu 53
Glikojenez ve Glikojenoliz 55
Kaynaklar 57

BÖLÜM 3
PROTEİNLER

Amino asitlerin yapısı 60
1. Amino Asitler 60
    1.1. Amino asitlerin sınıflandırılması 64
    1.2. Amino asitlerin asit-baz özelliği 67
2. Peptitler ve Proteinlerin Yapısı 68
    2.1. Primer yapı 69
    2.2. Sekonder yapı 70
    2.3. Tersiyer yapı 73
    2.4. Kuarterner yapı 75
    2.5. Proteinlerin denatürasyonu 76
    2.6. Proteinlerin katlanması 77
3. Proteinlerin Şekillerine (Konformasyonlarına) Göre Sınıflandırılması 77
    3.1. Fibröz Proteinler 77
    3.2. Globüler Proteinler 79
Kaynaklar 81

BÖLÜM 4
LİPİDLER

1. Giriş 84
2. Lipidlerin Sınıflandırılması 84
3. Yağ Asitleri 84
    3.1. Doymuş yağ asitleri 84
    3.2. Doymamış yağ asitleri 85
4. Eikozanoidler 89
5. Triaçilgliseroller (Trigliseritler, TAG) 91
6. Fosfolipidler 92
7. Glikolipidler 93
8. Streoidler ve Steroller 93
9. Lipoproteinler 94
10. Lipidlerin Sindirim ve Emilimi 98
11. Yağ Asidi Metabolizması 99
    11.1. Depolanmış yağların mobilizasyonu 99
    11.2. Yağ asitlerinin oksidasyonu 104
12. Keton Cisimlerinin Sentezi 116
13. Yağ Asitlerinin Biyosentezi 121
14. Trigaçilgliserollerin Biyosentezi 129
15. Fosfolipid Metabolizması 132
16. Kolesterol Metabolizması 132
Kaynaklar 135

BÖLÜM 5
ENZİMLER

Giriş 138
Enzimlerin İsimlendirilmesi 138
Enzimlerin Özellikleri 139
Enzimlerin Etki Mekanizması 142
Reaksiyon Hızını Etkileyen Faktörler 143
Michaelis-Menten Kinetiği 146
Enzim İnhibisyonu 148
Enzim Regülasyonu 150
Kan Dolaşımındaki Enzimler 153
Hastalık durumlarında enzimler 154
Kaynaklar 157

BÖLÜM 6
NÜKLEİK ASİTLER

1. Nükleik Asitlerin Yapısı 160
2. Nükleik Asitler ve Nükleotitlerin Biyolojik Fonksiyonları 164
3. Nükleik Asit Biyokimyası ve Metabolizması 166
3.1. Pirimidin nükleotitlerin sentezi 166
3.2. Pürin nükleotitlerin sentezi 168
3.3. Deoksiribonükleotitlerin sentezi 169
3.4. Nükleotitlerle ilişkili metabolik bozukluklar 170
4. Besinler ve Nükleotitler 170
4.1. Doğal nükleotit kaynakları olarak besinler 171
4.2. Nükleotitlerin sindirimi, absorbsiyonu ve taşınması 173
4.3. Besinlerle alınan nükleotitlerin fizyolojik etkileri 175
4.4. Nükleotitlerin besin takviyesi olarak kullanımı 177
5. Nütrigenomik 178
Kaynaklar 179

BÖLÜM 7
VİTAMİNLER

Yağda Çözünen Vitaminler 182
A Vitamini 182
D Vitamini 184
E Vitamini 186
K Vitamini 187
Suda Çözünen Vitaminler 189
Tiamin 189
Riboflavin 191
Niasin 192
Pantotenik Asit 193
B6 Vitamini 194
Biotin 195
B12 Vitamini 196
Folik asit 198
C Vitamini 199
Kaynaklar 201

BÖLÜM 8
MİNERALLER

Kalsiyum (Ca) 207
Fosfor (P) 209
Magnezyum (Mg) 211
Sodyum (Na) 212
Potasyum (K) 213
Klor (Cl) 213
Kükürt (S) 214
Demir (Fe) 214
Bakır (Cu) 216
Çinko (Zn) 217
Krom (Cr) 218
Selenyum (Se) 218
Kobalt (Co) 219
Mangan (Mn) 220
Flor (F) 220
İyot (I_2) 221
Brom (Br) 221
Kurşun (Pb) 221
Bor (B) 222
Silisyum (Si) 222
Kadmiyum (Cd) 222
Arsenik (As) 223
Molibden (Mo) 223
Lityum (Li) 223
Vanadyum (V) 224
Nikel (Ni) 224
Civa (Hg) 225
Kalay (Sn) 225
Kaynaklar 225

BÖLÜM 9
ENDOKRİN SİSTEM VE HORMONLAR

1. Özet 228
2. Endokrin Sisteme Giriş 228
    2.1. Hormonların Sınıflandırılması 231
    2.2. Hedef Hücrelerde Hormonların Tanınması 232
        2.2.1. Hücre yüzey reseptörlerine bağlanma 233
        2.2.2. Nükleer reseptörlere bağlanma 233
3. Hormonların Metabolik Etkileri 234
4. Hormonların Sentezi 236
    4.1. Peptid Hormonların Sentezi 236
    4.2. Tek Bir Amino Asitten Sentezlenen Hormonlar 237
        4.2.1. Tiroid hormonları 237
        4.2.2. Katekolaminlerin sentezi 239
        4.2.3. Steroid Yapılı Hormonların Sentezi 240
            4.2.3.1. Kortizol sentezi 240
            4.2.3.2. Aldosteron sentezi 242
            4.2.3.3. Adrenal androjenlerin sentezi 243
    4.3. Gonadlarda Steroid Hormon Sentezi 244
        4.3.1. Testislerde testosteron sentezi 244
        4.3.2. Overlerde östrojen ve progesteron sentezi 244
5. Hormon Etki Mekanizmaları 245
    5.1. Hücre Yüzey Reseptörlerine Bağlanan Hormonların Etki Mekanizmaları 245
        5.1.1. Hücre yüzey reseptör proteinleri 246
        5.1.2. Hücre yüzey reseptörlerine bağlanan hormonların hücre içi etkileri 247
        5.1.3. Hücre yüzey reseptörlerinin düzenlenmesi 248
    5.2. Hücre İçi Reseptörlerine Bağlanan Hormonların Etki Mekanizmaları 248
        5.2.1. Steroid hormonların kanda taşınması 249
            5.2.1.1. Hormonların hücre içi reseptörlerine bağlanması 249
            5.2.1.2. Steroid hormon-reseptör kompleksinin DNA'ya bağlanması 249
6. Hipotalamus ve Hipofiz Hormonlarının Etkileri 251
    6.1. Arka Hipofizde Depolanan Hipotalamik Hormonlar 251
        6.1.1. Antidiüretik hormon (ADH, Vazopressin) 251
            6.1.1.1. ADH salgılanmasını etkileyen faktörler 251
            6.1.1.2. ADH etki mekanizması 251

6.1.2. Oksitosin 252
6.1.2.1 Oksitosin salgılanmasını etkileyen faktörler 252
6.1.2.2. Oksitosin etki mekanizması 252
6.2. Ön Hipofiz Fonksiyonlarını Etkileyen Hipotalamik Hormonlar 252
6.2.1. Kortikotropin salgılatıcı hormon (CRH) 253
6.2.2. Tirotropin salgılatıcı hormon (TRH) 254
6.2.3. Gonadotropin salgılatıcı hormon (GnRH) 254
6.2.4. Büyüme hormonu salgılatıcı hormon (GHRH) 254
6.2.5. Büyüme hormonu salgılatıcı inhibitör hormon (GHRIH, somatostatin) 254
6.3. Ön Hipofiz Hormonları 255
6.3.1. Adrenokortikotropik hormon (ACTH) ve proopiomelanokortin (POMC) 255
6.3.2. Tiroit stimülan hormon (tirotropin, TSH) 256
6.3.3. Gonadotropinler (Folikül stimülan hormon, FSH; ve Luteinize edici hormon, LH) 257
6.3.3.1. Folikül stimüle edici hormon (FSH) 257
6.3.3.2. Luteinize edici hormon (LH) 257
6.3.4. Büyüme hormonu (GH) 258
6.3.5. Prolaktin 258
6.4. Ön Hipofiz Hormonları ile İlişkili Bozukluklar 259
6.4.1. Diabetes insipidus (DI) 259
6.4.2. Uygunsuz antidiüretik hormon (ADH) sendromu 260
6.4.3. Büyüme hormonu (GH) eksikliği 260
6.4.4. Akromegali (Devlik, giantizm) 261
6.4.5. Panhipopituitarizm 261
6.4.6. Hipeprolaktinemi 262
7. Enerji Metabolizmasını Düzenleyen Hormonların Etkileri 262
7.1. İnsülin 262
7.1.1. İnsülinin sentez ve salgılanması 263
7.1.2. İnsülin salgılanmasının uyarılması ve inhibisyonu 263
7.1.3. İnsülin direnci 264
7.2. Karşı Düzenleyici Hormonlar 264
7.2.1. Glukagon 264
7.2.2. Somatostatin 265
7.2.3. Katekolaminler (Epinefrin, Noerepinefrin, Dopamin) 266
7.2.3.1. Katekolaminlerin salgılanması 266

7.2.3.2. Epinefrin, norepinefrin ve dopaminin fizyolojik etkileri 266
7.2.3.3. Metabolizmaları 267
7.2.4. Katekolaminler ve Metabolitlerinin Ölçülmesi ve Klinik Önemleri 268
7.2.4.1. Feokromasitoma 268
7.2.4.2. Nöroblastoma 268
7.2.4.3. Ortostatik (postural) hipotansiyon 268
7.3. Glukokortikoidler 269
7.3.1. Glukokortikoidlerin salgılanması 269
7.3.2. Glukokortikoidler ve ilişkili klinik durumlar 270
7.3.2.1. Adrenal yetmezlik 270
7.3.2.2. Cushing Sendromu 271
7.3.2.3. Adrenal androjen fazlalığı 271
7.4. Büyüme Hormonu 272
7.5. Tiroit Hormonları 272
7.5.1. Tiroit Hormonları ile İlişkili Klinik Durumlar 273
7.5.1.1. Hipertiroidizm 275
7.5.1.2. Hipotiroidizm 276
8. Su, Sodyum ve Kalsiyum Metabolizmasını Düzenleyen Hormonların Etki Mekanizmaları 276
8.1. Su ve Sodyum Dengesi 276
8.1.1. Su ve Sodyum Dengesini Düzenleyen Hormonlar 277
8.1.1.1. Antidiüretik hormon 277
8.1.1.2. Renin-anjiotensin-aldosteron sistemi (RAAS) 278
8.1.2. Su ve sodyum metabolizması ile ilişkili klinik durumlar 280
8.1.2.1. Hipoaldosteronizm 280
8.1.2.2. Mineralokortikoid fazlalığı 280
8.1.2.2.1. Pirmer aldosteronizm 280
8.1.2.2.2. Adrenal mineralokortikoid fazlalığının diğer nedenleri 281
8.2. Atrial Natriüretik Peptid (ANP) 281
8.3. Kalsiyum Metabolizmasını Etkileyen Hormonlar 281
8.3.1. Paratiroid hormon (PTH) 281
8.3.1.1. Paratiroid hormonun biyolojik etkileri 282
8.3.2. Kalsitonin 282
8.3.3. Paratiroid Hormon İlişkili Protein (PTHrP) 283
8.3.4. Vitamin D 283

8.3.4.1. Vitamin D metabolizması 283
8.3.4.2. 1,25 (OH)2 D'nin biyolojik aktivitesi 284
9. Üremeyi Etkileyen Hormonlar 285
9.1. Etki Mekanizmaları 285
9.1.1. Erkeklerde Üreme Sisteminin Düzenlenmesi 285
9.1.2. Kadınlarda Üreme Sisteminin Düzenlenmesi 287
9.2. Kadın ve Erkek Cinsiyet Hormonları İle İlişkili Klinik Durumlar 288
9.2.1. Erkek infertilitesi 288
9.2.2. Kadın infertilitesi 289
9.2.3. Erken Ergenlik (Prekoks Puberte) 290
9.2.4. Hirsutizm 290
9.2.5. Amenore 291
Kaynaklar 292

BÖLÜM 10
SIVI ELEKTROLİT DENGESİ

Vücut Sıvı Bölümleri 294
Vücut Sıvıları 295
Vücut Sıvılarının Dağılımı 295
Birim Hesaplama ve Tanımlar 296
Miliekivalent 297
Vücudun Sıvı Dengesi 297
Asit ve Baz Dengesi 298
pH ve H+ iyonu 298
Asit Baz Dengesinin Korunumu 298
Asit Baz Durumundaki Bozukluklar 300
Elektrolitler 301
Anyon Açığı 302
Sodyum (Na+) dengesi 303
Potasyum Dengesi 303
Kalsiyum 304
Klor 305
Magnezyum 305
Taşıma Sistemleri Ve Elektrolit Dengesi 305
Difüzyon 306

Voltaj Kapılı Kanallar 307
Ligand Kapılı Kanallar 307
Mekanik Kapılı Kanallar 307
Aquaporinler 307
Osmoz 307
Primer Aktif Taşıma ve Sodyum Potasyum Dengesi 308
Sekonder Aktif Taşıma 309
Böbreklerde Elektrolit Dengesinin Sağlanması 310
Sodyum Geri Emilimi 311
Hücre Sıvı Bileşimi, Hacmi ve H+ Düzenlemesi 312
Kaynaklar 312

BÖLÜM 11
AÇLIK-TOKLUK METABOLİZMASI

Açlık ve Toklukta Enzim Aktivitelerindeki Değişiklikler 314
Tokluk durumunda karaciğer dokuda metabolizma 319
Tokluk durumunda adipoz dokuda metabolizma 321
Tokluk durumunda kas dokuda metabolizma 322
Tokluk durumunda beyin dokuda metabolizma 322
İleri açlığa adaptasyonun düzenlenmesi 331
Kaynaklar 332

BÖLÜM 12
SİRKADİYEN
DEĞİŞİM

1. Sirkadiyen Değişim Nedir? 334
2. Sirkadiyen Ritmi Etkileyen Faktörler 334
3. Sirkadiyen Ritim ve Metabolik Homeostaz 335
    3.1. Biyolojik Saat Genleri ve İşlev Bozuklukları 336
    3.2. Sirkadiyen Değişim ve Hormonlar 337
        3.2.1. Melatonin 337
        3.2.2. Kortizol 339
        3.2.3. İnsülin ve Ghrelin 340
        3.2.4. Tiroid hormonları 340
        3.2.5. Leptin-Adiponektin: 341

3.2.6. Vitamin D 342
3. Sirkadiyen Ritim ve Hastalıklar 342
4. Sirkadiyen Ritim ve Beslenme İlişkisi 343
Kaynaklar 345

BÖLÜM 13
BESLENME VE BİYOKİMYASAL PARAMETRELER

Beslenme 348
1. Yetersiz Beslenme 349
1.1. Protein-Enerji Malnütrisyonu (PEM) 349
1.1.1. Marasmus 349
1.1.2. Kwashiorkor 350
1.1.3. Marasmik-Kwashiorkor 350
1.2. Mikro Besin Ögesi Malnütrisyonu 351
2. Aşırı Beslenme 351
Kaynaklar 362

BÖLÜM 14
ALKOL VE METABOLİZMASI

1. Alkol Tanımı 364
2. Alkolün Beslenmeye Olan Etkileri ve Hastalıklar 369
3. Alkol Metabolizmasına Genetik Bakış 371
4. Alkol ve Karaciğer 372
Kaynaklar: 373

1
BÖLÜM

BESLENME BİYOKİMYASINA GİRİŞ

Egemen Foto

Öğrenim Hedefleri

1. Beslenme, beslenme bilimi ve beslenme biyokimyası arasındaki ilişkiyi kurar.
2. Beslenme bilimi ile ilgili temel kavramları tanımlar.
3. Besin ve besin öğelerinin çeşitleri ve görevleri ile ilgili temelleri kavrar.
4. Beslenme biyokimyasının kimyasal ve hücresel temellerini açıklar.
5. Besinlerin sindirimi ve sindirim sisteminin altı temel faaliyetini her birine birer örnek vererek tartışır.
6. Sindirimle ilgili nöral ve hormonal kontrolleri karşılaştırır.
7. Besinler ile biyoenerjitik kavramları arasındaki ilişkiyi kurar.
8. Beslenmenin genetik ile arasındaki ilişkiyi açıklar.

belirli bir birey için optimal beslenmeyi yani "kişiselleştirilmiş beslenmeyi" tanımlar. Belirli bir zaman noktasında dokularda, hücrelerde ve sıvılarda bulunan lipidler, karbonhidratlar, vitaminler, hormonlar ve diğer bileşenlerden türetilen metabolitler, metabolomik çalışmanın odak noktasıdır. **Metabolomik**, biyoaktif gıda moleküllerinin miktarı ve maruz kalma süresi nedeniyle hücresel mikrobesinlerin diyete verdiği tepkilerdeki değişiklikleri açıklar. Sigara, alkol, fiziksel aktiviteler ve diğer çevresel faktörler nedeniyle insan metabolik profilleri sadece birkaç gün içinde değişebilmektedir.

Bu yeni yaklaşımlardan elde edilen bilgilerin, gelecekte yaşam döngüsü boyunca optimal sağlık için bireyin genetik profiline göre besin gereksinimlerinin ayarlanmasını sağlayacağı tahmin edilmektedir. Ek olarak, bu yeni teknolojilerden elde edilen bilgiler, geleneksel veya yeni gıdalara olan arzı iyileştirme veya artırma, gıdaları belirli besinlerle kimyasal olarak güçlendirme veya gıdaları daha yüksek besin içeriği veya kalitesi için genetik olarak zenginleştirme çabalarına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Aksoy, M. (2000). Beslenme Biyokimyası. Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, ss. 1-34.

Baysal, A. (2014). Beslenme. Hatipoğlu Yayınları, Ankara, ss. 1-18.

Bender, D. (1997). An Introduction To Nutrition And Metabolism (2nd ed.). CRC Press. https://doi.org/10.1201/9781482267846

Berg, J. M., Tymoczko, J. L., Gatto, G. J., Jr., Stryer, L. (2019). Biochemistry (9th ed.). New York: W.H. Freeman/McMillan Learning.

Carreiro, A., Dhillon, J., Gordon, S., Higgins, K., Jacobs, A., McArthur, B., Redan, B., Rivera, R., Schmidt, L. and Mattes, R. (2016). The Macronutrients, Appetite, and Energy Intake. *Annual* Review of Nutrition, 36, 1, 73-103. DOI: 10.1146/annurev-nutr-121415-112624

Eastwood, M. (1997). Principles of Human Nutrition. Boston, MA: Springer; 309-380. doi:10.1007/978-1-4899-3025-5_10

Forrest N. H. (1997). Ultratrace minerals, Modern nutrition in health and disease Baltimore: Williams & Wilkins, 283-303.

Gürdöl, F. (2018). Beslenme Biyokimyası. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, ss. 1-22.

Klug, W. S., Cummings, M. R., Spencer, C. A., Palladino M. A., Killian, D. (2018). Genetik kavramlar. (ed. S. Sümer, L. Açık, M. Tuncer). Ankara: Palme Yayınevi.

Lean, M. E. J., (2019). Principles of human nutrition, Medicine, 47, 3,140-144, ISSN 1357-3039, https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2018.12.014.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2011). Besin öğeleri ve besin grupları, Mesleki ve teknik eğitim programlar ve öğretim materyalleri, Güzellik ve saç bakım hizmetleri programı, Öğretim materyali 2, Ankara, ss. 45-77.

Nelson, D. L. & Cox, M. M. (2017). Lehninger principles of biochemistry (7th ed.). W.H. Freeman.

Nowacka-Woszuk, J. (2020). Nutrigenomics in livestock-recent advances. *Journal of applied genetics*, *61*(1), 93–103.

Sihag, M.K., Goyal, A., Meghwal, K., Tanwar, B., & Sandhu., N. (2019). Biochemistry and Human Nutrition, New India Publishing Agency (NIPA) ISBN: 9789387973541

Subbiah M. T. (2008). Understanding the nutrigenomic definitions and concepts at the food-genome junction. *Omics: a journal of integrative biology*, *12*,4, 229–235.

2
BÖLÜM

KARBONHİDRATLAR

Pınar Aksoy Sağırlı

Öğrenim Hedefleri

1. Karbonhidratların sindirimini, emilimini açıklar.
2. Basit şekerlerin metabolizmasını açıklar.
3. Glikolizi açıklar.
4. Glukoneogenezi açıklar.
5. Trikarboksilik asid döngüsünü açıklar.
6. Pentoz fosfat yolunu açıklar.
7. Glikojenez ve glikojenolizi açıklar.

Glikojenden, glukozun fosforile bir şekilde serbest bırakılması, glukozun serbestçe hücreden çıkışına da engel olur. Bu özellikle kas hücresinde glikojenolizden üretilen glukoz kalıntılarının glikoliz yoluyla ATP üretebilmesi için çok önemlidir. Kas hücreleri glukoz-6-fosfatazdan yoksundur, bu hücrelerde glukoz-6-fosfattan serbest glikoz molekülleri üretilemez. Buna karşılık, karaciğer glikoz 6-fosfataz enzimine sahiptir, bu nedenle, glikojenden üretilen glikoz 6-fosfat molekülleri kan şekeri seviyelerini korumak için serbest glukoza dönüştürülür. Bu yollar cAMP tarafından kontrol edilir. cAMP glikojen sentazı inhibe ederken (glikojenez azalır) glikojen fosforilazı aktive eder (glikojenoliz artar).

Kaynaklar

Akram, M. (2013). Mini-review on glycolysis and cancer. *Journal of Cancer Education*, *28*(3), 454-457.

Arnold, P. K., Jackson, B. T., Paras, K. I. et al. A non-canonical tricarboxylic acid cycle underlies cellular identity. Nature 603, 477–481 (2022). https://doi.org/10.1038/s41586-022-04475-w

Chandel, N. S. (2021). Glycolysis. Cold Spring Harbor Perspectives in Biology, 13(5), a040535.

Gasmi, A., Peana, M., Arshad, M., Butnariu, M., Menzel, A., & Bjørklund, G. (2021). Krebs cycle: activators, inhibitors and their roles in the modulation of carcinogenesis. Archives of Toxicology, 95(4), 1161-1178.

Goodman, B. E. (2010). Insights into digestion and absorption of major nutrients in humans. Advances in physiology education, 34(2), 44-53.

Jeoung, N. H. (2015). Pyruvate dehydrogenase kinases: therapeutic targets for diabetes and cancers. Diabetes & metabolism journal, 39(3), 188-197.

Ji, H., Hu, J., Zuo, S., Zhang, S., Li, M., & Nie, S. (2022). In vitro gastrointestinal digestion and fermentation models and their applications in food carbohydrates. Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 62(19), 5349-5371.

Jiang, P., Du, W., & Wu, M. (2014). Regulation of the pentose phosphate pathway in cancer. Protein & cell, 5(8), 592-602.

Kabashima, T., Kawaguchi, T., Wadzinski, B. E., & Uyeda, K. (2003). Xylulose 5-phosphate mediates glucose-induced lipogenesis by xylulose 5-phosphate-activated protein phosphatase in rat liver. Proceedings of the National Academy of Sciences, 100(9), 5107-5112.

Meisenberg, G & Simmons, W. (2017). Digestive Enzymes. In book: Principles of Medical Biochemistry, Fourth Edition, Elsevier, Philadelphia, pp.341-350. 10.1016/B978-0-323-07155-0.00019-8.

Moreno, Cerena & Mercado, Ruben & Burns, Robert & Zhang, Wen Cai. (2020). Succinate Dehydrogenase and Ribonucleic Acid Networks in Cancer and Other Diseases. Cancers. 12. 3237. 10.3390/cancers12113237.

Nunes-Nesi, A., Araújo, W. L., Obata, T., & Fernie, A. R. (2013). Regulation of the mitochondrial tricarboxylic acid cycle. Current opinion in plant biology, 16(3), 335-343.

Owen, O. E., Kalhan, S. C., & Hanson, R. W. (2002). The key role of anaplerosis and cataplerosis for citric acid cycle function. Journal of Biological Chemistry, 277(34), 30409-30412.

Patra, K. C., & Hay, N. (2014). The pentose phosphate pathway and cancer. Trends in biochemical sciences, 39(8), 347-354.

Shi, L., & Tu, B. P. (2015). Acetyl-CoA and the regulation of metabolism: mechanisms and consequences. Current opinion in cell biology, 33, 125-131.

Sitrin, M. D. (2014). Digestion and Absorption of Carbohydrates and Proteins. In: Leung, P. (eds) The Gastrointestinal System. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8771-0_6

Stincone, A., Prigione, A., Cramer, T., Wamelink, M. M., Campbell, K., Cheung, E., ... & Ralser, M. (2015). The return of metabolism: biochemistry and physiology of the pentose phosphate pathway. Biological Reviews, 90(3), 927-963.

Strzyz, P. (2022). Alternative cycle for citrate. Nature Reviews Molecular Cell Biology, 23(5), 305-305.

Tappy, L. (2012). Q&A:'toxic'effects of sugar: should we be afraid of fructose?. BMC biology, 10(1), 1-7.

Xiao, W., Wang, R. S., Handy, D. E., & Loscalzo, J. (2018). NAD (H) and NADP (H) redox couples and cellular energy metabolism. Antioxidants & redox signaling, 28(3), 251-272.

3
BÖLÜM

PROTEİNLER

Serpil Erşan

Öğrenim Hedefleri

1. Amino asitlerin genel yapısı, özellikleri ve sınıflandırılması,
2. Proteinlerde bulunan standart amino asitlerin yapısal farklılıklarının,
3. Amino asitlerde bulunan yan zincirlerin, proteine kazandırdığı özelliklerin,
4. Modifiye amino asitler ve işlevlerinin örneklerle açıklanması,
5. Peptitler ve peptit bağının özelliklerinin anlaşılması,
6. Proteinlerin primer, sekonder, tersiyer ve kuarterner yapısının örneklerle açıklanması,
7. Proteinlerin denatürasyonu ve denatüre edici ajanların sıralanması,
8. Proteinlerin sınıflandırılması, fibröz ve globüler proteinlerin özelliklerinin örneklerle kavranması hedeflenmektedir.

2,3-BPG eritrositlerde yüksek konsantrasyonda bulunur. 2,3-BPG hemoglobinin β-zincirleri arasındaki pozitif yüklü amino asitlere bağlanır. T formunda bağlanması için zincirler arası boşluk uygundur. Bağlanmayla hemoglobinin T formunu kararlı hâle getirir ve oksijene olan ilgisini azaltır. Doku oksijenlenmesinin bozulduğu her durumda eritrositlerde 2,3-BPG miktarını artarak hemoglobine bağlanır ve dokulara yüksek miktarda oksijen bırakılması sağlanmış olur. Yüksek irtifa, KOAH, hipoksi gibi hemoglobinin oksijenlenmediği durumlar ve anemide 2,3-BPG'ın düzeyi artar.

Kaynaklar

Bhagavan, N. V., (2002). Medical Biochemistry, 4th edition, Harcourt Academic Press California, USA.

Bischoff, R., Schlüter, H. (2012). Amino acids: Chemistry, functionality and selected non-enzymatic post-translational modifications, Journal of Proteomics, 75 (8), 2275-2296.

Burtis, C. A., Ashwood, E. R. Tietz Fundamentals of Clinical Chemistry and Molecular Diagnostics. Third Edition, Elsevier, USA, ss 288-298.

Hou, Y., Wu, G. (2018). Nutritionally Essential Amino Acids, Advances in Nutrition, 9 (6), 849-851. Doi. Org/10.1093/advances/nmy054.

Kennelly, P. J., Botham, K. M., Mc Guinness, O., Rodwell, V. W., Weil, A. P. (2023) Harper's Illustrated Biochemistry. 32nd Edition, McGraw-Hill, USA, ss 15-57.

Lieberman, M., Peet, A. (2015). Marks' Essentials of Medical Biochemistry: A Clinical Approach. 2th edition, Wolters Kluwer, USA, ss 45-73.

McKee, T., McKee, J. R. (2019). Biochemistry, The Moleculer Basis of Life. 7th edition, New York Oxford University Press, USA, ss 275-336.

Meisenberg, G., Simmons, W. H. (2012). Principles of Medical Biochemistry, 3th edition, Elsevier Saunders, Philadelphia, USA.

Nelson, D. L., Cox, M. M. (2005). Lehninger Principle of Biochemistry. 3th edition, Worth Publishers, USA, ss 115-235.

Ulukaya, E. (2021). Lippincott Görsel Anlatımlı Çalışma Kitapları: Biyokimya. (Ferrier D.R Çev). Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, ss 1-52.

Wade, L. G. (2013). Organic Chemistry. 8th edition, Pearson Education, USA, ss 1155-1193.

4
BÖLÜM

LİPİDLER

Azize Şener

Öğrenim Hedefleri

1. Lipid çeşitlerini ve fonksiyonlarını öğrenir.
2. Lipidlerin sindirim ve emilimini öğrenir.
3. Lipoproteinlerin yapılarını ve metabolizmasını öğrenir.
4. Lipidlerin neden depolandığı, yağ dokusunda lipolizin ve lipogenezin nasıl kontrol edildiğini kavrar.
5. Yağ asitlerinden enerji eldesini öğrenir.
6. Lipit metabolizmasının nasıl düzenlendiğini ve diğer yolaklarla ilişkisini kavrar.
7. Keton cisimlerini, biyosentezini ve metabolizmasını öğrenir.
8. Kolesterol biyosentezini ve kolesterol metabolizmasının nasıl düzenlendiğini kavrar.
9. Beslenmenin lipid metabolizmasının düzenlenmesindeki rolünü kavrar.

reseptöründen ayrılır. Reseptörler yeniden kullanım için membrana yönlenir veya ortadan kaldırırlar. Lipoproteinlerdeki proteinler lizozomal enzimler tarafından sindirime uğrar. Hücre içine alınan kolesterol LCAT ile esterleştirilir ve depolanır. Diyetle gelen kolesterol hücre içine alındığında hücrede HGM-KoA redüktaz kovalent modifikasyon ile inhibe olur ve endojen kolesterol sentezi durdurulur. Ayrıca LDL reseptör sentezi azaltılır ve hücre içine kolesterol alınması da baskılanır. Reseptörlerin sayısı lipoprotein düzeyine ve hücrenin ihtiyacına bağlı olarak değişir. Dolaşımdaki LDL lipoprotein çok fazla artmışsa buna bağlı olarak hücre reseptörleri azalma gösterir. Buna "down-regulation" denir. Dolaşımdaki seviyesi azalınca reseptörler artırılır buna 'up regulation' denir

Teşekkür: Bölüm şekillerinin çizimindeki katkılarından dolayı Dr. Ecz. M. Murat Köksal'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

Arild, C., Rustan, A. C., Drevon, C. A. (2005) Fatty Acids: Structures and Properties, Encylopedia of Life sciences, John Wiley & Sons, Ltd. pp:1-7

Berg, J. M., Tymoczko, J. L., Stryer, L. (2012) Biochemistry, 7th ed, W H Freeman and Company, New York, 2012, p:663-675.

Calderon-Dominguez, M., Mir, J. F., Fucho, R., Weber, M., Serra, D., Herrero, L. (2015) Fatty acid metabolism and the basis of brown adipose tissue function. Adipocyte 5:98-118.

Castellano, J. M., Espinosa, J. M., Perona, J. S. (2020) Modulation of Lipid Transport and Adipose Tissue Deposition by Small Lipophilic Compounds. Front Cell Dev Biol. 14;8:555359.

Deepa, P. R., Vandhana, S., Muthukumaran, S., Umashankar, V., Jayanthi, U., Krishnakumar, S. (2010) Chemical inhibition of fatty acid synthase: Molecular docking analysis and biochemical validation in ocular cancer cells Article in Journal of Ocular Biology Diseases and Informatics. J Ocul Biol Dis Inform 3:117-128.

Desoye, G, Herrera, E. (2021) Adipose tissue development and lipid metabolism in the human fetus: The 2020 perspective focusing on maternal diabetes and obesity, Progress in Lipid Research, 81:101082

Harvey, R. A., Denise, R. F. (2011) Lippincott's Illustrated Reviews: Biochemistry, Fifth Edition, Lippincott Williams & Wilkins, Baltimore, p:173-200.

Karantonis, H. C., Nomikos, T., Demopoulos, C. A. (2009) Triacylglycerol metabolism. Curr Drug Targets. 10(4):302-19.

Kastaniotis, A. J., Autio, K. J., Kerätär, J. M. (2017) Mitochondrial fatty acid synthesis, fatty acids and mitochondrial physiology. Biochim Biophys Acta 1862, 39-48.

Lee, J. M., Lee, H., Kang, S., Park, W. J. (2016) Fatty Acid Desaturases, Polyunsaturated Fatty Acid Regulation, and Biotechnological Advances. Nutrients 8:1-12.

Lent-Schochet, D., Jialal, I. (2022) Biochemistry, Lipoprotein Metabolism. [Updated 2022 Jan 24]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing.

Murray, R. K., Bender, D. A., Botham, K. M., Kennely, P. J., Rodwell, V. W., Weil, P. A. (2012) Harper's Illustrated Biochemistry, Twenty-Ninth Edition, the Mc Graw-Hill Companies, Inc. pp:

Natesan, V., Kim, S. J. (2021) Lipid Metabolism, Disorders and Therapeutic Drugs - Review. Biomol Ther (Seoul). 1;29(6):596-604.

Newman, J. C., Verdin, E. (2014) Ketone bodies as signaling metabolites. Trends in Endocrinology and Metabolism. 25:43-52.

Patton-Vogt, J., de Kroon, A. (2020) Phospholipid turnover and acyl chain remodeling in the yeast ER, Biochimica et Biophysica Acta (BBA) - Molecular and Cell Biology of Lipids 1865; 158462

Sztalryd, C., Kimmel, A. R. (2014) Perilipins: Lipid Droplet Coat Proteins Adapted for Tissue-Specific Energy Storage and Utilization, and Lipid Cytoprotection. Biochimie. 96, 96–101.

Watt, M. J., Steinberg, G. R. (2008) Regulation and function of triacylglycerol lipases in cellular metabolism Biochem. J. 414, 313–325.

Zhyvotovska, A., Yusupov, D., & McFarlane, S. I. (2019). Introductory Chapter: Overview of Lipoprotein Metabolism. In (Ed.), Dyslipidemia. IntechOpen.

5
BÖLÜM

ENZİMLER

Sibel Söylemez

Öğrenim Hedefleri

1. Enzimlerin isimlendirilmesinin anlaşılmasını sağlamak
2. Enzimin aktif bölgesinin önemini kavramak
3. Katalitik enzimatik reaksiyonları öğrenmek
4. Enzimatik reaksiyon hızını etkileyen faktörlerin ayrıntılı öğrenilmesi
5. Enzimatik reaksiyon kinetiklerini kavramak
6. Enzim aktivitesinin inhibisyonu ve regülasyonu
7. Klinik tanıda ve tedavide enzimlerin kullanılmasının öğrenilmesi

Kaynaklar

Apple, F. S., Sandoval, Y., Jaffe, A. S., Ordonez-Llanos, J., & IFCC Task Force on Clinical Applications of Cardiac Bio-Markers (2017). Cardiac Troponin Assays: Guide to Understanding Analytical Characteristics and Their Impact on Clinical Care. Clinical chemistry, 63(1), 73–81. https://doi.org/10.1373/clinchem.2016.255109.

Baumer, Z. T., & Whitehead, T. A. (2021). The inner workings of an enzyme. Science (New York, N.Y.), 373(6553), 391–392. https://doi.org/10.1126/science.abj8346.

Bett, J. S. (2016). Proteostasis regulation by the ubiquitin system. Essays in biochemistry, 60(2), 143–151. https://doi.org/10.1042/EBC20160001.

Dixon, M. (1972). The graphical determination of K m and K i . The Biochemical journal, 129(1), 197–202. https://doi.org/10.1042/bj1290197.

Dokholyan, N. V. (2016). Controlling Allosteric Networks in Proteins. Chemical reviews, 116(11), 6463–6487. https://doi.org/10.1021/acs.chemrev.5b00544.

Drazic, A., Myklebust, L. M., Ree, R., & Arnesen, T. (2016). The world of protein acetylation. Biochimica et biophysica acta, 1864(10), 1372–1401. https://doi.org/10.1016/j.bbapap.2016.06.007.

Ercikan Abali, E., Cline, S. D., Franklin, D. S., Viselli, S. M. (2022). Enzymes. Lippincott Illustrated Reviews: Biochemistry. 8th Edition. Wolters Kluwer, Philadelphia, pp 57-74.

Heckmann, C. M., & Paradisi, F. (2020). Looking Back: A Short History of the Discovery of Enzymes and How They Became Powerful Chemical Tools. ChemCatChem, 12(24), 6082–6102. https://doi.org/10.1002/cctc.202001107.

Hedstrom, L. (2002). Serine protease mechanism and specificity. Chemical reviews, 102(12), 4501–4524. https://doi.org/10.1021/cr000033x.

Kennelly, P. J., Botham, K. M., McGuinness, O., Rodwell, V.W., Weil, P. A. (2023). Enzymes. Harper's Illustrated Biochemistry. 32th Edition. McGrawHill, Lange, New York, pp 59-95.

Knight A. E. (2011). Single enzyme studies: a historical perspective. Methods in molecular biology (Clifton, N.J.), 778, 1–9. https://doi.org/10.1007/978-1-61779-261-8_1.

Narita, T., Weinert, B. T., & Choudhary, C. (2019). Functions and mechanisms of non-histone protein acetylation. Nature reviews. Molecular cell biology, 20(3), 156–174. https://doi.org/10.1038/s41580-018-0081-3.

Rho, J. H., & Lampe, P. D. (2014). High-Throughput Analysis of Plasma Hybrid Markers for Early Detection of Cancers. Proteomes, 2(1), 1–17. https://doi.org/10.3390/proteomes2010001.

Sanabria, H., Rodnin, D., Hemmen, K., Peulen, T. O., Felekyan, S., Fleissner, M. R., Dimura, M., Koberling, F., Kühnemuth, R., Hubbell, W., Gohlke, H., & Seidel, C. (2020). Resolving dynamics and function of transient states in single enzyme molecules. Nature communications, 11(1), 1231. https://doi.org/10.1038/s41467-020-14886-w.

Schramm V. L. (2007). Enzymatic transition state theory and transition state analogue design. The Journal of biological chemistry, 282(39), 28297–28300. https://doi.org/10.1074/jbc.R700018200.

Varejão, N., Lascorz, J., Li, Y., & Reverter, D. (2020). Molecular mechanisms in SUMO conjugation. Biochemical Society transactions, 48(1), 123–135. https://doi.org/10.1042/BST20190357.

Weinberg, C. E., Weinberg, Z., & Hammann, C. (2019). Novel ribozymes: discovery, catalytic mechanisms, and the quest to understand biological function. Nucleic acids research, 47(18), 9480–9494. https://doi.org/10.1093/nar/gkz737.

Wlodawer, A. (2002). Rational approach to AIDS drug design through structural biology. Annual review of medicine, 53, 595–614. https://doi.org/10.1146/annurev.med.53.052901.131947.

6
BÖLÜM

NÜKLEİK ASİTLER

Fatma Zilifdar Foto

Öğrenim Hedefleri

1. Nükleik asitlerin ve nükleotitlerin temel yapısı ve adlandırılmasını bilir.
2. Nükleik asitler ve ilişkili moleküllerin fonksiyonları hakkında bilgi sahibi olur.
3. Nükleik asitlerin besin biyokimyası açısından önemini kavrar.
4. Nükleotit içerikli besinlerin metabolizmadaki sindirim, taşınma ve absorbsiyonu hakkında bilgi sahibi olur.
5. Nükleotitlerin metabolizmadaki sentez ve yıkımı ile ilgili temel kavramları tanımlar.
6. Nükleotitlerin vücuda alındıktan sonraki akıbeti ve metabolizmaya etkilerini tartışır.
7. Besin kaynaklarındaki nükleotitlerin ve ilişkili moleküllerin içerikleri ve miktarları hakkında bilgi sahibi olur.
8. Genetik ve beslenme arasındaki ilişkiyi açıklar.

üretilmektedir. Buna bağlı olarak da bir bireyin sağlık veya hastalık durumunun yalnızca bireyin genetik geçmişinin bir işlevi olmadığı düşüncesi giderek daha akla yatkın hâle gelmektedir. Besin alımı ve besine maruz kalma, yaygın poligenik, diyete bağlı hastalıkların patogenezinde ve ilerlemesinde rol oynayan temel çevresel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir bireyin fenotipi denildiğinde, bir bireyin yaşamı boyunca genomu ve çevresel faktörler arasındaki karmaşık bir etkileşim akla gelmelidir. Bu bağlamda sağlıkta beslenmenin tam rolünü anlamanın anahtarının, beslenme ve genom arasındaki DNA, RNA, protein ve metabolitler düzeyindeki çoklu etkileşimlere dayanması şaşırtıcı değildir. Uzun vadede düşünüldüğünde, gelecekte besin alımının bireyin genetik profiline göre ayarlanabildiği ve optimize edilebildiği **"kişiselleştirilmiş bir beslenme"** yaklaşımı, sağlığı ve yaşam kalitesini artırmak için kullanılabilecektir.

Kaynaklar

Berg, J. M., Tymoczko, J. L., Gatto, G. J., Jr., Stryer, L. (2019). Biochemistry (9th ed.). New York: W.H. Freeman/McMillan Learning.

Carver, J. D. & Walker, W. A. (1995). The role of nucleotides in human nutrition. The Journal of Nutritional Biochemistry, 6(2), 58-72.

Ding, T., Song, G., Liu, X., Xu, M., Li, Y. (2021). Nucleotides as optimal candidates for essential nutrients in living organisms: A review. Journal of Functional Foods, 82, 104498.

Hossain, M. S., Koshio, S., Kestemont, P. (2020). Recent advances of nucleotide nutrition research in aquaculture: a review. Reviews in Aquaculture, 12, 1028–1053.

Klug, W. S., Cummings, M. R., Spencer, C. A., Palladino M. A., Killian, D. (2018). Genetik kavramlar. (ed. S. Sümer, L. Açık, M. Tuncer). Ankara: Palme Yayınevi.

Lane, A. N. & Fan, T. W. (2015). Regulation of mammalian nucleotide metabolism and biosynthesis. Nucleic acids research, 43(4), 2466–2485.

Larashinda, M., Sayuti, K., Yenrina, R., Refdi, C.W. (2021). Identification of Purine Content in Various Processed Foods of Chicken as Specialty Food of West Sumatra. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 709*.

Nelson, D. L. & Cox, M. M. (2017). Lehninger principles of biochemistry (7th ed.). W.H. Freeman.

Roche, H.M. (2006). Nutrigenomics—new approaches for human nutrition research. Journal of the Science of Food and Agriculture, 86: 1156-1163.

Subbiah, M. T. (2008). Understanding the nutrigenomic definitions and concepts at the food-genome junction. Omics: a journal of integrative biology, 12(4), 229–235.

Maya ekstraktı nükleotid analizi, (2022) Erişim adresi https://www.novocib.com/Yeast_Extract_Nucleotide_Analysis.html

7
BÖLÜM

VİTAMİNLER

İnayet Güntürk

Öğrenim Hedefleri

1. Vitamin terimini tanımlayabilmek
2. Vitaminlerin genel özellikleri, metabolizması, biyoyararlılığı ve fizyolojik süreçlerdeki görevlerini açıklayabilmek
3. Farklı yaş, cinsiyet ve fizyolojik durumlara göre vitaminlerin gereksinmelerinde oluşacak değişimleri değerlendirebilmek
4. Vitaminlerin sağlık ve hastalıklarla ilişkisini değerlendirebilmek

Kaynaklar

Akbari, S., & Rasouli-Ghahroudi, A. A. (2018). Vitamin K and Bone Metabolism: A Review of the Latest Evidence in Preclinical Studies. BioMed research international, 2018, 4629383. DOI: 10.1155/2018/4629383

Angelini, A., Cappuccilli, M. L., Magnoni, G., Croci Chiocchini, A. L., Aiello, V., Napoletano, A., Iacovella, F., Troiano, A., Mancini, R., Capelli, I., & Cianciolo, G. (2021). The link between homocysteine, folic acid and vitamin B12 in chronic kidney disease. Giornale italiano di nefrologia: organo ufficiale della Societa italiana di nefrologia, 38(4), 2021-vol4

Attaluri, P., Castillo, A., Edriss, H., & Nugent, K. (2018). Thiamine Deficiency: An Important Consideration in Critically Ill Patients. The American journal of the medical sciences, 356(4), 382–390. DOI: 10.1016/j.amjms.2018.06.015

Balasubramaniam, S., Christodoulou, J., & Rahman, S. (2019). Disorders of riboflavin metabolism. Journal of inherited metabolic disease, 42(4), 608–619. DOI: 10.1002/jimd.12058

Bistas, K. G., & Tadi, P. (2022). Biotin. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Brown, M. J., Ameer, M. A., & Beier, K. (2022). Vitamin B6 Deficiency. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Bus, K., & Szterk, A. (2021). Relationship between Structure and Biological Activity of Various Vitamin K Forms. Foods (Basel, Switzerland), 10(12), 3136. DOI: 10.3390/foods10123136

Caritá, A. C., Fonseca-Santos, B., Shultz, J. D., Michniak-Kohn, B., Chorilli, M., & Leonardi, G. R. (2020). Vitamin C: One compound, several uses. Advances for delivery, efficiency and stability. Nanomedicine: nanotechnology, biology, and medicine, 24, 102117. DOI: 10.1016/j.nano.2019.102117

Carr, A. C., & Maggini, S. (2017). Vitamin C and Immune Function. Nutrients, 9(11), 1211. DOI: 10.3390/nu9111211

Chang, S. W., & Lee, H. C. (2019). Vitamin D and health - The missing vitamin in humans. Pediatrics and neonatology, 60(3), 237–244. DOI: 10.1016/j.pedneo.2019.04.007

Chauhan, K., Shahrokhi, M., & Huecker, M. R. (2022). Vitamin D. In StatPearls. StatPearls Publishing.

D'Ambrosio DN, Clugston RD, Blaner WS. Vitamin A metabolism: an update. Nutrients. 2011 Jan;3(1):63-103. DOI: 10.3390/nu3010063.

Doseděl, M., Jirkovský, E., Macáková, K., Krčmová, L. K., Javorská, L., Pourová, J., Mercolini, L., Remião, F., Nováková, L., Mladěnka, P., & On Behalf Of The Oemonom (2021). Vitamin C-Sources, Physiological Role, Kinetics, Deficiency, Use, Toxicity, and Determination. Nutrients, 13(2), 615. DOI: 10.3390/nu13020615

Gheita, A. A., Gheita, T. A., & Kenawy, S. A. (2020). The potential role of B5: A stitch in time and switch in cytokine. Phytotherapy research: PTR, 34(2), 306–314. DOI: 10.1002/ptr.6537

Hołubiec, P., Leończyk, M., Staszewski, F., Łazarczyk, A., Jaworek, A. K., & Rojas-Pelc, A. (2021). Pathophysiology and clinical management of pellagra - a review. Folia medica Cracoviensia, 61(3), 125–137. DOI: 10.24425/fmc.2021.138956

Jacobson, M. K., & Jacobson, E. L. (2018). Vitamin B3 in Health and Disease: Toward the Second Century of Discovery. Methods in molecular biology (Clifton, N.J.), 1813, 3–8. DOI: 10.1007/978-1-4939-8588-3_1

Jullien S. (2021). Vitamin K prophylaxis in newborns. BMC pediatrics, 21(Suppl 1), 350. DOI: 10.1186/s12887-021-02701-4

León-Del-Río A. (2019). Biotin in metabolism, gene expression, and human disease. Journal of inherited metabolic disease, 42(4), 647–654. DOI: 10.1002/jimd.12073

Lonsdale D. (2018). Thiamin. Advances in food and nutrition research, 83, 1–56. DOI: 10.1016/bs.afnr.2017.11.001

Lykstad, J., & Sharma, S. (2022). Biochemistry, Water Soluble Vitamins. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Martin J. Shearer, Xueyan Fu, Sarah L. Booth, Vitamin K Nutrition, Metabolism, and Requirements: Current Concepts and Future Research, Advances in Nutrition, Volume 3, Issue 2, March 2012, Pages 182–195, DOI: 10.3945/an.111.001800

Medina, J., Gupta V. Vitamin E. 2022 May 13. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan–. PMID: 32491669.

Meléndez-Martínez, A. J. (2019). An Overview of Carotenoids, Apocarotenoids, and Vitamin A in Agro-Food, Nutrition, Health, and Disease. Molecular nutrition & food research, 63(15), e1801045. DOI: 10.1002/mnfr.201801045

Mladěnka, P., Macáková, K., Kujovská Krčmová, L., Javorská, L., Mrštná, K., Carazo, A., Protti, M., Remião, F., Nováková, L., & OEMONOM researchers and collaborators (2022). Vitamin K - sources, physiological role, kinetics, deficiency, detection, therapeutic use, and toxicity. Nutrition reviews, 80(4), 677–698. DOI: 10.1093/nutrit/nuab061

Moise, A. R., Noy, N., Palczewski, K., & Blaner, W. S. (2007). Delivery of retinoid-based therapies to target tissues. Biochemistry, 46(15), 4449–4458. DOI: 10.1021/bi7003069

Njus, D., Kelley, P. M., Tu, Y. J., & Schlegel, H. B. (2020). Ascorbic acid: The chemistry underlying its antioxidant properties. Free radical biology & medicine, 159, 37–43. DOI: 10.1016/j.freeradbiomed.2020.07.013

Ramadan, E. F., Grisdale, M., & Morais, M. (2022). Maternal Vitamin B_{12} Levels During Pregnancy and Their Effects on Maternal Neurocognitive Symptoms: A Systematic Review. Journal of obstetrics and gynaecology Canada: JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada: JOGC, 44(4), 390–394.e3. DOI: 10.1016/j.jogc.2021.11.017

Reddy, P.,& Jialal, I. (2021). Biochemistry, Fat Soluble Vitamins. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Saleem, F.,& Soos, M. P. (2022). Biotin Deficiency. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Salinas, M., Flores, E., López-Garrigós, M., & Leiva-Salinas, C. (2018). Vitamin B12 deficiency and clinical laboratory: Lessons revisited and clarified in seven questions. International journal of laboratory hematology, 40 Suppl 1, 83–88. DOI: 10.1111/ijlh.12833

Sanvictores, T.,& Chauhan, S. (2022). Vitamin B5 (Pantothenic Acid). In StatPearls. StatPearls Publishing.

Shulpekova, Y., Nechaev, V., Kardasheva, S., Sedova, A., Kurbatova, A., Bueverova, E., Kopylov, A., Malsagova, K., Dlamini, J. C., & Ivashkin, V. (2021). The Concept of Folic Acid in Health and Disease. Molecules (Basel, Switzerland), 26(12), 3731. DOI: 10.3390/molecules26123731

Stach, K., Stach, W., & Augoff, K. (2021). Vitamin B6 in Health and Disease. Nutrients, 13(9), 3229. DOI: 10.3390/nu13093229

Stevens, S. L. (2021).Fat-Soluble Vitamins. Nurs Clin North Am. Mar;56(1):33-45. DOI: 10.1016/j.cnur.2020.10.003.

Tardy, A. L., Pouteau, E., Marquez, D., Yilmaz, C., & Scholey, A. (2020). Vitamins and Minerals for Energy, Fatigue and Cognition: A Narrative Review of the Biochemical and Clinical Evidence. Nutrients, 12(1), 228. DOI: 10.3390/nu12010228

Thakur, K., Tomar, S. K., Singh, A. K., Mandal, S., & Arora, S. (2017). Riboflavin and health: A review of recent human research. Critical reviews in food science and nutrition, 57(17), 3650–3660. DOI: 10.1080/10408398.2016.1145104

Urena-Torres, P.,& Souberbielle, J. C. (2014). Pharmacologic role of vitamin D natural products. Current vascular pharmacology, 12(2), 278–285. DOI: 10.2174/15701611113119990020

US Food and Drug Administration "Federal Register, Food Labeling: Revision of the Nutrition and Supplement Facts Labels. 27 May 2016.

Wiley, K. D., Gupta, M. Vitamin B1 Thiamine Deficiency. 2021 Jun 21. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan–. PMID: 30725889.

Wolffenbuttel, B., Wouters, H., Heiner-Fokkema, M. R., & van der Klauw, M. M. (2019). The Many Faces of Cobalamin (Vitamin B_{12}) Deficiency. Mayo Clinic proceedings. Innovations, quality & outcomes, 3(2), 200–214. DOI: 10.1016/j.mayocpiqo.2019.03.002

Zapata-Pérez, R., Wanders, R., van Karnebeek, C., & Houtkooper, R. H. (2021). NAD^+ homeostasis in human health and disease. EMBO molecular medicine, 13(7), e13943. DOI: 10.15252/emmm.202113943

Zaric, B. L., Obradovic, M., Bajic, V., Haidara, M. A., Jovanovic, M., & Isenovic, E. R. (2019). Homocysteine and Hyperhomocysteinaemia. Current medicinal chemistry, 26(16), 2948–2961. DOI: 10.2174/0929867325666180313105949

8
BÖLÜM

MİNERALLER

İ. Banu Ayça

Öğrenim Hedefleri

1. Mineral terimini tanımlayabilmek
2. Minerallerin genel özellikleri, metabolizması, biyoyararlılığı ve fizyolojik süreçlerdeki görevlerini açıklayabilmek
3. Farklı yaş, cinsiyet ve fizyolojik durumlara göre minerallerin gereksinmelerinde oluşacak değişimleri değerlendirebilmek
4. Minerallerin sağlık ve hastalıklarla ilişkisini değerlendirebilmek

Civa (Hg)

Civanın organik, inorganik ve metalik(elementel) olmak üzere üç formu vardır. Civa olda sıcaklığında sıvı hâlde olan toksik bir metaldir. İçme sularında ve atmosferdeki civa miktarı genellikle toksik düzeylerin altındadır. Floresan ampuller yanı sıra, pomatlar, nazal spreyler gibi bazı tıbbi ürünler ve bazı kozmetik ürünlerde vs. kullanımı nedeniyle günlük yaşamda civa minerali yer almaktadır. Diş hekimliğinde kullanılan civalı amalgam nedeniyle de insanlar civaya maruz kalırlar.Ayrıca bazı deniz ürünlerinin yenilmesi ile diyet yolu ile de organizmaya civa alınmaktadır. Solunum yolu ile vücuda alınan civanın yaklaşık %80 kadarı akciğerlerde tutulur. Civa emilimi deriden de olabilmektedir. Kan-beyin bariyerini sisteine bağlanarak geçer. Civanın kükürt mineraline ilgisi(afinitesi) yüksek olduğu için, glutatyon(GSH), homosistein, N-asetil sistein (NAC) vs. gibi –SH grubu içeren yapılarla tepkimeye girer. Bundan dolayı proteinlerde biyolojik aktivite kaybı meydana gelir. Civa miktarı kan, idrar ve saç örneklerinde ölçülür.

Kalay (Sn)

Kemik ve diş yapısında, gastrointestinal sistemde, akciğerler, böbrekler, dalak ve kaslarda bulunur. Diyetle alınan inorganik kalayın emilimi azdır, organik kalayın alımı daha hızlı olup, emilimi alınan doza bağlı olarak değişmektedir. Metalloenzimin katalitik bileşeni olarak fonksiyon görür. Dokularda toplanmasını kalsiyum engeller ve atılımı artar. Günlük bir diyet 4.0-17.0 mg arasında kalay içerir.

Besinsel kaynakları: Sakatatlar ve tahıllar en iyi kaynaklarıdır.

Kaynaklar

Ademoğlu, E. (2018). Eser ve Ultraeser Elementler. Gürdöl F(Ed.)Tıbbi Biyokimya, 3.Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri Tic.Ltd.Şti.,İstanbul,ss.513-524.

Aksoy, M. (2021). Beslenme Biyokimyası,7.Baskı,Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti., Ankara,ss.443-536.

Alturfan, A. A.(2019). Ağır Metaller.Yarat A,Akbay T.T,Alturfan E.I(Eds.) Biyokimyada Temel ve Özel Konular, Akademisyen Kitabevi A.Ş,Ankara,ss.55-64.

Atukeren, P. (2017). Element Biyokimyası. Konukoğlu D (Ed.) Sorularla Konu Anlatımlı Tıbbi Biyokimya,Nobel Tıp Kitabevleri Tic.Ltd.Şti,İstanbul,ss.483-505.

Aşkar, T. K., Öcal, N., & Yılmaz, D. (2020). The effect of vanadium Supplement on Rat's Oxidative Stress in Experimental Acute Exercise Model,Eurasian JHS,3(1):17-22.

Bayraktar, B., Yücesir, İ., Şakar, Ş. (2011). Sporcularda Mineral Kullanımı.Atasü T,Yücesir İ, Bayraktar B(Eds.) Dopingle Mücadele ve Futbolda Performans Artırma Yöntemleri,Ajansmat Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic.A.Ş,Ankara,ss.389-427.

Baysal, A. (2007). Beslenme.11.Baskı,Hatiboğlu Yayınevi,Ankara,ss.109-154.

Çevik, S. (2014). Vanadyum.AKÜ FEMÜBİD,14(021202),ss.9-18.DOI:10.5578/fmbd.8134.

Ersoy, G. (2016). Fiziksel Uygunluk(Fitnes)Spor ve Beslenme İle İlgili Temel Öğretiler. Güncellenmiş 2.Baskı,Ankara Nobel Tıp Kitabevleri,Ankara,ss.111,134-135,252-253,299.

Eşkazan, E., Kayaalp, S. O. (2012). Duygudurum Bozukluklarında Kullanılan İlaçlar (Antidepresanlar).Kayaalp S.O.(Ed.)Akılcı Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji, 13. Baskı, Pelikan Yayıncılık Ltd.Şti,Ankara,ss.801-825.

Genç, S. (2018). Plazma Proteinleri. Gürdöl F(Ed.)Tıbbi Biyokimya, 3.Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri Tic. Ltd.Şti,İstanbul,ss.562-563.

Gürdöl, F. (2021). Beslenme Biyokimyası, Genişletilmiş 3.Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri Tic. Ltd. Şti,İstanbul,ss.3-7.

Sarı, E. N. & Soysal, Y. (2021). Bor Elementi ve Biyolojik Sistemlere Etkisi. Tıp Fkültesi Klinikleri Dergisi,4(2),57-68.

Taş, S. & Dirican, M. (2003). Diyabet ve Vanadyum.T Klin J Med Sci,23:262-165.

Tunalı, S. (2019). Elektrolitler,Mineraller ve Eser Elementler.Yarat A, Akbay T.T, Alturfan E.I(Eds.) Biyokimyada Temel ve Özel Konular, Akademisyen Kitabevi A.Ş,Ankara,ss.39-54.

Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015 (2016). Pekcan,A.G., Şanlıer,N., Baş,M. (Eds). T.C.Sağlık Bakanlığı Yayın No:1031,Ankara, ss.173,175.

Vural, P. (2018). Anorganik Makrominerallar. Gürdöl F(Ed.)Tıbbi Biyokimya, 3.Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri Tic.Ltd.Şti.,İstanbul,ss.507-512.

Webster, M. J. (2002). Sodium Bicarbonate.Bahrke M.S.,Yesalis C.E. (Eds.)Performnace-Enhancing Sustances in Sport and Exercise, Human Kinetics, Champaign, IL, ss.197-207.

https://www.ais.gov.au./nutrition/supplements

www.wada-ama.org

9
BÖLÜM

ENDOKRİN SİSTEM VE HORMONLAR

Mehmet Şeneş

Öğrenim Hedefleri

1. Hormon tanımı, özellikleri, sınıflandırması, sentezleri, etki mekanizmaları ve hücrelerdeki metabolik etkileri,
2. Hipotalamus ve ön ve arka hipfiz hormonları, bu hormonların özellikleri, metabolik etkileri ve uygunsuz salgılanmaları durumunda karşılaşılan klinik durumlar,
3. Enerji metabolizmasının düzenlenmesinde görev alan ana ve karşı düzenleyici hormonlar, özellikleri, etki mekanizmaları ve uygunsuz salgılanmaları durumunda karşılaşılan klinik durumlar,
4. Su, sodyum ve kalsiyum metabolizmasınıı düzenleyen hormonlar, etki mekanizmaları ve uygunsuz salgılanmaları durumunda karşılaşılan klinik durumlar,
5. Üreme ile ilişkili hormonlar, etki mekaizmaları ve uygunsuz salgılanmaları durumunda karşılaşılan klinik durumların anlatılması hedeflenmektedir.

Kaynaklar

Rifai, N., Horvath, A. R., Wittwer, C. T. Sixth Edition Tietz Textbook of Clinical Chemistry and Molecular Diagnostics. Elsevier, 2018, ss. 626-638.

Belfiore, A., LeRoith, D. Principles of Endocrinology and Hormone Action. Springer International Publishing AG, 2018.

Rodwell, V. W., Bender, D. A., Botham, K. M., Kenelly, P. J., Weil, P. A. 31st Edition Harper's Illustrated Biochemistry. McDraw-Hill. 2018

Versura, P., Giannaccare, G., & Campos E. C. (2015) Sex-steroid imbalance in females and dry eye. Current Eye Research, 40, 2, 162–175

McPherson, R. A., Pincus, M. R. Henry's Clinical Diagnosis and Management By Laboratory Methods. Saunders Elsevier, 2007, ss. 326-363.

Spaulding, S. C. & Wendy, B. B. (2022) The role of lipid second messengers in aldosterone synthesis and secretion J. Lipid Res, 63, 4, 100191.

Klinge, C., Rao, C. (2008) Cell Membrane Receptors. (ISSN: 1756-2228) 2008; DOI 10.3843/GLOWM.10282.

White, A., Gibson, S. ACTH precursors: biological significance and clinical relevance. Clinical Endocrinology (1998)48,251–255 DOI: 10.1046/j.1365-2265.1998.00451.x

Tsuchiya, Y., Saito, M., & Kohno, K. (2016) Pathogenic Mechanism of Diabetes Development Due to Dysfunction of Unfolded Protein Response. Yakugaku Zasshi, 136, 6, 817-25. Doi: 10.1248/yakushi.15-00292-4.

Freitas, J. (2012). Development and Validation of in Vitro Bioassays for Thyroid Hormone Receptor Mediated Endocrine Disruption. PhD Thesis, Wageningen University, Wageningen, NL ISBN 978-94-6173-437-2

10
BÖLÜM

SIVI ELEKTROLİT DENGESİ

Mehmet Ali Gül

Öğrenim Hedefleri

1. Sıvı ve elektrolit dengesi ile ilgili temel kavramları bilir.
2. Sıvı elektrolit dengesinin metabolizma açısından önemini açıklar.
3. Vücut sıvı bölmelerini sınıflandırır.
4. Vücut sıvı dağılımını açıklar, ilgili terimleri tanımlar.
5. pH'ı tanımlar, asit baz dengesini bilir, tampon sistemleri sıralar.
6. Asit baz dengesi bozukluklarını tanımlar.
7. Elektrolitleri sıralar, metabolizma için önemini açıklar.
8. Elektrolit taşıma sistemlerini sıralar.
9. Elektrolit düzenlenmesini açıklar.

Tiroid hormonları, vücut enerji homeostazının güçlü hipotalamik düzenleyicileri olarak bilinmektedir. Açlık sırasında tokluk hormonu olan leptin seviyesindeki azalma tiroit stimüle edici hormon (TSH) salınımının belirgin şekilde baskılanmasına neden olur. Tokluk sırasında başlıca adipoz dokudan olmak üzere leptin salınımındaki yükseliş T3 üretimini (***hipotalmik tip 2 deiyodinaz*** bağımlı bir şekilde) artırarak hipotalamik tirotropin salgılattırıcı hormon (TRH) salınımını teşvik eder. İleri açlık diyetindeki hastalarda saatler veya günler içinde karaciğer ve periferik dokuda ***5'-monodeiyodinaz*** aktivitesinde düşüş belirlenir. Bu enzim tiroksinin (T4) metabolik olarak aktif formu olan triiyodotironine (T3) dönüşümünü sağladığından bu durum T3 düzeylerinde azalmaya neden olur. Dolaşımdaki düşük T3 düzeylerinin de ileri açlıkta istirahat enerji harcamasındaki azalmaya katkı sağlamaktadır. Buna rağmen T3'ün bu etkileri tüm mekanizmalarıyla henüz tam olarak anlaşılamamıştır.

Kaynaklar

Andrade, M. C. D. (2017). Metabolism during fasting and starvation: understanding the basics to glimpse new boundaries. J. Nutr. Diet, 1, e02.

Bender D.A., & Mayes P.A. (2016). Overview of metabolism & the provision of metabolic fuels. Rodwell V.W., & Bender D.A., & Botham K.M., & Kennelly P.J., & Weil P(Eds.), Harper's Illustrated Biochemistry, 30e. McGraw Hill.

Haller, W., & Bines, J. E. (2013). Starvation and fasting: biochemical aspects. Benjamin Caballero (Ed.) Encyclopedia of Human Nutrition (Third Edition), Academic Press, ss. 209-218.

Harvey, R., & Ferrier, D. (2011). The Feed/Fast Cycle. Richard H., Denise F. (Eds.) Lippincott's illustrated reviews: Biochemistry, Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia, ss.321-332

Hill, J. W., & McCreary, T. W. (2021). Chemistry for Changing Times: Libretext, ss 17.5.1-17.5.3.

LeClair, R. J. (2021). Fed and fasted states. Renee J. LeClair. (Ed.) Cell Biology, Genetics, and Biochemistry for Pre-Clinical Students. Virginia Tech Carilion School of Medicine in association with Virginia Tech Publishing, Blacksburg, ss.3.1.1-3.1.5.

Meisenberg, G., & Simmons, W. H. (2016). İntegratıon of metabolism. Meisenberg, G., & Simmons, W. H. (Eds) Principles of medical biochemistry, Elsevier Health Sciences, Philadelphia, ss. 533-544.

Nelson, D. L., Lehninger, A. L., & Cox, M. M. (2008). Lehninger principles of biochemistry. Macmillan, ss. 893-910.

Yartsev, A. Physiological Adaptation to Prolonged Starvation; 2013-2017 (p. 8). Retrieved 2017-02-05. Available from: https://derangedphysiology.com/main/required-reading/endocrinology-metabolism-and-nutrition

12
BÖLÜM

SİRKADİYEN DEĞİŞİM

Durmuş Ayan

Öğrenim Hedefleri

1. Bu bölümde sirkadiyen değişimin ne olduğu, sirkadiyen ritmi etkileyen faktörler ve sirkadiyen değişimde rolü olan etmenler,
2. Metabolik homeostaz sağlanırken sirkadiyen değişiminin etkisi,
3. Metabolik homeostaz sağlanırken sirkadiyen saat genlerinin işlevleri,
4. Sirkadiyen değişim ile hormonlar arasındaki ilişkiyi,
5. Sirkadiyen değişim hastalıklar arasındaki bağlantı noktalarına ve özellikle kanser ile ilgili bazı moleküler mekanizmalar,
6. Sirkadiyen değişimin beslenme üzerine etkilerinin anlatılması hedeflenmektedir.

bir ilişkiye sahiptir. Bu tür değişikliklerle ilgili olarak, glikoz ve lipidler gibi birçok besinin kan düzeylerin oluşmasında sirkadiyen ritimler vardır. Örneğin Kalsiyum (Ca) aktif ve transselüler esas olarak duodenumdan emilen önemli besinlerden biridir. Kalsiyum iskelet metabolizmasında önemli bir rol oynar. Ca homeostazı, sirkadiyen ağı kapsayan bir şekilde düzenlenir, çünkü Ca emilimi ve Ca seviyeleri için sirkadiyen ritme ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

Amanpour, A., Kahraman, S., Çınar, B., & Çelik, F. (2021). Mavi Işık Maruziyetinin Sirkadiyen Ritim ve Beslenme Üzerindeki Etkisi. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8, 3, 566-573.

Abboud, M. (2022). Vitamin D Supplementation and Sleep: A Systematic Review and Meta-Analysis of Intervention Studies. Nutrients, 14, 5. DOI: 10.3390/nu14051076

Aslan, K., Serdar, Z., & Tokullugil, H. A. (2004). Multifonksiyonel hormon: leptin. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30, 2, 113-118.

Başak, Ö., & Balcı, Ç. Sirkadiyen Ritmin Sağlıktaki Rolü. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 4, 2, 64-75.

de Assis, L. V. M., & Oster, H. (2021). The circadian clock and metabolic homeostasis: Entangled networks. Cellular and Molecular Life Sciences, 78, 10, 4563-4587.

Gnocchi, D., & Bruscalupi, G. (2017). Circadian rhythms and hormonal homeostasis: pathophysiological implications. Biology, 6, 1, 10.

Ikegami, K., Refetoff, S., Van Cauter, E., & Yoshimura, T. (2019). Interconnection between circadian clocks and thyroid function. Nature Reviews Endocrinology, 15, 10, 590-600.

Kartlaşmış, K., Kökbaş, U., Sanna, B., Alparslan, M. M., & Kayrın, L. (2017). Sirkadiyen saatin epigenetikle ilişkisi. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 26, 1, 50-62.

Kawai, M., Kinoshita, S., Yamazaki, M., Yamamoto, K., Rosen, C. J., Shimba, S.,. .. Michigami, T. (2019). Intestinal clock system regulates skeletal homeostasis. *JCI Insight, 4*(5). doi: 10.1172/jci.insight.121798

Kiehn, J.-T., Koch, C. E., Walter, M., Brod, A., & Oster, H. (2017). Circadian rhythms and clocks in adipose tissues: current insights. Chrono Physiology and Therapy, 7-17.

Liu, J., Yang, X., Yu, S., & Zheng, R. (2018). The Leptin Resistance. Q. Wu, R. Zheng (Ed.) Neural Regulation of Metabolism, Advances in Experimental Medicine and Biology 1090, Springer Nature, Singapore, ss. 145-163.

Marcheva, B., Ramsey, K. M., Peek, C. B., Affinati, A., Maury, E., & Bass, J. (2013). Circadian clocks and metabolism. Circadian clocks, 127-155.

Mohd Azmi, N. A. S., Juliana, N., Azmani, S., Mohd Effendy, N., Abu, I. F., Mohd Fahmi Teng, N. I., & Das, S. (2021). Cortisol on circadian rhythm and its effect on cardiovascular system. Int J Environ Res Public Health, 18, 2, 676.

Özbayer, C., & Değirmenci, İ. (2011). Sirkadiyen saat, hücre döngüsü ve kanser. Dicle Tıp Dergisi, 38, 4, 514-518.

Potter, G. D., Cade, J. E., Grant, P. J., & Hardie, L. J. (2016). Nutrition and the circadian system. British journal of nutrition, 116, 3, 434-442.

Russell, W., Harrison, R., Smith, N., Darzy, K., Shalet, S., Weetman, A., & Ross, R. (2008). Free triiodothyronine has a distinct circadian rhythm that is delayed but parallels thyrotropin levels. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 93(6), 2300-2306.

Serin, Y., & Tek, N. A. (2019). Effect of circadian rhythm on metabolic processes and the regulation of energy balance. Annals of Nutrition and Metabolism, 74, 4, 322-330.

Sözlü, S., & Şanlıer, N. (2017). Sirkadiyen ritim, sağlık ve beslenme ilişkisi. Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi, 2, 2, 100-109.

Şahin, T., & Tozcu, D. Circadian rhythm and obesity. International Journal of Science Letters, 4, 1, 202-219.

Şener, G. (2010). Karanlığın hormonu: melatonin. Marmara Pharmaceutical Journal, 14, 3, 112-120.

Uluoğlu, C. (2008). Melatonin: Antiaging Kronobiotik. Türkiye Klinikleri, 28, 84-87.

Yang, Y., Lindsey-Boltz, L. A., Vaughn, C. M., Selby, C. P., Cao, X., Liu, Z., Hsu, S. D. & Sancar, A. (2021). Circadian clock, carcinogenesis, chronochemotherapy connections. Journal of Biological Chemistry, 297, 3,101068.

Yüksel, A. (2018). Sirkadiyen ritim ile yeme zamanı ilişkisi. Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi, 1(1), 38-43.

13
BÖLÜM

BESLENME VE BİYOKİMYASAL PARAMETRELER

Gönül Şeyda Seydel

Öğrenim Hedefleri

1. Beslenme, besin ve besin ögesinin tanımlarını ve önemini açıklayabilmek,
2. Yeterli ve dengeli beslenme konusunda temel kavramları açıklayabilmek,
3. Yetersiz beslenme ve aşırı beslenme ile ilgili bozuklukları açıklayabilmek,
4. Malnütrisyonun birey üzerindeki etkilerini açıklayabilmek,
5. Protein-enerji malnütrisyon, marasmus ve kawashiorkor terimlerinin ne anlama geldiğini açıklayabilmek ve aralarındaki ayrımı yapabilmek,
6. Beslenme durumunun nasıl değerlendirildiğini açıklayabilmek,
7. Beslenme durumunun değerlendirilmesinde kullanılan biyokimyasal parametreleri açıklayabilmek.

Kaynaklar

Gupta, A. (2020). Biochemical Parameters and the Nutritional Status of Children: Novel Tools for Assessment. CRC Press.

Sardesai, V. (2011). Introduction to Clinical Nutrition. CRC Press.

Utku, T. (2011).Enteral ve Parenteral Nütrisyonun Takibi. Klinik Gelişim, 24: 26-33.

Dündar, N., & Dündar B. (2009). Malnütrisyonlu Çocuğun Değerlendirilmesi. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi. 13(4): 39-42.

Keller, U. (2019). Nutritional Laboratory Markers in Malnutrition. Journal of Clinical Medicine. 8(6), 775. DOI: 10.3390/jcm8060775.

Bharadwaj, S., Ginoya, S., Tandon, P., Gohel, T. D., Guirguis, J., Vallabh, H., Jevenn, A., & Hanouneh, I. (2016). Malnutrition: Laboratory Markers vs Nutritional Assessment. Gastroenterology Report (Oxf), 4(4), 272–280. DOI: 10.1093/gastro/gow013.

Potter, H. (2006). Serum Proteins as Markers of Nutrition: What Are We Treating?. Practice Gastroenterology, 30, 46-64.

Evans, D. C., Corkins, M. R., Malone, A., Miller, S., Mogensen, K. M., Guenter, P., Jensen, G. L., & ASPEN Malnutrition Committee (2021). The Use of Visceral Proteins as Nutrition Markers: An ASPEN Position Paper. Nutrition in Clinical Practice: Official Publication of the American Society for Parenteral and Enteral Nutrition, 36(1), 22–28. DOI:10.1002/ncp.10588.

Charney, P., & Malone, A. (2009). ADA Pocket Guide to Nutrition Assessment. American Dietetic Association.

Lıtchford, M. D. (2008). Nutritional Issues in the Patient with Diabetes and Foot Ulcers. In Levin and O'Neal's the Diabetic Foot. Mosby, ss.199-217.

Lıtchford, M. D. (2011). Laboratory Assessment of Nutritional Status: Bridging Theory and Practice. CASE Software & Books.

Reber, E., Gomes, F., Vasiloglou, M. F., Schuetz, P., & Stanga, Z. (2019). Nutritional Risk Screening and Assessment. Journal of Clinical Medicine. 8 (7), 1065.

Bender, D. (2002). An Introduction to Nutrition and Metabolism. CRC Press.

Pupim, L. R., Martin, C. J., & Ikizler, T. A. (2004). Assessment of Protein and Energy Nutritional Status. Nutritional Management of Renal Disease. 137-158.

Rajdl, D., & Racek, J.(2016). Clinical Biochemistry. Karolinum Press.

Puri, D. (2018). Textbook of Medical Biochemistry.Elsevier Health Sciences.

Yentür, E. (2011). Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi. Klinik Gelişim. 24, 1-4.

Dellière, S., & Cynober, L. (2017). Is Transthyretin a Good Marker of Nutritional Status?. Clinical Nutrition. 36(2), 364-370.

Mueller, C., Compher, C., Ellen, D. M., & American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (ASPEN) Board of Directors. (2011). ASPEN Clinical Guidelines: Nutrition Screening, Assessment, and Intervention in Adults. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition. 35(1), 16-24.

Inelmen, E. M., & Sergi, G. (2006). Biochemical Parameters of Nutrition. In Cachexia and Wasting: A Modern Approach. Springer, Milano.ss. 59-72.

Sauberlich, H. E. (2018). Laboratory Tests for the Assessment of Nutritional Status. Routledge. New York.

Gibson, R. S., & Gibson, R. S. (2005). Principles of Nutritional Assessment. Oxford University Press, USA.

Kesari, A., & Noel, JY.(2022). Nutritional Assessment. StatPearls Publishing.

Ogun, A.S., & Adeyinka, A. (2022). Biochemistry, Transferrin. StatPearls Publishing.

Haschek, W. M., Rousseaux, C. G., Wallig, M. A., Bolon, B., & Ochoa, R. (2013). Haschek and Rousseaux's Handbook of Toxicologic Pathology. Academic Press.

Moman, R. N., Gupta, N., & Varacallo, M. (2017). Physiology, albumin. StatPearls Publishing.

14
BÖLÜM

ALKOL VE METABOLİZMASI

Durmuş Ayan

Öğrenim Hedefleri

1. Bu bölümde alkolün tanımı ve en önemli iki alkol türünün metabolizması,
2. Alkolün beslenme üzerine etkileri ve hastalık ilişkisi,
3. Alkol metabolizmasında yer alan genetik değişiklikler,
4. Alkol ve karaciğer hastalıklarının anlatılması hedeflenmektedir.

Kaynaklar:

Ashurst, J. V., & Nappe, T. M. (2018). Methanol Toxicity. Statpearls Publishing, 1-7.

Barceloux, D. G., Randall Bond, G., Krenzelok, E. P., Cooper, H., & Allister Vale, J. (2002). American Academy of Clinical Toxicology practice guidelines on the treatment of methanol poisoning. Journal of toxicology: Clinical toxicology, 40, 4, 415-446.

Clugston, R. D., & Blaner, W. S. (2012). The adverse effects of alcohol on vitamin A metabolism. Nutrients, 4, 5, 356-371.

Gökcan, H., & Yılmaz, Y. (2021). Alkole Bağlı Yağlı Karaciğer Hastalığı. *Türk Karaciğer Araştırmaları Derneği Dergisi*, 9, 13-17.

Gündüz, N. (2019). Kronik Alkol Kullanımında Beslenme Bozuklukları ve Kilo Kaybına Yaklaşım. Özlü C., & Alpay H. (Ed.) Kilo Kaybı Olan Hastaya Multidisipliner Yaklaşım, Akademisyen Kitapevi, Ankara, ss.91-112.

İlter, T., & Tekin, F. (2005). Alkol Metabolizması Güncel Gastroenteroloji Dergisi, 9,1, 58-62.

Koca, T., & Hilal, A. (2020). Metil Alkol (Metanol) İntoksikasyonu. Adli Tıp Bülteni, 25, 2, 128-138.

Köker, G., Şahintürk, Y., & Çekin, A.H. (2015). Alkolik Karaciğer Hastalıkları. Güncel Gastroenteroloji Dergisi, 19, 2, 104-111.

Le Daré, B., Lagente, V., & Gicquel, T. (2019). Ethanol and its metabolites: update on toxicity, benefits, and focus on immunomodulatory effects. Drug metabolism reviews, 51, 4, 545-561.

Lewis, M. J. (2020). Alcoholism and nutrition: a review of vitamin supplementation and treatment. Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care, 23, 2, 138-144.

Najari, F., Baradaran, I., & Najari, D. (2020). Methanol Poisoning and Its Treatment. International Journal of Medical Toxicology and Forensic Medicine, 10, 1, 26639. DOI: 10.32598/ijmtfm. v10i1.26639

Ong, J., & Randhawa, R. (2014). Scurvy in an alcoholic patient treated with intravenous vitamins. Case Reports, 2014, bcr2013009479.

Öztürk, S. Ö. (2019). Akut alkol intoksikasyonlarına yaklaşım ve tedavi. Evren C. (Ed.) Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları Temel Başvuru Kitabı, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, ss.115-122.

Sayın, H., & Vural, N. (2000). Investigation of Some Factors Affecting Liver Alcohol Dehydrogenase Activity. Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University, 29, 2, 19-32.

Taşkın, Ö., Açıkalın, A., & Dişel, R. (2022). Metil Alkol Zehirlenmeleri. Anatolian Journal of Emergency Medicine, 5, 1, 37-42.

Yenigun, M. (2006). Alcohol Consumption And Medicine. The Medical Bulletin of Haseki, 44, 1-16.

Wijnia, J. W., Wielders, J. P., Lips, P., van de Wiel, A., Mulder, C. L., & Nieuwenhuis, K. G. A. (2013). Is vitamin D deficiency a confounder in alcoholic skeletal muscle myopathy? Alcoholism: Clinical and Experimental Research, 37, E209-E215.

BİR HAZİNE KÂTİBİNİN RUS SEFERİ ANILARI

Hakan Yıldız
Nişantaşı Üniversitesi

nobel

BİR HAZİNE KÂTİBİNİN RUS SEFERİ ANILARI

Hakan Yıldız

Yayın No.: 4789
Beşeri Bilimler No.: 508
ISBN: 978-625-397-163-2
E-ISBN: 978-625-397-164-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldız, Hakan.
Bir Hazine Kâtibinin Rus Seferi Anıları / Hakan Yıldız
1. Basım, VIII + 216 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-397-163-2
E-ISBN: 978-625-397-164-9
1. Göynüklü Ahmed Efendi 2. Prut Seferi 3. Ruslar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ v

GİRİŞ 1

Hazine-i Birun Kâtibi ve Şıkk-ı Sani Defterdarı Göynüklü Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Devlet Hizmeti 1

Göynüklü Ahmed Efendi'nin Mecmuası ve Tarihi 6

ŞIKK-I SANİ DEFTERDARI VE HAZİNE-İ BİRUN KÂTİBİ GÖYNÜKLÜ AHMED EFENDİ'NİN PRUT SEFERİ ANILARI 9

GÖRSEL KAYNAKLAR 183

KAYNAKLAR 189

EKLER 197

DİZİN 201

ÖZ GEÇMİŞ 215

GÖRSEL KAYNAKLAR

(Kaynağı belirtilmeyenler yazara aittir ya da yazarın kişisel arşivindedir).

1. Bir tören geçişinde şeyhülislam, ulema, vezirler ve devlet erkânı (Surnâme-i Vehbî)
2. Bir tören geçişinde yeniçeri ağası, subaylar ve yeniçeriler (Surnâme-i Vehbî)
3. Hacıoğlupazarı'nda (Dobriç) Tekke Camii ve çeşmesi (R. Canım, Dobruca'da Bir Hükümdar Şehri: Hacıoğlupazarcığı)
4. BabadağındaGazi Ali Paşa Camisi
   (https://twitter.com/etnikce/status/1350806504803348480/photo/1)
5. 1771 tarihli bir haritaya göre Tuna kıyısında İsakçı
   (https://militarymaps.rct.uk/russo-turkish-wars/isaccea-and-tulcea-1771-plan-predpryiyatyiy-gospodina-generala)
6. Yeniçerilerin Tuna üzerinde kurulan bir köprüden geçişi (R. Ünlü, İnce Donanma)
7. Boğdan Beyi Dimitri Kantemir (Kantemiroğlu)
   (https://en.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir)
8. Rus ordularının başkomutanı Boris Şeremetev (Şeremetoğlu)
   (https://tr.pinterest.com/pin/322077810832900487/)
9. Kırım Hanı Devlet Giray (De La Motraye, Voyages)
10. 17. yüzyılda binlerce askerin olduğu bir Osmanlı ordusu seferde
    (https://tr.travelogues.gr/item.php?view=45050)
11. Nogay Tatarı
    (https://en.wikipedia.org/wiki/Nogais#/media/File:Nogai.jpg)
12. Serdengeçti
    (https://tr.pinterest.com/pin/647673990137409126/)
13. Yeniçeri ağası (Van Mour, Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant)
14. Kırım Tatar süvarileri (https://tr.pinterest.com/pin/267471665355176049/)

15. Ağaçların arasında Rus askerleri
(https://tr.pinterest.com/pin/10696117844784883/)
16. 17. yüzyılda elinde kellesi ile deli sınıfından bir gönüllü
(https://dariocaballeros.blogspot.com/2020/01/claes-ralamb-costume-book-horses-and.html)
17. Bombardıman altındaki Rus askerleri
(https://tr.pinterest.com/pin/624100460875264818/)
18. Bir savaşta, Osmanlı askerlerinin kayık dubalar üzerine yapılmış pratik ahşap köprüden geçişi (Marsigli, L'état Militaire de l'Empire Ottoman)
19. Bir seferde nehirden su dolduran sakalar (Marsigli, L'état Militaire de l'Empire Ottoman)
20. Prut Nehri (https://riversymposium.com/2022/08/riverprize-shortlisted-applicants/)
21. Bir 18. yüzyıl erzak ve yük arabası
(https://www.pinterest.co.uk/pin/342203271657825509/)
22. İsveç askerleri (https://tr.pinterest.com/pin/2111131069119853/)
23. 17. yüzyıl sonlarında düşmanla boğaz boğaza çarpışan yeniçeriler
24. Göynüklü Ahmed Tarihi'nde Osmanlı ordusunun Prut kıyısında Rus ordusunu kuşatması (Göynüklü Ahmed Tarihi, Rado nüshası)
25. Beyaz sarıklı ulema, şeyhler ve peygamber soyundan yeşil sarıklı seyyid ya da şerif (Surnâme-i Vehbî)
26. Osmanlı topları
27. Bir savaşta Osmanlı ve Rus askerleri (https://tr.pinterest.com/pin/47076758587611743/)
28. Çar Petro'nun önce sevgilisi sonra eşi olan Ekaterina Alekseyevna (I. Katerina) (https://en.wikipedia.org/wiki/Catherine_I_of_Russia)
29. Çar I. Petro (https://tr.pinterest.com/pin/9640586687792359/)
30. Savaşmayı bırakmış, yorgun bir Rus askeri
(https://tr.pinterest.com/pin/702069029426228491/)
31. Rus mevzileri önünde çarkıfelekler (https://tr.pinterest.com/pin/18155204731997138/)
32. Veziriazam ve Serdarıekrem Baltacı Mehmed Paşa (https://tr.pinterest.com/pin/42502790220720229/)
33. Çavuşbaşı (https://tr.pinterest.com/pin/294422894388176464/)
34. Bir savaşta ölmüş Rus askerleri
(https://i.pinimg.com/originals/63/12/64/631264165454056746 3f16840e67dc8a.jpg)
35. Veziriazamın mektuplarını taşıyan bir hizmetli
(https://tr.pinterest.com/pin/856387685402342898/)
36. Elçilerin sözlerini ve mektuplarını çeviren bir tercüman

(https://tr.pinterest.com/pin/504192120763419512/)

37. Veziriazam, huzurundakiler ve arkada otağı (Sûrnâme-i Vehbî)
38. İsveçli bir diplomat
    (https://i.pinimg.com/originals/4e/4c/c3/4e4cc34583b5142634c994bdf4a6a4d4.jpg)
39. Eflaklı bir bey (Van Mour, Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant)
40. Çar Petro ve Katerina (https://tr.pinterest.com/pin/52213676914423227/)
41. 1736'da Rus ordusunun Or Kapı'ya (Perekop) saldırısı
    [https://tr.wikipedia.org/wiki/Perekop_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_(1736)#/media/Dosya:Siege_of_Perekop_(1736).jpg]
42. Çar Petro'nun Dışişleri Bakanı Baron Peter Pavloviç Şafirov (https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Shafirov#/media/File:Shafirov.jpg)
43. Şeretoğlu'nun oğlu Mihail Şeremetev
    (https://www.wikidata.org/wiki/Q4523080#/media/File:Mikhail_Borisovich_Sheremetev.jpg)
44. Bir palanka (Marsigli, L'état Militaire de l'Empire Ottoman)
45. Rusların saldırdığı İbrail (Braila) Kalesi
    (https://i.pinimg.com/originals/c2/57/8d/c2578d98c1dd6966694f9eb42748b1fe.png)
46. Veziriazam ve yanında kethüdası (https://tr.pinterest.com/pin/390054017734560219/)
47. Ruslara yenilerek Osmanlılara sığınmış olan İsveç Kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl)
    https://tr.pinterest.com/pin/769763761331655143/
48. Bir savaşta dönüş yolundaki Rus askerleri
    (https://i.pinimg.com/originals/c2/af/1d/c2af1d0870c13a86dca205e983171a89.jpg)
49. Bir vezir çuhadarı (https://tr.pinterest.com/pin/458804280767953158/)
50. Asker ve yük taşımakta kullanılan bir üstü açık (R. Ünlü, İnce Donanma)
51. Bir boyar
    (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trachten-Kabinett_von_Siebenb%C3%BCrgen_-_Ein_Vornehmer_B%C3%B6yar_in_der_Wallach%C3%ABn.jpg)
52. Eflak-Boğdanlı asiler
    (https://i.pinimg.com/originals/7a/d3/c0/7ad3c084bf849ffeab19a06201206cc2.jpg)
53. Eflak-Boğdanlı köylüler (https://tr.pinterest.com/pin/336995984626834266/)
54. Çar Petro ve yanında devlet erkânı
    (https://damien813.tumblr.com/post/120015310563/may-27-1703-st-petersburg-founded-by-peter-the)
55. 17. yüzyılda bir cebeci

(https://thejanissaryarchives.wordpress.com/2015/10/28/ralambs-ottoman-costumes-book-1658/#jp-carousel-779)

56. Tuna (İnce) Donanması gemileri (F. Kurdoğlu, 1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Anıları)
57. Nogay ve Kırım Tatar atlısı
(https://i.pinimg.com/originals/d2/a7/02/d2a702af054b343e50e88cd51d97d5ed.png)
58. Bir geçit töreninde vezirler ve hizmetkârları (Sûrnâme-i Vehbî)
59. İki paşa (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8452219v/f40.item.r=Turquie.zoom)
60. Tuğlar
61. Bir deli süvari
(https://i.pinimg.com/originals/83/69/c6/8369c64f51e0e3b08ae96004281f8040.jpg)
62. Zırhlı bir tımarlı sipahi
(https://i.pinimg.com/originals/f9/d9/08/f9d908f949f5a6581b79c02962a4d473.jpg)
63. Kaptan Paşa'nın üzerinde kürklü kaftanı
(https://i.pinimg.com/originals/9d/62/33/9d623385142989bfb8ccff61d3677a06.jpg)
64. 19. yüzyıl başlarında bir yeniçeri saz şairi
https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b2300138c/f10.item.zoom
65. Azak Kalesi'nin maketi (https://meotyda.ru/node/1467)
66. Taygan (Taganrog) kalesi planı
(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Plan_of_Taganrog_1698.jpg)
67. Kapıcılar kethüdası
(https://i.pinimg.com/originals/a7/6d/09/a76d09b8760df8a9c347c8b1b6f89cc3.jpg)
68. Bir mehter takımında zurnazenlerin arkasında nekkarezenler
(https://i.pinimg.com/originals/28/4e/96/284e96c577f76cb5ccb13aa861eff40d.jpg)
69. Öküzlerin çektiği erzak arabaları (Marsigli, L'état Militaire de l'Empire Ottoman)
70. Yenikale'den bir görünüm
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Yenikale_%28K%C4%B1r%C4%B1m%29#/media/Dosya:Eni_Kale.jpg)
71. Kapıcıbaşı (Van Mour, Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant)
72. Defter emini
(https://i.pinimg.com/originals/c4/8a/d7/c48ad7dd62c2fa72ad84d5fb97dcaf5d.jpg)
73. Bir delibaşı (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8455918s/f45.item)
74. Veziriazamın huzurunda bir elçi kabulü
(https://i.pinimg.com/originals/03/c6/04/03c604e86bc5f6f13d312addb47729d3.jpg)
75. İsveç kralının Osmanlı ordusundaki özel temsilcisi General Stanislaw Poniatowski

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stanis%C5%82aw_Poniatowski_%281676-1762%29.jpg#/media/File:Stanis%C5%82aw_Poniatowski_(1676-1762).jpg)

76. Bender'deki ikameti sırasında İsveç Kralı Demirbaş Şarl ve Osmanlı temsilci
(https://i.pinimg.com/originals/18/b3/de/18b3de18011e3199a0e3fb7ed4a5e2dd.jpg)
77. Osmanlı ordusu bir sefer yürüyüşünde
(https://militarymaps.rct.uk/ottoman-habsburg-wars-1521-1791/ottoman-army-at-vienna-1683-ordinanza-con-la-qvale)
78. Bir selam ağası
(http://warfare.ga/Ottoman/Osmanli_Milli_Kiyafetleri-Arif_Mehmet_Pasa.htm)
79. Günümüzde Prevadi Kalesi ve şehri
(https://www.freepik.com/premium-photo/aerial-view-ovech-fortress-provadia-bulgaria-varna-province_26881974.htm)
80. Çuhadar
(https://i.pinimg.com/originals/46/c3/dc/46c3dc690b7fa406a9d9bbb20d01e15d.jpg)
81. Defterdar
(https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7595-a3d9-e040-e00a18064a99)
82. Akkirman Kalesi (http://photographers.com.ua/pictures/show/466458/)
83. Hotin Kalesi
(https://en.wikipedia.org/wiki/Khotyn_Fortress#/media/File:73-250-0001_Khotyn_Fortress_RB_18.jpg)
84. 19. yüzyıl başlarında Edirne Kalesi'nin giriş kapısı
(https://www.trthaber.com/foto-galeri/bir-zamanlar-edirne/3470/sayfa-16.html)
85. Nişancı
(https://i.pinimg.com/originals/0c/37/27/0c3727e3271c2ea88ae74e397ea831b3.jpg)
86. Topkapı Sarayı'nda Babüssaade önünde Sancak-ı Şerif'in dikildiği taş
87. Alay Köşkü
(https://i.pinimg.com/originals/53/22/70/5322700d437ff571132d92e155a80a07.jpg)
88. Şeyhülislam (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8455918s/f18.item)
89. İsveç kralının Bender'de Osmanlı askerleriyle çarpışması
(https://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record%3A96593&dswid=9414)
90. Şatır ağa (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8455918s/f17.item)
91. Darüssaade ağası (Van Mour, Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant)
92. Kırım Hanı I. Kaplan Giray

(https://tarihgezisi.com/sehirler-ve-ilceleri/cesme-adi-nereden-geliyor/)

93. Reisülküttap (Reis efendi)
(https://gallica.bnf.fr/iiif/ark:/12148/btv1b8455918s/f30/full/full/0/native.jpg)
94. III. Ahmed'in veziriazamlarda bulunan mührü
(https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-padisahlarinin-muhurleri/19)
95. Veziriazam ve divan üyeleri huzurunda yabancı elçiler
(Van Mour, Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant)
96. Osmanlıların müttefiki olan Kazak Hetmanı Mazepa
(https://euromaidanpress.com/2017/09/26/artist-creates-portraits-of-ukrainian-hetmans/)
97. Osmanlı devlet görevlilerinin de katıldığı bir elçi alayı
(https://artsandculture.google.com/asset/the-ambassadorial-procession/6QH7XVDYvmcP4w)
98. Edirne'de değişik minare mimarisiyle Üç Şerefeli Cami
(https://www.flickr.com/photos/saltonline/24599178676)
99. Bir savaşta Osmanlı topçuları ve topları
(https://en.wikipedia.org/wiki/Suleiman_the_Magnificent#/media/File:Siege_of_Esztergom_1543.jpg)
100. Günümüzde Kiev Kalesi'nden bir görünüm
(https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g294474-d3187538-Reviews-Kiev_Fortress-Kyiv.html#/media-atf/3187538/320797918:p/?albumid=-160&type=0&category=-160)
101. Osmanlıların "Nalkıran" dedikleri tartışmalı Lehistan Kralı II. August
(https://tr.wikipedia.org/wiki/II._August#/media/Dosya:August_II_the_Strong.PNG)
102. Divanıhümayunda veziriazamın huzurunda Avrupalı bir elçilik heyeti
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean_Baptiste_Vanmour_-_Dinner_at_the_Palace_in_Honour_of_an_Ambassador_-_Google_Art_Project.jpg
103. Günümüzde Yıldız Ü. Yerleşkesi olan Davutpaşa ordugâh alanı

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.DVNS.NŞT.d, 16, 242.

BOA, A.RSK.d, nr. 1562/20; 1571/1, 12; 1588/2, 84

BOA, Kâmil Kepeci.d, nr. 261/6, 11, 16.

Göynüklü Ahmed Efendi. Mecmû'a. Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung, Ms. or. quart. 1209, Berlin (Berlin Nüshası/BN).

Göynüklü Ahmed Efendi. Mecmû'a, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, nr. ŞR000614, İstanbul (Rado Nüshası/RN).

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Sûrnâme-i Vehbî, A. 3593.

Yeniçeri Kâtibi Hasan. Keyfiyyet-i Rusya, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1627.

Yeniçeri Kâtibi Hasan. Târîh-i Moskof. Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc. 91, München.

Araştırma Eserler

Abdulkadiroğlu, A. (1997). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nâdir Eserler Üzerine Notlar I, *Kültürümüzden Esintiler*, 527-556.

Afyoncu, E. ve Ahıskalı, R. (2002). Kâtip (Osmanlı Dönemi), *DİA*, 25, 53-55.

Afyoncu, E. (2004). Hazine-i Birûn Kâtibi Ahmed bin Mahmud Kimdir?, *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergis*i, 28/1, 1-8.

Afyoncu, E. (2014). Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI.-XVIII: Yüzyıllar) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ágoston, G. (2012). Top, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 41, 240-242.

Ahmed Vâsıf Efendi. (1219). Mehâsinü'l-Ahbâr ve Hakâiyu'l-Ahbâr, C. 1, İstanbul.

Akçıl, N. Ç. (2009). Sarây-ı Cedîd, *DİA*, 36, 126-128.

Akçıl, N. Ç. (2012). Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi, *DİA*, 42, 277-280.

Aktepe, M. M. (1989). III. Ahmed, *DİA*, 2, 34-38.

Aktepe, M. M. (1991). Amcazâde Hüseyin Paşa, *DİA*, 3, s. 8-9.

Aktepe, M. M. (1992). Baltacı Mehmed Paşa, *DİA*, 5, 35-36.

Akyıldız, A. (2007). Para, *DİA*, 34, 163-166.

Akyüz, J. (1998). İşkodra (iskenderiye) Sancağı (1485-1570). (Yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ali Cevâd. (1313). Memâlik-i 'Osmâniyye'nin Târîh ve Coğrafya Lugâti, Dersa'âdet.

Alpargu, M. (2007). Nogaylar, *DİA*, 33, 202-204.

Avşar, Z. (2008). Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler, *Turkish Studies*, 3/6, 59-95.

Aydemir, Y. (2007). Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 122-137.

Ayverdi, İ. (2006). Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lugatı, C. 1-3. İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi.

Bahcıvan, S. (2006). Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 21, 61-90.

Banguoğlu, T. (2015). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilgin, O. (2013). Yazma, *DİA*, 43, 369-373.

Balcı, S. (2006). Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası. (Doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canım, R. (2020). Dobruca'da Bir Hükümdar Şehri: Hacıoğlupazarcığı, *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(1), 1-24.

Çelik, Ş. (2011). Teke-İli, *DİA*, 40, 344-347.

Çetin, A. (1992). Bir Bâbıâlî Kâtibinin Not Defterinden I, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 72, 41-47.

Çolak, S. (2003). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarından Hazine-i Birûn Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un Hayatı, *Belleten*, LXVIII/250, 853-865.

Çolak, S. (2019). Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Çoruhlu, T. (2012). Tuğ, *DİA*, 41, 330-332.

Dankoff, R. (2004). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, çev. S. Tezcan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Develi, H. (1998). 18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine, *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sayı: 1, s. 27-36.

Develi, H. (2006). Osmanlı'nın Dili. İstanbul: Kesit Yayınları.

Develi, H. (2010). Söze Boğulan Tarih: Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dili, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*, 84-123.

Demir, G. K. (2016). Atasözleri ve Deyimlerde 'Kan' Kavramı, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 41, 13-35.

Dimitri Kantemir (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, C. 1-2. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.

Dünya Atlası (Encyclopedia Millenia World Atlas). (2011). İstanbul: Boyut Yayın Grubu Yayınları.

Emecen, F. (1989). Alacahisar, *DİA*, 2, 314-315.

Emecen, F. (2003). Manisa, *DİA*, 27, 577-583.

Emecen, F. (2020). Muhsinzâde Abdullah Paşa, *DİA*, 1 (ek) 2020, 8-10.

Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ertaş, M. Y. (2007). Sultanın Ordusu. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ertuğrul, Ö. (1993). Dârülhadis Külliyesi, *DİA*, 8, 534-535.

Fodor, P. (2010). Tabur, *DİA*, 39, 335-336.

Gümüşkılıç, M. (2000). Osmanlı Türkçesi Metinlerinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2/4-5 (Osmanlı Özel Sayısı), 405-435.

Gündüz, T. (1999). II. Osman'ın Hotin Seferi (1621), *Osmanlı*, I, 465-471.

Hüseyin Ulvî bin Hacı ahmed Burusî (1330). Mir'âtü'z-zafer, yay. A., Donanma Mecmu'âsı, 58/10, 14, 64.

Işın, P. M. (2010). Osmanlı Mutfak Sözlüğü. İstanbul: Kitap Yayınevi.

İlgürel, M. (1992). Balıkesir, *DİA*, 5, 12-14.

İnalcık, H. (2001). Kalgay, *DİA*, 24, 259.

İnciciyan, P. L. ve Andreasyan, H. D. (1976). Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası, çev. H. D. Andreasyan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4-5 (ayrı basım), 101-152.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (2014). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kataloğu 2, haz. Günay Kut, Zehra Toska, Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu, Arzu Atik. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

İzzî Süleymân Efendi. (1199), Târîh-i İzzî, C. I, İstanbul.

Kahane, H & R.- Tietze, A. (1958). The Lingua Franca in the Levant. Urbana: University of İllinois Press.

Kanar, M. (2009). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 1-2. İstanbul: Say Yayınları.

Kanar, M. (2016). Büyük Farsça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Say Yayınları.

Karakaya, F. (2006). Nakkāre, *DİA*, 32, 326.

Karpat, K. (1992). Bucak, *DİA*, 6, 341-343.

Keil, M. (2001). İzdin, *DİA*, 23, 505-506.

Keleş, E. (2021). Avlonya Sancağı Mutasarrıfı Vezir Arnavut İsmail Paşa (1751-1764), *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9/27, 214–249.

Koçu, R. E. (1969). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Kofoğlu, S. (1997). Hamîdoğulları, *DİA*, 15, 471-476.

Köksal, M. F. (2008). Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler), *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 169-190.

Kurat, A. N. (1943). İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sırada Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

Kurat, A. N. (1951, 1953). Prut Seferi ve Barışı, 1-2. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Kurat, A. N. (1966). Hazine-i Bîrun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711-Prut) Seferine Ait Defteri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IV(6-7), 357-426.

Kurdoğlu, F. (1935). 1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Anıları. İstanbul.

Kütükoğlu, M. S. (1994a). Defterdar, *DİA*, 9, 94-96.

Kütükoğlu, M. (1994b). Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Maksudoğlu, M. (1997). Arapça Dilbilgisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Marsigli, L. F. (1732). L'état Militaire de l'Empire Ottoman, ses Progrès, et sa Décadence. A La Haye: Chez Pierre Gosse, & Jean Neaulme.

Mehmed Süreyyâ (1308). Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, I. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mehmed Süreyya. (1996). Sicill-i Osmani, haz. Nuri Akbayar, C. 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Meniniski, F. M. (2000). Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae-Lexicon Turcico, Arabico, Persicum, C. I-VI, yay. Mehmet Ölmez, İstanbul: Simurg Yayınları.

Motraye, A. De La. (1727). Voyages du Sr. A. De La Motraye, en Europe, Asie & Afrique, Tome Second. A La Haye: T. Johnson & J. Van Duren.

Mütercim Âsım Efendi. (2009). Burhân-ı Katı, haz. M. Öztürk ve D. Örs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mütercim Âsım Efendi (2013). El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît–Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi, C. 1-6, yay. haz. M. Koç ve E. Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Mete, Z. (2004). Menteşe, *DİA*, 29, 150-152.

Ocak, A. Y. (1992). Bozok, *DİA*, 6, 321-322.

Oğuzoğlu, Y. - Emecen, F. (1995). Eskişehir, *DİA*, 11, 398-401.

Orhonlu, C. (1998). Hazine, *DİA*, 17, 130-133.

Özcan, A. (1989). Altı Bölük, *DİA*, 2, 531.

Özcan, A. (1994). Edirne Vak'ası, *DİA*, 10, 445-446.

Özcan, A. (2004). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, *DİA*, 29, 246-249.

Özcan, A. (2009). Sekban, *DİA*, 36, 326-328.

Özcan, A. (2009). Serdâr, *DİA*, 36, 551-552.

Özcan, A. (2010). Şikâr Ağaları, *DİA*, 39, 161-162.

Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-III. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pala, İ. (2014). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pitcher, D. E. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, çev. B. Tırnakcı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, Ş. (2002). Kuruş, *DİA*, 26, 458-459.

Parlak, A. G. (2018). 499 Numaralı Tahrir Defterine Göre Dukakin. (Yüksek lisans tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Rado, Ş. (1987). Hazine-i Bîrun Kâtibi Ahmed bin Mahmud Efendinin Tuttuğu Prut Seferine ait Defterden Koparılan Sahifelerde Neler Vardı?, *Belleten*, 50 (198) (Aralık 1986'dan ayrı basım), 804-827.

Râşid Mehmed Efendi. (1282 h.), Târîh, Cilt: III, İstanbul.

Redhouse, J. W. (1999). Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Redhouse Sözlüğü. İstanbul: Redhouse Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1989). Akçe, *DİA*, 2, 224-227.

Sarı, M. (1980). El-Mevarid-Arapça-Türkçe Lûgat. İstanbul: İpek Yayınları.

Sertoğlu, M. (2015). Osmanlı Tarih Lugati, İstanbul: Kurtuba Kitap.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa. (1928). Silâhdâr Târîhi, Cilt: II, İstanbul.

Steingass, F. (2005) (First edition 1892). A Comprehensive Persian-English Dictionary. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1976). Mür'i't-Tevârih, I, yay. M. Münir Aktepe. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Şemseddîn Sâmî. (1318 h.), Kâmûs-ı Türkî, İkinci Cild, Dersa'âdet: Sâhib ve Nâşiri Ahmed Cevdet.

Tanman, M. B. (2013). Yenikapı Mevlevîhânesi, *DİA*, 43, 463-468.

Taş, M. (2020). 18. Yüzyılda Tuna Donanması ve Donatımı. *Turkish Studies*, 15/2, 1399-1418.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, C. I. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2009). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, C. II. İstanbul-Wien: Simurg-Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Tulum, M. (1983). Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27, 1-8.

Tulum, M. (2000). Tarihî Metin Çalışmalarında Usul–Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerine Bir Deneme. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Tulum. M. (2011). XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tuncer, Ş. (2020). Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şeklî Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43, 67-108.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009). I-VI, haz. Ö. A. Aksoy vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, C. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1982). Osmanlı Tarihi, C. IV/1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünal, M. A. (2011). Osmanlı Tarih Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Ünlü, R. (2005). İnce Donanma. İstanbul: Deniz Basımevi.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi (2007). Subhî Tarihi-Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), haz. M. Aydıner, İstanbul: Kitabevi.

Van Mour, J. B. (1714). Recueil de Cent Estampes Repésentant Differentes Nations du Levant. Paris.

Vâsıf Mehmed Efendi. (1219). Mehâsinü'l-âsâr ve hakâ'ikü'l-ahbâr, C. I. Matbaa-i Âmire.

XII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü. (1995). C. I-VIII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuz, Ş. (2012). Uzzâ, *DİA*, 42, 268-269.

Yıldırım, F. (2019). Nazlı Tuna'nın İnce Donanması (18. Yüzyıl). İstanbul: Hiperyayın.

Yıldız H. (2013). Onsekizinci Yüzyıl Başlarına Kadar Seferlerde Osmanlı Ordusunun Beslenmesi, *Yemekte Tarih Var-Yemek Kültürü ve Tarihçiliği*, der. A. Avcı, S. Erkoç, E. Otman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yıldız, H. (2022). Bir Yeniçerinin Rus Seferi Anıları, İstanbul: Nobel Yayınları.

Yıldız, H. (2022). Göynüklü Ahmed Tarihi'nde Prut Seferi ve 1123-1125/1711-1714 Dönemi Vekâyii - Değerlendirme ve Tenkitli Metin. Ankara: Nobel Yayınları.

Yılmaz, F. (2017). Osmanlı Tarih Sözlüğü. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Yurdakul, İ. (2022). Bir Harf Bir Medeniyet. İstanbul: Timaş Yayınları.

İnternet

Ahmed b. Mahmud, (2019.12.14). Mecmua. Erişim adresi: http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de (http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/servlets/solr/select?q=%2Bcategory.top%3A%22IslamHS_class_00000009%3ALANG0003%22+%2BobjectType%3Aislamhs&fl=id%2CreturnId&sort=mymss_ihsinvent+asc&XSL.Style=browse&origrows=50&version=4.5&mask=islamhs_class_00000009.xml%3FXSL.lastPage.SESSION%3D%2Fislamhs_class_00000009.xml%23open%5B%5D&start=3036&rows=1)

Sedes Mimarlık, (2023.02.20). Edirne Merkez Valide Çeşmesi Mimari Proje Raporları Fotoğraf Albümü. Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/10346638-Edirne-merkez-valide-sultan-cesmesi-mimari-proje-raporlari-fotograf-albumu-edirne-merkez-cesme-yapisi-cukurcayir-mahallesi.html

TC Diyanet İşleri Başkanlığı, (2023.02.20). Kur'an-ı Kerim. Erişim adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Neml-suresi/3195/36-40-ayet-tefsiri

Türk Tarih Kurumu, (2022-2023). Tarih Çevirme Kılavuzu. Erişim adresi: http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/

Wikipedia, (2023.02.20). Isaccea. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Is

YAPAY ZEKÂ, BLOCKCHAIN VE NESNELERİN
İNTERNETİ KİTAP SERİSİ

BLOCKCHAIN VE NESNELERİN İNTERNETİ : ALAN UYGULAMALARI-2

Editörler
Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

nobel bilimsel

Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Kitap Serisi
Blockchain ve Nesnelerin İnterneti : Alan Uygulamaları-2

Editörler: Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

Yayın No.: 1825
ISBN: 978-625-398-941-5
E-ISBN: 978-625-398-942-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

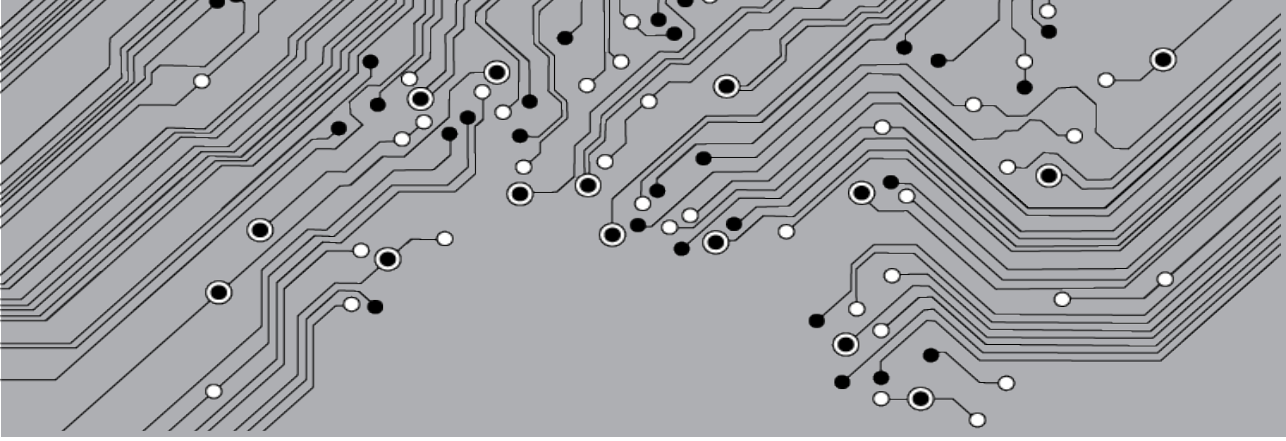
Ceyhan, Eyüp Burak., Ceyhan, İsmail Fatih.
Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Kitap Serisi
Blockchain ve Nesnelerin İnterneti : Alan Uygulamaları-2
1. Basım, XII + 126 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-941-5
E-ISBN: 978-625-398-942-2
1. Blockchain 2. Blok Zincir 3. Nesnelerin İnterneti 4. IoT
5. Yapay Zekâ 6. Alan Uygulamaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1- AKILLI SÖZLEŞMELERİN (SMART CONTRACTS) SİGORTACILIK ALANINDA KULLANIMI: MEVCUT DURUM VE GELECEK ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Fatih Ceyhan
Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-4314-7374

Dr. Mustafa Emin Gül
Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
ORCID: 0009-0008-5063-1149

BÖLÜM 2- TURİZM ALANINDA BLOCKCHAİN KULLANIMI

Arş. Gör. Kartal Doğukan Çıkı
İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-8307-8561

Prof. Dr. Haluk Tanriverdi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-2716-0405

BÖLÜM 3- BLOCKCHAIN VE YAPAY ZEKÂNIN LOJİSTİKTE KULLANIMI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Berna Kardaş

Bartın Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

ORCID: 0009-0003-5934-9741

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Burak Ceyhan

Bartın Üniversitesi MMTF Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

ORCID: 0000-0002-5005-968X

BÖLÜM 4- FİNANS ALANINDA BLOK ZİNCİR

Öğr. Gör. Fatih Demir

Artvin Çoruh Üniversitesi Şavşat Meslek Yüksekokulu

ORCID: 0000-0001-7551-0302

Öğr. Gör. Onur Öksüz

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörlük

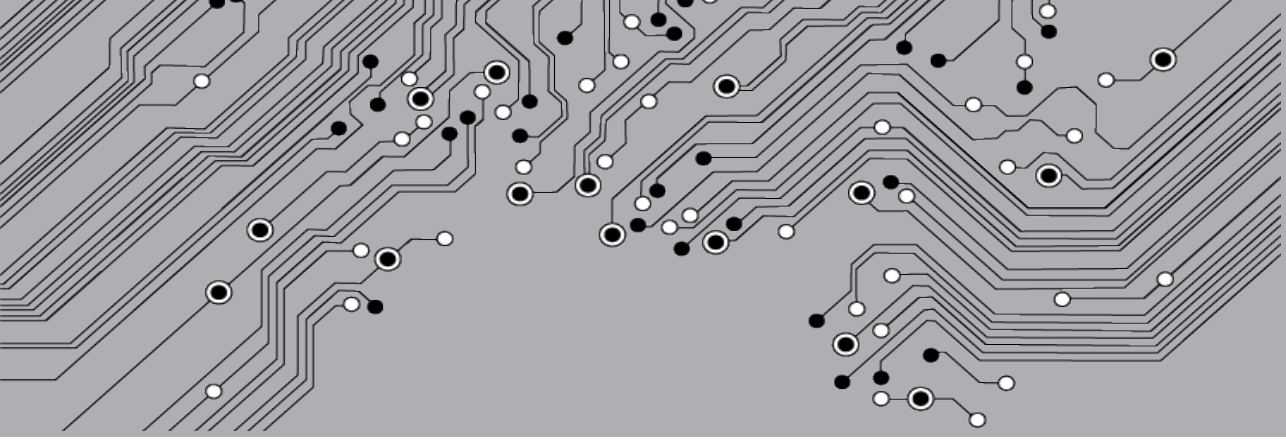
ORCID: 0000-0001-7316-1217

BÖLÜM 5- LOJİSTİK ALANINDA BLOCKCHAIN

Dr. Öğr. Üyesi Barış Kantoğlu

Düzce Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

ORCID: 0000-0002-7832-1619

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III

ÖN SÖZ V

BÖLÜM 1
AKILLI SÖZLEŞMELERİN (SMART CONTRACTS)
SİGORTACILIK ALANINDA KULLANIMI:
MEVCUT DURUM VE GELECEK ÖNERİLERİ

1. GİRİŞ 1

2. LİTERATÜR 3

2.1. Akıllı Sözleşmelerle İlgili Yapılmış Bibliyometrik Çalışmalar 3

2.2. Akıllı Sözleşmelerin Sigortacılıkta Kullanımı Hakkında Yapılmış Araştırmalar 5

3. YÖNTEM VE VERİ 12

3.1. Yöntem 12

3.2. Veri 13

4. UYGULAMA 13

4.1. Amaç ve Kapsam 13

4.2. Araştırma Soruları 14

4.3. Analiz Kapsamına Alınan Veriler 14

4.4. Araştırmanın Bulguları 15

4.4.1. Verilerle İlgili Genel Bilgiler 15

4.4.2. Makalelerin Yıllık Üretim Trendi 16

4.4.3. Makalelerin Yıllık Ortalama Atıf Sayısı 16
4.4.4. Makalelerin Yayınlandığı Dergiler 17
4.4.5. Makalelerin Dergilere Göre Yıllık Üretim Trendi 17
4.4.6. Yazarların Yıllara Göre Konuyla İlgili Makale Üretim Miktarı 18
4.4.7. Yazarların Alıntı Yaptığı Diğer Yazarlar 19
4.4.8. Yazarların Kurumları 19
4.4.9. Sorumlu Yazarların Ülkelere Göre Dağılımı ve Makale Sayıları 20
4.4.10. En Çok Atıf Alan Makalelerin Ülkelere Göre Dağılımı ve Atıf Sayıları 21
4.4.11. En Fazla Atıf Alan Makaleler ve Atıf Sayıları 22
4.4.12. İlgili Yazarların En Fazla Atıf Yaptığı Makaleler 23
4.4.13. Kullanılan Başlık Kelimeleri ve Anahtar Kelimeler 23
4.4.14. Trend Konular 24
4.4.15. Tematik Harita 25
4.4.16. Anahtar Kelime Ortak Ağı 26
4.4.17. Konu Kategorisi Ortak Ağı 26
4.4.18. Ortak Atıf Ağı 27
5. SONUÇ 28
KAYNAKÇA 30

BÖLÜM 2
TURİZM ALANINDA BLOCKCHAIN KULLANIMI

1. GİRİŞ 35
2. BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ 36
2.1. Blockchain Teknolojisinin Güvenliği 38
2.2. Blockchain Teknolojisinin Vergilendirme ve Yasalara Uygunluğu 38
2.3. Akıllı Sözleşmeler ve Blockchain Teknolojisi 39
2.4. Blockchain Teknolojisinin Uygulama Alanları 40
3. TURİZM ENDÜSTRİSİNDE BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİNİN

KULLANIMI 41
3.1. Turizm Sektöründe Blockchain Uygulamaları 43
3.2. Akıllı Şehir/Destinasyon ve Blockchain 45
4. SONUÇ 47
KAYNAKÇA 48

BÖLÜM 3
BLOCKCHAIN VE YAPAY ZEKÂNIN LOJİSTİKTE KULLANIMI:
BİBLİYOMETRİK ANALİZ

1. GİRİŞ 51
2. BİBLİYOMETRİK ANALİZ 53
2.1. Temel Bilgiler 54
2.2. Yıllık Bilimsel Üretim 55
2.3. En Fazla Alıntı Yapılan Ülkeler 56
2.4. En Fazla Atıf Alan Makaleler 57
2.5. Anahtar Kelime Bulutu 57
2.6. En İlişkili Kurumlar 58
2.7. En İlişkili Yazarlar 59
2.8. Dergilerin Yıllara Göre Yayın Sayıları 60
2.9. Trend Konular 61
2.10. Yıllara Göre Kelime Sıklığı 61
3. BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ VE LOJİSTİKTEKİ ROLÜ 62
3.1. Blockchain Teknolojisinin Sağladığı Faydalar 63
3.1.1. İzlenebilirlik ve Şeffaflık 63
3.1.2. Otomasyon 63
3.1.3. Erişim/Ulaşılabilirlik 64
3.1.4. Güvenlik 64
3.1.5. Maliyet ve Zaman Tasarrufu 64
3.2. Blockchain Teknolojisinin Kullanıldığı Alanlar 64

3.3. Lojistik Sektöründe Blockchain Teknolojisinin Kullanımı 66
3.3.1. Akıllı Sözleşmeler 66
3.3.2. Envanter ve Depo Yönetimi 66
3.3.3. Rota Optimizasyonu 67
3.3.4. Sigorta-Gümrük İşlemleri 67
4. YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİ VE LOJİSTİKTEKİ ROLÜ 67
4.1. Lojistik Sektöründe Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanımı 70
4.1.1. Tedarik Zinciri Yönetimi 70
4.1.2. Veri Analitiği ve Talep Tahmini 70
4.1.3. Envanter Yönetimi 70
4.1.4. Otonom Sistemler 71
5. SONUÇ 72
KAYNAKÇA 73

BÖLÜM 4
FİNANS ALANINDA BLOK ZİNCİR

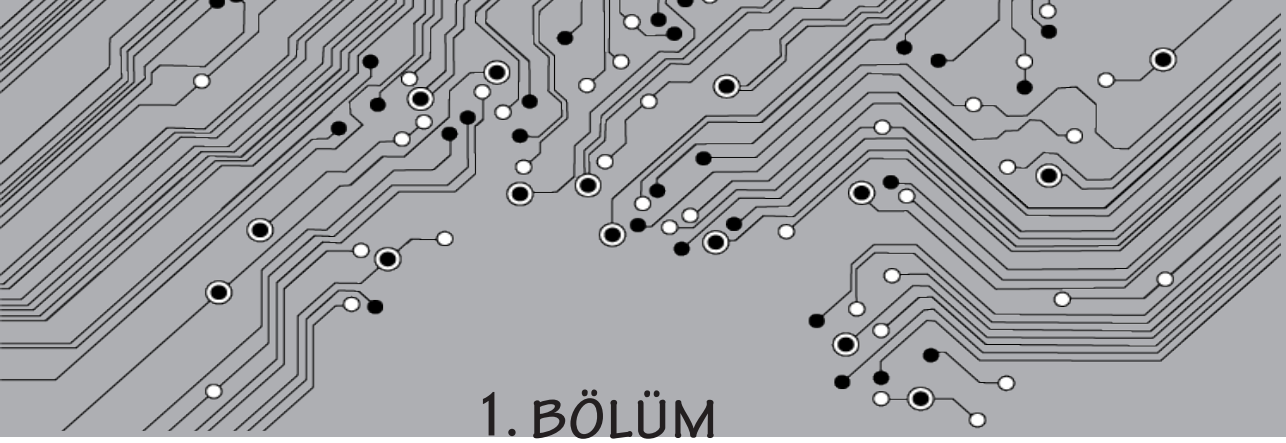
1. GİRİŞ 75
2. BLOK ZİNCİR (BLOCKCHAIN) TEKNOLOJİSİ 76
2.1. Blok Zincir Kavramı ve Gelişimi 77
2.1.1. Blok Kavramı 78
2.1.2. Dağıtık Defter Teknolojisi 79
2.1.3. Kriptografi (Cryptography) 79
2.2. Blok Zincir Teknolojisinin Teknik Altyapısı ve Çalışma Prensipleri 81
2.3. Blok Zincir Teknolojisini Öne Çıkaran Temel Özellikler 85
3. BLOK ZİNCİR TEKNOLOJİSİ VE FİNANS SEKTÖRÜ ETKİLEŞİMİ 88
3.1. Blok Zincir Teknolojisinin Finans Sektöründeki Kullanım Alanları ve Sağladığı Avantajlar 88
3.1.1. Blok Zincir Teknolojisi Dolandırıcılıkların Önlenmesine Yardımcı Olur 90
3.1.2. Blok Zincir Teknolojisi Bankalar ve Diğer Finansal Kurumlar İçin Avantaj Sağlar 90

3.1.3. Blok Zincir Teknolojisi ile Daha Hızlı ve Tutarlı Kredi Puanı Hesaplanabilir 90
3.1.4. Blok Zincir Teknolojisi Mahremiyet Oluşturur ve Bu Mahremiyetin Korunmasını Sağlar 91
3.1.5. Blok Zincir Teknolojisi Tüm İşlemlerin Kaydını Tutar 91
3.1.6. Blok Zincir Teknolojisi Güvenlik ve Şeffaflığı Güvence Altına Alır 91
3.1.7. Blok Zincir Teknolojisi Para Transferi ve Ödeme İşlemlerini Kolaylaştırır 91
3.1.8. Blok Zincir Teknolojisi Bankacılık İşlemlerini Kolaylaştırır 92
3.1.9. Blok Zincir Teknolojisi Müşteri Taleplerinin Karşılanabilirliğini Artırır 92
3.1.10. Blok Zincir Teknolojisi Uluslararası Ödemeler İçin Kullanışlıdır 92
3.1.11. Blok Zincir Teknolojisi Transfer Prosedürünü Hızlandırılarak Maliyetlerin Minimize Edilmesini Sağlar 92
3.1.12. Blok Zincir Teknolojisi Finansal İşlemlerde İşlem Süresini Kısaltır 92
3.1.13. Blok Zincir Teknolojisi Dijital Para Birimlerinin Kullanımına İmkân Tanır 93
3.1.14. Blok Zincir Teknolojisi Denetim Süreçlerinde Kolaylık Sağlar 93
3.1.15. Blok Zincir Teknolojisi Yeni Finansal Hizmetlerin Geliştirilmesine İmkân Tanır 93
3.1.16. Blok Zincir Teknolojisi Token Üretme Özelliği Sayesinde Finansal Piyasalara Yeni Ürünler Sürülmesini Sağlar 93
3.1.17. Blok Zincir Teknolojisi ile Akıllı Sözleşmeler Kullanılabilir 93
3.1.18. Blok Zincir Teknolojisi Finans Kurumlarının Harcadığı Zamanı ve Masraflarını Azaltabilir 94
3.1.19. Blok Zincir Teknolojisi Verimli Bir Kimlik Yönetimi İmkânı Sunmaktadır 94
3.1.20. Blok Zincir Teknolojisi ile Finansal İşlemler Güvenli Bir Şekilde Saklanabilir 94

3.1.21. Blok Zincir Teknolojisi İşlem Anında Verilerin İzlenebilirliğini Sağlar 94
3.1.22. Blok Zincir Teknolojisi Sunduğu Avantaj ve Finansal Araçlar ile Sermaye Piyasalarının Gelişmesine Yardımcı Olur 95
3.1.23. Blok Zincir Teknolojisi ile Dijital Para Birimi İşlemleri Gerçekleştirilebilir 95
3.1.24. Blok Zincir Teknolojisi Ticareti Kolaylaştırmaktadır 95
3.1.25. Blok Zincir Teknolojisi Veri Gizliliğini Desteklemektedir 95
3.1.26. Blok Zincir Teknolojisinin Kullanımı ile Hisse Senedi Alım Satım Süreçlerinde Şeffaflık Artabilir 96
3.1.27. Blok Zincir Teknolojisi ile Çok Daha Hızlı ve Güvenilir Mali Defterler Tutulabilecektir 96
3.1.28. Blok Zincir Teknolojisi Finansal İşlemlerdeki Taraflar Arasındaki İletişimi Kolaylaştırır 96
3.1.29. Blok Zincir Teknolojisi Bilgi Paylaşımı ve İş Birliği Sağlar 96
3.2. Blok Zincir Teknolojisinin Dezavantajları 96
SONUÇ 97
KAYNAKÇA 99

BÖLÜM 5
LOJİSTİK ALANINDA BLOCKCHAIN

1. GİRİŞ 101
2. LOJİSTİK 102
3. BLOCKCHAIN 103
3.1. Blockchain Uygulama Alanları 104
3.2. Lojistik Alanında Blockchain ile İlgili Literatür Özeti 105
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 109
5. BULGULAR 109
6. SONUÇ 117
KAYNAKÇA 118
EDİTÖRLER HAKKINDA 123
YAZARLAR HAKKINDA 125

1. BÖLÜM

AKILLI SÖZLEŞMELERİN (SMART CONTRACTS) SİGORTACILIK ALANINDA KULLANIMI: MEVCUT DURUM VE GELECEK ÖNERİLERİ

İsmail Fatih Ceyhan, Mustafa Emin Gül

1. GİRİŞ

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bütün sektörlerde olduğu gibi finans sektöründe de köklü değişikliklere yol açarak finansal hareketleri insan merkezli olmaktan çıkarmış, makinelerin de insanlar gibi finans sektöründe birer aktör hâline gelmelerine yardımcı olmuştur (Demirci, 2023). Akıllı sözleşmeler de bu kapsamda, son yıllarda finans ve sigorta sektöründe büyük bir dönüşümün kapısını aralamış inovasyonel bir teknoloji olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sözleşmeler, otomatikleştirilmiş ve kod tabanlı sözleşme sistemlerini ifade etmekte ve bir blockzincir teknolojisinin uygulama alanı olarak büyük ilgi çekmektedir. İlk olarak 1994 yılında bilgisayar bilimcisi ve avukat olan Nick Szabo geleneksel sözleşmelerin artık ihtiyaçları karşılayamadığını ve akıllı sözleşme yazılımının daha güvenilir ve hızlı olduğunu dile getirmiştir. Ancak o günkü teknolojik şartların yetersizliği nedeniyle pek fazla uygulanamayan akıllı sözleşmeler Nakomoto (2008b) tarafından geliştirilen Bitcoin ile daha faal bir duruma gelmesine yardımcı olmuş, ardından Buterin (2014) tarafından geliştirilen Ethereum platformu akıllı sözleşmelerin gelişmesinin önünü açmıştır (Durdu ve Gökçe, 2022)

KAYNAKÇA

Al Omar, A., Jamil, A. K., Khandakar, A., Uzzal, A. R., Bosri, R., Mansoor, N., & Rahman, M. S. (2021). A transparent and privacy-preserving healthcare platform with novel smart contract for smart cities. *IEEE Access*, 9, 90738-90749.

Alaeddini, M., Hajizadeh, M., & Reaidy, P. (2023). A Bibliometric Analysis of Research on the Convergence of Artificial Intelligence and Blockchain in Smart Cities. *Smart Cities*, *6*(2), 764–795, https://doi.org/10.3390/smartcities6020037

Ali, M. S., Vecchio, M., Pincheira, M., Dolui, K., Antonelli F., & Rehmani, M. H. (2019). Applications of Blockchains in the Internet of Things: A Comprehensive Survey. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, *21*(2), 1676-1717. doi: 10.1109/COMST.2018.2886932.

Ali, M. S., Vecchio, M., & Antonelli, F. (2021). A blockchain-based framework for IoT data monetization services. *The Computer Journal*, *64*(2), 195-210.

Alnuaimi, A., Alshehhi, A., Salah, K., Jayaraman, R., Omar, I. A., & Battah, A. (2022). Blockchain-based processing of health insurance claims for prescription drugs. *IEEE Access,* 10, 118093-118107.

Androulaki, E., Barger, A., Bortnikov, V., Cachin, C., Christidis, K., De Caro, A., Enyeart, D., Ferris, C., Laventman, G., Manevich, Y. et al. (2018). Hyperledger Fabric: A Distributed Operating System for Permissioned Blockchains. In *Proceedings of the Thirteenth EuroSys Conference*; EuroSys '18; Association for Computing Machinery: New York, USA, 30:1–30:15

Ante, L. (2021). Smart contracts on the blockchain–A bibliometric analysis and review. *Telematics and Informatics*, 57, 101519, https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101519

Balasubramaniam, A., Gul, M. J. J., Menon, V. G., & Paul, A. (2021). Blockchain for intelligent transport system. *IETE Technical Review, 38*(4), 438-449.

Buterin, V. (2014). A next-generation smart contract and decentralized application platform. *White paper*, *3*(37), 2-1.

Castro, M., & Liskov, B. (1999). Practical byzantine fault tolerance. *OsDI 99,* (1999), 173-186.

Ceyhan, İ. F. (2023). *Finans Alanında Nesnelerin İnterneti (Iot): Bibliyometrik Analiz ve Bilimsel Haritalama*. Editörler: Ceyhan E. B. ve Ceyhan İ. F., Nesnelerin interneti ve blockchain alan uygulamaları-1 içinde. Nobel Akademik, Ankara, 61–88.

Chang, S. E., Chen, Y., Lu, M., & Luo, H. L. (2020). Development and evaluation of a smart contract–Enabled blockchain system for home care service innovation: Mixed methods study. *JMIR medical informatics, 8*(7), e15472.

Chen, C. L., Deng, Y. Y., Tsaur, W. J., Li, C. T., Lee, C. C., & Wu, C. M. (2021). A traceable online insurance claims system based on blockchain and smart contract technology. *Sustainability, 13*(16), 9386.

Chen, L., Lee, W. K., Chang, C. C., Choo, K. K. R., & Zhang, N. (2019). Blockchain based searchable encryption for electronic health record sharing. *Future generation computer systems,* 95, 420-429.

Chen, L., Bai, W., & Yao, Z. (2020). A Secure and Privacy-Preserving Watermark Based Medical Image Sharing Method. *Chinese Journal of Electronics*, 29(5), 819-825.

Chinaei, M. H., Gharakheili, H. H., & Sivaraman, V. (2021). Optimal witnessing of healthcare IoT data using blockchain logging contract. *IEEE Internet of Things Journal*, *8*(12), 10117-10130.

Chondrogiannis, E., Andronikou, V., Karanastasis, E., Litke, A., & Varvarigou, T. (2022). Using blockchain and semantic web technologies for the implementation of smart contracts between individuals and health insurance organizations. *Blockchain: Research and Applications, 3*(2), 100049.

Dai, J., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Toward blockchain-based accounting and assurance. *Journal of Information Systems*, *31*(3), 5–21. https://doi.org/10.2308/isys-51804

Demirci, F. (2023), *Finansta Yapay Zekâ ve Makine Öğrenme Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma*. Editörler: Ceyhan E. B. ve Ceyhan İ. F., Yapay zekâ alan uygulamaları-1 içinde, Nobel Akademik, Ankara, 1–27.

Donthu, N., Kumar, S., Pandey, N. & Lim, W. M. (2021). Research Constituents, Intellectual Structure, and Collaboration Patterns in Journal of International Marketing: An Analytical Retrospective. *Journal of International Marketing*, *29*(2), 1–25.

Dorri, A., Steger, M., Kanhere, S. S., & Jurdak, R. (2017). BlockChain: A Distributed Solution to Automotive Security and Privacy. *IEEE Communications Magazine*, *55*(12), 119–125, https://doi.org/10.1109/MCOM.2017.1700879.

Durdu, A. & Gökçe, A. (2022). Blokzincir teknolojisi akıllı sözleşme uygulamalarının kamu alımlarında kullanımı. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, *4*(2), 43-48. https://doi.org/10.47542/sauied.1019897

Durieux, V. & Gevenois, P. A. (2010). Bibliometric indicators: quality measurements of scientific publication. *Radiology*, *255*(2), 342-51.

Elhence, A., Goyal, A., Chamola, V., & Sikdar, B. (2022). A blockchain and ML-Based Framework for fast and cost-effective Health Insurance Industry Operations. *IEEE Transactions on Computational Social Systems*, *10*(4), 1642-1653. https://doi.org/10.1109/TCSS.2022.3219256.

Farooq, M. S., Suhail, M., Qureshi, J. N., Rustam, F., de la Torre Díez, I., Mazón, J. L. V., ... & Ashraf, I. (2022). Consortium Framework Using Blockchain for Asthma. *Healthcare in Pandemics. Sensors, 22*(21), 8582.

Fintechistanbul (02.08.2023). https://fintechistanbul.org/2022/06/03/akilli-sozlesme-smart-contract-nedir-nasil-calisir/

Gong, J., & Zhao, L. (2020). Blockchain application in healthcare service mode based on Health Data Bank. *Frontiers of engineering management, 7*(4), 605-614.

Guerar, M., Merlo, A., Migliardi, M., Palmieri, F., & Verderame, L. (2020). A fraud-resilient blockchain-based solution for invoice financing. *IEEE Transactions on Engineering Management, 67*(4), 1086-1098.

Guo, Y. M., Huang, Z. L., Guo, J., Guo, X. R., Li, H., Liu, M. Y., Ezzeddine, S., & Nkeli, M. J. (2021). A bibliometric analysis and visualization of blockchain, *Future Generation Computer Systems*, 116, 316-332, https://doi.org/10.1016/j.future.2020.10.023

Hassan, A., Ali, M. I., Ahammed, R., Khan, M. M., Alsufyani, N., & Alsufyani, A. (2021). Secured insurance framework using blockchain and smart contract. *Scientific Programming*, 2021, 6787406. https://doi.org/10.1155/2021/6787406.

Ivashchenko, N. P., Shastitko, A. Y., & Shpakova, A. A. (2019). Smart contracts throught lens of the new institutional economics. *Journal of Institutional Studies, 11*(3), 64-83.

Karmakar, R., & Dutta, S. (2022). Formal Verification of a Medical Insurance System Prototype: The Event-B Modeling Approach. *Journal of Information Assurance & Security, 17*(1), 25-34.

Kosba, A., Miller, A., Shi, E., Wen Z., & Papamanthou, C. (2016). Hawk: The Blockchain Model of Cryptography and Privacy-Preserving Smart Contracts, IEEE Symposium on Security and Privacy (SP), San Jose, CA, USA, 2016, 839-858. https://doi.org/10.1109/SP.2016.55

Li, Z., Xiao, B., Guo, S., & Yang, Y. (2022). Securing deployed smart contracts and DeFi with distributed TEE cluster. *IEEE Transactions on Parallel and Distributed Systems, 34*(3), 828-842.

Liao, C. H., Lin, H. E., & Yuan, S. M. (2020). Blockchain-enabled integrated market platform for contract production. IEEE Access, 8, 211007-211027.

Liu, H. X., Han, S., Zhu, Z. H. (2023). Blockchain Technology toward Smart Construction: Review and Future Directions, *Journal of Construction Engineering and Management*, 149, 3. https://doi.org/10.1061/JCEMD4.COENG-11929

Loukil, F., Boukadi, K., Hussain, R., & Abed, M. (2021). Ciosy: A collaborative blockchain-based insurance system. Electronics, 10(11), 1343.

Nakamoto, S. (2008a). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized business review*.

Nakamoto, S. (2008b). A peer-to-peer electronic cash system. Bitcoin.–URL: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf, 4(2), 15.

Nam, S. O. (2018). How much are insurance consumers willing to pay for Blockchain and smart contracts? A contingent valuation study. Sustainability, 10(11), 4332.

Ouaddah, A., Mousannif, H., Elkalam, A. A., & Ouahman, A. A. (2017). Access control in the Internet of Things: Big challenges and new opportunities. *Comput. Netw.*, 112, 237-262. https://doi.org/10.1016/j.jnca.2020.102857.

Panda, S. S., Jena, D., & Das, P. (2021). A blockchain-based distributed authentication system for healthcare. *International Journal of Healthcare Information Systems and Informatics, 16*(4), 1-14.

Pagano, A. J., Romagnoli, F., & Vannucci, E. (2019). Implementation of blockchain technology in insurance contracts against natural hazards: a methodological multi-disciplinary approach. *Environmental and Climate Technologies, 23*(3), 211-229.

Peng, X.Z., Zhao, Z. Y., Wang, X. Y., Li, H. S., & Xu, J. P. (2023). A review on blockchain smart contracts in the agri-food industry: Current state, application challenges and future trends, *Computers and Electronics in Agriculture*, 208, 107776, https://doi.org/10.1016/j.compag.2023.107776

Qi, H., Wan, Z., Guan, Z., & Cheng, X. (2020). Scalable decentralized privacy-preserving usage-based insurance for vehicles. *IEEE Internet of Things Journal, 8*(6), 4472-4484.

Sheth, A., & Subramanian, H. (2019). Blockchain and contract theory: modeling smart contracts using insurance markets. *Managerial Finance, 46*(6), 803-814.

Sutanto, E., Mulyana, R., Arisgraha, F. C. S., & Escrivá-Escrivá, G. (2022). Integrating Blockchain for Health Insurance in Indonesia with Hash Authentication. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research, 17*(4), 1602-1615.

Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a new economy*. California : O'Reilly Media, Inc.

Şengüllendi, M. F. (2021). *Dynamic of the evaluation of social entrepreneurship concept: a bibliometric analysis.* Editörler: Fındıklı M. A., Acar Erdur, D., Creating social value through social entrepreneurship içinde. IGI Global, 32–55.

Tang, S., Wang, Z., Dong, J., & Ma, Y. (2022). Blockchain-enabled social security services using smart contracts. *IEEE Access*, 10, 73857-73870.

Tanwar, S., Parekh, K., & Evans, R. (2020). Blockchain-based electronic healthcare record system for healthcare 4.0 applications. *Journal of Information Security and Applications*, 50, 102407.

Turzo, T., Marzi, G., Favino, C. & Terzani, S. (2022). Non-financial reporting research and practice: Lessons from the last decade. *Journal of Cleaner Production*, 345, 131154.

Wang, D., & Zhang, X. (2020). Secure data sharing and customized services for intelligent transportation based on a consortium blockchain. *IEEE Access, 8*, 56045-56059.

Wang, H., Liu, Z., Ge, C., Sakurai, K., & Su, C. (2022). A privacy-preserving data feed scheme for smart contracts. *IEICE TRANSACTIONS on Information and Systems, 105*(2), 195-204.

Wang, Q., Li, R., & Zhan, L. (2021). Blockchain technology in the energy sector: From basic research to real world applications. *Computer Science Review*, 39, 100362, https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2021.100362

Wilusz, D., & Wójtowicz, A. (2022). Secure protocols for smart contract based insurance services. *Expert Systems, 39*(9), e12950.

Wood, G. (2014). Ethereum: A secure decentralised generalised transaction ledger. *Ethereum project yellow paper*, 151, 1-32.

Yang, J., Ma, C., Li, D., & Liu, J. (2022). Mapping the Knowledge on Blockchain Technology in the Field of Business and Management: A Bibliometric Analysis. *IEEE Access*, 10, 60585-60596.

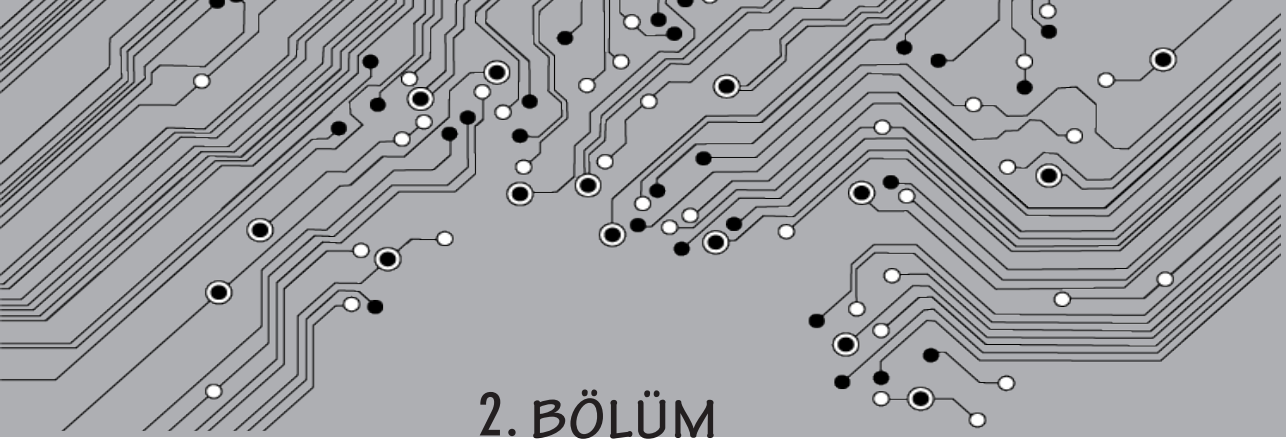
Yli-Huumo, J., Ko D., Choi, S., Park, S., & Smolander, K. (2016). Where Is Current Research on Blockchain Technology?—A Systematic Review. *PLoS ONE*, *11*(10): e0163477. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163477

Yuan, Y., & F. Y, Wang (2016). Blockchain: the state of the art and future trends. *Acta automatica sinica 42*(4), 481–494.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017). *An overview of blockchain technology: Architecture consensus and future trends*. Proc. IEEE 6th Int. Congr. Big Data, 557–564.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H. N., Chen, X., & Wang, H. (2018). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International Journal of Web and Grid Services, 14*(4), 352–375.

Zyskind G, Nathan O, & Pentland A. (2015). *Decentralizing privacy: using blockchain to protect personal data*. Security and Privacy Workshops, IEEE. 180–184.

2. BÖLÜM

TURİZM ALANINDA BLOCKCHAIN KULLANIMI

Kartal Doğukan Çıkı, Haluk Tanrıverdi

1. GİRİŞ

1960'larda internet, 1990'larda akıllı teknolojiler (akıllı cihazlar, akıllı telefonlar vb.) ve daha yakın zamanda 2000'lerde ise blockchain teknolojisi dâhil olmak üzere çeşitli ileri teknolojilerin piyasaya sürülmesiyle birlikte bilgi çağında teknoloji hızla gelişmektedir (Bohme vd., 2015). Blockchain teknolojisi, tüm kayıtları konsensüsle birbirine bağlayan merkezi olmayan, bulut tabanlı ve açık kaynaklı bir veritabanıdır (Nakamoto, 2008).

Blockchain teknolojisi (BCT), şirketlere güvenli dijital kayıtlar oluşturma ve güvenli veri depolamayı sağlama konusunda yardımcı olma potansiyeline sahiptir (Rashideh, 2020). 2017 yılından bu yana blockchain, küresel dikkati üzerine çekmiş ve benimsenmesi çeşitli sektörleri (örneğin bankacılık, perakende, sağlık, turizm) derinden etkilemiştir (Swan, 2015).

Turizm endüstrisi, müşterilerin sayısının artması ve veri alışverişinin hızlanması gibi nedenlerle giderek daha karmaşık hâle gelmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle, turizm endüstrisi değişen ihtiyaçlara uyum sağlamak için birçok sektröde olduğu gibi blockchain teknolojisine başvurmaktadır (Nam vd., 2019). Blockchain teknolojisi, turizm endüstrisinde hem verimliliği artırmak hem de müşterilerin verilerinin güvenliği için kullanılmaktadır (Kwok vd., 2018). Dijital kimlik kullanan blokchain teknolojisi, turistlerin fiziksel kimliklerini ibraz etmelerine gerek kalmamaktadır. Bu durum da seyahatle ilgili birçok sürecin kısaltılması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

Altunbaşak, T.A. (2018), Blok Zincir (Blockchain) Teknolojisi ile Vergilendirme. *Maliye Dergisi, 174*, 360-371.

Antoniadis, I., Spinthiropoulos, K., & Kontsas, S. (2020). Blockchain applications in tourism and tourism marketing: A short review. In Kavoura, A., Kefallonitis, E., & Theodoridis, P. (Eds.), Strategic Innovative Marketing and Tourism (pp. 375-384). Springer.

Balasubramanian, S., Sethi, J. S., Ajayan, S., & Paris, C. M. (2022). An enabling framework for blockchain in tourism. *Information Technology & Tourism, 24*, 165-179.

Bao, J., He, D., Luo, M., & Choo, K. K. R. (2021). A survey of blockchain applications in the energy sector. *IEEE Systems Journal, 15*(3), 3370-3381.

Böhme, R., Christin, N., Edelman, B., & Moore, T. (2015). Bitcoin: Economics, technology, and governance. Journal of Economic Perspectives, 29(2), 213–238.

Calvaresi, D., Leis, M., Dubovitskaya, A., Schegg, R., & Schumacher, M. (2019). Trust in tourism via blockchain technology: Results from a systematic review. Information and Communication Technologies in Tourism 2019, 304–317. doi:10.1007/978-3-030-05940-8_24

Choi, T.-M., & Siqin, T. (2022). Blockchain in logistics and production from Blockchain 1.0 to Blockchain 5.0: An intra-inter-organizational framework. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 160*, 102653.

Ciğerci, İ., & Eğmir, R. T. (2019). Kamu Mali Denetiminde Olası Blok Zincir Teknolojisinin Denetim Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi, 177*, 203-217

Clack, C. D., Bakshi, V. A., & Braine, L. (2016). Smart contract templates: Foundations, design landscape and research directions. *arXiv*, https://arxiv.org/abs/1608.00771

Dedeoğlu, D. (2019). A'dan Z'ye Blockchain. İstanbul: KODLAB Yayınları.

Dwivedi, S. K., Amin, R., Vollala, S., & Chaudhry, R. (2020). Blockchain-based secured event-information sharing protocol in internet of vehicles for smart cities. *Computers & Electrical Engineering, 86*, 106719.

Erceg, A., Sekuloska, J. D., & Kelić, I. (2020). Blockchain in the Tourism Industry—A Review of the Situation in Croatia and Macedonia. *Informatics Review, 7*(5), https://doi.org/10.3390/informatics7010005

Femenia-Serra, F., Neuhofer, B., & Ivars-Baidal, J. A. (2019). Towards a conceptualisation of smart tourists and their role within the smart destination scenario. *The Service Industries Journal, 39*(2), 109-133, https://doi.org/10.1080/02642069.2018.1508458

Flecha-Barrio, M. D., Palomo, J., Figueroa-Domecq, C., & Segovia-Perez, M. (2020). Blockchain implementation in hotel management. In J. Neidhardt & W. Wörndl (Eds.), Information and communication technologies in tourism 2020 (pp. 255-266). Springer.

Gwiazdzinski, E., Kaczorowska-Spychalska, D., & Moreira Pinto, L. (2020). Is it a smart city a creative place? *Creativity Studies, 13*, 460–476.

Hasselgren, A., Kralevska, K., Gligoroski, D., Pedersen, S. A., & Faxvaag, A. (2020). Blockchain in healthcare and health sciences—A scoping review. *Informatics, 134*, 104040. https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2019.104040

Hunter, W. C., Chung, N., Gretzel, U., & Koo, C. (2015). Constructivist research in smart tourism. *Asia Pacific Journal of Information Systems, 25*, 105-120.

Kapiki, S. T. (2021). Smart City and IoT technologies enabling smart tourism: The case of Greece. In A. Brovko & O. Dolinina (Eds.), Higher Education in Smart City Technologies: European, Kazakh, Mongolian, Russian Universities Approach (pp. 80-112). Saratov State Technical University.

Karaarslan, E., & Akbaş, M. (2017). Blokzinciri tabanlı siber güvenlik sistemleri. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, 3*(2), 16-21.

Kırbaş, İ. (2018). Blokzinciri teknolojisi ve yakın gelecekteki uygulama alanları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9*(1), 75-82.

Koo, C., Gretzel, U., Hunter, W. C., & Chung, N (2015). The role of IT in tourism. *Asia Pacific Journal of Information Systems, 25*(1), 99-104.

Kwok, A. O. J., & Koh, S. G. M. (2018). Is blockchain technology a watershed for tourism development? *Current Issues in Tourism*, *22*(20), 2447-2452. https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1513460

Leng, J., Jiang, P., Xu, K., Liu, Q., Leon Zhao, J., Bian, Y., & Shi, R. (2019). Makerchain: A blockchain with chemical signature for self□organizing process in social manufacturing. *Journal of Cleaner Production, 234,* 767–778.

Leung, R. (2019). Smart hospitality: Taiwan hotel stakeholder perspectives. *Tourism Review, 74*(1), 50-62. https://doi.org/10.1108/TR-09-2017-0149

Melnychenko, S. (2010). Information technologies in tourism: Theoretical and practical aspects. http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek6-2010-PDF/129-138.pdf

Melnychenko, S., Mazaraki, N., & Tkachuk, T. (2019). Leading trends in tourism: Blockchain in franchising. 3rd international conference on social, economic, and academic leadership (ICSEAL 2019). Atlantis Press.

Mendi, A. F., & Çabuk, A. (2018). Bitcoin'in arkasındaki güç: blockchain. *GSI Journals Serie C: Adavancements in Information, 1*(1), 12-23.

Moura, F., & Silva, de J. (2019). Smart cities: definitions, evolution of the concept and examples of initiatives. In Leal Filho, W., Azul, A., Brandli, L., Özuyar, P., & Wall, T. (Eds.), Industry, innovation and infrastructure. In Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals. (pp. 1–9). Springer Nature Switzerland AG. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71059-4_6-1

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system.

Nam, K., Dutt, C. S., Chathoth, P., & Khan, M. S. (2019). Blockchain technology for smart city and smart tourism: latest trends and challenges. *Asia Pacific Journal of Tourism Research,* 1–15.

Nuryyev, G., Wang, Y. P., Achyldurdyyeva, J., Jaw, B.S., Yeh, Y. S., Lin, H.T., & Wu, L. F. (2020). Blockchain technology adoption behavior and sustainability of the business in tourism and hospitality SMEs: an empirical study. *Sustainability, 12*(3), 1256. https://doi.org/10.3390/su12031256.

Onder, I., & Treiblmajer, H. (2018). Blockchain and tourism: Three research propositions. *Annals of Tourism Research, Elsevier, 72*(C), 180-182.

Ozdemir, A. I., Ar, I. M., & Erol, I. (2019). Assessment of blockchain applications in travel and tourism industry. *Quality & Quantity*, 1-15.

Preece, J. D,. & Easton, J. M. (2019). A Review of Prospective Applications of Blockchain Technology in the Railway Industry. *The International Journal of Railway Technology*, 1–22.

PricewaterhouseCoopers. Global Digital IQ Survey: Blockchain. http://usblogs.pwc.com/emerging-technology/2017-digital-iq-blockchain/

Prisco, G. (2015). Greek island begins testing blockchain-based parallel currency. Bitcoin Magazine. https://bitcoinmagazine.com/articles/grexit-looms-greek-island-begins-testing-blockchain-based-parallel-currency-1436471638

Puthal, D., Malik, N., Mohanty, S. P., Kougianos, E., & Yang, C. (2018). The blockchain as a decentralized security framework [future directions]. *IEEE Consumer Electronics Magazine, 7*(2), 18-21.

Rashideh, W. (2020). Blockchain technology framework: Current and future perspectives for the tourism industry. *Tourism Management, 80,* 104125.

Revfine. (2018). How blockchain technology is transforming the travel industry. Retrieved from https://www.revfine.com/blockchain technology-travel-industry/

Sharma, M., Sehrawat, R., Daim, T., & Shaygan, A. (2021). Technology assessment: Enabling Blockchain in hospitality and tourism sectors. *Technological Forecasting and Social Change, 169*, 120810.

Simms, T. (2019). JPMorgan chase to add new features to blockchain-powered network for global banks. https://cointelegraph.com/news/jpmorgan-chaseto-add-new-features-to-blockchain-powered-network-for-global-banks

Swan, M. (2015). Blockchain: Blueprint for a new economy. Sebastopol, USA: O'Reilly Media, Inc.

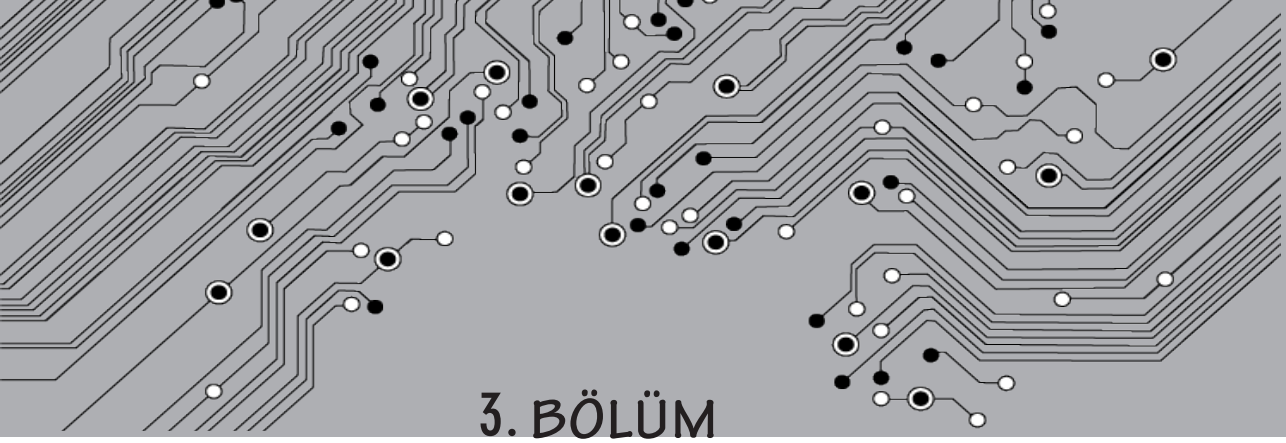
Topçu, B. A., & Sevgi, S. S. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Blok Zinciri Teknolojisi: Finans Sektörü, Dış Ticaret ve Vergisel Düzenlemeler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, Özel Sayı*, 27-39.

Tanrıverdi, H., & Çıkı, K. D. (2022). Kırklareli ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerine yönelik çevrimiçi yorumların içerik analizi ile incelenmesi. *Kent Akademisi, 15*(4), 1606-1621.

Tkatchuk, R. (2018). Technology is changing the travel industry: here's how. https://www.cio.com/article/3252847/digital-transformation/technology-is-changing-the-travel-industry-here-s-how.html

Valeri, M. (2020). Blockchain technology: adoption perspectives in tourism. In Entrepreneurship and Organizational Change (pp. 27-35). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-35415-2_3

Zeren, S. K., & Demirel, E. (2020). Turizm Endüstrisinde Yeni Trend: Blockchaın Startup Projeleri. *Journal of Tourısm Intellıgence And Smartness*, 3(2), 169-188.

3. BÖLÜM

BLOCKCHAIN VE YAPAY ZEKÂNIN LOJİSTİKTE KULLANIMI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Berna Kardaş, Eyüp Burak Ceyhan

1. GİRİŞ

Lojistik, 5000 yıldır küresel gelişmede önemli bir role sahip olmuştur. Antik Mısır'daki piramitlerin inşasından bu yana, lojistik alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Zamanla, parlak lojistik çözümlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni bir tarihsel ve ekonomik döneme geçişin temelleri atılmıştır. Bu temel ilerlemenin örnekleri arasında yer alan deniz kargo konteynerinin icadı ve 20. yüzyılda yeni hizmet sistemlerinin oluşturulması, günümüzde küreselleşmenin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir (*T.C. hitit üniversitesi lojistik programı*, 2018).

Küresel ticaretin hızla artmasıyla birlikte, ürünlerin kısa raf ömürleri, küresel üretimin daha fazla paylaşılması ve artan küresel rekabet gibi faktörler sonucunda, lojistik hizmetler rekabette öne geçmek için önemli bir konuma gelmiştir. Bu süreçte, küreselleşmenin etkisi ile dünyada giderek yaygınlaşan teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme, işletmelerin hiyerarşik yapılarındaki akışa ve işleyişe etki edip işletmelerin çalışma biçimlerini değiştirmiştir (Çizer, 2022).

Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu dijitalleşmenin de etkisi ile işletmelerin lojistik alan ve altyapısına ayırdığı mali kaynak ciddi anlamda bir artış göstermiş ve gelecek yıllar için bu rakamların daha da artacağı öngörülmüştür. Bu etki, varlığını devam ettirmek ve rekabet avantajı sağlamak isteyen kuruluşların bu yeniliklere adapte olmasını zorunlu kılmıştır (Bilgiç vd., 2020).

5. SONUÇ

Son yıllarda teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte dijital çağa geçiş de hız kazanmıştır. Bu süreç işletmeler için rekabet avantajı sağlama ve teknolojik gelişmelere ayak uydurma açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle internet kullanımının artışı blockchain, bulut bilişim, yapay zekâ ve nesnelerin interneti gibi kavramları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gelişmeler başta eğitim, sağlık ve finans olmak üzere birçok sektörde kullanılmaktadır.

Günümüzde kullanımı giderek artan blockchain ve yapay zekâ gibi popüler teknolojiler birçok sektörde önemini arttırmış, lojistik sektöründe de önemli bir yer edinmiştir. Blockchain ve yapay zekâ tabanlı sistemler hem yapay zekânın analizlerinden yararlanarak hem de blockchain aracılığıyla verileri güvenli bir şekilde depolayarak işletmelere büyük katkı sağlamıştır. Bu iki güncel kavram işletmelere izlenebilirlik, şeffaflık, maliyet avantajı, zaman tasarrufu ve erişim kolaylığı gibi birçok avantaj sağlayarak işletmelerin verimliliğini arttırmaktadır.

Bu alanlarda kullanılan verilerin çokluğu ve kullanılan sistemlerin karmaşıklığı bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Kullanılan verilerin gizliliği ve güvenliği çok önemli olup yanlış bir işlem yapılması tüm süreci etkilemektedir. Bunun yanında teknoloji odaklı sistemlerin kullanımı için belirli eğitimler alınarak bu konuda sorun yaşanmamalıdır. Akıllı ve robotik sistemlere geçen sistemlerin insan gücüne çok az ihtiyaç duymasından dolayı istihdam konusunda bir olumsuzluk oluşturabilme potansiyeli vardır. Tüm bu dezavantajları dikkate alarak iş süreçlerine entegre eden işletmelerin ileride başarı sağlamalarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Lojistik sektörü tedarik zinciri yönetiminde blockchain ve yapay zekâ teknolojilerini iş süreçlerine entegre ederek ilerlemektedir. Bu iki kavram birlikte kullanılarak akıllı sözleşmeler, envanter ve depo yönetimi, sigorta, gümrük işlemleri ve rota optimizasyonu gibi işlemler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca otonom sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte lojistik faaliyetlerde insansız araç kullanımı ile ürün teslimatları daha kolay, hızlı ve takip edilebilir hâle gelmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan bibliyometrik analiz ve literatür taramasına göre, lojistik sektöründe yapay zekâ ve blockchain kullanımının gün geçtikçe öneminin arttığı ve akıllı sistemlerin kullanımının artmasıyla lojistik işletmelere büyük katkılar sağlandığı görülmektedir. Bu nedenle lojistik sektöründe blockchain, yapay zekâ ve otonom sistemler gibi teknolojilere yatırım yapmak ve bu teknolojileri iş süreçlerine entegre etmek işletmeler için başarı ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Akben, İ. & Çinar, S. (2018). *Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminde Blockchain: Vaatler, Uygulamalar ve Engeller*. Anadolu I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, Diyarbakır, 1451-1461.

Akben, İ. & İncenacar, T. (2018). Tedarik Zinciri Yönetiminde Yapay Zekâ. II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 184-199.

Alkiş, G., Piritini, S. & Ertemel, A. V. (2020). Lojistik Sektöründe Endüstri 4.0 Uygulamalarının Operasyonel Verimliliğe Etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 371-395.

Atalay, M. & Çelik, E. (2017). Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları – Artificial Intelligence and Machine Learning Applications in Big Data Analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 155-172, 155-172.

Atay, R. & Ciğer, M. (2022). "Yapay Zekâ ile Birlikte Varlığın Sanal Varlığa Dönüşmesi: İbn Arabi Örneği", M Kızılgeçit, M. Yeşilyurt, R. Ertuğay, M. Çinici (Eds), *Atatürk Üniversitesi Yayınevi*, 468-508.

Ateş, A.K. & Önaçan, M.B.K., (2018). Lojistik Yönetiminde Teknolojik Yenilikler. *Uluslar arası Erdemli Sempozyumu*, Mersin, 71-74.

Avunduk, H., & Aşan, H. (2018). Blok zinciri (blockchain) teknolojisi ve işletme uygulamaları: Genel bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 369-384.

Aydar, M. & Çetin, S. (2020). Blokzincir Teknolojisinin Sağlık Bilgi Sistemlerinde Kullanımı. *European Journal of Science and Technology*, 19, 533-538.

Bakan, İ. & Şekkeli, Z. H. (2019). Blok Zincir Teknolojisi ve Tedarik Zinciri Yönetimindeki Uygulamaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 17-36.

Bilgiç, E., Türkmenoğlu, M. A. & Koçak, A. (2020). Dijitalleşmenin Lojistik Yönetimi Bağlamında İncelenmesi. *BEÜ İİBF AİD*, 5(1), 56-69.

Christidis, K. & Devetsikiotis, M. (2016). Blockchains and Smart Contracts for the Internet of Things. *IEEE Access*, 4, 2292-2303.

Çağlar, B. (2014). Lojistik İşletmelerinde Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı, Müşteri Memnuniyeti ve İşletme Performansı İlişkisi: Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 41-55.

Çelik, R. (2020). Lojistik Sektöründe Kullanılan Yeni Bilişim Sistemleri: Lojistik 4.0 Örneği. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 85-90.

Çizer, E. Ö. (2022). Pazarlamada Yapay Zeka Uygulamaları. *Işık Üniversitesi*, https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11729/5184/Pazarlamada_Yapay_Zeka_Uygulamalari.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Devedžić, V. & Jovanović, J. (2015). Developing Open Badges: A Comprehensive Approach. *Educational Technology Research and Development*, 63(4), 603-620.

Ekin, A. & Unay, D. (2018). Blockchain Applications in Healthcare. *2018 26th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU),* İzmir, 1-4.

Ergun, H. & Esenkaya, A. (2022). Blockchain Teknolojisi ile Finansal Piyasalarda Yaşanan Gelişmeler Üzerine bir İnceleme. *Karatay İslam İktisadı ve Finans Dergisi*, 1(1), 77-98,

Gönçer Demiral, D. (2021). Endüstri 4.0'ın Lojistik Boyutu: Lojistik 4.0. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 231-251.

İş Kulübü (2021). *İHA' ların Lojistik Sektöründe Kullanımı*. https://iskulubu.com/manset/ihalarinlojistik-sektorunde-kullanimi

Kalınkara, Ö. G. Y. & Özdemir, O. (2022). Eğitimde Blokzincir Uygulamaları. *International Conference on Global Practice of Multidisciplinary Scientific Studies*, Kıbrıs, 429-438.

Kouhizadeh, M., Saberi, S. & Sarkis, J. (2021). Blockchain Technology and the Sustainable Supply Chain: Theoretically Exploring Adoption Barriers. *International Journal of Production Economics*, 231, 107831.

Koyuncu, M. (2015). Çağdaş Zihin Felsefesinde Yapay Zekâ Tartışmaları -Turing Testi ve Yansımaları. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, Kütahya, 19-34.

Kuruca, Y., Üstüner, M., Şimşek, I. (2022). Dijital pazarlamada yapay zekâ kullanımı: Sohbet robotu (Chatboot). *Medya ve Kültür Dergisi*. 2(1), 88-113.

Öztürk, K. & Şahin, M. E. (2018). Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.

Özyüksel, S. & Ekinci, M. (2020). Blok Zinciri Teknolojisinin Dış Ticarete Etkisinin Örnek Projeler Çerçevesinde İncelenmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, 82-101.

Şafak, E., Arslan, Ç., Gözütok, M. & Köprülü, T. (2021). Dağıtık Defter Teknolojileri ve Uygulama Alanları Üzerine Bir İnceleme. *European Journal of Science and Technology*. 29, 36-45.

Şekkeli, Z. H. & Bakan, İ. (2018). Endüstri 4.0'ın Etkisiyle Lojistik 4.0. *Journal of Life Economics*, 5(2), 17-36.

T.C. Hitit Üniversitesi Lojistik Programı. (2018). *Lojistik Nedir? Lojistik Kısaca Tanımı ve Lojistiğin Tarihsel Gelişimi*. https://osmancikmyo.hitit.edu.tr/tr/yolojistikprogrami/detay/lojistik-nedir-lojistik-kisaca-tanimi-ve-lojistigin-tarihsel-gelisimi

Turgut, A. (2022). Blokzincir Kabulünün Lojistik Performansa Etkileri: Türk Lojistik Firmalarında Bir Araştırma. *Doktora Tezi*, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.

Turğut, M. & Gürsoy, İ. (2023). Lojistik 4.0 Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 96-113.

UN News. (2021). *Sustainability Solution or Climate Calamity? The Dangers and Promise of Cryptocurrency Technology*. https://news.un.org/en/story/2021/06/1094362

Urhan, C. (2018). "*Lojistik 4.0" ile fark yaratmak*. https://www.tskb.com.tr/blog/sektorler/lojistik-4.0-ile-fark-yaratmak

Ünal, G. & Uluyol, Ç. (2020). Blok Zinciri Teknolojisi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(2), 167-175.

Ünsal, E. & Kocaoğlu, Ö. (2018). Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri. *European Journal of Science and Technology*, 13, 54-64.

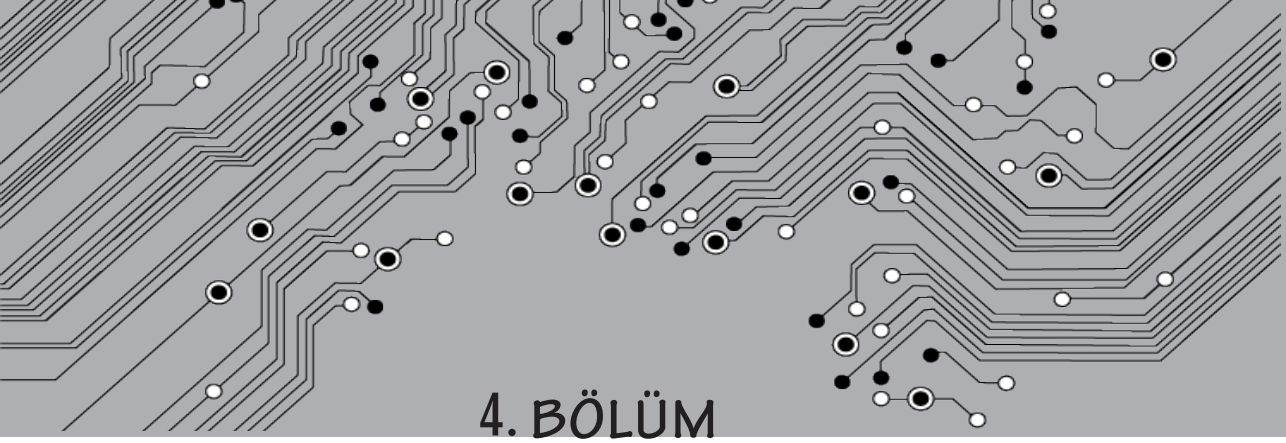
Vikipedi (2023). *Otomasyon*. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Otomasyon&oldid=29104746

Yavuz, M. (2019). Ekonomide Dijital Dönüşüm: Blockchain Teknolojisi ve Uygulama Alanları Üzerine Bir İnceleme. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 15-29.

Zengin, N., Ulu, F. (2021). Yapay Zekâ Teknolojileri ile Elektronik Ticarette Marka Değeri Yaratmak. Online International Conference on Empirical Economics and Social Sciences, Bandırma, 218-230.

Zeren, D. & Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.

Zetm (2023). *Robotlu Palet İstifleme Sistemleri*. http://www.zetm.com.tr/index.php/urunler-2/robotlu-palet-istifleme-sistemleri

4. BÖLÜM
FİNANS ALANINDA BLOK ZİNCİR

Fatih Demir, Onur Öksüz

1. GİRİŞ

Blok zincir (Blockchain) teknolojisi, oluşturulan ağ içerisindeki katılımcıların dağıtılmış defterlere işlem yazmasına, okumasına ve doğrulamasına imkân tanıyan, bunu yaparken bütünlük ve kullanılabilirlik sağlayan yeni nesil bir teknolojidir. Blok zincir teknolojisi merkeziyetsiz yani dağınık bir defter sistemine sahiptir ve sistem bu defterlerde yer alan verilerin silinmesine veya değiştirilmesine kesinlikle müsaade etmez. Blok zincir teknolojisi, merkeziyetsiz defterlere kaydedilen işlemlerin bütünlüğünü korumakta, orijinallik durumunun doğrulanabilmesine imkân tanımakta ve reddilemez olmasını sağlamaktadır. Sahip olduğu bu özellikler nedeniyle Blockchain teknolojisinin son yıllarda hem akademik hem de endüstri uygulamaları alanında büyük ilgi görmesine neden olmuştur.

Geçmişi daha eskiye dayanmasına karşın blok zincir teknolojisinin bilinirliği Bitcoin'in yaygınlaşması sonrasında olmuştur. Başlangıçta dijital para birimleri ile gelen bu bilinirlik Blok zincir teknolojisinin potansiyelinin keşfedilmesi sonrasında farklı bir boyut kazanmıştır. Son yıllarda blok zincir teknolojisi, eğitim, sağlık hizmetleri, askerî teknoloji, belediyecilik, akıllı ulaşım, nesnelerin interneti vb. birçok alanda gelişim göstererek dijital para birimlerinin çok ötesine geçmiştir. Gelişim gösterdiği birçok alan olmasına karşın blok zincir teknolojisinin en büyük ilgi gördüğü alanların başında finans gelmektedir.

Finansal piyasa sistemi ile blok zincir teknolojisi arasındaki aslında karmaşık bir ilişki vardır. Blok zincir teknolojisi mevcut finansal piyasa aktörlerinin bir kısmı tarafından başlangıçta bir tehdit ve rekabet unsuru olarak görülmüştür. Bu

KAYNAKÇA

Akdemir Altunbaşak, T. (2018). Blok zincir (Blockchain) teknolojisi ile vergilendirme. *Maliye Dergisi*, 174, 360-371.

Assarzadeh, A. H., & Aberoumand, S. (2018). FinTech in Western Asia: Case of Iran. *Journal of industrial integration and management*, 3(03), 1850006.

Avunduk, H., & Aşan, H. (2018). Blok zinciri (blockchain) teknolojisi ve işletme uygulamaları: Genel bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 369-384.

Beck, R. (2018). Beyond bitcoin: The rise of blockchain world. *Computer*, 51(2), 54-58.

Beck, R., Czepluch, J. S., Lollike, N., & Malone, S. (2016). Blockchain–the gateway to trust-free cryptographic transactions. *In Twenty-Fourth European Conference on Information Systems (ECIS), İstanbul, Turkey*, 2016 (pp. 1-14). Springer Publishing Company.

Ber, A. S. (2022). Blokzincir (Blockchain) teknolojisi kapsamında elektronik çek. *Journal of Marine and Engineering Technology*, 2(1), 1-20.

Crosby, M., Pattanayak, P., Verma, S., & Kalyanaraman, V. (2016). Blockchain technology: Beyond bitcoin. *Applied Innovation*, 2(6-10), 71.

Demirkan, S., Demirkan, I., & McKee, A. (2020). Blockchain technology in the future of business cyber security and accounting. *Journal of Management Analytics*, *7*(2), 189-208.

DHL (2018). Blockchain in logistic, perspective on the upcoming impact of blockchain technology and use cases for the logistic industry, https://www.dhl.com/content/dam/dhl/global/core/documents/pdf/glo-core-blockchain-trend-report.pdf, Erişim Tarihi: 23.07.2023.

Doğan, Ş. (2020). Dijital çağda paranın dönüşümü: Kripto para birimleri ve blok zinciri (Blockchain) teknolojisi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 859-870.

Erözel Durbilmez, S. & Yılmaz Türkmen, S., (2019). Blockchain teknolojisi ve Türkiye finans sektöründeki durumu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 30-45.

Göktaş, P., & Aksu, B. (2021). Endüstri 4.0 ı□le beraber blok zincir (blockchain) teknolojisi, bitcoin ve sanal paraların gelecekteki olası etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(3), 279-293.

Guo, H., & Yu, X. (2022). A survey on blockchain technology and its security. *Blockchain: research and applications*, 3(2), 1-15.

Gül, H. (2019). Blokzincir (Blockchain) Teknolojisi ve muhasebe bilgi sistemine etkileri. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar. *Bursa: Ekin Yayınevi.*

Hassani, H., Huang, X., & Silva, E. (2018). Banking with blockchain-ed big data. *Journal of Management Analytics*, *5*(4), 256-275.

Javaid, M., Haleem, A., Singh, R. P., Suman, R., & Khan, S. (2022). A review of Blockchain Technology applications for financial services. *BenchCouncil Transactions on Benchmarks, Standards and Evaluations*, 100073.

Kouhizadeh, M., & Sarkis, J. (2018). Blockchain practices, potentials, and perspectives in greening supply chains. *Sustainability*, 10(10), 1-16.

Krichen, M., Ammi, M., Mihoub, A., & Almutiq, M. (2022). Blockchain for modern applications: A survey. *Sensors*, *22*(14), 5274.

Mendi, A. F., & Çabuk, A. (2018). Bitcoın'in arkasındaki güç: Blockchain. *GSI Journals Serie C: Advancements in Information Sciences and Technologies*, 1(1), 12-23.

Meriç, A. (2022). Blockchain Teknolojisinin Muhasebe ve Denetim Mesleğine Etkisi. *Ankara: İksad Yayınevi*.

Michael (2015). What is Bitcoin mining? Why are Bitcoin miners important?. https://cryptocrooks.com/what-is-bitcoin-mining/, Erişim Tarihi: 23.07.2023.

Özyüksel, S., & Ekinci, M. (2020). Blockchain teknolojisinin dış ticarete etkisinin örnek projeler çerçevesinde incelenmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 82-101.

Park, J. (2021). Promises and challenges of Blockchain in education. *Smart Learning Environments*, 8(1), 1-13.

Paul, S., Adhikari, A., & Bose, I. (2022). White knight in dark days? Supply chain finance firms, blockchain, and the COVID-19 pandemic. *Information & Management*, *59*(6), 103661.

Salihoğlu, E., & Karakış, E. (2022). Finansal piyasalarda Blockchain teknolojisinin benimsenmesinde kritik faktörler: Best-Worst Yöntemi (BWM) ile bir değerlendirme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 448-467.

TÜBİTAK (2019). BİLGEM UEKAE Blokzincir Araştırma Laboratuvarı, Blokzincir Teknolojisinin Geleceği, https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/bz-calistay/blok-zincir.html, Erişim Tarihi: 23.07.2023.

Viriyasitavat, W., Da Xu, L., Bi, Z., & Hoonsopon, D. (2019). Blockchain technology for applications in internet of things—mapping from system design perspective. *IEEE Internet of Things Journal*, *6*(5), 8155-8168.

Yavuz, M. S. (2019). Ekonomide dijital dönüşüm: Blockchain teknolojisi ve uygulama alanları üzerine bir inceleme. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 15-29.

Zhang, T., & Huang, Z. (2022). Blockchain and central bank digital currency. *ICT Express*, 8(2), 264-270.

Zheng, K., Zheng, L. J., Gauthier, J., Zhou, L., Xu, Y., Behl, A., & Zhang, J. Z. (2022). Blockchain technology for enterprise credit information sharing in supply chain finance. *Journal of Innovation & Knowledge*, *7*(4), 100256.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H. N., Chen, X., & Wang, H. (2018). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International journal of web and grid services*, 14(4), 352-375.

5. BÖLÜM

LOJİSTİK ALANINDA BLOCKCHAIN

Barış Kantoğlu

1. GİRİŞ

Lojistik, tedarik zincirinde ürün, hizmet ve bilgi akışlarını yöneten, tedarik zincirinin performansını belirleyen bir süreçtir. Lojistik faaliyetlerinin iyileştirilmesi, üretim verimliliğini ve yönetimsel süreçlerin etkinliğini artırır (Wong vd., 2015). Dolayısıyla, lojistik firmaları tedarik zincirinin başarısı için lojistik süreçlerindeki iyileştirmelere önem vermelidir. Bu çalışmalar yapılırken, lojistik uygulamalarında sipariş güvenilirliği, işlem zamanı, veri girişlerinde yaşanan zorluklar, teknoloji kullanımıyla aşılabilir. Ayrıca, küreselleşmenin etkisiyle dünyanın farklı ülkelerinde tesislere sahip olan firmaların merkezi yapısı, lojistik süreçlerinin planlama, yönetme ve kontrolünde sorunlar oluşturmaktadır (Nakano, 2020).

Blockchain, lojistik yönetiminde etkileşimi merkezi olmayan veri depolamayla sağlayan, tedarik zincirinin merkezi yapısından kaynaklanan zorlukları aşmada kullanılmaya başlanan etkili bir dijital teknolojidir (Wang vd., 2019; Tijan vd., 2019). Tedarik zinciri ham madde tedarik sürecinden, ham maddenin bitmiş ürüne dönüştürülmesi, bitmiş ürünün dağıtımıyla müşteriye teslim edilmesi aşamalarına kadar oldukça karmaşık ve yeterince şeffaf olmayan bir süreçtir. Blockhain, genellikle finansal uygulamalarda kripto para birimlerinde kullanılan bir teknoloji olmasıyla birlikte, tedarik zincirindeki sorunları en aza indirgemek ve lojistik süreçlerini şeffaflaştırmak için lojistik alanında ilgi görmeye başlamıştır. Merkezi olmayan yapısıyla dağıtık bir defter sunan blockchain, paydaşlara sözleşmeler, finansal ödemeler, gönderi takipleri gibi veri paylaşımlarında birbirine ardışık olarak bağlı olan bloklarla güvenli bir sistem sağlar. Sistem üzerindeki her eylem

Hackius vd. (2020)	İşletmelerde blockchain kullanımı	Keşifsel, niteliksel bir Topraklanmış Teori yaklaşımı	Şirketlerin tedarik zinciri ve lojistikte Blockchain'i nasıl kullanmaya çalıştıklarını nitel görüşme çalışmasını amaçlar.
Jugović vd.(2019)	Deniz taşımacılığında blockchain teknolojisi kullanımı	Literatür taraması	Lojistik ve deniz taşımacılığında blockchain teknolojisinin uygulanmasının olası avantajlarını analiz etmektedir.
Helo ve Hao (2019)	Tedarik zincirlerinde blok zincirleri uygulama modeli	Ethereum tabanlı bir referans uygulama programı	Tedarik zincirinde dağıtılmış defter teknolojisinin blockchainlekullanmını araştırmaktır.
Fernández vd.(2019)	Tedarik Zinciri Yönetiminde Envanter yönetimi için insansız hava aracı ve Blockchain tabanlı bir sistem	Nesnelere yönelik internet	Envanter sistemini otomatikleştirmeyi amaçlayan insansız hava araçları odaklı bir sistemin tasarlanmasıdır.
Maiti vd. (2019)	Blockchainkullanmı ve nesnelerin internetiyle hizmet kalitesini geliştirme	Nesnelerin interneti	İşletmelerde endüstriyel nesnelerin interneti kullanarak hizmet kalitesini) hesaplamak için blockchainkullanımınının araştırılmasıdır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada lojistik ve blockchain alanında güncel makaleler incelenmiştir. Makaleler, yıl, konu, yöntem ve amaçlarına göre incelenerek değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın, lojistikte blockchain kullanımıyla ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın bulguları, blockchain teknolojisi daha çok finans ve kripto para birimi uygulamalarında kullanılmakla birlikte son yıllarda tedarik zincirinin karmaşık süreçlerinin yönetim ve kontrolünün zorluğundan dolayı lojistik alanında da ilgi görme eğiliminde olduğu görülmektedir. Tedarik zincirinin merkezi ağı, üyeler arasındaki etkileşimde ve paylaşımda yaşanan zorluklar ve işlemlerin güvenliğinde karşılaşılan potansiyel problemlere, blockchain teknolojisinin şeffaf, merkezi olmayan yapısı ve veri güvenliğini özellikleriyle çözüm sağladığı çalışmadaki bulgulardan elde edilmiştir.

Literatür incelemesinde, blockchain teknolojisinin yeni gelişmekte olan bir sistem olmasından dolayı literatürde 2017 sonrası çalışmalara daha sık rastlandığı görülmüştür. Dördüncü bölümde açıklanan literatür araması kapsamında, bulgular, mühendislik alanında lojistik ve blockchain ilişkili makalelerin en çok 2022 yılında yayımlandığı sonucunu ortaya koymuştur. 2023 yılındaki çalışmaların sayı

olarak ikinci sırada olduğu belirlenmiştir. Ancak, yılın henüz ilk yarısında yapılan çalışmaları dikkate alındığı için makale sayısında artış olması beklenebilir. Çalışmadan elde edilen bulgulardan biri, lojistik ve blockchain konularındaki makalelerin sınıflandırılmasıyla ilgili bilgilerin araştırmacıların dikkatine sunulmasıdır. Bu sınıflandırma,.blockchain tabanlı lojistik ve tedarik zinciri sistemlerine yönelik 34 makale, internet güvenliği ve nesnelere yönelik internet tabanlı blockchain çalışmalarında 15 makale, işletmelerde verimlilik ve iş modelleri geliştirmede 2 makale ve akıllı şehir sürdürülebilirliğinde blockchain modelli 2 makale incelenmesiyle oluşmuştur.

Bu çalışmadan elde edilen literatür göz önüne alınarak, gelecek çalışmalarda daha fazla makale incelenebilir. Bununla birlikte, çalışmanın makale seçimi için araştırmacılara yardımcı olması düşünülmektedir. Bu çalışmadaki literatür tablosunda verilmiş olan model ve yöntemlerin geliştirilmesi için diğer veritabanları da kullanılarak güncel makalelere erişim sağlanması önerilmektedir. Ayrıca, makale aramada kullanılan blockchain ve lojistik kelimelerine performans değerlendirme, süreç iyileştirme gibi daha spesifik kelimeler eklenerek arama yapılması da diğer bir öneri olarak vurgulanmaktadır.

Araştırma konusu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalar için araştırmada belirtilen kriterlere ek olarak farklı araştırma kriterleri belirlenip araştırmaya dâhil edilmesi önerilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, R.W., Hasan, H., Jayaraman, R., Salah, K. & Omar, M. (2021). Blockchain Applications and Architectures for Port Operations and Logistics Management. *Research in Transportation Business & Management, 41,* 1–17.

Ali, M.S., Vecchio, M., Pincheira, M., Dolui K., Antonelli, F. & Rehmani M.H. (2019). Applications of blockchains in the internet of things: a comprehensivesurvey. *IEEE Commun. Surv. Tutorials, 21*(2), 1676-1717.

Alqarni, M.A., Alkatheiri, M.S., Chauhdary S.H. & Saleem, S.(2023). Use of Blockchain-Based Smart Contracts in Logisticsand Supply Chains. *Electronics*, *12*(6), 1340.

Alzhrani,F.E., Saeedi, K,.A. & Zhao,L.(2022). A Taxonomy for Characterizing Blockchain Systems. IEEE Access , *10,* 110568-110589.

Aponte-Novoa, F.A., Povedano Álvarez, D., Villanueva-Polanco, R, Sandoval Orozco, A.L. & García Villalba, L.J. (2022). On Detecting Cryptojacking on Websites: Revisiting the Use of Classifiers. *Sensors, 22,* 9219.

Ar,M.I., Erol, I.&Ozdemir,A.I. (2018).Blockchain based supply chain systems: A review and future research directions. *Proceedings of the 12th NCM international conference on new challenges in industrial engineering and operations management.* 40-44.

Barenji, A.V & Montreuil, B. (2022). Open Logistics: Blockchain-Enabled Trusted Hyper connected Logistics Platform. *Sensors*, *22*, 4699.

Batarlienė, N. & Meleniakas M. (2021).Claimssolutionsusing a blockchainsystem in internationallogistics. *Sustainability (Switzerland),* (13/7), 3710.

Berneis, M., Bartsch, D. & Winkler,H. (2021). Applications of BlockchainTechnology in Logistics and Supply Chain Management—Insights from a Systematic Literature Review. *Logistics, 5*(3), 43.

Bhutta, M. N. M., Khwaja A. A., Nadeem A., Ahmad, H. F. Khan M. K., Hanif M. A., Song,H., Alshamari, M. & Cao, Y. (2021). A survey on blockchaintechnology: Evolution, architectureandsecurity. *IEEE Access*, 9, 61048-61073.

Bravos, G., Cabrera, A.J., Correa, C., Danilović, D., Evangeliou, N., Ezov, G., Gajica, Z., Jakovetić, D., Kallipolitis, L. & Lukić, M. (2022). Cyber security for Industrial Internet of Things: Architecture, Models and Lessons Learned. *IEEE Access , 10, 124747–124765*

Cai W., Wang, Z., Ernst, J. B., Hong, Z., Feng C. & Leung, V. C. M.(2018).Decentralized applications: The blockchain-empowered software system. *IEEE ,6,* 53019–53033.

Chang, Y., Iakovou, E. & Shi,W. (2019).Blockchain in global supply chain sand cross border trade: a critical synthesis of the state-of-the-art, challenges and opportunities. *International Journal of Production Research*, 1–18.

Chen C. L., Lim, H., C., Liao, Y. ,Deng, Y. & Chen, P. (2021). A traceable and verifiable tobacco products logistics system with GPS and RFID Technologies, *AppliedSciences*, 11(11), 4939.

Chen,J., Chen, X., & Chen, C.L. (2022). A traceable blockchain-based vaccination record storage and sharing system. *Journal of Healthcare Engineering,* 2211065.

Chen, C.L., Guo, L.H., Zhou, M., Tsaur, W.J., Sun, H., Zhan, W. & Li, C.T.(2022). Blockchain-Based Anti-Counterfeiting Management Systemfor Traceable Luxury Products. *Sustainability 14,* 12814.

Chen,J.,Xu, S., Liu,K., Yao,S., Luo., X. &Wu.,H. (2022).Intelligent transportation logistics optimal warehouse location method based on internet of things and blockchain technology. *Sensors, 22,* 1544.

Choi, D.,Chung, C.Y., SeyhaT., & Young, J. (2020). Factors affecting organizations resistance to the adoption of blockchain technology in supply Networks. *Sustainability, 10,*3390.

CSCMP Glossary (2013). Supply Chain Management Terms and Glossary. *cscmp.org*

Dobrovnik, M.,Herold, D. ,Fürst, E., & Kummer, S. (2018).Blockchain for and in logistics: what to adoptand where to start. *Logistics, 2 (3),* 18.

Dutta, P., Choi, T., Somani, S. & Butala, R. (2020). Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities. *Transp. Res. Part E Logist. Transp. Rev. , 142*, 102067.

Elmay, F.K., Salah, K., Yaqoob, I., Jayaraman, R., Battah, A. & Maleh, Y. (2022). Blockchain-Based Traceability for Shipping Containers in Unimodaland Multimodal Logistics *IEEE Access.*

Fernández-Caramés, T.M., Blanco-Novoa O. , Froiz-Míguez I. & Fraga-Lamas, P. (2019). Towards an Autonomous Industry 4.0 Warehouse: A UAV and blockchain-based system for inventory and traceability applications in big data-driven supply chain management. *Sensors, 19 (10),* 2394.

Fernandez-Carams, T.M. & Fraga-Lamas, P., (2018). A review on the use of blockchain for the internet of things. *IEEE Access 6,* 32979–33001.

Ghadge, A., Mogale, D. G., Bourlakis, M., M. Maiyar, L., & Moradlou, H. (2022).Link between Industry 4.0 and gren supply chain management: Evidence from the automotive industry. *Compu ters&IndustrialEngineering*, *169*, 108303.

Guo, H. & Yu, X.(2022). A Survey on Blockchain Technology and its security. *Blockchain Res. Appl. 3,* 100067.

Hackius,N., & Petersen, M. (2020). Translating high hopes intot angible benefits: How incumbents in supply chain and logistics Approach Blockchain. *IEEE Access,8,*34993-35003.

Hassan,S.M.,Azab, M. & Hamada, A.O. (2021). PeTroShare: Blockchain-Managed, Logistics-Aware, Privacy-Friendly, Comparative, and Efficient. *Petroleum Transportation. Sensors, 21(21),* 7066.

Helo P., & Hao. Y. (2019).Blockchains in operation sand supply chains: a model and reference implementation. *Comput. Ind. Eng., 136,* 242-251.

Hribernik, M., Zero, K., Kummer,S.& Herold, D.M. (2020). City logistics: towards a blockchain decision framework for collaborative parcel deliveries in micro-hubs. *Transp. Res. Interdisc. Perspect.,8,*100274.

Irannezhad, E. (2020). Is Blockchain a Solution for Logistics and Freight Transportation Problems? *Transportation Research Procedia* 48, 290–306.

Jain, G., Sharma, N. & Shrivastava, A. (2021).Enhancing training effectiveness for organization sthrough blockchain-enabled training effectiveness measurement (BETEM). *Journal of Organizational Change Management, 24*(2), 439-461.

Jugović, A., Bukša J., Dragoslavić, A. & Sopta, D. (2019).The possibilities of applying blockchain technology in shipping. *Pomorstvo, 33 (2),* 274-279.

Jung, D.H. (2022). Enhancing Competitive Capabilities of Healthcare SCM through the Blockchain: Big Data Business Model's Viewpoint. *Sustainability*,*14*, 4815.

Kalkha, H., Khiat, A. Bahnasse., H. & Ouajji, A. (2023). The rising trends of smart e commerce logistics. *IEEE Access*.

Karakas, S., Acar, A.Z. & Kucukaltan, B. (2021). Blockchain adoption in logistics and supply chain: a literature review and research agenda. *International Journal of Production Research. doi: 10.1080/00207543.2021.2012613.*

Kazancoglu, Y., Ozbiltekin-Pala, M., Sezer,M.D., Luthra,S. & Kumar, A. (2022). Resilient reverse logistics with blockchain technology in sustainable food supply chain management during COVID-19First published: *Business Strategy and the Environment.*

Kuhi, K., Kaare, K. & Koppel, O. (2018). Ensuring performance measurement integrity in logistics usi*),* ng blockchain. *inProc. IEEE Int. Conf. Service Oper. Logistics, Informat. (SOLI* 256–261

Kwateng, K., Manso, J. & Osei-Mensah, R. (2014) Outbound logistics management in manufacturing companies in Ghana. *Review Of Business and Finance Studies, 5*(1), 83-92.

Lahdeaho,O., Hilmola, O.-P. (2020). Business Models Amid Changes in Regulation and Environment: The Case of Finland-Russia. *Sustainability 12*, 3393.

Li, C., Shen H., Shi, X., Liang, H. (2023). Quantum Secure Undeniable Signature for Blockchain-Enabled Cold-Chain Logistics System. *Computers, Materials&Continua, 75*(2), 3941-3956.

Liao, C., Lu, Q., Shui, Y. (2022). Governmental Anti-Pandemic and Subsidy Strategies for Blockchain-Enabled Food Supply Chains in the Post-Pandemic Era. *Sustainability , 14*, 9497.

Mahgoub, S.M., Ibrahim II., Salem F.M. (2022). SOTF: Secure Organizational Transactions Framework Based on Bitcoin Payment Bridge *IEEE Access,10*,82977-82988.

Maiti A., Raza A., Kang, B.H. & Hardy L. (2019). Estimating service quality in industrial internet-of-things monitoring applications with blockchain. *IEEE Access,7,* 155489-155503.

Mezquita, Y., Podgorelec, B., Gil-González, A.B., Corchado, J.M. (2023). Blockchain-BasedSupplyChainSystems, Interoperability Model in a Pharmaceutical Case Study. *Sensors, 23*(4), 216-220.

Min, H. & Zhou,G. (2022). Supply chain modeling: Past, present and future. *Computers & Industrial Engineering, 43,* 231–249.

Mishra,R.A., Kalla,A., Braeken, A.&Liyanage,M.(2023).Blockchain Regulated Verifiable and Automatic Key Refreshment Mechanism for IoT. *IEEE Access, 11,* 21758-21770

Nakano,M.(2020). Supply Chain Management: Strategy and Organization. *Springer: Singapore.*

Nanda, S.K., Panda, S.K. & Madhabananda, D. (2023). Medical supply chain integrated with blockchain and IoT to track the logistics of medical products. *Multimed Tools App 1*(1),1–23.

Neeraja, B., Mehta, M. & Chandani, A. (2014). Supply chain and logistics for the present day business. *ProcedEconFinanc, 11,*

Nguyen,L.T., Nguyen, D.T., Ngoc, K.N.N. & Duc, D.T.V.(2023). Blockchain adoption in logistics companies in Ho Chi Minh City, Vietnam.*Cogent Business & Management,* Taylor & Francis.

Orji,I.J., Kusi-Sarpong,S., Huang,S.,& Vazquez Brust,D.(2020).Evaluating the factors that influence blockchain adoption in the freight logistics industry. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 141, 102025.

Patwardhan,A., Thaduri,A. & Karim,R. (2021). Distributed ledger for cyber security: issues and challenges in railways. *Sustainability, 13*(18), 10176.

Perboli, G., Musso, S. & Rosano M. (2018). Blockchain in logistics and supply chain: A lean approach for designing real-world use cases. *IEEE Access*, *6,* 62018-62028.

Pournader M., Shi, Y. Seuring S. & Koh S.L. (2020). Blockchain applications in supply chains, transport and logistics: a systematic review of the literature. *Int. J. Prod. Res. ,* 1-19.

Raja Santhi,A. &Muthuswamy, P. (2022). Influence of blockchain technology in manufacturing supply chain and logistics. *Logistics*, *6*, 15.

Remondino, M. & Zanin, A. (2022). Logistics and agri-food: Digitization to increase competitive advantage and sustainability. Literature review and the case of Italy. *Sustainability, 14,* 787.

Rizwan A., Karras D., Kumar J., Sánchez-Chero M., MogollónTaboada M. &Altamirano G. (2022). An internet of things (IoT) based blockchain technology to enhance the quality of supply chain management (SCM). *Math. Probl. Eng*., 1-12.

Rožman, N., Vrabič, R., Corn, M., Požrl, T.& Diaci, J. (2019). Distributed logistics platform based on blockchainandIoT. *Procedia CIRP , 81*, 826–831.

Ruan, W., Liu, J., Chen, Y., Islam, S.M.N. & Alam, M.A. (2023). Double-Layer Blockchain Based Trust Management Model for Secure Internet of Vehicles. *Sensors, 23(10),* 4699.

Sabri, Y., Harchi, S., & El Kamoun, N. (2022). Managing Health Supply Chain Using Blockchain Technology: State of Art Challenges and Solutions. *International Journal of Reconfigurable and Embedded Systems, 11(3),* 258–264.

Sahal, R., Alsamhi, S.H., Brown, K.N., O'Shea, D., McCarthy, C.& Guizani, M. (2021). Blockchain-empowered digital twins collaboration: Smart transportation use case. *Machines , 9, 193.*

Saraswat, D. Verma A., Bhattacharya, P. Tanwar, S. Sharma G., Bokoro, P. N. et al.(2022). Blockchain-based federated learning in UAVsbeyond 5G networks: A solution taxonomy and future directions. IEEE Access, *10,* 33154-33182.

Sivula, A., Shamsuzzoha, A. & Helo, P. (2018). Blockchain in logistics: Mapping the opportunities in construction industry. In: *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management,* 1954–1960.

Stanisławski, R., Szymonik, A. (2021). Impact of selected intelligent systems in logistics on the creation of a sustainable market position of manufacturing companies in poland in the context of industry 4.0. *Sustainability (Switzerland), 13 (7),* 3996.

Sun, B., Lv, Z. & Li, Q. (2021). Obstetrics nursing and medical health system based on blockchain technology. *J Healthcare Eng,* 1–11.

Tan, B. Q., Wang, F., Liu, J., Kang, K., & Costa, F. (2020). A blockchain-based framework for gren logistics in supply chains. *Sustainability*, *12(11),* 4656.

Tasatanattakool, P. & Techapanupreeda, C.(2018). Blockchain: Challenges and applications, in: *2018 International Conference on Information Networking (ICOIN),* 473–475.

Tijan, E., Aksentijević, S. , Ivanić, K. & Jardas, M. (2019). Blockchain technology implementation in logistics. *Sustainability, 11* (4) , 1185.

Treiblmaier, H., Rejeb, A. & Strebinger, A. (2020). Blockchain as a Driver for Smart City Development: Application Fieldsand a Comprehensive Research Agenda. *Smart Cities , 3*, 44.

Tyagi, A.K., Dananjayan, S., Agarwal, D. & Thariq Ahmed, H.F. (2023). Blockchain—Internet of Things Applications: Opportunities and Challenges for Industry 4.0 andSociety 5.0. *Sensors 23*, 947.

Vangipuram, S. L. T., Mohanty, S. P. , Kougianos E.& Ray. C. (2022). agrostring: Visibility and provenance through a private blockchain platform for agricultural dispense towards consumers. *Sensors, 22(*21), doi: 10.3390/s22218227.

Wang L. & Wang Y. (2022). Supply chain financial service management system based on blockchain IoT data sharing and edge computing, *Alexandria Eng. J.*, *61*(1), 147-158.

Wang, Y., Singgih M., Wang, J. & Rit, M. (2019). Making Sense of Blockchain Technology: How Will it TransformSupplyChains? *International Journal of Production Economics 211*, 221–236.

Wang Z., Liu, J., Guo, C., Hu, S., Wang, Y. & Yang X. (2021). An efficient and secure malicious user detection scheme based on reputation mechanism for mobile crowd sensing VANET. *Wireless Communications and Mobile Computing, 5302257*, 1–16.

Wong, C. H., Tan, G. W. H., Tan, B. I., & Ooi, K. B. (2015, Nov). Mobile advertising: The changing landscape of the advertising industry. *Telematics and Informatics, 32*(4), 720–734.

Wong, P. F., Chia, F. C., Kiu, M. S. & Eric C. W. L. (2020). Potential integration of blockchain technology into smart sustainablecity (SSC) developments: A systematic review. *Smart and Sustainable Built Environment*.

Xia, X., Hou, T., Liu, X., Zong, C., Mu, S. (2022). Protecting Check-In Data Privacy in Blockchain Transactions with Preserving High Trajectory Pattern Utility Wireless. *Communications and Mobile Computing*.

Xie, J., Tang, H., Huang, T., Yu, F. R., Xie, R., Liu, J. & Liu, Y. (2019). A survey of blockchain technology applied to smart cities: Research issues and challenges. *IEEE Communications Surveys&Tutorials, 21(3),* 2794–2830.

Xu, X. & Y. He. (2022). Blockchain Application in Modern Logistics Information *Sharing: A Reviewand Case Study Analysis. Production Planning & Control,* 1–15.

Yaga, D., Mell, P., Roby,N.& Scarfone, K.(2018). Blockchain Technology Overview. Technical Report. *NISTIR.* https://doi.org/02.

Yang, C.-S. (2019). Maritime shipping digitalization: Blockchain-based technology applications, future improvements, and intention to use. *Transp. Res. Par. E Logist. Transp. Rev. 131*, 108–117.

Yang, H. (2023). Logistics dynamic information retrieval based on blockchain data security model. *SN AppliedSciences, 5*(6), 167.

Yang, M., (2021). Construction of evolutionarymathematical model of hierarchical network topology, *International Journal of Circuits, Systems and Signal Processing Open Access, 15,* 1214 – 1222.

Younus, A.M. & Younis, H. (2021). Factors Affecting the Adoption of Blockchain Technology for The Development of Australian Logistics. *Design Engineering,* 9133-9141.

Zhang, Y. Li, C. & Xin, X. (2023). Stackelberg Game-Based Resource Allocation with Blockchain for Cold-Chain Logistics System.*Computers, Materials&Continua.*

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X. & Wang, H. (2017). An overview of blockchaintechnology: Architecture, consensus, andfuturetrends. *in Proc. IEEE BigDataCongress, Honolulu, HI, USA,* 557–564.

Zuo, X., Cui, Z., Lin, H. & Wang,D. (2022). Route Optimization of Agricultural Product Distribution Based on Agricultural Iot and Neural Network from the Perspective of Fabric Blockchain. *Wireless Communications and Mobile Computing*.

COVID-19'UN GÖLGESİNDE BİR KENT: BÜYÜKÇEKMECE

Editörler
Prof. Dr. Mahmut Güler
Dr. Hasan Akgün

nobel

COVID-19'UN GÖLGESİNDE BİR KENT: BÜYÜKÇEKMECE

Editörler: Prof. Dr. Mahmut Güler
Dr. Hasan Akgün

Yayın No.: 1733
ISBN: 978-625-398-774-9
E-ISBN: 978-625-398-775-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül, 2023

Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güler, Mahmut., Akgün, Hasan.
Covıd-19'un Gölgesinde Bir Kent: Büyükçekmece
Editörler: Prof. Dr. Mahmut Güler- Dr. Hasan Akgün
1. Basım, X+ 102., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-774-9
E-ISBN: 978-625-398-775-6
1. Covid-19 2. Pandemi 3. Belediye

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

BÖLÜM 1 PANDEMİYE BAKIŞ 1

1. SALGIN MI PANDEMİ Mİ? 3

1.1. Covid-19 Pandemisinin Çıkışı 4

1.2. Dünya Üzerindeki Pandemiler 6

1.3. Aşının Tarihsel Geçmişi 16

Kaynakça 18

BÖLÜM 2 COVID-19 SÜRECİNDE DÜNYA 19

2. COVID-19 PANDEMİSİNİN DÜNYAYA YANSIMASI 19

2.1. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisine Etkisi 20

2.2. Covid-19 ve Kapitalizm 21

2.3. Covid-19 ve Yoksulluk 22

2.4. Covid-19 ve Aile 23

2.5. Covid-19 ve Aile İçi Şiddet 25

2.6. Covid-19 ve Kamu Sektörü 27

2.7. Covid-19 ve Teknoloji 27

2.8. Covid-19 ve Güvenlik 28

Kaynakça 30

BÖLÜM 3 COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ 35
3. COVID-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDE KÜRESEL ÖLÇEKTEN YEREL ÖLÇEĞE UYGULAMA ÖRNEKLERİ 35
3.1. Türkiye'de Covid-19 Pandemi Uygulamaları.....37
3.1.1. Sokağa Çıkma Kısıtlamaları.....40
3.1.2. Karantina Uygulamaları 41
3.1.3. Covid-19 Sürecinde Sağlık Hizmetleri 43
3.2.4. Aşı Uygulamaları 43
Kaynakça 45

BÖLÜM 4 PANDEMİ SÜRECİNDE BÜYÜKÇEKMECE..... 47
4. PANDEMİ SÜRECİNDE BÜYÜKÇEKMECE.....47
4.1. Büyükçekmece'nin Kısa Tarihi 47
4.2. Covid-19'un Ortaya Çıkışıyla Alınan Önlemler.....48
4.2.1. Bilgilendirme Faaliyetleri 50
4.2.2. Halk Sağlığına Yönelik Faaliyetler 52
4.2.2.1. Kişisel Koruyucu Sarf Malzemesi Üretimi ve Dağıtımı 54
4.2.2.2. Sağlık ve Psikolojik Destek Hizmetleri Faaliyetleri 55
4.2.2.3. Denetim Faaliyetleri 56
4.2.2.4. Yüksek Risk Grubuna Yönelik Hizmetler 56
4.2.3. Eğitim, Kültür, Sanat ve Spor Hizmetleri.....58
4.2.4. Diğer Hizmetler.....60
Kaynakça 62

COVID-19 PANDEMİSİ SÜREÇ ÇİZELGESİ 64
EK-1 87
EK-2 88
PANDEMİYLE MÜCADELE KARARLARI VE GENELGELER LİSTESİ 88

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo-1: Dünyayı Etkileyen Salgınlar Tarihi 12
Tablo-2: Bazı Ülkelerde Genomu Dizilenen SARS-CoV-2 Örnek Sayısı ve Oranı 37

Şekil-1: Coranavirüsün Şematik Yapısı 5
Şekil-2: Hayat Eve Sığar Uygulaması 42

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf-1: 9 Mart 2020 tarihli Covid-19 Kriz Merkezi Toplantısı 50
Fotoğraf-2: Covid-19 Kriz Merkezi-65 Yaş ve üzeri ile Yüksek Risk Grubundaki Hemşehrilerin Aranması 50
Fotoğraf-3: Bilgilendirme Faaliyetleri 52
Fotoğraf-4: Semt Pazarlarında Uygulanan Covid-19 Tedbirleri 52
Fotoğraf-5: Dezenfeksiyon Faaliyetleri 53
Fotoğraf-6: Dezenfeksiyon Faaliyetleri 53
Fotoğraf-7. Sokak Hayvanlarını Besleme Çalışmaları 54
Fotoğraf-8: Sokak Hayvanlarını Besleme Çalışmaları 54
Fotoğraf-9: Maske Üretimi 54
Fotoğraf-10: Online Psikolojik Destek Hizmetleri 55
Fotoğraf-11: Evde Sağlık Hizmetleri 55
Fotoğraf-12: Denetim Faaliyetleri 56
Fotoğraf-13: Denetim Faaliyetleri 56
Fotoğraf-14: Yüksek Risk Grubuna Yönelik Hizmetler 57
Fotoğraf-15: Yüksek Risk Grubuna Yönelik Hizmetler 57
Fotoğraf-16: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Hizmetler 57
Fotoğraf-17: 23 Nisan Çocuk Şenliği Etkinliği 59
Fotoğraf-18: Online Eğitim Faaliyetleri 60
Fotoğraf-19: Online Spor Faaliyetleri 60
Fotoğraf-20: Sokağa Çıkma Kısıtlamalarında İstanbul 63
Fotoğraf-21: Sokağa Çıkma Kısıtlamalarında Büyükçekmece 63

BÖLÜM 1

PANDEMİYE BAKIŞ

Yeşim Arslan[1]

1. SALGIN MI PANDEMİ Mİ?

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık; fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan iyilik hâli olarak ifade edilmektedir (WHO, 1946). Hastalık kavramının ise kısaca, sağlıklı olmama hâli olarak tanımlandığı görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde toplumlarda, hastalık ve sağlık kavramlarına yüklenen anlamlar, zamanla değişiklik göstermiştir. İnsanların eskiden normalin dışında yaşamlarını sürdürmelerine neden olan ve nedeni de bilinmeyen bazı durumlar, bugün hastalık olarak tanımlanabilmektedir. İlerleyen bilim, teknoloji ve keşiflerle insanlığın hastalıklara ve tedavi yöntemlerine yönelik bakış açısı da gelişmiştir. Gözle görülemeyecek kadar küçük mikroorganizmaların keşfedilmesi, bunların hastalık yaptığının da tespit edilmesiyle birlikte insanlığın "hastalık" olgusuna yaklaşımını ve tedavi yöntemlerini hızlı ve etkili bir biçimde değişikliğe uğratmıştır.

Covid-19 pandemisiyle birlikte enfeksiyon, patojen, bakteri, virüs, epidemi, endemi ve pandemi gibi kavramlar, dünya gündeminde eş zamanlı olarak sıkça yer almıştır. Hastalıklara neden olan mantar, bakteri, virüs gibi gözle görülemeyen organizmalarla parazitlerin tamamı-

[1] T.C. Büyükçekmece Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü/Analist, yesim.arslan@bcekmece.bel.tr

Kaynakça

Ahmadi, A., Şirin,H., Ergüder, T. (2020). "Dünyada Salgın Tarihi", Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi, 1(2), s.87-97

Akdeniz, M., Kavukçu, E. (2016). Aşılama ve Aşıların Tarihçesi, *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 8(2),11-12.*

Bozkaya, M. (2022). Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 2(2):185194.

Derman, O. (2020). "Tarih Boyunca İnsanlığın Salgın Hastalıklarla Mücadelesi", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 63:26-31

Diamond, J. (2013). Tüfek, Mikrop ve Çelik (25 b.). (Ü. İnce, Çev.) Ankara: TÜBİTAK.

Elçi, İ. (2020).Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi, İstanbul Arel Üniversitesi Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları

Gözel-Durmaz, O. (2021). "Covid-19 ve Türkiye'de Sosyal Politika" Edit: Betül URHAN ve ark., Sarmal Yayınları, İstanbul.

Gülmez, H. (2020). En Kolay Anlatımı ile Covid-19 Pandemisi, Nobel Akademi, s 42-43. https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html, 21.02.2023.

Karaoğlu, Ö. (2020). Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri "Salgınların İktisat Tarihi", İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kılıç, O. (2020). "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri", Fırat Üniversitesi.

Kömürcü, A. (2019). "Hitit Krallığı'nda Veba Salgını ve Etkileri" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Mühür, İ., Yılmaz, Ş., Soylu, P. (2022). "Geçmişten Günümüze Aşı ve Aşılama" Journal of MTU 2022;1(1):32-36.

Özdemir Çiçeklitaş, G., Özdemir, A.C. (2023). "Hititlerde Bir Salgın Hastalık Örneği: Veba", International Journal of Eurasia Social Sciences, 14(52), 836-849

Parıldar, H., Dikici, M. F. (2020). "Pandemiler Tarihi", Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, Cilt:12 S1, 01-08.

Şenol, E. (2020). "Covid-19: Nasıl Bir Hastalık? Pandemi ve Covid-19, Edit: O. Şadi Yenen ve Selim Bodur, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Şenses, M. (2021). Bilim, Teknoloji, Tıp, Salgın Hastalıklar ve Covid-19: Tarihsel-Felsefi-Sosyolojik Bir Analiz, ASEAD, Cilt8, Sayı2, s.370-371.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). *Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı,* Ankara.

Tapısız, O., Kiykac, A. S. "Microorganisms Existed Before Us On The Blue Planet: The History of Pandemics. Turk J. Womens Health Neonatol, 2020; 2(2): 53-69.

Taşdemir, M. (2021). Covid-19 Koronavirüs El Kitabı, MT Yayıncılık,

Yenen, O. Ş. (2020). "Covid-19: Nasıl Bir Hastalık?" Pandemi ve Covid-19, Edit: O. Şadi Yenen ve Selim Bodur, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BÖLÜM 2

COVID-19 SÜRECİNDE DÜNYA

Dr. Ali Kaya[1]

2. COVID-19 PANDEMİSİNİN DÜNYAYA YANSIMASI

Dünya tarihini; liderler, savaşlar, ihtilaller gibi etkileyen durumlardan biri de salgın hastalıklardır. Salgın hastalıklar, etkilerini yoğun bir şekilde hissettirdiği dönemler ve sonraları itibarıyla ölümlerle birlikte bir değişim/dönüşüm getirmektedir (Gündüz, 2020: 1). Bu itibarla Çin'de başlayıp tüm dünya çapında yayılım gösteren COVID-19 pandemisi de sadece bir sağlık krizi değildir. Bu kriz; iktisadi, politik, kültürel, teknolojik ve toplumsal açıdan dramatik etkilere sahiptir. Bunun yanı sıra insan yaşamını doğrudan tehdit etmesi nedeniyle kapitalizmin diğer krizlerinden farklılık göstermektedir (Sarıöz: 2020, 19). Bu tür krizlerin yaşanması, küreselleşmenin kısa sürede tüm dünyaya yayılmasını kolay hâle getirmektedir. Covid-19 pandemi krizi, kapitalizmin ve bununla iç içe geçen küreselleşmenin yol açtığı yıkıcı tablo ile küresel sistemin işleyişine yönelik yeni bir düzenin nasıl şekilleneceği tartışmalarını da şiddetlendirmiştir (Cengiz: 2021, 35-57). COVID-19 pandemisi öncesinde, ülkelerin iktisadi ve kültürel olarak koruma duvarlarını yükseltmesi, küreselleşme kavramıyla sembolize edilen dünya düzeninin değişmeye başladığını işaret etmektedir

[1] Büyükçekmece Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürü, ali.kaya@bcekmece.bel.tr

Kaynakça

Adıbelli, D., Sümen, A., Teskereci, G. Domestic Violence Against Women During the COVID-19 Pandemic: Turkey Sample. Health Care Women Int. 2021;42(3):335–50.

Akalın, A., Ayhan, F. Intimate Partner Violence Against Women in Turkey During the COVID-19 Pandemic. Issues Ment Health Nurs. 2021;1–8.

Akalın, M. (2006). Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akel, M., Berro, J., Rahme, C., Haddad, C., Obeid, S., Hallit, S. Violence Against Women During COVID-19 Pandemic. J Interpers Violence 2022;37(13-14):NP12284–309,

https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33685271, (Erişim Tarihi: 19.06.2023).

Alpago, H. & Oduncu Alpago, D. (2020) Pandemik Salgınlar, Yoksulluk ve Sosyo-Ekonomik Denge, 2-37.https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/268101-covid-19-dunyada-70-milyon-kisiyi-asiri-yoksulluga-itti (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

Altın, G. COVID-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet. 2021; 32(1): 211–25.

Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. Ayrıntı Dergisi, 8(65): 35-41.

Baç, M, M. "Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem'', Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (Ankara: SAM Yayınları, 2020): 22.

Başaran, Lotz N. L. (2021), Covid-19, Kapitalizm ve Devletin Düzenleyici Rolü, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Özel Sayı, ISSN 2147-6926, ss. e116–e135.

Başaran, M. ve Aksoy, A.B. (2020). Anne-Babaların Korona-Virüs (COVID-19) Salgını Sürecinde Aile Yaşantılarına İlişkin Görüşleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(71): 668-678.

Bayar, A. A., Günçavdı, Ö., ve Levent, H. (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye'de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü. Politika Raporu. Nisan 2020.

Bimay M., Kaypak, Ş., (2022). (Küresel Salgın (COVID-19) Süreci ve Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Yapısal ve İşlevsel Değişimler, 2022, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı: 23, Sayfalar, 431-455, Derleme Makale, E-ISSN: 2587-0106).

Boyer, R. (2020). Les Capitalismes à l'épreuve de la Pandemie. Paris: Éditions La Découverte

Canatan, K., Yıldırım, E. (2011). Aile Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitap.

Catalá-Miñana, M., Lila, A., Oliver, J., Vivo, L. ve Galiana, E.G. (2017). Contextual Factors Related to Alcohol Abuse Among Intimate Partner Violence Offenders, Subst. Use Misuse 52(3): 294–302.

Cengiz, O. (2021) Kapitalizm, Küreselleşme ve Covid-19 Sonrası Yeni Dünya Düzeni, Dergi Park, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 7 (2) 35-57, e-ISSN: 2149-8539 p-ISSN: 2528-9969, Doi: 10.25272/j.2149-8539.2021.7.2.03, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

Cluver, L., Lacman, JM., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S., Blight, S., Hillis, S., Bachman, G., Yeşil, O., Butchart, A., Tomlinson, M., Ward, CL., Doubt, J. ve McDonald, K. (2020). Parenting in a Time of COVID-19. Lancet, 395:64.

Çelik, Ş., Çak, E. "Covid-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi'' Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences, ISSN 2717-7394, Arrival Date: 18.02.2021, Published Date: 25.03.2021, 2021, Vol: 6, Issue: 11, pp: 43-49, Doi Number: http://dx.doi.org/10.46648/gnj.185, Erişim Tarihi: 29.02.2023.

Eke, C., Küçükali, R. "COVID-19 Pandemi Sürecinde Kadına Yönelik Şiddet Olgularının Değerlendirilmesi: Erzurum İli Aziziye ve Aşkale İlçeleri Örneği'', Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Araştırma Makalesi, DOI: 10.5152/AUJFL.2022.987067, 2022; S: 36-40.

Ergönen, A. T., Biçen, E., Ersoy, G. Adli Tıp Bülteni. COVID-19 Salgınında Ev İçi Şiddet. 2020; 25 Özel Sayı. s. 48-57. 2.

Esen, B. "Değişen ve Değişmeyenleri ile COVID-19 Dönemi ve Yeni Normaller Cilt 1'', COVID-19 Salgını Döneminde Ülkeler İçin Güvenlik Tehditleri ve Politikaları, (Der Yayınları, 2021): 249-269.

Foster, J.B. ve Suwandi I. (2020). COVID-19 and Catastrophe Capitalism. Monthly Review, Cilt:72, Sayı: 2. Erişim adresi: https://monthlyreview.org/2020/06/01/covid-19-and-catastrophe-capitalism/.

Godin, M. (2020). As Cities Around the World Go on Lockdown, Victims of Domestic Violence Look for a Way Out, https://time.com/5803887/coronavirus-domestic,violence-victims/ [18 Ocak 2023].

Gündüz, O. (2020). Koronavirüs Sürecinde Mevcut Durumu Anlamak, https://21yyte.org/, (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

Güneş, Ü. "Değişen ve Değişmeyenleri ile COVID-19 Dönemi ve Yeni Normaller, Cilt 1'', Kolektif Güvenlik Algısında COVID-19 Salgını, (Der Yayınları, 2021): 270-286.

Huws, U. (2018). Küresel Dijital Ekonomide Emek Sibertaryanın Oluşumu, İngilizceden Çeviren: Cemre Şenesen, Yordam Kitap, ISBN 978-605-172-265-8,167-69.

İmga, O. ve Ayhan, U. (2020). Kovid-19 Salgını ve Sonrası Devlet, Demokrasi ve Güvenlik, https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/Kovid19%20Devlet,%20Demokrasi%20ve%20G%C3%BCvenlik.pdf [22 Ocak 2023].

Karabulut, A. B. Pandemi Sürecinde Kadın: Bir Bilançoya Dair Düşünceler. MEYAD Akademi. 2021;2(1):69–83. https:// dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1726516.

Kavas, Bilgiç, A. (2021). "COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü'', TEPAV Yayınları, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/tartisma, Erişim (Tarihi: 17.03.2023).

Kızılırmak, B. ve Memiş, E. (2020). Covid-19 Krizi ve Ev İçi Emeğe Etkileri, http://www.keig.org/covid-19- krizi-ve-ev-içi-emeğe-etkileri/ [9 Ocak 2021].

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.442.pdf (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano R, editors. World Health Organization. World Report on Violence and Health. 2002. Geneva: WHO. https://apps.who.int/iris/bitstream/ handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf.

Özcan, N. A. "Milli Güvenlik Sorunu Olarak Koranavirüs Salgını'', Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (Ankara: SAM Yayınları, 2020): 92-96.

Özkan, G. "Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar'' Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, s:93-108, 8(14), ISSN: 2147-8414.

Öztürk, A. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Bilişim Teknolojileri Bağımlılığı. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- 195-219, Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute- AİCUSBED 7/1 Nisan/ April 2021 / Ağrı, -ISSN: 2149-4053.

Sarıöz, G. Y. (2020). Covid-19 Sonrası Dünya Sistemi: Yeni Bir Hegemonik Çevrim (mi?), Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, https://www.researchgate.net/, (Erişim Tarihi: 16.06.2023).

Szabo, T.G., Richling, S., Embry, D.D., Biglan, A. ve Wilson, K.G. (2020). From Helpless to Hero: Promoting Values-Based Behavior and Positive Family Interaction in the Midst of Covid-19. Behavior Analysis in Practice, 1- 9.

Şenol, N., Akın, A. Toplumsal Cinsiyet Bakışı ile COVID-19 Salgınında Dikkate Alınması Gereken Bazı Özet Bilgiler. [Çevrimiçi] 07.04.2020. [Erişim Tarihi: 23.03.2023.] https://korona.hasuder.org.tr/wp-content/uploads/Kısa-Bilgi-Notu_covid-19-1.pdf.

Toprak Ergönen, A., Biçen, E., Ersoy, G. (2020). COVID-19 Salgınında Ev İçi Şiddet. Bull Leg Med, 25:48- 57.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.), https://www.tuba.gov.tr/tr, (Erişim Tarihi: 21.06.2023).

TÜSİAD. COVID-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri; Kasım 2020. https://turkonfed.org/Files/ContentFile/covid19salgininkadincalisanlaracisindanetkileri-6549.pdf.

Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O., Karacık, N.E., Özbay, D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet. Paradigma Akademi.

United Nations Office on Drugs and Crime. Global Study on Homicide: Gender-Related Killing of Women and Girls. 2018. https://www.unodc.org/documents/data-and analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf.

Ümran, Güneş (2021). "Değişen ve Değişmeyenleri ile Covid-19Dönemi ve Yeni Normaller", Cilt.1, Kollektif Güvenlik Algısında Covid-19 Salgını, Der Yayınları, s.270-286

World Health Organization (WHO) (Erişim Tarihi: 01.03.2023) https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019.

7244 sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2020, 16 Nisan) T.C. Resmî Gazete, (Sayı 31102).), https://www.resmigazete.gov.tr/, (Erişim Tarihi:09.06.2023).

Yapıcı, Ş. (2010). Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi. Turkish Studies, (5), 1544-1570.

Yıldız, G., Erbil, N., 2022. "COVID-19 Pandemisi ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet'', Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, 2022 Androloji Bülteni, (Erişim Tarihi:17.03.2023 https://www.androlojibulten.org/jvi.aspx?un=AND-09327&volume=24&issue=3).

Zarifoğlu, E. Nisan 2020, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Sam Yayınları Eski Sorunlar Yeni Trendler, ISBN 978-975-7307-72-3, http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/sam-covid-kitap.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2023). https://korona.hasuder.org.tr/toplumsal-cinsiyet-bakisi-ile-covid-19-salgininda-dikkate-alinmasi-gereken-bazi-ozet-bilgiler/ Çankaya Kadın Bülteni, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddette

Durum Nedir? 8, 2020, Çankaya Kadın Bülteni, s. 8-10. https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/ibbden-salgina-karsi-psikolojik-destek-hatti-5702945/

BÖLÜM 3

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Zeynep Damla Karanuh[1]
Prof. Dr. Mahmut Güler[2]

3. COVID-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDE KÜRESEL ÖLÇEKTEN YEREL ÖLÇEĞE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Covid-19, bir tür üst solunum yolu hastalığı olmasıyla birlikte eş zamanlı olarak küresel ölçekli bir krize neden olmuştur. Pandemi koşulları dâhilinde ülkeler de içerisinde bulundukları krizin ekonomik ve siyasal krizlerle birlikte çeşitlilik göstermesi dolayısıyla, mücadele yöntemleri bakımından bir çerçeve oluşturmaya çalışmışlardır (Avaner vd., 2021: 5). Bu başlık altında, dünyada iyi uygulama örneklerinin yanında sert pandemi önlemleri de örnekler üzerinden aktarılacaktır.

[1] Büyükçekmece Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü /Analist, damla.karanuh@bcekmece.bel.tr.

[2] Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl. Öğretim Üyesi, mahmutguler@trakya.edu.tr.

Kaynakça

Avaner, T., Barbak, A., Fedai, R. (2021). Covid-19 Pandemisi ve Türkiye, Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), Ankara.

Biontech İçerik Detayı ve Yan Etkileri, medicalpark.com.tr/biontech/hg-2531,30.05.2023.

Cansever, İ.H. (2021). "Önce Biz!Covid-19 Sürecinde Aşı Milliyetçiliği", Turkish Journal of Public Healt Avaliable, 2022;20 (2), http://dergipark.org.tr/tjph/doi:10.20518/tjph.1003346, s.244-258

CHP, "Covid-19 Pandemisinde 2 Yıl Geride Kalırken", Covid-19 Pandemi Raporu.

Gazel, S., Zengin, S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Sağlık ve Ekonomi Politikalarındaki İz Düşümü: Kırılgan Beşli Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme, Covid-19 Pandemisinin İktisadi ve Sosyal Etkileri, Edit: Dr. Öğr. Üyesi Figen Tombak, Nobel Bilimsel Yayınları, Ankara.

Gülmez, H. (2020). En Kolay Anlatımı ile Covid-19 Pandemisi, Nobel Akademi Yayınları, s.10-43

http://www.anamur.gov.tr/evde-izolasyona-uymayana-hapis cezasi#:~:text= 5237%20say% C4%B1%C4%B1%20T%C3%BCrk%20Ceza%20Kanunu,cezas%C4%B1%20ile%20cezaland%C4%B1r%C4%B1%C4%B1r%20h%C3%BCkm%C3%BCn%C3%BC%20amirdir.

https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/hes.html.

https://perspektif.eu/2021/01/12/ingiltere-ve-isvecin-kovid-19-salgininina-karsi-suru-bagisikligi-stratejisi-basarisiz-oldu/.

https://www.ntv.com.tr/dunya/her-ay-301-kisiye-covid-19-asisi-tazminatiodeniyor, GzrZUVy6c 069 MKM2U_EoNg.

http://www.medicalpark.com.tr/biontech/hg-2531, 30.05.2023

Kavas Bilgiç, A. (2020). "COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü", İdealkent Dergisi, ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133, Sayı. 31, Cilt. 11, Yıl. 2020-3, ss.2084-2112 DOI.10.31198/idealkent.817322.

Sözcü Gazetesi, "Bayramda Sokağa Çıkma Yasağı Kaç Gün? Arife ve Bayramda Sokağa Çıkmak Yasak mı?". Sözcü Gazetesi. 19 Mayıs 2020.

T.C. İçişleri Bakanlığı 13 Nisan 2020 Tarihli 31 İl İçin 48 Saat Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.

T.C. İçişleri Bakanlığı 22 Mart 2020 Tarihli 65 Yaş ve Üzeri Vatandaşlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.

T.C. İçişleri Bakanlığı 24 Kasım 2020 Tarihli 20-21 Kasım Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.

T.C. İçişleri Bakanlığı 6 Nisan 2020 Tarihli 20 Yaş Altına Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, https://sbsgm.saglik.gov.tr/.

Taşdemir, M. (2020). Covid-19 Koronavirüs El Kitabı, MT Yayıncılık, ISBN.978-605-06842-0-9

The Johns Hopkins Coronavirus Resource Center, https://coronavirus.jhu.edu/data/variant-data.

TUİK (2021). Sağlık Harcamaları İstatistikleri, data.tuik.gov.tr http://www.medical-park.com.tr/biontech/hg-2531, 30.05.2023

Tunçer, A. S. (2021). Salgın Sürecinde Dünya'da ve Türkiye'de Belediye Uygulamaları, Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları, Editör: Doç. Dr. Hatice Altunok, ISBN. 978-605-9186-67-4.

Türkiye Turizm ve Tanıtım Geliştirme Ajansı, https://tga.gov.tr/bultenler/icisleri-bakanligi-yabanci-turistleri-kapsayan-yeni-covid-19-tedbirlerine-yonelik-ek-genelgesini-yayimladi/.

BÖLÜM 4

PANDEMİ SÜRECİNDE BÜYÜKÇEKMECE

Dr. Hasan Akgün[1]
Başak Sancar[2]

4. PANDEMİ SÜRECİNDE BÜYÜKÇEKMECE

4.1. Büyükçekmece'nin Kısa Tarihi

400 bin yıl öncesine tarihlenen buluntulara ev sahipliği yapan Büyükçekmece'de, MÖ 2000'li yıllarda Trakların yaşadığı bilinmektedir. Tarihteki adı Athyra olarak bilinen Büyükçekmece, MÖ 8. yüzyılda Helenler tarafından kurulmuş ve MÖ 2. yüzyılda Bizans egemenliğine girmiştir. Büyük Hun İmparatoru Atilla Helenlerden sonra, MS 447'de ordusuyla Çatalca'dan geçerek Büyükçekmece'ye girmiş ve Bizans'ı vergiye bağlayarak geri dönmüştür. MS 616'da Avar Türkleri, 813'te de Bulgarlar Kurum Han komutasında Çatalca üzerinden İstanbul'a kadar gelmişlerdir. 1090 yılında ise Peçenekler Büyükçekmece'ye ulaşmışlardır. 1357 yılında her ne kadar Türkler Bizans deltasına yerleşmiş olsalar da Çekmece Bölgesi, uzun bir süre Bizans egemenliği altında yaşamaya de-

[1] Büyükçekmece Belediye Başkanı, baskan@bcekmece.bel.tr.

[2] Büyükçekmece Belediye Başkan Yardımcısı, basak.sancar@bcekmece.bel.tr.

Kaynakça

1583 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, https://www.mevzuat,gov.tr

442 Sayılı Köy Kanunu, https://www.mevzuat,gov.tr

7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2020, 16 Nisan) T. C. Resmî Gazete, Sayı 31102.

Bimay, M., Kaypak, Ş., (2022). Küresel Salgın (COVID-19) Süreci ve Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Yapısal ve İşlevsel Değişimler, 2022, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı: 23, Sayfalar, 431-455, Derleme Makale, E-ISSN: 2587-0106.

Kavas Bilgiç, A.(2021). "Covid-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü, TEPAV Yayınları, https://www.tepav.org.tr/mce/2021/tartisma, 17.03.2023

T.C. Büyükçekmece Belediyesi 2022 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.bcekmece.bel.tr/faaliyet-raporlari,26.05.2023

T.C. İçişleri Bakanlığı 22 Mart 2020 Tarihli Genelgesi https://www.nufus.com/ilce/buyukcekmece_istanbul_nufusu,26.05.2023

Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU YÖNETİMİ

Editörler
Prof. Dr. Hüsamettin İnaç
Dr. Öğr. Üyesi Kübra Öztürk

nobel

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU YÖNETİMİ

Editörler: Hüsamettin İnaç, Kübra Öztürk

Yayın No.: 5001
Yönetim Siyaseti ve Kamu Yönetimi No.: 101
ISBN: 978-625-397-582-1
E-ISBN: 978-625-397-581-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İnaç, Hüsamettin., Öztürk, Kübra.
Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Kamu Yönetimi
Editörler: Hüsamettin İnaç, Kübra Öztürk
1. Basım, XX + 472 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-582-1
E-ISBN: 978-625-397-581-4
1. Hükûmet sistemi 2. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi 3. Kamu yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **VII**
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1
TÜRKİYE TİPİ CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

Giriş 7
1. Hükûmet Sistemlerinin Sınıflandırılmasının Esası 9
2. Güçler Birliği Esasına Dayalı Hükûmet Sistemleri 11
    2.1. Diktatörlük-Despotizm 11
    2.2. Monarşi 12
    2.3. Meclis Hükûmeti Sistemi 12
3. Güçler Ayrılığı Esasına Dayalı Hükûmet Sistemleri 13
    3.1. Başkanlık Sistemi 14
    3.2. Parlamenter Sistem 15
    3.3. Yarı-Başkanlık Sistemi 17
4. Türkiye Tipi Cumhurbaşkanlığı Sistemi 18
    4.1. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Özellikleri 19
        4.1.1. Yürütmenin Tek Başlı Olarak Yapılandırılması 19
        4.1.2. Yürütme Merciinin Halk Tarafından Belirlenmesi 20
        4.1.3. Yasama ve Yürütme Organı Seçimlerinin Eş Zamanlı Yapılması 20
        4.1.4. Yasama ve Yürütme Güçlerinin Sert Ayrımının Esas Alınması 22
        4.1.5. Yürütmenin Yasamaya Karşı Siyasal Sorumluluğunun Bulunmaması 22
5. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Denge ve Denetim Mekanizmaları 24
    5.1. Bütçe Hakkı 24
    5.2. Veto Hakkı 25
6. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki Etkileşim Yolları 26
    6.1. Mesaj 27
    6.2. Önemli Bazı Atamalarda Meclis Onayı 27
Sonuç 28
Kaynakça 30

BÖLÜM 2
CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ VE PARLAMENTER SİSTEMDE MERKEZÎ YÖNETİM

Giriş 31
1. Cumhurbaşkanlığı Sistemi ve Parlamenter Sistemde Merkezî Yönetimin Genel Özellikleri 32
2. Cumhurbaşkanlığı Sistemi ve Parlamenter Sistemde Başkent Teşkilatı 34
3. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Taşra Teşkilatı 42
Sonuç 46
Kaynakça 48

BÖLÜM 3
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI

Giriş 53
1. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının Göreve Başlamaları ve Görevlerinin Sona Ermesi ... 57
1.1. Göreve Başlama 57
1.2. Görevin Sona Ermesi 62
2. Görev ve Yetkileri 62
2.1. Anayasal Görev ve Yetkiler 63
2.2. Diğer Mevzuat Düzenlemelerinden Kaynaklanan Görev ve Yetkiler 64
2.2.1. Cumhurbaşkanına Vekâlet Görevi 65
2.2.2. Başkanlık Görevi 65
2.2.3. Üyelik Görevleri 66
2.2.4. Diğer Görevleri 66
3. Yürütme İçindeki Konumu ve Özlük Hakları 68
4. Sorumlulukları 70
4.1. Siyasi Sorumluluk 71
4.2. Cezai Sorumluluk 72
4.3. Hukuki Sorumluluk 74
5. Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Yardımcısı ile Karşılaştırma 75
Sonuç 76
Kaynakça 80

BÖLÜM 4
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE BAKAN YARDIMCILARI

Giriş 83
1. Müsteşarlıktan Bakan Yardımcılığına: Türk Yönetim Yapısında Bakan Yardımcılığının Tarihi 85

1.1. Osmanlı'da Müsteşarlık 87
1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasi Müsteşarlık 87
1.3. 643 Sayılı KHK ile Bakan Yardımcılığı Statüsünün Düzenlenmesi 90
1.4. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine Geçiş 92
2. Bakan Yardımcılığı, Siyasi Müsteşarlık, İdari Müsteşarlık 95
Sonuç 98
Kaynakça 100

BÖLÜM 5
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE DEVLET DENETLEME KURULU

1. Giriş 103
2. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi Öncesinde Devlet Denetleme Kurulu 104
2.1. Kurulun Kuruluş Amacı ve Görevi 105
2.2. Kurulun Yetkileri 107
2.3. Kurulun Oluşumu 108
2.4. Kurulun Hazırladığı Raporlar ve Niteliği 109
3. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ve Devlet Denetleme Kurulu 110
3.1. Kurulun Görev Alanı 113
3.2. Kurulun Yetkileri 115
3.3. Kurulun Oluşumu 116
3.4. Denetim ve Soruşturma Grupları 116
3.5. Kurulun Hazırladığı Raporlar ve Niteliği 117
Sonuç 118
Kaynakça 120

BÖLÜM 6
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE POLİTİKA KURULLARI

Giriş 123
1. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Politika Kurulları 125
2. Politika Kurullarının Yapısı ve Görevleri 128
2.1. Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu 129
2.2. Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu 130
2.3. Ekonomi Politikaları Kurulu 131
2.4. Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu 132
2.5. Hukuk Politikaları Kurulu 133
2.6. Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu 134
2.7. Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu 134

2.8. Sosyal Politikalar Kurulu 135
2.9. Yerel Yönetim Politikaları Kurulu 136
3. Politika Kurullarına Eklenecek Yeni Bir Kurul: Afet Politikaları Kurulu 136
4. Politika Kurullarının Koordinasyon Toplantıları 138
5. Politika Kurullarının Çalışma Usul ve Esasları ile Mali Hükümleri 139
Sonuç 141
Kaynakça 143

BÖLÜM 7
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE OFİSLER: GENEL TANITIM VE İNCELEME

Giriş 145
1. Ofislere İlişkin Genel/Ortak Düzenlemeler 147
1.1. Ofislerin Teşkilat Yapısı ve Yönetimin Yetkileri/Sorumluluğu 148
1.2. Ofislerin Personel Sistemi 153
1.3. Ofislerin Mali Yapısı 157
2. Ofislerin Genel Tanıtımı ve Faaliyetleri 158
2.1. Dijital Dönüşüm Ofisi 159
2.2. Finans Ofisi 165
2.3. İnsan Kaynakları Ofisi 167
2.4. Yatırım Ofisi 170
Sonuç 172
Kaynakça 175

BÖLÜM 8
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ: 12. CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ (2018-2023) CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN ANALİZİ VE ANAYASA YARGISININ KONUYA YAKLAŞIMI

Giriş 177
1. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 178
2. 12. Cumhurbaşkanlığı Dönemi Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Analizi 181
3. 12. Cumhurbaşkanlığı Dönemi Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Anayasa Yargısının Yaklaşımı 191
Sonuç 197
Kaynakça 199

BÖLÜM 9
TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİ: ÜST KADEME KAMU YÖNETİCİLERİNİN ATANMASI HUSUSUNDA BİR İNCELEME

Giriş
1. Üst Kademe Kamu Yöneticileri 203
2. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanması ve İlgili Mevzuat 205
3. Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanma Şartları ve "Keyfi" Atamalar Durumu ... 212
Sonuç 213
Kaynakça 215

BÖLÜM 10
CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE BAĞIMSIZ İDARİ OTORİTELER

Giriş
1. Bağımsız İdari Otoriteler 219
2. Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler 225
Sonuç 231
Kaynakça 237

BÖLÜM 11
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE MERKEZÎ YÖNETİM VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİLERİ

GİRİŞ 241
1. Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim İkilemi 244
2. Merkezî Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri 246
3. Türkiye'de Merkezî Yönetim ve Yerel Yönetim İlişkisi 249
4. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine Geçiş 254
5. Yerel Yönetimlerin Geleceğine Dair Değerlendirme 255
Sonuç 258
Kaynakça 261

BÖLÜM 12
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE YEREL YÖNETİMLER

Giriş
1. Devlet Sistemleri ve Yerel Yönetimler 268
2. Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmaları ve Kamu Yönetimine Etkileri 269

3. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ve Yerel Yönetimler 274
3.1. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Yerel Yönetimlerle İlgili Mevzuat Açısından Yapılan Düzenlemeler 274
3.1.1. Anayasa'da Yapılan Değişiklikler 275
3.1.2. Kanun ya da KHK ile Yapılan Düzenlemeler 276
3.1.3. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile Yapılan Düzenlemeler 276
3.2. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Merkezî Yönetim Yerel Yönetim İlişkileri 278
3.3. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ve Yerel Yönetim Politikaları Kurulu 283
3.4. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde İl Özel İdareleri 285
3.5. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Büyükşehir Belediyeleri 287
3.6. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Belediyeler 290
3.7. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Köy Yönetimleri 297
3.8. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Yerel Yönetimlerin Denetimi 298
Sonuç 302
Kaynakça 305

BÖLÜM 13
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE MÜLKİ İDARE VE MÜLKİ İDARE AMİRLERİ

Giriş 309
1. Mülki İdare Kavramı ve Yakın Dönemde Mülki İdarenin Gelişimi 311
2. Mülki İdare Amirliği Mesleği 314
2.1. Vali 315
2.2. Vali Yardımcısı 324
2.3. Hudut Mülki İdare Amiri 325
2.4. Kaymakam 327
2.5. Mülkiye Müfettişi 330
2.6. Şahsa Bağlı Kadroda Vali, Vali-Mülkiye Başmüfettişi ve Merkez Valiliği 331
Sonuç 332
Kaynakça 336

BÖLÜM 14
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI

Giriş
1. Kamu Politikası Nedir? 342
2. Politika Yapıcılar ve Süreçler 345

3. Parlamenter Sistemde Politika Yapım Süreci ve Yeni Hükûmet Sistemini Ortaya Çıkaran Gerekçeler 346
4. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ile Yönetsel Yapıda Yaşanan Değişimler ve Kamu Politika Süreçlerine Etkisi 348
5. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Temel Kamu Politikası Araçlarındaki Değişim 355
Sonuç 357
Kaynakça 359

BÖLÜM 15
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU YÖNETİMİNİN DENETİMİ

Giriş 361
1. Siyasi Denetim 363
1.1. Yasama Organının Denetimi 363
1.1.1. Yazılı, Sözlü Soru ve Gensoru 363
1.1.2. Meclis Soruşturması 366
1.1.3. Meclis Araştırması ve Genel Görüşme 369
1.1.4. Bütçe 370
1.2. Yürütme Organının Denetimi 372
2. İdari Denetim 376
3. Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı 379
4. Yargı Denetimi 380
5. Baskı Grupları ve Kamuoyu Denetimi 382
6. Yönetimde Açıklık ve Hesapverebilirlik 383
Sonuç 386
Kaynakça 390

BÖLÜM 16
YÖNETSEL BAŞARI AÇISINDAN CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİ

Giriş 395
1. Yeni Yönetim Yapısında Yasama ve Yürütme İlişkisi 396
2. Yasama ve Yürütme Uyumunun Yönetsel Başarıya Etkisi 405
3. Yasama ve Yürütme Uyumunda Karşılaşılan Zorluklar ve Engeller 406
4. Yasama ve Yürütme Uyumunu Sağlamak İçin Stratejiler 409
Sonuç 411
Kaynakça 413

BÖLÜM 17
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE GÜVENLİK ÖRGÜTLENMESİ VE YÖNETİMİ

Giriş 415
1. Cumhurbaşkanlığına Bağlı ve Yardımcı Birimler 418
1.1. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı 418
1.2. Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu 419
1.3. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 420
1.4. Yüksek Askerî Şura (YAŞ) 420
2. İç Güvenlik Örgütlenmesi ve Yönetimi 421
2.1. Emniyet Genel Müdürlüğü 426
2.2. Jandarma Genel Komutanlığı 428
2.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı (SG) 430
2.4. Çarşı ve Mahalle Bekçileri 432
2.5. Güvenlik Koruculuğu 433
2.6. Özel Güvenlik 434
2.7. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) 435
3. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Dış Güvenlik Örgütlenmesi ve Yönetimi .. 436
3.1. Millî Savunma Bakanlığı (MSB) 436
3.2. Türk Silahlı Kuvvetleri 437
3.3. Savunma Sanayi Başkanlığı 440
3.4. Millî Savunma Bakanlığı Akaryakıt İkmal ve NATO POL Tesisleri İşletme Başkanlığı 441
3.5. Dışişleri Bakanlığı 442
3.6.Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı 443
3.7. Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı (MİT) 443
Sonuç 445
Kaynakça 447

BÖLÜM 18
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE DIŞ POLİTİKA VE GÜVENLİK ANLAYIŞININ YÖNETSEL DÖNÜŞÜMÜ

Giriş 449
1. Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine 451
2. Dış Politika ve Güvenlik Özelinde Parlamenter Sistemde Yaşanan Yönetsel Sorunlar 454
3. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Dış Politika ve Güvenlik Araçları 458

3.1. Dışişleri Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı..... 460
3.2. Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu..... 463
3.3. Bağlı Kurum ve Kuruluşlar 464
Sonuç..... 467
Kaynakça 470

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TİPİ CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

Ömer Keskinsoy

Giriş

Türkiye devletinin kuruluşundan bugüne dek hükûmet sistemiyle ilgili anayasa değişiklikleri hep başköşede olmuştur. Dolayısıyla hükûmet sistemi tartışmaları, en güncel konulardan biridir. Bu çerçevede, 1876 Kanun-ı Esasi dâhil olmak üzere, 1921, 1924, 1961 Anayasalarında hükûmet sistemiyle ilgili değişiklikler yapılmıştır.

1876 Kanun-ı Esasi döneminde, 1909 değişiklikleriyle mutlak monarşik yapı meşruti monarşiye dönüştürülmüştür. 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda ise meclis hükûmeti sistemiyle ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu Anayasa'da 1923 yılında yapılan değişikliklerle meclis hükûmet sisteminden sapma mahiyetinde değişiklikler olmuştur. Zira değişiklikler, parlamenter sisteme kapı açan türden değişikliklerdir.

1924 Anayasası, meclis hükûmetiyle ilgili hususları tamamen terk etmemekle beraber parlamenter sisteme yönelik hükümleri artırmıştır. Esasen 1876 Kanun-ı Esasi'de 1909 değişiklikleriyle parlamenter sistemi çağrıştıran yönde atılan adımlar, 1923 değişiklikleriyle yeniden canlandırılmış, 1924 Anayasası'yla ise artırılmıştır. Ezcümle 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu döneminde, yaklaşık iki buçuk yıl uygulama alanı bulan meclis hükûmeti sistemiyle ilgili düzenlemeler saklı tutulmak üzere parlamenter

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. (2002). Kral Devletinden İmparatorluğa, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.

Akgül, M. E. (2010). "Kuvvetler Ayrılığı İlkesini Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı", Ankara Barosu Dergisi, S. 4, ss. 79-101.

Aldıkaçtı, O. (1960). Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, İstanbul.

Alkan, H. (2018). Cumhurbaşkanlığı Sistemi, 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.

Anayurt, Ö. (2018). Anayasa Hukuku Genel Kısım, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aslan, R. (2010). **Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri**, Bursa: Dora Yayıncılık.

Başgil, A. F. (1960). **Esas Teşkilat Hukuku**, İstanbul: Baha Matbaası.

Canatan, B. (2012). Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

Çam, E. (1976). Devlet Sistemleri, İstanbul: Güryay Matbaası.

Duverger M. (1966). Siyasi Rejimler, (Çev. Yaşar Gürbüz), İstanbul: Filiz Kitabevi.

Kabashi, D. (2022). Devlet Başkanlarının Düzenleme Yetkisi, Ankara: Yetkin Yayınevi.

Kubalı, H. (1971). Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul: Kutulmuş Matbaası.

Kuzu, B. (1997). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Metin, Y. (2017). Başkanlık Sistemi, 1. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları.

Okandan, R. G. (1976). Umumî Âmme Hukuku, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Özkan Duvan, A. (2019). "Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke Ve Montesquıeu", Yıldırım Beyazıt Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, ss.35-60.

Özmen, Y. P. (2019). Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Ankara: İmaj Yayınevi.

Özsoy, Ş. (2009). Başkanlı Parlamenter Sistem, 1. Baskı, İstanbul: XII Levha Yayıncılık.

Schulze, H. (2005). ***Avrupa'da Ulus ve Devlet*,** Binder, Timuçin (Çev.), İstanbul: Literatür Yayınları.

Turhan, M. (2004). **Anayasal Devlet**, 3. Baskı, Ankara: Naturel Yayınları.

Uluşahin, N. (1999). **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Ankara: Yetkin Yayınları.

Uslu, F. (2022). **Türkiye'de Hûkûmet Sistemi Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı Hûkûmet Sisteminde Yasama ve Yürtme Organları Arasındaki İlişkiler**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ VE PARLAMENTER SİSTEMDE MERKEZÎ YÖNETİM

Kübra Öztürk

Giriş

Türkiye'de, geçmişten günümüze farklı hükûmet sistemleri uygulanmıştır. Uygulanan hükûmet sistemleri, merkezî yönetimde de değişimleri beraberinde getirmiştir. 1961 Anayasası'ndan itibaren parlamenter sisteme geçilmiştir. Parlamenter sistem, 1982 Anayasası'nda da devam ettirilmiştir. Parlamenter sistem doğrultusunda merkezî yönetimin başkent ve taşra teşkilatı da yapılandırılmıştır. Türkiye'de parlamenter sistemde merkezî yönetimin başkent teşkilatında bakanlar kurulu, başbakan, başbakan yardımcıları, bakanlıklar ve merkeze yardımcı kuruluşlar bulunmaktadır. Özellikle bakanlar kurulu, başbakan ve başbakan yardımcıları, merkezî yönetimin başkent teşkilatında önemli bir konumda olmuştur. Başbakan ve yardımcılarına bağlı pek çok kurum ya da kuruluş faaliyet göstermiştir.

Türkiye'de 2017 yılında yapılan referandumla hükûmet sistemi değişikliğine gidilmiştir. Türkiye'de anayasa değişikliği yapılmayarak hükûmet sistemi değiştirilmiştir. Referandum neticesinde, uzun yıllar uygulanmış bulunan parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemiyle beraber pek çok yenilik ve düzenleme getirilmiştir. Bu yenilik ve düzenlemeler, merkezî yönetimde pek

Kaynakça

Acaray, D. (2020). "Anayasal Bir Kuruluş Olarak MGK Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde MGK'nın Yeri ve Alternatif Yeni Bir Kurum: Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.69, S.3, ss.1293-1326.

Açıl, M. (2018). "2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C.76, S.2, ss.725-756.

Akçakaya, M. ve İlhan, K. (2021). "Bürokrasi-Siyaset İlişkisi Bağlamında Başkanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinin İncelenmesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.3, ss.589-624.

Akıncı, B. (2018). "Türkiye'de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Yeni Aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.16, ss.2128-2146.

Akman, E. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C.15, S.1, ss.35-54.

Alkan, H. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Ö. S., ss.139-153.

Alkan, H. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Siyaset Süreci: Potansiyel ve Olasılıklara Yönelik Bir Değerlendirme" E. Akman (Ed.) **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Altan, İ. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Neo-Weberyen Devletin İzini Sürmek", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3, ss.207-219.

Arpacı, I. ve Baharçiçek, A. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Ne Diyor? Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Bir İçerik Analizi", *Ombudsman Akademik Dergisi*, S.12, ss.31-70.

Atay, Ender E. (2009). **İdare Hukuku**, 2.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Ateş, H. ve Ünal, S. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlıklar" E. Akman (Ed.) **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Bakırcı, F. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama" E. Akman (Ed.) **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Bölükbaşı, M. O. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlıkların Statüsü (Önceki Hükümet Sistemiyle Mukayeseli Olarak)", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXIV, S.1-4, ss.41-69.

Danıştay Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2575&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, (Erişim Tarihi: 15.03.2023).

Dinç, Y. D. ve Yılmaz, V. (2022). "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yasama, Yürütme, Yargı Organları ile Taşra ve Yerel Yönetimlere Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Ombudsman Akademik Dergisi*, S.16, ss.167-213.

Doğan, B. ve Geyik, A. F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı", SDÜHFD, C.10, S.2, ss.19-45.

Eren, A. (2019). "Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.36, S.1, ss. 1-72.

Erol, Ö. F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.1, ss.107-130.

Eryılmaz, B. (2017). **Kamu Yönetimi**, 10.Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Fanid, N. A. ve Akman, F. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin İdari Teşkilatlanma Üzerine Etkisi", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.2, ss.31-51.

Fendoğlu, H. T. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Yeni Türkiye Dergisi*, S.94, ss.90-109.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2018). **Kısa İdare Hukuku**, 12.Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Gözübüyük, Şeref ve Turgut Tan (2004). **İdare Hukuku**, 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Güler, T. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.21, S.39, ss.299-322.

İl İdaresi Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3, (Erişim Tarihi: 15.03.2023).

Kahraman, M. ve Balkan, A. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Denetimi", *International Journal of Academic Value Studies*, C.4, S.19, ss.239-246.

Kalkar, Ö. Ş. ve Öcal, A. Y. (2020). "Bir İçerik Analizi: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, ss.1-30.

Kılınç, E. İ. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Personel Yönetiminin Kurumsal Görünümü", *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, C.1, S.2, ss.50-65.

Kılınç, F. ve Şener, T. (2022). "Hükümet Sistemleri Bağlamında Seçmen Davranışları: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Örneği", *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.1, ss.70-92.

Kırışık, F. ve Öztürk, K. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sayısı Sorunu: Bir Model Önerisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.71, ss.198-213.

Koç, E. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Taşra Teşkilatına Yansımaları", *SDÜHFD*, C.11, S.1, ss.35-68.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.6.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2945.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Miş, N. (2016). "Başkanlı Anayasa Teklifi", https://www.setav.org/baskanli-anayasa-teklifi/, (Erişim Tarihi: 07.03.2023).

Mutlu, A. E. (2019). "Hukuki Statüsü ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1, ss.119-132.

Nacak, O. (2020). "Parlamenter ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinden Hareketle Bakan ve Bakanlıkların Karşılaştırmalı Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.18, S.1, ss.138-157.

Nacak, O. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Güvenlik Kurulu Üzerine Etkileri", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.29, S.2, ss.365-388.

Öner, Ş. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Merkez-Yerel İlişkilerinde Kurumsal Değişim ve Dönüşüm", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.75, ss.1335-1353.

Örselli, E., Babahanoğlu, V. ve Bilici, Z. (2018). "Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri", *Turkish Studies*, C.13, S.30, ss.303-318.

Özkaya, Y. (2021). "Tarihsel Süreç İçinde Valilerin Değişen Yetkileri ve Cumhurbaşkanlığı Sistemindeki Yeri", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, ss.72-84.

Öztürk, K. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Uygulamada Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

Öztürk, N. K. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, S.15, ss.49-65.

Parlak, Bekir & Zahid Sobacı (2005). **Kamu Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Akademi.

Sayıştay Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6085&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

Sobacı, M. Z., Miş, N. ve Köseoğlu, Ö. (2018). "Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı", https://setav.org/assets/uploads/2018/06/206-t%C3%BCrkiyenin-Yeni-Y%C3%B6netim-Modeli.pdf, (Erişim Tarihi: 07.03.2023).

Şahin, Y. ve Erdoğan, O. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütme" E. Akman (Ed.) **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Taşdöğen, S. (2016). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.65, S.3, ss.937-966.

Taşkıran, E. ve Uzun, İ. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrasında 1 ve 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Çerçevesinde Merkezi Yönetim Düzeyinde İmar Planlama Sürecinin Kurumsal Yapısı", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, ss.107-128.

Turan, M. (2018). "Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Social Sciences Research Journal*, C.7, S.3, ss.42-91.

Yalınız, O. ve Sevinç, İ. (2023). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Ortaya Çıkarabileceği Fırsatlar ve Sorun Alanları", *Journal of Academic Value Studies*, C.9, S.1, ss.16-28.

Yılmaz, V. ve Yıldız, M. Ş. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Üzerine Tartışmalar ve Yeni Sistemin Etkileri", *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2, ss.507-532.

Zengin, O. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve İdari Yapıya Etkisi", *Emek Araştırma Dergisi*, C.10, S.15, ss.1-24.

5442 Sayılı Kanun, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442-20130711.pdf, (Erişim Tarihi: 19.03.2023).

İl İdaresi Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442-20130711.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

703 Sayılı KHK, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2023).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI

Yusuf Uysal

Giriş

Tarih boyunca Türk devlet geleneğinde "güçlü devlet" hem devlet yöneticileri hem halk nezdinde uğrunda bedeller ödense de mutlaka ulaşılması ve korunması gereken öncelikli değerlerden biri olarak var olmuştur. Bunun için ülkenin idaresi, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar sultanlar veya padişahlar tarafından güçlü bir şekilde sürdürülmüştür. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde mutlak iktidarın gücünün azaltılması yönünde adımlar atılmış, nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra parlamenter hükûmet sistemi, yeni devletin temel özelliklerden biri olarak kabul edilmiştir.

Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti yakın tarihinde iz bırakmış Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ve Turgut Özal gibi önemli devlet adamlarının parlamenter hükûmet sisteminin aksayan yönlerine vurgu yaparak başkanlık sistemine geçilmesine ihtiyaç olduğu yönünde açıklamaları söz konusu olmuştur. Söz konusu siyasetçiler ve devlet adamlarının başkanlık sisteminin Türk devlet geleneğine uygunluğu, parlamenter sistemin sorunları çözmekte yetersiz kaldığı, yürütmenin daha hızlı kararlar almasına ihtiyaç duyulduğu gibi gerekçelerle başkanlık sistemi lehine düşüncelerinin olduğu bilinmektedir.

Kaynakça

Anayurt Ö., Ekinci A. (2017). **Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz**, 2017, ss. 441-510.

Çığman, M. Z. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Türk Kamu Yönetimi: Fırsatlar, Riskler", *Avrasya Dosyası Dergisi*, Cilt No: 12 (Sayı-2): ss. 101-140

Çırakoğlu, M. (2022). **"**İdare hukukunda cumhurbaşkanı yardımcılığı modeli Ve bu modelin kökenleri bağlamında sadrazamlık Örneği"**,** *YBHD***,** Yıl 7 _ Sayı 2022/1, ss.73–124.

Dinç, Y. D., Atmaca, Y. (2023). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Sürecinin Yeni Aktörleri: Politika Kurulları ve Ofisler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (76), 126-148.

Doğan, B, Erdoğan, Z. (2021b). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *4*(1), ss. 1-27.

Doğan, B., Erdoğan D.(2021a). "Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları İle Bakanların Sorumlulukları Meselesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, ss.163-191.

Eren, A. (2020). **Anayasa Hukuku Dersleri**, Güncellenmiş 2. baskı, Seçkin Yayınları.

Gözler, K. (2018). **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gözler, K. (2019). **Türk Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gözler, K., Kaplan, G. (2018). **İdare Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Karatepe, Ş. (2018) **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Savaş Yayınevi.

Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y., Durgun, G. B. (2017). **Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ambalaj Tic. Ltd.Şti.,

Kırışık F., Öztürk, K. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sayısı Sorunu: Bir Model Önerisi"**,** *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 71, ss.198-213**,**

Kutlu, Ö., Karabulut, N. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Denge ve Denetleme Mekanizmasının Güçlendirilmesi". Oktay, E. vd. (ed.), **Kayfor 17 Bildiriler Kitabı,** Karaman, ss.1097-1108.

Özdemir, A. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler", *Journal of Academic Value Studies,* 7(3), ss. 284-297.

Ulusoy, A. D. (2020). **Yeni Türk İdare Hukuku**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları.

Uluşahin, N. (1999). **Başkanlık Sistemi**, Yetkin Yayınları, Ankara.

Yaman, A. ve Ünal, H. (2021). "Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yürütme erki bağlamında Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), ss.225-246.

Yıldız, A. (2018). "Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Yardımcısı İle Türkiye'de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması", *ERÜHFD, C. XIII, S. 1, ss.509-534.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE BAKAN YARDIMCILARI

Nahide Işıl Çetinkaya İstikbal

Giriş

Türkiye'de idari teşkilat yapısında köklü değişimlere yol açan cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylamasında çoğunluğun kabul etmesinden sonra, fiilî olarak 9 Temmuz 2018'de yürürlüğe girmiştir. Parlamenter sistemin sona erdiği bu tarihten itibaren, çıkarılan çok sayıda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yeni sistemin sınırları çizilmiş, bazı kurumlar, kadrolar kaldırılmış, yeni kurulan bazı kurumlar yönetsel yapıya dâhil edilmiş, mevcut bazı kurumların ise etkinliği arttırılmıştır.

Bakanlıklar özellikle yeni hükûmetler kurulurken tartışmaların odağı hâline gelmektedir. Bakanlıkların sayısı ve faaliyet alanları gibi konulardaki tartışmalar, temel hizmet bakanlıkları (içişleri, dış işleri, sağlık, adalet vb.) haricinde yeni bakanlıkların kurulması, mevcut bakanlıkların bölünmesi ya da birleştirilmesi gibi sonuçlara neden olmaktadır. Bazen bakanlıkların niceliğini değiştirmekten çok yapısını değiştirmek de bir yöntem olarak görülmektedir. Bu ara yöntem, çoğunlukla bakanlıklardaki kadroların değişimine işaret etmektedir. Günümüzde de hem 2011 yılında 6226 sayılı Yetki Kanunu ile çıkarılan 35 tane KHK hem de cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçilmesiyle birlikte

Kaynakça

Acar, A., Kırışık, F. ve Ateş, N. (2016). "Türk Kamu Yönetiminde Bakan Yardımcılığı Üzerine Farklı Açılardan Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 55, ss. 761-779.

Aksu, S. (2017). "2011 Yılında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile Yapılan Düzenlemelere İlişkin Genel Bir Değerlendirme", *Yasama Dergisi*, Sayı: 35, ss. 26-44.

Aytürk, N. (2000). "Yönetimde Yetki Devri ve İmza Yetkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, 33(1), ss. 79-110).

Bölükbaşı, M. O. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Bakan Yardımcısı ile Önceki Sistemdeki Bakan Yardımcısı ve Müsteşarın Kıyaslanması", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1, ss. 287-303.

Coşkun, Y. ve Yorgancıoğlu, C. (2022). "Spontane İzomorfizm Perspektifinden Bakan Yardımcılığı ve Müsteşarlık Pozisyonlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 50, ss. 305 - 332.

Devlet Dairelerinin Vekâletlere Tefriki ve Siyasî Müsteşarların Vazifeleri Hakkında Kanun (1937, 18 Şubat). *Resmi Gazete* (Kanun No: 3117, Sayı: 3537), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703117.pdf

Dik, E. (2013). "643 Sayılı KHK ile Düzenlenen Bakan Yardımcılığı ve Hiyerarsik Örgütlenme İçerisindeki Konumu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 4, ss. 121-145.

Ergin, K. (2016). "İttihat ve Terakki Döneminde Müsteşarlık Sorunu", *Tarihin Peşine Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 16, ss. 111-124.

Gözler, K. ve Kaplan G. (2012). "Bakan Yardımcıları Bakanlık Hiyerarşisine Dâhil Midir?", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 98, ss. 11- 24.

Hürriyet Gazetesi, 8 Haziran 2011, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlar-kurulu-yeniden-yapilandiriliyor-17982957 Erişim Tarihi: (10.07.2023).

Kayar, N. "Kamu Yönetiminde Yönetim Karmaşası ve Siyasallaşma Bakan Yardımcıları"https://docplayer.biz.tr/4428340-Kamu-yonetiminde-yonetim-karmasasi-ve-siyasallasma-bakan-yardimcilari.html Erişim Tarihi: (08.07.2023).

Kemahlı, F. ve Karcı, Ş. M. (2017). "Siyasal ya da Bürokratik Bir Pozisyon Olarak Türkiye'de Bakan Yardımcılığı Statüsü", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: Özel Sayı -4, ss. 1-18.

Övgün, B. (2016). "Kamu Yönetimi Reformunda Bir Açmaz: Yerelleşme mi, Merkezileşme mi?", *Mülkiye Dergisi*, 40 (3), ss. 159-179.

Sezer Y. (2003) "Kamu Hizmetine Girme Hakkı ve Liyakat İlkesi Açısından İstisnai Memurluklar", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3-4), 2003, ss. 173-193V

Tataroğlu, M. (2016). "Hükümet Yapısında Genişleme: Bakan Yardımcılığı", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* Cilt: 23, Sayı: 2, ss. 519-544.

Topaca, M. (2014). "Hukuki Temel ve Uygulama Bakımından Türkiye'de Bakan Yardımcılığı", *Türk İdare Dergisi*, Sayı 479, ss. 305-331.

Turan, M. (1999). "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", *A.K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 27-42.

Türkmen, Z. (2020). "Siyasi Müsteşarlıkların Kurulması ve Çalışması", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/siyasi-mustesarliklarin-kurulmasi-ve-calismasi/?pdf=3369 (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

Uyanık, H. (2012). "Bakan Yardımcılığı Statüsünün İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, ss. 101-114.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE DEVLET DENETLEME KURULU

Yakup Altan

1. Giriş

Demokratik toplumlarda idare karşısında görece daha zayıf bir pozisyonda olan vatandaşın korunması ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı amacıyla şeffaf, hesap veren, hukuka uygun, düzenli ve verimli şekilde işleyen bir idari sistemin kurulması giderek önem kazanmaktadır. Belirtilen amacı gerçekleştirebilmek amacıyla bir yandan hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak idare yargısal denetime tabi tutulmakta diğer yandan da yargı dışı denetim yollarıyla yapı güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Hukuk devleti ilkesinin benimsendiği ülkelerde, idarenin denetiminde; siyasi denetim, idari denetim, ombudsman denetimi, baskı grupları ve kamuoyunun denetimi, yönetimde açıklık ve etik denetimi gibi çeşitli yol ve yöntemler kullanılmaktadır (Eryılmaz, 2011: 334). Türkiye'de de Batılı anlamda çağdaş denetim örgütlenmesinin oluşturulmaya başlandığı Tanzimat Dönemi'nden (Sanal, 2002: XXIII) günümüze kadar farklı yol, yöntemler ve kurumsal yapılanmalarla idare, mevzuat çerçevesinde idari, mali ve adli yönden denetlenmeye çalışılmaktadır.

Bu kapsamda oluşturulan yapılanmalardan bir tanesi de yönetimin hukuka uygun, düzenli ve verimli bir şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla 1981 yılında çıkarılan 2443 sayılı Kanun ile kurulan ve 1982 Anayasası'yla birlikte de anayasal

DDK'nın cumhurbaşkanının yeni konumuna uygun şekilde, silahlı kuvvetler de dâhil olmak üzere görev alanına giren tüm kurum, kuruluş ve örgütler üzerinde geniş yetkilerle denetim yetkisine sahip olması cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi içerisinde olağan karşılanabilir. Ancak DDK'nın "idare" kavramına dâhil edilemeyecek işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerde, vakıflarda, kooperatiflerde, birliklerde ve bu kurum ve kuruluşların her türlü ortaklık ve iştiraklerinde de her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapmakla görevlendirilmesi kurulun anayasada ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde belirtilen amacını aşmaktadır.

Kaynakça

Anayasa Mahkemesinin 11/11/2021 tarihli ve E:2018/121; K:2021/84 sayılı Kararı, R.G: 17.03.2022/31781.

Atar, Y. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 36, S. 1, ss. 241-259.

Atay, C. (1999). **Devlet Yönetimi ve Denetimi**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Çokkaş, Y. (2019). "Dönüşen Yapısı İtibariyle Devlet Denetleme Kurulu", *İzmir Barosu Dergisi*, Yıl: 84, S. 2, ss. 85-125.

Erdem, A. Y. (2016). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulu", *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 35, S. 2, ss. 1-24.

Eren, A. (2019). "Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 36, S. 1, ss. 1-72.

Eryılmaz, B. (2011). **Kamu Yönetimi**, 4. Baskı, Ankara: Okutman Yayıncılık.

Gözler, K. (2023). **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 27. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2012). **İdare Hukukuna Giriş**, 16. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2022). **İdare Hukuku Dersleri**, 24. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Kaya, A. (1992). **Devlet Denetleme Kurulu**, İÜSBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Köseoğlu, Ö. (2019). "Türk Kamu Yönetiminde Denetim", H. Ateş (Ed.), **Türk Kamu Yönetimi**, Ankara: Savaş Yayınevi.

Metin, Y. (2010). "Türkiye'de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 27, ss.217-272.

Mutlu, A. E. ve Erdem, F. H. (2022). "Devlet Denetleme Kurulunun İdari Teşkilat Üzerinde Etkinliği Hakkında: Raporlarının İcrailiği", *Research Studies Anatolia Journal*, C. 5, S. 1, ss. 26-49.

Özbudun, A. Ş. (1989). **Yönetim Hukuku**, 3. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası.

Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2012). **Ulusal ve Küresel Perspektifte Kamu Yönetimi Teori ve Pratik**, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.

R.G: 15.7.2018/ 30479, 5 Sayılı "Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi".

R.G: 06.04.1990/20484, 406 sayılı "2443 ve 3056 Sayılı Kanunlarla 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname".

R.G: 20.08.2021/ 31574, 82 sayılı "Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi".

R.G: 9.7.2018/30473, 703 sayılı "Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname".

RG: 05.11.1981/17505, "Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik".

RG: 3.4. 1981/17299, 2443 sayılı "Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun".

Sanal, R. (2002). **Türkiye'de Yönetsel Denetim ve Devlet Denetleme Kurulu**, Ankara: TODAİE Yayın No: 314.

Sarınay, Y. (1984). **Türk Parlamento Tarihi: Milli Güvenlik Konseyi Danışma Meclisi (1980-1983)**, I. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 157.

Soybay, S. (1983). "Devlet Denetleme Kurulu'nun Görev Alanı", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C.4, S. 1-3, ss. 105-121.

Soybay, S. (1984). "Devlet Denetleme Kurulu'nun Konumu ve İşlevi (I)", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C.5, S. 1-3, ss. 107-114.

Temiz, Ö. ve Güneş, F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Niteliği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), ss. 959-979.

TODAİE (1991). **Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor**, Ankara: TODAİE Yayınları, No: 238.

Tögel, A. (2016). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulunun İdari Denetimdeki Rolü", *Ombudsman Akademik*, Yıl: 2016, S. 5, ss. 91-110.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli), (2021), Hazırlayanlar: Y. E. Yılmazoğlu, İ. E. Perdecioğlu, 3. Baskı, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Ülgen, Ö. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2018/1, ss. 3-39.

ALTINCI BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE POLİTİKA KURULLARI

Süleyman Tülüceoğlu

Giriş

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylaması ile Anayasa değişikliği kabul edilmiş ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimlerinin ardından parlamenter sistem yerine cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçilmiştir. Türkiye'ye özgü niteliğinin karşılığı olarak ilk başlarda Türk tipi başkanlık sistemi olarak anılan sistem, daha sonra cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi olarak adlandırılmış ve 2017 yılından bugüne yaklaşık yedi yıllık bir deneyime sahip bir hükûmet sistemidir.

Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi (CHS), üniter devlet sistemi içinde yasama-yargı-yürütme arasında kuvvetler ayrılığı ve partili cumhurbaşkanlığı ilkelerine dayanan, yürütmenin yasama erki içinden çıkmadığı ve doğrudan halk tarafından seçildiği bir sistemi ifade etmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminin hem yasal hem de fiilî olarak uygulamaya konulmasıyla Türk kamu yönetiminde köklü bir kurumsal değişim ve dönüşüm başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile yürütme tek elde toplanmış, merkezî ve yerel yönetim yapılarında bazı değişimler yaşanmıştır.

Kaynakça

Akman, Ç. (2019). "Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları: sosyal politikalar kurulu üzerinden bir değerlendirme", *Route Educational and Social Science Journal*, C.6, S.3, ss.659-676.

Akman, E. (2019). "Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası aktörleri", *Paradoks: The Journal Of Economics, Sociology & Politics*, C.15, S.1, ss.35-54.

Babaoğlu, C. ve Kulaç, O. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Politika Kurulları" E. Akman (Ed.) **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Dinç, Y. D. ve Atmaca, Y. (2023). "Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası sürecinin yeni aktörleri: politika kurulları ve ofisler". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.76, ss.126-148.

Erol, Ö. F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanlığı politika kurulları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.1, ss.107-130.

Gülener, S. ve Miş N. (2017). "Cumhurbaşkanlığı sistemi", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Analiz,* S.190.

https://www.haberturk.com/son-dakika-turkiye-ulusal-risk-kalkani-modeli-nin-ilk-toplantisi-bugun-kahramanmaras-depremi-ele-alinacak-3570451?page=2, (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

https://www.iha.com.tr/haber-bakan-kurum-ii-turkiye-ulusal-risk-kalkani-modeli-toplantisinda-alinan-kararlari-acikladi-1153961/, (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-ulusal-risk-kalkani-modelinin-ilk-toplantisi-istanbulda-yapilacak,UUdkuYcsO0q589_122P_Xg, (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/144093/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-ulusal-risk-kalkani-toplantisi-na-katildi, (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

Karatepe, Ş. ve Altunok, H. (2019). **Cumhurbaşkanlığı politika kurulları kamu politikasının yeni aktör ve süreçleri**. 1. Baskı, Ankara: Püf Yayıncılık.

Örselli, E., Babahanoğlu, V. ve Bilici, Z. (2018). "Kamu politikalarında yeni aktörler: cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofisleri". *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, C.13, S.30, ss.303-318.

RG: 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G: 10/07/2018, Sayı: 30474, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf, (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

Sobacı, M. Z., Miş, N. ve Köseoğlu, Ö. (2018). "Türkiye'nin yeni yönetim modeli ve cumhurbaşkanlığı teşkilatı", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Perspektif,* S.206.

TBMM (2018). Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/Yasama_El%20Kitabi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

YEDİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE OFİSLER: GENEL TANITIM VE İNCELEME

Bayram Coşkun
Çiğdem Pank Yıldırım

Giriş

Türkiye'de cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçişle birlikte sadece hükûmet sistemi değişmemiş, aynı zamanda idari yapı bağlamında birçok değişiklik de yaşanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçilmeden önce sistemin, Türkiye'nin üniter bir devlet olmasından dolayı Cumhurbaşkanının idare üzerindeki etkisini ABD'ye göre güçlendireceği tahmin edilmekteydi (Coşkun ve Pank, 2017: 16). Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemiyle birlikte idari yapıda meydana gelen değişim kapsamında, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan ofisler, yeni idari teşkilatlar olarak oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi öncesinde sınırlı sayıda idari teşkilat "ofis" adıyla (Devlet Malzeme Ofisi, Toprak Mahsulleri Ofisi gibi) oluşturulmuşken cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçişle birlikte önemli görevler yüklenilen dört idari teşkilat, ofis adıyla kurulmuştur.

Türkiye'deki idari teşkilatlanmada eskiden beri bakanlıklar en üst ve en kapsamlı idari teşkilat olarak konumlandırılmış, başkanlık/müsteşarlık/genel müdürlük adı altında hiyerarşik olarak bakanlıkların altında yer alan idari birimler de kurulmuştur. Bu idari birimler genellikle bir bakanlığın

Kaynakça

Avaner, Tekin ve Fedai, Recep (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Ofisler", E. Akman (Ed.), **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Coşkun, Bayram (2021). "Türkiye'de Bakanlık Teşkilatları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Durum", A. Yılmaz ve T. Güler (Ed.), **Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri Bağlamında: Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Ekin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

Coşkun, B. ve Pank, Ç. (2017). "Başkanlık Sisteminde Başkanla İdari Yapı Arasındaki İlişki ve Türkiye İçin Değerlendirmeler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.4, ss.1-17.

Coşkun, Bayram ve Pank Yıldırım, Çiğdem (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Personel Sistemi", E. Akman (Ed.), **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Düstur, 1. Tertip, Cilt: 4, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/67, (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

Köseoğlu, İ. (2023). "Türkiye'de İç Denetim ve İç Denetimin Bakanlık Teşkilatlarında Uygulamasına Yönelik Bir Alan Araştırması" Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

Öztürk, N. K. (2021). "Bürokrasinin Verimliliği Hakkında Sosyalist ve Liberal Görüşler", *Akademik Ombudsman*, S.15, ss.13-41.

Şen, Eyüp ve Coşkun, Bayram (2022). "Rethinking Governance: Governance For State, Private Sector and Civil Society Organizations", B. Parlak ve K. C. Doğan (Ed.), **The Handbook of Public Administration, Vol. 1**, Livre de Lyon, Lyon France.

Yılmaz, Abdullah ve Tamer, Halil Yasin (2021). "Türk Kamu Bürokrasisinde Proje Tipi Örgütlenme Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Ofisleri", A. Yılmaz ve T. Güler (Ed.), **Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri Bağlamında: Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Ekin Yayınevi, 1. Baskı, Bursa.

703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Yayın Tarihi: 09.07.2018, Resmi Gazete Sayısı: 30473, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/4.5.703.pdf, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi İnternet Sitesi, https://cbddo.gov.tr, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi İnternet Sitesi, https://www.cbfo.gov.tr, (Erişim Tarihi: 03.07.2023).

Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi İnternet Sitesi, https://www.cbiko.gov.tr, (Erişim Tarihi: 02.07.2023).

Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Faaliyet Raporu (2018-2023), https://www.cbiko.gov.tr/uploads/CB%C4%B0KO-Faaliyet-Raporu-2018-2023.pdf, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Yayın Tarihi: 10.07.2018, Resmî Gazete Sayısı:30474, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

5523 sayılı Cumhurbaşkanlığına Bağlı Ofislere İlişkin Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun, Yayın Tarihi: 04.07.2006, Resmi Gazete Sayısı: 26218, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5523.pdf, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu, Yayın Tarihi: 10.11.2008, Resmi Gazete Sayısı: 27050, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5809.pdf, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

375 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Yayın Tarihi: 30.06.1989, Resmi Gazete Sayısı: 20211, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=375&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

https://www.invest.gov.tr, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ: 12. CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ (2018-2023) CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN ANALİZİ VE ANAYASA YARGISININ KONUYA YAKLAŞIMI

Fatih Güler

GİRİŞ

Editörlü kitap çalışmaları, belirli bir konu odağa alındıktan sonra merkez konuyla illiyet bağı olan diğer konuların ele alındığı kümülatif perspektifli eserler olarak tariflenebilir. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemini, kamu yönetimi başlığıyla merkeze alan eserde, cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminin karakteristik başlıklarından olan "Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin" ele alınması, bir gereklilik olarak ifade edilebilir.

Editörlü kitap çalışmalarının didaktik yönlerinin yanında akademik yönlerinin de ağırlıklı olması gerekmektedir. Hem cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile daha çok ön plana çıkan bir kavram olması hem de Cumhurbaşkanlığı makamına doğrudan ve etki düzeyi yüksek bir norm alanı geliştirmesi yönüyle siyasi eleştirilere konu olması sebebiyle Cumhurbaş-

Kaynakça

Açıl, M. (2018). "2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C.76, S. 2, ss.725-756.

Akyılmaz, C. (2019). "2017 Anayasa Değişikliğine Göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 23 S. 1, ss.191-207.

Ardıçoğlu, M. A. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Ankara Barosu Dergisi* , S. 75, ss.19-51.

Arpacı, İ. & Baharçiçek, A. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Ne Diyor? Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Bir İçerik Analizi", *Ombudsman Akademik*, S. 12, ss. 31-70.

Aslan, V. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Kanunlara Uygunluğunun Denetimi Ve Çeşitli Hususların Kararname İle Düzenleneceğinin Kanunlarda Belirtilmesi Üzerine", *Anayasa Yargısı* , C. 36, S. 1, ss.139-161.

Avaner, T. & Uluca, S. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK) Üzerine Bir Çözümleme", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , C. 3, S. 1, ss.113-131.

Azaklı, M. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Somut Norm Denetimi Yoluyla İncelenmesi", *Anayasa Yargısı* , C. 36, S. 1, ss. 73-103 .

Barın, T. (2022). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Uygulaması Ve Hükûmet Sisteminin Tahlili" , *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* , Prof. Dr. M. Fatih UŞAN'a Dekanlıkta 10. Yıl Anısına Teşekkür Armağanı (2022-2), ss. 289-314 .

Boztepe, M. (2018). "Olağanüstü Hal Rejiminde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Mukayesesi" . *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* , C. 1, S. 3, ss. 378-395 .

Can, O. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi Anayasa Mahkemesi Yaklaşımı", *Anayasa Yargısı* , C. 37, S. 1, ss.133-192 .

Çolak, Ç. D. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Yetkisinin Amerikan Sistemi Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi", *Strategic Public Management Journal*, C. 3, ss. 51-65 .

Doğan, B. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 28, S. 3, ss. 965-1003.

Duman, B. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri; Hukuki Niteliği, Rejimleri, Denetimi ve Mukayeseli Hukukta Yeri", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 5, S. 2, ss. 537-592 .

Eren, A. (2019). "Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi" , *Anayasa Yargısı* , C. 36, S. 1, ss. 1-72 .

Güller, A. (2021). "2017 Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Ait Mahfuz Alan Meselesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , C. 23, S. 3, ss. 943-966.

Gürsel, E. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Düzenleme Yetkisi Ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırları", *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 1, S. 2, ss. 391-424 .

Gözler, K. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Uygulamadaki Değeri: Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço", www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm, (Yayın Tarihi: 27 Aralık 2019).

Kanadoğlu, K. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *GalatasarayÜniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2., ss. 637-650

Keser, H. (2022). "Türk Hukukunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 13, S. 2, ss. 272-289.

Keskinsoy, Ö. , Kaya, S. B. & Meri, T. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , C. 75, S. 4, ss. 1383-1416 .

Kırışık, F. & Öztürk, K. (2020) "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi", *Adalet Dergisi*, S. 65, ss.167-200.

Köküsarı, İ. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Denetimi İle İçerik Yönünden Anayasaya Uygunluk Denetiminin Farkları" . *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , C. 16, S. 1, ss 227-300.

Özlü, R. M. (2018). "Yürütme Organı Tarafından Olağanüstü Dönemde Yapılan Kanun Gücündeki Normların Anayasa Uygunluk Denetimi Konusunda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorumu", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* , S. 12, ss.613-646.

Özyar, M. (2021). "Mevzuatımızda Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Ombudsman Akademik* , S.13 , ss. 157-191 .

Söyler, Y. (2019). "Kariyer Uzmanlık Statüsü Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Düzenlenebilir Mi?", *Yasama Dergisi*, S. 39, ss. 51-104.

Şentop, S. B. (2022). "Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Olağanüstü Hal Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi Meselesi", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, ss. 73-112 .

Taşdöğen, S. (2016). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 65, ss. 937-966

Temiz, Ö. & Güneş, F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Niteliği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , C. 24, S. 2, ss. 959-979.

Yeniay, L. & Yeniay, G. (2019). "Türk Hukukunda Yürütme Organının Düzenleme Yetkisi Ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Anayasa Yargısı* , C. 36, S. 1, ss. 105-138 .

Yıldırım, T. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri" , *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* , C.23, S. 2 , ss.13-28.

Yılmaz, H. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Sınırları", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 78, S. 1, ss.225-263.

DOKUZUNCU BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİ: ÜST KADEME KAMU YÖNETİCİLERİNİN ATANMASI HUSUSUNDA BİR İNCELEME

Ahmet Nohutçu
Enes Yörükoğlu

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de üst düzey kamu yöneticilerinin atanması, kamu kurumlarının etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi için büyük önem taşır. Bu atama süreçlerinde genellikle yetkinlik, deneyim ve liyakat gibi faktörler dikkate alınmaktadır. Üst düzey yöneticiler konusu ele alındığında, bu konuyla alakalı tartışmaların çok uzun yıllardan bu yana süregeldiği açıkça görülebilir. Her şeyden önce üst düzey yöneticilerin kim oldukları konusunda bile bir müphemlik bulunmaktadır. Çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde ele alınan üst düzey yöneticiler ile ilgili en genel tanımlamalardan biri olarak; başında bulunduğu kurumla alakalı temel politikaların şekillenmesinde karar verici etken olan, ilgili kurumdaki bütün personelin, bütçenin, planlamanın yöneticisi konumunda bulunan kişiye üst düzey yönetici olarak bir tanımlama yapılabilir.

kişilerle ve ilgili makamlara atanan üst kademe yöneticileri ile mülakatların ve anketlerin gerçekleştirilmesi tavsiye edilir. Bu araştırmaların içeriğe dâhil edilmesinin, araştırmanın daha da genel bir kitleye yayılması açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Gülener, Serdar (2016). **Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme**, 1. Baskı, Ankara: SETA Yayınları.

Nohutçu, Ahmet (2020). **Kamu Yönetimi**, 14. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.

Önder, Murat (1995). "Üst Düzey Yöneticilerin Yetiştirilmesi ve Geliştirilmesi: Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Durum", *Türk İdare Dergisi*, Yıl:67, Sayı:409, ss.133-159.

Öztürk, N. Kemal (2019). "*Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Üst Düzey Memurların Atanması*", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.: 33, S.: 4 ss. 1279-1297.

Faydalanılan Mevzuat:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1982 Anayasası.

703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 09/07/2018, *30473 sayılı Resmî Gazete*.

1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10/07/2018, *30474 sayılı Resmî Gazete*.

2 No'lu Genel Kadro ve Usulü Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10/07/2018, *30474 sayılı Resmî Gazete*.

3 No'lu Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10/07/2018, *30474 sayılı Resmî Gazete*.

ONUNCU BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE BAĞIMSIZ İDARİ OTORİTELER

Fahrettin Burak Yerlikaya

Giriş

I. Dünya Savaşı ve 1929 Büyük Buhranı, iktisat politikaları açısından klasik liberalizm anlayışının gözden düşmesiyle devletin harcamalar ve başka yollarla sosyal yaşama müdahale etmesini öngören Keynesçi iktisat politikalarının yaygınlaşması (Altan, 2019: 347) ile sonuçlanmıştır. Bu olgusal değişimin, bir devlet formu olarak pratiğe yansımaları ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerinde yaygınlaşan refah devleti anlayışında izlenebilir. Bu süreçte, savaş sonrası ulusal ekonomilerin yeniden inşa edilmesi için sarf edilen çabaların genellikle gelirin yeniden dağıtımı ve ihtiyari makro ekonomik politikalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Özel sektör ise devletin artan harcamalarını arttıracak olan bu politikaların finansmanını sağlama gibi indirgeyici bir role bürünmüş ve herhangi bir piyasa başarısızlığı, kamulaştırma için yeterli bir sebep olarak görülmüştür. Böylece 1970'li yıllara kadar merkezî planlama ve sınırsız politika takdir yetkisi, iyi bir idarenin anahtarı olarak görülmüştür (Majone, 1996: 1).

Bu süreçte, kamu sektörü ile piyasa birbirine zıt kavramlar olarak görülmüş ve kamu hizmetlerinin piyasa ölçütlerine göre değerlendirilemeyeceği anlayışı hâkim olmuştur (Aydın

Kaynakça

2813 s. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun (RG. 07.04.1983/18011).

3046 s. Bakan Yardımcılarının Mali Hakları ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun (RG. 09.10.1984/18540).

4054 s. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (RG. 13.12.1994/22140).

4628 s. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (RG. 03.03.2001/24335).

47 s. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (RG. 18.10.2019/30922).

4734 s. Kamu İhale Kanunu (RG. 22.01.2002/24648).

5018 s. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (RG. 24.12.2003/25326).

5411 s. Bankacılık Kanunu (RG. 01.11.2005/25983 1. Mükerrer).

6112 s. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (RG. 03.03.2011/27863).

6362 s. Sermaye Piyasası Kanunu (RG. 30.12.2012/28513).

6446 s. Elektrik Piyasası Kanunu (RG. 30.03.2013/28603).

660 s. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (RG. 02.11.2011/28103).

6698 s. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (RG. 07.04.2016/29677).

696 Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (RG. 24.12.2017/30280).

95 s. Nükleer Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (RG. 08.03.2022/31772).

Aksoy, Ş. (1995). "Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi. *Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri*", 2, 159-173.

Altan, Y. (2019). Bağımsız İdari Otoriteler. Ateş, H. (Ed). *Türk Kamu Yönetimi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Aydın, V., Aktel, M., Avşar, N. (2005). "Neo-liberal Düşüncenin Türkiye Bağlamında Yeni Yönetsel Aktörleri: Bağımsız İdari Otoriteler – Üst Kurullar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 103-126.

Azimli Çilingir, G. (2018). "Türkiye'deki Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşların İdari Yapı İçerisindeki Rolü", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-13.

Bach, T. (2022). "Administrative Autonomy of Public Organizations". Farazmand, A. (Ed.), **Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance**. Drodrecht: Springer.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2019, October 1). Regulatory Agency. **Encyclopedia Britannica**. https://www.britannica.com/topic/regulatory-agency, (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Custos, D. (2017). "The 2015 French Code of Administrative Procedure: an Assessment". Rose-Ackerman, Lindseth, S. P. L., Emerson, B. (Eds.), **Comparative Administrative Law**. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Çolak, Ç. D. (2016). "Yeni Sağ'ı Oluşturan Bileşenlerin Birbiri ile Çelişen Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme" *International Journal of Social Science*, 44, 351-361.

Duran, L. (1997). "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", *Amme İdaresi Dergisi*, 30(1), 3-10.

EPA - United States Environmental Protection Agency. (2022). *Summary of the Administrative Procedure Act 5 USC §551 et seq. (1946).* https://www.epa.gov/laws-regulations/summary-administrative-procedure-act, Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Eryılmaz, B. (2021). **Kamu Yönetimi**. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Güler, B. A. (2010). **Türkiye'nin Yönetimi: Yapı**. Ankara: İmge Yayınevi.

Güler, B. A. (2021a). **Türkiye'nin Yönetimi: Yapı**. Ankara: İmge Yayınevi.

Güzelsarı, S. (2003). "Neo-liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli", *Amme İdaresi Dergisi*, 36(2), 17-34.

Hogwood, B. W. (1995). "The 'Growth' of Quangos: Evidence and Explanations", *Parliamentary Affairs*, 48(2), 207-226.

Hood, C. (2010). **The Blame Game: Spin, Bureaucracy, and Self-Preservation in Government**. Princeton: Princeton University Press.

King, D. S. (1987). **New Right: Politics, Markets and Citizenship**. Basingstoke: Macmillan International Higher Education.

Levi-Faur, D. (2005). "The Global Diffusion of Regulatory Capitalism", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 12-32.

Loughlin, M. & Scott, C. (1997). "*The Regulatory State".* Dunleavy, P., Gamble, A., Holiday, I., Peele, G. (Ed) **Developments in British Politics 5**. Palgrave, London.

Majone, G. (1996). **Regulating Europe**. Routledge: London.

Majone, G. (1998). "Europe's 'democratic deficit': The question of standards", *European Law Journal,* 4(1), 5-28.

Mashaw, J. L. (1983). "The Supreme Court and the Independent Regulatory Commissions", *Yale Law Journal*, 92(2), 262-331.

Ogus, A. (2004). "W(h)ither the economic theory of regulation? What economic theory of regulation?". Jordana, J., Levi-Faur, D. (Ed.) **The Politics of Regulation: Institutions and Regulatory Reforms for the Age of Governance**. Cheltenham: Edward Elgar 31-44.

Pollitt, C. (2007). Convergence or Divergence: What has been Happening in Europe?. Pollitt, C., van Thiel, S., Homburg, V. (eds) *New Public Management in Europe* içinde. London: Palgrave Macmillan.

Pollitt, C., Talbot, C., Caulfield, J., Smullen, A. (2005). **Agencies: How Governments Do Things Through Semi-Autonomous Organizations**. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Rekabet Kurumu. (2019). **Rekabet Terimleri Sözlüğü**. 6. Baskı. https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/geneldosya/rk-terimleri-sozlugu-2018-pdf. Erişim Tarihi: 11.04.2023.

Sever, Ç. D. (2006). "Türkiye'de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64(1), 195-236.

Sezen, S. (2003). **Türk Kamu Yönetiminde Kurullar: Geleneksel Yapılanmadan Kopuş**. Ankara: TODAİE.

Sezen, S. (2007). "Independent Regulatory Agencies in Turkey: Are They Really Autonomous?", *Public Administration and Development: The International Journal of Management Research and Practice*, 27(4), 319-332.

Sobacı, Z. (2006). "Türk İdari Teşkilatındaki "Adalar": Bağımsız İdari Otoriteler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 55(2), 157-180.

Şımga Mugan, C. (2012). "Başarılı Bir Kamu Gözetimi Fonksiyonunun Temel Unsurları", 7. Türkiye Muhasebe Forumu: Yeni Muhasebe ve Denetim Sürecinde TÜRMOB'un Rolü. 04-05 Mayıs 2012 Samsun.

Tan, T. (2002). "Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar", *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), 11-37.

Thatcher, M. (2002). "Delegation to Independent Regulatory Agencies: Pressures, Functions and Contextual Mediation", *West European Politics*, 25(1), 125-147.

Valdes, C. B. (2011). **Political Struggles and the Forging of Autonomous Government Agencies**. Drodrecht: Springer.

Wettenhall, R. (2005). "Agencies and Non-Departmental Public Bodies: The Hard and Soft Lenses of Agencification Theory", *Public Management Review*, 7(4), 615-635.

Yerlikaya, F. B. (2022). **Yeni Kamu İşletmeciliği Ekseninde İngiltere'de Merkezi İdarenin Dönüşümü: Yürütücü Ajanslar.** İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Yücel, B. (2005). "Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Düşünceler", *Maliye Dergisi*, 149, 124-138.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE MERKEZÎ YÖNETİM VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİLERİ

Sezai Öztop
Zehra Namlı

GİRİŞ

Toplum hâlinde yaşamanın en gelişmiş şekli olarak, ulusal sınırlar içinde ulusa ait olan egemenliği, organları vasıtasıyla kullanarak kamusal görevleri yerine getirmekle yükümlü (Üskül, 1995: 22) olan devlet, bu yükümlülüğü merkezî yönetim ve yerel yönetimler eliyle yerine getirir. Ancak devletlerin yapısı ve işleyişi, günün koşullarına uygun olarak değişime uğrar. Dolayısıyla devleti inceleyen kamu yönetimi disiplini ve yönetim pratiklerinde de değişim kaçınılmaz olmaktadır. Kamu yönetimi disiplinine yerleşmiş olduğu görülen desantralizasyon, subsidiyarite, özerklik, yönetişim, üretişim (Lamba ve Öztop, 2019: 103, 104), etkinlik ve verimlilik gibi kavramlar yerel yönetimlerin artan sorunlarına karşılık yeni çözümler geliştirme çabalarının yansımalarıdır.

Esasen yerel nitelikteki ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla oluşturulan yerel yönetimlere yönelik ilgi, zaman içinde artmıştır. Kentlere göçün artması ve yerelleşmeye verilen uluslararası desteğin artması yerel yönetimlerin de önemini arttırmıştır. Yerel yönetim ya da belediyenin ilk örneği, 1835'te İngiltere'de görülmüştür. Seçme ve seçilme hakkının mülk sahipliğiyle sınırlandırıldığı bu sistem, 1894 yılında mal sahibi olmayanları da

Kaynakça

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 24/12/2003, Sayı: 25326.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 23.7.2004, Sayı: 25531.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 4.3.2005, Sayı: 25745.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 13.7.2005, Sayı: 25874.

6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete Tarih: 6.12.2012, Sayı: 28489.

Alvanoğlu, S., & Ateş, H. (2020). "Yerel Yönetimlerin Mültecilere Yönelik Yenilikçi Uygulamaları: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Örneği", *TESAM Akademi Dergisi*, 7(2).

Arıkboğa, E. (2018). "Yerinden Yönetim ve Merkezileşmiş Büyükşehir Sisteminde Yetkilerin Dağıtılması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), ss.1-34.

Çöpoğlu, M. (2018). **6360 Sayılı Kanun Ekseninde Yerel Yönetim Reformları**, İstanbul: Der Yayınları, ss.35-46.

Erdumlu, G. (1993). **Büyükşehir Belediyeleri Araştırması**, Ankara: DPT Yayını.

Eryılmaz, B. (2019). **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar** (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 12. baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Genç, F. N. (2021). "Türkiye'de Kamu Yönetiminde Değişim ve Reform Eğilimleri", **Türk Kamu Yönetimi** (Ed. H. Ateş), Ankara: Savaş Yayınevi, ss.77-116.

Gençkaya, Ö. F. (2017). "Belediyelerin Geleceği ve Sürdürülebilirlik", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 3, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.245-247.

Geray, C. (1977). "Belediye Sorunları ve Politikacılar", *SBF Dergisi* C.32, ss.23-32, Ankara.

Görmez, K. (2017). "Yerel Yönetimlerin Geleceği", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 1, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.25-29.

Işıkçı, Y. M. (2017). "Yönetişim Çerçevesinde Etkili Bir Aktör Olarak Yerel Yönetimlerin Göç Yönetiminde Rolü", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 1, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.407-419.

Kalabalık, H. (2005). **Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku: Teori-Uygulama**, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Karaman, Z. T. (2017). "Yerel Yönetimler: Önemi ve Geleceği", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 2, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.139-142.

Kazancı, M. (1983). "Yerel Yönelimler Üzerine Birkaç Not", *Amme İdaresi Dergisi*, C.16, S.4, Ankara.

Keleş, R. (2021). **Yerinden Yönetim ve Siyaset** (12. Baskı). Cem Yayınevi.

Keleş, R. ve Yavuz, F. (1983). **Yerel Yönetimler**, Ankara: Turhan Kitabevi.

Kestellioğlu, G. (2017). "Türkiye'de Yerel Katılım ve Yerel Demokrasinin Geleceği", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 1, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.72-85.

Kömürcüoğlu, M. (2018). "Merkezi İdare ve Yerel Yönetimler Arasında Görev, Yetki ve Bütçe Paylaşımı", **Yeni Sistemde Yerel Yönetimler** (Ed. H. Ateş, M. Çöpoğlu, M. Bıyıkoğlu). Ankara: Savaş Yayınevi.

Kömürcüoğlu, M. (2019). **Türkiye'de Şehir ve Toplum Tarih, Teori ve Temel Meseleler**, İstanbul: KETEBE.

Köseoğlu, Ö. (2021). "Türk Kamu Yönetiminde Denetim", **Türk Kamu Yönetimi** (Ed. H. Ateş), Ankara: Savaş Yayınevi.

Lamba, M. ve Öztop, S. (2018). "Yeni Zelanda", **Yönetsel Yapı İncelemeleri** (Ed. B. Aykaç, F. G. Gedikkaya, H. Altunok), Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.523-556.

Lamba, M. ve Öztop, S. (2019). "Kamu Hizmeti Sunumuna Vatandaş Katılımı (Üretişim): Antalya Emniyet Müdürlüğü Toplum Destekli Polislik Örneği", *Sayıştay Dergisi* (113), ss.103-127.

Memiş, L. (2017). "Akıllı Kentler ve Akıllı Katı Atık Yönetimi", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 2, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.483-503.

Nohutçu, A. (2021). **İdare Hukuku** (27. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.

Oktay, T. (2016). "6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama ve Anlamlandırma", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (İSMUS), 1(1), ss.71-131.

Oktay, T. (2020a). "1855-2020 Döneminde Türkiye'de Büyükşehir Belediye Yönetiminin Gelişimi", *Strategic Public Management Journal*, 6(12), ss.1-41.

Oktay, T. (2020b). "1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi". *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), ss.171-223.

Ortaylı, İ. (2020). **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri** (1840-1880). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ökmen, M. ve Parlak, B. (2000). "Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Haklar", **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: TODAİE Yayınları, Yayın No: 204, ss.611-635.

Ökmen, M. ve Parlak, B. (2015). **Yerel Yönetimlerde Yeni Vizyonlar**, Bursa: Ekin Yayınları.

Ömürgönülşen, U. ve Sadioğlu, U. (2016). **6360 Sayılı Kanunun Getirdiği Yeni Büyükşehir Modeli ve Uygulama Sonuçları**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Öner, Ş. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ss.303-332.

Öztop, S. (2017). "Mülki İdare - Belediye İlişkileri", **Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler** (Ed. H. Ateş, M. Bıyıkoğlu), İstanbul: Der Yayınları, ss.3-46.

Öztop, S. ve Lamba, M. (2017). "Meclis-Yönetici Modelinin Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinde Uygulanabilirliği", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 2, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.239-254.

Öztop, S. ve Lamba, M. (2018). "Kamu Hizmeti Sunumuna Vatandaş Katılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Bir Üretişim Örneği Olarak TURMEPA", **Kent Yönetiminde Yeni Yönelimler ve Etkin Belediyecilik Uygulamaları** (Ed. M. Mecek, B. Parlak, E. Atasoy), Ankara: Nobel Yayınları, ss.975-984.

Öztop, S. ve Namlı, Z. (2022). "Göç Politikalarının Yerel Yönetim Stratejik Planlarında Yansıması: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Örneği", **Uluslararası 6. Sivil Strateji Sempozyumu (8-9 Aralık 2022) Bildiri Kitabı**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, ss.388-406.

Parlak, B. (2014). "Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri". *TESAM Akademi Dergisi*, 1(1), 7-40.

TDK (2011). "Özerklik", **Türkçe Sözlük,** Ankara: Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, s.1868.

Topçu, D. (2018). "Dönüşümü Yönetmek: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Merkezi İdare ve Yerel Yönetimlerin Geleceği", **Yeni Sistemde Yerel Yönetimler** (Ed. H. Ateş, M. Çöpoğlu, M. Bıyıkoğlu), Ankara: Savaş Yayınevi, ss.215-244.

Topçu, D. ve Haraç, S. (2017). "Türkiye'de Stratejik Planlama Deneyiminin Bir Görüntüsü: Büyükşehir Belediyeleri", **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. M. Güler, A. Turan), Cilt 3, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, ss.96-113.

Toprak, Z. (2021). **Yerel Yönetimler**, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Turan, M. (2018). "Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 42-91.

Yalçındağ, S. (1992). **Yerel Yönetimler Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: TÜSİAD.

Yıldırım, S. (2019). **Ansiklopedik Kent Sözlüğü**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.

ON İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE YEREL YÖNETİMLER

Özcan Sezer[1]

Giriş

Yerel yönetimler, dünyada yerel kamusal hizmetlerin sunumunda en önemli aktör konumundadır. Devletlerin tarihsel koşulları, kültürel yapısı, demokrasi geleneği, yönetim sistemleri yerel yönetimlerin merkezî yönetim karşısındaki konumunda belirleyici unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Ulus devletin ortaya çıkışından sonra devlet organları yasama, yürütme ve yargı şeklinde tezahür etmeye başlamış ve hükûmet sistemleri de buna göre şekillenmiştir. Bu bağlamda güçler ayrılığı, özgürlüklerin korunması amacıyla devlet gücünün sınırlanması anlamına gelmekte ve bu üç erkin farklı eller tarafından kullanılması durumunda erkin, erki sınırlayabileceği ve böylece bir erkin kötüye kullanılamayacağı düşüncesinden doğmuştur (Gören, 1997: 138). Hükûmet sistemleri olarak dünyada; başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter hükûmet sistemleri, en çok uygulanan sistemler arasındadır. Türkiye, kuvvetler ayrılığı rejimine aslında Osmanlı Dönemi'nde adım atmıştır. 1876 Anayasası ile yasama, yürütme ve yargı erkleri ayrılmış olsa da yürütmenin sahibi padişahın yetkilerinin fazla olması uygulamada kuvvetler ayrılığı prensibinin gerçekleşmesini engellemiştir.

Kaynakça

Akman, Ç. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Yapbozu: Gelişmeler ve Öneriler", OPUS Uluslararası ToplumAraştırmaları Dergisi, 13 (9), 2499-2532.

Akman, Ç.& Usta, S. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler", (Ed. Elvettin AKMAN), **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Ankara: Nobel Yayınları, 365-399.

Alkan, H. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri", **Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi**, Özel sayı, sayı: 46, 139-153.

Arıkboğa, E. (2021). "Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri", **Yerel Yönetimler: Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar**, (Ed. Özgür Önder-Esra Banu Sipahi-Murat Yaman), Ankara: Gazi Kitabevi, 201-245.

Babaoğlu, C. ve Kulaç. O. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Polirtika Kurulları", İç. **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Ed. (Elvettin AKMAN), Ankara: Nobel Yayınları, 179-199.

Bilgiç, A. K. ve Dursun, E. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetimler Üzerindeki Etkisi", **İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler-3**, Ed. (H. Babacan), Cetinje, Montenegro: Ivpe, 50-68.

Bilgiç, V. K. (1998), "Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetim İlişkileri Üzerine Teoriler", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, S.7(2), ss.28-35.

Durgun, B.G. (2017). "Anayasa Referandumu ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" Yeni Türkiye, sayı:94.

Eken, M.-Doğan, M. (2021). "Yol Ayrımı: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş", **Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Ed. (Elvettin AKMAN), Ankara: Nobel Yayınları, ss.1-24.

Eren, V. ve Kahraman, Ö. F. (2018). "Kamu Politikası Perspektifinden Cumhurbaşkanlığı ve parlamenter Sistem Karşılaştırması: Aktörler, Süreçler ve Sonuçlar", İç. **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim**, Ed. Yüksel Demirkaya, İstanbul: Hiperyayın, 73-100.

Erol, Ö. F. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Ssiteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26 (1), 107-130.

Eryılmaz, B. (2020). **Kamu Yönetimi**, 13. Baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Fedai, R. ve Aydın, G. (2020). "Yerel Yönetimlerde Reform: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Merkez Yerel İlişkilerinin Seyri", **ÇOMÜ LJAR**, 1 (1), 118-132.

Gören, Zafer (1997). **Anayasa Hukukuna Giriş**, Fakülteler Kitabevi, Barış Yayınları, İzmir.

Gözler, Kemal-Kaplan, Gürsel (2018). **İdare Hukukuna Giriş**, 24. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Gül, Hüseyin (2008). "Yerinden Yönetim Kavramının Gelişimi, Tanımı, Türleri ve Özellikleri", **Türkiye'de Yerel Yönetimler**, Ed. Recep Bozlağan ve Yüksel Demirkaya, Nobel Yayınları, Ankara.

Hekimoğlu, M.M. (2009). **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, Detay Yayıncılık,1. Baskı, Ankara.

Karatepe, Ş. ve Altunok, H. (2019). **Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları: Kamu Politikasının Yeni Aktör ve Süreçleri**, Ankara: A Kitap.

Kartal, N. (2021). "İl Özel İdareleri", **Yerel Yönetimler: Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar**, (Ed. Özgür Önder-Esra Banu Sipahi-Murat Yaman), Ankara: Gazi Kitabevi. 247-267.

Keleş, R. (2006). **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, 5. Baskı, Ankara: Cem Yayınevi.

Keleş, R. (2020). "Yerel Demokrasiyi Merkeziyetçilik Virüsünden Arındırmak", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), Haziran, 45-58.

Keleş, R. ve Özgül, C. G. (2017). "Belediyelerin Organlarına Kayyım Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* Cilt:72, No:2, Nisan-Haziran 2017, s. 299-313.

Kemal Gözler (2017). **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş,** 10. Baskı, Ekin Yayınevi.

Keser, Hayri (2011). "Türkiye ve Başkanlık Sistemi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (1), 23-57.

Köylü, Murat-Önder, Murat (2017). "Başkanlık Sistemi ve Türk Kamu Yönetiminde Profesyonel Kent Yöneticiliğinin Uygulanabilirliği", *Strategic Public management Journal*, Vol. 3, Special Issue, December, 83-100.

Negiz, N.-Gül, H. ve Yalçın, Ö. (2021). "Dünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Değişim", **21. Yüzyılda Türk Kamu Yönetiminin Değişimi**, Ed. (Aysun ÖCAL-Yasemin HAYTA), Ankara: Detay Yayıncılık, 1-30.

Öner, Ş. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri", ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 303-332.

Öner, Ş. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Merkez-Yerel İlişkilerde Kurumsal Değişim ve Dönüşüm. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(75), 1335-1353.

Öztop, S. ve Lamba, M. (2019). "Siyaset ve Yönetim Ayrımının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları Üzerinden İncelenmesi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2): 426-439.

Sadioğlu, Uğur-Çifci, Yasemin (2021). "Yerel Yönetim Gelenekleri, Sistemleri ve Modelleri", **Yerel Yönetimler: Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar**, (Ed. Özgür Önder-Esra Banu Sipahi-Murat Yaman), Ankara: Gazi Kitabevi, 41-75.

Sakınç, Süreyya (2018). "Türkiye'de Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Arasındaki Mali İlişkiler", Ed (Kemal Görmez-Hasan Yaylı), **Yerel Yönetimler**, 2. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi, 121-146.

Salihoğlu, Enver (2019). **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler ve Denetimi**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Sezer, Ö. (2021). "Yerel Yönetimlerin Kuramsal ve Kavramsal Çerçevesi", **Yerel Yönetimler: Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar**, (Ed. Özgür Önder-Esra Banu Sipahi-Murat Yaman), Ankara: Gazi Kitabevi, 3-39.

Sobacı, M. Zahid, Köseoğlu, Özer (2016). **Başkanlık Sistemlerinde Yerel Yönetimler: ABD, Brezilya, Şili, Endonezya, Güney Kore**, SETA Raporu, İstanbul.

Turan, Menaf (2018). "Türkiye'nin Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", Social Sciences Research Journal, 7 (3), September, 42-91.

Yılmaz, Zülfiye (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Uyumlu/Çatışan Yerel Yönetim Modelinin Anlamı ve Sonuçları Üzerine", Cumhurbaşkanının İşlemleri, Hukuki Niteliği, Normlar Hiyeraşisindeki Yeri ve Denetimi Ulusal Sempozyumu, Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiriler Kitabı, Ed. (Oktay Uygun, Egemen Esen), 18-19 Ekim, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 421-482.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE MÜLKİ İDARE VE MÜLKİ İDARE AMİRLERİ[1]

Öznur Yavuz
Hamza Ateş

Giriş

Türkiye, 16 Nisan 2017 günü gerçekleştirilen halk oylamasında anayasa değişikliğini kabul ederek yüz yılı aşkın süredir var olan parlamenter sistem geleneğini değiştirmiş ve 09 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla başkanlık sistemine benzer kendine özgü cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine (CHS) geçmiştir (Çiçek, 2022: 78). Hükûmet sistemlerinin değişimi özellikle *devlet organları* olmak üzere tüm idari teşkilatlanmayı etkilemektedir (Koç, 2021: 35). Bu bağlamda; "703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)" ve "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK)" ile İçişleri Bakanlığının merkez-taşra yapılanmaları, vazife ve çalışma biçimlerinde esaslı değişikliklere gidilmiştir (Esen, 2021). CHS'ye uyum çerçevesinde pek çok alanda yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş (Çiçek, 2022: 78), yapılan düzenlemelerden *merkezin taşradaki temsilcisi* olan valilik makamı da etkilenmiştir (Güven, 2019: 140). CHS ile Başbakanlığın kaldırılması sonucu yürütme yetkisi ve görevi yalnızca cumhurbaşkanına verilmiş (Yaman ve Ünal, 2021: 2), yürütme organının yapısı yeni bir niteliğe bürünmüştür. Yürütme organının değişimi doğal olarak taşra örgütünü de etkilemektedir (Koç, 2021: 35-37).

yardımcılarını araştırmacı, proje üreten, etkin ve verimli olabilmelerini sağlayacak, onları üst görevlere hazırlayacak yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Boztepe, 2013: 138). *İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı* çalıştay raporunda da vali yardımcılarının her birinin görev dağılımlarının açık ve uzmanlığa dayalı bir şekilde yapılmak suretiyle görevlendirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Raporda aynı zamanda vali yardımcılığı sisteminin güçlendirilerek "vali vekilliği" müessesinin getirilmesi önerilirken yeni sistemde mülkiye müfettişlerinin ise özellikli büyük ilçelerde kaymakam ya da illere vali vekili olarak atanması ifade edilmektedir (TİAV, 2019: 63). İnce (2019: 102) ise yeni sistemde kaymakam yardımcılığı sisteminin/müessesinin oluşturulması ve kaymakam yardımcılığının kaymakam adaylığı dönemine eklenmesini belirtmektedir.

Kaynakça

Akkoç, Y. S., & Ergün, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçişe İlişkin Mevzuatta Yapılan Düzenlemelerin İçişleri Bakanlığına Etkileri. *İdarecinin Sesi*(184), 30-36.

Albayrak, S. O. (2020). Türkiye'de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma. *Memleket Siyaset Yönetim*(33), 101-140.

Aldan, M. (1988). Vali Atamaları. *Amme İdaresi Dergisi, 21*(1), 101-105.

Apan, A. (2021). Vali. Y. Mamur Işıkçı, E. Alacadağlı, & E. Akcagündüz (ed) içinde, **Kamu Yönetimi Ansiklopedisi Cilt II** (s. 1043-1051). ankara: Astana Yayınları, ISBN: 978-625-7890-74-86.

Ateş, H., 2011, *Mülki İdare ve İç Güvenliğin Denetimi,* Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Başa, Ş., & Yıldız, M. (2011). Birinci Sınıf Mülki İdare Amirliği Düzenlemesi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi, IV*(2), 34-64.

Bedük, S. A. (2022). Vali ve Kaymakamların Temsil İşlevleri. *İdarecinin Sesi, 205*, 30-32.

Boztepe, M. (2013). Türkiye'nin Yönetim Yapısında Mülki İdare Amirliği Mesleği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Boztepe, M. (2015). Danıştay Kararları Işığında Vali Atamalarında İdarenin Takdir Yetkisinin Sınırları. *Türk İdare Dergisi*(481), 335-360.

Çakırtaş, H. (2019). Eğitim Dairesi Başkanı Hüseyin Çakırtaş'ın Konuşması. TİAV içinde, **İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı - Çalıştay Raporu** (s. 16-18). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), ISBN: 978-605-69723-4-8.

Çapar, S., & Yıldırım, Ş. (2016). 21. Yüzyılda Mülki İdare Amirlerinin Mülki İdare Algısı. *International Journal of Human Sciences, 13*(1), 2385-2397.

Çiçek, Ç. (2022). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yer Yönünden Yerel Yönetimlerin Mevzuatında Yapılan Yasal Düzenlemeler. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2*(2), 78-31, ISSN: 2792-0291.

Delican, M. (2019). Türk Kamu Yönetiminin Yapısı I: Merkezi Yönetim (Başkent Örgütü). **Kamu Yönetimi.** içinde İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Dinç, Y. D., & Yılmaz, V. (2022). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yasama, Yürütme, Yargı Organları İle Taşra Ve Yerel Yönetimlere Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik, 8* (16), 167-213.

Elçi, İ. H. (2022). Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetim Modeli Kapsamında İran Sınırına İnşa Ettiği Modüler Beton Duvarın Düzensiz Göçe Etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 6*(21), 317-332.

Eraslan, T. (2018). *Yeni Sistemin Belediyeleri İlgilendiren Düzenlemeleri*. 04 18, 2023 tarihinde memurlar.net:https://www.memurlar.net/haber/761802/yeni-sistemin-belediyeleri-ilgilendiren-duzenlemeleri.html adresinden alındı

Esen, M. (2021, 02 2021). *İçişleri Bakanlığının Kuruluş / Görevleri, Birim Başkanlıkları Ve Vali Atamalarına İlişkin Değişiklikler*. 05 13, 2023 tarihinde ahmetsaltik.net: http://ahmetsaltik.net/tag/hudut-mulki-idare-amirligi/ adresinden alındı

Fanid, N., & Akman, F. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin İdari Teşkilatlanma Üzerine Etkisi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 31-51.

Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Kamu Yönetimine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(39), 299-322.

Günday, M. (2003). **İdare Hukuku**. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Güven, Y. (2019). Türkiye'de Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine: Mülki İdare Yapısının Değişim Süreci. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İnce, M. (2019). Sonuç ve Değerlendirme. TİAV içinde, **İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı - Çalıştay Raporu** (s. 102-104). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), ISBN: 978-605-69723-4-8.

İstanbul Havalimanı Mülki İdare Amirliği. (2019). **Mülki İdare Amirliği.** 05 12, 2023 tarihinde https://www.istanbulhavalimani.gov.tr/mulki-idare-amirligi-152.html adresinden alındı

Kahya, F. (1992). Mülki İdare Amirliği İçersinde Vali Yardımcılığı Müessesinin Görev, Yetki Ve Sorumluluğu İle Sosyal Statüsü Üzerine Bir İnceleme Denemesi. *Türk İdare Dergisi*(395), 39-52.

Karasu, K. (2019). Mülki İdare Amirlerinin Vizyonu, Konumu, Rolü, Seçimi ve Yetiştirilmesi. TİAV içinde, *İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı - Çalıştay Raporu* (s. 46-47). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), ISBN: 978-605-69723-4-8.

Karslı, M. R. (2020). Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin. *SÜHFD, 28*(1), 187-208.

Kayabaşı, S. (2022, 05 13). *Vali Atamalarında İdarenin Takdir Yetkisi*. 05 13, 2023 tarihinde Kayabaşı: https://sadikayabasi.av.tr/blog/oku/vali-atamalarinda-idarenin-takdir-yetkisi-2081 adresinden alındı

Keskin, N. E. (2019). İçişleri Bakanlığının Vizyonu İle Merkez Ve Taşra Teşkilat Yapısına Bakış. TİAV içinde, *İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı - Çalıştay Raporu* (s. 36-38). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), ISBN: 978-605-69723-4-8.

Koç, E. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Taşra Teşkilatına Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11*(1), 35-68.

Köksal, C. (2015). Türkiye'de, ABD'de Ve Fransa'da Valilik Sistemleri ve İç Güvenlik Yönetiminde Valilerin Rolü. *Türk İdare Dergisi*(480), 85-120.

Köksal, E. (1969). Türkiye'de Vali Ve Kaymakamların Fonksiyon Ve Yetkileri. *Amme İdaresi Dergisi, 2*(1), 108-124.

Küçük, A. (2017). Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye'ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler. *Liberal Düşünce Dergisi*(85), 157-189.

Nohutçu, A. (2016). *Kamu Yönetimi*. Savaş Yayınevi, Ankara, 12.Baskı, ISBN: 978-605-9293-41-9.

Oyan, O. (2019). Yeni Anayasa ve Yeni Devlet Yapılanması. *Çalışma ve Toplum, 1*(60), 105-125.

Özkaya, Y. (2021). Tarihsel Süreç İçinde Valilerin Değişen Yetkileri ve Cumhurbaşkanlığı Sistemindeki Yeri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 72-84.

Öztürk, K. (2022). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Uygulamada Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Üst Düzey Memurların Atanması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33*(4), 1279-1297.

Parlak, B., & Doğan, K. C. (2018). Türkiye'de Mevcut İl Yönetimi Ve İlçe Yönetimi: Tarihsel Ve Yapısal Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1*(2), 42-52.

Resmi Gazete (RG). (1974, 05 31). 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 1327 Sayılı Kanunla ve Kanun Hükmünde Kararnamelerle Değişik Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Karar. *14901 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14901.pdf adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (1992, 02 26). 1700 Sayılı Dahiliye Memurları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (Kanun No: 3778). *05.03.1992 tarihli ve 21162 sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21162.pdf adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (2006, 07 05). Dahiliye Memurları Kanunu, İl İdaresi Kanunu, İçişleri Bakanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Ve Devlet Memurları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *01 Temmuz 2006 Tarih ve 5540 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060705-5.htm.

Resmi Gazete. (2014, 04 04). Yatırım İzleme Ve Koordinasyon Başkanlığı Görev, Yetki Ve Sorumlulukları İle Çalışma Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik. *04 Nisan 2014 Tarihli ve 28962 Sayılı Resmî Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140404-31.htm.

Resmi Gazete. (2018a, 07 09). Anasayada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlaması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK/703). *9 Temmuz 2018 Tarihli ve 30473 Sayılı Resmî Gazete - 3. Mükerrer*.

Resmi Gazete. (2018b, 07 10). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1). *10 Temmuz 2018 Tarihli ve 30474 Sayılı Resmî Gazete*, 1-192. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf. 05 08, 2023 tarihinde 10 Temmuz 2018 Tarihli ve 30474 Sayılı Resmî Gazet. adresinden alındı

Resmi Gazete. (2018c, 07 10). Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3). *30474 Sayılı Resmi Gazete*. 04 13, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-3.pdf adresinden alındı

Resmi Gazete. (2018ç, 07 15). Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4. *15 Temmuz 2018 Tarihli ve 30479 Sayılı Resmî Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf.

Resmi Gazete. (2018d, 07 25). Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 7145). *31 Temmuz 2018 Tarihli ve 30495 Sayılı Resmî Gazete*. https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180731-1.htm.

Resmi Gazete. (2018e, 07 28). Valilik ve Kaymakamlık Birimleri Teşkilat, Görev ve Çalışma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *28 Temmuz 2018 Tarihli ve 30492 Sayılı Resmî Gazete*. 04 18, 2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180728-3.htm adresinden alındı

Resmi Gazete. (2020, 09 18). Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 67). *31248 Sayılı Resmi Gazete*. 04 15, 2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/09/20200918-6.pdf adresinden alındı

Resmi Gazete. (2021a, 02 06). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 70). *31387 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210206-7.pdf adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (2021b, 03 09). Mülki İdare Amirleri Atama, Değerlendirme ve Yerdeğiştirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (Karar Sayısı: 3593). *31418 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210309-3.pdf adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (2021c, 06 02). İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Yönetmeliği. *31499 Sayılı Resmi Gazete*. 05 15, 2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210602-29.htm adresinden alındı

Söyler, Y. (2010). 3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Göre Üst Kademe Kamu Yöneticisi Kimdir? *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2*(1), 59-110.

T.B.M.M. (1991, 08 09). *1700 Sayılı Dahiliye Memurları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında 435 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve İçişleri Komisyonu Raporu (1/200).* https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004041ss0033.pdf adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi (MBS). (1965, 07 14). *Devlet Memurları Kanunu*. 04 14, 2023 tarihinde T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (1982, 10 18). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. 04 14, 2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2013). *İl İdaresi Kanunu (6496 sayılı Kanun ile değişik hali)*. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442-20130711.pdf adresinden alınmıştır

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2020). *İl İdaresi Kanunu (Son güncelleme 26.03.2020)*. 05 01, 2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5442.pdf adresinden alındı

Tartanoğlu, S. (2018, 07 29). *'Süper valiler'i Erdoğan ve Soylu paylaşamıyor*. 04 15, 2023 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/super-valileri-erdogan-ve-soylu-paylasamiyor-1040564 adresinden alındı

Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV). (2019). Komisyon Görüşmeleri. TİAV içinde, *İçişleri Bakanlığı'nın Yapısı ve Mülki İdare Çalıştayı - Çalıştay Raporu* (s. 61-69). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi (TİAV), ISBN: 978-605-69723-4-8.

Yaman, A., & Ünal, H. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yürütme Erki Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(2), 225-246.

Yılmaz, A., Güler, T., & Güven, Y. (2020). Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş Sürecinde Türkiye'de Mülki İdare Sisteminin Dönüşümü. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 29*(4), 45-71.

Yılmaz, B. (2020). Uygulamada ve Gelecekte Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları. *İdarecinin Sesi Dergisi*(198), 25-34.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI

Mustafa Lamba

Giriş

Devlet olarak adlandırılan devasa aygıta verilmiş sayısız roller ve görevler bulunmaktadır. Her geçen gün bu görevlere yenileri eklenmekte, beklentiler ise çeşitlenerek artmaktadır. Devletin, kendisine verilen tüm bu fonksiyonları nasıl ve hangi yöntemlerle gerçekleştireceği konusu ise siyasetin ve yönetim biliminin temel tartışma gündemlerinden birini oluşturmaya devam etmektedir. Bu devasa aygıtın bir anlamda ruhunu oluşturan ve onu harekete geçiren gizemli kavram, "kamu politikası"dır. Kamu politikaları, kamu yönetiminin işleyişine yön veren temel unsurlardan biridir. Her kamu kurumunun, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda hareket etmesi, iyi ya da kötü çalışması, kamu politikasının varlığının bir sonucudur. Çünkü her politika, bir karar vermenin sonucunda ortaya çıkar ve siyasal iktidarın bir konuda yapılacak ya da yapılmayacaklar hakkındaki beyanını ifade eder (Shafritz, Russel, & Borick, 2017, s. 38).

Temel amacı iktidarı ele geçirmek ve devleti yönetmek olan siyasi partilerin, devletin nasıl yönetileceği konusundaki görüş ve uygulama farklılıkları da izleyecekleri kamu politikalarından kaynaklanmaktadır. Aynı soruna ya da hizmete farklı yaklaşımlar ve

Kaynakça

Akıncı, B. (2017). "Hükümet Sistemleri ve Ülkemizde Olası Hükümet Sİstemi Değişikliğinin Etkileri", *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 4*(8), s. 1-21.

Akıncı, B. (2018). "Türkiye'de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Yeni Aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi.9*(16), s. 2128-2146.

Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politkası Aktörleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 15*(1), s. 35-54.

Altunok, H. (2016, Mart). "Atama Yetkisi ve Bürokrasi Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(14), s. 166-180.

Anayurt, Ö., & Ekinci, A. (2017). "Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği İle Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Prof. Dr. Zafer Gören Armağanı** (s. 441-500). içinde Ankara: Yetkin Yayınları.

Anderson, J. E. (2003). **Public Policy Making** (Fifth Edition b.). Boston: Houghton Mifflin Company.

Considine, M. (2020). "Aktörlerin İncelenmesi: Bill, Bruno ve Anna" Çev: Fahri Bakırcı. ***Kamu Politikası Yapımı**, Çev. Ed. Hatice Altunok;Fatma Gül Gedikkaya*, 7-24. Ankara: Pegem Akademi.

Durgun, Ş. (2012). "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", B. Aykaç, Ş. Durgun, & H. Yayman içinde, **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, *2. Basım* (s. 227-248). Ankara: Nobel Yayınevi.

Dye, T. R. (2011). **Understanding Public Policy** (Fifteenth Edition b.). United States: Pearson Education.

Ergun, T. (2015). **Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama** (2. Baskı b.). Ankara: TODAİE.

Erol, Ö. F. (2020, Haziran). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26*(1), s. 107-130.

Eryılmaz, B. (2014). **Kamu Yönetimi** (7. Baskı.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Esen, E., & Kalağan, G. (2020). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Merkezi İdarenin Dönüşümü", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11*(Ek), s. 260-277.

Gerston, L. N. (2010). *P***ublic Policy Making Process and Principles** (Third b.). London: Taylor & Francis.

Karatepe, Ş., & Altunok, H. (2019). **Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları Kamu Politkasının Yeni Aktör ve Süreçleri,** Ankara: A Kitap.

Knill, C., & Tosun, J. (2012). **Public Policy: A New Indroduction**, New York: Palgrave Macmillan.

Örselli, E., Babahanoğlu, V., & Bilici, Z. (2018, Fall). "Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbalkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri", *Turkish Studies, 13*(30), s. 303-318.

Özer, M. A., & Özmen, B. (2017, December). "Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi", *Strategic Public Management Journal, 3*(Special), s. 17-34.

Öztop, S., & Lamba, M. (2019). "Siyaset ve Yönetim Ayrımının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları Üzerinden İncelenmesi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9*(2), s. 426-439.

Öztürk, N. K., & Tozak, E. (2021). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu ve Kamu Politika Yapım Sürecine Etkisi", *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3*(4), s. 52-77.

SHAFRITZ, J. M., RUSSEL, E. W., & BORICK, C. P. (2017). **Kamu Yönetimini Tanımak** *(Sekizinci Basımdan Çeviri)*. (N. Öztaş, Çev.) Ankara: Nobel Yayınevi.

Tataroğlu, M. (2006). "Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkilerive Türkiye Açısından Bir Değerlendirme" *Yönetim ve Ekonomi, 13*(1), s. 97-119.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2023, 03 15). https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiyede-afet-yonetimi-politikalari-kurulu-kuruluyor adresinden alındı

Yıldız, M., & Sobacı, M. Z. (2013). "Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi", M. Yıldız, & M. Z. Sobacı içinde, **Kamu Politikası Kuram ve Uygulama** (s. 16-42). Ankara: Adres Yayınları.

Zengin, O. (2020). "Türkiye'de Başkanlık Sistemi: Siyasal Sistemin Niteliği ve Yönetsel Yapıdaki Değişim", C. U. Çiner içinde, **Türkiye'de Kamu Politikaları: Güncel Konular ve Eğilimler** (s. 85-126). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE KAMU YÖNETİMİNİN DENETİMİ

Hamza Ateş
Öznur Yavuz

Giriş

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumu ile Türkiye'de *parlamenter sistem* terk edilerek *cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine (CHS)* geçilmiştir. Bu değişiklik ile birlikte yasama, yürütme ve yargı organlarında ciddi yapısal ve işlevsel düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Dinç ve Yılmaz, 2022: 167). Bu düzenlemeler; (i) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunun kaldırılması ve cumhurbaşkanının yürütmeyi tek başına temsil etmesi, (ii) Devlet Denetleme Kuruluna (DDK) Türk Silahlı Kuvvetlerini (TSK) denetleme yetkisi ile idari soruşturma yetkisinin verilmesi, (iii) *Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin (CBK)* etkili bir biçimde tekrardan düzenlenmesi, (iv) Geçici bütçe kavramının oluşturulması, (v) Vesayet odaklarının denetlenmesi ve tedbirlerin alınması, (vi) Olağanüstü hâl *Kanun Hükmünde Kararnamelerinin (KHK)* TBMM tarafından üç ay içinde kabul edilmemesi hâlinde çıkarılmamış sayılması, (vii) *Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve askerî mahkemelerin* kaldırılması, (viii) Anayasa'nın m.125/2'de yer alan "Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır." hükmünün kaldırılması ile cumhurbaşkanına karşı etkili ve kapsamlı soruşturma açılabilmesi, (ix) TBMM'nin *Hâkimler ve Savcılar Kurulu*na *(HSK)* yedi üye

gi bir mekanizma bulunmamaktadır. ABD'de bakanlar için Meclis'te bir onay süreci vardır. Bu özelliğin Türkiye'de de olması Meclis'in kontrol ve denge işlevi görmesini sağlayabilirdi (Coşkun, 2017: 12).

Güçlü ve istikrarlı bir yürütme işlevinin gerçekleştirilmesinde Sayıştay denetimi de önemlidir. Sayıştay, TBMM'nin yanı sıra yürütmeye de çeşitli raporlar hazırlamakta, yürütmenin mali iş ve fonksiyonlarında rehberlik yapmaktadır (SAYDER, 2021: 3).

CHS ile DDK'nın alanı genişletilmiştir. DDK, Cumhurbaşkanının isteği üzerine her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetleme yapabilecektir. CHS'de Kurulun başkan ve üyeleri CBK ile belirlenmektedir. Yeni sistemde DDK, TSK dâhil tüm kamu bürokrasisini denetleyebilecek konuma gelmiştir. Bu sonucun, devletin üniter yapısını tehdit eden yapıların oluşması, yolsuzluk ve kayırmacılığın engellenmesi amacıyla yürütmenin denetim mekanizmasını da daha işlevsel hâle getireceği düşünülmektedir (Demirci, 2018: 120).

Kaynakça

Akçay, E. (2016). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasi Denetim: İdarenin TBMM Tarafından Denetlenmesi. *Ombudsman Akademik*(5), 37-68.

Alkan, H. (2017a). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi. *SETA*(165), 1-3.

Alkan, H. (2017b). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi. *Yeni Türkiye, 23*(94), 471-476.

Arıbaş Nalcı, N. (2021). Kamu Yönetiminde Kamuoyu Denetiminin Araçları. *Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 181-196.

Arslan, U. (2021). Vatana İhanet Kavramı ve Suçu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (NEÜHFD), 4*(1), 47-84.

Ateş, H., & Yavuz, Ö. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Denetimin Geleceği. **Uluslararası Ekonomi, Siyaset Ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı** *(Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)* (s. 545-572). içinde Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-605-327-596-1.

Atlay, K. (2010). Türk Parlamento Hukukunda Gensoru. *Yasama Dergisi*(16), 57-102.

Aydın, A. (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasi Denetim.* Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdarenin Denetimi, ISBN: 978-605-9468-15-2.

Bektaş, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri. *Yasama Dergisi*(39), 199-218.

Bilir, F. (2013). Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkililiği. *Yasama Dergisi*(25), 7-16.

Bingöl Seçkiner, E. (2019). Türkiye'de Etik Yönetim Sisteminin Dönüşümü Ve Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Etik Eğitimi İşlevi Üzerine Bir Araştırma. K. M. Üniversitesi (Dü.), **Kamu Yönetiminde Yapısal ve İşlevsel Dönüşüm** içinde (s. 450-463). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Biricikoğlu, H., & Gülener, S. (2016). Türkiye'de Bürokrasinin Hesap Verebilirlik Açığı Ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Hesap Verebilirliği. *Ombudsman Akademik*(5), 69-89.

Coşkun, B. (2002). Türk Kamu Yönetiminde İdari Denetim Süreci ve Bu Süreç İçinde Ortaya Çıkan Sorunlar. *Türk İdare Dergisi*(437), 81-104.

Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22*(36), 3-30.

Cumhuriyet.com.tr. (2023). *Seçimlerin yenilenmesi kararı ne anlama geliyor, seçim süreci nasıl işleyecek?* 05 10, 2023 tarihinde https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/secimlerin-yenilenmesi-karari-ne-anlama-geliyor-secim-sureci-nasil-isleyecek-2059669 adresinden alındı

Çalışkan, A., Kaya, P. B., & Malak, M. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Bütçe Sürecine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 721-736.

Çiçek, C. (2012). Açılış Konuşmaları. **Parlamenter Denetim Sempozyumu** (s. 13-20). Ankara: TBMM Yayınları, ISBN: 978-975-8805-34-1.

Çöker, F. (2019). **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdari Ve Yargısal Denetim: İdarenin İdare ve İdari Yargı Tarafından Denetlenmesi.** Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdarenin Denetimi, ISBN: 978-605-9468-15-2.

Demirci, S. (2018). Yasama-Yürütme Ve Yargı Ekseninden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dinç, Y. D., & Yılmaz, V. (2022). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yasama, Yürütme, Yargı Organları İle Taşra Ve Yerel Yönetimlere Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik*(16), 167-213.

Dönmez, G. (2020). 2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye'de Meclis Soruşturması. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25*(42), 39-66.

Erdoğan Uçak, E., Kap, D., & Karakurt, Z. (2021). **STK'ların CİMER ve KDK'ya Dilekçe Hakkı Başvuruları Araştırması.** Sivil Toplum Ve Medya Çalışmaları Derneği.

Erhan Bulut, Z., & Duygulu, V. İ. (2023). Türk Tipi Başkanlık Sisteminde Denge Ve Denetim Mekanizmaları. *Karatekin Hukuk Dergisi, 1*(1), 41-59.

Eroğul, C. (1978). Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 33*(01), 35-57.

Eryılmaz, B. (2014). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları, ISBN: 978-605-5100-26-1.

Fendoğlu, H. T. (2016). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Ombudsman Denetimi: İdarenin Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Denetlenmesi. *Ombudsman Akademik*(5), 13-36.

Gözler, K. (2005). *Bakanlar Kurulu: Başbakan ve Bakanlar*. 05 04, 2023 tarihinde Türk Anayasa Hukuku Sitesi: https://www.anayasa.gen.tr/bakanlarkurulu.htm adresinden alındı

Gözler, K. (2023). *Türk Anayasa Hukuk Dersleri.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-625-6952-37-9.

Gül, H. (2019). Türkiye'nin Yeni Hükümet Sisteminde Siyasi Denetim: 2018 Haziran Seçim Sonuçları Özelinde Bir Analiz. *İzmir İktisat Dergisi, 34*(2), 299-310.

Gülener, S. (2017). *Anayasa Değişikliğinde Aslında Ne Nedir?* 05 03, 2023 tarihinde https://www.setav.org/anayasa-degisikliginde-aslinda-ne-nedir/ adresinden alındı

Gülener, S., & Miş, N. (2017). **Cumhurbaşkanlığı Sistemi.** İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Sayı: 190.

Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(39), 299-322.

Güngör, Z. (2019). **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdari Ve Yargısal Denetim: İdarenin İdare Ve İdari Yargı Tarafından Denetlenmesi.** Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdarenin Denetimi, ISBN: 978-605-9468-15-2.

Karatepe, Ş. (2016). *Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Karatepe: Başkanlık sistemi için 4 ayrı model hazırladık*. 05 02, 2023 tarihinde Akşam: https://www.aksam.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-basdanismani-karatepe-baskanlik-sistemi-icin-4-ayri-model-hazirladik/haber-577708 adresinden alındı

Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y., & Durgun Bayraktar, G. (2017). **Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.** (M. E. Esen, Dü.) Ankara: Memur-Sen, ISBN: 978-605-88543-4-5.

Kerse, A. (1973). Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı (Doktora Tezi). İstanbul, İstanbul: Sümer Matbaası.

Kocaoğlu, A. C., Engeloğlu, H. N., & Urhan, H. (2021). **Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı.** Ankara: TBMM Basımevi.

Koç, E. (2021, 06 30). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Taşra Teşkilatına Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11*(1), 35-68, DOI: 10.52273/sduhfd..910600, Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduhfd/issue/63393/910600.

Orkun, A. A., Yürekli, Ö., & Gökçe, S. (2016). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yönetsel Denetim Nasıl Olmalıdır? *Ombudsman Akademik*(5), 111-134.

Önen, S. M. (2016). Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Dilekçe Ve Bilgi Edinme Hakkının Kullanılması: Kamu Denetçiliği Kurumu İle İsveç Parlamento Ombudsmanlığı'na Yapılan Şikayetlerin Değerlendirilmesi. *Social Sciences, 11*(2), 62-84.

Önen, S. M. (2019). Denetim. Y. Mamur Işıkçı, & E. Alacadağlı (Dü) içinde, *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi*. Ankara: Astana Yayınları, ISBN: 978-605-9623-85-8.

Özbudun, E. (2018). *Anayasa Hukuku*. (E. Özbudun, & B. Yücel, Dü) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, E-ISBN: 978-975-06-2781-1.

Resmi Gazete (RG). (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No: 2709). *20.10.1982 Tarihli ve 17844 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (2001). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (Kanun No: 4709). *17.10.2001 tarihli ve 24556 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm.

Resmi Gazete. (2017). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 6771). *11.02.2017 tarihli ve 29976 sayılı Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm.

Sayıştay Denetçileri Derneği (SAYDER). (2021). **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Sayıştay Denetimi (Tespit ve Öneriler).** Ankara: SAYDER.

Sezen, S. (2020). Türk Kamu Yönetimi Dersi Notları.

T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (MBS). (2016). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu. *20.04.2016 Tarihli ve 29690 Sayılı Resmi Gazete*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6701.pdf.

T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf.

Tataroğlu, M. (2017). *Bilgi Çağında Kamu Yönetiminin Denetimi*. İzmir: Kitapana Yayınevi, ISBN 978-605-9515-22-1.

Tögel, A. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulunun İdari Denetimdeki Rolü. *Ombudsman Akademik*(5), 91-110.

Türk, H. S. (2017). **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasi Denetim.** Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, Cumhurbaşkanlığı Sisteminde İdarenin Denetimi, ISBN: 978-605-9468-15-2.

Uçum, M. (2017). *HaberTürk*. 05 01, 2023 tarihinde https://www.haberturk.com/gundem/haber/1361017-mehmet-ucum-bu-degisiklik-bir-reform-surecini-baslatmaktadir adresinden alındı

Uzun, C. D. (2017). **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yargı.** Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).

Yayla, A. (1998). **Siyaset Teorisine Giriş.** Ankara: Siyasal Kitabevi.

Zararsız, M. E. (2021). *Parlamenter Ve Başkanlık Hükümet Sistemlerinin Temel İlkelerine Ve Türkiye'nin Hükümet Sistemleri Tarihine Kısa Bir Bakış*. 05 01, 2023 tarihinde Ankara Sosyal Bilimler Vakfı: http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/2021/01/parlamenter-ve-baskanlik-hukumet-sistemlerinin-temel-ilkelerine-ve-turkiyenin-hukumet-sistemleri-tarihine-kisa-bir-bakis/ adresinden alındı

Zararsız, M. E. (t.y.). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Yetkilerine Denetleme Ve Denge Bakımından Genel Bir Bakış*. 05 15, 2023 tarihinde Ankara Sosyal Bilimler Vakfı: http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/2021/02/cumhurbaskanligi-hukumet-sisteminde-yurutmenin-yetkilerine-denetleme-ve-denge-bakimindan-genel-bir-bakis/ adresinden alındı

ON ALTINCI BÖLÜM

YÖNETSEL BAŞARI AÇISINDAN CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİ

Hüsamettin İnaç
Fatih Yaman

GİRİŞ

Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçiş, Türkiye'nin yönetim yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. 2018 seçim sonuçları, yeni hükûmet sisteminin ilk beş yıllık deneyimini yönetim krizi olmadan geçirme fırsatı sağlamıştır. Bu süre zarfında, yasama ve yürütme arasında uyumun sürdürülmesi sayesinde ülke istikrarını korumuştur. Ancak yasama ve yürütme organları arasında uyumsuzluk durumunda çeşitli yönetim krizlerinin ortaya çıkma riski bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu organlar arasında uyumun korunması ve geliştirilmesi, yönetsel başarı için kritik bir öneme sahiptir. Yasama ve yürütme organları arasındaki uyumun sağlanması, etkili politika yapımının temelini oluştururken, bu uyumun eksikliği yönetim krizlerine ve istikrarsızlığa yol açabilir. Etkin yönetim, istikrarlı politika yapımı ve vatandaşların beklentilerinin karşılanması, uyumun sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. Diğer yandan, yasama organının etkili yasalar çıkarması ve yürütme organının bu yasaları etkin bir şekilde uygulaması, kamu politikalarının başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Bu durum, hükûmetin vatandaşların beklentilerine cevap vermesini ve ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Kaynakça

Alkan, H. (2018). Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, *Özel Sayı*, 139-153. https://doi.org/10.17829/turcom.461355

Bektaş, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri. *Yasama Dergisi*, *39*, 199-218.

Boyalı, H. ve Gümüş, K. (2022). Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Parlamenter Sistem ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özelinde Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *55*, 232-247. https://doi.org/10.53568/yyusbed.1111869

Bulut, Z. E. ve Duygulu, V. İ. (2023). Türk Tipi Başkanlık Sisteminde Denge ve Denetim Mekanizmaları. *Karatekin Hukuk Dergisi*, *1*(1), 41-59.

Doğan, B. ve Geyik, A. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SDÜHFD)*, *10*(2), 19-45.

Erol, Ö. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, *26*(1), 107-130. https://doi.org/10.33433/maruhad.725877

Gül, C. (2018). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (ERÜHFD)*, *13*(2), 235-262.

Gürsel, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Düzenleme Yetkisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırları. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, *2*, 391-424.

Kılınç, E. İ. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Personel Yönetiminin Kurumsal Görünümü. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, *1*(2), 50-65.

Özkan, A. (2017a) Sosyo-Politik, Ekonomik ve Hukuki Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. İstanbul: Endülüs Yayınları, 51-71

Özkan, A. (2017b) "Tarihsel Gelişim Seyri İçerisinde Partili Cumhurbaşkanlığı," Sosyo-Politik ve Ekonomik Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi , İstanbul, Turkey.

Özkan, A. (2018). 2007 ve 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu Işığında 2017 Referandumu Analizi. 6. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. Ankara, Türkiye 29-31 Mart 2018, 58.

Özkan, A. (2022). Eleştirel Kuram Bağlamında Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkileri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 118

Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, *6*(15), 49-65.

Şahnagil, S. (2021). Türk Siyasal Kültürü Kapsamında Bir Sistem Arayışı: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, *88*, 523-540.

Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Social Sciences Research Journal*, *7*(3), 42-91.

Yaman Kaplan, A. (2022). Yürütme Organının Kanun Yapım Sürecine Etkisi Bakımından Türk Anayasalarının Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *12*(1), 117-170.

Yılmaz, V. ve Yıldız, M. Ş. (2022). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Üzerine Tartışmalar ve Yeni Sistemin Etkileri. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 507-532. https://doi.org/10.33399/biibfad.1133083

ON YEDİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE GÜVENLİK ÖRGÜTLENMESİ VE YÖNETİMİ

Mustafa Arslan

Giriş

Güvenlik ihtiyacı Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisi içerisinde ikinci basamakta yer almakta olup devlet aygıtının ise klasik görevleri arasında sayılmaktadır. Modern devlet yapısı içerisinde güvenlik yönetimi iki farklı kurum (ordu ve kolluk) olarak örgütlenmiştir. Ordu daha çok dışarıdan gelecek tehditlere karşı örgütlenip, ağır silahlarla donatılıp ve eğitim ve doktrin sistemi hedefi düşman olarak tanımlayan ve *bul-yok et* anlayışıyla şekillendirilirken kolluk[2] iç güvenlik tehditleriyle mücadele için örgütlenmiş, orduya nazaran daha hafif silahlarla donatılmış, eğitim doktrin sistemi hedefi suçlu olarak gören ve *bul-yakala-mahkeme önüne çıkar* anlayışıyla şekillenmiştir.

Özellikle 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkan tehditlerin Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve özellikle 11 Eylül Saldırıları

[1] Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu yönetimi Bölümü, m.arslan@nevsehir.edu.tr, orcid: https://orcid.org/0000-0003-3259-1012.

[2] Kolluk genellikle polis teşkilatları olarak tüm ülke genelinde örgütlenirken Türkiye, Fransa, Portekiz, İtalya, İspanya, Fas gibi kara Avrupası modelini benimseyen devletlerde kır ve kent ayrımına gidilerek, kentsel alan güvenliği polis gücüyle; kırsal alan güvenliği ise jandarma gücüyle sağlanmaktadır.

Kaynakça

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10.7.2018 Tarihli, 30474 Sayılı R.G.

211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 9.1.1961, 10702 Sayılı R.G.

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 14.7.1934 Tarihli, 2751 Sayılı R.G.

2692 Sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, 13.7.1982 Tarihli, 17753 Sayılı R.G.

2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 9.11.1982 Tarihli, 17863 (Mükerrer) Sayılı R.G.

2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 12.3.1983 Tarihli, 17985 Sayılı R.G.

2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, 1.11.1983 Tarihli, 18210 Sayılı R.G.

3 Sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10.7.2018 Tarihli, 30474 Sayılı R.G.

3175 Sayılı Köy Kanununun 74'üncü Maddesine İki Fıkra Eklenmesine Dair Kanun, 4.4.1985 Tarih, 18715 Sayılı R.G.

3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu, 12.6.1937 Tarihli, 3629 Sayılı R.G.

3269 Sayılı Uzman Erbaş Kanunu, 25.3.1986 Tarihli, 19058 Sayılı R.G.

3466 Sayılı Uzman Jandarma Kanunu, 4.6.1988 Tarihli, 19832 Sayılı R.G.

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 12.4.1991 Tarihli, 20843 Sayılı R.G.

4 Sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.7.2018 Tarihli, 30479 Sayılı R.G.

442 Sayılı Köy Kanunu, 18.3.1924 Tarihli, 68 Sayılı R.G.

4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, 4.12.1999 Tarihli, 23896 Sayılı R.G.

4652 Sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanunu, 9.5.2001 Tarihli, 24397 Sayılı R.G.

4678 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Özleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun, 21.6.2001 Tarihli, 24439 Sayılı R.G.

5015 Sayılı ve Petrol Piyasası Kanunu, 20.12.2003 Tarihli, 25322 Sayılı R.G.

5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, 10.6.2004 Tarihli, 25504 Sayılı R.G

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 17.12.2004 Tarihli, 25673 Sayılı R.G.

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu, 18.6.1949 Tarihli, 7236 Sayılı R.G.

5673 Sayılı Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2.6. 2007 Tarih, 26540 Sayılı R.G.

6 Sayılı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.7.2018 Tarihli, 30479 Sayılı R.G.

6191 Sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu, 22.3.2011 Tarihli, 27882 Sayılı R.G.

6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 6.12.2012 Tarih, 28489 Sayılı R.G.

6413 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu, 16.2.2013 Tarihli, 28561 Sayılı R.G.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 23.7.1965 Tarihli, 12056 Sayılı R.G.

6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun, 20.5.2016 Tarihli, 29717 Sayılı R.G.

674 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1.9.2016 Tarihli, 29818 (2. Mükerrer) Sayılı R.G.

6756 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanun, 24.11.2016 Tarihli, 29898 Sayılı R.G. .

6758 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun, 24.11.2016 Tarihli, 29898 Sayılı R.G.

676 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 29.10.2016 Tarihli, 29872 Sayılı R.G.

678 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 22.11.2016 Tarihli, 29896 Sayılı R.G.

680 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 6.1.2017 Tarihli, 29940 (Mükerrer) Sayılı R.G.

7 Sayılı Savunma Sanayii Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.7.2018 Tarihli, 30479 Sayılı R.G.

7068 Sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun, 8.3.2018 Tarihli, 30354 (Mükerrer) Sayılı R.G.

7245 Sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu, 18.6.2020 Tarihli, 31159 Sayılı R.G.

7315 Sayılı Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu, 17.04.2021 Tarihli, 31457 Sayılı R.G.

8 Sayılı Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.7.2018 Tarihli, 30479 Sayılı R.G.

926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, 10.8.1967 Tarihli, 12670 Sayılı R.G.

Arslan, M. (2018). Güvenlik Koruculuğu Bağlamında 6360 Sayılı Kanun'un Değerlendirilmesi, *Strategic Public Management Journal*, 4(7): 44-58.

Arslan, M. (2019). "Sınıraşan Organize Suç ve Terörizmle Mücadele ve Askeri Kolluk Teşkilatlarının Artan Önemi: Türk Jandarması Örneği" H. Acar (Ed.) Kamu Güvenliği Politikaları (117-148), Nobel Yayınevi, Ankara.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2021). İdare Hukukuna Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa.

https://www.egm.gov.tr/ozel-harekat-polisi, Erişim Tarihi: (18.03.2023).

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4): 370-396.

Sahil Güvenlik Komutanlığı Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği, 21.1.2017 Tarihli, 29995 Sayılı R.G.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÛMET SİSTEMİNDE DIŞ POLİTİKA VE GÜVENLİK ANLAYIŞININ YÖNETSEL DÖNÜŞÜMÜ

Ahmet Özkan

Giriş

Uzun yıllar boyunca dönem dönem başkanlık sistemine geçiş yapılması yönünde gerçekleşen tartışmalar 2007 yılına gelindiğinde farklı bir boyuta evrilmiş ve yaşanan 367 Krizi ile birlikte sistem değişikliğine gidilecek ilk adımın atıldığı görülmüştür. 2007 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yapacak çoğunluğa erişemediği iddiasıyla başlayan süreç vesayet odakları tarafından kurgulanmış ve yargı marifetiyle hayata geçirilmiştir. Bir de üstüne üstelik ordu tarafından 27 Nisan tarihinde verilen e-muhtıra TBMM'nin o günkü dağılımla cumhurbaşkanı seçemeyeceğini gözler önüne sermiştir. O dönem için AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilen Abdullah Gül'ün TBMM seçimleri için mecliste gerekli toplantı yeter sayısına ulaşamadığı iddiası ve devamındaki süreçte, 22 Temmuz 2007, gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimleri meclis aritmetiğini değiştirmiştir. Yeni aritmetikle birlikte meclise giren Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mecliste bulunacağını açıklaması ve seçim günü meclise gelmesi ile birlikte o gün için cumhurbaşkanlığı seçiminde kriz yaşanmamıştır. 28 Ağustos'ta

Kaynakça

Akman, C. A., & Akçalı, P. (2017). Changing the System Through Instrumentalizing Weak Political Institutions: The Quest for a Presidential System in Turkey in Historical and Comparative Perspective. *Turkish Studies, 18*(4), 577-600. doi:10.1080/14683849.2017.1347508

Akpınar, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 29*(1), 59-85. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/342327

Aksu, F. (2018). Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar. *Uluslararası İlişkiler, 13*(59), 65-87. doi:10.33458/uidergisi.523830

Alkan, H. (2017). Kuram ve Uygulamada Başkanlık Sistemi. A. Özkan içinde, **Sosyo-Politik, Ekonomik ve Hukuki Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi** (s. 44-57). İstanbul: Endülüs Yayınları.

anayasa.gov.tr. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.* Resmî Gazete.

Caner, C. (2017). Parlamenter Demokrasinin Krizi ve Kamu Yönetimi: Makro Perspektifler. A. Özkan içinde, **Sosyo-Politik, Ekonomik ve Hukuki Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistem***i* (s. 85-97). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Eren, V., & Kahraman, Ö. F. (2018). Başkanlık Sistemi Uygulanan Ülkelerde Siyasi Partilerin ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İçin Çıkarılacak Dersler. Y. Demirkaya içinde, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Kamu Yönetiminde Değişim** (s. 71-98). İstanbul: Hiper Yayın.

Findley, C. V. (1997). **Hariciye Nezâreti (Cilt 16).** İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Geylani, D. (2022). *Siyasetin Bürokrasiyi Kontrol Mekanizması Olarak Alternatif Bürokrasi: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları.* Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi .

Geylani, D. (2022). Yeni Anayasada Siyaset ve Bürokrasi Arasındaki Güç İlişkisi. A. Nohutçu içinde, **Türkiye için Yeni Anayasa Vizyonu ve Yol Haritası** (Cilt 1, s. 251-265). Ankara: Savaş Yayınevi.

İnaç, H. (2017). Sistemik, Epistemik Olarak İç ve Dış Politik Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Sistemi. A. Özkan içinde, **Sosyo-Politik, Ekonomik ve Hukuki Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi** (s. 22-44). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Kemahlıoğlu, Ö. (2015). Winds of Vhange? The June 2015 Parliamentary Election in Turkey. *South European Society and Politics, 20*(4), 445-464. doi:10.1080/13608746.2015.1115581

mevzuat.gov.tr. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.* www.mevzuat.gov.tr: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf

mfa.gov.tr. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*. 02 23, 2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa

mit.gov.tr. (2023). *Millî İstihbarat Teşkilatı*. www.mit.gov.tr: https://www.mit.gov.tr/emuze/tarihboyunca.html

Nacak, O. (2022). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Güvenlik Kurulu Üzerindeki Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 29*(2), 365-388. doi:10.18657/yonveek.1067772

Özkan, A. (2017). Tarihsel Gelişim Seyri İçerisinde Partili Cumhurbaşkanlığı. A. Özkan içinde, **Sosyo-Politik, Ekonomik ve Hukuki Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi** (s. 57-71). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Özkan, A. (2022). **Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı.** Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Öztürk, K., Kırışık, F., & Durdu, M. (2022). 1921 Anayasasından Günümüze Türkiye'de Cumhurbaşkanının Güvenlik Politikalarındaki Rolü. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(23), 57-79.

resmigazete.gov.tr. (1949). *Kanunlar*. www.resmigazete.gov.tr: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7223.pdf

resmigazete.gov.tr. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. www.resmigazete.gov.tr: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm

Sobacı, M. Z., Miş, N., & Köseoğlu, Ö. (2018). *Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı.* SETA. https://setav.org/assets/uploads/2018/06/206-t%C3%BCrkiyenin-Yeni-Y%C3%B6netim-Modeli.pdf

Ulutaş, U., İnat, K., & Kanat, K. B. (2017). *Türk Dış Politikasında Yeni Güncelleme: TDP v.16.4.2017.* SETA. https://setav.org/assets/uploads/2017/05/172_Perspektif.pdf

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ: DÜNÜ, BUGÜNE VE YARINI

Editörler

Prof. Dr. Şefika Şule Erçetin

Doç. Dr. Gökhan Dağhan

nobel

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ: DÜNÜ, BUGÜNE VE YARINI

Editörler: Prof. Dr. Şefika Şule Erçetin
Doç. Dr. Gökhan Dağhan

Yayın No.: 5161
Eğitim No.: 1064
ISBN: 978-625-397-930-0
E-ISBN: 978-625-397-931-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erçetin, Şefika Şule., Dağhan, Gökhan.
Cumhuriyet'in 100. Yılında Öğretmenlik Mesleği: Dünü, Bugüne ve Yarını
Editör: Prof. Dr. Şefika Şule Erçetin, Doç. Dr. Gökhan Dağhan
1. Basım, XII + 374 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-930-0
E-ISBN: 978-625-397-931-7
1. Öğretmenlik Mesleği 2. Öğretmenlik Mesleğinin Dünü, Bugünü, Yarını 3. Cumhuriyet'in 100. yılı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

KISIM I
CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ÖĞRETMENLİK

1. Cumhuriyet Tarihinde Öğretmen Yetiştirme 1
   Prof. Dr. Fahri Temizyürek, Prof. Dr. Özlem Baş

2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Öğretmen Eğitimi 9
   Prof. Dr. Aysel Çoban

3. Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim: İyi İnsan Olma Üzerine Bir Bakış 21
   Arş. Gör. Dr. Özlenen Özdiyar Gedik

KISIM II
GÜNÜMÜZ EĞİTİM SİSTEMLERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ

4. Avrupa Konseyi İlkelerine Göre Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dil Öğretmeni Eğitimi Uygulamaları 39
   Prof. Dr. İsmail Hakkı Mirici

5. Öğretmenlik Mesleğinin Önemi ve Değişimi 51
   Prof. Dr. Necla Turanlı

6. Günümüz Eğitim Sistemleri ve Öğretmenlik Mesleği, Öğretmenlik Mesleğinde İlk Ders: Mikro Öğretim Uygulaması 59
   Doç. Dr. Fatma Alkan

7. Öğrencilerin Öğretmen Algısı 73
   Doç. Dr. Işıl Aykutlu

8. Cumhuriyet'in 100. Yılında 21. Yüzyıl Becerilerini Öğretme Perspektifinden Öğretmen Yetiştirme 83
Doç. Dr. Canan Altundağ

9. Günümüz Eğitim Sisteminde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri 97
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Haskan Avcı

10. Cumhuriyet'in 100. Yılında Özel Eğitim Öğretmenliği 111
Dr. Öğr. Üyesi Işık Akın Bülbül, Prof. Dr. Selda Özdemir

KISIM III
ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN GELECEĞİ

11. Gelecekteki Öğretmenlik Mesleği: Zorluklar ve Fırsatlar 133
Prof. Dr. Berrin Akman

12. Dijital Dönüşüm Çağında Öğretmenlik Mesleğinin Genel Yeterlikleri ve Dijital Yeterlikler 149
Prof. Dr. S. Sadi Seferoğlu

13. Gelecek Nesillerin Mimarı Öğretmenler 165
Prof. Dr. Cemil Aydoğdu

14. Öğretmenliğin Geleceği 177
Prof. Dr. Sait Akbaşlı

15. Öğretmenlikte Dönüşümü ve Gelişimi Gerektıren Nitelikler 201
Prof. Dr. Eda Gürlen

16. 21. Yüzyılda Lider Öğretmen Olmak 213
Doç. Dr. Didem Koşar

17. Eğitimin Dijitalleşmesi: Geleceğin Dijital Fen ve Biyoloji Öğretmenleri 225
Doç. Dr. Miraç Yılmaz

18. Geleceğin Dünyasında Gelişimsel Düşünce Yapısına Sahip Öğretmenler 241
Doç. Dr. Leyla Yılmaz Fındık

19. 21. Yüzyılda Okul Öncesi Öğretmeninin Kişisel Nitelikleri ve Yeterlikleri..... 251
Doç. Dr. Mine Canan Durmuşoğlu

20. Cumhuriyet'in Yeni Yüzyılında Öğretmenlik: Küresel Sorunlar Işığında Mesleğin Geleceği Üzerine Tartışmalar..... 267
Doç. Dr. Kaan Batı

21. Eğitimde Yeni Trendler: Çevrim İçi Ölçme ve Değerlendirme..... 275
Doç. Dr. Sevda Çetin

22. Öğretmenlik Mesleğinin Geleceği ve Mesleki Gelişimin Önemi 287
Doç. Dr. Selda Aras

23. Öğretmenlik Mesleğinin Geleceği: Dijital Dönüşüm ile Eğitimdeki Değişim ve Gelişim Yolculuğu 297
Doç. Dr. Bilge Gök

24. 21. Yüzyılda Öğretmenlerin ve Öğretmenlik Mesleğinin Dinamik Manzarasını Keşfetmek 309
Doç. Dr. Nilay Neyişci

25. Öğretmenleri Kültürel Çeşitlilik Gösteren Sınıflara Hazırlamak: Adil Matematik Eğitimi Perspektifi 321
Doç. Dr. Ayşe Yolcu

26. Öğretmenlik Mesleğinin Geleceğinde Yeni Yaklaşımlar: Okul Dışı Öğrenme Ortamları..... 333
Arş. Gör. Dr. Serkan Ekinci, Prof. Dr. Ahmet İlhan Şen

27. 21. Yüzyılda Toplum ve Öğretmen Adaylarında Öğretmenlik Algısı 345
Arş. Gör. Atilla Ayaz Ünsal

BÖLÜM 1

CUMHURİYET TARİHİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME

Fahri Temizyürek, Özlem Baş

"Öğretmenler, sizin başarınız Cumhuriyet'in başarısı olacaktır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan eğitim seferberliği ile okullaşma oranını artırma ve okulların öğretmen eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet Dönemi boyunca öğretmen okulları, köy enstitüleri, eğitim enstitüleri, iki ve dört yıllık eğitim enstitüleri, yüksek İslam enstitüleri, ticaret ve turizm yüksek öğretmen okulları, eğitim bilimleri fakültesi, yüksek öğretmen okulları gibi öğretmen yetiştiren kurumlar kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde devlet okulları çoğaltılmış, öğretmen yetiştiren kurumlar da yeniden düzeltilmiş; bazı yeni okullar açılmış, bazıları geliştirilmiştir. Köy enstitülerinin kurulmasında o dönemin sosyolojik ve toplumsal koşulları gereği köye önem verilmesi gerekliliğinin etkili olduğu söylenebilir. 1950'li yıllar ilk öğretmen okullarının parladığı yıllardır. 1959'dan 1970'lere kadar süren dönem ise yüksek öğretmen okulları ve eğitim enstitülerinin öne çıktığı öğretmen yetiştirmenin son parlak dönemidir. Türkiye'nin öğretmen yetiştirme tarihinde tartışmalı bir yere sahip olan mektupla öğretmen yetiştirme, 1974 yılında denenmiş ve başarısız olunmuştur. Eğitim yüksekokullarının 1989 tarihinden sonra eğitim öğretim süresi dört yıl olarak güncellenmiştir. 1992 yılında ise eğitim yüksekokulları günümüzdeki eğitim fakültelerine dönüşmüştür.

birisidir. Cumhuriyet öncesinde de Cumhuriyet Dönemi boyunca da başka mesleklerden kişiler, öğretmen olarak hep görevlendirilmiştir. Bu bazı alanlarda yakın zamana kadar devam etmekle birlikte bugün İngilizce, özel eğitim ve okul öncesi öğretmenliği alanlarındaki açık nedeniyle bazı branşlardan gelenler kısa süreli eğitimler veya sertifika almak koşuluyla öğretmen veya usta öğretici olarak atanabilmektedirler. Bir öğretmen avukatlık, mühendislik, doktorluk yapamaz ama herhangi bir alanda üniversite eğitimi almış kişiler zaman zaman öğretmen olarak görev alabilir. Bu durum öğretmenlik mesleğinin tam anlamı ile meslekleşmesini de engellemektedir. Başka bir ifade ile ülke olarak öğretmenlik mesleğine gereken önemi verdiğimiz hâlâ tartışmaya açık bir konudur. Son alınan kararla Fen-Edebiyat Fakülteleri öğrencilerine kestirme yoldan sertifika verilmesi bu konudaki yeni fakat sıkıntıları beraberinde getiren bir uygulama olarak tarihsel süreçte yerini alacaktır.

Öğretmen yetiştirmeye günübirlik politikalarla yön verilmesi, geleceği güven altına alma ve sağlıklı bir toplum oluşturma açısından birçok soruna neden olabilir. İçinde bulunduğumuz toplumsal ihtiyaçları dikkate alan, çağı anlayan, çağın gerçeklerine uygun ve çağın gereklerini yorumlayan öğretmenler yetiştirmek eğitim sistemimizin en önemli reformu olmalıdır (Çavdar vd., 2022).

Kaynakça

Abazoğlu, İ., *Yıldırım, O. ve* Yıldızhan, Y. (2016).Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*(6) 113-160.

Akdemir, A. S. (2013). Türkiye'de öğretmen yetiştirme programlarının tarihçesi ve sorunları. *Turkish Studies, 8*(12), 15-28.

Ayas, A. (2009). Öğretmenlik mesleğinin önemi ve öğretmen yetiştirmede güncel sorunlar. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, *10*(3), 1-11.

Baki, A. (2010). Öğretmen eğitiminin lisans ve lisansüstü boyutlardan değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(3), 15-31.

Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*, 16-25.

Becerikli, S. (2021), Mektupla öğretmen yetiştirme, *Belgi Dergisi,* (21), 279-299.

Bilir, A. (2011). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin tarihsel evrimi ve istihdam politikaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *44*(2), 223-246.

Çavdar, M., Aslan, Ö, Yıldız, Y. & İçer, D. (2022). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze öğretmen seçme, yetiştirme ve atama uygulamaları, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8*(57):1428-1440.

Çoban, A. (2011). Öğretmen yetiştirme politikası olarak köy enstitüleri örneğinin incelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, *19*(2), 449-458.

Dönmez, C. (2005).Atatürk ve Cumhuriyet döneminde ortaöğretim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (14), 255-268.

Duman, T. (1988) . Türkiye'de eğitim reformları açısından öğretmen yetiştirme sorunu. https://dergiler.ankara.edu.tr/xmlui;/handle/20.500.12575/34788adresinden 08.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

Eşme, İ. (1999).Bugünün öğretmen yetiştirme modeli: sorunlar ve çözüm önerileri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 11*, 141-152

Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet döneminde dal öğretmeni yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *35*(1), 1-14.

Kardaş, A. (2017). Cumhuriyet döneminde bir hareketin son temsilcisi: Ernis köy enstitüsü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(48), 184-190.

Genç, S. Z. (2005). Sınıf öğretmeni yetiştirme meselemiz. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 86- 99.

Şeren, M. (2008).Köye öğretmen yetiştirme yönüyle köy enstitüleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(1), 203-226.

Yıldıran, G. ve Sezen, A. (2010). *From state ideology to curricular reform: The case of Turkey 1919-1938*. Lap Lambert Academic Publishing.

BÖLÜM 2

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ÖĞRETMEN EĞİTİMİ

Aysel Çoban

"Öğretmenler! Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek ahlak sahibi mükemmel bir insan yetiştirmek mecburiyetindedir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Millî Mücadele'nin kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile ülkemizde birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da köklü gelişim ve değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ulusal egemenliği yaşam biçimi hâline getirmiş kuşaklar yetiştirmek, ulusal kültürü güçlendirmek ve ulusal birliği sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Türk eğitim tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra yaşanan diğer bir önemli değişim ise Harf Devrimi'dir. 1928 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'a göre tüm devlet kurumlarında Türk harflerinin kullanılmasına, millet mektepleri ile halka okuma yazma öğretilmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, başöğretmen ünvanı ile kara tahta başında halka ders vererek okuma yazma oranının yükselmesi için özel bir çaba göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde atılan bir diğer önemli adım ise köy enstitülerinin açılmasıdır. 1940 yılında açılan köy enstitülerinin amacı; öğretmenliğin yanında tarım, sağlık gibi konulardaki gelişmelerde köy halkına önderlik edecek aydınları yetiştirmektir. Cumhuriyet Dönemini'nin topyekûn kalkınma hedeflerinde önemli yer tutan köy enstitüleri projesi, Türk eğitim tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Türk eğitim sistemini şekillendiren tüm bu yasal düzenlemeler incelendiğinde Cum-

ğın eğitim anlayışına ayak uydurmakla kalmayacak, aynı zamanda öğrencilerinin bireyselliğini göz önünde bulundurarak öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için yetenekli hâle gelecektir.

Kapsayıcı Öğretmenler: Savaşlar ve krizler nedeniyle milyonlarca çocuk, doğdukları yerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu çocukların taşındıkları ülkede iyi eğitim almaya hakkı vardır. Fakat bu çocukların eğitim ve öğretim süreçlerine rehberlik edecek olan öğretmenleri büyük zorlukların beklemektedir. Araştırmalar, göçmen çocukların yaşantılarında fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyebilecek büyük zorluklar olduğuna (Perreira ve Ornelas, 2011); bu çocukların öğrenme ve adaptasyon zorlukları yaşadığına dikkat çekmiştir. Diğer yandan kapsayıcı uygulamaların yaygınlaşması ile özel gereksinimli çocukların eğitime katılımları artmıştır ve artmaya da devam edecektir. Öğretmenleri, her çocuğun biricikliğinin kabul edildiği ve kapsayıcı bakış açısının benimsendiği bir öğretmenlik mesleği beklemektedir.

Yaşam Boyu Öğrenen Öğretmenler: Öğretmenleri, yaşam boyu öğrenmelerinin teşvik edildiği bir mesleki gelecek beklemektedir (McGrath, 2023). Yaşam boyu öğrenen öğretmenler, kendilerini sürekli geliştirme, iyileştirme ve eğitim becerilerini, uzmanlıklarını gözden geçirmeye ve değerlendirmeye açık olacaktır. Bu durumda sadece bugünün değil yarının da öğretmenlerinin yetkin ve kaliteli eğitim sisteminin önemli bir bileşeni olacağı açıktır.

Sonuç olarak öğretmenlik mesleğinin geleceğine ilişkin birçok senaryo mevcuttur. Fakat hem bugünün hem de geleceğin iyi öğretmenleri yetiştirilmek isteniyorsa kapsayıcı, yenilikçi, iş birlikçi, uyum becerisi yüksek, yaşam boyu eğitim yaklaşımını benimsemiş öğretmenlere ihtiyaç olduğu kesindir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan eğitim ve öğretmen yetiştirme yolculuğu, Cumhuriyetimizin 100. yılında daha ileriye, en iyiye gidebilmesi için öğretmenlik mesleğinde kaydedilen ilerleme, umut vericidir. Gelecek, Cumhuriyet'in nice yıllarındadır; nice Cumhuriyet nesli, öğretmenin eseri olacaktır.

Kaynakça

Akyüz, Y. (1993). *Türk eğitim tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*. Kültür Koleji Yayınları.

Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi* (10 baskı). Pegem A Yayıncılık.

Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi* (17. baskı). Pegem Akademi.

Alston, A., Miller, W., & Williams, D. (2003). The future role of instructional technology in agricultural education in north carolina and virgina. *Journal of Agricultural Education, 44*(2), 38-49. https://doi.org/10.5032/jae.2003.02038

Ampa, A. & Nurqalbi, N. (2021). Innovative learning strategies to increase students' participation and quality of english teaching and learning process. *Technium Social Sciences Journal, 26*, 314-325. https://doi.org/10.47577/tssj.v26i1.5195

Arı, A. (2002). Tevhid-i Tedrisat ve laik eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(2), 181-192.

Ayas, A. (2009). Öğretmenlik mesleğinin önemi ve öğretmen yetiştirmede güncel sorunlar. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı /10 (3), 1–11.

Aydoğan, M., (2005). *Türkiye üzerine notlar: 1923-2005*. Umay Yayınları.

Benli, F. (2020). İlkokullarda öğretmen yetiştirme (1923-2018). *Milli Eğitim Dergisi, 49* (228), 71-105.

Boybeyi, S. & Sallan Gül. (2008). Cumhuriyet aydınlanmasının kısa tarihi: köy enstitülerini çevreleyen tarihsel ve toplumsal koşullar ve bugüne çıkarsamalar, *Toplum ve Demokrasi, 2*(3), 67-92.

Deringöl, Y. (2007). Türkiye'de cumhuriyet döneminden günümüze ilköğretim öğretmenleri yetiştirilmesinin tarihsel boyutu ve eğitimcilerin görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*, 17-27.

Erdoğan, İ. (2010). Günümüz Türkiye'sinde öğretmen yetiştirme: mevcut durum ve çözüm önerileri. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, P. M. Acar (Haz.), 335-341, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Ergün, M. (1987). Türkiye'de öğretmen yetiştirme çalışmalarının gelişmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (*2), 10-18.

Güler, A. (2004). *Türk eğitim politikasının tarihsel süreci.* Ankara: Yeryüzü.

Hesapçıoğlu, M. (2009). Türkiye'de cumhuriyet döneminde eğitim politikası ve felsefesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29*(29), 121-138. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/370/2124

Işık, E., (2023), "Öğretmenlerin Gözünden Erken Cumhuriyet Döneminde Eğitim: Muallim Sesi Dergisi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 226-237.

Martín, S., Díaz, G., Sancristobal, E., Gil, R., Castro, M., & Peire, J. (2011). New technology -trends in education: seven years of forecasts and convergence. *Computers & Education, 57*(3), 1893-1906. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.04.003

McGrath, J. (2023), "What systematic connections should we have around schools to support the work of teachers?: Global lessons and the potential of ambition loops», *OECD Education Working Papers*, No. 296, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/77de597c-en.

Mishra, P. and Koehler, M. (2006). Technological pedagogical content knowledge: a framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017-1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x

Perreira, K. and Ornelas, I. (2011). The physical and psychological well-being of immigrant children. *The Future of Children, 21*(1), 195-218. https://doi.org/10.1353/foc.2011.0002

Özden, Y. (1999). *Eğitimde Dönüşüm Eğitimde Yeni Değerler*. Pegem A Yayınları.

Öztürk, C. (2010). Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirmede model arayışları. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* P. M. Acar (Haz.), 283-316, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Wang, J., Hung, L., Hsieh, H., Tsai, J., & Lin, I. (2012). Computer technology integration and multimedia application for teacher professional development: the use of instructional technology in the classroom settings. *IERI Procedia, 2,* 616-622. https://doi.org/10.1016/j.ieri.2012.06.143

BÖLÜM 3

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE EĞİTİM: İYİ İNSAN OLMA ÜZERİNE BİR BAKIŞ

Özlenen Özdiyar Gedik

"Tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir. Böylece, hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakâr olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimî düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde, yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu suretledir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Bu çalışmada; Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim ile ilgili kararlar ve programlar, iyi insan olmaya ilişkin özellikler açısından incelenmiştir. 1924, 1926, 1930 ve 1936 programları; 1941 Köy Eğitmenleri için Birinci, İkinci ve Üçüncü Yıl Öğretim Kılavuzu ve 1943 Köy Enstitüleri Öğretim Programı kapsamında yapılan çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetiştirmek istediğimiz nesillerde olması beklenen hedefler ile iyi insan olmak ile ilgili ahlaki birçok değerin tutarlı olduğu görülmüştür. Bu çerçevede günümüz öğretim programlarına ve öğretmen eğitimine yönelik bazı öneriler sunulmuştur. Öğretmenlerin öğrencilerine örnek olması, iyilik ve dürüstlük gibi değerleri öğrenciler, kişiliklilerinin

karşı duyarlı ve iş birliği yapabilen bireyler yetiştirerek sevgi ve disiplinin bir arada olduğu bir ahlaki anlayış geliştirilmesi,

- Kendi ve çevresinin temizliğini önemseyen, zor zamanlarda ve durumlarda yardıma ihtiyaç duyanlara karşı duyarlı, doğayı seven ve koruyan bireyler olarak yetiştirme,
- Tutumlu ve cömert, sadece ülkesi değil ülke sınırları dışında bir dünya vatandaşı olarak da sorumluklarını yerine getirebilme,
- Kendi sağlığı ve toplumun sağlığını önemseme,
- İş birliği yapabilme ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilme,
- İşini yaparken özenli olma, uygun bir şekilde ve yeterli zamanda işini bitirebilme.

Gelecekte öğretmenlik mesleğine yönelik olarak öğretmenlerin alanlarına özgü uzmanlıkları kadar iyi bir insan olmaya dönük özellikleri de önemli olacaktır. Teknoloji ile ilgili içeriklerde çeşitli değişiklikler olsa da öğrencilere; saygı, diğerlerine yardım, iş birliği yapma ve sorumluluklarını yerine getirme gibi davranışların kazandırılması gerecektir. Bu nedenle öncelikle öğretmen eğitiminde olmak üzere değerlerin öğretimi, öğretmen adaylarına hizmet öncesinde kazandırılırken öğretmenlik mesleğini icra ederken de bu değerleri öğrencilerine kazandırmaları mümkün olacaktır.

Kaynakça

Akgün, S., & Uluğtekin, M. (1989). Misak-ı Maarif. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, *3*. https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/56058

Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkokullarda izlediği ilk öğretim programı:"1924 İlk mektepler müfredat programı". *İlköğretim online*, *10*(2), 717-734. https://dergipark.org.tr/en/pub/ilkonline/issue/8592/106833

Atatürk, M. K. (1922). 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, *18*(2). https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d3yy.htm

Atik, S., & Aykaç, N. (2019). Hayat bilgisi öğretim programlarının değerlendirilmesi (1926-2018). *Trakya Eğitim Dergisi*, *9*(4), 708-722. https://doi.org/10.24315/tred.520314

Bıkmaz, F. (2013). 1926 ilkmektepler müfredat programı (Hayat Bilgisi dersi). İçinde *Cumhuriyet'in ilânından 2013'e öğretim programlarının analizi Hayat Bilgisi örneği*. Yargı Yayınevi.

Çelebi, N., & Kazancı, E. (2021). Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve yabancı eğitim uzmanlarının eğitimdeki etkileri (1923-1960). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(4), 198-218. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.959346

Çubukçu, İ. A. (1994). *Ahlak tarihinde görüşler*. Ankara Üniversitesi Basımevi. https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/79510

Demirbaş, İ., & Özalp, M. T. (2023). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1950). *Journal of History School*, *15*(59), 2604-2626. https://doi.org/10.29228/joh.57415

Dewey, J. (1939). Türk maarifi hakkında rapor. *Mâarif Vekilliği, Devlet Basımevi, İstanbul*.

Göksel, B. (1985). Atatürk'ün Eğitim Hakkında Görüşleri ve Misak-ı Maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *1*(3), 921-958. https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/54970/753757

Güven, İ. (2022). 100. yılına girerken Türkiye'de eğitim: Cumhuriyet dönemi insan yetiştirme anlayışı. *Demokrasi Platformu*, *11*(37), 49-175. https://demokrasiplatformu.com/dergi/article/view/255

Güzel, C. (2017). Etik ile bilimler ilişkisi. *2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi Tam metin kitabı*, 9.

Köy eğitmenleri için birinci yıl öğretim kılavuzu. (1941). Maarif matbaası.

Köy eğitmenleri için üçüncü yıl öğretim kılavuzu. (1941). Maarif matbaası.

Maarif Vekilliği. (1943). *Köy Enstitüleri öğretim programı*. Maarif Matbaası.

Özsarı, M. (2019). Cumhuriyet döneminde İzmir'de bir pedagoji okulu: Mustafa Rahmi ve çevresi. *Akademik Kaynak*, *5*(10-11), 21-32. https://dergipark.org.tr/en/pub/akad/issue/51615/669652

Resmi Gazete. (1920). *Muallim Mektepleri Talimatnamesi*. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1713.pdf

Senemoğlu, N. (2001). *Atatürk ve Eğitim* [Kişisel web sayfası]. Nuray Senemoğlu. https://www.nuraysenemoglu.com/FileUpload/bs678778/File/ataturk_ve_egitim.pdf

Sönmez, V. (2010). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu: Yeni programa göre düzenlenmiş yeni ders planı örnekleri* (6.). Anı yayıncılık. www.turcademy.com

Türkoğlu, A. (2010). Cumhuriyet döneminde ilköğretimin gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 78-96. https://drive.google.com/file/d/1tgS2GD1zNqTS4Y-cOZJzK3SNmF0EGBUv/view?usp=drive_web&usp=embed_facebook

BÖLÜM 4

AVRUPA KONSEYİ İLKELERİNE GÖRE TÜRKİYE'DE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ VE YABANCI DİL ÖĞRETMENİ EĞİTİMİ UYGULAMALARI

İsmail Hakkı Mirici

"Acı çeken dünyada barışı ve refahı yeniden tesis etmek, insanlığın sadece maddi değil manevi gelişimini de sağlamak isteyenler, Atatürk'ün gerçek ve öncü karakterini örnek almalıdırlar."

Herbert Melzig / Tarihçi

ÖZET

Avrupa Konseyi, 5 Mayıs 1949 tarihinde 10 ülke (Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık) tarafından kurulmuştur. Aynı yıl ağustos ayında da Türkiye ve Yunanistan Avrupa Konseyine katılmıştır (Council of Europe, 2023a). Türkiye, o günden bugüne bir Avrupa Konseyi üyesi ülke olarak eğitim de dâhil her alanda ortak politikalar geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu nedenle Türkiye'de yabancı dil öğretimi ve yabancı dil öğretmen eğitiminin de Avrupa Konseyine üye olan tüm ülkelerde olduğu şekliyle gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla gerek Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu ve gerekse Bakanlığımıza bağlı diğer birimler Avrupa Konseyince geliştirilen dokümanları doğrudan ya da içerik olarak bazı düzenlemelerle yönergelerine taşımışlardır. Bu dokümanlardan belli başlıları; Avrupa Dilleri

Sonuç ve Öneriler

Yukarıda belirtilen tüm dokümanlar; Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı'nı merkeze alan, aynı eğitim ilkelerini benimseyen (öğrenen özerkliği, öz değerlendirme, kültürel çeşitlilik, eylem odaklı yaklaşım, yaşam boyu ve yaşamın her alanında öğrenme), dil öğreneni bir sosyal temsilci/birey olarak gören, dili bir ders değil bir iletişim aracı olarak ele alan bir dil eğitimi politikasını uygulatmayı amaçlamaktadır. Benzer biçimde yabancı dil öğretmen adayları ve öğretmenler için geliştirilmiş olan dokümanlar da bu ilkelerin daha iyi anlaşılmasını, öğretmenlerin bu ilkeleri kendi yaşantılarına taşıyarak içselleştirmelerini ve eğitim öğretim ortamlarına taşımalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Avrupa Konseyinin saygın bir üyesi olan ülkemizdeki yabancı dil öğretimi ve öğretmen eğitiminin de istenen başarıya ulaşabilmesi; politika yapıcılar, öğretmen eğitimcileri, öğretmenler ve öğrenenler tarafından bu dokümanların yaygın biçimde bilinmesi, anlaşılması ve etkin biçimde kullanılması ile mümkün olacaktır. Bu sürece Bakanlığımızın web sitesinden kaldırılan Avrupa Dil Portfolyosu modellerinin yeniden öğretmen ve öğrencilerimizin erişimine ücretsiz olarak açılması, öğretmen portfolyosu ve diğer dokümanların gerek YÖK ve gerekse web aracılığıyla kolay erişilebilmesinin sağlanması başarıyı yakalama sürecini hızlandıracaktır.

Kaynakça

Council of Europe. (1998). Learner autonomy in modern languages. Strasbourg: Editions of Council of Europe.

Council of Europe. (2001). Common European Framework Of Reference For Languages. Cambridge UP: Cambridge.

Council of Europe. (2005). The European Language Portfolio: Introduction. Strasbourg, Council of Europe Modern Languages Division. http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/introduction.html .

Council of Europe. (2007). European Language Portfolio: Procedures for validation.Strasbourg, Council of Europe Modern Languages Division. http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/?L=E&M=/main_pages/validation.html

Council of Europe. (2023a). Our Member States. Erişim tarihi; 13.11.2023, erişim adresi; https://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states

Council of Europe. (2023b). Conference of Ministers of Education. Erişim tarihi; 10.11.2023, erişim adresi; https://www.coe.int/en/web/education-minister-conference/previous-conferences

Council of Europe. (2023c). European Language Portfolio (ELP). Erişim tarihi; 11.11.2023, erişim adresi; https://www.coe.int/en/web/portfolio/accredited-and-registered-models-by-countrymodeles-accredites-ou-enregistres-par-pays#{%2211839177%22:[31]}

Council of Europe. (2023d). European Portfolio for Studen teachers of Languages. Erişim tarihi; 11.11.2023, erişim adresi; https://www.ecml.at/Portals/1/3MTP/EPOSTL/2010_06_23_epostl_infobroschuere_englisch.pdf?ver=2020-02-28-111255-200

EPrints. (2023). European Profile for Language Teacher Education. Erişim tarihi; 11.11.2023, erişim adresi; https://eprints.soton.ac.uk/472210/1/Profile_short_report_1_.pdf

Equals. (2023). The European Profiling Grid. Erişim tarihi; 11.11.2023, erişim adresi; https://www.equals.org/wp-content/uploads/The_EPG_-_PDF_publication_final.pdf

European Commission. (1997). "Multilingual Comprehension in Europe". Proceedings of the Brussels Seminar, 10-11 March 1997.

Glover, P., I. H. Mirici. & M. Aksu. (2005). "Preparing for the European Language Portfolio: Internet connections", TOJDE, January 2005, 6 (1), Eskişehir: Anadolu University.

Little, D. (2005). "The Common European Framework and the European Language Portfolio: involving learners and their judgements in the assessment process". Language Testing, 22 (3): 321-336.

MEB. (2018). İngilizce Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 2,3,4,5,6,7,8. Sınıflar). Erişim tarihi; 09.11.2023, erişim adresi; https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=327

Mirici, I. H. (2000). "European Language Portfolio: A tool for a common language education policy in Europe". *Journal of Interdisciplinary Education, 6*(1): 161-166.

North, B. (2000). *The development of a common reference scale of language proficiency*. Peter Lang.

Schärer, R. (2008). *European Language Portfolio: Interim report 2007*. Language

BÖLÜM 5

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN ÖNEMİ VE DEĞİŞİMİ

Necla Turanlı

"Milletleri kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Öğretmenlik çok önemli ve kutsal bir meslek olup sürekli değişen koşullara göre beklentiler farklılık göstermektedir. Öğretmenlik mesleği ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlar incelendiğinde devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmıştır (MEB, 1973). Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe sözlüğünde, mesleği bilgi öğretmek olan kimse olarak tanımlanan öğretmenlik, toplumda eğitimle amaçlanan noktaya ulaşmak için bireylere eğitim öğretim sunmakla görevli kişinin dâhil olduğu meslek grubu olarak tanımlanmıştır. Öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlikler zaman içinde değişmektedir. Ayrıca MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri incelendiğinde Cumhuriyetimizin yüzüncü yılına yaklaştıkça kadın öğretmen sayısının arttığı görülmektedir. Genç nesillerin yetiştirilmesinden sorumlu olan öğretmenlik günümüzde tam anlamıyla bilimsel, akademik ve uzmanlık yönleri bulunan bir meslektir. Öğretmenliğin tanımının zamanla değişen ve gelişen yapısıyla öğretmenlik mesleğinin gerekliliklerinin günümüze değin gelişimi ve öğretmenliğin ülkemizdeki tarihinin ifade edilmesi önemlidir. Buna göre öğretmenliğin tanımı ve öğretmenlik mesleğinin tanımının zamanla değişen ve gelişen yapısı ve daha güncel ve çağın gerektirdiği rol ve sorumlulukları değişim göstermiştir. Öğretmenin görevi hazır bilgiyi aktarmak değil öğrenciyi araştırmaya yönlendiren, bilgiye ulaşmasını sağlayan, ulaştığı bilgiyi kullanabilen bireyler yetiştirmektir.

dünyasında ise çağın gelişmelerini daha hızlı takip edebilmek yine temel bilimlere hem bilimsel araştırma altyapısı hem de yetişmiş insan gücü takviyesi yapılabilmesi için öğretmenlerin iyi yetiştirilmesine özen gösterilmelidir.

Öğretmenlik mesleğinin rolleri günümüzde dijital liderliği de içerecek şekilde gelişmiştir. Dijital çağda artık öğretmenlerin sorumlulukları, dijital yerlileri olan çocuk ve gençlerin öğretimlerini bilim ve teknolojideki gelişmelere paralel olarak sürdürmeleri için gelişmeye sevk edilmelidirler. Çağın öğretmenleri; dijital teknolojik bilgi, kullanılan dijital esere ilişkin bilgi, alan içerik bilgisi (örneğin matematik içerik bilgisi) ve pedagojik bilginin uyumlu bir birleşiminden oluşan matematik gibi alana ait dijital görev tasarımı bilgisine sahip olmalıdır (Leung, 2017'den akt. Gülkılık, 2020). Bray ve Tangney (2017), dijital teknolojinin daha çok bazı geleneksel yaklaşımları geliştirmede kullanıldığını; öğretmenin rolünün "eğitmen" yerine "kolaylaştırıcı"ya dönüşmesi gerektiğini ve yapılandırılmış araştırmaya dayalı bir yaklaşım geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadırlar (akt. Viberg vd., 2020). Araştırmacılar, öğretim ve öğrenimde özellikle mobil teknolojilerin kullanımının giderek artan bir ilgi kazandığını belirtmekte ve ayrıca öğrenmenin iyileştirilmesi için teknolojiyi müfredata entegre etme gerekliliğini bildirmektedirler (Agelíi vd., 2016; Denoél vd., 2017; Borba vd., 2017'den akt. Viberg vd., 2020).

Çağın getirdiği açılımlarla öğretmenlik mesleğinin tanımı ve özelliklerinin de geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda yeni öğretmenlik tanımlarında kişisel-alan bilgisi ve yeterlikler çerçevesine dijital yeterliklerin de eklenmesi gerektiği açıktır. Ayrıca değişen dünya düzeniyle birlikte öğretmenin rolü de değişmiştir. Öğretmenin görevi; hazır bilgiyi aktarmak değil öğrenciyi araştırmaya yönlendiren, bilgiye ulaşmasını sağlayan, ulaştığı bilgiyi kullanabilen bireyler yetiştirmektir.

Kaynakça

Alkan, C. (1998). *Eğitim teknolojisi*. Ani Yayıncılık.

Bilir, A. (2011). Öğretmen Yetiştirmenin Tarihsel Evrimi ve İstihdam Politikaları 227 Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin Tarihsel Evrimi ve İstihdam Politikaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2), 223-246.

Gülkılık, H. (2023). Etkileşimli matematik ders kitabında yer alan dinamik geometri yazılımı görevlerinin bir analizi: Üçgenler ünitesi örneği. *Cumhuriyet Internat. J. of Edu.*, 12(3): 599-615.

MEB (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu, "1739 Sayılı Kanun", *Resmi Gazete*, 14574, 24-06- 1973.

Milli Eğitim İstatistikleri, Öğretmen Sayısı Tüm Eğitim Kademeleri (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim Öğretmen sayısı,

MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, https://sgb.meb.gov.tr/ meb_iys_dosyalar/2023_09/29151106_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2022_2023.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

Sağlam, M. (2018). *Eğitim Bilimine Giriş* (Ed: M. Gültekin), Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 1825.

Sarı, H. ve Dilmaç, B. (2004). *Sınıf yönetiminin temelleri*. M. Gürsel, H. Sarı ve B. Dilmaç (Editörler). Sınıf yönetimi. Konya: Eğitim Kitabevi, (s. 71-98).

Şişman, M. & Acat, M. (2003). Öğretmenlik uygulaması çalışmalarının öğretmenlik mesleğinin algılanmasındaki etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 235 - 250.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/(Erişim Tarihi: 09.11.2023)

Ünsal, S. (2021). Öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve öğretmenlerin değişen rolleri üzerine nitel betimsel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(42), 1481-1504. doi:10.46928/iticusbe.956111

Viberg, O., Grönlund, A. & Andersson, A. (2020). Integrating digital technology in mathematics education: a Swedish case study, *Interactive Learning Environments, 31*(1), 232-243, DOI: 10.1080/10494820.2020.1770801

Yazar, T. (2015). *Eğitim ve öğretim ile ilgili temel kavramlar*. T. Y. Yelken, & C. Akay içinde, Öğretim İlke ve Yöntemleri (s. 1-24). Anı Yayıncılık.

BÖLÜM 6

GÜNÜMÜZ EĞİTİM SİSTEMLERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ, ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDE İLK DERS: MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMASI

Fatma Alkan

"Öğretmen bir kandile benzer, kendini tüketerek başkalarına ışık verir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Mikro öğretim, öğrenme öğretme sürecinde karşılaşılan zorlukları basitleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu öğretim, teorik öğretmenlik bilgisi ile pratik uygulama becerileri arasında bir bağ oluşturduğundan öğretmenlik mesleğine hazırlıkta oldukça önemli bir yere sahiptir. Mikro öğretim, öğretmen adaylarına derslerde öğrendiği öğretim stratejilerini sınıfta ders anlatırken uygulama, etkililiği fark etme ve sonuçları hakkında anında geri bildirim alma fırsatı sunar. Mikro öğretim tekniği, "öğret-yeniden öğret" olarak da adlandırılmaktadır. Öğretmen adayı burada bir dersi planlar ve anlatır, ardından akranları ve ders sorumlusunun geri bildirimlerini alır, aynı dersi edindiği bilgiler ışığında tekrar planlar ve anlatır, son kez değerlendirme işlemi tekrarlanır. Öğretmen adayları, öğretme işlevini ne kadar çok deneyimlerse sınıfın karmaşık sorumluluklarının üstesinden gelmede o kadar başarılı olacaklardır. Mikro öğretim, öğretmen adaylarının dersi planlarken eksiklerinin farkına varmalarını sağlarken ders planının uygulanmasında yaşanan sorunların öğretim sürecinde aşılmasına da fırsat sunmaktadır. Mikro öğretim, öğretmen adaylarının kendine güven duygusunu arttırırken aynı dersi birden çok tekrar etme, ders anlatma heyecanını da azaltmaktadır. Mikro öğretimin öğretmen adaylarını

bireysel öğrenme faaliyetlerini desteklemek için öğretimi deneyimlemek olan mikro öğretim ile sağlanır. Gelecekte öğretim giderek daha fazla dijitalleşecek, bu nedenle öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinden mezun olmadan gerekli becerilerle donatılması gerekmektedir. Öğretmen niteliğini artırmak hem günümüz ve hem gelecek kuşakların gereksinimleri göz önünde bulundurularak planlanmalıdır.

Kaynakça

Açıkgül, K., & Aslaner, R. (2020). Effects of Geogebra supported micro teaching applications and technological pedagogical content knowledge (TPACK) game practices on the TPACK levels of prospective teachers. *Education and Information Technologies, 25*, 2023–2047.

Akyüz, Y. (2013). *Türk eğitim tarihi*. Pegem yayınevi.

Alkan, F. (2023). Micro-teaching with innovative digital practices during the COVID-19 Pandemic. In J. Keengwe (Ed.), *Innovative Digital Practices and Globalization in Higher Education* (pp. 160-183). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6339-0.ch010

Alkan, F., & Mustafaoğlu, F. M. (2023). Using web tools in lecture: Example of micro teaching lesson. In R. Queirós, M. Cruz, C. Pinto, & D. Mascarenhas (Eds.), *Fostering Pedagogy through Micro and Adaptive Learning in Higher Education: Trends, Tools, and Applications* (pp. 261-286). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-8656-6.ch012

Allen, D. W. (1966). Micro-teaching: A new framework for in-service education. *The High School Journal, 49*, 355-362.

Altundağ, C. K., & Koçer, M. Y. (2023). Web 2.0 Tools Supported Innovative Applications in Science Education Based on the Context-Based Learning Approach. In J. Braun & G. Trajkovski (Eds.), *Designing Context-Rich Learning by Extending Reality* (pp. 179-204). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7644-4.ch010

Ambusaidi, A. K., & Al-Balushi, S. M. (2012). A longitudinal study to identify prospective science teachers' beliefs about science teaching using the draw-a-science-teacher-test checklist. *International Journal of Environmental & Science Education, 7*(2), 291-311.

Atav, E., Kunduz, N., & Seçken, N. (2014). Biyoloji eğitiminde mikro öğretim uygulamalarına dair öğretmen adaylarının görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(4), 01-15.

Aykaç, N. (2014). Öğretim ilke ve yöntemleri. Pegem Akademi.

Bakır, S. (2014). The effect of microteaching on the teaching skills of pre-service science teachers. *Journal of Baltic Science Education, 13*(6). 789-801.

Banerjee, K., Halder, S., & Guha, A. (2015). Application of micro teaching skill for improving the quality of teachers: Exploring opinion of trainee teachers. *I-Manager's Journal of Educational Tehcnology, 12*(1), 28-35.

Brown, G. (1975). *Microteaching a programme of teaching skills*. Methuen.

Butler, B. M., & Cuenca, A. (2012). Conceptualizing the roles of mentors during student teaching. *Action in Teacher Education, 34*, 296-308.

Cooper, J., & Allen, D. (1970). *History and present status*. Retrieved from ERIC database. (ED036471)

Crichton, H., Valdera Gil, F. & Hadfield, C. (2021). Reflections on peer micro-teaching: raising questions about theory informed practice. *Reflective Practice, 22*(3), 345-362.

Demirel, Ö. (2009). Öğretme sanatı. PegemA Yayınları.

Diana, Jr., T. J. (2013). Microteaching revisited: Using technology to enhance the professional development of pre-service teachers. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 86*(4), 150-154, https://doi.org/10.1080/00098655.2013.790307

Dilaver, H. (1996). Türkiye'de öğretmen istihdamının dünü, bugünü ve yarını. *Eğitimimize Bakışlar*. İstanbul: *Kültür Koleji Vakfı Yayınları* 1, 119.

Eröz-Tuğa, B. (2012). Reflective feedback sessions using video recordings. *ELT Journal, 67*(2), 175-183. https://www.doi.org/10.1093/elt/ccs081

Fernandez, M. L. (2005). Learning through microteaching lesson study in teacher preparation. *Action in Teacher Education, 26*(4), 37-47. https://doi.org/10.1080/01626620.2005.10463341

Galanouli, D., Murphy, C., & Gardner, J. (2004). Teachers'perceptions of the effectiveness of ICT-competence training. *Computers & Education, 42*(1-2):63-79.

Göçer, A. (2016). Assessment of the opinions and practices of student teachers on micro-teaching as a teaching strategy. *Acta Didactica Napocensia, 9*(2), 33-46.

Güven, M. (2011). Öğrenme-öğretme süreci, öğretim ilke ve yöntemleri. Ankara: Anı Yayınevi.

He, C., & Yan, C. (2011). Exploring authenticity of micro-teaching in pre-service teacher education programmes. *Teaching Education, 22*(3), 291-302.

İsmail, S. (2011). Student teachers' microteaching experiences in a preservice English teacher education program. *Journal of Language Teaching and Research, 2*(5), 1043-1051.

Karaman, G., & Seferoğlu S. S. (2022). Koronavirüs Salgını Döneminde Canlı Dersler: Veli Görüşleriyle İlgili Bir İnceleme. *Milli Eğitim, 51*(234), 1755-1780.

Karışan, D. (2017). The impact of student centered microteaching practices on preservice science teachers' self-efficacy beliefs. *Turkish Journal of Education, 6*(4), 186-199.

Kazu, H. (1996). *The effectiveness of micro teaching in teacher training*. Doctoral Thesis, Fırat University, Institute of Social Sciences, Elazığ.

Legutke, M.K., & Ditfurt, M.S. (2009). School-based experience. In A. Burns and J. C. Richards (Eds), *The Cambridge Guide to second language teacher education* (pp. 209-217). Cambridge University Press.

Liu, J., & Lv, H. (2022). Recommendation of micro teaching video resources based on topic mining and sentiment analysis. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, *17*(06), pp. 243–256. https://doi.org/10.3991/ijet.v17i06.30011

Lu, Y., & Sun, M. (2016). The application of flipped classroom based on the micro-class in college English. Proceedings of the 6th International Conference on Electronic, Mechanical, *Information and Management Society, Advances in Computer Science Research,* 1829-1833.

Lukin, L.E., Bandalos, D.L., Eckhout, T.J. (2004). Facilitating the development of Assessment Literacy. *Educational Measurement: Issues and Practice, 23*(2), 26-32.

MEB, (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü.

Peker, M. (2009) Pre-service mathematics teacher perspectives about the expanded micro-teaching experiences. *Journal of Turkish Educational Science, 7*, 353-376.

Prediger, S., Quabeck, K., & Erath, K. (2022). Conceptualizing micro-adaptive teaching practices in content-specific ways: Case study on fractions. *Journal on Mathematics Education, 13*(1), 1–30. https://doi.org/10.22342/jme.v13i1.pp1-30

Saban, A. & Çoklar, A. N. (2013). Pre-service teachers' opinions about the micro-teaching method in teaching practise classes. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology, 12*(2): 234-240.

Sasson, I., & Malkinson, N. (2021). Co-teaching-based professional development: Self-efficacy, attitudes toward the profession, and pedagogical practices. *Journal of University Teaching & Learning Practice, 18*(6), 82-100. https://doi.org/10.53761/1.18.6.07

Schwarz, C. V., Braaten, M., Haverly, C., & Xeng de los Santos, E. (2021). Using sense-making moments to understand how elementary teachers' interactions expand, maintain, or shut down sense-making in science. *Cognition and Instruction, 39*(2), 113–148.

Seferoğlu, S.S. (2014). Dijital Araçlar ve Eğitim. http://www.hurriyet.com.tr/egitim/27537187.asp adresinden 17.06.2023 tarihinde erişildi.

Spelman, B. J., & St. John-Brooks, C. (1972). Microteachiing and teacher education: A critical reappraisal. *The Irish Journal of Education / Iris Eireannach an Oideachais*, *6*(2), 73–92.

Şen, İ. A. (2010). Effect of peer teaching and microteaching on teaching skills of pre-service physics teachers. *Education and Science, 35*(155), 78-88.

Ulich, K. (1996). Lehrer/innen Ausbildung im urteil der betroffenen: Ergebnisse und folgerungen. *Die Deutsche Schule*, *88*, 81-97.

Upadhyay, S. K. (2017). Microteaching, an efficient technique for learning effective teaching. *International Research Journal of Multidisciplinary Studies*, *3*(1), 252-270.

Wang, J. (2021). The influence of micro-teaching on teaching abilities of students majoring in physical education in physical schools. *E3S Web Conf., 251* 03077.

Wu, Y.Y., Liu, S., Man, Q., Luo, F.L., Zheng, Y.X., Yang, S., Ming, X., & Zhang, F.Y. (2022). Application and evaluation of the flipped classroom based on micro-video class in pharmacology teaching. *Frontiers in Public Health, 10,* https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.838900

YÖK (2018). Öğretmen yetiştirme Lisans Programları. Programların Güncelleme Gerekçeleri, Getirdiği Yenilikler ve Uygulama Esasları. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlariYeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf

Yu, Y. (2022). A new micro-studio mode in vocational skills teaching. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, *17*(09), pp. 154–169.

Zhou, G., Xu, J., & Martinovic, D. (2017). Developing pre-service teachers' capacity in teaching science with technology through microteaching lesson study approach. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 13*(1), 85-103.

BÖLÜM 7

ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN ALGISI

Işıl Aykutlu

"Gelecek gençlerin, gençler ise öğretmenlerin eseridir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Bu bölümde öğrencilerin öğretmen algılarını ortaya koyarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Gelecek nesillerin şekillenmesinde kültür ve bilgi aktarımında önemli rol oynayan öğretmenler, eğitim ve öğretimin etkili bir şekilde sürdürülmesinde görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar öğrencilerin olumlu ve olumsuz öğretmen algılarının olduğunu göstermektedir. Her öğrenci üzerinde kalıcı izler bırakan öğretmelere yönelik öğrenci algılarının bilinmesi, öğretmen yetiştirmeye yönelik gerekli planlamaların yapılmasında önemli bilgiler vereceğine inanılmaktadır.

Kaynakça

Atabek-Yiğit, E., & Balkan-Kıyıcı, F. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmen algısı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 20-39. DOI: 10.21666/muefd.460666

Arıcı, B. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarına göre ideal öğretmen (Muş Alparslan Üniversitesi örneği). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (22), 678-690. doi: 10.29000/rumelide.897112.

Atıcı, T. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının bölümü tercih etme nedenleri ve akademik başarıları. *Turkish Journal of Education*, *2* (4), 4-12. DOI: 10.19128/turje.181066

Aykaç, N. (2012). İlköğretim öğrencilerinin resimlerinde öğretmen ve öğrenme süreci algısı. *Eğitim ve Bilim, 37* (164), 298-315.

Balcı, E. (1991). Öğretmenlerin sosyal statüsü ve ödüllendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*,121-128.

Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20,* 16-25.

Boz, Y., & Boz, N. (2008). Kimya ve matematik öğretmen adaylarının öğretmen olma nedenleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 16*(1), 137–144.

Çalışkan, M., Işık, A. N., & Saygın, Y. (2013). Öğretmen adaylarının ideal öğretmen algıları. *İlköğretim Online, 12*(2), 575-584.

Çiçek-Sağlam, A. (2008). Müzik öğretmenliği bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(I), 59-69.

Daşdemir, İ., & Mentiş-Köksoy, A. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Turkish Studies-Education*, *15*(2), 751-763. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39727

Duran, A. (2022). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin kullandıkları metaforların incelenmesi. *E-Uluslararası Pedandragoji Dergisi (e-upad), 2*(1), 1-16. doi: https://trdoi.org/10.27579808/e-ijpa.47

Görgen, İ., Çokçalışkan, H., & Korkut, Ü. (2012). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adayları, uygulama öğretmenleri ve uygulama öğretim üyeleri açısından işlevselliği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28*, 56-72.

Gültekin, M. (2015). İlköğretim öğrencilerinin ideal öğretmen algısı. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10*(11),725-756.

Ekinci, N. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ve alan seçiminde etkili olan motivasyonel etkenler. *İlköğretim Online*, *16*(2), 394-405. doi: 10.17051/ilkonline.2017.304706

Ekiz, D., & Koçyiğit, Z. (2013). Sınıf öğretmenlerinin öğretmen kavramına ilişkin metaforlarının belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(2), 2013

Ersoy, F. (2018). Öğretmenlik ve ahlak. N. Erdoğmuş, Ö. Torlak ve K. B. Tiryaki (Edt.), *Temelleri ve uygulamalarıyla iş ahlakı* (378-400). İGİAD Yayınları.

Ertürk, R. (2017). İlkokul öğrencilerinin öğretmen kavramına ilişkin metaforik algıları. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8*(3), 1-15, doi: 10.19160/ijer.285232

Işık, A., Çiltaş, A., & Baş, F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 53-62.

İş, A., & Birel, F. K. (2022). Öğretmenlik meslek kanununa ilişkin öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(84), 1967-1990.

Karataş, K. (2020). Öğretmenlik mesleğine kuramsal bir bakış. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, *9*(17), 39-56.

Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 9-42.

Karaşahinoğlu, T., & İlhan, E. L. (2019). Beden eğitimi öğretmeni algısına yönelik öğrenci çizimlerinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *24*(1), 1-15

Karatekin, K., Merey, Z., & Keçe, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(I), 70-96.

Koç, E. S. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğretmenlik mesleği kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 47-72, doi: 10.17679/iuefd.79408

Koşar, D. (2018). Öğretmen adaylarının meslekten beklentilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(56), 576-585.

Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri.* Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara

Mızrak-Karcı, M. (2016). Öğrenci gözüyle ideal öğretmenin özellikleri: Gazi mesleki ve teknik anadolu lisesi örneği. *Milli Eğitim Dergisi, 209*, 80-101.

Ogurlu, Ü., Öpengin, E., & Hızlı, E. (2015). Üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmene ilişkin metaforik algıları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *46*, 67-83.

Özdemir, M., Tulumcu, F. M., & İdi Tulumcu, F. (2019). Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik algıları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *7*(2), 285-302.

Özkale, U.S. (2016). *Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki statü ve saygınlığının azalmasının nedenleri ve çözüm önerileri. (Azize Abdulkadir Hamamcıoğlu Ortaokulu Örneği).* Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep. Doktora tezi.

Pişkin, Z., & Parlar, H. (2021). Toplumsal statü ve algı açısından öğretmenlik mesleğinin incelenmesi. *Academic Platform Journal of Education and Change*, *4*(1), 1-28.

Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(2), 131-155.

Saban, A., Koçbeker, B. N., & Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teacher among prospective teachers through metaphor analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *6*(2), 461-522.

Schreglmann, S., & Kazancı, Z. (2016). Öğretmen adaylarının "yaratıcı öğretmen" kavramına yönelik metaforik algıları. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, *3*(3), 21-34.

Şahin, İ. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmen istihdamı ve mesleki geleceklerine ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11*(3), 1167-1184.

Şahin, B. (2013). Öğretmen adaylarının "matematik öğretmeni", "matematik" ve "matematik dersi" kavramlarına ilişkin sahip oldukları metaforik algılar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 313-321.

Telli, S., Brok, P. D., & Çakıroğlu, J. (2008). Öğretmen ve öğrencilerin ideal öğretmen hakkındaki görüşleri. *Eğitim ve Bilim, 33*(149), 118-129.

Tulunay-Ateş, Ö. (2016). Öğrencilerin öğretmen ve okul metaforları. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 2548-9373.

Ubuz, B., & Sarı, S. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğini seçme nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*, 113–119.

Ünal, K., & Akay, C. (2017). Öğretmenlik mesleği ve yaşam boyu öğrenme: Öğretmen adayları penceresinden. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 821-838.

Yılmaz, F., Göçen, S, & Yılmaz, F. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algıları: Bir metaforik çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 151-164.

BÖLÜM 8

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA 21. YÜZYIL BECERİLERİNİ ÖĞRETME PERSPEKTİFİNDEN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME

Canan Altundağ

"Yeni kuşak, en büyük cumhuriyetçilik dersini bugünkü öğretmenler topluluğundan ve onların yetiştirecekleri öğretmenlerden alacaklardır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

21. yüzyılda ortaya çıkan sosyokültürel, ekonomik ve teknolojik alandaki değişimler, gelişen demokratik düşünceler, bireylere sunulan eğitimden beklentilerin farklılaşmasına yol açmış ve geleneksel anlayıştan çağdaş anlayışa geçişi hızlandıran süreci başlatmıştır. Önce bilgi çağı sonra da belirsizlik çağı olarak adlandırılan 21. yüzyılda bazen kontrol edilmesi zor durumlara yol açan hızlı değişim beraberinde yeni sorunları da getirmiştir; bilgi patlaması, bilginin ticari bir araç olması, asimetrik bilgi dağılımı vb... Bilgi ile iç içe olan eğitim kurumları da bu durumdan derinden etkilenmiş ve yenileşme hareketlerine katılarak tüm eğitim paydaşları için teknoloji okuryazarlığı, teknoloji liderlikleri gibi çalışma alanları yeni ve ilgi çekici hâle gelmiştir. Çağdaş bilimsel anlayış eğitimi şöyle ifade eder; bireyin tüm yönleriyle kendisi ve toplumu için gelişmesi ve kendini her yönüyle geliştirirken hem bireysel hem de toplumsal olarak bireyin ihtiyaçlarını karşıla-

Kaynakça

Agarkar, S., & Brock, R. (2017). Learning theories in science education. *In Science education* (pp. 91-103). Brill.

Airasan, P.W.& M. E. Walsh. (1997). *Constructivist caution*. Phi Delta Kappan, vol 78.

Alkan, C. (1997). *Eğitim teknolojisi.* (5.Baskı). Anı yayıncılık

Alkan, F., & Kurtoğlu, H. (2023). Computer-Aided instruction in a science lesson slowmation development study: Example of phases of the moon. *In Dynamic Curriculum Development and Design Strategies for Effective Online Learning in Higher Education* (pp. 250-274). IGI Global.

Altundağ, C. K., & Koçer, M. Y. (2023). *Web 2.0 tools supported innovative applications in science education based on the context-based learning approach*. In Designing Context-Rich Learning by Extending Reality (pp. 179-204). IGI Global.

Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). *21St century skills and competences for new millennium learners in OECD countries*. OECD education working papers, no. 41. OECD Publishing (NJ1).

Anderson, P. (2007). What is Web 2.0? ideas, technologies and implications for education, *Bristol: JISC, 1*(1), 1-64.

Anohina, A. (2005). Analysis of the terminology used in the field of virtual learning. *Journal of Educational Technology & Society*, *8*(3), 91-102.

Bagui, F. (1998). *Caractérisation de la dynamique d'un échangeur thermique à contre-courant et synthèse d'observateurs* (Doctoral dissertation, Rouen).

Barnard, V. & Samberg, J. (1993). *Open learning environment: what support should they offer? proceeding of the ınternational conference on computers in education*, Taipei, Taiwan, pp. 156-161.

Bellanca, J., & Brandt, R. (2010). 21st century skills: Rethinking how students learn. *Comparing Frameworks for 21st Century Skills*, 51-76.

Betz, N. E. (2000). Self-efficacy theory as a basis for career assessment. *Journal of Career Assessment*, *8*(3), 205-222.

Caladine, R. (2008). *Enhancing E-learning with media-rich content and interactions. information science publishing*. IGI Global.

Çelenk, S. (2019). Detection of reactive allergens in long-distance transported pollen grains: Evidence from Ambrosia. *Atmospheric Environment, 209*, 212-219.

Çoklar, A. N. (2008). *Öğretmen adaylarının eğitim teknolojisi standartları ile ilgili öz yeterliklerinin belirlenmesi*. (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Çoklar, A. N. & Odabaşı, H. F. (2009). Eğitim teknolojisi standartları açısından öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme özyeterliklerinin belirlenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 27,* 1-16.

Day, J. A., & Foley, J. D. (2006). Evaluating a web lecture intervention in a human–computer interaction course. *IEEE Transactions On Education*, *49*(4), 420-431.

Deans, P.C. (2009). *Social software and Web 2.0 technology trends*. Information science reference.

Driscoll, M. P., & Burner, K. J. (2005). *Psychology of learning for instruction*.

Demirel, Ö., & Seferoğlu, S. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*, Pegem A Yayıncıları, pp. 5.

Ginnis, J. R., Hestness, E., Riedinger, K., Katz, P., Marbach-Ad, G., & Dai, A. (2012). Informal science education in formal science teacher preparation. *Second* İnternational Handbook Of Science Education, 1097-1108.

Haggas, A. M., & Hantula, D. A. (2002). Think or click? Student preference for overt vs. covert responding in web-based instruction. *Computers in Human Behavior*, *18*(2), 165-172.

Harasim, L., Hiltz, S. R., Teles, L., & Turoff, M. (1995). *Learning Networks.* MIT Press.

Heinich, N. (1993). Framing the bullfight: aesthetics versus ethics. *British Journal Of Aesthetics*, *33*(1).

Hooper, S., & Rieber, L. P. (1995). Teaching with technology. *Teaching: Theory Into Practice*, 154-170.

İşman, A. (2003). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme.* Değişim yayınları.

Jones, E. (2003). Clarifying the emotive functions of asymmetrical frontal cortical activity. *Psychophysiology, 40*(6), 838-848.

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2005). What happens when teachers design educational technology? The development of technological pedagogical content knowledge. *Journal Of Educational Computing Research, 32*(2), 131-152.

Koehler, M., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)?. *Contemporary issues in technology and teacher education*, 9(1), 60-70.

Kylonen, P. C. (2012). *Measurement of 21st century skills within the common core state standards*. Paper presented at the Invitational Research Symposium on Technology Enhanced Assessments.

Loveless, T. (1996). *Why aren't computers used more in schools?* Faculty Research Working Paper Series, R96-03.

Marlowe, B. A., & Page, M. L. (2005).*Creating and sustaining the constructivist classroom*. Corwin.

Mayer, J. D. (2001). *Emotion, intelligence, and emotional intelligence*. In J. P. Forgas (Ed.), Handbook of affect and social cognition (pp. 410–431). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Mitchell, T., Guıbert, G., & Tassın, D. (2001). *Global Noise*?.

Palfrey, J, Gasser U (2008) *Born digital*. Basic Books.

O'Reilly, T. (2005). *What is Web2.0? Design Patterns and business models for the next generation of software*. http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005 /09/30/what-is-web-20.html

Rennie, D. L. (2001). The client as a self-aware agent in counselling and psychotherapy. *Counselling and Psychotherapy Research*, *1*(2), 82-89.

Rose, S. A., & Fernlund, P. M. (1997). Using technology for powerful social studies learning. *Social Education*, *61*(3), 160-66.

Rosenberg, J. M., & Koehler, M. J. (2015). Context and technological pedagogical content knowledge (TPACK): A systematic review. *Journal of Research on Technology in Education*, *47*(3), 186-210.

Selley, N. (2013). *Art of constructivist teaching in the primary school: A guide for students and teachers*. Routledge.

Shute, V., & Bonar, J. (1986). *Intelligent tutoring systems for scientific inquiry skills* (pp. 353-370). Learning Research and Development Center, University of Pittsburgh.

Tal, D. (2012). *Group beliefs: A conception for analyzing group structure, processes, and behavior*. Springer Science & Business Media.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.

Tsai, S. P. (2005). Impact of personal orientation on luxury-brand purchase value: An international investigation. *International Journal of Market Research*, 47(4), 427-452.

BÖLÜM 9

GÜNÜMÜZ EĞİTİM SİSTEMİNDE PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİ

Özlem Haskan Avcı

"İnsan yalnızca sevdiğinden bir şey öğrenir."

Goethe

ÖZET

Okul psikolojik danışmanlığı, öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemede hayati bir rol oynayan eğitim sisteminin kritik bir bileşenidir. Okul psikolojik danışmanlarının başlıca görevleri, öğrencilerin akademik, duygusal ve sosyal gereksinimlerini değerlendirmek, öğrencileri bireysel olarak desteklemek, rehberlik yapmak ve öğrenci gelişimini izlemektir. Psikolojik danışmanlar, öğrencilerin problemlerine müdahale ederken özel ihtiyaçlarına, ruh sağlıklarına ve akademik gelişimlerine odaklanabilirler. Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler farklı yeterliklere ve farklı profesyonel niteliklere sahiptirler. Bununla beraber eğitimci olarak, öğrenci merkezlilik, öğrenci ihtiyaçlarına duyarlı olmak, iletişim becerilerine dayalı bir mesleği yürütmek gibi ortak özellikleri de bulunmaktadır. Öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları arasındaki iş birliğinin öğrenci ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verilmesi, problemlerin erken fark edilmesi, eğitim programlarının bireyselleştirilmesi ve öğrenci iyi oluşu konularında olumlu sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Bu iş birliği, öğrencilere daha fazla destek sağlama, okul iklimini iyileştirme ve öğrenci gelişimine odaklanma konularında önemli bir role sahip görünmektedir. Bu nedenle, okullar bu iş birliğini teşvik etmeli ve desteklemelidir.

nışma ve rehberlik alanında artan teknoloji kullanımı nedeniyle, Amerikan Psikolojik Danışmanlık Derneği (ACA, 2014), Amerikan Okul Psikolojik Danışmanları Derneği (ASCA, 2016) ve diğer ilgili kuruluşlar etik belgelerini güncelleyerek teknolojiyle ilgili standartları eklemiştir.

Unutmamak gerekir ki tüm öğrencilerin teknolojiye eşit erişimi yoktur ve bu da bir "dijital uçurum" yaratmaktadır. Sosyoekonomik geçmişleri ne olursa olsun, psikolojik danışmanlık hizmetlerinin tüm öğrenciler için kapsayıcı ve erişilebilir olmasını sağlamak çok önemlidir. Dijital ortam her ne kadar kullanışlı olsa da bazen yüz yüze danışmanlığın sağladığı temas ve empatiden yoksun olabilir. Psikolojik danışmanlar ve öğretmenler, öğrencilerin ihtiyaç duyabileceği insani bağı ve duygusal desteği korumanın yollarını bulmalıdır. Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler becerilerini sürekli güncellemeli ve sürekli gelişen dijital araç ve platformlara uyum sağlamalıdır. Eğitim ve mesleki gelişim, dijital çağda etkili kalabilmek için çok önemlidir.

Sonuç

Okul psikolojik danışmanlığının eğitimdeki rolü, kapsamlı öğrenci desteği, üniversite hazırlığı, kariyer desteği ve veri odaklı yaklaşımlara artan bir vurgu ile son yıllarda önemli ölçüde gelişmiştir. Okul psikolojik danışmanları ruh sağlığı, eşitlik, kapsayıcılık ve teknolojinin hizmetlerine entegrasyonu konularında giderek daha önemli hâle gelmektedir. Bu eğilimler okul psikolojik danışmanlığının gelişen tablosunun temel bileşenleridir ve öğrenci başarısının ve iyilik hâlinin desteklenmesine katkıda bulunmaktadır. Öğretmen ve okul psikolojik danışmanı iş birliği eğitimde en iyi sonuçlara ulaşılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Kaynakça

American Counseling Association. (2014). *ACA code of ethics*. Alexandria, VA: Author. https://www.counseling.org/knowledge-center/ethics#2014code

American School Counselor Association (ASCA). (2014). *ASCA Mindsets & Behaviors for student success: K-12 college- and career-readiness standards for every student*. Author. https://schoolcounselor.org/getmedia/7428a787-a452-4abb-afec-d78ec77870cd/Mindsets-Behaviors.pdf

American School Counselor Association. (2016). *ASCA ethical standards for school counselors*. Alexandria, VA: Author. https://www.schoolcounselor.org/asca/media/asca/Ethics/EthicalStandards2016.pdf

American School Counselor Association. (2018). The school counselor and equity for all students. *ASCA position statements*. https://www.schoolcounselor.org/Standards-Positions/Position-Statements/ASCA-Position-Statements/The-School-Counselor-and-Equity-for-All-Students

American School Counselor Association. (2019). *ASCA school counselor professional standards & competencies*. Alexandria, VA: Author. https://www.schoolcounselor.org/asca/media/asca/home/SCCompetencies.pdf

Auger, R. W., Abel N. R., Oliver B. M. (2018). Spotlighting stigma and barriers: Examining secondary students' attitudes toward school counseling services. *Professional School Counseling*, *22*(1). https://doi.org/10.1177/2156759x18811275

Baker, E., Zyromski, B., & Granello, D. H. (2021). School or Guidance Counselor: How the Title Influences Public Perception. *Professional School Counseling, 25*(1). https://doi.org/10.1177/2156759X20981034

Barnett, J. E., & Kolmes, K. (2016). The practice of tele-mental health: Ethical, legal, and clinical issues for practitioners. *Practice Innovations*, *1*, 53–66. https://doi.org/10.1037/pri0000014

Borthwick, A. M., Boyce R. A., Nancarrow S. A. (2015). Symbolic power and professional titles: The case of "podiatric surgeon." *Health Sociology Review*, *24*(3), 310–322. https://doi.org/10.1080/14461242.2015.1051081

CACREP-Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs. (2016). *2016 CACREP Standards*. http://www.cacrep.org/for-programs/2016-cacrep-standards

Cholewa, B., Goodman-Scott, E., Thomas, A., Cook, J. (2016). Teachers' perceptions and experiences consulting with school counselors: A qualitative study. *Professional School Counseling*, *20*(1), 77–88. https://doi.org/10.5330/1096-2409-20.1.77

Cleveland, A., & Sharp, S. (2019). *50+ tech tools for school counselors: How to be more engaging, efficient, and effective*. Thousand Oaks, Corwin.

Cronin, S., Ohrtman, M., Colton, E., Crouse, B., Depuydt, J., Merwin, C., Rinn, M. (2018). School counselor technology use and school-family-community partnerships. *Journal of School Counseling, 16*, 1–27. http://jsc.montana.edu/articles/v16n6.pdf

Farmer, E. M., Burns, B. J., Phillips, S. D., Angold A., Costello E. J. (2003). Pathways into and through mental health services for children and adolescents. *Psychiatric Services*, *54*(1), 60–66. https://doi.org/10.1176/appi.ps.54.1.60

Catalano, A. J., Torff, B., Anderson, K. S. (2021). Transitioning to online learning during the COVID-19 pandemic: Differences in access and participation among students in disadvantaged school districts. *International Journal of Information and Learning Technology*, *38*(2), 258–270. https://doi.org/10.1108/IJILT-06-2020-0111

Greenidge, T., Smith-Adcock, S., Cakmakci, H., & Su, Y.-W. (2023). A transcendental phenomenology of school counselors' lived experiences transforming remote counseling services during the COVID-19 pandemic. *Professional School Counseling, 27*(1). https://doi.org/10.1177/2156759X231161524

Gregorčič Mrvar, P., Jeznik, K., Kalin, J. Kroflič, R. Mažgon, J., Šarić, M., & Šteh, B. (2020). Šolska svetovalna služba: stanje in perspektive [*School counselling service: current state and perspective*]. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univeze v Ljubljani [Ljubljana University Press, Faculty of Arts].

Grosshandler, N. S. (2012). *Exploring technology usage by school counselors: A mixed methods study* (Doctoral dissertation). https://digitalcommons.unl.edu/dissertations

Gulliver, A., Griffiths K. M., & Christensen H. (2010). Perceived barriers and facilitators to mental health help-seeking in young people: A systematic review. *BMC Psychiatry*, *10*(113). https://doi.org/10.1186/1471-244x-10-113

Lawrence, A., & Stone, C. (2019). Principals' perceptions of transformed school counselors. *NASSP Bulletin*, *103*(2), 139–157. https://doi.org/10.1177/0192636519853029

Limberg, D., Starrett, A., Ohrt, J. H., Irvin, M. J., Lotter, C., & Roy, G. J. (2021). School Counselor and teacher collaboration to enhance students' career development using project-based learning. *Professional School Counseling, 24*(1_part_3). https://doi.org/10.1177/2156759X211011908

Mariani, M., Berger, C., Koerner, K., Sandlin, C. (2016). Operation occupation: A college and career readiness intervention for elementary students. *Professional School Counseling*, *20*(1), 65–76. https://doi.org/10.5330/1096-2409-20.1.65

Martinez, A. D., Laird, M. D., Martin, J. A., Ferris, G. R. (2008). Job title inflation. *Human Resource Management Review*, 18(1), 19–27. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2007.12.002

Mason, E. C. M., Griffith, C., & Belser, C. T. (2018). School Counselors' Use of Technology for Program Management. *Professional School Counseling*, *22*(1). https://doi.org/10.1177/2156759X19870794

McCarthy, C., Van Horn, Kerne V., Calfa, N. A., Lambert, R. G., Guzmán, M. (2010). An exploration of school counselors' demands and resources: Relationship to stress, biographic, and caseload characteristics. *Professional School Counseling*, *13*(3), 146–158. https://doi.org/10.1177/2156759x1001300302

Nandhini, M. (2016). Web 2.0 tools in education. In Ramganesh E., Muthuchamy I., Senthilnathan S., Amutha S. (Eds.), *National conference on higher education in the knowledge age: Techno-pedagogical perspectives and innovations* (pp. 64–66). http://www.sjctni.edu/IQAC/NCHEKA.pdf

Ohrt, J. H., Limberg, D., Griffith, C., Sherrel, R., Bordonada, T. (2016). Adolescents' perceptions of their school counselors' impact. *Journal of Children and Adolescent Counseling*, *2*(1), 1–15 https://doi.org/10.1080/23727810.2015.1133996

Shea, M. L., Cinotti, D., Stone, C. (2018). An examination of school counselors' use of electronic case notes. *Journal of School Counseling*, *16,* 1–30. http://jsc.montana.edu/articles/v16n18.pdf

Shields, C. M., Dollarhide, C. T., Young, A. (2018). Transformative leadership in school counseling: An emerging paradigm for equity and excellence. *Professional School Counseling*, *21*(1b), 2156759X1877358. https://doi.org/10.1177/2156759X18773581

Steele, T. M., Jacokes D. E., Stone C. B. (2015). An examination of the role of technology in school counseling. *Professional School Counseling*, 18, 125–135. https://doi.org/10.1177/2156759X0001800118

Stone, C., & Dahir, C. A. (2015). *The transformed school counselor* (3rd ed.). Cengage Learning.

Strear, M. M., Van Velsor, P., DeCino, D. E., Peters G. (2019). Transformative school counselor leadership: An intrinsic case study. *Professional School Counseling*, *22*(1), 2156759X1880862. https://doi.org/10.1177/2156759X18808626

Utah State Board of Education. (2016) *College and career readiness school counseling program model*. Addison-Wesley, 2nd edition, page 80. https://www.schools.utah.gov

Vaishnavi, J., & Kumar, A. (2018). Parental involvement in school counseling services: Challenges and experience of counselor. *Psychological Studies*, *63*(4), 359–364. https://doi.org/10.1007/s12646-018-0463-9

Wahl, O., Reiss, M., & Thompson, C. A. (2018). Film psychotherapy in the 21st century. *Health Communication*, *33*(3), 238–245. https://doi.org/10.1080/10410236.2016.1255842

Warner, C. M., Colognori, D., Brice, C., Herzig, K., Mufson, L., Lynch, C., et al. (2016). Can school counselors deliver cognitive-behavioral treatment for social anxiety effectively? A randomized controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *57*(11), 1229–1238. https://doi.org/10.1111/jcpp.12550

Zyromski, B., Hudson, T. D., Baker, E., Granello, D. H. (2019). Guidance counselors or school counselors: How the name of the profession influences perceptions of competence. *Professional School Counseling*, *22*(1). https://doi.org/10.1177/2156759x19855654

BÖLÜM 10

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLİĞİ

Işık Akın Bülbül, Selda Özdemir

"Eserinin üzerinde imzası olmayan yegâne sanatkâr öğretmendir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Öğretimin kalitesi, özel gereksinimli öğrencilerin eğitimini iyileştirmeye yönelik her türlü çabanın merkezinde yer almaktadır. Öğretmen yeterliliklerinin öğretmen davranışı ve öğrenci başarısı üzerindeki etkisi bilinmektedir. Nitekim özel eğitim alanında, öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencilerle çalışırken eğitiminin etkinliliğini artırabilecek uygulamalarının geliştirilmesi, test edilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bununla birlikte, ne yazık ki öğretmen adayları, birçok uygulamacı ve öğretmen, gelişim, öğrenme ile pedagojik alan bilgisi hakkında bütünleşik bilginin yanı sıra, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi önemli öğretmenlik becerilerinde problemler yaşamaktadırlar. Bu kitap bölümünde Cumhuriyetimizin 100. yılında Türkiye'de ve Dünya'da özel eğitim öğretmeni yetiştiren programlarda yaşanan problemlere, alandaki öğretmen açığına, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki yeterliliklerine, kanıt temelli uygulamaların kullanımına ve Türkiye'de özel eğitim öğretmeni yetiştirme politikalarına yönelik tartışmalar yürütülerek güncel sorunlara çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Kaynakça

Anderson, R., Green, M., & Loewen, P. (1988). Relationships among teachers and pupils' thinking skills, sense of efficacy and pupil achievement. *Alberta Journal of Educational Research, 17*, 86-95.

Ball, D. L., & Forzani, F. (2011). Building a common core for learning to teach: And connecting professional learning to practice. *American Educator,* 35, 17–21, 38–39.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191.

Bandura, A. (1981). Self-referent thought: A developmental analysis of self-efficacy. *Social Cognitive Development: Frontiers and Possible Futures,* 200(1), 239.

Berman, P., McLaughlin, M., Bass, G., Pauly, E., & Zellman, G. (1977). Federal programs supporting educational change (Vol. 7). Santa Monica, CA: The Rand Corporation. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 140 432).

Billingsley, B. S. (2011). Factors Influencing Special Education Teacher Quality and Effectiveness. In Handbook of special education (pp. 396-410). Routledge.

Boe, E. E., & Cook, L. H. (2006). The chronic and increasing shortage of fully certified teachers in special and general education. *Exceptional Children, 72*(4), 443-460.

Brophy, J., & Good, T. (1986). Teacher behavior and student achievement. In M. C. Wittrock (Ed.), Handbook of research on teaching (3rd ed., pp. 328-375). New York: M

Brownell, M. T., Griffin, C., Leko, M. M., & Stephens, J. (2011). Improving collaborative teacher education research: Creating tighter linkages. *Teacher Education and Special Education, 34*(3), 235-249.

Brownell, M. T., Jones, N. D., Sohn, H., & Stark, K. (2020). Improving teaching quality for students with disabilities: Establishing a warrant for teacher education practice. *Teacher Education and Special Education, 43*(1), 28-44.

Brownell, M. T., Ross, D. D., Colón, E. P., & McCallum, C. L. (2005). Critical features of special education teacher preparation: A comparison with general teacher education. *The Journal of Special Education, 38*(4), 242-252.

Bryk, A. (2009). Organizing schools for improvement. *Phi Delta Kappan, 91*(7), 23–30.

Chitiyo, M., Hughes, E. M., Changara, D. M., Chitiyo, G., & Montgomery, K. M. (2017). Special education professional development needs in Zimbabwe. International *Journal of Inclusive Education, 21*(1), 48-62.

Clift, R. T., & Brady, P. (2005). Research on methods courses and field experiences. Studying teacher education: The report of the AERA panel on research and teacher education, 309424.

Coladarci, T., & Breton, W. A. (1997). Teacher efficacy, supervision, and the special education resource-room teacher. *The Journal of Educational Research, 90*(4), 230-239.

Connelly, V., & Graham, S. (2009). Student teaching and teacher attrition in special education. *Teacher Education and Special Education, 32*(3), 257-269.

Cooc, N. (2019). Teaching students with special needs: International trends in school capacity and the need for teacher professional development. *Teaching and Teacher Education, 83*, 27-41

Cook, B. G., Cook, L., & Landrum, T. J. (2013). Moving research into practice: Can we make dissemination stick?. *Exceptional Children, 79*(2), 163-180.

Cook, B., & Odom, S. (2013). Evidence-based practices and implementation science in special education. *Exceptional Children, 79,* 135-144.

Fall, A. M., & Billingsley, B. S. (2011). Disparities in work conditions among early career special educators in high-and low-poverty districts. Remedial and Special Education, 32(1), 64-78.

Forzani, F. M. (2014). Understanding "core practices" and "practice-based" teacher education: Learning from the past. Journal of teacher education, 65(4), 357-368.

Goe, L., & Coggshall, J. (2007). The Teacher Preparation Teacher Practices Student Outcomes Relationship in Special Education: Missing Links and New Connections. TQ Research & Policy Brief. National Comprehensive Center for Teacher Quality.

Grossman, P., Hammerness, K., & McDonald, M. (2009). Redefining teaching, re□imagining teacher education. *Teachers and Teaching: Theory and Practice, 15*(2), 273-289.

Grossman, P., & McDonald, M. (2008). Back to the future: Directions for research in teaching and teacher education.

Guskey, T. R. (1988). Teacher efficacy, self-concept, and attitudes toward the implementation of instructional innovation. *Teaching and Teacher Education, 4*(1), 63-69.

Hadidi, M. S., & Al Khateeb, J. M. (2015). Special education in Arab countries: Current challenges. International *Journal of Disability, Development and Education, 62*(5), 518-530.

Hoy, W. K., & Woolfolk, A. E. (1990). Socialization of student teachers. *American Educational Research Journal, 27*(2), 279-300.

Kalyanpur, M. (2008). Equality, quality and quantity: challenges in inclusive education policy and service provision in India. *International Journal of Inclusive Education, 12*(3), 243-262.

Leko, M. M., Brownell, M. T., Sindelar, P. T., & Kiely, M. T. (2015). Envisioning the future of special education personnel preparation in a standards-based era. *Exceptional Children, 82*(1), 25-43.

McLeskey, J., Barringer, M., Billingsley, B., Brownell, M., Jackson, D., Kennedy, M., . . . Ziegler, D. (2017). High leverage practices in special education: The final report of the HLP Writing Team. Arlington, VA: Council for Exceptional Children, Collaboration for Effective Educator Development, Accountability and Reform. Retrieved from http://ceedar.education.ufl.edu/portfolio/ccsc-2017-highleverage-practices/

McLeskey, J., & Billingsley, B. (2008). How does the stability of the teaching force influence the research-to-practice gap? A perspective on the teacher shortage in special education. *Remedial and Special Education, 29,* 293–305.

McLeskey, J., & Brownell, M. (2015). High-leverage practices and teacher preparation in special education (Document No. PR-1). Retrieved from http://ceedar.education.ufl.edu/tools/best-practice-review/

McLeskey, J., Billingsley, B., Brownell, M. T., Maheady, L., & Lewis, T. J. (2019). What are high-leverage practices for special education teachers and why are they important?. *Remedial and Special Education, 40*(6), 331-337.

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (2021) Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_10/03181211_OYGYRETMENLIYK_UYGULAMASI_YOYNERGE_2021_EYLUYL_EK.pdf sayfasından erişilmiştir.

National Council for Accreditation of Teacher Education (2010). Transforming teacher education through clinical practice: A national strategy to prepare effective teachers. https://www.naset.org sayfasından erişilmiştir.

No Child Left Behind Act of 2001. P. L. 107–110.

Nougaret, A. A., Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (2005). Does teacher education produce better special education teachers?. *Exceptional Children, 71*(3), 217-229.

Pajares, M. F. (1992). Teachers' beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. Review of educational research, 62(3), 307-332.

Rosenshine, B. (1971). New directions for research on teaching. *How Teachers Make a Difference,* 66-95.

Sindelar, P. T., Brownell, M. T., & Billingsley, B. (2010). Special education teacher education research: Current status and future directions. *Teacher Education and Special Education, 33*(1), 8-24.

Sindelar, P. T., Daunic, A., & Rennells, M. S. (2004). Comparisons of traditionally and alternatively trained teachers. *Exceptionality, 12*(4), 209-223.

Tracz, S. M., & Gibson, S. (1986, November 13-14). Effects of efficacy on academic achievement [Paper presentation]. Annual Meeting of the California Educational Research Association, Marina del Rey, CA, United States.

Vorapanya, S., & Dunlap, D. (2014). Inclusive education in Thailand: Practices and challenges. *International Journal of Inclusive Education, 18*(10), 1014-1028.

Zeichner, K. (2010). Rethinking the connections between campus courses and field experiences in college- and university-based teacher education. *Journal of Teacher Education, 61*(1-2), 89-99.

Webb, R. B., & Ashton, P. T. (1986). Teacher motivation and the conditions of teaching: A call for ecological reform. *Journal of Thought,* 43-60.

Windschitl, M., Thompson, J., Braaten, M., & Stroupe, D. (2012). Proposing a core set of instructional practices and tools for teachers of science. *Science Education,* 96, 878–903.

World Health Organization. (2022). Global report on health equity for persons with disabilities. https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600 sayfasından erişilmiştir.

Woolfolk, A. E., & Hoy, W. K. (1990). Prospective teachers' sense of efficacy and beliefs about control. Journal of Educational Psychology, 82(1), 81.

BÖLÜM 11

GELECEKTEKİ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Berrin Akman

"Hayatın sunduğu en iyi ödül, yapılmaya kesinlikle değer bir işte çok çalışma şansıdır."

Theodore Roosevelt

ÖZET

Kariyer, uzmanlık alanında geniş bir beceri ve bilgi birikimi gerektirir ve bireyin çalışma hayatı boyunca yaptığı tüm faaliyetleri ifade eder. Bir kişinin kariyeri, mesleklerini ve çeşitli pozisyonlarda üstlendiği görev ve sorumlulukları içerir. Öğretmenlik mesleği uzun zamandır toplumdaki en prestijli ve kabul gören kariyerlerden biri olarak kabul edilmektedir. Öğretmenler yeni nesli eğiterek geleceği şekillendirmede anahtar bir rol oynamaktadır. Ancak 21. yüzyılda öğretmenliğin iyi bir kariyer seçeneği olarak kalıp kalmadığı ve gelecekte nasıl bir öğretmen olmalıdır sorularını değerlendirmek için öğretmenlik mesleğinin özelliklerini ve bu bağlamda nitelikli öğretmen eğitimini incelemek önem taşımaktadır. İçinde yaşadığımız dünyada teknolojinin her alanda hayatımıza girmesiyle artık birçok şeye daha hızla ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla, dijital bilgi çağı olarak adlandırılan bu çağa uyum sağlamak, ihtiyaç duyulan beceri ve bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmak ve daha da önemlisi verileri iyi analiz edebilmek gerekir. Yaşadığımız ve yaşayacağımız değişimlerle birlikte öğretmenliği bir kariyer mesleği olarak tanımlamak, öğretmenlerin kariyerlerini yeni bir bakış açısıyla yapılandırmak kaçınılmazdır. Bu bağlamda, eğitim sistemleri çağın gereklerine göre düzenlenmeli, eğitim sisteminin baş aktörleri olan öğretmenler uygun şekilde yetiştirilmeli ve öğretmenlik kariyer seçiminde sürekli tercih edilen meslekler içinde yer almalıdır. Bu bölümde, gelecekte öğretmenlere yönelik gelişecek talep ve bunun dünya çapındaki eğitim sistemlerine etkileri ele alınacaktır.

lik mesleğinin statik olmadığı, dinamik ve sürekli değişen eğitim ortamına yanıt olarak geliştiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenler artık sadece bilgi yayan değil, aynı zamanda beceri geliştirmeyi kolaylaştıran önderler, dijital okuryazarlık mentorları ve çeşitlilik ve katılım savunucuları olmalıdır. Öğrencilerin sadece bilgilerini değil aynı zamanda kişiliklerini ve değerlerini de şekillendiren öğretmenler onları çağdaş dünyanın karmaşıklıklarına hazırlayacaktır. Hayat boyu öğrenme ve eğitim reformunun savunucuları olarak öğretmenler, eğitimin geleceğini ve dolayısıyla toplumun geleceğini şekillendirmede önemli bir role sahiptir. Gelecekte öğretmenlere olan talep, uyum sağlama, yenilik yapma ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını karşılama becerilerine göre şekillenecektir (ETF, 2021).

Gelecekte öğretmenlik mesleği, teknolojik entegrasyon ve kapsayıcılıktan öğretmenlerin refahı ve gelişen eğitim politikalarına kadar bir dizi karmaşık zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklarla başarılı bir şekilde baş edebilmek, eğitimciler ve politika yapıcılarının herkes için adil ve kaliteli eğitimi yaşama geçirmek amacıyla birlikte çalışmasını gerektirir. Öğretmenlik mesleği, dijital uçuruma dikkat çekerek, kapsayıcılığı teşvik ederek, öğretmenlerin refahını ön planda tutarak, değişen müfredatlara uyum sağlayarak ve olumlu değişimi savunarak, öğrenciler ve toplum için daha aydınlık ve umut dolu bir geleceğin şekillendirilmesinde itici güç olmaya devam edecektir. Tüm bu zorluklar karşısında, kendini mesleğine adamış eğitimciler, karşılaşılan engelleri büyüme ve ilerleme fırsatlarına dönüştürmenin anahtarını ellerinde tutmaya devam edeceklerdir.

Sonuç olarak, öğretmenlik mesleği, modern dünyanın değişen ihtiyaçlarını ve karmaşıklığını yansıtan önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Zorluklarla karşılaşsa da uyum sağlayabilen, yenilikçi ve hızla değişen küresel ortama öğrencilerini hazırlamaya kararlı eğitimciler için geniş fırsatlar da sunmaktadır. Meslek gelişmeye devam ettikçe bu zorlukların üstesinden gelen ve fırsatları değerlendiren öğretmenler, eğitimin geleceğini şekillendirmede öncü olacaklardır.

Kaynakça

Affouneh, S., Salha, S., Burgos, D., Khlaif, Z. N., Saifi, A. G., Mater, N. ve Odeh, A. (2020). Factors that foster and deter STEM professional development among teachers. *Science Education, 104*(5), 857-872.

Campos, J. ve Solano, W. (2017). The future of the teaching profession from the perspective of students with a major in education. *Journal of New Approaches in Educational Research, 6*(2), 87-92.

Chai, C. S. (2019). Teacher professional development for science, technology, engineering and mathematics (STEM) education: A review from the perspectives of technological pedagogical content (TPACK). *The Asia-Pacific Education Researcher, 28*(1), 5-13.

Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education, 40*(3), 291-309.

Dawson, C., Veliziotis, M. ve Hopkins, B. (2017). Temporary employment, job satisfaction, and subjective well-being. *Economic and Industrial Democracy, 38*(1), 69-98.

Dignath, C., Rimm Kaufman, S., van Ewijk, R. ve Kunter, M. (2022). Teachers' beliefs about inclusive education and insights on what contributes to those beliefs: A meta-analytical study. *Educational Psychology Review,* 1-53.

European Training Foundation (ETF) (2021). Environmental Education: Difficulties and Future Steps. https://www.etf.europa.eu/en/news-and-events/news/environmental-education-difficulties-and-future-steps

European Training Foundation (ETF) (2021). Future of Education. https://www.etf.europa.eu/en/what-we-do/future-education

Florian, L. ve Camedda, D. (2020). Enhancing teacher education for inclusion. *European Journal of Teacher Education, 43*(1), 4-8.

Goldschmidt, K. (2020). The COVID-19 pandemic: Technology use to support the wellbeing of children. *Journal of Pediatric Nursing, 53*, 88-90.

Grimus, M. (2020). Emerging technologies: Impacting learning, pedagogy, and curriculum development. İçinde: S. Yu, M. Ally ve A. Tsinakos (editörler), *Emerging Technologies and Pedagogies in the Curriculum. Bridging Human and Machine: Future Education with Intelligence*, Springer.

Han, S. W. (2018). Who expects to become a teacher? The role of accountability policies in international perspective. *Teaching and Teacher Education, 75*, 141-152.

Harahap, S., Hermanu, D. H., Sugiharti, T. ve Ruslaini, R. (2022). Lombok teachers and principals building resilience in facing earthquakes and COVID-19 pandemic. *Education Quarterly Reviews, 5*(2), 153-163.

Harteis, C. (2018). Machines, change, and work: An educational view on the digitalization of work. İçinde: C. Harteis (editör), *The Impact of Digitalization in the Workplace: An Educational View*, 1-10. Springer.

Hauge, K. ve Wan, P. (2019). Teachers' collective professional development in school: A review study. *Cogent Education, 6*(1), 1-20.

Ingersoll, R. M. ve Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research, 81*(2), 201-233.

Ingersoll, R., Merrill, E. ve Stuckey, D. (2018). The changing face of teaching. *Education Leadership, 75*, 44-49.

Ingersoll R., Merrill, E., Stuckey, D., Collins, G. ve Harrison, B. (2021). The demographic transformation of the teaching force in the United States. *Education Sciences, 11*(5), 234.

Kemmis, S. ve Petrie, K. (editörler). *Pedagogy, Education, and Praxis in Critical Times* (s. 141-162). Springer.

Lawless, K. A. ve Pellegrino, J. W. (2007). Professional development in integrating technology into teaching and learning: Knowns, unknowns, and ways to pursue better questions and answers. *Review of Educational Research, 77*(4), 575-614.

Marlina, R. (2013). Globalisation, internationalisation, and language education: an academic program for global citizens. *Multilingual Education, 3*(5). 2-21.

Nelly P. ve Stromquist, N. P. (2018). The global status of teachers and the teaching profession. *Education International Research*. https://ei-ie al.org/sites/default/files/docs/2018_ei_research_statusofteachers_eng_final.pdf

OECD (2018). The Future of Education and Skills, Education 2030. https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf

OECD (2023). New professionalism and future of teaching. https://www.oecd.org/education/ceri/new-professionalism-future-of-teaching.htm

Olin, A., Francisco, S., Salo, P., Pörn, M. ve Karlberg-Granlund, G. (2020). Collaborative professional learning for changing educational practices. İçinde: K. Mahon, C. Edwards-Groves, S. Francisco ve M. Kaukko (editörler), Springer, 141-162.

Perifanou, M., Economides, A. ve Tzafilkou, K. (2021). Teachers' digital skills readiness during COVID□19 pandemic. *International Journal of Emerging Technologies in Learning, 16*(8), 238-251.

Rettie, H. ve Daniels, J. (2020). Coping and tolerance of uncertainty: Predictors and mediators of mental health during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist. 76*(3), 427–437.

Sutcher, L., Darling-Hammond, L. ve Carver-Thomas, D. (2019). Understanding teacher shortages: An analysis of teacher supply and demand in the United States. *Education Policy Analysis Archives, 27*-35.

Taylor, P. (2020). The complexity of teacher professional growth – unraveling threads of purpose, opportunity, and response. *Professional Development in Education, 49*(1), 16-29.

Teach Away (2023). International Education Recruitment Report 2023. https://www.teachaway.com/recruitment/international-education-recruitment-report?li_fat_id=26d1aa50-b3af-41b5-a4e6-

UNESCO (2023). 2023 Global Education Monitoring Report on Technology and Education: Consultation on Teachers and Teaching convened by Education International. https://www.unesco.org/gemreport/sites/default/files/medias/fichiers/2022/08/Consultation_Report_Education%20International.pdf

United Nations (2015). Global Sustainable Development Report. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1870GSDR%202015%20Briefs.pdf

Walters, W., Robinson, D. B. ve Walters, J. (2020). Mentoring as meaningful professional development: The influence of mentoring on in-service teachers' identity and practice. *International Journal of Mentoring & Coaching in Education, 9*(1), 21-36.

World Economic Forum (2017). The Role of Technology in the Education of the Future. https://www.weforum.org/agenda/2017/05/science-of-learning/

World Economic Forum (2020). The Future Jobs Report. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

World Health Organization (WHO) (2020). Mental Health and Psychosocial Considerations During the COVID-19 Outbreak. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-MentalHealth-2020.1

Xun, Y., Zhu, G. ve Rice, M. (2021). How do beginning teachers achieve their professional agency and resilience during the COVID-19 pandemic? A social-ecological approach. *Journal of Education for Teaching, 47*(5), 745-748.

Zadok-Gurman, T., Jakobovich, R., Dvash, E., Zafrani, K., Rolnik, B., Ganz, A. B. ve Lev-Ari, S. (2021). Effect of inquiry-based stress reduction (IBSR) intervention on well-being, resilience, and burnout of teachers during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(7), 3689.

BÖLÜM 12

DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN GENEL YETERLİKLERİ VE DİJİTAL YETERLİKLER

Süleyman Sadi Seferoğlu

"Sıradan öğretmen anlatır. İyi öğretmen açıklar. Yetenekli öğretmen gösterir. Büyük öğretmen esin kaynağı olur."

William Arthur Ward

ÖZET

Öğretmenlik mesleğinin toplumsal yaşamdaki önemi değerlendirildiğinde, bu mesleğin toplumların gelişiminde ve bireylerin hayatlarında önemli bir rol oynayan kritik bir meslek olduğu görülür. Öğretmenler, öğrencilerin bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimine bir bütün olarak önemli katkılarda bulunurlar. Öğretmenlerin kendilerinden beklenen bu katkıları sunabilmeleri için de birtakım yeterlikler doğrultusunda yetiştirilmeleri gerekmektedir. Özellikle toplumsal dönüşümün hızlı bir şekilde yaşandığı günümüzde bu konu daha önemli hâle gelmektedir. Öğretmenlerin istenilen nitelikte olabilmeleri de birtakım standartların olmasına bağlıdır. Bu standardı sağlayacak yollardan birisi öğretmen yeterlikleridir. Öğretmenlik mesleği ve bu mesleği yürüten eğitimcilerin mesleğin gereklerini yerine getirişleriyle ilgili düzenlemeler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. Bu süreçlerin özellikle 1990'lı

önem kazanacaktır. Bu doğrultuda küreselleşen dünyada, öğretmenlerin kültürlerarası ve çok dilli becerilere sahip olmaları da önemli hâle gelebilir. Farklı kültürlerden gelen öğrencilere daha iyi hizmet vermek, öğrenci çeşitliliğiyle başa çıkabilmek için önemlidir. Bu durum ayrıca 21. yüzyıl becerilerinden birisi olan kültürel farkındalık şeklindeki beceriyle de ilişkili görülmektedir.

Bu öngörüler, öğretmenlik mesleğinin önümüzdeki yıllarda nasıl evrilebileceğine ilişkin bazı genel bakışları sunmaktadır. Ancak, bu eğilimlerin, bölgesel ve yerel farklılıklar, eğitim politikaları ve toplumsal değişimler gibi birçok unsura bağlı olarak değişebileceği de unutulmamalıdır.

İyi bir öğretmen, "kendisini mesleki ve kişisel açılardan sürekli olarak geliştiren, kendisini geliştirmeyle ilgili fırsatları ve olanakları araştıran ve değerlendiren öğretmen" şeklinde tanımlanabilir. Günümüz öğretmenlerinin tekno-pedagojik yeterlikler açısından donatılmaları bu bağlamda vurgulanabilir. Öğretmenlerin tekno-pedagojik yeterlikleri onların sunacakları hizmeti doğrudan etkileyeceği için öğrenme-öğretme süreçlerini geliştirme çabalarında dijital teknolojilerin etkili bir şekilde kullanımının sağlanmasının önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Bu nedenle öncelikle öğretmenlerin dijital okuryazar olmaları yolunda çaba harcanmalı ve bu çabaların boşa gitmemesi için yani kazandırılan becerilerin kullanılmayarak unutulmaması için becerileri kullanabilecekleri ortamların da sunulması gereklidir. Kısaca sistemin bütün unsurlarıyla birlikte bir bütün olarak geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2003). Eğitim tarihimizde günümüze kadar öğretmen yetiştirilmesi ve sağlanması ilkeleri, uygulamaları. *Eğitimde yansımalar: VII Çağdaş eğitim sistemlerinde öğretmen yetiştirme sempozyumu* (s. 48-66). Ankara: Tekışık Yayıncılık.

Bansal, S. (2022). Role of techno-pedagogical skills for enhancing teaching and learning. *Journal of Positive School Psychology, 6*(2), 3785–3793.

Bardakcı, S., & Keser, H. (2017). *Bilişim teknolojilerinin eğitime entegrasyonu. Farklı amaç, politika, uygulama, etki ve eleştiriler üzerine bir inceleme*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Çoklar, A. N., Kılıçer, K., & Odabaşı, H. F. (2007). Eğitimde teknoloji kullanımına eleştirel bir bakış: Tekno-pedagoji. *The Proceedings of 7th International Educational Technology Conference*, (pp. 69-75). 3-5 May 2007, Near East University, North Cyprus.

Durman, M. (2009). *Türkiye yükseköğretim ulusal yeterlilikler çerçevesi (TYUYÇ) ara raporu paylaşım toplantısı*. Hacettepe Üniversitesi, 30 Ocak 2009, Ankara. [Çevrimiçi: https://uluslararasi.yok.gov.tr/Documents/Uluslararasilasma/2008-2009-Bologna-Uzmanlar%C4%B1/30-ocak-2009/7fcd03d26af8887557dc403f13b59772.ppt, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Europass-Avrupa Birliği (2008). *Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ)*. [Çevrimiçi: https://europa.eu/europass/tr/europass-araclari/avrupa-yeterlilikler-cercevesi, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

European Commission (2023a). *DigComp framework*. [Çevrimiçi: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

European Commission (2023b). *DigCompEdu proficiency levels*. [Çevrimiçi: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu/digcompedu-framework/digcompedu-proficiency-levels_en, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

International Society for Technology Education (ISTE) (2023). *ISTE standards*. [Çevrimiçi: https://iste.org/standards, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

International Society for Technology in Education [ISTE] (2019). *ISTE standards: For educators*. [Çevrimiçi: https://iste.org/standards/educators, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Joint Information Systems Committee (JISC) (2014). *Developing digital literacies*. [Çevrimiçi: https://www.jisc.ac.uk/full-guide/developing-digital-literacies, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Kabakçı-Yurdakul, I. (2011). Öğretmen adaylarının TPAB yeterliklerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 397–408.

Kaleli-Yılmaz, G. (2018). Türkiye'deki teknolojik pedagojik alan bilgisi çalışmalarının analizi: Bir meta-sentez çalışması. *Eğitim ve Bilim, 40*(178), 103-122

Korucu, A., Usta, E., & Handan, A. (2017). Teknolojik pedagojik alan bilgisi üzerine yapılan 2010-2016 dönemi araştırmalardaki eğilimler. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 104-133.

Kurt, A. A. (2013). Eğitimde teknoloji entegrasyonuna kavramsal ve kuramsal bakış. I. Kabakçı-Yurdakul (Ed.). *Teknopedagojik eğitime dayalı öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* (ss. 1-37). Anı Yayıncılık, Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2019). *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *2023 Eğitim vizyonu*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. [Çevrimiçi: https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2008). *Öğretmen yeterlilikleri: Öğretmenlik mesleği genel ve özel alan yeterlikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2002). *Öğretmen yeterlilikleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017–1054. [Çevrimiçi: https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Öztürk, C. (2021). *Atatürk devrinde öğretmen yetiştirme. Görüşler, politikalar, kurumlar*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Sarıtepeci, M., Durak, H., & Seferoğlu, S. S. (2016). Öğretmenlerin öğretim teknolojileri alanında hizmet-içi eğitim gereksinimlerinin FATİH projesi kapsamında incelenmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 7*(3), 601-620.

Saykal, A., & Uluçınar-Sağır, Ş. (2021). Türkiye'de öğretmen yeterlikleri ve teknolojik pedagojik alan bilgisi araştırmaları. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 7*(2), 115-137. https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2021.07.02.001

Seferoğlu, S. S. (2021). *Dijital dönüşüm sürecinde öğretmenlerin teknopedagojik yeterlikleri*. Röportaj: Nazmiye HAZAR. Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi, Kategori: Eğitim Bilimleri- Tarih: 31 Ağustos 2021. [Çevrimiçi: http://www.nirvanasosyal.com/h-1204-dijital-donusum-surecinde-ogretmenlerin-teknopedagojik-yeterlikleri.html, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Seferoğlu, S. S. (2009a). Öğretmen yetiştirme alanındaki uygulamalar ve gelişmeler: Öğretmen yeterlikleri ve mesleki gelişim çalışmaları. S. Erkan (Ed.). *Eğitim bilimine giriş*, (VII. Bölüm, ss. 249-274). İstanbul: Kriter Yayıncılık.

Seferoğlu, S. S. (2009b). Yeterlikler, standartlar ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ışığında öğretmenlerin sürekli mesleki eğitimi. *Eğitimde Yansımalar IX: Türkiye'nin Öğretmen Yetiştirme Çıkmazı Ulusal Sempozyumu*, 204-217. Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı, 12-13 Kasım 2009, Başkent Üniversitesi Bağlıca Kampüsü, ANKARA.

Seferoğlu, S. S. (2004a). Öğretmen yeterlikleri ve mesleki gelişim. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 58, 40-45. [Çevrimiçi: https://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/Seferoglu_Ogretmen_Yeterlikleri_BAAE_2004-58.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Seferoğlu, S. S. (2004b). Öğretmen adaylarının öğretmen yeterlilikleri açısından kendilerini değerlendirmeleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 131-140. [Çevrimiçi: http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_artcl-1089.html, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Seferoğlu, S. S. (2003). Öğretmenlerin hizmet-içi eğitiminde yeni yaklaşımlar. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu, Eğitimde Yansımalar: VII,* s. 149-167. Ankara: Tekışık Yayınevi.

Seferoğlu, S. S. (2001). Elementary school teachers perceptions of professional development [Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimle ilgili algıları]. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 117-125. [Çevrimiçi: http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_artcl-994.html, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı & Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (STB & CBDDO) (2021). *Ulusal yapay zekâ strateji belgesi 2021-2025*. [Çevrimiçi: https://cbddo.gov.tr/uyzs, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

UNESCO (2018). *A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4.2.* [Çevrimiçi: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Yıldız, H., Sarıtepeci, M., & Seferoğlu, S. S. (2013). FATİH projesi kapsamında düzenlenen hizmet-içi eğitim etkinliklerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkılarının ISTE öğretmen standartları açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel sayı* (1), 375-392. [Çevrimiçi: http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/301-published.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) (2007). *Öğretmen yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007) (Öğretmenin üniversitede yetiştirilmesinin değerlendirilmesi).* (Yayına hazırlayanlar: Yüksel Kavak, Ayhan Aydın, Sadegül Akbaba-Altun). Ankara: Yükseköğretim Kurulu. [Çevrimiçi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/ogretmen-yetistirme-ve-egitim-fakulteleri.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) (2005). *Türk yükseköğretiminin bugünkü durumu.* Ankara: Yükseköğretim Kurulu. [Çevrimiçi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turk-yuksekogretiminin-bugunku-durumu-kasim-2005.pdf, Erişim tarihi: 04.11.2023.]

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) (1998). *Eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi*. Ankara: YÖK Başkanlığı.

BÖLÜM 13

GELECEK NESİLLERİN MİMARI ÖĞRETMENLER

Cemil Aydoğdu

"Öğretmenler; Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcilerini, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Eğitimin bir ülke için en önemli unsur olduğu konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Bir ülkenin gittikçe artan bilgi tabanlı küresel toplum ve ekonomiler içinde gelişimini sağlayabilmesi, sürdürebilmesi ve yaşamaya devam edebilmesi iyi eğitilmiş ve iyi vatandaşlardan oluşan bir nüfusa sahip olmasına bağlıdır. Bu bakımdan eğitimin en temel görevlerinden biri, bireyin kişiliğini olumlu yönde etkileyerek iyi bir vatandaş olmasına katkı sağlayarak aynı kültürü yaşayan, aynı geçmişi paylaşan ve aynı gelecek düşüncesine sahip insanların yetişmesidir. Bu özelliklere sahip insanlar milleti oluşturur. Eğitim sistemlerinin temel amacı o ülkenin nitelikli insan gücünü yetiştirmek ve yurttaşlarına vatandaşlık eğitimini vermek, Türk milletini millet yapan kültürel ve medeniyet değerlerini gelecek nesillere aktarmaktır. Türk Milletinin ülküsünü gelecek nesillere aktarmak yani deden toruna Türk Milletinin kültürel gen mesajlarını aktarmak da eğitim sisteminin görevleri arasındadır. Bu görev eğitim sisteminin en önemli öğesi olan öğretmen eliyle yapılacaktır. Eğitim, teknolojik gelişmelere göre sürekli yenilenme ihtiyacı hissetse de insan unsurunun hiçbir zaman tamamen devre dışı kalmayacağı söylenebilir. Bu da öğretmenlik mesleğinin geleceğin dünyasında da var olacağı şeklinde yorumlanabilir. Kısaca öğretmenlik mesleği gelecekte yok olmanın aksine önemi daha da artacaktır. Fakat öğretmenin

defler için stratejiler geliştirebilen öğretmen, başarılı bir öğrenme sürecini gerçekleştirebilecektir. Kısaca öğretmenlik mesleği gelecekte yok olmanın aksine önemi daha da artacaktır. Fakat öğretmenin işlevi ve sorumlulukları değişecektir.

Yarının öğretmenleri; Türk Milletini dünya milletler ailesi içerisinde farklı kılan kültürel ve medeniyet değerlerini bilen, sindiren, yaşamına adapte eden, Atatürk'ün ülküsünü rehber olarak gören birey olarak yetiştirilmiş, milletinin ve devletinin çıkarlarını şahsi çıkarlarına tercih eden, erdemli, vefalı, evrensel değerleri benimsemiş, 21. yüzyıl eğitim becerilerinin uygulayıcısı, reformcu eğitmenler olmak zorundadırlar. Öğretmenler dededen toruna kültürel gen mesajlarımızı taşır.

Kaynakça

Eacute, J., & Esteve, M. (2000). The transformation of the teachers' role at the end of the twentieth century: New challenges for the future. *Educational review*, *52*(2), 197-207.

Gelen, İ., & Özer, B. (2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeyleri hakkında öğretmen adayları ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi.

Gümüş, A. (2019). Geleceğin eğitiminde yeni öğretmen becerileri. *Analiz Raporu*, *4*: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Hassel, B. C., & Hassel, E. A. (2011). Teachers in the Age of Digital Instruction. Creating Sound Policy for Digital Learning. A Working Paper Series from the Thomas B. Fordham Institute. *Thomas B. Fordham Institute*.

Işık, A., Çiltaş, A, Baş, F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 53-62.

Jukes, I., McCain, T., & Crockett, L. (2010). Education and the role of the educator in the future. *Phi Delta Kappan*, *92*(4), 15-21.

Karagözoğlu, G. (2003). *Eğitim Sistemimizde öğretmen yetiştirme politikamıza genel bir bakış*. Eğitimde yansımalar: VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi, ss.10-12.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı.* Devlet Kitapları Basım Evi.

Milli Eğitim Temel Kanunu, (1973). (1739 S.K.), md. 43.

Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal değişme ve küreselleşme bağlamında eğitim ve eğitim programları: kavramsal bir çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *12*(1), 85-110.

Richtel, M. (2011, Eylül 3). *Technology in schools faces questions on value. The New York Times.* http://www.nytimes.com/2011/09/04/technology/technology-inschools-faces-questions-on-value.html

Sönmez, V. (1998). *Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri.* Anı Yayıncılık

Sönmez, V. (2002). *Eğitim felsefesi.* Anı Yayıncılık.

Şişman, M. ve Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik Uygulaması Çalışmalarının Öğretmenlik Mesleğinin Algılanmasındaki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 235–250.

Tutkun, Ö. F., & Aksoyalp, Y. (2010). 21. yüzyılda öğretmen yetiştirme eğitim programının boyutları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 361-371.Türer, A. (2009).

Yaşaroğlu, C. (2018). Öğretmenlik mesleğinin geleceği üzerine bir öngörü denemesi. *Akademik Matbuat*, *2*(1), 16-29.

Yazıcı, H. (2009). Öğretmenlik mesleği, motivasyon kaynakları ve temel tutumlar: Kuramsal bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *17*(1), 33-46.

YÖK. (2019 Kasım 15). *Geleceğin Meslekleri Çalışmaları.* https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/gelecegin meslekleri_calismalari.pdf.

BÖLÜM 14

ÖĞRETMENLİĞİN GELECEĞİ

Sait Akbaşlı

"Öğrencilerin mükemmel bir öğretmene ihtiyacı yoktur. Öğrencilerin okula gelmek ve öğrenme sevgisini büyütmek için onları heyecanlandıracak bir öğretmen ihtiyaçları vardır."

Richard Feynman

ÖZET

Türk toplumunda öğretmenlik mesleği tarihi süreç içinde incelendiğinde, devlet geleneğinin ilk başladığı dönemlerden günümüze kadar hiç de küçümsenemeyecek bir gelişim ve birikimin olduğu söylenebilir. İlk başlarda devletin geleceği ve sürekliliği için yönetici yetiştirmeyi amaçlayan uygulamalar daha sonraki yıllarda sistematik bir insan yetiştirme anlayışına dönüşmüştür. İmparatorluklar Dönemi'nde uygulanan medrese sistemi ve eğitim giderek gelişmiş ve Tanzimat ile birlikte eğitim süreci bir bilim olarak kabul edilmiştir. Tanzimat Dönemi'nin yenileşme hareketleri içinde yeni okullar açılmasına ve yeni batı anlayışına sahip öğretmen tipi yetiştirilmesine önem verilmiştir. Bu amaçla ilk olarak askeri alanlarda, daha sonraları 19.yüzyıldan itibaren sivil alanlarda yeni okullar açılmaya başlanmıştır. 1848 yılında ilk defa öğretmen yetiştiren bir kurum olarak "Darülmuallimin" açılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde öğretmen yetiştirme konusuna büyük önem verilerek ciddi gelişmelerin sağlandığı görülmektedir. Özellikle Cumhuriyetin ilk on yılında eğitim alanında yapılan yenileşmeler önemli yer tutmaktadır. Buna karşılık geçen bunca zaman içerisinde öğretmen yetiştirme uygulamalarında tutarlı politikalar

birlikte bugüne kadar ihtiyaç duyulan öğretmenlerin gerek nicelik gerekse nitelik açısından planlı bir şekilde yetiştirildiğini söylemek mümkün değildir. Ülkemizde öğretmen yetiştirme konusundaki arayışlar ve tartışmalar eğitim ve akademi çevrelerinde ve toplumun çeşitli kesimlerinde devam etmektedir. Öğretmen yetiştirme, toplumun sürekliliğini sağlayacak gelecek nesillerin nitelikli yetiştirilmesi açısından hayati derecede öneme sahiptir. Öğretmen yetiştirmenin stratejik önemi olan amaçları çok iyi belirlenmeli ve değişen koşullara göre de öğretmen yetiştirme sistemleri gözden geçirilerek yenilenmelidir. Öğretmen yetiştirmede yaşanan ve yaşanacak belirsizlikler, çelişkiler eğitim sisteminin kararlılığını ve başarısını tehlikeye düşürür.

Kaynakça

Abazaoğlu, İ. (2014). Dünyada öğretmen yetiştirme programları ve öğretmenlere yönelik mesleki gelişim uygulamaları, *Turkish Studies*, 9 (5), 1-46

Abazaoğlu, İ., Yıldırım, O., & Yıldızhan, Y. (2014). Okul Öncesi Öğretmenliğine İlişkin Genel Bir Bakış, *JRET Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2015, Cilt: 4 Sayı:1

Abazaoğlu, İ. (2016). Geçmişten geleceğe Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl/Year:4 Sayı/Issue:6 Nisan/April 2016 uteb.gop.edu.tr ISSN 2148-2314 UTEB

Akbaşlı, S. & Balıkçı, A. (2013). Okul Yöneticisi ve Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Yöneticiliğinin Meslekleşmesinin Değerlendirilmesi *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, (2), 366-378.

Aktaş, M., Aksu, Ö., Türkmen, L., Solak, K., Kurt, H. & Ekici, G. (2013).Türkiye ve bazı Avrupa birliği ülkelerindeki hizmet öncesi öğretmen eğitimi sistemlerinin karşılaştırılması, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Özel Sayı)*, 131-145

Aksoy, H. H., Aras, H. Ö., Çankaya, D. & Karakul, A. K. (2011). Eğitimde Nitelik: Eğitim Ekonomisi Kuramlarının Eğitimin Niteliğine İlişkin Kurgusunun Eleştirel Analizi. *Eğitim Bilim Toplum, 9*(33), 60-99.

Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi*: *Başlangıçtan 1999'a.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi*: *Başlangıçtan 2019'a.(32.Baskı).* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Altınok, İ. H. (1999). Türkiye'de öğretmen yetiştirme politikaları ve öğretmen yeterlikleri. *İlk ve Orta Öğretimde Fen-Fizik Eğitimi Sempozyumu*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Altunya, N. (2000). *Eğitimde geleceğe bakış.* Ankara.

Arslan, M. (1998). Cumhuriyet'ten günümüze Türkiye'deki öğretmen yetiştirme sisteminin belli başlı aşamaları ve 2000'li yıllara yönelik öğretmen yetiştirme konusundaki düşünceler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi.* Cilt: 2 Sayı: 3.

Aytürk, N. (1999). *Yönetim sanatı.* Ankara: Yargı Yayınevi.

Azar, A. (2006). Öğretmen yetiştirmede uygulamalar ve gelişmeler. Erçetin, Ş.Ş. ve Tozlu, N. (Ed.) *Eğitim bilimine giriş.* Ankara: Pegem A Yayınları.

Baloğlu, Z. (1990). *Türkiye'de eğitim.* İstanbul: TUSİAD.

Baskan, G.A.,Aydın, A., &Madden, T. (2006). Türkiye'deki öğretmen yetiştirme sistemine karşılaştırmalı bir bakış, Çukurova *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 35-42. Erişim tarihi,27.Ekim 2023

Belm, D. (2008). Establishing teacher competencies in early care and education: A review of current models and options for California Institute of Industrial Relations. http://www.iir.berkeley.edu/cscce/pdf/competencies.pdf (Erişim: 10 Ağustos 2008).

Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış.* Ankara: Pegem A Yayınları.

Büyükkaragöz, S. S., Muşta, M. C., Yılmaz, H. & Pilten, Ö. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş.* Konya: Mikro Yayınları.

Celep, C. (2007). Bir meslek olarak öğretmenlik. (Ed. Celep, C.) *Eğitim bilimine giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık

Çelikten, M., Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19.

Demirtaş, A. (2003). Gelişmiş ülkelerde öğretmen yetiştirme uygulamaları. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu.* Ankara: Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları.

Deringöl, Y. (2007). Türkiye'de cumhuriyet döneminden günümüze ilköğretim öğretmenleri yetiştirilmesinin tarihsel boyutu ve eğitimcilerin görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 2,* 17-27

Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş.* Ankara: Alkım Yayınları.

Erdem, A. R. (2005). *Etkili ve Verimli (Nitelikli) Eğitim,* Ankara: Anı Yayıncılık

Erdem, A. R. (2015). Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirmenin A, B, C'si, *Turkey, Journal of Teacher Education and Educators Volume / Cilt 4, Number / Sayı 1*, 16 - 38

Erdoğan, İ. (1995). *Çağdaş eğitim sistemleri.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Eşme, İ. (2003). Öğretmen yetiştirmede 130 yıllık bir sürecin öyküsü: Yüksek öğretmen okulları, *Milli Eğitim Dergisi, 160,* http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/esme.htm (Erişim: 25 Ağustos 2006)

Eşme, İ. (2005). *Açılış konuşması, Eğitimde Yüksek Öğretmen Okulları Deneyimi Sempozyumu,* 23-25 Haziran 2005, Çanakkale, Onsekiz Mart Üniversitesi, http://physics.comu.edu.tr/etkinlikler/eg_yoo_d/bildiriler/isaesme.doc (Erişim: 21 Ağustos 2006)

Gökçe, E. (2003). Gelişmiş ülkelerde sınıf öğretmeni yetiştirme uygulamaları. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu.* Ankara: Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları.

Güçlü, M. (2014). İlköğretim dergisinde yayımlanan öğretmenlik mesleği ile ilgili makalelerin değerlendirilmesi (1939-1966)1-2, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(2014) 111-127*

Gürşimşek, I. (1998). Öğretmen eğitiminde yeni yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14.

Işık, A., Çiltaş, A. & Baş, F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14* (1), 53-62

Kavak, Y., Aydın, A. & Altun A. S. (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri 1982-2007.* Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Yayını.

Kavcar, C. (2003). Alan öğretmeni yetiştirme. *Eğitimde Yansımalar VII: Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu.* Ankara: Tekışık Yayıncılık.

Kavcar, C. & Sezgin, İ. (2003). Çağdaş eğitim sistemlerinde öğretmen yetiştirme toplantısı değerlendirmesi. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu.* Ankara: Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları.

Kuzgun, Y. (1986). *Rehberlik ve psikolojik danışma.* Ankara: ÖSYM Yayınları.

MEB. (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu,* (1739 S.K.), md. 43.

MEB. (1992). Öğretmen yetiştirmede koordinasyon, *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı,* Ankara: MEB Basımevi.

MEB. (2005). Öğretmen eğitimi bileşeni ve öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. *Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü Temel Eğitime Destek Projesi.* http://oyegm.meb.gov.tr/yet/(Erişim: 25 Mayıs 2009).

MEB. (2005). *Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda ders okutacak öğretmenlerin aylık ve ücret karşılığı okutacakları derslere ilişkin esaslar.* MEB Tebliğler Dergisi.

MEB. (2005). Temel eğitime destek programı. *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri ulusal rapor,* Ankara.

MEB. (2020). Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, *Mesleki Gelişimi Destekleme ve İzleme Dairesi Başkanlığı,* http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/13170757_2019_Ogretmenlerin_Hizmetici_Egitim_Plani.pdf (Erişim: 03 Ağustos 2020).

MEV Projelerimiz- *MEV Eğitim Üniversitesi,* http://www.mev.org.tr/tr/icerik/goster/88/mev-egitim-universitesi.html (Erişim: 19 Ocak 2013)

Oğuzkan, F. (1983). Orta dereceli okul öğretmenlerinin yetiştirilmesi. *Cumhuriyet döneminde eğitim.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Orakçı, A. (2005) Ayrıcalıklı bir meslek öğretmenlik. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi,* 69.

Özsoy, Y. (1987). *Türk eğitim sistemi ve yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Saban, A., Korkmaz, İ. & Akbaşlı, S. (2004). Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *5* (17) 198-209.

Saylan, N. (2013). Sürekli değişen öğretmen yetiştirme sistemi, *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 1* (1), 9-17

Seferoğlu, S. S. (2001). Sınıf öğretmenlerinin kendi mesleki gelişimleriyle ilgili görüşleri, beklentileri ve önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 149.

Shantz, D. (2005). Öğretmen eğitiminde yenilikçi bir yaklaşım mı yoksa geleneksel bir anlayış mı? (Çevirenler: E. Gökçe & C. Demirhan), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 38* (2), 187-195

Shulman, L. S. (1987). Knowlegde and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review, 57*(1), 61-77.

Şahin, A. E. (2006). Meslek ve öğretmenlik. (Ed. Sönmez, V.) *Eğitim bilimine giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Şahin İzmirli, Ö., Odabaşı, F. O.& Kabakçı Yurdakul, I. (2012). Dönüştürücü öğrenme kuramı ve öğretmen yetiştirme üzerine kavramsal bir çözümleme, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,12* (3), 169-178

Şişman, M. (1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taşdemir, M. & Çalışkan, N. (2000). Almanca öğretmenlerinin yetiştirilmesi, (Ed. Coşkun, H.) *Öğretmenlik Mesleği.* Ankara: CTB Yayınları

Taymaz, H. (1995). *Hizmet içi eğitim: Kavramlar, ilkeler ve yöntemler*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Üstüner, M. (2004). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme ve günümüz sorunları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5.

Yıldırım, A. (2011). Öğretmen eğitiminde çatışma alanları ve yeniden yapılanma, *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 3* (6), 1-17

YÖK (1998). Eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi, Ankara YÖK Eğitim fakültelerinde uygulanacak yeni programlar hakkında açıklama http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/aciklama_program.doc (Erişim: 16 Ağustos 2022).

YÖK. (1998b). *Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları*. Ankara: YÖK Yayınları.

YÖK. (1999). *Türk yükseköğrenimin bugünkü durumu.* Ankara: YÖK Yayınları.

YÖK. (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007).* Ankara: YÖK Yayınları

YÖK. (2013). Basın Açıklaması, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 18.04.2013www.danistay.com.tr/danistay2.daire/kararlar (Erişim: 15 Mayıs 2023).

www.eğitimsen.org.tr/basinaciklamasi (Erişim: 19 Mayıs 2023).

www.eurydice.org.http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php

www.turkeğitimsen.org.tr (Erişim: 19 Mayıs 2022).

BÖLÜM 15

ÖĞRETMENLİKTE DÖNÜŞÜMÜ VE GELİŞİMİ GEREKTİREN NİTELİKLER

Eda Gürlen

"Bugünün çocuklarını dünün yöntemleri ile eğitirsek yarınlarından çalarız."

John Dewey

ÖZET

Öğretmenler eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bireylerin kişisel ve toplumsal gelişiminde gereken bilgi ve becerileri sağlayarak öğrenenlerin geleceğini şekillendirmede çok önemli bir role sahiptirler. Öğretmenlik mesleği, mesleki gelişimin sürdürülmesini içeren bir süreç olarak görülmelidir. Öğretmenliğin geleceği eğitim sistemine göre değişeceğini ve toplumsal, teknolojik ve politik değişikliklerle şekilleneceği unutulmamalıdır. Öğretmenlikte nitelikleri geliştirmeye çalışırken, uyarlanabilir ve değişime açık kalmak çok önemlidir. Öğretmenler, bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alanlarında yetkinlikleriyle topluma katkı sağlayıcıdırlar. Bu bölümde gözlenebilir ve ölçülebilir yeterlik kavramına yer verilerek nitelikli yetişmiş bir öğretmenin farklı durumlarda nasıl davrandığının veya düşündüğünün ve zaman içinde değişime nasıl uyum sağladığının önemine vurgu yapılmıştır. Çalışmada eğitim sisteminin bir parçası olan öğretmenlerin nitelik ve yeterliklerinin önemine, gelişen öğretmen niteliklerine, öğretmen yeterliklerine ve öğretmen yeterliğinin sürdürülebilirliğinin önemine, günümüzde öğretmenden beklenen değişimlere, 21. yüzyıl becerilerine, yaşam becerilerine ve öğretmenlerin gelişen rollerine yer verilmiştir. Nitelikli bir öğretmenden sahip olması beklenen alanına hâkim olma, genel kültürünü geliştirme, öğretim programı geliştirme ve güncelleme çalışmalarında yer alma, teknolo-

daha nitelikli ve kaliteli bir eğitim sistemine ulaşılacağı öngörülmektedir. Sürekli değişim ve gelişim sürecinde, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarının giderek arttığı yaşam sürecimizde varlığımızın etkin bir şekilde sürdürebilmesi için sahip olmamız gereken yeterlilikler her zaman vardır ve olmaya devam edecektir.

Öğretmenlerin öğretim uygulamalarını geliştirmek, iyileştirmek ve keşfetmek için bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerekir. Öğretmenlerin yeterlikleri üzerine yapılan çalışmaların çoğu, öğretmenlerin yeterliklerinden ziyade öğretmenlerin sınıftaki öğretme rolüne odaklanmaktadır. Öğretmenlerin yeterlikleri, eğitimdeki reform çalışmaları, öğretmen eğitiminin gelişimi, eğitim biliminin bilimsel sonuçları ve diğer alanlarla ilgili olarak genişlemektedir. Eğitimin amaçları, çağın daha fazla yetenek gerektiren taleplerine bağlı olarak çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Bu talepler eğitim sistemini doğrudan etkilemektedir. Öğretmenler eğitim sisteminin işleyişinden sorumludur. Öğretmen niteliğinin artırılması için güçlü ve etkili mesleki yeterlikler kazanılması ve gelişiminin sürekliliğinin sağlanması önemli bir ihtiyaçtır.

Kaynakça

Aggarwal, P (2014).Teacher' Competencies As Identified By NCTE. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*. 1(6): 252-253

AIkan,C., Kavcar, C. ve Sever, S. (1998). *Bilgi çağında eğitimde öğretmenlik mesleğinin yeniden yapılanması*. Bilgi Çağında Öğretmenimiz Sempozyumu. (8-9 Ekim 1998). Ankara: ANAÇEV.

Akyüz, Y. (1978). *Türkiye'de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri* (1848-1940). Ankara: Doğan Basımevi.

Bilir, A. (2011). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin tarihsel evrimi ve istihdam politikaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(2), 223-246.

Campbell, J. P, McCloy, R., A, Oppler, S. H. ve Sager, C. E. (1993). A theory of performance. N. Schmitt ve W. C. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations*, (s. 35–70). San Francisco: Jossey-Bass.

Chouhan, V. S. ve Srivastava, S. (2014). *Understanding competencies and competency modeling: a literature survey*, Journal of Business and Management, 16(1), 14 –22.

Darling-Hammond, L. et.al. (2017), *Empowered Educators: How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around the World*, Jossey-Bass, San Francisco

Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve eğitim. (Çev. Otaran, M. S.)*. İstanbul: Başarı Yayımcılık.

Eurydıce. (2020) *Teachers and Education Staff*. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teachers-and-education-staff-3_en

Friedman, T.L.T. (2017).*The world is flat: a brief history of the twenty-first century*, New York: Farrar, Straus, and Giroux,

İzgören, A.Ş. (2019). *Masallarda Bir Peri Çıkar Karşınıza Gerçek Hayatta Öğretmen*. Ankara: Elma Yayınevi

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Belgesi*. Ankara. MEB Yayınları. https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf

National Council of Teacher Education (NCTE). (1998). Competency Based and Commitment Oriented Teacher Education for Quality School Education: In-Service Education. New Delhi: NCTE. http://www.ncte-in.org/theintro.htm

Niederhauser, Dale S, Lindstrom, Denise L, Strobel, Johannes. Main content area Evidence of the NETS*S in K-12 Classrooms: Implications for Teacher Education. Journal of Technology and Teacher Education 2007; 15(4):483-512.

Özer, B., Alkan, S. / AB ve Türkiye Öğretmen Yetiştirme Programının Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi Journal of Interdisciplinary Educational Research 2017; 1(1); 62-95

Palmer, T. (2015). *Fifteen characteristics of a 21st-century teacher*, [Edutopia (Online). https://www.edutopia.org

Partnership for 21st Century Skills, (2010). Framework for 21st-century learning, Retrived from http://www.p21.org/document/ProfDev.pdf

Selvi, K. (2010). Teachers' Competencies. *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*. VII (1).

Spencer, L. ve S. Spencer, (1993). *Competence at work: model for superior performance,* New York: John Wiley & Sons.

Sulaiman, J. ve Ismail, S. N. (2020), *Teacher Competence and 21st Century Skills in Transformation Schools 2025 (TS25*), Universal Journal of Educational Research 8(8): 3536-3544, DOI: 10.13189/ujer.2020.080829

Türk Eğitim Derneği (TED). (2009). *Türk Eğitim Derneği Öğretmen Yeterlikleri*. Ankara: Adım Okan Matbaacılık.

UNESCO. (2008). ICT Competency Standards for Teachers. United Kingdom: University Press

United Nations (2003). Life Skills Training Guide For Young People: HIV/AIDS and Substance Use Prevention. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/HIV_and_AIDS/publications/unodc_HIV_all.pdf.

White, S., Hall, C. & Sue Peckover (2009). The Descriptive Tyranny of the Common Assessment Framework: Technologies of Categorization and Professional Practice in Child Welfare. British Journal of Social Work.; 39(7):1197-1217. 2.

WHO, (2007). Promoting Physical Activity in Schools: An Important Element Of A Health-Promoting School, Who Information Series On School Health, (Document 12.), 53 P.

Yıldırım, A. (2013). Türkiye'de öğretmen eğitimi araştırmaları: Yönelimler, sorunlar ve öncelikli alanlar. Eğitim ve Bilim, 38(169), 175-191.

Yükseköğretim Kurumu (YÖK). (2018). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari

BÖLÜM 16

21. YÜZYILDA LİDER ÖĞRETMEN OLMAK

Didem Koşar

"Milletleri kurtaran yalnız ve ancak öğretmenlerdir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Geçmişten günümüze öğretmenlik toplumlarda en kutsal meslek olarak görülmüştür. Bunun en önemli nedeni insan yetiştirmenin ne kadar zor olduğu ve bunun ayrı bir uzmanlık alanı, bilgi, beceri ve yeterlik gerektirdiğidir. Ailelerden sonra insan yetiştirmede en önemli rol de öğretmenlerindir. Son yıllarda hızla yaşanan değişimler öğretmenlerin rollerinde, sorumluluklarında ve özelliklerinde yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü sınıflarda uygulamaların geliştirilmesi, öğretim yöntem ve tekniklerinin zenginleştirilmesi, öğrencilerin kişisel ve akademik performanslarını artırılması ihtiyacı ile farklı liderlik stilleri ortaya çıkmış bunlardan birisini de öğretmen liderliği oluşturmuştur. Öğretmen liderliği geleneksel anlayışın odaklandığı liderliğin okul müdürleri ile ilişkilendirilmesi anlayışından öte öğretmenlerin de liderlik rollerinin okul ve sınıfta her türlü başarının sağlanmasında önemli olduğuna dikkatleri çekmektedir. Özellikle 21. yüzyılın Türk millî eğitim sisteminin genel amaçları doğrultusunda beklediği insan tipinin özellikleri arasında kişisel ve akademik gelişim, aktif vatandaşlık, eleştirel düşünme, problem çözme, teknolojik yeterlik, okuryazarlıklar, girişimcilik, içsel güdülenme, iletişim, iş birliği bulunduğu göz önüne alındığında öğret-

Bu bağlamda, tüm ülkelerin vizyoner liderlik anlayışı çerçevesinde eğitim sistemlerini ve öğretmen yetiştirme programlarını 21. yüzyılın gerekleri doğrultusunda yenilemek zorunda oldukları açıktır (Tutkun ve Aksoyalp, 2010). Küreselleşmenin etkisiyle hızla değişen dünyada okulların değişimin dışında kalmaları mümkün değildir. Bu nedenle öğretmen liderler kendi mesleki gelişimlerine odaklı, öğrencilerinin akademik performanslarının yanısıra çağın gerektirdiği nitelikle yetişmelerini sağlayacak, toplumun değerlerini kaybetmeden nesiller boyu taşınmasına yardım eden, böylelikle okullarının verimliliğini ve etkililiğini artırmaya odaklanan öğretmen liderler olmalıdırlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi "*Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır*!"

Kaynakça

Anderson, C. S. (1992). The search for school climate: A review of the research. *Review of Educational Research, 52*(3), 368-420. https://doi.org/10.2307/1170423

Ayvalı, Ö. & Koşar, D. (2021). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşlerine göre öğretmen liderliği: Fenomenolojik bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*(2), 955-992. https://doi.org/10.17152/gefad.910330

Beycioğlu K. (2010). Öğretmen liderliği ile okulları geliştirmek. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16*(2), 301-303.

Can, N. (2006). Öğretmen liderliği ve engelleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 137-161.

Can, N. (2009). *Öğretmen liderliği*. Pegem Akademi.

Cüceloğlu, D. & Erdoğan, İ. (2016). *Öğretmen olmak bir can'a dokunmak.* (14. Baskı). Final Kültür Sanat.

Çelik, V. (2008). *Sınıf yönetimi.* Nobel.

Çelikten, M.; Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19*, 207-237.

Danielson, C. (2006). *Teacher leadership that strengthens professional practice*. Association for Supervision and Curriculum Development,Virginia.

Demir, E. & Köse, M. (2016). Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğretmen görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, *53,* 38-57.

Doraiswamy, N., Wilson, G., Czerniak, C. M., Tuttle, N., Porter, K. & Czajkowski, K. (2022). Teacher leader model standards in context: Analyzing a program of teacher leadership development to contextual behaviours of teacher leaders. *European Journal of Educational Management, 5*(1), 49-62. https://doi.org/10.12973/eujem.5.1.49

Elmas, G. (2018). *Ortaokul öğretmenlerinin öğretmen liderliği davranışlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Eskicumalı, A. (2004). Eğitim, öğretim ve öğretmenlik mesleği. Y. Özden (Ed.). *Öğretmenlik mesleğine giriş.* (3. baskı, s. 2-31). Pegem Akademi.

Gehrke, N. (1991). *Developing teachers' leadership skills.* (ED330691). ERIC. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED330691.pdf

Greenlee, B. J. (2007). Building teacher leadership capacity through educational leadership programs. *Journal of Research for Educational Leaders, 4*(1), 44-74.

Günkör, C. (2017). Eğitim ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 3*(1), 14-32.

Harris, A. & Muijs, D. (2003). *Teacher leadership: Principles and practice*. National College for School Leadership. https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/5132/1/download%3Fid%3D17417%26filename%3Dteacher-leadership-principles-practice-full-report.pdf

Harris, A. & Muijs, D. (2006). Teacher led school improvement: Teacher leadership in the UK. *Teaching and Teacher Education*, *22*(8), 961-972. https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.04.010

Hıraoğlu, S. & Hıraoğlu, E. (2023). Öğretmen liderliğini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi. *Enderun Dergisi, 7*(1), 96-120.

İncik Yalçın, E. (2020). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve 21. Yüzyıl öğreten becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(2), 1099-1112. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2020..-638602

Katzenmeyer M. & Moller G. (2001). *Awakening the sleeping giant. Helping teachers develop as leaders.* Thousand Oaks, Corwin Press.

Koşar, D., Er, E., Kılınç, A. Ç., & Koşar, S. (2017). Öğretmen liderliğine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi: Bir içerik analizi çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4*(7), 29-46. https://doi.org/10.29129/inujgse.317712

Koşar, D. (2019). Öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: öğretmen olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Journal of History Culture and Art Research, 8*(2), 333-346. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2122.

Lambert, L. (2000). *Building leadership capacity in schools. APC monographs. Research publications*. http://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=apc_monographs

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017a). *Öğretmen strateji belgesi 2017-2023.* https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/26174415_Strateji_Belgesi_RG-Ylan-_26.07.2017

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017b). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri.* http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). 2023 *Eğitim Vizyonu*. http://2023vizyonu.meb.gov.tr

Muijs, D. & Harris, A. (2003). Teacher leadership-Improvement through empowerment?. *Educational Management & Administration, 31*(4), 437-448. https://doi.org/10.1177/0263211X030314007

Murphy J. F. (2005). *Connecting teacher leadership and school improvement.* Corwin Press.

Özdemir, S., & Kılınç, A. Ç. (2015). Teacher leadership: A conceptual analysis. K. Beycioğlu & P. Pashiardis (Eds.), *Multidimensional perspectives on principal leadership* effectiveness (pp. 257-282). Hershey, IGI Global.

Öztemel, E. (2018). Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 25-30. https://doi.org/10.32329/uad.382041

Resmi Gazete (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu.* http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574

Sayın, Z. & Seferoğlu, S. S. (2016). *Kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi.* XVIII. Akademik Bilişim Konferansı (AB16), 3-5 Şubat 2016, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/AB16_Sayin-Seferoglu_Kodlama.pdf

Sawyer, J. M. (2005). A case study of teacher leadership as a strategy for implementing change [Unpublished doctoral dissertation]. Boston College

Smylie, M. A., & Brownlee-Conyers, J. (1992). Teacher leaders and their principals: Exploring the development of new working relationships. *Educational Administration Quarterly, 28*(2), 150-184.

Tutkun, Ö. F. & Aksoyalp, Y. (2010). 21. yüzyılda öğretmen yetiştirme eğitim programının boyutları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*, 361-370.

Uğurlu, C. T. ve Yiğit, Y. (2014). Öğretmenlerin öğretmen liderliği algılarının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, *38*, 36-56.

Wills, A. (2015). *A case study of teacher leadership at an elementary school* [Doctoral dissertation]. Sacred Heart University. http://digitalcommons.sacredheart.edu/edl

Yılmaz, K., Oğuz, A. & Altınkurt, Y. (2017). Öğretmenlerin liderlik davranışları ile öğrenen özerkliğini destekleme davranışları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(3), 659-675. https://doi.org/10.16986/HUJE.2016016394

York-Barr, J., & Duke, K. (2004). What do we know about teacher leadership? Findings from two decades of scholarship. *Review of Educational Research, 74*(3), 255-316. https://doi.org/10.3102/00346543074003255

BÖLÜM 17

EĞİTİMİN DİJİTALLEŞMESİ: GELECEĞİN DİJİTAL FEN VE BİYOLOJİ ÖĞRETMENLERİ

Miraç Yılmaz

"Teknoloji. Müfredat. Değerlendirme. Öğrencilerin değer sistemleri. Bunlar sürekli değiştiği için sizin öğretiminiz de değişmeli!"

TeachThought Staff*

ÖZET

Günümüz öğretmenlerinin çağın şartlarına uygun eğitim-öğretim verebilmesi için bilişim teknolojileriyle ilgili dijital niteliklerinin güçlendirilmesi ve dijital yeterliklerinin geliştirilmesine özel önem verilmesi gerekmektedir. Bilgisayar yazılımları kullanılarak programlanmış ürün ya da uygulamalar olarak tanımlanan dijital teknoloji, öğrenme ve öğretme faaliyetleri için kullanılan ana araçlardan biri hâline gelmiştir. Ancak eğitimin dijitalleşmesi, öğretimin işleyiş süreçlerinde yeni stratejiler, iyi bir liderlik ve yenilikçi öğrenme tasarımları gerektirdiğinden, öğretmenlerin dijital yeterliklerin geliştirilmesinde hem hizmet öncesinde öğretmen eğiticilerine hem de hizmet içinde okul sistemlerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu yazıda, dijital teknolojilerin fen ve biyoloji derslerinin öğretiminde gittikçe daha fazla yer alması nedeniyle, dijital öğrenme-öğretme tasarımları ve dijital uygulamaları değerlendiren bazı çalışmalarla (dijital kavram haritaları, dijital hikâye ve karikatürler, iki-üç boyutlu oyun tabanlı öğrenme, üç boyutlu baskı teknolojileri, bulut uygulamaları, sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR) ve metaverse evrenleri gibi) ilgili bilgiler verilerek, hayatımızda kapsamlı bir rolü olan fen/biyolojinin daha etkili şekilde öğrenilmesi ve fen/biyoloji öğretmenlerinin dijitalleşmesiyle ilgili açılımlar vurgulanmaktadır.

*https://www.teachthought.com/pedagogy/12-rules-of-great-teaching/

Kaynakça

Agélii Genlott, A., Grönlund, A. Viberg, O. & Andersson, A. (2021). Leading dissemination of digital, science-based innovation in school – a case study. *Interactive Learning Environments*, 31(7), 4171-4181, DOI: 10.1080/10494820.2021.1955272

Alemayehu, L., & Chen, H. L. (2021). The influence of motivation on learning engagement: the mediating role of learning self-efficacy and self-monitoring in online learning environments. *Interactive Learning Environments*, 1-14. https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1977962

Aslan, A., Durukan, Ü.G. & Batman D. (2021). Fizik, Kimya Ve Biyoloji Öğretmenlerinin 3-Boyutlu Katı Model Tasarım Ve Kullanım İhtiyaçlarına Genel Bir Bakış. *Int. J. of 3D Printing Tech. Dig. Ind.,* 5(3): 515-534.

Ateş, H., Garzón, H. & Lampropoulos, G. (2023). Evaluating science teachers' flipped learning readiness: a GETAMEL approach test, *Interactive Learning Environments, 1-18,* DOI: 10.1080/10494820.2023.2255232

Babatunde Adedoyin, O. & Soykan, E. (2020). Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. *Interactive Learning Environments*, 31(2), 863-875, DOI: 10.1080/10494820.2020.1813180

Bediroğlu, R. (2021), *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Öğretim Materyali Geliştirme Öz-Yeterlikleri*, Tez (Yüksek Lisans), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bozdağ, H. C. & Gökler, İ. (2023). Ters Yüz Sınıf Modeline Yönelik Dijital İçerik Tasarımı: Biyoloji Dersi Örneği. *Journal of Computer and Education Research*, 11(21), 335-355. DOI: 10.18009/jcer.1246524.

Chen, C. & Huang, P. (2020). The effects of STEAM-based mobile learning on learning achievement and cognitive load. *Interactive Learning Environments*, 31(1) 100-116, DOI: 10.1080/10494820.2020.1761838

Çite, H., Gürbüzer S. & Alkış Küçükaydın, M. (2023). İlkokulda yavaş geçişli animasyon ve dijital kavram haritası kullanımı: fen bilimleri tutumu ve üst bilişsel farkındalık açısından bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58, 177-200, DOI:10.9779/pauefd. 1085078

Dehghani, M., Mohammadhasani, N., Hoseinzade Ghalevandi, M. & Azimi, E. (2020). Applying AR-based infographics to enhance learning of the heart and cardiac cycle in biology class. *Interactive Learning Environments*, 31(1), 185-200, DOI: 10.1080/10494820.2020.1765394

Dönel Akgül, G. & Kılıç, M. (2020). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitsel Dijital Oyunlar ve KODU Uygulamasına Yönelik Görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 8(2), 101-120.

Erkan, G. (2023) *Biyoloji Öğretiminde Ters-Yüz Öğretim Modelinin Akademik Başarı, Motivasyon, Derse Karşı Tutum, Üst-Bilişsel Farkındalık Ve Bilişsel Yük Üzerine Etkisi,* Tez (Doktora), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Eyecioglu, E. & Yeşilyurt, M. (2021). Dijital Deneylerin Fen Bilimleri Dersinde Kullanılmasının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 29-35. DOI: 10.52122/nisantasisbd.927422

Gökmen, A., Taflı, T. & Atıcı, T. (2018). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Dijital Deney Araçlarına Yönelik Görüşleri. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 291-302.

Gülkılık, H. (2023). Etkileşimli matematik ders kitabında yer alan dinamik geometri yazılımı görevlerinin bir analizi: Üçgenler ünitesi örneği. *Cumhuriyet Internat. J. of Edu.*, 12(3): 599-615.

Gürleroğlu, L., (2019). 5E *Modeline Uygun Web 2.0 Uygulamaları Ile Gerçekleştirilen Fen Bilimleri Öğretiminin Öğrenci Başarısına Motivasyonuna Tutumuna Ve Dijital Okuryazarlığına Etkisinin Incelenmesi.* Tez (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Hrastinski, S. (2020). Informed design for learning with digital Technologies. *Interactive Learning Environments,* 31(2), 972-979, DOI: 10.1080/10494820.2020.1815221

Huang, Q. & Wei, Y. (2023). Priorities for the development of the Chinese education management system in the era of digitalisation. *Interactive Learning Environments,* 1-14, DOI: 10.1080/10494820.2023.2239873

Iskrenovic-Momcilovic, O. (2020). Contribution of using mobile application on botanical fieldwork in primary school. *Interactive Learning Environments,* 31(2), 1186-1198, DOI: 10.1080/10494820.2020.1826531

Kahraman, S., Demir, Y. & Demir, N. (2015). Using Digital Technology-Generated Dynamic Visualization in Science Education – Perceptions of Pre-Service Science Teachers. *Elementary Education Online,* 14(1), 29-54, 2015. DOI: 10.17051/io.2015.54967

Kalemkuş, F. & Kalemkuş, J. (2023). Fen Eğitiminde Dijital Teknolojiler, *Matematik ve Fen Bilimleri Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. F. Erdoğan), Efeakademi Yayınları. E-ISBN: 978 625 645235 0.

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı, https://www.eba.gov.tr/nasil-eba, Erişim Tarihi: 3.11.2023.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Bilişim Ağı, https://www.oba.gov.tr/, Erişim Tarihi: 3.11.2023.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Eğitimi Dijital Projesi, https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmen-egitimi-dijital-ekosistemi-projesi/icerik/1152, Erişim Tarihi: 3.11.2023.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Eğitimi Dijital Ekosistemi Projesi, https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmen-egitimi-dijital-ekosistemi-projesi/icerik/1152, Erişim Tarihi: 31. 10. 2023.

Pimentel, D. & Kalyanaraman, S. (2021). Virtual climate scientist: A VR learning experience about paleoclimatology for underrepresented students. *Interactive Learning Environments,* 31(7), 4426-4439, DOI: 10.1080/10494820.2021.1969582

Reisoğlu, İ. & Çebi, A. (2020). Dijital Yeterlik Ve Kuramsal Çerçeveler, *Dijital Yeterlik: Dijital Çağda Dönüşüm Yolculuğu* (Ed. A. Çebi), Pegem Akademi Yay. Ankara.

Ulusal Disiplinlerarası Fen Eğitimi Öğretmenler Konferansı, https://difeok.org/index.html, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

Viberg, O., Grönlund, A. & Andersson, A. (2020). Integrating digital technology in mathematics education: a Swedish case study, Interactive Learning Environments, 31(1), 232-243, DOI: 10.1080/10494820.2020.1770801

Waheed M. & Leišytė, L. (2021). German and Swedish students going digital: do gender and interaction matter in quality evaluation of digital learning systems?. *Interactive Learning Environments*, 31(7), 4367-4381, DOI:10.1080/10494820.2021.1965626

Yapıcı, İ.Ü.& Karakoyun, F. (2017). Biyoloji Öğretiminde Oyunlaştırma: Kahoot Uygulaması Örneği, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(4), Ekim 2017: 396-414 DOI: 10.17569/tojqi.335956

BÖLÜM 18

GELECEĞİN DÜNYASINDA GELİŞİMSEL DÜŞÜNCE YAPISINA SAHİP ÖĞRETMENLER

Leyla Yılmaz Fındık

"Zafer, 'zafer benimdir' diyebilenindir. Başarı ise 'başaracağım' diye başlayarak sonunda 'başardım' diyenindir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Düşünce yapısı, bireyin hedef belirleme, görevleri yerine getirme, yöntem ya da araç seçme, bilgi edinme, işleme ve potansiyel mesleki ikilemleri çözme yaklaşımlarını etkileyen inançların, varsayımların ve alışılmış bilişsel süreçlerin birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Düşünce yapısı potansiyelinizi gerçekleştirmenin anahtarını barındırmaktadır ve bu nedenle bu gücü iyi tanımlamak ve fayda sağlamak önemlidir. Gelişimsel düşünce yapısı özellikle eğitimle birlikte işlendiğinde öğrenmeye olumlu katkı sunmaktadır. Bu nedenle bu bölümde gelişimsel düşünce yapısını tanımlamak; eğitim ortalarında öğretmen ve öğrencilerin öğrenme alışkanlıklarını, stratejilerini şekillendirmedeki rolünü tartışmak ve geleceğin öğretmen eğitimindeki düşünce yapısının temellerini belirlemek amaçlanmaktadır.

le eğitim ortamlarında öğrencilerin öğrenmeye yönelik olumlu tutum ve anlayış geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Gelişimsel düşünce yapısını kabul etmek ve bunun öğretmen yetişmedeki önemini vurgulamak gelecek planlamaları yönlendirecektir. İşte bu nedenle öncelikle bu düşünce yapısına sahip öğretmenler yetiştirmek ve bu öğretmenlerin de bu anlayışı gelecek nesillere öğretim aracılığıyla ve öğrenme ortamlarında aktarması en önemli başlangıç olacaktır. Gelişimsel düşünce yapısı öğretilebilen bir özellik olup sürekli gelişimi temele almaktadır.

Kaynakça

Bostwick, K. C., & Becker-Blease, K. A. (2018). Quick, easy mindset intervention can boost academic achievement in large introductory psychology classes. *Psychology Learning & Teaching, 17*(2), 177-193.

Broda, M., Yun, J., Schneider, B., Yeager, D. S., Walton, G. M., & Diemer, M. (2018). Reducing inequality in academic success for incoming college students: A randomized trial of growth mindset and belonging interventions. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 11*(3), 317-338.

Butler, R. (2007). Teachers' achievement goal orientations and associations with teachers' help seeking: Examination of a novel approach to teacher motivation. *Journal of Educational Psychology, 99*(2), 241-252. https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.2.241

Caniëls, M. C. J., Semeijn, J. H., & Renders, I. H. M. (2018). Mind the mindset! The interaction of proactive personality, transformational leadership and growth mindset for engagement at work. *Career Development International, 23*(1), 48-66. https://doi.org/10.1108/CDI-11-2016-0194

Canning, E. A., Muenks, K., Green, D. J., & Murphy, M. C. (2019). STEM faculty who believe ability is fixed have larger racial achievement gaps and inspire less student motivation in their classes. *Science Advances, 5*(2), eaau4734.

Dominick, H., & Ronald, B. (2019). *Growth Mindset vs. Fixed Mindset. How Ways of Thinking and Self-images. Can Benefit or Impede Learning and Personal Development. School Quality and Teacher Education Snapshots 1.1.* Paris Lodron Universität Salzburg/School of Education.

Dweck, C. S. (2008). Can Personality Be Changed? The Role of Beliefs in Personality and Change. *Current Directions in Psychological Science, 17*(6), 391-394. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00612.x

Dweck, C. S., & Leggett, E. L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review, 95*, 256-273.

Fang, F.-F. A. (2017). Teachers' Beliefs About the Nature and Malleability of Intelligence.

Fives, H. (2005). At the crossroads of teacher-knowledge and teacher-efficacy: A multimethod approach using cluster and case analysis. annual meeting of the American Educational Research Association, Montreal, Canada,

Fives, H., & Buehl, M. M. (2008, 2008/04/01/). What do teachers believe? Developing a framework for examining beliefs about teachers' knowledge and ability. *Contemporary Educational Psychology, 33*(2), 134-176. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2008.01.001

Frondozo, C. E., King, R. B., Nalipay, M. J. N., & Mordeno, I. G. (2022, 2022/08/01). Mindsets matter for teachers, too: Growth mindset about teaching ability predicts teachers' enjoyment and engagement. *Current Psychology, 41*(8), 5030-5033. https://doi.org/10.1007/s12144-020-01008-4

Gero, G. P. (2013). What Drives Teachers to Improve? The Role of Teacher Mindset in Professional Learning.

Lal, D. (2016, 06/01). A Journey of Teacher Education…. Meaning of 'Teacher'.

Lewis, L. S., Williams, C. A., & Dawson, S. D. (2020, Apr). Growth Mindset Training and Effective Learning Strategies in Community College Registered Nursing Students [Article]. *Teaching and Learning in Nursing, 15*(2), 123-127. https://doi.org/10.1016/j.teln.2020.01.006

Mesler, R. M., Corbin, C. M., & Martin, B. H. (2021, 2021/07/01/). Teacher mindset is associated with development of students' growth mindset. *Journal of Applied Developmental Psychology, 76*, 101299. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.appdev.2021.101299

Mesler, R. M., Corbin, C. M., & Martin, B. H. (2021, Jul-Sep). Teacher mindset is associated with development of students' growth mindset [Article]. *Journal of Applied Developmental Psychology, 76*, 10, Article 101299. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2021.101299

Mintchik, N., Ramamoorti, S., & Gramling, A. A. (2021, Nov). Mindsets as an Enhancement of 21st Century Accounting Education [Article]. *Issues in Accounting Education, 36*(4), 87-118. https://doi.org/10.2308/issues-19-066

Nalipay, M. J. N., King, R. B., Mordeno, I. G., Chai, C. S., & Jong, M. S. Y. (2021, Dec). Teachers with a growth mindset are motivated and engaged: the relationships among mindsets, motivation, and engagement in teaching [Article]. *Social Psychology of Education, 24*(6), 1663-1684. https://doi.org/10.1007/s11218-021-09661-8

Paunesku, D., Walton, G. M., Romero, C., Smith, E. N., Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2015). Mind-set interventions are a scalable treatment for academic underachievement. *Psychological Science, 26*(6), 784-793.

Rissanen, I., & Kuusisto, E. (2023, Oct). The role of growth mindset in shaping teachers' intercultural competencies: A study among Finnish teachers [Article]. *British Educational Research Journal, 49*(5), 947-967. https://doi.org/10.1002/berj.3875

Rissanen, I., Laine, S., Puusepp, I., Kuusisto, E., & Tirri, K. (2021, 09/01). Implementing and Evaluating Growth Mindset Pedagogy – A Study of Finnish Elementary School Teachers. *Frontiers in Education, 6*, 753698. https://doi.org/10.3389/feduc.2021.753698

Stenzel, B. K. (2015). *Correlation between teacher mindset and perceptions regarding coaching, feedback, and improved instructional practice* University of Nebraska at Omaha].

Stephens, N. M., Hamedani, M. G., & Destin, M. (2014). Closing the social-class achievement gap: A difference-education intervention improves first-generation students' academic performance and all students' college transition. *Psychological Science, 25*(4), 943-953.

Thadani, V., Breland, W., & Dewar, J. (2010, 01/01). College instructors' implicit theories about teaching skills and their relationship to professional development choices. *Journal on Excellence in College Teaching, 21*, 113-131.

Yeager, D. S., Carroll, J. M., Buontempo, J., Cimpian, A., Woody, S., Crosnoe, R., Muller, C., Murray, J., Mhatre, P., Kersting, N., Hulleman, C., Kudym, M., Murphy, M., Duckworth, A. L., Walton, G. M., & Dweck, C. S. (2022, Jan). Teacher Mindsets Help Explain Where a Growth-Mindset Intervention Does and Doesn't Work [Article]. *Psychological Science, 33*(1), 18-32, Article 09567976211028984. https://doi.org/10.1177/09567976211028984

Yeager, D. S., Hanselman, P., Walton, G. M., Murray, J. S., Crosnoe, R., Muller, C., Tipton, E., Schneider, B., Hulleman, C. S., Hinojosa, C. P., Paunesku, D., Romero, C., Flint, K., Roberts, A., Trott, J., Iachan, R., Buontempo, J., Yang, S. M., Carvalho, C. M., Hahn, P. R., Gopalan, M., Mhatre, P., Ferguson, R., Duckworth, A. L., & Dweck, C. S. (2019, 2019/09/01). A national experiment reveals where a growth mindset improves achievement. *Nature, 573*(7774), 364-369. https://doi.org/10.1038/s41586-019-1466-y

Yeager, D. S., Walton, G. M., Brady, S. T., Akcinar, E. N., Paunesku, D., Keane, L., Kamentz, D., Ritter, G., Duckworth, A. L., & Urstein, R. (2016). Teaching a lay theory before college narrows achievement gaps at scale. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 113*(24), E3341-E3348.

Zeng, G., Hou, H., & Peng, K. (2016, 11/29). Effect of Growth Mindset on School Engagement and Psychological Well-Being of Chinese Primary and Middle School Students: The Mediating Role of Resilience. *Frontiers in Psychology, 7*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01873

Zilka, A., Grinshtain, Y., & Bogler, R. (2022, 2022/01/01). Fixed or growth: teacher perceptions of factors that shape mindset. *Professional Development in Education, 48*(1), 149-165. https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1689524

BÖLÜM 19

21. YÜZYILDA OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİNİN KİŞİSEL NİTELİKLERİ VE YETERLİKLERİ

Mine Canan Durmuşoğlu

"Geleceğin güvencesi sağlam temellere dayalı bir eğitime, eğitim ise öğretmene dayalıdır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Toplumların gelişmesinde önemli bir role sahip olan okul öncesi eğitim, bir ülkenin eğitim sisteminin ilk ve önemli basamaklarındandır. Çocukların yaşamında kritik bir öneme sahip olan okul öncesi eğitimin kalitesi; okul öncesi öğretmen ve personel, kurumdaki fiziksel koşullar ve eğitim ortamı, eğitim programı, aile ve toplum katılımı ile değerlendirme gibi birtakım bileşenlere bağlıdır. Kaliteli bir okul öncesi eğitim hizmeti sunulmasının en önemli belirleyicilerinden birisi öğretmendir. Okul öncesi öğretmen, çocuklara 21.Yüzyıl becerilerinin kazandırılmasında öncelikli role sahiptir. Bu nedenle nitelikli bir okul öncesi eğitim hizmetinin verilebilmesi için, kişisel nitelikler ve mesleki yeterlikler açısından donanımlı okul öncesi eğitimcilerin yetiştirilmesi kaçınılmazdır. Bu bölümde erken çocukluk eğitiminde çocuğun yüksek yararını gözeten, 21. yüzyıl becerilerine ve okul öncesi öğretmeni özel alan yeterliklerine sahip ,çocuğun ihtiyaç ve ilgisine uygun şekilde bütüncül gelişimini hedefleyen, çocuğu merkeze alan, oyun temelli, zengin çevre düzenlemeleriyle donatılmış demokratik eğitim ortamları sunan, nitelikli eğitim prog-

lektaşların fikir alışverişi yaparak mesleğe yönelik iyi uygulamaları paylaşmaları sağlanabilir. MEB, üniversite ve toplum ortaklığı ile okul öncesi öğretmenliğinin mesleki statüsü yükseltilebilir. Okul öncesi öğretmenlerinin ekonomik durumları iyileştirilerek kariyer yapmaları teşvik edilebilir. Okul öncesi öğretmenlik mesleği ile ilgili sorunlar hakkında araştırma-geliştirme (AR_GE) çalışmaları yapılarak, eylem planları hazırlanıp uygulanabilir. İllerde MEB'e bağlı Yaşam Boyu Öğretmen Eğitimi Merkezleri kurularak üniversitelerle iş birliği yapılabilir ve bu merkezlerde okul öncesi öğretmenlerinin sürekli mesleki gelişimleri sağlanabilir.

Kaynakça

Adıgüzel, A. (2005). Avrupa birliğine uyum sürecinde öğretmen niteliklerinde yeni bir boyut: bilgi okuryazarlık. *Milli Eğitim, Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi. 33(167).*

Adıgüzel, A. (2008). *Eğitim fakültelerinde öğretmen eğitimi program standartlarının gerçekleşme düzeyi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z. ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 160-175.

Arı, R., & Şahin Seçer, Z. (2003). Farklı ana baba tutumlarının çocukların psikososyal temelli problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 451-463.

Aydın, R., Şahin, H. ve Topal, T. (2008). Türkiye'de ilköğretime sınıf öğretmeni yetiştirmede nitelik arayışları. *TSA*, 12(2), 119-142.

Aydeniz, M. (2017). *Eğitim sistemimiz ve 21. Yüzyıl hayalimiz: 2045 hedeflerine ilerlerken, Türkiye için STEM odaklı ekonomik bir yol haritası*. University of Tennessee, Knoxville. https://www.researchgate.net/publication/320988865.

Bellanca, J., & Brandt, R. (2010). *21st Century Skills: Rethinking How Students Learn*. Bloomington, IN: Solution Tree.

Biçer, D. (2021). Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı yeterliliklerinin belirlenmesi ve yeterliliklere dayalı bir program değerlendirmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Bonetti, S. (2020). Bonetti, S. 2020. Early years workforce development in England: Key ıngredients and missed opportunities. London: Education Policy Institute. 2023.https://epi.org.uk/wpcontent/uploads/2020/01/Early_years_workforce_development_EPI.pdf.

Bursalıoğlu, Z. (2011). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış* (16. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Colker, L. J. (2008). Twelve characteristics of effective early childhood teachers. *YC Young Children, 63*(2), 68-73.

Cooper,P.M.& Erin M. Casey (2023) Preparing democratic early childhood teachers in Don't Say Gay times: how course readings fall short, *Journal of Early Childhood Teacher Education*,

DOI: 10.1080/10901027.2023.2262742

Çamlıbel Çakmak, Ö. (2018). Okul öncesi öğretmenliği lisans programının özel alan öğretmen yeterlikleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *3*(2), 692–707.

Çelikten,M., Şanal,M. Ve Yeni,Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 19 Yıl: 2005/2, 207-237.

Demirel, Ö. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*.12.Baskı, Pegem A Yayıncılık, s.190-201, Ankara.

Dinçer, Ç., Akgün, E. ve Yarar, M. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1 (3), 1-9.

Guo Y., Justice L.M., Sawyer B., Tompkins V. (2011). Exploring factors related to preschool teachers' self-efficacy. *Teaching and Teacher Education*, 27 (5), pp. 961-968

Gökçen, M. & Kutluca, A.Y. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin pedagojik inançlarının pedagojik yeterlikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(3), 214-240. DOI: 10.17860/mersinefd.1120188

Gündoğdu, S. (2021). Who is a good preschool teacher? Perceptions of kindergarten administrators, preschool teachers, prospective preschool teachers and parents on the characteristics of a good preschool teacher. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET*), 8(4). 2743-2764.

Gültekin, M. (2020). Değişen toplumda eğitim ve öğretmen nitelikleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 10*(1): 654-700DOI: 10.18039/ajesi.682130

Kandır,A., Can Yaşar,M.,Gözüm,A.İ.C., Mercan,Z.(2022). *Erken çocuklukta program:Planlama, Uygulama, Değerlendirme,*Ankara, Pegem Akademi.s.124-130.

Kalitowski, S. (2018). Building Blocks 2018 A report on the state of the childcare and early years sector in England Focus on the workforce https://www.pacey.org.uk/Pacey/media/Website-files/building%20blocks/Workforce-report-FINAL.pdf.

Karademir, A. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özellikleri, Aslı Yıldırım (Ed.). Erken Çocukluk Eğitimine Giriş, Pegem Akademi, Ankara, s.168-190.

Karademir, A., & Akman, B. (2021). Farklı bakış açılarıyla okul öncesi eğitimde kalite unsurları: Nitel bir araştırma. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(1), 181-206.

http://dx.doi.org/10.30703/cije.704925

Kazu, İ. Y., & Yenen, E. T. (2015). Öğretmen yetiştirme sisteminde öğretmenlik uygulamalarının temel alındığı bir model önerisi. *Researcher*, *3*(2), 26–34.

Koçyiğit, S. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarında personel. G. Uyanık Balat (Ed.). *Okul öncesi eğitime giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

M.E.B. (2008). Öğretmen yeterlikleri: öğretmenlik mesleği genel ve özel alan yeterlikleri. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

M.E.B. (2013). Okul öncesi eğitim programı. Ankara: https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf .

M.E.B. (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri (Güncellenen). Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13161921_YYretmenlik_MesleYi_Genel__YETERLYKLERi_onaylanan.pdf.

NAEYC (2019). Professional standards and competencies for early childhood educators. https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/standards_and_competencies_ps.pdf.

Nutbrown, C. (2021) Qualifying early childhood educators: A framework for change. *International Journal of Early Years Education*, 29:3, 236-249, DOI:10.1080/09669760.2021.1892601

OECD. (2019). Skills outlook 2019: Thriving in a digital world. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/df80bc12-en.

ÖYGM (2017). Öğretmen yetiştirme ve geliştirme genel müdürlüğü, genel öğretmen yeterlikleri, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özdurak Sıngın, R. H. & Gökbulut, B. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin teknopedagojik yeterliklerinin belirlenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 269-280.

Partnership for 21st Century Learning (P21). (2018). Framework for 21st century learning. http://www.p21.org/our-work/p21-framework.

PISA (2015). PISA 2015 Ulusal Raporu. http://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf

Saracho, O. N., & Spodek, B. (2007). Early childhood teachers' preparation and the quality of program outcomes. *Early Child Development and Care*, 177 (1), 71-91.

Seferoğlu, S. S. (2004). Öğretmen yeterlikleri ve mesleki gelişim. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 58, 40-45.

Taş, H. (2021). Destek eğitim odasında görevlendirilen sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin bilgi düzeyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22*(1), 207-232.

Tatalović, V. & Jelić, P. (2015). Exploring personality traits and well-being among pre-school and primary school teachers in Croatia. *Current Issues in Personality Psychology,* January. 5(1)

https://www.researchgate.net/publication/313785260_Exploring_personality_traits_and_well-being_among_pre-school_and_primary_school_teachers_in_Croatia.

Wells, M. B. (2015). Predicting preschool teacher retention and turnover in newly hired head start

teachers across the first half of the school year. *Early Childhood Research Quarterly*, 30,152-159.

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 51 (1) , 183-201 . DOI: 10.30964/auebfd.405860

BÖLÜM 20

CUMHURİYET'İN YENİ YÜZYILINDA ÖĞRETMENLİK: KÜRESEL SORUNLAR IŞIĞINDA MESLEĞİN GELECEĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Kaan Batı

"Yeni kuşak, en büyük cumhuriyetçilik dersini bu günkü öğretmenler topluluğundan ve onların yetiştirecekleri öğretmenlerden alacaktır. "

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Cumhuriyetimizin yeni yüzyılında, tüm dünyada yaşanan problemler ve hızla gelişen teknoloji, yepyeni bir eğitim sisteminin ortaya çıkışını hızlandırmaktadır. Özellikle yakın gelecekte yaşanacağı öngörülen iklim krizine bağlı sorunlar ile birlikte yapay zekânın hayatımızın her alanında etkin kullanımı yepyeni bir insan gücüne gereksinimi ortaya çıkartabilir ve bu süreç öğretmenlik mesleğini köklü bir değişime zorlayabilir. Bununla birlikte yaşanan küresel göç hareketleri de eğitim sistemlerinin çözmek zorunda kalacakları yeni sorunları ortaya çıkarabilir. Önümüzdeki yüzyılda nasıl bir insan gücüne ihtiyaç duyacağımız, yeni iş tanımlarının neler olacağı ve hangi becerilerin gerekeceği de hâlâ belirsizdir. Bu bölümde, önümüzdeki yüzyılda yaşanabilecek küresel değişimler ışığında öğretmenlik mesleğinin gelecekteki durumu ve statüsü tartışılmaya çalışılmış, Cumhuriyetin yeni yüzüncü yılında küresel düzeyde rekabet gücünü koruması için öğretmenlik mesleğinin geleceğine dair projeksiyonlar sunulmaya çalışılmıştır.

tanımlanması gerekecektir. Bireyselleştirilmiş öğretim asistanları öğretmenlerin yerini aldıkça okul daha tartışmalı bir hâle gelecek ve öğretmenlik mesleğinin yeniden tanımlanması gerekecektir. Yapay zekânın ilerlemesi makine öğrenmesine dayalıdır ve bu nedenle yapay zekâ algoritmaları öğretmenliği ele alabilmek için öğretmenlerden öğrenmeye ihtiyaç duyabilir. Bu durumda yetkin öğretmenler kişisel yapay zekâ asistanlarının öğrenmesini ve verdikleri kararları kontrol edebilir, belki de bir süre.

Kaynakça

Kahraman, P. B., & Onur Sezer, G. (2017). Relationship between attitudes of multicultural education and perceptions regarding cultural effect of globalization. Eurasian journal of educational research (ejer), (67).

Banks, J. A. (2002). An introduction to multicultural education (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. Educational researcher, 37(3), 129-139.

Başarır, F., Sarı, M., & Çetin, A. (2014). Examination of teachers' perceptions of multicultural education. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 4(2), 91-110.

Edwards, C., Edwards, A., Spence, P. R., & Lin, X. (2018). I, teacher: using artificial intelligence (AI) and social robots in communication and instruction. Communication Education, 67(4), 473-480.

Chepyator-Thomson, J. R. (2001). Curriculum and instruction in primary school physical education: A critique and visionary perspective for reform in teacher education. In C. A. Grant & M. L. Gomez (Eds), Campus and classroom: Making schooling multicultural (2nd ed. pp. 259-280). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall

CNBC (2023). (https://www.cnbc.com/2023/06/25/only-a-matter-of-time-before-ai-chatbots-are-teaching-kids-in-school.html).

Ho, S. K. (2017). The relationship between teacher stress and burnout in Hong Kong: Positive humour and gender as moderators. Educational Psychology, 37(3), 272–286. https://doi.org/10.1080/01443410.2015.1120859

Kim, J., Merrill, K., Xu, K., & Sellnow, D. D. (2020). My teacher is a machine: Understanding students' perceptions of AI teaching assistants in online education. International Journal of Human–Computer Interaction, 36(20), 1902-1911.

Logvinova, O. K., & Ivanova, G. P. (2016). Pre-Service teacher multicultural education in Russia: Problems and responses. Indian Journal of Science and Technology, 9(29).

Mezza, A. (2022). Reinforcing and innovating teacher professionalism: Learning from other professions. OECD Education Working Papers. https://doi.org/10.1787/19939019

OECD (2019). TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris: TALIS, OECD Publishing.

ORSAM (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiyeye Etkileri. http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf

Rosado, C. (1996). Toward a definition of multiculturalism. Retrieved from: http://rosado.net/pdf/Def_of_Multiculturalism.pdf

Saavedra, A. R., & Opfer, V. D. (2012). Learning 21st-century skills requires 21st-century teaching. Phi Delta Kappan, 94(2), 8-13.

Santrock, J. W. (2001). Educational psychology. New York: McGraw Hill

Say, S., Güneş, G., & Batı, K. (2022). Forest schools in Turkey in times of COVID-19. The Journal of Environmental Education, 53(6), 340-354.

UNHCR, (2023). Türkiye Operational Update September 2023 https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/10/Bi-annual-fact-sheet-2023-09-TURKIYEF_TR.pdf

UNICEF, (2021). Education and Covid-19. UNICEF. https://data.unicef.org/topic/education/covid-19/#status

Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. Journal of curriculum studies, 44(3), 299-321.

Wijaya, A. (2017). The Relationships between Indonesian Fourth Graders' Difficulties in Fractions and the Opportunity to Learn Fractions: A Snapshot of TIMSS Results. International Journal of Instruction, 10(4), 221-236.

BÖLÜM 21

EĞİTİMDE YENİ TRENDLER: ÇEVRİM İÇİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Sevda Çetin

"Hakkında konuştuğunuz şeyi ölçebiliyor ve onu sayılarla ifade edebiliyorsanız, onun hakkında bir şeyler biliyorsunuz demektir; ama onu sayılarla ifade edemiyorsanız, bilginiz yetersiz ve tatmin edici olmaktan uzaktır."

Lord Kelvin

ÖZET

Eğitim, toplumların gelişiminde kritik bir rol oynar ve bu sürecin vazgeçilmez bir parçası da ölçme ve değerlendirmedir. Ölçme ve değerlendirme, öğrencilerin başarılarını ölçmeye, öğrenme süreçlerini yönlendirmeye ve eğitim politikalarını şekillendirmeye yardımcı olan önemli bir süreçtir. Teknolojinin ilerlemesiyle eğitim süreci büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm öğretmenler ve öğrenciler açısından öğretme ve öğrenme süreçlerinin daha etkili olmasını sağlayan çeşitli çevrim içi ölçme ve değerlendirme araçlarını da içermektedir. Bu araçlar öğrencilerin başarılarını ölçmek, öğrenme süreçlerini iyileştirmek ve eğitimcilerin öğrencilere geri bildirim sağlamasına yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Çevrim içi ölçme ve değerlendirme, öğrencilere ve eğitimcilerine bir dizi avantaj sunar. Ancak, bu süreçlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi ve öğrenci ihtiyaçları-

mek için yeni fırsatlar sunmaktadır. Öğrencilerin çevrim içi platformlarda interaktif sınavlara veya simülasyonlara katılması, gerçek zamanlı geri bildirim alması ve özelleştirilmiş öğrenme deneyimleri yaşaması artık mümkündür. Çevrim içi ölçme ve değerlendirme, öğrenci ilerlemesini izlemeyi kolaylaştırır. Öğrenci performansını daha iyi anlamamıza ve gerektiğinde öğrencilere hızlı geri bildirim sağlamamıza yardımcı olur. Gelecekte, teknolojinin etkisi, öğrenci merkezli öğrenme, sosyal ve duygusal becerilerin vurgulanması, eşitlik ve adaletin sağlanması gibi faktörler değerlendirme süreçlerini dönüştürecektir. Bu değişiklikler, öğrencilerin daha iyi öğrenme deneyimleri yaşamalarına ve gelecekteki gereksinimlere daha iyi hazırlanmalarına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Adebunmi Yetunde Aina & Ayodele Abosede Ogegbo (2021). Teaching and Assessment through Online Platforms during the COVID-19 Pandemic: Benefits and Challenges. Journal of Education and e-Learning Research, 8(4): 408-415.

Akgül, G. & Oran, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ortaokul öğrencilerinin ve öğrenci velilerinin pandemi sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *3*(2), 15-37. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1469739.

Arend, B. (2007). Course assessment practices and student learning strategies in online courses. Journal of Asynchronous Learning Networks, 11(4), 3-13. https://doi.org/10.24059/olj.v11i4.1590.

Benson, R., & Brack, C. (2010). *Online learning and assessment in higher education: A planning guide*. Chandos Publishing, Oxford.

Cizek, G. J. (1999). Cheating On Tests: How To Do It, Detect It, And Prevent It. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Coman, C., Țîru, L. G., Meseşan-Schmitz, L., Stanciu, C., & Bularca, M. C. (2020). Online teaching and learning in higher education during the coronavirus pandemic: Students' perspective. Sustainability, 12(24), 1-22. https://doi.org/10.3390/su122410367.

Demir, S. & Kale M. (2020). Öğretmen görüşlerine göre, Covid-19 küresel salgını döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies,* 15(8), 3445 3470. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44492.

Guri-Rosenblit, S. (2009). Distance education in the digital age: Common misconceptions and challenging tasks. Journal of Distance Education, 23(2), 105–122

Mason, R., & Kaye, A. (Eds.) (1989). *Mindweave: Communication, computers and distance education*. Oxford: Pergamon.

Meccawy,Z., Meccawy, M. & Alsobhi, A. (2021). Assessment in 'survival mode': Student and faculty perceptions of online assessment practices in HE during COVID-19 pandemic. International Journal for Educational Integrity, 17(1), Article 16.

Moore, M., Lockee, B. & Burton, J. (2002). Measuring Success: Evaluation Strategies for Distance Education. Educause Quarterly, 25-1, 20-26. Retrieved November 17, 2013 from http://www.editlib.org/p/92835.

Murray, M., Pérez, J., Geist, D., & Hedrick, A. (2012). Student interaction with online course content: Build it and they might come. Journal of Information Technology Education:Research, 11(1), 125-140. https://doi.org/10.28945/1592.

Mwapwele, S. D., Marais, M., Dlamini, S., & Van Biljon, J. (2019). Teachers' ICT adoption in South African rural schools: A study of technology readiness and implications for the South Africa connect broadband policy. The African Journal of Information and Communication, 24, 1-21.https://doi.org/10.23962/10539/28658.

Navarro, P., & Shoemaker, J. (2000). Performance and perceptions of distance learners in cyberspace. American Journal of Distance Education, 14(2), 15-35. https://doi.org/10.1080/08923640009527052

Nguyen,J., Keuseman, K. & Humston,J.(2020). Minimize online cheating for online assessments during COVID-19 pandemic. Journal of Chemical Education, 97(9), 3429-3435.

Ravasco, G. G. (2012). Technology-Aided Cheating in Open and Distance e-Learning. The Asian Society of Open and Distance Education. 10-2, 71-77.

Şenel,S. & Şenel,H.(2021). Remote assessment in higher education during COVID-19 pandemic. International Journal of Assessment Tools in Education, 8(2), 181-199.

Torres, K. M., & Giddie, L. (2020). Educator perceptions and use of technology in South African schools. Peabody Journal of Education, 95(2), 117. https://doi.org/10.1080/0161956x.2020.1745611.

Verhoef,A.H. & Coetser,Y.M.(2021).Academic integrity of university students during emergency remote online assessment: An exploration of student voices. TransformationinHigherEducation, 6, Article 132.

Yusuf, N., & Al-Banawi, N. (2013). The impact of changing technology: The case of e-learning. Contemporary Issues in Education Research, 6(2), 173-180.

BÖLÜM 22

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN GELECEĞİ VE MESLEKİ GELİŞİMİN ÖNEMİ

Selda Aras

"Oluşturulabilecek en önemli tutum, öğrenmeye devam etme isteğidir."

John Dewey

ÖZET

Öğretmenlik mesleğinin geleceğinde mesleki gelişimin önemi büyüktür. Mesleki gelişim ve eğitim, öğretmenlik kariyerinin önemli bileşenlerinden birisidir. Toplumsal, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, mesleki olarak güncel ve donanımlı, yeni çağın gereksinimlerine uyum sağlayabilen, iletişim becerileri yüksek öğretmenlere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Eğitimde gerçekleştirilen güncel araştırmalar, öğretim kalitesinin ve niteliğimin, öğrenci başarısını ve gelişimini artırmada en önemli faktörlerden biri olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin etkili olabilmek ve en iyi eğitim uygulamalarını hayata geçirmek amacıyla bilgi ve becerilerini sürekli olarak genişletmeleri oldukça önemlidir. Alan yazın, mesleki gelişimin öğretmenlerin bilgilerini ve becerilerini artırmada ve öğrencilerin başarılarını artıran bir şekilde öğretim uygulamalarını iyileştirmede etkili hâle getiren özelliklerine odaklanmaktadır. Bu bölümün amacı öğretmenlik mesleğinin geleceğinde, mesleki gelişimin önemini açıklamaktır. Bölümde, eğitim ve öğretim süreçlerinin etkiliği, öğrenci gelişim ve öğrenmesinin desteklenmesinde mesleki gelişimin önemi açık-

Sonuç

Öğretmenlik mesleğinin geleceğinde öğretmenlerin içerik bilgisi, öğretim uygulamaları ve öğrenci başarısına odaklanmaları açısından iyi hazırlanmaları oldukça önemlidir. Öğretmenler için sürekli öğrenme fırsatları sağlamak, yüksek kaliteli eğitim ve öğretim süreçlerinde kritik bir faktördür. Güncel çalışmalar, etkili ve başarılı, öğretmene katkı sağlayan mesleki gelişim uygulamalarının temel özelliklerin olduğunu göstermektedir. Bu temel özellikler, mesleki gelişim programlarının değerlendirilmesi için bir başlangıç noktası sağlar ve temel bir kavramsal çerçeve sağlamaktadır. Mesleki gelişimin tanımlanması, öneminin farkına varılması; temel özelliklerinin belirlenerek bir kavramsal çerçeve ile hazırlanarak etkililiğin değerlendirilmesi oldukça önemlidir (Desimone, 2011).

Kaynakça

Aras, S. (2018). Teacher education systems of Australia, Singapore, and South Korea: A case-oriented comparative study. *Başkent University Journal of Education*, *5*(2), 233-242.

Aras, S. (2021). A case study on teacher portfolio with early childhood teachers. *Reflective Practice*, *22*(2), 219-232.

Buldu, M. (2014). Öğretmen yeterlik düzeyi değerlendirmesi ve mesleki gelişim eğitimleri planlanmasi üzerine bir öneri. *Milli Eğitim Dergisi*, *44*(204), 114-134.

Cochran-Smith, M., ve Lytle, S. L. (1999). Chapter 8: Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities. *Review of Research in Education*, *24*(1), 249-305.

Darling-Hammond, L., ve McLaughlin, M. W. (2011). Policies that support professional development in an era of reform. *Phi Delta Kappan*, *92*(6), 81-92.

Darling-Hammond L. (2006). Constructing 21st-century teacher education. Journal of Teacher Education, 57(3), 300–314. Crossref

Deglau, D., ve O'Sullivan, M. (2006). The effects of a long-term professional development program on the beliefs and practices of experienced teachers. *Journal of Teaching in Physical Education*, *25*(4), 379-396.

Hill-Jackson, V., ve Craig, C. J. (2023). (Re) Constructing Teacher Knowledge: Old Quests for New Reform. *Journal of Teacher Education*, *74*(1), 5-9.

Johnson, C. C., Sondergeld, T., ve Walton, J. B. (2017). A statewide implementation of the critical features of professional development: Impact on teacher outcomes. *School Science and Mathematics*, *117*(7-8), 341-349.

Lieberman, A. (1992). The meaning of scholarly activity and the building of community. *Educational Researcher*, *21*(6), 5-12.

Kilbane Jr, J. F. (2009). Factors in sustaining professional learning community. *Nassp Bulletin*, *93*(3), 184-205.

Mizell, H. (2010). *Why Professional Development Matters*. http://www.learningforward.org/advancing/Why_PD_Matters_Web.pdf

Phillips, K. J., Desimone, L., ve Smith, T. M. (2011). Teacher participation in content-focused professional development & the role of state policy. *Teachers College Record*, *113*(11), 2586-2630.

BÖLÜM 23

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN GELECEĞİ: DİJİTAL DÖNÜŞÜM İLE EĞİTİMDEKİ DEĞİŞİM VE GELİŞİM YOLCULUĞU

Bilge Gök

"Bugünün çocuklarını dünün yöntemleri ile eğitirsek, yarınlarından çalarız."

John Dewey

"Her zaman yaptığını yaparsan, her zaman aldığın sonucu alırsın."

Harwell, 2003

ÖZET

Ülkenin geleceği olan nesilleri yetiştirme sorumluluğuna sahip, eğitim sisteminin temel yapı taşlarından biri olan öğretmenlik mesleği geçmişten beri kutsal bir meslek olarak kabul edilmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler bütün alanları olduğu gibi eğitim alanını ve dolayısıyla öğretmenlik mesleğini ve öğretmen yeterliklerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Dijitalleşme, yapay zekâ teknolojisi vb. sebeplerle değişen çağa ve toplumun beklentilerine uygun şekilde öğretmen yeterliklerinde ve profesyonel bir meslek olan öğretmenliğin gerektirdiği becerilerde güncellemeler yapılması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Öğretmenlik mesleğinden beklenen beceriler gün geçtikçe daha karmaşık hâle gelmekle

Kaynakça

Akgöz, E. E., ve Şahin, F. (2023). Öğretmen özerkliğinin öğrencilerin akademik başarılarına etkisine ilişkin öğretmen görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *21*(2), 853-878.

Atar, H. Y. (2014). Öğretmen niteliklerinin TIMSS 2011 fen başarısına çok düzeyli etkileri. *Eğitim ve Bilim*, *39*(172).

Churchill, N. (2016). *Digital storytelling as a means of supporting digital literacy learning in an upper-primary-school English language classroom*. [Doctoral thesis], Edith Cowan University.

Çakmak, M. (2011). Changing roles of teachers: Prospective teachers' thoughts. *Egitim ve Bilim, 36*(159), 14.

Demir, F., ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *49*(1), 273-292.

Demircioğlu, H. (2022). *Eğitim 4.0 bağlamında toplum 5.0 için 12. sınıf öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi.* [Yüksek lisans tezi], Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Alkım Yayıncılık.

Fullan, M., & Langworthy, M. (2014). *A rich seam: How new pedagogies find deep learning*. Pearson. http://www.michaelfullan.ca/wp- content/uploads/2014/01/3897.Rich_Seam_web.pdf adresinden 09.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Gözütok, D. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* Ekinoks Yayınevi.

Gümüş, A. (2019). *Geleceğin eğitiminde yeni öğretmen becerileri, analiz raporu*. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Hamutoğlu, N., Canan Güngören, Ö., Kaya Uyanık, G., ve Gür Erdoğan, D. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe' ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi, 18*(1), 408-429. doi: https://doi.org/10.12984/egeefd.295306

Jussim, L., & Harber, K. D. (2005). Teacher expectations and self-fulfilling prophecies: Knowns and unknowns, resolved and unresolved controversies. *Personality and social psychology review*, *9*(2), 131-155.

Kirsch, I. S. (2001). *The international adult literacy survey (IALS): Understanding what was measured*. Educational Testing Service, i-61. https://doi:10.1002/j.2333-8504.2001.tb01867.x

Kolchenko, V. (2018). Can modern AI replace teachers? Not so fast! Artificial intelligence and adaptive learning: Personalized education in the AI age. *HAPS Educator, 22*(3), 249- 252. doi:10.21692/haps.2018.032

Koğar, H., ve Koğar, E. Y. (2017). Öğretmenlerin matematik konularına yönelik hazırlık düzeylerinin matematik başarısı ile ilişkisi: TIMSS 2015 Türkiye ve Singapur örneği. *Başkent University Journal of Education*, *4*(2), 108-121.

Konca, F. (2020). *Eğitim 4.0: Eğitimin geleceği tartışmalarının neresindeyiz*. Pegem Yayınevi.

Külekçi, E. ve Bulut, L. (2010). *Türkiye ve ABD'deki öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması*. ICONTE 2010, Antalya.

Leu, D. J., Kinzer, C. K., Coiro, J., Castek, J., & Henry, L. A. (2017). New literacies: A dual-level theory of the changing nature of literacy, instruction, and assessment. *Journal of Education, 197*(2), 1–18. https://doi.org/10.1177/002205741719700202

MEB. (2006). Temel eğitime destek projesi "öğretmen eğitimi bileşeni" öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi,69* (2590), 1491-1540.

MEB. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri.* Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Özdaş, F. (2019). Lise öğrencilerinin akademik başarısını etkileyen öğretmen tutum ve davranışları: nitel bir analiz. *Turkish Studies-Educational Sciences*.

Özerkan, E. (2007). *Öğretmenlerin öz-yeterlik algıları ile öğrencilerin sosyal bilgiler benlik kavramları arasındaki ilişki* (Master's thesis), Trakya Üniversitesi.

Seiley, N. (1999). *The Art of Constructivist teaching in the primary sschool.* David Fulton Publishers.

Seferbeyoğlu, F. M. (2003). Öğretmen olmak. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, *45*. http://yayim.meb.gov.tr /dergiler /sayi45/seferoglu.htm adresinden 09.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Sönmez, V. (2002). *Eğitim felsefesi*. Anı Yayıncılık.

Türk Eğitim Derneği. (2009). *Öğretmen yeterlikleri özet rapor*. Türk Eğitim Derneği.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2017). *Literacy for all*. http://en.unesco.org/themes/literacy-all

Uyar, A. ve Çiçek, B. (2021). Farklı branşlardaki öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (9),* 1-11. https://doi.org/10.21733/ibad.822410

Voogt, J. & Roblin, N. P. (2012). A Comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: ımplications for national curriculum policies. *Journal of curriculum studies, 44*(3), 299-321.

Yıldırım, N. ve Şad, S. N. (2019). Öğretmenlerin eğitimde insansı robot teknolojisini kabul düzeyleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 13*(30), 367-397. https://doi.org/10.29329/mjer.2019.218.21; 368.

Yıldırım, A., Ünal, A., ve Çelik, M. (2011). Öğretmen kavramına ilişkin öğretmen, yönetici ve müfettiş algılarının analizi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 92-109.

https://www.ogretmenimdergisi.com/yapay-zeka-ogretmenleri-mesleginden-mi-edecek/ adresinden 08.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

Zengin, F. (2022). Dijital akış platformlarının "yıkıcı" etkisi: Sinemanın geleceğine dair güncel tartışmalar ve bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 194-210.

BÖLÜM 24

21. YÜZYILDA ÖĞRETMENLERİN VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN DİNAMİK MANZARASINI KEŞFETMEK

Nilay Neyişci

"Ne kadar bilirsen bil, anlatabildiklerin karşındakinin anlayabileceği kadardır."

Mevlana

ÖZET

21. yüzyılda öğretmenlik mesleği, teknolojik yeniliklerin, gelişen pedagojik yaklaşımların, toplumsal değişimin ve kapsayıcılık taahhüdünün şekillendirdiği dinamik bir ortamda ilerlemektedir. Öğretimin dinamik doğası, eğitimin küreselleşmesiyle daha da vurgulanmaktadır. Dünyanın birbirine bağlılığı, sınıfları küresel öğrenme alanlarına dönüştürdü. Öğretmenlerin görevi artık öğrencileri küresel olarak birbirine bağlı bir toplumda gezinmeye hazırlamak, kültürel farkındalığı geliştirmek ve coğrafi sınırları aşan beceriler aşılamaktır. Bu küresel bakış açısı, eğitimcilerin farklı bakış açılarını öğretime dâhil etmelerini, küresel sorunları müfredatla bütünleştirmelerini ve sıklıkla kültürler arası iş birliğine girmelerini gerektirir. Bu bağlamda, öğretmenlik mesleğinin dinamik doğası, öğretmenlerin küresel bir zihniyet geliştirmesi ve öğrencileri giderek birbirine bağlı hâle gelen bir dünyaya aktif olarak katılmaları için gerekli becerilerle donatma ihtiyacı ile karakterize edilmektedir. Öğretmenliğin dinamik doğası aynı zamanda öğretmenlerin

leri geleceğin zorluklarına ve fırsatlarına hazırlayan kapsayıcı, teknolojiyle geliştirilmiş ve birbirine bağlı öğrenme ortamlarının yaratılmasına katkıda bulunurlar.

Modern eğitimin dinamik senfonisinde, öğretmenler hem orkestra şefi hem de uygulayıcı olarak ortaya çıkmakta ve öğrenmenin dönüştürücü yolculuğunu düzenlemektedir. Teknolojinin, disiplinler arası araştırmaların ve kapsayıcı uygulamaların uyumunda ilerlerken eğitimciler, bilginin sınırları aştığı bir geleceğin mimarları hâline gelirler. Sürekli gelişen öğretim ortamında, inovasyonun ahengi öğretmenlerin uyum yeteneği, tutkusu ve sarsılmaz bağlılığıyla oluşur. Birlikte, çeşitliliğin canlı ahenkleriyle yankılanan, öğrencileri sadece sınavlara değil, sürekli merak ve derin bir anlayışla dolu bir hayata hazırlayan uyumlu bir eğitim vizyonunu yankılayan sınıflar geliştirirler. Bu öğretim senfonisindeki son ses tonu, bu adanmış eğitimcilerin ellerinde öğrenmenin geleceğinin sadece dinamik değil, aynı zamanda aydınlık olduğunun kabul edilmesidir.

Kaynakça

Bauer, J., & Kenton, J. (2005). Toward technology integration in the schools: Why it isn't happening. *Journal of Technology and Teacher Education*, *13*(4), 519-546.

Biesta, G. (2015). What is education for? On good education, teacher judgement, and educational professionalism. *European Journal of education*, *50*(1), 75-87.

Blase, J., & Blase, J. (2001). *Empowering teachers: What successful principals do*. Corwin Press.

Bushnell, R. W. (1996). *A culture of teaching: Early modern humanism in theory and practice*. Cornell University Press.

Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice?. *European Journal of Teacher Education*, *40*(3), 291-309.

Darling-Hammond, L., & Lieberman, A. (Eds.). (2013). *Teacher education around the world: Changing policies and practices*. Routledge.

Davies, D., Jindal-Snape, D., Collier, C., Digby, R., Hay, P., & Howe, A. (2013). Creative learning environments in education—A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity*, *8*, 80-91.

Day, C. (2004). *A passion for teaching*. Routledge.

Day, C., Elliot, B., & Kington, A. (2005). Reform, standards and teacher identity: Challenges of sustaining commitment. *Teaching and Teacher Education*, *21*(5), 563-577.

Ferrari, A., Cachia, R., & Punie, Y. (2009). Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. *JRC Technical Note*, *European Commision.52374*, 64.

Heng, W. (2013). Cultural interpretations of Socratic and Confucian education philosophy. Electronic Theses and Dissertations. Paper 605. https://doi.org/10.18297/etd/605

Hermosa, M. J. P., & Callo, E. C. (2022). *Foundations of education*. Institute of Industry and Academic Research Incorporated.

Hooker, C., & Csikszentmihalyi, M. (2003). Flow, creativity, and shared leadership. In Craig L Pearce & Jay A. Conger (Eds.), *Shared leadership: Reframing the hows and whys of leadersh*ip (ss. 217-234). SAGE Publications.

Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research*, *81*(2), 201-233.

Katz, J. (2012). *Teaching to diversity: The three-block model of universal design for learning*. Portage & Main Press.

Kershner, R. (2008). Learning in inclusive classrooms. In Hick, P., Kershner, R., & Farrell, P. (Eds.). *Psychology for inclusive education* (pp. 64-77). Routledge.

Kwok, A., Rios, A., & Kwok, M. (2022). Pre-service teachers' motivations to enter the profession. *Journal of Curriculum Studies*, *54*(4), 576-597.

Lawless, K. A., & Pellegrino, J. W. (2007). Professional development in integrating technology into teaching and learning: Knowns, unknowns, and ways to pursue better questions and answers. *Review of Educational Research*, *77*(4), 575-614.

Loreman, T., Deppeler, J., & Harvey, D. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom*. Psychology Press.

Meirink, J. A., Imants, J., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2010). Teacher learning and collaboration in innovative teams. *Cambridge Journal of Education*, *40*(2), 161-181.

Moore, K. D. (2014). *Effective instructional strategies: From theory to practice*. Sage Publications.

Olsen, B., & Sexton, D. (2009). Threat rigidity, school reform, and how teachers view their work inside current education policy contexts. *American Educational Research Journal*, *46*(1), 9-44.

Plank, S. B., & Condliffe, B. F. (2013). Pressures of the season: An examination of classroom quality and high-stakes accountability. *American Educational Research Journal*, *50*(5), 1152-1182.

Palmer, P. J. (2017). *The courage to teach: Exploring the inner landscape of a teacher's life*. John Wiley & Sons.

Robinson, V. M., Lloyd, C. A., & Rowe, K. J. (2008). The impact of leadership on student outcomes: An analysis of the differential effects of leadership types. *Educational Administration Quarterly*, *44*(5), 635-674.

Rosenholtz, S. J., & Simpson, C. (1990). Workplace conditions and the rise and fall of teachers' commitment. *Sociology of Education, 63*(4), 241-257.

Salend, S. J. (2010). *Creating inclusive classrooms*. Pearson Education.

Sawyer, R. K. (2011). What makes good teachers great? The artful balance of structure and improvisation. In R. Keith Sawyer (Ed.). *Structure and improvisation in creative teaching* (ss.1-24). Cambridge University Press.

Schleicher, A. (2016), *Teaching excellence through Professional learning and policy reform: Lessons from around the World*, International Summit on the Teaching Profession, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/9789264252059-en.

Scott, J. C. (2006). The mission of the university: Medieval to postmodern transformations. *The Journal of Higher Education, 77*(1), 1-39.

Shim, S. H. (2008). A philosophical investigation of the role of teachers: A synthesis of Plato, Confucius, Buber, and Freire. *Teaching and Teacher Education, 24*(3), 515-535.

Sleeter, C., & Carmona, J. F. (2017). *Un-standardizing curriculum: Multicultural teaching in the standards-based classroom*. Teachers College Press.

Supovitz, J. (2009). Can high stakes testing leverage educational improvement? Prospects from the last decade of testing and accountability reform. *Journal of Educational Change*, *10*, 211-227.

Theobald, P. (2018). *Teaching the commons: Place, pride, and the renewal of community*. Routledge.

Tondeur, J., Forkosh-Baruch, A., Prestridge, S., Albion, P., & Edirisinghe, S. (2016). Responding to challenges in teacher professional development for ICT integration in education. *Educational Technology and Society*, *19*(3), 110-120.

Udvari-Solner, A., & Thousand, J. S. (1996). Creating a responsive curriculum for inclusive schools. *Remedial and Special Education*, *17*(3), 182-191.

Valli, L., & Buese, D. (2007). The changing roles of teachers in an era of high-stakes accountability. *American Educational Research Journal*, *44*(3), 519-558.

BÖLÜM 25

ÖĞRETMENLERİ KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK GÖSTEREN SINIFLARA HAZIRLAMAK: ADİL MATEMATİK EĞİTİMİ PERSPEKTİFİ

Ayşe Yolcu

"Öğretmenler adil uygulamalarını geliştirdikçe, matematik sınıfları daha geniş bir yelpazede ve çeşitlilikte katılımcıları kapsayacak ve onlara değer verecektir."

Rochelle Gutiérrez

ÖZET

Ülkemizde ve dünyada kültürel çeşitliliğin sınıflarda giderek görünür hâle geldiği bir çağda, öğretmenlik mesleği ve öğretmen eğitimi, kültürel, etnik ve dilsel farklılıklara sahip öğrencilere adil deneyimler sunmanın anahtarı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin kariyerlerine başlamadan önce veya kariyerleri sırasında her öğrenciye nitelikli öğrenme fırsatları sağlamaya hazırlıklı, kültürel çeşitlilik gösteren öğrencilerin başarı göstergelerindeki uçurumu kapatmaya yönelik mesleki donanıma ve farkındalığa sahip olmaları gerektiği kabul edilmektedir. Bu bölüm, matematik öğretmenlerini kültürel çeşitlilik gösteren sınıflara hazırlamak için bir çerçeve sağlayabilecek adil matematik eğitimi perspektifine odaklanmıştır. Bu doğrultuda adil matematik eğitiminin kuramsal altyapısına, kavramsal çerçevesine, temel ilkelerine ve olası öğretim uygulamalarına yer verilmiştir. Bölümün sonunda öğretmenlik mesleğinin ve toplumun geleceğinde adil matematik eğitimi perspektifinin yeri ve farklı alanlar için potansiyeli tartışılmış, bu bağlamda öğretmenlik mesleğinin geleceğine yönelik öngörülerde bulunulmuştur.

lığa yol açacaktır. Hem matematik derslerinde hem de farklı alanlarda kullanılabilecek ortak uygulamalar arasında her öğrenciden beklentiyi yüksek tutmak, öğrencilerin hâlihazırda neler bildiğini belirlemek ve kültürel farklılıkları derse zenginlik katan unsurlar hâline getirmek sayılabilir. Bu uygulamalar ile birlikte, öğrencilerin kültürel ve dilsel özellikleri sınıfta yönetilmesi gereken farklılıklardan veya çözülmesi gereken problem olarak nitelemekten ziyade zenginlik olarak ele alınıp, olumlu bir kaynak hâline getirilmiş olacaktır.

Matematik öğretmenlerinin adil matematik eğitimi bağlamında oynadıkları rol, belirli bir dizi beceri ve prosedürün ötesine geçen etik ve ahlaki bir sorumluluğu da beraberinde gerektirmektedir (Stinson, 2014). Kültürel çeşitlilik gösteren öğrencilere herkesle aynı matematik öğretimini sağlamak ve ders kitaplarındaki etkinlikleri olduğu gibi uygulamak adil matematik eğitimi perspektifinden uzaklaşmaktadır. Aksine, kültürel çeşitliliğe ve göçmenlik deneyimine sahip öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, matematiksel etkinliklerin kültüre ve dile duyarlı olarak uyarlanması gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki, "her çocuk matematik öğrenebilir" ilkesini gerçekleştirmek ve adil matematik öğrenme fırsatları oluşturmak, öğretmenlerin kültürel çeşitlilik gösteren sınıflara hazırlıklı olmasıyla mümkün olacaktır. Bu hazırlık aynı zamanda çoğulcu, demokratik ve kültürel farklılıklara saygılı bir toplumsal geleceği de beraberinde getirecektir.

Kaynakça

Aguirre, J. M., & Zavala, M. R. (2013). Making culturally responsive mathematics teaching explicit: A lesson analysis tool. *Pedagogies: An International Journal*, *8*(2), 163-190.

Bartell, T. G., Wager, A., Edwards, A., Battey, D., Foote, M., & Spencer, J. (2017). Toward a framework for research linking equitable teaching with the standards for mathematical practice. *Journal for Research in Mathematics Education, 48*(1), 7-21.

Bishop, A. J. (1988). Mathematics education in its cultural context, *Educational Studies in Mathematics, 19*, 179-191.

Boaler, J. (2008). Promoting 'relational equity' and high mathematics achievement through an innovative mixed-ability approach. *British Educational Research Journal*, *34*(2), 167-194

Boaler, J., ve Greeno, J. G. (2000). Identity, agency, and knowing in mathematical worlds. J. Boaler (Ed.) içinde, *Multiple perspectives on mathematics teaching and learning* (pp. 171–200). Ablex.

Civil, M. (2007). Building on community knowledge: An avenue to equity in mathematics education. N. S. Nasir & P. Cobb (Ed.) içinde, *Improving access to mathematics: diversity and equity in the classroom* (s. 105-117). Teachers College Press.

Cobb, P., & Hodge, L. (2007). Culture, identity, and equity in mathematics classrooms. In N. S. Nasir & P. Cobb (Ed.) içinde, *Improving access in mathematics: Diversity and equity in the classroom* (s. 159–172). Teachers College Press.

Cohen, E. G., Lotan, R. A., Scarloss, B. A., & Arellano, A. R. (1999). Complex instruction: Equity in cooperative learning classrooms. *Theory into Practice, 38*(2), 80–86.

D'Ambrosio, U. (1985). Ethnomathematics and its place in the history and pedagogy of mathematics. *For the learning of Mathematics, 5*, 44-48.

Darling-Hammond, L. (2006). Constructing 21st-century teacher education. *Journal of Teacher Education*, *57*(3), 300-314.

Diversity in Mathematics Education (DiME) Center for Learning and Teaching. (2007). Culture, race, power and mathematics education. F. K. Lester (Ed.) içinde, *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (s. 405–433). Information Age.

Doğan, O., & Haser, Ç. (2014). Neoliberal and nationalist discourses in Turkish elementary mathematics education. *ZDM Mathematics Education, 46*(7), 1013-1023.

Drake, C., Aguirre, J. M., Bartell, T. G., Foote, M. Q., Roth McDuffie, A., & Turner, E. E. (2015). *Teachmath learning modules for K-8 mathematics methods courses*. Teachers Empowered to Advance Change in Mathematics Project. www.teachmath.info adresinden erişilmiştir.

Eğitim Reformu Girişimi. (2018). *Eğitim izleme raporu*. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_2017_2018_WEB_PDF.22.11.18.pdf adresinden erişilmiştir.

Featherstone, H., Crespo, S., Jilk, L., Oslund, J., Parks, A., ve Wood, M. (2011). *Smarter together! Collaboration and equity in the elementary math classroom*. National Council of Teachers of Mathematics.

Forghani-Arani, N., Cerna, L. & Bannon, M. (2019). The lives of teachers in diverse classrooms, *OECD Education Working Papers*, No. 198, Paris, France: OECD Publishing.

Gay, G. (2002). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. Teachers College Press.

Gutiérrez, R. (2002). Enabling the practice of mathematics teachers in context: Towards a new equity research agenda. *Mathematical Thinking and Learning, 4*(2-3), 145-187.

Gutiérrez, R. (2008). A "gap-gazing" fetish in mathematics education? Problematizing research on the achievement gap. *Journal for Research in Mathematics Education. 39*(4), 357–364.

Gutiérrez, R. (2012). Context matters: How should we conceptualize equity in mathematics education?. B. Herbel-Eisenmann, J. Choppin, D. Wagner ve D. Pimm (Ed.) içinde *Equity in discourse for mathematics education* (s. 17-33). Springer.

Gutstein, E. (2007). Connecting community, critical, and classical knowledge in teaching mathematics for social justice. B. Sriraman (Ed.) içinde, *International perspectives on social justice in mathematics education* (s. 109-1 18). The University of Montana

Horn, I. S. (2007). Fast kids, slow kids, lazy kids: Framing the mismatch problem in mathematics teachers' conversations. *The Journal of The Learning Sciences*, *16*(1), 37-79.

Ladson-Billings, G. (1995). Toward a theory of culturally relevant pedagogy. *American Educational Research Journal*, *32*(3), 465-491.

Ladson-Billings, G. (1997). It doesn't add up: African American students' mathematics achievement. *Journal for Research in Mathematics Education, 28*(6), 697-708.

Lesh, R., Post, T., ve Behr, M. (1987). Representations and translations among representations in mathematics learning and problem solving. C. Janiver (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematic*s içinde (s. 33–40). Lawrence Erlbaum Associates.

MEB. (2006). 17. Milli eğitim şurası. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017 _09/29165619_17_sura.pdf adresinden erişilmiştir.

Nasir, N., Hand, V., & Taylor, E. V. (2008). Culture and mathematics in school: Boundaries between "cultural" and "domain" knowledge in the mathematics classroom and beyond. *Review of Research in Education, 32*(1), 187-240.

North, C. E. (2006). More than words? Delving into the substantive meaning (s) of "social justice" in education. *Review of Educational Research, 76*(4), 507-535.

Organization for Economic Co-operation and Development. (2013). *PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy*. Paris, France: OECD Publishing.

Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri.* Milli Eğitim Bakanlığı.

Öztürk, M., Tepetaş Cengiz, G. Ş., Köksal, H., ve İrez, S. (2017). *Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunduran öğretmenler için el kitabı.* Milli Eğitim Bakanlığı.

Planas, N., & Civil, M. (2010). Discourse processes in critical mathematics education. H. Alrø, O. Ravn, ve P. Valero (Ed.) içinde, *Critical mathematics education: Past, present and future* (s. 145–159). Sense Publishers.

Secada, W. G. (1989). Educational equity versus equality of education: An alternative conception. W. G. Secada (Ed.) içinde, *Equity in Education* (s. 68-88). Falmer.

Skovsmose, O. (1994). *Towards a philosophy of critical mathematics education.* Kluwer.

Stinson, D. W. (2004). Mathematics as "gate-keeper": Three theoretical perspectives that aim toward empowering all children with a key to the gate. *The Mathematics Educator, 14*(1), 8-18.

Stinson, D. W. (2014). Teaching mathematics for social justice: An ethical and moral imperative? *Journal of Urban Mathematics Education, 7*, 1–5.

Stinson, D. W., ve Wager, A., (2012). *Teaching mathematics for social justice: Conversations with educators*. National Council of Teachers of Mathematics.

Ünal, I., Özsoy, S., Yıldız, A., Güngör, S., Aylar, E., ve Çankaya, D. (2010). *Eğitimde toplumsal ayrışma*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Villegas, A. M. (2007). Dispositions in teacher education: A look at social justice. *Journal of Teacher Education, 58*(5), 370-380.

Wager, A. A. (2008). *Developing equitable mathematics pedagogy*. [Basılmamış doktora tezi], University of Wisconsin-Madison.

Wager, A. A., & Whyte, K. (2013). Young children's mathematics: Whose home practices are privileged?. *Journal of Urban Mathematics Education, 6*(1), 81-95.

Yolcu, A. (2020). Kültürel olarak duyarlı matematik etkinlikleri. Y. Dede, M. F. Doğan, ve F. Aslan Tutak (Ed.) içinde *Matematik eğitiminde etkinlikler ve uygulamaları* (s.467-487). Pegem Akademi.

BÖLÜM 26

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN GELECEĞİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI

Serkan Ekinci, Ahmet İlhan Şen

"Okul çağındaki öğrenciler uyanık oldukları zamanlarının yaklaşık üçte ikisini okulun dışında geçirirler, ancak eğitimciler okul dışındaki deneyimlerin öğrencilerin bilgi ve anlamaları ile öğrenmeye yönelik inanç, tutum ve motivasyonları üzerindeki etkilerini görmezden gelme ya da en azından önemsememe eğilimindedirler."

M. Braund & M. Reiss

ÖZET

Bilim ve teknolojideki ilerlemeler, eğitim-öğretim faaliyetlerinin de süreç içinde değişmesine ve gelişmesine öncülük etmektedir. Formal öğrenmeyi destekleyecek çalışmaların giderek önem kazandığı günümüz eğitim sisteminde eğitim bilimcileri, program geliştirme uzmanları, alan uzmanları gibi birçok paydaş tarafından farklı yaklaşımlar ortaya konmakta, bu yaklaşımların öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine etkileri araştırılmaktadır. Son yıllarda tüm paydaşların üzerinde durduğu konulardan biri de okul dışı öğrenme ortamlarının formal öğrenme sürecinde kullanılmasıdır. Okul dışı ortamlara yapılacak ziyaretlerde ise öğretmenlere önemli görev ve sorumlukların düştüğü bilinmektedir. Bu kitap bölümünün temel amacı, okul dışı öğrenmeyi ve okul dışı

gerekli kılmaktadır. Öğretmen yetiştirme programlarındaki gelişmelere paralel olarak ilk ve orta kademelerde uygulanan tüm öğretim programları, öğretmenlerin sınıfın dışına çıkarak doğada, gerçek yaşamın içinde ve diğer farklı informal ortamlarda öğrenme süreçlerini yönetebilmelerine imkân tanımalıdır. Öğretim programlarındaki güncel durumdan hareketle, gelecekteki program geliştirme çalışmalarında bu bakış açısıyla hareket edilmesi önerilmektedir. Öğretim programlarına yansıtılacak bu bakış açısı, Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında öğretmenlik mesleğine önemli bir dinamizm ve ivme kazandırabilecektir.

Ülkemizde informal ortamların kurulmasına ve geliştirilmesine yönelik yapılan büyük bütçeli yatırımlar sonucunda bilim merkezleri, planetaryumlar gibi çeşitli otantik ortamlar toplumun her kesimi için önemli bir öğrenme merkezi hâline gelmeye başlamıştır. Özellikle TÜBİTAK destekli bilim merkezlerinin sayısındaki artış, öğretmenlerin okul dışı öğrenme faaliyetleri kapsamında bu merkezlerden yararlanmaları konusunda onları cesaretlendirebilecektir. Yine TÜBİTAK tarafından Bilim ve Toplum Destek Programları kapsamında okul dışı öğrenme ortamları temelinde geliştirilen çeşitli projeler desteklenmiştir. Bu desteğin gelecek yıllarda daha da artacağı öngörülmektedir. Özellikle öğretmen eğitimi kapsamında desteklenecek projeler ile formal öğrenme sürecinde okul dışı ortamlardan daha çok yararlanılabilecek, böylelikle büyük bütçeli yatırımların karşılığının alınması da mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Bamberger, Y., & Tal, T. (2008). Multiple Outcomes of Class Visits to Natural History Museums: The Students' View. *Journal of Science Education and Technology, 17*(3), 274-284. https://doi.org/10.1007/s10956-008-9097-3

Braund, M., & Reiss, M. (2006). Towards a more authentic science curriculum: The contribution of out-of-school learning. *International Journal of Science Education, 28*(12), 1373-1388.

DeWitt, J., & Osborne, J. (2007). Supporting teachers on science-focused school trips: Towards an integrated framework of theory and practice. *International Journal of Science Education*, *29*(6), 685-710.

Ekinci, S., Oktay, Ö., & Şen, A. İ. (2020). Mobil Planetaryum Etkinliği: Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(3), 827-852.

Hofstein, A., & Rosenfeld, S. (1996). Bridging the Gap Between Formal and Informal Science Learning. *Studies in Science Education*, *28*(1), 87-112. https://doi.org/10.1080/03057269608560085

Jarvis, T., & Pell, A. (2005). Factors influencing elementary school children's attitudes toward science before, during, and after a visit to the UK National Space Centre. *Journal of Research in Science Teaching*, *42*(1), 53-83.

Laçin Şimşek, C. (2011). Okul Dışı Öğrenme Ortamları ve Fen Eğitimi. C. Laçin Şimşek (Yay. Haz.). *Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları* içinde (s. 1-23). Ankara: Pegem Akademi.

Oktay, Ö., Üner, S., & Şen, A. İ. (2021). Fen bilimleri, fizik, kimya, biyoloji öğretim programları ile ders kitaplarının okul dışı öğrenme yönünden incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 58*, 671-710.

Şen, A. İ. (2018). *Okul Dışı Ortamlarda Öğretim Yöntem ve Tekniklerin Kullanımına Yönelik Fen Bilimleri ve Fizik Öğretmenlerinin Eğitimi Sonuç Raporu*.

Şen, A. İ. & Ekinci, S. (2019). Sağlık Kuruluşları – Hastaneler. A. İ. Şen (Yay. Haz.). *Okul Dışı Öğrenme Ortamları* içinde (s. 307-329). Ankara: Pegem Akademi.

Şen, A. İ. (2019). Okul Dışı Öğrenme Nedir?. A. İ. Şen (Yay. Haz.). *Okul Dışı Öğrenme Ortamları* içinde (s. 1-20). Ankara: Pegem Akademi.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (t.y.). Örgün Eğitim İstatistikleri. Erişim tarihi: Kasım 8, 2023; https://istatistik.meb.gov.tr/OgretmenSayisi/Index

Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK]. (2018). Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. Erişim tarihi: Kasım 13, 2023; https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK]. (t.y.a). Erişim tarihi: Kasım 13, 2023; https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/icerik-4005-yenilikci-egitim-uygulamalari

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK]. (t.y.b). Erişim tarihi: Kasım 13, 2023; https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilimsel-etkinlik/etkinlik-duzenleme-destekleri/icerik-2237-a-bilimsel-egitim-etkinlikleri-destegi

BÖLÜM 27

21. YÜZYILDA TOPLUM VE ÖĞRETMEN ADAYLARINDA ÖĞRETMENLİK ALGISI

Atilla Ayaz Ünsal

"Eğitim, geleceğe açılan pasaportumuzdur. Çünkü yarın, ona bugünden hazırlananlara aittir."

Malcolm X

ÖZET

Öğretmenlik, ülkenin geleceğini oluşturacak nesilleri yetiştirmesi açısından her zaman değerini koruyan mesleklerin başında gelir. Öğretmenin hak ettiği bu değeri layıkıyla görmesi mesleğini yerine getirirken onu motive eden önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Her meslekte olduğu gibi öğretmenin toplumdaki sosyal, kültürel, ekonomik konumunun iyi bir seviyede olması mesleki başarılarını da beraberinde getirir. Bu bölümde, 21. yüzyılda ülkemizde öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü, mesleğin toplum nezdinde nasıl algılandığı, öğretmenlik mesleğinin genel özellikleri, mesleğin statüsünü belirleyen faktörler ve öğretmen adaylarının kendi mesleklerine bakışı konuları değerlendirilmiştir. Öğretmenlik mesleğinin toplumda her zaman kutsal sayılan bir meslek olmasının yanı sıra zaman zaman statüsünde değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin gerçekleşmesinde öğretmen niteliklerinden, kültürel ve sosyal hayatımızdaki değişiklik-

Tüm bunlar, bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde kaliteli nesiller yetiştirmemiz ve devletimizin bekası eğitimin kalitesine bağlıdır. Eğitimin kalitesini belirleyen en önemli faktör de öğretmendir. Bu sebeple öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsünün yükseltilmesi ve öğretmenin hak ettiği değeri görmesi önem arz etmektedir."

Değişen dünyada her şey gibi öğretmenlik mesleği de değişecektir ve değişmektedir. Bu değişimlerin gerçekleşeceği bu süreçte mesleğin devamlılığının ve saygınlığının sağlanması için bahsedilen sorunlar giderilerek iyileştirmeler yapılması bu değişim ve gelişim sürecine fikri yönde katkı sağlayacak nesilleri bu tema etrafında toplayarak, olumlu yönde etkinin gücünü artıracaktır.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2003). *Eğitim tarihimizde günümüze kadar öğretmen yetiştirilmesi ve sağlanması ilkeleri, uygulamaları.* Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu, Sivas.

Aydın, R. ,Canavar, O. ve Akın, A. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleği ve öğretmenlerin toplumsal statülerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *21.Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Dergisi, 7(*21), 965-990.

Bek, Y. (2007). Öğretmenin toplumsal /mesleki rolleri ve statüsü. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Bozbayındır, F. (2019). Öğretmenlik mesleğinin statüsünü etkileyen unsurların öğretmen görüşleri temelinde incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,18*(72).

Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2005*(2), 207-237.

Doğan, Ö. (2018). Öğretmenlerin görüşlerine göre öğretmenlik mesleğinin imajı. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Erden, M. (2005). Öğretmenlik mesleğine giriş. Epsilon Yayınları.

Gönülaçar, Ş. (2016). Türkiye'de öğretmen imajı ve itibarı üzerine bir inceleme. https://www.academia.edu/attachments/41461508/download_file?st=MTU4ODg4MT EzOSw5Mi40NC40MS4xNiw3NDIzODA0&s=profile. (09.11.2020).

Güven, D. (2010). Profesyonel bir meslek olarak Türkiye'de öğretmenlik. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi. 27*(2):1-9.

ILO/UNESCO. (1966). *Recommendation concerning the status of teachers.* UNESCO.

Keskin, S.C.ve Yüceer, D. (2017). Geçmişten günümüze öğretmenlerin gözünden bir meslek olarak öğretmenlik mesleği. *Turkish Studies.12*(14):85-104.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). Öğretmenlik mesleği ve genel yeterlikleri. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara.

Mutluer, Ö. ve Yüksel, S. (2019). *Emekli ve kıdemli öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinin sosyal statüsü hakkındaki görüşleri.* 28.Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özkale, U.S. (2016). Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki statü ve saygınlığının azalmasının nedenleri ve çözüm önerileri. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Özoğlu, M. (2010). Türkiye'de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları. *Seta Analiz Dergisi. 17*:1-40.

Özoğlu, M., Gür, B.S. ve Altunoğlu, A. (2013). Türkiye'de ve dünyada öğretmenlik etorik ve pratik. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi. 54*(10).

Özsoy, G., Özsoy, S. ,Özkara, Y. ve Memiş, A.D. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler. İlköğretim Online Dergisi. 9(3):910-921.

Pişkin, Z., Parlar, H. (2021). Toplumsal statü ve algı açısından öğretmenlik mesleğinin incelenmesi. *Academic Platform Journal of Education and Change* 4(1), 1-28.

Şişman, M. (2006). *Eğitim bilimine giriş*. Pegem A Yayıncılık.

Tezcan, M. (1997). *Eğitim sosyolojisi.* Kendi Basımı.

Turan, İ. (2017). *Tarihsel süreçte öğretmenlerin toplumsal statüsündeki değişim.* Uluslararası Öğretmen Eğitimi ve Akreditasyon Kongresi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ulutaş, P. (2017). Öğretmenlerin bakış açısından öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Ünsal, S. (2018). Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin statüsüne ilişkin bir pareto analizi. *Sakarya University Journal of Education. 8*(2):111-130.

Yetim, A. ve Göktaş, Z. (2004). Öğretmenin mesleki ve kişisel özellikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi 12*(2), 541-559

Yurdakul, S. , Gür, B.S. , Çelik, Z. Kurt, T. (2016). Öğretmenlik mesleği ve mesleğin statüsü, *Eğitim Bir Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, 70*(13).

ÇOCUK GELİŞİMİ

Editörler
Doç. Dr. Fatma Elif Kılınç
Dr. Öğretim Üyesi K. Büşra Kaynak Ekici

nobel

Çocuk Gelişimi

Editörler

Doç. Dr. Fatma Elif Kılınç

Dr. Öğretim Üyesi K. Büşra Kaynak Ekici

Yayın No. 4719
Eğitim: 975
ISBN : 978-625-397-017-8
E-ISBN : 978-625-397-018-5
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kılınç, Fatma Elif., Kaynak Ekici, K. Büşra.
Çocuk Gelişimi
Editörler: Doç. Dr. Fatma Elif Kılınç
Dr. Öğretim Üyesi K. Büşra Kaynak Ekici
1. Basım. XIV + 352 s. 16,5 x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN : 978-625-397-017-8
E-ısbn : 978-625-397-018-5
1. Çocuk 2. Gelişim 3. Dönem"

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1:
ÇOCUKLUĞUN TARİHÇESİ

Giriş 2
1. Çocuk ve Çocukluğun Tanımı 2
2. Tarih Öncesi Dönemde ve Antik Çağ'da Çocuk 5
3. Batı Toplumunda Çocuk 9
    3.1. Orta Çağ'da Çocuk 9
    3.2. Rönesans ve Modern Çağ Başlangıcında Çocuk 11
4. Orta Asya Türk Kültüründe Çocuk 13
5. Osmanlı'da Çocuk 15
6. Cumhuriyet ve Sonrasında Çocuk 16
Değerlendirme Soruları 20
Kaynaklar: 23

BÖLÜM 2:
GELİŞİMİN TEMEL KAVRAMLARI

Giriş 28
1.Gelişim 29
2. Gelişim İle İlgili Temel Kavramlar 30
    2.1. Büyüme 30
    2.2. Olgunlaşma 30
    2.3. Öğrenme 32
    2.4. Hazır Bulunuşluk 33
    2.5. Kritik Dönem ve Hassas Dönem 33
3. Gelişimin İlkeleri 35
4. Gelişim Dönemleri 38

5. Gelişim Alanları 41
6. Gelişimi Etkileyen Etmenler 41
6.1. Kalıtım 42
6.2. Çevre 44
7. Gelişim İle İlgili Tartışmalı Konular 45
8. Gelişimle İlgili Farklı Yaklaşımlar 47
8.1. Psikodinamik Yaklaşım 47
8.1.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı 48
8.1.2. Psikososyal Gelişim Kuramı 50
8.2. Davranışsal Yaklaşım 51
8.2.1. Klasik Koşullanma 51
8.2.2. Edimsel Koşullanma 52
8.2.3. Sosyal Öğrenme Kuramı 53
8.3. Bilişsel Yaklaşım 54
8.3.1. Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı 55
8.3.2. Bilgi İşleme Kuramı 57
8.3.3. Gelişimsel Bilişsel Sinirbilim 57
8.4. Bağlamsal Yaklaşım 58
8.4.1. Ekolojik Sistem Kuramı 58
8.4.2. Vygotsky'in Sosyokültürel Kuramı 59
9. Gelişim Kuramlarının Karşılaştırılması 60
Değerlendirme Soruları 63
Kaynaklar 66

BÖLÜM 3:
FİZİKSEL GELİŞİM

Giriş 68
1. Fiziksel Gelişim ve Büyüme 69
2. Fiziksel Gelişimi Etkileyen Kalıtsal ve Çevresel Faktörler 69
3. Doğum Öncesi ve Sonrası Dönemde Fiziksel Gelişimi ve Büyümeyi Etkileyen Faktörler . 70
4. Fiziksel Gelişim, Büyüme ve Endokrin Sistemi 72
4.1. Büyüme Hormonu 72
4.2 Tiroid Hormanları 73
4.3. Paratiroid Hormonu 74
4.4. Cinsiyet Hormonları 75
5. Doğum Öncesi Dönemde (Prenatal Dönem) Fiziksel Gelişim 75

5.1. Zigot Evresi 76
5.2. Embriyonel Evre 77
5.3. Fetal Evre 79
6. Doğum Sonrası Dönemde Fiziksel Gelişim ve Büyüme 80
6. 1. Beden Yapısı ve Fiziksel Görüntü: Boy ve Kilo 80
6.1.1. Yenidoğan ve Bebeklik Döneminde Boy ve Kilo 81
6.1.2. Çocukluk Döneminde Boy ve Kilo 82
6.1.3. Ergenlik Döneminde Boy ve Kilo 83
6.2. İskelet ve Kas Gelişimi 84
6.2.1. Diş Gelişimi 86
7. Beyin Gelişimi 87
Değerlendirme Soruları 96
Kaynaklar 99

BÖLÜM 4:
MOTOR GELİŞİM

Giriş 102
1. Motor Gelişim 103
1.1. Kaba Motor Beceriler 104
1.2. İnce Motor Beceriler 105
1.3. Algısal Motor Beceriler 105
2. Motor Gelişim Kuramları 108
2.1. Olgunlaşma Kuramı 108
2.2. Deneyimsel Yaklaşım 109
2.3. Dinamik Sistemler Kuramı 109
3. Gallahue'nin Motor Gelişim Modeli 109
4. Motor Gelişim Dönemleri 110
4.1. Refleksif Hareketler Dönemi 110
4.2. İlkel Hareketler Dönemi 116
4.2.1. Refleks Baskılama Evresi 116
4.2.2. İlk Kontrol Evresi 116
4.3. Temel Hareketler Dönemi 120
4.3.1. Başlangıç Evresi 120
4.3.2. Şekillenme Evresi 120
4.3.3. Ustalaşma Evresi 120
4.4. Özelleşmiş Hareketler Dönemi 124

4.4.1. Geçiş Evresi 125
4.4.2. Uygulama Evresi 125
4.4.3. Yaşam Boyu Uygulama Evresi 125
5. Motor Gelişimin Desteklenmesi 126
Değerlendirme Soruları 129
Kaynaklar 132

BÖLÜM 5:
BİLİŞSEL GELİŞİM

Giriş 135
1. Jean Pıaget'nin Bilişsel Gelişimsel Kuramı 135
1.1. Bilişsel Gelişim Süreci 136
1.1.1.Şema 136
1.1.2. Özümseme (Asimilasyon) 137
1.1.3. Uyumsama (Akomodasyon) 137
1.1.4. Organizasyon 138
1.1.5. Dengeleme 138
1.2. Bilişsel Gelişim Dönemleri 139
1.2.1. Duyu-Motor Dönem 139
1.2.2. İşlem Öncesi Dönem 142
1.2.3. Somut İşlemler Dönemi 145
1.2.4. Soyut İşlemler Dönemi 146
2. Lev Vygotsky'nin Sosyokültürel Kuramı 148
2.1. Yakınsak Gelişim Alanı ve Yapı/İskele Kurma 148
3. Bilgi İşleme Yaklaşımı 151
3.1. Bilgi İşleme Yaklaşımının Ele Aldığı Beceriler 152
3.1.1. Dikkat 152
3.1.2. Hafıza/Bellek 154
3.1.3. Düşünme 157
3.1.4. Üstbiliş 157
4. Bebeklik Döneminde Bilişsel Gelişim 157
5. Erken Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim 161
6. Orta ve Geç Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim 163
7. Ergenlik Döneminde Bilişsel Gelişim 166
Değerlendirme Soruları 171

Kaynaklar 174

BÖLÜM 6:
DİL GELİŞİMİ

Giriş 177
1. Dil 179
2. Dil Edinim Kuramları 183
2.1. Davranışçı Yaklaşım 183
2.2. Doğuştancı Yaklaşım 184
2.2.1. Dil: Beyinde Nerede? 185
2.3. Etkileşimci Görüş 187
3. Dilin Bileşenleri 187
3.1. Fonoloji (Ses Bilgisi) 188
3.2. Morfoloji (Biçim Bilgisi) 189
3.3. Sentaks (Söz Dizimi) 190
3.4. Semantik (Anlam Bilgisi) 190
3.5. Pragmatik (Kullanım Bilgisi) 191
4. Dil Gelişiminin Dönemleri 192
4.1. Farklılaşmış Ağlamalar Evresi 192
4.2. Gığıldama/Agulama Evresi 193
4.3. Babıldama Evresi 193
4.4. Tek Sözcük Evresi 195
4.5. Telgrafik Konuşma Evresi 196
4.6. Gramere Uygun Konuşma Evresi 196
5. Dil Gelişiminin Desteklenmesi 197
Değerlendirme Soruları 203
Kaynakça 207

BÖLÜM 7:
SOSYAL GELİŞİM

Giriş 210
1. Sosyal Gelişim Teorisi 214
2. Benlik Duygusunun Gelişimi 215
2.1. Bebeklik ve Çocukluk Dönemi 215
2.2. Ergenlik Dönemi 218
3. Akran İlişkisi 218
3.1. Bebeklik ve Çocuklukta Akran İlişkisi 219
3.2 Ergenlikte Akran İlişkisi 220

3.3. Akran İlişkilerinin Genel Yapısı 221
3.3.1. Dikey Yapı 222
3.3.2. Yatay Yapı 222
4. Teknolojinin Sosyal Gelişime Etkisi 224
4.1. Çocuklarda Teknoloji Kullanımı 225
4.2. Ergenlerde Teknoloji Kullanımı 226
5. Aileye, Öğretmenlere ve Alanlarda Çalışanlara Öneriler 228
Değerlendirme Soruları 231
Kaynaklar 234

BÖLÜM 8:
DUYGUSAL GELİŞİM

Giriş 238
1. Duygu 239
2. Duygu Kuramları 239
2.1.Temel Duygu Kuramı 240
2.2. James – Lange'in Duygu Teorisi 240
2.3. Cannon-Bard Kuramı 240
2.4 Bilişsel Teori 241
3. Duygusal Gelişim 241
4. Duygusal Gelişim Kuramları 241
4.1. Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı 242
4.2. Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı 243
4.3. Davranışçı Kuram 245
4.4. Sosyal Öğrenme Kuramı 245
5. Duygusal Gelişimi Etkileyen Faktörler 245
5.1. Olgunlaşma 246
5.2. Mizaç 246
5.3. Bağlanma 248
5.4. Anne-Baba İlişkileri 249
5.5. Kardeş İlişkileri 249
5.6. Akran İlişkileri 250
6. Duygusal Gelişim Dönemleri 251
6.1. Bebeklik Döneminde Duygusal Gelişim 251
6.1.1. Temel Duygular 251

6.1.2. Gülme ve Kahkaha ... 252
6.1.3. Ağlama ... 253
6.1.4. Bağlanmanın Gelişimi ... 254
6.1.5. Öz Bilinç Duyguları ... 254
6.1.6. Bebeklik Döneminde Öfke ... 255
6.1.7. Bebeklik Döneminde Korkular ... 255
6.2. Okul Öncesi Dönemde Duygusal Gelişim ... 256
6.2.1. Duygu Dilinin Ortaya Çıkması ... 256
6.2.2. Sorumluluk Duygusunun Temelleri ... 257
6.2.3. Okul Öncesi Dönemde Çoklu Duygular ... 257
6.2.4. Okul Öncesi Dönemde Öfke ... 258
6.2.5. Okul Öncesi Dönemde Kıskançlık ... 258
6.2.6. Okul Öncesi Dönemde Korkular ... 258
6.3. Okul Çağında Duygusal Gelişim ... 259
6.3.1. Çoklu Duygular ... 260
6.3.2. Okul Çağında Korkular ... 260
6.4. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim ... 261
7. Teknoloji ve Duygusal Gelişim ... 264
8. Duygusal Gelişimin Desteklenmesi ... 265
Değerlendirme Soruları ... 269
Kaynaklar ... 273

BÖLÜM 9:
AHLAK GELİŞİMİ

Giriş ... 276
1. Ahlak Gelişimi ve Önemi ... 277
2. Ahlak Gelişimi Dönemleri ... 278
3. Ahlak Gelişimi İle İlgili Kavramlar ... 279
4. Davranışçı Kurama Göre Ahlak Gelişimi ... 281
5. Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Ahlak Gelişimi ... 281
6. Psikanalitik Kuramlara Göre Ahlak Gelişimi ... 283
7. Bilişsel Kuramlara Göre Ahlak Gelişimi ... 285
7.1. Piaget ve Ahlak Gelişimi ... 285
7.1.1. Dışsal Kurallara Bağlılık/Dışa Bağlı Dönem/Ahlaksal Gerçeklik Dönemi ... 288
7.1.2. Özerk Dönem/Özerk Ahlaksal Gelişim Dönemi ... 289
7.2. Kohlberg ve Ahlak Gelişimi ... 289
7.2.2. Gelenek Öncesi Düzey ... 292

7.2.1.1. Ceza ve İtaat Eğilimi 292
7.2.1.2. Saf Çıkarcı Eğilim/Araçsal İlişkiler Aşaması, Bireyselcilik ve Araçsal Amaç Eğilimi 293
7.2.2. Geleneksel Düzey 294
7.2.2.1. Kişiler Arası Uyum Eğilimi 295
7.2.2.2. Kanun ve Düzen Eğilimi 295
7.2.3. Gelenek Sonrası Düzey 296
7.2.3.1. Sosyal Anlaşma/ Sosyal Sözleşme Eğilimi 296
7.2.3.2. Evrensel Ahlak İlkeleri 297
7.3. Gilligan'ın Ahlak Gelişimine İlişkin Görüşleri 301
8. Turiel'in Ahlak Gelişim Kuramı 302
9. Alan Çalışanlarına Öneriler 303
Değerlendirme Soruları 307
Kaynaklar 311

BÖLÜM 10:
CİNSEL GELİŞİM

Giriş 314
1. Cinsel Gelişim 315
2. Cinsel Gelişim İle İlgili Temel Kavramlar 315
2.1. Cinsellik 315
2.2. Cinselliğin Bileşenleri 316
3. Cinsel Gelişim Dönemleri 317
3.1. Doğum Öncesi Dönem 317
3.2. Bebeklik Dönemi 318
3.3. İlk Çocukluk Dönemi 318
3.4. Son Çocukluk Dönemi 319
3.5. Ergenlik Dönemi 319
4. Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı 320
4.1. Oral Dönem 320
4.2. Anal Dönem 321
4.3. Fallik Dönem 322
4.4. Latent (Gizil) Dönem 325
4.5. Genital Dönem 325
5. Cinsel Eğitim 326
5.1. Tanım 326
5.2. Cinsel Eğitimin Tarihi 327
5.3. Cinsel Eğitimin Amacı 328

5.4. Cinsel Eğitimde Temel İlkeler 328
5.5. Cinsel Eğitimin Yararı 329
5.6. Cinsel Eğitimde İçerik 329
5.7. Cinsel Eğitim ve Aile 330
5.8. Cinsel Eğitim ve Okul 332
Değerlendirme Soruları 336
Kaynaklar 339

1 ÇOCUKLUĞUN TARİHÇESİ

Harry Brooker, 1890

'Portakal ve Limon' * Oyunu Oynayan Bir Grup Çocuk (A Group of Children Playing the Game 'Oranges and Lemons' in a Domestic Interior, Aç Kapıyı Bezirganbaşı *)

Fatma Elif Kılınç
Şerife Çamurcu

18. yüzyılın başında, İstanbul'da ikamet eden Lady Montagu, İstanbullu kadınlarla sohbet etme imkânı bulmuştur. Her biri on veya on iki çocuğa sahip olan kadınların bu kadar çok çocuğa nasıl bakabildikleri sorusu aklına takılan Montagu, bir gün merakını yenemeyip bu soruyu çocukların annelerine sormuştur. Annelerin yanıtı ise çocuklarının en az yarısının veba nedeniyle öleceği şeklinde olmuştur. Ölüme neden olan vebanın çocuklarını her an yutabileceğinden duyulan korku, o dönem anne ve babaları için olağan bir durum hâline gelmiştir (Araz, 2017).

18. Yüzyıl öncesinden günümüze kadar çocukluk tarihinde pek çok dönemsel değişiklik yaşanmış ve halen yaşanmaktadır.

KAYNAKLAR:

Ahioğlu-Lindberg, E. N. (2012) Çocuk yetiştirme açısından Türkiye'de çocukluğun tarihi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 31(1)

Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*. Ankara: Pegem Yayıncılık

Alp, M. (2015). "Loğusalık ve Şerbeti". *Eski İstanbul'da Gündelik Hayat*. İ. Gündağ Kayaoğlu, ve Ersu Pekin, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, Akt., T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Yazıları/7

Altıkulaç, E. (2019). *Cumhuriyet döneminde çocuk giysilerindeki değişim, çocuk oyun ve oyuncakları ile ilişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Araz, Y. (2017). *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. İstanbul: Kitap Yayınevi

Arıcı, A.F. (2018). *Çocuk Edebiyatı ve Kültürü*. Pegem Akademi: Ankara.

Aries, P. (1960). *Centuries of childhood, A Social History of Family Life*. New York: Vintage

Arslan, E. (2013). *Sanatsal form olarak oyuncak tasarımı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir.

Babila, M. H. A. (2016). Eski Mısır'da Kadın . *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1) , 129-144.

Bayat, A. H. (1982). Osmanlı İmparatorluğu Türkiyesinde Saray Dışı Sünnet Merasimleri, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları

Beck, J., Jenks, C., Keddie, N., & Young, M.F.D. (1976). Worlds Apart: Readings for a sociology of education, *British Journal of Educational Studies,*27

Bumin, K. (1983). *Batıda Devlet ve Çocuk*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Caferoğlu, A. (1939). 'Türk Taamül Hukukunda Evlatlık Müessesesi', *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. 2. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü

Chen, X., Chen, H., Wang, L., & Liu, M. (2016). Noncompliance and child-rearing attitudes as predictors of aggressive behaviour: A longitudinal study in Chinese children. I*nternational Journal of Behavioral Development*. https://doi.org/10.1080/01650250143000012.

Coşan, B. (2019). Sanayi devrimi'nden çok uluslu şirketlere çocuk işçiliği: Şahin pençesinde yavru kuş. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 2(2).

Cullen, H., (2007). "The Role of International Law in the Elimination of Child Labor", First Published, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Cullingford, B. (2000). *British Chimney Sweepers: Five Centuries of Chimney Sweeping*. Chicago: New Amsterdam Books

Cunningham, H. (1990) The Employment and Unemployment of Children. *Past&Present*. 126. https://doi.org/10.1093/past/126.1.115

Cunningham, H. (2014). *Children and childhood in western society since 1500*. New York:Routledge

Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Çevik, N. (2000). *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Delumeau, J. (1990). *Sin and fear : The emergence of the Western guilt culture 13th-18th centuries*. New York: St. Martin's Press.

DeMause, L. (1995). *The History of Childhood: Untold Story of Child*. Maryland: Jason Aronson Book

DeMause, L. (2020). *Çocuk İstismarı ve Savaşın Kökenleri*. İstanbul: Pales Yayınları.

Dirican,R. (2018). Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2). https://doi.org/10.36731/cg.472028

Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Efe, M. (2008). *Çocukların Cezai Sorumluluğu* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Erbay, E. (2013). Türkiye'de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi,* 24(1).

Erdemir, H.P. & Erdemir, H. (2012). Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek! *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*.

Erkut, Z. , Balcı, S. & Yıldız, S. (2017). Tarihsel Süreç İçinde Çocuk . Çocuk ve *Medeniyet* , 2(3) , 17-28. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57208/807856

Gordon, M. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları

Gökyay Orhan Şaik, (2006). *Dede Korkut Hikayeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

Gömeç, S. Y. (2014). *Türk Tarihinden İzler II*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları . *Sosyoloji Dergisi Armağan Sayısı*. 1-22. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/592766.

Gür, Ö. S. (1991). *Antik Dünyada Günlük Yaşam*. Antalya: Magister Turizm Ticaret

Gürkan, H. (2021). Türk Modernleşmesinde ve Kültür Tarihinde Çocuk ve Çocukluk Algısı. Ed. (Aslan, D., Kale, M. & Nur, İ.) *Kültür ve Çocuk*. Ankara: Pegem Akademi.

Güzel, B. (2016). 21. Yüzyılda çocuk işçiliği ile mücadele ilerleme raporu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(42).

Heywood, C. (2003). *Baba bana top at, Batı'da Çocukluğun Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi

Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve Çocukluk" kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. Çocuk ve *Medeniyet* , 4(7) , 195-226 . https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/57213/807902

Karaman, G. ve Nas, E. (2012). Çorum İskilip'te geçmişten günümüze aktarılan bir miras: Ahşap oyuncaklar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(14), 103-116.

Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Kavak, Y., Ergen, H. (2004). Türkiye'de ilköğretime katılım ve okula gidemeyen çocuklar. *TED Eğitimde Yeni Ufuklar II: Eğitim Hakki ve Okula Gidemeyen Çocuklar Sempozyumu*, 3-4 Aralık, Türk Eğitim Derneği, Ankara

Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Bilge Yayıncılık

Kocapınar, P. (2021). *Kavram Alanı Sözlüğü Olarak Divanu Lugati't-Türk*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Köksal, H. (2008). Çocukluk, değişen dünya ve tarih öğretiminden beklentiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1(4).

Lambert, T. (2008). A Brief History of Children. *A World History Encyclopedia*. http://www.localhistories.org/children.html linkin sonuna adresinden erişilmiştir.

Lewis, R. (1973). *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat*. Çev. Mefkure Poroy İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları. akt., T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Yazıları/7, 2015.

Mahmut, K. (2006). *Divanü Lugat-it-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Marlow, D.R. (1977). *Textbook of Pediatric Nursing*, London: W.B. Saunders

Marshall, A. (2022). *Childhood in Ancient Eygpt*. AUP: USA

Okay, C. (1998). *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*. Ankara: Kırkambar Yayınları

Onur, B. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi

Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları

Ozment, S. (1983). *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation*. Boston: Harvard College

Ögel, B. (1988). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Özkan, İ. (1987). *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi*, (Hukuk Vesikalarına Göre). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Öztan, G. G. (2013). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşaası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Raphaela, L. (1973). *Osmanlı Türkiyesinde gündelik hayat: Âdetler ve gelenekler*. Çev. Mefkûre Porov. İstanbul: Doğan Kardeş

Ross, J.B. (1995). *The Middle-Class Child in Urban Italy, 14.th to Early 16.th Century, in*. (ed. Schneemelcher, W. (2003). Act of Thomas, içinde New Testament Apocrypha.

Stearns, P. N., (2018). *Çocukluğun Tarihi*. İstanbul: Dedalus Yayınevi.

Şahin Sak, İ. T. (2018). *Çocukluğun Tarihi içinde Çocuk Hakları* (Ed. Merey, Z.) : Ankara: Pegem Akademi.

Şahin, H. (2000). Atatürk'te çocuk sevgisi ve Atatürk Döneminde çocuklara yönelik yapılan çalışmalar. *Silahlı Kuvvetler Dergisi.* akt., Koç, E. (2010). Atatürk, Cumhuriyet ve Çocuk Ruhu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*

Şahin, H. (2022). *Çocuk, Çocukluk Kavramları ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi. içinde Türkiye'de Çocuk Olmak*. (Ed. Dilli, Ş.). Pegem Akademi: Ankara.

Şirin, M.R. (2016). *Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı*. İstanbul Kapı Yayınları.

Tan, M. (1990). Çağlar boyunca çocuk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 22(1).

Tan, M. (1993). Çocukluk: Dün ve Bugün. (Ed. Onur B.) *Toplumsal Tarihte Çocuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Tezcan, M. (2012). *Çocuk Sosyolojisi*. 2. Baskı Ankara: Anı Yayıncılık

Willgerodt, M.A., Killien, M.G. (2004) Family nursing research with Asian families. *Journal of Family Nursing,* 10(2)

Writings Relating to the Apostles Apocalypses and Related Subjects. Westminster John Knox Press.

Yavuz, M. (2019). *Mevsimlik Tarım İşçisi Çocukların Eğitimde Yaşadıkları Sorunlara Yönelik Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri: Şanlıurfa İli Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yenimahalleli Yaşar, G. (2003). (İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Risk Grupları) Çalışan Çocuklar, 3.Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Bölgesel Konferansı, https://fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/etkinlikler/3-uluslararasi-is-sagligi-ve-guvenligi-bolgesel-konferansi/#bildiri2

2 GELİŞİMİN TEMEL KAVRAMLARI

Heinrich Hirt

"Çocuklar"

Hurşide Kübra Özkan Kunduracı

Beş aylık bir bebek, kreşe yeni kaydolmuştur. Öğretmenin yaptığı gözlemlerde, bebeğin yetişkinlerle iletişim kurarken diğer bebeklere göre daha zayıf ve az tepki verdiğini gözlemlemiştir. Bebeğin bulunduğu gelişim dönemi özelliklerini değerlendiren öğretmen, bebekten daha fazla gülümseme, bakma, sesli tepkiler verme gibi çeşitli sosyal davranışlar beklemiştir. Öğretmen, her kültürde bebeklerin diğer bireylerle iletişim kurmak için farklı bir yöntem geliştirdiğini göz önüne almasına rağmen gözlemlediği bebek, onun hiçbir iletişim kurma çabasına karşılık vermemiştir. Öğretmen, gözlemlerini bebeğin ailesi ile paylaşmıştır. Görüşmede, ailenin de ortak gözlemlerinin olduğu ancak ailenin gelişim sürecinin özelliklerini bilmedikleri için bebeğin normal gelişim sürecinde olduğunu düşündüklerini belirtirmişlerdir. Görüşmeden sonra aile, bebeği çocuk gelişimi uzmanına, uzmanın yönlendirmesinden sonra ise kulak burun boğaz doktoruna götürmüşlerdir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, bebeğin işitme problemi olduğu ortaya çıkmıştır. Sonraki süreçte ise öğretmen, bebeğin ihtiyaçlarına yönelik kreşte uygun ortam hazırlamış ve bebek ile etkileşim kurma yollarında değişiklikler yapmıştır (Trawick-Smith, 2014).

KAYNAKLAR

Artan, İ. & Bayhan, P. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi.* Ankara: Morpa.

Bandura, A., Grusec, J. E., & Menlove, F. L. (1967). Vicarious extinction of avoidance behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 16–23.

Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). U.S.A: Pearson.

Berger, K. S. (2017). *The developing person through the life span* (10th Edition). New York:Worth Publishers.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi.* (B. Onur & A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi Yayınevi.

Berk, L. E. (2015). *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa* (N. I. Erdoğan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Dunkel, C. S., Kim, J. K., & Papini, D. R. (2012). The general factor of psychosocial development and its relation to the general factor of personality and life history strategy. *Personality and Individual Differences,* 52, 202–206.

Feldman, R. S. (2016). *Child development* (7th Edition). USA: Pearson

Feldman, R. S. (2018). *Development across the life span (*8th Edition). USA: Pearson.

Frost, J. L, Wortham, S. C. & Reifel S. (2005). *Play and child development (*2th Edition). Ohio New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Koç Erdamar, G. (2015). Edimsel koşullanma. A. Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde (s. 170-206). Ankara: Anı Yayıncılık.

Metindoğan, A. (2014). Gelişim bilimi: Tanımı, kapsamı, tarihsel temelleri, araştırma konu ve yöntemleri. F. Turan ve A. İ. Yükselen (Ed.), *Bebeklik Döneminde Gelişim* içinde (s. 17-44). Ankara: Hedef.

Hooks, B., & Chen, C. (2008). Vision triggers an experience-dependent sensitive period at the retinogeniculate synapse. *The Journal of Neuroscience,* 28, 4807–4817.

Neaum, S. (2010). *Child development for early childhood studies*. England: Learning Matters.

Salkind, J. N. (2002). *Child development*. USA: Thomson.

Santrock, J.W. (2014). *Yaşam boyu gelişim* (G. Yüksel, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Schunk, D. H. (2014). *Öğrenme teorileri eğitimsel bir bakışla*. (M. Şahin, Çev.) Ankara: Nobel.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2010). *Developmental psychology childhood and adolescence* (9th Edition). USA: Wadsworth

Slavin, R. E. (2017). *Eğitim psikolojisi kuram ve uygulama* (G. Yüksel, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Sluss, J. D. (2005). *Supporting play: Birth through age eight*. USA: Thomson.

Swim, T. J., & Watson, L. (2011). *Infants and toddlers curriculum and teaching* (7th Edition). USA: Wadsworth.

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (B. Akman, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Woolfolk-Hoy, A. (2015). *Eğitim psikolojisi* (D. Özen, Çev.). İstanbul: Kaknüs.

3 FİZİKSEL GELİŞİM

Frederick Goodall, 1853

Salıncak
(Study for "The Swing")

Adeviye Özkan İbiş

Beş yaşına girer girmez anaokuluna kaydı yapılan Ela, oldukça neşeli bir çocuktu. Ela'nın boyu ve kilosu da yaşı ile uyumlu bir biçimde ilerlemekteydi. Ancak annesi Ayşe Hanım, Ela'nın boyu ve kilosu ile ilgili kaygı içerisindeydi ve bu kaygı, gün geçtikçe artmaktaydı. Çünkü Ayşe Hanım, bebeklik dönemi boyunca Ela'nın boyca ve ağırlıkça hızla gelişmesine o kadar alışmıştı ki gelişimdeki ilerlemenin yavaşlamasına anlam verememekteydi. Bu kaygı öyle bir hâl almıştı ki Fatma Hanım, Ela'nın kilo almasını sağlamak amacıyla sürekli karbonhidratça zengin besinler hazırlamakta ve internetten gördüğü besin kürlerini uygulamaktaydı. Ayrıca Fatma Hanım, Ela'nın anaokulundaki akranlarına göre daha zayıf olduğunu düşünmekteydi. Bu durum ile ilgili olarak çocuk hekimine gitmeleri ve çocuk hekiminin Ela'nın boyunun ve kilosunun yaşı ile uyumlu olduğunu ifade etmesi de Ayşe Hanım'ı

KAYNAKLAR

Akyol, A. K. (2020). *Erken çocukluk döneminde gelişim II*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş., Çimen, S. (2001). *Çocuk gelişimi I*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar* (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev. Edt.) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Benyi, E., & Sävendahl, L. (2017). The physiology of childhood growth: Hormonal regulation. *Hormone Research Paediatrics, 88*, 6-14.

Brinkman, J. E., Tariq, M. A., Leavitt, L., & Sharma, S. (2022). *Physiology, growth hormone*. In Stat Pearls. Stat Pearls Publishing.

Cavallo, F., Mohn, A., Chiarelli, F., & Giannini, C. (2021). Evaluation of bone age in children: A mini-review. *Frontiers in Pediatrics*, *9*, 580314. https://doi.org/10.3389/fped.2021.580314

Deniz, M. E. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim*. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Erdem Y. (2014). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, çocuk hastalıkları*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Granados, A., Gebremariam, A., & Lee, J. M. (2015). Relationship between timing of peak height velocity and pubertal staging in boys and girls. *Journal of Clinical Research in Pediatric Endocrinology*, *7*(3), 235–237. https://doi.org/10.4274/jcrpe.2007

Jung, H., Rosilio, M., Blum, W. F., & Drop, S. L. (2008). Growth hormone treatment for short stature in children born small for gestational age. *Advances in Therapy*, *25*(10), 951–978. https://doi.org/10.1007/s12325-008-0101-3

Kappy, M. S., Allen, D. B., & Geffner, M. E. (2005). *Principles and Practice of Pediatric Endocrinology*. Springfield: Charles C Thomas Publishing.

Kocaay, P., & Mengen, E. (2018). Hipoparatiroidizm ve psödohipoparatiroidi nedeni ile çocuk endokronoloji polikliniğine başvuran hastaların değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *71*(3), 212-216.

Kovacs C. S. (2011). Bone development in the fetus and neonate: Role of the calciotropic hormones. *Current Osteoporosis Reports*, *9*(4), 274–283. https://doi.org/10.1007/s11914-011-0073-0

Krause, M., Corts, D., Smith, S., & Dolderman, D. (2015). *Introduction to Psychological Science Modeling Scientific Literacy*. Canada: Pearson.

Martin, L., & Collin, J. (2015). An introduction to growth and atypical growth in childhood and adolescence. *Nursing Children and Young People*, *27*(6), 29–38.

Nguyen, J. C., Markhardt, B. K., Merrow, A. C., & Dwek, J. R. (2017). Imaging of Pediatric Growth Plate Disturbances. *Radiographics: A Review Publication of the Radiological Society of North America, Inc*, *37*(6), 1791–1812. https://doi.org/10.1148/rg.2017170029

Oberbauer, A.M. (2016). Developmental programming: The role of growth hormone. *Journal of Animal Science and Biotechnology, 6*, 8. https://doi.org/10.1186/s40104-015-0001-8

Pirgon, Ö., Atabek. M. E. (2007). Pediatride Hiperpaparatiroidizm. *Güncel Pediatri, 5*, 114-117.

Salisbury S. (2003). Cretinism: The past, present and future of diagnosis and cure. *Paediatrics & child health*, *8*(2), 105–106. https://doi.org/10.1093/pch/8.2.105

Santrock, J. W. (2015). *Yaşam boyu gelişim gelişim psikolojisi* (G. Yüksel, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Saranac, L., Stamenkovic, H., Stankovic, T., Markovic, I., Zivanovic, S., & Djuric, Z. (2013). Growth in children with thyroid dysfunction. In *The Current Topics in Hypothyroidism with Focus on Development (E. Potlukova, Edt.)*, 119-134. Reika: InTech.

Selçuk Z. (2008) *Eğitim Psikolojisi*. Ankara. Nobel.

Shirtcliff, E. A., Dahl, R. E., & Pollak, S. D. (2009). Pubertal development: Correspondence between hormonal and physical development. *Child Development*, *80*(2), 327–337.

Stagi, S., Scalini, P., Farello, G., & Verrotti, A. (2017). Possible effects of an early diagnosis and treatment in patients with growth hormone deficiency: The state of art. *Italian Journal of Pediatrics*, *43*(1), 81. https://doi.org/10.1186/s13052-017-0402-8

Stagi, S., Cavalli, L., Iurato, C., Seminara, S., Brandi, M. L., & de Martino, M. (2013). Bone metabolism in children and adolescents: main characteristics of the determinants of peak bone mass. *Clinical Cases in Mineral and Bone Metabolism: The Official Journal of the Italian Society of Osteoporosis, Mineral Metabolism, and Skeletal Diseases*, *10*(3), 172–179.

Tarım Ö. (2011). Thyroid hormones and growth in health and disease. *Journal of Clinical Research in Pediatric Endocrinology*, *3*(2), 51–55. https://doi.org/10.4274/jcrpe.v3i2.11

Taşkın, L. (2014). *Doğum ve kadın sağlığı hemşireliği*. Ankara: Akademisyen Tıp Kitapevi.

Tepeli, K. (2018). Fiziksel gelişim. *Erken çocukluk döneminde gelişim* (M. E. Deniz, Edt.) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (B. Akman, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Vaida, N. (2012). A study on various factors affecting growth during the first two years of life. *European Scientific Journal*, *8*(29), 16-37.

4 MOTOR GELİŞİM

Thomas George Webster

Tahterevalli
(The See-Saw), 1849

Nursel Bektaş

Yusuf Öğretmen, 3-5 yaş grubundaki küçük çocukların oyun alanına girdi. Gülümseyerek, tavandan iplerle asılı yumuşak toplara tokmakla vuran Elif ve Nisa'yı izledi. Henüz üç yaşını doldurmayan Elif, tokmağını havaya kaldırdı ve vuruşla beraber kendi etrafında döndü. Bazen tokmağı önden veya arkadan topla temas ettiğinde top sallanıyordu. Kolu ve bileği hareket etmiyor gibi görünüyordu. Her vuruşunun tamamen tesadüfi olduğu çok belliyli ama Elif sevinçle gülüyordu. Dört yaşındaki Nisa ise ön kolu kısmen uzanmış olarak sağ omzundan sopayı sallayıp sağ ayağını tüm vücudunun yarım dönüşüyle hareket ettirirken topuna da odaklandı. Değdiğinde, kuvvet harikaydı ve topun, ipin tüm yayında hızla dışarı fırlatmasına neden oldu. Bazen Nisa yeterince hızlı geri gitmedi ve yumuşak

KAYNAKLAR

Bayley, N. (2005). *Bayley scales of infant and toddler development*. (3rd ed.). San Antonio, TX: Psychological Corporation.

Clark J.E & Whitall J.(1989). What is motor development?: The lessons of history. *Quest*, 41, 183-202.

Curtis, D. (2002). *A curriculum for the pre-school child: Learning to learn* (2nd. Ed.). New York, NY: Routledge Taylor and Francis

Cooper, A. (2015). Nature and the outdoor learning environment: The forgotten resource in early childhood education. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, *3*(1), 85-97.

Gabbard, C. P. (2014). *Lifelong motor development* (6th ed.). Essex: Pearson.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C., & Goodway, J. D. (2012). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults* (7th ed.) New York, NY: McGraw-Hill.

Gallahue D.L, Ozmun J.C, Goodway JD (2014). Motor Gelişim: Kuramsal Model. Çev. Öztürk, M. A. *Motor Gelişimi Anlamak: Bebekler, Çocuklar, Ergenler, Yetişkinler* içinde, Çev. Ed. Sevimay Özer, D., Aktop, A., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara. 46-63.

Haibach, P. S., Collier, D. H., & Reid, G. (2011). Motor learning and development. Champaign, IL: Human Kinetics, c2011. xviii, 405 p.

Haywood, K. M., Roberton, M. A., & Getchell, N. (2012). Advanced analysis of motor development. Human Kinetics.

Kostelnik, M. J., Soderman, A. K., & Whiren, A. P. (2004). *Developmentally appropriate curriculum: Best practices in early childhood education*. Upper Saddle River, N.J: Pearson/Merrill Prentice Hall.

MEB (2013a). 0-36 Aylık Çocuklar için Eğitim Programı. Erişim Adresi:

[https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf]. Erişim Tarihi: 17/9/2021.

MEB (2013b). 36-72 Aylık Çocuklar için Okul Öncesi Eğitim Programı. Erişim Adresi:

[http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf]. Erişim Tarihi: 17/9/2021.

Özer D.S., Özer M.K. (2009). Çocuklarda Motor Gelişim (6. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Paris, J., Beeve, K., & Springer, C. (2019). *Introduction to curriculum for early childhood education*. California: College of Canyons.

Payne V.G. & Isaacs L.D. (2012). *Human Motor Development: A Lifespan Approach* (8th Ed.). McGraw-Hill, New York, NY.

Rathus, S. A. (2018). *Child and adolescent development*. Boston, MA: Cengage Learning.

Schmidt, R., & Lee, T. (2014). *Motor control and learning: A behavioral emphasis* (5th ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.

Sugden, D. A., Wade, M. G., & Hart, H. (2013). *Typical and atypical motor development*. Mac Keith Press.

Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2014). *Developmental psychology: Childhood and adolescence* (9th ed.). Belmont, CA: Wadworth Cengage Learning.

Shaffer, D. R., Kipp, K., Wood E., & Willoughby T. (2013). *Developmental psychology: Childhood and adolescence*. (4th. ed.). Toronto: Nelson.

Thelen E. & Smith L.B. (2006). Dynamic Systems Theories. In *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development* (6th Ed.), Ed. Damon, W., Lerner, R. M., John Wiley & Sons, Hoboken, NJ. 258-312.

Wainwright, N. (2021). The foundation phase in Wales, outdoor learning and motor development. *Journal of Physical Education and Sport*, *21*, 567-573.

Wortham, S. (2006). *Early childhood curriculum: Developmental bases for learning and teaching* (4th ed). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson

Utley, A. (2018). *Motor control, learning and development: Instant notes*. Routledge.

Yüksel, M. (2014). Cinsiyet ve spor. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(19), 663-684.

5 BİLİŞSEL GELİŞİM

Salvador Dali, 1937

File Yansıyan Kuğular (Swans Reflecting Elephants)

H. Merve İmir

Ayşe Hanım, tam dokuz yılın ardından nihayet anne olmuştur. Gel zaman git zaman oğlu büyümüş, beş yaşına gelmiş ve anaokuluna başlamıştır. Bu süreçte Ayşe Hanım, oğlu Ali'yi göz hapsine almış; her gün okulda ne öğrendiğini sormaya başlamıştır. Görünen odur ki Ali, anaokuluna gitmesine karşın evde öğrendiklerinin üzerine bir tuğla dahi ekleyememektedir. Oysaki evde 10'a kadar tüm sayıları tanımayı, ismini yazmayı, çok parçalı pek çok yapbozu yapmayı öğrenmiştir. Bu duruma ilişkin olarak Ali'nin öğretmeni Emel Hanım ile görüşmeye karar veren Ayşe Hanım, öğretmen hanım ile görüşmesinin neticesinde Ali'nin tüm gelişiminin yolunda olduğuna, kendi hızında ilerleme kaydetmeye devam ettiğine dair yanıt almıştır. Öğretmen Emel Hanım'ın yanıtı Ayşe Hanım'ın

KAYNAKLAR

Bahrick, H. P., Hall, L. K., & Berger, S. A. (1996). Accuracy and distortion in memory for high school girls. Psychological Science, 7, 265–271.

Berk, L. E. (2013). Child Development (9th ed.). Boston, MA Pearson.

Bremner, G. (2005). Cognitive development in infancy. In B. Hopkins (Ed.), The Cambridge Encyclopedia of Child Development (pp. 195-203). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Callaghan, T. C. (2005). Cognitive development beyond infancy. In B. Hopkins (Ed.), The Cambridge Encyclopedia of Child Development (pp. 204-209). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Crowley, K. (2017). Child development: A practical introduction (2nd ed). London: Sage.

Coon, D., & Mitterer, J. O. (2013). Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior (13th ed.). Wadsworth: Cengage Learning.

Defeyter, M. A. (2017). Cognitive development. In A. Slater & G. Bremner (Eds.), An introduction to developmental psychology (3rd ed.). (pp.305-340). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Flavell, J. H. , Green, F. L. , & Flavell, E. R. (2000). Development of children's awareness of their own thoughts . Journal of Cognitive Development, 1, 97–112

Herbert, J. S. (2005). Development of learning and memory. In B. Hopkins (Ed.), The Cambridge Encyclopedia of Child Development (pp. 265-273). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Jenkins, J. M., & Astington, J. W. (1996). Cognitive factors and family structure associated with theory of mind development in young children. Developmental Psychology, 32(1), 70–78.

Krause, M., Corts, D., Smith, S., & Dolderman, D. (2015). An introduction to psychological science (Canadian edition). Toronto: Pearson.

Krull, D. S. (2014). Introduction to psychology. North Carolina: Kona Publishing and Media

Lee, K., Anzures, G., & Freire, A. (2017). Cognitive development in adolescence. In A. Slater & G. Bremner (Eds.), An introduction to developmental psychology (3rd ed.). (pp. 517–550). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Miller, P. H. (2011). Theories of developmental psychology (5th edition). New York: Worth Publishers.

Plotnik, R., & Kouyoumdjian, H. (2011). Introduction to psychology (9th ed). Canada: Cengage Learning.

Santrock, J.W. (2011). Child Development (13th Ed.). New York: McGraw-Hill.

Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2014). Developmental psychology: Childhood and adolescence (9th ed.). Belmont, CA: Wadworth Cengage Learning.

Shaffer, D. R., Kipp, K., Wood E., & Willoughby T. (2013). Developmental psychology: Childhood and adolescence. (4th. ed.). Toronto: Nelson.

6 DİL GELİŞİMİ

George Dunlop Leslie, 1879

Alice Harikalar Diyarında
(Aline in Wonderland)

K. Büşra Kaynak Ekici

Dört yaşında olmasına rağmen Arda hâlâ tam anlamı ile konuşamıyordu. Örneğin, annesinden su isterken "ıh ıh" diyerek suya işaret ediyor ve daha sonra eli ile bardağı göstererek bardağa su doldurmasını istiyordu. Annesi Ayşe Hanım, evlerinin oldukça yakınındaki bir okulda ilkokul öğreteni olarak çalışıyor ve Arda'nın henüz konuşamaması ile ilgili olarak endişeleniyordu. Ayşe Hanım daha önce ne öğrencilerinde ne de yakın çevresinde böyle bir durum ile karşılaşmıştı. Büyük oğlu tam zamanında konuşmuştu. O zaman Arda neden hâlâ konuşamıyordu? Ne zaman eşi ile bu endişelerini paylaşacak olsa eşi, ondan endişe etmemesini istiyordu. Ne de olsa eşi de oldukça geç konuşmuştu! Küçük oğulları Arda, belli ki babasına benzeyecekti. Eşinin

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (1995). *Türkçe kazanımında kullanılan fonolojik süreçlerin incelenmesi ve fonolojik bozukluğu olan çocuklardaki süreçlerle karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aksu-Koç, A., Ketrez, F. N. (2016). Anadili gelişimi. (Der. Ç. Aydın, T. Göksun, A. C. Küntay, D. Tahiroğlu). *Aklın çocuk hali*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Atay, M. (2009). *Erken çocukluk döneminde gelişim* I. Ankara: Kök Yayıncılık

Baş, N., Turan, Z. ve Uzuner, Y. (2019). Ulusal yenidoğan işitme tarama programı'nın aile ve sağlık çalışanları görüşlerine göre incelenmesi: Durum araştırması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*,7(1), 134-160. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.7c1s.6m

Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Çağlar, D. (1976). Öğretilebilir geri zekalı çocukların eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1), 465-485.

Diken, İ. H. (2015). *Erken çocukluk döneminde dil becerilerini geliştirme*. Ankara: Eğiten Kitap.

Ege, P. (2015). Sözdizimsel ve Biçimbilgisel Gelişim. (Edt. S. Topbaş). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Erdoğan, S., Şimşek Bekir, H., Erdoğan Aras, A. S. (2005). Alt sosyoekonomik bölgelerde anasınıfına devam eden 5-6 yaş grubundaki çocukların dil gelişim düzeylerine bazı faktörlerin etkisinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 231-246.

Ergenç, İ. (2008). Dilin beyindeki gerçekleşimi ve konuşma eylemi. (Edt. S. Karakaş). *Kognitif nörobilimler*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.

Goldman, J. G. (2015). Dil sade insana özgü müdür? BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150526_vert_fut_dil adresinden erişilmiştir.

Gökberk, M. (2011). *Değişen dünya değişen dil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Göncü, A. (2016). Hristiyan Batı toplumunun engellilere yönelik yaklaşımı (Aveyronlu vahşi çocuk Victor örneği). *I. Uluslararası Engellilik ve Din Sempozyumu*. 18-20 Kasım İstanbul.

Hart, B., & Risley, T. R. *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Paul H. Brookes Publishing.

Heckman, J. J. (2007). Invest in the very young. *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online].

Hepper, P. G., & Shahidullah, B. S. (1994). Development of fetal hearing. *Fetal and Maternal Medicine Review*, 6(3), 167-179. DOI: 10.1017/S0965539500001108,

Hoff, E. (2009). Language development at an early age: Learning mechanisms and outcomes from birth to five years. *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online].

Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve çocuklarda dil gelişimi. *Klinik Psikiyatri*, 3, 263-268.

Kazak Berument, S., Güven, A. G. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. Alıcı Dil Kelime Alt Testi Standardizasyon ve Güvenilirlik Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(3), 192-201.

Kenner, C., & Lubbe, W. (2007). Fetal stimulation-A preventive therapy.*Newborn and Infant Nursing Reviews*, 7(4), 227-230.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 1-21.

Korkmaz, B. (2020). *Dil ve beyin çocuklarda dil ve konuşma bozuklukları* Cilt I. (Edt. G. Sart). İstanbul: ABA Yayınevi.

Köksal Akyol, A. (2011). Bilişsel Gelişim. (Edt. A. Ulusoy). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kuhl, P. K. (2007). Is speech learning "gated" by the social brain?, *Developmental Science*, 10(1), 110-120. DOI: 10.1111/j.1467-7687.2007.00572.x

Maviş, İ. (2015). Çocukta Dil Edinim Kuramları. Dil ve Kavram Gelişimi. (Edt. S. Topbaş). Ankara: Kök Yayıncılık.

Owens, R. E. (2001). Language Development An Introduction. USA: Allyn & Bacon.

Santrock, J. W. (2017). Yaşam Boyu Gelişim (Çev. Edt. G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Suskind, D. (2018). Otuz Milyon Kelime: Çocuğunuzun Beynini Geliştirin. (Çev. E. Eret Orhan & B. Satılmış). Ankara: Buzdağı Yayınları.

Temel, Z. F., Bekir, H., Yazıcı, Z. (2014). Erken Çocuklukta Dil Edinimi. Ankara: Vize Yayıncılık.

Topbaş, S. (2015a). Konuşma Dilinin Evrim Sürecinde İletişim-Dil-Konuşma Bağıntısı. Dil ve Kavram Gelişimi. (Edt. S. Topbaş). Ankara: Kök Yayıncılık.

Topbaş, S. (2015b). Dilin Bileşenleri. Dil ve Kavram Gelişimi. (Edt. S. Topbaş). Ankara: Kök Yayıncılık.

Topbaş, S. (2015c). Sesbilgisel Gelişim. Dil ve Kavram Gelişimi. (Edt. S. Topbaş). Ankara: Kök Yayıncılık.

Trawick-Smith, J. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı (Çev. Edt. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yapıcı, Ş. (2004). Çocukta Dil Gelişimi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1), 1-17.

7 SOSYAL GELİŞİM

Harry Brooker, 1905

"Labut" Oyunu Oynayan Çocuklar (Skittles)

Özge Özel

İyi niyetli ve yardımsever bir arkadaşımla bir gün doğada gezinirken kozasından çıkmaya çabalayan bir kelebek gördük. Kelebek, kozanın lifleri arasından sıyrılmaya çalışmaktaydı. Yardımsever arkadaşım hemen kelebeğin imdadına koştu. Dikkatlice kozanın liflerini sıyırdı, kozayı araladı ve kelebeğin fazla çabalamadan kozadan çıkmasını sağladı.

Ancak kelebek, kozadan kolaylıkla çıktıysa da biraz çırpındı ve uçamadı. Yardımsever arkadaşımın göz ardı ettiği gerçek şuydu:

*Kanatlar ancak kozadan çıkma çabalarıyla güçlenir ve uçuşa hazırlanır.

Kelebek, kendini kurtarma çabalarıyla aslında kaslarını geliştirmekte, kendini ayakta tutacak, güçlü kılacak, uçmaya hazırlayacak hareketleri çabalarıyla öğrenmekteydi. Yardımsever arkadaşım işini kolaylaştırarak kelebeğin güçlenmesine engel olmuştu. Kelebek hiçbir zaman özgürlüğü tanımadı, hiçbir zaman gerçekten yaşayamadı.

Bu hikâye, Psikiyatr Ruth Sanford'un bir yazısından alınmıştır.

KAYNAKLAR

Akşin, E. (2013). *60-72 Aylık çocukların benlik algıları ile ilköğretime hazır bulunuşlukları arasındaki ilişkinin ve ilköğretime hazır bulunuşluk ile benlik algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydın A. (2000). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. (2. Basım). Alfa Yayınları, İstanbul.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall.

Berndt, T., & Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66(5), 1312–1329.

Bosacki, L. S. (2007). Children's understandings of emotions and self: Are there gender differences? *Journal Research in Childhood Education*, 22(2), 155- 172.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.

Brendgen, M., Vitaro, F., & Bukowski, W. (2000). Deviant friends and early adolescents' emotional and behavioral adjustment. *Journal of Research on Adolescence* , 10(2), 173–189.

Brown, G. L., Mangelsdorf, C. S., Neff, C., Schoppe-Sullivan, J. S. ve Frosch, A. C. (2009). Young children's self concepts associations with child temperament, mother's and father's parenting, and triadic family interaction. *Merrill-Palmer Quarterly*, 55(2), 184-216.

Bukowski, W. M., Buhrmester, D. & Underwood, M. K. (2011). Peer relations as a developmental context. In M. K. Underwood, & L. H. Rosen, (Eds.), *Social Development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence* (pp. 73-100). New York: Guilford Press.

Crowley, K. (2017). *Child Development: A practical introduction*. Sage.

Çelik, E., Tuğrul, B. ve Yalçın, S. S. (2002). Dört altı yaşlar arasındaki anaokulu çocuklarının duygusal yüz ifadesiyle kendilerini, anne-babalarını ve öğretmenlerini algılaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 29-39.

Çetin, F., Alpa-Bilbay, A. ve Albayrak-Kaymak, D. (2003). *Araştırmadan uygulamaya çocuklarda sosyal beceriler: Grup Eğitimi*. Epsilon Yayınları, İstanbul.

Dündar, B. (2010). *Okul öncesi dönem 6 yaş çocuklarının benlik algıları ile bilişsel performansları arasındaki ilişki*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erikson, E. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.

Erten, H. (2012). *Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri, akran ilişkileri ve okula uyum düzeyleri arasındaki ilişkilerin izlenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Freud, S. (1960). *A general introduction to psychoanalysis*. New York: Washington Square Press.

Gander, M. ve Gardiner, H. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Gülay, H. ve Akman, B. (2009). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler*. Ankara: Pegem Akademi.

Gülay, H. (2009a). 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Konumlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI(1), 104-121.

Gülay, H. (2009b). Okul öncesi dönemde akran ilişkiileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 82- 93.*

Harter, S. (1999). *The Construction of the self: A developmental perspective*. New York: Guilford Press.

Harter, S. (2006). The self. In W. Damon & R. M. Lerner (Series Eds.) & B. Eisenberg (Volume Ed.), *Social, emotional, and personality development: Handbook of child psychology* (6th ed., pp. 505–570). Hoboken, NJ: Wiley.

Harter, S., & Monsour, A. (1992). Development analysis of conflict caused by opposing attributes in the adolescent self-portrait. **Developmental Psychology**, 28, 251–260.

Hasdemir, A. (2005). Sosyal Beceri Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Utangaçlık Düzeylerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Ankara.*

İkiz, H. (2009). 6 yaş grubundaki çocukların benlik algıları ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelemesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kasuto, S. (2005). Özel anaokullarına devam eden 6 yaş çocuklarının cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıp yargıları ile annenin sosyal uyumlan arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kosir, K., & Pecjak, S. (2005). Sociometry as a method for investigating peer relationships: What does it actually measure?. Educational Research, 47, (1), 127-144.

Kuru-Turaşlı, N. (2006). 6 yaş grubu çocuklarda benlik algısını desteklemeye yönelik sosyal duygusal hazırlık programının etkililiğinin incelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

McDougall, P., & Hymel, S. (2007). Same-gender versus cross-gender friendship conceptions: Similar or different? Merrill-Palmer Quarterly , 53 (3), 347–380.

Moawad, G. E., & Ebrahem, G. G. S. (2016). The Relationship between Use of Technology and Parent-Adolescents Social Relationship. Journal of Education and Practice, 7(14), 168-178.

Montemayor, R., & Eisen, M. (1977). The development of self-conceptions from childhood to adolescence. Developmental Psychology, 13, 314–319.

Odendaal,W., Malcolm,C., Savahl,S.& September,R.(2006). Adolescents, their Parents, and Information and Communication Technologies: Exploring Adolescents' Perceptions on How these Technologies Present in Parent-Adolescent Relationships. Indo-Pacific Journal of Phenomenology 6(1):1-8

Ozel, O. (2019). Advances in Global Education and Research (3). In James, W.B., Cobanoglu, C., (Eds.). The State of Technology: Linkages between Kindergarten Teachers' Career Stage and the stages of Technology Adaption in Turkey. Sarasota-Manatee: ANAHEI Publishing.

Rideout, V., Saphir, M., Tsang, V., & Bozdech, B. (2011). Zero to eight children's media use in America. San Francisco, CA: Common Sense Media.

Richards, R., McGee, R., Williams, S. M., Welch, D., Hancox, R. J. (2010). Adolescent Screen Time and Attachment to Parents and Peers. Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine, 164(3):258-262.

Rodkin, P. C., & Hodges, E. V. E. (2003). Bullies and victims in the peer ecology: Four questions for psychologists and school professionals. School Psychology Review, 32, (3), 384-400.

Rosen, L. D., Lim, A., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara-Ruiz, J., & Rokkum, J. (2014). Media and technology use predicts ill-being among children, preteens and teenagers independent of the negative health impacts of exercise and eating habits. Computers in Human Behavior, 35, 364–375.

Rosen, L. H. & Patterson, M. M. (2011). The self and identity. In M. K. Underwood, & L. H. Rosen, (Eds.), Social *Development:* relationships in infancy, childhood, and adolescence (pp. 73-100). New York: Guilford Press.

Sarıca, Ö. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5 ve 6 yaş grubu çocuklarının benlik kavramlarının çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Schwartz, D., Dodge, D. A., Petit, G. S., & Bates, J. E. (2000). Friendship as a moderating factor in the pathway between early harsh home environment and later victimization in the peer group. Developmental Psychology, 36, 646-662.

Song, S. Y. (2006). The role of protective peers and positive peer relationships in scholl bullying: How can peers help? Unpublished Doctoral Thesis. University of Nebraska, Nebraska.

Subrahmanyam, K. & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationships. The Future of Children, 18 (1): 119-146.

Sullivan, H. S. (1953). The interpersonal theory of psychiatry . New York: Norton.

Spence, S. H. (1995). Social skills training: Enhancing social competence with children and adolescents. Nfer-Nelson.

Şeremet, Ö. E. (2006). Okul öncesi dönemi çocuklarının (5-6 yaş) kendilik algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tüzün, Ü. (2002). Gelişen iletişim araçlarının çocuk ve gençlerin etkileşimi üzerine etkisi. Düşünen Adam, 15(1), 46–50.

Ummanel, A. (2007). Okul öncesi çocuklarda akran kabulünün çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, *Ankara.*

Underwood, M. K. & Rosen, L. H. (2011). Social development: relationships in infancy, childhood, and adolescence. New York: Guilford Press.

Ünübol, M. (2011). Üç *farklı yaş grubunda ebeveyn kabul-reddi ve genel psikolojik uyumun incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Ankara.*

Vitaro, F., Brendgen, M., & Wanner, B. (2005). Patterns of affiliation with delinquent friends during late childhood and early adolescence: Correlates and consequences. Social Development, 14 (1), 82–108.

Vygotsky, L. (1962). Thought and language . Cambridge, MA: MIT Press.

Wigfield, A. ve Eccles, J. S. (1992). The development of achievement task values: Atheoretical analysis. Developmental Review, 12(3), 265-310.

Yakupoğlu, Y. (2011). Erkençocukluk döneminde yer alan, okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların benlik kavramı algısıyla babalarının bağlanma stillerinin (güvenli – korkulu – kayıtsız – saplantılı) arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcı, Z. ve Taştepe, T. (2013). Ebeveynlerin aile ortamı algısı ile çocukların benlik algısı arasındaki ilişki. International Journal of Human Sciences 10, 98-112.

Yılmaz, A. (2001). Çocukların algıladığı anne baba arasındaki uyum, anne baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkiler. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 8(2), 85-93.

Yavuz, E. A., Güven, G., Bayındır, D., Sezer, T., & Yılmaz, E. (2016). Annelerin çocuğunu kabul düzeyi ile çocukların benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Zincirkıran Z. (2008). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş grubu çocuklarının benlik kavramlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

8 DUYGUSAL GELİŞİM

Paul Barthel

Glückliche Kinder

Fatma Elif Kılınç
Rüveyda Kurnaz

"…Annelerini çok seven ve onların acı çektiklerini görmeye dayanamayan her çocuk gibi Fulbert de onun ifade edemediği duygularını kendi üstüne almıştı. Çocuklar tam bir süngerdir. Kızgınlıkları, korkuları, anne baba arasındaki ifade edilmeyen gerginlikleri, hepsini emerler. Bu duyguların nereden geldiğini bilmeden onu, çevresindeki herhangi bir şeye atfederek "bir hiç için" öfke nöbetlerine girerler. Peki gerçekten bir hiç için mi? İfade edilmeyen, tanınmayan, anne baba tarafından kabul edilmeyen bir duygunun gerginliğinden kurtulmak için..."

(Isabelle Filliozat, 2016)

KAYNAKLAR

Alisinanoğlu, F. (2002). Gençlik dönemi özellikleri ve genç anne-baba iletişimi. *Eğitim ve bilim*, 27(123).

Aral, N., Baran, G., Bulut,Ş. ve Çimen, S. (1981). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: YA-PA.

Arı, R.; Üre, Ö.; Yılmaz, H. (1998). *Gelişim ve öğrenme*, Konya: Mikro Yayınları

Aktan, E . (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 405-421.

Ataman, A. (2005). *Gelişim ve öğrenme* (Geliştirilmiş 3. baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Atay, M., & Şahin, Ş. (2005). Erken çocukluk dönemi 3-6 yaş. gelişim ve öğrenme (Ed. Ataman A.) (3. Baskı) içinde s. 101-137. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aysel, L. (2006). *Liderlik ve duygusal zekâ*. [Master's thesis]. Kocaeli Universitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aytar, A, Aksoy, F. (2014). Anne kişiliği ve çocuğun mizaç özelliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (3), 237-251

Baran, G. (2009). Duygusal gelişim. Yeşim Fazlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi* içinde (s. 101-118). İstanbul: Kriter.

Baran, G. (2011). Sosyal gelişim. Neriman Aral ve Gülen Baran (Ed.). *Çocuk Gelişimi* içinde (s. 193-222), İstanbul: Ya-Pa

Bıçakçı, M, Y. ve Durualp, E. (2016). Sosyal ve Duygusal Gelişim. (Neriman Aral, (Ed.). *Çocuk Gelişimi*, (s. 128-156). Eskişehir: Açık Öğretim Yayınları.

Bowlby, J. (1969). *Bağlanma* (1.cilt) (TV Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan.

Cüceloğlu, D. (1992). *İnsan ve davranışı*. (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. 1993. *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Crowley, K. (2017). *Child development: A practical introduction*. SAGE.

Crowley, K. (2020). *Çocuk gelişimi-pratik bir başlangıç* (Çev. Ed. Ceylan, Ş). Nobel Yayıncılık.

Doğan, Ö. (2016). Büyüme ve gelişim. (Ed. Metin, B.). *Doğum öncesinden ergenliğe çocuk gelişimi*. (1. Baskı) içinde s.1-22. Pegem Akademi.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal duygusal gelişim. (Ed. Metin, B.). *Doğum öncesinden ergenliğe çocuk gelişimi* içinde. (1. Baskı, s. 1-22). Pegem Akademi.

Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (1998). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Denham, S., Mason, T., Caverly, S., Schmidt, M., Hackney, R., Caswell, C., & DeMulder, E. (2001). Preschoolers at play: Co-socialisers of emotional and social competence. *International Journal of Behavioral Development*, 25(4), 290-301.

Saltalı, N. (2013). Okul öncesi dönemde duygusal becerilerin geliştirilmesi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6).

Ekman, P., Friesen, W. V., & Ellsworth, P. (1982). What emotion categories or dimensions can observers judge from facial behavior? In P. Ekman (Ed.), *Emotion in the human face* (pp. 39-55). New York: Cambridge University Press.

Elkind, D, Dönmez, A. (2019). Erik Erikson: İnsanda gelişimin sekiz evresi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* (*JFES*), 12(1), 27-38.

Filliozat I. (2016). *Çocuğun duygusal dünyası*. (1. Baskı) Pegasus Yayınları.

Hay, D. F. (2005). Early peer relations and their impact on children's development. *Encyclopedia on early childhood development*, 1(1), 1-6.

Ergin, H. (2020). Duygusal gelişim. Ergin H, Köseoğlu A. (Ed.). *Gelişim psikolojisi* içinde. (9. Baskı, s. 144-179). Nobel Yayın Dağıtım.

Erden Ş. (2018). Duygusal Gelişim. Deniz, E, M. (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde. (9. baskı, s. 172-210). Pegem Akademi.

Eripek, S., Halcan, A. ve Öner, U. 1987. *Eğitim psikolojisi*. Anadolu Üniv. Yayını, No: 125, Meteksan Ltd. Şti., Ankara.

Oktay, A. (2000). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. (2. baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Özbayrak, C. (2006). *Türkiye örnekleminde duygular ve bilişsel-duygu değerlendirme süreci*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Özkök, Ö. (2019). *Sosyal medyada sanal kimlikler; Sosyal medya fenomenlerinin benlik sunumları üzerine bir araştırma*. İstanbul Kültür Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/İletişim Sanatları Anabilim Dalı/İletişim Sanatları Bilim Dalı.

Öztürk, M. 2007. *Çocuk psikiyatrisi*. (6. Baskı). İstanbul: Uçurtma Yayınları.

Kulaksızoğlu, A. (2008). *Ergenlik psikolojisi*. (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınevi.

Morris, C. G., Ayvaşık, H. B., & Sayıl, M. (2002). *Psikolojiyi anlamak*. Türk Psikologlar Derneği.

Micheal A. Southam Gerow (2014). *Çocuklarda ve ergenlerde duygusal düzenleme uygulayıcı rehberi*. (Çev. Ed. Şahin, M., Artıran M.). Nobel Yayıncılık.

Ortony, A., & Turner, T. J. (1990). What's basic about basic emotions?. *Psychological review*, 97(3), 315.

Paul Barthel-Glückliche Kinder. Erişim adresi https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paul_Barthel_-_Gl%C3%BCckliche_Kinder.jpg Erişim tarihi: 08.03.2021

Pedük, Ş. (2011). Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi* içinde (1. Baskı, s. 223-255). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Salk, L. (1993). *Çocuğun duygusal sorunları* (Çev. Onur E.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

San Bayhan, P., & Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.

Santrock, J. W. (2014). *Yaşam boyu gelişim: Gelişim psikolojisi* (Gözden geçirilmiş yeni basım, Çev. Galip Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Seven, S. (2008). *Çocuk ruh sağlığı*. Pegem Akademi.

Sierra Burger is a Loser. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Sierra_Burgess_Is_a_Loser#/media/File:Sierra_Burgess_Is_ _Loser.png Erişim tarihi 12.02.2021.

Sroufe, L. A. (1977). Wariness of strangers and the study of infant development. Child Development, 731-746.

Ters Yüz. Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ters_Y%C3%BCz Erişim tarihi: 17.02.2021.

Thompson, R. A. (2001). Infancy and Childhood: Emotional Development. *International Encyclopmedia of the Social & Behavioral Sciences*, ss. 7382–7387.

Thomas, A. and Chess, S. (1977). *Temperament and Development*. NewYork: Bruner/Mazel.

Thomas, A. and Chess, S. (1986) 'The New York Longitudinal Study: From infancy to adult life. R. Plomin and J. Dunn (Eds.). *The Study of Temperament: Changes, Continuities and Challenges*. (pp. 39–52). Hillsdale NJ: Erlbaum.

Yavuzer, H. (1997). *Çocuk eğitimi el kitabı*. (4. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yavuzer, H. (1993). *Ana-baba ve çocuk*. (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yavuzer, H. (1993). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yavuzer, H. (2006). *Çocuk psikolojisi*. (29. Basım). Ankara: Remzi Kitapevi.

9 AHLAK GELİŞİMİ

Charles Haigh Wood, 1885

Barış Teklifi (The Peace Offering)

Burçin Aysu

Avrupa'da bir kadın, kansere yakalanmış ve ölmek üzeredir. Doktorlar onu tek bir ilacın kurtarabileceğini söylerler. İlaç, o şehirde bir eczacının bulduğu bir tür radyumdur. Eczacı, ilaç için maliyetinin on katı olan 2000 dolar fiyat talep eder. Hasta kadının kocası olan Heinz, tanıdıklarından borç isteyerek ilacın parasının yarısını toplayabilmiştir. Heinz, eczacıya karısının ölmekte olduğunu söyleyerek ilacı kendisine satmasını, paranın geri kalanını daha sonra tamamlayacağını söyler. Ancak eczacı, "Hayır!" diyerek ilacı kendisinin bulduğunu, bu ilaçtan para kazanacağını söyleyerek ilacı satmayı reddeder. Heinz de ümitsizlikten, eczacının dükkânına girip eşi için ilacı çalar.

KAYNAKLAR

Ahmetoğlu, E. (2018). Ahlak gelişimi. Neriman Aral, Tayyip Duman (Eds.). *Eğitim psikolojisi*. (ss. 216-239). Ankara: Pegem.

Akman, B., Ertürk, G., Deniz, A. (2012). Ahlak gelişimi. Eda Kargı (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim*. (s. 34-45). Ankara: Pegem .

Aydın, B. (2010). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. Ankara: Nobel.

Aydın, M. Z. (2009). *Ailede ahlak eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları

Bülbün Aktı, B. (2018). Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı. Özcan Doğan (Ed.). *Gelişim kuramları*. (s. 126-135). Ankara: Hedef Yayınları.

Çam, Z., Çavdar, D., Seydooğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1211-1225.

Duska, R. ve Whelan, M. (1975). *Moral Development - A Guide to Piaget and Kohlberg*. NY.: Paulist Press.

Erden, M., Akman, Y. (2009). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Arkadaş.

Garz, D. (2009). *Lawrence Kohlberg- An Introduction* . Germany: Barbara Budrich Publishers

Gülaçtı, F. (2012). Türkiye'de ve Dünyada erken çocukluk ve okul öncesi eğitimi. Fikret Gülaçtı, Songül Tümkaya (Eds.). *Erken çocukluk eğitimi*. (s. 2-19). Ankara: Pegem.

Güngör Aytar, A. (2015). Ahlaki (Törel gelişim). Ayten Ulusoy (Ed.). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. (s. 70-92). Ankara: Anı.

Güngör, E. (2000). A*hlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Korkmaz, İ. (2002). Sosyal öğrenme kuramı. Binnur Yeşilyaprak (Ed.). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. (s. 199-222). Ankara: Pegem.

Mechler, H. S. ve Thoma, S. J. (2013). Moral Development Theory. Beverly J. Irby, Genevieve Brown, Rafael Lara, Shirley Jackson (Eds.). *The Handbook of Educational Theories*. USA: Information Age Publishing.

Meriç, A , Özyürek, A . (2018). Okul öncesi dönem çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 8(14), 137-166.

Öztürk, A., Akbaba, A. (2011). Ahlak gelişimi. İbrahim Yıldırım (Ed.). *Eğitim psikolojisi*. (s. 121-139). Ankara: Anı.

Parker, J. N., & Parker, P. M. (2003). *Child development: A medical dictionary, bibliography, and annotated research guide to ınternet references*. USA: Icon Group International

Pedük ve Erdoğan (2011). Ahlak gelişimi. Neriman Aral, Gülen Baran (Eds). *Çocuk gelişimi*. (s. 259-283). İstanbul: Yapa.

Roberts, D. E. (2002). Moral development. Neil J. Salkind (Ed.). *Child development*. (ss. 278-276). USA: Macmillan Reference.

Selçuk, Z. (2004). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Şahin, S. (2012). 0-6 Yaş arası çocukların temel gelişimsel özellikleri: Fiziksel ve sosyal duygusal gelişim. İbrahim H. Diken (Ed.). *Erken çocukluk eğitimi*. (s. 170-210). Ankara: Pegem

Thomas, R. M. (1997). *Moral development theories-secular and religious*. London: Greenwood Press

Turiel, E. (2002). *The culture of morality*. UK.: Cambridge.

Turiel, E. (1985). *The development of social knowledge*. UK: Cambridge.

Yalçın, H. (2010). *Çocuk gelişimi*. Ankara: Nobel.

Yalçın, H. (2018). Ahlak gelişimi. Z. Fulya Temel, Neriman Aral (Ed.). *Çocuk gelişimi*. (s. 313-346). Ankara: Hedef.

Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., Kılıç Atıcı, M. (2010). *Gelişim psikolojisi çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: Pegem.

10 CİNSEL GELİŞİM

Mihri Müşfik Hanım
Leyla Turgut Portresi, 1911

Gülseren Çıtak Tunç
Dilek Eser

Üç buçuk yaşında olan Berke, kreşe severek gidiyordu. Bir gün annesi Mehtap Hanım'a kreşten telefon geldi. Öğretmeni, Berke ile ilgili kendisiyle özel bir görüşme yapmak istiyordu. İş çıkışı hemen kreşe giden Mehtap Hanım oldukça kaygılıydı. Öğretmen öncelikle, kaygılanmamasını ve olağan bir süreç için görüşmeye çağırdığını belirtti. Son zamanlarda Berke'nin okulda cinsel organı ile oynadığını, bu temasına uyku saatinde terleme ve hızlı soluk alıp verme gibi durumların da eşlik ettiğini belirtti. Evdeki yaşantısı ve anne babasının bu yöndeki gözlemlerini dinleyen öğretmen, Mehtap Hanım'a Berke'nin içinde bulunduğu gelişim döneminde bu davranışı yapmasının normal karşılanabileceğini ancak yoğunluk ve sıklığındaki artışın, çocuk için psikolojik bazı sorunların işareti olabileceğinden bahsetti.

KAYNAKLAR

Arı, R. (2006). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel

Aydoğdu F. (2017). Toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimi ve cinsel eğitim. Ş. Öztürk Aynal (Edt.) *Çocuk gelişimi I-II* içinde (71-88). Ankara: Eğiten Kitap.

Bay-Cheng L.,Y. (2003) The Trouble of Teen Sex: The construction of adolescent sexuality through school-based sexuality education. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 3(1), 61-74, DOI: 10.1080/1468181032000052162

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2005). *Çocuk gelişimi ve eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür

Bayhan, P.S. ve Artan, i. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Morpa.

Bee, H. 1992. *The developing child*. (Sixth Edition). Harper Collins College Publishers. New York.

Bozdemir N. ve Özcan S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* (*TJFMPC*), 5(4), 37-46

Capaldi DM, Crosby L and Stoolmiller M. (1996). Predicting the timing of first sexual intercourse for at-risk adolescent males. *Child Development*, 67(2), 344–359.

Cook R & Fathalla M. (1996). Advancing reproductive rights beyond Cairo and Beijing, *International Family Planning Perspectives*, 22(3), 115–121.

Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı.* (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi

Çelik H. ve Kocabıyık O. (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(1), 139-155.

European Expert Group on Sexuality Education (2016) Sexuality education – what is it? *Sex Education*, 16(4), 427-431, DOI: 10.1080/14681811.2015.1100599.

Freud S. (2020). *Cinsellik üzerine*. (A. A. Öneş Çev). İstanbul: Say Yayınları.

Gander, M.J. ve Gardiner H. W. (2007). C*hild and adolescent development.* (B. Onur, Çev.). Ankara, İmge.

Haberland, N., & Rogow, D. (2015). Sexuality education: Emerging trends in evidence and practice. *Journal of Adolescent Health, 56*(1), S15-S21.

Hogan DP and Kitagawa EM, The impact of social status, family structure, and neighborhood on the fertility of black adolescents. *American Journal of Sociology*, 1985, 90(4), 825–855.

Holzner B. M., & Oetomo, D.(2004) Youth, Sexuality and Sex Education Messages in Indonesia: Issues of Desireand Control, *Reproductive Health Matters*, 12(23), 40-49, DOI: 10.1016/S0968-8080(04)23122-6.

İnci, E. (2008). Kişilik gelişimi. M. E. Deniz (Edt.) *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde. Ankara: Maya.

Kardeş, S. & Güney Karaman N. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuğun cinsel eğitimine ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(3), 1554-1570.

Kirby, D. (2002). Effective approaches to reducing adolescent unprotected sex, pregnancy, and childbearing. *Journal of sex research, 39*(1), 51- 57.

Kirby, D. B., Laris, B. A., & Rolleri, L. A. (2007). Sex and HIV education programs: Their impact on sexual behaviors of young people throughout the world. *Journal of Adolescent Health, 40*(3), 206-217.

Knowles, M. S. (1970). *The modern practice of adult education: Andragogy vs. pedagogy*. A. Press, NY.

Koç M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17, 231-256.

Köksal Akyol, A. (2011). Cinsel gelişim ve eğitim. A. Ulusoy (Edt.) *Eğitim psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayınları.

Köksal Akyol, A. (2013). Cinsel gelişim ve eğitim. A. Ulusoy (Edt.) *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayınları

Lehmiller, J. J. (2014). *The psychology of human sexuality*. John Wiley & Sons.

Measor L. (1996) Gender and Sex Education: A study of adolescent responses. *Gender and Education*, 8(3), 275-288, DOI: 10.1080/09540259621520.

MEB (2015). Çocuk gelişimi ve eğitimi/0-72 ay cinsel ve ahlak gelişimi. Ankara.

Mueller KE and Powers WG (1990). Parent-child sexual discussion: Perceived communicator style and subsequent behavior. *Adolescence*,25(98), 469–482.

Resnick MD vd. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the National Longitudinal Study on Adolescent Health. *Journal of the American Medical Association*, 278(10), 823–832.

Saranlı A. G. (2015). Cinsel gelişim ve eğitim. İ. Artan (Ed.). *Cinsel gelişim teorileri* içinde. Ankara: Hedef.

Semerci B. (2019). *Çocuklarımızla cinsellik hakkında nasıl konuşalım*. İstanbul: Alfa.

Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ankara: Yargı Yayınları.

Shtarkshall, A. R., Santelli, J. S. ve Hirsch. J. S.(2007).Sex education and sexual socialization: Roles for educators and parents. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, *39*(2), 116-119.

Stone, N., Ingham, R. & Gibbins., K. (2013) 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sex Education*, 13(2), 228-240, DOI: 10.1080/14681811.2012.737776.

Şahin Ş. ve Özçelik Ç.Ç. (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5(1), 42-49.

Tanton, C., K. G. Jones, W. Macdowell, S. Clifton , K.R. Mitchell, J. Datta, R. Lewis vd. (2015). Patterns and trends in sources of ınformation about sex among young people in Britain: Evidence from three national surveys of sexual attitudes and lifestyles. *BMJ Open* 5: e007834. http://bmjopen.bmj.com/content/5/3/e007834.full

Törüner E.K. ve Büyükgönenç L.(2017). *Çocuk sağlığı temel hemşirelik yaklaşımları*. Ankara: Nobel.

Türkiye Üreme Sağlığı Programı (2009). *10-24 yaş grubundaki gençlere yönelik üreme sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Basımevi.

Volbert,. R. (2000) Sexual knowledge of preschool children. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12(1-2), 5-26, DOI: 10.1300/J056v12n01_02

WHO, (2006). Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health. 28–31 January 2002 World Health Organization, Geneva.

WHO, (2010). Developing sexual health programmes: A framework for action. Department of Reproductive Health and Research, World Health Organization, Geneva.

Yavuzer, H. (1993). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız, F.Ü. ve Temiz G. (2007). *Doğum öncesi gelişim*. Konya: Atlas.

Yılmaz, M.T. (2008). Cinsel gelişim. M. E. Deniz (Edt.). *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (307-338). Ankara: Maya Akademi.

ÇOCUK VE ERGENLER İÇİN ÖNLEYİCİ MÜDAHALE PROGRAMLARI

Editörler:
Prof. Dr. Feyza Çorapçı
Prof. Dr. Aysun Doğan

nobel

ÇOCUK VE ERGENLER İÇİN ÖNLEYİCİ MÜDAHALE PROGRAMLARI

Editörler: Prof. Dr. Feyza Çorapçı & Prof. Dr. Aysun Doğan

Yayın No. 4699
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlikno.: 410
ISBN : 978-625-427-978-2
E-ISBN : 978-625-427-979-9
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma105@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çorapçı, Feyza., Doğan, Aysun.
Çocuk ve Ergenler İçin Önleyici Müdahale Programları
Editörler: Feyza Çorapçı, Aysun Doğan
1. Basım. XXVI + 548 s. 16,5 x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN : 978-625-427-978-2
E-ISBN : 978-625-427-979-9
1. Önleyici 2. Müdahale 3. Çocuk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

1. BÖLÜM

ÖNLEME BİLİMİNDE ÖNEMLİ İLKELER

Feyza Çorapçı & Aysun Doğan

Tüm dünyada çocuk ve ergenlerin istismar ve ihmal, ruh sağlığı problemleri, riskli davranışlar, şiddet, yoksulluk ve göç gibi çok farklı sorunlarla karşılaştığı görülmektedir (UNICEF, 2021). Bu tarz sorunlar, çocuk ve gençlerin gelişim potansiyellerini ortaya koymalarını engellemektedir (Blair ve Raver, 2016). Ayrıca, erken müdahale edilmediğinde ruh sağlığı problemlerinin kronikleştiği, çocuk ve gençler üzerindeki olumsuz etkileri engellemenin ve tedavi etmenin oldukça zor ve zaman alıcı olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak, bu problemlerin tedavisi ve uzun vadede neden oldukları sorunları çözmek oldukça maliyetli olmaktadır (Shaw ve Taraban, 2017). Tüm bu olumsuz sonuçlar dikkate alındığında, olumsuz davranış örüntülerini değiştirmek ve yoksulluk, göç gibi toplumsal sorunların yarattığı eşitsizlikleri azaltmak için gelişimin erken dönemlerinden başlayarak önleyici programlar geliştirmek, uygulamak ve bu programların etkililiğini değerlendirmek önemlidir.

Önleme (*prevention*) kavramı, halk sağlığı ve ruh sağlığı alanında çalışan araştırmacılar tarafından 1960'lı yıllardan beri kullanılmaktadır. Bu kavramın tanımı; olumsuz bir duygu, düşünce ve/veya davranış örüntüsünün ortaya çıkmasını tamamen engellemeyi veya belli durumlarda geciktirmeyi; olumsuz davranışın etkilerini azaltmayı, psikolojik problemlerin görülme sıklığını veya şiddetini düşürmeyi; bireyin psikolojik iyi oluşuna katkıda bulunan tutum ve davranışları arttırmayı, bireyin uyumunu güçlendiren ve olumlu gelişimini destekleyen sosyal politikalara katkıda bulunmayı içermektedir (APA, 2014; Coie ve ark., 1993; Stormont ve ark., 2010). Öte yandan, önleme bilimi (*prevention science*) kavramı ilk defa John Coie ve arkadaşları (1993) tarafından bu kavramın tanımını, kuramsal çerçevesini ve genel ilkelerini tartıştıkları makalede yer almıştır. Önleme bilimi,

Kaynakça

Altafim, E. R. P., McCoy, D. C. ve Linhares, M. B. M. (2021). Unpacking the impacts of a universal parenting program on child behavior. *Child Development, 92*(2), 626-637. https://doi.org/10.1111/cdev.13491

American Psychological Association. (2014). Guidelines for prevention in psychology. *American Psychologist, 69*(3), 285-296. https://doi.org/10.1037/a0034569

Barrett, P. M., Lock, S. ve Farrell, L. J. (2005). Developmental differences in universal preventive intervention for child anxiety. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *10*(4), 539-555. https://doi.org/10.1177/1359104505056317

Bernal, G., Bonilla, J. ve Bellido, C. (1995). Ecological validity and cultural sensitivity for outcome research: Issues for cultural adaptation and development of psychosocial treatments with Hispanics. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *23*(1), 67–82. https://doi.org/10.1007/BF01447045

Bernal, G., Jimenez-Chafey, M. I. ve Domenech-Rodriguez, M. M. (2009). Cultural adaptation of treatments: Are source for considering culture in evidence-based practice. *Professional Psychology Research and Practice*, *40*(4), 361–368. https://doi.org/10.1037/a0016401

Blair, C. ve Raver, C. C. (2016). Poverty, stress, and brain development: New directions for prevention and intervention. *Academic Pediatrics*, *16*(3), S30-S36. https://doi.org/10.1016/j.acap.2016.01.010

Bloom, H. S. ve Michalopoulos, C. (2013). When is the story in the subgroups*? PreventionScience, 14*(2), 179-188. https://doi.org/10.1007/s11121-010-0198-x

Bosworth, K. (Ed.). (2015). *Prevention science in school settings*: *Complex relationships and processes.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-3155-2

Brown, C. H. ve Beardslee, W. (2016). Realizing population-level improvements for all children's cognitive, affective, and behavioral health: Introduction to the special issue. *American Journal of Preventive Medicine, 51*(4), S101-S105. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2016.07.017

Burns, M. K. (2011). School psychology research: Combining ecological theory and prevention science. *School Psychology Review, 40*(1), 132-139. https://doi.org/10.1080/02796015.2011.12087732

Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry.* Basic Books.

Castro, F., Barrera, M. ve Martinez, C. (2004). The cultural adaptation of prevention interventions: Resolving tensions between fidelity and fit. *Prevention Science,* 5, 41–45. https://doi.org/10.1023/B:PREV.0000013980.12412.cd

Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S. ve Hawkins, J. D. (2002). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Prevention & Treatment,* 5(1), Article 15. https://doi.org/10.1037/1522-3736.5.1.515a

Chassin, L., Presson, C., Sherman, S. J., McLaughlin, L. ve Gioia, D. (1985). Psychosocial correlates of adolescent smokeless tobacco use. *Addictive Behaviors, 10*(4), 431-435. https://doi.org/10.1016/0306-4603(85)90041-3

Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B. ve Long, B. (1993). The science of prevention: A conceptual framework and some directions for a national research program. *American Psychologist, 48*(10), 1013-1022. https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.10.1013

Comer, J. S., Furr, J. M., Miguel, E. M., Cooper-Vince, C. E., Carpenter, A. L., Elkins, R. M., Kerns, C. E., Cornacchio, D., Chou, T., Coxe, S., DeSerisy, M., Sanchez, A. L., Golik, A., Martin, J., Myers, K. M. ve Chase, R. (2017). Remotely delivering real-time parent training to the home: An initial randomized trial of Internet-delivered parent–child interaction therapy (I-PCIT). *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *85*(9), 909-917. https://doi.org/10.1037/ccp0000230

Çorapçı, F. (2020). Klinik psikolojide korunma ve önleme: Önleyici müdahaleler. M. Eskin, Ç. Günseli Dereboy ve N. Karancı (Ed.), *Klinik psikoloji: Bilim ve uygulama* (s. 563-580) içinde. Türk Psikologlar Derneği.

Dadds, M. R., Thai, C., Mendoza Diaz, A., Broderick, J., Moul, C., Tully, L. A., Hawes, D. J., Davies, S., Burchfield, K. ve Cane, L. (2019). Therapist-assisted online treatment for child conduct problems in rural and urban families: Two randomized controlled trials. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 87*(8), 706-719. https://doi.org/10.1037/ccp0000419

Durlak, J. A. ve DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology, 41*(3), 327-350. https://doi.org/10.1007/s10464-008-9165-0

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. ve Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, *82*(1), 405-432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Donat-Bacıoğlu, S. (2014). Şiddet ve saldırganlığın azaltılmasında önleme ve müdahale programlarının etkililiği: Meta analiz çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 5*(42), 294-304.

Eccles, J. ve Appleton, J. A. (Eds.). (2002). *Community programs to promote youth development*. National Academies Press.

Fagan, A. A., Bumbarger, B. K., Barth, R. P., Bradshaw, C. P., Cooper, B. R., Supplee, L. H. ve Walker, D. K. (2019). Scaling up evidence-based interventions in US public systems to prevent behavioral health problems: Challenges and opportunities. *Prevention Science, 20*(8), 1147-1168. https://doi.org/10.1007/s11121-019-01048-8

Fisak, B. J., Richard, D. ve Mann, A. (2011). The prevention of child and adolescent anxiety: A meta-analytic review. *Prevention Science, 12*(3), 255-268. https://doi.org/10.1007/s11121-011-0210-0

Flay, B., Biglan, A., Boruch, R., Gonz´alez Castro, F., Gottfredson, D., Kellam, S., Mościcki, E.,Schinke, S., Valentine, J. ve Ji, P. (2005). Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness, and dissemination. *Prevention Science*, *6*, 151-175. https://doi.org/10.1007/s11121-005-5553-y

Gardner, F., Leijten, P., Mann, J., Landau, S., Harris, V., Beecham, J., Bonin, E.M., Hutchings, J. ve Scott, S. B. C. (2017). Could scale-up of parenting programmes improve child disruptive behaviour and reduce social inequalities: Using individual participant data meta-analysis to establish for whom programmes are effective and cost-effective. *Public Health Research,* 5, 1-144. https://doi.org/10.3310/phr05100

Gordon Jr, R. S. (1983). An operational classification of disease prevention. *Public HealthReports, 98*(2), 107. https://doi.org/10.1037/e659532007-006

Gottfredson, D. C., Cook, T. D., Gardner, F. E., Gorman-Smith, D., Howe, G. W., Sandler, I. N. ve Zafft, K. M. (2015). Standards of evidence for efficacy, effectiveness, and scale-up research in prevention science: Next generation. *Prevention Science, 16*(7), 893-926. https://doi.org/10.1007/s11121-015-0555-x

Greenberg, M. T., Domitrovich, C. ve Bumbarger, B. (2001). The prevention of mental disorders in school-aged children: Current state of the field. *Prevention & Treatment, 4*(1), 1a. https://doi.org/10.1037/1522-3736.4.1.41a

Greenberg, M. T., Weissberg, R. P., O'Brien, M. U., Zins, J. E., Fredericks, L., Resnik, H. ve Elias, M. J. (2003). Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional, and academic learning. *American Psychologist, 58*(6-7), 466–474. https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.466

Hawkins, J. D., Catalano, R. F. ve Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin, 112*(1), 64-105. https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64

Ialongo, N., Rogosch, F. A., Cicchetti, D., Toth, S. L., Buckley, J., Petras, H. ve Neiderhiser, J. (2006). A developmental psychopathology approach to the prevention of mental health disorders. D. Cicchetti ve D. J. Cohen (Ed.), *Developmental psychopathology* (Vol. 1, 2. Basım, s. 968-1018) içinde. Wiley. https://doi.org/10.1002/9780470939383.ch24

Johnson, R. B. ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, *33*(7), 14-26. https://www.jstor.org/stable/3700093

Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A. ve Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4–6. *Child Development*, *82*(1), 311-330. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x

Kellam, S. G., Koretz, D. ve Moscicki, E. (1999). Core elements of developmental epidemiologically based prevention research. *American Journal of Community Psychology, 27*(4), 463-483. https://doi.org/10.1023/A:1022129127298

Kumpfer, K. L., Alvarado, R., Smith, P. ve Bellamy, N. (2002). Cultural sensitivity and adaptation in family-based prevention interventions. *Prevention Science, 3,* 241–246. https://doi.org/10.1023/A:1019902902119

Leadbeater, B. J., Dishion, T., Sandler, I., Bradshaw, C. P., Dodge, K., Gottfredson, D., Graham, P.W., Johnson, S.L., Maldonado- Molino, M.M., Mauricio, A.M. ve Smith, E. P. (2018). Ethical challenges in promoting the implementation of preventive interventions: Report of the SPR task force. *Prevention Science, 19*(7), 853-865. https://doi.org/10.1007/s11121-018-0912-7

Leijten, P., Raaijmakers, M., Wijngaards, L., Matthys, W., Menting, A., Hemink-van Putten, M. ve Orobio de Castro, B. (2018). Understanding who benefits from parenting interventions for children's conduct problems: An integrative data analysis. *Prevention Science*, *19*(4), 579-588. https://doi.org/10.1007/s11121-018-0864-y

Lewis, C., Battistich, V. ve Schaps, E. (1990). School-based primary prevention: What is an effective program? *New Directions for Child Development,* 50, 35-59. https://doi.org/10.1002/cd.23219905005

MacKinnon, D. P. (2008). *Introduction to statistical mediation analysis*. Erlbaum. https://doi.org/10.4324/9780203809556

Mejia, A., Leijten, P., Lachman, J. M. ve Parra-Cardona, J. R. (2017). Different strokes for different folks? Contrasting approaches to cultural adaptation of parenting interventions. *Prevention Science*, *18*(6), 630-639. https://doi.org/10.1007/s11121-016-0671-2

Montgomery, P., Grant, S., Mayo-Wilson, E., Macdonald, G., Michie, S., Hopewell, S. ve Moher, D. (2018). Reporting randomised trials of social and psychological interventions: The CONSORT-SPI 2018 Extension. *Trials, 19*, 407. https://doi.org/10.1186/s13063-018-2733-1

Mrazek, P. J. ve Haggerty, R. J. (1994). Illustrative preventive intervention research programs. *Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research*. National Academies Press.

Munoz, R. F., Mrazek, P. J. ve Haggerty, R. J. (1996). Institute of medicine report on prevention of mental disorders: Summary and commentary. *American Psychologist, 51*(11), 1116-1122. https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.11.1116

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E. ve Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American Psychologist, 58*(6-7), 449. https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.449

O'Connell, M. E., Boat, T. ve Warner, K. E. (2009). *Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: Progress and possibilities.* National Academies Press.

Onwuegbuzie, A. J. ve Teddlie, C. (2003). A framework for analyzing data in mixed methods research. A. Tashakkori ve C. Teddlie (Ed.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (s. 351–383) içinde. Sage.

Rapp-Paglicci, L., Dulmus, C. N. ve Wodrski, J. S. (2004). *Handbook of preventive interventions for children and adolescents.* John Wiley & Sons, Inc.

Resnicow, K., Soler, R., Braithwait, R. L., Ahluwalia, J. S. ve Butler, J. (2000). Cultural sensitivity in substance abuse prevention. *Journal of Community Psychology, 28*(3), 271–290. https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6629(200005)28:3<271:AID-JCOP4>3.0.CO;2-I

Richter, L. M., Daelmans, B., Lombardi, J., Heymann, J., Boo, F. L., Behrman, J. R., Lu, C., Lucas, J. E., Perez -Escemilla, R., Dua, T., Bhutta, Z. A., Stenberg, K., Gertler, P., Darmstadt, G. L. ve Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee. (2017). Investing in the foundation of sustainable development: pathways to scale up for early childhood development. *The Lancet*, *389*(10064), 103-118. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31698-1

Ripple, C. H. ve Zigler, E. (2003). Research, policy, and the federal role in prevention initiatives for children. *American Psychologist, 58*, (6-7) 482–490. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.58.6-7.482

Roosa, M. W., Jones, S., Tein, J. Y. ve Cree, W. (2003). Prevention science and neighborhood influences on low-income children's development: Theoretical and methodological issues. *American Journal of Community Psychology, 31*(1-2), 55-72. https://doi.org/10.1023/A:1023070519597

Sanson, A. V., Havighurst, S. S. ve Zubrick, S. R. (2011). The science of prevention for children and youth. *Australian Review of Public Affairs, 10*(1), 79-93.

Shaw, D. S. ve Taraban, L. E. (2017). New directions and challenges in preventing conduct problems in early childhood. *Child Development Perspectives*, *11*(2), 85-89. https://doi.org/10.1111/cdep.12212

Spoth, R., Rohrbach, L. A., Greenberg, M., Leaf, P., Brown, C. H., Fagan, A., Catalano, R. F., Pentz, M.A., Sloboda, Z., Hawkins, J. D. ve Society for Prevention Research Type 2 Translational Task Force Members and Contributing Authors (2013). Addressing core challenges for the next generation of type 2 translation research and systems: The translation science to population impact (TSci Impact) framework. *Prevention Science*, *14*(4), 319-351. https://doi.org/10.1007/s11121-012-0362-6

Steinberg, L. D. (2014). *Age of opportunity: Lessons from the new science of adolescence*. Houghton Mifflin Harcourt.

Stormont, M., Reinke, W. M. ve Herman, K. C. (2010). Introduction to the special issue: Using prevention science to address mental health issues in schools. *Psychology in the Schools, 47*(1), 1-4. https://doi.org/10.1002/pits.20447

Suchman, N., Berg, A., Abrahams, L., Abrahams, T., Adams, A., Cowley, B., Decoste, C., Hawa, W., Lachman, A., Mpinda, B., Cader-Mokoa, N., Nama, N. ve Voges, J. (2020). Mothering from the Inside Out: Adapting an evidence-based intervention for high-risk mothers in the Western Cape of South Africa. *Development and psychopathology*, *32*(1), 105-122. https://doi.org/10.1017/S0954579418001451

Supplee, L. H., Kelly, B. C., MacKinnon, D. M. ve Barofsky, M. Y. (2013). Introduction to the special issue: Subgroup analysis in prevention and intervention research. *Prevention Science*, *14*(2), 107-110. https://doi.org/10.1007/s11121-012-0335-9

Tharinger, D. (2000). The complexity of development and change: The need for the integration of theory and research findings in psychological practice with children. *Journal of School Psychology, 38*(4), 383-88.

Toth, S. L., Petrenko, C. L., Gravener-Davis, J. A., ve Handley, E. D. (2016). Advances in prevention science: A developmental psychopathology perspective. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental Psychopathology* (4. cilt, s. 1-59) içinde. John Wiley & Sons. https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/9781119125556.devpsy416

UNICEF (2021). *The state of the world's children 2021: On my mind – Promoting, protecting and caring for children's mental health*. https://www.unicef.org/media/114636/file/SOWC-2021-full-report-English.pdf

Vuchinich, S., Flay, B. R., Aber, L. ve Bickman, L. (2012). Person mobility in the design and analysis of cluster-randomized cohort prevention trials. *Prevention Science*, *13*(3), 300–313. https://doi.org/10.1007/s11121-011-0265-y

Webster-Stratton, C. ve Herman, K. C. (2010). Disseminating Incredible Years Series early intervention programs: Integrating and sustaining services between school and home.*Psychology in the Schools*, *47*(1), 36–54. https://doi.org/10.1002/pits.20450

Weissberg, R. P. (2000). Improving the lives of millions of school children. *American Psychologist, 55*, 1360-1373. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.11.1360

Weissberg, R. P., Kumpfer, K. L. ve Seligman, M. E. (2003). Prevention that works for children and youth: An introduction. *American Psychological Association,58*(6-7), 425-432. https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.425

Zhang, W. ve Watanabe-Galloway, S. (2014). Using mixed methods effectively in prevention science: Designs, procedures, and examples. *Prevention Science*, *15*(5), 654. https://doi.org/10.1007/s11121-013-0415-5

2. BÖLÜM

ÖNLEYİCİ PROGRAMLARIN TÜRKİYE'DEKİ TARİHÇESİ

Demet Vural Yüzbaşı & Burcu Buğan Kısır

Önleyici müdahale; toplumun, ailenin, çocuk ve gençlerin yaşamlarındaki risk etmenlerini azaltmaya ve koruyucu etmenleri artırmaya yönelik çok yönlü, çok disiplinli ve birçok sektörün (örn. okul, aile, toplum, medya) çabasını ve ortak katılımını gerektiren çalışmaları içine alır (Coie ve ark., 1993). Ülkemizde yürütülen önleyici müdahale çalışmaları tarihsel bir bakış açısıyla incelendiğinde, bu çalışmaların çocuk ve gençlere yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler sunmakla yetkili merkezî ve yerel yönetimler başta olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları (STK) ve üniversiteler tarafından veya bu kurum ve kuruluşların iş birliği bağlamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Müdahale çalışmaları gerçekleştiren kurum ve kuruluşların çeşitliliği, bu çalışmaların tarihçelerinin genel bir bağlamda ele alınmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde çeşitli hizmet alanları ve yürütücü kurumlar bağlamında bir tarihçe sunulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle sosyal hizmetler, eğitim ve öğretim hizmetleri ve sağlık hizmetleri alanlarında gerçekleştirilen önleyici müdahale çalışmaları ele alınmıştır. Ardından STK'lar tarafından yürütülen kapsamlı çalışmalara dair örnekler sunulmuştur.

Sosyal Hizmetler Bağlamında Önleyici Müdahale Çalışmaları

Türkiye'de çocuk ve gençlere yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler sunan en önemli kurumlardan biri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır (ASHB). Bakanlıkta önleyici müdahale kapsamında sunulan hizmetlerin Cumhuriyet öncesi döneme dayandığı görülmektedir (ASHB, 2022). Türkiye'de çocuk ve gençlere yönelik sunulan en önemli hizmetlerden biri, kimsesiz ve korunma ihtiyacı olan ço-

Kaynakça

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2008). 7 Çok Geç erken çocukluk eğitiminin üzerine düşünce ve öneriler. https://www.acev.org/directory/7-cok-gec-erken-cocukluk-egitiminin-uzerine-dusunce-ve-oneriler/ adresinden 29 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2011). AÇEV kırsal alan eğitim programı değerlendirme araştırması. Samsun çalışması analiz raporu. https://www.acev.org/directory/acev-kirsal-alan-egitim-programi-program-degerlendirme-arastirmasi-samsun-calismasi-analiz-raporu/ adresinden 3 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2010). Aile Eğitim Programı. https://aep.gov.tr/tr/ adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2014). Anka Çocuk Destek Programı. https://www.aile.gov.tr/media/91339/anka-cocuk-destek-programi.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018a). Çocuk Yetiştirmede Temel Beceriler Eğitimi. https://www.aep.gov.tr/media/vjnne0oa/%C3%A7ocuk-yeti%C5%9Ftirmede-temel-konular.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018b). Gençler İçin Yaşam Becerileri Eğitim Paketi. https://www.aile.gov.tr/media/93060/gencler-icin-yasam-becerileri-1.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019a). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019- 2023 Stratejik Planı. www.ailevecalisma.gov.tr/media/33674/acshb_2019-2023-stratejik-plan.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019b). Çocuk Destek, Gelişim ve Eğitim Programı Yaşam Becerilerinin Geliştirilmesi ve Hayata Hazırlama Modülü. https://www.aile.gov.tr/media/91636/yasam-becerileri-hayata-hazirlama-bileseni-kitabi-basim.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2020 faaliyet raporu. www.ailevecalisma.gov.tr/media/73621/2020-faaliyet-raporu.pdf adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). Kurumun teşkilat yapısı. https://www.aile.gov.tr/chgm/teskilat-yapisi/kurum-hakkinda/ adresinden 2 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Atmaca-Koçak, A. (2004). Baba Destek Programı değerlendirme raporu. https://www.acev.org/directory/baba-destek-programi-degerlendirme-raporu/ adresinden 29 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Baydar, N., Kağıtçıbaşı, Ç., Küntay, A. C. ve Gökşen, F. (2008). Effects of an educational television program on preschoolers: Variability in benefits. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *29*(5), 349-360. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.06.005

Bekman, S. (1990). Alternative to the available: Home-based vs. center-based programs. *Early Child Development and Care*, *58*, 109-119. https://doi.org/10.1080/0300443900580113

Bekman, S. (1998). Long-term effects of the Turkish Home-Based Early Intervention Program. U. Gielen, A. L. Comunian, (Ed.), *The family and family therapy in international perspective* (s. 401–417) içinde. Legoprint-Lavis.

Bekman, S. (2003). From research project to nationwide programme: The mother-child education programme of Turkey. T. S. Saraswathi, (Ed.), *Cross-cultural perspectives in human perspective* (s. 287-325) içinde. Sage Publications.

Bekman, S. (2004). Early home intervention to promote school readiness: A Turkish experience. *NHSA Dialog: A Research-to-Practice. Journal for the Early Intervention Field, 7*(1), 16-34. https://doi.org/10.1207/s19309325nhsa0701_4

Bekman, S. ve Atmaca-Koçak, A. (2009). Beş ülkeden anneler anlatıyor: Anne Çocuk Eğitim Programı. https://www.acev.org/directory/bes-ulkeden-anneler-anlatiyor-1/ adresinden 29 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Bekman, S., Aksu-Koç, A. ve Erguvanlı-Taylan, E. (2012). Altı yaşındaki çocuklara yönelik bir müdahale programının etkisi: Bir yaz okulu modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, *27*(70), 48-60.

Bilir, M. K. ve Artvinli, F. (2021). The history of mental health policy in Turkey: Tradition, transition and transformation. *History of Psychiatry*, *32*(1), 3-19. https://doi.org/10.1177/0957154X20966178

Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B. ve Long, B. (1993). The science of prevention: A conceptual framework and some directions for a national research program. *American Psychologist*, *48*(10), 1013–1022. https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.10.1013

Çuhadaroğlu, F. (2004). The framework for mental health policy for children and adolescents. K. Münir (Ed.), *Ulusal ruh sağlığı politikası raporu* içinde. Sağlık Bakanlığı.

Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi (1999). *Müfredat Laboratuvar Okulları MLO Modeli*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Erdemir, E. ve Diri, A. (2019). *Erken çocukluk eğitimi yaz anaokullarının Suriyeli çocuklar ile bölge çocukları üzerindeki etkileri – değerlendirme raporu.* Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Erkan, S. (2017). *Psikolojik danışma ve rehberlikte program geliştirme.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Erkan, S., Bükel, S., Çetin, H., Gülebağlan, C., Gülsaran, D., Güven, M., Kılıç, Ş. ve Sırıklı, A. (2006). *Yeni okul PDR hizmetleri program modeli.* Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İlköğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Programı Formatörlük Kursu Hizmet İçi Eğitim Ders Notu. Kuşadası.

Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M. ve Şimşek, Z. (1998) *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu*. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Erol, N. (2009). Bebek Ruh Sağlığı Derneği tarihçesi. *Bebek Ruh Sağlığı Bülteni, 1*, 3-12.

Ertem, İ., Doğan, D., Gök, C.G., Kızılateş, S.U., Çalışkan, A., Atay, G., Vatandaş, N., Karaaslan, T., Başkan, S.G. ve Cicchetti, D.V. (2008). A guide for monitoring child development in low- and middle-income countries. *Pediatrics, 121*, 581-589. https://doi.org/10.1542/peds.2007-1771

Güven, M., Işık, Ş., Yüksel, G., Özmen, S. ve Yaman-Kosdik, A. (2020). Eğitim kurumlarında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri. M. Güven ve S. Toraman (Ed.), *Türkiye'de rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri* (s.93-133) içinde. Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Işık-Terzi, Ş. (2011). Okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarının geliştirilmesi. A. Kaya (Ed.) *Psikolojik danışma ve rehberlik* (7. Baskı, s.335-367) içinde. Anı Yayıncılık.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S., ve Cemalcılar, Z. (2005). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri: Erken Destek Projesinin ikinci takip araştırmasının bulguları.*

http://www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz adresinden 3 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). Parent education and child development. M.E. Young (Ed.), *Early child development* (s. 323-339) içinde. Elsevier.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1991). *Türkiye'de erken destek projesi (The early enrichment project in Turkey)* UNESCO-UNICEF-WPF Not ve yorumlar. (No: 193). UNESCO.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1992). Research on parenting and child development in cross-cultural perspective. M. Rosenzweig (Ed.), *International psychological science* (s. 137-160) içinde. American Psychological Association.

Kağıtçıbaşı, Ç. *(1996). Family and human development across cultures: A view from the other side.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Kuşçul, Ö. H., Özkök, Ü. S. ve Sucuka, N. (1995). *Zihinsel Eğitim Programı 25 haftalık çalışma formları.* Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S. ve Sunar, D. (1991). *Anne Eğitim Programı Kılavuzu*, UNICEF.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (1988). *Comprehensive Preschool Education Project: Nihai rapor.* IDRC Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low- income mothers and children. *Applied Developmental Psychology*, *22,* 333-361. https://doi.org/10.1016/S0193-3973(01)00071-5

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcilar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal of Applied Developmental Psychology, 30*(6), 764-779. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2009.05.003

Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. Erişim adresi https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Karakütük, K. (2006). Eğitimin ekonomik temelleri. V. Sönmez (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* (s. 151-185) içinde. Anı Yayıncılık.

Koçak, A. ve Bekman, S. (2004). Mothers speaking: A study on the experience of mothers within the mother-child education programme (MOCEP). *European Early Childhood Education Research Journal*, *12*(1), 115-129. http://dx.doi.org/10.1080/13502930485209351

Korkut, F. (2003). Okullarda önleyici rehberlik hizmetleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *2*(20), 27-40.

Lombard, A. (1994). *Success begins at home.* The Dushking Publishing Group, Inc.

Millî Eğitim Bakanlığı (1974). Dokuzuncu Millî Eğitim Şûrası. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2000). *Ortaöğretim kurumları sınıf öğretmenleri için 9, 10, 11 sınıf rehberlik programı.* Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (2001). Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (Yönetmelik no. 24376). http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/55.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2006a). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları sınıf rehberlik programı: İlköğretim etkinlik örnekleri. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_11/05035054_sinif_rehberlik_ilkogretim_etkinlik.doc adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2006b). Okullarda Şiddetin Önlenmesi Genelgesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_10/08101631_okullardaiddetinnlenmesigenelgesi.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2009). Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Genelgesi. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_10/08113955_eitimortamlarndaiddetinnlenmesiveazaltlmasgenelgesi.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2014). Uyuşturucu Kullanımı ve Bağımlılıkla Mücadele Genelgesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/18112817_genelge.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2015). Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi. http://siddetinonlenmesi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/17021729_3.1.7_brosur_tr.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_04/11165830_psikososyal_koruma_Ynleme_krize_mYdahale_hizmetleri_yYnergesi.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2020). Sınıf rehberlik programları. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_07/17143025_SINIF_REHBERLYK_PROGRAMI_2020.pdf adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2021). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü e-Özel Bülteni. (Yayın no. 7).

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/25143618_e-ozel7bulten.pdf adresinden 10 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

Münir, K., Ergene, T., Tunaligil, V. ve Erol, N. (2004). A window of opportunity for the transformation of national mental health policy in Turkey following two major earthquakes. *Harvard Review of Psychiatry*, *12*(4), 238-251. https://doi.org/10.1080/10673220490509615

Myrick, R. D. (2011). *Developmental guidance and counseling: A practical approach (5.basım)*. Educational Media Corporation.

Nazlı, S. (2004). Sınıf rehberliği etkinlikleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(11), 135-151.

Nazlı, S. (2014). *Kapsamlı gelişimsel rehberlik programı (5. Baskı)*. Anı Yayıncılık.

Nazlı, S. (2015). Yozgat Polis Meslek Yüksekokulu kapsamlı gelişimsel rehberlik programı tasarım süreci. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5*(44), 1-13.

Sağlık Bakanlığı (2011). Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). (Yayın no: 847) Sağlık Bakanlığı.

Sağlık Bakanlığı (2006). Türkiye Cumhuriyeti Ruh Sağlığı Politikası. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Sağlık Bakanlığı (2018). Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri. (Yayın no: 1112). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi Başkanlığı. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-sgp1/sagl%C4%B1g%C4%B1n-gelisitirlmesi/bebek-%C3%A7ocuk-ergen-izlemleri.html adresinden 23 Aralık 2021 tarihinde erişilmiştir.

Sağlık Bakanlığı (2021). Sağlık Bakanlığı'nın tarihçesi. https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html adresinden 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Onbirinci Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Tan, H. (2000). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.

sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf adresinden 25 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Ulaş, H. (2008). Batı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de psikiyatrik hizmetler. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, *11*(2), 2-12.

United Nations International Children's Emergency Fund (2015). *Van-Erciş depremleri sonrası yürütülen psikososyal destek programlarının değerlendirilmesi*. UNICEF.

Yeşilay (2014). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi Projesi. https://www.tbm.org.tr/ adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Yeşilay (2021). Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı. https://obm.org.tr/ adresinden 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

3. BÖLÜM

GELİŞİMSEL HAKLAR VE SOSYAL POLİTİKA

Ayfer Dost Gözkan

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ); sağlığı, "sadece hastalık veya engellilik durumunun olmaması değil, bir bütün olarak fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden bir iyilik hâli" olarak tanımlamaktadır (WHO, 1946, s. 1). Hasta olmamanın sağlıklı kabul edilmek için yeterli koşul olmadığı ve sağlığın fiziksel, zihinsel ve sosyal refahı gerektirdiği vurgusu sağlık alanında olduğu kadar insan gelişimi alanında da önleyici ve gelişimi destekleyici yaklaşımlara bir çağrıdır. Gelişim psikolojisinde, önleyici ve olumlu gelişimi destekleyici bakış açısı hem araştırma hem de sosyal politika açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Hukuk ve insan hakları alanında da yetkinlik yaklaşımı (Capability Approach) insanın sahip olduğu/olacağı yetkinlikleri (örn. düşünebilmek, hareket edebilmek) hak olarak garanti altına alınması ve geliştirilmesi gereken yetkinlikler olarak tespit etmektedir (Nussbaum, 2003). Bu perspektiften bakıldığında bir çocukta gelişmesi beklenen yetkinlik ve becerilerin birer gelişimsel hak olduğu ve gelişim psikolojisi, insan hakları ve sosyal politikanın temelde birbiri ile iç içe ve etkileşim hâlinde olan alanlar olduğu görülmektedir.

Yetkinlik yaklaşımı, yetkinliklerin gelişmesi için gerekli koşul ve imkânların sağlanmasının toplumun ve yasal sistemin sorumluluğunda olduğunu vurgulamaktadır (Nussbaum, 2003). Bu koşul ve imkânlar sosyal politikalar ile sağlanmaktadır. Çocuk gelişimi ve refahı çocuğa ve aileye sağlanan sağlık hizmeti, eğitim olanakları, ebeveynin iş olanakları, sosyal hizmetlere erişim ve çocuk bakımı hizmetleri gibi çok kapsamlı bir hizmet ağı ile mümkündür (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), 2013). Bu kitap bölümünde, insan gelişimi ve sosyal politika arasındaki ilişki yetkinlik yaklaşımı (Sen, 2005, Nussbaum, 2003) ve insan gelişimine odaklanan biyoekolojik kuram (Bronfenbrenner ve Morris,

Kaynakça

Acun, İ. M. ve Korkmaz, H. (2019). İsveç ve Türkiye'de erken çocukluk dönemi eğitim politikalarının eğitim programlarına yansımaları. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 3*(2), 193-227.

Akın, L. (2009). Working conditions of the child worker in Turkish labour law. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, *21*(1), 53-67. https://doi.org/10.1007/s10672-008-9098-7

Arslan, Y. (2018). Çocuk gelin evliliklerinde suçu gizleme yöntemleri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 4-17.

Aktepe, E. ve Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9,* 410-420.

Albee, G. ve Ryan-Finn, K. (1993). An overview of primary prevention. *Journal of Counselling & Development, 72*(2), 115–123. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1993.tb00909.x

Anderson, L. M., Shinn, C., Fullilove, M. T., Scrimshaw, S. C., Fielding, J. E., Normand, J., Garande-Kulis, V. ve Task Force on Community Preventive Services. (2003). The effectiveness of early childhood development programs: A systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, *24*(3), 32-46. https://doi.org/10.1016/S0749-3797(02)00655-4

Bakken, L., Brown, N. ve Downing, B. (2017). Early childhood education: The long-term benefits. *Journal of Research in Childhood Education, 31*(2), 255-269. https://doi.org/10.1080/02568543.2016.1273285

Boakye, E. K. (2013). Correlates and predictors of juvenile delinquency in Ghana. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 37*(4), 257-278. https://doi.org/10.1080/01924036.2013.792149

Bronfenbrenner, U. (1974). Developmental research, public policy, and the ecology of childhood. *Child Development, 45*(1), 1-5. https://doi.org/10.2307/1127743

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. W. Damon ve R. M. Lerner (Ed.) *Handbook of child psychology and developmental science* (Cilt 1. s. 793-828) içinde. New York: John Wiley & Sons.

Budhwani, N. N., Wee, B. ve McLean, G. N. (2004). Should child labor be eliminated? An HRD Perspective. *Human Resource Development Quarterly, 15*(1), 107- 116. https://doi.org/10.1002/hrdq.1090

Condon Fors, H. (2012). Child labour: A review of recent theory and evidence with policy implications. *Journal of Economic Surveys*, *26*(4), 570–593. https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2010.00663.x

Çaglayan, Ç., Hamzaoglu, O, Yavuz, C. I. ve Yüksel, S. (2010). Working conditions and health status of child workers: Cross-sectional study of the students at an apprenticeship school in Kocaeli. *Pediatrics International*, *52*(1), 6–12. https://doi.org/10.1111/j.1442-200X.2009.02881.x

Çarkoğlu, A. ve Kafesçioğlu, N. (2014). For whose sake is it anyway? Evaluation of explicit family policies in Turkey. M. Robila (Ed.), *Handbook of family policies across the globe* (s. 239-254) içinde. New York: Springer.

Çaylan, N. ve Yalçın, S. (2020). Türkiye'de ve dünya'da emzirmenin durumu: Emzirmenin desteklenmesi için öneriler. *Türkiye Klinikleri*, 4-11.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989). https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf

Development Analytics (2017). *Türkiye'de 0-6 yaş arası çocuğun durumu*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı. http://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Tu%CC%88rkiyede-0-6-Yas%CC%A7-C%CC%A7ocug%CC%86un-Durumu.24.10.17.pdf

Engle, P. L., Young, M. E. ve Tamburlini, G. (1013). The role of health sector in early child development. P. B. Britto, P. L. Engle ve C. M. Super (Ed.) *Handbook of early childhood development research and its impact on global policy* (s. 183-201) içinde. Oxford: Oxford University Press.

Ersoy, A. F. ve Hurasan, M. (2017). Sosyal ve ekonomik destek hizmeti alan çocukların sosyal etkinliklere katılımlarına ilişkin ailelerinin değerlendirmeleri. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 3*(2), 195-204.

Fisher, C. B., Busch-Rossnagel, N. A., Jopp, D. S. ve Brown, J. L. (2012). Applied developmental science, social justice, and socio-political well-being. *Applied Developmental Science 16*(1), 54–65. https://doi.org/10.1080/10888691.2012.642786

Frederick, J. ve Goddard, C. (2007). Exploring the relationship between poverty, childhood adversity and child abuse from the perspective of adulthood. *Child Abuse Review, 16*(5), 323-341. https://doi.org/10.1002/car.971

Guhn, M., Schonert-Reichl, K. A., Gadermann, A. M., Hymel, S. ve Hertzman, C. (2013). A population study of victimization, relationships, and well-being in middle childhood. *Journal of Happiness Studies*, *14*(5), 1529-1541. https://doi.org/10.1007/s10902-012-9393-8

Hall, A, Midgley, J., Beall, J., Bhatia, M. ve Mossalos, E. (2004). *Social policy and development*. Sage Publications.

Heckman, J. (2006). The economics of investing in children (Policy Briefing no. 1). Dublin: UCD Grary Institute.

ILO (2017). *Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016*; International Labor Organization (ILO) Geneva.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948). https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf

Kamerman, S. B. ve Kahn, A. J. (2012). Families and the idea of family policy. C. Saraceno, J. Lewis and A. Leira (Ed.), *Families and Family Policies* (cilt 1, s. 4-18) içinde. Cheltenham: Elgar Research Collection.

Kaytaz, M. (2005). Türkiye'de okul öncesi eğitiminin fayda-maliyet analizi AÇEV - Anne Çocuk Eğitim Vakfı.

McCoy, D. C., Yoshikawa, H., Ziol-Guest, K. M., Duncan, G. J., Schindler, H. S., Magnuson, K. ve Shonkoff, J. P. (2017). Impacts of early childhood education on medium-and long-term educational outcomes. *Educational Researcher*, *46*(8), 474-487. https://doi.org/10.3102/0013189X17737739

Nussbaum, M. (2003). Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice. *Feminist Economics, 9*(2-3), 33-59. https://doi.org/10.1080/1354570022000077926

OECD (2022). Family database. https://www.oecd.org/els/family/database.htm

O'Gara, C. (2013). Education-based approaches to early childhood development. P. R. Britto, P. L. Engle, ve C. M. Super, C. M. (Ed.), *Handbook of early childhood development research and its impact on global policy* (s. 227–241) içinde. New York: Oxford University Press.

Polakoff, E. G. (2007). Globalization and child labor: Review of the issues. *Journal of Developing Societies*, *23*(1-2), 259-283. https://doi.org/10.1177/0169796X0602300215

Resmî Gazete (1965). Devlet Memurları Kanunu. 23/7/1965-12056.

Resmî Gazete (1983). Sosyal Hizmetler Kanunu. RG.27/5/1983-18059.

Resmî Gazete (2001). Türk Medeni Kanunu. RG. 8/12/2001-24607.

Resmî Gazete (2003). İş Kanunu. RG.10/6/2003-5134.

Resmî Gazete (2004). Türk Ceza Kanunu. RG. 12/10/2004-5611.

Resmî Gazete (2005). Çocuk Koruma Kanunu. RG. 15/7/2005-25876

Resmî Gazete (2012). İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. RG. 30/3/2012-6287.

Resmî Gazete (2013). Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik. RG. 16/8/2013-28737.

Resmî Gazete (2016). Analık İzni veya Ücretsiz İzin Sonrası Yapılacak Kısmı Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik. RG. 08.11.2016-29882.

Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development, 6*(2), 151-166. https://doi.org/10.1080/14649880500120491

Svanemyr, J., Chandra-Mouli, V., Christiansen, C. S. ve Mbizvo, M. (2012). Preventing child marriages: first international day of the girl child "my life, my right, end child marriage". *Reproductive Health*, *9*(1), 1-3. https://doi.org/10.1186/1742-4755-9-31

Tamkoç, B. (2017). *SED (sosyal ve ekonomik destek) hizmetinden yararlanan çocuklarin özelliklerinin incelenmesi ve hizmet sürecinin değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Tyler, K. A., Johnson, K. A. ve Brownridge, D. A. (2008). A longitudinal study of the effects of child maltreatment on later outcomes among high-risk adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 37*(5), 506–521. https://doi.org/10.1007/s10964-007-9250-y

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Erken yaşlarda ve zorla evlilikle mücadele semineri. https://www.aile.gov.tr/ksgm

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2022). 2021 Faaliyet raporu. Strateji Geliştirme Başkanlığı. https://www.csgb.gov.tr/media/88190/2021_faaliyetraporu.pdf

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı (2012). 12 yıl zorunlu eğitim sorular ve cevaplar.https://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı (2014). Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 stratejik planı. https://abdigm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_11/11112345_Stratejik_Plan_2019_2023.pdf

T. C. Sağlık Bakanlığı (2021a). Sağlık bakanlığının kuruluşunun 100. yılında Türkiye'de bebek ölümleri durum raporu. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cocuk_ergen_db/dokumanlar/yayinlar/Kitaplar/Saglik_Bakanliginin_Kurulusunun_100._Yilinda_Turkiyede_Bebek_Olumleri_Durum_Raporu.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı (2021b). Sağlık istatistikleri yıllığı, 2019. Yayın No: 1185 https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/40564,saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf?0

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019a). Onbirinci kalkınma planı (2019-2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019b). Sürdürülebilir kalkınma amaçları değerlendirme raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf

TÜİK (2019). Evlenme istatistikleri 2010-2018. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2019-30710

TÜİK (2020). 2019 Çocuk işgücü anketi. Yayın No: 33807. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807

TÜİK (2021). İstatistiklerle çocuk 2020. Yayın No: 4614. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2020.pdf

TÜİK (2022a). İstatistiklerle kadın 2021. Yayın No: 45635. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635#

TÜİK (2022b). İstatistiklerle çocuk 2021. Yayın No: 4652 https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf

Ulutaş, Ç. Ü. (2015). İş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları: Türkiye'de yeni politika arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *70*(3), 723-750.https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002368

UNDP (2022). Sustainable development goals. United Nations Development Program. https://www.undp.org/sustainable-development-goals

UNICEF (2013). Erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı politika belgesi. https://www.unicef.org/turkey/media/4381/file/Erken%20Ya%C5%9Flarda%20%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20ve%20Kad%C4%B1n%20%C4%B0stihdam%C4%B1%20Politika%20Belgesi.pdf

UNICEF (2021). Child marriage data warehouse. https://data.unicef.org/resources/data_explorer/unicef_f/?ag=UNICEF&df=PT&ver=1.0&dq=TUR.PT_F_20-24_MRD_U18.....&startPeriod=1970&endPeriod=2022

Yousafzai, A. K., Yakoob, M. Y. ve Bhutta, Z. A. (2013). Nutrition-based approaches to early childhood development. P. B. Britto, P. L. Engle, ve C. M. Super (Ed.) *Handbook of early childhood development research and its impact on global policy* (s. 202-226) içinde. Oxford: Oxford University Press.

World Bank (2013). Expanding and improving early childhood education in Turkey. Washington, DC. World Bank.

WHO (1946). *Constitution of the World Health Organization*. Geneva: WHO.

4.
BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BEBEK VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI POLİTİKA VE UYGULAMALARINDA KRİTİK ADIMLAR

Neşe Erol & Zeynep Şimşek

Yaşama güçlü başlamak için, gebelik dönemi ve yaşamın ilk üç yılı büyük şanstır.

Gebelik döneminin erken çocukluk dönemindeki klinik sorunlara etkisinin kanıtlanmasıyla birlikte, bebeklik dönemi gebelikle başlayan ve beş yaşa kadar devam eden bir geçiş dönemi olarak ele alınmaktadır. Araştırmalar, genler tarafından programlanan beyin gelişiminin yaşamın ilk yıllarında çevresel deneyimlere yüksek derecede duyarlı olduğuna işaret etmektedir (Zeanah ve Zeanah, 2019). Bebeğin doğası gereği temel ihtiyacı olan ve beyin araştırmalarıyla önemi tekrar öne çıkan bakım verenin sıcak, sevecen ve ilgili şekilde bebeğin ihtiyaçlarını gidermesi ve stresli durumlarda bebeğe duyarlı yaklaşımı; sağlıklı bir fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimin temelidir. Araştırmalar, bebeğin duygu ve davranışlarını sağlıklı şekilde düzenlemesini sağlayıcı yaklaşımların ve güvenli bağlanmanın uyumsuz davranışları azalttığını göstermektedir (Degnan ve ark., 2008; Gardner ve ark., 1999; Jeong ve ark., 2021; Scheeringa ve Zeanah, 2001). Öte yandan, ihtiyaçları karşılayacak gelirin ve bilişsel/sosyal uyaranların olmaması ile tekrar eden ve kişinin fiziksel bütünlüğüne yönelik tehdit içeren deneyimlerin sinir yapısını ve işlevini bozabildiği gösterilmiştir (Sheridan ve McLaughlin, 2014). Bebeğin bakımını üstlenen kişi ya da kişilerle olan ilişkisinin niteliğinden

Kaynakça

Alpas, B. ve Akçakın, M. (2003).Vineland Uyum Davranış Ölçeği- Araştırma Formu'nun doğumdan 47 aylığa kadar olan Türk bebekleri için uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 18*(52), 57-71.

Anlar, B. ve Yalaz, K. (1996). *Denver II gelişimsel tarama testi Türk çocuklarına uyarlanması ve standardizasyonu el kitabı.* Ankara: Meteksan Matbası.

Britto, P.R., Lye, S.J., Proulx, K., Yousafzai, A.K., Matthews, S.G., Vaivada, T., Perez-Escamilla, R., Rao, N., Ip, P., Fernald, L.C.H., MacMillan, H., Hanson, M., Wachs, T.D., Yao, H., Yoshikawa, H., Cerezo, A., Leckman, J.F., ve Bhutta, Z.A, ve Early Childhood Development Interventions Review Group for the Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee (2017). Nurturing care: Promoting early childhood development. *Lancet, 7,* 389(10064):91-102. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31390-3

Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C., Johnson, R., Agathonos, H., Anaut, M., Herczog, M., Keller-Hamela, M., Klimakova, A., Leth, I., Ostergren, M., Stan, V., ve Zeytinoglu, S.(2005). *Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm.* University of Birmingham. http://pure-oai.bham.ac.uk/ws/files/8785985/final_printed_report_pdf.pdf

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Yıl Sonu Verileri. https://www.aile.gov.tr/media/87499/kurumsal-istatistikler.pdf (Erişim tarihi: 01.12.2021).

Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D., ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(2), 63-74.

Degnan, K. A., Henderson, H. A., Fox, N. A., ve Rubin, K. H. (2008). Predicting social wariness in middle childhood: The moderating roles of child care history, maternal personality, and maternal behavior. *Social Development, 17*(3), 471–487. http://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00437

Erol, N., Şimşek, Z., ve Ertem, İ. (1997). Önleyici çalışmalar: Anne-baba-bebek ilişkisini güçlendirme ve çocuğun psikososyal gelişimini temel sağlık hizmetleri yoluyla destekleme projesi. N. Karancı (Ed.), *Farklılıkla yaşamak: Aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği* (ss. 113-137) içinde. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Erol, N., ve Şimşek, Z. (1998). Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: Yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı. *Türkiye ruh sağlığı profili ana rapor* (s. 25-73) içinde. Aydoğdu Ofset.

Erol, N. (2004). *Yuvalar, sorunun mu yoksa çözümün mü parçası?* Koruma Altındaki Çocuklar Sempozyumu. Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları, Yayın no: 9. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Erol, N., Şimşek, Z., Öner, O., ve Münir, M. (2005). Behavioral and emotional problems among Turkish children at ages 2 to 3 years. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 44*(1), 80-87. http://doi.org/10.1097/01.chi.0000145234.18056.82

Erol, N., Şimşek, Z., ve Üstüner, S. (2005). Çiçekli dünyamda elimi yalnız bırakma: Dünyada ve Türkiye'de çocuk koruma sistemleri. *Kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinme.* Ümit Matbaacılık.

Erol, N., ve Şimşek, Z. (2007). Korunma gereksinimi olan çocuklar: kurum bakımı ve koruyucu aile sistemi. A.S Aysev ve Y.I Taner (Ed.), *Çocuk ve ergen ruh sağlığı hastalıkları* (ss. 963-985) içinde. Janssen-Cilag.

Erol, N., Şimşek, Z., Oskay, A., ve Münir, K. (2017). Divergent developmental pathways of children and adolescents reared in long term residential protective care in Turkey. V. Adrian, R. Rus, Sheri, ve E. Stativa (Ed.), *Child Maltreatment in residential care: History, research, and current practice* (s. 241-268) içinde. Springer International Publishing AG.

Erol, N., Şimşek, Z., İlçioğlu-Ekici, G., ve Rüzgar Efendi, G. (2019). İstismar ve ihmal açısından koruma altına alınan çocuklar. B. Ulukol, S. Başkan ve P. Uran (Ed.), *Çocuk istismarı ve ihmali* (s. 577-602) içinde. Punto Yayınları.

Gardner, F., Sonuga-Barke, E., ve Sayal, K. (1999). Parents anticipating misbehavior: An observational study of strategies parents use to prevent conflict with behavior problem children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40*(8), 1185–1196. PMID: 10604397

Garmezy, N., Masten, A. S., ve Telegen, A. (1984). The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. *Child Development, 55*(1), 97–111. PMID: 6705637

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK.

Ivanova, M.Y., Achenbach, T. M., Rescorla, L.A., Harder, V.S., Ang, R.P., Bilenberg, N., Bjarnadottir, G., Capron, C., De Pauw, S.,S., Dias, P., Dobrean, A., Doepfner, M., Duyme, M., Eapen, V., Erol, N., Esmaeili, E.M., Ezpeleta, L., Frigerio, A., Gonçalves M.,M.,…Verhulst, F.C. (2010). Preschool psychopathology reported by parents in 23 societies: testing the seven-syndrome model of the child behavior checklist for ages 1.5-5. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 49*(12), 1215-1224. http://doi.org/10.1016/j.jaac.2010.08.019

Jeong, J., Franchett, E.E., Ramos de Oliveira, C.V., Rehmani, K., ve Yousafzai, A.K. (2021). Parenting interventions to promote early child development in the first three years of life: A global systematic review and meta-analysis. *PLoS Med, 18*(5), e1003602. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003602.

Kapçı, E., Küçüker, S., ve Uslu, R.U. (2012). *Erken Gelişim Evreleri Ölçeği Türk çocukları İçin kullanılabilir mi?* Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Çocuk Ruh Sağlığı Sempozyumu, Bebek Ruh Sağlığı (s. 259-264) içinde. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kazak Berument, S., ve Güven, A.G. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. Alıcı dil kelime alt testi standardizasyon ve güvenilirlik geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 24*(3),192-201. PMID: 24049009.

Kuleli Sertgil, N. (2012). *Sosyal – iletişim alan tarama testi bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişimsel risk tespiti için yeni bir ölçek; geçerlik, güvenilirlik ve norm çalışması*. Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Çocuk Ruh Sağlığı Sempozyumu, Bebek Ruh Sağlığı (s. 251-258) içinde. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kupersmidt, J. B., ve Martin, S. L. (1997). Mental health problems of children of migrant and seasonal farm workers: A pilot study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 36* (2), 224-232. http://doi.org /10.1097/00004583-199702000-00013.

Lu, C., Black, M.M., ve Richter, L.M. (2016). Risk of poor development in young children in low-income and middle-income countries: An estimation and analysis at the global, regional, and country level. *Lancet Global Health, 4*(12), e916-e22. http://doi.org /10.1016/S2214-109X(16)30266-2

Nelson, C.A. (2000). The neurobiological bases of early intervention. J.P. Shonkoff ve S.J. Meisels (Ed), *Handbook of early childhood intervention* (s. 204–227) içinde. Cambridge University Press.

Oswald, S. H., Heil, K., ve Goldbeck, L. (2010). History of maltreatment and mental health problems in foster children: A review of the literature. *Journal of Pediatric Psychology, 35*, 462–472. http://doi.org/10.1093/jpepsy/jsp114.

Öztürk, M., ve Öztürk, O. (1977). Thumsucking and falling asleep. *British Journal of Medical Psychology, 50*(1), 95-103. http://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1977.tb02403.x

Öztürk, M. (1976). Erken bebeklik otizminin anne yoluyla tedavisi. *Nöro-Psikiyatri Arşivi, 13,* 3-81.

Price, J. M., Chamberlain, P., Landsverk, J., Reid, J. B., Leve, L., ve Laurent, H. (2008). Effects of a foster parent training intervention on placement changes of children in foster care. *Child Maltreatment, 13*, 64–75. http://doi.org/10.1177/1077559507310612.

Price, J. M., Roesch, S., ve Burce, C.M. (2019). The effects of the KEEP foster parent training intervention on child externalizing and internalizing problems. *Developmental Child Welfare, 1*(1), 5-21. http://doi.org/10.1177/2516103218812092.

Rey, J.M., Assumpção, F.B., Bernad, C.A., Çuhadaroğlu, F.C., Evans, B., Fung, D., Harper, G., Loidreau, L., Ono, Y., Pūras, D., Remschmidt, H., Robertson, B., Rusakoskaya, O.A., ve Schleimer, K. (2015). History of child and adolescent psychiatry. J.M. Rey (Ed), *IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health* içinde. International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Richter, L.M., Daelmans, B., Lombardi, J., Heymann, J., Boo, F.L., Behrman, J.R., Lu, C., Lucas, J.E., Perez-Escamilla, R., Dua, T., Bhutta, Z.A., Stenberg, K., Gertler, P., ve Darmstadt, G.L. Paper 3 Working Group and the Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee. (2017). Investing in the foundation of sustainable development: Pathways to scale up for early childhood development. *Lancet, 389*(10064), 103-118. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31698-1

Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein ve S. Weintraub (Ed.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (s. 651-682) içinde. Cambridge University Press.

Savaşır, I., Sezgin, N., ve Erol, N. (1992). 0-6 yaş çocukları için gelişim tarama envanteri geliştirilmesi: Ön çalışmalar. *Türk Psikiyatri Dergisi, 3* (2), 33-38.

Scheeringa, M., ve Zeanah, C.H. (2001). A relationship perspective on PTSD in infancy. *Journal of Traumatic Stress, 14*, 799–815. http://doi.org/10.1023/A:1013002507972.

Schore, A.N. (2001). The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal, 22*, 201-269. https://doi.org/10.1002/1097-0355(200101/04)22

Sheridan, M. A., ve McLaughlin, K. A. (2014). Dimensions of early experience and neural development: Deprivation and threat. *Trends in Cognitive Sciences, 18*(11), 580–585. http://doi.org/10.1016/j.tics.2014.09.001

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği. *Resmî Gazete* tarih 9 Şubat 2013, Sayı: 28554.

Spitz, R. (1945). Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child, 1*, 54-74. PMID: 21004303

Şimşek, Z. (2001). Çocuk hakları açısından temel sağlık hizmetlerine yaklaşım ve sosyal hizmet. *Sosyal hizmette yeni yaklaşımlar ve sorun alanları*: *Prof. Dr. Nihal Turan'a armağan* (s. 69-80) içinde. Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.

Şimşek, Z. (2004).Toplum ruh sağlığı politika ve programları: Türkiye'de örgütlenme, yapılan çalışmalar ve öneriler. I. Sayıl (Ed), *Bireyden topluma ruh sağlığı* (s. 181-201) içinde. Erler Matbaacılık.

Şimsek, Z., Erol, N., Oztop, D., ve Münir K. (2007). Prevalence and predictors of emotional and behavioral problems reported by teachers among institutionally reared children and adolescents in Turkish orphanages compared with community controls. *Children and Youth Services Review, 29*, 883-899. http://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.01.004

Şimsek, Z., Erol, N., Öztop, D., ve Özer Özcan, O. (2008). Epidemiology of emotional and behavioral problems in children and adolescents reared in orphanages: A national comparative study. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19*(3), 235-46. PMID: 18791876

Şimsek, Z. (2008). Massachusetts koruyucu aile ve evlat edinme sistemi deneyimleri. Erol, N. (Ed.), *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı*. Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına Sempozyum Sunuları, Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şimşek, Z. (2012a). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin bebekleri. *Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Çocuk Ruh Sağlığı Sempozyumu; Bebek Ruh Sağlığı* (s. 233-236) içinde. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şimşek, Z. (2012b). *Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi araştırması raporu*. Harran Üniversitesi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu İşbirliğiyle. Damla Matbaacılık.

Şimsek, Z, Koruk, I., ve Doni, N.Y. (2012). An operational study on implementation of mobile primary healthcare services for seasonal migratory farmworkers, Turkey. *Maternal and Child Health Journal, 16*(9), 1906-12. http://doi.org/10.1007/s10995-011-0941-3

Şimşek, Z. (2017). Tarım sektöründe çalışan sağlığı ve güvenliği hizmetleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Public Health-Special Topics, 3*(3), 164-735.

Şimşek, Z. (2019). A macro level social work practice; Health promotion program for improving the health status of seasonal agricultural workers in Turkey. *Turkish Journal of Applied Social Work, 2*(2), 110-124.

Şimşek, Z. (2021). A community – based risk reduction and recovery program; A model for the Syrian refugee crises. *Turkish Journal of Applied Social Work, 4* (1), 1-13.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2006). Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Ruh Sağlığı Politikası. T.C. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Ankara, 65-69.

Tizard, B., ve Hodges, J. (1978). The effect of early institutional rearing on the development of eight-year- old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 19*, 99-118. http://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1978.tb00453.x

Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği. (2015). *Resmî Gazete*, Sayı: 29258, Tarih: 5 Şubat 2015 Perşembe (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150205-5.htm)

Tsiantis, J., Dragonas, T. H., Skoulika, A., ve ark. (1996). *Provision of Primary health care for the promotion of children's early psychosocial development*. Antoine Guedeney ve Peter de Chateau (Ed.). World Association for Infant Mental Health Sixth World Congress. Tampere, Finland.

UNICEF. (2021). *The State of the World's Children 2021*. On My Mind: Promoting, protecting and caring for children's mental health.https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021. https://data.unicef.org/resources/sowc-2021-dashboard-and-tables/

Walker, S. P., Wachs, T.D., Grantham-McGregor, S., Black, M. M., Nelson, C. A., Huffman, S. L. Baker-Henningham, H., Chang, S.M., Hamadani, J.D., Lozoff, B., Gardner, J.M., Powell, C.A., Rahman, A., ve Richter, L. (2011). Inequality in early childhood: Risk and protective factors for early child development. *Lancet, 378*(9799), 1325–1338. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60555-2.

Weathers, A.C.,ve Garrison, H.G. (2004). Children of migratory agricultural workers: The ecological context of acute. *Pediatric Emergency Medicine, 5*, 120-129. http://doi.org/10.1016/j.cpem.2004.01.008

Wolff, P.H., ve Fesseha, G. (1998). The orphans of Eritrea: A Five-year follow-up study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40,* 1231-1237. PMID: 10604401

Vorria, P., Rutter, M., Pickles, A., Wolkind, S., ve Hobsbaum, A.A. (1998). Comparative study of Greek children in long term group care and in two-parent families: I. social, emotional, and behavioral differences. Jou*rnal of Child Psychology and Psychiatry, 36*(4), 1633-644. PMID: 9669235

Yurdusen, S., Erol, N., ve Gençöz, T. (2013). The effects of parental attitudes and mothers' psychological well-being on the emotional and behavioral problems of their preschool children. *Maternal and Child Health Journal, 17*(1), 68-75. http://doi.org/ 10.1007/s10995-012-0946-6

Zeanah, C. H. (2004). *Bağlanma süreci ve kurumlarda yaşayan çocuklarda bağlanma bozuklukları*. Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunuları. Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Zeanah, C.H., ve Zeanah, P.D. (2019). Handbook of infant mental health: The clinical science of early experience (4. Baskı). Guilford Press.

5. BÖLÜM

ULUSLARARASI GELİŞİMİ İZLEME VE DESTEKLEME REHBERİ ERKEN DESTEK PROGRAMI

Revan Mustafa & İlgi Ertem

Uluslararası Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi Erken Destek Programı (GİDR) 0-42 aylık çocukların gelişimlerinin izlenmesi, desteklenmesi, gelişimsel zorlukların erken tanısı ve gelişimsel zorluklar belirlendiğinde müdahalesini içeren kurama ve kanıta dayalı, bütüncül bir programdır. Bu bölümde GİDR'nin ana özellikleri, bilimsel altyapısı ve uygulamasında yer alan temel ögeler ele alınacaktır.

Amaç, Kuramsal Çatı ve Programın Yapısı

Temel amacı bebeklik ve erken çocukluk döneminde tüm çocukların gelişimlerinin izlenmesi ve desteklenmesi olan GİDR aynı zamanda gelişimsel zorlukların erken belirlenmesini ve erken girişimi (müdahale) kapsar. Erken çocukluk gelişimi bilimi ve uygulamaları alanındaki güncel kuram ve çerçeveleri özümseyerek uygulanabilir bir yöntemle ortaya koyan GİDR'nin temel aldığı kuramlar şu şekilde özetlenebilir:

a. *Biyoekolojik kuram*, çocuğun içinde büyüdüğü ortam ile beraber ele alınmasının önemini ve yalnızca çocuğun gelişimsel basamaklarına ya da zihinsel özelliklerine odaklanarak "tarama" ya da "değerlendirme" yapmanın ne kadar yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Bronfenbrenner, 1994;

Kaynakça

Administration for Children and Families. (b.t.). Head Start and Early Head Start. https://childcare.gov/consumer-education/head-start-and-early-head-start adresinden 1 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Resmi Gazete. (2019). Çocuklar için özel gereksinim raporu (ÇÖZGER) Özel Gereksinim Alanları Kılavuzu (EK-1) (sayı: 30692, 20 Şubat 2019. s.13). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-1-1.pdf adresinden 21 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Bingoler Pekcici, E. B., Özalp Akin, E., Ayranci Sucakli, I., Kara Elitok, G., Onat, F. N., Kivilcim, M., Ustunyurt, Z., Mustafayev, R. ve Ozturk Ertem, I. (2020). Addressing early childhood development and developmental difficulties in Turkey: A training program for developmental pediatrics units. Abordaje del desarrollo en la primera infancia y sus dificultades en Turquía: programa de capacitación para las unidades de pediatría del desarrollo. *Archivos Argentinos de Pediatria*, *118*(4), e384–e391. https://doi.org/10.5546/aap.2020.eng.e384

Boggs, D., Milner, K. M., Chandna, J., Black, M., Cavallera, V., Dua, T., Fink, G., Kc, A., Grantham-McGregor, S., Hamadani, J., Hughes, R., Manji, K., McCoy, D. C., Tann, C. ve Lawn, J. E. (2019). Rating early child development outcome measurement tools for routine health programme use. *Archives of Disease in Childhood*, *104*(Suppl 1), S22–S33. https://doi.org/10.1136/archdischild-2018-315431

Brazelton, T. (1994). Touchpoints: Opportunities for preventing problems in the parent-child relationship. *Acta Paediatrica*, *83*(s394), 35–39. https://doi:10.1111/j.1651-2227.1994.tb13212.x

Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International Encyclopedia of Education* (2. Baskı, 3. Cilt, s.37-43) içinde. Oxford: Elsevier.

Bowlby, J. (1978). Attachment theory and its therapeutic implications. *Adolescent Psychiatry*, *6*, 5–33.

Committee on Hospital Care ve Institute for Patient- and Family-Centered Care (2012). Patient- and family-centered care and the pediatrician's role. *Pediatrics*, *129*(2), 394–404. https://doi.org/10.1542/peds.2011-3084

Council on Children With Disabilities, Section on Developmental Behavioral Pediatrics, Bright Futures Steering Committee, ve Medical Home Initiatives for Children With Special Needs Project Advisory Committee (2006). Identifying infants and young children with developmental disorders in the medical home: an algorithm for developmental surveillance and screening. *Pediatrics*, *118*(1), 405–420. https://doi.org/10.1542/peds.2006-1231

Dworkin, P. H. (1989). British and American recommendations for developmental monitoring: the role of surveillance. *Pediatrics, 84*(6), 1000–1010.

Glascoe, F. P., Altemeier, W. A. ve MacLean, W. E. (1989). The importance of parents' concerns about their child's development. *American Journal of Diseases of Children, 143*(8), 955–958. https://doi.org/10.1001/archpedi.1989.02150200115029

Ertem, I. O., Dogan, D. G., Gok, C. G., Kizilates, S. U., Caliskan, A., Atay, G., Vatandas, N., Karaaslan, T., Baskan, S. G. ve Cicchetti, D. V. (2008). A guide for monitoring child development in low- and middle-income countries. *Pediatrics*, *121*(3), e581–e589. https://doi.org/10.1542/peds.2007-1771

Ertem, I. ve World Health Organization (*2012). Developmental difficulties in early childhood: Prevention, early identification, assessment and intervention in low- and middle-income countries: A review*. World Health Organization: Geneva. s.52. https://apps.who.int/iris/handle/10665/97942 adresinden 1 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.

Ertem, I. O. (2017). The International Guide for Monitoring Child Development: enabling individualised interventions. *Early Childhood Matters*, 83-7. https://bernardvanleer.org/ecm-article/2017/international-guide-monitoring-child-development-enabling-individualised-interventions/ adresinden 1 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.

Ertem, I. O., Krishnamurthy, V., Mulaudzi, M. C., Sguassero, Y., Balta, H., Gulumser, O., Bilik, B., Srinivasan, R., Johnson, B., Gan, G., Calvocoressi, L., Shabanova, V. ve Forsyth, B. (2018). Similarities and differences in child development from birth to age 3 years by sex and across four countries: A cross-sectional, observational study. *The Lancet Global Health*, *6*(3), e279–e291. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(18)30003-2

Ertem, I. O. , Krishnamurthy, V., Mulaudzi, M. C., Sguassero, Y., Bilik, B., Srinivasan, R., Balta, H., Gulumser, O., Gan, G., Calvocoressi, L., Johnson, B., Shabanova, V. ve Forsyth, B. (2019). Validation of the International Guide for Monitoring Child Development demonstrates good sensitivity and specificity in four diverse countries. *Acta Paediatrica (Oslo, Norway : 1992)*, *108*(6), 1074–1086. https://doi.org/10.1111/apa.14661

Ertem, I. O. (2021). *Uluslararası Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi Eğitim Paketi* [PowerPoint slaytları]. Ankara Üniversitesi.

Fischer, V. J., Morris, J. ve Martines, J. (2014). Developmental screening tools: feasibility of use at primary healthcare level in low- and middle-income settings. *Journal of Health, Population, and Nutrition*, *32*(2), 314–326.

Kuo, A. A., Inkelas, M., Maidenberg, M., Lotstein, D. S., Samson, K. M. ve Halfon, N. (2009). Pediatricians' roles in the provision of developmental services: An international study. *Journal of Developmental Behavioral Pediatrics, 30*(4), 331-339. doi: 10.1097/DBP.0b013e3181b10093

Lucas, J. E., Richter, L. M. ve Daelmans, B. (2018). Care for child development: An intervention in support of responsive caregiving and early child development. *Child: Care, Health and Development, 44*(1), 41-49. https://doi: 10.1111/cch.12544

Marks, K. P. ve Glascoe, F. P. (2016). USPSTF Did Not "Connect the Dots" between early detection and intervention. *Pediatrics*, *137*(2), e20154039A. https://doi: 10.1542/peds.2015-4039A.

Mustafayev, R., Seyid-Mammadova, T., Gülümser, Ö., Balta, H., Umarov, N., Duman, S., Imanaliyeva, C., Grover, D. ve Ertem, İ. (2017, 7-10, Aralık). ADD-ECD: A cascade to address developmental difficulties and early childhood development [Sözlü sunum]. *2nd International Developmental Pediatrics Congress*, Mumbai, Hindistan.

Mustafayev, R. (2019). *Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi Uluslararası Standardiasyon Çalışması'nın Türkiye Örnekleminde Gelişimsel Risklerin Belirlenmesi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Mustafayev, R., Seyid-Mammadova, T., Özalp, E., Pekcici, E. B. ve Ertem, İ. (2020). *Establishment of monitoring and supporting child development, early identification of developmental difficulties and early intervention services with use of GMCD Package and App in ECD demonstration areas: Final Report.* UNICEF Turkmenistan.

Mustafayev, R., Seyid-Mammadova, T., Najimidinova, G., Murzabaeva, S., Davletalieva, F., Duman, S., Jamilova, T. ve Imanaliyeva, C. (2021, Aralık 2-5). *Sustainability of early childhood development services in Azerbaijan, Kyrgyzstan and Turkmenistan during the COVID-19 pandemic* [Sözlü sunum]. *4th International Developmental Pediatrics Association Virtual Congress*. https://sciencepro.me/idpac-4.html adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

National Portage Association. (2019). What is Portage? https://www.portage.org.uk/about/what-portage adresinden 1 Mayıs 2022 tarinde alınmıştır.

Özalp Akın, E., Akbaş, A., Atasoy, S. C., Çiçek Kanatlı, M., İnce Açıcı, S., Mustafayev, R., Karaaslan, B. T., Ertem, H. D., Bingöler Pekcici, B. ve Ertem, I. (2022). Applicability of the Guide for Monitorng Child Development as a Telehealth Delivered Intervention During the Pandemic. *Frontiers in Pediatrics, 10*: 884779. https://doi.org/10.3389/fped.2022.884779

Pawl, J. H. ve St. John, M. (1998). *How you are is as important as what you do… in making a positive difference for infants, toddlers and their families.* Zero to Three: Washington D.C.

PEDStest. (2018). How PEDS works. https://www.pedstest.com/AboutOurTools/LearnAboutPEDS/HowPEDSWorks.html adresinden 13 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Raut, A., Mustafayev, R., Srinivasan, R., Chary, A., Ertem, I., Grazioso, M., Gupta, S., Krishnamurthy, V., Lu, C., Maliye, C., Miller, A. C., Wagenaar, B. H. ve Rohloff, P. (2021). Hybrid type 1 effectiveness/implementation trial of the international Guide for Monitoring Child Development: Protocol for a cluster-randomised controlled trial. *BMJ Paediatrics Open*, *5*(1), e001254. https://doi.org/10.1136/bmjpo-2021-001254

Seligman, M. ve Darling, B.R. (2009). *Ordinary families, special children: a systems approach to childhood disability*. Guilford Press.

Shonkoff, J.P. ve Hauser-Cram, P. (1987). Early Intervention for disabled infants and their families: A quantitative analysis. *Pediatrics*, *80*(5):650-658. https://10.1542/peds.80.5.650

Stern, D. (1995). *The motherhood constellation: A unified view of parent-infant psychoteherapy*. Routledge.

Werner, E. (1992). The children of Kauai: Resiliency and recovery in adolescence and adulthood. *The Journal of Adolescent Health, 13*(4), 262–268. https://doi.org/10.1016/1054-139x(92)90157-7

Winnicott, D. W. (Ed). (1986). *Home is where we start from: Essays by a psychoanalyst*. Norton.

World Health Organization. (2002). *Towards a common language for functioning, disability, and health: ICF*. World Health Organization: Geneva. https://www.who.int/classifications/icf/icfbeginnersguide.pdf?ua=1 adresinden 2 Ocak 2022 tarinde alınmıştır.

World Health Organization. (2018, Mayıs 18). Nurturing Care for Early Childhood Development: A Framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential. https://www.who.int/publications/i/item/9789241514064 adresinden 2 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Zuckerman, B., Kaplan-Smith, M., Parker, S. ve Taaffe Young, K. (1997). *The Healthy Steps for Young Children Program.* Zero to Three.

Zuckerman, B. ve Needlman, R. (2020). 30 years of Reach Out and Read: Need for a developmental perspective. *Pediatrics, 145*(6): e20191958. https://doi.org/10.1542/peds.2019-1958.

6.
BÖLÜM

PERİNATAL DEPRESYONUN YÖNETİMİNDE SAĞLIKLI DÜŞÜNMEK PROGRAMI

Perran Boran

Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) tanımına göre sağlık yalnızca hastalık veya engelliğin olmayışı değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâlidir (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2002). Ruh sağlığı ise kişinin kendi kabiliyetlerinin farkında olduğu, hayatın olağan stresleriyle başa çıkabildiği, üretken ve verimli bir şekilde çalışabildiği, topluma katkıda bulunabildiği bir iyilik hâli olarak tanımlanır (DSÖ, 2004). Bireyin hastalık ve yeti yitimi olmaksızın yaşadığı ideal durum ile mevcut sağlık durumu arasındaki açığı tanımlayan, hastalık yükünün hesaplanmasında kullanılan ölçütlerden biri olan engelliğe ayarlanmış yaşam yılı (Disability Adjusted Life Years-DALYs), sağlıklı yaşam yılı kaybı olarak da ifade edilmekte olup 2019 yılında 25-49 yaş grubunda yol kazaları, HIV/AIDS, sırt ağrısı, baş ağrısı ve depresyon DALYs sıralamasında ilk onda yer almaktadır. Kadınlar arasında jinekolojik hastalıklar, depresif bozukluklar, diğer kas iskelet bozuklukları, maternal sorunlar (örn. maternal kanama, düşük yapma) ve kaygı bozuklukları yine ilk onda yer alan nedenlerdendir (DSÖ, 2021; Vos ve ark., 2020). Türkiye'de depresif bozukluklar her iki cinsiyet genelinde 7. sırada yer alırken DALYs tanımına göre 25-29 yaş grubu kadınlarda hastalık yükünü artırmada depresif bozukluklar ikinci, kaygı bozuklukları ise üçüncü sırada yer almaktadır (DSÖ, 2021).

Yaygın görülen bu ruh sağlığı hastalıklarının sağaltımına yönelik kaynaklara bakıldığında, T.C. Sağlık Bakanlığı çatısı altındaki ruh sağlığı alanındaki hizmetler; Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü ve Sağ-

Kaynakça

Andermann, A. ve CLEAR işbirliği (2016). Taking action on the social determinants of health in clinical practice: A framework for health professionals. *CMAJ*, *188*(17-18), E474-e483. https://doi.org/10.1503/cmaj.160177

Amerikan Obstetri ve Jinekoloji Derneği (2018). ACOG Committee Opinion No. 757: Screening for Perinatal Depression. *Obstet Gynecol*, *132*(5), e208-e212. https://doi.org/10.1097/aog.0000000000002927

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (Vol. 5). American Psychiatric Association Washington, DC.

Atif, N., Lovell, K. ve Rahman, A. (2015). Maternal mental health: The missing "m" in the global maternal and child health agenda. *Semin Perinatol*, *39*(5), 345-352. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2015.06.007

Babenko, O., Kovalchuk, I. ve Metz, G. A. (2015). Stress-induced perinatal and transgenerational epigenetic programming of brain development and mental health. *Neurosci Biobehav Rev*, *48*, 70-91. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.11.013

Bennett, I. M., Marcus, S. C., Palmer, S. C. ve Coyne, J. C. (2010). Pregnancy-related discontinuation of antidepressants and depression care visits among Medicaid recipients. *Psychiatr Serv*, *61*(4), 386-391. https://doi.org/10.1176/ps.2010.61.4.386

Bénard-Laribière, A., Pambrun, E., Sutter-Dallay, A. L., Gautier, S., Hurault-Delarue, C., Damase-Michel, C., . . . Pariente, A. (2020). Impact of pregnancy on antidepressant treatment course: A population-based comparative cohort study in France. *Arch Womens Ment Health*, *23*(5), 699-707. https://doi.org/10.1007/s00737-020-01033-z

Bilir, M. K. ve Artvinli, F. (2021). The history of mental health policy in Turkey: tradition, transition and transformation. *Hist Psychiatry*, *32*(1), 3-19. https://doi.org/10.1177/0957154x20966178

Boran, P. (2017). Sağlıklı Düşünmek. *Perinatal depresyonun psikososyal yönetimi için el kitabı* (Baskı: Hafif psikolojik müdahale serisi – 1). İstanbul: Marmara University. [Thinking healthy : A manuel for psychological management of perinatal depression] https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/152936/9789754004113-tur.pdf

Boran, P., Dönmez, M., Barış, E., Us, M. C., Altaş, Z. M., Nisar, A., ... ve Rahman, A. (2023). Delivering the Thinking Healthy Programme as a universal group intervention integrated into routine antenatal care: A randomized-controlled pilot study. *BMC Psychiatry, 23*(1), 14. doi: 10.1186/s12888-022-04499-6.

Boran, P., Waqas, A., Askan, O. O., Topcu, I., Dogan, T., ve Rahman, A. (2020). Screening of postpartum depression among new mothers in Istanbul: A psychometric evaluation of the Turkish Edinburgh Postnatal Depression Scale. *BMC Res Notes*, *13*(1), 355. https://doi.org/10.1186/s13104-020-05196-x

Brown, J. V. E., Wilson, C. A., Ayre, K., Robertson, L., South, E., Molyneaux, E., . . . Khalifeh, H. (2021). Antidepressant treatment for postnatal depression. *Cochrane Database Syst Rev*, *2*(2), CD013560. https://doi.org/10.1002/14651858.CD013560.pub2

Dünya Sağlık Örgütü (2002). Constitution of the World Health Organization. 1946. *Bulletin of the World Health Organization, 80*(12), 983–984

Dünya Sağlık Örgütü (2004). *Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice: Summary report*. World Health Organization.

Dünya Sağlık Örgütü (2008). WHO Guidelines Approved by the Guidelines Review Committee. In *mhGAP: Mental Health Gap Action Programme: Scaling Up Care for Mental, Neurological and Substance Use Disorders*. World Health Organization

Dünya Sağlık Örgütü ve Calouste Gulbenkian Vakfı. (2014). Social determinants of mental health. Geneva: World Health Organization; 2014. içinde https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112828/9789241506809_eng.pdf

Dünya Sağlık Örgütü (2019). Psychiatrists working in mental health sector per 100 000 population, 2014-2016. https://gamapserver.who.int/gho/interactive_charts/mental_health/psychiatrists_nurses/atlas.html

Dünya Sağlık Örgütü (2021). Global health estimates: Leading causes of DALYs. *World Health Organization*. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2022, https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates/global-health-estimates-leading-causes-of-dalys

Dünya Sağlık Örgütü (2022). Human resources for mental health. Erişim tarihi: Mayıs 2022, https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/indicator-groups/indicator-group-details/GHO/human-resources

Epifanio, M. S., Genna, V., De Luca, C., Roccella, M. ve La Grutta, S. (2015). Paternal and maternal transition to parenthood: The risk of postpartum depression and parenting stress. *Pediatr Rep*, *7*(2), 5872. https://doi.org/10.4081/pr.2015.5872

Howard, L. M. ve Khalifeh, H. (2020). Perinatal mental health: A review of progress and challenges. *World Psychiatry*, *19*(3), 313-327. https://doi.org/10.1002/wps.20769

Howard, L. M., Molyneaux, E., Dennis, C. L., Rochat, T., Stein, A., ve Milgrom, J. (2014). Non-psychotic mental disorders in the perinatal period. *Lancet*, *384*(9956), 1775-1788. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61276-9

Junge, C., Garthus-Niegel, S., Slinning, K., Polte, C., Simonsen, T. B., ve Eberhard-Gran, M. (2017). The Impact of perinatal depression on children's social-emotional development: A longitudinal study. *Matern Child Health J*, *21*(3), 607-615. https://doi.org/10.1007/s10995-016-2146-2

Keynejad, R., Spagnolo, J. ve Thornicroft, G. (2021). WHO mental health gap action programme (mhGAP) intervention guide: Updated systematic review on evidence and impact. *Evid Based Ment Health*, *24*(3), 124-130. https://doi.org/10.1136/ebmental-2021-300254

Luciano, M., Sampogna, G., Del Vecchio, V., Giallonardo, V., Perris, F., Carfagno, M., . . . Fiorillo, A. (2021). The Transition from maternity blues to full-blown perinatal depression: Results from a longitudinal study. *Front Psychiatry*, *12*, 703180. https://doi.org/10.3389/fpsyt. 2021.703180

Molyneaux, E., Telesia, L. A., Henshaw, C., Boath, E., Bradley, E. ve Howard, L. M. (2018). Antidepressants for preventing postnatal depression. *Cochrane Database Syst Rev*, *4*(4), CD004363. https://doi.org/10.1002/14651858.CD004363.pub3

Munir, K., Ergene, T., Tunaligil, V. ve Erol, N. (2004). A window of opportunity for the transformation of national mental health policy in Turkey following two major earthquakes. *Harv Rev Psychiatry*, *12*(4), 238-251. https://doi.org/10.1080/10673220490509615

Murzoğlu Kurt, Ö. ve Boran, P. (2021). Peripartum ruh sağlığı ve anne sütü. N. Karabayır (Ed.), *Her hekimin anne sütü ile beslenme konusunda bilmesi gerekenler* (1. Baskı, 110-118). Türkiye Klinikleri Yayınevi

Patel, V., Saxena, S., Lund, C., Thornicroft, G., Baingana, F., Bolton, P., . . . Utzer, J. (2018). The Lancet Commission on global mental health and sustainable development. *Lancet*, *392*(10157), 1553-1598. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31612-X

Rafferty, J., Mattson, G., Earls, M. F., Yogman, M. W., Committee On Psychosocial Aspects Of, C. ve Family, H. (2019). Incorporating recognition and management of perinatal depression into pediatric practice. *Pediatrics*, *143*(1). https://doi.org/10.1542/peds.2018-3260

Rahman, A., Fisher, J., Bower, P., Luchters, S., Tran, T., Yasamy, M. T., . . . Waheed, W. (2013). Interventions for common perinatal mental disorders in women in low- and middle-income countries: A systematic review and meta-analysis. *Bull World Health Organ*, *91*(8), 593-601I. https://doi.org/10.2471/BLT.12.109819

Rahman, A., Malik, A., Sikander, S., Roberts, C. ve Creed, F. (2008). Cognitive behavior therapy-based intervention by community health workers for mothers with depression and their infants in rural Pakistan: A cluster-randomized controlled trial. *Lancet*, *372*(9642), 902-909. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61400-2

Rahman, A., Surkan, P. J., Cayetano, C. E., Rwagatare, P. ve Dickson, K. E. (2013). Grand challenges: Integrating maternal mental health into maternal and child health programmes. *PLoS Med*, *10*(5), e1001442. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001442

Toplum Ruh Sağliği Merkezleri-Çalışma Grubu (2018). Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) İl Koordinasyon Kurulu Çalışma Rehberi. https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR-78305/toplum-ruh-sagligi-merkezi-trsm--il-koordinasyon-kurulu-calisma-rehberi.html

T.C. Sağlık Bakanlığı (2011). Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023).

T.C. Sağlık Bakanlığı (2021). Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2021-2023) (Yayın No : 8 4 7). https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Ruh_Sagligi_Db/yayinlarimiz/URSEP_Baski.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2018). Sağlıklı Hayat Merkezleri. https://shm.saglik.gov.tr/shm-nedir.html

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). Gebe okulu, Gebe bilgilendirme sınıfı, Doğuma hazırlık ve danışmanlık merkezleri. https://khgm.saglik.gov.tr/TR,65461/uzaktan-egitim-gebe-okulu.html

Vos, T., Lim, S. S., Abbafati, C., Abbas, K. M., Abbasi, M., Abbasifard, M., . . . Abdelalim, A. (2020). Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, *396*(10258), 1204-1222.

Wisner, K. L., Sit, D. K., McShea, M. C., Rizzo, D. M., Zoretich, R. A., Hughes, C. L., . . . Hanusa, B. H. (2013). Onset timing, thoughts of self-harm, and diagnoses in postpartum women with screen-positive depression findings. *JAMA Psychiatry*, *70*(5), 490-498. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2013.87

Zafar, S., Sikander, S., Haq, Z., Hill, Z., Lingam, R., Skordis-Worrall, J., . . . Rahman, A. (2014). Integrating maternal psychosocial well-being into a child-development intervention: The five-pillars approach. *Ann N Y Acad Sci*, *1308*, 107-117. https://doi.org/10.1111/nyas.12339

7.
BÖLÜM

ERKEN ÇOCUKLUKTA EV ZİYARETİ TEMELLİ AİLE REHBERLİĞİ PROGRAMI

Feyza Çorapçı, Nihal Yeniad, Z. Hande Sart & Serra Müderrisoğlu

Hayatın ilk üç yılı, beyin gelişimine bağlı olarak çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal becerileri hızla öğrendikleri en kritik gelişimsel dönemlerin başında gelmektedir (Black ve ark., 2017). Bu hızlı büyüme ve gelişim, diğer dönemlere kıyasla erken çocukluk yıllarında beynin çevresel uyaranlara daha açık olması ve deneyimler karşısında daha çabuk değişebilmesi ile açıklanmaktadır (Blair ve Raver, 2016; Johnson ve ark., 2016). Araştırma bulguları, çocukların gelişim potansiyellerini ortaya koyabilmeleri için onların beslenme ve korunma ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, en erken dönemden itibaren zengin bir dil çevresi, sevgi ve ilgi içeren duyarlı etkileşimler, oyun, hareket ve öğrenme fırsatları sağlamanın önemine işaret etmektedir (Black ve ark., 2017). Buna karşın, erken dönemde maruz kalınan olumsuz koşullar ile risk etmenlerinin zaman içerisinde birikerek artması ve uzun süreli olarak deneyimlenmesi hem ebeveynler hem de çocuklar için önemli ölçüde stres yaratmaktadır (Schonkoff ve ark., 2012).

Yoksul koşullarda büyüyen çocuklar risk altındaki gruplar içerisinde yer almaktadır (Blair ve Raver, 2016). Yoksul çocukların hayatında barınma ve beslenme yetersizliğinin yanı sıra, ev ortamındaki uyaranların (örn. oyun materyalleri, kitaplar) eksikliği ve yaşanılan yerin güvensizliği gibi risk etmenleri mevcuttur (Evans ve ark., 2013; Sheridan ve McLaughlin, 2014). Aile Stres Modeli (Conger ve ark., 1994) yoksullukla gelen olumsuz yaşantılar sonucunda ebeveynlerin psikolojik kaynaklarının tükendiğini ve bu durumun ebeveynlerin iyi olma hâlini etkileyerek hatta ruh sağlığı sorunlarına yol açarak çocuk yetiştirme tutumları ve çocukların gelişimi üzerinde olumsuz rol oynadığını öne sürmektedir. Aile stres modelini destekler ni-

Kaynakça

Aboud, F. E. ve Yousafzai, A. K. (2015). Global health and development in early childhood. *Annual Review of Psychology*, *66*, 433-457. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015128

Astuto, J. ve Allen, L. (2009). Home visitation and young children: An approach worth investing in? *Society for Research in Child Development, 23*, 3–21. https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2009.tb00061.x

Azzi-Lessing, L. (2011). Home visitation programs: Critical issues and future directions. *Early Childhood Research Quarterly, 26*(4), 387– 398. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.03.005

Azzi-Lessing, L. (2013). Serving highly vulnerable families in home-visitation programs. *Infant Mental Health Journal*, *34*(5), 376-390. https://doi.org/10.1002/imhj.21399

Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C. H., Andersen, C.T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., …ve Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee (2017). Early childhood development coming of age: Science through the life course. *The Lancet, 389*, 77–90. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31389-7

Black, M. M., Behrman, J. R., Daelmans, B., Prado, E. L., Richter, L., Tomlinson, M., ... ve Yoshikawa, H. (2021). The principles of nurturing care promote human capital and mitigate adversities from preconception through adolescence. *BMJ Global Health*, *6*(4), e004436. http://dx.doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004436

Blair, C., Raver, C., Granger, D., Mills-Koonce, R., Hibel, L. ve Family Life Project Key Investigators. (2011). Allostasis and allostatic load in the context of poverty in early childhood. *Development and Psychopathology, 23*, 845-857. https://doi.org/10.1017/S0954579411000344

Blair, C. ve Raver, C. C. (2016). Poverty, stress, and brain development: New directions for prevention and intervention. *Academic Pediatrics*, *16*(3S), S30-S36. https://doi.org/10.1016/j.acap.2016.01.010

Britto, P. R., Lye, S. J., Proulx, K., Yousafzai, A. K., Matthews, S. G., Vaivada, T., ... ve Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee (2017). Nurturing care: Promoting early childhood development. *The Lancet*, *389*(10064), 91-102. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31390-3

Casillas, K. L., Fauchier, A., Derkash, B. T. ve Garrido, E. F. (2016). Implementation of evidence-based home visiting programs aimed at reducing child maltreatment: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, *53*, 64-80. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.10.009

Chaudry, A. ve Wimer, C. (2016). Poverty is not just an indicator: The relationship between income, poverty, and child well-being. *Academic Pediatrics, 16*(3), S23-S29. https://doi.org/10.1016/j.acap.2015.12.010

Conger, R. D., Ge, X., Elder Jr, G. H., Lorenz, F. O. ve Simons, R. L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development*, *65*(2), 541-561. https://doi.org/10.2307/1131401

Çorapçı, F., Müderrisoğlu, S. ve Sart, H. (2019, Eylül). Erken çocuklukta ev ziyareti-temelli aile rehberliği programı: İstanbul95. *2. Gelişim Psikolojisi Sempozyumu*. Ege Üniversitesi, İzmir.

Çorapçı, F., Müderrisoğlu, S., Sart, H. ve Yeniad, N. (2021, Eylül). *Bebekler beklemez: 0-3 yaş gelişimine öncelik veren uygulamalar*. Uluslararası Erken Çocukluk Sempozyumu. Boğaziçi Üniversitesi.

Çorapçı, F., Müderrisoğlu, S., Sart, H. ve Yeniad, N. (2022). Istanbul95: An early childhood initiative to improve child development. H. Şen ve H. Selin (Ed.), *Childhood in Turkey: Sociological, educational and psychological perspectives* (s. 273-291) içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08208-5_19

Dodge, K. A., Goodman, W. B., Bai, Y., O'Donnell, K. ve Murphy, R. A. (2019). Effect of a community agency-administered nurse home visitation program on program use and maternal and infant health outcomes: A randomized clinical trial. *JAMA Network Open*, *2*(11), e1914522-e1914522. http://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2019.14522

Dozier, M., Roben, C. K., Caron, E. B., Hoye, J. ve Bernard, K. (2018). Attachment and Biobehavioral Catch-up: An evidence-based intervention for vulnerable infants and their families. *Psychotherapy Research*, *28*(1), 18-29. https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1229873

Dufford, A. J., Kim, P. ve Evans, G. W. (2020). The impact of childhood poverty on brain health: Emerging evidence from neuroimaging across the lifespan. *International Review of Neurobiology, 150*, 77-105. https://doi.org/10.1016/bs.irn.2019.12.001

Duncan, G. J., Magnuson, K., Kalil, A. ve Ziol-Guest, K. (2012). The importance of early childhood poverty. *Social Indicators Research, 108*, 87-98. http://doi.org/10.1007/s11205-011-9867-9

Dünya Sağlık Örgütü (2015). *Thinking Healthy: A manual for psychosocial management of perinatal depression.* WHO generic field-trial version 1.0. Dünya Sağlık Örgütü. https://apps.who.int/iris/handle/10665/152936

Ertem, İ., Doğan, D., Gök, C.G., Kızılateş, S.U., Çalışkan, A., Atay, G., Vatandaş, N., Karaaslan, T., Başkan, S.G., ve Cicchetti, D.V. (2008). A guide for monitoring child development in low- and middle-income countries. *Pediatrics, 121*, 581-589. https://doi.org/10.1542/peds.2007-1771

Evans, G. W., Li, D. ve Whipple, S. S. (2013). Cumulative risk and child development. *Psychological Bulletin*, *139*(6), 1342-1396. https://doi.org/10.1037/a0031808

Fidan, G. ve Bürge Elvan, E. (2021). Veriye Dayalı Karar Alma ve Politika Geliştirme. TESEV Yayınları. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_kent95_handbook-1.pdf adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Filene, J. H., Kaminski, J. W., Valle, L. A. ve Cachat, P. (2013). Components associated with home visiting program outcomes: A meta-analysis. *Pediatrics*, *132*(Supplement 2), S100-S109. https://doi.org/10.1542/peds.2013-1021H

Gertler, P., Heckman, J., Pinto, R., Zanolini, A., Vermeersch, C., Walker, S., …. ve Grantham-McGregor, S. (2014). Labor market returns to an early childhood stimulation intervention in Jamaica. *Science*, *344*(6187), 998-1001. http://doi.org/10.1126/science.1251178

Golinkoff, R. M., Hoff, E., Rowe, M. L., Tamis-LeMonda, C. S. ve Hirsh-Pasek, K. (2019). Language matters: Denying the existence of the 30-million-word gap has serious consequences. *Child Development, 90*, 985-992. https://doi.org/10.1111/cdev.13128

Grantham-McGregor, S. M., Powell, C. A., Walker, S. P. ve Himes, J. H. (1991). Nutritional supplementation, psychosocial stimulation, and mental development of stunted children: The Jamaican study. *The Lancet, 338*, 1–5. https://doi.org/10.1016/0140-6736(91)90001-6

Jeong, J., Pitchik, H. O. ve Yousafzai, A. K. (2018). Stimulation interventions and parenting in low- and middle-income countries: A meta-analysis. *Pediatrics*, *141*(4). https://doi.org/10.1542/peds.2017-3510

Jeong, J., Pitchik, H. O. ve Fink, G. (2021a). Short-term, medium-term and long-term effects of early parenting interventions in low-and middle-income countries: A systematic review. *BMJ Global Health*, *6*(3), e004067. http://dx.doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004067

Jeong, J., Franchett, E. E., Ramos de Oliveira, C. V., Rehmani, K. ve Yousafzai, A. K. (2021b). Parenting interventions to promote early child development in the first three years of life: A global systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine*, *18*(5), e1003602. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003602

Johnson, S. B., Riis, J. L. ve Noble, K. G. (2016). State of the art review: Poverty and the developing brain. *Pediatrics*, *137*(4), e20153075. https://doi.org/10.1542/peds.2015-3075

Juffer, F. E., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van Ijzendoorn, M. H. (2008). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention*. Taylor & Francis Group/Lawrence Erlbaum Associates.

Kaminski, J. W., Valle, L. A., Filene, J. H. ve Boyle, C. L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *36*(4), 567-589. http://doi.org/10.1007/s10802-007-9201-9

Krebs, N. F., Lozoff, B. ve Georgieff, M. K. (2017). Neurodevelopment: the impact of nutrition and inflammation during infancy in low-resource settings. *Pediatrics*, *139*(Supplement 1), S50-S58. https://doi.org/10.1542/peds.2016-2828G

Lahti, M., Evans, C. B. R., Goodman, G., Cranwell Schmidt, M. ve LeCroy, C. W. (2019). Parents as Teachers (PAT) home-visiting intervention: A path to improved academic outcomes, school behavior, and parenting skills. *Children and Youth Services Review, 99*, 451-460. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.01.022

LeCroy, C. W. ve Krysik, J. (2011). Randomized trial of the Healthy Families Arizona home visiting program. *Children and Youth Services Review, 33*, 1761-1766. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.04.036

Love, J. M., Kisker, E. E., Ross, C., Raikes, H., Constantine, J., Boller, K., ... ve Vogel, C. (2005). The effectiveness of early head start for 3-year-old children and their parents: Lessons for policy and programs. *Developmental Psychology*, *41*(6), 885. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.6.885

Lucas, J. E., Richter, L. M. ve Daelmans, B. (2018). Care for Child Development: An intervention in support of responsive caregiving and early child development. *Child: Care, Health and Development*, *44*(1), 41-49. https://doi.org/10.1111/cch.12544

Mazza, J. R., Pingault, J. B., Booij, L., Boivin, M., Tremblay, R., Lambert, J., Zunzunegui, M.V. ve Côté, S. (2017). Poverty and behavior problems during early childhood: The mediating role of maternal depression symptoms and parenting. *International Journal of Behavioral Development*, *41*(6), 670-680. https://doi.org/10.1177/0165025416657615

Michalopoulos, C., Faucetta, K., Hill, C. J., Portilla, X. A., Burrell, L., Lee, H. ve Knox, V. (2019). *Impacts on family outcomes of evidence-based early childhood home visiting: Results from the mother and infant home visiting program evaluation*. PRE Report 2019-07. Office of Planning, Research, and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services. https://www.acf.hhs.gov/opre/report/impacts-family-outcomes-evidence-based-early-childhood-home-visiting-results-mother-and adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Murray, L., Halligan, S. ve Cooper, P. (2019). Postnatal depression and young children's development. C. H. Zeenah (Ed.), *Handbook of infant mental health* (4. Basım, s. 174-188) içinde. Guilford Press. https://doi.org/10.1002/1097-0355(199523)16:3%3C240::aid-imhj2280160310%3E3.0.co;2-z

Nievar, M. A., Van Egeren, L. A. ve Pollard, S. (2010). A meta-analysis of home visiting programs: Moderators of improvements in maternal behavior. *Infant Mental Health Journal*, *31*(5), 499-520. https://doi.org/10.1002/imhj.20269

Olds, D. L. (2006). The nurse–family partnership: An evidence-based preventive intervention. *Infant Mental Health Journal*, *27*(1), 5-25. https://doi.org/10.1002/imhj.20077

Riis, J. L., Granger, D. A., Minkovitz, C. S., Bandeen-Roche, K., DiPietro, J. A. ve Johnson, S. B. (2016). Maternal distress and child neuroendocrine and immune regulation. *Social Science & Medicine*, *151*, 206-214. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.12.043

Rubio-Codina, M., Attanasio, O. ve Grantham-McGregor, S. (2016). Mediating pathways in the socioeconomic gradient of child development: Evidence from children 6–42 months in Bogota. *International Journal of Behavioral Development*, *40*(6), 483-491. https://doi.org/10.1177/0165025415626515

Shaw, D. S., Connell, A., Dishion, T. J., Wilson, M. N. ve Gardner, F. (2009). Improvements in maternal depression as a mediator of intervention effects on early childhood problem behavior. *Development and Psychopathology, 21*, 417-439. https://doi.org/10.1017/S0954579409000236

Shelleby, E. C., Votruba-Drzal, E., Shaw, D. S., Dishion, T. J., Wilson, M. N. ve Gardner, F. (2014). Income and children's behavioral functioning: A sequential mediation analysis. *Journal of Family Psychology, 28*, 936-946. https://doi.org/10.1037/fam0000035

Sheridan, M. A. ve McLaughlin, K. A. (2014). Dimensions of early experience and neural development: Deprivation and threat. *Trends in Cognitive Sciences*, *18*(11), 580-585. https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.09.001

Shonkoff, J. P., Garner A. S., Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, Committee on Early Childhood, Adoption, and Dependent Care (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, *129*(1), e232–e246. https://doi.org/10.1542/peds.2011-2663

Sümer, N., Metin Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İlden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B., ve Memişoğlu-Şanlı, A. (2020). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geri bildirimli müdahale programının anne duyarlığı üzerindeki etkisinin Türkiye'de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *35*(85), 100-116. http://doi.org/10.31828/tpd1300443320190219m000018

Supplee, L. H. ve Metz, A. (2014). Opportunities and challenges in evidence-based social policy. *Social Policy Report*, Vol. 28, No. 4. Society for Research in Child Development. https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2015.tb00081.x

Sweet, M. A. ve Appelbaum, M. I. (2004). Is home visiting an effective strategy? A meta-analytic review of home visiting programs for families with young children. *Child Development*, *75*(5), 1435–1456. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00750.x

Türkiye İstatistik Kurumu (2020, 17 Nisan). *İstatistiklerle çocuk.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2019-33733

Wachs, T. D., Black, M. M. ve Engle, P. L. (2009). Maternal depression: A global threat to children's health, development, and behavior and to human rights. *Child Development Perspectives*, *3*(1), 51-59. https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2008.00077.x

Wachs, T. D., Georgieff, M., Cusick, S. ve McEwen, B. S. (2014). Issues in the timing of integrated early interventions: Contributions from nutrition, neuroscience, and psychological research. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1308*(1), 89-106. https://doi.org/10.1111/nyas.12314

Wadsworth, M. E., Rindlaub, L., Hurwich-Reiss, E., Rienks, S., Bianco, H. ve Markman, H. J. (2013). A longitudinal examination of the adaptation to poverty-related stress model: Predicting child and adolescent adjustment over time. *Journal of Clinical Child ve Adolescent Psychology*, *42*(5), 713-725. https://doi.org/10.1080/15374416.2012.755926

Walker, S. P., Chang, S. M., Vera-Hernández, M. ve Grantham-McGregor, S. (2011). Early childhood stimulation benefits adult competence and reduces violent behavior. *Pediatrics*, *127*(5), 849-857. https://doi.org/10.1542/peds.2010-2231

Walker, S. P., Chang, S. M., Smith, J. A., Baker-Henningham, H. ve the Reach Up Team. (2018). The Reach Up early childhood parenting program: Origins, content, and implementation. *ZERO TO THREE Journal, 38*(4), 37–43.

Wasik, B. H. ve Bryant, D. M. (2001). *Home visiting: Procedures for helping families*. Sage. https://dx.doi.org/10.4135/9781452225616

Williams, C. M., Cprek, S., Asaolu, I., English, B., Jewell, T., Smith, K. ve Robl, J. (2017). Kentucky health access nurturing development services home visiting program improves maternal and child health. *Maternal and Child Health Journal*, *21*(5), 1166-1174. https://doi.org/10.1007/s10995-016-2215-6

World Bank (2019). *Urban population (% of total population) – Turkey*. https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=TR adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Yoshikawa, H., Aber, J. L. ve Beardslee, W. R. (2012). The effects of poverty on the mental, emotional, and behavioral health of children and youth: Implications for prevention. *American Psychologist*, *67*, 272-284. https://doi.org/10.1037/a0028015

Yousafzai, A. K., Aboud, F. E., Nores, M. ve Kaur, R. (2018). Reporting guidelines for implementation research on nurturing care interventions designed to promote early childhood development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1419*(1), 26-37. https://doi.org/10.1111/nyas.13648

Yousafzai, A. K., Obradović, J., Rasheed, M. A., Rizvi, A., Portilla, X. A., Tirado-Strayer, N., Siyal, S. ve Memon, U. (2016). Effects of responsive stimulation and nutrition interventions on children's development and growth at age 4 years in a disadvantaged population in Pakistan: A longitudinal follow-up of a cluster-randomised factorial effectiveness trial. *The Lancet Global Health*, *4*(8), e548-e558. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(16)30100-0

Yousafzai, A. K., Rasheed, M. A., Rizvi, A., Armstrong, R. ve Bhutta, Z. A. (2014). Effect of integrated responsive stimulation and nutrition interventions in the Lady Health Worker programme in Pakistan on child development, growth, and health outcomes: A cluster-randomized factorial effectiveness trial. *The Lancet*, *384*(9950), 1282–1293. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)60455-4

8.
BÖLÜM

VİDEO GERİ BİLDİRİMİNE DAYALI OLUMLU EBEVEYNLİK MÜDAHALE PROGRAMI'NIN TÜRKİYE UYGULAMASI VE ETKİSİ

Nebi Sümer, İrem Metin Orta & Cansu Alsancak Akbulut

Ebeveynlik eğitim ve müdahale programlarının temel amacı ebeveynlerin ve çocuğun bakımını üstlenen diğer yetişkinlerin çocuk yetiştirme ve bakım davranışlarını destekleyerek çocukların optimal gelişimini güvenceye almaktır. Son yıllarda, grup olarak uygulanan genel ebeveynlik eğitimleri ya da müdahale programları yerine bireysel düzeyde geri bildirim yoluyla davranış değişimine odaklı, etkililiği deneysel yöntemle gösterilmiş (kanıt temelli) olumlu ebeveynlik programları yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşımın yaygınlaşmasında bağlanma alanındaki 50 yılı aşkın araştırma birikiminden elde edilen bilgi ve uygulama deneyiminin önemli bir rolü vardır. Bu araştırmalar ebeveyn duyarlığının güvenli ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve çocuğun psikolojik sağlamlığının temel belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle özellikle son 20-25 yıl içinde geliştirilen ebeveynlik müdahale programlarının çoğunda bağlanma kuramından yaygın olarak yararlanılmıştır (Stele ve Stele, 2018).

Bu bölümde Juffer ve arkadaşları (2008) tarafından bağlanma kuramı temelinde geliştirilen ve sosyal öğrenme ilkelerine dayanarak çok sayıda ülkede yaygın olarak kullanılan, Video-Geri Bildirime Dayalı Olumlu Ebeveynlik Müdahale

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Erlbaum.

Alsancak-Akbulut, C., Sahin-Acar, B. ve Sümer, N. (2020). Effect of video-feedback intervention on Turkish mothers' sensitivity and physical intrusiveness: a randomized control trial. *Attachment ve Human Development*, 23(6), 795-813 https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1753085

Alvarenga, P., Cerezo, M. Á., Wiese, E. ve Piccinini, C. A. (2019). Effects of a short video feedback intervention on enhancing maternal sensitivity and infant development in low-income families. *Attachment ve Human Development,* 1–21. https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1602660

Alyousefi-van Dijk, K., de Waal, N., van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2021). Development and feasibility of the prenatal video-feedback intervention to promote positive parenting for expectant fathers. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. https://doi.org/10.1080/02646838.2021.1886258

Arslan, P. (2010). *Adaptation of Dyadic Parent Child Interaction Coding System* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Koç Üniversitesi.

Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2015). The hidden efficacy of interventions: Gene x environment experiments from a differential susceptibility perspective. *Annual Review of Psychology, 66*, 381–409. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015407

Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F. ve van IJzendoorn, M. H. (1998). Interventions with video-feedback and attachment discussions: Does type of maternal insecurity make a difference? *Infant Mental Health Journal, 19,* 202–219. https://doi.org/10.1002/(sici)1097-0355(199822)19:2%3C202::aid-imhj8%3E3.0.co;2-p

Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H. ve Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin, 129,* 195–215. https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.2.195

Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Mesman, J., Alink, L. R. ve Juffer, F. (2008a). Effects of an attachment-based intervention on daily cortisol moderated by dopamine receptor D4: A randomized control trial on 1-to 3-year-olds screened for externalizing behavior. *Development and Psychopathology*, *20*(3), 805–820. https://doi.org/10.1017/S0954579408000382

Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Pijlman, F. T. A., Mesman, J. ve Juffer, F. (2008b). Differential susceptibility to intervention: Dopamine D4 receptor polymorphism (DRD4 VNTR) moderates intervention effects on toddlers' externalizing behavior in a randomized control trial. *Developmental Psychology, 44*, 293–300. https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.293

Barone, L., Barone, V., Dellagiulia, A. ve Lionetti, F. (2018). Testing an attachment-based parenting intervention-VIPP-FC/A in adoptive families with post-institutionalized children: Do maternal sensitivity and genetic markers count? *Frontiers in Psychology*, *9*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00156

Baydar, N. (2013). Kültüre uygun gelişim müdahalelerinin tasarımı. S. Bekman ve A. Aksu-Koç (Ed.), *İnsan gelişimi, aile ve kültür: Farklı bakış açıları* (s. 325–339) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Bernier, A., Carlson, S. M. ve Whipple, N. (2010). From external regulation to self-regulation: Early parenting precursors of young children's executive functioning. *Child Development*, *81*(1), 326–339. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01397.x

Cassibba, R., Castoro, G., Costantino, E., Sette, G. ve van Ijzendoorn, M. H. (2015). Enhancing maternal sensitivity and infant attachment security with video feedback: An exploratory study in Italy. *Infant Mental Health Journal*, *36*(1), 53–61. https://doi.org/10.1002/imhj.21486

Cassibba, R., van IJzendoorn, M. H., Coppola, G., Bruno, S., Costantini, A., Gatto, S., Elia, L. ve Tota, A. (2008). Supporting families with preterm children and children suffering from dermatitis. F. Juffer, M. J. Bakermans-Kranenburg ve M. H. van IJzendoorn (Ed.) *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention* (s. 91–110) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Dinn, A. A., ve Sunar, D. (2017). Çocuk yetiştirme tutumları ve bağıntılarının kültür içi ve kültürlerarası karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, *32*(79), 95–110.

Duschinsky, R. (2018). Disorganization, fear and attachment: Working towards clarification. *Infant Mental Health Journal, 39*(1), 17-29. https://doi.org/10.1002/imhj.21689

Euser, S., Vrijhof, C. I., Van den Bulk, B. G., Vermeulen, R., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2021). Video-feedback promotes sensitive limit-setting in parents of twin preschoolers: A randomized controlled trial. *BMC Psychology*, *9*(1), 1–14. https://doi.org/10.1186/s40359-021-00548-z

Green, J., Charman, T., Pickles, A., Wan, M. W., Elsabbagh, M., Slonims, V., Taylor, C., McNally, J., Booth, R., Gliga, T., Jones, E. J. H., Harrop, C., Bedford, R. ve Johnson, M. H. (2015). Parent-mediated intervention versus no intervention for infants at high risk of autism: A parallel, single-blind, randomized trial. *The Lancet Psychiatry, 2*(2), 133–140. https://doi.org/10.1016/s2215-0366(14)00091-1

Groeneveld, M. G., Vermeer, H. J., Van IJzendoorn, M. H. ve Linting, M. (2012). Enhancing home-based child care quality through video-feedback intervention: A randomized controlled trial. *Journal of Family Psychology, 25*, 86–96. https://doi.org/10.1037/a0022451

Groeneveld, M. G., Vermeer, H. J., van IJzendoorn, M. H. ve Linting, M. (2016). Randomized video-feedback intervention in home-based childcare: Improvement of children's wellbeing dependent on time spent with trusted caregiver. *Child ve Youth Care Forum*, *45*(4), 587–606. https://doi.org/10.1007/s10566-015-9344-8

Gülaldı, D. (2021). *The relationship between mothers and children with cerebral palsy and investigating the effect of the attachment based intervention program.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Hodes, M. W., Meppelder, M., de Moor, M., Kef, S. ve Schuengel, C. (2017). Alleviating parenting stress in parents with intellectual disabilities: A randomized controlled trial of a video-feedback intervention to promote positive parenting. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *30*(3), 423–432. https://doi.org/10.1111/jar.12302

Iles, J. E., Rosan, C., Wilkinson, E. ve Ramchandani, P. G. (2017). Adapting and developing a video-feedback intervention for co-parents of infants at risk of externalizing behavior problems (VIPP-Co): A feasibility study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *22*(3), 483–499. https://doi.org/10.1177/1359104517704025

Ispa, J. M., Fine, M. A., Halgunseth, L. C., Harper, S., Robinson, J., Boyce, L., ... ve Brady-Smith, C. (2004). Maternal intrusiveness, maternal warmth, and mother–toddler relationship outcomes: Variations across low-income ethnic and acculturation groups. *Child Development*, *75*(6), 1613–1631. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00806.x

Jackson, R., Ekerim-Akbulut, M., Zanette, S., Selçuk, B. ve Lee, K. (2021). Parenting by lying in Turkey: associations with negative psychosocial outcomes and psychopathy in adulthood. *Humanities and Social Sciences Communications*, *8*(1), 1–9. https://doi.org/10.1057/s41599-021-00877-9

Joussemet, M., Landry, R. ve Koestner, R. (2008). A self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology*, *49*(3), 19–20. https://doi.org/10.1037/a0012754

Juffer, F. (1993). *Attached through adoption. An experimental study of attachment and competence in families with adopted babies.* Academische Uitgeverji.

Juffer, F. Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (Ed.). (2008). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention.* Erlbaum.

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M.J. ve Van Ijzendoorn, M.H. (2015). *Manual Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline* (VIPP-SD) (version 3.0). Leiden University, Centre for Child and Family Studies.

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2017a). Pairing attachment theory and social learning theory in video-feedback intervention to promote positive parenting. *Current Opinion in Psychology*, *15*, 189–194. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.012

Juffer, F., Struis, E., Werner, C. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2017b). Effective preventive interventions to support parents of young children: Illustrations from the Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD). *Journal of Prevention ve Intervention in the Community*, *45*(3), 202–214. https://doi.org/10.1080/10852352.2016.1198128

Kalinauskiene, L., Cekuoliene, D., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F. ve Kusakovskaja, I. (2009). Supporting insensitive mothers: the Vilnius randomized control trial of video-feedback intervention to promote maternal sensitivity and infant attachment security. *Child: Care, Health ve Development, 35,* 613–623. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2009.00962.x

Klein Velderman, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F. ve van IJzendoorn, M. H. (2006a). Effects of attachment-based interventions on maternal sensitivity and infant attachment: Differential susceptibility of highly reactive infants. *Journal of Family Psychology, 20,* 266–274. https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.2.266

Klein Velderman, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., van IJzendoorn, M. H., Mangelsdorf, S. C. ve Zevalking, J. (2006b). Preventing preschool externalizing behavior problems through video-feedback intervention in infancy. *Infant Mental Health Journal, 27,* 466–493. https://doi.org/10.1002/imhj.20104

Kolijn, L., Huffmeijer, R., Van Den Bulk, B. G., Vrijhof, C. I., Van Ijzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2020). Effects of the Video-feedback intervention to promote positive parenting and sensitive discipline on mothers' neural responses to child faces: A randomized controlled ERP study including pre-and post-intervention measures. *Social Neuroscience*, *15*(1), 108–122. https://doi.org/10.1080/17470919.2019.1660709

Lawrence, P. J., Davies, B. ve Ramchandani, P. G. (2013). Using video feedback to improve early father-infant interaction: A pilot study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *18*, 61–71. https://doi.org/10.1177/1359104512437210

Liu, M. ve Wei, H. (2020). The dark side of white lies: Parenting by lying in childhood and adolescent anxiety, the mediation of parent-child attachment and gender difference. *Children and Youth Services Review, 119,* 105635. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105635

Negrão, M., Pereira, M., Soares, I. ve Mesman, J. (2014). Enhancing positive parent-child interactions and family functioning in a poverty sample: A randomized control trial. *Attachment ve Human Development, 16*(4), 315–328. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.912485

Patterson, G. R. (1982). *Coercive family process.* Castalia.

Pereira, M., Negrão, M., Soares, I. ve Mesman, J. (2014). Decreasing harsh discipline in mothers at risk for maltreatment: A randomized control trial. I*nfant Mental Health Journal*, *35*(6), 604-613. https://doi.org/10.1002/imhj.21464

Platje, E., Sterkenburg, P., Overbeek, M., Kef, S. ve Schuengel, C. (2018). The efficacy of VIPP-V parenting training for parents of young children with a visual or visual-and-intellectual disability: A randomized controlled trial. *Attachment ve Human Development*, *20*(5), 455–472. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1428997

Poslawsky, I. E., Naber, F. B., Bakermans-Kranenburg, M. J., De Jonge, M. V., Van Engeland, H. ve Van IJzendoorn, M. H. (2014). Development of a Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting for Children with Autism (VIPP-AUTI). *Attachment ve Human Development*, *16*(4), 343–355. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.912487

Poslawsky, I. E., Naber, F. B., Bakermans-Kranenburg, M. J., van Daalen, E., Van Engeland, H. ve Van IJzendoorn, M. H. (2015). Video-feedback intervention to promote positive parenting adapted to Autism (VIPP-AUTI): A randomized controlled trial. *Autism, 19*(5), 588–603. https://doi.org/10.1177/1362361314537124

Schoemaker, N. K., Jagersma, G., Stoltenborgh, M., Maras, A., Vermeer, H. J., Juffer, F. ve Alink, L. R. (2018). The effectiveness of Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting for Foster Care (VIPP-FC): Study protocol for a randomized controlled trial. *BMC Psychology, 6*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s40359-018-0246-z

Setoh, P., Zhao, S., Santos, R., Heyman, G. D. ve Lee, K. (2020). Parenting by lying in childhood is associated with negative developmental outcomes in adulthood. *Journal of Experimental Child Psychology*, *189*, 104680. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2019.104680

Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review, 30*(1), 74–99. https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001

Steele, H. ve Steele, M. (Ed.). (2018). *Handbook of attachment-based interventions.* Guildford Press.

Stein, A., Woolley, H., Senior, R., Hertzmann, L., Lovel, M., Lee, J., ... ve Fairburn, C. G. (2006). Treating disturbances in the relationship between mothers with bulimic eating disorders and their infants: A randomized, controlled trial of video feedback. *American Journal of Psychiatry*, *163*(5), 899–906. https://doi.org/10.1176/ajp.2006.163.5.899

Stolk, M. N., Mesman, J., Van Zeijl, J., Alink, L. R. A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., … ve Koot, H. M. (2008). Early parenting intervention aimed at maternal sensitivity and discipline: A process evaluation. *Journal of Community Psychology*, *36*, 780–797. https://doi.org/10.1002/jcop.20280

Sümer, N. ve Kagitcibasi, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. P. Erdman ve N. Kok-Mun (Ed.), *Attachment: Expanding the cultural connections* (s. 157–179) içinde. Routledge Press.

Sümer, N., Metin-Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İlden-Koçkar, A., Şahin- Acar, B. ve ark. (2020). Olumlu ebeveyn davranışlarını arttırmaya yönelik video geribildirimli müdahale programının anne duyarlığı üzerindeki etkisinin Türkiye'de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 35*(85), 100-116. https://doi.org/10.31828/tpd1300443320190219m000018

Sümer, N., Sayıl, M., Berument, S. K., Doğruyol, B., Günaydın, G., Harma, M., Öztürk, A., Salman, S. ve Selçuk, E. (2009). *Çocuğun gelişiminde bağlanma, ilgi-bakım ve aile dinamiklerinin etkisi.* TÜBİTAK (Proje No: 105K102).

van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2012). Integrating temperament and attachment: The differential susceptibility paradigm. M. Zentner ve R. L. Shiner (Ed.) *Handbook of temperament* (s. 403–424) içinde. Guilford Press.

van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C., Wang, Q., ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2021). Improving parenting, child attachment, and externalizing behaviors: Meta-analysis of the first 25 randomized controlled trials on the effects of video-feedback intervention to promote positive parenting and sensitive discipline. *Development and Psychopathology*, 1–16. https://doi.org/10.1017/S0954579421001462

Van Zeijl, J., Mesman, J., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., Stolk, M. N., Koot, H. M. ve Alink, L. R. A. (2006). Attachment-based intervention for enhancing sensitive discipline in mothers of 1- to 3-year-old children at risk for externalizing behavior problems: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(6), 994–1005. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.6.994

Werner, C. D., Vermeer, H. J., Linting, M. ve Van IJzendoorn, M. H. (2018). Video-feedback intervention in center-based child care: A randomized controlled trial. *Early Childhood Research Quarterly*, *42*, 93–104. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.07.005

Yağmur, S., Mesman, J., Malda, M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Ekmekci, H. (2014). Video-feedback intervention increases sensitive parenting in ethnic minority mothers: A randomized control trial. *Attachment ve Human Development, 16,* 371–386. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.912489

9.
BÖLÜM

ANNE BAĞLANMA ÖZELLİKLERİNİN ÇOCUĞUN GÜVENLİ BAĞLANMASI ÜZERİNDEKİ ROLÜ VE GÜVENLİ ÇEMBER EBEVEYNLİK DESTEK PROGRAMI

Gizem Arıkan & Asiye Kumru

Bu bölümün amacı, ebeveyn bağlanma özelliklerinin çocuğun güvenli bağlanması üzerindeki rolünü incelemek ve bağlanma kuramı çerçevesinde geliştirilen Güvenli Çember Ebeveynlik (GÇE) Destek Programı'nın Türkçeye uyarlama çalışmasının detaylarını paylaşmaktır. Bu bölümde ilk olarak bağlanma ve bağlanmanın nesiller arası aktarım mekanizması ele alınacaktır. Bunu takiben, bağlanma kuramı çerçevesinde geliştirilen bağlanma temelli destek programlarında yer alan ve ebeveynlerin bağlanma figürleri olarak çocuklarıyla ilişkilerinde nasıl güvenli üs ve güvenli sığınak olabileceklerine dair mekanizmalar anlatılacaktır. Son olarak, ülkemizdeki bağlanma temelli destek programları tanıtılarak özellikle GÇE Destek Programı'nın uyarlama çalışması üzerinde durulacaktır. Bölümü bitirirken GÇE Destek Programı'nın bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki olası koruyucu rolü tartışılarak, sınırlılıklar, öneriler ve programın uygulanmasına dair detaylar paylaşılacaktır.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation, *Child Development, 41*, 49-67.

Ainsworth, M.D., Blehar, M.C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A Psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Ainsworth, M. D. (1979). Infant–mother attachment, *American Psychologist, 34*, 932-937.

Ainsworth, M.D. (1985). Attachment. Editör: Endler NS, McVicker J. *Personality and the behavioral disorders*. (s.559-602). Wiley.

Ainsworth, M. D. (1985). Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of Medicine, 61*, 792-812.

Ainsworth, M. D. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist, 46*, 333-341.

Alhusen, J. L., Hayat, M. J. ve Gross, D. (2013). A longitudinal study of maternal attachment and infant developmental outcomes. *Archives of Women's Mental Health, 16*(6), 521-529. https://doi.org/10.1007/s00737-013-0357-8

Andrews, E. ve Coyne, J. (2018). Travelling the circle together, solo: An individual protocol for the Circle of Security intensive intervention. *Journal of Clinical Psychology*, *74*(8), 1333-1345. https://doi.org/10.1002/jclp.22644

Arikan, G., Kumru, A., Korkut, B. ve Ilhan, A. O. (2019). Examining toddlers' problem behaviors: The role of SES, parenting stress, perceived support and negative intentionality. *Journal of Child and Family Studies*, *28*(12), 3467-3478. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01529-y

Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H. ve Juffer, F. (2003). Less is more: meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin*, *129*(2), 195–215. https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.2.195

Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H. ve Juffer, F. (2008, Aralık). Earlier is better: A meta-analysis of 70 years of intervention improving cognitive development in institutionalized children. *Society for Research in Child Development, Boston, MA, USA*.

Belsky, J. A. Y. ve Fearon, R. P. (2002). Infant–mother attachment security, contextual risk, and early development: A moderational analysis. *Development and Psychopathology*, *14*(2), 293-310. https://doi.org/10.1017/S0954579402002067

Berlin, L. J. (2011) Attachment processes in Early Head Start families. *Attachment & Human Development, 13*(1), 1-4. https://doi.org/10.1080/14616734.2010.503573

Berlin, L. J., Zeanah, C.H. ve Lieberman, A.F. (2016*).* The prevention and intervention programs to support early attachment security: A move to the level of the community. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 739-756) içinde. Guilford Press.

Bernier, A., Matte-Gagné, C., Bélanger M.È. ve Whipple, N. (2014). Taking stock of two decades of attachment transmission gap: broadening the assessment of maternal behavior, *Child Development*, *85* (5), 1852-1865. https://doi.org/10.1111/cdev.12236

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. 1 Attachment*. Basic Books.

Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: I. Etiology and psychopathology in the light of attachment theory. *The British Journal of Psychiatry, 130*, 201-210.

Bowlby J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect, *American Journal of Orthopsychiatry. 5,* 664-678.

Bowlby, J. (1988). A Secure-base: Parent-child attachment and healthy human development. *New York*.

Bekman, S., Aksu-Koç, A. ve Erguvanlı-Taylan, E. (2012). Altı yaşındaki çocuklara yönelik bir müdahale programının etkisi: Bir yaz okulu modeli. *Türk Psikoloji Dergisi, 27* (70), 48-60.

Brenning, K. M., Soenens, B., Braet, C. ve Bosmans, G. U. Y. (2012). Attachment and depressive symptoms in middle childhood and early adolescence: Testing the validity of the emotion regulation model of attachment. *Personal Relationships, 19*(3), 445-464. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01372.x

Brenning, K.M. ve Braet C. (2013). The emotion regulation model of attachment: An emotion- specific approach, *Personal Relationships, 20*(1), 107-123. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2012.01399.x

Bretherton, I. (1978). Making friends with one-year-olds: An experimental study of infant- stranger interaction. *Merrill-Palmer Quarterly*, *24*, 29-51.

Brumariu, L.E. (2015). Parent-child attachment and emotion regulation, *New Directions for Child and Adolescent Development,148*, 31-45. https://doi.org/10.1002/cad.20098

Carlson, V., Cicchetti, D., Barnett, D. ve Braunwald, K. (1989). Disorganized/disoriented attachment relationships in maltreated infants. *Developmental Psychology, 25*(4), 525-531. https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.4.525

Cassibba, R., Van IJzendoorn, M. H. ve Coppola, G. (2012). Emotional availability and attachment across generations: Variations in patterns associated with infant health risk status. *Child: Care, Health and Development, 38(4),* 538-544. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01274.x

Cassidy, J., Ziv, Y., Stupica, B., Sherman, L. J., Butler, H., Karfgin, A. ve Powell, B. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in a Jail-Diversion Program. *Attachment & Human Development*, *12*(4), 333-353. https://doi.org/10.1080/14616730903416955

Cassidy, J., Brett, B. E., Gross, J. T., Stern, J. A., Martin, D. R., Mohr, J. J. ve Woodhouse, S. S. (2017). Circle of Security–Parenting: A randomized controlled trial in Head Start. *Development and Psychopathology*, *29*(2), 651–673. https://doi.org/10.1017/S0954579417000244

Dallaire, D. H. ve Weinraub, M. (2007). Infant–mother attachment security and children's anxiety and aggression at first grade. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28(5-6), 477-492. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.06.005

Doğan, H. (2012). *Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 5-6 yaş çocukları için uygulanan erken müdahale eğitim programının etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Dozier, M., Lindhiem, O. ve Ackerman, J. (2005). Attachment and Biobehavioral Catch-Up: An ıntervention targeting empirically identified needs of foster infants. L. Berlin., Y. Ziv, L. Amaya-Jackson, ve M. T. Greenberg (Ed.), *Enhancing early attachments: Theory, research, intervention, and policy* (s.178-194) içinde. Guilford Press.

Eker, D., Arkar, H. ve Yaldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı: Geçerlik ve güvenirliği, *Türk Psikiyatri Dergisi,12,* 17-25.

Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A. M. ve Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Development, 81(*2), 435-56. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x

Florian, V., Mikulincer, M. ve Bucholtz, I. (1995). Effects of adult attachment style on the perception and search for social support. *The Journal of Psychology, 129*(6), 665-676.

Fraley, R. C., Waller, N. G. ve Brennan, K. A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 350-365.

George, C., Kaplan, N. ve Main, M. (1984). *Adult attachment interview*. (Yayımlanmamış protokol). University of California.

Groh, A. M., Roisman, G. I., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Fearon, R. P. (2012). The significance of insecure and disorganized attachment for children's internalizing symptoms: a meta-analytic study. *Child Development, 83*(2), 591-610. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x

Harlow, H. F., Dodsworth, R. O. ve Harlow, M. K. (1965). Total social isolation in monkeys. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 54*(1), 90.

Harlow, H. F. ve Zimmermann, R. R. (1958). The development of affective responsiveness in infant monkeys. *Proceedings of the American Philosophical Society, 102*, 501 -509.

Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1990). Love and work: An attachment-theoretical perspective. *Journal of Personality & Social Psychology, 59(2)*, 270-280. https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.2.270

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Hoffman, K. T., Marvin, R. S., Cooper, G. ve Powell, B. (2006). Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: The Circle of Security intervention. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 74(6),* 1017-1026. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.6.1017

Huber, A., McMahon, C.A. ve Sweller, N. (2015a). Efficacy of the 20-week circle of security intervention: Changes in caregiver reflective functioning, representations and child attachment in an Australian clinical sample. *Infant Mental Health Journal, 36*(6), 556-574. https://doi.org/10.1002/imhj.21540

Huber, A. T., McMahon, C. A.ve Sweller, N. (2015b). Improved child behavioural and emotional functioning after Circle of Security 20-week intervention. *Attachment and Human Development, 17*(6), 547–569. https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1086395

Jones, J. D., Brett, B. E., Ehrlich, K. B., Lejuez, C. W. ve Cassidy, J. (2014). Maternal attachment style and responses to adolescents' negative emotions: The mediating role of maternal emotion regulation. *Parenting, 14*(3-4), 235-257. https://doi.org/10.1080/15295192.2014.972760

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van IJzendoorn, M. H. (2008). Promoting positive parenting: An attachment-based intervention. Taylor and Francis Group.

Kafetsios, K., ve Sideridis, G. D. (2006). Attachment, social support and well-being in young and older adults. *Journal of Health Psychology, 11*(6), 863-875. https://doi.org/10.1177/1359105306069084

Keskin, G. ve Çam O. (2010). Adolescents' strengths and difficulties: Approach to attachment styles. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, *17*(5), 433–441. https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2009.01540.x

Kim, M., Woodhouse, S. S. ve Dai, C. (2018). Learning to provide children with a secure base and a safe haven: The Circle of Security-Parenting (COS-P) group intervention. *Journal of Clinical Psychology, 74*(8), 1319-1332. https://doi.org/10.1002/jclp.22643

Kim, S., Sharp, C. ve Carbone, C. (2014). The protective role of attachment security for adolescent borderline personality disorder features via enhanced positive emotion regulation strategies. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, *5*(2), 125-136. https://doi.org/10.1037/per0000038

Kohlhoff, J., Stein, M., Ha, M. ve Mejaha, K. (2016). The circle of security parenting (COS-P) intervention: Pilot evaluation. *Australian Journal of Child and Family Health Nursing*, *13*(1), 3-7. https://doi.org/10.3316/informit.140733276138781

Kondo-Ikemura, K., Behrens, K. Y., Umemura, T. ve Nakano, S. (2018). Japanese mothers' prebirth Adult Attachment Interview predicts their infants' response to the Strange Situation Procedure: The strange situation in Japan revisited three decades later. *Developmental Psychology, 54*(11), 2007 -2015. https://doi.org/10.1037/dev0000577

Krishnamoorthy, G., Hessing, P. Middeldrop, C. ve Branjerdporn, M (2020). Effects of the 'Circle of Security' group parenting program (COS-P) with foster careers: An observational study. *Children and Youth Services Review, 115*, https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105082

Lieberman, A. F., Ghosh Ippen, C. ve Van Horn, P. (2006). Child-parent psychotherapy: 6-month follow-up of a randomized controlled trial. *Journal of American Academy of Child Adolescent Psychiatry, 45*(8), 913-918. https://doi.org/10.1097/01.chi.0000222784.03735.92

Main, M., ve Solomon, J. (1990) Procedures for identifying disorganized/disoriented infants during the Ainsworth Strange Situation. M. Greenberg, D. Cicchetti ve M. Cummings (Ed.). *Attachment in the preschool years* (s.121-160) içinde. University of Chicago Press.

Marvin R., Cooper, G., Hoffman, K. ve Powell, B. (2002). The Circle of Security Project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads. *Attachment & Human Development*, *4*(1),107-124. https://doi.org/10.1080/14616730252982491

Maunder, R. G. ve Hunter, J. J. (2001). Attachment and psychosomatic medicine: Developmental contribution to stress and disease. *Psychosomatic Medicine, 63(*4), 556- 567.

Mesman, J., IJzendoorn, M. ve Sagi-Schwartz, A. (2016) Cross-cultural patterns of attachment. Universal and contextual dimensions. J. Cassidy ve P. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 880–905) içinde. Guilford Press.

Mikulincer, M., Shaver, P. R. ve Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation & Emotion, 27*, 77–102. https://doi.org/10.1023/A:1024515519160

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.

Mills-Koonce, W. R., Appleyard, K., Barnett, M., Deng, M., Putallaz, M. ve Cox, M. (2011). Adult attachment style and stress as risk factors for early maternal sensitivity and negativity. *Infant Mental Health Journal, 32*(3), 277-285. https://doi.org/10.1002/imhj.20296

Moreira, H., Gouveia, M. J. ve Carona, C. (2015). Maternal attachment and children's quality of life: the mediating role of self-compassion and parenting stress. *Journal of Child and Family Studies, 24*, 2332–2344. https://doi.org/10.1007/s10826-014-0036-z

Moreira, H., Gouveia, M. J., Carona, C., Silva, N. ve Canavarro, M. C. (2015). Maternal attachment and children's quality of life: The mediating role of self-compassion and parenting stress. *Journal of Child and Family Studies, 24*(8), 2332-2344.

Moss, E. ve St-Laurent, D. (2001). Attachment at school age and academic performance. *Developmental Psychology,* 37(6), 863–874. https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.6.863

Ognibene, T. C. ve Collins, N. L. (1998). Adult attachment styles, perceived social support and coping strategies. *Journal of Social and Personal Relationships, 15*(3), 323-345.

Quirin, M., Pruessner, J. C. ve Kuhl, J. (2008). Adult attachment and HPA system regulation: Individual differences in reactive and awakening cortisol. *Psychoneuroendocrinology, 33*(5), 551-692. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2008.01.013

Pietromonaco, P. R. ve Powers, S. I. (2015). Attachment and Health-Related Physiological Stress Processes. *Current Opinion in Psychology, 1*, 34–39. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2014.12.001

Powell, B. G., Cooper, G., Hoffman, K. ve Marvin, B. (2014). The Circle of Security intervention: Enhancing attachment in early parent-child relationships. Guilford Press.

Rose, J., Roman, N. ve Mwaba, K. (2018). Circle of Security parenting program efficacy for improving parental self-efficacy in a South African setting: Preliminary evidence. *Journal of Psychology in Africa*, *28*(6), 518-521. https://doi.org/10.1080/14330237.2018.1523308

Sayın, U. (2014). 48-72 aylık çocuklardaki saldırganlık davranışlarına müdahale yöntemi olarak ebeveyn eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, *8*, 1-11.

Sen, S. ve Kavlak, O. (2012). Transgenerational attachment in Manisa, Turkey. *Contemporary Nurse*, *41*(1), 126–132. https://doi.org/10.5172/conu.2012.41.1.126

Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D. ve Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development, 7*, 283–298. https://doi.org/10.1080/14616730500245880

Sroufe, L. A., Carlson, E., ve Shulman,S. (1993). Individuals in relationships: Development from infancy through adolescence. D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey, ve K. Widaman (Ed.), *Studying lives through time: Personality and development* (s. 315–342) içinde. American Psychological Association.

Steele, H. ve Steele, M. (Ed.). (2018). *Handbook of attachment-based interventions*. Guilford Publications.

Sümer, N., Sayıl, M., ve Berument, S.K. (2016). *Anne duyarlılığı ve çocuklarda bağlanma* (1. basım). Koç Üniversitesi Yayınları.

Sümer, N., Metin-Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İlden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B. ve Yaşar, B. (2019). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video geribildirimli müdahale programının anne duyarlığı üzerindeki etkisinin Türkiye'de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *35*(85), 100-116.

Ulutaş, A. ve Aksoy, A. B. (2016). The effect of the Home-Centered Mother-Infant Interaction Program on infant development through mutual interaction and mothers' intuitive behaviors. *Education and Science, 41*, 53-67.

Verhage, M. L., Schuengel, C., Madigan, S., Fearon, R. M., Oosterman, M., Cassibba, R., ... ve van IJzendoorn, M. H. (2016). Narrowing the transmission gap: A synthesis of three decades of research on intergenerational transmission of attachment. *Psychological Bulletin, 142*(4), 337-366. https://doi.org/10.1037/bul0000038

Van IJzendoorn, M.H. ve Bakermans-Kranenburg, M. (1997). Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. L. Atkinson ve K.J. Zucker (Ed.), *Attachment and psychopathology* (s. 1135-1170) içinde. Guilford Press.

Waters, E. (1995). The Attachment Q-Set (Version 3.0). Growing Points of attachment theory and research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 234-246.

Walsh, E., Blake, Y., Donati, A., Stoop, R. ve von Gunten, A. (2019). Early secure attachment as a protective factor against later cognitive decline and dementia. *Frontiers in Aging Neuroscience*, *11*, 161. https://doi.org/10.3389/fnagi.2019.00161

Winnicott D. W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena: A study of the first not-me possession. *The International Journal of Psychoanalysis*, *34*(2), 89–97.

10. BÖLÜM

ANNE-BEBEK GRUPLARININ TOPLUM RUH SAĞLIĞINDAKİ ÖNEMİ

Elif Akdağ Göçek, İnci Vural, Nevra Buldur
Selin Kitiş & Virna Gülzari

Toplumların huzurlu, yaratıcı ve başarılı olması ancak o ülkede yaşayan çocukların her açıdan sağlıklı gelişimleriyle mümkündür. Çocukların ruh sağlığı temellerinin bebeklik yıllarında atıldığına dair geniş bir bilgi birikimi mevcuttur (örn. Carter ve ark., 2004; Prevention ve Early Intervention in Child Health Services, 2019; Skovgaard, 2010). Ancak bebeklerin kendilerini ifade etme yetileri az olduğundan, bebek haklarının ve gelişiminin ebeveynler ve onları destekleyenler tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Araştırmalar, ilk yıllarda beynin büyük bir hızla geliştiğini ve bu dönemde çocuk gelişiminin desteklenmesine özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (örn. Gilmore ve ark., 2018; Thompson, 2001; Tierney ve Nelson, 2009). Özellikle ilk yıllardaki çevresel deneyimler bebeklerin beyin gelişimlerinde kritik rol oynamaktadır (örn., Johnson, 2005; Miguel ve ark., 2019). Ayrıca, farklı beceri alanlarının (örn. dil, hareket, sosyal, duygusal) bebeklikten itibaren, beyin gelişimine de bağlı olarak çevresel etmenler ile etkileşim içinde geliştiği ortaya konulmuştur. Örneğin, çocukların motor gelişimi ilerledikçe, hareket ve algı repertuarlarının arttığı ve bununla beraber dil gelişimlerinin de ivme kazandığı anlaşılmıştır (Iverson, 2010; Libertus ve Violi, 2016). Anne-bebek etkileşiminde, annenin sözel yolla duygularını ifade etmesinin bebeğin hem sosyal-duygusal gelişimine hem de bilişsel gelişimine olumlu etkisi olduğu görülmüştür (Ensor ve Hughes, 2008; Page ve ark., 2010). Anne-bebek etkileşiminin, özellikle de bu etkileşimdeki anne duyarlılığının, bağlanma ilişkisinin geliştiği ilk aylardaki önemi çok kritiktir (Belsky ve Fearon, 2002; Britton ve ark., 2006). An-

Kaynakça

Agrawal, H. R., Gunderson, J., Holmes, B. M. ve Lyons-Ruth, K. (2004). Attachment studies with borderline patients: A review. *Harvard Review of Psychiatry*, *12*(2), 94-104. doi: 10.1080/10673220490447218

Ainsworth, M. D. S. (1978). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences*, 1(3), 436-438.

Aydın R., Körükcü Ö. ve Kabukcuoğlu K. (2017). Bir göçmen olarak anneliğe geçiş: Riskler ve engeller. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9*(3), 250-262. https://doi.org/10.18863/pgy.285927

Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2009). The first 10,000 Adult Attachment Interviews: Distributions of adult attachment representations in clinical and non-clinical groups. *Attachment & Human Development, 11*(3), 223–263. http://dx.doi.org/ 10.1080/14616730902814762

Barclay, L. ve Kent, D. (1998). Recent immigration and the misery of motherhood: A discussion of pertinent issues. *Midwifery, 14*(1), 4–9. https://doi.org/10.1016/S0266-6138(98)90108-5

Baudry, C., Tarabulsy, G. M., Atkinson, L., Pearson, J. ve St-Pierre, A. (2016). Intervention with adolescent mother-child dyads and cognitive development in early childhood: A meta-analysis. *Prevention Science, 18*(1), 116–130. doi: 10.1007/s11121-016-0731-7.

Beebe, B. (2003). Brief mother-infant treatment: Psychoanalytically informed video feedback. *Infant Mental Health Journal, 24*(1), 24–52. https://doi.org/10.1002/imhj.10042

Belsky, J. ve Fearon, R. M. P. (2002). Early attachment security, subsequent maternal sensitivity, and later child development: Does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attachment & Human Development*, *4*(3), 361–387. https://doi.org/10.1080/14616730210167267

Bifulco, A., Moran, P.M., Ball, C. ve Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style I. Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 37*(2), 50-59. doi: 10.1007/s127-002-8215-0

Biller, H. B. (1993). *Fathers and families: Paternal factors in child development.* Auburn House.

Bogic, M., Njoku, A. ve Priebe, S. (2015). Long-term mental health of war-refugees: A systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights, 15*(1), 1-41. https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9

Bowlby, J. (1969). Attachment and loss, Vol. 1: Attachment. *Attachment and loss*. Basic Books.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(4), 664–678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2016). The internal working model construct in light of contemporary neuroimaging research. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 63–88) içinde. The Guilford Press.

Britton, J. R., Britton, H. L. ve Gronwaldt, V. (2006). Breastfeeding, sensitivity, and attachment. *Pediatrics*, *118*(5), e1436–e1443. https://doi.org/10.1542/peds.2005-2916

Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J. ve Davis, N. O. (2004). Assessment of young children's social-emotional development and psychopathology: Recent advances and recommendations for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(1), 109–134. https://doi.org/10.1046/j.0021-9630.2003.00316.x

Carter, S. C., Ahnert, L., Grossmann, K. E., Hardy, S. B. ve Lamb, M. E. (2015). *Attachment and bonding: A new synthesis*. The MIT Press.

Cohen, N.J., Muir, E., Lojkasek, M., Muir, R., Parker, C.J., Barwick, M. ve Brown, M. (1999). Watch, wait, and wonder: Testing the effectiveness of a new approach to mother–infant psychotherapy. *Infant Mental Health Journal, 20*(4), 429–451. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0355(199924)20:4<429::AID-IMHJ5>3.0.CO;2-Q

de Camps Meschino, D., Philipp, D., Israel, A. ve Vigod, S., (2016) Maternal-infant mental health: postpartum group intervention. *Archives of Women's Mental Health*, 19(2), 243–251. https://doi.org/10.1007/s00737-015-0551-y

Doherty, J., Brock, A., Brock, J. ve Jarvis, P. (2009). *Born to play: Babies and toddlers playing. Perspectives on Play*. Routledge.

Drewes, A. A. ve Schaefer, C. E. (2010). *School-based play therapy*. Wiley.

East, P. L., Gahagan, S. ve Al-Delaimy, W. K. (2017). The impact of refugee mothers' trauma, posttraumatic stress, and depression on their children's adjustment. *Journal of Immigrant and Minority Health, 20*(2), 271–282. doi: 10.1007/s10903-017-0624-2.

Emmanuel, E. E., Creedy, D. K., St. John, W. ve Brown, C. (2011). Maternal role development: The impact of maternal distress and social support following childbirth. *Midwifery, 27*(2), 265-272. https://doi.org/10.1016/j.midw.2009.07.003

Ensor, R. ve Hughes, C. (2008). Content or connectedness? Mother-child talk and early social understanding. *Child Development, 79*(1), 201–216. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01120.x

Fazel, M., Wheeler, J. ve Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in Western countries: A systematic review. *The Lancet, 365*(9467), 1309–1314. doi: 10.1016/S0140-6736(05)61027-6.

Fearon, R.P,. Bakermans-Kranenburg, M.J., van Ijzendoorn, M.H., Lapsley, A. ve Roisman, G.I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Development, 81*(2), 435–456. doi:10.1111/j1467-8624.2009.01405.x.

Fonagy, P., Steele, H., Morgan, G., Steele, M. ve Higgitt, A. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal, 12*(3), 201–218. https://doi.org/10.1002/1097-0355(199123)12:3<201::AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7

Fonagy P., Sleed M. ve Baradon T. (2016). Randomized controlled trial of parent-ınfant psychotherapy for parents with mental health problems and young infants. *Infant Mental Health Journal, 37*(2), 97–114. https://doi.org/10.1002/imhj.21553

Fraiberg, S. (1975). The development of human attachments in infants blind from birth. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 21(4), 315-334.

Fraiberg, S. (1980). *Clinical studies in infant mental health: The first year of life*. Basic Books.

Fraley, R.C., Roisman, G. I., Booth-LaForce, C., Owen, M. T. ve Holland, A. S. (2013). Interpersonal and genetic origins of adult attachment styles: A longitudinal study from infancy to early adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*(5), 817-338. https://doi.org/10.1037/a0031435

Fuhr, D. C., Acartürk, C., McGrath, M., Ilkkursun, Z., Sondorp, E., Sijbrandij, M., Ventevogel, P., Cuijpers, P., McKee, M. ve Roberts, B. (2020). Treatment gap and mental health service use among Syrian refugees in Sultanbeyli, Istanbul: A cross-sectional survey. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 29,* Article e70. https://doi.org/10.1017/S2045796019000660

George, C., Kaplan, N. ve Main, M. (1996). Attachment interview for adults. University of California, Berkeley.

Gilmore, J. H., Knickmeyer, R. C. ve Gao, W. (2018). Imaging structural and functional brain development in early childhood. *Nature Reviews Neuroscience*, *19*(3), 123–137. https://doi.org/10.1038/nrn.2018.1

Growing Together (2018). Ontario's early years and child care workforce strategy. Erişim adresi: www.ontario.ca/edu

Gürol, A. ve Polat, S. (2012). The effects of baby massage on attachment between mother and their infants. *Asian Nursing Research, 6*(1), 35–41. doi: 10.1016/j.anr.2012.02.006.

Hattar-Pollara, M. ve Meleis, A. I. (1995). The stress of immigration and the daily lived experiences of Jordanian immigrant women in the United States. *Western Journal of Nursing Research, 17*(5), 521–539. https://doi.org/10.1177/019394599501700505

Haughton, C., Aiken, M. P. ve Cheevers, C (2015). Cyber babies: The impact of emerging technology on the developing infant. *Journal of Psychology Research, 5*(9), 504–518. doi:10.17265/2159-5542/2015.09.002

Iverson, J. M. (2010). Developing language in a developing body: The relationship between motor development and language development. *Journal of Child Language, 37*(2), 229–261. doi: 10.1017/S0305000909990432

Johnson, M.H. (2005). Sensitive periods in functional brain development: problems and prospects. *The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology, 46*(3), 287–292. doi: 10.1002/dev.20057

Körükçü, O., Aydın, R., Conway, J. ve Kukulu, K. (2018). Motherhood in the shade of migration: A qualitative study of the experience of Syrian Refugee mothers living in Turkey. *Nursing and Health Sciences, 20*(1), 46-53. doi: 10.1111/nhs.12379.

Leigh, P., Nievar, M. A. ve Nathans, L. (2011). Maternal sensitivity and language in early childhood: A test of the transactional model. *Perceptual and Motor Skills*, *113*(1), 281-299. doi: 10.2466/10.17.21.28.PMS.113.4.281-299.

Libertus, K. ve Violi, D. A. (2016). Sit to talk: Relation between motor skills and language development in infancy. *Frontiers in Psychology, 7,* 475. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00475

Main, M. ve Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern. T. B. Brazelton ve M. W. Yogman (Ed.), *Affective development in infancy* (s. 95–124) içinde. Ablex Publishing.

Main, M. ve Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. M. T. Greenberg, D., Cicchetti ve E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (s. 121–160) içinde. The University of Chicago Press.

Martins, V. ve Reid, D. (2007). New-immigrant women in urban Canada: Insights into occupation and sociocultural context. *Occupational Therapy International*, *14*(4), 203–220. https://doi.org/10.1002/oti.233

Mattheß, J., Eckert, M., Richter, K., Koch, G., Reinhold, T., Vienhues, P., Berghöfer, A., Roll, S., Keil, T., Schlensog-Shuster, F., von Klitzing, K., Ludwig-Körner, C. ve Kuchinke, L. (2020). Efficacy of parent-infant-psychotherapy with mothers with postpartum mental disorder: Study protocol of the randomized controlled trial as part of the SKKIPPI project. *Trials, 21*(1), 1-12. https://doi.org/10.1186/s13063-020-04443-7

Miguel, P. M., Pereira, L. O., Silveira, P. P. ve Meaney, M. J. (2019). Early environmental influences on the development of children's brain structure and function. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *61*(10), 1127–1133. https://doi.org/10.1111/dmcn.14182

Milgrom, J., Westley, D. T. ve Gemmill, A. W. (2004). The mediating role of maternal responsiveness in some longer term effects of postnatal depression on infant development. *Infant Behavior and Development, 27*(4), 443–454. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2004.03.003

Murphy, F., Nasa, A., Cullinane, D., Raajakesary, K., Gazzaz, A., Sooknarine, V., Haines, M., Roman, E., Kelly, L., O'Neill, A., Cannon, M. ve Roddy, D. W. (2022). Childhood trauma, the HPA axis and psychiatric illnesses: A targeted literature synthesis. *Frontiers in Psychiatry*, *13*, 748372. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.748372

O'Connor, E., Scott, M., McCormick, M. ve Weinberg, S. (2014). Early mother–child attachment and behavior problems in middle childhood: The role of the subsequent caregiving environment. *Attachment & Human Development, 16*(6), 590-612. doi: 10.1080/14616734.2014.937817.

Ornelas, India J., ve Perreira, Krista M., 2011. The Role of migration in the development of depressive symptoms among Latino immigrant parents in the USA. *Social Science & Medicine, Elsevier, 73*(8), 1169–77. doi: 10.1016/j.socscimed.2011.07.002.

Page, M., Wilhelm, M. S., Gamble, W. C. ve Card, N. A. (2010). A comparison of maternal sensitivity and verbal stimulation as unique predictors of infant social–emotional and cognitive development. *Infant Behavior and Development, 33*(1), 101–110. doi: 10.1016/j.infbeh.2009.12.001.

Pietromonaco, P. R. ve Powers, S. I. (2015). Attachment and health related physiological stress processes. *Current Opinion in Psychology, 1*, 34–39. doi:10.1016/j.copsyc.2014.12.001

Prevention and Early Intevention in Child Health Services (2019). The foundation of a healty adult life are laid in early childhood. https://www.pein.ie/wp-content/uploads/2019/09/PEIN-Child-Health-Policy-Paper_Every-Childhood-Lasts-a-Lifetime_2019-10.pdf

Schore, A. N. (2000). Attachment and the regulation of the right brain. *Attachment & Human Development, 2*(1), 23–47. doi:10.1080/146167300361309.

Shorey, S., Chan, W. C. S., Chong, Y. S. ve He, H. G. (2014). A randomized controlled trial of the effectiveness of a postnatal psychoeducation programme on outcomes of primiparas: Study protocol. *Journal of Advanced Nursing, 71*(1), 193–203. doi: 10.1111/jan.12461.

Skovgaard A. M. (2010). Mental health problems and psychopathology in infancy and early childhood: An epidemiological study. *Danish Medical Bulletin, 57*(10), B4193.

Solomon, J. ve George, C. (2011). *Disorganized attachment and caregiving*. The Guilford Press.

Siegel, D. J. ve Solomon, M. F. (2003). *Healing trauma: Attachment, mind, body and brain*. W. W. Norton.

Soysal, E. (2020). *Our life has become a traveling suitcase: The experiences of Syrian Refugee mothers relocated in Turkey*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Stern, D. N. (1995). *The motherhood constellation: A unified view of Parent-Infant psychotherapy*. Routledge.

Taubman-Ben-Ari, O., Shlomo, S. B., Sivan, E. ve Dolziki, M. (2009). The transition to Motherhood: A time for growth. *Journal of Social and Cognitive Psychology, 28(*8), 943-970. https://doi.org/10.1521/jscp.2009.28.8.943

Thompson, R. A. (2000). The legacy of early attachments. *Child Development, 71*(1), 145–152. doi: 10.1111/1467-8624.00128.

Thompson, R. A. (2001). Development in the first years of life. *The Future of Children*, *11*(1), 21-33. https://doi.org/10.2307/1602807

Tierney, A.L. ve Nelson, C.A. (2009). Brain development and the role of experience in the early years. *Zero to Three, 30*(2), 9-13.

van Ee, E., Kleber, R. J. ve Mooren, T. T. (2012). War trauma lingers on: Associations between maternal posttraumatic stress disorder, parent-child interaction, and child development. *Infant Mental Health Journal, 33*(5), 459–468. doi: 10.1002/imhj.21324

van IJzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment Interview. *Psychological Bulletin, 117*(3), 387–403. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.387

van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Atkinson, L., & Zucker, K. (1997). Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. Attachment and psychopathology, 135-170.

van IJzendoorn, M. H., Vereijken, C. M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Marianne Riksen-Walraven, J. (2004). Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta-Analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Development, 75*(4), 1188–1213. doi:10.1111/j.1467-8624-2004-00733.x.

van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2019). Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Current Opinion in Psychology*, *25*, 31–36. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.02.014

Yalom, I. D. ve Leszcz, M. (2018). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği*. Pegasus Yayıncılık.

Zeanah, C.H., Jr. (2009). *Handbook of infant mental health* (3. Basım). Guilford Press.

11.
BÖLÜM

EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARIYLA DİYALOG KURARAK KİTAP OKUMALARINI TEŞVİK EDEN BİR MÜDAHALE PROGRAMININ TÜRKİYE'YE UYARLANMASI

Nihal Yeniad & Elif Özen

Erken dönemde, ailelerin çocuklarıyla gündelik hayatta kolayca yapabilecekleri etkinlikleri, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiyi kuvvetlendiren ve öğrenmeyi destekleyen bir hâle getirmeyi hedefleyen, maliyeti düşük müdahale programları mutlu ve üretken bireylerin oluşumuna katkı sağlayan önemli yatırımlardır (Carneiro ve Heckman, 2003). Sosyoekonomik kaynaklara ulaşımı sınırlı olan annebabaların erken dönemde ebeveynlik becerilerini destekleyen programların çocuk gelişimine sağladığı kazanımların uzun yıllar boyunca devam ettiği bilinmektedir (Kağıtçıbaşı ve ark., 2001; 2009). Walker ve arkadaşları (2007), özellikle de çocukların bilişsel gelişimini destekleyecek ebeveynlik becerilerini kazandırmaya yönelik müdahale programlarının gelişmekte olan ülkeler için en temel ihtiyaçlardan biri olduğunu belirtmiştir. Diyalog kurarak kitap okuma (DKKO) yöntemine dayalı programlar, çocuğun beyin gelişiminin çevresel uyaranlara en açık olduğu erken dönemde uygulanabilen (Gabard-Durnam ve McLaughlin, 2019) ve çocukların dil ve dikkat gelişimini destekleyen önleyici müdahaleler arasında yer alır (Vally ve ark., 2015). Sözü edilen programlardan biri de orijinal adı "*Benefits*

Yazar Notu

TÜBİTAK tarafından desteklenen "Çocukla Birlikte Diyalog Kurarak Kitap Okumaya Dayalı Bir Ebeveyn Müdahale Programının Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi ve Çocuk Gelişimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi" başlıklı araştırma projesinin (Proje # 220K350) yürütücüsü Dr. Nihal Yeniad ve program süpervizörü ise Prof. Dr. Feyza Çorapçı'dır. Araştırma projemize katkılarından dolayı Prof. Dr. Feyza Çorapçı, Psikolog Hande Benveniste, Psikolojik Danışmanlar Elifnur Asılkefeli ve Tuğba Altun'a teşekkür ederiz.

Kaynakça

Adrián, J. E., Clemente, R. A., Villanueva, L. ve Rieffe, C. (2005). Parent–child picture-book reading, mothers' mental state language and children's theory of mind. *Journal of Child Language*, *32*(3), 673-686. https://doi.org/10.1017/S0305000905006963

Adrián, J. E., Clemente, R. A. ve Villanueva, L. (2007). Mothers' use of cognitive state verbs in picture-book reading and the development of children's understanding of mind: A longitudinal study. *Child Development*, *78*(4), 1052-1067. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01052.x

Akoğlu, G., Ergül, C. ve Duman, Y. (2014). Etkileşimli kitap okuma: Korunmaya muhtaç çocukların alıcı ve ifade edici dil becerilerine etkileri. *İlköğretim Online, 13*(2), 622-639.

Alink, L. R., Mesman, J., Van Zeijl, J., Stolk, M. N., Juffer, F., Koot, H. M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van IJzendoorn, M. H. (2006). The early childhood aggression curve: Development of physical aggression in 10-to 50-month-old children. *Child Development, 77*(4), 954-966. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00912.x

Anderson-Yockel, J. ve Haynes, W. O. (1994). Joint book-reading strategies in working-class African American and White mother-toddler dyads. *Journal of Speech & Hearing Research, 37*(3), 583–593. https://doi.org/10.1044/jshr.3703.583

Aram, D., Fine, Y. ve Ziv, M. (2013). Enhancing parent–child shared book reading interactions: Promoting references to the book's plot and socio-cognitive themes. *Early Childhood Research Quarterly*, *28*(1), 111-122. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.03.005

Aram, D. ve Shapira, R. (2012). Parent-child shared book reading and children's language, literacy, and empathy development. *Rivista Italiana di Educazione Familiare, 2*, 55-65. https://doi.org/10.1400/227336

Bergin, C. (2001). The parent-child relationship during beginning reading. *Journal of Literacy Research*, *33*(4), 681-706. https://doi.org/10.1080/10862960109548129

Bıçakçı, M. Y., Er, S. ve Aral, N. (2017). Annelerin çocuklarına etkileşimli kitap okuma sürecine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim, 42*(191), 53-68.

Blom-Hoffman, J., O'Neil-Pirozzi, T., Volpe, R., Cutting, J. ve Bissinger, E. (2007). Instructing parents to use dialogic reading strategies with preschool children: Impact of a video-based training program on caregiver reading behaviors and children's related verbalizations. *Journal of Applied School Psychology, 23*(1), 117-131. https://doi.org/10.1300/J370v23n01_06

Bus, A. G. (2001). Joint caregiver-child storybook reading: A route to literacy development. S. B. Neuman ve D.K. Dickinson (Ed.), *Handbook of early literacy research* (s. 179-191) içinde. Guildford Press.

Bus, A. G. ve van Ijzendoorn, M. H. (1997). Affective dimension of mother-infant picturebook reading. *Journal of School Psychology, 35*(1), 47-60. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(96)00030-1

Canfield, C. F., Miller, E. B., Shaw, D. S., Morris, P., Alonso, A. ve Mendelsohn, A. L. (2020). Beyond language: Impacts of shared reading on parenting stress and early parent–child relational health. *Developmental Psychology*, *56*(7), 1305-1315. https://doi.org/10.1037/dev0000940

Carneiro, P. ve Heckman, J. (2003). Human Capital Policy. National Bureau of Economic Research NBER. https://www.nber.org/papers/w9495 adresinden 15 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

Coleman, P. K. ve Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, *18*(1), 47-85. https://doi.org/10.1006/drev.1997.0448

Cooper, P. J., Vally, Z., Cooper, H., Radford, T., Sharples, A., Tomlinson, M. ve Murray, L. (2014). Promoting mother–infant book sharing and infant attention and language development in an impoverished South African population: A pilot study. *Early Childhood Education Journal*, *42*(2), 143-152. https://doi.org/10.1007/s10643-013-0591-8

Crain-Thoreson, C., Dahlin, M. P. ve Powell, T. A. (2001). Parent-child interaction in three conversational contexts: Variations in style and strategy. *New Directions for Child and Adolescent Development, 92*, 23-38. https://doi.org/10.1002/cd.13

Çetinkaya, F. Ç., Öksüz, H. İ. ve Öztürk, M. (2018). Etkileşimli okuma ve kelime hazinesi. *Journal of International Social Research, 11*(60), 705-715. https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2825

Del Vecchio, T. ve O'Leary, S. G. (2006). Antecedents of toddler aggression: Dysfunctional parenting in mother-toddler dyads. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 35*(2), 194–202. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3502_3

Dowdall, N., Cooper, P. J., Tomlinson, M., Skeen, S., Gardner, F. ve Murray, L. (2017). The Benefits of Early Book Sharing (BEBS) for child cognitive and socio-emotional development in South Africa: study protocol for a randomised controlled trial. *Trials, 18*(1), 1-13. https://doi.org/10.1186/s13063-017-1790-1

Dowdall, N., Melendez-Torres, G. J., Murray, L., Gardner, F., Hartford, L. ve Cooper, P. J. (2020). Shared picture book reading interventions for child language development: A systematic review and meta-analysis. *Child Development, 91*(2), e383-e399. https://doi.org/10.1111/cdev.13225

Efe, M. ve Temel, Z. F. (2018). Okul öncesi dönem 48-66 ay çocuklarına Etkileşimli Kitap Okuma Programı'nın yazı farkındalığına etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 257-283. https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720182257

Ergül, C., Akoglu, G., Sarica, A. D., Karaman, G., Tufan, M., Bahap-Kudret, Z. ve Zülfikar, D. (2016a). An adapted dialogic reading program for Turkish kindergarteners from low socio-economic backgrounds. *Journal of Education and Training Studies, 4*(7), 169-184. https://doi.org/10.11114/jets.v4i7.1565

Ergül, C., Sarıca, A. D. ve Akoğlu, G. (2016b). Etkileşimli kitap okuma: Dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(2), 193-206. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.246307

Ergül, C., Akoğlu, G., Karaman, G. ve Sarıca, A. D. (2017). Anasınıfında uygulanan etkileşimli kitap okuma programının sonraki okuma becerilerine etkisi: İzleme çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 10*(2), 191-219. http://dx.doi.org/10.5578/keg.27611

Erikson, E. H. (1977). *Life history and the historical moment: Diverse presentations*. New York: WW Norton & Company.

EURead, Bookstart (Belgium). https://www.euread.com/2019/07/15/bookstart-belgium/ adresinden 15 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

EURead, Small Book – Big Person (Poland). https://www.euread.com/projects/campaigns/small-book-big-person-poland/ adresinden 15 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

Fletcher, K. L. ve Reese, E. (2005). Picture book reading with young children: A conceptual framework. *Developmental Review*, *25*(1), 64-103. https://doi.org/10.1016/j.dr.2004.08.009

Gabard-Durnam, L. J. ve McLaughlin, K. A. (2019). Do sensitive periods exist for exposure to adversity? *Biological Psychiatry, 85*(10), 789-791. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2019.03.975

Gölcük, M., Okur, Ş. ve Berument, S. (2015). Düşük sosyoekonomik düzeydeki çocukların alıcı dil ve hikaye anlama becerilerini geliştirmeye yönelik kitap okuma müdahale programı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi ,1,* 89-96.

Grolig, L., Cohrdes, C., Tiffin-Richards, S. P. ve Schroeder, S. (2020). Narrative dialogic reading with wordless picture books: A cluster-randomized intervention study. *Early Childhood Research Quarterly*, *51*, 191-203. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2019.11.002

Hargrave, A. C. ve Sénéchal, M. (2000). A book reading intervention with preschool children who have limited vocabularies: The benefits of regular reading and dialogic reading. *Early Childhood Research Quarterly, 15*(1), 75-90. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(99)00038-1

İlhan, E. ve Canbulat, T. (2021). Etkileşimli kitap okuma programının (EKOP) ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin temel dil becerilerine etkisi. *Başkent Üniversitesi Eğitim Dergisi, 8*(1), 40-56.

Kağıtçıbaşı, C., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *22*(4), 333-361. https://doi.org/10.1016/S0193-3973(01)00071-5

Kağıtçıbaşı, C., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcilar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *30*(6), 764-779. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2009.05.003

Keller, H. ve Kärtner, J. (2013). Development: The cultural solution of universal developmental tasks. M. J. Gelfand, C.Y. Chiu ve Y.Y. Hong (Ed.), *Advances in culture and psychology* (s. 63-116) içinde. Oxford University Press.

Luo, Y. H., Snow, C. E. ve Chang, C. J. (2012). Mother–child talk during joint book reading in low-income American and Taiwanese families. *First Language*, *32*(4), 494-511. https://doi.org/10.1177/0142723711422631

Mol, S. E., Bus, A. G., De Jong, M. T. ve Smeets, D. J. (2008). Added value of dialogic parent–child book readings: A meta-analysis. *Early Education and Development, 19*(1), 7-26. https://doi.org/10.1080/10409280701838603

Murray, L., De Pascalis, L., Tomlinson, M., Vally, Z., Dadomo, H., MacLachlan, B., Woodward, C. ve Cooper, P. J. (2016). Randomized controlled trial of a book-sharing intervention in a deprived South African community: Effects on carer–infant interactions, and their relation to infant cognitive and socioemotional outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 57*(12), 1370-1379. https://doi.org/10.1111/jcpp.12605

Murray, L., Rayson, H., Ferrari, P. F., Wass, S. V. ve Cooper, P. J. (2022). Dialogic book-sharing as a privileged intersubjective space. *Frontiers in Psychology*, *13*: 786991. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.786991

Ninio, A. (1983). Joint book reading as a multiple vocabulary acquisition device. *Developmental Psychology, 19*(3), 445-451. https://doi.org/10.1037/0012-1649.19.3.445

Parish-Morris, J., Mahajan, N., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M. ve Collins, M. F. (2013). Once upon a time: Parent–child dialogue and storybook reading in the electronic era. *Mind, Brain, and Education, 7*(3), 200-211. https://doi.org/10.1111/mbe.12028

Schulz, S., Leijten, P., Shaw, D. S. ve Overbeek, G. (2019). Parental reactivity to disruptive behavior in toddlerhood: An experimental study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *47*(5), 779-790. https://doi.org/10.1007/s10802-018-0489-4

Sénéchal, M. ve LeFevre, J. A. (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development*, *73*(2), 445-460. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00417

Smith, J. D., Dishion, T. J., Shaw, D. S., Wilson, M. N., Winter, C. C. ve Patterson, G. R. (2014). Coercive family process and early-onset conduct problems from age 2 to school entry. *Development and Psychopathology*, *26*(4pt1), 917-932. https://doi.org/10.1017/S0954579414000169

Şimsek, Z. C. ve Işıkoğlu-Erdogan, N. (2015). Effects of the dialogic and traditional reading techniques on children's language development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 197,* 754-758. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.172

Vally, Z., Murray, L., Tomlinson, M. ve Cooper, P. J. (2015). The impact of dialogic book-sharing training on infant language and attention: a randomized controlled trial in a deprived South African community. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *56*(8), 865-873. https://doi.org/10.1111/jcpp.12352

Vygotsky, L. (1978). Interaction between learning and development. M. Gauvain ve M. Cole (Ed.), *Readings on the development of children* (s. 34-40) içinde. New York: Scientific American Books.

Walker, S. P., Wachs, T. D., Gardner, J. M., Lozoff, B., Wasserman, G. A., Pollitt, E., Carter, J. A. ve International Child Development Steering Group. (2007). Child development: Risk factors for adverse outcomes in developing countries. *The Lancet, 369,* 145–157. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)60076-2

Webster-Stratton, C. ve Reid, M. J. (2010). Adapting The Incredible Years, an evidence-based parenting programme, for families involved in the child welfare system. *Journal of Children's Services, 5*(1), 25-40. https://doi.org/10.5042/jcs.2010.0115

Whitehurst, G. J., Arnold, D. S., Epstein, J. N., Angell, A. L., Smith, M. ve Fischel, J. E. (1994). A picture book reading intervention in day care and home for children from low-income families. *Developmental Psychology*, *30*(5), 679-689. https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.5.679

Whitehurst, G. J., Falco, F. L., Lonigan, C. J., Fischel, J. E., DeBaryshe, B. D., Valdez-Menchaca, M. C. ve Caulfield, M. (1988). Accelerating language development through picture book reading. *Developmental Psychology, 24*(4), 552–559. https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.4.552

Xie, Q. W., Chan, C. H., Ji, Q. ve Chan, C. L. (2018). Psychosocial effects of parent-child book reading interventions: A meta-analysis. *Pediatrics, 141*(4): e20172675. https://doi.org/10.1542/peds.2017-2675

Zeece, P. D. ve Wallace, B. M. (2009). Books and good stuff: A strategy for building school to home literacy connections. *Early Childhood Education Journal, 37*(1), 35-42. https://doi.org/10.1007/s10643-009-0325-0

Ziv, M., Smadja, M. L. ve Aram, D. (2013). Mothers' mental-state discourse with preschoolers during storybook reading and wordless storybook telling. *Early Childhood Research Quarterly*, *28*(1), 177-186. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.05.005

12.
BÖLÜM

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖNLEYİCİ MÜDAHALE PROGRAMLARI: ANNE ÇOCUK EĞİTİM VAKFI ÖRNEĞİ

Ebru Özbek & Berna Akçınar

Erken çocukluk dönemi, birçok kaynakta 0-6 yaş arasındaki dönem olarak belirtilmek ile beraber bazı kaynaklarda 0-8 yaşları arasındaki dönem olarak da tanımlanmaktadır (Ergin ve Köseoğlu, 2016). Bu dönemde çocuklar; bilişsel, fiziksel ve sosyal-duygusal gelişim ve öz bakım becerileri açısından hızla gelişmektedir. Çocukların bu gelişimlerinin temelleri ilk olarak ailede atılmaktadır. Bu nedenle, aileler için eğitim, destek ve müdahale programlarının erken çocukluk döneminde başlaması büyük önem taşımaktadır. Aile eğitimleri ve müdahale programları hem ebeveynleri hem de çocukları, aile sistemi içinde bir bütün olarak desteklemeyi amaçlar. Aileye yönelik müdahale programları, çocuk sağlığı ve gelişimi, çocukla etkileşim ve oyun, aile içi iletişim ve psikolojik iyi oluş gibi konuları içererek aile bireylerinin bu konularda bilgi, beceri, davranış ve tutumlarını geliştirmeyi hedeflemektedir (Duncan ve Goddard, 2005). Bu hedefe ulaşmak için, grup oturumları ve/veya ev ziyaretleri ile ebeveynlere profesyoneller tarafından konuyla ilgili becerilerin öğretilmesi ve bilgilerin paylaşılması, sosyal ve duygusal destek sağlanması ve ebeveynlerin toplumsal kaynaklara ulaşmalarına yardımcı olmak gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır (Bekman, 2000).

Kaynakça

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2017). *Türkiye'de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitime katılım: Özet*. https://www.acev.org/directory/turkiyede-erken-cocukluk-bakimi-ve-okul-oncesi-egitime-katilim-ozet/

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2019). *"Eşitlik İçin Babalar da Burada" projesi final dış değerlendirme raporu*. https://www.acev.org/directory/esitlik-icin-babalar-da-burada-projesi-final-dis-degerlendirme-raporu/

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2022). *Anne Buluşmaları ve Baba Buluşmaları 2020 Güz Dönemi izleme raporu*. https://www.acev.org/directory/anne-bulusmalari-ve-baba-bulusmalari-2020-guz-donemi-izleme-raporu/

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. *Anasayfa – İlk İş Babalık*. (b.t.). https://ilkisbabalik.acev.org/baba-destek-programi/ adresinden 1 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (b.t.). *İzleme değerlendirme formu*.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (b.t.). *Anne Destek Programı tanıtımı*.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (b.t.). *Anne eğitim programları*.

Akçınar, B. (2017). *Türkiye'de ilgili babalık ve belirleyicileri: Ana rapor*. Anne Çocuk EğitimVakfı.

Akçinar Yayla, B., Özbek, E. ve Yola Çetin, İ. (2021). Babaların iş ortamı ve depresyon seviyesi arasındaki ilişkide iş-aile çatışmasının rolü. *İnsan ve Toplum BilimleriAraştırmaları Dergisi*, *10*(3), 2717-2742.

Baydar, N., Küntay, A., Gökşen, F., Yağmurlu, B. ve Cemalcılar, Z. (2008). *Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri (TEÇGE) çalışması - 1. Tur verileri*.

Bekman, S. (2000). *Eşit fırsat: Anne Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı. https://www.acev.org/directory/acev-esit-firsat/

Bekman, S. (2008). *Yıllar içinde: Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV): Çok bakışlı bir anlatı*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı. https://www.acev.org/directory/yillar-icinde-anne-cocuk-egitim-vakfi-acev-cok-bakisli-bir-anlati-2/

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Duncan, S. F. ve Goddard, H. W. (2005). *Family life education: Principles and practices for effective outreach*. Sage Publications.

Ergin, H. ve Köseoğlu, A. (Ed.). (2016). *Gelişim Psikolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Johnson, U. Y., Martinez-Cantu, V., Jacobson, A. L. ve Weir, C. M. (2012). The home instruction for parents of preschool youngsters program's relationship with mother and school outcomes. *Early Education & Development, 23*(5), 713-727.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Özkök, Ü. S. ve Kuşçul, Ö. H. (1991). *Zihinsel Eğitim Programı 25 haftalık çalışma formları*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Kuşçul, Ö.H., Özkök, Ü. S. ve Sucuka, N. (1991). *Zihinsel Eğitim Programı 25 haftalık çalışma formları*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family. Journal of Cross-Cultural Psychology, Vol 36(4), 403-422.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı. https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/erken_mudahalenin_-eriskinlikte_suren_etkileri.pdf

Kılıç, Ç. (2010). Aile eğitim programları ve Türkiye'deki örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Kılıç, Ç. (2013). 3-6 Yaş aile eğitim programının yetişkin eğitiminde program geliştirme süreci açısından değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Lombard, A. (1994). *Success begins at home.* The Dushkin Publishing Group, Inc.

Metindoğan Wise, A. (2010). *AÇEV'in 2009 yılı Anne Destek Programı (ADP) eğitimlerinin etki değerlendirilmesi araştırması*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Mikado Sürdürülebilir Kalkınma Danışmanlığı (2021). *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Programı değerlendirme final izleme raporu*.

Nathans, L., Nievar, A. ve Tucker, M. (2020). The effects of the Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters Program on Latino parenting using Propensity score analysis. *Journal of Social Service Research, 46*(5), 726-739.

OECD (2020). *OECD Education policy outlook: Turkey 2020*. OECD Publishing.

Roopnarine, J. L. ve Johnson, J. E. (2005). *Approaches to early childhood education* (4th ed.). Pearson Higher Ed.

TÜİK, (2021). TÜİK, Millî Eğitim İstatistikleri, örgün eğitim, 2009-2020. Millî Eğitim Bakanlığı. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=153&locale=tr

13.
BÖLÜM

YOKSUL VE YOKSUN ÇOCUKLAR İÇİN ERKEN EĞİTİM MÜDAHALE MODELİ: YAZ ANAOKULLARI UYGULAMASI

Ersoy Erdemir

İnsan sermayesi aracılığıyla toplumsal kalkınmanın temelden güçlendirilip uzun vadede pekiştirileceği yegâne alanlardan biri erken çocukluk eğitimi (EÇE) alanında yapılacak çalışmalar ve yatırımlardır. Erken çocukluk dönemi olarak nitelendirilen 0-8 yaş çocuğun potansiyel gelişim düzeyine ulaşması için en kritik yıllar olarak görülmektedir (Shonkoff ve Phillips, 2000). Ancak her çocuk, potansiyel gelişim düzeyine ulaşabileceği elverişli koşullar içinde dünyaya gelmemektedir. Yoksulluğun, kaynak yetersizliğinin ve aile hizmetlerine erişim engellerinin yüksek düzeyde olduğu sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çevrelerde büyüyen çocuklar, hayatın henüz başlangıcında ulaşabilecekleri gelişim düzeyinin gerisinde kalma riski taşırlar (Bekman, 1998). Çocukların maruz kaldıkları erken yaşam olumsuzlukları, onları elverişli koşullarda büyüyen akranlarına kıyasla hayatları boyunca daha savunmasız ve örselenebilir bir konumda bırakmakta ve ileride telafi edilmesi güç olabilecek gelişim ve eğitim fırsatlarından alıkoymaktadır (Felitti ve ark., 2019). Sosyoekonomik elverişsizlikler nedeniyle gelişim düzeyi bakımından hayata eşit başlangıç yapamayan çocukların toplumsal hayatta bireyin esenliğini ve üretkenliğini yıpratan olumsuzluklarla karşı karşıya gelme riski de yüksektir (Duncan ve ark., 1998). Bu yüzden, ihtiyaç sahibi çocuklara yönelik EÇE

Kaynakça

Aksu-Koç A., Erguvanlı-Taylan, E. ve Bekman, S. (2002). *Türkiye'de okul öncesi eğitimi: Hizmete duyulan ihtiyaçların saptanması ve çocuğun dil yetisi düzeyinin değerlendirilmesi araştırma raporu.* İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları. https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/turkiyede_okul_oncesi_egitimi_hizmete_duyulan_ihtiyaclarin_saptanmasi.pdf adresinden 29 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Bekman, S. (2009). Early home intervention to promote school readiness: A Turkish experience. *NHSA Dialog: A Research-to-Practice Journal for the Early Childhood Field, 7*(1), 16-34. https://doi.org/10.1207/s19309325nhsa0701_4

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bekman, S., Aksu-Koç, A. ve Erguvanlı-Taylan, E. (2011). Effectiveness of an intervention program fors six-year-olds: A summer-school model. *European Early Childhood Education Research, 19*(4), 409-431. https://doi.org/10.1080/1350293X.2011.623508

Bekman, S., Aksu-Koç, A. ve Erguvanlı-Taylan, E. (2004). *Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir erken müdahale modeli: Yaz anaokulu pilot uygulaması*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları. https://www.acev.org/directory/guneydogu-anadolu-bolgesinde-bir-erken-mudahale-modeli-yaz-anaokulu-pilot-uygulamasi/ adresinden 29 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Bekman, S., Aksu-Koç, A., Erguvanlı-Taylan, E., Uzuner, F., Şenocak, D. ve Algan, T. (2002). *Okul öncesi Eğitim Programı*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bekman, S. ve Atmaca-Koçak, A. (2011). Beş ülkeden anneler anlatıyor II: Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın etkileri. *Eğitim ve Bilim, 36*(161), 131-144.

Bekman, S. ve Diri, A. (2015). *The effects of a summer school program on Lao children.* İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bekman, S., Sucuka-Çorapçı, N. ve Özdemir, A. (2003). *Anne Destek Programı: Temel 3-6 yaş*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bekman, S. ve Şenocak, D. (2003). *Çocuk Eğitim Programı (ÇEP).* İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bredekamp, S. ve Copple, S. (1997). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs.* Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Britto, P. R., Hanöz-Penney, S., Ponguta, … ve Leckman, J. F. (2020). Pathways to a more peaceful and sustainable world: The transformative power of children in families. *Development and Psychopathology, 33*(2), 409-420. https://doi.org/10.1017/S0954579420000681

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. (2006). The bioecoloigical model of human development. R. M. Lerner ve W. Damon (Ed.), *Theorectical models of human development* (5. Baskı, s. 793-828) içinde. (Handbook of Child Psychology; Vol. 1). Wiley. https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114

Burger, K. (2010). How does early childhood care and education affect cognitive development? An international review of the effects of early interventions for children from different social backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly, 25*(2), 140-165. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2009.11.001

Campbell, F. A., Pungello, E. P., Burchinal, M., Kainz, K., Pan, Y., Wasik, B. H., Barbarin, O. A., Sparling, J. J. ve Ramey, C. T. (2012). Adult outcomes as a function of an early childhood educational program: An Abecedarian Project follow-up. *Developmental Psychology, 48*(4), 1033-1043. https://doi.org/10.1037/a0026644

Chambers, B., Cheung, A. C. K. ve Slavin, R. E. (2016). Literacy and language outcomes of comprehensive and developmental-constructivist approaches to early childhood education: A systematic review. *Educational Research Review, 18*, 88-111. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.03.003

Duncan, G. J., Yeung, W. J., Brooks-Gunn, J. ve Smith, J. R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review, 63*(3), 406-423. https://doi.org/10.2307/2657556

Erdemir, E. (2021). Transactional relations and reciprocity between refugee mothers and their children: Changes in child, parenting, and concept of child. *European Early Childhood Education Research Journal, 29*(4), 547-568. https://doi.org/10.1080/1350293X.2020.1858916

Erdemir, E. (2022a). Summer preschools for Syrian refugee and host community children in Turkey: A model of contextually sensitive early intervention. *Early Education and Development, 33*(5), 912-938. https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1961426

Erdemir, E. (2022b). Uncovering community cultural wealth through an early intervention program: Syrian refugee children speaking. *Early Childhood Education Journal, 50*(2), 259-278. https://doi.org/10.1007/s10643-020-01140-7

Evans, G. W. (2004). The environment of childhood poverty. *American Psychologist, 59,* 77-92. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.2.77

Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P. ve Marks, J. S. (2019). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) study. *American Journal of Preventive Medicine, 56*(6), 774-786. https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8

Gormley, W. T., Phillips, D., Newmark, K., Perper, K., Welti, K. ve Adelstein, S. (2011). Social-emotional effects of early childhood education programs in Tulsa. *Child Development, 82*(6), 2095-2109. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01648.x

Guralnick, M. J. (2004). Effectiveness of early intervention for vulnerable children: A developmental perspective. M. A. Feldman (Ed.), *Early intervention: Essential readings* (s. 9-50) içinde. Blackwell.

Hair, E., Halle, T., Terry-Humen, E., Lavelle, B. ve Calkins, J. (2006). Children's school readiness in the ECLS-K: Predictions to academic, health, and social outcomes in first grade. *Early Childhood Research Quarterly, 21*(4), 431-454. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2006.09.005

Hart, K. C., Maharaj, A. V. ve Graziano, P. A. (2019). Does dose of early intervention matter for preschoolers with externalizing behavior problems? A pilot randomized trial comparing intensive summer programming to school consultation. *Journal of School Psychology, 72*, 112-133. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2018.12.007

Heckman, J. J. (2010). Invest in early childhood development: Reduce deficits, strengthen the economy. http://www.heckmanequation.org adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

Heckman, J. J. ve Masterov, D. V. (2007). The productivity argument for investing in young children. *Review of Agricultural Economics, 29*(3), 446-493. https://doi.org/10.1111/j.1467-9353.2007.00359.x

Hess, R. D. (1970). Social class and ethnic influences on socialization. P. H. Mussen (Ed.), *Carmichael's manual of child psychology* (s. 457-558) içinde. Wiley.

Jancart, K., Vecchiarelli, J., Paolicelli, A. M. ve McGoey, K. (2021). *Long-term outcomes of early childhood programs: Evidence on Head Start, Perry Preschool Program, and Abecedarian* [Research summary]. National Association of School Psychologists. https://www.nasponline.org/Documents/Resources%20and%20Publications/Resources/School%20Psychology/Long-term_Outcomes_EC_Programs.pdf adresinden 29 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcılar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal of Applied Developmental Psychology, 30*(6), 764-779. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2009.05.003

Karslı Çalamak, E. ve Erdemir, E. (2019). Türkiye'de yaşayan Suriyeli çocuklar ve aileleri: Anlatılmayan karşıt hikâyeler. *Yaşadıkça Eğitim, 33*(2), 216-246. DOI: https://doi.org/10.33308/26674874.2019332119

Lazar, I. ve Darlington, R. (1982). Lasting effects of early education: A report from the Consortium for Longitudinal Studies. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 47*, (2-3, Seri No. 195). https://doi.org/10.2307/1165938

Lee, V. ve Burkman, D. T. (2002). *Inequality at the starting gate: Social background differences in achievement as children begin school*. Economic Policy Institute.

Maggi, S., Irwin, L. J., Siddiqi, A. ve Hertzman, C. (2010). The social determinants of early child development: An overview. *Journal of Pediatrics and Child Health, 46*(11), 627-635. https://doi.org/10.1111/j.1440-1754.2010.01817.x

Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development, 85*(1), 6-20. https://doi.org/10.1111/cdev.12205

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist, 56*(3), 227-238. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227

Maulik, P. K. ve Darmstadt, G. L. (2009). Community-based interventions to optimize early childhood development in low resource settings. *Journal of Perinatology, 29*(8), 531-542. https://doi.org/10.1038/jp.2009.42

Ramey, C. T. ve Ramey, S. L. (1998). Early intervention and early experience. *American Psychologist, 53*(2), 109-120. https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.109

Ramey, C. T. ve Ramey, S. L. (2004). Early learning and school readiness: Can early intervention make a difference? *Merrill-Palmer Quarterly, 50*(4), 471-491. https://doi.org/10.1353/mpq.2004.0034

Reynolds, A. J. (1998). Developing early childhood programs for children and families at risk: Research-based principles to promote long-term effectiveness. *Children & Youth Services Review, 20*(6), 503-523. https://doi.org/10.1016/S0190-7409(98)00021-8

Reynolds, A. J., Temple, J. A., White, B. A. B., Ou, S. ve Robertson, D. L. (2011). Age 26 cost-benefit analysis of the Child-Parent Center Early Education Program. *Child Development, 82*(1), 379-404. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01563.x

Shonkoff, J. P. (2000). Science, policy, and practice. Three cultures in search of a shared mission. *Child Development, 71*, 181-187. http://www.jstor.org/stable/1132231

Shonkoff, J. P. ve Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development.* National Academy Press. https://doi.org/10.17226/9824

Spier, E., Morey, M. ve Kamto, K. (2019). *Monitoring, evaluation, and research activities for the Lao educational access, research, and networking (LEARN) project: Final evaluation report.* American Institutes for Research.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard Üniversitesi Yayınları. https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vz4

Walker, S. P., Wachs, T. D., Grantham-McGregor, S., … ve Richter, L. (2011). Inequality in early childhood: Risk and protective factors for early child development. *Lancet, 378*(9799), 1325-1338. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60555-2

Weikart, D. P. ve Schweinhart, L. J. (1987). The High/Scope cognitively oriented curriculum in early education. J. L. Roopnarine ve J. E. Johnson (Ed.), *Approaches to early education* (s. 253-268) içinde. Merill/Macmillan.

14.

BÖLÜM

ÇOCUKLARIN DUYGULARINA REHBERLİK ETMENİN BİR YOLU OLARAK DUYGU KOÇLUĞU VE ÇOCUKLARI DİKKATE ALMAK PROGRAMI

Ayça Ülker & Emel Akay Tunal

Çocukların sağlıklı sosyal duygusal gelişim örüntüleri sergileyebilmeleri için en önemli kaynaklardan biri, ebeveynleri ile kurdukları ilişkinin niteliğidir. Özellikle duyguları ifade etme ve düzenleme becerileri üzerinde çocuğun cinsiyeti, mizacı ve kültürü her ne kadar önemli rol oynasa da ebeveynlerin bu becerilerin gelişimine olan katkısı yadsınamaz (Cole ve ark., 2004; Dunn, 2004; Havighurst ve ark., 2010). Öncelikle çocuklar, farklı ortam ve durumlardaki duyguları anlamak ve adlandırmak için ebeveynlerini örnek alırlar (Havighurst ve ark., 2009). Ayrıca anne ve babalar, kendi duygusal dağarcıkları ölçüsünde çocuklarının duygularının farkına vararak ve onların duygularını anlamlandırarak tepkiler verirler. Çocukların olumsuz duygular yaşadıkları anlarda anne ve babaların verdikleri tepkiler ve bu bağlamda çocukları ile kurdukları iletişim, duygu sosyalleştirme olarak tanımlanır (Eisenberg ve ark., 1999). Çocukların duygularına rehberlik eden, bir diğer deyişle duyguları tanıyabilmeleri, anlamaları ve düzenlemeleri için yol gösteren tutumlar, olumlu duygu sosyalleştirme yaklaşımları olarak tanımlanırken çocuğun duygusunu görmezden gelen, ihmal eden, cezalandıran tutumlar, olumsuz duygu sosyalleştirme yaklaşımları arasındadır (Eisenberg ve ark., 1999; Yağmurlu ve Altan, 2010).

Kaynakça

Altan, Ö., Yağmurlu, B. ve Yavuz, H. M. (2013). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies, 22*(3), 437-443. https://doi.org/10.1007/s10826-012-9597

Bølstad, E., Havighurst, S. S., Tamnes, C. K,, Nygaard, E., Bjørk, R. F., Stavrinou, M. ve Espeseth, T. (2021). A pilot study of a parent emotion socialization intervention: Impact on parent behavior, child self-regulation, and adjustment. *Frontier Psychology, 12,* 4552. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.730278

Buchanan-Pascall, S., Gray, K. M., Gordon, M. ve Melvin, G. A. (2018). Systematic review and meta-analysis of parent group interventions for primary school children aged 4–12 years with externalizing and/or internalizing problems. *Child Psychiatry & Human Development*, *49*(2), 244-267. https://doi.org/10.1007/s10578-017-0745-9

Chen, F. M., Lin, H. S. ve Li, C. H. (2012). The role of emotion in parent-child relationships: Children's emotionality, maternal meta-emotion, and children's attachment security. *Journal of Child and Family Studies, 21*(3), 403-410. https://doi.org/10.1007/s10826-011-9491

Ciucci, E., Baroncelli, A., Toselli, M. ve Denham, S. A. (2018). Personal and professional emotional characteristics of early childhood teachers and their proneness to communicate with parents and colleagues about children's emotions. *Child & Youth Care Forum, 47*(2), 303-316. https://doi.org/10.1007/s10566-017-9431-0

Cole, P. M., Martin, S. E. ve Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: Methodological challenges and directions for child development research. *Child Development, 75*(2), 317-333. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x

Çorapçı, F. (2012). Ailede duygu sosyalleştirme süreci ve çocuğun sosyo duygusal gelişimi. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (s. 271- 294) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(2), 63-74.

Çorapcı, F., Aksan, N. ve Yağmurlu, B. (2012). Socialization of Turkish children's emotions: Do different emotions elicit different responses? *Global Studies of Childhood, 2*(2), 106-116. https://doi.org/10.2304/gsch.2012.2.2.106

Çorapçı, F., Friedlmeier, W., Benga, O., Strauss, C., Pitica, I. ve Susa, G. (2018). Cultural socialization of toddlers in emotionally charged situations. *Social Development, 27*(2), 262-278. https://doi.org/10.1111/sode.12272

Denham, S. A. (2007). Dealing with feelings: How children negotiate the worlds of emotions and social relationships. *Cognition, Brain, Behavior, 11* (1), 1-48.

Denham, S. A., Bassett, H. H. ve Miller, S. L. (2017). Early childhood teachers' socialization of emotion: Contextual and individual contributors. *Child & Youth Care Forum, 46*(6), 805-824. https://doi.org/10.1007/s10566-017-9409-y

Denham, S. A., Basset, H. H. ve Wyatt, T. (2007). The socialization of emotional competence. J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Ed.), *Handbook of socialization: Theory and research* (s. 614– 637) içinde. Guilford Press.

Denham, S. A., Renwick, S. M. ve Holt, R. W. (1991). Working and playing together: Prediction of preschool social-emotional competence from mother-child interaction. *Child Development, 62*(2), 242-249. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01528.x

Dunn, J. (2004). Understanding children's family worlds: Family transitions and children's outcome. *Merrill-Palmer Quarterly, 50*(3), 224-235. https://doi.org/doi:10.1353/mpq.2004.0015

Edrissi, F., Havighurst, S. S., Aghebati, A., Habibi, M. ve Arani, A. M. (2019). A pilot study of the Tuning in to Kids parenting program in Iran for reducing preschool children's anxiety. *Journal of Child and Family Studies, 28*(6), 1695-1702. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01400-0

Eikaland, P. K. ve Omre, A. N. (2021). *Predictors of the implementation of Tuning in to Kids in Norwegian kindergartens.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Oslo.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C. ve Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: Longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development, 70*(2), 513-534. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00037

Eyberg, S. M. ve Boggs, S. R. (1998). Parent-child interaction therapy: A psychosocial intervention for the treatment of young conduct-disordered children. J. M. Briesmeister ve C. E. Schaefer (Ed.), *Handbook of parent training: Parents as co-therapists for children's behavior problems* (s. 61-97) içinde. John Wiley & Sons Inc.

Goonan, K. (2016). *Tuning in to Kids: Evaluating an emotion-coaching parenting programme among stepfamilies.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Christchurch.

Gottman, J. M. ve DeClaire, J. (1997). *The heart of parenting: Raising an emotionally intelligent child.* Simon & Schuster.

Gottman, J. M., Katz, L. F. ve Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology, 10*(3), 243-268. https://doi.org/10.1037/0893-3200.10.3.243

Gottman, J. M., Katz, L. F. ve Hooven, C. (2013). *Meta-emotion: How families communicate emotionally.* Erlbaum.

Gus, L., Rose, J. ve Gilbert, L. (2015). Emotion coaching: A universal strategy for supporting and promoting sustainable emotional and behavioural well-being. *Educational & Child Psychology, 32*(1), 31-41.

Güven, E. ve Erden, G. (2013). Duygu sosyalleştirme bağlamında bir derleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 20*(2), 119-130.

Havighurst, S. S. (2018, Eylül, 27). Tuning in to Kids: An emotion coaching parenting program. *International Child Development Network Conference*, Universitat Oslensis, Norway.

Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2007). Tuning in to Kids: Emotionally intelligent parenting: Program kullanım kılavuzu. University of Melbourne.

Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2013). Tuning in to Kids: Emotion coaching for early learning staff. *Belonging: Early Years Journal, 2*(1), 22-25.

Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2018). In the frontiers of emotionally intelligent parenting. Knowledge Translation Media. http://www.tuningintokids.org.au/wp-content/uploads/2013/09/HavighurstHarley-Knowledge-Translation-TIK-to-print-.pdf adresinden erişilmiştir.

Havighurst, S. S. ve Kehoe, C. E. (2021). Tuning in to Kids: An emotion coaching approach to working with parents. J. L. Allen, D. J. Hawes ve Cecilia A. Essau (Ed.), *Family-based intervention for child and adolescent mental health: A core competencies approach* (s. 269-283) içinde. Cambridge University Press.

Havighurst, S. S., Harley, A. ve Prior, M. (2004). Building preschool children's emotional competence: A parenting program. *Early Education & Development, 15*(4), 423-448. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1504_5

Havighurst, S. S., Murphy, J. L. ve Kehoe, C. E. (2021). Trauma-Focused Tuning in to Kids: Evaluation in a clinical service. *Children*, *8*(11), 1038. https://doi.org/10.3390/children8111038.

Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E. ve Prior, M. R. (2009). Tuning in to Kids: An emotion-focused parenting program—initial findings from a community trial. *Journal of Community Psychology, 37*(8), 1008-1023. https://doi.org/10.1002/jcop.20345

Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., Harley, K. A., ve Wilson, K. R. (2015a). Tuning into Kids: An emotion-focused parenting intervention for children with disruptive behaviour problems. C. A. Essau ve J. L. Allen (Ed.), *Making parenting work for children's mental health* (s. 41–50) içinde. London: Association for Child and Adolescent Mental Health.

Havighurst, S.S., Wilson, K.R., Harley, A.E. ve Kehoe, C.E. (2019). Dads Tuning in to Kids: A randomized controlled trial of an emotion socialization parenting program for fathers. *Social Development, 28*(4), 979-997. https://doi.org/10.1111/sode.12375

Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Prior, M. R. ve Kehoe, C. (2010). Tuning in to Kids: Improving emotion socialization practices in parents of preschool children–findings from a community trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*(12), 1342-1350. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02303.x

Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., Harley, A. E., Radovini, A. ve Thomas, R. (2022). A randomized controlled trial of an emotion socialization parenting program and its impact on parenting, children's behavior and parent and child stress cortisol: Tuning in to Toddlers. *Behaviour Research and Therapy*, *149,* 104016. https://doi.org/10.1016/j.brat.2021.104016

Havighurst, S. S., Duncombe, M., Frankling, E., Holland, K., Kehoe, C. ve Stargatt, R. (2015b). An emotion-focused early intervention for children with emerging conduct problems. *Journal of Abnormal Child Psychology, 43*(4), 749-760. https://doi.org/10.1007/s10802-014-9944-z

Havighurst, S. S., Choy, R., Ulker, A., Otterpohl, N., Aghaie, F., Edrissi, F., Qiu, C., Shum, K., Radovini, A., Hosn, D. ve Kehoe, C. (2022). A preliminary evaluation of the cultural appropriateness of the Tuning in to Kids parenting program in Germany, Turkey, Iran and China. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(16), 10321. https://doi.org/10.3390/ijerph191610321

Hooven, C., Gottman, J. M. ve Katz, L. F. (1995). Parental meta-emotion structure predicts family and child outcomes. *Cognition & Emotion, 9*(2-3), 229-264. https://doi.org/10.1080/02699939508409010

Katz, L. F. ve Hunter, E. C. (2007). Maternal meta-emotion philosophy and adolescent depressive symptomatology. *Social Development, 16*(2), 343- 360. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00388.x

Katz, L. F. ve Nelson, B. W. (2004). Parental meta-emotion philosophy in families with conduct-problem children: Links with peer relations. *Journal of Abnormal Child Psychology, 32*(4), 385-398. https://doi.org/10.1023/B:JACP.0000030292.36168.30

Kehoe, C. E., Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2014). Tuning in to Teens: Improving parent emotion socialization to reduce youth internalizing difficulties. *Social Development, 23*(2), 413-431. https://doi.org/10.1111/sode.12060

Kehoe, C. E., Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2015). Somatic complaints in early adolescence: The role of parent s' emotion socialization. *The Journal of Early Adolescence, 35*(7), 966-989. https://doi.org/10.1177/0272431614547052

Kehoe, C. E., Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2020). Tuning in to Teens: Investigating moderators of program effects and mechanisms of change of an emotion focused group parenting program. *Developmental Psychology, 56*(3), 623–637. https://doi.org/10.1037/dev0000875

Lauw, M. S., Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E. ve Northam, E. A. (2014). Improving parenting of toddlers' emotions using an emotion coaching parenting program: A pilot study of Tuning in to Toddlers. *Journal of Community Psychology, 42*(2), 169-175. https://doi.org/10.1002/jcop.21602

Mastromanno, B. K., Kehoe, C. E., Wood, C. E. ve Havighurst, S. S. (2021). A randomised-controlled pilot study of the one-to-one delivery of Tuning in to Kids: impact on emotion socialisation, reflective functioning, and childhood behaviour problems. *Emotional and Behavioural Difficulties*, *26*(4), 359-374. https://doi.org/10.1080/13632752.2021.1984208

Meybodi, F. A., Mohammadkhani, P., Pourshahbaz, A., Dolatshahi, B. ve Havighurst, S. (2017). Reducing children behavior problems: A pilot study of Tuning in to Kids in Iran. *Iranian Rehabilitation Journal, 15*(3), 269-276. : https://doi.org/10.29252/nrip.irj.15.3.269

Morris, C. A., Denham, S. A., Bassett, H. H. ve Curby, T. W. (2013). Relations among teachers' emotion socialization beliefs and practices and preschoolers' emotional competence. *Early Education & Development, 24*(7), 979-999. https://doi.org/10.1080/10409289.2013.825186

Ocasio, K., Rolock, N., Greenfield, B., Gallese, R., Webb, J., Havighurst, S. S. Fong, R. ve MacKenzie, M. J. (2021). Implementation fidelity in the replication of Tuning in to Teens (TINT) adapted for adoptive parents and guardians in the US. *Journal of Evidence-Based Social Work, 18*(5), 550-565. https://doi.org/10.1080/26408066.2021.1924912

Pamukçu, D. (2022). *4-6 yaş çocuğu olan asker babalara ve eşlerine verilen "Çocukları Dikkate Almak" programının etkililiğinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. KTO Karatay Üniversitesi.

Rolock, N., Ocasio, K., White, K., Havighurst, S.S., Cho, Y., Fong, R., Marra, L. ve Faulkner, M. (2021). Tuning in to Teens (TINT) with adoptive parents and guardians in the US: The replication phase of intervention research. *Journal of Public Child Welfare, 15*(1), 22-51. https://doi.org/10.1080/15548732.2020.1846660

Sanders, M. R. (1999). Triple P-Positive parenting program: Towards an empirically validated multilevel parenting and family support strategy fort he prevention of behavior and emotional problems in children. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2,* 71-90. https://doi.org/10.1023/A:1021843613840

Shields, A., ve Cicchetti, D. (1997). *Emotion regulation among school-age children: the development and validation of a new criterion Q-sort scale. Developmental psychology, 33(6), 906-916.* https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.33.6.906

Shaffer, A., Fitzgerald, M. M., Shipman, K. ve Torres, M. (2019). Let's Connect: A developmentally-driven emotion-focused parenting intervention. *Journal of Applied Developmental Psychology, 63,* 33-41. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.05.007

Sunar, D. (2009). Mothers' and fathers' child-rearing practices and self-esteem in three generations of urban Turkish families. S. Bekman ve A. Aksu Koç (Ed.), *Perspectives on human development, family and culture,* (s.126- 139) içinde. New York: Cambridge University Press.

TIK Newsletter (2020). COVID-19 response from the Tuning in to Kids team. TIK online delivery manual [Bülten]. https://www.ehcap.co.uk/content/sites/ehcap/uploads/NewsDocuments/340/TIK-OnlineDelivery-Information-.PDF

Ülker Erdem, A. (2019). *Duygu sosyalleştirmeye yönelik ebeveyn müdahale programının etkililiği.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Webster-Stratton, C. H. ve Reid, H. J. (2010). The incredible years program for children from infancy top re-adolescence: Prevention and treatment of behavior problems. R. C. Murrihy, A. D. Kidman ve T. H. Ollendick (Ed.), *Clinical handbook of assessing and treating conduct problems in youth* (s. 117-138) içinde. Springer Science + Business Media.

Wilson, K. R., Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2012). Tuning in to Kids: An effectiveness trial of a parenting program targeting emotion socialization of preschoolers. *Journal of Family Psychology, 26*(1), 56-65. https://doi.org/10.1037/a0026480

Wilson, K. R., Havighurst, S. S. ve Harley, A. E. (2014). Dads Tunıng in To Kids: Piloting a new parenting program targeting fathers'emotion coaching skills. *Journal of Community Psychology, 42*(2), 162-168. https://doi.org/10.1002/jcop.21601

Wilson, K. R., Havighurst, S. S., Kehoe, C. ve Harley, A. E. (2016). Dads Tuning In To Kids: Preliminary evaluation of a fathers' parenting program. *Family Relations, 65*(4), 535-549. https://doi.org/10.1111/fare.12216

Yağmurlu, B. ve Altan, O. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice, 19*(3), 275- 296. https://doi.org/10.1002/icd.646

Yap, M. B., Schwartz, O. S., Byrne, M. L., Simmons, J. G. ve Allen, N. B. (2010). Maternal positive and negative interaction behaviors and early adolescents' depressive symptoms: Adolescent emotion regulation as a mediator. *Journal of Research on Adolescence, 20*(4), 1014-1043. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00665.x

Yeh, K. H., Cheng, S. P. ve Yang, Y. J. (2005). The influence of maternal metaemotion philosophy on children's attachment inclination. *Chinese Journal of Psychology, 47*, 181–195.

15.
BÖLÜM

GÜVENLİ AİLE ORTAMINDA ÇOCUK YETİŞTİRMEK: AİLE VE ÇOCUK TEMELLİ EBEVEYNLİK PROGRAMI

Aysun Doğan & İlknur Çoban

Yaşamın ilk yılları, fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimin oldukça hızlı ilerlediği bir dönemdir. Bu yıllardaki gelişimin kritik bir önem taşıdığı ve çocuğun ilerleyen yaşamı için pek çok açıdan temel oluşturduğu bilinmektedir. Bu dönemde, aile içerisindeki güven dolu ve istikrarlı ortam; ebeveynlerle kurulan yakın, sıcak ve destekleyici ilişki ve olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimi çocukların bu gelişimsel adımları daha sağlıklı atmalarına olanak sağlar. Ancak aile içindeki kaos, olumsuz ebeveynlik tutumları ile çocuk istismarı ve ihmali gibi olumsuz deneyimler bu gelişim alanları için büyük bir risk oluşturmaktadır (Bornstein ve Cheah, 2006).

Çocuk istismarı ve ihmali, dünya genelinde pek çok ülkede yaygın olarak görülen toplumsal bir sorundur. Araştırmalar, çocuk istismarı ve ihmalinin çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir (Berlin ve ark., 2011). Bu nedenle, bu konuda yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmakta, yeni politikalar düzenlenmekte ve çocuk istismarını önleyici programların geliştirilmesi büyük önem kazanmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi kurumlar, tüm dünyada bu konunun önemine dikkat çekmekte ve bu sorunu çözmek için yeni girişimlerde bulunmaktadırlar. Örneğin, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 16.2 nolu hedef maddesi, "*çocuk istismarının, sömürüsünün, ticaretinin ve çocuklara karşı şiddet ve işkencenin*

Kaynakça

Afifi, T. O., Ford, D., Gershoff, E. T., Merrick, M., Grogan-Kaylor, A., Ports, K. A., MacMillan, H. L., Holden, G. W., Taylor, C. A., Lee, S. J. ve Bennett, R. P. (2017). Spanking and adult mental health impairment: The case for the designation of spanking as an adverse childhood experience. *Child Abuse & Neglect, 71*, 24-31. http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.01.014

Altafim, E. R. P. ve Linhares, M. B. M. (2019). Preventive intervention for strengthening effective parenting practices: A randomized controlled trial. *Journal of Applied Developmental Psychology, 62*, 160-172. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.03.003

Altafim, E. R. P., de Oliveira, R. C. ve Linhares, M. B. M. (2021). Maternal history of childhood violence in the context of a parenting program. *Journal of Child and Family Studies, 30*(1), 230-242. https://doi.org/10.1007/s10826-020-01868-1

Altafim, E. R. P., McCoy, D. C. ve Linhares, M. B. M. (2021). Unpacking the impacts of a universal parenting program on child behavior. *Child Development, 92*(2), 626-637. doi: 10.1111/cdev.13491

Altafim, E. R. P., Pedro, M. E. A. ve Linhares, M. B. M. (2016). Effectiveness of ACT raising safe kids parenting program in a developing country. *Children and Youth Services Review, 70*, 315–323. http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.038

American Academy of Pediatrics: Committee on Child Abuse and Neglect and Committee on Children With Disabilities (2001). Assessment of maltreatment of children with disabilities. *Pediatrics, 108*(2), 508-12.

Bernard van Leer Vakfı (Mayıs, 2014). Türkiye'de 0-8 yaş arası çocuğa yönelik aile içi şiddet araştırması. https://bernardvanleer.org/tr/publications-reports/arastirma-turkiyede-0-8-yas-arasindaki-cocuga-yonelik-aile-ici-siddet/ adresinden alınmıştır.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Prentice-hall.

Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. W. Damon (Ed.), *Child Development Today and Tomorrow* içinde (s. 349–378). Jossey-Bass/Wiley.

Belotti, F., Altafim, E. R. P. ve Linhares, M. B. M. (2019). Feasibility study of a preventive parenting program with mothers of children born preterm. *Children and Youth Services Review, 107*, 104526. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104526

Berlin, L. J., Appleyard, K. ve Dodge, K. A. (2011). Intergenerational continuity in child maltreatment: Mediating mechanisms and implications for prevention. *Child development, 82*(1), 162-176. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01547.x

Birleşmiş Milletler (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.https://www.undp.org/sustainable-development-goals?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=CjwKCAjwzNOaBhAcEiwAD7Tb6BdUu64Gt5OoO27Lfy0bMBjmibVf3CY8gMei2 5E2CbtpivucSqts6 adresinden alınmıştır.

Bornstein, M. H. ve Cheah, C. S. (2006). The place of "culture and parenting" in the ecological contextual perspective on developmental science. K. H. Rubin ve O. B. Chung, (Ed), *Parental Beliefs, Parenting, and Child Development in Cross-Cultural Perspective* içinde (s. 3–33). Psychology Press.

Britto, P. R., Lye, S. J., Proulx, K., Yousafzai, A. K., Matthews, S. G., Vaivada, T., Perez-Escamilla, R., Rao, N., Ip., P., Fernald, L. C. H., MacMillan, H., Hanson, M., Wachs, T. D., Yao, H., Cerezo, A., Leckman, J. F., Bhutta, A. Z. ve Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee. (2017). Nurturing care: promoting early childhood development. *The Lancet, 389*(10064), 91-102.http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31390-3

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. R. M. Lerner ve W. Damon (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development* içinde (s. 793–828). John Wiley & Sons Inc.

Camargo, A. P. L. (2016). *Programa act de prevenção à violência: implementação e evidências de efetividade em amostra carcerária feminina do Estado do Paraná* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Universidade Tuiuti do Paraná, Brezilya. https://tede.utp.br/jspui/handle/tede/1314

Crowley, D. M., Connell, C. M., Noll, J., Green, L., Scott, T. ve Giray, C. (2022). Legislating to prevent adverse childhood experiences: Growth and opportunities for evidence-based policymaking and prevention. *Prevention science, 23*(2), 181-191.https://doi.org/10.1007/s11121-021-01292-x

Durigan, C. R. Z. (2015). Maternidade na prisão: uma análise das relações de apego entre filhos e mães encarceradas [Yayımlanmamış doktora tezi]. Universidade Tuiuti do Paraná, Brezilya. https://tede.utp.br/jspui/handle/tede/1572

Dünya Sağlık Örgütü (2002). World report on violence and health. *World Health Organization: Geneva.* https://www.who.int/publications/i/item/9241 adresinden alınmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (2018). INSPIRE Handbook: Action for implementing the seven strategies for ending violence against children. https://www.who.int/publications/i/item/inspire-handbook-action-for-implementing-the-seven-strategies-for-ending-violence-against-children adresinden alınmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (2020). Global status report on preventing violence against children. https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/global-status-report-on-violence-against-children-2020 adresinden alınmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (Eylül, 2022). Child maltreatment: Key facts. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment adresinden alınmıştır.

Essau, C. A. (2002). Primary prevention of depression. D. J. A. Dozois ve K. S. Dobson (Ed.), *The prevention of anxiety and depression: Theory, research, and practice* içinde (s. 185–204). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10722-008

Feiring, C. (2005). Emotional development, shame, and adaptation to child maltreatment. *Child maltreatment, 10*(4), 307–310.https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1077559505281307

Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: a meta-analytic and theoretical review. *Psychological bulletin, 128*(4), 539. doi: 10.1037//0033-2909.128.4.539

Guttman, M., Mowder, B. A. ve Yasik, A. E. (2006). The ACT against violence training program: A preliminary investigation of knowledge gained by early childhood professionals. *Professional Psychology: Research and Practice, 37*(6), 717–723. doi:10.1037/0735-7028.37.6.717

Hardcastle, K. A., Bellis, M. A., Hughes, K. ve Sethi, D. (2015). Implementing Child Maltreatment Prevention Programmes: What the Experts Say. *World Health Organization: Danimarka.* https://apps.who.int/iris/handle/10665/326346

Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Morrison, D. M., O'Donnell, J., Abbott, R. D. ve Day, L. E. (1992). The Seattle Social Development Project: Effects of the first four years on protective factors and problem behaviors. J. McCord ve R. E. Tremblay (Ed.), *Preventing Antisocial Behavior: Interventions from Birth through Adolescence* içinde (s. 139–161). Guilford Press.

Howe, T. R., Knox, M., Altafim, E. R. P., Linhares, M. B. M., Nishizawa, N., Fu, T. J., Camargo, A. P. L., Ormeno, G. I. R., Marques, T., Barrios, L. ve Pereira, A. I. (2017). International child abuse prevention: Insights from ACT raising safe kids. *Child and Adolescent Mental Health, 22*(4), 194-200.https://acamh.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/camh.12238

Kazdin, A. E. (2008). *The Kazdin Method For Parenting Defiant Child-With No Pills, No Therapy, No Contest Of Wills*. Boston, MA: Houghton Mifflin.

Knox, M. S., Burkhart, K. ve Hunter, K. E. (2011). ACT against violence parents raising safe kids program: Effects on maltreatment-related parenting behaviors and beliefs. *Journal of Family Issues, 32*(1), 55–74.https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192513X10370112

Knox, M. ve Burkhart, K. (2014). A multi-site study of the ACT raising safe kids program: Predictors of outcomes and attrition. *Children and Youth Services Review, 39*, 20–24. http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.01.006

Knox, M., Burkhart, K. ve Howe, T. (2011). Effects of the ACT raising safe kids parenting program on children's externalizing problems. *Family Relations, 60*(4), 491–503.https://www.researchgate.net/publication/261943172_Effects_of_the_ACT_Raising_Safe_Kids_Parenting_Program_on_Children's_Externalizing_Problems

Koçak, C. ve Büyükgönenç, L. (2011). Toplumdaki bireylerin çocuk istismarına yönelik bilgi ve görüşleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 89-104.

Lampe, A. (2002). Prevalence of sexual and physical abuse and emotional neglect in Europe. *Zeitschrift fu¨r Psychosomatische Medizin, 48*, 370-380.https://www.jstor.org/stable/23870957

Lamers-Winkelman, F., Slot, N. W., Bijl, B. ve Vijlbrief, A. C. (2007). Asking pupils about abuse. The results of a national study on the prevalence of child abuse conducted in secondary education. Duivendrecht: PI Research. doi:10.17026/dans-z9b-jpns

Lawrenz, P., Yousafzai, A. K. ve Habigzang, L. F. (2021). ACT Raising Safe Kids Program improves parenting practices, beliefs about physical punishment, management of anger, and mental health: Initial evidence from a study in Brazil. *Children and Youth Services Review*, *131*, 106299. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106299

Magalhaes, C. ve Knox, M. (2021). A multi-site study of the ACT raising safe kids program in Portugal. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1-10.https://doi.org/10.1080/10926771.2021.1933287

Miguel, J. J. ve Howe, T. R. (2006). Implementing and evaluating a national early violence prevention program at the local level: Lessons from ACT (adults and children together) against violence. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology, 2*, 17–38.https://www.researchgate.net/publication/309105673_Implementing_and_evaluating_a_national_early_violence_prevention_program_at_the_local_level_Lessons_from_ACT_Adults_and_Children_Together_Against_Violence

Milli Eğitim Bakanlığı (2015). Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Teknik Destek Projesi.https://siddetinonlenmesi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/17121034_1.2.4._erken_uyari_uygulamalari_programi.pdf adresinden alınmıştır.

Mowder, M. H. ve Orland, S. L. (2006). The ACT against violence training program: Targeting preservice elementary school teachers. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology, 2*, 39–50. https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA220640543&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=15546144&p=AONE&sw=w&userGroupName=ege

Mrazek, P. J. ve Haggerty, R. J. (1994). *Reducing the Risks for Mental Disorders: Frontiers for Prevention and Intervention Research.* Washington DC: National Academy Press.

Nishizawa, N. (2014). Adults and Children Together Against Violence Japanese Translation Project: Results from the second pilot program in Japan [Yayımlanmamış derleme].

Olds, D. L. (2002). Prenatal and infancy home visiting by nurses: From randomized trials to community replication. *Prevention Science*, *3*(3), 153-172.

Orhon, F. S., Ulukol, B., Bingoler, B. ve Gulnar, S. B. (2006). Attitudes of Turkish parents, pediatric residents, and medical students toward child disciplinary practices. *Child Abuse & Neglect, 30*(10), 1081–1092.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213406002079?via%3Dihub

Pedro, M. E. A., Altafim, E. R. P. ve Linhares, M. B. M. (2017). ACT raising safe kids program to promote positive maternal parenting practices in different socioeconomic contexts. *Psychosocial Intervention, 26*(2), 63–72.http://dx.doi.org/10.1016/j.psi.2016.10.003

Porter, B. ve Howe, T. (2008). Pilot evaluation of the "ACT parents raising safe kids" violence prevention program. *Journal of Child & Adolescent Trauma, 1*(3), 193–206.http://dx.doi.org/10.1016/j.psi.2016.10.003

Portwood, S. G., Lambert, R. G., Abrams, L. P. ve Nelson, E. B. (2011). An evaluation of the adults and children together (ACT) against violence parents raising safe kids program. *The Journal of Primary Prevention, 32*(3-4), 147–160.https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10935-011-0249-5

Ramos, F., Pereira, A. I., Marques, T. ve Barros, L. (2019). Parents' perspectives about their experience in the ACT-Raising Safe Kids program: A qualitative study. *Análise Psicológica, 37*(3), 285-300. http://publicacoes.ispa.pt/index.php/ap/article/view/1571/pdf

Sanders, M. R. (2008). Triple P-Positive Parenting Program as a public health approach to strengthening parenting. *Journal of family psychology*, *22*(4), 506. doi: 10.1037/0893-3200.22.3.506

Santos, A. I. P. M. D., Martins, E. D. C. F., Magalhães, C. C. Á., Mendes, F. E. D. ve Fernandes, R. I. R. D. S. (2020). Effects of a parenting education program on parenting skills, parenting stress, and mindfulness skills. *Acta Paulista de Enfermagem*, 33. http://dx.doi.org/10.37689/actaape/2020AE02826

Silva, J. D. A. ve Williams, L. C. D. A. (2016). A case study with the ACT raising safe kids parenting program. *Temas em Psicologia, 24*(2), 743-755. doi: 10.9788/TP2016.2-19En

Silva, J. M. ve Randall, A. (2005). Giving psychology away: Educating adults to ACT against early childhood violence. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology, 1,* 37–43.https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA220766549&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=15546144&p=AONE&sw=w&userGroupName=ege

Thomas, V., Kafescioglu, N. ve Dee Plybon Love, D. (2009). Evaluation of the adults and children together (ACT) against violence training program with child care providers. *Journal of Early Childhood & Infant Psychology, 5*, 141–156.

Thomlison, B. (2004). Child maltreatment. L. A. Rapp-Paglicci, C. N. Dulmus ve J. S. Wodarski (Ed), *Preventive Interventions for Children and Adolescents* içinde (s. 541–569). John Wiley & Sons, Inc.

UNICEF (2010). Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile içi Şiddet Araştırması Özet Rapor.http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/cocuk-istismari-raporu-tr.pdf adresinden alınmıştır.

UNICEF (2017). Türkiye Yıllık Raporu. https://www.unicef.org/turkiye/media/7341/file/UNICEF%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20YILLIK%20RAPORU%20-%202017.pdf adresinden alınmıştır.

Webster-Stratton, C. (2001) The incredible years: Parents, teachers, and children training series. *Residential Treatment for Children & Youth, 18*(3), 31-45. doi: 10.1300/J007v18n03_04

Weymouth, L. A. (2010). *Act against violence: A multi-site evaluation of the parents raising safe kids program* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Humboldt State University.

Weymouth, L. A. ve Howe, T. R. (2011). A multi-site evaluation of parents raising safe kids violence prevention program. *Children and Youth Services Review, 33*(10), 1960–1967.https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740911002003?via%3Dihub

Wolfe, D. A. (1999). *Child abuse: Implications for Child Development and Psychopathology*. Newbury Park, CA. Sage Publications.

Yalçın, N. (2011). *Türkiye'de çocuk istismarı ve çözüm önerileri.* [Yayımlanmamış yüksek lisans projesi]. İstanbul.

Yılmaz-Irmak, T. (2008). *Çocuk istismarı ve ihmalinin yaygınlığı ve dayanıklılıkla ilişkili faktörler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, İzmir.

16.
BÖLÜM

MİKA İLE KENDİMİ KORUMAYI ÖĞRENİYORUM: OKUL TEMELLİ CİNSEL İSTİSMARI ÖNLEME PROGRAMI

Türkan Yılmaz Irmak, Rukiye Kızıltepe & Duygu Eslek

Çocuk cinsel istismarı; bir çocuğun, yetişkin tarafından cinsel haz, cinsel uyarılma ve tatmin için kullanılmasıdır (Finkelhor, 2009). Bu davranışların çocuğun her gelişim alanını olumsuz etkilediği, çok sayıda çalışmada gösterilmiştir (Finkelhor, 1990; Hailes ve ark., 2019; Koçtürk ve ark., 2019; Lindert ve ark., 2014). Çocuk cinsel istismarının her toplumda görüldüğü bilinmektedir. Türkiye'de bu konuda çok az sayıda çalışma olmakla birlikte yaygınlık oranlarının %2.5 ile %28.1 arasında değiştiği görülmektedir (Akyuz ve ark., 2005; Eskin ve ark., 2005; Yargıç ve ark., 2012). Araştırmacılar hem failler ve diğer yetişkinler olayı sakladığından hem de çocuklar, yaşadıklarını anlayamadığı ve ifade edemediğinden gerçekte olguların sayısının, bilinenden çok daha fazla olabileceğini bildirmektedir (Goldman ve Padayachi, 2000; Keser ve ark., 2010). Çocuk cinsel istismarı için belirlenen bazı risk faktörleri olmakla birlikte her cinsiyetten, her sosyoekonomik düzeyden ve her yaştan çocuğun cinsel istismara maruz kalma riski altında olduğu belirtilmektedir (Daro, 1994; Polat, 2015; Tutty, 1991).

Yaygınlığının yüksek, etkilerinin ağır ve tedavisinin zor olması, çocuk cinsel istismarının önlenmesine yönelik çalışmaların başlamasına yol açmıştır. Çocuk cinsel istismarını önlemede en etkili yaklaşımın ekolojik kuram olduğu belirtilmektedir (Wurtele ve Kenny, 2012). Ekolojik kuram temel alınarak çocukların yanı sıra yetişkinlerin, ebeveynlerin ve uzmanların konu ile ilgili bilgilendirilme-

Kaynakça

Akın, B., Ege, E., Arıkan, Ç., Bursa, D. ve Demirören, N. (2010). Anneler ve adolesan çocukları arasında cinsellik konusunda iletişim: Annelerin bakış açısı. *Turkish Journal of Research & Development in Nursing*, *12*(2), 39-51.

Akyuz, G., Sar, V., Kugu, N. ve Doğan, O. (2005). Reported childhood trauma, attempted suicide and self-mutilative behavior among women in the general population. *European Psychiatry*, *20*(3), 268-273. https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2005.01.002

Brassard, M. R. ve Fiorvanti, C. M. (2015). School-based child abuse prevention programs. *Psychology in the Schools*, *52*(1), 40-60. https://doi.org/10.1002/pits.21811

Briggs, F. ve Hawkins, R. M. (1994). Follow-up data on the effectiveness of New Zealand's national school based child protection program. *Child Abuse & Neglect*, *18*(8), 635-643. https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)90013-2.

Çeçen-Erogul, A. R. ve Kaf Hasirci, O. (2013). The effectiveness of psycho-educational school-based child sexual abuse prevention training program on Turkish elementary students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *13*(2), 725-729.

Çıtak Tunç, G. (2016). *Kendi bedenimin patronuyum okul öncesi çocuklar için beden güvenliği eğitim programı.* Bursa Detay Copy Matbaa & Yayıncılık.

Çıtak Tunç, G., Gorak, G., Ozyazicioglu, N., Ak, B., Isil, O. ve Vural, P. (2018). Preventing child sexual abuse: Body safety training for young children in Turkey. *Journal of Child Sexual Abuse, 27*(4), 347-364. https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1477001

Daro, D. A. (1994). Prevention of child sexual abuse. *The Future of Children*, 198-223. https://doi.org/10.2307/1602531

Dorahy, M. J. ve Clearwater, K. (2012). Shame and guilt in men exposed to childhood sexual abuse: A qualitative investigation. *Journal of Child Sexual Abuse, 21*(2), 155-175. https://doi.org/10.1080/10538712.2012.659803

Eskin, M., Kaynak-Demir, H. ve Demir, S. (2005). Same-sex sexual orientation, childhood sexual abuse, and suicidal behavior in university students in Turkey. *Archives of Sexual Behavior, 34*, 185–195. https://doi.org/10.1007/s10508-005-1796-8

Eslek, D., Kızıltepe, R., Yılmaz Irmak, T., Mert, S. ve Bozkurt, R. (2022). An evaluation of the "I am learning to protect myself with Mika" program using the 'What If' Situations Test. *Journal of Child Sexual Abuse, 31*, 562-576. https://doi.org/10.1080/10538712.2022.2093810

Eslek, D. ve Yılmaz Irmak, T. (2022). Çocuk cinsel istismarını önlemede "Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programının etkililiğinin değerlendirilmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, *38*(89), 36-60. https://doi.org/10.31828/tpd1300443202008 24m000039

Feiring, C., Taska, L. ve Lewis, M. (1996). A process model for understanding adaptation to sexual abuse: The role of shame in defining stigmatization. *Child Abuse & Neglect, 20*(8), 767-782. https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00064-6

Finkelhor, D. (1990). Early and long-term effects of child sexual abuse: An update. *Professional Psychology: Research and Practice, 21*(5), 325–330. https://doi.org/10.1037/0735-7028.21.5.325

Finkelhor, D. (2009). The prevention of childhood sexual abuse. *The Future of Children*, *19*, 169–194.

Finkelhor, D. ve Dziuba-Leatherman, J. (1995). Victimization prevention programs: A national survey of children's exposure and reactions. *Child Abuse & Neglect, 19*(2), 129–139. https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)00112-8

Fryer, G., Kraizer, S. ve Miyoshi, T. (1987). Measuring children's actual reduction of risk to child abuse: Use of the simulation technique. *Child Abuse & Neglect*, *11*, 181-185. https://doi.org/10.1016/0145-2134(87)90056-1

Gibson, L. E. ve Leitenberg, H. (2000). Child sexual abuse prevention programs: Do they decrease the occurrence of child sexual abuse? *Child Abuse & Neglect*, *24*, 1115–1125. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00179-4

Goldman, J. D. G. ve Padayachi, U. K. (2000). Some methodological problems in estimating incidence and prevalence in child sexual abuse research. *The Journal of Sex Research, 37*, 305–314. https://doi.org/10.1080/00224490009552052

Güngör, D. ve Ülbe, S. (2017). Örtük markov model: Latent GOLD 5.1'e genel bakış. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, *8*(2), 237-245. https://doi.org/10.21031/epod.301713

Hailes, H. P., Yu, R., Danese, A. ve Fazel, S. (2019). Long-term outcomes of childhood sexual abuse: An umbrella review. *The Lancet Psychiatry*, *6*(10), 830-839. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(19)30286-X

Hazzard, A. P., Webb, C., Kleemeier, C., Angert, L. ve Pohl, L. (1991). Child sexual abuse prevention: Evaluation and one-year follow-up. *Child Abuse & Neglect, 15,* 123–138. https://doi.org/10.1016/0145-2134(91)90097-W

Hébert, M., Lavoie, F., Piche, C. ve Poitras, M. (2001). Proximate effects of a child sexual abuse prevention program in elementary school children. *Child Abuse & Neglect*, *25,* 505–522. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(01)00223-X

Jacobs, J. E., Hashima, P. Y. ve Kenning, M. (1995). Children's perceptions of the risk of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, *19,* 1443-1456. https://doi.org/10.1016/0145- 2134(95)00092-5

Kemer, D. ve İşler Dalgıç, A. (2021). Effectiveness of sexual abuse prevention training program developed by creative drama for preschoolers: An experimental study. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1-24. https://doi.org/10.1080/10538712.2021.1994504

Kenny, M. C. (2009). Child sexual abuse prevention: Psychoeducational groups for preschoolers and their parents. *The Journal for Specialists in Group Work*, *34*(1), 24-42. https://doi.org/10.1080/01933920802600824

Kenny, M. C., Helpingstine, C. ve Long, H. (2020). College students' recollections of childhood sexual abuse prevention programs and their potential impact on reduction of sexual victimization. *Child Abuse & Neglect*, *104*, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104486

Keser, N., Odabaşı, E. ve Elibüyük, S. (2010). Ana babaların çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *4*, 150–157.

Kızıltepe, R., Eslek, D., Yılmaz Irmak, T. ve Güngör, D. (2022). "I am learning to protect myself with Mika:" A teacher-based child sexual abuse prevention program in Turkey. *Journal of Interpersonal Violence*, *37*(11-12), 10220-10244. https://doi.org/10.1177/0886260520986272

Kızıltepe, R. ve Yılmaz Irmak, T. (2014, Ekim). *Çocuk cinsel istismarını önleyici müdahale programının geliştirilmesi* [Sözlü bildiri]. I. Uluslararası Çocuk Koruma Kongresi, İstanbul, Türkiye.

Koçtürk, N., Ulaş, Ö. ve Bilginer, Ç. (2019). Career development and educational status of the sexual abuse victims: The first data from Turkey. *School Mental Health*, *11*, 179–190. https://doi.org/10.1007/s12310-018-9274-3

Lindert, J., von Ehrenstein, O. S., Grashow, R., Gal, G., Braehler, E. ve Weisskopf, M. G. (2014). Sexual and physical abuse in childhood is associated with depression and anxiety over the life course: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, *59*(2), 359-372. https://doi.org/10.1007/s00038-013-0519-5

MacIntyre, D. ve Carr, A. (1999a). Evaluation of the effectiveness of the stay safe primary prevention programme for child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, *23*(12), 1307-1325. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00092-7

MacIntyre, D. ve Carr, A. (1999b). Helping children to the other side of silence: A study of the impact of the stay safe programme on Irish children's disclosures of sexual victimization. *Child Abuse & Neglect*, *23*(12), 1327-1340. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00097-6

Melton, G. B. (1992). The improbability of prevention of sexual abuse. D. J. Willis, E. W. Holden ve M. Rosenberg (Ed.), *Prevention of child maltreatment: Developmental and ecological perspectives* (s. 150-167) içinde. Wiley Press.

Müller, A. R., Röder, M. ve Fingerle, M. (2014). Child sexual abuse prevention goes online: Introducing "*Cool and Safe*" and its effects. *Computers & Education*, *78*, 60-65. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.04.023

Orak, O. S. ve Okanlı, A. (2021). The effect of preventive psychosocial interventions directed towards mothers and children on children's knowledge about protection from sexual abuse. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, *34*, 294-302. https://doi.org/10.1111/jcap.12334

Poche, C., Yoder, P. ve Miltenberger, R. (1988). Teaching self-protection to children using television techniques. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *21*(3), 253-261. https://doi.org/10.1901/jaba.1988.21-253

Polat, O. (2015). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı*. Seçkin Yayıncılık.

Ratto, R. ve Bogat, G. A. (1990). An evaluation of a preschool curriculum to educate children in the prevention of sexual abuse. *Journal of Community Psychology, 18,* 289–297. https://doi.org/10.1002/1520-6629(199007)18:3<289::AID-JCOP2290180310>3.0.CO;2-1

Rispens, J., Aleman, A. ve Goudena, P. P. (1997). Prevention of child sexual abuse victimization: A meta-analysis of school programs. *Child Abuse & Neglect*, *21*(10), 975–987. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(97)00058-6

Russell, D., Higgins, D. ve Posso, A. (2020). Preventing child sexual abuse: A systematic review of interventions and their efficacy in developing countries. *Child Abuse & Neglect*, *102*, 104395. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104395

Saslawsky, D. A. ve Wurtele, S. K. (1986). Educating children about sexual abuse: Implications for pediatric intervention and possible prevention. *Journal of Pediatric Psychology*, *11*(2), 235-245. https://doi.org/10.1093/jpepsy/11.2.235

Taal, M. ve Edelaar, M. (1997). Positive and negative effects of a child sexual abuse prevention program. *Child Abuse & Neglect*, *21*, 399-410. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(96)00179-2

Topping, K. J. ve Barron, I. G. (2009). School-based child sexual abuse prevention programs: A review of effectiveness. *Review of Educational Research*, *79*, 431-463. https://doi.org/10.3102/0034654308325582

Tuncay, B. (2020). *Okul öncei çocukları cinsel istismardan koruma egitim programının annelerin cinsel istismara ilişkin inançları üzerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi], Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Tutty, L. M. (1991). Child sexual abuse: A range of prevention options. *Journal of Child & Youth Care,* 23–41.

United Nations Children's Fund (2020). *Action to end child sexual abuse and exploitation: A review of the evidence,* UNICEF.

Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S. ve Shlonsky, A. (2015). School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *4*, 1-101. https://doi.org/10.1002/14651858.CD004380.pub3

Wurtele, S. (1997). Sexual abuse. R. T. Ammerman ve M. Hersen (Ed.), *Handbook of prevention and treatment with children and adolescents: Interventions in the real world context* (s. 357–384) içinde. Wiley Press.

Wurtele, S. K. (2007). *Teaching young children personal body safety: The body safety training workbook*. University of Colorado at Colorado Springs. Department of Psychology. http://www.cebc4cw.org/program/body-safety-training- workbook/detailed'den alınmıştır.

Wurtele, S. K., Kast, L. C., Miller-Perrin, C. L. ve Kondrick, P. A. (1989). Comparison of programs for teaching personal safety skills to preschoolers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *57*(4), 505-511. https://doi.org/10.1037/0022-006X.57.4.505

Wurtele, S. K. ve Kenny, M. C. (2012). Preventing child sexual abuse: An ecological approach. P. Good ye- ar-Brown (Ed.). *Handbook of child sexual abuse: Identification, assessment, and treatment* (s. 531–565) içinde. Wiley Press.

Wurtele, S. K. ve Owens, J. S. (1997). Teaching personal safety skills to young children: An investigation of age and gender across five studies. *Child Abuse & Neglect*, *21*(8), 805-814. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(97)00040-9

Yargıç, İ., Ersoy, E. ve Batmaz Oflaz, S. (2012). Çocukluk çağı travmalarının intihar girişimi ve kendine zarar verme davranışı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*(4), 277-284.

Yılmaz, Y. (2019). *Okul temelli cinsel istismardan koruma psiko-egitim programının öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynlerin bilgi düzeyine etkisi*, [Yayımlanmamış doktora tezi], Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz Irmak, T., Alat, Z., Kızıltepe, R., Eslek, D. ve Kahraman H. (2019). *Mika ile kendimi korumayı öğreniyorum okul öncesi öğretmenlere yönelik eğitimin etkililiğinin incelenmesi,* Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Raporu (Proje No: 17EDB010).

Yılmaz Irmak, T. ve Kızıltepe, R. (2022). "I am learning to protect myself with Mika": Child sexual abuse and prevention efforts in Turkey. H. Şen ve H. Selin (Ed.) *Childhood in Turkey: Sociological, educational, and psychological perspectives* (s. 329-343) içinde. Springer.

Yılmaz Irmak, T., Kızıltepe, R., Aksel, Ş., Güngör, D. ve Eslek, D. (2018). Mika ile Kendimi Korumayı Öğreniyorum: Cinsel istismarı önleme programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi*, *33*, 41-61.

Yılmaz Irmak, T., Kızıltepe, R., Eslek, D. ve Aksel Ş. (2020). *Mika ile kendimi korumayı öğreniyorum okul öncesi çocuklara yönelik cinsel istismarı önleme programı: Uygulayıcılar için el kitabı.* Ege Üniversitesi Basım Yayınevi.

Yılmaz Irmak, T., Kızıltepe, R., Eslek, D., Güngör, D., Sancaklı, C., Koçak, Ö., Hacıoğlu, Ö., Manap Koçak, D., & Yörük Ülker, G. (değerlendirme aşamasında). Effectiveness of a school-based child sexual abuse prevention program for second-grade primary school students

Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Akadli Ergöçmen, B. (2014). Early marriage: Trends in Turkey, 1978-2008. *Journal of Family Issues*, *35*(12), 1707-1724. https://doi.org/10.1177/0192513X14538025

Zwi, K., Woolfenden, S., Wheeler, D., O'Brien, T., Tait, P. ve Williams, K. (2007). School- based education programmes for the prevention of child sexual abuse. *Campbell Systematic Reviews*, *3*(1), 1–40. https://doi.org/10.4073/csr.2007.5

17.
BÖLÜM

TOPLUM TEMELLİ ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARINA BİR ÖRNEK: ÇABAÇAM MODELİ

Ebru Aktan Acar & Asena Türk

Erken çocukluk eğitiminin amaçları; gelişimsel, eğitsel ve toplumsal olarak üçe ayrılmaktadır. Buna göre gelişimsel amaçlar, normal gelişimi engelleyen durumların erken müdahale yoluyla azaltılmasını kapsarken eğitsel amaçlar, çocuklara fiziksel ve sosyal dünya ile etkileşim kurma bağlamında beceriler kazandırmayı içermektedir. Erken çocukluk eğitiminin toplumsal amaçları ise çocukların aileleri dışında farklı ortamlarda bulunmasını ve farklı sosyal çevrelere sahip olmasını sağlamak, çocukların bütünsel gelişimini desteklemek ve onları daha ileri eğitim kademelerine hazırlamaktır. Bu konuda yapılan araştırmalar, özellikle sosyokültürel/sosyoekonomik düzeyi düşük çocukların okul öncesi eğitime ulaşmasıyla elde edilen bireysel ve toplumsal kazançlara vurgu yapmaktadır (Morris ve ark., 2018; Oktay, 1990; Rolnick ve Grunewald, 2003).

Sosyal eşitlik ve adalet kavramları, her çocuğun eğitim hakkı olduğunu ve her çocuğun asgari düzeyde yaşamsal koşullara sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Çoban Kaynak, 2017; Tosun ve ark., 2020). Fakat Türkiye'de çocukların eğitime erişim oranları ile ailelerin eğitim harcamaları bağlamında bölgesel farklılıkların belirgin olması (Tosun ve ark., 2020), yerelde iş birlikli alternatif yaklaşımların önemini ortaya çıkartmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin güncel 2023 Eğitim Vizyonunda "*kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim yerlerindeki çocuklar için esnek zamanlı*

Kaynakça

Aasheim, M., Drugli, M. B., Reedtz, C., Handegård, B. H. ve Martinussen, M. (2018). Change in teacher-student relationships and parent involvement after implementation of the Incredible Years Teacher Classroom Management programme in a regular Norwegian school setting. *British Educational Research Journal*, *44*(6), 1064-1083. https://doi.org/10.1002/berj.3479

Akdemir, A. S. (2013). Türkiye'de öğretmen yetiştirme programlarının tarihçesi ve sorunları. *Electronic Turkish Studies, 8*(12), 15-28. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5706

Aktan Acar, E. ve Çelebioğlu, Ö. (2017, Ekim). Eğitmenlerin gözünden 'ÇOMÜ ÇABA Çok Amaçlı Erken Çocukluk Eğitimi Merkezi': Bir durum çalışması. *5. Uluslararası Eğitim Kongresi,* Ankara.

Aktaş Salman, U., Düşkün, Y. ve Arık, B. M. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Öğretmenler. *Eğitim Reformu Girişimi.* https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-ogretmenler/

Al-Yagon, M. ve Margalit, M. (2005). Early childhood intervention in Israel. M. J. Guralnick (Ed.), *The Developmental Systems Approach to Early Intervention* (s. 503-520) içinde. Paul H. Brookes.

Andersson, K. (2015). *A holistic approach to early childhood education: An exploratory study of a holistic approach to early childhood education in India*. [Lisans tezi]. Södertörn University.

Apaydın, S., Çağatay, M., Sarı-Uğurlu, B., Erbaş, Y. H. ve Aktan-Acar, E. (2022, Haziran, 22-25). Okul öncesi öğretmen adaylarının dezavantajlılık ve kapsayıcı eğitim kavramlarına ilişkin anlayışları. *9. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi*, İzmir.

Arkan, A. ve Öztürk, N. (2018). 2023 Eğitim vizyonunda erken çocukluk eğitimi. *Seta Perspektif*, *218*, 1-6.

Baker, M. (2011). Innis Lecture: Universal early childhood interventions: what is the evidence base?. *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne D'économique*, *44*(4), 1069-1105. https://doi.org/10.1111/j.1540-5982.2011.01668.x

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.

Baysal, Ş. (2019). *Toplum temelli rehabilitasyon modelleri üzerine bir inceleme: Engellilerin sosyal rehabilitasyonu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Boavida, J., Espe-Sherwindt, M. ve Borges, L. (2000). Community-based early intervention: The Coimbra Project (Portugal). *Child: Care, Health and Development*, *26*(5), 343-354. https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2000.00138.x

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. R. M. Lerner ve W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (s. 793-828) içinde. John Wiley & Sons Inc.

Canakay, E. U. ve Bilen, S. (2006). Okul öncesi müzik eğitiminde Orff öğretisinin müziksel beceriler üzerindeki etkileri. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER), 22*(6), 48-60.

Chan, A. (2019). Te Whāriki: An early childhood curriculum in a superdiverse New Zealand. *New Zealand Journal of Educational Studies*, *54*(2), 245-259. https://doi.org/10.1007/s40841-019-00138-z

Chang, M., Park, B. ve Kim, S. (2009). Parenting classes, parenting behavior, and child cognitive development in Early Head Start: A longitudinal model. *School Community Journal 19*(1), 155-174. https://doi.org/10.1080/02568540909594663

Committee on Valuing Community-Based, Non-Clinical Prevention Policies and Wellness Strategies. (2012). *An integrated framework for assessing the value of community-based prevention*. National Academies Press.

Çelebioğlu Morkoç, Ö. ve Aktan Acar, E. (2014). Effectiveness of multipurpose unit early classroom intervention program for 4-5-year-old children. *Educational Sciences: Theory & Practice, 14*(5), 1851-1860. https://doi.org/10.12738/estp.2014.5.2065

Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 252-260.

Dee, A. L. (2012). Collaborative clinical practice: An alternate field experience. *Faculty Publications School of Education. 21*(2), 147-163. https://digitalcommons.georgefox.edu/soe_faculty/200/

DeVries, R. (2000). Vygotsky, Piaget, and education: A reciprocal assimilation of theories and educational practices. *New ideas in Psychology*, *18*(2-3), 187-213. https://doi.org/10.1016/S0732-118X(00)00008-8

Dunne, L., Craig, N., Connolly, P. ve Winter, K. (2016). *Community-based early childhood programmes for improving developmental outcomes for children: A Systematic Review and Meta-Analysis.* The Campbell Collaboration. https://campbellcollaboration.org/media/k2/attachments/ECG-Dunne_Title.pdf

Dunst, C. (1995). *Key characteristics and features of Community-Based Family Support Programs. Family Resource Coalition Best Practices Project commissioned paper II*. Family Resource Coalition.

Efe, S., Demirtaş, E. B., Erden, Z. ve Apaydın, S. (2021, Mayıs). Çaba Çok Amaçlı Erken Çocukluk Eğitimi Merkezi'nde eğitmen olan okul öncesi öğretmen adaylarının bilim, fen ve fen eğitimi kavramlarına ilişkin düşünceleri. *14. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Burdur.

Eisenstadt, N. (2002). Sure Start: Key principles and ethos. *Child: Care, Health and Development, 28*(1), 3-4. https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2002.00249.x

Eğitim Reformu Girişimi (ERG). (2021, 11 Aralık). *Krizler Çağında Eğitime Ayrılan Bütçe.* https://www.egitimreformugirisimi.org/krizler-caginda-egitime-ayrilan-butce/

Ergün, M. ve Arık, B. M. (2020). Eğitim izleme raporu 2020: Öğrenciler ve eğitime erişim. *Eğitim Reformu Girişimi.* https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-ogrenciler-ve-egitime-erisim/

Farrell, J. C. (2019). *Beloved lady: A history of Jane Addams' ideas on reform and peace*. Johns Hopkins University Press.

Field, F. (2010). *The Foundation years: Preventing poor children becoming poor adults*, The report of the Independent Review on Poverty and Life Chances.

Gibson, R. (1999). Paulo Freire and pedagogy for social justice. *Theory & Research in Social Education*, *27*(2), 129-159. https://doi.org/10.1080/00933104.1999.10505876

Guralnick, M. J. (2005). An overview of the developmental systems model for early intervention. M. J. Guralnick (Ed.), *The Developmental Systems Approach to Early Intervention* (s. 3-29) içinde. Paul H. Brookes.

Guralnick, M. J. (2020). Applying the developmental systems approach to inclusive community-based early intervention programs: Process and practice. *Infants and Young Children*, *33*(3), 173. https://doi.org/10.1097/IYC.0000000000000167

Güler, C. (2022). *ÇOMÜ ÇABA Çok Amaçlı Erken Çocukluk Eğitimi Merkezi'nin (ÇABAÇAM) okul öncesi öğretmen adaylarının akademik başarı, kişisel ve mesleki gelişimleri üzerine etkisinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2021). *2021 Merkezi Yönetim Konsolide Bütçe İstatistikleri.* https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri

Hemmeter, M. L. (2006). Research findings and issues for implementation, policy, and scaling up: Training and supporting personnel and program wide implementation. *Presentation, Annual Policy Maker's Summit, Center on Evidence-based Practices: Young Children with Challenging Behavior*.

Hurlburt, M., Aarons, G. A., Fettes, D., Willging, C., Gunderson, L. ve Chaffin, M. J. (2014). Interagency collaborative team model for capacity building to scale-up evidence-based practice. *Children and Youth Services Review*, *39*, 160-168. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.10.005

Irish, N. A. (2009). *Evaluating the effectiveness of an Ubulele-Persona Doll Emotional Literacy Programme for preschoolers from Alexandra Township*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Witwatersrand Üniversitesi, Güney Afrika.

Kahramanoğlu, R. (2017). Okul temelli program geliştirme. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 29-36. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jier/issue/31085/337174

Kayili, G. ve Kuşcu, Ö. (2020). The effects of Orff-based attention-enhancing music education programme on impulsive preschool children's cognitive tempo. *Early Child Development and Care*, *190*(3), 390-399. https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1475367

Kemp, C. (2020). Research informing practice in early childhood intervention: How hard can it be? *Infants & Young Children*, *33*(3), 163-172. https://doi.org/10.1097/IYC.0000000000000168

Kennedy, C. (2020). Teacher perceptions of reading ıntervention conducted by teacher candidates in a PDS partnership: Links to the nine essentials. *School-University Partnerships*, *13*(1), 3-11. https://eric.ed.gov/?id=EJ1249339

Kestenbaum, C. J., Canino, I. A., Wu, W., Castaner, M. M. ve Snow, R. (2017). CARING at Columbia Head Start: Promoting resilience through creative art and play: A prevention model for at-risk preschool children and families. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 56*, 1-2. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2016.07.096

Kırmızı, F. (2015). Köy enstitülerinde öğretmen yetiştirmede kullanılan yöntemler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *43*, 1-11. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4785/66009

Korlu, Ö. (2020). Eğitim izleme raporu 2020: Eğitim yönetişimi ve finansmanı. *Eğitim Reformu Girişimi.* https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR2020_EgitimYonetisimiVeFinansmani.pdf

Korlu, Ö., Bakioğlu, M. ve Gencer, E. G. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Eğitim yönetişimi ve finansmanı. *Eğitim Reformu Girişimi*. https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-egitim-yonetisimi-ve-finansmani/

Kotchabhakdi, N. J. (1999). Impact of a community-based program on early childhood development. *Journal of Pediatric Health Care*, *13*(3), 17-S20. https://doi.org/10.1016/s0891-5245(99)90051-2

Kuru Şevik, H. ve Aktan Acar, E. (2021). Kimlikli bebekler yaklaşımının okul öncesi dönem çocuklarının (4-6 yaş) duygusal okuryazarlık eğitimlerine kullanılması: Bir eylem araştırması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*. *15*(35). 18-53. https://doi.org/10.29329/mjer.2021.340.2

Lazarus, W. ve Hersh, A. (1977). Tipat Halav: Linking families to health services in Israel. *Children Today*, *6*(2), 22-25. https://eric.ed.gov/?q=maternal+AND+health&ff1=locIsrael&id=EJ159270

Lees, A. ve Kennedy, A. S. (2017). Community-based collaboration for early childhood teacher education: Partner experiences and perspectives as co-teacher educators. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, *38*(1), 52-78. https://eric.ed.gov/?id=EJ1133228

Manning, M., Homel, R. ve Smith, C. (2006). Economic evaluation of a community based early intervention program implemented in a disadvantaged urban area of Queensland. *Economic Analysis and Policy*, *36*(1-2), 99-119. https://doi.org/10.1016/S0313-5926(06)50006-2

Mayda, F. A. (2020). Jane Addams'ın unutulan mirasını hatırlamak: Sosyal hizmet uygulaması bağlamında sporun gücü ve potansiyeli üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *31*(3), 1278-1306. https://doi.org/10.33417/tsh.653350

Melhuish, E., Belsky, J. ve Barnes, J. (2010). Sure start and its evaluation in England. In Tremblay, R. E., Barr, R. G., Peters, R., Boivin, M. (Ed.) *Encyclopedia on Early Childhood Development* (s. 1-6) içinde. Montreal, Quebec. http://www.childencyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/862/sure-start- and-its-evaluation-in-england.pdf

Mendive, S., Weiland, C., Yoshikawa, H. ve Snow, C. (2016). Opening the black box: Intervention fidelity in a randomized trial of a preschool teacher professional development program. *Journal of Educational Psychology*, 108(1), 130-145. https://doi.org/10.1037/edu0000047

Millî Gazete. (2021, 3 Aralık). 20'inci Milli Eğitim Şurasında 128 karar alındı. İşte Şura Kararları. *Millî Gazete.* https://www.milligazete.com.tr/haber/8753097/20inci-milli-egitim-surasinda-128-karar-alindi-iste-sura-kararlari adresinden 02.01.2022 tarihinde alınmıştır.

Morris, P. A., Connors, M., Friedman-Krauss, A., McCoy, D. C., Weiland, C., Feller, A., Page, L., Bloom, H. ve Yoshikawa, H. (2018). New findings on impact variation from the Head Start impact study: Informing the scale-up of early childhood programs. *AERA Open*, *4*(2), 1-16. https://doi.org/10.1177/2332858418769287

Nastasi, B. K., Varjas, K., Schensul, S. L., Silva, K. T., Schensul, J. J. ve Ratnayake, P. (2000). The participatory intervention model: A framework for conceptualizing and promoting intervention acceptability. *School Psychology Quarterly*, *15*(2), 207-232. https://doi.org/10.1037/h0088785

Neuman, M. J., McConnell, C. ve Kholowa, F. (2014). From early childhood development policy to sustainability: the fragility of community-based childcare services in Malawi. *International Journal of Early Childhood*, *46*(1), 81-99. https://doi.org/10.1007/s13158-014-0101-1

Oktay, A. (1990). Türkiye'de okul öncesi eğitim. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(2), 151-160. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1688

Parpart, J. L. (2000, Kasım). The participatory empowerment approach to gender and development in Africa: Panacea or illusion?. *Occasional paper presented at the Centre of African Studies,* University of Copenhagen, Copenhagen. https://teol.ku.dk/cas/publications/publications/occ._papers/parpart2000.pdf

Pearson, C. ve Thurston, M. (2006). Understanding mothers' engagement with antenatal parent education services: A critical analysis of a local sure start service. *Children & Society*, *20*(5), 348-359. https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2006.00010.x

Pradhan, M., Brinkman, S. A., Beatty, A., Maika, A., Satriawan, E., de Ree, J. ve Hasan, A. (2013). Evaluating a community-based early childhood education and development program in Indonesia: Study protocol for a pragmatic cluster randomized controlled trial with supplementary matched control group. *Trials*, *14*(1), 1-16. https://doi.org/10.1186/1745-6215-14-259

Ramey, C. T., & Ramey, S. L. (1998). Early intervention and early experience. *American Psychologist, 53*(2), 109–120. https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.109

Reid, S. D., Reddock, R. ve Nickenig, T. (2014). Breaking the silence of child sexual abuse in the Caribbean: A community-based action research intervention model. *Journal of Child Sexual Abuse*, *23*(3), 256-277. https://doi.org/10.1080/10538712.2014.888118

Rolnick, A. ve Grunewald, R. (2003). Early childhood development: Economic development with a high public return. *The Region*, *17*(4), 6-12. https://www.minneapolisfed.org/article/2003/early-childhood-development-economic-development-with-a-high-public-return

Shonkoff, J. P., & Meisels, S. J. (1990). Early childhood intervention: The evolution of a concept. In S. J. Meisels & J. P. Shonkoff (Ed.), *Handbook of early childhood intervention* (s. 3–31) içinde. Cambridge University Press.

Sipahi, E. B. (2018). Türkiye'de Yerel yönetimlerin çocuklara yönelik hizmetleri üzerine bir değerlendirme. A. Mengi ve D. İşçioğlu (Ed.), *Küreselleşme sürecinde yerel hizmet yerel siyaset* (s. 117-135) içinde. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Smith, J. (2010). An interdisciplinary approach to preparing early intervention professionals: A university and community collaborative initiative. *Teacher Education and Special Education*, *33*(2), 131-142. https://doi.org/10.1177/0888406409357546

Smith, M. ve Bissell, J. (1970). Report analysis: the impact of Head Start. *Harvard Educational Review*, *40*(1), 51-104. https://doi.org/10.17763/haer.40.1.f3h6164m816t2552

The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2013a). Çocuk refahı belgesi. https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file/%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20Belgesi.pdf

Topping, K., Buchs, C., Duran, D. ve Van Keer, H. (2017). *Effective peer learning: From principles to practical implementation*. Routledge.

Tosun, A., Ay, M. H. ve Koçak, S. (2020). Yönetici gözüyle dezavantajlı okullar: Sosyal adaletin sağlanması için çözüm önerileri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *8*(3), 980-999. https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/56216/775150

Tunca, E., Kesbiç, K. ve Gencer, E., G. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Öğrenciler ve eğitime erişim. *Eğitim Reformu Girişimi*. https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-ogrenciler-ve-egitime-erisim/

Tunca, E., Kesbiç, K., Gencer, E. G, Korlu, Ö. ve Akay S. S. (2022). Eğitim izleme raporu 2022. *Eğitim Reformu Girişimi*. https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/ adresinden 31.01.2023 tarihinde ulaşılmıştır.

Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu (TEDMEM). (2021*). 20. Millî Eğitim Şûrası konularına ilişkin görüş ve öneriler*. Türk Eğitim Derneği Yayınları. https://tedmem.org/yayin/20-milli-egitim-surasi-konularina-iliskin-gorus-oneriler sitesinden 1 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.

Türker-Üçüncü, Ş. (2019). *Erken çocukluk döneminde sığınmacı ve Türk asıllı çocukların okula uyum sürecinin analizi (ÇABAÇAM örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction.* University of Chicago Press.

Vesay, J. P. (2008). Professional development opportunities for early childhood educators in community-based child care centers. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, *29*(4), 287-296. https://doi.org/10.1080/10901020802470044

Weikart, D. P. (1975). *Parent involvement: Process and results of the High/Scope Foundation's projects*. Paper Presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Denver.

Wen, X., Bulotsky-Shearer, R. J., Hahs-Vaughn, D. L. ve Korfmacher, J. (2012). Head Start program quality: Examination of classroom quality and parent involvement in predicting children's vocabulary, literacy, and mathematics achievement trajectories. *Early Childhood Research Quarterly*, *27*(4), 640-653.

https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.01.004

Yalçın, F. ve Aktan Acar, E. (2021). 20. yüzyıla yön veren erken çocukluk eğitimi müfredat modelleri. E. Aktan Acar (Ed.), *Erken çocukluk eğitimine giriş* (s. 349-426) içinde. Nobel Yayıncılık.

Yoshikawa, H., Leyva, D., Snow, C. E., Treviño, E., Barata, M., Weiland, C., Gpmez, C. J., Moreno, L., Rolla, A., D'Sa, N. ve Arbour, M. C. (2015). Experimental impacts of a teacher professional development program in Chile on preschool classroom quality and child outcomes. *Developmental Psychology*, *51*(3), 309-322. https://doi.org/10.1037/a0038785

18. BÖLÜM

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ALTERNATİF DÜŞÜNME STRATEJİLERİNİN DESTEKLENMESİ OKUL ÖNCESİ PROGRAMI

Şakire Ocak Karabay

Erken çocukluk döneminde çocukların hazzı erteleyebilme, hayal kırıklığı ile başa çıkabilme ve duygularını etkin bir şekilde düzenleyebilme becerilerinde güçlük yaşamaları, ileride birtakım zorluklarla karşılaşma riskini arttırmaktadır. Yapılan pek çok araştırma, küçük çocuklarda bu becerilerinin yeterince gelişmemiş olmasının daha sonraki dönemlerde davranış ve kişiler arası sorunların hatta ruh sağlığı bozukluklarının önemli bir yordayıcısı olduğunu belirtmektedir (Gaete ve ark., 2019; Webstern-Startton ve Reid, 2010). Ruh sağlığı sorunlarının ise toplumun üstünde bir yük olduğu, sıklıkla dile getirilmektedir. Özellikle ekonomik olarak savunmasız olan toplumlarda çok daha fazla tedaviye gereksinim duyulduğu gözlenmektedir Araştırmacılar, sosyal istikrarsızlığın, yetersiz sosyoekonomik koşulların, bireylerin gereksinimlerinin yeterince karşılanmamasının (beslenme, barınma, sevgi, ilgi, aidiyet), olumsuz ilişkilerin, eğitimde eşitsizliğin, terör gibi olumsuz unsurların ruh sağlığı sorunları riskini artırdığını göstermektedir (Chen ve ark., 2019; Gaete ve ark., 2019; Grazuleviciene ve ark., 2017; Inam ve ark., 2015; Karabay ve Tunçdemir, 2014). Düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar, orta ve üst gelir grubundaki akranlarına kıyasla daha az koruyucu faktöre sa-

Kaynakça

Ahonen A.K. ve Kinnunen P. (2015). How do students value the importance of twenty-first century skills? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 59(4), 395-412. http://doi.org/10.1080/00313831.2014.904423

Akgün, E., Yarar, M. ve Dinçer, Ç. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 1-9. https://dergipdiğerleriorg.tr/tr/pub/pegegog/issue/22593/241329

Arda, T. B. (2011). *Alternatif düşünme stratejilerinin desteklenmesi programının okul öncesi çocuklarının sosyal becerileri üzerindeki etkisi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Başar, H. (2008). *Sınıf yönetimi.* Anı Yayıncılık.

Bilir, S., G., Ocak K, S., Arda T. B., Greenberg, M. T. ve Domitrovich, C. (2019). The effects of promoting alternative thinking strategies preschool program on teacher–children relationships and children's social competence in Turkey. *International Journal of Psychology*, *54*(1), 61-69. https://doi.org/10.1002/ijop.12426

Chen, X. Y., Cen, G. Z., Li, D. ve He, Y. F. (2005). Social functioning and adjustment in Chinese children: The imprint of historical time. *Child Development*, 76, 182-195. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00838.x

Chen, N., Pei, Y., Lin, X., Wang , J., Bu, X. ve Liu K., (2019). Mental health status compared among rural-to-urban migrant, urban and rural school-age children in Guangdong Province, China. *BMC Psychiatry* 19(383) 1-8. https://doi.org/10.1186/s12888-019-2356-4

Clarke, A. M., Morreale, S., Field, C. A., Hussein, Y. ve Barry, M. M. (2015). *What works in enhancing social and emotional skills development during childhood and adolescence? A review of the evidence on the effectiveness of school-based and out-of-school programmes in the UK*. World Health Organization Collaborating Centre for Health Promotion Research, National University of Ireland Galway

Conduct Problems Prevention Research Group. (1999). Initial impact of the fast track prevention trial for conduct problems: I. the high-risk sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 67*(5), 631-647. https://doi.org/10.1037/0022-006X.67.5.631

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Denham, S. A. ve Weissberg, R. P. (2004). Social emotional learning in early childhood: What we know and where to go from here. E. Chesebrough, P. King, T. P. Gullotta ve M. Bloom (Ed.), *A blueprint for the promotion of prosocial behavior in early childhood* (s. 13-51) içinde. Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Domitrovich, C. E., Cortes, R. C. ve Greenberg, M. T. (2007). Improving young children's social and emotional competence: A randomized trial of the preschool "PATHS" curriculum. *The Journal of Primary Prevention,* 28(2), 67-91. https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10935-007-0081-0

Domitrovich, C. E., Greenberg, M. T., Kusche, C. ve Cortes, R. (1999). *Manual for the Preschool PATHS Curriculum*. Channing-Bete.

Domitrovich, C. E. ve Greenberg, M. T. (2000). The study of implementation: Current findings from effective programs that prevent mental disorders in school-aged children. *Journal of Educational ve Psychological Consultation, 11*(2), 193-221. https://doi.org/10.1207/S1532768XJEPC1102_04

Elias, M. J. (2006). The connection between academic and social-emotional learning. M. J. Elias ve A. Harriett (Ed.), *The educator's guide to emotional intelligence and academic achievement: social-emotional learning in the classroom* (s. 4-14) içinde. Corwin Press.

Emmer, E. T. ve Stough, L. M. (2001). Classroom management: A critical part of educational psychology, with implications for teacher education. *Educational Psychologist,* 36(2), 103-112. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/S15326985EP3602_5

Frey, K. S., Hirschstein, M. K. ve Guzzo, B. A. (2000). Second Step: Preventing aggression by promoting social competence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8(2), 102-112. https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/106342660000800206

Gaete, J., Sánchez, M., Nejaz, L. ve Otegui, M. (2019). Mental health prevention in preschool children: study protocol for a feasibility and acceptability randomized controlled trial of a culturally adapted version of the I Can Problem Solve (ICPS) Programme in Chile. *Trials* 20 (158) 1-14. https://doi.org/10.1186/s13063- 019-3245-3

Gibson, J.E., Werner, S.S. ve Sweeney, A. (2015). Evaluating an abbreviated version of the paths curriculum ımplemented by school mental health clinicians. *Psychology in the Schools, 52*, 549-561. *http://www.wiley.com/WileyCDA*

Grazuleviciene, R., Andrusaityte, S., Petraviciene, I. ve Balseviciene, B. (2017). Impact of psychosocial environment on young children's emotional and behavioral difficulties. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *14*(10), 1278. https://doi.org/10.3390/ijerph14101278.

Greiff, S., Wüstenberg, S., Csapo, B., Demetriou, A., Hautamäki, J., Graesser, A. C. ve Martin, R. (2014). Domain-general problem solving skills and education in the 21st century. *Educational Research Review, 13, 74-83* https://doi.org/10.1016/j.edurev.2014.10.002

Greenberg, M., Domitrovich, C., Karabay, Ş., Arda Tunçdemir, T. B. ve Guest, S. (2018). Focusing on teacher-children relationship perception and children's social emotional behaviors - The PATHS Preschool Program". *International Journal of Educational Research Review*. 3, 8-20. https://doi.org/10.24331/ijere.372270

Greenberg, M. T. ve Kusché, C. A. (1998). Preventive ıntervention for school age deaf children: The PATHS Curriculum. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 3 (1), 49–63. https://psycnet.apa.org/doi/10.1093/oxfordjournals.deafed.a014340

Greenberg, M. T. ve Kusché, C. A. (2006). Building social and emotional competence: The PATHS Curriculum. R. Jimerson ve M. Furlong (Ed.), *Handbook of school violence and school safety: From research to practice* (s. 395–412) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Greenberg, M. T., Weissberg, R. P., O'Brien, M. U., Zins, J. E., Fredericks, L., Resnik, H. ve Elias, M. J. (2003). Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional, and academic learning. *American Psychologist*, 58, 466-474. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.58.6-7.466

Güder, S. Y., Alabay, E. ve Güner, E. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında karşılaştıkları davranış problemleri ve kullandıkları stratejiler. *Elementary Education Online,* 17(1), 414-430. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.413792

Hughes C. ve Cline T (2015) An evaluation of the preschool PATHS curriculum on the development of preschool children, *Educational Psychology in Practice*, 31(1), 73-85. https://doi.org/10.1080/02667363.2014.988327

Inam, A., Tarig, D.N. ve Zaman S. (2015). Cultural adaptation of preschool PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies) Curriculum for Pakistani children. *International Journal of Psychology,* 50(3), 232-239. https://doi.org/10.1002/ijop.12090

Izard, C. E., Trentacosta, C. J., King, K. A. ve Mostow, A. J. (2004). An emotion-based prevention program for Head Start children. *Early Education ve Development*, *15*(4), 407-422. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15566935eed1504_4

İçenler, M., Sipahi, D., Taşdelen, D., Kökçü, G., Arda Tunçdemir, T., B., Bilir, G. ve Ocak, Ş. (2012). Alternatif düşünme stratejilerinin desteklenmesi - okul öncesi programının kişiler arası problem çözme becerisine etkisinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi,* 1(4), 57-67.

Kam, C. M., Greenberg, M. T. ve Kusché, C. A. (2004). Sustained effects of the PATHS curriculum on the social and psychological adjustment of children in special education. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 12(2), 66-78. https://doi.org/10.1177/10634266040120020101

Kam, C., Wong, L.W. ve Fung, K.M. (2011). Promoting social-emotional learning in Chinese schools: A feasibility study of PATHS implementation in Hong Kong. *The International Journal of Emotional Education*, 3(1), 30-47. https://oaji.net/articles/2017/4987-1496665556.pdf

Karabay, O. Ş. ve Ası, D. Ş. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıfta uyguladıkları kurallar ve çocukların kurallara yönelik farkındalık düzeyleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(3). https://doi.org/10.17679/iuefd.16331426

Karabay, O. Ş. ve Tunçdemir A.T.B. (2014). Okul öncesi dönemde önleyici müdahale edici programların karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 4(29), 171-188. http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/52-published.pdf

Karabay, O. Ş. ve Tunçdemir, A.T.B. (2018). Okul öncesi alternatif düşünme stratejilerinin desteklenmesi programının öğretmenlerin bakış açısıyla incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 47, 51-67.

Kusche, C. A. ve Greenberg, M. T. (1994). *The PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies) Curriculum*. Channing-Bete. Co.

Little, M., Berry, V., Morpeth, L., Blower, S., Axford, N., Taylor, R., Bywater, T., Lehtonen, M. ve Tobin, K. (2012). The impact of three evidence-based programmes delivered in public systems in Birmingham, UK. *International Journal of Conflict and Violence*, *6*(2), 260-272. http://www.ijcv.org/index.php/ijcv/article/view/263

Malti, T., Ribeaud, D. ve Eisner, M. (2012). Effectiveness of a universal school-based social competence program: The role of child characteristics and economic factors. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 249-259. https://www.researchgate.net/publication/236153704

May, R. (2016). *Yaratma cesareti*. (Çev. Oysan, A.) İstanbul: Metis Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 1975, 1. Baskı).

Monkevičienė, O. (2014). Influence of the early prevention programme "Zippy's Friends" on self development of children's social competence and establishment of a safe emotional environment in educational institutions. *Pedagogika,* 116(4), 71-93. https://doi.org/10.15823/p.2014.049

Muratori, P., Giuli, C., Bertacchi, I., Orsolini, L., Ruglioni, L. ve Lochman, J. E. (2017). Coping power for preschool-aged children: a pilot randomized control trial study. *Early Intervention in Psychiatry.* 11(6), 532-538. https://doi.org/10.1111/eip.12346

Ocak, S. (2010). The effects of child- teacher relationships on interpersonal problem solving skills of children. *Infants ve Young Children*, 23(4), 312-322. http://dx.doi.org/10.1097/IYC.0b013e3181f27769

Özyürek, A., Çetin, A. ve Yıldırım, R. (2018). Aile hekimi ve öğretmenlerin çocuk ihmal ve istismarı konusundaki görüşleri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2018, 7(1), 436-453. http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/34318/351672

Pianta, R. C. (2017). *Çocuklar ve öğretmenler arasındaki ilişkilerin zenginleştirilmesi*. (Çev. Ş. Karabay ve D. Ası). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orjinal eserin yayın tarihi, 1999, 1. Baskı).

Sandy, S.V. ve Boardman, S. K. (2000). The peaceful kids conflict resolution program. *International Journal of Conflict Management*, 11(4), 337-357. https://doi.org/10.1108/eb022845.

Shure, M.B (2001) *I Can Problem Solve (An Interpersonal Cognitive Problem-Solving Program- ICPS,* (2. Baskı). Research Press.

Taub, J. (2001). Evaluation of the Second Step violence prevention program at a rural elementary school. *School Psychology Review*, 31, 186–200. https://doi.org/10.1080/02796015.2002.12086150

Torres, M. M., Domitrovich, C. E. ve Bierman, K. L. (2015). Preschool interpersonal relationships predict kindergarten achievement: Mediated by gains in emotion knowledge. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 39, 44-52. https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.appdev.2015.04.008

UNICEF (2010). Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması özet rapor. https://e-kutuphane.ihem.barobirlik.org.tr/handle/123456789/637

Uysal, H., Altun., S., A. ve Akgün, E. (2010). Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların istenmeyen davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler. *Elementary Education Online*, *9*(3), 971- 979. https://dergipdiğerleriorg.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8594/106888

Webster-Stratton, C. ve Reid, M. J. (2010). The Incredible Years parents, teachers, and children training series: A multifaceted treatment approach for young children with conduct problems. J. R. Weisz ve A. E. Kazdin (Ed.), *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (s. 122–141) içinde. Guilford Press.

Wilson, S. J. ve Lipsey, M. W. (2007). School-based interventions for aggressive and disruptive behavior: Update of a meta-analysis. *American Journal of Preventive Medicine*, *33*(2), 130–143. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2007.04.011

Zins, J. E. ve Elias, M. J. (2006). Social and emotional learning. G. G. Bear ve K. M. Minke (Ed.), *Children's needs* (s. 1-13) içinde. NASP.

19.
BÖLÜM

OKULLARDA AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEYİCİ ViSC PROGRAMI

Aysun Doğan & Sevgi Tunay Aytekin

Okullarda görülen şiddet içerikli davranışlar, tüm dünyada giderek artış göstermektedir. Akran zorbalığı, okullarda sıklıkla görülen saldırgan davranışlardan olup öğrencileri, öğretmenleri, okul idarecilerini ve aileleri, dolayısıyla toplumun büyük bir kesimini etkileyen önemli bir toplumsal problemdir (Jantzer ve ark., 2015). Şiddetin bir alt türü olarak ele alınan akran zorbalığının sistematik olarak araştırılması, Dan Olweus'un 1980'li yıllarda Norveç'te yaptığı büyük ölçekli çalışmalara dayanmaktadır. Olweus (1993), akran zorbalığını;f bir veya birkaç öğrencinin bir başka öğrenciye karşı yaptığı saldırgan davranışlar olarak tanımlamakta ve bu davranışların üç temel özelliğinden bahsetmektedir: a) bilinçli olarak zarar verme amacıyla yapılması, b) sürekli ve tekrarlayıcı olması ve c) taraflar arasında güç dengesizliğinin bulunması.

Bu kitap bölümünde öncelikle akran zorbalığının görülme sıklığı, türleri ve farklı öğrenci rolleri ele alınacaktır. Bu davranışların öğrenciler üzerindeki kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri sunulduktan sonra bu alandaki önleyici müdahale programlarına yer verilecektir. Bunu takiben, akran zorbalığını önleyici okul temelli ve kanıta dayalı bir müdahale programı olan ViSC Programının (Viennese Social Competence Program) kuramsal altyapısı, içeriği ve farklı ülkelerdeki etkililik çalışmalarının sonuçları paylaşılacaktır. Son olarak, ViSC programının ülkemizdeki uygulama süreci ve etkililik değerlendirme çalışmasının sonuçları özetlenecektir.

ülkemizde de geliştirilmesi veya ViSC gibi etkililiği kanıtlanan programların müfredata alınarak ülkemizdeki tüm okullarda uygulanmasıdır.

Kaynakça

Al-Raqqad, H. K., Al-Bourini, E. S., Al Talahin, F. M. ve Aranki, R. M. E. (2017). The impact of school bullying on students' academic achievement from teachers point of view. *International Education Studies*, *10*(6), 44-50. https://doi.org/10.5539/ies.v10n6p44

Arënliu, A., Strohmeier, D., Konjufca, J., Yanagida, T. ve Burger, C. (2020). Empowering the peer group to prevent school bullying in Kosovo: Effectiveness of a short and ultra-short version of the ViSC social competence program. *International Journal of Bullying Prevention*, *2*(1), 65-78. https://doi.org/10.1007/s42380-019-00052-4

Arseneault, L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*, *16*(1), 27-28. https://doi.org/10.1002/wps.20399

Arslan, N. ve Akın, A. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin akran zorbalığına etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, *6*(1), 72-84. https://doi.org/10.19126/suje.62580

Atik, G. ve Güneri, O. Y. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental, and academic factors. *School Psychology International*, *34*(6), 658-673. https://doi.org/10.1177%2F0143034313479699

Avşar, F. ve Ayaz Alkaya, S. (2018). Akran zorbalığının önlenmesinde okul sağlığı hemşiresinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 78-84. https://doi.org/10.31125/hunhemsire.431134

Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2008). Protective and risk factors of being bully and victim in a Turkish adolescent sample. *International Journal of Psychology*, *43*(3-4), 85.

Bender, D. ve Lösel, F. (2011). Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *21*(2), 99-106. https://doi.org/10.1002/cbm.799

Burk, B. N., DiRenzo, A. ve Fuller, R. H. (2019). Who is a bully anyway?: Examining perceptions of bullying among parents and children. *Journal of Park and Recreation Administration*, *37*(2), 80-98 https://doi.org/10.18666/JPRA-2019-8816

Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları,* 15, 68-82.

Conners-Burrow, N. A., Johnson, D. L., Whiteside-Mansell, L., McKelvey, L. ve Gargus, R. A. (2009). Adults matter: Protecting children from the negative impacts of bullying. *Psychology in the Schools*, *46*(7), 593-604. https://doi.org/10.1002/pits.20400

Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. ve Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, *25*(2), 65-83. https://doi.org/10.1037/a0020149

Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*(1), 74-101. https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.1.74

Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., de Looze, M., Roberts, C., . . . Barnekow, V. (2012). *Social determinants of health and well-being among young people: Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey.* Copenhagen, World Health Organization Regional Office for Europe. 10 Ağustos 2022 tarihinde https://apps.who.int/iris/handle/10665/326406'den erişim sağlanmıştır.

Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, *17*(3), 149-162.

Doğan, A., Aytekin, S. T. ve Strohmeier, D. (2022). Bullying prevention in Turkish schools: Evaluation of the ViSC program. H. H. Şen ve H. Selin (Ed.). *Childhood in Turkey: educational, sociological, and psychological perspectives* (1. baskı, s. 309-327) içinde. Springer.

Doğan, A., Keser, E., Şen, Z., Yanagida, T., Gradinger, P. ve Strohmeier, D. (2017). Evidence based bullying prevention in Turkey: Implementation of the ViSC social competence program. *International Journal of Developmental Science*, *11*(3-4), 93-108. https://doi.org/10.3233/DEV-170223

Doğan, A., Strohmeier, D., Kızıltepe, R., Gümüşten, D. ve Yanagida, T. (2020). Effectiveness of the ViSC social competence program in Turkish elementary schools. *International Journal of Developmental Science*, *14*(3-4), 49-61. https://doi.org/10.3233/DEV-200289

Doğan-Ateş, A. ve Yağmurlu, B. (2010). Examining victimization in Turkish schools. *European Journal of Educational Studies, 2*, 31-37.

Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Dupper, D. R. (2013). *School bullying: New perspectives on a growing problem*. Oxford University Press.

Espelage, D. L. ve Swearer, S. M. (2008). Current perspectives on linking school bullying research to effective prevention strategies. T. W. Miller (Ed.) *School violence and primary prevention* içinde (s. 335-353). Springer.

Erdur-Baker, Ö. (2009). Peer victimization, rumination, and problem solving as risk contributors to adolescents' depressive symptoms. *The Journal of Psychology*, *143*(1), 78-90. https://doi.org/10.3200/JRLP.143.1.78-90

Fekkes, M., Pijpers, F. I. ve Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, *20*(1), 81-91. https://doi.org/10.1093/her/cyg100

Flannery, D. J., Wester, K. L. ve Singer, M. I. (2004). Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. *Journal of Community Psychology*, *32*(5), 559-573. https://doi.org/10.1002/jcop.20019

Frey, K. S., Hirschstein, M. K., Snell, J. L., Edstrom, L. V. S., MacKenzie, E. P. ve Broderick, C. J. (2005). Reducing playground bullying and supporting beliefs: An experimental trial of the Steps to Respect Program. *Developmental Psychology, 41*(3), 479–490. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.3.479

Gollwitzer, M., Banse, R., Eisenbach, K. ve Naumann, A. (2007). Effectiveness of the Vienna Social Competence Training on explicit and implicit aggression. *European Journal of Psychological Assessment*, *23*(3), 150-156. https://doi.org/10.1027/1015-5759.23.3.150

Gollwitzer, M., Eisenbach, K., Atria, M., Strohmeier, D. ve Banse, R. (2006). Evaluation of aggression-reducing effects of the "Viennese Social Competence Training". *Swiss Journal of Psychology*, *65*(2), 125-135. https://doi.org/10.1024/1421-0185.65.2.125

Golmaryami, F. N., Frick, P. J., Hemphill, S. A., Kahn, R. E., Crapanzano, A. M. ve Terranova, A. M. (2016). The social, behavioral, and emotional correlates of bullying and victimization in a school-based sample. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *44*(2), 381-391. https://doi.org/10.1007/s10802-015-9994-x

Gökkaya, F. ve Tekinsav Sütcü, S. T. (2020). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(1), 40-54. https://doi.org/10.16986/HUJE.2018042225

Gradinger, P., Yanagida, T., Strohmeier, D. ve Spiel, C. (2015). Prevention of cyberbullying and cyber victimization: Evaluation of the ViSC Social Competence Program. *Journal of School Violence*, *14*(1), 87-110. https://doi.org/10.1080/15388220.2014.963231.

Gradinger, P., Yanagida, T., Strohmeier, D. ve Spiel, C. (2016). Effectiveness and sustainability of the ViSC Social Competence Program to prevent cyberbullying and cyber-victimization: Class and individual level moderators. *Aggressive Behavior*, *42*(2), 181-193. https://doi.org/10.1002/ab.21631

Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları, 8*(15), 47-61.

Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin Press.

Hutchings, J. ve Clarkson, S. (2015). Introducing and piloting the KiVa bullying prevention programme in the UK. *Educational and Child Psychology*, *32*(1), 49-61.

Jantzer, V., Haffner, J., Parzer, P., Resch, F. ve Kaess, M. (2015). Does parental monitoring moderate the relationship between bullying and adolescent nonsuicidal self-injury and suicidal behavior? A community-based self-report study of adolescents in Germany. *BMC Public Health*, *15*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12889-015-1940-x

Kapcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 37*, 1-13.

Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Alanen, E. ve Salmivalli, C. (2011). Going to scale: A nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *79*, 796-805. https://doi.org/10.1037/a0025740

Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, *3*(2), 207-227.

Kim, M. J., Catalano, R. F., Haggerty, K. P. ve Abbott, R. D. (2011). Bullying at elementary school and problem behaviour in young adulthood: A study of bullying, violence and substance use from age 11 to age 21. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *21*(2), 136-144. https://doi.org/10.1002/cbm.804

Kutlu, F. ve Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 1-12. https://doi.org/1301-9961

Lessne, D. ve Harmalkar, S. (2013). *Student reports of bullying and cyber-bullying: Results from the 2011 school crime supplement to the national crime victimization survey. U.S. Department of Education*. NCES 2013329. http://nces.ed.gov/ pubs2013/2013329.pdf adresinden 10 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

Malti, T., Gasser, L. ve Buchmann, M. (2009). Aggressive and prosocial children's emotion attributions and moral reasoning. *Aggressive Behavior*, *35,* 90-102. https://doi.org/10.1002/ab.20289

Markkanen, I., Välimaa, R. ve Kannas, L. (2021). Forms of bullying and associations between school perceptions and being bullied among Finnish secondary school students aged 13 and 15. *International Journal of Bullying Prevention*, *3*(1), 24-33. https://doi.org/10.1007/s42380-019-00058-y

MEB. (2006). Eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılması strateji ve eylem planı (2006-2011). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_10/08101631_okullardasiddetinonlenmesigenelgesi.pdf adresinden 18 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.

MEB. (2015). Çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi teknik projesi: Eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi strateji ve eylem planı. https://siddetinonlenmesi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/17120747_1.1.12_strateji_raporu.pdf adresinden 18 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.

Menesini, E., Modena, M. ve Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. *The Journal of Genetic Psychology*, *170*(2), 115-134. https://doi.org/10.3200/GNTP.170.2.115-134

Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B. E., Frisén, A., Berne, S., Ortega-Ruiz, R., . . . Naruskov, K. (2012). Cyberbullying definition among adolescents: A comparison across six European countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *15*(9), 455-463. https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0040

Menesini, E., Palladino, B. E. ve Nocentini, A. (2015). Emotions of moral disengagement, class norms,

and bullying in adolescence: A multilevel approach. *Merrill-Palmer Quarterly*, *61*(1), 124-143. https://doi.org/10.13110/merrpalmquar1982.61.1.0124

Menesini, E. ve Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine, 22*(1), 240-253. https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740

Nishina, A., Juvonen, J. ve Witkow, M. R. (2005). Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: The psychosocial, somatic, and scholastic consequences of peer harassment. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *34*(1), 37-48. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3401_4

Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. K. H. Rubin ve D. J. Pepler (Ed.) *The development and treatment of childhood aggression* (s. 411-448) içinde. Lawrence Erlbaum.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school.* Blackwell.

Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *35*(7), 1171-1190. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x.

Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, *60*(6), 12-17.

Olweus, D. (2004). The Olweus Bullying Prevention Programme: Design and implementation issues and a new national initiative in Norway. P. K. Smith, D. Pepler ve K. Rigby (Ed.) *Bullying in schools: How successful can interventions be?*, (s. 13-36) içinde. Cambridge University Press

Olweus, D. (2011). Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *21*(2), 151-156. https://doi.org/10.1002/cbm.806

Olweus, D. ve Limber, S. P. (2010). Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry*, *80*(1), 124-134. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x

Padgett, S. ve Notar, C. E. (2013). Bystanders are the key to stopping bullying. *Universal Journal of Educational Research*, *1*(2), 33-41. https://doi.org/10.13189/ujer.2013.010201

Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Turkish Journal of Psychology*, *20*(56), 77-92.

Pellegrini, A. D. ve Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, *20*(2), 259-280. https://doi.org/10.1348/026151002166442

Perren, S. ve Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *47*(1), 45-57. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2005.01445.x

Perry, D. G., Perry, L. C. ve Weiss, R. J. (1989). Sex differences in the early consequences that children anticipate for aggression. *Developmental Psychology, 25*(2), 312–319. https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.2.312

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *48*(9), 583-590. https://doi.org/10.1177%2F070674370304800904

Rivara, F. ve Le Menestrel, S. (Ed.). (2016). *Preventing bullying through science, policy, and practice*. The National Academies Press.

Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, *20*(5), 359-368. https://doi.org/10.1002/1098-2337(1994)20:5%3C359::AID-AB2480200503%3E3.0.CO;2-J

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. ve Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Agg-*

ressive Behavior, 22(1), 1-15. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1%3C1:AID-AB1%3E3.0.CO;2-T

Salmivalli, C. ve Isaacs, J. (2005). Prospective relations among victimization, rejection, friendlessness, and children's self-and peer-perceptions. *Child Development*, *76*(6), 1161-1171. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00841.x-i1

Salmivalli, C., Poskiparta, E., Ahtola, A. ve Haataja, A. (2013). The implementation and effectiveness of the KiVa antibullying program in Finland. *European Psychologist*. *18*, 79-88. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000140

Schultes, M.T., Stefanek, E., van de Schoot, R., Strohmeier, D. ve Spiel, C. (2014). Measuring implementation of a school-based violence prevention program on two levels: Fidelity and teachers' responsiveness as predictors of proximal outcomes. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology, 222*, 49-57. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000165

Sinkkonen, H. M., Puhakka, H., ve Meriläinen, M. (2014). Internet use and addiction among Finnish adolescents (15–19 years). *Journal of Adolescence*, *37*(2), 123-131. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.11.008

Smith, P. K. (2010). Bullying in primary and secondary schools: Psychological and organizational comparisons. S. R. Jimerson, S. M. Swearer ve D. L. Espelage (Ed.), *Handbook of bullying in schools: an international perspective* (s. 137-150) içinde. Routledge.

Smith, P. K., Smith, C., Osborn, R. ve Samara, M. (2008). A content analysis of school anti-bullying policies: Progress and limitations. *Educational Psychology in Practice*, *24*(1), 1-12. https://doi.org/10.1080/02667360701661165

Smokowski, P. R. ve Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, *27*(2), 101-110. https://doi.org/10.1093/cs/27.2.101

Solomontos-Kountouri, O., Gradinger, P., Yanagida, T. ve Strohmeier, D. (2016). The implementation and evaluation of the ViSC program in Cyprus: Challenges of cross-national dissemination and evaluation results. *European Journal of Developmental Psychology*, *13*(6), 737-755. https://doi.org/10.1080/17405629.2015.1136618

Sourander, A., Jensen, P., Ronning, J. A., Niemela, S., Helenius, H., Sillanmaki, L., . . . Almqvist, F. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. *Pediatrics*, *120*(2), 397-404. https://doi.org/10.1542/peds.2006-2704

Soydaş, D. K. ve Uçanok, Z. (2014). Ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım özellikleri sanal ortamda zorbalığa dâhil olmayı açıklıyor mu? *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *21*(1), 17-32.

Spiel, C. ve Strohmeier, D. (2011). National strategy for violence prevention in the Austrian public school system: Development and implementation. *International Journal of Behavioral Development*, *35*(5), 412-418. https://doi.org/10.1177%2F0165025411407458

Spiel, C. ve Strohmeier, D. (2012). Evidence-based practice and policy: When researchers, policy makers, and practitioners learn how to work together. *European Journal of Developmental Psychology*, *9*(1), 150-162. https://doi.org/10.1080/17405629.2011.616776

Spiel, C., Strohmeier, D., Schiller, E. M., Stefanek, E., Schultes, M. T., Hoffmann, C., Yanagida, T., … ve Pollhammer, B. (2011). *WiSK Programm: Förderung sozialer und interkultureller Kompetenzen in der Schule. WiSK Evaluationsstudie: Abschlussbericht [ViSC social competence program. Evaluation study: Final report].* Report to the Federal Ministry of Education, Arts, and Cultural Affairs. Vienna, Austria: University of Vienna.

Strohmeier, D., Hoffmann, C., Schiller, E. M., Stefanek, E. ve Spiel, C. (2012). ViSC social competence program. *New Directions for Youth Development*, *2012*(133), 71-84. https://doi.org/10.1002/

yd.20008

Strohmeier, D., Solomontos-Kountouri, O., Trip, S., Doğan, A. ve Arënliu, A. (2021). International implementation of the ViSC Social Competence Program in Cyprus, Romania, Turkey, and Kosovo. P. Smith ve J. O'Higgins (Ed.), *The Wiley-Blackwell handbook of bullying: A comprehensive and international review of research and intervention* (2. baskı, s. 450-468). Springer.

Swearer, S. M., Espelage, D. L., Vaillancourt, T. ve Hymel, S. (2010). What can be done about school bullying? Linking research to educational practice. *Educational Researcher*, *39*(1), 38-47. https://doi.org/10.3102%2F0013189X09357622

Swearer, S. M., Song, S. Y., Cary, P. T., Eagle, J. W. ve Mickelson, W. T. (2001). Psychosocial correlates in bullying and victimization: The relationship between depression, anxiety, and bully/victim status. *Journal of Emotional Abuse*, *2*(2-3), 95-121. https://doi.org/10.1300/J135v02n02_07

Sweeting, H., Young, R., West, P. ve Der, G. (2006). Peer victimization and depression in early–mid adolescence: A longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology*, *76*(3), 577-594. https://doi.org/10.1348/000709905X49890

Şen, Z. ve Doğan, A. (2021). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin tutumlarının, akran zorbalığı ile baş etme stratejilerinin ve algıladıkları okul ikliminin incelenmesi. *Education and Science*, *46*(207), 43-63. http://doi.org/10.15390/EB.2021.8942

Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *Cyber Psychology & Behavior*, *11*(6), 643-648. https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161

Trip, S., Bora, C., Sipos-Gug, S., Tocai, I., Gradinger, P., Yanagida, T. ve Strohmeier, D. (2015). Bullying prevention in schools by targeting cognitions, emotions, and behavior: Evaluating the effectiveness of the REBE-ViSC program. *Journal of Counseling Psychology*, *62*(4), 732-740. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cou0000084

Ttofi, M. M. ve Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology, 7*, 27-56. https://doi.org/10.1007/s11292-010-9109-1

Tural Hesapçıoğlu, S. ve Yeşilova, H. (2015). Lise öğrencilerinin zorbalığa ve zorbalara ilişkin duyguları, düşünceleri ve tutumları. *Anatolian Journal of Psychiatry /Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*(4), 284-293. http://dx.doi.org/10.5455/apd.155780

Turner, S., Taillieu, T., Fortier, J., Salmon, S., Cheung, K. ve Afifi, T. O. (2018). Bullying victimization and illicit drug use among students in Grades 7 to 12 in Manitoba, Canada: A cross-sectional analysis. *Canadian Journal of Public Health, 109*(2), 183–194. https://doi.org/ 10.17269/s41997-018-0030-0

UNESCO (2019). Behind the numbers: ending school violence and bullying. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483 adresinden 10 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

Üner, S., Özcebe, H. ve Çetik, H. (2009). Farklı sosyoekonomik düzeylerde yer alan üç lisenin birinci sınıf öğrencilerinde yaralanmalar ve risk faktörleri. *Türkiye Klinikleri / Journal of Medical Sciences*, *29*(1), 180-188.

Whitson, S. (2014). *8 keys to end bullying: Strategies for parents & schools (8 keys to mental health)*. (1. baskı). WW Norton & Company.

Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L. ve Karstadt, L. (2001). Bullying involvement in primary school and common health problems. *Archives of Disease in Childhood*, *85*(3), 197-201. https://doi.org/10.1136%2Fadc.85.3.197

20.
BÖLÜM

OKULLARDA ÖĞRENCİ ŞİDDETİNİ ÖNLEMEYE YÖNELİK BİR MODEL: AKRAN ARABULUCULUK UYGULAMALARI

Fulya Türk & Abbas Türnüklü

En uzak mesafe
ne Afrika'dır,
ne Çin,
ne Hindistan,
ne seyyareler,
ne de yıldızlar geceleri ışıldayan...
En uzak mesafe
iki kafa arasındaki mesafedir
"birbirini anlamayan....."

Herman Amato (Çev. Can Yücel)

Yüzlerce, bazen binlerce öğrencinin birlikte eğitim ve öğretim gördüğü okullarda, öğrenciler arası anlaşmazlıkların yaşanması doğal ve kaçınılmazdır. Öğrencilere anlaşmazlık yönetimi, yüz yüze müzakere ve akran arabuluculuk becerileri kazandırılmadığı takdirde, öğrenciler arası anlaşmazlıklar sıklıkla psikolojik, sözlü ya da fiziksel şiddet kullanılarak yönetilmektedir. Öğrenci şiddetinin okullar-

Kaynakça

Akgun, S. ve Araz, A. (2014). The effects of conflict resolution education on conflict resolution skills, social competence, and aggression in Turkish elementary school students. *Journal of Peace Education, 11*(1), 30-45. https://doi.org/10.1080/17400201.2013.777898

Aküzüm C. ve Oral B. (2015). Yönetici ve öğretmen görüşleri açısından okullarda görülen en yaygın şiddet olayları, nedenleri ve çözüm önerileri. *EKEV Akademi Dergisi,* 61, 1-30.

Araki, T.C. (1990). Dispute management in the schools. *Mediation Quartely, 08*(1), 51-62. https://doi.org/10.1002/crq.3900080107

Association for Conflict Resolution. (2007). Standarts for school-based peer mediation programs. Association for Conflict Resolution. https://www.creducation.net/resources/Recommended_Standards_Final_Formatted.pdf

Bell, K.S., Coleman, K.J., Anderson, A. ve Whelan, P.J. (2000). The effectiveness of peer mediation in a low-ses rural elementary school. *Psychology in the Schools, 37*(6). 505-516. https://doi.org/10.1002/1520-6807(200011)37:6%3C505::AID-PITS3%3E3.0.CO;2-5

Bickmore, K. (2002a). Good training is not enough: research on peer mediation program ımplemention. *Social Alternatives, 21*(1), 33-38.

Bickmore, K. (2002b). Peer mediation training and program implementation in elementary schools: research results. *Conflict Resolution Quarterly, 20*(2), 137- 160. https://doi.org/10.1002/crq.17

Blitz, A. (2002). Peer mediation programs: An end to school violence. *Cardozo Online Journal of Conflict Resolution, 4*(2), 6-29.

Bodine, R. J., Crawford, D. K. ve Schrumpf, F. (2002). Creating the peaceable school: A comprehensive program for teaching conflict resolution program guide. Research Press.

Bosworth, K., Dorothy, E. ve DuBay, T. (1998). A computer-based violence prevention intervention for young adolescents: Pilot study. *Adolescence, 33*(132), 785-795.

Breunlin, C.D., Cimmarusti, A.R., Bryant-Edwrads, L.T. ve Hetherington, S. J. (2002). Conflict resolution training as an alternative to suspension for violent behavior. *The Journal of Educational Research, 95*(6), 349- 358. https://doi.org/10.1080/00220670209596609

Burrell, N., Ziber, C.S. ve Allen, M. (2003). Evaluating peer mediation outcomes in educational settings: A meta-analytic review. *Conflict Resolution Quarterly, 21*(1), 7-26. https://doi.org/10.1002/crq.46

Cohen, R. (2005). *Students resolving conflict: Peer mediation in schools (Grades 6-12)*. Good Year Books.

Deutsch, M. (2006). Cooperation and competition. M. Deutsch, T.P. Coleman ve C. E. Marcus (Ed.), *The Handbook of Conflict Resolution Theory and Practice* (s. 23-42) içinde. Jossey-Bass.

Farrell, A.D. ve Meyer, A.L. (1997). The effectiveness of a school based curriculum for reducing violence among urban sixth-grade students. *American Journal of Public Health, 87*(6), 979-984. https://doi.org/10.2105/AJPH.87.6.979

Farrell, A.D., Meyer, A.L. ve White, K.S. (2001). Evaluation of responding in peaceful and positive ways (RIPP): A school-based prevention program for reducing violence among urban adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*(4), 451–463. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3004_02

Gerber, S. ve Terry-Day, B. (1999). Does peer mediation really work? *Professional School Counseling, 2*(3), 169-171.

Girard, K. ve Koch, S. J. (1996). *Conflict resolution in the schools: A manual for educators*. Jossey-Bass Publishers.

Grau, R., Garca-Raga, L. ve Lopez-Martin, R. (2016). Towards school transformation: Evaluation of a coexistence program from the voice of students and teachers. *Journal of New Approaches in Educational Research (NAER Journal), 5*(2), 137-146. https://doi.org/10.7821/naer.2016.7.177

Hart, J.ve Gunty, M. (1997). The ımpact of a peer mediation program on an elementary school environment. *Peace & Change, 22*(1), 76-92. https://doi.org/10.1111/0149-0508.00038

Ibarrola-García, S.ve Redín, C. I. (2013). Evaluation of a school mediation experience. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 182-189. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.532

Johnson, D. W. ve Johnson, R. (1995). *Teaching Students To Be Peacemake*rs. MN: Interaction Book.

Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (1996). Conflict resolution and peer mediation programs in elementary and secondary schools: A review of the research. *Review of Educational Research, 66*(4), 459-506. https://doi.org/10.3102/00346543066004459

Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2004). Implementing the "Teaching Students To Be Peacemakers Program". *Theory into Practice, 43*(1), 68-79. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4301_9

Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2005). Essential components of peace education. *Theory into Practice, 44*(4), 280-292. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4404_2

Johnson, D. W., Johnson, R. T. ve Dudley, B. (1992). Effects of peer mediation training on elementary school students. *Mediation Quarterly, 10*(1), 89–99. https://doi.org/10.1002/crq.3900100108

Johnson, D. W., Johnson, R. T. ve Smith, K. (2007). The state of cooperative learning in postsecondary and professional settings. *Educational Psychology Review, 19*(1), 15-29. https://doi.org/10.1007/s10648-006-9038-8

Johnson, W.D. ve Johnson, R. (2001, Nisan). Teaching students to be peacemakers: A meta-analysis. Research Reports. The Annual Meeting of the American Educational Research Association. Seattle, WA.

Johnson, W.D., Johnson, R., Dudley, B. ve Açıkgöz, K. (1994). Effects of conflict resolution training on elementary school students. *The Journal of Social Psychology, 134*(6). 803- 817. https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9923015

Johnson, W.D., Johnson, R., Dudley, B., Mitchell, J. ve Fredrickson, J. (1997). The impact of conflict resolution training on middle school students.*The Journal of Social Psychology, I37*(1), 11-21. https://doi.org/10.1080/00224549709595409

Johnson, W.D., Johnson, R., Mitchell, J., Cotten, B. Harris, D. ve Louison, S. (1996). Effectiveness of conflict managers in an inner-city elementary school. *The Journal of Educational Research, 89*(5), 280- 286. https://doi.org/10.1080/00220671.1996.9941329

Johnson, W.D., Johnson, T.R., Dudley, B. ve Magnuson, D. (1995). Training elementary school students to manage conflict. *The Journal of Social Psychology, 135*(6), 673- 686. https://doi.org/10.1080/00224545.1995.9713971

Jones-Bamman, L., Blakeway, M. S., Bleiweis, M., Buckley, G. L., Prutzman, P., Rivas, M., Sanford, A., Smith, J., Trichel, M. G., Whipple, R. T. ve Press, S. (2007). *Recommended Standards for School-Based Peer Mediation Programs*. USAS: Association for Conflict Resolution. http://www.acrnet.org

Jones, S.T. (2004). Conflict resolution education: The field, the findings and the future. *Conflict Resolution Quarterly, 22*(1-2), 233-276. https://doi.org/10.1002/crq.100

Kaçmaz, T. ve Türnüklü, A. (2011). Akran arabulucuların perspektifinden çatışan öğrencilerin arabuluculuk sürecinde yaşadığı zorluklar. *Elementary Education Online. 10*(3), 798-811

Kaşık, N.C. ve Kumcağız, H. (2014). The effects of the conflict resolution and peer mediation training program on self-esteem and conflict resolution skills. *International Journal of Academic Research Part B, 6*(1), 179-186.

Kılıçarslan, S. ve Atıcı, M. (2015). Çatışma çözme eğitim programının ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme davranışları üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*(2), 137-158.

Lane-Garon, P. S. (2000). Practicing peace: The impact of a school-based conflict resolution program on elementary students. *Peace & Change, 25*(4), 467- 482. https://doi.org/10.1111/0149-0508.00169

Lane-Garon, P. S., Ybarra-Merlo, M., Zajac, J. D. ve Vierra, T. (2005). Mediators and mentors: Partners in conflict resolution and peace education. *Journal of Peace Education,* 2(2), 183-193. https://doi.org/10.1080/17400200500173592

Lane, P. S. ve McWhirter, J. J. (1992). A peer mediation model: Conflict resolution for elementary and middle school children. *Elementary School Guidance & Counseling*, *27(*1), 15-24.

Latipun, S., Nasir, R., Zainah, A. Z. ve Khairudin, R. (2012). Effectiveness of peer conflict resolution focused counseling in promoting peaceful behavior among adolescents. *Asian Social Science, 8*(9), 8-16. http://dx.doi.org/10.5539/ass.v8n9p8

Lieber, C. M., Lantieri, L. ve Roderick, T. (1998). *Conflict resolution in the high schools: Skills for classrooms skills for life. ESR: Educators for Social Responsibility*. Cambridge Press.

Lorente, I. S. ve Seijo, J. C. T. (2017). Student and teacher perception of a peer mediation program. *Qualitative Research in Education, 6*(2), 214-238. http://dx.doi.org/10.17583/qre.2017.2713

OECD (2019). PISA 2018 Results (Volume III): What school life means for students' lives, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/acd78851-en.

OECD (2021), Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/92a11084-en.

Pina, D., Ruiz-Hernández, J. A., Llor-Esteban, B., Matás-Castillo, M., Pagán-Escribano, M. ve Puente-López, E. (2021). "Count On Me" program to improve school coexistence in primary education. *Children and Youth Services Review*,127,106121. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106121

Schaeffer, S. ve Rollin, A.S. (2001). The evaluation of a community-based conflict resolution program for African American children and adolescents. *Research for Educational Reform, 6*(1), 33- 50.

Schrumpf, F. Crawford, K. D. ve Bodine, J. R. (1997). Peer mediation: Conflict resolution in schools. Program Guide. Research Press.

Sellman, E. (2002). Peer mediation, school culture and sustainability. *Pastoral Care in Education, 20*(2), 7-11. https://doi.org/10.1111/1468-0122.00223

Smith, W.S., Daunic, P.A., Miller,D.M. ve Robinson, R.T. (2002). Conflict resolution and peer mediation in middle schools: Extending the process and outcome knowledge base. *The Journal of Social Psychology, 142*(5), 567- 586. https://doi.org/10.1080/00224540209603919

Stevahn, L. ve Johnson, D.W. (1997). Effects on high school students of conflict resolution training integrated into English literature. *Journal of Social Psychology, 137*(3), 302- 316. https://doi.org/10.1080/00224549709595442

Stevahn, L., Munger, L. ve Kealey, K. (2005). Conflict resolution in a French immersion elementary school. *The Journal of Educational Research, 99*(1), 3–18. https://doi.org/10.3200/JOER.99.1.3-18

Stevahn,L., Johnson, D.W., Johnson,R., Laginski,A.M. ve O'Coin, I. (1996). Effects on high school students of ıntegrating conflict resolution and peer mediation training into an academic unit. *Mediation Quarterly, 14*(1), 21-36. https://doi.org/10.1002/crq.3900140104

Sweeney, B. ve Carruthers, W. L. (1996a). Conflict resolution: History, philosophy, theory, and educational applications. *School Counselor, 43*(5), 326-344. https://doi.org/10.1002/crq.3900140104

Sweeney, B. ve Carruthers, W. L. (1996b).Conflict resolution: An examination of the research literature and a model for program evaluation. *School Counselor, 44*(1), 5-14.

Taştan, N. (2006). *Çatışma Çözme Eğitimi ve Akran Arabuluculuğu*. Nobel Yayıncılık

TBMM Araştırma Komisyonu (2007). Çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 160, 464-465.

Tolson, E., R. ve McDonald, S. (1992). Peer mediation among high school students: A test of effectiveness. *Social Work in Education, 14*(2), 86-94. https://doi.org/10.1093/cs/14.2.86

Türk, F. (2013). Akran arabuluculuk eğitiminin lise öğrencilerinin arabuluculuk becerilerine etkisinin incelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Türk, F. (2018). An examination of empathic tendency, self-regulation and self-efficacy as predictors of conflict resolution skills in adolescents. *Universal Journal of Educational Research, 6*(5), 994-1004. http://doi.org/10.13189/ujer.2018.060520

Türk, F. ve Türnüklü, A. (2016). Akran arabuluculuk eğitiminin lise öğrencilerinin çatışma çözme becerileri, empatik eğilim ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences, 13*(1), 1589-1606.

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., İkiz, E. ve Balcı, F. (2009). *Liselerde Öğrenci Şiddetinin Önlenmesi Anlaşmazlık Çözümü, Müzakere ve Akran-Arabuluculuk Eğitim Programı*. Maya Akademi.

Türnüklü, A. (2006). *Sınıf ve Okul Disiplinine Çağdaş Bir Yaklaşım: Onarıcı Disiplin*. Ekinoks

Türnüklü, A. (2011). Akran arabulucuların arabuluculuk sürecine ilişkin algıları. *Eğitim ve Bilim, 36*(159), 179-191

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Gürler, S., Şevkin, B., Türk, F., Kalender, A. ve Zengin, F. (2010). The effects of conflict resolution and peer mediation training on primary school students' level of aggression. *Education 3–13, 38*(1), 13-22. https://doi.org/10.1080/03004270902760668

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Gürler, S., Türk, F., Kalender, A., Zengin, F. ve Şevkin, B. (2010). The effects of conflict resolution and peer mediation training on Turkish elementary school students' conflict resolution strategies. *Journal of Peace Education, 7*(1), 33-45. https://doi.org/10.1080/17400200903370928

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., İkiz, E. ve Balcı, F. (2011). *Liselerde Öğrenci Şiddetinin Önlenmesi: Anlaşmazlık Çözümü Müzakere ve Akran Arabuluculuk Eğitim Programı*. Maya Akademi.

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Sünbül, D. ve Ergül, H. (2010). Effects of conflict resolution and peer mediation training in a Turkish high school. *Australian Journal of Guidance & Counselling,* 20, 69-80.

Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Türk, F., Kalender, A., Şevkin, B. ve Zengin, F. (2009). Helping students resolve their conflicts through conflict resolution and peer mediation training. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 1(*1), 639-647. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.113

UNESCO (2015). Incheon declaration: Education 2030-Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. Meeting of World Education, Incheon, Republic of Korea.

Wilson, S. J. ve Lipsey, M. W. (2007). School-based interventions for aggressive and disruptive behavior: Update of a meta-analysis. *American Journal of Preventive Medicine, 33*(2), 130-143. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2007.04.011

Woody, D. (2001). A comprehensive school-based conflict-resolution model. *Children & Schools, 23*(2), 115-124. https://doi.org/10.1093/cs/23.2.115

Yavuzer, Y. (2012). Effect of creative drama-based group guidance on male-adolescents' conflict resolution skills. *Eurasian Journal of Educational Research*, 47, 113-130

Zhang, Q. (1994). An ıntervention model of constructive conflict resolution and cooperative learning. *Journal of Social Issues, 50*(1), 99-116. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02400.x

21.
BÖLÜM

ÇOCUK VE ERGENLER İÇİN SÜPER YAŞAM BECERİLERİ MÜDAHALE PROGRAMI

Neslihan Güney Karaman, Meltem Tercan Özyurt & Nevra Atış Akyol

Çocuk ve ergenler; korku, üzüntü ve kaygıyı, gelişimlerinin bir parçası olarak yaşamaktadır. Ancak kaygı semptomlarının araştırıldığı farklı ülkelerde yapılmış çalışmalarda çocuk ve ergenlerin kaygılarının oldukça yüksek olduğu saptanmıştır (Essau ve ark., 2011; Essau ve ark., 2012a; Essau ve ark., 2013). Bununla birlikte ergenlik döneminde en sık görülen psikiyatrik bozuklukların sosyal fobi ve major depresif bozukluk olduğu bildirilmiştir (Beesdo ve ark., 2007; Essau ve ark., 1999; Kessler ve ark., 2005; Ohayon ve Schatzberg, 2010). Dolayısıyla kaygı ile depresyon, çocuk ve ergenlerde önemli ve yaygın bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk ve ergenlik döneminde görülen yüksek kaygı durumunun yetişkinlik yıllarındaki psikopatolojiyi yordadığına dair bulgular mevcuttur (Essau ve ark., 2014a). Ergenlik döneminde sosyal fobisi olanlar arasında yetişkinlikte depresyon riski, sosyal fobisi olmayanlara kıyasla ortalama iki kat daha fazladır (Beesdo ve ark., 2007). Ayrıca sosyal fobi ve major depresif bozukluğun eş zamanlı görülmesi, bireylerin psikososyal işlevselliğini daha olumsuz etkilemektedir (Essau ve ark., 2014a; Ruscio ve ark., 2008).

Kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunların olumsuz etkilediği psikososyal yetkinliği sağlamada yaşam becerileri müdahale programları çok önemli bir yer tutmaktadır. Alanyazında çocuk ve ergenler için sosyal beceri geliştirmeye yönelik psikoeğitim programları bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Yaşam Becerileri Eğitimi Programı (Botvin, 1995), madde bağımlısı ergenlerde sosyal becerileri geliştirmeyi

Kaynakça

Akkök F. (1996). *İlköğretimde sosyal becerilerin geliştirilmesi (Öğretmen el kitabı)*. Özgür Yayıncılık.

Alvord, M. K., Zucker, B. ve Grados, J. J. (2011). *Resilience builder program for children and adolescent-enhancing social competence and self regulation*. Research Press.

Beesdo, K., Bittner, A., Pine, D.S., Stein, M.B., Hofler, M., Lieb, R. ve Wittchen, H.U (2007). Incidence of social anxiety disorder and the consistent risk for secondary depression in the first three decades of life. *Archives of General Psychiatry, 64*(8), 903-912. https://doi.org/10.1001/archpsyc.64.8.903.

Botvin, G.J., Baker, E., Dusenbury, L., Botvin, E.M. ve Diaz, T. (1995). Long-term follow-up results of a randomized drug abuse prevention trial in a white middle-class population. *JAMA, 273,* 1106–1112. https://doi.org/10.1001/jama.1995.03520380042033.

De la Torre-Luque, A., Fiol-Veny, A., Essau, C. A., Balle, M. ve Bornas, X. (2020). Effects of a trans-diagnostic cognitive behaviour therapy-based programme on the natural course of anxiety symptoms in adolescence. *Journal of Affective Disorders*, *264*, 474-482. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.078.

Essau, C. A., Conradt, J. ve Petermann, F. (1999). Frequency and comorbidity of social phobia and social fears in adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, *37*(9), 831-843. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(98)00179-X.

Essau, C., Sasagawa, S., Anastassiou-Hadjicharalambous, X., Guzmán, B. ve Ollendick, T. (2011). Psychometric properties of the Spence Child Anxiety Scale with adolescents from five European countries. *Journal of Anxiety Disorders, 25*(1), 19-27. https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.07.001.

Essau, C., Sasagawa, S., Chen, J. ve Sakano, Y. (2012a). Taijin kyofusho and social phobia symptoms in young adults in England and in Japan. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*(2), 219-232. https://doi.org/10.1177/0022022110386372.

Essau, C. A. , Conradt, J. , Sasagawa, S. ve Ollendick, T. H. (2012b). Prevention of anxiety symptoms in children: Results from a universal school-based trial. *Behavior Therapy, 43*(2), 450–464. https://doi.org/10.1016/j.beth.2011.08.003.

Essau, C., Ishikawa, S., Sasagawa, S., Otsui, K., Sato, H., Okajima, I. ve Bray, D. (2013). Psychopathological symptoms in two generations of the same family: A cross-cultural comparison. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 48*(12), 2017-2026. https://doi.org/10.1007/s00127-013-0673-3.

Essau, C. A. ve Ollendick, T. H. (2013). *The super skills for life programme*. University of Roehampton.

Essau, C. A., Lewinsohn, P. M., Olaya, B. ve Seeley, J. R. (2014a). Anxiety disorders in adolescents and psychosocial outcomes at age 30. *Journal of Affective Disorders*, *163*, 125-132. https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.12.033.

Essau, C. A., Olaya, B., Sasagawa, S., Pithia, J., Bray, D. ve Ollendick, T. H. (2014b). Integrating video-feedback and cognitive preparation, social skills training and behavioural activation in a cognitive behavioural therapy in the treatment of childhood anxiety. *Journal of Affective Disorders*, *167*, 261-267. https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.05.056.

Essau, C. A., Sasagawa, S., Jones, G., Fernandes, B. ve Ollendick, T. H. (2019). Evaluating the real-world effectiveness of a cognitive behavior therapy-based transdiagnostic program for emotional problems in children in a regular school setting. *Journal of Affective Disorders*, *253*, 357-365. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.04.036.

Fernández-Martínez, I., Morales, A., Espada, J. P. ve Orgilés, M. (2020a). Effects of Super Skills for Life on the social skills of anxious children through video analysis. *Psicothema,32*(2), 229-236. http//doi.org/ 10.7334/psicothema2019.240.

Fernández-Martínez, I., Orgilés, M., Morales, A., Espada, J. P. ve Essau, C. A. (2020b). One-Year follow-up effects of a cognitive behavior therapy-based transdiagnostic program for emotional problems in young children: A school-based cluster-randomized controlled trial. *Journal of Affec-*

tive Disorders, *262*, 258-266. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.002.

Fydrich, T., Chambless, D. L., Perry, K. J., Buergener, F. ve Beazley, M. B. (1998). Behavioral assessment of social performance: A rating system for social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, *36*(10), 995-1010. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(98)00069-2.

Gillham, J. E., Reivich, K. J. ve Jaycox, L. H. (2008). *The Penn Resiliency Program.* Unpublished manuscript. University of Pennsylvania.

Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R. ve Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of General Psychiatry*, *62*(6), 593-602. https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.6.593

Masten, A.S. ve Reed, M.G. (2002). Resilience in development. S. J. Lopez ve C. R. Snyder (Ed.) *The handbook of positive psychology* (s. 74–88) içinde . Oxford University Press.

Melero, S., Morales, A., Espada, J. P. ve Orgilés, M. (2021). Improving social performance through video-feedback with cognitive preparation in children with emotional problems. *Behavior Modification*, *46*(4), 755-781. https://doi.org/10.1177/0145445521991098.

Ohayon, M. M. ve Schatzberg, A. F. (2010). Social phobia and depression: Prevalence and comorbidity. *Journal of Psychosomatic Research*, *68*(3), 235-243. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.07.018.

Orgilés, M., Fernández-Martínez, I., Espada, J. P. ve Morales, A. (2019). Spanish version of Super Skills for Life: Short-and long-term impact of a transdiagnostic prevention protocol targeting childhood anxiety and depression. *Anxiety, Stress, and Coping*, *32*(6), 694-710.

Orgilés, M., Melero, S., Fernández-Martínez, I., Espada, J. P., ve Morales, A. (2020). Effectiveness of video-feedback with cognitive preparation in improving social performance and anxiety through super skills for life programme implemented in a school setting. *International Journal of Environmental Research and Public Health.17*(8), 2805. https://doi.org/10.3390/ijerph17082805.

Ramdhonee-Dowlot, K., Balloo, K. ve Essau, C. A. (2021). Effectiveness of the Super Skills for Life programme in enhancing the emotional well being of children and adolescents in residential care institutions in a low-and middle-income country: A randomised waitlist-controlled trial. *Journal of Affective Disorders*, *278*, 327-338. https://doi.org/10.1080/10615806.2019.1645836.

Ruscio, A. M., Brown, T. A., Chiu, W. T., Sareen, J., Stein, M. B. ve Kessler, R. C. (2008). Social fears and social phobia in the USA: Results from the National Comorbidity Survey Replication. *Psychological Medicine*, *38*(1), 15-28. https://doi.org/10.1017/S0033291707001699.

Ünüvar, A. (2012). Gerçeklik kuramına dayalı psiko-eğitim programının lise öğrencilerinin denetim odağı ve yılmazlık düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

22.
BÖLÜM

POZİTİF ERGEN GELİŞİMİ (PERGEL) MÜDAHALE PROGRAMINDAN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Nazlı Baydar & Berna Akçınar

Erken ergenlik fizyolojik, bilişsel, sosyal ve duygusal alanlarda hızlı gelişmelerin kaydedildiği bir dönemdir. Bilişsel kapasitenin artmasıyla eş zamanlı olarak duygusal duyarlılık da arttığı için bu gelişim dönemi hem risklerin hem de gelişim potansiyelinin yüksek olduğu bir dönemdir (Casey ve ark., 2000). Ergenlik dönemine odaklanan çalışmalar da bu ikilemi yansıtmaktadır. Bazı araştırmacılar, risk ve kırılganlık üzerine odaklanırken (Arrington ve Wilson, 2000; Fergus ve Zimmerman, 2005) diğerleri, "Pozitif Ergen Gelişimi" (PEG) ve gelişimi destekleyen faktörlere odaklanmıştır (Lerner ve ark., 2005; Roth ve Brooks-Gunn, 2003: Seligman ve ark., 2009). Ergenlik döneminde sosyal-duygusal gelişim konusunda Türkiye'de yapılmış olan 52 araştırmayı özetleyen bir çalışma (Martin ve Alacacı, 2015), sosyal-duygusal gelişimi destekleyen ve tüm okullara yaygınlaştırılabilecek bir müfredata ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır. Bu kitap bölümünde, PEG'e yönelik tam olarak yapılandırılmış destekleyici evrensel[1] bir müdahale çalışması ve bu çalışmanın geniş kapsamlı görgül değerlendirmesi sunulmaktadır.

Not: Bu araştırma, TÜBİTAK'ın 111K392 numaralı fonu ile desteklenmiştir.

[1] Müdahale alanyazınında "evrensel" müdahale tanımı aslında evrensel önleyici müdahalelerle özdeşleşmiştir. "Önleyici" sıfatı ise müdahalenin, olası olumsuz gelişimi veya etkileri önleme amacına işaret etmektedir. Oysa pozitif psikolojinin ana teması, psikolojinin olumsuz insan gelişimini önlemeye değil, olumlu insan potansiyelini desteklemeye yönelik olmasıdır. Bundan dolayı müdahale programımızı, "destekleyici evrensel" müdahale olarak tanımlıyoruz.

Kaynakça

Arıcı Özcan, N. ve Şahin, S. (2021). The effectiveness of mindfulness based thriving program on level of mindfulness and thriving. *Turkish Journal of Clinical Psychiatry, 24*(3), 324-333. https://doi.org/10.5505/kpd.2021.65037

Arrington, E. G. ve Wilson, M. N. (2000). A re-examination of risk and resilience during adolescence: Incorporating culture and diversity. *Journal of Child and Family Studies, 9*(2), 221-230. https://doi.org/10.1023/A:1009423106045

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology, 52*(1), 1-26. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1

Bandura, A. (2006). Toward a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science, 1*(2), 164-180. https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00011.x

Bandura, A. (2011). A social cognitive perspective on positive psychology. *International Journal of Social Psychology, 26(*1), 7-20. https://doi.org/10.1174/021347411794078444

Bandura, A. ve Locke, E. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. *Journal of Applied Psychology, 88*(1), 87-99. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.1.87

Baydar, N. ve Akçınar, B. (2015). Ramifications of socioeconomic differences for three year old children and their families in Turkey. *Early Childhood Research Quarterly*, *33*(4), 33-48. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2015.05.002

Benson, P. L. (2007). Developmental assets: An overview of theory, research, and practice. Approaches to positive youth development, 33, 58.

Berk, L. E. (2003). *Child development*. Allyn and Bacon.

Botvin, G. J., Griffin, K. W., ve Nichols, T. D. (2006). Preventing youth violence and delinquency through a universal school-based prevention approach. Prevention science, 7, 403-408.

Bowers, E. P., Gestsdottir, S., Geldhof, G. J., Nikitin, J., von Eye, A. ve Lerner, R. M. (2011). Developmental trajectories of intentional self regulation in adolescence: The role of parenting and implications for positive and problematic outcomes among diverse youth. *Journal of Adolescence, 34*(6), 1193-1206. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.07.006

Brink, A. J. ve Wissing, M. P. (2013). Towards a theory-based positive youth development programme. *Journal of Child and Adolescent Mental Health, 25*(1), 7-22. https://doi.org/10.2989/17280583.2013.802869

Bronfenbrenner, U. (1986). Recent advances in research on the ecology of human development. R. K. Silbereisen, K. Eyferth ve G. Rudinger (Ed.), *Development as action in context* (s. 287-309) içinde. Springer-Verlag.

Buchanan-Barrow, E. ve Barrett, M. (1998). Children's rule discrimination within the context of the school. *British Journal of Developmental Psychology, 16*(4), 539-551. https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1998.tb00770.x

Casey, B. J., Giedd, J. N. ve Thomas, K. M. (2000). Structural and functional brain development and its relation to cognitive development. *Biological Psychology, 54*(1), 241-257. https://doi.org./10.1016/s0301-0511(00)00058-2

Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. M., Lonczak, H. S. ve Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, 591*(1), 98-124. https://doi.org/10.1177/0002716203260102

Chirkov, V. I. (2007). Culture, personal autonomy and individualism: Their relationships and implications for personal growth and well-being. G. Zheng, K. Leung ve J. G. Adair (Ed.), *Perspectives and progress in contemporary cross-cultural psychology* (s. 247-263) içinde. China Light Industry Press.

Ciarrochi, J., Parker, P., Kashdan, T. B., Heaven, P. C., ve Barkus, E. (2015). Hope and emotional well-being: A six-year study to distinguish antecedents, correlates, and consequences. *The Journal of Positive Psychology*, *10*(6), 520-532.

Cunningham, E. G., Brandon, C. M. ve Frydenberg, E. (2002). Enhancing coping resources in early adolescence through a school-based program teaching optimistic thinking skills. *Anxiety, Stress and Coping: An International Journal, 15*(4), 369-381. https://doi.org/10.1080/1061580021000056528

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. ve Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development, 82*(1), 405-432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Dweck, C. S. (2000). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Psychology Press.

Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success.* Random House.

Eisenberg, N., Zhou, Q. ve Koller, S. (2001). Brazilian adolescents' prosocial moral judgment and behavior: Relations to sympathy, perspective taking, gender-role orientation, and demographic characteristics. *Child Development, 72*(2), 518-534. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00294

Ekici, H., İbanoğlu, E., Öztürk, H., Yıldırım, K., Melemez, S., Uçak, E. ve Öztürk, M. A. (2021). Sports for improving intergroup relations among adolescents: An intervention study in Turkey. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 27*(2), 309-313. https://doi.org/10.1037/pac0000490

Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., Kessler, R., Schwab-Stone, M. E., ve Shriver, T. P. (1997). *Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators*. ASCD.

Fergus, S. ve Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review Public Health, 26*(1), 399-419. https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357

Geldhof, G. J., Bowers, E. P., Gestsdóttir, S., Napolitano, C. M. ve Lerner, R. M. (2015). Self-regulation across adolescence: Exploring the structure of selection, optimization, and compensation. *Journal of Research on Adolescence, 25*(2), 214–228. https://doi.org/10.1111/jora.12131

Gözüm, S. ve Aksayan, S. (1999). Öz-Etkililik-Yeterlik Ölçeği'nin Türkçe Formunun güvenilirlik ve geçerliliği [Reliability and validity of Turkish Self-Efficacy Scale]. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 2*(1), 21-34.

Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *26*(1), 41-54. https://doi.org/10.1023/B:JOBA.0000007455.08539.94

Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2. Baskı). SAGE.

Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind* (3. Baskı). McGraw-Hill.

Holsen, I., Smith, B. H. ve Frey, K. S. (2008). Outcomes of the social competence program Second Step in Norwegian elementary schools. *School Psychology International*, *29*(1), 71-88. https://doi.org/10.1177/0143034307088504

Jolliffe, D. ve Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence*, *29*(4), 589-611. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.08.010

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cultural Psychology, 36*(4), 403-422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self and human development across cultures: Theory and applications.* (Dü-

zenlenmiş 2. Baskı). Lawrence Erlbaum.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, *54*(3), 317-337. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x

Koruklu, N. (1998). *Arabuluculuk eğitiminin ilköğretim düzeyindeki bir grup öğrencinin çatışma çözme davranışlarına etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Laursen, B., Finkelstein, B.D. ve Betts, N. T. (2001). A developmental meta-analysis of peer conflict resolution. *Developmental Review, 21*(4), 423-449. https://doi.org/10.1006/drev.2000.0531

Lerner, R. M. (2001). *Concepts and theories of human development*. Psychology Press.

Lerner, J. V., Phelps, E., Forman, Y. E. ve Bowers, E. P. (2009). *Positive youth development*. John Wiley and Sons, Inc.

Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J. B., Theokas, C., Phelps, E., Gestsdottir, S., Naudeau, S., Jelicic, H., Alberts, A., Ma, L., Smith, L. M., Bobek, D. L., Richman-Raphael, D., Simpson, I., Christiansen, E. D. ve von Eye, A. (2005). Positive Youth Development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents findings from the first wave of the 4-H study of Positive Youth Development. *The Journal of Early Adolescence, 25*(1), 17-71. https://doi.org/10.1177/0272431604272461

Martin, R. A. (2012). Social and emotional learning research: Intervention studies for supporting adolescents in Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 69*, 1469-1476. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.12.087

Martin, R. A. ve Alacacı, C. (2015). Positive youth development in Turkey: A critical review of research on the social and emotional learning needs of Turkish adolescents, 2000-2012. *Research Papers in Education, 30*(3), 327-346. https://doi.org/10.1080/02671522.2014.963828

Merrell, K. W. (2010). Linking prevention science and social and emotional learning: The Oregon Resiliency Project. *Psychology in the Schools, 47*(1), 55-70. https://doi.org/10.1002/pits.20451

Muthén, L. K. ve Muthén, B. O. (1998-2017). *Mplus user's guide* (8. Baskı). Muthén & Muthén.

Myles-Pallister, J. D., Hassan, S., Rooney, R. M. ve Kane, R. T. (2014). The efficacy of the enhanced Aussie Optimism Positive Thinking Skills Program in improving social and emotional learning in middle childhood. *Frontiers in Psychology*, *5*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00909

Oettingen, G. (1995). Cross-cultural perspectives on self efficacy. A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies* (s. 149-176) içinde. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511527692.007

Payton, J., Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., Schellinger, K. B. ve Pachan, M. (2008). The positive impact of social and emotional learning for kindergarten to eighth-grade students: Findings from three scientific reviews. Technical Report. *Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (NJ1).*

Phelps, E., Balsano, A. B., Fay, K., Peltz, J. S., Zimmerman, S. M., Lerner, R. M., ve Lerner, J. V. (2007). Nuances in early adolescent developmental trajectories of positive and problematic/risk behaviors: Findings from the 4-H study of positive youth development. *Child and Adolescent Psychiatric Clinic of North America, 16*(2), 473-496.

Roberts, C., Ballantyne, F. ve Van der Klift, P. (2002). *Aussie optimism: Social life skills program. Teacher Resource.* Curtin University of Technology.

Roth, J. L. ve Brooks-Gunn, J. (2003). What exactly is a youth development program? Answers from research and practice. *Applied Developmental Science, 7*(2), 94-111. https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0702_6

Schmid, K. L., Phelps, E. ve Lerner, R. M. (2011). Constructing positive futures: Modeling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self regulation in predicting positive youth development. *Journal of Adolescence, 34*(6), 1127-1135. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.07.009

Seçer, Z., Çağdaş, A. ve Seçer, F. (2006). Çocukların okul ortamındaki ahlaki ve sosyal kuralları ayırtetme becerisinin çeşitli değişkenler tarafından incelenmesi [Discrimination of Moral and Social Rules in Children]. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(20), 69-81.

Seligman, M. E., Ernst, R. M., Gillham, J., Reivich, K. ve Linkins, M. (2009). Positive education: Positive psychology and classroom interventions. *Oxford Review of Education, 35*(3), 293-311. https://doi.org/10.1080/03054980902934563

Shek, D. T. ve Ma, C. (2012). Impact of the Project PATHS in the junior secondary school years: objective outcome evaluation based on eight waves of longitudinal data. *The Scientific World Journal, 2012*, 253-266. https://doi.org/10.1100/2012/170345

Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B. ve Rogers, R. W. (1982). The Self-Efficacy Scale: Construction and validation. *Psychological Reports*, *51*(2), 663-671. https://doi.org/10.2466/pr0.1982.51.2.663

Spence, S. H. (1996). The prevention of anxiety disorders in childhood. P. Cotton ve H. Jackson (Ed) *Early intervention and preventive applications of clinical psychology* (s. 87–107) içinde. Australian Psychological Society.

Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 59*(2-3), 25-52. https://doi.org/10.2307/1166137

Thompson, R. A. ve Meyer, S. (2007). Socialization of emotion regulation in the family. J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (s. 249-268) içinde. The Guilford Press.

Tolan, P., Ross, K., Arkin, N., Godine, N. ve Clark, E. (2016). Toward an integrated approach to positive development: Implications for intervention. *Applied Developmental Science, 20*(3), 214-236. https://doi.org/10.1080/10888691.2016.1146080

Türkmen, M., Çok, F., G.Karaman, N. ve Ercan, H. (2014). A general review of intervention programs for adolescents. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 47*(1), 187-208. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001323

Wigelsworth, M., Humphrey, N., ve Lendrum, A. (2012). A national evaluation of the impact of the secondary social and emotional aspects of learning (SEAL) programme. *Educational Psychology, 32*(2), 213-238. https://doi.org/10.1080/01443410.2011.640308

Wigfield, A., Byrnes, J. P. ve Eccles, J. S. (2006). Development during early and middle adolescence. P. A. Alexander ve P. H. Winnie (Ed.), *Handbook of educational psychology* (s. 87-113) içinde. Routledge.

Yağmurlu, B., Çıtlak, B., Dost, A., ve Leyendecker, B. (2009). Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedeflerinde eğitime bağlı olarak gözlemlenen farklılıklar [Differences observed in Turkish mothers' goals of child socialization based on education]. *Türk Psikoloji Dergisi*, *24*(63), 1-15.

Yu, R., Branje, S. J. T., Keijsers, L. ve Meeus, W. H. J. (2014). Personality types and development of adolescents' conflict with friends. *European Journal of Personality, 28*(2), 156-167. https://doi.org/10.1002/per.1913

Zimmerman, S. M., Phelps, E. ve Lerner, R. M. (2008). Positive and negative developmental trajectories in US adolescents: Where the positive youth development perspective meets the deficit model. *Research in Human Development, 5*(3), 153-165. https://doi.org/10.1080/15427600802274001

23.
BÖLÜM

SANAT ATÖLYELERİNİN ÇOCUK VE GENÇLERİN GELİŞİMİNDEKİ KORUYUCU VE ÖNLEYİCİ ROLÜ

Feyza Çorapçı & Sevil Akaygün

Olumlu gençlik yaklaşımı, gelişim sürecinde oluşabilecek davranış sorunlarını önlemenin yanı sıra tüm çocukları ve gençleri, sahip oldukları enerji, öğrenme ve yaratıcılık potansiyelini ortaya koyabilmeleri için fırsatlarla eşit şekilde buluşturmanın önemini vurgular (Lerner ve ark., 2015). Bu yaklaşım, çocuklar ve gençlerin aile hayatı ve okul dışında kalan serbest zamanlarında nitelikli etkinliklere katılmalarının sağlıklı bir gelişim yolunda onlara değerli fırsatlar sunduğunu öne sürer. Özellikle de yapılandırılmış, bir diğer deyişle düzenli yürütülen, çocuklardan belirli bir çaba beklenen, hedefleri net tanımlanmış serbest zaman etkinliklerine katılmanın orta çocukluk ve ergenlik döneminde okul başarısından kimlik gelişimine pek çok gelişimsel alana katkı sağlayabileceğini savunur (Benson ve Scales, 2009; Lerner ve ark., 2015). Sözü edilen yapılandırılmış serbest zaman etkinlikleri kapsamında yetişkin gözetiminde yürütülen spor (örn. basketbol, futbol, yüzme), sanat (örn. müzik, dans, drama, resim), bilim (örn. robotik, kodlama) ve akademik (örn. satranç, münazara) atölyelerinin yanı sıra izcilik ve sosyal sorumluluk projeleri de girmektedir (Ramey ve Rose-Krasnor, 2012).

Sayısı her geçen gün artan araştırma bulguları olumlu gençlik yaklaşımının görüşlerini desteklemektedir (Corcoran ve ark., 2018; Durlak ve ark., 2010; Singla ve ark., 2020). Mevcut araştırmalar, serbest zamanlarında spor, sanat, bilim gibi farklı alanlardaki etkinliklere düzenli olarak katılan çocukların okulda daha ba-

Kaynakça

Akiva, T. ve Horner, C. G. (2016). Adolescent motivation to attend youth programs: A mixed-methods investigation. *Applied Developmental Science*, *20*(4), 278-293. http://dx.doi.org/10.1080/10888691.2015.1127162

Akiva, T., Cortina, K. S., Eccles, J. S. ve Smith, C. (2013). Youth belonging and cognitive engagement in organized activities: A large-scale field study. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *34*(5), 208-218. http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2013.05.001

Benson, P. L., C. ve Scales, P. (2009). The definition and preliminary measurement of thriving in adolescence. *The Journal of Positive Psychology, 4*(1), 85–104. https://doi.org/10.1080/17439760802399240

Bohnert, A., Fredricks, J. ve Randall, E. (2010). Capturing unique dimensions of youth organized activity involvement: Theoretical and methodological considerations. *Review of Educational Research*, *80*, 576-610. https://doi.org/10.3102/0034654310364533

Catterall, J., Dumais, S. ve Hampden-Thompson, G. (2012). *The arts and achievement in at-risk youth: Findings from four longitudinal studies*. Araştırma Raporu #55. Washington, DC: National Endowment for the Arts. Erişim adresi: https://www.arts.gov/sites/default/files/Arts-At-Risk-Youth.pdf

Chung, H. L., Jusu, B., Christensen, K., Venescar, P. ve Tran, D. A. (2018). Investigating motivation and engagement in an urban afterschool arts and leadership program. *Journal of Community Psychology*, *46*(2), 187-201. https://doi.org/10.1002/jcop.21932

Corcoran, R. P., Cheung, A. C., Kim, E. ve Xie, C. (2018). Effective universal school-based social and emotional learning programs for improving academic achievement: A systematic review and meta-analysis of 50 years of research. *Educational Research Review*, *25*, 56-72. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.12.001

Covay, E. ve Carbonaro, W. (2010). After the bell: Participation in extracurricular activities, classroom behavior, and academic achievement. *Sociology of Education*, *83*, 20-45. https://doi.org/10.1177/0038040709356565

Çorapçı, F. (2019). *Erken çocukluktan gençliğe: Sanatla büyümek.* Kültür politikaları çalışmaları araştırma raporu. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı. Erişim adresi: https://www.iksv.org/tr/raporlar/erken-cocukluktan-genclige-sanatla-buyumek

Desimone, L. M., Porter, A. C., Garet, M., Yoon, K. S. ve Birman, B. (2002). Does professional development change teachers' instruction? Results from a three-year study. *Educational Evaluation and Policy Analysis, 24*(2), 81–112. https://doi.org/10.3102/01623737024002081

Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher, 38*(3), 181–199. https://doi.org/10.3102/0013189X08331140

Durlak, J. A., Weissberg, R. P. ve Pachan, M. (2010). A meta-analysis of afterschool programs that seek to promote personal and social skills in children and adolescents. *American Journal of Community Psychology*, *45*, 294-309. https://doi.org/10.1007/s10464-010-9300-6

Erdoğan, E. (2016). *Türkiye'de gençlerin iyi olma hali saha araştırması bulguları*. Erişim adresi https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf

Fauth, R. C., Roth, J. L. ve Brooks-Gunn, J. (2007). Does the neighborhood context alter the link between youth's after-school time activities and developmental outcomes? A multilevel analysis. *Developmental Psychology*, *43*, 760-777. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.760

Fredricks, J. A. ve Eccles, J. S. (2005). Developmental benefits of extracurricular involvement: Do peer characteristics mediate the link between activities and youth outcomes? *Journal of Youth and Adolescence*, *34*, 507-520. https://doi.org/10.1007/s10964-005-8933-5

Gara, T. V. ve Winsler, A. (2020). Selection into, and academic benefits from, middle school dance elective courses among urban youth. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, *14*(4), 433. https://doi.org/10.1037/aca0000250

Guhn, M., Emerson, S. D. ve Gouzouasis, P. (2020). A population-level analysis of associations between school music participation and academic achievement. *Journal of Educational Psychology, 112*(2), 308–328. https://doi.org/10.1037/edu0000376

Halverson, E. R. (2010). Film as identity exploration: A multimodal analysis of youth-produced films. *Teachers College Record*, *112*, 2352-2378. https://doi.org/10.1177/016146811011200903

Hansen, D. M., Larson, R. W. ve Dworkin, J. B. (2003). What adolescents learn in organized youth activities: A survey of self-reported developmental experiences. *Journal of Research on Adolescence*, *13*, 25-55. https://doi.org/10.1111/1532-7795.1301006

Heath, S. B. (2001). Three's not a crowd: Plans, roles, and focus in the arts. *Educational Researcher*, *30*, 10-17. https://doi.org/10.3102/0013189X030007010

Heath, S. B. ve Roach, A. (1999). Imaginative actuality: Learning in the arts during the nonschool hours. *Champions of Change: The Impact of the Arts on Learning*, 19-34.

Holochwost, S. J., Propper, C. B., Wolf, D. P., Willoughby, M. T., Fisher, K. R., Kolacz, J., Volpe, V. V. ve Jaffee, S. R. (2017). Music education, academic achievement, and executive functions. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, *11*, 147-166. https://doi.org/10.1037/aca0000112

Jaschke, A. C., Honing, H. ve Scherder, E. J. (2018). Longitudinal analysis of music education on executive functions in primary school children. *Frontiers in Neuroscience*, *12*, 103-114. https://doi.org/10.3389/fnins.2018.00103

Larson, R. W., Hansen, D. M. ve Moneta, G. (2006). Differing profiles of developmental experiences across types of organized youth activities. *Developmental Psychology*, *42*, 849-863. https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.849

Lerner, R. M., Dowling, E. M. ve Anderson, P. M. (2003). Positive youth development: Thriving as the basis of personhood and civil society. *Applied Developmental Science*, *7*, 172-180. https://doi.org/10.1207/s1532480xads0703_8

Lerner, R. M., Lerner, J. V., Bowers, E. P. ve Geldhof, G. J. (2015). Positive youth development and relational developmental systems. W. F. Overton ve P. C. Molenaar (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science: Theory and method* (7. Baskı, s. 607–651) içinde. Wiley.

Mahoney, J. L. (2000). School extracurricular activity participation as a moderator in the development of antisocial patterns. *Child Development*, *71*, 502-516. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00160

McClanahan, W.S. ve Hartmann, T. A. (2017). Raising the barre and stretching the canvas: Implementing high-quality arts programming in a national youth serving organization. Wallace Vakfı Raporu. Erişim adresi https://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Raising-the-Barre-Report.pdf

McClanahan, W. S. ve Hartmann, T. A. (2018). Designing for engagement: The experiences of tweens in the boys and girls clubs' youth arts initiative. Wallace Vakfı Raporu. Erişim adresi https://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/pages/designing-for-engagement-the-experiences-of-tweens-in-the-boys-and-girls-clubs%E2%80%99-youth-arts-initiative.aspx

Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, *21*(1), 75-94. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x

Metsäpelto, R. L. ve Pulkkinen, L. (2012). Socioemotional behavior and school achievement in relation to extracurricular activity participation in middle childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research*, *56*, 167-182. https://doi.org/10.1080/00313831.2011.581681

Montgomery, D., Rogovin, P. ve Persaud, N. (2013). Something to say: Success principles for afterschool arts programs from urban youth and other experts. *Wallace Vakfı Raporu*. Erişim adresi: https://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Something-to-Say-Success-Principles-for-Afterschool-Arts-Programs.pdf

Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Uyan-Semerci, P. ve Ekim-Akkan, B. (2015). Children's worlds: International study country report TURKEY. G. Rees. ve G. Main (Ed.), *Children's views on their lives and well-being in 15 countries: An initial report on the children's worlds survey, 2013-14* içinde. Children's Worlds Project (ISCWeB). Erişim adresi: http://www.isciweb.org/_Uploads/dbsAttachedFiles/Turkey_NationalReport_Final.pdf

Noam, G. G. ve Triggs, B. (2018). *The clover model: A developmental process theory of social-emotional development.* PEAR Institute. Harvard University.

Özge Üstünel, A. ve İlden Koçkar, A. (2017). Çocuklar okul dışında neler yapıyor? İstanbul'da yaşayan 6-11 yaş grubu çocukların okul dışı faaliyetlere erişimi ve katılımı. A. İldem Koçkar (Ed.), *Türkiyede ve dünyada çocuk üniversitesi uygulamaları* (s. 33-49) içinde. Altınbaş Üniversitesi Yayınları.

Peterson, T. K., Fowler, S., Partner, F. ve Dunham, L. T. F. (2013). Creating the recent force field: A growing infrastructure for quality afterschool and summer learning opportunities. *Expanding and Opportunities*. Erişim adresi: https://www.expandinglearning.org/sites/default/files/em_articles/6_creatingtherecent.pdf

Ramey, H. L. ve Rose-Krasnor, L. (2012). Contexts of structured youth activities and positive youth development. *Child Development Perspectives*, *6*(1), 85-91. https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00219.x

Shernoff, D. J. ve Vandell, D. L. (2007). Engagement in after-school program activities: Quality of experience from the perspective of participants. *Journal of Youth and Adolescence*, *36*, 891-903. https://doi.org/10.1007/s10964-007-9183-5

Singla, D. R., Waqas, A., Hamdani, S. U., Suleman, N., Zafar, S. W., Zill-e-Huma, Saeed, K., Servili, C. ve Rahman, A. (2020). Implementation and effectiveness of adolescent life skills programs in low-and middle-income countries: A critical review and meta-analysis. *Behaviour Research and Therapy*, *130*, 103402. https://doi.org/10.1016/j.brat.2019.04.010

Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review, 28*, 78-106. http://dx.doi.org/10 .1016/j.dr.2007.08.002

Stevenson, L. (2014). *National creative youth development summit: Setting the agenda*. Massachusetts Cultural Council. Erişim adresi https://nasaa-arts.org/wp-content/uploads/2018/01/National-Summit-on-Creative-Youth-Development-Setting-the-Agenda.pdf

UNESCO (Mart, 2006). *Road map for arts education. The world conference on arts education: Building creative capacities for the 21st century*. Lizbon, Portekiz. Erişim adresi http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Arts_Edu_RoadMap_en.pdf

Wright, R., John, L., Ellenbogen, S., Offord, D. R., Duku, E. K. ve Rowe, W. (2006). Effect of a structured arts program on the psychosocial functioning of youth from low-income communities: Findings from a Canadian longitudinal study. *The Journal of Early Adolescence*, *26*(2), 186-205. https://doi.org/10.1177/0272431605285717

Wright, R., John, L. ve Sheel, J. (2007). Lessons learned from the National Arts and Youth Demonstration Project: Longitudinal study of a Canadian after-school program. *Journal of Child and Family Studies*, *16*, 48-58. https://doi.org/10.1007/s10826-006-9067-4

Wright, R., Alaggia, R. ve Krygsman, A. (2014). Five-year follow-up study of the qualitative experiences of youth in an afterschool arts program in low-income communities. *Journal of Social Service Research*, *40*(2), 137-146. https://doi.org/10.1080/01488376.2013.845130

24.

BÖLÜM

TRIPLE P OLUMLU ANNE BABALIK PROGRAMI

Matthew R. Sanders, Karen M. T. Turner & Taner Güvenir

Aile içindeki deneyimlerin insanların gelişimi üzerinde yaşam boyu süren derin bir etkisi vardır. Anne babaların birbirleri ve çocukları ile olan etkileşimlerinin çocukların beyin gelişimi, güvenli bağlanma, dil gelişimi, duygu düzenleme ve sosyal becerileri ile fiziksel ve genel sağlıkları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Anne baba-çocuk etkileşiminin çocukların gelişimi üzerindeki bu yaygın etkisi, kanıta dayalı anne babalık eğitimi programlarının sunumu için çok önemli bir gerekçe oluşturur (Sanders ve ark., 2002).

TRIPLE P Sistemi

Triple P – Olumlu Anne Babalık Programı, bu çerçevede toplum temelli, kapsamlı bir anne babalık desteği olarak geliştirilmiştir (Triple P'nin geliştirilme süreci ile ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. Sanders, 2012). Triple P anne babaların bilgi, beceri ve kendine güvenlerini arttırarak çocuklarda ve gençlerde davranışsal, duygusal ve gelişimsel problemlerin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlar. Triple P, 0-16 yaş grubu çocukları olan anne babalar için giderek artan yoğunlukta eğitim içeriğini ve bu yoğunlukta eğitime gereksinim duyan daha dar kapsamdaki hedef grubuna yönelik beş müdahale düzeyini kapsamaktadır. Programlar, çocuk yetiştirme konusunda anne babalar için toplumsal bir destek kültürü geliştirmeye yönelik tasarlanmıştır (bkz. Tablo 1). Bu çok düzeyli model, bir halk sağlığı ilkesi olan ve müdahalelerin evrensel, ancak dezavantaj düzeyiyle orantılı bir ölçek ve yoğunlukta olmasını öngören *orantılı evrenselcilik* ilkesine dayanır (Marmot, 2010). Bu yaklaşım aynı zamanda, değişimi gerçekleştirmek için gereken minimum destek miktarını sağlayarak erişim maliyetini etkin bir şekilde maksimuma çıkarmayı ifade eden *minimum yeterlilik* ilkesini de temel alır.

Kaynakça

American Academy of Pediatrics Council on Community Pediatrics. (2016). Poverty and child health in the United States. *Pediatrics*, *137*(4), 1–14.

Biglan, A., Flay, B. R., Embry, D. D. ve Sandler, I. N. (2012). The critical role of nurturing environments for promoting human well-being. *American Psychologist*, *67*, 257–271. http://dx.doi.org/10.1037/a0026796U

Comer, J. S., Chow, C., Chan, P. T., Cooper-Vince, C. ve Wilson, L. A. (2013). Psychosocial treatment efficacy for disruptive behaviour problems in very young children: A meta-analytic examination. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *52*, 26–36. http://dx.doi.org/10.1016/j.jaac.2012.10.001

de Graaf, I., Speetjens, P., Smit, F., de Wolff, M. ve Tavecchio, L. (2008). Effectiveness of the Triple P Positive Parenting Program on parenting: A meta-analysis. *Family Relations*, *57*, 553–566. http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00522.xU

Doyle, O., Hegarty, M. ve Owens, C. (2018). Population-based system of parenting support to reduce the prevalence of child social, emotional, and behavioral problems: Differences-in-Differences study. *Prevention Science*, 19(6), 772-781. http://dx.doi.org/10.1007/s11121-018-0907-4U

Fives, A., Pursell, L., Heary, C., Nic Gabhainn, S. ve Canavan, J. (2014). *Parenting support for every parent: A population-level evaluation of Triple P in Longford Westmeath. Final Report*. Longford Westmeath Parenting Partnership.

Fletcher, R., Freeman, E. ve Matthey, S. (2011). The impact of behavioral parent training on fathers' parenting: A meta-analysis of the Triple P-Positive Parenting Program. *Fathering*, *9*, 291–312. https://www.fatherhood.gov/sites/default/files/resource_files/e000002399.pdfU

Foster, E. M., Prinz, R. J., Sanders, M. R. ve Shapiro, C. J. (2008). The costs of a public health infrastructure for delivering parenting and family support. *Children and Youth Services Review*, *30*, 493–501. http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.11.002U

Güvenir, T., Varol Taş F., Özbek, A., Gencer, Ö., Engin, G., Yaylaci, G. ve Karaca, B. (2014). Balçova's Children Will Grow Happier, Triple P - Helping Families Change Conference, Sözel Bildiri, Sidney Avustralya. https://helpingfamilieschange.org/about-the-hfcc/past-conferences/2014-sydney/

Hodge, L. M., Turner, K. M. T., Sanders, M. R. ve Filus, A. (2017). Sustained Implementation Support Scale: Validation of a measure of program characteristics and workplace functioning for sustained program implementation. *The Journal of Behavioral Health Services & Research*, *44*, 442–464. http://dx.doi.org/10.1007/s11414-016-9505-zU

Lee, S., Aos, S., Drake, E., Pennucci, A., Miller, M. ve Anderson, L. (2012). *Return on investment: Evidence-based options to improve statewide outcomes: April 2012 Update* (Document No. 12-04-1201). Erişim adresi http://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/1102/%20Wsipp_Return-on-Investment-Evidence-Based-Options-to-Improve-Statewide-Outcomes-April-2012-Update_Full-Report.pdfU

Marmot, M. (2010). *Fair society, healthy lives: The Marmot Review. Strategic review of health inequalities in England post-2010*. Erişim adresi https://www.instituteofhealthequity.org/resources-reports/fair-society-healthy-lives-the-marmot-review/fair-society-healthy-lives-full-report-pdf.pdf

Mazzucchelli, T. G. ve Sanders, M. R. (2010). Facilitating practitioner flexibility within an empirically supported intervention: Lessons from a system of parenting support. *Clinical Psychology Science and Practice*, *17*, 238–252. http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2850.2010.01215.x

McWilliam, J., Brown, J., Sanders, M. R. ve Jones, L. (2016). The Triple P Implementation Framework: The role of purveyors in the implementation and sustainability of evidence-based programs. *Prevention Science*, *17*, 636–645. http://dx.doi.org/10.1007/s11121-016-0661-4U

Mejia, A., Calam, R. ve Sanders, M. R. (2015). Examining delivery preferences and cultural relevance of an evidence-based parenting program in a low-resource setting of Central America: Approaching parents as consumers. *Journal of Child and Family Studies*, *24*, 1004–1015. http://dx.doi.org/10.1007/s10826-014-9911-x

Morawska, A., Sanders, M. R., O'Brien, J. O., McAuliffe, C., Pope, S. ve Anderson, E. (2012). Practitioner perceptions of the use of the Triple P-Positive Parenting Program with families from culturally diverse backgrounds. *Australian Journal of Primary Health*, *18*, 313–320.

Nowak, C. ve Heinrichs, N. (2008). A comprehensive meta-analysis of Triple P-Positive Parenting Program using hierarchical linear modeling: Effectiveness and moderating variables. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *11*, 114–144. http://dx.doi.org/10.1007/s10567-008-0033-0U

Oppenheim, J., Stewart, W., Zoubak, E., Donato, I., Huang, L. ve Hudock, W. (2016). Launching forward: The integration of behavioral health in primary care as a key strategy for promoting young child wellness. *American Journal of Orthopsychiatry*, *86*, 124–131. http://dx.doi.org/10.1037/ort0000149U

Prinz, R. J., Sanders, M. R., Shapiro, C. J., Whitaker, D. J. ve Lutzker, J. R. (2009). Population-based prevention of child maltreatment: The U.S. Triple P system population trial. *Prevention Science*, *10*, 1–12. http://dx.doi.org/10.1007/s11121-009-0123-3U

Sanders, M. R. (2012). Development, evaluation, and multinational dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. *Annual Review of Clinical Psychology*, *8*, 345–379. http://dx.doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032511-143104U

Sanders, M. R. ve Calam, R. (2016). Parenting information and advice and the mass media. In K. Durkin & H. R. Schaffer (Eds.), *The Wiley handbook of devel opmental psychology in practice: Implementation and impact* (pp. 100–120). Wiley. http://dx.doi.org/10.1002/9781119095699.ch5U

Sanders, M. R. ve Glynn, T. (1981). Training parents in behavioral self-management: An analysis of generalization and management. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *14*, 223–227.

Sanders, M. R. ve Mazzucchelli, T. G. (2013). The promotion of self-regulation through parenting interventions. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *16*, 1–17. http://dx.doi.org/10.1007/s10567-013-0129-zU

Sanders, M. R. ve Turner, K. M. T. (2005). Reflections on the challenges of effective dissemination of behavioural family intervention: Our experience with the Triple P-Positive Parenting Program. *Child and Adolescent Mental Health*, *10*, 158–169. http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-3588.2005.00367.x

Sanders, M. R., Baker, S. ve Turner, K. M. T. (2012). A randomized controlled trial evaluating the efficacy of Triple P Online with parents of children with early-onset conduct problems. *Behaviour Research and Therapy*, *50*, 675–684. http://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2012.07.004U

Sanders, M. R., Montgomery, D. T. ve Brechman-Toussaint, M. L. (2000). The mass media and the prevention of child behavior problems: The evaluation of a television series to promote positive outcomes for parents and their children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *41*, 939–948. http://dx.doi.org/10.1111/1469-7610.00681U

Sanders, M. R., Turner, K. M. T., & Markie-Dadds, C. (2002). The development and dissemination of the Triple P—Positive Parenting Program: A multilevel, evidence-based system of parenting and family support. *Prevention Science, 3*, 173–189. http://dx.doi.org/ 10.1023/A:1019942516231

Sanders, M. R., Dittman, C. K., Farruggia, S. P. ve Keown, L. J. (2014). A comparison of online versus work-book delivery of a self-help positive parenting program. *The Journal of Primary Prevention*, *35*, 125–133. http://dx.doi.org/10.1007/s10935-014-0339-2

Sanders, M. R., Kirby, J. N., Tellegen, C. L. ve Day, J. J. (2014). The Triple P-Positive Parenting Program: A systematic review and meta-analysis of a multi-level system of parenting support. *Clinical Psychology Review*, *34*, 337–357. http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2014.04.003U

Sanders, M.R, Calam, R., Durand, M., Liversidge, T. ve Carmont, S. A. (2008). Does self-directed and

web-based support for parents enhance the effects of viewing a reality television series based on the Triple P-Positive Parenting Programme? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*, 924–932. http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01901.xU

Shapiro, C. J., Prinz, R. J. ve Sanders, M. R. (2015). Sustaining use of an evidence-based parenting intervention: Practitioner perspectives. *Journal of Child and Family Studies*, *24*, 1615–1624. http://dx.doi.org/10.1007/s10826-014-9965-9U

Smith, G. (2015). *Healthy adolescents: A 15-year follow-up of children of participants in a parenting intervention.* Telethon Kids Institute.

Tellegen, C. L. ve Sanders, M. R. (2013). Stepping Stones Triple P-Positive Parenting Program for children with disability: A systematic review and meta-analysis. *Research in Developmental Disabilities*, *34*, 1556–1571. http://dx.doi.org/10.1016/j.ridd.2013.01.022

Thomas, R. ve Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). Behavioral outcomes of parent–child interaction therapy and Triple P-Positive Parenting Program: A review and meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *35*, 475–495. http://dx.doi.org/10.1007/s10802-007-9104-9

Turner, K. M. T., Sanders, M. R. ve Markie-Dadds, C. (1999). *Practitioner's manual for Primary Care Triple P*. Families International.

Turner, K. M. T. ve Sanders, M. R. (2006). Help when it's needed first: A controlled evaluation of brief, preventive behavioral family intervention in a primary care setting. *Behavior Therapy*, *37*, 131–142. http://dx.doi.org/10.1016/j.beth.2005.05.004U

Turner, K. M. T. ve Sanders, M. R. (2011). *Triple P Online* [Interactive Internet program]. Triple P International.

Washington State Institute for Public Policy. (2017). *Benefit-cost results*. Erişim adresi http://wsipp.wa.gov/BenefitCost?programSearch=triple+pU

Wilson, P., Rush, R., Hussey, S., Puckering, C., Sim, F., Allely, C. S., . . . Gillberg, C. (2012). How evidence-based is an "evidence-based parenting program"? A PRISMA systematic review and meta-analysis of Triple P. *BMC Medicine*, *10*, 130. http://dx.doi.org/10.1186/1741-7015-10-130

Zubrick, S. R., Ward, K. A., Silburn, S. R., Lawrence, D., Williams, A. A., Blair, E., . . . Sanders, M. R. (2005). Prevention of child behavior problems through universal implementation of a group behavioral family intervention. *Prevention Science*, *6*, 287–304. http://dx.doi.org/10.1007/s11121-005-0013-2U

25. BÖLÜM

ORTA ÇOCUKLUKTA UYGULANAN ZİHİNSELLEŞTİRME TEMELLİ PSİKOTERAPİ PROGRAMLARI

Sibel Halfon

Çocuk ve ergenlerin yaklaşık %13.4'ü ruh sağlığı sorunları yaşamaktadır (Polanczyk ve ark., 2015) ve okul çağına gelmiş çocukların (5-12 yaş) en sık yaşadığı psikolojik sorunlar, dikkat eksikliği ve davranış sorunları (%8-9), kaygı bozuklukları (%6) ve depresyon (%2) olarak görülmektedir (Parasuraman ve ark., 2020). Bu tanılar arasında yaklaşık %50'ye varan yüksek komorbidite (eş tanı) oranları bulunmaktadır. Yapılan son epidemiyolojik çalışmalar, erken yaşlarda ele alınmadığı takdirde psikopatoloji oranlarının arttığını göstermiştir (Merikangas ve ark., 2010). Türkiye'deki duruma bakıldığında veriler oldukça kısıtlı olmasına rağmen şimdiye kadar yapılmış en geniş çaplı epidemiyolojik çalışma olan Türkiye Ruh Sağlığı Profili Çalışması'nda çocuk ve ergenlik çağı psikopatoloji oranı %11.3 olarak bulunmuştur (Erol ve ark., 1998). Farklı çalışmalar sonucu en sık görülen tanılar; dikkat eksikliği-hiperaktivite bozukluğu (DEHB), anksiyete bozuklukları, yıkıcı davranım bozuklukları ve depresyon olarak bulunmuştur (Aktepe ve ark., 2010; Karakoc Demirkaya ve ark., 2015; Görmez ve ark., 2017). Ülkemizde de eş tanı alma oranları oldukça yüksektir (Görmez ve ark., 2017; %13.6-49).

Kaynakça

Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the child behavior checklist/4-18 and Profile.* University of Vermont, Department of Psychiatry.

Aktepe, E., Demirci, K., Çalışkan, A. M. ve Sönmez, Y. (2010). Çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastalarda belirti ve tanı dağılımları. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, *23 (2)*, 100–108. https://doi.org/10.5350/dajpn2010230204

Asen, E. ve Fonagy, P. (2011). Mentalization-based therapeutic interventions for families. *Journal of Family Therapy*, *34*(4), 347–370. https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2011.00552.x

Bateman, A. ve Fonagy, P. (2019). *Handbook of mentalizing in mental health practice* (2. baskı). American Psychiatric Publishing.

Bizzi, F., Ensink, K., Borelli, J. L., Mora, S. C. ve Cavanna, D. (2018). Attachment and reflective functioning in children with somatic symptom disorders and disruptive behavior disorders. *European Child ve Adolescent Psychiatry*, *28*(5), 705–717. https://doi.org/10.1007/s00787-018-1238-5

Bretherton, I. ve Beeghly, M. (1982). Talking about internal states: The acquisition of an explicit theory of mind. *Developmental Psychology*, *18*(6), 906–921. https://doi.org/10.1037/0012-1649.18.6.906

Brown, J. R., Donelan-McCall, N. ve Dunn, J. (1996). Why talk about mental states? The significance of children's conversations with friends, siblings, and mothers. *Child Development*, *67*(3), 836-849. https://doi.org/10.2307/1131864

Byrne, G., Murphy, S. ve Connon, G. (2020). Mentalization-based treatments with children and families: A systematic review of the literature. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *25*(4), 1022–1048. https://doi.org/10.1177/1359104520920689

Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*(1), 74–101. https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.1.74

Csibra, G. ve Gergely, G. (1998). The teleological origins of mentalistic action explanations: A developmental hypothesis. *Developmental Science*, *1*(2), 255–259. https://doi.org/10.1111/1467-7687.00039

Dunn, J., Brown, J., Slomkowski, C., Tesla, C. ve Youngblade, L. (1991). Young children's understanding of other people's feelings and beliefs: Individual differences and their antecedents. *Child Development*, *62*(6), 1352-1366. https://doi.org/10.2307/1130811

Edwards, A., Shipman, K. ve Brown, A. (2005). The socialization of emotional understanding: A comparison of neglectful and non-neglectful mothers and their children. *Child Maltreatment*, *10*(3), 293–304. https://doi.org/10.1177/1077559505278452

Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L. ve Fonagy, P. (2016). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: Pathways to depression and externalising difficulties. *European Journal of Psychotraumatology*, *7*(1), 30611. https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.30611

Ensink, K., Normandin, L., Target, M., Fonagy, P., Sabourin, S. ve Berthelot, N. (2014). Mentalization in children and mothers in the context of trauma: An initial study of the validity of the Child Reflective Functioning Scale. *British Journal of Developmental Psychology*, *33*(2), 203–217. https://doi.org/10.1111/bjdp.12074

Erol, N., Arslan, L. B. ve Akçakın, M. (1995). The adaptation and standardization of the Child Behavior Checklist among 6–18-year-old Turkish children. J. A. Sergeant (Ed.), *European approaches to hyperkinetic disorder* (s. 97–113) içinde. Fotorotar.

Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M. ve Şimşek, Z. (1998). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu* (1. Baskı). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Fearon, P., Target, M., Sargent, J., McGregor, J., Bleiberg, E. ve Fonagy, P. (2006). Short-term mentalization and relational therapy (SMART): An integrative family therapy for children and adolescents. J. Allen ve P. Fonagy (Ed.), *Handbook of mentalization-based treatment* (s. 201–222) içinde. John Wiley and Sons.

Feldman, R. (2007). Parent infant synchrony and the construction of shared timing; physiological precursors, developmental outcomes, and risk conditions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48*(3–4), 329–354. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01701.x

Fonagy, P. ve Allison, E. (2014). The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy*, *51*(3), 372–380. https://doi.org/10.1037/a0036505

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. ve Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of self* (1. Baskı). Other Press.

Fonagy, P. ve Target, M. (1996). Predictors of outcome in child psychoanalysis: A retrospective study of 763 cases at the Anna Freud centre. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *44*(1), 27–77. https://doi.org/10.1177/000306519604400104

Fonagy, P., Twemlow, S. W., Vernberg, E. M., Nelson, J. M., Dill, E. J., Little, T. D. ve Sargent, J. A. (2009). A cluster randomized controlled trial of child-focused psychiatric consultation and a school systems-focused intervention to reduce aggression. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *50*(5), 607–616. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02025.x

Goodman, G., Midgley, N. ve Schneider, C. (2015). Expert clinicians' prototypes of an ideal child treatment in psychodynamic and cognitive-behavioral therapy: Is mentalization seen as a common process factor? *Psychotherapy Research*, *26*(5), 590–601. https://doi.org/10.1080/10503307.2015.1049672

Görmez, V., Kılınçaslan, A., Örengül, A. C., Ebesutani, C., Kaya, I., Ceri, V., Nasıroğlu, S., Filiz, M. ve Chorpita, B. (2017). Psychometric properties of the Turkish version of the Revised Child Anxiety and Depression Scale – Child Version in a clinical sample. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, *27*(1), 84–92. https://doi.org/10.1080/24750573.2017.1297494

Görmez, V., Örengül, A., Baljinnyam, S. ve Aliyeva, N. (2017). İstanbul'da bir üniversite çocuk psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastaların tanı dağılımı. *Journal of Mood Disorders*, *7(1)*, 41-46. https://doi.org/10.5455/jmood.20170215091605

Gowers, S. G., Harrington, R. C., Whitton, A., Lelliot, P., Beevor, A., Wing, J. ve Jezzard, R. (1999). Health of the Nation Outcome Scales for Children and Adolescents (HoNOSCA). *British Journal of Psychiatry*, *174*(5), 428–431. https://doi.org/10.1192/bjp.174.5.428

Halfon, S., Bekar, Ö. ve Gürleyen, B. (2017). An empirical analysis of mental state talk and affect regulation in two single-cases of psychodynamic child therapy. *Psychotherapy*, *54*(2), 207–219. https://doi.org/10.1037/pst0000113

Halfon, S. ve Beşiroğlu, B. (2021). Parental reflective function and children's attachment-based mental state talk as predictors of outcome in psychodynamic child psychotherapy. *Psychotherapy*, *58*(1), 81–94. https://doi.org/10.1037/pst0000347

Halfon, S. ve Bulut, P. (2019). Mentalization and the growth of symbolic play and affect regulation in psychodynamic therapy for children with behavioral problems. *Psychotherapy Research*, *29*(5), 666–678. https://doi.org/10.1080/10503307.2017.1393577

Halfon, S., Çavdar, A. ve Kara, D. (2019). Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları alanında bir klinik gidiş değerlendirme ölçeği Türkçe formunun (HoNOSCA-TR) psikometrik özellikleri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *4(1)*, 1-11. https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000016

Halfon, S., Coşkun, A., Bekar, Ö. ve Steele, H. (2020). Imbalances and impairments in mental state talk of children with ınternalizing and externalizing problems. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, *19*(3), 283–302. https://doi.org/10.1080/15289168.2020.1771531

Happé, F. ve Frith, U. (1996). Theory of mind and social impairment in children with conduct disorder. *British Journal of Developmental Psychology*, *14*(4), 385–398. https://doi.org/10.1111/j.2044-835x.1996.tb00713.x

Harris, P. L. (1999). Individual differences in understanding emotion: The role of attachment status and psychological discourse. *Human Development*, *1*(3), 307–324. https://doi.org/10.1080/14616739900134171

Karakoç Demirkaya, S., Aksu, H., Yılmaz, N., Özgür, B. G., Eren, E. ve Avcıl, S. N. (2015). Sociodemographic characteristics and diagnoses of individuals referred to a child and adolescent psychiatry outpatient clinic of a university hospital. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi*, *16*(1), 4–8. https://doi.org/10.5152/adutfd.2015.2045

Krause, K. R., Chung, S., Adewuya, A. O., Albano, A. M., Babins-Wagner, R., Birkinshaw, L., Brann, P., Creswell, C., Delaney, K., Falissard, B., Forrest, C. B., Hudson, J. L., Ishikawa, S. I., Khatwani, M., Kieling, C., Krause, J., Malik, K., Martínez, V., Mughal, F., . . . Wolpert, M. (2021). International consensus on a standard set of outcome measures for child and youth anxiety, depression, obsessive-compulsive disorder, and post-traumatic stress disorder. *The Lancet Psychiatry*, *8*(1), 76–86. https://doi.org/10.1016/s2215-0366(20)30356-4

Laible, D. (2004). Mother-child discourse in two contexts: Links with child temperament, attachment security, and socioemotional competence. *Developmental Psychology*, *40*(6), 979–992. https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.979

Luyten, P., Campbell, C., Allison, E. ve Fonagy, P. (2020). The mentalizing approach to psychopathology: State of the art and future directions. *Annual Review of Clinical Psychology*, *16*(1), 297–325. https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-071919-015355

McMahon, C. A. ve Bernier, A. (2017). Twenty years of research on parental mind-mindedness: Empirical findings, theoretical and methodological challenges, and new directions. *Developmental Review*, 46, 54-80. https://doi.org/10.1016/j.dr.2017.07.001

Meins, E., Fernyhough, C., Wainwright, R., Clark-Carter, D., das Gupta, M., Fradley, E. ve Tuckey, M. (2003). Pathways to understanding mind: Construct validity and predictive validity of maternal mind-mindedness. *Child Development*, *74*(4), 1194–1211. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00601

Merikangas, K. R., Nakamura, E. F. ve Kessler, R. C. (2009). Epidemiology of mental disorders in children and adolescents. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, *11*(1), 7–20. https://doi.org/10.31887/dcns.2009.11.1/krmerikangas

Midgley, M. N., Ensink, K., Lindqvist, K., Malberg, N. ve Muller, N. (2017). *Mentalization-based treatment for children: A time-limited approach* (1. Baskı). American Psychological Association.

O'Connor, T. G. ve Hirsch, N. (2001). Intra-individual differences and relationship-specificity of mentalizing in early adolescence. *Social Development*, *8*(2), 256–274. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00094

Parasuraman, S. R., Ghandour, R. M. ve Kogan, M. D. (2020). Epidemiological profile of health and behaviors in middle childhood. *Pediatrics*, *145*(6), e20192244. https://doi.org/10.1542/peds.2019-2244

Polanczyk, G. V., Salum, G. A., Sugaya, L. S., Caye, A. ve Rohde, L. A. (2015). Annual research review: A meta-analysis of the worldwide prevalence of mental disorders in children and adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *56*(3), 345–365. https://doi.org/10.1111/jcpp.12381

Rossouw, T. I. ve Fonagy, P. (2012). Mentalization-based treatment for self-harm in adolescents: A randomized controlled trial. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *51*(12), 1304–1313.e3. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2012.09.018

Schmeets, M. G. J., Verheugt-Pleiter, A. J. E. ve Zevalkink, J. (2008). *Mentalizing in child therapy: Guidelines for clinical practitioners (Developments in Psychoanalysis)* (1. Baskı). London:Karnac Books.

Shaffer, D. (1983). A Children's Global Assessment Scale (CGAS). *Archives of General Psychiatry*, *40*(11), 1228. https://doi.org/10.1001/archpsyc.1983.01790100074010

Sharp, C., Croudace, T. J. ve Goodyer, I. M. (2007). Biased mentalizing in children aged 7 to 11: Latent class confirmation of response styles to social scenarios and associations with psychopathology. *Social Development*, *16*(1), 181–202. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00378.x

Shipman, K. L. ve Zeman, J. (2001). Socialization of children's emotion regulation in mother–child dyads: A developmental psychopathology perspective. *Development and Psychopathology*, *13*(2), 317–336. https://doi.org/10.1017/s0954579401002073

Slade, A. (2005). Parental reflective functioning: An introduction. *Human Development*, *7*(3), 269–281. https://doi.org/10.1080/14616730500245906

Southam-Gerow, M. A. ve Prinstein, M. J. (2013). Evidence base updates: The evolution of the evaluation of psychological treatments for children and adolescents. *Journal of Clinical Child ve Adolescent Psychology*, *43*(1), 1–6. https://doi.org/10.1080/15374416.2013.855128

Suchman, N. E., DeCoste, C., Borelli, J. L. ve McMahon, T. J. (2018). Does improvement in maternal attachment representations predict greater maternal sensitivity, child attachment security and lower rates of relapse to substance use? A second test of Mothering from the Inside Out treatment mechanisms. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *85*, 21–30. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2017.11.006

Sutton, J., Reeves, M. ve Keogh, E. (2000). Disruptive behaviour, avoidance of responsibility and theory of mind. *British Journal of Developmental Psychology*, *18*(1), 1–11. https://doi.org/10.1348/026151000165517

Taubner, S. ve Curth, C. (2013). Mentalization mediates the relation between early traumatic experiences and aggressive behavior in adolescence. *Psihologija*, *46*(2), 177–192. https://doi.org/10.2298/psi1302177t

Weisz, J. R., Ugueto, A. M., Herren, J., Afienko, S. R. ve Rutt, C. (2011). Kernels vs. ears, and other questions for a science of treatment dissemination. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *18*(1), 41–46. https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.2010.01233.x

26.
BÖLÜM

AİLEYE DÖNÜŞ PSİKOSOSYAL DESTEK MODELİ

Yudum Söylemez, Elif Akdağ Göçek, Selin Kitiş, Sezin Benli & Görkem Demirdöğer Güller

Çocukluk çağı zor yaşantılar araştırmasında travmaya maruz kalmış çocukların hayat boyu süren zorluklar yaşadıkları bulunmuştur (Felliti ve ark., 1998). Riskli yaşam koşullarına sahip olan bu çocuklarda ilerideki dönemlerde depresyon, kronik hastalık ve erken yaşta ölüm gibi durumlar daha sık tespit edilmiştir. Bu bulgular, çocukların, ailelerin ve toplumların daha huzurlu ve güvenli yaşayabilmeleri için risk altındaki çocuklar ve ailelerine her alanda (örn. ekonomik, ruh sağlığı) uzun süreli destek sağlanmasının önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda aileye dönüş psikososyal destek modeli, devlet korumasından biyolojik ailelerine dönmesine karar verilen çocukların aileleriyle birleşme süreçlerinde onların ve ailelerinin ruh sağlığını korumayı ve iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bu psikososyal destek modeli; sağlıklı birey, sağlıklı aile ve sağlıklı toplum felsefesinin somut bir örneğini sunmaktadır. Ülkemizde ilk defa uygulanan bu psikososyal destek modelinde, devlet bakımında olan çocukların biyolojik ailelerine dönüş sürecinde evlere giden terapistler, çocukların aileleriyle kuracakları yeni yaşamlarına geçmelerinde psikoterapi ve danışmanlık hizmeti vermişlerdir. Bu pilot çalışma, yaklaşık üç sene sürmüştür ve bu sürede 13 aile yakından takip edilmiştir. Bu projenin en önemli özellikleri arasında, risk altındaki çocuklar ve ailelerine verilen uzun süreli desteğin yanı sıra, bu ailelerle çalışan uzmanların iş birliği içinde ve süpervizyon altında çalışmaları ve ulaşımdan sosyal hizmetlere dek birçok alanda desteklenmiş olmalarıdır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), 2020 Faaliyet Raporu. https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf

Azar, S. T., Maggi, M. C. ve Proctor, S. N. (2013). Practices changes in the child protection system to address the needs of parents with cognitive disabilities. *Journal of Public Child Welfare, 7*(5), 610-632. https://doi.org/10.1080/15548732.2013.857630

Berg, I. K. (1994). Family-based services: A solution-focused approach. WW Norton & Co.

Biehal, N. (2007). Reuniting children with their families: Reconsidering the evidence on timing, contact and outcomes. *British Journal of Social Work, 37*(5), 807- 823. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl051

Borduin, C. M., Mann, B. J., Cone, L. T., Henggeler, S. W., Fucci, B. R., Blaske, D. M., & Williams, R. A. (1995). Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence. *Journal of consulting and clinical psychology*, 63(4), 569.

Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health* (Vol. 2). Geneva: World Health Organization.

Brook, J. ve McDonald, T. P. (2007). Evaluating the effects of comprehensive substance abuse intervention on successful reunification. *Research on Social Work Practice, 17*(6), 664-677. https://doi.org/10.1177/1049731507300148

Brook, J., & McDonald, T. P. (2007). Evaluating the effects of comprehensive substance abuse intervention on successful reunification. *Research on social work practice*, 17(6), 664-673.

Bronfenbrenner, U. (1979). T*he ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brun, C. ve Rapp, R. C. (2001). Strengths-based case management: Individuals' perspectives on strengths and the case manager relationship. *Social Work, 46*(3), 278- 288. https://doi.org/10.1093/sw/46.3.278

Bry, B. H. ve Slechta, C. A. (2000). Research evidence for home-based, school, and community interventions. Boyd-Franklin, N. ve Bry, H. (Ed.), *Reaching out in family therapy: Home-based, school, and community interventions* (s. 181-201) içinde. Guildford Press.

Bry, B. H., & Krinsley, K. E. (1992). Booster sessions and long-term effects of behavioral family therapy on adolescent substance use and school performance. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 23(3), 183-189.

Bullock, R., Little, M. ve Millham, S. (1993). *Going home: The return of children separated from their families*. Dartmouth Pub Co.

Boyd-Franklin, N., & Bry, B. H. (2001). *Reaching out in family therapy: Home-based, school, and community interventions*. New York: Guilford Press.

Bowlby, J. (1969). Attachment and loss v. 3 (Vol. 1).

Bowen, M., (1976). Theory in the practice of psychotherapy. *Family therapy: Theory and practice*, 4(1), 2-90.

Bowen, M., (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*, NY and London, Jason Aronson.

Carlson, L., Hutton, S., Priest, H. ve Melia, Y. (2020). Reunification of looked-after children with their birth parents in the United Kingdom: A literature review and thematic synthesis. *Child & Family Social Work, 25*(1), 192-205. https://doi.org/10.1111/cfs.12663

Cassidy, J. ve Shaver, P.R. (Ed). (1999). *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (s. 115–140). Guilford.

Caspi, J., & Reid, W. J. (2002). *Educational Supervision in Social Work: A Task-Centered Model for Field Instruction and Staff Development*. New York: Columbia University Press. https://doi.org/10.7312/

casp10852

Cody, C. (2016). *'We cannot collect comprehensive information on all of these changes': The challenges of monitoring and evaluating reintegration efforts for separated children*. Edinburgh University Press.

Cole, M. A. ve Caron, S. L. (2010). Exploring factors which lead to successful reunification in domestic violence cases: Interviews with caseworkers. *Journal of Family Violence, 25*(3), 297-310. https://doi.org/10.1007/s10896-009-9292-x

Comer, J. S., Chow, C., Chan, P. T., Cooper-Vince, C. ve Wilson, L. A. (2013). Psychosocial treatment efficacy for disruptive behavior problems in very young children: A meta-analytic examination. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 52*(1), 26-36. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2012.10.001 Çocuk Koruma Kanunu. (2005). 5395 Sayılı Kanun.

Çocuk Koruma Kanunu, (2005), Retrieved: http://oges.meb.gov.tr/doc2012/5395_SAYILI_COCUK_KORUMA_KANUNU.pdf

D'Andrade, A. C. (2015). Parents and court-ordered services: A descriptive study of service use in child welfare reunification. *Families in Society, 96*(1), 25- 34. https://doi.org/10.1606/1044-3894.2015.96.5

De Bruin Cardoso, I., Bhattacharjee, L., Cody, C., Wakia, J., Tachie Menson, J. ve Tabbia, M. (2019). Promoting learning on reintegration of children into family-based care: Implications for monitoring approaches and tools. Experiences from the RISE learning network. *Vulnerable Children and Youth Studies, 15*(2), 114-123. https://doi.org/10.1080/17450128.2019.1672910

Drake, B. ve Zuravin, S. (1998). Bias in child maltreatment reporting: Revisiting the myth of classlessness. *American Journal of Orthopsychiatry, 68*(2), 295-304. https://doi.org/10.1037/h0080338

Drake, B. ve Rank, M. R. (2009). The racial divide among American children in poverty: Reassessing the importance of neighborhood. *Children and Youth Services Review, 31*(12), 1264-1271. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.05.012

Dobrova-Krol, N. A., van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Cyr, C. ve Juffer, F. (2008). Physical growth delays and stress dysregulation in stunted and non-stunted Ukrainian institution-reared children. *Infant Behavior and Development, 31*(3), 539-553. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2008.04.001

Duncan, G. J., Yeung, W. J., Brooks-Gunn, J., ve Smith, J. R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review, 63*(3), 406-423. https://doi.org/10.2307/2657556

Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D. ve Williamson, D. F. (1998). Adverse childhood experiences and health outcomes in adults: The Ace study. *Journal of Family and Consumer Sciences*, *90*(3), 31.

Fernandez E. ve Ramia I. (2015). Child poverty in the international context. E. Fernandez, A. Zeira, T. Vecchiato ve C. Canali (Ed.), *Theoretical and empirical insights into child and family poverty: Children's well-being: Indicators and research series* (s. 11-39) içinde. Springer.

Fernandez, E., Delfabbro, P., Ramia, I. ve Kovacs, S. (2019). Children returning from care: The challenging circumstances of parents in poverty. *Children and Youth Services Review, 97*, 100-111. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.008

Fisher, P. A., Kim, H. K. ve Pears, K. C. (2009). Effects of Multidimensional Treatment Foster Care for Preschoolers (MTFC-P) on reducing permanent placement failures among children with placement instability. *Children and Youth Services Review*, 31(5), 541-546. https://doi. org/10.1016/j.childyouth.2008.10.012

Foster Care for Preschoolers (MTFC-P) on reducing permanent placement failures among children with placement instability. *Children and Youth Services Review, 31*(5), 541-546. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.10.012

Fraser, M. W., Walton, E., Lewis, R. E., Pecora, P. J. ve Walton, W. K. (1996). An experiment in family reunification: Correlates of outcomes at one-year follow-up. *Children and Youth Services Review, 18*(4-5), 335-361. https://doi.org/10.1016/0190-7409(96)00009-6

Golding, K. S. (2010). Multi-agency and specialist working to meet the mental health needs of children in care and adopted. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 15*(4), 573-587. https://doi.org/10.1177/1359104510375933

Hegar, R. L. (1988). Sibling relationships and separations: Implications for child placement.*Social Service Review, 62*(3), 446-467.

Kimberlin, S. E., Anthony, E. K. ve Austin, M. J. (2009). Re-entering foster care: Trends, evidence, and implications. *Children and Youth Services Review, 31*(4), 471-481. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.10.003

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (2020). Aileye Dönüş Raporu. https://koruncuk.org/files/aileye-donus-psikososyal-destek-modelleme-proje-sonuc-kitapcigi-tr.pdf

Kovacs, M. (2017). Fighting poverty and social exclusion by stepping up adult education-research report. *Młoda Humanistyka*.

Lietz, C. A. (2008). Implementation of group supervision in child welfare: Findings from Arizona's supervision circle project. *Child Welfare Journal*, 87(6), 31–48.

Lietz, C. A. (2010). Critical thinking in child welfare supervision. *Administration in Social Work*, 34(1), 68–78.

Maluccio, A. N., Abramczyk, L. W. ve Thomlison, B. (1996). Family reunification ofchildren in out-of-home care: Research perspectives. *Children and Youth Services, 18*(4), 287-305. https://doi.org/10.1016/0190-7409(96)00007-2

Maluccio, A. N., Pine, B. A. ve Warsh, R. (1994). Protecting children by preserving their families. *Children and Youth Services Review, 16*(5-6), 295-307. https://doi.org/10.1016/0190-7409(94)90023-X

Maluccio, A.N. ve Whittaker, J.K, (1989). Therapeutic foster care: Implications for parental involvement. R.P. Hawkins ve J. Breiling (Ed.), *Therapeutic foster rare: Critical issues* (s. 161-182) içinde. Child Welfare League of America.

McDonald, T., Bryson, S. ve Poertner, J. (2006). Balancing reunification and reentry goals. *Children and Youth Services Review, 28*(1), 47-58. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2005.02.007

Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Harvard U. Press.

Nese, R. N., Anderson, C. M., Ruppert, T. ve Fisher, P. A. (2016). Effects of a video feedbackparent training program during child welfare visitation. *Children and Youth Services Review, 71*, 266-276. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.11.007

Pelton, L. H. (1994). The role of material factors in child abuse and neglect. G. B. Melton ve F. D. Barry (Ed.), *Protecting children from abuse and neglect: Foundations for a new strategy* (s. 131–181) içinde. Guilford Press.

Phillips, S. D. ve Dettlaff, A. J. (2009). More than parents in prison: The broader overlap between the criminal justice and child welfare systems. *Journal of Public Child Welfare, 3*(1), 3-22. https://doi.org/10.1080/15548730802690718

Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2014). International approaches to child protection. *CFCA Paper, 23*, 1-1.

Rutter M. (1983). Low level lead exposure: sources effects and implications. M. Rutter ve R. Russell-Jones (Ed.), *Lead versus health* (s. 333-70) içinde. John Wiley.

Saçan, S., Artan, İ., Erol, N. ve Şimşek, Z. (2014). Kurum bakımından aile yanına döndürülen 6-18 yaş çocukların duygusal ve davranış sorunları. *NWSA-Qualitative Studies 9*(2), 1-18.

Schofield, G., Thoburn, J., Howell, D. ve Dickens, J. (2007). The search for stability and permanence: Modeling the pathways of long-stay looked after children. *British Journal of Social Work, 37*(4), 619-642. https://doi.org/10.1093/bjsw/bch276

Seitz, V., Rosenbaum, L.K., & Apfel, N. (1985). Effects of family support intervention: A ten-year follow-up. *Child Development*, 56, 376-391.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi, 2006. Nihai Rapor, Sosyal Araştırmalar Merkezi (SAM), Ankara.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. *Resmî Gazete*. 29284, (3 Mart, 2015). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150303-3.ht

Soygüt, G. ve Işıklı, S. (2008). Terapötik ittifakın değerlendirilmesi: Terapötik ittifak Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *19*(4).

Startup, M., Jackson, M. C. ve Bendix, S. (2002). The concurrent validity of the Global

Assessment of Functioning (GAF). *British Journal of Clinical Psychology*, *41*(4), 417-422. https://doi.org/10.1348/014466502760387533

Stromwall, L. K., Larson, N. C., Nieri, T., Holley, L. C., Topping, D., Castillo, J. ve Ashford, J. B. (2008). Parents with co-occurring mental health and substance abuse conditions involved in child protection services: Clinical profile and treatment needs. *Child Welfare, 87*(3), 95-113.

UNICEF (2019). Çocuk haklarına dair sözleşme ve ihtiyari protokoller: Usul kuralları ve çocuk hakları komitesi genel yorumları. https://www.unicef.org/turkey/raporlar/%C3%A7hds-ve-ihtiyari-protokoller-usul-kurallar%C4%B1-ile-%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1-komitesi-genel-yorumlar%C4%B1

Vasquez, M. ve Stensland, M. (2016). Adopted children with Reactive Attachment Disorder: A qualitative study on family processes. *Clinical Social Work Journal, 44*(3), 319-332. https://doi.org/10.1007/s10615-015-0560-3

Van Ijzendoorn, M. H., Palacios, J., Sonuga-Barke, E. J., Gunnar, M. R., Vorria, P., McCall, R. B., Le Mare, L., Bakermans-Kranenburg, M. J., Dobrova- Krol, N. A. ve Juffer, F. (2011). Children in institutional care: Delayed development and resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 76*(4), 8-30. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x

27. BÖLÜM

VİRANŞEHİR SAHASINDAN GÖRÜNENLER: COVID-19 SALGININDA ŞARTLI NAKİT DESTEK PROGRAMININ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE ETKİSİ

Umut Kuruüzüm & Leyla Özer

Sanayi devriminden sonra artan ve süreç içerisinde önlenemeyen çocuk işçiliği, günümüzde de hâlen çözülememiş bir çocuk hakkı ihlali olarak devam etmektedir (Humphries, 2010). 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını ile birlikte gelir kaynakları azalmış, borçluluk artmış, mobilite düşmüş, okullar fiziki olarak kapanmış ve çocuklar hayatlarının tamamını etkileyebilecek çocuk işçiliği ve okul dışı kalma riski ile karşı karşıya kalmıştır. Pandemi ile birlikte uzun yıllardan sonra çocuk işçiliğinde artış olduğunu Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organization, ILO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund, UNICEF), dört yılda bir gerçekleştirdikleri çocuk işçiliği raporunda belirtmiştir (UNICEF, 2020). Türkiye'de de güncel olarak COVID-19 salgını sırasında gerçekleştirilen saha çalışmaları, benzer sonuçlara sahiptir (Kalkınma Atölyesi, 2020).

COVID-19 salgını ile artan çocuk işçiliğinin çözümü için ilgili kamu kurumları, akademi ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, çalışmalar gerçekleştirmektedir. Saha analizleri, raporlar, vaka bildirimleri, sosyal hizmet merkezlerinin ev ve iş

Kaynakça

Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği ile mücadele stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi 2*(1), 9-40.

Bahadır, H. ve Demiral, Y. (2019). Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç hareketi ve çocuk işçiliği. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi 4*(3), 389-397. https://doi.org/10.35232/estudamhsd.566939

Baird, S., McIntosh, C. ve Ozler, B. (2011). Cash or condition? Evidence from a cash transfer experiment. *The Quarterly Journal of Economics, 126*(4), 1709–1753. https://doi.org/10.1093/qje/qjr032

Bayraktar, S. ve Çetinkaya, Ö. (2020). Salgında Ötelenenler Raporu. *Kalkınma Atölyesi*. https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/kalkinma-atolyesi-salginda-otelenenler-raporu

Coşan, B. (2019). Sanayi devriminden çok uluslu şirketlere çocuk işçiliği: Şahin pençesinde yavru kuş. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 2*(2), 286-303.

Erdoğan, E. ve Semerci, P. (2017). Ben kendim büyüdüm demiyorum. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.* http://cocukisciligineson.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2019/06/ben-kendim-bu%CC%88yu%CC%88du%CC%88m-demiyorum-rapor.pdf.

De Hoop, J. ve Rosati, F. C. (2014). Cash transfers and child labor. *The World Bank Research Observer*, *2*(29), 202–234. https://doi.org/10.1093/wbro/lku003.

Del Carpio, X. V., Loayza, N. V. ve Wada, T. (2016). The impact of conditional cash transfers on the amount and type of child labor. *World Development*, *80*, 33–47. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.11.013

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH/GIZ. (2022). Modelling change in the plastic footprint of agriculture: Evidence from the çukurova region of turkey. https://www.giz.de/de/downloads/giz2022-en-agro-waste-report-2022.pdf.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. Baskı). Kırmızı Yayınları.

Günoz, M. (2007). Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu ve çözüm önerileri. [Uzmanlık Tezi.] https://media.iskur.gov.tr/15621/mustafa-gunoz.pdf

Hayata Destek Derneği, (2021, 5 Mayıs). Mevsimlik tarım işçileri ve çocukları için alınması gereken acil önlemler. https://www.hayatadestek.org/basin-bultenleri/mevsimlik-tarim-iscileri-ve-cocuklari-icin-alinmasi-gereken-acil-onlemler/

Hayata Destek Derneği, (2014). Mevsimlik gezici tarım işçiliği araştırma raporu. https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/mevsimlik-gezici-tarim-i%CC%87sciligi-2014-arastirma-raporu.pdf

Humphries, J. (2010). *Childhood and child labour in the British industrial revolution*. Cambridge University Press.

İl Göç İdaresi Müdürlüğü, (2021, 12 Şubat). https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638.

International Labour Organization (1999). 182 no'lu en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin acil eylem sözleşmesi. *h*ttps://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm

International Labour Organization (2002). ILO global report on child labour cites alarming extent of its worst forms. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_007784/lang--en/index.htm.

International Labour Organization (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva. http://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_575499/lang--en/index.htm.

Kalkınma Atölyesi (2020). Salgında ötelenenler. https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/salginda-otelenenler-raporu.pdf

Karacadağ Kalkınma Ajans (2018). İstatistiklerle Şanlıurfa.

Kolk, A., ve Van Tulder, R. (2002). Child labor and multinational conduct: A comparison of international business andstakeholder codes. *Journal of Business Ethics*, 36, 291-301.

Milli Eğitim Bakanlığı (2022). 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Verileri.

Özler, B. (2020). How should we design cash transfer programs? In toward successful development policies: Insights from research in development economics. *World Bank*. https://doi.org/10.1596/1813-9450-9133.

Ravetti, C. (2020). The effect of cash transfers on child labour. *International Cocoa Initiative*. https://cocoainitiative.org/wp-content/uploads/2020/04/ICI_Impact-of-cash-transfers-on-child-labour_31032020.pdf

Resmî Gazete, (2010, 27 Mayıs). Tarımda iş aracılığı yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm

Ring, H., Rothbard, V., Seidenfeld, V., Stuer, F., ve Kamto, K. (2020). Program evaluation of the conditional cash transfer for education for Syrians and other refugees in Turkey. *UNICEF*. https://www.air.org/project/program-evaluation-conditional-cash-transfer-education-ccte-syrians-and-other-refugees

Rosati, F. (2016). Can cash transfers reduce child labor? *IZA World of Labor*: 5 https://doi.org/10.15185/izawol.293

Sarıipek, D. (2017). Yoksullukla mücadelede şartlı nakit transferleri: İnsan hakları açısından bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(20), 94-107.

UNICEF (2020). Covid-19 may push millions more children into child labour. https://www.unicef.org/pressreleases/covid-19-may-push-millions-more-children-childlabour-ilo-and-unicef.

UNICEF (2021). Conditional cash transfer for education programme for Syrians and other refugees. https://www.unicef.org/turkey/media/11731/file.

TÜİK (2020). Çocuk İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

World Bank (2021). Global economic prospects. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34710

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Coğrafya . Kültür & Mekân . Politika

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

Editör

Prof. Dr. Nurettin Özgen

nobel

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK & ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK
(Coğrafya · Kültür · Mekân · Politika)

Editör: Prof. Dr. Nurettin Özgen

Yayın No.: 5203
Beşeri Bilimler No.: 556
ISBN: 978-625-397-783-2
E-ISBN: 978-625-427-842-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Dr. Umut Yağcı
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özgen, Nurettin.
Çokkültürlülük & Çokkültürcülük (Coğrafya · Kültür · Mekân · Politika)
Editör: Prof. Dr. Nurettin Özgen
1. Basım, XIV + 360 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-783-2
E-ISBN: 978-625-427-842-6
1. Coğrafya 2. Çokkültürlülük 3. Çokkültürcülük 4. Mekân

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları III
Ön Söz V

BÖLÜM 1
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK & ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK'E DAİR TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 1
Kültür 2
Kültüre Dair Temel Kavram ve Örüntüler 5
Kültürler Arasılık ve Heterotopyalar 7
Toplumsal Çeşitlilik 9
Çokkültürlülük 11
Çokkültürcülük 16
Öz yönetim hakları 20
Çoketnililik hakları 22
Özel temsil hakları 23
Azınlıklar 24
Yerli Halklar 28
Çokkültürlülük & Çokkültürcülük'e Yönelik Eleştiri 33
Kaynakça 37

BÖLÜM 2
ULUSAL KÜLTÜR POLİTİKALARI VE MEKÂNSAL TEMSİLLERİ

Ulus 41
Ulusçuluk 43

Ulus Devlet 46
Ulus Devlet İdeolojisi ve Mekânsal Temsilleri 52
İdeolojik Bir İnşa Olarak Yer Adlandırmaları 53
Yer Adlandırmaları ve Dünyadaki Genel Uygulamalar 54
Türkiye'de Yer Adlandırmaları ve Başlıca Uygulamalar 61
Ulus Devlet ve Eğitim Politikaları 69
Nüfus Sayımları ve Demografik Mühendislik 74
Sonuç 79
Kaynakça 80

BÖLÜM 3
FARKLI DİN VE İNANÇLARIN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK YAKLAŞIMLARI

Giriş 87
Din 89
Dinlerin Doğası: İnanç, Kültür ve Anlam 92
Dinlerin Semantik Kodları: Mezhepler 98
Din-Kültür İlişkisi 105
Dinlerin Çokkültürlülük Yaklaşımları 109
Sonuç 124
Kaynakça 125

BÖLÜM 4
SINIF, AYRIMLAŞMA VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Giriş 129
Sınıf ve Çokkültürlülük 133
Toplumsal Sınıfların Tarihsel Süreci 137
Toplumsal Sınıflar ve Çokkültürlülük Mekânları 145
Sonuç 151
Kaynakça 152

BÖLÜM 5
DEZAVANTAJLI GRUPLAR VE TOPLUMSAL UYUM POLİTİKALARI

Giriş 155
Dezavantajlılığın Görünümleri 157
Dezavantajlı Grupların Sosyal Uyumlarına Yönelik Politik Düzenlemeler ... 162
Çocuk Nüfus ve Dezavantajlılık Durumu 164
Cinsiyet Eşitsizliği: Kadınlar ve Dezavantajlılık Hâlleri 166
Ekonomik Dönüşüm ve Yoksulluk Durumları 169
Ömrün Son Evresi: Değer Görmeyen Yaşlılar 171
Ötekinin Ötekisi: Engelliler 172
Yersiz ve Yurtsuz Ötekiler: Göçmenler 175
Sonuç 178
Kaynakça 179

BÖLÜM 6
KÜRESELLEŞME, KÜLTÜREL EMPERYALİZM VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Giriş 185
Küreselleşme 189
Küreselleşmeye Dair Varoluşsal Tartışmalar 192
Küreselleşme ve Zaman-Mekân Diyalektiği 194
Kültürel Emperyalizm 197
Küreselleşme ve Çokkültürlülük 200
Küreselleşme ve Dilsel Yozlaşma 206
Küreselleşme ve Din 207
Küreselleşme, Kitle İletişim, Medya ve Sinema 208
Küreselleşme, Moda ve Giyim/Kuşam 210
Küreselleşme ve Yeme/İçme Kültürü 211
Sonuç 211
Kaynakça 214

BÖLÜM 7
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK VE KİMLİK SİYASETİ

Giriş 217
Çokkültürcülük Siyasetinde Teorik Temellendirme: Ahlaki Monizm 219
Kültürel Çoğulculuğun Yükselişi 228
Kimlik Siyasetinde Kuramsal Tartışma 233
Kimliğe Yönelik Ontolojik Köken Arayışı: Primordializm 234
Modernist Yaklaşımlar: Kimlik Siyasetinden Kimlikler Siyasetine 236
Etno-Sembolcü Kuram: Postmodern Çoğulcu Kimlik 237
Kimliğe Dair Komanditer Vurgu: Çokkültürcülük, Kimlik ve Siyaset 238
Sonuç 241
Kaynakça 244

BÖLÜM 8
TOPLUMSAL BİRLİKTELİĞE DAİR SOSYOPOLİTİK SÖZLEŞMELER

Giriş 247
Klasik Yaklaşımlar 250
Pax Romana 250
Medine Sözleşmesi 252
Millet Sistemi (Pax Ottoman) 255
Klasik Yaklaşımların Çokkültürlülük Politikaları 259
Modern Yaklaşımlar 261
Asimilasyon 261
Entegrasyon 267
Sonuç 270
Kaynakça 273

BÖLÜM 9
SİYASAL İDEOLOJİLER VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK POLİTİKALARI

Giriş 279
Çokkültürlülük ve Siyasal İdeolojilere Dair Bir Çerçeve 281
Sosyalizm 285

Liberalizm 289
Muhafazakârlık 293
Milliyetçilik 297
Sonuç ve Tartışma 301
Kaynakça 302

BÖLÜM 10
ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA BİRLİKTE YAŞAMIN BARİYERLERİ: ÖN YARGI VE TUTUMLAR

Giriş 307
Çokkültürlülüğün Örüntüleri 308
Bir Arada Yaşamayı Kısıtlamak ve Öteki'yi İnşa Etmek 310
Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişmişlik 312
Çokkültürlülük Politikaları ve "Birlikte Yaşam" Bilmecesi 313
Çokkültürlülük'e Dair Ön Yargı ve Kodlamalar 314
Anadolu Coğrafyasında Çokkültürlülük 318
Kültürel Kimlik Algıları 321
Kültür ve Kimlik Siyaseti 323
Çokkültürlülükte Temel Hak ve Temsil Talepleri 326
Sonuç 330
Kaynakça 333

BÖLÜM 11
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK POLİTİKASI OLARAK ADEMİMERKEZİYETÇİLİK

Giriş 337
Ulusal ve Dinsel Azınlıklar 339
Ulusal Azınlıklar ve Siyasi Ademimerkeziyetçilik 342
Siyasi Ademimerkeziyetçilik ya da Federalizm 346
Federalizme Geçiş 348
Asimetrik Federalizm 351
Eyalet Alt Özerk Birimlerin Oluşturulması 354
Sonuç ve Tartışma 356
Kaynakça 358

Bölüm 1

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK & ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK'E DAİR TEMEL KAVRAMLAR

Nurettin Özgen

Giriş

Çokkültürlülük, toplumsal çeşitlilik, kültürler arasılık, çokkültürcülük ve diğer bağıntılı kavramlara odaklanmadan önce, çok boyutlu ve aynı zamanda karmaşık bir yapıya sahip olan kültür kavramını anlamak gerekir. Kültür kavramı, etimolojik olarak Latince kökenli *colere* (ekin ekmek, yetiştirmek) sözcüğünden gelmektedir. Aynı kökten gelen "coulter" kavramı da saban demirinin ön tarafını adlandırmak/tanımlamak için kullanılmıştır. İnsan faaliyetlerinin en incelikli durum ve eylemine işaret eden bu sözcük; "emek ve tarımdan (*agriculture*), gelişim (*cultivation*) ve ürün (*crops*) terimlerinden/*sözcüklerinden* gelmektedir" (Eagleton, 2011: 9). Kültür kavramı Türkçede *"ekin"* gibi yarı doğa eksenli bir tasavvuru tanımlamak için kullanılmış olsa da muhtevayı tam anlamıyla karşılayamadığı için yaygın bir kullanıma sahip olamamıştır. Çünkü kültür kavramı, insanın doğayla etkileşimini ifade eden; ekin ekmek, ürün yetiştirmek gibi etimolojik fiiliyatın çok ötesinde ve oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. İnsana ve toplumsal etkinliklere yönelik çok boyutlu faaliyetleri içeren kültür kavramı, hem mekânın topluma yönelik yansımalarını hem de toplumların mekânsal üretim ve örüntülerini kapsayan çok boyutlu yaşamsal formları yansıtmaktadır (Özgen, 2016: 324). "İnsan yaşamını anlamanın ve düzenlemenin bir yolu" (Parekh, 2002: 184) olarak kültür kavramı, toplumun doğal ve beşerî çevreye yönelik tutum ve davranışlarının yanı sıra bilimsel düşünce, sanatsal yönelim, semboller, yasalar, politik ve teknik üretimler, dil, inanç ve topluma dair kaide ve kuralları içeren, maddi ve manevi formları kapsar. Tarihten beslenen; psikoloji, sosyoloji, coğrafya, antropoloji gibi çok sayıda disipline konu olan ve belleğe dair birçok tutum ve davranışı geleceğe taşıyan kültür kavramı, kapsamlı ve çok tanımlıdır. Nitekim "Amerikalı iki antropolog

Kaynakça

Amwaj, (May 23, 2023). Parliament brawl in Iraqi Kurdistan raises questions about détente. https://amwaj.media/media-monitor/parliament-brawl-in-iraqi-kurdistan-raises-questions-about-detente (Erişim: 11.5.2023)

Anadolu Ajansı, (2013). IKBY'de seçim başladı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikbyde-secim -basladi/217117 (Erişim: 11.05.2023).

Anya, U., Randolph L.J. (2019). Diversifying language educators and learners. *The language educator.* https://actfl.org/uploads/files/general/TLE_OctNov19_Article.pdf (Erişim: 15.7.2023).

Arı, Y. (2005). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi* 10 (13), 311-339

BM, Yerli Sorunları Daimî Forumu (2023). Who are indigenous peoples? https://www.un.org/esa/ socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf (Erişim: 3.6.2023).

Britannica (2023). Minority. https://www.britannica.com/topic/minority (erişim: 04.06.2023).

Capotorti, F. (1979). Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities. https://digitallibrary.un.org/record/10387 (Erişim: 15.3.2023).

Citizens' Forum on Canada's Future, (1991). Report to the People and Government of Canada. https://caid.ca/SpicerCom1991.pdf (Erişim: 11.7.2023).

Çavuşoğlu, N. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul: Su Yayınları.

Deniz, A. (2020). Türk Kahvesinin yanına Alman çikolatasını kim koydu? Türkiye'deki Alman gelinlerin ulusaşırı ekonomik pratikleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 60 (2), 873-899

Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük*. (Çev. T. A. Onmuş), İstanbul: İletişim yayınları

Duncan, J.S. (2006). Culture. In *Encyclopedia of Human Geography*. Ed.: B. Warf (ss: 74-75), SAGE Publications, Inc.

Eagleton, T. (2011). *Kültür Yorumları* (Çev. Ö. Çelik). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eisenberg, A., Spinner-Halev, J. (2005). *Minorities within minorities: Equality, rights and diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Euronews (2014). Marine Le Pen: 'Avrupa'daki mülteciler evlerine dönebilir'. https://tr.euronews.com (Erişim: 1.8.2023).

Flavin. M. (2021) Wikipedia = Heterotopia, New Review of Hypermedia and Multimedia, 27 (4), 324-338, DOI: 10.1080/13614568.2022.2047800

Fosslien, L., West Duffy, M. (2019). *No hard feelings: The secret power of embracing emotions at work*. New York: Penguin.

Göçek, F.M. (2005). Türkiye'de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı. Der.: A. Kaya ve T. Tarhanlı, *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* (ss: 64-78), İstanbul: TESEV Yayınları

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi

Habermas, J. (2012). *"Öteki" Olmak ve "Öteki" yle Yaşamak* (Çev. İ. Aka), İstanbul: YKY.

Haddican, B. (2006). Suburbanization and language chance in Basque, *Language in*

*Society.*36, 677-706.

Haviland, W. A., Prins, H. E., Walrath, D., Mcbride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*, (Çev. İ. Deniz, E. Sarıoglu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Islam, M.H. (2023). Forming diversity awareness through multicultural dimension. *Al-Fikru: Jurnal Pendidikan Dan Sains,* 4 (1), 17-34

Işık, E. (2018a). Hanif Kureishi'nin *Varoşların Budası* Adlı Eserinde 'Öteki' Kavramı. *Molesto: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (1) , 24-37.

Işık, E. (2018b). Brian Moore'un Ginger Coffey'in Şansı Adlı Eserinde İkinci Dünya Savaşı Sonrası İrlandalı Göç Deneyimi. Ed. Battal Arvasi ve Mustafa Güleç, *Batı Kültür ve Edebiyatlarında 20. Yüzyıl* (ss: 437-451). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Jaffe, A. (1999). *Ideologies in Action Language Politics on Corsica*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Johnson, P. (2013). The geographies of heterotopia. *Geography Compass,* 7 (11), 790- 803.

Kartarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları*. İstanbul: İletişim Yayınları

Kooiman, J., van Vliet, M. (2000). Self-governance as a mode of societal governance. *Public Management: An International Journal of Research and Theory, 2* (3), 359-378

Kozanoğlu, H. (2022). İtalya'da faşizmin topuk sesleri. https://www.birgun.net/makale/italya-da-fasiz min-topuk-sesleri-404082 (Erişim: 1.8.2023).

Köşker, N., Özgen, N. (2018). Multiculturality concept and ıts reflections on education: The case of Turkey. *Review of International Geographical Education Online (RIGEO), 8* (3), 571-600.

Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ley, D. (2009). *Multiculturalism. In The Dictionary of Human Geography* (Eds) D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. J. Watts, S. Whatmore), Wiley-Blackwell. John Wiley & Sons Ltd. West Sussex, UK.

Mar-Molinero, C. (1994). The Politics of Language: Spain's Minority Languages, Retrieved on 17.06.2014. *http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED396575.pdf*

McGonagle, T., Noll, B.D., Price, M. (Eds, 2003). Minority-Language Related Broadcasting and Legislation in the OSCE. https://www.osce.org/files/f/documents/3/1/78058.pdf (11.1.2023) adresinden alındı.

Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük* (Çev. İ. Yılmaz). Ankara: Phoenix Yayınları

Nakıboğlu, G. (2015). Ütopyadan doğmak, ütopya doğurmak: Heterotopya kavramı ve heterotopya bağlamında balık izlerinin sesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 381- 408.

Oguamanam, C. (2004). Indigenous Peoples and International Law: The Making of a Regime. *Queen's Law Journal, 30*, 348-399

Oğuz, E.S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.

Oran, B. (2005). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim Yayınları

Özenç, B. (2008). AİHM ve Danıştay kararlarının ardından zorunlu din dersleri sorunu. İstanbul Üniversitesi, *Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM). LXVI (2)*, 191-226.

Özgen, N. (2010). Development demographical of different religious ıdentities that live in Turkey (pp: 225- 238). Proceedings of the IGU - CGE Istanbul Symposium (July 8-10), Fatih University, İstanbul-Turkey.

Özgen, N. (2012). Çok Boyutlu Bir Serüven: Göç ve Yaşamsal Örüntüleri. N. Özgen (Ed). *Günümüz Dünya Sorunları* (ss: 415-444). Ankara: Eğiten Kitap.

Özgen, N. (2016). Türkiye coğrafyasının kültürel potansiyeli ve eğitimdeki uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *1. International Symposium on Migration & Culture* (ss: 323-336), 01-03 December 2016. Amasya: Kitabek yayınları.

Özgen, N. (2018). Doğa ve Toplum. Ed. N. Özgen, *Sosyal Coğrafya* (ss: 1-49), Ankara: Pegem Akademi.

Özgen, N., Köşker, K. (2019). An Analysis on Multiculturality Attitudes of High School Students: The Case of Turkey, *Turkish Studies,* 20 (1), 69-91.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Razak, Y. (2023). Multiculturalism, Islam and ethnic's diversity: The case in Indonesia. *Emerald: Journal of Economics and Social Sciences.* 2 (1), 15-24.

Rockefeller, S. C. (2005). Yorum. İçinde A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük* (pp: 95-105). Yapı Kredi Yayınları - 0653, Cogito-44, İstanbul.

Schlussel, E.T. (2007). Bilingual' Education and Discontent in Xinjiang, *Central Asiyan Survey*, 26 (2), 260-261.

Schneider, W. (2012). Entegrasyon Yerine Kültürlerarasılık! http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi2012.html (erişim: 12.06.2023).

Sputnik Türkiye, (2023). Britanya, sığınma başvurusunda bulunanları Ruanda'ya nakledene dek yüzen toplama kampına koyacak. https://sputniknews.com.tr (Erişim: 1.8.2023).

Tauli-Corpuz, V. (2007). United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples for indigenous adolescents. Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues. UNICEF. https://heritagebc.ca/wp-content/uploads/2020/07/UNDRIP-for-indigenous-adolescents.pdf

Taylor, C. (2005). Tanınma Politikası. A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük* (ss: 42-84). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Cogito-44,

Thomas, S. (2016). More than a buzzword. *Insight*, 6 (1), 16-21.

Tsung, L.T.H., Cruickshank, K. (2009). Mother Tongue and Bilingual Minority Education in China. *İnternational Jounal of Bilingula Education and Bilingualism*, 12 (5), 549-563.

Uluslararası Af Örgütü, (2023). Indigenous peoples. https://www.amnesty.org/en/what-we-do/indigen ous-peoples/ (erişim: 6.6.2023).

UNESCO (1999). International Mother Language Day (IMLD) http://unesdoc.unesco.org/images/ 0016/001624/162418e.pdf (Erişim: 12.5.2023)

Vaghefi, S. Drew, C. (2023). 19 Cultural Diversity Examples. https://helpfulprofessor.com/cultural-diversity-examples/ (Erişim: 2.6.2023).

Weinstock, D.M. (2023). Multiculturalism as harm reduction. Res Publica. https://doi.org/10.1007/s111 58-023-09585-4

Wolf, S. (2005). Yorum. İçinde A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük* (pp: 85- 94). Yapı Kredi Yayınları- 0653, Cogito-44, İstanbul.

Wolfe, A., Klausen, J. (1997). "Identity politics and the Well-fare State." Social Philo-

sophy and Policy. 14 (2), 213-255.

Yadav, S., Drew, C. (2023). 17 Types of Culture: https://helpfulprofessor.com/types-of-culture/ (Erişim: 11.05.2023).

Yıldız, M.Z. (2022). Düş ve Gerçeklik İkileminde Kent. N. Özgen, E.M. Ertük (Ed.). *Psikocoğrafya* (ss: 217-243), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bölüm 2

ULUSAL KÜLTÜR POLİTİKALARI VE MEKÂNSAL TEMSİLLERİ

Nurettin Özgen

Ulus

Ulus, belirli bir coğrafyada ortak dil, din, tarih ve geleneklerin yanı sıra müşterek ülkü ve gelecek duygusu paylaşan topluluğu ifade eder. Esasen ideolojik bir üretim olan ulus kavramı ekonomik, sosyokültürel ve siyasal kuruluma zemin oluşturmak için icat edilmiş hayalî bir yapıdır. Kısmi icat ve kurmacaya dayalı, çeşitli başarı öyküleriyle yüceltilen ulus kavramı, muhtelif anlatı, sembol ve diğer pek çok etkinliklere de (kültürel, psikososyal, politik ve ekonomik) kaynaklık eden hayalî bir inşadır.

"Ulus" ve "millet" kavramları çoğunlukla birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. Oysa iki kavram, temsil ettikleri tematik bağlam açısından belirgin bir farklılığı temsil ederler. "Millet" daha çok din ve inanç referanslı bir kavram olarak belirli bir toplumu tanımlarken "ulus" kavramı ise etnik ve etnolingusitik bir bağlam üzerinden toplumun sosyopolitik kurulumunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle "millet" kavramının taşıyıcı sütunları genellikle din ve inanca dayalı bir tecessümü yansıtırken "ulus" kavramının taşıyıcısı ise daha çok etnik ve etnolingusitik bağlamın seküler kurulumuna dayanmaktadır.

"Millet" sözcüğü, etimolojik olarak Arapça milla(t) *(din, töre, bir din ve töreye bağlı cemaat)* sözcüğünden türetilmiş "din" ve "dinî cemaat" anlamına gelmektedir. Aramice/Süryanice mālal, məlal *(konuşmak, söylemek)* anlamına gelen millet kavramı da "milla" *(söz)* kelimesinden türetilmiştir (Nişanyan Sözlük, 2023). Özellikle [İngilizceden Türkçeye] tercüme edilen çoğu yayında "ulus" kavramı "millet" olarak çevrilmektedir. Oysa

teritoryal alanın (özellikle ve öncelikle ülke topraklarının) korunması ve uluslararası eşitlik ilkesidir. Tüm yetkiler üst sınıfın simbiyotik kurulumunu temsil eden merkezî yönetim tarafından kullanılır. Bu nedenle gerekli görüldüğünde devlet, ulus adına şiddet tekelini kullanabilmektedir. Ulus devletin belirlediği sınırlar dışında, tüm farklı etnokültürel kimlik ve temsillere neredeyse hiç yer verilmez. Bu nedenle ulus devlet sistemi, kamusal temsiliyet ve eşitlik ilkesine uymayan pek çok ciddi eksiklikler barındırmaktadır. En azından birçok ulusun devletsiz olması, etnik, dinsel ve dil temelli kültürel zenginliklerini sürdürememeleri, tam da bu ulus devlet sisteminin kurduğu bariyerlerle ilgilidir. Böylelikle icat edilmiş/hayalî bir ulus ve devlet mekanizmasının elinde bulundurduğu güç ve şiddet tekeli, farklı kültürel kimliklerin yok sayılması ve yaşam haklarının gasp edilmesi anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Akdeniz Göker, E. (2019). Erken Cumhuriyet Döneminde Demografik Mühendislik ve Devlet İnşa Pratikleri: Gönen Manyas Çerkes Sürgünü. *Mülkiye Dergisi*. 43 (4), 681-706.

Aktar, A. 1996. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları. *Tarih ve Toplum* 156, 4- 18.

Aktay, S. (2018). Sovyet Döneminde Yeradbilim: Kuramlar ve Alan Örneklemeleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Ali, M. (tarih yok). Ezbere dayalı eğitim sistemi! https://www.mhmtalizm.com/2012/01/ezbere-dayal-egitim-sistemi.html (9.9.2023).

Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2018). Şehirsel Toponimi: Erzurum'da Cadde Adları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Dergisi, 21* (40), 1-26.

Aliağaoğlu, A., Uzun, A. (2011). Şehirsel Toponimi (Hodonimi):Türkiye için bir tipoloji denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2), 123-133.

Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: İthaki yay.

Andorson, B. (2017). Hayali Cemaatler: *Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Çev. İ. Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.

Andrews, P A. (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar* (Çev. M. Küpüşoğlu). İstanbul: Ant Yayınları- Tümzamanlar Yayıncılık.

Apple, M.W. (2012). *Eğitim ve İktidar* (Çev. E. Bulut), İstanbul: Kalkedon Yayınları

Assadorian, A. (2017). On the Systematic Classification of Iranian Toponyms. *American Journal of Linguistic*, 5 (3), 51-56.

Ataş, T. (tarih yok). İdeoloji Nedir? Kavramın Tarihi Gelişimi. https://www.kastamonur.com/ideoloji-nedir-kavramin-tarihi-gelisimi/# (Erişim: 9.9.2023).

Azaryahu M., Golan, A. (2001). (Re)naming the landscape: The formation of the Hebrew map of Israel 1949-1960. *Journal of Historical Geography, 27* (2), 178-195.

Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. Environment and plan-

ning D: Society and Space, 14 (3), 311-330. https://doi.org/10.1068/d140311

Azaryahu, M. (2009). Naming the Past: The Signi¬cance of Commemorative Street Names. L.D. Berg, J. Vuolteenaho (Eds.). *Critical Toponymies: The contested politics of place naming* (p.53-70). Routledge

Baker, C. 2013. Zorunlu Eğitime Hayır! (Çev. A. Sönmezay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Balibar, E. (2000). Irkçılık ve Milliyetçilik. İçinde: *Irk, Ulus, Sınıf ve Belirsiz Kimlikler* (Çev. N. Ökten). İstanbul: Metis Yayınları

Balibar, E., Wallerstein, I. (2000). *Irk, Ulus, Sınıf ve Belirsiz Kimlikler* (Çev. N. Ökten). İstanbul: Metis Yayınları

Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi* (Çev. I. Demirkıran). *Ankara: Dost Kitabevi Yayınları*

Baumann, Z. (2014). *Sosyolojik Düşünmek* (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Baysan, S., Kara, A. (2014). Aydın'da mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları: Şehirsel toponimik özellikleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi, 12* (1), 23-48.

Bookman, M.Z. (2002). *Ethnic Groups in Motion. Economic Competition and Migration in Multiethnic States*. Frank Cass Publishers, New York

Bookman, M.Z. (2013). *The Demographic Struggle for Power: The Political Economy of Demographic Engineering in the Modem World*. New Yok: Routledge

Boran, S. (2009). Norşin ve Kürtçe isimler 99 yıldır yasak. http://www.argun.org/2009/08/14/norsin-ve-kurtce-isimler-99- yildir-yasak/ (Erişim: 12.8.2014).

Bozdoğan, S. (2023). Kamusal Yer Adları ve Mekânın İdeolojik Kurulumu: Ankara Şehri Örneği (1923-2020). Harran Üniversietsi, Sosyal Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi. Şanlıurfa.

Brezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri* (Çev. Y. Türedi), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Britannica, (2023). State. https://www.britannica.com/topic/micronation (26.7.2023)

Capra, G. F., Ganga, A., Filzmoser, P., Gaviano, C., Vacca, S. (2016). Combining Place Names and Scientific Knowledge on Soil Resources Through an Integrated Ethopedological Approach. Catena, 142, 89-101.

Clark, J., Martin, C. (20916). *Anarşi, Coğrafya, Modernite* (O. Yener, M. Devres). İstanbul: Can Yay.

Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-199.3) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine* (Çev. A. Berktay), İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

Coşkun, V. (2009). *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*. Ankara: Liberte Yayınları.

Countries in the world by population (2023). https://www.worldometers.info/world-population/ population-by-country/ (Erişim: 12.12.2023).

Çayır, K. (2012). Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık. (Der: K.Çayır, M. Ayan-Ceyhan). *Ayrımcalık, Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (ss: 1-12), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çildam, S. (2018). Şehirsel Toponomi: Cadde Adları, Bandırma Örneği. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 61*, 1-25.

Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Çev. E. Ersavcı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eberhard, D.M., Simons, G.F., Fennig, C.D. (Eds.-2023). Ethnologue: Languages of the World. Twenty-sixth edition. Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics (SIL).

Ekinci, E.B. (2022). Padişah ve Kulları. https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=1264&padi %C5%9Fah-ve-kullari (Erişim: 27.7.2023).

Flint, C., Taylor, P.J. (2014). *Siyasi Coğrafya* (6. Baskı: Çev. F. Ereker). Nobel Akademik Yayıncılık.

Foucault, M. (2007). Questions on Geography. Chapter 19. Eds: J. W. Crampton, S. Elden. In *Space, knowledge and power: Foucault and Geography* (pp: 173- 182). London: Ashgate Publishing.

Foucault, M. (2011). *Özne ve iktidar* (Çev. I. Ergüden, O. Akınbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011). *Toplumu savunmak gerekir* (Çev. Ş. Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gammeltoft, P. (2005). In search of motives behind naming: A discussion of a name-semantic model of categorisation. E. Brylla, M. Wahlberg, V. Dalberg, W.F.H. Nicolaisen (Eds), Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Science (pp: 151-160). 19-24 Aug. 2002, Uppsala.

Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (Çev. B.E. Behar, G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet* (Çev. C. Atay), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Bursa: Ekin Yayıncılık.

Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler* (Çev. Neşe N. Domaniç), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Gutek, G. L. (2001). Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Ankara: Ütopya.

Günal, V. (2012). "Batman'da cadde adlandırmaları: toplumsal bellek oluşturma ve şehirsel mekâna hâkim olma çabaları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 171-197.

Günal, V., Şahinalp, M. S., Güzel, A. (2011). Coğrafi ortamın şehirsel mekân adlarına etkisi: Şanlıurfa şehri örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 463-508.

Habermas, J. (2012). "Öteki" olmak, "öteki"yle yaşamak. *Siyaset kuramı yazıları*. İstanbul: YKY

Hazır, H. (2007). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Alter Yayıncılık.

Heywood, A. (2014). *Siyaset* (Çev. B.B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla), Ankara: Liberte Yayınları

Hong, W. P., Halvorsen, A. L. (2009). Teaching Asia in US secondary school classrooms: A curriculum of othering. *Journal of Curriculum Studies, 42*, 371-393.

Huckle, J. (1997). Towards a critical school geography. In D. Tilbury, M. Williams (Eds.), *Teaching and learning geography* (pp. 241-253). London: Routledge.

Hülür, H., Akça, G. (2007). İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusal Söylem. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 22, 311-335.

Hür, A. (2009). "Tez zamanda yer isimleri değiştirile!" http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-tez-zamanda-yer-isimleri-degistirile.htm (Erişim: 26.10.2013).

Işık, E. (2022). James Clarence Mangan (1803-1849), Yiğit Sümbül (Ed.). *Swift'ten McPherson'a İrlandalı Edebiyatçılar* (ss: 59-69), Ankara: Nobel Yayıncılık

Jessop, B. (2015). The State: Past, Present, Future. https://www.ritsumei.ac.jp/acd/re/k-rsc/hss/book/ pdf/vol07_08.pdf (Erişim: 26.7.2023).

Joffe, A.H. (2018). Defining the State. (Ed. C.A. Rollston), *Enemies and Friendsof the State Ancient Prophecy in Contextedited* (pp: 3-24). The Pennsylvania State University Press, USA.

Kadmon, N. (2000). *Toponymy: The lore, laws and language of geographical names*. Vantage Press, New York.

Kaplan, D.H. (2009). Nationalism. (Eds.) R. Kitchin, N. Thrift. In *International Encyclopedia of Human Geography* (pp: 248-254).

Karpat, K. (1985). Ottoman Population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics. Turkish and Ottoman Studies. The University of Visconsin Press.

Karyelioğlu, S. (2012). Ulus devlet ve milliyetçiliğin tarihsel dayanakları ve küreselleşmenin ulus devlet ve milliyetçilik üzerindeki etkileri. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal*

Bilimlerde Diyaloglar, 5 (1), 137-169.

Kaya, İ., Aydın, H. (2013). *Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu: Zorluklar, Deneyimler ve İki Dilli Eğitim Modeli Önerileri*. UKAM, İstanbul.

Kaya, S. (2011). *Endoktrinasyon ve Türkiye'de toplum mühendisliği*. İstanbul: Nirengi Kitap.

Kayserili, A. (2015). "Erzurum Şehrinde Yer Adları Üzerinde Bir Deneme" (Ed. S.Zaman, O. Coşkun) *Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, Erzurum: Atatürk Üniv. Yay.

Kazancı, M. (2002). Althusser, ideoloji ve iletişimin dayanılmaz ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57* (1), 55-87.

Kearns, R., Berg, L. (2009). Proclaiming Place: Towards a Geography of Place Name Pronunciation. J.Vuolteenaho & L.D. Berg (Eds.). *Critical Toponymies: The contested politics of place naming* (p.153-176). Routledge.

Kızıl, Ç. (2007). Ulus Devlet ve Milliyetçilik. Birikim. https://birikimdergisi.com/guncel/165/ulus devlet-ve-milliyetcilik (Erişim: 8.8.2023).

Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lacoste, Y. (2020). *Coğrafya -Her Şeyden Evvel Savaş Yapmaya Yarar-* (Çev. S. Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Light, D. (2004). Street names in Bucharest, 1990-1997: exploring the modernhistorical geographies of post-socialist change. *Journal of Historical Geography 30*, 154-172

Lim, S.T.G., Perono Cacciafoco, F. (2021). Refections on the politics of place (re)-naming: Decolonisation, the collapse of totalitarian regimes, and government changes. Academia Letters, Article 956. https://doi.org/10.20935/AL956

Marx, K., Engels, F. (2011). *Alman İdeolojisi*. Çev. Emir Aktan. Ankara: Alter Yayıncılık.

Minahan, J.B. (2016). *Title: Encyclopedia of Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World*. Santa Barbara, California: Greenwood.

Monmonier, M. (2006). From Squaw Tit to Whorehouse Meadow: How maps name, Claim and Inflame. University of Chicago Press, Chicago, IL.

Nash, C. (2009). Irish Place Names: Post-colonial Locations. L.D. Berg, J. Vuolteenaho (Eds.). *Critical Toponymies: The contested politics of place naming* (pp: 137-152). Routledge.

Nişanyan, S. (2011). *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yeradları*. TESEV: İstanbul.

Oktay, E.Y. (2013). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 7, 31-53.

Oran, B. (2014). *"Ben Ege'de Akilken…"*. İstanbul: İletişim Yayınları

Özer, A. (2009, May). AB *sürecinde Türkiye'de çok kültürlülük ve vatandaşlık sorununa sosyolojik bir bakış*. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu (pp: 62- 68), Uşak.

Özgen, N. (2010). Bilim olarak coğrafya ve evrimsel paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19, 1-26.

Özgen, N. (2016a). Neo-Klasik Paradigmalar ve Coğrafya Bilimine Etkileri. N. Özgen (Ed.) *Beşerî Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* içinde (s. 200-267). Ankara: PEGEM Akademi.

Özgen, N. (2016b). A critical approach to discipline of human geography as an apparatus for state hegemony in Turkey, *Journal of Geography in Higher Education*, DOI: 10.1080/03098265. 2015.1116061.

Özgen, N. (2018). Kimlik- Toplumsal Eşitsizlik ve Ayrımcılık. N. Özgen (Ed.). *Sosyal Coğrafya* (ss: 109-171), Ankara: Pegem Akademi.

Özgen, N. (2022). Ideological productions in human geography as an apparatus of the state/power, Geografiska Annaler: Series B, *Human Geography, 104*, 362-373.

Özgen, N., Köşker, N. (2016). Özel dershanelerin dikotomik üretimi: Kamusal bir hizmet mi? Toplumsal bir sorun mu? *Toplum ve Bilim. 137*, 83-129.

Özgen, N., Sarı,V.İ. (2021a). Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 35-54.

Özgen, N., Sarı,V.İ. (2021b). Kentsel Mekânda Kültürel Kimliğin Yeniden Üretimi: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi, 19* (1), 128-160.

Özkaya, Ö. (2020). Devlet olgusu üzerine bir değerlendirme. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 8 (16), 317-352.

Özüpekçe, S. (2021). Bir Şehirsel Toponimi Araştırması: Kilis'te Cadde ve Sokak İsimlerinin Sınıflandırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 40*, 1-23.

Pierson, C. (2000). *Modern Devlet* (Çev. D. Hattatoğlu), İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi

Polat, D.Ş. (2019). Ulus devletin değişen doğası ve ulusal güvenliğin dönüşümü. https://tasam.org/ Files/Icerik/File/dog%CC%86ansafakbolat-196b02350021.pdf (Erişim: 26.7.2023)

Purvis, T., Hunt, A. (2014). Söylem İdeoloji. (Çev. S. Coşar). *Moment Dergi, 1* (1), 9-36.

Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?* (Çev. G.Yavaş), İstanbul: Pinhan Yayınları.

Rose-Redwood, R., Alderman, D., Azaryahu, M. (2010). Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies. *Progress in Human Geography*, 34 (4), 453-470.

Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Said, E. (2017). *Şarkiyatçılık*. (B.Yıldırım, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Schmitt, C. (2010). *Siyasal ilahiyat* (Çev. A. E. Zeybekoğlu, E. Özdoğan). Ankara: Dost Kitabevi.

Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati* (Çev. Ö. Okur), İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Simpson, A. (2008). Nations and States. (Eds: T.C. Salmon, M.F. Imber), *Issues in International Relations* (Pp: 46-60). Taylor & Francis, New York.

Smith, A.D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni,* (Çev. S. Bayramoğlu ve H. Kendir), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Somel, S. A. (2015). *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1939-1908)- İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. Ankara: İletişim Yayınları.

Tent, J., Blair, D. (2011). Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames. Names, 59/2, 67-89.

Tent, J., Slatyer, H. (2009). Naming Places on the 'Southland': European Place-Naming Practices from 1606 to 1803. *Australian Historical Studies*, 40 (1), 5-31.

Top-Yılmaz, S. (2021). Türkiye toponimi çalışmalarında semantik tasnif sorunu üzerine bir değerlendirme. DTCF Dergisi. 61 (2), 1123-1161.

Urazmetova, A.V., Shamsutdinova, J.Kh. (2017). Principles of Place Names Classifications. *XLinguae*, 10 (4), 26-33.

Uzun, T. (2003) "Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik üzerine Bir Değerlendirme". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 23, 131-154.

Üstel, F. (2014). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vuolteenaho, J., Berg, L.D. (2009). Towards Critical Toponymies. J. Vuolteenaho & L.D. Berg (Eds.). Critical Toponymies: The contested politics of place naming (p: 1-18). Routledge.

Weber, M. (1991). *From Max Weber: Essays in Sociology*. ISBN-0 415-06056-7. Routledge, UK.

Williams, Jr., R.M. (1994), "The Sociology of Ethnic Conflicts: Comparative International Perspectives", *Annual Review of Sociology*, 20, 49-79.

Yeoh, B.S.A. (2009). Street-naming and Nation-building: Toponymic Inscriptions of Nationhood in Singapore. L.D. Berg & J. Vuolteenaho (Eds.). Critical Toponymies: The contested politics of place naming (p.71-84). Routledge

Yeşiltaş, M. (2012). Türkiye'yi Konumlandırmak: Jeopolitik zihniyet ve Türkiye'de ordu. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yıldız, M. Z. 2010. Kuram ve pratik açıdan Türkiye'de coğrafya eğitimine eleştirel bir bakış. Küreselleşme sürecinde eğitim sorunlarının felsefi boyutu (ss: 411-424). Uluslararası eğitim felsefesi kongresi (6-8 Mart 2009), Ankara.

Zabunoğlu, F.G. (2018). Günümüzde Ulus Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XIII (1), 535-559.

Bölüm 3

FARKLI DİN VE İNANÇLARIN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK YAKLAŞIMLARI

Sevgi Erdem

Giriş

Doğanın verdiklerine karşılık insanın ürettiği hemen her şey anlamına gelen kültür bu yönüyle inanç ve dinleri de kapsamaktadır. Çünkü her ne kadar ilahi kaynaklı olarak görülse de dinlerin zamana ve koşullara göre yorumlanması yeni ve farklı bir dinî kültürün gelişmesine alan açar. Bu nedenle modern dünyanın sosyopolitik kurulumuna dair en önemli alanlardan biri de dindir. Din, etnisite, milliyetçilik, azınlık hakları ve çokkültürlülük literatüründe sıklıkla tartışılan konulardandır. Çünkü din, sosyal, kültürel ve politik kimliklendirmenin temel kaynakları ve biçimlerinden biridir. Kendini ve başkalarını kimliklendirmenin, aynılık ile farklılığı yorumlamanın ve temel sosyal grupları adlandırmanın yollarından biridir. Bu yönüyle genellikle etnik ve ulusal kimliklendirmelerin çoğunun merkezi ve hatta temeli olarak anlaşılır. Bunlar da sıklıkla bu tür kimliklendirmelerin temel ayırıcı belirteçleri, amblemleri veya sembolleri olarak hizmet eder. Böylece dinî dünya görüşleri ve yaşam tarzlarının çeşitliliği, çokkültürlülüğün en çok tartışılan konuları hâline gelmektedir (Brubaker, 2022: 117-119). Ancak din ve kültür birbirine karıştırıldığı ve farklı din anlayışlarının din gibi algılanıp muamele gördüğü durumlar, içinden çıkılmaz sorunlara sebebiyet vermektedir. Bu durum, özellikle çokkültürlü toplumların süreğen bir problemi hâline gelen birlikte yaşama/yaşayabilmeyi, günümüz dünyasında daha da karmaşık bir hâl alarak, neredeyse varoluşşal bir sorun hâline getirmiştir. Toplumları oluşturan ve etnik, dinsel, mezhebsel, kültürel vb. yönlerden farklı

zedelenmektedir. Dinler, bazı yönleri ile benzerlik gösterseler de farklılık arz eden yönleri ile bazı dinler ile mensupları, "öteki" olarak görülmekte ve olumsuzlanmakta hatta kimi zaman çatışmakta ve çeşitli dellilerle reddedilmektedirler. İnananların kendi dinleri adına işledikleri yanlışlıklar görmezden gelinemez. Çünkü bunlar, hem geçmişte hem de şimdi acı veren şeylerdir. İster Amritsar'da olsun, ister Bağdat'ta, isterse Beyrut'ta, Belfast'ta, Kudüs'te, Keşmir'de, Saraybosna'da ya da Jos'ta olsun bu böyledir (Peterson vd., 2015: 493). Dolayısıyla genelde çokkültürlük özelde ise dinî çoğulculuk yaklaşımları, toplumlardaki dinsel, etnik ve kültürel farklılıklarından kaynaklanan bu tür olumsuzluklardan ziyade bu farklılıkları kendi ayırt edici yapıları çerçevesinde, olduğu gibi kabul ederek zenginleşip gelişmelerini öngören yaşamın her alanında adil, demokratik bir yapı içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak için gösterilen çabaları ifade etmektedirler.

Kaynakça

Acar, R. (2010). John Hick'in Dini Çoğulculuğunun Din-Karşıtı Tazammunları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1 (1-2), 35-63.

AlSayyad, N. & Massoumi, M. (2015). *Dindarlık ve Kentsel Mekânın Yeniden Üretimi: Fundamentalist Kentin Olabilirliği*. (Çev. Şevket Emek Ataman). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Aktan, İ. (2019). Eyüp Burç: Ezidileri Arap kirveleri katletti. https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/ 2019/08/03/eyup-burc-ezidileri-arap-kirveleri-katletti (Erişim: 11.9.2023).

Akyüz, H. (2014). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 41, 373-397.

Aybakan, B. (2010). "Şâfiî", TDV İslâm Ansiklopedisi. https://islamansiklopedisi.org.tr/safii (Erişim: 11.9.2023).

Albayrak, K. (2008). Millî Dinlerde Renk Fenomeni. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8 (1), 1-41.

Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Y. Alp, M. Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.

Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Arıcan, M. K. (2011). Dini Çoğulculuk Paradigması ve Eleştirisi (John Hick Eksenli Dini Çoğulculuğun Eleştirisi). *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 15 (2), 21-38.

Aslan, A. (1998). Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 143-163.

Arslantaş, N. (2008). Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler. *İstem Dergisi*, 6 (11), 9-46.

Aydın, M. (2009). Dinsel Çoğulculuğun Öteki ile Birlikte Yaşamaya Katkısı Üzerine Bazı Mülahazalar. *Milel ve Nihal Dergisi,* 6 (2), 9-30.

Batuk, C., Mert, R. (2017). Sekülerlik ve Dindarlık Arasında Sıkışmış Modern Bir Devlet Olarak İsrail. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 43, 95-127.

Benedict, R. (2011). *Kültür Örüntüleri.* (Çev. M. Topal). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bingöl, A. (2018). Kur'an'a Göre Ötekiler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6 (3), 319-332.

Brubaker, R. (2022). Farklılık Zeminleri.. (Çev. R.A.Koruyucu). Ankara: GAV Perspektif Yayınları.

Cicero, M.T. (2012). De Natura Deorum / Tanrıların Doğası. (Çev. Ç. Menzilcioğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 24 (1), 5-23.

Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar.* (Çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Dellaloğlu, B. F. (2012). *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demir, T. (2013). Dini Çoğulculuk. *Liberal Düşünce Dergisi,* 18 (71), 41-64.

Derrida, J., Vattimo, G. (2011). *Din.* (Çev. D.Kundakçı, M.E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri.* (Çev. A.Berktay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dumortier, B. (2007). *Dinler Atlası: İnançlar, İbadetler ve Ülkeler* (Çev. Ö.Adadağ). İstanbul: NTV Yayınları.

Dündar, H.İ. (2021). Felsefi Bir Problem Olarak Vahiy Meselesi. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* 13 (1), 154-168.

Eliade, M. & Coulino, J. P. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü.* (Çev. Ali Erbaş). İstanbul: İnsan Yayınları.

Eren, M. (2001). *Felsefi Bir Problem Olarak John Hick'in Dini Pluralizme Bakışı.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Esen, S. (2017). Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler. *Dini Araştırmalar Dergisi,* 20 (52), 111-130.

Feuerbach, L. (2015). *Tanrıların Doğuşu.* (Çev. O. Özügül). İstanbul: Say Yayınları.

Furseth, I. (2015). Neden Kentte? Kentsel Radikal Dinciliği Açıklamak. AlSayyad, N. & Massoumi, M. (Ed.), *Dindarlık ve Kentsel Mekânın Yeniden Üretimi: Fundamentalist Kentin Olabilirliği* içinde (s. 57-91) (Çev. Ş.E. Ataman). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Gauchet, M. (2000). *Demokrasi İçinde Din: Laikliğin Gelişimi.* (Çev. M.E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* (Çev. Hüseyin Özel vd.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güney, Z. B. (2018). Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı? *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 5 (15), 46-69.

Habermas, J. (2012). *"Öteki" Olmak, "Öteki" yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları.* (Çev. İ. Aka). İstanbul: YKY.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*, Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.

Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. (Çev. A.D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları.

Hulmes, E. (2015). "Ötekiliğe" Hristiyani Bir Cevap. *Sabah Ülkesi Dergisi,* Sayı: 42, 18-21.

Hume, D. (1995). *Din Üstüne.* (Çev. M. Tunçay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Idinopulos, T A. (1999). "Din Nedir?" (Çev. T. Yeşilyurt). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 151-166.

Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve Din*. (Çev. R. Karabey). İstanbul: Okyanus Yayınları.

Kayhan, V. (2006). Hak Dinin Tek Oluşu. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 11 (1), 77-106.

Kayıklık, H. (2005). Psikolojik Açıdan İnanç, İmân ve Şüphe. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 46 (1), 133-155.

Kenny, A. (2018). Bilgi, İnanç ve İmân. (Çev. T. Akgün). *İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 9 (1), 213-229.

Kılıç, R. (2004). Dini Çoğulculuk mu, Dinde Çoğulculuk mu? *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 13-17.

Korlaelçi, M. (1993). Din Kültür İlişkisi. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1 (75), 35-47.

Köksoy, F. (2019). Avrupa Birliği'nin Azınlık Politikaları Çerçevesinde Fransa'da Romanlar: Nicholas Sarkozy Dönemi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 34, 97-112.

Kuşçu, E.& Aydın, M. (2010). Dini Geleneklerin Fenomenolojisi: Wilfred Cantwell Smith Örneği. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 23, 41-58.

Küçük, T. S. (2010). Fransız Eğitim Sisteminde Dinî Sembollerin Kullanılması. *Ankara Barosu Dergisi*, 68 (1), 95-108.

Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (Çev. A. Kahiloğulları). Ankara: İmge Kitabevi

Mehmetoğlu, A. U. & Aygün, A. (2006). James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi. *Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 6 (1), 117-139.

Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Meydan, S. (2020). Ayasofya Gerçekleri. (https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/aya sofya-gercekleri-5874477/ (Erişim: 11.9.2023).

Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler: Bir Giriş Metni* (Çev. T. Atay). Ankara: İmge Kitabevi.

Ok, Ü. (2018). Bir Aktivite Sistemi Olarak "İnanç": İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (4), 111-135.

O'Shea, S. (2011). *İnanç Denizi: Ortaçağ Akdenizinde İslâm ve Hristiyanlık*. (Çev. E. Demircioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özcan, H. (1995). *Mâtüridî'de Dini Çoğulculuk*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları.

Özgen, N. (2020). Kimlik-Toplumsal Eşitsizlik ve Ayrımcılık N. Özgen (Ed.), *Sosyal Coğrafya* içinde (s. 109-171), Ankara: Pegem Akademi.

Özkan, M. Ş. (2017). *Başarısız Bir Hipotez: Dini Çoğulculuk*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları.

Özkan, M. Ş. (2016). Dini Çeşitlilik Karşısında Hristiyan Düşünürlerin Cevapları ve Tipoloji Problemi. *Şırnak Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 7 (14), 81-113.

Öztürk, S. (2003). İstanbul'un Fethinden Sonra Ayasofya'nın Camiye Çevirilişi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 14, 133-142.

Öztürk, M. (2015). İslam'ın /Müslümanların Ötekisi / Ötekileri. *Sabah Ülkesi Dergisi,* Sayı: 42, 22-26.

Peterson, M. vd. (2015). *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. (Çev. R. Acar). İstanbul: Küre Yayınları,

Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (Çev. M.E. Özcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Ricoeur, P. (2010). *Eleştiri ve İnanç: F. Azouvi ve M. de Launay ile Söyleşi,* (Çev. M. Rıfat), İstanbul: YKY.

Runzo, J., Martin. N.M. (2002). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. (Çev. G. Varım). İstanbul: Say Yayınları.

Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. (Ed. R. Kibar). İstanbul: Külliyat Yayınları.

Schopenhauer, A. (2014). *Din Üzerine.* (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.

Şenel, A. (1984). *Irk ve Irkçılık Düşüncesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şeriati, A. (2011). *Medeniyet Tarihi-I.* (Çev. E. Okumuş). Fecr Yayınevi.

Şeriati, A. (2009). *Dine Karşı Din: Anne Baba Biz Suçluyuz*. (Çev. Y. Demirkıran). Ankara: Fecr Yayınları.

Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 8 (3), 595-601.

Tokat, L. (2007). Dini Çoğulculuk Hangi Açıdan Mümkündür? *Milel ve Nihal Dergisi*, 4 (2), 49-102.

Tümer, G. (1994). "Din", TDV İslâm Ansiklopedisi. https://islamansiklopedisi.org.tr/din#1-genel-olarak -din (Erişim: 11.9.2023).

Üzüm, İ. (2004). "Mezhep", TDV İslâm Ansiklopedisi. https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep#1 (Erişim: 11.9.2023).

Yaman, A. (1998). *Alevilik Nedir?* İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Yıldız, H., Zeren Akbulut, M.G. (2018). İslam Mezhepleri ile Kültür Coğrafyası Arasındaki İlişkiler Üzerine Yöntemsel Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (20), 36-50.

Yiğitoğlu, M. (2022). *Yahudilik: Mezhepler.* İstanbul: Kitâbî Yayınları.

Bölüm 4

SINIF, AYRIMLAŞMA VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Mehmet Sami Zümrüt

Giriş

"Sınıf" terimi, kökenini Fransızcadaki "classe" ve İngilizcedeki "class" kelimelerinden alır. Bu terim, doğa bilimlerinde bitki veya hayvanların gruplandırılmasında, askerî terminolojide taksimatlandırılmış grupların ifadesinde, eğitim faaliyetlerinde aynı öğrenim düzeyindeki öğrencilerin ifade edilmesinde, tarihte Roma'da Servius Tullius'un vergilendirme amacıyla halkı böldüğü altı tarikattan herhangi birinden bahsedilmesinde kullanılmıştır (Etymology Dictionary, 2023). Ayrıca Orta Çağ'da toplumsal yapıyı ifade eden bölümlendirmede, Sanayi Devrimi sonrasında üretim sürecinin oluşturduğu toplumsal katmanlaşmanın ifadesinde ve özellikle emek çalışanlarının tanımlanmasında kullanılır. Sınıf kavramı süreç boyunca hem kişileri hem de nesneleri sıralamak üzere kullanılmıştır. Bugünkü manada kullanımı ise 18. yüzyılın sonlarına denk gelmekte (Doğan, 2009: 152) ve modern dünyanın anlaşılması açısından en temel kavramlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak belirlenmiş bir üretim düzeninde üretim araçlarıyla ilişkileri bakımından çıkar ortaklığıyla birleşmiş insan topluluğu (Hançerlioğlu, 1986: 349) sınıf olarak adlandırılmıştır. Sınıf kavramının sürekli değişen doğası sebebiyle ve bir kategori olarak tanımının yapılmasının zorluğu sıkça değinilen bir husustur (Yanıklar, 2008: 152). Buna rağmen genel olarak sınıf, geniş sosyal grupların, mesleğe, mal-mülk sahipliğine veya yaşam tarzı seçimlerine bağlı olarak tanımlanan göreli ekonomik konumlarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır (Giddens ve Sutton, 2018: 177). Sınıf; bir yandan fertlerin statüsünün ekonomik konumlarıyla belirlenirken diğer yandan kalıtsal imtiyazlar ya da kastlarla belirlenmeyen bir sosyal tabakalaşma sistemini de temsil etmektedir (Momin, 2023: 232).

kimlikleri, etnik grupları, sınıfları ve güç ilişkilerini yansıtan çokkültürlü bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Burada, farklı sosyoekonomik grupların farklı mahallelerde yaşadığı ve bu durumun mekânlarda ayrışmaya yol açtığına dair örnekler olsa da (lüks semtler, slum veya gecekondu) insanların bir arada ortak yaşam alanlarını oluşturduğu çokkültürlü mekânlar da yok değildir. Okullar, kafeler, lokantalar, hastane ve çeşitli kamuya açık alanlar tüm toplumsal sınıfların kullanımına açıktır. Uygulamada bazı farklılıklar olsa da bu yerler çokkültürlü mekânlara verilebilecek örnekler arasındadır.

Sonuç olarak sınıf, farklılıklarının ve kültürel çeşitliliğin en büyük etkisinin mekân üzerinde okunduğu görülmektedir. Mekânın sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir role sahip olduğu ve toplumsal ayrımcılıkların mekânda farklılaşmalara yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle mekânların tasarımında ve kullanımında sosyal ve kültürel çeşitliliği gözetmek ve toplumun tüm kesimlerine uygun alanlar oluşturmak önemlidir. Mekânlar; sosyal kimlikleri, etnik grupları, sınıfları ve güç ilişkilerini yansıtan alanlar olmasının yanında, farklı sosyoekonomik gruplar arasındaki sınıfsal farklılıkları ve ayrışmayı da artırabilir. Bu ayrışma, mekânları toplumsal mücadelelerin alanları hâline getirir. Toplumsal eşitsizlikler, yoksulluk ve ayrımcılık, mekânları olumsuz etkiler. Çokkültürlü mekânlar, kültürel merkezler, dinî mekânlar ve eğlence merkezleri gibi alanlar toplumun çeşitliliğini yansıtabilir ve hoşgörüyü teşvik eder. Farklı kesimlerin bir arada etkileşimde bulunabileceği çok amaçlı mekânlar, sosyal bağları güçlendirir ve insanlar arasındaki hoşgörüyü artırır. Bu mekânlar, toplumun farklı kesimlerinin birbirleriyle sosyal ve kültürel etkileşime girebileceği önemli alanlardır.

Kaynakça

Akkaya, A. Y. (2014). Antonio Gramsci'de entelektüelin bir eleştirisi olarak praksis düşüncesi. *Yöntem ve Ekonomi*, 21 (1), 35-46.

Ar, M. (2020). Jeopolitik söylemde paradigmatik değişim ve eleştirel söylem analizi. *International Journal of Geography and Geography Education,* 42, 278-290.

Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme, *Şehir ve Medeniyet Dergisi,* 7 (14), 8-25.

Aydar ve Özbey (2021). Toplumsal tabakalaşma hareketlilik, rol ve statü, (Ed.: M.Y. Alptekin), *Genel Hatlarıyla Sosyoloji* (ss. 137-168), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Baytar, İ. (2022). Afganistanlı mültecilerin İran'a göç etmesinin nedenleri ve sonuçları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 1105-1118

Belek, İ. (2013). *Kapitalizmde sınıf*, İstanbul: Yazılama Yayınevi

Beneton, P. (1991). *Toplumsal sınıflar* (Çev. H. Dilli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bookchin, M. (2014). *Kentsiz kentleşme, yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*. (Çev. B. Özyalçın), İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Bourdıeu, P. (2015). Pratik nedenler (Çev. H.U. Tanrıöver), İstanbul: Hil Yayınları.

Bozdoğan, S. ve Akkaya, A.Y. (2020). Karl Marx ve demokrasi üzerine bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 155-174

Bozdoğan, S. ve Benek, S. (2021). Modern coğrafi düşüncede mekân ve yer kavramlarının teorik temelleri üzerine bir değerlendirme. *Coğrafya Dergisi,* 43, 177-195.

Bozkoyun, M., Baytar, İ., Erginyürek, M. (2021). Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyeliler üzerine genel bir değerlendirme. (Ed. M. Bulut, C.A. Sugiyama, K. Şahin) *International Migration Researches Congress Full Text Booklet 20-22, Mayıs Ankara,* (ss: 138-151).

Bozpınar, C. (2022). Orta çağ Avrupası'nda şehirlerin doğuşu meselesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:* 23 (2), 1-26

Canetti, E. (1998). *Kitle ve iktidar.* (Çev. G. Aygen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Castells, M. (2008). *Kimliğin gücü, enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür (II. Cilt).* (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cevizci, A. (2002). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma yayınları

Childe, G. (1996). *Kendini yaratan insan.* (Çev. F. Ofluoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.

Davis, M. (2007). *Gecekondu gezegeni*. (Çev. G. Koca), İstanbul: Metis Yayınları.

Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi.

Doytcheva, M. (2020). *Çokkültürlülük*. (Çev. T. Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları

Ebert, J. ve Zavarzadeh, M. (2007). *Class in culture*. London: Routledge

Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. (Çev. A.Z. Gündoğan, C. Nacar), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Giddens, A., Sutton, P.W. (2018). *Sosyolojide temel kavramlar.* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Gül, M. (2009). *Ortaçağ Avrupa tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu*. (Çev. S. Savran), İstanbul: Metis Yayıncılık.

Harvey, D. (2017). *Marx, sermaye ve iktisadi aklın cinneti*. (Çev. E. Soğancılar), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Heywood, A. (2019). *Küresel siyaset* (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir), Ankara: Felix Kitap.

Hitchcock, P. (1992) Cultural Studies and the Prospects for a Multicultural Materialism, *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 5 (1), 78-87

İnce, M. (2017). Toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 19/1, 294-319

Jasper, J.M. (2002). *Ahlaki protesto sanatı toplumsal hareketlerde kültür, biyografi ve yaratıcılık*. (Çev. S. Öner). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kerov, Z. M. (1990). *Kapitalist toplum*. (Çev. S. Belli), Ankara: Sol Yayınları.

Keyder, Ç. (2014). *Türkiye'de devlet ve sınıflar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau, E. (2007). *Popülist akıl üzerine.* (Çev. N. B. Çelik), Ankara: Epos Yayınları.

Las Vegas Strip (tarih yok). *Günahlar şehri'nin çıkış noktası: Las Vegas Strip* içinde, Las Vegas Gezi Rehberi. https://www.ytur.net/gezi-rehberi/las-vegas (Erişim: 04/08/2023).

Lefebvre, H. (2016). *Mekânın üretimi*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2016). *Şehir hakkı*. (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist manifesto*. (Çev. N. Satılgan), İstanbul: Yordam Kitap.

Momin, A.R. (2013). *Sosyolojiye giriş*. (Çev. S. Şener), Ankara: Nobel Yayınevi.

Online Etymonline Dictionary (2023). *Class,* https://www.etymonline.com/word/class. (Erişim 23/09/2023).

Özgen, N. (2018). Kimlik-toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık. (Ed. N.Özgen), *Sosyal Coğrafya*. (s. 109-171), Ankara: Pegem Akademi.

Pirenne, H. (2016). *Ortaçağ kentleri*. (Çev. Ş. Karadeniz), İstanbul: İletişim Yayınları.

Pollock, S. (2017). *Antik Mezopotamya: Var olmamış cennet* (Çev. B. Esen), İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Pratt, J. (2003). *Class, Nation and Identity*. London: Pluto Press.

Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya*. (Çev. M. Pekdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Robinson, W.I. (2022). *Küresel polis devleti*. (Çev. A.E. Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sjoberg, G. (2002). Sanayi öncesi kenti (Der. ve Çev. A. Alkan, B. Duru) *20. Yüzyıl Kenti* (ss. 37-54), Ankara: İmge Yayınevi,

Smith, A. (2011). *Ulusların zenginliği (2.Cilt)*. (Çev. M. Saltoğlu), Ankara: Palme Yayıncılık.

Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya, özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru*. (Çev. A. Karatay), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Şamlı, E. (2020). Hukou system reform and challenges. *DAAD Bahar/Spring 2020*, 37-54

Şener, S. (2017). *Sosyoloji: sosyal bilimlere alternatif bir yaklaşım*. İstanbul: Strateji Yayınevi.

Tanyılmaz, K. (2014). Dünyada işçi sınıfı, içinde (Haz.: S. Savran, K. Tanyılmaz, E.A. Tonak) *Marksizm ve sınıflar, dünyada ve Türkiye' de sınıflar ve mücadeleleri* (71-90), İstanbul: Yordam Kitap

Türk, E. (2016). Postmodernite ve kültürel farklılıkların tanınması bağlamında çokkültürlülük tartışmaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (42), 1155-1163.

Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek* (Çev. R.G. Öğdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ünal, A. Z. (2014). *Toplumda tabakalaşma ve hareketlilik-olgular, kavramlar, kuramlar*. Ankara: Birleşik Yayınevi.

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* (Çev. L. Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.

Yanıklar, C. (2008). Sermaye ve emek arasında; goldthorpe ve wright'in sınıf yaklaşımları üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 151-182.

Bölüm 5

DEZAVANTAJLI GRUPLAR VE TOPLUMSAL UYUM POLİTİKALARI

Süleyman Cengiz Ege

Giriş

Sanayi Devrimi, yeni bir devinime, yeni bir yaşama ve yeni bir toplumsal kuruluma alan açtı. Son iki yüzyıldır kentlere doğru artarak devam eden bir nüfus akışı vardır. İstihdam ve konforlu yaşam standartlarına kapı aralayan gelişen teknolojiyle birlikte kent yaşamı, kırdan kente yönelik göçlerin artmasına neden olmuş ve böylelikle toplumsal yapı önemli ölçüde değişim göstermiştir. Artan nüfusun da etkisiyle kentleşme pratikleri hızla artmış fakat toplumsal gelir adaleti ve ekonomik paylaşıma dair eşitsizlikler, özellikle kır yaşamını yansıtan geleneksel paylaşım ve karşılıklı yardımlaşma pratikleri de önemli ölçüde kaybolmaya yüz tutmuştur. Sermaye ve birey odaklı (yeni) kentsel yaşam geleneğine sınıfsal ayrışma ve buna bağlı psikososyal ve kültürel uyumsuzlukların da eklenmesiyle yaşamsal koşullar, nüfusun özellikle alt gelir grupları için hayatı ağırlaştırmıştır. Büyük ölçüde ekonomik tandanslı koşulların tetiklediği bu tür olumsuzluklar, aile kavramının zarar görmesine, toplumsal etik ve ahlaki değerlerin törpülenmesine ve insanlar arası iletişimin azalmasına neden olmaktadır. Gündelik hayatın kurulumundaki değişiklikler sosyal yapının da değişmesine neden olmuştur. Artan boşanma oranları, duygusal zafiyet ve kimsesiz kalan çocuklar, evsiz barksız insan sayısının artması, (mevsimlik) işçilerin yaşadıkları ağır yaşam koşulları, (fiziksel ve zihinsel) engelli bireylerin istihdama katılamaması, öte yandan, sağlık hizmetlerinin gelişimi ile artan insan ömrünün daha görünür kıldığı yaşlılardan oluşan bağımlı nüfusu arttırmıştır. İhtiyaçlarını karşılayamayan bağımlı kesimler, birer dezavantajlı grubu oluşturmaktadır.

cukların gelişimini olumsuz etkilemiş ve kültür aktarımının azalmasına yol açmıştır. Aile içi iletişim problemleri, şiddet vb. problemler boşanma oranlarını arttırmış, çocuklar, daha fazla savunmasız ve yalnız kalmaya başlamıştır. Ailenin dağılmasıyla birlikte en fazla etkilenen grup çocuklar olsa da asıl gerçek kayıp yaşlılar ve engellilerde olmaktadır. Yaşlılar ve engelliler, toplumdan dışlanmaya ve aileden uzaklaştırılmaya maruz kalmaktadırlar. Aile kurumunun işlev ve şekil değiştirmeye başlaması ve ortadan kalkması, dezavantajlı grupların göz ardı edilmesine, ötelenmesine neden olmuştur. Çocuk ve gençler, hem günümüzün hem de geleceğin mimarları olarak oldukça önemli bir role sahiptir. Geleceğe dair planlamalarda çocuk ve gençlerin dikkate alınması gereklidir. Eğitim koşullarının iyileştirilmesi, teknoloji kullanımı, sağlıklı ve güvenli ortamların oluşturulması, istihdam koşullarının planlı olarak sürdürülmesi, suça yönlendiren olumsuz durumların (dilencilik, madde kullanımı hırsızlık vb.) ortadan kaldırılması ile ilgili tedbirlerin alınması gereklidir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Açıkgöz, R., Yusufoğlu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 76 117.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Engellilerin engel gruplarına göre dağılımları. https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf (Erişim Tarihi: 15/09/2023).

Akbaş, E., Topçuoğlu, R. A. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu: Eleştirel bir değerlendirme, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 95-104.

Akın, A. (2007). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26 (2) 1-9.

Aksoy, M. (2004). *Avrupa Birliği sürecinde özürlüler politikası*. İstanbul: Açı Kitapları.

Ar, M. (2021). Mekân yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme, *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 7 (14), 8-25.

Asımgil, S., Çekmegil, A. (2010). *Yaşamın dört kritik dönemi*. İstanbul: Çelik Yayınları.

Aydın, M. (2015). *Değişim sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Aygen, M. (2014). Sosyal belediyecilik üzerine bir inceleme: Elâzığ Belediyesi örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 173-192.

Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış hayat: Postmodernlik ahlak deneyimleri* (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16 (1) 108-114.

Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. K. Çayır, M. Ayan (Der.). *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* (ss: 1-14) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Caillods, F. (1998). Education strategies for disadvantaged groups: Some basic issues. https://www.iiep.unesco.org/en/publication/education-strategies-disadvantaged-groups-some-basic issues. (Erişim: 20/04/2023).

Chapman, A. R., Carbonetti, B. (2011). Human rights protections for vulnerable and disadvanteged groups: The contributions of the un committee on economic, social and cultural rights, *Human Rights Quarterly*. 33 (3). 682-732.

Cizreli, B. (2015). Dünya sistemleri kuramı bağlamında Batının göç haritası. *Sosyoloji Divanı Dergisi*. 6, 31-54.

Coşkun, C. (2010). *Michel Foucault: Özne ve iktidar.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

Çapçıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen toplumda bireyselleşen aile. *Turkish Studies*, 13 (2), 19-34.

Çetin, H. (2005). Ezelden ebede kadim bilgeliğin kutsal yolculuğu: Gelenek. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* 1 (3), 153-171.

Danış, D. (2004). Yeni göç hareketleri ve Türkiye. *Birikim*, 184, 216-224.

Davis, K. (2008). İntersesectionality as buzzword, a sociology of science perspectiveon what makes a feminist theory successful. *Feminist Teory*. 9 (1).67-85.

Eğitim Reformu Girişim. (2018). *Eğitim İzleme Raporu 2017-2018*. https://www.egitimreformu girisimi.org/egitim-izleme-raporu-2017-18-2/ (Erişim: 15/8/2023).

Emin, E. (2016). *Küresel adaletsizlik: Dünya yoksulluk ve eşitsizlik raporu*. İstanbul: Pelikan Basım

Erbay, E. (2013). *Çocuk hakları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Es, M., Menteşe, B. (2018). Yerel yönetimlerde dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan sosyal politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 7 (19) 525-551.

Euronews (2021). Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkını daha önce elde ettiler. https://tr.euronews.com/2021/12/05/turkiye-de-kadinlara-ilk-kez-1934-te-oy-verdi-avrupa-da-durum-ne (Erişim Tarihi: 15/09/2023).

Euronews. (2023). Yerinden edilenler. https://tr.euronews.com/2023/06/14/bm-yerinden-edilenlerin-sayisi-110-milyona-ulasirken-turkiyedeki-siginmacilar-yuzde-5-azal. (Erişim: 15/8/2023).

Foucault, M. (2005). *Deliliğin tarihi* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları.

Gediklioğlu, G. (2015). *Türkiye'de yoksulluk ve yoksullukla mücadele: Biga örneği.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Genç, Y., Çat. G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*. 8 (1), 331-358.

Genç, Y., Çöpoğlu, M. (2020). Yoksullar. M. Serdar (Ed.). *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet* içinde. s. 41-71. Ankara: Grafiker Yayınları.

Giddens, A., Pierson, C. (2001). *Sosyolojide temel kavramlar*. (Çev. A. Esgin). Ankara: Phoenix Yayınları.

Görgün-Baran, A., Taşdemir-Afşar, S., Koca-Arıtan, C., Güney, M. (2015). Kadın sığınma evlerine çoklu bakış- Suskunluğun çığlığı projesi. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Yerel ve Ulusal STK'ların Güçlendirilmesi Hibe Programı. TR2009/0136.02-02/062. Ankara: Konak Matbaa.

Guenon, R. (1980). *Doğu ve Batı*. (Çev. F. Aslan). İstanbul: İz Yayınları.

Gümüş, N. (2019). Göç, yoksulluk ve eşitsizlik. N. Özgen (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma* içinde. (s. 114-140). Ankara: Pegem Akademi.

Güngör, F. Ş. (2018). Deliliğin tarihi bağlamında toplumsal ötekiliğin inşasına dair bir değerlendirme. *Flsf: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 131-144.

HEA Erişimi. [@HEAaccess]. (2022 31 Ağustos). Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grup, dezavantaja yol açabilecek bir dizi farklı yaşam durumunu kapsamaktadır [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/heaaccess/status/1564975795772174341?lang=ar-x-fm (Erişim Tarihi: 15/09/2023).

Heberle, A. E., Carter, A. S. (2015). Cognitive Aspects of young Children's Experience of Economic Disadvatage. *Psychological Bulletin*, 141 (4), 1-24.

Heywood, C. (2003). *Batıda çocukluğun tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kahraman, F., Kahraman, A. B. (2017). Dezavantajlılığın çocuk halleri: Dünyada ve Türkiye'de dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların durumu. *Gümüşhane Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 8 (20), 255-268.

Kahraman-Güloğlu, F. (2017). *Kesişimsel yaklaşımla engellilik ve toplumsal cinsiyet: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye karşılaştırması.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Kahraman-Güloğlu, F. (2020). Dezavantajlı bir grup olarak şiddet sarmalında kadınlar. Meryem Serdar (Ed.). *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet* İçinde. s. 113-149. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kahraman-Güloğlu, F. (2020). Dezavantajlı grup (lar) kavramı üzerine tartışmalar ve dezavantajlılığa bütüncül bir bakış. Meryem Serdar (Ed). *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet* içinde. s. 113-149. Ankara: Grafiker Yayınları.

Karataş, Z. (2020). Çocuklar. Meryem Serdar (Ed.). *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet* içinde. s. 71-113. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kaşdarma, E. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sosyo-psikolojik unsurlar ve sistemi meşrulaştırma kuramı ekseninde bir analiz. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 9 (16), 2438-2460. DOI: 10.26466/opus.466438.

Kınık, K. (2010). Göç, sürgün ve iltica. *Hayat Sağlık Dergisi*. 2, 36-39.

Kızıler, N. (2017). Türkiye'de yoksullukla mücadele ve sosyal transfer harcamaları. *Journal Of Life Economics.*4 (1). 77-100.

Kirman, M. A. (2004). *Din sosyolojisi terimleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Kloby, J. (2005). *Küreselleşmenin sefaleti* (Çev. O. Düz). İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Korkut-Owen, F., Owen, D. (2008). Kadına yönelik aile içi şiddet: Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele projesi. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.

Lefebvre, H. (2021). Ritimanaliz: Mekân, zaman ve gündelik hayat. (Çev. A. L. Batur). İstanbul: Sel

Martel, L. (2010). *The sociology of globalization*. Cambridge: Polity.

Mayer, S. E. (2003). What is a "disadvantaged group?" https://studylib.net/doc/8720705/what-is-a-%E2%80%9Cdisadvantaged-group%3F%E2%80%9D (Erişim: 20/8/2023).

McLuhan, M. (1962). Gutenberg galaxy: The making of typographic man. Canada: University of Toronto Press.

Mutluer, M. (2003). Uluslararası göçler ve Türkiye, kuramsal ve ampirik bir alan araştırması: Denizli Tavas. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Okumuş, E. (2016). Bedene müdahalenin sosyolojisi. K. Canatan (Ed.). *Beden Sosyolojisi* içinde. s. 45-65. İstanbul: Açılım Kitap.

Oliver, M. (2011). Sakatlık ve kapitalizmin yükselişi. Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, D. Bezmez. (Der.). *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak* içinde. (Çev. F. B. Aydar) s. 46-65. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Özbaş, M. (2018). Dezavantajlı sosyolojik tabakalarda zorunlu eğitim sürecini etkileyen değişkenler. *Kastamonu Education Journal*, 26 (4), 1143-1154.

Özer, Y. E., Çolak, M. (2015). Yoksulluk, dezavantajlı grup ve suç ilişkisine yönelik bir alan araştırması: İzmir Kadın sığınma evleri örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 29 (3), 479-491.

Özgen, N. (2012). Çok boyutlu toplumsal bir serüven: Göç. N. Özgen (Ed.), *Günümüz dünya sorunları* içinde. s. 415-449. Ankara: Eğiten Kitap.

Resmî Gazete. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. 14.12.2012 tarih ve 2709 sayılı.

Said, W. E. (2014). *Yersiz yurtsuz: Anılar.* (Çev. A. Üçler). İstanbul: Metis Yayınları.

Sapancalı, F. (2001). Yenidünya düzeni ve küresel yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3 (2), 115-140.

Schiek, D., Lawson, A. (2011). *Europan Union non- discrimination law and intersectionality: İnvesting the triangle of racial, gender and disability discrimination*. UK: Ashgate Publishing Company.

Şahin, T. (2010). Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi. *Yardım ve Yardımlaşma*. 25, 124-134.

Taş, Y., Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma. *International Conference on Eurasian Economies*,, 3D, 423- 430.

TDK. (2023). Göç, Göçmen. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 15/8/2023).

Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal çalışma sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.

Tufan, B., Özgür-Sayar, Ö., Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. *I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* içinde. s.76-86. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Turgut, M. (2017). *Sosyal yardım alan ailelerin yaşama doyumu: Üsküdar örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi. İstanbul.

Türk, T., Ünlü, H. (2016). Yoksullukla mücadele politikaları: 2.000 sonrası Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7 (14), 92-104.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu. (2016). T.C. Resmî Gazete. 20 Nisan 2016.

UN. (2020). Uluslararası Göçün Menşei önemli ölçüde arttı. https://www.un.org/en/fight-racism/vulnerable-groups/migrants (Erişim Tarihi: 15/09/2023).

UNDP. (2018). Human development indices and indicators. https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI. (Erişim: 21/08/2023).

UNHCR BM Mülteci Örgütü. (2020). Zorla yerinden edilenler. https://www.unhcr.org/tr/19707-zorla-yerinden-edilen-insan-sayisi-2017de-68-milyonu-asti-multeciler-icin-kuresel-bir-anlasmanin-saglanmasi-kritik. (Erişim: 15/8/2023).

Uyan- Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Akkan, B., Kılıç, Z., Oy, B., Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz bir toplumda çocukluk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk olgusu ve dünya bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4 (2), 155-173.

Ünal, V. (2019). Modernleşme sürecinde yaşlılık düşüncesini değiştiren olgular: Toplumsal yaşamın kıyısında kalan yaşlılar, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43 (2). 275-298.

Ünal, V. (2020). *Modernliğin diğer yüzü ve dezavantajlı gruplar* (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2012). *Modern dünya sistemi*. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.

Yalçın, N. (2008). *Sivil toplum kuruluşları ve yoksulluk*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. Aydın.

Bölüm 6

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜREL EMPERYALİZM VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Müslüm Reyhanoğulları

Giriş

Sosyal bilimler literatürüne 1960'larda girmiş olsa da esas olarak 1980 ve 1990'lı yıllarda popülerlik kazanan küreselleşme kavramı, farklı disiplinlerin önemli çalışma konularındandır ve toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla yakın bağıntıları vardır. Devletin ve toplulukların birbirleriyle ekonomik, sosyokültürel, güvenlik ve siyasal unsurlarla karşılıklı etkileşim içerisinde olması ve giderek söz konusu bu bağlarla bütünleşme sürecine girmesi, küreselleşmeyi çok boyutlu hâle getirmektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin özellikle din, dil, kültür, ekonomi, etnisite, medya, iletişim, sinema, göç, eğitim, spor, modernite gibi kavramlarla ilişkilendirilme durumu ve toplumsal yaşama etkileri sıklıkla tartışılmaktadır. yaşama etkileri sıklıkla tartışılmaktadır. Çünkü küreselleşme, mevcut durumun açıklanmasında önemli bir olgu olarak görülmekte ve sosyoekonomik alandaki temel eğilimleri yansıtan bir süreci temsil ettiği için hedef olarak da sunulmaktadır. "Kompleks ve paradoksal ögeler içeren küreselleşme, herkesin farklı anlam yüklediği bir kavram hâline gelmiştir. Böylece küreselleşmeyi ekonomik ve toplumsal sorunların sebebi, sonucu ya da çözüm yolu olarak gören birçok yaklaşım geliştirilmiştir" (Demir, 2001: 74). Her geçen gün bünyesine farklı anlamlar, açılımlar ve eğilimler katan küreselleşmenin, dünyanın farklı mekânlarını veya yerlerini etkisi altına aldığını söylemek mümkündür. Bu sebeple küreselleşme, Bayar'ın (2008: 25) ileri sürdüğü gibi "yerel-evrensel spektrumunda her iki yöne doğru ilerleyen bir süreci tarif etmekte, statik bir yapıdan ziyade son derece dinamik ve değişken bir kavrama işaret etmektedir."

Kaynakça

Anık, M. (2012). *Kimlik ve çokkültürcülük sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.

Anderson, K., Domosh, M., Pile, S., Thrift, N. (2003). A rough guide (Eds: K. Anderson, M. Domosh, S. Pile, N. Thrift), In: *Handbook of cultural geography* (p. 1-35), London: SAGE Publications.

Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme, *Şehir ve Medeniyet Dergisi*. 7 (14), 8-25.

Atılgan, G. (2015). Kültür, (Ed: G. Atılgan, E.A. Aytekin), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinlerarası ilişkiler* içinde (ss: 187-199), İstanbul: Yordam Kitap.

Bauman, Z. *Küreselleşme toplumsal sonuçları* (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. XXXII, 25-34.

Bayart, J. F. (1999). *Kimlik yanılsaması* (Çev. M. Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.

Beyer, P. (1994). *Religion and globalization*, London: SAGE Publications.

Bilgin, N. (2016). *Sosyal psikoloji sözlüğü: Kavramlar - yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bodur, H. E. (2004). Küreselleşmenin dini alandaki etkisi ve ulus devlet, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, 9-26.

Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, kimliğin gücü (Cilt II)* (Çev. E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çapçığlu, İ. (2008). Küreselleşme, kültür ve din, *AÜİFD, XLIX* (II), 153-183.

Çelik, H. (2008). "Çokkültürlülük ve Türkiye'deki görünümü", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 9 (15), 319-332.

Coştu, Y. (2003). Homojenlik ve heterojenlik arasında küreselleşme-din ilişkisi, *İslamiyat* VI (Küreselleş(tir)me ve Din Özel Sayısı), 6 (2), 67-76.

Coştu, Y. (2005). Küreselleşme üzerine bazı düşünceler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (7-8), 95-104.

Demir, G. (2001). Küreselleşme üzerine, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (1), 73-104

Demirer, T., Özbudun, S., Özgür, G. (2007). *İmparatorun soytarısı egemen medya*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Doytcheva, M. (2020). *Çokkültürlülük* (Çev. T. Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları.

Eagleton, T. (2019). Kültür (Çev. B. Göçer), İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Elteren, M. V. (1999). Amerikan popüler kültürünün etkisinin global bir yaklaşım içinde değerlendirilmesi (Der: N. Güngör), *Popüler kültür ve iktidar* içinde (ss. 275-325), Ankara: Vadi Yayınları.

Erkızan, H. N. (2002). Küreselleşmenin tarihsel ve düşünsel temelleri üzerine, İçinde: *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Dünya Neyi Tartışıyor I - Küreselleşme, 5, (18),* 61-75.

Featherstone, M. (1995). *Undoing culture globalization, postmodernism and identity,* London: SAGE Publications.

Fukuyama, F. (2016). *Tarihin sonu ve son insan* (Çev. Z. Dicleli), İstanbul: Profil Kitap.

Garofalo, R. (1993). Whose world, what beat: The transnational music industry, identity, and cultural imperialism, *The World of Music*, 35 (2), 16-32.

Gençyürek-Erdoğan, M. (2011). Küreselleşmenin etkisinde: Medya ve dil - kültür ilişkisi, *İstanbul Kültür Üniversitesi ve Astrahan Devlet Üniversitesi Uluslararası Dilbilim ve Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (12-13 Eylül), ss. 53-61.

Giddens, A. (1994). Living in a post-traditional society (Eds: U. Beck, A. Giddens, S. Lash) In: *Reflexive modernization-politics, tradition and aesthetics in the modern social order* (p. 56-109), Stanford-California: Stanford University Press.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi.

Giddens, A. (2002). *Runaway world - how globalization is reshaping our lives*, London: Profile Books.

Giddens, A. (2018). *Modernliğin sonuçları* (Çev. E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Godsgift, O.H., Obukoadata, O.P. (2008). Cultural imperialism: A discourse, *International Journal of Cummunication*. 9, 125-135.

Güzel, M. (2006). Küreselleşme, internet ve gençlik kültürü, *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-16.

Güzelsarı, S. (2015). Küreselleşme (Ed: G. Atılgan, E.A. Aytekin), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinlerarası ilişkiler* içinde (ss: 267-281), İstanbul: Yordam Kitap.

Harvey, D. (2019). *Dünyanın halleri* (Çev. Kolektif), İstanbul: Sel Yayıncılık.

İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 163-172.

Keyman, E. F. (2002). "Kapitalizm- Oryantalizm ekseninde küreselleşmeyi anlamak: 11 Eylül, modernite, kalkınma ve öteki sorunsalı", İçinde: *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Dünya Neyi Tartışıyor I - Küreselleşme*, 5 (18), 29-57.

Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü yurttaşlık - azınlık haklarının liberal teorisi* (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş* (Çev. E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin kültürel değerler üzerine etkisi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1275-1288.

Mirrless, T. (2013). *Global entertainment media - between cultural imperialism and cultural globalization*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük - Bir yurttaşlık tasarımı* (Çev. İ. Yılmaz), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Murray, W. E. (2006). *Geographies of globalization*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Nakayama, S. (2004). Towards a dialogue between a Japanese historian of science and Araps, In: Proceedings of the International Symposium cultural diversity and globalization- The Arap-Japanese Experience a Cross-Regional Dialogue, pp. 39-46.

Ölçekçi, H. (2020). Küreselleşme ve iletişimin milli kültürlere etkisi, *Gazi Türkiyat*, 26, 79-97.

Özcan, H. (2008). Küreselleşme sürecinde ulusal dil, yabancı dil ve farklı türlerde kültürlerarası içerikli metinler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 24, 54-68.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek - Kültürel çeşitlilik ve siyasi teori*

(Çev. B. Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Parekh, B. (2004). Dialogue between cultures (Eds. R. Maiz, F. Requejo), In: *Democracy, nationalism and multiculturalism* (p: 13-24), London and New York: Frank Cass.

Pektaş, H. (2008). Moda ve küreselleşme, Girne Amerikan Üniversitesi, *Çatışma ve İşbirliği Kaynağı Olarak Uluslararası Küreselleşme Sempozyumu* (14 Mayıs 2008), KKTC: Girne, ss. 1-12.

Petras, J. (1994). Cultural imperialism in late 20th Century, *Economic & Political Weekly*, 29 (32), 2070-2073.

Robertson, R. (1992). *Globalization - social theory and global culture*, London: SAGE Publications.

Said, E.W. (2016). *Kültür ve emperyalizm* (Çev. N. Alpay), İstanbul: Hil Yayın.

Savran, S. (2022). *Kod adı küreselleşme - 21. yüzyılda emperyalizm*, İstanbul: Yordam Kitap.

Schiller, H.I. (2018). *Communication and cultural domination*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Smandych, R. (2005). Cultural imperialism and its critics: Rethinking cultural domination and resisance, (Eds: B. Hamm, R. Smandych), In: *Cultural imperialism essays on the political economy of cultural domination* (p. 3-17), Peterborough: Broadview Press.

Sotshangane, N. (2002). What impact globalization has on cultural diversity, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 1 (4), 214-231.

Sparks, C. (2012). Media and cultural imperialism reconsidered, *Chinese Journal of Communication*, 5 (3), 281-299.

Steger, M. B. (2006). *Küreselleşme* (Çev. A. Ersoy), Ankara: Dost Kitabevi.

Tomlinson, J. (2017). *Küreselleşme ve kültür* (Çev. A. Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tomlinson, J. (2020). *Kültürel emperyalizm* (Çev. E. Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Turner, B.S., Khondker, H.H. (2019). *Küreselleşme Doğu ve Batı* (Çev. S. Özdemir), Ankara: Koyusiyah Yayıncılık.

Waters, M. (2001). Globalization, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Yürüşen, M. (1998). *Çeşitlilikten özgürlüğe/çokkültürlülük ve liberalizm*, Ankara: LDT Yayınları.

Bölüm 7

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK VE KİMLİK SİYASETİ

Mazlum Ar

Giriş

Coğrafya, her zaman güç ve bilgi biçimlerinin temel öznesi olmuştur. Bundan ötürü akademik bir disiplin olarak siyaset ve ideolojik uygulamalarla sürekli ve yeniden inşa edilen coğrafya (Toal, 1989; Ar, 2020), iktidar etkilerinin anlaşılması ve böylece üretilmiş temsilin mekânsal ve yapısal formasyonun çözümlenmesinde (Foucault, 1980) önemli bir konumda yer almıştır. Bu yönüyle bireyi, toplumu ve mekânı güç dinamiklerinden soyutlayarak verili bir şekilde ele alan geleneksel coğrafyadan ayrışmaktadır. Toplumsal olarak kurgulanan eşitsizlikleri, sosyal farklılıkları, kültürel, ekonomik ve siyasal kurulumları sorgulayarak eleştirel bir boyut kazanmaktadır. Beşerî coğrafyanın radikal yönünü temsil eden bu eleştirel boyut; bireylerin ve toplumların coğrafi algılamalarını, kimlik ve kültürel bağıntılarını temellendirmektedir. Coğrafyanın siyasa tarafından nasıl şekillendirildiğini ve böylece hayalî coğrafyaların inşasında aktör olan her türlü olguyu ele alarak meta anlatılar ile kurgulanan evrensel, türdeş ve farklılıklardan soyutlanmış mekânsal temsilleri sorunsallaştırmaktadır. Bu bağlamda bilginin gizli siyasetini ortaya çıkarmaya çalışan (eleştirel) beşerî coğrafya, mekânın kültürel ve siyasal olarak temsilini bir söylem olarak ele alarak bunun üretilmesine aracılık eden politik aktörleri, üretilmiş söylemin gündelik yaşamına tatbik edildiği toplumları ve ilgili sosyokültürel bağlamlarını incelemektedir. Böylece söylemsel/temsilî olarak siyasallaştırılmış ve inşa edilmiş coğrafyanın arkeolojisi üzerinden iktidar(lar)ın mekân üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyasını deşifre etmektedir. Bu yönüyle coğrafya disiplini, çokkültürlülüğe

Kaynakça

Akkaş, S. Ö. (2006). Vico ve milliyetçilik. *Doğu Batı Dergisi (Milliyetçilik II)*, 39-115.

Ar, M. (2020). Jeopolitik söylemde paradigmatik değişim ve eleştirel söylem analizi. *International Journal of Geography and Geography Education* 42, 278-290.

Arslan, M. (2001). Hellenistik döneme damgasını vuran yaratıcı felsefe sistemleri: Epikurosçuluk ve stoacılık. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* 100, 19-28.

Bewes, T. (2023). *Şeyleştirme ve geç kapitalizmde endişe,* (Çev. Deniz Soysal), Metis Yayınları, İstanbul.

Bilici, M. (2017). Mücahit Bilici ile son kitabı "Hamal Kürt" üzerine söyleşi. (R. Çakır,

BLR. (2023). *Antıque map categories.* https://www.raremaps.com/gallery/detail/34979/africae- descri bed-the-manners-of-their-habits-and-buildinspeed (Erişim: 11.09.2023).

Röportaj Yapan): https://medyascope.tv/2017/05/09/mucahit-bilici-ile-son-kitabi

-hamal-kurt-uzerine-soylesi/ (Erişim: 20.09.2023).

Calhoun, C. (1997). *Milliyetçilik.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi.* İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A. (2012). *Felsefe sözlüğü.* İstanbul: Say Yayınları.

Crampton, J., Elden, S. (2007). *Space, knowledge and power.* London: Ashgate Publishing.

Durdu, Z. (2009). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi siyasal kültürün monist inşası ve siyasal sonuçları. *Sosyoloji Dergisi 20*, 41-60.

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977.* New York: Pantheon.

Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures.* New York: Basic books.

Geoffrey, P. (1984). The thirty years war. London: Routledge.

Hutchinson, J., Smith, A. D. (1996). *Ethnicity.* New York: Oxford University Press.

Kallis, A. A. (2003). *The facism reader.* New York: Routledge.

Kaya, M. (2014). Aristoteles'in ruh anlayışı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 91-98.

Keller, K. (2018). *Fifty years later, France is still debating the legacy of its 1968 protests* https://www.smithsonianmag.com/history/fifty-years-later-france-still-debating-legacy-its-1968-protests-180968963/ (Erişim: 23.09.2023).

Kymlicka, W. (2004). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Livingstone, D. N., Withers, C. W. (2021). *Coğrafya ve devrim.* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Mezhep savaşları. (2023). *Mezhep savaşları* https://www.kastamonur.com/avrupa-nintravm alari-2-mezhep-savaslari/ (Erişim: 18.19.2023

Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük: Bir yurttaşlık tasarımı.* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Oran, B. (2018). *Kürtlere Lozan'daki haklar tanınsa her şey başka olurdu.* https://medium. com/@ahval/bask%C4%B1n-oran-k%C3%BCrtlere-lozandaki-haklar-tan%C4%B1nsa-her-%C5%9Fey-ba%C5%9Fka-olurdu-c4b36b825b15 (Erişim: 24.09.2023)

Orwell, G. (2021). *Hayvan çiftliği*. İstanbul: Potink Kitap.

Özkırımlı, U. (2009). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Platon. (2012). *Phaidon*, (Çev. Furkan Akderin), Say yayınları: İstanbul.

Platon. (2019). *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Platon. (2020). *Timaios*, (Çev. Furkan Akderin), Say yayınları: İstanbul.

Raven-Hart, R. (1967). *Before van riebeeck: Callers at South Afraca from 1488 to 1652*. Cape Town, Struik.

Said, E. W., Alpay, N. (2004). *Kültür ve emperyalizm: Kapsamlı bir düşünsel ve siyasal sorgulama çalışması*. Hil yayın, İstanbul.

Sarı, V. İ., Özgen, N. (2021). Kültür merkezlerine yönelik sosyomekânsal bir analiz: Ankara örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 61 (1), 28-67.

Selçuk, S. S. (2011). Milliyetçilik üzerine: Bir literatür taraması. *Journal of Yasar University, 23 (6)*, 3855-3865.

Shils, E. (1957). Primordial, personal, sacred and civil ties: Some particular observations on the relationships of sociological research and theory. *The British journal of sociology, 8 (2)*, 130-145.

Smith, A. D. (1996). Nations and their pasts. *Nations and Nationalism 2 (3)*, 358-365.

Sönmez, C. (2021). *Sınıfsal farklılıkların düşmanı olan siyah önlüklerin etkileyici serüveni*. https://dergice.com/sinifsal-farkliliklarin-dusmani-olan-siyah-onluklerin-etkileyici-seruveni (Erişim: 15.09.2023)

Taylor, C. (2018). *Çokkültürcülük: Tanınma politikası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tilley, V. (1997). The terms of the debate: Untangling language about ethnicity and ethnic movements. *Ethnic and Racial studies, 20 (3)*, 497-522.

Toal, G. (1989). *Critical geopolitics: The social construction of place and space in the practice of statecraft. Unpublished PhD thesis.* New York: Syracuse University.

Toal, G., Dalby, S. (2003). *The geopolitics reader.* London: Routledge.

Tok, N. (2005). İki liberal kültürel çoğulculuk modeli: Müdahale etmeme ve ayrımcılık yapmama. *Liberal Düsünce, No: 38-39, Cilt: 10*, 29-44.

Turner, B. S. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Uberoi, V. (2015). *Multiculturalism rethought: Interpretations, dilemmas and new directions.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Vatandaş, C. (2004). *Ulusal kimlik/Türk ulusçuluğunun doğuşu*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Vico, G. (2007). *Yeni bilim*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Vreskala, S. (2016). *'Bilimsel' soslu ırkçılık: Kafatasçılık*. https://www.gazeteduvar.com.tr/bilim/ 2016/12/15/bilimsel-soslu-irkcilik-kafatascilik (Erişim: 23.09.2023).

Bölüm 8

TOPLUMSAL BİRLİKTELİĞE DAİR SOSYOPOLİTİK SÖZLEŞMELER

Mazlum Ar

Giriş

Coğrafya biliminin sosyomekânsal özelliği, disipline kapsayıcı bir özellik kazandırarak sosyal bilimlerin merkezinde yer almasına imkân tanımaktadır. Mekânın kapsayıcılığı göz önüne alındığında coğrafya, insanı ve toplumu çevreleyen kültür, kimlik, aidiyet, bellek gibi her türlü edimin şekillendiği ve zaman içerisinde değişime uğra(tıl)dığı yaşam alanıdır (Ar, 2021: 10). Dolayısıyla coğrafyayı konuşmak, irdelemek ve anlamak aynı zamanda onun bünyesinde ontolojisini oluşturan tüm dinamiklerle ilişkisel bir bağlam kurmayı zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar bu bağlamsallık çoğu zaman birbiriyle uyuşmazlık gibi gözükse de özellikle postmodern disipliner bilimsel gelişim merceğinde önemi artarak diğer disiplinlerin çalışma metodolojilerine de ilham kaynağı olmuştur. Bundan ötürü coğrafyayı incelemek, aynı zamanda siyaset, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, mimarlık vb. bilimsel alanları incelemeyi ve ilişkisel bir zeminde araştırma konularını analiz etmeyi gerekli kılar. Kültürel coğrafyanın uzantısı olarak çokkültürlü coğrafya da (a) coğrafi bir alandaki çeşitli kültürel grupların etkileşimlerinin, mekânsal dağılımlarının ve dinamiklerinin varlığını ve o coğrafyanın sosyopolitik karakteriyle ilişkisi, (b) farklılıkların mikro ve makro ölçekli mekânsal boyutlarda dağılımı ve etkileşimi, (c) fiziksel çevreye yönelik somut ve soyut kültürel etki ile peyzajın oluşumu, (d) kimliğin, belleğin ve mekânsal aidiyetin oluşumu, gelişimi ve öteki kültürel gruplarla etkileşimi, (e) kültürel çeşitliliğin ulusaşırı sınırsal hareketliliği, bunun altında yatan etmenler ve ortaya çıkan yeni kültürel

uygulamalar ise çoğunluğun lehine olmaktan ziyade çoklu dinamiklere göre yasallaştırılmaktadır (Modood, 2014). Her ne kadar asimilasyon ve entegrasyon arasında belirgin bir sınır çizilmeyeceğini ve entegrasyonun *"asimilasyonun yavaş ve kibar bir biçimi"* olduğunu (Castles vd., 2008: 420) belirten yaklaşımlar söz konusu olsa da entegrasyonun asimilasyondan en ayırt edici özelliği azınlıkların kültürel değerlerine göre yaşamalarına olanak tanınması ve böylece kimliklerini, aidiyet duydukları yer ile konsolide edilen kültürel değerleri sürdürmelerinin normatif koşullarının sağlanmasıdır.

Kaynakça

Abdiimamoğlu, K. (1994). Modern anayasa hukuku açısından Medine Vesikası. *Bilgi ve Hikmet Dergisi, 5*, 38-45.

Abatay, B., Akpamuk, G. (2021). *Varlık Vergisi nedir, kimler etkilendi, neden tartışılıyor?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59231713 (Erişim: 25.09.2023).

Adıyeke, N. (1999). Islahat Fermanı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve gayrimüslimlerin yaşantılarına dair. G. Eren içinde, *Osmanlı* (s. 255-261). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Ager, A., Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Ournal of Refugee Studies 21 (2)*, 166-191.

Aktay, Y. (2003). Küreselleşme ve çokkültürlülük. *Tezkire Dergisi* 1 (35), 54-82.

Alba, R. D., Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration.* Cambridge: Harvard University Press.

Al-Ṭabarī, M. (1988). *The History of al-Ṭabarī, Vol. 6: Muḥammad at Mecca.* New York: State University of New York.

Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme. *Şehir ve Medeniyet Dergisi,* 7 (14), 8-25.

Arda, E., Bakan, İ., Kılıçgedik, N., Bakan, S., Kemer, B. (2003). *Sosyal bilimler el sözlüğü.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Asante, M. K. (1991). The Afrocentric idea in education. *The journal of negro education, 60 (2)*, 170-180.

Atlan, S. (1970). *Roma tarihi'nin ana hatları I.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Baker, S. (2007). *Ancient Rome: The rise and fall of an empire.* New York: Random House.

Balkır, C. (2010). *Uluslararası ekonomik bütünleşme: Kuram, politika ve uygulama AB ve Dünya örnekleri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Barkan, E. R., Vecoli, R. J., Alba, R. D., Zunz, O. (1995). Race, religion, and nationality in American society: A model of ethnicity: From contact to assimilation [with comment, with response]. *Journal of American Ethnic History*, 38-101.

Barkey, K. (2008). *Empire of difference: The Ottomans in comparative perspective.* Camb-

ridge: Cambridge Press.

Barkey, K., Gavrilis, G. (2016). The Ottoman Millet System: Non-territorial autonomy and its contemporary legacy. *Ethnopolitics 15 (1)*, 24-42.

Barth, F. (1956). Ecologic relationships of ethnic groups in Swat, North Pakistan. *American Anthropologist 58 (6)*, 1079-1089.

Bauman, Z. (2020). *Modernlik ve müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International journal of intercultural relations 29 (6)*, 697-712.

Berry, J. W. (2015). Intercultural adaptation to acculturation. *Annual Conference, Canadian Psychological Association Annual Conference.* Ottawa: Canadian Psychological Association Annual Conference.

Braude, B. (1982). Foundation myths of the millet system. B. Braude., B. Lewis içinde, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The functioning of a plural society 1* (s. 69-88). London: Holmesand Meier Publishers.

Bulaç, A. (1991a). İslam ve totaliter rejim sorunu. *Kitap Dergisi, 57*, 3-10.

Bulaç, A. (1991b). İslam niçin bir teokrasi değildir? *Kitap Dergisi, 57-59*, 3-16.

Bulaç, A. (1994). Bir arada yaşamanın mümkün projesi: Medine Vesikası. *Bilgi ve Hikmet Dergisi, 5*, 3-15.

Burton, P. (2011). Pax Romana/Pax Americana: Perceptions of Rome in American political culture, 2000-2010. *International Journal of the Classical Tradition, 18*, 66-104.

Castles, S., Korac, M., Vasta, E., Vertovec, S. (2002). *Integration*. Oxford: Immigration Research and Statistics Service.

Castles, S., Miller, M. J., Haas, H. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası nüfus hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çil, H. (2020). Bir arada yaşama projesi olarak Medine Vesikası ile Hz. Peygamber'in farklılıkları yönetme becerisi. *Toplum-Birey İkileminde Ortak Değerler ve Farklılıklar Sempozyumu, C 2*, 236-249, Mardin.

Çinar, M. (2019). Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin hukuki durumu ve tanzimat. *SSS Journal, Vol. 5*, 5471-5483.

Demirci, A. (2012). Medine Vesikası: Oluşum süreci ve zimmet antlaşmalarına etkisi. *İstam Dergisi, Sayı: 19*, 253-271.

Douzinas, C. (2002). Identity, recognition, rights or what can Hegel teach us about human rights? *journal of law and society,* 29 (3), 379-405.

Earl, D. (1968). *The age of Augustus.* New York: Crown Publisher.

Ercan, Y. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin ödedikleri vergiler ve bu vergilerin doğurduğu sosyal sonuçlar. *Belleten*, 55 (213), 371-392.

ECRE. (2005). *Towards the integration of refugees in Europe.* Brussels: ECRE.

Eroğlu, A. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler: XIX. yüzyılın sonuna kadar.* Ankara: Alperen Yayınları.

Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devletinde gayrimüslim tebaanın yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.

Etimoloji Türkçe. (2023). Asimilasyon: https://www.etimolojiturkce.com/arama/asi-

milasyon (Erişim: 16.05.2023).

Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Fayda, M. (2023). *Zimmî*. TDV İslam ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi adresinden (11.07.2023) tarihinde erişildi.

Fichter, J. H. (1957). *Sociology.* Chicago: University of Chicago Press.

Findley, C. (1996). The administrative legacy and modern middle east. L. Brown içinde, *Mperial legacy: The Ottoman imprint on the Balkans and the Middle East* (s. 155-169). New York: Columbia University Press.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Goldsworthy, A. (2016). *Pax Romana: War, peace and conquest in the Roman world*. London: Hachette UK.

Goodman, S. W. (2009). *Civic integration requirements and the transformation of citizenship.* Washington: Georgetown University.

Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins.* Oxford: Oxford University Press.

Göksel, G. U. (2019). *Göçmen entegrasyonu ve tanınma teorisi: Adil entegrasyon*. İstanbul: Pinhan yayıncılık.

Halbwachs, M. (2007). Bireysel hafıza ve kolektif hafıza. *Lapsus Dergisi*, 137-148.

Hamidullah, M. (1986). *The first written constitution in the world*. Chicago: Kazi Publications.

Hamidullah, M. (1995). *İslam anayasa hukuku*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Hamidullah, M. (2003). *İslam Peygamberi*. İstanbul: İrfan Yayınları.

Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study.* Bamberg: Institute at the University of Bamberg.

Held, D. (1989). *Political theory and the state: Essays on state, ower and democracy.* Cambridge: Polity Press.

İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi 1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnsel, A. (1992). Totalitarizm, Medine Vesikası ve özgürlük. *Birikim Dergisi, 37*, 29-32.

İrem, N. (2005). Eritme potasından eriyen pota'ya: xxı. yüzyılın eşiğinde Amerika. *Doğu-Batı 8 (32)*, 199-219.

Karaman, H. (2011). *Anahatlarıyla İslam hukuku: Borçlar ve akitler.* İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kastoryano, R. (2000). *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da devlet ve göçmen ilişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kenanoğlu, M. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Khan, A. (2014). Osmanlı İmparatorluğu: Çokkültürlülüğün doğulu mimarı. H. C. Güzel içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu* (s. 367-379). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Khoury, P. S., Kostiner, J. (1991). *Tribes and state formation in the Middle East*. London: California Press.

Kivisto, P. (2002). *Multiculturalism in a global society.* Malden: Blackwell Publishing.

Kivisto, P. (2004). What is the canonical theory of assimilation? *Journal of the History*

of the Behavioral Sciences, 40 (2), 149-163.

Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi,* (Çev. A. *Yılmaz).* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Levy, A. (1994). *The Jews of the Ottoman Empire.* Princeton: NJ: Darwin.

Lewis, B. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler.* Ankara: İmge Kitapevi.

Lewis, C. T., Short, C. (1907). *A new Latin dictionary: Founded on the translation of Freund's Latin-German lexicon.* Georgia: American Book Company.

Livingstone, D. N., Withers, C. W. (2010). *Coğrafya ve devrim.* İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Madalina, S. (2021). Augustus' defence policy: Pax Romana. *International Conference Knowledge-Based Organızatıon.* Varsova: Warsaw: De Gruyter Open.

Martikainen, T., Özmen, N. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 38*, 263-276.

McKee, J. B. (1993). *Sociology and the race problem: The failure of a perspective.* Illinois: University of Illinois Press.

Memiş, E. (2006). *Eskiçağ medeniyetleri tarihi.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük: Bir yurttaşlık tasarımı* (*Çev*. İ. Yılmaz). Ankara: Phoenix Yayınevi

Okiç, T. (1959). İslamiyette ilk nüfus sayımı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (1-4,)* 11-20.

Oran, B. (2004). *Türkiye'de azınlıklar,* İstanbul, İletişim Yayınları.

Oran, B. (2018). *Haklar tanınsa her şey başka olurdu.* https://medium.com/@ahval/bask% C4%B1n-oran-k%C3%BCrtlere-lozandaki-haklar-tan%C4%B1nsa-her-%C5%9Fey-ba%C5%9Fka-olurdu-c4b36b825b15 (Erişim: 25.09.2023).

Ortaylı, İ. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet. İçinde: *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi 4* (s. 996-1001)., İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (2007). *Osmalı barışı.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji sözlüğü.* Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Özbudun, E. (1996). The Ottoman legacy and the Middle East state tradition. L. Brown içinde, *Imperial legacy: The Ottoman imprint on the Balkans and the middle east* (s. 133-157). New York: Columbia University Press.

Özensel, E. (2008). Osmanlı zımmi hukuku ve çokkültürlülük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 65-74.

Özkan, M. (2018). *Medine Vesikası/Anayasası ve birlikte yaşam.* Ankara: Fecr Yayınları.

Özkan, M. (2023). *Medine Vesikası.* TDV İslam Ansiklopedisi:https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi (Erişim: 11.07.2023).

Portes, A. (1995). Children of Immigrants: Segmented assimilation and Its determinants. A. Portes içinde, *The economic sociology of immigration* (s. 248-280). New York: Russell Sage.

Reuter, E. B. (1941). *Handbook of sociology.* New York: Dryden Press.

Rowell, H. T. (1962). *Rome in the Augustan age.* Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Sambur, B. (2014). Medine Vesikasının özgürlük ve çoğulculuk açısından tahlili. *Libe-*

ral Düşünce Dergisi, 76, 179-186.

Selçuk, C. (2018). *Roma İmparatorluğu dijital atlası*. https://cengizselcuk.com/roma_imparatorlugu_ dijital_atlasi/ Erişim (11.7.2023).

Simons, S. E. (1901). Social assimilation. *American Journal of Sociology, 6 (6)*, 790-822.

Taylor, C. (2018). *Çokkültürcülük: Tanınma politikası* (Der. Amy Gutmann). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 11.07.2023).

Teune, H. (1984). Integration. G. Sartori içinde, *Social science concepts: A systematic analysis* (s. 235-264). London: Sage Publications.

Tritton, A. (1931). Islam and the protected religions. *Journal of the Royal Asiatic Society 63 (2)*, 311-338.

Warner, W. L., Srole, L. (1945). *The social systems of American ethnic groups.* New Haven: Yale University Press.

Wasson, D. (2023). *Pax Romana*. world History Encyclopedia:https://www.worldhistory.org /Pax_Romana/ adresinden (10.07.2023) tarihinde erişildi.

Weiner, M. (1965). Political integration and political developmen. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science 358 (1)*, 52-64.

Wengst, C. (1987). *Pax Romana and the peace of Jesus Christ*. London: SCM Press.

Wolfgang, H. (1990). *Reuter, Hans-Richard: Friedenset*. Stuttgart: Kohlhammer.

Yancey, W. L., Ericksen, E. P., Leon, G. H. (1985). The structure of pluralism: We're all Italian around here, aren't we, Mrs. O'Brien? *Ethnic and Racial Studies 8 (1)*, 94-116.

Bölüm 9

SİYASAL İDEOLOJİLER VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK POLİTİKALARI

Mehdi Pekedis
Murat Dinç
Selim Bozdoğan

Giriş

Yunanca "idea" (fikir veya kavram) ve "logos" (bilim veya çalışma) kelimelerinin birleşiminden türetilen ideoloji kavramı (Heywood, 2014: 23), 18. yüzyılın sonlarına doğru Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından oluşturulmuştur. Destutt de Tracy, terimi başlangıçta fikirler bilimi veya fikirler öğretisi anlamında kullanmıştır (McLellan, 2005: 6). Fakat sonraki yıllarda ideoloji terimi, genellikle bir toplumun veya grupların düşüncelerini, inançlarını, değerlerini ve siyasi görüşlerini ifade eden ve yaygın olarak paylaşılan bir düşünce sistemini veya dünya görüşünü ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Tracy'in "fikirler bilimi" şeklinde açıkladığı ideoloji, Karl Marx ve Friedrich Engels (2013: 34) tarafından pejoratif bir anlam taşıyan "yanlış bilinç" (camera obscura) ile ilişkilendirilmiştir. Karl Mannheim (2000) ise ideolojiye karşı "ütopya" kavramına yer vermiştir. Mannheim'a göre ideoloji, mevcut toplumsal düzeni meşrulaştıran, onu sürdürmeyi ve desteklemeyi amaçlayan düşünce sistemleridir. Ütopya ise mevcut toplumsal düzeni eleştirir ve değiştirmeyi hedefler. Ütopya, toplumsal değişimi ve daha iyi bir toplumun kurulmasını öngörür.

Louis Althusser (2010), devletin baskıcı aygıtlarının yanında bir de "rıza üreten ideolojik aygıtları" olduğunu ifade etmiştir. Jürgen Habermas (1989) ideolojiyi, "sistematik olarak bozulmuş bir iletişim" biçimi olarak ele almıştır. Diğer yandan Pierre Bourdieu (2021), ideoloji yerine "habitus-doxa" ikilisini kullanırken, Michel Foucault (2016) "bilgi-söylem" terimlerine yer vermiştir. Dolayısıyla Terry Eagleton, literatürdeki

ve demokratik süreçlerle uyumlu bir şekilde uygulanmasına dikkat çekmektedir. Nihayetinde literatürdeki tartışmalar bir tarafa bırakılırsa, çokkültürcülük politikaları liberal devletlerde uygulanmaktadır. Bu yüzden çokkültürcülük, temel liberal demokrasi ilkelerini veri almaktadır.

Birçok liberal düşünür çokkültürcülüğe kuşkuyla baksa da Kanada, Avustralya, Belçika, İspanya ve İsveç gibi liberal devletler, çokkültürcülük politikalarının en başarılı örnekleri arasında yer almaktadır. Yine muhafazakâr ideoloji de çokkültürcülüğe kuşkuyla bakar fakat Kanada'daki "Çokkültürcülük Yasası" Muhafazakâr Parti tarafından çıkarılmıştır. Ama genel olarak muhafazakârlar grup haklarının tanınmasına karşıdırlar. Reagen (Amerika) ve Thatcher'in (İngiltere) muhafazakâr iktidar deneyimleri bunun en bilinen örnekleridir. Diğer yandan İngiltere'de İşçi Partisi (Tony Blair), 1998 yılında Kuzey İrlanda, Galler ve İskoçya'daki ulusal azınlıkların özerklik taleplerini tanımıştır. Dolayısıyla sosyalist ideoloji için kültürel grup hakları öncelikli bir konu olmasa da bu grupların tanınması sosyalist iktidarlar döneminde daha esnek olabilmektedir. Örneğin Bolivya'nın çokkültürlü bir devlet olduğu ve ülkedeki ulusal azınlıkların tanınma talepleri, Evo Morales liderliğindeki solcu -Movimiento al Socialismo- Siyasi Enstrümantasyon Birliği (MAS-IPSP) hükûmeti tarafından hazırlanan ve kabul edilen 2009 tarihli anayasayla sağlanmıştır.

Sonuç olarak milliyetçi ve muhafazakâr ideolojiler, farklı kültür gruplarının tanınma taleplerine karşıdır. Bu karşı çıkışa; Çin, Rusya ve Hindistan'da devletin şiddet aygıtları da eşlik etmektedir. Çin Hükûmeti, çoğu zaman Uygurlar ve Myanmar Müslümanlarına şiddet uygulamaktadır. Bu tür uygulamaları milliyetçi ülkelerin birçoğunda görmek mümkündür.

Kaynakça

Abu-Laban, Y. (2002). Liberalism, multiculturalism and the problem of essentialism. *Citizenship Studies*, 6 (4), 459-482.

Ağır, O. (2015). Rus Tipi Federalizm. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19 (1). 27-54

Ahmad. A. (2013). Friedrich Engels/Ütopik sosyalizm ve bilimsel Sosyalizm. *Marksist klasikleri okuma kılavuzu*. 1. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

Akkaya, A.Y., Bozdoğan, S. (2019). Hardt ve Negri'nin küresel demokrasi düşüncesi ile Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi projesinin karşılaştırmalı bir analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (Ek Sayı), 357-375.

Althusser, L. (2010). İdeoloji ve devletin ideolojik a*ygıtları*. (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.

Ar, M. (2020). Mekânsal açıdan sinemada kadın temsili: Sufragette (Diren!) filminin feminist bir eleştirisi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (2), 151-172.

Aytaç, A. M. (2015). Dünya görüşü ve ideoloji. Y. Taşkın (Edt.). *Siyaset: Kavramlar, kurumlar, süreçler (ss: 105-138)*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Badiou, A. (2018). Çokkültürcülük, kimlik savaşları ve sanat. *Skop: Sanat Tarihi, Eleştiri*. (Çev. E. Kenan) https://www.e-skop.com/skopbulten/pasajlar-cokkulturculuk-kimlik-savaslari-ve-sanat/3 990 (Erişim: 15.6.2023).

Badiou, A. (2011). Komünizm idea'sı. A. Badiou, S. Zizek (Edt.). *Bir idea olarak komünizm (s. 12-27)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Barry, B. (2001). *Culture and equality*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki Düşman*. (Çev. E. Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beauvoir, S. (1956). *The second sex*. London: Jonathan Cape.

Beneton, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (Çev. C. Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berlin, I. (1969). İki özgürlük kavramı. www.ozgurtoplumundegerleri.com (Erişim: 17.6.2023).

Birler, Ö. (2014). Muhafazakârlık. G. Atılgan ve E. A. Aytekin (Edt.). *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler (s. 315-328)*. 4. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

Bourdieu, P., Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel sosyolojiye davet*. (Çev. N. Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.

Burke, E. (2016). *Fransa'daki devrim üzerine düşünceler*. (Çev. O. Arslan). 1. Baskı. İstanbul: Kadim Yayınları.

Canadian Multiculturalism Act (1988). https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-18.7/ (Erişim: 01.04.2023)

Canadian Multiculturalism Policy (1971), https://pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971 (Erişim: 11.03.2023)

Constitution Act (1982), https://caid.ca/ConstAct010208.pdf (Erişim: 15.02.2023)

Çakmak, G. (2018). *Yapım süreci ve içeriği ile anayasacılık açısından farklı bir deneyim üzerine inceleme: 2009 Bolivya anayasası*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Çınar, M. (2015). Demokrasi. Y. Taşkın (Edt.). *Siyaset: Kavramlar, kurumlar, s*üreçler (s. 203-245). İstanbul: İletişim Yayınları.

Daly, M. (1985). *Beyond God the father: toward a philosophy of women's liberation*. London: Boston Press.

Doytcheva, M. (2016). *Çokkültürlülük*. (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durgun, G. B. (2015). *Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı*. B. Aykaç ve Ş. Durgun (Edt.). Çağdaş Siyasal Sistemler. Ankara: Alter Yayınları.

Eagleton, T. (1996). İdeoloji. (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eatwell, R. (2013). Fascism. M. Freeden, L. T. Sarget and M. Stears (Edt.). *The oxford handbook of political ideologies (p. 474-501)*. Oxford: Oxford University Press.

Forbes, H. D. (2019). *Multiculturalism in Canada: Constructing a model multiculture with multicultural values*. Toronto: Palgrave.

Foulkner, N. (2014). *Marksist dünya tarihi (Neandertallerden neoliberallere)*. (Çev. T. Öncel). 1. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

Freeden, M. (1996). *Ideologies and political theory: A conceptual approach*. Oxford: Oxford University Press.

Fox-Genovese, E. (1991). *Feminism Without Illusions: A Critique of Individualism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Foster, L., Stockley, D. (1989). The politics of ethnicity: Multicultural policy in Australia, *Journal of Intercultural Studies*, 10 (2), 16-33.

Foucault, M. (2016). *Bilginin arkeolojisi*. (Çev. V. Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gereluk, D. and Race, R. (2007). Multicultural tensions in England, France and Canada: Contrasting approaches and qonsecuences. *International Studies in Sociology of Education*. 17 (1). 113-129.

Gourdon, H. (1998). Bolivar, Marti, Castro… J. Leca (Edt.). *Uluslar ve milliyetçilik (s. 78-83)*. (Çev. Siren İdemen). İstanbul: Metis Yayınları.

Grishaeva, E. B. (2012). Multiculturalism as a central concept of multiethnic and polycultural society studies. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 7 (5), 916-922.

Grosby, S. (2001). Primordiality. A. S. Leoussi (Edt.). *Encyclopaedia of nationalism (p. 473-479)*. New York: Routledge.

Gruber, S., Rabo, A. (2014). Multiculturalism Swedish Style: shifts and sediments in educational policies and textbooks. *Policy Futures in Education*, 14 (1), 56-66.

Habermas, J. (1989). *The theory of communicative action*. Volume 2. Boston, M A: Beacon.

Hartmann, H. (1981). The unhappy marriage of marxism and feminism: I towards a more progressive union. L. Sargent (Edt.). *Women and rewolution: A discussion of the unhappy marriage of marxism and feminism (p.1-42)*. Québec: Black Rose Book.

Heywood, A. (2015). *Siyaset*. (Çev. B. B. Özipek). 14. Baskı. Ankara: Adres Yayınları.

Heywood, A. (2014). *Siyasal ideolojiler*. (Çev. A. K. Bayram vd.) Ankara: Adres Yayınları.

Horkheimer, M., Adorno, T. W. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (Çev. M. Köpüşoğlu vd.) Ankara: Kabalcı Yayınevi.

Jaffrelot, C. (2010). Bir milliyetçilik kuramı için. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot (Edt.). *Milliyetçiliği yeniden düşünmek: Kuramlar ve uygulamalar (s. 23-82)*. (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul: İletişim Yayınları.

Jaffrelot, C. (1998). Bazı ulus teorileri. J. Leca (Edt.). *Uluslar ve milliyetçilik (s. 54-68)*. (Çev. S. İdemen). İstanbul: Metis Yayınları.

Kakışım, C. (2014). *Sosyalist Hareketlerin Etnik Kimlik ve Azınlık Meselelerine Yaklaşımlarının Geçmişi ve Bugünü: Bir Paradigma Değişimi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Köymen, A. (1986). Salvador Allende/1908-1973. Komisyon (Edt). *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*. Ankara: İletişim Yayınları.

Kukathas, C. (1998). Liberalism and multiculturalism: The politics of indifference. *Political Theory*, 26 (5), 686-699.

Kukathas, C. (1995). Are there any cultural rights? W. Kymlicka (Edt.). *The rights of minority cultures (p: 228-255)*. New York: Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2015). Çokkültürlü y*urttaşlık: Azınl*ık haklarının liberal t*eorisi*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (2014). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*. (Çev. E. Kılıç). 2. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Laclau, E. (2015). *Evrensellik, kimlik ve özgürleşme*. (Çev. E. Başer). 4. Baskı, Ankara: Birikim Kitapları.

Leca, J. (1998). Neden söz ediyoruz? J. Leca (Edt.). *Uluslar ve milliyetçilik (s. 11-19)*. (Çev. Siren İdemen). İstanbul: Metis Yayınları.

Lenin. V. I. (1976). *Ulusların kaderini tayin hakkı*. (Çev. M. Erdost). 4. Baskı. Ankara: Sol Yayınları.

Locke, J. (2011). Uygar yönetim üzerine iki inceleme. M. Tunçay (Edt.). *Batı'da siyasal d*üşünceler *tarihi: Yeni çağ*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mannheim, K. (2000). İdeoloji ve ü*topy*a. Çev. M. Okyavuz. Ankara: Nika Yayınevi.

Marx, K., Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi*. (Çev. T. Ok ve O. Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Marx, K., Engels, F. (2012). *Komünist parti manifestosu*. (Çev. Y. Onay). 7. Baskı. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

McLellan, D. (2005). *İdeoloji*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Medved, F. (2013). Swedish multiculturalism: the case of slovene immigrant organizations. *Geographica Slovenica*, 24, 93-104.

Mill, J. S. (2012). *Özgürlük üstüne*. (Çev. T. Türk). İstanbul: Oda Yayınları.

Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm*. (Çev. A. Yanık). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Parekh, B. (1995). Ethnocentricity of the nationalist discourse. *Nations and nationalism*, 1 (l), 25-52.

Prina, F. (2012). Power, Politics and Participation: The Russian Federation's national minorities and their participatory rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 30 (1), 65-95.

Portelli, H. (1982). *Gramsci ve tarihsel blok*. (Çev. K. Somer). 1. Baskı. Ankara: Savaş Yayınları.

Raihanah, M. M. (2009). Multiculturalism and the politics of expression: An ppraisal. *European Journal of Social Sciences*. 7 (3), 63-70.

Ramakrishna, D. (2013). Multiculturalism in America, Australia and India. *Social Change*, 43 (1) 99-110

Rizvi, F. (1988). Multiculturalism in Australia: the construction and promotion of an ideology. *Journal of Education Policy*, 3 (4), 335-350.

Rousseau, J. J. (2006). *Toplum s*özleşmesi. (Çev. V. Günyol). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism (1967). Queen's Printer, Ottowa

Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi*. (Çev. V.A. Coşar). Ankara: Phoneix Yayınları.

Rex, J. (2005). Multiculturalism in Europe and America. *Nations and Nationalism*. 1 (2). 243-259.

Sarıaslan, F. (2023). Hindu nationalism and rising anti-Islamism in India. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 103-124.

Snehi, Y. (2003). Hindutva as an ideology of cultural nationalism. *Social Change*, 33 (4), 10-24.

Say, Ö. (2013). *21. yüzyılda ulus, çokkültürlülük ve etnisite*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, ideoloji, tarih*. (Çev. Ü.H. Yolsal). Ankara: Atıf Yayınları.

Thompson, S., Dunn, K. (2002). Multicultural services in local government in Australia: An uneven tale of access and equity. *UrbanPolicy and Research*, 20 (39), 263-279.

Uberio, V. (2008). Do policies of multiculturalism change national identities?. *The Political Quarterly*, 79 (3), 404-417.

Vico, G. (2007). *Yeni bilim*. (Çev. S. Önal). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Wande, E. (1984). Two finnish minorities in Sweden. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 5 (3), 225-241.

Watson, J. K. P. (1988). From assimilation to anti-aacism: Changing edicational policies in England and Woles. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 9 (6), 531-552.

Wong L., Guo, S. (2015). Revisiting Multiculturalism in Canada: An Introduction. S. Guo, L. Wong (Eds.). *Revisiting multiculturalism in Canada: Theories, policies and debates (pp. 1-16)*. Rotterdam: Sense Publishers.

Yarımoğlu, S. (2022). Milliyetler Meselesi Temelinde Orta Asya'daki Sovyet Politikaları. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*. 4 (1). 31-60.

Yiğit, A. (2012). Rusya federasyonu'nda yaşayan Türk topluluklarının anadillerini kullanma oranlarındaki bölgesel farklılıklar. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 7 (2). 16-34.

Zizek, S. (2011). *Kırılgan temas*. (Çev. T. Birkan). 3. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

Zubrzycki, J. (1987). Public policy in a multicultural Australia. *International Migration*, 25 (1), 63-72.

Bölüm 10

ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA BİRLİKTE YAŞAMIN BARİYERLERİ: ÖN YARGI VE TUTUMLAR

Süleyman Cengiz Ege

Giriş

Bu çalışmada kültürel, sınıfsal, etnik, din ve dilsel çeşitliliğin yaygın olarak görüldüğü günümüz toplumlarında bir arada yaşam becerisinin sürdürülebilirliği konusu çokkültürcülük yaklaşımı özelinde incelenecektir. Toplumların kültürel çeşitliliği, bilinen gerçekliklerdendir. Ulus devlet kurgusu, kültürel kimlik ve toplumsal sınıf politikalarına ilişkin tartışmalar ve küreselleşme politikalarına direnen farklı kültürel ve politik yapılar arasında Çokkültürcülüğe dayalı haklar konusu da yer almaktadır. Küreselleşme, farklı din, dil ve etnik grupların daha fazla karşılaşma ve etkileşime girmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu karşılaşma ve iletişimin birbirini tanıma ve kabul etme üzerine olumlu etkileri olacağı varsayılmış olmasına rağmen zaman içerisinde birey ve grupların birbirlerinden nefret etmesi ve uzaklaşması gibi sonuçları da beraberinde getirdiği görülmüştür. Bir yandan karşılıklı kabuller toplumların kültürel zenginliklerini arttırmakta ancak aynı zamanda kültürel gerginlik ve çatışmaların da önünü açmaktadır. Küreselleşme saklı olan ve kenara itilmiş olan kültür ve kimlikleri gün yüzüne çıkarmış ve daha önceden dikkate alınmayan gruplar tanınma ve eşitlik ile ilgili taleplerde bulunmaya başlamıştır. Buna karşın daha önce egemen kültürü/üst kimliği oluşturan gruplar, bu hak iddiası ve talepler karşısında önceden elde etmiş oldukları avantajları kaybetmemek için alt kültürler ile gerginlik ve çatışmalar yaşamaya başlamıştır. Daha önceden farklı olan, sosyal hayatta karşılaşılmayan kimlikler tanınma, karşılaşma ile beraber kültürel bir çeşitlilik ve zenginlik unsuru olarak görülmemiş; aksine bastırılması, sin-

Kaynakça

Adler, E., Barnett, M. (1998). A framework fort he study of security. communities. E. Adler, M. Barnett, (Eds.), *Security communites* içinde (p: 29-65). Cambridge: Cambridge University Press.

Aktan, Ç. C., Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye, *Yeni Türkiye*, Ocak- Şubat 1998. s. 118-134.

Aktay, Y. (2002). "Birleşen dünyada çoğalan kültürler?". *Euroagenda/Avrupa Günlüğü*. 1 (2). 201-204.

Aktay, Y. (2015). *Küreselleşme, çokkültürlülük, sahicilik*. İstanbul: Tezkire.

Albrow, M. (1990). *Globalization, knowledge and society: Readings from ınternational sociology* London: Sage.

Arendt, H. (2021). *İnsanlık durumu*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ashizawa, K. (2008). When identity matters: State identity, regional institution-building and Japanese foreign policy. *International Studies Review*. 10 (3). 571-598.

Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2005). Anayasa maddesi. https://www.ab.gov.tr/p.php?e=30140 (Erişim: 04/08/2023).

Baban, F., Rygiel, K. (2018). *Kültürel çoğulculuğu sanat yoluyla geliştirmek*. İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı.

Bauman, G. (2004). "Introduction: Nation-state, schools and civil enculturation." W. Schiffauer, G. Baumann, R. Kastoryano ve S. Vertoves (Eds.), *Civil enculturation, nation-state, school and ethnic difference in the Netherlands*, *Britain, Germany and France* içinde, London: Berghahn Books.

BBC News Türkçe. (2009). İsviçre 'minare yasağını' oyluyor. https://www.bbc.com/turkce/haberler/ 2009/11/091129_swiss_minaret. (Erişim: 10/08/2023).

BBC Türkçe. (2019). Alan bebek. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49874080. (Erişim: 15/09/2023).

Beylur, S. (2022). Göç ve çokkültürlülük üzerine genel bir değerlendirme. ERI. https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2022/03/Haftalik-e-bulten-14.02.2022-20.02.2022-No-342.pdf. (Erişim: 04/08/2023).

Bilgin, N. (1999). *Kolektif kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Coluton, G. G. (1935). Nationalism in the middle ages. *The Cambridge Historical Journal*. 5 (1). 15-40.

Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve farklılık*. (Çev. F. Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çapar, G. (2020). Dış politika açısından toplumsal siyasal ve uluslararası boyutları ile kimlik ve kültür: Biz ve ötekiler ayırımına kavramsal ve kuramsal bir bakış. G. Çapar (Ed.), *Biz ve Ötekiler* içinde. s. 13-53. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye'deki görünümü. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (15). 319-332.

Davis, R. A. (2016). *Yerinden edilenlerin coğrafyaları: Filistin köy tarihleri*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Özensel, E. (2013). Doğu toplumlarında ve Türkiye'de birlikte yaşama arayışı. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inguiries)*. 8 (3). 1-17.

Düzgün, Ş. A. (2015). Bir arada yaşamanın ahlaki ve felsefi temelleri. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*. 13 (2). 583-592.

Ekşi, M. (2009). Bir zenginlik kaynağı olarak çokkimliklilik: Türk dış politikasında kimliğin rolü. *Stratejik Boyut*. Ağustos-Eylül-Ekim. 97-102.

Emiroğlu, B. (2016). Avrupa Birliği'nin çokkültürlülük ile imtihanı. *Deuifd Xlıv*. 201. 91-121.

Ereker, F. (2010). *Dış politika ve kimlik inşacı perspektiften Türk dış politikasının analizi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Ergüneş, E. A. (2017). Modern devlet aklının inşası sürecinde ulusal kimliği yaratma mücadelesi. *İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (1). 91-102.

Euronews. (2020). Hz. Muhammed karikatürlerini yayınlamak isteyen Danimarka aşırı sağına Charlie Hebdo'dan ret. https://tr.euronews.com/2020/11/03/hz-muhammed-karikaturlerini-yay-nlamak-isteyen-danimarka-as-r-sag-na-charlie-hebdo-dan-ret. (Erişim: 10/08/2023).

Fekete, L. (2004). Anti-Muslim racism and the European security state. *Race and class*. 46 (1). 3-29.

Giddens, A. (1995). *Beyond left and right*. Cambridge: Polity.

Goffman, E. (2019). *Gündelik yaşamda benliğin sunumu*. (Çev. B. Cezar). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Göle, N. (1993). *Modern mahrem: Medeniyet ve örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gulbenkian Komisyonu (2016). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor*. (Çev. Ş Tekeli). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gülle, M. T. (2015). Türkiye Bilgi Toplumu Olabilir mi? *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*.29 (1). 57-62.

Habermas, J. (2002). *Öteki olmak öteki ile yaşamak*. (Çev. İ. Aka). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Habermas, J. (2004). Kamusal alan. M. Özbek (Der.), (Çev. M. Özbek), *Kamusal alan* içinde. s.95-102. İstanbul: Hil Yayın.

Habermas, J. (2018). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. (Çev. T. Bora, M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.

Heywood, A. (2013). *Politics*. (fourth edition). New York: Palgrave Macmillian.

Hobsbwam, E. (1991). *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hood, S. (1988). "The couthy feeling". *New Statesman And Society*. 12. 30-31.

Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations?. *Foreign Affairs*. 72 (3). 22-49.

Illich, İ. (2015). *Şenlikli toplum*. (Çev. A. Kot). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Independent Türkçe. (2022). Rusya dışişleri bakanı Lavrov 'un Ukrayna askerî harekât açıklaması. https://www.indyturk.com/node/476961/d%C3%BCnya/lavrov-ukraynay. (Erişim 04/08/2023).

Işık, E. (2020). Representations of African female ıdentity beyond border in Buchi Emecheta's second class citizen, *ECLSS Online Conferences on Language and So-*

cial Sciences, 2020 (2), 90-97.

Jepperson, R., Wendt, A., Katzenstein, P. J. (1996). Norms, identity and culture in national security. P. J. Katzenstein (Ed.). *The culture of national secrity: Norms and identity in world politics* içinde. p. 33-75. New York: Columbia University Press.

Karadağ, A. (2006). *Kamusal alan*. Ankara: Asil Yayın.

Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin kimlikler siyaseti ve sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 8 (2). 1-44.

Khan, A. (2001). Osmanlı imparatorluğu: Çokkültürlülüğün doğulu mimarı. H. C. Güzel (Ed.), *Osmanlı'dan günümüze Ermeni sorunu* içinde. s.367-379. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Köse, A. (2009). *Avrupa ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kuyucuoğlu, İ. (2013). Danimarka'da Müslüman toplumun entegrasyon sürecinde dinin işlevi. *Turkish Studies*. 8 (3). 383-398.

Kymlicka, W. (2020). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lewis, G., Phenix, A. (2004). Race, ethnicity and identity. K. Woodward (Ed.), in *Questioning identity: Gender, class, ethnicity*. (p. 5-42). London: Routledge.

Maalouf, A. (2019). *Ölümcül kimlikler*. (Çev. A. Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınay, D. Kömürce). İstanbul: Bilim Sanat Yayınları.

McLuhan, M. (2020). *Global köy. 21. yüzyılda yeryüzü yaşamında ve medyada meydana gelecek dönüşümler*. (Çev. B. Öcal Düzgören) İstanbul: Scala Yayıncılık.

Michalak, L., Saeed, A. (2004). Anakarasal ayrışım: Fransa, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam ve Müslüman kimlikler. N. Alsayyad ve M. Castells (Der.), (Çev. Z. Savan). *Müslüman Avrupa ya da Avro İslam* içinde. İstanbul: Everest Yayınları.

Modood, T. (2008). *Multiculturalism*. Cambridge: Polity Press.

Ortaylı, İ. (1983). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayın.

Özensel, E. (2013). Doğu toplumlarında ve Türkiye'de birlikte yaşama arayışı. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inguiries). 8 (3). 1-17.*

Özgen, N. (2012). Çok boyutlu bir serüven: Göç ve mekânsal örüntüleri. N. Özgen (Ed.), *Günümüz dünya sorunları* içinde. s.415-448. Ankara: Eğiten Kitap.

Özgen, N. (2018). Kimlik-toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık. N. Özgen (Ed.), *Sosyal coğrafya* içinde. (s. 109-165). Ankara: Pegem Akademi.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: Kültürel çeşitlilik ve siyasi teori*. (Çev. B. Tanrıseven). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Parens, J. (1994). Multiculturalism and the problem of particularism. *American Political Science Review* 88 (1). 169-181.

Park, R. E. (1950). *Race and culture*. Glencoe, Illinois: The Free Press.

Rodhan, R. F. N., Stoudmann G. (2006). Definitions of globalization: A comprehensive overview and a proposed definition Genova. https://www.studocu.com/en-gb/document/university-of-dundee/ international-relations/ definitions-of-globalization-a-comprehensive-overview-and-a-proposed-definition/1566906. (Erişim 05/09/2023).

Saklı, A. R. (2012). Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliği. *Akademik Bakış Dergisi*.

33. 1-16.

Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları.

Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türklük politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 35. 217-244.

Solana, J. (2006). Speech by the European Union high represantative for common foreign and secutity policy. *Annual conference of the Institute for Security Studies of the European Union*. 279 (06). Paris: Institute Security Studies.

Sözen, E. (2019). *Kimlik: Demir kafesten plastiğe*. İstanbul: Profil Kitap

The Guardian. (2010). Angela Merkel declares death of German multiculturalism. https://www.the guardian.com/world/2010/oct/17/angela-merkel-germany-multiculturalism-failures (Erişim: 10/ 09/2023).

The New York Times. (2022). How George Floyd was killed in police custody https://www.nytimes.com/2020/05/31/us/george-floyd-investigation.html. (Erişim 11/08/2023).

Topçu, İ. (2020). Türkiye'de kimlik politikalarının gelişimi ve demokrat parti dönemi dış politika yansımaları. G. Çapar (Ed.). *Biz ve ötekiler* içinde. (s. 53-69). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Uygur, N. (2013). *Kültür kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Woodward, K. (2004). Questions of identity. K. Woodward (Ed.), *Questioning identity: Gender, class, ethnicity* içinde. (p. 115-150). London: Routledge.

WRR. (2007). Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam. Hollanda Kamu Politikaları Bilimsel Kurulu. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Yıldız, G., Çakı, F. (2018). Kimlik politikaları ve ulusalcı kimlik politikalarına tepki türleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*. 5 (23). 1335-1351.

Yozgat, U. (1997). Bilgi Toplumu. *Öneri Dergisi*. 1 (6). 25-28.

Yükleyen, A. (2006). Almanya: Kısmi-katılımcı demokrasi ve İslam. A. Yükleyen ve A. T. Kuru (Ed.), *Avrupa'da İslam, laiklik ve demokrasi* içinde. İstanbul: Tesev Yayınları.

Bölüm 11

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK POLİTİKASI OLARAK ADEMİMERKEZİYETÇİLİK

Selim Bozdoğan
Sedat Benek

Giriş

Çokkültürlülüğün siyasal düzeydeki politika biçimlerinden biri, ademimerkeziyetçiliktir. Ademimerkeziyetçilik, merkezî hükûmete ait bazı görevlerin ve yetkilerin, daha alt düzeydeki yönetsel birimlere (eyalet, bölgesel özerklik, kanton, bölge, belediye vs.) aktarılmasıdır. Yetki devrinin ve karar vermenin, alt düzeydeki birimlere dağıtılması, ademimerkeziyetçiliğin temel özelliğidir. Burada güç, otorite ve kaynakların mekânsal veya işlevsel olarak tanımlanmış birimlere ne ölçüde tahsis edildiği, ademimerkeziyetçiliğin yapısal işleyişini belirlemede en kritik faktördür (Rashid, 2011: 782). Çünkü ademimerkeziyetçiliğin yapısal işleyişi (yoğunluğu); farklı dil, din, etnik ve kültür gruplarının karar verme süreçlerine katılımını doğrudan etkilemektedir.

Çokkültürcülük politikalarında ademimerkeziyetçilik, "idari" ve "siyasi" alt birimlerin güçlendirilmesi ya da yeniden oluşturulması yoluyla gündeme gelmektedir. İdari ademimerkeziyetçilik, merkeze ait bazı görev ve yetkilerin yerel yönetimlerce uygulanmasını ifade eder. Fakat bu uygulamalarda yerel yönetimler özerk değildir. Yerel yönetimler, merkezin kontrolü ve denetimi dâhilinde politikalar yürütür. Çokkültürcülük politikalarında idari ademimerkeziyetçiliği, belediyeler örneği üzerinden ele almak mümkündür. Belediyelerin dezavantajlı durumdaki gruplara yönelik gerçekleştirdiği hizmetler (engelli bireyler, cinsiyet eşitliği vb.) ve farklı kültür gruplarının yerel karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, idari ademimerkeziyetçi uygulamalar arasında yer almaktadır.

leplere yol açma riski, her bir ülke durumunun ayrıntılı olarak incelenmesini gerektirir.

Kaynakça

Adeneyi, A. S. (2014). Quest for state's creation in Nigeria: An harbinger of development or underdevelopment? *Journal of Culture, Society and Development*, 4, 68-71.

African development bank group (2016). Annual Report. https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/ Documents/GenericDocuments/AfDB_Annual_Report_2016_EN.pdf (Erişim: 11.7.2023).

Bhattacharyya, H. (2023). *Asymmetric federalism in India: Ethnicity, development and governance.* New York: Palgrave Macmillan.

Bauböck, R. (2000). Why stay together? A Pluralist approach to secession and sederation. Will Kymlicka and Wayne Norman (Edt.). *Citizenship in Diverse Societies (p: 366-394)*. New York: Oxford University Press.

Benedikter, T. (2014). *Modern özerklik sistemler: Dünya özerklik örnekleri*. (Çev. Hülya Türker vd.). Ankara: Nika Yayınevi.

Birru, D. T. (2018). Ethnic federalism implementation in Ethiopia: The paradox. *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, 6 (4), 1-5.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye. https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-tur kiye.tr.mfa#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%20193%20%C3%BCye%20%C3%BClkesi%20bulunmaktad%C4%B1r (Erişim: 16.09.2023).

Bolivia constitution, https://www.constituteproject.org/cons titution/Bolivia_2009.pdf (Erişim: 07.05.2023).

Bozkurt, Ö. (2008). Federalizm. Ömer Bozkurt, Seriye Sezen ve Turgay Ergun (Edt.). *Kamu yönetimi sözlüğü (s: 83-84)*. Ankara: TODAİE.

Burgess, M. (2006). *Comparative federalism: Theory and practice*. New York: Routledge.

Centellas, M. (2013). Bolivia's new multicultural constitution: The 2009 constitution in historical and comparative perspective. T.A. Eisenstadt, M.S. Danielson, M.J.B. Corres and C.S. Polo (Edt.). *Latin America's multicultural movements: The struggle between communitarianism, autonomy, and human rights (p. 88-110)*. New York: Oxford University Press.

Coakley, J. (2003). Intrduction: The challenge. John Coakley (Edt.). *The territorial management of ethnic conflict (p: 1-21)*. London: Frank Cass.

Constitution of the Nisga'a Nation, http://www.nisgaanation.ca/sites/default/files/legislation/Constitu tion%20of%20the%20Nisga%27a%20Nation%20-%201998-10-01.pdf (Erişim: 17.03.2023).

Delgado, M. V. (2023). Autonomy in the multi-ethnic indigenous territory in Bolivia. https://www.iw gia.org/en/bolivia/5190-autonomy-in-the-multi-ethnic-indigenous-territory-in-bolivia-the-march -continues.html (17.05.2023).

Dyke, V. V. (1982). Collective entities and moral pights: Problems in liberal-democratic thought. *The Journal of Politics*, 44 (1), 21-40.

Elazar, D. J. (1985). Federalism and consociational regimes. *Publius*, 15 (2), 17-34.

Gagnon, A. G. (2001). The moral foundations of asymmetrical federalism a normative exploration of the case of Quebec and Canada. Alain-G. Gagnon and James Tully (Edt.). *Multinational democracies (p. 319-336)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goverment of Nunavut, https://www.gov.nu.ca/ (Erişim: 16.03.2023).

Harding, A. (2018). 'A measure of autonomy': Federalism as protection for Malaysia's indigenous peoples. *Federal Law Review*, 46 (4), 557-574.

He, B., Kymlicka, W. (2005). Introduction. Baogang He and Will Kymlicka (Edt.). *Multiculturalism in Asia (p. 1-20)*. New York: Oxford University Press.

Heberer, T. (1989). *China and its national minorities: Autonomy or assimilation?*. New York: Routledge.

Hooghe, L. (2002). Belgium: From regionalism to federalism. John Coakley (Edt.). *The territorial management of ethnic conflict (p. 73-99)*. London: Frank Cass,

Hooper, J. (1995). *The new Spaniards*. London: Penguin Books.

Iacovino, R. (2010). Partial asymmetry and federal construction: Accommodating diversity in the Canadian constitution. Marc Weller and Katherine Nobbs (Edt.). *Asymmetric autonomy and the settlement of ethnic conflicts (p: 75-96)*. Philadelphia: Unıversity of Pennsylvania Press.

Indigenous self-government, https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100032275/1529354547314 (16.03.2023).

Indigenous self-government (a), https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100032275/1529354547314 #chp3 (15.03.2023).

İnsamer, Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi. https://www.insamer.com/tr/dogu-turkistandaki-hak-ihlalleri-ve-bmnin-uygur-raporunun-deger lendirilmesi.html (Erişim: 15.09.2023).

İnsamer, Myanmar'ın Rohingya Çıkmazı Arakan'da Tarihî Süreç https://www.insamer.com/tr/ myanmarin-rohingya-cikmazi-arakanda-tarihi-surec_655.html (Erişim: 16.09.2023).

Johnston, D. M. (1995). Native rights as collective rights: A question of group self-preservation. Will Kymlicka (Edt.). *The rights of minority cultures (p: 179-201)*. New York: Oxford University Press.

Kukathas, C. (1995). Are there any cultural rights? Will Kymlicka (Edt.). *The rights of minority cultures (p. 228-255)*. New York: Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (2001). *Politics in the vernacular: Nationalism, multiculturalism and citizenship*. New York: Oxford University Press.

Kymlicka, W., Pföstl, E. (2014). Introduction. Will Kymlicka and Eva Pföstl (Edt.). *Multiculturalism and minority rights in the Arab world (p: 1-25)*. New York: Oxford University Press.

Leca, J. (1998). Neden söz ediyoruz? Jean Leca (Edt.). *Uluslar ve milliyetçilik (s. 11-19)*. (Çev. Siren İdemen). İstanbul: Metis Yayınları.

Lecours, A. (2001). Regionalism, cultural diversity and the state in Spain, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 22 (3), 210-226.

Lixinski, P. L. (2010). Constitutionalism and the other: Multiculturalism and indigeneity in selected Latin American countries. *Anuario Iberoamericano de Justicia Constitucional*, 14, 235-266.

Mahmut Bozan, "Ademimerkeziyet", https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/adem_i_merkezi yet (01.04.2023).

Malaysian federal constitution (2009), https://www.jac.gov.my/spk/images/stories/10_akta/perlembaga an_persekutuan/federal_constitution.pdf (Erişim: 01.05.2023).

Maynes, C. W. (1993). Containing ethnic conflict. *Foreign Policy*, 90, 3-21.

Minority Rights, https://minorityrights.org/minorities/mapuche-2/ (Erişim: 01.06.2023).

Nisga'a Lisims Goverment, http://www.nisgaanation.ca/ (Erişim: 15.03.2023).

Norman, W. (2016). *Negotiating nationalism nation-building: Federalism and secession in the multinational state*. Oxford: Oxford University Press.

Nunavut land claims greement (1993), https://laws-lois.justice.gc.ca/pdf/n-28.7.pdf (Erişim: 17.03.2023).

Osman, S. (2000). Globalization and democratization: theresponse of the indigenous peoples of Sarawak. *Third World Quarterly*, 21 (6), 977-988.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: Kültürel çeşitlilik ve siyasal teori*. (Çev. Bilge Tanrıseven). Ankara: Phoneix Yayınları.

Rashid, A. (2011). The politics of administrative decentralization in Bangladesh. *Canadian Journal of Development Studies*, 26 (4), 781-798.

Rattansi, A. (2011). *Multiculturalism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Requejo, F. (2005). *Multinational federalism and value pluralism the Spanish case*. New York: Routledge.

Requejo, F. (2001). Political liberalism in multinational states: the legitimacy of plural and asymmetrical federalism. Alain-G. Gagnon and James Tully (Edt.). *Multinational democracies (p. 110-131)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Requejo, F. (1999). Cultural pluralism, nationalism and federalism: A revision of democratic citizenship in plurinational states. *European Journal of Political Research*, 35, 255-286.

Sarawak, https://nativecustoms.sarawak.gov.my/web/home/index/ (Erişim: 05.06.2023).

Sieder, R. (2002). Introduction. Rachel Sieder (Edt.). *Multiculturalism in Latin America indigenous rights, diversity and democracy (p: 1-23)*. New York: Palgrave Macmillan.

Simeon, R., Conway, D. P. (2001). Federalism and the management of conflict in multinational societies. Alain-G. Gagnon and James Tully (Edt.). *Multinational democracies (p. 338-365)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ströbele-Gregor, J. (1996). Culture and political practice of the Aymara and Quechua in Bolivia: Autonomous forms of modernity in the Andes. *Ethnicity and Class in Latin America*, 23 (2), 72-90.

Subramaniam, Y., Nicholas, C. (2018). The courts and the restitution of indigenous

territories in Malaysia. *Erasmus Law Review*, 1, 67-79.

Taye, B. A. (2016). The practice of ethnic federalism in Ethiopia. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 2 (11), 1890-1903.

The spanish constitution (1978), https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf (Erişim: 20.06.2023).

Tockman, J. (2017). The hegemony of representation: Democracy and indigenous self-government in Bolivia. *Journal of Politics in Latin America*, 9 (2), 121-138. https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1866802X1700900205 (01.07.2023).

Watts, R. L. (2005). A comparative perspective on asymmetry in federations. *IIGR Working Papers, Asymmetry Series*. Kingston: IIRG, Queen's University.

Watts, R. L. (1998). Federalism, federal political systems, and federations. *Annual Review of Political Science*, 1, 117-137.

Weller, M. (2010). Introduction. Marc Weller and Katherine Nobbs (Edt.). *Asymmetric autonomy and the settlement of ethnic conflicts (p: 1-13).* Philadelphia: Unıversity of Pennsylvania Press

Wickman, S. B. (1985). *Belgium: a country study.* Washington: Area handbook series.

Wolff, S., Weller, M. (2005). Self-determination and autonomy: A conceptual introduction. Stefan Wolff and Marc Weller (Edt.). *Autonomy, Self-governance and conflict resolution: Innovative approaches to institutional design in divided societies (p: 1-22).* New York: Routledge.

DENEYSEL PSİKOLOJİ

Editör
Doç. Dr. Osman İyilikci

nobel

DENEYSEL PSİKOLOJİ

Editör: Doç. Dr. Osman İyilikci

Yayın No.: 4708
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlik No.: 412
ISBN: 978-625-427-994-2
E-ISBN: 978-625-427-995-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İyilikci, Osman.
Deneysel Psikoloji
Editör: Doç. Dr. Osman İyilikci
1. Basım, XVI + 478 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-994-2
E-ISBN: 978-625-427-995-9
1. Deneysel Psikoloji 2. Araştırma Yöntemleri 3. Metodoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

ÖN SÖZ

"Deney" denince akla gelen araştırma pratikleri, analiz teknikleri ve daha başka birçok temel özellik disiplinden disipline değişmektedir. Bununla birlikte, tüm disiplinlerde kullanılan deneysel prosedürlerin ortak bir özelliği vardır, o da rafine bir neden-sonuç ilişkisi ortaya koyabilmeleridir. Bunu yaparken de deneyler, neden ve sonuç arasındaki izlerliği bulanıklaştırabilecek dış faktörlerden, üzerinde çalışılan prosedürü izole etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu faktörlerin izole edildiğinden bir kez emin olunduğunda, test edilen hipotezin desteklenip desteklenmemesi ile ilgili olarak varılan sonuca çok daha güvenle yaklaşılmaktadır.

Psikolojide deneysel yöntemler, 20. yüzyılın başlarından itibaren davranışçılar tarafından, ortalarından itibaren de bilişsel psikoloji araştırmalarını yürütenler tarafından yoğun olarak kullanılagelmiştir. Bununla birlikte, deneysel yöntemlerin net bir neden-sonuç ilişkisi ortaya koyabilme becerisi, göreli olarak yakın zamanlarda psikolojinin birçok alt alanında deneyselciliğin benimsenmesine neden olmuş ve günümüzde deneysel yöntemler (diğer yöntemlerin yanı sıra), psikolojinin neredeyse tüm branşlarında yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla, sadece klasik anlamda deneysel-bilişsel psikoloji konularını çalışan araştırmacıların değil; örneğin, gelişim psikolojisi, sosyal psikoloji, çevre psikolojisi, adli psikoloji gibi psikolojinin çok farklı alt alanları ile ilgili çalışma yürüten araştırmacıların da psikolojideki deneysel yöntemlerin ayrıntılarına hâkim olması gerekmektedir. Bundan dolayı bu kitap, psikolojinin tüm alt alanlarında çalışanlar için psikolojideki deneysel yöntemlere giriş niteliğinde bir yardımcı kaynak olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda kitapta, deneysel araştırmaların temel özelliklerine, deneysel olmayan araştırmalara, niceliksel yöntemlere, güvenirlik-geçerlik kavramlarına, deneysel psikolojideki temel ve uygulamalı araştırma konularına, bilgisayar temelli ölçme tekniklerine, bilimsel rapor yazımına ve deneysel araştırmalardaki etik konulara değinilmiştir.

Değindiği konular itibarıyla kitabın hem öğrenciler hem de akademisyenler tarafından yararlanılabilecek temel bir kaynak olduğu düşüncesindeyim. Kitabın oluşmasını sağlayan tüm bölüm yazarlarına teşekkür ediyorum. Yararlı olması dileğiyle.

Doç. Dr. Osman İyilikci

İzmir-2023

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları V
Ön Söz IX

KISIM I:
DENEYSEL ARAŞTIRMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

BÖLÜM 1 DENEYSEL PSİKOLOJİNİN TARİHSEL GELİŞİMI 1

1.1 Giriş 3
1.2 Tepki Zamanı ve Zihinsel Kronometri 4
1.3 İçe Bakış 6
1.3.1 Wilhelm Wundt 6
1.3.2 Edward Titchener 8
1.3.3 İçe Bakış Yönteminin Değerlendirilmesi 9
1.4 İşlevselcilik 9
1.5 Gestalt Psikolojisi 10
1.6 Ebbinghaus: Belleğin Deneysel Olarak İncelenmesi 12
1.7 Thorndike: Etki Yasası 13
1.8 İstatistiğin Yükselişi ve Verinin Nicel Analizi 14
1.9 Davranışçılık 16
1.9.1 Pavlov'un Klasik Koşullamayı Keşfetmesi 16
1.9.2 Yeni Davranışçılık 17
1.9.3 Davranışçılığın Düşüşü 19
1.10 Bilişsel Devrim 21
1.11 Deneysel Psikolojide Modelleme 22
1.12 Zihin ve Beyin 23
1.13 Türkiye'de Deneysel Psikoloji 25
Temel Kavramlar 26
Kaynaklar 28

BÖLÜM 2 DENEYSEL ARAŞTIRMA DESENLERİ 31

2.1 Nedensellik ... 32
2.2 Deneysel Yöntemin Temel Özellikleri ... 34
2.2.1 Değişimleme ... 34
2.2.1.1 Denekler Arası Deney Deseni ... 40
2.2.1.2 Denek İçi Deney Deseni ... 42
2.2.1.3 Faktöriyel Deney Desenleri ... 46
2.2.2 Dış Değişkenlerin Kontrolü ... 48
2.2.2.1 Dış Değişkenleri Kontrol Etmek için Sıklıkla Uygulanan Yöntemler ... 49
2.3 Yarı Deneysel Desenler ... 53
2.4 Deneysel Desenlerde İç ve Dış Geçerlik ... 55
2.4.1 İç Geçerlik ... 55
2.4.1.1 İç Geçerliği Tehdit Eden Temel Risk Faktörleri ... 55
2.4.2 Dış Geçerlik ... 59
Bölüm Özeti ... 60
Temel Kavramlar ... 62
Kaynaklar ... 64

BÖLÜM 3 DENEYSEL OLMAYAN ARAŞTIRMA DESENLERİ 67

3.1 Deneysel Olmayan Nitel Araştırma Desenleri ... 68
3.1.1 Fenomenoloji ... 68
3.1.2 Vaka çalışması ... 70
3.1.3 Alan (Saha) Çalışmaları ... 74
3.1.3.1 Doğal gözlem çalışmaları ... 74
3.1.3.2 Etnografik çalışmalar ... 78
3.2 Deneysel Olmayan Nicel Araştırma Desenleri ... 80
3.2.1 İlişkisel Araştırma Deseni ... 80
3.2.1.1 İlişkisel Araştırma Desenlerinde Üçüncü Değişken Problemi ... 80
3.2.2 Anket Araştırma Deseni ... 81
3.2.3 Kesitsel ve Boylamsal Araştırma Deseni ... 82
3.3 Yarı Deneysel Desenler ... 84
Bölüm Özeti ... 87
Temel Kavramlar ... 88
Kaynaklar ... 89

BÖLÜM 4 BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ÖRNEKLEM SEÇİMİ 93

4.1 Popülasyon ve Örneklem ... 93
4.2 Örneklem Seçme Yöntemleri ... 95
4.2.1. Olasılığa Dayalı Örnekleme Yöntemleri ... 95
4.2.1.1 Basit Rastgele Örnekleme ... 95
4.2.1.2 Küme Örneklemesi ... 96
4.2.1.3 Sistematik Örnekleme ... 97
4.2.1.4 Tabakalı Rastgele Örnekleme ... 97
4.2.2 Olasılığa Dayalı Olmayan Örnekleme Yöntemleri ... 98
4.2.2.1 Elverişliliğe Dayalı Örnekleme ... 98
4.2.2.2 Amaçlı Örnekleme ... 98
4.2.2.3 Kartopu Örneklemesi ... 99
4.2.2.4 Kota Örneklemesi ... 100
4.3 İstatistiksel Güç ... 100
Bölüm Özeti ... 102
Temel Kavramlar ... 104

BÖLÜM 5 PSİKOLOJİDE BİLİMSEL RAPOR YAZIMI 107

5.1 Giriş ... 107
5.2 Literatür Taraması ... 108
5.2.1 Veri Tabanı Kavramı ... 108
5.2.2 Google Akademik ... 110
5.2.3 İndeks Kavramı ... 110
5.3 Bilimsel Bir Raporda Temel Bölümler ... 111
5.3.1 Başlık Sayfası ... 111
5.3.2. Özet ... 112
5.3.3 Giriş ... 113
5.3.4 Yöntem ... 115
5.3.5 Bulgular ... 117
5.3.6 Tartışma ... 118
5.3.7 Kaynaklar ... 119
5.3.8 Ek/Ekler ... 122
5.4 Rapor Yazımında Dikkat Edilecek Diğer Hususlar ... 122
5.4.1 Metin İçi Kaynak Gösterimine İlişkin Diğer Önemli Kurallar ... 122
5.4.2 Yazım Diline Yönelik Öneriler ... 123
5.4.3 Raporun Fiziksel Formatı ... 124
5.5 Örnek Bilimsel Rapor Taslağı ... 126

Bölüm Özeti 134
Temel Kavramlar 135
Kaynaklar 136

BÖLÜM 6 DENEYSEL PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA ETİK KONULAR 137

6.1 Giriş 137
6.2 Bilgilendirilmiş Onam 142
6.3 Aldatma 145
6.4 Bilgilendirme 152
6.5 Çevrim İçi Deneylerde Etik Meseleler 153
6.6 İnsan Dışındaki Canlılar ile Gerçekleştirilen Araştırmalarda Etik Meseleler 158
6.7 Yayım Sürecine İlişkin Etik Meseleler 158
Bölüm Özeti 160
Temel Kavramlar 161
Kaynaklar 162

BÖLÜM 7 DENEYSEL ARAŞTIRMALARDA GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK 165

7.1 Güvenirlik ve Geçerlik 167
7.2 Deneysel Güvenirlik 168
7.2.1. Güvenirlik ve Katılımcılar 169
7.2.2. Güvenirlik ve Araştırmacı Özellikleri 170
7.2.3. Güvenirlik ve Bağımsız Değişken – Bağımlı Değişken 170
7.3 Ölçme Hatası 171
7.4 Güvenirliği Değerlendirme Yöntemleri 172
7.4.1 Test-Tekrar Test Yöntemi 172
7.4.2 Eş Değer Formlar Yöntemi 173
7.4.3 Puanlayıcılar Arası Güvenirlik ve Gözlemciler Arası Uyum 173
7.4.4 İç Tutarlık Güvenirlik Yöntemi 174
7.4.5 Bilişsel-Davranışsal Görevlerde Güvenirlik Değerlendirilmesi 174
7.5 Deneysel Geçerlik 176
7.5.1 İstatistiksel Sonuç Geçerliği 177
7.5.2 İç Geçerlik 178
7.5.3 Yapı Geçerliği 179
7.5.4 Dış Geçerlik 180
Bölüm Özeti 180
Temel Kavramlar 181
Kaynaklar 182

KISIM 2:
PSİKOLOJİDE NİCEL VERİ ANALİZİ

BÖLÜM 8 BETİMSEL İSTATİSTİKLER 187

8.1 Frekans 189
8.2 Ortalama 189
8.3 Tepe Değer 190
8.4 Ortanca 190
8.5 Standart Sapma 191
8.6 Varyans 191
8.7 Aralık 191
8.8 Ortalama, Tepe Değer ve Ortanca ile Normal Dağılım Arasındaki İlişki 192
8.9 Sık Kullanılan Grafikler 193
8.9.1 Histogram 193
8.9.2 Çubuk Grafik 195
8.9.3 Pasta Grafik 197
8.9.4 Nokta Grafik 198
8.9.5 Q-Q Grafik 199
8.9.6 Kutu Grafik 200
Bölüm Özeti 201
Temel Kavramlar 203
Kaynaklar 204

BÖLÜM 9 ÇIKARIMSAL İSTATİSTİKLER 205

9.1 Çıkarımsal İstatistiklere Neden Gereksinim Duymaktayız? 205
9.2 Standart Hata 207
9.3 Hipotez Testi ve I. Tip/II. Tip Hatalar 208
9.4 Hipotez Testlerinin Ölçme Düzeyi ve Araştırma Deseni ile Olan İlişkisi 210
9.5 İki Grup Ortalamasının Karşılaştırılması: Bağımsız Örneklemler T-Testi 210
9.5.1 Bağımsız Örneklemler T-Testinin Varsayımları 212
9.6 İkiden Fazla Grup Ortalamasının Karşılaştırılması: Bağımsız Gruplar Deseni İçin Tek Yönlü Varyans Analizi 213
9.6.1 Bağımsız Gruplar Deseni İçin Tek Yönlü Varyans Analizinin Varsayımları 215
9.7 İki Tekrarlı Ölçümden Elde Edilmiş Ortalamaların Karşılaştırılması: Eşleşmiş Örneklemler T-Testi 215
9.7.1 Eşleşmiş Örneklemler T-Testinin Varsayımları 216

9.8 İkiden Fazla Tekrarlı Ölçümden Elde Edilmiş Ortalamaların Karşılaştırılması: Tekrarlı Ölçümler İçin Tek Yönlü Varyans Analizi 216
9.8.1 Tekrarlı Ölçümler İçin Tek Yönlü Varyans Analizinin Varsayımları 216
9.9 Ki-Kare Testi 218
9.9.1 Ki-Kare Testinin Varsayımları 220
9.10 Pearson Korelasyon Analizi 220
9.11 Doğrusal Regresyon 221
9.11.1 Doğrusal Regresyon Analizinin Varsayımları 223
9.12 Karmaşık Desenler İçin Varyans Analizi 224
9.13 Etki Büyüklüğü 227
Bölüm Özeti 228
Temel Kavramlar 229
Kaynaklar 231

KISIM III:
DENEYSEL PSİKOLOJİDEKİ BAZI TEMEL KONULAR

BÖLÜM 10 BELLEK 235

10.1 Giriş 235
10.2 Görsel – İşitsel Duyusal Bellek 237
10.2.1 Sperling Paradigması 238
10.3 Kısa Süreli Bellek 241
10.3.1 Brown – Peterson Paradigması 241
10.3.2 Kompleks Uzam Görevi 244
10.4 Uzun Süreli Bellek 247
10.4.1 Anımsama Belleği Testleri 249
10.4.1.1 Dizisel Anımsama 249
10.4.1.2 Serbest Anımsama 249
10.4.1.3 Eşlemeli Çağrışım Anımsaması 250
10.4.2 Tanıma Belleği Testleri 251
10.4.2.1 Evet/Hayır Tanıma Testi 252
10.4.2.2 Zorunlu Seçim Tanıma Testi 252
10.4.3 Örtük Bellek Testleri 254
10.4.3.1 Sözcüksel Karar Verme Görevi 254
10.4.3.2 Tamamlama Görevi 255
Bölüm Özeti 256
Temel Kavramlar 259
Kaynaklar 260

BÖLÜM 11 DİKKAT **263**

11.1 Dikkatin Tanımı ve Dikkat Ölçümünün Tarihçesi 264
11.2 Dikkat Ölçümünde Bilgi İşleme Yaklaşımları Tarafından Kullanılan Klasik Görevler 267
11.2.1 İkili Görev Koşulları 267
11.2.2 Stroop Görevi 271
11.2.3 Görsel Arama Görevi 273
11.2.4 Hızlı Uyaran Sunumuna Bağlı Görevler 277
11.3 Dikkat Sınırlılıklarını Ortaya Koyan Paradigmalar 282
Bölüm Özeti 288
Temel Kavramlar 289
Kaynaklar 291

BÖLÜM 12 PSİKOFİZİK **295**

12.1 Tanım 295
12.2 Tarihçe 296
12.3 Eşikler 299
12.3.1 Mutlak Eşik 300
12.3.2 Fark Eşiği 300
12.4 Klasik Ölçüm Yöntemleri 301
12.4.1 Limitler Yöntemi 301
12.4.2 Sabit Uyaran Yöntemi 304
12.4.3 Ayar Yöntemi 304
12.5 Modern Ölçüm Yöntemleri 304
12.5.1 Zorunlu Seçim Yöntemi 304
12.5.2 Sinyal Tespit Kuramı 305
12.6 Psikofizik ve Deneysel Psikoloji 306
Bölüm Özeti 307
Temel Kavramlar 308
Kaynaklar 309

BÖLÜM 13 SİNYAL TESPİT KURAMI VE ROC ANALİZİNE GİRİŞ **311**

13.1 Sinyal Tespit Kuramı Nedir? 311
13.2 Duyarlılık Ölçümü 313
13.3 ROC Eğrileri 316
13.4 Tepki Yanlılığı Ölçümü 318
13.5 Güven Değerlendirmeleri ve ROC Analizi 319

13.6 Nonparametrik Ölçümler 323
13.7 Sonuç 323
Bölüm Özeti 324
Temel Kavramlar 324
Kaynaklar 325

KISIM IV:
UYGULAMALI DENEYSEL PSİKOLOJİ

BÖLÜM 14 İNSAN-TEKNOLOJİ ETKİLEŞİMİ 329

14.1 Giriş 329
14.2 Ulaşım ve Trafik Alanında Deneysel Psikoloji Uygulamaları 332
14.1.1 Ulaşım ve Trafik Psikolojisi Araştırmalarında Kullanılan Yöntemler 332
14.1.2 Ulaşım ve Trafik Psikolojisi Üzerine Deneysel Bir Araştırma Örneği: Cep Telefonuyla Konuşurken Araba Sürmek 338
14.3 Endüstriyel Sistemler Alanında Deneysel Psikoloji Uygulamaları 340
14.3.1 Biliş ile İlişkili Endüstriyel Sistem Özellikleri 341
14.3.1.1 Boyut 341
14.3.1.2 Karmaşıklık 341
14.3.1.3 Zamansal Özellikler 341
14.3.1.4 Kontrol Modları 342
14.3.1.5 Otomasyon 342
14.3.2 Endüstriyel Sistemlerde Bilişsel Görev Analizi 343
14.3.3 Endüstriyel Sistemler Üzerine Deneysel Bir Araştırma Örneği: Uyarlanabilir Otomasyon, Arıza Yönetimi ve Operatör 346
14.4 Bilgisayar Teknolojileri Alanında Deneysel Psikoloji Uygulamaları 350
14.4.1 İnsan-Bilgisayar Etkileşimi Araştırmalarında Deneysel Tasarım ve Geçerlik 352
14.4.2 İBE Üzerine Deneysel Bir Araştırma Örneği: Kullanılabilirlik, Estetik ve Duygular 357
Bölüm Özeti 361
Temel Kavramlar 363
Kaynaklar 364

BÖLÜM 15 BİLİŞSEL SPOR PSİKOLOJİSİ 367

15.1 Spor Psikolojisinin Tarihsel Gelişimi 367
15.2 Bilişsel Psikoloji ve Spor 370
15.2.1 Bilişsel Spor Psikolojisi Çalışmaları 371

15.3 Sonuç 380
Bölüm Özeti 380
Temel Kavramlar 381
Kaynaklar 382

KISIM VI
DENEYSEL PSİKOLOJİDE BİLGİSAYAR TEMELLİ ÖLÇÜM

BÖLÜM 16 GÖZ HAREKETLERİNİN ÖLÇÜMÜ 389

16.1 Temel Kavramlar 390
16.2 Göz Hareketlerinin İşlevi 392
16.3 Modern Göz İzleme Teknikleri 393
16.3.1 Göz İzleme Tekniğine Kısa Bir Giriş 395
16.3.2 Göz Hareketleri Analizinde Kullanılan Parametreler 397
16.3.3 Göz Hareketlerinin Görselleştirilmesi 402
16.4 Bilişsel Süreçlerin Göz Hareketleri ile ölçümü 404
16.4.1 Dikkat ve Sahne Algısı 405
16.4.2 Okuma 408
Bölüm Özeti 411
Temel Kavramlar 412
Kaynaklar 413

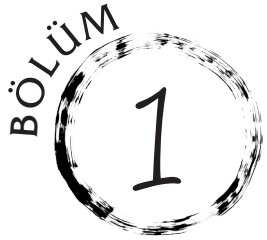
BÖLÜM 17 NÖROGÖRÜNTÜLEME 417

17.1 Nörogörüntüleme 418
17.1.1 Yapısal Görüntüleme Teknikleri 421
17.1.1.2 Difüzyon Tensör Görüntüleme (DTG) 423
17.1.2 Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme 425
17.1.3 fMRI Verilerinin Yorumlanması 431
Bölüm Özeti 434
Temel Kavramlar 435
Kaynaklar 436

BÖLÜM 18 BİLGİSAYAR TEMELLİ DENEY TASARIMINDA SIK KULLANILAN PLATFORMLAR 439

18.1 OpenSesame ... 440
18.2 E-Prime ... 441
18.3 PsychoPy ... 443
18.4 SuperLab ... 444
18.5 PsyToolkit ... 445
18.6 lab.js ... 446
18.7 Platformların Karşılaştırılması ... 448
Bölüm Özeti ... 449
Temel Kavramlar ... 449
Kaynaklar ... 450

TEMEL KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ ... 451

DENEYSEL PSİKOLOJİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sonia Amado

"Deneysel yöntemin zihin sorununa uygulanması,
başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kadar önemli bir olaydır".
Boring, 1929

1.1 Giriş

Günümüzde psikoloji araştırmaları gündeme geldiğinde akla gelen çalışmaların birçoğunda deneysel yöntemin kullanılmış olduğunu ve bu çalışmaların okuyucularının "psikoloji deneyi" olgusunu oldukça doğal karşıladığını görmekteyiz. Ancak insan davranışının ve zihninin incelenmesinde deneysel yöntemin kullanılmasının ne kadar büyük bir keşif olduğu; bu yöntemin insanlarda kullanılmasıyla birlikte psikolojin bir bilim olarak ortaya çıktığı ve devrimsel ilerlemelerin bu yolla sağlanmış olduğu yeteri kadar idrak edilememektedir. Deneysel psikolojinin önemli isimlerinden Edwin Garrigues Boring'in 1929'da (Boring, 1929, s. 659) yazdığı *Deneysel Psikoloji Tarihi* kitabına ait olan ve deneysel yöntemin zihni anlamaya olan katkısının başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kadar büyük olduğunu söyleyen yukarıdaki alıntı bu durumu vurgulamaktadır.

Deneysel tekniklere dayalı bilimsel yöntemin kullanılması Antik Yunan, Roma ve Arap uygarlıklarının tekrar keşfedildiği Rönesans zamanında yükselmeye başlamıştır. 17. yüzyılda fizik dünyasında Kepler, Galileo ve Newton'un büyük keşiflerinden sonra kimya ve biyolojide bu yönteme ilgi artmıştır. Deneysel fizyo-

KAYNAKLAR

Atkinson, R. C. ve Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. K. W. Spence ve J. T. Spence (Ed.), *The psychology of learning and motivation: Advances in research and theory* (s. 89-195) içinde. New York: Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60422-3

Batur, S. (2003). Türkiye'de Psikoloji Tarihi Yazımı Üzerine. *Toplum ve Bilim*, *98*, 255-264.

Boring, E. G. (1929). *A history of experimental psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Broadbent, D. E. (1958). *Perception and communication*. Pergamon Press.

Chomsky, N. (1959). Review of Skinner's Verbal Behavior. *Language*, *35*, 26-58. http://www.chomsky.info/articles/1967----.htm.

Donders, F. C. (1868). *Over de snelheid van psychische processen*. Onderzoekingen gedaan in het Physiologisch Laboratorium der Utrechtsche Hoogeschool (1868-1869), 2, 92-120.

Duarte, A., Ranganath, C., Winward, L., Hayward, D. ve Knight, R. T. (2004). Dissociable neural correlates for familiarity and recollection during the encoding and retrieval of pictures. *Brain research. Cognitive brain research*, *18*(3), 255-272. https://doi.org/10.1016/j.cogbrainres.2003.10.010

Ebbinghaus, H. (1913). Memory: A contribution to experimental psychology. (H. A. Ruger ve C. E. Bussenius, Çev.). Teachers College Press. https://doi.org/10.1037/10011-000

Fisher, R. A. (1918). The correlation between relatives on the supposition of mendelian inheritance. *Transactions of the Royal Society of Edinburgh*, *52*(2), 399-433. https://doi:10.1017/S0080456800012163

Fisher, R. A. (1922). On the Mathematical Foundations of Theoretical Statistics. *Philosophical Transactions of the Royal Society, London, Series A*, *222*, 309-368. https://doi.org/10.1098/rsta.1922.0009

Green, D. M. ve Swets, J. A. (1966). *Signal detection theory and psychophysics*. New York: Wiley.

Hull, C. L. (1943). *Principles of behavior*. New York: Appleton.

James, W. (1890). *The principles of psychology*. New York: Holt.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision making under risk. *Econometrica*, *47*, 263-291. http://dx.doi.org/10.2307/1914185

Kantowitz, B. H., Roediger III, H. L. ve Elmes, D. G. (2009). *Experimental psychology.* (9. Basım) Belmount: Wadsworth, Cengage Learning.

Koffka, K. (1935). *Principles of Geştalt psychology*. New York: Harcourt.

Köhler, W. (1917). *The mentality of apes*. Berlin: Royal Academy of Sciences; New York: Harcourt Brace.

Mandler, G. (1979). Organization and repetition: Organizational principles with special reference to rote learning. L.-G. Nilsson (Ed.), *Perspectives in memory research* (s. 293-327) içinde. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Mandler, G. (2007). *A history of modern experimental psychology: From James and Wundt to cognitive science*. MIT Press.

Marcum, J. (1960). A statistical theory of target detection by pulsed radar. *Information Theory, IRE Transactions on, 6*(2), 59-267.

Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Reviev*, *63*(2), 81-97. https://doi.org/10.1037/h0043158

Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Nisbett, R. E. ve Wilson, T. D. (1977). Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, *84*(3), 231-259. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.3.231

Pearson K. (1900). On the Criterion that a Given System of Deviations from the Probable in the Case of a Correlated System of Variables is such that it can be Reasonably Supposed to have Arisen from Random Sampling. *Philosophical Magazine*, *50*, 157-75.

Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned reflexes: an investigation of the physiological activity of the cerebral cortex*. Oxford Univ. Press. http://psychclassics.yorku.ca/Pavlov/

Ranganath, C., Yonelinas, A. P., Cohen, M. X., Dy, C. J., Tom, S. M. ve D'Esposito, M. (2004). Dissociable correlates of recollection and familiarity within the medial temporal lobes. *Neuropsychologia*, *42*(1), 2–13. https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2003.07.006

Roediger, H. L. III ve McCabe, D. P. (2007). Evaluating Experimental Research: Critical Issues. R. J. Sternberg, H. L. Roediger III ve D. F. Halpern (Ed.), Critical thinking in psychology (s. 15–36) içinde. Cambridge University Press.

Rugg, M. D. ve Yonelinas, A. P. (2003). Human recognition memory: a cognitive neuroscience perspective. *Trends in cognitive sciences*, *7*(7), 313–319. https://doi.org/10.1016/s1364-6613(03)00131-1

Rumelhart, D. E. ve McClelland, J. L. (1985). Parallel distributed processing: Explorations on the microstructure of cognition. MIT Press.

Schneider, W. ve Shiffrin, R. M. (1977). Controlled and automatic human information processing: I. Detection, search, and attention. *Psychological Review*, *84*(1), 1–66. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.1.1

Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Appleton.

Student. (1908). The Probable Error of a Mean. *Biometrika*, *6*(1), 1–25. https://doi.org/10.2307/2331554

Thorndike, E. L. (1898). Animal intelligence: An experimental study of the associative pro- cesses in animals (monograph supplement no. 8). *Psychological Review*, *5*, 68-72.

Titchener, E. B. (1898). The postulates of a structural psychology. *Philosophical Review*, *7*, 449-465.

Todes, D. (2008). *Ivan Pavlov-Hayvan Makinesini Araştırırken* (Çev. Ebru Kılıç). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Tolman, E. C. (1927). Habit formation and higher mental processes in animals. *Psychological Bulletin*, *24*(1), 1–35. https://doi.org/10.1037/h0070440

Tolman, E. C. (1928). Habit formation and higher mental processes in animals. *Psychological Bulletin*, *25*(1), 24–53. https://doi.org/10.1037/h0075466

Tolman, E. C. (1932). *Purposive behavior in animals and men*. Nevv York: Appleton.

Wald, A. (1950). *Statistical decision function*. New York: Wiley.

Wallis, C. (2018). The History and Science of Cognitive Science: Introductory Lectures. https://home.csulb.edu/~cwallis/382/readings/482/text/psychology.pdf.

Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, *20*, 158-177.

Wertheimer, M. (1912). Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegung. *Zeitschrift für Psychologie*, *61*, 161–265.

Wundt, W. (1862). *Contributions to the theory of sensory perception*. Leipzig: Winter.

Wundt, W. (1863). *Lectures on the minds of men and animals*. Leipzig: Voss.

BÖLÜM 2

DENEYSEL ARAŞTIRMA DESENLERİ

Elif Yüvrük

Psikoloji biliminde araştırmacılar düşünce, tutum ve davranışları anlamak, bunlar arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair güvenilir bilgi üretmek ve bunların gelecekte nasıl şekilleneceğini yordamak için farklı araştırma yöntemlerine ihtiyaç duymaktadır. Örneğin; araştırmacılar, bir davranışın hangi koşullar altında gerçekleştiğini tanımlamak için davranışı doğal ortamında herhangi bir müdahale olmaksızın gözleyebilirler. Davranışı derinlemesine anlamak isteyen bir araştırmacı vaka analizi yöntemini tercih ederek belirli bir kişi ya da grupla detaylı görüşmeler yapabilir. Başka bir araştırmacı ise davranışın arka planındaki düşünce ve tutumları anlamak için anket yöntemini tercih edebilir, kişiye konuya ilişkin farklı sorular yönelterek sorulara verilen yanıtlar arasındaki ilişkiyi inceleyebilir ve davranışın altında yer alan bilişsel mekanizmaları tahmin etmeye çalışabilir. Tüm bu yöntemler, bilişsel süreçler ve davranışlara dair zengin bir bilgi kaynağı sunan psikolojinin temel bilimsel yöntemlerindendir. Ancak bahsi geçen yöntemlerin hiçbiri, söz konusu bilişsel süreç ya da davranışın *neden* gözlendiği hakkında yeterli bir çıkarımda bulunamamaktadır. Psikologlar, ilgilendikleri bir olgunun nedenlerini açığa çıkarabilmek için **deneysel araştırma (*experimental research*)** desenlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bölümde, öncelikle deneysel araştırma desenleri ile ortaya konabilen nedensel ilişkinin doğasına değinilecek; ardından, incelenen olgular arasında nedensel bir ilişki kurulabilmesi için ihtiyaç duyulan bu desenlerin temel özellikleriyle, güçlü-zayıf yanları tartışılacak ve bölüm boyunca deneysel bir araştırma tasarlamak isteyen öğrenci ve araştırmacıların dikkat etmesi gereken temel hususlar mercek altına alınacaktır.

KAYNAKLAR

Arıkan-İyilikci, E. ve Amado, S. (2018). The uncertainty appraisal enhances the prominent deck B effect in the Iowa gambling task. *Motivation and Emotion, 42*(1), 1-16.

Balph, D. F. ve Balph, M. H. (1983). On the psychology of watching birds: the problem of observer-expectancy bias. *The Auk, 100*(3), 755-757.

Bordens, K. ve Abbott, B. B. (2014). *Research design and methods: A process approach* (8. Baskı). McGraw Hill.

Cabeza, R., Prince, S. E., Daselaar, S. M., Greenberg, D. L., Budde, M., Dolcos, F., ... & Rubin, D. C. (2004). Brain activity during episodic retrieval of autobiographical and laboratory events: an fMRI study using a novel photo paradigm. *Journal of Cognitive Neuroscience, 16(*9), 1583-1594.

Campbell, D. T. ve Riecken, H. W. (1968). Quasi-experimental design. *International Encyclopedia of The Social Sciences, 5*(3), 259-263.

Campbell, D. T. ve Stanley, J. C. (1963). *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Ravenio Books.

Christensen, L. B. (2007). *Experimental methodology* (11. Baskı). Pearson.

Cook, T. D. ve Campbell, D. T. (1979). *Quasi-experimental experimentation: Designs and analysis for field setting*. Houghton Mifflin.

Elmes, D. G., Kantowitz, B. H. ve Roediger, H. L. (1999). *Research methods in psychology* (6. Baskı). Brooks/Cole Publishing Company.

Ferguson, G. A. (1989). *Statistical analysis in psychology and education*. McGraw-Hill.

Ferguson, L. (2004). External validity, generalizability, and knowledge utilization. *Journal of Nursing Scholarship, 36*(1), 16-22.

Fisher, R. A. (1925). *Statistical methods for research workers*. Oliver & Boyd.

Greenwald, A. G. (1976). Within-subjects designs: To use or not to use?. *Psychological Bulletin, 83*(2), 314.

Grice, G. R. (1966). Dependence of empirical laws upon the source of experimental variation. *Psychological Bulletin, 66*(6), 488.

Huck, S. W. ve Sandler, H. M. (1979). *Rival hypotheses: Alternative interpretations of data based conclusions*. Harpercollins College Division.

Kantowitz, B. H., Roediger III, H. L. ve Elmes, D. G. (2014). *Experimental psychology*. Cengage Learning.

Kapucu, A., İyilikçi, E. A., Eroğlu, S. ve Amado, S. (2018). Kodlama öncesi veya geri getirme öncesi sevk edilen korku ve kızgınlık duygularının tanıma belleği performansına etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi, 33*(82), 85.

Kazdin, A. E. (2017). *Research design in clinical psychology* (5. Baskı). Pearson.

Kerlinger, F. N. (1978). *Foundations of behavioral research* (2. Baskı). Holt Rinehart and Winston.

Lana, R. E. (2009). Pretest sensitization. R. Rosenthal ve R. L. Rosnow (Ed.) *Artifacts in behavioral research: Robert Rosenthal and Ralph L. Rosnow's Classic Books* (s. 93-109). Oxford University Press.

Loftus, E. F. ve Palmer, J. C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior, 13*(5), 585-589.

Mackie, J. L. (1965). Causes and conditions. *American Philosophical Quarterly, 2*(4), 245-264.

Martin, D. W. (2000). *Doing psychology experiments*. Wadsworth/Thomson Learning.

Mill, J. S. (1874) *A system of logic, ratiocinative and inductive: Being a connected view of the principles of evidence, and methods of scientific investigation*. Oxford University Press.

Mook, D. G. (1983). In defense of external invalidity. *American Psychologist, 38*(4), 379-387.

Myers, A. ve Hansen, C. H. (2011). *Experimental psychology* (7. Baskı). Cengage Learning.

Nelson, K. E., Welsh, J. A., Trup, E. M. V. ve Greenberg, M. T. (2011). Language delays of impoverished preschool children in relation to early academic and emotion recognition skills. *First Language, 31*(2), 164-194.

Orne, M. T. (1962). On the social psychology of the psychological experiment: With particular reference to demand characteristics and their implications. *American Psychologist, 17*, 776-783.

Rosenthal, R. ve Rosnow, R. L. (2009). *Artifacts in behavioral research: Robert Rosenthal and Ralph L. Rosnow's classic books.* Oxford University Press.

Schutte, N. S., Malouff, J. M., Post-Gorden, J. C. ve Rodasta, A. L. (1988). Effects of Playing Videogames on Children's Aggressive and Other Behaviors. *Journal of Applied Social Psychology, 18*(5), 454-460.

Shadish, W. R., Cook, T. D. ve Campbell, D. T. (2002). *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*. Houghton, Mifflin and Company.

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2012). *Research methods in psychology* (9. Baskı). McGraw-Hill.

Spielberger, C. D. (1983). *State-Trait Anxiety Inventory for Adults (STAI-AD)* [Database record]. APA PsycTests.

Stevens, S. S. (1935). The operational definition of psychological concepts. *Psychological Review, 42*(6), 517.

Storbeck, J. ve Clore, G. L. (2005). With sadness comes accuracy; with happiness, false memory: Mood and the false memory effect. *Psychological Science, 16*(10), 785-791.

Suresh, K. P. (2011). An overview of randomization techniques: an unbiased assessment of outcome in clinical research. *Journal of Human Reproductive Sciences, 4*(1), 8.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı). Pearson.

Williams, E. J. (1949). Experimental designs balanced for the estimation of residual effects of treatments. *Australian Journal of Scientific Research, 2,* 149-168.

Yüvrük, E., Kapucu, A. ve Amado, S. (2020). The effects of emotion on working memory: Valence versus motivation. *Acta Psychologica, 202*, 102983.

BÖLÜM 3

DENEYSEL OLMAYAN ARAŞTIRMA DESENLERİ

Pınar Bürhan

Psikoloji alanında yapılan deneylerde, davranışla ilgili merak edilen bir soruya ilişkin hipotezleri test etmek için belirli deney koşulları oluşturulmaktadır. Bu oluşturulan deney koşulları araştırma sorusuna konu olan örneklem grubuna uygulanır. Ancak bazen araştırmacı, seçilen örneklem grubunun mevcut özelliklerinin (ör., cinsiyetinin) davranışı nasıl etkilediğini incelemek isteyebilir ve bu özellikler bazen etik nedenlerden dolayı bazen de özelliklerin doğası gereği deneysel olarak değişimlenemez. Başka bir deyişle, özelliklerin farklı düzeylerinin değişimlenip farklı deneysel koşullarda kullanılması mümkün değildir.

Deneysel olmayan araştırma desenleri, bir deneyin yapılmasının hem pratik olmadığı hem de koşulların deneysel olarak değişimlenemeyeceği durumlarda kullanılır. Örneğin, araştırmacının test etmek istediği hipotez, örneklemin mevcut özellikleriyle (ör., şizofreni bozukluğuyla), benzersiz olaylar-koşullarla (ör., 15 Temmuz kalkışması, 11 Eylül saldırıları gibi) ya da doğal ortamda sergilenen davranışlarla (ör., güvenlik görevlilerinin bir suçluya müdahalesi ya da oto yola yakın bir yere inşa edilen bir binada kalan apartman sakinlerinin duygudurumu) ilgiliyse araştırmacı deneysel olmayan araştırma desenlerinden birini kullanabilir. Deneysel olmayan araştırma desenlerinin bazılarıyla sadece bir kişiden veri alabileceğiniz gibi birden fazla kişinin yer aldığı büyük gruplardan da veri toplayabilirsiniz.

Deneysel olmayan araştırma desenleri, araştırmacının çalışmasının **dış geçerliliğinin (*external validity*)** yüksek olmasını istediği durumlarda tercih edilebil-

KAYNAKLAR

Anderson, J. R. ve Meno, P. (2003). Psychological influences on yawning in children. *Current Psychology Letters*, *11*(2), 1-7. https://doi.org/10.4000/cpl.390

Behrmann, M., Moscovitch, M. ve Gordon, W. (1994). Intact visual imagery and impaired visual perception patient with visual agnosia. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, *20*(5), 1068-1087.

Berry, K., Kowalski, K. C., Ferguson, L. J. ve McHugh, T. F. (2010). An empirical phenomenology of young adult women exercisers' body self-compassion. *Qualitative Research in Sport and Exercise*, *2*(3), 293-312. https://doi.org/10.1080/19398441.2010.517035

Borgstede, M. ve Scholz, M. (2021). Quantitative and qualitative approaches to generalization and replication–A Representationalist View. *Frontiers in Psychology*, *12*, 1-9. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.605191

Bowlby, J. (1956). The growth of independence in the young child. *Royal Society of Health Journal*, *76*, 587-591.

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, *39*, 350-373. https://doi.org/10.4324/9780429475931-15

Brannigan, A. ve Zwerman, W. (2001). The real "Hawthorne effect". *Society*, *38*(2), 55-60. https://doi.org/10.1007/s12115-001-1041-6

Cassidy, J. (2008). The Nature of the Child's Ties. İçinde J. Cassidy & P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of Attachment* (2nd Ed., ss. 3-24). The Guilford Press.

Christensen, L. B. (2007). *Experimental methodology* (10th ed). Pearson/Allyn & Bacon.

Cordoni, G., Favilli, E. ve Palagi, E. (2021). Earlier than previously thought: Yawn contagion in preschool children. *Developmental Psychobiology*, *63*(5), 931-944. https://doi.org/10.1002/dev.22094

Cordoni, G. ve Palagi, E. (2016). Aggression and hierarchical steepness inhibit social play in adult wolves. *Behaviour*, *153*(6-7), 749-766. https://doi.org/10.1163/1568539X-00003326

Crick, N. R., Ostrov, J. M., Burr, J. E., Cullerton-Sen, C., Jansen-Yeh, E. ve Ralston, P. (2006). A longitudinal study of relational and physical aggression in preschool. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *27*(3), 254-268. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2006.02.006

Davidsen, A. S. (2013). Phenomenological Approaches in Psychology and Health Sciences. *Qualitative Research in Psychology*, *10*(3), 318-339. https://doi.org/10.1080/14780887.2011.608466

Escobar, J. (2021). The role of memory practices in building spiritual solidarity for survivors of state violence. *American Journal of Community Psychology*, ajcp.12570. https://doi.org/10.1002/ajcp.12570

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: And sex, drugs and rock "n" roll* (3rd ed). SAGE Publications.

Gobo, G. ve Marciniak, L. T. (2016). What is Ethnography? Içinde D. Silverman (Ed.), *Qualitative Research* (4 Ed.). Sage Publications.

Gravetter, F. J. ve Forzano, L.-A. B. (2016). *Research methods for the behavioral sciences* (5th ed.). Cengage Learning.

Hein, S. F. ve Austin, W. J. (2001). Empirical and hermeneutic approaches to phenomenological research in psychology: A comparison. *Psychological Methods*, *6*(1), 3-17. https://doi.org/10.1037/1082-989X.6.1.3

Jara-Ogeda, R., Leyton, D. ve Grandón, P. (2022). Stigmatization of people diagnosed with a mental disorder in secondary mental health centers in Chile: An ethnographic study. *Journal of Community Psychology*, jcop.22838. https://doi.org/10.1002/jcop.22838

Kantowitz, B. H., Roediger, H. L. ve Elmes, D. G. (2009). *Experimental Psychology*. Wadsworth, Cengage Learning.

Kosslyn, S. M., Ganis, G. ve Thompson, W. L. (2001). Neural foundations of imagery. *Nature Reviews Neuroscience*, *2*(9), 635-642. https://doi.org/10.1038/35090055

Kraft, T. L. ve Pressman, S. D. (2012). Grin and bear it: The Influence of manipulated facial expression on the stress response. *Psychological Science*, *23*(11), 1372-1378. https://doi.org/10.1177/0956797612445312

Lorenz, K. (1935). Der Kumpan in der Umwelt des Vogels: Der Artgenosse als auslösendes Moment sozialer Verhaltungsweisen [The companion in the bird's world: The fellow-member of the species as releasing factor of social behavior]. *Journal of Ornithology*, *83*, 137-213, 289-413.

Mehl, M. R., & Pennebaker, J. W. (2003). The sounds of social life: A psychometric analysis of students' daily social environments and natural conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *84*(4), 857-870. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.857

Mori, H. ve Mori, K. (2013). An implicit assessment of the effect of artificial cheek raising: When your face smiles, the world looks nicer. *Perceptual and Motor Skills*, *116*(2), 466-471. https://doi.org/10.2466/24.50.PMS.116.2.466-471

Mori, K. ve Mori, H. (2009). Another test of the passive facial feedback hypothesis: When your face smiles, you feel happy. *Perceptual and Motor Skills*, *109*(1), 76-78. https://doi.org/10.2466/pms.109.1.76-78

Myers, A. ve Hansen, C. H. (2012). *Experimental psychology* (7. ed., internat. ed). Wadsworth Cengage Learning.

Myers, D. G. ve DeWall, C. N. (2015). *Psychology* (Eleventh edition). Worth Publishers/A MacMillian Education Imprint.

O'Brien, K., Townsend, L., Dowds, J., Bannan, C., Nadarajan, P., Kent, B., Murphy, N., Sheill, G., Martin-Loeches, I. ve Guinan, E. (2022). 1-year quality of life and health-outcomes in patients hospitalised with COVID-19: A longitudinal cohort study. *Respiratory Research*, *23*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/s12931-022-02032-7

Open Science Collaboration. (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, *349*(6251), aac4716. https://doi.org/10.1126/science.aac4716

Packer, M. J. (2017). *The Science of Qualitative Research* (2. bs). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108264907

Palagi, E., Guillén-Salazar, F. ve Llamazares-Martín, C. (2019). Spontaneous Yawning and its Potential Functions in South American Sea Lions (Otaria flavescens). *Scientific Reports*, *9*(1), 17226. https://doi.org/10.1038/s41598-019-53613-4

Palagi, E. ve Norscia, I. (2013). Bonobos protect and console friends and kin. *PLoS ONE*, *8*(11), e79290. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0079290

Parker, E. S., Cahill, L. ve McGaugh, J. L. (2006). A case of unusual autobiographical remembering. *Neurocase*, *12*(1), 35-49. https://doi.org/10.1080/13554790500473680

Pavedahl, V., Holmström, I. K., Summer Meranius, M., von Thiele Schwarz, U. ve Muntlin, Å. (2021). Fundamentals of care in the emergency room – An ethnographic observational study. *International Emergency Nursing*, *58*, 101050. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2021.101050

Romero, T., Castellanos, M. A. ve de Waal, F. B. M. (2010). Consolation as possible expression of sympathetic concern among chimpanzees. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *107*(27), 12110-12115. https://doi.org/10.1073/pnas.1006991107

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2015). *Research methods in psychology* (Tenth Edition). McGraw-Hill Education.

Sigfusdottir, I. D., Kristjansson, A. L. ve Allegrante, J. P. (2006). Health behaviour and academic achievement in Icelandic school children. *Health Education Research*, *22*(1), 70-80. https://doi.org/10.1093/her/cyl044

Strack, F. ve Martin, L. L. (1988). Inhibiting and facilitating conditions of the human smile: A nonobtrusive test of the facial feedback hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *54*(5), 768-777.

Svartdal, F., Dahl, T. I., Gamst-Klaussen, T., Koppenborg, M. ve Klingsieck, K. B. (2020). How study environments foster academic procrastination: Overview and recommendations. *Frontiers in Psychology*, *11*, 540910. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.540910

Tanggaard, L. (2014). Ethnographic fieldwork in psychology: Lost and found? *Qualitative Inquiry*, *20*(2), 167-174. https://doi.org/10.1177/1077800413510876

Türkarslan, K. ve Canel Çınarbaş, D. (2021). Akademik erteleme sorunlarının psikanalitik kendilik psikolojisi açısından incelenmesi: Bir vaka çalışması. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *5*(1), 52-65. https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000030

Waris, O., Jaeggi, S. M., Seitz, A. R., Lehtonen, M., Soveri, A., Lukasik, K. M., Söderström, U., Hoffing, R. A. C. ve Laine, M. (2019). Video gaming and working memory: A large-scale cross-sectional correlative study. *Computers in Human Behavior*, *97*, 94-103. https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.03.005

Wollmer, M. A., de Boer, C., Kalak, N., Beck, J., Götz, T., Schmidt, T., Hodzic, M., Bayer, U., Kollmann, T., Kollewe, K., Sönmez, D., Duntsch, K., Haug, M. D., Schedlowski, M., Hatzinger, M., Dressler, D., Brand, S., Holsboer-Trachsler, E. ve Kruger, T. H. C. (2012). Facing depression with botulinum toxin: A randomized controlled trial. *Journal of Psychiatric Research*, *46*(5), 574-581. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2012.01.027

Wollmer, M. A., Magid, M., Kruger, T. H. C. ve Finzi, E. (2022). *Treatment of depression with botulinum toxin*. *14*(6), 383-393. https://doi.org/10.3390/toxins14060383

Zacks, S. ve Hen, M. (2018). Academic interventions for academic procrastination: A review of the literature. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, *46*(2), 117-130. https://doi.org/10.1080/10852352.2016.1198154

BÖLÜM 4

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Sinem Söylemez

4.1 Popülasyon ve Örneklem

Bilimsel araştırmalarda, bir **popülasyona**[1] **(*population*)** ilişkin olarak merak edilen soruları yanıtlamak üzere en iyi yöntem hedef popülasyondaki tüm bireylere ulaşmak olsa da bu pratik açıdan mümkün değildir. Bundan dolayı, ilgilenilen popülasyonu başarılı şekilde temsil eden bir örneklem seçilmekte ve bu örneklem grubundan elde edilen bulgularla popülasyona ait çıkarımlarda bulunulmaktadır. Bir popülasyona ilişkin olarak istatistiksel çıkarımlar yapabilmek ve popülasyonun karakteristik özelliklerini değerlendirebilmek üzere bu popülasyondan seçilmiş bireylerle bir alt küme oluşturma işlemine **örnekleme (*sampling*)** veya örneklem seçimi denmektedir (Acharya, Prakash, Saxena ve Nigam, 2013). Örneklemden bahsederken anlaşılması gereken önemli bir nokta, popülasyon ve örneklem arasındaki ilişkidir (bk. ŞEKİL 4.1).

[1] Popülasyona, Türkçe kaynaklarda evren de denmektedir.

KAYNAKLAR

Akobeng, A. K. (2016). Understanding type I and type II errors, statistical power and sample size. *Acta Paediatrica*, *105*(6), 605-609.

Harris, R. (2003). *Handbook of research methods in experimental psychology, Chp. 3*. Blackwell Publishing, Oxford, United States.

Ellis, P. D. (2010). *The essential guide to effect sizes: Statistical power, meta-analysis, and the interpretation of research results*. Cambridge university press.

Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A. ve Lang, A. G. (2009). Statistical power analyses using G* Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior research methods*, *41*(4), 1149-1160.

Lakens, D. (2022). Sample size justification. *Collabra: Psychology*, *8*(1), 33267.

Nielsen, M. ve Haun, D. (2016). Why developmental psychology is incomplete without comparative and cross-cultural perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *371*(1686), 20150071.

Nielsen, M., Haun, D., Kärtner, J., & Legare, C. H. (2017). The persistent sampling bias in developmental psychology: A call to action. *Journal of Experimental Child Psychology*, *162*, 31-38.

Sedgwick, P. (2013). "Sample size: how many participants are needed in a trial?." *BMJ* 346. doi: 10.1136/bmj.f1041

Thiese, M. S., Ronna, B. ve Ott, U. (2016). P value interpretations and considerations. *Journal of thoracic disease*, *8*(9), E928-E931.

BÖLÜM 5

PSİKOLOJİDE BİLİMSEL RAPOR YAZIMI

Merve Boğa

5.1 Giriş

Belirli bir konuda okuma yaptıktan sonra ya da gözlemlediğimiz olaylar sonucunda bizde merak uyandıran bir soruya yanıt bulmak için bilimsel bir çalışma yürütürüz ve çalışmanın sonuçlarını alandaki diğer araştırmacılar ve okuyucular ile paylaşmak isteriz. Bilimsel raporlama standartları ise bu bilimsel çalışmaları diğer araştırmacılar ile nasıl paylaşacağımız ve iletişimi nasıl gerçekleştirmemiz gerektiği konusunda bizlere yol göstermektedir (Levitt, 2020). Raporlamada belirli standartlar, araştırmacının fikirlerini ve araştırma sonuçlarını açık ve düzenli bir şekilde sunmayı sağlarken okuyucu için de çalışmanın ana fikrini takip etmeyi ve çalışmayı anlama sürecini kolaylaştırır (APA, 2020). Bununla birlikte araştırmacılar, okudukları çalışmanın sonuçlarını farklı bir kültürde, örneklemde incelemek ya da orijinal çalışmayı yeni bir araştırma sorusu kapsamında yeniden ele almak isteyebilirler. Tutarlı ve standart yazım, orijinal çalışmada tam olarak nasıl bir işlem sürecinin yürütüldüğünü anlamayı sağlar ve böylece araştırmaların replikasyonunu kolaylaştırır (Goodwin, 2010).

Psikolojide standart raporlamaya ilişkin soruları yanıtlayan **Amerikan Psikoloji Birliği Yayın Kılavuzu (*Publication Manual of the American Psychological Association-APA*, 2020)** 7. baskısı hem araştırmacılar hem de öğrenciler için temel bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Belirli aralıklarla revize edilen bu kılavuzun yakın zamanda yayımlanan son baskısında, genel raporlama kurallarının yanı sıra nicel ve nitel araştırmaların standart raporlanması da ayrıntılı bir şekilde ele

KAYNAKLAR

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). https:l/doi.org/10.1037/000016S-000.

Appelbaum, M., Cooper, H., Kline, R. B., Mayo-Wilson, E., Nezu, A. M. ve Rao, S. M. (2018). Journal article reporting standards for quantitative research in psychology: The APA Publications and Communications Board task force report. *American Psychologist*, *73*(1), 3.

Boğa, M., Koyuncu, M., Kaça, G. ve Bayazıt, T. O. (2022). Comparison of emotion elicitation methods: 3 methods, 3 emotions, 3 measures. *Current Psychology*. https://doi.org/10.1007/s12144-022-02984-5

Cooper, H. (2020). *Reporting quantitative research in psychology: How to meet APA Style Journal Article Reporting Standard* (Revize edilmiş baskı). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000178-000

Eldoğan, D., Korkmaz, L., Helvacı, E., Yeniçeri, Z. ve Kökdemir, D. (Eylül, 2017). *Akademik yayım kuralları kitapçığı* (5. Baskı). http://psk.baskent.edu.tr/news/aykk.html

Goodwin, C. J. (2010). *Research in Psychology: Methods and Design* (6. baskı.). John Wiley & Sons Inc.

İyilikci, O. ve Ertan, Ö. (2012). Yüz Çekiciliğinin Dikkat Yanıp Sönmesi Sürecinde Neden Olduğu Dikkat Yanlılığının İncelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, *15*(30), 53.

İyilikci, O., Amado, S. ve Doğan, A. (2012). Evrimsel Olarak Tehdit Edici Uyarıcıların Değişim Saptama Sürecinde Neden Olduğu Dikkat Yanlılığı ve Yönelme Önceliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, *27*(69).

Kaça, G., Amado, S., Kıkıcı, İ., Cilasin, S., Dağ, E., Leylek, İ. ve Şahin, Ö. (2009). Organ Bağışına Yönelik Tutumların Planlı Davranış Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *24*(64).

Karaaslan, A., Siakir-Oglou, N. ve Kapucu, A. (2019). Duygusal uyarılmışlığın tanıma belleği üzerindeki ketleyici etkisi: Nesne içi ve nesneler arası bağlantıların karşılaştırılması. *Psikoloji Çalışmaları*, *39*(2), 293-320. https://doi.org/10.26650/SP2019-0020

Kapucu, A., İyilikçi, E. A., Eroğlu, S. ve Amado, S. (2018). Kodlama öncesi veya geri getirme öncesi sevk edilen korku ve kızgınlık duygularının tanıma belleği performansına etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, *33*(82), 85.

Levitt, H. M. (2020). *Reporting qualitative research in psychology: How to meet APA Style Journal Article Reporting Standards* (Revize edilmiş baskı). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000179-000

Martín-Martín, A., Orduna-Malea, E., Thelwall, M. ve López-Cózar, E. D. (2018). Google Scholar, Web of Science, and Scopus: A systematic comparison of citations in 252 subject categories. *Journal of informetrics, 12*(4), 1160-1177. https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.09.002

Mumper, M. (Eylül, 2016). Literature search tips and tricks. Psychological Science Agenda. https://www.apa.org/science/about/psa/2016/09/literature-search-tips

BÖLÜM 6

DENEYSEL PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA ETİK KONULAR

Elvan Arıkan İyilikci

6.1 Giriş

Davranışsal akımın kurucularından birisi olarak kabul edilen Dr. John Watson, korku duygusunun klasik koşullama ile uyandırılıp uyandırılamayacağını test etmek üzere öğrencisi Rosalie Rayner ile 1920 yılında bir deney düzenlemiştir (bk. Watson ve Rayner, 1920). Johns Hopkins Üniversitesinde yürütülen bu deneyin katılımcısı, Watson ve Rayner tarafından, kolay heyecanlanmayan ve durgun yapısı nedeniyle fazla zarar görmeyeceği öngörülen, yaklaşık dokuz aylık bir bebek, "Albert B." olmuştur. Deneyin ilk aşamasında, Albert'a çeşitli hayvan ya da nesneler (ör., sıçan, tavşan, köpek, maske, pamuk, yanan gazeteler vb.) gösterilmiş ve Albert bu uyaranlara ilişkin korku ya da kaçınma tepkisi göstermemiştir. İkinci aşamada ise Albert'a bir çekiç ve demir çubukla çıkartılan yüksek sesler dinletilmiş ve Albert bu seslerden rahatsız olmuş, korkmuş ve ağlamaya başlamıştır. Bu iki aşamanın ardından, Albert'a beyaz renkte bir sıçan yüksek ses eşliğinde tekrarlı şekilde sunulmuş ve sonrasında sıçan artık tek başına sunulduğunda Albert korku tepkisi vermeye başlamıştır. Dahası, artık ses olmadığında da gerçekleşen bu koşullu duygusal tepki beyaz sıçan ile benzer fiziksel özellikler gösteren başka uyaranlara da genellenmiştir (ör., beyaz tüylü bir maske). Tarihe "Küçük Albert Deneyi (*Little Albert Experiment*)" olarak da geçen bu çalışma sonucunda, korkunun sonradan öğrenilebilen bir tepki olduğu gösterilmiştir.

Psikoloji tarihinde oldukça ünlü bir başka deney ise Dr. Stanley Milgram tarafından Yale Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir (bk. Milgram, 1963). Otoriteye

KAYNAKLAR

Adair, J. G., Dushenko, T. W. ve Lindsay, R. (1985). Ethical regulations and their impact on research practice. *The American Psychologist*, *40*(1), 59-72.

American Psychological Association (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct. https://www.apa.org/ethics/code/

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7. Baskı).

Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied, 70(9)*, 1-70.

Barchard, K. A. ve Williams, J. (2008). Practical advice for conducting ethical online experiments and questionnaires for United States psychologists. *Behavior Research Methods*, *40*(4), 1111-1128.

Baumrind, D. (1979). IRBs and social science research: the costs of deception. *IRB: Ethics & Human Research*, *1*(6), 1-4.

Baumrind, D. (1985). Research using intentional deception: Ethical issues revisited. *American Psychologist*, *40*, 165-174.

Birnbaum, M. H. (2004). Human research and data collection via the internet. *Annual Review of Psychology*, *55*, 803-832.

Boynton, M. H., Portnoy, D. B. ve Johnson, B. T. (2013). Exploring the ethics and psychological impact of deception in psychological research. *IRB: Ethics & Human Research*, *35*(2), 713.

Brody, J. L., Gluck, J. P. ve Aragon, A. S. (2000). Participants' understanding of the process of psychological research: debriefing. *Ethics & Behavior*, *10*(1), 1325.

Bröder, A. (1998). Deception can be acceptable. *American Psychologist*, *53*, 805806.

Christensen, L. (1988). Deception in psychological research: When is its use justified? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *14*(4), 664675.

Colson, G., Corrigan, J. R., Grebitus, C., Loureiro, M. L. ve Rousu, M. C. (2016). Which deceptive practices, if any, should be allowed in experimental economics research? Results from surveys of applied experimental economists and students. *American Journal of Agricultural Economics*, *98*(2), 610621.

Coulter, X. (1986). Academic value of research participation by undergraduates. *American Psychologist, 41*(3), 317.

Dandurand, F., Shultz, T. R. ve Onishi, K. H. (2008). Comparing online and lab methods in a problem-solving experiment. *Behavior Research Methods*, *40*, 428-434.

Darley, J. M. ve Latane, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, *8*(4), 377-383.

de Leeuw, J. R. (2015). jsPsych: A JavaScript library for creating behavioral experiments in a web browser. *Behavior Research Methods*, *47*, 1-12.

Epley, N. ve Huff, C. (1998). Suspicion, affective response, and educational benefit as a result of deception in psychology research. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *24*(7), 759-768.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Foster, E. D. ve Deardorff, A. (2017). Open Science Framework (OSF). *Journal of the Medical Library Association : JMLA, 105*, 203-206.

Francione, G. L. (2020). Some brief comments on animal rights. *Animal Frontiers, 10,* 29-33.

Giraudier, M., Ventura-Bort, C., Wendt, J., Lischke, A. ve Weymar, M. (2022). Memory advantage for untrustworthy faces: Replication across lab- and web-based studies. *PLoS ONE*, *17*(2), e0264034.

Gould, S. J. J., Cox, A. L., Brumby, D. P. ve Wiseman, S. (2015). Home is where the lab is: A compari-

son of online and lab data from a time-sensitive study of interruption. *Human Computation*, *2*(1).

Henninger, F., Shevchenko, Y., Mertens, U. K. Kieslich, P. J. ve Hilbig, B. J. (2022). lab.js: A free, open, online study builder. *Behavior Research Methods, 54*, 556-573.

Haney, C., Banks, C. ve Zimbardo, P. (1973). Interpersonal dynamics in a simulated prison. *International Journal of Criminology and Penology*, *1*, 69-97.

Hertwig, R. ve Ortmann, A. (2008). Deception in experiments: Revisiting the arguments in its defense. *Ethics & Behavior*, *18*(1), 59-92.

Hey, J. D. (1998). Experimental economics and deception: A comment. *Journal of Economic Psychology*, *19*(3), 397-401.

Kelman, H. C. (1967). Human use of human subjects: The problem of deception in social psychological experiments. *Psychological Bulletin*, *67*(1), 1-11.

Kim, J., Gabriel, U. ve Gygax, P. (2019). Testing the effectiveness of the Internet-based instrument PsyToolkit: A comparison between web-based (PsyToolkit) and lab-based (E-Prime 3.0) measurements of response choice and response time in a complex psycholinguistic task. *PLoS ONE*, *14*(9), e0221802.

Kimmel, A. J. (1998). In defense of deception. *American Psychologist*, *53*, 803–805.

Kimmel, A. J. (2011). Deception in psychological research—A necessary evil? *The Psychologist*, *24*(8), 580-585.

Krantz, J. H. ve Dalal, R. (2000). Validity of Web-based psychological research. In M. H. Birnbaum (Ed.), *Psychological experiments on the Internet* (pp. 35-60). Academic Press.

Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J. ve Couper, M. (2004). Psychological research online: Report of board of scientific affairs' advisory group on the conduct of research on the Internet. *American Psychologist*, *59*, 105-117.

Lawson, E. (2001). Informational and relational meanings of deception: Implications for deception methods in research. *Ethics and Behavior*, *11*, 115-130.

Mason, W. ve Suri, S. 2012. Conducting behavioral research on Amazon's Mechanical Turk. *Behavior Research Methods*, *44*, 1-23.

Mathy, R. M., Kerr, D. L. ve Haydin, B. M. (2003). Methodological rigor and ethical considerations in Internet-mediated research. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, *40*, 77-85.

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, *67*(4), 371-378.

Mirowski, P. (2018). The future (s) of open science. *Social studies of science, 48,* 171-203.

Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). E-research: Ethics, security, design, and control in psychological research on the Internet. *Journal of Social Issues*, *58*(1), 161-176.

Ortmann, A. ve Hertwig, R. (1998). The question remains: Is deception acceptable? *American Psychologist*, 53(7), 806-807.

Ortmann, A. ve Hertwig, R. (2002). The costs of deception: evidence from psychology. *Experimental Economics*, *5*, 111-131.

Reips, U.-D. (2002). Standards for Internet-based experimenting. *Experimental Psychology*, *49*(4), 243-256.

Russow, L. M. (1999). Bioethics, animal research, and ethical theory. *ILAR Journal, 40,* 15-21.

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2000). *Research methods in psychology* (9. baskı). McGraw-Hill.

Sieber, J. E., Iannuzzo, R. ve Rodriguez, B. (1995). Deception methods in psychology: Have they changed in 23 years? *Ethics & Behavior*, *5*(1), 67-85.

Smith, C. P. (1981). How (un)acceptable is research involving deception? *IRB: A Review of Human*

Subjects Research, *3*, 1-4.

Smith, S. S. ve Richardson, D. (1983). Amelioration of deception and harm in psychological research: The important role of debriefing. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*(5), 1075-1082.

Stoet, G. (2010). PsyToolkit - A software package for programming psychological experiments using Linux. *Behavior Research Methods, 42*, 1096-1104.

Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction-time experiments. *Teaching of Psychology, 44*, 24-31.

Tannenbaum, J. ve Rowan, A. N. (1985). Rethinking the morality of animal research. *The Hasting Center Report, 15,* 32-43.

Türk Psikologlar Derneği (2018). Etik yönetmeliği. https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligi-x389.pdf

Watson, J. B. ve Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, *3*, 1-14.

Weiss, D. J. (2001). Deception by researchers is necessary and not necessarily evil. *Behavioral and Brain Sciences*, *24*, 431-432.

BÖLÜM 7

DENEYSEL ARAŞTIRMALARDA GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK

Tülay İzmitligil

Duygularımızı ifade ederken mutluluk gibi tek bir boyuttan bahsetmek yeterli olur mu? Hissettiğimiz mutluluk zaman zaman içinde bir miktar üzüntü de barındırır mı? Ya da farklı duyguları eş zamanlı olarak deneyimlediğimiz yaşam anlarımız mevcut mudur?

Psikologlar, uzun yıllar boyunca insan yaşamında duygunun rolünü incelerken korku ve öfke gibi temel duygulara odaklanmışlar ve bu konu üzerine sayısız makale yayımlamışlardır. Öte yandan, olumlu ya da olumsuz değerlikteki farklı duyguların aynı anda deneyimlenmesine karşılık gelen karmaşık duygular (Larsen ve ark., 2001), yakın bir zamana değin psikoloji biliminin araştırma alanının dışında tutulmuştur. Bilimsel çalışmalarda karmaşık duyguların insan yaşamında temel duygulardan farklı işlevleri olup olmadığının yoğun bir şekilde sorgulanmaya başlaması 2010 sonrası yılları bulmuştur (Larsen, 2017).

2017 yılında Heavey ve arkadaşları, fenomenolojik bir yaklaşımdan hareketle, insanların farklı duyguları tek bir deneyim olarak yaşayabildiklerini ve bu deneyimin karşıt değerlikli duyguları içerebildiğini ortaya koymuşlardır. Mezuniyette olduğu gibi anlamlı bir bitiş karşısında hissedilen buruk bir sevinç (Ersner-Hershfield ve ark., 2008) ve benzeri farklı duygu kombinasyonları (ör., öfke ve hoşnutluk; utanç ve üzüntü vb.) güncel çalışmalarda ele alınmaktadır. Örneğin, Srinwanti Chaudhury ve arkadaşları (2022), beş farklı deneyde olumlu nitelikli bir duygu olarak nitelendirilen huşu duygusu (hayranlık ve şaşkınlık uyandıran) ile korku duygusu temel bileşenlerinden oluşan tehdit temelli huşu duygusunun karmaşık bir duygu olup olmadığını bilişsel değerlendirmelerin teorik çerçevesi-

KAYNAKLAR

Berrios, R., Totterdell, P. ve Kellett, S. (2018). When feeling mixed can be meaningful: The relation between mixed emotions and eudaimonic well-being. *Journal of Happiness Studies, 19*, 841-861.

Chaudhury, S. H., Garg, N. ve Jiang, Z. (2022). The curious case of threat-awe: A theoretical and empirical reconceptualization. *Emotion, 22*(7), 1653-1669. https://doi.org/10.1037/emo0000984

Christensen, L. B. (2007). *Experimental Methodology* (10. Baskı). Allyn and Bacon.

Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to Classical and Modern Test Theory*. Rinehart and Winston.

Dalgleish, T. (1995). Performance on the emotional Stroop task ingroups of anxious, expert, and control subjects: A comparison of computer and card presentation formats. *Cognition and Emotion, 9*:4, 341-362. https://doi.org/10.1080/02699939508408971

Erkuş, A. (2003). *Psikometri Üzerine Yazılar*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Epstein, S. (1981). The stability of behavior: II. Implications for psychological research. *American Psychologist 35*, 790-806.

Ersner-Hershfield, H., Mikels, J. A., Sullivan, S. J. ve Carstensen, L. L. (2008). Poignancy: mixed emotional experience in the face of meaningful endings. *Journal of personality and social psychology, 94*(1), 158-167. https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.1.158

Heavey, C. L., Lefforge, N. L., Lapping-Carr, L. ve Hurlburt, R. T. (2017). Mixed emotions: Toward a phenomenology of blended and multiple feelings. *Emotion Review, 9*(2), 105-110. https://doi.org/10.1177/1754073916639661

Jones, A., Christiansen, P. ve Field, M. (2018). Failed attempts to improve the reliability of the alcohol visual probe task following empirical recommendations. *Psychology of addictive behaviors : journal of the Society of Psychologists in Addictive Behaviors, 32*(8), 922-932. https://doi.org/10.1037/adb0000414

Kramer, S. H. ve Rosenthal, R. (1999). Effect sizes and significance levels in small-sample research. R. H. Hoyle (Ed.), *Statistical strategies for small sample research* (s. 59-78) içinde. Sage.

Larsen, J. T. (2017). Introduction to the Special Section on Mixed Emotions. *Emotion Review, 9*(2), 97-98. https://doi.org/10.1177/1754073916672523

Larsen, J. T., McGraw, A. P. ve Cacioppo, J. T. (2001). Can people feel happy and sad at the same time?. *Journal of personality and social psychology, 81*(4), 684-696.

Melinder, M. R. D., Barch, D. M., Heydebrand, G. ve Csernansky, J. G. (2005). Easier tasks can have better discriminating power: The case of verbal fluency. *Journal of Abnormal Psychology, 114*, 385-391.

Parsons, S., Kruijt, A.-W. ve Fox, E. (2019). Psychological Science Needs a Standard Practice of Reporting the Reliability of Cognitive-Behavioral Measurements. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science,* 378-395. https://doi.org/10.1177/2515245919879695

Rodebaugh, T. L., Scullin, R. B., Langer, J. K., Dixon, D. J., Huppert, J. D., Bernstein, A., Zvielli, A. ve Lenze, E. J. (2016). Unreliability as a threat to understanding psychopathology: The cautionary tale of attentional bias. *Journal of abnormal psychology, 125*(6), 840-851. https://doi.org/10.1037/abn0000184

Schmukle, S. C. (2005). Unreliability of the dot probe task. *European Journal of Personality, 19*(7), 595-605. https://doi.org/10.1002/per.554

Shadish, W. R., Cook, T. D. ve Campbell, D. T. (2002). *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Houghton Mifflin.

Staugaard, S. R. (2009). Reliability of two versions of the dot-probe task using photographic faces. *Psychology Science, 51*(3), 339-350.

Vasey, M. W., Dalgleish, T. ve Silverman, W. K. (2003). Research on information-processing factors in

child and adolescent psychopathology: a critical commentary. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 32*(1), 81-93. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3201_08

Waechter, S., Nelson, A. L., Wright, C., Hyatt, A. ve Oakman, J. (2014). Measuring attentional bias to threat: Reliability of dot probe and eye movement indices. *Cognitive Therapy and Research 38*, 313-333 (2014). https://doi.org/10.1007/s10608-013-9588-2

Wilkinson, L. and the Task Force on Statistical Inference (1999). Statistical Methods in Psychology Journals: Guidelines and Explanations. *American Psychologist, 54*, 594-604. https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.8.594

Xu, Z., Adam, K., Fang, X. ve Vogel, E. K. (2018). The reliability and stability of visual working memory capacity. *Behavior research methods, 50*(2), 576-588. https://doi.org/10.3758/s13428-017-0886-6

BÖLÜM 8

BETİMSEL İSTATİSTİKLER

Osman İyilikci

Betimsel istatistiklerin kullanılma amaçlarından biri (Bölüm 9'da ele alınacak olan çıkarımsal istatistiklerden farklı olarak) var olan durumun özetlenmesidir (Field, 2009; Howell, 2010; Tukey, 1977). Bu çerçevede betimsel istatistikler genellikle merkezî eğilimin belirlenmesinde, dağılımın incelenmesinde (ör., sürekli verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini saptamak için), cihaz arızası, yanlış veri girişi gibi nedenlerle veride bir hata olup olmadığının araştırılmasında ve katılımcıların özelliklerinin betimlenmesinde (ör., demografik özellikler) kullanılmaktadır.

Betimsel istatistiklerin bir diğer kullanım amacı ise bağımsız değişken(ler)in bağımlı değişken(ler) üzerindeki etkisini incelemek üzere gerçekleştirilecek olan çıkarımsal istatistikler için veriyi sistematik hâle getirmektir (Kantowitz, Roediger ve Elmes, 2009). Bu sayede her bir veri noktasının incelenmesi yerine, özet verinin incelenmesi sağlanarak, verideki anlaşılırlık artırılmaktadır ve verideki genel eğilime dair fikir edinilebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda kullanılabilecek çok sayıda betimsel istatistik mevcuttur. **Ortalama (*mean*), tepe değer (*mode*)**, **ortanca (*median*), standart sapma (*standard deviation*)**, **varyans (*variance*), aralık (*range*)** ve **frekans (*frequency*)** kullanılan istatistikler arasındadır.

KAYNAKLAR

Cleophas, T. J. ve Zwinderman, A. H. (2016). SPSS for starters and 2nd levelers (2. Baskı). Springer: New York.

Christensen, L. B. (2007). *Experimental methodology* (10. Baskı). Pearson: Boston.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3. Baskı). California: SAGE Publications.

Howell, D. C. (2010). *Statistical methods for psychology* (7. Baskı). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

İyilikci, O. (2020). *Psikologlar için SPSS ve araştırma desenleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kantowitz, B. H., Roediger, H. L. ve Elmes, D. G. (2009). *Experimental psychology.* Belmont, CA: Wadsworth Learning.

Myers, A. ve Hansen, C. H. (2012). *Experimental psychology* (7. Baskı). Wadsworth Cengage Learning: Wadsworth.

Pearson, K. (1895). Contributions to the mathematical theory of evolution. II. Skew variation in homogeneous material, *Philosophical Transactions, 186,* 343-414

Tukey, J. W. (1977). *Exploratory data analysis*. London: Addison-Wesley Publishing Company.

Wilk ve Gnanadesikan (1968). Probability plotting methods for the analysis of data. *Biometrika, 55,* 1–17.

BÖLÜM 9

ÇIKARIMSAL İSTATİSTİKLER

Osman İyilikci

9.1 Çıkarımsal İstatistiklere Neden Gereksinim Duymaktayız?

Bölüm 2, 3 ve 4'ten de hatırlanacağı gibi çeşitli araştırma desenlerini, deneysel kontrol tekniklerini ve örneklem seçim prosedürlerini kullanmaktaki amaç, veriyi mümkün olduğu kadar yansız toplamaktır. Verinin yansız toplanması, çeşitli karıştırıcı değişkenlerin (bk. Bölüm 2) etkisini denklem dışı bırakmakta ve etkisi incelenen faktör (bağımsız değişken) ile bu faktörden etkilenen ölçüm (bağımlı değişken) arasındaki ilişkinin olabildiğince rafine bir biçimde ortaya konmasını sağlamaktadır.

Her ne kadar veri toplama süreci uygun araştırma deseni ve uygun kontrol teknikleri kullanılarak yürütülmüş olsa da toplanan verinin yorumlanma sürecinde yapılacak olan hatalar, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin doğasına dair yanlış bir çıkarım yapılmasına neden olacaktır. Böyle bir yanlış çıkarımın yapılmasını engellemenin yolu, elde edilen verinin uygun bir **çıkarımsal istatistik (*inferential statistics*)** kullanılarak analiz edilmesidir.

Peki çıkarımsal istatistik ne demektir? Çıkarımsal istatistiksel bir analiz gerçekleştirmek demek, örneklemden toplanan veriden hareketle, popülasyona/evrene ilişkin (bk. Bölüm 4) bir çıkarım yapmak demektir. Bu noktada akla gelen soru ise şudur: Eğer bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi araştırıyorsak, bu konunun popülasyon ile ne ilgisi var?

KAYNAKLAR

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. Baskı). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin, 112,* 155-159.

du Prel, J. B., Hommel, G., Röhrig, B., & Blettner, M. (2009). Confidence interval or p-value?: part 4 of a series on evaluation of scientific publications. Deutsches Arzteblatt international, 106(19), 335-339.

Fisher, R. A. (1925). *Statistical methods for research workers.* London: Oliver & Boyd.

Fisher, R. A. (1935). *The design of experiments.* London: Oliver & Boyd.

Girden, E. R. (1992). *ANOVA: Repeated Measures.* Newbury Park, CA: Sage.

Greenhouse, S. W. ve Geisser, S. (1959). On methods in the analysis of profile data. *Psychometrika, 24,* 95-112.

Howell, D. C. (2010). *Statistical methods for psychology* (7. Baskı). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

Huynh, H. ve Feldt, L. S. (1976). Estimation of the Box correction for degrees of freedom from sample data in randomized block and split-plot designs. *Journal of Educational Statistics, 1,* 69-82.

İyilikci, O. (2020). *Psikologlar için SPSS ve araştırma desenleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

İyilikci, O. (2022). *Psikologlar için SPSS ve araştırma desenleri (*2. Baskı*).* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Krueger, J. (2001). Null hypothesis significance testing: On the survival of a flawed method. American Psychologist, 56(1), 16-26

Lim, T ve Loh, W. (1996). A comparison of tests of equality of variances. *Computational Statistics & Data Analysis, 22,* 287-301.

Magnello, M. E. (2009). Karl Pearson and the Establishment of Mathematical Statistics. International Statistical Review, 77(1), 3-29.

Mauchly, J. W. (1940). Significance test for sphericity of a normal n-variate distribution. *The Annals of Mathematical Statistics, 11,* 204-209

Plackett, R. L. (1983). Karl Pearson and the chi-squared test. *International Statistical Review, 51,* 59-72.

Scheffé, H. A. (1953). A method for judging all contrasts in the analysis of variance. *Biometrika, 40,* 87-104.

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2012). *Research methods in psychology* (9. Baskı). New York: McGraw-Hill.

Student (1908). The probable error of a mean. *Biometrika, 6,* 1-25.

Sun, S., Pan, W. ve Wang, L. L. (2010). A comprehensive review of effect size reporting and interpreting practices in academic journals in education and psychology. *Journal of Educational Psychology, 102,* 1-16.

Welch, B. L. (1947). The generalization of `Student's' problem when several different population variances are involved. *Biometrika, 34,* 28-35.

Zabell, S. L. (2008). On student's 1908 article "the probable error of a mean". *Journal of the American Statistical Association, 103,* 1-7.

BÖLÜM 10

BELLEK

Yıldız Özkılıç

10.1 Giriş

Psikoloji tarihinde ilk kez deneysel yöntem kullanılarak araştırılan zihinsel süreçlerden biri **bellek (*memory*)** olmuştur. Hermann Ebbinghaus tarafından (1913) gerçekleştirilen bir dizi deney, belleği bilimsel yöntemle anlama çabasından da öte, tüm psikoloji bilim tarihi için öncül bir değer taşımaktadır.

Ebbinghaus, belleğe kodlanan bilginin öğrenme gerçekleştikten ne kadar süre sonra unutulduğunu araştırmıştır. Katılımcı olarak kendini kullandığı bir seri davranışsal deney gerçekleştirerek, unutma süreci ile ilgili günümüze kadar geçerliliğini koruyan bulgular ortaya koymuştur. Unutmayı çalışmak için geliştirdiği yönteme **liste öğrenme paradigması *(list-learning paradigm)*** adını vermiştir. Liste öğrenme paradigmasında, üç harfli anlamsız hecelerden oluşan uyaran listeleri bulunmaktadır ve bu listelerdeki uyaranlar katılımcı tarafından bellekte tutulmaya çalışılır. Ebbinghaus'un anlamsız heceleri seçmesi, anlamın bellek süreçleri üzerindeki olası karıştırıcı etkilerini kontrol etme çabasından kaynaklanır. Bu incelikli bakış açısı, kontrol değişkenlerinin davranışsal deneylerde göz önünde bulundurulmasının öncül örneklerinden biridir (deneysel kontrol ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 2). Ebbinghaus, denek olarak kendisini kullandığı kontrollü deneylerinden hareketle, anımsama üzerinde tekrarın önemini göstermiş ve unutmanın zamansal olarak ilk materyal kodlandıktan sonra hızlı şekilde gerçekleştiği, uzun vadede ise sabit bir değerde kaldığı sonucuna varmıştır.

KAYNAKLAR

Atkinson, R. C. ve Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. *In Psychology of learning and motivation (1),* 89 -195.

Baddeley, A. D. ve Hitch, G. (1974). Working memory. *Psychology of learning and motivation*, *8*, 47-89.

Baddeley, A. (1992). Working memory. *Science*, *255* (5044), 556-559.

Baddeley, A. (2003). Working memory and language: An overview. *Journal of communication disorders*, *36*(3), 189-208.

Bartha-Doering, L., Deuster, D., Giordano, V., am Zehnhoff - Dinnesen, A. ve Dobel, C. (2015). A systematic review of the mismatch negativity as an index for auditory sensory memory: From basic research to clinical and developmental perspectives. *Psychophysiology, 52*(9), 1115-1130.

Brown, R. (1958). Words and Things.

Craik, F. I. ve Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of verbal learning and verbal behavior, 11*(6), 671-684.

Daneman, M. ve Carpenter, P. A. (1980). Individual difference in working memory and reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 19,* 450-466.

Ebbinghaus, H. (1913). *Memory: A contribution to experimental psychology* (Henry A. Ruger & Clara E. Bussenius, Trans.). New York: Teachers College, Columbia University. (Original work, *Über das Gedächtnis*, published 1885.

Foster, J. L., Shipstead, Z., Harrison, T. L., Hicks, K. L., Redick, T. S. ve Engle, R. W. (2015). Shortened complex span tasks can reliably measure working memory capacity. *Memory & cognition*, *43*(2), 226-236.

Gardiner, J. M. ve Java, R. (1993). Recognition memory and awareness: An experiential approach. *European Journal of Cognitive Psychology, 5*, 337-346.

Goldstein, B. (2019). Cognitive Psychology: Connecting Mind, Research, and Everyday Experience. New York. Wadsworth ISE.

Graf, P. ve Schacter, D. (1984). Implicit and explicit memory for new associations in normal and amnesic subjects. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 11*, 501-518

Geurten, M., Vincent, E., Van der Linden, M., Coyette, F. Ve Meulemans, T. (2016). Working memory assessment: Construct validity of the Brown-Peterson Test. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, *48*(4), 328.

Gilbert, P. E. ve Kesner, R. P. (2004). Memory for objects and their locations: The role of the hippocampus inretention of object-place associations. *Neurobiology of learning and memory, 81*(1), 39-45.

Hirshman, E. ve Master, S. (1997). Modeling the conscious correlates of recognition memory: Reflections on the remember-know paradigm. *Memory & Cognition 25,* 345-351.

Jacoby, L. L. (1991). A process dissociation framework: separating automatic from intentional uses of memory. *Journal of Memory and Language. 30 (5):* 513-541.

Kaas, A. L., Stoeckel, M. C. ve Goebel, R. (2008). The neural bases of haptic working memory. *Human Haptic Perception: Basics and Applications*, 113-129.

Kahana, M. J. (1996). *Associative retrieval processes in free recall. Memory & Cognition, 24, 103-109.*

Kantowitz, B. H., Roediger, III, H. L: ve Elmes, D. G. (2014). *Experimental psychology.* Cengage Learning.

Keppel, G. ve Underwood, B. J. (1962). Proactive inhibition in short-term retention of single items. *Journal of verbal learning and verbal behavior, 1* (3), 153-161.

Klein, K. A., Addis, K. M. ve Kahana, M. J. (2005). A comparative analysis of serial and free recall. *Memory & Cognition*, *33*, 833-839.

Kotz, S. A., Cappa, S. F., von Cramon, D. Y. ve Friederici, A. D. (2002). Modulation of the lexical-semantic network by auditory semantic priming: An event-related functional MRI study. *Neuroimage, 17*(4), 1761-1772.

Lu, Z. L. ve Sperling, G. (1995). The functional architecture of human visual motion perception. *Vision research, 35* (19), 2697-2722.

Meyer, D. E. ve Schvaneveldt, R. W. (1971). Facilitation in recognizing pairs of words: Evidence of a dependence between retrieval operations. Journal of Experimental Psychology. 90 (2): 227-234.

Naya, Y., Sakai, K. ve Miyashita, Y. (2009). "Activity of primate inferotemporal neurons related to a sought target in pair-association task". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 93 (7): 2664-2669.

Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology.* Psychology Press. New York.

Peterson, L. R. ve Peterson, M. J. (1959). Short-term retention of individual verbal items. *Journal of experimental psychology, 58,* 193-198.

Posner M. I., (1967). Short Term Memory Systems in Human Information Processing. Acta Psychologica. 27. 267-284.

Redick, T. S., Broadway, J. M., Meier, M. E., Kuriakose, P. S., Unsworth, N., Kane, M. J. ve Engle, R. W. (2012). Measuring working memory capacity with automated complex span tasks. *European Journal of Psychological Assessment, 28*(3), 164.

Schon, K., Quiroz, Y. T., Hasselmo, M. E. Ve Stern, C. E. (2009). Greater working memory load results in greater medial temporal activity at retrieval. *Cerebral Cortex, 19*(11). 2561-2571.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2001). Modern Psikoloji Tarihi. Kaknüs Yayınları. Ankara.

Siffredi, V., Barrouillet, P., Spencer-Smith, M., Vaessen, M., Anderson, V. ve Vuilleumier, P. (2017). Examining distinct working memory processes in children and adolescents using fMRI: Results and validation of a modified Brown-Peterson paradigm. *PLoS ONE, 12*(7).

Sperling, G. (1960). The information available in brief visual presentations. *Psychological Monographs: General and applied, 74* (11), 1-29.

Squire, L. R. ve Zola, S. M. (1996). Structure and function of declarative and nondeclarative memory systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 93*(24). 13515-13522.

Tulving, E., Schacter, D. L. ve Stark, H. A. (1982). Priming effects in word-fragment completion are independent of recognition memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 8*(4), 336-342.

Turner, M. L. ve Engle, R. W. (1989). Is working memory capacity task dependent? *Journal of Memory and Language, 28*, 127-154.

Unsworth, N., Heitz, R. P., Schrock, J. C. ve Engle, R. W. (2005). An automated version of the operation span task. *Behavior Research Methods, 37*, 498-505.

Unsworth, N., Redick, T. S., Heitz, R. P., Broadway, J. M. ve Engle, R. W. (2009). Complex working memory span tasks and higher-order cognition: A latent-variable analysis of the relationship between processing and storage. Memory, 17(6), 635-654.

Warrington, E. K. ve Weisktantz, L. (1970). Amnesic syndrome: Consolidation or retrieval? *Nature, 228*(5272), 628-630.

Waugh, N. C. (1961). Free versus serial recall. *Journal of Experimental Psychology*, 62, 496-502.

Wood, R., Baxter, P. ve Belpaeme, T. (2011). A review of long-term memory in natural and synthetic systems. *Adaptive Behavior, 20*(2), 81-103.

BÖLÜM 11

DİKKAT

Belgüzar Nilay Türkan

Bir akşam, bir arkadaşınızla sohbet etmek için dışarı çıktığınızı hayal edin. Bir kafede buluştunuz ve uzun zamandır görüşmediğiniz bu arkadaşınızla koyu bir sohbet başlattınız. Bu sohbetin sürmesini sağlayan en önemli mekanizmalar, arkadaşınızın yüzüne ara ara yaptığınız göz odaklamaları ile **odaklanmış dikkat (*focused attention*)** süreçleridir. Ancak arkadaşınızla sohbetinizin ortasında bu kafeye tanıdığınız, meşhur bir aktör girerse dikkatiniz bir anlığına sohbetinizden o aktöre yönlenir (**yönlendirilmiş dikkat-*oriented attention***). Senaryoya şu şekilde devam edelim: Aynı aktör, arkadaşınızın ya dikkatini çekmemiştir ya da görsel alanı dışında kalmıştır ve arkadaşınız konuşmasına devam etmektedir. Ancak sizin dikkatiniz çevrede ilginizi daha çok çeken bir uyaran (aktörün kafeden içeri girmesi) tarafından bölünmüştür (**bölünmüş dikkat-*divided attention***) ve bu durumda konuşmanın içeriğini bir miktar kaçırmanız kaçınılmazdır. Sohbete ancak odaklanmış dikkatinizi bilinçli olarak yeniden arkadaşınıza yönlendirdiğinizde devam edebilirsiniz (**yönetici kontrol-*executive control***). Eğer göz odağınız arkadaşınızda olmasına rağmen göz ucuyla aktörün hareketlerini takip etmeye devam ederseniz, ilginizi çekmeye devam eden uyaran hakkında kısıtlı fakat bir miktar bilgi almaya devam edebilirsiniz (**örtük dikkat-*covert attention***).

Yukarıdaki senaryoda olduğu gibi insanlar, günlük hayatta farkında olduğu ya da olmadığı birçok dikkat özelliği sayesinde hayatta kalıp sosyal hayatlarını devam ettirebilirler. Bu kadar önemli ve temel bir zihinsel özelliğe dair merak, en az modern psikolojinin tarihi kadar eskidir. Yapısalcılık okulunun önemli ismi Edward Bradford Titchener, 20. yüzyıl başlarında dikkati bilincin bir parçası olarak tanımlarken davranışçılık okulu, psikolojinin sadece doğrudan gözlemlenebilen davranış ile ilgilenmesi gerektiği iddiasından ötürü dikkatin bir süreliğine

KAYNAKLAR

Ashby, J., Rayner, K. ve Clifton, C. (2005). Eye movements of highly skilled and average readers: Differential effects of frequency and predictability. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A, 58(6),* 1065-1086.

Allport, D. A. (1987). Selection for action: some behavioural and neurophysiological considerations of attention and action. H. Heuer ve H. F. Sanders (Ed.), *Perspectives on perception and action* içinde (s. 395-419). Lawerence Erlbaum.

Anderson, A. K. ve Phelps, E. A. (2001). Lesions of the human amygdala impair enhanced perception of emotionally salient events. *Nature, 411(6835),* 305-309.

Broadbent, D. E. (1952). Listening to one of two synchronous messages. *Journal of experimental psychology, 44(1),* 51.

Broadbent, D. E. (1954). The role of auditory localization in attention and memory span. *Journal of experimental psychology, 47(3),* 191.

Broadbent, D. E. (1958). Perception and communication. London: Pergamon.

Broadbent, D. E. ve Broadbent, M. H. (1987). From detection to identification: Response to multiple targets in rapid serial visual presentation. *Perception & psychophysics, 42(2),* 105-113.

Caird, J. K., Willness, C. R., Steel, P. ve Scialfa, C. (2008). A meta-analysis of the effects of cell phones on driver performance. *Accident Analysis & Prevention, 40(4),* 1282-1293.

Cattell, J. M. (1886). The time it takes to see and name objects. *Mind, 11,* 63-65.

Cherry, E. C. (1953). Some experiments on the recognition of speech, with one and with two ears. J*ournal of the Acoustical Society of America, 25(5),* 975-979.

Chun, M. M., Golomb, J. D. ve Turk-Browne, N. B. (2011). A taxonomy of external and internal attention. S. T. Fiske, D. L. Schacter ve S. E. Taylor (Ed.), *Annual review of psychology (Vol. 62*) içinde (s. 73-101). Palo Alto, CA: Annual Reviews.

Cohen, J. D., Dunbar, K. ve McClelland, J. L. (1990). On the control of automatic processes: A parallel distributed processing account of the Stroop effect. *Psychological Review, 97(3),* 332-361.

Coltheart, V. (2011). A Review of Repetition Blindness Phenomena and Theories. *Tutorials in Visual Cognition,* 197-220.

Desimone, R. ve Duncan, J. (1995). Neural mechanisms of selective visual attention. *Annual review of neuroscience, 18(1),* 193-222.

Deutsch, J. A. ve Deutsch, D. (1963). Attention: Some theoretical considerations. *Psychological review, 70(1),* 80.

Dolcos, F., Katsumi, Y., Moore, M., Berggren, N., de Gelder, B., Derakshan, N., de Gelderd, B., Derakshanc, N., Hamme, A. O., Kosterf, E. H. W., Ladouceurg, C. D., Okon-Singerh, H., Pegnai, A. J., Richterh, T., Schweizerj, S., Van den Stockk, J., Ventura-Bortl, C., Weymarl, M. ve Dolcos, S. (2020). Neural correlates of emotion-attention interactions: From perception, learning, and memory to social cognition, individual differences, and training interventions. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 108,* 559-601.

Dux, P. E. ve Marois, R. (2009). The attentional blink: a review of data and theory. *Attention, Perception, Psychophysics, 71,* 1683-1700.

Eayrs, J. O. ve Lavie, N. (2021). Perceptual load and enumeration: Distractor interference depends on subitizing capacity. *Journal of experimental psychology: human perception and performance, 47(9),* 1149.

Eriksen, C. W. ve St James, J. D. (1986). Visual attention within and around the field of focal attention: A zoom lens model. *Perception & psychophysics, 40(4),* 225-240.

Findlay, J. M. ve Gilchrist, I. D. (2003). Active vision: the psychology of looking and seeing. NY: Oxford University Press.

James, W. (1890). The consciousness of self.

Jonides, J. (1981). Voluntary versus automatic control over the mind's eye's movement. J. Long ve A. Baddeley (Ed.), *Attention and performance (Vol. IX)* içinde (s. 187-203). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gallace, A., Tan, H. Z. ve Spence, C. (2006). The failure to detect tactile change: A tactile analogue of visual change blindness. *Psychonomic Bulletin & Review, 13(2),* 300-303.

Gray, J. A. ve Wedderburn, A. A. I. (1960). Shorter articles and notes grouping strategies with simultaneous stimuli. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 12(3),* 180-184.

Kanwisher, N. (1987). Repetition Blindness: Type recognition without token individuation. *Cognition, 27,* 117-143.

Kanwisher, N., Yin, C. ve Wojciulik, E. (1997). Repetition blindness for pictures: Evidence for the rapid computation of abstract visual descriptions. V. Coltheart (Ed.), *Cognition of brief visual stimuli* içinde (s.119-150). Cambridge, MA: The MIT Press.

Lavie, N. (1995). Perceptual load as a necessary condition for selective attention. *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance, 21(3),* 451.

Levin, D. T. ve Simons, D. J. (1997). Failure to detect changes to attended objects in motion pictures. *Psychonomic Bulletin & Review, 4(4),* 501-506.

Irwin, D. E. ve Thomas, L. E. (2011). Eye Blinks and Cognition. *Tutorials in Visual Cognition,* 121-142.

Coltheart, V. (2011). A review of repetition blindness phenomena and theories. *Tutorials in Visual Cognition,* 187-209.

Mackay, D. G. (1973). Aspects of the theory of comprehension, memory and attention. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 25(1),* 22-40.

MacLeod, C. M. (1991). Half a century of research on the Stroop effect: an integrative review. *Psychological bulletin, 109(2),* 163.

Maratos, F. A., Mogg, K. ve Bradley, B. P. (2008). Identification of angry faces in the attentional blink. *Cognition and Emotion, 22(7),* 1340-1352.

Miller, M. D. ve MacKay, D. G. (1994). Repetition deafness: repeated words in computer-compressed speech are difficult to encode and recall. *Psychological Science, 5(1),* 47-51.

Mack, A. ve Rock, I. (1998). Inattentional blindness. Cambridge, MA: MIT Press.

Moray, N. P. (1959). Attention in dichotic listening: Affective cues and the influence of instructions. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 11,* 56-60.

Nieuwenhuis, S., Gilzenrat, M. S., Holmes, B. D. ve Cohen, J. D. (2005). The role of the locus coerulues in mediating the attentional blink: a neurocomputational theory. *Journal of Experimental Psychology: General, 134(3),* 291-307.

Neisser, U. (1979). The control of information pickup in selective looking. A. D. Pick (Ed.), *Perception and its development: A tribute to Eleanor Gibson* içinde (s. 201-219). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Nobre, A. C. (2018). Attention. J. T. Wixted, E. A. Phelps, L. Davachi (Ed.), *Stevens' handbook of experimental psychology and cognitive neuroscience* (4. baskı) içinde (s. 241-315). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Nobre, A. C. ve Kastner, S. (2014). Attention: Time Capsule 2013. S. Kastner (Ed.), *The Oxford handbook of attention* içinde (s. 912-928). Oxford University Press.

O'Regan, J. K., Rensink, R. A. ve Clark, J. J. (1996) "Mud splashes" render picture changes invisible. *Investigative Ophthalmology & Visual Science, 37*:213.

Öhlschläger, S. ve Võ, M., L.-H. (2016). SCEGRAM: An image database for semantic and syntactic inconsistencies in scenes. *Behavior Research Methods, 49(5),* 1780-1791.

Pashler, H. (1989). Dissociations and dependencies between speed and accuracy - evidence for a 2-component theory of divided attention in simple tasks. *Cognitive psychology, 21,* 469-514.

Pashler, H. (1994). Overlapping mental operations in serial performance with preview. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A, 47(1),* 161-191.

Phaf, R. H. ve Kan, K. J. (2007). The automaticity of emotional Stroop: A meta-analysis. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 38(2),* 184-199.

Posner, M. I. (1980). Orienting of attention. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 32(1),* 3-25.

Posner, M. I. (1993). Attention before and during the decade of the brain. D. E. Meyer ve S. M. Kornblum (Ed.), *Attention and Performance, XIV: Synergies in experimental psychology, artificial intelligence and cognitive neuroscience* içinde (s. 343-351). Cambridge, MA: MIT Press.

Posner, M. I., Nissen, M. J. ve Ogden, W. C. (1978). Attended and unattended processing modes: The role of set for spatial location. H. I. Pick, Jr. E. Saltzman (Ed.), *Modes of perceiving and processing information* içinde (s. 137-158). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Posner, M. I., Inhoff, A. W., Friedrich, F. J. ve Cohen, A. (1987). Isolating attentional systems: A cognitive-anatomical analysis. *Psychobiology, 15(2),* 107-121.

Posner, M. I., Walker, J. A., Friedrich, F. J. ve Rafal, R. D. (1984). Effects of paryetalparyetal injury on covert orienting of attention. *Journal of neuroscience, 4(7),* 1863-1874.

Poulton, E. C. (1953). Two-channel listening. *Journal of Experimental Psychology, 46(2),* 91.

Potter M. C. ve Levy, E. I. (1969). Recognition memory for a rapid sequence of pictures. *Journal of Experimental Psychology, 81*:10-15.

Raymond, I. E., Shapiro, K. L. ve Arnell, K. M. (1992). Temporary suppression of visual processing in an RSVP task: An attentional blink? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 18,* 849-860.

Rensink, R. A., O'regan, J. K. ve Clark, J. J. (1997). To see or not to see: The need for attention to perceive changes in scenes. *Psychological science, 8(5),* 368-373.

Rock, I., Linnett, C. M., Grant, P. ve Mack, A. (1992). Perception without attention: Results of a new method. *Cognitive psychology, 24(4),* 502-534.

Röer, J. P. ve Cowan, N. (2021). A preregistered replication and extension of the cocktail party phenomenon: One's name captures attention, unexpected words do not. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 47(2),* 234.

Rann, J. C. ve Almor, A. (2022). Effects of verbal tasks on driving simulator performance. *Cognitive Research: Principles and Implications, 7(1),* 1-26.

Shiffrin, R. M. (1988). Attention. R. C. Atkinson, G. Lindzey ve R. D. Luce (Ed.), Stevens handbook of experimental psychology. *Learning and cognition* (2. baskı) içinde (s. 738-811). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Simons, D. J. (2000). Current approaches to change blindness. *Visual cognition, 7(1-3),* 1-15.

Simons, D. J. (2010). Monkeying around with the gorillas in our midst: familiarity with an inattentional-blindness task does not improve the detection of unexpected events. *i-Perception, 1(1),* 3-6.

Simons, D. J. (2010, 14 Mart). The "Door" Study [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=FWSxSQsspiQ&ab_channel=DanielSimons

Simons, D. J. ve Ambinder, M. S. (2005). Change blindness: Theory and consequences. *Current Directions in Psychological Science, 14(1),* 44-48.

Simons, D. J. ve Chabris, C. F. (1999). Gorillas in our midst: sustained inattentional blindness for dynamic events. *Perception, 28,* 1059-1074.

Simons, D. J. ve Levin, D. T. (1998). Failure to detect changes to people during a real-world interaction. *Psychonomic Bulletin & Review, 5(4),* 644-649.

Strayer, D. L., Drews, F. A. ve Johnston, W. A. (2003). Cell phone-induced failures of visual attention during simulated driving. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 9(1),* 23-32.

Stroop, J. R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology, 18(6),* 643.

Styles, E. (2006). The psychology of attention. Psychology Press.

Türkan, B. N., İyilikci, O. ve Amado, S. (2021). Ways of processing semantic information during different change detection tasks. *Visual Cognition, 29:6,* 366-378.

Treisman, A. M. (1960). Contextual cues in selective listening. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 12,* 242-248.

Treisman, A. M. (1964). Selective attention in man. *British Medical Bulletin, 20(1),* 12-16.

Treisman, A. (1999). Solutions to the binding problem: progress through controversy and convergence. *Neuron, 24(1),* 105-125.

Treisman, A. ve Gelade, G. (1980). A feature integration theory of attention. *Cognitive Psychology, 12,* 97-136.

Vitevitch, M. S. (2003). Change deafness: the inability to detect changes between two voices. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 29(2),* 333.

Welford, A. T. (1952). The psychological refractory period and the timing of high speed performance: A review and a theory. *British Journal of Psychology, 43,* 2-19.

BÖLÜM 12

PSİKOFİZİK

Sinem Söylemez

- Beş tane elmadan birinin eksildiğini fark etmek mi daha zordur yoksa otuz tane elmadan birinin eksildiğini mi?
- Gün içinde havanın sürekli karardığını fark ediyor musunuz?
- Açık hava konserinde birinin kullandığı cep telefonunun ışığı, sinemada kullanılan bir cep telefonu kadar dikkatinizi çeker mi?
- Algılarımız yeryüzündeki değişkenliğe ve çeşitliliğe nasıl uyum sağlar?
- Duyularımızın bir matematiği/formülü olabilir mi?

12.1 Tanım

Psikofizik, en basit tanımıyla uyaran ve duyusal tepkiler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim alanıdır (Engen, 1988). Diğer bir ifadeyle, fiziksel bir uyaran ve bu uyaranın organizmanın duyusal süreçlerinde yarattığı etki psikofiziğin temel araştırma konusudur. Psikofiziğin konusu olabilmesi için fiziksel uyaranlar objektif bir şekilde ölçülebilir özellikte olmalıdırlar, bu şekilde uyaran ve algı ilişkisi kontrollü bir şekilde değerlendirilebilmektedir. Örneğin, işitme duyusuna hitap eden sesin farklı tonları ve bu tonlara ilişkin algısal süreçler ilişkili olarak incelenebilir. Bu açıdan bakıldığında psikofiziğin, öznel olan algısal süreçleri nesne bir şekilde incelediği söylenebilir. Bu şekilde görme, işitme, tat, koku ve dokunma duyularına ilişkin algısal süreçler mercek altına alınmaktadır. Psikofizik sayesinde psikolojik olgulara ilişkin matematiksel kurallar formüle edilebilmektedir.

Psikofizik kavramı ilk olarak Alman fizikçi Gustav Theodor Fechner tarafından ortaya atılmıştır. Fechner (1860), yayımladığı *Psikofiziğin İlkeleri* isimli kita-

KAYNAKLAR

Akre, K. L. ve Johnsen, S. (2014). Psychophysics and the evolution of behavior. *Trends in ecology & evolution*, *29*(5), 291-300.

Blackwell, D. (1953). Equivalent comparisons of experiments. *The annals of mathematical statistics*, 265-272.

Ehrenstein, W. H. ve Ehrenstein, A. (1999). Psychophysical methods. İçinde *Modern techniques in neuroscience research* (*s*. 1211-1241). Springer, Berlin, Heidelberg.

Engen, T. (1988). Psychophysics. İçinde *States of brain and mind* (*s*. 89-91). Birkhäuser, Boston, MA.

Fechner, G. T. (1860). *Elemente der Psychophysik* [Elements of psychophysics]. Leipzig, Germany: Breitkopf und Härtel.

Jones, E. M. T. (1956). Coupled-strip-transmission-line filters and directional couplers. *IRE Transactions on Microwave Theory and Techniques*, *4*(2), 75-81.

Kantowitz, B. H., Roediger, H. L. ve Elmes, D. G. (2009). *Experimental psychology*. Belmont, CA: Wadsworth Learning.

Karakaş, S. ve Bekçi, B. (2003). Zihin/davranış ile beden/organizma ilişkilerini ele alan bilim dallarının doğuşu ve gelişimi. *NeuroQuantology*, *2*(1), 232-265.

Korkman, H. (2019). Pozitif bir bilim olarak psikoloji. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(1), 345-357.

Krantz, J. H. (2012). *Experiencing Sensation and Perception (2. Bölüm)*. Pearson Education (US).

Mather, G. (2014). *Essentials of sensation and perception (4. Bölüm)*. Routledge. London/England.

McDermott, K. C., Malkoc, G., Mulligan, J. B. ve Webster, M. A. (2010). Adaptation and visual salience. *Journal of vision*, *10*(13), 17-17.

Robinson, D. K. (2020). Gustav Theodor Fechner: Psychophysics and Natural Science. In *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.487.

Stevens, S. S. ve Marks, L. E. (2017). *Psychophysics: Introduction to its perceptual, neural, and social prospects*. Routledge. London/England.Wichmann, F. A. ve Jäkel, F. (2018). Methods in psychophysics. *Stevens handbook of experimental psychology and cognitive neuroscience*, *5*, 265-306.

BÖLÜM 13

SİNYAL TESPİT KURAMI VE ROC ANALİZİNE GİRİŞ

Aycan Kapucu

13.1 Sinyal Tespit Kuramı Nedir?

Sinyal Tespit Kuramı (STK, ***Signal Detection Theory***, Green ve Swets, 1966; Macmillan ve Creelman, 2005), temelde performansın altında yatan uyaran kaynaklı duyusal faktörler ile kişiden kaynaklı karar verme faktörlerini birbirinden ayırmak amacıyla geliştirilmiş bir kuramdır. İlk olarak psikofizik alanında görsel ya da işitsel bir duyum nesnesinin gürültülü bir çevre içerisinde tespit edilebilme becerisini ölçmede kullanıldığı için tespit edilecek hedef nesne "sinyal" olarak adlandırılmıştır (Green ve Swets, 1966). Günümüzde pek çok farklı alanda ikili kararlar verirken gösterdiğimiz performansı ölçmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, "Bu resmi daha önce gördünüz mü? Suçlu bu kişi miydi? Gürültünün içerisinde başka bir ses duydunuz mu? Belirli bir hastalık bu kişide var mı, yok mu? Ses televizyondan mı geldi yoksa telefonum mu çalıyor? Bu kişiyle daha önce tanışmış mıydım?" vb. soruların hepsi aslında birer sinyal tespit problemidir. Verilecek bu kararların tümünde alternatifler açıktır: evet/hayır, gördüm/görmedim, var/yok gibi. Ancak bu kararların nasıl verileceği o denli açık değildir. Zira belirsizliğin yüksek olduğu, karmaşık ve gürültülü ortamlarda karar verirken hata yaparız. Temelde iki tür hata yapma olasılığımız mevcuttur: Gerçekte var olanı kaçırabiliriz (*omission*) veya gerçekte olmayana var diyebiliriz (*commission*). Televizyonun gürültüsünden telefonumuzun zil sesini duyamayabiliriz ya da sokakta yürürken daha önce hiç görmediğimiz birine üst komşumuza benzediği için yanlışlıkla selam verebiliriz. STK bize karar verme sürecinde uyaranın yarattığı

KAYNAKLAR

Chapman, H. A., Johannes, K., Poppenk, J. L., Moscovitch, M. ve Anderson, A. K.

(2013). Evidence for the differential salience of disgust and fear in episodic memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, *142*(4), 1100.

Cook, G., Hicks, J. L. ve Marsh, R. L. (2007). Source monitoring is not always enhanced for valenced material. *Memory ve Cognition, 35,* 222-230.

Dougal, S. ve Rotello, C. M. (2007). "Remembering" emotional words is based on response bias, not recollection. *Psychonomic Bulletin ve Review, 14*(3), 423-429.

Dube, C. ve Rotello, C. M. (2012). Binary ROCs in perception and recognition memory are curved. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, *38*(1), 130-151.

Ferré, P., Haro, J. ve Hinojosa, J. A. (2018). Be aware of the rifle but do not forget the stench: Differential effects of fear and disgust on lexical processing and memory. *Cognition and Emotion*, *32*(4), 796-811.

Glanzer, M., Kim, K., Hilford, A. ve Adams, J. K. (1999). Slope of the receiver-operating characteristic in recognition memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 25,* 500-513.

Green, D. M. ve Swets, J. A. (1966). *Signal detection theory and psychophysics.* Oxford, England: Wiley.

Heathcote, A. (2003). Item recognition memory and the receiver operating characteristic. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 29,* 1210-1230.

Kapucu, A., Rotello, C. M., Ready, R. E. ve Seidl, K. N. (2008). Response bias in" remembering" emotional stimuli: A new perspective on age differences. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 34*(3), 703-711.

Kensinger, E. A. ve Corkin, S. (2003). Memory enhancement for emotional words: Are emotional words more vividly remembered than neutral words? *Memory ve Cognition*, *31*, 1169-1180.

Koen, J. D., Barrett, F. S., Harlow, I. M. ve Yonelinas, A. P. (2017). The ROC Toolbox: A toolbox for analyzing receiver-operating characteristics derived from confidence ratings. *Behavior research methods*, *49*(4), 1399-1406.

Macmillan, N. A. ve Creelman, C. D. (1996). Triangles in ROC space: History and theory of "nonparametric" measures of sensitivity and response bias. *Psychonomic Bulletin ve Review*, *3,* 164-170.

Macmillan, N. A. ve Creelman, C. D. (2005). *Detection theory: A user's guide (2. baskı).* Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Masson, M. E. ve Rotello, C. M. (2009). Sources of bias in the Goodman–Kruskal gamma coefficient measure of association: Implications for studies of metacognitive processes. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, *35*, 509-527.

Pazzaglia, A. M., Dube, C. ve Rotello, C. M. (2013). A critical comparison of discrete-state and continuous models of recognition memory: Implications for recognition and beyond. *Psychological Bulletin*, *139*, 1173-1203.

Ratcliff, R., McKoon, G. ve Tindall, M. (1994). Empirical generality of data from recognition memory receiver-operating characteristic func- tions and implications for the global memory models. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 20,* 763-785.

Rotello, C. M., Masson, M. E. J. ve Verde, M. F. (2008). Type I error rates and power analyses for single-point sensitivity measures. *Perception ve Psychophysics, 70,* 389-401.

Söylemez, S., Yaşuk, B., Tanko, M. ve Kapucu, A. (2021). Duygusal tanıma belleğinin sağlamlaşma ve kodlama aşamaları temelinde incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları, 41*(1), 247-278.

Verde, M. F., Macmillan, N. A. ve Rotello, C. M. (2006). Measures of sensitivity based on a single hit rate and false-alarm rate: The accuracy, precision, and robustness of *d'*, *Az*, and *A'*. *Perception ve Psychophysics, 68,* 643-654.

White, C. N., Kapucu, A., Bruno, D., Rotello, C. M. ve Ratcliff, R. (2014). Memory bias for negative emotional words in recognition memory is driven by effects of category membership. *Cognition ve Emotion*, *28*(5), 867-880.

Windmann, S. ve Kutas, M. (2001). Electrophysiological correlates of emotion-induced recognition bias. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *13*, 577-592.

BÖLÜM 14

İNSAN-TEKNOLOJİ ETKİLEŞİMİ

Gülin Kaça

14.1 Giriş

İnsanın teknolojik araç ve ürünlerle etkileşiminin, deneysel psikolojinin yöntemleri ile araştırılması oldukça eskilere dayanmaktadır (bk. KUTU 14.1). Mühendislik psikolojisini veya insan faktörleri psikolojisini başlatan kişilerin çoğu deneysel psikologdur. Bu nedenle de uygulamalı deneysel psikoloji ile insan faktörleri psikolojisi (veya mühendislik psikolojisi) alanları arasında birçok ortak noktaya sahip olmaları nedeniyle önceleri bir ayrım yapılmamıştır. Örneğin, insan faktörleri psikolojisi veya mühendislik psikolojisi üzerine yazılmış ilk ders kitaplarından biri *Uygulamalı Deneysel Psikoloji* (Chapanis, Garner ve Morgan, 1949) başlığına sahiptir. Günümüzde bu iki alan biraz daha ayrılmış durumdadır. İnsan faktörleri psikolojisinin amacı, insanların kullandığı ve etkileşimde bulundukları cihazların ve sistemlerin tasarımının, insanların yeteneklerine ve sınırlamalarına uygun olmasını sağlamaktır. Bu amaçla yürütülen çalışmaların çoğu deneysel olduğundan uygulamalı deneysel psikoloji başlığı altında ele alınır. Ancak insan faktörleri psikolojisi deneysel olmayan çalışmaları da içermektedir. Uygulamalı deneysel psikoloji ise insanların teknoloji ile etkileşimi ve teknoloji ürünlerine odaklanan deneyleri içerir ancak uygulamalı deneyler, insan faktörleri psikolojisi dışındaki alanlarda ve konularda da yürütülmektedir. Özetle, iki disiplin arasında örtüşen pek çok nokta vardır ancak biri diğerini kapsamaz. Bu bölümün odak noktası, insan-teknoloji etkileşimi (*İTE, human-technology interaction*) alanında yürütülen uygulamalı deneysel psikoloji çalışmaları olmakla birlikte, bahsedilecek konular ve literatür insan faktörleri psikolojisinin deneysel kısmını da kapsamaktadır.

KAYNAKLAR

Bainbridge, L. (1983) Ironies of Automation. *Automatica, 19*(6), 775-779.

Barjonet, P. E. ve Tortosa, F. (2001). Transport psychology in Europe: A historical approach. *Traffic psychology today* (s. 13-29) içinde. Springer, Boston, MA.

Blaauw, G. J. (1982). Driving experience and task demands in simulator and instrumented car: a validation study. *Human Factors, 24* (2), 473-486.

Billings, C. E. (1997). Aviation Automation the Search for a Human Centered Approach Lawrence Erlbaum Associates. *Inc., Mahwah, NJ, 136*.

Cairns, P. (2016). Experimental Methods in Human-Computer Interaction. In Soedergaard, M., Dam, R.F. *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*, 2nd edn, chap 34, online.

Chapanis, A., Garner, W. R. ve Morgan, C. T. (1949). Applied experimental psychology: Human factors in engineering design.

Donmez, B., Boyle, L. N. ve Lee, J. D. (2008). Accounting for time-dependent covariates in driving simulator studies. *Theoretical Issues in Ergonomics Science, 9*(3), 189-199.

Durso, F. T., DeLucia, P. L. ve Jones, K. S. (2010). Engineering psychology. *The Corsini Encyclopedia of Psychology* (4. baskı, s. 573-576) içinde. John Wiley and Sons.

Endsley, M. R. ve Kiris, E. O. (1995). The out-of-the-loop performance problem and level of control in automation. *Human Factors, 37*(2), 381-394.

Godthelp, H., Milgram, P. ve Blaauw, G. J. (1984). The development of a time-related measure to describe driving strategy. *Human factors*, *26*(3), 257-268.

Grayson, G. B. ve Maycock, G. (1988). From proneness to liability. *Road user behaviour. Theory and research. Van Gorcum, Assen*, 234-242.

Hale, M. (1980). *Human science and social order: Hugo Münsterberg and the origins of applied psychology*. Philadelphia: Temple University Press.

Hoc, J. M. (1995). Planning in diagnosing a slow process-some implications on the design of human operator computer support. *Zeitschrift fur Psychologie*, *203*(1), 101-115.

Hollnagel, E. ve Woods, D. D. (2005). *Joint Cognitive Systems: Foundations of Cognitive Systems Engineering*. Taylor and Francis.

Inagaki, T. (1995). Situation-adaptive responsibility allocation for human-centered automation. *Transactions of the Society of Instrument and Control Engineers of Japan, 31*(3), 292-298.

Johnson-Laird, P. N. (1983). *Mental Models*. Harvard University Press.

Kirwan, B. ve Ainsworth, L. K. (1992). *A Guide to Task Analysis*. Taylor and Francis.

Lajunen, T. ve Özkan, T. (2011). Self-report instruments and methods. B. E. Porter (Ed.), *Handbook of traffic psychology* (s. 43-59) içinde. Academic Press.

Abeles, A., Blandford, A., Cairns, P., Cox, A. L., Li, S. Y. ve Young, R. M. (2006). Further investigations into post-completion error: the effects of interruption position and duration. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society* içinde, (Vol. 28, No. 28).

McGuffin, M. ve Balakrishnan, R. (2005) Fitts' law and expanding targets: Experimental studies and designs for user interfaces. *ACM Trans. CHI*. 12.4. 388-422.

Moray, N. (1986). Monitoring behavior and supervisory control. K. R. Boff, L. Kaufman ve J. P. Thomas (Ed.), *Handbook of Perception and Human Performance Vol. 2. Cognitive processes and performance* (s. 1-51) içinde. John Wiley and Sons.

Moray, N. (2007). Industrial systems. F. T., Durso (Ed.), Handbook of applied cognition (s. 271-306) içinde. Wiley.

Moray, N., Inagaki, T. ve Itoh, M. (2000). Adaptive automation, trust, and self-confidence in fault management of time-critical tasks. *Journal of experimental psychology: Applied*, *6*(1), 44.

Moyle, M. ve Cockburn, A. (2005). A Flick in the Right Direction: A Case Study of Gestural Input. *Behaviour and Information Technology, 24*(4), 275-288.

Muhs, K. S., Karwowski, W. ve Kern, D. (2018). Temporal variability in human performance: A systematic literature review. *International Journal of industrial ergonomics*, *64*, 31-50.

Münsterberg, H. (1912). *Psychologie und Wirtschaftsleben: ein Beitrag zur angewandten Experimentalpsychologie*. Barth.

Nickerson, R. S. (1998). Applied experimental psychology. *Applied Psychology: An International Review*, *47*(2), 155-173.

Norros, L., Kaasinen, E., Plomp, J. ve Rämä, P. (2003). *Human-technology interaction research and design: VTT roadmap.* VTT Research Notes 2220, Espoo, Finland, 2003.

Rasmussen, J. (1987). *Information Processing and Human-Machine Interaction. An Approach to Cognitive Engineering*. North-Holland. North-Holland Series in System Science and Engineering, 12.

Rasmussen, J. ve Rouse, W. B. (Ed.) (1981). *Human Detection and Diagnosis of System Failures*. Plenum.

Rothengatter, T. A. (1997). Errors and Violations as Factors in Accident Causation. İn T. A., Rothengatter ve E., Carbonell (Eds.), *In Traffic and Transport Psychology: Theory and Application*, (ss. 59-64) Amsterdam: Pergamon.

Rothengatter, T. (2001). Objectives, topics and methods. In *Traffic psychology today* (pp. 3-11). Springer, Boston, MA.

Scherer, K. R. (1984). On the nature and function of emotion: A component process approach. K. R. Scherer ve P. Ekman (Ed.), *Approaches to emotion* (s. 293-317) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Scherer, K. R. (2001). Appraisal considered as a process of multi-level sequential checking. K. R. Scherer, A. Schorr ve T. Johnstone (Ed.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (s. 92-120) içinde. Oxford University Press.

Sheridan, T. B. ve Verplank, W. L. (1978). *Human and computer control of undersea teleoperators*. Massachusetts Inst of Tech Cambridge Man-Machine Systems Lab.

Sommer, M., Herle, M., Häusler, J., Risser, R., Schützhofer, B. ve Chaloupka, C. (2008). Cognitive and personality determinants of fitness to drive. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 11*, 362-375.

Strayer, D. L. ve Drew, F. A. (2004). Profiles in driver distraction: Effects of cell phone conversations on younger and older drivers. *Human factors, 46*(4), 640-649.

Strayer, D. L., Drews, F. A. ve Johnston, W. A. (2003). Cell phone induced failures of visual attention during simulated driving. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 9*, 23-52.

Strayer, D. L. ve Johnston, W. A. (2001). Driven to distraction: Dual-task studies of simulated driving and conversing on a cellular phone. *Psychological Science, 12*, 462-466.

Sun, X. ve May, A. (2013). A comparison of field-based and lab-based experiments to evaluate user experience of personalised mobile devices. *Advances in Human-Computer Interaction*, *2013*.

Thüring, M. ve Mahlke, S. (2007). Usability, aesthetics and emotions in human–technology interaction. *International journal of psychology*, *42*(4), 253-264.

Volta, G. (1986). Time and decision. E. Hollnagel, G. Mancini ve D. D. Woods (Ed.), Intelligent decision support in process environments (s. 45-57) içinde. Springer.

Wang, Y., Mehler, B., Reimer, B., Lammers, V., D'Ambrosio, L. A. ve Coughlin, J. F. (2010). The validity of driving simulation for assessing differences between in-vehicle informational interfaces: A comparison with field testing. *Ergonomics, 53*(3), 404-420.

Wei, Z-G. (1997). Mental load and performance at different automation levels. Delft, Netherlands: Delft University of Technology.

Woods, D. D. (1989). The effects of automation on human's role: Experience from non-aviation industries. In D. A. Norman & H. Orlady (Eds.), Flight deck automation: Promises and realities (NASA Publication No. CP-10036, pp. 61-85). Moffet Field, CA: National Aeronautics and Space Administration.

Woods, D. D. (1994). Cognitive demands and activities in dynamic fault management: abductive reasoning and disturbance management. *Human factors in alarm design* (s. 73-102) içinde. CRC Press.

Woods, D. D. ve Hollnagel, E. (2006). *Joint cognitive systems: Patterns in cognitive systems engineering*. CRC Press.

Zhang, Y., Guo, Z. ve Sun, Z. (2020). Driving simulator validity of driving behavior in work zones. *Journal of Advanced Transportation*, *2020*, Article ID 4629132.

BÖLÜM 15

BİLİŞSEL SPOR PSİKOLOJİSİ

Mehmet Koyuncu

Sporda bilişsel süreçlere değinen bu bölüm, **spor psikolojisi (*sport psychology*)** ve bilişsel spor psikolojisi alanlarında yapılan çalışmaları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Psikoloji ve spor çalışmalarının kısa bir tarihçesinin ardından; dikkat, karar verme, bellek gibi bilişsel faktörlerin spor performansı üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalardan örnekler verilmiştir.

15.1 Spor Psikolojisinin Tarihsel Gelişimi

Spor veya egzersiz yapan insanların performansını ve zihinsel süreçlerini anlamak ve geliştirmek için psikolojik kuram ve yaklaşımları bilimsel olarak uygulayan bilim dalına spor psikolojisi denmektedir (Moran, 2017). Tarihsel olarak başlangıcı tam olarak bilinmese de spor psikolojisinin bilimsel olmayan ilk izlerine, on dokuzuncu yüzyılda Victoria Dönemi'nde basılan kültür ve sporla ilgili yazılarda rastlanmaktadır. Bu yazıların çoğunun, sportif performansın psikolojik boyutu ve yaş, cinsiyet ve kültürün spordaki rolü ile ilgili olduğu görülmektedir (Tiryaki, 2000; Ersöz, 2022). Aynı yüzyılda, akademik bir alan olarak ortaya çıkan deneysel psikoloji konusunda Hermann von Helmholtz, Ernst Weber, Gustav Theodor Fechner ve psikolojinin kurucusu sayılan Wilhelm Wundt gibi bilim insanları, psikofizik üzerine birçok çalışma gerçekleştirmişlerdir (Schultz ve Schultz, 2007). Örneğin, Wilhelm Wundt 1879'da Leipzig Üniversitesindeki ilk psikoloji laboratuvarında beceriyle ilgili deneysel araştırmalar yürütmüştür (Karageorghis ve Terry, 2011). 1890'larda, Amerika'daki Harvard Üniversitesin-

KAYNAKLAR

Abernethy, B. ve Russell, D. G. (1984). Advance cue utilization by skilled cricket batsmen. *The Australian Journal of Science and Medicine in Sport, 16,* 2-10.

Abernethy, B. ve Russell, D. G. (1987). Expert–novice differences in an applied selective attention task. *Journal of Sport Psychology, 9,* 326-345.

Abernethy, B. (1990). Expertise, visual search and information pick-up in squash. *Perception, 19,* 63-77.

Abernethy, B., Maxwell, J. P., Masters, R. S., Kamp, J. V. D. ve Jackson, R. C. (2007). Attentional Processes in Skill Learning and Expert Performance. Handbook of Sport Psychology. John Wiley ve Sons.

Aglioti, S. M., Cesari, P., Romani, M. ve Urgesi, C. (2008). Action anticipation and motor resonance in elite basketball players. *Nature Neuroscience, 11,* 1109-1116.

Anderson, J. R. (1983). The Architecture of Cognition. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Anderson, J. R. (1993). Rules of the Mind. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Aoyagi, M. W., Portenga, S. T., Poczwardowski, A., Cohen, A. ve Statler, T. (2012). Reflections and directions: The profession of sport psychology past, present, and future. Professional Psychology: *Research and Practice, 43,* 32-38.

Baker, J., Côté, J. ve Abernethy, B. (2003). Sport-specifi c practice and the development of expert decision-making in team ball sports. *Journal of Applied Sport Psychology, 15,* 12-25.

Bard, C. ve Fleury, M. (1976). Analysis of visual search activity during sport problem situations. *Journal of Human Movement Studies, 3,* 214-222.

Bar-Eli, M. ve Raab, M. (2006). Judgment and decision making in sport and exercise: rediscovery and new visions. *Psychology of Sport and Exercise, 7,* 519-524.

Bartlett, F. C. (1947). The measurement of human skill. British Medical Journal, 14 June, 835-838.

Barsalou, L. W. (2008). Grounded cognition. *Annual Review of Psychology, 59,* 617-645.

Beilock, S. L. ve Carr, T. H. (2001). On the fragility of skilled performance: what governs choking under pressure? *Journal of Experimental Psychology: General, 130,* 701-725.

Beilock, S. L., Carr, T. H., MacMahon, C. ve Starkes, J. L. (2002). When paying attention becomes counterproductive: impact of divided versus skill-focused attention on novice and experienced performance of sensorimotor skills. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 8,* 6-16.

Beilock, S. L. ve Carr, T. H. (2004). From novice to expert performance: memory, attention, and the control of complex sensori-motor skills. In A. M. Williams ve N. J. Hodges (eds.), Skill Acquisition in Sport: Research, Theory and Practice (pp. 309-327). London: Routledge.

Bernstein, N. (1967). *The Coordination and Regulation of Movement.* Oxford: Pergamon Press.

Buckolz, E., Prapavesis, H. ve Fairs, J. (1988). Advance cues and their use in predicting tennis passing shots. *Canadian Journal of Sport Sciences, 13,* 20-30.

Calmels, C., Holmes, P., Lopez, E. ve Naman, V. (2006). Chronometric comparsion of actual and imaged complex movement patterns. *Journal of Motor Behavior, 38,* 339-348.

Campbell, M. ve Moran, A. P. (2005). Measuring the perceptual abilities of golfers to judge slope in a virtual 3 dimensional environment. 11th Congre` s International de l'ACAPS, 26–28 Octobre 2005, Paris. In N. Benguigui, P. Fontayne, M. Desbordes ve B. Bardy (Eds.), Recherches actuelles en sciences du sport (pp. 347-348). Paris: EDP Sciences.

Cohen, A., Ivry, R. ve Keele, S. (1990). Attention and structure in sequence learning. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition, 16,* 17-30.

Corkin, S. (1968). Acquisition of motor skill after bilateral medial temporal lobe excision. *Neurosychologia, 6,* 225-265.

Cox, R. H. (2012). Sport psychology: Concepts and applications.

Curran, T. ve Keele, S. W. (1993). Attentional and non-attentional forms of sequence learning. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition, 19,* 189-202.

Davis, S. F., Huss, M. T. ve Becker, A. H. (1995). Norman Triplett and the dawning of sport psychology. *The Sport Psychologist, 9(4),* 366-375.

Driskell, J., Copper, C. ve Moran, A. (1994). Does mental practice enhance performance? A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology, 79,* 481-492.

Eccles, D. W. (2006). Thinking outside of the box: the role of environmental adaptation in the acquisition of skilled and expert performance. *Journal of Sports Sciences, 24,* 1103-1114.

Eccles, D. W. (2008). Experts' circumvention of processing limitations: an example from the sport of orienteering. *Military Psychology, 20,* S103-S121.

Ericsson, K. A., Krampe, R. T. ve Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review, 100,* 363-406.

Ersöz G (2022). Dünyada ve Türkiye'de Spor Psikolojisinin Tarihsel Gelişimi. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2*(1), 20-35.

Eysenck, M. W. ve Calvo, M. G. (1992). Anxiety and performance: the processing efficiency theory. *Cognition and Emotion, 6,* 409-434.

Eysenck, M. W., Derakshan, N., Santos, R. ve Calvo, M. G. (2007). Anxiety and cognitive performance: attentional control theory. *Emotion, 7,* 336-353.

Fitts, P. M. (1964). Perceptual-motor skill learning. In A. W. Melton (ed.), Categories of Human Learning. New York: Academic Press.

Fitts, P. M. ve Posner, M. I. (1967). *Human Performance.* Belmont, CA: Brooks/Cole.

Gentile, A. M. (1998). Implicit and explicit processes during acquisition of functional skills. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy, 5,* 7-16.

Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception.* Boston, MA: Houghton Miffl in.

Glencross, D. J. ve Cibich, B. J. (1977). A decision analysis of games skills. *Australian Journal of Sports Medicine, 9,* 72-75.

Gray, R. (2004). Attending to the execution of a complex sensorimotor skill: expertise differences, choking, and slumps. *Journal of Experimental Psychology: Applied,* 10, 42-54.

Goldstein, E. B. (2008). *Cognitive psychology* (2nd ed.). Belmont, CA: Thomson.

Goulet, C., Bard, C. ve Fleury, M. (1989). Expertise differences in preparing to return a tennis serve: a visual information processing approach. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 11,* 382-398.

Graham Vaughan ve Bernard Guerin (1997). A neglected innovator in sports psychology: Norman Triplett and the early history of competitive performance, The International Journal of the History of Sport, 14:2, 82-99, DOI: 10.1080/09523369708713985

Granito, V. J. (2017). History of sport, exercise, and performance psychology in North America. In Oxford Research Encyclopedia of Psychology.

Gueugneau, N., Crognier, L. ve Papaxanthis, C. (2008). The influence of eye movements on the temporal features of executed and imagined arm movements. *Brain Research, 1187,* 95-102.

Guillot, A. ve Collet, C. (2005). Duration of mentally simulated movement: a review. *Journal of Motor Behavior, 37,* 10-20.

Hennemann, M. ve Keller, D. (1983). Preparatory behaviour in the execution of a sport-related movement: The return of service in tennis. *International Journal of Sport Psychology, 14,* 149-161.

Henry, F. M. ve Rogers, D. E. (1960). Increased response latency for complicated movements and a "memory drum" theory of neuromotor reaction. *Research Quarterly, 31,* 448-458.

Hodges, N. J., Starkes, J. L. ve MacMahon, C. (2006). Expert performance in sport: a cognitive perspective. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich ve R. R. Hoffman (Eds.), The Cambridge handbook of expertise and expert performance (pp. 471-488). Cambridge: Cambridge University Press.

Howarth, C., Walsh, W. D., Abernethy, B. ve Snyder, C. W. (1984). A fi eld examination of anticipation in squash: Some preliminary data. *Australian Journal of Science and Medicine in Sport, 16,* 6-10.

Johnson, P. (1982). The functional equivalence of imagery and movement. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology, Section A, 34,* 349-365.

Jones, C. M. ve Miles, T. R. (1978). Use of advance cues in predicting the flight of a lawn tennis ball. *Journal of Human Movement Studies, 4,* 231-235.

Karageorghis C. I., Terry P. C., Lane A. M., Bishop D. T., Priest D. L. (2011). British Association of Sport and Exercise Sciences expert statement on the use of music in exercise. *The Sport and Exercise Scientist, 28,* 18-19.

Katinka, D., MacMahon, C. ve Mine, M. (2008). The effects of golf expertise and presentation modality on memory for golf and everyday items. Acta Psychologica, 128, 298-303.

Keele, S. W. (1968). Movement control in skilled motor performance. *Psychological Bulletin, 70,* 387-403.

Knopman, D. ve Nissen, M. J. (1991). Procedural learning is impaired in Huntington's disease: evidence from the serial reaction time task. *Neuropsychologia, 29,* 245-254.

Logan, G. D. (1985). Skill and automaticity: relations, implications, and future directions. *Canadian Journal of Psychology, 39,* 367-386.

MacIntyre, T. ve Moran, A. (2007a). A qualitative investigation of imagery use and meta-imagery processes among elite canoe-slalom competitors. *Journal of Imagery Research in Sport and Physical Activity, 2*(1), 1-23, article 3.

MacIntyre, T. ve Moran, A. (2007b). A qualitative investigation of meta-imagery processes and imagery direction among elite athletes. *Journal of Imagery Research in Sport and Physical Activity, 2*(1), 1-20, article 4.

Masters, R. S. W. (1992). Knowledge, knerves and know-how: the role of explicit versus implicit knowledge in the breakdown of a complex motor skill under pressure. *British Journal of Psychology, 83,* 343-358.

Maxwell, J. P., Masters, R. S. W. ve Eves, F. F. (2003). The role of working memory in motor learning and performance. *Consciousness and Cognition, 12,* 376-402.

Memmert, D. ve Furley, P. (2007). ''I spy with my little eye!'': breadth of attention, inattentional blindness, and tactical decision making in team sports. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 29,* 365-381.

Milton, J., Solodkin, A., Hlustik, P. ve Small, S. L. (2007). The mind of expert motor performance is cool and focused. NeuroImage, 35, 804-813.

Moran, A. P. (1996). The psychology of concentration in sport performers: a cognitive analysis. Hove, East Sussex: Psychology Press.

Moran, A. (2009). Cognitive psychology in sport: Progress and prospects. *Psychology of Sport and Exercise, 10(4),* 420-426.

Moran, A. (2009a). Cognitive psychology in sport: Progress and prospects. *Psychology of Sport and Exercise, 10,* 420-426.

Moran, A. P. (2009b). Attention in sport. S. Mellalieu ve S. Hanton (eds.) Advances in applied sport psychology: a review (195-220) içinde. London: Routledge.

Moran, A. (2017). Attention"and "Concentration"in Sport 1Training Attentional Skills in Athletes: Concentration Exercises and Techniques.

Mori, S., Ohtani, Y. ve Imanaka, K. (2002). Reaction times and anticipatory skills of karate athletes. *Human Movement Science, 21,* 213-230.

Morris, T., Spittle, M. ve Watt, A. P. (2005). Imagery in sport. Champaign, IL: Human Kinetics.

Muller, S., Abernethy, B. ve Farrow, D. (2006). How do world-class cricket batsmen anticipate a bowler's intention? *The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 59,* 2162-2186.

Musch, S. ve Grondin, J. (2001). Unequal competition as an impediment to personal development: a review of the relative age effect in sport. *Developmental Review, 21, 147*-167.

Nissen, M. J. ve Bullemer, P. (1987). Attentional requirements of learning: evidence from performance measures. *Cognitive Psychology, 19,* 1-32.

Neves, D. M. ve Anderson, J. R. (1981). Knowledge compilation: mechanisms for the automatisation of cognitive skills. In J. R. Anderson (ed.), Cognitive Skills and Their Acquisition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Portenga, S. T., Aoyagi, M. W. ve Cohen, A. B. (2017). Helping to build a profession: A working definition of sport and performance psychology. *Journal of Sport Psychology in Action, 8*(1), 47-59.

Posner, M. I. (1980). Orienting of attention: the VIIth Sir Frederic Bartlett lecture. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 32A*, 3-25.

Reiber, R. W. (2001). Wundt and the Americans: From flirtation to abandonment. In R.W. Reiber and D. K. Robinson (Eds.), Wilhelm Wundt in history: The making of a scientific psychology (pp.145-160). New York: Kluwer Academic.

Salmoni, A. W. (1989). Motor skill learning. In D. H. Holding (ed.), Human Skills (2nd edn, pp. 261-332). London: John Wiley *&* Sons.

Schmidt, R. A. (1988). Motor and action perspectives on motor behaviour. In O. G. Meijer *&* K. Roth (eds.), Complex Motor Behaviour: "The" Motor-Action Controversy (pp. 3-44). Amsterdam: Elsevier.

Schmidt, R. A. ve Lee, T. D. (2005). *Motor Control and Learning: A Behavioral Emphasis* (4th edn). Champaign, IL: Human Kinetics.

Schmidt, R. A. ve Wrisberg, C. A. (2004). Motor Learning and Performance (3rd edn). Champaign, IL: Human Kinetics.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi* (1. Baskı). (Çev.Y. Aslay). Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi, 2004).

Smith, E. E. ve Kosslyn, S. M. (2007). *Cognitive psychology: Mind and brain.* Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Tiryaki Ş. (2000). *Spor Psikolojisi: Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama.* Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi, s. 59- 60.

Tresilian, J. R. (2004). Interceptive action: What's time-to-contact got to do with it? In H. Hecht *&* G. J. P. Savelsbergh (Eds.), Time-to-contact (pp. 109-140). Amsterdam: Elsevier.

Vaeyens, R., Lenoir, M., Williams, A. M., Mazyn, L. ve Philippaerts, R. M. (2007). The effects of task constraints on visual search behaviour and decision-making skill in youth soccer. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 29,* 156-175.

Vickers, J. N. ve Williams, A. M. (2007). Performing under pressure: the effects of physiological arousal, cognitive anxiety, and gaze control in biathlon. *Journal of Motor Behavior, 5,* 381-394.

Ward, P. and Eccles, D. W. (2006). A commentary on "Team cognition and expert teams: Emerging insights into learning and performance for exceptional teams." *International Journal of Sport and Exercise Psychology, 4,* 463-483.

Weinberg, R. S. ve Gould, D. (2018). *Foundations of sport and exercise psychology,* 7E. Human Kinetics.

Wiggins, D. K. (1984). The history of sport psychology in North America. In J. M. Silva ve R. S. Weinberg (eds.), Psychological Foundations of Sport (pp. 274-286). Champaign, IL: Human Kinetics.

Williams, A. M. ve Davids, K. (1998). Visual search strategy, selective attention, and expertise in soccer. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 69,* 111-128.

Williams, A. M., Davids, K. ve Williams, J. G. (1999). *Visual Perception and Action in Sport.* London: E. & F. N. Spon.

Williams, A. M., Ward, P. ve Chapman, C. (2003). Training perceptual skill in fi eld hockey: is there transfer from the laboratory to the fi eld? *Research Quarterly for Exercise and Sport, 74,* 98-103.

Williams, A. M., Ward, P., Knowles, J. M. ve Smeeton, N. (2002). Anticipation skill in a real-world task: measurement, training, and transfer in tennis. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 8,* 259-270.

Williams, A. M. ve Ford, P. R. (2008). Expertise and expert performance in sport. *International Review of Sport & Exercise Psychology, 1,* 4-18.

Willingham, D. B. ve Goedert-Eschmann, K. (1999). The relation between implicit and explicit learning: evidence for parallel development. *Psychological Science, 10,* 531-534.

Wilson, M. (2008). From processing efficiency to attentional control: a mechanistic account of the anxiety-performance relationship. *International Review of Sport and Exercise Psychology, 1,* 184-201.

Wright, D. L., Pleasants, F. ve Gomez-Meza, M. (1990). Use of advanced visual cue sources in volleyball. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 12,* 406-414.

Wulf, G., Lauterbach, B. ve Toole, T. (1999). The learning advantages of an external focus of attention in golf. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 70,* 120-126.

Wulf, G., McConnel, N., Gärtner, M. ve Schwarz, A. (2002). Enhancing the learning of sport skills through external-focus feedback. *Journal of Motor Behavior, 34,* 171-182.

Wulf, G., McNevin, N. H., Fuchs, T. et al. (2000). Attentional focus in complex motor skill learning. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 71,* 229-239.

Wulf, G. ve Prinz, W. (2001). Directing attention to movement effects enhances learning: a review. *Psychonomic Bulletin and Review, 8,* 648-660.

BÖLÜM 16

GÖZ HAREKETLERİNİN ÖLÇÜMÜ

Belgüzar Nilay Türkan

Göz hareketleri, aktif görme sisteminin en temel mekanizmalarından biridir ve gün içinde en fazla tekrarlanan insan davranışları arasında yer almaktadır. Günlük faaliyetlerin en basitinden (yemek yapmak, yürümek, sohbet etmek gibi) en karmaşığına (araç kullanmak, kitap okumak, spor yapmak gibi) kadar tüm faaliyetler sırasında göz hareketleri, dünya ile bağlantı kurmaya yarayan önemli bir araçtır. İnsan ve gelişmiş bir görme sistemine sahip diğer hayvanlar, göz ya da baş hareketleri yaparak bakışlarını aktif olarak kontrol edebilme becerisine sahiptirler. Bir insanın gözlerini dikkatlice gözlemlerseniz, göz bebeklerinin saniyede birkaç defa hızlı hareketler yaptığını, bazen daha sabit kaldığını ve kafasını her hareket ettirdiğinde göz bebeklerinin de bu hareketi takip ettiğini çıplak gözle bile fark edersiniz.

Göz hareketleri, beyinde aynı anda pek çok bölgenin etkileşimi ile ortaya çıkan görsel-motor bir mekanizmadır. Bu nedenle göz hareketlerini çalışmanın beyin gibi karmaşık bir organı araştırmak için en güçlü yollardan biri olduğu iddia edilmektedir. Göz hareketlerini incelemenin önemini ifade etmek için alanyazında sıklıkla, göz hareketlerinin beyne açılan bir pencere olduğu belirtilmektedir. Örneğin, Just ve Carpenter (1980), gözün odaklandığı yer ile zihnin meşgul olduğu şey arasında kayda değer bir farktan bahsedilemeyeceğini öne sürmüşlerdir. Bu gibi iddialarla birlikte göz izleme teknikleri, bilim insanlarının beyin-davranış arasındaki ilişkiyi anlamak için 20. yüzyılın başlarından itibaren kullandığı önemli araçlardan biri hâline gelmiştir.

KAYNAKLAR

Ashby, J., Rayner, K. ve Clifton, C. (2005). Eye movements of highly skilled and average readers: Differential effects of frequency and predictability. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A*, *58*(6), 1065-1086.

Biederman, I. (1981). On the semantics of a glance at a scene. *Perceptual Organization, 213(253),* 1.

Brunyé, T. T., Drew, T., Weaver, D. L., & Elmore, J. G. (2019). A review of eye tracking for understanding and improving diagnostic interpretation. *Cognitive Research: Principles And Implications, 4(1),* 1-16.

Buswell, G. T. (1935). How people look at pictures: A study of the psychology of perception in art. Chicago: University of Chicago Press.

Carpenter, P. A. ve Just, M. A. (1983). What your eyes do while your mind is reading. K. Rayner (Ed.), Eye *movements in reading: perceptual and language processes* içinde (275-307). Academic Press.

Castelhano, M. S. ve Henderson, J. M. (2008). The influence of color on the perception of scene gist. Journal *of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 34(3),* 660-675.

Cimminella, F., Sala, S. D. ve Coco, M. I. (2020). Extra-foveal processing of object semantics guides early overt attention during visual search. *Attention, Perception, & Psychophysics, 82(2),* 655-670.

Cornelissen, T. ve Võ, M. (2016). Stuck on semantics: Irrelevant object-scene inconsistencies modulate ongoing eye movement behavior during letter search. *Journal of Vision, 16(12),* 930-930.

De Graef, P., Christiaens, D. ve d'Ydewalle, G. (1990). Perceptual effects of scene context on object identification. *Psychological Research, 52,* 317-329,

Duchowski, A. T. (2007). *Eye tracking methodology* (2nd Ed.). London: Springer- Verlag.

Engbert, R., Nuthmann, A., Richter, E. M. ve Kliegl, R. (2005). SWIFT: a dynamical model of saccade generation during reading. *Psychological Review, 112(4),* 777.

Findlay, J. M. ve Gilchrist, I. D. (2003). *Active vision* (3rd ed.). New York: Oxford University Press.

Foulsham, T. (2015). Scene Perception. J. M. Fawcett, E. F. Risko ve A. Kingstone (Ed.), *The handbook* of *attention* içinde (257-280). MIT Press.

Friedburg, C., Allen, C. P., Mason, P. J. ve Lamb, T. D. (2004). Contribution of cone photoreceptors and postreceptoral mechanisms to the human photopic electroretinogram. *The Journal of Physiology, 556(3),* 819-834.

Fukushima, J., Fukushima, K., Chiba, T., Tanaka, S., Yamashita, I. ve Kato, M. (1988). Disturbances of voluntary control of saccadic eye movements in schizophrenic patients. *Biological Psychiatry, 23(7),* 670-677.

Gareze, L. ve Findlay, J. M. (2007). Absence of scene context effects in object detection and eye gaze capture. R. P. Gompel, M. H. Fischer, W. S. Murray ve R. L. Hill (Ed.), *Eye movements: A window on mind and brain* içinde (617-637). Amsterdam: Elsevier.

Gilchrist, I. D. (2011). Saccades. S. P. Liversedge, I. D. Gilchrist ve S. Everling (Ed.), *The oxford* handbook *of eye movements* içinde (85-94). New York: Oxford University Press.

Hawelka, S., Gagl, B. ve Wimmer, H. (2010). A dual-route perspective on eye movements of dyslexic readers. *Cognition*, *115*(3), 367-379.

Henderson, J. M. ve Hollingworth, A. (1999). High-level scene perception. *Annual Review of* Psychology, *50,* 243-71.

Hindmarsh, G. P., Black, A. A., White, S. L., Hopkins, S. ve Wood, J. M. (2021). Eye movement patterns and reading ability in children. *Ophthalmic and Physiological Optics*, *41(5),* 1134-1143.

Hollingworth, A. ve Henderson, J. M. (2000). Semantic informativeness mediates the detection of changes in natural scenes. *Visual Cognition, 7,* 213-235.

Holmqvist, K. ve Andersson, R. (2017). Eye tracking: A comprehensive guide to methods, paradigms and measures, Lund, Sweden: Lund Eye-Tracking Research Institute.

Holmqvist, K., Örbom, S. L., Hooge, I. T., Niehorster, D. C., Alexander, R. G., Andersson, R., Benjamins, J. S., Blignaut, P., Brouwer, A.-M., Chuang, L. L., Dalrymple, K. A., Drieghe, D., Dunn, M. J., Ettinger, U., Fiedler, S., Foulsham, T., van der Geest, J. N., Hanson, D. W., Hutton, S., Kasneci, E, ... ve Hessels, R. S. (2021). Eye tracking: empirical foundations for a minimal reporting guideline. *Behavior Research Methods (basımda)*.

Hutton, S. B. ve Ettinger, U. (2006). The antisaccade task as a research tool in psychopathology: a critical review. *Psychophysiology, 43(3),* 302-313.

Jayawardena, G. ve Jayarathna, S. (2021). Automated filtering of eye movements using dynamic aoı in multiple granularity levels. *International Journal of Multimedia Data Engineering and Management (IJMDEM), 12(1),* 49-64.

Jordan, T. R., Almabruk, A. A., Gadalla, E. A., McGowan, V. A., White, S. J., Abedipour, L. ve Paterson, K. B. (2014). Reading direction and the central perceptual span: Evidence from Arabic and English. *Psychonomic Bulletin & Review, 21(2),* 505-511.

Just, M. A. ve Carpenter, P. A. (1980). A theory of reading: from eye fixations to comprehension. Psychological *Review, 87(4),* 329.

Lai, M. L., Tsai, M. J., Yang, F. Y., Hsu, C. Y., Liu, T. C., Lee, S. W. Y., Lee, M. H., Chiou, G. L., Liang, J. C. ve Tsai, C. C. (2013). A review of using eye-tracking technology in exploring learning from 2000 to 2012. *Educational Research Review, 10,* 90-115.

Land, M. F. (1995). The functions of eye movements in animals remote from man. J. M. Findlay ve R. Walker (Ed.), *Studies in visual information processing* içinde (63-76). New York, NY: Elsevier Science.

Land, M. F., 1999. Motion and vision: why animals move their eyes. *Journal of Comparative* Physiology, *A 185(4),* 341-352.

Larson, A. M. ve Loschky, L. C. (2009). The contributions of central versus peripheral vision to scene gist recognition. *Journal of Vision, 9,* 1-16.

Loftus, G. R. ve Mackworth, N. H. (1978). Cognitive determinants of fixation location during picture viewing. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 4,* 565-572.

Ma, D. S., Correll, J. ve Wittenbrink, B. (2015). The Chicago face database: A free stimulus set of faces and norming data. *Behavior Research Methods, 47(4),* 1122-1135.

Matin, E. (1974). Saccadic suppression: a review and an analysis. *Psychological Bulletin, 81(12),* 899.

McConkie, G. W. ve Rayner, K. (1976). Asymmetry of the perceptual span in reading. *Bulletin Of The* Psychonomic *Society, 8(5),* 365-368.

Mitchell, D. C., Shen, X., Green, M. J. ve Hodgson, T. L. (2008). Accounting for regressive eye-movements in models of sentence processing: A reappraisal of the Selective Reanalysis hypothesis. *Journal of Memory and Language, 59(3),* 266-293.

Morris, R. K., Rayner, K. ve Pollatsek, A. (1990). Eye movement guidance in reading: the role of parafoveal letter and space information. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and* Performance, *16(2),* 268.

O'Driscoll, G. A. ve Callahan, B. L. (2008). Smooth pursuit in schizophrenia: A meta-analytic review of research since 1993. *Brain and Cognition, 68(3),* 359-370.

Orquin, J. L., Ashby, N. J. ve Clarke, A. D. (2016). Areas of interest as a signal detection problem in behavioral eye-tracking research. *Journal of Behavioral Decision Making, 29(2-3),* 103-115.

Orquin, J. L. ve Holmqvist, K. (2018). Threats to the validity of eye-movement research in psychology. Behavior *Research Methods, 50(4),* 1645-1656.

Orquin, J. L. ve Holmqvist, K. (2019). A primer on eye-tracking methodology for behavioral science. Schulte-Mecklenbeck, M., Kühberger, A., Johnson, L. (Ed.) *A handbook of process tracing methods* içinde (53-64). Abingdon, UK: Routledge.

Osaka, N. ve Oda, K. (1991). Effective visual field size necessary for vertical reading during Japanese text processing. *Bulletin of the Psychonomic Society, 29(4),* 345-347.

Pollatsek, A., Bolozky, S., Well, A. D. ve Rayner, K. (1981). Asymmetries in the perceptual span for Israeli readers. *Brain and Language, 14(1),* 174-180.

Posner, M. I. (1980). Orienting of attention. *Quarterly Journal Of Experimental Psychology, 32(1),* 3-25.

Rayner, K. (1986). Eye movements and the perceptual span in beginning and skilled readers. *Journal* of *Experimental Child Psychology, 41(2),* 211-236.

Rayner, K. (1998). Eye movements in reading and information processing: 20 years of research. Psychological *Bulletin, 124(3),* 372.

Rayner, K. (2009). The 35th Sir Frederick Bartlett Lecture: Eye movements and attention in reading, scene perception, and visual search. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 62(8),* 1457-1506.

Rayner, K., Well, A. D. ve Pollatsek, A. (1980). Asymmetry of the effective visual field in reading. Perception *& Psychophysics, 27(6),* 537-544.

Schiller, P. H. ve Chou, I. H. (1998). The effects of frontal eye field and dorsomedial frontal cortex lesions on visually guided eye movements. *Nature Neuroscience, 1(3),* 248-253.

Seelig, S., Risse, S. ve Engbert, R. (2021). Predictive modeling of parafoveal information processing during reading. *Scientific Reports, 11(1),* 1-9.

Sereno, A. B. ve Holzman, P. S. (1995). Antisaccades and smooth pursuit eye movements in schizophrenia. *Biological Psychiatry, 37(6),* 394-401.

SR Research Ltd (2013-2017). EyeLink® 1000 Plus User Manual.

Starr, M. S. ve Rayner, K. (2001). Eye movements during reading: Some current controversies. *Trends* in *Cognitive Sciences, 5(4),* 156-163.

Strasburger, H. (2020). Seven Myths on Crowding and Peripheral Vision. *i-Perception, 11(3),* 1–46.

Tobii Technology AB (2010). Tobii Studio User Manual.

TobiiPro Technology (2022). Chin Rest. https://www.tobiipro.com/product-listing/chin-rest/

Türkan, B. N., İyilikci, O. ve Amado, S. (2021). Ways of processing semantic information during different change detection tasks. *Visual Cognition, 29:6,* 366-378,

Türkan, B. N., Amado, S., Ercan, E. S. ve Perçinel, İ. (2016). Comparison of change detection performance and visual search patterns among children with/without ADHD: evidence from eye movements. *Research in Developmental Disabilities, 49-50,* 205-215,

Underwood, G., Humphreys, L. ve Cross, E. (2007). Congruency, saliency, and gist in the inspection of objects in natural scenes. R. P. G. van Gompel, M. H. Fischer, W. S. Murray ve R. L. Hill (Ed.), *Eye* movements*: A window on mind and brain* içinde (564-579). Amsterdam: Elsevier.

Wade, N. J. (2010). Pioneers of eye movement research. *i-Perception, 1(2),* 33-68.

Walls, G. L. (1962). The evolutionary history of eye movements. *Vision Research, 2,* 69-80.

Wang, A., Yan, M., Wang, B., Jia, G. ve Inhoff, A. W. (2021). The perceptual span in Tibetan reading. Psychological *Research, 85(3),* 1307-1316.

Võ, M. L-H ve Henderson, J. (2011). Object-scene inconsistencies do not capture gaze: Evidence from the flash-preview moving-window paradigm. *Attention, Perception, & Psychophysics, 73(6)*:1742-1753.

Yarbus, A. L. (1967). Eye movements during perception of complex objects. *Eye movements and* vision içinde (171-211). Springer, Boston, MA.

BÖLÜM 17

NÖROGÖRÜNTÜLEME

Seda Eroğlu Koç

Bilişsel bilimin gelişmesinde Alan Turing'in hesaplamalı yöntemler ile ilgili fikirleri öncü olmuştur. Turing makinesi[1] fikri ise bu alana en büyük katkılarındandır. Bu fikrinin üzerine psikoloji ve tıp başta olmak üzere genetik, biyoloji, antropoloji, bilgisayar bilimleri, dil bilim vb. birçok disiplinden araştırmacı, insan beyninde bilginin nasıl işlendiğini anlamak üzerine araştırma soruları geliştirmiştir.

Beynin bir hücre kümesi olduğunu, bilişsel süreçlerden ayrı bir organik yapı olduğunu öne süren teorilerin aksine 19. yüzyılda Paul Broca'nın sol hemisfer hasarında dil becerilerinin bozulduğunu göstermesi ile bilişsel işlevlerin belirli beyin bölgeleri tarafından işlemlendiği anlaşılmıştır. Bugün baktığımızda beynin spesifik alanlarının hangi bilişsel işlevlerde görev aldığına, hangi beyin bölgelerinin birbiri ile koordineli çalıştığına dair hem yapısal hem de işlevsel birçok bulgu yer almaktadır.

Deneysel psikoloji alanı bu anlamda özellikle teknolojik/bilişimsel ve tıp alanındaki gelişmelerden oldukça etkilenmektedir ve bu bilim dalları ile etkileşim içerisindedir. Bu etkilenmelerden en çarpıcı olanı da nörogörüntüleme tekniklerinin gelişmesidir. Nörogörüntüleme teknikleri, beyin yapılarının görüntülenmesine, işlevlerinin incelenmesine ve bu işlevleri işlemleme zamanlarına yönelik çok önemli bilgiler sağlamaktadır. Bundan dolayı, bazı görüntüleme tekniklerini bilmek faydalı olacaktır. Bazı görüşler bunun modern frenolojiden (beyin yapılarını işlev ile ilişkilendirme) farkı olmadığını düşünse de bu çok da gerçeği yan-

[1] Turing Makinesi 1930'larda bir algoritmanın tanımlanıp tanımlanamayacağını ve kanıtlanabilir herhangi bir matematik problemini kanıtlamak için kullanılıp kullanılamayacağını belirlemek için tasarlanmış varsayımsal bir makinedir (https://dictionary.apa.org/turing-machine).

KAYNAKLAR

Aguirre, G. K., Zarahn, E. ve D'esposito, M. (1998). *The Variability of Human, BOLD Hemodynamic Responses*.

Alexander, A. L., Eun Lee, J., Lazar, M. ve Field, A. S. (2007). Diffusion Tensor Imaging of the Brain. *Neurotherapeutics: The Journal of the American Society for Experimental NeuroTherapeutics Diffusion*, *4*, 316-329. https://doi.org/10.1016/j.nurt.2007.05.011

Ashburner, J. ve Friston, K. J. (2000). Voxel-based morphometry - The methods. *NeuroImage*, *11*(6 I), 805-821. https://doi.org/10.1006/nimg.2000.0582

Bandettini, P. A. (2009). What's new in neuroimaging methods? *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1156*, 260-293. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2009.04420.x

Biswal, B., Yetkin, F. Z., Haughton, V. M. ve Hyde, J. S. (1995). *Functional Connectivity in the Motor Cortex of Resting Human Brain Using Echo-Planar MRI*.

Buxton, R. B., Uludağ, K., Dubowitz, D. J. ve Liu, T. T. (2004). Modeling the hemodynamic response to brain activation. *NeuroImage*, *23*(SUPPL. 1). https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2004.07.013

Chung, M. K., Worsley, K. J., Robbins, S., Paus, T., Taylor, J., Giedd, J. N., Rapoport, J. L. ve Evans, A. C. (2003). *Deformation-based surface morphometry applied to gray matter deformation*. www.elsevier.com/locate/ynimg

Damoiseaux, J. S., Prater, K. E., Miller, B. L. ve Greicius, M. D. (2012). Functional connectivity tracks clinical deterioration in Alzheimer's disease. *Neurobiology of Aging*, *33*(4), 828.e19-828.e30. https://doi.org/10.1016/j.neurobiolaging.2011.06.024

Dell'Acqua, F. ve Catani, M. (2012). Structural human brain networks: Hot topics in diffusion tractography. Içinde *Current Opinion in Neurology* (C. 25, Sayı 4, ss. 375-383). https://doi.org/10.1097/WCO.0b013e328355d544

Di Stasio, F., Suppa, A., Marsili, L., Upadhyay, N., Asci, F., Bologna, M., Colosimo, C., Fabbrini, G., Pantano, P. ve Berardelli, A. (2019). Corticobasal syndrome: neuroimaging and neurophysiological advances. Içinde *European Journal of Neurology* (C. 26, Sayı 5, ss. 701-e52). Blackwell Publishing Ltd. https://doi.org/10.1111/ene.13928

Dolan, R. J. (2008). Neuroimaging of Cognition: Past, Present, and Future. *Neuron*, *60*(3), 496-502. https://doi.org/10.1016/j.neuron.2008.10.038

Draganski, B., Gaser, C., Busch, V., Schuierer, G., Bogdahn, U. ve May, A. (2004). Changes in grey matter induced by training. *Nature*, *427*(6972), 311-312. https://doi.org/10.1038/427311a

Driemeyer, J., Boyke, J., Gaser, C., Büchel, C. ve May, A. (2008). Changes in gray matter induced by learning - Revisited. *PLoS ONE*, *3*(7). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0002669

Ferreira, L. K., Diniz, B. S., Forlenza, O. V., Busatto, G. F. ve Zanetti, M. V. (2011). Neurostructural predictors of Alzheimer's disease: A meta-analysis of VBM studies. Içinde *Neurobiology of Aging* (C. 32, Sayı 10, ss. 1733-1741). https://doi.org/10.1016/j.neurobiolaging.2009.11.008

Gerber, P., Schlaffke, L., Heba, S., Greenlee, M. W., Schultz, T. ve Schmidt-Wilcke, T. (2014). Juggling revisited - A voxel-based morphometry study with expert jugglers. *NeuroImage*, *95*, 320-325. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2014.04.023

Gong, D., He, H., Ma, W., Liu, D., Huang, M., Dong, L., Gong, J., Li, J., Luo, C. ve Yao, D. (2016). Functional Integration between Salience and Central Executive Networks: A Role for Action Video Game Experience. *Neural Plasticity*, *2016*. https://doi.org/10.1155/2016/9803165

Ibarretxe-Bilbao, N., Tolosa, E., Junque, C. ve Marti, M. J. (2009). MRI and cognitive impairment in Parkinson's disease. *Movement Disorders*, *24*(SUPPL. 2). https://doi.org/10.1002/mds.22670

Karas, G., Sluimer, J., Goekoop, R., Van Der Flier, W., Rombouts, S. A. R. B., Vrenken, H., Scheltens, P., Fox, N. ve Barkhof, F. (2008). Amnestic mild cognitive impairment: Structural MR imaging findings predictive of conversion to Alzheimer disease. *American Journal of Neuroradiology*, *29*(5),

944-949. https://doi.org/10.3174/ajnr.A0949

Kinnunen, K. M., Schwarz, A. J., Turner, E. C., Pustina, D., Gantman, E. C., Gordon, M. F., Joules, R., Mullin, A. P., Scahill, R. I. ve Georgiou-Karistianis, N. (2021). Volumetric MRI-Based Biomarkers in Huntington's Disease: An Evidentiary Review. Içinde *Frontiers in Neurology* (C. 12). Frontiers Media S.A. https://doi.org/10.3389/fneur.2021.712555

Kriegeskorte, N., Mur, M. ve Bandettini, P. (2008). Representational similarity analysis - connecting the branches of systems neuroscience. *Frontiers in Systems Neuroscience*, *2*(NOV). https://doi.org/10.3389/neuro.06.004.2008

Maguire, E. A., Gadian, D. G., Johnsrude, I. S., Good, C. D., Ashburner, J., Frackowiak, R. S. J. ve Frith, C. D. (2000). Navigation-related structural change in the hippocampi of taxi drivers. *PNAS*, *97*(8), 4398-4403. 10.1073/pnas.070039597

Mechelli, A., Price, C. J., Friston, K. J. ve Ashburner, J. (2005). Voxel-Based Morphometry of the Human Brain: Methods and Applications. Içinde *Current Medical Imaging Reviews* (Sayı 1).

Menon, V. ve Uddin, L. Q. (2010). Saliency, switching, attention and control: a network model of insula function. *Brain Structure and Function*, *214*(5-6), 655-667. https://doi.org/10.1007/s00429-010-0262-0

Mori, S. ve Van Zijl, P. C. M. (2002). Fiber tracking: Principles and strategies - A technical review. Içinde *NMR in Biomedicine* (C. 15, Sayılar 7-8, ss. 468-480). https://doi.org/10.1002/nbm.781

Ogawa, S., Lee, T. M., Kay, A. R. ve Tank, D. W. (1990). Brain magnetic resonance imaging with contrast dependent on blood oxygenation (cerebral blood flow/brain metabolism/oxygenation). Içinde *Proc. NatI. Acad. Sci. USA* (C. 87).

Oishi, K., Mielke, M. M., Albert, M., Lyketsos, C. G. ve Mori, S. (2011). DTI analyses and clinical applications in Alzheimers Disease. *Journal of Alzheimer's Disease*, *26*(SUPPL. 3), 287-296. https://doi.org/10.3233/JAD-2011-0007

Pan, P. L., Shi, H. C., Zhong, J. G., Xiao, P. R., Shen, Y., Wu, L. J., Song, Y. Y., He, G. X. ve Li, H. L. (2013). Gray matter atrophy in Parkinson's disease with dementia: Evidence from meta-analysis of voxel-based morphometry studies. Içinde *Neurological Sciences* (C. 34, Sayı 5, ss. 613-619). https://doi.org/10.1007/s10072-012-1250-3

Peters, S. K., Dunlop, K. ve Downar, J. (2016). Cortico-striatal-thalamic loop circuits of the salience network: A central pathway in psychiatric disease and treatment. *Frontiers in Systems Neuroscience*, *10*(DEC), 1-23. https://doi.org/10.3389/fnsys.2016.00104

Pohlack, S. T., Meyer, P., Cacciaglia, R., Liebscher, C., Ridder, S. ve Flor, H. (2014). Bigger is better! Hippocampal volume and declarative memory performance in healthy young men. *Brain structure & function*, *219*(1), 255-267. https://doi.org/10.1007/s00429-012-0497-z

Raichle, M. E., Macleod, A. M., Snyder, A. Z., Powers, W. J., Gusnard, D. A. ve Shulman, G. L. (1996). A default mode of brain function. Içinde *National Academy of Sciences*. www.pnas.org

Raichle, M. E., MacLeod, A. M., Snyder, A. Z., Powers, W. J., Gusnard, D. A. ve Shulman, G. L. (2001). A default mode of brain function. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *98*(2), 676-682. https://doi.org/10.1073/pnas.98.2.676

Raichle, M. E. ve Snyder, A. Z. (2007). A default mode of brain function: A brief history of an evolving idea. *NeuroImage*, *37*(4), 1083-1090. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2007.02.041

Sampaio-Baptista, C., Scholz, J., Jenkinson, M., Thomas, A. G., Filippini, N., Smit, G., Douaud, G. ve Johansen-Berg, H. (2014). Gray matter volume is associated with rate of subsequent skill learning after a long term training intervention. *NeuroImage*, *96*, 158-166. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2014.03.056

Uddin, L. Q., Yeo, B. T. T. ve Spreng, R. N. (2019). Towards a Universal Taxonomy of Macro-scale Functional Human Brain Networks. *Brain Topography*, *32*(6), 926-942. https://doi.org/10.1007/s10548-019-00744-6

Vemuri, P., Jones, D. T. ve Jack, C. R. (2012). Resting state functional MRI in Alzheimer's Disease. *Alzheimer's Research & Therapy*, *4*(1), 2. https://doi.org/10.1186/alzrt100

White, C. N. ve Poldrack, R. A. (2018). Methods for fMRI Analysis. Içinde *Stevens' Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience* (ss. 1-31). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9781119170174.epcn515

Yousaf, T., Dervenoulas, G. ve Politis, M. (2018). Advances in MRI Methodology. Içinde *International Review of Neurobiology* (1. baskı, C. 141). Elsevier Inc. https://doi.org/10.1016/bs.irn.2018.08.008

BÖLÜM 18

BİLGİSAYAR TEMELLİ DENEY TASARIMINDA SIK KULLANILAN PLATFORMLAR

Osman İyilikci

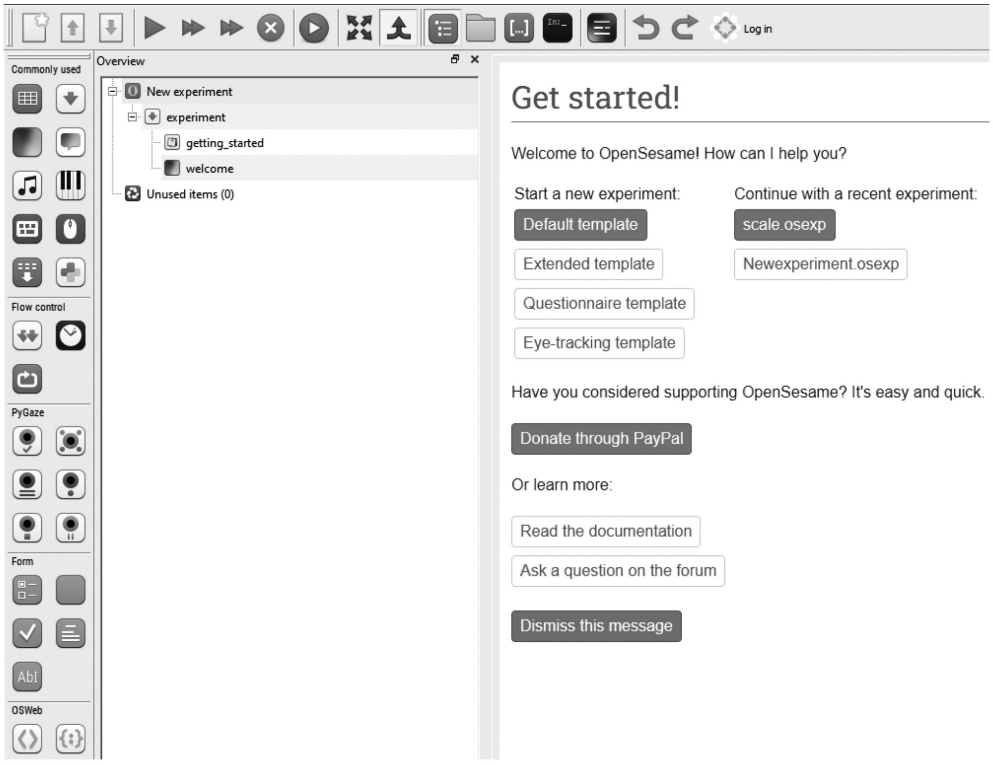
Günümüzde davranışsal deneyler büyük ölçüde bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede, bilişin incelenmesinde kullanılan çeşitli deneysel prosedürler bilgisayar ortamında programlanarak, katılımcılara çeşitli uyaranlar sunulmakta ve katılımcıların tepkileri çeşitli girdi donanımlarıyla bilgisayarlara kaydedilmektedir. Sonrasında da bu davranışsal veriler analiz edilerek bilişe ilişkin çıkarımlar yapılmaktadır. Bilgisayar temelli bu tür davranışsal deneylerin tasarımını kolaylaştıran çok sayıda ücretli ve ücretsiz yazılım geliştirilmiştir. Bu platformların bir kısmı çevrim içi deneyler için bir kısmı laboratuvar deneyleri için bir kısmı da hem laboratuvar deneyleri hem de çevrim içi deneyler için kullanılmaktadır.

Bu tür yazılımların ortak özelliği, programlama bilgisine gerek kalmadan, kullanıcıların bilgisayar temelli deneyleri tasarlamalarına olanak sağlamalarıdır. Ayrıca bu yazılımların çoğu aynı zamanda programlama bilgisine sahip kullanıcılara da hitap etmekte ve yazılımın sunduğu imkânların dışına çıkılarak, gelişmiş özelliklerin belirli bir programlama dili yardımıyla programlanmasını mümkün kılmalarıdır.

Bu bölümde, deney tasarımı için sık kullanılan platformların bazılarının temel özellikleri sunulmuş ve bölüm sonunda da platformlar, sahip oldukları temel özellikler açısından karşılaştırılmıştır.

18.1 OpenSesame

OpenSesame (Mathôt, Schreij ve Theeuwes, 2012), yaygın olarak kullanılan ücretsiz platformlardan biridir.[1] Kullanışlı grafiksel ara yüzü sayesinde, davranışsal deneylerin kolayca tasarlanabilmesini sağlamaktadır. OpenSesame'nin bir diğer özelliği, grafiksel ara yüzüne ek olarak, Python programlama dili (van Rossum ve the Python development team, 2021) aracılığıyla deneylerin tasarlanmasına olanak sağlamasıdır. Bu sayede, menüler ve grafiksel araçların yetersiz kaldığı durumda deneylere daha karmaşık özellikler Python dili sayesinde eklenebilmektedir. ŞEKİL 18.1'de OpenSesame 3.3 arayüzü sunulmuştur.

ŞEKİL 18.1 OpenSesame 3.3 Arayüzü

OpenSesame genellikle laboratuvarda gerçekleştirilen bilgisayarlı deneyler için kullanılıyor olsa da çevrim içi deneyleri programlama ve uzaktan veri toplama imkânı da sağlamaktadır. Fakat OpenSesame ile çevrim içi deneyler programlanırken laboratuvar deneylerine göre farklı bir prosedür izlenmelidir. Bunun

[1] OpenSesame https://osdoc.cogsci.nl/ adresinden ücretsiz olarak indirilebilmektedir.

KAYNAKLAR

Cedrus Corporation (2020). *SuperLab 6 manual.*

Haxby, J. V., Parasuraman, R., Lalonde, F. ve Abboud, H. (1993). SuperLab: General-purpose Macintosh software for human experimental psychology and psychological testing. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers, 25*, 400-405.

Henninger, F., Shevchenko, Y., Mertens, U. K. Kieslich, P. J. ve Hilbig, B. J. (2022). lab.js: A free, open, online study builder. *Behavior Research Methods, 54,* 556-573.

Mathot, S., Schreij, D. ve Theeuwes, J. (2012). Opensesame: an open-source, graphical experiment builder for the social sciences. *Behavior Research Methods, 44,* 314-324.

Peirce, J. W., Gray, J. R., Simpson, S., MacAskill, M. R., Höchenberger, R., Sogo, H., Kastman, E., Lindeløv, J. (2019). PsychoPy2: experiments in behavior made easy. *Behavior Research Methods, 51,* 195-203.

Psychology Software Tools, Inc. [E-Prime 3.0]. (2016). https://support.pstnet.com/.

Psychology Software Tools, Inc. [E-Prime Go]. (2020). https://support.pstnet.com/.

Schneider, W., Eschman, A. ve Zuccolotto, A. (2012). E-Prime User's Guide. Pittsburgh: Psychology Software Tools, Inc.

Stoet, G. (2010). PsyToolkit - A software package for programming psychological experiments using Linux. *Behavior Research Methods, 42*, 1096-1104.

Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction-time experiments. *Teaching of Psychology, 44*, 24-31.

van Rossum, G. ve the Python development team (2021). *Python Tutorial: Release 3.8.7*. Python Software Foundation.

DENİZCİLİKTE DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR

Editör

Doç. Dr. Murat Yorulmaz

nobel bilimsel

DENİZCİLİKTE DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR

Editör: Doç. Dr. Murat Yorulmaz

Yayın No.: 1800
ISBN: 978-625-398-906-4
E-ISBN: 978-625-398-905-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yorulmaz., Murat.
Denizcilikte Disiplinlerarası Çalışmalar
Editör: Doç. Dr. Murat Yorulmaz
1. Basım, + 524 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-906-4
E-ISBN: 978-625-398-905-7
1. Deniz İşletmeciliği 2. Denizcilikte Dijitalleşme 3. Denizcilikte Emniyet ve Güvenlik Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları III
Ön Söz IX

1. BÖLÜM
BİTMİŞ ARAÇ TAŞIMACILIĞINA HİZMET VEREN LİMANLARDA REKABET ANALİZİ: KOCAELİ'DE BİR UYGULAMA

Giriş 1
1. Otomotiv Sektöründe Gelişmeler 2
1.1. Dünya Otomotiv Sektörü 3
1.2. Türkiye Otomotiv Sektörü 5
2. Deniz Yolu ile Bitmiş Araç Taşımacılığı 6
3. Türkiye'de Bitmiş Araç Taşımacılığına Hizmet Veren Limanlar 7
4. Çalışmanın Yöntemi 9
5. Kocaeli'de Bitmiş Araç Taşımacılığına Hizmet Veren Limanlara Yönelik Rekabet Analizi ... 9
5.1. Kocaeli Liman Hinterlandında Yer Alan Otomotiv Firmaları 10
5.2. Kocaeli'de Bitmiş Araç Taşımacılığına Hizmet Veren Limanlar 12
5.3. Beş Güç Analizi 14
5.3.1. Alıcıların Pazarlık Gücü 14
5.3.2. Tedarikçilerin Gücü 15
5.3.3. Pazara Giriş Engelleri 16
5.3.4. Mevcut Rekabet 16
5.3.5. İkameler 17
Sonuç ve Değerlendirme 17
Kaynaklar 18

2. BÖLÜM
COVID-19 DÖNEMİNDE KONTEYNER NAVLUNLARINDAKİ ZİRVENİN HİSSE SENEDİ DEĞERLERİNE YANSIMASI: BİR FİYAT BALONU YAKLAŞIMI

Giriş 23
1. Literatür Taraması 25
2. Veri ve Yöntem 29

2.1. Veri 29
2.2. Yöntem 32
3. Bulgular 33
Sonuç ve Değerlendirme 35
Kaynaklar 36

3. BÖLÜM
DENİZ İŞ GÜCÜNÜN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİNİN BELİRLENMESİ

Giriş 41
1. Literatür Araştırması 42
2. Yöntem 44
2.1. Deniz İş Gücünün Beklentileri 45
2.2. Deniz İş Gücünün Gereksinimleri 47
3. Kart Sıralama (Card Sorting) Yöntemi 53
3.1. Kart Sıralama Türleri 53
3.2. Optimal Kart Sıralama Programı Sonuçları 54
3.2.1. Göstergelerin "Dendrogramlarla" Gösterimi 54
3.2.2. Göstergelerin "Standardization Grid" ile Gösterimi 55
Sonuç ve Değerlendirme 57
Kaynaklar 57

4. BÖLÜM
DENİZCİLİK İŞLETMELERİNİN ÖDEME VE FİNANSAL İŞLEVLERİNDE MOBİL İLETİŞİM SİSTEMLERİNDEKİ GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK FARKLILAŞMA

Giriş 61
1. İletişim Sistemlerindeki Gelişmeler 62
1.1. Sabit Erişim Sistemlerindeki Gelişmeler 62
1.2. Mobil Erişim Sistemlerindeki Gelişmeler 63
1.2.1. Yeni Nesil Mobil İletişim Sistemlerinin 63
1.2.2. Mobil Genişband Aboneliklerde Artış 65
1.2.3. Dördüncü Nesil (4G) Mobil Erişim Sistemleri 66
1.2.4. LTE-Advance (4,5G) Sisteminin ve IPv6'nın Gelişimi 67
1.2.5. Beşinci Nesil Mobil İletişim Sistemleri 67
2. İşletmelerin Finansal İşlemlerinde Yeni Ödeme Sistemlerinin Gelişimi 68
2.1 İşletmelerin Ödeme ve Finansal İşlemlerinde Erişim Sistemlerinin Etkisi 68
2.1.1. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık 69

2.1.2. İşletmelerin Ödeme İşlevleri 69
2.1.3. Ödeme İşlevlerinde Kullanılan Mobil Terminaller 70
2.1.4. Türkiye'de Mobil İnternet Aracılığı ile Yapılan Ödeme İşlemlerinin Hacmi... 71
2.1.5. Ödemelerin Farklılaşması 72
2.2. Denizcilik İşletmelerinin Ödeme İşlemlerinde Yeni Nesil Erişim Sistemlerinin Temin Ettiği Kolaylıklar 72
3. Deniz Ticaretinde Yeni Nesil Erişim Sistemlerinin ve Dijital Teknolojilerin Kullanımı 73
3.1. Dijital Ekonominin Gelişimi 73
3.2. Denizcilik İşletmelerinin Ödeme İşlevlerinde Yeni Nesil Erişim Sistemlerinin Kullanım Alanları 75
3.3. Mobil Uygulamaların Denizcilik İşletmelerinin Temin Ettiği Ödeme Kolaylıkları 75
Sonuç ve Değerlendirme 76
Kaynaklar 78

5. BÖLÜM
DENİZ KAZALARINDAKİ İNSAN HATALARINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ: KONU MODELLEME ANALİZİ

Giriş 79
1. Kavramsal Çerçeve 80
2. Yöntem 82
2.1. Verilerin Toplanması 82
2.2. Verilerin Düzenlenmesi 83
2.3. Verilerin Analizi 83
3. Bulgular 84
Sonuçlar 88
Kaynaklar 89

6. BÖLÜM
DENİZ TAŞIMACILIĞINDA DİJİTAL NAVLUN BORSALARI VE PLATFORMLAR

Giriş 93
1. Navlun Borsalarının Kısa Tarihi ve Gelişimi 94
2. Deniz Taşımacılığında Öne Çıkan Dijital Navlun Borsaları ve Platformlar 96
3. Sratejik Ağlar Olarak Dijital Navlun Borsaları ve Platformlar 99
Tartışma ve Sonuç 101
Kaynaklar 102

7. BÖLÜM
DENİZ TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNDE OPTİMİZASYON

Giriş 105
1. Deniz Tedarik Zinciri Yönetimi 106
1.1. Deniz Tedarik Zincirinin Yapısı 109
1.2. Deniz Tedarik Zincirinde Riskler 111
2. Deniz Tedarik Zincirinde Optimizasyon 111
2.1. Literatür İncelemesi 112
2.2. Optimizasyon Yöntemleri 113
2.2.1. Doğrusal Programlama Yöntemi (DP) 114
2.2.2. Doğrusal Olmayan Programlama Yöntemi (DOP) 115
Sonuç ve Değerlendirme 118
Kaynaklar 119

8. BÖLÜM
DENİZ ULAŞTIRMASINDA ENERJİ VERİMLİLİĞİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK REGÜLASYONLARIN TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Giriş 121
1. Deniz Ulaştırmasında Enerji Verimliliğini Artırmaya Yönelik Regülasyonlar 123
2. Deniz Ulaştırmasında Enerji Verimliliğini Artırmaya Yönelik Regülasyonların Deniz Ulaştırması ve Tedarik Zinciri Üzerine Etkileri 124
2.1. Regülasyonlara Dair Mevcut Durum 124
2.2. Regülasyonların Deniz Ulaştırması Paydaşları ve Tedarik zincirleri Üzerine etkisi 125
Sonuç ve Değerlendirme 127
Kaynaklar 127

9. BÖLÜM
DENİZCİLİK EĞİTİMİNİN YAPISI, STANDARTLARI VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Giriş 131
1. Türk Denizcilik Eğitiminin Kısa Tarihi 132
2. Türkiye'de Denizcilik Eğitimi 133
3. STCW (Gemiadamlarının Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Tutma Standartları Sözleşmesi) 134
3.1. STCW/78 Sözleşmesine Göre Gemiadamlarının Sınıflandırılması 135
3.2. Gemiadamlarının Eğitimleri 136

3.2.1. Gemiadamlarının Temel Eğitimleri 136
3.2.2. Gemi Güvenlik Eğitimleri 137
3.2.3. Gemiadamlarının Özel Konulardaki Eğitimleri 137
3.3. Gemiadamı Eğitimi Veren Kurumlar 137
3.3.1. Ön Lisans düzeyinde gemiadamı eğitimi 137
3.3.1.1. Deniz Ulaştırma ve İşletme 138
3.3.1.2. Gemi Makineleri İşletmeciliği 138
3.3.1.3. Yat Kaptanlığı 139
3.3.2. Lisans Düzeyinde Gemiadamı Eğitimi 139
3.3.2.1. Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü - Uzakyol Vardiya Zabitliği Eğitimi 139
3.3.2.2. Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği Bölümü - Uzakyol Vardiya Mühendisliği Eğitimi 140
3.3.3. Lise Düzeyinde Gemiadamı Eğitimi 141
3.3.4. Özel Kurslarda Verilen Kısa Süreli Gemiadamı Eğitimleri 142
3.4. Denizcilik Eğitiminde Gemiadamı Olma Koşulları 142
3.4.1. Denizcilik Eğitimi Veren Kurumlarda Kayıt Kabul 142
3.4.2. Denizcilik Eğitiminde Sağlık Koşulu 143
3.4.3. Denizcilik Eğitiminde Sınıf Geçme, Kurs Bitirme ve Değerlendirme Sınavları 143
3.4.4. Açık Deniz Eğitimi 143
3.4.5. Gemiadamı Sınavları 144
3.5. Avrupa Yeterlilik Çerçevesi (EQF) 144
3.6. Denizci Eğitimciler 144
Sonuç ve Değerlendirme 146
Kaynaklar 147

10. BÖLÜM
DENİZCİLİK İŞLETMELERİNİN AFET VE ACİL DURUMLARA MÜDAHALEDE ROLÜ: DENİZ ULAŞTIRMASININ KULLANIMI

Giriş 149
1. Doğal Afetler ve Acil Durumlar 150
2. Doğal Afet ve Acil Durum Yönetimi 152
3. Afet/İnsani Yardım Lojistiği 154
4. Afet ve Acil Durumlarda Ulaştırma Yönetimi 156
5. Acil Durum ve Afetlerde Deniz Ulaştırması ve Uygulamaları 159

5.1. Özel Sektör Uygulamaları 159
5.2. Deniz Kuvvetlerinin Uygulamaları 163
Sonuç ve Değerlendirme 167
Kaynaklar 168

11. BÖLÜM
DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRMENİN ÖNEMİ

Giriş 171
1. Psikolojik Değerlendirmeye Genel Bakış 172
2. Denizcilik Sektöründeki Temel Psikolojik Faktörler 174
2.1. Bilişsel Yetenekler ve Karar Verme Becerileri 174
2.2. Kişilik Özellikleri ve Davranışsal Nitelikler 175
2.3. Ruh Sağlığı ve Duygusal Esenlik 175
2.4. Stres ve Dayanıklılık 176
3. Psikolojik Değerlendirme Yöntemleri 177
4. Denizcilik Sektöründe Psikolojik Değerlendirmenin Faydaları 178
4.1. Güvenliğin Artırılması ve Kazaların Azaltılması 178
4.2. Mürettebat Seçimi ve Yerleştirmenin Optimize Edilmesi 179
4.3. Eğitim İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Performansın İyileştirilmesi 179
4.4. Ruh Sağlığını Yönetmek ve Refahı Desteklemek 180
4.5. Etkili Ekip Çalışması ve İletişimin Kolaylaştırılması 180
5. Psikolojik Değerlendirmede Karşılaşılan Zorluklar ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 181
6. Öneriler 182
6.1. Etkili Psikolojik Değerlendirme Programlarının Uygulanması için Kılavuz İlkeler . 182
6.2. Değerlendirme Sonuçlarının Diğer Seçim ve Eğitim Süreçleri ile Entegrasyonu ... 183
6.3. Değerlendirme Uygulamalarının Sürekli İzlenmesi ve Değerlendirilmesi 184
Sonuç ve Değerlendirme 184
Kaynaklar 186

12. BÖLÜM
DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDEKİ GÜNCEL YÖNETİMSEL KONULARIN YÜKSEKÖĞRETİM MÜFREDATINA YANSIMALARI

Giriş 191
1. Yönetim ve Denizcilik Sektörü 192
1.1. Yönetim Alanındaki Gelişmeler 193

2. Yöntem 194
3. Bulgular 195
3.1. Yönetsel Beklentiler 195
3.2. Gelecek Nesiller 197
3.3. Karar Alma Süreçleri 198
3.4. Deniz Alanlarının Yönetimi 199
Sonuç ve Değerlendirme 201
Kaynaklar 203

13. BÖLÜM
DENİZCİLİKTE BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ: TEORİ VE UYGULAMALAR

Giriş 205
1. Blockchain Teknolojisi 206
1.1. Blockchain Teknolojisine İlişkin Teknik Detaylar 207
1.2. Blokchain Teknolojisinin Temel Özellikleri 210
1.3. Akıllı Sözleşmeler 212
2. Denizcilikte Blockchain Teknolojisi 214
2.1. Denizcilikte Blockchain Uygulama Alanları 214
2.2. Uygulama Örnekleri 221
2.3. Uygulamanın Önündeki Zorluklar ve Engeller 222
Sonuç ve Değerlendirme 223
Kaynaklar 224

14. BÖLÜM
DENİZCİLİKTE SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Giriş 229
1. İnsan Kaynakları Yönetimi 231
1.1. Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimi 231
1.2. Denizcilikte Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimi 232
2. Yöntem 236
2.1. Bibliyometrik Analiz 237
2.2. Anahtar Kelime Grubunun Belirlenmesi 237
3. Bulgular 239
3.1. Çalışmaların Yıllık Dağılımı 241
3.2. Birden Fazla Alanın Aynı Anda Gösterimi 241

3.4. Kaynakların Etki Değerleri 243
3.5. Yazarlarla İlgili Bilgiler..... 244
3.6. Anahtar Kelimeler 247
Sonuç ve Değerlendirme 248
Kaynaklar 249

15. BÖLÜM
DENİZ YOLU TAŞIMACILIĞINDA YAŞAM DÖNGÜSÜ DEĞERLENDİRMESİ ÇALIŞMALARININ SİSTEMATİK İNCELEMESİ

Giriş 253
1. Kavramsal Çerçeve 254
1.1. Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi (YDD) 254
1.2. Sistematik İnceleme Çalışmaları 256
2. Yöntem 257
3. Bulgular 259
Sonuç ve Tartışma..... 268
Kaynaklar 270

16. BÖLÜM
GEMİ SAHİBİ İŞLETMELERİN GEMİ YÖNETİM ŞİRKETLERİNİ SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Giriş 273
1. Kavramsal İnceleme 274
1.1. Üçüncü Taraf Gemi Yönetimi..... 274
1.2. Üçüncü Taraf Gemi Yönetiminde Dış Kaynak Kullanımı 276
1.3. Üçüncü Taraf Gemi Yönetiminin Tarihsel Geçmişi..... 279
1.4. Üçüncü Taraf Gemi Yönetim Sektörü 279
2. Gemi Yönetim Şirketlerinin Seçimi..... 281
Sonuç ve Değerlendirme 286
Kaynaklar 287

17. BÖLÜM
GEMİ VEYA LİMAN TESİSİ TARAFINDAN OLUŞABİLECEK PETROL KİRLİĞİNİN ANALİZİ: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Giriş 289
1. Gemilerden Kaynaklı Deniz Kirliliği..... 291
2. Liman Tesislerinde Yapılan Gemi Operasyonları 294

3. Liman Tesisi Dâhili Operasyonlar 297
4. Liman Tesisi Tarafından Oluşan Örnek Bir Deniz Kirliliğinin İncelenmesi 298
4.1. Oluşan Deniz Kirliliğinin Nedenleri ve Oluşum Aşaması 298
4.2. Oluşan Deniz Kirliliği ile Mücadele Edilen Yöntemleri 299
4.2.1. Kullanılan Vasıta ve Malzemeler 300
4.2.2. Temizlik ile Mücadele Eden Firmalar 300
4.2.3. Mücadelede Çalışan İnsan Faktörü 301
5. Maliyet Analizi 302
6. Çevre Kirliliği Örnek Rapor Formatları ve Formları 303
Sonuç ve Değerlendirme 309
Kaynaklar 310

18. BÖLÜM
GEMİLERDE ORGANİK RANKİNE ÇEVRİMİNE DAYALI ATIK ISI GERİ KAZANIM SİSTEMLERİ

Giriş 313
1. Organik Rankine Çevrimi (ORÇ) 315
1.1. Rankine Çevrimi 315
1.2. Organik Rankine Çevrimi 316
1.3. Organik Rankine Çevriminin Bileşenleri 317
1.4. Isı Değiştirici 317
1.5. Türbin 318
1.6. Kullanılan İş Akışkanı 318
2. Denizcilikte Organik Rankine Çevrimi Uygulamaları 319
3. Bir Gemiden ORÇ ile Atık Isı Kazanımı 321
3.1. Matematiksel Model 322
Sonuç ve Değerlendirme 326
Kaynaklar 326

19. BÖLÜM
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN DENİZ ULAŞTIRMA ROTALARINA ETKİSİ

Giriş 329
1. Liman Olgusu 329
2. Deniz Ulaştırma Rotaları 330
2.1. Dünya Üzerindeki Önemli Ulaştırma Rotaları 330
3. İklİm Değİşİklİğİ 331

3.1. İklim Değişikliği 331
3.2. İklim Değişikliğinin Etkileri 332
4. İklim Değişikliğinin Deniz Ulaştırma Rotaları ve Limanlara Etkisi 332
4.1. İklim Değişikliği ve Limanlar 332
4.2. İklim Değişikliği ve Deniz Ulaştırma Rotaları 333
Sonuç 335
Kaynaklar 335

20. BÖLÜM
KONTEYNER TERMİNALLERİNDE KAPASİTE SORUNUNA STRATEJİK BİR YAKLAŞIM: YÜKSEK KATLI SİSTEMLER ÜZERİNE BİR İLİŞKİ ANALİZİ

Giriş 337
1. Yüksek Katlı Depolama Sistemlerinin Tarihçesi 338
2. Bu Tür Sistemlere Olan İhtiyacın Doğuşu 341
3. Geleneksel Sistemlerde İstifleme Sınırlamaları 341
3.1. Konteyner İstif Taşıma Kapasite Sınırlamaları 341
3.2. Saha İnşa Kısıtları 342
3.3. Zorunlu Operasyonel Elleçleme Kayıpları 342
3.4. İklim Şartları 343
3.5. Depremler 343
3.6. Ekipman Sınırlamaları 344
4. Yüksek Katlı Depolama Sistemlerinin Avantajları 344
4.1. İklim Şartlarından Etkilenme Olasılıklarının Düşüklüğü (KR1) 344
4.2. Uygulanabilecek Sismik İzolatörler ile Depremlerden İstiflerin Korunması (KR2) . 344
4.3. Dar Alanda Yüksek Depolama Kapasitesi (KR3) 345
4.4. İşletme Maliyetleri ve Yüksek Operasyonel Hızlar (KR4) 345
4.5. Tam Otonom Uygulama Kolaylığı (KR5) 345
4.6. Sürdürülebilirlik ve Yeşil Enerji Kullanımına Olanak Vermesi (KR6) 346
4.7. Yangın Söndürme Sistemlerinin Uygulanma Kolaylığı (KR7) 346
4.8. İş Sağılığı ve Güvenliğinde Risklerin Azaltılması (KR8) 346
5. Uygulama 347
6. Bulguların Değerlendirilmesi 350
7. Tartışma 351
Sonuç 352
Kaynaklar 354

21. BÖLÜM
LİMAN TEK PENCERE SİSTEMİNİN DİNAMİKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Giriş 355
1. Literatür Araştırması 357
2. Liman Tek Pencere Sisteminin Avantajları 360
3. Liman Tek Pencere Sisteminin Zorlukları 362
4. Türkiye'de Liman Tek Pencere Sistemi 364
Sonuçlar 367
Kaynaklar 368

22. BÖLÜM
LİMANLARDA ÇEVRE DUYARLI TEKNOLOJİ UYGULAMALARI KAPSAMINDA SAHİL ELEKTRİĞİ HİZMETİ VERİLMESİ

Giriş 371
1. Uluslararası İklim Konferansları 372
2. Çevre Duyarlı Yeşil Liman Uygulamaları 373
3. Limanlarda Sahil Elektriği Hizmeti 375
Sonuç ve Değerlendirme 377
Kaynaklar 378

23. BÖLÜM
LİMANLARDA GÜVENLİK KÜLTÜRÜ VE GÜVENLİK YÖNETİMİ

Giriş 379
1. Güvenlik Kültürü ve Güvenlik Yönetimi 381
    1.1. Güvenlik Kültürü 381
        1.1.1. Güvenlik Kültürünün Özellikleri 382
        1.1.2. Güvenlik Kültürünün Geliştirilmesi 385
    1.2. Güvenlik Yönetimi 387
        1.2.1. Güvenlik Yönetiminin Özellikleri 388
        1.2.2. Güvenlik Yönetiminin Geliştirilmesi 391
2. Limanlarda Güvenlik Kültürü ve Güvenlik Yönetimi 393
Sonuç ve Değerlendirme 396
Kaynaklar 399

24. BÖLÜM
LİMANLARDA YANGIN VE PATLAMA RİSKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş 401
1. Limanların Faaliyetleri 403
1.1. Liman İşletmeleri ve İş Güvenliği 403
1.2. Limanlardaki Tehlikeli Maddeler 405
1.3. Limanlarda Risk Değerlendirmesi ile İlgili Yapılmış Çalışmalar 411
2. Yöntem 412
2.1. Yöntemin Risk Hesabı 412
2.2. Limanlarda Riskler 414
2.3. Olası Ateşleme Kaynakları ve Yangın Patlama Riskleri 414
2.4. Risklerin Öncelik Sırası 418
3. Bulgular 425
Sonuçlar ve Öneriler 426
Kaynaklar 428

25. BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİKTE YEŞİL LİMANLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Giriş 431
1. Sürdürülebilir Lojistikte Yeşil Liman 432
1.1. Uluslararası Yeşil Liman Stratejileri 433
1.2. Ulusal Yeşil Liman Stratejileri 435
2. Türkiye'de Yeşil Limanlar 435
2.1. Aksa Limanı 436
2.2. Altıntel Limanı 436
2.3. Asyaport 437
2.4. Bodrum Kruvaziyer Limanı 437
2.5. Borusan Limanı 437
2.6. Efesanport 437
2.7. Ege Gübre Terminali 438
2.8. Evyapport 438
2.9. Hopaport 438
2.10. Kumport 439
2.11. Limakport 439
2.12. Limaş Limanı 439

2.13. Mardaş 439
2.14. Marport 440
2.15. Nemport 440
2.16. Petkim Limanı 440
2.17. Poliport 440
2.18. Qterminals Antalya 441
2.19. Samsunport 441
2.20. Yılport Solventaş 441
Sonuç ve Değerlendirme 442

26. BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ KONTEYNER TERMİNALLERİNİN TEHLİKELİ YÜK OPERASYONLARINA YAKLAŞIMLARI

Giriş 445
1. Konteyner Terminallerinde Tehlikeli Yük Operasyonları ve Potansiyel Tehlikeleri 448
1.1. Tehlikeli Yük Operasyonları 448
1.2. Tehlikeli yük operasyonlarının potansiyel tehlikeleri 453
2. AHP Yöntemi ve Türkiye'deki terminallere yönelik tehlikeli yük operasyon uygulaması 459
2.1. AHP Yöntemi 459
2.2. Konteyner Terminallerinin Tehlikeli Yük Konteyner Operasyon Yaklaşımları 460
Sonuç ve Değerlendirme 463
Kaynaklar 465

27. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE GÜVERTE SINIFI TAYFA EĞİTİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN KARAR DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

Giriş 467
1. Denizcilik Eğitimi 468
2.Türkiye'de Güverte Sınıfı Tayfa Eğitimi 470
3. Best-Worst Yöntemi 473
4. TOPSIS Yöntemi 475
5. Mevcut Çalışmanın Uygulama Süreci 478
5.1. Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması 481
5.2. Çözüm Alternatiflerinin Hesaplanması 482
Sonuç ve Değerlendirme 485
Kaynaklar 486

28. BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN DEPREM GERÇEĞİ VE DENİZ TEDARİK ZİNCİRİ

Giriş 487
1. Türkiye'nin Deprem Geçmişi 492
2. Literatür Araştırması 493
Sonuç ve Değerlendirme 494
Kaynaklar 496

29. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE DENİZCİLİK EĞİTİMİNDE HİYERARŞİK SİSTEMİN ÖĞRENCİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Giriş 497
1. Metodoloji 499
    1.1. Bulanık DEMATEL Yöntemi 500
2. Yapılan Çalışma 503
Sonuç ve Değerlendirme 506
Kaynaklar 508

30. BÖLÜM
ELEKTRONİK SEYİR YARDIMCILARININ SİBER SALDIRI ZAFİYETLERİNİN VAKA ANALİZLERİ İLE İNCELENMESİ VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Giriş 511
1. Siber Güvenlik 512
    1.1. Denizcilikte Siber Güvenlik 513
2. Bibliyometrik Analiz Yöntemi 515
    2.1. Yöntemin Uygulanması 515
Sonuç ve Değerlendırme 521
Kaynaklar 522

1. BÖLÜM

BİTMİŞ ARAÇ TAŞIMACILIĞINA HİZMET VEREN LİMANLARDA REKABET ANALİZİ: KOCAELİ'DE BİR UYGULAMA

Elif Koç

GİRİŞ

Otomotiv sektörü, ülkelerin kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Bu sektör dünya ekonomisinin %5'ini oluşturmakta ve yaklaşık olarak 80 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır (Otomotiv Sektörü Raporu, 2022). Otomotiv sanayi; otomobil, çekici, kamyon, kamyonet, karavan, minibüs, otobüs, treyler gibi araçlar ve onların yan sanayi ürünlerini içermektedir. Otomotiv sanayi, motorlu taşıt araçları ve onların aksam ve parçalarını üreten bir sektördür (Bedir, 1999). Ana ve yan sanayi olarak iki grupta değerlendirilen otomotiv sektöründe, ana sanayi binek otomobiller, kamyon ve kamyonet, otobüs, minibüs, midibüs, traktör gibi ürünler içermekte, yan sanayi ise lastik, balata, motor aksam ve parçaları, aküler, klimalar, havaya yastıkları gibi çeşitli ürünleri kapsamaktadır (Sönmez, 2010; Dicken, 2011). Bu nedenle otomotiv sanayi; demir-çelik, petro-kimya, plastik, cam, elektrik, elektronik, tekstil gibi temel sanayi dalları ile yakından ilişki içerisindedir (İstanbul Sanayi Odası, 2002).

Otomotiv sektörü; araç üreticileri, lojistik şirketler ve son kullanıcılar başta olmak üzere içerisinde pek çok paydaş barındıran karmaşık bir tedarik zinciri ağına sahiptir. Bu zincir içerisinde bitmiş araç taşımacılığı önemli lojistik faaliyetlerden birini oluşturmaktadır. Bitmiş araç taşımacılığı üretim sürecinin son aşamasında gerçekleşmektedir. Üretim süreci tamamlanmış araçların bayilere, dağıtıcılara ve nihai müşterilere çeşitli ulaştırma modları ile ulaştırılması süreçlerini içermektedir. Özellikle gemilerin, tek seferde fazla sayıda araç taşıma kapasiteleri nedeniyle son yıllarda deniz aşırı bitmiş araç taşımalarında deniz yolu yoğun şekilde tercih

yöntemlerle müşteri ilişkilerini güçlendirmeleri mümkün olabilir. Yine çalışma bulguları liman tedarikçilerinin gücünün düşük düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada liman işletmecileri ekipman, teknoloji ve hizmetler gibi tedarikçi kaynaklarını dikkatli şekilde yönetmelidir. Tedarikçiler ile maliyet avantajı sağlamak için uzun vadeli sözleşmeler ve iş birlikleri yapmalı, alternatif tedarikçiler ile iletişim içerisinde olmalıdır. Son olarak, söz konusu limanlar için ikame ürün veya hizmet tehdidi düşük düzeydedir. Deniz limanları deniz aşırı, tek seferde ve yüksek sayıda araç taşınması noktasında kritik role sahiptir ve alternatif taşıma modları sınırlıdır. Ancak özellikle de dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği farkındalığı kapsamında sektörde oluşan zorunluluklar doğrultusunda liman işletmecilerinin teknolojik gelişmeleri takip etmesi ve müşterilerine uygun çevre dostu ve enerji verimli çözümler sunması gerekmektedir.

Sonuç olarak, liman işletmecileri müşteri odaklılık, teknolojik yenilikler, operasyonel verimlilik ve iş birlikleri gibi stratejik unsurları göz önünde bulundurarak rekabet avantajı elde etmeli, sürekli şekilde pazardaki rekabet durumunu analiz ederek değişen pazar koşullarına hızlı şekilde adapte olabilmelidir.

KAYNAKLAR

Alrawashdeh, R. (2013). The Competitiveness of Jordan Phosphate Mines Company (JPMC) using porter five forces analysis. *International Journal of Economics and Finance*, *5*(1), 191-200.

Arslan (2023). Talep patlaması yaşayan otomotiv sektöründe 6 aylık satışlar yüzde 55 arttı. https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/talep-patlamasi-yasayan-otomotiv-sektorunde-6-aylik-satislar-yuzde-55-artti/700157 (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

Autovista (2023). China's impact on the European automotive industry. https://autovista24.autovistagroup.com/news/china-impact-on-european-automotive-market/ (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

Autoport(2023).Autoport Liman İşletmeleri AŞ http://www.autoport.com.tr/anasayfa.html (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

Bedir, A. (1999). Gelişmiş otomotiv sanayilerinde ana-yan sanayi ilişkileri ve Türkiye'de otomotiv yan sanayinin geleceği. Ankara: DPT iktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.

Betts, R. (2023). KPMG Perspektifinden Otomotiv Sektörüne Bakış. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2021/08/kpmg-perspektifinden-otomotiv-sektorune-bakis-2021.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Bhatia, J. (2016). Porter's Five Forces Industry Analysis of Indian Passenger Car Industry. *Pacific Business Review International*, *8*(7), 113-123.

CAAM (2023). Çin Otomobil Üreticileri Birliği. http://en.caam.org.cn/Index/lists/catid/67.html (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

Container-xchange (2019). History and Latest Technology of Car Carrier. https://www.container-xchange.com/blog/roro-lolo-difference/#:~:text=A%20PCC%20(Pure%20Car%20Carrier,along%20with%20being%20quite%20sturdy (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

Deniz Haber (2023). Autoport'tan milyarlık yatırım. https://www.denizhaber.net/autoport-tan-milyarlik-yatirim-haber-112995.htm (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Dicken, P. (2011). *"Wheels of change": The automobile industry.* Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy (331- 366 ss). Sage Publishing.

Doğruel, S. ve Doğruel, F.,(2008). Türkiye sanayine sektörel bakış. Ankara: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını.

Efesan Port (2023). Efesan Limanı Resmi Sitesi. https://www.efesanport.com/hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

Filo Broker (2023). Otomotivde çip krizi 2023 yılında sona eriyor mu? https://www.linkedin.com/pulse/otomotivde-%C3%A7ip-krizi-2023-y%C4%B1l%C4%B1nda-sona-eriyor-mu-filo-broker?originalSubdomain=tr (Erişim Tarihi: 13.06.2023).

Ford Otosan (2023). Ford Otosan Üretim Tesisleri. https://www.fordotosan.com.tr/tr/faaliyetlerimiz/uretim/tesislerimiz (Erişim Tarihi: 13.06.2023).

Freight Waves (2023). The evolution of car carriers.

https://www.freightwaves.com/news/maritime-history-notes-the-evolution-of-car-carriers (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

Hyundai Glovis (2023). Pure Car & Truck Carrier. https://www.glovis.com.tr/en/pure-car-truck-carrier (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

İller Arası Rekabet Endeksi Raporu (2020). İller Arası Rekabet Endeksi 2018-2019 Raporu Açıklandı.https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=iller-arasi-rekabet-endeksi-2018-2019-raporu-aciklandi.pdf (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

İstanbul Sanayi Odası (2002). Otomotiv Sanayi Sektörü. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayını.

İş Bankası (2023). Global Çip Krizi Nedir? Günlük Hayatımıza Etkileri Nelerdir? https://www.isbank.com.tr/blog/global-cip-krizi-nedir (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

Kalelioğlu, E. (2023). Almanya'dan Sonra Japonya da Yenildi: Çin, Dünyanın En Çok Otomobil Satan Ülkesi Oldu. https://www.webtekno.com/cin-dunyanin-en-cok-otomobil-ihrac-eden-ulkesi-h134634.html (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

Karagiannopoulos, G. D., Georgopoulos, N., & Nikolopoulos, K. (2005). Fathoming Porter's five forces model in the internet era. *Info*, *7*(6), 66-76.

Koceli Ticaret Odası (2022). Kocaeli'nin Ekonomik Yapısı. https://koto.org.tr/kocaeli-nin-ekonomik-yapisi-cd-5c53470916f47 (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

Kocaeli Valiliği (2022). Kocaeli Ekonomisinde Sanayinin Yeri. http://www.kocaeli.gov.tr/kocaeli-ekonomisinde-sanayinin-yeri (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

Lojiport (2022). Kocaeli'de Körfez Lojistik Çalıştayı düzenlenecek. https://www.lojiport.com/kocaelide-korfez-lojistik-calistayi-duzenlenecek-113236h.htm (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

Maresova, P., & Kuca, K. (2014). Porters five forces on medical device industry in Europe. *Military Medical Science Letters*, *83*(4), 134-144.

Marine Insight (2021). Different Types of Roll-On Roll-Off Ships. https://www.marineinsight.com/types-of-ships/different-types-of-roll-on-roll-offships/#:~:text=A%20PCC%20(Pure%20Car%20Carrier,along%20with%20being%20quite%20sturdy (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

Martide Seafarer (2022). Everything You Need to Know About Car Carrier Ships. https://www.martide.com/en/blog/seafarers/all-about-car-carriers/ (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

MOL Service (2021). The Car Carrier Story "A Reservoir of Innovative Technologies". https://www.mol.co.jp/en/sustainability/innovation/ishin/carcarrier/ (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

NTV (2023). Elektrikli araçlara geçiş süreci: Çin'in batarya hakimiyeti Avrupa ve ABD'yi endişelendiriyor. https://www.ntv.com.tr/otomobil/elektrikli-araclara-gecis-sureci-cinin-batarya-hakimiyeti-avrupa-ve-abdyi-endiselendiriyor,BhAqChKHy0yVvd4O2usTrw# (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

ODMD (2023). Otomotiv Distribütörleri ve Mobilite Derneği Basın Bülteni (Temmuz 2023)https://www.odmd.org.tr/folders/2837/categorial1docs/3470/ODMD%20Bas%C4%B1n%20Bulteni%204%20Temmuz%202023.pdf (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

ODMD Dergi 103 (2023). ODMD Satış ve İletişim Ödülleri 2022 Gladyatörleri. https://www.odmd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=12 (Erişim Tarihi: 19.05.2023).

ODMD Dergi 105 (2023). Geleceğe Uzanan Yol: Sürdürülebilirlik. https://www.odmd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=12 (Erişim Tarihi: 19.05.2023).

Oral, E. L., & Mıstıkoğlu, G. (2007). Competitive analysis of the Turkish brick industry—a case study for developing countries. *Building and Environment*, *42*(1), 416-423.

OSD (2022). Otomotiv Sanayi 2021 Yılı Küresel Değerlendirme Raporu. https://www.osd.org.tr/savedfiles/PDF/2022/09/01/2021%20K%C3%BCresel%20De%C4%9Ferlendirme%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

OSD (2023). Otomotiv Sanayii Derneği Üyeleri. https://www.osd.org.tr/osd-uyeleri (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Otokar (2023). Otokar Hakkında. https://www.otokar.com.tr/otokar-hakkinda/hakkimizda (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Otomotiv Sektörü Raporu (2022). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü.https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/sektor-raporlari/mu2511011622 (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Otomotiv Sektör Raporu (2023). GCM Yatırım Sektör Raporu. https://news-files.foreks.com/attachment/1675169127701_Otomotiv-31.01.2023.pdf (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Oyak Denizcilik (2023). Port Yarımca. https://www.oyakliman.com/portyarimca.php (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Porter, M. E. (1979). The structure within industries and companies' performance. *The review of economics and statistics*, 214-227.

Porter, M. E. (1980). Industry structure and competitive strategy: Keys to profitability. *Financial analysts journal*, *36*(4), 30-41.

Porter, M. E. (2008). The five competitive forces that shape strategy. *Harvard Business Review*, *86*(1), 24-41.

Safiport (2023). Ro-Ro Terminali. https://www.safiport.com.tr/ro-ro-Terminali (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

SerTrans Logistics (2022). Denizcilikte Ro-Ro Taşımacılığı Nedir? https://www.sertrans.com.tr/denizcilikte-ro-ro-tasimaciligi-nedir (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Sönmez, A.E. (2010). *Otomotiv ana ve yan sanayi.* Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

Tübitak (2022). Küresel Çip Krizi Nedir? Sebepleri Nelerdir? Ne Zaman Bitebilir? https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/kuresel-cip-krizi-nedir-sebepleri-nelerdir-ne-zaman (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

TÜİK (2023). Motorlu Kara Taşıtları, Aralık 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Aralik-2022-49436 (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

Türk Traktör (2023). Türk Traktör Erenler Fabrikası. https://www.turktraktor.com.tr/uretim/erenler-fabrika (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Türklim (2022). Türkiye Limancılık Sektörü Raporu, Vizyon 2050.

Türklim (2023). Türkiye Limancılık Sektörü Raporu, Sürdürülebilir Limanlar.

Webtekno (2022). Dünya Tarihinin En Çok Satan Otomobillerinden Biri Olan 'Ford Model T' Hakkında 9 Enteresan Bilgi. https://www.webtekno.com/ford-model-t-enteresan-bilgiler-h127220.html (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Wheelen, T.L. ve Hunger, J.D. (2012), Strategic Management and Business Policy: Toward Global Sustainability, 13th ed., Pearson Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.

Yaşar, O. (2013). Türkiye'de otomotiv ana ve yan sanayi ve Marmara Bölgesi'nde kümelenme. *Electronic Turkish Studies*, *8*(6).

2. BÖLÜM

COVID-19 DÖNEMİNDE KONTEYNER NAVLUNLARINDAKİ ZİRVENİN HİSSE SENEDİ DEĞERLERİNE YANSIMASI: BİR FİYAT BALONU YAKLAŞIMI

Burhan Kayıran - Abdullah Açık

GİRİŞ

Hisse senetleri, günümüzde en çok tercih edilen yatırım araçlarından biridir. Yüksek getiri potansiyeline sahip olmaları, firmalarla yönetim ve kâr ortaklığı imkânı sağlamaları, kolayca alınıp satılabilmeleri ve birçok farklı şirket olduğu için yatırımlarda çeşitlendirme imkânı sağlamaları gibi birçok avantajları vardır. Ancak hisse senedi piyasalarının çok fazla oynak olması, yönetimde sınırlı ortaklık kurulabilmesi, bireysel yatırımcıların kurumsal yatırımcılara göre çok sınırlı bilgiye sahip olması, uzun dönemde temettülerin belirsiz ve çok oynak olması ve zaman zaman sürü psikolojisiyle hareket edilip rasyonellikten uzaklaşılması gibi birçok dezavantajları da vardır. Buna rağmen günümüzde en çok tercih edilen yatırım araçlarından olmaya devam etmektedir. Bu nedenle hisse değerlerini etkileyen ve tahmin etmeyi mümkün kılan her türlü bilgi ve araç büyük rağbet görmektedir.

Firmaların hisse senedi değerleri çeşitli makro ve mikro faktörlerden etkilenmektedirler. Öncelikle GSYİH büyümesi, enflasyon oranı, faiz oranı, işsizlik oranı gibi makro ekonomik göstergeler yatırımcıların güvenini ve beklentilerini önemli ölçüde şekillendirdikleri için hisse senedine olan talebi etkileyerek değerini etkilerler. Ayrıca kanunlar, vergi oranları, parasal ve finansal politikalar gibi hükûmet uygulamaları da şirketlerin iş hacimlerini ve dış ticaret taleplerini değiştirebildikleri için hisse değerlerini etkilerler. Ülke tarafından müdahale

açısından denizcilik hisseleri daha cazip hâle gelmektedir. Tersi durumlarda ise düşen gelirler hisselere olan talebi azaltacak, hatta negatif beklentiler değerlerinden daha düşük bir bedelle elden çıkarılmalarına neden olabilecektir. Bu nedenle navlunlar ve hisse senetleri arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Hatta konteyner şirketlerinin hisse senetlerinde oluşan fiyat balonları piyasadaki navlunlardan etkilendikleri için birbirleriyle paralellikler göstermektedir.

Bu bağlamda dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD borsalarında işlem gören konteyner şirketlerinin hisselerine endeksli olarak geliştirilen Capital Link Konteyner Endeksi'ni kullanarak 2005 Ocak ve 2023 Mart dönemleri arasında fiyat balonları olup olmadığını analiz ettik. Ayrıca eğer varsa, bu balon tarihlerinin son dönemdeki navlun balonuyla paralellik gösterip göstermediğini inceledik. Balon analizinden önce uyguladığımız mevsimsellik analizinde, hisse değerlerinin yıl içerisinde Nisan ve Eylül ayları arasında pozitif, diğer aylarda ise negatif mevsimselliğe sahip olduğunu gördük. Navlunlardaki mevsimsellikle kısmen paralellik olduğunu belirledik. Denizcilik hisselerindeki bu durum muhtemelen hem ABD borsasındaki durumdan hem de navlun piyasalarındaki durumdan kaynaklanmaktadır.

GSADF yöntemiyle yaptığımız analiz sonucunda, navlunlardaki balonun konteyner şirketlerinin hisse değerlerine de yansıdığını ve bir balon etkisi oluşturduğunu belirledik. Artan navlunlar şirket gelirlerini ve yatırımcı beklentilerini yükseltip hisse değerlerinde de bir artışa neden olmuştur. Ancak sonrasında navlunların sert düşüşü, yatırımcıya da yansımış ve hisse değerlerinin parlak dönemi son bulmuştur. Bu sonuçlar denizcilik şirketlerine yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için en önemli göstergelerden birinin de piyasadaki navlunlar olduğunu göstermiştir. Eğer navlunlarda bir balon beklentisi oluşmuşsa bu durum muhtemelen hisse senedi değerlerine de yansıyacaktır.

KAYNAKLAR

Açık, A., Baran, E. & Ayaz, İ. S. (2019). Co-movements of price bubbles in stock values of global liner shipping companies. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 42-50.

Açık, A., Başer, S. Ö. & Ertürk, E. (2018). What Triggers the ISTFIX Bubbles?. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 4*(2), 119-135.

Afşar, M., Afşar, A. & Doğan, E. (2019). Döviz balonlarının tespitine yönelik bir analiz: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 54,* 447-460.

Ahmed, R., Jawaid, S. T., & Khalil, S. (2021). Bubble detection in housing market: evidence from a developing country. *Sage Open, 11*(2), 21582440211006690.

Allen, L. (2003). *Keseden Bankaya Tezgahtan Borsaya: Küresel Finans Sisteminin Öyküsü,* Kitap Yayınevi, İstanbul.

Areal, F. J., Balcombe, K. & Rapsomanikis, G. (2016). Testing for bubbles in agriculture commodity markets. *Economía Agraria y Recursos Naturales. 16(*1), 59-79.

Berke, B., Özcan, B. & Dizdarlar, H. I. (2014). Döviz piyasasının etkinliği: Türkiye için bir analiz. *Ege Akademik Bakış, 14*(4), 621-636.

Capital Link (2023). Konteyner Endeksi, https://www.capitallink.com/

Caspi, I. (2013). Rtadf: Testing for bubbles with EViews.

Caspi, I., Katzke, N. & Gupta, R. (2015). Date stamping historical periods of oil price explosivity: 1876-2014. *Energy Economics, 70*(C), 582-587.

Chang, T., Gil-Alana, L., Aye, G. C., Gupta, R., & Ranjbar, O. (2016). Testing for bubbles in the BRICS stock markets. *Journal of Economic Studies, 43*(4), 646-660.

Cheah, E. T. & Fry, J. (2015). Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin. *Economics Letters, 130*(C), 32-36.

Citak, F. (2019). An empirical investigation of bubble in the Turkish Stock Market. *International Journal of Economics and Innovation, 5*(2), 247-262.

Delong, J. B. & Magin, K. (2006). A Short Note on the Size of the Dot-Com Bubble. Natıonal Bureau of Economıc Research, Working Papers Series, February, 12011.

Demarzo, P. M., Kaniel R. & Kremer, I. (2008), Relative Wealth Concerns and Financial Bubbles, *Review of Financial Studies, 21*(1), 19-50.

Diba, B. T. & Grossman, H. I. (1988). Explosive Rational Bubbles in Stock Prices? *American Economic Review, 78*(3), 520-530.

Diba, B. T. & Grossman, H.I. (1988). Explosive Rational Bubbles In Stock Prices?, *American Economic Review 78*(3), 520-530.

Drewry (2023). Drewry Composite Container Index, https://www.drewry.co.uk/supply-chain-advisors/supply-chain-expertise/world-container-index-assessed-by-drewry.

El Montasser, G., Naoui, K., & Fry, J. (2018). Speculative bubbles or explosive fundamentals in stock prices? New evidence from SADF and GSADF tests. *Journal of Statistics and Management Systems, 21*(1), 93-106.

Escobari, D. & Jafarinejad, I. M. (2016). Date stamping bubbles in Real Estate Investment Trusts. *The Quarterly Review of Economics and Finance. 60,* 224-230.

Evans, G.W. (1991). Pitfalls in testing for explosive bubbles in asset prices. *The American Economic Review, 81*(4), 922-930.

Floros, C. & Galyfianakis, G. (2020). Bubbles in Crude Oil and Commodity Energy Index: New Evidence. *Energies, 13*(24), 6648.

Garber, P. M. (2000). Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias, MIT Press, Cambridge, MA.

Gutierrez, L. (2013). Speculative bubbles in agricultural commodity markets. *European Review of Agricultural Economics, 40*(2), 217-238.

Gülcan, N., Boyacıoğlu, N., & Özdemir, A. (2021). Investigation of Speculative Bubbles In Fınancial Markets: The Example of Foreign Exchange Market. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2021, 12*(29), 176-187.

Huang, J., & Shen, G. Q. (2017). Residential housing bubbles in Hong Kong: Identification and explanation based on GSADF test and dynamic probit model. *Journal of Property Research, 34*(2), 108-128.

Jiang, C., Wang, Y., Chang, T., & Su, C. W. (2015). Are there bubbles in Chinese RMB-dollar exchange rate? Evidence from generalized sup ADF tests. *Applied Economics, 47*(56), 6120-6135.

Khan, K., Su, C. W. & Rehman, A. U. (2021b). Do multiple bubbles exist in coal price? *Resources Policy, 73,* 102232.

Khan, K., Su, C. W., Umar, M. and Yue, X. G. (2021a). Do crude oil price bubbles occur? *Resources Policy, 71,* 101936.

Kindleberger, C. P. (1987). Bubbles in the new Palgrave: A dictionary of economics. London: MacMillan

Korkmaz, Ö., Erer, D. & Erer, E. (2016). Alternatif Yatırım Araçlarında Ortaya Çıkan Balonlar Türkiye Hisse Senedi Piyasasını Etkiliyor mu? BİST 100 Üzerine Bir Uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar 10*(2), 29-61.

Krishnan, R. (2016). Univariate time-series analysis and forecasting: Theory and practice. Decision sciences: Theory and practice. London: CRC Press.

Lawal, A. I. (2019). Examining Rational Bubbles in Oil Prices: Evidence From Frequency Domain Estimates. *International Journal of Energy Economics and Policy, 9*(2), 166-173.

Li, Y., Wang, Z., Wang, H., Wu, M., & Xie, L. (2021). Identifying price bubble periods in the Bitcoin market-based on GSADF model. *Quality & Quantity, 55*, 1829-1844.

Liaqat, A., Nazir, M. S., & Ahmad, I. (2019). Identification of multiple stock bubbles in an emerging market: application of GSADF approach. *Economic Change and Restructuring, 52*, 301-326.

Liaqat, A., Nazir, M. S., Ahmad, I., Mirza, H. H., & Anwar, F. (2020). Do stock price bubbles correlate between China and Pakistan? An inquiry of pre-and post-Chinese investment in Pakistani capital market under China-Pakistan Economic Corridor regime. *International Journal of Finance & Economics, 25*(3), 323-335.

Miller, J. I. & Ratti, R. A. (2009). Crude oil and stock markets: Stability, instability, and bubbles. *Energy Economics, 31*(4), 559-568.

Phillips, P. C. B., Shi, S. & Yu, J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *International Economic Review, 56*(4), 1043-1077.

Phillips, P.C.B., S. Shi, & J. Yu, (2012). Testing for multiple bubbles. Cowles Foundation Discussion Paper, No. 1843, Yale University, New Haven, Connecticut, USA.

Phillips, P.C.B., Y. Wu, & J. Yu, (2011). Explosive behavior in the 1990s NASDAQ: When did exuberance escalate asset values?. *International Economic Review, 52,* 201-226.

Potrykus, M. (2023). Investing in wine, precious metals and G-7 stock markets-A co-occurrence analysis for price bubbles. *International Review of Financial Analysis, 87*, 102637.

Santoni, G. J. (1987). The Great Bull Markets 1924-29 and 1982-87: Speculative Bubbles or Economic Fundamentals?, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review. (Nov)*,16-30.

Siegel, J. J. (2003). What Is an Asset Price Bubble?An Operational Definition. *European Financial Management, 9*(1), 11-24.

Song, D-P. (2021). Container Logistics and Maritime Transport. Routledge, New York.

Su, C. W., Li, Z. Z., Chang, H. L. & Lobonț, O. R. (2017). When will occur the crude oil bubbles?. *Energy Policy, 102*, 1-6.

Su, C. W., Wang, K. H., Shao, Q., & Tao, R. (2019). Are there bubbles in the shipping freight market?. *Maritime Policy & Management, 46*(7), 818-830.

Su-Ling, T. and Hsien-Hung, K. & Kai-yin Allison, H. (2015). Testing for multiple bubbles in the 35 large and medium cities of real estate price in China. *Theoretical & Applied Economics, 22*(4), 275-290.

Visco, I. (2005). Comments on recent experiences with asset price bubbles. Asset price bubbles: The implications for monetary. London: The MIT Press.

Wang, J., Ma, K., Zhang, L. & Wang, J. (2022). Study on Price Bubbles of China's Agricultural Commodity against the Background of Big Data. *Electronics,* 11, *4067.*

Yildirim, H., Akdag, S., & Alola, A. A. (2022). Is there a price bubble in the exchange rates of the developing countries? The case of BRICS and Turkey. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science,* (ahead-of-print).

Zeren F. & Yilanci V. (2019). Are there Multiple Bubbles in the Stock Markets? Further Evidence from Selected Countries. *Ekonomika, 98*(1), 81-95.

3. BÖLÜM

DENİZ İŞ GÜCÜNÜN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİNİN BELİRLENMESİ[1]

Osman Arslan - Murat Selçuk Solmaz - Hasan Bora Usluer

GİRİŞ

Dünyada meydana gelen çevre kirliliği, küresel ısınma, enerji kaynaklarının azalması, ekonomik verimliliğin düşmesi ve olumsuz sosyal etkiler, sektörleri sürdürülebilir önlemler almaya zorlamaktadır. Bu nedenle günümüzde sürdürülebilir bir yapı oluşturma kaygısı tüm sektörlerde olduğu gibi denizcilik sektöründe de önem kazanmıştır. Günümüzde popüler bir kavram olan sürdürülebilirliğin özelliklerinden biri de uzun ömürlü olmaktır. İşletmelerin uzun ömürlü olmalarını sağlayabilecek en değerli kaynak ise insan kaynağıdır. Dünya ticaretine konu olan malların büyük bir kısmının deniz yolu ile taşındığı düşünüldüğünde gemi işletmelerinin varlıklarını koruyabilmesi sürdürülebilir bir deniz iş gücü ile mümkündür. Ancak hem literatür hem de denizcilik sektöründen elde edilen raporlar incelendiğinde özellikle zabitlerde sürekli talebin artmasına ve denizci eksikliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Buradan, denizciliğin doğası gereği içinde barındırmış olduğu zorluklara bir de çalışma koşullarının zorlukları eklendiğinde denizcilerin mesleklerini yapmaları için çok daha fazla desteklenmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilirliğin merkezinde yer alan insan faktörünün uzun ömürlü olması denizcilik sektörü için önemli bir konu hâline gelmiştir.

Çalışmada, deniz iş gücünün sürdürülebilir olması ve literatürdeki boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Deniz iş gücünün sürdürülebilirliğini sağlamak maksadıyla denizcilerin beklentileri ve bu beklentileri karşılayabilecek gereksi-

[1] Bu çalışma, Osman Arslan'ın Pîrî Reis Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yazdığı "The Social Sustainability Model for The Maritime Labor Force" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilirliğin merkezinde yer alan insan faktörünün devamlılığı, her sektörde olduğu gibi denizcilik sektöründe de önemli bir konu hâline gelmiştir. Deniz iş gücünü sürdürülebilir olmaya yönlendiren günümüz koşulları, denizcilik şirketlerini bu yönde önlem almaya teşvik etmektedir. Özellikle yeni personel almanın mevcut personeli elde tutma maliyetinden daha maliyetli olduğu düşünüldüğünde, sürdürülebilirliğin ana unsurlarından biri olan uzun ömür olma ilkesi daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak denizcilik mesleğinin doğal zorluğunun yanı sıra aile ve sosyal hayattan uzak kalma, emniyet ve güvenlik tedbirleri zayıf olan gemilerde çalışma, özlük haklarından mahrum kalma, gelişen teknolojilere uyum sağlamada yaşanan zorluklar, adil davranılmaması ve işlerinin stresi nedeniyle denizcilerin çok kısa süre denizde çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bütün bu olumsuz etmenleri ortadan kaldırmak deniz iş gücünün sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu nedenle çalışma denizcilik iş gücünün uzun ömürlü olması için çözümler sunmaktadır. Çalışmada ortaya koyulan beklenti ve gereksinimleri dikkate alan gemi işletmeleri için uzun vadede ekonomik avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca denizcilik iş gücünün çalışmada ortaya konan beklentileri ve gemiadamlarının hem ekonomik hem de sosyal refaha ulaşmalarına yönelik çözüm önerileri özellikle genç kuşakların denizcilik mesleğine olan ilgisini arttıracaktır. Sürdürülebilir bir deniz iş gücüne sahip olmak, ülkelere ekonomik getiri sağlayan gemi insanı talebinin karşılanması açısından önemlidir.

Deniz iş gücünün beklenti ve gereksinimlerine yönelik göstergelerin belirlenmesi konusunda literatür taraması yapılmış ve denizcilik şirketlerinin sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Göstergeler ilk olarak içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve "Optimal Kart Sıralama" programı ile değerlendirilerek deniz iş gücünün sürdürülebilirliğine ilişkin beklenti ve gereksinimler belirlenmiştir. Gelecekteki bilimsel çalışmalarda referans alınabilecek bu göstergeler, çalışmanın önemli çıktılarından biri olmuştur.

KAYNAKLAR

Arıcan, O. H., & Okşaş, O., (2022). Determination of Officer of the Watch Selection Criteria for Ship Types. *Journal of Transportation and Logistics*, vol.7, no.1, 169-183.

Arıcan, O. H., Ünal, A. U., Arslan, O., & Bamyacı, M., (2022). A Dry Cargo Coaster Tonnage Selection Model For Shipping Companies In Turkey. *Kent akademisi (Online)*, vol.15, no.4, 1651-1669.

Arslan, O., Arıcan, O.H., Ünal, A.U. & Bamyacı, M. (2021). "Investigation of the Effectiveness of Maritime Supervision Services in Ship Solid Bulk Cargo Handling Operations" *International Social Sciences Studies Journal*, e-ISSN:2587-1587, Vol:7, Issue:90; pp:4905-4915.

Arslan, Ö. (2006). Human Resources Management for Turkish Seafarers. Master Thesis, Istanbul Technical University.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Barnett, M. L., & Pekcan, C. H. (2017). The Human Element in Shipping. *Encyclopedia of Maritime and Offshore Engineering*, 1974, 1-10. https://doi.org/10.1002/9781118476406.emoe033

Barsan, E.; Surugiu, F.; Dragomir, C. (2012). "Factors of Human Resources Competitiveness in Maritime Transport." *TransNav The International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, 6 (1): 89-92.

Caesar, L. (2013). Sustaining the Supply of Ship Officers:Making a Case for Succession Planning in Seafarer Recruitment. *Universal Journal of Management*, 1(1), 6-12.

https://doi.org/10.13189/ujm.2013.010102.

Cahoon, S.; Haugstetter, H.; Bhaskar, P. (2010). Overcoming seafarer shortages: Human resource management and marketing strategies for a sustainable future. 1-12. International Association of Maritime Economists Conference, Lisbon, Portugal.

Carotenuto, A.; Molino, I.; Fasanaro, A.M.; Amenta, F. (2012). Psychological stress in seafarers: A review. *Int. Marit. Health*, 63(4), 188-194. [PubMed].

CMA CGM Shipping (2018). Corporate Social Responsibility Report. Retrieved November 12, 2019, from https://www.cmacgm-group.com/api/sites/default/files.

Conrad, L. Y., Demasson, A., Gorichanaz, T., & VanScoy, A. (2019). Exploring card sort methods: Interaction and implementation for research, education, and practice. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, *56*(1), 525-528. https://doi.org/10.1002/pra2.81.

Cosco Shipping Line (2018). Sustainability Report. Retrieved November 12, 2019,

http://lines.coscoshipping.com/lines_resource/pdf/quality2018en.pdf

Cömert, A. (2008). Seafarers' Manpower Market in Turkey: A Model Proposal on The Supply and Employment. Doctoral Thesis, Istanbul University.

Enhert, I. (2009). Sustainable human resource management a conceptual and exploratory analysis from a paradox perspective. New York: Springer.

Evergreen Marine Corp. (2016). Corporate Social Responsibility Report. Retrieved June 20, 2019, from https://csr.evergreenmarine.com/csr/jsp/CSR_Report.jsp

Gekara, V.O. (2009). Understanding attrition in UK maritime education and training. *Globalisation, Societies and Education*, Vol.7 No.2, 217-232.

Gollan, P. J. (2000). Human resources, capabilities and sustainability. *London School of Economics*, 105. Retrieved October 5, 2016, from http://www.agrh.fr/assets/actes/2000gollan038.pdf.

Gu, Y., Liu, D., Zheng, G., Yang, C., Dong, Z., & Tee, E. Y. J. (2020). The Effects of Chinese Seafarers' Job Demands on Turnover Intention: The Role of Fun at Work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 5247. doi:10.3390/ijerph17145247.

Hafez, Ahmed Abd El Naiem, (1999). Seafarers' social life and its effect on maritime safety with respect to Egyptian seafarers. *World Maritime University Dissertations*. 46. http://commons.wmu.se/all_dissertations/46.

Hanjin Shipping, (2006). Sustainability Report. Retrieved April 10, 2019, from https://database.globalreporting.org/reports/9184/download-report-pdf/

Hamburg Sud, (2017). Sustainability Report. Retrieved October 10, 2019, from https://www.hamburgsudline.com/liner/media/hamburg_sud_liner_shipping/company_3/sustainability/sustainability_report/Hamburg_Sued_sustainability_report.pdf

Hapag Lloyd, (2017). Sustainability Report. Retrieved October 16, 2019, from https://www.hapag-lloyd.com/en/about-us/sustainability/sustainability report.html

IMO, (2003). At its 20th session in November 1997, the IMO Assembly adopted resolution A.947(23) on Human element vision, principles and goals for the Organization.

Jong, N. B. De, Kip, H., & Kelders, S. M. (2020). Evaluation of the Perceived Persuasiveness Questionnaire: User-Centered Card-Sort Study. *Journal of Medical Internet Research*, *22*(10), e20404. https://doi.org/10.2196/20404

Kantharia, R. (2017). 12 Main Reasons Seafarers Quit Sea Jobs, Life at Sea. https://www.marineinsight.com/life-at-sea/12-main-reasons-seafarers-quit-sea-jobs/.

Kesen, M. (2016). The Role and Importance of Sustainable Human Resource Management in Business Administration. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 554 -573.

Maersk Shipping (2018). Sustainability Report. Retrieved December 16, 2019, from https://www.maersk.com/about/sustainability/reports

Maersk Shipping (2019). Sustainability Report. Retrieved December 01, 2020, from https://www.maersk.com/about/sustainability/reports

McLaughlin, H. (2015). Seafarers in the spotlight. *Maritime Policy & Management*, 42(2), 95-96.

Maiden, N. (2009). Card sorts to acquire requirements. *IEEE Software*, 26(3), 85-86. https://doi.org/10.1109/MS.2009.59.

Merriam, S. B., and Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.

Maritime Labour Convention (MLC) (2006). Retrieved December 15, 2020, from http://www.ilo.org › documents › wcms_090250.

MSC Shipping (2018). Sustainability Report. Retrieved October 16, 2019, from https://www.msc.com/pdfs/sustainabilityreports

OOCL-OOIL Shipping (2017). Sustainability Report. Retrieved October 17, 2019, https://www.ooilgroup.com/corporate/environmentalprotection/Documents/E-00316SR 28062018.pdf

Özbağ, K. G., Arıcan, O., Aydın, O. (2023). "Gemi Personelinin Emniyet İklimi Algısı Üzerine Bir Araştırma," *İş'te Davranış Dergisi*, vol.8, no.1, pp.19-35, 2023.

Ruggunan, S., Kanengoni, H. (2017). Pursuing a career at sea: an empirical profile of South African cadets and implications for career awareness. *Maritime Policy & Management* 44(3), 289-303.

Skillen, J. D. (2019). The Friends and Family Test: From card sorts to control charts. *Methodological Innovations*, 12(2), 205979911986210. https://doi.org/10.1177/2059799119862107

URL-1. New Survey Paints Positive Picture for Seafarer Internet Access 2019. Retrieved February 20, 2021, from https://seafarersrights.org/

URL-2. Optimal Workshop. Retrieved January 12, 2019, from https://www.optimalworkshop.com/

Wu, B., & Sampson, H. (2005). Reconsidering the cargo sector's seafarer labor market: a 21st century profile of global seafarers. Transportation Research Board, National Academies, Sciences Engineering Medicine TRID, ISBN: 0226104508

Yapıcı, M., & Koldemir, B. (2016). A Research on Effects of New Technologies and Alternative Fuel Applications on Air Pollution and Tugboat Production. JEMS Maritime Sci. 2016; 4(2): 105-112 | DOI: 10.5505/jems.2016.30602

Yapıcı, M.& Koldemir, B. (2015). Developing Innovative Applications of Technical Drawing Course at the Maritime Education. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 195, Pages 2813-2821, https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.399.

Yuen, K. F., Loh, H. S., Zhou, Q., & Wong, Y. D. (2018). Determinants of job satisfaction and performance of seafarers. *Transportation Research Part A: Policy and Practic*e, 110(April), 1-12. https://doi.org/10.1016/j.tra.2018.02.006

Yuen, K. F., Li, K. X., Xu, G., Wang, X., & Wong, Y. D. (2019). A taxonomy of resources for sustainable shipping management: Their interrelationships and effects on business performance. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 128(May), 316-332. https://doi.org/10.1016/j.tre.2019.06.014

Zaugg, R. J., Blum, A., & Thom, N. (2001). Sustainability in Human Resource Management. *University of Berne, on behalf of the Swiss Federal Office of Personnel (EPA) and the European Association of Personnel Management (EAPM), IOP-Press*, Berne, ISBN 3-906471-48-9.

4. BÖLÜM

DENİZCİLİK İŞLETMELERİNİN ÖDEME VE FİNANSAL İŞLEVLERİNDE MOBİL İLETİŞİM SİSTEMLERİNDEKİ GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK FARKLILAŞMA

Tayfun Acarer

GİRİŞ

Yeni nesil telsiz erişim sistemleri, her geçen gün giderek gelişmekte, her yeni nesil sosyal yaşantımızda ve işlerimizde büyük değişimler ve kolaylıklar sağlamaktadır. Her nesilin farklı teknolojik imkânları bulunsa da, bunların en önemli ortak özellikleri veri iletişiminde kullanılan geniş bandın, veri hızının ve datasının sürekli artmasıdır. Bu nedenle önceleri kullanım olanağı bulunmayan pek çok mobil uygulama (applications) günümüzde dördüncü nesil ve sonrası sistemler ile birlikte bireysel ve kurumsal aboneler tarafından yoğunlukla kullanılmaya başlamıştır. Hâlen bu sistemlerin gelişiminin iş hayatımızdaki en önemli işlevlerinden biri ödeme sistemlerinde görülmektedir. Bu işlevler sadece bireylerin değil, tüm denizcilik işletmelerinin faaliyetlerinde de çok önemli rol oynamaktadır.

Denizcilik işletmeleri, ülkelerin ticari hayatlarında önemli bir güçtür. Diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmelere oranla sayıca az olan bu kuruluşlar yeni teknolojik gelişmeleri değerlendirdikleri takdirde rakiplerine göre ciddi avantajlar temin etmektedirler. Çünkü yeni nesil mobil erişim sistemlerinin altyapılarındaki gelişim, bu konuda söz konusu kuruluşlara büyük kolaylıklar ve imkânlar sunmaktadır. Bunun sonucu olarak son yıllarda özellikle denizcilik işletmelerine yönelik rekabet avantajları içeren birçok yeni iş modelleri ve mobil uygulamalar geliştirilmektedir. Teknoloji ve mobil erişim sistemleri geliştikçe diğer alanlarda faaliyet gösteren işletmelerde olduğu gibi

ilgili söz konusu hususlar iyi değerlendirildiği takdirde, ülkemizdeki denizcilik işletmelerinin uluslararası rekabet konusunda ciddi avantajlar temin ederek gelirlerini artırmaları mümkün hâle gelecektir.

KAYNAKLAR

Acarer, T. (2017). *Bilgi ve İletişim Sektörümde Eğilimler.* İstanbul: Boyut Yayınevi.

Acarer, T. (2021). *Developments In The It Sector and New Communıcatıon Opportunıtıes For The Management of Businesses.* Ankara: Gece Kitaplığı.

BTK. (2023). *2022 Yılı 4. Çeyrek Pazar Verileri.* Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu,. adresinden alındı

BTK. (2023). *2022 yılı 4. Çeyrek Pazar Verileri.* Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.

Erikson. (2020). *2019 Global Repor.* Erikson.

Ertunç, E. (2011). *3N Mobil Haberleşme Sistemlerinde Kapsama Alanı ve Hizmet Kalitesi Denetimlerine İlişkin Ölçüm ve Analiz Yöntemleri: Dünya Uygulamaları ve Türkiye Önerileri.* Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.

GSMA. (2015). *Mobile and Wireless Communication Service.* GSMA.

Inc., T. F. (2018). *Historical Data Source.* Geneva: CTIA & ITU.

Index, G. C. (2020). *The Digital Economy.* Global Connectiivty Index.

Report, E. 2. (2020). *Global Report.* Erikson.

Türkiye Bankalar Birliği, N. 2. (2020). *İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistikleri. Rapor kodu:DT22.* İstanbul: Türkiye Bankalar Birliğ.

5. BÖLÜM

DENİZ KAZALARINDAKİ İNSAN HATALARINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ: KONU MODELLEME ANALİZİ*

Muammer Nurduhan - Barış Kuleyin

GİRİŞ

Deniz kazaları, insan hayatı, çevre ve ekonomi üzerinde oldukça yıkıcı etkilere sahiptir (Rehman ve Timraz, 2017). Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO-International Maritime Organization) başta olmak üzere denizcilik paydaşlarının yıllardan beri süregelen düzenlemelerine ve teknolojik gelişmelere rağmen deniz kazalarının istenen düzeye indirilemediği görülmektedir. Kaza nedenlerine ilişkin yapılan araştırmalarda ise kazaların %70-%90'ının "*insan hatası*" (*human error*) sonucu meydana geldiği belirlenmiştir (Esbensen vd., 1985; European Maritime Safety Agency, 2021; Goulielmos vd., 2012; Kandemir ve Celik, 2021; E. Lema vd., 2016; Wróbel, 2021). Bu nedenle 1970'lerden itibaren sayıları gitgide artan deniz kazası çalışmaları, 2009 yılından sonra çoğunlukla insan hatası özelinde yapılmaya başlanmıştır. İnsan hatası, "*emniyet, performans veya verimliliği düşüren uygunsuz ve istenmeyen insan kararları ya da davranışları*" olarak tanımlanmaktadır (Sanders ve Mccormick, 1982). Gemi operasyonları sosyal, teknik ve ekonomik bileşenlerden oluştuğu için insan hatalarının kapsamı ve etkileşimini tespit etmek oldukça zordur (C. Chauvin, 2011; Gordon, 1998; E. Lema vd., 2016; Yildiz vd., 2021). İnsan hatalarının karmaşık yapısı ve kaza raporlarının bilimsel yollarla oluşturulmaması, hem geçmiş hatalardan ders çıkarma hem de deniz emniyetini arttırma konusunda engel teşkil etmektedir (Coraddu vd., 2020). Bu nedenle bu konuda; insan

[1] Bu çalışma 5-6 Mayıs 2023 tarihlerinde düzenlenen "*8th International Asian Congress on Contemporary Sciences*" kongresinde sözlü olarak sunulan ve bildiri kitabında özet olarak yayınlanan "*Exploring Research Trends on Human Error in Maritime Accidents: A Topic Modelling Analysis*" adlı çalışmanın geliştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

tem", "*kaza nedeni*" ve "*çatışma*" olmak üzere üç kümeye ayrıldığını ve bu kümeler arasındaki ayrımın da anlamlı bir şekilde yapılabildiği tespit edilmiştir. Literatürle paralel olarak çatışma kazaları ve bununla bağlantılı olarak köprüüstü kavramı ön plana çıkmıştır. Çalışmalarda yıllara göre öne çıkan anahtar kelimeler ele alındığında ise son yıllarda deniz kazalarında sıklıkla karşılaşılan "*emniyet kültürü*", "*uyku*" ve "*yorgunluk*" kelimelerinin başarılı bir şekilde tespit edilebildiği görülmüştür. Özellikle çatışma kazaları özelinde literatürde sıklıkla çatışmadan kaçınma ve çatışma kazalarının önlenmesine ilişkin algoritmaların geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Bu noktada küme içerisinde elde edilen anahtar kelimelerin de literatürle paralellik gösterdiği söylenebilir. Sonuç olarak deniz kazalarındaki insan hatası unsurlarını ve kapsamını tespit etmek multidisipliner çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle konunun kapsamının belirlenmesi açısından geçmiş çalışmaların ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada özellikle son yıllarda kullanımı gittikçe yaygınlaşan makine öğrenmesi algoritmalarından yararlanmak hem çaba hem de süre açısından çok büyük katkı sağlamaktadır. Çalışmada ele alınan yöntemle kısa sürede konuya ilişkin geniş bir perspektiften oldukça yararlı bilgilerin sağlanabildiği görülmüştür. Bu çalışmada anahtar kelimeleri belirlemek için kullanılan TF-IDF yöntemi ile cümlelerin anlamsal benzerlikleri göz ardı edildiğinden gelecek çalışmalarda anlamsal benzerliğe dayanan "*konu modelleme*" yöntemleri kullanılabilir. Ayrıca havacılık ve nükleer tesisler gibi kritik endüstrilerde yaşanan kazalardaki insan hatası çalışmaları da konu modelleme ile analiz edilerek benzerlikler ve/veya farklılıklar incelenebilir.

KAYNAKLAR

Akyuz, E. (2017). A marine accident analysing model to evaluate potential operational causes in cargo ships. *Safety Science*, *92*, 17-25. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2016.09.010

Alani, A. S. A. (2014). *Principal Component Analysis in Statistics*. Easterns Mediterrenean University.

Blei, D. M. (2014). *Topic Modelling*. www.cs.columbia.edu/~blei/topicmodelling

Chauvin, C. (2011). Human factors and maritime safety. *Journal of Navigation*, *64*(4), 625-632. https://doi.org/10.1017/S0373463311000142

Chauvin, Christine, Lardjane, S., Morel, G., Clostermann, J. P., & Langard, B. (2013). Human and organisational factors in maritime accidents: Analysis of collisions at sea using the HFACS. *Accident Analysis and Prevention*, *59*, 26-37. https://doi.org/10.1016/j.aap.2013.05.006

Chen, S.-T., & Chou, Y.-H. (2012). Examining human factors for marine casualties using HFACS - Maritime accidents (HFACS-MA). *2012 12th International Conference on ITS Telecommunications, ITST 2012*, 391-396. https://doi.org/10.1109/ITST.2012.6425205

Chen, Y., Liu, Z., Zhou, H., Zheng, J., & Wang, L. (2022). Social-material aspect of navigation technology: using structural topic models to identify the causes of ship accidents (1973-2018). *The Journal of Navigation*, *75*(1), 35-56.

Coraddu, A., Oneto, L., Navas de Maya, B., & Kurt, R. (2020). Determining the most influential human factors in maritime accidents: A data-driven approach. *Ocean Engineering*, *211*(May), 107588. https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2020.107588

Esbensen, P., Johnson, R. E., & Kayten, P. (1985). IMPORTANCE OF CREW TRAINING AND STANDARD OPERATING PROCEDURES IN COMMERCIAL VESSEL ACCIDENT PREVENTION. *Proceedings - Ship Technology and Research (STAR) Symposium*, 285-307.

European Maritime Safety Agency. (2021). Annual Overview of Marine Casualties and Incidents 2021*, 29.*

Feldman, R., & Sanger, J. (2007). *The text mining handbook: advanced approaches in analyzing unstructured data*. Cambridge University Press.

Fujino, I., Claramunt, C., & Boudraa, A.-O. (n.d.). Extracting 4-Attributes Vessel Courses from AIS Data with PQK-Means and Topic Model. *Proceedings of the 3rd International Conference on Big Data Research*, 129-135.

Gordon, R. P. E. (1998). The contribution of human factors to accidents in the offshore oil industry. *Reliability Engineering and System Safety*, *61*(1-2), 95-108. https://doi.org/10.1016/S0951-8320(98)80003-3

Goulielmos, A. M., Lathouraki, G., & Giziakis, C. (2012). The quest of marine accidents due to human error, 1998-2011. *International Journal of Emergency Services*, *1*(1), 39-70. https://doi.org/10.1108/20470891211239317

Graziano, A., Teixeira, A. P., & Guedes Soares, C. (2015). Application of the TRACEr taxonomy for the codification of grounding and collision accidents. *Maritime Technology and Engineering - Proceedings of MARTECH 2014: 2nd International Conference on Maritime Technology and Engineering*, *1*, 215-225.

Haji, S. H., Jacksi, K., & Salah, R. M. (2023). A Semantics-Based Clustering Approach for Online Laboratories Using K-Means and HAC Algorithms. *Mathematics*, *11*(3), 548.

Huang, L., Wen, Y., Guo, W., Zhu, X., Zhou, C., Zhang, F., & Zhu, M. (2020). Mobility Pattern Analysis of Ship Trajectories based on Semantic Transformation and Topic Modelling. *Ocean Engineering*, *201*(107092).

Kandemir, C., & Celik, M. (2021). Determining the error producing conditions in marine engineering maintenance and operations through HFACS-MMO. *Reliability Engineering and System Safety*, *206*(February 2020), 107308. https://doi.org/10.1016/j.ress.2020.107308

Lema, E., Vlachos, G. P., & Zikos, D. (2016). Linking causal factors and the human element in maritime accidents using K-means clustering. *International Journal of Risk Assessment and Management*, *19*(3), 214-227. https://doi.org/10.1504/IJRAM.2016.077380

Lema, Eva, Vlachos, G. P., & Dimitrios, Z. (2016). Linking Causal Factors and the Human Element in Maritime Accidents Using K-means Clustering. *International Journal of Risk Assessment and Management*, *19*(3), 21-227.

Lestari, A. D., Jaswar, & Kader, A. S. A. (2014). Contribution of Human Factors to Shipping Safety. *Junal Teknologi (Sciences and Engineering)*, *66*(2), 113-119.

Macrae, C. (2009). Human factors at sea: Common patterns of error in groundings and collisions. *Maritime Policy and Management*, *36*(1), 21-38. https://doi.org/10.1080/03088830802652262

Mazaheri, A., Montewka, J., Nisula, J., & Kujala, P. (2015). Usability of accident and incident reports for evidence-based risk modeling - A case study on ship grounding reports. *Safety Science*, *76*, 202-214. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.02.019

Pedregosa, F., Varoquax, G., Gramfort, A., Michel, V., Thirion, B., & Duchesnay, E. (2011). Scikit-learn: Machine learning in Python. *The Journal of Machine Learning Research*, *12*, 2825-2830.

Rehman, A. U., & Timraz, H. (2017). Shipping Accidents - Human Error to Human Behavior, Met Prospective. *18th Annual General Assembly of the International Association of Maritime Universities - Global Perspectives in MET: Towards Sustainable, Green and Integrated Maritime Transport, IAMU 2017*, 147-158.

Rothblum, A. M. (2000). Human Error and Marine Safety. *U.S. Coast Guard Research & Development Center*, 1-9. https://www.google.co.za/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#

Sanders, M. S., & Mccormick, E. J. (1982). *Engineering and Design Factors in Engineering*. https://ftp.idu.ac.id/wp-content/uploads/ebook/ip/BUKU ERGONOMI/BUKU INGGRIS/Human Factor In Engineering and Design.pdf

Schröder-Hinrichs, J. U., Hollnagel, E., & Baldauf, M. (2012). From Titanic to Costa Concordia-a century of lessons not learned. *WMU Journal of Maritime Affairs*, *11*(2), 151-167. https://doi.org/10.1007/s13437-012-0032-3

Sethia, K., Saxena, M., Goyal, M., & Yadav, R. K. (2022). Framework for Topic Modeling using BERT, LDA and K-Means. *2nd International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE)*, 2204-2208.

Setiawan, Y., Gunawan, D., & Efendi, R. (2022). Feature Extraction TF-IDF to Perform Cyberbullying Text Classification: A Literature Review and Future Research Direction. *2022 International Conference on Information Technology Systems and Innovation (ICITSI)*, 283-288.

Uğurlu, Ö., Yıldız, S., Loughney, S., & Wang, J. (2018). Modified human factor analysis and classification system for passenger vessel accidents (HFACS-PV). *Ocean Engineering*, *161*(August 2017), 47-61. https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2018.04.086

Wróbel, K. (2021). Searching for the origins of the myth: 80% human error impact on maritime safety. *Reliability Engineering and System Safety*, *216*(July). https://doi.org/10.1016/j.ress.2021.107942

Yan, K., Wang, Y., Jia, L., Wang, W., Liu, S., & Geng, Y. (2023). A content-aware corpus-based model for analysis of marine accidents. *Accident Analysis and Prevention*, *184*(106991).

Yildiz, S., Uğurlu, Ö., Wang, J., & Loughney, S. (2021). Application of the HFACS-PV approach for identification of human and organizational factors (HOFs) influencing marine accidents. *Reliability Engineering and System Safety*, *208*. https://doi.org/10.1016/j.ress.2020.107395

Yoshimura, K., Hikida, K., Itoh, H., Nishizaki, C., & Mitomo, N. (2012). A method for quantifying the risks of human error from experiments with the ship bridge simulator. *International Conference on Emerging Trends in Engineering and Technology, ICETET*, 86-92. https://doi.org/10.1109/ICETET.2012.36

Zhou, Y., Wright, J., & Maskell, S. (n.d.). A Generic Anomaly Detection Approach Applied to Mixture-of-Unigrams and Maritime Surveillance Data. *2019 Sensor Data Fusion: Trends, Solutions, Applications*, 1-6.

6. BÖLÜM

DENİZ TAŞIMACILIĞINDA DİJİTAL NAVLUN BORSALARI VE PLATFORMLAR

Hüseyin Gençer

GİRİŞ

1990'lı yıllarda dünyadaki hızlı ekonomik genişlemenin arkasındaki en önemli itici güçlerden biri bilişim teknolojisidir. Bilişim teknolojilerinin birçok sektördeki yenilik ve dijital dönüşümde oynadığı önemli role bağlı olarak dijital ekonominin gelişiminde de derin bir etkisi vardır. Dijital ekonomi, işletmeler, insanlar, makineler, veriler ve süreçler arasındaki çevrim içi bağlantıdan kaynaklanan ekonomik faaliyet olarak adlandırılabilir. Elektronik ticaret, çevrim içi eğitim, akıllı telefon uygulamaları, dijital bankacılık ve platformlar dijital ekonomi örneklerindendir (Jullien, 2012; Szerb vd., 2022). Günümüzdeki büyük teknoloji şirketlerinin çoğu platform tabanlı işletmelerdir. Üreticileri ve tüketicileri birbirine bağlayan, mal, hizmet veya bilgi alışverişini kolaylaştıran dijital platformların ekonomik modelini tanımlamak için bazen platform ekonomisi terimi de kullanılmaktadır. Dijital platformlar son yıllarda birçok sektöre yayılmıştır ve küresel ekonomiden büyük paylar almaktadır. Google, Amazon ve Alibaba gibi büyük şirketler platform tabanlı bir iş modeline dayanmaktadır. Yapılan tahminler, 2025 yılına kadar küresel ekonomik faaliyetin yüzde 30'undan fazlasının dijital platformlar aracılığıyla sağlanabileceği yönündedir (Marr, 2022).

Bir borsa veya platform, ekonomik aktörleri tamamlayıcı ihtiyaçlarla bir araya getiren, mal ve hizmetlerin düzenlenmiş bir ortamda alınıp satıldığı, insanlar ve şirketler arasındaki etkileşimi kolaylaştıran bir ortam olarak tanımlanabilir (Belleflamme ve Neysen, 2023). Günümüzde işlemlerin büyük çoğunluğu dijital ortamda gerçekleşse de borsaların ve platformların ortaya çıkışı çok daha eskidir. Örneğin, yüzlerce yıllık geçmişi olan New York Menkul Kıymetler Borsası veya deniz taşımacılığındaki Baltık Borsası'nda işlemler fiziksel ortamda gerçekleşmekteydi.

KAYNAKLAR

Bai, C.E., Yuen, C.W. (2002). *Technology and the New Economy*, The MIT Press.
Bartels, N., Schmitt, A. (2022). Developing network effects for digital platforms in two-sided markets- The NfX construction guide, Digital Business 2.
Belleflamme, P., Neysen, N. (2023). *Platform Strategies: A Guidebook for Entrepreneurs in the Platform Economy*, Routledge.
Bjørnstad, S. S. (2021). How has shipping changed after 25 years of digitalisation?, https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL1138544/How-has-shipping-changed-after-25-years-of-digitalisation
Boxxport, (2023). https://www.boxxport.com/
Braudel, Fernand (1983). Civilization and capitalism 15th-18th century: The wheels of commerce. New York: Harper & Row.
Brodie, P. (2006). *Commercial Shipping Handbook*, 2nd Edition, Routledge.
Chen, L.Y., Lai, J.H., Chang, S.C. (2022). Strategic networks, certification, and initial public offerings, International Review of Financial Analysis 83.
Clayton, B. (2021). How has shipping changed after 25 years of digitalisation?, https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL1138544/How-has-shipping-changed-after-25-years-of-digitalisation
Container-xChange. (2022). Container Availability Index, https://www.container-xchange.com/features/cax/
DE.DIGITAL. (2019). Digital-Gipfel 2019: Digitale Plattformen verändern Wirtschaft und Gesellschaft, https://www.de.digital/DIGITAL/Navigation/DE/Magazin/Digitale-Plattformen/digitale-plattformen.html
DF-ALLIANCE. (2023). https://www.df-alliance.com/
Fischer, W. (1998). Expansion, Integration, Globalisierung: Studien zur Geschichte der Weltwirtschaft (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft) Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
Handelskammer Hamburg (2008). *Die Hamburger Börse 1558-2008. Trends im Börsenwesen*. Hamburg: Murmann-Verlag.
HANSA.com (2017). CMA CGM invests in NYSHEX. https://hansa-online.de/2017/08/schiffahrt/83338/cma-cgm-invests-nyshex/
HANSA.com (2018). Frachtbörse Freightos gewinnt CMA CGM als Kunden. https://hansa-online.de/2018/12/featured/112309/frachtboerse-freightos-gewinnt-cma-cgm-als-kunden/
Iansiti, M., Lakhani, K. R. (2020). *Yapay Zekâ Çağında Rekabet*, Editör: Utku Umut Bulsun, İstanbul: ACT Havayolları AŞ
JOC.com (2016). Freightos launches online marketplace for China-US imports.
JOC.com (2021). The New York Shipping Exchange.
Jullien, B. (2012). Two-sided B to B platforms. In M. Peitz & J. Waldfogel (Eds.), The Oxford handbook of the digital economy (pp. 61-85). Oxford University Press.
Klippert, S.R., Kowalski, M., Bruns, A.S. (2010). Anforderungsanalyse für eine Online Frachtenbörse im Eisenbahngüterverkehr, Entwicklung einer Anforderungsspezifikation aus betriebswirtschaftlicher Perspektive, CODE24-Projektbericht Nr. 2, Institut für Produktion und Industrielles Informationsmanagement, Universität Duisburg-Essen, Campus Essen, Essen: Eigenverlag.
Kühne-Nagel. (2022). Seaexplorer disruption indicator: Track the trends in global supply chain disruptions at the world's busiest ports.
Marr, M. (2022). *Yarının Teknolojileri İşbaşında*, Mediacat, İstanbul. Çeviren: Hale Türkeş.
Nauman, J.P. (2017). Digitaler Marktplatz für Schiffsfracht, https://www.dvz.de/rubriken/see/detail/news/digitaler-marktplatz-fuer-schiffsfracht.html

NYSHEX. (2022). https://nyshex.com/
Portbase. (2022). https://www.portbase.com/
Ratten, V. (2022). Digital platforms and transformational entrepreneurship during the COVID-19 crisis, *International Journal of Information Management*.
Sänger, F. (2003). Elektronische Transportmärkte, Untersuchungen zur Optimierung des Straßengütertransports, Disertation., Universität Köln.
Schacht, O. (2022). Kuehne+Nagel launches Seaexplorer disruption indicator, https://www.itln.in/kuehnenagel-launches-seaexplorer-disruption-indicator-shipping?infinitescroll=1
Sea Explorer. (2022). https://seaexplorer.com/
SeaRates. (2023). https://www.searates.com/
Shipamax, (2023). https://www.shipamax.com/
Szerb, L., Komlosi, E.S., Acs, Z.J., Lafuente, E., Song, A.K. (2022). The Digital Platform Economy Index 2020, Springer.
Transmetrics, (2023). https://www.transmetrics.ai/industry/container-shipping/

7. BÖLÜM

DENİZ TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNDE OPTİMİZASYON

Mehmet Özkan

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle ve artan maliyetler nedeniyle rekabet artık tedarik zincirlerinde yaşanmaktadır. Malın ve hizmetin üretimi için tedarikçinin belirlenmesinden nihai müşteriye ulaştırılmasına kadar tedarik zinciri faaliyetlerini etkileyen çok sayıda unsur bulunmaktadır. Bunlar maliyet, iş gücü gereksinimi, tesis yeri seçimi, stok ve envanter yönetimi, ulaştırma modu seçimi, tedarik zinciri ağ tasarımı vb. olarak sıralanabilmektedir. Bu şekilde işletme bünyesinde meydana gelen lojistik faaliyetlerden tedarik zinciri düzeyinde maksimum düzeyde yarar sağlanabilmesi için tüm faaliyetlerin bütünleştirilmesi gerekmektedir (Gümüş, 2012). Ancak bu şekilde faaliyetlerin birbirilerine olan etkileri gözlemlenerek kontrol edilebilmesi mümkün olmaktadır.

Tedarik zincirlerinin lojistik faaliyetlerinde hem maliyet hem de organizasyon olarak ulaştırma modları önemli bir yere sahiptir. Buna bağlı olarak tedarik zincirlerinin alt bileşeni olan, liman ve gemi faaliyetlerinin bütünlüğünü tanımlayan deniz tedarik zinciri de ulaştırma modu kapsamında değerlendirilebilmektedir. Söz konusu süreç içinde mal ve hizmetlerin nihai müşteriye ulaştırılana kadar maliyetlerin fiyatlara yansıtıldığı düşünüldüğünde maliyet minimizasyonunun ve hız maksimizasyonunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Günümüzde tüm sektörlerde istenen amaca ulaşabilmek için bağlı olunan değişkenlerin etkisinin bilinmesi önemlidir. Ancak amaca ulaşmak için bu şekilde yönetim ve kontrol faaliyetleri planlanabilir. İşte bu nedenle ana ulaştırma sistemlerinden birisi olan deniz taşımacılığının faaliyetlerinin izlenebildiği, kontrol edilebildiği ve yönetildiği bir deniz tedarik zincirinde optimizasyon uygulama-

KAYNAKLAR

Acar, E. (2021, Şubat 24). Doğrusal Olmayan Programlama (DOP) ile Portföy Büyüklüğü Kısıtlamalı Model Optimizasyonu. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 69-90.

Ankara, Ü. (2023, Haziran 25). *Doğrusal Olmayan Optimizasyon.* www.ankara.edu.tr: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/78074/mod_resource/content/0/6.Dogrusal%20Olmayan%20Optimizasyon.pdf adresinden alındı

Bernacki, D. (2021, May 21). Assessing the Link between Vessel Size and Maritime Supply Chain Sustainable Performance. *energies*, s. 1-21.

Christodoulou, A., & Kappelin, H. (2020, Eylül). Determinant factors for the development of maritime supply chains: The case of the Swedish forest industry. *Case Studies on Transport Policy*, s. 711-720.

Danacı, B., Helvacıoğlu, Ş., & Korkut, E. (2019). Tersanelerde Tedarik Zinciri Yönetimi. *GİDB Dergi*, s. 29-40.

Dantzig, G. B., Orden, A., & Wolfe, P. (1955, Ekim). The Generalized Simplex Method For Minimizing A Linear Form Under Linear Inequality Restraints. *Pacific Journal of Mathematics*, s. 183-195.

Demirel, N., & Acer, A. (2021). Tedarik Zinciri Yönetimi Kavramı. G. Çekerol içinde, *Tedarik Zinciri Yönetimi* (s. 4). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Demirel, N. (2021a). Tedarik Zincir Risk Yönetimi. G. Çekerol içinde, *Tedarik Zinciri Yönetimi* (s. 204). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Demirel, N. (2021b). Tedarik Zinciri Ağ Tasarımı. G. Çekerol içinde, *Tedarik Zinciri Yönetimi* (s. 169). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Gümüş, Y. (2012). *Lojistik Faaliyetler ve Maliyetler.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Kaya, S., & Fığlalı, N. (2016, Haziran 9-18). Çok Amaçlı Optimizasyon Problemlerinde Pareto Optimal Kullanımı. *Social Sciences Research Journal*, s. 2147-5237.

Keskin, M. (2020). Fiziki Lojistik Faaliyetler: Taşımacılık, Depolama ve Elleçleme. A. Acar içinde, *Lojistik Yönetimi* (s. 141). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Kocaoğlu, B., Özkan, M., & Özkan, H. (2018). Deniz Ulaştırma İşletmelerinde Gemi Yükleme Miktarının Belirlenmesine Yönelik Doğrusal Programlama Modeli ve Ms Solver ile Değerlendirilmesi. *ULTZK 2018 Bildiriler Kitabı.* Bursa: Burkon.

Lam, J. (2015, Haziran). Designing a sustainable maritime supply chain: A hybrid QFD-ANP approach. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, s. 70-81.

Lambourdiere, E., & Corbin, E. (2020). Blockchain and Maritime Supply-Chain Performance: Dynamic Capabilities Perspective. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, s. 24-34.

Liu, J., Zhang, H., & Zhen, L. (2023). Blockchain technology in maritime supply chains:applications, architecture and challenges. *International Journal of Production Research*, s. 3547-3563.

Özkan, H. (2022). *Bozulabilir Gıda Tedarik Zincirinin Stratejik Planlaması.* Çanakkale: Paradigma Akademi.

Özkan, M. (2022). *Deniz Tedarik Zİncirinde Tarafların Yönetimi.* Çanakkale: Paradigma Akademi.

Parola, F., Satta, G., Nicoletta, B., & Vitellaro, F. (2020, August 7). Digital technologies and business opportunitiesfor logistics centres in maritime supply chains. *The flagship journal of international shipping and port research*, s. 461-477.

Philipp, R., Prause, G., & Gerlitz, L. (2019). Blockchain and Smart Contracts For Entrepreneurial Collaboration In Maritime Maritime Supply Chain. *Transport and Telecommunication*, s. 365-378.

Şahin, B., & Soylu, A. (2020, August 19). Multi-Layer, Multi-Segment Iterative Optimization for Maritime Supply Chain Operations in a Dynamic Fuzzy Environment. *IEEE Access*, s. 144993-145005.

Türkay, M. (2023, Nisan 28). http://home. ku. edu. tr/~ mturkay/indr501/Optimizasyon. pdf. adresinden alındı

8. BÖLÜM

DENİZ ULAŞTIRMASINDA ENERJİ VERİMLİLİĞİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK REGÜLASYONLARIN TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Ali Yasin Kaya

GİRİŞ

İnsan faaliyetleri kaynaklı olarak üretilen sera gazı emisyonlarının iklim değişikliğine sebebiyet verdiği konusunda neredeyse bilimsel bir konsensus bulunmaktadır ve bu iklim değişikliği insan sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (McMichael vd., 2006). Gemiler dünya ticaret hacminin %80'inden fazlasını taşımaktadırlar (UNCTAD, 2022). Taşınan yük miktarı dikkate alındığında deniz ticaretinin neden olduğu sera gazı emisyonları ihmal edilebilir seviyeden çok uzaktır (Luo, 2013).

Gemilerden kaynaklanan antropojenik emisyonların dünya üzerindeki toplam emisyonlarının miktarına oranı 2012 yılında %2,76 iken 2018 yılında %2,89'a yükselmiştir; 2012 yılı ve 2018 yılları arasında deniz ulaştırmasından kaynaklanan yıllık ortalama emisyon miktarı 1002 milyon tondur; bu miktar global emisyonların %2,83'ünü oluşturmaktadır (IMO, 2020). Yüzdesel olarak küçük bir yüzde gibi görünse dahi miktar olarak ciddi miktarları ifade etmektedir. Paris İklim Anlaşması ile denizcilik sektörü sera gazı emisyonlarının azalmak için ciddi kural ve düzenlemelerin silsilesini devreye almıştır. 2018 İlk IMO (International Maritime Organization) Sera Gazı Stratejisi (MEPC.304(72)) gemilerden kaynaklanan sera gazı emisyonları azaltmaya yönelik hedefler ortaya koymuştur; bu hedefler 2008 yılını esas alarak 2030 yılında taşınan yük başına emisyonlarını %40 düşürmek ve 2050 yılında 2008 yılına kıyasla taşınan yüke göre emisyonları emisyonlarını %70 kadar düşürme çabaları devam ettirme kararı almıştır (IMO, 2018).

şirketler lokasyon olarak daha yakın bölgelerdeki tedarikçiler ile daha fazla ticaret yapmayı gündemlerine alabilirler.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında fosil yakıt tüketiminin azaltılması ve enerji verimliliğinin arttırılması tüm sektörlerde olduğu gibi denizcilik sektöründe de ana gündem maddelerinden bir tanesidir. Paris İklim Anlaşması ile uzun dönemde küresel sıcaklık artışının mümkün olduğunca 2°C'nin altında tutulması hedefine ulaşılması için denizcilik sektöründe katı ve zorlayıcı kural ve düzenlemeler yürürlüğe girmiştir ve girmeye devam edecektir.

Gemilerden kaynaklanan karbon emisyonlarının azaltılması için getirilen kural ve düzenlemeler; gemi sahipleri ve operatörlerinin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için mevcut gemilerine ciddi oranlarda yatırım yapmalarını zorunlu kılacaktır. Aksi hâlde enerji verimliği yüksek yeni gemiler inşa ettirmeleri gerecektir. Gemilerden kaynaklanan emisyonların azaltılması için en etkili ve hâlihazırda kullanılan yöntemlerden biri olan makine gücünün sınırlandırılması ile gemi hızlarının düşürülmesi, yüklerin daha geç teslim edilmesine neden olacak ve stok maliyetlerini arttıracaktır. Tedarik zinciri içerinde deniz ulaştırması maliyetinin oranının artması; uluslararası ticaretteki yük hacminin bir kısmının diğer ulaştırma modlarına kaymasına sebebiyet verebilecektir. Ayrıca; uluslararası ticaret yapan şirketlerin tedarik zincirlerini kısaltmak için çeşitli stratejiler geliştirmeye başlamaları da muhtemel sonuçlar arasındadır. Deniz ulaştırmasında sıfır karbon emisyonlu ulaştırma hedefi yüksek maliyetli ve uzun bir süreci beraberinde getirecektir. Bu süreç denizcilik sektörünün paydaşlarını ciddi anlamda etkileyecek ve tedarik zincirleri üzerinde birçok değişikliği beraberinde getirecektir.

KAYNAKLAR

Achillas, C., Bochtis, D. D., Aidonis, D., & Folinas, D. (2019). *Green supply chain management*. Routledge.

Bortuzzo, V., DE DOMENICO, M., & Bucci, V. (2022). Strategies for Ship Decarbonisation: Technical Measure for Reducing Energy Efficiency Existing Ship Index. *In Technology and Science for the Ships of the Future* (Vol. 6, pp. 632-640). IOS Press.

Chopra, S., Meindl, P., & Kalra, D. V. (2013). *Supply chain management: strategy, planning, and operation*. Fifth Edition. Pearson.

Czermański, E., Oniszczuk-Jastrząbek, A., Spangenberg, E. F., Kozłowski, Ł., Adamowicz, M., Jankiewicz, J., & Cirella, G. T. (2022). Implementation of the Energy Efficiency Existing Ship Index: An important but costly step towards ocean protection. *Marine Policy*, *145*, 105259.

Hoffmann, M. (2022). The Impact of 'Fouling Idling'on Ship Performance and Carbon Intensity Indicator (CII).

IMO. (2011). MEPC.203(62), Amendments to The Annex of The Protocol of 1997 to Amend The International Convention for The Prevention of Pollution From Ships, 1973, As Modified by The Protocol of 1978 Relating Thereto. Inclusion of regulations on energy efficiency for ships in MARPOL Annex VI.

IMO. (2016). Resolution MEPC.278(70), Amendments to The Annex of The Protocol of 1997 to Amend the International Convention for The Prevention of Pollution From Ships, 1973, As Modified By The Protocol of 1978 Relating Thereto. Data collection system for fuel oil consumption of ships.

IMO. (2018). Resolution MEPC.304(72) (Adopted on 13 April 2018): Initial IMO Strategy on Reduction of GHG Emissions from Ships. London: International Maritime Organization.

IMO (2020). Fourth IMO GHG Study 2020; International Maritime Organization (IMO): London, UK, 2020.

IMO. (2022). IMO's work to cut GHG emissions from ships https://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Pages/Cutting-GHG-emissions.aspx.

Issa, M., Ilinca, A., & Martini, F. (2022). Ship Energy Efficiency and Maritime Sector Initiatives to Reduce Carbon Emissions. *Energies*, *15*(21), 7910.

Kalajdžić, M., Vasilev, M., & Momčilović, N. (2022). Power reduction considerations for bulk carriers with respect to novel energy efficiency regulations. *Brodogradnja: Teorija i praksa brodogradnje i pomorske tehnike*, *73*(2), 79-92.

Luo, M. (2013). Emission reduction in international shipping—the hidden side effects. *Maritime Policy & Management*, *40*(7), 694-708

Mallouppas, G., & Yfantis, E. A. (2021). Decarbonization in shipping industry: A review of research, technology development, and innovation proposals. *Journal of marine science and engineering*, *9*(4), 415.

Man-Es. (2023). Can climateneutral shipping pick up speed?, https://www.man- es.com/discover/shipping-emission-overshoot?gclid=EAIaIQobChMIot3FseDO_AIVV4jVCh1hkgxtEAAYAiAAEgJxBPD_BwE.

Marine Digital. (2023). What you need to know about maritime supply chains emissions. https://marine-digital.com/article_maritime_supply_chains.

McMichael, A. J., Woodruff, R. E., & Hales, S. (2006). Climate change and human health: present and future risks. *The Lancet*, *367*(9513), 859-869.

Omboga, H. K. (2022). Era of decarbonization, energy efficiency on existing ships *(EEXI) and carbon intensity indicators (CII) implication on charter parties.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İsveç, Malmö: World Maritime University.

Psaraftis, H. N., & Kontovas, C. A. (2013). Speed models for energy-efficient maritime transportation: A taxonomy and survey. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, *26*, 331-351.

Psaraftis, H. N., & Kontovas, C. A. (2021). Decarbonization of maritime transport: Is there light at the end of the tunnel?. *Sustainability*, *13*(1), 237.

Quartz. (2022). Maersk could push the entire shipping industry to move up its climate goals. https://qz.com/2112395/maersk-accelerated-its-net-zero-climate-goals-by-a-decade.

Shell, & Deloitte. (2020). *Decarbonising Shipping: All Hands on Deck*.

Schroer, M., Panagakos, G., & Barfod, M. B. (2022). Implications of the Emission-Related Policy Environment onExisting Containerships. Paper presented at 7th World Maritime Technology Conference 2022, Copenhagen, Denmark.

Stopford, M. (2009). *Maritime Economics.* Routledge. New York, USA.

The European Parliament and of The Council. (2015). Regulation (EU) 2015/757 of The European Parliament and of The Council, of 29 April 2015 on the monitoring, reporting and verification of carbon dioxide emissions from maritime transport, and amending Directive 2009/16/EC. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02015R0757-20161216&from=EN.

UNCTAD (2022). Review of maritime transport, viewed 22 June 2022, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2018_en.pdf.

Wartsila (2023). Are you geared up to comply with EEXI? https://www.wartsila.com/insights/article/are-you-geared-up-to-comply-with-eexi.

9. BÖLÜM

DENİZCİLİK EĞİTİMİNİN YAPISI, STANDARTLARI VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Deniz Keskinol - İsmet Balık

GİRİŞ

Dünya ticaretinin yaklaşık %90'ının gerçekleştirildiği deniz yolu taşımacılığının önemi, diğer taşıma modlarına göre daha ekonomik olması nedeniyle her geçen gün daha da artmaktadır. Doayısıyla dünyada birçok ülke deniz ticaret filosunu artırmak ve sektörden daha fazla pay alma çabası içerisindedir. Yunanistan, 2020 yılı verilerine göre yaklaşık 2,1 milyar DWT (1000 GT ve üzeri gemiler) olan toplam dünya deniz ticaret filosu içerisinde yaklaşık 374 milyon DWT (17,64) kapasitelik filosu ile en büyük paya sahiptir. Yunanistan'ı 245 milyon DWT kapasite ile Çin, 242 milyon DWT ile Japonya ve 241 milyon DWT ile Japonya, 139 milyon DWT ile Singapur ve 104 milyon DWT ile Hong Kong izlemektedir. Türkiye ise 28 milyon DWT'luk taşıma kapasitesi ile 16. sırada yer almaktadır (Türklim, 2022). Dünya deniz ticaret filosu içerisinde taşıma kapasitesi bakımından Türkiye'nin payı %1,32'dir. Deniz taşımacılığı sektöründen daha fazla pay alabilmek için sadece gemi filosunu artırmak yeterli değildir. Sektörde çalışacak ve sektörün gelişimine katkı sağlayacak iyi yetişmiş denizci gemiadamlarına ihtiyaç vardır. Bu da ancak verilecek üst düzey denizcilik eğitimiyle mümkün olabilir.

Denizcilik, içeriği oldukça geniş bir terimdir. Dolayısıyla denizcilik eğitimi de denildiğinde de denizcilik farklı alanlarıyla ilgili akademik eğitim akla gelir. Ancak kitabın bu bölümünde üzerinde duracağımız denizcilik eğitimi, IMO tarafından çıkarılan ve 28 Nisan 1984 tarihinde yürürlüğe giren kısa adı STCW olan (Gemiadamları Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Tutma Standartları) konvansiyonu (Poyraz, 1995) kapsamında verilen gemiadamı eğitimlerini konu almakta-

Son yıllarda yeni açılan denizcilik fakültelerinin bazıları STCW'nin gereklerini yerine getirebilmek amacıyla araştırma görevlileri alarak lisansüstü eğitim yapmak üzere başka üniversitelere görevlendirmişlerdir. Lisansüstü eğitimlerini tamamlamaları sonrası üniversitelerine dönen bu araştırma görevlileri öğretim üyesi olarak atanmışlardır. Böylelikle denizcilik fakültelerinin bazıları "Denizci Eğitimci Belgesi" sahibi öğretim üyesi eksikliklerini bu şekilde tamamlamak suretiyle öğrenci almaya başlamışlardır. Uzun yıllar önce kurulmuş olmalarına rağmen denizci eğitimci belgesi olan öğretim üyesi koşulunu yerine getiremediği için öğrenci alımı yapamayan fakülteler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, denizcilik eğitiminde mesleki derslerin ancak denizci eğitimci belgesi sahibi öğretim elemanları tarafından verilebiliyor olması, gemiadamları eğitimine bir standart getirmiştir.

Denizcilik eğitiminin en önemli sorunlarından birisi de öğrencilerin açık deniz gemi stajlarını yapabilecekleri gemi bulmakta karşılaşmış oldukları zorluklardır. Gemiler, bazı gerekçelerle fazla stajyer öğrenci kabul etmemektedirler. Bu gerekçelerin bir kısmında haklı da olabilirler. Mezun olduktan sonra sektöre hizmet verecek olan öğrencilerin karşılaşmış oldukları bu sorunun giderilmesi için okul-devlet-STK bir araya gelmeli ve çözüme kavuşturmalıdır.

KAYNAKLAR

Asyalı, E., Tuna, O. & Cerit, A.G. (2015). Denizcilikte Aktif Eğitim ve Kalite Yönetimi. http://web.deu.edu.tr/aek2004/13/Asyali-Cerit-Tuna.pdf (Erişim Tarihi: 26.05.2023)

Avcı, A. (1963). Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet dönemine kadar). MSB Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı. Ankara: Gnkur. Basımevi.

Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü (2018). Gemiadamları ve Kılavuz Kaptanlar Eğitim ve Sınav Yönergesi. https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/yonerge-talimat/gemiadamlari-ve-kilavuz-kaptanlar-egitim-ve-sinav-yonergesi-yds-puan-cetvelidegistirilmis.pdf (Erişim Tarihi: 26.05.2023)

Deniz, B. (2012). Türkiye'de Denizcilik Meslek Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

International Maritime Organization & International Conference on Training and Certification of Seafarers. (1993). Stcw 1978: international convention on standards of training certification and watchkeeping for seafarers 1978: with resolutions adopted by the international conference on training and certification of seafarers 1978 (2nd ed.). International Maritime Organization.

İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı (n. d.). Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği Ders Programı. Erişim Adresi: https://www.sis.itu.edu.tr/TR/ogrenci/lisans/ders-planlari/plan/GMI/202210.html

Meşe, İ. (2021). Türkiye'nin Denizcilik Eğitimi Raporu. https://www.denizcilikdergisi.com/denizcilik-gundem-haberleri/iste-turkiyenin-denizcilik-egitimi-raporu/

Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Anadolu Meslek ve Anadolu Teknik Programı Denizcilik Alanı Çerçeve Öğretim Programı*. Ankara. Erişim Adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20191815485059-EK-1_DEN%C4%B0ZC%C4%B0L%C4%B0K_%C3%87%C3%96P.pdf

Nemlioğlu Koca, Y. (2016). Türkiye'de Denizcilik Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. (Editörler Can, C. & Kilimci, A.) *Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Özel Eğitim Kurumları Genel Müdürlüğü (n. d.). TTKB Onaylı Programların Listesi, Denizcilik Program Listesi. Erişim Adresi: http://ookgm.meb.gov.tr/program_v1/pages/index.php?aid=14

Öztürk, O. B., Turna, İ., Altınpınar, İ. & Pirim, A. E. (2020). Gemiadamı Eğitiminde Rol Alan Eğitim Kurumlarına Yönelik Bir Çalışma: Denizci Eğitimciler. *Turkish Studies-Educational Sciences, 15(4),* 2877-289.

Piri Reis Üniversitesi (n. d.). Gemi Makineleri İşletmeciliği Programı Bologna Program Bilgisi. Erişim Adresi: https://www.pirireis.edu.tr/on-lisans-programlari-gemi-makineleri-isletme-programi

Poyraz, Ö. (1995). Türk Denizcilik Eğitimi İçin Sistem Planlaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Yıldız Teknik Üniversitesi (n. d.). Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği Bölümü. Erişim Adresi: https://gmim.yildiz.edu.tr/

YÖK Lisans Atlası (2019). Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği Yerleşme Koşulları (ÖSYM 2016). Erişim Adresi: https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-panel.php?y=105510044&p=1110&m=1

Ziarati, R. (2012). Denizcilik eğitim ve öğretiminde mesleki ve akademik gerekliliklerin birleştirilmesi. *Eğitim*, Kasım, 48-52.

10. BÖLÜM

DENİZCİLİK İŞLETMELERİNİN AFET VE ACİL DURUMLARA MÜDAHALEDE ROLÜ: DENİZ ULAŞTIRMASININ KULLANIMI

Hançer Çakıroğlu

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü, afeti, "etkilenen toplumun veya bölgenin dışından olağanüstü bir müdahaleyi gerektirecek ölçekte hasara, yıkıma, ekolojik bozulmaya, insan hayatının kaybına, insan ıstırabına, insan sağlığının ve sağlık hizmetlerinin bozulmasına neden olan herhangi bir olay" olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2020). Afet olarak tanımlanan depremler, kasırgalar, hortumlar, volkanik patlamalar, yangın, sel, kar fırtınası, kuraklık, terörizm, kimyasal dökülmeler, nükleer kazalar vb. doğal afet ve acil durumların insan yaralanmaları ve maddi hasarlar açısından önemli yıkıcı etkileri de bulunmaktadır (EM-DAT, 2022). Afet yöneticilerinin afetlerin etkilerini kendi yerel koşullarıyla ilişkili olarak analiz etmeleri, afete müdahale (response) ve iyileşme (recovery) aşamaları için gereken eylemi tahmin etmeleri ve planlamalar yapmaları oldukça önemlidir (Kovacs ve Spens, 2007). Doğal afet ve acil durumlara müdahale, hazırlanma, arama ve kurtarma, daha fazla maddi hasarı önlemek için afetzedelere acil yardım sağlayan eylemler dizisi olarak dikkatli ve koordineli planlanmalıdır.

Afet ve acil durum meydana geldiğinde en önemli adımlardan birisi söz konusu afete müdahale için ulaşım ağını iyi bir şekilde planlamak ve yönetmektir. Afet ve acil durum ile mücadele ve afet planlaması kapsamında ulaşım araçları, ulaşım ağları, taşımacılık sistemleri ve diğer destekleyici elemanlarının devreden çıkmaması gerekmektedir (Berkoune, Renaud, Rekik ve Ruiz, 2012). Söz konusu planlamada en önemli kararlardan biri afet lojistiği kapsamında kullanılacak ulaştırma modu/modlarına karar verilmesidir (Maghfiroh ve Hanaoka, 2020).

KAYNAKLAR

Adıgüzel, S. (2019). Logistics management in disaster. *Journal of Management Marketing and Logistics (JMML), V.6(4),* 212-224. http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1173

Akyar, S. (2021). Dünyada Silahlı Kuvvetler COVID-19 ve benzeri salgınlara hazır mı? *SAVTÜRK Dergisi Aralık 2020.* https://www.savturk.com/tr/dunyada-silahli-kuvvetler-covid-19-ve-benzeri-salginlara-hazir-mi

Alderton, T., & Winchester, N. (2002). Globalisation and de-regulation in the maritime industry. *Marine Policy, 26(1)*, 35-43.

Apte, A., Greenfield, C., Yoho, K., & Ingram, C. (2012, Mayıs 21-25). *An analysis of United States Navy disaster relief operations* [Konferans Bildirisi]. POMS 2023 Yıllık Konferansı Orlando. https://www.pomsmeetings.org/conf-2023/.

Apte, A., Yoho, K., Greenfield, C.M., & Ingram, C. (2013). Selecting Maritime Disaster Response Capabilities *Journal of Operations and Supply Chain Management* Volume *6 Number 2*, 40-58.

Azman, M. (2012). İstanbul'da olası yıkıcı bir deprem sonrası deniz trafik unsurları için örnek eylem planı. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.

Balçık, B., Beamon, B.M., Krejci, C.C., Muramatsu, K.M., & Ramirez, M. (2010). Coordination in humanitarian relief chains: Practices, challenges and opportunities, *International Journal of Production Economics, 126(1),* 22-34.

Beamon, B.M., & Balçık, B. (2005, Kasım). *Distribution network design for humanitarian relief chains* [Konferans Bildirisi]. Endüstri Mühendisliği Lisansüstü Semineri Washington, DC.

Berkoune, D., Renaud, J., Rekik, M., & Ruiz, A. (2012). Transportation in disaster response operations. *Socio-Economic Planning Sciences, 46(1)*, 23-32. https://doi.org/10.1016/j.seps.2011.05.002

Blank, M. (2021). *Maritime transportation in humanitarian logistics: the case of Yemen crisis* [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi]. Hanken School of Economics, Helsinki.

Carter, W. N. (2008). *Disaster management: a disaster manager's handbook*. Asian Development Bank Mandaluyong City, Philippines.

Centre for Research on the Epidemiology of Disasters-CRED (2012). *The frequency and impact of natural disasters, forthcoming in: the economic ımpact of natural disasters*. https://www.cred.be/node/1240. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023.

Chandes, J. & Pache, G. (2009). Investigating humanitarian logistics issues: from operations management to strategic action. *Journal of Manufacturing Technology Management, Vol. 21 No. 3*, 320-340.

Çatak, İ. (2021). Türkiye'de Afetlere Etkin Müdahalede Deniz Alternatifi Önerisi: Afet Gemileri. *Deniz Taşımacılığı ve Lojistiği Dergisi 02(01) 2021,* 01-16.

Çınar, H. (2020, Aralık). Olası İstanbul depreminde deniz ulaştırması. *Türk Armatörler Birliği Deniz ticareti dergisi.* 82-84.

Daud, M. S. M., Hussein, M. Z. S. M., Nasir, M. E., Abdullah, R., Kassim, R., Suliman, M. S., & Salu-Din, M. R. (2016). Humanitarian logistics and its challenges: *The literature review. International Journal of Supply Chain Management, 5(3)*, 107-110. https://doi.org/10.2495/RISK200161

EM-DAT, (2021). *The international disaster database: Disasters in numbers 2021.* https://emdat.be/disasters-numbers-2021. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023

EM-DAT, (2022). *Annual Report 2022.* https://emdat.be/annual report-2022. Erişim Tarihi: 5 Haziran 2023

Erdem, U., Erdin, H.E., & Özcan, N.S. (2017, Ekim 11-13). *Afet ve Acil Durumlarda Erişilebilirlik*. [Konferans Bildirisi]. 4. Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Feo, M., Espino, R., & Garcia, L. (2011). A stated preference analysis of Spanish freight forwarders modal choice on the south-west Europe motorway of the sea. *Transport Policy, 18(1)*, 60-67. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2010.05.009

Gorman, M.F., Clarke, J.P., Gharehgozli, A.H., Hewitt, M., De Koster, R., & Roy, D., (2014). State of the practice: a review of the application of OR/MS in freight transportation. *Interfaces, 44(6)*, 535-554. http://dx.doi.org/10.1287/inte.2014.0772

Haavisto, I., Kovács, G., & Spens, K. (2016). *Supply chain management for humanitarians: tools for practice*. Kogan Page Publishers.

Heaslip, G. (2011). Challenges of civil military cooperation/coordination in humanitarian relief (Chapter 9), G. Kovacs ve K. Spens (Eds), *Relief Supply Chain Management for Disasters: Humanitarian Aid andEmergency Logistics* (ss.147-172). IGI Global, Hershey, PA.

Hirschinger, M., Moser, R., Schaefers, T., & Hartmann, E. (2016). No Vehicle Means No Aid—A Paradigm Change for the Humanitarian Logistics Business Model. *Thunderbird International Business Review, 58(5)*, 373-384.

Kamal, B. (2019). Denizyolu Düzenli Hat Taşımacılığında Hız Düşürme Pratiği İncelemesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 7(4),* 43-58.

Kim, H.C., Nicholson, A., & Kusumastuti, D. (2017). Analysing freight shippers' mode choice preference heterogeneity using latent class modelling. *Transportation Research Procedia, 25*, 1109-1125.

Kovacs, G., & Tatham, P. (2009). Responding to disruptions in the supply network-from dormant to action. *Journal of Business Logistics, 30(2)*, 215-229. https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2009.tb00121.x

Kovács, G., & Karen M. S. (2007). Humanitarian Logistics in Disaster Relief Operations. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management 37(2).* 99-114. doi:10.1108/09600030710734820

Maghfiroh, M. F., & Hanaoka, S. (2020). Multi-modal relief distribution model for disaster response operations. *Progress in Disaster Science, 6, 100095,* 1109-1125. https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2020.100095

Noyan, N. (2012). Risk-averse two-stage stochastic programming with an application to disaster management. *Computers & Operations Research, 39(3)*, 541-559. https://doi.org/10.1016/j.cor.2011.03.017

Nugroho, M.T., Whiteing, A., & de Jong, G. (2016). Port and inland mode choice from the exporters' and forwarders' perspectives: Case study — Java, Indonesia. *Research in Transportation Business & Management, 19*, 73-82. https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2016.03.010

Önder, S. (2016, Mayıs). *Gemi Kira Sözleşmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özkapıcı, D.B., Ertem, M.A., & Aygüneş, H. (2016). Intermodal humanitarian logistics model based on maritime transportation in Istanbul. *Natural Hazards, [e- journal] 83(1)*, 345-364. https://doi.org/10.1007/s11069-016-2318-9

Perry, M. (2007). Natural disaster management planning: A study of logistics managers responding to the tsunami. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 37(5)*, 409-433.

Pettit, S., & Beresford, A. (2009). Critical success factors in the context of humanitarian aid supply chains. *International journal of physical distribution & logistics management, 39(6)*, 450-468.

Raillani, H., Hammadi, L., Altimari Samed, M. M., El Ballouti, A., & Barbu, V. S. (2020). Humanitarian logistics in the disaster relief supply chain: State of the art. *WIT Transactions on Engineering Sciences 129,* 181-193. https://doi.org/10.2495/RISK200161

Rietjens, S.J.H., Voordijk, G., &De Boer, S.J. (2007). Co-ordinating humanitarian operations in peace support missions. *Disaster Prevention and Management: An International Journal, 16(1),* 56-69. https://doi.org/10.1108/09653560710729811

Sancakdar, O. (2017). Afet Mevzuatı ve Afet Hukukuna Giriş. Z. T. Karaman ve A. Altay (Eds.), *Bütünleşik Afet Yönetimi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Shinghal, N., & Fowkes, T. (2002). Freight mode choice and adaptive stated preferences. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 38(5)*, 367-378. https://doi.org/10.1016/S1366-5545(02)00012-1

TDM Encyclopedia, (2016, Mart 23). *Emergency Response Transport Management: Managing Transportation Systems During Disasters*. Victoria Transport Policy Institute, https://www.vtpi.org/tdm/tdm124.htm Erişim Tarihi: (Mayıs 28, 2023)

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu, (2020). *IFRC Annual Report, 2020*. https://www.ifrc.org/document/annual-report-2020. Erişim Tarihi: 10 May 2023.

Vos, F., Rodriguez, J., Below, R., & Guha-Sapir, D. (2010). *Annual disaster statistical review 2009: The numbers and trends*. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, Brussels, Belgium. http://www.cred.be/sites/default/files/ADSR_2009.pdf

Wijnolst, N., & Waals, F. (1999). *Shipping industry structure*. Delft University Press. http://resolver.tudelft.nl/uuid:38027239-a544-409e-a930-cdaf16a02dd0

World Health Organization. (2020, Jan 16). *Call to protect hospitals, schools from impact of disasters*. https://www.who.int/news/item/11-12-2010-call-to-protect-hospitals-schools-from-impact-of-disasters Erişim Tarihi: (Mayıs 28, 2023).

11. BÖLÜM

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRMENİN ÖNEMİ

Cenk Ay - Elif Bal Beşikçi

GİRİŞ

Denizcilik sektörü küresel ticaret ve taşımacılıkta hayati bir rol oynamakta, ulusları birbirine bağlamakta ve ekonomik büyümeyi kolaylaştırmaktadır (UNCTAD, 2022). Kendine özgü zorlukları ve talepleri olan bu sektörde güvenliğin ve verimliliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır (Wan vd., 2023). Son yıllarda, güvenli ve etkili bir denizcilik ortamının teşvik edilmesinde psikolojik değerlendirmenin önemi giderek daha fazla kabul görmektedir (Fan ve Yang, 2023b). Bu bölüm, denizcilik sektöründe psikolojik değerlendirmenin önemini keşfetmeyi, denizcilik personelinin refahını korumadaki ve operasyonel sonuçları optimize etmedeki rolünü vurgulamayı amaçlamaktadır.

Bireylerin psikolojik niteliklerinin ve özelliklerinin sistematik olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanan psikolojik değerlendirme, mesleki bağlamlarda uzun zamandır değerli bir araç olarak kabul edilmektedir (Sackett vd., 2017). Psikolojik değerlendirme, titiz ve kanıta dayalı değerlendirme yöntemleri kullanarak bireylerin bilişsel yetenekleri, kişilik özellikleri, ruh sağlığı ve duygusal refahı hakkında değerli bilgiler sağlayabilir ve bunların tümü denizcilik sektöründe etkili performans için büyük önem taşımaktadır (Pauksztat vd., 2022).

Odaklanılan kilit alanlardan biri bilişsel yetenekler ve karar verme becerileridir. Denizcilik ortamı, bireylerin karmaşık bilgileri işlemesini, kritik kararlar vermesini ve değişen koşullara uyum sağlamasını gerektirir (Fan ve Yang, 2023a). Psikolojik değerlendirme, etkili karar verme ve görev performansı için hayati önem taşıyan problem çözme, dikkat ve durumsal farkındalık gibi bilişsel yetenekleri değerlendirebilir (Gu vd., 2020).

eğitimi ve devam eden desteğe entegre ederek denizcilik sektörü daha iyi güvenlik sonuçları, optimize edilmiş mürettebat performansı ve gelişmiş genel refah yaşayabilir. Bununla birlikte, psikolojik değerlendirmenin potansiyelini tam olarak ortaya çıkarmak için sürekli araştırma, iş birliği ve ilerlemeler şarttır. Denizcilik sektörü, etkili değerlendirme programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasına yatırım yaparak yüksek güvenlik, performans ve organizasyonel refahın faydalarından yararlanabilir.

KAYNAKLAR

Abila, S. S., & Acejo, I. L. (2021). Mental health of Filipino seafarers and its implications for seafarers' education. *International Maritime Health*, *72*(3), 183-192. https://doi.org/10.5603/IMH.2021.0035

Abrahams, L., Pancorbo, G., Primi, R., Santos, D., Kyllonen, P., John, O. P., & De Fruyt, F. (2019). Social-Emotional Skill Assessment in Children and Adolescents: Advances and Challenges in Personality, Clinical, and Educational Contexts. *Psychological Assessment*, *31*(4), 460-473. https://doi.org/10.1037/PAS0000591

Adumene, S., Afenyo, M., Salehi, V., & William, P. (2022a). An adaptive model for human factors assessment in maritime operations. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *89*, 103293. https://doi.org/10.1016/J.ERGON.2022.103293

Adumene, S., Afenyo, M., Salehi, V., & William, P. (2022b). An adaptive model for human factors assessment in maritime operations. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *89*, 103293. https://doi.org/10.1016/J.ERGON.2022.103293

Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, *44*(1), 1-26. https://doi.org/10.1111/J.1744-6570.1991.TB00688.X

Brooks, S. K., & Greenberg, N. (2022a). Mental health and psychological wellbeing of maritime personnel: a systematic review. *BMC Psychology*, *10*(1), 1-26. https://doi.org/10.1186/S40359-022-00850-4/TABLES/1

Brooks, S. K., & Greenberg, N. (2022b). Mental health and psychological wellbeing of maritime personnel: a systematic review. *BMC Psychology*, *10*(1), 1-26. https://doi.org/10.1186/S40359-022-00850-4/TABLES/1

Carotenuto, A., Molino, I., Fasanaro, A. M., & Amenta, F. (2012). Psychological stress in seafarers: a review. *International Maritime Health*, *63*(4), 188-194. https://journals.viamedica.pl/international_maritime_health/article/view/26129

Çulha, H. S., & Tavacıoğlu, L. (2022). Investigation of the Relationships Between Personality Traits of Leaders and Accidents in the Maritime Sector With Adaptation of the Five-Factor Personality Inventory Into Turkish. *Marine Science and Technology Bulletin*, *11*(1), 1-8. https://doi.org/10.33714/MASTEB.1018593

Davis, J. P., Pedersen, E. R., Borsari, B., Bowen, S., Owen, J., Sedano, A., Fitzke, R., Delacruz, J., Tran, D. D., Buch, K., Saba, S., Canning, L., & Bunyi, J. (2023). Development of a mobile mindfulness smartphone app for post-traumatic stress disorder and alcohol use problems for veterans: Beta test results and study protocol for a pilot randomized controlled trial. *Contemporary Clinical Trials*, *129*, 107181. https://doi.org/10.1016/J.CCT.2023.107181

Fan, S., Blanco-Davis, E., Fairclough, S., Zhang, J., Yan, X., Wang, J., & Yang, Z. (2023). Incorporation of seafarer psychological factors into maritime safety assessment. *Ocean & Coastal Management*, *237*, 106515. https://doi.org/10.1016/J.OCECOAMAN.2023.106515

Fan, S., & Yang, Z. (2023a). Analysing seafarer competencies in a dynamic human-machine system. *Ocean & Coastal Management*, *240*, 106662. https://doi.org/10.1016/J.OCECOAMAN.2023.106662

Fan, S., & Yang, Z. (2023b). Towards objective human performance measurement for maritime safety: A new psychophysiological data-driven machine learning method. *Reliability Engineering & System Safety*, *233*, 109103. https://doi.org/10.1016/J.RESS.2023.109103

Garcia, D., Lester, N., Cloninger, K. M., & Robert Cloninger, C. (2020). Temperament and Character Inventory (TCI). *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 5408-5410. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_91

Gu, Y., Liu, D., Zheng, G., Yang, C., Dong, Z., & Tee, E. Y. J. (2020). The Effects of Chinese Seafarers' Job Demands on Turnover Intention: The Role of Fun at Work. *International Journal of Environmental Research and Public Health 2020, Vol. 17, Page 5247*, *17*(14), 5247. https://doi.org/10.3390/IJERPH17145247

Huevos, R. E. (2019). The Relationship of Big 5 Personality Traits and Self-Esteem of Selected Maritime Cadets: A Basis for a Holistic Training Program. *Ascendens Asia Journal of Multidisciplinary Research Conference Proceedings*, *3*(2). https://ojs.aaresearchindex.com/index.php/aajmrcp/article/view/804

James, A. (2022). *Harnessing asynchronous and synchronous educational technology to impact graduate success: a Maritime Industry, post pandemic experience*. /articles/conference_contribution/Harnessing_asynchronous_and_synchronous_educational_technology_to_impact_graduate_success_a_Maritime_Industry_post_pandemic_experience/23156120/1

Jensen, H. J., & Oldenburg, M. (2021). Objective and subjective measures to assess stress among seafarers. *International Maritime Health*, *72*(1), 49-54. https://doi.org/10.5603/IMH.2021.0007

Jiang, Y., Wan, Z., Chen, J., & Wang, Z. (2021). Knowledge mapping of seafarers' health research: a bibliometric analysis. *https://doi.org/10.1080/03088839.2021.2017039*. https://doi.org/10.1080/03088839.2021.2017039

Kordi, A., Sarabi-Jamab, A., Shariat, S. V., Rezaee, N., Shariati, B., Faiz, S. H. R., & Mirfazeli, F. S. (2023). Higher anxiety and perceived trauma among COVID-19 patients: a prospective comparative study. *BMC Psychiatry*, *23*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/S12888-023-04574-6/FIGURES/4

Kuring, J. K., Mathias, J. L., & Ward, L. (2020). Risk of Dementia in persons who have previously experienced clinically-significant Depression, Anxiety, or PTSD: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Affective Disorders*, *274*, 247-261. https://doi.org/10.1016/J.JAD.2020.05.020

Li, X., Zhou, Y., & Yuen, K. F. (2022). A systematic review on seafarer health: Conditions, antecedents and interventions. *Transport Policy*, *122*, 11-25. https://doi.org/10.1016/J.TRANPOL.2022.04.010

Liu, Y., Lan, Z., Cui, J., Krishnan, G., Sourina, O., Konovessis, D., Ang, H. E., & Mueller-Wittig, W. (2020). Psychophysiological evaluation of seafarers to improve training in maritime virtual simulator. *Advanced Engineering Informatics*, *44*, 101048. https://doi.org/10.1016/J.AEI.2020.101048

MacLachlan, M. (2017). Maritime psychology: Definition, scope and conceptualization. *Maritime Psychology: Research in Organizational and Health Behavior at Sea*, 1-17. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45430-6_1/FIGURES/1

Makarowski, R., Plopa, M., Piotrowski, A., & Plopa, W. (2020). The Human Factor in Maritime Transport: Personality and Aggression Levels of Master Mariners and Navigation Students. *Advances in Cognitive Psychology*, *16*(4), 363. https://doi.org/10.5709/ACP-0310-5

Makransky, G., & Klingenberg, S. (2022). Virtual reality enhances safety training in the maritime industry: An organizational training experiment with a non-WEIRD sample. *Journal of Computer Assisted Learning*, *38*(4), 1127-1140. https://doi.org/10.1111/JCAL.12670

McVeigh, J., MacLachlan, M., Coyle, C., & B Kavanagh. (2019). Perceptions of well-being, resilience and stress amongst a sample of merchant seafarers and superintendents. *Springer*. https://link.springer.com/article/10.1007/s40152-018-0129-1

McVeigh, J., MacLachlan, M., Stilz, R., Cox, H., Doyle, N., Fraser, A., & Dyer, M. (2017). Positive psychology and well-being at sea. *Maritime Psychology: Research in Organizational and Health Behavior at Sea*, 19-47. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45430-6_2/TABLES/2

Mellbye, A., & Carter, T. (2017). Seafarers' depression and suicide. *International Maritime Health*, *68*(2), 108-114. https://doi.org/10.5603/IMH.2017.0020

Melnyk, O., Bychkovsky, Y., Voloshyn, A., Melnyk, O., Bychkovsky, Y., & Voloshyn, A. (2022). MARITIME SITUATIONAL AWARENESS AS A KEY MEASURE FOR SAFE SHIP OPERATION. *Scientific Journal of Silesian University of Technology. Series Transport Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Transport*, *114*, 209-3324. https://doi.org/10.20858/sjsutst.2022.114.8

Mo, H., Ding, S., & Hui, S. C. (2023). *A Multimodal Data-driven Framework for Anxiety Screening*. http://arxiv.org/abs/2303.09041

O'Connor, C. A., Rnmh, C., Student, R., Dyson, J., Lecturer, S., Cowdell, F., of Nursing, P., Research, H., Watson, R., & Clare O, C. A. (2018). Do universal school-based mental health promotion programmes improve the mental health and emotional wellbeing of young people? A literature review. *Journal of Clinical Nursing*, *27*(3-4), e412-e426. https://doi.org/10.1111/JOCN.14078

Oldenburg, M., Hogan, B., & Jensen, H. J. (2013). Systematic review of maritime field studies about stress and strain in seafaring. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, *86*(1), 1-15. https://doi.org/10.1007/S00420-012-0801-5/TABLES/2

Oldenburg, M., Jensen, H. J., Latza, U., & Baur, X. (2009). Seafaring stressors aboard merchant and passenger ships. *International Journal of Public Health 2009 54:2*, *54*(2), 96-105. https://doi.org/10.1007/S00038-009-7067-Z

Pauksztat, B., Grech, M. R., & Kitada, M. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on seafarers' mental health and chronic fatigue: Beneficial effects of onboard peer support, external support and Internet access. *Marine Policy*, *137*, 104942. https://doi.org/10.1016/J.MARPOL.2021.104942

Sackett, P. R., Lievens, F., Van Iddekinge, C. H., & Kuncel, N. R. (2017). Individual differences and their measurement: A review of 100 years of research. *Journal of Applied Psychology*, *102*(3), 254-273. https://doi.org/10.1037/APL0000151

Seyfzadehdarabad, F., Sadeghi-Firoozabadi, V., Shokri, O., Bagheri, M., & Sadeghi Firoozabadi, A. (2023). Cognitive correlates of maritime pilots' human errors. *Safety Science*, *165*, 106196. https://doi.org/10.1016/J.SSCI.2023.106196

Seyle, D. C., Fernandez, K. G., Dimitrevich, A., & Bahri, C. (2018). The long-term impact of maritime piracy on seafarers' behavioral health and work decisions. *Marine Policy*, *87*, 23-28. https://doi.org/10.1016/J.MARPOL.2017.10.009

Sharma, A., Nazir, S., & Ernstsen, J. (2019). Situation awareness information requirements for maritime navigation: A goal directed task analysis. *Safety Science*, *120*, 745-752. https://doi.org/10.1016/J.SSCI.2019.08.016

Slišković, A. (2017). Occupational stress in seafaring. *Maritime Psychology: Research in Organizational and Health Behavior at Sea*, 99-126. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45430-6_5/TABLES/2

Slišković, A., Russo, A., & Mulić, R. (2022). The Relationship Between the Big Five Personality Traits and Job Satisfaction-A Pilot Study on a Sample of Croatian Seafarers. *Transactions on Maritime Science*, *11*(01), 237-246. https://doi.org/10.7225/TOMS.V11.N01.W14

Sriantini, A., & Teguh Budiarto, M. (2022). Measurement of Students' Critical Thinking Skills In Solving Contextual Problems of Spherical Triangles In Maritime Academic. *Journal of Positive School Psychology, 2022*(12), 1551-1557. https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/14954

Türkistanli, T. T., & Kuleyin, B. (2022). Game-based learning for better decision-making: A collision prevention training for maritime transportation engineering students. *Computer Applications in Engineering Education*, *30*(3), 917-933. https://doi.org/10.1002/CAE.22494

UNCTAD. (2022). *Review of Maritime Transport 2022*. https://unctad.org/rmt2022

Vlachos, I., Pantouvakis, A., & Karakasnaki, M. (2022). Determinants and stressors of seafarers' job satisfaction: evidence from a global survey. *Maritime Policy & Management, 1*(21). https://doi.org/10.1080/03088839.2022.2118884

Wan, Z., Liu, Y., Jiang, Y., Chen, J., & Wang, Z. (2023). Burnout and work ability: A study on mental health of Chinese seafarers from the job demand resource model perspective. *Ocean & Coastal Management*, *237*, 106517. https://doi.org/10.1016/J.OCECOAMAN.2023.106517

Wilson, D., Ng, V., Foster, J., & Tay, L. (2023). Character Traits Predict Health and Well-Being beyond Personality. *https://doi.org/10.1080/00223891.2023.2197064.* https://doi.org/10.1080/00223891.2023.2197064

Wu, B., Yip, T. L., Yan, X., & Guedes Soares, C. (2022). Review of techniques and challenges of human and organizational factors analysis in maritime transportation. *Reliability Engineering & System Safety*, *219*, 108249. https://doi.org/10.1016/J.RESS.2021.108249

Xi, Y., Zhang, Q., Hu, S., Yang, Z., & Fu, S. (2020). The effect of social cognition and risk tolerance on marine pilots' safety behaviour. *Maritime Policy & Management*, *48*(1), 1-18. https://doi.org/10.1080/03088839.2020.1847338

Yan, S., Wei, Y., & Tran, C. C. (2019). Evaluation and prediction mental workload in user interface of maritime operations using eye response. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *71*, 117-127. https://doi.org/10.1016/J.ERGON.2019.03.002

Yuen, K. F., Bai, X., & Wang, X. (2020). Safety behaviour at sea: Policy implications for managing seafarers through positive psychology. *Marine Policy*, *121*, 104163. https://doi.org/10.1016/J.MARPOL.2020.104163

Zeinoun, P., Iliescu, D., & El Hakim, R. (2022). Psychological Tests in Arabic: A Review of Methodological Practices and Recommendations for Future Use. *Neuropsychology Review*, *32*(1), 1-19. https://doi.org/10.1007/S11065-021-09476-6/TABLES/4

Zell, E., & Lesick, T. L. (2022). Big five personality traits and performance: A quantitative synthesis of 50+ meta-analyses. *Journal of Personality*, *90*(4), 559-573. https://doi.org/10.1111/JOPY.12683

Zolotas, Y., Kalafati, M., … E. T.-… P. R. in, & 2017, undefined. (2017). Psychometric assessment: a case study of Greek merchant marine officers using the MMPI-2. *Springer*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45430-6

12. BÖLÜM

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDEKİ GÜNCEL YÖNETİMSEL KONULARIN YÜKSEKÖĞRETİM MÜFREDATINA YANSIMALARI

Pınar Özdemir - M. Taner Albayrak - Alaettin Sevim

GİRİŞ

Dünyada teknoloji başta olmak üzere her alanda hızlı ve beklenmedik değişimler yaşanmakta, işletmeler bu değişimlere ayak uydurabilmek için giderek daha fazla gayret göstermektedirler. Yoğun rekabetin yaşandığı bu değişim ve dönüşüm ortamında işletmelerin ayakta kalabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için yönetim kademesi başta olmak üzere tüm kademelerde öncelikli amaç değişen koşulların şekillendirdiği beklenti, ihtiyaç ve taleplere en kısa sürede ve etkin bir şekilde cevap vermek olmalıdır. Böylece işletmelerin sürekliliği ve kârlılığı garanti altına alınabilir. Bu çalışmada, denizcilik sektöründe geleceğin yönetim kademesi tarafından dikkate alınması gereken gelişmeler ve güncel konular MINE-EMI Projesi[1] kapsamında gerçekleştirilen anketin sonuçlarına dayanılarak tartışılmaktadır. Buna göre, yönetim dersleriyle ilgili müfredatlar oluşturulurken önem verilmesi gereken en önemli konular işletmeleri yeni yönetim modelleri ve eğilimleri doğrultusunda yönetmek, sektörde geleceğin çalışanları olacak Z kuşağının beklentilerine cevap vermek ve deniz alanlarının sürekli değişen politik koşulların etkilerini dikkate alarak yönetilmesini sağlamaktır. Buna paralel olarak geleceğin yöneticilerini yetiştirecek olan yükseköğretim kurumlarındaki derslerin yönetsel alanda yeni önem kazanmaya başlayan konuları kapsayacak şekilde güncellenmeleri sağlanmalı ve eğitim öğretimde yeni kuşakların ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınmalıdır. Böylece denizcilik sektörünün geleceğinde söz sahibi

[1] MINE-EMI: Maritime Innovative Network of Education for Emerging Maritime Issues (ERASMUS + Strategic Partnership Project KA-203, 2019-1-TR01-KA203-077463)

KAYNAKLAR

Aktan, E. (2018). Büyük veri: uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi Dergisi, 1(1),* 1-22

Blue-Growth. (2021). What is Blue Growth? https://www.blue-growth.org/Blue_Growth.htm

Colboc, C. (2020). Port centers and port reputation. https://www.aivp.org/en/newsroom/port-centers-and-port-reputation/

Demirel E. (2019). Development of maritime management and maritime economics, *PressAcademia Procedia (PAP), 9,* 242-252. *http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1099*

Demir, K.A. (2018). Bütünleşik kıyı alanları yönetimi bağlamında kıyı entleşmeleri. *Yönetim ve Ekonomi, 25 (2),* 409-426.

Dinç, Y. & Korkmaz, O. (2021). Büyük verinin lojistik sektöründe kullanımı: Mersin ili örneği. *Verimlilik Dergisi, (4),* 67-88.

Grabowska, S.& Saniuk, S (2022) Business models in the industry 4.0 environment—results of web of science bibliometric analysis. *Journal Open Innovation Technology, Market, and Complexity. 8 (1)* 19.

Harris, A. (2022) 10 New Trends in leadership & management to employ in 2022. https://www.stratx-exl.com/industry-insights/leadership-management-trends

Jabłoński, A. J & Jabłoński, M. (2020) Social issues and sustainability in contemporary business. In Social Business Models in the Digital Economy. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-29732-9_1

KPMG. (2018). Navigating the future changing business models shipping insights. https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/11/navigating-the-future-changing-business-models-shipping-insights.pdf

Nábrádi, A., Forest, D., Bittner, B., Kovács, T. Z., Madai, H., & Dr. Nagy, A. (2021). Latest trends and new tools being used in strategic management. *International Journal of Engineering and Management Sciences, 6(1),* 73-85. https://doi.org/10.21791/IJEMS.2021.1.7.

O'Reilly, E. & O'Sullivan, G. (2013). Blue growth and horizon 2020, competitive marine/maritime research funding opportunities in the Horizon 2020 programme (2014-2020). Marine Institute

Simav, Ö. & Şeker, D. Z. (2013). Kıyı etkilenebilirlik göstergesi ile Türkiye kıyıları risk alanlarının tespiti. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi. 11 -13 Kasım. Ankara

Szymanski, K. (2021). Facing the challenges of maritime management. Cruise and Ferry. https://www.cruiseandferry.net/articles/facing-the-challenges-of-maritime-management-1

Tynote. (2022) Trends in management. 10 new trends and concepts in management. https://tyonote.com/trends_in_management/

Veenstra, A.W. (2021). New business models for shipping: innovation in the Netherlands. In: Ko, BW., Song, DW. (eds) New Maritime Business. WMU Studies in Maritime Affairs, 10. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78957-2_11

Zhong, Y., Li, Y., Ding, J., & Liao, Y. (2021). Risk management: exploring emerging human resource issues during the COVID-19 Pandemic. Journal of Risk and Financial Management, 14(5), 228. MDPI AG. Retrieved from http://dx.doi.org/10.3390/jrfm14050228

13. BÖLÜM

DENİZCİLİKTE BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ: TEORİ VE UYGULAMALAR

Sevda Dede - Mesut Can Köseoğlu

GİRİŞ

Binlerce yıldır küresel ticaretin temel bileşenlerinden biri olan denizcilik sektörü, dünya ekonomisinde gittikçe artan belirsizlik ve karmaşıklıktan doğrudan etkilenmekte ve çözüm için yenilikçi arayışlara girmektedir. 1990'larda ERP sistemleri sayesinde iş birimlerini entegre ederek çeşitli birimlerde üretilen bilgiyi işletme içinde konsolide etmeye başlayan denizcilik sektörü, bu yolla, daha iyi kararlar almayı ve operasyonel süreçlerini daha iyi yönetmeyi başarmıştır (Parikh, 2018; Papathanasiou vd., 2020). O günden bugüne bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin denizcilik sektörüne, veri alışverişinin kolaylaştırılması başta olmak üzere pek çok olumlu yansıması olmuştur. Ancak hâlihazırda kullanılmakta olan sistemler, işletme içinde sağlanan entegrasyonun, denizcilik sektörünün karmaşık yapısı ve güncel ihtiyaçları doğrultusunda işletmeler arası ölçekte sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Hâlen geleneksel denebilecek yollarla işleyen bu karmaşık yapının oyuncuları, artık, her tarafa nüfuz eden gücüyle kökten bir dönüşüme öncülük eden dijitalleşme olgusuna daha yakından bakmakta ve dijitalleşmenin kaldıraç etkisinden yararlanmak için çeşitli arayışlara girmektedir. Bu bağlamda blockchain teknolojisi, sektörün ihtiyaçlarına büyük ölçüde cevap verme iddiasıyla öne çıkmaktadır.

Blockchain, en genel anlamda, işlem güvenliğini sağlamak için kriptografiden yararlanan bir tür dağıtık defter teknolojisidir. Verilerin parçalı ve şifreli biçimde saklandığı bir veri tabanını ifade eden dağıtık defter teknolojisinde, ağın birer katılımcısı olan kullanıcılar, ağda yer alan verilere ulaşabilir ve yapılan işlemleri

değişikliklere yol açacaktır. Pilot uygulamalar ve devam ettirilmeyen öncü girişimler olarak kalanlar dâhil (IBM & Maersk liderliğindeki TradeLens projesi gibi), denizcilik alanında yürütülen çok sayıda uygulama, uzun vadede, denizcilik sektörünün mevcut yapısını ve işleyişini değiştirme potansiyeline sahiptir.

Blockchain teknolojisinin denizcilik sektöründe, güvenlik endişeleri, sahtecilik/dolandırıcılık ve zaman ve maliyet açısından verimsizlikler gibi bazı problemleri çözmesi mümkün görünse de bunun anlamı, denizcilik sektöründe yaygın kullanımın gerektiği olmamalıdır. Herhangi bir kurum veya kuruluşun, paydaşı olduğu ekosistemde bir blockchain ağına dâhil olup olmama kararını etkileyen faktörler örgüt bazında değişecektir; dolayısıyla değerlendirme de yine örgüt bazında yapılmalıdır. Bu yapılırken, söz konusu teknolojinin iyi anlaşılması, blockchain teknolojisinden elde edilebilecek faydayı maksimize etmek veya ortada elde edilecek fayda olmadığı konusunda gerçekçi davranmak açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Balasubramanian, S, Shukla, S.,Sethi, J. S.,Islam, N., Saloum, R. 2021. A readiness assessment framework for Blockchain adoption: A healthcare case study. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 165, Nisan 2021, 120536. Doi: 10.1016/j.techfore.2020.120536

Beck, R. 2018. Beyond Bitcoin: The rise of blockchain world. *Computer 51*(2): 54-58. Doi: 10.1109/MC.2018.1451660

Buterin, V. (2014). A next-generation smart contract & decentralized platform, teknik doküman, finpedia.vn

Buterin, V. (2022). *Ethereum'un İnşası: Hisse İspatı.* (Özgün adı: Proof of Stake: The Making of Ethereum and the Philosophy of Blockchains). Çeviren Çağla Taşkın. Ether Kitap. ISBN: 978-605-72009-2-1

Czachorowski, K., Solesvik, M. & kondratenko, Y. (2019). The application of blockchain technology in the maritime industry. V. Kharchenko vd. (Ed.) *Green IT engineering: Social, business and industrial applications, studies in systems, decision and control 171*. Doi: 10.1007/978-3-030-00253-4_24 ??? kitabı bul

Dede, S., Koseoglu, M.C. & Yercan, H.F. (2021). Learning from early Adopters of Blockchain Technology: A Systematic Review of Supply Chain Case Studies. *Technology Innovation Management Review*, 11(6): 19-31. Doi: 10.22215/timreview/1447

Delmolino, K., M. Arnett, A. Kosba, A. Miller & E. Shi. (2016). Step by Step Towards Creating a Safe Smart Contract: Lessons and Insights from a Cryptocurrency Lab International Conference on Financial Cryptography and Data Security.

Dobrovnik, M., Herold, DM., Fürst, E. & Kummer, S. (2018). Blockchain for and in logistics: What do adopt and where to start. Logistics. 2

Dünya Ekonomik Forumu (2015). *Deep shift-Technology tipping points and Societal impact*.

Gerakoudi-Ventouri, K. (2022). Review of studies of blockchain technology effects o the shipping industry. *Journal of Shipping and Trade. 7*(2) Doi: 10.1186/s41072-021-00105-2

Güven, V. & Şahinöz, E. (2018). Blokzincir-kripto paralar-Bitcoin: Satoshi dünyayı değiştiriyor. Kronik Kitap, İstanbul. ISBN: 978-975-2430-60-0

Hershko, R. 2022. https://www.maersk.com/news/articles/2022/11/29/maersk-and-ibm-to-discontinue-tradelens 11.06.2023 tarihinde erişildi.

Hughes, L., Dwivedi, Y K., Misra, S. K. & Rana, N. P. (2019). Blockchain research, practice and policy: Applications, benefits, limitations, emering research themes and research agenda. *International Journal of Information Management. 49*, 114-129. Doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2019.02.005

Iansiti, M. & Lakhani, R.K. (2017). *The truth about blockchain*. Harvard Business Review, Ocak-Şubat sayısı.

Kapnissis, G., Vaggelas, G., Leligou, H. C. & Panos, A. (2022). Blockchain adoption from the shipping industry: An empirical study. *Maritime Transport Research 3*, 1000058. Doi: 10.1016/j.martra.2022.100058

Kimani, D., Adams, K., Attah-Boakye, R., Ullah, S., Frecknall-Hughes, J., Kim, J. (2020). Blockchain, business and the fourth industrial revolution: whence, whither, wherefore and how. *Technological Forecasting and Social Change*, 161, pp. 1-16, 10.1016/j.techfore.2020.120254

Konstantinidis, I., Siaminos, G., Timplalexis, C., Zervas, P., Peristeras, V. & Decker, S. (2018). Blockchain for business applications: A systematic literature review. W. Abramowicz & A. Paschke (Ed.): BIS 2018??? Kitabı bul, LNBIP 320, 384-399. Springer International Publishing AG. Doi: 10.1007/978-3-319-93931-5_28

Kshetri, N. (2018). Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management 39*: 80-89. Doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2017.12.005

Lam, J. S. L. & Zhang, X. (2019). Innovative solutions for enhancing customer value in liner shipping. *Transport Policy. 82*, 88-95. Doi: 10.1016/j.transpol.2018.09.001

Li, L., & Zhou, H. (2020). A Survey of Blockchain with Applications in Maritime and Shipping Industry. Information Systems and e-Business Management, 119. DOI: https://doi.org/10.1007/s10257-020-00480-6

Loklindt, C., Moeller, M-P. & Kinra, A. (2018). How blockchain could be implemented for exchanging documentation in the shipping industry. Lecture notes in logistics, 194-198 ……M. Freitag vd. (Ed.9). Doi: 10.1007/978-3-319-74225-0_27

Longman, N. (2017). Maersk and IBM are bringing blockchain tech to the shipping industry. Supply Chain Digital. http://www.supplychaindigital.com/technology/maersk-and-ibm-are-bringing-blockchain-tech-shipping-industry. Erişim Tarihi: 19.02.2023

Maersk Sustainability Report. 2021. A.P. Moller-Maersk A/S, Copenhagen,Denmark. Available Online: https://www.maersk.com/about/sustainability, accessed on 25 April 2021

Marenkovic, S., Tijan, E. & Aksentijevic, S. (2021). Blockchain technology perspectives in maritime industry. 44th International Convention on Information, Communication and Electronic Technology (MIPRO) 2021. 978-953-233-101-1

Munim, Z. H., Duru, O. & Hirata, E. (2021). Rise, fall and recovery of blockchains in the maritime technology space. *Journal of Marine Science and Engineering. 9*(266) doi: 10.3390/jmse9030266

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

Narayanan, A. & Clark, J. (2017). Association for Computing Machinnery, https://queue.acm.org/detail.cfm?id=3136559, erişim tarihi??

Nath, I. (2016). Data exchange platform to fight insurance fraud on blockchain. Proceedings of 2016 IEEE 16th International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW), Barcelona, Spain: IEEE, 821-825. Doi: 10.1109/ICDMW.2016.0121

Özcan, D. (2019). *Blokzincir mimarisi ve merkezi olmayan uygulamalar*. Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık, İstanbul. ISBN: 978-605-2359-68-6

Papathanasiou, A., Cole, R. & Murray, P. (2020). The (non-)application of blockchain technology in the Greek shipping industry. *European Management Journal. 38*, 927-938. Doi: 10.1016/j.emj.2020.04.007

Park, K., 2018. Blockchain is about to revolutionize the shipping industry. Bloomberg.https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-04-18/drowning-in-a-sea-of-paper-world-s-biggest-ships-seek-a-way-out. Erişim t: 19.02.2023

Peters, G. W. & E. Panayi. (2016). "Understanding Modern Banking Ledgers Through Blockchain Technologies: Future of Transaction Processing and Smart Contracts on the Internet of Money." In Banking Beyond Banks and Money, 239-278. Cham: Springer.

Philipp, R., Prause, G., & Gerlitz, L. 2019. Blockchain and Smart Contracts for Entrepreneurial Collaboration in Maritime Supply Chains. *Transport and Telecommunication, 20*(4): 365-378. Doi: 10.2478/ttj-2019-0030

Prajogo, D. & Olhager, J. (2012). Supply chain integration and performance: The effects of long-term relationships, information technology and sharing, and logistics integration. *International Journal of Production Economics 135*(1): 514-522. Doi: 10.1016/j.ijpe.2011.09.001

Pu, S. & Lam, J.S.L. (2021). Blockchain adoptions in the maritime industry: A conceptual framework. *Maritime Policy & Management. 48*(6), 777-794. Doi: 101080/03088839.2020..1825855

Püttgen, F. & Kaulartz, M. (2017). Insurance 4.0: Use of blockchain technology and smart contracts in the insurance sector. ERA Forum. 18(2): 249-262. Doi: 10.1007/s12027-017-0479-y.

PwC, 2020. Blockchain in logistics

PwC, 2020. Time for Trust: The trillion dollar reasons to rethink blockchain. https://www.pwc.com/timefortrust

Roeck, D., Sternberg, H., & Hofmann, E. 2020. Distributed Ledger Technology in Supply Chains: a transaction cost perspective. *International Journal of Production Research, 58*(7): 2124-2141. Doi: 10.1080/00207543.2019.1657247

Saberi, S., Kouhizadeh, M., Sarkis, J. & Shen L. (2019) Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management, *International Journal of Production Research, 57*:7, 2117-2135, Doi: 10.1080/00207543.2018.1533261

Schwab, K. (2016). Dördüncü sanayi devrimi (Türkçe kitabı bul

Stopford, M. 2009. *Maritime Economics*. Routledge. New York, USA.

Szabo, N. (1997) The Idea of Smart Contracts.

Szabo. N. (1997). "Formalizing and securing relationships on public networks," First Monday, vol. 2, no. 9, pp. 1-25

Tapscott, D. & Tapscott, A. (2016). The blockchain revolution: How the technology behind Bitcoin is changing money, business and the world. Penguin UK. ISBN-13 978-1-101-98013-2

Tijan, E., Aksentijevic, S., Ivanic, K. & Jardas, M. (2019). Blockchain Technology Implementation in Logistics. *Sustainability. 11*(1185). Doi: 10.3390/su11041185

Tsiulin, S., Reinau, K. H., Hilmola, O-P., Goryaev, N & Karam, A. (2020). Blockchain-based applications in shipping and port management: A literature review towards defining key conceptual frameworks. Review of International Business and Strategy. 30(2): 201-224. Doi: 10.1108/RIBS-04-2019-0051

Valenta, M., Sandner, P. (2017). Comparison of Ethereum, Hyperledger Fabric and Corda. Frankfurt School Blockchain Center. http://explore-ip.com/2017_Comparison-of-Ethereum-Hyperledger-Corda.pdf

Vukolic, M. (2017). Rethinking permissoned blockchains.

Wang, Y., Singgih, M., Wang, J. & Rit, M. (2019). Making sense of blockchain technology: How will it transform supply chains? *International Journal of Production Economics. 211*: 221-236. Doi: 10.1016/j.ijpe.2019.02.002

Wang, S. & Qu, X. (2019). Blockchain applications in shipping, transportation, logistics and supply chain. in Smart Transportation Systems 2019. X. Qu, L. Zhen, R. Howlett & L. Jain (Ed.) 225-231. Singapur: Springer. Doi: 10.1007/978-981-13-8683-1_23

Wu, I. L., Chuang, C. H. & Hsu, C. H. (2014). Information sharing and collaborative behaviors in enabling supply chain performance: A social exchange perspective. *International Journal of Production Economics. 148*: 122-132. Doi: 10.1016/J.IJPE.2013.09.016

Zhao, J.L., Fan, S. & Yan, J. (2016). Overview of business innovations and research opportunities in blockchain and introduction to the special issue. *Finance Innovation, 2*(28).

Zheng, Z., Xie, S., Dai, HN., Chen, X. & Wang, H. (2017). An overview of blockchain technology: Architecture, consensus and future trends. 2017 IEEE 6th International Congress on Big Data. Doi: 10.1109. BigDataCongress.2017.85

Zheng, Z., Xie, S., Dai, HN., Chen, X. & Wang, H. (2018). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International Journal of Web and Grid Services. 14*(4), 352-375, Doi: 10.1504/IJWGS.2018.095647

Zhou, Y., Soh, Y.S., Loh, H.S., & Yuen, K.F. 2020. The Key Challenges and Critical Success Factors of Blockchain Implementation: Policy implications for Singapore's maritime industry. *Marine Policy, 122*, 104265. Doi: 10.1016/j.marpol.2020.104265

Xu, X., Pautasso, C., Zhu, L. M., Gramoli, V., Ponomarev, A., Tran, A. B. & Chen, S. P. (2016). The blockchain as a software connector. 13. Working IEEE/IEFIP Conference on Software Architecture (WICSA), Venedik, İtalya: IEEE, 182-191. Doi: 10.1109/WICSA.2016.21

https://www.ozgunlaw.com/haberler/ico-initial-coin-offering-nedir-211#

14. BÖLÜM

DENİZCİLİKTE SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Durmuş Ali Yanık - Ozan Hikmet Arıcan

GİRİŞ

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 2006 yılında kabul edilen Denizcilik Çalışma Sözleşmesi (MLC)'nin amacı, gemiadamlarının çalışmalarına yönelik standartlar ve kurallar oluşturarak en üst düzeyde memnuniyeti sağlamaktır (Mokhtari vd., 2017). Sözleşme Ağustos 2013'ten sonra yürürlüğe girdiğinden bu yana denizcilik idarelerine ve gemi yönetim şirketlerine, gemi ortamındaki sosyoteknik gereklilikleri kontrol etme ve doğrulama konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Sözleşme, prensip olarak, denizcilerin gemilerde çalışması için gereken asgari gereklilikler, konaklama, eğlence tesisleri, sağlığın korunması, tıbbi bakım, refah ve sosyal güvenlik koruması gibi gereklilikleri yerine getirmekle mükellef tutmaktadır (Akyuz vd., 2015). Geçmişte personel yönetiminden sorumlu departmanlar, yasal yükümlülüklere uyulmasını sağlamak, çalışanlara ödeme yapmak ve işe alım gibi bugün de benzer olan çeşitli görevleri rutin olarak yerine getirmekteydi. Günümüzde müşteri memnuniyeti kritik bir seviyeye ulaşmış, pazar daralması, üretimde çeşitlilik, mal ve hizmetlerin çeşitlenmesi sonucunda insan unsurunun değeri de bu doğrultuda giderek artmıştır.

1980'lerde insan kaynakları departmanları dünya genelinde personel yönetimi departmanlarının rolünü üstlenmeye başlamıştır ancak bu değişimin ülkemizdeki işletmelere ne kadar yansıdığı tartışmalıdır. Bazı sektörlerde iş gücü fazlası olmasına rağmen diğerlerinde kalifiye eleman sıkıntısı yaşanmaktadır. Başarılı kuruluşlar, insan kaynaklarının hem arzını hem de kullanımını doğru ve verimli bir şekilde planlayan kuruluşlardır.

Denizcilik sektöründe iş gücü sürdürülebilirliğini artırmak için çeşitliliğinin sağlanması, çalışanlara eğitim ve gelişim fırsatlarının sunulması, iş sağlığı ve güvenliği ve örgüt kültürünün geliştirilmesine yönelik yatırımlar yapılması, sosyal sorumluluk projelerine katılım gibi faaliyetlerde bulunulması gibi farklı yaklaşımlar benimsenmektedir. Her ne kadar bu faaliyetler artarak devam etse de son zamanlarda yapılan çalışmalarda psikolojik sağlık konularında artışlar olduğu gözlenmiştir. Özellikle stres denizcilerin en büyük problemi olmaya devam etmekte olup sürdürülebilir insan kaynağı açısından oldukça önem arz eden konuların başında gelmektedir. İnsan kaynağının sürdürülebilirliği ile ilgili olarak bir diğer elde edilen bulgu ise Filipinlilerin anahtar kelime olarak kullanılmasıdır ki bu da bizlere insan kaynağı olarak çok fazla yararlanıldığını göstermiştir.

Bu çalışma denizcilikte insan kaynakları sürdürülebilirliği ile ilgili denizcilik sektörüne ve yapılacak olan akademik çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Literatür taramasında kullanılan anahtar kelimeler değiştirilerek farklı sonuçlar elde edilebilir. Rstudio programı ile Bibliyometrix analiz diğer konularda yapılacak araştırmalar için de kaynak olması düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akyuz, E., Karahalios, H., & Celik, M. (2015). Assessment of the maritime labour convention compliance using balanced scorecard and analytic hierarchy process approach. *Maritime Policy & Management, 42(2),* 145-162.

Aldemir, C., Ataol, A., Budak, G., (1993). *Personel Yönetimi*. İzmir: Barış Kitapevi.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, *11*(4), 959-975.

Arslan, O. (2023). The Impact of COVID-19 on the Sustainability of the Maritime Labour Force. In *The Transformation of Global Trade in a New World* (pp. 158-179). IGI Global.

Avery, G. C., & Bergsteiner, H. (2011). Sustainable leadership practices for enhancing business resilience and performance. *Strategy & Leadership*, *39*(3), 5-15.

Chen, S. Y., Lu, C. S., Ye, K. D., Shang, K. C., Guo, J. L., & Pan, J. M. (2023). Enablers of safety citizenship behaviors of seafarers: leader-member exchange, team-member exchange, and safety climate. *Maritime Policy & Management*, *50*(1), 81-96.

Derviş, H. (2019). Bibliometric analysis using bibliometrix an R package. *Journal of Scientometric Research*, *8*(3), 156-160.

Dewan, M. H., & Godina, R. (2023). Effective Training of Seafarers on Energy Efficient Operations of Ships in the Maritime Industry. *Procedia Computer Science*, *217*, 1688-1698.

Ehnert, I., & Harry, W. (2012). Recent developments and future prospects on sustainable human resource management: Introduction to the special issue. *Management revue*, 221-238.

Forsell, K., Eriksson, H., Järvholm, B., Lundh, M., Andersson, E., & Nilsson, R. (2017). Work environment and safety climate in the Swedish merchant fleet. *International archives of occupational and environmental health*, *90*, 161-168.

Gollan, P. J. (2000). Human resources, capabilities and sustainability. 55-77.

Gökçek, V. ve Tavacıoğlu L. (2018). A quantitative analysis on leisure participation of Turkish seafarers by structural equation modeling. Engineering Sciences (NWSAENS), 13(2), 137-155.

Huo, B., Han, Z., Chen, H., & Zhao, X. (2015). The effect of high-involvement human resource management practices on supply chain integration. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *45*(8), 716-746.

Hystad, S.W., Saus E.R., Sætrevik B., & Eid J. (2013). Fatigue in Seafarers Working in the Offshore Oil and Gas Re-Supply Industry: Effects of Safety Climate, Psychosocial Work Environment and Shift Arrangement. Internatonal Maritime Health, 64(2), 72-79.

İCS Shipping (2023) Denizcilere Yönelik Küresel Arz ve Talep. https://www.ics-shipping.org/shipping-fact/shipping-and-world-trade-global-supply-and-demand-for-seafarers/ Erişim Tarihi: 21.05.2023

Jensen, H. J., & Oldenburg, M. (2020). Training seafarers to deal with multicultural crew members and stress on board. *International maritime health*, *71*(3), 174-180.

Kolodziej, A., & Kolodziej-Durnas, A. (2015). Diversity and Social Trust: Polish seafarers in multicultural crews. *European Societies*, *17*(2), 158-175.

Kundu, S. C., Malhan, D., & Kumar, P. (2007). Human Resource Management Practices in Shipping Companies a Study. *Delhi Business Review*, *8*(1), 75-88.

Nielsen, M. B., Bergheim, K., & Eid, J. (2013). Relationships between work environment factors and workers' well-being in the maritime industry. International maritime health, 64(2), 80-88.

Macke, J., & Genari, D. (2019). Systematic literature review on sustainable human resource management. *Journal of cleaner production*, *208*, 806-815.

Meier, S., Stephenson, M., Perkowski, P., 2019. Culture of trust and division of labor in nonhierarchical teams. *Strateg. Manag. J. smj. 3024* https://doi.org/10.1002/ smj.3024

Mishra P.. Research on the construction and implementation of intelligent human resource management system. *Routledge Focus on Business and Management 2021;12:*15-27

Mitroussi, K., & Notteboom, T. (2015). Getting the work done: motivation needs and processes for seafarers and dock workers. *WMU Journal of Maritime Affairs*, *14*, 247-265.

Mokhtari, A. H., Lafteh, M. B., & Hematjoo, R. (2017). Investigation of the Maritime Labor Convention and its legal effects for countries. *RESEARCH IN MARINE SCIENCES, 2(3),* 150-155.

Muslu, A. (2008). *Denizcilik sektöründe insan kaynakları yönetimi ve çalışma ilişkileri* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Müller-Christ, G., & Remer, A. (1999). Umweltwirtschaft oder Wirtschaftsökologie? Vorüberlegungen zu einer Theorie des Ressourcenmanagements. *Betriebliches Umweltmanagement im 21. Jahrhundert: Aspekte, Aufgaben, Perspektiven*, 69-87.

Ogbeibu, S., Senadjki, A., Luen Peng, T., 2018. An organisational culture and trustworthiness multidimensional model to engender employee creativity. *Am. J. Bus. 33,* 179e202. https://doi.org/10.1108/AJB-12-2017-0043.

Piwowar-Sulej, K. (2021). Human resources development as an element of sustainable HRM-with the focus on production engineers. *Journal of cleaner production*, *278*, 124008.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*, *25*, 348.

Radha, L., & Arumugam, J. (2021). The research output of bibliometrics using bibliometrix R package and VOS viewer. *Humanities*, *9*(2), 44-49.

Rayos, J. L. T., & Borbon, N. M. D. (2022). Seafarers' attitude and cultural adaptation influencing the work motivation during the time of pandemic. *International Journal of Research*, *10*(1), 107-124.

Singh, S.K., Del Giudice, M., Tarba, S.Y., De Bernardi, P., 2019. Top management team shared leadership, market-oriented culture, innovation capability, and firm performance. *IEEE Trans. Eng. Manag. 1e11.* https://doi.org/10.1109/ TEM.2019.2946608

Ünal, A. U., & Alkan, G. (2015). Liman İşletmeleri için İş Sağlığı ve Güvenliği Düzenlemeleri ve Önemi. *İzmir: II. Ulusal Liman Kongresi*, 5-6.

Wilkinson, B., Gamble, J., Humphrey, J., Morris, J., & Anthony, D. (2001). The new international division of labour in Asian electronics: Work organization and human resources in Japan and Malaysia. *Journal of Management Studies*, *38*(5), 675-695.

Yorulmaz, M., & Özbağ, G. K. (2020). The Moderating Role of Sea Service Period on the Relationship between Perceived Organizational Justice and Job Satisfaction; Evidence from Seafarers. *Journal of ETA Maritime Science*, *8*(3), 134-149.

Yu, W., Jacobs, M. A., Chavez, R., & Feng, M. (2017). The impacts of IT capability and marketing capability on supply chain integration: a resource-based perspective. *International Journal of Production Research*, *55*(14), 4196-4211.

Yuen, K. F., Bai, X., & Wang, X. (2020). Safety behaviour at sea: Policy implications for managing seafarers through positive psychology. *Marine Policy*, *121*, 104163.

Yücel, R. (2015). Gemiadamlarının Örgütsel Bağlılıklarının, İş Performanslarına Etkileri: İstanbul'da İç ve Şehirler Arası Hatlardaki Yolcu Gemilerinde Çalışan Gemiadamlarına İlişkin Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 227-250.

Zaderei, A. (2020). Ensuring the sustainability of the human resources management system of maritime industry enterprises. *Access: Access to Science, Business, Innovation in Digital Economy*, *1*(2), 146-156.

Zaugg, R. J., Blum, A., & Thom, N. (2001). Sustainability in human resource management. *Evaluation Report. Survey in European Companies and Institutions. Arbeitsbericht des Instituts für Organisation und Personal der Universität Bern und des eidgenössischen Personalamtes*.

15. BÖLÜM

DENİZ YOLU TAŞIMACILIĞINDA YAŞAM DÖNGÜSÜ DEĞERLENDİRMESİ ÇALIŞMALARININ SİSTEMATİK İNCELEMESİ

Okan Büyükacar - Can Atacan
Ahmet Demiray - Barış Kuleyin

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, 1987 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Brundtland Raporu'nda "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlanmıştır (Brundtland, 1987). 2005 yılında düzenlenen Dünya Zirvesi'nde ise Şekil 1'den de görüldüğü gibi çevresel, sosyal ve ekonomik talepler sürdürülebilirliğin "üçayağı" olarak ortaya koyulmuş; bu talepler üzerinde uzlaşılması gerektiği konusunda genel bir mutabakat sağlanmıştır (Thomsen, 2013).

Uluslararası ticaretin hacim olarak %80'den fazlası ve değer olarak üçte ikisinden fazlasının deniz yoluyla gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, deniz taşımacılığı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri uluslararası tedarik zincirlerinin bir parçası olarak birbirine bağlamaktadır. Uluslararası ticarete olanak sağlamanın yanı sıra, gemi yapımı, gemi ekipmanı imalatı, gemi söküm, balıkçılık, turizm, açık deniz enerji sektörü gibi endüstrilerin sigorta, bankacılık, brokerlik, klaslama ve danışmanlık gibi yardımcı hizmetler ile diğer sektörler için girdiler sağladığından, ekonomik açıdan verimli, sosyal açıdan eşitlikçi ve çevreye duyarlı bir kalkınmanın sağlanması için deniz yolu taşımacılığının güvenli, emniyetli, enerji tasarruflu, uygun fiyatlı, güvenilir, düşük karbonlu, iklime dayanıklı ve kurallara dayalı hâle getirilmesi bir zorunluluktur (Benamara vd., 2018).

- YDD yönteminin uygulandığı çalışmalarda metodolojik ve deneysel araştırmalar ağırlıktadır. Ayrıca bir geminin yaşam döngüsünün belirli aşamalarının ve özellikle farklı alternatif deniz yakıtlarının ve makine sistemlerinin değerlendirildiği gemi işletme aşamasının araştırılmasına yönelik deneysel çalışmalar mevcuttur.
- İncelenen çalışmalar arasında işletme aşaması, bir geminin yaşam döngüsü ile ilgili çevresel ve ekonomik etkiye katkı yapan en önemli aşamalardan biri olarak tanımlanmıştır.

Bu literatür incelemesinden elde edilen sonuçlar, bilim camiası, denizcilik şirketleri ve YDD yöntemini kullananlar için yararlı kabul edilebilecek bilimsel kanıtlar sağlayarak deniz taşımacılığının çevresel ve ekonomik etkileriyle ilgili en son durumun ayrıntılı bir resmini çizmiştir. Bu çalışmanın ana bulgularından yola çıkarak, gelecekteki analizler, deniz taşımacılığının değerlendirilmesi için benimsenecek ortak bir YDD çerçevesinin tanımlanmasına yönelik olmalıdır. Ayrıca deniz ulaşım araçlarının sürdürülebilirlik performansına ilişkin kapsamlı bir analizin yapılabilmesi için sosyal boyutun değerlendirilmesine dayalı çalışmaların da değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akers, J., Aguiar-Ibáñez, R., & Baba-Akbari, A. (2009). Systematic reviews: CRD's guidance for undertaking reviews in health care. Centre for Reviews and Dissemination, University of York https://www. york. ac. uk/media/crd/Systematic_Reviews. pdf.

Benamara, H., Hoffmann, J. ve Youssef, F. (2019). Maritime transport: The sustainability imperative. In *Sustainable Shipping (*pp. 1-31). Springer, Cham.

Brundtland, G. H. (1987). Ourcommon future call foraction. *Environmental Conservation, 14*(4), 291-294.

Cuijpers, P. (2016). *Meta-analyses in mental health research: A practical guide* (Vol. 15). Amsterdam: Vrije Universiteit.

Curran, M. A. (2013). Life cycle assessment: a review of the methodology and its application to sustainability. *Current Opinion in Chemical Engineering, 2*(3), 273-277

Guinee, J. B., Heijungs, R., Huppes, G., Zamagni, A., Masoni, P., Buonamici, R., ... & Rydberg, T. (2011). *Life cycle assessment: past, present, and future*.

Hauschild, M., Jeswiet, J. & Alting L. (2005). From Life Cycle Assessment to Sustainable Production: Status and Perspectives, CIRP Annals, Volume 54, Issue 2, Pages 1-21, ISSN 0007-8506, https://doi.org/10.1016/S0007-8506(07)60017-1.

Higgins, J. P., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., & Welch, V. A. (Eds.). (2019). Cochrane handbook for systematic reviews of interventions. John Wiley & Sons.

International Organization for Standardization (ISO). (2009). ISO 14040: 2006 Environmental Management-Life Cycle Assessment-Principles and Framework (2).

Michael, Z. H., Ralph, K. R., & Stig, I. O. (2018). *Life Cycle Assessment: Theory and Practice*.

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *International journal of surgery, 88*, 105906.

Peters, M. D., Godfrey, C. M., McInerney, P., Soares, C. B., Khalil, H., & Parker, D. (2015). The Joanna Briggs Institute reviewers' manual 2015: methodology for JBI scoping reviews.

Sala, S., Amadei, A. M., Beylot, A., & Ardente, F. (2021). The evolution of life cycle assessment in European policies over three decades. *The International Journal of Life Cycle Assessment, 26*, 2295-2314.

Sen, S., & Yildirim, I. (2022). A Tutorial on How to Conduct Meta-Analysis with IBM SPSS Statistics. *Psych, 4*(4), 640-667.

Thomsen, C. (2013). Sustainability (worldcommission on environmentanddevelopmentdefinition). Encyclopedia of CorporateSocialResponsibility, Heidelberg: Springer, 2358-2363.

UNCTAD (2022, Aralık). Review of Maritime Transport 2015. Erişim adresi https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2015_en.pdf

Van Eck, N. J., and L. Waltman. 2010. "Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping." *Scientometrics 84* (2): 523-538. doi:10.1007/s11192-009-0146-3

16 BÖLÜM

GEMİ SAHİBİ İŞLETMELERİN GEMİ YÖNETİM ŞİRKETLERİNİ SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Ayşe Taş - Murat Yorulmaz

GİRİŞ

Denizcilik sektörü, iş dünyasındaki küreselleşme eğilimleri nedeniyle oldukça rekabetçi hâle gelmiştir. Denizcilik işletmeleri de rekabet avantajı elde etmek veya en azından rakipleri karşısında rekabet avantajını kaybetme riskini azaltmak için giderek artan bir oranda dış kaynak kullanımını tercih etmektedir (Seo vd., 2018). Denizcilik sektöründeki gemi sahibi işletmeleri için dış kaynak kullanımı olarak üçüncü taraf gemi yönetim şirketleri ile stratejik iş birliği yapmak anlamına gelmektedir ki bu şirketler gemi sahibi işletmelerin temel, ana operasyonlarına odaklanmalarını sağlayarak gemi sahibi işletmelerin çeşitli şekillerde kârlılıklarını artırmaktadırlar (Asuquo vd., 2014). Bu nedenle birçok armatörlük firması, üçüncü taraf gemi yönetim işletmeleri ile iş birliği eğilimini arttırmıştır.

Üçüncü taraf gemi yönetim şirketleri, "müşterileriyle (gemi sahibi) herhangi bir hissedarlık bağı olmayan ve müzakere edilmiş bir ücret karşılığında, mali çıkarlarının olmadığı gemilerin yönetimi sorumluluğunu üstlenen profesyonel, bağımsız kuruluşlar" olarak tanımlanır (Mitroussi, 2004). Bu şirketler, gemi yönetiminin hemen hemen tüm yelpazesini kapsayan çeşitli hizmetlerin yer aldığı "teknik yönetim, gemi insanı yönetimi, ticari yönetim ve yardımcı hizmetler" şeklinde kategorize edilen hizmetleri sunduğu vurgulanmıştır. Sigorta, navlun yönetimi, muhasebe, gemi kiralama, alım-satım, tedarik, yakıt ikmali vb. çeşitli hizmetler bu kategorinin içindedir ve uzmanlık gerektiren oldukça karmaşık ve zorlu işlevlerdir. Gemi yönetimi faaliyetlerinde dış kaynak kullanımına yönelik artan eğilimin bir sonucu olarak, denizcilik şirketleri ve gemi sahipleri en uygun

önemine dayalı olarak yeni stratejiler belirleyerek rekabet güçlerini ve müşteri memnuniyetini arttırma olanağına sahip olabilirler.

Denizcilik şirketlerinin ve profesyonellerinin alternatif yönetim yolları bulma, maliyetleri düşürme ve şirketin rekabete karşı konumunu iyileştirme ihtiyacını karşılamak için üçüncü taraf gemi yönetimi uygulamalarına başvurmasına rağmen literatürde özellikle seçim kriterleriyle ilgili çalışmalar zayıf kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, gemi sahibi işletmelerin gemilerinin yönetimini devrettiği, dış kaynak kullanımı olarak stratejik iş birliği yaptığı en rekabetçi üçüncü taraf gemi yönetimi şirketinin seçim sürecinde kullanılan geniş yelpazede sunulan faktörler hem şirketlere ve hem bu mevcut bilgilerini geliştirmeyi planlayan araştırmacılara rehberlik sunmayı hedefler.

İleride yapılacak araştırmaların kapsamı genişletilebilir. Kaynak bağımlılığı bağlamında dış kaynak kullanımı kavramı ele alınarak, işletmelerin dış kaynak kullanımı kararlarını nasıl ve neden aldıkları, göz önüne aldıkları nedenlerin, işletmelerin kaynak bağımlılığı teorisince bağımlılıklarını azaltma/yönetme stratejilerini tamamlayıcı/destekleyici rolü incelenmelidir. Çünkü bir gemi sahibi, herhangi bir gemi yönetim şirketini seçmeden önce, öncelikle hangi gemi yönetim faaliyetlerini (teknik, personel, ticari yönetim vb.) dış kaynak olarak kullanmak istediğine ve sonra da belirli bir gemi yönetim şirketinden dış kaynak kullanımının hem avantajını hem de dezavantajlarını neler olması gerektiğini bilmesi gerekmektedir. Gemi yönetimine ilişkin avantaj ve dezavantajlar aynı olmadığı gibi gemilerin standardı da aynı değildir.

KAYNAKLAR

Abiola, H. (2022). Use of Third-party Managers in Shipping Operations. ErişimAdresi: https://Loyalnigerianlawyer.Com/Use-Of-Third-Party-Managers-İn-Shipping-Operations/

Akyüz, G. (2012). Bulanık vikor yöntemi ile tedarikçi seçimi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, ss.197-215

Asuquo, M., Coward, I. & Yang, Z. (2014). Modeling selection of third-party ship management services, *Case Studies on Transport Policy*, 2(1), 28-35.

Cariou, P. & Wolff, F.C. (2011). Ship-Owners' decisions to outsource vessel management, transport review, 31(6), 709-724

Çetin. İ.B. & Cerit, A.G. (2014). Turkish ship owners' perceptions of third party ship management companies: A research study, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6(1), 111-136

Dragomir, C., Baylon, A.M., Nguyen, T.H.V. & Zhang,W. (2017). External requirements on improving ship management policies. A gender equality and cultural awareness overview on the shipping market, *Mircea cel Batran Naval Academy Scientific Bulletin*, 20(2), 153-157.

Durgut, İ.A. (2013). *Gemi y*önetiminde *dış kaynak kullanımı: Türk donatanlarının* üçüncü *taraf gemi y*önetim *i*şletmelerine *y*önelik *tutumları*, (Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.1-174

Goulielmos, A.M., Giziakis, K.V. & Pallari, B. (2011). Advantages and sisadvantages of managing own ships by a third-party ship management company: An empirical investigation, *Int. J. Shipping and Transport Logistics*, 3(2), No. 2, 127-150

Jahn, C. & Bussow, T. (2013). Best Practice Management, Erişim Adresi: https://www.cml.fraunhofer.de/content/dam/cml/de/documents/Studien/Best-practice-Studie-2013.pdf

Karaoğlan, S. (2016). Dematel ve Vikor yöntemleriyle d**ış** kaynak seçimi: Otel i**şletmesi ö**rneği, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 55, 9-24

Kim, H.D., Ryoo, D.K. & Kim, K.H. (2006). Growth&Selection criteria of ship management firms and its implication, Erişim Adresi: https://koreascience.kr/article/CFKO200627465773947.pdf

Mitroussi, K. (2004). The ship owners' stance on third party ship management: An empirical study, *Maritime Policy & Management*, 31(1), 31-45

Muluvi, K. D. (2014). *Application of outsourcing strategy among shipping firms in kenya*, The Degree of Master of Business Administration School of Business, University of Nairobi, 1-39

Panayides, P.M. & Cullinan E, K.P.B. (2002). The vertical disintegration of ship management: Choice criteria for third party selection and evaluation, *Maritime Policy & Management*, 29(1), 45- 64

Riadi, A & Mudaffa, F. (2022). Evaluation of determinant factors influencing the selection of ship management companies, TransNav, *International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, 16(4), 711-716

Seo, Y.J., Hab, M.h., Yang, Z. & Bhattacharya, S. (2018). The ship management firm selection: The case of South Korea, *The Asian Journal of Shipping and Logistics,* 34(3) (2018) 261-270

Yılmaz, A. & Bedük, A. (2013). Evaluation of the effect of the outsourcing on resource dependency and transaction cost approach: A research in Konya Oiz, Turkey, *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 109 (10), 737-752

Zhang, S. (2006). *Evaluation of Chinese mainland third party ship management industry*, World Maritime University Dissertations/ 261.

17. BÖLÜM

GEMİ VEYA LİMAN TESİSİ TARAFINDAN OLUŞABİLECEK PETROL KİRLİĞİNİN ANALİZİ: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Ozan Hikmet Arıcan - Durmuş Ali Yanık

GİRİŞ

Deniz kirlenmesi, deniz ekosistemine ve insan sağlığına zarar veren, deniz suyunun kalitesini bozarak değerini azaltan, insanların ve devletlerin denizden ekonomik yararlanma olanaklarını kısıtlayarak maddi zarara neden olan kirliliktir. Toplumlar uzun yıllar her türlü faaliyetleri sonucunda oluşan atık ve artıkları umarsız bir şekilde çevreye bırakmış, özellikle de denizlere bırakılan atıklar denizlerin önlenemeyecek biçimde kirlenmesine neden olmuştur. Araştırmalar, deniz kirliliğine atmosfer ve kara kaynaklı kirleticilerin %77, denize doğrudan boşaltımın %11 ve gemilerden kaynaklanan atıkların da %12 oranında olduğunu göstermektedir (Abdullahzade, 2009). Deniz kirliliği için gerekli çalışmaların yapılması ve kirlilik sorununun aşılması için öncelikle kirliliğe neden olan kaynaklar belirlenmiştir.

Denizin denizden kirlenmesi kaynakları arasında; gemiler, gemi trafiğinin yarattığı kirlenme, su ürünlerinin elde edilmesi sırasında oluşan kirlilik olayları, deniz dibinde yapılan araştırma ve çalışmaların yarattığı kirlenmeler, askerî etkinlikler sonucu ortaya çıkan kirlenme, gemi bakım ve söküm olaylarının yarattığı kirlenme ve gemi kazalarından kaynaklanan kirlilik olayları sayılabilmektedir (Alpay, 2015). Gemilerden kaynaklanan kirlilik çok kapsamlı ve karmaşık bir konudur. En başta, gemilerden kaynaklanan deniz kirliliği, sadece petrolle sınırlı değildir. Petrol dışında, gemilerden bırakılan veya atılan pis su, çöp ve diğer türlü atıklar da deniz kirliliğine neden olabilmektedir (Trang, 2006). Deniz kazaları sonucu kirliliğe neden olan yük de sadece petrol veya petrol türevleri değildir (Idris

kili otoriterler tarafından denetlenmelidir. Dâhili yük işlem yapılan tesisler mümkün olduğunca deniz kenarından uzak olmalıdır. Eğer denize yakın kısımlarda yapılıyorsa taşıntı kontrol ve muhafaza sistemleri mevcut ve yeterli olmalıdır.

Kurumlar olarak devletin ve özel sektörün bu konuda ciddi çalışmalar yapması gerekmektedir. Çok küçük bir dikkatsizlik milyonlarca dolar kayba neden olmaktadır. Ayrıca tabiata vermiş olduğunuz zarar bunun cabasıdır. Ticari faaliyetlerin etkilendiğini de unutmamak gerekir. Devlet kurumları bu tip olaylarda ciddi anlamda koordineli çalışmalıdır. Görev ve yetkinin kimde olduğu hızlıca belirlenmeli ve mücadeleye başlanmalıdır. Çevre kirliliğinde zaman çok önemlidir. En ufak zaman kaybı kirliliğin hızlıca yayılmasına neden olmaktadır. Özel firmalar ve limanlar bu konuda önceki soruların cevaplarında bahsetmiş olduğum konulara dikkat etmeli ve personel eğitiminden ekipman bakımlarına kadar en ufak ayrıntıları atlamadan sistemini oluşturmalıdırlar. Bu çalışmada da İzmit Körfezi'nde bulunan kimyasal ve petrol işlemi yapan bir terminalin yapmış olduğu deniz kirliliğinin oluşumu ve temizlenmesinde yapılan işlerin maliyetinin analizi yapılarak petrol türevinin temizlik maliyetinin hangi ana bölümlerde yüzdelik oran ile harcanacağı çıkartılmaya çalışılmıştır. Araştırma yapılan çalışmada limanların zarar gördüğü alanlar, gemilerin zarar gördüğü alanlar, devlete ait kıyı tesislerinin zarara uğradığı alanlar ve balıkçılık ile uğraşan teknelerin uğramış oldukları zararlara bakılmıştır. Çalışma yapan ve bu çalışmalar için harcama yapan tüm özel ve devlet kuruluşlarının yapmış olduğu çalışmaların özetleri tablo hâlinde çalışmamızda belirtilmiştir. Çalışmada belirtilen temizlik araçları, firmalar, çalışan insan sayısı ve donanım hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler mülakat ile yüz yüze görüşülerek alınmıştır. Böyle bir felaketin tekrar meydana gelmemesi için örnek bir rehber teşkil etmesi adına öneriler sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Abdullahzade, C. (2009). Gemilerden kaynaklanan petrol kirliliği: Türk hukukundaki son gelişmelerin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58(4),* 693-710.

Alpay, C. G. (2015, Haziran). Büyükşehir Belediyeleri Deniz Kirliliği Önleme. İstanbul. https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/13029/1/10101423.pdf adresinden Alındı.

Arslan, O., Solmaz, M. S., & Usluer, H. B. (2022). Determination of the perception of ship management towards environmental pollution caused by routine operations of ships. *Aquatic Research, 5(1),* 39-52.

Arslan, O. (2018). Transition regime in the Turkish Straits during the Republican era. *Oil Spill along the Turkish Straits, 26*.

Bal, K., & Esmer, S. (2015). Sıvı kimyasal yük terminallerinde operasyon. *II. Ulusal Liman Kongresi*. İzmir: DEU.

Bhattacharjee, S., & Dutta, T. (2022). An overview of oil pollution and oil-spilling incidents. *Advances in Oil-Water Separation*, 3-15.

Carpenter, A. (2019). Oil pollution in the North Sea: the impact of governance measures on oil pollution over several decades. *Hydrobiologia*, *845*(1), 109-127.

Chemical Distrubution Institude Terminal. (2012). Terminals. Chemical Distrubution Institude: https://www.cdit.nl/psp/cdit.home adresinden alındı

Chemistribution Institude Introduction. (2018). Nisan 01, 2018 tarihinde Chemistribution Institude: http://cdi.org.uk/Introduction.aspx adresinden alındı.

Erkebay, Ş. (2018). International Convention Relating To Intervention On The High Seas In Cases of Oil Pollution Casualties (Intervention 1969) and Its Applications Related With Oil Spill In Turkey. *Oil Spill along the Turkish Straits,* 371.

Fingas, M. (2012). The basics of oil spill cleanup. CRC press. Hengstermann, T., & Reuter, R. (1990). Lidar fluorosensing of mineral oil spills on the sea surface. *Applied Optics, 29(22),* 3218-3227.

Idris, J., Eyu, G. D., Ahmad, Z., & Chukwuekezie, C. S. (2013). Oil spills and sustainable cleanup approach. *Aust. J. Basic Appl. Sci*, *7*(14), 272-280.

Liu, B., Li, Y., Li, G., & Liu, A. (2019). A spectral feature based convolutional neural network for classification of sea surface oil spill. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, *8*(4), 160.

Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2013). Ulusal Meslek Standartı. Ankara: Resmi Gazete.

Mohr, V., & Gade, M. (2022). Marine oil pollution in an area of high economic use: Statistical analyses of SAR data from the Western Java Sea. *Remote Sensing*, *14*(4), 880.

Muschenheim, D. K., & Lee, K. (2002). Removal of oil from the sea surface through particulate interactions: review and prospectus. *Spill Science & Technology Bulletin*, *8*(1), 9-18.

Oil Companies International Marine forum. (2016, Şubat 1). Vessel Inspection Questionnaires for Oil Tankers.

Özbağ, G. K. (2017). Kaynak Tabanlı Yönetim, Temel Yetenek ve Yenilik İlişkisinde İnsan Kaynakları Yönetim Yeteneklerinin Aracı rolü. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, *6*(1), 1-26.

Palabıyık, H. (2002). Gemi ve Liman Atık Yönetimi ve MARPOL 73/78: İzmir Limanı Örneği. 5-6 Kasım. *Türkiye Kıyıları Kongresi, İzmir*, 997-1006.

Resmi Gazete. (2015, Mart 3). Tehlikeli Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınması. Ankara, Türkiye.

Şener Petrol Denizcilik. (2013). Denetlemelerde Şirket ve Gemi yapısı. ISM Company Manual. İstanbul: Şener Petrol Denizcilik.

Trang, C. T. T. (2006). Oil spills and clean-up costs. *Institute of Marine Environment and Resource, Project: Coastal pollution in the Viet Nam, Institute of Marine Environment and Resource, Haiphong, Vietnam*.

Ünal, A. U., & Usluer, H. B. (2015). Tehlikeli Yük Elleçleme Eğitimlerinin Liman İşletmelerindeki Gereklilik ve Önemi. II. Ulusal Liman Kongresi: http://ulk2015.deu.edu.tr/bildiri.html adresinden alındı.

Ünal, A. U., & Usluer, H. B. (2018). 1992 Protocol To The Internatıonal Conventıon On The Establıshment of An Internatıonal Fund For Compensatıon For Oıl Pollutıon Damage (Fund 1992) and Its Applıcatıons Related Wıth Oıl Spıll In Turkey. *Oil Spill Along The Turkish Straits*, 424.

18. BÖLÜM

GEMİLERDE ORGANİK RANKİNE ÇEVRİMİNE DAYALI ATIK ISI GERİ KAZANIM SİSTEMLERİ

Çağlar Daloğlu - İsmet Tıkız

GİRİŞ

Son zamanlarda, global enerji arzındaki azalma ve küresel ısınma sebebiyle, enerji tasarrufu ve emisyonlarının azaltılması konuları giderek daha önemli hâle gelmiştir. Enerji ihtiyacının giderek artması ve kullanılan enerjinin çevremize verdiği olumsuz sonuçlar düşünüldüğünde yenilenebilir enerji ve enerji tasarrufu konularını kıymetlendirmektedir. Dünya nüfusu ve ekonomisindeki artışın ardından deniz ticareti hacmi giderek artması ile dünya deniz ticareti %90'lar seviyesine gelmiştir. Bu durum gemiler için de enerji verimliliğinin ve emisyon kavramlarının önemini göstermektedir. Deniz yolu ticaretinde yakıt maliyetleri işletme giderlerinin %60 seviyelerindedir. (Mazraati, 2011). 1997 yılında Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'nün Denizlerin Gemilerden Kirlenmesini Önleme Uluslararası Sözleşmesi Ek-VI (MARPOL Ek-VI) 'yı uygulamaya koyması sonucu deniz motorunun kirletici madde boşaltması, verimli çalışması için sıkı bir gereklilik olan Enerji Verimliliği Dizayn İndeksi (EEDI) ve belirli bir tonajın üzerindeki gemiler için Gemi Enerji Verimliliği Planı'nın hazırlanması zorunlu hâle gelmiştir. IMO'nun aldığı bu tedbirler armatörleri ve makine üreticilerini enerji verimliliği ile emisyon azaltımı konularında araştırma geliştirme faaliyetlerini hızlandırmalarına sebep olmuştur.

Farklı endüstrilerde enerji verimliliği ve çevresel faktörler işletmeleri atık ısının geri kazanımı yöntemlerini kullanmaya itmiştir. Bu sebeple atık ısının geri kazanımı alanında birçok çalışma yapılmaya başlanmıştır. Gemilerde ise enerji kaybının en büyük payı ana makinelere aittir (Suarez ve Greig, 2013). Bu nedenle motor veriminin iyileştirilmesi, yakıt tüketiminde de önemli bir azalmaya yol açacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, denizcilikte yenilebilir enerjinin önemi üzerinde durulmuş, ORÇ sisteminin tanımı yapılmış ve bu sistemlerin denizcilikte uygulama alanlarıyla ilgili bilimsel çalışmalardan bahsedilerek bir gemi üzerinde R245fa akışkanı kullanılarak ORÇ modülü oluşturulmuştur. Oluşturulan modül ile gemi seyir hâlinde iken elektrik yükünün %60'ını bu sistem ile karşılayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Son zamanlarda artan çevre sorunları ve bununla ilgili alınan önlemler ile enerji tasarrufu değerlendirildiğinde denizcilikte de ORÇ ile verimliliğin arttırılması, yakıt tasarrufu ve emisyon azaltılması hedeflenmelidir. Gemilerde özellikle içten yanmalı makinelerden açığa çıkan atık enerji 70-400 °C arası değişmekte olup organik rankine çevrimi için uygun akışkanlar seçildiğinde büyük potansiyel sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Akman, M. & Ergin, S. (2020). Deniz Dizel Motorunun Atık Isı Geri Kazanımı İçin Transkritik Organik Rankine Çevrim Sisteminin Termo-Çevresel Analizi ve Performans Optimizasyonu. *Gemiler ve Açık Deniz Yapıları*, DOI: 10.1080/17445302.2020.1816744

Akman, M. (2016). Bir Petrol Tankeri için Organik Rankine Çevrimi Atık Isı Geri Kazanım Sisteminin Termodinamik Analizi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Bellolio, S., Lemort, V. & Rigo P. (2015). Organic Rankine Cycle Systems for Waste Heat Recovery in Marine Applications.

Çengel, Y. & Boles, M. (2002). *Mühendislik Yaklaşımıyla Termodinamik*, Beşinci Baskı.

Çıvgın, M. (2020). Konteyner Gemisi İçin Tek ve İki Kademeli Organik Rankin Çevrimi ile Atık Isı Geri Kazanımı Sisteminin Termodinamik Analizi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Hazar, C. & Özmen, G. (2021). Thermodynamıc Analysıs Payback Perıod Investıgatıon of Power Turbıne Generator for Marıne Diesel Engınes. *Dokuz Eylül University, Maritime Faculty Journal*, Vol:14, Issue 1, Year: 2022, pp: 99-121.

Heetal, C. (2011). "The Optimal Evaporation Temperature and Working Fluids For Subcritical Organic Rankine Cycle." *Energy, 38*(1), 136-143.

IMO. (2020). "Ozone-Depleting Substances (ODS) -MARPOL Regulation 12." [Web sitesi]. Erişim: http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/PollutionPrevention/AirPollution/Pages/OzOne-Depleting-Substances-(ODS).

Larsen, U., Pierobon, L., Haglind, F. & Gabrielii, C. (2013). "Design and Optimisation of Organic Rankine Cycles For Waste Heat Recovery in Marine Applications Using The Principles of Natural Selection." *Energy, 55*, 803-812.

Lecompte, S., Van Den Broek, M. & Paepe, M. (2014). Optimal Selection and Sizing of Heat. Exchangers for Organic Rankine Cycles (ORC) Based on Thermoeconomics. Proceedings of the 15th International Heat Transfer Conference, 2014.

Lemmens, S. (2016). Cost Engineering Techniques and Their Applicability for Cost Estimation of Organic Rankine Cycle Systems. *Energies*, 1996-1073.

Lemort, V. & Quoilin, S. A. (2009). Comparison of Piston, Screw and Scroll Expanders for Small Scale Rankine Cycle Systems.

MAN Diesel & Turbo. (2014). Thermo Efficiency System Reduction of Fuel Consumption and CO2.

Mazraati, M. (2011). Challenges and Prospects of International Marine Bunker Fuels Demand. *OPEC Energy Review, 35*(1), 1-26.

Orc World Market. (2016). "ORC Market: A World Overview." [Web sitesi].

Özdemir Küçük, E. (2022). Organik Rankıne Çevriminin Termodinamik Analizi ve Termoekonomik Optimizasyonu. Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi.

Soffiato, M., Frangopulos, A.C., Manente, G., Rech, S. & Lazzaretto, A. (2015). Design Optimization of ORC Systems For Waste Heat Recovery On Board a LNG Carrier. *Energy Conversion and Management, 92*, 523-534.

Song, J., Song, Y. & Gu, J. (2015). Thermodynamic Analysis and Performance Optimization of An Organic Rankine Cycle (ORC) Waste Heat Recovery System For Marine Diesel Engines. *Energy, 82*, 976-985.

Suárez, S. & Greig, A. (2013). *Making Shipping Greener: ORC Modeling Under Realistic Operative Conditions*. Low Carbon Shipping Conference, London 2013.

Tartıere, T. (2015). Analysis of the Organic Rankine Cycle Market. [Web sitesi]. Erişim: http://orc-world-map.org/analysis.html.

Trozzi, C. (2010). *Emission Estimate Methodology for Maritime Navigation*. Techne Consulting, Rome.

Usitalo, A., Honkatukia, J., Backman, J. & Nyyssönen, S. (2015). Experimental Study of Large-Scale Reciprocating Engines By Means of Organic Rankine Cycle. 89, 209-219.

Varshil, P. & Deshmukh, D. (2021). A Comprehensive Review of Waste Heat Recovery From a Diesel Engine Using Organic Rankine Cycle. *Energy Reports, 7*, 3951-3970.

Wang, EH., Zhang, HG., Fan, BY., Ouyang, MG., Zhao, Y. & Mu, QH. (2011). Study of Working Fluid Selection of Organic Rankine Cycle (Orc) For Engine Waste Heat Recovery. *Energy, 36*, 3406-3418.

Yang, M. & Yeh, R. (2015). Thermo-Economic Optimization of An Organic Rankine Cycle System For Large Marine Diesel Engine Waste Heat Recovery. *Energy, 82*, 256-268.

19. BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN DENİZ ULAŞTIRMA ROTALARINA ETKİSİ

Alper Kayaalp - İsmet Tıkız - Muhammed Bamyacı

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızını arttıran iklim değişikliği nedeniyle Dünya üzerindeki önemli deniz ulaştırma rotalarına ilave alternatif rotalar ortaya çıkmış ve alternatif rotalar üzerinde bulunan limanların önemi artmıştır. Bununla birlikte dünya üzerinde bulunan mevcut limanların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi maksadıyla liman hinterlandı üzerinde bulunan tüm altyapı ve ulaşım ağlarının liman işletmeleri ve ülkeler tarafından olası ekonomik zararların önüne geçilebilmesi maksadıyla modernize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin deniz ulaştırma rotaları üzerindeki etkisini değerlendirmektir.

1. LİMAN OLGUSU

Liman olgusu incelendiğinde; deniz taşıma araçlarının yük ve yolcu elleçleme faaliyetleri için iskele ve rıhtımlara yanaşıp bağlayabileceği, deniz araçlarına olumsuz hava ve deniz koşullarında barınak işlevi gören, gemilere destekleyici hizmetler veren, bulunduğu bölgede endüstriyel gelişim için bir üs imkânı olan ve farklı ulaştırma modlarının aktarma üssü görevini gören kara ve deniz alanlarıdır (Yorulmaz, 2009).

Tarih boyunca limanlar önceleri gemileri dalga, rüzgâr, akıntı gibi olumsuz etkilerden korunması için tasarlanmış ancak günümüzde ilk kuruluş amaçlarının çok ötesinde işlevler gören lojistik üsler hâline gelmiştir (Esmer, 2019). Modern limanlar, küresel lojistik ağlarla birlikte verimli ve güvenli şekilde yük taşımasın-

d. ç. Gemi geçiş ücretlerinin ödenmemesi nedeniyle maliyetlerde azalmalar meydana gelmiştir (Andrej vd., 2020).

SONUÇ

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızını arttıran iklim değişikliği nedeniyle dünya üzerindeki önemli deniz ulaştırma rotalarına ilave alternatif rotalar ortaya çıkmış ve alternatif rotalar üzerinde bulunan limanların önemi artmıştır. Özellikle Arktik okyanusundaki buzulların erime hızının artması ve Kuzey deniz yolundaki deniz trafiğinin tüm yıla yayılması, ekonomide Dünya'da önde gelen olan küresel güçlerin ilgisini bu bölgeye çekmiştir. Bu kapsamda bölgede yeni limanlar ve yeni limanlara ulaşımın sağlanabileceği ulaşım altyapına yönelik çalışmalara hız verilmiştir.

İklim değişikliğinin ortaya çıkardığı diğer bir sonuç olarak meteorolojik parametrelerdeki değişimin yönü ve şiddeti dünya üzerinde bulunan limanları ve liman altyapılarını etkilemektedir. Bu kapsamda olası ekonomik zararların önüne geçilebilmesi maksadıyla özellikle dünya ticaret sisteminin önemli bir bileşeni olan limanlar/ulaşım ağlarının incelenmesi ve alternatif çözüm modellerinin tartışılması ile sürekli değişen iklim koşullarına adapte olması kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

Agatić, A., & Kolanović, I. (2020). *Improving The Seaport Service Quality by Implementing Digital Technologies*, University of Rijeka, Faculty of Maritime Studies.

Akhiyadov, M. (2019). *Yeni Bir Jeopolitik Mücadele Alanı: Arktik Bölgesi*, İNSAMER.

Andrej D., Andrea, G., Jırı, T., & Vlatka, S. (2020). The Northern Sea Route As a New Route for Maritime Transport between The Far East and Europe, Original Resarch Article.

Başoğlu, A. (2014). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi, 7*, 175-196.

BMİDÇS (1992). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi.

Çevik O. (2020) Kutup Kuralları (Polar Code), *Mavi Vatan Dergisi*, DzKK., İstanbul, 3 (61).

Çevik, V. A., & Durukan, T. (2020) Çin'in Kuzey Kutbu'na Olan İlgisi: Kutup İpek Yolu, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 254-262.

Esmer, S. (2019). Liman ve Terminal Yönetimi Kitabı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Germir, H.N. (2020). *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz, Polar Kod Uygulamasının Dünya Ticareti Üzerine Etkileri*, TASAM Yayınları.

Heilig, L., Schwarze, S., & Voss, S. (2017). An analysis of digital transformation in the history and future of modern ports, Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), 1341-1350.

Koday Z., Koday S., & Kaymaz K.Ç. (2017). Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Der-*

gisi, Eylül 2017 21(3), 879-910.

Limon, O. (2020). A*rktika Jeopolitiği-2 Sorunlar ve Anlaşmazlıklar, Bölge ve Bölge Dışı Aktörlerin Stratejileri*, Efe Akademi Yayınevi, 153.

Sevgili C., & Turkistan T. (2019). Kuzey Deniz Yolu ve Türkiye'nin Denizyolu Taşımacılığına Etkisi, 1(1).

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Yetgin, F. Ü. (2014). İklim değişikliği ve Kıyılarımız,8. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, İstanbul.

Yorulmaz, M. (2009). *Deniz Taşımacılığı ve Deniz Sigortaları*, İstanbul: Akademi Denizcilik Yayınları.

URL-1:http://iklim.tarimorman.gov.tr/ckfinder/userfiles/files/iklimkitap2020 (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2023).

URL-2:https://www.atlasdergisi.com/native/hollanda/(Erişim Tarihi: 16 Nisan 2023).

URL-3: https://www.bbc.com/İklim krizi: Küresel ısınma ne demek, iklim değişikliğine dair göstergeler neler? - BBC News Türkçe (Erişim Tarihi: 01 Haziran 2023).

URL-4: https://www.aa.com/ Rusya Kuzey Deniz Yolu ile Süveyş Kanalı'na alternatif yaratmaya çalışıyor (Erişim Tarihi: 01 Haziran 2023).

URL-5: https://transportgeography.org (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2023).

URL-6:https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-dunyanin-sonuna-kasaba-kurdular-ulkeye-cok-ciddi-katki-sagliyor-41043098/8 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

20. BÖLÜM

KONTEYNER TERMİNALLERİNDE KAPASİTE SORUNUNA STRATEJİK BİR YAKLAŞIM: YÜKSEK KATLI SİSTEMLER ÜZERİNE BİR İLİŞKİ ANALİZİ

Tarık Efe Kendir - Umur Bucak

GİRİŞ

Lojistik ağlarda yüklerin konteynerize edilmesi ile beraber ticarette yeni bir çağ başlamıştır. Bu durum aslında, önemli bir stratejik yaklaşım-adım olarak karşımıza çıkmıştır. Zaman içerisinde konteyner hatları tarafından dünya çapında lojistik ağların örülmesi ile beraber globalleşme sağlanmış, ticaret gittikçe kolaylaşmış ve herhangi bir yük dünyanın herhangi bir yerine herhangi bir tonajda kolaylıkla gönderilebilir olmuştur. Bu durum, hemen hemen tüm yüklerde sağlanabilmektedir. Bu stratejik yaklaşım sonucunda, konteyner taşımacılığına ve bu nedenle de konteyner limanlarına olan talepler artmıştır. Bu durumda, hızlı bir şekilde konteyner terminallerinde kapasite ihtiyacının artışına neden olmuştur. Ancak dar alanlara kurulmuş limanlarda olan alan problemleri nedeni ile kapasite kısıtlanmaları ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada, zaman içerisinde yüksek katlı istiflemelere gidilmiş ancak ekipman, konteyner zati istifleme sınırlamaları ve de operasyonel sınırlamalarla beraber belli bir istif katının üstüne çıkılma zorlukları ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, kapasite ihtiyaçlarının artması ile beraber artan enerji maliyetleri hem gemi hatlarını hem de terminal işletmelerini her geçen gün daha da zorlamaktadır. Bu kapsamda, artan rekabet koşullarında gemi hatları hızlarını yakıt ekonomisi yapacak seviyelere çekerek liman tesislerini verimlilik kapsamında zorlamaya başlamışlardır. Bu durumun diğer bir nedeni ise karbon emisyon

KAYNAKLAR

Ashar A. and Ayzanoa G. (1995). Stock and Flow Ethodology For Calculatıng Capacıty of Cargo Transfer Termınals, Conference on Transportation Management, Sate University of NY, Maritime College, 16p.

Başhan, V. and Demirel, H. (2018). Evaluation of Critical Operational Faults of Marine Diesel Generator Engines By Using DEMATEL Method, *Journal of ETA Maritime Science, Vol. 6*, No. 2, pp.119-128.

Gabus, A. and Fontela, E. (1972). World Problems, an Invitation to Further Thought Within the Framework of DEMATEL, Vol. 1, No. 8, Battelle Geneva Research Center, Geneva, Switzerland.

Kim, A.R., Lee, S.W. and Seo, Y.J. (2022). 'How to Control and Manage Vessels' Ballast Water: The Perspective of Korean Shipping Companies', *Marine Policy, Vol. 138* (2022), p.105007.

Lin, C.L. and Tzeng, G.H. (2009). 'A Value-Created System of Science (Technology) Park By Using DEMATEL', *Expert Systems with Applications, Vol. 36*, No. 6, pp.9683-9697.

TÜRKLİM (2022). Türkiye Limancılık Sektörü 2022 Raporu: Vizyon 2050. TÜRKLİM Yayınları: İstanbul.

URL-1: Multilevel Container Warehouse-JFE Engineering Corporation, https://www.tptc.co.jp/cms/corporate/file/file2015/ContainerHangar.pdf. Erişim: 02.04.2023

URL-2: BOXBAY High Bay Storage, https://www.boxbay.com/boxbay-high-bay-storage. Erişim:02.04.2023

URL-3: DP World BOXBAY high-bay storage solution to Busan terminal - Port Technology International, https://www.porttechnology.org/ news/dp-world-signs-boxbay-high-bay-storage-solution-to-busan-terminal/

URL-4: Automated High-Bay Container Storage | Konecranes, https://www.konecranes.com/port-equipment-services/container-handling-equipment/automated-high-bay-container-storage. Erişim Tarihi: 02.04.2023

URL-5: Port Performance Metrics (2016) Port Performance Freight Statistics Working Group, https://www.bts.dot.gov/sites/bts.dot.gov/files/legacy/ PPFSWG%20071516%20Smith%20Port%20Metrics%20Presentation_0.pdf. Erişim Tarihi: 06.04.2023

URL-6: https://container-news.com/iskenderun-port-fire-to-cause-trade-loss-of-around-us680-million-russel-group/. Erişim Tarihi: 07.04.2023

21. BÖLÜM

LİMAN TEK PENCERE SİSTEMİNİN DİNAMİKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Gökay Yılmaz - M. Taner Albayrak

GİRİŞ

Küresel ticaretin çok büyük bölümü deniz yoluyla yapılmaktadır. Lojistik değer zinciri içinde önemli rolü olan deniz yolu taşımacılığının aksamadan sürdürülmesi yanı sıra maliyet ve etkinlik açısından gemilerin seyir ve liman operasyonlarının planlandığı şekilde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Boğaz ve kanal geçişlerinde, limanlarda, demir sahalarında ve drift esnasında yapılması gereken operasyonlar için gemilerin ilgili makamlara bir takım zorunlu belgeler ve sertifikalar sunması gerekmektedir. Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) tarafından bu belgelere belirli bir standart getirmek maksadıyla 1967 yılında Uluslararası Deniz Trafiğinin Kolaylaştırılması Sözleşmesi (FAL-Convention on Facilitation of International Maritime Traffic) yayınlamıştır. Düzenli olarak güncellenen bu sözleşmenin amacı; varış, bekleme ve seyir sırasında gerekli evrak ve diğer işlem prosedürlerinin sağlıklı şekilde yürütülerek kolaylaştırılmasını sağlamaktır. Deniz trafiği yoğunluğunu asgariye indirmeyi, hükûmetlerin birbiriyle daha koordineli çalışmasına yardımcı olmayı ve resmî işlemler ile usullerin eşgüdümünde mümkün olan en yüksek düzeye ulaşmayı ve özellikle kamu idarelerine sunulması gereken beyanların sayısını azaltmayı hedeflemektedir. Nisan 2016'da Sözleşme gözden geçirilerek günümüz ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir ek dâhil edilmiştir. 1 Ocak 2018'de yürürlüğe giren sözleşme ekinde elektronik veri iletişimi uygulamasının yasalaşması, tek pencere (single window) uygulaması, denizcilerin kıyı izinleri ve kaçak yolcu vakaları hakkında yeni düzenlemeler yer almaktadır. Bu kapsamda varış, bekleme ve seyir sırasında gerekli evrak ve

KAYNAKLAR

Abdallah, R., Besancenot, J., Bertelle, C., Duvallet, C., & Gilletta, F. (2023). An Extensive Preliminary Blockchain Survey from a Maritime Perspective. *MDPI*, 846-877.

Abeywickrama, M., & Wickramaarachchi, W. (2015). Study on the Challenges of Implementing Single Window Concept to Facilitate Trade in Sri Lanka: A Freight Forwarder Perspective. *Journal of Economics*, 883-888.

Alatepeli, B., Güneş, P., & Çolak, S. (2018). ADANA Bölgesi'nde Tek Pencere Sistemine Adaptasyon Süreci. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 98-108.

CargoX. (2023). *What is a single-window system and how does it help business and governments?* Retrieved from cargox.io: https://cargox.io/blog/single-window-system/

DTO. (2018). *Liman Tek Pencere Sistemi.* Deniz Ticaret Odası.

ESCAP. (2018). *Single Window for Trade Facilitation: Regional Best Practices and Future Development.*

Farahani, R., Rezapour, S., & Kardar, L. (2011). Logistics Operations and Management Concept and Models. *Elsevier*.

Heffner, K., & Murray, D. (2022). Policy and Principles of a Canadian National Maritime Single Window. *Research Gate*.

Heikkilä, J., Heikkilä, M., & März, G. (2023). Platforms for Smart Fairways - Enhancing Services for Autonomous Maritime Traffic and Other Emerging Uses of Territorial Sea. *Proceedings of the 56th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1001-1009). Hawaii: HICSS.

Hu, R., Lau, Y., & Wang, R. (2023). Evaluation of Customs Supervision Competitiveness Using Principal Component Analysis. *MDPI*.

IMO. (2021). *Guidelines for Setting Up a Maritime Single Window.* London: IMO.

IMO. (2023). *FAL FORMS AND CERTIFICATES*. Retrieved from imo.org: https://www.imo.org/en/OurWork/Facilitation/Pages/FormsCartificates-default.aspx

Kapidani, N., Jovic, M., Tijan, E., & Kocan, E. (2020). National Maritime Single Window-Cost-Benefit Analysis of Montenegro Case Study. *Research Gate*.

Kolinski, A., Osmolski, W., & Zhuravskaya, M. (2020). Integration of Information Flow for Greening Supply Chain Management. *Springerlink*.

OAİB. (2019). *Tek Pencere Sistemi (TPS) Hakkında Bilgi Verebilir misiniz*. Retrieved from OAİB Web Sitesi: https://www.oaib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-sikca-sorulan-sorular-tek-pencere-sistemi-tps-hakkinda-bilgi-verebilir-misiniz.html

Ozdemir, P., Sevim, A., & Albayrak, T. (2023). Closing the gap between present and future through education: MINE-EMI project. *Elsevier*.

Page, M. (2019). *European maritime single window: Harmonised digital reporting for ships.* European Parliament Briefing.

Peynirci, E. (2023). The rise of emerging technologies: A quantitative-based research on "maritime single window" in Turkey. *Elsevier*.

Selen, U., & Akbelen, Z. (2021). Türkiye'de Gümrük Müşavirlerinin Tek Pencere Sistemi Uygulamalarına Yönelik Algı ve Tutumlarının Vergi Uyumuna Etkisi. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 64-80.

Şahin, M. (2018, 12). *İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin E-Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Kamu Hizmetlerinde İyi Yönetım İlkeleri*, pp. 245-157.

TB. (2018). *Liman Tek Pencere Sistemi Acente Kılavuzu.* Ticaret Bakanlığı.

Tijan, E., Jovic, M., Jardas, M., & Gulic, M. (2019). The Single Window Concept in International Trade, Transport and. *Scientific Journal of Maritime Research*, 130-139.

UAB. (2022). *Dünya Denizciliğindeki Son Gelişmeler Bülteni.* Ankara: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü.

UNCTAD. (2022). *Review of maritime transport.* UNCTAD.

UNCTAD. (2022). *REVIEW OF MARITIME TRANSPORT 2022*. Retrieved from unctad.org: https://unctad.org/rmt2022

WBG. (2020). *Accelerating Digitalization: Critical Actions to Strengthen the Resilience of the Maritime Supply Chain, Mobility and Transport Connectivity Series.* World Bank Group.

WCO. (2017). *WCO Compendium on How to Build a Single Window Environment.* Brussels: WCO.

WPSP. (2023). *Maritime Single Window 2024*. Retrieved from sustainableworldports.org: https://sustainableworldports.org/maritime-single-window-2024/

Yilmaz, H., & Albayrak, T. (2023). Denizde Siber Güvenlik Uygulamalarında Güncel Yaklaşımlar. In M. Yorulmaz, *Deniz İşletmeciliği ve Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar* (pp. 279-303).

22. BÖLÜM

LİMANLARDA ÇEVRE DUYARLI TEKNOLOJİ UYGULAMALARI KAPSAMINDA SAHİL ELEKTRİĞİ HİZMETİ VERİLMESİ

Murat Yapıcı - Şükrü Satılmış

GİRİŞ

Küresel ısınma, Dünya atmosferinde olağan sıcaklık değerlerinde değişmenin gerçekleştiği, sera gazı adı verilen zararlı gazların neden olduğu ve eskiye dönmenin oldukça zor oluğu iklim olayını ifade etmektedir. Küresel ısınmaya neden olan zararlı sera gazları doğal olduğu gibi yapay olarak da gerçekleşmektedir.

Yanardağ patlaması sonucu oluşan zararlı sera gazlarının salımı gibi fosil yakıtların kullanılması sonucu oluşan sera gazları hava kirliliğine neden olmaktadır. Yanardağ patlaması benzeri doğal olayların etkisi sınırlı düzeyde olurken artan fosil yakıtların kullanılması tüm dünyayı etkileyen bir düzeydedir.

18. yüzyılın sonları, 19. yüzyılın başlarında İngiltere'nin başını çektiği sanayileşen ülkeler kas gücü yerine buharlı makineleri kullanılmıştır. Kullanılan buhar makineleri birçok endüstri kolunda farklı şekilde yararlanılmıştır. İnsan hayatını kolaylaştıran ve ticarete olumlu katkı sağlayan buharlı makinelerin gelişimi ilk kez sanayileşen ülkelerde hava kirliliğinin oluşmasına neden olmuştur. Buharı makinelerin ihtiyaç duyduğu güç için yüksek basınçlı ve sürekli bir basınca ihtiyaç duyulmuştur.

Yüksek basınçlı buharın üretilebilmesi için yakıt olarak kömür kullanılmıştır. Kullanılan kömür yoğun karbondioksit ve karbonmonoksit gazı salınması ile beraber dönemin çalışan işçilerinde akciğer rahatsızlıklarının artmasına neden olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında Rudolf Diesel'in yaptığı çalışmalar ile birlikte buharlı

KAYNAKLAR

Antonsen, S. (2009). *Safety culture: theory, method and improvement*, Ashgate Publishing Limited. England.

Arslan, O., Arıcan, O. H., Ünal, A. U., & Bamyacı, M., (2021). Investigation of the Effectiveness of Maritime Supervision Services in Ship Solid Bulk Cargo Handling Operations. *Social Sciences Studies Journal , vol.7*, no.90, 4905-4915.

Aytaç, S. (2011). İş kazalarını önlemede güvenlik kültürünün önemi. *Türk Metal Dergisi, 147*, 1-8.

Bozkurt, V. (2005). *Değişen dünyada sosyoloji*. 3. b., İstanbul: Aktüel Yayınları.

Cox, S., & Flin, R. (1998). Safety culture: philosopher's stone or man of straw? *Work & Stress, 12*(3), 189-201.

Crawley, F. K., & Ashton, D. (2002). Safety, health or the environment—which comes first? *Journal of Hazardous Materials, 93*(1), 17-32.

Crichton, M. (2005). Attitudes to teamwork, leadership, and stress in oil industry drilling teams. *Safety Science, 43*(9), 679-696.

Darbra, R. M. & Casal, J. (2004). Historical analysis of accidents in seaports. *Safety Science, 42*(2), 85-98.

Demirbilek, T., & Çakır, Ö. (2008). Kişisel koruyucu donanım kullanımını etkileyen bireysel ve örgütsel değişkenler. *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(2).

Dursun, S. (2011). Güvenlik kültürünün güvenlik performansı üzerine etkisine yönelik bir uygulama. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Esmer, S. (2009). Konteyner terminallerinde lojistik süreçlerin optimizasyonu ve bir simülasyon modeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Esteves, A. D. S., Quelhas, O. L. G. & Lima, G. B. A. (2005). Process risk assessment and management in a petroleum production nucleus. *Petroleum Science and Technology, 23*(5-6), 611-639.

Fung, I. W., Tam, C. M., Tung, K. C., & Man, A. S. (2005). Safety cultural divergences among management, supervisory and worker groups in Hong Kong construction industry. *International Journal of Project Management, 23*(7), 504-512.

Kara, G., Arıcan, O. H., & Okşaş, O. (2020). Analysis of the effect of electronic chart display and ınformation system simulation technologies in maritime education. *Marine Technology Society Journal, 54*(3), 43-57.

Koçel T. (2001). *İşletme yöneticiliği*, 8. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Kurt, M. & Dizdar, E. N. (2001). Tehlike değerlendirme teknikleri. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 14*(4), 1117-1130. Ankara.

Mearns, K., Whitaker, S. M. & Flin, R. (2003). Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments. *Safety Science, 41*(8), 641-680.

Parker, D., Lawrie, M., & Hudson, P. (2006). A framework for understanding the development of organisational safety culture. *Safety Science, 44*(6), 551-562.

Planas-Cuchi, E. & Casal, J. (1998). Flame temperature distribution in a pool-fire. *Journal of Hazardous Materials, 62*(3), 231-241.

Schein, H.E. (2004). *Organizational culture and leadership*. 3. b., Jossey-Bass Publishers.

Şerifoğlu, U. K. & Habercileri, S. E. K. (2006). Kaza habercisi olayların yönetimi ve sağlık & güvenlik kültürü ilişkisi. IV. İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi Bildirileri, 20, 21.

Tomás, J. M., Meliá, J. L. & Oliver, A. (1999). A cross-validation of a structural equation model of accidents: organizational and psychological variables as predictors of work safety. *Work & Stress, 13*(1), 49-58.

Trbojevic, V. M. & Carr, B. J. (2000). Risk based methodology for safety improvements in ports. *Journal of Hazardous Materials, 71*(1-3), 467-480.

Ventikos, N. P. & Psaraftis, H. N. (2004). Spill accident modeling: a critical survey of the event-decision network in the context of IMO's formal safety assessment. *Journal of Hazardous Materials, 107*(1-2), 59-66.

Wiegmann, D. A., Zhang, H., Von Thaden, T., Sharma, G., & Mitchell, A. (2002). A synthesis of safety culture and safety climate research (ARL-02-3/FAA-02-2). Savoy, IL: University of Illinois, Aviation Research Lab.

Ryan, A. (2000). Shaping A Safety Culture, http://www.qrc.org.au/conference/_dbase_upl/2000_spk036_Ryan.pdf. [Erişim Tarihi: 15 Haziran 2014]

Wang, J. (1998). A review of design for safety methodology for large marine and offshore engineering systems. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part E: *Journal of Process Mechanical Engineering, 212*(4), 251-261.

Wu, T. C., Lin, C. H., & Shiau, S. Y. (2009). Developing measures for assessing the causality of safety culture in a petrochemical industry. *Water, Air, & Soil Pollution: Focus, 9*, 507-515.

Zorba, Y. (2009). Uluslararası deniz ticaretinde tehlikeli yüklere ilişkin güvenlik yönetimi: uluslararası denizde tehlikeli yük taşımacılığı standartları (IMDG Code) ve Türkiye uygulamaları. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

23. BÖLÜM

LİMANLARDA GÜVENLİK KÜLTÜRÜ VE GÜVENLİK YÖNETİMİ*

Ali Umut Ünal - Güler Alkan

GİRİŞ

Dünyada işletmelerde geçmişten günümüze iş kazaları meydana gelmiştir. İşletmenin yapısına ve türüne göre can kayıplarının da yaşandığı bu iş kazalarında, kazayı geçiren çalışanların hafif, orta derece ve ağır derece yaralandığı, geçici veya kalıcı seviyede iş göremez hâle geldiği, geçici ve kalıcı seviyede sakat kaldığı, uzuv kayıpları yaşadıkları ve ölümleri meydana geldiği görülmektedir.

Yapılan işten kaynaklı meydana gelen kazaları önlemeye için yapılan çalışmalar ilk olarak, mühendislik tarafından işin teknik yönlerinin ve fiziksel tehlikelerinin kontrol altına alınmasına yönelik olmuştur. Fakat iş kazalarının engellenmesinde teknik yönden alınan önlemlerin yetersiz olduğunu gören araştırmacılar, iş kazalarında "insan faktörü" etkenine yönelmişlerdir. Bu yönelime göre, meydana gelen iş kazalarının yaklaşık %90'ı işte çalışan personelin güvensiz hareketlerinden dolayı meydana gelmektedir (Tomas, Melia ve Oliver, 1999).

İşletmelerin çalışma ortamlarının merkezinde personel olmaktadır. Çalışan personelin hatasından kaynaklı kazalar, meydana gelen kazaların en başında gelmektedir. Diğer önemli etkenler ise güvensiz ekipman ve güvensiz çevredir. Çalışan personelden kaynaklı kazalarda en önemli etken ise güvensiz davranış-

*Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Anabilim Dalında tamamladığı "Konteyner Limanlarında Tehlikeli Yük Güvenlik Yönetimi ve Bir Liman Sistematiği Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

Antonsen, S. (2009). *Safety culture: theory, method and improvement*, Ashgate Publishing Limited. England.

Arslan, O., Arıcan, O. H., Ünal, A. U., & Bamyacı, M., (2021). Investigation of the Effectiveness of Maritime Supervision Services in Ship Solid Bulk Cargo Handling Operations. *Social Sciences Studies Journal , vol.7*, no.90, 4905-4915.

Aytaç, S. (2011). İş kazalarını önlemede güvenlik kültürünün önemi. *Türk Metal Dergisi, 147*, 1-8.

Bozkurt, V. (2005). *Değişen dünyada sosyoloji*. 3. b., İstanbul: Aktüel Yayınları.

Cox, S., & Flin, R. (1998). Safety culture: philosopher's stone or man of straw? *Work & Stress, 12*(3), 189-201.

Crawley, F. K., & Ashton, D. (2002). Safety, health or the environment—which comes first? *Journal of Hazardous Materials, 93*(1), 17-32.

Crichton, M. (2005). Attitudes to teamwork, leadership, and stress in oil industry drilling teams. *Safety Science, 43*(9), 679-696.

Darbra, R. M. & Casal, J. (2004). Historical analysis of accidents in seaports. *Safety Science, 42*(2), 85-98.

Demirbilek, T., & Çakır, Ö. (2008). Kişisel koruyucu donanım kullanımını etkileyen bireysel ve örgütsel değişkenler. *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(2).

Dursun, S. (2011). Güvenlik kültürünün güvenlik performansı üzerine etkisine yönelik bir uygulama. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Esmer, S. (2009). Konteyner terminallerinde lojistik süreçlerin optimizasyonu ve bir simülasyon modeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Esteves, A. D. S., Quelhas, O. L. G. & Lima, G. B. A. (2005). Process risk assessment and management in a petroleum production nucleus. *Petroleum Science and Technology, 23*(5-6), 611-639.

Fung, I. W., Tam, C. M., Tung, K. C., & Man, A. S. (2005). Safety cultural divergences among management, supervisory and worker groups in Hong Kong construction industry. *International Journal of Project Management, 23*(7), 504-512.

Kara, G., Arıcan, O. H., & Okşaş, O. (2020). Analysis of the effect of electronic chart display and ınformation system simulation technologies in maritime education. *Marine Technology Society Journal, 54*(3), 43-57.

Koçel T. (2001). *İşletme yöneticiliği*, 8. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Kurt, M. & Dizdar, E. N. (2001). Tehlike değerlendirme teknikleri. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 14*(4), 1117-1130. Ankara.

Mearns, K., Whitaker, S. M. & Flin, R. (2003). Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments. *Safety Science, 41*(8), 641-680.

Parker, D., Lawrie, M., & Hudson, P. (2006). A framework for understanding the development of organisational safety culture. *Safety Science, 44*(6), 551-562.

Planas-Cuchi, E. & Casal, J. (1998). Flame temperature distribution in a pool-fire. *Journal of Hazardous Materials, 62*(3), 231-241.

Schein, H.E. (2004). *Organizational culture and leadership*. 3. b., Jossey-Bass Publishers.

Şerifoğlu, U. K. & Habercileri, S. E. K. (2006). Kaza habercisi olayların yönetimi ve sağlık & güvenlik kültürü ilişkisi. IV. İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi Bildirileri, 20, 21.

Tomás, J. M., Meliá, J. L. & Oliver, A. (1999). A cross-validation of a structural equation model of accidents: organizational and psychological variables as predictors of work safety. *Work & Stress, 13*(1), 49-58.

Trbojevic, V. M. & Carr, B. J. (2000). Risk based methodology for safety improvements in ports. *Journal of Hazardous Materials, 71*(1-3), 467-480.

Ventikos, N. P. & Psaraftis, H. N. (2004). Spill accident modeling: a critical survey of the event-decision network in the context of IMO's formal safety assessment. *Journal of Hazardous Materials, 107*(1-2), 59-66.

Wiegmann, D. A., Zhang, H., Von Thaden, T., Sharma, G., & Mitchell, A. (2002). A synthesis of safety culture and safety climate research (ARL-02-3/FAA-02-2). Savoy, IL: University of Illinois, Aviation Research Lab.

Ryan, A. (2000). Shaping A Safety Culture, http://www.qrc.org.au/conference/_dbase_upl/2000_spk036_Ryan.pdf. [Erişim Tarihi: 15 Haziran 2014]

Wang, J. (1998). A review of design for safety methodology for large marine and offshore engineering systems. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part E: *Journal of Process Mechanical Engineering, 212*(4), 251-261.

Wu, T. C., Lin, C. H., & Shiau, S. Y. (2009). Developing measures for assessing the causality of safety culture in a petrochemical industry. *Water, Air, & Soil Pollution: Focus, 9*, 507-515.

Zorba, Y. (2009). Uluslararası deniz ticaretinde tehlikeli yüklere ilişkin güvenlik yönetimi: uluslararası denizde tehlikeli yük taşımacılığı standartları (IMDG Code) ve Türkiye uygulamaları. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

24. BÖLÜM

LİMANLARDA YANGIN VE PATLAMA RİSKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Recep Kayaer - Murat Yorulmaz

GİRİŞ

Dünyadaki diğer denizlerde olduğu gibi ülkemiz denizlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar antik çağlardan beri Akdeniz, Ege ve Karadeniz rotalarının deniz ticaretine konu olduğunu göstermektedir. Akdeniz Üniversitesince bölgede yapılan araştırmalarda bulunan batıkların ticari gemilere ait olduğu, Ege, Girit, Mısır, Kıbrıs limanları arasında yük taşıdığı kabul edilmektedir (URL-1).

Antik çağlarda mal taşıyan ticari gemilerin yapım şekilleri değişmiş ahşap gemiler yerini çelik gemilere bırakmıştır. Tahrik sistemleri değişmiş kürek, yelken, buhar gücü yerini dizel makinalara bırakmıştır. Yük kapasiteleri boyları, genişlikleri artmıştır. Taşıdıkları yüklere göre katı, sıvı dökme yük, tanker gemisi, konteyner gemisi olarak imal edilmektedir. Günümüzde kimyasal maddelerin ve petrol ürünlerinin taşınmasında en çok tercih edilen deniz yoludur.

Limanlarımızda geçen yıla göre aktarılan yük %6,0 konteyner miktarı %8,3 artmıştır. İlk 10 limanımızda toplam yükün %83,6'sı 439.854.495 ton yük elleçlenmiş ve Kocaeli limanları ilk sıradadır. En çok konteyner ise Ambarlı limanlarında elleçlenmiş, %62,9'si dış ticaret, %31,5'i transit, %5,6'i kabotajdır (İstatistik Bülteni, 2022).

Günümüzde bilimdeki gelişmeler ilk zamanlardaki can ve mal güvenliğini sağlama sorununu İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) sorunu olarak tanımlamıştır. İş kazası kavramı ilk kez 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2017). Çernobil (1986) kazasından sonra hazırlanan raporda güvenlik kültürünün zayıflı-

Liman ve gemilerde elektrik tesisatları, topraklama ve katodik koruma farklıdır. Gerekli hâllerde limandan gemiye elektrik enerjisi verilmektedir. Böyle durumlarda öncelikle geminin çalışır durumda katodik korumasının olması, geminin karada ayrıca topraklanması gereklidir. Liman enerjisinin topraklama devresi ile birlikte gemiye ulaşması, gemi elektrik devrelerinin izole edilmesi gereklidir. Topraklama devreleri arasında potansiyel farkı olmamalıdır. Emniyetsiz kablo veya donanımın enerjisi kesilmelidir. Fişler, prizler yağmur altında veya rutubetli ortamda bırakılmamalı, aksi hâlde yalıtkanlık testi yapılmadan enerji verilmemelidir. Elektrik devrelerinde kısa devre, ark, kaçak akım, yalıtkanlık zayıflığı noktalarının belirlenip giderilmesi sağlanmalı.

Limanlarda Atex bölgeleri belirlenmeli bölgelere uygun donanım kullanmalı, taşınabilir kablolar bölgelere uygun seçilmeli ve 30 mA korumalı olmalıdır. Katodik tesisat 6 ayda bir kontrol edilmeli. Paratoner, Akü, Jeneratör, Transformatör kontrolleri her yıl yapılmalı. Statik elektrik yüklerinden korunmak için zemine iletken kaplama yapılması, çalışanlarda antistatik KKD kullanımı sağlanmalıdır. İş makinalarının yükle ilgili mekanik parçaları NDT kontrolü her yıl yapılmalı.

Taşıma ve kaldırma donanım kontrolleri her yıl yapılmalı. Eğitimler her yeni eleman için tekrarlanmalı. Günlük olaylar bilgisayara kaydedilmeli ve kayıtlar taranabilmeli. Tesis genelinde frekans ölçümü yapılarak harita çıkarılmalı, ateşleme özelliği olan alanlara tutuşabilen maddeler konmamalıdır. Liman tesisatları ve faaliyetlerinde büyük tehlike potansiyelleri sıralanırsa, ateşleme kaynakları, statik elektrik, kaldırma taşıma işlemlerimde yük düşürme, basınçlı kaplar, elektrik tesisatları, yangın ihbar ve söndürme tesisatları olarak sıralanabilir.

KAYNAKLAR

Altin, Z. G., Dag, M., & Aydogmus, E. (2018, August 2). Risk Analysis by Fine Kinney Method in a Laboratory. *Journal of Physical Chemistry and Functional Materials, 1*(1), 54-58.

Batıliman (2022). Tehlikeli Yük Elleçleme Rehberi. İzmir. https://www.batiliman.com.tr/static/documents/telikeli-yuk-ellecme-rehberi.pdf

Bilir, N. (2016). *İş Sağlığı ve Güvenliği Profili Türkiye.* Ankara: ILO

Danacı, A. (2017). Türkiye'de Liman İşletmelerinde Emniyet Önlemleri Üzerine Bir İnceleme,75,94.

Egri, N. (2008, Ağustos). Patlayıcı Ortamlarda İş Güvenliği. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi* (39),4.

Geng, J., Demichela, M., Petruni, A. L., Mure, S., & Camuncoli, G. (2015). Integration of Human and Organizational Factor into ATEX (Explosive Atmosphere) Risk Assessment: The ATEX-HOF. *Proceeding of the 49th ESReDA Seminar*, Brussels, Belgium.

Güller, A., & Gündüz, T. (2017). Limanlarda Kullanılan İş Makinelerinde Risk Analizi Çalışması. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 129-144.

Hacıosmanoğlu, T. (2017). Doğal ve Yapay Radyasyon Kaynakları, Kişisel Doza Katkıları. *Nucl Med Semin*, 166-171.

IAEA. (1992). *INSAG-7 The Chernobyl Accident:Updating of INSAG-1.* VIENNA: INSAG.

IMDG. (2020, 11 11). International Maritime Dangerous Goods Code Amendment 40-20.
İstatistik Bülteni. (2022). istatistik-bulteni-2021-22-02-2022. (D. G. Müdürlüğü, Dü.) *Deniz Ticareti İstatistikleri*, 1,2.
Kinney, G., & Wiruth, A. (1976). *Practical Risk Analysis for Safety Management.* China Lake, CA: Calhoun: The NPS
Komisyon. (2008). *Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Ankara: TBMM.
Kumral, H. (2021). *Kimyasallarla Çalışmalarda Statik Elektrik Tehlikeleri ve Önlemler*. İstanbul.
Limanlar Kanunu. (1925). *T.C Resmi Gazete(95, 1341)*. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı.
Limanlar Yönetmeliği. (2012). *T.C. Resmi Gazete*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16726&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5
Milletlerarası Sözleşme. (1980). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16998.pdf
Nemport (2021). Tehlikeli Yük Elleçleme Rehberi. İzmir. https://www.nemport.com.tr/files/kurumsal/tehlikeli-yuk-ellecleme-rehberi-31-12-2021.pdf
Özçelik, A. Y. (2014). Patlama Riski Olan Ortamlarda Elektrik Tesisatının İş Güvenliği Açısından İncelenmesi. 64,65.
Özkan, N. (2014). Trafo Merkezlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Risklerinin Tespiti ve Çözüm Önerileri. 43,44.
Sarı, K. (2017). Atex Yönetmelikleri ve Türkiye'de Exproof Sektörünün Durumu. *Elektrik Mühendisliği*, 462, 49-54.
SEA. (2013). *SEA Yönetmeliği İçin Etiketleme ve Ambalajlama Rehberi*, 12,21. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. https://www.kmo.org.tr/resimler/ekler/815c008394a2dad_ek.pdf?turu=H&sube=0
Shea, J. J. (2006). Identifying Causes for Certain Types of Electrically Initiated Fires in Residential Circuits. *Aged Electrical Systems* (s. 7-12). Chicago: NFPA.
Smallwood, J. (2015). 6007-32-1: The new standard on avoidance of electrostatic hazards. *SYMPOSIUM SERIES NO 160* (s. 3). IChemE. https://www.icheme.org/media/8515/xxv-paper-44.pdf
SOLAS (1914). *Text of The Convention For The International Conference On Safety of Life At Sea.* London: Goverment. https://archive.org/details/textofconvention00inte
Taşyürek, M. (2017). Yük Kaldırmada Kullanılan İş Ekipmanı ve Aksesuarlarının Kontrol ve Testi Güvenli Yapılı(mı)yor mu? *Çalışma Ortamı Dergisi*, 13. https://calismaortami.fisek.org.tr/icerik/is-kazalari-nasil-incelenir/
URL-1. 2022 tarihinde Su Altı Dünyasının Göbekli Tepesi Antalya'da: http://www.antalya.gov.tr/su-alti-dunyasinin-gobekli-tepesi-antalyada. E.T. 12.12.2022.
Ünal, A. U., & Alkan, G. B. (2015). Liman İşletmeleri İçin İş Sağlığı ve Güvenliği Düzenlemeleri ve Önemi. *II. Ulusal Liman Kongresi.*
Yılmaz, A. (2017). Sosyal Güvenlik Hukukunda İş Kazası Kavramı. *Sosyal Güvence Dergisi, 6*(11), s. 109.
Yorulmaz, M., & Aksu, A. (2021). Liman İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Performansının AHP Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Kocaeli Liman Bölgesi Örneği. *İşletme Bilimi Dergisi, 9*(1), 1-24.
Yönerge. (2019). *Denizyoluyla Taşınan Tehlikeli Yüklere İlişkin Bildirim ve Özel İzin Yönergesi*. Ankara,Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.
Yönetmelik. (2012). İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği.
Yönetmelik. (2021). Tehlikeli Yüklerin Denizyoluyla Taşınması ve Yükleme Emniyeti Hakkında Yönetmelik.

25. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİKTE YEŞİL LİMANLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mehmet Yahşi

GİRİŞ

Lojistik İngilizce kökenli bir kelime olup Yunanca logistikos kelimesinden türetilmiş gibi görünmektedir. Logistikos, mantık kavramına dayanır ve hesaplamada yetenekli anlamına gelmektedir. Bir kavram ve uygulama olarak lojistik yıllar içinde gelişmiş ve artık farklı şekillerde ve bağlamlarda uygulanan bir disiplin hâline gelmiştir. Alanındaki profesyoneller tarafından bile lojistiğin gerçekte ne anlama geldiği hususunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Fikir birliğinin bulunmaması aslında lojistik kavramının geniş bir yelpazede uygulama alanına sahip oluşundandır. Literatüre yedi doğru olarak geçen genel tanımı; doğru tüketiciye, doğru maliyetle, doğru ürünü, doğru miktarda, doğru zamanda, doğru durumda ve doğru konumda yerine ulaştırmak olarak karşımıza çıkmaktadır (Russell, 2000).

Uluslararası düzeyde meydana gelen ve birçok toplumu ilgilendiren hadiseler dolaylı olarak bütün ticari işletmelere de tesir etmektedir. Lojistik sektörü tarafından bakıldığında, küresel ısınma ve çevresel sürdürülebilirlik en zaruri sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel ısınmanın meydana gelmesinde dünyamızdaki doğal kaynakların, çevre bilincine uzak yetiştirilmiş bireyler tarafından kontrolsüz bir biçimde harcanması, emisyon oranlarındaki artışlar ve atık yönetimi konusundaki eksik ve aksaklıklar önemli bir paya sahiptir. Emisyon oranlarındaki bu artışlar, taşımacılık türlerinin esas unsurlarından biri olan araçlarda kullanılan fosil yakıt kaynaklı doğaya karbon salınımı yapılması ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple lojistik sektörünün başlıca unsurlarından biri olan

KAYNAKLAR

Acciaro, M., Ghiara, H., & Cusano, M. I. (2014). Energy management in seaports: A new role for port authorities. *Energy Policy*, *71*, 4-12. Doi: 10.1016/j.enpol.2014.04.013

Ahl, C., Frey, E., & Steimetz, S. (2017). The effects of financial incentives on vessel speed reduction: Evidence from the Port of Long Beach Green Flag Incentive Program oa. *Maritime Economics and Logistics*, *19*(4), 601-618. Doi: 10.1057/mel.2016.12

Air Pollution and Energy Efficiency, (2016). MEPC 70/5/2, Marine Environment Protection Committee. https://edocs.imo.org/Final Documents/English/MEPC 70-5-2 (E).docx

Aregall, M. G., Bergqvist, R., & Monios, J. (2018). A global review of the hinterland dimension of green port strategies. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, *59*, 23-34. Doi: 10.1016/j.trd.2017.12.013

Bergqvist, R., & Egels-Zandén, N. (2012). Green port dues - The case of hinterland transport. *Research in Transportation Business and Management*, *5*, 85-91. Doi: 10.1016/j.rtbm.2012.10.002

Chang, Y. T. (2013). Environmental efficiency of ports: a Data Envelopment Analysis approach. *Maritime Policy and Management*, *40*(5), 467-478. Doi: 10.1080/03088839.2013.797119

Chen, Z., & Pak, M. (2017). A Delphi analysis on green performance evaluation indices for ports in China. *Maritime Policy and Management*, *44*(5), 537-550. Doi: 10.1080/03088839.2017.1327726

DTGM (2015). Yeşil Liman/Eko Liman Uygulama Esasları hk. https://denizcilik.uab.gov.tr/yesil-liman

Du, K., Monios, J., & Wang, Y. (2019). Green Port Strategies in China. *Green Ports: Inland and Seaside Sustainable Transportation Strategies*, 211-229. Doi: 10.1016/B978-0-12-814054-3.00011-6

ESPO (2022a). *Annual Report 2021-2022*. https://www.espo.be/media/Annual%20Report%202021-2022.pdf

ESPO (2022b). *ESPO Environmental Report 2022*. https://www.espo.be/media/ESP-2959%20(Sustainability%20Report%202022)_V8.pdf

Faber, J., Hanayama, S., Zhang, S., Pereda, P., Comer, B., Hauerhof, E., Schim van der Loeff, W., Smith, T., Zhang, Y., Kosaka, H., Adachi, M., Bonello, J.-M., Galbraith, C., Gong, Z., Hirata, K., Hummels, D., Kleijn, A., Lee, D. S., Liu, Y., & Xing, H. (2021). Fourth IMO GHG Study 2020. https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/Fourth IMO GHG Study 2020 - Full report and annexes.pdf

Lam, J. S. L., & Notteboom, T. (2014). The Greening of Ports: A Comparison of Port Management Tools Used by Leading Ports in Asia and Europe. İçinde *Transport Reviews* (C. 34, Sayı 2, ss. 169-189). Routledge. Doi: 10.1080/01441647.2014.891162

Lister, J., Poulsen, R. T., & Ponte, S. (2015). Orchestrating transnational environmental governance in maritime shipping. *Global Environmental Change*, *34*, 185-195. Doi: 10.1016/J.GLOENVCHA.2015.06.011

OECD (2011). *Environmental Impacts of International Shipping : The Role of Ports* (Ed. N. E. Braathen). OECD. Doi: 10.1787/9789264097339-en

On Birinci Kalkınma Planı (2019). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

Prpić-Oršić, J., Vettor, R., Faltinsen, O. M., & Guedes Soares, C. (2016). The influence of route choice and operating conditions on fuel consumption and CO2 emission of ships. *Journal of Marine Science and Technology (Japan)*, *21*(3), 434-457. Doi: 10.1007/s00773-015-0367-5

Psaraftis, H. N., & Kontovas, C. A. (2010). Balancing the economic and environmental performance of maritime transportation. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, *15*(8), 458-462. Doi: 10.1016/J.TRD.2010.05.001

Rodrigue, J.-P. (2020). *The geography of transport systems*. London: Routledge. Doi: 10.4324/9780429346323

Russell, S. H. (2000). Growing World of Logistics. *Air Force Journal of Logistics*, *24*(4), 12-17.

Suykens, F., & Van De Voorde, E. (1998). A quarter a century of port management in Europe: Objectives and tools. *Maritime Policy and Management*, *25*(3), 251-261. Doi: 10.1080/03088839800000037

TÜRKLİM (2021). *Türkiye Limancılık Sektörü 2021 Raporu*. https://www.turklim.org/turklim-sektor-raporu-2021/

TÜRKLİM (2022). *Türkiye Limancılık Sektörü 2022 Raporu*. https://www.turklim.org/sektor-raporu-2022/

Winnes, H., Styhre, L., & Fridell, E. (2015). Reducing GHG emissions from ships in port areas. *Research in Transportation Business & Management*, *17*, 73-82. Doi: 10.1016/J.RTBM.2015.10.008

Yang, C. S. (2018). An analysis of institutional pressures, green supply chain management, and green performance in the container shipping context. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, *61*, 246-260. Doi: 10.1016/j.trd.2017.07.005

26. BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ KONTEYNER TERMİNALLERİNİN TEHLİKELİ YÜK OPERASYONLARINA YAKLAŞIMLARI*

Ali Umut Ünal - Güler Alkan

GİRİŞ

Tehlikeli madde dünya çapında tanım olarak bakıldığında genel olarak canlılara ve çevreye zarar verme tehlikesi taşıyan maddelerdir. Tehlikeli maddeler ayrıca patlama, yanma, aşındırma, hastalık yayma, okside etme ve mutasyona sebep olma gibi tehlikelerinden en az birini veya daha fazlasına sahip olan maddelerdir. Dünyada genel olarak "dangerous goods" veya "hazardous material" olarak adlandırılmaktadırlar. Ülkemizde ise ağırlıklı olarak tehlikeli madde veya dangerous goods olarak adlandırılmaktadırlar.

Tehlikeli maddeler günümüzde yapı olarak doğal, yapay ve atık olmak üzere üç farklı yapıda bulunmaktadırlar. Doğal yapıda, tehlikeli maddeler yeraltında çıkarıldıkları şekilde işlenmemiş hâlde bulunmakta olup işlenmeleri ve çeşitli endüstrilerde kullanılmak üzere taşınmaktadırlar. Doğal yapıdaki maddelerin başında ham petrol ve uranyum madeni ilk akla gelenlerdir. Yapay yapıdaki maddeler, çeşitli üretim merkezlerinde doğal yapıda tehlikeli maddelerin işlenerek ihtiyaç duyulan formlara çevrilmiş hâlleridir. Petrol ürünleri, kimyasal maddeler, patlayıcılar, radyoaktif yakıt olarak plütonyum ve uranyum elementleri yine ilk akla gelen yapay yapıdaki maddelerdir. Atık yapıdaki maddeler ise kullanımdan sonra yapısal olarak değişmiş ve artık faydalanılması mümkün olmayan maddelerdir. Atık yapıdaki maddelere örnekte ise yine nükleer santralde enerji kullanı-

*Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Anabilim Dalında tamamladığı "Konteyner Limanlarında Tehlikeli Yük Güvenlik Yönetimi ve Bir Liman Sistematiği Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

vi tazminat davaları ise önemli tutarlar olacaktır. Tüm bu önemli tazminatlarının yanında limanın sektördeki itibarı ve pazar payında yaşayacağı kayıplar gelecekte daha büyük tutarlara sebep olabilir.

Yukarıda bahsedilen tüm risklerin azaltılması yine limanların düzenli ve tutarlı bir şekilde yetkili otorite tarafından belirlenen ortak güvenlik kültürünün oturtulması ve güvenlik yönetiminin uygulanması ile mümkün olacaktır. Güvenlik kültürü ve güvenlik yönetimlerine yapılacak olan yatırımlar ile alınan risklerin sebep olacağı tutarların çok altındadır. Yine maddi hasarların azaltılması kadar personellerde oluşması muhtemel hasarlarında önlenebilmektedir. Yine çevre ve deniz kirliliğinin önlenmesi hem bölge halkının hem de doğa kaynaklarının korunması içinde bir o kadar önemlidir. Limanların ortak sorumluluk bilinci ile hareket etmeleri ve gerekli önlemleri almaları beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Arıcan, O. H. & Kara, E. G. E. (2022). Determination of chemical tanker selection criteria for shipping companies. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 209-233.

Arıcan, O. H. (2023). Lpg gemilerinde yük operasyon süreci ve örnek bir yük değişim uygulaması. *Deniz İşletmeciliği ve Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar*. Efe Akademi Yayınları. İstanbul. 523-546.

Arslan, O. (2023). Gemi işletmelerinde stratejik kurumsal sosyal sorumluluk. *Deniz İşletmeciliği ve Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar*. Efe Akademik yayıncılık. İstanbul. 507-521

Beresford, A.K.C., Gardner, B.M., Pettit, S.J., Naniopoulos, A., & Wooldridge, C.F. (2002). The unctad and workport models of port development: evolution or revolution? *Maritime Policy & Management 31* (2), 93-107.

Christou, M.D. (1999). Analysis and control of major accidents from the intermediate temporary depolama of dangerous substances in marshalling yards and port areas. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries 12*, 109-119.

Cimer, Z. & Szakal, B. (2015). Control of major-accidents involving dangerous substances relating to combined terminals. *Science For Population Protection, 6*(1), 1-11.

Ellis, J. (2011). Analysis of accidents and incidents occurring during transport of packaged dangerous goods by sea. *Safety Science, 49*(8-9), 1231-1237.

Erdal, M. & Görçün, Ö. F. (2010). *Tehlikeli madde lojistiği ve iş güvenliği*. İstanbul, Beta Matbaası.

Günay, G. (2012). Kapı otomasyon sistemlerinin konteyner terminallerinde kapı operasyonlarının verimliliğine etkisinin incelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

IMO (2008). International maritime dangerous goods code: incorporating amendment 34-08. IMO, London.

Kutlu, B.S., Abalı, Y.A. & Eren, T. (2012). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile seçmeli ders seçimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (2), 5-25.

Lu, C.S. & Yang, C.S. (2010). Safety leadership and safety behavior in container terminal opera-

tion. *Safety Science 48* (2010) 123-134.

MSC, Circular 1216. (2007). Circular, 1216, Revised recommendations on the safe transport of dangerous cargoes and related activities in port areas, 26 February, London.

Palazzi, E., Currò, F. & Fabiano, B. (2004). Simplified modelling for risk assessment of hydrocarbon spills in port area. *Process Safety and Environmental Protection. 82* (B6), 412-420.

Pekkaya, M. & Bucak, U. (2018). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle bölgesel liman kuruluş yeri seçimi: Batı Karadeniz'de bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Özel Sayı, 253-268

Roa, P.G. & Raghavan, K.V. (1996). Hazard and risk potential of chemical handling at ports. *Journal of Loss Prevention in The Process Industries. 9* (3), 199-204.

Saaty, T. L. & Vargas, L. G. (1987). Uncertainty and rank order in the analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research, 32*(1), 107-117.

Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy proses. *European Journal of Operation Research, 48*, 9-26.

Thomson, B. J. (1998). Proceeding of international workshop on safety ın the transport depolama and use of hazardous materials. Tokyo, Japan: NRIFD.

Timor, M. (2011). *Analitik hiyerarşi prosesi*. Türkmen Kitabevi. 29-33.

Unctad (2017). Review of maritime transport. Unctad/Rmt/2017 Unıted Nations Publication. eISBN 978-92-1-362808-9.

Unctad (2021). Review of maritime transport. United Nations Publications 405 East 42nd Street, New York, New York 10017 United States of America. eISBN: 978-92-1-000097-0.

Xu, M., Pan, Q. A. Muscoloni & H. Xia, C.V. (2020). Cannistraci Modular Girişway-Ness Connectivity and Structural Core Organization In Maritime Network Science, *Nature Communications., 11* (1), 1-15.

Vikipedi (2023a). 1947 Texas city disaster. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Texas_City_disaster. Erişim Tarihi: 06.04.2023.

Vikipedi (2023b). 2015 Tianjin explosions. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/2015_Tianjin_explosions. Erişim Tarihi: 06.04.2023.

Vikipedi (2023c) 2020 Beirut explosion. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_Beirut_explosion. Erişim Tarihi: 06.04.2023

Vikipedi (2023d). Aqaba toxic gas leak. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/2022_Aqaba_toxic_gas_leak. Erişim Tarihi: 11.04.2023

Vikipedia (2023e). Matanzas oil storage facility exploison. erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Matanzas_oil_storage_facility_explosion. Erişim Tarihi: 11.04.2023

Yorulmaz, M. (2021). Liman işletmelerinde dijital dönüşüm. Dijital Dönüşümün Sektörel Analizleri. Nobel Bilimsel Eserler. Ankara. 443-458.

Wang, J. & Foinikis, F. (2001). Formal safety assessment of containerships. *Marine Policy 25.* 143-157.

Zahedi, F. (1986). The Analytic hierarchy process—a survey of the method and ıts applications. *Interfaces, 16*(4), 96-108.

Zorba, Y. (2009). Uluslararası deniz ticaretinde tehlikeli yüklere ilişkin güvenlik yönetimi: uluslararası denizde tehlikeli yük taşımacılığı standartları (IMDG Code) ve Türkiye uygulamaları. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı. İzmir.

27. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÜVERTE SINIFI TAYFA EĞİTİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN KARAR DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

Gani Mustafa İnegöl

GİRİŞ

Deniz taşımacılığı, hiç şüphesiz dünya ticaretinin temel taşlarından biridir. Denizcilik mesleği, insan merkezli olan mesleklerin başında yer alıyor. Denizcilikte insan unsurunun diğer mesleklerle karşılaştırılamayacak ölçüde öne çıkması, denizcilikte eğitimi önemli kılmaktadır. Denizcilikte eğitim eksikliği, kazaların risklerini ve oluşabilecek zararların büyüklüğünü önemli ölçüde artırmaktadır. Bu bağlamda denizcilik eğitiminin dünya genelinde standart bir hâle getirilmesi için Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) tarafından Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Tutma Standartları (STCW 78/95) kuralları doğrultusunda denizcilik eğitimine dünya genelinde bir standartlaşma getirilmiştir.

Türkiye'de de denizcilik eğitimleri, Türkiye'nin de taraf olduğu STCW-78 sözleşmesine dayandırılarak yapılmaktadır. Bu eğitimler hem devlet kurumlarınca hem de devlet kurumlarınca özel izine tabi olan kurs merkezleri vasıtasıyla yapılmaktır. Bu eğitim merkezlerinde verilen eğitim hem ulusal yasalara uygun hem de STCW-78 sözleşmesine uygun olarak yapılmaktadır.

Dünyada eğitimin kalitesi denizcilik sektörünün en önemli sorunlarından biri hâline gelmiştir. IMO tarafından yürütülen çeşitli araştırmalardan elde edilen sonuçlar, gemiadamlarının temel eğitiminde istenmeyen problemleri ortaya çıkarmıştır. Çatma, çatışma, arızaların ya da diğer küçük olayların %80'inden fazlası insan faktöründen kaynaklanmaktadır (Ziarati ve ark., 2010). IMO'nun STCW gemideki mürettebat için uluslararası kabul görmüş standartları tanımlamaktadır.

KAYNAKLAR

Ali, A. and Rashid, T. (2021). Best-worst method for robot selection. *Soft Computing*, 25, 563-583.

Alop A. (2019) On the Way from Unified and Standardized MET to Personalized Maritime Education. Proceedings of the 26th Conference of International Maritime Lecturers' Association IMLA 18 Proceedings, Shanghai, 8-17.

Ayalke, Z. G., and Şişman, A.(2022). Site selection for wind farms using geographic information system with best-worst method: A case study Amhara Region of Ethiopia. *Advanced Land Management, 2(*2), 69-78.

Erdoğan, O. ve Demirel, E. (2017). New Technologies in Maritime Education and Training, *Turkish Experiment. Universal Journal of Educational Research*, 5(6), 947-952.

Gemiadamları ve Kılavuz Kaptanlar Yönetmeliği (2018). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180210-9.html

Gouareh, A., Settou, B. and Settou,, N.(2021). A new geographical information system approach based on best worst method and analytic hierarchy process for site suitability and technical potential evaluation for large-scale CSP on-grid plant: An application for Algeria territory, *Energy Conversion and Management*, 235, 113963.

Hwang C. L. and Yoon K. (1981). *Multiple attribute decision makingmethods and applications, a state-of-the-art survey*. New York: Springer- Verlag.

Kheybari, S., Kazemi, M., Rezaei, J., (2019). Bioethanol facility location selection using best-worst method, *Applied Energy,Volume,* 242, 612-623,

Malek,J. and Desai, T.N. (2019). Prioritization of sustainable manufacturing barriers using Best Worst Method, *Journal of Cleaner Production*, 226, 589-600,

Mostafaeipour, A., Alvandimanesh,M., Najafi, F. and Issakhov, A. (2021). Identifying challenges and barriers for development of solar energy by using fuzzy best-worst method: A case study, *Energy*, Volume 226,120355.

R. George (2013). *Ninety Percent of Everything*, New york: Metropolitan Books..

Rezaei, J., Nispeling, T., Sarkis,J. and Tavasszy L. (2016). A supplier selection life cycle approach integrating traditional and environmental criteria using the best worst method, *Journal of Cleaner Production*, 135, 577-588.

Rezaei, J. (2015). Best-worst multi-criteria decision-making method. *Omega* 53, 49-57.

Rezaei, J., Van Roekel, W.S., Tavasszy, L. (2018). Measuring the relative importance of the logistics performance index indicators using Best Worst Method, *Transport Policy*, 68, 158-169,

Thomas Miller P&I, "The Human Factor-A Report on Manning,": http://www.ukpandi.com/fileadmin/uploads/ukpi/Documents/Report%20on%20Manning.pdf.

UK P & I Club (2016). The Human Factor A report on manning

Yıldırım, U., Şükür, F. and İnegöl, G.M.(2022). Quality Criteria In Maritime Education and Training, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 236-263.

Yongxing, J. and Ruan, W., (2009). Understanding of the Impacts of the International Maritime Conventions and Rules upon Maritime Education and Training and the Strategies there of, IMLA 18 Conference Proceedings, Ghana

Ziarati, R, Demirel, E, Albayrak, T. (2010). Innovation In Maritime Education and Training. Proceedings of the 18th Conference of International Maritime Lecturers' Association IMLA 18 Proceedings, Shanghai, 8-19.

28. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DEPREM GERÇEĞİ VE DENİZ TEDARİK ZİNCİRİ

Hakan Özkan

GİRİŞ

Afet, gerçekleştiği zaman ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, çevreye zarar veren, can ve mal kayıplarına yol açan, Şekil 1'de görüldüğü gibi insan veya doğa kaynaklı gerçekleşen olağan dışı olaylardır. Söz konusu şekilde deprem, sel, çığ, fırtına, toprak kayması, hortumlar ani gelişen doğal afet türleridir.

KAYNAKLAR

AFAD. (2023). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: https://www.afad.gov.tr/afet-turleri (ET:02.05.2023)

AFAD. (2018). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: https://www.afad.gov.tr/turkiye-deprem-tehlike-haritasi (ET: 03.04.2023)

AFAD. (2021). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Istatistikler/2020yilidogakaynakliolayistatistikleri.pdf (ET: 02.05.2023)

AKUT.Arama Kurtarma Derneği: https://afet.akut.org.tr/deprem-nedir/?gclid=Cj0KCQjwuKiBhCsARIsAPztUF3hoq1_n8fDQj17UBjuKBCVTg5FRL7A7fa2PWibQkjXgE2Y9qEXsUkaAlDbEALw_wcB (ET:08.05.2023)

Apak, S., & Küçük, B. (2023). Acil Durum Lojistiğinde Yüzer Mobil İskele Yeri Seçimi İçin Karar Destek Sistemi Önerisi. *Uluslararası Afet ve İnsani Yardım Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 39-59). İstanbul: Türkiye Kızılay Derneği.

BBC News Türkçe. (2023). https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kdv8d15jo (ET:09.05.2023)

BDTİM. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi: http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/ (ET:22.03.2023)

Cnntürk. (2023).https://www.cnnturk.com/turkiye/deprem-ve-kar-nedeniyle-trafige-kapali-yollar-8-subat-2023-deprem-bolgesinde-hangi-yollar-kapali-ve-acik (ET:24.05.2023)

Çatak, İ. (2021). Türkiye'de Afetlere Etkin Müdahalede Deniz Alternatifi Önerisi: Afet Gemileri. *Deniz Taşımacılığı ve Lojistiği Dergisi*, 1-16.

Dünya. (2023,). https://www.dunya.com/ekonomi/turkonfedden-kahramanmaras-depremleri-raporu-ekonomiye-etkisi-ne-olacak-haberi-685543 (ET:16.05.2023)

Dünya. (2023,).https://www.dunya.com/sektorler/lojistik/depremin-ardindan-buyuk-yangin-cikmisti-iskenderun-limanindan-kotu-haber-haberi-685228 (ET:24.05.2023)

Özkan, M. (2022). *Deniz Tedarik Zincirinde Tarafların Yönetimi.* (M. Tanyaş, Dü.) Paradigma Akademi.

Rayhaber. (2023,).https://rayhaber.com/2023/02/depremden-sonra-tren-raylari-bu-hale-geldi/ (ET:24.05.2023)

SBB. (2023). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/ (ET:09.05.2023)

Sondakkahaber. (2023). https://www.sondakkahaber.net/depremde-buyuk-hasar-goren-hatay-havalimanina-ilk-ucus-gerceklestirildi/290474/(ET:24.05.2023)

Tanyaş, M., Günalay, Y., Aksoy, L., & Küçük, B. (2013,). *İstanbul İl Afet Lojistik Planı Klavuzu*. https://www.istka.org.tr/media/24626/%C4%B0stanbul-%C4%B0li-afet-lojistik-plan%C4%B1-k%C4%B1lavuzu.pdf (ET:27.03.2023)

Ülker, D. (2020). Marmara Denizi'nde Kısa Mesafeli Deniz Yolu Taşımacılığı Hatlarının Etkin Deprem Ulaşım Acil Yönetimi için Değerlendirilmesi. *Second International Disaster and Resilience Congress* (s. 231-236). idRc 2020 Full Texts.

29. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DENİZCİLİK EĞİTİMİNDE HİYERARŞİK SİSTEMİN ÖĞRENCİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ünal Özdemir

GİRİŞ

Denizcilik sektöründe, özellikle uzakyol gemiadamı yeterliliğine sahip güverte veya makine sınıfında donanımlı insan gücüne olan gereksinimlerin karşılanabilmesi amacıyla, Türkiye'de birçok farklı özellikte eğitim kurumu açılmaktadır. Bu kurumların eğitim programlarını genel olarak, Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) STCW 2010 Konvansiyonu A-II/1 ve A-II/2 kapsamı ve temel mühendislik dersleri içermektedir (Demirel, 2008). Bu eğitimler akademik düzeyde Türkiye'de YÖK'e bağlı (Yüksek Öğretim Kurumu) lisans ve ön lisans programları bünyesinde ve bazı yetkili özel kuruluşlarca, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının (UDHB) denetimi altında *"Gemiadamları ve Kılavuz Kaptanlar Eğitim ve Sınav Yönergesi"* çerçevesinde yürütülmektedir (Demirel, 2008; Nas ve Çelik, 2013). Denizcilik eğitiminde başarılı olan Dünya ülkelerindeki eğitim modelleri incelendiğinde, IMO'nun getirmiş olduğu konvansiyonlar, sözleşmeler ve yönergeler göz önünde bulundurularak belirli ölçüde standart bir eğitim yapısı kullanılmakta olduğu görülmektedir (Demirel, 2008). Denizcilik eğitimi, diğer meslek dallarındaki eğitim süreçlerine kıyasla oldukça farklı bir yapı ve sistem içerisinde ilerlemektedir. Ayrıca bu eğitim programlarının oldukça önemli bir aşamasını da diğer eğitim programlarına kıyasla, uzun dönemli gemi stajları oluşturmaktadır. Türkiye'de denizcilik eğitimleri; kendine has bazı kuralları, geçmişe yönelik gelenek ve göreneklerin temel alındığı, üniformalı bir eğitim sistemi çerçevesinde uygulanmakta olduğu bilinmektedir. Bu sistem, askerî eğitim modellerine benzer bir disiplin anlayışı, Türk denizci-

şıdığı üniformanın sorumluluğu, alt-üst sınıf baskısı, hiyerarşik kurallar, selam verme-selam alma, abi-abla kavramının oluşturduğu baskı, kantin/yemekhane kuralları vb. yazılı olmayan fakat denizcilik öğrencileri arasında, her bir kurumda farklı seviyelerde uygulandığı bilinen bu sistemin getirmiş olduğu stres neticesinde oluşan psikolojik etki olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca bu sorunların öğrencilerde çalışmanın sonuçlarında da üst sıralarda yer alan K7 kriterinde belirtildiği üzere bölüm ve meslekten soğumalarına dahi neden olabilmektedir. Çalışmaya göre bir başka dikkat çekici nokta ise meslek yaşamlarında böyle bir sistemin (üniforma giyme zorunluluğu, öğrenci hayatlarındaki kadar katı kurallar) gemilerde çalışanlarda dahi çok fazla uygulanmaması, bu sistemin tekrardan gözden geçirilmesini gerekli kılabilir. Bu noktada, denizciliğin hata kabul etmeyen bir meslek olması nedeni ile bazı disiplin ve kuralların benimsenmesinin gerekliliği net olarak açık olmakla birlikte, diğer meslek gruplarında da buna benzer (tıp, havacılık, eğitim bilimleri vb.) uygulamaların olmadan da bu disiplinin sağlanıp sağlanamayacağı konusunda düşünülmesini gerekli kılabilir.

Çalışmada çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak, denizcilik eğitimine farklı bir bakış açısı dâhilinde, üniforma ve buna bağlı olarak uygulanan bazı kurallar, hiyerarşik sistemin uygulanmasından kaynaklı sorunlar ve bunların alternatif çözüm yöntemleri incelenmiştir. Çalışmadaki ana amaçlardan birisi de ÇKKV teknikleri yardımı ile karar vericiye ideal, esnek ve karmaşık olmayan bir analiz ile çözüm yolunun sunulmasıdır. Diğer birçok sektörde olduğu gibi hem denizcilik alanında hem de denizcilik eğitimi odaklı düzenlemelerde de ÇKKV yöntemlerine dayalı analitik yaklaşımların uzun vadede verimliğin artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, kullanılan tekniklerin etkili, gerçekçi ve güvenilir olması özellikle denizcilik alanında, bu çalışmada olduğu gibi uzman görüşlerine ihtiyaç duyulan alanlarda farklı problemlere uygulanarak, ulaşılacak sonuçlar ile literatüre katkı sağlayacağı yönündedir.

KAYNAKLAR

Çakır E., Nas S. & Zorba Y. (2012). Analyzing Turkish Ship Management Companies Expectations for the Students of Dokuz Eylul University Maritime Faculty. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi. 4*(2), 59-68.

Chen-Yi H., Ke-Ting, C. & Gwo-Hshiung, T.(2007). FMCDM with fuzzy DEMATEL approach for customers' choice behavior model. *International Journal of Fuzzy Systems, 9* (4), 236-246.

Çetin O. (2009). *Denizci bir ulus olabilme hedefine yönelik olarak Türkiye'nin uygulaması gereken denizcilik stratejileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Demirel E (2008). *Dünyada ve Türkiye'de Gemiadamı İstihdamı Işığında Türkiye'de Denizcilik Eğitimi Konusunda Yapılması Gerekenler*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Fışkın CS. & Deveci AD. (2015). Perceptions of Female and Male University Students on Sustai-

nable Maritime Development Concept: A Case Study from Turkey. *Journal of ETA Maritime Science*,3(1), 23- 36.

Gönülalçak MM. (2016). Türkiye'de Denizcilik Eğitimi. *Deniz Ticareti Dergisi*, 3, 12-19.

Güneroğlu N., Özdemir Ü. & Güneroğlu A. (2016). Decisions on Quality Assurance Criteria of Recreational Beaches. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Municipal Engineer,* 169(4), 233-242.

Kalkan M.(2011). Denizcilik Eğitiminde Etkin Öğrenme Ortamı Oluşturmada Bireysel Öğrenme Stratejilerinin Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 13(2), 65-82.

Karakaya M.M. (2011). Cumhuriyet Döneminde Ticari Denizcilik Eğitiminin Tarihsel Gelişimi (1928-1981). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Nas S. (2014). Profesyonel Türk Kadın Denizcilerinin Kısa Tarihsel Süreci Üzerine Bir Araştırma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(1), 29-53.

Nas S. & Çelik B.(2013). Türkiye'deki Denizcilik Eğitimi Veren Kurumların Akademisyen Profili. *Journal of ETA Maritime Science, 1*, 7-14.

Özkan S. & Yılmaz E. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyum Durumları (Bandırma Örneği). *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 5(13), 153-171.

Özdemir Ü. & Güneroğlu A. (2015). Strategic Approach Model for Investigating The Cause of Maritime Accidents. Scientific Journal on Traffic and Transportation Research, 27, 113-123.

Özdemir Ü. (2016). Bulanık DEMATEL ve Bulanık TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Limanlarda Yaşanan İş Kazalarının İncelenmesi, *Journal of ETA Maritime Science,* 4(3), 235-247.

Özdemir Ü., Ece NJ. & Gedik N. (2017). Türkiye'de Denizcilik Eğitiminin Geleceğine Yönelik Nicel Bir Çalışma Örneği. *Journal of ETA Maritime Science*, 5(2), 154-170.

Özdemir Ü. & Güneroğlu A. (2017). Quantitative Analysis of the World Sea Piracy By Fuzzy Ahp and Fuzzy Topsis Methodologies. *International Journal of Transport Economics*, 44(3), 427-448.

Pourzanjani M., Schroder J. & Zade G. (2002). Maritime education and training (MET) in the European Union: How can maritime administrations support MET. *IAMU Journal, 2*(2), 17-32.

Ting Y.H., Shih TL. & Gwo-Hshiung T. (2004). Fuzzy Mcdm Approach for Planning and Design Tenders Selection in Public Office Buildings. *International Journal of Project Management,* 22, 573-584.

Tuna O., Cerit G., Kişi H., & Paker S. (2002). Problem Based Learning in Maritime Education. *IAMU Journal*, 2(2), 14-23.

Vujanovic D., Momcilovic Bojovic VN. & Papic V. (2012). Evaluation of Vehicle Fleet Maintenance Management Indicators By Application of DEMATEL and ANP. *Expert Systems With Applications*, 39, 10552-10563.

Wang X. & Peng B. (2015). Determining the value of the port transport waters: Based on improved TOPSIS model by multiple regression weighting. *Ocean & Coastal Management,*107, 37-45.

Wanga YL. & Tzeng GH. (2012). Brand Marketing For Creating Brand Value Based on a MCDM Model Combining DEMATEL With ANP and VIKOR Methods. *Expert Systems With Applications,* 39, 5600-5615.

Wu WW. & Lee YT. (2007). Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method. *Expert Systems with Applications*, 32, 499- 507.

Zhang G. & Lu J. (2002). An Integrated Group Decision-Making Method Dealing with Fuzzy

Preferences for Alternatives and Individual Judgments for Selection Criteria. *Group Decision and Negotiation*, 12, 501-515.

Zouggari A. & Benyoucef L.(2012). Simulation based fuzzy TOPSIS approach for group multi-criteria supplier selection. *Eng. Appl. Artif. Intell*., 25 (3), 507-519.

30. BÖLÜM

ELEKTRONİK SEYİR YARDIMCILARININ SİBER SALDIRI ZAFİYETLERİNİN VAKA ANALİZLERİ İLE İNCELENMESİ VE BİBLİOMETRİK ANALİZ

Muhammet Aydın

GİRİŞ

Siber güvenlik, internet ve diğer dijital sistemlerde kullanılan bilgi teknolojilerindeki güvenliği sağlamak için alınan önlemlerin bütünüdür (Von Solms ve Van Niekerk, 2013). Bu önlemler, bilgisayar sistemleri, ağlar, cihazlar, yazılımlar, veriler ve diğer elektronik bilgi kaynaklarına yönelik siber saldırıları engellemeye, tespit etmeye ve yanıtlamaya yöneliktir (Alhayani vd., 2021; Cappelli vd., 2012). İnternet ve diğer dijital teknolojilerin kullanımının artmasıyla birlikte, siber güvenlik de giderek önem kazanmaktadır. Siber suçlar, hırsızlık, fidye yazılımları, kimlik avı, veri sızıntıları, casusluk, telif hakkını ihlal etme gibi tehlikeler barındırır (Deora ve Chudasama, 2021). Siber tehditler bireysel kullanıcılar ve işletmeler için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Ventures (2020) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, küresel siber suçların maliyeti 2021 ila 2025 yılları arasında yılda %15 artarak 2025 yılında 10,5 trilyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. 2015 yılında 3 trilyon ABD doları maliyeti olan siber suçların önemli bir artışa meyilli olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte denizcilik sektörü içinde siber güvenlik farkındalığı önem arz etmektedir. Gemiler, limanlar ve diğer altyapılar artan şekilde dijital sistemler aracılığıyla birbirlerine bağlanmaktadır. Bu bağlantı, denizcilik sektörünün birçok yönünü kolaylaştırırken, aynı zamanda denizcilik operatörlerini ve yönetimlerini,

dağılımı, denizcilik siber güvenliği araştırmalarında en çok alıntı yapılan yazarlar, konuyla ilgili dünya genelinde hangi ülkelerin kapsamlı araştırmalar yaptığı saptanmıştır.

Bu çalışmamızda sadece belli bir zaman dilimindeki İngilizce yayınları incelediğimiz için bulgularımızın tutarlılığı seçtiğimiz arama terimlerine bağlıdır. Buda çalışmanın sınırlılıklarıdır. Gelecekte, İngilizce dışındaki dillerde yazılmış makalelerin ve daha geniş bir zaman diliminde yayınlanmış olanların da analiz edilmesi mümkündür. Bu çalışmada sadece "makale" türü belge seçildiği için bu da bir sınırlılıktır. Gelecekteki araştırmalar, ek belge türlerini de içerecek şekilde genişletilebilir. Ayrıca, mevcut çalışma tek bir veri tabanını kullanmakla sınırlıdır ve gelecekteki araştırmalar çeşitli bibliyometrik teknikler ve ek veri tabanları da kullanabilir.

Bu çalışmanın sonuçları, araştırmacılara, dergi seçimi, katkı sağlayan yazarlar, araştırma trendleri, ülkeler ve anahtar kelimeler açısından araştırmalarını nasıl yürütebileceklerine dair bir perspektif sunarak yardımcı olabilir. Gelecekteki çalışmalarda bilimsel koleksiyonlar da dâhil olmak üzere çeşitli veri tabanları kullanılabilir. Gelecekteki araştırmalarda "siber güvenlik" gibi terimler de dâhil edilerek arama genişletilebilir.

KAYNAKLAR

Alawida, M., Omolara, A. E., Abiodun, O. I., & Al-Rajab, M. (2022). A deeper look into cybersecurity issues in the wake of Covid-19: A survey. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*.

Alcaide, J. I., & Llave, R. G. (2020). Critical infrastructures cybersecurity and the maritime sector. *Transportation Research Procedia, 45*, 547-554.

Alhayani, B., Abbas, S. T., Khutar, D. Z., & Mohammed, H. J. (2021). Best ways computation intelligent of face cyber attacks. *Materials Today: Proceedings*, 26-31.

Betz, D. J., & Stevens, T. (2011). Chapter one: Power and cyberspace. *Adelphi Series, 51*(424), 35-54.

Bhatti, J., & Humphreys, T. E. (2017). Hostile control of ships via false GPS signals: Demonstration and detection. *NAVIGATION: Journal of the Institute of Navigation, 64*(1), 51-66.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı. (2020). Review of Maritime Transport 2020

Cappelli, D. M., Moore, A. P., & Trzeciak, R. F. (2012). The CERT guide to insider threats: how to prevent, detect, and respond to information technology crimes (Theft, Sabotage, Fraud). Addison-Wesley.

Danish Maritime Cybersecurity Unit, 2018. Cyber and Information Security Strategy

Deora, R. S., & Chudasama, D. (2021). Brief study of cybercrime on an internet. *Journal of communication engineering & Systems, 11*(1), 1-6.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: Anoverview and guidelines.

Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?

Hopcraft, R., & Martin, K. M. (2018). Effective maritime cybersecurity regulation–the case for a cyber code. *Journal of the Indian Ocean Region, 14*(3), 354-366

International Maritime Organization. (2017). Guidelines on Cyber Risk Management (MSC-FAL 1/Circ.3).

Li, K., Rollins, J., & Yan, E. (2018). Web of Science use in published research and review papers 1997–2017: a selective, dynamic, cross-domain, content-based analysis.

Li, Y., & Liu, Q. (2021). A comprehensive review study of cyber-attacks and cyber security; Emerging trends and recent developments. *Energy Reports, 7*, 8176-8186.

Marine Insight, 2020. Maritime Cyber-Attacks Increase by 900% in Three Years. Available at: https://www.marineinsight.com/shipping-news/maritime-cyber- attacks increase-by-900-in-three-years/#, accessed on: 24 April 2021.

Mednikarov, B., Tsonev, Y., & Lazarov, A. (2020). Analysis of cybersecurity issues in the maritime industry. *Information & Security, 47*(1), 27-43.

Melnyk, O., Onyshchenko, S., Onishchenko, O., Shumylo, O., Voloshyn, A., Koskina, Y., & Volianska, Y. (2022). Review of Ship Information Security Risks and Safety of Maritime Transportation Issues. *TransNav: International Journal on Marine Navigation & Safety of Sea Transportation, 16*(4).

Middleton, A. (2014). Hide and seek: managing automatic identification system vulnerabilities. Proceedings of the Marine Safety and Security Council. *Coast Guard Journal of Safety and Security at Sea, 71*(4).

Okutan, A. (2019). A framework for cyber crime investigation. Procedia Computer Science, 158, 287-294.

Polatidis, N., Pavlidis, M., & Mouratidis, H. (2018). Cyber-attack path discovery in a dynamic supply chain maritime risk management system. *Computer Standards & Interfaces, 56*, 74-82.

Stallings, W. (2015). Computer security principles and practice.

Tam, K., & Jones, K. (2019). MaCRA: a model-based framework for maritime cyber-risk assessment. *WMU Journal of Maritime Affairs, 18*, 129-163.

Ventures, C. (2020). Cybercrime to cost the world $10.5 trillion annually by 2025. *Cybercrime Magazine*.

Von Solms, R., & Van Niekerk, J. (2013). From information security to cyber security. *Computers & security, 38*, 97-102.

Wong, S. L., Nyakuma, B. B., Wong, K. Y., Lee, C. T., Lee, T. H., & Lee, C. H. (2020). Microplastics and nanoplastics inglobal food webs: A bibliometric analysis (2009–2019).

Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Basım

DEPOLAMA VE DEPO YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Zafer Acar
Dr. Öğr. Üyesi Emre Çakmak

nobel

DEPOLAMA VE DEPO YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Zafer Acar, Dr. Emre Çakmak

Yayın No.: 4869
İİBF No.: 345
ISBN: 978-625-397-326-1
E-ISBN: 978-625-397-325-4
Basım Sayısı: Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Acar, A. Zafer., Çakmak, Emre.
Depolama ve Depo Yönetimi
Prof. Dr. A. Zafer ACAR, Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKMAK
1. Basım, XII + 236 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-326-1
E-ISBN: 978-625-397-325-4
1. Lojistik 2. Depolama 3. Yönetim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III
İÇİNDEKİLER VII

1. BÖLÜM
LOJİSTİK KAVRAMI VE KAPSAMI

1. LOJİSTİK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ 1
1.1. Lojistik Kavramı ve Tanımı 1
1.2. Lojistiğin Gelişimini Hızlandıran Etkenler 8
2. LOJİSTİĞİN ÇALIŞMA ALANLARI 10
2.1. Talep Tahmini 14
2.2. Envanter Yönetimi 14
2.3. Ağ Tasarımı 15
2.4. Depolama 16
2.5. Malzeme Elden Geçirme 16
2.6. Ambalajlama / Paketleme 17
2.7. Taşıma/Nakliye 18

2. BÖLÜM
DEPOLAR VE DEPOLAMA

1. DEPO VE DEPOLAMA KAVRAMLARI 23
2. DEPOLAMANIN ÖNEMİ VE LOJİSTİK SİSTEM İÇİNDEKİ ROLÜ 25
3. DEPOLAMA KARARI VE YER SEÇİMİ 34
3.1. Depolama Kararı 35
3.2. Depo Yeri Seçimi 39
3.2.1. Depo Yeri Seçimine Etki Eden Temel Faktörler 40
3.2.2. Faktör Karşılaştırma ve Değerlendirme Yöntemleri 43

3.2.3. Ağırlık Merkezi Yöntemi 47
3.2.4. Doğrusal Programlama Yöntemi 48
3.2.5. Sevkiyat - Uzaklık Yöntemi 52
3.2.6. Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri 53
3.2.7. Maliyet Elverişliliği Yöntemi 53
4. DEPO ÇEŞİTLERİ 54
4.1. Sahipliğe Göre Depolar 55
4.1.1. Özel Depolar 55
4.1.2. Genel Depolar 57
4.1.3. Kontrat Depolar 59
4.2. Tedarik Zinciri Sistemi İçerisindeki Konumuna Göre Depolar 60
4.2.1. Üretim/Fabrika Depoları 60
4.2.2. Merkezî Depolar 61
4.2.3. Dağıtım Depoları 61
4.2.4. Perakende Depoları 62
4.3. Genel İşleyişine Göre Depolar 62
4.3.1. Klasik Depolar 62
4.3.2. Dağıtım Merkezleri 62
4.3.3. Toplama Merkezleri 63
4.3.4. Aktarma Merkezleri 64
4.3.5. Antrepolar 64
5. DEPOLAMA FONKSİYONLARI VE FAALİYETLERİ 65
5.1 Depoların Fonksiyonları 65
5.1.1. Stoklama Fonksiyonu 66
5.1.2. Hareket Fonksiyonları 67
5.1.3. Ürün İşleme Fonksiyonu 74
5.1.4. Bilgi Transfer Fonksiyonu 74
5.2 Depolama Faaliyetleri ve İş Süreçleri 75
5.3. Başarılı Bir Depolama Hizmeti İçin Gerekli Faktörler 79
6. DEPOLARDA YERLEŞİM 83
6.1. Depo İçi Tasarım Prensipleri 83
6.2. Depo İç Düzeni 85
6.2.1. Depolama Bölgesi 86
6.2.2. Depolama Yapılmayan Bölgeler 88
6.2.3. Depolama Yapılan Alanlarda Yerleşim Faktörleri 89
6.2.4. Depolarda Temel Yerleşim Düzenleri 96

6.3. Rampalar ve Kapılar 98
6.4. Depolama Yeri (Stok Gözü) Hesabı 100
7. DEPOLAMANIN YAPILMASI 101
7.1. Ürün Teslim Alma ve Adresleme 101
7.2. Fiziki Depolama 103
7.2.1. Zeminde Kitle Depolama 104
7.2.2. Raflarda Depolama 105
7.3. Sipariş Toplama 106
7.3.1. Temel Sipariş Toplama 108
7.3.2. Partiler Hâlinde Toplama 109
7.3.3. Bölgesel Toplama 110
7.3.4. Sipariş Toplama Rotasının Belirlenmesi 111
7.4. Yükleme ve Sevkiyat 116

3. BÖLÜM
MALZEME ELDEN GEÇİRME

1. MALZEME ELDEN GEÇİRME PRENSİPLERİ 119
2. MALZEME ELDEN GEÇİRME ARAÇLARI 122
2.1. El Arabaları 122
2.2. Römorklar 123
2.3. Çatallı İstif Araçları 124
2.4. Konveyörler 127
3. PALETLER 128
3.1. Paletlerin Çeşitleri 131
3.2. Paletlerin Boyutları 133
3.3. Palet Üzerine Malzeme Yerleştirilmesi (İstifleme) 134
3.3.1. Çapraz İstif 135
3.3.2. Blok İstif 135
3.3.3. Duvar İstif 135
3.3.4. Basamak İstif 136
4. RAF SİSTEMLERİ 137
4.1. Raf Sistemlerinin Sınıflandırılması 137
4.2. Endüstriyel Raf Sistemleri 138
4.2.1. Hafif Yük Raf Sistemleri 139
4.2.2. Tavalı Hafif Raf Sistemi 140
4.2.3. Tek Paletli Raf Sistemi 141

4.2.4 Sırt Sırta Raf Sistemi 142
4.2.5. Yüksek İrtifa Raf Sistemi 143
4.2.6. İçine Girilebilir ve İçinden Geçilebilir Raf Sistemleri 144
4.2.7. Giyindirme Raf Sistemi 146
4.2.8. Kayar Raf Sistemi 147
4.2.9. Kutulu Kayar Raf Sistemi 149
4.2.10. Balkonlu Raf Sistemi 150
4.2.11. Konsol Kollu Raf Sistemi 151
5. OTOMATİK MALZEME ELDEN GEÇİRME SİSTEMLERİ 152
5.1. Otomatik Kontrollü Taşıt Sistemleri 152
5.2. Karuzeller 154
5.3. Askılı Konveyör Sistemi 155
5.4. Otomatik Depolama Sistemi (AS\RS) 156
6. MALZEME ELDEN GEÇİRME VE RAF SİSTEMLERİNİN SEÇİMİ 159

4. BÖLÜM
PAKETLEME VE AMBALAJLAMA

1. AMBALAJLAMAYA GİRİŞ 163
1.1. Ambalajın Tanımı 164
1.2. Ambalajlamanın Amacı ve Faydaları 165
1.3. Ambalajlarda Aranan Özellikler 167
2. AMBALAJLAMA ESASLARI 168
2.1. Mamulü Koruma İlkesi 168
2.2. Gereksiz Masraflardan Kaçınma İlkesi 169
2.3. Amaca Uygun Olma İlkesi 169
2.4. İşletme Akışında Rasyonellik Sağlama İlkesi 169
2.5. Satışı ve Kullanımı Kolaylaştırma İlkesi 170
2.6. Tecrübelerden ve Gelişmelerden Yararlanma İlkesi 170
3. AMBALAJ ÇEŞİTLERİ 170
3.1. Ahşap Ambalaj Malzemeleri 172
3.2. Kâğıt-Karton Ambalaj Malzemeleri 173
3.2.1. Standart Kutu 174
3.2.2. Çift Taraflı Bindirmeli Kutu 174
3.2.3. Tam Kapaklı Kutu 175
3.2.4. Geçmeli Tabanlı Kutu 175
3.2.5. Teleskopik Tava 176

3.2.6. Teleskopik Kutu 176
3.2.7. Tek Parça Teleskopik Kutu 176
3.2.8. Dört Nokta Yapıştırma Tava 177
3.2.9. Otomatik Dolum Tavası 177
3.2.10. Çökme Tabanlı Kutu 178
3.3. Cam Ambalaj Malzemeleri 178
3.4. Metal Ambalaj Malzemeleri 179
3.5. Plastik Ambalaj Malzemeleri 180
4. AMBALAJ SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 182
4.1. Ambalajlanacak Ürünün Yapısı 182
4.1.1. Ambalajlanacak Ürünün Fiziksel Özellikleri 182
4.1.2. Ambalajlanan Ürünün Duyarlılığı 183
4.2. Dağıtım Faktörleri 183
4.2.1. Dağıtım Metotları 183
4.2.2. Dağıtımda Karşılaşılabilecek Tehlikeler 183
4.2.3. Sınırlamalar 184
5. AMBALAJ MALİYETİ 184
6. AMBALAJLAMA METODOLOJİSİ 186
6.1. Ambalaj Tasarımı 186
6.1.1. Tanıtıcı Tasarım 186
6.1.2. Koruyucu Tasarım 186
6.2. Ambalajlanan Ürünün Korunması 187
6.2.1. Neme Karşı Koruma 187
6.2.2. Fiziksel Koruma 188
6.3. Ambalaj Kabı Seçimi 188
6.3.1. Ambalajın Dayanıklılığı 188
6.3.2. Ambalajlanacak Ürünün Boyut, Ağırlık ve Özellikleri 189
6.3.3. Ambalaj Kabı ve Ambalajlamada Kullanılan Malzemeler 189
6.4. Ambalaj Kabı İçine Yerleştirme Metotları 190
6.5. Ambalajlamada Dikkat Edilecek Hususlar 192
7. AMBALAJLARI İŞARETLEME VE ETİKETLEME ESASLARI 193
7.1. İç Ambalajların İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 194
7.2. Dış Ambalajların İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 195
7.3. Dağıtım Ambalajlarının İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 196
7.3.1. Dağıtım Ambalajlarının İşaretlenmesinde Dikkat Edilecek Hususlar 196
7.3.2. Dağıtım Ambalajlarının Etiketlenmesinde Dikkat Edilecek Hususlar 196

8. BAZI SEKTÖRLERDE AMBALAJ KULLANIMI 197
8.1. Sabun ve Deterjan Ambalajlanmasında Kurallar 197
8.1.1. Sabun 197
8.1.2. Deterjan 198
8.2. İlaç-Sağlık Ürünleri Ambalajlanmasında Kurallar 198
8.3. Gıda Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 199
8.3.1. Süt ve Süt Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 200
8.3.2. Et ve Et Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 204
8.3.3. Gıda Ambalajlarının Basımında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 205
8.4. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğine Göre Gıda Ürünlerinin Ambalajlanması 205
8.5. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğine Göre Gıda Ürünlerinin Etiketlenmesi 209

5. BÖLÜM
RİSK, EMNİYET VE GÜVENLİK

1. DEPOLARDA RİSK FAKTÖRLERİ 215
1.1. İşletmelerde Risk Kavramı 215
1.2. Lojistikte Risk 216
1.3. Depolamada Riskler 218
1.4. Depolamada Risk Oluşturan Tehlikeli Maddeler 219
2. DEPOLARDA EMNİYET VE GÜVENLİK 220
2.1. Yangına Karşı Alınacak Tedbirler 220
2.2. Hırsızlığa Karşı Alınacak Tedbirler 222
2.3. Malzeme Elden Geçirmede Dikkat Edilecek Hususlar 222
2.3.1. Araç ve Gereçlerin Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar 223
2.3.2. Stoklamada Dikkat Edilecek Hususlar 224
2.3.3. İnsan Gücü ile Elden Geçirmede Dikkat Edilecek Hususlar 226
2.4. Depolarda Veri Güvenliği 226
2.5. Çalışan Sağlığı ve Güvenliği Açısından Alınacak Diğer Tedbirler 227

KAYNAKLAR 229

YAZARLAR HAKKINDA 235

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

Ackerman, K.B. (1986) *Practical Handbook of Warehousing*, Traffic Service Corporation, Washington DC.

Ambalaj Dergisi (2000) Nisan

Ar, A.A. (2004) *Marka ve Marka Stratejileri*, Detay Yayıncılık, Ankara

Artman, L.B; Clancy, D.A. (1990) Distribution follows consumer movement. *Transportation & Distrubution*, 31(June): 18-20.

Bhatnagar, R., Viswanathan, S. (2000) Re-engineering global supply chains. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(1): 13-34.

Bolten, F. E. (1997) *Managing Time and Space in the Modern Warehouse*, Amacom, New York.

Boone, L.E. ve Kurtz, D.L. (1992) *Contemporary Marketing*, USA.

Bowersox, J.D. ve Closs, D.J. (1996) *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*, New York.

Bowersox, D.J., Closs, D.J. ve Cooper, M.B. (2002) *Supply Chain Logistics Management*, McGraw Hill, New York.

Brockman, T. ve Godin, P. (1997) Flexibility for the future in warehouse design. *IIE Solutions*, 29(7): 22-25.

Can, T., Çilingirtürk, A.M. ve Koçak, H. (2006) Dış bükey programlama ile lojistik merkezi tesbiti, *İ.Ü.İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 17(54): 15-25.

Capacino, W.C. ve Britt, F.K. (1991) Perspectives on global logistics. *The International Journal of Logistics Management*, 2(1): 35-41.

Christopher, M. ve Rutherford, C. (2004) Creating Supply Chain Resilience through Agile Six Sigma. *Critical Eye*, *7*(1), 24-28.

Collins, J. (2004) *İyiden Mükemmel Şirkete: Kalıcı Başarıya Ulaşmanın Yolları*, (Çev. Cinemre L.) Boyner Yayınları, İstanbul.

Coyle, J.J., Bardi, E.J. ve Langley, C.J. (2003) *The Management of Business Logistics*, 7.b., South-Western, Canada.

Çelikçapa, F.O. (2000) *Üretim Yönetimi ve Teknikleri*, 3.b., Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti., İstanbul.

Çemberci, M. (2020) Lojistikte risk yönetimi ve sigorta, içinde Acar, A.Z. (ed.) *Lojistik Yönetimi*, E-ISBN: 978-975-06-3703-2, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları (2638-0-0-0-2002-V01), Eskişehir, s.216-249.

Dadzie, K.Q. (1998) Transfer of logistics knowledge to third world countries. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 28(4): 272-283.

De Koster, R., Leduc, T. ve Roodbergen, K. (2007) Design and control of warehouse order picking: A literature review. *European Journal of Operational Research*, 182(2): 481–501.

Demircioğlu, İ. (2003) *Ambalaj Sektör Profili*, İTO, İstanbul Ticaret Odası, Etüt ve Araştırma Şubesi, İstanbul.

Dixon, L. ve Porter, A.M.(1994) *JIT II: Revoluation in Buying and Selling*, USA.

Donath, B. (2002) *The IOMA Handbook of Logistics and Inventory Management*, New York.

Fawcett, S.E., Vellanga, D.B. ve Truitt, L.J. (2001) An evaluation of logistics and transportation professional organizations. *Journal of Business Logistics*, 6(1): 299-314.

Frazelle, E.H. ve Apple, J. M., (1994), Warehouse Operations, içinde *The Distribution Management Handbook*, Printed and bound by R. R. Donnelley & Sons Company.

Frazelle, E.H., (2002), *World-Class Warehousing and Material Handling*, MacGraw-Hill. Printed and bound by R. R. Donnelley & Sons Company.

Gattorna, J., Day, A. ve Hargreaves, J. (1991) Effective logistics management. *Logistics Information Management*, 4(2): 14-28.

Gue, K.R. (2006) Very high density storage systems. *IIE Transactions*, 38(1): 93-104.

Gunasekeran, A., Marri, H.B. ve Menci, F. (1999) Improving the effectiveness of warehousing operations: A case study. *Industrial Management & Data Systems*, 99(8): 328- 339.

Güneri, A.F. ve Baraçlı, H. (2001) Tam zamanında üretim sistemi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Dergisi*, 2001/2: 85-94.

Hales, H.L. (2006) Put your warehouse in order. *Industrial Engineer*, 38(2): 34-37.

Hammond, T. (1983) Receiving and storage for distribution systems. Material Handling Classics, Automated Material Handling & Storage Systems Conference, October: 12-14.

Imai, M. (1986) *Kaizen: The Key to Japan's Competitive Success*, McGraw-Hill/Irwin, USA.

IIR, International Institute of Refrigeration (1986) Recommendations of the Processing and Handling of Frozen Foods, Paris.

İSGÜM (2011) Kimyasalların Güvenli depolanması, ÇSGB, İSG Gn.Md.lüğü, Ankara.

ISO, International Standarts Organization (2001) Standard 6780:2003 Pallets for Materials Handling – Principal Dimensions for Flat Pallets.

İslamoğlu, A.H. (1996) *Pazarlama Yönetimi ve Uygulamaları*, Kocaeli.

İslamoğlu, A.H. (1999) *Pazarlama Yönetimi*, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul.

Jahre, M. ve Hatteland, C.J. (2004) Packages and physical distribution. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 34(1/2): 123-139.

Keskin, M.H. (2006) *Lojistik Tedarik Zinciri Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım Ankara.

Kocamaz, T. (1988) Fiziksel Dağıtım, İstanbul.

Kopczak, L.R. (1997) Logistics partnerships and supply chain restructuring. *Journal of Production and Operations Management*, 6(3): 226-247.

Kozlu, C. (2003) *Uluslararası Pazarlama; İlkeler ve Uygulamalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kuyucu, Ç. (2016) Lojistik faaliyetlerinde depolama süreçlerinin iş sağlığı ve güvenliği risklerinin değerlendirilmesi, ÇSGB, İSG Gn.Md.lüğü yayınlanmamış uzmanlık tezi, Ankara.

Magee, J.F., Capacino, W.C. ve Rosenfield, D.B. (1985) *Modern Logistics Management: Integrating Marketing, Manufacturing and Physical Distribution*, USA.

Manzini R. (2012) *Warehousing in the Global Supply Chain Advanced Models, Tools and Applications for Storage Systems*. Springer London Dordrecht Heidelberg New York.

Min, H.; Eom, S.B. (1994) An integrated decision support system for global logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 24(1): 29-39.

Min, H. ve Zhou, G. (2002) Supply chain modeling: past, present and future. *Computers & Industrial Engineering*, 43(1/2): 231-249.

Menon, M.K., McGinnis, M.A. ve Ackerman, K.B. (1998) Selection criteria for providers of third-party logistics services. *Journal of Business Logistics*, 19(1): 121-137.

Mucuk, İ. (2004) *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Napolitano, M., 2000. Making the move to cross docking, Warehousing Education and Research Council, Oak Brook, IL.

Olavarrieta, S. ve Ellinger, A.E. (1997) Resource-based theory and strategic logistics research. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 27(9/10): 559-587.

Olson, D.R. (1996) Seven trends of highly effective warehouses. *IIE Solutions*, 28(2): 12-14.

Oxley, J. ve Rushton, A. (1991) *Handbook of Logistics and Distribution Management*, London.

Ölçer, C. ve Önüt, S. (2003) Lojistik sektörü yönetiminde insan kaynakları yönetimi. Uluslararası Lojistik Kongresi, Bahçeşehir Üniversitesi, 30 Haz.-1 Tem., İstanbul.

Özevren, M. (2000) *Toplam Kalite Yönetimi; Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, Alfa Basın Yayım Dağıtım, İstanbul.

Paksoy, T. ve Altıparmak, F. (2003) Dağıtım ağlarının tasarımı ve eniyilemesi kapsamında tedarik zinciri ve lojistik yönetimine bir bakış: Son gelişmeler ve genel durum. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Dergisi*, 4: 149-169.

Perry, J.H. (1991) Emerging economic and technological futures: Implications for design and management of logistics systems in the 1990s. *Journal of Business Logistics*, 12(2): 1-16.

Persson, G. (1997) Organization design strategies for business logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 27(5/6): 282-291.

Pfohl, H.C. ve Buse, H.P. (2000) Inter-organizational logistic systems in flexible production networks: An organizational capabilities perspective. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(5): 388-408.

Prentice, B.E. (2002) *Logistics and Supply Chain Management*, Manitoba, Kanada.

Pringle, H. ve Thompson, M. (2000) *Marka Ruhu, Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Marka Yaratmak*, (Çev: Yelçe Z. ve Feryat C.) Scala Yayıncılık ve Tanıtım A.Ş., İstanbul.

Razzaque, M.A. ve Sheng, C.C. (1998) Outsourcing of logistics functions: A literature survey. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 28(2): 89-107.

Reeder, R.R., Brierty E.G. ve Reeder, B.H. (1991) *Industrial Marketing: Analysis, Planning and Control*, Englewood Cliffs, NJ.

Roodbergen, K.J. ve de Koster, R. (2001) Routing methods for warehouses with multiple cross aisles. *International Journal of Production Research*, 39(9): 1865–1883.

Roodbergen, K.J. ve Vis, I.F.A. (2006) A model for warehouse layout. *IIE Transactions*, 38: 799–811.

Rushton, A., Croucher, P. ve Baker, P. (2006) *The Handbook of Logistics and Distribution Management*, 3.b., London.

Rouwenhorst, B., Reuter, B., Stockrahm, V., van Houtum, G.J., Mantel, R.J. ve Zijm, W.H.M. (1999). Warehouse design and control: Framework and literature review, *European Journal of Operational Research,* 122(3), 515-533.

Schwindt, G.F. (1995) Considerations for cross docking. *Material Handling Engineering*, 50(12): 47-49.

Singhal, V.R. ve Hendricks, K.B. (2002). How supply chain glitches torpedo shareholder value. *Supply Chain Management Review*, 6(1): 18-24.

Smykay, E.W. (1973) *Physical Distribution Management*, New York.

Stock, G.N., Greis, N.P. ve Kasarda, J.D. (1999) Logistics, strategy and structure: A conceptual framework. *International Journal of Physical Distribution & Logistics*, 29(4): 224-239.

Stock, J.R. ve Lambert, D.M. (2001) *Strategic Logictics Management*, McGraw Hill, New York.

Stroh, M.B. (2006) *A Practical Guide to Transportation and Logistics*, Logistics Network Inc., Dumont, NJ.

Şen, E. (2006) KOBİ'lerin Uluslararası Rekabet Güçlerini Artırmada Tedarik Zinciri Yönetiminin Önemi, İGEME, Ankara.

Taylor, R. (1986) High density storage flow and pushback systems. Material Handling Classics, Logistex 86, May 7.

Tek, Ö.B. (1997) *Pazarlama İlkeleri, Global Yönetimsel Yaklaşım, Türkiye Uygulamaları*, Ankara.

Tompkins, J.A. ve Smith, J.D. (1999) *The Warehouse Management Handbook*, Tompkins Press, Raleigh, NC.

Top, A. (2006) *Üretim Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

UNCTAD (1988) Added-value logistics services to be offered in developing countries, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 9 Sep.

Ülengin, F., (1997). Gelecek için dağıtım yönetimi, *Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 153-202.

Van Laarhoven, P.; Berglund, M.; Peters, M. (2000) Third-party logistics in Europe. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(5): 425-442.

Wisner,J.D., Tan K., ve Leong G.K.,.(2008) *Principles Of Supply Chain Management : A Balanced Approach*. Mason, OH : South-Western Cengage Learning,

Wood, D.F., Barone, A., Murpy, P. ve Wardlow, D.L. (2001) *International Logistics*, London.

Yalçın, S., Bektaşoğlu, S. ve Sönmez, A. (2000) *İhracatta Ambalaj*, İGEME, Ankara.

Taha, H.A., Baray Ş.A. ve Esnaf Ş. (2007), *Yöneylem Araştırması*, Literatür Yayıncılık.

Zerenler, M. ve İraz, R. (2006) Japon yönetim anlayışı ve şirket ağları (keiretsu) analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16: 757-776.

İnternet Kaynakları

About.com, How to choose racking, http://logistics.about.com/od/racking101/a/racking.htm

Ackerman, K.B. (2001a) Fundamentals of warehousing, Council of Logistics Management 2001 Annual Conference Proceeding, Accession No: 00930009, USA, http://www.araslogistics.com/bilgi/34A.Ackerman%20revised.pdf

Ackerman, K.B. (2001b) Managing productivity through goals and rules, Council of Logistics Management 2001 Annual Conference Proceeding, Accession No: 00930020, USA, http://www.arkaslojistik.com.tr/lojistik_bilgi_bankasi/40B.Ackerman%20revised.pdf

AMPCQ, Quebec Palet and Container Manufacturers Association, http://www.ampcq.org/products.html

Ambalaj Rehberi, www.ambalajrehberi.com.tr

Bader, J., Ten easy steps to increase the efficiency of your warehouse, http://www.distributionteam.com/documents/10stepstowarehouseefficiency.pdf

Baş, S. (2005) Depolama sistemleri otomasyonlaşıyor, Önce Kalite, Kalder Yayınları, Yıl.13, Sayı.93 (Temmuz), http://www.kalder.org/page.asp?pageID=1246

BOTAŞ, http://www.botas.gov.tr/index.asp

CEMA, Conveyor Equipment Manufacturers Association, www.cemanet.org

CSCMP, The Council of Supply Chain Management Professionals, www.cscmp.org

Encyclopaedia Britannica, www.britannica.com

EPAL, EuroPallet Pallet Association, http://www.epal-pallets.de/uk/home/main.php

FAO, UN Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu), http://www.fao.org/wairdocs/X5403E/x5403e06.htm

FEFCO, European Federation of Corrugated Board Manufacturers, http://www.fefco.org/

Handtrucksrus.com, http://www.handtrucksrus.com/index.aspx

Inventoryops.com, http://www.inventoryops.com/index.htm

LTD, Logistics and Transportation Shipping Consulting, www.ltdmgmt.com

Material Flow & Conveyor Systems Inc., http://www.materialflow.com/

NWPCA, National Wooden Palet & Container Association, http://www.nwpca.com/default.htm

Özgün Ambalaj Sanayi, http://www.ozgunambalaj.com/main.htm

Pıaseckı, D., Lift truck basics, http://www.inventoryops.com/lift_truck_basics.htm

Piriştine, U. (2005) Logistics, http://www.bilgisite.com/lojistik/logistics.htm

RFID Ltd.Şti., http://www.rf-id.com.tr/index.htm

Salcan C., Endüstride depolama, http://www.biymed.com/pages/makaleler/makale87.htm

Standart Depo ve Raf Sistemleri, http://www.standard.gen.tr/tr/index.html

TCDD, TC Devlet Demir Yolları, http://www.tcdd.gov.tr/index_tr.htm

Temesist Raf Sistemleri, http://www.temesist-raf.com/default.aspx

Trinoks Yazılım, Depo yönetiminde endüstri koşulları ve yönetimi, http://www.trinoks.com/

Warehouse Rack, http://www.warehouserack.com/

Webster Online Dictionary, www.webster-online-dictionary.org

Werling, C., Tomorrow's warehouse; A sequel to the article "Today's warehouse", http://www.cornerstones.com

DEPOLAMA VE DEPO YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Zafer Acar
Dr. Öğr. Üyesi Emre Çakmak

nobel

DEPOLAMA VE DEPO YÖNETİMİ

Prof. Dr. A. Zafer Acar, Dr. Emre Çakmak

Yayın No.: 4869
İİBF No.: 345
ISBN: 978-625-397-326-1
E-ISBN: 978-625-397-325-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Acar, A. Zafer., Çakmak, Emre.
Depolama ve Depo Yönetimi
Prof. Dr. A. Zafer ACAR, Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKMAK
1. Basım, XII + 236 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-326-1
E-ISBN: 978-625-397-325-4
1. Lojistik 2. Depolama 3. Yönetim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III
İÇİNDEKİLER VII

1. BÖLÜM
LOJİSTİK KAVRAMI VE KAPSAMI

1. LOJİSTİK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ 1
1.1. Lojistik Kavramı ve Tanımı 1
1.2. Lojistiğin Gelişimini Hızlandıran Etkenler 8
2. LOJİSTİĞİN ÇALIŞMA ALANLARI 10
2.1. Talep Tahmini 14
2.2. Envanter Yönetimi 14
2.3. Ağ Tasarımı 15
2.4. Depolama 16
2.5. Malzeme Elden Geçirme 16
2.6. Ambalajlama / Paketleme 17
2.7. Taşıma/Nakliye 18

2. BÖLÜM
DEPOLAR VE DEPOLAMA

1. DEPO VE DEPOLAMA KAVRAMLARI 23
2. DEPOLAMANIN ÖNEMİ VE LOJİSTİK SİSTEM İÇİNDEKİ ROLÜ 25
3. DEPOLAMA KARARI VE YER SEÇİMİ 34
3.1. Depolama Kararı 35
3.2. Depo Yeri Seçimi 39
3.2.1. Depo Yeri Seçimine Etki Eden Temel Faktörler 40
3.2.2. Faktör Karşılaştırma ve Değerlendirme Yöntemleri 43

3.2.3. Ağırlık Merkezi Yöntemi 47
3.2.4. Doğrusal Programlama Yöntemi 48
3.2.5. Sevkiyat - Uzaklık Yöntemi 52
3.2.6. Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri 53
3.2.7. Maliyet Elverişliliği Yöntemi 53
4. DEPO ÇEŞİTLERİ 54
4.1. Sahipliğe Göre Depolar 55
4.1.1. Özel Depolar 55
4.1.2. Genel Depolar 57
4.1.3. Kontrat Depolar 59
4.2. Tedarik Zinciri Sistemi İçerisindeki Konumuna Göre Depolar 60
4.2.1. Üretim/Fabrika Depoları 60
4.2.2. Merkezî Depolar 61
4.2.3. Dağıtım Depoları 61
4.2.4. Perakende Depoları 62
4.3. Genel İşleyişine Göre Depolar 62
4.3.1. Klasik Depolar 62
4.3.2. Dağıtım Merkezleri 62
4.3.3. Toplama Merkezleri 63
4.3.4. Aktarma Merkezleri 64
4.3.5. Antrepolar 64
5. DEPOLAMA FONKSİYONLARI VE FAALİYETLERİ 65
5.1 Depoların Fonksiyonları 65
5.1.1. Stoklama Fonksiyonu 66
5.1.2. Hareket Fonksiyonları 67
5.1.3. Ürün İşleme Fonksiyonu 74
5.1.4. Bilgi Transfer Fonksiyonu 74
5.2 Depolama Faaliyetleri ve İş Süreçleri 75
5.3. Başarılı Bir Depolama Hizmeti İçin Gerekli Faktörler 79
6. DEPOLARDA YERLEŞİM 83
6.1. Depo İçi Tasarım Prensipleri 83
6.2. Depo İç Düzeni 85
6.2.1. Depolama Bölgesi 86
6.2.2. Depolama Yapılmayan Bölgeler 88
6.2.3. Depolama Yapılan Alanlarda Yerleşim Faktörleri 89
6.2.4. Depolarda Temel Yerleşim Düzenleri 96

6.3. Rampalar ve Kapılar 98
6.4. Depolama Yeri (Stok Gözü) Hesabı 100
7. DEPOLAMANIN YAPILMASI 101
7.1. Ürün Teslim Alma ve Adresleme 101
7.2. Fiziki Depolama 103
7.2.1. Zeminde Kitle Depolama 104
7.2.2. Raflarda Depolama 105
7.3. Sipariş Toplama 106
7.3.1. Temel Sipariş Toplama 108
7.3.2. Partiler Hâlinde Toplama 109
7.3.3. Bölgesel Toplama 110
7.3.4. Sipariş Toplama Rotasının Belirlenmesi 111
7.4. Yükleme ve Sevkiyat 116

3. BÖLÜM
MALZEME ELDEN GEÇİRME

1. MALZEME ELDEN GEÇİRME PRENSİPLERİ 119
2. MALZEME ELDEN GEÇİRME ARAÇLARI 122
2.1. El Arabaları 122
2.2. Römorklar 123
2.3. Çatallı İstif Araçları 124
2.4. Konveyörler 127
3. PALETLER 128
3.1. Paletlerin Çeşitleri 131
3.2. Paletlerin Boyutları 133
3.3. Palet Üzerine Malzeme Yerleştirilmesi (İstifleme) 134
3.3.1. Çapraz İstif 135
3.3.2. Blok İstif 135
3.3.3. Duvar İstif 135
3.3.4. Basamak İstif 136
4. RAF SİSTEMLERİ 137
4.1. Raf Sistemlerinin Sınıflandırılması 137
4.2. Endüstriyel Raf Sistemleri 138
4.2.1. Hafif Yük Raf Sistemleri 139
4.2.2. Tavalı Hafif Raf Sistemi 140
4.2.3. Tek Paletli Raf Sistemi 141

4.2.4 Sırt Sırta Raf Sistemi 142
4.2.5. Yüksek İrtifa Raf Sistemi 143
4.2.6. İçine Girilebilir ve İçinden Geçilebilir Raf Sistemleri 144
4.2.7. Giyindirme Raf Sistemi 146
4.2.8. Kayar Raf Sistemi 147
4.2.9. Kutulu Kayar Raf Sistemi 149
4.2.10. Balkonlu Raf Sistemi 150
4.2.11. Konsol Kollu Raf Sistemi 151
5. OTOMATİK MALZEME ELDEN GEÇİRME SİSTEMLERİ 152
5.1. Otomatik Kontrollü Taşıt Sistemleri 152
5.2. Karuzeller 154
5.3. Askılı Konveyör Sistemi 155
5.4. Otomatik Depolama Sistemi (AS\RS) 156
6. MALZEME ELDEN GEÇİRME VE RAF SİSTEMLERİNİN SEÇİMİ 159

4. BÖLÜM
PAKETLEME VE AMBALAJLAMA

1. AMBALAJLAMAYA GİRİŞ 163
1.1. Ambalajın Tanımı 164
1.2. Ambalajlamanın Amacı ve Faydaları 165
1.3. Ambalajlarda Aranan Özellikler 167
2. AMBALAJLAMA ESASLARI 168
2.1. Mamulü Koruma İlkesi 168
2.2. Gereksiz Masraflardan Kaçınma İlkesi 169
2.3. Amaca Uygun Olma İlkesi 169
2.4. İşletme Akışında Rasyonellik Sağlama İlkesi 169
2.5. Satışı ve Kullanımı Kolaylaştırma İlkesi 170
2.6. Tecrübelerden ve Gelişmelerden Yararlanma İlkesi 170
3. AMBALAJ ÇEŞİTLERİ 170
3.1. Ahşap Ambalaj Malzemeleri 172
3.2. Kâğıt-Karton Ambalaj Malzemeleri 173
3.2.1. Standart Kutu 174
3.2.2. Çift Taraflı Bindirmeli Kutu 174
3.2.3. Tam Kapaklı Kutu 175
3.2.4. Geçmeli Tabanlı Kutu 175
3.2.5. Teleskopik Tava 176

3.2.6. Teleskopik Kutu 176
3.2.7. Tek Parça Teleskopik Kutu 176
3.2.8. Dört Nokta Yapıştırma Tava 177
3.2.9. Otomatik Dolum Tavası 177
3.2.10. Çökme Tabanlı Kutu 178
3.3. Cam Ambalaj Malzemeleri 178
3.4. Metal Ambalaj Malzemeleri 179
3.5. Plastik Ambalaj Malzemeleri 180
4. AMBALAJ SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 182
4.1. Ambalajlanacak Ürünün Yapısı 182
4.1.1. Ambalajlanacak Ürünün Fiziksel Özellikleri 182
4.1.2. Ambalajlanan Ürünün Duyarlılığı 183
4.2. Dağıtım Faktörleri 183
4.2.1. Dağıtım Metotları 183
4.2.2. Dağıtımda Karşılaşılabilecek Tehlikeler 183
4.2.3. Sınırlamalar 184
5. AMBALAJ MALİYETİ 184
6. AMBALAJLAMA METODOLOJİSİ 186
6.1. Ambalaj Tasarımı 186
6.1.1. Tanıtıcı Tasarım 186
6.1.2. Koruyucu Tasarım 186
6.2. Ambalajlanan Ürünün Korunması 187
6.2.1. Neme Karşı Koruma 187
6.2.2. Fiziksel Koruma 188
6.3. Ambalaj Kabı Seçimi 188
6.3.1. Ambalajın Dayanıklılığı 188
6.3.2. Ambalajlanacak Ürünün Boyut, Ağırlık ve Özellikleri 189
6.3.3. Ambalaj Kabı ve Ambalajlamada Kullanılan Malzemeler 189
6.4. Ambalaj Kabı İçine Yerleştirme Metotları 190
6.5. Ambalajlamada Dikkat Edilecek Hususlar 192
7. AMBALAJLARI İŞARETLEME VE ETİKETLEME ESASLARI 193
7.1. İç Ambalajların İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 194
7.2. Dış Ambalajların İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 195
7.3. Dağıtım Ambalajlarının İşaretlenmesi ve Etiketlenmesi 196
7.3.1. Dağıtım Ambalajlarının İşaretlenmesinde Dikkat Edilecek Hususlar 196
7.3.2. Dağıtım Ambalajlarının Etiketlenmesinde Dikkat Edilecek Hususlar 196

8. BAZI SEKTÖRLERDE AMBALAJ KULLANIMI 197
8.1. Sabun ve Deterjan Ambalajlanmasında Kurallar 197
8.1.1. Sabun 197
8.1.2. Deterjan 198
8.2. İlaç-Sağlık Ürünleri Ambalajlanmasında Kurallar 198
8.3. Gıda Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 199
8.3.1. Süt ve Süt Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 200
8.3.2. Et ve Et Ürünlerinin Ambalajlanmasında Kurallar 204
8.3.3. Gıda Ambalajlarının Basımında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 205
8.4. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğine Göre Gıda Ürünlerinin Ambalajlanması 205
8.5. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğine Göre Gıda Ürünlerinin Etiketlenmesi 209

4. BÖLÜM
RİSK, EMNİYET VE GÜVENLİK

1. DEPOLARDA RİSK FAKTÖRLERİ 215
1.1. İşletmelerde Risk Kavramı 215
1.2. Lojistikte Risk 216
1.3. Depolamada Riskler 218
1.4. Depolamada Risk Oluşturan Tehlikeli Maddeler 219
2. DEPOLARDA EMNİYET VE GÜVENLİK 220
2.1. Yangına Karşı Alınacak Tedbirler 220
2.2. Hırsızlığa Karşı Alınacak Tedbirler 222
2.3. Malzeme Elden Geçirmede Dikkat Edilecek Hususlar 222
2.3.1. Araç ve Gereçlerin Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar 223
2.3.2. Stoklamada Dikkat Edilecek Hususlar 224
2.3.3. İnsan Gücü ile Elden Geçirmede Dikkat Edilecek Hususlar 226
2.4. Depolarda Veri Güvenliği 226
2.5. Çalışan Sağlığı ve Güvenliği Açısından Alınacak Diğer Tedbirler 227

KAYNAKLAR 229

YAZARLAR HAKKINDA 235

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

Ackerman, K.B. (1986) *Practical Handbook of Warehousing*, Traffic Service Corporation, Washington DC.

Ambalaj Dergisi (2000) Nisan

Ar, A.A. (2004) *Marka ve Marka Stratejileri*, Detay Yayıncılık, Ankara

Artman, L.B; Clancy, D.A. (1990) Distribution follows consumer movement. *Transportation & Distrubution*, 31(June): 18-20.

Bhatnagar, R., Viswanathan, S. (2000) Re-engineering global supply chains. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(1): 13-34.

Bolten, F. E. (1997) *Managing Time and Space in the Modern Warehouse*, Amacom, New York.

Boone, L.E. ve Kurtz, D.L. (1992) *Contemporary Marketing*, USA.

Bowersox, J.D. ve Closs, D.J. (1996) *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*, New York.

Bowersox, D.J., Closs, D.J. ve Cooper, M.B. (2002) *Supply Chain Logistics Management*, McGraw Hill, New York.

Brockman, T. ve Godin, P. (1997) Flexibility for the future in warehouse design. *IIE Solutions*, 29(7): 22-25.

Can, T., Çilingirtürk, A.M. ve Koçak, H. (2006) Dış bükey programlama ile lojistik merkezi tesbiti, *İ.Ü.İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 17(54): 15-25.

Capacino, W.C. ve Britt, F.K. (1991) Perspectives on global logistics. *The International Journal of Logistics Management*, 2(1): 35-41.

Christopher, M. ve Rutherford, C. (2004) Creating Supply Chain Resilience through Agile Six Sigma. *Critical Eye*, *7*(1), 24-28.

Collins, J. (2004) *İyiden Mükemmel Şirkete: Kalıcı Başarıya Ulaşmanın Yolları*, (Çev. Cinemre L.) Boyner Yayınları, İstanbul.

Coyle, J.J., Bardi, E.J. ve Langley, C.J. (2003) *The Management of Business Logistics*, 7.b., South-Western, Canada.

Çelikçapa, F.O. (2000) *Üretim Yönetimi ve Teknikleri*, 3.b., Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti., İstanbul.

Çemberci, M. (2020) Lojistikte risk yönetimi ve sigorta, içinde Acar, A.Z. (ed.) *Lojistik Yönetimi*, E-ISBN: 978-975-06-3703-2, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları (2638-0-0-0-2002-V01), Eskişehir, s.216-249.

Dadzie, K.Q. (1998) Transfer of logistics knowledge to third world countries. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 28(4): 272-283.

De Koster, R., Leduc, T. ve Roodbergen, K. (2007) Design and control of warehouse order picking: A literature review. *European Journal of Operational Research*, 182(2): 481–501.

Demircioğlu, İ. (2003) *Ambalaj Sektör Profili*, İTO, İstanbul Ticaret Odası, Etüt ve Araştırma Şubesi, İstanbul.

Dixon, L. ve Porter, A.M.(1994) *JIT II: Revoluation in Buying and Selling*, USA.

Donath, B. (2002) *The IOMA Handbook of Logistics and Inventory Management*, New York.

Fawcett, S.E., Vellanga, D.B. ve Truitt, L.J. (2001) An evaluation of logistics and transportation professional organizations. *Journal of Business Logistics*, 6(1): 299-314.

Frazelle, E.H. ve Apple, J. M., (1994), Warehouse Operations, içinde *The Distribution Management Handbook*, Printed and bound by R. R. Donnelley & Sons Company.

Frazelle, E.H., (2002), *World-Class Warehousing and Material Handling*, MacGraw-Hill. Printed and bound by R. R. Donnelley & Sons Company.

Gattorna, J., Day, A. ve Hargreaves, J. (1991) Effective logistics management. *Logistics Information Management*, 4(2): 14-28.

Gue, K.R. (2006) Very high density storage systems. *IIE Transactions*, 38(1): 93-104.

Gunasekeran, A., Marri, H.B. ve Menci, F. (1999) Improving the effectiveness of warehousing operations: A case study. *Industrial Management & Data Systems*, 99(8): 328- 339.

Güneri, A.F. ve Baraçlı, H. (2001) Tam zamanında üretim sistemi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Dergisi*, 2001/2: 85-94.

Hales, H.L. (2006) Put your warehouse in order. *Industrial Engineer*, 38(2): 34-37.

Hammond, T. (1983) Receiving and storage for distribution systems. Material Handling Classics, Automated Material Handling & Storage Systems Conference, October: 12-14.

Imai, M. (1986) *Kaizen: The Key to Japan's Competitive Success*, McGraw-Hill/Irwin, USA.

IIR, International Institute of Refrigeration (1986) Recommendations of the Processing and Handling of Frozen Foods, Paris.

İSGÜM (2011) Kimyasalların Güvenli depolanması, ÇSGB, İSG Gn.Md.lüğü, Ankara.

ISO, International Standarts Organization (2001) Standard 6780:2003 Pallets for Materials Handling – Principal Dimensions for Flat Pallets.

İslamoğlu, A.H. (1996) *Pazarlama Yönetimi ve Uygulamaları*, Kocaeli.

İslamoğlu, A.H. (1999) *Pazarlama Yönetimi*, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul.

Jahre, M. ve Hatteland, C.J. (2004) Packages and physical distribution. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 34(1/2): 123-139.

Keskin, M.H. (2006) *Lojistik Tedarik Zinciri Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım Ankara.

Kocamaz, T. (1988) Fiziksel Dağıtım, İstanbul.

Kopczak, L.R. (1997) Logistics partnerships and supply chain restructuring. *Journal of Production and Operations Management*, 6(3): 226-247.

Kozlu, C. (2003) *Uluslararası Pazarlama; İlkeler ve Uygulamalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kuyucu, Ç. (2016) Lojistik faaliyetlerinde depolama süreçlerinin iş sağlığı ve güvenliği risklerinin değerlendirilmesi, ÇSGB, İSG Gn.Md.lüğü yayınlanmamış uzmanlık tezi, Ankara.

Magee, J.F., Capacino, W.C. ve Rosenfield, D.B. (1985) *Modern Logistics Management: Integrating Marketing, Manufacturing and Physical Distribution*, USA.

Manzini R. (2012) *Warehousing in the Global Supply Chain Advanced Models, Tools and Applications for Storage Systems*. Springer London Dordrecht Heidelberg New York.

Min, H.; Eom, S.B. (1994) An integrated decision support system for global logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 24(1): 29-39.

Min, H. ve Zhou, G. (2002) Supply chain modeling: past, present and future. *Computers & Industrial Engineering*, 43(1/2): 231-249.

Menon, M.K., McGinnis, M.A. ve Ackerman, K.B. (1998) Selection criteria for providers of third-party logistics services. *Journal of Business Logistics*, 19(1): 121-137.

Mucuk, İ. (2004) *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Napolitano, M., 2000. Making the move to cross docking, Warehousing Education and Research Council, Oak Brook, IL.

Olavarrieta, S. ve Ellinger, A.E. (1997) Resource-based theory and strategic logistics research. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 27(9/10): 559-587.

Olson, D.R. (1996) Seven trends of highly effective warehouses. *IIE Solutions*, 28(2): 12-14.

Oxley, J. ve Rushton, A. (1991) *Handbook of Logistics and Distribution Management*, London.

Ölçer, C. ve Önüt, S. (2003) Lojistik sektörü yönetiminde insan kaynakları yönetimi. Uluslararası Lojistik Kongresi, Bahçeşehir Üniversitesi, 30 Haz.-1 Tem., İstanbul.

Özevren, M. (2000) *Toplam Kalite Yönetimi; Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, Alfa Basın Yayım Dağıtım, İstanbul.

Paksoy, T. ve Altıparmak, F. (2003) Dağıtım ağlarının tasarımı ve eniyilemesi kapsamında tedarik zinciri ve lojistik yönetimine bir bakış: Son gelişmeler ve genel durum. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Dergisi*, 4: 149-169.

Perry, J.H. (1991) Emerging economic and technological futures: Implications for design and management of logistics systems in the 1990s. *Journal of Business Logistics*, 12(2): 1-16.

Persson, G. (1997) Organization design strategies for business logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 27(5/6): 282-291.

Pfohl, H.C. ve Buse, H.P. (2000) Inter-organizational logistic systems in flexible production networks: An organizational capabilities perspective. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(5): 388-408.

Prentice, B.E. (2002) *Logistics and Supply Chain Management*, Manitoba, Kanada.

Pringle, H. ve Thompson, M. (2000) *Marka Ruhu, Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Marka Yaratmak*, (Çev: Yelçe Z. ve Feryat C.) Scala Yayıncılık ve Tanıtım A.Ş., İstanbul.

Razzaque, M.A. ve Sheng, C.C. (1998) Outsourcing of logistics functions: A literature survey. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 28(2): 89-107.

Reeder, R.R., Brierty E.G. ve Reeder, B.H. (1991) *Industrial Marketing: Analysis, Planning and Control*, Englewood Cliffs, NJ.

Roodbergen, K.J. ve de Koster, R. (2001) Routing methods for warehouses with multiple cross aisles. *International Journal of Production Research*, 39(9): 1865–1883.

Roodbergen, K.J. ve Vis, I.F.A. (2006) A model for warehouse layout. *IIE Transactions*, 38: 799–811.

Rushton, A., Croucher, P. ve Baker, P. (2006) *The Handbook of Logistics and Distribution Management*, 3.b., London.

Rouwenhorst, B., Reuter, B., Stockrahm, V., van Houtum, G.J., Mantel, R.J. ve Zijm, W.H.M. (1999). Warehouse design and control: Framework and literature review, *European Journal of Operational Research,* 122(3), 515-533.

Schwindt, G.F. (1995) Considerations for cross docking. *Material Handling Engineering*, 50(12): 47-49.

Singhal, V.R. ve Hendricks, K.B. (2002). How supply chain glitches torpedo shareholder value. *Supply Chain Management Review*, 6(1): 18-24.

Smykay, E.W. (1973) *Physical Distribution Management*, New York.

Stock, G.N., Greis, N.P. ve Kasarda, J.D. (1999) Logistics, strategy and structure: A conceptual framework. *International Journal of Physical Distribution & Logistics*, 29(4): 224-239.

Stock, J.R. ve Lambert, D.M. (2001) *Strategic Logictics Management*, McGraw Hill, New York.

Stroh, M.B. (2006) *A Practical Guide to Transportation and Logistics*, Logistics Network Inc., Dumont, NJ.

Şen, E. (2006) KOBİ'lerin Uluslararası Rekabet Güçlerini Artırmada Tedarik Zinciri Yönetiminin Önemi, İGEME, Ankara.

Taylor, R. (1986) High density storage flow and pushback systems. Material Handling Classics, Logistex 86, May 7.

Tek, Ö.B. (1997) *Pazarlama İlkeleri, Global Yönetimsel Yaklaşım, Türkiye Uygulamaları*, Ankara.

Tompkins, J.A. ve Smith, J.D. (1999) *The Warehouse Management Handbook*, Tompkins Press, Raleigh, NC.

Top, A. (2006) *Üretim Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

UNCTAD (1988) Added-value logistics services to be offered in developing countries, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 9 Sep.

Ülengin, F., (1997). Gelecek için dağıtım yönetimi, *Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 153-202.

Van Laarhoven, P.; Berglund, M.; Peters, M. (2000) Third-party logistics in Europe. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 30(5): 425-442.

Wisner,J.D., Tan K., ve Leong G.K.,.(2008) *Principles Of Supply Chain Management : A Balanced Approach*. Mason, OH : South-Western Cengage Learning,

Wood, D.F., Barone, A., Murpy, P. ve Wardlow, D.L. (2001) *International Logistics*, London.

Yalçın, S., Bektaşoğlu, S. ve Sönmez, A. (2000) *İhracatta Ambalaj*, İGEME, Ankara.

Taha, H.A., Baray Ş.A. ve Esnaf Ş. (2007), *Yöneylem Araştırması*, Literatür Yayıncılık.

Zerenler, M. ve İraz, R. (2006) Japon yönetim anlayışı ve şirket ağları (keiretsu) analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16: 757-776.

İnternet Kaynakları

About.com, How to choose racking, http://logistics.about.com/od/racking101/a/racking.htm

Ackerman, K.B. (2001a) Fundamentals of warehousing, Council of Logistics Management 2001 Annual Conference Proceeding, Accession No: 00930009, USA, http://www.araslogistics.com/bilgi/34A.Ackerman%20revised.pdf

Ackerman, K.B. (2001b) Managing productivity through goals and rules, Council of Logistics Management 2001 Annual Conference Proceeding, Accession No: 00930020, USA, http://www.arkaslojistik.com.tr/lojistik_bilgi_bankasi/40B.Ackerman%20revised.pdf

AMPCQ, Quebec Palet and Container Manufacturers Association, http://www.ampcq.org/products.html

Ambalaj Rehberi, www.ambalajrehberi.com.tr

Bader, J., Ten easy steps to increase the efficiency of your warehouse, http://www.distributionteam.com/documents/10stepstowarehouseefficiency.pdf

Baş, S. (2005) Depolama sistemleri otomasyonlaşıyor, Önce Kalite, Kalder Yayınları, Yıl.13, Sayı.93 (Temmuz), http://www.kalder.org/page.asp?pageID=1246

BOTAŞ, http://www.botas.gov.tr/index.asp

CEMA, Conveyor Equipment Manufacturers Association, www.cemanet.org

CSCMP, The Council of Supply Chain Management Professionals, www.cscmp.org

Encyclopaedia Britannica, www.britannica.com

EPAL, EuroPallet Pallet Association, http://www.epal-pallets.de/uk/home/main.php

FAO, UN Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu), http://www.fao.org/wairdocs/X5403E/x5403e06.htm

FEFCO, European Federation of Corrugated Board Manufacturers, http://www.fefco.org/

Handtrucksrus.com, http://www.handtrucksrus.com/index.aspx

Inventoryops.com, http://www.inventoryops.com/index.htm

LTD, Logistics and Transportation Shipping Consulting, www.ltdmgmt.com

Material Flow & Conveyor Systems Inc., http://www.materialflow.com/

NWPCA, National Wooden Palet & Container Association, http://www.nwpca.com/default.htm

Özgün Ambalaj Sanayi, http://www.ozgunambalaj.com/main.htm

Pıaseckı, D., Lift truck basics, http://www.inventoryops.com/lift_truck_basics.htm

Piriştine, U. (2005) Logistics, http://www.bilgisite.com/lojistik/logistics.htm

RFID Ltd.Şti., http://www.rf-id.com.tr/index.htm

Salcan C., Endüstride depolama, http://www.biymed.com/pages/makaleler/makale87.htm

Standart Depo ve Raf Sistemleri, http://www.standard.gen.tr/tr/index.html

TCDD, TC Devlet Demir Yolları, http://www.tcdd.gov.tr/index_tr.htm

Temesist Raf Sistemleri, http://www.temesist-raf.com/default.aspx

Trinoks Yazılım, Depo yönetiminde endüstri koşulları ve yönetimi, http://www.trinoks.com/

Warehouse Rack, http://www.warehouserack.com/

Webster Online Dictionary, www.webster-online-dictionary.org

Werling, C., Tomorrow's warehouse; A sequel to the article "Today's warehouse", http://www.cornerstones.com

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

KLASİK ÇALIŞMALARI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

2. BASIMDAN ÇEVİRİ

DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY:

REVISITING

THE CLASSIC STUDIES

2ND EDİTİON

EDITED BY:
ALAN M. SLATER
& PAUL C. QUINN

ÇEVİRİ EDİTÖRLERİ:
DİLEK ŞİRVANLI ÖZEN
BURAK EMRE GÜRSOY

SAGE

Los Angeles | London | New Delhi
Singapore | Washington DC | Melbourne

nobel

Developmental Psychology: Revisiting The Classic Studies
Gelişim Psikolojisi: Klasik Çalışmaları Yeniden Değerlendirmek

ALAN M. SLATER & PAUL C. QUINN

Çeviri Editörleri: Dilek Şirvanlı Özen - Burak Emre Gürsoy

Yayın No.: 5172
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlik No.: 489
ISBN: 978-625-397-959-1
E-ISBN: 978-625-397-958-4
Basım Sayısı: 2. Basımdan Çeviri, Ocak 2024

© Copyright 2024, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Editorial Arrangement © Alan M. Slater and Paul C. Quinn 2021, Chapter 1 © Roger Kobak 2021, Chapter 2 © Ashley M. Groh 2021, Chapter 3 © Thomas H. Ollendick and Peter Muris 2021, Chapter 4 © Karen E. Adolph, Brianna E. Kaplan, Kari S., Kretch 2021, Chapter 5 © David Klahr 2021, Chapter 6 © Mary Gauvain 2021, Chapter 7 © Alan M. Slater 2021, Chapter 8 © Denis Mareschal and Jordy Kaufman 2021, Chapter 9 © Kelly McWilliams, Sue D. Hobbs, Daniel Bederian-Gardner, Sarah Bakanosky, Gail S., Goodman 2021, Chapter 10 © Wendy Johnson 2021, Chapter 11 © Usha Goswami 2021, Chapter 12 © Coralie Chevallier 2021, Chapter 13 © Gail D. Heyman and Kang Lee 2021, Chapter 14 © Jennifer E. Lansford 2021, Chapter 15 © Richard N. Aslin 2021, Chapter 16 © Ann S. Masten 2021, First edition published 2012, reprinted 2013, 2014 (twice), 2015 (twice), 2018, and 2019 (three times), This second edition published 2021.

©All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the publisher. Published by SAGE Publications of United States, United Kingdom, and New Delhi. Turkish language edition published by NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK, Copyright © 2024.

Önemli Not

Çeviri kitaplarımızda yer alan internet erişim uzantıları kitabın orijinal dilinde yapılan basımlarına aittir. Erişimde yaşanan sorunlar Yayınevimizin tasarrufunda değildir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Slater, Alan M., Quınn., Paul C.
Developmental Psychology: Revisiting the Classic Studies
Gelişim Psikolojisi: Klasik Çalışmaları Yeniden Değerlendirmek
Alan M. Slater & Paul C. Quınn
Çeviri Editörleri: Dilek Şirvanlı Özen
Burak Emre Gürsoy
2. Basımdan Çeviri, VIII + 288 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-959-1
E-ISBN: 978-625-397-958-4
1. Gelişim Psikolojisi 2. Klasik Deneyler 3. Değerlendirmeler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

2. Basımdan Çeviri

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

KLASİK ÇALIŞMALARI

YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

ÇEVİRİ EDİTÖRLERİ:
DİLEK ŞİRVANLI ÖZEN
BURAK EMRE GÜRSOY

ÇEVİRİ KURULU

Klasik Gelişim Psikolojisi Çalışmalarına Giriş
Burak Emre Gürsoy

1 Bağlanma ve Erken Dönem Sosyal Yoksunluk
Tuğçe Erdoğru

2 Ainsworth'ün Anne-Bebek Bağlanma Örüntülerine Yeniden Bakış
Duygu Olgaç

3 Koşullu Duygusal Tepkiler
Börte Özdemir

4 Kenardaki Bebekler: Görsel Uçurumun Ötesinde
Cem Soylu

5 Piaget ve Ötesi: Çocukların Problem Çözme Becerilerini İnceleyen Çalışmalardan Çıkarımlar
Dicle Çapan

6 Öğrenme ve Gelişim Üzerine Vygotsky
Ceren Karaatmaca

7 Bebeklikte Taklit
Duygu Taşfiliz

8 Bebeklikte Nesne Devamlılığı
Pınar Erçelik

9 Çocuklarda Görgü Tanıklığı Belleği ve Telkine Açıklık
Nilay Pekel Uludağlı

10 **IQ'yu Ne Kadar Artırabiliriz? Jensen'ın (1969) Soru ve Cevabına Güncel Bir Bakış**
Şule Selçuk

11 **Okuma ve Heceleme**
Burcu İldeniz Tan

12 **Zihin Kuramı ve Otizm**
Pınar Erçelik

13 **Ahlak Gelişimi**
Ayşen Güre

14 **Saldırganlık**
Berna Akçınar

15 **Dil Gelişimi**
Arcan Tığrak

16 **Çocuklarda Dayanıklılık**
Ezgi Şen

İÇİNDEKİLER

	Klasik Gelişim Psikolojisi Çalışmalarına Giriş *Alan M. Slater ve Paul C. Quinn*	**1**
1	**Bağlanma ve Erken Dönem Sosyal Yoksunluk** *Roger Kobak*	**9**
2	**Ainsworth'ün Anne-Bebek Bağlanma Örüntülerine Yeniden Bakış** *Ashley M. Groh*	**23**
3	**Koşullu Duygusal Tepkiler** *Thomas H. Ollendick ve Peter Muris*	**37**
4	**Kenardaki Bebekler: Görsel Uçurumun Ötesinde** *Karen E. Adolph, Brianna E. Kaplan ve Kari S. Kretch*	**51**
5	**Piaget ve Ötesi: Çocukların Problem Çözme Becerilerini İnceleyen Çalışmalardan Çıkarımlar** *David Klahr*	**73**
6	**Öğrenme ve Gelişim Üzerine Vygotsky** *Mary Gauvain*	**89**
7	**Bebeklikte Taklit** *Alan M. Slater*	**103**
8	**Bebeklikte Nesne Devamlılığı** *Denis Mareschal ve Jordy Kaufman*	**119**
9	**Çocuklarda Görgü Tanıklığı Belleği ve Telkine Açıklık** *Kelly McWilliams, Sue D. Hobbs, Daniel Bederian-Gardner, Sarah Bakanosky ve Gail S. Goodman*	**135**

10 **IQ'yu Ne Kadar Artırabiliriz? Jensen'ın (1969) Soru ve Cevabına Güncel Bir Bakış** **159**
Wendy Johnson

11 **Okuma ve Heceleme** **173**
Usha Goswami

12 **Zihin Kuramı ve Otizm** **191**
Coralie Chevallier

13 **Ahlak Gelişimi** **207**
Gail D. Heyman ve Kang Lee

14 **Saldırganlık** **219**
Jennifer E. Lansford

15 **Dil Gelişimi** **235**
Richard N. Aslin

16 **Çocuklarda Dayanıklılık** **251**
Ann S. Masten

Yazar Dizini **269**

Konu Dizini **283**

Klasik Gelişim Psikolojisi Çalışmalarına Giriş

Alan M. Slater ve Paul C. Quinn

Gelişim psikolojisinin uzun tarihinde binlerce makale, kitap, monografi ve bölüm yazıldı ve bunlardan çok azı "klasik" olarak tanımlanabilir. Bunlar, bu disiplinin şekillenmesine yardımcı olan ve gelişimi üzerinde büyük etkisi olan çalışmalardır. *The Rough Guide to Psychology* adlı kitabın yazarı Christian Jarrett'in belirttiği gibi, "Diğer bilimlerin temel teorileri varken... psikolojinin temelleri teoriyle değil, klasik deneylerin taşlarıyla inşa edilmiştir." (2008, s. 756).

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, seçilen çalışmalar gelişim psikolojisi içinde çok iyi bilinmektedir. Hepsi yeni makalelerde ve ders kitaplarında alıntılanmakta ve etkileri azalmadan devam etmektedir. Çalışmalar, editörler tarafından gelişim psikolojisinin çeşitli alanlarını temsil edecek şekilde özenle seçilmiştir: Bazılarının farklı bir editör ekibi tarafından seçilmeme olasılığı vardır, ancak çoğunun seçileceğini düşünüyoruz. Bu çalışmaların gelişimsel psikolojiyi ilerletmede büyük öneme sahip olduğu göz önüne alındığında, çevrimiçi olarak, genellikle şekiller ve videolarla iyi bir şekilde temsil edilmeleri şaşırtıcı olmayacaktır ve aşağıdaki kısa özetlerimizde uygun olan yerlerde, Google gibi arama motorlarına yazılabilecek ifadelerden bahsedeceğiz.

BÖLÜMLERİN YAPISI

Tüm bölümler, araştırmacıları motive eden ilgi ve bilimsel bakış açılarını belirleyerek, çalışmaları gelişimsel ve tarihsel bağlamlarına yerleştirmek için klasik çalışma veya incelemenin arka planının açıklamasıyla başlamaktadır. Bu başlangıcı, sırasıyla klasik makalenin açıklaması ve çalışmanın veya çalışmaların (eğer bir gözden geçirme bölümü ise) etkisinin tartışılması takip eder. Her tartışma, fikirlerin ve bulguların diğer araştırmacılar tarafından nasıl ele alındığını ve bunların gelişim psikolojisi alanını şekillendirmeye nasıl yardımcı olduğunu ele almaktadır. Klasik bir çalışma ne kadar önemli olursa olsun, psikoloji alanındaki hiçbir makale mükemmel olarak kabul edilemez ve bölümlerin ilerleyen kısımlarında, alternatif yorumların ve bulguların tartışılması da dâhil olmak

üzere çalışmaların eleştirileri sunulmaktadır. Bölümler, çalışmanın düşünmeyi nasıl ilerlettiğine ve daha da önemlisi alanın daha sonra nasıl ilerlediğine dair açıklamayla sona ermektedir.

KİTABIN AMACI VE YAPISI

Bu kitaptaki amacımız iki yönlüdür. İlk olarak, gelişim psikolojisi alanının şekillenmesine nasıl yardımcı olduklarını ve ikinci olarak da alanın bu çalışmaların ortaya koyduğu sorunlarla ilgilenerek nasıl ilerlediğini göstermek için klasik çalışmaları yeniden gözden geçirmek istiyoruz. Editörler olarak klasik çalışmaları/konuları seçtik ve ardından her alanda dünyanın önde gelen uzmanlarını bölümleri yazmaları için davet ettik ve katılımları konusunda onaylarını almaktan memnuniyet duyduk. Bu kitabın özellikle, lisans düzeyindeki çocuk veya gelişim psikolojisi derslerinin eğitmenleri ve hatta yeni başlayan yüksek lisans öğrencilerinin gelişim psikolojisindeki temel dersleri için uygun olacağına inanıyoruz. Geçmiş kitaplarda yeniden basılan klasik makaleler yayınlanmış olsa da bu kitap, mevcut bilim insanlarının çağdaş teorik ve ampirik çalışmalarla kendi uzmanlık alanlarındaki klasik çalışmaların ötesine nasıl geçildiğini tartışması açısından eşsizdir. Benimsenen bu yolla beraber ümidimiz, kitabı okuyan öğrencilerin yalnızca disiplinin temelleri hakkında fikir edinmelerini değil, aynı zamanda, kısmen ilgili klasik çalışma tarafından harekete geçirilmiş olması muhtemel fikir akışının bir sonucu olarak, bu çalışmanın son yıllarda nasıl ilerlediğini de anlamalarını sağlamaktır.

BÖLÜMLERİN SIRASI

Bölümlerin sıralaması, birimizin (Paul C. Quinn) gelişim psikolojisinde verdiği üst düzey lisans dersinde kullanılan güncel yaklaşımı temsil etmektedir. Konu akışının başlangıcı, duygusal ve algısal gelişime odaklanmaktadır. Orta bölüm, bilişsel gelişime odaklanmakta ve son bölüm ise bireysel farklılıklara daha fazla vurgu yaparak zekâ, ahlaki gelişim, atipik gelişim ve dil edinimi konularını kapsamaktadır. Bununla birlikte, bazı konuların belirli dersler içinde farklı bölümlere yerleştirilebileceğini kabul ediyoruz. Örneğin, dil edinimi gibi bir konu (ve konuşma algısı süreçlerinde ortaya çıkan dil ediniminin ilk başlangıçları üzerine seçtiğimiz klasik makale) bir gelişim psikolojisi dersinin algısal veya bilişsel gelişim bölümlerinde rahatlıkla ele alınabilir. Bu sebeple bölümlerin belirli bir sıra ile okunmasına gerek yoktur. Bunun yerine bölümler, belirli bir ders akışına veya bir öğrencinin bireysel tercihlerine denk gelecek bir sırayla da okunabilirler.

Kitap girişlerinde takip eden bölümlerin bir özetini vermek âdettendir, bu sebeple bir sonraki bölümde özetlere yer verilecektir.

BÖLÜMLERİN KISA ÖZETİ

Kitabın ikinci baskısında, orijinal bölümlerin tüm yazarları kendi istekleriyle bölümlerini güncellediler ve ilk cildi gözden geçirenlerin önerilerine yanıt olarak, biri Mary Ainsworth'un bağlanma teorisine katkısı (Bölüm 2) ve diğeri Vygotsky'nin öğrenme ve gelişim üzerindeki etkisi (Bölüm 6) olmak üzere iki yeni bölüm ekledik. Bu bölümler daha sonra ele alınacaktır.

Bölüm 1'de Roger Kobak, Harlow'un 1950'lerde ve 1960'larda bebek maymunlarda şefkat gelişimi ve sosyal yoksunluğun etkileri üzerine yürüttüğü bir dizi araştırmayı anlatmaktadır (Harlow & Harlow, 1962). Sosyal yoksunluğun en yoğun olduğu durumda, yavru maymunlar tek başlarına yetiştirilmişler ve iki farklı "ikame" anneyle olmuşlardır: bunlardan ilki yiyecek sağlayan tel ikame anne ve ikincisi yiyecek olmadan temas rahatlığı sağlayan kumaş ikame annedir. Harlow, maymunların kumaş ikame anneye açık bağlar geliştirdiğini ve korktuklarında onunla temas kurmaya çalıştıklarını keşfetti. Bu ve diğer bulgular, bebek ve anne arasındaki gibi normal bağlanma oluşumunun, annenin normalde karşılamış olduğu açlık gibi birincil dürtülerin azalmasının ikincil bir yan ürünü olmadığının açık kanıtlarıydı ve Harlow'un görüşü, bebek maymunların birincil olarak şefkat ya da "temas rahatlığı" ihtiyacıyla motive oldukları yönündeydi. Bulguları, John Bowlby ve Mary Ainsworth gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen bağlanma teorisi üzerinde büyük bir etkiye sahipti (Bölüm 2) ve çalışmaları, "sonraki dönemlerin odak noktası olmaya devam eden" erken sosyal gelişim ve bağlanma oluşumuna ilişkin onlarca yıllık gelişim araştırmaların önünü açtı. Resimler ve videolar için, çevrimiçi bir arama motoruna *Harlow'un maymunları* yazabilirsiniz.

Bebeklerin bakıcılarına bağlanması temasına devam eden Ashley Groh, Bölüm 2'de Mary Ainsworth'un anne-bebek bağlanmasındaki bireysel farklılıklar üzerine yaptığı araştırmayı, Ainsworth'un geliştirdiği bir prosedür olan Yabancı Ortam Prosedürü'nü (YOP) kullanarak anlatmaktadır; bu prosedürde bebekler ve birincil bakıcıları yeni (yabancı) bir odaya getirilmekte bu odada bebekler ya yalnız, ya anneyle, ya bir yabancıyla ya da her ikisiyle birlikte bulunmakta ve bebeğin tepkisi izlenmektedir. Ainsworth'un bulguları, ilk olarak İngiliz psikiyatrist John Bowlby tarafından başlatılan bağlanma teorisinin daha da geliştirilmesine yardımcı olmuştur (ör., Ainsworth & Bowlby, 1991). Resimler ve videolar için, bir arama motoruna *Yabancı Ortam* yazabilirsiniz.

Erken duygusal gelişim, Ollendick ve meslektaşları tarafından hazırlanan, Watson ve Rayner'ın (1920) Küçük Albert'i koşullandırmasını açıklayan Bölüm 3'ün odak noktasıdır. Bu deney, insanlarda klasik koşullanma yoluyla korku ediniminin ilk göstergesiydi. O zamanlar 9 aylık bir bebek olan Albert (muhtemelen gerçek adı değil), koşullu bir uyarıcı olan beyaz bir sıçana maruz bırakılırken, koşulsuz bir uyarıcı olan yüksek bir gürültü sunulmuş, bu da birkaç sunum boyunca Albert sıçanı gördüğünde koşullu bir duygusal korku tepkisi üretmiştir. Bu korku tepkisi, tavşan, köpek, kürk manto, pamuk, maske ve hatta Watson'ın saçı gibi diğer uyaranlara da genellenmiştir. Böyle bir deney bugün etik gerekçelerle onaylanmayacak olsa da deneyin etkisinin, "Günümüzde yaygın kullanım alanına sahip olan davranışçı ve biliş-

sel-davranışçı tedavilerin geliştirilmesinde etkili olduğuna neredeyse şüphe yoktur.". Resimler ve videolar için bir arama motoruna *Küçük Albert* yazabilirsiniz.

Gelişim psikolojisindeki en ünlü araçlardan biri Görsel Uçurum'dur. Bu araç, Eleanor Gibson (arkadaşları tarafından Jackie olarak bilinir) ve Richard Walk tarafından geliştirilmiş iki tarafı olan şeffaf bir cam masa tablasıdır: bir tarafta (sığ taraf), camın altında sağlam görünüm veren desenli bir malzeme tabakası yerleştirilmiştir; diğer tarafta (derin taraf), aynı desenli malzeme zemine, camın birkaç metre altına yerleştirilmiştir, bu da bir düşüş ve görsel uçurum görünümü vermektedir. Karen Adolph ve meslektaşları (Bölüm 4), aracın gelişimini ve pek çok kullanımını büyüleyici bir şekilde anlatmaktadır: Başlangıçta derinlik algısını test etmek için tasarlanan araç, albino sıçanlar, sıçanlar yavruları, köpek yavruları, kedi yavruları, tavşan yavruları, civcivler, yetişkin tavuklar, gülen kumru yavruları, oğlaklar, kuzular, domuz yavruları, rhesus maymun yavruları ve tabii ki insan bebekler dahil birçok türde kullanılmıştır. Yazarlar, aracın başka birçok kullanımını anlatırken, "Bir uçurumun kenarından bakan bir dama tahtası yüzeyinde duran bebeklerin veya hayvanların görüntüleri, alanın ikonografisi arasında yer alıyor." gerçeğine işaret etmektedirler. Resimler ve video için bir arama motoruna *Görsel uçurum* yazabilirsiniz.

Jean Piaget, uzun süredir "gelişim psikolojisinin devi" olarak kabul edilmektedir (Hunt, 1969) ve "Piaget'nin gelişim psikolojisi üzerindeki etkisini değerlendirmek, Shakespeare'in İngiliz edebiyatı üzerindeki veya Aristoteles'in Felsefe üzerindeki etkisini değerlendirmek gibi imkânsız" olarak ifade edilmektedir (Beilin, 1992) ve "görünen o ki hemen hemen her şeyi araştırmış ve her vakada ilginç bir şey keşfetmiştir!" O, birçoğu klasik çalışma kriterlerini karşılayan yüzlerce deney miras bıraktı. David Klahr, 5. Bölüm'de Piaget'nin araştırma yöntemlerini ve kuramsallaştırmasını anlatmakta ve Piaget'nin çocukların meşhur Hanoi Kulesi bulmacasını çözme girişimlerini incelemesini ele almaktadır. Klahr, Piaget'nin sonuçlarına ve yorumlarına meydan okuyarak bu konuda daha sonra yapılan araştırmaları anlatmakta ve şu sonuca varmaktadır: "Hiç şüphe yok ki Piaget, bilişsel gelişim alanında kendisinden sonra gelen binlerce araştırmacının izleyeceği bir yol yaratmıştır ve bunun için hepimiz ona borçluyuz."

Rus psikolog Lev Semenovich Vygotsky (1896–1934), 38 yaşında genç yaşta öldü, ancak yaşamı boyunca öğrenme ve gelişim üzerine devrim niteliğinde görüşler sundu ve bunlar bugün bilişsel gelişimde teori ve araştırmaları etkilemeye devam ediyor (Vygotsky, 1987). Vygotsky, insan gelişiminin ancak içinde gerçekleştiği sosyal ve kültürel bağlamda anlaşılabileceğini vurguladı ve Yakınsak Gelişim Alanı (YGA) kavramını tanıttı -bir çocuğun tek başına yapabilecekleri ile, buna gerçek gelişim düzeyi adını verdi, çocuğun kendi kültürünün daha deneyimli ve destekleyici bir üyesinin yardımıyla yapabilecekleri arasındaki fark. 6. Bölüm'de Mary Gauvain, onun sosyal bir bağlamda bilişsel gelişim hakkında düşünmek için bir çerçeve sağlayan ve neredeyse bir asır sonra hâlâ geçerli olan fikirlerini anlatmaktadır.

Meltzoff ve Moore (1977), iyi tasarlanmış ve kontrollü iki deneyle beraber, çok küçük bebeklerin kendi yüzlerini görememelerine rağmen bir yetişkin modelde gördükleri yüz hareketlerini taklit edebildiklerine dair ilk net kanıtı buldular. Bu bulgular, bebek gelişiminin dramatik bir şekilde yeniden kavramsallaştırılması-

nın başlangıcına işaret etmekteydi ve aynı zamanda bebeklerde taklidin doğası ve özelliklerine yönelik uzun ve devam eden bir araştırma çabasının da başlangıcıydı. Bölüm 7'de, bizden biri (Alan M. Slater) bu bulguları, bunların gelişim psikolojisi üzerindeki etkilerini ve bebeğin sosyal ve bilişsel gelişimini anlamamıza nasıl etki ettiğini açıklamaktadır.

1985'te Baillargeon, Spelke ve Wasserman, bebeklerin bilişsel gelişiminde ufuk açıcı olduğu sonradan anlaşılacak bir makale yayınladılar. Deneylerinde beş aylık bebeklere, arkasına yerleştirilmiş sağlam bir bloğun içinden geçtiği anlaşılan bir "asma köprü" gösterildiler. Bebekler bu "imkânsız" duruma olası bir durumdan daha uzun süre baktılar, yazarlar bunu, bebeklerin asma köprünün katı bloğun bulunduğu yerden geçemeyeceğini anladıklarının ve nesne sürekliliğinin -görünmeyen bir nesne (blok) var olmaya devam eder ve fiziksel özelliklerini korur- erken bebeklik döneminde var olduğunun kanıtı olarak yorumladılar. 8. Bölüm'de, Denis Mareschal ve Jordy Kaufman "asma köprü çalışması"nı ve bulguların alternatif yorumlarını açıklamakta ve davranışsal yöntemlerden elde edilen bulguların tek başına bilimsel bir fikir birliği sağlamayacağını öne sürmektedirler. Bu tartışmayı çözmek için, asma köprü tipi görevlerde rol alan nöral süreçleri ve nesne sürekliliğinin ortaya çıkışını araştıran hesaplama modellerini tanımlamaktadırlar.

9. Bölümde, Kelly McWilliams ve meslektaşları, Ceci ve Bruck'ın (1993) görgü tanığı olarak çocuklarla ilgili araştırma ve bulgularının gözden geçirmesini, çocukların tanıklıklarının ne kadar güvenilir ve ne kadar telkine açık olduğuna odaklanarak anlatmaktadırlar. McWilliams ve diğerleri ayrıca, en güvenilir ve doğru raporları elde etmek için çocukları sorgulamanın uygun yollarının neler olduğu konusunu gündeme getirmekte ve çocuklarla uygunsuz görüşme yapmanın olası sonuçlarına örnekler vermektedirler. Yazarlar inceleme makalesinin ardından yürütülen araştırmayı anlatarak ve şu sonuca varmaktalar: "Araştırmacılar 1993'ten beri çocukların telkine yatkınlığı hakkında çok şey öğrenmiş olsalar da gerçek yasal davaların karmaşıklığı söz konusu olduğunda, bize hâlâ öğrenecek çok şeyimiz olduğu hatırlatılıyor."

Arthur Jensen (1969), *Harvard Educational Review*'da "IQ ve skolastik başarıyı ne kadar artırabiliriz?" başlıklı bir makale yayınladı. Jensen'in araştırmasının ve bulgularının bir açıklaması Bölüm 10'da Wendy Johnson tarafından verilmektedir. Orijinal makalede Jensen, zekâdaki ırksal ve sosyal sınıf farklılıklarının genetik olarak belirlenmiş kökenlere sahip olabileceğini öne sürmüştür. Bu öneri, günümüze kadar devam eden bir tartışma fırtınasını sebep oldu. Jensen ırkçılıkla suçlandı ve ardından "ölüm tehditleri aldı ve Berkeley California Üniversitesindeki öğrenciler ve öğretim üyeleri ofisinin önünde protestolar düzenledi. Johnson şu sonuca varmaktadır: "Jensen'in vardığı sonuç en iyi ihtimalle erken bir sonuçtu, ancak makalenin şiddetle reddedilmesi konuya ışık tutulmasından çok öfkenin artmasına ve eğer varsa, zekânın ve bilişsel yetenek testlerindeki performansın gerçekte nasıl olduğunu ve bu gelişimin ne ölçüde teşvik edilebileceğini anlamaya yönelik objektif çabaları engellemeye hizmet etti."

11. Bölüm'de Usha Goswami, Bradley ve Bryant'ın (1983) sesleri kategorize etme ile okumayı öğrenme arasında nedensel bir bağlantı olduğuna dair kanıtlar sunan çalışmasını anlatmaktadır. Bradley ve Bryant, okul öncesi çocuklara tekerle-

DÜNYADAKİ ÖRNEKLERİYLE ÇOCUK KORUMA SİSTEMLERİ

Editör
Doç. Dr. Güler Güneş Aslan

nobel

DÜNYADAKİ ÖRNEKLERİYLE ÇOCUK KORUMA SİSTEMLERİ

Editör: Doç. Dr. Güler Güneş Aslan

Yayın No.: 4950
Beşeri Bilimler No: 527
ISBN: 978-625-397-489-3
E-ISBN: 978-625-397-488-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güneş Aslan, Güler.
Dünyadaki Örnekleriyle Çocuk Koruma Sistemleri
Editör: Doç. Dr. Güler GÜNEŞ ASLAN
1. Basım, XIV + 266 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-489-3
E-ISBN: 978-625-397-488-6
1. Çocuk İstismarı 2. Çocuk Koruma Sistemi 3. Sosyal Hizmet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
ÖN SÖZ V

BÖLÜM BİR
ALMANYA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 1
1. Almanya Devlet Yapısı 2
2. Almanya'da Çocuk Koruma 3
3. Çocuk Selameti ve Tehlikesi Kavramının Ortaya Çıkış Süreci ve Gelişimi 3
4. Çocuk Selametinin Tehlikeye Girmesi 4
5. Yasal Süreçler ve Çocuk Koruma 5
    5.1. 8 Sayılı Sosyal Yasa 5
6. Kamu Kapsamında Yer alan Yükleniciler 6
7. Sivil Toplum Kapsamında Yer Alan Yükleniciler 6
8. Gençlik Daireleri 7
    8.1. Gençlik Daireleri Tarafından Verilen Hizmetler 8
9. Çocukların Koruma Altına Alınması 9
10. Almanya'da Koruyucu Aile Sistemi 12
    10.1. Nöbetçi Koruyucu Aile (Bereitschaftspflege) 13
    10.2. Kısa Süreli Tam Zamanlı Bakım (Kurzzeitpflege) 13
    10.3. Uzun Süreli Tam Zamanlı Bakım (Dauerpflege) 14
    10.4. Akraba Koruyucu Aile (Verwandtenpflege) 14
    10.5. Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli (Sonderpflege) 14
    10.6. Koruyucu Aile Olma Süreci 14
11. Almanya'da Evlat Edinme ve Evlat Edindirme İşlemleri 15
12. Refakatsiz Çocuklara Yönelik İşlemler 17
13. Destek Hizmetleri 18
14. Almanya'da Gençlik Suçlarını Önleme 19

15. Çocuk Koruma Sistemi ile İlgili Zorluklar 20
Sonuç 21
Kaynakça 22

BÖLÜM İKİ
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 25
1. Federal Yasalar 27
1.1. 1935 Sosyal Güvenlik Yasası (Social Security Act of 1935) 27
1.2. Çocuk İstismarını Önleme ve Tedavi Yasası (The Child Abuse Prevention and Treatment Act-CAPTA) 27
1.3. 1978 Tarihli Kızılderili Çocuk Koruma Hizmetleri Yasası (The Indian Child Welfare Act of 1978-ICWA) 28
1.4. 1997 Tarihli Evlat Edinme ve Güvenli Aileler Yasası (The Adoption and Safe Families Act-ASFA) 28
1.5. 2008 Tarihli Başarıya Yönelik Bağlantıları Güçlendirme ve Evlat Edinmeleri Artırma Yasası (Fostering Connections to Success and Increasing Adoption Act of 2008) 29
1.6. 2003 Evlat Edinmeyi Teşvik Yasası (Adoption Promotion Act of 2003) 30
1.7. Çocukların Adalet Yasası (Children's Justice Act) 30
1.8. Çok Etnikli Yerleştirme Yasası (Multiethnic Placement Act-MEPA) 30
1.9. Çocuk İstismarı Mağdurları Yasası (Victims of Child Abuse Act) 31
1.10. Çocukları ve Aileleri Güvende Tutma 2003 Yasası (Keeping Children and Families Safe Act of 2003) 31
1.11. Kaçak ve Evsiz Gençlik Yasası (The Runaway and Homeless Youth Act-RHYA) 32
1.12. Kayıp Çocuklar Yasası (Missing Children Act) 32
1.13. Aile İlk Önleme Hizmetleri Yasası (Family First Prevention Services Act-FFPSA) 32
2. Federal Kurumlar 33
2.1. Çocuklar ve Aileler İdaresi (The Administration for Children & Families-ACF) 33
2.2. Çocuklar, Gençlik ve Aileler İdaresi (Administration on Children, Youth and Families-ACYF) 33
2.3. Aile ve Gençlik Hizmetleri Bürosu (Family and Youth Services Bureau-FYSB) 34
2.4. Çocuk Nafakası Uygulama Ofisi (Office of Child Support Enforcement) 34
2.5. Çocuk Bürosu (Children's Bureau) 34
3. Kurumsal İşleyiş 36
3.1. Kötü Muamelenin Bildirimi 36
3.2. Soruşturma 37
3.3. Risk Değerlendirmesi 38
3.4. Sistemin Yanıtları 38

3.4.1. Ev İçi Hizmetler 39
3.4.2. Ev Dışı Bakım 42
3.4.2.1. Koruyucu Aile 44
3.4.2.2. Akraba Yanına Yerleştirme 45
3.4.2.3. Grup Evleri 46
3.4.2.4. Yatılı Yerleştirme 46
4. Çocuklar için Kalıcılık Planlaması 47
5. Koruyucu Bakımdan Çıkış 51
6. Sistemle İlgili Zorluklar 52
6.1. Refah Sistemindeki Eşitsizlikler 52
6.2. Sistemin Kriz Odaklı Olması 53
6.3. Sisteme Erişim Sorunları 53
6.4. Vaka Yükü 53
6.5. Risk Değerlendirmesindeki Karmaşıklık 53
6.6. Akraba Koruyucu Bakımıyla İlgili Zorluklar 54
Sonuç 54
Kaynakça 55

BÖLÜM ÜÇ
ÇİN ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 61
1. Çin'de Kültür, Aile Yapısı ve Çocuk 64
2. Çin'de Çocukları Koruma Yasaları 66
3. Kurumlar 69
3.1. Çocuk Esirgeme Kurumları ve Çocuk Koruma Merkezleri 69
3.2. Engelli Çocuklar için Rehabilitasyon Merkezleri 72
3.3. Çıplak Ayaklı Sosyal Hizmet Uzmanı 72
4. Çin'de Koruyucu Aile ve Evlat Edinme 73
5. Sistemle İlgili Zorluklar 76
Sonuç 77
Kaynakça 78

BÖLÜM DÖRT
FRANSA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 81
1. Fransa Çocuk Koruma Sisteminin Tarihsel Gelişimi 82
2. Fransa Çocuk Koruma Sistemi 84

3. Sunulan Hizmetler ve Uygulamalar 90
3.1. Sosyal Koruma 90
3.1.1. Anne ve Çocuğu Koruma Servisi 91
3.1.2. Sosyal Hizmet Servisi 92
3.1.3. Çocuklara Sosyal Yardım Birimi Hizmeti 92
3.1.4. Toplu (Kolektif) Eylem Servisi 94
3.1.5. Bireysel Eylem Servisi 94
3.1.6. Açık Ortamda Eğitim Eylemi 95
3.1.7. Geçici Kabul 95
3.1.8. Okul Sağlık ve Okul Sosyal Hizmeti 96
3.1.8.1. Okul Doktoru 96
3.1.8.2. Okul Hemşiresi 97
3.1.8.3. Okul Sosyal Hizmet Uzmanı 97
3.1.9. Hastane Hizmetleri 98
3.2. Yasal Koruma 98
3.2.1. Raporlama (Bildirme) 99
3.2.2. Acil Durumlarda Savcının Talebi Üzerine Polis Koruması 100
3.2.3. Geçici Yerleştirme 100
3.2.4. Adli Tıp Hizmetleri 101
3.2.5. Eğitim Yardımı Tedbiri 102
3.2.6. Yerleştirme 102
3.2.7. Aile Yardımları 103
3.2.8. Ebeveyn Otoritesinin Düzenlenmesi 103
4. Fransa Koruma Sisteminde Evlat Edinme Uygulaması 105
5. Refakatsiz Çocuklar 108
6. Fransa Çocuk Koruma Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yönleri 110
6.1. Fransa'da Çocukları Koruma Sisteminin Güçlü Yönleri 110
6.2. Fransa'da Çocukları Koruma Sisteminin Zayıf Yönleri 111
Sonuç 112
Kaynakça 113

BÖLÜM BEŞ
İNGİLTERE ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 117
1. İngiltere Çocuk Koruma Sisteminde Yasal Altyapı 118
2. İngiltere Çocuk Koruma Sisteminin Tarihî Süreci 119
3. İngiltere Çocuk Koruma Sisteminde Yerel Yönetimlerin Sorumlulukları 120

4. İngiltere Çocuk Koruma Sisteminde Temel Yaklaşımlar ve Alan Uygulamaları 122
5. İngiltere'de Korunmaya Muhtaç Çocuğa Sağlanan Bakım Hizmetleri.....132
5.1. Koruyucu Aile Yanında Bakım.....134
5.2. Korunma Kararı ile Çocuğun Biyolojik Ailesi Yanında Bakımı.....139
5.3. Güvenli Birimler Olan Kurum Çatısı Altında Bakım.....139
5.3.1. Çocuk Evleri 140
5.3.2. Çocuk Evleri Olarak Kayıtlı Yatılı Özel Okullar 142
5.3.3.Terapötik Yatılı Birimler (Therapeutic Residential Units) 143
5.3.4. Yarı-Bağımsız Yatılı Kuruluşlar (Semi-Independent Residential Care).....144
5.3.5. Güvenlikli Gözetim Birimleri (Secure Units) 145
5.3.6. Geçici Bakım (Respite Care).....145
6. İngiltere'de Evlat Edinme Sistemi 146
7. İngiltere Çocuk Koruma Sistemine Eleştirel Yaklaşımlar.....148
Sonuç.....150
Kaynakça 152

BÖLÜM ALTI
KANADA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 157
1. Çocuk Koruma Sisteminin Tarihsel Gelişimi.....159
2. Çocuk Refahı Alanına İlişkin Mevcut Durum.....160
3. Çocuk Koruma Sistemi.....161
4. Çocuk Yardımları 164
5. Koruyucu Aile Sistemi.....164
6. Refakatsiz Çocuklar.....166
7. Kanada'da Çocuk İhmali ve İstismarı.....167
8. Evlat Edinme Uygulaması.....169
Sonuç.....171
Kaynakça 172

BÖLÜM YEDİ
NORVEÇ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 175
1. Norveç Çocuk Koruma Politikaları.....177
2. Çocuklara Yönelik Eğitim Hizmetleri 178
3. Çocuk Sağlığı ile İlgili Hizmetler.....179
4. Çocuklara Yönelik Adli Sistem.....180

5. Norveç Çocuk Koruma Hizmetleri ve Yasalar 181
6. Norveç Çocuk Koruma Sistemi ve Organizasyonlar 183
6.1. Çocuğun Koruma ve Bakım Sistemine Girişi 185
6.1.1. Çocuğun Bakımının Ebeveynlerden Devralınması 186
6.1.2. Bakımı Devraldıktan Sonra Çocuğun Ailesi ile Ziyareti 187
6.1.3. Çocuğun Aileye Geri Verilmesi 187
6.2. Çocuk Koruma Kuruluşları 187
6.3. Norveç Çocuk ve Eşitlik Bakanlığı 187
6.4. Çocuk ve Aile Bakanlığı 188
6.5. Belediye 188
6.6. Çocuk Esirgeme Kurumları (Barnevernsinstitusjoner) 188
6.6.1. Bakım Kurumu 188
6.6.2. Acil Durum Kurumu 188
6.6.3. Gençler için Tedavi Kurumu 189
6.6.4. 12 Yaşından Küçük Çocuklar için Kurumlar 189
6.7. Koruyucu Aile Modeli 190
6.8. Evlat Edinme 192
6.8.1. Evlat Edinme Şartları 192
6.9. Norveç Çocuk Koruma Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yönleri 193
Sonuç 195
Kaynakça 196

BÖLÜM SEKİZ
RUSYA FEDERASYONU ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 199
1. Rusya'da Çocuk Haklarının Korunması 201
2. Aile İçi Şiddet ve Çocuklar 203
3. Rusya'da Yetim Çocukların Durumu 204
4. Dijital (İnternet) Alanda Çocukların Güvenliği 205
5. Rusya'da Engelli-Malül Çocuklar ve Hakları 207
5.1. Finansal Destek 207
5.2. Konut Desteği 208
5.3. Çalışma Ödeneği 208
5.4. Sosyal Yardım 208
6. Rusya'da Göçmen Çocuklar 209
7. Rusya'da Koruyucu Aile Sistemi 210
7.1. Koruyucu Aile Sisteminin Sorunları 214

7.2. Profesyonel Koruyucu Aile Sistemi 214
7.3. Profesyonel Koruyucu Aile Sisteminin Sorunları 216
Sonuç 217
Kaynakça 219

BÖLÜM DOKUZ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Giriş 223
1. Çocuk Nüfusu 224
2. Çocuk Tanımı 225
3. Korunma İhtiyacı Olan Çocuk 226
4. Korunmaya Muhtaç Çocuk ve Koruma Altına Alma Süreci 227
5. Çocuk Koruma Sistemi 230
6. Sosyal Destek Mekanizmaları 236
7. Çocuk Koruma Mekanizmasını Düzenleyen Temel Mevzuatlar 237
8. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Görev ve Yetkileri 239
9. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 239
10. Koruyucu ve Önleyici Hizmetler 240
11. Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler 241
12. Çocuk Koruma Koordinasyon Mekanizması 244
13. Aile Odaklı Hizmetler 244
14. Çocuk Bakım Kuruluşları 248
15. Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) 250
16. Bakım Sonrası Hayata Hazırlama ve Rehberlik Faaliyetleri 251
17. Diğer Koruyucu ve Önleyici Mekanizmalar 252
18. Çocuk Hakları Çalışmaları 253
19. Refakatsiz Çocuklara Yönelik Çalışmalar 254
20. Sistemle İlgili Güçlükler 254
Sonuç 257
Kaynakça 260

Yazarların Öz Geçmişi 263

BÖLÜM BİR

ALMANYA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Cezmi Ervüz

Giriş

Alman çocuk koruma sisteminin ele alındığı bu bölümde, öncelikle Almanya'nın yönetim şekli ve yasaların nasıl işlediğine değinilecektir. Almanya'nın siyasi yapısı federasyon şeklindedir. Bu federatif yapıyı oluşturan on altı eyaletin (Bundesländer) kendi içerisinde toplumun; ekonomi, eğitim, kültür ve sosyal süreçleri yürütmek için bağımsız olduğu fakat federal devletin de her eyaleti kendisine bağladığı bir durum söz konusudur.

Bu federal devlet ve eyalet yönetimi sistemi içerisinde ele alınan çocuk koruma alanı hem federal hem de eyalet düzeyinde örgütlenmiştir. Kurum ve kuruluşların çalışma şekilleri yasalarla belirlenmiş ve görev alanları tanımlanmıştır. Almanya'daki çocuk koruma sisteminde, hayati bir öneme sahip olan ve bölüm içerisinde de geçecek olan "Kindeswohlgefährdung" kavramı, TBMM'nin İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından 2013 yılında hazırlanan raporda da geçtiği üzere "çocuk selameti" şeklinde kullanılmıştır. Federal Çocuk Koruma Yasası'na (Bundeskinderschutzgesetz) ek olarak her eyaletin kendisinin uymak zorunda olduğu çocuk koruma yasası bulunmaktadır. Ülke genelinde çocuk koruma alanındaki uygulamalara yönelik tüm sürecin nasıl yürütüleceği ve alanda çalışan görevlilerin başucu kaynağı olan yasa ise 8 Sayılı Sosyal Yasa'dır.

Almanya'da çocuk ve gençlerin hayata hazırlanmaları, bakımlarının sağlanması ve eğitimi gibi temel sorumluluğun ait olduğu kurum, Gençlik Daireleridir (Jugendamt). Her eyalet ve eyaletler arası düzeyde bir Gençlik Dairesi bulunmaktadır. Gençlik Daireleri, alanda kendilerinin topluma sunacağı hizmetlerde bir aracı kullanmaktadırlar. Bu aracılar da Alman çocuk koruma sistemini karmaşık hâle getiren sivil yüklenicilerdir. Gençlik Daireleri, sorumlu oldukları bölgelerinde hizmet sunumunu yapabilecek bir sivil yüklenici var ise yasalar gereği

Kaynakça

Biesel, K., & Kindler, H. (2023). Child protection and welfare in germany. J.D. Berrick, N. Gilbert, & M. Skivenes (Eds.). *Oxford handbook of child protection systems içinde*. (s.195) Oxford University Press.

Bode, I. & Turba, H. (2014). Organisierter kinderschutz in deutschland: strukturdynamiken und modernisierungsparadoxien. Springer-Verlag.

Bruns, H. (2023, 02 01). Kinderschutz: Damit die Schwächsten sicher aufwachsen. Anwalt.org:

https://www.anwalt.org/kinderschutz/#FAQ_Kinderschutz adresinden alındı.

Bundesamt für Justiz. (2023, 02 Şubat). Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland:https://www.gesetze-iminternet.de/gg/art_70.html#:~:text=(1)%20Die%20L%C3%A4nder%20haben%20das,ausschlie%C3%9Fliche%20und%20die%20konkurrierende%20Gesetzgebung. adresinden alındı.

Bundesministerium der Justiz. (2023,02 Şubat). Grund Gesetz für die Bundesrebuplik Deutschland:https://www.gesetzeiminternet.de/gg/art_30.html#:~:text=Grundgesetz%20f%C3%BCr%20die%20Bundesrepublik%20Deutschland,andere%20Regelung%20trifft%20oder%20zul%C3%A4%C3%9Ft. adresinden alındı.

BundesministeriumderJustiz. (2023, 02 Şubat).

https://www.bamf.de/DE/Themen/AsylFluechtlingsschutz/UnbegleiteteMinderjaehrige/unbegleiteteminderjaehrige-node.html. adresinden alındı.

Bundesministerium der Justiz. (2023,05 Şubat) https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/ adresinden alındı.

Bruns, H. (2023, 02 Şubat). *Kinderschutz: Damit die Schwächsten sicher aufwachsen.* Anwalt.org:https://www.anwalt.org/kinderschutz/#FAQ_Kinderschutz adresinden alındı.

Bruns, H. (2023, 02 Şubat).https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/meta/en/youth adresinden alındı.

Buzer. (2023 5 Şubat). https://www.buzer.de/42_SGB_VIII.htm. adresinden alındı.

Czerner, F. (2012). Novellierungsgesetze vom KICK bis zum BKiSchG – Optimierung des staatlichen Schutzauftrages bei (vermuteter) Kindeswohlgefährdung?. In: Marthaler, T., Bastian, P., Bode, I., Schrödter, M. (eds) *Rationalitäten des Kinderschutzes. VS Verlag für Sozialwissenschaften*, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-19146-1_3

Çağlar, T. (2015). *Türkiye ve Almanya'da karşılaştırmalı yaşlı bakım model ve uygulamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Dış İşleri Bakanlığı (2023, 2 Şubat) https://www.mfa.gov.tr/almanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa. adresinden alındı.

Seewald, O. (2023, 02 Şubat). Kommunal Recht. Jura Uni Passau: https://www.jura.unipassau. de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/jura/lehrstuehle/dederer/skript_kommunalrecht_06_seewald.pdf. adresinden alındı.

DİTİB-Kadın, Aile, Gençlik ve Sosyal Hizmetler Merkezi (2023, 02 Şubat). *Çocuk koruma*. http://jugendschutz.ditib.de/index.php/tr/content-items/8-nachrichten/47-pflegefamilie-eine-verdienst-und-verantwortungsvolle-aufgabe-tr adresinden alındı.

Doğan, B. (2022). Alman çocuk koruma sistemine yönelik bir değerlendirme. F. Yaman ve C. Ervüz (Ed.) *Çocuk koruma ve bakım sistemleri ulusal ve uluslararası boyutlarıyla* (s.67-83). Nobel Akademi.

Doğan, B. (2022). *Alman çocuk koruma sisteminde Türkiyeli ailelerin kültür ve göç bağlamında koruyucu aile olma deneyimi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Familienportal. (2023, 30 Mart). https://familienportal.de/familienportal/lebenslagen/kinderwunsch-adoption/adoption adresinden alındı.

Familie-und-tipps. (2023, 5 Şubat). https://www.familie-und-tipps.de/Verzeichnis/Beratungsstellen/Jugendamt/. Adresinden alındı.

Galm, B., & Derr, R. (2011). *Combating child abuse and neglect: child protection in Germany -National Report.* Deutsches Jugendinstitut e.V.

Kazak Bardakçı, S. (2022) *Koruyucu ailelerin problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanan çevrimiçi psiko-eğitim programının etkisi. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Kinderschutz: Damit die Schwächsten sicher aufwachsen. (2019). familienrecht.net: https://www.familienrecht.net/kinderschutz/ adresinden alındı

Koruyucuaile.de (2023, 2 Şubat). http://koruyucuaile.de/index.php/koruyucu-aile-bak-m-modelleri. Adresinden alındı.

Marthaler, T. (2012). Zum umgang mit dem kindeswohl–ein essay aus neoinstitutionalistischer perspektive. In *Rationalitäten des kinderschutzes* (ss. 105-129). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden

Mouton, M. (2005). Rescuing children and policing families: adoption policy in weimar and Nazi Germany. *Central European History*, *38*(4), 545-571.

Kindler, H. (2010). Risikoeinschaetzung und diagnostik im rahmen früher hilfen. *Informationszentrum/Kindesmisshandlung/Kindesvernachlaessigung*, s. 53-56.

Kindler, H. (2012). Child protection in Germany. *Child protection systems: An international comparison of 'good practice examples' of five countries (Australia, Germany, Finland, Sweden, United Kingdom) with Recommendations for Switzerland*, Fonds Suisse pour des projets de protection de l'enfance, (s.258-286).

Marthaler, T. (2012). Zum Umgang mit dem Kindeswohl – Ein Essay aus neoinstitutionalistischer Perspektive. In: T. Marthaler, P. Bastian, I. Bode &M. Schrödter (eds) *Rationalitäten des Kinderschutzes. VS Verlag für Sozialwissenschaften,* Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-19146-1_5

Mouton, M. (2005). Rescuing children and policing families: adoption policy in Weimar and Nazi Germany. *Central European History*, *38*(4), 545-571.

Nunes, R., Schulze, H., Höblich, D., & Grendel, T. (2020). *Laenderinformationen zu Kinderschutzsystemen.* European Union's Rights.

Özler Ervüz, F. (2022). Türkiye'de koruma ihtiyacı olan çocuklara yönelik kuruluş bakım hizmetleri. F. Yaman & C. Ervüz (Ed.), *Çocuk koruma sistemleri ulusal ve uluslararası boyutlarıyla* içinde (s. 205-220). Nobel Yayıncılık.

Seewald, O. (2023, 02 Şubat). Kommunal recht. jura uni passau: https://www.jura.unipassau. de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/jura/lehrstuehle/dederer/skript_kommunalrecht_06_seewald.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2013). *Almanya, Hollanda ve Belçika gençlik dairelerinin Türkiye kökenli çocuklara yönelik uygulamalarına ilişkin inceleme raporu*. Ankara: TBMM

Yaman, F. (2018). *Almanya'da çocukları koruma altına alınan göçmen ailelere yönelik koruma hizmetlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Yaman, F. & Tuncay, T. (2018). Almanya'da çocukları koruma altına alınan göçmen ailelerin, gençlik dairelerine ilişkin deneyimleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Göç Özel Sayısı Cilt 2 , 315-366 . DOI: 10.21560/spcd.vi.444187

Wolff, R., Biesel, K. & Heinitz, S. (2011). Child protection in an age of uncertainty: Germany's response. N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Eds.). *Child protection systems: International trends and orientations* (s.183-203). Oxford University Press.

Witte, S., Miehlbradt, L., van Santen, E., & Kindler, H. (2016). *Briefing on the German child protection system*. Hestia. *http://www. projecthestia. com/wp-content/uploads/2015/03/POLICY-BRIEFINGGERMANY. pdf*.

Witte, S., Miehlbradt, L. S., van Santen, E., & Kindler, H. (2019). Preventing child endangerment: Child protection in Germany. In: L. Merkel-Holguin, J.D.,Fluke, R.D. Krugman (eds). *National systems of child protection: understanding the ınternational variability and context for developing policy and practice*, (93-114), Springer Publishing.

BÖLÜM İKİ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Güler Güneş Aslan

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çocuk refahı hizmetlerinin geçmişi, New York Çocuklara Zulmü Önleme Derneği'nin (The New York Society for the Prevention of Cruelty to Children) 1875'te kurulmasıyla başlar. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, çocuk koruması konusundaki çalışmalarını artırmıştır. American Humane Association (AH), 1886'da kurularak anayasanın düzenlenmesiyle çocukların ve hayvanların korunmasını hedeflemiştir. Sivil toplum kuruluşlarının çabaları artarken federal hükûmet, 1912'de Çocuk Bürosu'nu kurarak resmî olarak çocuk refahı alanına girmiş ve sorumluluklarını kademeli olarak artırmıştır. Federal hükûmet, çocukların ihmal ve istismardan korunması için çeşitli yasaları yürürlüğe koyarak bugüne kadar çocuk koruması konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur (McDaniel & Lescher, 2008).

Çocuk koruma ile ilgili devletin sorumluluğu, eyalet ve federal hükûmetlerin sosyal hizmetlerde artan rolü ile başat gitmiştir. Federal hükûmet, çocuk refahı politikası ve finansmanında önemli rol üstlendiği 1935 yılında kabul edilen Sosyal Güvenlik yasasından önce, 1921'den 1929'a kadar anneler ve bebekler için sağlık hizmetleri için federal fon sağlayan Sheppard-Towner Yasası ve 1912'de Federal Çocuk Bürosu'nun oluşturulması gibi girişimlerde bulunmuştur. 1930'larda ortaya çıkan Büyük Buhran ile yaşanan ekonomik yıkımdan ötürü kabul edilen Sosyal Güvenlik Yasası'yla bağımlı çocuklara yardım uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Özellikle yaşanan ekonomik buhrandan ötürü çocuk koruma amacıyla faaliyet gösteren gönüllü kuruluşların sayısı aşamalı olarak azalmış, devletin çocuk koruma ile ilgili çabaları aşamalı olarak artmıştır (Myers, 2008, s.451-454).

deflemektedir. Bu süreçte risk değerlendirmesi çocukların maruz kalma ihtimali olan tehlikeleri tahmin etme açısından önemli bir prosedürdür. ABD'de risk değerlendirmeye karşı üretilen alternatif yanıt sistemi de çocuklar için yapılacak uygulamaları çeşitlendirmekte, çocukların evde kalmaları için yapılabilecek destek mekanizmalarını arttırmaktadır. Alternatif yanıt sistemi sayesinde ev içi bakım hizmeti ve aileyi güçlendirecek hizmetler sunulmaktadır. Yüksek risk durumunda olan çocuklara sunulan ev dışı bakım ise gerek koruyucu aile gerek kurumsal bakım gerek akraba bakımı şekliyle kısa ya da uzun vadeli olarak verilebilmektedir. Kalıcılık planlaması ise çocukların aile temelli bir ortamda büyümesini hedeflemektedir.

ABD çocuk koruma sistemi vaka yükü, sisteme erişim sorunları, bazı kültürlere ait çocukların çocuk koruma sisteminde daha fazla temsil edilmesi gibi sebeplerle eleştirilmektedir. ABD çocuk koruma sisteminin çocukların korunması açısından önemli bir organizasyonel yapıya sahip olduğu söylenebilir ancak belirtilen eleştirilerden yola çıkılarak geliştirilmesi gereken alanları da bulunmaktadır.

Çocuk koruma sistemine ayrılan kaynakların artırılması, azınlık ya da yerli kültürlerden gelen çocukların temsilinin azaltılması için çeşitli adımların atılması sistemin daha etkili çalışması için önemlidir. Bunun yanında alternatif yanıt sisteminin daha fazla geliştirilmesi ve ev içi bakımın desteklenmesi, çocukları ev dışı bakımdan daha fazla uzaklaştıracaktır. Sistemin yaşadığı çeşitli güçlüklerle başa çıkmak için kurumlar arası iş birliği arttırılmalı ve farklı paydaşlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Bunun yanında sistem işletilirken kültürel farklılıkların ve toplumsal adaletsizliklerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Kaynakça

Administration for Children and Families. (2022, December 23). *About ACYF*: The Administration on Children, Youth and Families. Retrieved from https://www.acf.hhs.gov/acyf/about

Administration for Children and Families. (2022, March 31). *ACF history*. https://www.acf.hhs.gov/about/history

Adoption and Safe Families Act of 1997. Pub. L. No. 105-89, 111 Stat. 2115. (1997). https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/867/text

Adoption Promotion Act of 2003, Pub. L. 108–145, 117 Stat. 1879. (2003). https://www.congress.gov/108/plaws/publ145/PLAW-108publ145.pdf

Camasso, M. J., & Jagannathan, R. (2012). Decision making in child protective services: A risky business? *Risk Analysis*, 33(9), 1636–1649. https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2012.01931.x

Casey Family Programs. (2018, September 24). *What are some effective strategies for achieving permanency?* https://www.casey.org/effective-strategies-achieving-permanency/

Casey Family Programs. (2019). *The Child abuse prevention and treatment act: A guide for policymakers*. https://www.casey.org/media/CAPTA-Paper_web.pdf

Child Welfare Information Gateway. (2018). *Case planning for families involved with child welfare agencies*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/caseplanning.pdf

Child Welfare Information Gateway. (2019a). *About CAPTA: A legislative history.* Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.

Child Welfare Information Gateway. (2019b). *Kinship guardianship as a permanency option.* Washington DC: U.S. Department of Health and Human Services,Children's Bureau.

Child Welfare Information Gateway. (2020). *How the child welfare system works*. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau. https://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/cpswork

Child Welfare Information Gateway. (2021). *Concurrent planning for timely permanency for children.* U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Families and Children, Children's Bureau. https://www.childwelfare.gov/topics/systemwide/lawspolicies/statutes/concurrent-plan/

Child Welfare Information Gateway. (2022a). *Understanding child welfare and the courts*. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau. https://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/cwandcourts/

Child Welfare Information Gateway. (2022b). *Making and screening reports of child abuse and neglect*. U.S. Department of Health and Human Services, Administration of Children and Families, Children's Bureau. https://www. childwelfare.gov/topics/systemwide/lawspolicies/statutes/repproc/

Child Welfare Information Gateway. (t.y.). *Indian child welfare act (ICWA*). https://www.childwelfare.gov/topics/systemwide/diverse-populations/americanindian/icwa/

Children's Bureau (2022, November 1). *The AFCARS report adoption and foster care analysis and reporting system (AFCARS) FY 2021 data*[2]. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. Retrieved Nisan 11, 2023, from https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/documents/cb/afcars-report-29.pdf

Children's Bureau. (2019, June 26). *Guardianship*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/focus-areas/guardianship

Children's Bureau. (2022). *Child maltreatment 2020*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/research-data-technology/statistics-research/child-maltreatment

Children's Bureau. (2022, June 28). *Foster care*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/focus-areas/foster-care

Children's Bureau. (2012, June 28). *John H. Chafee foster care program for successful transition to adulthood.* U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families.https://www.acf.hhs.gov/cb/grant-funding/john-h-chafee-foster-care-independence-program

Children's Bureau. (t.y.). *Children's bureau fact sheet*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/documents/cb/cb-factsheet-2021_1.pdf

Children's Bureau. (t.y.). *CJA 101: Quick facts about the Children's Justice Act grant [Fact sheet]. Capacity Building Center for States*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children and Families. https://capacity.childwelfare.gov/sites/default/files/media_pdf/cja-101-factsheet-cp-00048.pdf

Children's Bureau. (2021, November 16). *Data & Research*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/data-research

Children's Bureau. (2021, July 26). *Reporting systems*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/training-technical-assistance/reporting-systems

Children's Bureau. (2021, July 27). *Focus areas*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/focus-areas

Children's Bureau. (2021a). *In-home services to strengthen children and families*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children and Families. https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/inhome_services.pdf

Children's Bureau. (2021b). *Exploring the pathways to adoption*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children and Families. https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/f_adoptoption.pdf

Children's Bureau. (2022, October 21). *Grants.* U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/grants

Children's Bureau. (2022, November 22). *Title IV-E prevention program*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/title-iv-e-prevention-program

Children's Bureau. (2022, October 4). *Adoption.* U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children & Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/focus-areas/adoption

Children's Bureau. (2012, May). *Title IV-E foster care*. U.S. Department of Health & Human Services, Administration for Children and Families. https://www.acf.hhs.gov/cb/grant-funding/title-iv-e-foster-care

Children's Defense Fund. (2018). *The family first prevention services act: A short summary*. https://www.childrensdefense.org/wp-content/uploads/2018/02/ffpsa-short-summary.pdf

Courtney, M., Flynn, R. J., & Beaupré, J. (2013). Overview of out of home care in the USA and Canada. *Psychosocial Intervention*, 22(3), 163-173. https://doi.org/10.5093/in2013a20

Cuccaro-Alamin, S., Foust, R., Vaithianathan, R., & Putnam-Hornstein, E. (2017). Risk assessment and decision making in child protective services: Predictive risk modeling in context. *Children and Youth Services Review*, 79, 291-298. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.027

D'Andrade, A. C. (2009). The differential effects of concurrent planning practice elements on reunification and adoption. *Research on Social Work Practice*, 19(4), 446-459. https://doi.org/10.1177/1049731508329388

Ehrle, J., & Geen, R. (2002). Kin and non-kin foster care—findings from a national survey. *Children and Youth Services Review*, 24(1-2), 15-35. https://doi.org/10.1016/S0190-7409(01)00166-9

Family and Youth Services Bureau. (2019, February 27). *About the family & youth services bureau: what we do* [Webpage]. https://www.acf.hhs.gov/fysb/about

Farruggia, S.P., Germo, G.R., Solomon, B.J. (2018*)*. Foster Care. In: R.J.R. Levesque (eds) *Encyclopedia of adolescence*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-33228-4_299

Fernandes-Alcantara, A.,L. (2021). *John H. Chafee Foster Care Program for Successful Transition to Adulthood. Congressional Research Service*. https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11070

Festinger, T. (1996). Going home and returning to foster care. *Children and Youth Services Review*, 18(4-5), 383-402. https://doi.org/10.1016/0190-7409(96)00011-4

Fostering connections to success and increasing adoptions act of 2008, Public Law, 110-351. (2008). https://www.congress.gov/110/plaws/publ351/PLAW-110publ351.pdf

Geen, R. (2004). The evolution of kinship care policy and practice. *The Future of Children*, 14(1), 131–149. https://doi.org/10.2307/1602758

Gibbs, D. J., Villodas, M. L., Kainz, K., & Francis, A. M. (2023). Insecure housing, substance abuse, and ıncarceration among emerging adults aging out of foster care: Examining associations with legal orphan status. *Children and Youth Services Review*, 106805. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2022.106805

Hogan, P. T., & Siu, S.-F. (1988). Minority children and the child welfare system: An historical perspective. *Social Work*, 33(6), 493–498. doi:10.1093/sw/33.6.493

Hughes, R. C., & Rycusa, J. S. (2006). Issues in risk assessment in child protective services. *Journal of Public Child Welfare*, 1(1), 85–116. doi:10.1300/j479v01n01_05

Intensive Family Preservation Services. (t.y.). *About IFPS*. https://www.intensivefamilypreservation.org/about/

Iowa Foster & Adoptive Parents Association. (2013). Foster parents and the courts: A guide for foster parents on being an effective advocate in court for children in foster care. http://www.ifapa.org/pdf_docs/fosterparentsandthecourts.pdf

Keeping Children and Families Safe Act of 2003, S. 342, 108th Cong. (2003). https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-bill/342?q=%7B%22search%22%3A%5B%22HR+14+keeping+children+and+families+safe+act+2003%22%5D%7D

Kelley, D., Konopka, R., & Baker, C. (2009). Differential response. Child maltreatment prevention: Toward an evidence-based approach. K.S. Slack, K.M. Jack, L.M. Gjertson (Eds.), *Child maltreatment prevention: Toward an evidence-based approach,* (s.47-52). Institute for Research on Poverty, University of Wisconsin-Madison, Madison.https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f405411b5092f99b77aae666b7e917785f7492b4#page=51

Kelly, J. (2018, February 12). *CliffsNotes on family first act, part one: Services to prevent foster care. The Chronicle of social change*. https://chronicleofsocialchange.org/analysis/cliffsnotes-family-first-act-part-one-services-prevent-foster-care/29894

Landsman, M. J. (2015). The changing landscape of in-home child welfare services. *Journal of Public Child Welfare*, 9(5), 417-422. https://doi.org/10.1080/15548732.2015.1116337

Lawson, J., & Berrick, J. D. (2023). Child protection in the United States. Berrick, J. D., Gilbert, N., & Skivenes, M. (Eds.). *Oxford handbook of child protection systems*, (s.381-398), Oxford University Press.

Lee, S., Jonson-Reid, M., & Drake, B. (2012). Foster care re-entry: Exploring the role of foster care characteristics, in-home child welfare services and cross-sector services. *Children and Youth Services Review*, 34(9), 1825-1833. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.05.007

Leichtman, M. (2018). Residential treatment. In R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* (2nd ed., pp. 3139-3144). Springer.

Levesque, R. J. R. (2018). Dependency court processes. In R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* (2nd ed., pp. 934-936). Springer.

Levesque, R.J.R. (2018). Adoption and safe families act. In: Levesque, R.J.R. (eds) *Encyclopedia of adolescence*. Springer, Cham. *https://doi.org/10.1007/978-3-319-33228-4_694*

Levesque, R.J.R. (2018). Missing children act. In: Levesque, R.J.R. (eds), *Encyclopedia of adolescence*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-33228-4_699

Levesque, R.J.R. (2018). Runaway and homeless youth act. In: Levesque, R.J.R. (eds) *Encyclopedia of adolescence*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-33228-4_706

McDaniel, N. and Lescher,N.C.(2008).The history of child protective services. C.R. Brittain, D.E. Hunt (Eds.), *Helping in child protective services: A contemporary-based casework approach* (2nd ed.), Oxford University Press, New York, pp. 31-47

McNellan, C. R., Gibbs, D. J., Knobel, A. S., & Putnam-Hornstein, E. (2022). The evidence base for risk assessment tools used in US child protection investigations: A systematic scoping review. *Child Abuse & Neglect*, 134, 105887. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105887

Mignon, S. I. (2017). *Child welfare in the United States: Challenges, policy, and practice*. Springer Publishing Company.

Murray, K. O., & Gesiriech, S. (2004). *A brief legislative history of the child welfare system. research paper, the pew commission on children in foster care*. https://www.masslegalservices.org/system/files/library/Brief%20Legislative%20History%20of%20Child%20Welfare%20System.pdf

Myers J. E. B. (2008). A short history of child protection in america. *Family Law Quarterly*, 42(3), 449–463. http://www.jstor.org/stable/25740668

Office of Child Support Enforcement. (2023, March 21). *About the office of child support enforcement* [Webpage]. https://www.acf.hhs.gov/css/about

Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation. (2016). *Challenges and opportunities in treatment foster care*. U.S. Department of Health and Human Services.https://aspe.hhs.gov/reports/challenges-opportunities-treatment-foster-care

Parton, N. A. (2022). Comparative research and critical child protection studies. *Social Sciences* 11(156), 1-15. https://doi.org/10.3390/socsci11040156

Phillips, C.M. & Mann, A. (2013) Historical analysis of the adoption and safe families act of 1997. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23:7, 862-868, DOI: 10.1080/10911359.2013.809290

Radel, L. & Kalisher, A. (2021, December). *The Multiethnic placement act (mepa): Analysis and trends after 25 years. adoption advocate, (162).* National Council for Adoption. https://adoptioncouncil.org/publications/the-multiethnic-placement-act-mepa-analysis-and-trends-after-25-years/

Roberts, D. (2002). *Shattered bonds: The color of child welfare*. Basic Books. USA

Scott, D. A., & Duerson, L. M. (2018). Group homes. In R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* (2nd ed., pp. 1673-1677). Springer.

Social Security Administration. (t.y.). *Title IV – Grants to states for aid and services to needy families with children and for child-welfare services[1].* In Compilation of the social security laws. Nisan 30, 2023, https://www.ssa.gov/OP_Home/ssact/title04/0400.htm

Sweet, M.A. and Appelbaum, M.I. (2004), Is home visiting an effective strategy? A meta-analytic review of home visiting programs for families with young children. *Child Development*, 75: 1435-1456. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00750.x

Victims of child abuse reauthorization act of 2018, Public Law No: 115-424. (2018). https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/2961/text

Wald, M. S. (2022). Beyond CPS: Building a system to protect the safety and basic development of children experiencing problematic parenting. J.E. Korbin, R.D.Krugman (Eds.). In *Handbook of child maltreatment* (pp. 697-728). Cham: Springer International Publishing.

Waldfogel, Jane. (2008). The future of child protection revisited. In. D. Lindsey & A. Schlonsky (Eds), *Child welfare research*, (s.235-241). Oxford University Press

Williams-Butler, A., Golden, K. E., Mendez, A., & Stevens, B. (2020). Intersectionality and child welfare policy: Implications for black women, children, and families. *Child Welfare*, *98*(4), 75–96. https://www.jstor.org/stable/48623697

Wulczyn, F., Parolini, A., Schmits, F., Magruder, J., & Webster, D. (2020). Returning to foster care: Age and other risk factors. *Children and Youth Services Review*, 116, 105166. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105166

BÖLÜM ÜÇ

ÇİN ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Necati Demircan

Giriş

Batı'yla coğrafi yakınlığımız ve kurumsal olarak birleşik yapımız nedeniyle Asya'daki yapısal sistemler, kurumlar ve planlamalar, ülkemizde oldukça az bilinmektedir. Ne yazık ki bu konuda çok az çalışma dilimize çevrilmiştir veya var olan çalışmaların sayısı da oldukça azdır. Çin'de çocuk koruma sistemleri ve yasaları nelerdir, kurumlar nasıl çalışmaktadır ve ne tür çalışmalar yapmaktadır gibi sorular ülkemizde hâlâ bilinmemektedir. Küresel olarak Asya ekonomilerinin ve güçlerinin yükselmesiyle birlikte Asya'ya olan ilgi de günden güne artmaktadır. Bu çalışma, Çin'de; çocukların yeri, çocuk koruma yasaları ve kurumları hakkında bir araştırma çalışmasıdır. Çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti'nin çocuk koruma sistemlerinin gelişimi hakkında kısa bir bilgi vermekte ve dışa açılım ve reform politikası sonrası Çin'de var olan çocuk koruma sistemleri hakkında detaylı bilgiler içermektedir.

Çin, bugün dünyadaki en büyük ikinci çocuk nüfusuna sahip ülkedir. Geçmişten bugüne Çin, dünyada en fazla çocuk ve genç nüfus sahip ülke olmuştur. 1956 yılında 583 milyonluk Çin nüfusunun yüzde 41'ini çocuklar oluşturmaktaydı. 1950'lerden önce aile büyüklüğü ortalama 5,3 iken 1990'da 3,96, 2000'da 3,10, 2010'da ise 3,02'ye düşmüştür (Deng, 2020, s. 4). Bugün Çin'de aile yapısının genel olarak çekirdek yapıda olmasına rağmen 2023 yılı itibarıyla Çin'de 18 yaşının altında 289.418.649 kişi yaşamaktadır. Bu sayının 61.144.621,5 kişisi ise 5 yaşının altındadır (UNICEF, 2023). 1956'da inşa edilen Çin'deki çocuk koruma sistemi, 1978 yılına kadar terk edilmiş çocuklara ve sokak çocuklarına odaklanmıştır. Mao Zedong dönemi boyunca devlet, kimsesiz çocukların; barındırma ihtiyaçlarını, eğitimlerini, fizyolojik, zihinsel ve etik gelişimlerini sosyalist hedefler doğrultusunda karşılamıştır. Yetimhaneler (Çince: 儿童福利院 Értóng fúlìyuàn) ve gençlik

gelişmiştir. Önemli ölçüde daha fazla ihtiyacı olan çocukların, devlet kurumları tarafından bakımı karşılanmış ve çocuk refahı sağlanması, kademeli olarak güçlendirilmiştir. Özellikle Xi Jinping döneminde çocukları koruma sistemleri geliştirilmiş, yeni yasal düzenlemelerle çocukların hakları güvence altına alınmış ve çocukların refahını arttırmak için çalışmalar hızlandırılmıştır. Aynı zamanda Çin'de evlat edinme ve koruyucu aileyle ilgili yasal düzenlemeler yapılarak çocukları korumaya yönelik çabalar da son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Yapılan düzenlemeler, evlat edinme ve koruyucu aile olmayı zorlaştırsa da çocuklara daha güvenli bir gelecek sunmanın amaçlandığı görülmektedir. Çocukları korumaya yönelik yasal düzenleme ve kurum sayılarının artışının 2010 yılı ve sonrasında olduğu gözükmektedir. Bu durumun Çin'deki refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte, çocuklara verilen önemi ve kurum sayısındaki artışı beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. "Çin devleti, reform ve açılım politikası çerçevesinde kırsal alanda ihmal edilmiş çocukların tespit edilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir politika izlemektedir."2021-25 yılları arasında uygulanacak 14. Beş Yıllık Plan'da, çocuk refahının arttırılmasına yönelik çocukların sağlık, istismara ve internetteki kötü içeriklere karşı koruma ve beslenme sorunlarının da giderilmesine yönelik uzun vadeli bir program izleneceği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Apter, N. D. (2014). All in the family: New approaches to child relief in Post-Mao China. *Modern China*, 40(1), 3-39.

China Center for Children's Welfare and Adoption. (2014). Adoption Law of the People's Republic of China. https://cccwaen.mca.gov.cn/article/Inter-countryAdoption/b/b/201404/20140400625830.shtml.

China Court. (2020). 收养子女，民法典有这些相关规, https://www.chinacourt.org/article/ detail/2020/08/id/5420512.shtml#:~:text.

China Daily. (2019, 31 Mayıs). China prioritizes child protection, http://www.chinadaily.com.cn/a/201905/31/WS5cf0e120a3104842260beec4.html.

China Daily. (2019a). New standards for foster care released. https://global.chinadaily.com.cn/a/201905/28/WS5cecd142a3104842260be3f8.html.

Chui, C. H. K., & Jordan, L. (2018). Child protection in China: threats and opportunities. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 28(2), 84-96.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti (中华人民共和国中央人民政府). (2019, 11 Şubat). 中国进一步改善孤儿生活质量, http://www.gov.cn/xinwen/2019-02/11/content_536 4682.htm.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti (中华人民共和国中央人民政府). (2014, 27 Ekim). 截至今年9月底全国共有孤儿54.2万人, http://www.gov.cn/xinwen/2014-10/27/content_2771272.htm.

Deng, S. (2020). Building state capacity for welfare governance: The pathway and development of child welfare system and social work in China. *China Journal of Social Work*, 13(1), 55-69.

Dunne, M. P., Chen, J. Q., & Choo, W. Y. (2008). The evolving evidence base for child protection in Chinese societies. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 20(4), 267-276.

Fengmian Xinwen (封面新闻). (2021, 2 Haziran). 集中供养与分散供养相结合 四川1万余名“事实孤儿”

已纳入保障范围. https://baijiahao.baidu.com/s?id=17014675382185569 50&wfr=spider&for=pc.

Gongyi shibao (公益时报). (2021, 25 Ocak). 两份关于未成年人保护的文件对外发布，鼓励社会组织、社工机构等发挥作用. https://mp.weixin.qq.com/s/WN92nMjLTHRu93m UVAKgEg.

Hang, L. (2011). Traditional Confucianism and its contemporary relevance. Asian Philosophy, 21(4), 437-445.

Hebel, J. (2003). Social welfare in rural China. *The Journal of Peasant Studies*, 30(3-4), 224-251.

Huang, C., Singh, P. S. J., & Azman, A. (2022). A preliminary study on the service path of social work service stations assisting children protection in China. *The Malaysian Journal of Social Administration*, 16, 127-155.

Jingjing, H. (2016, Haziran). 儿童保护：政策前行了一步，社会意识还差一步，http://gongyi.sina.com.cn/gyzx/pl/2016-06-03/doc-ifxsvenv6429783.shtml.

Katz, I., Shang, X., & Zhang, Y. (2011). Missing elements of a child protection system in China: The case of LX. Social Policy and Society, 10(1), 93-102.

Kyung-Sup, C. (2003). Market socialism and ruralist welfare reform in post-Mao China. Development and Society, 32(2), 147-171.

Library of Congress. (2014). China: New measures on foster families. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2014-12-12/china-new-measures-on-foster-families/.

Man, X., Barth, R. P., Li, Y. E., & Wang, Z. (2017). Exploring the new child protection system in Mainland China: How does it work?. Children and Youth Services Review, 76, 196-202.

Ministry of Civil Affairs of the PRC. (2014). 家庭寄养管理办法 – 中华人民共和国民政部, https://www.mca.gov.cn/article/gk/fg/rtfl/201507/20150715848518.shtml.

Ministry of Civil Affairs of the PRC. (2023). 收养登记，受理条件, https://www.mca.gov.cn/n155/n182/n634/index.html.

Minister of Education of the PRC. (2021, 6 Haziran). 关于印发《国务院未成年人保护工作领导小组关于加强未成年人保护工作的意见》的通知，http://www.moe.gov.cn/jyb_xxgk/ moe_1777/moe_1778/202111/t20211116_580174.html.

National Bureau of Statistics of China. (2020, 3 Ocak). *2018 statistical monitoring report on the implementation of China national program for child development (2011–2020),* http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202001/t20200103_1721247.html

National Bureau of Statistics of China. (2021, 31 Aralık). *Final statistical monitoring report on the implementation of China national program for child development (2011–2020).* http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202112/t20211231_1825803.html

The National People's Congress of the People's Republic of China. (2020, 17 Ekim). Law of the People's Republic of China on Protection of Minors, http://www.npc.gov.cn/englishnpc/c23934/202109/39cab704f98246afbed02aed50df517a.shtml.

The National People's Congress of PRC. (2020a). 民法典婚姻家庭编的主要制度与创新, http://www.npc.gov.cn/npc/c30834/202009/5263a29323ba4555ad4481e5c3023d26.shtml.

The People's Government of Fujian Porvince. (2021). Outline of the 14th five-year plan (2021-2025) for national economic and social development and vision 2035 of the people's Republic of China, https://www.fujian.gov.cn/english/news/202108/t20210809_5665713.htm#C50.

UNICEF. (2019). UNICEF in China and beyond: An overview of UNICEF's work in China. https://www.unicef.cn/media/8391/file/unicef-in-china-and-beyond-en.pdf.

UNICEF. (June 2021). *UNICEF China 2016-2020 five years of results for children in China*. https://www.unicef.cn/en/reports/unicef-china-2016-2020.

UNICEF. (2021a). *China Country Office Annual Report 2021.* https://www.unicef.org/media/116226/file/China-2021-COAR.pdf

UNICEF. (2023). How many children are there in China?, https://data.unicef.org/how-many/how-

many-children-are-there-in-china/

US Department of Justice. (2010, 5 Temmuz). Law on the Protection of Minors, https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/Protection%20of%20Minors.pdf

Wan, G., Ye, Z., & Pei, T. (2021). Child maltreatment in western China: Ethnic disparities, poverty-related adversity and policy deficiency. *Journal of Child and Family Studies*, 30, 1299-1313.

Xiaoyan, H. (2014). 25 Years of the convention on the rights of the child: On the progress China has made in child protection policies and practices, UNICEF.

Xu, Y., Bright, C. L., & Ahn, H. (2018). Responding to child maltreatment: Comparison between the USA and China. *International Journal of Social Welfare*, *27*(2), 107-120. DOI: 10.1111/ijsw.12287.

Xu, Y., He, N., Lu, W., & Fluke, J. (2021). Understanding factors associated with barefoot social workers' decision making in assessing and reporting child physical abuse in China. *Child Abuse & Neglect,* 120, 105177

Zhao, F., Hämäläinen, J. E. A., & Chen, H. L. (2017). Child protection in China: Changing policies and reactions from the field of social work. International Journal of Social *Welfare*, 26(4), 329-339.

Zhao, F., Hämäläinen, J., & Chen, Y. T. (2017a). Medical social work practice in child protection in China: A multiple case study in Shanghai hospitals. *Social Work in Health Care,* 56(5), 352-366.

Zhao, F., Xu, Y., and Chen, H. L. (2018). 儿童保护政策分析及以家庭为中心的儿童保护体系建构 [An analysis of child protection policy and a construction of a family-centered child protection system in China]. *Social Work and Management*, 18(5), 67–77. http://www.xml-data.org/shgzygl/html/1538010558760-74949349.htm.

Zhao, F., & Xu, Y. (2023). Child protection policy and service in China. J. D. Berrick, N.Gilbert & M. Skivenes (Ed). *Oxford handbook of child protection systems* içinde (pp. 625-C31P115). Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780197503546.001.0001.

Zhenyao, W. (2014). 25 of the convention on the right of the child: China's "barefoot social worker" at the forefront of a child protection revolution, UNICEF, 1-5.

BÖLÜM DÖRT

FRANSA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Bircan Reçber

Giriş

Dünyanın birçok yerinde, neredeyse her gün çeşitli şekillerde istismara maruz kalmış çocukların dramına rastlamak mümkündür. Dramın yaşandığı yerde yetkililer, suçlu olduğundan şüphelenilenlere karşı yasal işlem başlatıldığını/başlatacaklarını ve gerçekleri ortaya çıkarmak için bir komisyon oluşturacaklarını duyururlar. Yasal işlemi takiben yargılama başlayabilmekte, yargılama sonucunda çocuğun yaşadığı trajedi konusunda cezalı bir karar çıkabilmekte ve kurulan komisyonlar, çocuk koruma sistemini iyileştirmek için hükûmete tavsiyelerde bulunabilmektedir. Konuya ilişkin görünürde sorun çözülmüş gibidir. Ancak her gün aynı dramların yeniden yaşanması ve birçok devletin gündeminde yer alması, bu döngünün kendini tekrar etmeye devam ettiğini göstermektedir.

Çocuk koruma sistemleri, çocukların temel ihtiyaçlarının dikkate alınmasını, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesini, haklarına saygı duyarak güvenlik, ahlak ve eğitimlerinin korunmasını amaçlamaktadır. Çocuk korumanın genel olarak içeriğinde, çocuk ve ebeveynin lehine önleyici faaliyetler, çocuk için tehlike veya tehlike riski taşıyan durumların belirlenmesi ve bunlarla baş edilmesi, korunmaları için alınan idari kararlar (maddi yardım, evde eğitim yardımı, genç yetişkinler için sözleşme, aile veya kurum bakımı) ve adli kararlar yer almaktadır.

Çocuk koruma sistemleri, devletlerin sosyal politikalarında yer alarak çocukların haklarını korumak için devletlerin kurumları tarafından işletilmektedir. Çocuk koruma sistemlerinin temel görev ve amaçları, çocukların hayatta kalma, gelişme ve esenlik haklarına saygı gösterilmesini garanti altına almak, çocuklara yönelik şiddeti önlemek için gerekli önlemleri almaktır. Çocuk koruma sistemleri, devletin sosyal hizmet politikaları ve uygulamalarıyla yakından bağlantılıdır. Konuya ilişkin "önleme" olgusu ise, çocuklara karşı her türlü kötü muamelenin önlemesini içermekte ve çocuğun fiziksel-sosyal-psikolojik sağlığı açısından ço-

olarak kabul edilmiştir. Ancak zamanla bu algı değişmeye ve bu konuda somut çalışmalar yapılarak çocuk, devletin geleceği olarak düşünülmeye ve bu anlamda yasal mahiyette korunması gereken bir kişi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Elbette bahsettiğimiz bu husus uzun bir süreci gerekli kılmıştır.

Fransa'da sosyal devletin ortaya çıkışının doğal bir sonucu olarak, 20. yüzyılın başında tehlike altındaki çocukların korunmasının gelişimi, yeniliklerle noktalanan bir kurumsal inşa süreci olarak değerlendirilebilir. İki savaş arası dönemde derneklerin, dayanışmacı kültürün önemli ve güçlü aktörleri olduklarını belirtmek yerinde olacaktır. Derneklerin, yargı kurumuna bağlanması ve görevlerinin profesyoneller tarafından yerine getirilmesi Fransa Devleti'ndeki konumlarını anlamamız açısından önemli bir bilgiyi oluşturmaktadır.

1980'lerin başından itibaren Fransa çocuk korumaya yönelik, yerel düzeyde gerçek bir önleme/koruma sürekliliği sağlamak için bölgesel sosyal hizmeti, çocuklara sosyal yardımı, anne ve çocuk korumanın uzmanlaşmış hizmetlerini, öğrencilere yönelik sosyal hizmeti ve okul sağlık hizmetini birlikte ele alarak bütünleşik bir yaklaşım seçmiştir. Diğer taraftan çocuklar ve gençlerle ilgili düzenli olarak güncellenen bir çerçeve yasaya sahip devletlerin bu bütünleşik yaklaşım konusundaki başarıları, çocuklarla çalışan tüm meslek elemanlarının ortak yasal referansa ihtiyaçları olduğuna açık bir kanıt olmaktadır.

Türkiye'de ve Fransa'da (hatta dünyanın birçok yerinde) çocuk koruma sistemleri altyapı itibarıyla doğru oluşturulmasına ve teknik olarak sorunları çözmede yeterli olunmasına rağmen çocukların yaşadığı sorunlar bütün olarak engellenememektedir. Belki de sorunların oluş nedenleri arasında çocuğa yüklenen algı ve anlam yer almaktadır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi her daim referans alınarak toplumsal çocuk algısı anlayışının her yere yerleştirilmesi gerekliliği kabul edilmelidir.

Kaynakça

Abassi, É.&Tortel, A. (2023, Février 8). *Un quart des mineurs non accompagnés (MNA) dormaient en centre d'hébergement ou dans la rue avant leur entrée en établissement de l'aide sociale à l'enfance (ASE)*. Republique Française (DREES).https://drees.solidarites-sante.gouv.fr/publications/etudes-et-resultats/un-quart-des-mineurs-non-accompagnes-mna-dormaient-en-centre

Ac-nantes.fr (2022, Août). Service médical. Académie de Nantes. https://www.ac-nantes.fr/sante-scolaire-et-service-social-en-faveur-des-eleves-en-loire-atlantique-122440

Acséa (t.y.). Actıon éducatıve en mılıeu ouvert (AEMO). 27 Şubat 2023 tarihinde https://www.acsea.asso.fr/nos-etablissements-et-services/pole-protection-enfance-famille/action-educative-milieu-ouvert/presentation/ adresinden edinilmiştir.

Action Enfance (t.y.). *Quel est le rôle de l'aıde socıale à l'enfance (ASE)*? Politique de Confidentialité. 20 Mart 2023 tarihinde https://www.actionenfance.org/protection-enfance/placement-enfant https://www.actionenfance.org/aide-sociale-a-l-enfance-ase/ adresinden edinilmiştir.

Action Enfance (t.y.). Les différentes structures de placement en protection de l'enfance. Politique

de Confidentialité. 13 Mart 2023 tarihinde https://www.actionenfance.org/les-differentes-structures-de-placement-en-protection-enfance/ adresinden edinilmiştir.

Action Enfance (t.y.). Services de protection de l'enfance et placement d'un enfant. Politique de Confidentialité. 7 Mart 2023 tarihinde https://www.actionenfance.org/protection-enfance/placement-enfant adresinden edinilmiştir.

Botbol, M., Choquet, L-H.& Szwed, C. (2020, Septembre 25). *Protection judiciaire et sociale de l'enfance en France*. Cairn.info. https://www.cairn.info/traite-europeen-de-psychiatrie-et-de-psychopatholo--9782257205193-page-807.htm?ora.z_ref=li-78934167-pub

Chourfi, F. (2010, Novembre 23). La construction de la loi du 5 mars 2007. Pour une analyse socio-politique des mutations de la Protection de l'enfance. journals.openedition. https://journals.openedition.org/sejed/6715

Chu De Rennes (t.y..). Cellule d'accueil spécialisé de l'enfance en danger (CASED). Centre hospıtalıer unıversıtaıre de Rennes. 7 Şubat 2023 tarihinde https://www.chu-rennes.fr/prise-en-charge-specifique/cellule-daccueil-specialise-de-lenfance-en-danger-cased-353.html adresinden edinilmiştir.

Derville, G. (2011, Février 21). *Le système territorialisé de protection de l'enfance : enjeux et difficultés de la mise en œuvre de la réforme du 5 mars 2007*. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-informations-sociales-2010-6-page-122.htmUR

Devlin, C.(2018, Octobre 18). *Mineurs non accompagnés*. Cairn.info https://www.cairn.info/revue-empan-2018-3-page-108.htm

European Commission (2022, February 3). France: les mineurs non accompagnés au regard du droit. https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/france-les-mineurs-non-accompagnes-au-regard-du-droit_fr

Fafard, G.(2014, Novembre 13). Négligence envers les enfants et actions collectives auprès des parents: vers une pratique centrée sur l'expérience parentale des besoins des enfants dans l'animation de groupes de parole de parents. Studıum Educatıonıs. https://ojs.pensamultimedia.it/index.php/studium/article/view/477

Filsantejeune (2022, janvier 14). UMJ: C'est quoi? Santé Publique France. https://www.filsantejeunes.com/les-unites-medico-judiciaires-6634

France.tv (2019, Mars 26). Adoption: la procédure étape par étape. La Maison Des Maternelles. https://www.lamaisondesmaternelles.fr/article/adoption-la-procedure-etape-par-etape

Frechon, I.& Marquet, L. (2022, Juin 29). Les mineurs isolés étrangers et les inégalités de prise en charge en protection de l'enfance en France. lilloa.univ-lille. https://lilloa.univ-lille.fr/handle/20.500.12210/1037

Gonzales, E. (2020). Les échappés du système de protection de l'enfance :Analyse des mesures adoptées dans les cas emblématiques d'enfants victimes de maltraitances (Master Mémoire). Université de Genève. https://doc.rero.ch/record/330591

Hôpitaux de Toulouse (t.y.). Pôles d'activités médicales. Centre Hospitalier Universitaire. 9 Mart 2023 tarihinde https://www.chu-toulouse.fr/-unite-hospitaliere-de-l-enfance-en-danger-uhed- adresinden edinilmiştir.

Lakhal, A.B. (2020, Décembre 4). Mesure d'assıstance éducatıve judıcıaire : ıl faut caractérıser le danger. Le Vıllage de la Justıce. https://www.village-justice.com/articles/mesure-assistance-educative-judiciaire-faut-caracteriser-danger,37403.html

Leblanc,A.& Harchaoui, S. (2005, Septembre 1). Les suites immédiates du signalement dans un service de pédiatrie. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-enfances-et-psy-2003-3-page-24.htm?ora.z_ref=li-78934167-pub

Lecocq, G. (2021, 0ctobre 18). la procédure d'assıstance éducatıve et le juge des enfants. Le Vıllage de la Justıce. https://www.village-justice.com/articles/mesure-assistance-educative-judiciaire-faut-caracteriser-danger,37403.html

Legifrance (2023, Avril 4). Code de l'action sociale et des familles. Republique Française. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006157582

Lesigne (n.d.). Actions de prévention éducative individuelle. Date d'accès Février 15, 2023 cité https://www.lesigne.be/index.php/prevention-educative/

Martins, D. & Girodet, D. (2000, Juillet). Le double systeme de protection de l'enfance : une originalite francaise. ScienceDirect. https://www.sciencedirect.com/

Notaires.fr (2022, Mars 11). Les conditions d'adoption en France. Notaires de France. https://www.notaires.fr/fr/couple-famille/adoption/les-conditions-dadoption-en-france

Notaire & Breton (t.y.). L'adoptıon plénıère. Conseils-Juridiques. 31 Mart 2023 tarihinde https://www.notaireetbreton.bzh/conseils-juridiques/famille/adoption?gclid=CjwKCAjw5pShBhB_EiwAvmnNV7qWXIFdFlc-Fb5JsD-g9XFBk7WslAJ2dnOoURnns8shtK6HJkUVJBoCMskQAvD_BwE adresinden edinilmiştir.

Palacio, M. (2008, Mai 1). Les carrefours de la protection de l'enfance Au fil des lois.. https://www.cairn.info/revue-informations-sociales-2007-4-page-6.htm

Pas.de.Calais (t.y.). La politique départementale en faveur de l'enfance et de la famille. Conseıl départemental du pas-de-calaıs. 27 Ocak 2023 tarihinde https://www.pasdecalais.fr/Solidarite-Sante/Reglement-Departemental-d-Aide-Sociale/La-politique-departementale-en-faveur-de-l-enfance-et-de-la-famille adresinden edinilmiştir.

Patriarca, G. (2011, May 28). Les évolutions de la protection de l'enfance. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-les-cahiers-dynamiques-2010-4-page-27.htm

Picherot, G., Monléon, J.V.& Pontual, L. (2019, June). Le Conseil national de protection de l'enfance (CNPE): un regard pédiatriqueThe National Council for Child Welfare (CNPE): A pediatric view. ScienceDirect. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2588932X19300774

Rault, F. (2014, Mars 17). Protection administrative ou signalement judiciaire : une mise au point sur les devoirs et les responsabilités des professionnels. https://www.cairn.info/revue-enfances-et-psy-2013-3-page-66.htm

Raymond, G. (2005, Octobre 1). *L'autorité parentale sous contrôle ?* Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-enfances-et-psy-2003-2-page-25.htm

Rinaldis, C. (2015, October 12). *Enjeux de l'intervention du juge des enfants dans les situations de précarité*. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-enfances-et-psy-2015-3-page-93.htm

Roche, S. (2014, Septembre 27). *Une «rénovation» de la tutelle aux prestations sociales enfant : mobilisons sans stigmatiser*. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-journal-du-droit-des-jeunes-2002-8-page-21.htm

Rollet, C. (2005, October 1). La santé et la protection de l'enfant vues à travers les congrès ınternationaux (1880-1920). Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-annales-de-demographie-historique-2001-1-page-97.htm

Séraphin, G. (2018, October 18). *La protection de l'enfance en France : une prise en compte spécifique du très jeune enfant* ?. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-empan-2018-3-page-22.htm

Szwed, C. (2014, Septembre 30). *Protection de l'Enfance: La Protection c'est Fini?* Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-journal-du-droit-des-jeunes-2006-8-page-29.htm

Şirin, M. C. (2017, Haziran 1). *Fransa ve Türkiye'de Korunması Gereken Çocuk ve Çocuk Koruma İdaresinin Tarihsel Gelişimi*. Dergipark. https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/57208/807861

Vauchez, J-M. (2017, Février 28). La structuration de la protection de l'enfance en France. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-vie-sociale-et-traitements-2017-1-page-13.htm

Youf, D. (2011, November 28). *Protection de l'enfance et droits de l'enfant*. Cairn.info. https://www.cairn.info/revue-etudes-2011-12-page-617.htm

BÖLÜM BEŞ

İNGİLTERE ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Lale İzci

Giriş

Yerel yönetim anlayışının en güçlü uygulandığı ülkelerden bir olan İngiltere, çocuk koruma sisteminin sunumunu, yerel yönetimler aracılığıyla yapmaktadır (İnaç & Ünal, 2006, s.125). Çocuk koruma politikalarını yerel yönetimler üzerinden oluşturan İngiltere'nin çocuk koruma sistemi hem özel sektörün hem de kamu sektörünün birlikte hizmetleri sunduğu bir yapıda ilerlemektedir (Elmacı & Beyhan, 2015, s. 50).

İngiltere çocuk koruma sisteminin bu yapısını bilmek için öncelikle İngiltere'nin çocuk nüfusu hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. 2022 yılı Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) "Dünya Nüfus Günü, 2022" raporunda yer alan verilere göre, Birleşik Krallık'ta toplam nüfus 68.207.114 kişi olarak, toplam nüfus içindeki çocuk nüfusu ise 14.276.624 olarak açıklanmıştır. Çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 20,9 olarak belirtilmiştir. İngiltere Ulusal İstatistik Kurumunun 2021 yılı nüfus ve hane halkı tahminlerine göre ise yalnızca İngiltere'nin toplam nüfusu 56.490.048 olarak açıklanmıştır (Office for National Statistics, 2022).

Çocuk koruma sistemini güçlü bir yerel yönetim anlayışıyla şekillendiren İngiltere; eğitim, sosyal hizmetler, sağlık ve diğer pek çok hizmetini yerel yönetimler aracılığıyla topluma ulaştırmaktadır (İnaç & Ünal, 2006, s.125). İngiltere çocuk koruma sisteminin en temel özelliği, çocuğun profesyonel bir şekilde korunması için ilgili kurumların, ailelerin ve sosyal çalışmacıların iş birliği içinde hareket etmeleridir (Corby, 2004, s. 244).

İngiltere'de çocukların korunmasından, İngiltere Eğitim Bakanlığı (Ministry of Education England/Department for Education (DfE)) sorumludur. Diğer ilgili kurumlarla birlikte çalışarak zarar görme riski altındaki çocukları tespit etmek ve

sinde çocuklara yönelik koruyucu aile, kuruluş bakımı ve tedavi/rehabilitasyon hizmetleri gibi bazı hizmetlerin sağlanmasında özel sektörün tercih edildiği görülmektedir. Özel sektörün çocuk hizmetleri alanında sağladığı kâr payı değerlendirildiğinde, ailelerin ve personelin çocuklara bir meta olarak yaklaşıp yaklaşılmadığı konusu kaygı uyandırmaktadır. Benzer şekilde yapılan denetimlere ne kadar karşılık verdikleri ve her çocuğun eşit koşullarda özel sektörden sağlanan hizmetlerden yararlanıp yararlanmadığı detaylı olarak araştırılmaya değer bulunmaktadır.

Benzer şekilde İngiltere'de çocuk hizmetlerinin yerel yönetimler eliyle sunulması vakalar karşısında daha fazla çocuğa daha hızlı müdahalenin sağlandığı konusunda önemli bir yapısal değerdir. Ancak sunulan hizmetlerin kalitesi değerlendirilecek olursa her çocuğun eşit ekonomik ve sosyal koşullarda hizmetlerden yararlanıp yararlanmadığı, yerel yönetimin bütçesinin, personel kapasitesinin ve yönetim farklılıklarının çocuk hizmetleri alanını etkileyip etkilemediği hususlarının kaygı verici olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Adalet Bakanlığı. (2016). *Avrupa birliği ülkelerinin adalet bakanlığı teşkilat yapıları*. Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayın No: 3. Ankara Açık Ceza İnfaz Kurumu Matbaası. Ankara.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). (2015). *Türkiye'de sosyal hizmet ve yardımların yeniden organizasyonu*. Nisan. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Araştırma ve Politika Serisi 21. Ankara. https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tu-rki-ye-de-sosyal-hi-zmet-ve-yardimlarin-yeni-den-organizasyonu.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Atılgan, E.Ü. (2015), Teşkilat yapısı, işleyişi ve cezaya alternatif tedbirlerin uygulanması açısından İngiltere ve Galler gençlik adalet sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2015/119, s: 555- 600.

Baginsky. M. Gorin. S. & Sands C. (2017). *The fostering system in England: Evidence review research report: executive summary*. Department For Education. King's College London And Quest Research And Evaluation Ltd. Social Service in Government. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/629384/Evidence_review_-_Executive_summary.pdf

Baldwin H. & Biehal N. (2016). Briefing on the English child protection system. http://www.projecthestia.com/wp-content/uploads/2015/03/POLICY-BRIEFING-ENGLAND.pdf Erişim Tarihi: 21.04.2023.

Barton. S., Gonzalez. R. & Tomlinson. P. (2012). Therapeutic residential care for children and young people. Jessica Kingsley Publishers.

Beter. Ö. (2010). *Türkiye ve İngiltere'de çocuk koruma sistemleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilson, A. & Martin, K. E. C. (2017). Referrals and child protection in England: One in five children referred to children's services and one in nineteen investigated before the age of five. *British Journal of Social Work*, 47(3), 793-811. doi:10.1093/bjsw/bcw054

Seçkiner Bingöl, E. (2018). İngiltere yerel yönetimlerinde sosyal hizmet ve sosyal yardım. Ombudsman Akademik, (8), s: 105-123. DOI: 10.32002/ombudsmanakademik.443484

Corby, B. (2004). İngiltere'de çocuk cinsel istismarı politikası. *TBB Dergisi*, *51*, 243-253.

Crane, J. (2018). Child protection in England, 1960–2000: expertise, experience, and emotion. Springer Nature. https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-94718-1

Cromarty H., Bellis A. & Harker R. (2018). Children's social care in England. House Of Commons Library. October. Number Cdp-0208. P: 1-41. https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2018-0208/CDP-2018-0208.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023

Cunningham. H. (2005). Children and childhood in western society since 1500. (2nd ed). Routledge.

Davidson, C., Dumigan, L., Ferguson, C., & Nugent, P. (2011). Effective therapeutic approaches within specialist residential childcare settings. Child Care in Practice, 17(1), 17-35. https://doi.org/10.1080/13575279.2011.528968

Dfe- Department For Education. (2020). Looked after children in independent or semi-independent placements. Crown Copyright. Information Policy Team. The National Archives. Kew. London. Tw9 4du. P:1-16.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/864075/Looked_after_children_in_independent_or_semi-independent_placements_Feb_2020.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Dfe - Department For Education. (2018c). Children looked after in England (İncluding Adoption). Year Ending 31 March 2018. National Statistics 15 November. Crown Copyright. The National Archives. Kew. London.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/757922/Children_looked_after_in_England_2018_Text_revised.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Dfe - Department For Education. (2016). *Wood report review of the role and functions of local safeguarding children boards- May 2016*. Reference: Dfe00131-2016. Crown Copyright. Information Policy Team The National Archives. Kew. London.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/526330/Government_response_to_Alan_Wood_review.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Department Of Health. (2000). Framework for the assessment of children in need and their families. Department Of Health Department For Education And Employment Home Office. The Stationery Office. London.

https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/Framework%20for%20the%20Assessment%20of%20Children%20in%20Need%20and%20Their%20Families%20-%20Guidance%20Notes%20and%20Glossary.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Dieffenbach, B. (2012). Developmental disabilities and ındependent living: A systematic literature review. Retrieved from Sophia, the St. Catherine University repository website: https://sophia.stkate.edu/msw_papers/19

Doğan, R. (2011). Wishful thinking or solution? The concept of open adoption and its future. Ankara Law Review, 8(2), 239-260.

Elmacı, D., & Beyhan, A. (2015). Okulun çocuk koruma politikası: İngiltere örneği. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 49-59.

Ervüz. C. (2022a). Türkiye'de çocuk koruma ve bakım sistemi. N. Çalış & O. Zengin (Eds.), *Multidisipliner perspektiften sosyal boyutuyla çocukluk ve gençlik* içinde (ss.85-118). Efe Akademi Yayınları.

Ervüz. C. (2022b). Türkiye'de korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler. Ed. F. Yaman & C. Ervüz (Eds.) *Çocuk Koruma Sistemleri Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla* içinde, (ss.277-293). Nobel Yayıncılık.

Foster. D. (2020). Looked after children: out of area. Unregulated and unregistered accommodation

(England). House Of Commons Library. Briefıng Paper. Number 07560. 19 February. Papers@ Parliament.Uk.

Frıedlander. W. A. (1966). Sosyal refah hizmetine başlangıç. Çev: Resan Taşçıoğlu. Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanlığı. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.

González-García, C., Águila-Otero, A., Montserrat, C., Lázaro, S., Martín, E., del Valle, J. F., & Bravo, A. (2022). Subjective well-being of young people in therapeutic residential care from a gender perspective. Child Indicators Research, 15(1), 249-262. https://link.springer.com/article/10.1007/s12187-021-09870-9 Erişim Tarihi: 05.03.2023.

Gov.Uk. (2022). "*Characteristics of children in need; reporting year 2022"* Https://Explore-Education-Statistics.Service.Gov.Uk/Find-Statistics/Characteristics-Of-Children-İn-Need#Datablock-3d89eb98-Ae60-45fc-C14d-08daa787e284-Tables Erişim Tarihi: 05.03.2023.

Gökçe. B. (1967). Memleketimizde cumhuriyet devrinde kimsesiz çocuklar sorunu ile ilgili tutumun sosyolojik mukayeseli tahlil ve izahı. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları. Yayın No: 55. Ankara.

Gülfidan. Ş. (1991). İngiltere'de aile. Aile politikaları karşılaştırmalı ülkeler panoraması. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Yayın No: 70. Ankara.

Hart, D. Valle V. L. & Holmes L. (2015). *The place of residential care in the English child welfare system: research report.* Department For Education. Dfe-Rr450. Isbn: 978-1-78105-477-2. June. London.

Hill. M. (2000). Origins of the local authority social services. Local authority social services an introduction. Oxford. The Uk. Blackwell Publishing.

Hm Goverment. (2018). Working together to safeguard children: A guide to inter-agency working to safeguard and promote the welfare of children. July. The National Archives. Kew. London.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/942454/Working_together_to_safeguard_children_inter_agency_guidance.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Hm Government. (2007). Every child matters change for children: Statutory guidance on making arrangements to safeguard and promote the welfare of children under section 11 of the children act 2004. London: Department For Education And Skills. P: 1-87.

https://www.croydon.gov.uk/sites/default/files/articles/downloads/s11stat.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Hm Government. (2006). Working together to safeguard children: A guide to inter-agency working to safeguard and promote the welfare of children. Published By The Stationery Office. London.

http://www.familieslink.co.uk/download/june07/working%20together%202006.pdf Erişim Tarihi: 26.06.2023.

Holmes, L. & McDermid, S. (2016). The common assessment framework: The impact of the lead professional on families and professionals as part of a continuum of care in England. *Child & Family Social Work*, *21*(4), 530-538. https://doi.org/10.1111/cfs.12174

Horwath, J. (2011). See the practitioner, see the child: The framework for the assessment of children in need and their families ten years on. *British Journal of Social Work*, 41(6), 1070-1087. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq137

İnaç. H. & Ünal F. (2006). İngiltere'de yerel yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 16, 125-140.*

İzci, L. (2022). İsveç çocuk koruma sisteminin genel yapısı ve alan uygulamaları. F. Yaman & C. Ervüz (Eds), *Çocuk koruma sistemleri ulusal ve uluslararası boyutlarıyla* içinde (ss.117-135). Nobel Yayıncılık.

İzci, L. (2021). *Çocuk koruma politikalarının sembolik etkileşimcilik bakış açısıyla analizi: Türkiye, İngiltere, İsveç Örnekleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İzci, L. & Mazman, İ. (2021). Sembolik etkileşimcilik çerçevesinden korunmaya muhtaç çocuklarda benlik. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 151-170. https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbd/issue/60105/811954

İzci, L. (2020). Türkiye ve İngiltere'de koruyucu aile sisteminin karşılaştırması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 140-163. DOI: 10.48070/erusosbilder.740035

İzci. L. & Uğurlu, H. (2018). Korunmaya muhtaç çocukların mekân değişikliği: Koğuşlardan evlere. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*. 4(9), 228-237. https://dergipark.org.tr/en/pub/iksad/issue/51698/671159

Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet dönemi korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin politikanın oluşumu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kavruk. H. (2002). Anakent'e bakış Türkiye'de anakent belediyeciliği ve kent hizmetlerinin yönetimi. Hizmet İş Sendikası Yayınları.

Kaya, E. (2009). Yoksullukla mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin sosyal yardım modeli. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.

Kök, H. (2019). *Türkiye'de cinsel istismara uğrayan çocuklara yönelik hizmet ve uygulamaların değerlendirilmesi: Bir model önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

London Child Protection Procedures. (2019). Child protection conferences. Http: //Www.Londoncp.Co.Uk/Chapters/Chi_Prot_Conf.Html Erişim: 30.03.2023.

London Child Protection Procedures. (2017). Threshold document: Continuum of help and support. Http: //Www.Londoncp.Co.Uk/Chapters/Amendments.Html Erişim: 14.05.2023.

Mignot, J.F. (2017). Full adoption in England and Wales and France: A comparative history of law and practice (1926-2015). Adoption and Fostering, 34,87-158. https://shs.hal.science/halshs-01571262/document

Millar, M., & Corby, B. (2006). The framework for the assessment of children in need and their families—A basis for a 'therapeutic'encounter?. *British Journal of Social Work*, *36*(6), 887-899. https://doi.org/10.1093/bjsw/bch321

Moore, M. (2014). Beş AB Ülkesi ve Türkiye'de çocuklara yönelik koşullu salıverme sistemleri. türkiye'de çocuklar için adalet. Proje paydaşları: Adalet Bakanlığı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu. Türkiye Adalet Akademisi. UNICEF Türkiye. https://www.unicef.org/turkiye/media/3586/file/1.%20KO%C5%9EULLU%20SALIVERME%20S%C4%B0STEMLER%C4%B0_CONDITIONAL%20RELEASE.pdf

Muench, K., Diaz, C., & Wright, R. (2017). Children and parent participation in child protection conferences: A study in one English local authority. *Child Care in Practice*, *23*(1), 49-63. https://doi.org/10.1080/13575279.2015.1126227

Özler Ervüz, F. (2022). Türkiye'de korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik kuruluş bakım hizmetleri. F. Yaman & C. Ervüz (Eds.) *Çocuk koruma sistemleri ulusal ve uluslararası boyutlarıyla* içinde, (ss.205-222). Nobel Yayıncılık.

Sallan Gül, S. (2000). Yeni sağ sosyal güvenlik anlayışının tarihsel bağlantıları: İngiltere ve Türkiye örnekleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 40. 3-4. S: 51-66. https://dergipark.org.tr/en/pub/dtcfdergisi/issue/66762/1044022

Salim, M. (2011). *Geçmişten günümüze Türkiye'de çocuk koruma politikaları ve sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sandford, M. (2018). Local government in England: Structures. Brıefıng paper. Number 07104. December. House Of Common Library. Http: //Researchbriefings.Files.Parliament.Uk/Docu-

ments/Sn07104/Sn07104.Pdf Erişim: 14.05.2023.

Sayın, K. & Paslı, F. Almanya, İngiltere ve Türkiye'nin koruyucu aile sistemlerinin karşılaştırılması. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 194-215.

Spratt. T. (2013). Cross national analyses of good practice and derived recommendations. İn "Child Protection Systems: An international comparison of good practice examples of five countries (Australia. Germany. Finland. Sweden. United Kingdom) With Recommendations For Switzerland". T.Spratt. and J.C.Nett (Eds). *The Swiss project fund for child protection.* Technical Report. Doı: 10.13140/Rg.2.1.3737.2249. September. P:65-104

Verhallen, T., Hall, C. J., & Slembrouck, S. (2019). Family support and child protection approaches. Historicising perspectives on contemporary discourses of social work. *Qualitative Social Work*, 18(2), 286–301. https://doi.org/10.1177/1473325017712798

NSPCC. (2022). *Child protection system in England*. Https://Learning.Nspcc.Org.Uk/Child-Protection-System/England Erişim Tarihi: 23.01.2023

NSPCC. (2012). *An introduction to child protection legislation in the UK*. NSPCC Factsheet. May. S: 1-12. https://www.researchgate.net/profile/Sindhu-dr-Thulaseedharan/publication/255738892_An_introduction_to_child_protection_legislation_in_the_UK/links/00b7d5209f8d58971e000000/An-introduction-to-child-protection-legislation-in-the-UK.pdf Erişim: 26.06.2023.

Office For National Statistics. (2022). *Statistical bulletin 2021 population and household estimates. England and Wales: Census 2021. Unrounded Data.*

https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/bulletins/populationandhouseholdestimatesenglandandwales/census2021 Erişim: 26.06.2023.

OFSTED. (2018). *Children's social care in England. 2017-18. National Statistics*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/726715/Children_s_social_care_in_England_2017-18_-_main_findings.pdf Erişim: 26.06.2023.

OFSTED. (2014). *Introduction to independent fostering agencies.* Referenceno: 090219. Crown Copyright. Manchester. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381141/Introduction_20to_20independent_20fostering_20agencies.pdf

Richmondandwandsworth. (2017). *Job profile comprising job description and person specification: Independent reviewing officer /child protection coordinator". childrens services.* London Borough Of Richmond Upon Thames. https://careers.richmondandwandsworth.gov.uk/members/modules/jobV2/fdownload.php?j=b81c0e3896701882&f=b04383d0cb83afc3 Erişim: 26.06.2023.

Whittaker, J. K., Holmes, L., del Valle, J. F., Ainsworth, F., Andreassen, T., Anglin, J. & Zeira, A. (2016). Therapeutic residential care for children and youth: A consensus statement of the international work group on therapeutic residential care. *Residential treatment for children & youth*, *33*(2), 89-106. https://doi.org/10.1080/0886571X.2016.1215755. Erişim: 26.06.2023.

Yamaç, M. (2014). Tarihsel gelişim içinde üniter bir yapıda yerel yönetim: İngiltere örneği İngiltere'de yerel yönetimler. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2014(2), 1-21. https://dergipark.org.tr/en/pub/sbm/issue/47760/603348 Erişim: 14.05.2023.

Yaman, F. & Tuncay, T. (2020). Ölümcül çocuk istismarları ve Türkiye çocuk koruma sistemine yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (3), 1370-1393. DOI: 10.33417/tsh.655607

Zayed, Y., & Harker, R. (2015). *Children in care in England: statistics.* House Of Commons Library. Number 04470. 5 October. https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/24518/

BÖLÜM ALTI

KANADA ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Elvan Ulucan Özkan - Cezmi Ervüz

Giriş

Kanada, Amerika kıtasının kuzeyinde, 9.984.670 km² yüz ölçümü ile Türkiye'nin 12 katı büyüklüğüne sahip, dünyanın en büyük toprak alanı olan ikinci ülkesidir. Geniş toprakları ve çeşitli coğrafi yapısıyla tahmini 39,566,248 (Statistics Canada, 2023) olarak nispeten küçük bir nüfusa sahip olmasına rağmen sürekli göç alan bir ülke olması nedeniyle hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. Nüfusun çoğunluğu Amerikan sınırına yakın bölgelerde yaşamaktadır. Ülkede resmî dil olarak İngilizce ve Fransızca konuşulmakta, para birimi olarak ise Kanada doları kullanılmaktadır. Ülkenin Başkenti Ottava'dır. Başlıca şehirleri; Toronto, Monteral, Vancouver, Calgary, Edmonton ve Quebec'tir (T.C.Ticaret Bakanlığı, 2021).

Kanada, Federal Parlamenter Demokrasi ile yönetilmekte olup yönetim yetkileri federal ve eyalet/bölgesel hükûmetler arasında ayrışmıştır. Federal yapının altında, on eyalet ve üç bölge bulunmaktadır. Bu eyaletler; Ontario, Alberta, Prince Quebec, Edward Island, British Columbia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland ve Labrador, Saskatchewan ve Nova Scotia'dır. Bölgeler ise Yukon, Kuzeybatı Toprakları ve Nunavut'tur (Statistics Canada, 2023). Eyaletler ve bölgeler; çocuk refahı, sağlık, eğitim ve refah ile ilgili sosyal hizmetlerin sağlanmasından sorumludur. İstihdam sigortası, yaşlılık güvenliği, emeklilik planı ve çocuk vergi yardımı gibi programlardan ise federal hükûmet sorumludur (Swift, 2011).

Kanada, sosyal refah sisteminin iyi olması nedeniyle göçmen ve mülteciler için güvenli bir liman olarak görülmektedir. Yoğun göç alan ülkelerden biri olarak çok kültürlülüğün en huzurlu şekilde yaşandığı ülke olarak kabul edilmektedir.

Eyaletler, bölgeler ve yerli çocuk koruma hizmetlerinin yapısında, organizasyonunda ve müdahale yetkilerini tanımlayan kanunlarda farklılıklar olmasına rağmen bu sistemler ortak özelliklere sahiptir. Bu ortak özellikler; zorunlu bildirim, hizmet uygunluğunun belirlenmesinde birincil çerçeve olarak kötü muamele soruşturmalarının kullanılması, hizmetlerin uygulanmasında mahkeme kararlarına güvenilmesi ve çocukların ve gençlerin çeşitli ev dışı bakım ortamlarına yerleştirilme kriterleridir.

Kanada'da yerli çocuklar ve ailelerinin çocuk koruma sisteminde karşılaştıkları tarihsel ve devam eden zorlukları göz önüne alındığında, ailelerin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanabilecek hizmetlerin sunulması, ailenin korunmasını teşvik etmek, olumlu ebeveynliği desteklemek ve gereksiz yere ev dışına yerleştirmeleri önlemek önemlidir. Bunun için özellikle yerli çocukların ve ailelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için daha geniş ve daha esnek hizmet alternatifleri geliştirilmelidir. Yerli çocukların ve ailelerin refahını destekleyen hizmetlerin geliştirilmesinde yerli kuruluşlar ve topluluklarla iş birliği yapılması gerekir. Bu hizmetler, yerli toplulukların; haklarına, değerlerine ve geleneklerine saygı duyan kültürel olarak uygun müdahaleler olmalıdır.

Kanada'nın çocuk koruma sistemi, genel anlamda değerlendirildiğinde, fırsat eşitliğinin olması, çocukların kendini güvende hissedecek politikaların varlığı, çocukların aile yanında desteklenmesine ve korunmasına yönelik politikalar göze çarpmaktadır. Çocuk yardımı ve çocuk bakımı için ayrılan fonların yoğunluğu, çocuklara yönelik adli işlemlerde meslek elemanlarına özellikle sosyal hizmet uzmanlarına başvurulması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Koruyucu aile sistemindeki başvuru, izleme ve değerlendirme süreci Türkiye'dekine benzer nitelikler taşıması bakımında önemlidir. Evlat edinme işlemleri ve sürecinin çeşitlilik arz etmesi uygulamanın etkililiği noktasında faydalı görülebilir.

Tüm bunlara ek olarak, Kanada'da çocuk koruma sisteminin herkes için daha eşitlikçi ve etkili olabilmesi için sürekli iş birliğini, kültürel yeterliliği, uzlaşmayı ve kendi kaderini tayin etmeyi içeren bir düzenlemeyi içeren düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir.

Kaynakça

Barker, B., Sedgemore, K., Tourangeau, M., Lagimodiere, L., Milloy, J., Dong, H., ... & DeBeck, K. (2019). Intergenerational trauma: The relationship between residential schools and the child welfare system among young people who use drugs in Vancouver, Canada. *Journal of Adolescent Health*, *65*(2), 248-254.

Başaran, E. (2017). Çokkültürlülük olgusunun Kanada örneği ekseninde incelemesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7 (12), 242-243.

Canadaadopts. (2023). Design services for adoptive families. https://www.canadaadopts.com/adopting-in-canada/adopting-canada-faqs/

Canadianadoption. (2023). How to be a foster parent ın canada https://canadianadoption.com/how-

to-be-a-foster-parent-in-canada/

Canadian child welfare research portal (March 2023). Frequently Asked Questions. https://cwrp.ca/frequently-asked-questions-faqs

Cafdn (2023, 19 Temmuz). Cafdn. 19 Temmuz 2023 tarihinde https://cafdn.org/stories/adopting-or-fostering-a-child-from-the-child-welfare-system-in-canada/# adresinden edinilmiştir.

Child and Family Services Act, R.S.O. (1990) c. 11 (CanLII). Retrieved from http://canlii. ca/t/4m7#sec1subsec2

Doherty, G. Friendly, M. & Oloman, M. (1998). *Women's Support, Women's Work: Child Care in an Era of Deficit Reduction, Devolution, Downsizing and Deregulation= Le soutien aux femmes, le travail des femmes et la garde d'enfants a l'ere de la reduction du deficit, du transfert des responsabilites, de la reduction de la taille de l'Etat et de la dereglementation*. Status of Women Canada, 360 Albert Street, Suite 700, Ottawa, Ontario K1A 1C3, Canada (Catalog No. SW21-28/1998).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2023). Reading performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/79913c69-en https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm#indicator-chart

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2023). Poverty rate (indicator). doi: 10.1787/0fe1315d-en. https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2023). Family benefits public spending (indicator). https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/family-benefits-public-spending/indicator/english_8e8b3273-en

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2023). Social spending (indicator). doi: 10.1787/7497563b-en. https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm

Gharabaghi, K., Trocmé, N. & Newman, D. (2016). *Because young people matter: Report of the residential services review panel*. Toronto: Ontario Ministry of Children and Youth Services.

Goverment of Canada. (2020). More Canadians Receiving the Canada Child Benefit than Ever before. https://www.canada.ca/en/employment-social-development/news/2020/01/more-canadians-receivingthe-canada-child-benefit-than-ever-before.html

International Foster Care Organisation. Ifco. (2023). Canada. https://www.ifco.info/about-foster-and-kinship-care/foster-care-around-the-world/canada/.

Jones, A., Sinha, V. & Trocmé, N. (2015). Children and youth in out-of-home care in the Canadian provinces. *CWRP information sheet E*, *167*.

Kara, Y. (2020) Kuzey Amerika ülkelerinde aile politikaları: Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *20*(48), 643-666.

Kozlowski, A., L. & V. (2014). British Columbia's child welfare system. *CWRP Information Sheet E*, *139*.

Kyte, A. & Wegner-Lohin, J. (2014). Alberta's child welfare system (CWRP Information Sheet #137E). Montreal: Centre for Research on Children and Families. Retrieved from http://cwrp. ca/sites/default/files/publications/en/AB_infosheet_final.pdf

Kyte, A., Trocmé, N. & Chamberland, C. (2013). Evaluating where we're at with differential response. *Child Abuse & Neglect,* 37(2), 125–132. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.10.003.

Miller, JR. (1996). *Shingwauk's vision: A history of Native residential schools*. University of Toronto Press.

Milloy, JS. (1999). *A national crime: The Canadian government and the residential school system, 1879 to 1986*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.

Ontario. (March 31, 2023). Adoption. https://www.ontario.ca/page/adoption.

Özler Ervüz, F. (2022). Türkiye'de Koruma İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Kuruluş Bakım Hizmetleri. F. Yaman ve C. Ervüz (Ed.), *Çocuk Koruma Sistemleri Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla* içinde (s. 205-220). Nobel Yayıncılık.

Pisciotta, AW. (1982). Saving the children: The promise and practice of parens patriae, 1838-98. *Crime*

& Delinquency, *28*(3), 410-425.

Sinclair, R. (2021). The Indigenous child removal system in Canada: An examination of legal decision-making and racial bias. *First Peoples Child & Family Review*, *11*(2), 8-18.

Sinha, V. & Kozlowski, A. (2013). The structure of Aboriginal child welfare in Canada. *The International Indigenous Policy Journal, 4*(2).

Statista. (September, 2022). Resident population of Canada in 2023, By gender and age group. https://www.statista.com/statistics/444858/canada-resident-population-by-gender-and-age-group/

Statistics Canada. (2023, January 1). Quarterly population estimate. https://www.statcan.gc.ca/en/start

Statistics Canada. (2023). Geography-Find information by region or area. https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/geo?geocode=A000246&subject_levels=42&geotext=Manitoba%20%5BProvince%5D

Statistic Canada. (May 2019). https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/89-28-0001/2018001/article/00013-eng.htm.

Sykes, B. (2001). *Making decisions about child care: A study of Canadian women*. London School of Economics and Political Science. Dissertation Publishing.

Swift, K.J. (1997). Canada: Trends and Issues in Child Welfare. N Gilbert (Ed.) *Combatting Child Abuse: International Perspectives and Trends*. (pp. 38–71). Oxford University Press.

Swift, K.J. (2011). Canadian child welfare: Child Protection and the Status Quo. N Gilbert, N Parton & M Skivenes (Eds.), *Child protection systems* (pp. 36-60). Oxford University Press.

T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. (2021). Kanada Ülke Profili. https://ticaret.gov.tr/data/5ef494c113b8767a580219bf/Kanada%20%C3%9Clke%20Profili_Ekim2022.pdf)

The Canadian Bar Association. (2023). Chıld and youth law sectıon https://www.cba.org/Sections/Child-and-Youth-Law-Section/Resources/Resources/2021/EssayWinnerCYL2021#_edn30.

The World Bank. (2023). Canada. https://data.worldbank.org/country/canada?view=chart

Todaysparent. (March 31, 2023). https://www.todaysparent.com/getting-pregnant/infertility/what-you-need-to-know-about-adoption-in-canada/.

Trocmé, N., Esposito, T., Nutton, J., Rosser, V. & Fallon, B. (2019). Child Welfare Services in Canada. Merkel-Holguin, L., Fluke, J.D., Krugman, R.D. (eds) *National Systems of Child Protection. Child Maltreatment*, vol 8. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93348-1_3

Tunçer, AS. (2020). Kanada'da Çocuklara Yönelik Yönetsel Örgütlenme ve Politikalar. YM Işıkçı & A Dirikoç (Eds.) *Çocuklara Yönelik Karşılaştırmalı Yönetsel Yapılar* (s. 267). Astana Yayınları, Ankara.

UNHCR. (2023). https://www.refworld.org/cgibin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa67404

UNICEF. (2023). UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women. https://data.unicef.org/country/can/

Wegner-Lohin, J., Kyte, A. & Trocme, N. (2014). Ontario's child welfare system. *Information Sheet E*, *138*, 1-6.

Quebec. (March 31, 2023). https://www.quebec.ca/en/family-and-support-for-individuals/childhood/foster-family/procedure

WORLDHEALTHRANKINGS. (2023). Live longer live better. https://www.worldlifeexpectancy.com/tr/canada-life-expectancy#:~:text=Kanada%3A%20Ortalama%20%C3%B6m%C3%BCr&text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20yay%C4%B1nlanan%20en%20son,Hayat%20Beklenti%20s%C4%B1ralamas%C4%B1n%C4%B1%2015%20verir.

BÖLÜM YEDİ

NORVEÇ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Feyza Özler Ervüz - Meral Öztürk

Giriş

Kuzey Avrupa'da İskandinav Ülkeleri içerisinde yer alan Norveç, yaşam standartları en iyi, demokrasi ve adalet sistemi en gelişmiş ülkelerden birisidir. Yoksulluk seviyesinin düşük olması ve sosyal harcamaların yüksek olması nedeniyle Avrupa ülkeleri arasında ekonomik açıdan güçlü bir devlet olan Norveç, 1990 yılından itibaren İnsani Gelişmişlik Endeksi sıralamasında en yaşanabilir ülke olarak yerini almıştır (Akkaya, 2021). Ülkenin nüfusu 5,45 milyon olup 15 yaş altı nüfus yalnızca 984 bindir. Ülkenin doğum oranı son yıllarda hızla azalmaktadır. 5 yaş altı çocuk ölüm oranı ise %2'dir (Statistics Norway, 2021). Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla'ya (GSYİH) göre çocuk yetiştirmek için en ideal ülke birinci sırada Danimarka, ikinci sırada Norveç'tir (Veri Kaynağı, 2022). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) raporuna göre Norveç, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği (OECD) ülkeleri arasında çocuk yoksulluğunun en düşük olduğu ülke olup sağlık alanında 5'inci, eğitimde 9'uncu sırada gelmektedir (UNICEF, 2017). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi kabul eden ülkeler arasında yer alan Norveç, çocukların savunuculuğu anlamına gelen Ombudsmanlığın ilk temsilciliğini yapan ülke olarak da bilinmektedir. Unicef Durum Analizi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) verilerinden yola çıkarak oluşturulan Humanium 2018 verilerine göre Norveç'te Çocuk Haklarının Gerçekleştirilmesi Endeksi, 9,42/10 olarak iyi seviyede bulunmuştur (Humanium, 2023). Ülkenin çocuk politikaları iyi durumda olmasına rağmen çocukların karşılaştığı ve çocuk hakları ihlali niteliğinde birtakım sorunlar da mevcuttur. Başlıca sorunlar arasında azınlık çocuklar, refakatsiz çocuklar, çocuk adalet sistemi, sağlık ve çocuklara yönelik kötü muamele başlıkları yer almaktadır (Humanium, 2023).

Kaynakça

Akkaya, E. İ. (2021*). Dünden bugüne Norveç: Avrupa birliği ile ilişkileri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpınar, B. & Aydın, K. (2007). Türkiye ve bazı ülkelerin eğitim reformlarının karşılaştırılması. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 82-88.

Alan-Held, D. (2015). Eğitimde örnek ülke: Norveç. *Indigo*. https://indigodergisi.com/2015/04/norvecte-cocuk-egitmek/

Albayrak, T. E. & Birinci, M. (2017). Sosyal devlet modelleri: Sosyal demokrat model, İsveç-Norveç örneği. *Journal Of Social Work*, *1*(1), 64- 100.

Alves, D. E., Roysamb, E., Oppedal, B. & Zachrisson, H.D. (2011). Emotional problems in preadolescent in Norway: The role of gender, ethnic minority status, and home-and school- related hassles. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *5* (1), 37-47. https://doi.org/10.1186/1753-2000-5-37

Amnesty International Report (2018). *The state of the world's human rights*. https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/6700/2018/en/.

Avcı, B. & Toy, B. Y. (2018). Norveç ve Türkiye eğitim sistemleri ile öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *12*(25), 39-59.

Berrick, J. D. & Skivenes, M. (2013). Fostering in the welfare states of the US and Norway. *Journal of European Social Policy*, *23* (4), 423–436.

Dawson, K. & Berry M. (2002). Engaging families in child welfare services: An evidence based approachto best practice. *Journal of Policy Practice and Program, 81* (2), 293–317.

Erkul, E. (2020). Sosyal demokrat refah devletlerinde çocuklara yönelik sosyal koruma istatistiklerinin incelenmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, *5* (9), 137-157.

Eroğlu, E. & Dikici Sığırtmaç, A. (2019). Finlandiya İsveç Norveç'te okul öncesi dönemde özel gereksinimli çocuklara sunulan kaynaştırma eğitimi uygulamaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 27 (4), 1705-1712.

Falch-Eriksen, A & Skivenes, M. (2019, 4 Mart). Right to protection. Children's rights in Norway. 107-135. *Idunn* https://www.idunn.no/doi/10.18261/9788215031415-2019-04

Fendoğlu, H. T. (2010). Kamu denetçiligi (ombudsmanslık). *Stratejik Düşünce Enstitüsü Dergisi*, (12), 1-20.

Gjesdal, S. & Hedenborg, S. (2021). Engaging minority girls in organized youth sport in norway: A case study of a project that worked. *Front Sports Act Living*. 3, 781142.

Grami, M. (2021). Juvenile justice and restorative approach in Norway. *European Journal of Economics, Law and Social Sciences,* 5(2), 356-364.

Güngör, S. (2009). Bakıma muhtaç çocuklar: Türkiye ve Norveç kurumsal yapılarının karşılaştırılması [Elektronik Sürüm]. *Türk İdare Dergisi*, 225-241.

Haugli, T. & Nylund, A. (2019). Children's constitutional rights in the nordic countries: Do constitutional rights matter? P. Leviner (General Ed.), T. Haugli, A. Nylund, R. Sigurdsen, I.R.I Bendilesen (Ed.) *Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries* İçinde (ss. 391-422). Brill.

Kahraman, N. (2020). Çocuk haklarının korunmasında çocuk ombudsmanlığının önemi: Norveç ve Türkiye çocuk ombudsmanlığı karşılaştırması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* 11(2), 186- 204.

Kaplan, Ç., Macit, M. & Özcan, E. (2014). Kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu'nun kamuoyu algısı üzerine bir çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*5 (2), 75-104.

Kloppen, K., Haugland, S., Svedin, C. G., Mæhle, M., & Breivik, K. (2016). Prevalence of child sexual abuse in the Nordic countries: A literature review. *Journal of child sexual abuse*, *25*(1), 37-55.

Küçükoğlu, M. & Ercan, H. (2019). Norveç'te refah devletinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11*(18), 2275-2308.

Mamur-Işıkçı, Y. & İnce, D. (2018). Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde örnek bir model: Norveç çocuk ombudsmanı. *Ankara Barosu Dergisi*. 76 (4), 51-74.

Norwegian Child Welfare Act (1992). Act of july 1992 no:100 relating to child welfare services. http://www.regjeringen.no/en/doc/laws/Acts/ the-child-welfare-act.html?id=448398

Oğrak, S. (2023). The human aspect/ professional development team koordinatörü. Kişisel Görüşme 08.03.2023 tarihinde 10:15 am- 11-15 am saatleri arasında senanur@thehumanaspect.com adresi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Olsvik, B. S., & Saus, M. (2022). Coping with paradoxes: Norwegian child welfare leaders managing complexity. *Child Care in Practice*, *28*(3), 464-481.

Önal, R. (2016). Avrupa'da Müslümanların birlikte yaşama serüveni: Norveç örneği-çokkültürlü yaşam, sosyo-kültürel organizasyonlar ve dinler arası diyalog perspektifinden bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *11*(1), 167-185.

Özerbaş, M.A. & Safi, B.N. (2022). İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve türk eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 11(1), 63-80.

Hauglı, T. & Nylund, A. (2019). Children's constitutional rights in the Nordic countries: Do constitutional rights matter? P. Leviner (General Ed.), T. Haugli, A. Nylund, R. Sigurdsen, I.R.I Bendilesen (Ed.) *Children's constitutional rights in the nordic countries*. İçinde (ss. 391-422). Brill.

Skivenes, M. (2011) Norway: Toward a child-centric perspective. N. Gilbert, N. Partonand M. Skivenes (Ed.) *Child protection systems: International trends and orientations* içinde (s.154-180), Oxford University Press.

SperreSaunes, I., Karanikolos, M. & Sagan, A. (2020). *Health systems in transition*. NIPH (Norwegian Institute of Public Health). https://www.fhi.no/en/

Statistics Norway. Adoption. https://www.ssb.no/statbank/table/06685/ adresinden 29.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Storo, J. (2011). Foster care in Norway. https://www.childresearch.net/papers/rights/2011_01.html

Şengün, H. (2021). Norveç'te çocuk hakları ve çocuk politikalarının yönetimi. Y. Mamur-Işıkçı, A. Dirikoç (Ed.) *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* içinde. Astana Yayınları.

The Adoption Act (2017). Act of 16 June 2017 No. 47 Relating to adoption. https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/ACT-OF-28-FEBRUARY-1986-NO-8-RELATING-TO/id443477/

TVP World. (2023). Barnevernet - a Troublesome Side of the Norwegian State. 28.06.2023 tarihinde https://tvpworld.com/68748841/barnevernet-a-troublesome-side-of-the-norwegian state#:~:text=Norway%20is%20known%20for%20its,biological%20families%20in%20certain%20cases/ adresinden erişilmiştir.

UNICEF. (2017). *Building the future children and the sustainable development goals in rich countries*, *UNICEF Innocenti Report Card*. https://www.unicef.org/reports/building-future

Van-Wormer, K. (1990). Hidden juvenile justice system in Norway: A journey back in time. *Federal Probation*, *54* (1), 57-61.

Westergren, T. Molland, E., Haralstad, K., Tellefsen, A., Köpp, H.A., Fgran, L. & Abildsnes, E. (2021). *BMC Health Services Research*, *21* (86), 1-9.

Bufdir. *Barnevern*. 06.03.2023 tarihinde https://www.bufdir.no/barnevern/ adresinden erişilmiştir.

Bufdir. *Fagstotte*. 07.03.2023 tarihinde https://www.bufdir.no/fagstotte/barnevern-oppvekst/ny-barnevernslov/ adresinden erişilmiştir.

Bufdir. *Fosterhjem*. 01.03.2023 tarihinde https://www.bufdir.no/fosterhjem/prosess/ adresinden erişilmiştir.

Humanium. *Norway*. 15.02.2023 tarihinde https://www.humanium.org/en/norway/ adresinden erişilmiştir.

Imdı. *Nora.* 20.02.2023 tarihinde https://www.imdi.no/nora/nettsiden-nora-handler-om/nora-stesne-hakkindadir/adresinden erişilmiştir.

Regrejeringen. *Department of Family*. 07.03.2023 tarihinde https://www.regjeringen.no/en/dep/bfd/organisation/departments/Department-of-Family-and-/id752065/ adresinden tarihinde erişilmiştir.

Satatista. *Immigration in Norway*. 26.02.2023 tarihinde https://www.statista.com/statistics/586665/immigration-in-norway/ adresinden erişilmiştir.

Veri Kaynağı. *GSYİH*. 28.02.2023 tarihinde https://www.verikaynagi.com/grafik/kisi-basina-dusen-gsyihye-gore-cocuk-yetistirmek-icin-en-iyi-10-ulke/ adresinden erişilmiştir.

Zanzu. Rights. 06.03.2023 tarihinde https://zanzu.no/tr/haklar-ve-kanun/haklariniz/tibbi-bakima-adresinden erişilmiştir.

Zanzu. Adoption. 28.03.2023 tarihinde https://zanzu.no/en/rights-and-law/your-rights/adoption#:~:text=In%20Norway%2C%20an%20adoption%20can,are%20single%20can%20adopt%20children adresinden erişilmiştir.

BÖLÜM SEKİZ

RUSYA FEDERASYONU ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Akif Abdullah

Giriş

Bir çocuğun aile içinde yetiştirilmesi, ebeveynlerin çocuğun kişisel ve sosyal haklarını koruma yükümlülüğünden oluşmaktadır. Bu süreç, devlet organları tarafından da kontrol edilmektedir. Bazı araştırmacılar, devlet ve aile kurumlarının bu karşılıklı sorumluluklarının uygun şekilde yerine getirilmesinin, sosyal istikrarın oluşmasına ve bir bütün olarak devletin gelişmişlik göstergelerinin yüksek düzeyde tutulmasına katkıda bulunacağına inanmaktadırlar.

Devletin ve sosyal kurumların başarılı bir şekilde gelişebilmesi için çocukların temel haklarının korunması gibi basit bir formül vardır. Ancak ülkedeki ekonomik durum, ebeveynlerin çocukları için makul bir yaşam standardı sağlamasına her zaman izin vermez. Örneğin, anaokulu veya kreş gibi yerlerde çocuklar için yer bulunmaması veya bu hizmetlerin yetersiz olması, temel ve güncel bir sorundur. Bu yüzden ebeveynler, çocuklarının geleceği için genellikle çalışma izinlerini belirlenen sınırların ötesine uzatarak düşük gelirli hâle gelmek zorunda kalır. Bu durum da çocuğun sağlıklı bir ortamda yetişmesini olumsuz etkiler.

Modern Rusya'da aile içi şiddet sorunu giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Resmî verilere göre Rusya Federasyonu'nda tüm ciddi şiddet suçlarının %40'ı aile içinde gerçekleşmektedir. Aile içi şiddet genellikle en zayıf ve en savunmasız aile üyelerinden kadınları, çocukları, engellileri ve yaşlıları etkilemektedir. Bu durum ciddi psikolojik travmalara yol açmaktadır. Aile birliğini sürdürmenin değerli olup olmadığına karar vermek aile fertlerine aittir. Ancak aile içi şiddetin kabul edilemez olduğunu hatırlamak ve sevginin bile bir sınırı olduğunu unutmamak önemlidir.

Engelli çocuğu olan ailelere sağlanan sosyal yardımlar şunlardır:

1. Nakit, gıda, hijyen ürünleri, giyim, ayakkabı gibi maddi yardımların sağlanması.
2. Evde sosyal bakım hizmetleriyle çeşitli hizmetlerin sunulması.
3. Yarı sabit sosyal hizmetlerin sunulması.
4. Kalıcı bakıma ihtiyaç duyulduğunda sabit kurumlarda sosyal hizmetlerin sağlanması.
5. Engelli çocuklar için özel kurumlarda geçici barınma sağlanması.

"Koruyucu aile" aile biçimi, daha fazla çocuğun yetiştirilmesine izin vermesine rağmen, çocuklara gereken özen, dikkat, bakım, yetiştirme ve eğitimin sağlanmasının zorunlu olduğu unutulmamalıdır. Kuşkusuz, "koruyucu aile" biçimi, modern toplumda önemli ve gereklidir. Çünkü evlat edinen ebeveynler olsalar bile çocuk kendini güvende hisseder, daha eksiksiz bir şekilde gelişir ve dolayısıyla bir birey olma fırsatı bulur. Gelecekteki yerini bulmak ve topluma faydalı olmak, aile kavramına doğru bir bakış açısına sahip olmak -hiçbir ebeveyni olmayanlara kıyasla daha olasıdır. Elbette, "koruyucu aile" statüsünü alanlar, büyük bir sorumluluk altına girerler.

Koruyucu aile olmanın yasal sonuçlarını doğru bir şekilde değerlendirmek ve ayrıca koruyucu aile tarafından alınan çocukların, çocuğun gelişimi için farklı seçeneklere ve kaliteye ihtiyaç duyacağını göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu nedenle yaşam koşullarına uyum sağlamak gerekebilir. Koruyucu ebeveynler, aslında biyolojik ebeveynlerin görevlerini yerine getirirler. Bakım, yetiştirme, eğitim gibi görevlerin yanı sıra uygun tıbbi bakımın sağlanması da önemlidir. Özellikle istatistiklere göre, çeşitli kusurları olan çocuklar genellikle koruyucu ailelere yerleştirilmektedir.

Kaynakça

Agumava, F. (2018). Detyam migrantov dadut pravovoy status // *Parlamentskaya Gazeta. 24 Nisan.*

Andriçenko, L ve Polyugina, İ. (2019). Migraçionnıe zakonodatelstvo Rossiyskoy Federaçii: tendençii razvitiya i praktika primeneniya: Monofrafiya. M.: İZiSP: Normaa: İNFRA-M.

Antonova, Yu. (2016). Nasilie V Otnoşenie Jenşin V Rossiyskoy Federaçii. Pravovoy Analiz Situaçii // Otçet Proyekta «Pravovaya İniçiativaa».

Berejnıh, A. (2015). Soçialnoe Sirotstvo – Soçialno-Opasnoe Yavleniya. Priçinı İ Profilaktika// Yunost İ Znaniya Garanitiya Uspeha: Sbornik Nauçnıh Trudov- Kypcк.

Besçetnova, O. (2015). Problema Sirotstva V Sovremennom Rossiyskom Obşestve: İnstituçialnoe Aspektı: dissertaçiya doktora soçiologiçeskih nauk : 22.00.04. Sankt-Petersburg.

Bryuhina, E & Kozlova, E. (2014). Nekotorıe Problemı Pravogogo Regulirovaniya Vremennoy Opeki (Popeçitelstva) Nad Nesoverşennoletnımi V R.F // *Problemı V Rossiyskom Zakonodatelstve. Yuridiçeskiy Jurnal № 6.*

Burdo, E. (2015). Problemı Pravovogo Regulirovaniya Opeki İ Popeçitalstva Nad Detmi V R.F // *Mariyskiy Yuridiçeskiy Vestnik. № 3.*

Dorjieva, S. (2016). Pravovıe Regulirovanie Ustroystva İ Vospitaniya Detey, Ostavşihsya Bez Popeçeniya Roditeley, V Priyemnoy Semye: dissertaçiya..kanddidata yuridiçeskih nauk: 12.00.03 /.

Dubov, S & Linkov, V & Karbainova, M. 2019). İnformaçionnaya Bezopasnost Rebenka V Çifrovom Prostranstve Rossiyskoy Federaçii // *Rossiyskiy Tehnologiçeskiy Jurnal. T. 7. № 4* URL: https://doi.org/10.32362/2500-316X-2019-7-4-21-30

Ekomasova, A. (2020). Deti Ne Doljnı Jit V İnternatah Oni Vıhodyat Ottuda Soverşenno Ne Gotovımi Ko Vzrosloy Jizni // İnternet İzdanie Meduza (priznan v Rosii inostrannım agentom). URL: https://www.google. com/

Ermoleva, E. (2015). İdentifikaçionnıe Aspektı Professionalnoy Priemnoy Semyi // "*Mir Nauki" No:4.*

Fetisova, O. (2012). Priyomnaya Semya Kak Sposob Semeynogo Vospitaniya Detey-Sirot İ Detey, Ostavşihsya Bez Popeçeniya Roditeley. M.,

Florinskaya, Yu. (2012). Deti Migrantov V Rosii: Dostup K Obrozavaniyu İ Mediçine // *Demskon Weekly* // URL: http://www.demoscope.ru/weekly/2012/0515/analit02.php

Gavrilov, N & Kortneva, V. (2021). Professionalnaya Priyemnaya Semya Kak Mehanizm Preodoleniya Problemı Soçialnogo Sirotstva. *Rossiyskaya Nauka İ Obrazovaniye Segodnya: Problemı İ Perspektivı. № 2 (39).*

Gerasimov, T & Luneva, İ. (2019). Pravovıe Regulirovanie İ Polojenie Priyemnoy Semyi V R.F Sovremennıe Konçepçii Razvitiya Nauki: Sbornik Statey: Mejdunarodnoy Nauçno-Praktiçeskoy Konferençii (20 Mart 2019. Magnitoersk). - Ufa: Aeterna. İSBN 978-5-00109-697-9

Golikova, T. (2021). Golikova Soobşila, Çto Çislo Detey Sirot V Rosii V 2020 Godu Sokratilos Na % 6,6.// İnformaççionnoe Agentstvo TASS. URL: https:// tass.ru/ .

Grişkoveç, A & Galiçkaya, N. (2021). Prava Detey İnvalidov: Gosudarstvennoe Garantii İ Pravovıe Sredstva Zaşitı // *Vestnik SGYUA. №3 (140).* URL: https://cyberleninka.ru/article/n/prava-detey-invalidov-gosudarstvennye-garantii-i- pravovye-sredstva-zaschity.

Habarova, A. (2015). Zaşita Prav Rebenka V Mejdunarodnom Prave // *Журнал Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки.* № 1 (64) URL: https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-pravrebenka-v-mezhdunarodnom-prave.

Harseeva, V. (2013). O Nekotorıh Aspektah Ustanovleniya Opeki İ Popeçitelstva Nad Detmi, Ostavşimsya Bez Popeçeniya Roditeley // *Oşestvo: Politika, Ekonomika, Pravo. № 3.*

Hazov, E. (2017). Konstituçionnıe Garantii Prav İ Svobod Çeloveka İ Grajdanina V Rosii. Teoritiçeskie Osnovı İ Problemı Realizaçii. Monografiya / M.

Hudoykina,T & Maksimova, İ. (2011). Sistema Zaşıtı Prav, Svobod İ Zakonnıh İnteresov Detey V Rossiyskoy Federaçii // *Социально-политические науки.* URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-zaschity-pravsvobod-i-zakonnyh-interesov-detey-v-rossiyskoyfederatsii.

İvanova, O. (2017). Problema Soçializaçii Detey-Sirot V Uçirijdeniyah, Okazıvayuşih Soçialnıe Uslugi // *Sovremennıe Problemı Nauki İ Obrazovaniya – № 6.* – URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=27250.

İvuşkina, A. (2019). Roditel, Bud Bditelen: V Rosii Mogut Poyavitsya Professionalnıe Semyi // *Gazeta İzvestiya.* URL: https://iz.ru/ .

Kiç, İ & Starkov, D. (2019). Spesifika Zaşitı Prav Rebenka v Mejdunarodnım Prave İ V Rossiyskoy Federaçii/ *Межотраслевые связи юридической науки/ Очерки новейшей камералистики* №2.

Kiçalyuk, O & Morozova, O ve Titarenko Yu (2019). Upolnomochennyy po pravam rebonka rossiyskoy federatsii v mekhanizme gosudarstvennoy zashchity prav detey // *Yevraziyskiy yuridicheskiy zhurnal.* № 2 (129). – S. 361–363

Kisliça, A. (2015). Obespeçenie Uspeşnoy Soçializaçii Detey-Sirot İ Detey, Ostavşihsya Bez Popeçeniya Roditeley // *Наука и современность.* № 37–1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-uspeshnoy-sotsializatsii-detey-sirot-i-detey-ostavshihsya-bez-popecheniya-roditeley.

Kryahtunov, O. (2018). Voprosı Obrazovaniya: Yazıki İ Speçialnost. // *Vestnik RUDN. T. 15. № 1.*

Kurganov, D. (2019). Mujnı Li V Rosii "Professionalnıe" Priyemnıe Semyi // Çarıgrad. URL: https://tsargrad.tv/.

Kuzmiçeva, A. (2016). 7 Riskov Priyemnoy Semyi: Poçemu Detey Vozvraşayut V Detskie Doma // Sayt-Miloserdie.ru". URL: https://www.miloserdie. ru/ .

Lapteva, L. (2017). Domaşnee Nasilie: Sila Tradiçii// *Genesis: istoriçeskie isledovaniya* . №9.

Lebedeva, A. (2016). Osnavnıe Napravlenie Soçialnoy Zaşitı Semey, Vospitıvayuşih Detey-İnvalidov // *Simvol Nauki №11-3.* URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye- napravleniya-sotsialnoy-zaschity-semey-vospityvayuschih-detey-invalidov.

Margiev, P. (2014). Soçialnaya Zaşita İnvalidov // Normativnıe Aktı İ Dokumentı: Monografiya / - M:Yurid.lit.

Medvedskaya, E. (2018). Pravovaya Harakteristika Priyomnıh Semey V R.F // *Vestnik Nauki İ Obrazovaniya № 3*.

Mezençeva, E. (2019). «Sama Vinovata!», ili Domaşnee nasilie v epohu ravenstva polov. URL: https://tass.ru/opinions/6737525

Plehanov, D. (2020). Rol Semyi V Soçializaçii Liçnosti Rebyonka // *Staliça Nauki*. № 6 (23).

Posipkina, A & Balenko, E. (2018). Profil V Çifrah: Kak Budet Rabotat Baza Dannıh O Rossiyanah V 2023 Godu. URL: https://www.rbc.ru/technology_and_media/20/09/2018

psylaw.2016060409

Savinov, L. (2016). Soçialno-Pravovaya Zaşita Detey-İnvalidov, Projivayuşih V Roditelskey Semye: Soçiokulturnıy Aspekt. // - *Russian Journal of Education and Psychology.* №7 (63). URL: https://cyberleninka.ru/article/n7sotsialno- pravovaya-zaschita-detey-invalidovpro.

Shpagina, E. (2016). İnformaçionnaya Bezopasnost V KonteksteZaşitı Prav Detey V Rossiyskoy Federaçii // *Psihologiya İ Pravo T. 6. № 4*. URL: https://doi.org/10.17759/

Sınıçina, A. (2010). Professionelnaya Zameşayuşaya Semya Kak Novaya Model Vospitaniya Detey, Ostavşihsya Bez Popeçeniya Roditeley // *Vestnik Kostromskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Pedagogika, Psihologiya, Soçiakinetika. T. 16. №3.* URL:https://cyberleninka.ru/.

Şukurov, P. (2004). Priyomnaya Semya Po Semeynomu Pravu Rosii: avtoref... kand.yurid. nauk: 12.00.03 / Belgorod. URL: https://search.rsl.ru/ru/ record/01002814708.

Tihaya, L. (2020). On certain aspects of the protection of the rights of children // Vestnik of St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. № 1 (85). – P. 66–70. DOI: 10.35750/2071-8284-2020-1-66-70

Tyugaşev, E. (2003). Semyevedenie:Uçeb.Posobie. Novosibirsk. : SİBUPK – URL: http://pedlib.ru/Books/1/0418/ 1 0418-170.shtml.

Ujvak, P. (2020). Professionalnıe Semyi İ Profilaktika: Kak Pobedit Sirotstva V Rosii // Ofiçialnıy sayt mediaholdinga RBK. URL: https://trends.rbc.ru/.

URL 2: Sayt RİA Novosti. URL: https://ria.ru/20210119/lgoty- 1593746255.htm.

URL 3: Semeynıy Kodeks R.F s Kommentariyami. Novaya Deystvuyuşaya Redakçiya 2017–2018. URL: https://proskrf.ru/st_152_sk_rf.

URL1: Sayt Generalnoy Prokuraturı Rossiyskoy Federaçii. URL: https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_18/mass- media/news/archive?item.

Voroşilova, S & Muzıkanina, Yu. (2019). Dekriminalizaçiya Poboev: starıe tradiçii i sovremennıe realii // *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. №4.

Yurasova, D. (2020). Ponyatiya Termina "Semeynoe Nasiliye" i ego vidı // XII Mejdunarodnaya studençskaya nauçnaya konferençiya: Studençiskiy nauçnıy forum. URL: https://scienceforum.ru/2020/article/2018022848.

Zinçenko, E & Hazov, E & Evseeva, İ. (2020). Pravovoe Polojeniye Detey Migrantov V Rossiyskoy Federaçii.// *Psihologiye İ Pedagogika Slujebnoy Deyatelnosti* No:3.

BÖLÜM DOKUZ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ

Olgun Gündüz

Giriş

Çocukluk, bütün insanların geçirdiği bir evre olarak kişiliğin oluşumunda en önemli aşamalardan kabul edilir. Bireyin; aidiyet, güven, bağlılık, sevgi, saygı, şefkat, takdir gibi duyguları ilk tanıdığı evre çocukluk evresidir. Yine çocuk, topluma dair davranış kalıplarını, normları, görgüyü, değer sistemini de çocukluk dönemi boyunca edinir. Sosyalleşme süreci, doğumdan başlayarak yaşam boyunca devam eden bir süreçtir ve bu süreç boyunca çocuk ileriki yaşam dönemlerine taşıyacağı kazanımlar elde eder. Çocukların bakım yükümlülükleri, ebeveynlerinin sorumluluğu altındadır. Sağlıklı bir çocukluk, gelişim evreleri boyunca dikkatle takip edilmesi ve yönetilmesi gereken bir süreci zorunlu kılar. Çocukların sağlıklı gelişimini temin etmek, onların topluma sağlıklı bireyler olarak katılmalarının en temel koşuludur. Bu süreçte yaşanan sorunlar diğer yandan çocukların güvenlik ve bakım ihtiyaçlarının desteklenmesini gerektirecek durumlar ortaya çıkarabilir. Anne ve babanın çocuğun sağlıklı gelişimini temin etmede, bakım yükümlülüğünü yerine getirmede yetersiz kaldığı durumlarda oluşabilecek riskler, ihmal ve istismar gibi durumlar karşısında çocuğun korunma ve bakım yükümlülüğünü yöneten bir dizi tedbir devreye girer. *Koruyucu ve destekleyici tedbirler* olarak adlandırılan ve *danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma* gibi alanları içeren bu tedbirler, çocuğun öncelikle ailesinin yanında desteklenmesini sağlamak için düzenlenmiştir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda çocuğun bakım yükümlülüğünün başka bir aileye verilmesi, bu ihtimallerin tüketilmesi hâlinde ise çocuğun kurum bakımına alınması söz konusudur. Bu tedbirlerle birlikte çocuklara, yaş ve gelişimlerine uygun ve içinde bulundukları durumla uyumlu sosyal hizmet modellerinin sunulması, ihtiyaç duyulan sosyal hizmet desteğinin kendilerine sağlanması gerekir. Bu durumda olan çocuklar, *korunma ihtiyacı içinde olan çocuklar* olarak tanımlanır. Çocukların koruyucu ve destekleyici tedbirlerle

Bunun için Türkiye'deki çocuk koruma sistemi bilgi ve veriye dayalı bir yaklaşımı benimsemelidir. Çocukların korunmasıyla ilgili verilerin düzenli ve yaygın olarak toplanması analizi ve değerlendirilmesi üzerinde durulmalıdır. Bunun yanında çocuk koruma hizmetlerinin etkililiğini ve uygulanan müdahalelerin sonuçlarını değerlendirmek için izleme ve değerlendirme mekanizmalarının kullanılması ve bu sonuçların raporlanması önemli bir husustur.

Türkiye'deki çocuk koruması sisteminin multidisipliner bir yaklaşımı benimsemesi ve sağlık eğitim, adalet, emniyet teşkilatı ve diğer ilgili kurumlar arasında bilgi paylaşımını ve ortak çalışmayı teşvik etmesi çocukların korunmasına ve çocuklara etkin hizmetlerin sunumunu arttırılmasını sağlamak açısından önemlidir.

Çocuk koruma sisteminin sürdürülebilirliği için de kaynakların yeterli düzeyde tahsisi ve kaynakların etkin bir şekilde yönetimi önemlidir. Bütçenin, personelin, personele yönelik eğitimin ve diğer kaynakların yeterli düzeyde sağlanması çocuk koruma hizmetlerinin de toplum tarafından erişilebilirliğini ve kalitesini arttıracaktır.

Kaynakça

Aile, ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020a). 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın 100. yılına özel çocuk bülteni. 5. 6. 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/44228/23nisan-cocuk-bulteni.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020b). Çocuk politikaları serisi/1 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çocuk ihmal ve istismarı konusuna kurumsal yaklaşımı. 5. 6. 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/72849/cocuk-politikalari-serisi-1.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020c). *2020 çocuk hakları özel bülteni* 5. 6. 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/63308/cocuk-haklari-bulteni.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021a). *Koruyucu aile adayları rehberi.* 5. 6. 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/81393/koruyucu-aile-rehberi.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021b). *Çocuk politikaları Serisi/3 Aile odaklı hizmet modeli olarak koruyucu aile uygulaması*. 5. 6. 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/72849/cocuk-politikalari-serisi-1.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2022). *2022 yılı faaliyet raporu*. 5, 6,2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/129482/ashb_2022-idare-faaliyet-raporu.pdf adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzük, Erişim Adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/tuzukler/kucuklerin-evlat-edinilmesinde-aracilik-faaliyetlerinin-yurutulmesine-iliskin-tuzuk.pdf

Alşen Güney, S., & Bağ, Ö. (2020). Protective and supportive injunctions for children exposed to sexual abuse: The first data from Turkey. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29:6, 627-637, DOI: 10.1080/10538712.2019.1703234

Aydemir, İ. & Yurtkulu, F. (2012). Çocuğa yönelik cinsel istismarla mücadelede : Çocuk izlem merkezi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 151-165. DOI: 10.1501/Asbd_0000000024

Bay, A. (2014). Osmanlı toplumunda evlatlıklar ve hukuki durumları. Turkish Studies, 9(4), 149-163.

Bilgin, Ö. (2020). Çocuk koruma hizmetlerinde çocuk ihbar ve bildirimlerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4 Sayı 2, s. 26-37.

Bilgin, Ö., & Erdem, N. (2019). Türkiye'de çocukların koruma altına alınma süreçleri. *Qualitative Studies*, *14*(4), 50-66.

Bilgin, Ö., & Yetimoğlu, E. N. (2018). Çocuk koruma ilk müdahale ve değerlendirme birimleri: Birime teslim edilen çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 25-50.

Buran, M ve Çalık Var, E. (2019). Çocuk destek merkezlerinden reşit olarak ayrılan bireylerin sosyal hayata uyum süreci. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi,* 2(1),149-161.

Çanlı, M. (2020). Tarihî süreç içerisinde eytam sandıklarının hukuki mevzuatı ve karşılaştığı sorunlar (1851-1920). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1301-1321.

Çocuk Koruma Kanunu (2005, 3 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 25876). Erişim adresi:https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5395&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 6 Eylül 2022 tarih ve 31945 Sayılı Resmi Gazete, Erişim Adresi: https://www.aile.gov.tr/media/115396/cocuk-koruma-hizmetleri-planlama-ve-cocuk-bakim-kuruluslarinin-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonetmelik.pdf

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/cocuk-koruma-kanununa-gore-verilen-koruyucu-ve-destekleyici-tedbir-kararlarinin-uygulanmasi-hakkinda-yonetmelik.pdf.

-Çocuk İzlem Merkezi Başbakanlık Genelgesi, (4 Ekim 2012) Resmi Gazete (Sayı: 28431) Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121004-5.htm

Darülaceze Başkanlığı. (2022). Darülaceze 6. 6. 2023 tarihinde https://www.darulaceze.gov.tr/darulaceze/ adresinden alındı.

Darüşşafaka Cemiyeti. (2022). Tarihçe 6. 6. 2023 tarihinde www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce adresinden alındı.

Elmacı, D. (2019). Türkiye'de koruma altındaki çocuklara yönelik çocuk koruma kuruluşlarındaki değişimler. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 32-59.

Ervüz, C. (2021). Türkiye'de çocuk koruma ve bakım sistemi. N. Çalış ve O. Zengin (Ed.) *Multidisipliner Perspektiften Sosyal Boyutuyla Çocukluk ve Gençlik içinde (85-118).* Efe Akademi Yayınevi: İstanbul.

Ervüz, C. (2022). Türkiye'de Korunma İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Hizmetler. F. Yaman & C. Ervüz (Ed.), *Çocuk Koruma Sistemleri Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla* içinde (s.277-293). Nobel Akademi.

Forbes, B., Luu, D., Oswald, E., & Tutnjevic, T. (2011). A systems approach to child protection: A World Vision discussion paper. Monrovia, CA: World Vision Internationa.

Gündüz, Olgun (2021) "Parçalanmış ailelerde büyüyen çocuklar: sorunlar ve çözüm önerileri", Peygamberimiz ve Aile Sempozyum Bildiri Kitabı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara s. 985-997.

Güneş Aslan, G. (2022). A social work practice for children in Turkey: Social and economic support services program. *International Journal of Turcologia*, *17*(33), 6-13.

Güneş, G. (2005). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ödemiş'in kimsesiz ve yetim çocukları: Ödemiş Himaye-i etfal cemiyeti'nin faaliyetleri. *Kebikeç*, (19), 141-153.

HM Government (2015). *Working together to safeguard children: A guide to interagency working to safeguard and promote the welfare of children*. (2015). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592101/Working_Together_to_Safeguard_ Children_20170213.pdf

İslam Ansikopedisi, Darüleytam Maddesi, Erişim adresi: https://islamansiklopedisi.org.tr/daruleytam

İşeri, M. (2014). *Osmanlı çocuk koruma sistemi ve darüleytamlar (1851-1923)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Hizmetler Enstitüsü.

Kalaycı, H. (2022). Korunmaya muhtaçlık olgusu ve tarihsel gelişim süreçlerinin sosyolojik bir değerlendirmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 199-217.

Karataş, K. (2007) Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-20.

Karataş, Z. (2015). Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 16-31.

Koruyucu Aile Yönetmeliği (2012, 14 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 28497). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16840&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

İzci, L., Sarı, K. S. ve Uyanık, M. N. (2021). Aile odaklı hizmet modeli olarak koruyucu aile uygulaması. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi, 1(3),1-44.

MEB (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı, Danışmanlık Tedbiri Uygulamaları El Kitabı*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015) Erişim Adresi: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_12/29113841_danismanlik_tedbiri_uygulamalari_el_kitabi.pdf

Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde sosyal güvenlik ve sosyal hizmet*. Tarih Vakfı.

Sarısoy, K. (2020). Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukların korunması (1878 – 1908)", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (KOUSBAD) 11, 73-84.

Sosyal Hizmetler Kanunu (1983, 24 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 18059). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf

TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2022, Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674

Türk Ceza Kanunu. (2004, 26 Eylül). *Resmî Gazete* (Sayı: 25611). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Türk Medeni Kanunu. (2001, 22 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 24607). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 18 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 17863 Mükerrer). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa

Uğur, Ç. S. (2018). *Türkiye'de çocuk koruma politikaları: Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin rolü*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

UNICEF Türkiye (2004), Çocuk haklarına dair sözleşme, 5. 6. 2023 tarihinde https://www.unicef-turk.org/public/uploads/files/UNICEFiCocukHaklarinaDairSozlesme.pdf adresinden alındı.

UNHCR (2010). *Protecting children of concern through a systems approach: Guidance for field offices*. Erişim adresi: https://www.unicef.org/protection/UNHCR_Protecting_C hildren_of_Concern_through_a_Systems_Approach_Dec _1.pdf

Ünal, V. (2012). Osmanlının son dönemlerinde korunmaya muhtaç çocuklar için kurulan sosyal hizmet kuruluşları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(2), 1-27.

Yıldırım, N. (2010). *Hastane tarihimizde bir kutup yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi*. Ajans Es.

1. Basım

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ GELİŞİMİ

Editör
Prof. Dr. Serap Erdoğan

nobel

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ GELİŞİMİ

Editör: Prof. Dr. Serap Erdoğan

Yayın No.: 5032
Eğitim No.: 1036
ISBN: 978-625-397-648-4
E-ISBN: 978-625-397-649-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erdoğan, Serap.
Erken Çocukluk Eğitiminde Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi
Editör: Prof. Dr. Serap Erdoğan
1. Basım, XIV + 160 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-648-4
E-ISBN: 978-625-397-649-1
1. Mesleki Gelişim 2. Okul Öncesi Eğitim 3. Öğretmen Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ÖN SÖZ III
YAZARLAR HAKKINDA BİLGİ V

1. BÖLÜM
YETİŞKİN EĞİTİMİNİN KURAMSAL TEMELLERİ

Yetişkin Eğitiminin Tanımı ve Hedef Kitlesi 3
Yetişkin Eğitiminin Amacı ve Kapsamı 9
Yetişkin Eğitiminin Yararlandığı Bazı Yaklaşım ve Kuramlar 11
Andragoji 11
Dönüşümsel Öğrenme 13
Öz Düzenleme Teorisi 15
Deneyimsel Öğrenme 15
Sosyal Öğrenme Teorisi 15
Sonuç 15
Kaynakça 17

2. BÖLÜM
MESLEKİ GELİŞİMİN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE
ETKİLİ MESLEKİ GELİŞİMİN ÖZELLİKLERİ

Giriş 19
Erken Çocuklukta Mesleki Gelişimin Tanımı 20
Tarihsel Gelişim 23
Etkili Mesleki Gelişimin Özellikleri 25
Mesleki Gelişimi Etkileyen Faktörler 28
Bireysel Faktörler 28
Mesleki Faktörler 29
Sosyal Faktörler 31

Sonuç 32
Önerilen Kaynaklar 34
Kaynakça 34

3. BÖLÜM
ÜLKEMİZDE VE FARKLI ÜLKELERDE MESLEKİ GELİŞİM

Giriş 39
Mesleki Gelişim Çalışmaları 40
Farklı Ülkelerde Mesleki Gelişim Çalışmaları 45
Türkiye' de Mesleki Gelişim Çalışmaları 45
Amerika Birleşik Devletleri'nde Mesleki Gelişim Çalışmaları 48
Yeni Zelanda'da Mesleki Gelişim Çalışmaları 51
Çin'de Mesleki Gelişim Çalışmaları 54
Sonuç 57
Önerilen Kaynaklar 58
Kaynakça 58

4. BÖLÜM
MESLEKİ GELİŞİM MODELLERİ

Giriş 63
Mesleki Gelişim Modelleri 64
Koçluk 66
Mentörlük 69
İş Birlikçi Eylem Araştırması 71
Öğrenme Topluluğu 73
Sonuç 76
Önerilen Kaynaklar 76
Kaynakça 77

5. BÖLÜM
MESLEKİ GELİŞİMDE MENTÖRLÜK VE KOÇLUK

Giriş 83
Koçluk ve Mentörlüğün Tanımı, Benzerlik ve Farklılıkları 84
Erken Çocuklukta Koçluk ve Mentörlüğün Desteklenmesi 87
Koçluk 89
Koçluk Türleri 89
Etkili Koçluğun İlkeleri ve Özellikleri 91
Koçluğun Uygulama Aşamaları 96
Mentörlük 97

Mentörlük Türleri 97
Etkili Mentörlüğün İlkeleri ve Özellikleri 101
Mentörlüğün Uygulama Aşamaları 104
Sonuç 105
Önerilen Kaynaklar 106
KAYNAKÇA 106

6. BÖLÜM
MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARI

Giriş 111
Mesleki Öğrenme Topluluklarının Tanımı, Amacı ve Önemi 113
Mesleki Öğrenme Topluluklarının Temel İlkeleri 116
Karşılıklı Destek ve İş Birliği 117
Destekleyici ve Paylaşılan Liderlik 117
Paylaşılan İnançlar, Değerler ve Vizyon 118
Ortak Öğrenme ve Uygulama 118
Paylaşılan Kişisel Uygulama 119
Destekleyici Koşullar 119
Öğrenme Topluluklarının Kurulması ve İşleyişi 119
Topluluk Liderliği ve Rolü 120
Topluluk Üyeleri Arasında İletişim ve Etkileşim 120
Topluluk İçindeki Rol ve Sorumluluklar 120
Mesleki Gelişimi Destekleyen Aktiviteler ve Stratejiler 121
İş Birliği 121
Mesleki Öğrenme Topluluklarına Yönelik Engeller ve Çözümler 123
Öğrenme Topluluklarının Türleri 125
Çalışma Grupları 125
Eylem Araştırması Ekipleri 126
Uygulama Toplulukları 127
Sonuç 129
Önerilen Kaynaklar 130
Kaynakça 130

7. BÖLÜM
MESLEKİ GELİŞİMDE ÇEVRİM İÇİ EĞİTİM

Giriş 137
Çevrim İçi Öğrenme 138
Çevrimiçi Mesleki Gelişim Uygulamaları 140
Mesleki Gelişimde Çevrim İçi Eğitimin Avantajları ve Dezavantajları 144

Çevrim İçi Mentörlük 148
Çevrim İçi Koçluk 150
Çevrim İçi Öğrenme Toplulukları 151
Sonuç 152
Önerilen kaynaklar 153
Kaynakça 153

TANIMLAR 159

1.
BÖLÜM

YETİŞKİN EĞİTİMİNİN KURAMSAL TEMELLERİ

Yaprak Alagöz Hamzaj

"Dünyayı değiştirmek için kullanabileceğiniz en güçlü silah eğitimdir."

NELSON MANDELA

Giriş

Leyla, enerjik ve deneyimli bir okul öncesi öğretmenidir. Uzun yıllar boyunca çocukların eğitimine adanmış, her bir öğrencisinin bireysel ihtiyaçlarını anlamak ve karşılamak için çaba sarf etmiştir. Ancak son dönemde teknolojinin hızla gelişimiyle birlikte sınıftaki öğrenme ortamını daha etkili bir şekilde nasıl kullanabileceğine dair yeni bir bakış açısı kazanmaya ihtiyacı olduğunu hisseder. Bir gün, okulunun düzenlediği " Okul Öncesi Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu" adlı bir eğitim seminerini duyar. Leyla, çocukların ilgi alanlarına uygun olarak teknoloji entegrasyonunun nasıl tasarlanabileceğini öğrenmek istediğini fark eder ve büyük bir heyecanla hemen kaydını yaptırır. Seminer günü geldiğinde Leyla, diğer öğretmenlerle bir araya gelir ve tanışır. Ancak seminerin ilerleyen dakikalarında eğiticinin anlattıklarının kuramsal bilgilerden ibaret olduğunu ve gerçek yaşamda uygulayabileceği bilgilerin verilmediğini fark etmeye başlar. Ayrıca eğitici, katılımcılara konuşma ve soru sorma fırsatı tanımaz. Leyla seminerin ilk oturumu tamamlandığında ikinci oturuma girmek istemez ve oradan ayrılır. Seminerle ilgili yaşadığı bu hayal kırıklığıyla birlikte ertesi gün

Önerilen Kaynaklar

Kaynakça

Atak, H., Tatlı, C. E., Çokamay, G., Büyükpabuşcu, H., Çok, F. (2016). Yetişkinliğe geçiş: Türkiye'de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *8*(3), 204-227.

Brockett, R. G., & Hiemstra, R. (2018). *Self-direction in adult learning: Perspectives on theory, research and practice*. Routledge.

Brookfield, S. (1986). *Understanding and facilitating adult learning: A comprehensive analysis of principles and effective practices*. McGraw-Hill Education (UK).

Faure, E., Herrara, F., Kaddoura, A.-R., Lopes, H., Petrovsky, A. V., Rahnema, M. ve Champion-Ward, F. (1972). *Learning to be: The world of education today and tomorrow*. Paris, France: UNESCO.

Freire, *P. (1970) Pedagogy of the Oppressed.* New York: Herder and Herder.

Houle, C. O. (1992). *The Literature of Adult Education. A Bibliographic Essay*. J *San Francisco, CA: Jossey-Bass*.

Jarvis, P. (2009). Lifelong learning: A social ambiguity. In P. Jarvis (Ed.), *The Routledge international handbook of lifelong learning*. London: Routledge.

Kapur, S. (2015). Understanding the characteristics of an adult learner. *Jamia Journal of Education*, *2*(1), 111-121.

Kitchenham, A. (2012). Jack Mezirow on Transformative Learning. In: Seel, N.M. (eds) *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_362

Knowles, M. S.(1978). *The Adult Learner: A Neglected Species, 2nd edn*. Houston, TX: Gulf.

Knowles, M. S., Holton, E., Swanson, R. (2005). The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th). *Burlington, MA: Elsevier*.

Kolb, D. A. (2014). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. FT press.

McLeod, S. (2011). Albert Bandura's social learning theory. *Simply Psychology. London*.

Merriam, S. B., & Baumgartner, L. M. (2020). *Learning in adulthood: A comprehensive guide*. John Wiley & Sons.

Merriam, S. B. ve Brockett, R. G. (2011). The profession and practice of adult education: An introduction. John Wiley & Sons.

Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New directions for adult and continuing education*, *1997*(74), 5-12.

Türk Dil Kurumu (2023). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2023, https://sozluk.gov.tr

UNESCO Institute for Statistics (2012). International Standard Classification of Education (ISCED) 2011. Erişim tarihi: 5 Ağustos 2023, https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf

2.
BÖLÜM

MESLEKİ GELİŞİMİN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ETKİLİ MESLEKİ GELİŞİMİN ÖZELLİKLERİ

Fulya Ezmeci

"Bildiğimizi zannetmemiz öğrenmemizin en büyük düşmanıdır."

CLAUDE BERNARD

Giriş

Elif, uzun yıllardır okul öncesi öğretmenliği yapmaktadır ve çocuklarla her zaman yakından ilgilenmiştir. Ancak son zamanlarda, mesleki gelişimine daha fazla odaklanmak ve sınıfındaki çocuklarına daha etkili bir şekilde rehberlik etmek için yeni beceriler ve bilgiler edinme ihtiyacını hissetmektedir. Elif, mesleki gelişimini artırmak için bir eğitim konferansına katılmaya karar verir. Konferansın teması, "Dil Gelişimi ve Okuryazarlık Becerileri" üzerinedir. Konferansta, okuma yazma etkinlikleri ve çocuklara dil becerilerini nasıl destekleyebileceğimize dair yeni araştırmalar sunulmuştur. Konferans, Elif Öğretmen'in ilgisini çekmiş yeni bilgiler öğrenmesini sağlamıştır. Fakat konferanstan edindiği bilgilerle kendi bilgilerini geliştiren Elif Öğretmen, bu bilgileri nasıl uygulamaya geçireceği noktasında kendini eksik hissetmektedir. Elif Öğretmen, konferansta öğrendikleri ile kitap okuma etkinliklerini daha sık düzenlemiş, çocuklara uygun sorular sormaya çalışmış, çeşitli oyunlar planlamıştır. Ancak Elif Öğretmen, yaptığı uygulamaların güçlü ve zayıf yönleri hakkında geri bildirimler almaya ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca etkili uygulamalar yapan öğretmenleri gözlemlemek ve onların kendisine geri dönütler vermesinin kendisini daha çok geliştireceğini düşünmektedir. Teorik olarak edindiği bilgilerinin uygulama boyutunda desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Önerilen Kaynaklar

Kaynakça

Aguilar, E. (2013). *The art of coaching: Effective strategies for school transformation*. John Wiley & Sons.

Avalos, B. (2011) Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. *Teaching and Teacher Education, 27,* 10-20. https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007.

Beauchamp, C., & Thomas, L. (2009). Understanding teacher identity: An overview of issues in the literature and implications for teacher education. *Cambridge Journal of Education, 39*(2), 175-189. https://doi.org/10.1080/03057640902902252.

Bernauer, J. (2002). Five keys to unlock continuous improvement. *Kappa Delta Pi Record, Winter, 38*(2), 89-92. https://doi.org/10.1080/00228958.2002.10516350.

Birman, B.F., Desimone, L., Porter, A.C. & Garet, M.S. (2000). Designing professional development that works. *Educational Leadership, 57*(8), 28-33. https://outlier.uchicago.edu/computerscience/OS4CS/landscapestudy/resources/Birman-Desimone-Porter-and-Garet-2000.pdf.

Borko, H. (2004). Professional development and teacher learning: Mapping the terrain. *Educational Researcher, 33*(8), 3–15. https://doi.org/10.3102/0013189X033008003.

Borko, H., & Putnam, R. T. (1995). Expanding a teacher's knowledge base: A cognitive psychological perspective on professional development. In T. R. Guskey & M. Huberman (Eds.), *Professional development in education: New paradigms and practices* (pp. 35–65). Teachers College Press.

Brady, S., Gillis, M., Smith, T., Lavalette, M., Liss-Bronstein, L., Lowe, E.,North, W., Russo, E. & Wilder, T. D. (2009). First grade teachers' knowledge of phonological awareness and code concepts: Examining gains from an intensive form of professional development and corresponding teacher attitudes. *Reading and Writing, 22*(4), 425-455. https://doi.org/10.1007/s11145-009-9166-x.

Brandt, R. (2003). Is this school a learning organization? 10 ways to tell. *Journal of Staff Development, 24*(1), 10-17.

Bubb, S., & Earley, P. (2009). Leading staff development for school improvement. *School Leadership and Management, 29*(1), 23-37. https://doi.org/10.1080/13632430802646370.

Buysse, V., Sparkman, K. L., & Wesley, P. W. (2003). Communities of practice: Connecting what we know with what we do. *Exceptional Children, 69*(3), 263-277. https://doi.org/10.1177/001440290306900301.

Cordingley, P. (2015). The contribution of research to teachers' professional learning anddevelopment. *Oxford Review of Education, 41*(2), 234-252. https://doi.org/10.1080/03054985.2015.1020105.

Cossham, A., & Fields, A. (2007). Balancing individuals' expectations and organisationalrequirements for continuing professional development. *Library Review, 56*(7), 573-584. https://doi.org/10.1108/00242530710775971.

Danielson, C. (2016). Framework for teaching evaluation instrument. The Danielson Group. https://bibliotecadigital.mineduc.cl/bitstream/handle/20.500.12365/17302/2013_FfTEvalInstrument_Web_v1.2_20140825_.pdf.

Darling-Hammond, L., & McLaughlin, M. W. (1995). Policies that support professional development in an era of reform. *Phi Delta Kappan, 76*(8), 597–604.

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017*). Effective teacher professional development.* Learning Policy Institute.

Day, C. (1999) *Developing teachers: The challenges of lifelong learning.* Falmer Press.

Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher, 38*(3), 181-199. https://doi.org/10.3102/0013189X08331140.

Desimone, L. M., Smith, T. M., Hayes, S., & Frisvold, D. (2005). Beyond accountability and average math scores: Relating multiple state education policy attributes to changes in student achievement in procedural knowledge, conceptual understanding and problem solving in mathematics. *Educational Measurement: Issues And Practice, 24*(4), 5-18. https://doi.org/10.1111/j.1745-3992.2005.00019.x.

Freese, A. R. (2006). Reframing one's teaching: Discovering our teacher selves through reflection and inquiry. *Teaching and Teacher Education, 22*(1), 100-119. https://doi.org/10.1111/j.1745-3992.2005.00019.x.

Fullan, M. (2015). *The new meaning of educational change*. Teachers College Press.

Guskey, T. R. (2000). Evaluating professional development. Corwin Press.

Guskey, T. R. (2001). Helping standards make the grade. *Educational Leadership, 59*, 20–27. https://core.ac.uk/download/pdf/232577198.pdf

Hargreaves, A. (1998). The emotional practice of teaching. *Teaching and Teacher Education, 14*(8), 835-854. https://doi.org/10.1016/S0742-051X(98)00025-0

Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). *Professional capital: Transforming teaching in every school.* Teachers College Press.

Hargreaves, A., & O'Connor, M. T. (2018). *Collaborative professionalism: When teaching together means learning for all.* Corwin Press.

Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review Of Educational Research, 77*(1), 81-112. https://doi.org/10.3102/003465430298487

Hirsh, S., Killion, J., & Pollard, J. (2016). *Professional development.* Oxford bibliographies. 11.07.2023 tarihinde https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756810/obo-9780199756810-0128.xml den erişildi.

Hoban, G. F. (2007). Using slowmation to engage preservice elementary teachers in understanding science content knowledge. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 7*(2), 75-91. https://www.learntechlib.org/primary/p/26211/.

Johnson, S. M. (2006). The workplace matters: Teacher quality, retention, and effectiveness. *NASSP Bulletin, 90*(3), 37-51. https://doi.org/10.1177/0192636506294173.

Joyce, B., & Showers, B. (1980). Improving inservice training: The messages of research. *Educational Leadership, 37*(5), 379–385.

Joyce, B., & Showers, B. (2002). *Student achievement through staff development.* Association for Supervision and Curriculum Development.

Jungst, S., Wiersema, J., & Licklider, B. (2003). Providing support for faculty who wish to shift to a learning-centred paradigm in their higher education classrooms. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning,* 69-81. https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/josotl/article/view/1606.

Leithwood, K., Jantzi, D., & Steinbach, R. (1999). *Changing leadership for changing times.* McGraw-Hill Education (UK).

Knight, J. (2007). *Instructional coaching: A partnership approach to improving instruction.* Corwin Press.

Knowles, M. S. (1980). *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy.* The Adult Education Company.

Kolb, D. A. (2014). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development.* FT Press.

Kwakman, K. (2001). Work stress and work-based learning in secondary education: Testing the Karasek model. *Human Resource Development International, 4*(4), 487-501. https://doi.org/10.1080/13678860010004123.

Kwakman, K. (2003). Factors affecting teachers' participation in professional learning activities. *Teaching and Teacher Education, 19*(2), 149-170. https://doi.org/10.1016/S0742-051X(02)00101-4.

Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. (2006). *Seven strong claims about successful school leadership.* National College for School Leadership.

Lieberman, A., & Miller, L. (2008). *Teachers in professional communities: Improving teaching and learning.* Teachers College Press.

Lieberman, A., & Pointer Mace, D. H. (2008). Teacher learning: The key to educational reform. *Journal of Teacher Education, 59*(3), 226-234. https://doi.org/10.1177/0022487108317020.

Moore, K.B. (2000). Successful and effective professional development. *Scholastic Early Childhood Today, 15*(3), 14-16.

National Professional Development Center on Inclusion. (2008). What do we mean by professional development in the early childhood field? https://npdci.fpg.unc.edu/sites/npdci.fpg.unc.edu/files/resources/NPDCI_ProfessionalDevelopmentInEC_03-04-08_0.pdf .

National Research Council. (2015). *Transforming the workforce for children birth through age 8:* A Unifying Foundation. National Academic Press.

OECD. (2019). TALIS 2018 Results (Volume I): *Teachers and school leaders as lifelong learners*. TALIS, OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en.

Olsen, B. (2008). Introducing teacher identity and this volume. *Teacher Education Quarterly,* 3-6. https://www.jstor.org/stable/23478979.

Opfer, V. D., & Pedder, D. (2011). Conceptualizing teacher professional learning. *Review Of Educational Research, 81*(3), 376-407. https://doi.org/10.3102/0034654311413609.

Ramey, S. L., & Ramey, C. T. (2008). Establishing a science of professional development for early education programs: The knowledge application information systems theory of professional development. In L. Justice & C. Vukelich (Eds.), *Achieving excellence in preschool literacy instruction* (pp. 41–64). Guilford Press.

Redding, J.C. & Kamm, R.M. (1999). Just-in-time staff development: One step to the learning organization. *NASSP, 83*(604), 28-31. https://doi.org/10.1177/019263659908360405

Rhodes, C. & Houghton-Hill, S. (2000). The linkage of continuing professional development and the classroom experience of pupils: Barriers perceived by senior managers in some secondary schools. *Journal of In-Service Education, 26*(3), 423-435. https://doi.org/10.1080/13674580000200132.

Ribisch, K.H. (1999). The facilitator as agent of change. *ELT Journal, 53*(2), 115-121.

Richardson, V. (2003). The dilemmas of professional development. *Hi Delta Kappa,84*(5), 401-406. https://doi.org/10.1093/elt/53.2.115.

Robinson, R. & Carrington, S. (2002). Professional development for inclusive schooling. *International Journal of Educational Management, 16*(5), 239-247. https://doi.org/10.1108/09513540210434612.

Sheridan, S. M., Edwards, C. P., Marvin, C. A., & Knoche, L. L. (2009). Professional development in early childhood programs: Process issues and research needs. *Early Education and Development, 20*(3), 377-401. https://doi.org/10.1080/10409280802582795.

Stigler, J. W., & Hiebert, J. (2009). *The teaching gap: Best ideas from the world's teachers for improving education in the classroom.* Simon and Schuster.

Timperley, H. (2008). *Teacher professional learning and development (Vol. 18).* International Adacemy of Education.

Villegas-Reimers, E. (2003). *Teacher professional development: an international review of the literature.* International Institute for Educational Planning, UNESCO.

Yoon, K. S., Duncan, T., Lee, S. W. Y., Scarloss, B., & Shapley, K. L. (2007). *Reviewing the evidence on how teacher professional development affects student achievement.* Issues & answers. Rel 2007-no. 033. Regional Educational Laboratory Southwest (NJ1).

3.
BÖLÜM

ÜLKEMİZDE VE FARKLI ÜLKELERDE MESLEKİ GELİŞİM

Zeynep Ceren Şimşek

"Bir eğitim sistemi ancak öğretmenleri kadar iyidir."

UNESCO, 2019

Giriş

Ayşe Öğretmen henüz yeni mezun olmuş bir öğretmendir. Sosyoekonomik olarak dezavantajlı kabul edilen bir bölgede yer alan bağımsız bir anaokuluna yeni atanan Ayşe Öğretmen, beş yaş grubu çocuklarıyla çalışmaya başlar. Ancak hem fiziksel olanaklar hem de okul ortamı, beklediğinden oldukça farklıdır. Bu yüzden bir türlü okula adapte olamadığını ve kendini, bulunduğu ortama ait hissetmediğini düşünür. Lisans eğitiminde aldığı derslerin ve kendi üniversitesinde yürüttüğü staj uygulamalarının onu çocuklarla ve ailelerle bağ kurmak için yeterince hazırlamadığını ve yalnız kaldığını da hisseden Ayşe Öğretmen, bu durumla başa çıkabilmek için bir yol ararken atandığı ilde üniversite iş birliğiyle yürütülen bir mesleki gelişim programına kaydolur. Bu sayede uluslararası bir öğretmen ağından da haberdar olan Ayşe Öğretmen, göreve yeni başlayan diğer öğretmenlerle iletişim kurar ve aslında yalnız ya da yetersiz olmadığını, mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin tüm dünyada benzer süreçlerden geçtiğini fark eder.

Öğretmen mesleki gelişiminin birincil hedefleri, eğitimcileri yeni eğitim yaklaşımları, yöntemleri ve teknikleri ile tanıştırmanın yanı sıra mesleki bilgi ve becerilerini artırmayı içerir. Modern eğitim ortamlarıyla ilgileri göz önüne alındığında, yeni teknolojileri ve teknolojik ortamları kullanma konusundaki yeterliliklerini artırmaya özel olarak önem verilmektedir. Genel olarak farklı ülkelerdeki öğretmenlere yönelik mesleki gelişim programlarının farkında olmak, iyi bilgilendirilmiş, birbirine bağlı ve ilerici bir küresel eğitim topluluğunu desteklemek de hayatı bir rol oynamaktadır. Dünya çapında eğitim sistemlerinin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunmakta ve sonuç olarak her yerdeki öğretmenler ve öğrenciler için öğrenme deneyimlerinin kalitesini artırmaktadır.

Önerilen Kaynaklar

Kaynakça

Blaiklock, K. (2012). Te Whāriki: Rhetoric and reality. *Presentation for the New Zealand Early Childhood Research Conference*. Retrieved from http://uni- tec.researchbank.ac.nz/handle/10652/1766

Burchinal, M. R., Cryer, D., Clifford, R. M., & Howes, C. (2002). Caregiver training and classroom quality in child care centers. *Applied Developmental Science*, *6*, 2–11.

Buysse, V. and Wesley, P.W., (2009). *Consultation in early childhood settings*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Clement, M. and Vandenberghe, R. (2000). Teachers' professional development: A solitary or a collegial adventure? *Teaching and Teacher Education*, 16: 81–99.

Cornu, B. (2015). Teacher education in France: Universitization and professionalisation – from IUFMs to ESPEs. *Education Inquiry, 6*(3), 289–307. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/edui.v6.28649

Çetintürk, N. & Yücel Toy, B. (2021). İlk ve ortaokul öğretmenleri ve yöneticilerinin okul temelli mesleki gelişime yönelik görüşleri. *Kesit Akademi Dergisi , 7* (26) , 161-181 . doi: 10.29228/kesit.49570

Education Review Office. 2012. *Teaching as inquiry: Responding to learners*, Wellington: Education Review Office.

Ecalle, J., Labat, H., Le Cam, M., Rocher, T., Cros, L., & Magnan, A. (2015). Evidence-based practices to stimulate emergent literacy skills in kindergarten in France: A large-scale study. *Teaching and Teacher Education, 50*, 102–113. doi: 10.1016/j.tate.2015.05.002

Elçiçek, Z. & Yaşar, M. (2016). 2- Türkiye'de ve dünyada öğretmenlerin mesleki gelişimi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5* (9), 12-19.

Erdem, A. R. ve Şimşek, S. (2013). Öğretmenlere ve okul yöneticilerine verilen hizmet içi eğitimlerin irdelenmesi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/4, 94 – 108.

Eurydice Raporu (2013). Avrupa'da öğretmenler ve okul liderlerine ilişkin temel veriler. Avrupa Komisyonu Eurydice Raporu, Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.

Eurydice Raporu (2015). Avrupa'da öğretmenlik mesleği: Uygulamalar, algılar ve politikalar. Avrupa Komisyonu Eurydice Raporu, Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.

Eurydice & Education, A. and C., (2016). Compulsory education in Europe 2016/17., Publications Office of the European Union. Belgium. Retrieved from https://policycommons.net/artifacts/244843/compulsory-education-in-europe-201617/965324/ on 15 Aug 2023. CID: 20.500.12592/sj6zpt.

Gasteiger, H. (2014). Professionalization of early childhood educators with a focus on natural learning situations and individual development of mathematical competencies: Results from an evaluation study. Heidelberg: Springer.

Genç, G. S., & AYDIN, G. (2015). Mesleki gelişim seminer çalışmalarının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi örneklemi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 31-69.

Güçlü, N., & Bayrakçı, M. (2004). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi ve hiçbir çocuğun eğitimsiz kalmaması reformu. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 51-64.

Gülşen, Celal. (2021). Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve Değerlendirmeler (Edt. O. Zahal ve Ö. Yahşi). Gece Kitaplığı Yayını. Ankara.

Han, X. (2012). Big moves to improve the quality of teacher education in China. On the Horizon, 20(4), 324–335. doi: 10.1108/10748121211272461

Hargreaves, A. (2000). Four ages of professionalism and professional learning. Teachers and Teaching 6(2), 151–182.

Henrichs, L. F., & Leseman, P. P. M. (2014). Early science instruction and academic language development can go hand in hand: The promising effects of a low-intensity teacher-focused intervention. *International Journal of Science Education*, *36*(17), 2978–2995. doi: 10.1080/09500693.2014.948944

Hiebert, J., Gallimore, R., & Stigler, J. W. (2002). A knowledge base for the teaching profession: What would it look like and how can we get one? *Educational Researcher, 31*(5), 3–15. doi:10.3102/0013189X031005003

Hong, X., Liu, P., Ma, Q., & Luo, X. (2015). The way to early childhood education equity-policies to tackle the urban-rural disparities in China. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 9(1), 1–23. doi: 10.1186/s40723-015-0008-9

Jensen, B., Iannone, R. L., Mantovani, S., Bove, C., Struczyk, M. K., & Wyslowska, O. (2015). Comparative review of professional development approaches. CARE project; Curriculum Quality Analysis and Impact Review of European Early Childhood Education and Care (ECEC). Retrieved from http://ecec-care.org/resources/publications/

Jensen, B., Jensen, P., & Rasmussen, A. W. (2017). Does professional development of preschool teachers improve childrens socio-emotional outcomes? *Labour Economics*, 45, 26–39. doi: 10.1016/j.labeco.2016.11.004

Jiang, Y., Pang, L. J., & Sun, J. (2017). Early childhood teacher education in China. In Rao, N., Zhou, J., & Sun, J. (Eds.) *Early childhood education in Chinese societies* (pp. 85–100). Dordrecht: Springer Netherlands

Kagan, S.L. and Gomez, R.E., (2011). BA plus: Reconciling reality and reach. In: E. Zigler, W. S. Gilliam, and W. S. Barnett, eds. *The pre-k debates: Current controversies and issues*. Baltimore, MD: Brookes, 68–73

Kagan, S.L., Gomez, R.E., and Friedlander, J., (2014). The status of early care and education: teacher preparation in the United States. In: W. E. Fthenakis, ed. *Natur-wissen Schaffen*, Bremen, Germany: University of Bremen, 1–44.

Karp, N. (2003). *Early Childhood Education and Care in the USA*. (C. a. Clifford, Dü.) Brookes Publishing C Inc.

Locke, T., Vulliamy, G., Webb, R. and Hill, M. (2005). Being a 'professional' primary school teacher at the beginning of the 21st century: A comparative analysis of primary teacher professionalism in New Zealand and England. *Journal of Education Policy*, 20 (5), 555581.

Melnyk, N. I. (2015). European practice in professional training of preschool teachers to organize the educational process in different age groups. Proceedings of the Pan-Ukrainian Scientific-Practical Conference on Innovative Activity of Teachers in Modern Educational Space of Different Age Preschoolers. Uman: Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Melnyk, N., Maksymchuk, B., Gurevych, R., Kalenskyi, A., Dovbnya, S., Groshovenko, O., & Filonenko, L. (2021). The establishment and development of professional training for preschool teachers in western European countries. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1), 208-233.

Minxuan, Z. & Lingshuai, K. (2012). An exploration of reasons for Shanghai's success in the OECD Program for International Student Assessment (PISA) 2009. *Frontiers of Education in China*, 7(1), 124 – 162. http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.3868/ s110001 01200073 E.

National Board for Professional Teaching Standards (NPBTS), 2012. Early childhood/generalist standards, third edition: For teachers of students ages 3 to 8. Arlington, VA: NBPTS.

National Child Care Information Center, (2010). Minimum requirements for preservice qualifications and annual ongoing training hours for center

teaching roles in 2008 [online]. Available from: http://nccic.acf.hhs.gov/pubs/cclicensingreq/cclr-teachers.html [Google Scholar]

New Zealand Ministry of Education. (2017). Te Whàriki: Te Whàriki mātauranga mōngā mokopunao Aotearoa: Early childhood curriculum. https://education.govt.nz/assets/Documents/Early-Childhood/ELS-TeWhàriki -Early-Childhood-Curriculum-ENG-Web.pdf

New Zealand Goverment. (2021). Designing, implementing and evaluating curriculum in early learning services: What is important and what works. https://www.ero.govt.nz/publications/early-learning-curriculum/designing-implementing-and-evaluating-curriculum-in-early-learning-services-what-isimportant-and-what-works/#ft6

OYGM (MEB. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü). (2018). Hizmetiçi Eğitim Enstitüleri Tanıtım. https://oygm.meb.gov.tr/www/tanitim/icerik/633.

Pakarinen, E., Kiuru, N., Lerkkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M., Ahonen, T., & Nurmi, J.-E. (2011). Instructional support predicts children's task avoidance in kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly, 26*(3), 376–386. DOI: 10.1016/j.ecresq.2010.11.003

Sağlam, M. & Kürüm, D. (2005). Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde öğretmen eğitiminde yapısal düzenlemeler ve öğretmen adaylarının seçimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 167.

Skiffington, S., Washburn, S., and Elliot, K., 2011. Instructional coaching: Helping preschool teachers reach their full potential. *Young Children, 66* (3), 12–19.

Taguma, M., Litjens, I., & Makowiecki, K. (2012). Quality Matters in Early Childhood Education and Care: New Zealand. *OECD Publishing*. 2, rue Andre Pascal, F-75775 Paris Cedex 16, France.

UNESCO. (2015). The right to education and the teaching profession: Overview of the measures supporting the rights, status and working conditions of the teaching profession reported on by member states. Paris: UNESCO.

U.S. Department of Education [USDE]. (2020). Early Childhood Education. https://www2.ed.gov/parents/earlychild/ready/resources.html adresinden alındı

Yang, Y., & Rao, N. (2021). Teacher professional development among preschool teachers in rural China. Journal of Early Childhood Teacher Education, 42(3), 219-244.

https://doi.org/10.1080/10901027.2020.1726844

You, Z., Conrad, C.F., & Hu, Y. (2020). The professionalisation of teaching and teacher education in China: a policy analysis of a nation-wide reform. Compare: A Journal of Comparative and International Education, 52, 1050- 1067.

https://doi.org/10.1080/03057925.2020.1850235

Powell, D. R., & Diamond, K. E. (2010). Improving the outcomes of coaching-based professional development interventions. In S. B. Neuman, & D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (Vol. 3, pp. 295–307). New York, NY: Guilford Press

4.
BÖLÜM

MESLEKİ GELİŞİM MODELLERİ

Nurbanu Parpucu

"21. yüzyılın cahilleri, okuma yazması olmayanlar değil; öğrenmeyi, unutmayı ve yeniden öğrenmeyi beceremeyenler olacaktır."

ALVİN TOFFLER

Giriş

Kıvanç Öğretmen, okul öncesi eğitim kurumlarında 17 yıldır çalışan bir okul öncesi öğretmenidir. Mesleki deneyimi fazla olmasına rağmen sürekli aynı etkinlikleri uyguladığını fark eder. Ayrıca günümüz çocuklarına yetişemediğini, onların farklı sorularına cevap vermede yetersiz kaldığını görür. Bu da kendisinde öz yeterlilik algısının düşmesine neden olur. Okula gelirken bedensel ve duygusal olarak kendini yorgun hisseder. Karamsarlık, umutsuzluk ve tükenmişlik hissi mesleğini severek yapmasını engeller. Kıvanç Öğretmen, bu durumun farkındadır ve bir şeylerin değişmesi gerektiğini düşünür. Fakat bunu nasıl yapacağını ve nereden başlaması gerektiğini bilemez. Bir gün sosyal medya hesabında mesleki gelişimle ilgili bir duyuru görür. Bu duyuru dikkatini çeker. Duyurunun olduğu web sayfasına eriştiğinde kendini mesleki açıdan geliştirmek için yararlanılabileceği pek çok mesleki gelişim modeli olduğunu fark eder. Peki ama hangi modeli neye göre seçmelidir? Hangi model onun ihtiyacına yöneliktir?

Öğretmenlerin mesleki gelişimini desteklemek için kullanılabilecek pek çok mesleki gelişim modeli bulunmaktadır. Fakat öğretmenlerin ihtiyacına cevap verebilecek en uygun mesleki gelişim modelinin belirlenmesi için her bir mesleki gelişim modelinin birbirinden üstün ve zayıf yönlerinin bilinmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Akgül, E., Ezmeci, F. & Akman, B. (2017). Okulöncesi öğretmenlerinin benlik saygıları ile disiplin anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (12), 342-357.

Allan, K. K., & Miller, M. S. (1990). Teacher–research collaboratives: Cooperative professional development. *Theory into Practice*, 29, 196–202. https://doi.org/10.1080/00405849009543454.

Aygün, B., & Işıksal-Bostan, M. (2019). İlköğretim matematik öğretmenlerinin mesleki gelişimi: Matematik koçluğu. *İlkogretim Online*, *18*(1). https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.527153.

Balach, C. A. & Szymanski, G. J. (2003). The growth of a professional learning community through collaborative action research (ERIC Document Reproduction ED 477527). https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED477527.pdf

Barab, S. A., MaKinster, J. G., & Scheckler, R. (2003). Designing system dualities: Characterizing a web-supported professional development community. *The Information Society*, *19*(3), 237-256. https://doi.org/10.1080/01972240309466

Bereiter, C. & Scardamalia, M. (1993). *Surpassing ourselves. An inquiry into the nature and implications of expertise*. Open Court.

Bethune, K. S., & Wood, C. L. (2013). Effects of coaching on teachers' use of function-based interventions for students with severe disabilities. *Teacher Education and Special Education*, 36(2), 97-114. https://doi.org/10.1177/08884064134786

Blakely, M. R. (2001). A survey of levels of supervisory support and maintenance of effects reported by educators involved in direct instruction implementation. *Journal of Direct Instruction, 1*(2), 73-83. https://doi.org/10.1080/03054980701450886

Bloom, G., Castagna, C., Moir, E., & Warren, B. (Eds.). (2005). *Blended coaching: Skills and strategies to support principal development*. Corwin Press.

Burn, K. (2007). Professional knowledge and identity in a contested discipline: Challenges for student teachers and teacher educators. *Oxford Review of Education, 33*(4), 445-467. https://doi.org/10.1080/03054980701450886

Capobianco, B., & Joyal, H. (2008). Action research meets engineering design: Practical strategies for incorporating professional development experiences in the classroom. *Science and Children*, *45*(8), 22–26.

Chaudhuri, S., Park, S., & Johnson, K. R. (2022). Engagement, inclusion, knowledge sharing, and talent development: Is reverse mentoring a panacea to all? Findings from literature review. *European Journal of Training and Development,* 46(5/6), 468-483. https://doi.org/10.1108/EJTD-01-2021-0005

Cochran-Smith, M., & Lytle, S. L. (1999). Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities. *Review of Research in Education, 24*(1), 249-305. https://doi.org/10.3102/0091732X024001249

Corey, S. (1953). *Action research to improve school practice*. Teachers College, Columbia University.

Cox, E., Bachkirova, T., & Clutterbuck, D. (2010). *The complete handbook of coaching*. SAGE Press.

Crisp, G., & Cruz, I. (2009). Mentoring college students: A critical review of the literaturebetween 1990 and 2007. *Research in Higher Education*, 50(6), 525–545. https://doi.org/10.1007/s11162-009-9130-2

Dansky, K. H. (1996). The effect of group mentoring on career outcomes. *Group & Organization Studies*, *21*(1), 5–21. https://doi.org/10.1177/1059601196211002

Darling-Hammond, L., Richardson, N. (2009). Teacher learning: What matters? *Educational Leadership,* 66(5), 46–53.

Darling-Hammond, L., Sykes, G. (Eds.). (1999). *Teaching as the learning profession: Handbook of policy and practice*. Jossey-Bass.

Downey, M. (2001). *Effective coaching.* Texere.

Drago-Severson, E. E. (1994). *What does "staff development" develop? How the staff development literature conceives adult growth.* (Unpublished doctoral dissertation), Harvard University.

Farrell, J. B. (2003). *Empowering beginning teachers through action research*. American Educational Research Association.

Fisher, D., Frey, N., & Lapp, D. (2011). Coaching middle-level teachers to think aloud improves comprehension instruction and student reading achievement. *The Teacher Educator*, *46*(3), 231-243. https://doi.org/10.1080/08878730.2011.580043

Fletcher, S. (2000). *Mentoring in schools: A handbook of good practice.* Kogan Page.

Goddard, Y. L., Goddard, R. D., & Tschannen-Moran, M. (2007). A theoretical and empirical investigation of teacher collaboration for school improvement and student achievement in public elementary schools. *Teachers College Record,* 109(4), 877-896. https://doi.org/10.1177/016146810710900401

Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development.* Corwin Press.

Hampton, G., Rhodes, C., & Stokes, M. (2004). *A practical guide to mentoring, coaching and peer-networking: Teacher professional development in schools and colleges.* Routledge.

Harrison, R. (2001). *A Strategy for professional development. Professional Development Today,* Summer.

Helf, S., & Cooke, N. L. (2011). Reading specialist: Key to a systematic schoolwide reading model. *Preventing School Failure*, *55*(3), 140-147. https://doi.org/10.1080/1045988X.2010.499392

Hobson, A. J., Ashby, P., Malderez, A., & Tomlinson, P. D. (2009). Mentoring beginning teachers: What we know and what we don't. *Teaching and Teacher Education, 25*(1), 207-216. https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.09.001

Hord, S.M. (1997). Professional learning communities: communities of continuous inquiry and improvement. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED410659.pdf

Horn, I. S., & Little, J. W. (2010). Attending to problems of practice: Routines and resources for professional learning in teachers' workplace interactions. *American Educational Research Journal*, *47*(1), 181-217. https://doi.org/10.3102/0002831209345158

Hudson, P., Savran-Gencer, A., & Uşak, M. (2010). Benchmarking mentoring practices: A case study in Turkey. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 6*(4), 245–252. https://doi.org/10.12973/ejmste/75245

Hudson, P., Skamp, K., & Brooks, L. (2005). Development of an instrument: Mentoring for effective primary science teaching. *Science Education, 89*(4), 657–674. https://doi.org/10.1002/sce.20025

Johnson, B. (1993). *Teacher-as-researcher.* ERIC Clearinghouse on Teacher Education. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 355 205)

Johnson, W. B., & Huwe, J. M. (2003). *Getting mentored in graduate school*. American Psychological Association.

Joyce, B. & Showers, B. (1988). *Student achievement through staff development*. Longman.

Katzenmeyer, M., & Moller, G. (2009) *Awakening the sleeping giant: Helping teachers develop as leaders*. Corwin Press.

Knight., J. (2012). Coaching to improve teaching. Van Nieuwerburgh, C. (Ed.), In *Coaching in education: Getting better results for students, educators, and parents.* Karnac.

Kretlow, A. G., & Bartholomew, C. C. (2010). Using coaching to improve the fidelity of evidence based practices: A review of studies. *Teacher Education and Special Education, 33*(4), 279-299. https://doi.org/10.1177/0888406410371643.

Kretlow, A. G., Wood, C. L., & Cooke, N. L. (2011). Using in-service and coaching to increase kindergarten teachers' accurate delivery of group instructional units. *The Journal of Special Education*, *44*(4), 234-246. https://doi.org/10.1177/0022466909341333.

Little, J. W. (2002). Locating learning in teachers' communities of practice: Opening up problems of analysis in records of everyday work. *Teaching and Teacher Education, 18*(8), 917-946. https://doi.org/10.1016/S0742-051X(02)00052-5.

Louis, K. S., & Marks, H. M. (1998). Does professional community affect the classroom? Teachers' work and student experiences in restructuring schools. *American Journal of Education, 106*(4), 532-575. https://doi.org/10.1086/444197

Malderez, A., Hobson, A., Tracey, L., & Kerr, K. (2007). Becoming a student teacher: Core features of the experience. *European Journal of Teacher Education*, *30*, 225–248. https://doi.org/10.1080/02619760701486068.

McNiff, J. (2002). *Action research: Principles and practice.* Routledge.

McEwan, N. (2006). *Improving Schools Investing in Our Future.* Alberta Education.

McNiff, J., Lomax, P., & Whitehead, J. (1996). *You and your action research project.* Routledge.

Meier, D., & Henderson, B. (2007). *Learning from young children in the classroom: The art and science of teacher research.* Teachers College Press.

Menzies, H. M., Mahdavi, J. N., & Lewis, J. L. (2008). Early intervention in reading: From research to practice. *Remedial and Special Education*, 29(2), 67-77. https://doi.org/10.1177/0741932508315844.

Moor, H., Halsey, K., Jones, M., Martin, K., Stott, A., Brown, C., & Harland, J. (2005). Professional development for teachers early in their careers: An evaluation of the early professional development pilot scheme. Research Report RR613. National Foundation for Educational Research.

Muijs D., & Harris, A. (2003). Teacher leadership improvement through empowerment? *Educational Management and Administration 31*(4), 437–448. https://doi.org/10.1177/0263211X030314007.

Mullen, C. A., & Klimaitis, C. C. (2021). Defining mentoring: a literature review of issues, types, and applications. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1483*(1), 19-35. https://doi.org/10.1111/nyas.14176.

OECD (2019). *Teachers and school leaders as lifelong learners.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en.

Parsloe, E., & Wray, M. (2000). *Coaching and Mentoring*. Kogan Page.

Portner, H. (2003). *Mentoring new teachers* (2nd ed.). Corwin Press.

Powell, D. R., Diamond, K. E., Burchinal, M. R., & Koehler, M. J. (2010). Effects of an early literacy professional development intervention on Head Start teachers and children. *Journal of Educational Psychology, 102*(2), 299-312. https://doi.org/10.1037/a0017763.

Raney, P., & Robbins, P. (1989). Professional growth and support through peer coaching. *Educational Leadership*, *35*(6), 35-38.

Richards, J. C., & Lockhart, C. (1996). Interaction in the second language classroom. *Readings in Methodology*, *66*.

Richards, J. C. & Lockhart, C. (1996). *Reflective Teaching in Second Language Classrooms*. Cambridge University Press.

Rudd, L. C., Lambert, M. C., Satterwhite, M., & Smith, C. H. (2009). Professional development + coaching = Enhanced teaching: Increasing usage of math mediated language in preschool classrooms. *Journal of Early Childhood Education,* 37(1), 63-69. https://doi.org/10.1007/s10643-009-0320-5.

Russell, J. E. & Adams, D. M. (1997. The changing nature of mentoring in organizations: An introduction to the special issues on mentoring in organizations. *Journal of Vocational Behavior*, 51,1-14. https://doi.org/10.1006/jvbe.1997.1602.

Sagor, R. (1992). *How to conduct collaborative action research.* Association for Supervision and Curriculum Development, 1250 N. Pitt St., Alexandria, VA 22314.

Scheerens, J. (Ed.). (2010). *Teachers' professional development e Europe in international comparison: An analysis of teachers' professional development based on the OECD's teaching and learning international survey (TALIS).* Office for Official Publications of the European Union.

Silins, H., & Mulford, B. (2004). Schools as learning organisations-effects on teacher leadership and student outcomes. *School Effectiveness and School Improvement* 15(3-4), 443–466. https://doi.org/10.1080/09243450512331383272.

Sparks, D., & Loucks-Horsley, S. (1989). Five models of staff development for teachers. *Journal of Staff Development, 10*(4), 40–57.

Stoll L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change,* 7, 221–258. https://doi.org/10.1007/s10833-006-0001-8

Stoll, L., & Louis, K. S. (2007). Professional learning communities: Elaborating new approaches.In L. Stoll, & K. S. Louis (Eds.), *Professional learning communities: Divergence, depth, and dilemmas* (p. 1-13). Open University Press.

Tolhurst, J. (2010). *The essential guide to coaching and mentoring.* Longman.

Tomlinson, P. (1998). *Understanding mentoring: Reflective strategies for schoolbased teacher preparation*. Open University Press.

Van Es, E. A. (2012). Examining the development of a teacher learning community: The case of a video club. *Teaching and Teacher Education*, *28*(2), 182-192. https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.09.005.

van Nieuwerburgh, C. & Passmore, J. (2012). Creating coaching cultures for learning. In vanNieuwerburgh, C. (Ed.), *Coaching in education: Getting better results for students,educators, and parents.* (p. 153-172). Karnac.

Veenman, S. & Denessen, E., 2001. The coaching of teachers: results of five training studies. *Educational Research and Evaluation,* 7(4), 385–417. https://doi.org/10.1076/edre.7.4.385.8936.

Verbiest, E. (7-12 April 2011). *Developing professional learning communities*. In AERA Conference, New Orleans (pp. 1-14).

Vermont Agency of Education (2016). *Coaching as Professional Learning: Guidance for Implementing Effective Coaching Systems*.https://education.vermont.gov/sites/aoe/files/documents/edu-coaching-as-professional-learning_0.pdf.

Villegas-Reimers, E. (2003). *Teacher professional development: an international review of theliterature.* UNESCO, International Institute for Educational Planning.

Wenger, E. (1998). *Communities of practice: learning, meaning and identity*. Cambridge University Press.

Wood, D. (2007). Professional learning communities: Teachers, knowledge, and knowing. *Theory into Practice*, *46*(4), 281-290. https://doi.org/10.1080/00405840701593865.

York-Barr, J., & Duke, K. (2004). What do we know about teacher leadership? Findings from two decades of scholarship. *Review of Educational Research 74*(3), 255–316. https://doi.org/10.3102/00346543074003255

5.
BÖLÜM

MESLEKİ GELİŞİMDE MENTÖRLÜK VE KOÇLUK

Nurbanu Parpucu

"Makul olan, öğretebilenlerden öğrenmektir."

SOPHOCLES

Giriş

Elif, uzun yıllardır okul öncesi öğretmeni olarak mesleğini büyük bir tutkuyla yapmaktadır. Elif Öğretmen'in okuluna bir gün yeni mezun olmuş, okul öncesi öğretmeni olan Can atanır. Can, sınıf yönetimi konusunda güçlükler yaşadığını ve çocuklarla etkili iletişim kurmakta zorlandığını paylaşır. Elif, Can'a destek olmak için kendi deneyimlerinden örnekler verir ve benzer sorunlarla nasıl başa çıktığını anlatır. Ardından, Can'ın sorunlarını daha derinlemesine anlamak için açık uçlu sorular sorar. Elif, Can'a sınıf yönetimi stratejilerini öğretir ve ona bu stratejileri uygulama fırsatı sunar. Ayrıca etkili iletişim becerilerini modeller. Daha sonra ise onun stratejileri uygulamasını gözlemler ve geri bildirimlerde bulunur. Zaman yönetimi konusunda ise Elif, Can'a planlama ve önceliklendirme tekniklerini öğretir. Elif, Can'ı sürekli olarak takip eder ve onun ilerlemesini değerlendirir. Can'ın yaşadığı sorunları çözmede ilerleme kaydettiğini gören Elif, ona güven verir ve başarısını kutlar. Can, Elif'in rehberliği sayesinde çocuklarla daha iyi bir ilişki kurmayı ve sınıfını daha etkili bir şekilde yönetmeyi başarır. Ayrıca, zamanı daha verimli bir şekilde kullanmayı öğrenir ve etkinlik planları daha etkili hazırlar.

Önerilen Kaynaklar

Kaynakça

Abell, S. K., Dillon, D. R., Hopkins, C. J., McInerney, W. D., & O'Brien, D. G. (1995). "Somebody to count on": Mentor/intern relationships in a beginning teacher internship program. *Teaching and Teacher Education, 11*(2), 173–188.

Achinstein, B. (2006). New teacher and mentor political literacy: Reading, navigating and transforming induction contexts. *Teachers and Teaching*, *12*(2), 123-138. https://doi.org/10.1080/13450600500467290.

Aguilar, E. (2013). *The art of coaching: Effective strategies for school transformation.* John Wiley & Sons.

Alemdag, E., & Erdem, M. (2017). Designing an e-mentoring program for novice teachers in Turkey and investigating online interactions and program outcomes. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, *25*(2), 123-150.https://doi.org/10.1080/13611267.2017.1327394.

Arnold, J. (2013). *Coaching skills for leaders in the workplace: How to motivate and get the best from your staff.* How To Books.

Bachkirova, T., Cox, E., & Clutterbuck, D. (2014). *The complete handbook of coaching* (2nd ed). Sage.

Bachkirova, T., Jackson, P., & Clutterbuch, D. (2011). *Coaching and mentoring supervision: Theory and practice*. McGrawHill Education.

Bachkirova, T., Jackson, P., & Clutterbuck, D. (2021). *E-book: Coaching and mentoring Supervision: Theory and Practice,* McGraw-Hill Education.

Bakioğlu, A.(2015). *Eğitimde mentörlük* (3. baskı). Nobel Akademi Yayıncılık.

Baran, E. (2016). Examining the benefts of a faculty technology mentoring program on graduate students' professional development. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 32(3), 95–104. https://doi.org/10.1080/21532974.2016.1169958

Bartell, C.A. (2005). *Cultivating high quality teaching through induction and mentoring*. Corwin Press.

Boud, D., Keogh, R., & Walker, D. (Eds.). (2013). *Reflection: Turning experience into learning.* Routledge.

Brintnall, S. K. (2002). *E-mentoring: A case study of the viability and benefits of electronic mentoring with beginning teachers in rural schools.* (Unpublished doctoral thesis),The University of Oklahoma.

Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a critically reflective teacher.* John Wiley & Sons.

Büngül, B. (2015). *Öğretmenlikte uygulanan mentorluğun öğretmen koçluğu ile desteklenmesi.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Cantrell, S. C., & Hughes, H. K. (2008). Teacher efficacy and content literacy implementation: An exploration of the effects of extended professional development with coaching. *Journal of Literacy Research, 40,* 95-127.https://doi.org/10.1080/10862960802070442

Çetin, M. (2013). *An action research on e-mentoring: A supplemental tool for professional development of EFL teachers working at MNE schools.* (Unpublished master's thesis), Çağ Üniversitesi.

Ceven McNally, J. (2016). Learning from one's own teaching: New science teachers analyzing their practice through classroom observation cycles. *Journal of Research in Science Teaching*, *53*(3), 473-501. https://doi.org/10.1002/tea.21253

Chu, M. (2013). *Developing mentoring and coaching relationships in early care and education: A reflective approach*. Pearson Higher Ed.

Clutterbuck, D. (1991). *Everyone needs a mentor.* Hyperion Books.

Çobanoğlu, F., & Badavan, Y. (2017). Başarılı okulların anahtarı: Etkili okul değişkenleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *26,* 114-134. https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34756/384422

Cornett, J., & Knight, J. (2009). Research on coaching. In Knight, J. (Ed.), *Coaching: Approaches and perspectives* (pp. 192-216). Thousand Oaks.

Crisp, G., & Cruz, I. (2009). Mentoring college students: A critical review of the literature between 1990 and 2007. *Research in Higher Education, 50*(6), 525-545.https://doi.org/10.1007/s11162-009-9130-2

David, S. (2016). *Beyond goals: Effective strategies for coaching and mentoring*. Routledge.

Dempsey, I., & Christenson-Foggett, J. (2011). External mentoring support for early career special education teachers. *Australasian Journal of Special Education*, *35*(1), 61-71. https://doi.org/10.1375/ajse.35.1.61.

Erdoğan, S., Haktanır, G., Kuru, N., Parpucu, N., & Tüylü, D. K. (2022). The effect of the e-mentoring-based education program on professional development of preschool teachers. *Education and Information Technologies,* 27(1), 1023-1053.

Desimone, L. M., & Pak, K. (2017). Instructional coaching as high-quality professional development. *Theory into Practice, 56*(1), 3-12. https://doi.org/10.1080/00405841.2016.1241947.

DeWert, M. H., Babinski, L. M., & Jones, B. D. (2003). Safe passages: Providing online support to beginning teachers. *Journal of Teacher Education*, *54*(4), 311-320. https://doi.org/10.1177/0022487103255008.

Ellison, J. and Hayes, C. (2009) Cognitive coaching. In Knight, J. (ed.) Coaching approaches and perspectives, (pp. 70–91). Corwin Press.

Evertson, C. M. & Smithey, M. W. (2000) Mentoring effects on proteges' classroom practice: An experimental field study. *The Journal of Educational Research, 93* (5): 294–304. https://doi.org/10.1080/00220670009598721.

Ferrier-Kerr, J. L. (2009). Establishing professional relationships in practicum settings. *Teaching and Teacher Education, 25*(6), 790–797. https://doi.org/10.1016/j.tate.2009.01.001.

Foster, R. (1999). School-based initial teacher training in England and France: Trainee teachers' perspectives compared. *Mentoring and Tutoring: Partnership in Learning, 7*(2), 131–143. https://doi.org/10.1080/1361126990070204.

Garbacz, S. A., Lannie, A. L., Jeffery-Pearsall, J. L., & Truckenmiller, A. J. (2015). Strategies for effective classroom coaching. *Preventing School Failure, 59*(4), 263-273. https://doi.org/10.1080/1045988X.2014.942835.

Gasper, M., & Walker, R. (Eds.). (2020). *Mentoring and coaching in early childhood education*. Bloomsbury Publishing.

Heikkinen, L. T. H., Jokinen, H. ve Tynjälä, P. (2012). Teacher education and development as lifelong and lifewide learning. In L. T. H. Heikkinen, H. Jokinen & P. Tynjälä (Eds.), *Peer-group mentoring for teacher development* (3-30). Routledge.

Hobson, A. J., Ashby, P., Malderez, A., & Tomlinson, P. D. (2009). Mentoring beginning teachers: What we know and what we don't. *Teaching and Teacher Education, 25*(1), 207-216. https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.09.001

Huizing, R. L. (2012). Mentoring together: A literature review of group mentoring. *Mentoring & Tutoring: Partnership in, Learning,* 20(1), 27-55. https://doi.org/10.1080/13611267.2012.645599.

İlhan, S., G. (2013). *Özel eğitim öğretmenlerine sunulan mentörlük hizmeti (bir eylem araştırması).* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Jackson, P., & Cox, E. (2018). Developmental coaching. In *The complete handbook of coaching*, Cox, E., Bachkirova, T., Clutterbuck, D., (Eds), *The Complete Handbook of Coaching*, (p.215-230). Sage Publishing.

Jacobi, M. (1991). Mentoring and undergraduate academic success: A literature review. *Review of Educational Research, 61*(4), 505–532.https://doi.org/10.2307/1170575.

Johnson, W. B., & Ridley, C. R. (2018). *The elements of mentoring: 75 practices of master mentors*. St. Martin's Press.

Kahraman, M. (2012). *Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının mesleki gelişiminde e-mentörlük.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi.

Kahraman, M., & Kuzu, A. (2016). E-Mentoring for professional development of pre-service teachers: A case study. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 17(3), 76–89. https://doi.org/10.17718/tojde.19973.

Klasen, N. & Clutterbuck, D. (2002). *Implementing mentoring schemes: a practical guide to successful programs.* Butterworth Heinemann.

Knight, J. (2007). *Instructional Coaching: A partnership approach to ımproving ınstruction.* Corwin Press.

Knight., J. (2012). Coaching to improve teaching. Van Nieuwerburgh, C. (Ed.), In *Coaching in education: Getting better results for students, educators, and parents* (p. 93-113). Karnac.

Kretlow, A. G., & Bartholomew, C. C. (2010). Using coaching to improve the fidelity of evidence-based practices: A review of studies. *Teacher Education and Special Education, 33*(4), 279-299. https://doi.org/10.1177/0888406410371643.

Küresel Amaçlar, (2023). 2030 Küresel Amaçlar. https://www.kureselamaclar.org/

Kuzu, A., Kahraman, M., & Odabaşı, H. F. (2012). Mentörlükte yeni bir yaklaşım: E-mentörlük. *Anadolu University Journal of Social Sciences,* 12(4).

Lancer, N., Clutterbuck, D., & Megginson, D. (2016). *Techniques for coaching and mentoring*. Routledge.

Ligadu, C., & Anthony, P. (2015). E-mentoring 'MentorTokou': Support for mentors and mentees during the practicum. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *186*, 410-415.

Lindgren, U. (2005). Experiences of beginning teachers in a school-based mentoring program in Sweden. *Educational Studies, 31*(3), 251–263. https://doi.org/10.1080/03055690500236290.

Mannino, G. (2014). *Professional development: Identifying effective instructional coaching activities*. (Unpublished doctoral thesis), Lamar University-Beaumont.

McAleer, D., & Bangert, A. (2011). Professional growth through online mentoring: A study of mathematics mentor teachers. *Journal of Educational Computing Research*, *44*(1), 83-115. https://doi.org/10.2190/EC.44.1.e

McMahon, C., Dyer, M., and Barker, C. (2016) Mentoring, coaching and supervision. In Trodd, L. (Ed.) *The early years handbook for students and practitioners, (*pp. 433–447), Routledge.

Moir, E. (1999). The stages of a teacher's first year. In M. Scherer (Ed.), *A better beginning: Supporting and mentoring new teachers* (pp. 19–23). Association of Supervision and Curriculum Development.

Morgan, M., & Rochford, S. (2017) *Coaching and mentoring for frontline practitioners*. Centre for Effective Services.

Nielsen, D. C., Barry, A. L., & Staab, P. T. (2008). Teachers' reflections of professional change during a literacy-reform initiative. *Teaching and Teacher Education*, *24*(5), 1288-1303.https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.01.015.

Passmore, J., Brown, H., & Csigas, Z. (2017). *The state of play in European coaching & mentoring*. Henley Business School.

PearsAguilar, E. (2013). *The art of coaching: Effective strategies for school transformation.* John Wiley & Sonson Education.

Pitton, D. E. (2006). *Mentoring novice teachers (2nd ed.).* Corwin Press.

Rajuan, M., Beijaard, D., & Verloop, N. (2007). The role of the cooperating teacher: Bridging the gap between the expectations of cooperating teachers and student teachers. *Mentoring & Tutoring, 15*(3), 223–242. https://doi.org/10.1080/13611260701201703.

Rhodes, C. & S. Houghton-Hill (2000). The linkeage of continuing professional development and the classroom experience of pupils: Barriers perceived by senior managers in some secondary schools. *Journal of In-Service Education 26*(3), 423-435. https://doi.org/10.1080/13674580000200132.

Rowley, J. B. (1999). The good mentor. *Educational Leadership, 56*(8), 20-22. https://www.ascd.org/el/articles/the-good-mentor

Starr, J. (2008). *The coaching manual: The definitive guide to the process, principles, and skills of personal coaching*. Pearson Education.

Swafford, J. (1998). Teachers supporting teachers through peer coaching. *Support For Learning, 13(*2), 54-58. https://doi.org/10.1111/1467-9604.00058.

Timperley, H., Wilson, A., Barrar, H., & Fung, I. (2007). *Teacher professional learning and development.* Best Evidence Synthesis iteration (BES).

Tolhurst, J. (2010). *The essential guide to coaching and mentoring*. Longman.

Udelhofen, S., & Larson K. (2003). *The mentoring year: A step-by-step program for professional development.* Corwin Press.

Urban, M., Vandenbroeck, M., Van Laere, K., Lazzari, A., & Peeters, J. (2012). Towards competent systems in early childhood education and care. Implications for policy and practice. *European Journal of Education, 47*(4), 508-526. https://www.jstor.org/stable/23357031.

Wagner, A. L., & Seymour, M. E. (2007). A model of caring mentorship for nursing. *Journal for Nurses in Professional Development*, *23*(5), 201-211. https://doi.org/10.1097/01.NND.0000294926.14296.49.

Whitmore, J. (2010). *Coaching for performance: Growing human potential and purpose: the principles and practice of coaching and leadership*. Hachette UK.

Whittington, J. (2020). *Systemic coaching and constellations: The principles, practices and application for individuals, teams and groups*. Kogan Page Publishers.

Wood, C. L., Goodnight, C. I., Bethune, K. S., Preston, A. I., & Cleaver, S. L. (2016). Role of professional development and multi-level coaching in promoting evidence-based practice in education. *Learning Disabilities: A Contemporary Journal*, *14*(2), 159-170. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1118436.pdf.

Yirci, R. (2009). *Mentörlüğün eğitimde kullanılması ve okul yöneticisi yetiştirmede yeni bir model önerisi.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi.

Yirci, R., & Kocabaş, İ. (Ed.). (2012). *Dünyada mentörlük uygulamaları*. Pegem Yayıncılık.

Zachary, L. J., & Fain, L. Z. (2022). *The mentor's guide: Facilitating effective learning relationships*. John Wiley & Sons.

Zauchner-Studnicka, S. A. (2017). A model for reverse-mentoring in education. *International Journal of Educational and Pedagogical Sciences,* 11(3), 551-558. https://www.ocg.at/sites/ocg.at/files/A%20model%20_%20Waset%20Publication.pdf.

Zuljan, M. V., & Vogrinc, J. (Eds.). (2007). *Professional inductions of teachers in Europe and elsewhere*. University of Ljubljana Faculty of Education.

6.
BÖLÜM

MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARI

Fulya Ezmeci

"Öğretmen kendisi öğrenmedikçe asla gerçekten öğretemez. Bir lamba kendi alevini yakmaya devam etmedikçe asla başka bir alevi yakamaz."

RABINDRANATH TRAGORE

Giriş

Şehrin kenar mahallelerindeki bir okul öncesi, çocukların mesleki (duygusal ve sosyal) gelişimlerini daha iyi desteklemek için yollar arıyordu. Öğretmenler, çocukların empati, iş birliği ve sosyal becerilerini geliştirebilmek için kendi becerilerini ve bilgilerini geliştirmenin önemini fark ettiler. Bu nedenle, okul yönetimi, öğretmenlerin bu konuda mesleki gelişimlerini hedefleyen bir Öğrenme Topluluğu oluşturma kararı aldı. Öğrenme Topluluğu, okulun tüm öğretmenlerini içeriyordu ve düzenli olarak bir araya gelip çocukların mesleki gelişimini desteklemek için en iyi uygulamaları ve stratejileri tartışıyorlardı. Bu toplantılar sırasında öğretmenler birbirlerinden öğrendi, deneyimlerini paylaştı ve birbirlerine geri bildirimlerde bulundular. Öğretmenlerin bir araya geldiği bu toplantılarda, çeşitli konular tartışıldı. Örneğin öğretmenler, çocukların duygusal tepkilerini daha iyi anlamak ve yönetmek için empati becerilerini nasıl geliştirebileceklerini ele aldılar. Ayrıca, çocukların iş birliği becerilerini nasıl geliştirebilecekleri ve çocukların sosyal becerilerini nasıl artırabilecekleri konusunda fikir alışverişinde bulundular. Öğrenme Topluluğu ayrıca öğretmenlerin çocukların mesleki gelişimini desteklemek için uyguladıkları yöntemlerin etkisini değerlendirmek için eylem araştırmasını da kullanıyordu. Bu, öğretmenlere uygulamalarını sürekli olarak gözden geçirme ve iyileştirme fırsatı sağlıyordu. Sonuçta bu

Öğrenme topluluklarının çeşitliliği, bu toplulukların birbirinden farklı öğrenme ve gelişim gereksinimlerine uygun şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu çeşitlilik, öğretmenlerin bir dizi bağlam ve durumda meslektaşlarından öğrenmesini ve bu öğrenimleri çocuklarını gelişimini ve öğrenmesini desteklemek için kullanmasını mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak öğretmenlerin mesleki gelişimi, öğrenme toplulukları yoluyla daha da güçlendirilebilir. Bu topluluklar, öğretmenlerin kendi pratiklerini yansıtma ve geliştirme yeteneklerini artırırken meslektaşlarından ve ortak amaçlarına ulaşma sürecinden öğrenme fırsatları sunmaktadır. Bu bölüm, eğitim liderlerine ve eğitimcilere, öğrenme topluluklarının nasıl oluşturulabileceği, nasıl yürütülebileceği ve bu toplulukların potansiyelini nasıl en iyi şekilde kullanabilecekleri konusunda bilgi ve rehberlik sağlamayı amaçlamıştır.

Önerilen Kaynaklar

Kaynakça

Teague, G. M., & Anfara J. R., V. A. (2012). Professional learning communities create sustainable change through collaboration. Middle School Journal, 44(2), 58-64. https://doi.org/10.1080/00940771.2012.11461848.

Barber, M., & Mourshed, M. (2009). *Shaping the Future: How good education systems can become great in the decade ahead. Report on the ınternational education roundtable*. McKinsey.

Bausmith, J. M., & Barry, C. (2011). Revisiting professional learning communities to increase college readiness: The importance of pedagogical content knowledge. *Educational Researcher, 40*(4), 175-178. https://doi.org/10.3102/0013189X11409927.

Brighton, C. (2009, February). Embarking on action research. *Educational Leadership,* 66(5), 40–44. https://www.ascd.org/el/articles/embarking-on-action-research.

Brodien, P. (2016). *Examining agreement of teacher and principal perceptions of their professional learning community.* (Unpublished doctoral thesis), Northcentral University.

Bruffee, K. A. (1999). *Collaborative learning: Higher education, interdependence, and the authority of knowledge.* Johns Hopkins University Press.

Caine, G., & Caine, R. N. (2010). *Strengthening and enriching your professional learning community: The art of learning together*. ASCD.

Calhoun, E. (1994). *How to use action research in the self-renewing school.* Association for Supervision and Curriculum Development.

Carroll, T. (2009). The next generation of learning teams. *Phi Delta Kappan,* 91(2), 8-13.

City, E.A., Elmore, R.F. & Fiarman, S.E. (2009). *Instructional rounds in education.* Harvard Education Press.

Collins, J. (2001). *Good to great.* Harper Collins.

Cochran-Smith, M., & Lytle, S. L. (1999). Chapter 8: Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities. *Review of ,Research in Education*, *24*(1), 249-305.

Darling-Hammond, L., Wei, R. C., Andree, A., Richardson, N., & Orphanos, S. (2009). *Professional learning in the learning profession.* National Staff Development Council, 12.

Darling-Hammond, Sykes G. (1999). *Teaching as the learning profession: Handbook of policy and practice*, Jossey-Bass.

Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. The Free Press.

Dooly, M., & Sadler, R. (2016). Becoming a member: Co-constructing identities in online communities of practice. *Computer Assisted Language Learning*, 29(1), 21-36.

DuFour, R., & Eaker, R. E. (1998). *Professional learning communities at work.* National Education Service.

Dufour, R., Dufour, R., Eaker, R., & Karhanek, G. (2010). *Raising the bar and closing the gap: Whatever it takes*. Solution Tree Press.

DuFour, R., DuFour, R., Eaker, R., & Many, T. (2006). *Learning by doing: A handbook for professional learning communities at work.* Solution Tree Press.

DuFour, R., Eaker, R., & DuFour, R. (2008). Revisiting professional learning communities at work: *New insights for improving schools.* Solution Tree Press.

Easton, L.B. (2012). Principles of design energize learning communities. *Learning Design,* 33(4), 49-54.

Feger, S., & Arruda, E. (2008). *Professional learning communities: Key themes from the literature.* The Education Alliance, Brown University.

Fullan, M. (2001). *Leading in a culture of change.* Jossey-Bass.

Gallimore, R., Eameling, B., Saunders, W., & Goldenberg, C. (2009). Moving the learning of teaching closer to practice: Teacher education implications of school-based inquiry teams. *The Elementary School Journal,* 109(5), 537-551. https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/597001

Goddard, Y. L., Goddard, R. D., & Tschannen-Moran, M. (2007). A theoretical and empirical investigation of teacher collaboration for school improvement and student achievement in public elementary schools. *Teachers College Record, 109*(4), 877-896.

Green, R.L. (2010). *The four dimensions of principal leadership: A framework for leading 21st century schools*. Allyn & Bacon.

Grossman, P. & Wineburg, S. (2000). *What makes teacher community different from a gathering of teachers?* Center for the Study of Teaching and Policy, University of Washington. https://www.education.uw.edu/ctp/sites/default/files/ctpmail/PDFs/Community-GWW-01-2001.pdf.

Grossman, P., Wineburg, S., & Woolworth, S. (2001). Toward a theory of teacher community. *Teachers College Record*, *103*(6), 942-1012. https://doi.org/10.1111/0161-4681.00140.

Guskey, T.R. & Yoon, K.S. (2009). What works in professional development? *Phi Delta Kappan,* 90(7), 495-500. https://doi.org/10.1177/003172170909000 70.

Hipp, K. K., & Huffman, J. B. (2010). Demystifying the concept of professional learning communities. In K. K. Hipp & J. B. Huffman (Eds.), *Demystifying professional learning communities: School leadership at its best* (pp. 11–21). Rowman and Littlefield Education.

Hirsh, S. (2009). A New Definition. *Journal of Staff Development, 30,* 10-16. https://learningforward.org/wp-content/uploads/2009/08/jsd304.pdf#page=7.

Hoban, G. F. (2008). Lights, camera, action! Using slowmation as a common teaching approach to promote a school learning community. In Samaras, A., Freese, A. R., Kosnik, C., & Beck, C. (Eds.). *Learning communities in practice* (Vol. 4), p(45-59). Springer Science & Business Media.

Hord, S. M. (1997). *Professional learning communities: Communities of continuous inquiry and improvement.* Southwest Educational Development Laboratory.

Huffman, J. B. (2011). Professional Learning Communities in the USA: Demystyfying, Creating, and Sustaining. *International Journal of Learning, 17*(12).

Hulpia, H., Devos, G., & Van Keer, H. (2009). The influence of distributed leadership on teachers' organizational commitment: A multilevel approach. *The Journal of Educational Research*, *103*(1), 40-52. https://doi.org/10.1080/00220670903231201.

King, M.B. & Newmann, F.M. (2001). Building school capacity through professional development: Conceptual and empirical considerations. *International Journal of Educational Management 15*(2), 86–93.

Koellner-Clark, K., & Borko, H. (2004). Establishing a Professional Learning Community among Middle School Mathematics Teachers. *International Group for the Psychology of Mathematics Education*, 2, 223–230. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED489713.pdf.

Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation.* Cambridge University Press.

Levine, T. (2010). Tools for the study and design of collaborative teacher learning: The transformational leader: A Hispanic American examination. B*usiness Journal of Hispanic Research, 4(1), 22-34.* https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ872652.pdf.

Lieberman, A., & Miller, L. (2008). *Teachers in professional communities: Improving teaching and learning*. Teachers College Press.

Lomos, C., Hofman, R. H., & Bosker, R. J. (2011). Professional communities and student achievement–a meta-analysis. *School Effectiveness and School Improvement, 22*(2), 121-148. https://doi.org/10.1080/09243453.2010.550467.

Lord, B. (1994). Teachers' professional development: Critical colleagueship and the role of professional communities. *The Future of Education: Perspectives nn National Standards İn Education*, *175*, 204.

Lujan, N., & Day, B. (2010, Winter). *Professional learning communities: Overcoming the roadblocks.* The Delta Kappa Gamma Bulletin.

Marsick, V.J. & Watkins, K.E. (1994, Winter). The learning organization: An integrative vision for HRD. *Human Resource Development Quarterly, 5*(4), 353-360.

Marzono, R.J. (2009). Setting the record straight on "high-yield strategies, *Phi Delta Kappan*, 91(1), 30-37. https://doi.org/10.1177/003172170909100105.

McLaughlin, M. W., & Talbert, J. E. (2006). Building school-based teacher learning communities: Professional strategies to improve student achievement (Vol. 45). Teachers College Press.

McNiff, J. (2013). *Action research: Principles and practice.* Routledge.

Mitchell, C. & Sackney, L. (2000). *Profound improvement: Building capacity for a learning community.* Swets & Zeitlinger.

Murphy, C. U., & Lick, D. W. (2004). *Whole-faculty study groups: Creating professional learning communities that target student learning (3rd ed.).* Corwin Press.

Ndoye, A., Imig, S., & Parker, M.C. (2010). Empowerment, leadership, and teachers' intentions to stay in or leave the profession or their schools in North Carolina Charter School. *Journal of School Choice*, 4(2), 174-190. https://doi.org/10.1080/15582159.2010.483920.

Palloff, R. M., & Pratt, K. (2005). *Collaborating online: Learning together in community.* Jossey-Bass.

Prestine, N.A.(1993). Extending the essential schools metaphor: Principal as enabler. *Journal of School Leader*, 3 (4), 356-379. https://doi.org/10.1177/10526846930030040.

Printy, S. M. (2008). Leadership for teacher learning: A community of practice perspective. *Educational Administration Quarterly, 44*(2), 187-226. https://doi.org/10.1177/0013161X0731295.

Protheroe, N. (2008). *Developing your school as a professional learning community.* NAESP Research Roundup.

Putnam, R. T., & Borko, H. (2000). What do new views of knowledge and thinking have to say about research on teacher learning?. *Educational Researcher*, *29*(1), 4-15. https://doi.org/10.3102/0013189X029001004.

Reichstetter, R. (2006). Defining a professional learning community: A literature review. *E & R Research Alert, 6*(5). https://webarchive.wcpss.net/results/reports/2006/0605plc_lit_review.pdf.

Schmoker, M. (2006). *Results now.* Association for Supervision and Curriculum Development.

Schön, D. A. (1990). *Educating the refl ective practitioner: Toward a new design for teaching and learning in the professions.* Jossey-Bass.

Schön, D. A. (1995). *The refl ective practitioner: How professionals think in action.* Ashgate Publishing.

Servage, L. (2008). Critical and transformative practices in professional learning communities. *Teacher Education Quarterly*, *35*(1), 63-77. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ810651.pdf.

Stoll, L., & Louis, K. S. (2007). Professional learning communities: Elaborating new approaches. In *Professional learning communities: Divergence, depth and dilemmas*, 1-13. https://www.jstor.org/stable/23479031.

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Thomas, S., Wallace, M., Greenwood, A., & Hawkey, K. (2006). *Creating and sustaining effective professional learning communities.* NCSL, Report No. RR637.

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change, 7*(4), 221-258. https://doi.org/10.1007/s10833-006-0001-8.

Thompson, S. C., Gregg, L., & Niska, J. M. (2004). Professional learning communities, leadership, and student learning. *RMLE Online*, *28*(1), 1-15. https://doi.org/10.1080/19404476.2004.11658173.

Timperley, H., Kaser, L., & Halbert, J. (2014). *A framework for transforming learning in schools: Innovation and the spiral of inquiry* (Vol. 234). Centre for Strategic Education.

Toole, J.C. & Louis, K.S. (2002). The role of professional learning communities in international education. In K. Leithwood & P. Hallinger (eds), *Second international handbook of educational leadership and administration.* Kluwer.

Turner, C. J. (2015). *Impact of professional learning community design on teacher instruction.* (Unpublished doctoral thesis), Henderson State University.

Van Es, E. A. (2012). Examining the development of a teacher learning community: The case of a video club. *Teaching and Teacher Education, 28*(2), 182-192. https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.09.005.

Vandeweghe, R., & Varney, K. (2006). The evolution of a school-based study group. *Phi Delta Kappan,* 88(4), 282-286. https://doi.org/10.1177/003172170608800407.

Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008). A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning. *Teaching and Teacher Education, 24*(1), 80-91. https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.01.004.

Wald, P. J., & Castleberry, M. S. (Eds.). (2000). *Educators as learners: Creating a professional learning community in your school*. ASCD.

Webb, R., Vulliamy, G., Sarja, A., Hamalainen, S., & Poikonen, P.L. (2009). Professional learning communities and teacher well being? A comparative analysis of primary schools in England and Finland. *Oxford Review of Education,* 35(3), 405-422. https://doi.org/10.1080/03054980902935008.

Wenger, E. (2011). Communities of practice: A brief introduction. https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/11736/A%20brief%20introduction%20to%20CoP.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, R. (2002). *Cultivating communities of practice.* Harvard Business School Publishing.

Williamson, K., Archibald, A., & McGregor, J. (2010). Shared vision: A key to successful collaboration? *School Libraries Worldwide,* 16(2), 16-28. https://doi.org/10.29173/slw6805.

7.
BÖLÜM

MESLEKİ GELİŞİMDE ÇEVRİM İÇİ EĞİTİM

Zeynep Ceren Şimşek

"Teknolojiye her sınıfta, her yaştan her öğrencinin ve öğretmenin elinde ihtiyacımız var çünkü o, zamanımızın kalemi ve kâğıdı ve dünyamızın çoğunu deneyimlediğimiz mercek."

David Warlick

Giriş

Ahmet Öğretmen, Türkiye'nin doğu bölgesinde yer alan bir şehrin küçük bir kasabasında beş yıldır erken çocukluk eğitimi öğretmeni olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra atandığı bu bölge de küçük çocuklarla çalışmak ve ailelerle ortaklaşa eğitim sürecini yürütmek konusunda zaman zaman desteğe ihtiyaç duyan ve eğitimde yeni yaklaşımları öğrenmek isteyen Ahmet Öğretmen; bulunduğu konum nedeniyle büyük çaplı projelere katılamamakta; yol ve konaklama masrafları, zaman yönetimi vb. nedenlerden dolayı da hep istediği lisansüstü eğitime başvuramamaktadır. Bu duruma çözüm arayan Ahmet Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde düzenlenen e-twinning projelerine başvurur. Aynı zamanda çevrim içi öğrenme topluluklarına da kaydolarak webinarlar sayesinde modern yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi olan Ahmet Öğretmen, farklı ülkelerden öğretmenlerle de bir araya gelerek eğitim hayatına yeni bir yön vermeye hazır hâle gelir.

profesyonel gelişim, sürekli büyüme ve gelişme arayan öğretmenler için oyunun kurallarını süresiz olarak değiştirmiştir. Esnekliği, kişiselleştirilmiş yaklaşımı ve küresel ağ oluşturma fırsatları, eğitimcilerin en iyi uygulamalar, pedagojik trendler ve teknolojik gelişmelerle güncel kalmalarını sağlayabilir. Çevrim içi mesleki gelişim anlayışı geliştikçe zorlukları ele almak ve kalite standartlarını sürdürmek, eğitim için daha parlak bir geleceği şekillendirmek için tam potansiyelinden yararlanmada çok önemli olacaktır. Sürekli uyarlama ve yenilik yoluyla, öğretmenler için çevrim içi mesleki gelişim, eğitimde devrim yaratmaya ve dünya çapındaki öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirmeye hazırdır.

Önerilen kaynaklar

Kaynakça

Ala-Mutka, K. (2010). Learning in informal online networks and communities. *Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities*, *88*, 88. DOI: 10.2791/36566.

Blitz, C. L. (2013). *Can online learning communities achieve the goals of traditional professional learning communities? What the literature says.* U.S. department of Education. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED544210.pdf.

Boeskens, L., D. Nusche and M. Yurita (2020), "Policies to support teachers' continuing professional learning: A conceptual framework and mapping of OECD data", *OECD Education Working Papers*, No. 235, OECD Publishing, Paris, https://dx.doi.org/10.1787/247b7c4d-en.

Booth, T. (2011). The name of the rose: Inclusive values into action in teacher education. *Prospects, 41*(3), 303. https://doi.org/10.1007/s11125-011-9200-z.

Borko, H. (2004). Professional development and teacher learning: mapping the terrain. *Educ. Res. 33*, 3–15. DOI: 10.3102/0013189x033008003.

Carrillo, C., & Flores, M. A. (2020). COVID-19 and teacher education: A literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education, 43*(4), 466–487. https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1821184.

Cilliers, J., Fleisch, B., Kotze, J., Mohohlwane, N., Taylor, S., & Thulare, T. (2022). Can virtual replace in-person coaching? Experimental evidence on teacher professional development and student learning. *Journal of Development Economics, 155*, 102815. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2021.102815.

Clark, R.C. ve Mayer, R.E. (2016). *E-Learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning* (4th ed.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Cochran-Smith, M., & Lytle, S. L. (1999). Chapter 8: Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities. *Review of research in education*, *24*(1), 249-305.

Curtain, R. (2002). *Online delivery in the vocational education and training sector: Improving cost effectiveness*. National Centre for Vocational Education Research.

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., Gardner, M. (2017). *Effective Teacher Professional Development*. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.

Dede, C., & Eisenkraft, A. (2016). Insight and next steps. In Chris, D. & Arthur, E. (eds.), *Teacher Learning in the Digital Age: Online Professional Development in STEM Education Harvard Education Press,* 235–246.

DeBoer, J., Ho, A. D., Stump, G. S., & Breslow, L. (2014). Changing "course" reconceptualizing educational variables for massive open online courses. *Educational Researcher, 43*(2), 74-84. https://doi.org/10.3102/0013189X14523038

DeNoyelles, A., & Raider-Roth, M. (2016). Being an 'agent provocateur': Utilising online spaces for teacher professional development in virtual simulation games. *Technology, Pedagogy and Education*, *25*(3), 337-353. https://doi.org/10.1080/1475939X.2015.1049652.

Desimone, L. M., Porter, A. C., Garet, M. S., Yoon, K. S., & Birman, B. F. (2002). Effects of professional development on teachers' instruction: Results from a three-year longitudinal study. *Educational evaluation and policy analysis*, *24*(2), 81-112. https://doi.org/10.3102/016237370240020.

Drossel, K., Eickelmann, B., & Vennemann, M. (2020). Schools overcoming the digital divide: In depth analyses towards organizational resilience in the computer and information literacy domain. *Large-Scale Assessments in Education*, *8*(1), 1-19. DOI: 10.4324/9781003197973-8.

Dunst, C. J., & Trivette, C. M. (2012). Moderators of the effectiveness of adult learning method practices. *Journal of Social Sciences, 8*(2), 143.

Alemdag, E. & Erdem, M. (2017) Designing an e-mentoring program for novice teachers in Turkey and investigating online interactions and program outcomes. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning, 25*(2), 123-150, https://doi.org/10.1080/13611267.2017.1327394

Erdoğan, S., Haktanır, G., Kuru, N., Parpucu, N., & Tüylü, D. K. (2022). The effect of the e-mentoring-based education program on professional development of preschool teachers. *Education and Information Technologies, 27*(1), 1023-1053. https://doi.org/10.1007/s10639-021-10623-y.

Garet, M. S., Porter, A. C., Desimone, L., Birman, B. F., & Yoon, K. S. (2001). What makes professional development effective? Results from a national sample of teachers. *American Educational Research Journal*, *38*(4), 915-945. https://doi.org/10.3102/000283120380049.

Gitomer, D., & Bell, C. (2016). Handbook of research on teaching. *Handbook of Research on Teaching*.

Habibi, A., Mukminin, A., Riyanto, Y., Prasojo, L. D., Sulistiyo, U., Sofwan, M., & Saudagar F. (2018). Building an online community: Student teachers' perceptions on the advantages of using social networking services in a teacher education program. *Turkish Online Journal of Distance Education, 19*(1), 46-61. https://doi.org/10.17718/tojde.382663.

Hennessy, S., D'Angelo, S., McIntyre, N., Koomar, S., Kreimeia, A., Cao, L., ... & Zubairi, A. (2022). Technology use for teacher professional development in low-and middle-income countries: A systematic review. *Computers and Education Open*, *3*, 100080. https://doi.org/10.1016/j.caeo.2022.100080.

Joksimović, S., Poquet, O., Kovanović, V., Dowell, N., Mills, C., Gašević, D., ... & Brooks, C. (2018). How do we model learning at scale? A systematic review of research on MOOCs. *Review of Educational Research, 88*(1), 43-86. https://doi.org/10.3102/0034654317740335.

Jukes, M. C., Turner, E. L., Dubeck, M. M., Halliday, K. E., Inyega, H. N., Wolf, S., ... & Brooker, S. J. (2017). Improving literacy instruction in Kenya through teacher professional development and text messages support: A cluster randomized trial. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 10*(3), 449-481. https://doi.org/10.1080/19345747.2016.1221487.

Kaçan, G. (2004). Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişime ilişkin isteklilik düzeyleri. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1) 57-66.

Kartal, G., & Korucu-Kis, S. (2020). The use of Twitter and Youglish for the learning and retention of commonly mispronounced English words. *Education and İnformation Technologies, 25*, 193-221. https://doi.org/10.1007/s10639-019-09970-8.

Khan, A. (2018). Pakıstanı teachers'professıonal learnıng experıences: comparıng face-to-face versus onlıne learnıng. *TEFLIN Journal: A Publication on the Teaching & Learning of English*, *29*(1). http://dx.doi.org/10.15639/teflinjournal.v29i1/72-89.

Kovalchuck, V., & Vorotnykova, I. (2017). e-coaching, e-mentoring for lifelong professional development of teachers within the system of postgraduate pedagogical education. *Turkish Online Journal of Distance Education, 18*(3), 214–227. https://doi.org/10.17718/tojde.328956.

Kotze, J., Taylor, S., & Fleisch, B. (2018). Moving towards cost-effective delivery models of teacher coaching: Evidence from field experiments in South Africa. In RISE.

Köseoğlu, F., Tahancalıo, S., Kanlı, U., & Özdem Yılmaz, Y. (2020). Öğretmenlerin Bilim Merkezlerinde Öğrenmeye Yönelik Mesleki Gelişim İhtiyaçlarının Araştırılması. *Eğitim ve Bilim, 45*(203). http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.8725.

Kraft, M. A., Blazar, D., & Hogan, D. (2018). The effect of teacher coaching on instruction and achievement: A meta-analysis of the causal evidence. *Review of Educational Research, 88*(4), 547-588. https://doi.org/10.3102/0034654318759.

Kyzar, K. B., Chiu, C., Kemp, P., Aldersey, H. M., Turnbull, A. P., & Lindeman, D. P. (2014). Feasibility of an online professional development program for early intervention practitioners. *Infants & Young Children, 27*(2), 174–191.

Lay, C. D., Allman, B., Cutri, R. M., & Kimmons, R. (2020). Examining a decade of research in online teacher professional development. *In Frontiers in Education*, *5*. https://doi.org/10.3389/feduc.2020.573129.

Lim, C. I., Maxwell, K. L., Able-Boone, H., & Zimmer, C. R. (2009). Cultural and linguistic diversity in early childhood teacher preparation: The impact of contextual characteristics on coursework and practica. *Early Childhood Research Quarterly, 24*(1), 64-76. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.10.003.

Mayer, R. E. (2019). Thirty years of research on online learning. Applied Cognitive Psychology, 33(2), 152-159. https://doi.org/10.1002/acp.3482.

McAleavy, T., Hall-Chen, A., Horrocks, S., & Riggall, A. (2018). *Technology-Supported Professional Development for Teachers: Lessons from Developing Countries*. Education Development Trust. Highbridge House, 16-18 Duke Street, Reading Berkshire, England RG1 4RU, United Kingdom.

Mushayikwa, E. (2013). Teachers' self-directed professional development: Science and mathematics teachers' adoption of ICT as a professional development strategy. African *Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education, 17*(3), 275-286. https://hdl.handle.net/10520/EJC144348.

OECD (2019), TALIS 2018 Results (Volume I): *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*, TALIS, OECD Publishing, Paris, https://dx.doi.org/10.1787/1d0bc92a-en.

Owston, R. D. (1998). *Making the link: Teacher professional development on the Internet*. Heinemann.

Pettersson, F. (2018). On the issues of digital competence in educational contexts—A review of literature. *Education & Information Technologies, 23*(3), 1005–1021. https://doi.org/10.1007/s10639-017-9649-3.

Philipsen, B., Tondeur, J., Pareja Roblin, N., Vanslambrouck, S., & Zhu, C. (2019). Improving teacher professional development for online and blended learning: A systematic meta-aggregative review. *Educational Technology Research and Development, 67*, 1145-1174. https://doi.org/10.1007/s11423-019-09645-8.

Prestridge, S. & J. Tondeur (2015), "Exploring elements that support teachers engagement in online professional development", *Educ. Sci., 5,* 199-219. http://dx.doi.org/10.3390/educsci5030199.

Putnam, R. T., & Borko, H. (2000). What do new views of knowledge and thinking have to say about research on teacher learning?. *Educational Researcher, 29*(1), 4-15. https://doi.org/10.3102/0013189X029001004.

Reimers, F. & Schleicher, A. (2020). *Schooling disrupted, schooling rethought: How the Covid-19 pandemic is changing education*. Report. https://globaled.gse.harvard.edu/files/geii/files/educat ion_continuity_v3.pdf.

Shelton, C., & Archambault, L. (2018). Discovering how teachers build virtual relationships and develop as professionals through online teacherpreneurship. *Journal of Interactive Learning Research, 29*(4), 579-602. https://www.learntechlib.org/primary/p/178250/

Supovitz, J. A. (2001). Chapter V: Translating Teaching Practice into Improved Student Achievement. *Teachers College Record*, *103*(8), 81-98.

Tang, Y., & Hew, K. F. (2017). Is mobile instant messaging (MIM) useful in education? Examining its technological, pedagogical, and social affordances. *Educational Research Review, 21*, 85-104. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.05.001.

Quinn, F., Charteris, J., Adlington, R., Rizk, N., Fletcher, P., & Parkes, M. (2022). The potential of online technologies in meeting PLD needs of rural teachers. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education, 50*(1), 69-83. https://doi.org/10.1080/1359866X.2020.1849538.

Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008). A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning. *Teaching And Teacher Education, 24*(1), 80-91. https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.01.004.

Vuorikari, R. (2018), "Innovating Professional Development in Compulsory Education Examples and cases of emerging practices for teacher professional development", *JRC Technical Reports*. http://dx.doi.org/10.2760/734136.

Weggen, C. C., & Urdan, T. A. (2000). *Corporate e-learning: Exploring a new frontier. WR Hambrecht and Co. www. wrhambrecht. com/research/coverage/elearning/idir explore. html.*

Weigel, D. J., Weiser, D. A., Bales, D. W., & Moyses, K. J. (2012). Identifying online preferences and needs of early childhood professionals. *Early Childhood Research & Practice, 14*(2), n2.

Weimer, K. R., & Albert, D. J. (2022). A mentoring network for novice and experienced music teachers: Concept, design, outcomes, and recommendations. J*ournal of Music Teacher Education, 31*(2), 92-106. https://doi.org/10.1177/10570837211054096.

Wickramanayake, L. and Muhammad Jika, S. (2018), "Social media use by undergraduate students of education in Nigeria: a survey". *The Electronic Library, 36* (1), 21-37. https://doi.org/10.1108/EL-01-2017-0023.

FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYONDA İLETİŞİM

Editör:
İletişim Uzmanı Dr. Atikullah Ghiasee

nobel

FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYONDA İLETİŞİM

Editör: Uzm. Dr. Atikullah Ghiasee

Yayın No.: 4741
Sağlık Bilimleri No: 203
ISBN: 978-625-397-062-8
E-ISBN: 978-625-397-061-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Ada l-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ghiasee, Atikullah.
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyonda İletişim
Editör: Atikullah Ghiasee
1. Basım, XIV + 200 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-062-8
E-ISBN: 978-625-397-061-1
1. Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon 2. İletişim 3. Sağlık Hizmeti

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
ÖN SÖZ VII
1. BÖLÜM BEL VE BOYUN DİSKOPATİSİ OLAN HASTA İLE FİZYOTERAPİST İLETİŞİMİ 1
Giriş 1
Diskopatisi Olan Hastalarda Boyun Ağrısı 1
Diskopatisi Olan Hastalarda Bel Ağrısı 2
Diskopatisi Olan Hastalardatemel İletişim Stratejileri 3
Diskopatisi Olan Hastalarda Hasta Odaklı İletişim 4
Diskopatisi Olan Hastalar İle İletişimde Hasta Eğitimi Ve Öz Farkındalık 5
Diskopatisi Olan Hastalara Tavsiyeleler 7
Sonuç ve Öneriler 7
Kaynakça 8

2. BÖLÜM TRAVMATİK EL YARALANMALI HASTALARDA İLETİŞİM 13
Giriş 13
Travmatik El Yaralanmalarında Hasta Etkilenimi 13
Hasta Merkezli İletişim Ve Biyopsikososyal Model 14
Travmatik El Yaralanmalarında Hasta Merkezli İletişimde Temel Stratejiler 16
Travmatik El Yaralanmalı Hastalarda Sözlü İletişimde Temel Stratejiler 17
Travmatik El Yaralanmalı Hastalarda Sözsüz İletişimde Temel Stratejiler 18
Travmatik El Yaralanmalı Hastalarda Yazılı ve Görsel İletişimde Temel Stratejiler 19
Güncel Bir Konu Olarak Uzaktan İletişim: Tele-Rehabilitasyon 20
Sonuç ve Öneriler 21
Kaynakça 22

3. BÖLÜM SEREBROVASKÜLER OLAY (İNME) GEÇİREN HASTALARDA İLETİŞİM 25
İnmenin Tanımı 25
İnme Geçiren Hastalarla İletişim 26
İnme Geçiren Hasta Yakınlarıyla İletişim 28
Sonuç 29
Kaynakça 29

4. BÖLÜM PARKİNSONLU HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM 33
Giriş 33
Parkinsonizm Tablosu Nedir? 34
Parkinsonizm Tablosu Görülen Hastalıklar 34
Parkinson Hastalığı Kimlerde Görülür? 35
Parkinson Hastalığı Etiyolojisi 35
Parkinson Hastalığının İlk Belirtileri 36
Parkinson Hastalığının Temel Belirtileri 36
Hareketlerde Yavaşlama (Bradikinezi) 36
Titreme (Tremor) 37
Uzuvlarda Sertlik (Rijidite) 37
Duruş Bozuklukları (Postürel İnstabilite) 37
Yürüme Bozukluğu, Yürürken Kilitlenme ve Düşmeler 37
Parkinson Hastalığında Diğer Belirtiler 38
Parkinsonlu Hastaların Sağlık Ekibinde Yer Alan Üyeler 38
Parkinson Hastalığında Rehabilitasyon ve İletişim 38
Egzersiz Türleri ve Seçimi 39
Parkinsonlu Hastalarda Etkili İletişim 40
Sosyal İletişimin Sürdürülmesi İçin İpuçları 41
Bakıcılar, Arkadaşlar ve Aile İçin Parkinson Hastasıyla İletişimi Geliştirmek İçin İpuçları 42
Bilişsel Etkilenimli Parkinsonlu Hasta İle Etkili İletişim 43
Parkinson Hastalığında İş Ortamında İletişim 43
Sonuç 44
Öneriler 44
Kaynakça 45

5. BÖLÜM ROMATOİD ARTRİTLİ HASTA VE HASTA YAKINLARIYLA İLETİŞİM 47
Giriş 47
Metin 48
Sonuç 53
Kaynakça 53

6. BÖLÜM OSTEOARTRİTLİ HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM 55
Giriş 55
Sorunlar ve Çözüm 56
Öneriler 60
Kaynakça 60

7. BÖLÜM AMPUTE REHABİLİTASYONUNDA HASTA VE HASTA YAKINLARIYLA İLETİŞİM 63
Giriş 63
Amputasyon Nedenleri ve Seviyeleri 64
Amputasyon Komplikasyonları 66
Amputasyona Uyum ve Toplumsal Katılım Sürecinde İletişim 67
Yas Sürecinde İletişim 69
Amputasyonda Motivasyonel İletişim Stratejileri 71
Planlı Amputasyonda İletişim 72
Planlanmamış Amputasyonda İletişim 74
Sonuç 74
Öneriler 75
Kaynakça 75

8. BÖLÜM MEME KANSERİ CERRAHİSİ SONRASI LENFÖDEM GÖRÜLEN HASTALARLA İLETİŞİM 79
Giriş 79
Lenfödem Nedir ve Lenfödemli Hastaya Yaklaşım Nasıl Olmalıdır? 81
Lenfödem Sınıflaması 82
Lenfödem Evreleri 82
Lenfödemin Risk Faktörleri 83
Lenfödemin Belirti ve Bulguları 83
Lenfödem Tedavisinde Fizyoterapistin Rolü ve Hasta İle Etkili İletişimi 83
Cilt Bakımı ve Hasta Eğitiminde İletişim 85
Manuel Lenf Drenajında Etkili Fizyoterapist-Hasta Etkileşimi 86
Egzersiz ve Hastaya Yaklaşım 86
Kompresyon Tedavisi ve Hasta İle Empati Kurmak 87
Hastanın Psikolojik Etkilenimleri ve İletişime Yansıyan Durumlar 88
Sonuç ve Öneriler 90
Kaynakça 91

9. BÖLÜM YAŞLI BİREYLERDE FİZİKSEL AKTİVİTE VE İLETİŞİM 93
Giriş 93
Fiziksel Aktivite 94
Egzersiz Türleri ve Seçimi 94
Yaşlı Hasta ve İletişim Geliştirme Modeli 96
Yaşlılıkta Sık Görülen Problemler, Fizyoterapist Yaklaşımı ve Etkili İletişim Önerileri 97
Anlama Güçlüğü Bulunan Yaşlı Hasta İle İletişim 97
Dil ve Konuşma Bozukluğu Bulunan Yaşlı Hasta İle İletişim 97
İşitme Problemi Yaşayan Yaşlı Hasta İle İletişim 98
Kemik ve Eklem Rahatsızlıkları Bulunan Yaşlı Hasta İle İletişim 98
Denge Problemi Yaşayan Yaşlı Hasta Eğitimi ve İletişimin Önemi 98
Obezite Tanılı Yaşlı Hastaya Yaklaşım 99
Hipertansiyon Tanılı Yaşlı Hastada Dikkat Edilmesi Gerekenler 100
Diyabet Tanılı Yaşlı Hastanın Egzersiz Yaklaşımı 100
Psikolojik Problem Tanılı Yaşlı Hasta ve Hasta Yakınları İle İletişim 101
Sonuç 102
Öneriler 102
Kaynakça 103

10. BÖLÜM İNKONTİNANSLI HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM 107
Giriş 107
Sonuç ve Öneriler 110
Kaynakça 112

11. BÖLÜM ENGELLİ ÇOCUKLARDA İLETİŞİM 115
Giriş 115
Engellilik 116
Çocuk Engelliliği ve Yasal Haklar 116
Sağlık Hizmeti Sunucularının Engelli Çocuk ve Aileleri İle İletişimi 117
Engelli Çocuğun Beslenme Sorunlarının Çözümünde İletişim 118
Engelli Çocukların Öz Bakım Becerilerinin Güçlendirilmesinde İletişim ve Empati 119
Engelli Çocuğun Cinsel Eğitiminde İletişimin 121
Önemi 121
Engelli Çocukları Akran Zorbalığından Korumak; Empatinin Önemi 122
Engelli Çocuklarda İletişim ve Oyunun Önemi 123
Sorunlar 124
Öneriler 124
Kaynakça 125

12. BÖLÜM KARDİYOVASKÜLER CERRAHİ SONRASI KARDİYOPULMONER REHABİLİTASYON UYGULAMALARI VE BU ALANDA ETKİN İLETİŞİMİN ÖNEMİ .. 129
Giriş 129
Kardiyak Rehabilitasyon Ekip Üyelerinin Rolleri ve İletişimdeki Etkileri 129
Kardiyak Cerrahi Sonrası Kardiyopulmoner Rehabilitasyon ve Bu Alanda Etkin İletişim 130
Pediatrik Kalp Cerrahisi Sonrası Kardiyopulmoner Rehabilitasyon ve Çocuklarla Etkin İletişim..... 134
Yaşlılarda Kardiyak Rehabilitasyonda İletişimin Önemi..... 134
Sonuç 135
Kaynakça..... 135

13. BÖLÜM FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON HASTALARININ YAŞADIĞI PSİKOLOJİK SORUNLAR İÇİN KULLANILACAK UYGUN İLETİŞİM BECERİLERİ..... 139
Giriş 139
Fiziksel Kısıtlılığın Yarattığı Psikopatolojiler 140
Depresyon 140
Kaygı Bozuklukları..... 140
Travma Sonrası Stres Bozukluğu..... 141
Fiziksel Zorlanmalara Eşlik Eden Psikopatolojilerde Etkin İletişim 141
Sonuç ve Öneriler..... 143
Kaynakça..... 143

14. BÖLÜM FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON SÜRECİNDE HASTA VE BAKIM VERENLERİ İLE İLETİŞİMDE HEMŞİRENİN ROLÜ 145
Giriş 145
Hasta ve Hasta Yakınlarıyla Hemşirelik İletişimi 147
Spesifik Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Uygulanan Gruplarda Hasta ve Hasta Yakınlarıyla Hemşirelik iletişimi 148
Sonuç 150
Kaynakça 151

15. BÖLÜM FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON ALANINDA İLETİŞİM VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI 153
Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Hakkında Genel Bilgiler 154
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Alanında İletişim 155
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Alanında Sosyal Hizmet Uygulamaları 159
Sonuç ve Öneriler..... 162
Kaynaklar..... 163

16. BÖLÜM İNMELİ HASTALARIN ÇİFT VE EBEVEYNLİK İLİŞKİLERİNDE İLETİŞİMİ GÜÇLENDİRME 167
Giriş 167
İnmeli Hastanın Çift ve Ebeveyn İlişkileri ve İletişim Zorlukları 169
İnmeli Hastanın Çift İlişkileri ve İletişim Zorlukları 169
İnmeli Hasta ve Eşi Arasında Cinsel Fonksiyon Zorlukları 172
İnmeli Hastanın Ebeveynlik İlişkileri ve İletişim Zorlukları 172
İnme ve Sosyal Hizmet 173
İnmeli Hastanın Çift ve Ebeveyn İlişkilerini ve İletişimi Güçlendirmeye Yönelik Psikososyal Müdahaleler 174
İnmeli Hastanın Çift İlişkileri ve Ebeveynlik İlişkilerinde İletişimi Güçlendirmeye Yönelik Çift ve Aile Müdahaleleri 174
İnmeli Hastanın Çift İlişkileri ve Ebeveynlik İlişkilerinde İletişimi Güçlendirmeye Yönelik Psikoeğitim ve Bilgilendirilme Çalışmaları 176
İnmeli Hastanın Çift İlişkilerinde İletişimi Güçlendirmeye Yönelik Cinsel Fonksiyon Danışmanlığı 177
Sonuç ve Öneriler 178
Kaynakça 179

17. BÖLÜM FİZİKSEL YETİ YİTİMİ OLAN BİREYLERİN AİLELERİYLE İLETİŞİM KURMADA AİLE TERAPİSİNİN ROLÜ 189
Giriş 189
Fiziksel Yeti Yitimi Bağlamında Aile Terapisi 190
Fiziksel Yeti Yitimi Olan Bireylerin Ailelerine Yönelik Bütüncül Aile Terapisi Modeli 192
Sonuç ve Öneriler 197
Kaynakça 198

1. BÖLÜM

BEL VE BOYUN DİSKOPATİSİ OLAN HASTA İLE FİZYOTERAPİST İLETİŞİMİ

Gülşah Gül

Giriş

Omurga sistemi venler, arterler, vertebralar, ligamentler, diskler ve spinal kanal içinde omurilikten oluşur. Oksipital kemikten başlayıp koksikse kadar uzanan bu sistem servikal, torakal, lumbal ve sakral olmak üzere 4 bölgeye ayrılır. Diskler omurların arasında şok emici görev görürler (Desai, Reddy ve Agarwal, 2022).

Servikal bölge oksipitalden birinci torakal vertebraya kadar uzanır, lumbal bölge ise birinci lumbal vertebradan birinci sakral vertebraya kadar olan bölümdür. Diskopati, dejenere diskten kaynaklanan spinal sinir kökünün o aralıkta sıkışması sonucu oluşur. Daha çok 30-40'lı yaşlarda görülür (Carroll ve ark., 2009; Karakoyun ve Yanartaş, 2020). Diskopati; sıklıkla bel ya da boyunda ağrı ile birlikte kola ya da bacağa yayılan ağrı, parestezi, duyu, motor ve refleks değişikliklerine neden olur (Şahin, Karahan, Albayrak, 2018; Şahin, Albayrak, Karahan ve Uğurlu, 2011). Her yaşta karşımıza çıkabilen bel ve boyun ağrısı, günlük yaşantıyı olumsuz etkileyerek verimliliği azaltan bir kas-iskelet sistemi problemdir (Hoy ve ark., 2012; Makela ve ark., 1991).

Diskopatisi Olan Hastalarda Boyun Ağrısı

Yaşam boyunca disklerde patolojik durumlar meydana gelebilmektedir. Diskopatilerin ana oluşum nedenleri; dejeneratif değişiklikler, biyokimyasal olaylar, tekrarlı yüklenmelerdir (Lipetz J. ve Lipetz D., 2005). Artan yaşla birlikte disk içindeki sıvı azalmakta, glikoprotein ve kondroidinsülfat düzeyleri düşmekte, kalsifikasyon ve fibrozis oluşabilmektedir. Ardışık iki disk arası mesafede, mevcut

KAYNAKÇA

Abbott JH, Wilson R, Pinto D, Chapple CM, Wright AA, MOA Trial team. Incremental clinical effectiveness and cost effectiveness of providing supervised physiotherapy in addition to usual medical care in patients with osteoarthritis of the hip or knee: 2- year results of the MOA randomised controlled trial. OsteoarthrCartil. 2019;27(3):424434.

Akalın, E. Kronik boyun ağrılı hastada ayırıcı tanı (2017). TOTBİD Dergisi; 16:112–117 doi: 10.14292/totbid. dergisi.2017.18.

Akalın, E. (2017). Kronik boyun ağrılı hastada ayırıcı tanı. *TOTBİD Dergisi*, 16:112–117.

Alğantekin, Y. (2020). *Servikaldiskopatisi olan hastalarda aletli yumuşak doku mobilizasyonu etkinliğinin araştırılması,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ay,S. ve Evcik, D. (2008). Kronik bel ağrılı hastalarda depresyon ve yaşam kalitesi. *Yeni Tıp Dergisi*, *25*(4), 228-231.

Barry, M.J. ve Edgman-Levitan, S. (2012). Shared decision making—The pinnacle patient-centered care.

Beckman HB, Frankel RM. The effect of physician behavior on the collection of data. Ann Intern Med. 1984;101:692–6.

Bell, S. K., Langer, T., Luff, D., Rider, E. A., Brandano, J., & Meyer, E. C. (2019). Interprofessional learning to improve communication in challenging healthcare conversations: What clinicians learn from each other. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, *39*(3), 201-209.

Bertakis, K. D.,& Azari, R. (2011). Patient-centered care is associated with decreased health care utilization. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, *24*(3), 229-239.

Borkan, J., Reis, S., Hermoni, D., & Biderman, A. (1995). Talking about the pain: a patient-centered study of low back pain in primary care. *Social science & medicine*, *40*(7), 977-988.

Buchman, D. Z., Ho, A., & Illes, J. (2016). You present like a drug addict: patient and clinician perspectives on trust and trustworthiness in chronic pain management. *Pain Medicine*, *17*(8), 1394-1406.

Carroll, L. J., Hogg-Johnson, S., van der Velde, G., Haldeman, S., Holm, L. W., Carragee, E. J., ... & Cassidy, J. D. (2009). Course and prognostic factors for neck pain in the general population: results of the Bone and Joint Decade 2000–2010 Task Force on Neck Pain and Its Associated Disorders. *Journal of manipulative and physiological therapeutics*, *32*(2), S87-S96.

Chang, C. S., Chen, S. Y., & Lan, Y. T. (2013). Service quality, trust, and patient satisfaction in interpersonal-based medical service encounters. *BMC health services research*, *13*(1), 1-11.

Chou, S. H., Lu, C. C., Lin, S. Y., Shen, P. C., Liu, Z. M., Chih, W. H., & Shih, C. L. (2021). A new strategy for rapid diagnosis of the source of low back pain in patients scheduled to undergo treatment with cooled radiofrequency ablation. *Diagnostics*, *11*(10), 1822.

Christensen, J. O.,& Knardahl, S. (2014). Time-course of occupational psychological and social factors as predictors of new-onset and persistent neck pain: a three-wave prospective study over 4 years. *PAIN®*, *155*(7), 1262-1271.

Corbin, J. M.,& Strauss, A. (1988). *Unending work and care: Managing chronic illness at home*. Jossey-bass.

Corp, N., Mansell, G., Stynes, S., Wynne□Jones, G., Morsø, L., Hill, J. C., & van der Windt, D. A. (2021). Evidence□based treatment recommendations for neck and low back pain across Europe: a systematic review of guidelines. *European Journal of Pain*, *25*(2), 275-295.

Çakmak, C & Uğurluoğlu, Ö (2022). Hasta Merkezli İletişim Ve Hizmet Kalitesi İlişkisi: Hizmet Sunucuya Güvenin Aracı Etkisi. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(23), 93-108.

Çalışkan, Ü. ve Başkurt, F. (2019). *Kronik Spinal Ağrılı Hastalarda Psikososyal Faktörlerin Ağrı ve Fonksiyonla İlişkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleymen Demirel Üniversitesi.

Darlow, B., Dowell, A., Baxter, G. D., Mathieson, F., Perry, M., & Dean, S. (2013). The enduring impact of what clinicians say to people with low back pain. *The Annals of Family Medicine*, *11*(6), 527-534.

Davies, F., Wood, F., Bullock, A., Wallace, C., & Edwards, A. (2017). Interventions to improve the self-management support health professionals provide for people with progressive neurological conditions: protocol for a realist synthesis. *BMJ open*, *7*(3), e014575.

Demir, İ.,& Öztürk, G. Z. (2021). Evaluation of Low Back Pain and Its Effects in Health Employees. *Hamidiye Medical Journal*, *2*(2), 77-82.

DeSai, C., Reddy, V., & Agarwal, A. (2022). Anatomy, back, vertebral column. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Deyo, R. A.,& Tsui-Wu, Y. J. (1987). Descriptive epidemiology of low-back pain and its related medical care in the United States. *Spine*, *12*(3), 264-268.

Dutta-Bergman, M. J. (2005). Theory and practice in health communication campaigns: A critical interrogation. *Health communication*, *18*(2), 103-122.

Dyche, L.,& Swiderski, D. (2005). The effect of physician solicitation approaches on ability to identify patient concerns. *Journal of General Internal Medicine*, *20*(3), 267-270.

Evers, S., Hsu, C., Sherman, K. J., Balderson, B., Hawkes, R., Brewer, G., ... & Cherkin, D. (2017). Patient perspectives on communication with primary care physicians about chronic low back pain. *The Permanente Journal*, *21*.

Epstein, R. M.,& Street Jr, R. L. (2007). Patient-centered communication in cancer care: promoting healing and reducing suffering. 222 pp. https://doi.org/10.1037/e481972008-001

Frankel, R. M., Stein, T. S., & Krupat, E. The four habits approach to effective clinical communication. 2003. *Physician Education and Development, Kaiser Permanente Northern California Region*.

Fransen, M., McConnell, S., Harmer, A. R., Van der Esch, M., Simic, M., & Bennell, K. L. (2015). Exercise for osteoarthritis of the knee: a Cochrane systematic review. *British journal of sports medicine*, *49*(24), 1554-1557.

Freburger, J. K., Holmes, G. M., Agans, R. P., Jackman, A. M., Darter, J. D., Wallace, A. S., ... & Carey, T. S. (2009). The rising prevalence of chronic low back pain. *Archives of internal medicine*, *169*(3), 251-258.

French, S. D., Nielsen, M., Hall, L., Nicolson, P. J., van Tulder, M., Bennell, K. L., ... & Hodges, P. W. (2019). Essential key messages about diagnosis, imaging, and self-care for people with low back pain: a modified Delphi study of consumer and expert opinions. *Pain*, *160*(12), 2787-2797.

Fricton, J., Anderson, K., Clavel, A., Fricton, R., Hathaway, K., Kang, W., ... & Whitebird, R. (2015). Preventing chronic pain: a human systems approach—results from a massive open online course. *Global advances in health and medicine*, *4*(5), 23-32.

Genebra, C. V. D. S., Maciel, N. M., Bento, T. P. F., Simeão, S. F. A. P., & De Vitta, A. (2017). Prevalence and factors associated with neck pain: a population-based study. *Brazilian journal of physical therapy*, *21*(4), 274-280.

Goh, S. L., Persson, M. S., Stocks, J., Hou, Y., Lin, J., Hall, M. C., ... & Zhang, W. (2019). Efficacy and potential determinants of exercise therapy in knee and hip osteoarthritis: a systematic review and meta-analysis. *Annals of physical and rehabilitation medicine*, *62*(5), 356-365.

Goubert, L., Craig, K. D., Vervoort, T., Morley, S., Sullivan, M. J., Williams, A. D. C., ... & Crombez, G. (2005). Facing others in pain: the effects of empathy. *Pain*, *118*(3), 285-288.

Gross, A., Forget, M., St George, K., Fraser, M. M., Graham, N., Perry, L., ... & Brunarski, D. (2012). Patient education for neck pain. *Cochrane database of systematic reviews*, (3).

Gross, A. R., Kaplan, F., Huang, S., Khan, M., Santaguida, P. L., Carlesso, L. C., ... & Hartvigsen, J. (2013). Suppl 4: Psychological Care, Patient Education, Orthotics, Ergonomics and Prevention Strategies for Neck Pain: An Systematic Overview Update as Part of the ICON Project. *The open orthopaedics journal*, *7*, 530.

Grotle, M., Vøllestad, N. K., Veierød, M. B., & Brox, J. I. (2004). Fear-avoidance beliefs and distress in relation to disability in acute and chronic low back pain. *Pain*, *112*(3), 343-352.

Gulbrandsen, P., Madsen, H. B., Benth, J. S., & Lærum, E. (2010). Health care providers communicate less well with patients with chronic low back pain–a study of encounters at a back pain clinic in Denmark. *Pain*, *150*(3), 458-461.

Güngürür, Ş.,& Sarpel, T. (2022). Bel ağrılarında tanı ve tedavi. *Çukurova Tıp Öğrenci Dergisi*, *2*(2), 36-42.

Halil, Z. & Tarım, M. (2011). Hasta Memnuniyeti: Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Alan Araştirmasi. In *Journal Of Social Policy Conferences* (No. 59, Pp. 1-24).

Hall, J. A., Horgan, T. G., Stein, T. S., & Roter, D. L. (2002). Liking in the physician–patient relationship. *Patient education and counseling*, *48*(1), 69-77.

Hasenbring, M. I.,& Pincus, T. (2015). Effective reassurance in primary care of low back pain: what messages from clinicians are most beneficial at early stages?. *The Clinical journal of pain*, *31*(2), 133-136.

Hoffmann, T., Bakhit, M., & Michaleff, Z. (2022). Shared decision making and physical therapy: What, when, how, and why?. *Brazilian Journal of Physical Therapy*, 100382.

Hong, H.,& Oh, H. J. (2020). The effects of patient-centered communication: exploring the mediating role of trust in healthcare providers. *Health communication*, *35*(4), 502-511.

Hoy, D., Brooks, P., Blyth, F., & Buchbinder, R. (2010). The epidemiology of low back pain. *Best practice & research Clinical rheumatology*, *24*(6), 769-781

Hoy, D., Bain, C., Williams, G., March, L., Brooks, P., Blyth, F., ... & Buchbinder, R. (2012). A systematic review of the global prevalence of low back pain. Arthritis & rheumatism, 64(6), 2028-2037.

Hutting, N., Johnston, V., Staal, J. B., & Heerkens, Y. F. (2019). Promoting the use of self-management strategies for people with persistent musculoskeletal disorders: the role of physical therapists. *journal of orthopaedic & sports physical therapy*, *49*(4), 212-215.

Kazeminasab, S., Nejadghaderi, S. A., Amiri, P., Pourfathi, H., Araj-Khodaei, M., Sullman, M. J., ... & Safiri, S. (2022). Neck pain: global epidemiology, trends and risk factors. *BMC musculoskeletal disorders*, *23*(1), 1-13.

Koes, B. W., Van Tulder, M. W., Ostelo, R., Burton, A. K., & Waddell, G. (2001). Clinical guidelines for the management of low back pain in primary care: an international comparison. *Spine*, *26*(22), 2504-2513.

Koes, B. W., Van Tulder, M., Lin, C. W. C., Macedo, L. G., McAuley, J., & Maher, C. (2010). An updated overview of clinical guidelines for the management of non-specific low back pain in primary care. *European Spine Journal*, *19*, 2075-2094.

Lærum, E., Indahl, A., & Skouen, J. S. (2006). What is" the good back-consultation"? A combined qualitative and quantitative study of chronic low back pain patients' interaction with and perceptions of consultations with specialists. *Journal of rehabilitation medicine*, *38*(4), 255-262.

Lin, I., Wiles, L., Waller, R., Caneiro, J. P., Nagree, Y., Straker, L., ... & O'Sullivan, P. P. (2020). Patient-centred care: the cornerstone for high-value musculoskeletal pain management. *British journal of sports medicine*, *54*(21), 1240-1242.

Lipetz JS, Lipetz DI. Disorders of Cervical Spine, Physical Medicine and Rehabilitation Principles and Practice. DeLisa, J. A. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia; 2005. p.631-653.

Losina, E., Smith, K. C., Paltiel, A. D., Collins, J. E., Suter, L. G., Hunter, D. J., ... & Messier, S. P. (2019). Cost□effectiveness of diet and exercise for overweight and obese patients with knee osteoarthritis. *Arthritis care & research*, *71*(7), 855-864.

Luxford K, Donella P. Patient-centredcare: Improvingqualityandsafetybyfocusingcare on patient-sandconsumers. AustralianCommission on SafetyandQuality in HealthCare (ACSQHC), 2010; p. 13. (www.safetyandquality.gov.au). Erişim Tarihi: 16/04/2020.

Mäkela, M., Heliövaara, M., Sievers, K., Impivaara, O., Knekt, P., & Aromaa, A. (1991). Prevalence, determinants, and consequences of chronic neck pain in Finland. *American journal of epidemiology*, *134*(11), 1356-1367.

Makoul, G. (2001). Essential elements of communication in medical encounters: the Kalamazoo consensus statement. *Academic medicine*, *76*(4), 390-393.

Mallen, C. D.,& Peat, G. (2009). Discussing prognosis with older people with musculoskeletal pain: a cross-sectional study in general practice. *BMC family practice*, *10*, 1-6.

May, S. (2010). Self-management of chronic low back pain and osteoarthritis. *Nature Reviews Rheumatology*, *6*(4), 199-209.

McWhinney IR, Freeman T. (2009). Textbook of familymedicine. 3rd ed. New York: Oxford UniversityPress).

Mullan, B. A.,& Kothe, E. J. (2010). Evaluating a nursing communication skills training course: The relationships between self-rated ability, satisfaction, and actual performance. *Nurse education in practice*, *10*(6), 374-378.

O'Hagan E.T, Cashin, A.G., Traeger, A. C., & McAuley, J. H. (2022). Person-centrededucationandadviceforpeoplewithlowbackpain: Makingthebest of whatweknow. BrazilianJournal of PhysicalTherapy, 100478.

Özcan E, Ketenci A:Bel Agrısı Tanı ve Tedavi. İstanbul. Nobel Kitabevi 2002;96-102.

Parker, D., Byng, R., Dickens, C., Kinsey, D., & McCabe, R. (2020). Barriers and facilitators to GP–patient communication about emotional concerns in UK primary care: a systematic review. *Family Practice*, *37*(4), 434-444.

Patrick, N., Emanski, E., & Knaub, M. A. (2014). Acute and chronic low back pain. *Medical Clinics*, *98*(4), 777-789.

Qaseem, A., Wilt, T. J., McLean, R. M., Forciea, M. A., & Clinical Guidelines Committee of the American College of Physicians*. (2017). Noninvasive treatments for acute, subacute, and chronic low back pain: a clinical practice guideline from the American College of Physicians. *Annals of internal medicine*, *166*(7), 514-530.

Rao, J. K., Anderson, L. A., Inui, T. S., & Frankel, R. M. (2007). Communication interventions make a difference in conversations between physicians and patients: a systematic review of the evidence. *Medical care*, 340-349.

Slade, S. C., Molloy, E., & Keating, J. L. (2009). Listen to me, tell me': a qualitative study of partnership in care for people with non-specific chronic low back pain. *Clinical Rehabilitation*, *23*(3), 270-280.

Stewart M, Brown JB, Donner A, McWhinney IR, Oates J, Weston WW, et al. Theimpact of patient-centeredcare on outcomes. J FamPract. 2000;49(9):796-804

Şahin, N., Karahan, A. Y., & Albayrak, İ. (2018). Effectiveness of physical therapy and exercise on pain and functional status in patients with chronic low back pain: a randomized-controlled trial. Turkish journal of physical medicine and rehabilitation, 64(1), 52.

Şahin, N., Albayrak, İ., Karahan, A. Y., & Uğurlu, H. (2011). Kronik bel ağrılı hastalarda fizik tedavinin etkinliği. *Genel Tıp Derg*, *21*(1), 17-20.

Takmaz, S. A. (2017). Kronik bel-boyun ağrılı hastaya yaklaşım ve değerlendirme yöntemleri. TOTBİD Dergisi 2017; 16:81–88 doi: 10.14292/totbid.dergisi.2017.14.

Taş, B., Özkan, F. Ü., Akpınar, P., & Aktaş, İ. Olgu Sunumu-Case Report. Boğaziçi Tıp Dergisi; 2018; 5 (3):97-99 / Doi:10.15659/bogazicitip.19.01.988.

Tekeoğlu, İ., Göksoy, T., & Gürbüzoğlu, N. (1998). Bel ağrılı 100 olgunun klinik ve radyolojik yönden değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi*, *5*(2), 72-75.

Tigli, A. (2019). Fizyoterapistlerde Empati Becerisinin Mutluluk Ve Tükenmişlik Düzeyi İle İlişkisi. *Opus International Journal Of Society Researches*, *14*(20), 1011-1024.

Trummer, U. F., Mueller, U. O., Nowak, P., Stidl, T., & Pelikan, J. M. (2006). Does physician–patient communication that aims at empowering patients improve clinical outcome?: A case study. *Patient education and counseling*, *61*(2), 299-306.

Upshur, C. C., Bacigalupe, G., & Luckmann, R. (2010). "They don't want anything to do with you": Patient views of primary care management of chronic pain. *Pain Medicine*, *11*(12), 1791-1798.

Wanzer, M. B., Foster, S. C., Servoss, T., & LaBelle, S. (2014). Educating young men about testicular cancer: support for a comprehensive testicular cancer campaign. *Journal of Health Communication*, *19*(3), 303-320.

Yıllı, S., Söğüt, B., Kalmaz, S., Altay, F., Gündüz, S., Arslan, D., ... & Turgut, E. Fizyoterapist-Hasta İletişiminin İncelenmesi: Nitel Çalışma. *Türk Fizyoterapi Ve Rehabilitasyon Dergisi*, *32*(1), 37-43.

Zengin, N. (2019). Klasik fizik tedavi yöntemlerinin ve mobilizasyon tekniklerinin kronik bel ağrısı üzerindeki etkinliğinin karşılaştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbulBahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

2. BÖLÜM

TRAVMATİK EL YARALANMALI HASTALARDA İLETİŞİM

Ekin Taçalan

Giriş

Günlük yaşamda ve çevre ile iletişimde önemli rol oynayan eller (Sade ve ark., 2016), üst ekstremitenin en aktif ve en sık yaralanan bölümüdür (Oğuz, Polat, Günalp, Aygün ve Genç, 2017). Acil servislere başvuran tüm yaralanmaların %29'unu oluşturan el yaralanmalarının (Blanquero ve ark., 2020) çoğunluğunu endüstriyel yaralanmalar, hobi/ev kazaları ve trafik kazaları oluşturur (Şahin ve ark., 2015). Yaralanmaların çoğu aktif çalışan yaş aralığında ve erkeklerde görülmektedir (Oğuz ve ark., 2017). Yaralanma çeşitleri, kırıklar, subluksasyonlar, tendon, ligament, sinir yaralanmaları (Yurdakul ve Bodur, 2017), yanık, ampütasyon ve bunların kombinasyonu (Şahin ve ark., 2015) şeklinde geniş bir yelpazede olabilmektedir. Travmatik olarak gruplandırılan el yaralanmaları sonucu gelişen el fonksiyon kayıpları rehabilitasyon ünitelerinde kısa veya uzun süreli tedavi gerektirmektedir.

Travmatik El Yaralanmalarında Hasta Etkilenimi

Bireyler geçirmiş oldukları el yaralanmasına, bu olayın bir bütün olarak yaşamları üzerindeki etkisini nasıl değerlendirdiklerine ve kullandıkları başa çıkma stratejilerine bağlı olarak farklı şekillerde tepki verirler. Ellerin hayatın her alanında önemi göz önüne alındığında el yaralanması yaşayan bireyler önemli fiziksel, psikososyal sonuçlar yaşayabilir. Bu nedenle terapistler, travmatik bir el yaralanmasından sonra fiziksel ve psikososyal uyum sağlamada merkezi bir rol oynar (Hannah, 2011).

kososyal modeli temel alır. Bu model çerçevesinde fizyoterapist değerlendirme ve tedavi planında hastanın biyolojik, sosyal ve psikolojik faktörlerini göz önünde bulundurmalı; değerlendirme ve tedavide hasta katılımını sağlamalıdır. Hastanın algılayabileceği şekilde empatik bir yaklaşım ile uygun "sözlü, sözsüz, yazılı, görsel, uzaktan" iletişim tekniklerinin kullanılması, hastaların kendilerini fizyoterapi ve rehabilitasyon sürecine dâhil hissetmesini ve fizyoterapiste/tedaviye güven duymasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle fizyoterapist-hasta iletişiminin etkileri uzun takipli çalışmalar ile araştırılmalı ve bu iletişimi bozan faktörler belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

Akbayrak, T., Özgül, S. ve Baran, E. (2020).Kadınla çalışan fizyoterapistler için iletişim yöntemleri. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (199-232). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Arın, G., Kısacık, P. ve Ünal, E. (2015).Ağrı yönetiminde psikolojik temelli stratejiler. E. Ünal, (Ed.), Fizyoterapide Ağrı Yönetimi içinde (25-33). Ankara: Pelikan Kitabevi.

Ayhan, E., Tuna, Z., & Oksuz, C. (2021).Getting better results in flexor tendon surgery and therapy. *Plastic and Reconstructive Surgery Global Open*, *9*(2).

Başol, E. (2018). Hasta ile sağlık çalışanları (doktor ve hemşire) arasındaki iletişim sorunları ve çözüm önerileri. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, *4* (1), 76-93.

Blanquero, J., Cortés-Vega, M. D., Rodríguez-Sánchez-Laulhé, P., Corrales-Serra, B. P., Gómez-Patricio, E., Díaz-Matas, N., et al. (2020). Feedback-guided exercises performed on a tablet touchscreen improve return to work, function, strength and healthcare usage more than an exercise program prescribed on paper for people with wrist, hand or finger injuries: a randomised trial. *Journal of Physiotherapy*, *66* (4), 236-242.

Can, F. (2020). Yaşlılarda çalışan fizyoterapistler için iletişim yöntemleri. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (155-173). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Cavlak, U. (2020). Fizyoterapi ve rehabilitasyon sürecinde temel iletişim stratejileri. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (25-33). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Cooper, K., Smith, B. H., & Hancock, E. (2008).Patient-centredness in physiotherapy from the perspective of the chronic low back pain patient. *Physiotherapy*, *94* (3), 244-252.

Erden, A. (2020). Sözlü ve sözsüz iletişim. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (63-90). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Erdoğan, M. ve Kırılmaz, H. (2020).Hasta merkezlilik ve hasta merkezli bakım. *İnsan ve İnsan*, *7* (24), 97-126.

Galea, M. D. (2019).Telemedicine in rehabilitation. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics*, *30* (2), 473-483.

Ghiasee, A. (2021). *Sağlıkta Şiddet ve İletişim* (3.Baskı).Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Günel Kerem, M ve Özal, C. (2020). Çocuklarda fizyoterapi ve rehabilitasyon uygulamalarında iletişim. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (129-151). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Hannah, S. D. (2011). Psychosocial issues after a traumatic hand injury: facilitating adjustment. *Journal of hand therapy*, *24* (2), 95-103.

Hiller, A., Guillemin, M., & Delany, C. (2015).Exploring healthcare communication models in private physiotherapy practice. *Patient education and counseling*, *98* (10), 1222-1228.

Kaygısız, B.B. (2020). Rehabilitasyon sürecinde uzaktan iletişim- Telerehabilitasyon. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (249-259). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Kidd, M. O., Bond, C. H., & Bell, M. L. (2011). Patients' perspectives of patient-centredness as important in musculoskeletal physiotherapy interactions: a qualitative study. *Physiotherapy*, *97* (2), 154-162.

Lara, T. R., Kagan, R. P., Hiratzka, S. L., Thompson, A. R., Nazir, O. F., & Mirarchi, A. J. (2022).Traditional versus digital media–based hand therapy after distal radius fracture. *The Journal of Hand Surgery*, *47* (3), 291-e1.

Oğuz, A. B., Polat, O., Günalp, M., Aygün, Z. ve Genç, S. (2017).Acil servise ba-vuran el ve el bileği yaralanmalı hastaların maliyetlerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *70* (3), 195-199.

Øien, A. M., Steihaug, S., Iversen, S., & Råheim, M. (2011). Communication as negotiation processes in long-term physiotherapy: a qualitative study. *Scandinavian journal of caring sciences*, *25* (1), 53-61.

Palm, K. B., Blazar, P. E., Manna, J. C., Serig, A. S., Phillips, E. A., Bay, C. P., et al. (2021). Feasibility, effectiveness and patient satisfaction of telerehabilitation after thumb carpometacarpal arthroplasty and reverse total shoulder arthroplasty: A pilot study. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 1357633X21999578.

Sade, I., İnanir, M., Şen, S., Çakmak, E., Kablanoğlu, S., Selçuk, B., ve diğer. (2016). Rehabilitation outcomes in patients with early and two-stage reconstruction of flexor tendon injuries. *Journal of physical therapy science*, *28* (8), 2214-2219.

Svingen, J., Rosengren, J., Turesson, C., & Arner, M. (2021). A smartphone application to facilitate adherence to home-based exercise after flexor tendon repair: A randomised controlled trial. *Clinical rehabilitation*, *35* (2), 266-275.

Şahin, F., Akkaya, N., Kuran, B., Doğu, B., Atalay Şimşir, N. Ve Oğuzhanoğlu, N. (2015).Kaza veya cama vurma ile el yaralanması geçiren hastaların demografik, klinik ve psikolojik farklılıkları. *Acta Orthop Traumatol Turc*, 49 (4):361–369.

Taşpınar, B.ve Taşpınar, F. (2020).Yazılı ve görsel iletişim. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (93-109). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Telli Atalay, O. ve Taşkın, H. (2020). Yoğun bakım ortamında hasta ile iletişim. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (235-245). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Tousignant, M., Giguère, A. M., Morin, M., Pelletier, J., Sheehy, A., & Cabana, F. (2014). In-home telerehabilitation for proximal humerus fractures: a pilot study. *International journal of telerehabilitation*, *6* (2), 31.

Turolla, A., Rossettini, G., Viceconti, A., Palese, A., & Geri, T. (2020). Musculoskeletal physical therapy during the COVID-19 pandemic: is telerehabilitation the answer?. *Physical therapy*, *100* (8), 1260-1264.

Ünver, F. (2020).Sporcularla çalışan fizyoterapistler için iletişim yöntemleri. U. Cavlak, (Ed.), Fizyoterapist ve Hasta İletişimiiçinde (177-196). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Yıllı, S., Söğüt, B., Kalmaz, S., Altay, F., Gündüz, S., Arslan, D., ve diğer. (2021). Fizyoterapist-Hasta İletişiminin İncelenmesi: Nitel Çalışma. *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, *32* (1), 37-43.

Yurdakul, F.G. ve Bodur, H. (2017).Elin Travmatik ve Non-Travmatik Kemik Lezyonlarında Tanı, Tedavi ve Rehabilitasyon.*Turkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics*, 10(2) :180- 7.

3. BÖLÜM

SEREBROVASKÜLER OLAY (İNME) GEÇİREN HASTALARDA İLETİŞİM

Süheyla Ulaş Çoşkun

Giriş

İnmenin Tanımı

Serebrovasküler hastalıklar, yaşlıların sağlığını tehdit eden tipik geriatrik hastalıklar arasındadır. Beyni besleyen kan akımının yetersizliği durumunda ya da bir beyin damarının yırtılması sonucu ortaya çıkan iskemik (pıhtı) veya hemorajik (kanama) beyin hastalıklarının hepsine serebrovasküler olay denir. Serebrovasküler olay travma dışında oluşur ve büyük çoğunluğu akut gelişir. Bu durum inme (stroke) adıyla anılır ve nörolojik bozukluklarla kendini gösterir (Bilgili & Gözüm 2014). Nöroloji kliniklerinde yatan hastalara bakıldığında çoğunlukla inme geçirmiş hastalar olduğu görülmektedir.

İnme; hemipleji kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmakta olup halk dilinde felç olarak bilinmektedir. İnme, 65 yaş üstü popülasyonda kalp hastalıkları ve kanserden sonra üçüncü en yaygın ölüm nedenidir (Miller, 2007). İnme geçiren hastalar incelendiğinde; %50'si taburcu olmakta, %20'si hastanede yaşamını yitirmekte ve %30'u ise uzun süreli evde bakım ya da kurumsal bakım gereksinimi içinde olmaktadır (Fadıloğlu 2004). DSÖ'ye göre yılda 5,5 milyon kişi inme sebebiyle yaşamını kaybetmektedir. İnmenin sebep olduğu ölümlerin %39'u 70 yaşın altındaki kişilerde oluşurken %4'ü 44 yaşın altındaki kişilerde meydana gelir. Ölümlerin %47'sini kadınlar oluştururken, %53'ünü erkekler oluşturmaktadır. Küresel olarak bakıldığında dünyada 80 milyondan fazla inme geçirmiş insan bulunmaktadır (Lindsay vd., 2019). Yaşlanan bir nüfus nedeniyle önümüzdeki yıllarda bağımlılık

fazla kullanılmakta ve sağlık profesyonellerinin bu araçları inme rehabilitasyonuna entegre ettikleri bilinmektedir (Mallet vd., 2019). Böylelikle hem kırsal hem de kentsel ortamlarda rehabilitasyona erişilebilirliği artırma, seyahat süresini ve maliyetlerini azaltma, terapötik faaliyetlere katılımı ve bağlılığı artırma ve kişisel olarak ortak karar vermeyi destekleme sağlanmış olur (Johansson& Wild. 2011). Hastayla akut bakımdan taburcu olduktan sonra daha uzun iletişim sağlayarak rehabilitasyon süresini uzatma potansiyeli sağlanmış olur (Tistad vd. 2013).

Sonuç

İnme, hastaların genel sağlık durumunu olumsuz etkileyerek uzun süreli bakım ve rehabilitasyon gerektiren bir nörolojik durumdur. Hem hastaların hem bakım verenlerin hayatını dramatik bir şekilde etkiler. Hasta ve yakınları ile etkin bir iletişim kurarak azim ve sabırla hasta yeniden hayata kazandırılmalıdır. Hasta yakınlarının bilgilendirilmesi, onların bakıma katılması, eğitilmesi ve sosyal destek sağlanması gerekir. İletişim becerileri, iyileşme sürecini ciddi derecede etkileyecektir. Sözlü iletişimle olduğu kadar jest, mimik gibi sözsüz iletişim de kullanılmalıdır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte uzun sürede iyileşmeye yardımcı olabilecek evde uygulanan bilgisayar temelli iletişim yöntemleri de gerektiğinde kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdemir N (1996). Nöroloji Hemşireliği. II. Baskı. Çağın Basın Yayın San. Ve Tic. Ankara.

AllenChristensen K, Lund K-M, Thuesen J. Evaluation of Person-Centredness in Rehabilitationfor People LivingwithDementia Is Needed: A Review of theLiterature. Journal of AgingResearch. 2019;2019: 1–9. pmid:31192013

Beeston, S andSimons, H (1996). 'Physiotherapypractice: Practitioners' perspectives', Physiotherapy-TheoryandPractice, 12, 231-242.

Bilgili, N, Gözüm, S. İnmeli hastaların evde bakımı: Bakım verenler için rehber. Dokuz eylül üniversitesi hemşirelik fakültesi elektronik dergisi. 2014; 7(2):128-150. Erişim Adresi: http://www.deuhyoedergi.org/index.php/DEUHYOED/articl e/view/ 88/76. Erişim Tarihi: 13.12.2017.

Brouns B, Meesters JJL, Wentink MM, de Kloet AJ, Arwert HJ, VlietVlieland TPM, et al. Whytheuptake of eRehabilitationprograms in strokecare is sodifficult—a focusgroupstudy in theNetherlands. ImplementationScience. 2018;13.

Burman, E andParker, I (eds) (1993). DiscourseAnalyticResearch: Repertoiresandreadings of texts in action, Routledge, London

Camak DJ. Addressingtheburden of strokecaregivers: a literaturereview. Journal of ClinicalNursing. 2015;24: 2376–2382. pmid:26095074

DiMatteo, M.R. Variations in patient'sadherencetomedicalrecommendations: A quantitativereview of 50 years of research. *Med. Care* 2004, *42*, 200–209

Fadıloğlu Ç (2004a). İnmeden Korunma. III. Ege Dâhili Tıp Günleri. İç Hastalıkları Hemşireliği Kongre Kitabı. Ed. Fadıloğlu Ç. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir. 195-222.

Hall, A. M., Ferreira, P. H., Maher, C. G., Latimer, J. & Ferreira, M.L. (2010). The influence of the therapist-patient relationship ontreatment outcome in physical rehabilitation: a systematic review. *Physical Therapy, 90*(8), 1099-1110.

Heath, I. (2010). World Organisation of Family Doctors (Wonca) perspectives on person-centered medicine. *International Journal of Integrated Care*, *10*(5).

Henricson, M., Ersson, A., Määttä, S., Segesten, K., & Berglund, A. L. (2008). The outcome of tactile touch on stress parameters in intensive care: a randomized controlled trial. *Complementary therapies in clinical practice*, *14*(4), 244-254.

Jensen, G M, Shepard, K F andHack, L M (1990). 'Thenoviceversustheexperiencedclinician: Insightsintothework of thephysicaltherapist', PhysicalTherapy, 70, 314-323.

Johansson T, Wild C. Telerehabilitation in strokecare—a systematicreview. Journal of TelemedicineandTelecare. 2011;17: 1–6.

Karadakovan A, Gülyüz H (2005). İnmeli hastaların ve hastaya bakım veren yakınlarının yaşam doyumlarının incelenmesi. 3. Uluslar arası - 10.Ulusal Hemşirelik Kongresi Özet Kitabı. İzmir.80

Kaymak Karakaş G. İnme. In: Beyazova, Gökçe Kutsal Y eds. Cilt 2. 2. Baskı. İstanbul: Güneş Tıp Kitapevleri, 2011;2761- 2788.

Lettinga, A T, Siemonsma, P C andvanVeen, M (1999). 'Entwinement of theoryandpractice in physiotherapy. A comparativeanalysis of twoapproachestohemiplegia in physiotherapy', Physiotherapy, 85, 476-490

Lindsay MP, Norrving B, Sacco RL, Brainin M, Hacke W, Martins S, et al. World strokeorganization (WSO): globalstrokefactsheet 2019. SAGE Publications Sage UK: London, England; 2019.

Lonsdale, C., Hall, A. M., Williams, G. C., McDonough, S. M., Ntoumanis, N., Murray, A., & Hurley, D. A. (2012). Communication style and exercise compliance in physiotherapy (CONNECT). A cluster randomized controlled trial to test a theory-based intervention to increase chronic low back pain patients' adherence to physiotherapists' recommendations: study rationale, design, and methods. *BMC musculoskeletal disorders*, *13*(1), 1-15.

LundvikGyllensten, A, Gard, G, Salford, E andEkdahl, C (1999). 'Interactionbetweenpatientandphysiotherapist: A qualitativestudyreflectingthephysiotherapist'sperspective', PhysiotherapyResearch International, 4, 89-109.

Mallet K, Shamloul R, Pugliese M, Power E, Corbett D, Hatcher S, et al. RecoverNow: A patientperspective on thedelivery of mobile tablet-basedstrokerehabilitation in theacutecaresetting. International Journal of Stroke. 2019;14: 174–179. pmid:30019633

Marwaa MN, Ytterberg C, Guidetti S. Significantothers' perspectives on person-centredin formation and communicati on technology in strokerehabilitation—a grounded the orystudy. Disabilityand Rehabilitation. 2019; 1–8.

Miller, R M. Konuşma, Dil, Yutma ve İşitsel Rehabilitasyon. İçinde: Delisa J. A. eds. Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon İlkeler Uygulamalar. Çeviren: Altay Z E, Arasıl T. 4. Baskı, Güneş Kitabevi, İzmir; 2007.

O'Connell B, Baker L, Prosser A (2003). Theeducationalneeds of caregivers of strokesurvivors in acute and community setting. Journal of Neuroscience Nursing 35(1);21-28.

O'Halloran R, Worrall L, Hickson L. Thenumber of patientswithcommunicationrelated 4 impairments in acutehospitalstrokeunits. Int J Speech LangPathol. 2009; 11:438-449.

Periard M.E, Ames BD (1993). Lifestylychanges and coping pattern samong care givers of strokesurvivors. Public Health Nursing 10;252-256.

Ranner M, Guidetti S, vonKoch L, Tham K. Experiences of participating in a client-centred ADL interventionafterstroke. DisabilityandRehabilitation. 2018; 1–9. pmid:29961346

Roberts, L., & Bucksey, S. J. (2007). Communicating with patients: what happens in practice?. *Physical Therapy*, *87*(5), 586-594.

Strong, K.;Mathers, C.; Bonita, R. Preventingstroke: Savinglivesaroundtheworld. *LancetNeurol*. 2007, *6*, 182–187.

Talvitie, U (1996). 'Guidancestrategiesand motor modelling in physiotherapy', Physiotherapy Theory and Practice, 12, 49-60

Thornquist, E (1994). 'Professionand life: Separateworlds', Social Scienceand Medicine, 39, 701-713.

Tistad M, vonKoch L, Sjöstrand C, Tham K, Ytterberg C. Whataspects of rehabilitation provisioncontributeto self-reported met needs for rehabilitation one year after stroke—amount, place, operatororting? Health Expectations. 2013;16: e24–e35.

Westman Kumlin, I and Kroksmark, T (1992). The first encounter: Physiotherapists' conceptions of establishing ther apeuticrelationships', Scandinavian Journal of Caring Science, 6, 37-44.

4. BÖLÜM

PARKİNSONLU HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM

Halil İbrahim Bulguroğlu

Giriş

Günümüzde teknoloji ve iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte eskiye nazaran daha iyi tanınan Parkinson hastalığında, tanı konulması ile birlikte hastave yakınlarının yaşantısı yavaş yavaş etkilenmeye başlar (Jankovic, 2008). Bu etkilenmenin ilk basamağı, hasta ve yakınlarının yaşamlarını bu hastalık ile birlikte sürdürmelerini kabullenmeleridir. Özellikle toplum önünde bazı oluşabilecek olumsuz durumların üstesinden gelebilmek, bu durumlar ile uyum sağlayabilmek önemli bir gerekliliktir. Hastalık süreci boyunca uyum sağlayabilmek için hastalar karşılaşabilecekleri durumlar ve tedavi yöntemleri ile ilgili bilgilere gereksinim duyabilir. Tüm bunları başta internet ortamı olmak üzere, değişik kaynaklardan öğrenmeye çalışabilirler. Ancak özellikle internetten ulaşılabilen bilgiler ile hareket etmek doğru olmayabilir. Bu süreci kolaylaştırmak için Parkinson hastalarının sağlık profesyonellerinden yaşam boyu rehabilitasyon hizmeti adı altında bu bilgileri öğrenmesi ve gerekli yardım alabilmesi gerekir (Hellqvist, Berterö, Dizdar, Sund-Levander, ve Hagell, 2020).

İletişim her bireyin temel haklarından biri olup etkili ve doğru iletişim bir tedavinin önemli bir parçasıdır. Özellikle Parkinson gibi kronik hastalıklarda hastanın sağlık profesyonelleri ile ailesiyle ya da bakım veren kişiler ile iletişim becerileri çok önemlidir. Fizyoterapistler Parkinsonlu hastaların tedavi süreçlerinde multidisipliner ekibin önemli bir parçası olup uzun soluklu rehabilitasyon süreçlerinde hasta ile iletişimleri çok önemlidir. Bununla birlikte hastanın diğer kişilerle de iletişimin devamında bireyleri eğitebilmek ve bazı stratejileri öğretmekte fizyoterapistlerin mesleki sorumluluğundadır (Tomlinson vd., 2014).

KAYNAKÇA

Jankovic, J. (2008). Parkinson'sdisease: clinicalfeaturesanddiagnosis. *J NeurolNeurosurgPsychiatry*, *79*(4), 368–376.

Hellqvist, C.,Berterö, C., Dizdar, N., Sund-Levander, M., &Hagell, P. (2020). Self-Management Education for Personswith Parkinson's Diseaseand Their Care Partners: A Quasi-Experimental Case-Control Study in Clinical Practice. *Parkinson'sdisease*, *2020*, 6920943.

Tomlinson, C. L.,Herd, C. P., Clarke, C. E., Meek, C., Patel, S., Stowe, R., et al. (2014). Physiotherapy for Parkinson'sdisease: a comparison of techniques. *The Cochranedatabase of systematicreviews*, *2014*(6), CD002815.

Genç, G. (2021). Atipikparkinsonizmsendromları. *Parkinson Hastalığı ve Hareket Bozuklukları Dergisi*, *24*(1), 020-034.

Kouli, A.,Torsney, K. M., &Kuan, W. L. (2018). Parkinson'sdisease: etiology, neuropathology, andpathogenesis. *Exon Publications*, 3-26.

Chaudhuri, K. R.,Healy, D. G., &Schapira, A. H. (2006). Non-motor symptoms of Parkinson'sdisease: diagnosisandmanage ment. *The Lancet Neurology*, *5*(3), 235-245.

van der Marck, M. A.,Kalf, J. G., Sturkenboom, I. H., Nijkrake, M. J., Munneke, M., &Bloem, B. R. (2009). Multidisciplinary care for patients with Parkinson'sdisease. *Parkinsonism&relateddisorders*, *15 Suppl 3*, S219–S223.

Pitts, E.,Wylie, K., Loftus, A. M., &Cocks, N. (2022). Communication strategiesusedby Parkinson's nurses pecialistsduring health care interactions: A qualitativedescriptivestudy. *Journal of advancednursing*, *78*(6), 1773–1786.

Oliveira de Carvalho, A.,Filho, A. S. S., Murillo-Rodriguez, E., Rocha, N. B., Carta, M. G., &Machado, S. (2018). PhysicalExerciseForParkinson'sDisease: ClinicalAndExperimentalEvidence. *Clinicalpracticeandepidemiology in mental health : CP& EMH*, *14*, 89–98.

Osborne, J. A.,Botkin, R., Colon-Semenza, C., DeAngelis, T. R., Gallardo, O. G., Kosakowski, H., et al. (2022). Physicaltherapistmanagement of parkinsondisease: A clinicalpracticeguidelinefromthe AmericanPhysical Therapy Association. *Physicaltherapy*, *102*(4), pzab302.

Johansson, I. L.,Samuelsson, C., &Müller, N. (2020). Patients' andcommunication partners' experiences of communicativechanges in Parkinson'sdisease. *Disability and rehabilitation*, *42*(13), 1835-1843.

Takahashi, K.,Kamide, N., Suzuki, M., & Fukuda, M. (2016). Quality of life in peoplewith Parkinson'sdisease: therelevance of socialrelationshipsandcommunication. *Journal of physicaltherapyscience*, *28*(2), 541-546.

Caglar, A. T.,Gurses, H. N., Mutluay, F. K., ve Kiziltan, G. (2005). Effects of homeexercises on motor performance in patientswithParkinson'sdisease. *Clinicalrehabilitation*, *19*(8), 870-877.

Tan, S. B., Williams, A. F., & Morris, M. E. (2012). Experiences of caregivers of peoplewith Parkinson'sdisease in Singapore: A qualitative analysis. *Journal of clinicalnursing*, *21*(15-16), 2235-2246.

Miller, N.,Noble, E., Jones, D., Deane, K. H., &Gibb, C. (2015). Survey of speechandlanguagetherapyp rovisionforpeoplewithParkinson'sdisease in the United Kingdom: patients' andcarers' perspectives. *International Journal of Language &CommunicationDisorders*, 1-10.

Wylie, K., Carrier, H. M., Loftus, A. M., Thilakaratne, R., &Cocks, N. (2022). Barriersand Facilitatorsto Conversation: A Qualitative Exploration of theExperiences of People withParkinson'sandTheir Close CommunicationPartners. *Brain Sciences*, *12*(7), 944.

Holtgraves, T.,&Cadle, C. (2016). Communicationim pairment in patientswith Parkinson'sdisease: Challengesandsolutions. *Researchand Reviews in Parkinsonism*, *6*, 45-55.

Koerts, J.,König, M., Tucha, L., &Tucha, O. (2016). Workingcapacity of patientswith Parkinson'sdisease–A systematicreview. *Parkinsonism&relateddisorders*, *27*, 9-24.

5. BÖLÜM

ROMATOİD ARTRİTLİ HASTA VE HASTA YAKINLARIYLA İLETİŞİM

Pınar Akyüz Dağlı, Şükran Erten

Giriş

Kişiler arası iyi bir ilişki kurma, bilgi alışverişi ve tedaviyle ilgili kararlar alma tıbbi ortamlarda hastayla ilişkinin temel taşıdır (Grassi, 2015). Hasta hekim ilişkisinin son yıllarda önemi artmakla birlikte etkili iletişim hastaların takip sürecinin önemli bir unsurudur. Hasta memnuniyeti ve sağlık verileri birçok çalışmada tıbbi etkileşim sırasındaki iletişim davranışları ile ilişkilendirilmiştir (Suarez-Almazor, 2004). Özellikle kronik hastalıklarda hastaların hastalığı kabullenmesi ve tedaviye uyumu aşamasında hasta hekim ilişkisi önem kazanmaktadır. Son yıllarda birçok ülkenin sağlık politikalarında hasta ve yakınlarıyla iletişim, hastaların bilgilendirilmesi ve klinik kararların hastayla birlikte verilmesi ön plana çıkmaktadır. Ciddi fiziksel hastalıklardan etkilenen hastalar için hekimlerin iletişim becerilerinin geliştirilmesi ihtiyacı son derece önemlidir. Güven verme kapasitesi, empati yapma, kişisel düzeyde ilişki kurma, açık sözlü olma, saygılı olma ve eksiksiz olma gibi belirli tutum, davranış ve beceriler etkili iletişimin parçalarıdır (Grassi, 2015). Romatoid artrit (RA), hem eklem hem de eklem dışı organ tutulumu ile seyreden etyolojisi net bilinmeyen sistemik bir otoimmün patoloji olarak tanımlanır. RA yönetimi multidisipliner bir yaklaşım gerektirir. Son yıllarda RA hastalarının klinik verileri, tanı ve tedavideki tıbbi gelişmeler nedeniyle iyileşmiştir ve sakatlık oranları belirgin azalmıştır. Kronik sistemik inflamatuvar romatizmal bir hastalık olan RA, özellikleri nedeniyle hasta ve yakınlarının yaşamını önemli bir şekilde etkilemektedir (Cunha-Miranda, 2010).

Sonuç

RA'lı hastalarla olan iletişimimizde hastaların ihtiyaçları ve beklentilerini yeteri kadar göz önünde bulundurulmazsa, tedaviye uyum ve tedavi hedeflerinden uzaklaşılmaktadır. İletişim kalitesi romatizmal hastalıkları içeren çalışmalarda daha iyi yaşam kalitesiyle ilişkilendirilmiştir. Hasta hekim ilişkisinde hasta merkezli bir yaklaşım daha etkili olabilir. Hasta yakınlarının sürece dâhil edilmesi önem kazanmaktadır. Artan bilgi kaynakları göz önüne alındığında hastalık hakkında doğru bilgiye ulaşma son yıllarda öne çıkmaktadır. Ana bilgi kaynağı hekimler olmakla beraber güvenilir bilgiye ulaşabilecekleri kaynaklar konusunda hastalar ve yakınları yönlendirilmelidir. Sonuçta tedavi başarısında hasta hekim arasındaki iletişim en önemli unsurlardan biridir. Bu iletişimin geliştirilmesi hastaların takip ve tedavi sürecine dâhil edilmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Grassi, L., Caruso, R., & Costantini, A. (2015). Communication with patients suffering from serious physical illness. *Advances in psychosomatic medicine*, *34*, 10–23. https://doi.org/10.1159/000369050

Suarez-Almazor M. E. (2004). Patient-physician communication. *Current opinion in rheumatology*, *16*(2), 91–95. https://doi.org/10.1097/00002281-200403000-00003

Cunha-Miranda, L., Costa, L., & Ribeiro, J. S. (2010). NEAR study: Needs and Expectations in Rheumatoid ARthritis - do we know our patients needs?. *Acta reumatologica portuguesa*, *35*(3), 314–323.

Barrier, P. A., Li, J. T., & Jensen, N. M. (2003). Two words to improve physician-patient communication: what else?. *Mayo Clinic proceedings*, *78*(2), 211–214. https://doi.org/10.4065/78.2.211

Georgopoulou, S., Prothero, L., & D'Cruz, D. P. (2018). Physician-patient communication in rheumatology: a systematic review. *Rheumatology international*, *38*(5), 763–775. https://doi.org/10.1007/s00296-018-4016-2

Zolnierek, K. B., & Dimatteo, M. R. (2009). Physician communication and patient adherence to treatment: a meta-analysis. *Medical care*, *47*(8), 826–834. https://doi.org/10.1097/MLR.0b013e31819a5acc

Carr, A., Hewlett, S., Hughes, R., Mitchell, H., Ryan, S., Carr, M., & Kirwan, J. (2003). Rheumatology outcomes: the patient's perspective. *The Journal of rheumatology*, *30*(4), 880–883.

Charles, C., Whelan, T., & Gafni, A. (1999). What do we mean by partnership in making decisions about treatment?. *BMJ (Clinical research ed.)*, *319*(7212), 780–782. https://doi.org/10.1136/bmj.319.7212.780

Mathews, A. L., Coleska, A., Burns, P. B., & Chung, K. C. (2016). Evolution of Patient Decision-Making Regarding Medical Treatment of Rheumatoid Arthritis. *Arthritis care & research*, *68*(3), 318–324. https://doi.org/10.1002/acr.22688

Parker, L., Ryan, R., Young, S., & Hill, S. (2021). Medications and doctor-patient communication. *Australian journal of general practice*, *50*(10), 709–714. https://doi.org/10.31128/AJGP-05-21-5973

Mattukat, K., Boehm, P., Raberger, K., Schaefer, C., Keyszer, G., & Mau, W. (2019). How Much Information and Participation Do Patients with Inflammatory Rheumatic Diseases Prefer in Interaction with Physicians? Results of a Participatory Research Project. *Patient preference and adherence*, *13*, 2145–2158. https://doi.org/10.2147/PPA.S209346

Levinson, W., Roter, D. L., Mullooly, J. P., Dull, V. T., & Frankel, R. M. (1997). Physician-patient communication. The relationship with malpractice claims among primary care physicians and surgeons. *JAMA*, *277*(7), 553–559. https://doi.org/10.1001/jama.277.7.553

Tiwary, A., Rimal, A., Paudyal, B., Sigdel, K. R., & Basnyat, B. (2019). Poor communication by health care professionals may lead to life-threatening complications: examples from two case reports. *Wellcome open research*, *4*, 7. https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.15042.1

Street, R. L., Jr, Marengo, M. F., Barbo, A., Lin, H., Gonzalez, A. G., Richardson, M. N., & Suarez-Almazor, M. E. (2015). Affective tone in medical encounters and its relationship with treatment adherence in a multiethnic cohort of patients with rheumatoid arthritis. *Journal of clinical rheumatology : practical reports on rheumatic & musculoskeletal diseases*, *21*(4), 181–188. https://doi.org/10.1097/RHU.0000000000000250

Hewlett S. A. (2003). Patients and clinicians have different perspectives on outcomes in arthritis. *The Journal of rheumatology*, *30*(4), 877–879.

Ward, V., Hill, J., Hale, C., Bird, H., Quinn, H., & Thorpe, R. (2007). Patient priorities of care in rheumatology outpatient clinics: a qualitative

Kaneko, Y., Hasegawa, M., Ikeda, K., Nakano, K., Kadono, Y., Tanaka, Y., & Takeuchi, T. (2022). Illustrations of rheumatoid arthritis symptoms to promote communications between patients and physicians. *Modern rheumatology*, roac152. Advance online publication. https://doi.org/10.1093/mr/roac152

Haugli, L., Strand, E., & Finset, A. (2004). How do patients with rheumatic disease experience their relationship with their doctors? A qualitative study of experiences of stress and support in the doctor-patient relationship. *Patient education and counseling*, *52*(2), 169–174. https://doi.org/10.1016/s0738-3991(03)00023-5

Brignon, M., Vioulac, C., Boujut, E., Delannoy, C., Beauvais, C., Kivits, J., Poivret, D., Giraudet Le Quintrec, J. S., Untas, A., & Rat, A. C. (2020). Patients and relatives coping with inflammatory arthritis: Care teamwork. *Health expectations : an international journal of public participation in health care and health policy*, *23*(1), 137–147. https://doi.org/10.1111/hex.12982

Rat, A. C., Brignon, M., Beauvais, C., Beranger, M., Boujut, E., Cohen, J. D., Delannoy, C., Griffoul-Espitalier, I., Kivits, J., Poivret, D., Thevenot, C., Trope, S., Untas, A., Vioulac, C., Alleyrat, C., Giraudet-Le Quintrec, J. S., & proxyRIC working group (2021). Patients and spouses coping with inflammatory arthritis: Impact of communication and spousal perceived social support and burden. *Joint bone spine*, *88*(3), 105125. https://doi.org/10.1016/j.jbspin.2020.105125

Penninx, B. W., van Tilburg, T., Deeg, D. J., Kriegsman, D. M., Boeke, A. J., & van Eijk, J. T. (1997). Direct and buffer effects of social support and personal coping resources in individuals with arthritis. *Social science & medicine (1982)*, *44*(3), 393–402. https://doi.org/10.1016/s0277-9536(96)00156-6

Revenson, T. A., & Gibofsky, A. (1995). Marriage, social support, and adjustment to rheumatic disease. *Bulletin on the rheumatic diseases*, *44*(3), 5–8.

6. BÖLÜM

OSTEOARTRİTLİ HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM

Pınar Akyüz Dağlı, Yüksel Maraş

Giriş

Osteoartrit (OA) etyolojisi net olarak bilinmeyen eklem kıkırdağının dejenerasyonu ile karakterize, metabolik, genetik ve diğer etkileyen nedenlerle birlikte multifaktöriyel bir hastalıktır. Osteoartrit prevalansı yaşla birlikte artsa da sadece yaşlanmayla ilgili bir hastalık olmamakla birlikte etyolojide yaş, genetik, sistemik faktörler ve lokal biyomekanik faktörler rol oynamaktadır. OA en yaygın eklem hastalıklarından biridir ve fiziksel engelliliğin en sık nedenlerindendir. Eklem ağrısı ve sertliğine, bozulmuş propriyosepsiyona ve kas zayıflığına neden olarak sınırlı aktiviteye neden olmaktadır (Palazzo, 2016).

OA'nın patogenezine birçok faktör katkıda bulunur, önceki bağ doku yaralanmaları, obezite ve ilerleyen yaş gibi yaşam tarzıyla ilişkili faktörlerinin, semptomatik OA olasılığını artırdığı gösterilmiştir (Mobasheri, 2016). OA genellikle inflamatuar olmayan bir hastalık olarak kabul edilmekle birlikte inflamasyonun OA'ya önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve osteoartrit patogenezinin ana düzenleyicisi olduğunu gösteren kanıtlar artmaktadır (Robinson, 2016).

OA için bir kesin tedavi olmamakla birlikte ancak hastalığın ilerlemesini önlemeyeyardımcı olmak için birçok yeni tedavi geliştirilmiştir. En son yayınlanan Sağlık ve Klinik Mükemmellik Ulusal Enstitüsü (NICE) kılavuzunda, osteoartrit tedavisinde terapötik egzersiz ve kilo yönetimi gibi temel tedavilerin önemi, hastalara verilen bilgi ve desteğin klinik önemi ve gerektiğinde non-farmakolojik tedavileri desteklemek için verilen farmakolojik tedavilerin kullanımının önemi vurgulanmıştır (Wood, 2023).

talarının endişelerini dile getirmenin eşlerinin stresini ve yükünü artıracağından veya tepkilere yol açacağından endişe edebilirler ve bu nedenle paylaşmaktan kaçınabilir (Porter, 2008). Hastalara ve yakınlarına bu konuda destek vermek önem kazanmaktadır. Hastalara bu düşüncelerle nasıl başa çıkacakları ve nasıl bir yol izlemesi konusunda danışmanlık verilebilir. Aynı şekilde hasta yakınlarına da hastalık semptomları ve getirdiği kısıtlılıklar ayrıntılı şekilde açıklanarak hastalara nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda bilgi verilebilir. Duygusal açıklama, duygusal destek sağlama ve yakınlık kurma kronik hastalıklarla uğraşan çiftler için kişinin hastalık ve semptomlarla ilgili endişeleri hakkındaki iletişimleri için gereklidir (Cano, 2010).

Öneriler

Osteoartrite bağlı gelişen semptomlar hastanın yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle sağlık hizmeti veren personelin hastalara uygun bakım ve destek vermesi önemlidir. Romatoloji kliniklerinde hastalar ve hekimler arasındaki etkileşimin kalitesine ilişkin mevcut verilerle hasta hekim iletişimini geliştirmek için potansiyel faktörler belirlenerek bu konuda klinik uygulama çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Hasta ve hekim arasındaki etkili ve pozitif iletişim, daha düşük hastalık aktivitesi ve organ hasarı, tedavi memnuniyeti ve daha az yan etki gibi daha iyi sonuçlarla ilişkilidir.

Osteoartrit gibi kronik ve fiziksel kısıtlılıklara neden olan bir hastalıkta, hastaların hastalıklarıyla başa çıkabilmeleri ve tedaviye daha iyi uyum sağlamaları için hasta katılımı sağlanarak ve iletişim becerileri kullanılarak ilişki kurulmalıdır.

Klinik görüşmelerde hastalar ve yakınları için bilgilendirici dökümanlar ve görsel araçlar etkili şekilde kullanılmalıdır. Hasta ve yakınlarının hastalık sürecini ve tedaviyi anladığından emin olunmalıdır.

Her hasta değerlendirilirken kendine ait özellikleriyle değerlendirilmeli ve uygun iletişim sağlanmalıdır. İletişim esnasında vücut dilinin etkili kullanılması ve pozitif bir iletişim tarzı önemlidir.

KAYNAKÇA

Palazzo, C., Nguyen, C., Lefevre-Colau, M. M., Rannou, F., & Poiraudeau, S. (2016). Risk factors and burden of osteoarthritis. *Annals of physical and rehabilitation medicine*, *59*(3), 134–138. https://doi.org/10.1016/j.rehab.2016.01.006

Mobasheri, A., & Batt, M. (2016). An update on the pathophysiology of osteoarthritis. *Annals of physical and rehabilitation medicine*, *59*(5-6), 333–339. https://doi.org/10.1016/j.rehab.2016.07.004

Robinson, W. H., Lepus, C. M., Wang, Q., Raghu, H., Mao, R., Lindstrom, T. M., & Sokolove, J. (2016). Low-grade inflammation as a key mediator of the pathogenesis of osteoarthritis. *Nature reviews. Rheumatology*, *12*(10), 580–592. https://doi.org/10.1038/nrrheum.2016.136

Wood, G., Neilson, J., Cottrell, E., Hoole, S. P., & Guideline Committee (2023). Osteoarthritis in people over 16: diagnosis and management-updated summary of NICE guidance. *BMJ (Clinical research ed.)*, *380*, 24. https://doi.org/10.1136/bmj.p24

Nelson, A. E., Allen, K. D., Golightly, Y. M., Goode, A. P., & Jordan, J. M. (2014). A systematic review of recommendations and guidelines for the management of osteoarthritis: The chronic osteoarthritis management initiative of the U.S. bone and joint initiative. *Seminars in arthritis and rheumatism*, *43*(6), 701–712. https://doi.org/10.1016/j.semarthrit.2013.11.012

Drummer, D., McAdam, J., Seay, R., Ferrando, A., Bridges, S. L., Jr, Singh, J. A., & Bamman, M. (2021). Osteoarthritis Progression: Mitigation and Rehabilitation Strategies. *Frontiers in rehabilitation sciences*, *2*, 724052. https://doi.org/10.3389/fresc.2021.724052

Daste, C., Kirren, Q., Akoum, J., Lefèvre-Colau, M. M., Rannou, F., & Nguyen, C. (2021). Physical activity for osteoarthritis: Efficiency and review of recommandations. *Joint bone spine*, *88*(6), 105207. https://doi.org/10.1016/j.jbspin.2021.105207

Rees, S., & Williams, A. (2009). Promoting and supporting self-management for adults living in the community with physical chronic illness: A systematic review of the effectiveness and meaningfulness of the patient-practitioner encounter. *JBI library of systematic reviews*, *7*(13), 492–582. https://doi.org/10.11124/01938924-200907130-00001

Grassi, L., Caruso, R., & Costantini, A. (2015). Communication with patients suffering from serious physical illness. *Advances in psychosomatic medicine*, *34*, 10–23. https://doi.org/10.1159/000369050

Suarez-Almazor M. E. (2004). Patient-physician communication. *Current opinion in rheumatology*, *16*(2), 91–95. https://doi.org/10.1097/00002281-200403000-00003

Arbuthnott, A., & Sharpe, D. (2009). The effect of physician-patient collaboration on patient adherence in non-psychiatric medicine. *Patient education and counseling*, *77*(1), 60–67. https://doi.org/10.1016/j.pec.2009.03.022

Smith, K. A., Vennik, J., Morrison, L., Hughes, S., Steele, M., Tiwari, R., Bostock, J., Howick, J., Mallen, C., Little, P., Ratnapalan, M., Lyness, E., Misurya, P., Leydon, G. M., Dambha-Miller, H., Everitt, H. A., & Bishop, F. L. (2021). Harnessing Placebo Effects in Primary Care: Using the Person-Based Approach to Develop an Online Intervention to Enhance Practitioners' Communication of Clinical Empathy and Realistic Optimism During Consultations. *Frontiers in pain research (Lausanne, Switzerland)*, *2*, 721222. https://doi.org/10.3389/fpain.2021.721222

Zhao, H., Luo, W., Maly, R. C., Liu, J., Lee, J., & Cui, Y. (2016). Validation of the Chinese version 10-item Perceived Efficacy in Patient-Physician Interactions scale in patients with osteoarthritis. *Patient preference and adherence*, *10*, 2189–2195. https://doi.org/10.2147/PPA.S110883

Parker, L., Ryan, R., Young, S., & Hill, S. (2021). Medications and doctor-patient communication. *Australian journal of general practice*, *50*(10), 709–714. https://doi.org/10.31128/AJGP-05-21-5973

Zolnierek, K. B., & Dimatteo, M. R. (2009). Physician communication and patient adherence to treatment: a meta-analysis. *Medical care*, *47*(8), 826–834. https://doi.org/10.1097/MLR.0b013e31819a5acc

Chou, L., Ellis, L., Papandony, M., Seneviwickrama, K. L. M. D., Cicuttini, F. M., Sullivan, K., Teichtahl, A. J., Wang, Y., Briggs, A. M., & Wluka, A. E. (2018). Patients' perceived needs of osteoarthritis health information: A systematic scoping review. *PloS one*, *13*(4), e0195489. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0195489

Lyness, E., Vennik, J. L., Bishop, F. L., Misurya, P., Howick, J., Smith, K. A., Ratnapalan, M., Hughes, S., Dambha-Miller, H., Bostock, J., Morrison, L., Mallen, C. D., Yardley, L., Leydon, G., Little, P., & Everitt, H. (2021). Exploring patient views of empathic optimistic communication for osteoarthritis in primary care: a qualitative interview study using vignettes. *BJGP open*, *5*(3), BJGPO.2021.0014. https://doi.org/10.3399/BJGPO.2021.0014

Bozic, K. J., Belkora, J., Chan, V., Youm, J., Zhou, T., Dupaix, J., Bye, A. N., Braddock, C. H., 3rd, Chenok, K. E., & Huddleston, J. I., 3rd (2013). Shared decision making in patients with osteoarthritis of the hip and knee: results of a randomized controlled trial. *The Journal of bone and joint surgery. American volume*, *95*(18), 1633–1639. https://doi.org/10.2106/JBJS.M.00004

Rhee, R. L., Von Feldt, J. M., Schumacher, H. R., & Merkel, P. A. (2013). Readability and suitability assessment of patient education materials in rheumatic diseases. *Arthritis care & research*, *65*(10), 1702–1706. https://doi.org/10.1002/acr.22046

20. Gill, T. K., Hill, C. L., Adams, R. J., Broderick, D., Black, J., & Taylor, A. W. (2010). "I know I have arthritis but I don't know what type". Understanding and knowledge of this chronic condition. *BMC musculoskeletal disorders*, *11*, 174. https://doi.org/10.1186/1471-2474-11-174

Berkman, N. D., Sheridan, S. L., Donahue, K. E., Halpern, D. J., & Crotty, K. (2011). Low health literacy and health outcomes: an updated systematic review. *Annals of internal medicine*, *155*(2), 97–107. https://doi.org/10.7326/0003-4819-155-2-201107190-00005

Milić, M., Nonković, M., Buterin, A., Devčić, Š., & Vitale, K. (2021). Informed Patient Is Satisfied Patient - Qualitative Study of Patients' Experience after Total Hip Arthroplasty. *Psychiatria Danubina*, *33*(Suppl 4), 1303–1308.

Hinman, R. S., Delany, C. M., Campbell, P. K., Gale, J., & Bennell, K. L. (2016). Physical Therapists, Telephone Coaches, and Patients With Knee Osteoarthritis: Qualitative Study About Working Together to Promote Exercise Adherence. *Physical therapy*, *96*(4), 479–493. https://doi.org/10.2522/ptj.20150260

Porter, L. S., Keefe, F. J., Wellington, C., & de Williams, A. (2008). Pain communication in the context of osteoarthritis: patient and partner self-efficacy for pain communication and holding back from discussion of pain and arthritis-related concerns. *The Clinical journal of pain*, *24*(8), 662–668. https://doi.org/10.1097/AJP.0b013e31816ed964

Stephens, M. A. P., Martire, L. M., Cremeans-Smith, J. K., Druley, J. A., & Wojno, W. C. (2006). Older women with osteoarthritis and their caregiving husbands: Effects of pain and pain expression on husbands' well-being and support. *Rehabilitation Psychology*, *51*(1), 3.

Cano, A., & de C Williams, A. C. (2010). Social interaction in pain: reinforcing pain behaviors or building intimacy?. *Pain*, *149*(1), 9–11. https://doi.org/10.1016/j.pain.2009.10.010

7. BÖLÜM

AMPUTE REHABİLİTASYONUNDA HASTA VE HASTA YAKINLARIYLA İLETİŞİM

Sezen Dincer

Giriş

İnsanlığın varoluşundan bu yana iletişim, gerçeği anlama, anlamlandırma sürecinde bilginin kişiler arası akışı olarak tanımlanmakla birliktesosyal bir varlık olan insanın kendini ifadesine aracılık eden ana faktördür. Özellikle sağlık çalışanı ile hasta ve hasta yakınları arasındaki iletişim bilgi edinme, tedaviye uyum, motivasyon ve tedavinin başarısı için büyükönem arz etmektedir. Bunun için etkili iletişim becerisi geliştirmek sağlıkalanında çalışan uzmanlar için mesleki bir gerekliliktir. İnsan ilişkilerinin yoğun, tedavi sürelerinin uzun olduğu rehabilitasyon uygulamaları, sağlığın belkide en çok, etkili ve kaliteli iletişime ihtiyaç duyduğu disiplinlerindendir.

Ampute rehabilitasyonu ise disiplinler arası bir ekip yaklaşımı gerektiren, karmaşık görevler barındıran, hasta ve hasta yakınları için çeşitli fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlar yaratan zor bir süreçtir (Panyi veLabadi,2015). Bu süreçte hasta, hastanın ailesi, cerrah, fizyoterapist, protez teknikeri, ergoterapist, psikiatrist/klinik psikolog ve hemşire arasında karşılıklı yoğun iletişim gereklidir. İletişimin önceliği, uzuv kaybıyla vücutlarında ve kimliklerinde oluşan değişiklikle başa çıkma becerisi kazanmış, bağımsız ve hayattan tekrar zevk alan, yeni hedefler oluşturmuş bireyler oluşturmayı sağlamaktır. Ayrıca amputasyon sonrası sosyal yaşama dönüş zor ve uzun bir süreçtir. Bu süreç hakkında bilgi vermek, açık ve net olmak hasta ve sağlık profesyonelleri arasında hayati öneme sahip bir iletişim yaklaşımı gerektirir. Planlı amputasyonda cerrahiye karar verme süreci, cerrahinin hastayla ne zaman ve nasıl tartışılacağı, uzuv kurtarmanın mümkünlüğü, amputasyon sonrası yaşanacak süreç, hepsi başlı başına önemli ve hasta ile

karar verme sürecini, hastayla birlikte doğru ve başarılı yönetmek, kaliteli iletişim yaklaşımlarıyla mümkündür. Bu iletişim yaklaşımlarını beceriye çevirmek de sağlık çalışanlarının birincil önceliklerinden olmalıdır.

Öneriler

- Amputasyon planlı olsun ya da olmasın travmatik bir durumdur ve içinde uzuv kaybına bağlı yas sürecini barındırır. Bu anlamda yas süreci iletişim yaklaşımlarını bilmek önemlidir.
- Başarılı bir ampute rehabilitasyonu için açık, dürüst, etkili ve oldukça net bir iletişimkurulmalıdır.
- Kronik problemi olan hastalarda amputasyon ihtimalini erken aşamada tartışmaya başlamak önemlidir.
- Amputasyonu hasta ile tartışma zamanını, amputasyonun kaçınılmaz olmasına kadar geciktirmek doğru değildir. Bu ortamda duyulan zorunlu amputasyon kararı,hasta için daha büyük bir şok oluşturmaktadır.
- Ampute bireyin değerleri, tercihleri, geleceğe yönelik beklenti ve hedefleri erken aşamada konuşulmalı, tedavi sürecinin ana parçası olması gerektiği vurgulanarak sürece dâhil edilmelidir.
- Travmatikamputasyonlardagörülebilen çarpıtılmış düşünce ve algılar üzerinde durulmalı, bilişsel yaklaşımlarla yanlış düşünceler tekrar organize edilmelidir.
- Motivasyonu yüksek ve iletişimi kaliteli rehabilitasyon ekibi, rehabilitasyonun başarısını artırmada esas etmenlerin başındadır.
- Motivasyonel iletişim için açık uçlu soru sorma, onaylama, yansıtmalı dinleme, özetleme ve değişimi konuşma başlıkları altında toplanan temel beceriler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Anderson, M. ve Deighan, F. (2006). CopingStrategiesInConjuctionWithAmputation. Thesis. DivisionForHealthAndCaringSciencies, KarlstadsUniversity.

Arkowitz H, Miller WR, Rollnick S. (2015). MotivationalInterviewing in theTreatment of PsychologicalProblems. New York, Amerika: Guilford Publications,1-400.

Başal Ö, Korkmaz S ve Türk B. (2015). Amputasyonlar. Derman Tıbbi Yayıncılık, 856-868.

Baykan A, Zorluoğlu, A (2010). (eds) Kolon ve Rektum Kanserleri. Türk Kolon ve Rektum Cerrahisi Derneği. İstanbul.s: 787-799.

Bhuvaneswar, C. G., Epstein, L. A., &Stern, T. A. (2007). Reactionstoamputation: recognitionandtreatment. PrimarycarecompaniontotheJournal of clinicalpsychiatry, 9(4), 303–308.

Black SW. (2019). Using motivationalinterviewingandconstructivismtoaddressinformationilliteracy. Psychology of WomenQuarterly.44(1):130-134.

Brandstadter J. (2009). Goalpursuitandgoalsetting: self-regulationanddeliberate self-improvement in changing develop mental contexts .Adv Life Course Res;14: 52 – 62.

Christie N, Braaf S, Ameratunga S., Nunn., A., Jowett., H. &Gabbe., B. (2017). The role of socialnetworks in supportingthetravelneeds of peopleafterserioustraumaticinjury: a nestedqualitativestudy. J TranspHealth.6:84–92.

Coşansu, G. (2015). Diyabet: Küresel bir salgın hastalık. Okmeydanı Tıp Dergisi,31(ek sayı):1-6.

Dunne, S., Coffey, L., Gallagher, P., &Desmond, D. (2014). "If I can do it I will do it, if I can't, I can't": a study of adaptive self-regulatorystrategiesfollowinglowerlimbamputation. Disabilityandrehabilitation, 36(23), 1990–1997.

Gailey, R., Allen, K., Castles, J., Kucharik, J., &Roeder, M. (2008). Review of secondaryphysicalconditionsassociatedwithlower-limbamputationandlong-termprosthesisuse. Journal of rehabilitationresearchanddevelopment, 45(1), 15–29.

Gül, Ş., Erbahçeci, F. (2019).*Protezler*.(3 bs.) Ankara: Pelikan Kitabevi.

Keeves, J., Hutchison, A., D'Cruz, K., &Anderson, S. (2022). Socialandcommunityparticipationfollowingtraumaticlowerlimbamputation: an exploratoryqualitativestudy. Disabilityandrehabilitation, 1–9. Advance online publication.

Köknel, Ö. (1989). Genel ve Klinik Psikiyatri, İstanbul.

Kübler-Ross E. (1997). Ölüm vc Ölmek Üzerine. İstanbul: Boyner Holding. 61

Langford, J., Dillon, M. P., Granger, C. L., &Barr, C. (2019). Physicalactivityparticipationamongstindividualswithlowerlimbamputation. Disabilityandrehabilitation, 41(9), 1063–1070.

Law M. (2002). Participation in theoccupations of everyday life. Am J OccupTher.56(6):640–649.

Law, M., Baum, C., Dunn, W. (2005). MeasuringOccupationalPerformance. Slack.

Légaré, F., &Witteman, H. O. (2013). Shareddecisionmaking: examiningkeyelementsandbarrierstoadoptionintoroutineclinicalpractice. Healthaffairs (Project Hope), 32(2), 276–284.

Malonc JM. (1996). Theamputationteam. InMurdochCAVilson AB. Oxford: Bullcrworth-Hcincmann, 246.

McDonald, C. L., Westcott-McCoy, S., Weaver, M. R., Haagsma, J., &Kartin, D. (2021). Global prevalence of traumaticnon-fatallimbamputation. Prostheticsandorthoticsinternational, 45(2), 105–114.

McFall, M., Saxon, A. J., Thompson, C. E., Yoshimoto, D., Malte, C., Straits-Troster, K., Kanter, E., Zhou, X. H., Dougherty, C. M., &Steele, B. (2005). Improvingtherates of quittingsmokingforveteranswithposttraumaticstressdisorder. TheAmericanjournal of psychiatry, 162(7), 1311–1319.

Miller WR, Rollnick S. (2013). MotivationalInterviewing: Helping People Change. New York: GuilfordPress,1-400.

Mosaku, K. S., Akinyoola, A. L., Fatoye, F. O., &Adegbehingbe, O. O. (2009). Psychologicalreaction stoam putation in a sample of Nigerianamputees. General hospitalpsychiatry, 31(1), 20–24.

MurrayC ,(2010). ed. Amputation, prostheticuse, andphantomlimbpain: an interdis ciplinary perspective. New York :Springer ; 81 – 99.

Nieuwstraten, J. A., vanDoorn, L. P., Gebhardt, W. A., &Hamming, J. F. (2021). Stakeholder Valuesand Preferences in LowerLimbAmputationfor No-Option ChronicLimbThreateningIschemia. Patientpreferenceandadherence, 15, 1051–1059.

Oğul, M. (2005). AmputasyonunPsikososyal Boyutu. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 7 (1).

Oğul, M. ve Erden, G. (2005). AmputasyonunPsikososyal Boyut. Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, 7(suppl.1)

Öznur, T. (2013). Çatışmaylailişkilitravmatikamputasyonların fiziksel rehabilitasyon sürecindeeşlik eden psikiyatrik sorunlar. Gülhane Tıp Derg 55: 332-341.

Panyi, L. K. VeLábadi, B. (2015). Psychologicaladjustment following lower limbam putation. Orvosi-Hetilap, 156(39), 1563–1568.

Radhakrishnan, S., Kohler, F., Gutenbrunner, C., Jayaraman, A., Li, J., Pieber, K., &Schiappacasse, C. (2017). Theuse of the International Classification of Functioning, Disabilityand Healthtoclassify the factorsinfluencing mobility reported by personswith an amputation: An internationalstudy. Prostheticsandorthoticsinternational, 41(4), 412–419.

Schumacher JA, Madson MB. (2014). Fundamentals of MotivationalInterviewing: Tipsand Strategies for Addressing Common Clinical Challenges. New York: Oxford University Press,11-70.

Spoden, M., Nimptsch, U., &Mansky, T. (2019). Amputationrates of the lowerlimbbyam putation level -observationalstudyusing Germannationalhospitaldischarge data from 2005 to 2015. BMC health services research, 19(1), 8.

Stinson JD, Clark MD. (2017). Motivational Interviewing with Offenders: Engagement, Rehabilitation, andReentry. New York: Guilford Publications,15-199.

Sümer, A., Onur, E., Altınlı, E., Çelik, A., Çağlayan, K. ve Köksal, N. (2008). Alt EkstremiteAmputasyonlarında Klinik Deneyimlerimiz. Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi,15(3):187-190.

Şükür,E,. Uyar, A.Ç., Özdemir ,U., Gökçen ,H.B., Çiçekli, Ö., Topçu, H.N. (2018). Theevaluation of therelationamongage, amputationlevelsandtherevisions.

Terakye, G. (1991). "Uygun Hemşire - Hasta İletişimi Nasıl Öğretilebilir?" TürkHemşireler Dergisi, C.40, S. 1, Ankara, s.45.

Terakye, G., Gürhan, N. (1995). Psikiyatri Kliniklerinde Hastalarla Görüşmeler, Ankara.

Tooms R. (1998). Amputation of lowerextremity. Campbell'soperativeorthopaedics. 532-41.

Topuz, S. ve Şener, G. (2016).*Alt ve üst ekstremiteamputasyonlarında fizyoterapi ve rehabilitasyon*. Fizyoterapi Rehabilitasyon. (Cilt 2; p.365-76.) Ankara: Hipokrat ve Pelikan Yayınevi.

Tümkaya S. (2016). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve kullandıkları başa çıkma davranışları. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,2(11):26-36.

Uzun A, Diken A, Hanedan O, Çiçek ÖF, Yalçınkaya A, Özsoy H ve Lafçı G. (2013). Amputasyon adayı diyabetik ayakların revaskülarizasyonu. Türk Göğüs Kalp Damar Cerrahisi Dergisi, 21(4):944-949.

Van der Sluis, C. K., Hartman, P. P., Schoppen, T., &Dijkstra, P. U. (2009). Jobadjustments, jobsatisfaction and health experience in upperandlowerlimbamputees. Prostheticsandorthoticsinternational, 33(1), 41–51.

Varma, P., Stineman, M. G., &Dillingham, T. R. (2014). Epidemiology of limbloss. Physicalmedicineandrehabilitationclinics of North America, 25(1), 1–8.

Yoo S. (2014). Complicationsfollowing an amputation. Physicalmedicineandrehabilitationclinics of North America, 25(1), 169–178.

Zaheer, A., Malik, A. N., Masood, T., & Fatima, S. (2021). Effects of phantomexercises on pain, mobility, andquality of life amonglowerlimbamputees; a randomizedcontrolledtrial. BMC neurology, 21(1), 416.

Zara, A. (2011). Kayıplar, yas tepkileri ve yas süreci. Yaşadıkça, 73, 90.

Ziegler-Graham, K., MacKenzie, E. J., Ephraim, P. L., Travison, T. G., &Brookmeyer, R. (2008). Estimatingtheprevalence of limbloss in the United States: 2005 to 2050. Archives of physicalmedicineandrehabilitation, 89(3), 422–429.

8. BÖLÜM

MEME KANSERİ CERRAHİSİ SONRASI LENFÖDEM GÖRÜLEN HASTALARLA İLETİŞİM

Merve Öztürk

Giriş

İletişim, kaynaktan gidecek olan bir anlatım ve bu anlatımı algılayıp seçen alıcı arasındaki ilişki biçimine denebilir. İletişim iki kişinin karşılıklı olarak birbirini anlayabilmesi, insanın kendisini karşısındaki insana anlatabilmesi, ortak davranışa olanak sağlayan etkileşim biçimi olarak tanımlanmıştır (Tuna, 2007).

Hastanelerde ise hasta birçok farklı alıcı ile iletişim kurmaya çalışmaktadır. Hastaneye ulaştıktan itibaren sekreter, doktor, hemşire ve gerektiği takdirde diğer sağlık personelleri ile iletişime geçmektedir. Psikolojik olarak hastaneye hasta bir şekilde gelen ve genel sağlık durumu iyi olmayan hastalar sağlıklı iletişimi kurmakta normalden daha fazla zorlanmaktadırlar. Bu durumu anlamak ve iyi yönetmek bireylerin streslerini ortadan kaldırdığı gibi hekime, hemşireye ve diğer sağlık personeline duyulan güven sonucunda önerilen tedavinin iyi uygulanması ve tedavinin başarısını da doğrudan etkileyebilmektedir.

Yapılan çalışmalarda hasta hekim ilişkisinde iki tarafında birbirini olumlu ve olumsuz şekillerde etkileyebildiği, hekimlerin hasta ile iletişimlerinde tıbbi terminolojiyi fazlaca kullanmasının, hastaların ise şikâyetlerini tam ve doğru bilgiler vererek aktaramaması, sabırsız ve saygısız davranış biçimleri iletişimi olumsuz yönde etkileyen sebeplerden bazıları olarak bulunmuştur (Atilla, Oksay ve Erdem, 2012).

Günümüzdeki önemli sağlık sorunlarından biri de oldukça yaygın olan kanser türleridir. Dünyada her yıl kanserli hasta sayısına 14 milyon kanser vakası daha eklenmekte ve bu vakaların 8.2 milyonu bu hastalıktan dolayı hayatını kay-

talar ile iletişim kurma becerileri, hastaların kendilerini değerli ya da değersiz hissetmelerinde başlıca rolü oynamaktadır. Tüm sağlık çalışanlarının, çözüm arayışında olan hasta ile iletişiminde dikkatli davranması, karşısındaki bireye saygı duyduğunu göstermesi, empati kurabilmesi ve bu süreçte hastaya yol gösterici bir rehber görevinde olması gerekmektedir. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi ve doğru kararların alınabilmesi için sağlık personeli ile hasta ilişkisinin bir arkadaş ilişkisi formatında olması gerekir.

KAYNAKÇA

Atıcı, E.(2007).Hasta - Hekim İlişkisi Kavramı. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 33 (1) 45-50, 2007.

Atilla,G., Oksay, A. ve Erdem, R.(2012). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi;11,43,23-37.

Altınova, H.H. ve Duyan, V.(2013).Onkolojik Sosyal Hizmet,Turkısh journal of famıly medıcıne and prımary care(TJFMPC) 2013;7(3):40-45

Aslan, F.E. ve Gürkan, A.(2007). Kadınlarda meme kanseri risk düzeyi.Meme Sağlığı Dergisi 2007 Cilt: 3 Sayı: 2

Balcı, H. ve Balcı Şener, Ş.(2022). Meme Kanseri Cerrahisi Geçiren Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık. Akd Tıp D 2022; 8(3): 347 - 353

Dönmez, A.A. ve Kapucu, S. (2017). Meme kanseri ilişkili lenfödem: Egzersiz yapmak için bir engel midir?, Mersin Univ Saglık Bilim Derg 2017;10(3),238-248.

Gül, A. ve Aygin, D. (2021). Meme Kanseri Cerrahisi Sonrası Lenfödem ve Uçak Seyahati, IGUSAB-DER, 15 (2021): 669-680.

Hocaoğlu,K., Kandemir, G., ve Civil, F.(2007).Meme kanserinin aile ilişkilerine etkileri,Meme Sağlığı Dergisi 2007 Cilt: 3 Sayı: 3

Işık, I.(2014). Meme Kanseri Hastalarında Tedavi Sonrası Dönemde Gelişen Psikososyal Sorunlar ve Destekleyici Hemşirelik Girişimleri. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi2014;11 (3): 58-64

Kebudi, A., Uludağ, M., Yetkin,G., Çitgez, B., ve İşgör, A. (2005). Meme Sağlığı Dergisi Cilt:1 Sayı:1

Müezzinler, N.E ve Karayurt, Ö. (2014). Investigation of Experiences of Women Who Developed Lymphedema Related to Breast Cancer Treatment, J Breast Health 2014; 10: 23-29

Özçınar, B., Güler, S.A., Özmen, V., Güllüoğlu B.M., Kocaman, N., Özkan, M., vd.,(2012)Meme Kanserinde Lokal/Bölgesel Tedavi Sonrası Görülen Komplikasyonlar ve Bunların Hasta Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri. The Journal of Breast Health 2010 Vol: 6 No: 1

Schaverien, M.V., Moeller, J.A., ve Cleveland, S.D.(2018). Nonoperative Treatment of Lymphedema, Semin Plast Surg 2018;32:17–21.

Suami, H. ve Scaglioni, M.F.(2018). Anatomy of the Lymphatic System and the Lymphosome Concept with Reference to Lymphedema. Semin Plast Surg 2018;32:5–11.

Uydur, C.(2019).Lenfödem hastalarında kompleks boşaltıcı fizyoterapinin vücuttan sıvı atımı üzerine etkisi.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi.

Tığlı, A.A.(2019).Fizyoterapistlerde Empati Becerisinin Mutluluk ve Tükenmişlik Düzeyi ile İlişkisi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi

Tüzün, E.H., Eker, L., ve Daşkapan, A.(2009). Fizik Tedavi Poliklinikleri İçin Hasta Memnuniyet Ölçeği: Güvenirliği ve Geçerliği. Fizyoterapi Rehabilitasyon. 2009; 20(1):09-16

Temür, K. ve Kapucu, S. (2018). Meme Kanseri İlişkili Lenfödem Gelişimini Önlemede ve Yaşam Kalitesini Yükseltmede Etkin Yöntem Kendi Kendine Lenfödem Yönetimi, Osmangazi Tıp Dergisi , 40(1) :121-129

Turna, F.I. (2020). Lenfödem Tanı ve Tedavisine Güncel Bakış. ACU Sağlık Bil Derg 2020; 11(1):14-22

Tuna, Y. (2007). Örgütsel İletişim Sürecinde Yöneticilerin Duygusal Zekâ Yeterlilikleri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı.

Yıllı, S., Söğüt, B., Kalmaz, S., Altay, F., Gündüz, S., Arslan, D., ve diğer.(2021).Fizyoterapist-Hasta İletişiminin İncelenmesi: Nitel Çalışma, Turk J Physiother Rehabil. 2021; 32(1):37-43.

Yıldız,G., PROF. DR. GÜLTEKİN YILDIZ ANI KİTABI, SAÜ Yayın No: 191

9. BÖLÜM

YAŞLI BİREYLERDE FİZİKSEL AKTİVİTE VE İLETİŞİM

Şeyma Nur Karaderili

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü 65 yaş ve üzeri bireyleri "yaşlı" olarak tanımlamaktadır. Yaşlanma, doğumla birlikte başlayan, fizyolojik ve psikolojik değişimlerin ortaya çıktığı, geri dönüşü olmayan, bütün canlılarda görülen temel biyolojik bir süreçtir (Aslan ve Hocaoğlu, 2017; Öğüt ve Atay, 2012; Yerli, 2017). Fizyolojik olarak kardiyopulmoner kapasitesinin düşmesi, kas kuvvetinin azalması, kemik kırılganlığının artması, hafıza ve psikososyal sorunların yaşanması muhtemel değişikliklerdendir (Akdeniz, Kavukçu ve Teksan, 2019).

Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyada ve ülkemizde nüfus yapısı değişmektedir. Yaşlı nüfusun artış hızı tüm nüfusun artış hızından fazladır. Dolayısıyla nüfus giderek yaşlanmaktadır (Uyanık, 2017). Türkiye'de TÜİK verilerine göre yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaştaki nüfus, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %8,2'den %9,5'e yükselmiştir. Hanelerin %24'ünde en az bir yaşlı fert bulunduğu görülmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021).

İletişim insanın en temel ve en önemli yapıtaşlarından biridir. Sağlık sektöründe de çalışanlar hem kendi arasında hem de hasta ve yakınları ile sürekli olarak iletişim hâlindedir. Bu iletişim sürecinde doğru ve etkin iletişim, kaliteli hizmet ve tedaviyi beraberinde getirir (Işık, 2020).

Fizik tedavi ve rehabilitasyon sağlık camiasının büyük bir parçasıdır. Fizyoterapistler yenidoğandan yaşlı bireylere uzanan geniş yaş aralığında ağrı, kaza, yaralanma, kronik rahatsızlık, genetik hastalık vb. durumlarla başvuran çeşitli

önemi hastaya kavratılmalı, tedaviye ikna edilmelidir.Bu noktada fizyoterapistler hastayla ilk seanstan itibaren güçlü bir iletişim kurmalı ve hasta eğitimi yapmalıdır. Hasta odaya girdiği andan itibaren göz teması kurmalı, şikâyetlerini dikkatle dinlemelidir. İletişim kurarken motive edici konuşma tarzı benimsenmelidir. Yaşının ve vücut kapasitesinin izin verdiği ölçüde kişiye özgü temel egzersizler ile programlar oluşturulmalıdır. Herhangi bir yeti yitimi yoksa normal ve sakin tonlarda konuşulmalı, bir problem varsa ses tonu ona göre ayarlanmalıdır. Görsellerle destekleyerek veya yapmak istediklerimizi en az bir kez kendi üzerimizde göstererek iletişim pekiştirilmelidir. Yöresel kelimeler ile kendini ifade eden bazı hastalarda iletişim kopukluğu yaşanabilir. Bu durumda şikâyetlerini vücudunda göstererek ya da kâğıt üzerinde bir vücut diyagramından işaretlemesini isteyerek anlaşmak kolaylaştırabilir. Nazik ve cana yakın bir tutum takınılarak hastanın kendini rahat hissetmesi sağlanmalı, güveni kazanılmalıdır. Depresyon, kaygı gibi psikososyal sorunların iletişime engel olabileceği unutulmamalı, diğer birçok bölümle ekip çalışması içinde çalışılmalıdır. Her hasta özel olarak değerlendirilmeli, hastaların hastalıkları ve komplikasyonlarına göre özel egzersiz programları oluşturulmalıdır. Hastalar yalnız başına bırakılmamalı, fizyoterapist gözetiminde çalışmalıdır. Mutlaka egzersizi faydaları konusunda ve egzersizi uygularken dikkat edeceği noktalar konusunda hasta eğitimi yapılmalıdır. Yapılacak fiziksel aktiviteler tekrar sayıları, süreleri net bir şekilde anlatılmalı, doğru anlaşıldığından emin olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdeniz, M., Kavukcu, E. ve Teksan, A. (2019). Yaşlanmaya Bağlı Fizyolojik Değişiklikler ve Kliniğe Yansımaları. Türkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics, 10(3), 1-15.

Akın, G. (2017). Yaşlanmada Fiziksel Aktivite ve Egzersizin Yeri. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(AEÜSBED), cilt 3, sayı 2, 271-280.

Alnıaçık Erdoğan, A. (2016). Yaşlılık Döneminde İşitme Kaybı ve İşitme Kaybına Yaklaşımlar. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10(1), 25-33.

Armağan, O. (2011). İnme Sonrası Afazi ve Yaşam Kalitesi. Türk Beyin Damar Hastalıkları Dergisi, 17:3; 89-94.

Aslan, M. Ve Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1), 53-62.

Balcı, A. (2015). Diyabet ve Egzersiz. Spor Hekimliği Dergisi, 50 (3), 109-118.

Başar, S. ve Sarı, İ. (2018). Düzenli Egzersizin Depresyon, Mutluluk ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi. İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (İÜBESBD), 5(3), 25-34.

Başol, E. (2018). Hasta ile Sağlık Çalışanları (Doktor ve Hemşire) Arasındaki İletişim Sorunları ve Çözüm Önerileri. International Anatolia Academic Online Journal, 4(1), 76-93.

Bayrakçı Tunay, V. (2008). Yetişkinlerde Fiziksel Aktivite, (1. Baskı). Ankara, Klasmat Matbaacılık, Sağlık Bakanlığı Yayını.

Bölükbaşı, S. (2020). Yaşlı Obezlerde Egzersiz Yaklaşımı ve Etkileri. Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi, 4(1), 54-59.

Çiftçili, S. (2012). Aktif Yaşlanma: Fiziksel Boyut. The Journal of Turkish Family Physician, 3(1), 6-12.

Eker, E. ve Noyan, A. (2004). Yaşlıda Depresyon ve Tedavisi. Klinik Psikiyatri Dergisi, 2, 75-83.

Erdem, H. R., Sayan, M., Gökgöz, Z. ve Ege, M. R. (2021). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite: Derleme. Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2, 16-22.

Ergün, M. (2013). Yaşlılık ve Egzersiz. Spor Hekimliği Dergisi, 48(4), 131-138.

Gökkaya, N.K.O. (2009). Yaşlılık Döneminde Egzersiz: Ne çok az, ne de çok fazla. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 55 Özel Sayı 2, 92-94.

Işık, T. (2020). Sağlık Çalışanları İletişim Süreçleri, Sağlıkta Örgütsel İletişim ve Sağlık Bilgi Sistemleri. Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi, 2(1), 46-72.

İşleğen, Ç. (2015). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite ve Hatalıklara Etkisi - II. Ege Tıp Dergisi. 54: Ek Sayı, 29-34.

Karan, A. (2006). Yaşlılıkta Egzersiz ve Spor, Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, (Özel Ek A), 53-56.

Kayıhan, G. ve Ersöz, G. (2009). Hipertansiyon ve Egzersiz. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7(3), 93-101.

Keskin, A., Uncu, G., Tanburoğlu, A. ve Adapınar, D. (2016). Yaşlanma ve Yaşlılıkla İlgili Nörolojik Hastalıklar. Osmangazi Tıp Dergisi, 38 (Özel Sayı 1): 75-82.

Keskin, T. Ve Başkurt, F. (2020). Yaşlılarda Egzersiz Kompliyansı ve Motivasyon. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(3), 369-375.

Kırdı, N. Ve Abit Kocaman, A. (2019). Yaşlanma Sürecinde ve Yaşlılık Döneminde Egzersizin Önemi, N. Akdemir. (Ed.), Geriatri ve Gerontolojiye Disiplinlerarası Yaklaşım (1. Baskı), 32-8. Ankara: Türkiye Klinikleri.

Koruç, Z. ve Bayar, P. (2004). Egzersizin Depresyon Tedavisindeki Yeri ve Etkileri. Hacettepe J. Of Sport Sciences,15(1),49-64.

Küçük Yetgin, M. (2017). Diyabetli Hastalarda Egzersiz Reçetesi. Klinik Tıp Bilimleri Dergisi, 5 (4), 65-70.

Maviş, İ. Ve Özbabalık, D. (2006). Yaşlılıkta Nörolojik Temelli İletişim Sorunları ve Dil ve Konuşma Terapisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 1-18.

Meftun, A. (2012). Hastanede Yatan Yaşlı Hastalarda İletişim Güçlükleri ve Sağlık Çalışanlarının Yaklaşımı, Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 9 (2), 51-56.

Öğüt, S. ve Atay, E. (2012). Yaşlılık ve Oksidatif Stres. S.D.Ü. Tıp Fak. Derg, 19(2), 68-74.

Özmete, E. (2008). Yaşlılıkta Yaşamın Anlamının Refah Göstergeleri ile Yordanması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 15(15), 7-20.

Sağlam, M., Boşnak-Güçlü, U. F. M., İnce, D. İ., Savcı, S. ve Arıkan, H. (2008). Hipertansiyon ve Egzersiz, (1. Baskı) Ankara, Klasmat Matbaacılık. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Savaş, S. (2011). Geriatrik Grupta Egzersiz Reçetelenmesi. Türk Geriatri Dergisi, 14(3), 281-288.

Soygüden, A. ve Cerit, E. (2015). Yaşlılar İçin Egzersiz Uygulamalarının Önemi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (1), 197-224.

Soyuer, F. Ve Soyuer, A. (2008). Yaşlılık ve Fiziksel Aktivite.Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, 15(3), 219-224.

Tanrıkulu, S. ve Gönen, E. (2017). Kırık İyileşmesİ. TOTBİD Dergisi, 16: 455–475.

Tamam, L. ve Öner, S. (2001). Yaşlılık Çağı Depresyonları. Demans Dergisi, 1: 50-60.

Temel Eğinli, A. (2016). Yaşlı Kişiler İle Etkili İletişim. Ege Tıp Dergisi, (55), 31-37

Torlak, M. S. (2018). Yaşlanma ve Egzersiz. Spor Bilimleri Araştırma Dergisi, 3(1), 128-144.

Türkiye İstatistik Kurumu.(2021, Mart 18). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020.

Uyanık, Y. (2017).Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. İş ve Hayat, 3(5), 67-100.

Uzun, N. (2018). Yaşlılarda Düşmeye Yol Açan Faktörler ve Koruyucu Rehabilitasyon Yaklaşımları. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5(2), 67-274.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(52), 1278-87.

Yeşil, H. ve Eyigör, S. (2015). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite ve Hastalıklara Etkisi-I, Ege Tıp Dergisi, 54:Ek Sayı, 22-28.

Yıldırım, P. (2014). Tai Chi Egzersizinin Etkileri ve Klinik Uygulamaları. Türk Fiz Tıp Rehab Dergisi, 60 (Özel Sayı 2), 36-42.

Yıldız, S. A. (2012). Aerobik ve Anaerobik Kapasitenin Anlamı Nedir. Solunum Dergisi, 14(1), 1-8.

Yılmaz, A. (2017). Hipertansiyon ve Egzersiz; İyi Ama Nasıl. Klinik Tıp Bilimleri Dergisi, 5 (5), 12-14.

Yılmaz, D. ve Rakıcıoğlu, N. (2012). Yaşlılık Döneminde Obezite. Beslenme ve Diyet Dergisi, 40 (1), 79-87.

World Health Organization. (2010, January 1). Global recommendation on physical activity for health. https://www.who.int/publications/i/item/9789241599979

World Health Organization. (2021, June 9). Obesity and Overwight.

https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight

World Health Organization. (2021, August 25). Hypertension.

https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/hypertension

World Health Organization. (2022, September 16). Diabetes.

https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/diabetes

10. BÖLÜM

İNKONTİNANSLI HASTA VE HASTA YAKINLARI İLE İLETİŞİM

İrem Terin

Giriş

Kontinans, bireyin dışkı ya da idrarını istediği zaman ve yerde yapmasıdır (Papodopoulos ve ark., 2002). Üriner inkontinans, kişide temizlik ve sosyal sorun oluşturacak biçimde idrarını kaçırması olarak tanımlanırken (Özdemir, Çelebi ve Nurullahoğlu, 2002); fekal (gaita) inkontinans ise katı veya sıvı dışkı ile gaz kontrolünün kaybı olarak ifade edilebilir (Celasin ve Geçim, 2001).

Kontinans için yeterli mobilizasyon, uygun tuvalet ortamı, el koordinasyonu (kıyafetlerin çıkarılabilmesi için), kognitif fonksiyonların sağlam olması ve sağlıklı bir genitoüriner sistem gerekir (Akdemir ve Birol, 2004).

Türkiye'de 65 yaş üzeri nüfus giderek artmaktadır ve bu oran 2012 yılında %7,5 olarak belirlenmiştir. Yaşlanmayla beraber kronik hastalıkların da eşlik etmesi nedeniyle geriatrik sendromlar oldukça sık görülür (Varlı, Doğan Aras ve Atlı, 2009).

Üriner inkontinansın dünya üzerindeki insidansına bakacak olursak kadınlarda %33, 60 yaş üzerindeki erkeklerde ise %20'dir (Goldman ve Ausiello, 2004). Fekal inkontinansın sıklığı net olmamakla birlikte yapılan bazı çalışmalarda toplum genelinin %1,4-12,7'sinde, geriatrik hastaların ise %50'sinde görüldüğü sonucuna varılmıştır (Sharma ve ark., 2016). Üriner inkontinansı olan kadınlar araştırıldığında bu hastaların yaklaşık %65'inin şikâyetinin gebelik ve lohusalık dönemlerinde başladığı görülmüştür (Handa ve Harris, 1996).

Üriner inkontinansta şekerli yiyecekler, bal, alkol, kafein ve asit içeren içecekler, domates vs. mesane irritasyonunu artırdığından dolayı suçlanmaktadır (Erkan, 2003). Fekal inkontinans ise özellikle çok doğum yapmış, doğumları zor olmuş, zihinsel ya da fiziksel bozuklukları olanlarda sık izlenir (Dedeli ve ark., 2008).

Sağlıktaki hataların çoğu hasta ve hekim arasındaki iletişim eksikliği nedeniyle olur. İyi kurulmuş bir iletişim hem hastanın tanı ve tedavi sürecini hızlandırır hem de hekimin işini kolaylaştırır. Bu bilinçle hastalarına yaklaşan hekimlerin hastalarına daha faydalı olabilecekleri unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Akdemir N., BirolL. (2004). İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı (s.165-189). Ankara: Sistem Ofset.

Ballentyne M.: Üriner İnkontinans Tedavisinde Davranışsal Tedavi Yöntemleri. Kadınlarda Üriner İnkontinans ve Hemşirelik Yaklaşımı (Editör: Nezihe Kızılkaya Beji). İstanbul Üniversitesi Yayın No:4338s.:123-128 Emek Matbaacılık, İstanbul,2002.

Bilgiç D, Beji NK, Yalçın Ö. Ürojinekoloji hastalarında cinsel fonksiyon değerlendirmesi. Türk Jinekoloji veObstetrik Derneği Dergisi 2012; 9(3): 142-52.

Bliss DZ, Mellgren A, Whitehead WE, Chiarioni G,Emmanuel A, Santoro GA et al.Assessmentan dconservativemanagement of faecalincontinenceandquality of life inadults. Incontinence, 5th ed. International Consultation onUrologicalDiseasesandEuropeanAssociation of Urology, Paris 2013; 1444-1485.

Can Güler T, Yağcı N. UrinaryIncontinence in WomenandPhysicalTherapy. Dumlupınar ÜniversitesiFen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2006; 11: 205-218.

Cangöz B, Uluç S. Böbrek ve Yaşlanma, In: Arıoğul S, Editör.Geriatri ve Gerontoloji. Ankara: MNMedikal&Nobel Yayınevi; 2006. s. 221-230.

Celasin H, Geçim E. Anal İnkontinans, Türkiye Klinikleri Cerrahi Dergisi 2001:6(3):116-32.

Çayır G.: Üriner İnkontinans Operasyonu GeçirenKadınlarda Postoperatif Dönemde Ortaya Çıkan-Sorunlara Yönelik Hemşirelik Girişimlerinin Etkinliği. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,1999.

Dedeli Ö, Fadıloğlu Ç, Turan İ, Bor S. İzmirHuzurevlerindeki Yaşlılarda Fekal İnkontinans Sıklığı veYaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. Türk Geriatri Dergisi 2008;11(1): 33-41.

Demirci N, Coşar F. Üriner İnkontinans Tedavisinde Davranışsal Tedavi Yöntemleri. Süleyman DemirelÜniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2009; 16(3): 35-40.

Denat Y, KhorshidL. Fekal inkontinansın bakımı vebakımda kullanılan ürünler. Atatürk Üniversitesi HemşirelikYüksekokulu Dergisi 2009; 12(2): 94-103.

Erkan A., H. Acil İdrar Kaçırma ve Sık İdrara GitmeSorunu Olan Kadınlarda Mesane Eğitiminin EtkinliğininBelirlenmesi. Marmara Üniversitesi Sağlık BilimleriEnstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2003.

Eustice S, Roe B, PatersonJ.Promptedvoidingfor the management of urinaryincontinence in adults.2000;(2):CD002113.

Goldman L, AusielloD. CECIL TextBook of Medicine. 22 nd ed. Philadelphia, PA: WB Saunders; 2004.

Grant L. (2001). UrologicalInvestigations. In: Downey P Editor. IntroductiontoUrologicalNursing. London: Whurr; 2001. p. 75-78.

Handa VL, Harris TA, Ostergard DR. Protectingthepelvicfloor: obstetricmanagementtopreventincontinenceandpelvic organ prolapse. ObstetGynecol1996;88:470–8

Hansen JL, Bliss DZ, Peden-McAlpine C. Dietstrategiesusedbywomentomanagefecalincontinence. Journal ofWoundOstomy&ContinenceNursing 2006; 33(1): 52-61.

Newman DK. UrinaryIncontinenceandOveractiveBladder: A Focus on BehavioralInterventions. Topicsin Advanced PracticeNursingeJournal 2001. 1(1). URL:http://www.medscape.com/vie-

warticle/408405.November 21, 2011.

Özdemir S, Çelebi İ, Nurullahoğlu N, Ark HC. Ürojinekoloji Kliniğimize Başvuran Üriner İnkontinans Olgularının Dağılımı. Genel Tıp Derg 2006;16(2):49-52.

Papodopoulos G, Sintou E, Siminalakis S, Koletsis E, Baikoussis NG, Apostolakis E. Kocaöz S, Eroğlu K: Kadınlarda Stres Üriner İnkontinans Yaygınlığı ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Hemşirelik Araştırma Dergisi 2002;4(1):29-38.

Price R, Bradley R. Assesingandtreatingfaecalincontinence. NursingOlder People 2013; 25(7):16-23.

Sharma A, Yuan L, Marshall R J, Merrie AEH, Bissett IP.Systematicreview of theprevalence of faecalincontinence.British Journal of Surgery 2016; 103: 1589–1597

Sultan AH, Monga A, Lee J, Emmanuel A, NortonC, Santoro G, et al. An International UrogynecologicalAssociation (IUGA)/ International Continence Society(ICS) jointreport on theterminologyforfemaleanorectaldysfunction. NeurourologyandUrodynamics 2017; 36(1):10-34.

Uzun Ö.: Yetişkinlerde üriner inkontinans ve hemşirelikyönetimi. Sendrom. 6:108-113, 2001.

Valderas JM, Kotzeva A, Espallargues M, Guyatt G,Ferrans CE, Halyard MY, et al. Theimpact of measuringpatient-reportedoutcomes in clinical practice:a systematicreview of theliterature. Qual Life Res2008;17:179-93.

Varlı M, Doğan Aras S, Atlı T. Yaşlıda Üriner İnkontinans ve Tedavisi. Akademik Geriatri Dergisi Mart 2009; 1(1): 45-58.

11. BÖLÜM
ENGELLİ ÇOCUKLARDA İLETİŞİM

Tülin Çataklı

Giriş

İletişimin ne olduğuna ilişkin farklı tanımlar olmakla beraber kısaca "Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak tanımlanmaktadır. Yaygın kullanımıyla iletişim; bir taraftan diğerine bilgi aktarmaya yönelik herhangi bir sistemi ifade etmektedir. İletişimin gerçekleşmesi için iki sistem gereklidir. Hayvanlar arasındaki, insanlarla hayvanlar arasındaki veya insanlarla bilgisayar gibi nesneler arasında olabilir. İnsanlar deneyimlerini ifade etmek için dilleri kullanmakla beraber dil ile kurulan iletişim deneyimlerimizin yalnızca belirli kısımlarını ifade etmek için uyarlanmıştır. Bir tabloyu tam olarak kelimelerle anlatamayız veya duyguları rakamlarla tarif edemeyiz. Farklı coğrafya ve kültürde yaşayan insanların deneyimleri de farklılık gösterdiğinden bir kültürün kavramlarını diğerinin dillerinde tam olarak ifade etmek güçtür.

Diğer beceriler gibi, iletişim becerisi de sonradan kazanılıp geliştirilen bir beceridir. Tüm çocuklar için iletişim doğumdan önce başlamaktadır (Kirk, Gallagher and Anastasiow, 2006). Buna karşılık doğuştan ya da sonradan edinilmiş nedenlerden dolayı engeli olan çocukların önündeki bir diğer diğer engel de iletişim güçlüğüdür; akranlarına göre öğrenme yetenekleri ve yaşamını sürdürebilme becerileri daha zayıftır; bir başkasının yardımına gereksinim duyarlar. Her engelli çocuğun ihtiyaç duyduğu iletişim becerisi aynı değildir. Bu nedenle engelli çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması; çocuğun engelinin türü ve derecesine göre yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

American Academy of Pediatrics: Committee on Child AbuseandNeglectandCommittee on ChildrenWithDisabilities. Assessment of maltreatment of childrenwithdisabilities. (2001). Pediatrics, 108(2), 508–512.

Aktürk, Ü. (2012). Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı Düzeyi ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Andreou, E.,Didaskalou, E., Vlachou, A. (2015). Bully/victim problems among Greek pupils with special educational needs: associations with loneliness and self-efficacy for peerinteractions. Journal of Research in Special Educational Needs, 15(4), 235-246.

Ariadni, D. K.,Prabandari, Y. S., &Dw, S. (2017). Parents' Perception Having Children with Intellectual Disability Providing Sex Education. Indonesian Nursing Journal of Education and Clinic, 2(2), 164-169.

Boyacıoğlu, N. E., Karaçam, Z. D. ve Özcan, N. K. (2018). Engellere rağmen cinsellik: zihinsel yetersizliğe sahip çocuklarda cinsellik. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5(2), 75-80.

Blake, J. J., Lund, E. M., Zhou, Q., Kwok, O. M., & Benz, M.R. (2012). Nationalprevalencerates of bully victimization among students with disabilities in the United States. School Psychology Quarterly, 27(4), 210-222.

Bulut, S. ve Karaman, H. B. (2018). Engelli bireylerin cinsel, fiziksel ve duygusal istismarı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19(2), 277-301.

Caddick, N.,& Smith, B. (2014). Theimpact of sportand physical activity on thewell-being of combat veterans: A systematic review. Psychology of Sport and Exercise, 15(1), 9–18.

Çoban, T. ve Özcebe, H. (2019). Engelliliğe Genel Bakış ve Engelli Çocukların Sağlık Davranışları. Turkish Journal of Family Medicine and PrimaryCare, 13(4), 553-566.

Dervishaliaj, E.,Murati, E.(2014). Families of Children with Developmental Disabilities: Perceptions and Experiences of Adolescent Siblings of Children with Developmental Disabilities. European Scientific Journal, 10(2),129-142.

Elbasan, B.,Duzgun, I., & Oskay, D. (2013). Is Thereany Difference in Health Related Quality of Life, Self Careand Social Function in Children with Different DisabilitiesLiving in Turkey?.Iranianjournal of pediatrics, 23(3), 281–288.

Er Sabuncuoğlu, M., Korkem, D., Şahin, E., Karaçul, F. E., Aslan, F., Dere Çiftçi, H. ve diğer. (2020). Çocuk Tanıma ve Problem Çözme Aracı Olarak ICF. Nobel Akademik Yayıncılık.

Ercan, F. Z.,Kırlıoğlu, M. ve Kırlıoğlu, H. İ. (2019). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri Ve Bu Duruma Dair Görüşleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 9(44), 597-628.

Fhang, Z.,Cerna-Turoff, I., Zhang, C., Lu, M., Lachman, J. M., &Barlow J. (2022). Global estimates of violence against children with disabilities: an updated systematic reviewand meta-analysis. The Lancet Child and Adolescent Health, 6(5), 313-323.

Garandeau, C. F.,Vermande, M. M., Reijntjes, A. H. A. ve Aarts, E. (2019). Classroom bullying-normsandpeerstatus: Effects on victim-orientedandbully-orienteddefending. International Journal of Behavioral Development. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/0165025419894722.

Gül, A., Gül, H., Erberk Özen, N., Battal, S. (2017). Differences Between Childhood Traumatic Experiences and Coping Styles for Male and Female Patients with Major Depression. TurkishJournal of Psychiatry, 28(4), 246–254.

Ilgaz, F., Aksan, A. ve Özcebe, H. (2016). Görme engelli çocuklarda beslenme durumu, fiziksel aktivite ve diyet kalitesinin değerlendirilmesi. Journal of Food and Health Science, 2(2), 90-103.

Ilkım, M., Kalaycı, M. C., Güleroğlu, F. ve Gündoğdu, C. (2018). Down Sendromlu Çocuklarda Sportif Etkinliklere Katılma Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Düzeyinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 162-172 .

Kabasakal, H. Z.,Girli, A., Okun, B., Çelik, N. ve Vardarlı, G. (2008). Kaynaştırma öğrencileri, akran ilişkileri ve akran istismarı. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 169-176.

Karatana, Ö. ve Gür, K. (2019). Engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi ve engelleri. Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi 2019, 1(1), 43-53.

Kırzıoğlu, Z. ve Bayraktar, C. (2018). Frequent Oral Problems in Children with Cerebral Palsy, Drooling of Saliva and Treatment Recommendations. SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(2), 156-162.

Marcus, C.,&Barnes, M. (1995). Gardens in Health Care Facilities: Uses, Therapeutic Benefits, and Design Considerations. Martinez, CA: The Center of Health Design.

Michielsen, K.,&Brockschmidt, L. (2021). Barrierstosexualityeducationforchildrenandyoungpeoplewithdisabilities in the WHO Europeanregion: A scopingreview. SexEducation, 21(6), 674–692.

Millî Eğitim Bakanlığı (2018). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Kılavuzu. Özel Eğitim Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Rehberlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

Mandleco, B.,Olsen, SF., Dyches, T., Marshall, E. (2003). TheRelationshipBetweenFamilyandSiblingFunctioning in FamiliesRaising a Child with a Disability. Journal of FamilyNursing, 9(4),365-396.

Muneer, P.,& Sultana, D. (2019). TheInfluence of StructuredPhysical Activity Intervention on Fundamental Motor Skills Development of ChildrenwithMildandModerateAutismSpectrumDisorder. International Journal of SportCultureandScience, 7(4), 22-39.

Ningrum, V., Bakar, A., Shieh, T. M., &Shih, Y. H. (2021). The Oral HealthInequitiesbetween Special NeedsChildrenand Normal Children in Asia: A SystematicReviewand Meta-Analysis. Healthcare, 9(4), 410.

Özbaş, S.,Uskun, E., Küçüksoku, B., Hocaoğlu, Ü., Akalın, S. ve Özbaş, H. (2018). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Besin Tüketim Kayıtlarına Göre Beslenme Durumları. Akademik Gıda, 16(2), 192-196.

Özdemir, M., Tanır, H., &Ilkım, M. (2018). TheEffect of Physical Activity on Social Adaptation andSkills Development InMentallyDisabledIndividuals. EuropeanJournal of PhysicalEducationandSportScience, 4(1), 1-7.

Pelchat, D.,Levert, M. J., &Bourgeois-Guérin, V. (2009). How do mothersandfatherswhohave a childwith a disabilitydescribetheiradaptation/ transformationprocess?.Journal of childhealthcare: forprofessionalsworkingwithchildren in thehospitalandcommunity, 13(3), 239–259.

Perkins, H. J.,&Montford, C. R. (2005). Theimpact of violence on adolescents in schools: a casestudy on the role of school-basedhealthcenters. NursingClinics North of America, 40(4), 671–79.

Perry MA, Devan H, Fitzgerald H, Han K, Liu L-T, Rouse J. (2018). Accessibility andusability of parksandplaygrounds. DisabilityandHealthJournal, 11(2), 221–9doi: 10.1016/j.dhjo.2017.08.011.

Polat, A. T., Güngör, S., & Demir, M. (2017). The Design Principles of TherapeuticGardens. InternatıonalJournal of Landscape Architecture Research, 1(2), 37-42.

Pouya, S., Bayramoğlu, E. ve Demirel, Ö. (2016). Doğa ile Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları. Journal of ArchitecturalSciencesandApplications , 1(1) , 51-60.

Proesmans, M. (2016). Respiratoryillness in childrenwithdisability: a serious problem? Breathe,12(4), e97–e103.Pryde, R.,&Jahoda, A. (2018). A qualitativestudy of mothers' experiences of supportingthesexualdevelopment of theirsonswithautismand an accompanyingintellectualdisability. International Journal of DevelopmentalDisabilities, 64(3), 166–174.

Resmi Gazete. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, www.resmigazete.gov.tr/ 2009, 1-14.

Sit, C.,Li, R., McKenzie, T. L.,Cerin, E., Wong, S., Sum, R., et al. (2019). Physical Activity of ChildrenwithPhysicalDisabilities: AssociationswithEnvironmentalandBehavioralVariables at Home and School. International Journal of EnvironmentalResearchandPublicHealth, 16(8), 1394.

Stein, S.,Kohut, T., &Dillenburger, K. (2018). Theimportance of sexualityeducationforchildrenwithandwithoutintellectualdisabilities: Whatparentsthink. SexualityandDisability, 36, 141–148.

Stillman, M. D.,Bertocci, G., Smalley, C., Williams, S., &Frost, K. L. (2017). 'Healthcare utilizationandassociatedbarriersexperiencedbywheelchairusers: A pilot study'. DisabilityandHealthJournal, 10(4), 502-508.

TC. Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011, Kasım). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. https://eyh.aile.gov.tr/ozurlulerin-sorun-vebeklentileri-arastirmasi-kitabi-2010

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA). (2008). Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat (Yayın No.43, 3.baskı). Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Wachs, S.,Görzig, A., Wright, M. F., Schubarth, W., &Bilz, L. (2020).Associations among Adolescents Relationships with Parents, Peers, andTeachers, Self-Efficacy, and Willingness to Intervene in Bullying: A Social Cognitive Approach. International journal of environmental research and publichealth, 17(2), 420.

World HealthOrganization. (2011, December 14). World Report on Disability. https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182

World HealthOrganization. (2018). Child Maltreatment. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en.

World HealthOrganization. (2022, June 27). WHO guideline on self-careinterventionsforhealthandwell-being. https://www.who.int/publications/i/item/9789240052192

United Nations Development Programme. (2016, January). Evaluation of Disability- Inclusive Development. http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/disability.shtml.

Yılmaz G. (2017). Engelli Çocuk ve Rehabilitasyon. Turkiye Klinikleri PediatricNursing Special Topics, 3(3), 169-175.

12. BÖLÜM

KARDİYOVASKÜLER CERRAHİ SONRASI KARDİYOPULMONER REHABİLİTASYON UYGULAMALARI VE BU ALANDA ETKİN İLETİŞİMİN ÖNEMİ

Nur Dikmen

Giriş

Kardiyopulmoner rehabilitasyon, kalp hastalığı tanısı olan veya kalp hastalığı sebebiyle cerrahi geçirmiş olan hastaya hastalık ortaya çıkmadan önceki durumuna yakın bir hâle ulaşmayı amaçlayan planlanmış ve programlanmış aktiviteler olarak tanımlanmaktadır. Multidisipliner bir yaklaşım olan kardiyopulmoner rehabilitasyon iyi bir ekip çalışması ve daha da önemlisi iyi bir iletişim ağı gerektirir. Ekibin temel üyeleri hekim, hemşire ve fizyoterapist olmakla birlikte bu kişilerin hastaya rehabilitasyonun önemini kavramasına yardımcı olmaları açısından görevli kişiler ile hasta arası iletişimin önemi büyüktür.

Kardiyak Rehabilitasyon Ekip Üyelerinin Rolleri ve İletişimdeki Etkileri

Rehabilitasyon programlarının tıbbi önderliğini hekimler üstlenirken hemşireler öncelikle hasta eğitimi ve iletişiminin koordinasyonu ve psikososyal yaklaşımla fizyoterapistler ise egzersiz programlarının yürütülmesi ile ilgilenmektedir. Ekip üyeleri kendi arasında ve hasta ile ne kadar uyum içinde çalışırsa rehabilitasyon programının yürütülmesi de o kadar başarılı olacaktır. Ekip ile hasta arası

evrede başlanan 12 haftalık fiziksel egzersiz eğitimi sonrası fonksiyonel kapasitede %10-60'lık artış myokardın iş yükünde %10-25'lik azalma görülmektedir. Haftada ortalama 1000 kcal. değerinde bir aktivite artışı, egzersiz kapasitesinde 1 metrelik artışı sağlayarak mortaliteyi %8-17 kadar azaltmaktadır. Mortalitenin azalmasında etkili faktörler olarak aterosklerozda azalma, iskemik süreçlerde azalma, aritmide azalma ve tromboz sürecinde azalma gibi etkiler olmaktadır (Merz, 2009; Audelin, 2008). Yaşlı hastaların rehabilitasyona uyum sürecinde problemin iyi açıklanması ve hastanın aydınlatılması önemlidir. Hedef belirlenmeli ve hangi sonuca ulaşılması hedeflendiği hastaya da açıklayıcı biçimde anlatılmalıdır. Rehabilitasyon programındaki planlar önceden paylaşılmalıdır. Programa inanç ve güven artırılırsa hasta uyumu da o kadar artacaktır. İleri yaş hastalarda stres yönetiminin sağlanması için de ekip üyeleri yardımcı olmalıdır. Temel rahatlatma tekniklerini uygulamayı bilmekte fayda sağlayabilmektedir.

Sonuç

Güncel literature bakılarak kalp cerrahisi sonrası kardiyak rehabilitasyonun bir rolü olup olmadığını tam olarak savunmak kesin kanıtlarla mümkün olmasa da sonuç olarak erken egzersiz rehabilitasyonu, kardiyopulmoner fonksiyonu ve egzersiz toleransını etkili bir şekilde iyileştirebilmektedir ve operasyon sonrası hastaların yaşam kalitesini artırabilmektedir. Kalp cerrahisi sonrası hastaların rehabilitasyonu için dikkate alınmaya değer uygulanabilir bir müdahale stratejisi sağlayabilmektedir ve klinik uygulama değerine sahiptir. Kardiyopulmoner rehabilitasyon programlarının uyum içinde ve başarıya ulaşacak şekilde yürütülmesinde anahtar konuların etkin iletişim ve ekip-hasta arası karşılıklı güven duygusu olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Oncu GT. (2016) Kardiyak Rehabilitasyonun Tanımı, Ekip Çalışmasının Önemi ve Ekip Üyelerinin Rolleri. Journal of Cardiovascular Nursing, 7(Sup 2), 35-409.

Buckley JP, Furze G, Doherty P, Speck L, Connolly S, Hinton S, Jones JL. (2013) BACPR scientific statement: British standards and core components for cardiovascular disease prevention and rehabilitation. Heart, 99, 1069–1071.

Wenger NK. (2008) Current status of cardiac rehabilitation. J Am CollCardiol. 51,1619–1631.

Giannuzzi P, Temporelli PL, Marchioli R, Maggioni AP, Balestroni G, Ceci V, Chieffo C, Gattone M, Griffo R, Schweiger C, Tavazzi L, Urbinati S, Valagussa F, Vanuzzo D. (2008) GOSPEL Investigators. Global secondary prevention strategies to limit event recurrence after myocardial infarction: results of the GOSPEL study, a multicenter, randomized controlled trial from the Italian Cardiac Rehabilitation Network. Arch Intern Med.,168, 2194–2204.

Heran BS, Chen JM, Ebrahim S, Moxham T, Oldridge N, Rees K, Thompson DR, Taylor RS. (2011) Exercise-based cardiac rehabilitation for coronary heart disease. Cochrane Database Syst Rev.

Kim C, Youn JE, Choi HE. (2011) The effect of a self exercise program in cardiac rehabilitation for patients with coronary artery disease. Ann Rehabil Med., 35, 381–387.

Leon, A.S., Franklin, B.A.,Costa, F., Balady, G.J., Berra, K.A., Stewart, K.J.,Thompson, P.D, Williams, M.A., Lauer, M.S. (2005) Cardiac rehabilitation and secondary prevention of coronary heart disease: An American Heart Association scientific statement from the Council on Clinical Cardiology and the Council on Nutrition, Physical Activity, and Metabolism, in collaboration with the American association of Cardiovascular and Pulmonary Rehabilitation. Circulation, 111, 369–376.

Uddin, J., Zwisler, A.D., Lewinter, C., Moniruzzaman, M., Lund, K., Tang, L.H., Taylor R.S. (2016) Predictors of exercise capacity following exercise-based rehabilitation in patients with coronary heart disease and heart failure: A meta-regression analysis. Eur. J. Prev. Cardiol., 23, 683–693.

Anderson L., Oldridge, N., Thompson D.R., Zwisler, A.D. Rees, K., Martin N., Taylor R.S. (2016) Exercise-Based Cardiac Rehabilitation for Coronary Heart Disease: Cochrane Systematic Review and Meta-Analysis. J. Am. Coll. Cardiol., 67, 1–12.

Taylor R.S, Walker S., Smart N.A., Piepoli M.F., Warren, F.C., Ciani, O., Whellan, D., O'Connor C., Keteyian S.J., Coats A. (2019) Impact of Exercise Rehabilitation on Exercise Capacity and Quality-of-Life in Heart Failure: Individual Participant Meta- Analysis. J. Am. Coll. Cardiol., 73, 1430–1443.

Kamiya K., Sato Y., Takahashi T., Tsuchihashi-Makaya M., Kotooka N., Ikegame T., Takura T., Yamamoto T., Nagayama M., Goto Y. (2020) Multidisciplinary Cardiac Rehabilitation and Long-Term Prognosis in Patients with Heart Failure. Circ. Heart Fail. 13, 6798.

Tanaka S. (2022) Current and future perspectives in cardiac rehabilitation. J. Pers.,12, 1510.

Zanini M., Nery ,RM, Buhler RP, Silveira A, Stein R. (2019) Effects of different rehabilitation protocols in inpatient cardiac rehabilitation after coronary artery bypass graft surgery. Journal of Cardiopulmonary Rehabilitation and Prevention, 39 (3), 19–25.

King M, Bittner V, Josephson R, Lui K, Williams RJ, Williams MA. (2012) Medical director responsibilities for outpatient cardiac rehabilitation/secondary prevention programs: 2012 update. Circulation, 126(21), 2535–2543.

Abdelbasset WK.(2020) Exercise-based cardiac rehabilitation for post coronary artery bypass grafting: its effect on hemodynamics response and functional capacity using Incremental Shuttle walking test: a retrospective pilot analysis. Journal of the Saudi Heart Association, 32(1), 25–33.

Ohbe H, Nakamura K, Uda K, Yasunaga H. (2021) Effect of early rehabilitation on physical function in patients undergoing coronary artery bypass grafting: a nationwide inpatient database study," Journal of Clinical Medicine, 10(4), 618.

McMahon SR, Thompson PA, Thompson PD. (2017) The role of cardiac rehabilitation in patients with heart disease," Trends in Cardiovascular Medicine, 27(6), 420–425.

Dibben G, Faulkner J, Oldridge N. (2021) Exercise-based cardiac rehabilitation for coronary heart disease. Cochrane Database of Systematic Reviews, 11.

Steinmetz C, Bjarnason-Wehrens B, Baumgarten H, Walther T, Walther C. (2020) Prehabilitation in patients awaiting elective coronary artery bypass graft surgery - effects on functional capacity and quality of life: a randomized controlled trial," Clinical Rehabilitation, 34(10), 1256–1267.

Origuchi H, Itoh H, Momomura SI, Nohara Y, Daida H, Masuda T, et al. (2020) Active participation in outpatient cardiac rehabilitation is associated with better prognosis after coronary artery bypass graft surgery. J-REHAB CABG study. Circulation Journal, 84(3), 427–435.

Dolecinska D, Przywarska I, Podgorsky T, Dylewicz P.(2020) Two early rehabilitation training models in male patients after coronary artery bypass surgery:application of continuous walking training as an alternative to interval cycle ergometer training. Polish Journal of Cardiothoracic Surgery, 17(2), 87–93.

Nichols S, McGregor G, Ingle J, Ingle L.(2021) Currentinsightsintoexercise-basedcardiacrehabilitation in patientswithcoronaryheartdiseaseandchronicheartfailure. International Journal of Sports Medicine, 42(1), 19–26.

Xia TL, Huang FY, Peng Y, Huang B, Pu X, Yang Y, et al. (2018) Efficacy of different types of exercise-based cardiac rehabilitation on coronary heart disease: a network meta-analysis. Journal of General Internal Medicine, 33(12), 2201–2209.

Cui Z, Li N, Gao C, Fan Y, Zhuang X, Liu J, Zhang J, Tan Q. (2020) Precision implementation of early ambulation in elderly patients undergoing off-pump coronary artery bypass graft surgery: a randomized-controlled clinical trial," BMC Geriatrics, 20(1), 404.

Yux J, Yu DS. (2021) Effects of a nurse-led e Health cardiac rehabilitation programme on health outcomes of patients with coronary heart disease: a randomised controlled trial. International Journal of Nursing Studies, 122.

Song Y, Ren C, Liu P, Tao L, Gao W.(2020) Effect of smartphone-based telemonitored exercise rehabilitation among patients with coronary heart disease. Journal of Cardiovascular Translational Research, 13(4), 659–667.

Ballesta Garcia, J, Rubio A, Ramos Campo RJ, Gonzalez-Moro I, Carrasco Poyatos M. (2019). Highintensity interval training dosage for heart failure and coronary artery disease cardiac rehabilitation. A systematic review and meta-analysis,Revista Española de Cardiologia, 72 (3), 233–243.

Guclu MB, Camcioglu B. (2015). Pediyatrikkardiyakcerrahilerdepulmonerrehabilitasyon. ToraksCerrahisiBülteni, 6, 26-37.

Merz CNB, Alberts MJ, Balady GJ, Ballantyne CM, Berra K, Black HR, Blumenthal RS, Davidson MH, Fazio SB, Ferdinand KC, Fine LJ, Fonseca V, Franklin BA, McBride PE, Mensah GA, Merli GJ, O'Gara PT, Thompson PD, Underberg JA. (2009) ACCF/AHA/ACP 2009 Competence and Training Statement: A Curriculum on Prevention of Cardiovascular Disease. Circulation, 120, 100-126.

Audelin MC, Savage PD, Ades PA.(2008) Exercise-based cardiac rehabilitation for very old patients (> or =75 years): focus on physical function. J CardiopulmRehabil Prev.,28(3), 163-173.

13. BÖLÜM

FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON HASTALARININ YAŞADIĞI PSİKOLOJİK SORUNLAR İÇİN KULLANILACAK UYGUN İLETİŞİM BECERİLERİ

Eray Kemeç

Giriş

Hastalıkların neden olduğu fiziksel zorlanmaların, bazı psikolojik sonuçlarının olduğu bilinen bir gerçektir. Fizik tedavi ve rehabilitasyon klinikleri ile servislerinde, çeşitli tanılarla takibi yapılan hastaların; yaşadıkları fiziksel kısıtlılıklarla ilişkili olarak psikolojik sorunlar deneyimlediklerini gösteren bulgulara rastlamak mümkündür. Fizik tedavi ve rehabilitasyon kliniklerinde takipli hastaların yaşadığı temel psikososyal sorunlar arasında benlik algısında bozulmalar, yetersizlik, değersizlik düşünceleri ile bunların yarattığı duygu durum sorunları ve sosyal içe çekilme, hastalığın ve neden olduğu fiziksel kısıtlılığın ilerleyişine yönelik endişeler, ani, beklenmeyen biçimde ortaya çıkan tanılamalar ya da cerrahi müdahalelerin yarattığı ruhsal travma ve bununla ilişkili akut ya da kronik stres, ailevi ve mesleki yaşantıdaki rol değişimleri ve statü kaybına yüklenen anlamlar ve bunlarla ilişkili yoğun hayal kırıklığı, öfke, üzüntü ve umutsuzluk duygularını sayabiliriz (Akyüz, Ünlü, Uğurlu ve Özhan Elbaş, 2021). Tüm bu zorlanmalar, hastanın fiziksel tanısına ek psikiyatrik tanıları da beraberine getirmektedir.

- İlgi ve Yakınlık Gösterme: Fiziksel zorlanmaların yarattığı olumsuz duygu durum ve olası sosyal içe çekilme ile baş etmede değer ve yakınlık gördüğünü bilmenin önemi büyüktür.
- Yargılamama: İçinde bulunduğu fiziksel durumdan bir şekilde kendisinin sorumlu olabileceğine yönelik sözel ve davranışsal yaklaşımlardan kesinlikle kaçınılmalıdır. Geçmişte bazı şeyleri farklı yapmış olması gerektiği gibi geri bildirimler, kişinin kendisine yönelik öfke ve suçluluğunu artırarak duygu durumunu olumsuz etkileyecektir.
- Duygu İfade Etmeye İzin Verme: Hastanın fiziksel bütünlüğündeki bozulmaları, bedensel kayıpları, yeti yitimi sonrası ortaya çıkan yoğun duygularını ifade etmesi yönünde cesaretlendirilmesi gerekir. Olduğundan güçlü görünmeye zorlanmamalı, duygularını bastırması istenmemelidir.
- Empati Kurma: Sağlıklı bireylerin fiziksel kısıtlılık yaşayan kişilerle tam anlamıyla empati kurabilmesi her zaman mümkün olmasa da bu yönde çaba harcadığını göstermesi, hastanın anlaşıldığını hissetmesi açısından oldukça değerlidir.
- Baş Etme ve Uyum Becerilerini Destekleme: Hastanın, fiziksel kısıtlılıkların yarattığı yeni yaşam düzenine uyum sağlayabilmesi ve yeni deneyimlediği zorluklarla başa çıkabilmesi için gerekli rehberliği ve cesaretlendirmeyi göstermek önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Çeşitli tanılarla takipli fizik tedavi ve rehabilitasyon hastalarının yaşadığı fiziksel kısıtlılıklar pek çok alanda işlev kaybına yol açtığı gibi depresyon, kaygı bozukluğu, TSSB gibi bazı psikiyatrik ek tanıları da beraberinde getirmektedir. Bu psikopatolojilerle mücadelede hem sağlık profesyonelleri hem de sosyal çevrenin gösterdiği iletişimin önemi büyüktür. Hastaların var olan psikopatolojilerini sürdüren ya da artıran bazı iletişim hatalarından kaçınmak ve baş etme becerilerini artıracak doğru iletişim becerileri geliştirmek yönünde çaba harcanmalıdır.

Kaynakça

Aksüllü, N., Doğan, S. (2004). Huzurevinde ve Evde Yaşayan Yaşlılarda Algılanan Sosyal Destek Etkenleri ile Depresyon Arasındaki İlişki. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 5 (2), 76-85.

Akyüz, E., Ünlü, H., Uğurlu Z., Özhan Elbaş, N.H. (2021). Ortopedik Cerrahi Geçiren Hastaların Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar ve Yaşam Kalitesindeki Değişiklikler. Sağlık ve Toplum Dergisi, 31 (3), 79-93.

American Psychiatric Association (APA). (2013). Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders, DSM-V-TR, 5th Edition, Washington.

Arnold, L.M., Crofford, L.J., Martin, S.A., Young, J.P., Sharma, U. (2007). The Effect of Anxiety and Depression on Improvements In Pain In a Randomized, Controlled Trial of Pregabalin for Treatment of Fibromyalgia. Pain Medicine, 8 (8), 633-638.

Atagün, M.İ., Altınok, Ü., Balaban, Ö.D., Atagün, Z., Yılmaz Yalçınkaya, E., Öneş, K. (2012). Omurilik Felçli Hastalarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Faktörler. Klinik Psikiyatri Dergisi, 15, 92-102.

Bahar, A. (2007). Kanser Hastalarına Psikososyal Yaklaşım. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10 (1).

Bayam, G., Dilbaz, N., Özalp, E., Güz, H. (2001). İnme Sonrası Duygu Durum Bozuklukları. Klinik Psikiyatri Dergisi, 4, 154-165.

Bayram, K., Erol, A. (2014). Fibromiyalji ve Romatoid Artritte Çocukluk Çağı Örselenmeleri, Anksiyete ve Depresyon Düzeyleri. Nöropsikiyatri Arşivi, 51, 344-349.

Bilge, U., Ünlüoğlu, İ., Yenilmez, Ç. (2012). Bir Üniversite Hastanesi Dâhiliye Polikliniğine Başvuran Kronik Bedensel Hastalığı Olan Hastalarda Ruhsal Bozuklukların Belirlenmesi. Journal of Neurological Sciences, 29 (2), 316-328.

Çetin, A., Kaymak, B. (2004). Fibromiyaljili Hastaya Yaklaşım. Türkiye Tıp Dergisi, 11 (2). 77-83.

Dedeli, Ö., Durmaz Akyol, A. (2008). Yoğun Bakım Hastalarında Psikososyal Sorunlar. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 12 (1-2), 2-32.

Dirik, G., Sertel, P., Kartal, M. (2011). Fibromiyalji Sendromlu Hastaların Yaşadıkları Psikolojik Sıkıntılar ile Sosyal Destek, Öz Yeterlik ve Yeti Yitimi ilişkisi. Düzce Tıp Dergisi, 13 (1), 45-52.

Elbi Mete, H. (2008). Kronik Hastalık ve Depresyon. Klinik Psikiyatri Dergisi, 11 (3), 3-18.

Kaçan Softa, H., Ulaş Karaahmetoğlu, G. (2016). Bir Fizik Tedavi Rehabilitasyon Hastanesinde Yatan Yaşlılarda Yeti Yitimi ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 7 (1), 18-24.

Leahy, R. (2010). Bilişsel Terapi Yöntemleri. (Gözden Geçirilmiş Çeviri, 2. Baskı). Hyb Yayınevi.

Tütüncü, R., Günay, H. (2011). Kronik Ağrı, Psikolojik Etmenler ve Depresyon. Dicle Tıp Dergisi, 38 (2), 257-262.

Uçar, M., Gül, A.İ., Sarp, Ü. (2014). Romatoid Artrit ve Depresyon Arasındaki İlişki. Dicle Tıp Dergisi, 41 (3), 548-551.

Uslu, M., Özgür, G., Babacan Gümüş, A. (2008). İnme Tanılı Hastaların Depresyon Düzeyleri ve Etki Eden Faktörler. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 11 (1)

14. BÖLÜM

FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON SÜRECİNDE HASTA VE BAKIM VERENLERİ İLE İLETİŞİMDE HEMŞİRENİN ROLÜ

Nilay Bektaş Akpınar, Ulviye Özcan Yüce

Giriş

Rehabilitasyon, geçici veya geri dönüşsüz fonksiyon kaybı yaşayan kişileri multidisipliner bir yaklaşımla iyileştirme sürecini, özbakım yetilerinin optimal seviyeye ulaşması için gerekli profesyonel çabayı ve sonucunda yeniden kazanılan iyilik hâlini sürdürmeyi amaçlar (Gutenbrunner, Stefano, Nugraha, Stewart ve Catton, 2022).

Nüfusun yaşlanmasının, kronik ve bulaşıcı olmayan hastalıkların artmasının dünya genelindeki toplumları etkilemeye devam edeceğive sağlık sistemleri üzerinde daha farklı ihtiyaçlar oluşturacağı düşünülmektedir (Stucki, Bickenbach, Gutenbrunner ve Melvin, 2018). Yaşlanma ile birlikte fizyolojik işlevlerde azalma, birden fazla kronik hastalığın bulunması, psikomotor kayıplar, kazalara yatkınlık gibi nedenlerle vücut fonksiyonlarının korunması ve geliştirilmesi, günlük yaşam aktivitelerinin sürdürülmesi dâhil olmak üzere çeşitli amaçlar için rehabilitasyona ihtiyaç duyulabilir (Stucki ve ark., 2018; Ağar, 2020). Küresel Hastalık Yükü (Global Burden Disease-GBD) 2019 raporuna göre kardiyovasküler hastalıklar, kanserler, kronik solunum yolu hastalıkları ve diyabet tüm dünyada en çok görülen kronik hastalıklardır. Kronik hastalıklar uzun süreli olması ve ilerleyen fizyolojik kayıplarda rehabilitasyon, bireylerin fonksiyonlarını ve yaşam kalitesini sürdürmesi için de gereklidir (Global Burden of Disease [GBD], 2019; Stucki ve

donanımı güçlendirilmiş hemşirelik bakımına gereken önemin verilmesi yoluyla mümkün olabilecektir. Dolayısıyla rehabilitasyonda sunulacak sağlık hizmetlerinde hasta ve bakım verenleriyle sürdürülmesi gereken terapötik iletişimde hemşirenin kilit rol oynayacağı unutulmamalı ve süreç içinde bu yöndeki tüm fırsatlar değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Ağar, A. (2020). Yaşlılarda Ortaya Çıkan Fizyolojik Değişiklikler. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3(3), 347-354.

Akdemir N, Taşçı S. (2021). Rehabilitasyon. N. Akdemir, (Ed). İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı içinde (89-121). Ankara: Akademisyen Yayınları.

Akdemir, N. ve Akkuş, Y. (2006). Rehabilitasyon ve Hemşirelik. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 82-91.

Akyurt, N. (2009). Sağlıkta İletişim ve Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4 (11),16-33.

Alankaya, N. (2019).İnme sonrası yeti yitimi ve rehabilitasyonda hemşirenin rolü. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 23(3):195-201.

Aldhahir, MA. (2022).Nurses' Perception of, andBarriersto, DeliveringCardiopulmonaryRehabilitationforHeartFailurePatients: A NationalSurvey in SaudiArabia. International Journal of EnvironmentalResearchandPublicHealth, 19(20), 13586.

Aydın, O.A.veŞahin,E.(2018). Hastanelerde Hasta Yakınları Tarafından Belirlenen İletişim Engellerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,46, 60-75.

Clare, C.S. (2018).Role of thenurse in strokerehabilitation.Nursing Standard, 33(7):59-66.

Gordon, C., Ellis-Hill, C.,&Ashburn, A. (2009). Theuse of conversationalanalysis: nurse–patientinteraction in communicationdisabilityafterstroke. Journal of Advanced Nursing65(3), 544–553.

Global Burden of DiseaseStudy 2019 (GBD 2019) (n.d).InstituteforHealthMetricsand Evaluation – IHME)Retrieved January8, 2023, fromhttps://vizhub.healthdata.org/gbd-results

Gillian, T., Coyle, N., Frankel, L.M., Berry, D.L., Bohlke, K., Epstein, R.M., et al. (2018). Patient-clinicianccommunication: Americansociety of ClinicalOncologyconsensusguideline. Obstetrical&Gynecologicalsurvey,73(2):96-7.

Gutenbrunner, C.,Stievano, A., Stewart, D., Catton , H., Nugraha, B. (2021). Role Of NursingInRehabilitation. Journal of rehabilitation medicine,14;4:1000061.

Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D., Catton, H. (2022). Nursing- a core element of rehabilitation. International Nursing Review, 69(1):13-19.

Kırca, K. veKutlutürkan, S. (2018). Baş-Boyun Kanserli Hastalarda Rehabilitasyon Hemşireliği.Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi, 10(1):70-7.

Kwame,A.&Petrucka, P.M. (2021). A literature-basedstudy of patient-centeredcareandcommunication in nurse-patientinteractions: barriers, facilitators, andthewayforward. BMC Nursing,20(1):158.

Lotfi, M.,Zamanzadeh, V., Valizadeh, L., Khajehgoodari, M. (2019).Assessment of nurse-patientcommunicationandpatientsatisfactionfromnursingcare.Nursing Open. 26;6(3):1189-1196.

Mortensen, A., Thorne, S., Wessel, I., Rogers, S.N., Jarden, M.(2021).Thenurse patientinteractionduringrehabilitationconsultations in patientssurgicallytreatedforheadandneckcancer- a qualitativestudy. European Journal of Oncology Nursing.53:101985.

Okçin, F. (2019). Onkoloji Palyatif Bakım Hemşirelerinin Mesleki Yaşam Deneyimlerinin İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(4):234-246

Mauk. LK.(2014). RehabilitationNursing A contemporary Approach To Practice(H.S.Çiçek, veL. Özdemir, çev.). Rehabilitasyon Hemşireliği- Uygulamaya Güncel Yaklaşım Ankara: Akademik Yayıncılık.

Sazak,Y., Kanadlı, A.K., ve Olgun, N. (2020).Kardiyak Rehabilitasyon ve Ekip Çalışmasında Hemşirenin Rolü.Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 24(3):217-226

Stucki, G., Bickenbach, J., Gutenbrunner, C. &Melvin, J. (2018) Rehabilitation: Thehealthstrategy of the 21st century. Journal of RehabilitationMedicine, 50 (4), 309–316.

Sjöblom, LM., Pejlert, A., ve Asplund, K.(2005). Nurses' View of theFamily in PsychiatricCare, Journal of ClinicalNursing, 14(5), 562–569.

Uyer, G. (2000).Hemşire- Hasta İletişimi ve İletişimin Hasta Yönünden Önemi. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği, 8: 88-94.

Üstün, B. (2005). Çünkü iletişim Çok Şeyi Değiştirir. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,2: 88-94

Yaşar, H.A., Gürbüz, M. ve Çay Şenler, F. (2020). Palyatif bakımda iletişim. Türkiye Klinikleri, 27-32.

Yıldırım, Y. (2017). Palyatif Bakımda Hemşirelik Çalışmaları. Türkiye Klinikleri AnesthesiologyReanimationSpecial Topics,10(1):51-56.

World HealthOrganization. Global Disability Action Plan,2014Geneva.

WHO (2017) Rehabilitation 2030: A Call for Action. WHO, Geneva. Availablehttp://www.who.int/disabilities/care/Rehab2030MeetingRe port_plain_text_version.pdf

World HealthOrganization. Declaration of Alma-Ata. International Conference on PrimaryHealthCare, AlmaAta, USSR, 6–12 September 1978. Availablefrom: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/almaata-declaration-en.pdf?sfvrsn=7b3c2167_2

15. BÖLÜM

FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON ALANINDA İLETİŞİM VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Fatma Peker, İpen İlknur Ünlü

Günümüzde iletişim, hasta-sağlık profesyoneli ilişkisini etkileyen klinik müdahalelerin temel bileşenlerinden biri ve sağlık hizmetinde etkin bir şekilde kullanıldığında hastaların tedaviden memnuniyetleri üzerinde de önemli bir araçtır (Carvalho, Dores, 2022). Araştırmalarda da yetkin iletişimin hastanın tedaviye bağlılığı, esenliği, sağlık sistemleri için maliyetler ile ilgili faydalarını göstermektedir (Kaplan vd., 2016; Pereira vd., 2016; Stewart vd., 2000; Sturgiss vd., 2019).

Rehabilitasyon sürecinde çoğu müdahale genellikle doğası gereği uzun vadelidir hasta ve ailesinin deneyimlediği sorunlar rehabilitasyon ekibinin sağlıklı bir iletişim kurması hususunun üzerine eğilmeyi değer kılmaktadır. Fiziksel tıp ve rehabilitasyonda yalnızca yetkin bireysel klinisyenler değil aynı zamanda ekipler hâlinde çalışan sağlık profesyonelleri arasındaki etkili ekip iş birliği de söz konusudur. Rehabilitasyon ekibi, bir yaralanma veya hastalıktan sonra hastaların hayata geri dönmesine yardımcı olmak ve ortak bir hedefe ulaşmak için birlikte çalışan, kendi alanlarında uzman kişilerden oluşur. Ekip üyelerinin katkısı, her mesleğin disipline özgü bilgisinden, kendi özel hasta popülasyonuyla ilgili ortak bir bilgi havuzuna kadar uzanır (Sinclair vd., 2009). Disiplinler arası ekibin üyeleri fizik tedavi uzmanı, fizyoterapist, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikiyatr, diyetisyen ve hastaya bakım yapabilecek diğer kişileri içerebilir. Bu ekipte yer alan üyelerin sorumluluğu, hastanın sorunlarının ve ihtiyaçlarının bütüncül olarak değerlendirilmesi, tedavi süreciyle ilgili bilgilerin paylaşılması, müdahale

sağlık sonuçları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Tersine, zayıf iletişim, yaşamları hastalık veya yaralanma nedeniyle hâlihazırda değişmiş olan hastalara (ve ailelere) kaçınılmaz olarak daha fazla stres ekler. Bunlar, hastalarına insancıl, etik bir hizmet sunmaya çabalayan rehabilitasyon ekibi için önemli hususlardır. Bunun yanında ekip üyeleri arasındaki iletişimde iş birliği ve hasta için fonksiyonel sonuçlar sağlamak için tartışmasız önemlidir.

Fizik Tedavi Rehabilitasyon alanında hasta merkezli bakım ile birlikte destekleyici bir ortam, hasta ve ailesiyle iyi ilişkiler kurmak ve bilgileri zamanında iletmek sunulabilecek bazı önerilerdir. Bu ise en iyi profesyoneller arası ve hasta merkezli mükemmel iletişimle elde edilebilir. Ekip üyeleri arasında ve ekip ile hasta ve ailesi arasındaki iyi ve açık iletişimin daha iyi rehabilitasyon sonuçlarına yol açacağı unutulmamalıdır.

Fizik tedavi ve rehabilitasyon alanında hastaların optimal fonksiyon, bağımsızlık ve yaşam kalitesine ulaşmasını istenir. Multidisipliner ekibin bir parçası olan sosyal hizmet uzmanının gerçekleştirecekleri mesleki müdahalelerin psikososyal tedavinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Ahlsen, B., & Nilsen, A. B. (2022). Getting in touch: communication in physical therapy practice and the multiple functions of language. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, *3*...

Bamm, E. L., Rosenbaum, P., Wilkins, S., Stratford, P., & Mahlberg, N. (2015). Exploring client-centered care experiences in in-patient rehabilitation settings. *Global Qualitative Nursing Research*, *2*, 2333393615582036.

Barclay-Goddard R, Lix LM, Tate R, Weinberg L and Mayo NE. Health-related quality of life after stroke: Does response shift occur in self-perceived physical function? Arch Phys Med Rehabil 2011; 92: 1762–1769.

Brands I, Stapert S, Köhler S, Wade D and van Heugten C. Life goal attainment in the adaptation process after acquired brain injury: The influence of self-efficacy and of flexibility and tenacity in goal pursuit. Clin Rehabil. Epub ahead of print 16 September 2014.

Brands IM, Wade DT, Stapert SZ and van Heugten CM. The adaptation process following acute onset disability: An interactive two-dimensional approach applied to acquired brain injury. Clin Rehabil 2012; 26: 840–852

Carlozzi NE, Kratz AL, Sander A, et al. Health-Related Quality of Life in Caregivers of Individuals with Traumatic Brain Injury: Development of a conceptual model. Arch Phys Med Rehabil 2015; 96: 105–113

Carvalho, I. P., & Dores, A. R. (2022). Clinical Communication in Rehabilitation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(12)

Coffey L, Gallagher P, Desmond D, Ryall N and Wegener ST. Goal management tendencies predict trajectories of adjustment to lower limb amputation up to 15 months post rehabilitation discharge. Arch Phys Med Rehabil 2014; 95: 1895–1902

Darlington AS, Dippel DW, Ribbers GM, van Balen R, Passchier J and Busschbach JJ. A prospective

study on coping strategies and quality of life in patients after stroke, assessing prognostic relationships and estimates of costeffectiveness. J Rehabil Med 2009; 41: 237–241.,

Dressler, D., & Pils, P. (2009). A qualitative study on cross-cultural communication in post-accident in-patient rehabilitation of migrant and ethnic minority patients in Austria. Disability and Rehabilitation, 31(14), 1181-1190.

Fugl-Meyer, K. S. (2016). A medical social work perspective on rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Medicine*, *48*(9), 758-763.

Fuertes, J. N., Mislowack, A., Bennett, J., Paul, L., Gilbert, T. C., Fontan, G., & Boylan, L. S. (2007). The physician–patient working alliance. Patient education and counseling, 66(1), 29-36..

Gutenbrunner, C., Ward, A. B., & Chamberlain, M. A. (2006). White book on physical and rehabilitation medicine in Europe. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, *42*(4), 295.

Güzel R, Uysal FG. Spinal kord yaralanmaları. Oğuz H, Dursun E, Dursun N (editörler). Tıbbi Rehabilitasyon. Cilt 2. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti, 2004: 627-647.

Hall, A. M., Ferreira, P. H., Maher, C. G., Latimer, J., & Ferreira, M. L. (2010). The influence of the therapist-patient relationship on treatment outcome in physical rehabilitation: a systematic review. *Physical therapy*, *90*(8), 1099-1110.

Hush, J. M., Cameron, K., & Mackey, M. (2011). Patient Satisfaction With Musculoskeletal Physical Therapy Care: A Systematic Review. Physical Therapy, 91(1), 25-36.

Jesus, T. S., & Silva, I. L. (2016). Toward an evidence-based patient-provider communication in rehabilitation: linking communication elements to better rehabilitation outcomes. *Clinical Rehabilitation*, *30*(4), 315-328.

Jinnett, K., Alexander, J. A., & Ullman, E. (2001). Case management and quality of life: assessing treatment and outcomes for clients with chronic and persistent mental illness. *Health services research*, *36*(1 Pt 1), 61.

Kamper, S. J., Apeldoorn, A. T., Chiarotto, A., Smeets, R. J., Ostelo, R. W., Guzman, J., & van Tulder, M. W. (2014). Multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation for chronic low back pain. Cochrane Database of Systematic Reviews,

Kaplan, R.S.; Haas, D.A.; Warsh, J. (2016)Adding value by talking more. *N. Engl. J. Med.* , *375*, 1918–1920.

Kortte KB, Stevenson JE, Hosey MM, Castillo R, Wegener ST. (2012)Hope predicts positive functional role outcomes in acute rehabilitation populations. *Rehabil Psychol* ; 57: 248–255

Larsson, K., Fredriksson, R. K., & Sjogren Fugl-Meyer, K. (2019). Health social workers' assessments as part of a specialized pain rehabilitation: a clinical data-mining study. *Social work in health care*, *58*(10), 936-951.

Mauksch, L. B., Dugdale, D. C., Dodson, S., & Epstein, R. (2008). Relationship, communication, and efficiency in the medical encounter: creating a clinical model from a literature review. Archives of internal medicine, 168(13), 1387-1395.

Mead N., Bower P. (2000)Patient-centredness: a conceptual framework and review of the empirical literature. *Soc Sci Med.* ;51:1087–1110.

Medley AR, Powell T. (2010)Motivational interviewing to promote self-awareness and engagement in rehabilitation following acquired brain injury: A conceptual review. *Neuropsychol Rehabil* ; 20: 481–508.

Morera-Balaguer, J., Botella-Rico, J. M., Martínez-González, M. C., Medina-Mirapeix, F., & Rodríguez-Nogueira, Ó. (2018). Physical therapists' perceptions and experiences about barriers and facilitators of therapeutic patient-centred relationships during outpatient rehabilitation: a qualitative study. Brazilian journal of physical therapy, 22(6), 484-492.

Murray O'Halloran PD, Blackstock F, Shields N, et al.(2014)Motivational interviewing to increase physical activity in people with chronic health conditions: A systematic review and meta-analysis. *Clin Rehabil* ; 28: 1159–1171

O'Keeffe, M., Cullinane, P., Hurley, J., Leahy, I., Bunzli, S., O'Sullivan, P. B., & O'Sullivan, K. (2016). What influences patient-therapist interactions in musculoskeletal physical therapy? Qualitative systematic review and meta-synthesis. *Physical therapy*, *96*(5), 609-622.

Öner C. İnme rehabilitasyonu. Türkiye Klinikleri 2007; 3: 32-42

Pak, M. D., & Özden, S. A. (2018). ROMATOLOJİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD*, *3*(2)

Padberg, I., Knispel, P., Zöllner, S., Sieveking, M., Schneider, A., Steinbrink, J., ... & Meisel, A. (2016). Social work after stroke: identifying demand for support by recording stroke patients' and carers' needs in different phases after stroke. BMC neurology, 16(1), 1-8.

Pereira, L.; Figueiredo-Braga, M.; Carvalho, I.P. (2016)Preoperative anxiety in ambulatory surgery: The impact of an empathic patient-centered approach on psychological and clinical outcomes. *Patient Educ. Couns.* , *99*, 733–738

Peter C, Müller R, Cieza A and Geyh S. Psychological resources in spinal cord injury: A systematic literature review. Spinal Cord 2012; 50: 188–201.

Peter C, Müller R, Post MW, et al. Psychological resources, appraisals, and coping and their relationship to participation in spinal cord injury: A path analysis. Arch Phys Med Rehabil 2014; 95: 1662–1671.

Pinto, R. Z., Ferreira, M. L., Oliveira, V. C., Franco, M. R., Adams, R., Maher, C. G., & Ferreira, P. H. (2012). Patient-centred communication is associated with positive therapeutic alliance: a systematic review. Journal of physiotherapy, 58(2), 77-87.

Reynolds, F. (2004). *Communication and clinical effectiveness in rehabilitation*. Elsevier Health Sciences

Russell, H. F., Richardson, E. J., Bombardier, C. H., Dixon, T. M., Huston, T. A., Rose, J., ... & Ullrich, P. M. (2016). Professional standards of practice for psychologists, social workers, and counselors in SCI rehabilitation. *The Journal of Spinal Cord Medicine*, *39*(2), 127-145.

Sander AM, Maestas KL, Sherer M, Malec JF and Nakase-Richardson R. Relationship of caregiver and family functioning to participation outcomes after postacute rehabilitation for traumatic brain injury: A multicenter investigation. Arch Phys Med Rehabil 2012; 93: 842–848

Sanders, T., Foster, N. E., Bishop, A., & Ong, B. N. (2013). Biopsychosocial care and the physiotherapy encounter: physiotherapists' accounts of back pain consultations. BMC musculoskeletal disorders, 14, 1-10.2

Schmid AA, Damush T, Tu W, et al. Depression improvement is related to social role functioning after stroke. Arch Phys Med Rehabil 2012; 93: 978–982 Haggman S, Maher CG and Refshauge KM. Screening for symptoms of depression by physical therapists managing low back pain. Phys Ther 2004; 84: 1157–1166

Sharpe L and Curran L. Understanding the process of adjustment to illness. Soc Sci Med 2006; 62: 1153–1166.

Sheafor, B. W., Horejsi, C. R., & Bilgen, A. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Nika Yayınevi.

Sinclair, L. B., Lingard, L. A., & Mohabeer, R. N. (2009). What's so great about rehabilitation teams? An ethnographic study of interprofessional collaboration in a rehabilitation unit. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, *90*(7), 1196-1201.

Stewart, M.; Brown, J.B.; Donner, A.; McWhinney, I.R.; Oates, J.; Weston, W.W.; Jordan, J. (2000) The impact of patient-centered care on outcomes. *J. Fam. Pract.* , *49*, 796–804.

Street Jr, R. L., Gordon, H., & Haidet, P. (2007). Physicians' communication and perceptions of patients: is it how they look, how they talk, or is it just the doctor?. *Social science & medicine*, *65*(3), 586-598.

Sturgiss, E.A.; Rieger, E.; Haesler, E.; Ridd, M.J.; Douglas, K.; Galvin, S.L. (2019)Adaption and validation of the Working Alliance Inventory for General Practice: Qualitative review and cross-sectional surveys. *Fam. Pract.* , *36*, 516–522.

Taşçıoğlu F İnme Rehabilitasyonu Türk Serebrovasküler Hastalıklar Dergisi 2005 11 :2; 53-64

Tülek Z. Sinir Sistemi Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı: İçinde: İnme. Nuray Enç (edt). İç Hastalıkları Hemşireliği. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi. İstanbul: 50. Yıl Yayınları, Nobel Tıp Kitabevi; 2014. p.293-9.

Wade DT: *Rehabilitasyon Müdahalelerini Tanımlama* . Thousand Oaks, CA, SAGE Yayınları Sage CA, 2005

16. BÖLÜM

İNMELİ HASTALARIN ÇİFT VE EBEVEYNLİK İLİŞKİLERİNDE İLETİŞİMİ GÜÇLENDİRME

Filiz Er

İnme, hem hastaları hem de bakım ve destek sağlayan aile üyelerini etkileyen bir durumdur. İnme, etkilediği kişiyi bir başkasının bakım ve desteğine ihtiyaç duyar hâle getirirken aynı zamanda bakım veren aile üyelerini de bakım verme rolüne zorlayan beklenmedik ve travmatik bir olaydır. İnmeli hastaya bakım verenler çoğunlukla eşleri ve çocuklarıdır. İnmeli hastalar ve bakım verenler fiziksel ve zihinsel sağlıkta zorlanmaları yaşarlar. Bunun yanında hem inmeli hastalar hem de bakım verenleri genellikle ezici bir yük, depresyon ve yalnızlık duygusu ile mücadele ederken yaşam kalitesinin düşmesi, ilişki ve iletişimde zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Bu durumda inmeli hasta ve özellikle bakım veren eşi ve çocukları arasında iletişimi güçlendirmek fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığı da güçlendirmek anlamına gelmektedir. Bu çalışmada inmeli hastanın çift ilişkileri ve ebeveynlik alanlarında yaşadığı zorluklar ve bu zorlu alanlarda iletişimi güçlendirmeye yönelik sosyal hizmet müdahaleleri konularına yer verilecektir.

Giriş

Genel tanımı ile inme, bir beyin bölgesinin pıhtı veya kanama sonucu kalıcı ya da geçici olarak etkilenmesi ve/veya beyni besleyen damarlardan birininyadadahafazlasınınpatolojikhasarıolaraktanımlanmaktadır.Genellikleani bir başlangıç gösteren, bir odağa bağlı veya daha büyük alanda ortaya çıkan nörolojik belirtiler olarak tanımlanır. Bu durumda etkilenen beyin bölgesinde nörolojik bozukluklarla kendini gösterir inme (stroke) adıyla anılır (Bilgili ve

lardan biride cinsel fonksiyon zorlukları ile ilgili olduğu düşünülürse sosyal hizmet uzmanında içinde yer aldığı rehabilitasyon sürecinde psikoeğitim ve cinsel fonksiyon bozukluğunu ele alan bireysel ve çift danışmanlığı konusunda hasta ve bakım veren aile bütün olarak ele alınmalıdır. İnmeli hasta ebeveyn ise çocukları ile ilişkilerinde ve ebeveynlik rollerinde zorluklar oluşabilmektedir ve bu konuda özellikle ilişki ve iletişimin geliştirilmesinde sosyal hizmet uzmanının danışmanlık ve eğitimci rolü ile teropatik müdahaleleri yerine getirmelidir.

Tüm iletişim zorluklarında aileyi bütüncül bir bakış açısı ile mezzo düzeyde aileyi geliştirmek adına inmeli hasta ve bakım veren eş ve çocuklara yönelik, problem çözme, iletişimi güçlendirme ve kaynaklara erişim gibi konularda grup çalışmaları yapılmalıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları tarafından akut yatış sürecinden başlamak üzere taburculuk ve rehabilitasyon aşamasında psikososyal destek sağlamak adına sosyal hizmet bakış açısı ile grup çalışması yürütülmelidir.

Makro düzeyde yapılacak en önemli sosyal hizmet müdahalesi belki de iyileştirici ve geliştirici uygulamalarda, inmeli hasta ve bakım veren aile üyelerinin deneyim ve önerilerinin dikkate alınmasıdır. Bu anlamda verilecek duygusal destekle birlikte elle tutulur tüm araçsal destek sosyal hizmetin konusu içinde olmalıdır. Rehabilitasyon kaynakları sadece fiziksel sağlıktan ziyade bu zorluğu yaşayan toplumu ele alarak bireysel ve toplumsal iletişimi geliştirme adına yeni politikalar geliştirilmedir.

Sonuç olarak, kişinin kendisinde ve çevresinde var olan kaynakların farkına vararak ve güçlenerek özgürleşmesini amaç edinen sosyal hizmet disiplininin, kişinin çevreyle uyumunu artırarak aynı zamanda yaşam kalitesini de artıracağı açıktır. Kişinin bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması noktasında sosyal hizmet uzmanın başta danışmanlık ve eğitimci rollerinin bu alanda yaşanan zorluklar konusunda fayda sağlamada önemli bir yeri vardır. Ancak sosyal hizmet uzmanlarının da inmeli hasta ve bakım veren aile bireylerinin iletişim becerileri artırma konusunda farkında olması ve daha fazla eğilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adriaansen, J. J., van Leeuwen, C. M., Visser-Meily, J. M., van den Bos, G. A., & Post, M. W. (2011). Course of social support and relationships between social support and life satisfaction in spouses of patients with stroke in the chronic phase. *Patient education and counseling*, *85*(2), e48–e52. https://doi.org/10.1016/j.pec.2010.12.011

Anderson, S.,& Marlett, N. J. (2004). Communication in stroke: the overlooked rehabilitation tool. *Age and ageing*, *33*(5), 440–443. https://doi.org/10.1093/ageing/afh163

Anderson, S.,& Whitfield, K. (2013). Social identity and stroke: 'they don't make me feel like, there's something wrong with me'. *Scandinavian journal of caring sciences,* 27(4), 820–830. https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2012.01086.x

Auger, L. P., Grondin, M., Aubertin, M., Marois, A., Filiatrault, J., & Rochette, A. (2021). Interventions used by allied health professionals in sexual rehabilitation after stroke: A systematic review. *Topics in stroke rehabilitation*, *28*(8), 557–572. https://doi.org/10.1080/10749357.2020.1845014

Badr, H.,& Acitelli, L. K. (2017). Re-thinking dyadic coping in the context of chronic illness. *Current opinion in psychology*, *13*, 44–48. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.03.001

Bakas, T.,& Burgener, S. C. (2002). Predictors of emotional distress, general health, and caregiving outcomes in family caregivers of stroke survivors. *Topics in stroke rehabilitation*, *9*(1), 34–45. https://doi.org/10.1310/GN0J-EXVX-KX0B-8X43

Bakas, T., McCarthy, M., & Miller, E. T. (2017). Update on the State of the Evidence for Stroke Family Caregiver and Dyad Interventions. *Stroke*, *48*(5), e122-e125. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.117.016052

Bastawrous, M., Gignac, M. A., Kapral, M. K., & Cameron, J. I. (2015). Adult daughters providing post-stroke care to a parent: a qualitative study of the impact that role overload has on lifestyle, participation and family relationships. *Clinical rehabilitation*, *29*(6), 592-600. https://doi.org/10.1177/0269215514552035

Baumann, M., Couffignal, S., Le Bihan, E., & Chau, N. (2012). Life satisfaction two-years after stroke onset: the effects of gender, sex occupational status, memory function and quality of life among stroke patients (Newsqol) and their family caregivers (Whoqol-bref) in Luxembourg. *BMC neurology*, *12*, 105. https://doi.org/10.1186/1471-2377-12-105

Bays C. L. (2001). Quality of life of stroke survivors: a research synthesis. *The Journal of neuroscience nursing : journal of the American Association of Neuroscience Nurses*, *33*(6), 310-316. https://doi.org/10.1097/01376517-200112000-00005

Bener, A., Al-Hamaq, A. O., Kamran, S., & Al-Ansari, A. (2008). Prevalence of erectile dysfunction in male stroke patients, and associated co-morbidities and risk factors. *International urology and nephrology*, *40*(3), 701-708. https://doi.org/10.1007/s11255-008-9334-y

Bilgili, N.,& Gözüm, S. (2014). İnmeli hastaların evde bakımı: bakım verenler için rehber. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 7(2), 128-150.

Bishop, D., Miller, I., Weiner, D., Guilmette, T., Mukand, J., Feldmann, E., Keitner, G., & Springate, B. (2014). Family Intervention: Telephone Tracking (FITT): a pilot stroke outcome study. *Topics in stroke rehabilitation*, *21 Suppl 1*, S63-S74. https://doi.org/10.1310/tsr21S1-S63

Bozkurt M. (2008) Serebrovasküler Hastalıklarda Metabolik Sendrom. Sağlık Bakanlığı İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi Nöroloji Kliniği. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul.

Branholm, I. B., Lundmark, P., Mansson, M., & Fugl-Meyer, A. R. (1996). On life satisfaction in subjects with neurological disorders. *Neurol Rehabil*, *2*, 63.

Bright, F. A. S.,& Reeves, B. (2022). Creating therapeutic relationships through communication: a qualitative metasynthesis from the perspectives of people with communication impairment after stroke. *Disability and rehabilitation*, 44(12), 2670–2682. https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1849419

Bright, F. A. S., Kayes, N. M., McPherson, K. M., & Worrall, L. E. (2018). Engaging people experiencing communication disability in stroke rehabilitation: a qualitative study. *International journal of language & communication disorders*, *53*(5), 981–994. https://doi.org/10.1111/1460-6984.12409

Bucki, B., Spitz, E., & Baumann, M. (2012). Prendre soin des personnes après AVC : réactions émotionnelles des aidants informels hommes et femmes [Caring for a stroke victim: the emotional reactions of male and female caregivers]. *Sante publique (Vandoeuvre-les-Nancy, France)*, *24*(2), 143–156.

Cameron, J. I.,& Gignac, M. A. (2008). "Timing It Right": a conceptual framework for addressing the support needs of family caregivers to stroke survivors from the hospital to the home. *Patient education and counseling*, *70*(3), 305-314. https://doi.org/10.1016/j.pec. 2007.10.020

Chambon, X.. (2011). Testimony on the sexuality of post-stroke hemiplegic patients. *Sexologies*. 20(2). https://doi.org/102-105. 10.1016/j.sexol.2010.10.005.

Choi, K. W., Shaffer, K. M., Zale, E. L., Funes, C. J., Koenen, K. C., Tehan, T., Rosand, J., & Vranceanu, A. M. (2018). Early Risk and Resiliency Factors Predict Chronic Posttraumatic Stress Disorder in Caregivers of Patients Admitted to a Neuroscience ICU. *Critical care medicine*, 46(5):713-719. https://doi.org/10.1097/CCM.0000000000002988.

Chollet, F., Tardy, J., Albucher, J. F., Thalamas, C., Berard, E., Lamy, C., Bejot, Y., Deltour, S., Jaillard, A., Niclot, P., Guillon, B., Moulin, T., Marque, P., Pariente, J., Arnaud, C., & Loubinoux, I. (2011). Fluoxetine for motor recovery after acute ischaemic stroke (FLAME): a randomised placebo-controlled trial. *The Lancet. Neurology*, *10*(2), 123–130. https://doi.org/10.1016/S1474-4422(10)70314-8

Cooper, C. L., Phillips, L. H., Johnston, M., Whyte, M., & MacLeod, M. J. (2015). The role of emotion regulation on social participation following stroke. *The British journal of clinical psychology*, *54*(2), 181-199. https://doi.org/10.1111/bjc.12068

Daniel, K., Wolfe, C. D., Busch, M. A., & McKevitt, C. (2009). What are the social consequences of stroke for working-aged adults? A systematic review. *Stroke*, *40*(6), e431–e440. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.108.534487

de Haan, E. H., Nys, G. M., & Van Zandvoort, M. J. (2006). Cognitive function following stroke and vascular cognitive impairment. *Current opinion in neurology*, *19*(6), 559–564. https://doi.org/10.1097/01.wco.0000247612.21235.d9

Dufour, M. J., Meijer, A. M., van de Port, I., & Visser-Meily, J. M. A. (2006). Daily hassles and stress in the lives of children with chronically ill parents. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie en haar Grensgebieden, 61*(2), 54–64.

Duncan, P. W., Bushnell, C. D., Rosamond, W. D., Jones Berkeley, S. B., Gesell, S. B., D'Agostino, R. B., Jr, Ambrosius, W. T., Barton-Percival, B., Bettger, J. P., Coleman, S. W., Cummings, D. M., Freburger, J. K., Halladay, J., Johnson, A. M., Kucharska-Newton, A. M., Lundy-Lamm, G., Lutz, B. J., Mettam, L. H., Pastva, A. M., Sissine, M. E., & Vetter, B. (2017). The Comprehensive Post-Acute Stroke Services (COMPASS) study: design and methods for a cluster-randomized pragmatic trial. *BMC neurology*, *17*(1), 133. https://doi.org/10.1186/s12883-017-0907-1

Dupre ME, Lopes RD. Marital history and survival after stroke. J Am Heart Assoc. 2016;5. doi:10.1161/JAHA.116.004647

Dupre ME, Lopes RD. (2016). Marital History and Survival After Stroke. *J Am Heart Assoc.* 5(12):e004647. doi: 10.1161/JAHA.116.004647. Erratum in: (2017). *J Am Heart Assoc.* 6(4). PMID: 27974292; PMCID: PMC5210404.

El Husseini, N., Goldstein, L. B., Peterson, E. D., Zhao, X., Pan, W., Olson, D. M., Zimmer, L. O., Williams, J. W., Jr, Bushnell, C., & Laskowitz, D. T. (2012). Depression and antidepressant use after stroke and transient ischemic attack. *Stroke*, *43*(6), 1609-1616. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.111.643130

Ellis, G., Mant, J., Langhorne, P., Dennis, M., & Winner, S. (2010). Stroke liaison workers for stroke patients and carers: an individual patient data meta-analysis. *The Cochrane database of systematic reviews*, *2010*(5), CD005066. https://doi.org/10.1002/14651858.CD005066.pub2

Er, F.(2018) İnmeli hasta ve bakım verenlerin inmeden sonra yaşam kalitesini etkileyen sorun alanlarının belirlenmesi: Bursa örneği. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Er, F.&Yıldırım, Ş. (2019). İnme sonrası hasta ve bakım verenlerin aile içi ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 182-189.https://doi.org/10.34087/cbusbed.455454.

Evans, R. L., Matlock, A. L., Bishop, D. S., Stranahan, S., & Pederson, C. (1988). Family intervention after stroke: does counseling or education help?.*Stroke,* 19(10), 1243-1249. https://doi.org/10.1161/01.str.19.10.1243

Feigin, V. L., Norrving, B., & Mensah, G. A. (2017). Global Burden of Stroke. *Circulation research*, *120*(3), 439-448. https://doi.org/10.1161/CIRCRESAHA.116.308413

Finger, W. W. (1993). Prevention, assessment and treatment of sexual dysfunction following stroke. *Sexuality and Disability*, 11(1), 39-56. https://doi.org/10.1007/BF01102308

Fisher M. (2008). Stroke and TIA: epidemiology, risk factors, and the need for early intervention. *The American journal of managed care*, *14*(6 Suppl 2), 204-211.

Forsberg-Wärleby, G., Möller, A., & Blomstrand, C. (2004). Life satisfaction in spouses of patients with stroke during the first year after stroke. *Journal of rehabilitation medicine*, *36*(1), 4-11. https://doi.org/10.1080/16501970310015191

Fournier, L. E., Beauchamp, J. E. S., Zhang, X., Bonojo, E., Love, M., Cooksey, G., Hinojosa, E., Okpala, M. N., Savitz, S. I., & Sharrief, A. Z. (2020). Assessment of the Progression of Poststroke Depression in Ischemic Stroke Patients Using the Patient Health Questionnaire-9. *Journal of stroke and cerebrovascular diseases : the official journal of National Stroke Association*, *29*(4), 104561. https://doi.org/10.1016/j.jstrokecerebrovasdis.2019.104561

Gamel, C., Davis, B. D., & Hengeveld, M. (1993). Nurses' provision of teaching and counselling on sexuality: a review of the literature. *Journal of advanced nursing*, *18*(8), 1219–1227. https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1993.18081219.x

Giaquinto, S., Buzzelli, S., Di Francesco, L., & Nolfe, G. (2003). Evaluation of sexual changes after stroke. *The Journal of clinical psychiatry*, *64*(3), 302–307. https://doi.org/10.4088/ jcp.v64n0312

Gillespie, D.,& Campbell, F. (2011). Effect of stroke on family carers and family relationships. *Nursing standard (Royal College of Nursing (Great Britain): 1987)*, *26*(2), 39-46. https://doi.org/10.7748/ns2011.09.26.2.39.c8707

Green, T. L.,& King, K. M. (2009). Experiences of male patients and wife-caregivers in the first year post-discharge following minor stroke: A descriptive qualitative study. *International Journal of Nursing Studies*, 46(9), 1194–1200. doi:10.1016/j.ijnurstu.2009.02.008

Greenwood, N., Mackenzie, A., Cloud, G. C., & Wilson, N. (2009). Informal primary carers of stroke survivors living at home-challenges, satisfactions and coping: a systematic review of qualitative studies. *Disability and rehabilitation*, *31*(5), 337–351. https://doi.org/10.1080/ 09638280802051721

Gustafsson, L.,& Bootle, K. (2013). Client and carer experience of transition home from inpatient stroke rehabilitation. *Disability and rehabilitation*, *35*(16), 1380-1386. https://doi.org/10.3109/09638288.2012.740134

Haley, W. E., Allen, J. Y., Grant, J. S., Clay, O. J., Perkins, M., & Roth, D. L. (2009). Problems and benefits reported by stroke family caregivers: results from a prospective epidemiological study. *Stroke*, *40*(6), 2129-2133. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.108.545269

Hallé, M. C., Duhamel, F., & Le Dorze, G. (2011). The daughter-mother relationship in the presence of aphasia: how daughters view changes over the first year poststroke. *Qualitative health research*, *21*(4), 549-562. https://doi.org/10.1177/1049732310391274

Hanger, H. C., Walker, G., Paterson, L. A., McBride, S., & Sainsbury, R. (1998). What do patients and their carers want to know about stroke? A two-year follow-up study. *Clinical rehabilitation*, *12*(1), 45-52. https://doi.org/10.1191/026921598668677675

Hoffmann, T., Mckenna, K., Worrall, L., & Read, S. J. (2004). Evaluating current practice in the provision of written information to stroke patients and their carers. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*, *11*(7), 303-310.

Hoffmann, T., McKenna, K., Worrall, L., & Read, S. J. (2007). Randomised trial of a computer-generated tailored written education package for patients following stroke. *Age and ageing*, *36*(3), 280–286. https://doi.org/10.1093/ageing/afm003

Intercollegiate Stroke Working Party (2012). National Clinical Guideline for Stroke. 4th Ed. Royal College of Physicians, London.

Ivarsson, T., Gillberg, C., Arvidsson, T., & Broberg, A. G. (2002). The Youth Self-Report (YSR) and the Depression Self-Rating Scale (DSRS) as measures of depression and suicidality among adolescents. *European child & adolescent psychiatry*, *11*(1), 31–37. https://doi.org/10.1007/s007870200005

Ji, J., Zöller, B., Sundquist, K., & Sundquist, J. (2012). Increased risks of coronary heart disease and stroke among spousal caregivers of cancer patients. *Circulation*, *125*(14), 1742–1747. https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.111.057018

Jiang, S. S., Shen, L. P., Ruan, H. F., Li, L., Gao, L. L., & Wan, L. H. (2014). Family function and health behaviours of stroke survivors. *International Journal of Nursing Sciences*, *1*(3), 272-276. https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2014.05.024

Karlsson, C., Tisell, A., Engström, A., & Andershed, B. (2011). Family members' satisfaction with critical care: a pilot study. *Nursing in critical care*, *16*(1), 11–18. https://doi.org/10.1111/ j.1478-5153.2010.00388.x

Kim AS, Cahill E, Cheng NT. Global stroke belt: geographic variation in stroke burden worldwide. *Stroke*. 2015;46(12): 3564–3570. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.115. 008226

Kitzmüller, G.,& Ervik, B. (2015). Female spouses' perceptions of the sexual relationship with stroke-affected partners. *Sexuality and Disability*, *33*, 499-512. https://doi.org/10.1007/ s11195-015-9404-x

Kitzmüller, G., Mangset, M., Evju, A. S., Angel, S., Aadal, L., Martinsen, R., Bronken, B. A., Kvigne, K., Bragstad, L. K., Hjelle, E. G., Sveen, U., & Kirkevold, M. (2019). Finding the Way Forward: The Lived Experience of People With Stroke After Participation in a Complex Psychosocial Intervention. *Qualitative health research*, *29*(12), 1711–1724. https://doi.org/ 10.1177/1049732319833366

Kutluk K. İskemik İnme. Bölüm 1. İçinde: Kutluk K, İskemik İnme. edc. Nobel Tıp Kitap Evi, İstanbul; 2004. S:1-75

Korneluk, Y. G.,& Lee, C. M. (1998). Children's adjustment to parental physical illness. Clinical child and family psychology review, 1(3), 179–193. https://doi.org/10.1023/ a:1022654831666

Lago, A., Tembl, J. I., Pareja, A., Ponz, A., Ferrer, J. M., Vallés, J., Santos, M. T., & Stroke Project (Cerebrovascular Diseases Group of the Spanish Neurological Society) (2006). Adherence to aspirin in secondary prevention of ischemic stroke. *Cerebrovascular diseases (Basel, Switzerland)*, *21*(5-6), 353–356. https://doi.org/10.1159/000091542

Legg, L. A., Quinn, T. J., Mahmood, F., Weir, C. J., Tierney, J., Stott, D. J., Smith, L. N., & Langhorne, P. (2011). Non-pharmacological interventions for caregivers of stroke survivors. *The Cochrane database of systematic reviews*, (10), CD008179. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008179.pub2

Low, M. A., Power, E., & McGrath, M. (2022). Sexuality after stroke: Exploring knowledge, attitudes, comfort and behaviours of rehabilitation professionals. *Annals of physical and rehabilitation medicine*, *65*(2), 101547. https://doi.org/10.1016/j.rehab.2021.101547

Lutz, B. J., Ellen Young, M., Cox, K. J., Martz, C., & Rae Creasy, K. (2011). The crisis of stroke: experiences of patients and their family caregivers. Topics in stroke rehabilitation, 18(6), 786-797.

Mackenzie, A.,& Greenwood, N. (2012). Positive experiences of caregiving in stroke: a systematic review. *Disability and rehabilitation*, *34*(17), 1413–1422. https://doi.org/10.3109/09638288.2011.650307

Magwood, G. S., Ellis, C., Nichols, M., Burns, S. P., Jenkins, C., Woodbury, M., & Adams, R. (2019). Barriers and Facilitators of Stroke Recovery: Perspectives From African Americans With Stroke, Caregivers and Healthcare Professionals. *Journal of stroke and cerebrovascular diseases: the official journal of National Stroke Association*, *28*(9), 2506–2516. https://doi.org/10.1016/j.jstrokecerebrovasdis.2019.06.012

Masterson-Algar, P., Williams, S., Burton, C. R., Arthur, C. A., Hoare, Z., Morrison, V., Radford, K., Seddon, D., & Elghenzai, S. (2020). Getting back to life after stroke: co-designing a peer-led coaching intervention to enable stroke survivors to rebuild a meaningful life after stroke. *Disability and rehabilitation*, *42*(10), 1359–1372. https://doi.org/10.1080/ 09638288.2018.1524521

McCarthy, M. J., Lyons, K. S., Schellinger, J., Stapleton, K., & Bakas, T. (2020). Interpersonal relationship challenges among stroke survivors and family caregivers. *Social work in health care*, *59*(2), 91–107. https://doi.org/10.1080/00981389.2020.1714827

McCarthy, M. J.,& Bauer, E. (2015). In sickness and in health: Couples coping with stroke across the life span. *Health & Social Work*, 40(3), 92–100. https://doi.org/10.1093/hsw/hlv043

McCullagh, E., Brigstocke, G., Donaldson, N., & Kalra, L. (2005). Determinants of caregiving burden and quality of life in caregivers of stroke patients. *Stroke*, *36*(10), 2181–2186. https://doi.org/10.1161/01.STR.0000181755.23914.53

McCurley, J. L., Funes, C. J., Zale, E. L., Lin, A., Jacobo, M., Jacobs, J. M., Salgueiro, D., Tehan, T., Rosand, J., & Vranceanu, A. M. (2019). Preventing Chronic Emotional Distress in Stroke Survivors and Their Informal Caregivers. *Neurocritical care*, *30*(3), 581–589. https://doi.org/10.1007/s12028-018-0641-6

Mou, H., Wong, M. S., & Chien, W. T., Prof (2021). Effectiveness of dyadic psychoeducational intervention for stroke survivors and family caregivers on functional and psychosocial health: A systematic review and meta-analysis. *International journal of nursing studies*, *120*, 103969. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2021.103969

Arca, M.,& Ceylan, A. (2019). İnme'yi gözaltına alarak emanet ettiği yere bırakılanların durumunu ve yaşam kalitesi algı bakımları. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *13*(1), 45-54. https://doi.org/10.26559/mersinsbd.615447

Na, Y., Htwe, M., Rehman, C. A., Palmer, T., & Munshi, S. (2020). Sexual dysfunction after stroke-A biopsychosocial perspective. *International journal of clinical practice*, *74*(7), e13496. https://doi.org/10.1111/ijcp.13496

Nichols-Larsen, D. S., Clark, P. C., Zeringue, A., Greenspan, A., & Blanton, S. (2005). Factors influencing stroke survivors' quality of life during subacute recovery. *Stroke*, *36*(7), 1480–1484. https://doi.org/10.1161/01.STR.0000170706.13595.4f

Ostwald, S. K., Godwin, K. M., & Cron, S. G. (2009). Predictors of life satisfaction in stroke survivors and spousal caregivers after inpatient rehabilitation. *Rehabilitation nursing: the official journal of the Association of Rehabilitation Nurses*, *34*(4), 160–174. https://doi.org/10.1002/j.2048-7940.2009.tb00272.x

Ostwald, S. K., Godwin, K. M., Cron, S. G., Kelley, C. P., Hersch, G., & Davis, S. (2014). Home-based psychoeducational and mailed information programs for stroke-caregiving dyads post-discharge: a randomized trial. *Disability and rehabilitation*, *36*(1), 55–62. https://doi.org/10.3109/09638288.2013.777806

Padberg, I., Knispel, P., Zöllner, S., Sieveking, M., Schneider, A., Steinbrink, J., ... & Meisel, A. (2016). Social work after stroke: identifying demand for support by recording stroke patients' and carers' needs in different phases after stroke. BMC neurology, 16(1), 1-8.

Palmer, S.,& Glass, T. A. (2003). Family Function and Stroke Recovery: A Review. *Rehabilitation psychology*, *48*(4), 255.https://doi.org/10.1037/0090-5550.48.4.255

Pangman, V. C.,& Seguire, M. (2000). Sexuality and the chronically ill older adult: A social justice issue. *Sexuality and Disability*, *18*, 49-59. https://doi.org/10.1023/A:1005477712133

Pederson, S.,& Revenson, T. A. (2005). Parental illness, family functioning, and adolescent well-being: a family ecology framework to guide research. *Journal of family psychology: JFP: journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, *19*(3), 404–419. https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.3.404

Pedroso, V. S. P., Souza, L. C., Brunoni, A. R., & Teixeira, A. L. (2015). Post stroke depression: clinics, etiopathogenesis and therapeutics. *Archives of Clinical Psychiatry (São Paulo)*, *42*, 18-24. https://doi.org/10.1590/0101-60830000000041

Prvu Bettger, J., Alexander, K. P., Dolor, R. J., Olson, D. M., Kendrick, A. S., Wing, L., Coeytaux, R. R., Graffagnino, C., & Duncan, P. W. (2012). Transitional care after hospitalization for acute stroke or myocardial infarction: a systematic review. *Annals of internal medicine*, *157*(6), 407–416. https://doi.org/10.7326/0003-4819-157-6-201209180-00004

Putri, T. A. R. K., Ramadita, W., Supriatin, E., & Hayati, S. N. (2022). Psychoeducational Intervention for Family Caregiver Burden in Stroke Patients Care. *Risenologi*, *7*(1a), 21-25. https://doi.org/10.47028/j.risenologi.2022.71a.327

Ramazanu, S., Loke, A. Y., & Chiang, V. C. L. (2019). Couples coping in the community after the stroke of a spouse: A scoping review. *Nursing open*, *7*(2), 472-482. https://doi.org/10.1002/nop2.413

Rasmus, A.,& Orłowska, E. (2020). Marriage and Post-stroke Aphasia: The Long-Time Effects of Group Therapy of Fluent and Non-fluent Aphasic Patients and Their Spouses. *Frontiers in psychology*, *11*, 1574. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01574

Reeves, M. J., Hughes, A. K., Woodward, A. T., Freddolino, P. P., Coursaris, C. K., Swierenga, S. J., Schwamm, L. H., & Fritz, M. C. (2017). Improving transitions in acute stroke patients discharged to home: the Michigan stroke transitions trial (MISTT) protocol. *BMC neurology*, *17*(1), 115. https://doi.org/10.1186/s12883-017-0895-1

Cu Rejnö, Å.,& Berg, L. K. (2019). Communication, the Key in Creating Dignified Encounters in Unexpected Sudden Death - With Stroke as Example. *Indian journal of palliative care*, *25*(1), 9-17. https://doi.org/10.4103/IJPC.IJPC_117_18

Rigby, H., Gubitz, G., & Phillips, S. (2009). A systematic review of caregiver burden following stroke. *International journal of stroke: official journal of the International Stroke Society*, *4*(4), 285–292. https://doi.org/10.1111/j.1747-4949.2009.00289.x

Rigby, H., Gubitz, G., Eskes, G., Reidy, Y., Christian, C., Grover, V., & Phillips, S. (2009). Caring for stroke survivors: baseline and 1-year determinants of caregiver burden. *International journal of stroke: official journal of the International Stroke Society*, *4*(3), 152–158. https://doi.org/10.1111/j.1747-4949.2009.00287.x

Rizzo V. M. (2006). Social work support services for stroke patients: interventions and outcomes. *Social work in health care*, *43*(1), 33–56. https://doi.org/10.1300/J010v43n01_03

Rosamond, W., Johnson, A., Bennett, P., O'Brien, E., Mettam, L., Jones, S., & Coleman, S. (2012). Monitoring and improving acute stroke care: The North Carolina Stroke Care Collaborative. *North Carolina medical journal*, *73*(6), 494–498. https://doi.org/10.1186/ s12883-017-0907-1

Sarkar, A., Sarmah, D., Datta, A., Kaur, H., Jagtap, P., Raut, S., Shah, B., Singh, U., Baidya, F., Bohra, M., Kalia, K., Borah, A., Wang, X., Dave, K. R., Yavagal, D. R., & Bhattacharya, P. (2021). Post-stroke depression: Chaos to exposition. *Brain research bulletin*, *168*, 74–88. https://doi.org/10.1016/j.brainresbull.2020.12.012

See Toh, W. X. S., Lim, W. H. J., Yobas, P., & Lim, S. (2022). The experiences of spousal and adult child caregivers of stroke survivors in transitional care: A qualitative systematic review. *Journal of advanced nursing*, *78*(12), 3897–3929. https://doi.org/10.1111/jan.15420

Shaffer, K. M., Riklin, E., Jacobs, J. M., Rosand, J., & Vranceanu, A. M. (2016). Psychosocial resiliency is associated with lower emotional distress among dyads of patients and their informal caregivers in the neuroscience intensive care unit. *Journal of critical care*, *36*, 154-159. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2016.07.010

Shaffer, K. M., Riklin, E., Jacobs, J. M., Rosand, J., & Vranceanu, A. M. (2016). Mindfulness and Coping Are Inversely Related to Psychiatric Symptoms in Patients and Informal Caregivers in the Neuroscience ICU: Implications for Clinical Care. *Critical care medicine*, *44*(11), 2028-2036. https://doi.org/10.1097/CCM.0000000000001855

Shields, C. G., Finley, M. A., Chawla, N., & Meadors, W. P. (2012). Couple and family interventions in health problems. *Journal of marital and family therapy*, *38*(1), 265–280. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2011.00269.x

Sieh, D. S., Visser-Meily, J. M., Oort, F. J., & Meijer, A. M. (2012). Risk factors for problem behavior in adolescents of parents with a chronic medical condition. *European child & adolescent psychiatry*, *21*(8), 459–471. https://doi.org/10.1007/s00787-012-0279-4

Simmons-Mackie, N., Raymer, A., Armstrong, E., Holland, A., & Cherney, L. R. (2010). Communication partner training in aphasia: a systematic review. *Archives of physical medicine and rehabilitation,* 91(12), 1814–1837. https://doi.org/10.1016/j.apmr.2010.08.026

Simonelli, C., Tripodi, F., Rossi, R., Fabrizi, A., Lembo, D., Cosmi, V., & Pierleoni, L. (2008). The influence of caregiver burden on sexual intimacy and marital satisfaction in couples with an Alzheimer spouse. *International journal of clinical practice*, *62*(1), 47–52. https://doi.org/10.1111/j.1742-1241.2007.01506.x

Smith, L. N., Lawrence, M., Kerr, S. M., Langhorne, P., & Lees, K. R. (2004). Informal carers' experience of caring for stroke survivors. *Journal of advanced nursing*, *46*(3), 235–244. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.02983.x

Song, H., Oh, H., Kim, H., & Seo, W. (2011). Effects of a sexual rehabilitation intervention program on stroke patients and their spouses. *NeuroRehabilitation*, *28*(2), 143–150. https://doi.org/10.3233/NRE-2011-0642

Sörensen, S., Pinquart, M., & Duberstein, P. (2002). How effective are interventions with caregivers? An updated meta-analysis. *The Gerontologist*, *42*(3), 356–372. https://doi.org/10.1093/geront/42.3.356

Stein, J., Hillinger, M., Clancy, C., & Bishop, L. (2013). Sexuality after stroke: patient counseling preferences. *Disability and rehabilitation*, *35*(21), 1842–1847. https://doi.org/10.3109/09638288.2012.754953

Steinke, E. E., Jaarsma, T., Barnason, S. A., Byrne, M., Doherty, S., Dougherty, C. M., Fridlund, B., Kautz, D. D., Mårtensson, J., Mosack, V., Moser, D. K., & Council on Cardiovascular and Stroke Nursing of the American Heart Association and the ESC Council on Cardiovascular Nursing and Allied Professions (CCNAP) (2013). Sexual counselling for individuals with cardiovascular disease and their partners: a consensus document from the American Heart Association and the ESC Council on Cardiovascular Nursing and Allied Professions (CCNAP). *European heart journal*, *34*(41), 3217-3235. https://doi.org/10.1093/ eurheartj/eht270

Stinear, C. M., Smith, M. C., & Byblow, W. D. (2019). Prediction Tools for Stroke Rehabilitation. *Stroke*, *50*(11), 3314-3322. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.119.025696

tratton, H., Sansom, J., Brown-Major, A., Anderson, P., & Ng, L. (2020). Interventions for sexual dysfunction following stroke. *The Cochrane database of systematic reviews*, *5*(5), CD011189. https://doi.org/10.1002/14651858.CD011189.pub2

Thompson, S. B.,& Walker, L. (2011). Sexual dysfunction after stroke: underestimating the importance of psychological and physical issues.

Trimm, D. R.,& Sanford, J. T. (2010). The process of family waiting during surgery. *Journal of family nursing*, *16*(4), 435–461. https://doi.org/10.1177/1074840710385691

van Veenendaal, H., Grinspun, D. R., & Adriaanse, H. P. (1996). Educational needs of stroke survivors and their family members, as perceived by themselves and by health professionals. *Patient education and counseling*, *28*(3), 265–276. https://doi.org/10.1016/0738-3991(95)00853-5

Visser-Meily, A., Post, M., van de Port, I., Maas, C., Forstberg-Wärleby, G., & Lindeman, E. (2009). Psychosocial functioning of spouses of patients with stroke from initial inpatient rehabilitation to 3 years poststroke: course and relations with coping strategies. *Stroke*, *40*(4), 1399–1404. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.108.516682

Watila, M. M.,& Balarabe, S. A. (2015). Factors predicting post-stroke aphasia recovery. *Journal of the neurological sciences*, *352*(1-2), 12–18. https://doi.org/10.1016/ j.jns.2015.03.020

White, C. L., Poissant, L., Coté-LeBlanc, G., & Wood-Dauphinee, S. (2006). Long-term caregiving after stroke: the impact on caregivers' quality of life. *The Journal of neuroscience nursing: journal of the American Association of Neuroscience Nurses*, *38*(5), 354-360.

White, J. H., Attia, J., Sturm, J., Carter, G., & Magin, P. (2014). Predictors of depression and anxiety in community dwelling stroke survivors: a cohort study. *Disability and rehabilitation*, *36*(23), 1975-1982. https://doi.org/10.3109/09638288.2014.884172

Wissel, J., Verrier, M., Simpson, D. M., Charles, D., Guinto, P., Papapetropoulos, S., & Sunnerhagen, K. S. (2015). Post-stroke spasticity: predictors of early development and considerations for therapeutic intervention. *PM & R: the journal of injury, function, and rehabilitation*, *7*(1), 60-67. https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2014.08.946

Yonaty, S. A.,& Kitchie, S. (2012). The educational needs of newly diagnosed stroke patients. *The Journal of neuroscience nursing: journal of the American Association of Neuroscience Nurses*, *44*(5), E1-E9. https://doi.org/10.1097/JNN.0b013e31826663f2

17. BÖLÜM

FİZİKSEL YETİ YİTİMİ OLAN BİREYLERİN AİLELERİYLE İLETİŞİM KURMADA AİLE TERAPİSİNİN ROLÜ

Yunus Kara, Çiğdem Canatan

Giriş

Günümüzde genel olarak yeti yitimi olan bireylerin ailelerine yönelik psikososyal müdahalelerin gerçekleştirilmesinin öneminden sıklıkla bahsedilmektedir (Antonis, 2021). Bu psikososyal müdahalelerden birisi olan ve aile üyeleri arasındaki iletişimi ve etkileşimi güçlendiren aile terapisi, yeti yitimi olan bireylerin ailelerinin günlük yaşamlarına etkin bir şekilde devam edebilmelerini, var olan iyilik hâllerini koruyabilmeleri ve aynı zamanda bu iyilik hâlinin geliştirilebilmesini içermektedir.

Fiziksel yeti yitimi, bireyin duyumsamasını, hareket ve etkinliklerini olumsuz olarak etkileyebilen bir durum olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2019). Bu yeti yitimine sahip bireylerin, kişisel, eğitsel, sosyal ve mesleki ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel eğitime ve tedaviye ek olarak, ailelerini de içerecek bir biçimde terapi desteğine ihtiyaçları vardır (Totolou, 2002). Ayrıca ailelerin, yeti yitimine sahip aile üyesinin ihtiyaçlarını erken bir süreçte fark edip anlamaları, destek olmaları ve danışmanlık/psikolojik destek içeren aile terapisine katılım göstermeleri de önem taşımaktadır.

Fiziksel yeti yitimi olan bir bireyle aynı evde yaşamak, aileler için hayatlarının en önemli deneyimlerinden birisi olarak kabul edilebilmektedir (Kaur, 2010). Genellikle aileler, dünyaya getirdikleri çocuklarının ya da aile üyelerinden her-

olursa olsun, fiziksel yeti yitimi olan bireylerin ailelerin kendilerine yardım etme ve dayanıklılığa dayalı beceriler geliştirme becerisine sahip olduklarını unutmamaları gerekmektedir. Terapistler, bu becerilerin varlığını kabul etmeli, yeti yitimiyle başa çıkma becerilerinin gelişmiş olmasının ailelerin dayanıklılığın yüksek olabileceğini, genel başa çıkma becerilerini de geliştirebileceğini göz önünde bulundurmalıdır.

Fiziksel yeti yitimi, genellikle birbiriyle ilişkili birkaç sorun ve kaygıyla karmaşık bir durumu içerebildiği için ailelerin bunaltıcı olarak algılayabileceği bir olgudur. Böyle bir durumda aileler iletişim sorunları yaşayabilmekte, nereden başlayabileceklerini ya da süreci nasıl yönetebileceklerini, nasıl destek sağlayabileceklerini bilemeyebilirler. Terapistler, bütüncül aile terapisi modeliyle ailelerin becerilerini değerlendirmek ve geliştirmek için desteği, ailelere rehberliği ve terapötik ilişkiyi sağlayabilirler. Yeti yitimi ile çalışan uzmanların, bütüncül aile terapisini kullanabilmeleri, özellikle fiziksel yeti yitimi olan bireylerin ve onların ailelerinin var olan iyilik hâllerinin gelişebilmesini ve güçlenebilmelerini beraberinde getirebilecektir.

KAYNAKÇA

Altschuler, J. (2011). *Counselling and psycho therapy for families in times of illness and death*. New York: Palgrave/Mcmillan.

Antonis, T. (2021). Family counseling with a child with learning disabilitiesor disability. *International Case ReportsJournal, 1*(5), 1-4.https://doi.org/10.5281/zenodo.5722725

Bricklin, P. M. (1970). Counseling parents of children with learning disabilities. *The Reading Teacher, 23*(4), 331–338.

Brookman-Frazee, L., Stahmer, A., Baker-Ericzén, M. J., &Tsai, K. (2006). Parenting interventions for children with autism spectrum and disruptive behavior disorders: opportunities for cross-fertilization. *Clinical Child And Family Psychology Review, 9*(3-4), 181–200. https://doi.org/10.1007/s10567-006-0010-4

Crown, N. J. (2009). Parenting a child with disabilities. *Personal Reflections, Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy, 8*(1), 70-82.

Dillahunt-Aspillaga, C., Agonis-Frain, J., Hanson, A., Frain, M., Sosinski, M., &Ehlke,S. (2014). Applying a resiliency model to community reintegration and needs infamilies with traumaticbraininjury: Implications for rehabilitation counselors. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling, 45*(1), 25–36.

Dunn, D. S., &Brody, C. (2008). Defining the good life: Following acquired physicaldisability. *Rehabilitation Psychology, 53*(4), 413–425.

Elliott, T. R., &Mullins, L. L. (2004). Counseling families and children with disabilities. In D. Atkinson & G. Hackett (Eds.), *Counseling diverse populations*(pp. 151-170). Publisher: McGraw-Hill.

Emde, R. N., &Robinson, J. (2000). Guidingprinciplesfor a theory of early intervention: A developmental-psychoanalytic perspective. In J. P. Shonkoff& S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of early intervention* (pp. 160-178). Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Fareo, D. O. (2015). Counselling intervention and support programmes for families of children with special educational needs. *Journal of Education and Practice, 6*(10), 103-109.

Farley, Y. R. (2007). Making the connection: Spirituality, trauma, andresiliency. *Journal of Religionand Spirituality in SocialWork, 26*(1), 1–15.

Frain, M. P., Lee, G. K., Berven, N. L., Tansey, T., Tschopp, M. K., &Chronister, J.(2007). Use of theresiliency model of family stress, adjustment and adaptation by rehabilitation counselors. *TheJournal of Rehabilitation, 73*(3), 18.

Fraser, M.W., &Galinsky, M.J. (2004). Risk andresilience in childhood: Toward an evidence-based model of practice. In M. W. Fraser (Ed.), *Risk andresilience in childhood: An ecological perspective*, (pp. 385-402). Washington, DC: NASW Press.

Hart, A. &Blincow, D. (2007). *Resilienttherapy: Working with children and families*. London: Routledge.

Kara, Y. (2019). Zihinsel yeti yitimi olan çocuğa yönelik sosyal hizmet uygulaması: Bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(1), 353-373. DOI: 10.33417/tsh.516778

Kaslow, F. W., & Cooper, B. (1978). Family therapy with the learning disabled child and his/her family. *Journal of Marriage and Family Counseling, 4*(1), 41–49. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1978.tb00495.x

Kaur, Y. (2010). Family support model for the management of children with special educational needs children. *Study Home CommunityScience, 4*(3), 179-184.

Kontopoulou, M. (1998). *Parentalcounseling in thecontext of preschool education*. Athena.

Kourkoutas, E., Langher, V., Vitalaki, E., &Ricci, M. E. (2015). Working with parents to support their disabled children'ssocialand schoolinclusion: An exploratory counseling study. *Journal of Infant, Child &AdolescentPsychotherapy, 14*(2), 143–157. https://doi.org/10.1080/15289168.2015.1014990

Kourkoutas, E. (2012). *Behavioraldisorders in children: Ecosystemic psychodynamic interventions with infamilyand school context*. New York, NY: Nova Science.

Kypriotakis A. (1995). *New perceptionsandtrends in theeducation, training and socialintegration of people with disabilities*. Athena.

Lustig, D. C. (2002). Familycoping in families with a childwith a disability. *Educationand Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 37*, 14-22.

Maroda, K. J. (2010). *Psycho dynamic techniques. Working with emotions in the the rapeutic relationship*. New York: TheGuilfordPress.

Moody, R., Jr., &Archangel, D. (2001). *Life afterloss: Conqueringgrief and fundinghope*. New York, NY: HarperCollinsPublishers.

Neely-Barnes, S. L., & Dia, D. A. (2008). Families of children with disabilities: A review of literature and recommendations for interventions. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention, 5*(3), 93–107. https://doi.org/10.1037/h0100425

Park, C. L. (2010). Making sense of themeaningliterature: An integrativereview of meaning makinganditseffects on adjustment to stressful life events. *Psychologica lBulletin, 136*(2), 257–301.

Pernice□Duca, F. (2010). Family network supportandmental health recovery. *Journal of MaritalandFamilyTherapy, 36*(1), 13-27.

Plexousakis S. (2010). Counseling and psychotherapy of parents of children with special needs in the frame work of special education in Kourkoutas H. (Ed.), *Families of children with special difficulties and school integration*. Athens, Greekletters.

Power, P. W., &DellOrto, A. E. (2004). *Familieslivingwith CI anddisability. Interventions, challenges, andopportunities*. New York: Springer.

Roosen, K. (2009). Fromtragedyto 'Crip' tohuman: The need formultiple understandings of disability in psychotherapy, *Critical DisabilityDiscourse, 1*, 1-25.

Schmidt, N. R. (2010). *Coreprinciples of assessmentand therapeutic communication with children, parents and families: Towards the promotion of child and family wellbeing*. New York: Routledge.

Seligman, M., &Darling, R. B. (2008). *Ordinaryfamilies, specia lchildren: A system app roach to childhood disability* (3rd ed.). New York: GuilfordPress.

Sperry, L. (2014). *Behavioralhealth: Integratingindividual and family interventions in thetreatment of medical conditions*. Routledge/Taylor & Francis Group.

Stuntzner, S. (2015). *Resiliency and coping with disability: The family after.*Ahmedabad, Gujrat, India: CounselingAssociation of India.

Stuntzner, S, &Hartley, M. (2015). "Family Resilience Following Disability: Enhancing Counselors' Skills", American Counseling Association Conference,March 11–15, Orlando, FL. VISTAS Online, 1-13.

Stunztner, S., &MacDonald, A. (2014). *Developing resiliency skills following disability: An intervention to assist persons with disabilities in learning toad just to disability and with overallcoping*. Unpublished research study through the University of Idaho – Coeurd'Alene, Coeurd'Alene, ID.

Taanila, A., Syrjala, L., Kokkonen, J., Jarvelin, M. R. (2002). Coping of parents with physically and/orintellectually disabled children. *Child: Care, Health, and Development, 28*(1), 73–86.

Totolou, A. D. (2002). Education and counseling for children with special needs. *ContemporaryEducation, 123*, 91-95.

Turnbull, H. R., Beegle, G., &Stowe, M. J. (2001). The core concepts of disability policy affecting families who have children with disabilities. *Journal of Disability Policy Studies, 12*(3), 133-143.

Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2nd Ed). New York: Guilford.

Wilson, S. (2003). *Disability, counseling and psychotherapy. Challenges and opportunities*. New York: Palgrave/McMillan.

FİZİKSEL ENGELLİ BİREYLERDE PSİKOLOJİ VE ÖZEL EĞİTİM

Gülşen Filazoğlu Çokluk

nobel

FİZİKSEL ENGELLİ BİREYLERDE PSİKOLOJİ VE ÖZEL EĞİTİM

Gülşen Filazoğlu Çokluk

Yayın No.: 4731
Psikoloji-PDR No: 415
ISBN: 978-625-397-041-3
E-ISBN: 978-625-397-040-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -Mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çokluk, Gülşen Filazoğlu.
Fiziksel Engelli Bireylerde Psikoloji ve Özel Eğitim
Gülşen Filazoğlu Çokluk
1.Basım, X + 196 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-041-3
E-ISBN: 978-625-397-040-6
1. Psikoloji 2. Fiziksel Engelli 3. Özel Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

BÖLÜM 1: GİRİŞ 1
Engel Nedir? 1
Engelli Kime Denir? 2
Fiziksel Engelli Olmak Ne Demektir? 2

BÖLÜM 2: FİZİKSEL ENGEL TÜRLERİ 5
Kas-İskelet Sistemi Engeli 5
Nöromuskuloskeletal Engellilik 5
Engelliliğin Oluşma Sürecine Göre Nedenleri 6
Fiziksel Engelliliğin Yaygın Nedenleri 7
Engelliliğin Önlenmesi 10
Aile Genleri 11
Genetik Bozukluk Önlenebilir mi? 16
Genetik Hastalığın Tedavisi: 19

BÖLÜM 3: FİZİKSEL ENGELLER 21
Serebral Palsi 21
Spina Bifida 51
Kırılgan Kemik Hastalığı 59
Friedreich Ataksisi 63
Hemofili 66
Kistik Fibroz 69
Edinilmiş Beyin Hasarı 80
Omurilik Yaralanması 84
Epilepsi 86
Multipl Skleroz 93

Kas Distrofisi 97
Spinal Müsküler Atrofi 108
Periferik Nöropati.....115
Tourette Sendromu 122
Yarık Dudak ve Yarık Damak.....127
Dwarfizm (Orantısız ve Orantılı Cücelik).....128

BÖLÜM 4: BİR PSİKOLOG ENGELLİ BİREYLERE NASIL YARDIMCI OLABİLİR?..137
Engelli Bireylerin Öğrenmesinde Psikolojinin Rolü 138
Özel Gereksinimli Çocuklarda Psikoloji 139

BÖLÜM 5: ENGELLİ BİREYİN RUH SAĞLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....143
Toplumsal Kısıtlamalar 143
Yalnızlık ve İzolasyon.....143
Engelli Bireyler İçin Erişilebilir Ruh Sağlığı Hizmeti 144
Bakım Eksikliği 144
Yüksek İşsizlik ve Yoksulluk 144
İletişim Engelleri.....144
Ruh SağlığıFarkındalığı.....145
Engelli Bireylerin Ailelerinin Psikolojisi.....148
Fiziksel Engelli Bireylerin Psikolojisi 149
Başa Çıkmak 150
Azalan Sağlık ve Yaşlanma.....151
Psikososyal Etkenler.....153
Korku 155
Bağımsızlığı Kaybetmek 155
Ağrı ve acı.....157
Depresyon 159
Fiziksel Engelli Bireylerin Psikolojisini Etkileyen Faktörler.....164
Engelliliğe İlişkin Algılanan Yaşam Boyu Farklılıklar ve Psikolojik Sonuçları 167

BÖLÜM 6: TOPLUM İÇERİSİNDE ENGELLİ BİREYLERİN PSİKOLOJİSİ 169
Engelli Bireylere Yönelik Damgalama ve Algılanan Ayrımcılık 170
Ayrıştırma 173

BÖLÜM 7: FİZİKSEL ENGELLİLERDE ÖZEL EĞİTİM VE PSİKOLOJİ.....175
Fiziksel Engellilerde Eğitim 175
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Nedir? 177

Hangi Çocuklar Özel Eğitim Almalıdır? 177
Öğretim Biçimi Olarak Özel Eğitim 178
Özel Eğitim Neyi Öğretir? 178
Özel Eğitim Nasıl Öğretir? 179
Özel Eğitim Nerede Uygulanır? 179
Özel Eğitim Neden Gereklidir? 180
Erken Özel Eğitim 180
Özel Eğitimin İlkeleri 182
Özel Eğitime Etki Eden Faktörler 183
Kaynaştırma Eğitimi Ne Demektir? 186
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Kimler Çalışır? 188

KAYNAKLAR 193

KAYNAKLAR

A. J. Copp and N. D. E. Greene, "Neural tube defects—disorders of neurulation and related embryonic processes," Wiley Interdisciplinary Reviews: Developmental Biology, vol. 2, no. 2, pp. 213–227, 2013.View at: Publisher Site | Google Scholar

A. J. Copp, N. S. Adzick, L. S. Chitty, J. M. Fletcher, G. N. Holmbeck, and G. M. Shaw, "Spina bifida," Nature Reviews Disease Primers, vol. 1, article 15007, 2015.View at: Publisher Site | Google Scholar

Akandere, M.,Acar, M. Baştuğ, G. (2009), Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Selcuk Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi.

Akbulut, S., Özgül, H. ve Tezcan, T. (2014). Mevzuattan uygulamaya engelli hakları izleme raporu 2013. İstanbul.

Akçamete (Ed.), Özel Eğitim (pp. 31-74). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. (2009), Özel gereksinimi olan çocuklar [Children with special needs]. In A.G.

Akçamete, G. (Ed.). (2010). Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim (6. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. A. (2009). Özel gereksinimli öğrenciler için kaynaştırma modeli geliştirme projesi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri. Ankara.

Ataman, A. (Ed.) (2009). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aydın, S. (2007). Özel eğitim kurumlarında yaşanan eğitsel-yönetsel yetersizlikler ve çözüm önerileri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aykara, A. (2010). Kaynaştırma eğitimi sürecindeki bedensel engelli öğrencelerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler ve okul sosyal hizmeti (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Berg, B. (2001). Qualitative research methods for the social sciences. USA: Allyn&Bacon.

Better, O. N. D. (2016). Children and Young People with Learning Disabilities. Understanding Their Mental Health. London: Bond c/o Youngminds.

Burcu, E. (2013). Engeli gençlik ve sosyal riskler. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 1(2), 30-45.

Burcu, E. (2015). Engellilik sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

C. Chiang, Y. Litingtung, E. Lee et al., "Cyclopia and defective axial patterning in mice lacking Sonic hedgehog gene function," Nature, vol. 383, no. 6599, pp. 407–413, 1996.View at: Publisher Site | Google Scholar

Colman, A. M. (2006). A Dictionary of Psychology. New York: Oxford University Press.

Crowther CA, Middleton PF, Voysey M, et al (2017). Assessing the neuroprotective benefits for babies of antenatal magnesium sulphate: An individual participant meta-analysis. PLoS Med, 14(10):e1002398.

Çelik Kandemir, Ö. (2017), Engelli Bir Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Sosyo-demografik Özellikleri ve Aile İşlevsellikleri ile Ebeveynlerin Uyuşturucu Madde, Alkol ve Sigara Kullanım Davranışları Arasında İlişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi .

Çetin, M. E. (2017). Özel gereksinimli bireylerin tercihlerinin değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 18(11), 309-328.

D. M. Juriloff and M. J. Harris, "A consideration of the evidence that genetic defects in planar cell polarity contribute to the etiology of human neural tube defects," Birth Defects Research A—Clinical and Molecular Teratology, vol. 94, no. 10, pp. 824–840, 2012.View at: Publisher Site | Google Scholar

Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (Ed.). (2012). Eğitim bilimine giriş (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

Doyle LW, Crowther CA, Middleton P, Marret S. Antenatal magnesium sulfate and neurologic outcome in preterm infants: a systematic review. Obstet Gynecol. 2009 Jun;113(6):1327-33.

Fatma, N. S. ve Yasemin, B. (Ed.), (2015). Nitel araştırma (Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar). Ankara: Anı Yayıncılık. Giddens, A. (2006). Sociology, 5th Edition, Cambridge: Polity Press.

Feehan, S., McCharty, Y., & White, C. (2003). The role of psychologist with school age children with an intellectual disability. A brother of charity guidelines document for psychologist working in special schools in the southern services.

Ferences Baumgardner, S. R. & Crothers, M. K. (2010). Positive Psychology. Upper Saddle River New York: Pearson Prentice Hall.

Goemans N, et al. Eur Neurol Rev. 2014;8:78–82.

Göksoy, T. (2009) Nörolojik Rehabilitasyon; Editör ve yazar, 38 Bölüm, 496 sayfa. Yüce Yayım.

Güleryüz, Ş. (2009). Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları İle İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Güven- Arslan, İ. (2014). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki müşteri memnuniyeti: Muğla-menteşe örneği (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Hanurawan, F. (2010). Psikologi sosial suatu pengantar. Bandung: Rosdakarya.

Hanurawan, F. (2015). Ilmu Psikologi untuk Pemecahan Masalah Kemanusiaan. Professorship Oration. Universitas Negeri Malang.

Hanurawan, F. (2016a). Metode Penelitian Kualitatif: Untuk Ilmu Psikologi.

Hanurawan, F. (2016b). Perspektif Alternatif dalam Psikologi Pendidikan. Malang: Universitas Negeri Malang. Rahmawati, F. 2012. Pendidikan Seks untuk Anak Autis. Jakarta: PT Elex Media Komputindo.

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070214-1.htm.erş. tar.:28.02.2019

Işık, H. (2013). Engellilik sorununa kelami bir yaklaşım. Ekev Akademi Dergisi, 17(57), 1-22.

İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2013). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Der.). Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler. İstanbul: Karekök Akademi, 2015. Erişim: http://secbir.org/images/2019/pdf/metin7.pdf

K. M. Szymanski, R. Misseri, B. Whittam et al., "Quality of life assessment in spina bifida for children (QUALAS-C): development and validation of a novel health-related quality of life instrument," Urology, vol. 87, pp. 178–184, 2016.View at: Publisher Site | Google Scholar

Kinnett K, Noritz G. PLoS Curr. 2017; 9: DOI: 10.1371/currents.md.d18deef7dac96ed135e0dc8739917b6e.

Kulaksızoğlu, A. (Ed.). (2003). Farklı gelişen çocuklar. İstanbul: Eplison Yayıncılık. Mengi, A. (2016). Özel gereksinimli çocuk hakları. İçinde Z. Merey (Edt.). Çocuk hakları. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

M. J. Harris and D. M. Juriloff, "An update to the list of mouse mutants with neural tube closure defects and advances toward a complete genetic perspective of neural tube closure," Birth Defects Research Part A: Clinical and Molecular Teratology, vol. 88, no. 8, pp. 653–669, 2010.View at: Publisher Site | Google Scholar

Magnesium sulfate before anticipated preterm birth for neuroprotection. Committee Opinion No. 455. American College of Obstetricians and Gynecologists. Obstet Gynecol 2010;115:669–71.

Magnesium sulfate use in obstetrics. Committee Opinion No. 652. American College of Obstetricians and Gynecologists. Obstet Gynecol 2016;127(1):e52-3.

McDonald CM, Fowler WM. Phys Med Rehabil Clin N Am. 2012;23:475–493.

Merkens, Mark J., M.D. and the Spina Bifida Association's Professional Advisory Council (2006). Guidelines for Spina Bifida Health Care Services Throughout the Lifespan. Third Edition. Spina Bifida Association.

Mevlüt, G. ve Akın, A. (2015). Türkiye'de devlet okullarındaki özel eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm önerileri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 93-94.

N. D. E. Greene, D. Gerrelli, H. W. M. Van Straaten, and A. J. Copp, "Abnormalities of floor plate, notochord and somite differentiation in the loop-tail (LP) mouse: a model of severe neural tube defects," Mechanisms of Development, vol. 73, no. 1, pp. 59–72, 1998.View at: Publisher Site | Google Scholar

N. Fischer, P. Church, J. Lyons, and A. C. Mcpherson, "A qualitative exploration of the experiences of children with spina bifida and their parents around incontinence and social participation," Child: Care, Health and Development, vol. 41, no. 6, pp. 954–962, 2015.View at: Publisher Site | Google Scholar

N.-Y. Boo, I. G. S. Cheah, and M.-K. Thong, "Neural tube defects in malaysia: data from the malaysian national neonatal registry," Journal of Tropical Pediatrics, vol. 59, no. 5, Article ID fmt026, pp. 338–342, 2013.View at: Publisher Site | Google Scholar

O. V. Bulgakov, J. T. Eggenschwiler, D.-H. Hong, K. V. Anderson, and T. Li, "FKBP8 is a negative regulator of mouse sonic hedgehog signaling in neural tissues," Development, vol. 131, no. 9, pp. 2149–2159, 2004.View at: Publisher Site | Google Scholar

Okan, K. ve Okan, N. (2006). Evimizdeki engelli. Ankara: Milli Eğitim Sağlık Eğitimi Vakfı (MESEV).

Oymak, V. (1997). Zekâ engelli çocukların yetiştirilmesi. Ankara: Sabev.

Öncül, N. (2014). Türkiye'de erken çocuklukta özel eğitim ile ilgili yapılmış makalelerin gözden geçirilmesi. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 6(2), 276.

Özbey, Ç. (2009). Özel çocuklar ve terapi yöntemleri. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 323-343.

Punch, K. F. (2005). Sosyal araştırmalara giriş-nicel ve nitel yaklaşımlar (Çev: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Q. Ding, J. Motoyama, S. Gasca et al., "Diminished Sonic hedgehog signaling and lack of floor plate differentiation in Gli2 mutant mice," Development, vol. 125, no. 14, pp. 2533–2543, 1998.View at: Google Scholar.

R. Lawrenson, J.-J. Wyndaele, I. Vlachonikolis, C. Farmer, and S. Glickman, "A UK general practice database study of prevalence and mortality of people with neural tube defects," Clinical Rehabilitation, vol. 14, no. 6, pp. 627–630, 2000.View at: Publisher Site | Google Scholar

S. Abu-Abed, P. Dollé, D. Metzger, B. Beckett, P. Chambon, and M. Petkovich, "The retinoic acid-metabolizing enzyme, CYP26A1, is essential for normal hindbrain patterning, vertebral identity, and development of posterior structures," Genes and Development, vol. 15, no. 2, pp. 226–240, 2001.View at: Publisher Site | Google Scholar

S. E. Parker, C. T. Mai, M. A. Canfield et al., "Updated national birth prevalence estimates for selected birth defects in the United States, 2004–2006," Birth Defects Research Part A: Clinical and Molecular Teratology, vol. 88, no. 12, pp. 1008–1016, 2010.View at: Publisher Site | Google Scholar

Sandler, Adrian, M.D.(2004). Living with Spina Bifida: A Guide for Families and Professionals. University of North Carolina Press: Chapel Hill.

Sart, Z. H. (2007). Engelli çocukların eğitim hakkı: insan hakları çerçevesinde kaynaştırma/bütünleşme yoluyla eğitim.

Schultz, P. W., & Estrada-Hollenbeck, M. I. C. A. (2008). The use of theory in applied social psychology. Applied social psychology. Cambridge University Press, Cambridge, 28-49

Slavin, R. E. (2006). Educational Psychology. Theory and Practices. Boston: Pearson Allyn and Bacon.

Sülün, K. ve Girli, A. (2016). İlköğretim genel eğitim sınıfı ile özel eğitim sınıfında öğrenim gören kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin incelenmesi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(13), 1-24.

Theadom A, et al. Neuroepidemiology. 2014;43:259–268.

Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli çocukların eğitimi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2(5), 119-130.

Usta, M. (2009). Özel eğitim gerektiren, birey, aile ve din eğitimi. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 20, 75-110

World Health Organization [WHO] (2011). World report on disability. Retrieved from https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ http://www.hurriyet.com.tr/ozel-egitim-ve-rehabilitasyon-merkezi-sayisi-2-bin-178-0603781/erş.tar.:08.03.2019. https://orgm.meb.gov.tr/erş.tar.26.05.2019

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım-Doğru, S., Özlü, Ö., Kançeşme, C. ve Doğru, S. (2015). Özel eğitim üzerine yapılan proje çalışmalarının değerlendirilmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(Özel Sayı), 286-296 Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] [Turkish Statistical Institute] (2002). Türkiye özürlüler araştırması [TÖA]. (2002). https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

DOĞUM ÖNCESİNDEN YETİŞKİNLİĞE

Editör
Çağla Karademir

nobel

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
DOĞUM ÖNCESİNDEN YETİŞKİNLİĞE

Editör: Çağla Karademir

Yayın No.: 5114
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlik No.: 482
ISBN: 978-625-397-826-6
E-ISBN: 978-625-397-827-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karademir, Çağla.
Gelişim Psikolojisi Doğum Öncesinden Yetişkinliğe
Editör: Çağla Karademir
1. Basım, XIV + 282 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-826-6
E-ISBN: 978-625-397-827-3
1. Gelişim 2. Bebeklik 3. Çocukluk 4. Ergenlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093

Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları III
Ön Söz V

BÖLÜM BİR
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE
GİRİŞ

GİRİŞ 2
İNSAN GELİŞİMİ 2
GELİŞİMİN TEMEL KAVRAMLARI 3
- Büyüme 3
- Olgunlaşma 4
- Hazırbulunuşluk 4
- Öğrenme 5
- Deneyim (Yaşantı) 5
- Kritik Dönem 6
- Yaş 6
- Dönem 6

GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 7
- Kalıtım 7
- Çevre 8
- Tarihsel Zaman 9

GELİŞİMİN İLKELERİ 9
GELİŞİM GÖREVLERİ 12
ÖZET 15
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 16
KAYNAKLAR 17

BÖLÜM İKİ
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

GİRİŞ 20
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ ARAŞTIRMALARININ ZAMAN UZAMI 21
Kesitsel Yaklaşım 21
Boylamsal Yaklaşım 24
Sıralı/Ardışık Yaklaşım 25
Mikrogenetik Yaklaşım 26
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ ARAŞTIRMALARINDA ARAŞTIRMA DESENİ 28
Betimsel Araştırma 29
Korelasyonel Araştırma 29
Deneysel Araştırma 31
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ ARAŞTIRMALARINDA VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ 33
Gözlem 34
Vaka Çalışması 35
Anket ve Görüşme 35
Standart Testler 36
Psikofizyolojik Ölçümler 37
ARAŞTIRMALARDA ETİK 38
ÖZET 39
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 41
KAYNAKLAR 42

BÖLÜM ÜÇ
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE KURAMSAL BAKIŞ AÇILARI

GİRİŞ 46
GELİŞİMSEL TEORİLER 46
GELİŞİME PSİKANALİTİK YAKLAŞIM 47
Kişiliğin Üç Bileşeni 47
Psikoseksüel Gelişim Kuramı 49
Freud'un Psikanalitik Kuramı Üzerine Eleştiriler ve Öneriler 51
PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI 52
BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİLERİ 54
Piaget'in Bilişsel Gelişim Teorisi 54
Bilişsel Gelişimin Dört Basamağı 55
Duyusal-Motor Dönem 55

İşlem Öncesi Dönem 56
Somut İşlemler Dönemi (7-11 Yaş) 56
Soyut İşlemler Dönemi (11 Yaş Sonrası) 57
Bilişsel Kuram Hakkında Eleştiriler 57
Sosyal-Bilişsel Gelişim 58
ÖGRENME TEORİLERİ 59
Davranışçılık 59
Edimsel Koşullanma 60
Sosyal Öğrenme Teorisi 60
EVRİM TEORİSİ VE ETOLOJİK KURAM 62
Evrim Teorisi 62
Etolojik Kuram 62
ÖZET 64
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 65
KAYNAKLAR 66

BÖLÜM DÖRT
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

GİRİŞ 70
GEBELİK 70
Dış (Ektobik) Gebelik 72
Hayalî (Yalancı) Gebelik 73
Gebelikte Anne Organizmasında Görülen Fizyolojik ve Anatomik Değişiklikler 74
Gebelikte Anne Organizmasında Görülen Psikolojik Değişiklikler ve Çocuğa Etkileri 76
FETÜSÜN OLUŞUMU, FİZYOLOJİSİ VE GENETİK 78
Kalıtım 80
Geneotip ve Fenotip 82
Baskın ve Çekinik Gen/Ortalama Faktörlü Kalıtım 83
GEBELİĞİN BAŞLANGICINDAN DOĞUMA GELİŞİM SÜRECİ 84
Zigot Evresi 84
Embriyo Evresi 86
Fetal Evre 88
Fetüsün Periyodik İzlenmesi 91
Tanılama Yöntemleri 91
İzlemler 92

ANNE KARNINDAKİ GELİŞİMDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR 94
Genetik Kaynaklı Sorunlar 94
Kromozom Anormallikleri 96
Cinsiyet Kromozom Anormallikleri 97
Çevresel Kaynaklı Sorunlar 98
ÖZET 99
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 100
KAYNAKLAR 101

BÖLÜM BEŞ
FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

GİRİŞ 106
DOĞUM ÖNCESİ FİZİKSEL GELİŞİM 106
Embriyo Evresi (2-8 Hafta) 107
Fetüs Evresi (9. Haftadan Doğuma Kadar) 108
BEBEKLİK DÖNEMİ FİZİKSEL GELİŞİM (0-2 YAŞ) 109
Bedensel Gelişim 110
Psikomotor Gelişim 112
İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FİZİKSEL GELİŞİM (2-6 YAŞ) 114
Bedensel Gelişim 114
Psikomotor Gelişim 115
SON ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FİZİKSEL GELİŞİM (6-12 YAŞ) 116
Bedensel Gelişim 116
Psikomotor Gelişim 116
ERGENLİK DÖNEMİNDE FİZİKSEL GELİŞİM (12-18 YAŞ) 117
Bedensel Gelişim 118
Psikomotor Gelişim 118
Ergenlikte Cinsel Olgunlaşma 119
ÖZET 120
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 120
KAYNAKLAR 121

BÖLÜM ALTI
BİLİŞSEL GELİŞİM

GİRİŞ 126
PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI 127

BİLİŞSEL SÜREÇLER 130
Şema 130
Bilişsel Örgütleme (Bilişsel Organizasyon) 132
Bilişsel Uyum Sağlama (Adaptasyon) 132
Özümleme (Asimilasyon) 133
Uyma (Akomodasyon) 133
Bilişsel Dengeleme 134
BİLİŞSEL GELİŞİMİN AŞAMALARI 135
Duyusal-Motor Dönemi 136
Nesne Sürekliliği 136
Duyusal-Motor Döneminin Alt Aşamaları 137
İşlem Öncesi Dönem 140
Sembolik İşlemler Dönemi 141
Sezgisel Dönem 143
Somut İşlemler Dönemi 147
Soyut İşlemler Dönemi 149
EĞİTİM SÜRECİNDE PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM AŞAMALARININ KULLANILMASI 150
ÖZET 151
OKUMA ÖNERİLERİ 152
KAYNAKLAR 153

BÖLÜM YEDİ
DİL GELİŞİMİ

GİRİŞ 156
DİL GELİŞİMİNİN TANITIMI, KAPSAMI VE ÖNEMİ 156
DİL GELİŞİMİNDE TEMEL KAVRAMLAR VE DİL KURAL SİSTEMİ 157
Temel Kavramlar 157
Dil Kural Sistemleri 158
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE BİLİŞSEL, DUYGUSAL VE SOSYAL ALANLARIN DİL İLE ETKİLEŞİMİ 159
Bilişsel Alan ve Dil Gelişimi 159
Duygusal Alan ve Dil Gelişimi 160
Sosyal Alan ve Dil Gelişimi 161
DİL GELİŞİMİNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 162
Davranışçı Paradigma: Skinner'ın Sözel Davranış Kuramı 162
Doğuştancı Kuramlar: Chomsky'nin Evrensel Dil Bilgisi Hipotezi 164
Etkileşimci Yaklaşımlar: Vygotsky'nin Sosyokültürel Kuramı 165

Bilişsel Perspektifler: Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı 166
DİL GELİŞİMİNİN DÖNÜM NOKTALARI VE EVRELERİ 167
Ön Dilsel İletişim: Sözel Olmayan Temeller 167
Dil Gelişiminin İkinci Evresi: Kelime Patlaması Dönemi 168
Gramer ve Söz Dizimsel Gelişim: Söz Dizimi ve Anlam Yapılandırması 169
DİL EDİNİMİNİ HAREKETE GEÇİREN MEKANİZMALAR 170
İçgüdüsel Dil Kapasitesi: Kritik ve Hassas Dönemler 170
Dil Gelişiminin Sinirsel İlişkilendirmeleri 171
Sosyal Etkileşim: Bakıcı-Çocuk Diyalogları, Ortak Dikkat ve Sıra Sıra Konuşma 172
DİL GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖLÇÜMÜ 173
EĞİTİMSEL VE KLİNİK ÇIKARIMLAR 174
Dil Zenginleştirme Programları: Erken Dil Becerilerini Teşvik Etme 174
Kapsayıcı Uygulamalar: Çeşitli Dil Öğrencileri İçin Destek Uyarlamaları 174
GELECEK YÖNELİMLER VE GELİŞEN ARAŞTIRMALAR 175
Nörogörüntüleme Tekniklerindeki İlerlemeler 175
Dijital Çağ ve Dil Gelişimi: Ekranların ve Sanal Etkileşimin Rolü 175
Disiplinler Arası Bakış Açıları: Dil Bilimi, Psikoloji ve Sinir Biliminin Entegrasyonu 176
ÖZET 176
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 177
KAYNAKLAR 178

BÖLÜM SEKİZ
KİŞİLİK VE MİZAÇ GELİŞİMİ

GİRİŞ 182
KİŞİLİK VE GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 182
Kişiliğin Gelişimini Etkileyen Faktörler 183
Kalıtım 184
Çevre 184
Durum 185
MİZAÇ VE MİZAÇ GELİŞİMİ 185
Mizaç Gelişimi 188
BEŞ FAKTÖRLÜ MODEL VE KİŞİLİK GELİŞİMİ 188
KİŞİLİK GELİŞİMİ TEORİLERİ 190
Psikanalitik Teori - Sigmund Freud (1856-1939) 191
Freud'un Topografik Modeli 191

Freud'un Yapısal Modeli ... 192
İd ... 192
Ego ... 193
Süperego ... 193
Savunma Mekanizmaları ... 194
Freud'un Psikoseksüel Gelişim Evreleri ... 195
Oral Dönem (Doğum - Kabaca 18 Ay) ... 195
Anal Dönem (Kabaca 18 Ay-3 Yaş) ... 197
Fallik Dönem (3-5 Yaş) ... 198
Gizil (Latent) Dönem (Kabaca 5 Yaşından Ergenliğe Kadar) ... 199
Genital Evre (Ergenlik Döneminde Başlar ve Bireyin Yaşamı Boyunca Devam Eder) ... 200
Psikososyal Gelişim Teorisi - Erik H. Erikson (1902-1994) ... 200
Kişilik Gelişiminin Psikososyal Aşamaları ... 201
Bağlanma Teorisi: Etolojik Bakış Açısı - John Bowlby ... 208
Garip Durum Deneyi (Yabancı Ortam Deneyi) ... 210
Güvenli Bağlanma ... 211
Güvensiz Kaygılı/Kararsız Bağlanma ... 211
Güvensiz-Kaçınan Bağlanma ... 212
Güvensiz Dağınık Bağlanma ... 212
James Marcia'nın Ergenlikte Kimlik Statüleri Yaklaşımı ... 212
ÖZET ... 214
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ ... 215
KAYNAKLAR ... 216

BÖLÜM DOKUZ
AHLAK GELİŞİMİ

GİRİŞ ... 220
AHLAK GELİŞİMİ ARAŞTIRMALARININ KISA GEÇMİŞİ ... 221
AHLAK GELİŞİM KURAMLARI ... 222
Psikanalitik Kuram ... 222
Davranışçılık ve Sosyal Öğrenme Kuramı ... 224
Bilişsel Ahlak Gelişim Kuramları ... 225
Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı ... 226
Kuramın Değerlendirilmesi ... 231
Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı ... 232

Kuramın Değerlendirilmesi 238
Kohlberg Sonrası Kuramlar 240
Gilligan'ın Bakım Ahlakı Kuramı 240
Kuramın Değerlendirilmesi 243
Turiel'in Toplumsal Alan Kuramı (Social Domain Theory) 243
Kuramın Değerlendirilmesi 246
Yeni Kohlbergciler ve Rest'in Etiksel Karar Verme Modeli 246
Modelin Değerlendirilmesi 247
ÖZET 247
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 250
KAYNAKLAR 250

BÖLÜM ON
TOPLUMSAL GELİŞİM

GİRİŞ 256
EKOLOJİK SİSTEMLER TEORİSİ (EKOLOJİK MODEL) - Urie Bronfenbrenner (1917-2005) 257
BEBEKLİK DÖNEMİNDE TOPLUMSAL GELİŞİM 258
Bebeklikte Bağlanma ve Toplumsal Gelişim 259
Bebeğin Mizacı ve Toplumsal Gelişim 261
Bebeklik Döneminde Kültür ve Toplumsal Gelişim 261
Bebeklikte Teknoloji Kullanımı ve Toplumsal Gelişim 262
ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE TOPLUMSAL GELİŞİM 262
İlk Çocukluk Döneminde Toplumsal Gelişim 263
Orta ve İleri Çocukluk Döneminde Toplumsal Gelişim 263
Çocukluk Döneminde Arkadaşlık İlişkileri 265
Çocukluk Döneminde Teknoloji Kullanımı 265
ERGENLİK DÖNEMİNDE TOPLUMSAL GELİŞİM 267
Ergenlik Döneminde Aileyle İlişkiler 268
Ergenlik Döneminde Arkadaşlık İlişkileri 269
Ergenlik Döneminde Romantik İlişkiler 270
Ergenlik Döneminde Okul Yaşantısı 271
Ergenlik Döneminde Teknoloji Kullanımı 271
ÖZET 273
OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ 274
KAYNAKLAR 274

YAZARLAR HAKKINDA 277

BÖLÜM BİR

GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

Okan Bilgin

"Aynı 'insan' olabilirim ancak asla eskiden olduğum kişi olmam."

-John Locke

DÜŞÜNELİM

- Gelişim psikolojisi, neden insan yaşamının farklı dönemlerine odaklanır?
- İnsan gelişimi neden bireysel farklılıklara yol açar ve bu farklılıklar nasıl açıklanabilir?
- Gelişim psikolojisi araştırmaları neden önemlidir ve bu araştırmaların, topluma ve bireylere nasıl katkı sağladığını düşünüyorsunuz?
- Kendi yaşamınızı anlamak ve desteklemek için gelişim psikolojisinin prensiplerini nasıl kullanabilirsiniz?

KAYNAKLAR

Akbağ, M. (2017). *Gelişim psikolojisi konularına giriş: kavramlar, ilkeler, dönemler*. Deniz, M.E. (Ed.) Eğitim Psikolojisi, 2. Baskı, Maya Akademi, Ankara.

Arı, R. (2008). *Eğitim psikolojisi: Gelişim ve öğrenme*. Nobel Yayın Dağıtım.

Atkinson, R. L., Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B., Bem, D. J. & Maren, S. (2012). *Psikolojiye Giriş*. Arkadaş Yayınevi.

Bacanlı, H. (2000). *Gelişim ve Öğrenme*. 3. baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık**.**

Balay, R. ve Gündoğdu, R. (2016). *Eğitim psikolojisi: gelişim, öğrenme, öğretim*. C. Şahin (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Baltes, P. B. (2019). Life-span developmental psychology: Observations on history and theory revisited. In *Developmental psychology* (pp. 79-112). Routledge.

Başaran, İ. E. (2000). *Eğitimin Psikolojik Temelleri/Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Feryal Matbaası.

Bilgin, O. (2020). İnsan gelişimine genel bir bakış. Okan B., Süleyman A. (Ed.) *Yasam Dönemleri ve Uyum Sorunları,* Nobel Akademik Yayıncılık.

Bornstein, M. H. & Lamb, M. E. (1999). *Developmental psychology: An advanced textbook*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bretherton, I. (1993). Theoretical contributions from developmental psychology. In *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* (pp. 275-301). Boston, MA: Springer US.

Butterworth, G. (2014). *Principles of developmental psychology: An introduction.* Psychology Press.

Crain, W. (2015). *Theories of development: Concepts and applications*. (4.th ed.) U.K. Pritece Hall International.

Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2005). *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları.* 15. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Duncan, N. (2009). *Developmental psychology*. Juta and Company Ltd.

Eroğul, R. & Yurtal, F. (2014). *Eğitim psikolojisi el kitabı.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Eylen-Özyurt, B. (2007). Gelişim kuramlarına genel bakış. A. Kaya (Ed.) *Eğitim psikolojisi,* Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.

Fidan, E. ve Ülgen, G. (1997). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (1995). Çocuk ve ergen gelişimi (Bekir, O. Çev). Ankara: İmge.

Havighurst, R. J. (1956). Research on the developmental-task concept. *The School Review, 64*(5), 215-223.

Manning, M. L. (2002). Havighurst's developmental tasks, young adolescents, and diversity. *The Clearing House, 76*(2), 75-78.

Miller, P. H. (2002). *Theories of developmental psychology.* Macmillan.

Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye giriş* (S. Karakaş ve R. Eski, Çev. Ed.). Konya: Eğitim Kitabevi.

Onur, B. (2000). *Gelişim psikolojisi:(yetişkinlik-yaşlılık-ölüm).* Sefat Yayıncılık.

Overton, W. F. (2006). Developmental psychology: Philosophy, concepts, and methodology. *Theoretical models of human development, 1*, 18-88.

Santrock, J. W. (2018). *Eğitim Psikolojisi* (DM Siyez, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim* (25. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.

Singh, R., Bisht, N. & Parveen, H. (2019). Principles, milestones and interventions for early years of human growth and development: an insight. *Int J Curr Microbiol Appl Sci, 8*(6), 181-190.

Slater, A. & Bremner, J. G. (Eds.). (2017). *An introduction to developmental psychology*. John Wiley & Sons.

Şar, A. H. ve Sarıkoç, M. (2022). Gelişim ile ilgili temel kavramlar, ilkeler ve araştırma yöntemleri, M. Koç, M. İskender, B. Düşünceli (Ed.) *Eğitim Psikolojisi,* 1. Basım, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

Thelen, E. (2000). Motor development as foundation and future of developmental psychology. *International journal of behavioral development, 24*(4), 385-397.

BÖLÜM İKİ

GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Yasemin Yeşilyaprak

"Ölçülebilir şeyleri ölçmeli ve ölçülemeyen şeyleri ölçülebilir hâle getirmeliyiz."

-Galileo Galilei

DÜŞÜNELİM

- Korelasyonel ve deneysel araştırmalar arasındaki farklar nelerdir?
- Boylamsal araştırmaların avantajları nelerdir?
- Doğal gözlem yoluyla veri toplamanın sınırlılıkları nelerdir?
- Nedensel ilişkileri belirlemek için hangi araştırma deseni kullanılmalıdır?

KAYNAKLAR

American Psychological Association (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct. https://www.apa.org/ethics/code

Amole, M. C., Cyranowski, J. M., Wright, A. G. & Swartz, H. A. (2017). Depression impacts the physiological responsiveness of mother-daughter dyads during social interaction. *Depression and anxiety*, *34*(2), 118-126.

Arık, A. (1998). *Psikolojide bilimsel yöntem* (2.Baskı). Çantay Kitabevi.

Bakeman, R. & Gnisci, G. (2006). Sequential observational methods. M. Eid & E. Diener (Ed.), *Handbook of multimethod measurement in psychology* (s. 127-140) içinde. American Psychological Association.

Baltes, P. B., Reese, H. W. & Nesselroade, J. R. (1977). *Life-span developmental psychology: Introduction to research methods.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bulduk, S. (2003). *Deneysel psikolojide araştırma yöntemleri*. Çantay Kitabevi.

Chen, Z., Siegler, R. S. & Daehler, M. W. (2000). Across the great divide: Bridging the gap between understanding of toddlers' and older children's thinking. *Monographs of The Society for Research in Child Development, 65*(2), i-105.

Dearing, E. & Zachrisson, H. D. (2019). Taking selection seriously in correlational studies of child development: A call for sensitivity analyses. *Child Development Perspectives*, *13*(4), 267-273.

De Pascalis, L., Kkeli, N., Chakrabarti, B., Dalton, L., Vaillancourt, K., Rayson, H., Bicknell, S. Goodacre, T., Cooper, P., Stein, A. & Murray, L. (2017). Maternal gaze to the infant face: Effects of infant age and facial configuration during mother-infant engagement in the first nine weeks. *Infant Behavior and Development*, *46*, 91-99.

Farrington, D. P. (1991). Longitudinal research strategies: Advantages, problems, and prospects. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 30,* 369-74.

Feldman, R. S. (2021). *Yaşam boyu gelişimin keşfi.* (C. Şahin, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2020, 5. Baskı).

Gibbons, R. D., Hedeker, D. & DuToit, S. (2010). Advances in analysis of longitudinal data. *Annual Review of Clinical Psychology*, *6*, 79-107.

Gopnik, A. & Astington, J. W. (1988). Children's understanding of representational change and its relation to the understanding of false belief and the appearance-reality distinction. *Child Development*, 26-37.

Gregory, R.J. (2015). Psychological testing:History, principles, and applications (7. Baskı). Pearson.

Hunt, M. (2009). *The story of psychology*. Anchor Books.

Ji, J., Negriff, S., KIim, H. & Susman, E.J. (2016). A study of cortisol reactivity and recovery among young adolescents: Heterogeneity and longitudinal stability and change. *Developmental Psychobiology, 58,* 283-302

Kuhn, D. (1995). Microgenetic study of change: What has it told us? *Psychological Science, 6,* 133-9.

Kuhn, D. & Phelps, E. (1982). The development of problem-solving strategies. *Advances in Child Development and Behavior, 17*, 1-44.

Lavelli, M., Pantoja, A. P., Hsu, H. C., Messinger, D. & Fogel, A. (2005). Using microgenetic designs to study change processes. D.M. Teti (Ed.), *Handbook of research methods in developmental science* (s. 40-65) içinde. Blackwell Publishing.

McCall, R. B. (1977). Challenges to a science of developmental psychology. *Child Development, 48,* 333-44.

Mitchell, M.L. & Jolley, J.M. (2010). *Research design explained* (7. Baskı). Wadsworth Cengage Learning.

Morris, A. S., Robinson, L. R. & Eisenberg, N. (2006). Applying a multimethod perspective to the study of developmental psychology. M. Eid & E. Diener (Ed.), *Handbook of multimethod measurement in psychology* **(s. 371-384) içinde. American Psychological Association.**

Nassaji, H. (2015). Qualitative and descriptive research: Data type versus data analysis. *Language Teaching Research*, *19*(2), 129-132.

Nissim, N. R., O'Shea, A. M., Bryant, V., Porges, E. C., Cohen, R. & Woods, A. J. (2017). Frontal structural neural correlates of working memory performance in older adults. *Frontiers in aging neuroscience*, *8*, 328.

Onur, B. (2006). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm* (7. Baskı). **İmge Kitabevi.**

Porges, S. W., Stamps, L. E. & Walter, G. F. (1974). Heart rate variability and newborn heart rate responses to illumination changes. *Developmental Psychology*, *10*(4), 507.

Robinson, K., Schmidt, T. & Teti, D. M. (2005). Issues in they se of longitudinal and cross-sectional designs. D.M. Teti (Ed.), *Handbook of research methods in developmental science* (s. 3-20) içinde. Blackwell Publishing.

Santrock, J.W. (2011). *Child development* (13. Baskı). McGraw Hill Education.

Santrock, J.W. (2018). *A topical approach to life-span development* (9. Baskı). McGraw Hill Education.

Santrock, J. W. (2019). *Yaşam boyu gelişim: Gelişim Psikolojisi*. (G. Yüksel, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2011, 13. Baskı).

Schaie, K. W. (1965*).* A general model for the study of developmental problems. *Psychological Bulletin, 64*(2), 92-107.

Schaie, K. W. & Strother, C. R. (1968). A cross-sequential study of age changes in cognitive behavior. *Psychological Bulletin, 70*(6, Pt.1), 671-680.

Schaie, K. W. (1994). The course of adult intellectual development. *American Psychologist, 49*(4), 304-313.

Siegler, R. S. (2006) Microgenetic analyses of learning. D. Kuhn & R.S.Siegler, (Ed.), *Handbook of child psychology: Cognition, perception, and language* (s. 464 - 510) içinde. John Wiley & Sons, Inc.

Stangor, C. (2011). *Research methods for the behavioral sciences* (4. Baskı).Wadsworth Cengage Learning.

Thelen, E., Corbetta, D., Kamm, K., Spencer, J. P., Schneider, K. & Zernicke, R. F. (1993). The transition to reaching: Mapping intention and intrinsic dynamic. *Child Development, 64,* 1058-98

Thomas, J.C. & Hersen, M. (Ed.). (2003). *Understanding research in clinical and counseling psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Wellman, H. M. (2012). Theory of mind: Better methods, clearer findings, more development. *European Journal of Developmental Psychology*, *9*(3), 313-330.

Wheeler, L. R. (1942). A comparative study of the intelligence of East Tennessee mountain children. *Journal of Educational Psychology*, *33*(5), 321.

Williams, C. (2007). Research methods. *Journal of Business & Economics Research*, *5*(3), 65-72.

Wohlwill, J. F. (1970). Methodology and research strategy in the study of developmental change. L. R. Goulet & P. B. Baltes (Ed.), *Life-span developmental psychology: Research and theory* (s. 149-91) içinde. Academic Press.

BÖLÜM ÜÇ

GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE KURAMSAL BAKIŞ AÇILARI

Osman Tunç

"Gelişim psikolojisi, zihinsel süreçlerin ve davranışların zaman içinde, bir zihinsel süreçten diğerine aşamalı bir şekilde değiştiği fikri üzerine inşa edilmiş bir meta-teoridir. Zihinsel süreçler öncekilerden ve öncekilerin üzerine inşa edilir. Davranışlar öncekilerden ve öncekilerin üzerine inşa edilir."

-Cash, 2020, s. 21

DÜŞÜNELİM

- Bir çocuğun gözlerindeki merak dolu ifadenin ardında neler yatıyor olabilir?
- Onun zihinsel dünyası şekillenirken, hangi faktörler etkili olmaktadır?
- Freud'un derinlemesine psikolojik iç dünyasının perde arkasında neler olabilir?
- Piaget'in evreleri boyunca zihinsel becerilerimizin nasıl evrildiği hakkında ne öğrenebiliriz?
- Sosyal öğrenme teorisi, insanların çevreleriyle nasıl etkileşime geçtiklerini anlatırken, ekolojik sistemler yaklaşımı kültürel ve sosyal bağlamın ne kadar önemli olduğunu vurgular?

KAYNAKLAR

Akers, R. L. & Jennings, W. G. (2015). Social Learning Theory. Içinde *The Handbook of Criminological Theory* (ss. 230-240). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781118512449.ch12

B, R. E. & Ewen, R. B. (2014). *An Introduction to Theories of Personality: 7th Edition*. Psychology Press.

Babakr, Z., Mohamedamin, P. & Kakamad, K. (2019). *Piaget's Cognitive Developmental Theory: Critical Review* (SSRN Scholarly Paper 3437574). https://papers.ssrn.com/abstract=3437574

Belsky, J., Steinberg, L. & Draper, P. (1991). Childhood Experience, Interpersonal Development, and Reproductive Strategy: An Evolutionary Theory of Socialization. *Child Development*, *62*(4), 647-670. https://doi.org/10.2307/1131166

Block, J. (1982). Assimilation, Accommodation, and the Dynamics of Personality Development. *Child Development*, *53*(2), 281-295. https://doi.org/10.2307/1128971

Burkhardt, R. W. (2005). *Patterns of Behavior: Konrad Lorenz, Niko Tinbergen, and the Founding of Ethology*. University of Chicago Press.

Cash, A. (2020). *Psychology For Dummies*. John Wiley & Sons.

Crain, W. (2015). *Theories of Development: Concepts and Applications*. Psychology Press.

Ellis, A., Abrams, M. & Abrams, L. (2008). *Personality Theories: Critical Perspectives*. SAGE.

Freud, S. (1933). *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. Norton & Co.

Friedman, S. M. (1952). An empirical study of the castration and oedipus complexes. *Genetic Psychology Monographs*, *46*, 61-130.

Ginsburg, H. P. & Opper, S. (1988). *Piaget's theory of intellectual development, 3rd ed* (ss. viii, 264). Prentice-Hall, Inc.

Green, M. G. & Piel, J. A. (2015). *Theories of Human Development: A Comparative Approach*. Psychology Press.

Grusec, J. E. (1994). *Social learning theory and developmental psychology: The legacies of Robert R. Sears and Albert Bandura* (s. 497). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10155-016

Jenkins, W. (2017). *An Analysis of Sigmund Freud's The Interpretation of Dreams*. Macat Library. https://doi.org/10.4324/9781912282449

Kalat, J. W. (2016). *Introduction to Psychology*. Cengage Learning.

Kesselring, T. & Müller, U. (2011). The concept of egocentrism in the context of Piaget's theory. *New Ideas in Psychology*, *29*(3), 327-345. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2010.03.008

Langford, P. E. (2004). *Vygotsky's Developmental and Educational Psychology*. Psychology Press.

Lerner, R. M. (2018). *Concepts and Theories of Human Development* (4. bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203581629

Looft, W. R. & Bartz, W. H. (1969). Animism revived. *Psychological Bulletin*, *71*(1), 1-19. https://doi.org/10.1037/h0026856

Lourenço, O. M. (2016). Developmental stages, Piagetian stages in particular: A critical review. *New Ideas in Psychology*, *40*, 123-137. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2015.08.002

Maisto, S. A., Carey, K. B. & Bradizza, C. M. (1999). Social learning theory. İçinde *Psychological theories of drinking and alcoholism, 2nd ed* (ss. 106-163). The Guilford Press.

Moore, J. (2011). Behaviorism. *The Psychological Record*, *61*(3), 449-463. https://doi.org/10.1007/BF03395771

Newman, B. M. & Newman, P. R. (2022). *Theories of Human Development*. Taylor & Francis.

Piaget, J. (1976). Piaget's Theory. Içinde B. Inhelder, H. H. Chipman & C. Zwingmann (Ed.), *Piaget and His School: A Reader in Developmental Psychology* (ss. 11-23). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-46323-5_2

Plotnik, R. & Kouyoumdjian, H. (2013). *Introduction to Psychology*. Cengage Learning.

Plutchik, R., Kellerman, H. & Conte, H. R. (1979). A Structural Theory of Ego Defenses and Emotions. Içinde C. E. Izard (Ed.), *Emotions in Personality and Psychopathology* (ss. 227-257). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-2892-6_9

Rennison, N. (2015). *Freud And Psychoanalysis: Everything You Need To Know About Id, Ego, Super-Ego and More*. Oldcastle Books.

Salkind, N. J. (2004). *An Introduction to Theories of Human Development*. SAGE Publications.

Sandler, J., Holder, A. & Meers, D. (1963). The EGO Ideal and the Ideal Self. *The Psychoanalytic Study of the Child*, *18*(1), 139-158. https://doi.org/10.1080/00797308.1963.11822927

Schneider, S. M. & Morris, E. K. (1987). A History of the Term Radical Behaviorism: From Watson to Skinner. *The Behavior Analyst*, *10*(1), 27-39. https://doi.org/10.1007/BF03392404

Shaffer, D. R. & Kipp, K. (2013). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence*. Cengage Learning.

Slater, A. & Bremner, J. G. (2017). *An Introduction to Developmental Psychology*. John Wiley & Sons.

Sutton-Smith, B. (1966). Piaget on play: A critique. *Psychological Review*, *73*(1), 104-110. https://doi.org/10.1037/h0022601

Watson, J. B. (2017). *Behaviorism*. Routledge.

BÖLÜM DÖRT

DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

Hanife Akgül

"Düşünürüm, her şeyin büyüyüp gelişmesi kısacık bir an için kıvama varır ancak."

-William Shakespeare

DÜŞÜNELİM

- Anne karnındaki gelişimi bilmek sizce niçin önemlidir?
- Annenin psikolojisi, karnındaki fetüsün gelişimini sizce etkiler mi?
- Anne karnındaki gelişim evrelerinin en önemlisi sizce hangisi? Niçin? Diğer şekilde soracak olursak gebeliğin hangi haftaları cenin gelişimi için daha risklidir?
- Fetüste çekinik ve baskın genlerin oluşturduğu hastalıklar arasındaki farklar nelerdir?
- Anne ve babanıza benziyor musunuz? Hangi yönlerden?
- Anne ve babanın bebekleri doğana kadarki korkuları sizce nelerdir?

- I am Sam (Benim Adım Sam) (2001)
- Knocked Up (Kaza Kurşunu) (2007)
- A Happy Event (Aramızda Bebek Var) (2011)
- Baby on Board (Bebek Yolda) (2009)
- Ricky (2009)
- Look Who's Talking (Bak Şu Konuşana) (1989)
- Nine Months (9 Ay) (1995)
- She's Having a Baby (Bebeğimiz Olacak) (1988
- Juno (2007)

KAYNAKLAR

Aydın, B. (2002). *Gelişim psikolojisi*. SFN Yayıncılık.

Alan DeCherney, H., Nathan L., Laufer N. & Ashley R. S. (2019). *Current diagnosis & treatment: obstetrics & gynecology*. (12.edition). McGrawHill Education.

Akın, G. & Dostbil, N. (2005). Türkiye'de kan grubu araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve TarihCoğrafya Fakültesi Dergisi*, *45*(2), 115. https://dergipark.org.tr/en/download/articlefile/2153207

Altıncelep, F. (2011). *Gebelerdeki prenatal distres düzeyinin belirlenmesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi.

Arısan, K. (1983). *Doğum bilgisi.* Çeltüt Matbaacılık.

Ataman, A. (2003). *Doğum öncesi gelişim.* (N. Ataman Edt.). İçinde N. Ataman (Edt.), *Gelişim ve öğrenme* (pp. 6367). Gündüz yayıncılık.

Atasü, T. & Şahmay, S. (1991). *Reprodüktif Endokrinoloji*. Jinekolojik Endokrinoloji Derneği Yayınevi.

Ayvaz, S., Hocaoğlu, Ç., Tiryaki, A. & Ak, İ. (2006). Trabzon il merkezinde doğum sonrası depresyon sıklığı ve gebelikteki ilişkili demografik risk etmenleri. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 17, 243251. http://www.turkpsikiyatri.com/C17S4/makale1.pdf

Babineau, V., Green, C. G., Jolicoeur-Martineau, A., Bouvette-Turcot, A. A., Minde, K., Sassi, R. & Lydon, J. (2015). Prenatal depression and 5-HTTLPR interact to predict dysregulation from 3 to 36 months-A differential susceptibility model. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 56*(1), 2129. https://doi.org/10.1111/jcpp.12246

Başaran N. (1999). *Tıbbi Genetik Ders Kitabı* (7.Baskı). Nobel Tıp Kitabevi.

Barry, R. A., Kochanska, G. & Philibert, R. A. (2008). G× E interaction in the organization of attachment: Mothers' responsiveness as a moderator of children's genotypes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(12), 13131320. https://doi.org/10.1111/j.14697610.2008.01935.x

Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Gündüz, O. Çev.). Kaknüs Yayınları.

Belsky, J. & Pluess, M. (2016). *Differential susceptibility to environmental influences*. In D. Cicchetti (Ed.), Developmental psychopathology: Vol. 2. Developmental neuroscience (3rd ed., pp. 59-106). Hoboken, NJ: Wiley. https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsy202

Bernstein HB, VanBuren G. (2013). Current Diagnosis & Treatment Obstetrics & Gynecology. Normal Pregnancy and Prenatal Care, 14153.

Can N.K. (2020). Erkek üreme sistemi ve otofaji. *Int J Cont Health Sci*. 1: 1014. https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1057375

Canli, T. & Lesch, K. P. (2007). Long story short: The serotonin transporter in emotion regulation and social cognition. *Nature Neuroscience,* 10, 1103-1109. https://doi.org/10.1038/nn1964

Caspi, A., Sugden, K., Moffitt, T. E. et al. (2003). Influence of life stress on depression: moderation by a polymorphism in the 5HTT gene. *Science, 301*(5631), 386389. https://doi.org/10.1126/science.1083968

Cohen S, Wheelwright S, Hill J, Raste Y and Plumb I (2001) . The "Reading the Mind in the Eyes" Test revised version: a study with normal adults, and adults with Asperger syndrome or highfunctioning autism. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines.* 42(2): 241251.

Demirsoy, A. (1995). *Kalıtım ve Evrim.* Meteksan Yayınları. No. 11.

Dönmez, A., Er, M. & Karaçam, Z. (2018). Gebe okuluna başvuran gebelerin yaşadığı gebeliğe bağlı fiziksel sağlık sorunlarının incelenmesi. *Life Sciences, 13*(1), 110

Erez, S. (1992). *Danforth Obstetrik ve Jinokoloji* (6. Baskı). Yüce yayınları.

Ekinci, M., Özer, H., Bağ, B. & Cambaz,N.(1999). Gebelerin doğum öncesi ve sonrası Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi 7.Ulusal Hemşirelik Kongresi Kitabı,* Erzurum, 424426.

Erdentug Aygen, N. (1943). Türklerin Kan Grupları ve Kan Gruplarının Antropolojik Karakterlerle İlgisi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve TarihCoğrafya Fakültesi Dergisi. 11*(1), 1727.

Feldman, R.S. (2016). *Child Development.* 7th Ed. Boston: Pearson.

Green, C. G., Babineau, V., JolicoeurMartineau, A. ve ark. (2017). Prenatal maternal depression and child 5HTTLPR and DRD4 genotype predict negative emotionality from 3 to 36 65 months. *Development and Psychopathology,* 29(3), 901917. https://doi.org/10.1017/S0954579416000560

Gümüşdaş M. & Ejder Apay S. (2016). Gebelikte evlilik uyumu ve sosyal destek arasındaki ilişki. *HSP. 3*(1):18. doi:10.17681/hsp.16572.

Helvacı, M.R. (2015). Orak hücre hastalıkları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, 6 (22), 2534. Doi: 10.17944/mkutfd.34012

Jersild, A.T. (1979). Çocuk Psikolojisi (Çev. Günçe, G.). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kaptan, G. & Dedeli, Ö. (2012). *Gebelik ve Solunum Sistemi Hastalıkları.* İçinde 7174 G. Kaptan & Ö. Dedeli (Ed.), Gebelikte İç Hastalıkları. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi;

Karanisoğlu, H. (1991). Riskli gebeliklerde ruhsal durum ve hemşirelik yaklaşımı. *Florence Nightingale Journal of Nursing,* 5(19), 4752. https://dergipark.org.tr/tr/pub/fnjn/issue/9031/112586

Kerse, İ. (1974). *İnsan Embriyolojisine Giriş.* Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

Kuğu, N. & Akyüz, G. (2001). Gebelikte ruhsal durum. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 23*, 6164. http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/2219.pdf

Mann, J. J., Huang, Y., Underwood, M. D. ve ark., (2000). A serotonin transporter gene promoter polymorphism (5HTTLPR) and prefrontal cortical binding in majör depression and suicide. *American Medical Association,* 57, 729-738. https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.8.729

Mariotti, P. (2012). *The maternal lineage: Identification, desire, and transgenerational issues*. Hove, East Sussex: Routledge, https://doi.org/10.4324/9780203078341

Monroe, S. M. & Simons, A. D. (1991). Diathesisstress theories in the context of life stress research: implications for the depressive disorders. *Psychological Bulletin,* 110(3), 406425. https://doi.org/10.1037/00332909.110.3.406

Montoya, J.S., Cabezza A.H., Rojas, O.M., Navarrete, R.C. & Keever, M.Á.V. (2012). Menstrual disorders in adolescents. *Bol Med Hosp Infant Mex. 69*(1): 6376.

Nash, B. (1985). *Her yönüyle çocuk bakımı*. İnkılap Kitapevi.

Noyan, A. (1990). *Fizyoloji Ders Kitabı*. Meteksan.

Oats, J.N. & Abraham S. (1990). LlewellynJones Fundamentals of obstetrics and Gynaecology, 9. Edition. Mosby Ltd.

Onur, B. (2011). Gelişim Psikolojisi (9. Baskı). İmge Kitabevi.

Özkan, S. (1993). *Psikiyatrik Tıp: KonsültasyonLiyezon Psikiyatrisi*. ROCHE Müstahzarları Sanayi.

Özorhan, E.Y. (2012). *Gebelerin Gebelik Sürecinde Beden İmajı Algılama Durumlarının Belirlenmesi,* Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı.

Papalia, D. E., Olds, S. W. & Feldman, R.D. (2007). *Human Development* (10th ed.). McGrawHill Companies.

Pernaud, L. (1995). *Bir Çocuk Bekliyorum*. (Gülcan T., Çev.ed.),(1. Baskı), E yayınları.

Pernoll, M.L. (1991). *Current obstetrics and gynecologic diagnosis and treatment* (7. Edition). Lebanon.

Potts, NL & Mandleco BL. (2012). *Pediatric Nursing: Caring for Children and Their Families*. 3rd Ed. Delmar Cencage Learning Inc., NY,

Pluess, M., Velders, F. P., Belsky, J., van IJzendoorn, M. H. ve ark. (2011). Serotonin transporter polymorphism moderates effects of prenatal maternal anxiety on infant negative emotionality. *Biological Psychiatry, 69*(6), 520525. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2010.10.006

Pluess, M., Belsky, J. & Neuman, R. J. (2009). Prenatal smoking and attentiondeficit/hyperactivity disorder: DRD47R as a plasticity gene. *Biological Psychiatry, 66*(4), e5e6. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2009.04.019

Reeder S. & Martin L., (1987) *Maternity Nursing*. Lippincoat Company, Philadelphia.

Saatçioğlu, A. (1979). An Analysis of the ABO Gene Freauencies in Turkey, *Journal of Human Evolution. London*. 8,367373.

Sadler, T.W. (2011). *Langman's Medikal Embriyoloji* (Çev. C. Başaklar), Palme Yayınevi.

Santrock, J.W. (2011). *Yaşam Boyu Gelişim Psikolojisi* (13. Baskı). (G. Yüksel, Çev.). Nobel Yayıncılık.

Santrock, J.W. (2014). *Child Development.* 14th Ed. McGraw Hill, NY,

Saran, N. (1975). Kan Grupları ve Türkiye'deki Dağılımı. *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2,5160.

Saraçoğlu, F. (1985). *Jinekolojide ve Obstetrikte Aciller,* Teori Yayınları.

Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. (27. Baskı). Anı Yayıncılık.

Sönmez, T., Çapık A. & Akkaş, M. (2019). Ebelik öğrencilerinde menstruasyon dönemine yönelik semptomların değerlendirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 22*(1): 2532. https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/687760

Sözeri, C, Cevahir R, Şahin S & Semiz O. (2006). Gebelerin Gebelik Süreci İle İlgili Bilgi Ve Davranışları. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi. 1*(2): p.92104.

Süzen, L.B. (2003). *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisine Giriş.* Birol Yayıncılık

Özel Ş., Gençosmanoğlu Türkmen G., Koncagül S. & Ergün Y. (2016). Ektopik gebelik olgularının analizi ile ektopik gebeliklerde tanı ve yaklaşımın değerlendirilmesi. *Jinekoloji Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 13*(3), 121 - 124. https://dergipark.org.tr/en/download/articlefile/932774

Taşkın, L. (2016). *Gebelikte Annenin Fizyolojisi*. İçinde L. Taşkın (Ed.), Doğum ve Kadın

Sağlığı Hemşireliği. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi; 103127.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). *Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi* (İnternet). www.sistemofset.com.tr

Terzioğlu, F. & Taşkın, L. (2016). *Doğum Öncesi Bakım: Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği.* Akademisyen Tıp Kitapevi.

Tortora, G.J. & Derrickson B. (2014). *Principles of Anatomy and Physiology: Organization, support and movement, and control systems of the human body*; (vol. 2). Wiley, Hoboken,

Türkiye Down Sendromu Derneği, (2023). https://www.downturkiye.org/

Türk Hemotoloji Derngi, (2011). *Hemeofili tanı ve tedavi kılavuzu*. Sürüm 1, https://www.thd.org.tr/thdData/userfiles/file/kilavuz1.pdf

Uslu Yuvacı H & Cevrioğlu S. (2017). Kadın Üreme Sistemi Mikrobiyotası. *J Biotechnol and Strategic Health Res*. 1 (Special issue): 95103. https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/378335

Ülgen G & Fidan, E. (1984), *Çocuk Gelişimi*. MEB. Basımevi. İstanbul.

World Health Organization recommendations on antenatal care for a positive pregnancy experience 2008. Available from: https://www.who.int/publications/i/item/9789241549912

Dünya Sağlık Örgütü. (2014). World Health Statistics (2014), http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112738/1/9789240692 671.

Yakan, B., Özdamar S. & Kutlubay R. (2004). *Genel Histoloji Ders Notları*. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları No.42. Kayseri.

Yazıcı, S. & Günaydın, S. (2016). *Gebelikte Annede Oluşan Değişiklikler*. İçinde H. Karanisaoğlu, S. Yazıcı & T. Yılmaz (Ed.), Doğum Öncesi Dönem ve Bakım. Nobel Tıp Kitabevleri, 95116.

Yeşilçiçek Çalık, K. & Aktaş, S. (2011). Gebelikte depresyon: Sıklık, risk faktörleri ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3: 142-162.

Yiğit, R. (2009). *Çocukluk Dönemlerinde Büyüme ve Gelişme*. Sistem Ofset.

https://www.acibadem.com.tr/ilgialani/yalancigebelik/

https://www.acibadem.com.tr/hayat/kordosenteznedirnasilyapilir/

https://www.medicana.com.tr/saglikrehberidetay/15904/klinefeltersendromunedir

BÖLÜM BEŞ

FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

Süleyman Akçıl

"Uygun bir beden olmadıkça ruh asla gelişemez çünkü ruhun gelişimi için gerekli malzemeyi sağlayan bedendir."

-Franz Hartmann

DÜŞÜNELİM

- Genetik, beslenme ve çevre gibi çeşitli faktörler, nasıl etkileşime girerek doğum öncesinden ergenliğe kadar fiziksel gelişimi etkiler?
- Çocukluk ve ergenlik dönemindeki fiziksel gelişimin psikolojik ve duygusal refahla nasıl bir ilişkisi vardır?
- Fiziksel gelişimdeki kilometre taşları farklı kültürlere ve sosyoekonomik yapılara göre ne şekilde farklılık gösterebilir ve bu farklılıkların altında yatan nedenler neler olabilir?

KAYNAKLAR

Adolph, K. E. & Joh, A. S. (2009). Multiple learning mechanisms in the development of action. In E. Woodward & A. Needham (Eds.), *Learning and the infant mind* (pp. 172207). Oxford University Press.

Barlow, S. E. & Committee, E. (2007). Expert committee recommendations regarding the prevention, assessment, and treatment of child and adolescent overweight and obesity: Summary report. *Pediatrics, 120*(Supplement 4), S164S192.

Berk, L. E. (2018). Development through the lifespan. Pearson Education.

Berkey, C. S., Colditz, G. A., Rockett, H. R., Frazier, A. L. & Willett, W. C. (2009). Dairy consumption and female height growth: prospective cohort study. *Cancer Epidemiology Biomarkers & Prevention*, *18*(6), 18811887.

Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C. H., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., ... & Grantham‐McGregor, S. (2013). Early childhood development coming of age: Science through the life course. *The Lancet, 389*(10064), 7790.

Bornstein, M. H., Hahn, C. S. & Suwalsky, J. T. (2013). Physically developed and exploratory young infants contribute to their own longterm academic achievement. *Psychological Science, 24*(10), 19061917.

Cameron, C. E., Brock, L. L., Murrah, W. M., Bell, L. H., Worzalla, S. L., Grissmer, D. & Morrison, F. J. (2012). Fine motor skills and executive function both contribute to kindergarten achievement. *Child Development, 83*(4), 12291244.

Casey, B. J., Giedd, J. N. & Thomas, K. M. (2000). Structural and functional brain development and its relation to cognitive development. *Biological psychology, 54*(13), 241257.

Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M. & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. American Psychologist, 55(2), 218232.

Çekici, F. (2014). Fiziksel gelişim. R. Ç. Eroğul ve F. Yurtal (Ed.) Eğitim psikolojisi el kitabı içinde (4794). Mentis

Dahl, R. E. & Forbes, E. E. (2010). Pubertal development and behavior: Hormonal activation of social and motivational tendencies. *Brain and Cognition, 72*(1), 6672.

Davis, M. S. & Bauman, K. J. (2017). School enrollment in the United States: 2011 Population characteristics. *Census Bureau*.

Diamond, A. (2002). Normal development of prefrontal cortex from birth to young adulthood: Cognitive functions, anatomy, and biochemistry. In *Principles of frontal lobe function* (pp. 466503). Oxford University Press.

Dorn, L. D., Dahl, R. E., Woodward, H. R. & Biro, F. (2006). Defining the boundaries of early adolescence: A user's guide to assessing pubertal status and pubertal timing in research with adolescents. *Applied Developmental Science, 10*(1), 3056.

Eccles, J. S. (1999). *The development of children ages 6 to 14. The future of children,* 3044.

Eisenmann, J. C., Laurson, K. R. & DuBose, K. D. (2004). Fatness, fitness, and cardiovascular disease risk factors in children and adolescents. *Medicine and Science in Sports and Exercise, 37*(7), 12511256.

Eliot, L. & Olafson, E. (2002). *What's going on in there? : How the brain and mind develop in the first five years of life*. Bantam Books.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.

Fields, R. D. (2005). Myelination: An overlooked mechanism of synaptic plasticity? *The Neuroscientist, 11*(6), 528531.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. & Goodway, J. D. (2012). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults*. McGrawHill.

Ge, X., Natsuaki, M. N. & Conger, R. D. (2006). Trajectories of depressive symptoms and stressful life events among male and female adolescents in divorced and nondivorced families. *Development and Psychopathology, 18*(1), 253273.

Geschwind, N. & Galaburda, A. M. (1985). Cerebral lateralization: Biological mechanisms, associations, and pathology: I. A hypothesis and a program for research. *Archives of Neurology, 42*(5), 428459.

Gilmore, J. H., Shi, F., Woolson, S. L., Knickmeyer, R. C., Short, S. J., Lin, W., ... & Styner, M. (2018). Longitudinal development of cortical and subcortical gray matter from birth to 2 years. *Cerebral Cortex, 22*(11), 24782485.

Huttenlocher, P. R. & Dabholkar, A. S. (1997). Regional differences in synaptogenesis in human cerebral cortex. *Journal of Comparative Neurology, 387*(2), 167178.

Janz, K. F., Letuchy, E. M., Burns, T. L., Eichenberger Gilmore, J. M., Torner, J. C. & Levy, S. M. (2014). Objectively measured physical activity trajectories predict adolescent bone strength: Iowa Bone Development Study. *British Journal of Sports Medicine, 48*(13), 10321036.

Kail, R. V. & Cavanaugh, J. C. (2018). *Human development: A lifespan view*. Cengage Learning.

Knudsen, E. I. (2004). Sensitive periods in the development of the brain and behavior. *Journal of Cognitive Neuroscience, 16*(8), 14121425.

Lagercrantz, H. (2016). *The Newborn Brain: Neuroscience and Clinical Applications.* Cambridge University Press.

MacKelvie, K. J., Khan, K. M. & McKay, H. A. (2002). Is there a critical period for bone response to weightbearing exercise in children and adolescents? A systematic review. *British Journal of Sports Medicine, 36*(4), 250257.

Malina, R. M. (2017). Secular trends in growth, maturation and physical performance: A review. *Anthropological Review, 68*(1), 331.

Malina, R. M., Bouchard, C. & BarOr, O. (2004). *Growth, maturation, and physical activity*. Human Kinetics.

Moore, K. L. & Persaud, T. V. N. (2008). *The developing human: Clinically oriented embryology*. Saunders/Elsevier.

Nelson, C. A. (2000). The neurobiological bases of early intervention. In *Handbook of early childhood intervention* (pp. 204227). Cambridge University Press.

Pellegrini, A. D. & Smith, P. K. (1998). Physical activity play: The nature and function of a neglected aspect of play. *Child Development, 69*(3), 577598.

Piek, J. P., Dawson, L., Smith, L. M. & Gasson, N. (2008). The role of early fine and gross motor development on later motor and cognitive ability. *Human Movement Science, 27*(5), 668681.

Pillitteri, A. (2010). *Maternal and Child Health Nursing: Care of the Childbearing and Childrearing Family.* Lippincott Williams & Wilkins.

Robinson, L. E., Stodden, D. F., Barnett, L. M., Lopes, V. P., Logan, S. W., Rodrigues, L. P. & D'Hondt, E. (2015). Motor competence and its effect on positive developmental trajectories of health. *Sports Medicine, 45*(9), 12731284.

Rogol, A. D., Roemmich, J. N. & Clark, P. A. (2002). Growth at puberty. *Journal of Adolescent Health, 31*(6 Suppl), 192200.

Roche, A. F. (1992). Growth, maturation, and body composition: the Fels Longitudinal Study 19291991. *Cambridge University Press*.

Sadler, T. W. (2011). *Langman's medical embryology*. Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins.

Shonkoff, J. P. & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press.

Sigelman, C. K. & Rider, E. A. (2014). *Lifespan human development*. Cengage Learning.

Soska, K. C., Adolph, K. E. & Johnson, S. P. (2010). Systems in development: Motor skill acquisition facilitates threedimensional object completion. *Developmental Psychology, 46*(1), 129138.

SmitsEngelsman, B. & Hill, E. L. (2012). The relationship between motor coordination and intelligence across the IQ range. *Pediatrics, 130*(4), e950e956.

Steinberg, L. (2017). *Adolescence* (11th ed.). McGrawHill Education.

Stodden, D. F., Goodway, J. D., Langendorfer, S. J., Roberton, M. A., Rudisill, M. E., Garcia, C. & Garcia, L. E. (2008). A developmental perspective on the role of motor skill competence in physical activity: An emergent relationship. *Quest, 60*(2), 290306.

Strong, W. B., Malina, R. M., Blimkie, C. J., Daniels, S. R., Dishman, R. K., Gutin, B., ... & Rowland, T. (2005). Evidence based physical activity for schoolage youth. *The Journal of Pediatrics, 146*(6), 732737.

Thelen, E. (2000). Motor development as foundation and future of developmental psychology. *International Journal of Behavioral Development, 24*(4), 385397.

Thomas, J. R. & French, K. E. (2019). *Gender and age differences in motor skill performance and physical activity*. In Motor development: Research and reviews, Vol. 2 (pp. 219251).

Veldhuis, J. D., Roemmich, J. N. & Richmond, E. J. (2005). Endocrine control of body composition in infancy, childhood, and puberty. *Endocrine Reviews, 26*(1), 114146.

BÖLÜM ALTI

BİLİŞSEL GELİŞİM

Birsen Şahan

"Çocuklar, aktif keşifler yapan, bilgiyi arayan ve anlamaya çalışan birer 'küçük bilim insanı'dır."

-Jean Piaget

DÜŞÜNELİM

- Bir çocuğun bilişsel olarak geliştiğini nasıl anlarsınız?
- Bilişsel gelişimin gerçekleşmesi için neler gereklidir?
- Bilişsel gelişimde kültürel etkenler bireyi nasıl etkiler?
- Zekâyı nasıl tanımlarsınız?
- Çocukların bilişsel gelişimine olumlu katkıda bulunmak için çevreyi nasıl düzenlemek gerekir?
- Yeni öğrendiğimiz bilgilerle eski bilgilerimizi nasıl ilişkilendiririz?
- Bebeklerde, erken dönem çocuklarda, okul çağı çocuklarda ve ergenlerde bilişsel gelişim nasıldır? Aralarında ne tür farklılıklar vardır?
- Bilişsel gelişimi evrelere ayırabilir miyiz? Bunu neye göre yapabiliriz?

KAYNAKLAR

Berk, L. E. (2018). *Development Through the Lifespan*. Boston: Pearson

Boyd, D. G. & Bee, H. L. (2014). *The developing child* (13th Ed.). USA: Pearson

Johnson, S. P. (2009). Perceptual completion in infancy. In S. P. Johnson (Ed.), *Neoconstructivism: The new science of cognitive development* (pp. 47-65). New York: Oxford University Press.

Miller, P. H. (2002). *Theories of developmental psychology*. USA: Worth Publishers

Miller, P. H. (2011). Piaget's theory: Past, present, and future. In U. Goswami (Ed.), *The Wiley-Blackwell handbook of childhood cognitive developmen*t (pp. 649-672). Wiley Blackwell.

Moore, M. K. & Meltzoff, A. N. (2009). Numerical identity and the development of object permanence. In S. P. Johnson (Ed.), ***Neoconstructivism: The new science of cognitive development*** (pp. 61-83). New York: Oxford University Press.

Oakley, L. (2004). *Cognitive Development*. London and NY: Routledge Modular Psychology Series

Parke, R. D. & Gauvain, M. (2009). *Child Psychology, A comtemporary Viewpoint.* McGrawHill Companies

Piaget, J. (1932). *The Moral Judgment of the Child*. Harcourt, Brace

Piaget, J. (1968). *Structuralism*. NY: Basic Books.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1969) *The Psychology of the Child*. NY: Basic Books.

Piaget, J. (1999). *Çocukta Zihinsel Gelişim* (Çev. H. Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi

Salkind, N. J. (2002). Child Development. USA: Macmillan Reference

Smith, L. B. & Pereira, A. (2009). Shape, action, symbolic play, and words:Overlapping loops of cause and consequence in developmental process. In S. P. Johnson (Ed.), *Neoconstructivism: The new science of cognitive development.* Oxford University Press.

BÖLÜM YEDİ

DİL GELİŞİMİ

Hasan Sarıcı

"Konuşmak altın, susmak gümüştür."

-Türk atasözü

DÜŞÜNELİM

- Bebeklerin sadece birkaç ay içinde temel dil becerilerini nasıl öğrendiğini ve çevreleriyle iletişim kurmayı başardıklarını gözlemlediniz. Sizce bu süreçte hangi faktörler etkili olabilir?
- Dil gelişimi; bilişsel, duygusal ve sosyal alanlarla nasıl etkileşim içindedir? Bir çocuğun dil becerileri, bu alanlara nasıl katkı sağlayabilir?
- Dil edinimini harekete geçiren mekanizmaları düşündüğünüzde, bir çocuğun yeni kelimeleri nasıl hızla öğrenip kullanmayı başardığını anlamak için hangi süreçleri göz önünde bulundurmanız gerekir?
- Dil gelişimi, duygusal anlayışı nasıl etkiler? Bir çocuğun duygusal zekâsını geliştirmesine ve başkalarının duygularını anlamasına nasıl yardımcı olabilir?
- Dil gelişiminin eğitim ve klinik uygulamalarda nasıl kullanılabileceğini düşünün. Bir çocuğun dil becerilerini desteklemek için neler yapılabilir? Dil gelişimi sorunlarını tanımlamak ve çözmek için hangi yaklaşımlar kullanılabilir?
- Dil gelişimi alanında gelecekteki yönelimleri ve gelişen araştırmaları düşündüğünüzde, sizce hangi alanlarda daha fazla çalışma yapılması gerekir ve dil gelişimi daha iyi nasıl anlaşılır?

KAYNAKLAR

Aimin, L. (2013). The study of second language acquisition under socio-cultural theory. *American Journal of Educational Research*, *1*(5), 162-167. https://d*oi.org/10.12691*/education-1-5-3

Babakr, Z. H., Mohamedamin, P. & Kakamad, K. (2019). Piaget's cognitive developmental theory: critical review. *Education Quarterly Reviews*, *2*(3), 517-524. https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.03.84

Beitchman, J. & Brownlie, E. (2010). Language development and its impact on children's psychosocial and emotional development. In *Encyclopedia on Early Childhood Development* (pp. 1-6).

Bloom, L. & Beckwith, R. (1989). Talking with feeling: Integrating affective and linguistic expression in early language development. *Cognition and Emotion*, *3*(4), 313-342. https://doi.org/10.1080/02699938908412711

Cem-Değer, A. (1996). Evrensel dilbilgisi ve dil edinimi kuramı. 7, 100-113. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, *1*(7), 100-113.

Conti-Ramsden, G. & Durkin, K. (2012). Language development and assessment in the preschool period. *Neuropsychology Review*, *22*(4), 384-401. https://doi.org/10.1007/s11065-012-9208-z

Duran, M. & Kenanoğlu, D. (2020). Erken çocukluk döneminde dil gelişimi üzerine yapılan çalışmaların içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *8*(1), 15-35. https://doi.org/10.33715/inonusaglik.699957

Düşek, G. & Dönmez, B. (2012). Pre-school education programs issued in Turkey. *Mesleki Bilimler Dergisi*, *1*(1), 68-75. http://dergipark.gov.tr/mbd/issue/34034/376678

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 85-103. http://dergipark.gov.tr/tebd/issue/26140/275302

Girgin, İ. (2020). A review on the language development in early childhood. *Journal of Individual Differences in Education*, *2*(1), 52-63.

Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, *26*(1), 55-88. https://doi.org/10.1016/j.dr.2005.11.002

Işıtan, S. & Turan, F. (2014). Çocuklarda dil gelişiminin değerlendirilmesinde bir anlatı analizi yaklaşımı olarak öykü anlatımı. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 13*(Nove25mber), 105-124.

Kerimoğlu, C. (2021). Chomsky'nin Problemi: Dilin Evrimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 598-614.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(Mayıs 2011), 1-21.

Kuhn, L. J., Willoughby, M. T., Wilbourn, M. P., Vernon-Feagans, L. & Blair, C. B. (2014). Early communicative gestures prospectively predict language development and executive function in early childhood. *Child Development*, *85*(5), 1898-1914. https://doi.org/10.1111/cdev.12249

Lahikainen, A. R., Malkia, T. & Repo, K. (2017). Family, media and the digitalization of childhood. In *Media, Family Interaction and the Digitalization of Childhood*. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781785366673.00022

McLaughlin, S. F. (2010). Verbal behavior by B.F. Skinner: Contributions to analyzing early language learning. *The Journal of Speech and Language Pathology - Applied Behavior Analysis*, *5*(2), 114-131. https://doi.org/10.1037/h0100272

Melekoğlu, M. (2021). Erken çocukluk dönemi tanılı/tanısız çocukların ev ve okul ortamındaki davranış örüntüleri ve sosyal yeterlilikleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *27*, 74-102. https://doi.org/10.14689/enad.27.5

Onan, B. & Tiryaki, E. N. (2012). Türkçede örtülü anlam oluşturan unsurlar ve ana dili öğretimindeki işlevleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(19), 223-240.

Ornat, S. L. & Gallo, P. (2004). Acquisition, learning, or development of language? Skinner's "verbal behavior" revisited. *The Spanish Journal of Psychology*, *7*(2), 161-170.

Panhwar, A. H. (2016). Sociocultural Theory and its Role in the Development of Language Pedagogy. *Advances in Language and Literary Studies*, *7*(6). https://doi.org/10.7575/aiac.alls.v.7n.6p.183

Paradis, J., Emmerzael, K. & Duncan, T. S. (2010). Assessment of english language learners: Using parent report on first language development. *Journal of Communication Disorders*, *43*(6), 474-497. https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2010.01.002

Price, C. J. (2012). A review and synthesis of the first 20 years of PET and fMRI studies of heard speech, spoken language and reading. *NeuroImage*, *62*(2), 816-847. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.04.062

Rahmatirad, M. (2020). A Review of Socio-Cultural Theory. *Siasat*, *4*(3), 23-31. https://doi.org/10.33258/siasat.v4i3.66

Santrock, John W. (2017). *Yaşam boyu gelişim*. Çev: Galip Yüksel (13. Basımdan Çeviri: Gözden Geçirilmiş Yeni Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Savi Çakar, F. (2019). Yaşam dönemleri ve uyum sorunları. In *Pegem* (Issue 4). https://doi.org/10.14527/9786053189565 Kitap

Schieffelin, B. B. & Ochs, E. (1986). Language Socialization. *Annual Review of Anthropology*, *15*(163-191).

Temizyürek, F. (2008). Çocukta dil gelişim süreci. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜ-TAD)*, *7*, 169-176.

Van Valin, R. D. (1998). *The acquisition of wh-questions and the mechanisms of language acquisition*. Routledge.

Yurtseven, L. (2011). *Annelerin çocuklarına hikaye okumasının çocukların sosyal beceri gelişimine etkisinin incelenmesi*. İnönü Üniversitesi.

BÖLÜM SEKİZ

KİŞİLİK VE MİZAÇ GELİŞİMİ

Çağla Karademir

"İnsan, kendini başkalarında yeniden keşfeder."

-Goethe (1749-1832)

DÜŞÜNELİM

- Çok iyi tanıdığınızı düşündüğünüz bir kişinin en belirgin 5 özelliği nedir? Sizi tanımlayan en belirgin özellikler neler? Çocukken sahip olduğunuz özellikleri hâlen taşıyor musunuz?
- Kişilik, mizaç, karakter, benlik, kimlik aynı anlama mı geliyor?
- Kişiliğimizin zaman içerisindeki gelişimini Freud ve Erikson nasıl açıklıyor?
- Bağlanma, kişilik gelişimini nasıl etkiliyor?
- Hiç moratoryum yaşadınız mı?

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development,40*, 969-1025. https://doi.org/10.2307/1127008

Baloğlu, M. (2016). Kişilik kuramı: Günlük gözlemlerden sistematik kuramlara. In Cernone D. & Pervin L. A. (Eds.) *Kişilik psikolojisi - kuram ve araştırma* (pp. 1-32). (12 Edt.) (Çev. Edt. M. Baloğlu). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bornstein, R. F. (1992). The dependent personality: developmental, social, and clinical perspectives. *Psychological bulletin, 112*(1), 3. https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.3

Burger, M. J. (2006). *Kişilik.* (Çev. İ. D. Erguvan Sarıoğlu). Kaknüs Yayıncılık.

Buss, A. H. & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early Developing Personality Traits*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Chen, X. & Schmidt, L. A. (2015). Temperament and personality. In M. E. Lamb & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science. Socioemotional processes* (Vol. 3, 7th ed., pp. 152- 200). Wiley & Sons.

Chess, S. & Thomas, A. (1991). Temperament and the concept of goodness of fit. In *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement* (pp. 15-28). Springer.

Conrad, R., Wegener, I., Geiser, F. & Kleiman, A. (2013). *Temperament, character, and personality disorders in chronic pain. current pain and headache reports.*17:318. https://doi.org/10.1007/s11916-012-0318-3

Ellis, A., Abrams, M. & Abrams, L. D. (2009). *Personality theories: Critical perspectives.* Sage Publications.

Erikson, E. H. (2018). *İnsanın 8 evresi.* (Çev. G. Akkaya). (3. Basım). Okyanus Yayınları.

Feist, G. J., Roberts, T-A & Feist, J. (2021). *Theories of personality.* McGraw-Hill.

Gillibrand, R.,, Lam, V. & O'Donnell, V. L. (2016). *Developmental psychology.* (Second Edt.). Pearson.

Hammack, P. L. (2015). Theoritical foundations of identity. In K. C. McLean and M. Syed (Eds.), *The Oxford handbook of identity development* (pp. 11-32). Oxford University Press.

Heim, A. & Westen, D. (2005). Theories of personality and personality disorders. In John M. Oldham, Andrew E. Skodol, Donna S. Bender (Eds.), *The American psychiatric publishing textbook of personality disorders* (pp. 17-34). American Psychiatric Publishing.

Herzhoff K., Kushner S. C., Tackett J. L. (2017). Personality development in childhood. In Specht J. (Ed.), *Personality development across the lifespan* (pp. 9-23). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-804674-6.00002-8

John, O. P., Naumann, L. P. & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 114-158). The Guilford Press.

Kagan, J. (2003). Behavioral inhibition as a temperamental category. In R. J. Davidson, K. R. Scherer & H. H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of affective science* (320-331). New York: Oxford University Press.

Kernberg, O. F. (2016). What is personality?. *Journal of personality disorders*, 30(2), 145-156. https://doi.org/10.1521/pedi.2106.30.2.145

Larsen, R. J., Buss, D. M., King, D. B. & Ensley, C. E. (2020). *Personality psychology: Domains of knowledge about human nature.* McGraw Hill.

Lengua, L. J., Gartstein, M. A. & Prinzie, P. (2019). Temperament and personality trait development in the family: Interactions and transactions with parenting from infancy through adolescence. In D. P. McAdams, R. L. Shiner & J. L. Tackett (Eds.), *Handbook of personality development* (pp. 201-220). The Guilford Press.

Magnavita, J. J. (2016). *Kişilik kuramları kişilik biliminde çağdaş yaklaşımlar.* (Çev. Psikoterapi Enstitüsü). Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Mayer, J. D. (2018). *Personality : A systems approach.* The Rowman & Littlefield Publishing Group.

McAdams, D. P. (2019). The emergence of personality. In D. P. AcAdams, R. L. Shiner & . L. Tackett (Eds.), *Handbook of personality development* (pp. 3-19). The Guilford Press.

McCrae, R. R. & Costa, P. T., Jr. (2008). The five-factor theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 159-181). The Guilford Press.

McLean, K. C. & Syed, M. U. (Eds.). (2015). *The Oxford handbook of identity development.* Oxford University Press.

Miller, P. H. (2016). *Theories of developmental psychology* (6nd ed.). Worth Publishers.

Millon, T. (2011). *Disorders of personality: Introducing a DSM/ICD spectrum from normal to abnormal.* (3nd. ed.). John Wiley & Sons.

Newman, B. M. & Newman, P. R. (2012). *Development through life a psychosocial approach.* Wadsworth, Cengage Learning.

Prevoo, T., ter Weel, B. (2015). The effect of family disruption on children's personality development: Evidence from british longitudinal data. *De Economist*, 163, 61-93. https://doi.org/10.1007/s10645-014-9248-2

Rothbart, M. K. (2007). Temperament, development, and personality. *Current directions in psychological science, 16*(4), 207-212. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00505.x

Rothbart, M. K. & Bates, J. E. (2006). Temperament. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology* (pp. 99-156). John Wiley & Sons.

Schultz, D. P. & Schultz S. E. (2017). *Theories of personality* (11th Ed.). Cengage Learning.

Shaffer, D. R. & Kipp, K. (2014). *Developmental psychology: Childhood and adolescence.* (9th. Edt.). Wadsworth Cengage Learning.

Thomas, A. & Chess, S. (1977). *Temperament and development.* New York: Brunner/Mazel.

VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA dictionary of psychology.* (2nd ed.). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/14646-000

von Tetzchner, S. (2023). *Typical and Atypical child and adolescent development 6 emotions, temperament, personality, moral, prosocial and antisocial development.* Taylor & Francis Group https://doi.org/10.4324/9781003292531

Westen, D., Gabbard, G. O. & Ortigo, K. M. (2008). Psychoanalytic approaches to personality. In O. P. John, R. W. Robins & L. A. Pervin (Eds), *Handbook of personality: Theory and research, Third edition* (pp. 61-113). New York, NY: Guilford Press.

BÖLÜM DOKUZ

AHLAK GELİŞİMİ

Sedef Ünsal Seydooğulları

"Bir sese sahip olmak, insan olmaktır. Söyleyecek bir şeyinin olması ise kişi olmak demektir."

-Carol Gilligon, *Kadının Farklı Sesi* (2017, s. 1920)

DÜŞÜNELİM

- Ahlak nedir?
- Ahlaklı düşünmek ve ahlaklı davranmak aynı şey midir?
- Vicdanlı olmayı kimden ve nasıl öğreniriz?
- Kohlberg'in araştırmalarına göre kadınların ağırlıklı olarak "iyi çocuk yönelimi" evresinde olmalarını sebepleri neler olabilir? Bireyci ve toplulukçu kültürler bağlamında tartışınız.

rılan ve onu destekleyen yaklaşımlarıyla ahlak gelişimi alan yazınına katkı sunmaktadırlar.

OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ

Okuma Önerileri

- Cohen, M. (2016). *101 Ahlâk İkilemi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dostoyevski, F. (2015). *Suç ve ceza.* Can Yayınları.
- de Saint-Exupéry, A. (2020). *Küçük prens.* Bora Yayıncılık.
- Reich, W., Steig, W., & Yeğin, Ş. (2010). *Dinle küçük adam.* Kavis.

İzleme Önerileri

- La vita e bella (Hayat Güzeldir) (1999)
- Das Experiment (Deney) (2002)
- Mar adentro (İçimdeki Deniz) (2005)
- İşe Yarar Bir Şey (2017)
- Amen (Amin) (2003)
- Oppenheimer (2023)

KAYNAKLAR

Arnold, M. L. (2000). Stage, sequence, and sequels: Changing conceptions of morality, Post-Kohlberg. *Educational Psychology Review, 12*(4), 365-383.

Austrian, S. G. (2008). Adolescence. In S. G. Austrian (Ed.), *Developmental theories through the life cycle* (pp. 79-131). New York: Columbia University Press.

Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Persoonality And Social Psychology*, 1(6), 589.

Berkowitz, M. W. & Gibbs, J. C. (1985). The process of moral conflict resolution and moral development. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (29), 71-84. https://doi.org/ 10.1002/cd.23219852907

Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literatüre. *Psychological Bulletin, 88*, 1-45. https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.1.1

Brabeck, M. (1983). Moral judgment: Theory and research on differences between males and females. *Developmental Review, 3(*3), 274-291. https://doi.org/10.1016/0273-2297(83)90016-3

Brown, R. & Herrnstein, R. J. (1975). *Psychology*. Boston, MA: Little, Brown.

Cesur, S. (2022). Gündelik ahlaka kuramsal bakışlar: "Durun ben size bir hikaye anlatayım". *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 51-64.

Cevizci, A. (1997). *Felsefe sözlüğü*. Ekin Yayınları.

Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J. & Lieberman, M. (1983). A longitudinal study of moral judgment. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 48* (1-2, Serial No. 200). Chicago: University of Chicago Press.

Cincotta, N. F. (2002). The joumey of middle childhood: who are "latency"-age children? In Austrian, S. G. (Ed.), *Developmental theories through life* (pp. 69-86). Columbia University Pres.

Çam, Z., Çavdar, D., Seydooğulları, S. & Çok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(2), 1211-1225.

Çelen, N. (2000). Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı üzerine görüşler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIII, 1, 95-100.

Çiftçi, N. (2007). Ahlak gelişimi. Kaya, A. (Ed.). *Eğitim psikolojisi* içinde. (s. 171-221). PegemA Yayıncılık.

Çileli, M. (1986). *Ahlâk psikolojisi ve eğitimi*. V Yayınları.

Çinemre, S. (2014). Kohlberg'in ahlak gelişim teorisine yönelik bazı eleştiriler. *Değerler Eğitimi Dergisi, 12*(28), 69-99.

Diessner, R. & Simmons, S. (2000). *Educational psychology*. Dushkin/McGraw Hill, Guilford, USA.

Donenberg, G. R. & Hoffman, L. W. (1988). Gender differences in moral development. Sex roles, 18, 701-717.

Ekşi, H. (2006). Bilişsel ahlak gelişimi kuramı: Kohlberg ve sonrası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29-38.

Evans, I. R. (1999). *Jean Piaget, insan ve fikirleri, genetik epistemoloji*. (Ş. Çiftçioğlu, Çev.). Doruk Yayınları.

Freud, S. (1994). *Psikanalize yeni giriş dersleri* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.

Friedman, W. J., Robinson, A. B. & Friedman, B. L. (1987). Sex differences in moral judgments? A test of Gilligan's theory. *Psychology of Women Quarterly, 11*(1), 37-046. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1987.tb00772.x

Gilligan, C. (1977). In a different voice: Women's conceptions of self and morality. *Harvard Educational Review, 47*(4), 481-517. https://doi.org/10.17763/haer.47.4.g6167429416hg5l0

Gilligan, C. (1982). New maps of development: new visions of maturity. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(2), 199. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb02682.x

Gilligan, C. (2003). *Sisterhood is pleasurable: A quiet revolution in psychology. In Sisterhood is forever*. Washington Square Press.

Gilligan, C. & Attanucci, J. (1988). Two moral orientations: Gender differences and similarities. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 223-237. https://www.jstor.org/stable/23086381

Gilligan, C. (2017). *Kadının farklı sesi: Psikolojik kuram ve kadının gelişimi* (D. Dinçer, F. Arısan ve M. Elma, Çev.). Pinhan Yayınları.

Ginsburg, H. P. & Opper, S. (1988). *Piaget's theory of intellectual development*. Prentice-Hall, Inc.

Helwig, C., Tisak, M. & Turiel, E. (1990). Children's social reasoning in context: Reply to Gabennesch. *Child Developmental, 61*, 2068-2078. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb03588.x

Helwig, C. C. & Turiel, E. (2011). Children's social and moral reasoning. In P. K. Smith ve C. H. Hart (Ed.). *Handbook of childhood social development* (pp. 567-583). Wiley-Blackwell: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.

İnanç, B., Bilgin, B. ve Atıcı, M. (2012). *Ahlak gelişimi. Gelişim psikolojisi*. Pegem Yayıncılık.

Jafee, S. & Hyde, J. S. (2000). Gender diferences in moral orientation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 126* (5), 703-726. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.703

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2018). *Dünden bugüne insan ve insanlar*. Evrim Yayınevi.

Karimzadeh, S. (2012). Moral growth: Changes in contemporary attitudes, *Journal of Psychology and Religion,* Imam Khomeini Scientific and Research Institute, 5 (19).

Kaya, M., Çinemre, S., Taşkın, O. & Yazgan, Ş. (2017). Değerlerin belirlenmesi testi (DIT) ile ahlaki yargı yeteneği testi (MUT) arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (42), 99-133.

Kerber, L., Greeno, G. C., Maccoby, E. E., Luria, Z. & Stack, C. (1986). On in a different voice: An interdisciplinary forum. *Signs, 11*, 304-324.

Kohlberg, L. (1963). The development of children's orientations toward a moral order. *Human Development, 6*(1-2), 11-33.

Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. *Moral education*, *1*(51), 23-92.

Kohlberg, L. (1974). Education, moral development and faith. *Journal of Moral Education, 4*(1), 5-16. https://doi.org/10.1080/0305724740040102

Kohlberg, L. (1975). *The Cognitive-developmental approach to moral education*. The Phi Delta Kappan. (A Special Issue on Moral Education), 56 (10), 670-677.

Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. In T. Lickona (Ed.). *Moral development and behavior: Theory, research, and social issues*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Kılıç, R. (1992). *Ahlakın dini temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Lapsley, D. K. (2006). Moral stage theory. In *Handbook of moral development* (pp. 55-84). Psychology Press.

Lotfabadi, H. (2005). Critique of Piaget and Kohlberg and Bandura's theories of ethical growth and presenting a new model for research in students' ethical development, *Journal of Educational Innovation, 4*(1), 79-110.

Lyons, N. (1983). Two perspectives on self, relationship and morality. *Harvard Educational Review, 53*, 125-145. https://doi.org/10.17763/haer.53.2.h08w5m7v217j84t1

McClelland, D. C. (1982). (Ed.). *Education for values*. New York: Irvington Publishers

McLeod, S. A. (2015). *Piaget's theory of moral development*. Simply Psychology.

McNamee, S. (1977). Moral behaviour, moral development and motivation. *Journal of Moral Education, 7*(1), 27-31. https://doi.org/10.1080/0305724770070103

Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları*. (B. Onur ve Z. Gültekin, Çev.). İmge Kitabevi.

Moheghi, M., Ghorbanzadeh, M. & Abedi, J. (2020). The investigation and criticism moral development ideas of Kohlberg, Piaget and Gilligan. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 7*(2), 362-374. http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v7i2.1516

Nucci, L. P. (1981). Conceptions of personel issues: A domain distinct from moral or societal concepts. *Child Development, 52*, 118-121. https://doi.org/10.2307/1129220

Nucci, L. P., Camino, C. & Sapiro, C. (1996). Social class efects on northeastern Brazilian children's conceptions of areas of personal choice and social regulation. *Child Development, 67*, 1223-1242. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01792.x

Nucci, L. (1996). Morality and the sphere of actions. In E. Reid, E. Turiel & T. Brown (Eds.), Values and development (pp. 41-60). Mahwah, NJ: Erlbaum.

O'Hara, K. E. (2007). Lev Vygotsky. In J. L. Kincheloe & R. A. Horn. (Eds.), *The praeger handbook of education and psychology, volumes* 1-4, (pp. 240-245). Praeger.

Özbay, B. (2023). *Etika, Evrensel ahlak*. Lamure.

Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York: The Free Press https://doi.org/10.4324/9781315009681

Puka, B. (1991). Interpretive experiments: Probing the care-justice debate in moral development. *Hu-*

man Development, 34, 61-80. https://doi.org/10.1159/000277034

Randall, D. M. & Gıbson, A. M. (1991) Ethical decision making in the medical profession. an application of the theory of planned behavior, *Journal of Business Ethics, 10* (2), 111-122.

Rest, J. R., (1983). Morality. In J. Flarell & E. Markman (ed.), *Manual for child psychology, cognitive development* (Vol. III) (Wiley, New York), pp. 556-629.

Rest, J. R., Narvaez, D., Bebeau, M. & Thoma, S. (2000). A neo-Kohlbergian approach to morality research. *Journal of Moral Education, 29*,4, 381-395. https://doi.org/10.1080/713679390

Richards, P. S. & Davison, M. L. (1992). Religious bias in moral development research: a psychometric investigation. *Journal for the Scientific Study of Religion, 31*(4), 467-485. https://doi.org/10.2307/1386857

Richardson, C. B., Mulvey, K. L. & Killen, M. (2012). Extending social domain theory with a process-based account of moral judgments. *Human Development, 55*(1), 4-25. https://doi.org/10.1159/000335362

Rhodes, M. L. (1985). Gilligan's theory of moral development as applied to social work. *Social Work, 30*(2), 101-105. https://doi.org/10.1093/sw/30.2.101

Ross, S. N. (2007). Albert Bandura. In J. L. Kincheloe & R. A. Horn. (Eds.), The *praeger handbook of education and psychology,* volumes 1-4, (pp. 49-56). Praeger.

Schafer, H. R. (1997). *Social development*. UK, Oxford: Blackwell Publishing.

Schmitt, R. (1980). The stages of moral development: A basis for an educational concept?. *International Review of Education, 26*(2), 207-216.

Shweder, R., Mahapatra, M. & Miller, J. (1987). Culture and moral development. In J. Kagan & S. Lamb (Eds.), *The emergence of morality in young children*. Chicago: University of Chicago Press.

Skinner, B. F. (1988). 1988. The operant side of behavior therapy. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry.19,* 3171-3179. https://doi.org/10.1016/0005-7916(88)90038-9

Skinner, B. B. (2001). The design of cultures. *Behavior and Social Issues. 11* (1), 4-13.

Smetana, J. G. (1993). Children's conceptions of social rules. In M. Bennett (Ed.), *The child as psychologist* (pp. 111-141). London: Simon & Schuster.

Smetana, J. G. (1999). The role of parents in moral development: A social domain analysis. *Journal of Moral Education, 28*(3), 311-321. https://doi.org/10.1080/030572499103106

Smetana, J. G. & Breages, J. L. (1990). The development of toddlers' moral and conventional judgements. *Merrill-Palmer Quarterly, 36*(3), 329-346.

Smetana, J. G. & Asquith, P. (1994). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and personal autonomy. *Child Development, 65*(4), 1147-1162. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00809.x

Smetana, J. G. & Killen, M. (2008). Moral cognition, emotions, and neuroscience: An integrative developmental view. *International Journal of Developmental Science*, 2(3), 324-339. https://doi.org/10.3233/DEV-2008-2309

Smetana, J. G. (2011). *Adolescents, families and social development: How teens construct their worlds*. Wiley-Blackwell.

Smetana, J. G., Rote, W. M., Jambon, M., Tasopoulos-Chan, M., Villalobos, M. & Comer, J. (2012). Developmental changes and individual differences in young children's moral judgments. *Child Development, 83*(2), 683-696. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01714.x

Steinberg, L. (2007). Özerklik. (T. Şener, Çev.). F. Çok (Ed.), *Ergenlik* içinde (s. 333-363). Ankara: İmge Yayınevi.

Talbot, M. (2002). Teen angels. *The New Republic* (22), 34-41.

Thomas, R. M. (1997). *Moral development theories- Secular and religious*. Greenwood Publising Group.

Tisak, M. (1995). Domains of social reasoning and beyond. In R. Vasta (Ed.), *Annals of child development*, Vol, 11 (95-130). London: Jessica Kingsley.

Tisak, M. S. & Turiel, E. (1984). Children's conceptions of moral and prudential rules. *Child Development*, 1030-1039.

Tronto, J. C. (1987). Beyond Gender Difference to a Theory of Care. *Signs, 12*(4), 644663. https://doi.org/10.1086/494360

Turiel, E. (1983). The development of social knowledge: Morality and convention. Cambridge University Press.

Turiel, E. & Davidson, P. (1986). Heterogeneity, inconsistency, and asynchrony in the development of cognitive structures. In I. Levin (Ed.), *Stage and structure: Reopening the debate* (pp. 106-143). Norwood, NJ: Ablex.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/

Walker, L. J. & Taylor, J. H. (1991). Family interaction and the development of moral reasoning. *Child Development, 62*, 264-283. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01530.x

BÖLÜM ON

TOPLUMSAL GELİŞİM

Fatma Akca Erol

"Toplumsal gelişim, bireylerin birbirleriyle etkileşim hâlinde olduğu ortamlarda öğrenme ve gelişme sürecidir."

-Urie Bronfenbrenner (1917-2005)

DÜŞÜNELİM

- Toplumsal gelişim ne zaman başlar ve bu dönemde ön plana çıkan sosyal beceriler nelerdir?
- Bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde toplumsal gelişim perspektifinden ebeveyn rolünü açıklar mısınız?
- Toplumsal gelişimde akran ilişkilerinin önemi nedir?
- Çocukluk ve ergenlik döneminde teknoloji kullanımı, bireyin toplumsal gelişimini ne düzeyde etkilemektedir?

OKUMA VE İZLEME ÖNERİLERİ

Okuma Önerileri

- Satıcı, S. A. (2020). *Gelişim Psikolojisi Doğum Öncesinden Ölüme.* Nobel Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk psikolojisi,* 18. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, B. (2020). *Çocuk ve ergen psikolojisi.* Nobel Yayıncılık.
- Çivilidağ, A. (2020). *Gelişim süreci odağından ergenlik psikolojisi.* Nobel Akademik Yayıncılık.
- Twenge, J. M. (2009). *Ben nesli.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

İzleme Önerileri

- Babies (Bebekler) (2020)
- Wonder (Mucize) (2017)
- Inside Out (Ters Yüz) (2015)
- The Perks of Being a Wallflower (Saksı Olmanın Faydaları) (2012)
- Lady Bird (Uğur Böceği) (2018)
- Eighth Grade (Sekizinci Sınıf) (2018)

KAYNAKLAR

Adams, G. R. & Berzonsky, M. D. (2003). *Blackwell handbook of adolescence.* Oxford: Blackwell Publishing.

Bargh, J. A. & McKenna, K. Y. A. (2004). The Internet and social life. *Annual Review of Psychology, 55,* 573-590. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141922

Belsky, J., Steinberg, L. & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child Development, 62,* 647-670.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. & Evans, G. (2000). Developmental science in the 21st century: Emerging questions, theoretical models, research designs and empirical findings. *Social Development*, 9 (1), 115-125. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00114

Calvert, S. L. & Wilson, B. J. (2008). *The handbook of children, media, and development.* UK: Blackwell Publishing.

Cheung C, Bedford R, Urabain I, Karmiloff-Smith A, Smith T. (2017). Daily touchscreen use in infants and toddlers is associated with reduced sleep and delayed sleep onset. *Scientific Reports*, 7, 46104.

Cohen, J. (1977). Sources of peer group homogeneity. *Sociology of Education*, *50*, 227-241.

Collins, W. A. (1984). *Development during middle childhood: The years from six to twelve.* Washington, DC:

National Academy Press.

Crawford, M. (2020). Ecological Systems theory: Exploring the development of the theoretical framework as con- ceived by Bronfenbrenner. *Journal of Public Health Issues and Practices. 4(2), 170.* https://doi.org/10.33790/jphip1100170

Çetin, M. ve Özgiden, H. (2013). Dijital kültür sürecinde dijital yerliler ve dijital göçmenlerin Twitter kullanım davranışları üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), 172-189.

Çivilidağ, A. (2020). *Gelişim süreci odağında ergenlik psikolojisi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Doğan-Keskin, A. & Aral, N. (2022). Positive and negative aspects of digital games from the perspective of adolescents. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 12(67), 543-557. https://doi.org/10.17066/tpdrd.12241172

Erikson, E. H. (1968). *Identitiy: Youth and crisis.* New York:W.W. Norton.

Gross, E. F. (2004). Adolescent Internet use: What we expect, what teens report. *Applied Developmental Psychology, 25*(6), 633-649. http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2004.09.005

Hutson, E. (2016). Cyberbullying in adolescence. Advances in Nursing Science, 39(1), 60-70.

Johnson, G.M. (2010). Young children's Internet use at home and school: Patterns and profiles. *Journal of Early Childhood Research, 8, 282- 293.* https://doi.org/10.1177/1476718X10379783

Johnson, G. (2006). Internet Use and Cognitive Development: A Theoretical Framework. *E-Learning and Digital Media*, *3*(4), 565-573. https://doi.org/10.2304/elea.2006.3.4.565

Kassai, R., Futo, J., Demetrovics, Z. & Takacs, Z. K. (2019). A meta-analysis of the experimental evidence on the near- and far-transfer effects among children's executive function skills. *Psychological bulletin*, *145*(2), 165-188. https://doi.org/10.1037/bul0000180

Kindermann, T. A. (1993). Natural peer groups as contexts for individual development: The case of children's motivation in school. *Developmental Psychology*, *29*(6), 970-977.

Lamb, M. E. (2010). *The role of the father in child development.* New York: Wiley.

Lamb, M. E. (1977). The development of mother-infant and father-infant attachments in the second year of life. *Developmental Psychology*, *13*, 637-648.

Lamb, M. E. & Bornstein, M. H. (2011). *Social and personality development.* New York: Psychology Press.

Lerner, R. M. & Steinberg, L. (2009). *Handbook of adolescence psychology.* New York: Wiley.

Lerner, R. M., Easterbrooks, M. A. & Mistry, J. (2021). *Handbook of psychology: Developmental psychology.* New Jersey: Wiley.

MacDonald, R. H. & Parke, R. D. (1984). Bridging the gap: Parent-child play interaction and peer competence. *Child Development*, *55*, 1265-1277.

Markiewicz, D., Doyle, A. B. & Bregden M. (2001). The quality of adolescents' friendships: Associations with mothers' interpersonal relationships, attachment to parents and friends, and prosocial behaviors. *Journal of Adolescence, 24*, 429-445.

Miller, K. E. (1990). Adolescents' Same-Sex and Opposite-Sex Peer Relations: Sex Differences in Popularity, Perceived Social Competence, and Social Cognitive Skills. *Journal of Adolescent Research*, 5(2), 222-241. https://doi.org/10.1177/074355489052008

Morelli, G. A. & Tronick, E. Z. (1991). Efe multiple caretaking and attachment. In J. L. Gewirtz & W. M. Kurtines (Eds.), *Intersec- tions with attachment* (pp. 41-54). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Morelli, G. A., Rogoff, B., Oppenheim, D. & Goldsmith, D. (1992). Cultural variation in infants' sleeping arrangements: Questions of independence. *Developmental Psychology, 28,* 604-613.

Newcomb, A. F. & Bukowski, W. M. & Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analyic review of

popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin*, *113*, 99-128.

Panjeti- Madan, V.M.& Ranganathan, P. (2023). Impact of screen time on children's development: Cognitive, language, physical, and social and emotional domains. *Multimodal Technologies and Interaction,* 7, 52-82. https://doi.org/10.3390/mti7050052

Przybylski, A. K. & N. Weinstein (2017), "A large-scale test of the Goldilocks hypothesis", *Psychological Science*, Vol. 28/2, p. 204-215, http://dx.doi.org/10.1177/0956797616678438.

Salkind, N. J. (2002). *Child development.* New York: MacMillan Gale Group.

Santrock, J. W. (2017). *Yaşam boyu gelişim.* (G. Yüksel, Çev. Ed.) Ankara: Nobel Akademik.

Satıcı, S. A. (2020). *Gelişim psikolojisi: Doğum öncesinden ölüme.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Growth of Interpersonal Understanding. New York: Academic Press.

Shulman, S. & Scharf, M. (2000). Adolescent romantic behaviors and perceptions: Age- and gender-related differences, and links with family and peer relationships. *Journal of Research on Adolescence, 10*, 99-118.

Silverberg, S. B. & Steinberg, L. (1990). Psychological well-being of parents with early adolescent children. *Developmental Psychology, 26,* 658-666.

Simmons, R. G. & Blyth, D. A. (1987). *Moving into adolescence: The impact of pubertal change and school context.* New York: de Gruyter.

Smith, P.K. & Hart, C.H. (2011). *Handbook of childhood social development.* UK: Wiley- Blackwell Publishing.

Sticca, F., Ruggieri, S., Alsaker, F.& Perren, S. (2013). Longitudinal risk factors for cyberbullying in adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 52-67.

https://doi.org/10.1002/casp.2136

Subrahmanyam, K. & Lin, G. (2007). Adolescents on the net: Internet use and well-being. *Adolescence, 42*(168), 659-677.

Subrahmanyam, K., Greenfield, P., Kraut, R. & Gross, E. (2001). The impact of computer use on children's and adolescents' development. *Applied Developmental Psychology,* 22, 7-30.

Taşkın Gökçe, T. G. ve Kandır, A. (2019). Erken Çocukluk Döneminde Yönetici İşlevlerin Gelişimi ve Değerlendirilmesi ile İlgili Türkiye'de Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(2), 529-546.

Thompson, R. A., Easterbrooks, M. A. & Padilla-Walker, L. M. (2003). *Social and emotional development in infancy.* In Lerner, R. M., Easterbrooks, M.A., Mistry, J. & Weiner, I.B. (Eds.), Handbook of Psychology: Volume 6 Developmental Psychology. New Jersey: John Wiley& Sons.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK, 2021). *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması,* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132 adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde edinilmiştir.

Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society, 11*(8), 1349-1371.

World Health Organisation (WHO, 2019). *Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age*. https://apps.who.int/iris/handle/10665/311664 adresinden 19 Temmuz 2023 tarihinde edinilmiştir.

Yazgan İnanç, B., Kılıç Atıcı, M. ve Bilgin, M. (2021). *Gelişim psikolojisi I: Bebeklik, çocukluk ve ergenlik.* Ankara: Pegem Akademi.

Youniss, J. (1980). *Parents and peers in social development.* Chicago: University of Chicago Press.

GENEL TURİZM

Editör

Prof. Dr. Atınç Olcay

Yazarlar

Bil. Uzm. Miraç Yücel Başer

Prof. Dr. Atınç Olcay

nobel

GENEL TURİZM

Editör: Prof. Dr. Atınç OLCAY

Yayın No.: 5004
Seyahat Ve Turizm No.: 034
ISBN: 978-625-397-587-6
E-ISBN: 978-625-397-585-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Olcay, Atınç.
Genel Turizm
Editör Prof. Dr. Atınç Olcay
1. Basım, XIV + 258 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-587-6
E-ISBN: 978-625-397-585-2
1. Turizm 2. Turizm İşletmeciliği 3. Turizm Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
TURİZM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1.Turizm ve Turizm İle İlişkili Kavramlar 1
1.1.1.Turizm 1
1.1.2. Turist 4
1.1.3. Boş Zaman 7
1.1.4. Rekreasyon 9
1.2. Turizmin Diğer Bilim Dalları İle İlişkisi 11
1.2.1.Turizm ve Sosyoloji 12
1.2.2. Turizm ve Ekonomi 13
1.2.3.Turizm ve Psikoloji 13
1.2.4. Turizm ve Antropoloji 14
1.2.5. Turizm ve Coğrafya 14
1.2.6. Turizm ve Pazarlama 15
1.2.7. Turizm ve İşletme 15
1.2.8. Turizm ve Eğitim 15
1.3. Turizmin Tarihsel Gelişimi 16
1.3.1. İlk Çağ'da Turizm 18
1.3.2. Orta Çağ'da Turizm 19
1.3.3. Yeni Çağ'da Turizm 20
1.3.4. Yakın Çağ'da Turizm 21

BÖLÜM 2
TURİZM ŞEKİLLERİ VE ÇEŞİTLERİ

2.1. Turizm Şekilleri 23
2.1.1. Turistin Geldiği Yere Göre Turizm 23
2.1.1.1. İç Turizm 24
2.1.1.2. Dış Turizm 25

2.1.2. Turist Sayısına Göre Turizm 26
2.1.2.1. Bireysel Turizm 26
2.1.2.1. Grup (Kolektif) Turizmi 26
2.1.2.2. Kitle Turizmi 27
2.1.3. Seçilen Mevsime Göre Turizm 28
2.1.3.1. Yaz Turizmi 28
2.1.3.2. Kış Turizmi 29
2.1.4. Katılımın Süresine Göre Turizm 29
2.1.4.1. Kısa Süreli Turizm 29
2.1.4.2. Uzun Süreli Turizm 30
2.1.5. Katılanların Yaşlarına Göre Turizm 30
2.1.5.1. Gençlik Turizmi 30
2.1.5.2. Orta Yaş (Yetişkin) Turizmi 31
2.1.5.3. Üçüncü Yaş Turizmi 31
2.1.6. Katılanların Gelir Düzeyine Göre Turizm 32
2.1.6.1. Sosyal Turizm 32
2.1.6.2. Lüks Turizm 34
2.1.7. Kullanılan Ulaşım Aracına Göre Turizm 35
2.1.7.1. Karavan Turizmi 35
2.1.7.2. Gemi (Kruvaziyer) Turizmi 36
2.1.7.3. Yat Turizmi 38
2.1.7.4. Demir Yolu Turizmi 38
2.2. Turizm Çeşitleri 40
2.2.1. İnanç Turizmi 40
2.2.2. Kültür Turizmi 41
2.2.3. Spor Turizmi 43
2.2.3. Sağlık Turizmi 44
2.2.4. Kongre Turizmi 46
2.2.5. Macera Turizmi 47
2.2.6. Gastronomi Turizmi 49
2.2.7. Deniz Turizmi 50
2.2.8. Kırsal Turizm 51

BÖLÜM 3
KONAKLAMA İŞLETMELERİ

3.1. Konaklama İşletmeleri ve Özellikleri 55
3.2. Dünyada ve Türkiye'de Konaklama İşletmeleri 57
3.3. Konaklama İşletmelerinin Tarihsel Gelişimi 58
3.4. Konaklama İşletmelerinin Sınıflandırılması 60

3.4.1. Otel 61
3.4.2. Motel 64
3.4.3. Hostel 65
3.4.4. Pansiyon 65
3.4.5. Kamp ve Karavan 66
3.4.6.Çiftlik evi 67
3.4.7. Konukevleri 67
3.4.8. Devre mülk 67
3.5. Konaklama İşletmelerinin Örgütsel Yapısı 68
3.5.1. Önbüro Departmanı 68
3.5.2. Kat Hizmetleri Departmanı 70
3.5.3. Yiyecek-İçecek Departmanı 72
3.5.4. İnsan Kaynakları Departmanı 74
3.5.5. Muhasebe Departmanı 75
3.5.6. Satış ve Pazarlama Departmanı 76
3.5.7. Teknik Servis Departmanı 78

BÖLÜM 4
YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİ

4.1. Yiyecek-İçecek İşletmeleri ve Özellikleri 79
4.2. Dünyada ve Türkiye'de Yiyecek-İçecek İşletmeleri 80
4.3. Yiyecek-İçecek İşletmelerinin Tarihsel Gelişimi 82
4.4. Yiyecek-İçecek İşletmelerinin Sınıflandırılması 83
4.4.1. Restoran 84
4.4.2. Kafeterya 86
4.4.3. Brasserie ve Bistro 86
4.4.4. Kahve Dükkânları 86
4.4.5. Bar 87
4.5. Yiyecek-İçecek İşletmelerinin Örgütsel Yapısı 87

BÖLÜM 5
ULAŞTIRMA İŞLETMELERİ

5.1. Ulaştırma İşletmeleri ve Özellikleri 91
5.2. Dünyada ve Türkiye'de Ulaştırma İşletmeleri 92
5.3. Ulaştırma İşletmelerinin Tarihsel Gelişimi 94
5.4. Ulaştırma İşletmelerinin Sınıflandırılması 96
5.4.1. Hava Yolu Ulaştırması 97
5.4.2. Kara Yolu Ulaştırması 99

5.4.3. Demir Yolu Ulaştırması 101
5.4.4. Deniz Yolu Ulaştırması 104

BÖLÜM 6
SEYAHAT İŞLETMELERİ

6.1. Seyahat İşletmeleri ve Özellikleri 107
6.2. Dünyada ve Türkiye'de Seyahat İşletmeleri 108
6.3. Seyahat İşletmelerinin Tarihsel Gelişimi 110
6.4. Seyahat İşletmelerinin Sınıflandırılması 111
6.4.1. Tur Operatörü 112
6.4.2. Seyahat Acentesi 115
6.5. Turist Rehberliği 117

BÖLÜM 7
EĞLENCE İŞLETMELERİ VE DİĞER YARDIMCI HİZMETLER

7.1. Eğlence İşletmeleri 119
7.1.1. Kumarhaneler 119
7.1.2. Alışveriş İşletmeleri 121
7.1.2.1. Hediyelik Eşya Dükkânları 122
7.1.2.2. Duty Free 123
7.1.3. Akvaryum ve Hayvanat Bahçeleri 123
7.2. Yardımcı Hizmetler 124
7.2.1. Sigorta 125
7.2.2. Döviz İşlemleri 125
7.2.3. Turistik Bilgi Kaynakları 126

BÖLÜM 8
TURİSTİK ÇEKİCİLİKLER

8.1.Turizmde Çekicilik Kavramı 129
8.2. Turistik Çekicilik Unsurlarının Sınıflandırılması 131
8.2.1. Kültürel Temelli Çekicilik Unsurları 133
8.2.1.1. Tarihî ve Arkeolojik Çekicilikler 134
8.2.1.1.1. Çin Seddi 136
8.2.1.1.2. Göbeklitepe 136
8.2.1.2. Mimari Çekicilikler ve Anıtlar 136
8.2.1.2.1. Sidney Opera Binası 138
8.2.1.2.2. Anıtkabir 138
8.2.1.3. Müzeler 139

8.2.1.3.1. Ermitaj Müzesi 140
8.2.1.3.2. Troya Müzesi 141
8.2.2. Doğa Temelli Çekicilik Unsurları 141
8.2.2.1. Doğal Güzellikler 142
8.2.2.1.1. Victoria Şelalesi 143
8.2.2.1.2.Pamukkale Travertenleri 144
8.2.2.2. Millî Parklar 144
8.2.2.2.1. Büyük Kanyon Ulusal Parkı 145
8.2.2.2.2. Sultansazlığı Millî Parkı 146
8.2.3. Etkinlik Temelli Çekicilik Unsurları 146
8.2.3.1. Hallmark (Özellikli) Etkinlikler 146
8.2.3.1.1. Oktoberfest 147
8.2.3.1.2. Portakal Çiçeği Karnavalı 148
8.2.3.2. Mega Etkinlikler 148
8.2.3.2.1. FIFA Dünya Kupası 149
8.2.3.2.2. Olimpiyat Oyunları 149
8.2.4. Eğlence Temelli Çekicilik Unsurları 150
8.2.4.1. Eğlence Parkları 151
8.2.4.2. Tema Parklar 151
8.2.4.2.1. Disneyland 152

BÖLÜM9
DESTİNASYON

9.1. Destinasyon Kavramı ve Özellikleri 155
9.2. Destinasyonu Oluşturan Unsurlar 157
9.3. Destinasyonların Sınıflandırılması 158
9.4. Destinasyon Gelişimi 159
9.5. Destinasyon Yönetimi 163
9.5.1. Destinasyonun Yönetim ve Organizasyonu 164
9.5.1.1. Ulusal Turizm Organizasyonları 165
9.5.1.2. Bölgesel Turizm Organizasyonları 166
9.5.1.3. Yerel Turizm Organizasyonları 166
9.6. Destinasyon Pazarlaması 167
9.6.1. Destinasyon Markalaşması 170
9.6.2. Destinasyon İmajı 172
9.6.3. Destinasyon Konumlandırması 173

BÖLÜM 10
TURİST TİPOLOJİSİ

10.1. Turist Deneyimi ve Tipolojisi 175
10.1.1. Gray Tipolojisi 177
10.1.2. Cohen Tipolojisi 177
10.1.3. Plog Tipolojisi 179
10.1.4. Perreault, Darden ve Darden Tipolojisi 180
10.1.5. Smith Tipolojisi 181
10.1.6. Gallup ve American Express Tipolojisi 182
10.1.7. Dalen Tipolojisi 183
10.1.8. Wickens Tipolojisi 183

BÖLÜM 11
TURİZM EKONOMİSİ

11.1. Turizm Ekonomisi 185
11.2. Turizmin Ekonomik Etkileri 186
11.2.1. Turizmin Olumlu Ekonomik Etkileri 188
11.2.1.1. Gelire Etkisi 188
11.2.1.2. İstihdama Etkisi 189
11.2.1.3. Ödemeler Dengesine Etkisi 189
11.2.1.4. Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya Etkisi 190
11.2.1.5. Vergiye Etkisi 192
11.2.1.6. Bölgesel Gelişime Etkisi 192
11.2.1.7. Döviz Akışına Etkisi 192
11.2.2. Turizmin Olumsuz Ekonomik Etkileri 193
11.2.2.1. Enflasyona Etkisi 193
11.2.2.2. Döviz Sızıntısı 194
11.2.2.3. Fırsat Maliyeti 194
11.2.2.4. Turizme Bağlılık 195
11.3. Turizm Arzı ve Özellikleri 195
11.3.1. Turizm Arzının Unsurları 196
11.3.2. Turizm Arzını Etkileyen Faktörler 198
11.3.3. Turizm Arzının Esnekliği 200
11.4. Turizm Talebi ve Özellikleri 203
11.4.1. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler 204
11.4.2. Turizm Talebinin Esnekliği 206

BÖLÜM 12
TURİZM EĞİTİMİ

12.1. Eğitim Kavramı 209
12.2. Turizm Eğitimi 210
12.2.1. Türkiye'de Turizm Eğitimi 212
12.2.1.1. Türkiye'de Örgün Turizm Eğitimi 213
12.2.1.1.1. Ortaöğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi 214
12.2.1.1.2. Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi 214
12.2.1.1.2.1. Ön Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi 214
12.2.1.1.2.2. Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi 214
12.2.1.1.2.3. Yüksek Lisans ve Doktora Düzeyinde Turizm Eğitimi 215
12.2.1.2. Yaygın Turizm Eğitimi 215
12.2.2. Dünyada Turizm Eğitimi 216
12.2.2.1. Almanya'da Turizm Eğitimi 216
12.2.2.2. Çin'de Turizm Eğitimi 217
12.2.2.3. Fransa'da Turizm Eğitimi 217

KISALTMALAR LİSTESİ

WTTC : Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi
OAED : İş ve İstihdam Kurumu
DTO : Deniz Ticaret Odası
CLIA : Uluslararası Yolcu Gemileri Derneği
TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu
DÖSİM : Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü
ICOMOS : Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi
UNWTO : Dünya Turizm Örgütü
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
IESF : Uluslararası E-Spor Federasyonu
MTI : Medikal Turizm İndeksi
ICCA : Uluslararası Kongre ve Konferans Birliği
ATTA : Macera Seyahat Acenteleri Birliği
ATDI : Macera Turizmi Seyahat İndeksi
TÜRSAB : Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
OECD : İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
AHLA : Amerika Otel ve Konaklama Birliği
TÜROFED : Türkiye Otelciler Federasyonu

KTB : Kültür ve Turizm Bakanlığı

TAVAK : Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı

IFT : Uluslararası Ulaştırma Forumu

EUROSTAT : Avrupa İstatistik Ofisi

IATA : Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği

ACI : Uluslararası Havaalanları Konseyi

DHMİ : Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü

UAB : Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

TCDD : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları

SHGM : Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

THY : Türk Hava Yolları

AITO : The Specialist Travel Association

IOC : International Olympic Committee

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O. (2005). Meslek Liseleri-İşletme İşbirliğince Yürütülen Meslek Öğretimine Farklı Bir Bakış Açısı: Yapı Eğitiminde Fransa Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 167, 1-2.

Aguilo-Perez, E. (2016). *Supply*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 909-911). Cham: Springer.

Aguilo-Perez, E. ve Silva, J. A. M. (2016). *Economics*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of tourism İçinde (s. 280–283). Cham: Springer.

Agustin, S. T. ve Fernadez-Betancort, H. (2016). *Alternative Tourism*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 27-30). Cham: Springer.

Ahas, R., Aasa, A., Mark, Ü., Pae, T. ve Kull, A. (2007). Seasonal Tourism Spaces in Estonia: Case Study With Mobile Positioning Data. *Tourism Management*, 28(3), 898-910.

Akay, B., Uslu, A. ve Sancar, M. F. (2018). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Döneminde Yaşadıkları Sorunlar: Lisans ve Ortaöğretim Turizm Öğrencileri Örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(1), 212-236.

Akdağ, G., Güler, O. ve Çakıcı, C. (2019). *Turizme Genel Bakış*, C. Çakıcı (Ed.), Kavramlar ve Örneklerle Genel Turizm İçinde (s. 1-26). Ankara: Detay Yayıncılık.

Akgül, O. (2021). Deneyimsel Pazarlama Örneği Olarak Sanal Troya Müzesinin Müze Ziyaret Niyetine Etkisi. *Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 92-106.

Akgündüz, Y. ve Yüksek, G. (2019). *Turizmde Cazibe Unsurları*. C. Çakıcı (Ed.), Kavramlarla ve Örneklerler Genel Turizm İçinde (s. 161-180). Ankara: Detay Yayıncılık.

Aksu, M, ve Bucak, T. (2012). Mesleki Turizm Eğitimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 7-18.

Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Alegre, J. ve Pou, L. (2006). The Length of Stay in The Demand For Tourism. *Tourism Management*, 27(6), 1343-1355.

Alipour, H. ve Vughaingmeh, E. M. (2010). Casino Gambling Tourism-A View From Community: The Case of North Cyprus (TRNC). *Journal of Rural and Community Development*, 5(3), 175-202.

Alkan, Ö. (2021). *Camp and Caravan Tourism*. V. Krystev, S. Ç. Uğuz R. Efe ve E. Kapluhan (Ed.), Tourism Studies and Social Sciences İçinde (s. 239-253). Sofia: Kliment Ohridski University Press.

Allen, G. ve Albala, K. (2007). *The Business of Food: Encyclopedia of the Food and Drink Industries*. Westport: Greenwood Press.

Amirtharaj, S. M. D., Cross, S. K. R. ve Vembar, V. (2011). HR Concepts in Hotel Industry Towards Employee Training and Development. *International Journal of Human Resource*, 1, 44-56.

Amoah, V. A. ve Baum, T. (1997). Tourism Education: Policy Versus Practice. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 9(1), 5-12.

Ana-Maria, G. (2016). Classification of Various Forms of Tourism. *Annals of Faculty of Economics*, 1(2), 313-319.

Andrade, E. (2014). Business Hostel: A New Opportunity For The Hostel Industry. *Master's Thesis*, Nova School of Business and Economics, Lisbon.

Andrews, H. (2017). *Mass Tourism in Mallorca: Examples From Calvia*. D. Harrison ve R. Sharpley (Ed.), Mass Tourism in a Small World İçinde (s. 181-190). Cabi.

Andrews, S. (2008). *Textbook of Hotel Housekeeping Management and Operations*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing.

Andrews, S. (2013). *Hotel Housekeeping: A Training Manual* (3. Baskı). New Delhi: McGraw Hill Education.

Andrews, S. (2013a). *Food and Beverage Service: A Training Manual* (3. Baskı). New Delhi: McGraw Hill Education.

Anokhin, A. ve Kropinova, E. (2020). *Principles of Sustainable Development for Rural Tourism Synergy*. In E3S Web of Conferences (Vol. 208, p. 05017). EDP Sciences.

Apostolopoulos, Y. (1996). *Introduction: Reinventing The Sociology of Tourism*. Y. Apostolopoulos, S. Leivadi ve A. Yiannakis (Ed.), The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations İçinde (s. 1-14). Oxon: Routledge.

Archer, B., Cooper, C. ve Ruhanen, L. (2005). *The Positive and Negative Impacts of Tourism* W. F. Theobald (Ed.), Global Tourism İçinde (s. 79-102). London: Routledge.

Archer, S. (2000). *Foreign Exchange*. J. Jafari (Ed.), Encyclopedia of tourism İçinde (s. 235-237). London: Routledge.

Ardahaey, F. T. (2014). Economic Impacts of Tourism Industry in Iran (with emphasis on marketing). *Scholarly Journal of Business Administration*, 1(5), 83.-93.

Arrowsmith, C. (2003). *Modelling Potential for Nature-Based Tourism*. R. Buckley, C, Pickering ve D. B. Weaver (Ed.), Nature-Based Tourism, Environment and Land Management İçinde (s. 167-179). CABI Publishing.

Augustin, B. ve Kubena, J. (2010). *The Grand Canyon*. New York: Marshall Cavendish.

Avcıkurt, C. (2020). *Turizm Sosyolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aydın, A. ve Gencür, A. (2015). Türkiye'nin Turizm Arzı, Piyasa Yapısı ve Global Riskler: Keşifsel Bir Yaklaşım. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 43-64.

Aydın, O. (2012). Türkiye'de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 91-96.

Aydın, Ş. ve Eren, D. (2019). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ayikoru, M., Tribe, J. ve Airey, D. (2009). Reading Tourism Education: Neoliberalism Unveiled. *Annals of Tourism Research*, 36(2), 191-221.

Azmi, A., Abdullah, A., Nurhidayati, S. E. ve Shaw, G. (2020). Shopping and Tourism: A State-of-the-Art Review. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(5), 1220-1239.

Baade, R. A. ve Matheson, V. A. (2004). The Quest For The Cup: Assessing The Economic Impact of The World Cup. *Regional Studies*, 38(4), 343-354.

Back, K. J. ve Bowen, J. (2009). Can Casino Gaming Be Used To Maximize the Benefits For Tourism Destinations?. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 1(4), 392-395.

Bahar, O. ve Kozak, M. (2018). *Turizm Ekonomisi* (8. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Baker, M. J. ve Cameron, E. (2008). Critical Success Factors in Destination Marketing. *Tourism and Hospitality Research*, 8(2), 79-97.

Bakhtiyrovich, D. K. (2020). General Features of The Tourism Products in The Service. *Достижения науки и образования*, 7(61), 14-16.

Bardi, J.A. (2003). *Hotel Front Office Management* (3. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Barker, T. C. (1985). The International History of Motor Transport. *Journal of Contemporary History*, 20(1), 3-19.

Barreda, A. A., Zubieta, S., Chen, H., Cassilha, M. ve Kageyama, Y. (2017). Evaluating The Impact of Mega-Sporting Events on Hotel Pricing Strategies: The Case of The 2014 FIFA World Cup. *Tourism Review*, 72(2), 184-208.

Barros, C. P. ve Machado, L. P. (2010). The Length of Stay in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 692-706.

Barrows, C. W. ve Powers, T. (2009). *Introduction To The Hospitality Industry* (7. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Bauer, J. E., Sohn, A. P. L. ve Oliveira, B. S. D. (2019). Cultural Tourism: A study on Museums and the Internet. *Turismo: Visão e Ação*, 21(3), 291-308.

Baumol, W. J. ve Blinder, A. S. (2011). *Macroeconomics: Principles and Policy* (11. Baskı). Mason: Cengage Learning.

Beerli, A. ve Martin, J. D. (2004). Factors Influencing Destination Image. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 657-681.

Bergman, M. (2001). *The Memorabilia Business*. D. Luhrman (Ed.), Sport & Tourism İçinde (s. 89-93). Madrid: World Tourism Organization.

Besciu, I. G. (2013). Behavior of The Consumer of Tourist Entertainment Services. *Cactus Tourism Journal*, 4(2), 9-19.

Bethapudi, A. (2013). The Role of ICT in Tourism Industry. *Journal of Applied Economics and Business*, 1(4), 67-79.

Bhakta, A. (2012). *Professional Hotel Front Office Management*. New Delhi: Tata McGraw Hill Education.

Birdir, S. S., Toksöz, D. ve Bak, E. (2016). Karnavala Katılım Güdüleri: IV. Adana Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 21-39.

Bittermann, H. J. (1934). Elasticity of Supply. *The American Economic Review*, 24(3), 417-429.

Björk, P. (2007). *Definition Paradoxes: From Concept To Definition*. J. Higham (Ed.), Critical Issues in Ecotourism: Understanding a Complex Tourism Phenomenon İçinde (s. 23-45). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Black, J. (1997). *A Dictionary of Economics*. New York: Oxford University Press.

Blain, C., Levy, S. E. ve Ritchie, J. B. (2005). Destination Branding: Insights and Practices From Destination Management Organizations. *Journal of Travel Research*, 43(4), 328-338.

Blancheton, B. ve Marchi, J. J. (2013). The Three Systems of Rail Tourism: French Case. *Tourism Management Perspectives*, 5, 31-40.

Bogari, N. B. (2002). Motivation for Domestic Tourism : A Case Study of The Kingdom of Saudi Arabia. *Doctoral Thesis*, University of Huddersfield. http://eprints.hud.ac.uk/4664/

Boniface, B. G. ve Cooper, C. (2005). *Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism* (4. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Borzyszkowski, J. (2015). The Past, Present and Future of Destination Management Organizations (DMO)- The Example of National Tourism Organizations (NTO*). Proceedings of the 9th International Management Conference* İçinde (s. 56-66), 5-6 Kasım 2015, Bucarest.

Bosshart, D., Gurzki, H., Hohn, D. ve Mei-Pochtler, A. (2020*). Analysis of the Luxury Phenomenon*. R. Conrady, D. Ruetz ve M. Aeberhard (Ed.), Luxury Tourism İçinde (s. 33-51). Cham: Springer.

Boughey, J. (2013). From Transport's Golden Ages To An Age of Tourism: LTC Rolt, Waterway Revival and Railway Preservation in Britain, 1944–54. *The Journal of Transport History*, 34(1), 22-38.

Boylu, Y. ve Arslan, E. (2014). Türkiye'deki Turizm Eğitiminin Rakamsal Gelişmeler Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, (1), 79-97.

Buckley, R. (2006). *Adventure Tourism*. Cabi.

Buckley, R. (2010). *Adventure Tourism Management*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Budd, L. ve Ison, S. (Ed.), (2020). *Air Transport Management: An International Perspective*. London: Routledge.

Buhalis, D. (1998). Strategic Use of Information Technologies in The Tourism Industry. *Tourism Management*, 19(5), 409-421.

Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of The Future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.

Buhalis, D. and Ujma, D. (2006). *Intermediaries: Travel Agencies and Tour Operators*. D. Buhalis ve C. Costa (Ed.), Tourism Business Frontiers: Consumers, Products and Industry İçinde (s. 171-180). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Bulatovic, I. ve Iankova, K. (2021). Barriers To Medical Tourism Development in the United Arab Emirates (UAE). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(3), 1365.

Bulatovic, I., Stranjančević, A., Lacmanović, D. ve Raspor, A. (2017). Casino Business in The Context of Tourism Development (Case: Montenegro). *Social Sciences*, 6(4), 1-16.

Bulgan, G. (2017a). *Kavramsal Boyutu İle Turizm*, M. Demir (Ed.), Genel Turizm: Kavramlar ve Farklı Boyutlarıyla Değerlendirme İçinde (s. 2-30). Ankara: Detay Yayıncılık.

Bulgan, G. (2017b). *Eğitim Boyutu İle Turizm*, M. Demir (Ed.), Genel Turizm: Kavramlar ve Farklı Boyutlarıyla Değerlendirme İçinde (s. 163-176). Ankara: Detay Yayıncılık.

Burke, S. ve Macdonald, S. (2014). Creativity and Conservation: Managing Significance at The Sydney Opera House. *APT Bulletin*, 45(2), 31-37.

Burns, P. M. (1999). *An Introduction To Tourism and Anthropology*. New York: Routledge.

Butler, R. (2004). *The Tourism Area Life Cycle in The Twenty-First Century*. A. A. Lew, C. M. Hall ve A. M. Williams (Ed.), A Companion To Tourism İçinde (s. 159-169). Oxford: Blackwell Publishing.

Butler, R. W. (1980). The Concept of A Tourist Area Cycle of Evolution: Implications For Management of Resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.

Cain, L. ve Meritt, D. (2007). The Demand For Zoos and Aquariums. *Tourism Review International*, 11(3), 295-306.

Cameron, S. ve Lapierre, L. (2007). Company Profile: Mikhaïl Piotrovsky and the State Hermitage Museum. *International Journal of Arts Management*, 10(1), 65–77.

Camilleri, M. A. (2018). *Travel Marketing, Tourism Economics and The Airline Product: An Introduction to Theory and Practice*. Cham: Springer.

Camilleri, M. A. (Ed.), (2019). *Tourism Planning and Destination Marketing*. Bingley: Emerald Publishing.

Candela, G. ve Figini, P. (2009). Tourism Economics: A Discipline of Economics. *AlmaTourism,* 0(0), 7-17.

Candela, G. ve Figini, P. (2012). *The Economics of Tourism Destinations*. Heidelberg: Springer.

Canoves, G., Villarino, M., Priestley, G. K. ve Blanco, A. (2004). Rural Tourism in Spain: An Analysis of Recent Evolution. *Geoforum*, 35(6), 755-769.

Canziani, B. F., Almanza, B., Frash, R. E., McKeig, M. J. ve Sullivan-Reid, C. (2016). Classifying Restaurants To Improve Usability of Restaurant Research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(7), 1467-1483.

Capstick, B. (1985). Museums and Tourism. *Museum Management and Curatorship*, 4(4), 365-372.

Carlos, P., Araújo, N. ve Fraiz, J. A. (2016). The New Intermediaries of Tourist Distribution: Analysis of Online Accommodation Booking Sites. *The International Journal of Management Science and Information Technology*, (19), 39-58.

Carr, N. (2002). The Tourism–Leisure Behavioural Continuum. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 972-986.

Carral, E. V., Del Rio, M. ve Lopez, Z. (2020). Gastronomy and Tourism: Socioeconomic and Territorial Implications in Santiago De Compostela-Galiza (NW Spain). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6173.

Carter, D. (2016). Hustle and Brand: The Sociotechnical Shaping of Influence. *Social Media+ Society*, 2(3), 1-12.

Castellani, V., Sala S. ve Pitea, D. (2007) *A New Method For Tourism Carrying Capacity Assessment.* E. Tiezzi, J. C. Marques, C. A. Brebbia, S. E. Jørgensen (Ed.), Ecosystems and Sustainable Development VI İçinde (s. 365-374). Southampton: WIT Press.

Cavlek, N. (2013). *Travel and Tourism Intermediaries: Their Changing Role*. C. A. Tisdell (Ed.), Handbook of Tourism Economics: Analysis, New Applications and Case Studies İçinde (s. 191-206). Singapore: World Scientific Publishing.

Cavlek, N. ve Wanhill, S. (2016). *Foreign Exchange*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 366-367). Cham: Springer.

Cedefop (2022). *Vocational Education and Training in France: Short Description*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Cham, T. H., Lim, Y. M., Sia, B. C., Cheah, J. H. ve Ting, H. (2021). Medical Tourism Destination Image and Its Relationship With The Intention To Revisit: A study of Chinese Medical Tourists in Malaysia. *Journal of China Tourism Research*, 17(2), 163-191.

Chen, J.M., Balomenou, C., Nijkamp, P., Poulaki, P. ve Lagos, D. (2016). The Sustainability of Yachting Tourism: A Case Study on Greece. *International Journal of Research in Tourism and Hospitality,* 2(2), 42–49.

Cho, B. H. (2000). *Destination*. J. Jafari (Ed.), Encyclopedia of tourism İçinde (s. 144-145). London: Routledge.

Choe, Y., Kim, H. ve Joun, H. J. (2019). Differences in Tourist Behaviors Across The Seasons: The Case of Northern Indiana. *Sustainability*, 11(16), 4351.

Choibamroong, T. (2006). Knowledge of Tourists' Behavior: A Key Success Factor for Managers in Tourism Business. *International Journal of Tourism Research*, 1, 1-8.

Choo, H. (2016). *Domestic Tourism*, J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 268). Cham: Springer.

Cisneros-Martinez, J. D., McCabe, S. ve Fernández-Morales, A. (2018). The Contribution of Social Tourism To Sustainable Tourism: A Case Study of Seasonally Adjusted Programmes in Spain. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(1), 85-107.

Clayton, S., Fraser, J. ve Saunders, C. D. (2009). Zoo Experiences: Conversations, Connections, and Concern For Animals. *Zoo Biology*, 28(5), 377-397.

Cohen, E. (1972) Toward a Sociology of International Tourism. *Social Research*, 39, 164-182.

Cohen, E. (1979). A Phenomenology of Tourist Experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201.

Cohen, E. (1984). The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings. *Annual Review of Sociology*, 10(1), 373-392.

Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role. *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5-29.

Cohen, E. ve Cooper, R. L. (1986). Language and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 13(4), 533-563.

Cole, S. T. ve Scott, D. (2004). Examining the Mediating Role of Experience Quality in A Model of Tourist Experiences. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 16(1), 79-90.

Colley, H., James, D., Diment, K. ve Tedder, M. (2003). Learning As Becoming in Vocational Education and Training: Class, Gender and The Role of Vocational Habitus. *Journal of Vocational Education and Training*, 55(4), 471-498

Colton, C. W. (1987). Leisure, Recreation, Tourism: A Symbolic Interactionism View. *Annals of Tourism Research*, 14(3), 345-360.

Comanescu, A. Ş. (2021) *The Direct Contribution of Tourism to the Gross Domestic Product of Romania*. R. Oraştean, C. Ogrean ve S. C. Marginean (Ed.), Organizations and Performance in a Complex World. International Economic Conference of Sibiu 2019 (s. 275-283). Cham: Springer.

Cook, R. A., Hsu, C. H. C. ve Taylor, L. L. (2018). *Tourism: The Business of Hospitality and Travel (*6. Baskı*)*. Boston: Pearson.

Cooper, C. (2006). *Lakes As Tourism Destination Resources*. C. M. Hall ve T. Härkönen (Ed.), Lake Tourism: An Integrated Approach to Lacustrine Tourism Systems İçinde (s. 27-42). Clevedon: Channel View.

Cooper, C. (2016). *Essentials of Tourism* (2. Baskı). Harlow: Pearson Education.

Cooper, C. ve Hall, C. M. (2008). *Contemporary Tourism: An International Approach*. Butterworth-Heinemann.

Cooper, C. ve Shepherd, R. (1997). The Relationship Between Tourism Education and The Tourism Industry: Implications For Tourism Education. *Tourism Recreation Research*, 22(1), 34-47.

Cornelissen, S. (2004). Sport Mega-Events in Africa: Processes, Impacts And Prospects. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(1), 39-55.

Cousins, J., Lillicrap, D. ve Weekes, S. (2014). *Food and Beverage Service* (9. Baskı). Oxon: Hachette.

Cristina, S. (2017). New Perspectives of The Tourism and Air Travel Relationship. *Cactus Tourism Journal*, 15(2), 24-32.

Çınar, S. (2004). Turizm İşletme Belgeli Yiyecek İçecek İşletmelerinde Menü Planlama ve Fiyatlandırma: İstanbul Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Dahmer, S. J. ve Kahl, K. W. (2009). *Restaurant Service Basics* (2. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Dale, C. ve Robinson, N. (2001). The Theming of Tourism Education: A Three-Domain Approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(1), 30-34.

Dalen, E. (1989). Research Into Values and Consumer Trends in Norway. *Tourism Management*, 10(3), 183-186.

Dargahi, S. ve Pazhouhanfar, M. (2014). The Role of Hotel Architecture in Tourists Attraction Development. *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, 3(4), 276-288.

Dasgupta, D. (2011). *Tourism Marketing*. Noida: Pearson Education.

Davidson, T. L. (2005). *What Are Travel and Tourism: Are They Really an Industry?*, W. F. Theobald (Ed.), Global Tourism İçinde (s. 25-31). London: Routledge.

Davies, E. T. ve Gilbert, D. C. (1992). A Case Study of The Development of Farm Tourism in Wales. *Tourism Management*, 13(1), 56-63.

Davis, B., Lockwood, A., Alcott, P. ve Pantelidis, I. S. (2018). *Food and Beverage Management* (6. Baskı). Oxon: Routledge.

Davras, Ö. (2017). *Endüstriyel Boyutu İle Turizm*. M. Demir (Ed.), Genel Turizm: Kavramlar ve Farklı Boyutlarıyla Değerlendirme İçinde (s. 107-138). Ankara: Detay Yayıncılık.

Daye, M. (2006). Developing Mass Tourism in Developing Nations. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 463-482). Harlow: Pearson Education.

De Groote, P. (2005). Economic & Tourism Aspects of The Olympic Games. *Tourism Review*, 60(3), 20-28.

Debbage, K. G. (2005). *Airlines, Airports and International Aviation*. L. Pender ve R. Sharpley (Ed.), The Management of Tourism İçinde (s. 28-46). London: Sage Publications.

Delpy, L. (1998). An Overview of Sport Tourism: Building Towards A Dimensional Framework. *Journal of Vacation Marketing*, 4(1), 23-38.

Demeter, T. ve Bratucu, G. (2014). Typologies of Youth Tourism. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov Series V: Economic Sciences*, 7(56), 115.

Demirezen, B. (2018). Tüm Yönleri İle Kırsal Turizm ve Kayseri İli Üzerine Bir Swot Analizi Çalışması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 79-101.

Demirkol, Ş. ve Pelit, E. (2002). Türkiye'deki Turizm Eğitim Sistemi ve Avrupa Birliği Sürecinde Olası Gelişmeler. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 125-146.

Desai, A. (2011). *The Function and Design of Cafés: Throughout Time*. WIM – DEA 1500.

Deuschl, D. (2006). *Travel and Tourism Public Relations: An Introductory Guide for Hospitality Managers*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Dileep, M. R. ve Kurien, A. (2022). *Air Transport and Tourism: Interrelationship, Operations and Strategies*. Oxon: Routledge.

Doğan, M., Pekiner, A. B. ve Karaca, E. (2018). Sosyal Medyanın Turizm ve Turist Tercihlerine Etkisi: Kars-Doğu Ekspresi Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 669-683.

Dopson, L. R. ve Hayes, D. K. (2016). *Managerial Accounting for the Hospitality Industry* (2. Baskı). John Wiley & Sons.

Dore, L. ve Crouch, G. I. (2003). Promoting Destinations: An Exploratory Study of Publicity Programmes Used By National Tourism Organisations. *Journal of Vacation Marketing*, 9(2), 137-151.

Dorobantu, M. R. ve Nistoreanu, P. (2012). Rural Tourism and Ecotourism–The Main Priorities in Sustainable Development Orientations of Rural Local Communities in Romania. *Economy Transdisciplinarity Cognition,* 15(1), 259-266.

Dostal, I. ve Adamec, V. (2011). Transport and its Role in the Society. *Transactions on Transport Sciences*, 4(2), 43–56.

Dow, K. ve Daub, P. (2007). *By Land, Sea, and Air: Historic Works from the Transportation History Collection*. Michigan: Special Collections Library.

Dowling, R. K. (Ed.). (2006). *Cruise Ship Tourism*. Wallingford: CABI.

Dowling, R. ve Weeden, C. (Ed.). (2017). *Cruise Ship Tourism* (2. Baskı). Cabi.

Drummond, S. (2001). *Introduction To Quality*. S. Drummond ve I. Yeoman (Ed.), Quality Issues in Heritage Visitor Attractions İçinde (s. 5-15). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Dube, K. ve Nhamo, G. (2020). Tourist Perceptions and Attitudes Regarding The Impacts of Climate Change on Victoria Falls. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 47(47), 27-44.

Duman, T., Ayduğan, P. ve Koçak, G. N. (2007). Karayolu Yolcu Taşımacılığı Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi, Hizmet Değeri, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 151-177.

Dvorjetski, E. (2007). *Leisure, Pleasure and Healing: Spa Culture and Medicine in Ancient Eastern Mediterranean*. Danvers: Brill.

Dwesini, N. F. (2019). Causes and Prevention of High Employee Turnover Within the Hospitality Industry: A literature Review. African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, 8(3), 1-15.

Eadington, W. R. (1999). *The Spread of Casinos and Their Role in Tourism Development*. D. G. Pearce ve R. W. Butler (Ed.), Contemporary Issues in Tourism Development İçinde (s. 125-140). London: Routledge.

Echtner, C. M. ve Jamal, T. B. (1997). The Disciplinary Dilemma of Tourism Studies. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 868-883.

Echtner, C. M. ve Ritchie, J. B. (1991). The Meaning and Measurement of Destination Image. *Journal of Tourism Studies*, 14(1), 37-48.

Edginton, C., Lankford, S. ve Dieser, R. (2018). *Recreation and Leisure Programming: A 21st Century Perspective*. Sagamore Publishing.

Edwards, J. S. A. (2020). *An Overview of The Foodservice Industry*. H. L. Meiselman (Ed.), Handbook of Eating and Drinking: Interdisciplinary Perspectives İçinde (s. 983-1006). Cham: Springer.

Egan, B. (2022). *Introduction To Food Production and Service*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University.

Ei, T. ve Karamanis, K. (2017). The Evolution of Alternative Forms of Tourism: A Theoretical Background. *Business & Entrepreneurship Journal*, 6(1), 39-59.

Ekinci, Y. (2003). From Destination Image To Destination Branding: An Emerging Area of Research. *E-Review of Tourism Research*, 1(2), 21-24.

Elbe, J., Hallén, L. ve Axelsson, B. (2009). The Destination-Management Organization and the Integrative Destination-Marketing Process. *International Journal of Tourism Research*, 11(3), 283-296.

Ellis, A., Park, E., Kim, S. ve Yeoman, I. (2018). What is Food Tourism?. *Tourism Management,* 68, 250-263.

Ennew, C. (2003). *Understanding The Economic Impact of Tourism*. Nottingham: Christel DeHaan Tourism and Travel Research Institute.

Eshach, H. (2007). Bridging In-School and Out-of-School Learning: Formal, Non-Formal, and Informal Education. *Journal of Science Education and Technology*, 16(2), 171-190.

Eshuis, J., Klijn, E. H. ve Braun, E. (2014). Place Marketing and Citizen Participation: Branding As Strategy To Address The Emotional Dimension of Policy Making?. *International Review of Administrative Sciences*, 80(1), 151-171.

Essien, C. K., Anthony, G. B. ve Effiong, R. C. (2019). Amusement Parks and Economic Development of Youths in Southern Senatorial District Of Cross River State, Nigeria: Implication For Environmental Adult Education. *British Journal of Education*, 7(7), 36-45.

Falk J. H, Reinhard E, Vernon C, Bronnenkant K, Deans N, Heimlich J. (2007). *Why Zoos and Aquariums Matter: Assessing The Impact of A Visit*. Silver Spring: Association of Zoos and Aquariums.

Falk, M. (2010). A Dynamic Panel Data Analysis of Snow Depth and Winter Tourism. *Tourism Management*, 31(6), 912-924.

Fanelli, R. M. ve Romagnoli, L. (2020). Customer Satisfaction With Farmhouse Facilities and Its Implications For The Promotion of Agritourism Resources in Italian Municipalities. *Sustainability*, 12(5), 1749.

Feng, J., Li, Y. ve Wu, P. (2017). Conflicting Images of the Great Wall in Cultural Heritage Tourism. *Critical Arts*, 31(6), 109-127.

Ferguson, P. (2010). *What Can I do Now? Travel and Tourism*. New York: Infobase Publishing.

Ficarelli, S., S. Sendra, Parra, L. ve Lloret, J (2013). Congress and Meetings Tourism and Destination Brand. *The Fifth International Conference on Creative Content Technologies*, 1-14.

Fidgeon, P. R. (2010). Tourism Education and Curriculum Design: A time for Consolidation and Review?. *Tourism Management*, 31(6), 699-723

Flagestad, A. ve Hope, C. A. (2001). Strategic Success in Winter Sports Destinations: A Sustainable Value Creation Perspective. *Tourism Management*, 22(5), 445-461.

Fleming, W. R. ve Toepper, L. (1990). Economic Impact Studies: Relating the Positive and Negative Impacts To Tourism Development. *Journal of Travel Research*, 29(1), 35-42

Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D. ve Wanhill, S. (2018). *Tourism: Principles and Practice* (6. Baskı). Harlow: Pearson Education.

Flores, A. ve Scott, N. (2016). *Destination*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of tourism İçinde (s. 249–252). Cham: Springer.

Formica, S. ve Littlefield, J. (2000). National Tourism Organizations: A Promotional Plans Framework. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 7(1), 103-119.

Fossgard, K. ve Fredman, P. (2019). Dimensions in the Nature-Based Tourism Experiencescape: An Explorative Analysis. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 28, 1-12.

Franklin, A. (2003). *Tourism: An Introduction*. London: Sage.

Frechtling, D. C. (1999). The Tourism Satellite Account: Foundations, Progress and Issues. *Tourism Management*, 20(1), 163-170.

Frechtling, D. C. (2010). The Tourism Satellite Account: A Primer. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 136-153.

Freedman, P. (2014). *Restaurants*. P. Freedman, J. E. Chaplin ve K. Albala (Ed.), Food in Time and Place: The American Historical Association Companion to Food History İçinde (s. 262-275). California: University of California Press.

Freitag, D. R. (1979). History of Wheels For Off-Road Transport. *Journal of Terramechanics*, 16(2), 49-68.

Freyer, W., Hammer, M. ve Piermeier, A. (2005). *Germany*, D. Airey ve J. Tribe (Ed.), An International Handbook of Tourism Education İçinde (s. 173-190). Elsevier.

Gale, T. (2006). *Mass Tourism Businesses 1: Tour Operators*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 399-413). Harlow: Pearson Education.

Garcia-Altes, A. (2005). The development of Health Tourism Services. Annals of *Tourism Research*, 32(1), 262-266.

Garrison, W. L. (2003). *Historical Transportation Development*. Institute of Transportation Studies at the Institute of California, Berkeley: Research Paper UCB-ITS-RR-2003-6.

Gbadebo, A. M. ve Adedeji, O. H. (2014). *Tourism and Recreation* (EMT 508).

George, E. W., Mair, H. ve Reid, D. G. (2009). *Rural Tourism Development: Localism and Cultural Change*. Channel View Publications.

George, R. (2021). *Marketing Tourism and Hospitality: Concepts and Cases*. Cham: Palgrave Macmillan.

Getz, D., Svensson, B., Peterssen, R. ve Gunnervall, A. (2012). Hallmark Events: Definition and Planning Process. *International Journal of Event Management Research*, 7(1/2), 47-67.

Ghani, B., Zada, M., Memon, K. R., Ullah, R., Khattak, A., Han, H. ve Araya-Castillo, L. (2022). Challenges and Strategies for Employee Retention in the Hospitality Industry: A Review. *Sustainability*, 14(5), 2885.

Ghete, A. M. (2015). The Importance of Youth Tourism. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 24(2), 688-694.

Gianfaldoni, S., Tchernev, G., Wollina, U., Roccia, M. G., Fioranelli, M., Gianfaldoni, R. ve Lotti, T. (2017). History of the Baths and Thermal Medicine. *Macedonian Journal of Medical Sciences*, 5(4), 566-568.

Gibson, H. J. (1998). Active Sport Tourism: Who Participates?. *Leisure Studies*, 17(2), 155-170.

Gibson, H. J. (1998a). Sport Tourism: A Critical Analysis of Research. Sport *Management Review*, 1(1), 45-76.

Gibson, H. J., Lamont, M., Kennelly, M. ve Buning, R. J. (2018). Introduction to the Special Issue Active Sport Tourism. *Journal of Sport & Tourism*, 22(2), 83-91.

Go, F. M. (2005). *Globalisation and Emerging Tourism Education Issues*. W. F. Theobald (Ed.), Global Tourism (3. Baskı) İçinde (s. 482-509). London: Routledge.

Godfrey, A. N. and Gretzel, U. (2016). The Use of Modern Architecture in City Marketing. *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*, 33, 1-11.

Goeldner, C. R. ve Ritchie, J. B. (2003). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* (9. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Gonçalves, K. (2020). *Labour Policies, Language Use and The 'New' Economy: The Case of Adventure Tourism*. Cham: Palgrave Macmillan.

Goodall, G. (2006). *Managing The Transport Subsector in Tourism*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 443-460). Harlow: Pearson Education.

Goodwin, H. (1996). In Pursuit of Ecotourism. *Biodiversity & Conservation*, 5(3), 277-291.

Gössling, S. ve Mattsson, S. (2002). Farm Tourism in Sweden: Structure, Growth and Characteristics. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2(1), 17-30.

Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2018). Global Trends in Length of Stay: Implications for Destination Management and Climate Change. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(12), 2087-2101.

Graburn, N. H. (1983). The Anthropology of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 10(1), 9-33.

Graham, A. (2013). *What Are the Seven Wonders of The Natural World*. Enslow Publishers.

Gration, D., Foster, D. ve Raciti, M. (2008). *Emotion and Place: A Consumer Perspective in the Context of Hallmark Events*. S. Richardson, L. Fredline, A. Patiar ve M. Ternel (Ed.), CAUTHE 2008: Tourism and Hospitality Research, Training and Practice: Where the Bloody Hell Are We?, (s. 426-437). Gold Coast, QId: Griffith University.

Gretzel, U. (2018*). Influencer Marketing in Travel and Tourism*. M. Sigala ve U. Gretzel (Ed.), Advances in Social Media for Travel, Tourism and Hospitality: New Perspectives, Practice and Cases İçinde (s. 147-156). New York: Routledge.

Gross, S. ve Klemmer, L. (2014). *Introduction To Tourism Transport*. Cabi.

Gross, S. ve Sand, M. (2019). Adventure Tourism: A Perspective Paper. *Tourism Review*, 75(1), 153-157.

Güler, O., Ekici, R., Güven, A. ve Özdemir, G. (2019). *Turizmde Destinasyon Yönetimi*. C. Çakıcı (Ed.), Kavramlar ve Örneklerle Genel Turizm İçinde (s. 273-299). Ankara: Detay Yayıncılık.

Güngördü, E. (2007). *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası* (6. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Gürdal, M. (2014). *Türkiye Turizm Coğrafyası: Profesyonel Turist Rehberi ve Gezi Kılavuzu* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Hacıoğlu, N. ve Şahin, B. (2011). *Üçüncü Yaş Turizmi*. N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.), Turistik Ürün Çeşitlendirmesi İçinde (s. 17-39). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Haiyang, L. ve Liping, X. (2017). *Development and Implication of Applied Tourism Higher Education in Germany*. D. Tsai ve E. J. Hwang (Ed.), 2nd International Conference on Politics, Economics and Law (ICPEL 2017) İçinde (s. 150-153). Atlantis Press.

Hales, J. A. (2005). *Accounting and Financial Analysis in the Hospitality Industry*. Oxford: Butterworth–Heinemann.

Hall, C. M. (2001). Trends in Ocean and Coastal Tourism: The End of The Last Frontier?. *Ocean & Coastal Management*, 44(9-10), 601-618.

Hall, C. M. ve Page, S. J. (1999). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. London: Routledge.

Hall, C. M. ve Sharples, L. (2003). *The Consumption of Experiences or The Experience of Consumption? An Introduction To The Tourism of Taste*. C. M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis ve B. Cambourne (Ed.), Food Tourism Around The World: Development, Management and Markets İçinde (s. 1-24). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Hall, R. E. ve Lieberman, M. (2012). *Macroeconomics: Principles and Applications*. Mason: Cengage Learning.

Hamadache, A. (1991). Non-Formal Education A Definition of The Concept and Some Examples. *Prospects*, 21(1), 109-124.

Han, H., Quan, W., Gil-Cordero, E., Cabrera-Sánchez, J. P. ve Yu, J. (2021). Performance of Retail Stores at Airports and Their Role in Boosting Traveler Satisfaction and Willingness to Repurchase. *Sustainability,* 13(2), 590.

Hannabuss, S. (1999). Postmodernism and the Heritage Experience. *Library Management*, 20(5), 295-303.

Hargrove, C. M. (2002). Heritage Tourism. *CRM-WASHINGTON-*, 25(1), 10-11.

Harman, S. ve Öter, Z. (2019). *Konaklama Sektörü*. C. Çakıcı (Ed.), Kavramlarla ve Örneklerle Genel Turizm İçinde (s. 211-231). Ankara: Detay Yayıncılık.

Harrington, R. J., von Freyberg, B., Ottenbacher, M. C.ve Schmidt, L. (2017). The Different Effects of Dis-Satisfier, Satisfier And Delighter Attributes: Implications for Oktoberfest and Beer Festivals. *Tourism Management Perspectives*, 24, 166-176.

Harrison, D. ve Sharpley, R. (Ed.). (2017). *Mass Tourism in A Small World*. Wallingford: Cabi.

Haulot, A. (1981). Social Tourism: Current Dimensions and Future Developments. *International Journal of Tourism Management*, 2(3), 207-212.

Haven-Tang, C. ve Jones, E. (2006). *Human Resource Management in Tourism Businesses.* J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 89-113). UK: Pearson Education.

Hayes, D. K., Ninemeier, J. D. ve Miller, A. A. (2014). *Foundations of Lodging Management* (2. Baskı). Essex: Pearson Education.

Hayta, A. B. (2008). Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 31-48.

Hazar, A. (2016). *Çağdaş Değişimler ve Yenilenen Mevzuatlar Çerçevesinde Genel Turizm*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Heeley, J. (1980). The Definition of Tourism in Great Britain: Does Terminological Confusion Have To Rule?. *The Tourist Review*, (2), 11-14.

Heitmann, S. (2011). Tourist Behaviour and Tourism Motivation. P. Robinson, S. Heitmann ve P. Dieke (Ed.), Research Themes for Tourism İçinde (s. 31-44). Cabi.

Henkin, S. (2001). *Opportunities in Hotel and Motel Management Careers*. VGM Career Book.

Hill, K. T. (2010). *Career Opportunities in The Food and Beverage Industry*. New York: Ferguson.

Hinch, T. D. ve Higham, J. E. (2001). Sport Tourism: A Framework For Research. *International Journal of Tourism Research*, 3(1), 45-58.

Hobson, J. P. (2000). Tourist Shopping in Transit: The Case of BAA plc. *Journal of Vacation Marketing*, 6(2), 170-183.

Hofer, S., Honegger, F. ve Hubeli, J. (2012). Health Tourism: Definition Focused On The Swiss Market and Conceptualisation of Health (i) ness. *Journal of Health Organization and Management.* 26(1), 60-80.

Holden, A. (2005). *Tourism Studies and the Social Sciences*. Oxon: Routledge.

Holland, J. ve Leslie, D. (2018). *Tour Operators and Operations Development, Management and Responsibility*. UK: Cabi.

Holloway, C. (1992). *Travel and Tourism*. London: Macmillan Education.

Holloway, C. (2004). *Marketing For Tourism* (4. Baskı). Harlow: Pearson Education.

Holloway, C. ve Humphreys, C. (2016). *The Business of Tourism* (10. Baskı). Harlow: Pearson Education.

Holloway, J. C. (1981). The Guided Tour a Sociological Approach. *Annals of Tourism Research*, 8(3), 377-402.

Horak, S. ve Weber, S. (2000). Youth tourism in Europe: Problems and Prospects. *Tourism Recreation Research*, 25(3), 37-44.

Horne, J. ve Manzenreiter, W. (2006). An Introduction To The Sociology of Sports Mega-Events. *The Sociological Review,* 54, 1-24.

Hory, G., Major, Z., Müllner, P. ve Benko, M. (2017). Exploration of Spatial Design Issues At Backpacker Hostels in Budapest□s Historic Center: Informality, Density, and Adaptability. *Frontiers of Architectural Research*, 6(2), 157-168.

Hsu, C. H. C. ve Powers, T. (2002). *Marketing Hospitality* (3. Baskı). New York: John Wiley & Sons.

Hu, W. ve Wall, G. (2005). Environmental Management, Environmental Image and The Competitive Tourist Attraction. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(6), 617-635.

Huang, K. ve Pearce, P. (2019). Visitors Perceptions of Religious Tourism Destinations. *Journal of Destination Marketing & Management*, 14, 1-10.

Huang, S., Hsu, C. H. ve Chan, A. (2010). Tour Guide Performance and Tourist Satisfaction: A Study of The Package Tours in Shanghai. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 34(1), 3-33.

Hudson, S. (2008). *Tourism and Hospitality Marketing: A Global Perspective*. Sage Publications.

Hughes, H. (2001). *Arts, Entertainment and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Humphreys, C. (2006). *Mass Tourism Businesses 2: Travel Agents*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 415-440). Harlow: Pearson Education.

Ignatov, E. ve Smith, S. (2006). Segmenting Canadian Culinary Tourists. *Current Issues in Tourism*, 9(3), 235.

Ile, F. L. ve □igu, G. (2017). Medical Tourism Market Trends-An Exploratory Research. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 11(1), 1111-1121.

Inui, Y., Wheeler, D. ve Lankford, S. (2006). Rethinking Tourism Education: What Should Schools Teach?. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 5(2), 25-35).

Ismagilova, G., Safiullin, L. ve Gafurov, I. (2015). Using Historical Heritage As A Factor in Tourism Development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 188, 157-162.

Ismoyowati, D., Wuryandani, S., Shinta, A. N. ve Amalia, A. R. (2021). Innovation of Coffee Shop During Pandemic COVID-19: Bottled Coffee Drinks in Demand. In E3S Web of Conferences (Vol. 316, p. 02015). EDP Sciences.

Israeli, A. A. ve Mehrez, A. (2000). From Illegal Gambling To Legal Gaming: Casinos in Israel. *Tourism Management*, 21(3), 281-291.

Işık, C., Tırak, L. ve Çapan, O. (2017). Turizm Meslek Lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçimlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 6(1), 16-26.

İlban, M. O. ve Kaşlı, M. (2011). *Kış Turizmi*. N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.), Turistik Ürün Çeşitlendirmesi İçinde (s. 319-342). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Jablonska, J., Jaremko, M. ve Timčák, G. M. (2016). Social Tourism, Its Clients and Perspectives. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 7(3), 42-52.

Jafari, J. (1986). On Domestic Tourism. *Annals of Tourism Research*, 13(3), 491-496.

Jafari, J. (2000). *Encyclopedia of Tourism*. London: Routledge.

Jafari, J. ve Ritchie, J. B. (1981). Toward a Framework For Tourism Education: Problems and Prospects. *Annals of Tourism Research*, 8(1), 13-34.

Jamrozy, U. (2007). Marketing of Tourism: A Paradigm Shift Toward Sustainability. International Journal of Culture. *Tourism and Hospitality Research*, 1(2), 117-130.

Jansen-Verbeke, M. (1991). Leisure Shopping: A Magic Concept For The Tourism Industry?. *Tourism Management*, 12(1), 9-14.

Johns, N. ve Pine, R. (2002). Consumer Behaviour in The Food Service Industry: A Review. *International Journal of Hospitality Management*, 21(2), 119-134.

Jones, P. (2002). *Introduction to Hospitality Operations: An Indispensable Guide to the Industry* (2. Baskı). London: Cengage Learning Business Press.

Jorgensen, M. T. (2017). Developing A Holistic Framework For Analysis of Destination Management and/or Marketing Organizations: Six Danish Destinations. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(5), 624-635.

Kabul, G. ve Dinçer, F. İ. (2021). *Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Anıtkabir*. 19. Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 23-36) İçinde. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Kainthola, V. P. (2009). *Principles of Hotel Management*. New Delhi: Global Media.

Kakoudakis, K. I. ve McCabe, S. (2018). Social Tourism As A Modest, Yet Sustainable, Development Strategy: Policy Recommendations For Greece. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 10(3), 189-203.

Kalacas, M. R. (2020). *Purchasing and Costing For The Hospitality Industry*. Kanada: Society Publishing.

Kane, M. J. ve Tucker, H. (2004). Adventure Tourism: The Freedom To Play With Reality. *Tourist Studies*, 4(3), 217-234.

Kanellou, D. (2000). The New Role of Intermediaries in Travel and Tourism Distribution Channels. *IPTS (Institute for Prospective Technology Studies)*, (48), 12-22.

Karapınar, E. ve Barakazı, M. (2017). Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 5-18.

Kashchenko, T. L. ve Polozhentseva, I. V. (2021). Cultural Tourism: Topical Issues in The Context of Cultural and Historical Memory. In E3S Web of Conferences (Vol. 291, p. 05025). EDP Sciences.

Katsigris, C. ve Thomas, C. (2007). *The Bar & Beverage Book* (4. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Kester, J.G.C. (2002).Cruise Tourism. *Tourism Economics*, 9(3), 337–350.

Kho, T. G. (2021). A Framework of Medical Tourism As A Niche Trade Item: A System Approach. *Journal of Korea Trade*, 25(2), 1-21.

Kim, S. S., Kim, M., Park, J. ve Guo, Y. (2008). Cave Tourism: Tourists' Characteristics, Motivations to Visit, and the Segmentation of Their Behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research,* 13(3), 299-318.

Kim, Y. H., Nauright, J. ve Suveatwatanakul, C. (2020). The Rise of E-Sports and Potential for Post-COVID Continued Growth. *Sport in Society*, 23(11), 1861-1871.

Kivela, J. J. (1997). Restaurant Marketing: Selection and Segmentation in Hong Kong. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 9(3), 116-123.

Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2005). Gastronomy Tourism: A Meaningful Travel Market Segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.

Kizielewicz, J. (2013). Cruise Ship Tourism–A Case Study Poland. *Scientific Journals*, 35(107), 65-75.

Koban, E. ve İşçioğlu, T. E. (2019). *Turizm Pazarlaması: Rekabet Yaklaşımıyla*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Koh, K. (1995). Designing the Four-Year Tourism Management Curriculum: A Marketing Approach. *Journal of Travel Research*, 34(1), 68-72.

Korkmaz, H. (2020). Troya Müzesi Elektronik Ziyaretçi Yorumlarının Hizmet Özellikleri, Memnuniyet ve Tavsiye Açısından İncelenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 43-56.

Korkusuz, T. ve Özdemir, M. (2020). Turistik Ürün Çeşitlendirmede Sosyal Medyanın Etkisine Bir Örnek: Doğu Ekspresi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 143-160.

Kostopoulou, S. ve Kyritsis, I. (2006). A Tourism Carrying Capacity Indicator For Protected Areas. *Anatolia*, 17(1), 5-24.

Kotler, P. (2002). *Marketing Management Millenium Edition*. New Jersey: Prentice-Hall.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). *Principles of Marketing* (17. Baskı). New York: Pearson Education.

Kotler, P., Bowen, J. T., Makens, J. C. ve Baloglu, S. (2017). *Marketing for Hospitality and Tourism* (7. Baskı). Essex: Pearson.

Kovacic, M. ve Milosevic, T. (2016). Interdependence of Transport and Tourism. *Pomorski Zbornik,* 52(1), 99-111.

Kovacs, A. D., Gulyas, P. ve Farkas, J. Z. (2021). Tourism Perspectives in National Parks—A Hungarian Case Study From the Aspects of Rural Development. *Sustainability*, 13(21), 1-18.

Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak, M. (2020). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozlowski, M., Pawełczyk, M. ve Piotrowska-Piątek, A. (2020). Innovativeness of Railway Transport in The Context of The Development of Tourism in Poland. *Quality & Quantity*, 54(5), 1691-1703.

Krasnokutskiy, P. A., Kulchittskij, A. V., Perova, T. V., Bystrova, N. V. ve Khizhnaya, A. V. (2016). The Main Trends and Prospects of Development of International Tourism. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(8S), 257-262.

Krawcyyk, M., Webb, T. ve Mathe-Soulek, K. (2015). The Future of Limited Service Restaurants: Let the Consumer Decide. *Journal of Hospitality & Tourism Cases*, 4(3), 11-16.

Kruczek, Z. (2011). Amusement Parks As Flagship Attractions. Development and Globalisation. *Economic Review of Tourism*, 44(3), 156–163.

Krugman, P., Wells, R. Graddy, K. (2014). *Essentials of Economics* (3. Baskı): New York: Worth Publishers.

Kumar, J., Hussain, K. ve Kannan, S. (2015). *Positive vs Negative Economic Impacts of Tourism Development: A Review of Economic Impact studies*. Conference Proceedings Developments of the New Tourism Paradigm in the Asia Pacific Region İçinde (s. 405–413). Korea: Asia Pacific Tourism Association.

Kurnaz, A., Kurnaz, H. A., & Kılıç, B. (2014). Ön Lisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (32), 41-61.

Kurt, A. O. ve Göler, M. E. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1107-1138.

Kurtzman, J. (2005). Sports Tourism Categories. *Journal of Sport Tourism*, 10(1), 15-20.

Kusluvan, S., Kusluvan, Z., Ilhan, I. ve Buyruk, L. (2010). The Human Dimension: A Review of Human Resources Management Issues in The Tourism and Hospitality Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 51(2), 171-214.

Kyriakaki, A., Zagkotsi, S. ve Trihas, N. (2016). Gastronomy, Tourist Experience and Location. The Case of The 'Greek Breakfast'. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 11(3), 227-261.

La Belle, T. J. (1982). Formal, Nonformal and Informal Education: A Holistic Perspective On Lifelong Learning. *International Review of Education*, 28(2), 159-175.

Lacher, R. G. ve Nepal, S. K. (2010). From Leakages To Linkages: Local-Level Strategies for capturing Tourism Revenue in Northern Thailand. *Tourism Geographies*, 12(1), 77-99.

Lane, B. (1994). *What is Rural Tourism*?. Journal of Sustainable Tourism, 2(1-2), 7-21.

Lashley, C. (2015). Researching Snails On Holiday: An Agenda For Caravanning and Caravanners?. *Research in Hospitality Management*, 5(2), 115-122.

Law, R. ve Chen, F. (2000). Internet in Travel and Tourism-Part II: Expedia. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 9(4), 83-87.

Lawson, F. (1994). *Restaurants Clubs and Bars: Planning, Design and Investment for Food Servis Facilities* (2. Baskı). Oxford: Architectural Press.

Lee, C. F. ve Chen, K. Y. (2017). Exploring Factors Determining The Attractiveness of Railway Tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(4), 461-474.

Lee, C. K. ve Kang, S. (1998). Measuring Earnings Inequality and Median Earnings in The Tourism Industry. *Tourism Management*, 19(4), 341-348.

Lee, S. ve Ham, S. (2021). Food Service Industry in The Era of COVID-19: Trends and Research Implications. *Nutrition Research and Practice*, 15(1), 22-31.

Leggat, P. A., Carne, J. ve Kedjarune, U. (1999). Travel Insurance and Health. *Journal of Travel Medicine*, 6(4), 243-248.

LeHew, M. L. ve Wesley, S. C. (2007). Tourist Shoppers' Satisfaction with Regional Shopping Mall Experiences. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1(1), 82-96.

Leiper, N. (1979). The Framework of Tourism: Towards A Definition of Tourism, Tourist, and The Tourist Industry. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 390-407.

Leiper, N. (1983). An Etymology of "Tourism". *Annals of Tourism Research*, 10(2), 277-280.

Leiper, N. (1990). Tourist Attraction Systems. *Annals of Tourism Research*, 17(3), 367-384.

Leitner, M. J. ve Leitner, S. F. (2012). *Leisure Enhancement* (4. Baskı). Urbana: Sagamore Publishing.

Lejarraga, I. ve Walkenhorst, P. (2010). On Linkages and Leakages: Measuring the Secondary Effects of Tourism. *Applied Economics Letters*, 17(5), 417-421.

Lemma, A. F. (2014). *Tourism Impacts: Evidence of Impacts on Employment, Gender, Income*. United

Kingdom: Economics and Private Sector Professional Evidence and Applied Knowledge Services.

Leu, W. (2001). *National Tourist Offices*. A. Lockwood ve S. Medlik (Ed.), Tourism and Hospitality in the 21st Century İçinde (s. 265-272). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Lew, A. A. (2000*). Attraction*. J. Jafari (Ed.), Encyclopedia of tourism İçinde (s. 35–37). New York: Routledge.

Lew, A. A. (1987). A Framework of Tourist Attraction Research. *Annals of Tourism Research*, 14(4), 553-575.

Lew, A., Hall, C. M. ve Timothy, D. J. (2008). *World Geography of Travel and Tourism: A Regional Approach*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Li, J., Wiemann, K., Shi, W., Wang, Y., & Pilz, M. (2019). Vocational Education And Training İn Chinese and German Companies in China: A 'Home International'Comparison. *International Journal of Training and Development*, 23(2), 153-168.

Li, L., Wu, B. ve Patwary, A. K. (2022). How Marine Tourism Promote Financial Development in Sustainable Economy: New Evidences from South Asia and Implications To Future Tourism Students. *Environmental Science and Pollution Research* 29, 1155–1172.

Lickorish, L. J. ve Jenkins, C. L. (1997). *An Introduction To Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Lillicrap, D. ve Cousins, J. (2010). *Food and Beverage Service* (8. Baskı). UK: Hodder Education.

Lin, W. T. ve Chen, C. Y. (2013). Shopping Satisfaction at Airport Duty-Free Stores: A Cross-Cultural Comparison. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 22(1), 47-66.

Lindberg, V. (2003). Learning Practices in Vocational Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47(2), 157-179.

Lingaitis, V. ve Sinkevicius, G. (2014). Passenger Transport By Railway: Evaluation of Economic and Social Phenomenon. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 110, 549-559.

Litirell, M. A., Baizerman, S., Kean, R., Gahring, S., Niemeyer, S., Reilly, R. ve Stout, J. (1994). Souvenirs and Tourism Styles. *Journal of Travel Research*, 33(1), 3-11.

Litteljohn, D. ve Baxter, I. (2006). *The Structure of The Tourism and Travel Industry*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 21-39). Harlow: Pearson Education.

Littrell, M. A., Paige, R. C. ve Song, K. (2004). Senior Travellers: Tourism Activities and Shopping Behaviours. *Journal of Vacation Marketing*, 10(4), 348-362.

Liu, X., Mehraliyev, F., Liu, C. ve Schuckert, M. (2020). The Roles Of Social Media in Tourists' Choices of Travel Components. *Tourist Studies*, 20(1), 27-48.

Logunova, N., Kalinkina, S., Lazitskaya, N. ve Tregulova, I. (2020). Specifics of Cruise Tourism and Features of Creating A Cruise Tourism Product. In E3S Web of Conferences (Vol. 217, p. 05005). EDP Sciences.

Lohmann, G. ve Duval, D. T. (2011). *Tourism and Transport*. Oxford: Goodfellow Publishers.

Lohmann, G. ve Netto, A. P. (Ed.). (2017). *Tourism Theory: Concept, Models and System*. Oxfordshire: Cabi.

Lojo, A., & Timothy, D. J. (2020). Understanding Tourism Information Sources: Textual Communication, Efficiency, and information Gaps. *Tourism Analysis*, 25(1), 91-105.

Lukas, S. A. (2008). *Theme Park*. London: Reaktion Books.

Lukovic, T. (Ed.), (2013). *Nautical Tourism*. Croydon: Cabi International.

Lumsdon, L. (1992). *Marketing For Tourism: Case Study Assignments*. London: Macmillan Education.

Lumsdon, L. ve Page, S. (Ed.). (2004). *Tourism and Transport: Issues and Agenda For The New Millenium*. Oxford: Elsevier.

Luo, J. M., Lam, C. F. ve Ye, B. H. (2019). Barriers for The Sustainable Development of Entertainment Tourism in Macau. *Sustainability*, 11(7), 1-13.

Malanski, D. (2016). 'Juntos num só ritmo': FIFA World Cups of 1950 and 2014 As Milestones of Brazil's Advances Towards Regional Representation Within Brazilian-Ness. *Sport in Society*, 19(10), 1518-1536.

Malfas, M., Theodoraki, E. ve Houlihan, B. (2004) Impacts of the Olympic Games As Mega-Events. *Municipal Engineer*, 157(3), 209–220.

Mammadov, R. (2012). The Importance of Transportation in Tourism Sector. 7th Silk Road International Conference "Challenges and Opportunities of Sustainable Economic Development in Eurasian Countries", 381-386.

Mankiw, N. G. (2003). *Principles of Macroeconomics* (3. Baskı). South-Western College Pub.

Mankiw, N.G (2017). *Principles of Economics* (8. Baskı). Boston: Cengage Learning.

Mansori, S. ve Chin, J. H. (2019). Shopping Mall Attributes: Tourist Satisfaction and Loyalty. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 7(4), 571-590.

Marcouiller, D. W. ve Prey, J. (2005). The Tourism Supply Linkage: Recreational Sites and Their Related Natural Amenities. *Journal of Regional Analysis & Policy*, 35(1), 23-32.

Marin, C. A., Spatariu, E. C. ve Gheorghiu, G. (2019). Strategies of Improving the Quality Management System in the Tourism Industry: Pamukkale. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 19(1), 246-253.

Marino, L., Lilienfeld, S. O., Malamud, R., Nobis, N. ve Broglio, R. (2010). Do Zoos and Aquariums Promote Attitude Change in visitors? A Critical Evaluation of The American Zoo and Aquarium Study. *Society & Animals*, 18(2), 126-138.

Marques, H. (2006). Searching for Complementarities Between Agriculture and Tourism—The Demarcated Wine-Producing Regions of Northern Portugal. *Tourism Economics*, 12(1), 147-155.

Martin, J. C., Martin-Domingo, L., Lohmann, G. ve Spasojevic, B. (2019). The Role of Travel Patterns in Airport Duty-Free Shopping Satisfaction: A Case Study From An Australian Regional Airport. *Journal of Air Transport Management*, 80, 1-8.

Martinez Vazquez, R. M., Milin García, J. ve De Pablo Valenciano, J. (2021). Analysis and Trends of Global Research on Nautical, Maritime and Marine Tourism. *Journal of Marine Science and Engineering*, 9(1), 93.

Masberg, B. A. (1998). Defining The Tourist: Is it possible? A View From The Convention and Visitors Bureau. *Journal of Travel Research*, 37(1), 67-70.

Mason, P. (1999). Zoos As Heritage Tourism Attractions: A Neglected Area of Research?. *International Journal of Heritage Studies*, 5(3-4), 193-202.

Mason, P. (2003). *Tourism Impacts, Planning and Management*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Mason, P. (2006). *Managing Sociocultural Impacts of Tourism*, J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 339-356). Harlow: Pearson Education.

Mccabe, S. (2009). *Who is Tourist? Conceptual Theoretical Developments*, J. Tribe (Ed.), Philosophical Issues in Tourism İçinde (s. 25-42). Bristol: Channel View Publications.

McCabe, S. (2019). "Tourism For All?" Considering Social Tourism: A Perspective Paper. *Tourism Review*, 75(1), 61-64.

McCartney, G. (2017). *Betting on Casino Tourism Resilience in Macao and Asia Region*. R. W. Butler (Ed.), Tourism and Resilience İçinde (s. 195-205). Cabi.

McEachern, W. A. (2012). *Macroeconomics: A Contemporary Introduction* (10. Baskı). Mason: South-Western, Cengage Learning

McKercher, B. (1996). Differences Between Tourism and Recreation in Parks. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 563-575.

McKercher, B., Ho, P. S. ve Du Cros, H. (2004). Attributes of Popular Cultural Attractions in Hong Kong. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 393-407.

McLachlan, S. ve Binns, T. (2014). Tourism, Development and Corporate Social Responsibility in Livingstone, Zambia. *Local Economy*, 29(1-2), 98-112.

McWilliams, M. (2009). *Conspicuous Consumption: Howells, James, and the Gilded Age Restaurant.* M. Elbert ve M. Drews (Ed.), Culinary Aesthetics and Practices in Nineteenth-Century American Literature İçinde (s. 35-52). New York: Palgrave Macmillan.

Meebling, J. (2004). *Disneyland*. G. S. Cross (Ed.), Encyclopaedia of Recreation and Leisure in America (Cilt. 1) İçinde (s. 285-289). Farmington Hill: Charles Scribner´s Sons.

Mehmetoglu, M. (2004). A Typology of Tourists From A Different Angle. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 5(3), 69-90.

Mehmetoglu, M. (2005). A Case Study of Nature-Based Tourists: Specialists Versus Generalists. *Journal of Vacation Marketing*, 11(4), 357-369.

Metaxas, T. ve Folinas, S. (2021). Gambling Tourism and Economic Development: Some Lessons from Macao. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*, 4(3), 156-165.

Middleton, V. T. C., Fyall, A. ve Morgan, M. ve Ranchhod, A. (2009). *Marketing in Travel and Tourism (4. Baskı)*. Oxford: Routledge.

Middleton, V. T.C. ve Clarke, J. (2001). *Marketing in Travel and Tourism* (3. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Mihalic, T. (2002). *Tourism and Economic Development Issues*. R. Sharpley ve D. Telfer (Ed.), Tourism and Development: Concept and Issues İçinde (s. 81-111). Channel View Publications.

Mikulic, J., Krešic, D. Kožic, I. (2015). Critical Factors of the Maritime Yachting Tourism Experience: An Impact-Asymmetry Analysis of Principal Components. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 32, S30–S41.

Mindanao, R. M. D., Abarintos, R. C. M., Briones, R. C., Espiritu, J. C. F., Vergara, P. M. P. ve Apritado, J. M. (2020). Factors Influencing Tourist Attendance at Historical Attractions. *Journal of Tourism and Hospitality Research*, 17(1), 103-124.

Minnaert, L. (2014). Social Tourism Participation: The Role of Tourism Inexperience and Uncertainty. *Tourism Management*, 40, 282-289.

Minnaert, L. (2016). *Social Tourism*. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 872-873). Cham: Springer.

Minnaert, L., Maitland, R. ve Miller, G. (2011). What is Social Tourism?. *Current Issues in Tourism*, 14(5). 403-415.

Monz, C., D'Antonio, A., Lawson, S., Barber, J. ve Newman, P. (2016). The Ecological Implications of Visitor Transportation in Parks and Protected Areas: Examples From Research in US National Parks. *Journal of Transport Geography*, 51, 27-35.

Morgan, D. J. ve Lok, L. (2000). Assessment of A Comfort Indicator for Natural Tourist Attractions: The Case of Visitors To Hanging Rock, Victoria. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(5), 393-409.

Morrison, A. M. (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. Oxon: Routledge.

Morrison, A. M., Bruen, S. M. ve Anderson, D. J. (1997). Convention and Visitor Bureaus in The USA: A Profile of Bureaus, Bureau Executives, and Budgets. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 7(1), 1-19.

Moscardo, G. (2004). Shopping As A Destination Attraction: An Empirical Examination of the Role of Shopping in Tourists' Destination Choice and Experience. *Journal of Vacation Marketing*, 10(4), 294-307.

Moscardo, G. (2006). *Third Age Tourism*. D. Buhalis ve C. Costa (Ed.), Tourism Business Frontier: Consumers, Products and Industry İçinde (s. 30-39). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Mossberg, L. L. (1995). Tour Leaders and Their Importance in Charter Tours. *Tourism Management*, 16(6), 437-445.

Mousavi, S. S., Doratli, N., Mousavi, S. N. ve Moradiahari, F. (2016). Defining Cultural Tourism. *International Conference on Civil, Architecture and Sustainable Development*, 1(2), 70-75.

Mouzakitis, G. S. (2010). The Role of Vocational Education and Training Curricula in Economic Development. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3914-3920.

Mullett, S. (1988). Leisure and Consumption: Incompatible Concepts?. *Leisure Studies*, 7(3), 241-253.

Mun, S. G., Woo, L. ve Seo, K. (2021). Importance of F&B Operation in Luxury Hotels: The Case of Asia Versus The US. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(1), 125-144.

Nash, D. (1981). Tourism: As An Anthropological Subject. *Current Anthropology*, 22(5), 461-481.

Nash, D. ve Smith, V. L. (1991). Anthropology and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 12-25.

Nelson, V. (2021). *An Introduction To The Geography of Tourism* (3. Baskı). Maryland: Rowman & Littlefield.

Nguyen, Q. H. (2021). Tourism Demand Elasticities By Income and Prices of International Market Regions: Evidence Using Vietnam's Data. *Economies*, 10(1), 1-18.

Nikonorov, S. M., Solovieva, S. V. ve Khovavko, I. Y. (2020). Tourism Development in The Baikal Natural Area (analysis and economic assessment). E3S Web of Conferences İçinde (Cilt. 208). EDP Sciences.

Nissalke, T. E. (2009). *The Air Transportation System in the 21st Century*. F. Haghighat ve J. J. Kim (Ed.), Sustainable Built Environment İçinde (s. 365–386). Singapore: EOLSS/ UNECO.

Novotna, M. ve Kunc, J. (2019). Experiences Matter! Luxury Tourism Consumption Patterns and Motivation of The Czech Affluent Society. *The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 11(2), 121-142.

Nunez, T. ve Lett, James (1989). *Touristic Studies in Anthropological Perspective*. V. L. Smith (Ed.), Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism (2. Baskı) İçinde (s. 265-280). Philadelphia: University Of Pennsylvania Press.

Nurov, Z. S., Khamroyeva, F. K. ve Kadirova, D. R. (2021). Development of Domestic Tourism As A Priority of The Economy. In E-Conference Globe (s. 271-275), New York.

Nyubenger, L., Sewruikov, I., Luchina, N. ve Schhetinina, N. (2019). Congress Tourism As An Indicator of The Development of The Global and National Mice Industry, *47th International*

Scientific Conference on Economic and Social Development, 14-15 Kasım 2019, Prague.

O'Halloran, R. M. (2016). Accommodation. J. Jafari ve H. ve Xiao (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 3-5). Cham: Springer

O'Regan, M. (2010). *Backpacker Hostels: Place and Performance*. K. Hannam ve A. Diekmann (Ed.), Beyond Backpacker Tourism: Mobilities and Experiences İçinde (s. 85-102). Bristol: Channel View Publications.

Ohe, Y. (2020). *Community-Based Rural Tourism and Entrepreneurship: A Microeconomic Approach*. Singapore: Springer.

Oklobdzija, S. (2015). The Role of Events in Tourism Development. *Bizinfo (Blace)*, 6(2), 83-97.

Okumus, F., Altinay, L. ve Chathoth, P. (2010*). Strategic Management in The İnternational Hospitality and Tourism Industry*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Olcay, A., Bozgeyik, Y., Akköz, H. ve Sürme, M. (2015). Profesyonel Turist Rehberlerinin Performanslarının Yerli Turistler Tarafından Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 349-374.

Olesniewicz, P., Markiewicz-Patkowska, J. ve Widawski, K. (2016). Tourism Activity in the Third Age Group: Its Characteristics on Selected Examples. *Economiczn Problemly Turystyki*, 36, 141-151.

Olsen, D. H. (2006). *Management Issues for Religious Heritage Attractions*. Timothy, D. ve Olsen, D. H. (Ed.), Tourism, Religion and Spiritual Journeys İçinde (s. 104-118). New York: Routledge.

Oral, C. ve Kıpkıp, E. (2019). Ulaştırma Sektörünün Önemi Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 58-64.

Orams, M. (1999). *Marine Tourism: Development, Impacts and Management*. London: Routledge.

Orams, M. B. (1995). Towards a More Desirable Form of Ecotourism. *Tourism Management*, 16(1), 3-8.

Osipova, A. ve Osipova, E. (2019). *Partnership of Brands with 10 Famous Museums of Moscow and Saint Petersburg*. International Conference Communicative Strategies of Information Society (CSIS 2018) İçinde (s. 524-530). Atlantis Press.

Ottenbacher, M. C. ve Harrington, R. J. (2009). The Product Innovation Process of Quick□Service Restaurant Chains. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(5), 523-541.

Oviedo-Garcia, M. Á., Vega-Vázquez, M., Castellanos-Verdugo, M. ve Reyes-Guizar, L. A. (2016). Tourist Satisfaction And The Souvenir Shopping of Domestic Tourists: Extended Weekends in Spain. *Current Issues in Tourism*, 19(8), 845-860.

Özalp, H. (2016). İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?. *Bilimname*, (1), 59-74.

Özkan, İ. (2017). *Rusya Turizm Pazarı Tanıtma Stratejileri*. 3. Turizm Şûrası 1-3 Kasım 2017 Tebliğler Kitabı (Cilt. 2) İçinde (s. 71-84). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Pacelli, V. ve Sica, E. (2020). *The Economics and Finance of Cultural Heritage: How to Make Tourist Attractions a Regional Economic Resource*. London: Routledge.

Page, S. (2005). *Transport and Tourism: Global Perspectives* (3. Baskı). Essex: Pearson Education.

Page, S. J. (2009). *Tourism Management: Managing for Change* (3. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Page, S. J. (2019). *Tourism Management* (6. Baskı). Oxon: Routledge.

Paker, N. ve Gök, O. (2021). Extending Collaborative Consumption Concept To Yacht Charter Services: The Case of Blue Voyage. *European Journal of Tourism Research*, 28, 2808.

Pakurar, M. ve Olah, J. (2008). Definition of Rural Tourism and Its Characteristics in The Northern Great Plain Region. *System*, 7, 777-782.

Palmer, S. ve Raftery, J. (1999). Opportunity Cost. *Bmj*, 318(7197), 1551-1552.

Papis, J. (2006). Understanding The Workforce: The Key To Success in A Youth Hostel in Scotland. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(7), 593-600.

Patterson, I., Pegg, S. ve Mahadevan, R. (2015). The Benefits of Short Stay Caravan Travel Based On The Lived Experiences of Grey Caravanners in Australia. *Tourism Analysis*, 20(5), 539-549.

Payne-Palecio, J. ve Theis, M. (2009). *Introduction To Foodservice* (11. Baskı). New Jersey: Pearson Education.

Pearce, P. (1998). Marketing and Management Trends in Tourist Attractions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 3(1), 1-8.

Pearce, P. L. (2005). *Tourist Behaviour: Themes and Conceptual Schemes*. Channel View Publications.

Pearce, P. L. ve Packer, J. (2013). Minds On The Move: New Links From Psychology To Tourism. *Annals of Tourism Research*, 40, 386-411.

Pearson, D. ve Pearson, T. (2017). Branding Food Culture: UNESCO Creative Cities of Gastronomy. *Journal of Food Products Marketing*, 23(3), 342-355.

Peavey, S. R., Kezis, A. S. ve Smith, D. A. (1989). The Foodservice Industry: A Profile and Examination of Eastern Foodservice Distributors. *Journal of Food Distribution Research*, 20(2), 39-54.

Pechlaner, H., Zeni, A. ve Raich, F. (2007). Congress Tourism and Leisure Tendencies With Special Focus On Economic Aspects. *Tourism Review*, 62(3/4), 32-38.

Peira, G., Lo Giudice, A. ve Miraglia, S. (2022). Railway and Tourism: A Systematic Literature Review. *Tourism and Hospitality*, 3(1), 69-79.

Pender, L. (2005). *Introduction*, L. Pender ve R. Sharpley (Ed.), The Management of Tourism İçinde (s. 1-13). London: Sage Publications.

Pender, L. (2005). *Managing the Tourism System*, L. Pender ve R. Sharpley (Ed.), The Management of Tourism İçinde (s. 1-13). London: Sage Publications.

Perreault, W. D., Darden, D. K. ve Darden, W. R. (1977). A Psychographic Classification of Vacation Life Styles. *Journal of Leisure Research*, 9(3), 208-224.

Petrevska, B. ve Gerasimova, V. M. (2012). Tourism in Regional Development: Empirical Evidence. *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 5(2), 6-20.

Petroman, C. (2015). Typology of Tourism Destinations. *Scientific Papers: Animal Science & Biotechnologies*, 48(1), 338-342.

Petroman, I., Cornelia, P., Diana, M., Ramona, C., Loredana, V. ve Ioana, P. (2013). Types of Cultural Tourism. *Scientific Papers: Animal Science and Biotechnologies*, 46(1), 385-388.

Pigram, J. J. ve Jenkins, J. M. (1999). *Outdoor Recreation Management*. London: Routledge.

Pike, S. (2008). *Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Pike, S. ve Ryan, C. (2004). Destination Positioning Analysis Through A Comparison of Cognitive, Affective, and Conative Perceptions. *Journal of Travel Research*, 42(4), 333-342.

Piotrovsky, M. (2003). The Hermitage Through the Centuries. *Museum International*, 55(1), 9-11.

Pizam, A. (1982). Tourism Manpower: The State of The Art. *Journal of Travel Research*, 21(2), 5-9.

Plog, S. C. (1974). Why Destination Areas Rise And Fall in Popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 14(4), 55-58.

Plog, S. C. (2002). The Power of Psychographics and The Concept of Venturesomeness. *Journal of Travel Research*, 40(3), 244-251.

Pollock, A., Williams, P. (2000). *Health Tourism Trends: Closing The Gap Between Health Care and Tourism.* W. Gartner ve D. W. Lime (Ed.), Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism İçinde (s. 165-173). London: Cabi Publishing.

Pomering, A., Noble, G. ve Johnson, L. W. (2011). Conceptualising a Contemporary Marketing Mix For Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(8), 953-969.

Pond, K. L. (1993). *The Professional Guide: Dynamics of Tour Guiding*. New York: John Wiley & Sons.

Popescu, I. V. ve Olteanu, V. (2014). Luxury Tourism: Characteristics and Trends of The Behavior of Purchase. *Sea: Practical Application of Science*, 2(2), 320-324.

Prakash, M., Chowdhary, N. ve Sunayana, K. (2010). Tour Guides: Roles, Challenges and Desired Competencies: A Review of Literature. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, 3(1), 1–12.

Presenza, A., Sheehan, L. ve Ritchie, J. B. (2005). Towards A Model of The Roles and Activities of Destination Management Organizations. *Journal of Hospitality, Tourism And Leisure Science*, 3(1), 1-16.

Prideaux, B. (2000). The Role of The Transport System in Destination Development. *Tourism Management*, 21(1), 53-63.

Prideaux, B. ve Lohmann, G. (2009). *The Amazon: A River Tourism Frontier*. B. Prideaux ve M. Cooper (Ed.), River Tourism İçinde (s. 147-164). Cabi.

Prideaux, B. ve McClymont, H. (2006). The Changing Profile of Caravanners in Australia. *International Journal of Tourism Research*, 8(1), 45-58.

Prideaux, B., Wei, S. ve Ruys, H. (2001). The Senior Drive Tour Market in Australia. *Journal of Vacation Marketing*, 7(3), 209-219.

Pröbstl-Haider, U. Richins, H. ve Türk, S. (Ed.), (2019). *Winter Tourism: Trends and Challenge*. Cabi.

Psacharopoulos, G. (1997). Vocational Education and Training Today: Challenges and Responses. *Journal of Vocational Education and Training*, 49(3), 385-393.

Pyrgidis, C. N. (2016). *Railway Transportation Systems: Design, Construction and Operation*. Boca Raton: CRC Press.

Qiu, H., Hsu, C., Li, M. ve Shu, B. (2018). Self-drive Tourism Attributes: Influences On Satisfaction and Behavioural Intention. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(4), 395-407.

Rabotic, B. (2010). Tourist Guides in Contemporary Tourism. International Conference on Tourism and Environment İçinde (s. 353–364). 4-5 March 2010, Philip Noel-Baker University, Sarajevo, Bosnia & Herzegovian.

Rabotic, B. (2014). Special-Purpose Travel in Ancient Times: 'Tourism' Before Tourism?. *Turističko Poslovanje*, (14), 5-17.

Raj, R. (2012). Religious Tourist's Motivation For Visiting Religious Sites. *International Journal of Tourism Policy*, 4(2), 95-105.

Raj, R., Griffin, K. ve Blackwell, R. (2015). *Motivation For Religious Tourism, Pilgrimage*. Raj, R. ve Griffin, K. (Ed.), Religious Tourism and Pilgrimage Management: An International Perspective İçinde (s. 103-117). London: Cabi.

Raju, G. P. (2009). *Tourism Marketing and Management*. Delhi: Manglam Publications.

Raluca, D. C. ve Gina, S. (2008). Theme Park-The Main Concept of Tourism Industry Development. *Annals of the University of Oradea*, *Economic Science Series*, 17(2), 641-646.

Ranade, P. S. (1998). Tourism As Foreign Exchange Earner: A Study of Tourism in Nepal. *Foreign Trade Review*. 33(3-4), 103-118.

Ravenscroft, N. (1992). *Recreation Planning and Development*. Hampshire: Macmillan.

Rawal, Y. S. ve Dani, R. (2019). Next Generation Trends in Food and Beverage Service Sector. *International Journal of Management, IT and Engineering*, 7(11), 87-92.

Redditt, J., Orlowski, M., Fyall, A., Gregory, A. M. ve Ro, H. (2022). Determinants of Customer Satisfaction and eWOM in the Sharing Economy: Timeshare Versus Peer-to-Peer Accommodations. *Tourism and Hospitality*, 3(1), 225-242.

Riboldazzi, S. (2017). Tourism Products Distribution and Large-Scale Retailers. *Symphonya. Emerging Issues in Management*, (3), 135-147.

Richards, G. (2002). *Gastronomy: An Essential Ingredient in Tourism Production and Consumption?*. A. M. Hjalanger ve G. Richards (Ed.), Tourism and Gastronomy İçinde (s. 3-20). London: Routledge.

Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21.

Richards, G. ve Wilson, J. (2005). *Youth Tourism*. M. Novelli (Ed.), Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends and Cases İçinde (s. 39-46). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Riley, M., Ladkin, A. ve Szivas, E. (2002). *Tourism Employment: Analysis and Planning*. Clevedon: Channel View Publications.

Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of tourism Research*, 19(1), 51-67.

Ritchie, B. ve Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Cabi.

Ritchie, B. W. ve Adair, D. (Ed.), (2004). *Sport Tourism: Interrelationships, Impacts and Issues* (Vol. 14). Clevedon: Channel View Publications.

Ritchie, J. B. ve Zins, M. (1978). Culture As Determinant of the Attractiveness of A Tourism Region. *Annals of Tourism Research*, 5(2), 252-267.

Roberts, L. ve Hall, D. (2001). *Rural Tourism and Recreation: Principles To Practice*. London: Cabi Publishing.

Rodrigue, J. P. (2007). *Transportation and Globalization*. J.A. Sholte ve R. Robertson (Ed.), Encyclopedia of Globalization İçinde. London: Routledge.

Rodrigue, J. P., Comtois, C. ve Slack, B. (2013). *The Geography of Transport Systems* (3. Baskı). Oxon: Routledge.

Rodrigues, C. B. (2017). *Tourism Destinations*. G. Lohmann ve A. P. Netto (Ed.), Tourism Theory: Concept, Models and System İçinde (s. 205-207). Oxfordshire: Cabi.

Rodrigues, C. B. (2017). *Tourism Services and Facilities*. G. Lohmann ve A. P. Netto (Ed.), Tourism Theory: Concept, Models and System İçinde (s. 226-227). Oxfordshire: Cabi.

Rodrigues, S ve Mclntosh, A. (2014). Motivations, Experiences and Perceived Impacts of Visitation at A Catholic Monastery in New Zealand. *Journal of Heritage Tourism*, 9(4), 271-284.

Rogerson, C. M. ve Rogerson, J. M. (2020). Camping Tourism: A Review of Recent International Scholarship. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 28(1), 349-359.

Roney, S. A. (2018). *Turizm: Bir Sitemin Analizi* (Genişletişmiş 2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Roubi, S. ve Litteljohn, D. (2006). *The Accommodation Subsector*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 377-397). Harlow: Pearson Education.

Rutherford, D. G. ve O'Fallon, M. J. (2007). *Hotel Management and Operations* (4. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Ryan, C. (2003). *Recreational Tourism: Demand and Impacts*. Clevedon: Channel View Publications.

Ryglova, K. (2008). Destination Management. *Agricultural Economics*, 54(9), 440-448.

Rylance, A. ve Spenceley, A. (2017). Reducing Economic Leakages From Tourism: A Value Chain Assessment of The Tourism İndustry in Kasane, Botswana. *Development Southern Africa*, 34(3), 295-313.

Saçlı, Ç., Ersöz, B. ve Kahraman, C. Ö. (2019). Etkinlik Katılımcılarının Destinasyon İmajı Algılarının Tekrar Ziyaret Etme Eğilimleri Üzerine Etkisi: Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 178-190.

Salazar, N. B. (2017*). Introduction: Exposing Sports Mega-Events Through A Mobilities Lens*. N. B. Salazar, C. Timmerman, J. Wets, L. G. Gato ve S. V. D. Broucke (Ed.), Mega-Event Mobilities: A Critical Analysis İçinde (s. 1-15). Oxon: Routledge.

Samson, K. (2012). *Frommer's: Arizona & The Grans Canyon*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Santos, G. E. D. O., Ramos, V. ve Rey-Maquieira, J. (2015). Length of Stay At Multiple Destinations of Tourism Trips in Brazil. *Journal of Travel Research*, 54(6), 788-800.

Sarışık, M., Turkay, O. ve Akova, O. (2011). How to Manage Yacht Tourism in Turkey: A Swot Analysis and Related Strategies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 1014-1025.

Savic, Z. (2007). The Olympic Games As A Cultural Event. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Gymnica*, 37(3), 7-13.

Sazak, G. (2016). Ermitaj Devlet Müzesi'ndeki Türk Kültürüne Ait Arkeolojik Buluntular. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 239-249.

Schmitz-Esser, R. (2015). *Travel and Exploration in the Middle Ages*. A. Classen (Ed.), Handbook of Medieval Culture: Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages, 3 İçinde (s. 1680-1704). De Gruyter.

Seckelmann, A. (2002). Domestic Tourism—A Chance For Regional Development in Turkey?. *Tourism Management*, 23(1), 85-92.

Seebunruang, J., Burns, R. C. ve Arnberger, A. (2022). Is National Park Affinity Related to Visitors' Satisfaction with Park Service and Recreation Quality? A Case Study from a Thai Forest National Park. *Forests*, 13(5), 1-17.

Seekings, J. (2001). *Transport: The Tail That Wags The Dog*. A. Lockwood ve S. Medlik (Ed.), Tourism and Hospitality in the 21st Century İçinde (s. 222-229). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Seraphin, H. ve Mansfield, C. (2017). A Comparative Study of Tourism and Hospitality Education in the United Kingdom and France. *Journal of Applied Ceremonial and Communication in Management*, 2(2), 55-95.

Sevinç, F. ve Güzel, T. (2017). Sustainable Yacht Tourism Practices. *Management & Marketing Journal*, 15(1), 61–76.

Shackley, M. (2006). *Atlas of Travel and Tourism Development*. Oxford: Butterworth-Heinemann.; The Trans-Siberian Classic Route: Westbound.

Sharma, K. (2014). *Introduction To Tourism Management*. New Delhi: McGraw-Hill Education.

Sharpley, R. (2002). *Tourism: A Vehicle for Development?*. R. Sharpley ve D. Telfer (Ed.), Tourism and Development: Concept and Issues İçinde (s. 11-34). Channel View Publications.

Sharpley, R. (2005). The Accommodation Sector: Managing For Quality. L. Pender ve R. Sharpley (Ed.), The Management of Tourism İçinde (s. 14-27). London: Sage Publication.

Sharpley, R. (2006). *Travel and Tourism*. London: Sage Publications.

Sharpley, R. ve Stone, P. R. (2011). *Introduction: Thinking About the Tourist Experience*. R. Sharpley ve P. R. Stone (Ed.), Tourist Experience: Contemporary Perspective İçinde (s. 1–8). Abingdon: Routledge.

Shavit, Y. ve Muller, W. (2000). Vocational Secondary Education. *European Societies*, 2(1), 29-50.

Sheela, A. M. (2002). *Economics of Hotel Management*. New Delhi: New Age International.

Sheldon, P. J. (1986). The Tour Operator Industry: An Analysis. *Annals of Tourism Research*, 13(3), 349-365.

Silerova, E., Maneva, S. ve Hrebejkova, J. (2013). The Importance of Congress Tourism for Regional Development. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 5(3), 79-86.

Simkova, E. (2014). Psychology and Its Application in Tourism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 317-321.

Sinclair, M. T., Blake, A. ve Sugiyarto, G. (2003). *Economics of Tourism*. C. Cooper (Ed.), Classic Reviews in Tourism (s. 22-54). Channel View Publications.

Singh, M. (2012). *Hotel Housekeeping*. New Delhi: Tata McGraw Hill Education.

Sledge, S. (2020). Marketing to Religious Tourists Around the World: What Works?. *The Journal of Global Business Management*, 16(1), 69-78.

Smith, A. (1999). *Global Perspectives on Fast-Food History*. New York: American Forum for Global Education.

Smith, S. L. (1988). Defining Tourism A Supply-Side View. *Annals of Tourism Research*, 15(2), 179-190.

Smith, S. L. (1998). *Tourism As An Industry: Debates And Concepts*. D. Ionnides ve K. G. Debbage (Ed.), The Economic Geography of The Tourism Industry: A Supply-Side Analysis İçinde (s. 31-52). London: Routledge.

Smith, S. L. ve Godbey, G. C. (1991). Leisure, Recreation and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 85-100.

Smith, V. L. (Ed.). (1989). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Sofronov, B. (2017). The Economic Impact On Global Tourism. *Annals of Spiru Haret University: Economic Series*, 17(2), 127-139.

Solmaz, S. A., Erdoğan, Ç. ve Sönmez, Ö. A. (2014). Sosyal Dışlanma ve Turizm İlişkisi: Türkiye'de Pasif Dış Turizm Bağlamında Bir İnceleme. *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-104.

Song, H., Witt, S. F. ve Li, G. (2008). *The Advanced Econometrics of Tourism Demand*. New York: Routledge.

Sormaz, U., Akmeşe, H., Güneş, E. ve Aras, S. (2016). Gastronomy in Tourism. *Procedia Economics and Finance*, 39, 725-730.

Sorupia, E. (2005). Rethinking the Role of Transportation in Tourism. *In Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 5(11), 1767-1777.

Sözbilen, G. ve Özkul, E. (2019). *Sağlık Turizmi*. Ş. Aydın ve D. Eren (Ed.), Alternatif Turizm İçinde (s. 73-100). Ankara: Detay Yayıncılık.

Speakman, C. (2005). Tourism and Transport: Future Prospects. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 2(2), 129-135.

Specht, J. (2014). *Architectural Tourism: Building for Urban Travel Destinations*. Springer Gabler Wiesbaden.

Specht, J. (2009). The Role of Architecture in Tourism Destination Development and Branding. S. Krakover ve N. Uriely (Ed.), Eilat 2009 Conference Proceedings: Tourism Destination Development and Branding (s. 98–106) İçinde. Eilat: Ben-Gurion University of the Negev.

Spence, E. (2016). Eye-Spy Wealth: Cultural Capital and 'Knowing Luxury' in The Identification of and Engagement With The Superrich. *Annals of Leisure Research*, 19(3), 314-328.

Spilanis, I. and H. Vayanni (2004). *Sustainable Tourism: Utopia or Necessity? The Role of New Forms of Tourism in the Aegean Islands*. B. Bramwell (Ed.), Coastal Mass Tourism İçinde (s. 269–291). Clevedon: Channel View.

Starkey, L. (2002). *Hotel/Restaurant Management: Career Starter*. New York: LearningExpress, LLC.

Steinecke, A. (2010). *Culture–a Tourist Attraction: Importance–Expectations–Potential*. R. Conrady and M. Buck (Ed.), Trends and Issues in Global Tourism (s. 185-196). Heidelberg: Springer.

Stewart, A. ve Rayner, S. (2016). Planning Mega-Event Legacies: Uncomfortable Knowledge for Host Cities. *Planning Perspectives*, 31(2), 157–179.

Stojakovic, A. (2016). The Role of Insurance in Organization of Tourist Travel. The Second International Scientific Conference in the Field of Tourism and Hospitality SITCON 2016 "Quality As A Basis For Tourism Destination Competitiveness" Belgrade, Serbia.

Stolley, K. S. (2005). *The Basics of Sociology*. London: Greenwood Publishing Group.

Stronza, A. (2001). Anthropology of Tourism: Forging New Ground For Ecotourism and Other Alternatives. *Annual Review of Anthropology*, 30(1), 261-283.

Su, M. M. ve Wall, G. (2012). Global–Local Relationships and Governance Issues at the Great Wall World Heritage Site, China. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(8), 1067-1086.

Sun, L. H. ve Uysal, M. (1994). The Role of Theme Parks in Tourism. *Hospitality Review*, 12(1), 71-80.

Sun, Y. ve Watanabe, T. (2021). Tourism-Related Facility Development in Sagarmatha (Mount Everest) National Park and Buffer Zone, Nepal Himalaya. *Land*, 10(9), 1-20.

Sundström, M., Lundberg, C. ve Giannakis, S. (2011). Tourist Shopping Motivation: Go With The Flow Or Follow The Plan. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 3(2), 211-224.

Surugiu, C. (2009). The Economic Impact of Tourism; an Input–Output Analysis. *Romanian Journal of Economics*, 29(2), 142–161.

Susic, V. ve Mojic, J. (2014). Congress Tourism As A Market Niche of Business Tourism. *Economic Themes*, 52(4), 513-530.

Swarbrooke, J ve Horner, S. (2001). *Business Travel and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Swarbrooke, J. (2002). *The Development and Management of Visitor Attractions* (2. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Swarbrooke, J. (2020). *The Impact of Tourism on the Marine Environment*. Oxford: Goodfellow Publishers.

Swarbrooke, J. ve Horner, S. (2007). *Consumer Behaviour in Tourism* (2. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S. ve Pomfret, G. (2003). *Adventure Tourism: The New Frontier*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Syratt, G. ve Archer, J. (2003). *Manual of Travel Agency Practice* (3. Baskı). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Şekercioğlu, C. H. (2002). Impacts of Birdwatching on Human and Avian Communities. *Environmental Conservation*, 29(3), 282-289.

Tala, M. ve Padurean, M. (2008). Dimensions of Religious Tourism. *Amfiteatru Economic*, 10, 242-253.

Tasci, A. D. (2011). *Destination Branding and Positioning*. Y. Wang ve A. Pizam (Ed.), Destination Marketing and Management: Theories And Applications İçinde (s. 113-129). Cabi.

Taskov, N., Dimitrov, N. ve Metodijeski, D. (2014). A Review of The Hostel Sector in The Republic of Macedonia. *The 5th International Practical-Scientific Conference: Tourism Economics and Business*. (s. 168-172). Batumi, Georgia.

Taştan, H. ve Kızılırmak, İ. (2019). *Turizm Çeşitleri ve Şekilleri*, C. Çakıcı (Ed.), Kavramlarla ve Örneklerler Genel Turizm İçinde (s. 27-51). Ankara: Detay Yayıncılık.

Tegar, D. ve Gurning, R. O. S. (2018). Development of Marine and Coastal Tourism Based on Blue Economy. *International Journal of Marine Engineering Innovation and Research*, 2(2), 128-32.

Telfer, D. J. (2003). *Theme Parks*. J. M. Jenkins ve J. J. Pigram (Ed.), Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation İçinde (s. 498-499). London: Routledge.

Telfer, D. J. (2014). *Tourism and Regional Development Issues*. R. Sharpley ve D. J. Telfer (Ed.), Tourism and Development (2. Baskı) İçinde (s. 140-177). Channel View Publications.

Terkenli, T.S. ve Georgoula, V. (2022). Tourism and Cultural Sustainability: Views and Prospects From Cyclades, Greece. *Sustainability*, 14, 307.

Terzioglu, M. ve Gokovali, U. (2016). Economic Linkages and Leakages in The Hotel Industry: The First Empirical Evidence From Turkey. *Tourism Economics*, 22(4), 715-728.

Theobald, W. F. (2005). *Global Tourism* (3. Baskı). London: Routledge.

Thiel, D., Jenni-Eiermann, S., Palme, R. ve Jenni, L. (2011). Winter Tourism Increases Stress Hormone Levels in The Capercaillie Tetrao Urogallus. *Ibis*, 153(1), 122-133.

Thomson, A. R. (2020). Role of Casinos in Tourism. *TEST Engineering & Management*, 83, 529-536.

Thrane, C. ve Farstad, E. (2012). Tourists' Length of Stay: The Case of International Summer Visitors To Norway. *Tourism Economics*, 18(5), 1069-1082.

Thubert, S., Francoulon, L., Weber, L., Maniere, I. C. ve Boyaval, F. (2017). Duty-free Shops: Are Luxury Brands Being Democratized?. *Procedia Computer Science*, 122, 533-540.

Timothy, D. J. (2005). *Shopping Tourism, Retailing and Leisure*. Channel View Publications.

Timothy, D. J. (2014). *Trends in Tourism, Shopping, and Retailing*. A. A. Lew, C. M. Hall ve A. M. Williams (Ed.), The Wiley Blackwell Companion To Tourism İçinde (s. 378-388). John Wiley & Sons.

Timothy, D. J. ve Teye, V. B. (2009). *Tourism and The Lodging Sector*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Tiwari, P., Seraphin, H. ve Chowdhary, N. R. (2021). Impacts of COVID-19 on Tourism Education: Analysis and Perspectives. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 21(4), 313-338.

Toohey, K. ve Veal, A. J. (2007). *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. Wallingford: Cabi.

Torkildsen, G. (1999). *Leisure and Recreation Management* (4 Baskı). London: E & FN Spon.

Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management* (5. Baskı). London: Routledge.

Tosun, C., Temizkan, S. P., Timothy, D. J. ve Fyall, A. (2007). Tourist Shopping Experiences and Satisfaction. *International Journal of Tourism Research*, 9(2), 87-102.

Tribe, J. (1997). The Indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 638-657.

Tribe, J. (1999). The Concept of Tourism: Framing A Wide Tourism World and Broad Tourism Society. *Tourism Recreation Research*, 24(2), 75-81.

Tribe, J. (2004). *The Economics of Recreation, Leisure and Tourism* (3. Baskı). Oxford: Elsevier.

Tribe, J. (2006). *The Economic Impact of Tourism*. J. Beech ve S. Chadwick (Ed.), The Business of Tourism Management İçinde (s. 323-336). Harlow: Pearson Education.

Tuchman, R. (2009). *The 100 Sporting Events You Must See Live: An Insider's Guide To Creating The Sports Experience of A Lifetime*. Dallas: BenBella Books Limited.

Tureac, C. E. ve Turtureanu, A. (2010). Types and Forms of Tourism. Acta Universitatis Danubius. *Œconomica*, 4(1), 92-103.

Türkeri, İ. (2014). Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitiminin Özel Nitelikli Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 1-14.

Unur, K. ve Köşker, H. (2015). Türkiye'de Turizm Eğitimi Ve Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizme Bakış Açılarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 44-71.

Urry, C. (2003). *The Sociology of Tourism*, C. Cooper (Ed.), Classic Reviews in Tourism İçinde (s. 9-21). Channel View Publications.

Usta, Ö. (2016). *Turizm: Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Uysal, M. (1998). *The Determinants of Tourism Demand: A Theoretical Perspective*. D. Ioannides ve K. G. Debbage (Ed.), The Economic Geography of The Tourist Industry: A Supply-Side Analysis İçinde (s. 79-94). London: Routledge.

Uysal, M., Woo, E. ve Singal, M. (2012). *The Tourist Area Life Cycle (TALC) and Its Effect on The Quality-Of-Life (QOL) of Destination Community*. M. Uysal, R. R. Perdue ve M. J. Sirgy (Ed.), Handbook of Tourism and Quality-Of-Life Research İçinde (s. 423-443). Dordrecht: Springer.

Ünlüönen, K. (2004). Turizm İşletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri Ve Algılamaları Açısından Karşılaştırılması (1998-1999 ve 2003-2004 öğretim yılları). *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* (1), 108-130.

Ünlüönen, K. ve Kızanlıklı, M. M. (2017). *Ankara Turizm Potansiyeli*. M. Kar ve M. A. Sarıkaya (Ed.), Şehir Ekonomisi: Ankara Şehir Araştırmaları İçinde (s. 171-212). Ankara: Bayem Ajans.

Ünlüönen, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2018). *Turizm Ekonomisi* (6. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Üstün, U. ve Uslu, Y. D. (2022). Türkiye'nin Sağlık Turizminde Tercih Edilme Nedenleri Üzerine Bir Çalışma: Medikal Turizm Endeksi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 344-353.

Vanhove, N. (2005). *Mass Tourism: Benefits and Costs*. Wahab, S. ve Pigram, J. J. (Ed.), Tourism, Development and Growth: The Challenge of Sustainability İçinde, (s. 46-69). New York: Routledge.

Vanhove, N. (2005). *The Economics of Tourism Destinations*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Veal, A. J. (1992) Definitions of Leisure and Recreation. Australian Journal of Leisure and Recreation, 2(4), 44-48, 52, Republished by School of Leisure, Sport and Tourism, University of Technology, Sydney, as Working Paper No. 4.

Veal, A. J. (2002). *Leisure and Tourism Policy and Planning*. Cabi Publishing.

Veal, A. J. (2006). *Research Methods For Leisure and Tourism: A Practical Guide* (3. Baskı). Essex: Pearson Education.

Vellas, F. (2011). The Indirect Impact of Tourism: An Economic Analysis. *In Third Meeting of T20*. Tourism Ministers. Paris, France.

Vellas, F. ve Becherel, L. (1995). *International Tourism*. London: Macmillan Education.

Vengesayi, S. (2003). A Conceptual Model Of Tourism Destination Competitiveness and Attractiveness. Proceedings of the ANZMAC İçinde (s. 637-647). 1-3 Aralık 2003, Adelaide, Australia.

Vojinovic, Ž. ve Glavas, J. (2019). The Importance of Insurance in Tourism–Premium Income For The Continuation of Risk Management. *Tourism International Scientific Conference Vrnjačka Banja-TISC*, 4(1), 642-662.

Votolato, G. (2007). *Transport Design: A Travel History*. London: Reaktion Books.

Vovk, V., Beztelesna, L. ve Pliashko, O. (2021). Identification of Factors for the Development of Medical Tourism in the World. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11205.

Walker, J. R. (2014). *The Restaurant: From Concept To Operation* (7. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Walker, J. R. (2017). *Exploring The Hospitality Industry* (3. Baskı). Harlow: Pearson Education Limited.

Walker, J. R. ve Miller, J. E. (2010). Supervision in The Hospitality Industry: Leading Human Resources (6. Baskı). New Jersey: y John Wiley & Sons.

Wall, G. ve Mathieson, A. (2006). *Tourism: Change, Impacts, and Opportunities*. Harlow: Pearson Education.

Wan Jasni, W. N. F., Jamaluddin, M. R. ve Hanafiah, M. H. (2020). Online Travel Agencies (OTAs) E-Service Quality, Brand Image, Customer Satisfaction and Loyalty. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts* (JTHCA), 12(2), 96-111.

Wang, A. ve Guo, D. (2019). Technical and Vocational Education in China: Enrolment and Socioeconomic Status. *Journal of Vocational Education & Training*, 71(4), 538-555.

Wang, Y. (2011). *Destination Marketing and Management: Scope, Definition and Structures*. Y. Wang ve A. Pizam (Ed.), Destination Marketing and Management: Theories and Applications İçinde (s. 1-20). Cabi.

Wang, Y. C. (2015). A Study On The Influence of Electronic Word of Mouth and The Image of Gastronomy Tourism On The Intentions of Tourists Visiting Macau. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 63(1), 67-80.

Wang, Y., Kracht, J. (2016). *Distribution Channel, Tourism*. J. Jafari ve H. Xiao, (Ed.), Encyclopedia of Tourism İçinde (s. 264-266). Cham: Springer.

Wearing, S., Stevenson, D. ve Young, T. (2009). *Tourist Cultures: Identity, Place and The Traveller*. Sage Publications.

Weed, M. (Ed.), (2008). *Sport & Tourism: A Reader*. Oxon: Routledge.

Weissinger, S. (2000). *Hotel/Motel Operations: An Overview*. Delmar Cengage Learning.

Wells, P. (2014). *The Food Lover's Guide to Paris: The Best Restaurants, Bistros, Cafes, Markets, Bakeries, and More*. New York: Workman Publishing.

Weygandt, J. J., Kieso, D. E., Kimmel, P. D. ve DeFranco, A. L. (2005). *Hospitality Financial Accounting*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Wickens, E. (2002). The Sacred and the Profane: A Tourist Typology. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 834-851.

Wiegmans, B. ve Konings, R. (Ed.), (2016). *Inland Waterway Transport: Challenges and Prospects*. London: Routledge.

Wilson, S., Fesenmaier, D. R., Fesenmaier, J. ve Van Es, J. C. (2001). Factors for Success in Rural Tourism Development. *Journal of Travel research*, 40(2), 132-138.

Wiweka, K. ve Arcana, K. T. P. (2019). Rethinking the Theory of Tourism: What is Tourism System in Theoretical and Empirical Perspective?. *Journal of Business on Hospitality and Tourism*, 5(2), 318-336.

Wondirad, A. (2019). Retracing The Past, Comprehending The Present and Contemplating The Future of Cruise Tourism Through A Meta-Analysis of Journal Publications. *Marine Policy*, 108, 1-14.

Xu, J. ve Chan, A. (2010). Service Experience and Package Tours. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 15(2), 177-194.

Yang, X., Reeh, T. ve Kreisel, W. (2011). Cross-Cultural Perspectives on Promoting Festival Tourism—An Examination of Motives and Perceptions of Chinese Visitors Attending the Oktoberfest in Munich (Germany). *Journal of China Tourism Research*, 7(4), 377-395.

Yang, Y., Wong, K. K. ve Zhang, J. (2011). Determinants of Length of Stay For Domestic Tourists: Case study of Yixing. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16(6), 619-633.

Yarcan, Ş. ve Çetin, G. (2021). *Tour Operating Business*. İstanbul: İstanbul University Press.

Yeoman, I. (2008). *Tomorrow's Tourist: Scenarios & Trends*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Yıldırım, O., Karaca, O. B. ve Çakıcı, A. C. (2016). Yerel halkın "Adana-Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı" na Yönelik Algı ve Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma". *SOİD Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Mayıs-Ağustos*, 13(2), 50-68.

Yüceışık, N. İ. ve Özer, Ç. (2019*). Destinasyon Pazarlaması ve Kapsamı*. B. Suna (Ed.), Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması İçinde (s. 139-162). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2003). Measurement of Tourist Satisfaction With Restaurant Services: A Segment-Based Approach. *Journal of Vacation marketing*, 9(1), 52-68.

Zhang, W. ve Fan, X. (2005). China, D. Airey ve J. Tribe (Ed.), An International Handbook of Tourism Education İçinde (s. 149-160). Elsevier.

Zielinska-Szczepkowska, J. (2021). What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence from Remote Regions of Europe. *Economies*, 9(4), 1-22.

Zuelow, E. (2016). *A History of Modern Tourism*. New York: Macmillan Education.

İnternet Kaynakları

AAA Diamond Hotel (2021). Hotel Requirements & Diamond Guidelines.; Hotelstars (2021). https://www.hotelstars.eu/.

ACI (2022). The top 10 Busiest Airports in The World Revealed. https://aci.aero/2022/04/11/the-top-10-busiest-airports-in-the-world-revealed/. Adresinden 19/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

AECOM (2021). Global Attractions Attendance Report. https://aecom.com/theme-index/. Adresinden 20/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Ahla (2022). 2022 State of The Hotel Industry Report. https://www.ahla.com/research-industry-resources. Adresinden 13/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

AITO (2020). Travel Insights. https://www.aito.com/media-area/press-office/travel-insights-2020. Adresinden 11/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Airbnb (2021). Shareholder Letter Q4 2021. https://investors.airbnb.com/financials/default.aspx#quarterly. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

American Airlines (2022). American Airlines Reports Fourth-Quarter and Full-Year 2021 Financial Results. https://americanairlines.gcs-web.com/. Adresinden 19/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

American Battlefield Trust (2017). *Battlefields Mean Business: Economic Benefits of Battlefield Preservation*. https://www.battlefields.org/preserve/speak-out/battlefields-mean-business. Adresinden 18/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

ATTA (2020a). Adventure Travel Industry Snapshot. https://cdn-research.adventuretravel.biz/research/5bbf8f4a1010a8.2358546546/Snapshot-Trends-2020-Report.pdf. Adresinden 07/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

ATTA (2020b). *Adventure Tourism Development Index ATDI 2020.* https://www.adventuretravel.biz/research/2020-adventure-tourism-development-index/. Adresinden 07/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

ATTA (2021). Adventure Travel Industry Snapshot. https://www.adventuretravel.biz/research/2021-adventure-travel-industry-snapshot. Adresinden 07/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Avrupa İstatistik Ofisi (2019). Glossary for Transport Statistics (5. Baskı). https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-19-004. Adresinden 26/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Avrupa Komisyonu (2022). Flash Eurobarometer 499: Attitudes of Europeans Towards Tourism.https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/798bedf3-7f1f-11ec-8c40-01aa75ed71a1. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

BETUYAB (2022). BETUYAB - Belek Turizm Yatırımcıları Ortak Girişimi. https://betuyab.com.tr/tr/betuyab. Adresinden 30/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Booking Holdings (2021). Booking Holdings Reports Financial Results for 4th Quarter and Full-Year 2021. https://ir.bookingholdings.com/press-releases?page=1. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Carnival (2021). Carnival Corporation & Plc 2021 Annual Report. https://www.carnivalcorp.com/investor-relations. Adresinden 19/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Carpenter, D. M. ve Sweetland, K. (2022). *Food Truck Truth: Why Restaurants – and Cities – Have Nothing to Fear from Mobile Food Businesses*. Institute For Justice. https://ij.org/report/

food-truck-truth/. Adresinden 11/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Choise (2021). Choise Hotels Environmental Social Governance Report. https://www.choicehotels.com/en-uk/about/responsibility. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Congressional Research Service (2020). *The Future of Space Tourism*. https://sgp.fas.org/crs/space/R46500.pdf

Croes, R., Semrad, K. ve Rivera, M. (2021). The State of the Hospitality Industry 2021 Employment Report: COVID-19 Labor Force Legacy. https://hospitality.ucf.edu/

Cruise Lines International Association (2021). 2021 State of The Cruise Industry Outlook. https://cruising.org/en-gb/news-and-research/research/2020/december/state-of-the-cruise-industry-outlook-2021, adresinden 02/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Cruise Lines International Association (2022). 2022 State of The Cruise Industry Outlook. https://cruising.org/en-gb/news-and-research/research/2022/january/state-of-the-cruise-industry-outlook-2022, adresinden 02/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Deloitte (2018). Revaluing Our Icon: Midpoint in Sydney Opera House's Decade of Renewal. https://www2.deloitte.com/au/en/pages/sydney-opera-house/articles/revaluing-icon-sydney-opera-house.html. Adresinden 20/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Deloitte (2020). Foodservice Market Monitor. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/it/Documents/consumer-business/Deloitte_FoodserviceMarketMonitor.pdf. Adresinden 13/04/2022 tarihinde erişilmiştir.

Deloitte (2021). Annual Report 2021-2022. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/consumer-business/deloitte-uk-travel-weekly-insight-annual-report-2021-22.pdf. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Deloitte (2022). T*he Commercialization of Low Earth Orbit-Volume 3: Making the Dream of Space Travel a Reality*. https://www2.deloitte.com;

Deniz Ticaret Odası (DTO) (2021). Denizcilik Sektör Raporu. https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/yayinlarimiz/sektorraporu, adresinden 02/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Deutsche Bahn (2021). Deutsche Bahn: Facts&Figures 2021. https://ir.deutschebahn.com/en/reports/. Adresinden 19/05/2022/ tarihinde erişilmiştir.

DHMİ (2021). 2020 Havayolu Sektör Raporu. https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/HavaYolu-SektorRaporlari.aspx. Adresinden 21/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

DHMİ (2022). Türkiye Geneli Havalimanları Uçak, Yolcu ve Yük Trafiği İstatistikleri. https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Istatistikler.aspx. Adresinden 20/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Dominos (2022). Announces First Quarter 2022 Financial Results. https://dominos.gcs-web.com/news-releases/news-release-details/dominos-pizzar-announces-first-quarter-2022-financial-results. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

DOSİM (2019). http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2019-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf. Adresinden 04/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Encyclopaedia Britannica (2022). https://www.britannica.com/.

European Maritime Spatial Planning Platform (2018). Coastal and Maritime Tourism. https://maritime-spatial-planning.ec.europa.eu/sector-information/coastal-and-maritime-tourism. Adresinden 09/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat (2021). Length of Motorways and E-roads. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/ROAD_IF_MOTORWA. Adresinden 21/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurostat (2022). Passengers Transported. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do. Adresinden 18/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Expedia Group (2021). Expedia Group Reports Fourth Quarter 2021 Results. https://www.expediagroup.com/investors/financial-information/quarterly-results/default.aspx. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Filmer, A. (2006). Backstage Space: The Place of the Performer. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, The University of Sydney. https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/1415?show=full. Adresinden 20/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Guardado, J. ve Desaro, N. F. (2018*). Tourism in Iceland: How is the Exponentially Increasing Tourism Industry Impacting Iceland's Natural Wonders*?. https://commons.erau.edu/student-works/79 adresinden erişilmiştir.

Gyr, U. (2010) *The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity, European History Online*. http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism/ueli-gyr-the-history-of-tourism.

Hilton (2022). Hilton Reports Fourth Quarter and Full Year Results. https://newsroom.hilton.com/assets/HWW/docs/2022/Q1/Hilton-Q4-2021-Results.pdf. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

HOTREC (2021). Annual Report 2020-2021. https://www.hotrec.eu/hotrec-annual-report-2020-2021/. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

https://hoteltechreport.com/news/room-type

https://www.xotels.com/en/glossary/room-type

IATA (2021a). WATS World Air Transport Statistics 2021. https://www.iata.org/en/publications/store/world-air-transport-statistics/ Adresinden 18/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

IATA (2021b). Annual Review 2021. https://www.iata.org/en/publications/annual-review/. Adresinden 18/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

ICCA (2018). ICCA Statistics Report Country & City Rankings. https://www.iccaworld.org/knowledge/benefit.cfm?benefitid=4036. Adresinden 06/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

ICCA (2020). ICCA Annual Statistics Study 2020: Analyzing An Exceptional and Transformational Year. https://www.the-iceberg.org/research/icca-annual-statistics-study-2020/. Adresinden 06/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

IESF (2022). Esports. https://iesf.org/esports. Adresinden 11/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Incoming Raporu (2022). Incoming Raporu: Türkiye Paket Tur Pazarı. https://www.turizmgazetesi.com/images/files/news/incoming-raporu-turkce-ingilizce.pdf/0. Adresinden 08/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Influencer Marketin Hub (2021). Influencer Marketing Benchmark Report 2021. https://influencermarketinghub.com/

IOC (2021). *Olympic Marketing Fact File 2021 Edition*. https://library.olympics.com/. Adresinden 25/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

IRU (2021). Annual Report 2021. https://www.iru.org/news-resources/newsroom/iru-publishes-2021-annual-report. Adresinden 18/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Janela, M. (2018). *World Cup Rewind: Largest Attendance at a Match in the 1950 Brazil Final*. https://www.guinnessworldrecords.com/. Adresinden 25/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Kagan, J. (2021). Traveler's Check. https://www.investopedia.com/terms/t/travelerscheck.asp

KFC (2022). https://global.kfc.com/. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

KTB (2020). 2020 Yılı Turizm İstatistikleri. https://yigm.ktb.gov.tr/TR-232959/arastirma-ve-raporlar.html. Adresinden 08/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

KTB (2022a). https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

KTB (2022b). Kuruluş ve Görevler. https://www.ktb.gov.tr/TR-96130/kurulus-ve-gorevler.html. Adresinden 30/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Kültür Portalı (2022). Troya Müzesi. https://www.kulturportali.gov.tr/portal/troya-muzesi. Adresinden 21/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). Troya Müzesi. https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=TRO01&DistId=TRO. Adresinden 21/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Levy-Bonvin, J. (2003). Hotels: A Brief History. https://www.hospitalitynet.org/opinion/4017990.html. Adresinden 15703/2022 tarihinde erişilmiştir.

Lock, S. (2021). *Key Industry Data on The Casino and Online Gambling Sector Worldwide in 2021*. https://www.statista.com/statistics/1177376/global-casinos-online-gambling-industry/. Adresinden 03/07/2021 tarihinde erişilmiştir.

Marriott (2021). Marriott International Annual Report 2021. https://marriott.gcs-web.com/annual. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Michelin (2022). https://guide.michelin.com/gb/en/restaurants. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Millî Parklar Genel Müdürlüğü (2020). Sultan Sazlığı Millî Parkı. http://www.tabiat.gov.tr/. Adresinden 23/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

MTI (2022). Medical Tourism Index. https://www.medicaltourism.com/mti/home. Adresinden 06/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Muenchen (2019). *A Business Perspective: The Economic Impact of the Oktoberfest*. https://stadt.muenchen.de/rathaus.html. Adresinden 24/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Muenchen (2022). *Oktoberfest 2022 (17 September - 3 October)*. https://www.muenchen.de/int/en/events/oktoberfest.html. Adresinden 24/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

National Park Service (2021). Grand Canyon National Park Statistic. https://www.nps.gov/grca/learn/management/statistics.htm. Adresinden 21/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Newzoo (2021). Global Esports & Live Streaming Market Report. https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoos-global-esports-live-streaming-market-report-2021-free-version/. Adresinden 11/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Nisandaadanada (2022). Geçmiş Seneler. https://www.nisandaadanada.com/gecmis-seneler.html. Adresinden 24/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2019). Glossary: Satellite Account. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Satellite_account. Adresinden 15/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

ORACLE (2021). Restaurant Scene 2021:Consumer Trends. https://www.oracle.com/a/ocom/docs/industries/food-beverage/restaurant-scene-2021-consumer-trends.pdf. Adresinden 12/05/2022 tarihinden erilmiştir.

OTI (2022). https://www.otiholding.com/. Adresinden 08/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Reimer, G. D. (1989). Packaging Dreams: An Anthropological Analysis of Tour Operators. https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/13127/1/fulltext.pdf.

Sava, C. ve Iordan, D. M. (2012). How Insurance Works in Tourism. Quaestus Multidisciplinary Research Journal, 253-268. http://www.quaestus.ro.

Shekhawat, R. S. (2020). *Travel Agency And Tour Operation*. https://baou.edu.in/assets/pdf/BBAATR_201_slm.pdf.

SHGM (2021). Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 2021. https://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/4006-faaliyet-raporlarimiz. Adresinden 21/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Starbucks (2022). Starbucks Reports Q2 Fiscal 2022 Results. https://investor.starbucks.com/press-releases/financial-releases/press-release-details/2022/Starbucks-Reports-Q2-Fiscal-2022-Results/default.aspx. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021a). Most Watched Esports Tournaments Worldwide As of May 2021. https://www.statista.com/statistics/507491/esports-tournaments-by-number-viewers-global/. Adresinden 11/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021b). *Adventure Tourism Market Size Worldwide in 2020 and 2021, With A Forecast Until 2030.* https://www.statista.com/statistics/1172869/global-adventure-tourism-market-size/. Adresinden 07/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021c). Market Size of The Hotel and Resort Industry Worldwide From 2011 To 2020, With A Forecast For 2021. https://www.statista.com/statistics/197869/us-hotel-companies-by-number-of-properties-worldwide/. Adresinden 13/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021d). Leading Hotel Companies Worldwide As of June 2020, By Number of Properties. https://www.statista.com/statistics/197869/us-hotel-companies-by-number-of-properties-worldwide/. Adresinden 13/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021e). Leading Hotel Companies Worldwide As of June 2020, By Number of Guestrooms. https://www.statista.com/statistics/197859/total-number-of-guestrooms-of-us-hotel-companies-worldwide/. Adresinden 13/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2021f). Key Data On The Travel Agency Sector Worldwide As of August 2021. https://www.statista.com/statistics/1179124/global-travel-agency-sector-key-data/. Adresinden 04/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2022a). Estimated Online Food Delivery Market Size Worldwide From 2022 to 2027. https://www.statista.com/statistics/1170631/online-food-delivery-market-size-worldwide/ Adresinden 12/04/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2022b). Travel Agency Industry - Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/1859/travel-agencies/#dossierKeyfigures. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Statista (2022c). Market Cap of Leading Online Travel Companies Worldwide As of December 2021. https://www.statista.com/statistics/1039616/leading-online-travel-companies-by-market-cap/. Adresinden 05/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Stocklight (2022). McDonald`s Annual Report 2022. https://annualreport.stocklight.com/NYSE/MCD/22671248.pdf. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Stynes, D. J. (1997). *Economic Impacts of Tourism*. https://citeseerx.ist.psu.edu. Adresinden 16/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

Subway (2022). Record-Setting 2021 Sales Results To Fuel 2022 Positive Momentum. https://www.subway.com/PressReleases/2021%20Sales%20Recap%20Release_2.22.22_FINAL.pdf. Adresinden 05/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Sydney Opera House (2021). 2020-21 Annual Report: Sydney Opera House. https://www.sydneyoperahouse.com/general/corporate-information/annualreport.html. Adresinden 20/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

TAVAK (2021). Türkiye'de Yeme-İçme Sektörünün Boyutlar: Gastronomi Ekonomisi. https://tavakvakfi.org/wp-content/uploads/2021/01/Yeme-%C4%B0%C3%A7me-Sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn-Boyutlar%C4%B1-Gastronomi-Ekonomisi-2021.pdf. Adresinden 06/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

TCDD (2021). Demiryolu Sektör Raporu 2020. https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/raporlar. Adresinden 20/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

TCDD (2022). https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/tren/yolcu-vagonlari/. Adresinden 28/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

TDM (2020). Tourism Report On Turkey and Turkish Riviera For The Post-Covıd19 Period. https://www.tdm.institute/wp-content/uploads/2020/05/Covid-Rapor-EN-2.pdf. Adresinden 08/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

THY (2022a). 2021 12 Aylık Faaliyet Raporu. https://investor.turkishairlines.com/tr/mali-ve-operasyonel-veriler/faaliyet-raporlari?page=1&year=2021&term=-. Adresinden 21/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

THY (2022b). İstanbul'da Stopover. https://www.turkishairlines.com/tr-tr/ucak-bileti/stopover/index.html. Adresinden 25/05/2022 tarihinde erişmiştir.

TKP (2022). Göbeklitepe. https://www.kulturportali.gov.tr/portal/gobeklitepe. Adresinden 19/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Trans-Siberian Classic Route (2022). https://www.mircorp.com/trip/trans-siberian-classic-route-westbound/ Adresinden erişilmiştir.

TUI (2021). Annual Report 2021. https://www.tuigroup.com/en-en/investors/annual-reports/special-annual-report-21#. Adresinden 08/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

TUİK (2020). Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593. Adresinden 06/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

TUİK (2021). https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=74&locale=tr. Adresinden 04/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Turist Rehberleri Birliği (2022). *Rehber İstatistikleri*. http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/. Adresinden 15/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

TURSAB (2014). Doğa ve Macera Turizmi Raporu. https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-degerlendirmesi/sektorel-raporlar. Adresinden 07/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2022). Tourism Sector in Turkey. https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/tourism.aspx. Adresinden 20/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Türofed (2021). Türofed Turizm Bülteni: Kasım 2021. https://www.turofed.org.tr/. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

UAB (2022). Aylar Bazında Kruvaziyer İstatistikleri 2021. https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri. Adresinden 20/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Uğur, N. G. ve Akbıyık, A. (2020). Impacts of COVID-19 on Global Tourism Industry: A Cross-Regional Comparison. *Tourism Management Perspectives*, 36, 1-13.

Ulusal Restoran Birliği (2019). Restaurant Industry 2030. https://restaurant.org/research-and-media/research/research-reports/restaurant-industry-2030/. Adresinden 11/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Ulusal Restoran Birliği (2022). State of The Restaurant Industry. https://restaurant.org/research-and-media/research/research-reports/state-of-the-industry/. Adresinden 04/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (1981). *Annex 7 - Aircraft Nationality & Registration Marks* (4. Baskı). ICAO Publications.

Uluslararası Ulaştırma Forumu (2021). ITF Transport Outlook 2021. https://www.itf-oecd.org/itf-transport-outlook-2021 Adresinden 18/05/2022 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO (2021a). Cutting Edge- Bringing Cultural Tourism Back in The Game. https://en.unesco.org/news/cutting-edge-bringing-cultural-tourism-back-game. Adresinden 04/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO (2021b). World Heritage List. http://whc.unesco.org/en/list/?&mode=table. Adresinden 04/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO (2022). Creative Cities Network. https://en.unesco.org/creative-cities/creative-cities-map. Adresinden 09/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO (2022). https://whc.unesco.org/.

UNWTO (2021a). Best Tourism Villages Plot Initiativve.

UNWTO (2021b). Best Tourism Villages Terms and Conditions. https://www.unwto.org/tourism-villages/en/

UNWTO (2022). https://www.unwto.org/accommodation%E2%80%93demand-and-capacity. Adresinden 14/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Walt Disney Company (2021). *Fiscal Year 2021 Annual Financial Report*. https://thewaltdisneycompany.com/investor-relations/#reports. Adresinden 26/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

WFTGA (2022). What is a Tourist Guide? https://wftga.org/about-us/what-is-a-tourist-guide/. Adresinden 15/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

Whitmore, G. (2021). *Space Travel Updates: When Will We Be Able To Travel To Space*?. https://www.forbes.com

World Association of Zoos and Aquariums (2020). *Annual Report 2020*. https://www.waza.org/wp-content/uploads/2021/10/Annual-report-2020_pages_WEB.pdf. Adresinden 05/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

World Tourism Organization (2014). AM Reports, Volume Eight – Global Report on Shopping Tourism, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284416172.

World Tourism Organization (2015), Hotel Classification Systems: Recurrence of Criteria in 4 and 5 Stars Hotels, UNWTO, Madrid.

World Tourism Organization (2019), UNWTO Guidelines for Institutional Strengthening of Destination Management Organizations (DMOs) – Preparing DMOs for New Challenges, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284420841

World Tourism Organization (2019). Tourism Definitions, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284420858

World Tourism Organization (2020). Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 3. Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284422111.

World Tourism Organization and Basque Culinary Center (2019). *Guidelines for the Development of Gastronomy Tourism*, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284420957.

World Tourism Organization and European Travel Commission (2018). Exploring Health Tourism, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284420209.

WTTC (2021a). Travel & Tourism Economic Impact 2021. https://wttc.org/Research/Economic-Impact adresinden 20/02/2022 tarihinde erişilmiştir.

WTTC (2021b). Trending in Travel: Emerging Consumer Trends in Travel & Tourism 2021 and Beyond. https://wttc.org/Research/Insights-Publications. Adresinden 04/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

WTTC (2022). EIR 2022 Global Infrographic: Travel & Tourism: Economic Impact 2022. https://wttc.org/Research/Economic-Impact.

WWOOF (2022). https://wwoof.net/destinations/?location=tr. 21/03/2022 tarihinde erişilmiştir.

Wynn (2022). Wynn Resorts, Limited Reports First Quarter 2022 Results. https://www.wynnresorts.com/?_ga=2.257418379.1602932373.1656940224-1817161623.1656940224;

Xiao, H. (1999). Tourism Education in China: Past and Present. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 4(2), 68-72.

Xie, S. (2022). *How Long Is the Great Wall of China? 21,196 km or Longer*. https://www.chinahighlights.com/greatwall/fact/great-wall-length.htm. Adresinden 19/06/2022 tarihinde erişilmiştir.

YuGov (2021*). International Gambling Report 2021: Opportunities for Gambling Companies To Win Big*. https://www.prolificnorth.co.uk/sites/default/files/yougov-global-gambling-report-1.pdf. Adresinden 04/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

Zhang, W. (2022*). Gross Revenue From Gaming and Gambling in Macao From 2011 To 2021.* https://www.statista.com/statistics/253755/gross-revenue-from-gaming-and-gambling-in-macao/. Adresinden 04/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

Zoo Berlin (2022). Numbers, Dates and Facts. https://www.zoo-berlin.de/en/about-the-zoo/numbers-dates-and-facts. Adresinden 05/07/2022 tarihinde erişilmiştir.

GEZİ PARKI OLAYLARI: MİKROSKOP

KRİZ YÖNETİMİ, KÜRESELLEŞME VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Dr. Nihat Seyrek

nobel bilimsel

GEZİ PARKI OLAYLARI: MİKROSKOP KRİZ YÖNETİMİ, KÜRESELLEŞME VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Dr. Nihat Seyrek

Yayın No.: 1735
ISBN: 978-625-398-777-0
E-ISBN: 978-625-398-778-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Seyrek, Nihat.
Gezi Parkı Olayları: Mikroskop Kriz Yönetimi, Küreselleşme ve Yeni Toplumsal Hareketler
Dr. Nihat Seyrek
1. Basım, XX + 248 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-777-0
E-ISBN: 978-625-398-778-7
1. Kriz 2. Küreselleşme 3. Sivil İtaatsizlik 4. Gezi Parkı Olayları 5. Yeni Toplumsal Hareketler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com**E-Satış:** www.nobelkitap.com esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VII
ÖN SÖZ IX
ÖZET XI
KISALTMALAR XIII

GİRİŞ 1
Çalışma Kapsamı 3
Çalışmanın Amacı ve Yöntemi 5
Akademik Yazın ve Kitabın Sınırlılıkları 9

BÖLÜM 1
KRİZ YÖNETİMİ VE KAMU POLİTİKALARI

1.1. Giriş 15
1.2. Kriz Kavramı ve Tanımlanması 15
1.2.2. Krizin Özellikleri 19
1.2.3. Krize Neden Olan Etkenler 21
1.2.3.1. Çevresel (Dışsal) Etkenler 21
1.2.3.2. İçsel Etkenler 22
1.2.4. Krizin Aşamaları 24
1.2.4.1. Kriz Öncesi 24
1.2.4.2. Kriz Anı 24
1.2.4.3. Kriz Sonrası 26
1.2.4.3.1. Kriz Yönetim Süreci 27
1.2.4.3.2. Krizin Sonuçları 27
1.2.5. Kriz Kavramıyla İlişkili Kavramlar 28
1.2.5.1. Stratejik Açıklık 28
1.2.5.2. Yönetişim 29
1.2.5.3. İktidar 30

1.2.5.4. Sivil Özgürlük 30
1.2.5.5. Baskı 31
1.2.5.6. Düzen 31
1.2.5.7. Siyasi Polislik 32
1.3. Kriz Yönetiminin Özellikleri 34
1.4. Kriz Yönetiminin Amaçları ve Temel İlkeleri 35
1.5. Kriz Yönetiminin Aşamaları 36
1.5.1. Kriz Öncesi Yönetimi 37
1.5.2. Kriz Anı Yönetimi 39
1.5.3. Kriz Sonrası Yönetimi 41
1.6. Kriz Yönetiminin Önemi 43
1.7. Kamu Politikaları 44
1.7.1. Kavramsal Çerçeve ve Özellikleri 45
1.7.2. Türleri ve Süreci 46
1.7.3. Yerel Kamu Politikaları 46
1.7.3.1. Yerel Politika Aktörleri 47
1.8. Sonuç 50

BÖLÜM 2
KÜRESELLEŞME VE TOPLUMSAL HAREKETLER

2.1. Giriş 53
2.2. Küreselleşme 53
2.2.1. Bireyciliğin Yükselişi ve "Küresel İletişebilen" İnsan 54
2.2.2. Şehir, Küresel Şehirler ve Yeni Toplumsal Hareketler 56
2.2.3. "Aşağıdan Küreselleşme" ve Yeni Toplumsal Hareketler 59
2.2.4. "Toplum Sözleşmesi"nden "Küresel Sivil Toplum"a 60
2.2.5. Baskıya Karşı Direnme Hakkı 61
2.3. Toplumsal Hareketler Kavramı ve Tarihçesi 63
2.3.1. Siyasal Süreç Hareketleri 64
2.3.2. Kolektif Davranış Hareketleri 64
2.3.3. Kaynak Hareketliliği Yaklaşımı 65
2.4. Yeni Toplumsal Hareketler 66
2.4.1. Yeni Toplumsal Hareketlerin Unsur - Aktör - Amaç ve Yöntemleri 67
2.5. Yeni Toplumsal Hareket Örneği Olarak Sivil İtaatsizlik 68

2.5.1. Sivil İtaatsizlik Kavramı 68
2.5.2. Sivil İtaatsizliğin Nitelikleri 72
2.5.2.1. Toplumsal Boyut 72
2.5.2.2. Siyasal Boyut 73
2.5.2.3. Hukuksal Boyut 74
2.6. Sonuç 76

BÖLÜM 3
GEZİ PARKI OLAYLARI

3.1. Giriş 77
3.2. Türkiye'nin Toplumsal Hareket Tarihi 77
3.3. Gezi Parkı Olayları 80
3.3.1. Gezi Parkı Olayları'nı Doğuran Etkenler 81
3.4. Gezi'nin Hemen Öncesi 83
3.4.1. Gezi Parkı Olayları'nın Arka Planı ve Hazırlık Safhası 83
3.4.2. Gezi Öncesi ve Gezi Sürecinde Olaylar ve Eylemler 87
3.5. Gezi Parkı Olayları'nın Safhaları 91
3.5.1. Başlangıç ve Siyasi "İrtibatsızlık" (27-30 Mayıs 2013) 92
3.5.2. Politik Bağlama Oturma ve Marjinalleşme: Şiddet Sarmalı (31 Mayıs-15 Haziran 2013) 94
3.5.3. Zayıflama Dönemi (15 Haziran 2013 ve Sonrası) 103
3.5.4. Gezi'de Sembollerin Belirlediği Politik Atmosfer 109
3.6. Gezi Parkı Olayları Üzerine: "Kutuplaşmış Toplum" 110
3.7. GENAR Araştırması (2013) ve KONDA Raporu (2014) 112
3.7.1. Eylemcilerin Kişisel - Sosyal Yaşamı Bağlamındaki Araştırmalar 113
3.7.2. Eylemcilerin Siyasi Tutumlarına Göre Yapılan Araştırmalar 125
3.7.3. Eylemcilerin Genel Düşünce-Kanıları Bağlamındaki Araştırmalar 133
3.7.4. Eylemcilerin Gezi Sürecine İlişkin Görüşleri Bağlamındaki Araştırmalar 134
3.7.5. Tablo ve Grafikler Temelinde Bütüncül Değerlendirme 153

BÖLÜM 4
GEZİ PARKI SÜREÇ YÖNETİMİ VE DEĞERLENDİRMESİ

4.1. Giriş 155
4.2. Gezi Sürecinin Yönetimindeki "Kararsızlık - Şiddet Sarkacı" 155

4.2.1. Gezi Parkı Olayları'nın Yönetimini Etkileyen Faktörler 156
4.2.1.1. Küresel-Bölgesel Odaklı Faktörler ve Sosyal Medya Etkisi 156
4.2.1.2. Yeni Toplumsal Eylem Trendinin Dünyadaki Görünümleri 157
4.2.1.3. Yeni Toplumsal Hareket Paradigmasında Gezi Eylemleri 160
4.2.1.4. Küresel ve Bölgesel "Sivil İtaatsizlik" Trendi 164
4.2.1.5. Gezi Sürecinin Yönetiminde Türkiye Merkezli Faktörler 168
4.2.1.6. Hafızalara Kazınan "Marjinal Şiddet Travması" 184
4.2.2. Gezi Parkı'nda Mekânlar - Aktörler - Fırsat İklimi 185
4.2.2.1. Gezi Parkı Olayları'na Neden Olan "Fırsat İklimi" 186
4.2.2.2. Gezi Parkı Olayları'na Neden Olan "Aktörler" - "Mekânlar" 187
4.2.3. Gezi Parkı Olayları'na Teorik Yaklaşım 188
4.2.3.1. Gezi'deki "Apolitik Gençlik" Sanılan Gençlik 192
4.2.3.2. Gezi Ruhu'nun Farklı Boyutları 198
4.3. Gezi Parkı Olayları'nın Eleştirel Analizi 200

SONUÇ 219
KAYNAKÇA 229
EK 245
ÖZ GEÇMİŞ 247

TABLOLAR - ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablolar

Tablo 1.1. Kriz Döneminin Özellikleri....25
Tablo 1.2. Örgütün Kriz Öncesi Dönemi Çalışmaları....38
Tablo 1.3. Örgütün Kriz Dönemindeki Çalışmaları....40
Tablo 1.4. Örgütün Kriz Sonrası Dönemindeki Çalışmaları....42

Şekiller

Şekil 1. Araştırmanın Bağımsız-Müdahaleci-Bağımlı Değişkenleri....5
Şekil 1.1. Kriz Yönetim Yaklaşımları ve Beş Temel Aşaması....20
Şekil 1.2. Kriz ve Stres Yönetimi....21
Şekil 1.3. Kriz Yönetim Süreci....33
Şekil 1.4. Kriz Yönetiminin Amaçları ve Temel İlkeleri....35
Şekil 1.5. Kriz Yönetiminin Aşamaları....36
Şekil 3.1. 2011-2013 Dönemi Türkiye'deki Toplumsal Olaylara (Tahminî) Katılım....87
Şekil 3.2. 2011-2013 Dönemindeki Eylemlerin İllere Göre (Tahminî) Dağılımı....89
Şekil 3.3. 2011-2013 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Eylemlerin Türleri....90
Şekil 3.7.1.1. Eylemcilerin Aile-Arkadaş Harici En Çok Sevdikleri Kişi....113
Şekil 3.7.1.2. Eylemcilerin Hayatlarının Anlamı....114
Şekil 3.7.1.3. Eylemcilerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı....115
Şekil 3.7.1.4. Eylemcilerin Sosyal Faaliyetlerine Göre Dağılımı....116
Şekil 3.7.1.5. Cinsiyet Dağılımı....117
Şekil 3.7.1.6. Gezi Parkı'nda Bulunanların Yaş Dağılımı....117
Şekil 3.7.1.7. Gezi Parkı'nda Bulunanların Çalışma Durumu....118
Şekil 3.7.1.8. Eylemcilerin İstanbul'un İlçelerine Göre Dağılımı....119
Şekil 3.7.1.9. İnsan hakları ihlaline uğramış hissediyor musunuz?....120
Şekil 3.7.1.10. Eylemcilerin Değerlendirilmesi....121
Şekil 3.7.1.11. Demografik Yapıya Göre Eylemcilerin Değerlendirilmesi....122
Şekil 3.7.1.12. Eylemcilerin Davranışlarının Değerlendirilmesi....123
Şekil 3.7.1.13. Eylemcileri Tanımlama....124
Şekil 3.7.2.1. Eylemcilerin İdeolojik Tutumu (Mekânsal)....125
Şekil 3.7.2.2. Eylemcilerin İdeolojik Profili....126

Şekil 3.7.2.3. Son Haftadan Önce Eyleme Katılma Durumu 127
Şekil 3.7.2.4. Parti Üyeliği - Protestolara Katılma Oranı 128
Şekil 3.7.2.5. Eylemcilerin Oy Kullanımının Mekânsal Dağılımı 129
Şekil 3.7.2.6. Eylemcilerin Son Seçimdeki Siyasi Parti Tercihi 129
Şekil 3.7.2.7. Eylemcilerin İlk Olası Seçimdeki Siyasi Parti Tercihi 130
Şekil 3.7.2.8. Parti Tercihine Göre Olaylara İlişkin Görüşler 131
Şekil 3.7.2.9. Eğitim Kriterine Göre Dış Mihrak Etkisinin Sorgulanması 132
Şekil 3.7.3.1. Eylemcilere Göre Türkiye'nin En Önemli Sorunu 133
Şekil 3.7.4.1. Eylemcilerin Gezi Parkı Eylemlerine Katılma Nedeni 134
Şekil 3.7.4.2. Parka Geliş Sıklığı ve Siyasi Oluşuma Üye Olma 135
Şekil 3.7.4.3. Gezi Parkı'na Gelmeye Ne Zaman Karar Verdiler? 136
Şekil 3.7.4.4. Neden Gezi Parkı'ndalar, Ne Talep Ediyorlar? 137
Şekil 3.7.4.5. Gezi Parkı Hakkındaki İlk Haberi Nereden Aldınız? 138
Şekil 3.7.4.6. Son Ayda Sosyal Medyada Gezi Parkı Paylaşımı 139
Şekil 3.7.4.7. Son Ayda Gezi Paylaşımı Yapanların Siyasi Dağılımı 140
Şekil 3.7.4.8. Olayların Seyrini Değiştiren Hususlar 142
Şekil 3.7.4.9. Olaylarla İlgili Görüşlerin Açıklanması 143
Şekil 3.7.4.10. Polislerin Tutumunun Eylemcilerce Değerlendirilmesi 144
Şekil 3.7.4.11. Haber Kaynağına Göre Polislerin Değerlendirilmesi 145
Şekil 3.7.4.12. Başbakan'ın Olaylardaki Tutumunun Değerlendirilmesi 146
Şekil 3.7.4.13. Olaylarla İlgili İddiaların Gösterimi 147
Şekil 3.7.4.14. TV Kanallarında Haber İzlenme Oranlarındaki Değişim 148
Şekil 3.7.4.15. Eylemci Tanımlarına Göre Eylemciler 149
Şekil 3.7.4.16. Gezi Parkı Olayları'nda Dış Mihrakların Tanımı 150
Şekil 3.7.4.17. Olayların Takip Edildiği Araç/Kanal 151
Şekil 3.7.4.18. Polisin 2011-2013 Dönemindeki Aşırı Şiddet Kullanımı (Tahminî) 152
Şekil 3.7.4.19. Güvenlik Güçlerinin Eylemcileri Caydırmadaki Yöntemleri 152
Şekil 4.2.1. Gezi Eylemlerinde Twitter Kullanımı 161
Şekil 4.2.2. Gezi Sürecinde Türkçe Tweet Sayıları 162
Şekil 4.2.3. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı "Etkileyen" Faktörler 176
Şekil 4.2.4. Eylemcilerin Algısında Gezi Parkı Olayları'nın Asıl Sebebi 177

KAYNAKÇA

Ahmad, Zainal Ariffin Bin ve Alkharabsheh**,** Abdullah (2013), "Characteristics of Crisis and Decision Making Styles Among Leaders in Jordanian Civil", **Australian Journal of Basic and Applied Sciences,** Cilt: 4, Sayı:14, ss. 425-435.

Akay, Ezel (2003), "Yozlaşmaya Son Verme Çağrısı: Sürekli Aydınlık İçin 1 Dakika Karanlık". Minneapolis: İşkence Mağdurları Merkezi.

Akçaoğlu, Aksu (2014), "Loic Wacquant ile Söyleşi: Kentsel Marjinallik ve Devletin Sağ Eli". **Birikim**, ss. 71-72.

Akdoğan, A. Argun (2011), " Türkiye'de Kamu Politikası Disiplinin Tarihsel İzleri", Editör: Filiz Kartal**, Türkiye'de Kamu Yönetimi Ve Kamu Politikaları,** Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, ss. 75-98

Akdoğan, Yalçın (2008), **Yerel Siyaset Sempozyum Kitabı**. İstanbul: Okutan Yayıncılık.

Aktaş, Murat (2018), "Arap Ayaklanmaları ve Sosyal Medyanın Rolü". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:61, Sayı: 11, ss. 199-208.

Akyeşilmen, Nezir (2013), **Barışı Konuşmak, Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**. Ankara: Odtü Yayıncılık.

Alkharabsheh, Abdullah ve Ahmad**,** Zainal Ariffin ve Kharabsheh, Abdulrhman (2014). "Characteristics of Crisis and Decision Making Styles: The Mediating Role of Leadership Styles". **Procedia-Social and Behavioral Sciences,** ss. 282-288.

Allen, Michael (2011), "Sivil İtaatsizlik ve Terörizm: Müzakereci Demokrasinin Sınırlarını Sınamak". **Cogito**(67), ss. 127-152.

Altunel, Mesude (2011), "Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi", Ankara: **Türkiye Barolar Birliği Dergisi** Sayı 93, ss. 447.

Arendt, Hannah (2001), "Sivil İtaatsizlik", **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik,** (Çev. Yakup Coşar), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, ss. 93.

Ataman, Göksel (2009), "İşletme Yönetimi", İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ayata, Gökçeçiçek ve Çağlı, Pınar (2013). **Gezi Parkı Olayları, İnsan Hakları Hukuku ve Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aydın, Eylem (2013), **Çapulcunun Gezi Rehberi**, İstanbul: Hemen Kitap Sis Yayıncılık.

Aykaç, Burhan (2001), "Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi", **Dergipark,** ss. 123-132.

Babüroğlu, Oğuz (1999), "Kriz Sürecinde Yönetimde Yeni Bir Paradigmaya Doğru", *Görüş*(40), ss. 2-29.

Balseven, Hale ve Ercan, Fuat (2013), **Kriz ve Türkiye, Aşınan Teoriler,** Ankara: Phoenix Yayınevi.

Baltaş, Zuhal (2002), **Krizde Fırsatları Görmek: Yöneticiler İçin Krizde Yönetim El Kitabı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bandeoğlu, Zeyyat (2016), "Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli ile Analizi", **Odü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt:6, Sayı:15, 573-606.

Bayrakcı, E., Kahraman, S. ve Dinçer, S. (2018). "Demokratik Yerel Yönetim Anlayışının Güçlendirilmesinde…", *Journal of Social and Humaties Sciences Research*, 5(25), 2230-2252.

Bazemore, Gordon ve Griffitths, Curt (2003), "Police Reform, Restorative Justice and Restorative Policing", **Police Practice And Research,** Cilt:4, Sayı:4,Ss. 335-346.

Biçer, Mustafa ve Yılmaz, H. Hakan (2009), "Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Yasama Dergisi**, Sayı:13, ss. 45-84.

Bozkurt, Ömer ve Sezen, Seriye ve Ergun Turgay (1998), **Kamu Yönetim Sözlüğü,** Ankara: Todaie, Yayın No:283.

Brecher, Jeremy ve Costello, Tim ve Smith, Brendan (2002), **Aşağıdan Küreselleşme**, İstanbul: Aram Yayınları, ss. 165.

Campbell, Heather M. (2010), "The Britannica Guide to Political and Social Movements That Changed the Modern World", New York: **Britannica Educational Publishing.**

Can, Halil (1997), **Organizasyon Ve Yönetim**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cao, Hao (2017), "A Noneventful Social Movement: The Occupy Wall Street Movement's Struggle Over Privately Owned Public Space", **International Journal of Communication,** ss. 3162-3181.

Corlett, J. Angelo (2003), "Terrorism: A Philosophical Analysis", Dortrecht: Kluver Academic Publishers.

Çapar, Selim ve Koca, Mehmet (2017), "Güvenlik ve Kriz Yönetimi", **İdarecinin Sesi Dergisi,** Sayı:179, ss 32-37.

Çayır, Kenan (2009), "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Soyal Hareketler - Teorik Açılımlar**, İstanbul: Kaknüs, ss. 16.

Çelebi, Aykut (2011), "Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik", **Cogito** Sayı:67, ss. 80-97.

Çelik, Adnan (2010), **Kriz ve Stres Yönetimi**. Ankara: Gazi Kitabevi.

Çelikateş, Robin (2010), "Ziviler Ungehorsam Und Radikale Demokratie" , **Das Politische Und Die Politik ,**Frankfurt: Suhrkamp., ss. 274-300

Çetinkaya, Murat (2011), **Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çevik, Hasan Hüseyin (1998), "Kamu Politikaları Analizi Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:31, Sayı: 2, ss. 103-112.

Day, Richard J. F. (2005), **Gramsci is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements.** London: Pluto Press.

Değirmencioğlu Yıldız, Burcu (2016), "John Locke'ta Doğa Durumu ve Direnme Hakkı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:20 , Sayı:3, ss.375-410.

Demir, Şerif (2007), "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt: 0, Sayı:12, Ss. 37-63.

Demirtaş, Hasan (2000), "Kriz Yönetimi", **Kuram ve Uygulamada Egitim Yönetimi Dergisi,** Cilt: 23, Sayı: 23, ss. 353-373.

Dettke, Dieter (1993)," Militärpolitik/Sicherheitspolitik", Editör: Wichard Woyke, **Handwörterbuch Internationale Politik,** Bundeszentrale Für Politische Bildung, ss. 213-219.

Down, Robert B. (2000), **Dünyayı Değiştiren Kitapları,** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Drucker, Peter F. (2014), **Yöneticinin Değişen Dünyası,** İstanbul: Optimist.

Drummond, Helga ve Chell, Elizabeth. (1994). "Crisis Management in a Small Business: A Tale of Two Solicitors' Firms", **Management Decision**,Cilt: 32, Sayı:1, ss. 37-40.

Duden (2002 : 901), **Deutsches Duden (3. Auflage),** Mannheim/ Wien/Zürich.: Dudenverlag.

Erdağı, Bora (2013), "Gezi'den Türkiye'ye Ergenlikten Nereye". **Kampf Platz,** Ankara: Phoneix Yayınları, Cilt: 2, Sayı: 4, ss. 173-194.

Eren, Veysel (2014), "Kamu Politikası", Editör: Önder Kutlu , **Siyaset Bilimine Giriş**, Konya: Lisans Yayıncılık, ss. 259-282.

Ergun, Turgay (2004), **Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama**, Ankara: Todaie-Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Ertem, Cemil ve Esayan, Markar (2013), **Dünyayı 'Durduran' 60 Gün; Meydan, Darbe, Demokrasi,** İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Erten, Şerafettin (2011), **Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi Anlayışı**, Isparta: Sdü Sosyal Bilimleri Enstitüsü,

Ete, Hatem ve Taştan, Coşkun (2013), "Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri", Ankara: Seta.

Eyerman, Ron ve Jamison, Andrew (1991), **Social Movements: A Cognitive Apporach.** Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Fırat, Gökçe vd. (2013), **Gezi Direnişine Ulusalcı Bakış: Taksim'de Kutsal İsyan,** İstanbul: İleri Yayınları.

Fra.Paleo, Urbano (2014), **Risk Governance: The Articulation of Hazard, Politics and Ecology.** Springer.

Garner, Roberta Ash ve Zald, Mayer N. (1987), "The Political Economy of Social Movement Sectors", Editör: Mayer N. Zald, John Mccarthy, **Social Movements in an Organizational Society**, New Brunswick, N.J.: Transactions, ss. 293-318,

Gasset, Jose Ortega, (2010), **Kitlelerin Ayaklanması**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 259-260.

Genar (2013), **Gezi Parkı Profili.** İstanbul: Genar Araştırma Danışmanlık Eğitim.

Genç, Fatma Neval (2009), "Kriz Yönetimi ve Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği", **Verimlilik Dergisi**, Sayı: 4 , ss. 7-22.

Gerhards, Jürgen ve Rucht, Dieter (1991), "Mesomobilization Contexts: Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West",The University of Chicago Press Journals, Cilt:98, Sayı:3, ss. 90-110.

Gezici, Hikmet Salahaddin ve Kocaoğlu, Mustafa, (2019), "Reform Transfer in Local Governments Within the Context of Central Government – Local Government Relationships", Editör: Ahmet Arif Eren, Altuğ Murat Köktaş, **Dynamics of Globalization at the Crossroads of Economics**, Berlin: Peter Lang Gmbh Internationaler Verlag Der Wissenschaften, ss. 353.

Giddens, Anthony (2008), **Sosyoloji,** İstanbul: Kırmızı.

Glasbergen, Pieter ve Driessen, Peter P. (2005), "Interactive Planning of Infrastructure: The Changing Role of Dutch Project Management", **Environment and Planning C: Politics and Space**, ss. 322-337.

Goldman, Emma (2006), **Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir**. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Goodwin, Jeff ve Kocpol, Theda (1989), "Explaining Revolutions in the Contemporary Third World", **Politics and Society,** Cilt:17, Sayı:4, ss. 489-509.

Gurr, Ted Robert (1970), **Why Men Rebel**, N.J.: Princeton University Press.

Güngör, Senem ve Kıvılcım, Romya (2020), **Kriz Yönetimi: Kaçınılmazı Anlamak**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Haas, Mark L. ve Lesch, David W. (2013), **The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East,** Colorado: Westview Press.

Handler, Joel (1978), **Social Movements and Legal System.** New York: Academic Press.

Hatemi, Hüseyin (1999), "Krizin Kritiği", **Düşünen Siyaset(Kriz Sayısı)**, Yıl: 1, Sayı; 1, ss. 17-18.

Hayles, Katherine. N. (2010), "Düzenli Düzensizlik Olarak Kaos", **Kaos ve Karmaşıklık: Düzenli Düzensizlik. Cogito,** Sayı:62, ss. 64-73.

Heberle, Rudolf. (1951), "Observations on the Sociology of Social", New York: American Sociological Review, Cilt:14, Sayı: 3, ss. 346-357.

Helvacı, Anıl ve Dadyan, Saro ve Erte, Ömer (2013), **Çarşı Geliyor.** İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.

Heper, Metin (2001), "The State and Bureaucracy: The Turkish Case in Historical Perspective", Editör: Ali Farazmand, **Handbook of Comparative and Development Administration**, New York: Marcel Dekker, ss. 677-686.

Heywood, Andrew (2019), **Siyaset.** Felix Kitap.

Hibbs, Douglas A. (1973), **Mass Political Violence: A Cross-National Causal Analysis.** New York: John Wiley & Sons Inc.

Hill, Michael (1997), **The Policy Process in the Modern State**. Londra: Prentice Hall.

Hinton, James (1989), **Protests and Visions: Peace Politics in Twentieth-Century Britain.** London: Hudson Annex.

Hoffer, Eric (1993), **Kesin İnançlılar**. İstanbul: Akran Yayıncılık.

Hollis, Martin ve Smith, Steve (1991**), Explaining and Understanding International Relations,** Oxford University Press.

Huberts, Leo W. (1989), The Influence of Social Movements on Government Policy. International Social Movements Research, ss. 395-426.

Hungtinton, Samuel. P. (1968), **Political Order in Changing Society**. New Have, Conn: Yale University Press.

Hülsberg, Werner (1988), **The German Greens: A Social and Political Profile**. Londra: Verso.

Isaac, Larry ve Mutran, Elizabeth ve Stryker, Sheldon (1980), "Political Protest Orientations Among Black and White Adults, **American Sociological Review,** Sayı: 45, ss. 191-213.

İlker, Erdal (2002), **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**. Ankara: Mit Basıım Evi.

İplikçi, Müge (2013), **Biz Orada Mutluyduk, Gezi Parkı Direnişindeki Gençler Anlatıyor.** İstanbul: Doğan Yayıncılık.

İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı (2019), **Gezi Parkı Olayları İddianamesi**, 2019/1811

Jenkins, Craig. J. (1992), "Global Structures and Political Processes in the Study of Domestic Political Conflict", **Annual Review of Sociology**, Sayı: 18, ss. 161-185.

Jenkins, J. Craig ve Klandermans, Bert (2005), **The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movement,**. London: Routledge Press.

Jenkins, J. Craig ve Wallace, Michael (1995)," The New Class and the Structure of Contemporary Dissidence", **Research in Social Movements Conflict and Change**, ss. 18-39.

Jennings, M. Kent ve Deth, Jan W. (1990), **Continuities in Political Action.** New York: De Gruyter.

Kapani, Münci (2006), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kaya, Asil ve Çakmak, Fevzi (2019), "Milli Türk Talebe Birliği'nin Yayın Organı: Birlik Gazetesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı: 65, ss. 227-262.

Kesgin, Burak (2013, Eylül), "Ak Gençlik'in Geziyle İmtihanı", **Teorik Bakış Dergisi**, Sayı: 2, ss. 93-106.

Kılıç, Özlem (2013), **Türkiye'nin Gezi'si,** İstanbul: Postiga.

King, Gary ve Keohane, Robert O. ve Verba, Sidney (1994), **Designing Social Inquiry.** Princeton: Princeton University Press.

Kitschelt, Herbert (1986), "Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies", **British Journal of Political Science**, Cilt:16, Sayı: 1, ss. 57-85.

Kitschelt, Herbert (1990), "New Social Movements and the Decline of Party Organization", Editör: Russell J. Dalton, Manfred Kuechler, **Challenging The Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies,** Oxford: Polity Press, Ss. 178-209.

Klandermans, Bert (1988), **Organizing for Change: Social Movement Organizations Across Cultures,** Greenwich: Jaı Press

Knoke, David (1988), "Incentives in Collective Action Organizations", **American Sociological Review**, Cilt:53, Sayı:3, ss. 311-329.

Koln, Melvin (1989), **Cross-National Research in Sociology,** Newbury Park: Sage Publications, Inc.

Konda (2014), **Gezi Raporu: Toplumun Gezi Parkı Olayları Algısı, Gezi Parkı'ndakiler Kimlerdi?** İstanbul: Konda.

Kornhauser, William (1959), **The Politics of Mass Society,** Glencoe: Free Press.

Kutlu, Önder. (1999), "The Bureaucrat-Politician Relations in Turkey", **The Third Triennial Eurames Konferansı**, Ghent/Belgium, 27-29 September, Ss. 1-14

Kutlu, Önder (2012), **Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi**, . Konya: Çizgi Kitabevi.

Kutlu, Ö., Sevinç, İ. ve Kahraman, S. (2018). Türkiye'de E-Devlet Uygulamalarında Güvenlik Risklerinin Analizi. *Turkish Studies*, 13 (21), 129-156.

Kutlu, Ö., Kahraman, S. ve Dinçer, S. (2021). Demokratik Kamu Politikalarına Sivil Toplum Katkısı: Konya Stk Platformu Örneği. *Yönetim Ve Ekonomi*, 28 (1), 139-167.

Kuyaş, Ahmet. (2014), "Tarih Değil, Politika Tekerrür Etti", **Ntv Tarih Dergisi**, Ss. 50-51.

Laker, Thomas (2001), **Ziviler Ungehorsam: Geschichte - Begriff – Rechtfertigung,** Baden: Rechtfertigung.

Larana Enrique ve Johnston, Hank ve Gusfield, Joseph45 R. (1994), **New Social Movements: From Ideology to Identit,**. Philadelphia: Temple University Press.

Marshall, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü,** Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Mazlumder, (2013), **Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu,** İstanbul: Mazlumder.

Melucci, Alberto (1980), "The New Social Movements: A Theoretical Approach", **International Social Science Council,** Cilt: 19, Sayı: 2, ss.199-226.

Meyer, David, S. ve Whittier, Nancy ve Robnett, Belinda (2002), **Social Movements: Identity, Culture, and the State,** Berlin: Oxford University Press.

Neuman, W. Lawrence (2006), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Cilt 1.**, Yayın Odası: Ankara.

Ökçesiz, Hayrettin (1994), **Sivil İtaatsizlik,** İstanbul: Legal Yayıncılık, 49.

Özacit, Burcu (2017), "Türkiye'de Kamu Politikası Çalışmalarının Amme İdaresi Dergisi'nde Yayımlanmış Makaleler Üzerinden Analizi (1968-2015)", Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Özdevecioğlu, Mahmut (2002)," Krizin İşletmelerin Yönetsel ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi,** Sayı:19, ss. 93-114

Özel, Mehmet (2015), "Kamu Politikası Ve Yerel Yönetimler", Editör: Mehmet Özel , **Yerel Yönetimlerde Yerel Kamu Politikası Yaklaşımları,** Konya: Çizgi Kitabevi.

Palmer, Darren ve Whelan, Chad (2007), "Policing in The 'Communal Spaces' of Major Event Venues", **Police Practice And Research,** Cilt: 8, Sayı:5, ss. 401-414.

Peker, Ömer ve Aytürk, Nihat (2002), **Yönetim Becerileri,** Yargı Yayınevi.

Pira, Aylin ve Sohodol, Çisil (2010), **"Kriz Yönetimi Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme".** İstanbul: İletişim.

Porta, Donatella Della ve Diani, Mario (2006), **Social Movements: An Introduction,** Oxford: Blackwell Publishing.

Rawls, John (2011), "Sivil İtaatsizliğin Gerekçelendirilmesi", **Cogito**, Sayı:67, ss. 167-181.

Resmi Görevli (2020), **Saha Notları,** Ankara, Bursa, İstanbul.

Rhodes, Roderick Arthur William (1996), **The New Governance: Governing Without Government.** *Political Studies*, Oxford Scholarship , ss. 652-667.

Rossi, Federico M. ve Bülow, Marisa Von (2016), **Social Movement Dynamics: New Perspectives on Theory and Research From Latin America,** New York: Routledge.

Russel, Bertrand (1983), **İktidar,** İstanbul: Deniz Yayınevi.

Sancar, Nuray (2013), **Sıcak Haziran,** İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.

Sander, Oral (2008), **Siyasi Tarih "İlkçağlardan 1918'e",** Ankara: İmge.

Sezgin, Feridun (2003), "Kriz Yönetimi", **Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:** 8, Sayı: 1, ss. 181-195.

Sharp, Gene (2010), **Diktatörlükten Demokrasiye "Kurtuluş İçin Teorik Bir Çerçeve",** Boston: Albert Einstein Enstitüsü.

Şahin, Yusuf (2003)," Kriz Yönetimi", Editör: Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Bayram Coşkun, Namık Kemal Öztürk, , **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss. 334-360.

Tack, Philip. B. (1994), **Kriz Zamanı Yönetim,** İstanbul: İlgi Yayıncılık.

Tağraf, Hasan ve Arslan, Talat (2003). "Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı :1, ss. 149-158.

Tekinsoy Okay, Özge (2011), **İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı,** On İki Levha Yayıncılık.

Tempo Arşiv (2014), "Orantısız Şiddet", **Gezi'nin 1. Yıldönümüne Özel Ek!** Doğan Burda Dergi

Thoreau, Henry David (1849), **Resistance to Civil Government,** New York: Peabody And Putnam.

Thoreau, Henry David ve Gandhi , Mohandas Karamçand (1999). **Sivil İtaatsizlik Ve Pasif Direniş**, Ankara: Vadi Yayınları.

Tılıç, L. Doğan (2014), "Sol ve Seçimler", **Ayrıntıdergi,** ss. 22.

Tilly, Charles (2009), **Kolektif Şiddet Siyaseti,** Ankara: Phoenix Yayınevi.

Tonak, Ahmet Ertuğrul (2013), **Kent Hakkı'ndan İsyan'a,** İstanbul: Agora Kitaplığı.

Touraine, Alain (1992), "Beyond Social Movements?", **Theory, Culture & Society,** Cilt:9, ss. 125-145.

Tuğal, Cihan (2013), **Gezi'nin Yükselişi, Liberalizmin Düşüşü,** İstanbul: Agora Kitaplığı.

Tuncel, Gökhan (2011), **Sivil Toplum ve Devlet,** Malatya: Bilsam Yayınları.

Tuncel, Gökhan (2013), **Küreselleşme ve Uluslararası Sistem ve Siyasi Partiler,** Malatya: Bilsam.

Tutar, Hasan (2004), *Kriz Ve Stres Yönetimi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (2013), **Türk Ulus-Devlet Kimliğ,** Konya: Çizgi Kitabevi.

Türkiye Barolar Birliği (2013), **Türkiye Ağaca Neden Sarıldı**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları

Türkiye Barolar Birliği (2015), **Gezi Raporu,** Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Usta, Aydın U. (2014), "Yeni Kamu Yönetiminde Politikaların Değerlendirilmesi: Tipolojiler, Boyutlar Ve Ölçütler", **Sayıştay Dergisi,** Sayı: 94, ss. 5-27.

Ünal, Mustafa Coşar (2013), "Kamu Politikasında Tipolojik Yaklaşımlar", Editör: Alican Kaptı , **Kamu Politikası Süreci** , Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss. 189-203.

Ünsal, Artun (1996), "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito,** Sayı:6, ss. 29-37.

Vergiliel Tüz, Melek (2001), **Kriz ve İşletme Yönetimi**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Weber, Max (1993), **Sosyoloji Yazıları,** İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Wollf, Jonathan Ve Rosen Michael (2006), **Siyasal Düşünce**, Ankara: Dost Yayınları.

Elektronik Kaynaklar:

Açıkgöz, Banu (2009), *Kriz Yönetimi ve Yapbozun Kayıp Parçası: Kriz Öncesinde, Sırasında ve Sonrasında İletişim,* http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1039.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Ada Gazetesi, (2013), "Taksim'de Festival Coşkusu" https://www.adagazetesi.com.tr/taksimde-festival-coskusu.html (Erişim Tarihi: 02.01.2020)

Akın, Mahmut Hakkı (2018), "İki Modernleşme Arasında Türkiye'de Siyasal Kültür Değişmesi ve Medya", https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/566566, ss. 162-163, (Erişim Tarihi: 26.06.2021)

Akın, Mahmut Hakkı (2021), "Türkiye'nin Modernleşmesi ve Siyasi Kültürü" "https://www.youtube.com/watch?v=6a97-zcbdu8&t=3386s (Erişim Tarihi: 26.06.2021)

Akşam Gazetesi, (2013a), "Sırrı Süreyya Taksim Parkı'nda Yıkımı Durdurdu" https://www.aksam.com.tr/guncel/sirri-sureyya-taksim-parkinda-yikimi-durdurdu/haber-210460 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Akşam Gazetesi, (2013b), "Borsa'da Son 10 Yılın En Büyük Düşüşü!" http://www.aksam.com.tr/ekonomi/borsada-son-10-yilin-en-buyuk-dususu/haber-212292 (Erişim Tarihi: 19.03.2020)

Akşam Gazetesi, (2013c), "Taksim Gezi Parkı İlk Kez Bu Kadar Kalabalık Gördü! Taksim Gezi'de Son Durum" https://www.aksam.com.tr/guncel/taksim-gezi-parki-ilk-kez-bu-kadar-kalabalik-gordu-taksim-gezide-son-durum/haber-213916 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Akşam Gazetesi, (2013d), "Ethem Sarısülük'ü Vuran Polis Belli Oldu" https://www.aksam.com.tr/guncel/ethem-sarisuluku-vuran-polis-belli-oldu/haber-216996 (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Anadolu Ajansı (2013a), "Gezi Parkı" Olaylarında 7 Yabancı Uyruklu Gözaltına Alındı", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gezi-parki-olaylarinda-7-yabanci-uyruklu-gozaltina-alindi/240060 (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Anadolu Ajansı, (2013b), "Yakarak Hak Aramak Demokrasiyle Bağdaşmıyor", https://www.aa.com.tr/tr/politika/yakarak-hak-aramak-demokrasiyle-bagdasmiyor/240780 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Anadolu Ajansı, (2013c), "Bu Millet Recep Tayyip Erdoğan'ı Yedirtmez", https://www.aa.com.tr/tr/politika/bu-millet-recep-tayyip-erdogan-i-yedirtmez/239522 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2013d). "Erken Seçim İddiası Mesnetsiz", https://www.aa.com.tr/tr/politika/erken-secim-iddiasi-mesnetsiz/239721 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2013e). "Gezi Parkı Halkımıza Açıktır", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gezi-parki-halkimiza-aciktir/233574 (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

Anadolu Ajansı, (2013f), "Gazze'ye Sürpriz Yapabiliriz", https://www.aa.com.tr/tr/politika/gazzeye-surpriz-yapabiliriz/236409 (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Anadolu Ajansı, (2013g), "Sesimi Kısmak Niyetinde Değilim", https://www.aa.com.tr/tr/politika/

sesimi-kismak-niyetinde-degilim/237592 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2013h), "Birkaç Gün İçerisinde Çözüme Kavuşmuş Olur", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/birkac-gun-icerisinde-cozume-kavusmus-olur/240695 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2013i), "Hepimize Düşen Daha Fazla Olgunluk", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hepimize-dusen-daha-fazla-olgunluk/241066# (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2013j), "'7 Şubat Mit Kumpası' Soruşturması Tamamlandı", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/7-subat-mit-kumpasi-sorusturmasi-tamamlandi/1733731 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Anadolu Ajansı, (2018), "Gezi Parkı Eylemleri Soruşturmasının Detayları Belli Oldu", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gezi-parki-eylemleri-sorusturmasinin-detaylari-belli-oldu/1330066 (Erişim Tarihi: 01.06.2020)

Anadolu Ajansı, (2019), https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/feto-elebasi-gulenin-talimatiyla-istifa-etmisler/1366442 "Fetö Elebaşının Talimatıyla İstifa Etmişler" (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

Anadolu Ajansı, (2020), https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gezi-parki-davasinda-mutalaa-aciklandi/1726657 (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

Anadolu Ajansı, (2021), "Yargıtay Beşiktaş Taraftar Grubu Çarşı Davasında Beraat Kararlarını Bozdu", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yargitay-besiktas-taraftar-grubu-carsi-davasinda-beraat-kararlarini-bozdu/2223541 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2021)

Arslan, Duygu (2013), "Gezi Parkı Direnişinin İlk Haftasında 91 Milyon Tweet Gönderildi [Rapor]", https://sosyalmedya.co/gezi-parki-twitter-analizi-somento/ (Erişim Tarihi: 31.12.2020)

Arslan, Rengin (2014), "1 Mayıs 1977: Yaşayanlar ve Arşivler Anlatıyor", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140430_1_mayis_1977 (Erişim Tarihi: 03.03.2020)

Arslanel, Nazan ve Hamdemir, Berkan (2007), "*Küreselleşmenin Sivil Toplum Siyaseti"* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/801790, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2, (Erişim Tarihi: 14.01.2021)

Ayaklan İstanbul, (2011), https://www.youtube.com/watch?v=wqyqejx5wwo (Erişim Tarihi: 14.07.2020)

Aykırı Sorular, (2015), "Besim Tibuk-Gezi Parkı Olayları", https://www.youtube.com/watch?v=l2ynsf8lqvu (Erişim Tarihi: 07.05.2021)

Bayar, Fırat (2008), "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye" *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi,* 2008, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/58062282/kuresellesme_kavrami_ve_kuresellesme_surecinde_turkiye.pdf? (Erişim Tarihi: 26.12.2020).

Bayhan, Vehbi (2014), "*Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi",* Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, S. 29, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40810, (Erişim Tarihi: 18.01.2021)

Bayrakcı, Erdal ve Karabulut, Niyazi(2019), *Yerelde Demokrasi ve Yerel E-Katılım,* Turkish Studies - Economics, Finance, Politics Volume 14 Issue 1, File:///C:/Users/Exper/Downloads/Karabulutniyaziyereldedemokrasiveyerele-Katlm%20(1).Pdf, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

BBC, (2018), "Gezi Parkı Eylemleri: Olaylar Sırasında Neler Oldu, Protestolarda Neler Yaşandı?", https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44304326 (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

BBC, (2013), "Erdoğan Geri Adım Atmayacağını Söyledi", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130606_erdogan_tunus_taksim (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

BBC Türkçe, (2014), "Otpor Lideri Maroviç: Gezi Eylemcileriyle Temasımız Olmadı", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141201_otpor_marovic_gezi (Erişim Tarihi: 08 Aralık 2020)

Bennis, Phyllis, *February 15, 2003, The Day the World Said No to War.* https://ips-dc.org/february_15_2003_the_day_the_world_said_no_to_war/, (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

Beray, Claire ve Harrison Julian (2014), Magna Carta: An Introduction. https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-an-introduction, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Bianet.com, (2013), "Taksim Dayanışması Taleplerini Açıkladı", http://bianet.org/kurdi/yasam/147189-taksim-dayanismasi-taleplerini-acikladi (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Bianet.com, (2020), "Kobani Operasyonu: Avukatlarla Görüşe Kısıtlama", http://bianet.org/bianet/insan-haklari/231522-kobani-operasyonu-avukatlarla-goruse-kisitlama (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020)

Bulut, Feryat, 2011, 127-129 *68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı,* Dergipark, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233452, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

CNNtürk, (2013), "Erdoğan'dan Gezi Çağrısı: "Terk Edin... " https://www.cnnturk.com/2013/guncel/06/15/erdogandan.gezi.cagrisi.terk.edin/711814.0/index.html (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Cömert, Yuzuf Ziya, (2008), *Neydi O Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık?,* https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufziyacomert/neydi-o-surekli-aydinlik-icin-bir-dakika-karanlik-9051, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Çolak, Sibel Özesen (2019), *Auzefalmsstorage.* https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/ders/risk_ve_kriz_yonetimi/1/index.html#konu-1, (Erişim Tarihi: 03.02.2020).

Darabadı, Pervin (2013), *"Renkli" Devrimlerin Solan Gülleri,* Uluslararası Politika Akademisi, http://politikaakademisi.org/2013/03/05/renkli-devrimlerin-solan-gulleri/, (Erişim Tarihi: 30.12.2020).

Ensonhaber.com, (2021), "Mehmet Ersoy'dan Gözaltına Alınan Ulaş Çelik Paylaşımı", https://www.ensonhaber.com/gundem/mehmet-ersoydan-gozaltina-alinan-ulas-celik-paylasimi, (Erişim Tarihi: 06 Ocak 2021)

Gazeteyolculuk.net, (2018), " 17 Haziran 2013 | Polis İşkencesine Karşı 'Duruyoruz': 'Duran Adam', Akm Önünde!" https://www.gazeteyolculuk.net/17-haziran-2013-polis-iskencesine-karsi-duruyoruz-duran-adam-akm-onunde (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Gülcan, Emel (2014), Listelist, *"24 Maddede Dünya Tarihinin En Büyük Sivil İtaatsizi Gandhi",* https://listelist.com/sivil-itaatsiz-gandhi/, (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

Gürakar, Tolga (2014), *"Bir Direniş Oyunu: Gezi'yi Bourdieu Üzerinden Okumak"*, Sosyologca, Sayı:7, Ocak-Haziran 2014, İstanbul, https://www.academia.edu/7396072/b%c4%b0r_d%c4%b0ren%c4%b0%c5%9e_oyunu_gez%c4%b0y%c4%b0_bourdıeu_%c3%9czer%c4%b0nden_okumak, (Erişim Tarihi: 19.01.2021)

Haberler.com, (2013a), "Gezi Parkı Olaylarının 13'üncü Gününde Taksim'de Miting" Https://Www.Haberler.Com/Gezi-Parki-Olaylarinin-13-Uncu-Gununde-Taksim-De-4714218-Haberi/ (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Haberler.com, (2013b), "Gezi Eylemcilerinin Akıl Hocası Kim?" https://www.haberler.com/gezi-eylemcilerinin-akil-hocasi-kim-4728393-haberi/ (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020)

Habertürk.com, (2013a), "Bırakalım da Meclis'i İşgal mi Etsinler!" https://www.haberturk.com/gundem/haber/849992-birakalim-da-meclisi-isgal-mi-etsinler- (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Habertürk.com, (2013b), "Ak Parti'den İki Dev Miting Kararı" https://www.haberturk.com/gundem/haber/850985-ak-partiden-iki-dev-miting-karari (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Haber7.com, (2013), "Gezi Destekçisi 100 Sanatçıdan 'Kaygılıyız' İlanı", http://www.haber7.com/gundem/haber/1043977-gezi-destekcisi-100-sanatcidan-kaygiliyiz-ilani (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Haber61.net, (2013), " Erdoğan "Evinde Zorla Tuttuğumuz %50 Var", https://www.haber61.net/gundem/erdogan-evinde-zorla-tuttugumuz-50-var-h148113.html (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Human Rights Watch, (2013), "Turkey: End Police Violence At Protests", Https://Www.Hrw.Org/

News/2013/06/01/Turkey-End-Police-Violence-Protests (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2011), "Taksim Meydanı Tamamen Yenileniyor, Trafik Yer Altına Alınıyor", (https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/taksim-meydani-tamamen-yenileniyor-trafik-yer-altina-aliniyor-17930327) (Erişim Tarihi: 03.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013a), "İbb: "Gezi Parkı'nda Ağaç Kesilmiyor" https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ibb-gezi-parkinda-agac-kesilmiyor-23384094 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013b), "Gezi Parkı İçin Karar Verdik", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-parki-icin-karar-verdik-23390657 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013c), "Gezi Parkı Eylemine Sürpriz Destek", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-parki-eylemine-surpriz-destek-23395553 (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013d), "Gezi Parkı'na İkinci Şafak Baskını" https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-parkina-ikinci-safak-baskini-23402207 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013e), "Gündüz Sohbet Gece Savaş" https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gunduz-sohbet-gece-savas-23436550 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013f), "'Gezi' Protestosu İçin Sendikalar Sivil Toplum Örgütleri İş Bıraktı", https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/gezi-protestosu-icin-sendikalar-sivil-toplum-orgutleri-is-birakti-23437835 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013g), "Başbakan Erdoğan'dan Gece 03:00 Mitingi", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-gece-03-00-mitingi-23450663 (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2013h), "Gezi Görüşmelerinde Neler Yaşandı" , https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-gorusmelerinde-neler-yasandi-23503804 (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Hürriyet Gazetesi, (2019), "Osman Kavala Soruşturması Tamamlandı" https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/merkez/osman-kavala-sorusturmasi-tamamlandi-3-41124090 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

İhlas Haber Ajansı, (2013), "Ülkü Ocaklarından Gezi Parkı Açıklaması", https://www.iha.com.tr/haber-ulku-ocaklarindan-gezi-parki-aciklamasi-279548/ (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Imas, Alex ve Gneezy, Uri (2018), "Lab in the Field: Measuring Preferences in the Wild", https://www.povertyactionlab.org/sites/default/files/research-paper/gneezy_ımas_submission.pdf, (Erişim Tarihi: 19.02.2021)

İnsanhaber.com, (2013), "Gezi'de Sosyal Medya İstatistikleri", http://www.insanhaber.com/guncel/gezi-de-sosyal-medya-istatistikleri-h5142.html (Erişim Tarihi: 31 Aralık 2020)

İstanbul Mimarlar Odası (2015), "Taksim Dayanışması Güncesi", http://www.mimarist.org/file/2015/11/ek_4_04ocak2012_ıı_nolu.jpg (Erişim Tarihi: 19.02.2021)

Jackson, John (2011), " The Professors of Protest and the University of Revolution", https://www.huffingtonpost.com/john-jackson/the-professors-of-protest_b_842255.html (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

Kahraman, S. ve Tanıyıcı, Ş. (2018). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç Yönetişimi. *Tesam Akademi Dergisi*, 5 (1), 235-280.

Kahraman, S. (2021). Baskı Gruplarının Politika Transferlerinde Etkililiği. *Neü Sbf Dergisi*, 3 (2), 218-237.

Kardaş, Tuncay (2013), *Gezi Direnişi ve Türkiye'nin Toplumlararası Güvenlik İkilemi,* Birikim Dergisi, https://birikimdergisi.com/guncel/473/gezi-direnisi-ve-turkiye-nin-toplumlararasi-guvenlik-ikilemi, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Kılıç, Selim ve Karataş, Abdullah (2017), "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar", *Siyasal: Journal of Political Sciences, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 26*(2), S. 66, https://www.researchgate.net/publication/323156472_sustainable_urban_development_and_green_areas, (Erişim Tarihi:

22.06.2021)

Koca, Mehmet ve Çapar, Selim (2018), Güvenlik ve Kriz Yönetimi. *İçişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi.* https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/ıcsite/gamer/2018/makaleler/guvenlikvekrizyonetimi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2020)

Koç, Yusuf (2014), " Gezi İzi!", http://www.yenikonya.com.tr/yazar/yusuf_koc-38/gezi_izi-2371 (Erişim Tarihi: 15.10.2020)

Kutlu, Önder (2015a), *"Küresel Problemler"*, Yenihaber E-Gazete, https://www.yenihaberden.com/kuresel-problemler-3435yy.htm, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Kutlu, Önder (2015b), *"Gezi Ruhu" İktidara Yürüyor*, Yenihaber E-Gazete, https://www.yenihaberden.com/gezi-ruhu-iktidara-yuruyor-3621yy.htm, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Kutlu, Önder ve Kahraman, Selçuk ve Dinçer, Selçuk (2019), *Politika Süreçleri Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarında Performans,* 10. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (Ngo'19) Tam Metin Bildiriler Kitabı, Bandırma Onyedi Eylül Üniv. Yay.I, File:///C:/Users/Exper/Downloads/politika_surecleri_baglaminda_sivil_topl.pdf , (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Levıtın, Michael (2015), "The Triumph of Occupy Wall Street", Https://www.theatlantic.com/politics/archive/2015/06/the-triumph-of-occupy-wall-street/395408/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Milli Güvenlik Kurulu, (2019), https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-eylul-2019-tarihli-toplanti (Erişim Tarihi: 01.05.2020)

Milliyetçi Hareket Partisi, (2013), "Mhp Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 11 Haziran 2013 Tarihli Parti Grup Konuşması", (http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/2866/mhp/milliyetci_hareket_partisi_genel_baskani_sayin_devlet_bahcelı__nin_tbmm_grup_toplantisinda_yapmis_olduklari_konusma_11_haziran.html) (Erişim Tarihi: 07.05.2021)

Milliyet Gazetesi, (2013a), "Göstericiler Boğaz Köprüsü`Nü Kapattı", https://www.milliyet.com.tr/gundem/gostericiler-bogaz-koprusu-nu-kapatti-1717111 (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013b), "Kadir Topbaş'tan 'Gezi' Açıklaması", https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kadir-topbastan-gezi-aciklamasi-1720279 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013c), "Bm'den Gezi Parkı Açıklaması", https://www.milliyet.com.tr/dunya/bmden-gezi-parki-aciklamasi-1721728 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013d), "Boğaziçi'li Akademisyenler Kazlıçeşme'deki Katılımcı Sayısını Hesapladı", https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bogazicili-akademisyenler-kazlicesmedeki-katilimci-sayisini-hesapladi-1723986 (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013e), "'Duran Adam' Eylemleri Durmuyor!", https://www.milliyet.com.tr/gundem/duran-adam-eylemleri-durmuyor-1724735 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013f), "Yeniköy'de Gergin Gece", https://www.milliyet.com.tr/gundem/yenikoyde-gergin-gece-1725801 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013g), "Ethem'i Vuran Polis Serbest", https://www.milliyet.com.tr/gundem/ethem-i-vuran-polis-serbest-2112394 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013h), "Akdoğan: Erdoğan'ı Kimseye Yedirmeyiz", https://www.milliyet.com.tr/siyaset/akdogan-erdogani-kimseye-yedirmeyiz-1718089 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Milliyet Gazetesi, (2013i), "2.5 Milyon İnsan 79 İlde Sokağa İndi", http://www.milliyet.com.tr/2-5-milyon-insan-79-ilde-sokaga/gundem/detay/1726600/default.htm, (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, (2013), http://www.mimarist.org/file/2015/11/taksimdayanismasideklarasyon_bilesenler.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2020)

Ntv.com, (2013a), "Gezi Parkı İçin 24 Saatte 2 Milyon Tweet", https://www.ntv.com.tr/turkiye/gezi-parki-icin-24-saatte-2-milyon-tweet,egvs7dclouwnf0nzks6zua, (Erişim Tarihi: 31 Aralık

2020)

Ntv.com, (2013b), "Arınç: Gazlı Müdahale Çığırından Çıkardı", https://www.ntv.com.tr/turkiye/arinc-gazli-mudahale-cigirindan-cikardi,gur7fhwv8ucgkl7gvp35yq (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Ntv.com, (2016), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rabbim de Milletim de Bizi Affetsin", https://www.ntv.com.tr/turkiye/rabbim-de-milletim-de-bizi-affetsin,a-10ddb6seucos9zt8ssmq (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Objektifhaber.com, (2013), "Mersin'de Tehlikeli Gerginlik: 6 Yaralı" http://www.objektifhaber.com/mersinde-tehlikeli-gerginlik-6-yarali-179527-haber/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Occupy İstanbul Twitter Sayfası (2011), "https://twitter.com/ayaklanistanbul" (Erişim Tarihi: 15.07.2020)

Ortaylı, İlber (2013), "Türkçeleri Düzgün Değil Belki Ama Dünyayı Çok Daha İyi Kokluyorlar", Milliyet Gazetesi, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/turkceleri-duzgun-degil-belki-ama-dunyayi-cok-daha-iyi-kokluyorlar-1720367, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Örselli, Erhan ve Akbay, Can (2019), "Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/714722, (Erişim Tarihi: 15.01.2021)

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (04.07.1934 Tarih ve 2559 Sayılı), https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.2559.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2020)

Posta Gazetesi, (2013), "Taksim'de 'Yatarak' Eylem", https://www.posta.com.tr/taksimde-yatarak-eylem-183435 (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Radikal Gazetesi, (2013a), "Ankara ve İzmir'deki Gezi Parkı Eylemlerine Gazlı Müdahale", http://www.radikal.com.tr/turkiye/ankara-ve-izmirdeki-gezi-parki-eylemlerine-gazli-mudahale-1135813/ (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Radikal Gazetesi, (2013b), "İstanbul'da Çok Sayıda Eylemci Gözaltında", http://www.radikal.com.tr/fotogaleri/turkiye/istanbulda-cok-sayida-eylemci-gozaltinda-1136187/ (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Radikal Gazetesi, (2013c), "Antakya'daki Gösterilerde Bir Kişi Hayatını Kaybetti" http://www.radikal.com.tr/turkiye/antakyadaki-gosterilerde-bir-kisi-hayatini-kaybetti-1136184/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Radikal Gazetesi, (2013d), "Ankara'da Odtü'lülerin Yürüyüşüne Polis Müdahale Etti" http://www.radikal.com.tr/turkiye/ankarada-odtululerin-yuruyusune-polis-mudahale-etti-1136163/ (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Radikal Gazetesi, (2013e), "İzmir'de Lozan Kapısı Ateşe Verildi" http://www.radikal.com.tr/turkiye/izmirde-lozan-kapisi-atese-verildi-1136182/ (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Radikal Gazetesi, (2013f), "Gezi Parkı'nda Kandil'li Eylem" http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi-parkinda-kandilli-eylem-1136463/ (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Radikal Gazetesi, (2013g), "Gezi Parkı 'Ortak Karar'ı Bugün Açıklıyor" http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi-parki-ortak-karari-bugun-acikliyor-1137657/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Radikal Gazetesi, (2013h), "Polis Gezi Parkı'nı Müdahaleyle Boşalttı, Gösteriler Sürüyor", http://www.radikal.com.tr/turkiye/polis-gezi-parkini-mudahaleyle-bosaltti-gosteriler-suruyor-1137715/ (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Radikal Gazetesi, (2013i), "Gezi'nin Yeni Bir Sloganı Var: Lice'ye Sahip Çık!" http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezinin-yeni-bir-slogani-var-liceye-sahip-cik-1139699/ (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Radikal Gazetesi, (2013j), "Kılıçdaroğlu: Gençler Demokrasi İstiyor, Vereceksiniz", (http://www.radikal.com.tr/politika/kilicdaroglu-gencler-demokrasi-istiyor-vereceksiniz-1136239/). (Erişim

Tarihi: 07.05.2021)

Rehabilitasyon.com, (2012), https://www.rehabilitasyon.com/makale/kitleler_psikolojisi-2_e3gscm_82, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2021)

Sab-Saharan Africa From Crisis to Sustainable Growth. *World Bank Official Webpage*. http://documents.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2020)

Smith, Noah (2019), *The Dark Side of Globalization: Why Seattle's 1999 Protesters Were Right*. https://www.theatlantic.com/business/archive/2014/01/the-dark-side-of-globalization-why-seattles-1999-protesters-were-right/282831/, (Erişim Tarhi: 03.02.2020)

Soycan, Murat. 1994 Krizi, *Prezi*. https://prezi.com/kyz1pi-d3ck8/1994-krizi/, (Erişim Tarihi: 13.02.2020)

Sabah Gazetesi, (2011), https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/09/17/taksimi-yayalastirma-projesi-kabul-edildi (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Sabah Gazetesi, (2013), "Taksim Gezi Parkı İçin Nöbet Tuttular" https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/05/28/taksim-gezi-parki-icin-nobet-tuttular (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Sondakika.com, (2013), "11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül: Gezi Parkı Olayları İle Büyük Gurur Duyuyorum" https://www.sondakika.com/haber/haber-11-cumhurbaskani-abdullah-gul-gezi-parki-ile-12929047/ (Erişim Tarihi: 23.03.2020)

Sözcü Gazetesi, (2013), "İçişleri Bakanı'ndan Gezi Parkı Açıklaması!", https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/icisleri-bakanindan-gezi-parki-aciklamasi-313778/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Sözcü Gazetesi, (2019a), "Gezi Parki Olaylari Neden ve Nasil Basladi Neler Yasandi", https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/gezi-parki-olaylari-neden-ve-nasil-basladi-neler-yasandi-2-1247451/1/?_szc_galeri=1 (Erişim Tarihi: 01 Haziran 2020)

Sözcü Gazetesi, (2019b), "Gezi'nin 6'ncı Yıldönümü" https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/gezinin-6nci-yildonumu-5002952/ (Erişim Tarihi: 19.03.2020)

Sözcü Gazetesi, (2021), "Anayasa Mahkemesi'nden 6-7'lik 'Gezi' Kararı", https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/anayasa-mahkemesinden-6-7lik-gezi-karari-6336146/ (Erişim Tarihi: 12.05.2021)

Sputnik News, (2021a), "Anayasa Mahkemesi Gezi Eylemine Katılan Memurlara Verilen Cezayı Haklı Buldu", https://tr.sputniknews.com/turkiye/202103261044124455-anayasa-mahkemesi-gezi-eylemine-katilan-memurlara-verilen-cezayi-hakli-buldu/ (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021)

Sputnik News, (2021b), "Anayasa Mahkemesi Gaz Fişeği Nedeniyle Gözünü Kaybeden Sarıkaya'nın Başvurusunu Karara Bağladı: Polisler Yeniden Soruşturulacak", https://tr.sputniknews.com/turkiye/202104301044390770-anayasa-mahkemesi-gezide-gozunu-kaybeden-sarikayanin-basvurusunu-karara-bagladi/ (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2021)

Sputnik News, (2021c), "Abd Kongresi'ne Saldırının Boynuzlu 'Yıldızı': Biz Kazandık", https://tr.sputniknews.com/abd/202101081043539986-abd-kongresine-saldirinin-boynuzlu-yildizi-biz-kazandik/, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2021)

Taksimdayanışma.org, (2013a), "Taksim Dayanışması 9 Haziran Tarihli Konuşma Metni" https://www.taksimdayanisma.org/page/10 (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Taksimdayanışma.org, (2013b), "Söyleyecek Söz Bulamıyoruz, Ülkemizin Bunu Hak Etmediğini Biliyoruz!" https://www.taksimdayanisma.org/soyleyecek-soz-bulamiyoruz-ulkemizin-bunu-hak-etmedigini-biliyoruz (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Taksimdayanışma.org, (2013c), "Basına ve Kamuoyuna 29 Haziran 2013" https://www.taksimdayanisma.org/basina-ve-kamuoyuna-29-haziran-2013 (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Taksimdayanışma.Org, (2013d), "Taksim Dayanışması Bileşenleri" https://www.taksimdayanisma.

org/bilesenler, (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Takvim Gazetesi, (2013), "Cnn Yersen!", https://www.takvim.com.tr/guncel/2013/06/18/cnn-yersen (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020)

Taylor, Alan (2011), "Occupy Wall Street", https://www.theatlantic.com/photo/2011/09/occupy-wall-street/100159/ (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

The Guardian.com, (2011), "Occupy Movement Goes Global - in Pictures", https://www.theguardian.com/world/gallery/2011/oct/15/occupy-wall-street-movement-global (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

The New York Times, (2013), https://www.nytimes.com/2013/06/01/world/europe/police-attack-protesters-in-istanbuls-taksim-square.html?pagewanted=all (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Trthaber.Com, (2013), "Başbakan'dan 'Gezi Parkı' Randevusu" https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakandan-gezi-parki-randevusu-88997.html (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

Torun, Abdullah, (2016), "Türkiye'de Ulusal Güvenliğin Yasal ve Kurumsal Mekanizması: Milli Güvenlik Kurulu" Cilt 6 , Sayı 2, S. 47, www.mgk.gov.tr/türkce/kanun/html, (Erişim Tarihi: 17.01.2021)

Türk Tabipleri Birliği, (2013), "DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve TDB 17 Haziran'da İş Bırakıyor", https://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?guid=6715964e-9232-11e7-b66d-1540034f819c&1534-d83a_1933715a=2d87196b566ef893d042b50dc72dd0b9c4dd2c50 (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Türker, Dilara, (2015), "Türkiye Gezi Parkı Protestoları", *https://dilatr.wordpress.com/2015/01/10/turkiye-gezi-parki-protestolari/,* (Erişim Tarihi: 13.03.2021)

Türker, Taşansu, (2008), Kronik: "Rusya Başkanlık Seçimleri: Putin Planı", *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 63*(1), S. 292-293, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38067, (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

Türkiye Gazetesi, (2013), "Gezi Parkı Olayları Önder'in Başını Mı Yedi", https://m.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/43444.aspx (Erişim Tarihi: 19.02.2020)

T24.com, (2013), "'Gezi Parkı Direnişçilerinin Yarısı Polis Şiddeti Olduğu İçin Eyleme Katıldı!", https://t24.com.tr/haber/konda-gezi-parki-anketi-cikardi,231889 (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Vakit Gazetesi, Hronikanın Muhakemesine Başlandı. *Vakit Gazetesi* 6 Mart 1929: 1-5. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/gazete/vakit/vakit_1929/vakit_1929_mart_/vakit_1929_mart_6_.pdf, (Erişim Tarihi:14.02.2020)

Varoğlu, Abdülkadir (2019), Kriz Yönetimi Kavram ve Esaslar. http://sam.baskent.edu.tr/egitim_sertifika/kriz_abdulkadir_v.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

Vardi, İsmail (2020), *Küresel Şehirler: Dünyanın En Güçlüleri*, Stratejik Ortak, https://www.stratejikortak.com/2020/10/kuresel-sehirler-dunyanin-en-guclu-sehirleri.html, (Erişim Tarihi: 13.01.2021).

Vikipedi, (2020), "Kadife Devrim", https://tr.wikipedia.org/wiki/kadife_devrim (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2020)

Walt, Stephen, https://foreignpolicy.com/2016/03/24/monsters-of-our-own-imaginings-brussels-bombings-islamic-state/, (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

Yeniakit, (2013), "İhsan Dağı, Yavuz Baydar... Gezi Ödülleri Verilmeye Başlandı!" https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/hasan-karakaya/ihsan-dagi-yavuz-baydar-gezi-odulleri-verilmeye-baslandi-2535.html (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020)

Yeşilgazete, (2020), "https://yesilgazete.org/blog/2020/09/25/kobani-operasyonu-hdpli-82-kisi-hakkinda-gozalti-karari/ (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020)

Youtube, (2013), "Gezi Parki Eylemi Basbakan Recep Tayyip Erdogan Konusmasi", https://www.

youtube.com/watch?v=fheua7bkgdı (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Zabcı, Filiz (2017),"Aşırı Sağ Popülizm: Kılık Değiştirmiş Faşizm mi?", *Monthly Review*(2), 27-43, https://www.researchgate.net/publication/345985661_'asiri_sag_populizm_kilik_degistirmis_fasizm_mi'_monthly_review_mayis_2107_sayi_2_s_27-43, (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

1. Basım

GÖRME ENGELLİLERE İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. Salih Çakmak

nobel

GÖRME ENGELLİLERE İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. Salih Çakmak

Yayın No.: 4934
Eğitim No.: 1019
ISBN: 978-625-397-457-2
E-ISBN: 978-625-397-458-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çakmak, Salih.
Görme Engellilere İlk Okuma Yazma Öğretimi
Doç. Dr. Salih Çakmak
1. Basım, VI + 128 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-457-2
E-ISBN: 978-625-397-458-9
1. Davranış Değişimi 2. Grup Müdahalesi 3. Şiddet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Giriş 1
Görme Engellilerde Okuma Yazma Öğretiminde Kullanılan Araç-Gereçler 5
Görme Engellilerde Okuma Yazma Öğretimi 9
Görme Engellilerde Okuma Yazma Aracı Belirleme Süreci 10
Okumaya-Yazmaya Hazırlık Becerileri 14
Braille Okuma-Yazma Öğretimi 21
Birinci Ses Grubunun Öğretimi 26
Hece Öğretimi 44
Kelime ve Metin Okuma 52
İkinci Ses Grubunun Öğretimi 55
Birinci ve İkinci Ses Grubu Kelime-Cümle Okuma 72
Üçüncü Ses Grubunun Öğretimi 72
Birinci, İkinci ve Üçüncü Ses Grubu Kelime-Cümle Okuma 88
Dördüncü Ses Grubunun Öğretimi 88
Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Ses Grubu Kelime-Cümle Okuma 106

Kaynaklar

Akbayır, S. (2006). Türkçe Öğretim Programı. Kasım Kıroğlu (Ed.) İlköğretim Programları. Ankara: Pegem A

Akıllı Bıdık) https://www.youtube.com/watch?v=0t4G9w3IBuA

(16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=Q7-sDUg0plI (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=eNj4o_0D1I4 (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=iDTNqo7p9TQ (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=RZ-d2FZsjdA (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=SzpnzSIwrlw (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=kxTt5P7MH3A (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=PhFPtTta328 (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=wQDrYAfzx7s (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=ND0ZTA-hMBs) (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=Z40uJHZrllk (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=-R6tR1YsDB8 (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=J5ebaE3HNng (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=jcSXf11jwKk (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=jcSXf11jwKk (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=W87SYGNUB4E (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=Fz3nUGy2tRw (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=8sq4kYroRs8 (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=jYgD3B8Od9k (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=8sq4kYroRs8 (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=7d_mF7YKiCk&t=4s (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=-TLRcK6h7CQ (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=ddsUEEfp-CY (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=PQsk1Wj6t7I (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Akıllı Bıdık https://www.youtube.com/watch?v=7vU_IGf_Xqg (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(5), 255-259.

Anthony, J. L., & Lonigan, C. J. (2004). The nature of phonological awareness: Converging evidence from four studies of preschool and early grade school children. *Journal of Educational Psychology*, *96*(1), 43-55

Argyropoulos, V. S., & Martos, A. C. (2019). Braille literacy skills: An analysis of the concept of spelling. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, *100*(11), 676-686. doi:10.1177/0145482x0610001106

Aslan, C. (2013). Görme engellilerin eğitimleri. M. Kök (Ed.), *Özel eğitim - I* içinde (s. 1-21). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi.

Aslan, C. (2016). Görme engelliler için yardımcı teknolojiler. S. Çakmak (Ed.), *Özel eğitimde yardımcı teknolojiler* içinde (s. 56-92). Ankara: Vize Yayıncılık.

Barraga, N. C., & Erin, J. N. (1992). *Visual handicaps & learning*. Austin, TX: PRO-ED.

Blachman, B. A. (1994). What we have learned from longitudinal studies of phonological awareness and reading, and some unanswered questions: A response to Torgessen, Wagner, and Rashotte. *Journal of Learning Disabilities*, *27*(5), 287-291.

Bowen, C. (2009). *Children's speech sound disorders*. United Kingdom: John Wiley & Sons.

Caravolas, M., Volin, J., & Hulme, C. (2005). Phoneme awareness is a key component of alphabetic literacy skills in consistent and inconsistent orthographies: Evidence from Czech and English children. *Journal of Experimental Child Psychology*, *92*(2), 107-139.

Catts, H. W. (1993). The relationship between speech-language impairments and reading disabilities. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, *36*(5), 948-958.

Chard, D. J., & Dickson, S. V. (1999). Phonological awareness: Instructional and assessment guidelines. *Intervention in School and Clinic*, *34*(5), 261-270.

Corn, A., DePriest, L., & Erin, J. (2000). Visual efficiency. In A. J. Koenig, & M. C. Holbrook (Eds.), *Foundations of education: Instructional strategies for teaching children and youths with visual impairments* (2nd ed., Vol. II, pp. 464-499). New York: NY: AFB Press.

Çarkacı-Çakmak, S. (2005). Görme engelli öğrencilerin matematik işlemlerini yapmalarında küptaş kasa ve Braille daktilonun kullanışlılığının incelenmesi [In the visually handicapped education an investigation of the usage of the Braille cubes and the Braille typewriter during the mathematical calculation] (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye). *Gazi Üniversitesi, Ankara*.

Çakmak, S., Karakoç, T. ve Şafak, P. (2016) Az gören öğrencilerin görme becerileri ile ilgili farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(4), 1687-1705.

Çakmak, S. (2019). Görme engellilerde erken çocukluk eğitimi. S. S. Yıldırım Doğru (Ed.), *Özel eğitimde erken çocukluk dönemi eğitimi* içinde (Bölüm 13). Ankara: Vize Akademik.

Dodd, B., & Gillon, G. (2001). Exploring the relationship between phonological awareness, speech impairment and literacy. *Advances in Speech Language Pathology*, *3*(2), 139-147.

Erickson, K. A., & Hatton, D. (2007). Literacy and visual impairment. *Semin Speech Lang*, *28*(1), 58-68. doi:10.1055/s-2007-967930

Eskinazi, S. (2011). *Görme engellilere yönelik bilgisayar eğitimi veren bir web sitesi uygulaması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Eva https://www.youtube.com/watch?v=4OTlgTHLcVs (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Eva https://www.youtube.com/watch?v=4OTlgTHLcVs (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

Gillon, G., T. (2004). *Phonological awareness from research to practice*. New York: The Guilford Press.

Güzel, R. (1998). *Alt özel sınıflardaki öğrencilerin sesli okudukları öyküyü anlama becerisini kazanmalarında doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan bireyselleştirilmiş okuduğunu anlama materyalinin etkililiği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi

Heilman, A. W., Blair, T. R., & Rupley, W. H. (1994). *Principles and practices of teaching reading*. New York: MacMillan College Publishing Company.

Hulme, C. (2002). Phonemes, rimes, and the mechanisms of early reading development. *Journal of Experimantal Child Psychology*, *82*(1), 58-64.

Koenig, A., Holbrook, M. C., Corn, A. L., DePriest, L. B., Erin, J. N., & Presley, I. (2000). Specialized assessments for students with visual impairments. In A. J. Koenig, & M. C. Holbrook (Eds.), *Foundations of education: Instructional strategies for teaching children and youths with visual impairments* (2nd ed., Vol. II, pp. 103–172). New York: NY: AFB Press.

Koenig, A. J., & Holbrook, M. C. (1995). *Learning media assessment of students with visual impairments: A resource guide for teachers*. Texas: Texas School for the Blind and Visually Impaired.

Küçüközyiğit, M. S. ve Çakmak, S. (2018). 1.Sınıfa devam eden görme engelli öğrencilerin Braille ses tanıma ve yazma seviyeleri. 10. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Nevşehir.

Küçüközyiğit, M. S. (2017). Braille sistemi ve Braille alfabesi. P. Şafak (Ed.), *Görenler için Braille (kabartma) yazı rehberi* içinde (s. 24-53). Ankara: Pegem Akademi.

Loeding, B. L. (2011). Assistive technology for visual and dual-sensory impairments. In O. Wendt, R. W. Quist & L. L. Lloyd (Eds.), *Assistive technology: Principles and applications for communication disorders and special education* (pp. 367405). Bingley: BRILL.

Massachusetts Department of Elementary and Secondary Education. (2012). *Guidelines for the specialized assessment of students with visual impairments*. [Available online at: http://www.doe.mass.edu/sped/visionguidelines/vision-guidelines-full.pdf], Erişim tarihi: 23 Kasım 2015.

Massof, R. W., & Rubin, G. S. (2001). Visual function assessment questionnaires. *Survey of Ophthalmology*, *45*(6), 531-548.

MEB. (2005). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

MEB. (2008a). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, görme engelliler*. Ankara: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi [MEGEP].

MEB. (2008b). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi görme engelli bireyler destek eğitim programı*. Ankara: Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü.

MEB. (2013). *Görme engellilere okuma yazma öğretim kılavuzu*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2015). *Görme engellilere okuma yazma öğretim kılavuzu*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB (2015). *Türkçe Dersi (1-8 Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=qKLVLEowHrM

(13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=uE732HwHU1c (13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=pL34paSpylA (13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=OXCYUomyP0Q (13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=YVkZboQZoso (13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=SzpnzSIwrlw (13.04.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=vryg40Gd9vs (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=vbsDC3bACwI (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=ew885YyoW8Q (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=9MdtuNq-GIk (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=aB8x5xKJhSQ (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=JJt12wzG53I (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=t7Q_conUc-M (16.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=4MIczSY6Ng0&t=28s (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=RoLIkCnWVWk (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=CXSGkfkPy4U (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=XwD02XEssaY (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=oIqkj804sSk (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=6ClCyD0Y4tk (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=QrWY59Dp8bI (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=ZQwnBs4KeHM (19.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=pr3IFDwi2K8 (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=3UrxjUh7_so (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=OK_wKutX-bY (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

MEB EBA https://www.youtube.com/watch?v=9ddjjXv6Wx4 (26.05.2023 tarihinde erişilmiştir).

O'Dywer, P. A., Çakmak, S., Şafak, P., Karakoç, T. ve Er, E. (2014). *Aile eğitim rehberi: Görme engelli çocuklar*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

ÖEHY. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmî Gazete. 03 Haziran 2020 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm sayfasından erişilmiştir.

Özyürek, M. (1998). Görme engelliler. S. Eripek (Ed.), *Özel eğitim* içinde (s. 126 152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

Özyürek, M. (1995). *Görme yetersizliği olan çocuğu bağımsızlığa hazırlamak için ana baba rehberi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Pandurevikj, R., & Dimitrova-Radojichikj, D. (2012). Continuous evaluation of the literacy and learning media of students with visual impairment. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, *13*(3-4), 20-38.

Pearson, P. D., & Gallagher, M. C. (1985) "The instruction of reading comprehension'', The Reading Teacher, 40 (8), 778-784.

Robitaille, S. (2010). *The illustrated guide to assistive technology and devices: Tools and gadgets for living independently*. New York: Demos Medical Publishing.

Rosenshine, B. (1980). Skill hierarchies reading comprehension. In J. Spiro (Ed.), *Theoretical issues in reading comprehension* (pp. 535-552). New Jersey: Lawrance Erlbaum Associates.

Rosenshine, B. (1986). Synthesis of research on explicit teaching. *Educational leadership*, *43*(7), 60-69.

Rvachew, S. (2006). Longitudinal predictors of implicit phonological awareness skills. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *15*(2), 165-176.

Segers, K. S. (2014). *Assistive technology for students with visual impairments: In-service teacher training and its relationship to student access and usage across academic subject areas* (Unpublished doctoral dissertation). Capella University, USA.

Şafak, P. (2010). Görme yetersizliği olan çocukların eğitimi. *Özel eğitim içinde*, 397-441.

Tebo, L. R. (2016). A resource guide to assistive technology for students with visual impairment. 14 Temmuz 2020 tarihinde http://www.qiat.org/docs/resourcebank/ TEBO_VI_Resource_Guide.pdf adresinden elde edilmiştir.

Tuncer, T. (2005). Görme yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* içinde (s. 291-309). Ankara: Gündüz.

Yopp, H. K. (1992). Developing phonemic awareness in young-children. Reading Teacher, 45(9), 696-703.

Yopp, H. K., & Yopp, R. H. (2000). Supporting phonemic awareness development in the classroom. *Reading Teacher*, *54*(2), 130-143.

HABER KURAMLARI
VE
HABERİN DÖNÜŞÜMÜ

Editörler
Prof. Dr. Eylem Şentürk Kara
Dr. Öğr. Üyesi Ozan Kocabaş

nobel

HABER KURAMLARI VE HABERİN DÖNÜŞÜMÜ

Editörler: Prof. Dr. Eylem Şentürk Kara
Dr. Öğr. Üyesi Ozan Kocabaş

Yayın No.: 4755
Beşeri Bilimler / İletişim No: 145
ISBN: 978-625-397-088-8
E-ISBN: 978-625-397-087-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzamanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şentürk Kara, Eylem., Kocabaş, Ozan.
Haber Kuramları ve Haberin Dönüşümü
Editörler: Prof. Dr. Eylem Şentürk Kara
Dr. Öğr. Üyesi Ozan Kocabaş
1. Basım, XX + 358 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-088-8
E-ISBN: 978-625-397-087-1
1. Haber Kuramları 2. Haberin Dönüşümü 3. İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V
HAKEM VE BİLİM KURULU ..... Vıı
BÖLÜM YAZARLARI Ix

1. BÖLÜM
HABER KURAMLARINA TARİHSEL BİR BAKIŞ

HABER KURAMLARI ÜZERİNE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME 1
Giriş 1
1. Haber 2
2. Kuram (Teori) 4
3. Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişiminin Gazeteciliğe Etkisi 6
4. Haber Kuramlarının Tarihsel Gelişimi 8
4.1. Ana Akım Araştırmalar 10
4.2. Eleştirel Yaklaşımlar 21
Sonuç 27
Kaynakça 29

2. BÖLÜM
LİBERAL HABER KURAMLARI

NORMATİF MEDYA KURAMLARI BAĞLAMINDA YENİ MEDYA 35
Giriş 36
1. Normatif Medya Kuramlarına Genel Bir Bakış 36
1.1. Otoriter Medya Kuramı 37
1.2. Liberal Medya Kuramı 39
1.3. Sosyal Sorumluluk Kuramı 41
1.4. Sovyet Totaliter Medya Kuramı 44

1.5. Gelişmeci (Gelişme Aracı) Medya Kuramı ... 45
1.6. Katılımcı Demokratik Medya Kuramı ... 46
2. Kuramlara Getirilen Eleştiriler ... 48
3. Yeni Medya ... 49
3.1. Yeni Medyanın Özellikleri ... 50
3.2. Geleneksel Medya ile Yeni Medya Arasındaki Farklar ... 51
3.3. Normatif Kuramlara Yeni Medya Perspektifinden Bakış ... 54
3.4. Yeni Medyada Haber Üretme, Yayma ve Tüketme Pratiklerinin Normatif Kuramlar Açısından Önemi ... 59
Sonuç ... 68
Kaynakça ... 70

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİYLE HABER ÜRETİMİNİN DEĞİŞEN YAPISI: DİJİTALLEŞME ve ROBOT GAZETECİLİK ... 75
Giriş ... 75
1. Haber Üretim Teorileri ... 76
1.1. Eşik Bekçiliği ... 78
1.2. Haber Değeri ... 80
1.3. Tarafgir Habercilik ... 82
2. Yapay Zekâ ... 84
3. Yapay Zekâ ve Habercilik ... 86
Sonuç ... 91
Kaynakça ... 93

MEDYA ve KAMUOYU OLUŞUMU İLİŞKİSİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ: GÜNDEM BELİRLEMEDE GELECEĞİ OKUMAK ... 95
Giriş ... 95
1. Gündem Belirleme Kuramını Anlamak Üzerine ... 96
2. Haber Araştırmalarında Gündem Belirleme Kuramı ... 99
3. Gündem Belirleme Teorisinin Üç Düzeyi Üzerinden Kamuoyunu Okumak ... 101
4. Sosyal Medya Üzerinden Kamuoyu Oluşumunda Gündem Belirlemenin Etkileri ... 107
Sonuç ... 109
Kaynakça ... 111

YAYILIM KURAMLARI ve HABERİN YAYILIMI ... 115
Giriş ... 115
1. Yeniliklerin Yayılımı Kuramı ... 117
1.1. Yenilik-Karar Alma Süreci ... 119

1.2. Benimseme Kategorileri ... 120
2. Haber Yayılımı Araştırmaları ... 123
2.1. İlk Dönem: Paradigmanın Kuruluşu ... 124
2.1.1. Olgunlaşma ve Paradigmanın İnşası ... 126
2.1.2. Duraklama ve Gerileme ... 129
2.1.3. İlk Dönem Araştırmalarının Sonuçları ... 131
2.2. İkinci Dönem: İnternet ve Paradigmanın Dönüşümü ... 132
3. Haber Yayılımı Araştırmalarının Kuramsal Zemini ... 137
Sonuç ... 143
Kaynakça ... 145

HABER OKURYAZARLIĞI: GELENEK, KURAM, YAKLAŞIM ... 151
Giriş ... 151
1. Medya Okuryazarlığı ... 152
2. Haber Okuryazarlığı ... 156
2.1. Haber Okuryazarlığı Yaklaşımları ... 160
2.2. Haber Okuryazarlığı Becerileri ... 163
2.2.1. Habere Erişim ... 164
2.2.2. Haberi Çözümleme ... 166
2.2.3. Haberi Değerlendirme ... 167
2.2.4. Haberi İletme ... 169
Sonuç ... 170
Kaynakça ... 172

GAZETECİLİK ve HABER ETİĞİ ... 175
Giriş ... 175
1. Genel Kabul Gören Gazetecilik Etik İlkeleri ... 178
2. Gazetecilik ve Haber Etiğini Ortaya Çıkaran Şartlar ... 185
3. Klasik Liberal Medya Kuramı Çerçevesinde Gazetecilik ve Haber Etiği ... 188
4. Sosyal Sorumluluk Medya Kuramı Çerçevesinde Gazetecilik ve Haber Etiği ... 191
Sonuç ... 194
Kaynakça ... 195

3. BÖLÜM
ELEŞTİREL HABER KURAMLARI

MEDYANIN ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİĞİ YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL HABERCİLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ 201
Giriş 201
1. Ekonomi Politik Yaklaşım 203
2. Medyanın Ekonomi Politiği 205
3. Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım ve İnternet Haberciliği 209
Sonuç 223
Kaynakça 225

DİJİTAL MEDYA BOYUTUYLA HABERDE SÖYLEM ve İDEOLOJİ 227
Giriş 227
1. Haber Kavramı 228
2. İdeolojiden Söyleme Kavramsal Serüven 229
3. Kültürel Çalışmalar Perspektifinden Haber, İdeoloji ve Söylem 233
4. Dijital Medyada Haber, Söylem ve İdeoloji 239
Sonuç 246
Kaynakça 248

İNTERNET HABERCİLİĞİ EKSENİNDE HABER ÇERÇEVELEME KURAMI 253
Giriş 253
1. Çerçeveleme Kuramına Genel Bir Bakış 254
2. İletişim Disiplininde Çerçeveleme Kuramı 257
3. Haber Çerçeveleme Üzerine 258
4. Haber Çerçevelerinin Algıya Etkisi 262
5. Haber Çerçeveleri ile İdeoloji Bağlantısı 264
6. İnternet Haberciliği 266
7. İnternet Haberciliğinde Haber Çerçeveleme 267
Sonuç 273
Kaynakça 275

YENİ MEDYADA PROPAGANDA ARACI OLARAK HABERİN ÜRETİM ve DAĞITIM PRATİKLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER 281
Giriş 281
1. Propagandanın Kısa Tarihçesi 282
1.1. Propagandanın Tanımı 283
1.2. Propaganda Taktikleri 286

1.3. Medya, Haber ve Propaganda İlişkisi 288
2. Yeni Medyada Propagandanın Dönüşümü 292
Sonuç 303
Kaynakça 304

4. BÖLÜM
HABERİN DÖNÜŞÜMÜ

HABERDE UZUN İNCE BİR YOL: EDEBÎ GAZETECİLİK 311
Giriş 311
1. Haberin Dönüşümü Üzerine 314
2. Edebî Gazeteciliğin Gelişimi 316
2.1. Edebî Gazeteciliğin Tanımı ve Özellikleri 319
2.2. Edebî Gazeteciliğin Kapsamı ve Türk Basınında İzleri 324
3. Edebî Gazetecilikte Haberin Dönüşümü 326
Sonuç 329
Kaynakça 331

HABERDE TABLOİDLEŞME 333
Giriş 333
1. Haberde Tabloidleşmenin Tarihî Gelişimi 335
2. Tabloidleşmenin İki Temel Yönü 338
2.1. İçeriğin Tabloidleşmesi 339
2.2. Biçimin Tabloidleşmesi 341
2.3. Tabloidleşmenin Dijital Habercilikteki Yansımaları 342
3. Tabloidleşme ve Haberin Güvenilirliği 343
Sonuç 347
Kaynakça 349

HABER KURAMLARI ÜZERİNE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Eylem Şentürk Kara

Giriş

İletişim araştırmaları, yıllardan beri haberin seçimi, şekillendirilmesi ve sunumu sürecini konu edinmiştir (Frerichs, 2000: 1). Bunun nedeni haberin en önemli medya içeriklerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Zira haberde gerçeğin yeniden üretimi söz konusu olduğu için kurmaca medya içeriklerinden daha fazla kamuoyunu etkilemektedir. Özellikle demokrasinin sağlıklı bir biçimde işlemesi için toplumu bilgilendirme, yöneticileri denetleme, kültürel gelişmeyi sağlama, eğitim vb. konularda haber içeriklerinden faydalanılmaktadır.

İletişim araştırmalarının ilk yıllarından beri hangi olayın haber olduğu, nasıl seçildiği, üretildiği, bu süreçte kimin ne gibi etkilerinin olduğu, bu etkilerin ne tür sonuçlara yol açtığı ele alınarak incelenmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar araştırma yapan kişilerin hangi bilimsel temelden hareket ettiğine bağlı olarak farklılık göstermiştir. Zira liberal anlayışa diğer bir deyişle ana akıma dayanan araştırmalar, medyayı çoğulculuğun işlediği, toplumun bütün kesimlerinin temsil edildiği bir ortam olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle haberin bütün toplumu dengeli bir şekilde yansıtan/yansıtması gereken bir içerik olduğunu iddia etmektedir. Liberal kuram doğrultusunda düşünce ve ifade özgürlüğünün haber üretimi sürecinde sağlıklı bir şekilde işleyip işlemediği, çoğulculuğun ne ölçüde etkili olduğu, gazetecilerin meslek kodları uyarınca nesnel davranıp davranmadığı, kişisel yargıların yanında kurumsal ve meslek rutinlerine yönelik süreçlerin habere etkisinin neler olduğu araştırılmıştır. Eleştirel kuramlara göre yapılan haber araştırmaları ise medyanın temel anlamda egemen sınıfın proletarya üzerindeki ege-

Kaynakça

Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (1990). *İletişim ve Toplum.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alver, F. (2007). *Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri.* İstanbul: Beta Yayınları.

Ashley, S., Maksl, A. ve Craft, S. (2017). News media literacy and political engagement: What's the connection? Journal of Media Literacy Education, 9(1). 79-98. https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1259&context=jmle. 10 Eylül 2022.

Aşkın, A. C. (2017). "Karşılaştırmalı ve Normatif Perspektiften Türkiye'deki Medya Sistemine Eleştirel Bir Bakış". *ANESS Conference Series* – Kırklareli/ Turkey. September 23-24 Eylül 2017.

Atabek, N. (1998). Gündem Belirleme Yaklaşımı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi. C.0. S.7. 155-174.

Balčytienė, A. ve Wadbring, I. (2017). News literacy reinventing the ideals of journalism and citizenry in the 21st century. I. Wadbring ve L. Pekkala (Ed.) *Citizens in a mediated World a Nordic-Baltic perspective on media and information literacy.* Nordicom: Sweden.

Benek, M. K. (2016). "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve 2. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (6-7). 27-39.

Bulduklu, Y. ve Karaçor, S. (2019). *Kitle İletişim Kuramları*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Bulunmaz, B. (2011). "Holdingleşme Ekseninde Türk Medyasında Tekelleşme Sorunu". *Öneri Dergisi.* 9 (36). 237-246.

Burkart, R. (2002). *Kommunikationswissenschaften. Grundlagen der Problemfelder. Umrisse einer interdisziplinären Sozialwissenschaft.* Wien- Köln-Weimar: Böhlau.

Bülbül, R. (2001). *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Center for News Literacy Stony Brook University School of Journalism. (2016). Our history. https://www.centerfornewsliteracy.org/history/. 10 Eylül 2022.

Cohen C. B. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Cohen, Y. (2017). "Diffusion Theories: News Diffusion". *The International Encyclopedia of Media Effects*. 1-11.

Çebi, M.S. (1996). "Medyada Haber Seçiminin Teorik Boyutları: Ampirik Haber Seçimi Görüşleri Üzerine Bir Deneme". *Bilig* (3). 247-269.

Çebi, M.S. (1997). "Haber içeriğinin nesnelliği Efsanesi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* C.1. S.1, 13-43.

Çebi, M. S. (1999). Medya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler. *Selçuk İletişim Dergisi.* C. 1, S. 1. 41-57.

Çebi, M. S. (2002). Haberi Anlamak. Ankara: Gazi Kitabevi.

Donsbach W. (2002). Die Schweigespirale. C. Holtz-Bacha ve A. Kutsch (ed.) Schlüsselwerke für die Kommunikationswissenschaft. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Duden (2022). Theorie https://www.duden.de/rechtschreibung/Theorie. 10 Eylül 2022.

Dursun, Ç. (2001). TV Haberlerinde İdeoloji, Ankara, İmge Kitabevi.

Dursun, Ç. (2004). Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi. Ankara: Elips Kitap.

Dursun, Ç. (2005). Haber ve Habercilik/ Gazetecilik Üzerine Düşünmek. S. Alankuş, (düz.) *Gazetecilik ve Habercilik: Habercinin El Kitabı*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Erdoğan, İ. (2014). *Medya ve Teori Araştırmaları, Biliş ve Davranış Yönetimi İçin Endüstri, Devlet, Medya ve Üniversite İşbirliğinde Kitle İletişiminin Egemen ve Alternatif Açıklamaları,* Ankara: Erk Yayınları.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.

Fejes, F. (1999). Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu. (M. Küçük, çev. ve der.). *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınları.

Frerichs, S. (2000): "Grundlagen der Nachrichtenforschung - Eine allgemein verständliche Einführung für Laien". S. Frerichs (ed.) *Bausteine einer systemischen Nachrichtentheorie. Konstruktives Chaos und chaotische Konstruktionen.* Wiesbaden: Westdt. Verlag.

Früh, W. (2001). *Gewaltpotentiale des Fernsehangebots. Programmangebot und zielgruppenspezifische Interpretation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Gerbner, G. ve Groβ, L. (1976). "The scary world of TV´s heavy viewer." *Psychology Today*. New York: Ziff-Davies Publishing Co. Ausgabe: April. 41- 45.

Girgin, A. (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Golding, P. ve Murdock, G. (1997). Kültür, İletişi ve Ekonomi Politik. S. İrvan (der.) *Medya, Kültür, Siyaset.* Ankara: Ark Yayınları.

Gönenç, A. Y. (2002). "Medya ve Haber", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(14). 77-89.

Güngör, N. (2016). *İletişim – Kuramlar Yaklaşımlar.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güz, N. ve Yanık, H. (2017). "Bilgi Açığı Hipotezi ve Yeni Medya". *Yeni Medya* (2), 1-14.

Herman, E.S. ve Chomsky, N. (1999). *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir?* (İ. Kaplan çev.) İstanbul: Minerva Yayınevi.

Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği.* (E. Abadoğlu çev.). İstanbul: bgst Yayınları.

Hutchins C. (1947). *A free and responsible press: a general report on mass communication*. Chicago: The University of Chicago Press.

Işık, M. (2012). *Kitle İletişim Teorilerine Giriş.* Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

İnal, A. (1994) Haberin Üretiminde İki Farkı Yaklaşım. A. Ü. İletişim Fakültesi Yıllık 1993, Ankara: A. Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

İrvan, S. (1994). "Normatif Medya Kuramları". *İletişim* Sayı:1-2. G. Ü İletişim Fakültesi. 211-230.

İrvan, S. (1997). "Suskunluk Sarmalı Kuramı Ve Elisabeth Noelle-Neumann'ın Özgeçmişi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (6), 421-446.

İrvan, S. (2001). "Gündem Belirleme Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi". *İletişim.* 1,9, 69-108.

Kalsın, B. (2016). "Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies.* (42). 75-94.

Kaptan, A. (2008). Haberciliğin Temel Kuralları *ve Röportaj* Teknikleri (Radyo ve Televizyon Haberciliği). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Kaya, A. R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri.* Ankara: Teori.

Koçak, G. N. (2012). Bilimsel Araştırmada Temel Kavramlar. N. S. Sever ve N. B. İspir (ed.) *İletişim Araştırmaları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

La Roche, W. V. (2013). Einführung in den praktischen Journalismus. G. Hoofacker (ed.). *Journalistische Praxis*. Wiesbaden: Springer Verlag.

Lippmann W. (1998). *Public Opinion,* New Brunswick: Transaction Publishers.

Löffenholz, M. (2004). Theorien des Journalismus. Eine historische metatheoretische und synoptische Einführung. M. Löffelholz (der.) *Theorien des Journalismus.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

McCombs, M. E ve Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. İn: The Public Opinion Quarterly, Organ of the American Association for Public Opinion Research, 36., Heft 2/1972. New York. Frühjahr 1972.

McQuail, D. (1992). *Media Performance. Mass Communication and the Public Interest.* London. Newbury Park and New Delhi: Sage Publications.

McQuail, S. ve Windahl, D. (1993). *Communication Models for the Study of Mass Communication.* London: Routledge.

Meßmer, A.K., Sängerlaub, A. ve Schulz, L. (2021). "Quelle: Internet"? Digitale Nachrichten- und Informationskompetenzen der deutschen Bevölkerung im Test. Berlin: Stiftung Neue Verantwortung.

Movlana, H. (1985). International Flow of Information: A Global Report and Analysis, Unesco, Paris: Imprimerie Boudin. https://digitallibrary.un.org/record/875. 10 Eylül 2022.

Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü.* Ankara: Ark Yayınları.

Nisan, F. (2022). *Haberdeki Çerçeve. Uygulama Örnekleriyle Çerçeveleme Kuramı ve Yöntemi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Nisan, F. ve Şentürk Kara, E. (2022). Haber Üretim Süreci ve İnternet Gazeteciliği. E. O Olkun (Ed.) *Dijital Dünyada Haberin Dönüşümü:* Konya: Literatürk.

Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi.* (M. Özkök, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Oskay, Ü. (2014). *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri: XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Özarslan H. ve Nisan, F. (2011). "Kullanımlar ve Doyumlar Perspektifinden Televizyon İzleme Alışkanlıkları ve Motivasyonları: Gümüşhane Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi.* 1. 23-43.

Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özçetin, B. (2020). *Kitle İletişim Kuramları – Kavramlar, Okullar, Modeller.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Pan, Z. ve Kosicki, G. M. (1993). "Framing Analysis: An Approach to News Discourse", *Political Communication,* Vol: 10. 55-75.

Powers, E. (2010). Teaching news literacy in the age of new media: Why secondary school students should be taught to judge the credibility of the news they consume. All Theses and Dissertations (ETDs). Paper 455. . http://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1454&context=etd. 25 Ekim 2022.

Poyraz, B. (2002). *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Rigel, N. (2000). *İleti Tasarımında Haber.* İstanbul: Der Yayınevi.

Roessing, T. (2011). *Schweigespirale*. Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Scheufele, D. A. (1999). "Framing as a Theory of Media Effects". *Journal of Communication*. Winter. Vol. 49, Issue 1. 103-122.

Scheufele, D. A. ve Tewksbury, D. (2007) "Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models". *Journal of Communication*. 57. 9-20.

Schlapp, H. (2002), Gazeteciliğe Giriş: Mesleğe Yönelik Ders Kitabı, I. Aygün (çev.) İstanbul: Vestfalya Eyaletler Yayınevi.

Schudson, M. (1997). Haber Üretiminin Sosyolojisi. (A. Altun ve M. Gevrek Ağduk çev.) A. Ü. İletişim Fakültesi Yıllık 1994. Ankara: A. Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Schulz, W. (1977). Nachrichtenstruktur und politische Informiertheit. Die Entwicklung politi-scher Vorstellungen der Bevölkerung unter dem Einfluß des Nachrichtenangebots (NAPOLI-Projekt). Wissenschaftliches Gutachten im Auftrag des Presse- und Informationsamts der Bundes-regierung. Mainz.

Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Siebert, F. S., Peterson, T., ve Schramm, W. (1963). *Four Theories of the Press*, Urbana, III. University of İllinois Press.

Staab, J. F. (1990). *Nachrichtenwert-Theorie. Formale Struktur und empirischer Gehalt*. Freiburg/ Breisgau (u.a.): Alber.

Şeker, M. (2003). Özel Televizyonlarda Haberin Seçimi ve Yapılandırılması (Ntv, Atv ve Show Tv Örneği. (Yayınlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler/Araştırma Yöntemleri.

Şeker, M. (2018). Haber Üretim Araştırmaları. B. Ayhan (ed.) *İletişim Sosyolojisi*. Konya: Literatürk.

Taşkıran, İ. A. (2018). "Dijital Gazetelerin Sosyal Medya Stratejileri ve Sosyal Medyanın Haber Okunurluğuna Etkisi", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.* (AKİL) Aralık (30). 218-240.

Tayie, S. S. (2019). News literacy for a responsible online news experience against harmful messages: Implications for political engagement of Egyptian and Spanish youth. https://ddd.uab.cat/record/217853. 10 Eylül 2022.

Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2009). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları.* İstanbul: Beta Yayınları.

Tokgöz, O. (1994). *Temel Gazetecilik.* Ankara: İmge Kitabevi.

Tokgöz, O. (2015). İletişim Kuramlarına Anlam Vermek: Başlangıcından Günümüze Anglo-Amerikan İletişim Kuramı. Ankara: İmge Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (2022). Kuram. https://sozluk.gov.tr/. 10 Eylül 2022.

Tversky, A. ve Kahmeman, D. (1981). "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice". *Science.* Vol. 211.

Wagner, U. ve Lampert, C. (2013). Zur Notwendigkeit einer ressourcenorientierten Mediensozialisationsforschung. C. W. Wijnen, S. Trültzsch ve C. Ortner (ed.) *Medienwelten im Wandel. Kommunikationswissenschaftliche Perspektiven, Positionen und Konsequenzen*. Wiesbaden: Springer.

Wessler, H. (2002). Journalismus und Kommunikationswissenschaft: Eine Einleitung. O. Jarren; H. Wessler (der.) *Journalismus-Medien-Öffentlichkeit.* Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Wirtschaftlexikon (2022). Theorie. https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/theorie-48604. 10 Eylül 2022.

Yaylagül, L. (2014). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yüksel, E. ve Gürcan, H. İ. (2005). Haber Toplama ve Yazma. Konya: Tablet Kitabevi.

NORMATİF MEDYA KURAMLARI BAĞLAMINDA YENİ MEDYA

Emine Sırmalı Kayacan

Giriş

İletişim bilimciler tarafından yapılan birçok normatif temelli çalışmaya rağmen medya araştırmalarında "basının dört kuramı" hâlâ orijinalliğini korumaktadır. Kaldı ki yapılan diğer çalışmalar da bu dört basın teorisi temel alınarak geliştirilen yaklaşımlardır. Kitle iletişim araçları, toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi sorgulayan normatif kuramlar, medyanın devlete ve topluma karşı tutumunun, egemen siyasi erkin uyguladığı yönetim biçimine göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Fred S. Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm'ın geliştirdiği dört basın kuramını temel alarak bunlara iki yeni teori daha ekleyen Denis McQuail, bu iki yeni kuramla kitle iletişim araçlarının çeşitli sosyal, ekonomik ve politik ortamlardaki çalışma mekanizmasını göstermektedir (Oluwasola, 2020: 28).

Normatif medya kuramları, gerek yüzeysel olduğu gerekçesi ile gerekse belli ülkeler dışında pek çok ülkeye uyarlanamaması sebebiyle eleştirilmiştir. Kuramların yöneldiği geleneksel medyanın yerini yeni medyanın almasıyla normatif kuramların artık geçerliliğinin kalmadığı da görüşler arasındadır. Bu görüşlerden hareket edilerek ele alınan çalışmada, normatif kuramlar ve yeni medya kavramı irdelenerek aralarında bir ilişkinin olup olmadığı daha doğrusu normatif kuramların yeni medyaya uygulanabilir olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışmada, normatif anlamda geliştirilen ilk kuramlar olması ve kendilerinden sonra tasarlanan çeşitli normatif kuramlara temel teşkil etmesi sebebiyle Sibert ve arkadaşları tarafından hazırlanan dört kuram incelenmiş, bunlara son-

Ancak katılımcı demokrasinin temel ilkelerinden olan bilgiyi elde etme hakkı, dijital ortamda sekteye uğramaktadır. Toplumdaki bireylerin yeni medya ortamında denetimsiz bir şekilde enformasyon paylaşması, paylaşılan enformasyonlarda yanıltıcı içeriklerin bulunması ya da yurttaş gazetecilerin haber kaynaklarını doğrulamadan bilgiyi dolaşıma sokması, toplumdaki bireylerin yanlış yönlendirilmesine ve bilgilendirilmesine, manipüle edilmesine sebep olmaktadır. Bu manipülasyon toplumdaki farklı fikirleri/grupları/örgütleri birbirlerine karşı kutuplaştırmakta ve ayrıştırmaktadır. Hâlbuki demokratik katılımcı medya kuramı, toplumdaki farklı fikirlerin kamusal alanda özgürce ifade edilmesi gerektiğini ve fikir çatışması yerine fikir birliği/çeşitliliği ortamının oluşması gerektiğini temel almaktadır. Bu noktada bireylerin farkındalığının arttırılması, dijital mecrada dolaşan her bilgiye inanılmaması ve bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi ayrıca filtre balonları ve yankı odalarına dâhil olmamak için yapay zekâ destekli algoritmaların oluşturduğu profillere karşı dikkatli olunması gerekmektedir.

Kaynakça

Akyüz, S. S., Gülnar, B. ve Kazaz, M. (2021). Yeni Medyada Haber Güvenilirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri. *OPUS International Journal of Society Researches*. 17(36). 2816-2840.

Alankuş, S. (2009). "Yeni Habercilik Arayışları: Hak Odaklı Habercilik, Yurttaş Gazeteciliği,Barış Gazeteciliği". S. Alankuş (der). *Gazeteciliğe Başlarken*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Almasoodi, A. T. R. ve Sucu, İ. (2021). "Habercilikte Geleneksel Medyadan Yeni Medya Platformlarına Geçiş Yönünde Haber Oluşumu". *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1). 52-68.

Armstrong, C. L., ve Gao, F. (2010). "Now Tweet This: How News Organizations Use Twitter". *Electronic News*. 4(4). 218-235.

Askeroğlu, E. D. ve Karakulakoğlu, S. E. (2019). "Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş Sürecinde Değişen Gazetecilik Yurttaş Gazeteciliği: Kuşaklar Üzerine Bir Araştırma". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 7(1). 508-536.

Aydoğan, F. ve Kırık, A. M. (2012). "Alternatif Medya Olarak Yeni Medya". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (18). 58-69.

Badgers, H. (16 Haziran 2021). Web 1.0'dan Web 4.0'a İnternetin Evrimi. https://nttdata-solutions.com/tr/blog/web-bir-sifirdan-web-dort-sifira-internetin-evrimi/. 09.11.2022.

Bakırcı, Ç. M. (15 Temmuz 2019). Clickbait (Tık Tuzağı) Nedir? Ne Değildir? https://evrimagaci.org/clickbait-tik-tuzagi-nedir-ne-degildir-822. 08.12.2022.

Bailey, O., Cammaerts, B. ve Carpentier, N. (2007). "Understanding Alternative Media". McGraw-Hill Education (UK). E-book. (18). https://comunepersoal.files.wordpress.com/2011/02/understanding-alternative-media-issues-in-cultural-and-media-studies.pdf. 10.10.2022.

Binark, M. (2007). "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu". M. Binark (ed.) *Yeni Medya Çalışmaları*. (21-44). Ankara: Dipnot Yayınları.

Bulunmaz, B. (2015). *Yeni İletişim Teknolojileriyle Değişen Medya Yayıncılığı: Yeni Medyada İçerik Üretimi ve Sunumu*. Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Büyükafşar, M. (2019). *Haber ve Doğruluk İlişkisi: "Yalan Haber" ve Haber Doğrulama Pratikleri*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Curran, J. (2002). *Media and Power*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Curran, J. (2003). *The Liberal Theory of Press Freedom. In Power Without Responsibility* London: Routledge.

Çaycı, A. E. (2021). "Sosyal Medya Platformlarının Kamusal Tartışmalardaki Rolü: Filtre Balonu ve Yankı Odası". *Asead 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Astana Yayınları. 903.

Çebi, M. S. (1999). "Medyaya Yeni Düzen Devlet – Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler". *Selçuk İletişim Dergisi*. 1(1). 41-57.

Çevikel, A. G. T. (2004). "Türkçe Haber Siteleri Ve Türkiye'de İnternet Gazeteciliğinin Gelişimini Sınırlayan Faktörler". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*. (1).

Devran, H. Z. (30 Eylül 2021). Medya İçerisinde Yer Alan Yankı Odası Nedir? https://blog.yonderle.com/medya-icerisinde-yer-alan-yanki-odasi-nedir/. 09.12.2022.

Dijk, v. J. (2006). *The Network Society*. London: Sage Publications Ltd.

Dilmen, N. E. (2007). "Yeni Medya Kavramları Çerçevesinde İnternet Günlükleri - Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları". *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı:12. 113-122.

Durgeç Aydoğan, P. (2017). Alternatif Bir Medya Alanı Olarak Yurttaş Gazeteciliği. Journal of International Social Research, 10(50).

Enserov, V. (2010). Uluslararası Enformasyon Akışında Etkilenen Taraf Olarak Azerbaycan'ın Durumu. *Erciyes İletişim Dergisi*. 1(3).

Erbay, N. Ö. (2012). "Sosyal Medyada Arap Baharı". E. Sözen (Ed.) *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz:Gutenberg Galaksi'den Zukenberg Galaksi'ye*. (147-164). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Fourie, J. P. (2017). "Normative Media Theory In The Digital Media Landscape: From Media Ethics To Ethical Communication". *Communicatio South African Journal for Communication Theory and Research*. Volume 43. Issue 2. 109-127. doi: 10.1080/02500167.2017.1331927.

Gans, H. J. (2005). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gelfert, A. (2018). "Fake News: A Definition". *Informal Logic*. 38(1). 84-117.

Gelişken, U. (2017). *A'dan Z'ye Yeni Nesil Tekniklerle Web Tasarımı ve Web Programlama*. İstanbul: Level Kitap.

Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji. Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. İstanbul: Ütopya.

Gözübüyükoğlu, U (2019). *Web Sayfası Tasarımında Kullanıcı Arayüzünün Kullanılabilirliğinde Görsel Tasarımın Önemi ve Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Web Sayfası Tasarım Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Graber, D. A. (1980). *Mass Media and American Politics*. Washington: D.C.

Graber, D. A. (1993). *Mass Media and American Politics*. Washington: D.C.

Güngör, E. (30 Eylül 2021). Doğrulama Kuruluşları: Gerçekten Etkililer Mi? https://www.newslabturkey.org/2021/09/30/dogrulama-kuruluslari-gercekten-etkililer-mi/ 18.11.2022.

Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hallin, D. C. ve Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. USA.

Işık, M. (2002). "İletişim Sistemleri - Siyasal Sistem İlişkileri Bağlamında İletişim Alanının Düzenlenmesi ve Medya - Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi". *Selçuk İletişim Dergisi*. 2(2). 23-34.

Işık, M. (2012). *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri*. Eğitim Yayınevi. 3. Baskı.

Işık, M. (2018). *İletişim Bilimine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi. 2. Baskı.

İnce, G. B. (2017). "Yeni Medyanın Haber Tüketim Pratiklerine Etkisi: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Değerlendirme". *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*. 8(29). 25-52.

İrvan, S. (1994). "Normatif Medya Kuramları". *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 1-(2). 211-230.

Kahraman, M. E. (2022). "Blok Zincir, Deepfake, Avatar, Kripto Para, NFT ve Metaverse ile Yaygınlaşan Sanal Yaşam". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 8(1). 149-162.

Kara, T. (2013). *Sosyal Medya Endüstrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Karaaslan, İ. A. (2018). "Online Gazeteciliğe Geçişte Değişen Haber Tüketim Pratikleri: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (30). 241-259.

Kaya, A. R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori Yayınları.

Kazan, H. (2017). "Avantajları ve Dezavantajları ile Dijital Dergicilik". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 7(1). 17-24.

Kiraz, E. (2020). "Sosyal Medyada Sahte Haberin Yayılmasında Kullanıcı Faktörü". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*. 5(1). 9-24.

Kocabay Şener, N. (2018). "Doğruluk Kontrol Merkezi ve Yalan Haber Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (29. Özel Sayısı). 355-373.

Kurt Öncel, G. (2013). *Türkiye'de Soruşturmacı Gazetecilik. İnceleme – Araştırma*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı. Birinci Basım.

Laçiner, M. S. (2015). *Türkiye'de Medya Ve Politik Klientalizm*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Lucini, M. S. (2010). "İspanya Örneği Üzerinden Karşılaştırmalı Medya Sistemleri". Ankara: Mülkiye Dergisi. 34(269). 127-145.

Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: The MIT Press.

McQuail, D. (1987). *Mass Communication Theory: An Introduction*. Sage Publications Inc.

Misçi, S. (2006). "Yeni Medya Kullanımının Organizasyon Yapısı Üzerindeki Etkileri". *1. Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildiri Kitapçığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Mora, N. (2008). "Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 5(1).

Nakayama, T.K. (2017). "What's next for whiteness and the Internet". *Critical Studies in Media Communication*. 34 (1). 68-72.

Narin, B. (2015). "Mobil Telefonlar ve Gazetecilik: Mobil Haber Üretimi ve Habere Mobilden Erişim". *XX. Türkiye'de İnternet Konferansı*. 1-(3).

Narin, F. B. (2016). "İnternet Gazeteciliğinde Hipermetin Üretimi". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (43). 118-149.

Odabaşı, H. F. (2010). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler*. Ankara: Nobel Yayınları.

Oğuz, T. (2018). "Platon'un Mağarası"ndan Sosyal Medyaya Gerçekliğin Görünümü: Filtre Balonu". *E Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*. 26(2). 1-10.

Oluwasola, O. (2020). "The Normative Theories Of The Press In The Digital Age: A Need For Revision". *IMSU Journal of Communication Studies*. 4(2). 27-36.

Onar Çambay, S. (2015). "Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (5). 237-247.

Onar Çambay, S. (2015). "Bilgi Çağında Sosyal Sorumluluk Odaklı Gazetecilik: Yurttaş Gazeteciliği". *Journal of International Social Research*. 8(38). 910-917.

Ostini, J. ve Fung, A. Y. H. (2002). "Beyond The Four Theories of The Press: A New Model of National Media Systems". *Mass Communication Society*. 5(1). 41-56.

Parlak, M. O. (2018). "Yeni Medya ve Haberciliğin Dönüşümü". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(14). 59-82.

Poyraz, E. (2016). "Sistem Kuramı Bağlamında Sosyal Medyanın İletişim Sürecine Etkisi". A. Büyükaslan ve A.M Kırık (ed.) *Sosyal Medya Araştırmaları III (Göz(et)lenen Toplumdan Göz(et)lenen Bireye*. (61-91). Konya: Çizgi Kitabevi.

Saxer, U. (1987). "Der Gesellschaftliche Ort der Massenkommunication". H. Haas (der.) *Mediensysteme*. 820. Wien.

Siebert, F.S., Peterson, T. ve Schramm, W. (1963). *Four Theories of the Press*. Urbana: University of İllinois Press.

Strauss, W. ve Howe, N. (1991). *Generations: The History of America's Future*. New York: William Morrow.

Şahin, M., ve Şahin, G. (2016). "Geleneksel Medyanın Yeni Rakibi: Yeni Medya ve Canlı Yayınlar". (50-63). *Yeni Medya Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli, Akademik, E-Dergi.* (1).

Topsakal, T. (2018). *Tüketim Toplumu Bağlamında Yeni Medyada Haber Olgusu ve Haberin Metalaşması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Tudjman, M., ve Mikelic, N. (2003). "Information Science: Science About İnformation, Misinformation and Disinformation". *Proceedings of Informing Science+ Information Technology Education*. 3. 1513-1527.

Tunç, A. (2010). "Medya ve Bilgi Kirliliği". *Tarihi Miras ve Güncel Beklentiler Arasındaki*

Türkiye (23. Türk-Alman Gazetecilik Semineri) (245-250). Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.

Turan, N. (2007). "*Yeni Medya ve Gazetecilik*". (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turner, A. (2015). "Generation Z: Technology and Social İnterest". *The Journal of İndividual Psychology*. 71(2). 103-113.

Türk, M. S. (2016). "Katılımcı Demokratik Medya Kuramı Çerçevesinde Yeni Medyayı Anlamak". *İCT Media*. Mart Sayısı.

Ünlü, G. (2020). *Katılımcı Demokratik Medya Kuramı Bağlamında Yurttaş Gazeteciliği: Onedio Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Radyo, Televizyon ve Sinema Yüksek Lisans Programı.

Vosoughi, S., Roy, D., ve Aral, S. (2018). "The Spread Of True And False News Online". *Science*. 359(6380). 1146-1151. doi: 10.1126/science.aap95.

Yar, M. (2012). "Crime, Media and the will-to Representation: Reconsidering Relationships in the New Media Age". *Crime Media Culture*. 8(3). 245-260).

Yılmaz, Ö. (2021). "Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0'ın Tarihi". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 8(2). 344-350.

Yolcu, N. (2019). "İkicil Bakıştan Bütüncül Kavrayışa: Entegratif Sosyal Kuramlar Çerçevesinde Kitle İletişim Sistemlerini Yeniden Düşünmek". S. Koç Akgül, ve B. Pazarbaşı, (ed.) *İletişim Araştırmaları ve Medya Analizleri. Bulgular – Eleştiriler*. İstanbul: Hiperyayın. 1. Baskı.

Wardle, C. (17 Şubat 2017). Fake News. It's Complicated. A Medium Corporation (US). First Draft. https://medium.com/1stdraft/fake-news-its-complicated-d0f773766c79. 02.12.2022.

Williams, R. (1968). *Communications*. London.

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİYLE HABER ÜRETİMİNİN DEĞİŞEN YAPISI: DİJİTALLEŞME ve ROBOT GAZETECİLİK

Enes Baloğlu
Turan Ulaş

Giriş

Medya kuruluşları topluma aktardıkları içerikleri oluştururken hangi unsurların bu süreçte etkili olduğu iletişim alanında sürekli cevap aranan temel sorulardan biri olmuştur. Özellikle, kitle iletişim araçlarının en önemli işlevlerinden biri olan haber verme işlevi sırasında üretilen içeriklerin nasıl seçildiği, üzerinde önemle durulan ana konulardan biridir. Lippmann'ın (2020: 332) ifade ettiği gibi "her gazete, okuyucusuna ulaştığında hangi unsurların basılacağı, nerede basılacağı, ne kadar yer tutacağı ve nelerin vurgulanacağı konularında yapılan bir dizi seçimin sonucu olarak meydana gelir." Haber üretim süreci olarak ifade edilen bu seçimlerle kastedilen, "… habere konu edilecek olaylarla ilgili bilgilerin toplanması, olayların arasından seçim yapılması, haber öyküsüne dönüştürülecek olayların işlenmesi ve alıcılara sunulması, etkinlik ve eylemlerin gerçekleştirilmesidir" (Çebi, 2002: 13-14) .

Haber üretim süreci, haber olacak bir hikâyenin bulunmasından başlayarak izleyici/okuyucu/takipçiye ulaşana kadar devam eden kesintisiz bir süreçtir. Gazetecilerin temel görevi ise bu süreci sağlıklı bir biçimde yürütmektir. Ancak gazeteciler, yayımlanacak haberleri oluştururken kişisel, kültürel ve sosyal olmak üzere birçok etmenden etkilenmektedir. Habercilik faaliyetlerinde gazetecilerin

Kaynakça

Broussard, M.,Diakopoulos, N., Guzman, A. L., Abebe, R., Dupagne, M. & Chuan, C.-H. (2019). Artificial Intelligence and Journalism. *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 96 (3), 673–695. https://doi.org/10.1177/1077699019859901.

Carlson, M. (2015). The Robotic Reporter. *Digital Journalism*, 3(3), 416–431. doi:10.1080/21670811.2014.976412.

Caswell, D. & Dörr, K. (2018). Automated Journalism 2.0: Event-Driven Narratives From Simple Descriptions To Real Stories *Journalism Practice*. 12(4), 477-496, DOI: https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1320773. 15.05.2019.

Clerwall, C. (2014). Enter The Robot Journalist. *Journalism Practice*. 8(5), 519–531. doi:10.1080/17512786.2014.883116.

Crawford, K. (2016, Haziran 26). Artificial Intelligence's White Guy Problem. The New York Times. Retrieved from https://www.nytimes.com/2016/06/26/opinion/sunday/ artificial-intelligences-white-guy-problem.html. 27.09.2022.

Çebi, M. S. (1996). Medyada Haber Seçiminin Teorik Boyutları: Ampirik Haber Seçimi Görüşleri Üzerine Bir Deneme.*Bilig* (3). 247-269.

Çebi, M. S. (2002). *Haberi Anlamak.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Diakopoulos, N. (2019). *Automating The News: How Algorithms Are Rewriting The Media*. Cambridge. MA: Harvard UniversityPress.

Dörr, K. N. (2016). Mapping the Field Of Algorithmic Journalism. *Digital Journalism*, 4(6), 700–722. doi: 10.1080/21670811.2015.1096748.

El Naqa, I. & Murphy, M. J. (2015). What Is Machine Learning?. In: El Naqa, I.,Li, R., Murphy, M. (eds) *Machine Learning in Radiation Oncology*. (pp.3-11). Springer, Cham.

Ellis, J. (Aralık 2013). The Guardian Experiments With A Robot-Generated Newspaper With The Long Good Read. Nieman Lab. Niemanlab, http:// www.niemanlab.org/2013/12/theguardian-experiments-with-a-robot-generated newspaper-with-the-long-goodread/. 18 Mart 2017.

Galtung, J. & Ruge, M. H. (1965). The Structure Of Foreign News: The Presentation Of The Congo, Cuba And Cypruscrises In Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, Publishedby: Sage Publications Ltd. Vol. 2, No. 1, pp. 64-91.https://www.jstor.org/stable/pdf/423011.pdf. 13.09.2022.

Gieber, W. (1964). News Is What Newspapermen Make It". (Eds.) Lewis A. Dexter and David Manning White. People, Society, and Mass Communication. New York: FreePress.

Graefe, A. (2016). *Guide to Automated Journalism*. New York: Tow Center for Digital Journalism, Columbia University.

Güngör, N. (2018). *İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.

Janiesch, C. Zschech, P. & Heinrich, K. (2021). Machine Learning And Deep Learning. *Electronic Markets*, 31(3), 685-695.

Kafiliveyjuyeh, S. ve İlhan, E. (2017). Sosyal Ağ Çağında Eşik Bekçisinin Değişen Rolü. *Yeni Medya*. (3), 28-50.

Kılıç, D. (2005). Haber Yapma Sürecinin Belirleyici Unsurları ve Basın Ahlakı. *Selçuk İletişim.* 3 (4), 130-141.

Klein, M. W. & Maccoby, N. (1954). Newspaper Objectivity In The 1952 Campaign. *Journalism Quarterly*, *31*(3), 285-296.

Küçüközyiğit, U. (2014). Gazetelerin Haber Karar Süreçleri ve Haber Kararlarını Etkileyen Faktörler: Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi.* (39), 26-47.

L'Estrade, L. (2018 Haziran 18). Mitt Media Home Owners Bot Boosts Digital Subscriptions With Automated Articles.

Lewin, K. (1943). Forces Behind Food Habits And Methods Of Change. *National Academies Press* Washington, DC. pp.35-65, https://nap.nationalacademies.org/read/9566/chapter/8#55. 15.09.2022.

Lewis, Seth C.,Andrea L. Guzman, & Thomas R. Schmidt. (2019). Automation, Journalism, and Human–Machine Communication: Rethinking Roles and Relationships of Humans and Machines in News. *Digital Journalism*. 7(4), 409-427.

Lippmann, W. (2020). *Kamouyu*. (Çeviri editörü: Orhun Doğuş Yılmaz). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Machin, D. & Niblock, S. (2010). The New Breed of Business Journalısm for Niche Global News. *Journalism Studies,* 11(6): 783-798.

Matthews, K. (Ağustos 2014). 10 Reasons Why Robot Journalism Can't Stop The Real Thing. Muck Rack Daily. https://muckrack.com/blog/2014/08/19/10-reasons-why-robot-journalism-cant-top-the-real-thing. 06.10.2022.

Mohri, M., Afshin, R. & Ameet, T. (2018) *Foundations of Machine Learning*, London: The MIT Press.

Mulin, B. (2016, Nisan 27). Bloomberg EIC: Automation Is "Crucial To The Future Of Journalism." Poynter. Retrieved fromhttps://www.poynter.org/tech-tools/2016/bloomberg-eic-automation-is-crucial-to-the-future-of-journalism/. 27.09.2022.

Narin, B. (2017). Uzman Görüşleri Bağlamında Haber Üretiminde Otomatikleşme: Robot Gazetecilik. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 27, 79-108.

Narmanlıoğlu, H. (2016). İnternet Haber Sitelerinde Eşik Bekçiliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20 (1), 153-168.

Ramos, J. (Mayıs 2021). Introduction to Natural Language Processing: NLP Tools For Python. https://itnext.io/introduction-to-natural-language-processing-nlp-tools-for-python-cf39af3cfc64. 04.10.2022.

Schudson, M. (1994). Haber Üretiminin Sosyolojisi. (Çeviri: Abdülrezak Altun ve Meltem Ağduk Gevrek), *İlef Yıllık 1994,* 307-325.

Shilton, K. (2018). Values And Ethics In Human-Computer Interaction. Foundations And Trends In Human–Computer Interaction, 12, 107-171. doi:10.1561/1100000073.

Shoemaker, P. J. ve Reese, S. D. (2014). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi.S. İrvan (Derleyen) *Medya Kültür Siyaset.* (97-132), Pharmakon Yayınevi.

Spangher, A. (2015 Ağustos 11). "Building the Next New York Times Recommendation Engine." The New York Times. Accessed August 11 2015. https://open.blogs.nytimes.com/2015/08/11/building-the-next-new-york-times recommendation-engine/. 27.09.2022.

Şeker, N. T. ve Şeker, M. (2011). Televizyon Haberlerinde Söylem-29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.1 (30), 515-552.

Tokgöz, O. (2019). *Temel Gazetecilik.* (13. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Van Dalen, A. (2012). The Algorithms Behind The Headlines. *Journalism Practice*. 6(5-6), 648–658. doi: 10.1080/17512786.2012.667268.

Visvam Devadoss, A. K.,Thirulokachander, V. R. & Visvam Devadoss, A. K. (2019). Efficient Daily News Platform Generation Using Natural Language Processing. *International Journal of Information Technology*. 11, 295-311.

Web:https://www.inma.org/blogs/ideas/post.cfm/mittmedia-homeowners-bot-boosts-digital-subscriptions-with-automated-articles. Erişim Tarihi: 1.10.2022.

White, D. M. (1950). The "Gatekeeper": A Casestudy In The Selection Of News, *Journalism Quarterly, 27*(4), 383-390. http://www.aejmc.org/home/wp-content/uploads/2012/09/Journalism-Quarterly-1950-White-383-90.pdf. 17.09.2022,

Yaylagül, L. (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

MEDYA VE KAMUOYU OLUŞUMU İLİŞKİSİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ: GÜNDEM BELİRLEMEDE GELECEĞİ OKUMAK

Nida Sümeyya Çetin

Giriş

Etki-tepki araştırmaları ile izleyiciler üzerinde medyanın etkisinin izleyicide tepki oluşumunun bir nedeni olduğuna dair ortaya atılan tartışmalar, izleyici davranışının ötesine götürülmüş ve izleyicinin davranış biçimlerini belirlerken kullanabilecekleri imaj, düşünce ve değerlendirmeleri kapsamıştır (McQuail ve Windahl, 2010: 127). Bu düşünceden yola çıkarak inşa edilen gündem belirleme kuramı, medyada konu sıralamasının, konu önceliğini önemseyen izleyicinin seçimini etkilediğini ve izleyiciye hangi konunun önemli olduğunu öğreterek bilişsel bir değişime zemin hazırladığını öne sürmektedir (McQuail ve Windahl, 2010: 133,134).[1]

Gündem belirleme kuramına bakıldığında, siyasal iletişim çerçevesinde değerlendirilebilecek seçim çalışmalarının ve haberler üzerinden siyasal içerik paylaşımının izleyici ya da yeni medya kullanıcılarının gündemlerini inşa etmedeki etkilerine ve kamuoyu oluşturmadaki katkısına dair temel araştırmalar göze çarpmaktadır. 1968 yılında Chapel Hill seçimlerinde seçmenlerin gündemlerine

[1] Burada belirtilmesi gereken bir husus söz konusudur. Gündem belirlemede konunun öğrenilerek öncelikleri belirleme ve bu öncelikler üzerinden kamuoyu oluşturma eğilimi vardır. Ancak gündem oluşturma (Agenda Building), gündem belirlemeden farklı olarak davranışsal ve tutumsal anlamda eyleme geçmeyi sağlayacak sınırlı sayıda aktörün (yani medya kaynaklarının), kamu gündemini şekillendirmeye katkıda bulunmak için kendi şirket veya devlet gündemleriyle haber medyasının gündemini etkileyebilme sürecine karşılık gelmektedir (Badham, 2019: 164).

Gündem belirleme teorisinin sosyal medya platformları ile beraber muhtemel tartışma konularından biri de etik konusudur. McCombs (2005), söz konusu etik kaygılardan bahsederken gazetecilerin toplumsal sorumluluk çerçevesinde aktardıkları gündem maddelerinin doğruluğu ve güvenilirliğini teyit etmelerinin zorluğunun altını çizmiştir. Özellikle yeni medya araçlarında bu çerçeveye riayet etme problemli görülmektedir. Ancak teori ile ilgili araştırmalar, gündemin belirlenmesi ve aktarımında etik anlayışın korunması ve gerekli sorumlulukların yerine getirilmesinde bir takip mekanizması olarak görev yapabilecek yapıya sahip görünmektedir.

Kaynakça

Alver, F. (2011). *Gazetecilik bilimi ve kuramları : gazetecilik kuram tasarımlarını Türkiye'deki gazetecilik sistemi ve uygulamalarıyla sınama denemesi*. Kalkedon Yayınları.

Ansolabehere, S., Behr, R., Iyengar, S. (1991). Mass Media and Elections: An Overview. *American Politics Research*, *19*(1), 109–139. https://doi.org/10.1177/1532673X9101900107

Aruguete, N. (2017). The agenda setting hypothesis in the new media environment. *Comunicacion y Sociedad (Mexico)*, *28*, 35–58. https://doi.org/10.32870/CYS.V0I28.2929

Badham, M. (2019). Four News Media Roles Shaping Agenda-building Processes. In F. Frandsen, W. Johansen, R. Tench, & S. Romenti (Eds.), *Big Ideas in Public Relations Research and Practice* (Vol. 4, pp. 163–176). Emerald Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/S2398-391420190000004012

Barbehön, M., Münch, S., Lamping, W. (2015). Problem definition and agenda-setting in critical perspective. In D. T. A. D. M. O. Frank Fischer (Ed.), *Handbook of Critical Policy Studies* (pp. 241–258). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781783472352.00021

Berelson, B., Lazarsfeld, P. F., McPhee, W. N. (1954). *Voting : a study of opinion formation in a presidential campaign*. University of Chicago Press.

Blood, W. (1982). Agenda Setting: A Review of the Theory. *Media Information Australia*, *26*(1), 3–12. https://doi.org/10.1177/1329878X8202600101

DataReportal – Global Digital Insights. (2022). *The Global State of Digital in October 2022*. https://datareportal.com/reports/digital-2022-october-global-statshot Erişim Tarihi:30.01. 2023

Dolan, R., Conduit, J., Fahy, J., Goodman, S. (2015). Social media engagement behaviour: a uses and gratifications perspective. *Journal of Strategic Marketing*, *24*(3–4), 261–277. https://doi.org/10.1080/0965254X.2015.1095222

Dursun-Ozkanca, O. (2011). European Union Enlargement and British Public Opinion: The Agenda-Setting Power of the Press. *Perspectives on European Politics and Society* , *12*(2), 139–160. https://doi.org/10.1080/15705854.2011.572642

Feezell, J. T. (2018). Agenda Setting through Social Media: The Importance of Incidental News Exposure and Social Filtering in the Digital Era. *Political Research Quarterly*, *71*(2), 482–494. https://doi.org/10.1177/1065912917744895

Fisher, C., Marshall, D., McCallum, K. (2018). Bypassing the press gallery: from Howard to Hanson. *Media International Australia*, *167*(1), 57-70. https://doi.org/10.1177/1329878X18766077

Fitzpatrick, N. (2018). Media Manipulation 2.0: The Impact of Social Media on News, Competition, and Accuracy. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, *4*(1), 45–62. https://doi.org/10.30958/ajmmc.4.1.3

Ghanem, S. İ. (1996). *Media coverage of crime and public opinion: An exploration of the second level of agenda-setting*. The University of Texas at Austin.

Gilardi, F., Gessler, T., Kubli, M., Müller, S. (2022). Social Media and Political Agenda Setting. *Political Communication*, *39*(1), 39–60. https://doi.org/10.1080/10584609.2021

Golan, G.,Wanta, W. (2016). Second-Level Agenda Setting in the New Hampshire Primary: A Comparison of Coverage in Three Newspapers and Public Perceptions of Candidates. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, *78*(2), 247–259. https://doi.org/10.1177/107769900107800203

Harder, R. A., Sevenans, J.,Van Aelst, P. (2017). Intermedia Agenda Setting in the Social Media Age: How Traditional Players Dominate the News Agenda in Election Times. *The International Journal of Press/Politics*, *22*(3), 275–293. https://doi.org/10.1177/1940161217704969

İmmersive Kavramı tanımı: https://www.xrtoday.com/mixed-reality/what-is-immersive-media-an-introduction- Erişim Tarihi: 30.01.2023

Kim, Y., Kim, Y., Zhou, S. (2017). Theoretical and methodological trends of agenda-setting theory: A thematic analysis of the last four decades of research. *The Agenda Setting Journal*, *1*(1), 5–22. https://doi.org/10.1075/ASJ.1.1.03KIM

Kiousis, S., Mccombs, M. (2004). Agenda-Setting Effects and Attitude Strength Political Figures During the 1996 Presidential Election. *Communication Research*, *31*(1), 36–57. https://doi.org/10.1177/0093650203260205

Kosicki, G. M. (1993). Problems and Opportunities in Agenda-Setting Research . *Journal of Communication*, *43*(2), 100–127.

Lang, Kurt, Lang, G. E. (1966). The mass media and voting. In Bernard Berelson & Morris Janowitz (Eds.), *Reader in Public Opinion and Communication* (pp. 455–472). Free Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-0625-2_11

Lasswell, H. D. (2007). The structure and function of communication in society . *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* , *24*, 215–228.

Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. Harcourt, Brace and Company.

Martin, S., Grüb, B. (2016). Towards a process of agenda setting driven by social media. *International Journal of Energy Sector Management*, *10*(1), 38–55. https://doi.org/10.1108/IJESM-01-2015-0001/FULL/PDF

McCombs, M. E. (1997). Building Consensus: The News Media's Agenda-Setting Roles. *Political Communication*, *14*(4), 433–443. https://doi.org/10.1080/105846097199236

McCombs, M. E. (2002). The agenda-setting role of the mass media in the shaping of public opinion. *Mass Media Economics 2Conference, London School of Economics*.

McCombs, M. E. (2005). A Look at Agenda-setting: past, present and future. *Journalism Studies*, *6*(4), 543–557. https://doi.org/10.1080/14616700500250438

McCombs, M. E. (2014). *Setting the agenda : the mass media and public opinion*. Polity.

McCombs, M. E., Lopez-Escobar, E., Llamas, J. P. (2000). Setting the Agenda of Attributes in the 1996 Spanish General Election. *Journal of Communication*, *50*(2), 77–92. https://doi.org/10.1111/J.1460-2466.2000.TB02842.X

McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, *36*(2), 176–187. http://poq.oxfordjournals.org/

Mccombs, M. E., Shaw, D. L.,Weaver, D. H. (2014). New Directions in Agenda-Setting Theory and Research. *Mass Communication & Society*, *17*(6), 781–802. https://doi.org/10.1080/15205436.2014.964871

Mccombs, M., Guo, L. (2014). Agenda-setting Influence of the Media in the Public Sphere. In Robert S. Fortner & P. Mark Fackler (Eds.), *The Handbook of Media and Mass Communication Theory* (pp.

251–268). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9781118591178.ch14

McCombs, M.,Valenzuela, S. (2007). The Agenda-Setting Theory. *Cuadernos.Info*, *20*, 44–51. https://doi.org/10.7764/CDI.20.111

McGregor, S. C., Molyneux, L. (2020). Twitter's influence on news judgment: An experiment among journalists. *Journalism*, *21*(5), 597–613. https://doi.org/10.1177/1464884918802975

McQuail, D., Windahl, S. (2010). *İletişim Modelleri Kitle İletişim Çalışmalarında* . İmge Yayınevi. https://www.kitapyurdu.com/kitap/iletisim-modelleri-kitle-iletisim-calismalarinda/19079.html

Meraz, S. (2009). Is There an Elite Hold? Traditional Media to Social Media Agenda Setting Influence in Blog Networks. *Journal of Computer-Mediated Communication*, *14*(3), 682–707. https://doi.org/10.1111/J.1083-6101.2009.01458.X

Miller, J. M., Krosnick, J. A. (2000). News Media Impact on the Ingredients of Presidential Evaluations: Politically Knowledgeable Citizens Are Guided by a Trusted Source. *American Journal of Political Science*, *44*(2), 315. https://doi.org/10.2307/2669312

Protess, D. L., McCombs, M. (2016). Agenda setting: Readings on media, public opinion, and policymaking. In *Agenda Setting: Readings on Media, Public Opinion, and Policymaking*. Taylor and Francis. https://doi.org/10.4324/9781315538389/AGENDA-SETTING-DAVID-PROTESS-MAXWELL-MCCOMBS

Scheufele, D. A. (2000). Agenda-Setting, Priming, and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication. *Mass Communication and Society* , *3*(2–3), 297–316. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0323_07

Scheufele, D. A., Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, *57*(1), 9–20. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x

Severin, W. J. Werner J., Tankard, J. W. (2014). *Communication theories: origins, methods, and uses in the mass media*. Pearson.

Shoemaker, P. J., & Reese, S. D. (1996). *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. Longman Publishers .

Strömbäck, J., Kiousis, S. (2010). A New Look at Agenda-Setting Effects—Comparing the Predictive Power of Overall Political News Consumption and Specific News Media Consumption Across Different Media Channels and Media Types. *Journal of Communication*, *60*(2), 271–292. https://doi.org/10.1111/J.1460-2466.2010.01482.X

Takeshita, T. (2006). Current Critical Problems in Agenda-Setting Research. *International Journal of Public Opinion Research*, *18*(3), 275–296. https://doi.org/10.1093/IJPOR/EDH104

Valenzuela, S., McCombs, M. (2019). The agenda-setting role of the news media. *An Integrated Approach to Communication Theory and Research, Third Edition*, 99–112. https://doi.org/10.4324/9780203710753-10/AGENDA-SETTING-ROLE-NEWS-MEDIA-SEBASTI

Vargo, C. J., Guo, L., Mccombs, M., Shaw, D. L. (2014). Network Issue Agendas on Twitter During the 2012 U.S. Presidential Election. *Journal of Communication*, *64*(2), 296–316. https://doi.org/10.1111/JCOM.12089

Wallington, S. F., Blake, K., Taylor-Clark, K., Viswanath, K. (2010). Antecedents to Agenda Setting and Framing in Health News: An Examination of Priority, Angle, Source, and Resource Usage from a National Survey of U.S. Health Reporters and Editors. *Journal of Health Communication*, *15*(1), 76–94. https://doi.org/10.1080/10810730903460559

Wanta, W., Ghanem, S. (2007). Effects of Agenda Setting. In *Mass Media Effects Research: Advances Through Meta-Analysis* (pp. 37–52).

Weaver, D. H. (2007). Thoughts on agenda setting, framing, and priming. *Journal of Communication*, *57*(1), 142–147.

Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu Oluşturma" ve "Gündem Belirleme" Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır? *Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*, 571–586.

Yüksel, E., Dingin, A. E. (2020). *Medya, Kamuoyu ve Siyaset Gündeminde Köşe Kapmaca*. Literatürk Academia.

YAYILIM KURAMLARI ve HABERİN YAYILIMI

Ozan Kocabaş

Giriş

Yayılım, herhangi bir yeniliğin[1] veya yeni bilginin belirli iletişim kanalları yoluyla, belirli bir zamanda, belirli bir toplumsal sistemde yayılma süreci olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 1983: 13). Yayılım genellikle kendiliğinden ve plansız gerçekleşir bu açıdan yayılım, bilginin toplum içinde genellikle planlı ve organize şekilde genişlediği "dağıtım"dan da farklıdır (Barnett ve Vishwanath, 2017: 1).

Yayılım ile ilgili araştırmaları genel olarak iki ana kola ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki toplumlar arasındaki kültür kalıplarının, dilin ve maddi eserlerin hareketlerini izleyen kültürel yayılımı esas alan, diğeri ise toplumlar veya belirli gruplar içerisinde bilginin ve yeniliklerin nasıl yayıldığını inceleyen araştırmalardır (De Fleur, 1987: 125). Dolayısıyla iletişim sahasında yürütülen yayılım araştırmaları, şümullü çerçevede yürütülen yayılımla ilgili araştırmaların bir alt kolu veya altkümesidir (Barnett ve Vishwanath, 2017: 1).

Haberin yayılımı ile ilgili araştırmaları hem geniş mânâda tin bilimleri içinde yürütülen araştırmalardan çıkan yayılım kuramlarının hem de kitle iletişim araçları vasıtasıyla bilginin ve düşüncenin nasıl yayıldığını konu edinen kitle iletişim kuramlarının (iki aşamalı akış, gündem belirleme, suskunluk sarmalı, kullanımlar ve doyumlar vs.) bir parçası olarak konumlandırmak gerekmektedir. Haberin yayılımı süreci en üst seviyede tin bilimlerine, daha alt seviyede ise iletişim bilimlerine karşılıklı olarak katkı sunan ve tabiatıyla bahsi geçen sahalara tesir eden ve oralardan müteessir olan bir yapıya sahiptir (Rosengren, 1987a: 218-229; Rosengren, 1987b: 135-136).

[1] Veya bir teknolojinin (Fichman, 2000).

aktarılmasında sözün yanı sıra görüntü, ses, yazı da kullanılır olmuştur. Diğer taraftan ani ve toplumsal önemi büyük haberlerin daha hızlı ve daha çok kişiye yayılması internet teknolojileri sayesinde eskiye nazaran kolaylaşmıştır. Dahası fertlerin inanç, ideoloji ve siyasi olarak yakınlık duydukları gruplara haberi yaymaları da basitleşmiştir. Tüm bunlar sahte haberin yayılım hızının artmasına da sebep olmuştur. Klasik modellemelerde yayılım eğrisi "S" şeklinde iken ikinci dönem araştırmalar haber yayılımının "R" şeklinde modellenmesinin daha uygun olduğunu göstermiştir çünkü S biçimli yayılım, toplumda söz konusu yeniliği/haberi erkenden öğrenenleri esas almakta ve yayılımın söz konusu kişiler tarafından gerçekleştirildiğini varsaymaktadır. Diğer taraftan R biçimli yayılımda ise yenilik/haber çok sayıda dijital kaynaktan aynı anda çok daha fazla kişiye ulaşmakta ve yayılım bu şekilde devam etmektedir. Neticede haber yayılım araştırmalarının kullandığı klasik araştırma metotları da dönüşüm geçirmiş, haber yayılımını/paylaşımını anlayabilmek için klasik metotların yanında bilgisayar tabanlı araştırma programları ve yöntemleri de kullanılır olmuştur.

Sonuç olarak haber yayılımı ile ilgili araştırmaların tin bilimleri sahasında yürütülen iletişim çalışmalarının bir alt kolu, medya etki araştırmalarının tamamlayıcı bir parçası olarak geliştiğini belirtmek gerekir. Diğer taraftan haber yayılımının bilhassa II. Dünya Savaşı ile 1970'ler arasında iletişim bilimciler tarafından yoğun olarak çalışılan bir alan olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde ise gelişen yeni iletişim teknolojileri yayılım araştırmalarını farklı bir boyuta taşımış, ilk dönem araştırma sonuçlarının pek çoğunu kapsamakla birlikte yayılımın mahiyeti ve şekli değişmiştir. Görünen o ki yayılım ile ilgili araştırmalar iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak değişmeye ve dönüşmeye devam edecektir.

Kaynakça

Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017). "Social Media and Fake News in the 2016 Election". *Journal of Economic Perspectives. 31*(2). 211-236.

Allen, I. L. ve Colfax, J. (1968). "The Diffusion of News of LBJ's March 31 Decision". *Journalism Quarterly. 45*(2). 321-324.

Barnett, G. A. ve Vishwanath, A. (2017). "Diffusion Theories: Logic and Role of Media". P. Rössler (Ed.) *The International Encyclopedia of Media Effects* (s. 1-14).

Barzilai, S. ve Chinn, C. (2020). "A Review of Educational Responses to the 'Post-truth' Condition: Four Lenses on 'Post-truth' Problems". *Educational Psychologist. 55*(3). 107-119.

Basil, M. D. ve Brown, W. (1994). "Interpersonal Communication in News Diffusion: A Study of 'Magic' Johnson's Announcement". *Journalism Quarterly. 71*(2). 305-320.

Bennett, W. L. ve Manheim, J. B. (2006). "The One-Step Flow of Communication". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 608*(1). 213-232.

Berger, J. ve Milkman, K. (2012). "What Makes Online Content Viral?". *Journal of Marketing Research. 49*(2). 192-205.

Bogart, L. (1950). "The Spread of News on a Local Event: A Case History". *Public Opinion Quarterly.* 14. 769-772.

Bondad-Brown, B. A., Rice, R. ve Pearce, K. (2012). Influences on TV Viewing and Online User-Shared Video Use: Demographics, Generations, Contextual Age, Media Use, Motivations, and Audience Activity". *Journal of Broadcasting & Electronic Media. 56*(4). 471-493.

Budd, R. W., MacLean , J. ve Barnes, A. M. (1966). "Regularities in the Diffusion of Two Major News Events". *Journalism Quarterly. 43*(2). 221-230.

Burnap, P., Williams, M., Sloan, L., Rana, O., Housley, W., Edward, A. ve Voss, A. (2014). "Tweeting the Terror: Modelling the Social Media Reaction to the Woolwich Terrorist Attack". *Social Network Analysis and Mining. 4*(1). 1-14.

Carr, C. T. ve Hayes, R. (2015). "Social Media: Defining, Developing, and Divining". *Atlantic Journal of Communication. 23*(1). 46-65.

Cha, M., Haddadi , H., Benevenuto , F. ve Gummadi, K. (2010). "Measuring User Influence in Twitter: The Million Follower Fallacy". *In Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media. 4.* 10-17.

Chaffee, S. H. ve Metzger, M. (2001). "The End of Mass Communication?". *Mass Communication & Society. 4*(4). 365-379.

Chatman, E. A. (1986). "Diffusion Theory: A Review and Test of a Conceptual Model in Information Diffusion". *Journal of the American Society for Information Science. 37*(6). 377-386.

Cohen, Y. (2017). "Diffusion Theories: News Diffusion". *The International Encyclopedia of Media Effects.* 1-11.

Coleman, J. S. (1964). *Introduction to Mathematical Sociology.* New York: NY: Free Press.

Coleman, J., Katz, E. ve Menzel, H. (1957). "The Diffusion of an Innovation Among Physicians". *Sociometry.* 20. 253-270.

Danielson, W. A. (1956). "Eisenhower's February Decision: A Study of News Impact". *Journalism Quarterly.* 33. 433-441.

Danowski, J. A., Gluesing, J. ve Riopelle, K. (2011). "The Revolution in Diffusion Theory Caused by The New Media". V. Barnett (Ed.). *The Diffusion of Innovations: A Communication Science Perspective*. 123-144. New York: Peter Lang.

De Fleur, M. L. (1987). "The Growth and Decline of Research on the Diffusion of the News 1945-1985". *Communication Research. 14*(1). 109-130.

Dearing, J. W. (2008). "Evolution of Diffusion and Dissemination Theory". *Journal of Public Health Management and Practice. 14*(2). 99-108.

Deutschmann, P. J., ve Danielson, W. (1960). "Diffusion of Knowledge of the Major News Story". *Journalism Quarterly. 37*(3). 345-355.

Deuze, M. (2003). "The Web and Its Journalisms: Considering the Consequences of Different Types of Newsmedia Online". *New Media & Society. 5*(2). 203-230.

Deuze, M. (2006). "Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture". *The Information Society. 22*(2). 63-75.

Fichman, R. G. (2000). "The Diffusion and Assimilation of İnformation Technology Innovations". R. W. Zmud (Ed.). *Framing the Domains of IT Management: Projecting the Future Through the Past.* 105-128. Ohio: Pinnaflex Education Resources.

Funkhouser, G. R. ve McCombs, M. E. (1971). "The Rise and Fall of News Diffusion". *The Public Opinion Quarterly. 35*(1). 107-113.

Gantz, W. (1983). "The Diffusion of News About the Attempted Reagan Assassination". *Journal of Communication. 33*(1). 56-66.

Gantz, W. ve Tokinoya, H. (1987). "Diffusion of News About the Assassination of Olof Palme: A Trans-Continental, Two-City Comparison of the Process". *European Journal of Communication. 2*(2). 197-210.

Goh, D. H. ve Lee, C. (2011). "An Analysis of Tweets in Response to the Death of Michael Jackson. *New Information Perspectives. 63*(5). 432-444.

Greenberg, B. S. (1964a). "Diffusion of News of the Kennedy Assassination". *Public Opinion Quarterly. 28*(2). 225-232.

Greenberg, B. S. (1964b). "Person-to-Person Communication in the Diffusion of News Events". *Journalism Quarterly. 41*(4). 489-494.

Greenberg, B. S., Brinton, J. E. ve Farr, R. S. (1965). "Diffusion of Newsabout An Anticipated Major News Event". *Journal of Broadcasting*. 9. 129-142.

Hanson, G. ve Haridakis, P. (2008). "Youtube Users Watching and Sharing the News: A Uses and Gratifications Approach". *Journal of Electronic Publishing. 11*(3).

Haroldsen, E. O. ve Harvey, K. (1979). "The Diffusion of 'Shocking' Good News". *Journalism Quarterly. 56*(4). 771-775.

Henningham, J. (2000). "The Death of Diana: An Australian News Diffusion Study". *Australian Journalism Review. 22*(2). 23-33.

Hill, R. J. ve Bonjean, C. M. (1964). "News Diffusion: A Test of the Regularity Hypothesis". *Journalism Quarterly. 41*(3). 36-342.

Hornik, J., Satchi, R., Cesareo, L. ve Pastore, A. (2015). "Information Dissemination Via Electronic Word-Of-Mouth: Good News Travels Fast, Bad News Travels Faster!". *Computers in Human Behavior*. 45. 273-280.

Ihm, J. ve Kim, E. M. (2018). "The Hidden Side of News Diffusion: Understanding Online News Sharing as an Interpersonal Behavior". *New Media & Society. 20*(11). 4346-4365.

Im, Y. H., Kim, E., Kim, K. ve Kim, Y. (2011). "The Emerging Mediascape, Same Old Theories? A Case Study of Online News Diffusion in Korea". *New Media & Society. 13*(4). 605-625.

Inoue, Y. ve Kawakami, Y. (2004). "Factors Influencing Tabloid News Diffusion: Comparison with Hard News". *Keio Communication Review. 26*. 37-52.

Jeffres, L. W. ve Quarles, R. (1983). "A Panel Study of News Diffusion". *Journalism Quarterly*. 60. 722-725.

Kanihan, S. F. Ve Gale, K. (2003). "Within 3 Hours, 97 Percent Learn About 9/11 Attacks". *Newspaper Research Journal. 24*(1). 78-91.

Katz, E. (1957). "The Two-Step Flow of Communication: An Up-to-Date Report on an Hypothesis". *Public Opinion Quarterly. 21*. 61-78.

Katz, E. ve Lazarsfeld, P. F. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Glencoe: The Free Press.

Katz, E., Blumler, J. ve Gurevitch, M. (1974). "Utilization of Mass Communication by the İndividual". J. Blumler ve E. Katz (Ed.). *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research*. 19-32). Beverly Hills, CA: Sage.

Katz, E., Haas, H. ve Gurevitch, M. (1973). "On the Use of the Mass Media for Important Things". *American Sociological Review. 38*(2). 164-181.

Kim, K., Baek, Y. ve Kim, N. (2015). "Online News Diffusion Dynamics and Public Opinion Formation: A Case Study of the Controversy over Judges Personal Opinion Expression on SNS in Korea". *The Social Science Journal. 52*(2). 205-216.

Ko, H., Cho, C. H. ve Roberts, M. S. (2005). "Internet Uses and Gratifications: A Structural Equation Model of Interactive Advertising". *Journal of Advertising. 34*(2). 57-70.

Kocabaş, O. (2021). *Haberde Doğruluk ve Hakîkat: Haber Doğruluk Hakîkat İlişkisinin Hermeneutik Tezahürleri Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Kohut, A., Doherty, C., Dimock, M. ve Keeter, S. (12 Eylül 2010). Americans Spending More Time Following the News. https://www.pewresearch.org/politics/2010/09/12/americans-spending-more-time-following-the-news/. 30 Haziran 2022.

Koopmans, R. ve Vliegenthart, R. (2011). "Media Attention as the Outcome of a Diffusion Process-A Theoretical Framework and Cross-National Evidence on Earthquake Coverage". *European Sociological Review. 27*(5). 636-653.

Kubey, R. W. ve Peluso, T. (1990). "Emotional Response as a Cause of Interpersonal News Diffusion: The Case of the Space Shuttle Tragedy". *Journal of Broadcasting & Electronic Media. 34*(1). 69-76.

Kümpel, A. S., Karnowski, V. ve Keyling, T. (2015). "News Sharing in Social Media: A Review of Current Research on News Sharing Users, Content, and Networks". *Social Media+Society. 2*. 1-14.

Kwak, H., Lee , C., Park , H. ve Moon, S. (2010). "What is Twitter, a Social Network or a News Media?". *In Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web*. 591-600.

LaRose, R., Mastro, D. ve Eastin , M. (2001). "Understanding Internet Usage: A Social-Cognitive Approach to Uses and Gratifications". *Social Science Computer Review. 19*(4). 395-413.

Larsen, O. N. ve Hill, R. (1954). "Mass Media and Interpersonal Communication in the Diffusion of a News Event". *American Sociological Review*. 19. 426-433.

Lazarsfeld, P. E., Berelson, B. ve Gaudet, H. (1960). *The People's Choice How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.

Lee, C. S., & Ma, L. (2012). "News Sharing in Social Media: The Effect of Gratifications and Prior Experience". *Computers in Human Behavior. 28*(2). 331-339.

Liu, N., An, H., Gao, X., Li, H. ve Hao, X. (2016). "Breaking News Dissemination in the Media Via Propagation Behavior Based on Complex Network Theory". *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*. 453. 44-54.

Lyons, B. ve Henderson, K. (2005). "Opinion Leadership in a Computer Mediated Environment". *Journal of Consumer Behaviour*. 4. 319-329.

Ma, L., Lee, C. S. ve Goh, D. H. (2013). "Understanding News Sharing In Social Media from the Diffusion of Innovations Perspective. *2013 IEEE International Conference on Green Computing and Communications and IEEE Internet of Things and IEEE Cyber, Physical and Social Computing*. 1013-1020.

Mahajan, V. ve Peterson, R. (1985). *Models for Innovation Diffusion.* Iowa City: Sage.

Mayer, M. E., Gudykunst , W., Perrill, N. ve Merrill, B. (1990). "A Comparison of Competing Models of the News Diffusion Process". *Western Journal of Speech Communication. 54*(1). 113-123.

McCombs, M. E. ve Shaw, D. (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media". *Public Opinion Quarterly. 36*(2). 176-187.

Medalia, N. Z. ve Larsen, O. (1958). "Diffusion and Belief in a Collective Delusion: The Seattle Windshield Pitting Epidemic". *American Sociological Review. 23*(2) 180-186.

Mendelsohn, H. (1964). "Broadcast vs. Personal Sources of Information in Emergent Public Crises: The Presidential Assassination". *Journal of Broadcasting & Electronic Media. 8*(2). 147-156.

Meyer, G. (2004). "Diffusion Methodology: Time to Innovate?". *Journal of Health Communication. 9*(1). 59-69.

Miller, D. C. (1945). "A Research Note on Mass Communication: How Our Community Heard About the Death of President Roosevelt". *American Sociological Review.* 10. 691-694.

Myers, D. J. (2000). "The Diffusion of Collective Violence: Infectiousness, Susceptibility, and Mass Media Networks". *American Journal of Sociology.* 106. 173-208.

Oliver, P. E. ve Myers, D. (2003). "Networks, Diffusion, and Cycles of Collective Action". M. D. McAdam (Ed.). *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. 173-203. Oxford: Oxford University Press.

Park, C. S. (2013). "Does Twitter Motivate Involvement in Politics? Tweeting, Opinion Leadership, and Political Engagement". *Computers in Human Behavior. 29*(4). 1641-1648.

Pei, S., Muchnik, L., Andrade Jr., J., Zheng, Z. ve Makse, H. (2014). "Searching for Superspreaders of Information in Real-World Social Media". *Scientific Reports. 4*(1). 1-12.

Peng, F. Y., Tham, N. ve Xiaoming, H. (1999). "Trends in Online Newspapers: A Look at the US Web". *Newspaper Research Journal. 20*(2). 52-63.

Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of Innovations.* New York: The Free Press.

Rogers, E. M. (2000). "Reflections on News Event Diffusion Research". *Journalism & Mass Communication Quarterly. 77*(3). 561-576.

Rogers, E. M. ve Beal, G. M. (1957). "The Importance of Personal Influence in the Adoption of Technological Change". *Social Forces.* 36. 329-335.

Rosengren, K. E. (1973). "News Diffusion: An Overview". *Journalism Quarterly. 50*(1). 83-91.

Rosengren, K. E. (1987a). "Conclusion: The Comparative Study of News Diffusion". *European Journal of Communication. 2*(2). 227-255.

Rosengren, K. E. (1987b). "Introduction to a Special Issue On News Diffusion". *European Journal of Communication. 2*(2). 135-142.

Rubin, A. M. (2008). "Uses-and-Gratifications Perspective on Media Effects". J. Braynt ve D. Zillmann (Ed.) *Media Effects Advances in Theory and Research.* 181-200. London: Routledge.

Ryan, B. ve Gross, N. C. (1943). "The Diffusion of Hybrid Seed Corn in Two Iowa Communities". *Rural Sociology. 8*(1). 15-24.

Sahin, I. (2006). "Detailed Review of Rogers' Diffusion of Inovations Theory and Educational Technology-Related Studies Based on Rogers' Theory". *Turkish Online Journal of Educational Technology. 5*(2). 14-23.

Schwartz, D. A. (1973). "How Fast Does News Travel?". *The Public Opinion Quarterly. 37*(4). 625-627.

Shaw, E. F. (1979). "Agenda-Setting and Mass Communication Theory". *Gazette. 25*(2). 96–105.

Shearer, E. ve Mitchell, A. (12 Ocak 2021). News Use Across Social Media Platforms in 2020. www.apo.org.au/node/311092. 25 Ocak 2022

Shirky, C. (2010). *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators.* New York: Penguin Books.

Shu, K., Wang, S. ve Liu, H. (2019). "Beyond News Contents: The Role of Social Context for Fake News Detection". *WSDM 2019*

Singer, J. B. (2004). "Strange Bedfellows? The Diffusion of Convergence in Four News Organizations". *Journalism Studies. 5*(1). 3-18.

Soule, S. A. (1999). "The Diffusion of an Unsuccessful innovation". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science.* 566. 120-130.

Stansberry, K. (2015). "Identifying and Engaging Online Influencers Through the Social Web". *PRism. 12*(1). 1-19.

Stansberry, K. (2017). "Multistep Flow of Communication: Online Media and Social Navigation". *The International Encyclopedia of Media Effects.* 1-9.

Starr, H. (1991). "Democratic Dominoes Diffusion Approaches to the Spread of Democracy in The International System". *Journal of Conflict Resolution.* 35. 356-381.

Steinfatt, T., M.Gantz, W., Seibold, D. ve Miller, L. (1973). "News Diffusion of the George Wallace Shooting: The Apparent Lack of Interpersonal Communication as an Artifact of Delayed Measurement". *Quarterly Journal of Speech. 59*(4). 401-412.

Strang, D. ve Macy, M. (2001). "In Search of Excellence: Fads, Success Stories, and Adaptive Emulation". *American Journal of Sociology.* 107. 147-182.

Surry, D. W. ve Farquhar, J. (1997). "Diffusion Theory and Instructional Technology". *Journal of Instructional Science and technology. 2*(1). 24-36.

Tandoc Jr, E. C., Lim, D. ve Ling, R. (2020). "Diffusion of Disinformation: How Social Media Users Respond to Fake News and Why". *Journalism. 21*(3). 381-398.

Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. ve Ling, R. (2018). "Defining "Fake News" a Typology of Scholarly Definitions". *Digital journalism. 6*(2). 137-153.

Tannenbaum, P. H. ve Greenberg, B. (1968). "Mass Communication". *Annual Review of Psychology.* 19. 351-386.

Tewksbury, D. ve Rittenberg, J. (2012). *News on the Internet: Information and Citizenship in the 21st Century.* New York: Oxford University Press.

Tichenor, P. J., Donohue, G. ve Olien, C. (1970). Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge. *Public Opinion Quarterly. 34*(2). 159-170.

Tsang, A. S. ve Zhou, N. (2005). "Newsgroup Participants as Opinion Leaders and Seekers in Online and Offline Communication Environments". *Journal of Business Research. 58*(9). 1186-1193.

Valente, T. W. (1996). "Network Models of the Diffusion of Innovations". *Computational and Mathematical Organization Theory. 2*(2). 163-164.

Valente, T. W. (1996). "Social Network Thresholds in the Diffusion of innovations". *Social Networks. 18*(1). 69-89.

Vosoughi, S., Roy, D. ve Aral, S. (2018). "The Spread of True and False News Online". *Science. 359*(6380). 1146-1151.

Wan, X. ve Yang, J. (2007). "Learning Information Diffusion Process on the Web". *In Proceedings of the 16th International Conference on World Wide Web*. 1173-1174.

Wani, T. A. ve Ali, S. W. (2015). "Innovation Difusion Theory". *Journal of General Management Research. 3*(2). 101-118.

Weaver-Lariscy, R. A., Sweeney, B. ve Steinfatt, T. (1984). "Communication During Assassination Attempts: Diffusion of Information in Attacks on President Reagan and The Pope". *Southern Journal of Communication. 49*(3). 258-276.

Weeks, B. E. ve Holbert, R. (2013). Predicting Dissemination of News Content in Social Media: A Focus on Reception, Friending, and Partisanship". *Journalism & Mass Communication Quarterly. 90*(2). 212-232.

HABER OKURYAZARLIĞI: GELENEK, KURAM, YAKLAŞIM

Özge Cengiz

Giriş

Haber, insanların bilgilenmesi ve merak duygusunun giderilmesi amacıyla toplanan, sentezlenen ve değerlendirilen güncel bilgilerin yer aldığı içeriktir. Gün içerisinde insanlar, çeşitli kaynaktan gelen birçok haberle karşılaşır. Özellikle dijitalleşme süreci ile birlikte karşılaşılan günlük haberlerin sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Yeni medya ortamında haber platformlarının çoğalması, sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla herkesin içerik üretebilir hâle gelmesi; haber okuyucularını hangi haber içeriklerini takip edecekleri, hangi içeriklerin doğru olduğu, hangilerinin düzenlenmiş veya dezenformasyonla donatılmış olduğu çıkmazına sürüklemektedir. Bu kapsamda haber okuryazarlığı doğru bilgiye ulaşmak için çağımızın en önemli gerekliliklerinden birisi olarak öne çıkmaktadır.

Haber okuryazarlığı, genel olarak medya okuryazarlığının bir kolu olarak düşünülebilmektedir. Medya okuryazarlığı, yazılı, görsel, işitsel ve elektronik ortamlardaki çeşitli medya içeriklerine erişim, çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneğidir (Aufderheide ve Firestone, 1993: 6). Dolayısıyla medya okuryazarlığı, teori ile pratiği bir araya getiren bir beceriler bütünüdür. Haber okuryazarlığı ise kişilerin farklı ortamlar üzerinden elde ettikleri/karşılaştıkları bilgileri eleştirel bir gözle değerlendirebilme yetilerine odaklanan, medya okuryazarlığının medyaya erişim, analiz, değerlendirme ve paylaşım özelliklerini haberler üzerinde özelleştiren bir alandır (*Center for News Literacy*, 2016a; Ashley vd., 2017: 81). Önceleri sadece gazeteci temelli geliştirilen haber okuryazarlığı, bugün teknolojinin gelişmesi neticesinde herkesin medya için içerik üreticisi ve tüketicisi hâline gelmesinden dolayı daha geniş bir alana uyarlanabilmektedir.

Haberi değerlendirme aşamasında, okuryazarların eleştirel bakış açısı geliştirebilmeleri oldukça önemlidir keza haberin nasıl üretildiği hakkında bilgi sahibi olmaları, haber üreticisinin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağ(ım)lılıklarını ve iş rutinlerinin içerik üzerindeki etkisini değerlendirebilmeleri gerekmektedir. Haberi iletme aşamasında ise haber okuryazarlarının paylaşacakları içeriğin doğruluğundan emin olmaları, haber içeriği oluştururken ön yargılarından uzaklaşmaları ve paylaşacakları haber içeriğinin kimlere ulaşabileceğini, bu kişiler üzerinde yaratabileceği olası etkileri düşünebilmeleri gerekmektedir.

Temel ilgi alanı olarak haberi çerçeveleyen haber okuryazarlığının kuramsal perspektifi sorgulamaya, araştırmaya, gazetecilerin ve gelişen teknolojiyle beraber hem tüketici hem de üretici konumuna erişen okuyucu/izleyici/dinleyicilerin pratiklerini dönüştürmeye yönelik beceriler bütünü olduğu belirtilmelidir. Haber okuryazarı olmak kişilere algoritmalar, tekelleşen medya yapısı, endüstriyel pazarın baskısı, içeriğin bir yandan çoğalırken bir yandan içinin boşalması gibi çeşitli sorunlar karşısında bilinçli hareket edebilecekleri daha sağlıklı bir ortam hazırlayacaktır. Medya okuryazarlığı geleneği içerisinde haber odaklı bütüncül yaklaşımlar ile birlikte kendisine daha detaylı bir alan açan haber okuryazarlığı alanına dair yapılacak çalışmalarda sadece haber içeriklerine yönelmeyen, haberin art alan bilgisini, üretim, tüketim ve paylaşım aşamasında etkili olan ideolojik, ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal boyutları bütüncül bir yaklaşımla ele alacak ve yeni teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli yenilenen haber ekosistemi içerisinde okuryazarların geliştirebileceği yeni becerileri keşfetmeye yönelik çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Ashley, S., Maksl, A., Craft, S. (2013). "Developing a news media literacy scale". *Journalism and Mass Communication Educator*, 68(1), 7-21. doi: 10.1177/1077695812469802.

Ashley, S., Maksl, A., Craft, S. (2017). "News media literacy and political engagement: What's the connection?". *Journal of Media Literacy Education*, 9(1), 79-98. https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1259&context=jmle.

Ashley, S. (2020). *News literacy and democracy*. New York: Routledge.

Aufderheide, P., ve Firestone, C. (1993). *Media literacy: A report of the national leadership conference on media literacy*. The Aspen Institute.

Bagdikian, B. H. (2016). *Yeni Medya Tekeli.* (E. Eminel, çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Balčytienė, A. ve Wadbring, I. (2017). "News literacy reinventing the ideals of journalism and citizenry in the 21st century". I. Wadbring ve L. Pekkala (ed.) *Citizens in a mediated World a Nordic-Baltic perspective on media and information literacy*. (31-44). Nordicom: Sweden.

Beyerstein, L. (2014, Eylül/Ekim). Can news literacy grow up? . *Columbia Journalism Review*.

https://archives.cjr.org/feature/can_news_literacy_grow_up.php. 24 Ekim 2022.

Bilici, İ. E. (2020). *Medya Okuryazarlığı ve Eğitimi*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi

Center for News Literacy Stony Brook University School of Journalism (2016a). Home. http://www.centerfornewsliteracy.org/. 11 Ekim 2022.

Center for News Literacy Stony Brook University School of Journalism (2016b). Our history. https://www.centerfornewsliteracy.org/history/. 11 Ekim 2022.

Diakopoulos, N. (2019). *Automating the News: How Algorithms are Rewriting the Media*. Cambridge: Harvard University Press.

Digital Resource Center. (tarih yok). Introducing IMVAIN. https://digitalresource.center/content/introducing-imvain. 11 Ekim 2022.

Dolanbay, H. (2019). "Sınıfta Medya Okuryazarlığı: Örnek Etkinlikler". M. Bostancı (ed.) *Medya Okuryazarlığı*. (91-110). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Erdem, C. (2020). *Medya Okuryazarlığı ve Öğretmen Eğitimi*. 3. Baskı. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.

Fleming, J. J. (2014). "Media literacy, news literacy, or news appreciation? A case study of the news literacy program at Stony Brook University". *Journalism & Mass Communication Educator*, 69, 146-165. doi: 10.1177/1077695813517885.

Hobbs, R. (2010). News literacy: What works and what doesn't. *Paper presentation at the Association for Education in Journalism and Mass Communication* (AEJMC) Denver: Colorado. https://mediaeducationlab.com/sites/default/files/Hobbs%2C%2520NEWS%2520LITERACY%2520AEJMC%25202010_1.pdf.

Hobbs, R. (2011). "The state of media literacy: A response to Potter". *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 55, 419-430. doi: 10.1080/08838151.2011.597594.

İnceoğlu, Y. (2007). "Medyayı Doğru Anlamak". M. C. Şimşek ve N. Türkoğlu (ed.). *Medya Okuryazarlığı.* (21-26). İstanbul: Kalemus Yayınları.

Maksl, A., Ashley, S., Craft, S. (2015). "Measuring news media literacy". *Journal of Media Literacy Education*, 6(3), 29-45. https://digitalcommons.uri.edu/jmle/vol6/iss3/3.

Malik, M., Cortesi, S. C., Gasser, U. (2013). "The Challenges of Defining 'News Literacy'". *Berkman Center Research Publication* No. 2013-20. https://ssrn.com/abstract=2342313.

Martens, H. (2013). "Evaluating Media Literacy Education: Concepts, Theories and Future Directions". *Journal of Media Literacy Education*, 2(1). doi: 10.23860/jmle-2-1-1.

Masterman, L. (1993). "The Media Education Revolution". *Canadian Journal of Educational Communication,* 22(1), s. 5-14.

McGrew S, Breakstone J, Ortega T, Smith, M., Wineburg, S. (2018). "Can students evaluate online sources? Learning from assessments of civic online reasoning". *Theory & Research in Social Education,* 46(2): 165–193.

Özad, B. E. (2011). "Medya Okuryazarlığı ve Yetişkinlerin Öğrenmesi". N. Türkoğlu (ed.). *Medya Okuryazarlığı*. (55-61). İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Pala, C. (2017). *Medya okuryazarlığı: Kavramlar ve kuramlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Potter, W. J. (2004). *Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Powers, E. (2010). *Teaching news literacy in the age of new media: Why secondary school students should be taught to judge the credibility of the news they consume*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Missouri: Washington University Department of American Culture Studies.

Powers, E. (2014). *How students access, filter and evaluate digital news: Choices that shape what they consume and the implications for news literacy education*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Maryland: University of Maryland.

Ritzer, G., Dean, P., Jurgenson, N. (2012). "The Coming of Age of the Prosumer". *American Behavioral Scientist*, 56, 379-398.

Sezer, N. (2019). "Türkiye'de Medya Okuryazarlığı Eğitimine İlişkin İlk Girişimler ve Sonrası". N. Sezer ve N. Yılmaz Sert (ed.). *Medya Okuryazarlığı Üzerine.* (53-145). Konya: Eğitim Yayınevi.

Shoemaker, P. J. ve Reese, S. D. (2014). *Mediating the Message in the 21st Century: A Media Sociology Perspective*. New York: Routledge.

Stroud, N. J. (2011). *Niche News: The Politics of News Choice*. Oxford: Oxford University Press.

Şencan, İ. (2020). *Haber okuryazarlığı programı: İçerik tasarımı ve etkililiğinin değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tayie, S. S. (2019). *News literacy for a responsible online news experience against harmful messages: Implications for political engagement of Egyptian and Spanish youth* (Yayımlanmamaış Doktora tezi). Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Thoman, E. (1990). "New Directions in Media Education". *The First Global Conference on Media Education*. E. Bevort, J. Savino, C. Bazalgette (ed.). London: BFI, CLEMI ve UNESCO.

Thorson, K. ve Wells, C. (2016). "Curated flows: A framework for mapping media exposure in the digital age". *Communication Theory,* 26(3): 309–328.

Tully, M., Maksl, A., Ashley, S., Vraga, E. K., Craft, S. (2022). "Defining and conceptualizing news literacy". *Journalism*, 23(8). doi: 10.1177/14648849211005888.

Vraga E. K., Tully M., Kotcher J. E., Smithson, A. B., Broeckelman-Post, M. (2015). "A multi-dimensional approach to measuring news media literacy". *Journal of Media Literacy Education,* 7(3): 41–53.

Vraga, E. K., Tully, M., Kotcher, J. E., Smithson, A., Broeckelman-Post, M. (2016). "A multi-dimensional approach to measuring news media literacy". *Journal of Media Literacy Education*, 7(3), 41-53.

https://digitalcommons.uri.edu/jmle/vol7/iss3/4/.

Vraga E. K., Tully M., Maksl A., Craft, S., Ashley, S. (2020). "Theorizing news literacy behaviors". *Communication Theory*, 31(1): 1–21.

Wardle, C. ve Derakshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Strasbourg Cedex: Council of Europe.

GAZETECİLİK ve HABER ETİĞİ

Arda Umut Saygın

Giriş

Felsefenin çalışma alanlarından biri olan ahlak, felsefenin alt dallarından biri olan etiğin araştırma konusudur. Bir diğer deyişle etik, ahlak felsefesi anlamına gelmektedir ve insan eylemlerinin ahlaki olup olmamasıyla ilgilenmektedir. Ahlak felsefesi ayrıca eylemleri ahlaki bakımdan iyi eylemler hâline getiren durumlarla da ilgilenmektedir (Cevizci, 2014: 218; Uzun, 2011: 20). Bununla birlikte ahlak ve ahlak felsefesi yani etik arasında da temel bir ayrım bulunmaktadır. Ahlak gündelik hayatımızı sarmalamış durumdadır ve yaşayışımızın içinde yer almaktadır. Bu, henüz filozoflar ahlak felsefesi üzerine düşünmeye başlamadan önce bile ahlakın mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Ahlak felsefesi ise ahlak üzerine düşünmek ve ahlak alanında felsefe yapmak demektir (Heimsoeth, 1978: 14).

Gündelik hayat içerisinde her insan kaçınılmaz olarak ahlaki çıkmazlarla karşılaşır; kararlarını doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü, adil mi değil mi gibi sorulara verdiği yanıtlar çerçevesinde alır ve eylemlerini bu kararlar neticesinde gerçekleştirir. Gazeteciler de mesleklerini icra ederlerken yani toplumun haber ihtiyaçlarını karşılarlarken çeşitli ahlaki çıkmazlarla karşılaşmaktadır. "Bir haberde olması beklenen 'Kim, neden, nasıl, nerede, ne zaman, ne için?' gibi soruların tamamına yanıt veren bir haber metni oluşturmalı mıyım yoksa bu sorulardan bazılarını haberin öznelerini korumak için yanıtsız mı bırakmalıyım?", "İsmi gizli kalmak şartıyla bana haber sağlayan kaynağımın gizliliğini sonuna kadar korumalı mıyım?", "Haber elde etmek için haber kaynağına ödeme yapmalı mıyım ya da gazeteci kimliğimi gizlemeli miyim?", "Kadınları, çocukları, sığınmacıları ve 'öteki'leri medyada temsil ederken nelere dikkat etmeliyim?" ve hatta "Haber fotoğrafını hangi açıdan çekmeliyim?" gibi sorular, gazetecilerin işlerini yaparken karşılaştıkları çıkmazlarla birlikte ortaya çıkabilecek sorulardan sadece birkaçıdır.

Gazetecilik etik ilkelerinin gerekliliğinin en önemli gerekçesi ise demokrasiye olan ihtiyaçtır. Medyanın yasama, yürütme, yargının yanında dördüncü güç olarak konumlandırılmasından dolayı gazetecilik de demokrasiye içkin bir meslek konumundadır. Kamuoyu adına siyasi otoriteleri denetleme, yurttaşları önemli meseleler hakkında bilgilendirme, farklı sesleri duyulur kılarak demokrasinin çok sesliliğine katkıda bulunma gibi işlevleriyle medya demokrasiyi geliştirmekten sorumludur. Bu sebeple gazetecilerin ve haber kuruluşlarının gazetecilik etik ilkelerinde sürekli vurgulanan enformasyonu toplarken ve yayarken yani haberciliğin her aşamasında doğru davranmayı, gerçeklikten ve dürüstlükten ayrılmamayı, ayrımcı ifadelerden ve nefret söyleminden imtina etmeyi, kişilerin mahremiyetlerine ve haysiyetlerine zarar vermemeyi ve onlara saygı göstermeyi, mesleği hiçbir etki altında kalmadan tarafsız ve bağımsız bir şekilde icra etmeyi kanıksamaları belki de en önemli evrensel değerlerden biri olan demokrasinin sağlıklı şekilde işlemesi için önem arz etmektedir.

Kaynakça

Arvas, İ. S. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Basında Etik Bağlamda Ortaya Konulan Uygulamalar Ve Bir Meslek Örgütü: Basın Konseyi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arvas, İ. S. (2011). "Basında Sosyal Sorumluk Anlayışı Bağlamında Günümüz Türkiye'sindeki Özdenetim Uygulamaları". *Erciyes İletişim Dergisi. 2(2).* 82-92.

Bates, S. (2018). "Media Censures: The Hutchins Commission on the Press, the New York Intellectuals on Mass Culture". *International Journal of Communication 12(2018).* 4784–4801.

Baughman, J. L. (2011). "The Fall And Rise Of Partisan Journalism". https://ethics.journalism.wisc.edu/2011/04/20/the-fall-and-rise-of-partisan-journalism/. 25 Ağustos 2022.

Belsey, A. ve Chadwick R. (2006). "Ethics and politics of the media: the quest for quality". A. Belsey ve R. Chadwick (ed.). *Ethical Issues in Journalism and the Media.* (1-12). London: Routledge.

Berry, D. (2008). *Journalism, Ethics And Society*. England: Ashgate Publishing.

Binark, M. ve Bayraktutan, G. (2013). *Ayın karanlık yüzü: yeni medya ve etik*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bildirici, F. (2018). *Günahlarımızda Yıkandık: Örneklerle Gazetecilik Meslek Etiği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bildirici, F. (2021). *Medyanın Ombudsmanı Saray'ın Medyası: Hürriyet'teki Etik kavgasının Bilinmeyenleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Blanchard, M. A. (1977). "The Hutchins Commission, The Press and the Responsibility Concept". *Association for Education in Journalism*. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED139017.pdf. 22 Eylül 2022

Cevizci, A. (2014). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Say Yayınları.

De Botton, A. (2015). *Haberler: bir kullanma kılavuzu*. (Z. Baransel, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Demir, V. (2006). *Medya Etiği*. İstanbul: Beta Kitap.

Eryılmaz, T. (1999). "Gazeteci kendine de sormalı". *Birikim Dergisi. 117*. https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-117-ocak-1999/2311/gazeteci-kendine-de-sormali/5321. 29 Ekim 2022.

Geray, H. ve Aydoğan, A. (2010). "Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik". B. Çaplı ve H. Tuncel (ed.) *Televizyon Haberciliğinde Etik*. (305-321). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Gunnar N. ve Andreas W. (2018). "Changing Norms Concerning Verification: Towards a Relative Truth in Online News?". Kim O. ve Andreas K. (ed.). *Trust in Media and Journalism: Empirical Perspectives on Ethics, Norms, Impacts and Populism in Europe*. Switzerland: Springer.

Heimsoeth, H. (1978). *Ahlâk Denen Bilmece: Beş Konuşma*. (N. Uygur, çev.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Herrscher, R. (2002). "A Universal Code of Journalism Ethics: Problems, Limitations, and Proposals". *Journal of Mass Media Ethic., 17(4).* 277-289. doi:10.1207/S15327728JMME1704_03.

IPS. *Gazeteciler İçin Pratik Kılavuz*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

IPSOS (2021). https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-10/Global-trustworthiness-index-2021.pdf. 2 Eylül 2022.

Işık, M. (2014). "İletişim Sistemleri-Siyasal Sistem İlişkileri Bağlamında İletişim Alanının Düzenlenmesi Ve Medya-Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi". *Selçuk İletişim. 2 (2).* 23-34. https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19004/200970. 22 Eylül 2022.

İnal, A. (2010). "Tarihsel gelişimi içinden gazetecilik etiğini yeniden düşünmek". B. Çaplı ve H. Tuncel (ed.) *Televizyon Haberciliğinde Etik*. (27-45). Ankara: Fersa Matbaacılık.

İrvan, S. (2022). "Gazetecilik etiği: Zor ama mümkün". *Çağdaş Dergi*. https://cgd.org.tr/wp-content/uploads/2022/04/CAGDAS_DERGI-4.SAYI_-2.pdf. 12 Ağustos 2022.

Kaya, A. (2020). "Liberal Medya Etiğinin Sorgulanması ve Alternatif Medya Etiğinin Türkiye Haberciliği Üzerinden Değerlendirilmesi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 18(1).* 283-299. doi:10.18026/cbayarsos.670529.

Meens, T. (2010). "Ombudsman: Okur/izleyici ile medya arasındaki kilit isim". B. Çaplı ve H. Tuncel (ed.) *Televizyon Haberciliğinde Etik*. (145-163). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Mellinger, G. (2020a). "Journalism's Ethical Progression: A Twentieth-Century Journey". Gwyneth M. ve John P. F. (ed.) *Journalism's Ethical Progression: A Twentieth-Century Journey*. (ix-xxvi).United Kingdom: Lexington Books.

Mellinger, G. (2020b). "Conflicts of Interest in Journalism Debating a Post-Hutchins Ethical Self-Consciousness". Gwyneth M. ve John P. F. (ed.) *Journalism's Ethical Progression: A Twentieth-Century Journey*. (139-160). United Kingdom: Lexington Books.

Mora, N. (2008). "Medya, toplum ve haber kaynağı olarak sembolik seçkinler". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 5(1)*. 1-25.

Morresi, E. (2003). *Haber Etiği: Ahlaki Gazeteciliğin Kuruluşu ve Eleştirisi*. (F. Genç, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Organization of News Ombudsmen (2022). https://www.newsombudsmen.org/about-ono/. 25 Eylül 2022.

Özer, Ö. (2010). *Liberal Basın*. Konya: Literatürk.

Özgen, M. (1998). *Kurumsal, Kuramsal ve Tarihsel Açıdan Gazetecinin Etik Kimliği*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Rodgers, R. R. (2020). "The Progressive Era's Social Awakening and the Soul of the News". Gwyneth M. ve John P. F. (ed.) *Journalism's Ethical Progression: A Twentieth-Century Journey*. (1-23). United Kingdom: Lexington Books.

Sanders, K. (2004). *Ethics & Journalism*. London: Sage Publications.

Siebert, F. S., Theodore P., Wilbur S. (1956). *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Chicago: University of Illinois Press.

Taş, O. (2010). "Medya etiğinin tarihsel temelleri ve gelişimi. Televizyon Haberciliğinde Etik". B. Çaplı ve H. Tuncel (ed.) *Televizyon Haberciliğinde Etik*. (3-23). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Taş, O. (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları: Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi/bildirge.html. 5 Kasım 2022.

Uzun, R. (2011). *İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Quinn, A. (2018). *Virtue Ethics and Professional Journalism*. Switzerland: Springer.

Ward, S. J. A. (2004). *Invention of Journalism Ethics: The Path to Objectivity and Beyond*. London: McGill-Queen's University Press.

White, A. (2015). "The 5 Core Values of Journalism" https://www.rcmediafreedom.eu/Multimedia/Video/The-5-Core-Values-of-Journalism. 2 Eylül 2022.

Yaylagül, L. (2019). "Eleştirel Ekonomi Politik Perspektiften Devlet ve Medya İlişkisi". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 5 (2)*. 134-152.

MEDYANIN ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİĞİ YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL HABERCİLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nergiz Boral Aslan
Fatma Nisan

Giriş

Günlük yaşamda en yoğun kullanılan ve sosyal etkileşimin bir parçası olan medya, teknolojik gelişmenin ve değişimin en etkili hissedildiği alan olmaktadır. Medya kuruluşlarının ekonomik ve politik yapısı, gelişen bu ekonomik alandan nasibini almakta ve bu durum haber üretim aşamasını da etkilemektedir. Ağırlıklı olarak ekonomik kaygıların ön planda olduğunun görüldüğü internet haberciliği, aynı şekilde hegemonyanın etkisini sürdürebildiği en güçlü alan olmaya devam etmektedir. Hegemonyanın taşıyıcısı konumunda olan ideoloji, internet mecrasından da aktarılmaktadır. Önceleri evlerimizde olan radyo, televizyon, gazete ve bilgisayar gibi iletişim araçları artık mobil araçlara dönüşmüş ve istediğimiz her an her yerde parmaklarımızın ucunda ulaşılabilir bir konuma erişmiştir. Ancak teknolojinin sağladığı bu avantajların yanında okuyucular/izleyiciler her an ve daha yoğun olarak aktarılan ideolojik mesajlara maruz kalmaktadır.

Kitle iletişiminde meydana gelen bu hızlı değişim ve yeniliklerle birlikte birçok medya kuruluşu, enformasyon için kullandığı araçları ve mecraları değiştirmiştir. Bu yeni medya ortamları habercilik anlayışına da yeni bir boyut kazandırmıştır. Öyle ki iletişim literatüründe yer alan medya kavramı, geleneksel medya ve yeni medya olmak üzere iki farklı başlık altında ele alınmaktadır. Yeni medya

Kaynakça

Adaklı, G. (2001). "Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol". B, Keşanlıoğlu., S, Çelenk., Adaklı, G. (ed.), *Medya Politikaları.* Ankara: İmge Kitapevi.

Akçalı, S. İ. (2002). *Türkiye'de Araştırmacı Gazetecilik.* Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Akyazı, E. (2015). "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkileri: Ünlülerin Twitter Hesapları Üzerine Bir Araştırma". D, Yengin. (ed.), *Sosyal Medya Araştırmaları* (s. 313-319). İstanbul: Paloma Yayınevi.

Batuş, G. (2011). "Walter Ong" . Batuş, G., Alver, F., Arık, B., Çoban, B., Çığ, Ü. (ed.), *Kadife Karanlık 2.* (173-191). İstanbul: Su Yayınları.

Chomsky, N. (2017). *Güç ve İdeoloji Üzerine Managua Dersleri.* (T. Doğan ve Ş. Duran, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.

Demirel, S. D. (2019). *Eleştirel Ekonomi Politik Kuramı Işığında Dijital Medya İle Değişen Gazetecilik Pratikleri: Dijital ve Basılı Gazeteler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma.* (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi .

Dönmez, İ. H. (2010). İnternet Haberciliğinde Tıklanma Kayıgısı ve "Kapan" Manşetler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(14), s. 105-127.

Erdoğan, İ. ve Korkmaz, A. (2005). *Öteki Kuram KİtIe İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bİr Değerlendirmesi.* Ankara: ERK Yayınevi.

Eroğlu, E. ve Yüksel, A. H. (2014). *Etkili iletişim Teknikleri.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Fairclough, N. ve Graham, P. (2015). "Eleştirel Söylem Çözümlemesi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi İle Bağlantısı". Z. Özarslan. ve B. Çoban (ed.), *Söylem ve İdeoloji* (Z. Özarslan ve Barış Çoban, Çev.). (147-197). İstanbul: Su Yayınları.

Golding, P. ve Murdock, G. (2014). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik". S. İrvan (ed.) *Medya Kültür Siyaset.* (B. Keşanlıoğlu, Çev.). (49-75). Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Gül, Z. (2018). Haber Söylemi ve Haber Söyleminde Gerçekliğin Yeniden İnşası. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*.

Gürson, P. (2015). 1946'dan Günümüze Türk SİyasiHayatında Medya ve SİyasetİlişkisiT. Yazıcı içinde, *1946'dan Günümüze Medya ve Siyaset.* İstanbul: Volga Yayıncılık.

Hepkon, Z. (2011). *İletişim ve Teknoloji.* İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Herman, E. S. (2003). *Pazarın Zaferi Ekonomi, Politika ve Medya Üzerine.* İstanbul: Pınar Yayıncılık.

Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politiği.* (E. Abadoğlu, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587 . 23 Ocak 2023

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf . 23 Ocak 2023.

Işık, U. ve Koz, K. A. (2009). Cinsellik Üzerinden "tık ticareti": İnternet Haberciliği Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi(29), s. 167-189.*

İnal, M. A. (1996). *Haberi Okumak.* İstanbul: Temuçin Yayınları.

İnce, M. (2018). İnternet Haberciliğinde Çok Tıklanma Beklentisi ve Tuzak Başlıklar. *Karabük Üniversitesi Sosyal BİIimler Enstitüsü, 8*(2), s. 297-313.

İspirli, M. (2000). *Medya Gerçeği ve Haberciler.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kalender, A. B. (2019). İnternet Haberciliğinde Clickbaıt Savaşları: Bir Okuyucu Tepkisi Olarak Limon Haber Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi, 2*(2), s. 1-21.

Karaduman, M. (2002). *Değişen İletişim Ortamı, Yeni Medya ve İnternet Gazeteciliği*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Karagöz, K. (2018). Post-Truth Çağında Yayıncılığın Geleceği. *TRT Akademi Dergisi, 3*(6), s. 678-708.

Kazaz, M. (2007). Geleneksel Habercilikten İnternet Haberciliğine Geçiş Sürecinde Spor Basını. *Selçuk İletişim Dergisi, 4*(4), s. 220-229.

Kutlu, T. Ö. ve Bekiroğlu, O. (2010). Türkiye'de Yurttaş Gazeteciliği Bağlamında İnternet Haberciliği: BİANET Örneğinde Kentsel Dönüşüm Projesiyle İlgili Haberlerin Analizi. *Selçuk İletişim Dergisi, 6*(2), s. 254-269.

Mutlu, E. (2005). *Kitle İletişim Kuramları.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Reuters Institute: Dijital News Report 2022

Şeker, T. ve Uzun, B. (2018). Ciner Grubunun Ekonomi Politik Yapısı. *İNİF E-Dergi, 3(2), s. 107-129.*

Şengöz, A. ve Eroğlu, E. (2017). Örgütlerde Sosyal Medya Kullanımı: Sosyal Medya Algıları, Amaçları ve Kullanım Alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5*(1), s. 503-524.

Tokgöz, O. (2014). *Siyasal İletişimi Anlamak.* Ankara: İmge Kitapevi.

Törenli, N. (2005). *Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022:

Ünlüer, A. O. (2016). Ana Akım Medyada Haberler: Televizyon ve Gazetelerin Haber Seçimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Selçuk İletişim dergisi, 9(2),* s. 138-158.

Wayne, M. (2015). *Marksizim ve Medya Araştırmaları Anahtar Kavramlar, Çağdaş Eğilimler.* (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Yaylagül, L. (2017). *Kitle İletişim Kurmaları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Yurdigül, Y. ve Zinderen, E. (2012). Yeni Medyada Haber Dİli (Ayşe Paşalı Olayı Üzerinden Geleneksel Medya ve İnternet Haberciliği Karşılaştırması). *The Turkish Online Journal Of Desing, Art and Communication- TOJDAC, 2(3),* s. 81-91.

DİJİTAL MEDYA BOYUTUYLA HABERDE SÖYLEM ve İDEOLOJİ

Ali Aydın

Giriş

Haber insanlara anlık olarak çeşitli konularda bilgi aktaran kodlanmış mesajdır. Haber yoluyla aktarılan bilgiler insanların düşüncelerini ve bakış açılarını büyük ölçüde etkilemektedir. Haberle birlikte ideolojik mesajlar da aktarılmaktadır. Bu çerçevede haberi, ideolojiyi taşıyan bir söylem türü olarak gören araştırmacılar, haberin toplumsal tahakkümün oluşturulmasındaki rolünü ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Haberlerin ideolojik söylem biçimleri olarak nasıl bir tahakküm aracına dönüştüğünü açıklayabilmek için haber üreten medyanın toplumsal yapı içindeki konumunu anlamak ve açıklamak gerekmektedir.

Medyanın, egemen sınıfın çıkarlarına uygun toplumsal yapıyı üreten bir araç olduğu yönündeki yaklaşımlar büyük ölçüde Karl Marx'ın ideoloji konusundaki görüşlerine dayanmaktadır. Marx'ın görüşlerinden etkilenen kuramcılar, egemen sınıfın medya aracılığıyla kapitalist ekonomi ilişkilerini, egemen kültürü yeniden ürettiğini ve bu sayede kapitalizmi ayakta tutmaya çalıştığını savunmaktadır.

Marx'tan sonra gelen Antonio Gramsci ve Louis Althusser'in ideoloji konusundaki çözümlemeleri, genelde medya ve özelde haber incelemeleri için yeni açılımlar getirmiştir. Kitle iletişim araçlarının egemen sınıfların ideolojisini nasıl ürettiğini, desteklediğini ortaya çıkarmaya çalışan kültürel çalışmalar geleneğinin temelleri Althusser'in ideoloji ve Gramsci'nin hegemonya kuramı üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşıma göre ideoloji kültürü biçimlendirmekte ve egemen ideoloji zora başvurmadan insanların rızasını üreterek tahakküm kurmaktadır. Kapitalizmin egemenliğinin kültürü şekillendirme gücünden kaynaklandığını savunan Stuart Hall, med-

öne sürülmektedir. Ayrıca algoritmalara güvenin artmasıyla birlikte gelecekte robot gazeteciliğe ilginin artacağı düşünülmektedir. Robot gazetecilik veya otomatik haberciliğin artması haber kuruluşları, gazeteciler ve haber tüketicileri için olumlu ve olumsuz bazı önemli sonuçlar ortaya çıkaracağı belirtilmektedir. Özetle dijital medyaya yönelik ideoloji ve söylem çalışmalarında haber metinlerin yanı sıra algoritma, büyük veri ve çok modluluk gibi farklı konularda yeni söylem yaklaşımları ortaya çıkacaktır. Çünkü mecranın teknolojik boyutu bilginin akış yönünü, sunum şeklini, biçimini, yapısını değiştirmektedir.

Dijital medyadaki haber süreçlerinin çok daha kapsamlı yaklaşım ve yöntemlerle analiz edilmesi gerekmektedir. Geleneksel medyada içerikler çok daha sınırlıyken dijital medyada çok fazla veri anlık olarak üretilmekte ve dolaşıma girmektedir. Sıradan vatandaşların da haber üretip paylaştığı sosyal ağlardaki söylem yapıları çok daha karmaşık süreçleri barındırmaktadır. Dijital medyada haber, ideoloji ve söylem ilişkisini anlamak ve açıklamak için kültürel, ekonomik ve teknolojik boyutları tüm yönleriyle inceleyen yeni bakış açılarına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri.* Ankara: Ütopya Yayınevi

Adorno, T. W. (2014). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi. İstanbul: İletişim Yayınları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akgün, H., ve Arık, E. (2021). "İngiliz Kültürel Çalışmalar Ekolü ve Medya Mahallesi Haber Programının Alımlama Analizi". *Erciyes İletişim Dergisi, 8*(1), 113-128.

Albert, C. S., & Salam, A. (2013). Critical Discourse Analysis: Toward Theories in Social Media

Alemdar, K., & Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Althusser, L. (2000). Devletin İdeolojik Aygıtları. Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık. İstanbul. İletişim Yayınları.

Mager, A. (2012) "Algoritmic Ideology, Information, Communication & Society", 15:5, 769-787, DOI: 10.1080/1369118X.2012.676056

Barker, C., & GalasinÂski, D. (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis A Dialogue on Language and Identity.* London: SAGE Publications.

Bradley, P. (1989). "Philip Schlesinger. Putting 'Reality' Together: BBC News". *American Journalism, 6*(2), 128-129.

Beer, D. G. (2017). "The Social Power of Algorithms". *Information, Communication and Society*, *20*(1), 1-13. https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1216147

Bouvier, G. (2015) "What is a discourse approach to Twitter, Facebook, YouTube and other social media: connecting with other academic fields?" *Journal of Multicultural Discourses*, 10:2, 149-162, DOI: 10.1080/17447143.2015.1042381

Caple, H. (2013). *Photojournalism: A social semiotic approach*. Springer.

Çebi, M. S. (2002). *Haberi Anlamak.* Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

Çelik, H., ve Ekşi, H. (2008). "Söylem Analizi". *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, C, 27*, 99-117.

Dawson, M. ve Foster J. B. (2003). "Sanal Kapitalizm". R.W. McChesney; J.B. Foster; E.M. Wood (der./ed.) Kapitalizm ve enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi. (N.S. Çınga, E. Baltacı, Ö. Yalçın, çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 249–283.

Dijk, T. A. (1995). Power and the news media. *Political communication and action, 6*(1), 9-36.

Dijk, T. A. (2002). Media contents The interdisciplinary study of news as discourse. N. W. Jankowski, & K. Jensen içinde, *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research* (s. 108-120). London: Routledge.

Dijk, T. A. (2003). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Söylem ve İdeoloji* (s. 13-113). İstanbul: Su Yayınevi.

Dijk, T. A. (2013). News as Discourse.

Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (M. Özcan, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Elliott, R. (1996). "Discourse analysis: exploring action, function and conflict in social texts". *Marketing Intelligence & Planning*, 65-68.

Fairclough, N. ve Graham P. (2003). "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı". B. Çoban ve Z. Özarslan (der./ed.) Söylem ve İdeoloji (185-245). İstanbul: Su Yayınevi.

Foucault, M. (1993) *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*, (S. Hilav, çev.). İstanbul: YKY Yayınları.

Fenton, N. (2010). "Drowning or Waving? New Media, Journalism and Democracy". N. Fenton (der./ed.) New Media, Old News (3-17). London: SAGE.

Foça, M. A. (2016). "Yankı Fanusları Haber Alma Alışkanlıklarımızı Nasıl Değiştiriyor?" Y. İnceoğlu, S. Çoban (der./ed.) Haber Okumaları (369-376). İstanbul: İletişim.

Fuchs, C. (2021). *Dijital Kapitalizm Çağında Marx'ı Yeniden Okumak*. (D. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: NotaBene Yayınları.

Gee, J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (2nd Edition). New York: Routledge.

Goodarzi, M., Fahimifar, A. A., & Daryani, E. S. (2021). "New Media and Ideology: A Critical Perspective". *Journal of Cyberspace Studies*, 137-162.

Golding, P. (2003). "Küresel Köy mü, Kültürel Yağma mı? İletişim Devriminin Eşitsiz Yağması". R.W. McChesney; J.B. Foster; E.M. Wood (der./ed.) Kapitalizm ve enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi. (N.S. Çınga, E. Baltacı, Ö. Yalçın, çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. (K. Somer, çev.) İstanbul. Onur Yayınları.

Güneş, C. D. (2013). "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 55-69.

Güngör, N. (2013). *İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.

Güngör, N. (2020). "Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni" (Cilt 5). *TRT Akademi*.

Gür, T. (2013). "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi". *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 5(1), 185-202*.

Gürçınar, P. (2015). "Althuser ve Marx'ın İdeoloji Kavramlarının Karşılaştırması". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(41)*.

Hall, S. (1977). "Culture, the Media and the Ideological Effect". Curran, J vd. (der./ed.) Mass Communications and Society. Londra: Edward Arnold

Hall, S. (1986). "The Problem of Ideology-Marxism without Guarantees". *Journal of Communication Inquiry*, 28-44.

Hall, S. (2003). "Kodlama ve Kodaçım". B. Çoban, Z. Özarslan (der./ed.) Söylem ve İdeoloji (B. Çoban, Çev.). (309-326). İstanbul: Su Yayınevi.

Hall, S. (2005). "The Rediscovery of 'Ideolog': Return of Repressed in Media Studies". M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, & J. Woollacott (der./ed.) Culture, Society and the Media. (52-86). London: Routledge.

Hall, S. (2017). *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları.* (İ. Dündar çev.) Pinhan Yayıncılık.

Herman, E. S., & Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politiği.* İstanbul: Bgst Yayınları.

İnal, M. A. (1996). *Haberi Okumak.* İstanbul: Temuçin Yayınları.

İnceoğlu, Y. G., & Çokmak, N. A. (2016). Metin Çözümlemeleri. Ayrıntı.

İnceoğlu, Y., & Çoban, S. (2016). *Haber Okumaları.* İstanbul: İletişim.

Inglis, F. (2018). "Frankfurt Okulu". E. Mutlu (der./ed.) Kitle İletişim Kuramları (221-226). Ankara: Ütopya Yayınevi.

İrvan, S. (2014). *Medya Kültür Siyaset.* Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Jager, S. (2001). "Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis". R. Wodak, M. Meyer (der./ed.) Methods of Critical Discourse Analysis (32-62). London: Sage

Karaduman, S. (2017). "Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 4(2), 31-46.

Kelsey, D. (2020). News, discourse, and ideology. K. Wahl-Jorgensen ve T. Hanitzch (der./ed.) The Handbook of Journalism Studies (246-260). Routledge.

Khosravinik, M. (2014). "Critical discourse analysis, power, and new media (digital) discourse". M. Kopytowskaa, Y. Kalyango (der./ed.) Why discourse matters: Negotiating identity in the mediatized world (287-306).

Kitchin, R. (2017) "Thinking critically about and researching algorithms". *Information, Communication & Society*. 20:1, 14-29, DOI: 10.1080/1369118X.2016.1154087

Knox, J. (2007). "Visual-verbal communication on online newspaper home pages". *Visual Communication*, *6*(1), 19–53. https://doi.org/10.1177/1470357207071464

Kurt, G. (2019). "Yeni Medyada Nefret Söylemi: YouTube'da Suriyeli Mültecilere Karşı Üretilen Nefret Söylemi Üzerine Bir Araştırma". *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 1-20.

Li, J., & Min-Hsin, S. (2020). "Real talk about fake news: Identity language and disconnected networks of the US public's "fake news" discourse on Twitter". *Social Media+ Society.*

Marx, K., & Engels, F. (2015). *Alman İdeolojisi.* (S. Belli, çev.). Ankara: Sol Yayınları.

Mautner, G. (2016). "Checks and balances: How corpus linguistics can contribute to CDA". *Methods of critical discourse studies*, *3*, 155-180.

McChesney, R. W. (2013). Medyanın Politik Ekonomisi. (B. Sönmez, çev.) Atatürk İletişim Dergisi (5), 117-136.

Mills, S. (2003). Söylem ve İdeoloji. B. Çoban, Z. Özarslan (der./ed.), Söylem ve İdeoloji (113-131). İstanbul: Su Yayınevi.

Montal, T. ve Reich, Z. (2016). "I, Robot. You, Journalist. Who is the Author?", *Digital Journalism*, DOI: 10.1080/21670811.2016.1209083

Morley D., & Brunsdon, C. (2005). *The Nationwide Television Studies.* Routledge.

Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication.* SAGE Publication.

Özçetin, B. (2010). "İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (13), 139-159.

Özer, Ö. (2021). "Eleştirel Söylem Çözümlemesi". Ö. Özer (der./ed) *Eleştirel Medya Kuramları* (s. 293-320). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Parker, I. (1990). Discourse in social psychology. *Philosophical Psychology*, 187-204.

Purvis, T., & Hunt, A. (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji. (S. Coşar, çev.) Moment Dergi, 1(1), 9-36.

Schiller, D. (2014). "Devlet Mobilizasyonun Ekonomi Politiği ve Siber Uzamda Birikimin Hareketliliği Açısından Rosa Lüxemburg'un İnterneti". M. Çakır (der./ed.) Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar. (H. Çakır, Çev.). (183-211). İstanbul: Doğu Kitabevi.

Sözen, E. (1999). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite.* İstanbul: Paradigma.

Sözen, E. (2017). Söylem: belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite. Profil Yayınlar

Şen, F. (2016). "Eleştirel Medya Çalışmalarında Kültürel Çalışmalar Perspektifi: Medya, İdeoloji ve Temsil". M. Bostancı (der./ed.) *Eleştirel Medya Çalışmaları. (219-235). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi*.

Thurlow, C. (2018). Digital discourse: Locating language in new/social media . *The SAGE handbook of social media*, 135-145.

Turner, G. (2005). British cultural studies. Taylor and Francis e-Library

Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik.* Ankara: Ankara SBF Yayınları.

Üşür, İ. (2003). "Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?" *Prakis*, 211-238.

Üşür, S. S. (1997). *İdeolojinin Serüveni.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Williams, R. (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. (E. Tarım, çev.) İstanbul: Adam Yayınları

Wodak, R. (2002). "Aspects of Critical Discourse Analysis". *Zeitschrift für angewandte Linguistik, 36*(10), 5-31.

Wood, L. A., & Kroger, R. O. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text.* Lodan: Sage.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları Eleştirel ve Egemen Yaklaşımlar.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Yerlikaya, T. (2019). "Critical Discourse Analysis and Social Media: New Apporoaches in Critical Discourse Analysis Studies". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 193-210.

İNTERNET HABERCİLİĞİ EKSENİNDE HABER ÇERÇEVELEME KURAMI

Fatma Nisan

Giriş

Medya, hedef kitle olarak adlandırdığı alıcılar için birtakım içerikler üretmektedir. Üretilen bu içerikler, hedef kitleyi bilgilendirme amacını içerisinde barındırıyor olsa da "bilgilendirme aşamasının" hangi perspektiften yapıldığı yani nasıl kurgulandığı ya da çerçevelendiği konusu önem taşımaktadır. Bu durum medya içeriklerinin çerçevelenme şekliyle ilgili düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

"Çerçeveleme" ifadesi, genel manada fotoğraf çerçevesine göndermede bulunuyor olsa da fotoğraf makinesinin objektifinin hangi tarafa açıldığı ya da neyin görülmesinin istendiği şeklinde de bir kabul görmektedir. Alıcılar, fotoğraf makinesinin objektifine yansıyan görüntüyü hem fark etmekte hem de o kareyle ilgili yargıya varmaktadır. Makinenin objektifinin yansıtmaya çalıştığı görüntü, alıcıların bilincindeki görüntünün de oluşmasına neden olmaktadır. Böylelikle alıcılar dünyayı o görüntüye göre görmekte, yorumlamakta ve yargıda bulunmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi sadece bilgi verme amacı içerisinde olmayan medya, egemen kesimlerin ideolojilerini görüntülerin içerisine yerleştirerek alıcıların da dünyaya ideolojik bakmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla saf, ham görüntülerin yerini ideolojilerle bezenmiş yapay, kurgulanmış görüntüler almaktadır. Olayın bu boyutu düşünüldüğünde medyanın içerik üretirken hangi kriterlere ya da çerçevelere göre bir şekillendirme içerisinde olduğu araştırmacıyı haber çerçeveleme kuramına götürmektedir. Bu konuyla ilgili, özellikle geleneksel medya bağlamında, çok sayıda bilimsel çalışma üretilmiştir. Bu çalışmanın amacı ise internet haberciliği bağlamında haber çerçeveleme kuramını irdelemek ve her

Kaynakça

Akdoğan, İ., Uğuş, M. ve Yılmaz, M. M. (2021). "Gerçekliğin Yeniden İnşası: Arap-İsrail Normalleşmesinin Orta Doğu Basınında Çerçevelenmesi". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi. 8*(1). 75-118.

Aksoy, S. (2012). "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara İlişkin Tartışmaların Türk Basınında Çerçevelenmesi". *Selçuk İletişim. 7*(3). 191-205.

Ardèvol-Abreu, A. (2015). "Framing Theory In Communication Research. Origins, Development and Current Situation In Spain". *Revista Latina de Comunicación Social*. (70). 423-450.

Ashley, L. and Beth, O. (1998). "Constructing Reality: Print Media's Framing of the Women's Movement, 1966 to 1986". *Journalism & Mass Communication Quarterly, Summer. 75*(2). 263-277.

Atabek, N. ve Uztuğ, F. (1998). "Haberde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma". *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Kurgu Dergisi*. 15. 96-105.

Bateson, G. A. (1955). "A Theory of Play and Fantasy". G. A. Bateson (Ed.). *Steps To An Ecology of Mind (reprinted by American Psychiatric Association Research Reports.* II, 1939-1951. New York: Chandler.

Bateson, G. A. (1972). *Steps To An Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology.* Chicago: Chicago University Press.

Baysha, O. and Hallahan, K. (2004). "Media Framing of the Ukranian Political Crisis, 2000-2001". *Journalism Studies. 5*(2). 233-246.

Birsen, H. (2005). "İnternet Haberciliği ve Aktif İzlerkitle İlişkisi Çerçevesinde Etik Tartışmalar". *Selçuk İletişim Dergisi. 3*(4). 69-80.

Borah, P. (2011). "Conceptual Issues in Framing Theory: A Systematic Examination of a Decade's Literature". *Journal of Communication. 61*(2). 246-263.

Brosius, H. B. and Eps, P. (1995). Prototyping Through Key Events: News Selection in The Case of Violence Against Aliens And Asylum Seekers in Germany". *European Journal of Communication*. *10*(3). 391-412.

Cappella, J. N. and Jamieson, K. H. (1997). *Spiral of Cynicism. The Press and The Public Good.* New York: Oxford University Press.

Carragee, K. and Roefs, W. (2004). "The Neglect of Power in Recent Framing Research". *Journal of Communication. 54*(2). 214-233.

Chong, D. and Druckman, J. N. (2007). "Framing Theory". *Annual Review of Political Science*, 10, 103-126.

D'angelo, P. (2002). "News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman". *Journal of Communication. 52*(4). 870-888.

Deuze, M. and Paulussen, S. (2002). "Research Note: Online Journalism in The Low Countries". *European Journal of Communication. 17*(2). 237-245.

de Vreese, C. H. (2005). "News Framing: Theory and Typology". *Information Design Journal&Document Design*. *13*(1). 51-62.

Dick, M. (2011). "Search Engine Optimisation in UK News Production". *Journalism Practice. 5*(4). 462-477.

Diken.com.tr (2021). "Araştırma: Dünyada 4,55 milyar insan sosyal medya kullanıyor". https://www.diken.com.tr/arastirma-dunyada-455-milyar-insan-sosyal-medya-kullaniyor/#:~:text=En%20%C3%A7ok%20indirilenler%20listesinin%20zirvesi,say%C4%B1s%C4%B1%20ise%20-4%2C55%20milyar. Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Dilmen, N. E. (2005). "Yönetenler Açısından Türkiye'deki İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 22. 91-101.

Dimitrova, D. V. (2012). "Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives". P. D'Angelo and J. A. Kuypers (Eds.). *Mass Communication and Society. 15*(3). 478-480.

Dönmez, İ. H. (2010). "İnternet Haberciliğinde Tıklanma Kaygısı ve "Kapan" Manşetler". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (14). 105-128.

Durfee, J. L. (2006). "'Social Change' and 'Status Quo' Framing Effects on Risk Perception: An Exploratory Experiment". *Science Communication. 27*(4). 459-495.

Dursun, Ç. (2004). "Haberde 'Gerçekliğin İnşa Edilmesi' Ne Demektir". Ç. Dursun (Der.). *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi.* (s.37-66). Ankara: Elips Kitap.

Entman, R. M. (1991). "Framing United-States Coverage of İnternational News: Contrasts in Narratives of The KAL and Iran Air İncidents". *Journal of Communication*. *41*(4). 6-27.

Entman, R. M. (1993a). "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm". *Journal of Communication. 43*(4). 51-58.

Entman, R. M. (1993b). "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm". H, Anders (Ed.). *Mass Communication Research Methods*. Los Angeles: Sage.

Eraydin, G. (2020). "Protestoların Çercevelenmesi: Sarı Yelekliler ve Türk Medyası". *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*. (5). 146-168.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.

Foerstel, L. (2007). *Medya ve Savaş Yalanlar*. İstanbul: Yordam Kitap.

Fourie, P. J. (2001). *Media Studies. Volume One: Institutions, Theories and Issues*. Lansdowne: Juta.

Gamson, W. A. (1989). "News as Framing: Comment on Garber". *American Behavioral Scientist. 33*(2). 157-161.

Gamson, W. A. and Mogdiliani, A. (1987). "The Changing Culture of Affirmative Action". R. D. Braungart (Ed.). *Research in Political Sociology*. (Vol. 3). (pp. 137-177). Greenwich, CT: JAI Press.

Gamson, W. A. and Modigliani, A. (1989). "Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach". *American Journal of Sociology. 95*(1). 1-37.

Gans, H. J. (1979). *Deciding What's News*. New York: Patheon.

Geçer, E. and Mahinay, K. J. (2018). "Framing The 'War on Drugs' ın the Philippines". *Akademik İncelemeler Dergisi*. *13*(1). 199-226.

Ghanem, S. (1997). "Filling in The Tapestry: The Second Level Of Agenda-Setting". McCombs, D. Shaw and D. Weaver (Eds.). *Communication and Democracy: Exploring The İntellectual Frontiers in Agenda-Setting Theory*. (pp.3-14). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching. Mass Media in The Making and Unmaking of The New Left.* Berkeley: University of California Press.

Goffman, E. (1974). *Framing Analysis: An Essay on The Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.

Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on The Organization of Experience.* New York: Northeastern University Press.

Griffin, R. J. ve Dunwoody, S. (1997). "Community Structure and Science Framing of News About Locak Environmental Risks". *Science Communication. 18*(4). 362-384.

Güran, M. S. and Özarslan, H. (2022). "Framing Theory in The Age of Social Media". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (48). 446-457.

Haberlerankara.com (2022). "Selin Ciğerci Çırılçıplak Küvet Pozuyla Alev Alev Yaktı!". https://haberlerankara.com/foto/12570380/selin-cigerci-cirilciplak-kuvet-pozuyla-alev-alev-yakti-frikik-vermemek-icin-oyle-bir-sey-yapti-ki-citayi-yine-arsa-cikarmissin, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Hackett, R. A. (1984). "Decline of A Paradigm? Bias and Objectivity in News Media Studies". *Critical Studies in Mass Communication. 1*(3). 229-259.

Halıcı, N. (2005). "Online Gazetecilik". S. Alankuş (Ed.), *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya.* (s. 155-170). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Hall, S. (1994). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü". M. Küçük (Ed.). *Medya, İktidar, İdeoloji*. (s. 57-103). Ankara: Ark Yayınları.

Hallahan, K. (1999). "Seven Models of Framing: Implications For Public Relations". *Journal of Public Relations Research. 11*(3). 205-242.

Hürriyet.com.tr (2021). "Korkutan Uyarı: Tüm Dünyada İnternet Günlerce Kesilebilir!". https://www.hurriyet.com.tr/dunya/korkutan-uyari-tum-dunyada-internet-gunlerce-kesilebilir-41882868, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Işık, U. ve Koz, K. A. (2014). "Çöp Yığınlarında Haber Aramak: İnternet Gazeteciliği Üzerine Bir Çalışma". *Humanities Sciences. 9*(2). 27-43.

Iyengar, S. and Kinder, D. R. (1987). *News That Matters: Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.

İçel, K. (2017). *Kitle İletişim Hukuku*. (12. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

İnce, M. (2018). "İnternet Gazeteciliğinde Etik Sorunlar". *Uluslararası Etik Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (s. 68-84). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

İnternethaber.com (2022). "Korkutan Açıklama Geldi! Dünya Diken Üstünde... Almanlar Ayaklanabilir". https://www.internethaber.com/korkutan-aciklama-geldi-dunya-diken-ustunde-almanlar-ayaklanabilir-2261982h.htm, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

İrvan, S. (2014). "İnternet gazeteciliğinde fırsatlar ve tehditler. Yeni Düzen". Erişim Adresi: http://www.yeniduzen.com/internet-gazeteciliginde-firsatlar- ve-tehditler-2981yy.htm, Erişim Tarihi: 12.03.2022.

Johnson-Cartee, K. (2005). *News Narratives and News Framing Constructing Political Reality.* Maryland: MA: Rowman & Littlefield Publishers.

Kalsın, B. (2016). "Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies.* (42). 75-94.

Karar.com (2022). "TRT'den Şok Karar! Balkan Ninnisi Hayranları Çok Şaşkın". https://www.karar.com/hayat-haberleri/trtden-sok-karar-balkan-ninnisi-hayranlari-cok-saskin-ekranlara-veda-1704058, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Kılıç, D. (2022). "Çerçeveleme Kuramı". Ö. Özer (Ed.). *Anaakım Medya Kuramları.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kılıç, S. (2021). "Türk Yazılı Basınında Covid-19 Haberlerinin Çerçevelenmesi". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (35). 317-337.

Lau, R. R., Smith, R. A. and Fiske, S. T. (1991). "Political Beliefs, Policy İnterpretations and Political Persuasion". *The Journal of Politics. 53*(3). 644–675.

Matthes, J. (2009). "What's in A Frame? A Content Analysis of Media Framing Studies İn World's Leading Communication Journals, 1990-2005". *Journalism & Mass Communication Quarterly. 86*(2). 349-367.

McCombs, M., Shaw, D. L. and Weaver, D. (1997). *Communication and Democracy: Exploring the Intellectual Frontiers ın Agenda-Setting Theory.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

McCombs, M. (2004). *Setting the Agenda.* Cambridge: Polity Press.

McLeod, D. M. and Detenber, B. H. (1999). "Framing Effects of Television News Coverage of Social Protest". *Journal of Communication. 49*(3). 3-23.

McQuail, D. (1994). *Mass Communication Theory: An Introduction* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

McQuail, D. (2005). *Mass Communication Theory*. London: Sage Publications.

Merrill, J. C. and Odell, S. J. (1983). *Philosophy and Journalism.* New York and London: Longman.

Milliyet.com.tr (2020). "Son Dakika... Corona Virüsü Öldüren Yıkanabilir Kumaş Ürettiler". https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-corona-virusu-olduren-yikanabilir-kumas-urettiler-6241938, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Mitchelstein, E. and Boczkowski, P. J. (2009). "Between Tradition and Change". *Journalism. 10*(5). 562-586.

Mynet.com (2022). "Yargı Dizisinin Ceylin'i Pınar Deniz Paylaştı! Ünlü Oyuncu Yargı'dan Ayrıldı". https://www.mynet.com/yargi-dizisinin-ceylin-i-pinar-deniz-paylasti-unlu-oyuncu-yargidan-ayrildi-430826-mymagazin, Erişim Tarihi: 26.11.2022.

Nisan, F. (2022). *Haberdeki Çerçeve: Uygulama Örnekleriyle Çerçeveleme Kuramı ve Yöntemi.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Nisan, F. ve Şentürk Kara, E. (2022). "Haber Üretim Süreci ve İnternet Gazeteciliği". E. O. Olkun(Ed.). *Dijital Dünyada Haberin Dönüşümü*. (ss. 29-54). Konya: Literatürk Yayınevi.

Norris, P., Kern, M. and Just, M. (2003). *Framing Terrorism*. P. Norris, M. Kent ve M. Just (Eds.). (s.1-17). London: Routledge.

Özarslan, H. (2014). "Türk Basınında 1 Mayıs 2013 Şiddet Olaylarının Çerçevelenmesi". *Selçuk İletişim. 8*(3). 122-139.

Özarslan, H. ve Güran, M. (2015). "İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme". *Selçuk İletişim Dergisi. 8*(4). 32-48.

Özkan, Ö. (2019). "Hakikat Sonrası Çağda Medyada Gerçekler: Maya Takvimi Söylentisinin Medyada Sunumu". *Selçuk İletişim. 12*(1). 64-91.

Pan, Z. P. and Kosicki, G. M. (1993). "Framing Analysis: An Approach to News Discourse". *Political Communication. 10*(1). 55–75.

Parenti, M. (2008). "Tekelci Medya Manipülasyonu". L. Yaylagül ve N. Korkmaz (Der.). *Medya Popüler Kültür ve İdeoloji*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Parsa, S. (1993). *Televizyon Haberciliği ve Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Pearson, R. (2014). *Critical Dictionary of Film and Television Theory*. London: Routledge.

Pippa, N., Montague K. and Marion, J. (2000). *Framing Terrorism: The News Media, The Government, And The Public.* New York: Routledge.

Posta.com.tr (2022). "Aleyna Tilki Mini Eteğinin Azizliğine Uğradı". https://www.posta.com.tr/magazin/aleyna-tilki-mini-eteginin-azizligine-ugradi-2586615, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Price, V., Tewksbury, D. and Powers, E. (1995). "Switching Trains of Thought: The Impact of News Frames on Readers' Cognitive Responses". *Paper Presented at the Annual Conference of the Midwest Association for Public Opinion Research.* Chicago, IL.

Reese, S. D. (2001). "Framing Public Life: A Bridging Model For Media Research". S. D. Reese, O.H. Gandy and A.E. Grant (Eds.). *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of The Social World.* (pp. 7-31). Mahwah (New Jersey): Lawrence Erlbaum.

Rigel, N. (2000). *İleti Tasarımında Haber.* (2.Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Sabah.com.tr (2020). "Tüm Sınıflarda Yüz Yüze Eğitim Başlıyor". https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/10/25/tum-siniflarda-yuz-yuze-egitim-basliyor, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Sabah.com.tr (2021). "Meryem Uzerli'den Sosyal Medyayı Sallayan Küvet Pozu!". https://www.sabah.com.tr/galeri/magazin/meryem-uzerliden-sosyal-medyayi-sallayan-kuvet-pozu-meryem-uzerli-bu-pozuyla-yine-cok-konusuldu, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Sádaba-Garraza, M. T. (2001). "Origen, Aplicación Ylímites De La 'Teoría Del Encuadre' (Framing) en Comunicación". *Comunicacióny Sociedad*. *24*(2). 143-175.

Saraç, D. Ç. (2018). Domuz Gribi Haberlerinde Çerçeveleme: Hürriyet Gazetesi Örneği. *Global Media Journal Turkish Edition*. *8*(16). 161-185.

Schäfer, M. and O'Neill, S. (2017). "Frame Analysis in Climate Change Communication: Approaches For Assessing Journalists' Minds, Online Communication and Media Portrayals". *Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich.* (pp.1-35). Oxford research encyclopedia of climate science.

Scheufele, D. A. (1999). "Framing as a Theory of Media Affects". *Journal of Communication*. *49*(1). 103-122.

Scheufele, D. A. (2000). "Agenda-Setting, Priming and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication". *Mass Communication&Society. 3*(2-3). 297-316.

Scheufele, D. A. and Tewksbury, D. (2007). "Framing, Agenda Setting and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models". *Journal of Communication. 57*(1). 9-20.

Semetko, H. A. and Valkenburg, P. M. (2000). "Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News". *Journal of Communication. 50*(2). 93-109.

Sesen, E., Doğan, S. and Sıker, P. (2019). News Framing Analysis of The Health Crisis of 2017 in Turkey. *The Journal of Social Sciences Research. 5*(2). 308-316.

Shoemaker P. and Reese, S. (1996). *Mediating The Message: Theories of Influences on Media Content.* (2nd ed.). New York: Longman Publishers.

Sozcu.com.tr (2022). "DSÖ'den Korkutan Rapor: Milyonların Ölümüne Yol Açabilir". https://www.sozcu.com.tr/2022/saglik/dsoden-korkutan-rapor-milyonlarin-olumune-yol-acabilir-7427484/, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

Strömbäck, J. (2014). *Makt, Medier Och Samhälle. En Introduktion till Politisk Kommunikation.* (Vol. 2). Lund: Studentlitteratur AB.

Tang, M. and Huhe, N. (2014). "Alternative Framing: The Effect of The Internet on Political Support in Authoritarian China". *International Political Science Review. 35*(5). 559-576.

Tankard, J. W. (2001). "The Empirical Approach to The Study of Media Framing". S. D. Reese, O. Gandy and A. Grant (Eds.). *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of The Social World.* (pp. 95–106). Mahwah, NJ: Erlbaum Associates.

Tokgöz, O. (2008). *Temel Gazetecilik*. (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Tokgöz, O. (2015). *İletişim Kuramlarına Anlam Vermek Başlangıcından Günümüze Anglo-Amerikan İletişim Kuramı*. Ankara: İmge Yayınları.

Toruk, İ. (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*. İstanbul: Literatürk Yayınları.

Tuchman, G. (1978). *Making News: A Study in The Construction of Reality*. New York: Free Press.

Uzun, R. (2005). "Haber Telif Hakları ve İnternet Gazeteciliğinde İntihal". *İletişim.* (21). 45-75.

Valkenburg, P. M., Semetko, H. A. and De Vreese, C. H. (1999). "The Effects of News Frames on Readers' Thoughts and Recall". *Communication Research. 26*(5). 550-569.

Van Dalen, A. (2012). "The Algorithms Behind the Headlines: How Machine-Written News Redefines the Core Skills of Human Journalists". *Journalism Practice*. *6*(5-6).648-658.

van Gorp, B. (2005). "Where is the Frame? Victims and Intruders in The Belgian Press Coverage of The Asylum Issue". *European Journal of Communication. 20*(4). 484-507.

van Gorp, B. (2007). "The Constructionist Approach to Framing: Bringing Culture Back". *Journal of Communication. 57*(1). 60-78.

Weaver, D. H. (2007). "Thoughts on Agenda Setting, Framing, and Priming". *Journal of Communication. 57*(1). 142-147.

Yerlikaya, İ. (2004). "İnternet Gazeteciliği ve Geri Besleme". M. Işık (Ed.). *Medyada Yeni Yaklaşımlar.* (s. 17-34). Konya: Eğitim Kitabevi.

Yetkiner, B. (2020). "Haberde Nesnellik Bağlamında ensonhaber.com İnternet Sitesinin Haberlerinin Karşılaştırmalı Söylem Analizi". V. Enserov (Ed.). (s.131- 152). *Gazetecilik ve Medya Çalışmaları*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Yüksel, E. ve Gürcan, H. İ. (2005). *Haber Toplama ve Yazma*. Konya: Tablet Kitabevi.

Yüksel, E. ve Dingin, A. E. (2020). Medya, Kamuoyu ve Siyaset Gündeminde Köşe Kapmaca. Konya: Literatürk Yayınları.

Zhou, Y. and Moy, P. (2007). "Parsing Framing Processes: The İnterplay Between Online Public Opinion and Media Coverage". *Journal of Communication. 57*(1). 79-98.

YENİ MEDYADA PROPAGANDA ARACI OLARAK HABERİN ÜRETİM ve DAĞITIM PRATİKLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER

Fırat Adıyaman

Giriş

Geçmişi Antik Çağlara uzanan propaganda olgusu, tarihsel süreç içerisinde kitle iletişim araçlarının gelişimine koşut bir biçimde evrim geçirmiştir. 20. yüzyılda yoğunlaşan propaganda faaliyetleri 21. yüzyılda internet ve sosyal medyanın gelişimiyle herkesin katılabildiği bir alana dönüşmüştür. Tek yönlü bir iletişim ortamından yeni medyanın katılımcı yapısına geçiş yapan propaganda faaliyetleri günümüzde güç ve iktidar mücadelelerindeki önemini korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada, gazetecilik ve medya çalışmalarında önemli bir yer tutan propaganda literatürü ekseninde propaganda ve haber olgusunun yeni medyada geçirdiği dönüşüm incelenmiştir. Gazetecilik ve medya çalışmalarında Herman ve Chomsky'nin *Propaganda Modeli* (2012) ve Herbert Schiller'in *Zihin Yönlendirenler* eseri (2005) gibi çalışmalar, insanların düşüncelerinin nasıl manipüle edildiğini ortaya koymaktadır. Günümüzde bu model ve yaklaşımlar geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Öte yandan yeni medyayla birlikte propaganda süreçlerinde öne çıkan konular büyük veri, algoritmalar ve yapay zekâ olmuştur. Haber kavramı ise bu ortamda yeni üretim ve tüketim süreçlerinden geçmektedir. Yakın dönemde Brexit ve 2016 ABD seçimleri örneklerinde de görüldüğü üzere haberde propaganda ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada, ilk olarak propaganda olgusunun kısa tarihçesi ve gazetecilik çalışmalarında yer alan haber ve manipülasyon ilişkisini inceleyen çalışmalar

leminin algoritmalar aracılığıyla tetiklenmesi ve gündemde baskın hâle gelmesi farklı toplumsal grupların karşı karşıya gelmesine neden olabilmektedir. Sosyal medyada savunmasız grupları hedef alabilen troller, kasıtlı olarak insanlara duygusal ve fiziksel zarar verebilecek içerikleri üretmektedir. Sayısal propagandada önemli bir unsura dönüşen trollük kavramı, insanları taklit edebilen botlar aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir. Siyasal kampanya dönemlerinde botların işe koşulmasının önemli bir sebebi botların insanları çalıştırmaya göre daha ucuz olmasıdır.

Yalan haberlerin yayılmasında rolü olan sosyal medyanın yükselişi, eşik bekçileri olan gazetecilerin rolünü sarsmış ve siyasiler ile seçmenler arasındaki iletişimi köklü bir biçimde değiştirmiştir. Bu sürecin bir diğer boyutunda sosyal ağlar, seçimlere müdahalede kullanılan araçlara dönüşebilmektedir (Höller, 2021: 80). Bu anlamda internet ve sosyal medyada propagandanın bir diğer olumsuz sonucu demokratik kurumların geleceğinin belirsizliğe sürüklenmesidir. Popülizm ve milliyetçilik olgularında yaşanan artışı avantaja dönüştürmeye çalışan politikacılar, sosyal medyanın gücünden yararlanmaya çalışmaktadır. Karar alma süreçlerini etkilemeye çalışan politikacılar, algoritmaların işlevselliğinden faydalanarak etkilemek istedikleri gruplara doğrudan ulaşabilmektedir. Yalan haberler aracılığıyla dolaşıma sokulan ideolojik söylemlerin viral hâle gelmesi kamusal alanın sığlaşmasına da neden olmaktadır. Bu anlamda, sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen propagandanın politik alandaki önemli sonuçlarından biri kamusal alanının kolay bir şekilde dönüştürülebilmesidir. Kamusal alanda önemli konuları gündem hâline getirebilecek potansiyele sahip algoritmalar, hedeflenmiş grupları hassas konularda harekete geçirebilmektedir.

Sosyal medyada işleyen algoritmalar, yalan haber ve propagandayı önlemeye yönelik kurgulanma yönünde sınırlılıklara sahiptir. Sosyal medya ifade özgürlüğünün sağlandığı ve aynı zamanda propaganda süreçlerinin işlendiği bir ortam görünümü sergilemektedir. Sosyal medyada propagandanın önlenmesine yönelik olarak sosyal medya şirketlerinin kullanıcı verilerinin politik amaçlar doğrultusunda kullanımının sınırlandırılması önerilebilir. Böylesi bir sınırlandırma sosyal medya platformlarının demokratik kurumlara vereceği zararların azalmasını sağlayabilecek bir mekanizmaya dönüşebilir.

Kaynakça

Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal Of Economic Perspectives*. 31(2). 211-36.

Allcott, H., Gentzkow, M. ve Yu, C. (2019). Trends in The Diffusion of Misinformation On Social Media. *Research & Politics*. 6(2). 1-8.

Azzimonti, M. ve Fernandes, M. (2022). Social Media Networks, Fake News, and Polarization. *European Journal Of Political Economy*. 1-25. Https://Doi.Org/10.1016/J.Ejpoleco.2022.102256

Barfar, A. (2022). A Linguistic/Game-Theoretic Approach To Detection/Explanation Of Propaganda. *Expert Systems With Applications*. 189. 1-9.

Barrón-Cedeno, A., Da San Martino, G., Jaradat, I. ve Nakov, P. (2019, July). Proppy: A System To Unmask Propaganda İn Online News. *Aaaı Conference On Artificial Intelligence*. 33 (01). ss. 9847-9848. Https://Ojs.Aaai.Org/İndex.Php/Aaai/Article/View/5061 (Erişim Tarihi: 07.10.2022).

Bastos, M. ve Mercea, D. (2018). The Public Accountability of Social Platforms: Lessons From A Study on Bots and Trolls in The Brexit Campaign. *Philosophical Transactions Of The Royal Society A: Mathematical, Physical And Engineering Sciences. 376*(2128). Https://Doi.Org/10.1098/Rsta.2018.0003

Benkler, Y; Faris, R. ve Roberts, H. (2018). *Network Propaganda, Manipulation, Disinformation And Radicalization in American Politicis*. New York: Oxford University Press.

Bernays, E. (1928). *Propaganda*. New York: H. Liveright.

Bjola, C. ve Pamment, J. (2018). Introduction, The 'Dark Side' Of Digital Diplomacy. C. Bjola ve J. Pamment. (Ed.). *Countering Online Propaganda And Extremism. The Dark Side Of Digital Diplomacy*. (1-11). New York: Routledge.

Boczkowski, P. J. (2009). Rethinking Hard and Soft News Production: From Common Ground to Divergent Paths. *Journal Of Communication*. 59(1). 98-116.

Cantril, H. (1938). Propaganda Analysis. *The English Journal*. 27 (3). 217-221. Https://Www.Jstor.Org/Stable/Pdf/806063.Pdf?Refreqid=Excelsior%3afd60bbb780c96e2e0ce532c32d9cfa13&Ab_Segments=&Origin=&Accepttc=1 (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Chapman, J. (2000). The Power Of Propaganda. *Journal Of Contemporary History*. 35(4), 679-688.

Cull, J. N., Culbert, D. ve Welch, D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion. A Historical Encyclopedia, 1500 To The Present."* California: Abc-Clıo.

Doob, L. W. (1950). Goebbels' Principles of Propaganda. *Public Opinion Quarterly*. 14(3), 419-442.

Ellul, J. (1973). *Propaganda The Formation of Men's Attitudes*. Çev: K. Kellen ve J. Lerner. New York: Wintage Books.

Evolvi, G. (2019). Emotional Politics, Islamophobic Tweet. The Hashtags# Brexit And# Chiudiamoiporti. *Partecipazione E Conflitto*. 12(3). 871-897.

Fuchs, C. (2014). Social Media and The Public Sphere. *Triplec*. 12 (1). 57-101.

Fuchs, C. (2018). Propaganda 2.0: Herman and Chomsky's Propaganda Model in the Age of The Internet, Big Data and Social Media. J. Pedro-Carañana, D. Broudy ve J. Klaehn (Ed.). *The Propaganda Model Today: Filtering Perception And Awareness*. (71–92). London: University Of Westminster Press. Doı: Https://Doi.Org/10.16997/Book27.F.

Fuchs, C. (2018b). *Digital Demagogue: Authoritarian Capitalism in the Age of Trump And Twitter*. London: Pluto Press.

Fuchs, C. (2020). *Nationalism on the Internet: Critical Theory and Ideology in the Age of Social Media and Fake News*. New York: Routledge.

Fuchs, C. (2022). *Digital Democracy and The Digital Public Sphere: Media, Communication and Society Volume Six*. New York: Taylor & Francis.

Giusti, S. ve Piras, E. (2021). Introduction: In Search of Paradigms: Disinformation Fake News, and Post-Truth Politics. S. Giusti ve E. Piras (Ed.). *Democracy And Fake News, Information Manipulation And Post-Truth Politics*. (1-17). New York: Routledge.

Gorrell, G., Bakir, M. E., Roberts, I., Greenwood, M. A., Iavarone, B. ve Bontcheva, K. (2019). Partisanship, Propaganda and Post-Truth Politics: Quantifying Impact in Online Debate. *Arxiv* Https://Arxiv.Org/Abs/1902.01752 (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

Gorwa, R. (2017). Computational Propaganda in Poland: False Amplifiers and The Digital Public Sphere.Https://Ora.Ox.Ac.Uk/Objects/Uuid:8af07953-0b5f-4c84-Bbb4-3c89e4446857/Download_File?Safe_Filename=Comprop-Poland.Pdf&File_Format=Application%2fpdf&Type_Of_Work=Report (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Gregor, M. ve Mlejnková, P. (2021). Explaining The Challenge: From Persuasion To Relativisation. M. Gregor Ve P. Mlejnková (Ed). *Challenging Online Propaganda And Disinformation in The 21st Century.* (3-43). Cham: Palgrave Macmillan.

Guess, A. M. ve Lyons, B. A. (2020). Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda. N. Persily ve J. A. Tucker (Ed.). *Social Media And Democracy: The State Of The Field, Prospects for Reform*. (10-34). Cambridge: Cambridge University Press.

Gürgen, H. (1990). Propaganda. *Kurgu Dergisi*. 8, 135-157.

Hannan, J. (2018). Trolling Ourselves To Death? Social Media and Post-Truth Politics. *European Journal Of Communication*. 33(2). 214-226. Https://Doi.Org/10.1177/0267323118760323

Heawood, J. (2018). Pseudo-Public Political Speech: Democratic İmplications Of The Cambridge Analytica Scandal. *Information Polity*. 23(4). 429-434. Doı: 10.3233/Ip-180009

Herman, S. E. ve Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*. 2. Baskı. İstanbul: Bgst Yayınları.

Howard, P. N., Woolley, S., ve Calo, R. (2018). Algorithms, Bots, And Political Communication in the Us 2016 Election: The Challenge of Automated Political Communication For Election Law and Administration. *Journal of İnformation Technology & Politics*. 15(2). 81-93.

Höller, M. (2021). The Human Component in Social Media and Fake News: The Performance of Uk Opinion Leaders on Twitter During The Brexit Campaign. *European Journal of English Studies*. 25(1). 80-95. Https://Doi.Org/10.1080/13825577.2021.1918842

Jenks, J. (2006). *British Propaganda And News Media İn The Cold War*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Jowett, S. G. ve O'Donnell, V. (2015). *Propaganda & Persuasion*. (6. Baskı). Los Angeles: SAGE.

Kompatsiaris, P. ve Mylonas, Y. (2015). The Rise of Nazism And The Web: Social Media As Platforms of Racist Discourses in the Context of The Greek Economic Crisis. D. Trottier ve C. Fuchs (Ed.). *Social Media, Politics And The State.* (109-130). New York: Routledge.

Kumar, K. P. ve Geethakumari, G. (2014). Detecting Misinformation in Online Social Networks Using Cognitive Psychology. *Human-Centric Computing And Information Sciences*. 4(1). 1-22.

Lasswell, H. D. (1927). The Theory of Political Propaganda. *American Political Science Review*. 21(3). 627-631.

Lazarsfeld, P. F. ve Merton, R. K. (1948). Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action. 230-249. Http://Www.İrfanerdogan.Com/Dergiweb2008/24/13.Pdf (Erişim Tarihi: 16.09.2022).

Lee, A. ve Lee, E. B. (1939). *The Fine Art Of Propaganda*. New York: Harcourt, Brace and Company, Inc.

Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. (2. Baskı). New Brunswick ve London: Transaction Publishers.

Mackenzie, J. M. (1984). Propaganda and Empire: The Manipulation of British Public Opinion, 1880–1960. (1. Baskı). Manchester: Manchester University Press.

Maier, T. C. (2000). *Crusade Propagand And Ideology. Model Sermons Fort The Preaching Of The Crooss*. (1. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.

Mare, A., Mabweazara, H. M. ve Moyo, D. (2019). "Fake News" and Cyber-Propaganda in Sub-Saharan Africa: Recentering The Research Agenda. *African Journalism Studies*. *40*(4). 1-12. Https://Doi.Org/10.1080/23743670.2020.1788295

Mazarr, M. J., Bauer, R. M., Casey, A., Heintz, S. A. ve Matthews, L. J. (2019). *The Emerging Risk Of*

Virtual Societal Warfare: Social Manipulation in A Changing İnformation Environment. Santa Monica: Rand Corporation.

Miller, D. (Ed.) (2004). *Tell Me Lies: Propaganda and Media Distortion in the Attack on Iraq*. London: Pluto Press.

Neyazi, T. A. (2020). Digital Propaganda, Political Bots And Polarized Politics in India. *Asian Journal Of Communication*. 30(1). 39-57.

O'donnell, V. (2015). *Propaganda & Persuasion.* (6. Baskı). Los Angeles: Sage.

O'shaughnessy, N. J. (2004). *Politics and Propaganda: Weapons Of Mass Seduction*. Manchester University Press.

Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble, What The Internet is Hiding From You.* New York: The Penguin Press.

Pavlíková, M., Šenkýřová, B. ve Drmola, J. (2021). Propaganda and Disinformation Go Online. M. Gregor ve P. Mlejnková (Ed). *Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21st Century.* (43-74). Cham: Palgrave Macmillan.

Picard, G. R. (2020). A Business Perspective on Challenges Facing Journalism. D. A. L. Levy ve R. K. Nielsen. (Ed). *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy.* (17-25). Oxford: Hunts.

Pratkanis, A. R. ve Aronson, E. (2001). *Age Of Propaganda: The Everyday Use And Abuse Of Persuasion*. (Yeniden Düzenlenmiş Baskı). Macmillan Publishers.

Rampton, S. ve Stauber, J. (2003). *Weapons Of Mass Deception: The Uses Of Propaganda İn Bush's War On Iraq*. New York: Penguin.

Schiller, H. (2005). *Zihin Yönlendirenler.* (2. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.

Shoemaker, J. P. ve Reese, D. S. (1996). *Mediataing The Message. Theories of Influences on Mass Media Content.* (2. Baskı). New York: Longman Publishers.

Shoemaker, P. J. ve Reese, S. D. (2014). *Mediating The Message in the 21st Century: A Media Sociology Perspective.* New York ve Londra: Routledge.

Silverstein, B. (1987). Toward A Science of Propaganda. *Political Psychology*. 49-59.

Sproule, M. J. (1994). *Channels Of Propaganda.* California: Edınfo Press.

Sunstein, C. R. (2018). #*Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media.* New Jersey: Princeton University Press.

Taylor, P. M. (2003). *Munitions of Themind: A History Of Propaganda. A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era* (3. Baskı). Manchester: Manchester University Press.

Wollaeger, M. (2008). *Modernism, Media, and Propaganda. In Modernism, Media, and Propaganda.* Oxfordshire: Princeton University Press.

Woolley, S. C. ve Howard, P. N. (2016). Political Communication, Computational Propaganda and Autonomous Agents: Introduction. *International Journal Of Communication*. *10*. 4482-4890. Https://İjoc.Org/İndex.Php/İjoc/Article/View/6298/1809

Woolley, S. C. ve Howard, P. N. (2019). Introduction: Computational Propaganda Worldwide. S. C. Woolley ve P. N. Howard (Ed.). *Computational Propaganda, Political Parties, Politicians, and Polıtıcal Manıpulatıon On Socıal Medıa.* (3-21). New York: Oxford University Press.

Yaylagül, L. (2018). Herbert Schiller'in İletişim Kuram ve Araştırmalarına Katkısı. *Kurgu*. 26 (2). 11-23.

HABERDE UZUN İNCE BİR YOL: EDEBÎ GAZETECİLİK

Ömer Faruk Yücel

Giriş

"Haber", birbirinden çok farklı şekilde tanımlanabilen bir mefhum olma özelliği taşımaktadır. Haber, en kısa şekliyle günün tarihidir, yani hayatın içinde vuku bulan hadiselerin kaydedildiği dosyadır. Peki ama hangi hadiseler kayıt edilmeye değer olarak görülmektedir? Gerçekte hangileri kaydedilmektedir? İdeal olan nedir? Tüm bu sorular, haberi oluşturan özelliklerin yanı sıra haberin teorik bir çerçevesini de sunmaktadır. Haber kuramları ideolojik bir temele göre sınıflandırılmış ve genel olarak liberal-çoğulcu yaklaşımlar ve eleştirel yaklaşımlar şeklinde tasnif edilmiştir (Çebi, 2002). Bu kuramlar, haberin anatomisini gözlemleyen, haberi tahlil ve tasvir eden fikirler manzumesi olarak değerlendirilebilir.

Haber kavramıyla ilgili pek çok tanım ve tarif söz konusudur. Oya Tokgöz (2000: 167), haberin "genellikle bir fikre, soruna ve olaya" dayandığını belirtmektedir. Murat Sadullah Çebi (2002: 13) haberi; siyasi, ekonomik, kültürel ve bireysel işlevleri bulunan bir medya içeriği olarak görmüştür. Atilla Girgin'e (2008: 108) göre ise haber, belirli bir yer ve zaman içinde gerçekleşen ve sıra dışı olma özelliğiyle toplumun ilgisini çeken olaydır. Bu görüşlerden hareketle haber; toplumsal hayatın başladığı günlerden itibaren insanı doğrudan veya dolaylı yoldan ilgilendiren gelişmeleri çeşitli iletişim araçları (yüz yüze, kitle) yoluyla aktarma, duyurma ve bilgilendirme faaliyetidir.

Gazeteciliğin en temel görevi olan bilgilendirme/haber verme işlevinin alışılagelen tarzın dışında icra edilmesi, haberde bir dönüşümün gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla haberin dönüşümü gazeteciliğin temel işleviyle ilgili değil, bu işlevin yerine getirilmesinde izlenen usul/yol ile ilgilidir.

Kaynakça

Aktaş, Ş. ve Özcan, N. (1989). "Ahmed Rasim". *TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 2)*. (117-119). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aldağ, H. (2006). "Toulmin Tartışma Modeli". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15*(1). 13-34.

Alver, F. (2011). *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları. Gazetecilik Kuram Tasarımlarını Türkiye'deki Gazetecilik Sistemi Ve Uygulamalarıyla Sınama Denemesi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Applegate, E. (1996). *Literary Journalism: A Biographical Dictionary of Writers and Editors*. Westport: Greenwood Press.

Atamer, O. (2019*). Metinlerarasılık Bağlamında Uyarlama Olgusu ve Türk Sineması: Necati Cumalı Uyarlamalarında Anlamın Diyalojik Yönelimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bakhtin, M. M. (2001). *Karnavaldan Romana Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (C. Soydemir, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Büyükafşar, M. ve Özçağlayan, M. (2019). "Haber ve Doğruluk İlişkisi: Doğruluk Sorununun Geçmişi ve Haberin Dönüşümü". *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. *3*(1). 29-49.

Canada, M. (2011). *Literature and Journalism in Antebellum America.* New York: Palgrave Macmillan.

Çebi, M. S. (2002). *Haberi Anlamak.* Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

Çelik, A. (1993). *Ahmet Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıkla, S. (2009). "Tanzimat'tan Günümüze Gazete - Edebiyat İlişkisi", *Türkbilig* 18, 34-63.

Davis III, C. H., Deil-Amen, R., Rios-Aguilar, C., & Gonzalez Canche, M. S. (2012). *Social media in higher education: A literature review and research directions*. University of Arizona and Claremont Graduate University, 8.

Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat.* (23. Baskı). (A. S. Güneyçal, yay. haz.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Erdem, M. (2016). "Edebi Gazetecilik Kavramı: ABD Örneğindeki Gelişimi, Yapısı ve İçeriği". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(1). 129-144.

Filibeli, T. E. (2018). "Kullanıcı Türevli İçerik ve Yurttaş Medyası: Haberin Dönüşümü, Sınırlar ve Olanaklar". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (29. Özel Sayısı). 453-469.

Firedrichsen, M. ve Kamalipour, Y. (2017). "Introduction: Digital Transformation in a Global World". M. Friedrichsen ve Y. Kamalipour (Ed.*) Digital Transformation in Journalism and News Media.* (1-4). Cham: Springer International Publishing.

Fulford, R. (2014). *Anlatının Gücü.* (E. Kardelen, çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.

Girgin, A. (2008). *Gazeteciliğin Temel İlkeleri.* İstanbul: Der Yayınları.

Gönden, M. (2019). "George Orwell'ın Edebi Gazeteciliği: Wigan İskelesi Yolu Üzerine Bir İnceleme". *Akdeniz İletişim Dergisi,* (32), 398-419.

Güzel, M. (2019). "John Steinbeck'in Gazeteciliğine Bugünden Bakmak". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (37), 53-71.

Hartsock, J. (2000). *A History of American Literary Journalism: The Emergence of a Modern Narrative Form*. Amherst: University of Massachusetts Press. USA: Sheridan Books.

Hartsock, J. C. (2016). *Literary Journalism and the Aesthetics of Experience.* Boston: University of Massacuhets Press.

İnal, M. A. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

Kramer, M. (1 Ocak 1995). "Breakable Rules for Literary Journalists". *Neiman News*.

http://nieman.harvard.edu/stories/breakable-rules-for-literary-journalists/ 8 Eylül 2022.

Landert, D. ve Miscione, G. (2017). "Narrating the Stories of Leaked Data: The Changing Role of Journalists after WikiLeaks and Snowden". *Discourse, context & media.* 19. 13-21.

Loukieh, M. (2021). "Edebi Gazetecilik". M. Şahin ve E. İlhan (Ed.) *Gazetecilikte Uzmanlaşma Alanları.* (355-371). Ankara: Pelikan Yayınları.

Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication.* California: Sage Publications.

Nuttall, N. (2007). "Cold-Blooded Journalism Truman Capote And The Non-fiction Novel". R. Keeble ve Sharon Wheeler (Ed.) *The Journalistic Imagination Literary Journalists Defoe to Capote and Carter.* (130-144). New York: Routledge.

Özarslan, E. (1987) "Yenileşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme, Tekâmül, Terakki Hareketleri içinde (1800- 1875) Gazetenin Rolü". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. 4. 50-54.

Özer, Ö. (2012). "Edebî Gazetecilik (Röportaj): Bir Röportaj Üstadı Fikret Otyam'ın Yayımlanmış Röportajlarının Çözümlenmesi". Ö. Özer (Ed.) *Alternatif Medya Alternatif Gazetecilik.* (167-212). Konya: Literatürk Yayınevi.

Pavlik, J. V. ve Pavlik, J. O. (2017). "Understanding Quality in Digital Storytelling: A Theoretically Based Analysis of the Interactive Documentary". M. Friedrichsen ve Y. Kamalipour (Ed.) *Digital Transformation in Journalism and News Media.* (381-396). Cham: Springer International Publishing.

Pınarbaşı, T. E. ve Astam, F. K. (2020). "Haberin dönü(şü)mü: Sosyal medya gazeteciliği pratikleri". *İNİF E- Dergi. 5*(1). 70-87.

Roggenkamp, K. (2005). *Narrating the News: New Journalism and Literary Genre in Late Nineteenth-Century American Newspapers and Fiction*. Kent: Kent State University Press.

Safa, P. (2 Eylül 1936). "Fransa'dan Japonya'ya Bir Göz Atış -10-". *Cumhuriyet*. 3.

Sims, N. (2009). "The Problem and The Promise of Literary Journalism Studies". *Literary Journalism Studies, 1*(1). 7-16.

Şanlı, S. ve Özer, Ö. (2020). "Edebi Gazetecilik: Upton Sınclaır'in "Şikago Mezbahaları", Gay Talese'nin "Komşunun Karısı" Ve Truman Capote'un "Soğukkanlılıkla" Yapıtlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi. 10*(2). 76-100.

Tanrısal, B. M. (1990). "1960'lar ve Yeni Gazeteciliğin Gelişimi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. *7*(1-2). 179-184.

TDK (2022). "Dönüşüm". https://sozluk.gov.tr/ 11.10.2022.

Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik.* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Walters, P. (2017). "Ted Conover and the Origins of "Immersion" in Literary Journalism". *The Journal of the International Association for Literary Journalism Studies. 9*(1). 8-33.

Wilson, D. (2007). "An Unscathed Tourist of Wars The Journalism of Martha Gellhorn". R. Keeble ve Sharon Wheeler (Ed.) *The Journalistic Imagination Literary Journalists Defoe to Capote and Carter.* (116-129). New York: Routledge.

Yoca, B. (2019). *Edebiyatta ve Sinematografik Uyarlamalarda Orhan Kemal Karakterlerinin Kronotopik Yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, Ö. F. (2016). *Gazetecilik Yönüyle Peyami Safa.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HABERDE TABLOİDLEŞME

Ozan Kocabaş
Ömer Faruk Yücel
Yemliha Kurt

Giriş

21. yüzyıl belki de hiç olmadığı kadar hayatın her alanına nüfuz eden teknolojik gelişmelere sahne olmaktadır. İnternet, bu gelişmelere ivme kazandırmış, Web 2.0 teknolojisiyle birlikte etkileşim çok daha hızlı bir hâle gelmiştir. İnternetin ve etkileşimin artmasıyla birlikte gelişen ve diğer gelişmelere de aracı olan en önemli alan iletişim ve medya alanı olmuştur.

Günümüz toplumu, birbirleriyle etkileşim içinde olmayı mümkün kılan dijitalleşme, hipermetin ve elektronik iletişim ağları sayesinde kültürel ifadeleri medya üzerinden aktarabilen dolayısıyla siyaseti de yine medya yoluyla yürüten bir yapıya bürünmüştür (Castells, 2008: 630). Medya ve toplum arasındaki bu sıkı bağ, çoğunlukla gazetecilik uygulamaları yoluyla gerçekleşmektedir. Nitekim yeni iletişim teknolojileri, yöndeşme ve sayısallaşma özellikleri ile birlikte gazetecilik uygulamalarında önemli değişikliklere zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, haberin üretiminden sunumuna, okur eylemlerinden haber içeriğinin çok yönlü yapısına kadar birçok farklı alanda meydana gelmiştir (Yıldırım, 2010: 230-231).

Toplumun günlük bir ihtiyacı hâline gelen "haber", teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle önemli bir değişim geçirmiştir. Haberin en temel özellikleri arasında yer alan "zamanlılık" ve "ilgi çekicilik" habere konu olan olayın güncel ve sıra dışı olmasını gerektirmektedir. Yeni ve ani gelişen bir olay, toplum için sıra dışı bir bilgi ihtiva ettiği sürece değerlidir. Öte yandan kamuya mâl olmuş kişi ve konular ile ilgili haberler de dikkat çekici, yani ilgi çekici olduğundan haber değeri taşımaktadır (Güz, 2005: 62-63; Tokgöz, 2000: 176-177). Haberin bu temel özellikleri, dijitalleşme ile birlikte bir kat daha artmış ve haberin dönüşümüne ivme kazandıran, onu harekete geçiren unsurlar olmuştur.

ürettikleri içeriklere bağlıdır. Söz konusu içerikler temel habercilik etik kodları çerçevesinde ve kaynağıyla, görseliyle ve haber diliyle salt doğru ve gerçek bilgiyi aktarma gayreti içindeyse fayda sağlayacaktır. Öte yandan bu içerikler yalnızca ticari kaygı sebebiyle sermaye ve iktidara bağlı bir yayın anlayışı ile hareket ediyorsa, dolayısıyla manipülasyona ve eksik bilgiye yer veren, sansasyonu ön plana çıkaran haberler üreteceğinden zararlı olacaktır. Sonuç olarak tabloidleşmenin toplumsal etkileri çeşitli ve öngörülemez bir nitelikte olup yere, zamana ve faile göre değişebilmektedir. Dijitalleşen dünyada iktisadi sürdürülebilirliğin reklam ve tüketim olgusu üzerine inşa edildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda tabloidleşmenin toplum üzerinde olumlu tesirlere sahip olabilmesinin çok güç olduğu görünmektedir.

Kaynakça

Adams, W. C. (1978). Local Public Affairs Content of TV News. *Journalism Quarterly*, *55*(4), 690-695. doi:10.1177/107769907805500405

Alves, L., Antunes, N., Agrici, O., Sousa, C. M. R. ve Ramos, C. M. Q. (2016). Click Bait: You Won't Believe What Happens Next! *Fronteiras: Journal of Social, Technological and Environmental Science*, *5*(2), 196. doi:10.21664/2238-8869.2016v5i2.p196-213

Bastos, M. T. (2016). Digital Journalism and Tabloid Journalism. B. Franklin ve S. Eldridge (Ed.), *The Routledge Companion to Digital Journalism Studies* içinde (ss. 217-225). Routledge.

Baykal, K. C. ve Çoban, S. (2022). *Türk Basınında Tabloidleşme Olgusu Üzerine Eleştirel Bir İnceleme*. Ankara: İksad Yayınevi.

Bayram, P. (2022). "Dijital Çağda Gazetecilik: Geleneksel ve Dijital Gazetecilik Pratiklerinin Karşılaştırılması". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (58), 153-169.

Becker, K. E. (1992). Photojournalism and the Tabloid Press. P. Dahlgren ve C. Sparks (Ed.), *Journalism and Popular Culture* içinde , The Media, Culture & Society Series (ss. 130-153). London ; Newbury Park, Calif: SAGE Publications.

Bek, M. G. (2004). Research Note: Tabloidization of News Media: An Analysis of Television News in Turkey. *European Journal of Communication*, *19*(3), 371-386. doi:10.1177/0267323104045264

Bertrand, C.-J. (2000). *Media Ethics and Accountability Systems*. London: Transaction Publishers.

Blom, J. N. ve Hansen, K. R. (2015). Click bait: Forward-reference as Lure in Online News Headlines. *Journal of Pragmatics*, *76*, 87-100. doi:10.1016/j.pragma.2014.11.010

Brants, K. (1998). Who's Afraid of Infotainment? *European Journal of Communication*, *13*(3), 315-335. doi:10.1177/0267323198013003002

Campbell, W. J. (2001). *Yellow Journalism: Puncturing the Myths, Defining the Legacies*. Westport, Conn: Praeger.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 1. Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi.* (2. Baskı). (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Catterall, P., Seymour-Ure, C. ve Smith, A. (Ed.). (2000). *Northcliffe's Legacy: Aspects of the British Popular Press, 1896-1996*. Contemporary history in context. Basingstoke: Macmillan [u.a.].

Chakraborty, A., Sarkar, R., Mrigen, A. ve Ganguly, N. (2017). Tabloids in the Era of Social Media?: Understanding the Production and Consumption of Clickbaits in Twitter. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, *1*(CSCW), 1-21. doi:10.1145/3134665

Chama, B. (2017). *Tabloid journalism in Africa*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.

Chen, Y., Conroy, N. J. ve Rubin, V. L. (2015). Misleading Online Content: Recognizing Clickbait as "False News". *Proceedings of the 2015 ACM on Workshop on Multimodal Deception Detection* içinde (ss. 15-19). ICMI '15: International Conference on Multimodal Interaction, sunulmuş bildiri, Seattle Washington USA: ACM. doi:10.1145/2823465.2823467

Conboy, M. (2006). *Tabloid Britain: Constructing a Community Through Language*. New York: Routledge.

Çaplı, B. (2002). *Medya ve Etik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Dahlgren, P. (1992). Introduction. Peter Dahlgren ve C. Sparks (Ed.), *Journalism and Popular Culture* içinde , The Media, culture & society series (ss. 1-23). London ; Newbury Park, Calif: SAGE Publications.

Debrix, F. (2008). *Tabloid Terror: War, Culture, and Geopolitics*. London ; New York: Routledge.

Ehrlich, M. C. (1996). The journalism of Outrageousness: Tabloid Television News vs. Investigative News. *Journalism & Mass Communication Monographs*, *155*(1).

Eldridge, S. A. (2021). Digital impacts on the tabloid sphere: Blurring and diffusion of a popular form and its power. Martin Conboy ve S. A. Eldridge (Ed.), *Global tabloid: Culture and technology* içinde (ss. 16-33). London ; New York: Routledge.

Esser, F. (1999). `Tabloidization' of News: A Comparative Analysis of Anglo-American and German Press Journalism. *European Journal of Communication*, *14*(3), 291-324. doi:10.1177/0267323199014003001

Fang, I. E. (1997). *A History of Mass Communication: Six Information Revolutions*. Boston: Focal Press.

García-Perdomo, V. (2021). Technical Frames, Flexibility, and Online Pressures In TV Newsrooms. *Information, Communication & Society*, *24*(4), 541-556. doi:10.1080/1369118X.2019.1657163

Grabe, M. E., Zhou, S. ve Barnett, B. (2001). Explicating Sensationalism in Television News: Content and the Bells and Whistles of Form. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, *45*(4), 635-655. doi:10.1207/s15506878jobem4504_6

Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Harrington, S. (2008). Popular News In the 21st Century Time for A New Critical Approach? *Journalism*, *9*(3), 266-284. doi:10.1177/1464884907089008

Harrington, Stephen. (2021). Recent Shifts In the Australian Tabloid Landscape. Martin Conboy ve S. A. Eldridge (Ed.), *Global Tabloid: Culture and Technology* içinde (ss. 125-136). London ; New York: Routledge.

Harris, A. J. L. (2015). Forecast Communication Through the Newspaper Part 1: Framing the Forecaster. *Bulletin of Volcanology*, *77*(4), 29. doi:10.1007/s00445-015-0899-x

Hermida, A. (2010). Twittering the News: The Emergence of Ambient Journalism. *Journalism Practice*, *4*(3), 297-308. doi:10.1080/17512781003640703

Iarovici, E. ve Amel, R. (1989). The Strategy of the Headline. *Semiotica*, *77*(4). doi:10.1515/semi.1989.77.4.441

İnce, M. (2019). İnternet Haberciliğinde Çok Tıklanma Beklentisi ve Tuzak Başlıklar. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(2), 297-313.

Johansson, S. (2007). *Reading Tabloids: Tabloid Newspapers and Their Readers*. Södertörn academic studies. Stockholm: Södertörns högskola.

Kasap, A. (2022). Haber Değerinin Değişimi, Dijitalleşme ve Tabloidleşme: Rusya-Ukrayna Savaşı ve TV Haberleri. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi (İTAMDER)*, 2(2), 192-208. doi:10.29228/itamder.6

Kerswell, J. (2013, 19 Aralık). 6 Reasons You Always Fall for Click-Baıt (And the Secret Formulas Publishers Won't Want You to See). *Message and Muse Words on Words in the World*. Blog. 17 Ocak 2023 tarihinde https://messageandmuse.wordpress.com/2013/12/19/6-reasons-you-always-fall-for-click-bait-and-the-secret-formulas-publishers-wont-want-you-to-see/ adresinden erişildi.

Kesişoğlu, G. (2010). Tabloid Gazeteler, Tabloid Gibi Olmalı! *Dünya Gazetesi*. 9 Ocak 2023 tarihinde https://www.dunya.com/kose-yazisi/tabloid-gazeteler-tabloid-gibi-olmali/8451 adresinden erişildi.

Kocabaş, O. (2022). Hakikate "Tıklamak": Hakikat-Sonrası Durum ve Okuryazarlık. *Dijital Medya Okuryazarlığı* içinde (ss. 35-81). Ankara: Nobel Akademik.

Lee, N. Y. (2022). Headlines for Summarizing News or Attracting Readers' Attention? Comparing News Headlines in South Korean Newspapers With "The New York Times". *Journalism*, *23*(4), 892-909. doi:10.1177/1464884920929202

Lund, A. B., Raeymaeckers, K. ve Trappel, J. (2011). Newspapers: Adapting and Experimenting. J. Trappel, D. McQuail ve Euromedia Research Group (Ed.), *Media in Europe today* içinde (ss. 43-59). Bristol, UK. ; Chicago: Intellect.

Macdonald, M. (1998). Personalisation in Current Affairs Journalism. *Javnost – The Public*, *5*(3), 109-126. doi:10.1080/13183222.1998.11008686

Meyer, R. (2013). Why Are Upworthy Headlines Suddenly Everywhere? https://www.theatlantic.com/technology/archive/2013/12/why-are-upworthy-headlines-suddenly-everywhere/282048/ adresinden erişildi.

Molek-Kozakowska, K. (2013). Towards A Pragma-Linguistic Framework for the Study of Sensationalism in News Headlines. *Discourse & Communication*, *7*(2), 173-197. doi:10.1177/1750481312471668

Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. California: Sage Publications.

Otto, L., Glogger, I. ve Boukes, M. (2017). The Softening of Journalistic Political Communication: A Comprehensive Framework Model of Sensationalism, Soft News, Infotainment, and Tabloidization: Softening of Journalistic Political Communication. *Communication Theory*, *27*(2), 136-155. doi:10.1111/comt.12102

Pantti, M. (2005). Masculine Tears, Feminine Tears and Crocodile Tears: Mourning Olof Palme and Anna Lindh in Finnish Newspapers. *Journalism*, *6*(3), 357-377. doi:10.1177/1464884905054065

Paulo-Sampio, D. (2016). "Reference Press Metamorphosis in the Digital Context: Clickbaits and Tabloid Strategies in Elpais.com". *Communication & Society*, 29 (2), 63-79.

Peters, C. (2011). Emotion Aside or Emotional Side? Crafting an 'Experience Of İnvolvement' in the News. *Journalism*, *12*(3), 297-316. doi:10.1177/1464884910388224

Picard, R. G. (1998). The Economics of Tabloidization. Observations from the British and American Experiences (ss. 9-13). Euricom Colloquium on Tabloidization, University of Westminster, sunulmuş bildiri, London.

Popović, V. ve Popović, P. (2014). The Twenty-First Century, the Reign of Tabloid Journalism. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, *163*, 12-18. doi:10.1016/j.sbspro.2014.12.280

Reis, J., Benevenuto, F., de Melo, P. O. S. V., Prates, R., Kwak, H. ve An, J. (2015). Breaking the News: First Impressions Matter on Online News. doi:10.48550/ARXIV.1503.07921

Rochlin, N. (2017). Fake news: Belief in post-truth. *Library Hi Tech*, *35*(3), 386-392. doi:10.1108/LHT-03-2017-0062

Rowe, D. (2010). Tabloidization of News. S. Allan (Ed.), *The Routledge Companion to News and Journalism* içinde (ss. 350-361). Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge.

Sağdıç, T. (2023, 9 Ocak). Chomsky İle Mini Söyleşi: "Sarı Gazeteciliğin Panzehiri, Ciddi ve Gerçek Gazetecilik". *Journo*. https://journo.com.tr/chomsky-gazetecilik adresinden erişildi.

Skovsgaard, M. (2014). A Tabloid Mind? Professional Values and Organizational Pressures as Explanations of Tabloid Journalism. *Media, Culture & Society*, *36*(2), 200-218. doi:10.1177/0163443713515740

Sparks, C. (1998). Introduction. *Javnost – The Public*, *5*(3), 5-10. doi:10.1080/13183222.1998.11008679

Sparks, C. ve Tulloch, J. (Ed.). (2000). *Tabloid Tales: Global Debates Over Media Standards*. Critical media studies. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.

Spencer, A. (2010). *The Tabloid Terrorist: The Predicative Construction of New Terrorism in The Media*. New York: Palgrave Macmillan.

Spillane, B., Lawless, S. ve Wade, V. (2020). The Impact of Increasing and Decreasing the Professionalism of News Webpage Aesthetics on the Perception of Bias in News Articles. M. Kurosu (Ed.), *Human-Computer Interaction. Design and User Experience* içinde , Lecture Notes in Computer Science (C. 12181, ss. 686-710). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-49059-1_50

Şahin, Z. B. ve Birincioğlu, Y. (2022). Tık Odaklı Başlıklar ve Okuyucu Refleksleri Üzerine Bir Araştırma: Odak Grup Çalışması. *TRT Akademi*. doi:10.37679/trta.1013651

Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik*. (4. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik* (5. baskı.). İstanbul: İmge Yayınevi.

Uribe, R. ve Gunter, B. (2007). Are `Sensational' News Stories More Likely to Trigger Viewers' Emotions than Non-Sensational News Stories?: A Content Analysis of British TV News. *European Journal of Communication*, *22*(2), 207-228. doi:10.1177/0267323107076770

Ünalan, D. (2021). "Gazeteciliğin Dönüşümü: Habertürk, Sözcü ve Yeni Şafak Gazetelerinin Sosyal Medya Haberciliği Çerçevesinde İncelenmesi". *Selçuk İletişim*. 14 (2), 952-981.

Wang, T. (2012). Presentation and Impact of Market-Driven Journalism on Sensationalism in Global TV News. *International Communication Gazette*, *74*(8), 711-727. doi:10.1177/1748048512459143

Wasserman, H. (2010). *Tabloid Journalism in South Africa: True Story!* African expressive cultures. Bloomington: Indiana University Press.

Wasserman, H. (2019). Tabloidization of the News. K. Wahl-Jorgensen ve T. Hanitzsch (Ed.), *The Handbook of Journalism Studies* içinde , International Communication Association (ICA) handbook series (2nd edition., ss. 277-292). New York, NY: Routledge.

Yıldırım, B. (2010). Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam ve Yöndeşen Gazetecilik. Selçuk İletişim, 6(2), 230-253.

Yüksel, H. (2022). Yeni Medyada Sansasyonellik Bağlamında Magazin Haberciliği. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*. doi:10.53281/kritik.1113648

HAVACILIK YÖNETİMİ VE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

Editör
Prof. Dr. Özgür Demirtaş

nobel

HAVACILIK YÖNETİMİ VE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

Editör

Prof. Dr. Özgür Demirtaş

Yayın No.: 4725
İşletme No: 335
ISBN: 978-625-397-029-1
E-ISBN: 978-625-397-030-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal-meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirtaş, Özgür.
Havacılık Yönetimi ve Çağdaş Yaklaşımlar
Editör: Özgür Demirtaş
1. Basım, VI + 268 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-029-1
E-ISBN: 978-625-397-030-7
1. Havacılık 2. Havacılık Yönetimi 3. Çağdaş Yönetim Yaklaşımlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
TAKDİM V
ÖN SÖZ VII

BÖLÜM 1
HAVACILIK KAZALARINDA İNSAN FAKTÖRÜ

GİRİŞ 1
1. HAVACILIK KAZALARI VE İNSAN FAKTÖRÜ 2
1.1. Havacılık Kazaları Kapsamında Genel Kavramlar 2
1.2. Havacılıkta İnsan Faktörü 4
1.3. Makine Faktörü 7
1.4. Yönetim Faktörü 7
1.5. Görev Faktörü 7
1.6. Ortam Faktörü 7
1.7. Makine-Ortam-İnsan İlişkisi 8
2. UÇUŞ KAZALARINI ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER 8
2.1. Stres ve İş Yükü 9
2.2. Yorgunluk 10
2.3. Duyumla İlgili Faktörler 11
2.4. Yönetim ile İlgili Faktörler 12
2.4.1. Görevle İlgili İstekler 12
2.4.2. Denetleme Baskısı 12
2.4.3. Denetleme Eksikliği 12
2.4.4. Yaptırımlar 12
2.5. İletişimle İlgili Faktörler 13
2.5.1. Uçuş Mürettebatı Koordinasyonu 13
2.5.2. İlişki Disiplini 13

3. GELENEKSEL İNSAN FAKTÖRÜ PERSPEKTİFİ 13
3.1. İnsan Faktörlerinin Unsurları 16
SONUÇ 19
KAYNAKÇA 20

BÖLÜM 2
HAVACILIK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK YÖNETİM

GİRİŞ 23
1. STRATEJİK YÖNETİM VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR 24
2. STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİ 26
2.1. Stratejik Analiz 27
2.2. Rekabet Analizi 29
2.3. Strateji Oluşturma 33
2.4. Stratejilerin Uygulanması 41
2.5. Stratejik Kontrol 42
SONUÇ 44
KAYNAKÇA 45

BÖLÜM 3
HAVACILIKTA LOJİSTİK VE BAKIM FAALİYETLERİ

1. HAVACILIKTA LOJİSTİK 47
2. HAVACILIĞIN LOJİSTİKTE ÖNEMİ 49
3. LOJİSTİKTE HAVACILIK FAALİYETLERİ 51
3.1. Lojistikte Kargo Taşımacılığı 51
3.1.1. Havacılıkta Kargo Taşıma Şirketleri 53
3.1.2. Havacılıkta Kargo Dokümanları 54
4. DÜNYA HAVACILIK SEKTÖRÜNDE LOJİSTİK 56
5. TÜRKİYE HAVACILIK SEKTÖRÜNDE LOJİSTİK 57
6. HAVACILIKTA BAKIM FAALİYETLERİ 58
6.1. Havacılıkta Bakım Faaliyet Tipleri 59
6.1.1. A Tipi Bakım 59
6.1.2. B Tipi Bakım 59
6.1.3. C Tipi Bakım 59
6.1.4. D Tipi Bakım 59
6.1.5. Üs Bakımı 60
6.1.6. Hat Bakımı 60

6.1.7. Parça Bakımı 60
6.2. Bakım Faaliyetlerinin Havacılıkta Önemi 61
6.3. Havacılıkta Bakım Faaliyetleri ve Performans İlişkisi 62
6.4. Havacılıkta Bakım Faaliyetleri ve Yakıt Verimliliği 62
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 64
KAYNAKÇA 65

BÖLÜM 4
HAVACILIK İŞLETMELERİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

GİRİŞ 67
1. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (İKY) 68
1.1. İKY'nin Amacı 68
1.2. İKY'nin Önemi 70
1.3. İKY'nin Fonksiyonları 71
2. HAVACILIK İŞLETMELERİNDE İKY UYGULAMALARI 72
2.1. Havacılık İşletmelerinde İş Analizleri ve İKP 74
2.2. Havacılık İşletmelerinde İK Seçimi ve Kadrolama (Yerleştirme) 76
2.3. Havacılık İşletmelerinde İK Eğitimi ve Gelişimi 77
2.4. Havacılık İşletmelerinde Performans Yönetim Sistemi ve Kariyer Gelişimi 79
2.5. Havacılık İşletmelerinde Ücret Yönetimi 81
2.6. Havacılık İşletmelerinde İK Sağlığı ve İş Güvenliği 84
2.7. Havacılık İşletmelerinde Çalışma İlişkileri 86
SONUÇ 88
KAYNAKÇA 90

BÖLÜM 5
HAVACILIKTA BLOK ZİNCİRİ UYGULAMALARI

GİRİŞ 93
1 KAVRAMSAL ÇERÇEVE 94
1.1 Genel Olarak Blok Zinciri Teknolojisi 94
1.1.1 Blok Zinciri Teknolojisi Tanımları 94
1.1.2 Blok Zinciri Teknolojisi Temel Kavramları 96
1.1.3 Blok Zinciri Sisteminin Sınıflandırılması 99
1.1.4 Blok Zinciri Teknolojisinin Temel Özellikleri ve Standartları 99
1.2 Blok Zinciri Teknolojisinin Faydaları 100
1.3 Blok Zinciri Teknolojisinin Gelişimi ve Sorunları 101

1.4 Blok Zinciri Teknolojisinin Çalışma Prensibi 103
1.5 Blok Zinciri Kullanım Alanları 106
1.5.1. Finansal Sektör Uygulamaları 106
1.5.2 Gayrimenkul Sektörü Uygulamaları 106
1.5.3 Sağlık Sektörü Uygulamaları 107
1.1.4. Akıllı Devlet Uygulamaları 107
1.5.5. Eğitim Alanı Uygulamaları 108
1.5.6. Havacılık Sektörü Uygulamaları 108
1.5.7. Elmas Sektörü Uygulamaları 108
1.6 Dünyada Blok Zinciri Uygulamaları 108
1.7 Türkiye'de Blok Zinciri Uygulamaları 109
2 HAVACILIKTA BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİ UYGULAMALARI 110
2.1 Havacılık Sektöründeki Gelişmeler ve Gereksinimler 110
2.2 Havacılığın Blok Zinciri Teknolojisindeki Uygulama Alanları 111
2.3 Havacılık Sektörüne Yönelik Geliştirilen Blok Zinciri Uygulama Örnekleri 112
SONUÇ 113
KAYNAKÇA 114

BÖLÜM 6
SİVİL HAVACILIK VE EKONOMİK BÜYÜMEYE KATKILARI

GİRİŞ 117
1. HAVA YOLU TAŞIMACILIĞININ GENEL YAPISI 119
2. SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ANALİZİ 120
2.1. Havacılık Sektörünün Dünya Ekonomisi İçerisindeki Yeri 124
2.2. Havacılık Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçerisindeki Yeri 127
3. HAVA YOLU BAĞLANABİLİRLİĞİ 130
SONUÇ 133
KAYNAKÇA 134

BÖLÜM 7
HAVACILIK TARİHİ VE GELİŞİMİ

GİRİŞ 137
1. HAVACILIK TARİHİ VE TÜRK HAVA KUVVETLERİNİN DOĞUŞU 138
2. GÜNÜMÜZDE TÜRK HAVA KUVVETLERİ 145
3. UÇAK SANAYİSİNİN GELİŞİMİ 146
4. ATATÜRK VE HAVACILIK 151

SONUÇ 152
KAYNAKÇA 153

BÖLÜM 8
SİVİL HAVACILIK FAALİYETLERİ

GİRİŞ 155
1. SİVİL HAVACILIK FAALİYETLERİ 155
1.1. Ticari Hava Taşımacılığı 158
1.1.1. Tarifeli Hava Taşımacılığı 161
1.1.2. Tarifesiz Hava Taşımacılığı 161
1.2. Genel Havacılık Faaliyetleri 163
1.2.1. Ticari Olmayan İş Amaçlı Uçuşlar 165
1.2.2. Eğitim Uçuşları 165
1.2.3. Zevk Uçuşları 165
1.2.4. Hava İşi 166
2. HAVALİMANI HİZMETLERİ 167
3. HAVA SEYRÜSEFER HİZMETLERİ 168
4. SİVİL HAVACILIK ÜRETİMİ 170
5. HAVACILIK EĞİTİMİ 170
6. BAKIM VE ONARIM 171
7. REGÜLASYON FONKSİYONLARI 172
SONUÇ 172
KAYNAKÇA 173

BÖLÜM 9
HAVAALANI YÖNETİMİ

GİRİŞ 175
1. HAVAALANI YÖNETİMİ 176
1.1. Havaalanı ile İlgili Temel Kavramlar 176
1.2. Havaalanlarının Sınıflandırılması 176
1.3. Havaalanlarında Sunulan Hizmetler 181
1.3.1.Ticari Hizmetler 182
1.3.2. Operasyonel Hizmetler 183
1.3.3. Yer Hizmetleri 187
1.3.4. Hava Trafik Hizmetleri 189
2. HAVAALANLARINDA YÖNETİM İŞLEVLERİ 190

2.1. Havaalanlarının Mülkiyeti ve İşletilmesi 192
2.1.1. Devlet Sahipliğinde ve İşletiminde Olan Havaalanları 192
2.1.2. Kamu Özel Sektör İşbirliği (KÖİ) Havaalanları 193
2.1.3. Özel Sektör Sahipliğinde ve İşletimindeki Havaalanları 194
2.2. Dünyada Havaalanları 194
2.3.Türkiye'de Havaalanları 196
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 198
KAYNAKÇA 199

BÖLÜM 10
HAVA YOLU YÖNETİMİ

GİRİŞ 201
1. HAVA YOLU EKONOMİSİ: ENDÜSTRİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 202
2. HAVA YOLLARININ SINIFLANDIRMASI 204
3. HAVA YOLLARINDA AĞ MODELLERİ VE UÇUŞ HAKLARI 205
4. HAVA YOLU İŞ MODELLERİ 208
4.1. Geleneksel Ağ Taşıyıcıları 210
4.2. Düşük Maliyetli Taşıyıcılar 212
4.3. Hibrit Taşıyıcılar 216
4.4. Bölgesel Taşıyıcılar 216
4.5. Charter Taşıyıcılar 217
5. FİLO PLANLAMA 217
6. HAVA YOLLARINDA GELİR VE GİDERLER 221
7. HAVA YOLU İŞ BİRLİKLERİ 225
KAYNAKÇA 227

BÖLÜM 11
HAVACILIK ENDÜSTRİSİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

GİRİŞ 229
1. HAVACILIK ENDÜSTRİSİ VE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ 230
1.1. Havacılık Endüstrisi 230
1.2. Havacılık Endüstrisinde İş Sağlığı ve Güvenliği 231
1.2.1. Havacılık Endüstrisinde Olası Tehlikeler 233
2. GÜVENLİK MALZEMELERİ, EKİPMANLARI, CİHAZLARI VE GİYSİLERİ 242
3. HAVAALANLARINDA GÜVENLİK TEDBİRLERİ 244

SONUÇ 245
KAYNAKÇA 246

BÖLÜM 12
HAVACILIK HUKUKUNUN ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTU

GİRİŞ 247
1. ULUSAL HAVA HUKUKU 248
1.1. Tanım 248
1.2. Ulusal Hava Hukukunun Kaynakları 249
1.2.1. Türk Sivil Havacılık Kanunu 249
1.2.2. Yönetmelikler 250
1.3. Ulusal Havacılık Kurumları 252
1.3.1. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) 252
1.3.2. Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ) 252
1.1.3. Türk Hava Kurumu (THK) 253
1.3.4. Hava Nakliyatını Kolaylaştırma Komitesi 254
1.3.5. Türkiye Havayolu Pilotları Derneği (TALPA) 255
1.3.6. Türkiye Sivil Havacılık Sendikası (HAVA-İŞ) 255
2. ULUSLARARASI HAVA HUKUKU 256
2.1. Uluslararası Hava Hukukunun Tanımı 256
2.2. Uluslararası Hava Hukukunun Kaynakları 256
2.2.1. Şikago Sözleşmesi (1944) 258
2.2.2. Montreal Sözleşmesi 260
2.3. Uluslararası Havacılık Kuruluşları 261
2.3.1. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (International Civil Aviation Organization) 261
2.3.2. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (International Air Transport Association) 262
2.3.3. Avrupa Sivil Havacılık Konferansı (European Civil Aviation Conference) 263
2.3.4. Avrupa Havacılık Emniyeti Ajansı (European Aviation Safety Agency) 263
2.3.5. Avrupa Seyrüsefer Emniyeti Teşkilatı (European Organization for the Safety of Air Navigation) 265
SONUÇ 266
KAYNAKÇA 267

1

HAVACILIK KAZALARINDA İNSAN FAKTÖRÜ

Özgür Demirtaş- Buket Kaya

GİRİŞ

İnsan unsuru; değerli, nadir, taklit edilemez ve yerine konulamaz özellikleri ile her sektörde olduğu gibi havacılık alanında da sürdürülebilir rekabet üstünlüğüne sahip olmada önemli bir faktördür. Global süreçlerin etkisi ile günümüzde, her alanda teknolojik gelişme ve ilerlemeler sağlanmış ve birçok sektörde olduğu gibi teknolojinin öncüsü niteliğindeki havacılık alanında da mevcut inovatif uygulamalar sürece dâhil edilmiştir. İnsan kaynağının etkin ve etkili bir şekilde yönetilmesi adına, mevcut teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde daha çok bilgi donanımlı bu kaynağın yönlendirilmesinde, geçmiş uygulamalardaki kişi-iş uyumuna ilave olarak kişi-örgüt uyumu da yönetim modellerine daha fazla dâhil edilerek günümüz postmodern yönetim uygulamaları işletme süreçlerine yansıtılmıştır.

Son yıllarda ilk uçuşların gerçekleştirildiği yıllar ile karşılaştırma yapıldığında kaza miktarları önemli oranlarda düşüş göstermekle birlikte günümüzde hâlen hem sivil havacılıkta hem de askerî alandaki havacılık faaliyetleri kapsamında bu oranları düşürme yönünde hem teknik hem de insan kaynaklı kazaların azaltılmasına yönelik çalışmalar yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Havacılık alanında bütün güncellemeler ve ilerlemelere rağmen "Uçak kazaları neden gerçekleşiyor?" sorusunun cevabı henüz tam olarak cevaplanamamaktadır. Havacılığın ilk yıllarında havacılık sistemleri teknik bakımdan çok da güvenli olmamakla birlikte genel rapor ve değerlendirmeler yine de insan kaynaklı hataların kaza oranlarında ağırlıkta yer aldığını işaret etmektedir. Günümüzde dahi uçuş sistemleri her ne kadar güncel teknolojik donanımlar ile donatılsa da pilotların kendilerini hâlen daha ölümcül

KAYNAKÇA

Aeronautics, G. (2017). *Aviation human factors,* http://okigihan.blogspot.com.tr/2017/ aviation-human-factors.html. Erişim Tarihi: 21.10.2022.

Ardıç, S. (2001). Uyku hastalıkları ve trafik iş kazaları, *Türk Toraks Dergisi, 2*(3), 91-98.

Bahtışen, E. (2001). *Uçak kazalarında insan faktörü ve kokpit ekibi performansının geliştirilmesine yönelik uçuş emniyet yönetim uygulamaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Başer, A., & Şahin, H. (2017). Tıbbi beşeri bilimler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, *16(*49*),* 49-59.

Brown, J. P. (2016). The effect of automation on human factors in aviation. *The Journal of Instrumentation, Automationand Systems*, *3*(2), 31-46.

Canfield, D. V., Dubowski, K. M., Chaturvedi, A. K., Whinnery, J. E. (2012). Drug sandal cohol found in civilaviation accident pilot fatalities from 2004-2008. *Aviat Space Environ Med. 83*(8), 764-780.

Çetingüç, M. (2003). Uçuş kazalarında fizyolojik ve psikolojik etkenler. *Hava Kuvvetlerinde Emniyet Dergisi.*

Deloitteand Touche LLP (2018),Risk assessment in practice, *Thought Leadership in ERM | Risk Assessment in Practice*, available at: www.deloitte.com/content/dam/ Deloitte/global/Documents/ Governance-Risk-Compliance/dttl-grriskassessmentinpractice.pdf Erişim Tarihi: 27.09.2022.

Ercan, S., Metin, B., Düzdar, İ., (2005). Endüstri mühendisliğine güncel bir bakış, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 4* (7), 1-18.

Erdem, M.S., Tüzemen, Ş., Yavuzkan, G., Köseoğlu, N., Ayadı, Y., Taghizade halvandi, M., (2015) İnsan mühendisliğinde pilotaj hataları ve / veya uçak tasarım problemleri açısından bir inceleme: (insan hatalarının önemi), *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 3(*3), 493-500, ISSN: 1308-6693.

European Commission (2010), "Risk assessment and mapping guide lines for disaster management. working paper SEC (2010) 1626 final, Brussels", available at: https:// ec.europa.eu/echo/files/about/COMM_PDF_SEC_2010_1626_F_staff_working_document_en.pdf. Erişim Tarihi: 27.09.2022.

Fang, C. M. and Vidal, L. (2010), Model ling risk inter action store evaluate risks in project management, 12th International Depend encyand Structure Modelling Conference, Dsm'10, Cambridge, pp. 31-45.

Hooper, B. J. and O'Hare, D. P. (2013). Exploring human error in military aviation flight safety event susing post-incident classification systems. *Aviat Space Environ Med. 84*(8):803-13.

Icao Cırcular (1993). Human Factors Digest No. 7. *Investigation of human factors in accident sand ıncidents,* International Civil Aviation Organization Pub, Virginia.

Icao (2013), Icao Doc 9859-AN/474 (2013), *Safety Management Manua*l, 3rd ed., available at:www.icao.int/safety/Safety Management/Documents/Doc.9859.3rd%20 Edition.alltext.en.pdf

Gavin Carpenter, P.Q. (2018), Phono vation quality control & compliance initiative, available at: www.phonovation.com /wp-content/uploads/2015/09/QC-Phono vation-Risk Assessment.

Hava Kuvvetlerinde Emniyet Dergisi (2004). Hava Aracı Kazalarında İnsan Faktörü, Hv. Basımevi, Ankara.

Karakuş, Ö. (2006). *Hava aracı kaza ve kırımlarında insan faktörünün araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kılıç, A. (2011). *Antropometrik ölçüm sisteminden yararlanarak kadınlara yönelik yeni bir etek ve pantolon giysi kalıbı hazırlama yönteminin geliştirilmesi* (Doktora Tezi) Ege Üniversitesi, İzmir.

Kucuk Yilmaz, A. (2008). *Airport enter prise risk management model a study on business management and air line management,* , Verlag Dr Muller, Germany,

Mc Fadden, K.L. and Towell, E.R. (1999). Aviation human factors: A frame work for the new millennium. *Journal of Air Transport Management, 5*:177-184.

Murray, S.R. (1997). Deliberate decision making by aircraft pilots: A simplere minder to avoid decision- making under panic. *The International Journal of Aviation Psychology, 7*; 83-100.

O'Hare, D., Wiggins, M., Batt, R. and Morrison, D. (1994). Cognitive failure analysis for aircraft accident investigation. *Ergonomics, 37:* 1855-69. 3.

Özbay Y., Erken S. (Ed.).(2009). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Reason, J. (1990). *Human error*. New York. Cambridge University Press.

Salıcı, M. (2003). Insan faktörü ve insan davranışlarını etkileyen unsurlar. *Hava Kuvvetlerinde Emniyet Dergisi.*

Salvery, G. (2012*). Hand of human factor sand ergonomics,* (On Line) ISBN 978 11183 1350: 330-381.

Shappell, S. and Wiegmann, D. A. (1997). Human error approach to accident investigation: thetaxonomy of unsafeoperations. *Int J AviatPsychol 7*: 269-291.

Sharma, A. and Malik, H. (2002). Human factors in helicop terand transport aircraft accidents in ıaf. ınd. *Journal of Aerospace Med.*, *46*(1):7- 14.

Sivil Hava Araç Kazaları Soruşturma Yönetmeliği (SHY-13), Birinci Kısım, Madde-3, www.shgm.gov.tr.

Su, B.A. (2001). Ergonomi, Ankara, 247 s.

Toprak, C. (2006). *Hava aracı kazalarında olay yerinin incelenmesi,* Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Turner, W., Mice, H. J., Case, K. and Maze, J. (1993). Introduction to Industri aland Systems Engineering, Prentice Hall

Uça Güneş, E. P. (2016). Toplumsal değişim, teknoloji ve eğitim ilişkisinde sosyal ağların yeri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi,2* (2), 191-206. https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/34017/376920

Wickens, C.D., Lee, J. and Liu, Y. (2004). An Introduction to Human Factors Enginering, Pearson Education International.

Yılmaz, T. (2017). Klinik psikolojide sanat ve sanat uygulamaları, *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi.*

Yılmaz, A. (2018). Strategic approach to managing human factors risk in aircraft main tenance organization: risk mapping,Anadolu University, Eskisehir.

Vaughn, C. R. (1962). Introduction to Industrial Engineering, Ames-Iowa, Iowa State University Press.

Yıldız, H. (2010). *Çalışma psikolojisi,* (Yayınlanmamış Ders Notları).

Yüksel, M., Demirtaş, Ö., Kurt, M. ve Akay, D. (2006). Havacılık kazalarında insan faktörü. *Savunma Bilimleri Dergisi, 5* (1), 73-85.

2

HAVACILIK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK YÖNETİM

Ebru Aykan - Onur Çataltepe

GİRİŞ

1980'li yıllara kadar işletme politikalarından biri olarak değerlendirilen stratejik yönetim çalışmaları, son yıllarda işletmelerin nihai amaçlarına ulaşmasına rehberlik eden ilke ve yöntemleri ortaya koymaktadır. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve çevresel değişimlere bağlı olarak artan rekabet ortamında stratejik yönetim uygulamaları, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Başka bir ifadeyle stratejik yönetim işletmelere değişen çevre koşullarına göre faaliyetlerini değiştirebilme veya uyumlaştırma imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle işletmeler günümüz iş yaşamında değişen çevre koşullarına uyum sağlamak, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek ve hayatta kalmak için stratejik yönetim anlayışını dikkate almak durumunda kalmaktadır.

Çevresel koşulların hızlı bir şekilde değiştiği ve rekabetin her geçen gün daha da ağırlaştığı sektörlerden bir tanesi de havacılık sektörüdür. Havacılık sektörü yapısı itibarıyla yüksek maliyetli üst düzey teknolojilerin kullanıldığı ve rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir sektördür. Bununla birlikte maliyetlerin yüksek olmasına karşın hava yolu işletmeleri müşterilerine daha rahat, ekonomik ve güvenilir bir yolculuk deneyimi yaşatma zorunluluğu hissetmektedir. Bu nedenle hava yolu işletmeleri farklı ve doğru stratejilere ihtiyaç duymaktadır. Buradan hareketle çalışmada öncelikle stratejik yönetimle ilgili terim ve kavramlar, sonrasında ise stratejik yönetim süreci, stratejik planlama, uygulama ve kontrol aşamaları havacılık sektörü çerçevesinde ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

Ağlargöz, O. (2018). Uluslararası İşletmecilik Faaliyetleri. A. E. Demirci içinde, *Uluslararası İşletmecilik* (s. 44-78). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Akdemir, A. (2018). Stratejik Yönetimin Tanımı ve Ana Kavramları. A. Akdemir ve İ. C. Ulukan içinde, *Stratejik Yönetim.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Akgemci, T. (2008). *Stratejik Yönetim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Akgemci, T. (2015). *Stratejik Yönetim* (4 b.). Ankara: Gazi Kitabevi.

Alshaher, A. A.-F. (2013). The McKinsey 7S model frame work for e-learning system readiness assessment. *International Journal of Advances in Engineering ve Technology, 6*(5).

Armstrong, M. (2017). *Amstrong'un Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi El Kitabı* (6 b.). (Y. D. Gürol ve E. Gemici, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Aykan, E. (2020). Sağlık İşletmelerinde Stratejik Yönetim. M. Karaca içinde, *Sağlık İşletmeciliği* (s. 159-177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Bakoğlu, R. (2010). *Çağdaş Stratejik Yönetim* (1 b.). İstanbul: Beta Basım AŞ

Barca, M. (2009). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Gelişimi. *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, 34-52.

Barney, J. B. ve Hesterly, W. S. (2015). *Strategic Management and Competitive Advantage* (5 b.). Edinburgh, İngiltere: Pearson Education Limited.

Binatlı, S. (2019). Stratejik İş Birliklerinin İşletme Performansındaki Önemi: Havayollarında Stratejik İş Birlikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(35), 213-228.

Çubukçu, M. (2008). İşletmelerde Uygulanan Strateji Tipleri ve Uygulamadan Örnekler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1*(2), 142-156.

Davutoğlu, N. A., Akgül, B. ve Yıldız, E. (2016). 7'S Kuramının Büyük Ölçekli İşletmelerde Stratejik Planlama ve Ekonomik Performansı Değerleme Aracı Olarak Kullanılması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30*(40), 135-161.

Demirtaş, Ö. (2013). Havacılık Endüstrisinde Stratejik Yönetim: Swot Analizi İle Durum Değerlendirmesi. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*, 207-226.

Dinçer, Ö. (2013). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Eren, E. (1997). *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (1 b.). İstanbul: Der Yayınevi.

Ertürk, M. (2012). *Yönetim ve Organizasyon* (6 b.). İstanbul: Beta Basım AŞ

Glueck, W. F. (1976). *Business Policy and Strategic Management* (3 b.). New York: McGraw.

Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(2), 61-85.

Hitt, M. A., Ireland, R. ve Hoskisson, R. E. (2006). *Strategic Management- Concepts* (1 b.). Florida: Thomson South-Western.

Hunger, J. D. ve Wheelen, T. L. (2020). *Essentials of Strategic Management* (5 b.). Boston: Prentice Hall.

Hussey, D. (1998). *Strategic Management: From Theory to Implementation* (4 b.). London: Butter worth Heinemann.

Kaplan, R. S. (2005). How the balanced score card complements the McKinsey 7-S model. *Strategy ve leadership*.

Karakaya, A. ve Akbulut, H. (2013). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Merkezlerinin Stratejik Kontrol ve Muhasebe Sistemi Açısından Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(1), 195-210.

Karakılıç, N. Y. ve Öcal, H. (2008). Stratejik İttifak Modellerinin Temel Yetenekler Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 85-96.

Karsavuran, S. (2013). Stratejik Değerlendirme ve Kontrol: Dengeli Puan Kartı'nın Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi, 16*(2).

Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği* (16 b.). İstanbul: Beta Basım AŞ

Kotler, P., Berger, R. ve Bickhoff, N. (2010). *The Quint essence of Strategic Management.* London: Springer-Verlag .

Kuyucak, F. ve Şengür, Y. (2009). Değer Zinciri Analizi: Havayolu İşletmeleri İçin Genel Bir Çerçeve. *KMU İİBF Dergisi*(16), 132-147.

Lasserre, P. (2003). *Global Strategic Management.* New York: Palgrave Macmillan.

Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama İlkeleri* (20 b.). İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Özbozkurt, O. B. (2019). Çağdaş Stratejik Yönetim Mimarisi Üzerine. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 67-81.

Peng, M. W. (2009). *Global Strategic Management.* Canada: South-Western.

Porter, M. (1980). Industry structure and competitive strategy: Keys to profitability. *Financial Analysts Journal, 36*(4), 30-41.

Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance.* (12 b.). New York: The Free Press, New York.

Rothaermel, F. T. (2015). *Strategic Management* (2 b.). New York: McGraw-Hill Education.

Sağır, M. (2010). Stratejik yönetim açısından ürünün kullanılması ve sergilenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*, 311-321.

Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (2014). *Yönetim ve Organizasyon* (16 b.). Konya: Eğitim Kitapevi.

Thomas, A. R. (2011). *Soft Landing: Airline Industry Strategy,Service and Safety.* New York: Springer-Verlag.

Thompson, A. A. ve Strickland, A. J. (1996). *Strategic Management: Concepts ve Cases* (9 b.). United States of America: Times Mirror Higher Education Group.

Torlak, Ö. ve Altunışık, R. (2012). *Pazarlama Stratejileri: Yönetsel Bir Yaklaşım* (2 b.). İstanbul: Beta Basım AŞ

Ülgen, H. ve Mirze, S. (2014). *İşletmelerde Stratejik Yönetim.* İstanbul: Beta Basım Yayım.

Williams, K. (2009). *Strategic Management: Analyzing, Planning, Focus, Prioritizing, Monitoring.* New York: DK Puplishing.

3

HAVACILIKTA LOJİSTİK VE BAKIM FAALİYETLERİ

Emel Kızılkaya Aydoğan - Yılmaz Delice - Salih Himmetoğlu

GİRİŞ

Günümüz rekabetçi ortamında müşterilerin talepleri doğrultusunda ürün, hizmet ve bilgi akışının sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi için lojistik süreçlerin önemi oldukça fazladır. Küreselleşen dünyada geniş coğrafyaları kapsayan lojistik operasyonların hızlı bir şekilde ve tam istenilen zamanda gerçekleşebilmesi için son zamanlarda hava yolu lojistiği ön plana çıkmaktadır.

Hava yolu lojistiği, belli boyuttaki yüksek değerli yüklerin hızlı bir şekilde taşınmasında kara yolu, demir yolu ve deniz yolu taşımacılığına göre yüksek avantajlara sahiptir. Bununla birlikte diğer taşıma modlarına göre daha fazla kapasite ve yatırım maliyeti açısından dezavantajlara sahiptir. Bu nedenle kargo uçaklarının sürekli kullanılması ve olabildiğince fazla yararlanılması ile kapasite ve maliyet dezavantajlarının giderilmesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda uçaklardan maksimum düzeyde faydalanabilmek için bakımlarının istisnasız ve belli programlar hâlinde yapılması gerekmektedir. Bu bölümde havacılıkta lojistik ve bakım faaliyetlerinin önemi ele alınacaktır.

1. HAVACILIKTA LOJİSTİK

Lojistik; müşteri taleplerini karşılamak için ürün ve hizmetlerin kaynadığından son tüketim noktasına kadar ulaşması olarak tanımlanabilir. Bu süreç içerisinde tedarik zincirini planlamak, planları verimli bir şekilde uygulamak, taşıma ve depolama süreçlerini bir iş bütünü olarak ele almak lojistik kavramının günümüzdeki temel felsefesidir. Ayrıca işletmelerdeki envanter yönetimi, elleçleme, ambalajlama, satın alma ve bilgi yönetimi gibi faaliyetler de lojistik yönetiminin

se büyük mali kayıplara neden olabilmektedir çünkü arızanın giderileceği o kısa zamanda kargo uçakları kilometrelerce uzaklara gidebilmektedirler. Bu nedenle uçakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı için belli çizelgeler doğrultusunda bakımlarının yapılması ve parçalarının değiştirilmesi zorunluluktur. Aksi durumlarda sadece taşımacılık faaliyetlerinin aksamasının yanında uçaklar kullanılamaz hâle gelerek yatırım maliyetleri karşılanmadan büyük zararlara katlanılmak zorunda kalınabilmektedir.

Lojistik süreçlerinde havacılık lojistiğinin ve bakım faaliyetlerinin iyi tanımlanması lojistik sektöründeki firmalara ışık tutarak sürdürülebilir ve güvenilir hizmet sunmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ceruti, A., Marzocca, P., Liverani, A., & Bil, C. (2019). Maintenance in aeronautics in an Industry 4.0 context: The role of Augmented Reality and Additive Manufacturing. *Journal of Computational Design and Engineering*, *6*(4), 516-526.

Çancı, M., & Erdal, M. (2003). *Uluslararası taşımacılık yönetimi: freight forwarder el kitabı 2*. Utikad.

De Florio, F. (2016). *Airworthiness: An introduction to aircraft certification and operations*. Butterworth-Heinemann.

Güler, A. (2020). UTİKAD Lojistik Sektörü Raporu 2020.

Geng, J., Tian, X., Bai, M., Jia, X., & Liu, X. (2014). A design method for three-dimensional maintenance, repair and overhaul job card of complex products. *Computers in Industry*, *65*(1), 200-209.

IATA. (2020). Yıllık Genel Buluşma. https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-11-24-01/ (Erişim tarihi: 04.04.2022).

Karaoğlanlı, A. C. (2021). Sivil Havacılıkta Bakım, Onarım ve Yenileme (BOY) Faaliyetleri, Havacılık 4.0 ve Yeni Trendler. *İmalat Teknolojileri ve Uygulamaları*, *2*(1), 61-74.

Seymour, K., Held, M., Georges, G., & Boulouchos, K. (2020). Fuel Estimation in Air Transportation: Modeling global fuel consumption for commercial aviation. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, *88*, 102528.

Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama ilkeleri: Global yönetimsel yaklaşım Türkiye uygulamaları*. Beta.

4

HAVACILIK İŞLETMELERİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Ebru Aykan - Hümeyra Haskebabçı

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını temin etmek için kurulan işletmelerin yeni düzene uyum sağlamasını zorunlu hâle getirmiştir. Sürekli artan rekabet içinde değişim ve gelişim sağlamak isteyen işletmeler, çalışanlarından daha yüksek verim ve daha etkin bir sonuç istemektedir. Bu nedenle işletmelerde insan kaynakları yönetimi (İKY) oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe insan kaynağı hem işletmenin amaçlarına ulaşmasında hem de işletmenin iç ve dış çevreyle olan ilişkisinde ve imaj oluşturmasında aktif rol oynamaktadır.

Hizmet sektörünün önemli girdilerinden biri olan havacılık sektöründe de sistemin etkin ve güvenli yürütülmesi, insan kaynaklarının iyi yönetilmesi ve çalışanların iş birliğine bağlıdır (Galej, 2014: s. 367). Havacılık; hava araçları ile uçuş yapmak, hava trafiğini yürütmek, gerekli olan araç gereç veya donanımı hazırlamak ve bunların bakım ve onarımını konu alan bilim dalını ifade etmektedir. Sivil havacılık; askerî havacılık faaliyetlerinin dışında kalan, hava araçları imalatı ve tamiratı, yolcu ve kargo taşımacılığı, haberleşme ve hava trafik düzenleme, hava-

çekleştirmektedir. Çalışanları ve sendikalarıyla iyi ilişkiler yürüterek hem verimlilik ve hizmetin iyileştirilmesi sağlanmakta hem de çalışan ve işletme hedeflerine ulaşılmaktadır.

Havacılık işletmeleri; emniyet ve güvenilirliğin önemli, değişim ve gelişimin sürekli ve müşteri memnuniyetinin şart olduğu hizmet sektörü içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle işletmeler; sektörün yapısı ile İK politikaları arasında uyum sağlayacak, süreklilik için ihtiyaç duyulan yetenekli İK'yi bulacak ve geliştirecek, çalışanları değer olarak görüp avantaj sağlayacak bir İKY'ye ihtiyaç duymaktadır. İKY çalışanları maliyet unsuru olarak değil; yaratıcı, değişimi öngören ve ayak uyduran, fark yaratabilecek kaynak olarak görmektedir. Havacılık sektörü için sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamanın yolu, kaliteli hizmet anlayışına sahip kendini ve işini geliştirebilecek yetkinlikte çalışanlara sahip olmaktan geçmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulahi, B. ve Aykan, E. (2016). Effects of human resources training on employee perceived performance: comparison of Somalia-Turkiye telecomunication businesses. *Archives of Business Research*, *4*(6).

Acar, A. C. (2018). İnsan kaynakları planlaması ve iş gören seçimi, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (8. Baskı, s. 89-165) içinde. Beta Yayınevi.

Acarbay, C. (2016). Havacılık hizmet içi eğitiminde uzaktan eğitim. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 148-161.

Adal, Z. (2018). İnsan kaynakları yönetiminin hukuki boyutları, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (8. Baskı, s. 523-651) içinde. Beta Yayınevi.

Akyurt, İ. Z. ve Yaşlıoğlu, D. T. (2018). Havacılık sektöründe ekip planlama yönetimi: Bir Türk havayolu örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 424-446.

Appelbaum, S. H. ve Fewster, B. M. (2003). Global aviation human resource management: contemporary employee and labour relations practices. *Management Research News*, 26, 56-69.

Armstrong, M. (2006). Human resource management practice. Kogan page limited.

Ataay, İ. D. ve Acar, A. C. (2018). Ücret yönetimi, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, (8. Baskı, s.372-469) içinde. Beta Yayınevi.

Aykan, E. (2007). Örgütlerde insan kaynakları uygulamaları ile algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 123-137.

Benligiray, S. (2007). *Ücret Yönetimi*, (1. Baskı). Beta Yayınları.

Benligiray, S. ve Kurt, Y. (2016). Havacılık sektöründe stratejik insan kaynakları yönetiminin rolü: sürdürülebilir rekabet avantajı elde etme. In *Proceedings of Socioint 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities*, 357-365.

Blyton, P., Lucio, M. M., McGurk, J. ve Turnbull, P. (2001). Globalization and trade union strategy: Industrial restructuring and human resource management in the international civil aviation industry. *International Journal of Human Resource Management*, 12(3), 445-463.

Boxall, P. F. (1992). Strategic human resource management: beginnings of a new theoretical sophistication?, *Human Resource Management Journal*, 2(3), 60-79.

Bratton, J. ve Gold, J. (2001). *Human Resource Management: Theory and Practice*, Lawrence Erlbaum.

Brewster, C. ve Bournois, F. (1991). Human resource management: a European perspective. *Personnel Review*, 20(6), 4-13.

Caldwell, R. (2004). Rhetoric, facts and self-fulfilling prophecies: exploring practitioners' perceptions of progress in implementing HRM. *Industrial Relations Journal*, 35(3), 196-215.

Cassell, C., Nadin, S., Gray, M. ve Clegg, C. (2002). Exploring human resource management practices in small and medium sized enterprises. *Personnel Review*. 31(6), 671-692.

Chew, I. K. ve Horwitz, F. M. (2004). Human resource management strategies in practice: Case-study findings in multinational firms. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 42(1), 32-56.

DeCenzo, D. A. Robbins, S. P. ve Verhulst, S. L. (2010). *Fundamentals of human resource management*. John Wiley & Sons.

Delaney, J. T. ve Huselid, M. A. (1996). The impact of human resource management practices on perceptions of organizational performance. *Academy of Management Journal*, 39(4), 949-969.

Demir, A. Z. (2016). Hava taşımacılık sektörü, İstanbul yeni havalimanı ve insan kaynağı planlama ihtiyacı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(25), 79-94.

Galej, P. (2014). Human factors management in aviation / Havacılıkta insan kaynakları yönetimi. M. H. Keskin ve A. S. Karaman (ed), *2. Uluslararası havacılık işletmeciliği konferansı bildiri kitapçığı* (s. 367-381) içinde, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Yayınları.

Gerede, E. (2006). Sivil havacılık faaliyetlerin sınıflandırılması ve Türkiye'de hava taşımacılığı faaliyetlerinin tanımlanmasına ilişkin sorunlar, *Havacılık Sempozyumunda Sunulan Bildiri,* Kayseri, Mayıs.

Geylan, R. (2004). *İnsan Kaynaklari Yönetimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gittell, J. H., Von Nordenflycht, A., Kochan, T. A., McKersie, R. ve Bamber, G. J. (2009). Labor relations and human resource management in the airline industry. *The Global Airline Industry*, 275-311.

Hallowell, R. (1996). Southwest Airlines: A case study linking employee needs satisfaction and organizational capabilities to competitive advantage. *Human Resource Management*, 35(4), 513-534.

Holtbrügge, D., Wilson, S. ve Berg, N. (2006). Human resource management at Star Alliance: pressures for standardization and differentiation. *Journal of Air Transport Management*, 12(6), 306-312.

Hopancı, B., Akdeniz, H. ve Şahin, Ö. (2021). Covid19 pandemisinin havacılık sektörü üzerine etkileri. *Mühendis ve Makina*, 62(704), 446-467.

Huselid, M. A., Jackson, S. E. ve Schuler, R. S. (1997). Technical and strategic human resources management effectiveness as determinants of firm performance. *Academy of Management Journal*, 40(1), 171-188.

Karagülle, A. Ö., (2010). *Sivil havacılık*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kalleberg, A. L. ve Moody, J. W. (1994). Human resource management and organizational performance. *American Behavioral Scientist*, 37(7), 948-962.

Kiracı, K. ve Bayrak, A. G. Ü. (2014). Sivil havacılık lisans mezunlarının istihdam ve kariyer durumları üzerine bir araştırma. *E-International Journal of Educational Research*, 5(2), 67-88.

Opatha, H. H. D. N. P. ve Rathnayake, S. (2018). Determinants of job performance of cabin crew on customer service of an aircraft: A conceptual and empirical study in Sri Lanka. *Sri Lankan Journal of Human Resource Management*, *8*(1).

Özçelik, O. (2018). Eğitim ve geliştirme. *İnsan Kaynakları Yönetimi* (8. Baskı, s.168-216) içinde. Beta Yayınevi.

Rao, P. S. (2014). *Personnel and human resource management*. Himalaya Publishing House.

Sadullah, Ö., (2018). İnsan kaynakları yönetimine giriş, *İnsan Kaynakları Yönetimi* (8. Baskı, s. 1-49) içinde. Beta Yayınevi.

Sparrow, P., Schuler, R. S. ve Jackson, S. E. (1994). Convergence or divergence: human resource practices and policies for competitive advantage worldwide. *International Journal of Human Resource Management*, *5*(2), 267-299.

Sparrow, P., Brewster, C. ve Harris, H. (2004). *Globalizing human resource management.* Routledge.

Tonus, Z., (2012). İşletmelerde insan kaynakları yönetimi, Z. Erdoğan ve A. Hepkul (ed), *Genel İşletme* (1. Baskı, s. 156-176) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M.A. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (5. Baskı). Nobel Yayınevi.

Uyargil, C. (2018). İş analizi ve iş dizaynı. *İnsan Kaynakları Yönetimi* (8. Baskı, s.51-88) içinde. Beta Yayınevi.

Wensveen, J. (2016). *Air Transportation: a Management Perspective*. Ashgate Publishing Limited.

Wirtz, J. ve Heracleous, L. (2016). Singapore Airlines: managing human resources for costeffective service excellence, *People Technology Strategy,* 695-703.

Wise, L. L., McHenry, J. ve Campbell, J. P. (1990). Identifying optimal predictor composites and testing for generalizability across jobs and performance factors. *Personnel Psychology*, *43*(2), 355-366.

Wright, P. M., Gardner, T. M., Moynihan, L. M. ve Allen, M. R. (2005). The relationship between HR practices and firm performance: Examining causal order. *Personnel psychology*, *58*(2), 409-446.

Yıldız, O., Dağdeviren, M. ve Çetinyokuş, T. (2008). İşgören performansının değerlendirilmesi için bir karar destek sistemi ve uygulaması, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1), 239-248.

5

HAVACILIKTA BLOK ZİNCİRİ UYGULAMALARI

Emre Arslan

GİRİŞ

Teknoloji ekonomisi olarak da tanımlanan yeni ekonomi, ekonomik büyümeden kaynaklanan zorlukların üstesinden gelme çabalarının bir bileşimidir. Yeni ekonomi, otoriteye itaat etmeyi zorlaştıran çok sayıda değer ve disiplinler arası bir yaklaşımla ifade edilebilir. Dördüncü Sanayi Devrimi'nin ulusal ve küresel etkilerinin dijital dönüşümü etkilemesi beklenmektedir. Dördüncü sanayi devrimi aynı zamanda Blockchain teknolojisinin sosyal temelli gelişimini ve sistemlerini ortaya koymaktadır (Kumcu, 2019: ss. 105-106).

Bitcoin para biriminin 2009 yılında piyasaya sunulması, blok zinciri teknolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde internet üzerinden para transferi, kişilerin işlemlerini kısa sürede yapabilmelerini sağlayan teknolojik olanaklardan biridir. Özellikle e-ticaretin gelişmesiyle birlikte ürün ve hizmetlerin internet üzerinden farklı ödeme seçenekleriyle ulaşılabilir olması yeni bir ekonomik düzenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taş ve Kiani, 2018: s. 369).

Blok zinciri teknolojisi; üçüncü taraflara güvenmek zorunda kalmadan her işlemi gözden geçiren ve doğrulayan birçok merkezi olmayan dağıtılmış yapıya dâhil olan madenciler sayesinde işlemleri gerçekleştirmek için bir yol sağlamaktadır. Dünyada blok zinciri teknolojisinin ilk uygulaması, bitcoin ve kripto para sisteminin finans sektöründe gerçekleşmiştir. Ayrıca bu teknoloji sağlık, gıda, gümrükleme, sigortacılık, dış ticaret ve muhasebe alanlarında da görülmeye başlanmıştır. Her yeni teknolojik gelişme gibi blok zinciri teknolojisi de farklı sektörlere dokunmakta, iş yapma şeklini değiştirmekte veya dönüştürmektedir. Bu sektörlerden biri de havacılık sektörüdür. Dünyanın farklı yerlerini birbirine bağlamak için bir köprü görevi gören havacılık sektörünün blok zinciri gibi teknolojilere ihtiyaç duyması kaçınılmaz olacaktır.

yeni pazarlara ulaşma fırsatı sunacağına inanılmaktadır. Blok zinciri teknolojisi, güven ve şeffaflık avantajlarıyla bilgi yönetimini kolaylaştırabilir. Blok zincirinin güvenli işlemler, verimlilik ve daha kısa zaman dilimleri gibi faydaları, onu kamu kurumlarına uygulanabilir hâle getirmiş ve birçok devletin bu alana ilgi duymasına neden olmuştur.

Hem toplumsal sorunlara yenilikçi çözümler üretme hem ticari işletmelerin iş süreçlerini değiştirme, hem de devlet kurumlarının hizmet verme şeklini değiştirme konusunda büyük potansiyele sahip olan bu teknolojinin yakın gelecekte çok daha yaygın hâle geleceğine inanılmaktadır. Hâlâ gelişmekte olan bir teknoloji olduğu için toplumu ve kurumları bu teknolojiye adapte etmek oldukça zor ve uzun vadeli bir süreçtir. Bu uyum süreci pilot uygulamalarla kontrol edilmeli ve hükümet tarafından desteklenmelidir (Altay Topcu ve Sumerli Sarigül, 2020: ss. 37-38).

Günümüzde dijital para ile kullanımının yanı sıra blok zinciri teknolojisinin kullanılabileceği yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Verilerin doğruluğu ve güvenliğinin söz konusu olduğu her sektörde bu teknoloji sadece tüm ihtiyaçları karşılamakla kalmıyor, aynı zamanda maliyetleri de düşürüyor (Aksoy, 2018: s. 32).

Blok zinciri, şeffaflığı ve merkezî otoriteyi ortadan kaldıran dağıtık yapısı sayesinde bilgi teknolojilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilebilir. Basın, sosyal medya, uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve kamu kurumları blok zincirine büyük ilgi göstermekte ve literatür incelendiğinde blok zinciri ile ilgili çalışmaların son yıllarda hızla arttığı görülmektedir. Piyasadaki akademik çalışmalar ve uygulamalar arttıkça blok zinciri teknolojisinin bazı kısıtlamaları ortaya çıkmıştır. Blockchain, mevcut yapısı, çalışma şekli, uygulama alanları ve vaat ettiği fırsatlar açısından daha fazla araştırma potansiyeline sahip görünüyor (Tanriverdi ve diğerleri, 2019: s. 214).

Blok zinciri, tasarım için güvenli bir sığınak sağlayacaktır. Her zaman güvenli bir tasarıma geri dönebileceğiz, ayrıca teorik olarak tüm değişiklikleri ve bu değişikliklerin yazarlarını takip etme olanağına sahip olacağız. Tek cümleyle özetlemek gerekirse blok zinciri teknolojisi girdiği her yere süreklilik, şeffaflık, güvenlik ve verimlilik getirmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, E. (2018). *Bitcoin* (1. bs.). İstanbul: Abaküs Kitap Yayın.

Altay Topcu, B. ve Sumerli Sarigül, S. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Blok Zinciri Teknolojisi: Finans Sektörü, Dış Ticaret ve Vergisel Düzenlemeler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *European Journal of Science and Technology*, (Özel Sayı (18)), 27-39.

Blockchain Nedir ve Uygulama Alanları Nelerdir? (2021, 17 Aralık).*Trend İçerikler*. https://emoji.com.tr/blockchain-nedir

Blokzinciri havacılık sektöründe güvenliği artırabilir mi? (2020, 30 Ocak). Blockchain Türkiye. https://bctr.org/blokzinciri-havacilik-sektorunde-guvenligi-artirabilir-mi-

Can, N. (2018, 18 Eylül). Havacılıkta Kripto Paralar ve Blok Zincir Teknolojisi. Linkedin. https://tr.linkedin.com/pulse/havacılıkta-kripto-paralar-ve-blok-zincir-teknolojisi

Cankül, D. ve Kiziltaş, M. Ç. (2020). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Tedarik Zinciri ve Blokzincir Teknolojisi. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, *3*(2), 244-259. https://dergipark.org.tr/tr/pub/joghat/issue/59161/850854.

Dilek, Ş. (2018). *BlockChain Teknolojisi ve Bitcoin* (Analiz No: 231) (s. 32). Ankara: SETA Vakfı. setav.org .

Durbilmez Erözel, S. (2018). *Blockchain Teknolojisinin Finans Sektöründeki Yeri ve Uygulamaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dursun, T. (2020, 5 Şubat). Blokzincir Teknolojisi. *Blockchain Araştırma Ağı*. https://bag.org.tr.

Elçiboğa, İ. K. (2019, 13 Mart). Havacılık Sektöründe Blockchain Uygulamaları, (13). https://mobile.twitter.com/fintechtime/status/1112669831650832387.

Erdoğan, S. ve Bodur, D. (2020). Blockchaın Teknolojisi Ve Günümüz Finansal Sistemine Olası Etkileri. *Mali Çözüm*, *30*(160), 281-295.

Fernández-Caramés, T. ve Fraga-Lamas, P. (2018). A Review on the Use of Blockchain for the Internet of Things. *IEEE Access*, *6*, 32979-33001.

Havacılık Sektörü ve Blockchain-I. (t.y.). STM Teknolojik Düşünce Merkezi. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608838129_stm-blog-blockchain1.pdf?.

Havacılık Sektörü ve Blockchain-II. (t.y.). STM Teknolojik Düşünce Merkezi. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608837804_stm-blog-blockchain2.pdf?.

Havacılıkta Blockchain Teknolojisi ve Kripto Paralar. (t.y.). Boardinginfo Havacılık Bülteni. http://boardinginfo.com/havacilik-bulteni-164/.

İncekara, A. ve Demirbaş, D. (2020). Blokzincir ve Covıd-19 Küresel Salgın İlişkisi. *Covıd-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde (ss. 53-67). Istanbul University Press.

Kakavand, H., Kost De Sevres, N. ve Chilton, B. (2017). *The Blockchain Revolution: An Analysis of Regulation and Technology Related to Distributed Ledger Technologies* (SSRN Scholarly Paper No: ID 2849251). Rochester, NY: Social Science Research Network.

Karahan, Ç. ve Tüfekci, A. (2019). Blokzincir Teknolojisi Ve Kamu Kurumlarınca Verilen Hizmetlerde Blokzincirin Kullanım Durumu. *Verimlilik Dergisi*, (4), 157-193. https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/49238/444617.

Kumcu, S. Y. (2019). Toplumsal Dönüşümler ve Teknoloji Ekonomisi. E. Aydın ve U. Uğur (Ed.), *İşletmelerde Dijital Dönüşümün Yansımaları* içinde (1. bs., ss. 105-130). Ankara: Detay Yayıncılık.

Özdenizci Köse, B. (2021). Sağlıkta Blok Zincir. *Tıp Bilişimi* içinde (ss. 367-397). Istanbul University Press.

Sadıç, B. (2018, 30 Ocak). Blockchain ve Havacılık İçin Vaadettikleri. Linkedin. https://tr.linkedin.com/pulse/blockchain-ve-havacilik

Swam, M. (2015). *Blockchain: Blueprint For a New Economy*. USA: O'Reilly Media.

Tanriverdi, M., Uysal, M. ve Üstündağ, M. T. (2019). Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, *12*(3), 203-217. doi:10.17671/gazibtd.547122

Taş, O. ve Kiani, F. (2018). Blok Zinciri Teknolojisine Yapılan Saldırılar Üzerine bir İnceleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, *11*(4), 369-382.

Uluyol, Ç. ve Ünal, G. (2020). Blok zinciri teknolojisi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, *13*(2), 167-175. doi:10.17671/gazibtd.516990

Usta, A. ve Doğantekin, S. (2019). *Blockchain 101* (1. bs.). Bankalararası Kart Merkezi (BKM). https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2019/08/15082019_kitap.pdf.

Yıldırım, M. (2019, 6 Ekim). Blok Zincir Teknolojisi ve Havacılık Sektöründe Kullanımı. medium.com. https://medium.com/@murat.yildirim/blok-zincir-teknolojisi-vehavacılık

6

SİVİL HAVACILIK VE EKONOMİK BÜYÜMEYE KATKILARI

Nadide Sevil Tülüce - Onur Çetin

GİRİŞ

İnsan, varoluşundan bu yana birçok merakın peşinden sürüklenmiştir. Yüzyıllardır insanın gökyüzünde olma duygusunu farklı şekillerde ortaya koyarak denediği uçma eylemi ise havacılık için bir amaç hâline gelmiştir. Havacılık sektörü, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan birçok insanı ve kültürü başka hiçbir ulaşım aracının sağlayamayacağı bir sistemle bir araya getirmektedir. Hızlı, güvenli ve konforlu hizmetler; daha fazla insanın dünyayı deneyimlemesine imkân verirken endüstriler için önemli yeri olan turizmi de doğrudan destekleyen bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değer olarak dünya üzerinde gerçekleşen ticaretteki ulaşımın üçte birinden fazlası hava yoluyla sağlanmakta ve bu da havacılık sektörünü dünya çapında iş dünyasının önemli bir aktörü hâline getirmektedir. Hava yoluyla sağlanan ulaşıma talep, sektörün global ekonomiye dair etkilerini artırır. Şöyle ki çok sayıda kişinin hızlı hareket etmesini sağlar, dünya çapında milyarlarca dolar değerinde malı pazarlar. Ayrıca sektör, yaşam standartlarını iyileştirerek ve daha iyi bir yaşam kalitesini teşvik ederek milyonlarca insanın iş ve eğlence tercihlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Hava taşıma işletmeleri ve yarattığı değer bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasının sağlanması için önemli olanaklar sağlar. Hava taşımacılığı, küresel ekonomiye uyumu kolaylaştırır; ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte ciddi bağlantılar sağlamakta önemli rol oynar. Ticaret hacmini artırmaya, turizmi teşvik etmeye ve yeni istihdam olanakları yaratmaya yardımcı olur (World Bank, 2020: s. 5).Turizm ile oldukça kuvvetli ve karşılıklı nedensellik ilişkisine dayalı bir sektör olan havacılık, turistik amaçlı seyahatler için yolcuların sıklıkla tercih ettiği bir

lere ve ekonomiye büyük faydalar sağlama potansiyeli taşıyan stratejik bir özellik sergiler.

Sivil havacılık faaliyetlerindeki gelişmeler bağlamında hem global dünyada hem de ülkemizde havacılık şirketleri de ekonomilere sağladığı katkılar açısından sürekli bir gelişim içindedir. Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak hava yolu taşıma paylarının artırılması; "hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre" bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması ekonomik büyüme amaçlarına hizmet eden bir aracı olarak dikkate alınmalıdır. Son yıllarda ekonomik düzenlemelerin giderek serbestleştirilmesi ile birlikte sektördeki rekabet koşullarının önemli ölçüde değişmesi sektöre yapılacak yatırımların önemini artırmaktadır.

Hava yolu taşımacılığının önemi; sağladığı katkı, imkân ve kolaylıklar nedeniyle hızla artmaktadır. Hava yolu taşımacılığının dünya ekonomik konjonktürüne olan etkileri incelendiğinde etkilediği makroekonomik göstergeler arasında en önemlisinin ekonomik büyüme olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Diğer tüm sektörlerle olan ilişkisi dikkate alındığında sektörün bir çarpan etkisiyle kendi potansiyelinin çok üzerinde ekonomik büyüme oluşturduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

ATAG. (2005). *The economic & social benefits of air transport*. Geneva: Air Transport Action Group.

ATAG. (2016). *Avation Benefits Beyond Borders*. Genova: Air Transport Action Group.

ATAG. (2018). *Avation Benefits Beyond Borders*. Geneva: Air Transport Action Group.

ATAG. (2020). *Aviation Benefits Beyond Borders*. Geneva: Air Transport Action Group.

Atioğlu, E. (2021). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*, 1936-1945.

Baker, D., Merkert, R., and Kamruzzaman, M. (2015). Regional aviation and economic growth: cointegration and causality analysis in Australia. *Journal of Transport Geography*, 140-150.

Baktır, M., Bal, H. T. ve Akan, Ş. (2017). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı. *Journal of Aviation*, 154-169.

Bal, H., Manga, M. ve Gümüş Akar, P. (2017). Havacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 353-366.

Baltacı, N., Sekmen, Ö. ve Akbulut, G. (2015). The Relationship between Air Transport and Economic Growth in Turkey: Cross-Regional Panel Data Analysis Approach. *Journal of Economics and Behavioral Studies*.

Cristea, A. D., Hillberry, R., and Mattoo, A. (2015). Open Skies over the Middle East. *The World Bank The World Economy*, 1650-1681.

Çelik, D. S. (2017). Havayolu Taşımacılığı Endüstrisi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 82-89.

Çetin, T. ve Eryiğit, K. Y. (2015). Estimating the economic effects of deregulation: Evidence from the Turkish airline industry. *Koç University-TÜSİAD Economic Research* , 1-31.

Ergün, İ. (1985). Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Ulaşım Sektörü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 10, 12-14.

Gökırmak, H. (2014). Türk Hava Yolları'nın Havacılık Sektöründekı Konumu. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1-29.

Grančay, M. (2010). The Economic Impacts of Air Transport Liberalization. *Zagreb International Review of Economics and Business*, 73-88.

Gümüş Akar, P. (2019). *Hizmetler Sektörü Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Havayolu Taşımacılığı Sektörü Ve Türkiye.* Adana: Çukurova Üniversitesi.

Higgoda, R., and Madurapperuma, M. W. (2019). Dynamic Nexus between Air-Transportation and Economic Growth: A Systematic Literature Review. *Journal of Transportation Technologies*, 156-170.

IATA. (2020). *Air Connectivity: Measuring the connections that drive economic growth.* Geneva and Montreal: International Air Traffic Association.

ICAO. (2021). *Effects of Novel Coronavirus (COVID□19) on Civil Aviation: Economic Impact Analysis.* Montreal: Civil Aviation Organization .

Kasarda, J. D., and Sullivan, D. L. (2006). Air Cargo, Liberalization, and Economic Development. *Annals of Air and Space Law*, 31, 1-26.

Kibritçi Artar, O., Uca, N. ve Taşçı, M. E. (2016). The Impact of the Airline Freight Transportation on GDP in Turkey. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 143-148.

Kiracı, K. (2018). Havayolu Taşımacılığı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 197-216.

Korkmaz, C. A. ve Bütün, E. (2018). Havacılık Güvenliğinde Güvenlik Mülakatı Uygulaması. *Journal of Aviation*, 2(1), 56-63.

Korul, V. ve Küçükönal, D. (2003). Türk sivil havacılık sisteminin yapısal analizi. *Ege Akademik Bakış*, 24-38.

Macit, D. ve Göçer, S. G. (2019). Sivil Havacılık Sektörünün İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerde Ekonomik ve Sektörel Görünümü. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 261-284.

Mehmood, B., Aleem, M., and Shahzad, N. (2015). Air-Transport and Macroeconomic Performance in Asian Countries: An Analysis. *Pakistan Journal of Applied Economics*, 179-192.

Online Etymology Dictionary. (2014). *Online Etymology Dictionary*. https://www.etymonline.com/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12.09.2022.

Oxford Dictionary. (2014). *Visionary Philology: Geoffrey Hill and the Study of Words*. The Oxford English Dictionary: https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198701088.001.0001/acprof-9780198701088-chapter-2?gclid=Cj0KCQjwxtSSBhDYARIsAEn0thTxtjFoHssSGf9Ar8SFBXpHcNCtSvYfTRHR-1faEBquXUgZmOTraG4aAik4EALw_wcB adresinden alındı. Erişim Tarihi: 08.10.2022.

Özenen, C. G. (2003). *Havaalanı Yatırımlarında Özelleştirme Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Öneriler.* Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Uzmanlık Tezi.

Rodrigue, J.-P., and Notteboom, T. (2022, 03 30). *Transportation and Economic Development*. The Geography of Transport Systems: https://transportgeography.org/contents/chapter3/transportation-and-economic-development/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10.11.2022.

Seçilmiş, N. ve Korap, L. (2017). A new look at the relationship between aviation demand and economic growth: structural model estımatıon for the case of Turkey. *Journal of International Social Research*, 10(49), 661-667.

SHGM. (2020). *Faaliyet Raporu .* Anakara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.

SHGM. (2021). *Faaliyet Raporu.* Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.

Teyyare, E. (2018). Devlet mi? Piyasa mı? Türkiye'de Havayolu Taşımacılığı Deregülasyonu. *Instıtutıons Development & Economıc Growth*, 105-117.

Tolcha, T. D., Bråthen, S., and Holmgren, J. (2020). Air transport demand and economic development in sub-Saharan Africa:Direction of causality. *Journal of Transport Geography*, 1-14.

Ulfah, N., Gunawan, N. I., Firdaus, M. I., and Rofiq, M. (2017). Multıplıer Effects Of Aırport Development On Local Economıc Growth In Soekarno Hatta Internatıonal Aırport. *Advances in Engineering Research (AER)*, 828-836.

Vasigh, B., Fleming, K., and Tacker, T. (2008). *Introduction to Air Transport Economics: FromTheory to Applications.* Hampshire: Ashgate Publishing.

Wiltshire, J., and Jaimurzina, A. (2017). *Air transport as a driver of sustainable development in Latin America and the Caribbean: challenges and policy proposals.* Santiago: ECLAC. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43412/S1800005_en.pdf adresinden alındı

World Bank. (2020). *Air Transport Annual Report.* Washington D.C.: World Bank Group.

Yazıcı, E. (2018). *Havayolu Pazarının Gelişimi ve Bağlanabilirlik İlişkisi: Türkiye İçin Durum Değerlendirilmesi.* Ankara: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Araştırmaları Merkez Başkanlığı.

7

HAVACILIK TARİHİ VE GELİŞİMİ

Kaan Altınkaynak

GİRİŞ

Türklerin hayatında gökyüzünün önemini gösteren çeşitli inanç ve inanışlar vardır. Bunlardan en önemlileri; Tanrı'nın gökte var olduğuna dönük inanç, gök sakallı olarak tanınan ulu kişiler ya da "gökböri" kelimesinin ilahi kurt anlamında ifade edilmesi olarak sıralanabilir. Türklerin gökyüzüne olan merakının en bilinen göstergelerinden bazıları da Akhun ve Hazar İmparatorluğu'nun bayrağında yıldız simgesinin yer almasıdır. Yine Altınordu Devleti'nin bayrağında hilal; Gazneli Devleti'nde hilal ve tavus kuşu; Avrupa Hun İmparatorluğu'nun bayrağında ise kuş ambleminin yer alması bilinen diğer göstergeler arasındadır. Yine dikkati çeken bir başka olgu da Selçuklu Devleti'nde kartalın devlet amblemi olarak kullanılmasıdır. Havacılığa olan merakın ve sevginin yakın tarih ve günümüzdeki yansımalarından da bu noktada bahsetmek gerektirmektedir. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bayraklarında yıldız ve hilal simgesi mevcuttur. Yine "Selçuklu kartalı" simgesi günümüzde Türk Hava Kuvvetlerinin amblemi olarak kullanılmaktadır.

Havacılık kavramı, tarihsel süreçte çeşitli gelişmelere bağlı olarak farklılaşmıştır. Uçuş faaliyetleri önceleri kas gücünden yararlanılarak gerçekleştirilirken sonrasında planörlerin kullanıldığı uçak öncesi dönem yaşanmıştır. Beraberinde balonculuk da havacılık faaliyetleri kapsamında iki asra yakın yoğun olarak kullanılmıştır. Sanayi Devrimi ve sonrasında ise buhar gücünün ve buhar makinelerinin keşfinin havacılık sektörüne önemli yansımaları olmuştur. Söz konusu gelişmelerin bir yansıması olarak ilk defa hava araçları planlanırken buhar gücüne başvurulmuştur.

Bu kapsamda mevcut bölüm ile havacılık tarihi ve gelişimini ortaya koymak ve gelecek çalışmalara kaynak teşkil etmek amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, B. (2006). *Türk Havacılığında İz Bırakanlar*, Ankara THK Kültür Yayınları.

Atatürk, M. K., & Tayhani, İ. (2001). *Atatürk'ün bağımsızlık politikası ve uçak sanayi: 1923-1950*. Türk Hava Kurumu Genel Başkanlığı. Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara

Güneşşen, N. M. (2003). Cumhuriyetten Günümüze Türk Kara Havacılığı. *Yüksek Lisans* Tezi, Ankara.

http-1:www.hvkk.tsk.tr

İlmen, S. (1947). *Türkiye'de tayyarecilik ve balonculuk tarihi*. İbrahim Horoz Basımevi.

Kansu Y. ve Şenöz S. (1971). *Havacılık Tarihinde Türkler-I*, Ankara

Karaman, S.A. ve Dağlı, Y. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.I, İstanbul, 2004, s.669.

Kaymaklı, H. (1997). *Havacılık Tarihinde Türkler II. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara*.

Kural, F. (1974). Kuruluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı Belgeleri (1909-1913), Ankara, 1974, s.54

Verel O. (1985). *İstikbal Göklerin Gökler Bizimdir*, C.I, İstanbul, 1985

Yalçın, O. (2010). Türk Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *26*(78), 561-588.

Zeren, M. (1985). Türklerin Göklerde de bir Tarihi olacaktır. *İstikbal Göklerin Gökler Bizimdir, C. II, THK Yay*, *4*.

8

SİVİL HAVACILIK FAALİYETLERİ

Elif Üzel

GİRİŞ

İnsanların yüzyıllardır kuşlara özenmesiyle birlikte ortada bir uçma hayali vardır. Tarihte uçmak amacıyla bir sürü deneme ve deneyler yapılmış olmasına rağmen bunların gerçek olarak hayata geçirilebilmesi uzun zaman almıştır. İlk yer değiştirme, kısa süreli dahi olsa 18. yüzyılda sıcak hava balonuyla gerçekleştirilmiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise ticari havacılık faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte insanlar, hava araçlarını yer değiştirme aracı olarak kullanmaya başlamıştır.

Havacılık faaliyetleri, askerî ve sivil olarak iki farklı kategoriye ayrılmakla birlikte farklı gelişim süreçleri ve kullanım alanları bulunmaktadır. Bu bölümde sivil havacılık faaliyetleri kapsamında ayrıntılı bilgilere yer verilecektir. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü tarafından oluşturulan sivil havacılık faaliyetleri sınıflandırması temel alınarak sivil havacılık faaliyetleri; ticari hava taşımacılığı, genel havacılık, havalimanı hizmetleri, hava seyrüsefer hizmetleri, üretim, eğitim, bakım ve onarım, regülasyon fonksiyonları çerçevesinde ele alınacaktır.

1. SİVİL HAVACILIK FAALİYETLERİ

Havacılık sistemi, sivil ve askerî havacılık olarak ikiye ayrılmaktadır. Askerî havacılığın dışında kalan tüm faaliyetler, sivil havacılığı ifade etmektedir. Sivil havacılık faaliyetleri; hava taşımacılığı ile eğlence ya da seyahat amacı güden yolcuların emniyetli, etkin, ekonomik ve hızlı bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Bu bölümde sivil havacılık faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgilere yer verilecektir.

faaliyetleri ise ticari hava taşımacılığı dışında kalan iş amaçlı uçuşlar, eğitim, hobi amaçlı gerçekleştirilen uçuşlar ile zirai, arama kurtarma, yangınla mücadele gibi hava işini kapsamaktadır.

Hava yolu operasyonlarının devam edebilmesi için gerekli olan tüm birimlerin koordineli bir biçimde çalışmasını sağlayan havalimanı hizmetleri ise bir diğer sivil havacılık faaliyeti olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda hava seyrüseferinin aksamaması için gerekli olan ekipmanlara ve bunlara dair bilgilere de bölüm içerisinde yer verilmiştir. Sektörün temel taşı olarak nitelendirilebilecek üretim, eğitim ve bakım onarım hizmetleri de göz ardı edilmemesi gereken faaliyetlerdir. Son olarak bahsedilen regülasyonlar ise havacılık sektöründe kuralların önemini açıklamaktadır.

Sivil havacılık faaliyetleri içerisinde yer alan yukarıda ayrıntıları verilen her bir faaliyet kolunun birbiri ile etkileşim içerisinde olması, anlık bilgi aktarımı gerçekleştirmesi gerekliliği göz ardı edilmemelidir. Havacılık sektörü zaman kavramı olmaksızın yaşayan bir dinamik bir sektördür. Söz konusu dinamizm içerisinde yer alan birimlerden bakım onarımda meydana gelebilecek dikkatsizlik, eğitimlerde eksik bilgi verilmesi, uygulama yönergelerinde bulunan kurallara uymama gibi pek çok nedenlerden ötürü kazalar meydana gelebilmektedir. Günümüze kadar pek çok kaza yaşanmış ve her kaza sonucunda yeni kurallar, düzenlemeler getirilmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan "Havacılık kuralları kanla yazılmıştır." söylemine binaen, sivil havacılık içerisinde yer alan tüm faaliyetlerin iyi bir koordinasyon ve etkin iletişim ile çalışmalarını sürdürmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aldemir, H. Ö. (2018). Analysis of Competition Approach of Charter Airlines in Turkey According to The Miles and Snow's Competitive Typology. *Journal of Transportation and Logistics*, 3(2). 53-62.

AOPA. (2022). *What is General Aviation?* AOPA Airport Support Network: https://www.aopa.org/-/media/files/aopa/home/advocacy/what_ga.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 08.10.2022.

Battal, Ü., Yılmaz, H., & Ateş, S. (2006). Türkiye'de İç Hatlarda Serbestleşme ve Geleceği. *Kayseri VI. Havacılık Sempozyumu*.Nevşehir.

Bazargan, M., & Guzhva, V. (2011). Impact of gender, age and experience of pilots on general aviation accidents. *Accident Analysis and Prevention*, 962-970.

Dervişoğlu, F. M. (2007). *Türkiye'nin Havacılık Efsanesi: Nuri Demirağ*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

EASA. (2021). *EASA Safety Review 2021*. https://www.easa.europa.eu/downloads/130515/en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 08.10.2022.

Ercan, H. (2021). Regülasyon Ekonomisi ve Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Olarak Kamu İhale Kurumu Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(2). 140-158.

Fultz, A. J., & Ashley, W. (2016). Fatal weather-related general aviation accidents in the United States. *Physical Geography*, 37(5), 291-312.

Gerede, E. (2006). Sivil Havacılık Faaliyetlerin Sınıflandırılması ve Türkiye'de Hava Taşımacılığı Faaliyetlerinin Tanımlanmasına İlişkin Sorunlar. *Kayseri VI. Havacılık Sempozyumu*. Nevşehir.

Gerede, E. (2015). *Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler Teori ve Türkiye Uygulaması.* Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları.

HIS Global. (2020, Aralık 21). https://www.hisglobal.com.tr/blog/turkiyede-sicak-hava-balon-ucusu-yapilan-sehirler#:~:text=Kapadokya%20sadece%20T%C3%BCrkiye'de%20de%C4%9Fil,her%20mevsimi%20u%C3%A7u%C5%9F%20yap%C4%B1lmas%C4%B1na%20uygun. adresinden alındı. Erişim tarihi: 12.10.2022.

ICAO. (1951). *Aerodromes. 1st Edition.* https://www.icao.int/APAC/Meetings/2015%20WAWG1/an14_1ed_1951.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 12.10.2022.

ICAO. (2013). *Reference Manual on The Statistics Programme.* (5. baskı).

ICAO. (2020). *ICAO Economic Impact Analysis of COVID-19 on Civil Aviation.*

Işık, Y. (2016). Dünya'da ve Türkiye'de Hava Taşımacılığı: Tarhisel Gelişim. E. A. Yılmaz içinde, *Hava Taşımacılığı* (s. 52-72). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kearns, S. K. (2019). Operasyonlar. *Uluslararası Havacılığın Temelleri* (s. 67-106). içinde Nobel Yayınevi.

Önder, L. (2022). *Uçak Bakım Onarımı*. Slonder Tripod: https://slonder.tripod.com/bakim/bakim.htm adresinden alındı. Erişim tarihi: 13.10.2022.

Sağbaş, İ., & Çelik, E. (2019). Türk Sivil Havayolu Taşımacılığında Regülasyonların Sektöre Etkisi (2003-2017). *Maliye Dergisi*, *176*, 152-171.

SHGM. (2009). *2008 Yılı Faaliyet Raporu*.

SHGM. (2016). *Havaalanı İşletme Hizmetleri.* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/Havaalani_isletme_Hizmetleri.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 10.10.2022.

SHGM. (2017). *Havalimanları Yer Hizmet Türleri ve Detayları Talimatı (SHT-YHT).* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/taslaklar/Taslak_SHT-YHT.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 10.10.2022.

SHGM. (2018). *Onaylık Hava Aracı Bakım Kuruluşları Talimatı (SHT-145).* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/talimatlar/2018/SHT-145.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 11.10.2022.

SHGM. (2019). *Havayolu İşletmeleri.* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/havacilik_isletmeleri/Havayolu_isletmeleri030621.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2022) adresinden alındı

SHGM. (2022). *Eğitim Kuruluşları.* https://web.shgm.gov.tr/tr/havacilik-isletmeleri/2067-yetkili-havacilik-egitim-kuruluslari adresinden alındı. Erişim tarihi: 11.10.2022.

SHGM-SHY-6A. (2013, Kasım 16). https://web.shgm.gov.tr/doc5/shy-6a.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18.12.2022.

SHGM-SHY-6B. (2013, Mayıs 14). https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/yonetmelikler/shy_6b.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18.12.2022.

Şahin, Ö. (2016). Genel Havacılığa Giriş. Ö. Şahin içinde, *Genel Havacılık* (s. 2-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2021). *Ulaşan ve Erişen Türkiye İstatistikleri 2003/2020.*

Wensveen, J. G. (2007). *Air Transportation: A Management Perspective* (6.th edition) Ashgate Publishing.

Wiegmann, D., Faaborg, T., Boquet, A., Detwiler, C., Holcomb, K., & Shappell, S. (2005). *Human Error and General Aviation Accidents: A Comprehensive, Fine-Grained Analysis Using HFACS.* Oklahoma City: Federal Aviation Administration.

Williams, G. (2007). Will Europe's charter carriers be replaced by ''no-frills'' scheduled airlines? *Journal of Air Transport Management*, 7(5), 277-286.

9

HAVAALANI YÖNETİMİ

Seda Çolak

GİRİŞ

Hava yolu taşımacılığı günümüzde en hızlı, en konforlu taşımacılık modu olarak kabul edilmektedir. Havaalanları günümüzde hava taşımacılığı sisteminin bir alt sistemini oluşturarak kara yolu, demir yolu, deniz yolu gibi yüzey taşımacılığı yapılan noktalar arasında bir geçiş noktası oluşturmaktadır. Bu bağlamda havaalanlarının hem hava tarafının gelişimi hem de kara tarafının -yani terminal binalarının- gelişimi kaçınılmaz olmaktadır. Bu bölümde havaalanı tanımı ve sistemi üzerinde durulacaktır. Havaalanlarının çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından sınıflandırmasına değinilecek olup havaalanı iş modelleri anlatılacak, havalimanlarının verdiği hizmet ve trafik yapısına göre birincil, ikincil ve kargo havaalanı vb. türleri açıklanacaktır. Havaalanlarının hem hava hem de kara tarafından sunulan hizmetlerden (ticari hizmetler, operasyonel hizmetler, hava trafik hizmetleri ve yer hizmetleri) bahsedilecektir. Havaalanı yönetimi ile ilgili temel kavramlar dördüncü başlık altında incelenecektir. Beşinci bölümde ise 1978'de ABD'de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan serbestleşme hareketleriyle birlikte değişime uğrayan günümüz havaalanlarının mülkiyet ve işletim yapısı incelenecektir. Son olarak dünyada ve Türkiye'deki havaalanları ile ilgili detaylı veriler paylaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Berk, A. A., &Varoğlu, A. K. (2013). İş Modeli Kavramını Tanımlama ve Strateji Kavramı ile Farklılıklarına Yönelik Bir Araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(2), 95-118.

Ergün, N. (2016) *Yolcu Hizmetleri*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları

Kalakou, S., &Macário, R. (2013). An innovative framework for the study and structure of airport business models. *Case Studies on Transport Policy*, 1(1-2), 2-17.

Organització de l'Aviació Civil Internacional. (2015). *Airport Services Manual: Part 1-Rescue and Fire-fighting*. International CivilAviation Organization.

Osterwalder, A., &Pigneur, Y. (2010). *Business model generation: a handbook for visionaries, game changers, and challengers* (Vol. 1). John Wiley&Sons.

Özalp, İ., Koparal, C., & Berberoğlu, G. (1996). *Yönetim ve organizasyon*. TC Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

SHGM (2016). *Havaalanı İşletme Hizmetleri*. SHGM Yayınları.

Şengür, F. K. (2016). *Havaalanı Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şengür, F. K. (2021). *21. Yüzyılda Havaalanı İşletmeciliği*, Nobel Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Basım.

İnternet Kaynakları

SHY-14A; https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/yonetmelikler/SHY-14A.pdf (Erişim tarihi:23.03.2022)

Annex 14- Havaalanları Cilt 1; https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/Annex_14_Cilt-1_2.Baski-Kasim2010.pdf (Erişim tarihi:25.03.2022)

https://www.istanbulsairport.com/

https://web.shgm.gov.tr/tr/manset-haber/6786-avrupa-hava-trafik-operasyonlari-sebekesinin-performansina-iliskin-veriler-yayinlanmistir (Erişim tarihi:25.03.2022)

https://aci.aero/2020/07/20/acis-world-releases-most-comprehensive-airport-traffic-dataset/ (Erişim tarihi:18.03.2022)

https://web.shgm.gov.tr/tr/haberler/6775-turkiye-pandemi-oncesi-ucus-seviyelerine-yaklasti (Erişim tarihi: 11.02.2022)

10

HAVA YOLU YÖNETİMİ

Mustafa Karaca - Emrah Durmaz

GİRİŞ

Hava yolları, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından "Hava araçları vasıtasıyla belli bir bedel karşılığı taşıma hizmeti sunan işletmeler" olarak tanımlanmaktadır (ICAO, 2016: s. 183). Havacılık, dünya çapındaki ulaşım ağıyla küresel ekonomi ve turizmde kritik öneme sahiptir. Hava taşımacılığı hem sosyal hem de ekonomik açıdan önemli faydalar sağlayan en önemli hizmetlerden biridir. Turizm ve ticarete hizmet ederek ekonomik büyümeye katkı sağlamakla birlikte istihdamı ve vergi gelirlerini artırır. Hava taşımacılığı, dünya çapında insanların ve kargo gönderilerinin hızlı hareketi için gereklidir zira sunulan yer ve zaman faydasını ikame edecek başka bir ulaşım modu yoktur.

Hava yolu taşımacılığı, bugünkü hâline birçok önemli olay, politik ve teknolojik çevresel faktörlerdeki değişimlerle gelmiştir. Küresel hava yolu endüstrisinin gelişiminde 1950'lerde ticari kullanım için jet motorların üretimi ve ardından 1970'lerde geniş gövdeli "jumbo jetlerin" geliştirilmesi gibi büyük teknolojik yenilikler, endüstrinin küreselleşmesine ve bugünkü gelişimine imkân vermiştir. Endüstrinin bir diğer önemli konusu ise düzenlemelerdir. Havayolları, dünya çapında sıkı bir şekilde gerek uluslararası gerek ulusal mevzuatlarla düzenlenmiştir. Maliyet etkinliği, işletme kârlılığı ve rekabet gibi konuların hava yolu yönetiminin karşı karşıya olduğu baskın konular hâline gelmesi ancak 1978'de ABD ile başlayan ve devamında Avrupa'ya yayılan hava yollarının ekonomik serbestleşmesi ile birlikte olmuştur. Hava yolu serbestleşmesi, günümüzde ABD'nin çok ötesine, sanayileşmiş dünyanın çoğuna yayılarak hem günümüzde hem iç hatlar pazarında hem de uluslararası hatlarda rekabetçi bir iş çevresi oluşturmuştur (Belobaba, 2009: s.18).

Yukarıda üye sayıları ve gelişimleri görülen üç büyük küresel hava yolu iş birliği, hava yolu endüstrisinde önemli bir paya sahiptir. 2016 yılı verilerine göre;

- ***Star Alliance,*** hava yolu endüstrisindeki üyeleriyle 181 ülkede, 1135 havalimanında, 33,5 milyar ASK; %25 ASK payı; %30 RPK payı temsil etmektedir.
- ***Sky Team,*** hava yolu endüstrisindeki üyeleriyle 145 ülkede, 725 havalimanında, 18,2 milyar ASK; %13,7 ASK payı; %19 RPK payı temsil etmektedir.
- ***One World*** hava yolu endüstrisindeki üyeleriyle 168 ülkede, 832 havalimanında 20,9 milyar ASK; %15,7 ASK payı; %19 RPK payı temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Başol, Servet (2012). Havayolu Yönetimi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım

Battal, Ü. (2008). Türkiye'de Havayolu Taşımacılığının Finansman Sorunları: Dematel Yönetemi Uygulaması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi, 11*(2), 96-111.

Belobaba, P., Odoni, A., & Barnhart, C. (2009). *Global Airline Industry.* West Sussex: John Wiley & Sons.

Boeing. (2017). *The Boeing Company 2017 Annual Report.* Chiago: Boeing.

Budd, L., & Ison, S. (2017). *Air Transport Management: An International Perspective.* New York: Routledge.

Cook , G., & Goodwin , J. (2008). Airline Networks: A Comparison of Hub-and-Spoke and Point-toPoint Systems. *Journal of Aviation/Aerospace Education & Research, 17*(2), 51-60.

Gillen, D. (2015). *Aviation Economics & Finance.* İstanbul: Istanbul Technical University.

IATA. (2017). *Airline Cost Management Group (ACMG).* Montreal: IATA.

IATA. (2018). *Air Passenger Market Analysıs 2018.* Montreal.

IATA. (2021). *World Air Transport Statistics, Plus Edition 2021.* Montreal.

ICAO. (2016). *Manual on the Regulation of the International Air Transport Doc9626 3rd Edition.* Montreal: ICAO.

Kuljanin, J., & Kalić, M. (2016). The Uprising of the Middle East Carriers – Emirates' Path. *SYMORG*, (s. 1405-1412). Belgrad.

Magdalina, A., & Bouzaima, M. (2021). An empirical investigation of European airline business models: Classification and hybridisation. *Journal of Air Transport Management, 93.*

O'Connell, J. F., & Williams, G. (2005). Passengers' perceptions of low cost a irlinesand full service carriers: A case study involving Ryanair, Aer Lingus, Air Asia and Malaysia Airlines. Journal of Air Transport Management, 11, 259-272

Şengür, F. K. ve Şengür, Y. (2017). Havayolu İş Modelleri: Kavramsal BirAnaliz.

Taşçı, D., & Yalçınkaya, A. (2015). Havayolu Sektöründe Yeni Bir İş Modeli: Bağlı Düşük Maliyetli Havayolu (Airline Within Airline) Modeli Ve Anadolujet Örneği Bağlamında Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesİ İİBF Dergisi, 10*(2), 177-201.

Tugores-Garcia, A. (2012). Analysis of global airlinealliances as a strategyforinternational network development, Master Thesis, Massachusetts Institute of Technology

http-1: https://investor.turkishairlines.com/tr/mali-ve-operasyonel-veriler/filo (Erişim Tarihi: 30/03/2022)

http-2 : https://www.anna.aero/2019/10/16/revealed-almost-34-million-passengers-connect-with-turkish-airlines/ (Erişim Tarihi: 30/03/2022)

http-3: https://www.easyjet.com/en/help/boarding-and-flying/our-fleet (Erişim Tarihi: 30/03/2022)

http-4: https://centreforaviation.com/analysis/reports/aviation-2020-to-2030-a-covid-reality-check-for-airlines-545006 (Erişim Tarihi: 30/3/2022)

11

HAVACILIK ENDÜSTRİSİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

M. Duran Toksarı - Berrin Atalay - Gülhan Toğa

GİRİŞ

İnsan, birey olarak fiziksel ve ruhsal varlığıyla çevresi ile bir bütünlük içerisindedir. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) insan için iyilik hâlini; ruhen, bedenen ve sosyal olarak iyi olma durumu olarak ifade eder. Bu amaçla çalışanlar için iş yerinde tehlikelerden ve sağlığa zarar verebilecek her türlü durumdan korunmak için yapılan çalışmalar, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) kapsamında değerlendirilebilir.

> **En genel hâli ile iş sağlığı:** Hangi işi yaparlarsa yapsınlar bütün olarak çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal refahlarının mümkün olan en yüksek düzeye çıkarılmasını ve burada tutulmasını; çalışma koşullarından kaynaklanan sağlık sorunlarının önlenmesini; işçilerin işleriyle ilgili olup sağlığa zararlı risklerden korunmalarını; işçilerin fiziksel ve biyolojik kapasitelerine uygun mesleki ortamlarda çalıştırılmalarını, özetle işin insana, insanın da işe uygun hali ifade eder (Altın ve Taşdemir, 2016). İş güvenliği ise daha çok, yapılan işin doğası gereği oluşabilecek risklere karşı korunmayı ve bunları gidermeye yönelik yapılacak çalışmaları kapsamaktadır (Yiğit, 2013).

İş sağlığını ve tehdit edecek riskleri görmezden gelme ciddi sonuçlar doğurabilir. DSÖ'ye göre çalışanların önceden planlanmamış, çoğu kez kişisel yaralanmalara, makinaların, araç ve gereçlerin zarara uğramasına, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olaya maruz kalması durumuna iş kazası denilmektedir. Ayrıca Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü (2022), mesleki risklere maruz kalmalar sonucu ortaya çıkan hastalıkları, meslek hastalığı olarak nitelendirmektedir.

KAYNAKÇA

A. Nazlioğlu, "Havaalanı Bakım Onarım Hangarında Tehlike Kaynaklarının Belirlenmesi ve Kontrol Listesi Hazırlanması", İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi, p. 101, 2014.

A. Yiğit, *İş Güvenliği*, 2. Basım. Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm (accessed May 11, 2022).

B. Arslan, T. Karakoc, Y. Yoru ve Ö. Altuntaş, "Uçak İklimlendirme Sistemleri ve İç Hava Kalitesi Üzerine Etkisi," *Tekst. Ve Konfeksiyon*, vol. 51, pp. 9–19, Jan. 2010.

ICAO Safety Report 2021, 2021, Available:https://www.icao.int/safety/Documents/ICAO%20Safety%20Report%202021%20Edition.pdf

J. Bruuersema, "Recognizing Heat Stress Hazards: Tips for Effective Training," *Aviation Pros*, Sep. 2003. https://www.aviationpros.com/home/article/10387107/recognizing-heat-stress-hazards-tips-for-effective-training (accessed May 11, 2022).

M. Altın and Ş. Taşdemir, *İş Sağlığı ve Güvenliği*. Eğitim Yayınevi, 2016.

MEKJET, "Havacılık Tarihi", https://mekjet.com/blog/53-havacilik-tarihi (accessed May 13, 2022).

National Research Council, Aircraft, *Environmental Control*. National Academies Press (US), 2002. Accessed: May 12, 2022. [Online]. Available: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207472/

Pegasus, "Uçuş Güvenliği için Dikkat Edilmesi Gerekenler Nelerdir?" https://www.flypgs.com/ (accessed May 13, 2022).

R. Griffiths ve D. Powell, "The Occupational Health and Safety of Flight Attendants," *Aviat. Space Environ. Med.*, vol. 83, pp. 514–21, May 2012, doi: 10.3357/ASEM.3186.2012.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu" https://www.tuik.gov.tr/ (accessed May 13, 2022).

Türk Hava Yolları, https://www.turkishairlines.com/tr-tr/ (accessed May 13, 2022).

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Havaalanları Daire Başkanlığı, "Ramp Hizmetleri" 2014.

Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Havacılık Güvenlik Sistemi, https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/havacilik_guvenlik_sistemi.pdf, 2010.

12

HAVACILIK HUKUKUNUN ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTU

Hasan Koçyiğit

GİRİŞ

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Montgolfier kardeşlerin balonla havalanması ile başlayan havacılık serüveni, 20. yüzyılın başlarında Wright kardeşlerin kanatlı bir hava aracı ile havada kalmayı başarmasıyla yönünü değiştirmiş, hava ulaşımı sonraki yıllarda kanatlı hava araçları ile önemini artırarak devam etmiştir. Bu tarihten sonra hava hukuku önem kazanmaya başlamıştır. Hava hukukunun genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte; hava sahasının hava araçları marifetiyle kullanılması faaliyetine hava hukuku denilebilir (Gemici ve Yeşiller, 2017: 141).

Hava ulaşımı, hava araçları ile hava sahasında cereyan etmektedir. Dünyada deniz ve kara yüzeyinin tamamının üst tarafları, atmosferin son katmanına kadar kesintisiz bir hava sahası ile kaplıdır. Kesintisiz bu hava sahası belli bir ülkeye ait olabilir veya hiçbir ülkenin egemenliğinde olmayabilir. Kural olarak bir ülkenin kara sahası ve onun uzantısı olan deniz ülkesi (kara suları ve iç suları toplamı) üzerinde bulunan alana **ulusal hava sahası** denilmektedir. Türk Sivil Havacılık Kanunu'na göre "Türkiye Cumhuriyeti Türk hava sahasında tam ve münhasır egemenliği haizdir" (SHK m. 4/1). Türk Ceza Kanunu'na göre "Türk hava sahasında bulunan araçlarda veya bu araçlarla işlenen suçlardan ötürü fail Türk hukukuna göre Türk mahkemelerinde yargılanır" (TCK m. 8,9). Ceza Kanunu, Türk Sivil Havacılık Kanunu'nda yer alan düzenlemeyi perçinleyecek niteliktedir. Herhangi bir ülkenin kara ve deniz ülkesi üzerinde bulunmayan hava sahasına ise kural olarak **uluslararası hava sahası** denilmektedir.

Sivil havacılık faaliyetleri hem ulusal hem de uluslararası alanlarda cereyan ettiğinden dolayı hava hukukunun anlaşılabilmesi için her ikisine ilişkin kuralla-

yıllarda ismini şu an bilemediğimiz yeni sözleşmeler ile başka kavramlar da hayatımıza girmeye devam edecektir. Bunun için bu gelişmelerin sürekli takip edilmesi gerekmektedir zira şu an dünyada gerçekleşen havacılık faaliyetlerinin tamamına yakını atmosferin alt katmanlarında gerçekleşmektedir. Fakat hızlı ulaşım isteği dünyayı her geçen gün biraz daha küçültmektedir. Kuşkusuz bu küçülmede en etkili silah hava araçlarıdır. Gelecekte "Dünya iyice küçüldü, neredeyse futbol topu büyüklüğünde kaldı." denilebilen bu gezegenin kaderini sivil hava ulaşımı belirleyecektir. Havacılık teknolojisinin gelişimi bu şekilde katlanarak büyümeye devam ederse kısa bir zaman sonra atmosfer sisteminin dışında Güneş sisteminin içinde bir gezegene, belki de Güneş sistemi dışında fakat Samanyolu galaksisinin içinde herhangi bir yıldıza, hatta Samanyolu galaksisi dışında farklı bir galaksiye seyahatler yapmaya başlanması kaçınılmazdır. Bu gelişmeler, ülkeler ve sivil havacılık kurumlarını yeni kural ve kuramlar yaratma konusunda norm üretmeye zorlayacaktır. Bir sonraki yayınımızda "atmosfer dışı çalışan hava taşıtları ve uluslararası uzay hava taşıma sözleşmeleri" gibi ütopik konulu çalışmada buluşmak dileğiyle...

KAYNAKÇA

Akkutay, A. İ. (2017). Sivil Havacılığa Yönelik Gerçekleştirilen Siber Saldırılar: Uygulanacak Uluslararası Hukuk Kuralları, Yetki ve Sorumluluk, *TAAD*, 8(32) (Ekim): 151-196.

Akkutay, B. L. (2017). Uluslararası Hukukta Sivil ve Devlet Hava Aracı Ayrımı, *TAAD*, 8(31) (Temmuz).

Gemici, E. (2016). *Sivil Havacılık Düzeni ve Uluslararası Hava Hukuku*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.

Gemici, E. (2021). *Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerde Sivil Havacılık Güvenliği*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Gemici, E. ve Yeşiller, M. (2017). M. Hava Hukukunun Hukuk Düzeni İçerisindeki Yeri, Yapısı Ve Özellikleri, *Journal of Aviation*, 1(2): 140-153.

Güler, T. (2018). *Hava Sahası Ve Hava Ulaştırmanın Hukuki Rejimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Günay, M. B. ve Gençtürk, M. (2012). Hava Taşımacılığında Montreal Sözleşmesinin Yürürlüğe Girmesinin İç Hukuka Etkisi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 18(2): 793-806.

Günel, R. V. (2010). *Uluslararası Hukuk Açısından "Açık Semalar" Antlaşmaları Sürecinde Sivil Havacılık Düzeninin Dönüşümü*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kaya, İ. S. (2016). Chicago Sözleşmelerinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2): 187-200

Özdemir, T. (2010). *Havacılık Hukuku, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Yönetimi Ön Lisans Programı Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sun, M. (2019). *Sivil Havacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve Ekonomik Krizlerin Havacılık Sektörüne Etkileri*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Ünal, M. S. (2009). *Sivil Havacılık ve Uluslararası Hukuk*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yıldırım, T. ve Erol, Ö. F. (2017). Türkiye'de Sivil Havacılık Uygulamaları ve Bu Alanda Yapılan Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1): 5-16.

Zincirkıran, M. (2016). Türkiye'de Sivil Havacılık Uygulamaları ve Bu Alanda Yapılan Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme, International Journal of Social Academia, 1 (1).

İnternet Kaynakları

https://www.dhmi.gov.tr (Erişim Tarihi: 15. 02. 2022).

https://web.shgm.gov.tr/(Erişim Tarihi: 17. 02. 2022).

https://thk.org.tr/ (Erişim Tarihi: 15. 02. 2022).

http://www.havais.org.tr (Erişim Tarihi: 23. 02. 2022).

https://www.icao.int/about-icao/Pages/default.aspx (Erişim Tarihi: 10. 02. 2022).

https://www.iata.org/en/about/mission/ (Erişim Tarihi: 1. 03. 2022).

https://www.ecac-ceac.org/activities/(Erişim Tarihi: 15. 03. 2022).

https://www.easa.europa.eu/light/international/(Erişim Tarihi: 1. 02. 2022).

https://www.eurocontrol.int/what-we-do/ (Erişim Tarihi: 15. 02. 2022).

HİDROLOJİ

PROBLEM ÇÖZÜMLÜ

Özlem Terzi
Emine Dilek Taylan
Tahsin Baykal

nobel

HİDROLOJİ
Problem Çözümlü

Özlem Terzi, Emine Dilek Taylan, Tahsin Baykal

Yayın No.: 4757
Mühendislik Teknik No: 461
ISBN: 978-625-397-097-0
E-ISBN: 978-625-397-095-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Evrim Korkmaz -evrim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Terzi, Ö., Taylan, E.D., Baykal, T.
Hidroloji - Problem Çözümlü / Özlem Terzi, Emine Dilek Taylan, Tahsin Baykal
1. Basım, XIV+126 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-097-0
E-ISBN: 978-625-397-095-6
1. İnşaat Mühendisliği 2. Hidroloji 3. Hidroloji Uygulamaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

1. GİRİŞ 1
1.1. Hidroloji Bilimi 1
1.2. Hidrolojik Çevrim 2
1.3. Temel Denklemler 3
1.3.1. Kütlenin korunumu ilkesi 3
1.3.2. Enerjinin korunumu ilkesi 4

2. YAĞIŞ 13
2.1. Yağışın Ölçülmesi 14
2.1.1. Kar yağışı ölçümü 15
2.2. Yağış Verilerinin Analizi 16
2.2.1. Eksik veri tamamlama yöntemleri 16
2.2.1.1. Aritmetik ortalama yöntemi 16
2.2.1.2. Normal oran yöntemi 17
2.2.1.3. Ağırlıklı ortalama yöntemi 17
2.2.2. Çift toplam (eklenik) yağış eğrisi 19
2.2.3. Toplam yağış eğrisi ve hiyetograf 23
2.3. Yağışın Alansal Dağılımı 25
2.3.1. Aritmetik ortalama yöntemi 26
2.3.2. Thiessen yöntemi 26
2.3.3. Eş – yağış eğrileri (izohiyet) yöntemi 30
2.3.4. Yağış yüksekliği – alan – süre ilişkisi 34
2.4. Şiddet – Süre – Frekans Eğrileri 37

3. BUHARLAŞMA 41
3.1. Buharlaşmayı Etkileyen Faktörler 41
3.2. Su Yüzeyinden Buharlaşma Tahmin Yöntemleri 42
3.2.1. Su bütçesi yöntemi 42
3.2.2. Enerji bütçesi yöntemi 43
3.2.3. Kütle transferi yöntemi 45
3.2.4. Amprik bağıntılar 45
3.3. Buharlaşmanın Ölçülmesi 50
3.4. Zemin ve Kar Yüzeyinden Buharlaşma 51
3.5. Terleme ve Tutma 52
3.6. Buharlaşma – Terleme Tahmini 52
3.6.1. Blaney–Criddle bağıntısı 52
3.6.2. Thornthwaite bağıntısı 54
3.6.3. Penman–Monteith bağıntısı 55

4. SIZMA 57
4.1. Sızma Kapasitesini Etkileyen Faktörler 58
4.2. Sızma İndisleri 61
4.2.1. **Φ** –indisi 61
4.2.2. W–indisi 63

5. YERALTI SUYU 65
5.1. Yeraltı Suyu Bölümleri 65
5.2. Akiferler 68
5.3. Yeraltı Suyunun Beslenmesi 69
5.4. Yeraltı Suyunun Kayıpları 70
5.5. Yeraltı Suyu Hareketi 70
5.6. Yeraltı Suyunun Kuyularla Çekilmesi 72
5.6.1. Serbest yüzeyli akiferlerde kuyu hidrolik hesabı 73
5.6.2. Basınçlı akiferlerde kuyu hidrolik hesabı 74

6. AKIM ÖLÇÜMLERİ 77
6.1. Su Seviyelerinin Ölçülmesi 77
6.1.1. Yazıcısız seviye ölçer (Limnimetre) 77
6.1.2. Yazıcılı seviye ölçer (Limnigraf) 78

6.1.3. Taşkın seviyesi ölçer 79
6.2. Kesit ve Hız Ölçümleri 79
6.3. Debi Ölçümü 80
6.4. Anahtar Eğrisi 82
6.5. Hidrometri İstasyonları Ağı 83
6.6. Akım Verilerinin Analizi 83
6.6.1. Debi gidiş çizgisi ve debi süreklilik çizgisi 84
6.6.2. Toplam debi çizgisi 87

7. YÜZEYSEL AKIŞ 91
7.1. Havza 91
7.2. Havza Özellikleri 93
7.3. Akarsu Ağının Özellikleri 94
7.4. Rasyonel Yöntem 97

8. HİDROGRAF 101
8.1. Akışın Bileşenleri 102
8.2. Hidrografın Bileşenleri 103
8.3. Birim Hidrograf 107
8.3.1. Birim hidrografın elde edilmesi 109
8.3.2. Farklı süreli birim hidrograflar 113
8.3.3. Sentetik birim hidrograf 118
8.3.3.1. Snyder yöntemi 118
8.3.3.2. SCS yöntemi 120

KAYNAKLAR 125

KAYNAKLAR

Bayazıt, M. (2003). Hidroloji. Birsen Yayınevi.

Bear, J., (1979). Hydraulics of Groundwater, Mc-Graw Hill, 569p., USA

Bedient, P. B., Huber, W. C., & Vieux, B. E. (2008). Hydrology and floodplain analysis (Vol. 816). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Blaney, H. F., & Criddle, W. D. (1962). Determining consumptive use and irrigation water requirements (No. 1275). US Department of Agriculture.

Brutsaert, W. (2010). Hydrology an Introduction. Cambridge University Press

Davie, T., (2008). Fundamentals of Hydrology. Routledge.

Davie, T., & Quinn, N. W. (2019). Fundamentals of hydrology. Routledge.

Demarée, G. R. (2003). Le pluviographe centenaire du plateau d'Uccle: son histoire, ses données et ses applications. La Houille Blanche, (4), 95-102.

Erkek, C. & Ağıralioğlu, N. (1998). Su Kaynakları Mühendisliği, Beta Yayınları.

Gimeno, L., Stohl, A., Trigo, R. M., Dominguez, F., Yoshimura, K., Yu, L., Drumond, A., Durán-Quesada, A.M. & Nieto, R. (2012). Oceanic and terrestrial sources of continental precipitation. Reviews of Geophysics, 50(4).

Han, D. (2010). Concise Hydrology. Bookboon.

Karamouz, M., Nazif, S., Falahi, M., (2013). Hydrology and Hydroclimatology Principles and Applications. CRC Press

Kirpich, Z. P. (1940). Time of concentration of small agricultural watersheds. Civil engineering, 10(6), 362.

Maidment, D.R. (1992). Handbook of Hydrology. McGraw-Hill Education.

Mays, L.W. (2005). Water Resources Engineering. John Wiley & Sons, Inc.

MGM, (2023). https://www.mgm.gov.tr/genel/meteorolojikaletler.aspx?s=5. [Erişim tarihi: 14.02.2023]

Monteith, J. L. (1965). Evaporation and environment. In Symposia of the society for experimental biology (Vol. 19, pp. 205-234). Cambridge University Press (CUP) Cambridge.

Musy, A., & Higy, B. (2011). Hydrology: A Science for Nature. CRC press.

Okolotu, G. I., Oluka, S. I. & Eje, B. E. (2018). Instrumentation of the Rain Gauge For Rainfal Measurement. American Journal of Engineering Research, 7(10), 219-230.

Penman, H. L. (1948). Natural evaporation from open water, bare soil and grass. Proceedings of the Royal Society of London. Series A. Mathematical and Physical Sciences, 193(1032), 120-145.

Raghunath, H. M. (2006). Hydrology: principles, analysis and design. New Age International.

Şen, Z. (2003). Su Bilimi ve Yöntemleri. Su Vakfı Yayınları, 354 s, İstanbul.

Shaw, E. M., (2005). Hydrology in Practice (Third Edition). CRC press.

Snyder, F. F. (1938). Synthetic unit-graphs. Eos, Transactions American Geophysical Union, 19(1), 447-454.

Thornthwaite, C. W. (1948). An approach toward a rational classification of climate. Geographical review, 38(1), 55-94.

Todd, D.K. 1980. Groundwater Hydrology, 2nd ed., John Wiley and Sons, New York.

Usul, N., (2008). Mühendislik hidrolojisi. ODTÜ Yayncılık.

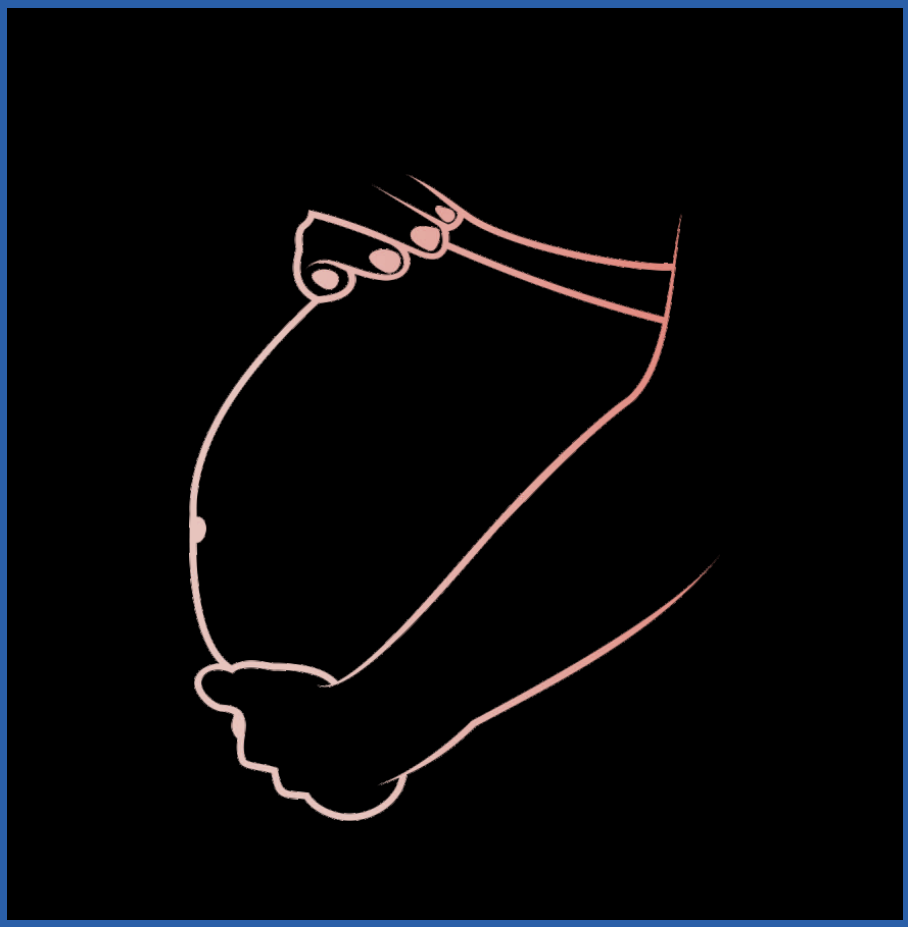
Valipour, M. (2014). Handbook of Hydrologic Engineering Problems. OMICS Group eBooks, USA.

Wikipedia, (2023). https://en.wikipedia.org/wiki/Aquifer#cite_note-1 [Erişim tarihi: 24.01.2023]

Wilson, E.M. (1990). Engineering Hydrology. Macmillan Education Ltd, 350s., London.

Yıldız, O. (2017). Hidroloji Ders Notları.

İÇ HASTALIKLARI VE GEBELİK

EDİTÖR
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİME AYDEMİR

nobel

İÇ HASTALIKLARI VE GEBELİK

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Halime Aydemir

Yayın No.: 5113
Sağlık No.: 235
ISBN: 978-625-397-820-4
E-ISBN: 978-625-397-821-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Turhan, Zeynep., Engin, Fırat., Başer Baykal, Nur., Ulus., Genç, Emel
İç Hastalıkları ve Gebelik
Editör: Dr. Öğr. Üyesi Halime Aydemir
1. Basım, XLIV + 478 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-820-4
E-ISBN: 978-625-397-821-1
1. İç hastalıkları 2. Dâhiliye 3. Gebelik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
Ön Söz V
Kısaltmalar XXXVII

BÖLÜM 1 KARDİYOVASKÜLER SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK 1

1. KARDİYOVASKÜLER SİSTEM 2
2. GEBELİKTE KARDİYOVASKÜLER SİSTEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 2
3. GEBELİKTE KARDİYOVASKÜLER SİSTEMİN DEĞERLENDİRİLMESİ 4
4. KONJENİTAL KALP HASTALIKLARI 4
   4.1. Atrial Septal Defekt 6
      4.1.1. Etyoloji 6
      4.1.2. Epidemiyoloji 7
      4.1.3. Patofizyoloji 7
      4.1.4. Belirtiler ve Bulgular 7
      4.1.5. Atrial Septal Defektin Gebeliğe Etkisi 8
      4.1.6. Gebeliğin Atrial Septal Defekte Etkisi 8
      4.1.7. Tedavi ve Bakım 8
      4.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 9
   4.2. Patent Duktus Arteriozus 9
      4.2.1. Etyoloji 9
      4.2.2. Epidemiyoloji 9
      4.2.3. Patofizyoloji 9
      4.2.4. Belirtiler ve Bulgular 10
      4.2.5. Patent Duktus Arteriozusun Gebeliğe Etkisi 10
      4.2.6. Gebeliğin Patent Duktus Arteriozusa Etkisi 10
      4.2.7. Tedavi ve Bakım 11
      4.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 11
   4.3. Aort Koarktasyonu 11
      4.3.1. Etyoloji 11

4.3.2. Epidemiyoloji 11
4.3.3. Patofizyoloji 12
4.3.4. Belirtiler ve Bulgular 12
4.3.5. Aort Koarktasyonunun Gebeliğe Etkisi 12
4.3.6. Gebeliğin Aort Koarktasyonuna Etkisi 13
4.3.7. Tedavi ve Bakım 13
4.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 13
4.4. Fallot Tetralojisi 14
4.4.1. Etyoloji 14
4.4.2. Epidemiyoloji 14
4.4.3. Patofizyoloji 14
4.4.4. Belirtiler ve Bulgular 14
4.4.5. Fallot Tetralojisinin Gebeliğe Etkisi 14
4.4.6. Gebeliğin Fallot Tetralojisine Etkisi 15
4.4.7. Tedavi ve Bakım 15
4.4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 15
4.5. Ventriküler Septal Defekt 15
4.5.1. Etyoloji 16
4.5.2. Epidemiyoloji 16
4.5.3. Patofizyoloji 16
4.5.4. Belirtiler ve Bulgular 17
4.5.5. Ventriküler Septal Defektin Gebeliğe Etkisi 17
4.5.6. Gebeliğin Ventriküler Septal Defekte Etkisi 17
4.5.7. Tedavi ve Bakım 17
4.5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 17
4.6. Eisenmenger Sendromu 18
4.6.1. Etyoloji 18
4.6.2. Epidemiyoloji 18
4.6.3. Patofizyoloji 18
4.6.4. Belirtiler ve Bulgular 18
4.6.5. Eisenmenger Sendromunun Gebeliğe Etkisi 19
4.6.6. Gebeliğin Eisenmenger Sendromuna Etkisi 19
4.6.7. Tedavi ve Bakım 19
4.6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 19
5. KALP KAPAK HASTALIKLARI 21
5. 1. Mitral Darlık 21
5.1.1. Etyoloji 21

5.1.2. Epidemiyoloji 22
5.1.3. Patofizyoloji 22
5.1.4. Belirtiler ve Bulgular 22
5.1.5. Mitral Darlığın Gebeliğe Etkisi 23
5.1.6. Gebeliğin Mitral Darlığa Etkisi 23
5.1.7. Tedavi ve Bakım 23
5.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 24
5.2. Mitral Yetersizlik 24
5.2.1. Etyoloji 24
5.2.2. Epidemiyoloji 24
5.2.3. Patofizyoloji 25
5.2.4. Belirtiler ve Bulgular 25
5.2.5. Mitral Yetersizliğin Gebeliğe Etkisi 25
5.2.6. Gebeliğin Mitral Yetersizliğe Etkisi 25
5.2.7. Tedavi ve Bakım 25
5.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 26
5.3. Aort Yetersizliği 26
5.3.1. Etyoloji 26
5.3.2. Epidemiyoloji 26
5.3.3. Patofizyoloji 26
5.3.4. Belirtiler ve Bulgular 27
5.3.5. Aort Yetersizliğinin Gebeliğe Etkisi 27
5.3.6. Gebeliğin Aort Yetersizliğine Etkisi 27
5.3.7. Tedavi ve Bakım 27
5.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 27
5.4. Pulmoner Kapak Stenozu 28
5.4.1. Etyoloji 28
5.4.2. Epidemiyoloji 28
5.4.3. Patofizyoloji 28
5.4.4. Belirtiler ve Bulgular 28
5.4.5. Pulmoner Kapak Stenozunun Gebeliğe Etkisi 29
5.4.6. Gebeliğin Pulmoner Kapak Stenozuna Etkisi 29
5.4.7. Tedavi ve Bakım 29
5.4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 29
6. KALBİN ENFEKSİYÖZ HASTALIKLARI 30
6.1. Enfektif Endokardit 30
6.1.1.Etyoloji 30

6.1.2. Epidemiyoloji 30
6.1.3. Patofizyoloji 30
6.1.4. Belirtiler ve Bulgular 30
6.1.5. Enfektif Endokarditin Gebeliğe Etkisi 30
6.1.6. Gebeliğin Enfektif Endokardite Etkisi 30
6.1.7. Tedavi ve Bakım 31
6.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 31
6.2. Miyokardit 31
6.2.1. Etyoloji 31
6.2.2. Epidemiyoloji 32
6.2.3. Patofizyoloji 32
6.2.4. Belirtiler ve Bulgular 32
6.2.5. Miyokarditin Gebeliğe Etkisi 32
6.2.6. Gebeliğin Miyokardite Etkisi 32
6.2.7. Tedavi ve Bakım 32
6.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 33
6.3. Perikardit 33
6.3.1. Etyoloji 33
6.3.2. Epidemiyoloji 33
6.3.3. Patofizyoloji 33
6.3.4. Belirtiler ve Bulgular 33
6.3.5. Perikarditin Gebeliğe Etkisi 33
6.3.6. Gebeliğin Perikardite Etkisi 34
6.3.7. Tedavi ve Bakım 34
6.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 34
7. ARİTMİLER 34
7.1. Etyoloji 34
7.2. Epidemiyoloji 34
7.3. Patofizyoloji 35
7.4. Belirtiler ve Bulgular 35
7.5. Aritminin Gebeliğe Etkisi 35
7.6. Gebeliğin Aritmiye Etkisi 35
7.7. Tedavi ve Bakım 35
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 35
8. KARDİYOMİYOPATİ 36
8.1. Etyoloji 36
8.2. Epidemiyoloji 36

8.3. Patofizyoloji 36
8.4. Belirtiler ve Bulgular 36
8.5. Kardiyomiyopatinin Gebeliğe Etkisi 36
8.6. Gebeliğin Kardiyomiyopatiye Etkisi 37
8.7. Tedavi ve Bakım 37
8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 37
9. KALP YETMEZLİĞİ 39
9.1. Etyoloji 39
9.2. Epidemiyoloji 39
9.3. Patofizyoloji 39
9.4. Belirtiler ve Bulgular 39
9.5. Kalp Yetmezliğinin Gebeliğe Etkisi 39
9.6. Gebeliğin Kalp Yetmezliğine Etkisi 39
9.7. Tedavi ve Bakım 40
9.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 40
10. PULMONER ARTER HİPERTANSİYON 41
10.1. Etyoloji 41
10.2. Epidemiyoloji 41
10.3. Patofizyoloji 41
10.4. Belirtiler ve Bulgular 42
10.5. Pulmoner Arter Hipertansiyonun Gebeliğe Etkisi 42
10.6. Gebeliğin Pulmoner Arter Hipertansiyona Etkisi 42
10.7. Tedavi ve Bakım 43
10.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 43
KAYNAKLAR 44

BÖLÜM 2 SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE GEBELİK 51

1. SOLUNUM SİSTEMİ 52
2. SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI 53
2.1. Astım 53
2.1.1. Etyoloji 53
2.1.2. Epidemiyoloji 54
2.1.3. Patofizyoloji 54
2.1.4. Belirtiler ve Bulgular 54
2.1.5. Gebeliğin Astım Üzerine Etkisi 55
2.1.6. Astımın Gebelik Üzerine Etkisi 57

2.1.7. Tedavi ve Bakım 57
2.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 57
2.2. Pnömoni 59
2.2.1. Etyolojisi 59
2.2.2. Epidemiyoloji 60
2.2.3. Patofizyoloji 60
2.2.4. Belirtiler ve Bulgular 60
2.2.5. Gebeliğin Pnömoni Üzerine Etkisi 61
2.2.6. Pnömoninin Gebelik Üzerine Etkisi 61
2.2.7. Tedavi ve Bakım 61
2.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 62
2.3. Tüberküloz 62
2.3.1. Etyoloji 63
2.3.2. Epidemiyoloji 63
2.3.3. Patofizyoloji 63
2.3.4. Belirtiler ve Bulgular 63
2.3.5. Gebeliğin Tüberküloz Üzerine Etkisi 64
2.3.6. Tüberkülozun Gebelik Üzerine Etkisi 64
2.3.7. Tedavi ve Bakım 64
2.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 65
2.4. İnfluenza 66
2.4.1. Etyoloji 66
2.4.2. Epidemiyoloji 66
2.4.3. Patofizyoloji 66
2.4.4. Belirtiler ve Bulgular 66
2.4.5. Gebeliğin İnfluenza Üzerine Etkisi 67
2.4.6. İnfluenzanın Gebelik Üzerine Etkisi 67
2.4.7. Tedavi ve Bakım 67
2.4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 67
2.5. Kistik Fibrozis 68
2.5.1. Etyoloji 69
2.5.2. Epidemiyoloji 69
2.5.3. Patofizyoloji 69
2.5.4. Belirtiler ve Bulgular 69
2.5.5. Kistik Fibrozisin Gebelik Üzerine Etkisi 70
2.5.6. Gebeliğin Kistik Fibrozis üzerine Etkisi 70

2.5.7. Tedavi ve Bakım 70
2.5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 71
2.6. Pulmoner Emboli Acilleri 71
2.6.1. Etyoloji 72
2.6.2. Epidemiyoloji 72
2.6.3. Patofizyoloji 72
2.6.4. Belirtiler ve Bulgular 73
2.6.5. Gebeliğin Pulmoner Emboli Aciller Üzerine Etkisi 73
2.6.6. Pulmoner Emboli Acillerinin Gebelik Üzerine Etkisi 73
2.6.7. Tedavi ve Bakım 73
2.6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 74
KAYNAKLAR 74

BÖLÜM 3 GASTROİNTESTİNAL SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK 81

1. GASTROİNTESTİNAL SİSTEM 82
2. GASTROİNESTİNAL SİSTEM İLE İLGİLİ TANIMLAR, YAPI VE FONKSİYONLARI 82
2.1. Reflü (Gastroözofageal Reflü) 84
2.1.1. Etyoloji 85
2.1.2. Epidemiyoloji 85
2.1.3. Patofizyoloji 85
2.1.4. Belirtiler ve Bulgular 86
2.1.5. Reflünün Gebeliğe Etkisi 86
2.1.6. Gebeliğin Reflüye Etkisi 86
2.1.7. Tedavi ve Bakım 86
2.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 87
2.2. GASTRİT 88
2.2.1. Etyoloji 89
2.2.2. Epidemiyoloji 89
2.2.3. Patofizyoloji 90
2.2.4. Belirtiler ve Bulgular 90
2.2.5. Gastritin Gebeliğe Etkisi 90
2.2.6. Gebeliğin Gastrite Etkisi 90
2.2.7. Tedavi ve Bakım 91
2.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 91
2.3. Peptik Ülser 91
2.3.1. Etyoloji 92

2.3.2. Epidemiyoloji 92
2.3.3. Patofizyoloji 93
2.3.4. Belirtiler ve Bulgular 93
2.3.5. Peptik Ülserin Gebeliğe Etkisi 94
2.3.6. Gebeliğin Peptik Ülsere Etkisi 94
2.3.7. Tedavi ve Bakım 94
2.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 95
2.4. Konstipasyon 95
2.4.1. Etyoloji 96
2.4.2. Epidemiyoloji 96
2.4.3. Patofizyoloji 96
2.4.4. Belirtiler ve Bulgular 96
2.4.5. Konstipasyonun Gebeliğe Etkisi 97
2.4.6. Gebeliğin Konstipasyona Etkisi 97
2.4.7. Tedavi ve Bakım 97
2.4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 97
2.5. Diyare 98
2.5.1. Etyoloji 98
2.5.2. Epidemiyoloji 98
2.5.3. Patofizyoloji 99
2.5.4. Belirtiler ve Bulgular 99
2.5.5. Diyarenin Gebeliğe Etkisi 99
2.5.6. Gebeliğin Diyareye Etkisi 100
2.5.7. Tedavi ve Bakım 100
2.5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 100
2.6. Hemoroid 100
2.6.1. Etyoloji 102
2.6.2. Epidemiyoloji 102
2.6.3. Patofizyoloji 102
2.6.4. Belirtiler ve Bulgular 104
2.6.5. Hemoroidin Gebeliğe Etkisi 104
2.6.6. Gebeliğin Hemoroide Etkisi 104
2.6.7. Tedavi ve Bakım 105
2.6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 106
2.7. Çölyak Hastalığı 107
2.7.1. Etyoloji 108

2.7.2. Epidemiyoloji 108
2.7.3. Patofizyoloji 109
2.7.4. Belirtiler ve Bulgular 110
2.7.5. Çölyak Hastalığının Gebeliğe Etkisi 113
2.7.6. Gebeliğin Çölyak Hastalığına Etkisi 114
2.7.7. Tedavi ve Bakım 114
2.7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 114
2.8. Irritabl Bağırsak Sendromu 115
2.8.1. Etyoloji 115
2.8.2. Epidemiyoloji 115
2.8.3. Patofizyoloji 115
2.8.4. Belirtiler ve Bulgular 116
2.8.5. Irritable Bağırsak Sendromunun Gebeliğe Etkisi 117
2.8.6. Gebeliğin Irritable Bağırsak Sendromuna Etkisi 117
2.8.7. Tedavi ve Bakım 118
2.8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 118
2.9. İnflamatuar Bağırsak Hastalığı 119
2.9.1. Etyoloji 119
2.9.2. Epidemiyoloji 120
2.9.3. Patofizyoloji 120
2.9.4. Belirtiler ve Bulgular 121
2.9.5. İnflamatuar Bağırsak Hastalığının Gebeliğe Etkisi 124
2.9.6. Gebeliğin İnflamatuvar Bağırsak Hastalığına Etkisi 125
2.9.7. Tedavi ve Bakım 125
2.9.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 126
2.10. Kolestaz 126
2.10.1. Etyoloji 128
2.10.2. Epidemiyoloji 128
2.10.3. Patofizyoloji 128
2.10.4. Belirtiler ve Bulgular 129
2.10.5. Kolestazın Gebeliğe Etkisi 129
2.10.6. Gebeliğin Kolestaza Etkisi 129
2.10.7. Tedavi ve Bakım 130
2.10.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 130
KAYNAKLAR 131

BÖLÜM 4 ENDOKRİN SİSTEM METABOLİZMA HASTALIKLARI VE GEBELİK 139

1. ENDOKRİN SİSTEM 140
2. HORMONLAR 140
    2.1. Steroid Hormonlar 140
    2.2. Peptid Hormonlar 140
    2.3. Aminoasit Tirosinden Yapılan Hormonlar 140
3. TİROİD FONKSİYONLARI VE GEBELİK 141
4. TİROİD HASTALIKLARI 141
    4.1. Hipotroidizm 142
        4.1.1. Etyoloji 142
        4.1.2. Epidemiyoloji 143
        4.1.3. Patofizyoloji 143
        4.1.4. Belirtiler ve Bulgular 143
        4.1.5. Hipotiroidizmin Gebeliğe Etkisi 144
        4.1.6. Gebeliğin Hipotiroidizme Etkisi 144
        4.1.7. Tedavi ve Bakım 145
        4.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 145
    4.2. Hipertiroidizm 145
        4.2.1. Etyoloji 146
        4.2.2. Epidemiyoloji 146
        4.2.3. Patofizyoloji 146
        4.2.4. Belirtiler ve Bulgular 147
        4.2.5. Hipertiroidizmin Gebeliğe Etkisi 148
        4.2.6. Gebeliğin Hipertiroidizme Etkisi 148
        4.2.7. Tedavi ve Bakım 148
        4.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 149
    4.3. Diyabetes Mellitüs 149
        4.3.1. Etyoloji 149
        4.3.2. Epidemiyoloji 150
        4.3.3. Patofizyoloji 150
        4.3.4. Belirtiler ve Bulgular 150
        4.3.5. Tedavi ve Bakım 151
        4.3.6. Gebelikte Tedavi ve Bakım 154
    4.4. Gestasyonel Diyabetes Mellitüs 154
        4.4.1. Etyoloji 154
        4.4.2. Epidemiyoloji 154
        4.4.3. Patofizyoloji 155

4.4.4. Belirtiler ve Bulgular 155
4.4.5. Diyabetes Mellitüsün Gebeliğe Etkisi 155
4.4.6. Gebeliğin Diyabetes Mellitüse Etkisi 156
4.4.7. Tedavi ve Bakım 157
4.5. Adrenal Yetmezlik-Addison Hastalığı 160
4.5.1. Etyoloji 161
4.5.2. Epidemiyoloji 161
4.5.3. Patofizyoloji 161
4.5.4. Belirtiler ve Bulgular 161
4.5.5. Adrenal Yetmezlik-Addison Hastalığının Gebeliğe Etkisi 162
4.5.6. Gebeliğin Adrenal Yetmezlik-Addison Hastalığa Etkisi 162
4.5.7. Tedavi ve Bakım 162
4.5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 162
KAYNAKLAR 163

BÖLÜM 5 HEMATOLOJİK SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK 167

1. HEMATOLOJİK SİSTEM 168
2. HEMATOLOJİK SİSTEM HASTALIKLARI 169
2.1. Demir Eksikliği Anemisi 169
2.1.1. Etyoloji 169
2.1.2. Epidemiyoloji 169
2.1.3. Patofizyoloji 169
2.1.4. Belirtiler ve Bulgular 170
2.1.5. Demir Eksikliği Anemisinin Gebeliğe Etkisi 170
2.1.6. Gebeliğin Demir Eksikliği Anemisine Etkisi 170
2.1.7. Tedavi ve Bakım 170
2.1.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 171
2.2. Folik Asit Eksikliği Anemisi 173
2.2.1. Etyoloji 173
2.2.2. Epidemiyoloji 173
2.2.3. Patofizyoloji 173
2.2.4. Belirtiler ve Bulgular 173
2.2.5. Folik Asit Eksikliği Anemisinin Gebeliğe Etkisi 174
2.2.6. Gebeliğin Folik Asit Eksikliği Anemisine Etkisi 174
2.2.7. Tedavi ve Bakım 174
2.2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 174
2.3. Talasemi 174

2.3.1. Etyoloji 175
2.3.2. Epidemiyoloji 175
2.3.3. Patofizyoloji 175
2.3.4. Belirtiler ve Bulgular 176
2.3.5. Talaseminin Gebeliğe Etkisi 176
2.3.6. Gebeliğin Talasemiye Etkisi 176
2.3.7. Tedavi ve Bakım 176
2.3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 177
2.4. Dissemine İntravasküler Koagülasyon 178
2.4.1. Etyoloji 178
2.4.2. Epidemiyoloji 178
2.4.3. Patofizyoloji 178
2.4.4. Belirtiler ve Bulgular 180
2.4.5. Dissemine İntravasküler Koagülasyonun Gebeliğe Etkisi 180
2.4.6. Gebeliğin Dissemine İntravasküler Koagülasyona Etkisi 180
2.4.7. Tedavi ve Bakım 180
2.4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 180
2.5. Trombositopeni 181
2.5.1. Etyoloji 181
2.5.2. Epidemiyoloji 182
2.5.3. Patofizyoloji 182
2.5.4. Belirtiler ve Bulgular 182
2.5.5. Trombositopeninin Gebeliğe Etkisi 182
2.5.6. Gebeliğin Trombositopeniye Etkisi 183
2.5.7. Tedavi ve Bakım 183
2.5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 183
2.6. İdiyopatik Trombositopenik Purpura 184
2.6.1. Etyoloji 184
2.6.2. Epidemiyoloji 184
2.6.3. Patofizyoloji 185
2.6.4. Belirtiler ve Bulgular 185
2.6.5. İdiyopatik Trombositopenik Purpuranın Gebeliğe Etkisi 186
2.6.6. Gebeliğin İdiyopatik Trombositopenik Purpuraya Etkisi 186
2.6.7. Tedavi ve Bakım 186
2.6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 186
KAYNAKLAR 187

BÖLÜM 6 ÜRİNER SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK 191

1. ÜRİNER SİSTEM 192
2. BÖBREKLER 192
   2.1. Böbreğin İşlevi 192
   2.2. Renal Parankimin Anatomisi 192
   2.3. Üreter 192
   2.4. Üretra 193
   2.5. Mesane Anatomisi 193
3. ÜRİNER SİSTEMDEKİ DEĞİŞİKLİKLER 193
4. ÜRİNER SİSTEM ENFEKSİYONLARI 193
   4.1. Etyoloji 194
   4.2. Epidemiyoloji 195
   4.3. Patofizyoloji 195
5. ASEMPTOMATİK BAKTERİÜRİ 196
   5.1. Etyoloji 197
   5.2. Epidemiyoloji 197
   5.3. Patofizyoloji 198
   5.4. Belirtiler ve Bulgular 198
   5.5. Asemptomatik Bakteriürinin Gebeliğe Etkisi 198
   5.6. Gebeliğin Asemptomatik Bakteriüriye Etkisi 198
   5.7 Tedavi ve Bakım 199
   5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 199
6. SİSTİT 201
   6.1. Etyoloji 201
   6.2. Epidemiyoloji 202
   6.3. Patofizyoloji 202
   6.4. Belirtiler ve Bulgular 202
   6.5. Sistitin Gebeliğe Etkisi 202
   6.6. Gebeliğin Sistite Etkisi 202
   6.7. Tedavi ve Bakım 202
   6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 203
7. AKUT PYELONEFRİT 203
   7.1. Etyoloji 204
   7.2. Epidemiyoloji 204
   7.3. Patofizyoloji 204
   7.4. Belirtiler ve Bulgular 205

7.5. Akut Pyelonefritin Gebeliğe Etkisi 205
7.6. Gebeliğin Akut Pyelonefrite Etkisi 205
7.7. Tedavi ve Bakım 205
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 206
8. AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ 207
8.1. Etyoloji 208
8.2. Epidemiyoloji 209
8.3. Patofizyoloji 209
8.4. Belirtiler ve Bulgular 210
8.5. Akut Böbrek Yetmezliğinin Gebeliğe Etkisi 210
8.6. Gebeliğin Akut Böbrek Yetmezliğine Etkisi 211
8.7. Tedavi ve Bakım 211
8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 212
9. KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ 212
9.1. Etyoloji 213
9.2. Epidemiyoloji 213
9.3. Patofizyoloji 213
9.4. Belirtiler ve Bulgular 214
9.5. Kronik Böbrek Yetmezliğinin Gebeliğe Etkisi 214
9.6. Gebeliğin Kronik Böbrek Yetmezliğine Etkisi 215
9.7. Tedavi ve Bakım 215
9.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 216
10. ÜROLİTİAZİS 217
10.1. Etyoloji 217
10.2. Epidemiyoloji 218
10.3. Patofizyoloji 218
10.4. Belirtiler ve Bulgular 219
10.5. Ürolitiazisin Gebeliğe Etkisi 219
10.6. Gebeliğin Ürolitiazise Etkisi 220
10.7. Tedavi ve Bakım 220
10.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 221
KAYNAKLAR 222

BÖLÜM 7 OTOİMMÜN SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK.....229

1. OTOİMMÜN SİSTEM HASTALIKLARI 230
2. SİSTEMİK LUPUS ERİTEMATOZUS 230
    2.1. Etyoloji 230
    2.2. Epidemiyoloji 231
    2.3. Patofizyoloji 231
    2.4. Belirtiler ve Bulgular 232
    2.5. Sistemik Lupus Eritematozusun Gebeliğe Etkisi 233
    2.6. Gebeliğin Sistemik Lupus Eritematozusa Etkisi 233
    2.7. Tedavi ve Bakım 234
    2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 235
3. ROMATOİD ARTRİT 236
    3.1. Etyoloji 236
    3.2. Epidemiyoloji 236
    3.3. Patofizyoloji 237
    3.4. Belirtiler ve Bulgular 238
    3.5. Romatoid Artritin Gebeliğe Etkisi 238
    3.6. Gebeliğin Romatoid Artrite Etkisi 239
    3.7. Tedavi ve Bakım 239
    3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 240
4. MULTIPL SKLEROZ 241
    4.1. Etyoloji 241
    4.2. Epidemiyoloji 242
    4.3. Patofizyoloji 242
    4.4. Belirtiler ve Bulgular 243
    4.5. Multiple Sklerozun Gebeliğe Etkisi 243
    4.6. Gebeliğin Multiple Skleroza Etkisi 244
    4.7. Tedavi ve Bakım 244
    4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 245
5. HASHİMOTO TİROİDİTİ 246
    5.1. Etyoloji 246
    5.2. Epidemiyoloji 247
    5.3. Patofizyoloji 247
    5.4. Belirtiler ve Bulgular 248
    5.5. Hashimoto Tiroiditinin Gebeliğe Etkisi 248
    5.6. Gebeliğin Hashimoto Tiroiditine Etkisi 249

5.7. Tedavi ve Bakım 249
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 250
6. GRAVES HASTALIĞI 251
6.1. Etyoloji 251
6.2. Epidemiyoloji 251
6.3. Patofizyoloji 252
6.4. Belirtiler ve Bulgular 252
6.5. Graves Hastalığının Gebeliğe Etkisi 252
6.6. Gebeliğin Graves Hastalığına Etkisi 253
6.7. Tedavi ve Bakım 254
6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 254
KAYNAKLAR 255

BÖLÜM 8 NÖROLOJİK SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK 261

1. NÖROLOJİK SİSTEM 262
1.1. Santral Sinir Sistemi 263
1.1.1. Tüm Beyin (Encephalon) 263
1.1.1.1. Tüm Beyin Sapı (Truncus Encephali) 263
1.1.1.2. Beyin (Cerebrum, Brain) 264
1.1.1.3. Ara Beyin (Diencephalon) 265
1.1.1.4. Beyincik (Cerebellum) 265
1.1.2. Omurilik (Medulla Spinalis, Spinal Cord) 265
1.2. Periferik Sinir Sistemi 265
1.2.1. Somatik Sinir Sistemi 266
1.2.2. Otonom Sinir Sistemi 266
1.2.2.1. Sempatik Sinir Sistemi 266
1.2.2.2. Parasempatik Sinir Sistemi 267
2. MİGREN 267
2.1. Etyoloji 267
2.2. Epidemiyoloji 268
2.3. Patofizyoloji 268
2.4. Belirtiler ve Bulgular 268
2.5. Migrenin Gebeliğe Etkisi 268
2.6. Gebeliğin Migrene Etkisi 268
2.7. Tedavi ve Bakım 269
2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 270
3. EPİLEPSİ 270
3.1. Etyoloji 271

3.2. Epidemiyoloji 271
3.3. Patofizyoloji 272
3.4. Belirtiler ve Bulgular 272
3.5. Epilepsinin Gebeliğe Etkisi 272
3.6. Gebeliğin Epilepsiye Etkisi 272
3.7. Tedavi ve Bakım 273
3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 274
4. MYASTENİA GRAVİS 275
4.1. Etyoloji 275
4.2. Epidemiyoloji 275
4.3. Patofizyoloji 275
4.4. Belirtiler ve Bulgular 275
4.5. Myastenia Gravisin Gebeliğe Etkisi 276
4.6. Gebeliğin Myastenia Gravise Etkisi 276
4.7. Tedavi ve Bakım 276
4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 277
5. MULTİPL SKLEROZ 278
5.1. Etyoloji 278
5.2. Epidemiyoloji 278
5.3. Patofizyoloji 279
5.4. Belirtiler ve Bulgular 279
5.5. Multipl Sklerozun Gebeliğe Etkisi 279
5.6. Gebeliğin Multipl Skleroza Etkisi 279
5.7. Tedavi ve Bakım 279
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 280
6. KARPAL TÜNEL SENDROMU 280
6.1. Etyoloji 280
6.2. Epidemiyoloji 281
6.3. Patofizyoloji 281
6.4. Belirtiler ve Bulgular 281
6.5. Karpal Tünel Sendromunun Gebeliğe Etkisi 281
6.6. Gebeliğin Karpal Tünel Sendromuna Etkisi 281
6.7. Tedavi ve Bakım 281
6.8. Gebelikte Tedavi Bakım 282
7. İSKEMİK İNME 282
7.1. Etyoloji 282
7.2. Epidemiyoloji 283
7.3. Patofizyoloji 283

7.4. Belirtiler ve Bulgular 283
7.5. İskemik İnmenin Gebeliğe Etkisi 283
7.6. Gebeliğin İskemik İnmeye Etkisi 284
7.7. Tedavi ve Bakım 284
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 284
KAYNAKLAR 285

BÖLÜM 9 KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI VE GEBELİK 291

1. KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI 292
2. BEL AĞRISI 292
2.1. Etyoloji 292
2.2. Epidemiyoloji 292
2.3. Patofizyoloji 293
2.4. Belirtiler ve Bulgular 293
2.5. Bel Ağrısının Gebeliğe Etkisi 294
2.6. Gebeliğin Bel Ağrısına Etkisi 294
2.7. Tedavi ve Bakım 295
2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 295
3. PELVİK KUŞAK AĞRISI 297
3.1. Etyoloji 297
3.2. Epidemiyoloji 298
3.3. Patofizyoloji 298
3.4. Belirtiler ve Bulgular 298
3.5. Pelvik Kuşak Ağrısının Gebeliğe Etkisi 298
3.6. Gebeliğin Pelvik Kuşak Ağrısına Etkisi 299
3.7. Tedavi ve Bakım 299
3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 299
4. DİASTAZİS REKTİ 300
4.1. Etyoloji 301
4.2. Epidemiyoloji 301
4.3. Patofizyoloji 301
4.4. Belirtiler ve Bulgular 302
4.5. Diastazis Rektinin Gebeliğe Etkisi 302
4.6. Gebeliğin Diastazis Rektiye Etkisi 302
4.7. Tedavi ve Bakım 302
4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 303

5. KARPAL TÜNEL SENDROMU 304
5.1. Etyoloji 304
5.2. Epidemiyoloji 304
5.3. Patofizyoloji 304
5.4. Belirtiler ve Bulgular 305
5.5. Karpal Tünel Sendromunun Gebeliğe Etkisi 306
5.6. Gebeliğin Karpal Tünel Sendromuna Etkisi 306
5.7. Tedavi ve Bakım 307
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 308
6. DE QUERVAIN'S TENOSINOVITI 308
6.1. Etyoloji 309
6.2. Epidemiyoloji 309
6.3. Patofizyoloji 309
6.4. Belirtiler ve Bulgular 309
6.5. De Quervain's Tenosinovitinin Gebeliğe Etkisi 310
6.6. Gebeliğin De Quervain's Tenosinovitine Etkisi 310
6.7. Tedavi ve Bakım 310
6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 311
7. KALÇANIN GEÇİCİ OSTEOPOROZU 311
7.1. Etyoloji 311
7.2. Epidemiyoloji 312
7.3. Patofizyoloji 312
7.4. Belirtiler ve Bulgular 312
7.5. Kalçanın Geçici Osteoporozunun Gebeliğe Etkisi 313
7.6. Gebeliğin Kalçanın Geçici Osteoporozuna Etkisi 313
7.7. Tedavi ve Bakım 313
7.8. Gebelikte Tedavi Bakım 314
KAYNAKLAR 316

BÖLÜM 10 BESLENME İLE İLİŞKİLİ HASTALIKLAR VE GEBELİK 321

1. BESLENME 322
2. PREEKLAMPSİ 322
2.1. Etyoloji 322
2.2. Epidemiyoloji 323
2.3. Patofizyoloji 323
2.4. Belirtiler ve Bulgular 324

2.5. Preeklampsinin Gebeliğe Etkisi 325
2.6. Gebeliğin Preeklampsiye Etkisi 326
2.7. Tedavi ve Bakım 326
2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 328
3. GESTASYONEL DİYABETES MELLİTÜS 328
3.1. Etyoloji 328
3.2. Epidemiyoloji 329
3.3. Patofizyoloji 329
3.4. Belirtiler ve Bulgular 330
3.5. Gestasyonel Diyabetes Mellitüsün Gebeliğe Etkisi 331
3.6. Gebeliğin Gestasyonel Diyabetes Mellitüse Etkisi 331
3.7. Tedavi ve Bakım 332
3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 334
4. OBEZİTE 335
4.1. Etyoloji 335
4.2. Epidemiyoloji 336
4.3. Patofizyoloji 336
4.4. Belirtiler ve Bulgular 337
4.5. Obezitenin Gebeliğe Etkisi 338
4.6. Gebeliğin Obeziteye Etkisi 338
4.7. Tedavi ve Bakım 338
4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 339
5. YEME BOZUKLUKLARI 339
5.1. Etyoloji 340
5.2. Epidemiyoloji 340
5.3. Patofizyoloji 341
5.4. Belirtiler ve Bulgular 342
5.5. Yeme Bozukluklarının Gebeliğe Etkisi 342
5.6. Gebeliğin Yeme Bozukluklarına Etkisi 342
5.7. Tedavi ve Bakım 343
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 343
KAYNAKLAR 344

BÖLÜM 11 ENFEKSİYON HASTALIKLARI VE GEBELİK 349

1. ENFEKSİYONLAR 350
1.1. Gebelik Döneminde Enfeksiyon Hastalıkları 351
2. SİFİLİZ 352

2.1. Etyoloji 353
2.2. Epidemiyoloji 353
2.3. Patofizyoloji 355
2.4. Belirtiler ve Bulgular 356
2.4.1. Edinsel Sifiliz 356
2.4.1.1. Erken Sifiliz 356
2.4.1.1.1. Primer Sifiliz 356
2.4.1.1.2. Sekonder (Dissemine) Sifiliz 356
2.4.1.2. Latent Sifiliz 357
2.4.1.3. Tersiyer (Geç) Sifiliz 358
2.4.2. Konjenital Sifiliz 358
2.5. Sifilizin Gebeliğe Etkisi 360
2.6. Gebeliğin Sifilize Etkisi 360
2.7. Tedavi ve Bakım 361
2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 361
3. GONORE 361
3.1. Etyoloji 362
3.2. Epidemiyoloji 362
3.3. Patofizyoloji 363
3.4. Belirtiler ve Bulgular 363
3.5. Gonorenin Gebeliğe Etkisi 364
3.6. Gebeliğin Gonoreye Etkisi 364
3.7. Tedavi ve Bakım 364
3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 365
4. KLAMİDYA 365
4.1. Etyoloji 365
4.2. Epidemiyoloji 366
4.3. Patofizyoloji 366
4.4. Belirtiler ve Bulgular 367
4.5. Klamidyanın Gebeliğe Etkisi 367
4.6. Gebeliğin Klamidyaya Etkisi 367
4.7. Tedavi ve Bakım 368
4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 368
5. TOKSOPLAZMOZİS 368
5.1. Etyoloji 368
5.2. Epidemiyoloji 369
5.3. Patofizyoloji 369

5.4. Belirtiler ve Bulgular 369
5.5. Toksoplazmozisin Gebeliğe Etkisi 370
5.6. Gebeliğin Toksoplazmozise Etkisi 370
5.7. Tedavi ve Bakım 371
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 371
6. SİTOMEGALOVİRÜS 371
6.1. Etyoloji 371
6.2. Epidemiyoloji 371
6.3. Patofizyoloji 372
6.4. Belirtiler ve Bulgular 372
6.5. Sitomegalovirüsün Gebeliğe Etkisi 372
6.6. Gebeliğin Sitomegalovirüse Etkisi 373
6.7. Tedavi ve Bakım 373
6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 373
7. HERPES SİMPLEKS VİRÜS ENFEKSİYONLARI 374
7.1. Etyoloji 374
7.2. Epidemiyoloji 374
7.3. Patofizyoloji 375
7.4. Belirtiler ve Bulgular 375
7.5. Herpes Simpleks Virüsü Enfeksiyonunun Gebeliğe Etkisi 376
7.6. Gebeliğin Herpes Simpleks Virüsü Enfeksiyonuna Etkisi 376
7.7. Tedavi ve Bakım 376
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 376
8. HEPATİT A 377
8.1. Etyoloji 377
8.2. Epidemiyoloji 377
8.3. Patofizyoloji 377
8.4. Belirtiler ve Bulgular 378
8.5. Hepatit A'nın Gebeliğe Etkisi 378
8.6. Gebeliğin Hepatit A'ya Etkisi 378
8.7. Tedavi ve Bakım 378
8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 379
9. HEPATİT B 379
9.1. Etyoloji 379
9.2. Epidemiyoloji 380
9.3. Patofizyoloji 380

9.4. Belirtiler ve Bulgular 381
9.5. Hepatit B'nin Gebeliğe Etkisi 381
9.6. Gebeliğin Hepatit B'ye Etkisi 382
9.7. Tedavi ve Bakım 382
9.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 383
10. HEPATİT D 385
10.1. Etyoloji 385
10.2. Epidemiyoloji 385
10.3. Patofizyoloji 385
10.4. Belirtiler ve Bulgular 385
10.5. Hepatit D'nin Gebeliğe Etkisi 386
10.6. Gebeliğin Hepatit D'ye Etkisi 386
10.7. Tedavi ve Bakım 386
10.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 386
11. HEPATİT E 387
11.1. Etyoloji 387
11.2. Epidemiyoloji 387
11.3. Patofizyoloji 387
11.4. Belirtiler ve Bulgular 387
11.5. Hepatit E'nin Gebeliğe Etkisi 388
11.6. Gebeliğin Hepatit E'ye Etkisi 388
11.7. Tedavi ve Bakım 388
11.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 388
12. HEPATİT C 389
12.1. Etyoloji 389
12.2. Epidemiyoloji 389
12.3. Patofizyoloji 389
12.4. Belirtiler ve Bulgular 390
12.5. Hepatit C'nin Gebeliğe Etkisi 390
12.6. Gebeliğin Hepatit C'ye Etkisi 390
12.7. Tedavi ve Bakım 390
12.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 391
13. KIZAMIK 391
13.1. Etyoloji 391
13.2. Epidemiyoloji 391
13.3. Patofizyoloji 392

13.4. Belirtiler ve Bulgular 392
13.5. Kızamığın Gebeliğe Etkisi 393
13.6. Gebeliğin Kızamığa Etkisi 393
13.7. Tedavi ve Bakım 393
13.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 394
14. KIZAMIKÇIK (RUBELLA) 394
14.1. Etyoloji 394
14.2. Epidemiyoloji 395
14.3. Patofizyoloji 395
14.4. Belirtiler ve Bulgular 395
14.5. Kızamıkçığın Gebeliğe Etkisi 396
14.6. Gebeliğin Kızamıkçığa Etkisi 396
14.7. Tedavi ve Bakım 396
14.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 396
15. SUÇİÇEĞİ (VARİSELLA) 397
15.1. Etyoloji 397
15.2. Epidemiyoloji 397
15.3. Patofizyoloji 398
15.4. Belirtiler ve Bulgular 398
15.5. Suçiçeğinin Gebeliğe Etkisi 399
15.6. Gebeliğin Suçiçeğine Etkisi 399
15.7. Tedavi ve Bakım 399
15.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 400
16. ACQUİRED IMMUNE DEFİCİENCY SYNDROME 400
16.1. Etyoloji 401
16.2. Epidemiyoloji 401
16.3. Patofizyoloji 402
16.4. Belirtiler ve Bulgular 402
16.5. Acquired Immune Deficiency Syndrome'un Gebeliğe Etkisi 403
16.6. Gebeliğin Acquired Immune Deficiency Syndrome'a Etkisi 403
16.7. Tedavi ve Bakım 403
16.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 404
17. HUMAN PAPİLLOMA VİRÜS ENFEKSİYONU 405
17.1. Etyoloji 405
17.2. Epidemiyoloji 405
17.3. Patofizyoloji 406

17.4. Belirtiler ve Bulgular 406
17.5. Human Papilloma Virüs Enfeksiyonunun Gebeliğe Etkisi 407
17.6. Gebeliğin Human Papilloma Virüs Enfeksiyonuna Etkisi 407
17.7. Tedavi ve Bakım 407
17.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 408
18. COVID-19 VİRÜS ENFEKSİYONU 408
18.1. Etyoloji 408
18.2. Epidemiyoloji 408
18.3. Patofizyoloji 409
18.4. Belirtiler ve Bulgular 409
18.5. COVID-19 Virüs Enfeksiyonunun Gebeliğe Etkisi 410
18.6. Gebeliğin COVID-19 Virüs Enfeksiyonununa Etkisi 410
18.7. Tedavi ve Bakım 410
18.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 411
KAYNAKLAR 412

BÖLÜM 12 PSİKİYATRİK HASTALIKLAR VE GEBELİK 425

1. PSİKİYATRİK HASTALIKLAR 426
2. GEBELİKTE GÖRÜLEN PSİKOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 426
3. DEPRESYON 427
3.1. Etyoloji 428
3.2. Epidemiyoloji 428
3.3. Patofizyoloji 428
3.4. Belirtiler ve Bulgular 428
3.5. Depresyonun Gebeliğe Etkisi 429
3.6. Gebeliğin Depresyona Etkisi 429
3.7. Tedavi ve Bakım 429
3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 430
4. ANKSİYETE BOZUKLUKLARI 430
4.1. Etyoloji 430
4.2. Epidemiyoloji 431
4.3. Patofizyoloji 431
4.4. Belirtiler ve Bulgular 431
4.5. Anksiyetenin Gebeliğe Etkisi 431
4.6. Gebeliğin Anksiyeteye Etkisi 432
4.7. Tedavi ve Bakım 432

4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 432
5. OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK 433
5.1. Etyoloji 433
5.2. Epidemiyoloji 433
5.3. Patofizyoloji 433
5.4. Belirtiler ve Bulgular 434
5.5. Obsesif Kompulsif Bozukluğun Gebeliğe Etkisi 434
5.6. Gebeliğin Obsesif Kompulsif Bozukluğuna Etkisi 434
5.7. Tedavi ve Bakım 434
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 434
6. YEME BOZUKLUKLARI 435
6.1. Etyoloji 435
6.2. Epidemiyoloji 435
6.3. Patofizyoloji 436
6.4. Belirtiler ve Bulgular 436
6.5. Yeme Bozukluklarının Gebeliğe Etkisi 436
6.6. Gebeliğin Yeme Bozukluklarına Etkisi 437
6.7. Tedavi ve Bakım 437
6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 437
7. BİPOLAR BOZUKLUK 437
7.1.Etyoloji 437
7.2. Epidemiyoloji 438
7.3. Patofizyoloji 438
7.4. Belirtiler ve Bulgular 438
7.5. Bipolar Bozukluğun Gebeliğe Etkisi 438
7.6. Gebeliğin Bipolar Bozukluğa Etkisi 438
7.7. Tedavi ve Bakım 439
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 439
8. ŞİZOFRENİ 439
8.1. Etyoloji 440
8.2. Epidemiyoloji 440
8.3. Patofizyoloji 440
8.4. Belirtiler ve Bulgular 440
8.5. Şizofreninin Gebeliğe Etkisi 440
8.6. Gebeliğin Şizofreniye Etkisi 440
8.7. Tedavi ve Bakım 441
8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 441
KAYNAKLAR 441

BÖLÜM 13 ONKOLOJİK HASTALIKLAR VE GEBELİK.....445

1. ONKOLOJİK HASTALIKLAR 446
    1.1. Gestasyonel Kanser.....446
        1.1.1. Yönetim 446
        1.1.2. Sistemik Tedavi 447
        1.1.3. Görüntüleme Yöntemleri.....448
        1.1.4. Cerrahi İşlemler.....448
        1.1.5. Doğum Zamanlaması ve Şekli 448
        1.1.6. Emzirme 449
        1.1.7. Psikososyal Etkiler 449
2. MEME KANSERİ 450
    2.1. Etyoloji 450
    2.2. Epidemiyoloji.....450
    2.3. Patofizyoloji.....450
    2.4. Belirtiler ve Bulgular 450
    2.5. Meme Kanserinin Gebeliğe Etkisi.....451
    2.6. Gebeliğin Meme Kanserine Etkisi 451
    2.7. Tedavi ve Bakım.....451
    2.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 451
3. TİROİD KANSERİ 452
    3.1. Etyoloji 452
    3.2. Epidemiyoloji.....452
    3.3. Patofizyoloji.....453
    3.4. Belirtiler ve Bulgular 453
    3.5. Tiroid Kanserinin Gebeliğe Etkisi.....453
    3.6. Gebeliğin Tiroid Kanserine Etkisi 454
    3.7. Tedavi ve Bakım.....454
    3.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 454
4. SERVİKS KANSERİ 454
    4.1. Etyoloji 454
    4.2. Epidemiyoloji.....455
    4.3. Patofizyoloji.....455
    4.4. Belirtiler ve Bulgular 455
    4.5. Serviks Kanserinin Gebeliğe Etkisi.....455
    4.6. Gebeliğin Serviks Kanserine Etkisi 455
    4.7. Tedavi ve Bakım.....455
    4.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 455

5. OVER KANSERİ 456
5.1. Etyoloji 456
5.2. Epidemiyoloji 457
5.3. Patofizyoloji 457
5.4. Belirtiler ve Bulgular 457
5.5. Over Kanserinin Gebeliğe Etkisi 457
5.6. Gebeliğin Over Kanserine Etkisi 457
5.7. Tedavi ve Bakım 457
5.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 458
6. MİDE KANSERİ 458
6.1. Etyoloji 458
6.2. Epidemiyoloji 458
6.3. Patofizyoloji 459
6.4. Belirtiler ve Bulgular 459
6.5. Mide Kanserinin Gebeliğe Etkisi 459
6.6. Gebeliğin Mide Kanserine Etkisi 459
6.7. Tedavi ve Bakım 459
6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 459
7. HEMATOLOJİK KANSER 460
7.1. Etyoloji 460
7.2. Epidemiyoloji 460
7.3. Patofizyoloji 460
7.4. Belirtiler ve Bulgular 461
7.5. Hematolojik Kanserin Gebeliğe Etkisi 461
7.6. Gebeliğin Hematolojik Kansere Etkisi 461
7.7. Tedavi ve Bakım 461
7.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 461
8. MALİGN MELANOM 462
8.1. Etyoloji 462
8.2. Epidemiyoloji 462
8.3. Patofizyoloji 462
8.4. Belirtiler ve Bulgular 462
8.5. Malign Melanomun Gebeliğe Etkisi 463
8.6. Gebeliğin Malign Melanoma Etkisi 463
8.7. Tedavi ve Bakım 463
8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 463

9. VULVA KANSERİ 464
9.1. Etyoloji 464
9.2. Epidemiyoloji 464
9.3. Patofizyoloji 464
9.4. Belirtiler ve Bulgular 464
9.5. Vulva Kanserinin Gebeliğe Etkisi 464
9.6. Gebeliğin Vulva Kanserine Etkisi 464
9.7. Tedavi ve Bakım 464
9.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım 465
KAYNAKLAR 466

BÖLÜM 14 TERATOJENİTE 471

1. İyonize Işınlar 472
2. İlaçlar 472
3. Sigara 475
4. Alkol 476
5. Gebelikte Enfeksiyon 477
KAYNAKLAR 477

BÖLÜM 1

KARDİYOVASKÜLER SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

Hatice Gül Öztaş, Ayşenur Durmuş

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Kardiyovasküler sistem hastalıklarının gebelikteki etyolojisi, epidemiyolojisi, patofizyolojisi, belirti ve bulgularını tanımlayabilme,
- ✓ Kardiyovasküler sistem hastalıklarının gebelik üzerine etkilerini açıklayabilme,
- ✓ Gebeliğin kardiyovasküler sistem hastalıklar üzerine etkisini açıklayabilme,
- ✓ Kardiyovasküler sistem hastalıklarının gebelikteki tedavisini açıklayabilmedir.

Pulmoner arter hipertansiyon ve RV disfonksiyonlu kadınların gebe olmamaları tavsiye edilmelidir. Bazı kadınlar, pulmoner vazodilatör tedavisine olumlu cevap alması durumunda gebelik düşünebilir. Nifedipin ya da prostasiklin ile tedavisi olan pulmoner arter basınçları ve RV fonksiyonları normale dönen kadınlarda gebelik sorunsuz gerçekleşmiştir. Doğum sonrası ilk bir yılda genel durumun iyi olduğu belirtilmektedir.

KAYNAKLAR

Gebelikte Kardiyovasküler Sistemde Meydana Gelen Değişiklikler

1. Chaudhry R, Miao JH, Rehman A. Physiology, Cardiovascular. [Updated 2021 Nov 14]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan.
2. Mahendru, A. A., Everett, T. R., Wilkinson, I. B., Lees, C. C., & McEniery, C. M. (2014). A longitudinal study of maternal cardiovascular function from preconception to the postpartum period. Journal of hypertension, 32(4), 849-856.
3. Oliveira, K.D., Abdel-Razeq, S.S. Physiology of Pregnancy. Curr Trauma Rep 4, 211–217 (2018). https://doi.org/10.1007/s40719-018-0134-2
4. Pieper, P. G., Balci, A., Aarnoudse, J. G., Kampman, M. a M., Sollie, K. M., Groen, H., … Van Veldhuisen, D. J. (2013). Uteroplacental blood flow, cardiac function, and pregnancy outcome in women with congenital heart disease. Circulation, 128(23), 2478–2487. http://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.113.002810
5. Regitz-Zagrosek V, Blomstrom Lundqvist C, Borghi C, et al. ESC Guidelines on the management of cardiovascular diseases during pregnancy: the Task Force on the Management of Cardiovascular Diseases during Pregnancy of the European Society of Cardiology (ESC). Eur Heart J 2011;32:3147-97. 10.1093/eurheartj/ehr218 [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
6. Sanghavi M, Rutherford JD. Cardiovascular physiology of pregnancy. Circulation. 2014 Sep 16;130(12):1003-8. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.114.009029. PMID: 25223771.

Gebelikte Kardiyovaküler Sistemin Değerlendirilmesi

1. Çuvadar, A., Taylan, G. (2022). Gebelikle İlişkili Aritmiler, Yönetimi ve Hemşirelik/Ebelik Yaklaşımı. Unika Sag. Bil. Derg. 2022; 2(1): 241-247 Doi: http://dx.doi.org/10.47327/unikasaglik.40
2. Deen, J., Chandrasekaran S., Stout, K., & Easterling, T. (2019). Gebelikte Kalp Hastalıkları (Satılmışoğlu, Z.; Taşdemir, N. Çev. Ed.) Obstetri Normal ve Sorunlu Gebelikler. 5/E Nobel Tıp Kitabevi, ss: 803-826
3. Kampman, M., Balci, A., Groen, H., van Dijk, A. P. J., Roos-Hesselink, J. W., van Melle, J. P., … Pieper, P. G. (2015). Cardiac function and cardiac events 1-year postpartum in women with congenital heart disease. American Heart Journal, 169(2), 298–304. http://doi.org/10.1016/j.ahj.2014.11.010
4. M. W. Tomlinson. (2008). Kalp hastalıkları (Tandoğan, B,. Çev. Ed.). Yüksek Riskli Gebelikler Yönetim Seçenekleri. Ankara, Güneş kitabevi, SS: 790-820.

5. Srikanth, S. (2015). Cardiovascular Changes During Pregnancy, Labour and Puerperium. Medical Science, 4(6).
6. Taranikanti, M. (2018). Physiological changes in cardiovascular system during normal pregnancy: a review. Indian Journal of Cardiovascular Disease in Women-WINCARS, 3(02/03), 062-067.

Konjenital Kalp Hastalıkları

1. Akintunde, A A., and O G. Opadijo. "Case Report of a 26 Year Old Primigravida With Patent Ductus Arteriosus (PDA) in Heart Failure." African Health Sciences, vol. 11, no. 1, 2011, pp. 138-40.
2. Baris, Lucia & Ladouceur, Magalie & Johnson, Mark & Kozelj, Mirta & Festa, Pierluigi & Caruana, Maryanne & Chee, Kok & Gilljam, Thomas & Ortiz, Edison & Duvekot, Johannes & Hall, Roger & Roos-Hesselink, Jolien. (2020). Pregnancy in Tetralogy of Fallot data from the ESC EORP ROPAC registry. International Journal of Cardiology Congenital Heart Disease. 2. 100059. 10.1016/j.ijcchd.2020.100059
3. Bianca, I., Geraci, G., Gulizia, M. M., Egidy Assenza, G., Barone, C., Campisi, M., Alaimo, A., Adorisio, R., Comoglio, F., Favilli, S., Agnoletti, G., Carmina, M. G., Chessa, M., Sarubbi, B., Mongiovì, M., Russo, M. G., Bianca, S., Canzone, G., Bonvicini, M., Viora, E., Poli, M. (2017). Consensus Document of the Italian Association of Hospital Cardiologists (ANMCO), Italian Society of Pediatric Cardiology (SICP), and Italian Society of Gynaecologists and Obstetrics (SIGO): pregnancy and congenital heart diseases. European heart journal supplements: journal of the European Society of Cardiology, 19(Suppl D), D256–D292. https://doi.org/10.1093/eurheartj/sux032
4. Brickner, M. E. (2014). Cardiovascular management in pregnancy: congenital heart disease. Circulation, 130(3), 273-282.
5. Brickner, M. E., Hillis, L. D., & Lange, R. A. (2000). Congenital heart disease in adults- First of two parts. New England Journal of Medicine, 342(4), 256–263. http://doi.org/10.1056/NEJM200001273420407
6. Brucato, A., Imazio, M., Curri, S., Palmieri, G., & Trinchero, R. (2010). Medical treatment of pericarditis during pregnancy. *International journal of cardiology*, *144*(3), 413-414.
7. Canobbio MM, Warnes CA, Aboulhosn J, et al. Management of pregnancy in patients with complex congenital heart disease: a scientific statement for healthcare professionals from the American Heart Association. Circulation 2017;135:e50-e87. 10.1161/CIR.0000000000000458 [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
8. Cuypers, J. A. A. E., Witsenburg, M., van der Linde, D., & Roos-Hesselink, J. W. (2013). Pulmonary stenosis: update on diagnosis and therapeutic options. *Heart*, *99*(5), 339-347.
9. Habib G, Lancellotti P, Antunes MJ, Bongiorni MG, Casalta JP, Del Zotti F, Dulgheru R, El Khoury G, Erba PA, Iung B, Miro JM, Mulder BJ, Plonska-Gosciniak E, Price S, Roos-Hesselink J, Snygg-Martin U, Thuny F, Tornos Mas P, Vilacosta I, Zamorano JL; ESC Scientific Document Group.Eur Heart J. 2015 Nov 21;36(44):3075-3128.doi: 10.1093/eurheartj/ehv319. Epub 2015 Aug 29.
10. Schaufelberger, M. (2019). Cardiomyopathy and pregnancy. *Heart*, *105*(20), 1543-1551.
11. Serkan Akdağ, Hasan Ali Gümrükçüoğlu, Hakkı Şimşek, Musa Şahin, Yılmaz Güneş. (2011). Sekundum Atriyal Septal Defekt ve Pulmoner Hipertansiyon Birlikteliğinde Gebelik.Journal of Clinical and Experimental Investigations

12. Seviç, S. (2017). Kardiyovasküler Sistem Hastalıklar ve Hemşirelik Yöntimi, Ovayolu N., Ovayolu Ö. (Ed.) Temel iç hahtalıkları hemşireliği, Çukurova Nobel Tıp Kitapevi, Adana, ss:136-137
13. Shotan, A., & Keren, A. (2019). Myocarditis and pregnancy. *Cardiac problems in pregnancy*, 107-115.
14. Veldtman, G. R., Connolly, H. M., Grogan, M., Ammash, N. M., & Warnes, C. A. (2004). Outcomes of pregnancy in women with tetralogy of Fallot. Journal of the American College of Cardiology, 44(1), 174-180.
15. Villalaín, C., Escribano, D., Gómez-Montes, E., Granados, M. Á., García, E., & Galindo, A. (2021). Prenatal diagnosis of tetralogy of Fallot with a restrictive ventricular septal defect. Perinatal Journal, 29, 83-86.
16. Vriend, J. W., Drenthen, W., Pieper, P. G., Roos-Hesselink, J. W., Zwinderman, A. H., van Veldhuisen, D. J., & Mulder, B. J. (2005). Outcome of pregnancy in patients after repair of aortic coarctation. European heart journal, 26(20), 2173-2178.
17. Wyszynski, D. F., Correa-Villasenor, A., & Graham, T. P. (2010). Congenital Heart Defects From Origin to Treatment. New York: Oxford University Press.
18. Yuan S. M. (2016). Eisenmenger Syndrome in Pregnancy. Brazilian journal of cardiovascular surgery, 31(4), 325–329. https://doi.org/10.5935/1678-9741.20160062.
19. Law MA, Tivakaran VS. Coarctation of the Aorta. [Updated 2022 May 15]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK430913/

Kalp Kapak Hastalıkları

1. Akpınar, O. (2009). Gebelik ve kapak hastalıkları. *Anatolian Journal of Cardiology/Anadolu Kardiyoloji Dergisi*, *9*.
2. Beksaç, S.N., Demir N., Koç A., Yüksell, A. (2001). Gebelik ve Kardiyovasküler Sistem Hastalıkları (Sağol, S.Ed.) Obstetrik Maternal Fetal Tıp & Perinatoloji. MN Medikal & Nobel, Ankara, Kozan ofset, ss: 745-768
3. Bulur, S., Aksu, F. (2016). Aort Yetersizliğinde Cerrahi Zamanlama. MN Kardiyoloji, 23(1), 53-57.
4. Chandrashekhar, Y., Westaby, S., & Narula, J. (2009). Mitral stenosis. *The Lancet*, *374*(9697), 1271-1283.
5. Cunningham, F. G., Leveno, K. J., Bloom, S. L., Hauth, J. C., Rouse, D. J., & Spong, C. Y. (2016). Kardiyovasküler Hastalıklar (Yıldırım, G. Çev. Ed.) Williams obstetrik. *İstanbul: Nobel Tıp kitabevleri*, ss:973-1000
6. Çil, E. (2007). Pulmoner Stenoz. Journal of Current Pediatrics, 5, 111-3.
7. Piayda K, Hellhammer K, Veulemans V, Afzal S, Heidari H, Wimmer AC et al.(2020) Performance of the CoreValve Evolut R and PRO in Severely Calcified Anatomy: A Propensity Score Matched Analysis. Heart Lung Circ. 29(12):1847-1855.
8. Hameed, A. B., Goodwin, T. M., & Elkayam, U. (2007). Effect of pulmonary stenosis on pregnancy outcomes—a case-control study. *American heart journal*, *154*(5), 852-854.
9. Pessel, C., & Bonanno, C. (2014, August). Valve disease in pregnancy. In *Seminars in perinatology* (Vol. 38, No. 5, pp. 273-284). WB Saunders.

10. Ramin, SM ve Gilstrap III, LC (1999). Gebelikte mitral kapak hastalığı. *Kadın hastalıkları ve doğum için birincil bakım güncellemesi*, *6* (3), 106-110.
11. Endorsed by the European Society of Gynecology (ESG), the Association for European Paediatric Cardiology (AEPC), and the German Society for Gender Medicine (DGesGM), Authors/Task Force Members, Regitz-Zagrosek, V., Blomstrom Lundqvist, C., Borghi, C., Cifkova, R., ... & Warnes, C. (2011). ESC Guidelines on the management of cardiovascular diseases during pregnancy: the Task Force on the Management of Cardiovascular Diseases during Pregnancy of the European Society of Cardiology (ESC). European heart journal, 32(24), 3147-3197.
12. Taşhan S. T., Yüksekol Ö.D., Duman M., (2019), Riskli gebelikler ve Bakım. Gebelikte Kardiyovasküler Sistem Hastalıkları ve bakım. Göktuğ Basın Yayın Dağıtım ve Pazarlama

Kalbin Enfeksiyöz Hastalıkları

1. Akpınar, O. (2009). Gebelik ve kapak hastalıkları. *Anatolian Journal of Cardiology/Anadolu Kardiyoloji Dergisi*, *9*.
2. Brucato, A., Imazio, M., Curri, S., Palmieri, G., & Trinchero, R. (2010). Medical treatment of pericarditis during pregnancy. *International journal of cardiology*, *144*(3), 413-414.
3. Cunningham, F. G., Leveno, K. J., Bloom, S. L., Hauth, J. C., Rouse, D. J., & Spong, C. Y. (2016). Kardiyovasküler Hastalıklar (Yıldırım, G. Çev. Ed.) Williams obstetrik. *İstanbul: Nobel Tıp kitabevleri*, ss:973-1000
4. Koçak, Ü., Tok, D., Göktürk, İ. (2013). Peripartum Kardiyomiyopati. Abant Tıp Dergisi, 2(2), 161-167.
5. Leone, O., Pieroni, M., Rapezzi, C., & Olivotto, I. (2019). The spectrum of myocarditis: from pathology to the clinics. *Virchows Archiv*, *475*(3), 279-301.
6. Gebelikte, A. K. D. N. E. (2011). Gebelikte kardiyovasküler hastalıkların tedavisine ilişkin ESC kılavuzları.
7. Oakley, C. M. (2000). Myocarditis, pericarditis and other pericardial diseases. *Heart*, *84*(4), 449-454.
8. Shotan, A., & Keren, A. (2019). Myocarditis and pregnancy. *Cardiac problems in pregnancy*, 107-115.
9. Troughton, R. W., Asher, C. R., & Klein, A. L. (2004). Pericarditis. *The Lancet*, *363*(9410), 717-727.
10. Wexler, R., Elton, T., Pleister, A., & Feldman, D. (2009). Cardiomyopathy: an overview. *American family physician*, *79*(9), 778.
11. Yılmaz, Ö., Altındağ, T., Ülkümen, B. A., & Pala, H. G. (2017). Gebelik ve Perikardiyal Hastalıklar. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, *7*(3), 262-266.
12. Yücesoy, G., Bodur, H., Özkan, S., & Tekin, A. (2005). HELLP Sendromlu ve Ağır Preeklamptik İki Farklı Olguda Peripartum Kardiyomyopati. Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology, 15(6), 328-332.

Aritmiler

1. Caymaz, O. (2002). N. Gebelik ve Kardiyak Aritmiler. Yamaç, K., Gürsoy R.& Çakır (Ed.). Gebelik ve Sistemik Hastalıklar. MN Medikal& Sistemik Hastalıklar, Ankara.SS;455-469

2. Çuvadar, A., Taylan, G. (2022). Gebelikle İlişkili Aritmiler, Yönetimi ve Hemşirelik/Ebelik Yaklaşımı. Unika Sag. Bil. Derg. 2022; 2(1): 241-247 Doi: http://dx.doi.org/10.47327/unikasaglik.40
3. Seviç, S. (2017). Kardiyovasküler Sistem Hastalıklar ve Hemşirelik Yönetimi, Ovayolu N., Ovayolu Ö. (Ed.) Temel iç hahtalıkları hemşireliği, Çukurova Nobel Tıp Kitapevi, Adana, ss:127-128

Kardiyomiyopati

1. Koçak, Ü., Tok, D., Göktürk, İ. (2013). Peripartum Kardiyomiyopati. Abant Tıp Dergisi, 2(2), 161-167.
2. Schaufelberger, M. (2019). Cardiomyopathy and pregnancy. *Heart*, *105*(20), 1543-1551.

Kalp Yetmezliği

1. Anthony, J., & Sliwa, K. (2016). Decompensated heart failure in pregnancy. *Cardiac Failure Review*, *2*(1), 20.
2. Cunningham, F. G., Leveno, K. J., Bloom, S. L., Hauth, J. C., Rouse, D. J., & Spong, C. Y. (2016). Kardiyovasküler Hastalıklar (Yıldırım, G. Çev. Ed.) Williams obstetrik. *İstanbul: Nobel Tıp kitabevleri*, ss:973-1000
3. Detlinger, N., Ramdin V., (2015). Kalp hastalıkları. (Türkmen, E. Çev. Ed.) Dâhilî ve Cerahi Hastalıklar Hemşireliği, Nobel, Ankara, Yeşilbalkan, ss: 101-103
4. Groenewegen, A., Rutten, F. H., Mosterd, A., & Hoes, A. W. (2020). Epidemiology of heart failure. *European journal of heart failure*, *22*(8), 1342-1356.
5. Story, L., (2016). Kardiyavasküler Fonksiyonlar. (Ceyhan, Ö. Çev. Ed.) Patofizyoloji Pratik bir yaklaşım , Çukurova Nobel Tıp Kitabevi,Adana Ss:80-81

Pulmoner Arter Hipertansiyon

1. Cunningham, F. G., Leveno, K. J., Bloom, S. L., Hauth, J. C., Rouse, D. J., & Spong, C. Y. (2016). Kardiyovasküler Hastalıklar (Yıldırım, G. Çev. Ed.) Williams obstetrik. *İstanbul: Nobel Tıp kitabevleri*, ss:973-1000
2. Dellal, F. D., Posta, R., Aksoy, M. F., & Dik, İ. (2006). Pulmoner Arteriyel Hipertansiyonda Güncelleme.İstanbul Tıp Dergisi 2;24-30
3. Hoeper, M. M., McLaughlin, V. V., Al Dalaan, A. M., Satoh, T., & Galiè, N. (2016). Treatment of pulmonary hypertension. *The Lancet Respiratory Medicine*, *4*(4), 323-336.
4. Madden, B. P. (2009). Pulmonary hypertension and pregnancy. *International journal of obstetric anesthesia*, *18*(2), 156-164.
5. Meng, M.-L., Landau, R., Viktorsdottir, O., Banayan, J., Grant, T., Bateman, B., … Reitman, E. (2017). Pulmonary Hypertension in Pregnancy. Obstetrics & Gynecology, 129(3), 511–520. doi:10.1097/aog.0000000000001896
6. Oylumlu, M., Aykent, K., Soydinc, H. E., Oylumlu, M., Ertas, F., Ozer, H. O., & Sari, I. (2012). Pulmonary balloon valvuloplasty during pregnancy. Case Reports in Cardiology, 2012.

7. Nascimento, B. R., Brant, L. C. C., Oliveira, G. M. M. D., Malachias, M. V. B., Reis, G. M. A., Teixeira, R. A., ... & Ribeiro, A. L. P. (2018). Cardiovascular disease epidemiology in portuguese-speaking countries: data from the Global Burden of Disease, 1990 to 2016. Arquivos brasileiros de cardiologia, 110, 500-511.
8. Serkan Akdağ, Hasan Ali Gümrükçüoğlu, Hakkı Şimşek, Musa Şahin, Yılmaz Güneş. (2011). Sekundum Atriyal Septal Defekt ve Pulmoner Hipertansiyon Birlikteliğinde Gebelik.Journal of Clinical and Experimental Investigations
9. Običan, S. G., & Cleary, K. L. (2014, August). Pulmonary arterial hypertension in pregnancy. In *Seminars in Perinatology* (Vol. 38, No. 5, pp. 289-294). WB Saunders. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2014.04.018
10. Yıldız, C., Devrim, B. (2021). Pulmoner Arteriyel Hipertansiyon Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, *45*(2), 379-399. doi.org/10.33483/jfpau.796831

BÖLÜM 2

SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE GEBELİK

Meryem Gürler, Sena Kaplan

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Solunum sistemi hastalıklarını tanımlayabilme,
- ✓ Solunum sistemi hastalıklarına ait risk faktörlerini sayabilme,
- ✓ Solunum sistemi hastalıklarına ait klinik durumu açıklayabilme,
- ✓ Solunum sistemi hastalıkların gebelik üzerine etkilerini açıklayabilme,
- ✓ Gebeliğin solunum sistemi hastalıkları üzerine etkilerini açıklayabilme,
- ✓ Solunum sistemi hastalıklarına ait tedavi ve bakımı açıklayabilme,
- ✓ Gebelik ve solunum sistemi hastalıklarına ait tedavi ve bakımı açıklayabilmedir.

de destekleyici tedaviye ek olarak en önemli uygulamalardan birisi de antikoagülan uygulamasıdır. Masif pulmoner emboli durumunda kontrendike değil ise IV ya da katater ile fibrinolitik tedavi, tedavi kontrendike ya da başarısız olursa hasta prognozu kötüye (kardiyovasküler kollapsı) ilerse perkutan trombus aspirasyonu/embolektomi ya da cerrahi embolektomi yapılması gerekmektedir.

2.6.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım

Venöz tromboembolizm profilaksi ve tedavisinde heparin ve düşük molekül ağırlıklı heparinler kullanılmaktadır. Gebelikte varfarin teratojenik etkisinden dolayı kontrendikedir. Ayrıca trombosit gibi kan ürünleri, taze donmuş plazma ve hidrokortizon tedavide kullanılmaktadır.

Tedavi ve bakımda hemodinamiyi düzeltmek önemlidir. Gebenin hava yolu açıklığı sağlanarak oksijen desteği sağlanmalıdır. Gebenin vital bulguları ve bilinç durumu değerlendirilip kan basıncının korunması için uygun sıvı ve intravenöz yol açılıp uygun sıvılarla (izotonik gibi) destek sağlanmalıdır. Yetersiz kalındığı durumlarda dopamin ve dobutamin gibi ajanlara başvurulabilir. Gebenin aldığı-çıkardığı takibi ve hemodinamik monitörizasyon işlemi de yapılmalıdır. Pulmoner ödem, ARDS ve DIC gelişme riski açısından gebe hipoksi ve koagülapati bulguları açısından değerlendirilmelidir. Fetüs takibi Non Stres Test (NST) ile yapılmalıdır. Gebede kardiyopulmoner arrest ortaya çıkması durumunda resüsitasyona geç kalınmadan başlanmalıdır. Gebe kadın ve ailesi acil sezaryen ihtimaline karşı da operasyon için hazırlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Solunum Sistemi

1. Olgun N, Çelik S (Editörler), Tüm Yönleriyle İç Hastalıkları Hemşireliği, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, 2021.
2. https://tr.wikipedia.org/wiki/Solunum_yolu_enfeksiyonu
3. Yıldırım, M. (2013). Resimli sistematik anatomi. Nobel Tıp Kitabevleri.

Astım

1. Astım Tanı ve Tedavi Rehberi 2020 Güncellenmesi. https://www.aid.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/astim-rehberi-2020.pdf
2. Abdullah, K., Zhu, J., Gershon, A., Dell, S., & To, T. (2020). Effect of asthma exacerbation during pregnancy in women with asthma: a population-based cohort study. European Respiratory Journal, 55(2).
3. Alene, K. A., Jegnie, A., & Adane, A. A. (2021). Multidrug-resistant tuberculosis during pregnancy and adverse birth outcomes: a systematic review and meta-analysis. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 128(7), 1125-1133.

4. Bokern, M. P., Robijn, A. L., Jensen, M. E., Barker, D., Callaway, L., Clifton, V., ... & Murphy, V. E. (2021). Factors associated with asthma exacerbations during pregnancy. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice, 9(12), 4343-4352.
5. Couillard, S., Connolly, C., Borg, C., & Pavord, I. (2021). Asthma in pregnancy: An update. Obstetric Medicine, 14(3), 135-144.
6. Duran E. T., Gerçek E. 2019. Yüksek Riskli Gebelikler ve Yönetimi, Nobel Kitabevi, birinci baskı, 367- 375.
7. Grosso, A., Locatelli, F., Gini, E., Albicini, F., Tirelli, C., Cerveri, I., & Corsico, A. G. (2018). The course of asthma during pregnancy in a recent, multicase–control study on respiratory health. Allergy, Asthma & Clinical Immunology, 14(1), 1-5.
8. Grzeskowiak, L. E., Smith, B., Roy, A., Dekker, G. A., & Clifton, V. L. (2016). Patterns, predictors and outcomes of asthma control and exacerbations during pregnancy: a prospective cohort study. ERJ open research, 2(1).
9. Grzeskowiak, L. E., Smith, B., Roy, A., Schubert, K. O., Baune, B. T., Dekker, G. A., & Clifton, V. L. (2017). Impact of a history of maternal depression and anxiety on asthma control during pregnancy. Journal of Asthma, 54(7), 706-713.
10. Hammad, H., & Lambrecht, B. N. (2021). The basic immunology of asthma. Cell, 184(6), 1469-1485.
11. Hansen, C., Joski, P., Freiman, H., Andrade, S., Toh, S., Dublin, S., ... & Davis, R. (2013). Medication exposure in pregnancy risk evaluation program: the prevalence of asthma medication use during pregnancy. Maternal and child health journal, 17(9), 1611-1621.
12. Liu, X., Dalsgaard, S., Munk-Olsen, T., Li, J., Wright, R. J., & Momen, N. C. (2019). Parental asthma occurrence, exacerbations and risk of attention-deficit/hyperactivity disorder. Brain, behavior, and immunity, 82, 302-308.
13. Maciag MC, Phipatanakul W. Prevention of asthma: targets for ıntervention. Chest. 2020;158(3):913-922.
14. Murphy, V. E. (2022). Asthma in pregnancy–management, maternal comorbidities and long-term health. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology.
15. Murphy, V. E., Gibson, P. G., Smith, R., & Clifton, V. L. (2005). Asthma during pregnancy: mechanisms and treatment implications. European Respiratory Journal, 25(4), 731-750.
16. Murphy, V. E., Gibson, P., Talbot, P. I., & Clifton, V. L. (2005). Severe asthma exacerbations during pregnancy. Obstetrics & Gynecology, 106(5 Part 1), 1046-1054.
17. Özcan, H., & Oskay, Ü. (2014). Gebelikte fazla görülen solunum sistem hastalıkları ve bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 30(3), 80-91.
18. Rejnö, G., Lundholm, C., Gong, T., Larsson, K., Saltvedt, S., & Almqvist, C. (2014). Asthma during pregnancy in a population-based study-pregnancy complications and adverse perinatal outcomes. PLoS One, 9(8), e104755.
19. Robijn, A. L., Bokern, M. P., Jensen, M. E., Barker, D., Baines, K. J., & Murphy, V. E. (2022). Risk factors for asthma exacerbations during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. European Respiratory Review, 31(164).
20. Robijn, A. L., Brew, B. K., Jensen, M. E., Rejnö, G., Lundholm, C., Murphy, V. E., & Almqvist, C. (2020). Effect of maternal asthma exacerbations on perinatal outcomes: a population-based study. ERJ open research, 6(4).
21. Rohn, M. C., Stevens, D. R., Kanner, J., Nobles, C., Chen, Z., Grantz, K. L., ... & Mendola, P. (2021). Asthma Medication Regimens in Pregnancy: Longitudinal Changes in Asthma Status. American journal of perinatology.

22. Sawicki, E., Stewart, K., Wong, S., Paul, E., Leung, L., & George, J. (2012). Management of asthma by pregnant women attending an Australian maternity hospital. Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, 52(2), 183-188.
23. Schatz, M., Dombrowski, M. P., Wise, R., Thom, E. A., Landon, M., Mabie, W., ... & McNellis, D. (2003). Asthma morbidity during pregnancy can be predicted by severity classification. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 112(2), 283-288.
24. Shebl, E., Abbas, A., & Ramadan, M. (2019). Incidence, risk factors, and outcome of bronchial asthma exacerbation in pregnancy: is there a change from prior estimates?. The Egyptian Journal of Chest Diseases and Tuberculosis, 68(4), 536.
25. Soğukpınar N., Saydam B. K. 2018. Doğum Öncesi Bakım, vize yayıncılık, birinci baskı, 493-520.
26. Stevens, D. R., Perkins, N., Chen, Z., Kumar, R., Grobman, W., Subramaniam, A., ... & Mendola, P. (2022). Determining the clinical course of asthma in pregnancy. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice, 10(3), 793-802.
27. Tidemandsen, C., Egerup, P., Ulrik, C. S., Backer, V., Westergaard, D., Mikkelsen, A. P., ... & Nielsen, H. S. (2022). Asthma is associated with pregnancy loss and recurrent pregnancy loss: A nationwide cohort study. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice.
28. Yıldırım, B. Z. (2020). Gebelik ve Astım. Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 8 (2), 99-107.
29. Yoo, E. J., Lee, N. L., Huang, K. P., Kose, L. T., Desai, D., Plante, L. A., & Schulman, E. S. (2020). Clinical characteristics of severe asthma exacerbations among inner-city women in pregnancy. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice, 8(1), 395-397.

Pnömoni

1. Duran E. T., Gerçek E. 2019. Yüksek Riskli Gebelikler ve Yönetimi, Nobel Kitabevi, birinci baskı, 367- 375.
2. Gau JT, Acharya U, Khan S, et al. Pharmacotherapy and the risk for community-acquired pneumonia. BMC Geriatrics 2010;6:10-45.
3. He, Y. J., Mai, C. Y., Chen, L. J., Zhang, X. M., Zhou, J. Y., Cai, M., ... & Yang, Z. D. (2018). Clinical characteristics and risk factors in pregnancy with severe community-acquired pneumonia. Zhonghua fu Chan ke za zhi, 53(12), 842-848.
4. He, Y., Li, M., Mai, C., Chen, L., Zhang, X., Zhou, J., ... & Yang, Z. (2019). Anemia and low albumin levels are associated with severe community-acquired pneumonia in pregnancy: a case-control study. The Tohoku journal of experimental medicine, 248(4), 297-305.
5. Landon, M. B., Driscoll, D. A., Jauniaux, E. R., Galan, H. L., Grobman, W. A., & Berghella, V. (2018). Gabbe's Obstetrics Essentials: Normal & Problem Pregnancies E-Book. Elsevier Health Sciences.
6. Mazlan, M. Z., Ali, S., Abidin, H. Z., Mokhtar, A. M., Ab Mukmin, L., Ayub, Z. N., & Nadarajan, C. (2017). Non-invasive ventilation in a pregnancy with severe pneumonia. Respiratory medicine case reports, 21, 161-163.
7. McKeever T, Harrison TW, Hubbard R, Shaw D. Inhaled Corticosteroids and the Risk of Pneumonia in People With Asthma A Case-Control Study, Chest 2013;144:1788–94
8. Olgun N, Çelik S (Editörler), Tüm Yönleriyle İç Hastalıkları Hemşireliği, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, 2021.
9. Özcan, H., & Oskay, Ü. (2014). Gebelikte fazla görülen solunum sistem hastalıkları ve bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 30(3), 80-91.

10. Sever F, Kömüs N, Esen N ve ark. Türkiye'de Toplum Kökenli Pnömoni Etyoloji ve Epidemiyolojisi. Turk Toraks Derg 2013;14:5-10 25.
11. Tang, P., Wang, J., & Song, Y. (2018). Characteristics and pregnancy outcomes of patients with severe pneumonia complicating pregnancy: a retrospective study of 12 cases and a literature review. BMC pregnancy and childbirth, 18(1), 1-6.
12. Taşkın L (Editör). 2011. Yüksek Riskli Gebelik ve Doğum El Kitabı Gilbert ve Harmon, Palme yayıncılık, İkinci baskı, 332- 346.
13. Yalvaç E. S., Kara M. 2020. Gebelikte Riskli Durumlar ve Yaklaşımlar, Nobel Kitabevi, birinci baskı, 585- 593.

İnfluenza

1. Abdullahi, H., Elnahas, A., & Konje, J. C. (2021). Seasonal influenza during pregnancy. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 258, 235-239.
2. Avni, T., Babich, T., Nir, A., Yahav, D., Shaked, H., Sorek, N., ... & Atamna, A. (2020). Comparison of clinical outcomes of influenza A and B at the 2017–2018 influenza season: a cohort study. European Journal of Clinical Microbiology & Infectious Diseases, 39(6), 1109-1114.
3. Ersoy, A. O., Unlu, S., Oztas, E., Ozler, S., Uygur, D., & Yucel, A. (2017). Influenza infections in the 2014–2015 season and pregnancy outcomes. The Journal of Infection in Developing Countries, 11(10), 766-771.
4. Fell, D. B., Johnson, J., Mor, Z., Katz, M. A., Skidmore, B., Neuzil, K. M., ... & Bhat, N. (2017). Incidence of laboratory-confirmed influenza disease among infants under 6 months of age: a systematic review. BMJ open, 7(9), e016526.
5. Fell, D. B., Platt, R. W., Lanes, A., Wilson, K., Kaufman, J. S., Basso, O., & Buckeridge, D. (2015). Fetal death and preterm birth associated with maternal influenza vaccination: systematic review. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 122(1), 17-26.
6. Giles, M. L., Krishnaswamy, S., Macartney, K., & Cheng, A. (2019). The safety of inactivated influenza vaccines in pregnancy for birth outcomes: a systematic review. Human vaccines & immunotherapeutics, 15(3), 687-699.
7. Gunnes, N., Gjessing, H. K., Bakken I. J., Ghaderi, S., Gran, J. M., Hungnes, O., ... & Håberg, S. E. (2020). Seasonal and pandemic influenza during pregnancy and risk of fetal death: a Norwegian registry-based cohort study. European journal of epidemiology, 35(4), 371-379.
8. He J., Liu Z.W., Lu Y.P., Li T.Y., Liang X.J., Arck P.C., et al. (2017). A Systematic Review and Meta-Analysis of Influenza A Virus Infection During Pregnancy Associated with an Increased Risk for Stillbirth and Low Birth Weight. Kidney & blood pressure research. 42(2), 232–43
9. Iuliano, A. D., Roguski, K. M., Chang, H. H., Muscatello, D. J., Palekar, R., Tempia, S., ... & Mustaquim, D. (2018). Estimates of global seasonal influenza-associated respiratory mortality: a modelling study. The Lancet, 391(10127), 1285-1300.
10. Littauer, E. Q., Esser, E. S., Antao, O. Q., Vassilieva, E. V., Compans, R. W., & Skountzou, I. (2017). H1N1 influenza virus infection results in adverse pregnancy outcomes by disrupting tissue-specific hormonal regulation. PLoS pathogens, 13(11), e1006757.
11. Melekoğlu, R., Keskin, U., Tarım, E., & Şen, C. (2017). Gebelikte influenza enfeksiyonu.
12. Mertz, D., Geraci, J., Winkup, J., Gessner, B. D., Ortiz, J. R., & Loeb, M. (2017). Pregnancy as a risk factor for severe outcomes from influenza virus infection: a systematic review and meta-analysis of observational studies. Vaccine, 35(4), 521-528.

13. Mertz, D., Lo, C. K. F., Lytvyn, L., Ortiz, J. R., & Loeb, M. (2019). Pregnancy as a risk factor for severe influenza infection: an individual participant data meta-analysis. BMC infectious diseases, 19(1), 1-10.
14. Özcan, H., & Oskay, Ü. (2014). Gebelikte fazla görülen solunum sistem hastalıkları ve bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 30(3), 80-91.
15. Pei, S., & Shaman, J. (2017). Counteracting structural errors in ensemble forecast of influenza outbreaks. Nature communications, 8(1), 1-10.
16. Prasad, N., Huang, Q. S., Wood, T., Aminisani, N., McArthur, C., Baker, M. G., ... & Newbern, E. C. (2019). Influenza-associated outcomes among pregnant, postpartum, and nonpregnant women of reproductive age. The Journal of infectious diseases, 219(12), 1893-1903.
17. Regan, A. K., Moore, H. C., Sullivan, S. G., De Klerk, N., & Effler, P. V. (2017). Epidemiology of seasonal influenza infection in pregnant women and its impact on birth outcomes. Epidemiology & Infection, 145(14), 2930-2939.
18. Sokolow, L. Z., Naleway, A. L., Li, D. K., Shifflett, P., Reynolds, S., Henninger, M. L., ... & Thompson, M. G. (2015). Severity of influenza and noninfluenza acute respiratory illness among pregnant women, 2010–2012. American journal of obstetrics and gynecology, 212(2), 202-e1.
19. Van Riel, D., Mittrücker, H. W., Engels, G., Klingel, K., Markert, U. R., & Gabriel, G. (2016, November). Influenza pathogenicity during pregnancy in women and animal models. In Seminars in immunopathology (Vol. 38, No. 6, pp. 719-726). Springer Berlin Heidelberg.
20. Vasudeva, A., Bhat, R. G., Ramachandran, A., & Kumar, P. (2013). Infection and acute respiratory distress syndrome during pregnancy: a case series of preventable maternal deaths from southern India. Journal of infection and public health, 6(1), 55-57.
21. Vousden, N., Bunch, K., Knight, M., & UKOSS Influenza Co-Investigators Group. (2021). Incidence, risk factors and impact of seasonal influenza in pregnancy: a national cohort study. PloS one, 16(1), e0244986.

Tüberküloz

1. Alene, K. A., Jegnie, A., & Adane, A. A. (2021). Multidrug-resistant tuberculosis during pregnancy and adverse birth outcomes: a systematic review and meta-analysis. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 128(7), 1125-1133.
2. Centers for Disease Control and Prevention. TB treatment and pregnancy. Available at: https://www.cdc.gov/tb/topic/treatment/pregnancy.htm. 06.07.2022.
3. Duran E. T., Gerçek E. 2019. Yüksek Riskli Gebelikler ve Yönetimi, Nobel Kitabevi, birinci baskı, 367- 375.
4. Gruta NL, Kedzierska K, Stambas J, Doherty P. A question of self-preservation: immunopathology in influenza virus infection. Immunol Cell Biol. 2007;85(2):85-92
5. Landon, M. B., Driscoll, D. A., Jauniaux, E. R., Galan, H. L., Grobman, W. A., & Berghella, V. (2018). Gabbe's Obstetrics Essentials: Normal & Problem Pregnancies E-Book. Elsevier Health Sciences.
6. Lewinsohn, D. M., Leonard, M. K., LoBue, P. A., Cohn, D. L., Daley, C. L., Desmond, E., ... & Woods, G. L. (2017). Official American Thoracic Society/Infectious Diseases Society of America/Centers for Disease Control and Prevention clinical practice guidelines: diagnosis of tuberculosis in adults and children. Clinical Infectious Diseases, 64(2), e1-e33.
7. Miele, K., Morris, S. B., & Tepper, N. K. (2020). Tuberculosis in pregnancy. Obstetrics and gynecology, 135(6), 1444.

8. Nguyen, Y., McNabb, K. C., Farley, J. E., & Warren, N. (2022). Examining family planning and adverse pregnancy outcomes for women with active tuberculosis disease: a systematic review. BMJ open, 12(3), e054833.
9. Olgun N, Çelik S(Editörler), Tüm Yönleriyle İç Hastalıkları Hemşireliği, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, 2021.
10. Özcan, H., & Oskay, Ü. (2014). Gebelikte fazla görülen solunum sistem hastalıkları ve bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 30(3), 80-91.
11. T.C. Sağlık Bakanlığı, (2021). Covıd-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Solunum Sistemi Hastalıklarının Yaygın Olduğu Dönemde Sağlık Kuruluşlarında Gebe Takibi, Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması.
12. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Tüberküloz Tanı ve Tedavisi Rehberi, İkinci Baskı ,https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tüberküloz
13. World Health Organization. Global tuberculosis report 2021. Geneva: https://www.who.int/teams/global-tuberculosis-programme/tb-reports
14. Yalvaç E. S., Kara M. 2020. Gebelikte Riskli Durumlar ve Yaklaşımlar, Nobel Kitabevi, birinci baskı, 585- 593.
15. Gould, J. M., & Aronoff, S. C. (2016). Tuberculosis and pregnancy—maternal, fetal, and neonatal considerations. Microbiology spectrum, 4(6), 4-6.

Kistik Fibrozis

1. Anne LS, Sanja S, Jenna S, Pierre-Regis B. (2017). The changing epidemiology and demography of cystic fibrosis. La Presse Médicale, 46, 87-95.
2. Bianco B., Horsley A., Brennan A. (2019). Implications of fatherhood in cystic fibrosis. Paediatr Respir Rev 2019. 31, 18-20.
3. Cohen-Cymberknoh M., Gindi Reiss B., Reiter J., et. al. (2020). Baseline cystic fibrosis disease severity has an adverse impact on pregnancy and infant outcomes, but does not impact disease progression. J Cyst Fibros, 20, 388-394.
4. Cystic Fibrosis Foundation. Patient Registry 2020 Annual Data Report; Cystic Fibrosis Foundation: Bethesda, MD, USA, 2021.
5. Gentzsch M, Mall MA. (2018). Ion channel modulators in cystic fibrosis. Chest. 154(2):383-93.
6. Gibson-Corley KN, Meyerholz DK, Engelhardt JF. (2016). Pancreatic pathophysiology in cystic fibrosis. The Journal of Pathology, 238(2), 311- 20.
7. Hailey C.E., Tan J.W., Dellon E.P., Park E.M.: Pursuing parenthood with cystic fibrosis: reproductive health and parenting concerns in individuals with cystic fibrosis. Pediatr Pulmonol 2019; 54, 1225-1233.
8. Jain, R., & Taylor-Cousar, J. L. (2021). Fertility, pregnancy and lactation considerations for women with CF in the CFTR modulator era. Journal of Personalized Medicine, 11(5), 418.
9. Kroon M.A.G.M., Akkerman-Nijland A.M., Rottier B.L., Koppelman G.H., Akkerman O.W., Touw D.J. (2018). Drugs during pregnancy and breast feeding in women diagnosed with cystic fibrosis: an update. J Cyst Fibros. 17, 17-25.
10. Middleton P.G., Gade E.J., Aguilera C., et. al. (2020). ERS/TSANZ Task Force Statement on the management of reproduction and pregnancy in women with airways diseases. Eur Respir J. 55, 1901208.
11. Nash E.F., Middleton P.G. (2020). Taylor-Cousar J.L.: Outcomes of pregnancy in women with cystic fibrosis (CF) taking CFTR modulators: an international survey. J Cyst Fibros. 19, 521-526.

12. Reynaud Q., Rousset Jablonski C., Poupon-Bourdy S., et. al. (2020). Pregnancy outcome in women with cystic fibrosis and poor pulmonary function. J Cyst Fibros. 19, 80-83.
13. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-tp-liste/yenido%C4%9Fan-metabolik-ve-endokrin-hastal%C4%B1k-tarama-program%C4%B1-ntp/kistik-fibrozis-kf.html# Erişim Tarihi: 05.05.2023.
14. Shteinberg, M., Lulu, A. B., Downey, D. G., Blumenfeld, Z., Rousset-Jablonski, C., Perceval, M., ... & Cohen-Cymberknoh, M. (2019). Failure to conceive in women with CF is associated with pancreatic insufficiency and advancing age. Journal of Cystic Fibrosis, 18(4), 525-529.
15. Shteinberg, M., Taylor-Cousar, J. L., Durieu, I., & Cohen-Cymberknoh, M. (2021). Fertility and pregnancy in cystic fibrosis. Chest, 160(6), 2051-2060.
16. Shteinberg, M., Taylor-Cousar, J. L., Durieu, I., & Cohen-Cymberknoh, M. (2021). Fertility and pregnancy in cystic fibrosis. Chest, 160(6), 2051-2060.
17. Shteinberg, M.; Taylor-Cousar, J.L.; Durieu, I.; Cohen-Cymberknoh, M. (2021). Fertility and Pregnancy in Cystic Fibrosis. Chest, 160, 2051–2060.
18. Taylor-Cousar J.L., Jain R. (2021). Maternal and fetal outcomes following elexacaftor-tezacaftor-ivacaftor use during pregnancy and lactation. J Cyst Fibros. 20, 402-406.
19. Trimble A.T., Donaldson S.H. (2018). Ivacaftor withdrawal syndrome in cystic fibrosis patients with the G551D mutation. J Cyst Fibros. 17, 13-16.
20. Yoon, J. C., Casella, J. L., Litvin, M., & Dobs, A. S. (2019). Male reproductive health in cystic fibrosis. Journal of Cystic Fibrosis, 18, S105-S110.

Pulmoner Emboli Acilleri

1. Şahin, K. E. (2023). Acil serviste göğüs ağrılı hastaya yaklaşım. Sağlık & Bilim 2023: Güncel Tıp-I, 129.
2. Blondon M, Tejada BM de, Glauser F, Righini M, Robert-Ebadi H. (2021). Management of high-risk pulmonary embolism in pregnancy. Thromb Res. 204, 57- 65.
3. Dado, C. D., Levinson, A. T., & Bourjeily, G. (2018). Pregnancy and pulmonary embolism. Clinics in chest medicine, 39(3), 525-537.
4. Lao, T. T. (2022). Acute respiratory distress and amniotic fluid embolism in pregnancy. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology.
5. Lapinsky S.E. (2015). Acute respiratory failure in pregnancy. Obstet Med 2015;8:126- 32.
6. Rybstein, M. D., & DeSancho, M. T. (2019). Risk factors for and clinical management of venous thromboembolism during pregnancy. Risk, 17(7), 396-404.
7. Simcox, L. E., Ormesher, L., Tower, C., & Greer, I. A. (2015). Pulmonary thrombo-embolism in pregnancy: diagnosis and management. Breathe, 11(4), 282-289.
8. Wiegers, H. M., & Middeldorp, S. (2020). Contemporary best practice in the management of pulmonary embolism during pregnancy. Therapeutic advances in respiratory disease, 14, 1753466620914222.
9. Wendelboe AM, Raskob GE. Global burden of thrombosis: epidemiologic aspects. Circ Res 2016;118:13401347.
10. Keller K, Hobohm L, Ebner M, Kresoja KP, Munzel T, Konstantinides SV, Lankeit M. Trends in thrombolytic treatment and outcomes of acute pulmonary embolism in Germany. Eur Heart J 2020;41:522529.

BÖLÜM 3

GASTROİNTESTİNAL SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

Sıdıka Özlem Cengizhan - Nihal Karslı Durmaz

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Gastrointestinal sistemle ilgili tanımları açıklayabilme,
- ✓ Reflü hastalığı ve gebelikte yaklaşımı kavrayabilme,
- ✓ Gastriti kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Peptik ülser ve gebelikle ilişkisini anlatabilme,
- ✓ Konstipasyon ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Diyare ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Hemoroidi kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Çölyak hastalığını kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Irritable bağırsak sendomunu kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ İnflamatuvar bağırsak hastalığını kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilme,
- ✓ Kolestazı kavrama ve gebelikle ilişkisini açıklayabilmedir.

kadınlara terapötik veya östrojen bileşiklerinin verilmesi semptomların ilerlemesini hızlandıracaktır.

Fenobarbital gibi kolestaz hastalarında kaşıntıyı hafifletebilecekler mevcuttur ancak bunlar fetüsü olumsuz etkileyebilir. Dirençli olgularda rifampin, antihistaminikler, hidroksizin, klorfeniramin, nemlendiriciler, topikal antipruritik ajanlar, deksametazon da kullanılmaktadır.

Neonatal mortalite, gebelik kolestazı durumunda ani olarak gelişir. Bu yüzden USG, Doppler, non strest test (NST) gibi fetal iyiliği değerlendiren yöntemler takip ve mortaliteyi anlamak için yeterli olamamaktadır. Kontrollerin sıklığı hakkında bir protokol mevcut değildir. Preterm doğum beklenen kolestazlı gebelerde, postpartum yenidoğan yoğun bakım ihtiyacını azaltmak ve solunum sıkıntılarını engellemek için fetal akciğerin gelişimi için kortikosteroid uygulanması önerilmektedir. Fetüs için risk, kolestazlı gebelerin yakından izlenmesiyle azaltılabilse de tamamen ortadan kaldırılamamaktadır. Ayrıca kolestazda görülen vitamin eksiklikleri de gebelikte takip edilmelidir.

Karaciğer değerleri düzeldikten sonra hasta kombine oral kontraseptif kullanabilir. Fakat hastanın kolestaz öyküsü östrojen progesteron kullanımına bağlıysa hastaya sadece progesteron içeren kontraseptifler önerilir.

KAYNAKLAR

Gastrointestinal Sistem ve Reflü

1. Akdemir N. (2021). Sindirim Sistemi Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı / Genişletilmiş 7. baskı, ISBN: 978-625-7496-41-4/ Akademisyen Kitabevi A.Ş. / 781-841.
2. Balacan Z, Gökduman Keleş M, Amanak K, Altınkaya Ö. Gastroözofageal Reflü ve Ebelik Bakımı. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2020;3(2):127-133.
3. Dobrucalı A. Özofagus Hastalıkları. Hamuryudan V, Sonsuz A., editör. İç Hastalıkları-Cerrahpaşa. 1.baskı. İstanbul: *İstanbul Medikal Yayıncılık*; 2005. p.742- 82.
4. Dobrucalı, A. 2020. Hyperemesis gravidarum ve gebelikte gastroözofagial reflü.
5. Higgins PD, Johanson JF. (2004). Epidemiology of constipation in North America: A systematic review. *Am J Gastroenterol*, ;99:750-9.
6. Kaptan G., Dedeli Ö. (2012). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği. *İstanbul Tıp Kitapevi / 1. Baskı*, ISBN: 987-605-4499-14-4 / 263-320.
7. Ovayolu N., Ovayolu Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve farklı Boyutları ile Kronik Hastalıklar. *Nobel Tıp Kitapevleri*, 149-187/ 2. Baskı.
8. Strugala V et al. Assessment of the Safety and Efficacy of a Raft-Forming Alginate Reflux Suppressant (Liquid Gaviscon) ort he Treatment of Heartburn during Pregnancy. *ISRN Obstet Gynecol* 2012; 481870.
9. Tiftikçi A. . (2021). Gebelikte Gastroözofageal Reflü Hastalığı ve Hiperemezis Gravidarum. *Türkiye Klinikleri*, ;1: 1-6.

Gastrit

1. A. Karaer, O. Ozkan, S. Ozer, B. Bayır, N. Danışman, C. Babur (2008) Gastrointestinal symptoms and helicobacter pylori infection in early pregnancy. Gynecol and Obstet Inv; 66: 44-46.
2. Akdemir N. (2021). Sindirim Sistemi Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı / Genişletilmiş 7. baskı,* ISBN: 978-625-7496-41-4/ Akademisyen Kitabevi A.Ş. / 781-841.
3. Alshahrani AS, Yoo MW. (2017). Gastric cancer in pregnancy: is laparoscopic gastrectomy with lymph node dissection feasible and safe? *Ann Surg treat Res.*, ;92(1):51-3.
4. Azer S. (2019). Gastritis. *CHAP*, 1-19.
5. Emelianova S, Mazotta P, Einarson A. (1999) Prevalance and severity of NVP and effect
6. Gadsby R, Barnie-Adshead AM, Jagger C. (1993)A prospective study of nausea and
7. Jacoby EB, Porter KB: (1999) Helicobacter pylori infection and persistent hyperemesis gravidarum. Am J Perinatol; 16: 85-88
8. Kaptan G., Dedeli Ö. (2012). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği. *İstanbul Tıp Kitapevi / 1. Baskı*, ISBN: 987-605-4499-14-4 / 263-320.
9. Ovayolu N., Ovayolu Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve farklı Boyutları ile Kronik Hastalıklar. *Nobel Tıp Kitapevleri*, 149-187/ 2. Baskı.
10. Rugge, Massimo AU - Sugano, Kentaro AU - Sacchi, Diana AU - Sbaraglia, Marta AU - Malfertheiner, Peter PY. (2020). Gastritis: An Update in 2020 . *Current Treatment Options in Gastroenterology* , 18(1). DOI:10.1007/s11938-020-00298-8.
11. Şahan Ö, Ege E. (2020). Erken Gebelik Döneminde Yaşanan Bulantı, kusmanın Sıklığı ve Yaşam Kalitesine Etkisi *Journal of Nursing Science*; 3(1) 07–11.

Peptik Ülser

1. Akdemir N. (2021). Sindirim Sistemi Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı / Genişletilmiş 7. baskı, ISBN: 978-625-7496-41-4/ Akademisyen Kitabevi A.Ş. / 781-841.
2. Erhan İlhan S. Sindirim Sistemi Hastalıkları ve Bakımı *Url:https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=43205.* Erişim tarihi 29.04.2023
3. Göral, V. (2003). Günümüzde ve gelecekte peptik ülser tedavisi. *Güncel Gastroenteroloji*, *7*(2), 116-117.
4. Higgins PD, Johanson JF. (2004). Epidemiology of constipation in North America: A systematic review. *Am J Gastroenterol*, ;99:750-9.
5. Kadayıfçı A., Sivri B. 1996. Gebelik ve Gastrointestinal sistem hastalıkları, 7:264-272.
6. Kaptan G., Dedeli Ö. (2012). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği. *İstanbul Tıp Kitapevi / 1. Baskı*, ISBN: 987-605-4499-14-4 / 263-320.
7. Kalyon S. (2011). Peptik Ülser Etyopatogenezi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 27(2):65-69, doi:10.5222/otd.2011.065.
8. Kılıçarslan, H., Kalyon, S., & Yenice, N. (2011). Peptik ülser etyopatogenezi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, *27*(2), 65-69.
9. Mungan Z. (2013). Hamilelikte Peptik Ülser Hastalığına Yaklaşım. *Türkiye Klinikleri J Gastroenterohepatol-Special Topics.*, ;6(1):91-8.
10. Ovayolu N., Ovayolu Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve farklı Boyutları ile Kronik Hastalıklar. *Nobel Tıp Kitapevleri*, 149-187/ 2. Baskı.

11. Tarhan Ö. R. (2022, 06 01). *Ppetik Ülser.* Türk Cerrahi. com: https://www.turkcerrahi.com/wp-content/uploads/peptik-ulser.pdf adresinden alındı.
12. Yüksel, A. (2016). Peptik ülser ve beslenme. *Güncel Gastroenteroloji*, *20*(3), 223-226.

Konstipasyon

1. Akdemir N. (2021). Sindirim Sistemi Hastalıkları Ve Hemşirelik Bakımı. *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı / Genişletilmiş 7. baskı*, ISBN: 978-625-7496-41-4/ Akademisyen Kitabevi A.Ş. / 781-841.
2. Bengi G., Yalçın M., Akpınar H. (2014). Kronik Konstipasyona Güncel Yaklaşım. *güncel gastroenteroloji*, 18(1); 72-88.
3. Bradley C., , Kennedy C., Turcea A., Rao S., Nygaard I. (2008). Constipation in Pregnancy: Prevalence, Symptoms, and Risk Factors. *Obstetrics and gynecology*, 110(6):1351-710. Doı: 1097/01. AOG.0000295723.94624.b1.
4. Demirbaş S. (2010). Kronik kabızlık nedenleri, tanı yöntemleri ve tedavi yaklaşımları. *Gülhane Tıp Dergis*, ; 52: 61-68.
5. Higgins PD, Johanson JF. (2004). Epidemiology of constipation in North America: A systematic review. *Am J Gastroenterol*, ;99:750-9.
6. Iraji N, Keshteli AH, Sadeghpour S, et al. (2012). Constipation in Iran: SEPAHAN systematic review. . *Int J Prev Med*, ;3:S34-41.
7. Kaptan G., Dedeli Ö. (2012). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği. *İstanbul Tıp Kitapevi / 1. Baskı*, ISBN: 987-605-4499-14-4 / 263-320.
8. Kılıç S., Tunç N. (2020). Konstipasyon. *güncel gastroenteroloji* , ;24(2): 53-62.
9. Korkmaz M ve ark. (2011). Kabızlık Yakınması Olan Hastanın Birinci Basamakta Yönetimi. *Konuralp Tıp Dergisi*, ;3(3)):35-41.
10. Ovayolu N., Ovayolu Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve farklı Boyutları ile Kronik Hastalıklar. *Nobel Tıp Kitapevleri*, 149-187/ 2. Baskı.
11. Verghese TS., Futaba K., Latthe P. (2015). Constipation in pregnancy. *The Obstetrician & Gynaecologist*, ;17:111–5.
12. Yücel G.S. (2022, 07 16). *Gebelikte Kabızlık ve Doğal Tedavi Yöntemleri*. https://www.drgamzecaglar.com/gebelikte-kabizlik/

Diyare

1. Akdemir N. (2021). Sindirim Sistemi Hastalıkları Ve Hemşirelik Bakımı. *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı / Genişletilmiş 7. baskı*, ISBN: 978-625-7496-41-4/ Akademisyen Kitabevi A.Ş. / 781-841.
2. Collaborators Diarrhoeal Disease. (2016). Estimates of the global, regional, and national morbidity, mortality, and aetiologies of diarrhoea in 195 countries: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *The Lancet*, 1211-1228. Doı: http://dx.doi.org/10.1016/.
3. Kaptan G., Dedeli Ö. (2012). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği. *İstanbul Tıp Kitapevi / 1. Baskı*, ISBN: 987-605-4499-14-4 / 263-320.
4. Kasap E, Bor S. (2006). Fonksiyonel bağırsak hastalığı prevalansı. *Güncel gastroenteroloji*, ; 10:165-8.
5. Lear A, Pohler K, Sula MM, Kiupel M, Mulon PY, Caldwell M. (2021). Alterations in pregnancy-associated glycoprotein concentrations of pregnant sheep experimentally infected with bovine viral diarrhea virus. . *Am J Vet Res.* , ;82(1):63-70. doi: 10.2460/ajvr.82.1.63. PMID: 33369498.
6. Ovayolu N., Ovayolu Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve farklı Boyutları İle Kronik Hastalıklar. *Nobel Tıp Kitapevleri* , 149-187/ 2. Baskı.

Hemoroid

1. Aktaş, S. (2014). Hemoroidal Hastalıkların Tanı ve Tedavisinde Gastroenterolojik Yaklaşımlar. Güncel Gastroenteroloji Dergisi, 18(2), 265-271.
2. Bužinskienė, D., Sabonytė-Balšaitienė, Ž., & Poškus, T. (2022). Perianal diseases in pregnancy and after childbirth: frequency, risk factors, impact on women's quality of life and treatment methods. Frontiers in surgery, 9, 35.
3. Cura Polat, E., Kızılırmak, A., & Kocaöz, S. (2022). *Gebelikte hemoroid görülme sıklığı, etki eden faktörler ve yaşam kalitesi üzerine etkisi* (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
4. Dişli, D. & Mecdi Kaydırak, M. (2021). Kanıt Temelli Yaklaşım Perspektifinde Postpartum Bakımın Optimizasyonu. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(2), 143-151. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/62599/868339
5. Gömeç, M. & Özden, H. (2020). Hemoroid Tedavisinde Stapler Hemoroidopeksi Deneyimlerimiz. Ahi Evran Medical Journal, 4(3), 82-87. DOI: 10.46332/aemj.773538
6. Margetis, N. (2019). Pathophysiology of Internal Hemorrhoids. Ann Gastroenterol. 32(3):264-272. doi: 10.20524/aog.2019.0355. PMID: 31040623; PMCID: PMC6479658.
7. Mott, T.F., Latimer, K.M., & Edwards, C.R. (2018). Hemorrhoids: Diagnosis and Treatment Options. *American family physician*, 97 3, 172-179 .
8. Ng, K. S., Holzgang, M., Young, C. (2020). Still a Case of "No Pain, No Gain"? An Updated and Critical Review of the Pathogenesis, Diagnosis, and Management Options for Hemorrhoids in 2020. Ann Coloproctol. 2020. 36(3):133-147. doi: 10.3393/ac.2020.05.04. Epub 2020 Jun 30. PMID: 32674545; PMCID: PMC7392573.
9. Özçalkap, N. (2018). Adıyaman İl Merkezindeki Gebelerin Gebelik ve Anneliğe Uyumlarının Karşılaştırılması, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yiğit, F) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=RSPwRCUv43B-_LZxHPaMCg&no=q8zqoXZwAI0AachW1qJRTA
10. Poskus, T., et al. (2022). Preventing hemorrhoids during pregnancy: a multicenter, randomized clinical trial. BMC pregnancy and childbirth, 22(1), 374.
11. Rao, S. S., Qureshi, W. A., Yan, Y., & Johnson, D. A. (2022). Constipation, Hemorrhoids, and Anorectal Disorders in Pregnancy. Official journal of the American College of Gastroenterology ACG, 117(10S), 16-25.
12. Sandler, R. S. & Peery, A. F. (2019). Rethinking what we know about hemorrhoids. Clinical Gastroenterology and Hepatology, 17(1), 8-15.
13. Şahin, E. Ş. (2019). Gebelik Yogasının Gebelik Semptomlarına Etkisi, Marmara Universitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Danışman: Gürkan, Ö. C). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ZSJ2nJtD3OKKArrqjphUQg&no=jwzDHtxiQDxjr02yiS_46w
14. Şen, G. (2020). Gebelikte Görülen Yakınmaların Uyku Kalitesine Etkisi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Şeker, S.) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Scr1T_4E1wNNkko1clQykQ&no=DZBt_2fOIsoYhMVdNJS9LQ
15. Taşkın L. (2019). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, 15. Baskı. Akademisyen Kitabevi, Ankara, 269-270.
16. Yabanoğlu, H. (2018). Hemoroid Cerrahisi Sonrası Gelişen Anal Stenoz Tedavisinde Uygulanan İlerletme Flepleri ve Tedavi Sonuçlarımız. Turkish Journal of Colorectal Disease, 28(3), 125-128. doi:https://doi.org/10.4274/tjcd.64497
17. https://www.tkrcd.org.tr/uploads/2019/11/sa1-sunumlar.pdf Erişim Tarihi: 02.04.2023

Çölyak Hastalığı

1. Arslan, M. (2020). Ciltte kseroz ile ortaya çıkan çölyak hastalığı: Olgu sunumu. Ege Tıp Bilimleri Dergisi, 3 (3), 129-131. DOI: 10.33713/egetbd.686752
2. Al-Toma, A. et al. (2019). European Society For The Study Of Coeliac Disease (Esscd) Guideline For Coeliac Disease And Other Gluten-Related Disorders. United European Gastroenterology Journal, 7(5), 583-613.
3. Arvanitakis, K., Siargkas, A., Germanidis, G., Dagklis, T., & Tsakiridis, I. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes İn Women With Celiac Disease: A Systematic Review And Meta-Analysis. Annals of Gastroenterology, 12-12.
4. Bai, J. C., & Ciacci, C. (2017). World Gastroenterology Organisation Global Guidelines: Celiac Disease February 2017. Journal Of Clinical Gastroenterology, 51(9), 755-768.
5. Chourasia, S., & Ahirwar, S. (2021). Celiac Disease. Int. J. Pharm. Sci. Med, 6, 42-72.
6. Cummins, A. G., Roberts-Thomson, I. C. (2009) Prevalence of Celiac Disease in The Asia–Pacific Region. Journal of Gastroenterology and Hepatology (2), 1347- 1351.
7. Çölyak Hastalığında Aile Hekimleri İçin Tanı, Tedavi ve İzlem Rehberi. (2019) ISBN: 978-975-590-706-2. T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1111. Baskı, Ankara.
8. Demirçeken F. G. (2011). Gluten Enteropatisi (Çölyak Hastalığı): Klasik Bir Öykü ve Güncel Gelişmeler. Güncel Gastroenteroloji, 15(1), 58-72.
9. Di Nardo, G. et al. (2019). Nutritional deficiencies in children with celiac disease resulting from a gluten-free diet: A systematic review. Nutrients, 11(7), 1588.
10. Elliott, B., Czuzoj-Shulman, N., Spence, A. R., Mishkin, D. S., & Abenhaim, H. A. (2021). Effect Of Celiac Disease On Maternal And Neonatal Outcomes Of Pregnancy. The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 34(13), 2117-2123.
11. Eren, F., Gürel, S., (2022). Uludağ İç Hastalıkları Kitabı, Cilt 3-Tanı ve Tedavi:1132-1142.
12. Evgin, D., & Teskereci, G. Annelerin D Vitamini Hakkındaki Bilgilerinin ve Kullanma Durumlarının Belirlenmesi: Kumluca Örneği. Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 18(4), 1042-1050.
13. Hancock, R., & Koren, G. (2004). Celiac Disease During Pregnancy. Canadian Family Physician, 50(10), 1361-1363.
14. Karakaya, S., Karadag, I., Yıldırım, A. M., Bulur, O., Uzman, M., & Beyan, E. (2022). Buzdağının Görünmeyen Yüzü: Ekstraintestinal Bulgular ve Çölyak Hastalığı. Turk J Clin Lab, 1, 64-70.
15. Keleş A., Dagdeviren G., Yucel Celik O., Özgen G., İskender C., Çelen Ş. Çölyak Hastalığının Gebelik Sonuçları Üzerindeki Etkisi. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi. 2022; 29(3): 292-298
16. Kreutz, J. M., Adriaanse, M. P., van der Ploeg, E. M., & Vreugdenhil, A. C. (2020). Narrative review: nutrient deficiencies in adults and children with treated and untreated celiac disease. Nutrients, 12(2), 500.
17. Koyuncu, S., Kılıc, E., Sezgın, G. C., & Yucesoy, M. İç Anadolu Bölgesinde Çölyak Hastalığının İdiyopatik İnfertilite ile İlişkisi.
18. Kutteh, M. A., Abiad, M., Norman, G. L., & Kutteh, W. H. (2019). Comparison Of Celiac Disease Markers İn Women With Early Recurrent Pregnancy Loss And Normal Controls. American Journal Of Reproductive Immunology, 82(1), e13127.
19. Küçükazman, M., Ata, N., Dal, K., & Nazlıgül, Y. (2008). Çölyak hastalığı. Dirim Tıp Gazetesi, 83, 85-92.

20. Lund-Blix, N. et al. (2020). Maternal Fibre And Gluten İntake During Pregnancy And Risk Of Childhood Celiac Disease: The Moba Study. Scientific Reports, 10(1), 1-9.
21. Nestares, T. et al. (2020). Is a gluten-free diet enough to maintain correct micronutrients status in young patients with celiac disease?. Nutrients, 12(3), 844.
22. Özkaya, V. (2018). Dietetic approach to celiac disease. Selcuk Medical Journal, 34(4), 0-0.
23. Raiteri, A., Granito, A., Giamperoli, A., Catenaro, T., Negrini, G., & Tovoli, F. (2022). Current Guidelines For The Management Of Celiac Disease: A Systematic Review With Comparative Analysis. World Journal of Gastroenterology, 28(1), 154.
24. Saccone, G., et al. (2016). Celiac Disease And Obstetric Complications: A Systematic Review And Metaanalysis. American Journal Of Obstetrics And Gynecology, 214(2), 225-234.
25. Smecuol, E., Mauriño, E., & Vazquez, H. (1996). During Pregnancy Or The Puerperium. European Journal Of Gastroenterology & Hepatology, 8(1), 63-69.
26. Tersigni, C., et al. (2014). Celiac Disease And Reproductive Disorders: Meta-Analysis Of Epidemiologic Associations And Potential Pathogenic Mechanisms. Human Reproduction Update, 20(4), 582-593.
27. Tunçer, E., & Ayhan, N. Y. Çölyak Hastalığında Mikro Besin Ögesi Eksiklikleri ve Beslenme Önerileri. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 3(1), 29-38.
28. Yang, X. Y., Liu, Y. H., Jiang, H. Y., & Ying, X. H. (2022). Cesarean Section İs Not Associated With İncreased Risk Of Celiac Disease İn The Offspring: A Meta-Analysis. The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 1-8.
29. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/metabolizma-ve-colyak/%C3%A7%C3%B6lyak-belirtileri,tan%C4%B1s%C4%B1-ve-komplikasyonlar%C4%B1.html Erişim Tarihi: Eylül 8, 2022
30. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/metabolizma-ve-colyak/çölyak-ve-görülme-sıklığı.html Erişim tarihi: 09.04.2023
31. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Rehberler/Collyak_Hastaliginda_Aile_Hekimleri_Icin_Tani_tedavi_Izlem_rehberi_07_02_2019.pdf Erişim Tarihi: 16.07.2023

İrritabl Bağırsak Sendromu

1. Akyüz, F. (2018). Vakalarla İrritabl Bağırsak Sendromu. Güncel Gastroenteroloji, 22(1), 27-29.
2. Altınok, E., et al. (2020). İrritabl Bağırsak Sendromu Olan Hastalarda Beslenme Durumunun İncelenmesi. Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi, 4 (2), 53-59. DOI: 10.29228/JOHSE.4
3. Bulur, A. & Hacısalihoğlu, 2. P. (2022). Mikroskopik kolit ve diyare baskın irritabl bağırsak sendromu tanısı almış hastaların klinik ve laboratuvar olarak karşılaştırılması. Akademik Gastroenteroloji Dergisi, 21 (2), 89-96. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/agd/issue/72292/1140906
4. Dalkılıç, S. (2020). İrritabl Bağırsak Sendromunun Teşhisinde Kullanılabilecek Biyobelirteç Adayı Genlerin Biyoinformatik Analizlerle Tanımlanması. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 34(1), 79-89.
5. Engürülü, S. F., & Kasap, E. (2020). İrritabl Bağırsak Sendromu. Güncel Gastroenteroloji, 24(1), 41-47.
6. İliaz, R. (2012). İrritable Bağırsak Sendromu Patogenezinde İnflamasyon Rol Alır mı?, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Ana Bilim Dalı, Uzmanlık Tezi (Danışman: Filiz Akyüz)

7. Lacy, B. E. et al (2021). ACG Clinical Guideline: Management of Irritable Bowel Syndrome. Official Journal of the American College of Gastroenterology | ACG, 116(1), 17-44.
8. Uzan, M. M. et al (2018). Aile Hekimliği Polikliniği'ne Başvuran Hastalarda İrritabl Bağırsak Sendromu Sıklığı ve Bu Hastaların Sosyodemografik, Klinik ve Yaşam Tarzı Özellikleri. Ankara Medical Journal, 18 (4), 690-698. DOI: 10.17098/amj.502573
9. Moosavi, S., Pimentel, M., Wong, M. S., & Rezaie, A. (2021). Irritable Bowel Syndrome İn Pregnancy. Official Journal Of The American College Of Gastroenterology | ACG, 116(3), 480-490.
10. Talavera, J. I., Parrill, A. M., Elsayad, C., Fogel, J., Riggs, J. C., & Peng, B. (2021). The Association Between Ectopic Pregnancy And İnflammatory Bowel Disease, İrritable Bowel Syndrome, And Celiac Disease: A Systematic Review. Journal Of Obstetrics And Gynaecology Research, 47(5), 1601-1609.
11. Yılmaz, B., & Akbulut, G. (2018). İrritabl Bağırsak Sendromuna Güncel Bakış. Beslenme ve Diyet Dergisi, 46(3), 276-284.

İnflamatuar Bağırsak Hastalığı

1. Aydın, M. et al. (2020). İnflamatuar Bağırsak Hastalığı Olan Gebelerin Klinik Yönefimi ve Sonuçları. İnflammatory Bowel Diseases, 2(4), 122-127.
2. Canan, O., Durdu, M., & Canpolat, T. (2019). Çocuklarda Crohn Hastalığında Ekstraintestinal Tanısal İpuçları Nelerdir?. Cukurova Medical Journal, 44(3), 1142-1143.
3. Hatemi, A. İ. (2013). İnflamatuvar Bağırsak Hastalıklarında Deri Bulguları. Güncel Gastroenteroloji Dergisi, 17(4).
4. Nielsen, O. H., Gubatan, J. M., Juhl, C. B., Streett, S. E., & Maxwell, C. (2022). Biologics For İnflammatory Bowel Disease And Their Safety İn Pregnancy: A Systematic Review And Meta-Analysis. Clinical Gastroenterology and Hepatology, 20(1), 74-87.
5. Ofluoğlu, D., Koray, M. K., Baran, A., & Tanyeri, H. (2008). Crohn Hastalığı: Bir Olgu Nedeniyle. Journal Of Istanbul University Faculty Of Dentistry, 42(1-2), 35-39.
6. Özer Çakır, Ö. (2019). Bölgemizdeki İnflamatuar Bağırsak Hastalıkları Tanılı Olguların İnsidansı, Demografik ve Klinik Özellikleri. Akademik Gastroenteroloji Dergisi, 18 (2) , 49-58 . DOI: 10.17941/Agd.521248
7. Restellini, S., et al. (2020). Update On The Management Of İnflammatory Bowel Disease During Pregnancy And Breastfeeding. Digestion, 101(1), 27-42.
8. Seven, G., Savaş, B., Erden, A. & Özden, A. (2009). Özofagusta Crohn Hastalığı. Akademik Gastroenteroloji Dergisi, 8 (1), 45-48. Retrieved From Https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Agd/İssue/1464/17647
9. Seyedian SS, Nokhostin F, Malamir MD. A Review Of The Diagnosis, Prevention, And Treatment Methods Of İnflammatory Bowel Disease. J Med Life. 2019 Apr-Jun;12(2):113-122. doi: 10.25122/jml-2018-0075. PMID: 31406511; PMCID: PMC6685307.

Kolestaz

1. Demirhan, A., Önal, Z. & Gülcan, M. (2018). Neonatal Kolestaz Tanısıyla İzlenen Vakaların Değerlendirilmesi. Çocuk Dergisi, 18(2), 59-68. Doı: 10.5222/J.Child.2018.15045
2. Fieldman Mark Vd., Sleisenger And Fordtran's Gastrointestinal And Liver Disease- 2 Volume Set: Pathophysiology, Diagnosis, Management, Elsevier, 2020

3. İliaz R, Akyüz F, (2013). Kolestazlı Hastaya Yaklaşım. İç Hastalıkları Dergisi, 20(4), 169-175.
4. Ketenci, Y. B., & Avcıoğlu, U. (2022). Karaciğer Hastalıklarında Kullanılan Skorlamalar Malign-Benign Kolestaz Ayrımında Kullanılabilir Mi?. Akademik Gastroenteroloji Dergisi, 21(2), 63-72.
5. Kıncı, M. F., Kıncı, Ö. Ş., & Paskal, E. K. Gebeliğin İntrahepatik Kolestazı. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Dergisi, 8(2), 158-162.
6. Kolarić, T. O., Ninčević, V., Smolić, R., Smolić, M., & Wu, G. Y. (2019). Mechanisms Of Hepatic Cholestatic Drug İnjury. Journal Of Clinical And Translational Hepatology, 7(1), 86.
7. Ma, X., Jiang, Y., Zhang, W., Wang, J., Wang, R., Wang, L., ... & Zhao, Y. (2020). Natural Products For The Prevention And Treatment Of Cholestasis: A Review. Phytotherapy Research, 34(6), 1291-1309.
8. Onofrio, F. Q., & Hirschfield, G. M. (2020). The Pathophysiology Of Cholestasis And Its Relevance To Clinical Practice. Clinical Liver Disease, 15(3), 110.
9. Pata O, Vardareli E, Ozcan A, Et Al. İntrahepatic Cholestasis Of Pregnancy: Correlation Of Preterm Delivery With Even Acids. Turk J Gastroenterol. 2011;22:602-605.
10. Piechota, J., & Jelski, W. (2020). Intrahepatic Cholestasis İn Pregnancy: Review Of The Literature. Journal Of Clinical Medicine, 9(5), 1361.
11. Santiago, P., Scheinberg, A. R., & Levy, C. (2018). Cholestatic Liver Diseases: New Targets, New Therapies. Therapeutic Advances in Gastroenterology, 11, 1756284818787400.
12. Smith, D. D., & Rood, K. M. (2020). Intrahepatic Cholestasis Of Pregnancy. Clinical Obstetrics And Gynecology, 63(1), 134-151.
13. Songur, A., Çağlar, V., Gönül, Y., & Özen, O. A. (2009). Gallbladder And Bılıary Tract Anatomy. Safrakesesi ve Safra Yolları Anatomisi. Journal Of Surgıcal Arts/Cerrahi Sanatlar Dergisi, 2(2), 12-19.
14. Uzel K., Bilir F., Sarıibrahim Astepe B., Uluğ P., Arslan Y. K., Kiremitli T. Intrahepatic Cholestasis Of Pregnancy And Maternal-Fetal Results. OTJHS. 2022; 7(1): 68-73.
15. Yıldırım G, Aslan H, Gedikbaşı A, Et Al. In İntrahepatic Cholestasis Pregnancy Outcomes. Journal of the Turkish Society Of Gynecology And Obstetrics. 2007;4:250-253
16. Yücel Aykan, "Gebelik Kolestazı: Tanı, Ayırıcı Tanı ve Yönetim", Türkiye Maternal Fetal Tıp Ve Perinatoloji Derneği XI. Ulusal Kongresi, 31 Ekim-03 Kasım 2018, Wyndham Grand Levent Hotel, İstanbul

BÖLÜM 4

ENDOKRİN SİSTEM METABOLİZMA HASTALIKLARI VE GEBELİK

Şeyma Çatalgöl

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Endokrin sistem metabolizma hastalıklarına neden olabilecek faktörleri tanımlayabilme,
- ✓ Gebelikte endokrin sistem metabolizma hastalıklarına neden olabilecek faktörleri tanımlayabilme,
- ✓ Endokrin sistem metabolizma hastalıkları komplikasyonlarını tanımlayabilme,
- ✓ Gebelikte endokrin sistem metabolizma hastalıkları komplikasyonlarını tanımlayabilme,
- ✓ Endokrin sistem metabolizma hastalıklarının tedavi ve bakım uygulamalarını sıralayabilme,
- ✓ Gebelikte endokrin sistem metabolizma hastalıklarının tedavi ve bakım uygulamalarını açıklayabilmedir.

KAYNAKLAR

Hipotroidizm

1. Aktaş, A., & Pekkolay, Z. (2016). Gebelikte Tiroid Hastalıkları ve Tedavisi. Journal of Clinical and Experimental Investigations, 7(1), ss.119-123.
2. Gebelikte tiroid hastalıklarının tanı ve yönetim kılavuzu (2017). Maternal Fetal Tıp ve Perinotoloji Derneği https://www.tmftp.org/files/ulusal/gebelikte-tiroid-hastaliklarinin-tani-ve-yonetim-kilavuzu-28092017.pdf (Erişim tarihi: Haziran 22, 2022).
3. Gül S.S. (2020). Tiroid Hastalıklarında Multidisipliner Yaklaşım. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri ss.279-290.
4. Kaba M. (2013). Gebelik ve tiroid hormonları. Kocatepe Tıp Dergisi, 14(3), ss.160-166.
5. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (2012). Endokrin Sistem Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (Ed.) Teoriden Uygulamaya Temel İç Hastalıkları Hemşireliği Kavram ve Kuramlar, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.353-354
6. Nasr, C, & Faiman C. (2014). Tiroid Hastalıkları. (Stoller J.K., Michota F.A. & Mandell B.F. Ed. Demir A.M. Çev. Ed.) Cleveland Klinik İç Hastalıkları İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.476-478
7. Orhan, Y. (2007). Tiroid bezi ve hastalıkları. Retrieved from http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/kitap/tiroid-bezi-ve-hastal-klar-/371 ss.4-5 (Erişim tarihi: Temmuz 28, 2022)
8. Özer S. (2019) Olgu Senaryolarıyla İç Hastalıkları Hemşireliği, İstanbul Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss.268-273
9. Özön A, Tekin N, Şıklar Z, Gülcan H, Kara C, Taştekin A, et al. (2019). Gebelikte tiroid hastalıklarının neonatal etkileri ve TSH yüksekliği olan bebeğe yaklaşım: Türk Neonatoloji ve Çocuk Endokrinoloji ve Diyabet Dernekleri uzlaşı raporu. Turk Pediatri Ars https://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/Yenido%C4%9Fan-Endokrinoloji-Rehberi-2019-1.pdf (Erişim tarihi: Haziran 20, 2022).
10. Tiroid Hastalıkları Tanı ve Tedavi Kılavuzu (2020). Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği. Türkiye Klinikleri ss. 80-86. https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/documents/20200929134733-2020tbl_kilavuzf527c34496.pdf?a=1 (Erişim tarihi: Haziran 20, 2022)

Hipertiroidizm

1. Aktaş, A., & Pekkolay, Z. (2016). Gebelikte Tiroid Hastalıkları ve Tedavisi. Journal of Clinical and Experimental Investigations, 7(1), ss.119-123.
2. Alexander, E. K., Pearce, E. N., Brent, G. A., Brown, R. S., Chen, H., Dosiou, C., ... & Sullivan, S. (2017). Guidelines of the American Thyroid Association for the diagnosis and management of thyroid disease during pregnancy and the postpartum. Thyroid, 27(3), 315-389.
3. Bostancı, M. S., & Taşkesen, F. (2011). Gebelikte tiroid fonksiyon bozuklukları ve sonuçlarının değerlendirilmesi. Journal of Clinical and Experimental Investigations, 2(2), 196-201.
4. Gebelikte tiroid hastalıklarının tanı ve yönetim kılavuzu (2017). Maternal Fetal Tıp ve Perinotoloji Derneği https://www.tmftp.org/files/ulusal/gebelikte-tiroid-hastaliklarinin-tani-ve-yonetim-kilavuzu-28092017.pdf (Erişim tarihi: Haziran 22, 2022).
5. Gül S.S., (2020). Tiroid Hastalıklarında Multidisipliner Yaklaşım. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri ss.279-290.

6. Hacker, N.F., Moore, J.G., Gambone, J.C. (2009). Obstetrik ve Jinekolojinin Temelleri (Üstün C., Koçak, İ Çev.) İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, ss. 219-222.
7. Kaba M. (2013). Gebelik ve tiroid hormonları. Kocatepe Tıp Dergisi, 14(3), ss.160-166.
8. Kaptan, G. (2012). Gebelikte İç Hastalıkları. İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss. 126-131.
9. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (2012). Endokrin Sistem Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (Ed.) Teoriden Uygulamaya Temel İç Hastalıkları Hemşireliği Kavram ve Kuramlar, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.351-353
10. LiVolsi, V. A., & Baloch, Z. W. (2018). The pathology of hyperthyroidism. Frontiers in Endocrinology, 9, 737.
11. Mathew, P., & Rawla, P. (2022). Hyperthyroidism. StatPearls [Internet].
12. Nasr, C, & Faiman C. (2014). Tiroid Hastalıkları. (Stoller J.K., Michota F.A. & Mandell B.F. Ed. Demir A.M. Çev. Ed.) Cleveland Klinik İç Hastalıkları İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.478-479
13. Orhan, Y. (2007). Tiroid bezi ve hastalıkları. Retrieved from http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/kitap/tiroid-bezi-ve-hastal-klar-/371 ss.4-5 (Erişim tarihi: Temmuz 28, 2022)
14. Özer S. (2019) Olgu Senaryolarıyla İç Hastalıkları Hemşireliği, İstanbul Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss.257-268
15. Özön A, Tekin N, Şıklar Z, Gülcan H, Kara C, Taştekin A, et al. (2019). Gebelikte tiroid hastalıklarının neonatal etkileri ve TSH yüksekliği olan bebeğe yaklaşım: Türk Neonatoloji ve Çocuk Endokrinoloji ve Diyabet Dernekleri uzlaşı raporu. Turk Pediatri Ars https://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/Yenido%C4%9Fan-Endokrinoloji-Rehberi-2019-1.pdf (Erişim tarihi: Haziran 20, 2022).
16. Robson, S.E., Waugh, J. (2016). Endokrin Problemler (Soğukpınar N. Çev.Ed.) Gebelikte Tıbbi Problemler Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 106-109.
17. Şentürk Erenel, A. Vural G. (2020). Hemşireler ve ebeler için perinatal bakım. Medikal Yayıncılık, İstanbul, ss.226-228.
18. Şirin, A, Kavlak, O. (2016). Kadın Sağlığı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss.354-356.
19. Tiroid Hastalıkları Tanı ve Tedavi Kılavuzu (2020). Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği. Türkiye Klinikleri ss. 80-86. https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/documents/20200929134733-2020tbl_kilavuzf527c34496.pdf?a=1 (Erişim tarihi: Haziran 20, 2022).
20. Zhou, M., Wang, M., Li, J., Luo, X., & Lei, M. (2019). Effects of thyroid diseases on pregnancy outcomes. Experimental and Therapeutic Medicine, 18(3), 1807-1815.

Diyabetes Mellitüs

1. Altıparmak M.R., Hamuryudan V. Sonsuz A. Yazıcı H. (2012). Cerrahpaşa İç Hastalıkları Cilt 2 İstanbul Tıp Kitabevi İstanbul, ss.1373-1403
2. American College of Obstetricians and Gynecologists' Committee on Practice Bulletins-Obstetrics. 2018-2019, ACOG Committee Opinion No. 201.
3. Coşkun, A., Kızılay Beji, N., Hotun Şahin, N., Yeşiltepe Oskay, Ü., Aslan E., & Rathfisch, G. (2015). Hemşire ve ebelere yönelik kadın sağlığı ve hastalıkları öğrenim rehberi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. ss.474-479
4. Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi ve İzlem Kılavuzu (2022). Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/documents/diabetes-mellitus_2022.pdf (Erişim tarihi: Haziran 10, 2022)

5. Hacker, N.F., Moore, J.G., Gambone, J.C. (2009). Obstetrik ve Jinekolojinin Temelleri (Üstün C., Koçak, İ Çev.) İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri ss. 216-219.
6. Kaptan, G. (2012). Gebelikte İç Hastalıkları. İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss. 131-140.
7. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (2012). Endokrin Sistem Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (Ed.) Teoriden Uygulamaya Temel İç Hastalıkları Hemşireliği Kavram ve Kuramlar, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.359-384
8. Özer S. (2019) Olgu Senaryolarıyla İç Hastalıkları Hemşireliği, İstanbul Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss.289-306
9. Robson, S.E., Waugh, J. (2016). Endokrin Problemler (Soğukpınar N. Çev.Ed.) Gebelikte Tıbbi Problemler Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık. ss. 110-114
10. Roglic, G. (2016). WHO Global report on diabetes: A summary. International Journal of Noncommunicable Diseases, 1(1), 3.
11. Şentürk Erenel, A. Vural G. (2020). Hemşireler ve ebeler için perinatal bakım. İstanbul Medikal Yayıncılık. ss.219-223.
12. Şirin, A, Kavlak, O. (2016). Kadın Sağlığı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul ss.339-342.
13. World Health Organization (2019) Classification of diabetes mellitus. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/325182 (Date of access: June 18, 2022)
14. Zimmerman R.S. Reddy S.S.K. (2014). Diyabetes Mellitus Kontrol ve Komplikasyonlar. (Stoller J.K., Michota F.A. & Mandell B.F. Ed. Demir A.M. Çev. Ed.) Cleveland Klinik İç Hastalıkları İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.500-516

Gestasyonel Diyabetes Mellitüs

1. Altıparmak M.R., Hamuryudan V. Sonsuz A. Yazıcı H. (2012). Cerrahpaşa İç Hastalıkları Cilt 2 İstanbul Tıp Kitabevi İstanbul, ss.1431-1435
2. American College of Obstetricians and Gynecologists' Committee on Practice Bulletins-Obstetrics. 2018-2019, ACOG Committee Opinion No. 190, 201.
3. Amraei, M., Mohamadpour, S., Sayehmiri, K., Mousavi, S. F., Shirzadpour, E., & Moayeri, A. (2018). Effects of vitamin D deficiency on incidence risk of gestational diabetes mellitus: a systematic review and meta-analysis. Frontiers in endocrinology, 9, 7.
4. Brown, J., Ceysens, G., & Boulvain, M. (2017). Exercise for pregnant women with gestational diabetes for improving maternal and fetal outcomes. Cochrane Database of Systematic Reviews, (6).
5. Coşkun, A., Kızılay Beji, N., Hotun Şahin, N., Yeşiltepe Oskay, Ü., Aslan E., & Rathfisch, G. (2015). Hemşire ve ebelere yönelik kadın sağlığı ve hastalıkları öğrenim rehberi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. ss.474-479
6. Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi ve İzlem Kılavuzu (2022). Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/documents/diabetes-mellitus_2022.pdf (Erişim tarihi: Haziran 10, 2022)
7. Griffith, R. J., Alsweiler, J., Moore, A. E., Brown, S., Middleton, P., Shepherd, E., & Crowther, C. A. (2020). Interventions to prevent women from developing gestational diabetes mellitus: an overview of Cochrane Reviews. Cochrane Database of Systematic Reviews, (6).
8. Hacker, N.F., Moore, J.G., Gambone, J.C. (2009). Obstetrik ve Jinekolojinin Temelleri (Üstün C., Koçak, İ Çev.) İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri ss. 216-219.
9. Hu, L., Zhang, Y., Wang, X., You, L., Xu, P., Cui, X., ... & Wen, J. (2018). Maternal vitamin D status and risk of gestational diabetes: a meta-analysis. Cellular Physiology and Biochemistry,

45(1), 291-300.

10. Kaptan, G. (2012). Gebelikte İç Hastalıkları. İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss. 131-140.
11. Robson, S.E., Waugh, J. (2016). Endokrin Problemler (Soğukpınar N. Çev.Ed.) Gebelikte Tıbbi Problemler Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık. ss. 115-117
12. Roglic, G. (2016). WHO Global report on diabetes: A summary. International Journal of Noncommunicable Diseases, 1(1), 3.
13. Shepherd, E., Gomersall, J. C., Tieu, J., Han, S., Crowther, C. A., & Middleton, P. (2017). Combined diet and exercise interventions for preventing gestational diabetes mellitus. Cochrane Database of Systematic Reviews, (11).
14. Şentürk Erenel, A. Vural G. (2020). Hemşireler ve ebeler için perinatal bakım. İstanbul Medikal Yayıncılık. ss.219-223.
15. Şirin, A, Kavlak, O. (2016). Kadın Sağlığı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul ss.339-342.
16. Tieu, J., Shepherd, E., Middleton, P., & Crowther, C. A. (2017). Dietary advice interventions in pregnancy for preventing gestational diabetes mellitus. Cochrane Database of Systematic Reviews, (1).
17. World Health Organization (2019) Classification of diabetes mellitus. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/325182 (Date of access: June 18, 2022).

Adrenal Yetmezlik-Addison Hastalığı

1. Alexandraki, K. I., & Kaltsas, G. A. (2022). Adrenal insufficiency and pregnancy. Current Opinion in Endocrinology & Diabetes and Obesity, 29(3), 277-283.
2. Anand, G., & Beuschlein, F. (2018). Management of Endocrine Disease: Fertility, pregnancy and lactation in women with adrenal insufficiency. European journal of endocrinology, 178(2), R45-R53.
3. Calina, D., Docea, A. O., Golokhvast, K. S., Sifakis, S., Tsatsakis, A., & Makrigiannakis, A. (2019). Management of endocrinopathies in pregnancy: a review of current evidence. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(5), 781.
4. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (2012). Endokrin Sistem Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Kaptan, G., & Dedeli, Ö. (Ed.) Teoriden Uygulamaya Temel İç Hastalıkları Hemşireliği Kavram ve Kuramlar, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.356
5. Lee, J. H., & Torpy, D. J. (2022). Adrenal insufficiency in pregnancy: Physiology, diagnosis, management and areas for future research. Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders, 1-13.
6. Manoharan, M., Sinha, P., & Sibtain, S. (2020). Adrenal disorders in pregnancy, labour and postpartum–an overview. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 40(6), 749-758.
7. Reddy S.S.K., & Danese R.D. (2014). Adrenal Bez Hastalıkları. (Stoller J.K., Michota F.A. & Mandell B.F. Ed. Demir A.M. Çev. Ed.) Cleveland Klinik İç Hastalıkları İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss.517-519
8. Vudu, S., Dusa, I., Gonta, V., Tofan, N., Seremet, A., & Vudu, L. (2022). Addison disease masquerading as hyperemesis gravidarum and good fetal outcome. In Endocrine Abstracts (Vol. 81). Bioscientifica.

BÖLÜM 5

HEMATOLOJİK SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

Yonca Çiçek Okuyan, Çiğdem Gök

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Hematolojik sistem hastalıkların etyolojisini tanımlayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıkların epidemiyolojisini tanımlayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıkların patofizyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıkların belirti ve bulgularını sıralayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıkların gebeliğe, gebeliğin hematolojik sistem hastalıklarına etkisini açıklayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıklarının tedavisini tanımlayabilme,
- ✓ Hematolojik sistem hastalıkları için bakım uygulayabilmedir.

testlerinin normal olması, trombosit sayılarının düşük olması dışında normal kan sayımı, kan yaymasında büyük trombosit sayısının normalden fazla olması, kemik iliğinde megakaryositlerin sayısının artmış olması, IgG düzeyinin artması, trombosit sayısını etkileyen başka bir nedenin bulunmaması kriterleriyle İTP tanısı konulabilir. Gebelikte steroid tedavisinin riskleri vardır. Gebelikte steroid tedavisi hipertansiyona, adrenal yetmezliğe, maternal glukoz intoleransına ve psikoza neden olur. Fetüste IUGG'ye neden olmaktadır. Gebelikte immunglobulin tedavisi alerjik reaksiyona neden olabilir. Tedaviden önce test dozu verilmelidir. Gebelikte immunglobulin tedavisi güvenilirdir. Gebelikte splenektomi yapılmasının maternal ve fetal mortalite riski vardır. Ancak immunglobulin ve/veya steroid tedavisi yapıldıktan sonra kontrol altına alınamayan kanamalarda gebelikte splenektomi yapılabilir. Sezaryen için uygun şartlar varsa yapılabilir.

KAYNAKLAR

Demir Eksikliği Anemisi

1. Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
2. Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N. & Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:130-137, ISBN:978-975-6470-26-8.
3. Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
4. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Demir Gibi Türkiye Projesi Genelgesi, 19 Şubat2004, sayı B100AÇS0140000 https://www.saglik.gov.tr/TR,11068/demir-gibi-turkiye-projesi--genelgesi-2004--21.html) (Erişim Tarihi:04 Ekim 2022)
5. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı. (2018). "Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi." https://kirklareliism.saglik.gov.tr/Eklenti/115527/0/dogum-oncesi-bakim-rehberi-2018pdf.pdf (Erişim tarihi: Haziran 23, 2022). ISBN: 978-975-590-686-7.
6. Türk Dil kurumu sözlükleri, Hematoloji, https://sozluk.gov.tr/, Erişim tarihi: 30.06.2022
7. Türk Hematoloji Derneği. (2018). "Yetişkinde Demir Eksikliği Tanı ve Tedavi Kılavuzu." https://www.thd.org.tr/thdData/Books/94/bolum-iii-yetiskinde-demir-eksikligi-tani-ve-tedavi-kilavuzu.pdf (Erişim tarihi: Temmuz 01, 2022).
8. Ünal, İ. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelik ve Hematolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Karaca Saydam, B. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Basın Yayın, Ankara, ss:385-400, ISBN:978-605-9278-59-1.
9. World Health Organization, Anemia, (https://www.who.int/health-topics/anaemia#tab=tab_1 (Erişim tarihi: Haziran 23, 2022).

Folik Asit Eksikliği Anemisi

1. Bilgin, Z. (2019). Gebelikte Riskli Durumlar. Arslan Özkan, H. (Ed.) Hemşirelik ve Ebelik için Kadın Sağlığı ve Hastalıkları, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:305-314, ISBN:978-605-258-141-4.
2. Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
3. **Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N.** & Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:130-137, ISBN:978-975-6470-26-8.
4. Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
5. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bakanlığı. (TBSA), Ankara, 2019.
6. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı. (2018). "Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi." https://kirklareliism.saglik.gov.tr/Eklenti/115527/0/dogum-oncesi-bakim-rehberi-2018pdf.pdf (Erişim tarihi: Haziran 23, 2022). ISBN: 978-975-590-686-7.
7. Ünal, İ. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelik ve Hematolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Karaca Saydam, B. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Basın Yayın, Ankara, ss:385-400, ISBN:978-605-9278-59-1.
8. World Health Organization, Anemia, (https://www.who.int/health-topics/anaemia#tab=tab_1 (Erişim tarihi: Haziran 23, 2022).

Talasemi

- Bajwa, H. & Basit, H. (2022). Thalassemia, StatPearls Publishing, Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan, PMID: 31424735, Bookshelf ID: NBK545151, Free Books & Documents.
- Canatan, D., Köse, M.R., Üstündağ, M., Haznedaroglu, D. & Özbaş, S. (2006). Hemoglobinopathy control program in Turkey, Community Genetics, 9(2):124-126.
- Çoban, A. (2008). Riskli Gebelikler. Şirin, A., Kavlak, O. (Ed.) Kadın Sağlığı, Bedray Basın Yayıncılık, İstanbul s:553-555, ISBN:978-605-5989-07-1.
- Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
- Modell B.&Darlison M. (2008). Global epidemiology of haemoglobin disorders and derived service indicators, Bulletin of the World Health Organization, 86:480–487.
- Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N. & Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:130-137, ISBN:978-975-6470-26-8.
- Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
- Uçar, M.A. & Koyuncu, M.B. (2020). Talasemide Fertilite ve Gebelik. Antmen A.B. (Ed.) Talasemi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, ss: 67- 74.
- Ünal, İ. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelik ve Hematolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Karaca Saydam, B. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Basın Yayın, Ankara, ss:385-400, ISBN:978-605-9278-59-1.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2022). Talasemi Tanı ve İzlem Rehberi. ISBN: : 978-975-590-871-7, Bakanlık Yayın Numarası:1256 Erişim adresi: https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/44923/0/talasemi-tani-ve-izlem-rehberipdf.pdf?_tag1=55FB7EAB51CF330FCECCCFBC4C45A3D6BF5BF35E Erişim tarihi: Temmuz 17, 2023.

Dissemine Intravasküler Koagülasyon

1. Adelborg, K., Larsen, J.B. & Hvas, A.M. (2021). Disseminated İntravascular Coagulation: Epidemiology, Biomarkers, and Management, British Journal of Haematology, 192, 5, 803-818. doi: 10.1111/bjh.17172.
2. Çoban, A. (2008). Riskli Gebelikler. Şirin, A. & Kavlak, O. (Ed.) Kadın Sağlığı, Bedray Basın Yayıncılık, İstanbul s:553-555, ISBN:978-605-5989-07-1.
3. Durmaz Akyol, A. (2010). Yaygın Damar İçi Pıhtılaşma (YDP), Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 26 (2): 83-100.
4. Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan A. &Eti Aslan F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
5. Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N. &Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:130-137, ISBN:978-975-6470-26-8.
6. Robson, S.E. & Waugh, J. (2013). Dissemine Intravasküler Koagülasyon (Soğukpınar, N. Çev. Ed.). Gebelikte Tıbbi Problemler. Ankara, Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık, Atalay Matbaacılık, ss:260-261.
7. Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
8. Ünal, İ. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelik ve Hematolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Karaca Saydam, B. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Basın Yayın, Ankara, ss:385-400, ISBN:978-605-9278-59-1.

Trombositopeni

1. Bakır, E.N. (2019). Trombositopenik Hastalarda Platelet Yüzey Antijenlerinin Akım Sitometri ile İncelenmesi ve Kanama Diyatezi İle İlişkisinin Araştırılması, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Danışman: Dikmen, Z.G.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
2. Bockenstedt P. L.(2011). Thrombocytopenia in pregnancy. Hematology/oncology clinics of North America, 25:293-310.
3. Bulut, Ö., İnce, Z. & Çoban, A. (2020). Gebelikte Trombositopeni Saptanan Annelerin Bebeklerinde Trombosit Sayıları. Nobel Medicus,16(2): 71-74.
4. Güveren, E.N. (2018). İç Hastalıkları Kliniğine Yatan Hastalarda Trombositopeni ve Etiyolojisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Danışman: Oğuz, A.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
5. Jinna, S. & Khandhar, P.B. (2022). Thrombocytopenia, StatPearls Publishing, PMID: 31194365, Bookshelf ID: NBK542208.
6. Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
7. Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N. &Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:130-137, ISBN:978-975-6470-26-8.
8. Pishko, A.M., Levine, L.D. & Cines, D.B. (2020). Thrombocytopenia in pregnancy: Diagnosis and approach to management. Blood Rev;40:100638. doi: 10.1016/j.blre.2019.100638.
9. Sunar, N. (2022). Gestasyonel Trombositopenili Gebelerin Maternal ve Fetal Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Danışman: İçen, M.S.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

10. Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
11. Ünal, İ. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelik ve Hematolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Karaca Saydam, B. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Basın Yayın, Ankara, ss:385-400, ISBN:978-605-9278-59-1.

İdiopatik (İmmün) Trombositopenik Purpura

1. Atabay, B. (2003). Immun (Idiyopatik) Trombositopenik Purpura: Patofizyoloji, Tanı ve Tedavi, SSK Tepecik Hastanesi Dergisi, 13(2):63-74.
2. Doğan E. (2020). İmmün Trombositopenik Purpura Tanılarıyla Takip Edilen Hastaların Retrospektif Değerlendirilmesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Danışman: Karahan, K.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
3. Loustau V., et al. (2014). Effect of pregnancy on the course of immune thrombocytopenia: a retrospective study of 118 pregnancies in 82 women, British Journal of Haematology (166): 929-935.
4. Melekoğlu, R., Eraslan, S., Baştemur, A.G., Çelik, E. & Bağ, H.G.G.(2017). İdiyopatik trombositopenik purpuralı gebelerin maternal ve neonatal sonuçları, Perinatoloji Dergisi, 25(3):108–115.
5. Memiş, S. (2011). Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (Ed.) Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Nobel Kitabevi, Adana, ss:621-651, ISBN:978-605-397-055-2.
6. Öz, G., Bayer, A., Yalçın, N. &Yıldırım, F. (2012). Dâhiliye Hastalıkları ve Bakımı Kitabı. Rulo Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:137, ISBN:978-975-6470-26-8.
7. Öztürk, E., Atış, A., Öçal, P.,Çepni, İ., Madazlı, R.(2003). İdiopatik Trombositopenide Doğum Şekli: 3 Olgu Sunumu, Cerrahpaşa Tıp Dergisi, 34(2):90-92.
8. Poyraz, H.İ. (2019). İdiopatik Trombositopenik Purpura ve Trombotik Trombositopenik Purpura'da Klinik Hemostaz Bozuklukları, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi (Danışman: Haznedaroğlu, K.). http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/21756
9. Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss:130-137, ISBN:975-94661-0-4.
10. Türk Hematoloji Derneği, İmmün Trombositopenik Purpura, (https://www.thd.org.tr/thd_halk/?sayfa=itp (Erişim tarihi: Eylül 6, 2022).

BÖLÜM 6

ÜRİNER SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

Serpil Gürol

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Üriner sistem fizyolojisi ve işlevleri konusunu açıklayabilme,
- ✓ Üriner sistem ve üriner sistem enfeksiyonlarının tanımını yapabilme,
- ✓ Üriner sistem enfeksiyonlarını, etyolojisini, epidemiyolojisini, patofizyolojisini tanımlayabilme,
- ✓ Üriner sistem enfeksiyonları ve gebelikte etkileri konusunu açıklayabilme,
- ✓ En sık görülen ve gebeliğe etki eden üriner sistem enfeksiyonları tanımlayabilme,
- ✓ Asemptomatik bakteriüri, sistitin, pyelonefritin etyolojisi, epidemiyolojisi, gebeliğe etkisi, tedavisi konusunu kavrayabilme,
- ✓ Üriner sistem enfeksiyonlarına yönelik ebelik bakımını açıklayabilme,
- ✓ Akut böbrek yetmezliğinin, kronik böbrek yetmezliğinin, ürolitiazisin etyolojisi, epidemiyolojisi, gebeliğe etkisi, tedavisi konusunu kavrayabilmedir.

Gebelikte kalsiyum litiazisi için en güvenli tıbbi yaklaşım, sıvı alımını artırmak ve aşırı kalsiyum (kalsiyumla güçlendirilmiş prenatal vitaminler dâhil), sodyum ve protein alımından kaçınmaktır. Günlük kalsiyum alımı 1000-1200 mg'ı geçmemelidir. Kalsiüriyi ve buna bağlı olarak taş oluşumunu önemli ölçüde azaltan tiyazid diüretikleri, olumsuz maternal (gebeliğin normal hücre dışı hacim genişlemesine müdahale eder) ve fetal sonuçları (trombositopeni, hipoglisemi ve hiponatremi) nedeniyle gebelik sırasında kontrendikedir.

Gebelikte ürik asit litiazisinin önlenmesine yönelik yaklaşımlar, artan sıvı alımını, kısıtlı diyet pürin alımını ve idrar alkalizasyonunu içerir. Ürik asit taşı oluşumunu önleyen ksantin oksidaz inhibitörleri (örneğin allopurinol), fetüs üzerindeki potansiyel yan etkileri nedeniyle gebelik sırasında kontrendikedir.

KAYNAKLAR

Üriner Sistem Enfeksiyonları

1. Alan, S. (2020). Üriner Sistem Enfeksiyonu Olan Bireylerle Asemptomatik Bakteriürili Bireylerde İdrarda Bakır ve Çinko Değerlerinin Karşılaştırılması. Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi Enfeksiyon Hastalıkları Anabilim Dalı. Uzmanlık Tezi (Danışman: Karabay, O). https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/432095/yokAcikBilim_10329946.pdf?sequence=-1 Erişim tarihi: 05.04.2023
2. Aşgın, N., Eroğlu, S., Çakmaklıoğulları, E, K. (2018). Gebelikte Üriner Sistem İnfeksiyonlarının Ampirik Tedavisinde Hangi Antibiyotikler İlk Seçenek Olmalıdır? ANKEM Derg 2018;32(3):94-102 doi: 10.5222/ankem.2018.1820. https://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEMJOURNALPDF/ANKEM_32_3_94_102.pdf. E Erişim tarihi: 29.03.2023
3. Çelik, F. (2019). Çocukluk çağında idrar yolu enfeksiyonu. Dr.Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Ve Cerrahisi Hastanesi https://file.atuder.org.tr/_atuder.org/fileUpload/rttVMfr6BgFn.pdf
4. Danacı, E., Özdelikara, A. (2020). Üriner Sistem Enfeksiyonları (Sistit, Üretrit, Pyelonefrit) ve Hemşirelik Bakımı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi. Hemşirelik Anabilim Dalı. Nefroloji Hemşireliği. https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/afitap.ozdelikara/128698/%C3%9CR%C4%B0NER%20S%C4%B0STEM%20ENFEKS%C4%B0YONLARI%20(S%C4%B0ST%C4%B0T,%20%C3%9CRETR%C4%B0T,%20PYELONEFR%C4%B0T)%20VE%20HEM%C5%9E%C4%B0REL%C4%B0K%20BAKIMI.docx . Erişim tarihi: 17.04.2023
5. Dhukaa, A., Al-Jawadi, A. (2012). Urinary tract infections among pregnant women in Mosul city. Annals of the College of Medicine Mosul 38(2):35-39. DOI:10.33899/mmed.2012.64499. https://mmed.mosuljournals.com/article_64499_2f988213e5de3f1a3ea6e08892712121.pdf Erişim tarihi: 07.04.2023
6. Faris, M., Ibrahim, R, H., Al-Mukhtar., S. (2021). Anatomy of the urinary system
7. https://www.researchgate.net/publication/351249280_Anatomy_of_the_urinary_system. Erişim tarihi: 17.04.2023
8. Günaydın, T., Coşkun, B. (2019). Kadınlarda Rekürren İdrar Yolu Enfeksiyonlarının Yönetimi. Kontinans ve Nöroüroloji Bülteni; 6: 42-47. https://www.uroturk.org.tr/urolojiData/Books/663/kadinlarda-rekurren-idrar-yolu-enfeksiyonlarinin-yonetimi.pdf. Erişim tarihi:17.04.2023

9. Habak, P, J., Griggs, R, P. (2022). Urinary Tract Infection In Pregnancy. PMID: 30725732. Bookshelf ID: NBK537047. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30725732/ Erişim tarihi: 05.04.2023
10. Koç, M, M. (2016). Üriner Sistem Enfeksiyonları-1. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Enefeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı. https://www.klimik.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/%C3%9Criner-sistem-enfeksiyonlar%C4%B1-1-Meliha-MER%C4%B0%C3%87-KO%C3%87.pdf
11. Macejko, A, M., Schaeffer, A, J. (2007). Asymptomatic bacteriuria and symptomatic urinary tract infections during pregnancy. Urol Clin North Am Feb;34(1):35-42. doi: 10.1016/j.ucl.2006.10.010. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17145359/ Erişim tarihi: 29.03.2023
12. Mert, A., Öztürk, R. (2008). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları. Onuncu Ulusal İç Hastalıkları Kongresi. Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, İstanbul. https://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/10/10.20.pdf Erişim tarihi: 29.03.2023
13. Michelim, L., Bosi, G, R., and Comparsi, E. (2016). Urinary Tract Infection in Pregnancy: Review of Clinical Management. J Clin Nephrol Res 3(1): 1030. https://www.jscimedcentral.com/public/assets/articles/nephrology-3-1030.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
14. Öztürk, U., İmamoğlu, M, A. (2010). Komplike Olmayan Üriner Enfeksiyonlarda Antibiyotik Uygulamaları. Turk Urol Sem; 1: 226-31. https://uroturk.org.tr/urolojiData/Books/97/226-31.pdf. Erişim tarihi:17.04.2023
15. https://www.izmirhaberajansi.com/idrar-yolu-enfeksiyonu-bobrek-yetmezligine-yol-acabiliyor
16. https://www.fikir.gen.tr/uriner-sistemin-yapisi-gorevi-ve-isleyisi-bosaltim-ve-uriner-sistem-nedir/

Asemptomatik Bakteriüri

1. Abbas, N., Javaid , R., Gul, S. (2017). Prevalence of Asymptomatic Bacteriuria in Pregnancy. Open Access Full Length Article. JIMDC. 6(2):162-165. https://jimdc.org.pk/jimdc/Volumes/6-3/10-17-56-Prevalence%20of%20Asymptomatic%20Bacteriuria%20in%20Pregnancy.pdf. Erişim tarihi: 17.04.2023
2. Aktün, L, H., Karaca, N., Akpak, Y, K. (2018). Asymptomatic Bacteriuria in Pregnancy: Prevalence, Antibiotic Susceptibility, and Related Demographic Factors. Bezmialem Science; 6(3): 163-7. https://acikerisim.medipol.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12511/1987/Aktun%2C%20Lebriz%20Hale-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Erişim tarihi: 29.03.2023
3. Akyüz, O., Akhan, O., Ardahanlı, I., Aslan, R. (2020). Urinary System and Pregnancy. Journal of Medical Care Research and Review Volume-3, Issue-1. https://mcrr.info/index.php/mcrr/article/view/79/35. Erişim tarihi:04.04.2023
4. Alan, S. (2020). Üriner Sistem Enfeksiyonu Olan Bireylerle Asemptomatik Bakteriürili Bireylerde İdrarda Bakır ve Çinko Değerlerinin Karşılaştırılması. Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi Enfeksiyon Hastalıkları Anabilim Dalı. Uzmanlık Tezi (Danışman: Karabay, O). https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/432095/yokAcikBilim_10329946.pdf?sequence=-1 Erişim tarihi: 05.04.2023
5. Çaylan, A., Öztora, S. (2012). Yetişkinlerde Asemptomatik Bakteriüri Yönetimi. Turkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics. 2012;3(5):5-8. https://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-yetiskinlerde-asemptomatik-bakteriuri-yonetimi-63523.html. Erişim tarihi: 16.04.2023

6. Demiray, E, K,D., Alkan, S., Önder, T., Öntürk, H., Önder, A. (2022). *Yaşlılıkta Kırılganlık ve Üriner Sistem Enfeksiyonları.* BSJ Health Sci; 5 (1), 143-148. doi: 10.19127/bshealthscience.962441. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bshealthscience/issue/59305/962441. Erişim tarihi: 29.04.2023
7. Dhukaa, A., Al-Jawadi, A. (2012). Urinary tract infections among pregnant women in Mosul city. Annals of the College of Medicine Mosul 38(2):35-39. DOI:10.33899/mmed.2012.64499. https://mmed.mosuljournals.com/article_64499_2f988213e5de3f1a3ea6e08892712121.pdf Erişim tarihi: 07.04.2023
8. Habak, P, J., Griggs, R, P. (2022). Urinary Tract Infection In Pregnancy. PMID: 30725732. Bookshelf ID: NBK537047. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30725732/ Erişim tarihi: 05.04.2023
9. Givler, D, N., Givler, A. (2023). *Asymptomatic Bacteriuria.* https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK441848/ Erişim tarihi:29.04.2023
10. İnci, M., İnci, M., Davarcı, M. (2011). Gebelikte Görülen Üriner Sistem Enfeksiyonları ve Tedavisi. Turk Urol Sem; 2: 124-6. https://www.uroturk.org.tr/urolojiData/Books/131/124-126.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
11. Kaçmaz, B., Çakır, F, Ö., Aksoy, A., Biri, A, A. (2004). Gebelerde Asemptomatk Bakterüri Araştırılması. ANKEM Derg;18(3):153-156. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ktd/issue/10307/126451. Erişim tarihi:07.04.2023
12. Kadanalı, A. (2006). *Üriner Sistem İnfeksiyonları.* The Eurasian Journal of Medicine. https://www.eajm.org/content/files/sayilar/170/buyuk/pdf_EAJM_238.pdf. Erişim tarihi: 29.04.2023
13. Luu, T., Albarillo, F, S. (2022). *Asymptomatic Bacteriuria: Prevalence, Diagnosis, Management, and Current Antimicrobial Stewardship Implementations.* The American Journal of Medicine, Vol 135, No 8. https://www.binasss.sa.cr/ago22/7.pdf. Erişim tarihi: 29.04.2023
14. Macejko, A, M., Schaeffer, A, J. (2007). Asymptomatic bacteriuria and symptomatic urinary tract infections during pregnancy. Urol Clin North Am Feb;34(1):35-42. doi: 10.1016/j.ucl.2006.10.010. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17145359/ Erişim tarihi: 29.03.2023
15. Michelim, L., Bosi, G, R., and Comparsi, E. (2016). Urinary Tract Infection in Pregnancy: Review of Clinical Management. J Clin Nephrol Res 3(1): 1030. https://www.jscimedcentral.com/public/assets/articles/nephrology-3-1030.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
16. Sarı, O., Aydoğan, Ü., Alanbay, İ., Atacan, İ., Ercan, C, M., Mesten, Z., Sağlam, K. (2011). Gebelerde Asemptomatik Bakteriüri Sıklığı. Konuralp Tıp Dergisi;3(1):9-13 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108056. Erişim tarihi: 29.03.2023
17. Soğukpınar, N., Saydam B, K. (Ed.). (2020). *Doğum öncesi bakım*. Ankara. Vize yayıncılık.
18. Şengül B. (2022). Gebelikte Üriner Sistem Enfeksiyonu Görülme Sıklığının İncelenmesi. Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Ensititüsü Ebelik Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı. (Danışman: Çayır, G). https://Openaccess.Biruni.Edu.Tr/Xmlui/Bitstream/Handle/20.500.12445/2554/730136.Pdf?Sequence=1&İsallowed=Y. Erişim tarihi: 29.03.2023
19. Urinary Tract Infection (UTI) Program. (2019). *Asymptomatic Bacteriuria*. 1 st Revision: https://www.publichealthontario.ca/-/media/documents/U/2018/uti-asymptomatic-bacteriuria.pdf. Erişim tarihi: 29.04.2023
20. Vural, E, Z, T., Gönenç, I., Yazıcıoğlu, E. (2000). Gebelikte Üriner Sistem Enfeksiyonları. Erişim tarihi: 29.03.2023. Türk Aile Hek Derg;4(1-4):34-37. https://jag.journalagent.com/tahd/pdfs/TAHD_4_1_34_37.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
21. Yaylı, G. (2001). Gebelerde Üriner Sistem İnfeksiyonları. Klimik Dergisi Cilt 14, Say':1 s:3-6. https://www.klimikdergisi.org/wp-content/uploads/2021/01/gebelerde-134uriner-sistem-infeksiyonlari.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023

Sistit

1. Demirci, D. Çocuklarda İdrar Yolu Enfeksiyonları (Tanı&Görüntüleme) Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Anabilim Dalı http://file.uroturk.org.tr/files/1Demirci.pdf
2. Esen, N., Aslan, G., Köseoğlu, H., Özden, S., Çelebi, İ., Gülay, Z. (2003). Akut bakteriyel sistit olgularında kotrimoksazol ve siprofloksasin direnci. DEU Tıp Fakültesi Dergisi.
3. Gönen, İ., Çelik, H, S., Çelik, S., Köse, s, A. (2011). Gebelerde Asemptomatik Bakteriüri Sıklığının Araştırılması. Düzce Tıp Dergisi; 14(1): 6-9. http://www.tipdergi.duzce.edu.tr/Dokumanlar/15711f3e-efbf-4f3e-b41d-6b35065ab98f.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
4. Habak, P, J., Griggs, R, P. (2022). Urinary Tract Infection In Pregnancy. PMID: 30725732. Bookshelf ID: NBK537047. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30725732/ Erişim tarihi: 05.04.2023
5. Li, R., Leslie, S, W. (2023). *Cystitis*. StatPearls Publishing LLC. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK430685/Erişim tarihi: 29.04.2023
6. Michelim, L., Bosi, G, R., and Comparsi, E. (2016). Urinary Tract Infection in Pregnancy: Review of Clinical Management. J Clin Nephrol Res 3(1): 1030. https://www.jscimedcentral.com/public/assets/articles/nephrology-3-1030.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
7. Robson, S, E., Waugh, J. (2016). *Gebelikte tıbbi problemler. Ebeler için el kitabı*. (Soğukpınar, N., Çev. Ed.) Nobel Akademik Yayıncılık.
8. Vural, E, Z, T., Gönenç, I., Yazıcıoğlu, E. (2000). Gebelikte Üriner Sistem Enfeksiyonları. Erişim tarihi: 29.03.2023. Türk Aile Hek Derg;4(1-4):34-37. https://jag.journalagent.com/tahd/pdfs/TAHD_4_1_34_37.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023

Pyelonefrit

1. Aşgın, N., Eroğlu, S., Çakmaklıoğulları, E, K. (2018). Gebelikte Üriner Sistem İnfeksiyonlarının Ampirik Tedavisinde Hangi Antibiyotikler İlk Seçenek Olmalıdır? ANKEM Derg 2018;32(3):94-102 doi: 10.5222/ankem.2018.1820. https://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEMJOURNALPDF/ANKEM_32_3_94_102.pdf. E Erişim tarihi: 29.03.2023
2. Aydemir, H., & Soğukpınar, N. (2018). *Gebelik ve Nefrolojik Hastalıklar*. Soğukpınar, N., Saydam B, K. (Ed.). (2020). *Doğum öncesi bakım* (s. 561-580). Ankara. Vize yayıncılık.
3. Bethel, J. (2013). Acute pyelonephritis: risk factors, diagnosis and treatment**.** Nursing standard: official newspaper of the Royal College of Nursing 27(5):51-6; quiz 58. DOI:10.7748/ns2012.10.27.5.51.c9334. https://www.researchgate.net/publication/233962612_Acute_pyelonephritis_risk_factors_diagnosis_and_treatment. Erişim tarihi:17.04.2023
4. Habak, P, J., Griggs, R, P. (2022). Urinary Tract Infection In Pregnancy. PMID: 30725732. Bookshelf ID: NBK537047. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30725732/ Erişim tarihi: 05.04.2023
5. İnci, M., İnci, M., Davarcı, M. (2011). Gebelikte Görülen Üriner Sistem Enfeksiyonları ve Tedavisi. Turk Urol Sem; 2: 124-6. https://www.uroturk.org.tr/urolojiData/Books/131/124-126.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
6. Johnson, J, Y., Rocheleau, C, M., Howley, M, M., Chiu, S, K., Arnold, K, E., Ailes, E,C. (2021). Characteristics of women with urinary tract infection in pregnancy. J Womens Health (Larchmt); 30(11): 1556–1564.doi: 10.1089/jwh.2020.8946. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8969170/ Erişim tarihi:17.04.2023
7. Macejko, A, M., Schaeffer, A, J. (2007). Asymptomatic bacteriuria and symptomatic urinary tract infections during pregnancy. Urol Clin North Am Feb;34(1):35-42. doi: 10.1016/j.ucl.2006.10.010. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17145359/ Erişim tarihi: 29.03.2023

8. Michelim, L., Bosi, G, R., and Comparsi, E. (2016). Urinary Tract Infection in Pregnancy: Review of Clinical Management. J Clin Nephrol Res 3(1): 1030.https://www.jscimedcentral.com/public/assets/articles/nephrology-3-1030.pdf. Erişim tarihi: 29.03.2023
9. Ramakrıshnan, K., Scheıd, D, C. (2005). Diagnosis and Management of Acute Pyelonephritis in Adults. American Family Physician; 1;71(5):933-42. https://www.aafp.org/pubs/afp/issues/2005/0301/p933.html. Erişim tarihi:17.04.2023
10. Schoor, J, V. (2016). Urinary tract infections in women. South African Family Practice; 58(1):6-10. https://www.researchgate.net/publication/283021158_Urinary_tract_infections_in_women. Erişim tarihi: 29.03.2023
11. Smaill, F., Vazquez, J, C. (2019). Antibiotics for asymptomatic bacteriuria in pregnancy. Cochrane Database of Systematic Reviews 2019, Issue 11. Art. No.: CD000490. DOI: 10.1002/14651858.CD000490.pub4https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6953361/pdf/CD000490.pdf. Erişim tarihi:17.04.2023

Akut Böbrek Yetmezliği

1. Abdollahpour, A., Doustmohammadi, H., Sadeghi, L., Hosseinzadeh, Zoroufchi, B. (2018). Acute renal failure during the pregnancy: a review on pathophysiology, risk factors and management. J Renal Inj Prev;7(4):314-320. DOI: 10.15171/jrip.2018.68. https://pdfs.semanticscholar.org/8f6b/45975e80ee04d94ff4d517ff6563aec2c9dc.pdf
2. Akçiçek, F. (2015). Akut Böbrek Yetmezliği: Tedavi. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları AD, Nefroloji BD / https://file.atuder.org.tr/_atuder.org/fileUpload/wRJzQTiWUwrW.pdf . Erişim tarihi: 30.04.2023
3. Artunç, B., Birge, Ö., Sarsmaz, K. (2015). Gebeliğe Bağlı Akut Renal Yetmezlik: Olgu Sunumu. J Kartal TR;26(3):267-268 doi: 10.5505/jkartaltr.2014.48569. https://jag.journalagent.com/scie/pdfs/KEAH_26_3_267_268.pdf
4. Aydemir, H., & Soğukpınar, N. (2018). Gebelik ve Nefrolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Saydam B, K. (Ed.). (2020). Doğum öncesi bakım (s. 561-580). Ankara. Vize yayıncılık.
5. Ecder, T. (2007). Böbrek Hastalıkları ve Gebelik. Onuncu Ulusal İç Hastalıkları Kongresi. https://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/10/10.17.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
6. Erkoç, R., Sayarlıoğlu, H., Doğan, E., Esen, R., Topal, C., Dilek, İ. (2006). Gebelikte Akut Böbrek Yetersizliği Van Tıp Dergisi: 13 (1):1-3. https://jag.journalagent.com/vtd/pdfs/VTD_13_1_1_3.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
7. Horoz, M., Özgür, Ö. (2004). Akut Böbrek Yetmezliği. Harran Tıp Fak Der;1(3). /https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/838540 Erişim tarihi: 30.04.2023
8. Kayabaşı H. (2017). Akut Böbrek Hasarı. SBÜ Haydarpaşa Numune Eğitim & Araştırma Hastanesi https://www.gunceltipdernegi.org/pdf/7/hasan-kayabasi.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
9. Liu, Y., Ma, X., Zheng, J., Liu, X., and Tiekun, Yan. (2017). Pregnancy outcomes in patients with acute kidney injury during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Pregnancy and Childbirth; 17:235 DOI 10.1186/s12884-017-1402-9. https://d-nb.info/1138602132/34
10. Öğütmen, M, B. (2011). Akut Böbrek Yetmezliği. GKDA Derg 17(2):25-33, 2011 doi:10.5222/GKDAD.2011.025. /https://jag.journalagent.com/gkdaybd/pdfs/GKDAYBD_17_2_25_33.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
11. Thakur, A., Basnet, P., et al. (2019). Pregnancy-related Acute Kidney Injury. J South Asian Feder Obst Gynae; 11(2): 90–92. https://www.jsafog.com/doi/JSAFOG/pdf/10.5005/jp-journals-10006-1666. Erişim tarihi: 30.04.2023
12. Topçu, A. (2015). Gebelikte Akut Böbrek Yetmezliği. https://docplayer.biz.tr/3192574-Gebelikte-akut-bobrek-yetmezligi-int-dr-adem-topcu.html. Erişim tarihi: 30.04.2023

Kronik Böbrek Yetmezliği

1. Ammirati, A, L. (2020). Chronic Kidney Disease. REV ASSOC MED BRAS; 66 (SUPPL 1): S3-S9. https://www.scielo.br/j/ramb/a/MSYFJQpZVgQdc69PGyqN3TS/?format=pdf Erişim tarihi: 30.04.2023
2. Aydemir, H., & Soğukpınar, N. (2018). Gebelik ve Nefrolojik Hastalıklar. Soğukpınar, N., Saydam B, K. (Ed.). (2020). Doğum öncesi bakım (s. 561-580). Ankara. Vize yayıncılık.
3. Ecder, T. (2007). Böbrek Hastalıkları ve Gebelik. Onuncu Ulusal İç Hastalıkları Kongresi. https://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/10/10.17.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
4. Kayabaşı H. (2017). Akut Böbrek Hasarı. SBÜ Haydarpaşa Numune E ğitim & Araştırma Hastanesi https://www.gunceltipdernegi.org/pdf/7/hasan-kayabasi.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2023
5. Kovesdy, C, P. (2022). Epidemiology of chronic kidney disease: an update.Kidney International Supplements; 12, 7–11. https://www.kisupplements.com/article/S2157-1716(21)00066-6/pdf Erişim tarihi: 30.04.2023
6. Özceylan, Ö, F. (2022). Böbrek yetmezliği. KTÜ Aile Hekimliği Anabilim Dalı. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/aile_1b1c8.pptx Erişim tarihi: 30.04.2023
7. Taş, F, S., Cengiz, K., Erdem, E., Karataş, A., Kaya, C. (2011). Akut ve Kronik Böbrek Yetmezliğinde Mortalite Nedenleri. Fırat Tıp Dergisi; 16(3): 120-124. http://www.firattipdergisi.com/pdf/pdf_FTD_692.pdf Erişim tarihi: 30.04.2023
8. Yeşilbakan, Ö, U. (2014). Kronik Böbrek Hastalığının Kontrolü ve Yönetimi Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi İç Hastalıkları Hemşireliği. http://www.ndthd.org.tr/images/kronik-bobrek-hastaliginin-kontrol.pdf Erişim tarihi: 30.04.2023

Ürolitiyazis

1. Acar, C. (2009). Gebelik ve Ürolitiyazis. Türkiye ESRU Oturumu Türk Üroloji Derneği-İstanbul. ppt. http://file.uroturk.org.tr/files/7Acar.pdf Erişim tarihi: 01.05.2023
2. Korkes, F. (2014). Urolithiasis and pregnancy. J Bras Nefrol;36(3):389-395 https://www.scielo.br/j/jbn/a/BRDNGX85RJvTFfRJjVwZ4rh/?lang=en&format=pdf Erişim tarihi: 01.05.2023
3. Pedro, R, N., Das, K., Buchholz, N. (2016). Urolithiasis in pregnancy. https://doi.org/10.1016/j.ijsu.2016.10.046. International Journal of Surgery. Volume 36, Part D, Pages 688-692. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1743919116310056 Erişim tarihi: 01.05.2023
4. Semins, M, J., Matlaga, B, R. (2013). Management of urolithiasis in pregnancy. International Journal of Women's Health 5(1):599-604. https://www.researchgate.net/publication/257600074_Management_of_urolithiasis_in_pregnancy
5. Srınıvas, S., Venkanna, B., Madan, Mohan, E., Krıshna, Mohan, C. (2012). Urolıthıasıs: overvıew. Internatıonal journal of pharmaceutıcal research and bıomedıcal analysıs | ISSN: 2278 – 2664. Volume 1, Issue 1, 20-31. https://www.researchgate.net/publication/311228680_Urolithiasis_Overview Erişim tarihi: 01.05.2023
6. Thakor, P., Liang, T, H. (2022). Ürolitiyazis. StatPearls publishing
7. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559101/ Erişim tarihi: 01.05.2023

BÖLÜM 7

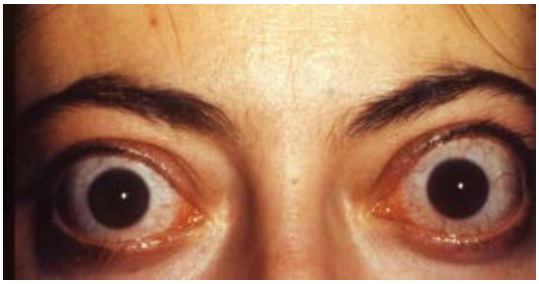
OTOİMMÜN SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

İlkay Ünal

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının etyolojisini tanımlayabilme,
- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının epidemiyolojisini tanımlayabilme,
- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının patofizyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının belirti ve bulgularını sıralayabilme,
- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının gebeliğe, gebeliğin otoimmün sistem hastalıklarına etkisini açıklayabilme,
- ✓ Otoimmün sistem hastalıklarının tedavisini ve bakımını açıklayabilmedir.

bilinen tiroidektomi yöntemiyle gerçekleştirilir. Ancak cerrahi tedavi gebelik sırasında önerilen bir seçenek değildir ve genellikle gebelik sonrasına ertelenir.

Resim 5. Graves Hastalığı

Kaynak: *Şanlı E & Gündüz K (2017). Tiroid Oftalmopati, Türk Oftalmoloji Dergisi, 47(2), 94*

KAYNAKLAR

Sistemik Lupus Eritematozus

1. Andrade R,Sanchez ML, Alarcón GS, et al. Adverse Pregnancy Outcomes in Women with Systemic Lupus Erythematosus from a Multiethnic US Cohort: LUMINA (LVI) [corrected]. Clin Exp Rheumatol. 2015;33(2):187-193.
2. Andreoli, L., Bertsias, G. K., Agmon-Levin, N., Brown, S., Cervera, R., Costedoat-Chalumeau, N., ... & Tincani, A. (2017). "EULAR recommendations for women's health and the management of family planning, assisted reproduction, pregnancy and menopause in patients with systemic lupus erythematosus and/or antiphospholipid syndrome". Annals of the Rheumatic Diseases, 76(3), 476-485. Erişim: https://ard.bmj.com/content/76/3/476
3. Bundhun PK, Soogund MZ, Huang F. Adverse Pregnancy Outcomes in Pregnant Womenwith Systemic Lupus Erythematosus: A Systematic Review and Meta-Analysis. Autoimmun Rev. 2017;16(4):331-345.
4. Buyon, J. P., Kim, M. Y., Guerra, M. M., Laskin, C. A., Petri, M., Lockshin, M. D., ... & Salmon, J. E. (2015). "Predictors of Pregnancy Outcomes in Patients with Lupus: A Cohort Study". Annals of Internal Medicine, 163(3), 153-163. Erişim: https://www.acpjournals.org/doi/10.7326/M14-2235
5. Clowse, M. E., Jamison, M., Myers, E., & James, A. H. (2008). "A national study of the complications of lupus in pregnancy". American Journal of Obstetrics and Gynecology, 199(2), 127.e1-127.e6. Erişim: https://www.ajog.org/article/S0002-9378(08)00172-4/fulltext
6. Çetin, A., & Nas, K. (2015). "Gebelik ve lupus". Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 35(1), 1-7. Erişim: https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-gebelik-ve-lupus-76571.html
7. Direskeneli, H., Direskeneli, G., Demir, Ö., Tuna, S., Mumcu, G., İnanç, M., ... & Şentürk, T. (2018). "Systemic lupus erythematosus in Turkey: Results from the nationwide inpatient database 2007–2013". Lupus, 27(1), 146-153. Erişim: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0961203317714553
8. Fanouriakis, A., Kostopoulou, M., Alunno, A., Aringer, M., Bajema, I., Boletis, J. N., ... & Houssiau, F. (2019). 2019 update of the EULAR recommendations for the management of systemic lupus erythematosus. Annals of the Rheumatic Diseases, 78(6), 736-745.

9. Lateef, A., & Petri, M. (2012). "Managing lupus patients during pregnancy". Best Practice & Research Clinical Rheumatology, 26(1), 79-88. Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1521694211001122
10. Smyth, A., Oliveira, G. H., Lahr, B. D., Bailey, K. R., Norby, S. M., & Garovic, V. D. (2010). A Systematic Review and Meta-Analysis of Pregnancy Outcomes in Patients with Systemic Lupus Erythematosus and Lupus Nephritis. Clinical Journal of the American Society of Nephrology, 5(11), 2060-2068.
11. Türkiye Romatoloji Derneği (2015). "Gebelik ve Romatizmal Hastalıklar Kılavuzu". Erişim: http://www.turkromatoloji.org.tr/userfiles/file/rom_gebelik_kilavuz.pdf
12. https://tr.wikipedia.org/wiki/Lupus, Erişim Tarihi: 23.06.2023

Romatoid Artrit

1. Alamanos, Y., & Drosos, A. A. (2005). Epidemiology of adult rheumatoid arthritis. Autoimmunity Reviews, 4(3), 130-136. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2004.09.002
2. Brouwer, J., Hazes, J. M. W., Laven, J. S. E., & Dolhain, R. J. E. M. (2015). Fertility in women with rheumatoid arthritis: influence of disease activity and medication. Annals of the Rheumatic Diseases, 74(10), 1836–1841. https://doi.org/10.1136/annrheum
3. Cross, M., Smith, E., Hoy, D., Carmona, L., Wolfe, F., Vos, T., ... & March, L. (2014). The global burden of rheumatoid arthritis: estimates from the global burden of disease 2010 study. Annals of the rheumatic diseases, 73(7), 1316-1322. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2013-204627
4. Firestein, G. S. (2003). Evolving concepts of rheumatoid arthritis. Nature, 423(6937), 356-361. https://doi.org/10.1038/nature01661
5. Kerola, A. M., & Deane, K. D. (2019). Rheumatoid arthritis in pregnancy and lactation. Rheumatic Diseases Clinics of North America, 45(2), 241-253. https://doi.org/10.1016/j.rdc.2019.01.009
6. Kremers, H. M., Nicola, P. J., Crowson, C. S., Ballman, K. V., & Gabriel, S. E. (2014). Prognostic importance of low body mass index in relation to cardiovascular mortality in rheumatoid arthritis. Arthritis & Rheumatology, 56(10), 3338-3342.
7. Lee, J. Y., Choi, S. T., & Kim, J. H. (2021). Physical activity and risk of rheumatoid arthritis: a systematic review and meta-analysis. Arthritis Research & Therapy, 23(1), 196.
8. McInnes, I. B., & Schett, G. (2011). The pathogenesis of rheumatoid arthritis. New England Journal of Medicine, 365(23), 220
9. Smolen, J. S., Aletaha, D., & McInnes, I. B. (2016). Rheumatoid arthritis. The Lancet, 388(10055), 2023-2038. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30173-8
10. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?curid=120331, Erişim Tarihi: 23.06.2023

Multiple Skleroz

1. Ascherio, A., & Munger, K. L. (2007). Environmental risk factors for multiple sclerosis. Part I: The role of infection. Annals of Neurology, 61(4), 288-299. https://doi.org/10.1002/ana.21117
2. Baranzini, S. E., & Oksenberg, J. R. (2017). The genetics of multiple sclerosis: From 0 to 200 in 50 years. Trends in Genetics, 33(12), 960-970. https://doi.org/10.1016/j.tig.2017.09.004
3. Compston, A., & Coles, A. (2008). Multiple sclerosis. The Lancet, 372(9648), 1502-1517. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61620-7
4. Dendrou, C. A., Fugger, L., & Friese, M. A. (2015). Immunopathology of multiple sclerosis. Nature Reviews Immunology, 15(9), 545-558. https://doi.org/10.1038/nri3871

5. Frohman, E. M., Racke, M. K., & Raine, C. S. (2006). Multiple sclerosis: The plaque and its pathogenesis. New England Journal of Medicine, 354(9), 942-955. https://doi.org/10.1056/NEJMra052130
6. Ghasemi, N., Razavi, S., & Nikzad, E. (2017). Multiple sclerosis: Pathogenesis, symptoms, diagnoses and cell-based therapy. Cell Journal, 19(1), 1-10. https://doi.org/10.22074/cellj.2016.4867
7. Langer-Gould, A., Brara, S. M., Beaber, B. E., & Zhang, J. L. (2013). Incidence of multiple sclerosis in multiple racial and ethnic groups. Neurology, 80(19), 1734-1739. https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e3182918cc2
8. Lassmann, H. (2018). Pathogenic mechanisms associated with different clinical courses of multiple sclerosis. Frontiers in Immunology, 9, 3116. https://doi.org/10.3389/fimmu.2018.03116
9. Lublin, F. D., & Reingold, S. C. (1996). Defining the clinical course of multiple sclerosis: Results of an international survey. Neurology, 46(4), 907-911. https://doi.org/10.1212/WNL.46.4.907
10. Olsson, T., Barcellos, L. F., & Alfredsson, L. (2017). Interactions between genetic, lifestyle and environmental risk factors for multiple sclerosis. Nature Reviews Neurology, 13(1), 25-36. https://doi.org/10.1038/nrneurol.2016.187
11. Simpson, S., Blizzard, L., Otahal, P., Van der Mei, I., & Taylor, B. (2011). Latitude is significantly associated with the prevalence of multiple sclerosis: A meta-analysis. Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry, 82(10), 1132-1141. https://doi.org/10.1136/jnnp.2011.240432
12. Thompson, A. J., Baranzini, S. E., Geurts, J., Hemmer, B., & Ciccarelli, O. (2018). Multiple sclerosis. The Lancet, 391(10130), 1622-1636. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)30481-1
13. Wallin, M. T., Culpepper, W. J., Campbell, J. D., Nelson, L. M., Langer-Gould, A., Marrie, R. A., ... & Buka, S. L. (2019). The prevalence of MS in the United States: A population-based estimate using health claims data. Neurology, 92(10), e1029-e1040. https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000007035
14. https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25706373”>Link, Erişim tarihi: 23.06.2023

Hashimoto Tiroiditi

1. Ajjan, R. A., & Weetman, A. P. (2015). The pathogenesis of Hashimoto’s thyroiditis: Further developments in our understanding. Hormone and Metabolic Research, 47(10), 702-710. doi: 10.1055/s-0035-1559638
2. Alexander, E. K., Pearce, E. N., Brent, G. A., Brown, R. S., Chen, H., Dosiou, C., ... & Laurberg, P. (2017). 2017 Guidelines of the American Thyroid Association for the diagnosis and management of thyroid disease during pregnancy and the postpartum. Thyroid, 27(3), 315-389. doi: 10.1089/thy.2016.0457
3. Caturegli, P., De Remigis, A., & Rose, N. R. (2014). Hashimoto thyroiditis: Clinical and diagnostic criteria. Autoimmunity Reviews, 13(4-5), 391-397. doi: 10.1016/j.autrev.2014.01.007
4. Chaker, L., Bianco, A. C., Jonklaas, J., & Peeters, R. P. (2017). Hypothyroidism. The Lancet, 390(10101), 1550-1562. doi: 10.1016/S0140-6736(17)30703-1
5. De Groot, L., Abalovich, M., Alexander, E. K., Amino, N., Barbour, L., Cobin, R. H., ... & Mandel, S. J. (2012). Management of thyroid dysfunction during pregnancy and postpartum: An Endocrine Society clinical practice guideline. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 97(8), 2543-2565. doi: 10.1210/jc.2011-2803
6. Garber, J. R., Cobin, R. H., Gharib, H., Hennessey, J. V., Klein, I., Mechanick, J. I., ... & Woeber, K. A. (2012). Clinical practice guidelines for hypothyroidism in adults: Cosponsored by the Ameri-

can Association of Clinical Endocrinologists and the American Thyroid Association. Endocrine Practice, 18(6), 988-1028. doi: 10.4158/EP12280.GL

7. Hollowell, J. G., Staehling, N. W., Flanders, W. D., Hannon, W. H., Gunter, E. W., Spencer, C. A., & Braverman, L. E. (2002). Serum TSH, T(4), and thyroid antibodies in the United States population (1988 to 1994): National Health and Nutrition Examination Survey (NHANES III). Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism, 87(2), 489-499. doi: 10.1210/jcem.87.2.8182
8. Jonklaas, J., Bianco, A. C., Bauer, A. J., Burman, K. D., Cappola, A. R., Celi, F. S., ... & Sawka, A. M. (2014). Guidelines for the treatment of hypothyroidism: Prepared by the American Thyroid Association task force on thyroid hormone replacement. Thyroid, 24(12), 1670-1751. doi: 10.1089/thy.2014.0028
9. McLeod, D. S., Cooper, D. S., Ladenson, P. W., Whiteman, D. C., & Jordan, S. J. (2015). Race/ethnicity and the prevalence of thyrotoxicosis in young Americans. Thyroid, 25(6), 621-628. doi: 10.1089/thy.2014.0460
10. Negro, R., & Mestman, J. H. (2011). Thyroid disease in pregnancy. Best Practice & Research Clinical Endocrinology & Metabolism, 25(6), 927-943. doi: 10.1016/j.beem.2011.08.001
11. Stagnaro-Green, A., Abalovich, M., Alexander, E., Azizi, F., Mestman, J., Negro, R., ... & Vaidya, B. (2011). Guidelines of the American Thyroid Association for the diagnosis and management of thyroid disease during pregnancy and postpartum. Thyroid, 21(10), 1081-1125. doi: 10.1089/thy.2011.0087
12. Tomer, Y., & Huber, A. (2009). The etiology of autoimmune thyroid disease: A story of genes and environment. Journal of Autoimmunity, 32(3-4), 231-239. doi: 10.1016/j.jaut.2009.02.007
13. Vanderpump, M. P. (2011). The epidemiology of thyroid disease. British Medical Bulletin, 99(1), 39-51. doi: 10.1093/bmb/ldr030
14. Yehuda-Shnaidman, E., & Buehler, E. A. (2012). Mechanisms of cellular protection by thyroid hormones: The role of nuclear factor (erythroid-derived 2)-like 2. Hormone and Metabolic Research, 44(10)
15. https://www.cetinaltunal.com/hashimoto-hastaligi-nedir/, Erişim Tarihi: 24.06.2023

Graves Hastalığı

1. Alexander, E. K., Pearce, E. N., Brent, G. A., Brown, R. S., Chen, H., Dosiou, C., Grobman, W. A., Laurberg, P., Lazarus, J. H., Mandel, S. J., Peeters, R. P., & Sullivan, S. (2017). 2017 Guidelines of the American Thyroid Association for the Diagnosis and Management of Thyroid Disease During Pregnancy and the Postpartum. Thyroid, 27(3), 315-389. https://doi.org/10.1089/thy.2016.0457
2. Antonelli, A., Ferrari, S. M., Corrado, A., Di Domenicantonio, A., & Fallahi, P. (2015). Autoimmune Thyroid Disorders. Autoimmunity Reviews, 14(2), 174-180. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2014.10.016
3. Bartalena, L., Baldeschi, L., Dickinson, A., Eckstein, A., Kendall-Taylor, P., Marcocci, C., Mourits, M., Perros, P., Boboridis, K., Boschi, A., Currò, N., Daumerie, C., Kahaly, G. J., Krassas, G. E., Lane, C. M., Lazarus, J. H., Marino, M., Nardi, M., ... Wiersinga, W. M. (2008). Consensus statement of the European Group on Graves' Orbitopathy (EUGOGO) on management of GO. European Journal of Endocrinology, 158(3), 273-285. https://doi.org/10.1530/EJE-07-0666
4. Burch, H. B., & Cooper, D. S. (2015). Management of Graves Disease: A Review. JAMA, 314(23), 2544-2554. https://doi.org/10.1001/jama.2015.16535
5. De Groot, L., Abalovich, M., Alexander, E. K., Amino, N., Barbour, L., Cobin, R. H., Eastman, C. J., Lazarus, J. H., Luton, D., Mandel, S. J., Mestman, J., Rovet, J., & Sullivan, S. (2012). Manage-

ment of Thyroid Dysfunction during Pregnancy and Postpartum: An Endocrine Society Clinical Practice Guideline. Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 97(8), 2543-2565. https://doi.org/10.1210/jc.2011-2803

6. De Leo, S., Lee, S. Y., & Braverman, L. E. (2016). Hyperthyroidism. The Lancet, 388(10047), 906-918. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)00278-6
7. Kahaly, G. J., & Bartalena, L. (2010). Graves' Orbitopathy. The New England Journal of Medicine, 362(8), 726-738. https://doi.org/10.1056/NEJMra0905750
8. Smith, T. J., & Hegedüs, L. (2016). Graves' Disease. The New England Journal of Medicine, 375(16), 1552-1565. https://doi.org/10.1056/NEJMra1510030
9. Şanlı E & Gündüz K (2017). Tiroid Oftalmopati, Türk Oftalmoloji Dergisi, 47(2), 94
10. Kahaly, G. J., & Bartalena, L. (2010). Graves' Orbitopathy. The New England Journal of Medicine, 362(8), 726-738. https://doi.org/10.1056/NEJMra0905750
11. Smith, T. J., & Hegedüs, L. (2016). Graves' Disease. The New England Journal of Medicine, 375(16), 1552-1565. https://doi.org/10.1056/NEJMra1510030

BÖLÜM 8

NÖROLOJİK SİSTEM HASTALIKLARI VE GEBELİK

Güzin Kardeş

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Nörolojik sistemin gelişimini açıklayabilme,
- ✓ Toplumda sıklıkla görülen nörolojik rahatsızlıkların etyolojisini, patofizyolojisini, tedavi ve bakımını kavrayabilme,
- ✓ Nörolojik sistem hastalıklarının gebelik sürecindeki seyrini yorumlayabilme,
- ✓ Nörolojik sistem hastalıklarına sahip gebelerin tedavi ve bakım sürecini kavrayabilmedir.

Tedavi; nörolog, kadın doğum uzmanı hemşire ve ebe tarafından iş birliği içinde gerçekleştirilmelidir. Sağlık personelleri inmenin belirti ve bulguları hakkında bilgi sahibi olmalı, gebelerinin vital bulgularını sık sık takip etmeli ve bunun önemi konusunda gebeyi bilgilendirmelidir. Ayrıca gebeliğinde kullanması önerilen ilaçlara devam etmesi tavsiye edilmelidir. Doğumunda obstetrik bir kontrendikasyon yok ise vajinal doğum önerilir. Doğum sonrası emzirmenin başlatılmasına ve devam ettirilmesine yardımcı olmak önemlidir.

KAYNAKLAR

Nörolojik Sistem

1. Bordelon, C., Fanning, B., Meredith, J. & Jnah, A. M. (2018). The Nervous System. (Jnah, A. & Trembath, N. Ed.) Fetal and Neonatal Physiology for the Advanced Practice Nurse
2. Burton, L., Marangio, K., Edwards, R., Moore, V., Blaher-Lucas, E. & Ganino-Day, F. (2018). Psychology for Queensland Units 1 & 2. Oxford University Press.
3. Farley, A., Jhonstone, C., Hendry, C. & McLafferty, E. (2014). Nervous system: part 1. Nurs Stand, 28, 31, 46-51. DOI: 10.7748/ns2014.04.28.31.46.e7004.
4. Gibbons, C. H. (2019). Basics of autonomic nervous system function. Handb Clin Neuro, 60, 407-418. DOI: 10.1016/B978-0-444-64032-1.00027-8.
5. Özden, M. (2012). Anatomi ve Fizyoloji. Ayrıntı Basımevi, Ankara.
6. Segarra, M., Aburto, M. R., Hefendehl, J. & Acker-Palmer, A. (2019). Neurovascular interactions in the nervous system. Annu Rev Cell Dev Biol, 6, 35, 615-635. DOI: 10.1146/annurev-cellbio-100818-1251
7. Üngören, E. (2015). Beynin nöroanatomik ve nörokimsayal yapısının kişilik ve davranış üzerindeki etkisi. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7, 1, 193-219

Migren

1. Bandoli, G., Bare, R. J., Gano, D., Pawlowski, L. J., & Chambers, C. (2020). Migraines during pregnancy and the risk of maternal stroke. JAMA Neurology, 77, 9, 1177-1179. DOI: 10.1001/jamaneurol.2020.1435.
2. Bıçakçı, Ş., Öztürk, M., Üçler, S., Karlı, N. ve Siva, A. (2018). Baş Ağrısı Tanı ve Tedavi Güncel Yaklaşımlar. Türk Nöroloji Derneği, İstanbul.
3. Börü, Ü. T., Koçer, A., Lüleci, A., Sur, H., Tutkan, H., & Atli H. (2005). Prevalence and characteristics of migraine in women of reproductive age in Istanbul, Turkey: a population based survey. The Tohoku Journal of Experimental Medicine, 206, 1, 51-59. DOI: 10.1620/tjem.206.51
4. Çağlayan, N. ve Oskay Yeşiltepe, Ü. (2015). Gebelikte migren: maternal ve neonatal sağlığa etkileri. Okmeydanı Tıp Dergisi, 31, 1, .34-38. DOI:10.5222/otd.2015.034
5. David, P. S., Kling, J. M. & Starling, A. J. (2014). Migrain in pregnancy and lactation. Current Neurology and Neuroscience Reports, 14, 4, 439-615. DOI:10.1007/s11910-014-0439-7
6. Ertas, M., Baykan, B., Orhan, E. K., Zarifoglu, M., Karli, N., Saip, S., ... Siva, A. (2012). One-year prevalence and the impact of migraine and tension-type headache in Turkey: a nationwide home-based study in adults. The journal of headache and pain, 13, 2, 147-157. DOI: 0.1007/s10194-011-0414-5

7. Gazerani, P. (2020). Migraine and diet. Nutriens, 12, 6, 1658. DOI: 10.3390/nu12061658.
8. Goadsby, P. J., Goldberg, J., & Silberstein, S. D. (2008). BMJ, 28, 336(7659), 1502-1504. DOI: 10.1136/bmj.39559.675891.AD.
9. Ha, H., & Gonzalez, A. (2019). Migraine headache prophylaxis. American Family Physician, 99, 1, 17-24.
10. Headache Classification Committee of the International Headache Society (IHS). (2018). The International Classification of Headache Disorders, 3rd edition. Cephalalgia, 38, 1, 1-211. DOI:10.1177/0333102417738202.
11. Kardeş, G. ve Hadımlı, A. (2019). Gebelikte migren ve ebelik bakımı. 4. Uluslararası 5. Ulusal Ebelik Kongresi. Özet bildiri e-kitabı
12. Latour, M (2021). Use of triptans during pregnancy. Gynécologie Obstétrique Fertilité & Sénologie, 49, 6, 564-566. DOI: 10.1016/j.gofs.2021.04.001.
13. Lupi, C., Negro, A., Gambassi, E., Susini, T., Geppetti, P. & Benemei, S. (2021). Medicines for headache before and during pregnancy: a retrospective cohort study (ATENA study). Neurological Sciences, 42, 1895-1921. DOI:10.1007/s10072-020-04702-0
14. Peters, G. L. (2019). Migraine overview and summary of current and emerging treatment options. Am J Manag Care, 25 2, 23-34.
15. Robson, S. E. & Waugh, J. (2016). Gebelikte Tıbbi Problemler-Ebeler İçin El Kitabı. Soğukpınar, N. (Çev.ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
16. Silberstein, S. D. (2004). Migraine. Lancet, 363, 381–391. DOI:10.1016/s0140-6736(04)15440-8.
17. Skajaa, N., Szépligeti, S. K., Xue, F., Sørensen, H. T., Ehrenstein, V., Eisele, O. & Adelborg, K. (2019). Pregnancy, birth, neonatal, and postnatal neurological outcomes after pregnancy with migraine. American Headache Society, 0, 1-11. DOI: 10.1111/head.13536
18. T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Migren Klinik Protokolü, Ankara.
19. Tepper, D. (2015). Pregnancy and lactation--migraine management. Headache, 55, 4, 607-608. DOI 10.1111/head.12540.
20. Wood, M. E., Burch, R. C. & Hernandez-Diaz, S. (2021). Polypharmacy and comorbidities during pregnancy in a cohort of women with migraine. Cephalalgia, 41, 3, 392–403. doi: 10.1177/0333102420975394

Epilepsi

1. Akdağ, G., Algın, D. İ. ve Erdinç, O. O. (2016). Epilepsi. Osmangazi Tıp Dergisi, 8, Özel Sayı 1, 35-41.
2. Aslan, S., Coşkun, A. M. ve Oral, G. (2018). Epilepside gebelik, doğum ve doğum sonu sürecin yönetimi ve bakımı. Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 49, 1, 117-125.
3. Bambal, G., Çakıl, D. & Ekici, F. (2011). Epilepsi oluşum mekanizmaları. Konuralp Tıp Dergisi; 3, 3, 42-45.
4. Bozdemir, H. ve Toköz, M. T. (2018). Epilepsi hastalarının doğum ve doğum sonrası dönemde takibi. Epilepsi, 24, 1, 44-50.
5. Craig, J. J., Scott, S., & Leach, J. P. (2022). Epilepsy and pregnancy: Identifying risks. Practical Neurology, 22, 2, 98-106. DOI: 10.1136/practneurol-2019-002304.
6. Dupont, S., & Vercueil, L. (2021). Epilepsy and pregnancy: What should the neurologists do? Revue Neurologıque, 177, 3,168-179. DOI: 10.1016/j.neurol.2021.01.003.

7. Fodjo, J. N. S. (2020). Definition, classification, and burden of epilepsy. DOI:10.5772/intechopen.93599
8. Li, Y., & Meador K. J. (2022). Epilepsy and pregnancy. Continuum, 1, 28, 1, 34-54. DOI: 10.1212/CON.0000000000001056.
9. Öztura, İ., Kutlu, G., Tezer, İ., Ağan, K., & Çöker Ö. (2021). Epilepsi Tanı ve Tedavi Rehberi. Türk Nöroloji Derneği, İstanbul.
10. Pressler, R. M. et al. (2020). The ILAE classification of seizures and the epilepsies: Modification for seizures in the neonate. Position paper by the ILAE Task Force on Neonatal Seizures
11. T.C. Sağlık Bakanlığı (2021). Epilepsi Klinik Protokolü, Ankara.
12. Viale, L. et al. (2015). Epilepsy in pregnancy and reproductive outcomes: a systematic review and meta-analysis. Lancet, 386, 10006, 1845-1852. DOI: 10.1016/S0140-6736(15)00045-8.
13. Veiby, G., Bjørk, M., Engelsen, B. A. and Gilhus, N. A. (2015). Epilepsy and recommendations for breastfeeding. 28, 57-65. DOI: 10.1016/j.seizure.2015.02.013.
14. Joung Joung, W. (2019). Pregnancy and childbirth experiences of women with epilepsy: A phenomenological approach. Asian Nursing Research, 13, 2, 122-129. DOI: 10.1016/j.anr.2019.02.005.

Miyastenia Gravis

1. Al-Zwaini, I. J. & Al-Mayahi, A. (2019). Introductory Chapter: Myasthenia Gravis - An Overview. Al-Zwaini, I. J. & Al-Mayahi, A. (Ed.) Selected Topics in Myasthenia Gravis. Pp.1-11.
2. Alfaro-Paredes, K., Aguilar-Ydiáquez, C., Aguirre-Flores, R. & Schulz-Cáceres, H. (2022). Myasthenia gravis and pregnancy: Impact and approach. Rev Neurology, 75, 5,117-122. DOI: 10.33588/rn.7505.2022207.
3. Alharbi, M., Menon, D., Barnett, C., Katzberg, H., Sermer, M. & Bril, V. (2021). Myasthenia gravis and pregnancy: Toronto Specialty Center experience. Canadian Journal Neurological Sciences, 48, 6, 767-771. DOI: 10.1017/cjn.2021.2.
4. Aydın, Ş. (2020). Miyastenia Gravis. Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 8, 3, 70-80.
5. Bansal, R., Goyal, M. K. & Modi, M. (2018). Management of myasthenia gravis during pregnancy. Indian Journal Pharmacology, 50, 6, 302-308. DOI: 10.4103/ijp.IJP_452_17.
6. Ceren, A. N. (2019). Myastenia Gravis Hastalarında Spinal Stabilizasyon Egzersizlerinin Yorgunluk, Kas Kuvveti, Solunum Fonksiyonları ve Fonksiyonel Kapasite Üzerine Etkisi. Haccettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Armutlu, K.) http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/5804/Ali%20Naim%20CEREN%20y%C3%BCksek%20lisans%20tezipdf.pdf?sequence=1
7. Evlice, A. ve Demir, T. (2016). Myastenia gravis ve gebelik. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 25, 1, 33-40. DOI:10.17827/aktd.50846.
8. Gillhus, N. E. (2020). Myasthenia gravis can have consequences for pregnancy and the developing child. Frontiers in Neurology, 12;11, 554. DOI: 10.3389/fneur.2020.00554.
9. Grover, K. M. & Sripathi, N. (2020). Myasthenia gravis and pregnancy. Muscle Nerve, 62, 6, 664-672. DOI: 10.1002/mus.27064.
10. Hamel, J. & Ciafaloni, E. (2018). An update: Myasthenia gravis and pregnancy. Neurologic Clinics, 36, 2, 355-365. DOI: 10.1016/j.ncl.2018.01.005.
11. Nalbantoğlu, M. ve Uzun Adatepe, N. (2015). Miyastenia Gravis ve Diğer Nöromusküler İleti Bozukluğu Hastalıkları. Balcı, A. E. (Ed.) Mediyasten Hastalıkları ve Cerrahisi, TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi, ss.229-247.

12. Ozel, F., Altunkan, A. A. & Azizoglu, M. (2016). Postoperative respiratory failure in a patient with undiagnosed myastenia gravis. Turk Journal Anaesthesiol Reanim, 44, 2, 108–110. DOI: 10.5152/TJAR.2016.03274.
13. Roche, P. & Bouhour, F. (2021). Myasthenia gravis and pregnancy. Revue Neurologique, 177, 215-219 –. DOI:10.1016/j.neurol.2020.09.015.
14. Sanders, D. B., Wolfe, G., Benatar, M. Evoli, A., Gilhus, N. E., Illa, I., … , Narayanaswami, P. (2016). International consensus guidance for management of myasthenia gravis: Executive summary. Neurology, 26, 87, 4, 419-25. DOI: 10.1212/WNL.0000000000002790.

Multiple Skleroz

1. Altıntaş, A., Uygunoğlu, U., Zeydan, B. & Coşkun, T. (2013). Özel durumlarda multipl skleroz'lu hastaya yaklaşım. Turkish Journal of Neurology, 19, 3. DOI:10.4274/Tnd.66487.
2. Dilek, F., Bitek, D. E., Erol, Ö. & Ünsar, S. (2019). Multipl skleroz' da üç semptom ve hemşirelik yönetimi: Yorgunluk, mesane problemleri, cinsellik. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 22, 4, 297-302. DOI: 10.17049/ataunihem.431464.
3. Efendi H. ve Yandım Kuşcu D. (2018). Multipl Skleroz Tanı ve Tedavi Kılavuzu, Galenos Yayınevi, İstanbul.
4. Ford, H. (2020). Clinical presentation and diagnosis of multiple sclerosis. Clinical Medicine, 20, 4:, 380–383.
5. Kamışlı, Ö., Gönüllü, S., Kamışlı, S. & Özcan, C. (2011). Multipl sklerozda gebelik ve postpartum dönem. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 18, 4, 284-287.
6. Karabudak, R. & Yüceyar, N. (2021). Multipl Sklerozda Gebelik-Doğum ve Doğum Sonrası Dönemde Hastaya Yaklaşım. Cinius Yayınları, İstanbul.
7. Mohammadi, M. (2021). Brief note on multiple sclerosis. Journal of Multiple Sclerosis, 8, 1, 01-08.
8. Öztürk, S., Aytaç, G., Kızılay, F. & Sindel, M. (2017). Multipl Skleroz. Akdeniz Tıp Dergisi, 3, 137-147. DOI: 10.17954/amj.2017.86.
9. Simone, I. L., Tortorella, C. & Ghirelli, A. (2021). Influence of pregnancy in multiple sclerosis and impact of disease-modifying therapies. Frontiers in Neurology, DOI: 10.3389/fneur.2021.697974.
10. Şahin Altun, Ö. & Özer, D. (2020). Multipl skleroz hastalarında ruhsal durumun değerlendirilmesi ve hemşirenin rolü: Sistematik derleme. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29, 1, 89-95. DOI:10.17827/aktd.514723.
11. Varyte, G., Arlauskiene, A. & Ramasauskaite, R. (2021). Pregnancy and multiple sclerosis: an update. Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 33, 5, 378–383. DOI:10.1097/GCO.0000000000000731.
12. Varyte, G., Zakareviciene, J., Ramasauskaite, D., Lauzikiene, D. & Arlauskiene, A. (2020). Pregnancy and multiple sclerosis: An update on the disease modifying treatment strategy and a review of pregnancy's ımpact on disease activity. Medicina, 56, 49. DOI:10.3390/medicina56020049.

Karpal Tünel Sendromu

1. Atzmon, R., Eger, G., Lindner, G. Assaraf, E., Lin, E. & Avissar, E. (2014). Carpal tunnel syndrome in pregnancy. Harefuah, 153, 11, 663-666.
2. Aydemir, Ş. U., Takeşin, A., Yıldırım, A. (2019). Karpal tünel sendromu-Metabolik sendrom ilişkisi. Bakırköy Tıp Dergisi, 15, 250-258. DOI: 10.4274/BTDMJB.galenos.2019.20181227115429
3. Ercan, S. (2019). Gebelik döneminde sık karşılaşılan kas-iskelet sistemi yaralanmaları. Kaplan, Ş. (Ed.) Kadın ve Spor. 1. Baskı. Türkiye Klinikleri, Ankara, s.s.63-68

4. Gooding, M. S., Victor, E. & Pereira, L. (2020). Carpal tunnel syndrome and meralgia paresthetica in pregnancy. Obstet Gynecol Surv, 75, 2, 121-126. DOI: 10.1097/OGX.0000000000000745.
5. Keskin, Y., Kılıc, G., Taspınar, O., Ozer Posul, S., Halac, G., Eren, F., Erol, E., Urkmez, B. & Aydın, T. (2020). Effectiveness of home exercise in pregnant women with carpal tunnel syndrome: Randomized Control Trial. Journal of the Pakistan Medical Association, 70, 2, 202-207. DOI: 10.5455/JPMA.1846.
6. Kosehasanogulları, M., Yilmaz, N., Karakoyun, A. Senyuva, I. & Kosehasanogulları, S. G. (2020). Investigation of the efficacy of kinesiological banding in pregnancy-related carpal tunnel syndrome. Selcuk Medical Journal, 36, 2, 109-115. DOI: 10.30733/std.2020.01349
7. Osterman, M., Ilyas, A. M. & Matzon, J. L. (2012). Carpal tunnel syndrome in pregnancy. Orthopedic Clinics of North America, 43, 4, 515-20. DOI: 10.1016/j.ocl.2012.07.020.
8. Özel, T. (2021). İskemik inmede etiyoloji, patofizyoloji ve klinik değerlendirme. Türk Radyoloji Seminerleri, 9, 189-203.
9. Tantik Pak, A. (2020). Karpal Tünel Sendromu. Fidancı, H. & Öztürk, H. (Ed.) Ekstremitelerin Tuzak ve Kompresyon Mononöropatileri. Akademisyen Kitabevi.
10. T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). Akut İskemik İnme Tanı ve Tedavi Rehberi. Ankara.
11. Yıldız, B. T. (2014). Karpal tünel sendromu. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 67, 1. DOI: 10.1501/Tıpfak_000000857.

İskemik İnme

1. Dağcı, S. ve Yalçın, D. (2018). Gebelikte inmenin tıbbi bakım ve yönetimi. Ulusal Nöroloji Kongresi, Özet Bildiri.
2. Herpich, F. & Rincon, F. (2020). Management of acute ıschemic stroke. Critical Care Medicine, 48, 11, 1654-1663. DOI: 10.1097/CCM.0000000000004597.
3. Maida, C. D., Norrito, R. L., Daidone, M. Tuttolomondo, A. & Pinto, A. (2020). Neuroinflammatory mechanisms in ıschemic stroke: Focus on cardioembolic stroke, background, and therapeutic approaches. International Journal Molecular Sciences, 4, 21, 18, 6454. DOI: 10.3390/ijms21186454.
4. Mısırlı, H., Mayda Domaç, F. & Yıldız, Ö. (2008). Gebelik ve Postpartum Dönemde Akut Serebrovasküler Hastalıklar. 14, 1, 15-18
5. Miller, E. C. & Leffert, L. (2020). Stroke in pregnancy: A focused update. Anesth Analg, 130, 4, 1085-1096. DOI: 10.1213/ANE.0000000000004203.
6. Özdemir, A. Ö., Kaya, E., Tolun, R., Giray, S., Güngör, L., Kutluk, K. & Uzuner, N. (2015). Özel İskemik İnme Tedavisi: Türk Beyin Damar Hastalıkları Derneği İnme Tanı Ve Tedavi Kılavuzu – 2015. Türk Beyin Damar Hastalıkları Dergisi, 21, 2, 93-98. DOI: 10.5505/tbdhd.2015.72692.
7. Putaala, J. (2020). Ischemic stroke in young adults. Continuum (Minneap Minn), 26, 2, 386-414. DOI: 10.1212/CON.0000000000000833.
8. Sanders, B. D., Davis, M. G., Holley, S. L. & Phillippi, J. C. (2018). Pregnancy-associated stroke. Journal Midwifery Womens Health, 63,1, 23-32. DOI: 10.1111/jmwh.12720.
9. Teron, I., Müh, . S. & Katz, J. M. (2018). Causes and treatment of acute ıschemic stroke during pregnancy. Current Treatment Options in Neurology, 20, 6, 21. DOI: 10.1007/s11940-018-0506-5.
10. Türk, Ü., Yorulmaz, S., Gözkaya, O., Ergün, U. ve Gökmen, B. (1993). Dört vaka nedeniyle gebelikte gözlenen serebrovasküler hadiseler. Türkiye Klinikleri Jinekoloji Obstetrik, , 3, 207-211

BÖLÜM 9

KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI VE GEBELİK

Sevda Korkut Öksüz, Elif Çömlekçi

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarını sayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının etyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının epidemiyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının patofizyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının belirti ve bulgularını ayırt edebilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının gebeliğe etkisini açıklayabilme,
- ✓ Gebeliğin kas iskelet sistemi hastalıklarına etkisini açıklayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının tedavi ve bakımını açıklayabilme,
- ✓ Kas iskelet sistemi hastalıklarının gebelikte tedavi ve bakımını açıklayabilmedir.

KAYNAKLAR

Bel Ağrısı

1. Beyaz, E. A., & Özcan, E. (2005). Gebelikte Görülen Kas İskelet Sistemi Kaynaklı Ağrılar ve Tedavi Yaklaşımları. Türk Fizyoterapist Tıp Rehabilitasyon Dergisi. 51(2):65-68.
2. İşbir, G.G. (2016). Kas İskelet Sistemi Problemleri (Soğukpınar, N. Çev. Ed.). Gebelikte Tıbbi Problemler: Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss: 154-155.
3. Mamuk, R., & Şahin, N. H. (2019). Gebelikle İlişkili Bel Ağrısı. Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, *2*(3), 13-25.
4. Nabiyev, V., Ayhan, S., & Acaroğlu, E. (2015). Bel Ağrısında Tanı ve Tedavi Algoritması. Totbid Dergisi, *14*, 242-251. https://doi: 10.14292/totbid.dergisi.2015.40
5. Nacır, B., Karagöz, H., & Rana Erdem, A. (2009). Gebelikte Görülen Bel Ağrıları. Turkish Journal of Rheumatology, 24(1).
6. Önerdir, B. (2022). Mekanik ve İnflamatuar Bel Ağrısı İndeksinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, Kronik Bel Ağrısında Mekanik ve İnflamatuar Komponente Göre Dizabilite ve Fiziksel Performansın Değerlendirilmesi. Master's thesis, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
7. Özgen, M. (2020). Bel Ağrılı Hastalarımızın Değerlendirilmesi. Osmangazi Tıp Dergisi, *42*(6), 659-664. https://doi.org/10.20515/otd.546836
8. Ustabaşıoğlu, F. (2023). Sakroiliak Eklem Disfonksiyonunun Tanı ve Tedavisi. Sağlık & Bilim 2022: Güncel Tıp-IV, 57.
9. Yazar, T., & Altun, N. (2007). Dejeneratif Omurga Hastalıkları. Türk Omurga Derneği, 349-370.
10. Yücel, U. (2020). Gebelik ve İskelet Sistemi Hastalıkları. Karaca Saydam B.& Soğukpınar, N. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 535-539.

Pelvik Kuşak Ağrısı

1. Atalay, E.N. (2021). 3.Trimesterdeki Pelvik Kuşak Ağrısı Olan Gebelerin Uterin Arter Doppler Bulgularının Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık, Bolu Abbant İzzet Baysal Üniversitesi.
2. Calguneri, M., Bird, H. A., & Wright, V. (1982). Changes in Joint Laxity Occurring During Pregnancy. Annals of the Rheumatic Diseases, *41*(2), 126-128.
3. Caroci, A. D. S., Riesco, M. L. G., Rocha, B. M. C., Ventura, L. D. J., & Oliveira, S. G. (2015). Evaluation of Perineal Muscle Strength in the First Trimester of Pregnancy. Revista Latino-Americana De Enfermagem, *22*, 893-901. https://doi.org/10.1590/0104-1169.3600.2492
4. Casagrande, D., Gugala, Z., Clark, S. M., & Lindsey, R. W. (2015). Low Back Pain and Pelvic Girdle Pain in Pregnancy. JAAOS-Journal of the American Academy of Orthopaedic Surgeons, *23*(9), 539-549. https://doi.org/10.5435/JAAOS-D-14-00248
5. Damen, L., Buyruk, H. M., Güler-Uysal, F., Lotgering, F. K., Snijders, C. J., & Stam, H. J. (2001). Pelvik kuşak ağrısına ait kaynak 5'in sonundaki doi: https://doi.org/10.1080/obs.80.11.1019.1024
6. Damen, L., Buyruk, H. M., Güler-Uysal, F., Lotgering, F. K., Snijders, C. J., & Stam, H. J. (2002). The Prognostic Value of Asymmetric Laxity of the Sacroiliac Joints in Pregnancy-Related Pelvic Pain. Spine, *27*(24), 2820-2824.
7. İşbir, G.G. (2016). Kas İskelet Sistemi Problemleri (Soğukpınar, N. Çev. Ed.). Gebelikte Tıbbi Problemler: Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss: 158-159.

8. Kanakaris, N. K., Roberts, C. S., & Giannoudis, P. V. (2011). Pregnancy-Related Pelvic Girdle Pain: an update. BMC medicine, *9*, 1-15. https://doi.org/10.1186/1741-7015-9-15
9. Mackenzie, J., Murray, E., & Lusher, J. (2018). Women's Experiences of Pregnancy Related Pelvic Girdle Pain: a systematic review. Midwifery, *56*, 102-111. https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.10.011
10. Maclennan, A., Nıcholson, R., Green, R., & Bath, M. (1987). Serum Relaxin and Pelvic Pain of Pregnancy. Survey of Anesthesiology, *31*(2), 96.
11. Norén, L., Östgaard, S., Johansson, G., & Östgaard, H. C. (2002). Lumbar Back and Posterior Pelvic Pain During Pregnancy: a 3-year follow-up. European Spine Journal, *11*, 267-271. https://doi.org/10.1007/s00586-001-0357-7
12. Peschers, U., Schaer, G., Anthuber, C., Delancey, J. O., & Schuessler, B. (1996). Changes in Vesical Neck Mobility Following Vaginal Delivery. Obstetrics & Gynecology, *88*(6), 1001-1006.
13. Sarıkaya, E., Yılmaz, S., & Okumuş, M. (2014). Pregnancy-Related Pelvic Girdle Pain. Gynecology Obstetrics & Reproductive Medicine, *20*(2), 122-125.
14. Vermani, E., Mittal, R., & Weeks, A. (2010). Pelvic Girdle Pain and Low Back Pain in Pregnancy: a review. Pain Practice, *10(*1), 60-71. https://doi.org/10.1111/j.1533-2500.2009.00327.x
15. Vleeming, A., Albert, H. B., Östgaard, H. C., Sturesson, B., & Stuge, B. (2008). European Guidelines for the Diagnosis and Treatment of Pelvic Girdle Pain. European Spine Journal, 17, 794-819. https://doi.org/10.1007/s00586-008-0602-4
16. Walters, C., West, S., & Nippita, T. A. (2018). Pelvic Girdle Pain in Pregnancy. Australian Journal of General Practice, *47*(7), 439-443.
17. Wuytack, F., Begley, C., & Daly, D. (2020). Risk Factors for Pregnancy-Related Pelvic Girdle Pain: a scoping review. BMC pregnancy and childbirth, *20*, 1-14. https://doi.org/10.1186/s12884-020-03442-5

Diastazis Rekti

1. Akram, J., & Matzen, S. H. (2014). Rectus Abdominis Diastasis. Journal of Plastic Surgery and Hand Surgery, *48*(3), 163-169. https://doi.org/10.3109/2000656X.2013.859145
2. Brandon, C.H. (2014). Musculoskeletal imaging in the pregnant and postpartum patient. (Fitzgerald, C.M. & Segal, N.A. Ed.) Musculoskeletal health in pregnancy. Newyork, NY: Springer, pp. 41-60.
3. Çintesun,E., Aydoğdu, M., & Çelik, Ç. (2020). Diyastazis Rekti ile Doğumun İkinci İlişkinin Araştırılması. Perinatoloji Dergisi, *28*(1), 23-27. https://doi.org/10.2399/prn.20.0281006
4. Ercan, S. (2019). Gebelik Döneminde Sık Karşılaşılan Kas-İskelet Sistemi Yaralanmaları. Türkiye Klinikleri, 63-8.
5. İşbir, G.G. (2016). Kas İskelet Sistemi Problemleri (Soğukpınar, N. Çev. Ed.). Gebelikte Tıbbi Problemler: Ebeler İçin El Kitabı. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss: 156-157.
6. Koçak, Y. Ç., Habibe, B. A. Y., & Can, H. Ö. (2020). Doğum Sonu Muayenede Farkındalık: Diastazis Rekti ve Bakımı. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, *23*(2), 304-310. https://doi.org/10.17049/ataunihem.458866
7. Michalska, A., Rokita, W., Wolder, D., Pogorzelska, J., & Kaczmarczyk, K. (2018). Diastasis Recti Abdominis-Review of Treatment Methods. Ginekologia Polska, *89*(2), 97-101. https://doi.org/10.5603/GP.a2018.0016
8. Yücel, U. (2020). Gebelik ve İskelet Sistemi Hastalıkları. Karaca Saydam B.& Soğukpınar, N. (Ed.) Doğum Öncesi Bakım, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 540-541.

Karpal Tünel Sendromu

1. Arıkan, E. B., ve Özcan, E. (2005). Gebelikte görülen kas-iskelet sistemi kaynaklı ağrılar ve tedavi yaklaşımları. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 51(2), 65-68.
2. Assmus, H., & Hashemi, B. (2000). Surgical treatment of carpal tunnel syndrome in pregnancy: results from 314 cases. *Der Nervenarzt*, *71*(6), 470-473.
3. Bahrami, M., Rayegani, S. M., Fereidouni, M., & Baghbani, M. (2005). Prevalence and severity of carpal tunnel syndrome (CTS) during pregnancy. *Electromyography and clinical neurophysiology*, *45*(2), 123-125.
4. Çataltepe, A., ve Çimen, O. (2022). Karpal tünel cerrahisinde mini insizyonun sınırlı insizyondan üstün olduğuna dair herhangi bir kanıt var mı?. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *48*(1), 53-58.
5. Ekman-Ordeberg, G., Salgeback, S., & Ordeberg, G. (1987). Carpal tunnel syndrome in pregnancy: A prospective study. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, *66*(3), 233-235.
6. Fitzgerald, C. M., & Segal, N. A. (Eds.). (2015). *Musculoskeletal health in pregnancy and postpartum: An evidence-based guide for clinicians*. Springer.
7. Heckman, J. D., & Sassard, R. (1994). Musculoskeletal considerations in pregnancy. *JBJS*, *76*(11), 1720-1730.
8. Marshall, S. C., Tardif, G., & Ashworth, N. L. (2007). Local corticosteroid injection for carpal tunnel syndrome. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (2).
9. O'Connor, D., Marshall, S. C., Massy-Westropp, N., Pitt, V., & Cochrane Neuromuscular Group. (1996). Non-surgical treatment (other than steroid injection) for carpal tunnel syndrome. *Cochrane Database of systematic reviews*, *2017*(12).
10. Padua, L., Aprile, I., Caliandro, P., Mondelli, M., Pasqualetti, P., & Tonali, P. A. (2002). Carpal tunnel syndrome in pregnancy: multiperspective follow-up of untreated cases. *Neurology*, *59*(10), 1643-1646.
11. Pazzaglia, C., Caliandro, P., Aprile, I., Mondelli, M., Foschini, M., Tonali, P. A., ... & Italian CTS and others entrapment Study Group. (2005). Multicenter study on carpal tunnel syndrome and pregnancy incidence and natural course. In: Alexandre, A., Bricolo, A., Millesi, H. (eds) Advanced Peripheral Nerve Surgery and Minimal Invasive Spinal Surgery. *Acta Neurochirurgica*, 97. Springer, Vienna. https://doi.org/10.1007/3-211-27458-8_9
12. Ritchie, J. R. (2003). Orthopedic considerations during pregnancy. *Clinical obstetrics and gynecology*, 46(2), 456-466.
13. Ulvi, H., Yiğiter, R., Aygül, R., ve Varoğlu, A. O. (2004). Karpal tünel sendromunda tanı ve tedavi yaklaşımları. *Van Tıp Dergisi*, *11*(4), 155-160.
14. Voitk, A. J., Mueller, J. C., Farlinger, D. E., & Johnston, R. U. (1983). Carpal tunnel syndrome in pregnancy. *Canadian Medical Association Journal*, *128*(3), 277.

De Quervain's Tenosinoviti

1. Avci, S., Yilmaz, C., ve Sayli, U. (2002). Comparison of nonsurgical treatment measures for de Quervain's disease of pregnancy and lactation. *The Journal of hand surgery*, *27*(2), 322-324.
2. Borg-Stein, J., & Dugan, S. A. (2007). Musculoskeletal disorders of pregnancy, delivery and postpartum. *Physical medicine and rehabilitation clinics of North America*, *18*(3), 459-476.
3. Capasso, G., Testa, V., Maffulli, N., Turco, G., & Piluso, G. (2002). Surgical release of de Quervain's stenosing tenosynovitis postpartum: can it wait?. *International orthopaedics*, *26*, 23-25.

4. Çırak, Y., ve Uygur, F. (2014). De Quervain tenosinovitinin konservatif tedavisinde iki splintin etkinliğinin karşılaştırılması. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation*, *1*(1), 9-16.
5. Fitzgerald, C. M., & Segal, N. A. (Eds.). (2015). *Musculoskeletal health in pregnancy and postpartum: An evidence-based guide for clinicians*. Springer.
6. Heckman, J. D., & Sassard, R. (1994). Musculoskeletal considerations in pregnancy. *JBJS*, *76*(11), 1720-1730.
7. Moore, J. S. (1997). De Quervain's tenosynovitis: stenosing tenosynovitis of the first dorsal compartment. *Journal of occupational and environmental medicine*, 990-1002.
8. Schumacher, H. R., Dorwart, B. B., & Korzeniowski, O. M. (1985). Occurrence of De Quervain's tendinitis during pregnancy. *Archives of internal medicine*, *145*(11), 2083-2084.
9. Spencer, J., Gonzalez III, L. S., & Barnhart, D. (2001). Medications in the breast-feeding mother. *American Family Physician*, *64*(1), 119.

Kalçanın Geçici Osteoporoz

1. Arayssi, T. K., Tawbi, H. A., Usta, I. M., & Hourani, M. H. (2003). Calcitonin in the treatment of transient osteoporosis of the hip. In *Seminars in arthritis and rheumatism*. WB Saunders, 32(6), 388-397.
2. Abdulhak, A. A. B., Ba-Mougadam, F. A., Al-Nakshabandi, N. A., & Al-Tannir, M. A. (2011). Transient osteoporosis of the hip/bone marrow edema syndrome with soft tissue involvement: a case report. *Oman Medical Journal*, *26*(5), 353.
3. Curtiss Jr, P. H., & Kincaid, W. E. (1959). Transitory demineralization of the hip in pregnancy: a report of three cases. *JBJS*, *41*(7), 1327-1333.
4. Daniel, R. S., Farrar, E. K., Norton, H. R., & Nussbaum, A. I. (2009). Bilateral transient osteoporosis of the talus in pregnancy. *Osteoporosis international*, *20*, 1973-1975.
5. Diwanji, S. R., Cho, Y. J., Xin, Z. F., & Yoon, T. R. (2008). Conservative treatment for transient osteoporosis of the hip in middle-aged women. *Singapore Med J*, *49*(1), 17-21.
6. Emami, M. J., Abdollahpour, H. R., Kazemi, A. R., & Vosoughi, A. R. (2012). Bilateral subcapital femoral neck fractures secondary to transient osteoporosis during pregnancy: a case report. *Journal of Orthopaedic Surgery*, *20*(2), 260-262.
7. Fokter, S. K., & Vengust, V. (1997). Displaced subcapital fracture of the hip in transient osteoporosis of pregnancy: a case report. *International orthopaedics*, *21*, 201-203.
8. Kalkwarf, H. J., & Specker, B. L. (2002). Bone mineral changes during pregnancy and lactation. *Endocrine*, *17*, 49-53.
9. Kim, Y. L., Nam, K. W., Yoo, J. J., Hong, S. H., & Kim, H. J. (2010). CT evidence for subchondral trabecular injury of the femoral head in transient osteoporosis of the hip: a case report. *Journal of Korean medical science*, *25*(1), 192-195.
10. Niimi, R., Sudo, A., Hasegawa, M., Fukuda, A., & Uchida, A. (2006). Changes in bone mineral density in transient osteoporosis of the hip. *The Journal of Bone and Joint Surgery. British volume*, *88*(11), 1438-1440.
11. Rajak, R., & Camilleri, J. (2011). An unusual cause of hip pain. *Case Reports*, *2011*
12. Ribera Zabalbeascoa, J., Santos Rodas, A., Mella Sousa, M., Uceda Carrascosa, P., & Benito Caparros, M. (1999). Transient osteoporosis of the hip. *International orthopaedics*, *23*, 244-246.
13. Rozenbaum, M., Boulman, N., Rimar, D., Kaly, L., Rosner, I., & Slobodin, G. (2011). Uncommon transient osteoporosis of pregnancy at multiple sites associated with cytomegalovirus infection:

is there a link?. *The Israel Medical Association journal: IMAJ*, *13*(11), 709-711.

14. Spinarelli, A., Patella, V., Speciale, D., Petrera, M., Vittore, D., Pesce, V., & Patella, S. (2009). Hip fracture in a patient affected by transient osteoporosis of the femoral head during the last trimester of pregnancy. *Orthopedics (Online)*, *32*(5), 365.
15. Uematsu, N., Nakayama, Y., Shirai, Y., Tamai, K., Hashiguchi, H., & Banzai, Y. (2000). Transient osteoporosis of the hip during pregnancy. *Journal of Nippon Medical School*, *67*(6), 459-463.
16. Ververidis, A. N., Drosos, G. I., Kazakos, K. J., Xarchas, K. C., & Verettas, D. A. (2009). Bilateral transient bone marrow edema or transient osteoporosis of the knee in pregnancy. *Knee Surgery, Sports Traumatology, Arthroscopy*, *17*, 1061-1064.
17. Willis-Owen, C. A., Daurka, J. S., Chen, A., & Lewis, A. (2008). Bilateral femoral neck fractures due to transient osteoporosis of pregnancy: a case report. *Cases Journal*, *1*, 1-3.

BÖLÜM 10

BESLENME İLE İLİŞKİLİ HASTALIKLAR VE GEBELİK

Hikmet Bayam

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkları sıralayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların etyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların epidemiyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların patofizyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların belirti ve bulgularını ayırt edebilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların gebeliğe etkisini açıklayabilme,
- ✓ Gebeliğin beslenme ile ilişkili hastalıklara etkisini açıklayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların tedavi ve bakımını açıklayabilme,
- ✓ Beslenme ile ilişkili hastalıkların gebelikte tedavi ve bakımını açıklayabilmedir.

kademeli olarak artırmaktır. Başlangıçta tahminî enerji ihtiyacının %130'unun alınması önerilir. Bu hedefe ulaşmak, haftada yaklaşık iki kez günde 100-200 kcal'lik kademeli artışlarla elde edilmelidir. İlk üç aylık dönemde, fetal büyüme ve gelişmeyi desteklemek için ek kilokalorilere gerek yoktur. Annenin enerji depolarının dolması nedeniyle annenin haftada bir ila iki pound kilo alması beklenebilir. İkinci ve üçüncü trimesterlerde fetüsün gereksinimlerini karşılamak için enerji alımı, annenin beslenme ihtiyacının ötesine geçmelidir. Vücut kompozisyonu, bazal metabolizma hızı ve fiziksel aktivite dâhil enerji harcamasındaki değişikliklere uyum sağlamak için tahminî enerji ihtiyaçlarının sık sık yeniden hesaplanması gerekir.

BN tedavisinin birincil amacı, aşırı yeme çıkarma olaylarını, yeme kısıtlamasını bozarak alımın daha tutarlı hâle gelmesini sağlamak ve istikrarlı bir enerji ve besin kaynağı elde etmek için diğer telafi edici davranışları durdurmaktır. İlk trimesterde ek enerji gerekmediğinde vücut ağırlığının stabilizasyonu kritiktir. Tahminî enerji ihtiyacının yaklaşık %100-130'u gebelik öncesi BKİ, ağırlık dalgalanmaları ve fiziksel aktivitenin enerji harcamasına bağlı olarak önerilir. İkinci ve üçüncü trimester boyunca ek enerji alımı önerilen artışlarla eşleşmelidir. Aşırı kilolu veya obez olan BN'li kadınlarda enerji alım seviyeleri belirlenirken bu koşullara özgü diyet önerileri de dikkate alınmalıdır. Hem AN hem de BN'deki toplam enerjinin makro besin dağılımı, %45-65 karbonhidrat, %10-35 protein ve %20-35 diyet yağı veya lipidlerinden oluşmalıdır. Yiyeceklerden tiksinme, mide-bağırsak şikâyetleri, devam eden aşırı yeme çıkarma dönemleri veya diğer sorunlara bağlı olarak düzenlemeler gerekebilir.

AN veya BN'li gebe kadınlarda vitamin ve mineral takviyesi önerilir. Yetişkin kadınlar için mikrobesinler için diyet referans alımının %100'ünü karşılayan ancak %100'ünü aşmayan bir doğum öncesi takviyesinin, gıda bazlı besinlerin tüketimine izin vermesi ve aşırı yemekten potansiyel olarak meydana gelebilecek aşırı alımlardan kaçınması önerilir. Spesifik mikro besin alımının vurgulanması, bu besinlerin optimal fetal büyüme ve gelişme ile ilişkisini vurgulamak için önemlidir.

KAYNAKLAR

Preeklampsi

1. Abalos E, Duley L, Steyn DW, Henderson-Smart DJ (2001) Antihypertensive drug therapy for mild to moderate hypertension during pregnancy. Cochrane Database Syst Rev 2.
2. Akalın ve ark. (2018) Preeklampside Tanı ve Hemşirelik Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar. Journal of Human Rhythm 2018;4(2):88-97.
3. American College of Obstetricians and Gynecologists (2001) ACOG practice bulletin. Chronic hypertension in pregnancy, no. 29. Obstet Gynecol 98(Suppl):177–185.

4. American College of Obstetricians and Gynecologists (2002) ACOG practice bulletin no. 33: Diagnosis and management of preeclampsia and eclampsia. Obstet Gynecol 99:159–167.
5. Davison JM, Homuth V, Jeyabalan A, Conard KP, Karumanchi SA, Quaggin S, Dechend R, Luft FC (2004) New aspects in the pathophysiology of preeclampsia. J Am Soc Nephrol 15:2440–2448.
6. Dekker GA, Sibai BM (1998) Etiology and pathogenesis of preeclampsia: current concepts. Am J Obstet Gynecol 179:1357–1375.
7. Duley L, Gulmezoglu AM, Henderson-Smart DJ (2003) Magnesium sulfate and other anticonvulsants for women with pre-eclampsia. Cochrane Database Syst Rev 2.
8. Duley L, Henderson-Smart DJ (2002) Drugs for treatment of very high blood pressure during pregnancy. Cochrane Database Syst Rev 4.
9. Esplin MS, Fausett MB, Fraser A, Kerber R, Mineau G, Carrillo J, Varner MW (2001) Paternal and maternal components of the predisposition to preeclampsia. N Engl J Med 344:867–872.
10. Levine RJ, Thadhani R, Quian C, Lam C, Lim KH, Yu KF, Blink AL, Sachs BP, Epstein FH, Sibai BM, Sukhatme VP, Karumanchi SA (2005) Urinary placental growth factor and the risk of preeclampsia. J Am Med Assoc 293:77–85.
11. Lin J, August P (2005) Genetic thrombophilias and preeclampsia: a meta-analysis. Obstet Gynecol 105:182–192.
12. Mackay AP, Berg CJ, Atrash HK (2001) Pregnancy-related mortality from preeclampsia and eclampsia. Obstet Gynecol 97:533–538.
13. Magee LA, Duley L (2003) Oral beta-blockers for mild to moderate hypertension during pregnancy. Cochrane Database Syst Rev 3.
14. McMaster MT, Zhou Y, Fisher SJ (2004) Abnormal placentation and the syndrome of preeclampsia. Semin Nephrol 24:540–547.
15. Merviel P, Carbillon L, Challier JC, Rabreau M, Beaufils M, Uzan S (2004) Pathophysiology of preeclampsia: links with implantation disorders. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol 115:134–147.
16. Migini LE, Latthe PM, Villar J, Kilby MD, Carroli G, Khan KS (2005) Mapping the theories of preeclampsia: the role of homocysteine. Obstet Gynecol 105:411–425.
17. Milne F, Redman C, Walker J, Baker P, Bradley J, Cooper C, de Swiet M, Fletcher G, Jokinen M, Murphy D, Nelson-Piercy C, Osgood V, Robson S, Shennan A, Tuffnell A, Twaddle S, Waugh J (2005) The pre-eclampsia community guideline (PRECOG): how to screen for and detect onset of preeclampsia in the community. Brit Med J 330:576–580.
18. Morgan T, Ward K (1999) New insights into the genetics of pre-eclampsia. Semin Perinatol 23:14–23.
19. National Heart Lung and Blood Institute (2000) National High Blood Pressure Education Program Working Group Report on High Blood Pressure in Pregnancy. Am J Obstet Gynecol 183:1–S22.
20. Roberts JM, Cooper DW (2001) Pathogenesis and genetics of preeclampsia. Lancet 357:53–56.
21. Rodriquez-Thompson D, Lieberman ES (2001) Use of a random urinary protein-to-creatinine ratio for the diagnosis of significant proteinuria during pregnancy. Obstet Gynecol 185:808–811.
22. Sibai, BM (2004) Magnesium sulfate prophylaxis in preeclampsia: Lessons learned from recent trials. Am J Obstet Gynecol 190:1520–1526.
23. The Magpie Trial Collaborate Group (2002) Do women with pre-eclampsia, and their babies, benefit from magnesium sulphate? The Magpie Trial: a randomized placebo-controlled trial. Lancet 359:1877–1890.

24. US Preventative Services Task Force (1996) Guide to clinical preventative services, 2nd ed,. Williams and Wilkins, Baltimore, Md. Available via http://www.ahrq.gov/clinic/uspstfix.htm.
25. WHO Maternal mortality Fact sheet Updated 2018 Erişim: 8 Mart 2023 http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/.
26. Witlin AG, Sibai BM (1998) Magnesium sulfate therapy in preeclampsia and eclampsia. Obstet Gynecol 92:883–889.
27. World Health Organization (2005). The World Health Report. Make Every Mother and Child Count Geneva, World Health Organization. WHO Press, Genova.

Gestasyonel Diyabetes Mellitüs

1. Aktün LH, Uyan D, Yorgunlar B, Acet M. (2015). Gestational diabetes mellitus screening and outcomes. J Turk Ger Gynecol Assoc.16(1): 25-9.
2. American College of Obstetricians and Gynecologists (2001) Gestational diabetes mellitus. Practice bulletin no. 30. Obstet Gynecol 8:525–538.
3. American Diabetes Association (2004) Position statement. Gestational diabetes mellitus. Diabetes Care 27(Suppl 1):88–S90.
4. American Diabetes Association (2007) Total prevalence of diabetes and prediabetes. Available at http://www.diabetes.org/diabetes-statistics/prevalence.jsp.
5. American Dietetic Association (2001) Medical nutrition therapy evidence-based guides for practice: nutrition practice guidelines for gestational diabetes mellitus [CD-ROM]. American Dietetic Association, Chicago, Ill.
6. Ceylan, Y., & Erkılınç, G. (1993). Gebelik Diabeti Etyoloji ve Gebelik Sonrası Prognoz. Perinatoloji Dergisi, *1*: 113-117.
7. DeSisto CL, Kim SY, Sharma AJ. (2014). Prevalence estimates of gestational diabetes mellitus in the United States, Pregnancy Risk Assessment Monitoring System (PRAMS), 2007-2010. Prev Chronic Dis. 11:E104. This is the most recent national data on GDM prevalence use PRAMS across 4 years period.
8. Edmond A Ryan, Mary J O'Sullivan and Jay S Skyler: (1985). In sulin action during pregnancy Diabetes 34:380.
9. Expert Committee on the Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus: Report of the Expert Committee on the Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus. Diabetes Care 2000;23 (Suppl. 1): 4- 19.
10. Liwei C, Rachel M, Adaire C, Gang H. (2016). Gestational diabetes mellitus: its epidemiology and implication beyond pregnancy. Curr Epidemiol Rep. 3:11.
11. Lois Javanovic-Peterson and Charles M Peterson: Pregnan cy in the diabetic woman. Endockrinology and Metabolism Clin ics of North America. 21:2,1992.
12. Mark B London, Steven G Gabbe: (1992). Diabetes Mellitus and pregnancy. Obstetrik and Gynecol. Climes of North America. 19:4.
13. Martin JA, Hamilton BE, Sutton PD, Venture SJ, Menacker F, Munson ML (2004) Births: final data for 2002. Natl Vital Stat Rep 52:1–113.
14. McLaughlin GB, Cheng YW, Caughey AB (2006) Women with one elevated 3-h glucose tolerance test value: are they at risk for adverse perinatal outcome? Am J Obstet Gynecol 194: 16–e19.
15. Thomas AM, Gutierrez YM (2005) American Dietetic Association guide to gestational diabetes mellitus. American Dietetic Association Chicago, Ill.

Obezite

1. Cedergren MI (2004) Maternal morbid obesity and the risk of adverse pregnancy outcome. Obstet Gynecol 103:219–224.
2. Foreyt JP, Poston WS (1998) Obesity: a never-ending cycle? Int J Fertil Womens Med 43:111–116.
3. Grenman S, Ronnemaa T, Irjala K, Kaihola HL, Gronroos M (1986) Sex steroid, gonadotropin, cortisol, and prolactin levels in healthy, massively obese women: Correlation with abdominal fat cell size and effect of weight reduction. J Clin Endocrinol Metab 63:1257–1261.
4. Guzick DS, Wing R, Smith D, Berga SL, Winters SJ (1994) Endocrine consequences of weight loss in obese, hyperandrogenic, anovulatory women. Fertil Steril 61:598–604.
5. Hedley AA, Ogden CL, Johnson Dl, Carroll MD, Curin LR, Flegal KM (2004) Prevalence of overweight and obesity among US children, adolescents, and adults, 1999–2002. J Am Med Assoc 291:2847–2850.
6. Howe G, Westhoof C, Vessey M, Yeates D (1985) Effects of age, cigarette smoking, and other factors on fertility: findings in a large prospective study. Br Med J 290:1697–1700.
7. Institute of Medicine (1990) Nutrition During Pregnancy. Part I. Weight Gain. Part II. Dietary Supplements. Committee on Nutritional Status during Pregnancy and Lactation. National Academy Press, Washington, D.C.
8. Kim SY, Dietz PM, England L, Morrow B, Callaghan WM (2007)Trends in prepregnancy obesity in nine states, 1993–2003. Obesity 25:986–993.
9. Lake JK, Power C, Cole TJ (1997) Women's reproductive health: the role of body mass index in early and adult life. Int Obes Rel Metab Disord 21:432–438.
10. Lashen H, Fear K, Sturdee DW (2004) Obesity is associated with increased risk of first trimester and recurrent miscarriage: matched case control study. Hum Reprod 19:1644–1646.
11. Maheshwari A, Stofberg l, Bhattacharya S (2007) Effect of overweight and obesity on assisted reproductive technology—a systematic review. Hum Reprod Update 13:433–434.
12. Norman RJ, Noakes M, Wu R, Davies MJ, Moran L, Wang JX (2004) Improving reproductive performance in overweight/obese women with effective weight management. Hum Reprod Update, 10:267–280.
13. Rich-Edwards JW, Manson JE, Goldman MD (1992) Body mass index at age 18 years and the risk of subsequent ovulatory infertility. Am J Epidemiol 5:247–250.
14. Sarwer DB, Allison KC, Gibbons LM, Markowitz JT, Nelson DB (2006) Pregnancy and obesity: A review and agenda for future research. J Womens Health 15:720–733.
15. World Health Organization (1997) Obesity: preventing and managing the global epidemic. Report of a WHO consultation presented at the World Health Organization: 3–5 June, Geneva, Switzerland. Publication WHO/NUT/NCD/98.1

Yeme Bozuklukları

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Association Publishing; 2013.
2. Bulik CM, Sullivan PF, Wade TD, Kendler KS. (2000). Twin studies of eating disorders: a review. Int J Eat Disord. 27:1–20.
3. Culbert KM, Racine SE, Klump KL (2015). Research review: what have we learned about the causes of eating disorders–a synthesis of sociocultural, psychological, and biological research. J Child Psychol Psychiatry. 56:1141–64.

4. Harrington BC, Jimerson M, Haxton C, Jimerson DC. (2015). Initial evaluation, diagnosis, and treatment of anorexia nervosa and bulimia nervosa. Am Fam Physician. 91:46–52.
5. Hinney A, Volckmar AL.(2013) Genetics of eating disorders. Curr Psychiatry Rep. 15:423.e1–9.
6. Micali N, Field AF, Treasure JL, Evans DM. (2015). Are obesity risk genes associated with binge eating in adolescence? Obesity. ;23:1729–36.
7. Patel P, Wheatcroft R, Park RJ, Stein A. The children of mothers with eating disorders. Clin Child Fam Psychol Rev. 2002;5:1–19.
8. Rodino IS, Byrne S, Sanders KA. (2016). Disordered eating attitudes and exercise in women undergoing fertility treatment. Aust N Z J Obstet Gynaecol. 56:82–7.
9. Smink FRE, van Hoeken D, Hoek HW. (2012). Epidemiology of eating disorders: incidence, prevalence and mortality rates. Curr Psychiatry Rep. 14:406–14.
10. Stein AD, Ravelli AC, Lumey LH. (1995). Famine, third–trimester pregnancy weight gain, and intrauterine growth: the Dutch Famine Birth Cohort Study. Hum Biol. 67:135–50
11. Stewart DE, Robinson E, Goldbloom DS, Wright C. (1990). Infertility and eating disorders. Am J Obstet Gynecol. 163:1196–9.
12. Trace SE, Baker JH, Penas-Lledo E, Bulik CM. (2013). The genetics of eating disorders. Annu Rev Clin Psychol. 9:589–620.
13. Wolfe BE. (2005). Reproductive health in women with eating disorders. J Obstet Gynecol Neonatal Nurs. 34:255–63.

BÖLÜM 11

ENFEKSİYON HASTALIKLARI VE GEBELİK

Sümeyye Ahi

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının bulaş yolunu açıklayabilme,
- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının epidemiyolojik özelliklerini sıralayabilme,
- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının patofizyolojisini açıklayabilme,
- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının belirti ve bulgularını sıralayabilme,
- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının gebeliğe etkisini açıklayabilme,
- ✓ Gebeliğin enfeksiyon hastalıklarına etkisini açıklayabilme,
- ✓ Enfeksiyon hastalıklarının tedavisini açıklayabilme,
- ✓ Gebelikte enfeksiyon hastalıklarının tedavisini açıklayabilmedir.

Ancak son trimesterdeki gebelerin fetal hareketleri takip etmesi istenir. Eğer gebede fetal hareketlerde azalma veya hissedememe, 39 derece üzeri ateş, nefes darlığı gibi semptomlar izlenirse en yakın sağlık kuruluşuna başvurmalıdır.

Gebelikte bağışıklama: Dünya genelinde geliştirilmiş olan aşı çeşitlerinden T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından gebelik döneminde kullanım onayı olan iki aşı çeşidi vardır. Bunlar inaktif aşılar ve m-RNA ve DNA aşılarıdır. Aşıların; obstetrik komplikasyonlarda artışa sebep olmadığı, olumsuz maternal sonuçları artırmadığını gösteren çalışmalar mevcuttur.

KAYNAKLAR

Enfeksiyonlar

1. Çalışkan, C., & Özcebe, H. (2013). Afetlerde Enfeksiyon Hastalıkları Salgınları ve Kontrol Önlemleri. TAF Preventive Medicine Bulletin, 12(5). doi:10.5455/pmb1-1344684524
2. Karatay, G., Gürarslan Baş, N. (2020). Bulaşıcı Hastalıklar Epidemiyolojisi, Yönetimi ve Bakımı. Baş, K., Gürarslan Baş, N. (Ed.). Enfeksiyon Süreci, Nobel Tıp Kitabevi, Antalya, ss. 13-27.
3. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Mete, A.Ö. (Ed.) Gebelikte Değişen Fizyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkların Yatkınlık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 17-22.
4. Yoldaşcan, E.B. (2016). Enfeksiyon Hastalıkları Hemşireliği ve Epidemiyolojisi. Aytaç, N., Nazik, S. (Ed.). Hastalık Yapan Etkenler ve Temel Tanımları, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss. 13-18.

Sifiliz

1. Alfred, W., Crosby, J.R. (1969). The early history of syphilis: a reappraisal, American Anthropologist, 71, 2, 218-227. https://doi.org/10.1525/aa.1969.71.2.02a00020.
2. Cooper, J. M., & Sánchez, P. J. (2018). Congenital syphilis, Seminars in perinatology, 42, 3, 176–184. https://doi.org/10.1053/j.semperi. 2018.02.005.
3. Çabalak, M., Bal, T. (2020). HIV Pozitif Olgularda Viral Hepatit ve Sifiliz Koinfeksiyonu Seroprevalansının İrdelenmesi, Flora, 25, 3, 354-360. doi: 10.5578/flora.69247.
4. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Fışkın, G. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Bakteriyel Enfeksiyonlar, Vize yayıncılık, Ankara, ss. 378-379.
5. DermNET. (2015). "Syphilis" https://dermnetnz.org/topics/syphilis. (Erişim Tarihi: Haziran 30, 2022).
6. Medoro, A.K., & Sánchez, P.J. (2021). Syphilis in Neonates and Infants. Clinics in perinatology, 48, 2, 293–309. https://doi.org/10.1016/j.clp.2021.03.005.
7. Mehta, N., Bhari, N., & Gupta, S. (2022). Asian guidelines for syphilis. Journal of Infection and Chemotherapy, 28, 8, 1084-1091. doi: https://doi.org/10.1016/j.jiac.2022.04.023.
8. Merson, J. R., & Shehu, M. (2019). Syphilis, JAAPA: Official Journal of The American Academy of Physician Assistants, 32, 5, 59–60. doi.org/10.1097/01.JAA.0000554749.77547.b1.
9. Moline, H.R., Smith, J.F. (2016). The continuing threat of syphilis in pregnancy, Curr Opin Obstet Gynecol, 28, 2, 101–104. doi:10.1097/gco.0000000000000258.
10. Newberry, D. M. (2018). Special Series: Congenital Infections. Advances in Neonatal Care, 18, 6, 438-445. doi: 10.1097/ANC.0000000000000534.

11. Pessoa, L., & Galvão, V. (2011). Clinical aspects of congenital syphilis with Hutchinson's triad, BMJ vaka raporları, 1-3. https://doi.org/10.1136/bcr.11.2011.5130.
12. Schlueter, A,. Doshi, U., Garg, B., R. Hers, A., B. Caughey, A. (2021). Adverse pregnancy outcomes associated with maternal syphilis infection, Journal Matern Fetal Neonatal Medicine, 1–6. doi: 10.1080/14767058.2021.1895740.
13. Taşçı, A.İ. (2017). Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı. Betim yayınevi, İstanbul, ss. 214-215.
14. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Dayan, S. (Ed.) Sifiliz, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 79-89.
15. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yılmaz, Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Sifiliz, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 1123-1129.
16. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2022). "Cinsel Yolla ve Kan Yoluyla Bulaşan Hastalıklar Birimi". https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasicihastaliklar-birimler/cinsel-yolla-ve-kan-yoluyla-bula%C5%9Fan-hastal%C4%B1klar-birimi.html (Erişim Tarihi: Haziran 13, 2022).
17. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Koçak Tufan, Z., Çev. Ed.). İnfeksiyon Hastalıkları-Sifiliz, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss.1922-1929.
18. World Health Organization. (2017). Syphilis screening and treatment for pregnant women. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259003/9789241550093-eng.pdf (Erişim Tarihi: Haziran 13, 2022).
19. World Health Organization. (2022). "Global HIV, Hepatitis and Syphilis Program" https://www.who.int/teams/global-hiv-hepatitis-and-stis-programmes/stis/treatment/shortages-of-penicillin (Erişim Tarihi: Haziran 13, 2022).

Gonore

1. Altıntaş, Ö. & Yılmaz Tuğan, B. (2018). Oftalmia Neonatorum ve Yenidoğan Dönemi Göz Enfeksiyonları. Klinik Tıp Pediatri Dergisi, 10, 5, 6-13. https://dergipark.org.tr/en/pub/ktpd/issue/47808/602322 adresinden erişildi.
2. Ayvaz, G. & Kaygusuz, S. (2021). Cinsel yolla bulaşan hastalıkların tanı ve tedavisinde güncel yaklaşımlar, Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 23, 1, 143-156. doi: 10.24938/kutfd.884916
3. Centers for Disease Control and Prevention. (2020). "Sexually Transmitted Disease Surveillance 2020" https://www.cdc.gov/std/statistics/2020/figures.htm. (Erişim Tarihi: Haziran 25, 2022)
4. Centers for Disease Control and Prevention. (2020). "Sexually Transmitted Disease Surveillance 2020" https://www.cdc.gov/std/treatment-guidelines/gonorrhea-adults.htm. (Erişim Tarihi: Haziran 25, 2022)
5. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Fışkın, G. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Bakteriyel Enfeksiyonlar, Vize yayıncılık, Ankara, ss. 376-377.
6. Smolarczyk, K., et al. (2021). The Impact of Selected Bacterial Sexually Transmitted Diseases on Pregnancy and Female Fertility, International journal of molecular sciences, 22, 2170, 1-17. https://doi.org/10.3390/ijms22042170
7. St Cyr, S., et al. (2020). Update to CDC's Treatment Guidelines for Gonococcal Infection, 2020, MMWR. Morbidity and mortality weekly report, 69, 50, 1911–1916. https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6950a6
8. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Köksal, İ. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Gonore, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 1115-1123.

9. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2022). "Bulaşıcı Hastalıklar Listesi" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/gonore/liste/gonore.html. (Erişim Tarihi: Haziran 27, 2022)
10. Unemo, M., Seifert, H. S., Hook, E. W., Hawkes, S., Ndowa, F., & Dillon, J. R. (2019). Gonorrhoea. Nature reviews. Disease primers, 5, 79, 1-23. https://doi.org/10.1038/s41572-019-0128-6
11. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Uyar Güleç, G., Çev. Ed.). İnfeksiyon Hastalıkları, Ankara-Gonore, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss.1855-1861.
12. World Health Organization. (2022). "New partnership to combat antimicrobial resistance in-gonorrhoea" https://www.who.int/news/item/08-12-2021-new-partnership-to-combat-antimicrobial-resistance-in-gonorrhoea. (Erişim Tarihi: Haziran 27, 2022)

Klamidya

1. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Fışkın, G. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Bakteriyel Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 373-376.
2. Demirgöz Bal, M. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Dişsiz, M. (ED.). Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar ve Doğurganlığın Düzenlenmesi, Nobel yayınevi, Ankara, ss. 84-85.
3. Fuhler G.M. (2020). The immune system and microbiome in pregnancy. Best practice & research, Clinical gastroenterology, 44-45, 101671. https://doi.org/10.1016/j.bpg.2020.101671
4. Gürlek, B., Çolak, S., Yılmaz, B. (2020). Gebelikte Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıkların Yönetimi, İnsan Ritmi Dergisi, 6, 2, 53-73. https://dergipark.org.tr/en/pub/johr/issue/55228/723055 adresinden erişildi.
5. He, W., Jin, Y., Zhu, H., Zheng, Y., & Qian, J. (2020). Effect of Chlamydia trachomatis on adverse pregnancy outcomes: a meta-analysis, Archives of gynecology and obstetrics, 302, 3, 553–567. https://doi.org/10.1007/s00404-020-05664-6
6. Mylonas I. (2012). Female genital Chlamydia trachomatis infection: where are we heading? Archives of gynecology and obstetrics, 285, 5, 1271–1285. https://doi.org/10.1007/s00404-012-2240-7.
7. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Dayan, S. (Ed.) Gebelikte Değişen Fizyolojik ve Enfeksiyon Hastalıklarına Yatkınlık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 17-21.
8. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 335.
9. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2020). "Klamidya İstatistik" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/klamidya/klamidya-liste/klamidya-istatistik.html. (Erişim Tarihi: Haziran 29, 2022)
10. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2022). "Bildirimi Zorunlu hastalıklar Listesi" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasicihastaliklar-haberler/bildirimi-zorunlu-bulasici-hastaliklar-icd-10-tani-kodlari-listesinde-guncelleme-yapildi-2.html. (Erişim Tarihi: Haziran 30, 2022)
11. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Keske, Ş., Çev. Ed.). İnfeksiyon Hastalıkları-Klamidya, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss.1917-1921.

Toksoplazmozis

1. Beder, D., & Taşbent, F.E. (2020). Genel Özellikleri ve Laboratuvar Tanısı ile Toxoplasma gondii Enfeksiyonları, Türkiye Parazitolojii Dergisi, 44, 2, 94-101. doı: 10.4274/tpd.galenos.2020.6634.
2. Çetin, C., Özsürmeli, M., Sucu, M., Çetin, C., & Evruke, C. (2016). Gebelik ve Toksoplazma Enfeksiyonu, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 25, 4, 457-466. doi:10.17827/aktd.253537.
3. Dayan, S. (2022). Enfeksiyon Hastalıkları Tanı ve Tedavi El Kitabi. Toksoplazmoz. Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 171-174.

4. Dindar Demiray E. K., Alkan S., Barutçu A., Tahmaz A. (2022). Investigating the Toxoplasmosis Seroprevalence in Pregnant Women from Turkey by Pool Analyses Method, Pediatric Practice and Research, 10, 1, 16-21. Doi. 10.21765/pprjournal.1027715
5. Hurt, K., Kodym, P., Stejskal, D., Zikan, M., Mojhova, M., & Rakovic, J. (2022). Toxoplasmosis impact on prematurity and low birth weight, PloS one, 17, 1, 1-7. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262593.
6. Kazancı, F., Yurttutan, N., Çömez, A., & Yurttutan, S. (2021). Konjenital Toksoplazmozis: Bir Olgu Sunumu, Forbes Journal of Medicine, 2, 2, 127-130. doi: 10.5222/forbes.2021.77486.
7. Paquet, C., Yudin, M. H., & Society of Obstetricians and Gynaecologists of Canada (2013). Toxoplasmosis in pregnancy: prevention, screening, and treatment. Journal of obstetrics and gynaecology Canada, JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada: JOGC, 35, 1, 78–81. https://doi.org/10.1016/s1701-2163(15)31053-7.
8. Şenol Akın, M., Sarı, F., Alyamaç Dizdar, E., Tayman, C., &, Oğuz, Ş. (2020). Konjenital toksoplazmosiz, nadir bir olgu sunumu, Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 17, 2, 400-401. doi:10.38136/jgon.665945.
9. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Dayan, S. (Ed.) Gebelikte Değişen Fizyolojik ve Enfeksiyon Hastalıklarına Yatkınlık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 337-342.
10. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 316.
11. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Töre, O. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Toksoplazmozis, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 676-683.
12. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Cesur, S. Çev. Ed.). İnfeksiyon Hastalıkları- Toksoplazmozis, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2030-2038.
13. Wehbe, K., et al. (2022). Hygiene measures as primary prevention of toxoplasmosis during pregnancy: A systematic review. Journal of gynecology obstetrics and human reproduction, 51, 3, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.jogoh.2021.102300.

Sitomegalovirüs

1. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Fışkın, G. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Bakteriyel Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 405-407.
2. Çetinkaya, R.A. (2019). Gebelerde Sitomegalovirüs Seroprevalansı ve Türkiye'nin Dünyadaki Seroepidemiyolojik Durumu; Bir Meta-Analiz Araştırması, Flora, 24, 2, 119-130. doi: 10.5578/flora.67722.
3. Davis, N. L., King, C. C., & Kourtis, A. P. (2017). Cytomegalovirus infection in pregnancy. Birth defects research, 109, 5, 336–346. https://doi.org/10.1002/bdra.23601.
4. Kıray Baş, D.E. (2016). Konjenital Sitomegalovirus (CMV) Enfeksiyonu, Klinik Tıp Pediatri Dergisi, 8, 6, 5-9. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ktpd/issue/47772/595756.
5. Koca, R. (2004). Gebelik ve Laktasyonda Dermatolojik İlaçların Kullanımı, Artemis, 5,3, 203-207. https://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_12761/JTGGA-203-207.pdf.
6. Rawlinson, W. D., at. all. (2017). Congenital cytomegalovirus infection in pregnancy and the neonate: consensus recommendations for prevention, diagnosis, and therapy. The Lancet. Infectious diseases, 17, 6, 177–188. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(17)30143-3.
7. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Dayan, S. (Ed.) Gebelikte Değişen Fizyolojik ve Enfeksiyon Hastalıklarına Yatkınlık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 267-277.

8. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 318-319.
9. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Yılmaz, G., Coşkun, B. Çev. Ed.). İnfeksiyon Hastalıkları- Sitomegalovirüs, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2131-2134.

Herpes Simpleks Virüsü Enfeksiyonu

1. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Çavuşoğlu, F. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Viral Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 402-405.
2. James, C., at, all. (2020). Herpes simplex virus: global infection prevalence and incidence estimates, 2016, Bulletin of the World Health Organization, 98, 5, 315–329. https://doi.org/10.2471/BLT.19.237149.
3. James, S. H., Sheffield, J. S., & Kimberlin, D. W. (2014). Mother-to-Child Transmission of Herpes Simplex Virus, Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society, 3, 1, 19–S23. https://doi.org/10.1093/jpids/piu050.
4. Milpied, B., et al. (2019). Recommandations diagnostiques et thérapeutiques pour les maladies sexuellement transmissibles: herpès génital au cours de la grossesse [Diagnostic and therapeutic recommendations for sexually transmitted diseases: Genital herpes]. Annales de dermatologie et de venereologie, 146, 1, 31–36. https://doi.org/10.1016/j.annder.2018.07.029.
5. Naser, M., Naser, M.M., Shehata, L.H. (2022). Neonatal Herpes Simplex Virus Infections: Diagnosis, Treatment, and Prevention, International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT), 32, 2, 123-137. https://www.researchgate.net/profile/Maged-Nasr/publication/361094522_Neonatal_Herpes_Simplex_Virus_Infections_Diagnosis_Treatment_and_Prevention_Review/links/629bd0f6416ec50bdb0c3d9a/Neonatal-Herpes-Simplex-Virus-Infections-Diagnosis-Treatment-and-Prevention-Review.pdf
6. Pinninti, S. G., & Kimberlin, D. W. (2014). Preventing herpes simplex virus in the newborn. Clinics in perinatology, 41, 4, 945–955. https://doi.org/10.1016/j.clp.2014.08.012
7. Samies, N. L., & James, S. H. (2020). Prevention and treatment of neonatal herpes simplex virus infection. Antiviral research, 176, 104721, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.antiviral.2020.104721
8. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Aslan, E. (Ed.) Herpes Enfeksiyonları, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 281-284.
9. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 320-321.
10. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Çetinkol, Y. Çev. Ed.). Herpes Simpleks Virüs İnfeksiyonları, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2125-2128.
11. Zhu, S., & Viejo-Borbolla, A. (2021). Pathogenesis and virulence of herpes simplex virüs, Virulence, 12, 1, 2670–2702. https://doi.org/10.1080/21505594.2021.1982373.

Hepatit A

1. Abutaleb, A., & Kottilil, S. (2020). Hepatitis A: Epidemiology, Natural History, Unusual Clinical Manifestations, and Prevention. Gastroenterology clinics of North America, 49, 2, 191–199. https://doi.org/10.1016/j.gtc.2020.01.002
2. Arora, M., & Lakshmi, R. (2021). Vaccines - safety in pregnancy. Best practice & research. Clinical obstetrics & gynaecology, 76, 23–40. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2021.02.002
3. Kader, Ç., et, al. (2019). Hepatitis A immunity in Yozgat, Turkey. Annals of Saudi medicine, 39, 1, 37–41. https://doi.org/10.5144/0256-4947.2019.37.

4. Langan, R. C., & Goodbred, A. J. (2021). Hepatitis A. American family physician, 104, 4, 368–374. DOI:https://doi.org/10.1177/2165079920988687.
5. Migueres, M., Lhomme, S., & Izopet, J. (2021). Hepatitis A: Epidemiology, High-Risk Groups, Prevention and Research on Antiviral Treatment. Viruses, 13, 10, 1-12. https://doi.org/10.3390/v13101900
6. Peak, C. M., et, al. (2020). Homelessness and Hepatitis A-San Diego County, 2016-2018. Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America, 71,1, 14–21. https://doi.org/10.1093/cid/ciz788.
7. Randazzo, W., & Sánchez, G. (2020). Hepatitis A infections from food, Journal of applied microbiology, 129, 5, 1120–1132. https://doi.org/10.1111/jam.14727.
8. Seto, M. T., Cheung, K. W., & Hung, I. (2020). Management of viral hepatitis A, C, D and E in pregnancy, Best practice & research. Clinical obstetrics & gynaecology, 68, 44–53. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2020.03.009
9. Shouval D. (2019). Immunization against Hepatitis A, Cold Spring Harbor perspectives in medicine, 9, 2, 1-15. https://doi.org/10.1101/cshperspect.a031682.
10. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). "Bildirimi Zorunlu Bulaşıcı Hastalıklar Tanı Kodları Listesi" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasicihastaliklar-haberler/bildirimi-zorunlu-bulasici-hastaliklar-icd-10-tani-kodlari-listesinde-guncelleme-yapildi-2.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 7, 2022).
11. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Akgül, F. (Ed.) Hepatit A, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 191-195.
12. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yenen, O.Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Hepatit B, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 820-822.

Hepatit B

1. Belopolskaya, M., Avrutin, V., Kalinina, O., Dmitriev, A., & Gusev, D. (2021). Chronic hepatitis B in pregnant women: Current trends and approaches, World journal of gastroenterology, 27, 23, 3279–3289. https://doi.org/10.3748/wjg.v27.i23.3279.
2. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Çavuşoğlu, F. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Viral Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 408-411.
3. Demiray Dindar, E.K., Alkan, S., Uyar, C. (2022). Gebelerde Hepatit B Enfeksiyonu Taramasının Önemi. Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi, 3, 1, 14-17. https://dergipark.org.tr/en/pub/asujms/issue/69923/994135 adresinden erişildi.
4. Gao, X., et al. (2020). Pregnancy Outcome of Women with Chronic Hepatitis B who Discontinued Antiviral Treatment before or in the Early Pregnancy, International journal of medical sciences, 17, 2, 170–175. https://doi.org/10.7150/ijms.38410.
5. Herrscher, C., Roingeard, P., & Blanchard, E. (2020). Hepatitis B Virus Entry into Cells, Cells, 9, 6, 1-15. https://doi.org/10.3390/cells9061486.
6. Iannacone, M., & Guidotti, L. G. (2022). Immunobiology and pathogenesis of hepatitis B virus infection. Nature reviews, Immunology, 22, 1, 19–32. https://doi.org/10.1038/s41577-021-00549-4.
7. Lee, Y. S., Bang, S. M., & Lee, Y. S. (2021). Benefits and Risks of Antiviral Treatment during Pregnancy in Patients with Chronic Hepatitis B, Journal of clinical medicine, 10, 11, 1-12. https://doi.org/10.3390/jcm10112320.
8. Mutlu, M., Aslan, Y., Gedik, Y. (2009). Prematüre ve Düşük Doğum Ağırlıklı Bebeklerin Aşılanması, Turkiye Klinikleri J Pediatr, 18, 4, 313-320. https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-premature-ve-dusuk-dogum-agirlikli-bebeklerin-asilanmasi-56286.html.

9. Society for Maternal-Fetal Medicine (SMFM), Dionne-Odom, J., Tita, A. T., & Silverman, N. S. (2016). Hepatitis B in pregnancy screening, treatment, and prevention of vertical transmission. American journal of obstetrics and gynecology, 214, 1, 6–14. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2015.09.100.
10. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). "Hepatit B" https://asi.saglik.gov.tr/liste/4-hepatit-b-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir.html#:~:text=Annesi%20hepatit%20B%20ta%C5%9F%C4%B1y%C4%B1c%C4%B1s%C4%B1%20olan,HBs%20ve%20HBsAg%20testleri%20bak%C4%B1lmal%C4%B1d%C4%B1r. (Erişim tarihi: Temmuz 18, 2022).
11. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Kandemir, Ö. (Ed.) Hepatit B ve D Virüsü, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 205-212.
12. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 326-328.
13. Türk Tabipler Birliği. (2018). Birinci Basamak Sağlık Çalışanları için Aşı Rehberi. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/asi_rehberi.pdf. (Erişim tarihi: Temmuz 19, 2022)
14. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Özbalak, M. Çev. Ed.). Akut Viral Hepatit, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 966-970.
15. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yenen, O.Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Hepatit B, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 823-824.

Hepatit D

1. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Çavuşoğlu, F. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Viral Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 413-415.
2. Kao, C., Surjit, M., & Ranjith-Kumar, C. T. (2021). Editorial: Viral Hepatitis: Pathophysiology, Prevention, and Control, Frontiers in cellular and infection microbiology, 11, 1-3. https://doi.org/10.3389/fcimb.2021.633580.
3. Loglio, A., et al. (2022). Safety and effectiveness of up to 3 years' bulevirtide monotherapy in patients with HDV-related cirrhosis. Journal of hepatology, 76, 2, 464–469. https://doi.org/10.1016/j.jhep.2021.10.012.
4. Sagnelli, C., Sagnelli, E., Russo, A., Pisaturo, M., Occhiello, L., & Coppola, N. (2021). HBV/HDV Co-Infection: Epidemiological and Clinical Changes, Recent Knowledge and Future Challenges. Life (Basel, Switzerland), 11, 2, 169. https://doi.org/10.3390/life11020169.
5. Stockdale, A. J., et al. (2020). The global prevalence of hepatitis D virus infection: Systematic review and meta-analysis. Journal of hepatology, 73, 3, 523–532. https://doi.org/10.1016/j.jhep.2020.04.008.
6. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Kandemir, Ö. (Ed.) Hepatit B ve D Virüsü, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 210.
7. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 330.
8. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yenen, O.Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Hepatit D, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 824.
9. Tseligka, E. D., Clément, S., & Negro, F. (2021). HDV Pathogenesis: Unravelling Ariadne's Thread, Viruses, 13, 5, 778. https://doi.org/10.3390/v13050778.

10. Urban, S., Neumann-Haefelin, C., & Lampertico, P. (2021). Hepatitis D virus in 2021: virology, immunology and new treatment approaches for a difficult-to-treat disease. Gut, 70, 9, 1782–1794. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2020-323888.
11. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Özbalak, M. Çev. Ed.). Akut Viral Hepatit, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 972.

Hepatit E

1. Aslan, A. T., & Balaban, H. Y. (2020). Hepatitis E virus: Epidemiology, diagnosis, clinical manifestations, and treatment, World journal of gastroenterology, 26, 37, 5543–5560. https://doi.org/10.3748/wjg.v26.i37.5543.
2. Gallian, P., et al. (2019). Transfusion-Transmitted Hepatitis E Virus Infection in France, Transfusion medicine reviews, 33, 3, 146–153. https://doi.org/10.1016/j.tmrv.2019.06.001.
3. Janahi, E. M., Parkar, S., Mustafa, S., & Eisa, Z. M. (2020). Implications of Hepatitis E Virus in Blood Transfusions, Hemodialysis, and Solid Organ Transplants. Medicina (Kaunas, Lithuania), 56, 5, 206. https://doi.org/10.3390/medicina56050206.
4. Lhomme, S., Marion, O., Abravanel, F., Chapuy-Regaud, S., Kamar, N., & Izopet, J. (2016). Hepatitis E Pathogenesis, Viruses, 8, 8, 212. https://doi.org/10.3390/v8080212.
5. Nasir, M., & Wu, G. Y. (2020). HEV and HBV Dual Infection: A Review. Journal of clinical and translational hepatology, 8, 3, 313–321. https://doi.org/10.14218/JCTH.2020.00030.
6. Nimgaonkar, I., Ding, Q., Schwartz, R. E., & Ploss, A. (2018). Hepatitis E virus: advances and challenges, Nature reviews, Gastroenterology & hepatology, 15, 2, 96–110. https://doi.org/10.1038/nrgastro.2017.150.
7. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Demirbaş, N.D. (Ed.) Hepatit B ve D Virüsü, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 197-204.
8. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yenen, O.Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Hepatit D, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 824-826.
9. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Özbalak, M. Çev. Ed.). Akut Viral Hepatit, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 972.

Hepatit C

1. Alavi, M., et al. (2019). An intervention to improve HCV testing, linkage to care, and treatment among people who use drugs in Tehran, Iran: The ENHANCE study. The International journal on drug policy, 72, 99–105. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2019.07.002.
2. Baldo, V., Baldovin, T., Trivello, R., & Floreani, A. (2008). Epidemiology of HCV infection. Current pharmaceutical design, 14, 17, 1646–1654. https://doi.org/10.2174/138161208784746770
3. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Çavuşoğlu, F. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Viral Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 411-413.
4. İnci, H., Aşkın, N., İnci, F., & Karataş, F. (2022). Kanser Hastalarında Hepatit B ve Hepatit C Seroprevalansı, Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 26, 2, 37-42. https://doi.org/10.54308/tahd.2022.72691.
5. Roudot-Thoraval F. (2021). Epidemiology of hepatitis C virus infection. Clinics and research in hepatology and gastroenterology, 45, 3, 101596. https://doi.org/10.1016/j.clinre.2020.101596.
6. Ryan, P., et al. (2021). HCV screening based on dried blood samples and linkage to care in people who use drugs: A prospective study. The International journal on drug policy, 92, 103134. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103134.

7. T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). "Hepatit C" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hepatit-c/hepatit-c-liste/hepatit-c.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 24, 2022).
8. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 330.
9. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Yenen, O.Ş. (Ed.) Cinsel Yolla Bulaşan İnfeksiyonlar-Hepatit D, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 823-824.
10. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Özbalak, M. Çev. Ed.). Akut Viral Hepatit, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 970-971.
11. World Health Organization. (2022). "WHO publishes updated guidance on hepatitis C infection – with new recommendations on treatment of adolescents and children, simplified service delivery and diagnostics" https://www.who.int/news/item/24-06-2022-WHO-publishes-updated-guidance-on-hepatitis-C-infection. (Erişim Tarihi: Temmuz 24, 2022).
12. Yanes Lane, M., et al. (2020). Using the barriers and facilitators to linkage to HIV care to inform hepatitis C virus (HCV) linkage to care strategies for people released from prison: Findings from a systematic review. Journal of viral hepatitis, 27, 2, 205–220. https://doi.org/10.1111/jvh.13220.

Kızamık

1. Chen, H. L., & Tang, R. B. (2020). Measles re-emerges and recommendation of vaccination, Journal of the Chinese Medical Association: JCMA, 83, 1, 5–7. https://doi.org/10.1097/JCMA.0000000000000210
2. DermNET. (2015). "Measles" https://dermnetnz.org/topics/measles. (Erişim Tarihi: Temmuz 25, 2022).
3. Ferren, M., Horvat, B., & Mathieu, C. (2019). Measles Encephalitis: Towards New Therapeutics, Viruses, 11, 11, 1017. https://doi.org/10.3390/v11111017
4. Kahraman, S., Kaplan, F. (2020). Türkiye'de Kızamık Hastalığının Son Yıllarda Artma Nedenleri, Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 2, 3, 175-183. https://doi.org/10.46413/boneyusbad.757720
5. Khan L. (2018). Measles in Children, Pediatric annals, 47, 9, 340–344. https://doi.org/10.3928/19382359-20180801-01
6. Lüthy, I. A., & Kantor, I. N. (2020). Sarampión [Measles], Medicina, 80, 2, 162–168. https://www.medicinabuenosaires.com/PMID/32282323.pdf
7. Moss W. J. (2017). Measles, Lancet (London, England), 390, 10111, 2490–2502. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)314630.
8. T.C Sağlık Bakanlığı. (2020). "Aşılama Takviminde Değişiklik Yapıldı" https://asi.saglik.gov.tr/asi-takvimi2. (Erişim Tarihi: Temmuz 24, 2022).
9. T.C Sağlık Bakanlığı. (2020). "Kızamık Hastalığı" https://asi.saglik.gov.tr/liste/8-k%C4%B1zam%C4%B1k-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html . (Erişim Tarihi: Temmuz 24, 2022).
10. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Karaşahin, E.F, Karaşahin, Ö. (Ed.) Kızamık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 173-184.
11. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 342-343.

12. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Balık, İ. (Ed.) Kızamık, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 865-872.
13. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Gül, S. Çev. Ed.). Kızamık, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2105-2107.

Kızamıkçık (Rubella)

1. Bouthry, E., et, al. (2014). Rubella and pregnancy: diagnosis, management and outcomes. Prenatal diagnosis, 3, 4, 13, 1246–1253. https://doi.org/10.1002/pd.4467
2. Bozzo, P., Narducci, A., & Einarson, A. (2011). Vaccination during pregnancy, Canadian family physician Medecin de famille canadien, 57, 5, 555–557. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3093587/pdf/0570555.pdf
3. DermNET. (2015). "Rubella" https://dermnetnz.org/topics/rubella. (Erişim Tarihi: Temmuz 25, 2022).
4. Kaushik, A., Verma, S., & Kumar, P. (2018). Congenital rubella syndrome: A brief review of public health perspectives, Indian journal of public health, 62, 1, 52–54. https://doi.org/10.4103/ijph.IJPH_275_16.
5. Ostrander, B., & Bale, J. F. (2019). Congenital and perinatal infections. Handbook of clinical neurology, 162, 133–153. https://doi.org/10.1016/B978-0-444-64029-1.00006-0
6. Shukla, S., & Maraqa, N. F. (2022). Congenital Rubella. In StatPearls. StatPearls Publishing.
7. T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). "Kızamık ve Rubella Sürveyansında Laboratuvarın Önemi" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/surveyanslar/liste/k%C4%B1zam%C4%B1k-ve-k%C4%B1zam%C4%B1k%C3%A7%C4%B1k-surveyans%C4%B1.html (erişim Tarihi: Temmuz 26, 2022)
8. T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). "Kızamıkçık Hastalığı" https://asi.saglik.gov.tr/liste/9-k%C4%B1zam%C4%B1k%C3%A7%C4%B1k-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 26, 2022)
9. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Kuşcu, F. (Ed.) Kızamık, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 185-190.
10. Terracciano, E., Amadori, F., Pettinicchio, V., Zaratti, L., & Franco, E. (2020). Strategies for elimination of rubella in pregnancy and of congenital rubella syndrome in high and upper-middle income countries, Journal of preventive medicine and hygiene, 61, 1, 98–108. https://doi.org/10.15167/2421-4248/jpmh2020.61.1.1310
11. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Balık, İ. (Ed.) Kızamıkçık, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 872-875.
12. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Gül, S. Çev. Ed.). Kızamıkçık, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2107-2109.

Suçiçeği (Varisella)

1. DermnetNET. (2020). "Chickenpox" https://dermnetnz.org/topics/chickenpox (Erişim Tarihi: Temmuz 27, 2022).
2. Kennedy, P., & Gershon, A. A. (2018). Clinical Features of Varicella-Zoster Virus Infection, Viruses, 10, 11, 609. https://doi.org/10.3390/v10110609
3. Lo Presti, C., Curti, C., Montana, M., Bornet, C., & Vanelle, P. (2019). Chickenpox: An update, Medecine et maladies infectieuses, 49, 1, 1–8. https://doi.org/10.1016/j.medmal.2018.04.395

4. Parente, S., Moriello, N. S., Maraolo, A. E., & Tosone, G. (2018). Management of chickenpox in pregnant women: an Italian perspective. European journal of clinical microbiology & infectious diseases : official publication of the European Society of Clinical Microbiology, 37, 9, 1603–1609. https://doi.org/10.1007/s10096-018-3286-7.
5. Shiraki, K., Takemoto, M., & Daikoku, T. (2021). Emergence of varicella-zoster virus resistance to acyclovir: epidemiology, prevention, and treatment. Expert review of anti-infective therapy, 19, 11, 1415–1425. https://doi.org/10.1080/14787210.2021.1917992
6. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). "Suçiçeği Hastalığı" https://asi.saglik.gov.tr/liste/25-su%C3%A7i%C3%A7e%C4%9Fi-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 27, 2022)
7. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Sarı, T. (Ed.) Suçiçeği, Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 185-190.
8. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 323-324.
9. Topçu, A.W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2002). İnfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji, Cilt ½, Sistemlere Göre İnfeksiyonlar. Baysal, B. (Ed.) Suçiçeği ve Zona, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 880-882.
10. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Dirgen Çaylak, S. Çev. Ed.). Varicella Zoster Virüsü (Suçiçeği-Zona), Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2128-2130.

Acquired Immune Deficiency Syndrome

1. Chagomerana, M. B., Edwards, J. K., Zalla, L. C., Carbone, N. B., Banda, G. T., Mofolo, I. A., (2021). Timing of HIV testing among pregnant and breastfeeding women and risk of mother-to-child HIV transmission in Malawi: a sampling-based cohort study. Journal of the International AIDS Society, 24, 3, 1-8. https://doi.org/10.1002/jia2.25687
2. Çal, A., Ölçer, Z. (2021). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Çavuşoğlu, F. (Ed.). Cinsel Yolla Bulaşan Viral Enfeksiyonlar, Vize Yayıncılık, Ankara, ss. 415-424.
3. Excler, J. L., & Kim, J. H. (2019). Novel prime-boost vaccine strategies against HIV-1. Expert review of vaccines, 18, 8, 765–779. https://doi.org/10.1080/14760584.2019.1640117.
4. Gilbert, P. B., Huang, Y., & Janes, H. E. (2016). Modeling HIV vaccine trials of the future. Current opinion in HIV and AIDS, 11, 6, 620–627. https://doi.org/10.1097/COH.0000000000000314.
5. Kuhn, L., Reitz, C., & Abrams, E. J. (2009). Breastfeeding and AIDS in the developing world. Current opinion in pediatrics, 21, 1, 83–93. https://doi.org/10.1097/MOP.0b013e328320d894
6. Larijani, M. S., Ramezani, A., & Sadat, S. M. (2019). Updated Studies on the Development of HIV Therapeutic Vaccine, Current HIV research, 17, 2, 75–84. https://doi.org/10.2174/1570162X17666190618160608.
7. Mayondi, G. K., Mussa, A., Zash, R., Moyo, S., Issacson, A., Diseko, M., (2021). Lack of HIV RNA test result is a barrier to breastfeeding among women living with HIV in Botswana. International breastfeeding journal, 16, 81, 1-8. https://doi.org/10.1186/s13006-021-00424-x
8. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). "HIV-AIDS İSTATİSTİKLERİ" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids/hiv-aids-liste/hiv-aids-istatislik.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022).
9. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). "HIV-AIDS" https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids/hiv-aids-liste/hiv-aids.html. (Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022).
10. Taşova, Y., Çelen, M.K. (2020). Gebelik ve Enfeksiyon. Ulu, A.C. (Ed.) HIV/AIDS. Hipokrat Yayıncılık, Ankara, ss. 185-190.

11. Timur Taşhan, S., Doğan Yüksekol, Ö., Duman M. (2019). Riskli Gebelikler ve Bakım. Güngör Satılmış, İ., Mecdi Kaydırak, M. (ED.). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları ve Bakım, Göktuğ Yayıncılık, Ankara, ss. 324-326.
12. Ünal, S. (2015). Goldman's Cecil Medicine. (Tümer, A. Çev. Ed.). İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü, Ankara, Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri. ss. 2170-2222.
13. World Health Organization. (2022). "HIV/AIDS" https://www.who.int/health-topics/hiv-aids#tab=tab_1. (Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022).
14. World Health Organization. (2022). "HIV" https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/hiv-aids. (Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022).

Human Papilloma Virüs Enfeksiyonu

1. Akalın, A. (2022). Human Papillomavirus (HPV) Enfeksiyonu ve HPV aşısında güncel yaklaşımlar. Androloji Bülteni, 24(2), 133-139. https://doi.org/10.24898/tandro.202225993
2. Avcı, GA & Bozdayı, G. (2013). İnsan Papilloma virüsü. Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi, (3), 136-144. doi: 10.5505/kjms.2013.52724
3. Böyük M., Çıtak Bilgin N. (2023). HPV Enfeksiyonuna Güncel Bir Bakiş: Nedenleri, Etkileri ve Korunma. Abant Sağlık Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 3(1): 1-9. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2833772.
4. Cerlet, B. (2021). Yüksek Riskli Human Papilloma Virüslerde Genotip ile Gelişen Patoloji İlişkisinin Araştırılması. Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Uzmanlık tezi (Danışman Kut, A.). http://acikerisim.baskent.edu.tr:8080/bitstream/handle/11727/6664/B%c3%9c%c5%9eRA%20CERLET_TEZ.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Colpani V, Soares Falcetta F, Bacelo Bidinotto A, Kops NL, Falavigna M, Serpa Hammes L, et al. (2020). Prevalence of human papillomavirus (HPV) in Brazil: A systematic review and meta-analysis. PLoS ONE 15(2): e0229154. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229154.
6. Condrat CE, Filip L, Gherghe M, Cretoiu D, Suciu N. (2021). Maternal HPV Enfeksiyonu: Gebelik Sonucuna Etkileri. Virüsler, 13, (12), 2455. https://doi.org/10.3390/v13122455
7. Çevik, E. & Coşkun, A. (2021). HPV Enfeksiyonuna Güncel Yaklaşım ve Ebenin Rolü. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 7 (3), 215-229. https://dergipark.org.tr/en/pub/kashed/issue/67150/991979
8. Gargano, J. W., Unger, E. R., Liu, G., Steinau, M., Meites, E., Dunne, E., & Markowitz, L. E. (2017). Prevalence of Genital Human Papillomavirus in Males, United States, 2013-2014. The Journal of infectious diseases, 215(7), 1070–1079. https://doi.org/10.1093/infdis/jix057.
9. Güner, H., & Taşkıran, Ç. (2007). Serviks Kanseri Epidemiyolojisi ve Human Papilloma Virüs. Uzmanlık Sonrası Eğitim ve Güncel Gelişmeler Dergisi, 4(1), 11-19. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/76512/serviks-kanseri-epidemiyolojisi-ve-human-papilloma-virus
10. Gürlek, B., Çolak, S., Yılmaz, B. (2020). Gebelikte Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıkların Yönetimi, İnsan Ritmi Dergisi, 6, 2, 53-73. https://dergipark.org.tr/en/pub/johr/issue/55228/723055 adresinden erişildi.
11. Kehinde Sharafadeen Okunade (2020) Human papillomavirus and cervical cancer, Journal of Obstetrics and Gynaecology, 40:5, 602-608, DOI: 10.1080/01443615.2019.1634030
12. Leal Pasos, MR. (2018). Atlas of Sexually Transmitted Diseases. Infection with Human Papillomavirus (HPV) ss. 239-321.
13. McDermott-Webster, M. (1999). The HPV Epidemic. The American Journal of Nursing, 99(3), 24-26. https://doi.org/10.2307/3472094
14. McQuillan, G., Kruszon-Moran, D., Markowitz, L. E., Unger, E. R., & Paulose-Ram, R. (2017).

Prevalence of HPV in Adults Aged 18-69: United States, 2011-2014. NCHS data brief, (280), 1–8. https://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db280.pdf

15. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2017). Serviks Kanseri Tarama Programı Ulusal Standartları. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-tarama-standartlari/listesi/serviks-kanseri-tarama-program%C4%B1-ulusal-standartlar%C4%B1.html. Erişim tarihi: Nisan 08, 2023.
16. World Health Organization. (2020). Cancer Today. https://gco.iarc.fr/today/online-analysis-multi-bars. (Erişim Tarihi: Nisan 04, 2023)

COVID-19 Virüs Enfeksiyonu

1. Bookstein Peretz, S., Regev, N., Novick, L., Nachshol, M., Goffer, E., Ben-David, A., Asraf, K., Doolman, R., Levin, E. G., Regev Yochay, G., & Yinon, Y. (2021). Short-term outcome of pregnant women vaccinated with BNT162b2 mRNA COVID-19 vaccine. Ultrasound in obstetrics & gynecology: the official journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology, 58,3,450–456. https://doi.org/10.1002/uog.23729.
2. Elshafey, F., Magdi, R., Hindi, N., Elshebiny, M., Mahdy, S., Saabour, M., et al. (2020). A systematic scoping review of COVID-19 during pregnancy and childbirth. Int. J. Gynaecol. Obstet, 150:47–52. DOI: 10.1002/ijgo.13182.
3. Fan Y., Li X, Zhang L., Wan, S., Zhang, L., Zhou, L. (2022). SARS-CoV-2 Omicron variant: recent progress and future perspectives. Signal Transduct Target Ther. 7, 141. doi.org/10.1038/s41392-022-00997-x
4. Maternal Fetal Tıp ve Perinatoloji Derneği. Gebelik ve Covıd-19 Aşıları Bilgilendirmesi_14.09.2021. https://www.tmftp.org/tr/covid-19-hasta-detay/gebelik-ve-covid-19-asilari-bilgilendirmesi-14092021 (Erişim Tarihi Temmuz 03, 2023).
5. Özcan H., Elkoca A., Yalçın Ö. (2020). COVID-19 Enfeksiyonu ve Gebelik Üzerindeki Etkileri. Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi. 25 (COVID 19 Özel Sayısı), 43-50. https://doi.org/10.21673/anadoluklin.708151
6. Rasmussen, S. A., & Jamieson, D. J. (2022). COVID-19 and Pregnancy. Infectious disease clinics of North America, 36,2, 423–433. https://doi.org/10.1016/j.idc.2022.01.002
7. Rottenstreich, M., Sela, H. Y., Rotem, R., Kadish, E., Wiener-Well, Y., & Grisaru-Granovsky, S. (2022). Covid-19 vaccination during the third trimester of pregnancy: rate of vaccination and maternal and neonatal outcomes, a multicentre retrospective cohort study. BJOG: an international journal of obstetrics and gynaecology, 129,2,248–255. https://doi.org/10.1111/1471-0528.16941
8. Sarı, T. (2021). Gebelikte COVID-19 hastalığının takip ve tedavisi. Turkish Journal of Clinics and Laboratory, 12, 4, 473-476. DOI: 10.18663/tjcl.1025723
9. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023). COVID-19 Aşısı Çeşitleri. https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77708/covid-19-asisi-cesitleri.html (Erişim Tarihi Temmuz 03, 2023).
10. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023). COVID-19 Nedir? https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html. (Erişim Tarihi Haziran 23, 2023).
11. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023). Türkiye COVID-19 Tablosu. https://covid19.saglik.gov.tr/. (Erişim Tarihi Haziran 23, 2023).
12. Tian D., Sun Y., Xu H., Ye Q. (2022). The emergence and epidemic characteristics of the highly mutated SARS-CoV-2 Omicron variant. J. Med. Virol. 94, 2376–2383. DOI: 10.1002/jmv.27643.
13. World Health Organization. (2022). COVID-19 Clinical Care Pathway. https://www.who.int/tools/covid-19-clinical-care-pathway. (Erişim Tarihi Haziran 23, 2023).
14. World Health Organization. (2023). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. https://covid19.who.int/. (Erişim Tarihi Haziran 23, 2023).

BÖLÜM 12

PSİKİYATRİK HASTALIKLAR VE GEBELİK

Hülya Kamalak

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Psikiyatrik hastalıkların tanımını yapabilme,
- ✓ Gebelikte görülen psikolojik değişikleri açıklayabilme,
- ✓ Depresyon etyolojisi, epidemiyolojisi, patofizyolojisi, tedavi ve bakımı ve gebelik ilişkisini, gebelikte bakım ve tedavisini açıklayabilme,
- ✓ Anksiyete bozukluklarının etyolojisi, epidemiyolojisi, tedavi ve bakımı, gebelik üzerine etkisi, gebelikte tedavi ve bakım süreçlerini sıralayabilme,
- ✓ Obsesif Kompulsif Bozukluk ve gebelik üzerine etkisini açıklayabilme,
- ✓ Yeme bozuklukları etyolojisi, epidemiyolojisi, tedavi ve bakımını ve gebelik üzerine etkisini, bakım ve tedavisini açıklayabilme,
- ✓ Bipolar bozukluk ve gebelik ilişkisi, etyoloji, epidemiyoloji, tedavi ve bakım süreçlerini sıralayabilme,
- ✓ Şizofreninin etyolojisi, epidemiyolojisi, tedavi ve bakımı, gebelik üzerine etkisi, gebelikte tedavi ve bakım süreçlerini açıklayabilmedir.

8.7. Tedavi ve Bakım

Şizofreni tanısı alan bireylerin tedavisinde farmakolojik ve psikososyal tedaviler kullanılmaktadır. Antipsikotik ilaçlar şizofreni tedavisinde kullanılan farmakolojik tedavinin temelini oluştursa da psikososyal yaklaşımların klinik düzelmeye olumlu etki yaptığı belirtilmektedir. Bu nedenle psikososyal yaklaşımların desteklenmesi ve farmakolojik tedavi ile bütünleştirilmesi önemlidir. Şizofreni tedavisinde elektro konvülsif tedavi ve psikofarmakoloji, bireysel, aile, grup, davranış, sosyal yeti ve rehabilitasyon terapileri gibi psikososyal tedavi yöntemlerini içeren bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir.

8.8. Gebelikte Tedavi ve Bakım

Şizofreni tanılı gebeler için genellikle sağlık hizmeti almak zor bir durumdur. Prekonsepsiyonel dönemde bu kadınların gebeliğini planlaması ve profesyonel sağlık ekibi ile yakından izlenmesi bu riski azaltma konusunda rahatlatıcı olacaktır. Atipik, antipsikotik ilaç kullanan şizofreni gebeler, bozulmuş glikoz toleransı ve gestasyonel diyabetes mellitüs yönünden yüksek riskli grupta yer almaktadır. Bundan dolayı gebenin gestasyonel diyabetes mellitüs yönünden taranması ve tanı alan gebelere uygun bakımın verilmesi önemlidir. Şizofreni gebelerin kendilerini ihmal etmesinden kaynaklı yeterli beslenememe durumu meydana gelebilir.

Tedavi seçeneklerinin artması ile şizofreni tanılı kadınların yaklaşık olarak %60'ı gebeliği deneyimleyebilmektedir. Bu bağlamda şizofreni tanısı alan kadınlar için prekonsepsiyonel dönemden başlanarak ve bazı durumlarda kadının ailesi de sürece dâhil edilerek sağlık profesyonellerinin gebelik ve üreme sağlığıyla ilgili detaylı bilgilendirme yapması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Psikiyatrik Hastalıklar

1. Aktay M, & Sayar Hızlı G. (2021). Psychosocial Aspect of Psychiatric Disorders Psikiyatrik Bozuklukların Psikososyal Yönü. Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology 3,1,48-49.
2. American Psychiatric Association, (2023). ''Definition of mental disorder.'' http://www.dsm5.org/proposedrevision/Pages/proposedrevision.aspx?rid=465 (Date of Access:17, May 2023).
3. Duman Çetinkaya, Z. (2016). Ruhsal Sağlık ve Ruhsal Hastalık. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev. Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.3-11.
4. Yalnız, H., Türkmen, H., Karaca, B. S., Canan, F., Geçici, Ö., & Kuloğlu, M.M. (2016), Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi Derleme Özel sayısı, 07, 1-20.

Gebelikte Görülen Psikolojik Değişiklikler

1. Beji N.K., & Özkan., S.A. (2017). Gebelikte Görülen Fizyolojik/ Psikolojik Değişiklikler. Kızılkaya Beji N. (Ed.) Hemşirelere ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, ss.296-297.
2. Coşar B, (2002). Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Yamaç K, Gürsoy R, Çakır N. (Ed.) Gebelik ve Sistemik Hastalıklar, Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara, ss.891-913.
3. Gürok M.G, & Atmaca, M., (2019). Gebelikte Psikiyatrik Hastalıklar. (Ed.) Timur Taşhan S. Doğan Yüksekol Ö. Duman M. (Ed.) Riskli Gebelikler ve Bakım, Göktuğ Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:373-383.
4. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
5. Taşpınar A, (2010). Normal Gebelik. Şirin A. Kavlak O. (Ed.) Kadın Sağlığı, Bedray Basın Yayıncılık, İstanbul, ss.454-471.

Depresyon

6. Ançel, G. (2016). Depresif Bozukluklar. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev.Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.378-423.
1. Bödecs, T., Horvath, B., Kovacs, L., Diffellne, N.M., & Sandor, J. (2009). Prevalence of Depression and Anxiety in Early Pregnancy on a Population Based Hungarian Sample. Orv Hetil, 150, 1888-1893.
2. Çalık, K.Y., & Aktaş, S. (2011). Gebelikte Depresyon: Sıklık, Risk Faktörleri ve Tedavisi, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3,1, 142-162.
3. Demirhan, İ. (2014). Gebelerde Görülen Psikolojik Semptomların Sosyodemografik ve Obstetrik Risk Faktörleri İle İlişkisi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Danışman: Pınar, G). http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1662
4. Karaçam, Z., & Ançel, G. (2009). Depression Anxiety and İnfluencing Factors in Pregnancy: A Study in A Turkish Population. Midwifery, 25, 344-356.
5. Lancaster, C,A., Gold, K.J, Flynn, H,A., Yoo, H., Marcus, S,M., & Davis, M.M. (2010). Risk Factors For Depressive Symptoms During Pregnancy: A Systematic Review. Am J Obstet Gynecol, 1, 5-14.
6. Melville, J,L., Gavin, A., Guo, Y., Fan, M,Y., & Kayon, W,J. (2010). Depressive disorders during pregnancy. Obstet Gynecol, 116, 5, 1064–1070.
7. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
8. Şahin, E., & Kılıçarslan, S.M. (2010). Son Trimester Gebelerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri İle Bunları Etkileyen Etmenler. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 27,1, 51 - 58.
9. Uzbay, T. (2004). Anksiyete ve Depresyonun Nörobiyolojisi Klinik Psikiyatri 4,3-11.
10. Yalnız, H., Türkmen, H., Karaca, B. S., Canan, F., Geçici, Ö., & Kuloğlu, M.M. (2016), Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi Derleme Özel sayısı, 07, 1-20.

Anksiyete Bozuklukları

1. Engin, E. (2016). Anksiyete, Obsesif Kompulsif Bozukluklar. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev.Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.460-487.
2. Engin E, (2014). Anksiyete Bozuklukları. Çam O. & Engin E. (Ed.) Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı, İstanbul Tıp Kitapevi, İstanbul, ss.275-313
3. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
4. Uguz, F., Gezginc, K., Kayhan, F., Sarı, S., & Büyüköz, D. (2010). Is pregnancy Associated with Mood and Anxiety Disorders? A Cross-sectional Study. Gen Hosp Psychiatry, 32, 2, 213-5.
5. Yalnız, H., Türkmen, H., Karaca, B. S., Canan, F., Geçici, Ö., & Kuloğlu, M.M. (2016), Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi Derleme Özel sayısı, 07, 1-20.

Obsesif Kompulsif Bozukluk

1. Demirkol, M.E., Şimşek, L., Yılmaz, H., & Tamam. L. (2018). Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozukluk. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 10,1, 118-129. doi:10.18863/pgy.336626.
2. Engin, E. (2016). Anksiyete, Obsesif Kompulsif Bozukluklar. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev.Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.460-487.
3. Farias, D.R., Pinto, T., Teofilo, M.M., Vilea, A.A., &Vaz, S., 2018 Nardi A.E. et al. (2013). Prevalence of Psychiatric Disorders in the First Trimester of Pregnancy and Factors Associated with Current Suicide Risk. Psychiatry Res, 210, 962-968.
4. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
5. Russel, E.J., Fawcett, J.M., & Mazmanian, D., (2013). Risk of Obsessive Compulsive Disorder in Pregnant and Postpartum Women: A Meta-Analysis. J Clin Psychiatry, 74, 377-385.

Yeme Bozuklukları

1. Beji, N.K., Sürücü, Ş.G., & Bilgiç, D. (2022). Klinik Uygulama Rehberleri Ebelik& Kadın Sağlığı. (Tharpe, N.L., Farley, C.L, Jordan, R.G., Çev.Ed.). Yeme Bozukluğu Olan Kadının Bakımı. Ankara, Türkiye: Akademisyen Kitabevi, ss: 557-560.
2. Demirer, B., & Yardımcı, H. (2020). Güncel Dsm-V Kılavuzuna Göre Yeme Bozukluklarının İncelenmesi. Dinç A. (Ed.) Sağlık Bilimlerinde Multidisipliner Araştırmalar, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, ss:275-301
3. Easter, A., Bye, A., Taborelli, E., Corfield, F., Schmidt, U., & Treasure, J., et al. (2013). Recognising the Symptoms: How Common Are Eating Disorders in Pregnancy? Eur Eat Disord Rev, 21, 4, 340-4.
4. Kadıoğlu, M., & Oskay, U. (2017). Yeme Bozukluklarının Gebelik ve Doğum Sonu Sürece Etkileri. KASHED, 3,1, 40-53.

5. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
6. Turton, P., Hughes, P., Bolton, H., & Sedgwick, P.. (1999) Incidence and Demographic Correlates of Eating Disorder Symptoms in a Pregnant Population. Int J Eat Disord, 26,4, 448-52.
7. Taşdemir, G. (2016). Yeme Bozuklukları. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev.Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.585-607.
8. Watson, HJ., Von Holle, A., Hamer, RM, Knoph Berg, C., Torgensen, L., Magnus, P., & et al. (2013). Remission, Continuation and Incidence of Eating Disorders During Early Pregnancy: a Validation Study in a Population-Based Birth Cohort. Psychol Med. 43,8, 1723-34.

Bipolar Bozukluk

1. Bipolar Bozukluk (İki uçlu, Manik Depresif Hastalık) (2022). https://psikiyatri.org.tr/ halka-yonelik/22/bipolar-bozukluk-ikiuclu-bozukluk-manik-depresif-hastalik (Erişim Tarihi: Temmuz 20, 2022)
2. Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar (Common Psychiatric Disorders in Pregnancy and Postpartum Period). Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45,2, 71-77.
3. Gülöksüz, S., Akdeniz, F., İnce, B., & Oral E.T. (2010). Gebe ve Lohusalarda İki Uçlu Bozukluğun Sağaltımı. Türk Psikiyatri Dergisi, 21, 2, 155-156.
4. Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi Derleme Özel sayısı, 07, 1-20.
5. Keskin, G. (2016). Duygudurum- Bipolar ve İlgili Bozukluklar. Özcan, C.T, Gürhan, N. (Çev.Ed). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, Özyurt Matbaacılık ss.429-458.
6. Yeloğlu, Ç.H., & Hocaoğlu, Ç. (2017). Önemli Bir Ruh Sağlığı Sorunu: Bipolar Bozukluk. Mustafa Kemal Üniv Tıp Derg 8, 30, 41-54. Doi: 10.17944/mkutfd.323344.

Şizofreni

1. Gürok M.G, & Atmaca, M., (2019). Gebelikte Psikiyatrik Hastalıklar. (Ed.) Timur Taşhan S. Doğan Yüksekol Ö. Duman M. (Ed.) Riskli Gebelikler ve Bakım, Göktuğ Ofset Matbaacılık, Ankara, ss:373-383.
2. Summakoğlu, D., & Ertuğrul, B., (2018). Şizofreni ve Tedavisi. Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences, 1,2, 43-61.
3. Yalnız, H., Türkmen, H., Karaca, B. S., Canan, F., Geçici, Ö., & Kuloğlu, M.M. (2016), Gebelik ve Psikiyatrik Hastalıklar. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi Derleme Özel sayısı, 07, 1-20.

BÖLÜM 13

ONKOLOJİK HASTALIKLAR VE GEBELİK

Beril Nisa Yaşar

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Onkolojik hastalıklar ile ilgili bilgi sahibi olabilme,
- ✓ Onkolojik hastalıkların tanı ve tedavi süreci hakkında bilgi sahibi olabilme,
- ✓ Gebelikte görülen kanser çeşitlerini öğrenebilme,
- ✓ Kanserlerin etyolojisi, epidemiyolojisi, belirtileri, tedavi ve bakımını kavrayabilmedir.

KAYNAKLAR

Onkolojik Hastalıklar

1. Abdel-Hady, e., Hemida, R. A., Gamal, A., El-Zafarany, M., Toson, E., & El-Bayoumi, M. A. (2012). Cancer during Pregnancy: Perinatal Outcome After in Utero Exposure to Chemotherapy. Archives of Gynecology Obstetrics, 286, 2, 283–286. DOI: 10.1007/s00404-012-2287-5
2. Amant, F., Han, S. N., Gziri, M. M., Vandenbroucke, T., Verheecke, M., & Van Calsteren, K. (2015). Management of Cancer in Pregnancy. Best Practice & Research. Clinical Obstetrics & Gynaecology, 29, 5, 741–753. DOI:10.1016/j.bpobgyn.2015.02.006
3. Committee Opinion No. 723: Guidelines for Diagnostic Imaging During Pregnancy and Lactation. (2017). Obstetrics and Gynecology, 130 4, e210–e216. DOI:10.1097/AOG.0000000000002355
4. Han, S. N., Kesic, V. I., Van Calsteren, K., Petkovic, S., Amant, F., & ESGO 'Cancer in Pregnancy' Task Force. (2013). Cancer in Pregnancy: A Survey of Current Clinical Practice. European Journal of Obstetrics, Gynecology, and Reproductive Biology, 167, 1, 18-23. DOI: 10.1016/j.ejogrb.2012.10.026
5. Han, S. N., Lotgerink, A., Gziri, M. M., Van Calsteren, K., Hanssens, M., & Amant, F. (2012). Physiologic Variations of Serum Tumor Markers in Gynecological Malignancies During Pregnancy: A Systematic Review. BMC Medicine, 10, 86. DOI:10.1186/1741-7015-10-86
6. Hepner, A., et al. (2019). Cancer during Pregnancy: The Oncologist Overview. World Journal of Oncology, 10, 1, 28-34. DOI:10.14740/wjon1177
7. Luis, S. A., Christie, D. R., Kaminski, A., Kenny, L., & Peres, M. H. (2009). Pregnancy and Radiotherapy: Management Options for Minimising Risk, Case Series and Comprehensive Literature Review. Journal of Medical Imaging and Radiation Oncology, 53, 6, 559-568. DOI:10.1111/j.1754-9485.2009.02124.x
8. Pereg, D., Koren, G., & Lishner, M. (2008). Cancer in Pregnancy: Gaps, Challenges and Solutions. Cancer Treatment Reviews, 34, 4, 302–312. DOI: 10.1016/j.ctrv.2008.01.002
9. Schwab, R., Anic, K., & Hasenburg, A. (2021). Cancer and Pregnancy: A Comprehensive Review. Cancers, 13, 12, 3048. DOI:10.3390/cancers13123048
10. Sedef, A. M. (2021). Gebelikte Onkolojik Yaklaşımlar. Akademisyen Yayınları.
11. Silverstein, J., et al. (2020). Multidisciplinary Management of Cancer During Pregnancy. JCO Oncology Practice, 16, 9, 545–557. DOI: 10.1200/op.20.00077
12. Upadya, M., & Saneesh, P. J. (2016). Anaesthesia for Non-Obstetric Surgery during Pregnancy. Indian Journal of Anaesthesia, 60, 4, 234-241. DOI:10.4103/0019-5049.179445
13. Wolters, V., et al. (2021). Management of Pregnancy in Women with Cancer. International Journal of Gynecological Cancer: Official Journal of the International Gynecological Cancer Society, 31, 3, 314–322. DOI: 10.1136/ijgc-2020-001776
14. Zagouri, F., Dimitrakakis, C., Marinopoulos, S., Tsigginou, A., & Dimopoulos, M. A. (2016). Cancer in Pregnancy: Disentangling Treatment Modalities, ESMO open, 1, 3, e000016. DOI:10.1136/esmoopen-2015-000016

Meme Kanseri

1. Amant, F., Loibl, S., Neven, P., & Van Calsteren, K. (2012). Breast Cancer in Pregnancy. Lancet (London, England), 379, 9815, 570–579. DOI:10.1016/S0140-6736(11)61092-1

2. Botha, M. H., Rajaram, S., & Karunaratne, K. (2018). Cancer in Pregnancy. International Journal of Gynecology & Obstetrics, 143, 137-142. DOI: 10.1002/ijgo.12621
3. Doğer, E., Calışkan, E., & Mallmann, P. (2011). Pregnancy Associated Breast Cancer and Pregnancy After Breast Cancer Treatment. Journal of the Turkish German Gynecological Association, 12, 4, 247–255. DOI: 10.5152/jtgga.2011.58
4. Keyser, E. A., Staat, B. C., Fausett, M. B., & Shields, A. D. (2012). Pregnancy-associated Breast Cancer. Reviews in Obstetrics & Gynecology, 5, 2, 94–99.
5. Rincon, V. A. D., et al. (2022). Management of Breast Cancer during Pregnancy. Journal of Medical Research and Health Sciences, 5, 4, 1960-1966. DOI: https://doi.org/10.52845/JMRHS/2022-5-4-16

Tiroid Kanseri

1. Fiddes J.C., & Goodman H.M. (1981). The Gene Encoding the Common Alpha Subunit of the Four Human Glycoprotein Hormones. Journal of Molecular and Applied Genetics, 1, 1, 3–18.
2. Gibelli, B., Zamperini, P., Proh, M., & Giugliano, G. (2011). Management and Follow up of Thyroid Cancer in Pregnant Women. Acta otorhinolaryngologica Italica: organo ufficiale della Societa italiana di otorinolaringologia e chirurgia cervico-facciale, 31, 6, 358-365.
3. Rahman, A. G. (2011). Extend of Surgery for Differentiated Thyroid Cancer: Recommended guideline. Oman Medical, 1, 56-58. http://dx.doi.org/10.5001/omj.2011.15
4. Smith, L. H., Danielsen, B., Allen, M. E., & Cress, R. (2003). Cancer Associated with Obstetric Delivery: Results of Linkage with the California Cancer Registry. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 189, 4, 1128-1135. DOI:10.1067/s0002-9378(03)00537-4
5. Stagnaro-Green, A., et al. (2011). Guidelines of the American Thyroid Association for the Diagnosis and Management of Thyroid Disease During Pregnancy and Postpartum. Thyroid: Official Journal of the American Thyroid Association, 21, 10, 1081-1125. DOI:10.1089/thy.2011.0087
6. Sullivan, S. A. (2019). Thyroid Nodules and Thyroid Cancer in Pregnancy. Clinical Obstetrics and Gynecology, 62, 2, 365-372. DOI:10.1097/GRF.0000000000000431
7. Tiroid Hastalıkları Tanı ve Tedavi Kılavuzu, 2020. Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği. Türkiye Klinikleri. ISBN: 978- 625-401-061-3.
8. van Velsen, E. F., Leung, A. M., & Korevaar, T. I. (2022). Diagnostic and Treatment Considerations for Thyroid Cancer in Women of Reproductive Age and the Perinatal Period. Endocrinology and Metabolism Clinics of North America, 51, 2, 403-416. DOI:10.1016/j.ecl.2021.11.021
9. Yasmeen, S., et al. (2005). Thyroid Cancer in Pregnancy. International Journal of Gynecology & Obstetrics, 91, 1, 15-20. DOI:10.1016/j.ijgo.2005.06.022

Serviks Kanseri

1. Cioroba, T., et al. (2022). Cervical Cancer–A Real Medical Challenge When Diagnosed During Pregnancy. Romanian Medical Journal, 69, 2, 42-46. DOI: 10.37897/RMJ.2022.S2.9
2. Fruscio, R., et al. (2012). Delivery Delay with Neoadjuvant Chemotherapy for Cervical Cancer Patients during Pregnancy: A Series of Nine Cases and Literature Review. Gynecologic Oncology, 126, 2, 192-197. DOI:10.1016/j.ygyno.2012.04.027
3. Morice, P., Uzan, C., Gouy, S., Verschraegen, C., & Haie-Meder, C. (2012). Gynaecological Cancers in Pregnancy. The Lancet (London, England), 379, 9815, 558-569. DOI:10.1016/S0140-6736(11)60829-5

4. Parlakgümüş, H. A., Yalçınkaya, C., Çoban, G., İskender, C., & Çelik, H. (2012). Gebelikte İnvaziv ve Pre-İnvaziv Servikal Patolojilerin Yönetimi. Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi, 15, 4, 119-129.
5. Peccatori, F. A., et al. (2013). Cancer, Pregnancy and Fertility: ESMO Clinical Practice Guidelines for Diagnosis, Treatment and Follow-up. Annals of Oncology: Official Journal of the European Society for Medical Oncology, 24, (Suppl. 6), vi160-170. DOI:10.1093/annonc/mdt199.
6. Silva, C., & Chung, F. S. (2012). Pregnancy and Cancer. In: Quinn, G., Vadaparampil, S. (eds) Reproductive Health and Cancer in Adolescents and Young Adults. Advances in Experimental Medicine and Biology, vol 732. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2492-1_7

Over Kanseri

1. Albright, C. M., & Wenstrom, K. D. (2016). Malignancies in Pregnancy. Best Practice & Research. Clinical Obstetrics & Gynaecology, 33, 2–18. DOI:10.1016/j.bpobgyn.2015.10.004
2. Grimm, D., Woelber, L., Trillsch, F., Keller-v Amsberg, G., & Mahner, S. (2014). Clinical Management of Epithelial Ovarian Cancer During Pregnancy. European Journal of Cancer (Oxford, England), 50, 5, 963–971. DOI:10.1016/j.ejca.2013.12.020
3. Leiserowitz, G. S. (2006). Managing Ovarian Masses during Pregnancy. Obstetrical & Gynecological Survey. 61, 7, 463-470. DOI: 10.1097/01.ogx.0000224614.51356.b7
4. Lockley, M., Stoneham, S. J., & Olson, T. A. (2019). Ovarian Cancer in Adolescents and Young Adults. Pediatric Blood & Cancer, 66, 3, e27512. DOI:10.1002/pbc.27512
5. Michalczyk, K., & Cymbaluk-Płoska, A. (2021). Approaches to the Diagnosis and Management of Ovarian Cancer in Pregnancy. Cancer Management and Research, 13, 2329-2339. DOI:10.2147/CMAR.S290592
6. Ness, R. B., et al. (2000). Factors Related to Inflammation of the Ovarian Epithelium and Risk of Ovarian Cancer. Epidemiology, 11, 111–117.
7. Stewart, C., Ralyea, C., & Lockwood, S. (2019). Ovarian Cancer: An Integrated Review. Seminars in Oncology Nursing, 35, 2, 151-156. DOI:10.1016/j.soncn.2019.02.001

Mide Kanseri

1. Johnston, F. M., & Beckman, M. (2019). Updates on Management of Gastric Cancer. Current Oncology Reports, 21, 8, 67. DOI:10.1007/s11912-019-0820-4
2. Karimi, P., Islami, F., Anandasabapathy, S., Freedman, N. D., & Kamangar, F. (2014). Gastric Cancer: Descriptive Epidemiology, Risk Factors, Screening, and Prevention. Cancer Epidemiology, Biomarkers & Prevention : A Publication of the American Association for Cancer Research, cosponsored by the American Society of Preventive Oncology, 23, 5, 700–713. DOI:10.1158/1055-9965.EPI-13-1057
3. Pacheco, S., et al. (2016). The Rare and Challenging Presentation of Gastric Cancer during Pregnancy: A Report of Three Cases. Journal of Gastric Cancer, 16, 4, 271–276. DOI:10.5230/jgc.2016.16.4.271
4. Sakamoto, K., et al. (2009). Management of Patients with Pregnancy-Associated Gastric Cancer in Japan: a Mini-review. International Journal of Clinical Oncology, 14, 5, 392–396. DOI:10.1007/s10147-009-0903-6

Hematolojik Kanserler

1. Ar, M. C. (2013). Lenfomalara Genel Bakış. Türk Hematoloji Derneği, 3, 2, 200-225.
2. Brenner, B., Avivi, I., & Lishner, M. (2012). Haematological Cancers in Pregnancy. Lancet (London, England), 379, 9815, 580–587. DOI:10.1016/S0140-6736(11)61348-2
3. Lavi, N., Horowitz, N. A., & Brenner, B. (2014). An Update on the Management of Hematologic Malignancies in Pregnancy. Women's Health (Lond), 10, 3, 255–266. DOI:10.2217/whe.14.17
4. Mahmoud, H. K., Samra, M. A., & Fathy, G. M. (2016). Hematologic Malignancies during Pregnancy: A Review. Journal of Advanced Research, 7, 4, 589–596. DOI:10.1016/j.jare.2016.02.001
5. Pavlidis, N. A. (2002). Coexistence of Pregnancy and Malignancy. Oncologist, 7, 279–287. DOI: 10.1634/theoncologist.7-6-573
6. Troisi, R., et al. (2018). The Role of Pregnancy, Perinatal Factors and Hormones in Maternal Cancer Risk: A Review of the Evidence. Journal of Internal Medicine, 283, 5, 430–445. DOI:10.1111/joim.12747

Malign Melanom

1. Broer, N., et al. (2012). A Proposal for the Timing of Management of Patients with Melanoma Presenting during Pregnancy. Journal of Surgical Oncology, 106, 1, 36-40. DOI:10.1002/jso.23035
2. Lee, Y. Y., et al. (2012). Incidence and Outcomes of Pregnancy-associated Cancer in Australia, 1994-2008: A Population-Based Linkage Study. BJOG: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, 119, 13, 1572–1582. DOI:10.1111/j.1471-0528.2012.03475.x
3. Schwartz, J. L., Mozurkewich, E. L., & Johnson, T. M. (2003). Current Management of Patients with Melanoma who are Pregnant, Want to Get Pregnant, or Do Not Want to Get Pregnant. Cancer, 97, 9, 2130–2133. DOI:10.1002/cncr.11342
4. Sebire, N. J., & Jauniaux, E. (2009). Fetal and Placental Malignancies: Prenatal Diagnosis and Management. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology: The Official Journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology, 33, 2, 235–244. DOI:10.1002/uog.6246
5. Stensheim, H., Møller, B., van Dijk, T., & Fosså, S. D. (2009). Cause-specific Survival for Women Diagnosed with Cancer during Pregnancy or Lactation: A Registry-Based Cohort Study. Journal of Clinical Oncology : Official Journal of the American Society of Clinical Oncology, 27, 1, 45–51. DOI:10.1200/JCO.2008.17.4110
6. Still, R., & Brennecke, S. (2017). Melanoma in Pregnancy. Obstetric Medicine, 10, 3, 107–112. DOI:10.1177/1753495X17695001
7. Zelin, E., Conforti, C., Giuffrida, R., Deinlein, T., di Meo, N., & Zalaudek, I. (2020). Melanoma in Pregnancy: Certainties Unborn. Melanoma management, 7, 3, MMT48. DOI:10.2217/mmt-2020-0007

Vulva Kanseri

1. Palicelli, A., et al. (2021). How Can We Treat Vulvar Carcinoma in Pregnancy? A Systematic Review of the Literature. Cancers (Basel). 13, 4, 836. DOI: 10.3390/cancers13040836
2. Taşkın, L. (2009). Jinekolojik Kanserler. Editör Lale Taşkın. Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. 9. Baskı. Ankara, Akademisyen Tıp Kitabevi. 655-687.
3. Weinberg, D., & Gomez-Martinez, R. A. (2019). Vulvar Cancer. Obstetrics and Gynecology Clinics of North America, 46, 1, 125–135. DOI:10.1016/j.ogc.2018.09.008

BÖLÜM 14

TERATOJENİTE

Halime Aydemir

Öğrenim Hedefleri

- ✓ Teratojenite kavramını açıklayabilme,
- ✓ İyonize ışınların gebe ve fetüse olan etkilerini sıralayabilme,
- ✓ İlaçların gebe ve fetüse olan etkilerini sıralayabilme,
- ✓ Sigara, alkol ve gebelikte enfeksiyonun olumsuz etkilerini açıklayabilmedir.

KAYNAKLAR

1. Adam, M.P., Polifka, J.E., Friedman, J.M. (2011). Evolving knowledge of the teratogenicity of medications in human pregnancy. Am J Med Genet C Semin Med Genet, 157, (3), 175-82. doi: 10.1002/ajmg.c.30313.
2. Bilge, Ç., Güngör, İ. (2017). Gebelikte Maruz Kalınan İyonize Radyasyon. HSP, 4, (3), 285-289. https://doi.org/10.17681/hsp.317782.
3. Çınar, N., Topal, S., Altınkaynak, S. (2015). Gebelikte Sigara Kullanımı ve Pasif İçiciliğin Fetüs ve Yenidoğan Sağlığı Üzerine Etkileri. J hum rhythm, 1, (2), 52-57.
4. Gökçe, E. (2013). Gebelik ve İyonizan Radyasyon İçeren Radyolojik Görüntüleme Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 5, (2), 51-58.
5. Kublay, G., Terzioğlu, F., Karatay, G. (2008). Gebelik ve Sigara. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Yüksek Lisans Tezi. Şubat, Ankara.
6. Miral, M., Kızılkaya Beji, N. (2017). Gebelikte İlaç Kullanımı ve Danışmanlık. HSP, 4, (2), 142-148.
7. Mutlu, L.C., Varol Saraçoğlu, G. (2014). Prevalence of Smoking and Factors Affecting Smoking Behaviour During Pregnancy: A Sample from Tekirdağ. Turk J Public Health, 12, (1), 1-12. https://doi.org/10.20518/thsd.81750.
8. Önderoğlu, L.S. (Ed). (2004). Doğum Bilgisi. Ankara: Güneş kitapevi. 21. Baskı. p. 85-93
9. Öztürk, Z. (2014). İlaç Kullanan Gebeye Yaklaşım: Teratojenite Riski ve Danışmanlık Hizmeti. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (Sted), 23, (5), 201-205.
10. Sarıkaya E, Çayırtepe Z. (2019). Gebelikte Farmakovijilans ve Teratojenite. TAÇESE Yayınları, Ankara. Erişim adresi: https://files.tuseb.gov.tr/tacese/files/yayinlar/2019-1-farmakovijilans.pdf.
11. Şirin, A., Kavlak, O. (Eds). (2015). Kadın Sağlığı. Çoban, A. Riskli Gebelikler. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. 4. Baskı. p. 324-347.
12. Tekbaş, Ö.F. (2006). Kimyasallar ve Üreme Sağlığı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 5, (1), 50-59.
13. Vural, M.R. (1991). Gebelik Süresince İlaç Etkileşmeleri ve İlaçla Tedavi. Ank Univ Vet Fak Derg, 38 (03), 257-265.

İLKOKULDA MATEMATİK EĞİTİMİ OKUMALARI

Editör

Doç. Dr. Alper Yorulmaz

nobel

İLKOKULDA MATEMATİK EĞİTİMİ OKUMALARI

Editör: Doç. Dr. Alper Yorulmaz

Yayın No.: 5045
Eğitim No.: 1038
ISBN: 978-625-397-673-6
EISBN: 978-625-397-672-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Fatma Kama -fatma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yorulmaz, Alper.
İlkokulda Matematik Eğitimi Okumaları/ Editör: Doç. Dr. Alper Yorulmaz
1. Basım, XIV + 484, 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-397-673-6
EISBN: 978-625-397-672-9
1. İlkokul 2. Matematik eğitimi 3. Sınıf öğretmeni

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İçindekiler

Bölüm Yazarları ..... Iıı
Ön Söz V
İçindekiler VII

BÖLÜM 1
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDEN İLKOKULA MATEMATİKSEL BECERİLER

1. Erken Yıllarda Matematik ve Matematiksel Düşünmenin Gelişimi 2
   1.1. Bilişsel gelişim kuramları temelinde erken çocukluk 2
2. Küçük Çocuklara Matematik Öğretimi 10
   2.1. Okul öncesi eğitimde matematik öğretimi 14
   2.2. İlkokulda matematik öğretimi 23
   2.3. İlkokula başlarken… 27
3. Matematik Öğrenmenin Kolaylaştırıcıları 28
Kaynakça 35

BÖLÜM 2
ÖĞRENME YÖRÜNGELERİNİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

1 Öğrenme Yörüngeleri 38
2. Öğretmenler Öğrenme Yörüngelerinden Neden Yararlanmalıdır? 45
3. Öğrenme Yörüngelerine Dayalı Öğretim 47
4. Öğrenme Yörüngelerinin Bileşenleri 51
   4.1. Alan ölçme öğrenme yörüngesine ait gelişimsel yol ve öğretim etkinlikleri dizisi 56
5. Öğretim Programı-Öğrenme Yörüngeleri İlişkisi ve Etkinlik Örneği 51
Kaynakça 64

BÖLÜM 3
İLKOKULDA SAYI HİSSİ VE GELİŞTİRİLMESİ

1. Sayı Hissi ve Önemi 70
2. Çocukta Sayı Hissinin Varlığını Nasıl Gözlemleyebiliriz? 73

3. Çocukta Sayı Hissini Geliştirebilir miyiz? 75
3.1. Örüntülü kümeler 77
3.2. Sayı konuşmaları 77
3.3. Sayıları 5 ve 10'a göre konumlandırmak 78
3.4. Sayının farklı temsillerini kullanma 79
3.5. Sayı doğrusunda tahminde bulunma ve zihinden işlem yapma 82
4. İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programında Sayı Hissinin Yeri Nedir? 84
5. Sayı Hissini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Örneği 87
Kaynakça 89

BÖLÜM 4
MATEMATİKSEL TEMSİLLERİN İLKOKULDA KULLANIMI

1. Temsilin Tanımı 94
2. Temsilin Özellikleri 95
3. Temsil Türleri 96
3.1. Dışsal temsil 97
3.2. İçsel temsil 98
4. Temsil Modları 102
5. Dönüşümler- Çeviri- Çoklu Temsiller 104
6. Farklı Temsillerin Öğretimdeki Önemi 107
7. Temsilin Öğretimdeki Zorlukları 109
8. Sınıf İçinde Temsil Kullanımı 110
8.1. Öğretimi planlamada temsillerin kullanımı 112
8.2. Temsil ve öğretim 113
8.3. Temsil kullanımı ve değerlendirme 116
9. İlkokulda Temsillerin Kullanımı 117
10. Temsillerin Kullanımına Yönelik Etkinlik Planı 123
Kaynakça 124

BÖLÜM 5
İLKOKULDA MATEMATİKSEL KAVRAM YANILGILARI VE HATALAR

1. Kavram Yanılgısı 131
1.1. Aşırı genelleme 133
1.2. Aşırı özelleme 134
2. Matematiksel Hata 135
3. Sayılar ve İşlemler Öğrenme Alanı Hatalar ve Kavram Yanılgıları 138

4. Geometri Öğrenme Alanı Hatalar ve Kavram Yanılgıları 145
5. Ölçme Öğrenme Alanı Hatalar ve Kavram Yanılgıları 153
6. Veri İşleme Öğrenme Alanı Hatalar ve Kavram Yanılgıları 160
Kaynakça 166

BÖLÜM 6
İLKOKULDA MATEMATİKSEL KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİ

1. Beynin Yapısı 170
2. Beyin ve Aritmetik Öğrenme 174
3. Kavram ve Öğrenme 177
4. Eylem-Süreç-Nesne-Şema (APOS) Teori 181
5. Deneyim Yoluyla Beynin Öğrenimi 181
6. Kavram Öğretiminde Zihin Haritası 183
7. Kavram Haritaları 187
   7.1. Eğitimde kavram haritaları kullanmanın faydaları 188
   7.2. Başarılı kavram haritalamanın temel yönleri 189
   7.3. Kavram haritaları nasıl oluşturulur? 189
8. Kavram Öğrenimine Yönelik Örnek Uygulama 192
Kaynakça 194

BÖLÜM 7
İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE ÖZDÜZENLEMELİ ÖĞRENMENİN DESTEKLENMESİ

1. Özdüzenleme ve Özdüzenlemeli Öğrenme 199
2. Özdüzenlemeli Öğrenme Modelleri 204
3. Özdüzenlemeli Öğrenmenin Matematik Eğitimindeki Yeri 208
   3.1. Özdüzenlemeli öğrenme ve problem çözme 210
   3.2. Özdüzenlemeli öğrenme ve matematik başarısı 211
4. Matematik Eğitiminde Özdüzenlemeli Öğrenme Nasıl Desteklenir? 212
5. Özdüzenlemeli Öğrenmenin Desteklendiği Örnek Matematik Ders Planı 217
Kaynakça 220

BÖLÜM 8
ARGÜMANTASYON TEMELLİ ÖĞRETİMİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

1. Argümantasyon 228
2. Argümantasyon Temelli Öğretim 229
3. Argümantasyon ve İspat 231
4. Argümantasyon Temelli Öğretimin Matematik Bağlamı 233
5. Matematik Öğretim Programlarında Argümantasyon Temelli Öğretim 235
6. Argümantasyon Modelleri 237
7. Argümantasyon Temelli Öğretimle Hazırlanmış Etkinlik Örnekleri 245
Kaynakça 248

BÖLÜM 9
DRAMA İLE İLKOKULLARDA MATEMATİK ÖĞRETİMİ

1. Aktif Bir Öğretim Yöntemi: Drama 259
2. Dramayı Sınıfta Kullanmak 263
3. İlkokulda Matematik Dersi ve Drama İlişkisi 267
4. Drama Yönteminin Kullanıldığı Örnek Matematik Ders Planı 272
Kaynakça 278

BÖLÜM 10
İLKOKULDA MATEMATİK VE ÇOCUK EDEBİYATI BÜTÜNLEŞTİRMESİ UYGULAMALARI

1. Çocuk Edebiyatı ve Matematik 284
2. Çocuk Edebiyatı ve Matematik Öğretimi Bütünleştirmesinde Kullanılabilecek Metin Türleri 285
3. Resimli Hikâye Kitaplarının Seçimi 287
4. Matematik ve Edebiyat Bütünleştirmesinin Yararları ve Sınırlılıkları 289
5. Matematik ve Edebiyatı Bütünleştirme Yolları 291
6. Matematik ve Edebiyatı Bütünleştirme Süreci 297
7. Çocuk Edebiyatı, Matematik Tarihi ve Kültüre Duyarlı Pedagoji 298
   7.1. Hikâyeleri matematikleştirmede bir kaynak olarak matematik tarihi 298
   7.2. Ayna hikâyeler ve kültüre duyarlı pedagoji 299
8. Matematikte Çocuk Edebiyatını Kullanmanın Sonucu 300
9. Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Matematikte Kullanımına Yönelik Etkinlik Planları 301
Kaynakça 312

BÖLÜM 11
STEM EĞİTİMİ TEMELLİ MATEMATİK ETKİNLİKLERİNİN İLKOKULDA KULLANIMI

1. STEM Eğitimi 324
2. STEM Eğitimi ve Matematik 326
3. İlkokulda Matematik Odaklı STEM Eğitimi 329
4. STEM Eğitimi Temelli Matematik Etkinliği 331
Kaynakça 340

BÖLÜM 12
ARTTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİLERİNİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

1. Matematik Eğitimi 344
2. Arttırılmış Gerçeklik 348
3. Matematik Öğretimine Arttırılmış Gerçekliğin Yansımaları 352
4. Arttırılmış Gerçeklik Kullanılarak Hazırlanmış Etkinlik Planı 356
Kaynakça 358

BÖLÜM 13
İLKOKUL MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE WEB 2.0 ARAÇLARININ KULLANIMI

1. Web 2.0 364
2. Web 2.0 Araçları 365
3. Web 2.0 Araçlarının Etkin Kullanımı 368
    3.1. ADDIE öğretim tasarımı modeli 369
    3.1.1. Analiz (Analysis) 369
    3.1.2. Tasarım (Design) 369
        3.1.2.1. Gagne'nin öğretim olayları modeli 370
        3.1.2.2. Keller'in ARCS motivasyon kuramı 373
    3.1.3. Geliştirme (Development) 378
    3.1.4. Uygulama (Implementation) 378
    3.1.5. Değerlendirme (Evaluation) 378
4. Web 2.0 Araçlarının İlkokul Matematik Dersinde Kullanımı 378
5. Web 2.0 Araçlarının Kullanımına Yönelik Örnek Uygulama 381
Kaynaklar 388

BÖLÜM 14
MATEMATİK EĞİTİMİNDE OKUL DIŞI ÖĞRENMEYE BİR ÖRNEK: ORYANTİRİNG

1. Matematik Eğitimi 394
2. Matematiksel Beceriler 398
2.1. Problem çözme becerisi 398
2.2. Akıl yürütme becerisi 400
2.3. İletişim becerisi 401
2.4. İlişkilendirme becerisi 402
2.5. Modelleme becerisi 403
3. Okul Dışı Eğitim 404
4. Oryantiring 406
5. Matematik Eğitimi ve Oryantiring Üzerine Bir Tartışma 410
6. Matematik Öğretiminde Oryantiring Kullanımına Yönelik Örnek Ders Planları 412
Kaynakça 419

BÖLÜM 15
İLKOKULDA MATEMATİK ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

1. Öğrenme Güçlüğü 424
2. Matematik Öğrenme Güçlüğü (Diskalkuli): Tanımı, Belirtileri ve Özellikleri 429
3. Matematik Öğrenme Güçlüğü Risk Grubu/Diskalkuliye Yatkınlık: Tanımı ve Özellikleri 431
4. Matematik Öğrenme Güçlüğünde Sınıf Öğretmenlerinin Rolü 433
5. İlkokul Matematik Öğretim Programının Etkili Kullanımı 435
6. Matematik Öğrenme Güçlüğü Öğrencilerine İlişkin Öğretimsel Uyarlamalar ve Düzenlemeler 439
7. Matematiksel Öğrenme Güçlüğüne Yönelik Uygulama Örnekleri 443
Kaynakça 449

BÖLÜM 16
MATEMATİKTE ÖZEL YETENEKLİLİK KAVRAMI, KAPSAMI VE İLKOKULA YANSIMASI

1. Matematiksel Yetenek 454
2. Matematikte Özel Yetenek 458
3. Türkiye'de İlkokul Matematik Öğretim Programı ve Matematikte Özel Yetenekliler 462
4. Matematikte Özel Yetenekliler İçin BİLSEM ve Destek Eğitim Odası 465
5. İlkokullarda Matematikte Özel Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi için Farklılaştırılmış Öğretim Programları 468
6. İlkokul Matematik Eğitiminde Özel Yetenekli Öğrenciler İçin Ders Planı Örnekleri 471
Kaynakça 473

YAZARLAR HAKKINDA 475

BÖLÜM 1

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDEN İLKOKULA MATEMATİKSEL BECERİLER

Hilal İlknur Tunçeli

Ezgi Akşin Yavuz

"Evrenin dili matematikle yazılmıştır."
Galileo

Matematik, dünyayı anlamak ve keşfetmek için sahip olunan önemli araçlardan biridir; çünkü aslında matematik sayılarla ilgili değil; yaşamın ta kendisiyle ilgilidir. Erken çocukluk döneminde matematik öğretimi süreçlerinde öncellikle bilişsel gelişimin doğasını anlamak gereklidir. Bilişsel gelişimin aşamaları, kritik dönemleri dikkate alınarak hazırlanan okul öncesi eğitim programı yoluyla çocuklarda matematik öğretimi gerçekleştirilmeli, ilkokula hazırlamanın yanı sıra matematiksel okuryazarlığın kazandırılması hedeflenmelidir. Çocukların sayıları tanıması, basit toplama çıkarma işlemlerini yapabiliyor ve anlıyor olması, ölçme ve verilerin yorumlanması sürecini zihninde anlamlandırabilmesi çok önemlidir. Toplumun ve okulun çocuğun matematik potansiyelini geliştirmesine sınır olmaması içinse öncelikle çocuğun gelişiminde matematikle ilgili kavramların, matematiksel durumun anlaşılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Okul öncesi dönemde doğru ve nitelikli destek sunulduğu takdirde ilkokula başlayan çocuk matematiksel okuryazarlığını daha ileri seviyeye taşıyacak okur yazar olmanın yanı sıra matematiği kullanan, anlamlandıran ve yaşamına adapte eden bir birey hâline gelecektir. Bunun sağlanması içinde erken çocukluk döneminde çocuklara matematik öğretimi evrensel ilke ve standartları göz önüne alan, teknolojiyi ve güncel yöntemleri kullanarak yapılmalıdır. Etkili matematik öğrenmelerinin gerçekleşmesi içinse yeteri alana sahip, iyi tasarlanmış ve depolanmış yani iyi hazırlanmış fiziksel ortam; kitaplarla, günlük yaşamda kullanılan materyallerle, çocukların yaşamlarından parçaları taşıyan örnekler ve onlar için gerçekten problem olan problem durumlarını içeren gelişime uygun programlar ve yaşam boyu öğrenen öğretmenlerin matematiğe, çocuğa ilişkin tutumu ve felsefesi önemlidir.

Kaynakça

Aktaş-Arnas, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi.* Vize.

Akman, B. (2014). Bilişsel gelişim kuramları. Ed. B. Akman. *Okul öncesi matematik eğitimi* içinde s.1-11. 4. Baskı. Pegem Akademi.

Baydemir, G. (2014). *Okul öncesi matematik eğitimi.* 4. Baskı. Pegem Akademi.

Bee, H. ve Boyd. D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi.* Kaknüs Psikoloji.

Berk, L. E. (2013a). Bebeklik ve yürüme çağında bilişsel gelişim. Çev. G. Kurt. Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan. *Bebekler ve çocuklar* içinde s.202-245. Nobel.

Berk, L. E. (2013b). Erken çocuklukta bilişsel gelişim. Çev. N. Işıkoğlu-Erdoğan. Çev. Ed. N. Işıkoğlu-Erdoğan. *Bebekler ve çocuklar* içinde s. 316-361. Nobel.

Buldu, M. (2014). Okul öncesi dönemde matematiksel kavram gelişimi. Ed. B. Akman. *Okul öncesi matematik eğitimi* içinde s. 27-.49. 4. Baskı. Pegem Akademi.

Clements, D. (2004). Preface. In Eds. D. Clements and J. Sarama. *Engaging young children in mathematics*, pp. ix-xv. Lawrence Erlbaum Associates.

Devlin, K. (2000). *The Math gene. How mathematical thinking evolved and why numbers are like gossip.* Basic Books.

Erdoğan, S. (2014). Okul öncesi dönemde matematik programı. Ed. B. Akman. *Okul öncesi matematik eğitimi* içinde s. 172-190. 4. Baskı. Pegem Akademi.

Güven, Y. (2004). *Erken çocuklukta matematiksel düşünme ve matematiği öğrenme.* Küçük Adımlar Eğitim Yayınları.

Haylock, D. ve Cockburn, A. (2014). Matematiği anlama. Çev. S. Doğan, Çev. Ed. Z. Yılmaz. *Küçük çocuklar için matematiği anlama* içinde s. 5-28. Nobel Yayınları.

MEB. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara. (https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf).

MEB. (2018). Matematik dersi öğretim programı. Ankara. (www.mufredat.meb.gov.tr).

Morrison, G. S. (2021a). Bebekler ve çocuklar: öğrenme için temel yıllar. Çev. I. B. Kolaşanlı. Çev. Ed. S. Sönmez. Günümüzde erken çocukluk eğitimi içinde s. 243-280. Nobel.

Morrison, G. S. (2021b). Okul öncesi yılları: okula ve hayata hazır olma. Çev. H. B. Türe-Köse. Çev. Ed. S. Sönmez. Günümüzde erken çocukluk eğitimi içinde s. 281-318. Nobel.

National Council of Teaching Mathematics (2000). Principles and Standards for School Mathematics: An Overview. https://www.nctm.org/Standards-and-Positions/Principles-and-Standards/.

National Council of Teaching Mathematics (2010). The Common Core State Standards for Mathematics. https://www.nctm.org/ccssm/

Orçan, M. (2014). Matematik öğrenme süreçleri. Ed. İ. Ulutaş. *Okul öncesinde matematik eğitimi* içinde s. 233-256. Eğiten.

Santrock, J. W. (2021a). Bilişsel gelişim yaklaşımları. Çev. F. C. Pala. Çev. Ed. A. Güre. *Çocuk gelişimi* içinde s.166-193. Nobel.

Santrock, J. W. (2021b). Bilgi İşleme. Çev. Z. İşcanoğlu. Çev. Ed. A. Güre. *Çocuk gelişimi* içinde s.193-227. Nobel.

Sarama, J. & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research. Learning trajectories for young children.* Routledge.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim. Kuramdan uygulamaya.* 26. Baskı. Anı.

Sperry-Smith, S. (2016a). Başarı için planlama. Çev. M. Orçan-Kaçan. Çev. Ed. S. Erdoğan ve H. Arslan-Çiftçi. *Erken çocuklukta matematik* içinde s. 15-31. Eğiten Kitap.

Sperry-Smith, S. (2016b). Tematik üniteler. Çev. H. Arslan-Çiftçi ve F. H. Adagideli. Çev. Ed. S. Erdoğan ve H. Arslan-Çiftçi. *Erken çocuklukta matematik* içinde s. 236-256. Eğiten Kitap.

Tarım, Ş. D. (2014). Okul öncesinde matematik eğitimi. Ed. İ. Ulutaş. *Okul öncesinde matematik eğitimi* içinde s. 211-232. Eğiten.

Trawick-Smith, J. (2013). Okul öncesi dönemde bilişsel gelişim. Çev. M. Saçkes. Çev. Ed. B. Akman. *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde s. 226-253. Nobel.

Yorulmaz, A., Tunçeli, H. İ. & Akşin-Yavuz, E. (2022). What do children think about starting primary school? *Elementary School Forum (Mimbar Sekolah Dasar), 9* (3), 484-502.

Uyanık-Aktulun, Ö. ve Keser, M. (2021). Bilişsel gelişim. Ed. E. Ahmetoğlu ve E. Akşin-Yavuz. *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde s. 69-102. Nobel.

Yıldırım- Hacıibrahimoğlu, B. (2014). Matematik ilkeleri ve standartları. Ed. B. Akman. *Okul öncesi matematik eğitimi* içinde s. 12-27. 4. Baskı. Pegem Akademi.

İnternet Kaynakları (web sayfaları)

https://www.duckduckmoose.com/educational-iphone-itouch-apps-for-kids/moose-math/

https://www.prodigygame.com/main-en/

https://about.zearn.org/

http://wodb.ca/index.html

https://spaceplace.nasa.gov/menu/play/

https://www.nasa.gov/kidsclub/index.html

BÖLÜM 2

ÖĞRENME YÖRÜNGELERİNİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

Derya Can

Bölüm Hakkında

Bu bölümde, öğrencilerin matematiksel düşüncesinin hangi adımlarla ilerleyebileceğini araştırma verilerine dayanarak hipotez niteliğinde ortaya koyan ve her bir adımda ne tür öğretim uygulamalarının yapılması gerektiğini tanımlayan bir öğretim yaklaşımı olarak öğrenme yörüngeleri modeli tanıtılmıştır. İlkokulda matematiksel kavram ve beceriler, erken çocukluk dönemiyle birlikte gelişen matematik kavramlarının üzerine belli gelişim yollarını takip ederek yapılandırılmaktadır. Bu sebeple bölümde farklı araştırmacıların öğrenme yörüngeleri modeline ilişkin tanımlamalar sunulmakla birlikte Clements ve Sarama (2004) tarafından deneysel araştırmalara dayalı olarak geliştirilen ve erken çocukluk dönemindeki gelişim yollarını tanımlayan öğrenme yörüngelerine odaklanılmıştır. Öğretmenlerin öğrenme yörüngelerinden yararlanmalarının sağlayacağı katkılar üzerinde durularak öğrenme yörüngelerine dayalı öğretimin bileşenleri ve öğrenme-öğretme sürecindeki karşılıkları tanımlanmıştır. Matematiksel amaç, gelişim yolları ve öğretim etkinlikleri olmak üzere öğrenme yörüngelerinin üç bileşeni kesirler öğrenme yörüngesi örneği üzerinden tanıtılmıştır. Ardından alan ölçme öğrenme yörüngesine yönelik gelişim yolları ve tanımlamaları, çocukların alan ölçmeye yönelik matematiksel düşünme sürecini yansıtan örnekler ile paylaşılmıştır. Öğrenme yörüngelerinin öğretim programı ile ilişkisi üzerinde durularak alan ölçmeye yönelik bir etkinlik örneği öğretim programında yer alan kazanımlarla ilişkilendirilerek paylaşılmıştır. Bu bölüm ile öğrencilerin matematiksel düşüncesindeki olası gelişim yolları ve gelişim yollarına uygun öğretim etkinlikleri dizisi örneklerle tanıtılarak öğrenme-öğretme sürecinde öğrenme yörüngelerinin öğretmenler ve öğrenciler açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Kaynakça

Ayan Civak, R., Işıksal Bostan, M. & Yemen Karpuzcu, S. (2021). Erken orantısal akıl yürütmeye yönelik öğrenme rotasının geliştirilmesi: Bir tasarı araştırması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 17*(3), 433-461.

Ball, D.L., Thames, M. H., & Phelps, G. (2008). Content knowledge for teaching: What makes it special? *Journal of Teacher Education, 59*(5), 389-407.

Baroody, A. J., Cibulskis, M., Lai, M.-L., & Li, X. (2004). Comments on the use of learning trajectories in curriculum development and research. *Mathematical Thinking and Learning,* 6, 227–260. doi:10.1207/s15327833mtl0602_8

Baroody, A. J., & Ginsburg, H. P. (1990). Children's mathematical learning: A cognitive view. In R.B. Davis, C.A. Maher & N. Noddings (Eds.), *Constructivist views on the teaching and learning of mathematics* (pp. 51–64). Reston, VA: NCTM.

Battista, M. T. (2003). Understanding students' thinking about area and volume measurement. In D. H. Clements & G. Bright (Eds.), *Learning and teaching measurement: 2003 yearbook* (pp. 122–142). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Bell, A., Costello, J., & Ktichemann, D. (1983). *Research on learning and teaching: Part A*. London: NFER-Nelson.

Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy, & Practice*, 5, 7–75.

Can, D. (2020). Sayı kavramına ilişkin öğrenme yörüngelerinin desteklenmesi: Dijital oyunlar. *Journal of Theoretical Educational Science, 13*(4), 663-684.

Can, D. (2021a). *Öğretmen adayları oyun temelli etkinliklerle erken matematik becerilerini geliştirmeyi öğreniyor* (2237- A TÜBİTAK Projesi/1129B372000390).

Can, D. (2021b). Okul öncesi döneminden ilkokula şipşak sayılamanın gelişimi ve örnek uygulamalar. *Sınıf Öğretmenliği Araştırmaları Dergisi (SÖAD), 1*(2), 149-168.

Carpenter, T. P., Fennema, E., Peterson, P. L., Chiang, C., & Loef, M. (1989). Using knowledge of children's mathematics thinking in classroom teaching: An experimental study. *American Educational Research Journal, 26*(4), 499-531.

Charles, R. (2005). Big ideas and understandings as the foundation for elementary and middle school mathematics. *Journal of Mathematics Education Leadership, 7*(3), 9–24.

Clements, D. H. (2003). Teaching and learning geometry. In J. Kilpatrick, W. G. Martin, & D. Schifter (Eds.). *A research companion to Principles and Standards for School Mathematics* (pp. 151-178). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2007). Early childhood mathematics learning. In F. K. Lester, Jr. (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (Vol. 1, pp. 461–555). Charlotte, NC: Information Age.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2020). *Learning and teaching with learning trajectories ([LT]2).* Marsico Institute, Morgridge College of Education, University of Denver. www.learningtrajectories.org

Clements, D., & Sarama, J. (2004). Learning trajectories in mathematics education. *Mathematical Thinking and Learning, 6*(2), 81-89.

Clements, D. H., Sarama, J., Spitler, M. E., Lange, A. A., & Wolfe, C. B. (2011). Mathematics learned by young children in an intervention based on learning trajectories: A large-scale cluster randomized trial. *Journal for Research in Mathematics Education, 42*(2), 127- 166.

Confrey, J., Maloney, A. P., & Corley, A. (2014). Learning trajectories: A framework for connecting standards with curriculum. *ZDM Mathematics Education, 46*(5), 719–733.

Confrey, J., Maloney, A. P., Nguyen, K. H., Mojica, G., & Myers, M. (2009). *Equipartitioning/splitting as a foundation of rational number reasoning using learning trajectories.* 33rd Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, Thessaloniki, Greece.

Cullen, A. L., Eames, C. L., Cullen, C. J., Barrett, J. E., Sarama, J., Clements, D. H., & Van Dine, D. W. (2018). Effects of three interventions on children's spatial structuring and coordination of area units. *Journal for Research in Mathematics Education, 49*(5), 533–574.

Çakıroğlu, E., Sevinç, Ş. & Işıksal-Bostan, M. (2019). İlkokul 1. sınıf matematiği, sayılar ve işlemler ünitesi için gerçekçi matematik eğitimine dayalı öğrenme rotası geliştirilmesi: Bir tasarım araştırması (İlk adım projesi). (TÜBİTAK 1001/116K078).

Dickson, L. (1989). The area of a rectangle. In K. Hart, D. Johnson, M. Brown, L. Dickson, & Clarkson (Eds.), *Children's mathematicalframeworks 8-13: A study of classroom teaching*. Lond NFER-Nelson.

Doig, B., Cheeseman, J., & Lindsay, J. (1995). The medium is the message: Measuring area with different media. In B. Atweh, & S. Flavel (Eds.), *Galtha: Proceedings of the 18th Annual Conference of the Mathematics Education Research Group of Australia,* Vol. 1 (pp. 229-240). Darwin, Australia: Mathematics Education Research Group of Australia.

Empson, S. B. (2011). On the idea of learning trajectories: Promises and pitfalls. *The Mathematics Enthusiast, 8*(3), 571 – 596.

Eroğlu, D. & Tanışlı, D. (2021). Tahmini öğrenme yollarının uygulanması sürecinde matematik öğretmenlerinin çoklu temsil kullanımlarının gelişimi. *Cumhuriyet International Journal of Education, 10*(1), 299-329. http://dx.doi.org/10.30703/cije.718210

Eroğlu, D. (2016). *Ortaokul matematik öğretmenlerinin tahmini öğrenme yollarına dayalı öğretimlerindeki pedagojik yollarının desteklenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Franke, M. L., Carpenter, T.P., Levi, L., & Fennema, E. (2001). Capturing teachers' generative change: a follow-up study of professional development in mathematics. *American Educational Research Journal, 38*(3), 653-689.

Guss, S. S., Clements, D. H. & Sarama, J. H: (2022). High-quality early math: Learning and teaching with trajectories and technolojies. https://www.researchgate.net/publication/359383893_High-Quality_Early_Math_Learning_and_Teaching_With_Trajectories_and_Technologies adresinden 05.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

Güzel Candan, D. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının eğitiminde öğrenme yörüngeleri modeli ile bir program geliştirme uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Heritage, M. (2008). *Learning progressions: Supporting instruction and formative assessment.* Retrieved from Council of Chief State School Officers website: http://www.ccsso.org/Resources/Programs/Formative_Assessment_for_Students_and_Teachers_%28FAST%29.htm

Jacobs, V. R., Lamb, L. L. C., & Philipp, R. A. (2010). Professional noticing of children's mathematical thinking. *Journal for Research in Mathematics Education, 41*(2), 169-202.

Maloney, A. P., & Confrey, J., (2010, July).*The construction, refinement, and early validation of the equipartitioning learning trajectory*. Proceedings of the 9th International Conference of the Learning Sciences, Chicago.

McCool, J. K. (2009). *Measurement learning trajectories: A tool for professional development* (unpublished doctoral dissertation). Illinois State University, Normal, Il.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar).* Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayını.

Mojica, G. F. (2010). *Preparing pre-service elementary teachers to teach mathematics with learning trajectories* (Unpublished doctoral dissertation). North Carolina State University, Raleigh NC.

National Council of Teachers of Mathematics. (1989). *Curriculum and evaluation standards for mathematics.* Reston, VA: Author.

Outhred, L., & Mitchelmore, M. (2004). Students' structuring of rectangular arrays. In M. J. Hoines & A. B. Fuglestad (Eds.), *Proceedings of the 28th International Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education* (Vol. 3, pp. 465–472). Bergen, Norway: Bergen University College.

Sarama, J. , Clements, D. H. , Wolfe, C. B. & Spitler, M. E. (2012) Longitudinal Evaluation of a Scale-Up Model for Teaching Mathematics With Trajectories and Technologies. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 5*(2), 105-135.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009).*Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* New York: Routledge.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2016). Physical and virtual manipulatives: What is "concrete"? In P. S. Moyer-Packenham (Ed.), *International perspectives on teaching and learning mathematics with virtual manipulatives* (Vol. 3, pp. 71–93). Switzerland: Springer International Publishing.

Simon, M. A. (1995). Reconstructing mathematics pedagogy from a constructivist perspective. *Journal for Research in Mathematics Education, 26*(2), 114-145.

Simon, M., & Blume, G. (1994a). Mathematical modeling as a component of understanding ratio-as- measure: A study of prospective elementary teachers. *Journal of Mathematical Behavior, 13*(2), 183-197.

Smith, M., & Stein, M. K. (2011). *Five practices for orchestrating productive mathematical discourse.* Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Steffe, L. P. (1991). The constructivist teaching experiment: Illustrations and implications. In E. Von Glasersfeld (Ed.), *Radical Constructivism in Mathematics Education* (pp. 177-194). New York: Kluwer Academic Publishers.

Stein, M. K., Grover, B. W., & Henningsen, M. (1996). Building student capacity for mathematical thinking and reasoning: An analysis of mathematical tasks used in reform classrooms. *American Educational Research Journal*, 33, 455–488.

Sztajn, P., Confrey, J., Wilson, P. H. & Edgington, C. (2012). Learning trajectory based instruction: Toward a theory of teaching. *Educational Researcher, 41*(5), 147–156.

Tanışlı, D., Aydın, S., Turgut, M., Köse, N., & Camci, F. (2019). Öğrenme yörüngeleri yoluyla ortaokul matematik öğretmenlerinin profesyonel gelişimlerinin web tabanlı sistemle desteklenmesi. (TÜBİTAK 1001/116K105).

Wickstrom, M. H. (2014). *An examination of teachers' perceptions and ımplementation of learning trajectory based professional development.* Theses and Dissertations, Illionis Unıversity.

Wickstrom, M., Baek, J., Barrett, J., Cullen, C., & Tobias, J. (2012). *A teacher's noticing of children's understanding of linear measurement*. In L. R. Van Zoest, J. J. Lo, & J. L. Kratky (Eds.), Proceedings of the 34th Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education. Kalamazoo, MI: Western Michigan University.

Wilson, P. H. (2009). *Teachers' uses of a learning trajectory for equipartitioning* (Unpublished doctoral thesis). North Carolina State University. Raleigh, NC.

Wilson, P. H., Mojica, G. F., & Confrey, J. (2013). Learning trajectories in teacher education: Supporting teachers' understandings of students' mathematical thinking. *Journal of Mathematical Behavior*, 32, 103-121.

Yıldırım Bozcuoğlu, D. (2020). *Web tabanlı portalda tahmini öğrenme yol haritalarına dayalı profesyonel gelişim programı: Matematik öğretmenlerinin pedagojik kavramlarındaki gelişimleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yılmaz, Z. & Haser, Ç. (2018). Öğrenme rotaları temelli öğretimde öğretmen adaylarının matematiksel alan bilgilerini yeniden yapılandırmaları. *İlköğretim Online, 17*(1), 187-206.

BÖLÜM 3

İLKOKULDA SAYI HİSSİ VE GELİŞTİRİLMESİ

Sıtkı Çekirdekci

Bölüm Hakkında

Matematiğin temeli sayılabilecek sayılar ve aritmetik işlemler, matematik başarısı ve matematiksel zorlukların da temel etkeni sayılabilir. Günlük hayatta sıklıkla başvurduğumuz aritmetik işlemler ve hemen her yerde ve her durumda karşılaştığımız sayılar ile matematiksel problem durumlarının üstesinden gelebilmek, muhakeme yaparak stratejiler geliştirmek ve bütün bunları yaparken kural temelli yaklaşımları takip etmemek bireyin sayı hissini kullanması olarak ifade edilmektedir. Sayı hissi erken yaşlardan itibaren deneyim ve etkinliklere bağlı olarak geliştirilebilen bir beceridir. Bu nedenle kitabın bu bölümünde sayı hissi ve önemi üzerinde durulacak, sayı hissi ile üst düzey düşünme becerileri arasındaki ilişkiye değinilecek, formal eğitimin temeli sayılan ve eğitimde ilk düğme olarak ifade edilen ilkokul yıllarında çocukta sayı hissinin gözlenmesi, sayı hissinin geliştirilmesi ve ilkokul matematik dersi öğretim programında sayı hissi konuları ele alınacaktır.

ondan bir eksik olduğu konumsal olarak ifade edilmeli, sonrasında tahmin etkinliğine geçilmelidir.

Sayı doğrusu üzerinde sayının göreceli büyüklüğü (Olkun, 2012).

Kaynakça

Altun, M. (2016). *İlkokullarda matematik öğretimi*. Alfa Yayınevi.

Andrews, P. & Sayers, J. (2014). Foundational number sense: A framework for analyzing early number-related teaching. *In Proceedings of the Ninth Swedish Mathematics Education Research Seminar.*

Boaler, J., Williams, C., & Confer, A. (2015). Fluency without fear: Research evidence on the best ways to learn math facts. In Youcubed.

Carroll, W. (1996). Mental computation of students in a reform-based mathematics curriculum. *School Science and Mathematics, 96*(6), 305-311.

Case, R., & Sowder, J. (1990). The development of computational estimation: A Neo-Piagetian analysis. *Cognition and Instruction,* 7, 79-104.

Çekirdekci, S. (2015). *İlkokul 4. sınıf öğrencileri için sayı hissi testinin geliştirilerek öğrencilerin sayı hislerinin incelenmesi.* [Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.]

Çekirdekci, S. (2020). Sayılar. İçinde V. Toptaş, S. Olkun, S. Çekirdekci, M. H. Sarı (Ed.). *İlkokulda Matematik Öğretimi* (ss. 127-184). Vizetek Yayıncılık.

Dehaene, S. (2001). Pr´ecis of the number sense. *Mind and language,* 16, 16–36.

Dehaene, S. (2011). *The number sense: How the mind creates mathematics.* Oxford University Press.

Fosnot, C. T., & Dolk, M. (2001). *Young mathematician at work: Constructing number sense, addition, and substraction.* Portsmouth, NH: Heinemann.

Ghazali, M., Mohamed, R., & Mustafa, Z. (2021). A systematic review on the definition of children's number sense in the primary school years. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 17*(6), 1-12. https://doi.org/10.29333/ejmste/10871

Gilmore, C. K., McCarthy, S. E., & Spelke, E. S. (2007). Symbolic arithmetic knowledge without instruction. *Nature, 447*(7144), 589–591.

Greeno, J. G. (1991). Number sense as situated knowing in a conceptual domain. *Journal for Research in Mathematics Education, 22*(3), 170-218.

Hartnett, J. (2007). Categorisation of mental computation strategies to support teaching and to encourage classroom dialogue. In J. Watson & K. Beswick (Eds.), *Proceedings of the 30th annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia- Mathematics: Essential Research, Essential Practice* (pp. 345–352). MERGA.

Hong Kong Mathematics Education Key Learning Area Curriculum Guide, (2017). *Mathematics education key learning area curriculum guide (primary 1– secondary 6).* https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculumdevelopment/renewal/ME/ME_KLACG_eng_draft_2017_04.pdf adresinden edinilmiştir.

Hogan, T. P., & Brezinski, K. L. (2003). Quantitative estimation: One, two, or three abilities? *Mathematical Thinking and Learning, 5*(4), 259-280.

Hope, J. & Sherril, J. (1987). Characteristics of unskilled and skilled mental calculators. *Journal for Research in Mathematics Education,* 18, 98-111.

Japanese Mathematics Curricula, (2008). *Elementary school teaching guide for the japanese course of study: mathematics.* http://www.lsalliance.org/wpcontent/uploads/2016/10/Japanese_COS_TeachingGuide_en.pdf adresinden edinilmiştir.

Jordan, N. C., Hansen, N., Fuchs, L. S., Siegler, R. S., Gersten, R., & Micklos, D. (2013). Developmental predictors of fraction concepts and procedures. *Journal of Experimental Child Psychology, 116*(1), 45-58.

Jordan, N. C., Kaplan, D., Olah, L. N., & Locuniak,M.N. (2006). Number sense growth in kindergarten: A longitudinal investigation of children at risk for mathematics difficulties. *Child Development, 77*(1), 153.

Jordan, N., Kaplan, D., Locuniak, M., & Ramineni, C. (2007). Predicting first-grade math achiev ement from developmental number sense trajectories. *Learning Disabilities Research & Practice, 22*(1), 36-46.

Jordan, N. C., Kaplan, D., Ramineni, C., & Locuniak, M. N. (2009). Early math matters: Kindergarten number competence and later mathematics outcomes. *Developmental Psychology, 45*(3), 850–867.

Jung, M., Hartman, P., Smith, T. ve Wallace, S. (2013). The effectiveness of teaching number relationships in preschool. *International Journal of Instruction, 6*(1), 165-178.

Laski, E.V. and Siegler, R.S. (2007), Is 27 a big number? Correlational and causal connections among numerical categorization, number line estimation, and numerical magnitude comparison. *Child Development, 78*, 1723-1743. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01087.x

Lee, M. (2019). *An exploration of number sense, motivation, and mindset in relation to math*

achievement for middle school students with learning disabilities, (Unpublished Doctoral Dissertation). The George Washington University.

Lipton, J. S., & Spelke, E. (2003). Origins of number sense: Large number discrimination in human infants. *Psychological Science*, 14, 396–401.

Mandler, G., & Shebo, B. J. (1982). Subitizing: An analysis of its component processes. *Journal of Experimental Psychology: General, 111*(1), 1-22.

Mazzocco,M.M.M., & Thompson, R. E. (2005). Kindergarten predictors of math learning disability. *Learning Disabilities Research & Practice*, 20, 142–155.

McCrink, K., Dehaene, S., & Dehaene-Lambertz, G. (2007). Moving along the number line: Operational momentum in nonsymbolic arithmetic. *Perception & Psychophysics, 69*(8), 1324–1333. https://doi.org/10.3758/BF03192949

McIntosh, A., Reys, B., & Reys, R. (1992). A proposed framework for examining basic number sense. *For the Learning of Mathematics,* 12, 2–8.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2009). *İlköğretim matematik dersi 1-5. sınıflar öğretim programı.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2015). *İlkokul matematik dersi (ilkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıflar) öğretim programı.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.

Mohammed, Mohini & Johny, Jacinta. (2010). Investigating number sense among students. *I International Conference on Mathematics Education Research (ICMER2010).*

NCTM, 2000. Principles and standards for school mathematics. *Reston, VA: NCTM*

Olkun, S. (2012). Sayı hissi: nedir? Neden önemlidir? Nasıl gelişir? *Eğitimci Öğretmen Dergisi,* 10, 6-9.

Parish, S. (2014). Number talks helping children build mental math and computation strategies (2nd ed.). *Sausalito, CA: Math Solutions.*

Putrawangsa, S., Evendi, E., & Hasanah, U. (2018). Assessing students' number sense: What to be considered? *In Proceedings of the International Conference on Mathematics and Islam (ICMIs 2018)*, 188-197. https://doi.org/10.5220/0008519201880197

Reys, B. J. (1985). Mental computation. *Arithmetic Teacher, 32*(6), 43-46.

Reys, B. (1994). Promoting number sense in the middle grades. *Mathematics Teaching in the Middle School, 1*(2), 114–120.

Reys, R., Reys, B., McIntosh, A., Emanuelsson, G., Johansson, B. ve Yang, D. C. (1999). Assessing number sense of students in Australia, Sweeden, Taiwan, and the United States. *School Science and Mathematics, 99*(2), 61–70.

Schneider, M., Heine, A., Thaler, V., Torbeyns, J., De Smedt, B., Verschaffel, L., & Stern, E. (2008). A validation of eye movements as a measure of elementary school children's developing number sense. *Cognitive Development, 23*(3), 424- 437.

Serrazina, L., Rodrigues, M. (2021). Number sense and flexibility of calculation: a common focus on number relations. *In: Spinillo, A.G., Lautert, S.L., Borba, R.E.d.S.R. (eds) Mathematical Reasoning of Children and Adults: Teaching and learning from an interdisciplinary perspective. Springer, Cham.* https://doi.org/10.1007/978-3-030-69657-3.

Spinillo, A. G., Correa, J., Cruz, M. S. S. (2021). Number sense in a developmental perspective: comparing the mastery of ıts different components in children. *In: Spinillo, A.G., Lautert, S.L., Borba, R.E.d.S.R. (eds) Mathematical Reasoning of Children and Adults: Teaching and learning from an interdisciplinary perspective. Springer, Cham.* https://doi.org/10.1007/978-3-030-69657-3.

Sousa, D. A. (2011). *How the ELL brain learns?* SAGE Company.

Shumway, J. F. (2011). *Number sense routines, building numerical literacy every day in grades K-3.* Stenhouse Publishers: Portland, Maine.

Tsao, Y. L. (2004). Effects of a problem-solving-based mathematics course on number sense of preservice teachers. *Journal of College Teaching and Learning, 1*(2), 33-50.

Van de Walle, J., Karp, K. S. & Bay-Williams, J. M. (2016). *İlkokul ve ortaokul matematiği; Gelişimsel yaklaşımla öğretim* (S. Durmuş, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Whitacre, I., Henning, B., & Atabas, S. (2020). Disentangling the research literature on number sense: Three numbers, one name. *Review of Educational Research, 20*(10), 1–40.

Wilson, A. J., Dehaene, S., Dubois, O., & Fayol, M. (2009). Effects of an adaptive game intervention on accessing number sense in low-socioeconomic-status kindergarten children. *Mind, Brain, and Education, 3*(4), 224–234. https://doi.org/10.1111/j.1751-228X.2009.01075.x

Yang, D.-C., & Li, M.-N. (2008). An investigation of 3rd-grade Taiwanese students' performance in number sense. *Educational Studies, 34*(5), 443-455.

Yang, D., & Wu, W., 2010. The study of number sense: Realistic activities integrated into third-grade math classes in Taiwan. *The Journal of Educational Research, 103*(6), 379–392.

Yuniawatika, Y. (2018) Improving the number sense ability of elementary school students in mathematics learning, Advances *in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR),* 244, 241–245.

BÖLÜM 4

MATEMATİKSEL TEMSİLLERİN İLKOKULDA KULLANIMI

Emel Çilingir Altıner

Bölüm Hakkında

Temsilin matematik için önemi büyük olmasına rağmen matematik öğretiminde yeterince değer görmemektedir. Oysaki matematik öğretiminde temsillerin uygun kullanımı öğrencilerin öğrenmesinde önemli bir faktördür. Hepimiz temsilin önemini kabul ettiğimiz için, temsilin öğrencilerin önüne manipülatif materyalleri yerleştirmekten ve belirli bir problemin modellemesini yönlendirmekten çok daha fazlası olduğunu anlamamız gerekir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler genellikle bazı öğrencilerin bir tür temsille sunulan kavramları anladığını, ancak başka bir temsil türüyle sunulan aynı kavramı anlayamadığını doğrulamaktadır. Kısacası, her zaman belirli modellere veya belirli bir modele verilen yanıtlara güvenemeyiz. Derslerde temsil kullanımını bilinçli olarak planlamalı ve öğrencilerin matematiği "gördüklerini" ve "öğrenip öğrenmediklerini" sürekli olarak değerlendirmeliyiz. Öyleyse öğrencilerimize matematiği öğretmek için temsileri kullanmalıyız. Tutarlı bir şekilde uygun problemlere uygun temsiller seçmek için fırsatlar sağlamayı ve öğrendikleri matematiksel fikirleri kaydetmek ve iletmek için bunları düzenli olarak kullanmayı teşvik etmeliyiz. Bu bölümde; Temsil nedir? Temsilin özellikleri, türleri ve modları nelerdir? Öğretmenler belirli temsilleri seçmeye nasıl karar verirler ve bunları matematik dersi etkinliklerinde nasıl kullanırlar? Matematik içeriğinin doğasına dayalı olarak hangi temsil daha faydalıdır ve neden? Öğretmenler farklı temsil biçimlerini kullanma (kullanmama) konusunda nasıl yetkin hale gelir? Soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır.

	Kimi öğrenciler hayvanların temsil eden şemalar oluşturdukları gözlenebilir.
	Kimi öğrencilerin ise sonuca ulaşmak için sembollerle temsil etmeyi tercih ettiği gözlenebilir.
Kimi öğrenciler ise balıkların geziye katılamayacaklarını çünkü karada ilerlemeyeceklerini farkettiklerini bu yüzden evlerine geri döndüklerini söyleyebilir. Dolayısıyla problemin sonucunu arkadaşlarından farklı bulduğunu belirtebilir.	

Resim Kaynak: http://www.mathematicshed.com/uploads/1/2/5/7/12572836/roostersofftoseetheworld.ai.pdf

Kaynakça

Ainsworth, S. (1999). *Designing effective multi-representational learning environments*. ESRC Centre for Research in Development, Instruction & Training Department of Psychology, Nottingham, 58. https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.422.8804&rep=rep1&type=pdf adresinden alınmıştır.

Altun, M. (2006). Matematik öğretiminde gelişmeler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19* (2), 223-238. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/uefad/issue/16684/173367

Baker, R., Corbett, A., & Koedinger, K. R. (2001). Toward a model of learning data representations. In *Proceedings of the Twenty-Third Annual Conference of the Cognitive Science Society*, pages 45–50.

Ballard, J. W. (2000). *Students use of multiple representations in mathematical problem solving*. (Unpublished doctoral dissertation). Montana State University, Montana, USA.

Berends, I. E., & van Lieshout, E. C. (2009). The effect of illustrations in arithmetic problem-solving: Effects of increased cognitive load. *Learning and Instruction,* 19(4), 345-353

Bossé, M. J., Adu-Gyamfi, K., & Cheetham, M. R. (2011). Assessing the difficulty of mathematical translations: Synthesizing the literature and novel findings. *International Electronic Journal of Mathematics Education,* 6(3), 113-133. https://doi.org/10.29333/iejme/264

Brinker, L. (1996). *Representations and students' rational number reasoning.* Unpublished doctoral dissertation, University of Wisconsin, Madison.

Bruner, J. (1966). *Towards a theory of instruction.* Cambridge, MA: Harvard University Press

Cai, J. (2000). Mathematical thinking involved in US and Chinese students' solving of process-constrained and process-open problems. *Mathematical Thinking and Learning*, 2(4), 309-340. https://doi.org/10.1207/S15327833MTL0204_4

Cobb, P., Wood, T., Yackel, E., & McNeal, B. (1992). Characteristics of classroom mathematics traditions: An interactional analysis. *American Educational Research Journal,* 29, 573–604. https://doi.org/10.3102/00028312029003573

Cuoco, A. A. (2001*). The roles of representation in school mathematics*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics

Çilingir Altıner, E., & Önal, H. (2022). İlkokul öğrencilerinin sözel problem çözerken kullandıkları görsel ve görsel olmayan temsillerin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim,* 36(1), 16-34. https://doi.org/10.33308/26674874.2022361344

Çilingir Altıner, E., & Önal, H. (incelemede). Examination of diagrammatic representation and verbal problem-solving representations of students.

Çilingir-Altıner, E. (2018). *İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünme profillerine göre görsel tahmin ile uzamsal akıl yürütme becerilerinin ve problem çözme performanslarının incelenmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

De Bock, D., Veracx, N., Van Dooren, W. (2017). How students connect mathematical models to descriptions of real-world situations. In: Stillman, G., Blum, W., Kaiser, G. (eds). *Mathematical modelling and applications. International perspectives on the teaching and learning of mathematical modelling*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62968-1_20

De Jong, T., & Van Joolingen, W. R. (1998). Scientific discovery learning with computer simulations of conceptual domains. *Review of Educational Research,* 68, 179-201.

Duval, R. (2006). A cognitive analysis of problems of comprehension in a learning of mathematics. *Educational Studies in Mathematics, 61*, 103-131 DOI: 10.1007/sl064.

Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). *The hundred languages of children* (3rd ed.). CA: Praeger.

Gagatsis, A. & Shaikalli, M. (2004). Ability to translate from one representation of the concept of function to another and mathematical problem solving. *Educational Psychology, 24,* 645-657.

Godino, J. D., & Font, V. (2010). The theory of representations as viewed from the onto-semiotic approach to mathematics education. *Mediterranean Journal for Research in Mathematics Education 9*(1), 189-210.

Goldin, G. A., & Kaput, J. J. (1996). A joint perspective on the idea of representation in learning and doing mathematics. *Theories of mathematical learning*, 397.

Goldin G. A. (2003). Representation in school mathematics: A unifying research perspectives. In J. Kilpatrick, W. G. Martin, & D. Schifter (Eds), *A research companion to principles and standards for school mathematics* (pp 275-285). Reston VA: National Council of Teachers of Mathematics.Dufour-Janver, Bednarz ve Belanger.

Goldin, G. A. (2014). Mathematical representations. *Encyclopedia of Mathematics Education*, 409–413. doi:10.1007/978-94-007-4978-8_103

Goldin, G. A., & Shteingold, N. (2001). Systems of representation and the development of mathematical concepts. A. A Cuoco & F. R. Curcio (Eds.), *The role of representation in school mathematics* (pp. 1- 23). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Greeno, J. (1987). Instructional representations based on research about understanding. In A. Schoenfeld (Ed.), *Cognitive science and mathematics education* (pp. 61–88). New York: Academic Press.

Greeno, J. G., & Hall, R. P. (1997). Representation: Learning with and about representation forms. *The Phi Delta Kappan,78,* 361-367.

Haciomeroglu, E. S., Aspinwall, L., & Presmeg, N. C. (2010). Contrasting cases of calculus students' understanding of derivative graphs. *Mathematical Thinking and Learning, 12*, 152-176.

Hebert, M. A., & Powell, S. R. (2016). Examining fourth-grade mathematics writing: features of organization, mathematics vocabulary, and mathematical representations. *Reading and Writing, 29*(7), 1511-1537. https://doi.org/10.1007/s11145-016-9649-5

Hofman, M. A. (1988). Size and shape of the cerebral cortex in mammals. *Brain, Behavior and Evolution*, *32*(1), 17-26. https://doi.org/10.1159/000116529

Hudson, P., &Miller, S. P. (2006). *Designing and implementing mathematics instruction for students with diverse learning needs*; Pearson: London, UK.

Janvier, C. (1987b). Representation and understanding: The notion of function as an example. In C. Janvier (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics* (pp. 67-71). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kang, R., & Liu, D. (2018). The importance of multiple representations of mathematical problems: Evidence from Chinese preservice elementary teachers' analysis of a learning goal. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *16*(1), 125-143. https://doi.org/10.1007/s10763-016-9760-8

Kaput, J. (1987). Representation system and mathematics. In C. Janvier (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics* (pp.19-26). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. (Eds.). (2001). *Adding it up: Helping children learn mathematics.* Washington, DC: National Academy Press.

Larkin, J. H., & Simon, H. A. (1987). Why a diagram is (sometimes) worth ten thousand words. *Cognitive Science, 11*, 65-99.

Larkin, K., Lommatsch, C., Resnick, I., & Lowrie, T. (2022). The design and use of a digital tool to support the development of preschool children's logical reasoning. *Journal of Research on Technology in Education*, 1-14. https://doi.org/10.1080/15391523.2022.2107590

Leinhardt, G. (2001). Instructional explanations: A commonplace for teaching and location for contrast. In V. Richardson (Ed.), *Handbook of research in teaching* (4th ed., pp. 333–357). American Educational Research Association.

Lesh, R., Post, T., & Behr, M. (1987). Representations and translations among representations in mathematics learning and problem solving. In C. Janvier (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics* (pp. 33-40). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Ma, L. (1999). *Knowing and teaching elementary mathematics: teachers' understanding of fundamental mathematics in China and the United States*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Mainali, B. (2021). Representation in teaching and learning mathematics. *International Journal of Education in Mathematics, Science, and Technology (IJEMST), 9*(1), 1-21. https://doi.org/10.46328/ijemst.1111

Martin, L. C. (2008). Folding back and the dynamical growth of mathematical understanding: Elaborating the Pirie-Kieren Theory. *Journal of Mathematical Behavior, 27*, 64-85.

Matteson S. M. (2006). Mathematical literacy and standardized mathematical assessments. *Read. Psychology. 27* (2–3), 205–233.

McDermott, L. C., Rosenquist, M. L., & Van Zee, E. H. (1987). Student difficulties in connecting graphs and physics: Examples from kinematics. *American Journal of Physics, 55*(6), 503–513. https://doi.org/10.1119/1.15104

MEB. (2018). *İlkokul Matematik Programı.* Ankara: MEB Publications.

Mitchell, R., Charalambous, C., & Hill, H. (2014). Examining the task and knowledge demands needed to teach with representations. *Journal of Mathematics Teacher Education, 17*, 37-60.

Miura, I. T. (2001). The influence of language on mathematical representation. In Cuoco, A. A. & Curcio, F. R. (Eds), *The roles of representation in school mathematics* (pp 53-62). Reston VA: National Council of Teachers of Mathematics.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). *Principles and Standards for School Mathematics.* Reston, VA: NCTM.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2014). *Principles to Actions: Ensuring Mathematical success for all.* Reston. VA: NCTM.

Ozgun-Koca, S. A. (1998). Students' use of representation in mathematics education. *Poster presentation at the annual meeting of PME-NA,* Religh, NC.

Piaget, J., & Inhelder, B. (1967). *The child's conception of space (*Rev. ed.). New York: W.W. Norton Co.

Pino-Fan, L., Guzmán, I. R., & Font, V. (2015). The theory of registers of semiotic representation and the ontosemiotic approach to mathematical cognition and instruction: Linking looks for the study of mathematical understanding. In Beswick, K.., Muir, T., & Wells, J. (Eds.). *Proceedings of 39th Psychology of Mathematics Education conference,* 4, pp. 33-40. Hobart, Australia.

Presmeg N. C. (2014). Semiotics in Mathematics Education. In: Lerman S. (ed) *Encyclopedia of mathematics education.* Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-4978-8_137.

Presmeg, N. C. (1986). Visualization and mathematical giftedness. *Educational Studies in Mathematics, 17,* 297-311.

Retnawati, H., Arlinwibowo, J., & Sulistyaningsih, E. (2017). The students'dıfficultıes ın completıng geometry ıtems of natıonal examınatıon. *International Journal, 8*(4), 03.

Samsuddin, A. F., & Retnawati, H. (2018, September). Mathematical representation: the roles, challenges and implication on instruction. *In Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1097, No. 1, p. 012152). IOP Publishing. https://doi.org/10.1088/1742-6596/1097/1/012152

Schwarz, B. B., Kohn, A. S., & Resnick, L. B. (1994). Positives about negatives: A case study of an intermediate model for signed numbers. *The Journal of the Learning Sciences, 3*(1), 37-92. https://doi.org/10.1207/s15327809jls0301_2

Shah, P., Freedman, E. G., & Vekiri, I. (2005). *The comprehension of quantitative ınformation in graphical displays*. Cambridge University Press.

Stein, M. K., & Bovalino, J. W. (2001). Reflections on practice: Manipulatives: One piece of the puzzle. *Mathematics Teaching in the Middle School*, *6*(6), 356-359. https://doi.org/10.5951/MTMS.6.6.0356

Stylianou, D. A. (2010). Teachers' conceptions of representation in middle school mathematics. Journal of mathematics *Teacher education, 13*(4), 325-343. https://doi.org/10.1007/s10857-010-9143-y

Vergnaud, G. (1987). Conclusions. In C. Janvier (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics* (pp. 227-232). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Zazkis, R., & Liljedhal, P. (2004). Understanding the primes: the role of representation. *Journal for Research in Mathematics Education, 35,*164-168.

Zhang, J. (1997). The nature of external representations in problem solving. *Cognitive Science, 2*, 179-217

BÖLÜM 5

İLKOKULDA MATEMATİKSEL KAVRAM YANILGILARI VE HATALAR

Halil Önal

Bölüm Hakkında

Bu bölümde, kavram yanılgıları ve hata kavramları üzerinde durulmuş, kavram yanılgısı ve hatanın ortaya çıkış süreci ve etkili olan etmenler açıklanmıştır. Ayrıca, ilkokul matematik programında yer alan öğrenme alanları (sayılar ve işlemler, geometri, ölçme ve veri işleme) bağlamında ortaya çıkan kavram yanılgıları ve hatalar ortaya konmuş, bunların nedenleri belirtilmiştir. Matematik öğretimi, bir bilginin üzerine diğer bilginin oluşturulması şeklinde ilerlediğinden dolayı önceki bilgilerin oluşturulma sürecinde ortaya çıkan kavram yanılgıları ve hatalar daha sonraki öğrenmeleri direk etkilemesinden ve zor düzeltilmesinden dolayı matematiksel kavram yanılgıları ve hataların ilkokulda bilinmesi ve gerekli önlemlerin alınması önemlidir. Bölüm sonunda okuyucuların kavram yanılgısı ve hata ile ilgili bilgi sahibi olmaları, matematiksel kavram yanılgılarının nasıl oluştuğu ve hataların nasıl gerçekleştiğini bilmeleri, ilkokul matematik programında yer alan sayılar ve işlemler, geometri, ölçme ve veri işleme öğrenme alanlarında ortaya çıkabilecek kavram yanılgıları ve hatalar hakkında bilgi sahibi olmaları beklenmektedir. Ayrıca, bu bölüm sonunda ilkokulda matematik öğretimini gerçekleştiren sınıf öğretmenlerinin ortaya çıkabilecek matematiksel kavram yanılgıları ve hatalara ilişkin öğretim süreci öncesi ve sırasında önlem almaları da olanaklı olacaktır.

Kaynakça

Ashlock, R. B. (2002). *Error patterns in computation: Using error patterns to improve instruction*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall

Askew, M., & William, D. (1995). *Recent reserach in mathematics education*. London: HMSO.

Baki, A., & Aydın Güç, F. (2014). Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin devirli ondalık gösterimle ilgili kavram yanılgıları. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitim Dergisi*. 5 (2), 176-206.

Bamberger, H. J., Oberdorf, C., & Schultz-Ferrell, K. (2010). *Math misconceptions: PreK-grade 5: From misunderstanding to deep understanding*. Heinemann.

Barmby, P., Bilsborough, L., Harries, T., & Higgins, S. (2009). *Primary Mathematics: Teaching for understanding*. Berkshire: Open University Press.

Barret, J. E., & Clements, D. H. (2003). Qualifying length: fourth-grade children's developing abstractions for measures of linear quantity. *Cognition and Instruction*, 21(4), 475-520.

Baykul, Y. (2005). *İlköğretimde matematik öğretimi (1-5. sınıflar).* Ankara: Pegem A Yayıncılık

Burns, M. (2007). *About teaching mathematics: A K-8 resource* (3 ed.). Sausalito, CA: Math Solution Publications.

Carpenter, T. P., & Moser J. M. (1984). The acquisition of addition and subtraction concepts in grades one through three. *Journal for Research in Mathematics Education*, 15, 179-202.

Clements, D. H. (1999) Teaching length measurement: research challenges, *School Science and Mathematics,* 99(1): 5–11.

Clements, D. H., & Battista, M. T. (1992) Geometry and spatial reasoning, in D. Grouws (ed.), *Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning*. (pp. 420–464.) New York: MacMillan.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2020). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. Routledge.

Cockburn, A. D. (2005*). Teaching mathematics with insight: the identification, diagnosis and remediation of young children's mathematical errors*. Routledge.

Cockburn, A.D., & Parslow-Williams, P. (2008). Zero: Understanding an apparently paradoxical number. In Cockburn, A.D. & Littler, G. (eds.) *Mathematical Misconceptions*. (pp. 7-22). London: Sage Publications.

Cotton, T. (2010). *Understanding and teaching primary mathematics*. Routledge.

Copley, J. V. (2000). *The young child and mathematics. National Association for the Education of Young Children*. Washington, DC.

Dickson, L., Brown, M., & Gibson, O. (1984). *Children learning mathematics: A teacher's guide to recent research.* London: Cassell Education.

Doig, B., Williams, J., Wo, L., & Pampaka, M. (2006). Integrating errors into developmental assessment:'Time'for ages 8-13. *Proceedings of the 30th conference of the international group for the psychology of mathematics education* (2): 441-448. Prague: Charles University.

Edwards, S. (2007). *Primary mathematics for teaching assistants*. Routledge.

Engelhardt, J. M. (1977). Analysis of children's computational errors: A qualitative approach. *British Journal of Educational Psychology,* 47, 149-154.

Fox, S., & Surtees, L. (2010). *Mathematics across the curriculum: Problem-solving, reasoning and numeracy in primary schools*. A&C Black.

Fuson, K. C. (1986). Roles of representation and verbalization in the teaching of multi-digit addition and subtraction. *European Journal of Psychology of Education*, 35-56.

Gibson, O. E. (1981). *A study of the ability of children with spina bifida to handle money*. PhD thesis, University of London.

Hansen, A., Drews, D., Dudgeon, J., Lawton, F., & Surtees, L. (2020). *Children' s errors in mathematics*. Sage.

Haylock, D., & Cockburn, A. (2014). *Küçük çocuklar için matematiği anlama* (Çev. Ed. Zuhal Yılmaz). Ankara: Nobel Yayınevi.

Hiebert, J. (1984). Why do some children have trouble learning measurement? *Arithmetic Teacher*, 32, 19–24.

Hodgen, J., & Askew, M. (2010). Assessment for learning: What is all the fuss about? Thompson, I (Editor) *Issues in teaching numeracy in primary schools*. Maidenhead: Open University Press.

Humble, S. (2015). *How to be inventive when teaching primary mathematics: Developing outstanding learners*. Routledge.

Koshy, V. (2000). Children's mistakes and misconceptions. In V. Koshy (Ed.), *Mathematics for primary teachers*. London: Routledge.

Kouba, V., & McDonald, J. (1991). What is mathematics to children? *Journal of Mathematics Behaviour,* 10, 105–13.

Mabbott, D. J., & Bisanz, J. (2003). Developmental change and individual differences in children's multiplication. *Child Development*, 74, 1091–1107.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Monaghan F. (2000). 'What difference does it make? Children's views of the difference between some quadrilaterals'. *Education Studies in Mathematics*, 42, 179-196.

Mooney, C., Briggs, M., Fletcher, M., Hansen, A. & McCulloch, J. (2009). *Primary mathematics: Teaching theory and practice (4th ed.).* Exeter, UK: Learning Matters Ltd."

National Council of Teachers of Mathematics, (2000). *Principles and standards for school mathematics.* Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Ojose, B. (2015). Students' misconceptions in mathematics: Analysis of remedies and what research says. *Ohio Journal of School Mathematics*, 72, 30-34.

Olkun, S. & Toluk Uçar, Z. (2012). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*. Ankara: Maya Akademi.

Önal, H. (2018). *İlkokul 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin matematik dersinde dört işlem ile ilgili yaptıkları hatalar ve çözüm önerileri.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Önal, H., & Aydın, O. (2022). İlkokul öğrencilerinin dört işlem işlemsel hatalarının belirlenmesi ve çözüm önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 177-210.

Önal, H., & Aydın, O. (2023). Determination of four operation symbol errors of primary school students and solution suggestions. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal),* 7(2), 358-377.

Önal, H., & Yorulmaz, A. (2017). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kesirler konusunda yaptıkları hatalar. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 98-113.

Pepperell, S., Hopkins, C., Gifford, S., & Tallant, P. (2014). *Mathematics in the primary school: A sense of progression*. Routledge.

Pound, L., & Lee, T. (2021). *Teaching mathematics creatively*. Routledge.

Radatz, H. (1979). Error analysis in mathematics education, *Journal for Research in Mathematics Education*, 10(3), 163-173.

Resnick, L. B. (1983). Mathematics and science learning: A new conception. *Science,* 220(4596), 477-478.

Reys, R., Lindquist, M., Lambdin, D. V., & Smith, N. L. (2014). *Helping children learn mathematics.* Boston: John Wiley & Sons.

Rickard, C. (2013). *Essential primary mathematics*. Maidenhead: Open University Press."

Royer, J. M., Tronsky, L. N., Chan, Y., Jackson, S. J., & Marchant III, H. (1999). Math-fact retrieval as the cognitive mechanism underlying gender differences in math test performance. *Contemporary educational psychology,* 24(3), 181-266.

Ryan, J., & Williams, J. (2007). *Children's mathematics 4-15: Learning from errors and misconceptions: learning from errors and misconceptions*. McGraw-Hill Education (UK).

Sadi, A. (2007). Minconceptions in numbers. *UGRU Journal*, 5, 1-7.

Schunk, D. H. (2011). *Learning theories an educational perspective* (Çev. Edit. Muzaffer Şahin, 2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Spooner, M. (2012*). Errors and misconceptions in maths at key stage 2: Working Towards Success in SATs.* Routledge.

Thompson, I. (2008). From counting to deriving number facts, in I. Thompson (ed.) *Teaching and Learning Early Number*. Maidenhead:Open University Press.

Twidle, J. (2006). Is the concept of conservation of volume in solids really more difficult than for liquids, or is the way we test giving us an unfair comparison? *Educational research*, 48(1), 93-109.

Ubuz, B. (1999). 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin temel geometri konularındaki hataları ve kavram yanılgıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 95-104.

Van De Walle, J. A., & Lovin, L. H. (2006). *Teaching student-centered mathematics: Grades K-3*. Boston: Pearson.

Van De Walle, J. A., Karp, K. S. & Bay-Williams, J. M. (2014). İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim. (Çeviri Editörü: Soner Durmuş). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yorulmaz, A., & Önal, H. (2017). Examination of the Views of Class Teachers Regarding the Errors Primary School Students Make in Four Operations. *Universal Journal of Educational Research*, 5(11), 1885-1895.

Zacharos, K. (2007) Prevailing educational practices for area measurement and students' failure in measuring areas. *Journal of Mathematical Behavior*, 25, 224–239.

Zembat, İ. Ö. (2010) Kavram yanılgısı nedir? M. F. Özmantar, E. Bingölbali, & H. Akkoç (Ed.) *Matematiksel kavram yanılgıları ve çözüm önerileri* (s. 1-8). Ankara: Pegem Akademi.

BÖLÜM 6

İLKOKULDA MATEMATİKSEL KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİ

Sabri Sidekli

Bölüm Hakkında

İlkokul öğrencilerinin dünyayı anlamlandırmasının en temel yolu kavramları öğrenmesidir. Bu nedenle kavramların doğru, yerinde ve etkili öğrenilmesi öğrencilerin hem yaşam kalitelerini hem de başarılarının arttırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sınıf içerisinde veya sınıf dışında yapılacak olan kavram öğrenimi ve öğretimi etkinliklerinin beyin dostu ve çoklu duyusal bir yaklaşıma sahip olması önemlidir. Kavram öğretimi veya diğer bilgilerin öğretiminde öğrencinin fiziksel görünen özellikleri değil beyni öğrenmeyi gerçekleştirecektir. Bu nedenle ilgili alandaki yapılmış olan araştırmalar ayrıntılı olarak incelendiğinde beynin öğrenme sürecindeki eylemleri ve öğrenmeyi gerçekleştirme durumu hâlihazırda araştırılmaya devam etse de bu araştırmalarda elde edilmiş çok önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. Beynin tamamen tanınması sonucunda insan en büyük buluş olan kendisini keşfetmiş olacaktır. Kavram öğretimine yönelik hazırlanacak etkinliklerde beynin çalışma sistemi göz ardı edilmemelidir. İnsan beyni kavramı nasıl öğrenmeyi seviyorsa sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerinde o doğrultuda tasarlanması gerekmektedir. Öğretmenler öğrencilerine bilgiyi servis etmekle sorumlu olan eğitim neferleridir. Bilginin servis edilişi tabi ki bilginin hazır olarak öğrenciye verilmesiyle ilgili bir durum değildir. Sınıfta beyin temelli ve beyin dostu ortamların sağlanmasıyla olacaktır. Beyin dostu ortamlar beynin en çok yorulduğu, aktif olduğu ve gerçek yaşamla bağlantı kurulan öğrenme ortamlarıdır. Bu bölümde beyin, beyin ve aritmetik öğrenme, kavram ve öğrenme, kavram öğrenme ve öğretiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği, matematiksel kavram öğreniminde ve öğretiminde hangi yöntem ve tekniklerden yararlanılabileceği konusu üzerinde durulmuştur. Kavram öğrenmeye yönelik örnek etkinlikler sunulmuştur.

Bruner, J.S. (1966). *Toward a theory of instruction*, Harvard University Press.

Buzan, T. (2002). *How to mind map.* London: Thorsons.

Buzan, T. (2008). *Aklını kullan: Zihinsel potansiyelinizi kullanmak için yeni öğrenme teknikleri.* (Çeviren: E. Lakşe) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Buzan, T., ve Buzan, B. (2015). *Zihin haritaları yaratıcılığınızı ortaya çıkarır hafızanızı güçlendirir hayatınızı değiştirir* (4. baskı). (Çeviren: G. Tercanlı) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Caine, R. N., & Caine, G. (1991). *Teaching and the human brain*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.

Caine, R. N., Caine, G., McClintic, C., & Klimek, K. J. (2009). 12 brain/mind learning principles in action: Developing executive functions of the human brain (2nd ed.). Thousand Oaks, Cl: Corwin Press. (Original work published 2005)

Chunlian, J., & Ling, H. (2020). Teaching graph translation of quadratic functions based on APOS theory and RMI principle: A quasi-experimental study. *Journal of Mathematics Education, 29*(6), 32-39.

de Olmos, J.S. (2004). Amygdala. G. Paxinos and J. K. Mai, (Eds.), In *The human nervous system* pp. 739–868, 2nd edition, Elsevier.

Dewey, J. (1998). *Experience and education*. Indianapolis: Kappa Delta Pi. (Original work published 1938)

Duvernoy, H. (2005). The human hippocampus. In *Functional anatomy, vascularization and serial sections with MRI* (3rd edition), Springer.

Ebbinghaus, H. (1913). *Memory: A contribution to experimental psychology.* New York: Teachers College, Columbia University.

Erberk Özen, N. ve Rezaki, M. (2007). Prefrontal korteks: Bellek işlevi ve bunama ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 1-8.

Erden, M. ve Akman, Y. (2014). *Eğitim psikolojisi, gelişim-öğrenme-öğretme.* (21. Baskı). Arkadaş Yayıncılık.

Fenkel, D. B., Frey, J. U., Schuetze, H., Heipertz, D., Heinze, H.-J., & Duzel, E. (2008). Novel scenes improve recollection and recall of words. journal of cognitive neuroscience, 20(7), 1250-1265. Retrieved from http://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/jocn.2008.20086

Fuster, J. (1997). *The prefrontal cortex: Anatomy, physiology, and neuropsychology of the frontal lobe.* (3rd edition) Philadelphia: Lippincott-Raven.

Hadders-Algra, M. (2003). Developmental coordination disorder: is clumsy motor behavior caused by a lesion of the brain at early age. *Neural Plasticity, 10*, 39-50.

Hasher, L., & Zacks, R. T. (1979). Automatic and effortful processes in memory. *Journal of Experimental Psychology: General, 108*(3), 356-388. Retrieved from http://psycnet.apa.org/journals/xge/108/3/356/

Huaichu, Y. (2020). *Study on mathematical concept teaching in senior high school based on APOS theory.* Yangzhou University.

Godden, D. R., & Baddeley, A. D. (1975). Context-dependent memory in two natural environments: On land and under water. *British Journal of Psychology, 66*(3), 325-332.

Goldberg, E. (2001). *The executive brain: Frontal lobes and the civilized mind.* New York: Oxford Univesity Press.

Groenewegen, H.J. (2003). The basal ganglia and motor control, *Neural Plasticity, 10*(1-2),108-120.

İzci, Y. ve Erbaş, Y.C. (2015). Hipokampus: Yapısı ve fonksiyonları, *Türkiye Nöroşirürji Dergisi, 25*(3), 287-295.

Jensen, E. (2008). *Brain-based learning: The new paradigm of teaching* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Junlian, Z. (2015). *Study on the application of scaffolding ınstruction model in biological concept teaching in senior high school*. Nanjing Normal University.

Kandel, E. R., & Squire, L. R. (2008). *Memory: From mind to molecules* (2nd ed.). Greenwood Village, Colorado: Roberts & Corporation.

Kiernan J.A. (2006). *Prefrontal cortex and temporal lobes.* http://instruct.uwo.ca/anatomy/530/530notes

Kiernan J.A. (2012). *Anatomy of the temporal lobe.* Hindawi Publishing.

Leng, Y., Chen, H., Kong, W., & Pan, C. (2023). Research on mathematical concept teaching strategies in senior high school based on the APOS theory. *Journal of Advanced Research in Education, 2*(1), 10-15.

Livingstone, M., & Hubel, D. (1988). Segregation of form, color, movement, and depth: anatomy, physiology, and perception. *Science, 240,* 740-749.

OECD (2008). *Understanding the brain: The birth of a learning science.* OECD/CERI International Conference "Learning in the 21st Century: Research, Innovation and Policy".

MEB. (2018). Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar), T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (meb.gov.tr) (10.10.2022 tarihinde indirilmiştir).

Mc Cormack, A., & Yager, R.E. (1989). A new taxonomy of science education. *Science Teacher, 56* (2), 47-48.

Medina, J. (2008). *Brain rules: 12 principles for surviving and thriving at work, home, and school.* Seatttle, WA: Pear Press.

Mesulam, M.M. (2000). *Davranışsal ve kognitif nörolojinin ilkeleri* (2. Baskı) (Çev. Ed. Gürvit İH). Yelkovan Yayınları, İstanbul.

Muller, F., & O'Rahilly, R. (2006). The amygdaloid complex and ¨ the medial and lateral ventricular eminences in staged human embryos, *Journal of Anatomy, 208*(5), 47–564.

Novak, J., & Cañas, A.J. (2008). The theory underlying concept maps and how to construct and use them. *Health & Environmental Research Online*, https://hero.epa.gov/hero/index.cfm/reference/details/reference_id/1400660

Novak, J.D. (2010). *Learning, creating and using knowledge: Concep maps as facilitative tools in schools and corporations.* Taylor & Francis.

Novak, J.D., & Govin, D.B. (1984). *Learning how to learn.* Cambridge: Cambridge University Press.

Palmere, M., Benton, S. L., Glover, J. A., & Ronning, R. R. (1983, December). Elaboration and recall of main ideas in prose. *Journal of Educational Psychology, 75*(6), 898-907.

Reece, I., & Walker, S. (1998). *Teaching, training and learning.* (Third edition). Gateshead: Athenaeum Press.

Robertson, L. C. (2003, February). Binding, spatial attention and perceptual awareness. *Nature Reviews Neuroscience, 4*(2), 93-102.

Rowland, D.C., & Moser, M.B. (2001). Time finds its place in the hippocampus. *Neuron, 78*(6), 953-954.

Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya.* (27. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Swanbrow, D. (2011). *A brain training exercise that really does work.* Michigan Today. Retrieved from http://michigantoday.umich.edu/2011/06/story.php?id=8006&tr=y&auid=8513683

Townsend, R. (2003). *Öğrenme zenginliği.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Uysal, H. (2018). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Uysal, H., & Sidekli, S. (2020). Developing story writing skills with fourth grade students' mind mapping method, *Education and Science*, *45*(204),1-22.

Vygotsky, L. S. (1998). *Düşünce ve dil.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Songur, A., Özen, O.A. ve Sarsılmaz, M. (2001). Hipokampus. *Türkiye Klinikleri J Med Sci 21*(5), 427-431.

Streeter, G.L. (1912). The development of the nervous system, F. Keibel and F. P. Mall (Eds.), In *Manual of human embryology*, Lippincott, Philadelphia.

Woollett, K., & Maguire, E.A. (2012). Exploring anterograde associative memory in London taxi drivers. *Neuroreport, 23*(15), 885-888.

Xiannian, X. (2020). *Study on mathematical concept teaching strategies in junior high school based on 5E ınstructional model.* Yunnan Normal University.

https://www.pressreader.com/turkey/how-it-works-turkey/20210901/page/25 11.04.2023

BÖLÜM 7

İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE ÖZDÜZENLEMELİ ÖĞRENMENİN DESTEKLENMESİ

Halil Çokçalışkan

Bölüm Hakkında

Bir sistem olarak eğitimi incelediğimizde, sistemin işlem basamağı olan öğrenme-öğretme sürecinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi, sistemin girdileri olarak öğretmen ve öğrenci faktörleriyle ilişkilidir. Bu girdilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak sahip oldukları yeterliklerin birbirilerinden farklı olması ve bu farklılığa bağlı olarak öğrenme öğretme sürecini şekillendirme ihtiyacı öğretme eyleminin karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmasına neden olur. Öğretme eyleminin sahip olduğu karmaşık yapı da sürecin farklı yöntem ve tekniklerle zenginleştirilerek sunulmasını gerekli kılar. Bu bölümde ilkokul matematik eğitiminde öğrenme sürecini eğitim sisteminin belirtilen özelliklerine bağlı olarak zenginleştiren ve destekleyen bir model olan özdüzenlemeli öğrenme tanıtılmıştır. Özdüzenlemeli öğrenmenin matematik dersi ile ilişkisi, matematik dersi öğretim programı, matematik başarısı ve problem çözme başlıkları içerisinde açıklanmıştır. Özdüzenlemeli öğrenmenin ilkokulda matematik eğitim öğretim sürecine faydaları ilkokul bağlamı içerisinde gerçekleştirilen çeşitli akademik araştırmalarla vurgulanmıştır. Matematik eğitiminde başarılı olan öğrencilerin, görevleri tamamlayana kadar öğrenme süreçlerini başlatması ve eylemlerini, düşüncelerini ve duygularını izlemesi muhtemeldir. Öğretmenler, planlama, öğretim ve sınıf değerlendirmesi yoluyla öğrencilerin matematiksel kavramsal anlayışlarını ve akıcılıklarını derinleştirebilir ve öğrencilerin öz-düzenlemeli öğrenme davranışları ve stratejilerini modelleme ve onlara katılma fırsatları sağlayabilir. İlkokul öğretmenlerinin matematik derslerinde, öğrencilere özdüzenleme öğrenme pratiği yapma ve matematiksel anlayışı geliştirme fırsatlarını nasıl sağlayabilecekleri üzerine betimlemelerde bulunulmuştur. Bu bölüm, ilkokul matematik öğretiminde özdüzenlemeli öğrenmenin desteklendiği bir ders planı örneğiyle sona ermektedir.

Kaynakça

Ader, E. (2014). Akademik özdüzenlemede strateji gelişimi. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde, (s. 54-80). Ankara: Nobel.

Arsal, Z. (2009). Öz düzenleme öğretiminin ilköğretim öğrencilerinin matematik başarısına ve tutumuna etkisi. *Eğitim ve Bilim, 34*(152). http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/4

Arsuk, S. ve Sezgin-Memnun, D. (2020). Yedinci sınıf öğrencilerinde üstbiliş destekli problem çözme ttratejileri öğretiminin öğrenci başarısına ve üstbiliş becerilere etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 559-573. https://doi.org/10.18506/anemon.634989

Aydın, B. (2003). Bilgi toplumunun oluşumunda bireylerin yetiştirilmesi ve matematik öğretimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(14), 183-190. https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11129/133103

Aydın, M. ve Baki, A. (2020). Bazı insanlar matematiksel yetenekle mi doğmaktadır? Matematik öğretmenlerinin ve matematik öğretmeni adaylarının matematiksel yetenek hakkındaki inançları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(73), 69-91. https://doi.org/10.17755/esosder.478923

Aydın, S. ve Demir-Atalay, T. (2015). *Öz-düzenlemeli Öğrenme*. Pegem Akademi: Ankara.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 248-287. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90022-L

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. V.S. Ramachaudran (Eds.), *Encyclopedia of human behavior* (s. 71– 81) içinde. Newyork: Academic Press

Bayazıt, İ. ve Şenberber, H. (2021). Ortaokul öğrencilerinin rutin olmayan problemlerin çözümünde strateji kullanma ve öz-düzenleme becerilerinin incelenmesi. *Başkent University Journal of Education, 8*(2), 334-351. https://buje.baskent.edu.tr/index.php/buje/article/view/371

Boekaerts, M. (1996). Self-regulated learning at the junction of cognition and motivation. *European Pyschologist*, *1(2),* 100-112. https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.2.100

Boekaerts, M., & Corno, L. (2005). Self-regulation in the classroom: A perspective on assessment and intervention. *Applied Psychology: An International Review, 54*(2), 199-231. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00205.x

Boekaerts, M., Pintrich, P. R., & Zeidner, M. (2000). *Handbook of self-regulation.* San Diego: Academic Press.

Borkowski, J. G. (1992). Metacognitive theory: A framework for teaching literacy, writing and math skills. *Journal of Learning Disabilities, 25*(4), 253-257. https://doi.org/10.1177/002221949202500406

Bodrova, E., & Leong, D. J. (2005). Self-regulation: A foundation for early learning. *Principal, 85*(1), 30-35. https://eric.ed.gov/?id=EJ735786

Brown, A. L., Campione, J. C., & Day, J. D. (1981). Learning to learn: On training students to learn from texts. *Educational Researcher, 10*(2), 14–21. https://doi.org/10.3102/0013189X010002014

Butler, D. L. (2002). Individualizing instruction in self-regulated learning. *Theory Into Practice*, *41*(2), 81–92. http://www.jstor.org/stable/1477459

Carr, M., & Jessup, D. L. (1997). Gender Differences m First Grade Mathematics Strategy Use: Social and Metacognitive Influences. *Journal o f Educational Psychology, 89*(1), 318-328. https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.2.318

Chen, P. P., Swingler, G., & Burkett, B. (2018). Self-regulated learning and mathematics ınstruction of algebra I, geometry, and algebra II. In M. DiBenedetto (Eds.), *Connecting self-regulated learning and performance with ınstruction across high school content areas* (pp. 211-254). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90928-8_8

Cheng, E. C. K. (2011). The role of self-regulated learning in enhancing learning performance. *The International Journal of Research and Review, 6*(1), 1-16. https://tijrr.webs.com/A1_V6.1_TIJRR.pdf

Chih, M. (2006). *The Effect of the Use of Self-Regulated Learning Strategies on College Students' Performance and Satisfaction in Physical Education* (Unpublished doctoral thesis). Australian Catholic University.

Choi, N., & Chang, M. (2011). Interplay among school climate, gender, attitude toward mathematics and mathematics performance of middle school students. *Middle Grades Research Journal, 6*(1), 15-28.

Cleary, T. J., & Chen, P. P. (2009). Self-regulation, motivation, and math achievement in middle school: Variations across grade level and math context. *Journal of School Psychology*, 47, 291–314. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2009.04.002

Cleary, T. J., & Zimmerman, B. J. (2004). Self-regulation empowerment program: A school-based program to enhance self-regulated and self-motivated cycles of student learning. *Psychology in the Schools, 41*(5), 537-550. https://doi.org/10.1002/pits.10177

Çapa-Aydın, Y. ve Uzuntiryaki-Kondakçı, E. (2014). Öğretmen özdüzenlemesi. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde, (s. 218-230). Ankara: Nobel.

Çelik-Ercoşkun, N. ve Gündoğdu, K. (2020). Matematik öğretmen adaylarının öz düzenleme ve öz yeterlik algılarının incelenmesi. *International Journal of Science and Education, 3*(2), 101-118. https://doi.org/10.47477/ubed.781499

Çokçalışkan, H. (2019). *Özdüzenlemeli fen öğretiminin ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin özdüzenleme becerilerine, bilimsel süreç becerilerine ve başarılarına etkisi* (Tez No: 550733). [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dalimunthe, Y., Dalimunthe, S., & Hasibuan, I. (2023). Analysis of Students' Mathematical Communication Ability Based on Self-Regulated Learning. *Journal Of Medives: Journal Of Mathematics Education IKIP Veteran Semarang, 7*(1), 86 - 92. https://www.e-journal.ivet.ac.id/index.php/matematika/article/view/2323

Daniel, G. E. (2003). Effects of cognitive strategy instruction on the mathematical problem solving of middle school students with learning disabilities. Dissertation Abstracts International, 64(6), 1968. (UMI No. 3093640).

De Corte, E., Mason, L., Depaepe, F., & Verschaffel, L. (2011). Self-regulation of mathematical knowledge and skills. In B. Zimmerman, & D. Schunk (Eds.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* (s. 155–172). Routledge/Taylor & Francis Group.

Demir, M., & Budak, H. (2016). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin öz düzenleme, motivasyon, biliş üstü becerileri ile matematik dersi başarılarının arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 41, 30-41. https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/35753/399474

Desoete, A., Roeyers, H., & Buysse, A. (2001). Metacognition and mathematical problem solving in grade 3. *Journal of Learning Disabilities*, *34*(5), 435–447. https://doi.org/10.1177/002221940103400505

Dignath, C. ve Buttner, G. (2008). Components of fostering self-regulated learning among students. A meta-analysis on intervention studies at primary and secondary school level. *Metacognition and Learning, 3*, 231-264. https://doi.org/10.1007/s11409-008-9029-x

Efklides, A. (2011). Interactions of metacognition with motivation and affect in self-regulated learning: The MASRL Model. *Educational Psychologist, 46*(1), 6–25. https://doi.org/10.1080/00461520.2011.538645

Eker, C. (2014). Öz-Düzenleme modellerine karşılaştırmalı bir bakış. *Journal of Turkish Studies (9)*8, 417-433.

Fazlı, E., & Avcı, Ö. (2022). Matematik eğitiminde motivasyon ve öz-düzenleme: Tek bir durum çalışması. *Harran Maarif Dergisi, 7*(1), 1-45. https://doi.org/10.22596/hej.976349

Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive developmental inquiry. *The American Psychologist, 34*(10), 906-911. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906

Güner, N. (2013). Bir labirentte çıkış aramak mı? Yoksa yeni ufuklara yelken açmak mı? On ikinci sınıf öğrencilerinden matematik öğrenmek ile ilgili metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(3), 1929-1950. http://acikerisim.pau.edu.tr:8080/xmlui/handle/11499/48698

Hadwin, A. F., Järvelä, S., & Miller, M. (2011). Self-regulated, co-regulated, and socially shared regulation of learning. In B. Zimmerman & D. Schunk (Eds.), *Handbook of selfregulation of learning and performance* (pp. 65-84). New York: Routledge.

Harari, Y. N. (2018). 21.yüzyıl için 21 ders (S. Siral, Trans.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Hattie, J., Biggs, J., & Purdie, N. (1996). Effects of learning skills interventions on student learning: A meta-analysis. *Review of Educational Research, 66*(2), 99-136. https://doi.org/10.2307/1170605

Howard, B., McGee, S., Shia, R., & Hong, N. (2001). The influence of metacognitive self-regulation and ability levels on problem solving. Paper presented at *The Annual Meeting of the American Educational Research Association*. Seattle. [ERIC Ed 470974].

Kanfer, R. (1970). Self-regulation: Research, issues, and speculation. In C. Neuringer and J. L. Michael (Eds.), *Behavior modification in clinical psychology* (pp. 178- 220). New York: Appleton-Century-Crofts.

Kaya, D. (2018). Yedinci sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik akılcı olmayan inanç düzeylerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 193-216.

Kistner, S., Rakoczy, K., Otto, B., Dignath-van Ewijk, C., Büttner, G., & Klieme, E. (2010). Promotion of self-regulated learning in classrooms: Investigating frequency, quality, and consequences for student performance. *Metacognition and learning*, *5*, 157-171. https://doi.org/10.1007/s11409-010-9055-3

Korkmaz, İ. (2018). Sosyal öğrenme kuramı. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme- öğretim* içinde (s. 246-269). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786053186724

Lim, S. Y., & Chapman, E. (2015). Identifying affective domains that correlate and predict mathematics performance in high-performing students in Singapore. *Educational Psychology, 35*(6), 747-764. https://doi.org/10.1080/01443410.2013.860221

Marcou, A., & Philippou, G. (2005). Motivational beliefs, self-regulated learning and mathematical problem solving. Proceedings of the Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, Australia, 3, 297-304.

Mevarech, Z. R., Verschaffel, L., & De Corte, E. (2018). Metacognitive pedagogies in mathematics classrooms: From kindergarten to college and beyond. In D. Schunk, & J. Greene (Eds.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* (pp. 109-123). Routledge/ Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.4324/9781315697048-7

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. sınıflar).* Ankara: MEB Yayıncılık.

Motseki, P. (2022). How current literature on the fourth industrial revolution can be used to enhance learners' self-regulated skills required to solve circle geometry problems. In B. Chirinda, K. Luneta, & A. Uworwabayeho (Eds.), *Mathematics Education in Africa* (pp. 307-327). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13927-7_19

Munahefi, D. N., Kartono, Waluya, B., & Dwijanto. (2022). Analysis of Self-Regulated Learning at Each Level of Mathematical Creative Thinking Skill. Bolema - Mathematics Education Bulletin, 36(72), 581–601. https://doi.org/10.1590/1980-4415v36n72a26

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics.* Reston, VA.

Nilson, L. B. (2013). *Creating self-regulated learners: Strategies to strengthen students' self-awareness and learning skills.* USA: Stylus Publishing.

Ocak, G. ve Yamaç, A. (2013). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin öz-düzenleyici öğrenme stratejileri, motivasyonel inançları, matematiğe yönelik tutum ve başarıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(1), 369-387.

Olgren, H. C. (2000). Learning Strategies for Learning Technologies. *New Directions For Adult And Continuing Education, 88,* 7-16. https://doi.org/10.1002/ace.8801

Otieno, H., & Povey, H. (2022). Mathematics textbooks and selfregulated learning: responses from students in three Kenyan secondary schools, *Research in Mathematics Education*, Latest articles. https://doi.org/10.1080/14794802.2022.2089907

Özcan, Z. Ç. (2016) The relationship between mathematical problem-solving skills and self-regulated learning through homework behaviours, motivation, and metacognition, *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 47*(3), 408-420, https://doi.org/10.1080/0020739X.2015.1080313

Panadero, E. (2017). A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research. *Frontiers in Psychology. 8*, 1-28. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00422

Pape, S. J., & Smith, C. (2002). Self-Regulating Mathematics Skills. *Theory Into Practice, 41*(2), 93-101. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_5

Perry, N. E., Vande-Kamp, K. O., Mercer, L. K. ve Nordby, C. J. (2002). Investigating Teacher-Student Interactions that Foster Self-Regulated Learning. *Educational Psychologist*, 37(1), 5-15. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3701_2

Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning. *International Journal of Education Research, 31*(6), 459-470. https://doi.org/10.1016/S0883-0355(99)00015-4

Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich and M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self- regulation* (pp, 451-501). San Diego, CA: Academic Press.

Pólya, G. (1973). *How to solve it.* United States of America: Princeton University Press.

Pugalee, D. K. (1999). Constructing a Model of Mathematical Literacy. The Clearing House, 73(1), 19-22. https://doi.org/10.1080/00098659909599632

Puustinen, M., & Pulkinen, L. (2001). Models of self regulated learning: A review. *Scandinavian Journal of Educational Research, 45*(3), 269-286. doi: 10.1080/00313830120074206

Ramdass, D., & Zimmerman, B. J. (2011). Developing Self-Regulation Skills: The Important Role of Homework. *Journal of Advanced Academics*, *22*(2), 194–218. https://doi.org/10.1177/1932202X1102200202

Ringel, B. A. & Springer, C. J. (1980). On knowing how well one is remembering: The persistence of strategy use during transfer. [Abstract] *Journal o f Experimental Child Psychology, 29*(2), 322-333. https://doi.org/10.1016/0022-0965(80)90023-5

Sakız, G. (2014). Özdüzenlemeli öğrenmede duyuşsal bir boyut: Akademik duygular. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde (s. 81-128). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sakız, G. ve Yetkin-Özdemir, İ. E. (2014). Özdüzenleme ve özdüzenlemeli öğrenme: Kuramsal bakış. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde (s. 2-23). Ankara: Nobel.

Sarı, A. ve Akınoğlu, O. (2009). Özdüzenlemeli öğrenme: Modeller ve uygulamalar. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29*, 139-154. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/370/2126

Schraw, G., Crippen, K. J., & Hartley, K. (2006). Promoting self-regulation in science education: Metacognition as part of a broader perspective on learning. *Research in Science Education, 36*, 111–139. https://doi.org/10.1007/s11165-005-3917-8

Schunk, D. H. (1983). Progress self-monitoring. Effects on children's self-efficacy and achievement. *Journal of Experimental Education, 51*(2), 89–93. https://doi.org/10.1080/00220973.1982.11011845

Schunk, D. H. (1995). Development of strategic competence through self-regulation and attributions. New York, NY: Paper presented at the Annual Conference of the American Psychological Association.

Schunk, D. H. (2001). Social cognitive theory and self-regulated learning. In B. J. Zimmerman, and D. H. Schunk (Eds.), *Self-Regulated Learning and academic achivement: Theoretical perspectives* (pp. 125-151). Manwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Schunk, D. H. (2009). *Öğrenme teorileri: Eğitimsel bir bakışla.* (Çev. Muzaffer Şahin. Ed.). Ankara: Nobel Yayınları

Seidel, T., & Shavelson, R. J. (2007). Teaching effectiveness research in the past decade: The role of theory and research design in disentangling meta-analysis results. *Review of Educational Research, 77*(4), 454– 499. https://doi.org/10.3102/0034654307310317

Sezer, H. N. ve Alabay, E. (2018). Türkiye'de özdüzenleme ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(74), 367-384. https://doi.org/10.16992/ASOS.13827

Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice, 29*(2), 102-108. http://www.jstor.org/stable/1476907

Siregar, R.N., Suryadi, D., Prabawanto, S., & Mujib, A. (2022). Students' Self-Regulated in Learning Mathematics using Realistic Mathematical Education Model. JIML, 5(4), 183-195. https://journal.ikipsiliwangi.ac.id/index.php/jiml/article/view/15059

Şimşek, A. (2012). Individual differences. In Seel, N.M. (Eds.), *Encyclopedia of the sciences of learning*. Springer, Boston, MA.

Sudia, M., & Muhammad, A. P. A. (2020). A PBL model to improve students' mathematical communication abilities: Self-regulated learning. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, *12*(7), 537-554. https://www.ijicc.net/images/vol12/iss7/12706_Sudia_2020_E_R.pdf

Supriatna, I., Asmahasanah, S., Rachmadtullah, R. ve Asdar, A. K. (2019, March). The Effect of Learning Methods and Self Regulation on Problem-Solving Ability of Mathematics in Elementary School. In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 1175, No. 1, p. 012139). IOP Publishing.

Taş, Y. (2014). Özdüzenleme ve ödev ilişkisi: Ödev özdüzenlemesi. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde (s. 2-23). Ankara: Nobel.

Temel, H., ve Altun, M. (2020). Problem çözme stratejilerinin matematiksel süreç becerilerine göre sınıflandırılması. *International Journal of Educational Studies in Mathematics, 7*(3), 173-197. https://doi.org/10.17278/ijesim.745257

Tzohar-Rozen, M., Kramarski, B. (2017). Metacognition, motivation, and emotions: Contribution of self-regulated learning to solving mathematical problems. *Global Education Review, 1*(4), 76-95. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1055263.pdf

Usher, E. L., & Schunk, D. H. (2018). A social cognitive theoretical perspective of self-regulation. In D. H. Schunk, & J. A. Greene (Eds.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* (pp. 19–35). Routledge/Taylor & Francis Group. doi:https://doi.org/10.4324/9781315697048-2

Üredi, I. ve Üredi, L. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin öz-düzenleme stratejileri ve motivasyonel inançlarının matematik başarısını yordama gücü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(2), 250-260. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17391/181765

Weinstein, C. E., & Mayer, R. (1986). The teaching of learning strategies. In M. Wittrock (Ed.), *Handbook of research on teaching and learning* (pp. 315-327). New York: Macmillan.

Widana, I.W.(2022).Meta-Analysis: the Relationship between Self-Regulated Learning and Mathematical Critical Reasoning. *Education. Innovation. Diversity, 1*(4),64-75. https://doi.org/10.17770/eid2022.1.6739

Winne, P. H. (1996). A metacognitive view of individual differences in self-regulated learning. *Learning and Individual Differences, 8*(4), 327-353. https://doi.org/10.1016/S1041-6080(96)90022-9

Winne, P. H., & Hadwin, A. (1998). Studying as self-regulated learning, In Hacker, Dunloski and Graesser (Eds). *Metacognition in Educational Theory and Practice*, (pp. 277- 305). Lawrence: Erlbaum Associates.

Yetkin-Özdemir, İ. E., Gürel, R., Akdal P. ve Bozkurt, E. (2014). Öğretmenlerde özdüzenleme: Matematik dersi örneği. G. Sakız (Ed.), *Özdüzenleme - Öğrenmeden öğretime özdüzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde (s. 231-247). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2019). *Matematiksel Düşünme* (15. b.). Remzi Kitapevi.

Yürük, N. (2014). Özdüzenlemede üstbiliş. G. Sakız (Ed.), *Özdzüenleme - Öğrenmeden öğretime özdzüenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler* içinde (s. 28-53). Ankara: Nobel.

Zimmerman, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology, 81*(3), 329-339. https://doi.org/10.1037/0022-0663.81.3.329

Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational Psychologist, 25*(1), 3-17. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2501_2

Zimmerman, B. J. (2000). Attanding self regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation: Theory, research and applications* (pp. 13-39). San Diego,: CA Academic.

Zimmerman, B. J. (2001). Theories of self-regulated learning and academic achievement: An overview and analysis. In B. J. Zimmerman & D. H. Schunk (Eds.), *Self-regulated learning and academic achievement* (pp. 1-33). New Jersey: Lawrence Er lbaum Associates Inc

Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self regulated learner: An owerview. *Theory Into Practice, 41*(2), 64-70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2

Zimmerman, B. J. (2008). Goal setting: A key proactive source of academic selfregulation. In D. H. Schunk & B. J. Zimmerman (Eds.), *Motivation and self regulated learning: Theory and research and applications* (pp. 267-296). New York: Lawrence Erlbaum Associates.

Zimmerman, B. J. (2013). From cognitive modeling to self-regulation: A social cognitive career path. *Educational Psychologist, 48*(3), 135–147. https://doi.org/10.1080/00461520.2013.

Zimmerman, B. J., & Martinez-Pons, M. (1986). Development of a Structured Interview for Assessing Student Use of Self-Regulated Learning Strategies. *American Educational Research Journal*, *23*(4), 614–628. https://doi.org/10.3102/00028312023004614

Zimmerman, B. J., Bonner S., & Kovach, R. (1996). *Developing self-regulated learning: beyond achievement to self-efficacy.* American Psychological Association, Washington DC.

Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). Self regulated learning and performance an introduction and an overview. In B. J. Zimmerman, & D. H. Schunk (Eds.), *Handbook of Self Regulation of Learning and Performance* (ss. 1-14) (1st edition). New York: Routledge.

BÖLÜM 8

ARGÜMANTASYON TEMELLİ ÖĞRETİMİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

Birsen Berfu Akaydın

Bölüm Hakkında

Argümantasyon, öğrencileri kavramsal ve epistemik amaçlarda birleştirme ve öğrencinin bilimsel düşünmesini ve akıl yürütmesini sağlamak olarak ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak argümantasyon temelli öğretim, öğrencilerin konu hakkında kendi zihinsel şemalarını ortaya koyarak hem kendi düşüncelerini hem de arkadaşlarının düşüncelerini sorguladıkları ve bu süreç içerisinde iddia, veri, gerekçe, destekleyici, çürütücü gibi ögeler kullanarak üst düzey düşünme, muhakeme etme ve bunları sözel olarak ifade etme becerilerini ortaya koyma süreci olarak ifade edilebilir. Matematiksel argümantasyon ise, yeni matematiksel fikirleri keşfetmeye ve başkalarını bir iddianın doğru olduğuna ikna etmeye yönelik dinamik bir sosyal söylem süreci olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda matematiksel bir argüman, argüman yapısını ve ikna gücünü vurgulayarak "matematiksel bir iddiayı doğrulamayı veya çürütmeyi amaçlayan bağlantılı bir iddialar dizisi" olarak tanımlanmış ve daha sonra "kolektif argümantasyon" terimi ön plana çıkmıştır. Kolektif argümantasyonun sınıfta öğrencilerin fikirlerini temsil etmek, karşılaştırmak, açıklamak, haklı çıkarmak, katılmak ve doğrulamak için düzenli fırsatlara ve iletişimsel alanlar yaratma potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir. Kolektif argümantasyon süreci, öğrencilerin kendi arasında ve öğrenci-öğretmen arasında etkileşimi artırarak etkin bir sosyal öğrenme ortamına olanak sağlamaktadır. Bu bölümde matematik öğretim sürecinde matematiksel becerilerin geliştirilmesinde ilkokulda argümantasyon kullanımının öğrenciler üzerindeki etkisi, öğretmenlerin kullanım sürecine yönelik bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

Kaynakça

Aberdein, A. (2006). The uses of argument in mathematics. In D. Hitchcock & B. Verheij (Eds.), *Arguing on the Toulmin model: New essays in argument analysis and evaluation* (pp. 327–339). Dordrecht: Springer.

Altıparmak, K., ve Özişş, T. (2005). Matematiksel ispat ve matematiksel muhakemenin gelişimi üzerine bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, *6*(1), 25-37.

Ayalon, M., & Even, R. (2016). Factors shaping students' opportunities to engage in argumentative activity. *International Journal of Science and Mathematics Education, 14*, 575–601.

Ayalon, M., & Hershkowitz, R. (2018). Mathematics teachers' attention to potential classroom situations of argumentation. *The Journal of Mathematical Behavior, 49,* 163-173. https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2017.11.010

Ayan-Civak, R., Çatman-Aksoy, E., ve Işıksal-Bostan, M. (2020). Matematik Eğitiminde Etkinlikler ve Uygulamaları, Yüksel Dede, Muhammed Fatih Doğan ve Fatma Aslan Tutak (Ed.), *Gerçekçi Matematik Eğtimine Dayalı Argümantasyon Temelli Etkinlik Örnekleri* içinde (s. 231-267). Ankara: Pegem Akademi.

Bieda, K. N. (2010). Enacting proof-related tasks in middle school mathematics: Challenges and opportunities. *Journal for Research in Mathematics Education, 41*(4), 351–382. https://doi.org/10.5951/jresematheduc.41.4.0351

Brown, R. (2017). Using collective argumentation to engage students in a primary mathematics classroom. *Mathematics Education Research Journal* 29, 183–199.

Brown, R., & Redmond, T. (2007). Collective argumentation and modelling mathematics practices outside the classroom. *Mathematics Education Research Group of Australasi* (pp.163-172), Australia: University of Tasmania.

Can, Ö. S., İşleyen, T., & Küçük-Demir, B. (2017). Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının olasılık öğretimi üzerine etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(24), 559-572.

Castro, W. F., Durango-Urrego, J. H., & Pino-Fan, L. R. (2021). Preservice teachers' argumentation and some relationships to didactic-mathematical knowledge features. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, *17*(9),1-20. https://doi.org/10.29333/ejmste/11139

Cavagnetto, A. R. (2010). Argument to foster scientific literacy: A review of argumnet interventions in K-12 science contexts. *Review of Educational Research, 80*(3), 336-371. https://doi.org/10.3102/0034654310376953

Chin, C., & Osborne, J. (2010). Supporting argumentation through students' questions: Case studies in science classrooms. *Journal of the Learning Sciences*, *19*(2), 230-284. https://doi.org/10.1080/10508400903530036

Common Core State Standards for Mathematics [CCSSM]. (2022). *Common core state standards for Mathematics*. Retrieved January 11, 2023 from https://learning.ccsso.org/wp-content/uploads/2022/11/Math_Standards1.pdf

Conner, A., Singletary, L. M., Smith, R. C., Wagner, P. A., & Francisco, R. T. (2014). Teacher support for collective argumentation: A framework for examining how teachers support students' engagement in mathematical activities. *Educational Studies in Mathematics*, 86(3), 401–429. https://doi.org/10.1007/s10649-014-9532-8

Dinçer, S. (2011). *Matematik lisans derslerindeki tartışmaların Toulmin modeline göre analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Doğan, A., & Yıldırım-Sır, H. K. (2022). Development of primary school fourth-grade students' fraction calculation strategies through the argumentation method. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, *16*(2), 262-272.

Doruk, M. (2016). *İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının analiz alanındaki argümantasyon ve ispat süreçlerinin incelenmesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Driver, R., Newton, P., & Osborne, J. (2000). Establishing the norms of scientific argumentation in classrooms. *Science Education, 84*(3), 287–312. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(200005)84:3<287::AID-SCE1>3.0.CO;2-A

Dufour, M. (2013). Arguing around mathematical proofs. In A. Aberdein and I.J. Dove (eds.), *The argument of mathematics,* (pp. 61–76). Dordrecht: Springer.

Duran, M., Doruk, M., & Kaplan, A. (2017). An examination of the effectiveness of argumentation-based probability teaching on middle school students' achievements and anxieties. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 13*(1), 55-87.

Duschl, R., & Osborne, J. (2002). Supporting and promoting argumentation discourse in science education. *Studies in Science Education, 38*, 39-72. https://doi.org/10.1080/03057260208560187

İnam, A., ve Güven, S. (2019). Argümantasyon yönteminin kullanıldığı deneysel çalışmaların analizi: Bir metasentez çalışması. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences, 5(*1), 155-173. https://doi.org/10.34137/jilses.584642

Erduran, S., & Jiménez-Aleixandre, M. P. (2007). *Argumentation in science education: Perspectives from classroom-based research*. Springer.

Erduran, S., Simon, S., & Osborne, J. (2004). TAPping into argumentation: Developments in the application of Toulmin's argument pattern for studying science discourse. *Science Education*, *88*(6), 915-933.

Erkek, Ö. (2017). *Ortaokul matematik öğretmen adaylarının argümantasyon yapılarının teknoloji ve kâğıt-kalem ortamlarında incelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erkek, Ö., & Işıksal-Bostan, M. (2019a). Prospective middle school mathematics teachers' global argumentation structures. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *17*(3), 613-633. https://doi.org/10.1007/s10763-018-9884-0

Erkek, Ö., ve Işıksal-Bostan, M. (2019b). Ortaokul matematik öğretmen adaylarının muhakeme süreçlerine farklı bir bakış: Global argümantasyon yapısı. *Eğitim ve Bilim*, *44*(199), 75-101. http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7867

Forman, E. A., Larreamendy-Joerns, J., Stein, M. K., & Brown, C. (1998). "You're going to want to find out which and prove it": Collective argumentation in mathematics classrooms. *Learning and Instruction, 8*(6), 527–548. https://doi.org/10.1016/S0959-4752(98)00033-4

Francisco, J. M. (2013). Learning in collaborative settings: Students building on each other's ideas to promote their mathematical understanding. *Educational Studies in Mathematics, 82*(3), 417-438.

Francisco, J. M. (2022). Supporting Argumentation in Mathematics Classrooms: The Role of Teachers' Mathematical Knowledge. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education*, *10*(2), 147-170.

Freeley, A. J. & Steinberg, D. L. (2013). *Argumentation and debate, critical thinking for reasoned decision making*. (13. Edition). Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Gomez-Marchant, C. N., Park, H., Zhuang, Y., Foster, J. K., & Conner, A. (2021). Theory to practice: Prospective mathematics teachers' recontextualizing discourses surrounding collective argumentation. *Journal of Mathematics Teacher Education*, *24*(6), 671-699. https://doi.org/10.1007/s10857-021-09500-9

Graham, M., & Lesseig, K. (2018). Back-pocket strategies for argumentation. *The Mathematics Teacher, 112*(3), 172-178. https://doi.org/10.5951/mathteacher.112.3.0172

Iordanou, K., & Constantinou, C. P. (2014). Developing pre-service teachers' evidence-basedargumentation skills on socio-scientific issues. *Learning and Instruction*, 34, 42-57. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2014.07.004

Jiménez-Aleixandre, M. P., & Erduran, S. (2007). Argumentation in science education: An overview. S. Erduran & M. P. Jiménez-Aleixandre (Eds.), *Argumentation in science education: Perspectives from classroom-based research* (p. 3–27). Dordrecht: Springer.

Kabataş-Memiş, E. (2017). Türkiye'de argümantasyon konusunda gerçekleştirilen tezlerin analizi: Bir meta-sentez çalışması. *Cumhuriyet International Journal of Education, 6(*1), 47-65.

Kartika, H., Budiarto, M. T., & Fuad, Y. (2021). Argumentation in K-12 Mathematics and science education: A content analysis of articles. *International Journal of Research in Education and Science, 7*(1), 51-64. https://doi.org/10.46328/ijres.1389

Knight-Bardsley, A., & McNeill, K. L. (2016). Teachers' pedagogical design capacity for scientific argumentation. *Science Education, 100*(4), 645-672. https://doi.org/10.1002/sce.21222

Krabbe, E. C. W. (2013). Arguments, Proofs, and Dialogues. In A. Aberdein and I.J. Dove (eds.), *The Argument of Mathematics, Logic, Epistemology, and the Unity of Science* 30, (pp. 31–45). Dordrecht: Springer. http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-6534-4_3

Krummheuer, G. (1995). The ethnography of argumentation . In P. Cobb and H. Bauersfeld (Eds.), *The Emergence of Mathematical Meaning: Interaction in Classroom Cultures* (pp. 229 – 269). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Krummheuer, G. (2007). Argumentation and participation in the primary mathematics classroom. *The Journal of Mathematical Behavior, 26*(1), 60- 82. https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2007.02.001

Korkmaz, S., & Biber, A. Ç. (2022). Matematik öğretmen adaylarının teknoloji destekli argümantasyon tabanlı öğretim uygulamasıyla ilgili görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(2), 545-558.

Kuhn, D., & Udell, W. (2003). The development of argumentation skills. *Child Development, 74*(5), 1245-1260. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00605

Küçük-Demir, B., & İşleyen, T. (2019). Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının öğrencilerin matematik başarılarına etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(1*), 1084-1109. https://doi.org/10.23891/efdyyu.2019.154

le Roux, A., Olivier, A., & Murray, H. (2004). Children struggling to make sense of fractions: An analysis of their argumentation. *South African Journal of Education, 24*(1), 88-94.

Lin, P. (2018). The Development of students' mathematical argumentation in a primary classroom. *Educação & Realidade, 43*(3), 1171–1192. http://dx.doi.org/10.1590/2175-623676887

Lin, S., & Mintzes, J. J. (2010). Learning argumentation skills through instruction in socioscientific issues: the effect of ability level. *International Journal of Science and Mathematics Education, 8*(6), 993-1017. http://dx.doi.org/10.1007/s10763-010-9215-6

Mathis, C. A., Siverling, E. A., Glancy, A. W., & Moore, T. J. (2017). Teachers' incorporation of argumentation to support engineering learning in stem integration curricula. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER), 7*(1), 76-89. https://doi.org/10.7771/2157-9288.1163

McNeill, K. L., Katsh-Singer, R., González-Howard, M., & Loper, S. (2016). Factors impacting teachers' argumentation instruction in their science classrooms. *International Journal of Science Education, 38*(12), 2026-2046. https://doi.org/10.1080/ 09500693.2016.1221547

MEB. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1,2,3,4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara.

Mercan, E. (2015). *Fonksiyonlar konusunun öğretiminde argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımının etkisinin farklı değişkenler açısından incelenmesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Mirza, N. M., & Perret-Clermont, A. N. (2009). Argumentation and education. In Muller, N., Mirza & Perret-Clermont, A. N. (Eds.), *Argumentation and education: Theoretical foundations and practices*. Springer US.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2020). Standards for the preparation of secondary mathematics teachers. Reston, VA: Author. https://www.nctm.org/uploadedFiles/Standards_and_Positions/NCTM_Secondary_2020_Final.pdf

Nussbaum, E. M. (2008). Collaborative discourse, argumentation, and learning: Preface and literature review. *Contemporary Educational Psychology, 33*(3), 345–359.

Nussbaum, E. M. (2011). Argumentation, dialogue theory, and probability modeling: Alternative frameworks for argumentation research in education. *Educational Psychologist, 46*(2), 84-106. https://doi.org/10.1080/00461520.2011.558816

Osborne, J. (2005). The role of argument in science education. *Research and the Quality of Science Education*,7, 367-380. https://doi.org/10.1007/1-4020-3673-6_29

Osborne, J. (2012). The Role of argument: Learning how to learn in school science. Barry J. Fraser, Kenneth Tobin and Campbell J. McRobbie (Ed.), In *Second International Handbook of Science Education* (p. 933-949). London: Springer.

Osborne, J., Erduran, S. & Simon, S. (2004). Enhancing the quality of argumentation in school science. *Journal of Research in Science Teaching, 41*(10), 994-1020. https://doi.org/10.1002/tea.20035

Özsevgeç, T. ve Altun, E. (2019). Fen öğretiminde argümantasyon ve kullanımı. Hüseyin Bağ ve Serkan Say (Ed.). *Fen öğretiminde yeni yaklaşımlar- I* içinde (s. 162-189). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Rasmussen, C., & Stephan M. (2008). A methodology for documenting collective activity. In A. E. Kelly, R. A. Lesh, & J. Y. Baek (Eds.), *Handbook of design research methods in education: Innovations in science, technology, engineering and mathematics learning and teaching* (pp. 195–215). New York, NY: Routledge.

Rice, L. (2012). *Findings from pre-service secondary mathematics teachers' thinking in arguing and proving*. https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=+Findings+from+PreService+Secondary+Mathematics+Teachers%E2%80%99+Thinking+in+Arguing+and+Proving&btnG= adresinden erişildi.

Rigotti, E., & Morasso, S. G. (2009), Argumentation as an object of interest and as a social and cultural resource, N. Muller-Mirza & A.N. Perret-Clermont (Eds.), *Argumentation and Education* (ss. 9- 66), Springer, Boston MA.

Rumsey, C., & Langrall, C. W. (2016). Promoting mathematical argumentation. *Teaching children mathematics*, *22*(7), 412-419. https://doi.org/10.5951/teacchilmath.22.7.0412

Rottenberg, A. T. & Winchell, D. H. (2012). *Elements of argument: A text and reader.* NY: Bedford/ St. Martin's.

Staples, M. E., Bartlo, J., & Thanheiser, E. (2012). Justification as a teaching and learning practice: Its (Potential) multifacted role in middle grades mathematics classrooms. *Journal of Mathematical Behavior, 31*(4), 447–462. https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2012.07.001

Stein, M. K., Engle, R. A., Smith, M. S., & Hughes, E. K. (2008). Orchestrating productive mathematical discussions: Five practices for helping teachers move beyond show and tell. *Mathematical Thinking and Learning, 10*, 313-340. https://doi.org/10.1080/10986060802229675

Stephan, M., & Rasmussen, C. (2002). Classroom mathematical practices in differential equations. *The Journal of Mathematical Behavior, 21*(4), 459-490.

Stylianides, A. J. (2007a). The notion of proof in the context of elementary school mathematics. *Educational Studies in Mathematics,* 65, 1–20. https://doi.org/10.1007/s10649-006-9038-0

Stylianides, A. J. (2007b). Proof and proving in school mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education*, *38*(3), 289–321. https://doi.org/10.2307/30034869

Şahin-Kalyoncu, D. (2018). 22. Yüzyıl insanında düşünme argüman yapılarının geleceği. Emel Tüzeri İşel (Ed.), *22. Yüzyılda eğitim, eğitimin geleceği üzerine karma projeksiyonlar* içinde (s.40-52), Ankara: Pegem Akademi.

Tekin-Dede, A. (2018). Matematik eğitimi alanındaki ortaklaşa argümantasyon çalışmalarının incelenmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 9*(3), 636-661. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.386722

Tekin-Dede, A., Özer, A. Ö., & Bukova-Güzel, E. (2022). Dönel cisimlerin yüzey alanının hesaplanması sürecindeki argümanların incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education, 11*(4), 587-603. https://dx.doi.org/10.30703/cije.1072163

Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument.* Cambridge: Cambridge University Press.

Urhan, S., & Bülbül, A. (2016). The relationships between argumentation and mathematical proof processes. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science & Mathematics Education, 10*(1), 351-373.

van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (2004). *A systematic theory of argumentation: the pragma-dialected approach.* Cambridge: Cambridge University Press.

van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Henkemans, F. S. (1996). *Fundamentals of argumentation theory: A handbook of historical backgrounds and contemporary developments.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

von Aufschnaiter, C., Erduran, S., Osborne, J. & Simon, S. (2008). Arguing to learn and learning to argue: Case studies of how students' argumentation relates to their scientific knowledge. *Journal of Research in Science Teaching, 45*(1), 101–131.

Walter, J., & Johnson, C. (2007). Linguistic invention and semantic warrant production: Elementary teachers' interpretation of graphs. *International Journal of Science and Mathematics Education, 5*(4), 705–727.

Yackel, E. (2002). What we can learn from analyzing the teacher's role in collective argumentation. The *Journal of Mathematical Behavior, 21*(4), 423–440. https://doi.org/10.1016/S0732-3123(02)00143-8

Yackel, E., & Cobb, P. (1996). Sociomathematical norms, argumentation, and autonomy in mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education,* 22, 390-408. https://doi.org/10.5951/jresematheduc.27.4.0458

Yackel, E., & Hanna, G. (2003). Reasoning and proof. In J. Kilpatrick, W.G. Martin, & D. Schifter (Eds.), *A research companion to the principles and standards for school mathematics*, (pp. 333-352). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Yamamoto, T., & Kamiyama, S. (2022). Evaluation of an elementary teacher education program to promote argument instruction. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, *18*(5), 1-15.https://doi.org/10.29333/ejmste/11966.

Yan, X., & Erduran, S. (2008). Arguing online: Case studies of pre-service science teachers' perceptions of online tools in supporting the leraning of arguments. *Journal of Turkish Science Education, 5*(3), 2-31.

Yemen-Karpuzcu, S., Ulusoy, F., & Işıksal-Bostan, M. (2017). Prospective middle school mathematics teachers'covariational reasoning for interpreting dynamic events during peer interactions. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *15*(1), 89–108.

Zarefsky, D. (2005). *Argumentation: The study of effective reasoning*, *2nd Edition Course Guidebook.* Chantilly, VA: Teaching Company.

Zohar, A. (2007). Science teacher education and professional development in argumentation. In S. Erduran, & M. P. Jiménez-Alexandre (Eds.), *Argumentation in science education: Perspectives from classroom-based research* (pp. 245-268). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6670-2_12

BÖLÜM 9

DRAMA İLE İLKOKULLARDA MATEMATİK ÖĞRETİMİ

Özkan Çelik

Bölüm Hakkında

Bu bölümde matematik öğretiminde sıklıkla karşılaşılan problemler ele alınmış ve bu bağlamda öğretmenlerin gerçekleştirebileceği bazı çözüm odaklı eylemlere yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bunlardan biri olarak matematik öğretiminde aktif bir öğrenme yöntemi olarak drama ele alınmıştır. Bu kapsamda dramanın tanımı yapılarak özellikleri değerlendirilmiş ve aktif bir yöntem olarak kullanılmasının yararlarından bahsedilmiştir. Sınıfında dramayı kullanmak isteyen öğretmenler için "Dramayı sınıfta kullanmak" başlığı altında, dramanın planlanması ve uygulamasına ilişkin izlenebilecek adımlar ve öneriler sunulmuştur. Bu genel değerlendirmeler sonrasında ilkokullarda matematik dersi ve drama ilişkisi, matematik öğretiminin çeşitli boyutları bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümün sonunda matematik derslerinde dramanın yöntem olarak kullanımına ilişkin bir örnek plan sunulmuştur. Bu yönüyle bölümün okuyucusuna genel olarak dramanın kullanımı, özelde ise ilkokullarda matematik dersinde dramanın kullanımının yararları ve sınıf uygulamalarında nasıl kullanılması gerektiği hususlarında temel bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Bu bölümün sonunda okuyucuların, aktif bir öğrenme yöntemi olarak dramanın yararlarını fark etmesi, sınıfta dramanın kullanılmasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini açıklaması, matematik dersi ile dramanın ilişkisini kurması ve drama yönteminin matematik derslerinde kullanılmasının sağlayacağı avantajları fark etmesi beklenmektedir.

Kaynakça

Annarella, L. A. (1992). *Creative drama in the classroom.* ERIC No. Ed 391 206. adresinden alındı.

Adıgüzel, Ö. (2018). *Eğitimde yaratıcı drama.* Yapı Kredi Yayınları.

Aktepe, V. ve Bulut, A. (2015). Yaratıcı drama destekli matematik öğretimin öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(3), 1081-1090.

Arsaythamby, V., & Zubainur, C. M. (2014). How a realistic mathematics educational approach affect students' activities in primary schools? *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 159*, 309-313. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.378

Ashton-Hay, S. (2005). Drama: Engaging all learning styles. 9th International INGED Conference.

Avcı, A. (2020). Music education with educational drama. *International Journal of Progressive Education, 16*(5), 242-255. https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.277.15

Başar, M. ve Doğan, M. C. (2020). Öğrencilerin matematik korkusunun incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies, 7*(3), 1-26.

Baykul, Y. (2022). *İlkokulda matematik öğretimi* (17 b.). Pegem Akademi.

Borlat, G. ve Evin-Gencel, İ. (2018). Yaratıcı drama yönteminin matematik kaygısı ve matematik motivasyonuna etkisi. *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar* (s. 72-83). İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi.

Bryson, L. L. (2011). *Drama + Math = Dramath.* University of Central Florida.

Bülbül, N. E. (2022). Erken çocukluk eğitimi ve drama. N. Aykaç (Ed.), *Erken çocukluk eğitiminde drama ve uygulama örnekleri* içinde (s. 65-92). Pegem Akademi.

Carnine, D., & Lehr, F. (2005). Helping Your Child Learn Mathematics, with Activities for Children in Preschool through Grade 5. Revised. *US Department of Education*. https://eric.ed.gov/?id=ED498947 adresinden alındı.

Cassler, R. (1990). Creating historical drama. *The History Teacher, 23*(3), 255-262.

Cathcart, W. G., Pothier, Y. M., Vance, J. H., & Bezuk, N. S. (2011). *Learning mathematics in elementary and middle schools a aearner-centered approach* (5th ed.). Pearson.

Chalmers, D. (2007). *Drama 3–5: A practical guide to teaching drama to children in the foundation stage.* Routledge.

Chaviaris, P. (2006). *Types of sociomathematical interactions in mathematics classroom: The observation of video-recorded collaboration and the role- playing as environments for reflection.* Greece: University of the Aegean,.

Chaviaris, P., & Kafoussi, S. (2010). Developing students collaboration in a mathematics classroom through dramatic activities. *International Electronic Journal of Mathematics Education – ΙΣ�JΜΣ, 5*(2), 91-110. https://doi.org/10.29333/iejme/252

Coleman, C., & Davies, K. (2018). Striking gold: Introducing drama-mMaths. *Teachers and Curriculum, 18*(1), 9-18.

Çelik, Ö. (2016). *Disiplinler arası yaklaşımla değer öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılması.* (Tez No. 429440) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çelik, Ö. ve Buluç, B. (2018). Disiplinler arası yaklaşımla değer öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(1), 67-88. https://doi.org/10.17556/erziefd.325878

Çelik-Bayramoğlu, A. ve Başbuğ, S. (2018). T.C. İnkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersinin yaratıcı drama yöntemi ile işlenmesine ilişkin öğrenci görüşleri. *Yaratıcı Drama Dergisi, 13*(1), 53-68.

Davies, P. (1990). The use of drama in English language teaching. *Tesl Canada Journal, 8*(1), 87-99.

Erdoğan, S., & Baran, G. (2009). A study on the effect of mathematics teaching provided through drama on the mathematics ability of six-year-old children. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 5*(1), 79-85.

Farmer, D. (2011). *Learning through drama in the primary years.* Drama Resource.

Freeman, G. D., Sullivan, K., & Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research, 96*(3), 131-138. https://doi.org/10.1080/00220670309598801

Furman, L. (2000). In support of drama in early childhood education, again. *Early Childhood Education Journal, 27*, 173-178. https://doi.org/10.1007/BF02694231

Gedik, Ö. ve Aykaç, N. (2017). Matematik derslerinde kullanılan yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin farklı öğrenme düzeylerine ve öz-yeterlik algılarına etkisinin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(1), 152-165.

Giebert, S. (2014). Drama and theatre in teaching foreign languages for professional purposes. *Recherche et pratiques pédagogiques en langues, XXXIII*(1). https://doi.org/10.4000/apliut.4215

Güven, A. (2005). İlköğretim okulları sosyal bilgiler dersindeki tarih konularında yaratıcı drama kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,* (11), 454-461.

Heathcote, D. (1975). Drama as education. In N. McCaslin (Ed.), *Children and Drama* (s. 93-110). David McKay Company.

Hong, R., & Hong, Y. (2022). Experience, imagination and integration: Creative drama for values education. *Sustainability, 14*(18), 1-13. https://doi.org/10.3390/su141811113

Jeaco, D. (1994). "Cracking" mathematics through drama: Years 7 to 13. *The Mathematical Association, 23*(5), 38-39.

Kahyaoğlu, H., Yavuzer, Y. ve Aydede, M. N. (2010). Fen bilgisi dersinin öğretiminde yaratıcı drama yönteminin akademik başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(3), 741-758.

Kayhan, H. C. (2012). Türkiye'deki drama ağırlıklı matematik öğretimi çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(12), 97-120.

Kennedy, L. M., Tipps, S., & Johnson, A. (2008). *Guiding children's learning of mathematics* (11th ed.). Thomson Wadsworth.

King, J. P. (2010). *Matematik sanatı.* (N. Arık, Çev.) Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Lee, T., & Hill, I. (2023). *Dramatic mathematics: 5 stories to support early maths learning*. Routledge.

Lesh, R., & Doerr, H. M. (2003). *Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning, and teaching.* Lawrence Erlbaum Associates.

Maden, S. (2010). Türkçe öğretiminde drama yönteminin gerekliliği. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* (27), 503-519.

Mages, W. K. (2018). Does theatre-in-education promote early childhood development?: The effect of drama on language, perspective-taking, and imagination. *Early Childhood Research Quarterly, 45*, 224-237. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.12.006

Mandie, M. M. (2004). Using drama as an effective method to teach elementary students. *Senior Honors Theses & Projects,* (113), 1-32.

Martinez, J. G., & Martinez, N. C. (1996). *Math without fear: A guide for preventing math anxiety in children.* Allyn & Bacon.

Masoum, E., Rostamy-Malkhalifeh, M., & Kalantarnia, Z. (2013). A study on the role of drama in learning mathematics. *Mathematics education trends and research*, 1-7. https://doi.org/10.5899/2013/metr-00016

McCaslin, N. (2006). *Creative drama in the classroom and beyond.* Allyn & Bacon.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Matematik dersi öğretim programı.* T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Moore, N. D. (2012). *Alternative strategies for teaching mathematics.* [Master's thesis, Brockport State University]. http://hdl.handle.net/20.500.12648/5262

Nicholson, H. (2000). Introduction: Dramatic practices and pedagogic principles. In H. Nicholson (Ed.), *Teaching Drama 11-18* (s. 1-12). Continuum.

Ødegaard, M. (2003). Dramatic science. A critical review of drama in science education. *Studies in Science Education, 39*(1), 75-101. https://doi.org/10.1080/03057260308560196

Özsoy, N. (2003). İlköğretim matematik derslerinde yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 112-119.

Özsoy, N. (2019). *Matematik öğretiminde alternatif etkinlikler "yaratıcı drama uygulamaları".* Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Özsoy, N. ve Yüksel, S. (2007). Matematik öğretiminde drama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*, 32-36.

Pound, L. (2023). Foreword by Linda Pound. In T. Lee, & I. Hill (Eds.), *Dramatic mathematics: 5 stories to support early maths learning* (s. VIII-X). Routledge.

Pound, L., & Lee, T. (2022). *Teaching mathematics creatively* (3rd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003055396

Royka, J. G. (2002). Overcoming the fear of using drama in English language teaching. *The Internet TESL Journal, VIII*(6), 1-3. http://iteslj.org/Articles/Royka-Drama.html adresinden alındı.

Shields, D. J. (2007). Taking math anxiety out of math instruction. *NADE Digest, 3*(1), 55-64.

Smith, J. L., & Herring, J. D. (1993). Using drama in the classroom. *Reading Horizons: A Journal o fLiteracy and Language Arts, 33*(5), 418-426.

Smyrnis, E., & Ginns, P. (2016). Does a drama-inspired 'mirroring' exercise enhance mathematical learning? *The Educational and Developmental Psychologist, 33*(2), 178-186. https://doi.org/10.1017/edp.2016.17

Şahin, B. (2015). İlköğretim matematik öğretmenlerinin matematik derslerinde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasına karşı bakışlarının incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi, 10*(1), 51-62. https //doi. org/10.21612/yader.2015.005

Şenol-Özyiğit, E. N. (2011). *İlköğretim matematik dersinde yaratıcı drama uygulamalarının öğrencilerin problem çözme stratejileri, başarı, benlik kavramı ve etkileşim örüntüleri üzerindeki etkisi.* (Tez No. 296488) [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Taşkın-Can, B. (2013). The effects of using creative drama in science education on students' achievements and scientific process skills. *İlkögretim Online, 12*(1), 120-131.

Thompson, G., & Evans, H. (2013). *Thinking it through: Developing thinking and language skills through srama activities.* Taylor and Francis.

Tuğrul, B. (2006). Okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin gelişmesinde yaratıcı bir süreç olarak drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1*(2), 99-110.

Tuluk, N. (2004). Yaratıcı drama. *PİVOLKA, 15*, 10-12.

Ufuktepe, Ü., & Özel, C. T. (2002). Avoiding mathematics trauma: Alternative teaching methods. *International Conference on the Teaching of Mathematics (2nd)*, (s. 1-7). Crete, Greece. https://eric.ed.gov/?id=ED477833 adresinden alındı.

Üredi-Tanrıseven, I., Şengül, S. ve Gürdal, A. (2008). Matematik öğretiminde problem çözme stratejisi olarak canlandırma kullanılmasının öğrenci başarısına ve hatırlama düzeyine etkisi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 25*(2), 21-33.

Wagner, B. J. (1976). *Doroty Heathcote: Drama as a learning medium.* National Education Association.

Winston, J., & Tandy, M. (2019). *Dramaya başlamak 4-11.* (Ö. Adıgüzel, ve P. Korkut, Çev.) Pegem Akademi.

Woolland, B. (2010). *Teaching primary drama.* Pearson.

Yenilmez, K. ve Uygan, C. (2010). Yaratıcı drama yönteminin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin geometriye yönelik öz-yeterlik inançlarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 18*(3), 931-942.

Yiğit, Ç. (2010). Müzikte yaratıcı drama. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(1), 1-10.

Yüksekyalçın, G., Tanrıseven, I., & Sancar-Tokmak, H. (2016). Mathematics and science teachers' perceptions about using drama during the digital story creation process, Educational Media International. *Educational Media International, 53*(3), 216-227. https://doi.org/10.1080/09523987.2016.1236970

Zafeiriadou, N. (2009). Drama in language teaching: A challenge for creative development. *ISSUES, 23*, 4-9.

BÖLÜM 10

İLKOKULDA MATEMATİK VE ÇOCUK EDEBİYATI BÜTÜNLEŞTİRMESİ UYGULAMALARI*

Burcu Durmaz, Hanna N. Haydar, Derya Can

Bölüm Hakkında

Bu bölümde ilkokul matematik öğretiminde kullanılabilecek, matematik dersleri bağlamında iletişim, ilişkilendirme ve problem çözme gibi süreç becerilerini destekleyebilecek ve birçok araştırmada sosyal yapılandırmacılığa dayandırılan yöntemlerden biri olan matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı bütünleştirmesi ele alınmıştır. Bu başlık doğrultusunda edebiyat ve matematiğin ortak paydalarından söz edilmiş ardından bütünleştirme sürecinde yararlanılabilecek çocuk edebiyatı alanında incelenen metin türleri kısaca açıklanmıştır. Daha sonra bütünleştirme için kullanılması düşünülen kitapların seçiminde dikkate alınabilecek hususların neler olabileceği alan yazın bağlamında tartışılarak matematik öğretimi ve çocuk edebiyatını bütünleştirmenin potansiyel yararları ile bazı sınırlılıklarına değinilmiştir. İki alanı bütünleştirmenin çeşitli yolları ilkokul düzeyi için uygun olabilecek edebi ürünler bağlamında örneklendirilmiştir. Bütünleştirmede kitap seçimi kadar önemli bir husus olan sürecin planlanması ile ilgili olarak alan yazında kullanılan bazı çerçevelerden bahsedilerek bütünleştirme sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların altı çizilmiştir. Bütünleştirme için zengin bağlamlar sunan matematik tarihi ve matematik tarihinden seçilecek hikâyeler kültüre duyarlı pedagoji bağlamında ele alınmıştır. Aynı alt başlık içerisinde öğrencilerin matematik tarihinden alınan hikâyeler aracılığı ile matematikçilerle özdeşim kurmalarını sağlayan ayna hikâyeler ele alındıktan sonra bölümle ilgili bir sonuç kısmına yer verilmiştir. Son olarak matematik tarihinden uyarlanmış bir hikâyeye dayanan şifreleme etkinliği (Şifrelerin Efendisi El-Kindi) sunulmuş ve bütünleştirme sürecinde kullanılabilecek çerçevelerden (REFRAME gibi) biri bağlamında bütünleştirme etkinliklerinin nasıl tasarlanabileceği resimli bir hikâye kitabı (Yüzyüz) üzerinden örneklenmiştir.

*Bu çalışmanın bir kısmı TÜBİTAK BİDEB tarafından 2221-Konuk veya Akademik İzinli (Sabbatical) Bilim İnsanı Destekleme Programı kapsamında desteklenen "Öğretmenler Matematik Tarihinden Hikâyeleri Kullanıyorlar: İlköğretim Matematiğin İslam Kültürü Bağlamında Hikâye Anlatımı, Kimlik ve Tarihle Kesişimi" başlıklı projeden üretilmiştir.

Kaynakça

Aguirre, J., Mayfield-Ingram, & Martin, D. B. (2013). *The impact of identify in K-8 mathematics: Rethinking equity-based practice.* National Council of Teachers of Mathematics.

Altıntaş, E. (2018). Analyzing students' views about mathematics teaching through stories and story generation process. *Educational Research and Reviews*, *13*(7), 249-259.

Anderson, A., Anderson, J., & Shapiro, J. (2004). Mathematical discourse in shared storybook reading. *Journal for Research in Mathematics Education*, *35*(1), 5-33.

Anderson, A., Anderson, J., & Shapiro, J. (2005). Supporting multiple literacies: Parents and children-s mathematical talk within storybook reading. *Mathematics Education Research Journal*, *16*(3), 5-26.

Arslan Başdağ, D. ve Dağlıoğlu, H. E. (2020). Resimli öykü kitaplarının temel matematik becerileri açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 233-253.

Austin, P. (1998). Math books as literature: Which ones measure up? *The New Advocate*, *11*(2), 119-133.

Ayvaz, A. (2010). *4. sınıf matematik dersi bölme işlemi alt öğrenme alanının edebi ürünlerle işlenmesinin öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi*. (Yayın No: 273062) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Bafile, C. (2001, February 20). Math and literature-A match made in the classroom! Education World http://www.educationworld.com/a_curr/curr249.shtml

Bennett, J., Grasel, C., Parchmann, I., & Waddington, D. (2005). Contextbased and conventional approaches to teaching chemistry: Comparing teachers' views. *Int J Sci Educ*, *27*(13), 1521-1547.

Boaler, J. (2016). *Mathematical mindsets: Unleashing students' potential through creative math, ınspiring messages and ınnovative teaching.* Jossey-Bass/Wiley.

Boavida, A., Paiva, A., Cebola, G., Vale, I., & Pimentel, T. (2008). *The mathematical experience in basic education-continuous training program in mathematics for teachers of 1st and 2nd cycles of basic education.* Lisbon: Directorate General for Innovation and Curriculum Development, Ministry of Education.

Borasi, R., Sheedy, J. R., & Siegel, M. (1990). The powers of stories in learning mathematics. *Language Arts*, *67*(2), 174-189.

Braddon, K. L., Hall, N. J., & Taylor, D. (1993). *Math through children's literature: Making the NCTM standards come alive.* Teacher Ideas Press.

Brousseau, G. (1997). *Theory of didactical situations in mathematics.* Kluwer Academic.

Bruun, C. F. (2004). *A mixed methods investigation of the effect of literature-enhanced mathematics instruction on student achievement, attitudes and instructor implemented pedagogy in selected South Texas sixth grades.* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Texas.

Bulut, S. ve Tarım, K. (2006). Okul öncesi öğretmenlerinin öykü etkinliklerindeki matematiksel kavramlara yönelik farkındalık düzeyi oluşturma ile ilgili nitel bir çalışma örneği. *1. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi'nde sunulan bildiri*. 2. 23-39.

Burnett, S. J., & Wichman, A. M. (1997). Mathematics and Literature: An Approach to Success. Master's Action Research Project: Saint Xavier University and IRI/Skylight. (ED414567)

Burns, M., & Silbey, R. (2000). *So You have to teach math?: Sound advice for K-6 teachers*. Math Solutions Publications.

Can, D. ve Durmaz, B. (2021). Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı bütünleştirmesinde kitap seçimi İçinde B. Durmaz & D. Can (Ed.) *Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı matematik dersinde edebiyat temelli uygulamalar* (ss. 73-93). Vizetek Yayıncılık.

Can, D., Özer, A. & Durmaz, B. (2020). Views of pre-service primary school teachers about the integration of children's literature in mathematics teaching. *International Journal of Progressive Education, 16*(4), 99-114.

Cankoy, O. (2011). Problem-solving instruction in the context of children's literature and problem understanding. *Eurasian Journal of Educational Research*, *44*(2011), 89-110.

Casey, B. (2004). Mathematics problem-solving adventures: a language-arts-based supplementary series for early childhood that focuses on spatial sense. In D. H. Clements, J. Sarama, & A. M. DiBiase (Eds). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* (pp. 377-389). Erlbaum.

Cooper, S., Rogers, R. M., Purdum-Cassidy, B., & Nesmith, S. M. (2020). Selecting quality picture books for mathematics instruction: What do preservice teachers look for?. *Children's Literature in Education*, *51*(1), 110-124.

Coşkun, M. (2013). *Matematik kavramları öğretiminde öyküleştirme yönteminin tutuma ve başarıya etkisi*, (Yayın No: 330938). [Yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Courtade, G. R., Lingo, A. S., Karp, K. S., & Whitney, T. (2013). Shared story reading: Teaching mathematics to students with moderate and severe disabilities. *Teaching Exceptional Children*, *45*(3), 34-44.

Cutler, K. M., Gilkerson, D., Parrott, S., & Bowne, M. T. (2003). Developing math games based on children's literature. *Young Children*, *58*(1), 22-27.

Çakıcı, L. (2018). *Dijital öykü temelli matematik öğretiminin öğrencilerin akademik başarı motivasyon ve matematik etkinliklerine yönelik tutumları üzerine etkisi* (Yayın No: 541451). [Yüksel lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

del Prado Hill, P., Friedland, E. S., & McMillen, S. (2016). Mathematics-literacy checklists: A pedagogical innovation to support teachers as they implement the common core. *Journal of Inquiry and Action in Education*, *8*(1), 23-38.

Dinçer, B. ve Yılmaz, S. (2019). Matematik dersinde dijital hikaye anlatiminin açıklık kavramı öğretimine etkisinin incelenmesine yönelik deneysel bir çalışma. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, *8*(2), 49-57.

Divrik, R., & Coşkun, İ. (2023). The effect of mathematics teaching supported by mathematics stories on 3rd grade students' achievement and attitudes. International Journal of Education, Technology and Science, 3(3), 1112-1127.

Djebbar, A., De Hosson, C., & Jasmin, D. (2009). *The discoveries in Islamic countries.* Le Pommier.

Donaldson, M. & Hughes, M. (1979). *Children's minds.* Norton.

Dootey, T., Dunphy, E. & Shiel, G. (2014). *Mathematics in early childhood and primary education (3-8 years).* Education Research Center.

Dur, Z. (2010). *Öğrencilerin matematiksel dili hikaye yazma yoluyla iletişimde kullanabilme becerilerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi.* (Yayın No: 265322) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Durmaz, B. (2021). *Yaratıcı drama yöntemi ile finansal okuryazarlık öğretimi.* Çağdaş Drama Derneği Özel Doğaç Yaratıcı Drama Liderliği/Eğitmenliği Programı Bitirme Projesi, Ankara.

Durmaz, B. (2022). An evaluation of the preservice-teacher training for children's literature and mathematics integration. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, *15*(3), 605-638.

Durmaz, B. ve Can, D. (2021). Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı bütünleştirmesi İçinde B. Durmaz, & D. Can (Ed.) *Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı matematik dersinde edebiyat temelli uygulamalar* (ss. 73-93). Vizetek Yayıncılık.

Durmaz, B. ve Can, D. (2022). Üstün yetenekli öğrencilerin matematik eğitimlerinin çocuk edebiyatı ürünleri ile desteklenmesi İçinde N. Kutlu Abu (Ed.). *İlkokulda üstün yetenekli öğrencilerin matematik eğitimlerinin çocuk edebiyatı ürünleri ile desteklenmesi* (ss. 204-232). Nobel Yayıncılık.

Durmaz, B., Can, D., & Özer, A. (2022). Matematik öğretiminde çocuk edebiyatının kullanımı sürecine ilişkin uygulayıcıların görüş ve deneyimleri. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(34), 377-394.

Durmaz, B., & Miçooğulları, S. (2021). The effect of the integrated mathematics lessons with children's literature on fifth grade students' place value understanding. *Acta Didactica Napocensia*, *14*(2), 244-256.

Edelman, J., Green, K., & Jett, C. C. (2019). Children's literature to inform mathematics teaching and learning: A systematic review of the research literature from 1991-2016. The International Journal of Science, Mathematics and Technology Learning, 26(1), 49-60.

Farrugia, M. T. & Trakulphadetkrai, N. V. (2020). Maltese teachers' beliefs concerning the integration of children's literature in mathematics teaching and learning, *Cogent Education*, *7*(1), 1817253

Fırat, Z. ve Dinçer, Ç. (2020). Matematiksel kavramları içinde barındıran resimli öykü kitaplarının biçim ve içerik açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(3), 664-685.

Flevares, L., & Schiff, J. (2014). Learning mathematics in two dimensions: A review and look ahead at teaching and learning early childhood mathematics with children's literature. *Frontiers in Psychology, 5*, 1-12. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00459

Freudenthal, H. (1991). *Revisiting mathematics education, China lectures*. Kluwer Academic Publishers.

Furner, J. M. (2018). Using children's literature to teach mathematics: an effective vehicle in a STEM World. *European Journal of STEM Education, 3*(3), 14-26. https://doi.org/10.20897/ejsteme/3874

Gadanidis, G., & Hoogland, C. (2003). The aesthetic in mathematics as story. *Canadian Journal of Science, Mathematics & Technology Education, 3(4),* 487- 498.

Gailey, S. K. (1993). The mathematics-children's literature connection. *Arithmetic Teacher, 40*(5), 258-261.

Gastón, J. L. (2008). Review and an update on using children's literature to teach mathematics. Online Submission, ERIC Number: ED503766, http://eric.ed.gov/?id=ED503766

Ginsburg, H. P., & Uscianowski, C. (2017). Stories, stories, more math stories. *International Symposium Elementary Maths Teaching (Proceedings Book)*, pp. 9- 19.

Giroux, D. (1992). *Using children's trade books to enhance the mathematics curriculum in the elementary school.* [Doctoral dissertation]. Loyola University.

Golden, L. (2012). Children's literature in mathematics instruction. *Library Media Connection, 31*(2), 40-41.

Golembo, V. (2000). Writing a pemDAs story. *Mathematics Teaching in the Middle School*, *5*(9), 574-579.

Goral, M. B., & Gnadinger, C. M. (2006). Using storytelling to teach mathematics concepts. *Australian primary mathematics classroom*, *11*(1), 4-8.

Gönen, M. ve Veziroğlu, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının M.E.B okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, *37*(163), 227-238.

Green, S. (2013). *Improving comprehension in middle school math by incorporating children's literature in the instruction of mathematics*. [Doctoral dissertation, Walden University]. ProQuest LLC (ED554063).

Green, K. B., & Towson, J. P. (2022). Easy as 1, 2, 3, ABC: Integrating number sense and shared storybook readings. *Young Exceptional Children, 25*(2), 88-100.

Greenes, C., Ginsburg, H.P., & Balfanz, R. (2004). Big math for little kids. *Early Childhood Research Quarterly*, *19*(1), 159-166.

Griffiths, R., & Clyne, M. (1988). *Books you can count on: linking mathematics and literature.* Heinemann.

Güven Akdeniz, D. (2023). The role of picturebooks in supporting the mathematical knowledge of preschool teacher candidates. Early Childhood Education Journal, 1-15.

Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2018). "*Kraliçeyi Kurtarmak" adlı hikâye kitabında yer alan bilmecelerin problem çözme stratejileri bağlamında incelenmesi*, IV. INES Education and Social Science Conference (ESS) Tam Metin Kitabı (ss. 77-89), Çizgi Kitabevi.

Harris, J. (1999). Interweaving language and mathematics literacy through a story. *Teaching Children Mathematics, 5*(9), 520-524.

Hartog, M. D., & Brosnan, P. A. (1994). *Doing mathematics with your child.* [ED372967]. http://villainyinc.thinkport.org/families/do.asp

Hassinger-Das, B., Jordan, N. C., & Dyson, N. (2015). Reading stories to learn math: Mathematics vocabulary instruction for children with early numeracy difficulties. *The Elementary School Journal*, *116*(2), 242-264.

Haury, D. L. (2001). Literature-based mathematics in elementary school. *ERIC Clearinghouse of Science Mathematics and Environmental Education* (ED No. 464807), 1-7.

Heavey, J. M. (1998). *The effects of integrating literature and mathematics.* [Master's thesis, Fairleigh Dickinson University]. ProQuest Dissertations & Theses Global. (304470763). https://www.proquest.com/dissertations-theses/effects-integrating-literature-mathematics/docview/304470763/se-2

Hellwig, S. J., Monroe, E. E., & Jacobs, J. S. (2000). Making informed choices: Selecting children's trade books for mathematics instruction. *Teaching Children Mathematics*, *7*(3), 138-143.

Hoffman, E. (2002). Making connections, making sense: Rationale and methods for integrating children's literature into mathematics instruction. *The Dragon Lode*, *21*(1), 42-50.

Hong, H. (1996). Effects of mathematics learning through children's literature on math achievement and dispositional outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, *11*(4), 477-494.

Jankvist, U. T. (2009). A categorization of the "whys" and "hows" of using history in mathematics education. *Educational Studies in Mathematics*, *71*(3), 235-261.

Jao, L. (2018). Stories in mathematics teacher education: Preservice teachers' experiences creating an important book. *LEARNing Landscapes*, *11*(2), 211-222.

Jennings, C. M., & Jennings, J. E. (1992). Increasing interest and achievement in mathematics through children's literature, *Early Childhood Research Quarterly*, *7*(2), 263-276.

Jett, C. (2018). The effects of children's literature on preservice early childhood mathematics teachers' thinking. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, *18*(1), 96-114. https://doi.org/10.14434/josotl.v18i1.20722

Joseph, G. G. (2011). *The crest of the peacock: Non-European roots of mathematics.* Princeton University Press.

Karaaslan, G. (2021). Matematiksel oyunlar ve çocuk edebiyatı İçinde B. Durmaz ve D. Can (Ed.) *Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı matematik dersinde edebiyat temelli uygulamalar* (ss. 213-234). Vizetek Yayıncılık.

Karp, K. S. (1994). Telling tales: Creating graphs using multicultural literature. *Teaching Children Mathematics*, *1*(2), 87-91.

Katipoğlu, S. N. (2019). *Hikaye yoluyla matematik öğretiminin öğrencilerin matematik başarılarına etkisi.* (Yayın No: 563313) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Kaya, M., & Haydar, H. N. (2021). Children's literature in the landscape of teaching elementary mathematics: examples for grades K to 5. In B. Durmaz & D. Can (Eds.) *Mathematics teaching and children's literature* [*Matematik öğretimi ve çocuk edebiyatı matematik dersinde edebiyat temelli uygulamalar*]. (pp. 301-328). Vizetek Yayıncılık.

Keat, J. B., & Wilburne, J. M. (2009). The impact of storybooks on kindergarten children's mathematical achievement and approaches to learning. *US China Education Review*, *6*(7), 61-67.

Kır, D. (2011). *Hikâyelerle matematik öğretiminin ilköğretim 2. sınıf öğrencilerinin toplama ve çıkarmaya ilişkin sözel problem çözme becerileri üzerindeki etkileri* (Yayın No: 300353) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Kliman, M. (1993). Integrating mathematics and literature in the elementary classroom. *Arithmetic Teacher, 40*(6), 318-321.

Küçükoğlu, U. ve İncikabı, L. (2020). Ortaokul öğrencilerinin matematik tarihi bağlamında hazırladıkları dijital öyküler üzerine bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*(2), 140-162.

Ladson-Billings, G. (2014). Culturally relevant pedagogy 2.0: a.k.a. the remix. *Harvard Educational Review*, *84*(1), 74-84.

Lake, A. (2009). *Math memories you can count on: A literature-based approach to teaching mathematics in the primary classrooms*. Pembroke Publishers.

Larkin, K., & Trakulphadetkrai, N. V. (2019). Queensland pre-service teachers' beliefs on the integration of children's literature in mathematics teaching: A pilot case study. In G. Hine, S. Blackley, & A. Cooke (Eds.). Mathematics education research: Impacting practice *(Proceedings of the 42nd annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia)* pp. 420-427. Perth: MERGA.

Larson, L. C., & Rumsey, C. (2018). Bringing stories to life: Integrating literature and math manipulatives. *The Reading Teacher*, *71*(5), 589-596.

Leitze, A. R. (1997). Connecting process problem solving to children's literature. *Teaching Children Mathematics*, *3*(7), 398-406.

Lewis, B. A., Long, R., & Mackay, M. (1993). Fostering communication in mathematics using children's literature. *Arithmetic Teacher*, *40*(8), 470-473.

Lightsey, G. (1996). Using literature to build first grade math concepts. *Reading Horizons, 36*(51), 412-418.

Lowe, J., & Matthew, K. (2000). Exploring math with literature. *Book Links, 9*(5), 58-59.

Lowitt, C., & Clarke, D. (1992). *The mathematics curriculum and teaching program (MCTP): Professional development package activity bank*. Curriculum Cooperation.

Luedtke, M., & Sorvaag, K. (2018). Using children's literature to enhance math instruction in K-8 classrooms. In L. Jao & N. Radakovic (Eds.). *Transdisciplinarity in Mathematics Education* (pp. 47-71). Springer.

Lynch, J. A. (2006). *Mathematics and literature: partners in making sense of the word*. [Doctoral dissertation, University of Prince Edward Island].

Lynch-Brown, C., & Tomlinson, C. M. (2008). *Essentials of children literature*. Pearson.

Maričić, S. M., Stakić, M. M., & Malinović-Jovanović, N. T. (2018). The role of literary content for children in preschool mathematics education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14*(2), 631-642. https://doi.org/10.12973/ejmste/80627

Maričić, S., & Stakić, M. (2023). The picture book and its role in preschool mathematics education. Journal of Elementary Education, 16(2), 2843-2843.

Marston, J. (2010). Developing a framework for the selection of picturebooks to promote early mathematical development. 33rd Annual Conference of the Mathematics Education Research Group of Australia.

McDuffie, A. M. R., & Young, T. A. (2003). Promoting mathematical discourse through children's literature. *Teaching Children Mathematics*, *9*(7), 385-390. https://doi.org/10.5951/TCM.9.7.0385

Meconi, L. J., & Moss, B. (1991). Using children's literature to teach geometry and measurement. *Ohio Reading Teacher*, *25*(4), 21-30.

Midkiff, R., & Cramer, M. (1993). Stepping stones to mathematical understanding. *Arithmetic Teacher*, *40*(6), 303-305.

Miller, T. (1998). The place of picture books in middle-level classrooms. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, *41*(5), 376-381.

Mink, D. V., & Fraser, B. J. (2005). Evaluation of a K-5 mathematics program which integrates children's literature: Classroom environment and attitudes. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 3, 59-85. https://doi.org./10.1007/s10763-004-2975-0

Moore, D., Moore, S. A., Cunningham, P. M., & Cunningham, J. W. (1986). *Developing readers and writers in the content areas.* Longman.

Moore, K. E. (2008). *Integrating children's literature and mathematics*. [Master's thesis, Rowan University]. https://rdw.rowan.edu/etd/745

Nordstrom, V. (1992). Reducing the text burden: Using children's literature and trade books in elementary school science education. *Reference Services Review*, *20*(1), 57-68.

Norton, D. E., & Norton, S. E. (2007). *Through the eyes of a child: an ıntroduction to children's literature.* Pearson.

Nurnberger-Haag, J. (2017). A cautionary tale: how children's books (mis)teach shapes. *Early Education and Development, 28*(4), 415-440. https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1242993

Nurnberger-Haag, J., Singh, R., Wernet, J. L., & Alexander, A. N. (2021). "Books I used as a child were mathematically incorrect": reasons to use children's shape-related books as a resource to improve mathematical knowledge for teaching. *International Electronic Journal of Mathematics Education, 16*(3), em0642. https://doi.org/10.29333/iejme/10941

Ojose, B. (2008). Applying Piaget's theory of cognitive development to math instruction. *The Mathematics Educator, 18*(1), 26-30.

Öçal, T., Öçal, M. ve Şimşek, M. (2015). Okul öncesi öğrencilerine uygun hikâye kitaplarında geçen matematiksel kavram ve becerilerin incelenmesi. *Current Research in Education*, *1*(2), 58-69.

Padula, J. (2004). The role of mathematical fiction in the learning of mathematics in primary school. *Australian Primary Mathematics Classroom*, *9*(2), 8-14.

Padula, J. (2005). Mathematical fiction: its place in secondary-school mathematics learning. *Australian Mathematics Teacher*, *61*(4), 6-13.

Padula, J. (2006). Mathematical fiction for senior students and undergraduates: Novels, plays, and film. *Australian Senior Mathematics Journal*, *20*(2), 36-44.

Pentimonti, J. M., Zucker, T. A., & Justice, L. M. (2011). What are preschool teachers reading in their classrooms? *Reading Psychology*, *32*(3), 197-236. https://doi.org/10.1080/02702711003604484

Pettig, K. L. (2002). *The influence of children's literature on instructional practices for mathematics*. [Doctoral dissertation, The University of Rochester].

Phillips, D.C. (1995). The good, the bad, and the ugly: The many faces of constructivism. *Educational Researcher, 24*(7), 5-12.

Powell, S.R., & Nurnberger-Haag, J. (2015). Everybody counts, but usually just to 10! A systematic analysis of number representations ın children's books. *Early Education and Development*, *26*(3), 377-398.

Prendergast, M., Harbison, L., Miller, S., & Trakulphadetkrai V. N. (2019). Pre-service and in-service teachers' perceptions on the integration of children's literature in mathematics teaching and learning in Ireland. *Irish Educational Studies*, *38*(2), 157-175.

Price, R. R., & Lennon, C. (2009). *Using children's literature to teach mathematics.* Quantile.

Quere, Y. (2009). Forword. In Djebbar, A., De Hosson, C., & Jasmin, D. (Eds). The discoveries in Islamic countries. Le Pommier.

Rogers, R. M., Cooper, S., Nesmith, S. M., & Purdum-Cassidy, B. (2015). Ways that preservice teachers integrate children's literature into mathematics lessons. *The Teacher Educator*, *50*(3), 170-186. https://doi.org/10.1080/08878730.2015.1038493

Rubin, J. (2009). Connecting literature with mathematics. Fort Pitt Elementary School, http://www.chatham.edu/pti/curriculum/units/2004/Rubin.pdf

Sandell Morgan, A. (2006). *Alternative methodologies for teaching mathematics to elementary students: A pilot study using children's literature*. [Doctoral dissertation, American University].

Schiro, M. (1997). *Integrating children's literature and mathematics in the classroom: Children as meaning makers, problem solvers, and literary critics*. Teachers College.

Schiro, M. (2004). *Oral storytelling and mathematics*. *Pedagogical and multicultural perspectives*. Sage.

Sertsöz, A., & Temur, Ö. D. (2017). 6 yaş çocuklarına öyküleştirme yöntemi ile verilen matematik eğitiminin çocukların matematik başarılarına etkisinin incelenmesi. *Academy Journal of Educational Sciences*, *1*(1), 1-10.

Shih, J. C., & Giorgos, C. (2004). Building the mathematics and literature connection through children's responses. *Teaching children Mathematics*, *10*(6), 328-333.

Sims-Bishop, R. (2011). African American children's literature: Researching its development, exploring its voices. In S.A. Wolf, K. Coats, P. Enciso & C.A. Jenkins (Eds.). *Handbook of research on children's and young adult literature* (pp. 225-236). Routledge.

Singh, S. (2020, July 20). How to begin bringing rich and inclusive math history resources inside K to 12 classrooms. Medium. https://sunilsingh-42118.medium.com/how-to-begin-bringing-rich-and-inclusive-math-history-resources-inside-k-to-12-classrooms-2d0a4162e6fc

Smith, J. K. H. (1996). *The impact of children's literature on student mathematics attitudes.* [Doctoral dissertation, Saint Louis University].

Splinter, S. E., Op 'T Eynde, E., Wauters, E., Fien, D., Verschaffel, L., & Torbeyns, J. (2022). Children's picture books: a systematic analysis of features in the domain of mathematics. *Early Education and Development,* 1-20. https://doi.org/10.1080/10409289.2022.2094161

Tepetaş, G. Ş. (2011). *6 yaş çocuklarının temel kavram bilgi düzeylerini desteklemeye yönelik öyküleştirme yöntemine dayalı bir eğitim uygulaması*. (Yayın No: 306468) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Thomas, N., Mulligan, J.T., & Goldin, G.A. (2002). Childrens representations and cognitive structural development of the counting sequence 1-100. *Journal of Mathematical Behavior*, *21*(1), 117-133.

Thrailkill, C. (1994). Math and literature: A perfect match. *Teaching K-8*, *24*(4), 64-65.

Trakulphadetkrai, N. V., Aerila, J. A., & Yrjänäinen, S. (2019). Bringing mathematics alive through stories. In K. J. Kerry-Moran & J. A. Aerila (Eds.) *Story in children's lives: Contributions of the narrative mode to early childhood development, literacy, and learning* (pp. 199-225). Springer.

Tüfekçi Can, D. (2012). *Çocuk edebiyatı üzerine bir araştırma: Tanımlar, türler ve teoriler*. (Yayın No: 314170) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Ulupınar Özkuzukıran, P. ve Kayabaşı, Y. (2020). Matematik dersinde öyküleme yoluyla öğretimin akademik başarı, kalıcılık ve motivasyona etkisi. *Journal of Research in Education and Teaching*, *9*(2), 25-46.

Usnick, V. & Maxson, S. (1996). Is cinderella mathematically literate? *The Clearing House*, *70*(1), 44-47.

Ünüvar, E. (2019). *Matematik öğretiminde karikatürlerle zenginleştirilmiş eğitsel matematik hikayelerinin kullanılmasının öğrencilerin matematik başarısına etkisi*. (Yayın No: 538412) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Van den Heuvel-Panhuizen, M. (2001). Realistic mathematics education in the Netherlands In J. Anghileri (Ed.). *Principles and practices in arithmetic teaching. Innovative approaches for the primary classroom* (pp. 49-63). Open University Press.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., & Van den Boogaard, S. (2008). Picture books as an impetus for kindergarteners' mathematical thinking. *Mathematical Thinking and Learning, 10*(4), 341-373.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., Van den Boogard, S., & Doig, S. (2009). Picture books stimulate the learning of mathematics. *Australasian Journal of Early Childhood*, *34*(2), 30-39.

Vardell, S. M. (2008). *Children's literature in action: A librarian's guide*. Libraries Unlimited Publication.

Wallace, F. H., Clark, K. K., & Cherry, M. L. (2006). How come? What if? So what? Reading in mathematics classrooms. *Mathematics Teaching in the Middle School, 12*(2), 108-115.

Ward, J. M., Mazzocco, M. M., Bock, A. M., & Prokes, N. A. (2017). Are content and structural features of counting books aligned with research on numeracy development? *Early Childhood Research Quarterly, 39*(2017), 47-63. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.10.002

Welchman-Tischler, R. (1992). *How to use children's literature to teach mathematics*. The National Council of Teachers of Mathematics.

Westwell, J. (2005). Teaching Mathematics: It's time to tell some new stories. *Journal of Education & Christian Belief, 9(2),*139-151.

White, J. M. (2003). *Investigation of children's literature for improving performence and attitude of mathematical problem solving*. [Doctoral dissertation, Loyola University Chicago].

White-Fuller, A. D. (2006). *The effect of literature-based mathematics ınstruction on achievement and attitude of second grade student*. [Doctoral dissertation, The University of Mississippi].

Whitin, D. J. (2002). In my opinion: The potentials and pitfalls of integrating literature into the mathematics program. *Teaching Children Mathematics, 8*(9), 503-504.

Whitin, D.J., & Whitin, P. (2004). *New visions for linking literature and mathematics.* National Council of Teachers of English.

Whitin, D., & Wilde, S. (1992). *Read any good mathematics lately? Children's books for mathematical learning*. Heinemann.

Whitney, T., Lingo, A. S., Cooper, J., & Karp, K. (2017). Effects of shared story reading in mathematics for students with academic difficulty and challenging behaviors. *Remedial and Special Education*, *38*(5), 284-296.

Wilburne, J. M., Keat, J. B., Napoli, M. (2011). *Cowboys count, monkeys measure, and princesses problem solve: Building early math skills through storybooks*. Brookes Publishing Company.

Yalçın, M., Akkaya, R., & Durmaz, B. (2022). The effect of integrated maths lessons with children s literature on problem solving attitude and self-efficacy. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(3), 669-698.

Yeltekin, E. (2019). *Hikayeleştirme yönteminin 6.sınıf öğrencilerinin matematik başarısına, problem çözme ve kurma becerilerine etkisi.* (Yayın No: 600771) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK. https://tez.yok.gov.tr

Yıldız, C., Göl, R., & Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2016). Matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunun incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(14), 191-214.

Yılmaz-Genç, M.M., Akıncı-Coşkun, A., & Pala, Ş. (2017). A study of mathematical content provided in illustrated children's books. *Eurasian Journal of Educational Research*, *17(*69), 159-175.

Young, J. E. (2001). *Why are we reading a book during math time?* How mathematics and literature relate. *The Dragon Lode, 19*(2),13-18.

Young, E., & Marroquin, C. L. (2006). Posing problems from children's literature. *Teaching Children Mathematics, 12*(7), 362-366.

Zambo, R. (2005). The power of two: Linking math and literature. *Mathematics Teaching in the Middle School*, *10*(8), 394-399.

Zazkis, R., & Liljedahl, P. (2009). *Teaching mathematics as storytelling*. Brill Sense. http://doi.org/10.1163/9789087907358

URL-1: NRICH Team (2004). The Secret World of Codes and Code Breaking. Retrieved from: https://nrich.maths.org/2197

URL-2: Singh, S. (2022). Cracking The Substitution Cipher. Retrieved from: https://www.simonsingh.net/The_Black_Chamber/crackingsubstitution.html

Önerilen Çocuk Kitapları

Ak, B. (2020). *Benim bir karışım tombiş kitaplar 1*. Günışığı Kitaplığı.

Barraj, S. M. (2020). *Süper kart* (Çev. Tuğçe Togo). Erdem Yayıncılık.

Becker, H. (2021). *Grafiklerin mucidi hayalperest William Playfair'in öyküsü* (Çev. Sedef Özge). KVA Çocuk.

Bordiglioni, S. (2019). *Paolo'nun düşproblemleri* (Çev. Tolga Darcan). Can Çocuk.

Carle, E. (2022). *Aç tırtıl* (Çev. Fatih Erdoğan). Mavibulut Yayıncılık.

Chichester Clark, E. (2010). *Mini mini Mualla* (Çev. Tülay Dikenoğlu Süer). Nesin Yayınevi.

Çınaroğlu, A. (2010). *Veli'nin kurabiyesi*. Uçanbalık Yayınları.

Driscoll, L. (2018). *Matematik her yerde: Uzay mekiği avcısı*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Fox, J. (2020). *Book it to Baghdad (the enchanted library 3 travel back in time to meet El-Kindi)*. Independently Published.

Lafay, A. (2022). *Matis matematiği sevmiyor matematik öğrenme bozukluğu üzerine bir hikâye* (Çev. Yalçın Varnalı). Yapı Kredi Yayınları.

Lionni, L. (2016). *Yüzyüz*. Elma Yayınevi.

McBratney, S. (2015). *Bil bakalım seni ne kadar seviyorum?* Uçanbalık Yayıncılık.

McLeod, C. (2021). *Çocuklar için finans: Biriktir!* (Çev. Ayça Aldatmaz). Tekir Kitap.

McLeod, C. (2021). *Çocuklar için finans: Harca!* (Çev. Ayça Aldatmaz). Tekir Kitap.

McLeod, C. (2021). *Çocuklar için finans: Kazan*! (Çev. Ayça Aldatmaz). Tekir Kitap.

McLeod, C. (2021). *Çocuklar için finans: Paylaş!* (Çev. Ayça Aldatmaz). Tekir Kitap.

Milbourne, A. (2011*). Bir milyon ne kadar büyük?* (Çev. Meltem Yenal Coşkun). TÜBİTAK.

Millî s, C. (2017). *7x9=Eyvah!* (Çev. Handan Sağlanmak Arlı). Beyaz Balina Yayınları.

Mühle, J. (2019). *İki bana, bir sana* (Çev. Selen Aktuy). Kuraldışı Yayınları.

Neuschwander, C. (2014). *Sör Çepçevre'nin matematik maceraları açı diyarının büyük şövalyesi* (Çev. Prof. Dr. Enis Sınıksaran). Doruk Yayıncılık.

Neuschwander, C. (2014). *Sör Çepçevre'nin matematik maceraları kral'ın onlukları* (Çev. Prof. Dr. Enis Sınıksaran). Doruk Yayıncılık.

Neuschwander, C. (2014). *Sör Çepçevre'nin matematik maceraları pi ejderhası* (Çev. Prof. Dr. Enis Sınıksaran). Doruk Yayıncılık.

Scieszka, J., & Smith, L. (1995). *Matematik laneti.* Nesin Yayınevi.

Recht Penner, L. (2018). *Hazine avı matematik her yerde* (Çev. Tuba Öngün). TÜBİTAK Yayınları.

Rink, M. (2019). *Tangram kedi* (Çev. Lale Şimşek). KVA Çocuk.

Tumanov, V. (2019). *Kraliçeyi kurtarmak* (Çev. Mine Kazmaoğlu). Can Çocuk.

BÖLÜM 11

STEM EĞİTİMİ TEMELLİ MATEMATİK ETKİNLİKLERİNİN İLKOKULDA KULLANIMI

Hasan Zühtü Okulu

Bölüm Hakkında

Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerini gerçek yaşam problemleri ve disiplinler arasındaki ilişkiler aracılığıyla bir araya getirmeye dayanan STEM eğitimi, öğrencilerin STEM disiplinlerinde kariyer seçimlerini desteklemeyi, STEM alanlarında yetkin iş gücünü artırmayı ve STEM okuryazarı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Geleceğin bilimsel ve teknolojik gelişmeleri için öncü ve problemlere yaratıcı çözümler üretebilen bireyleri yetiştirme konusunda etkili bir yaklaşım olarak kabul gören STEM eğitimi öğrenme hedeflerini merkezine alarak STEM disiplinlerini bütünleştirir. Miktar, sayı ve uzay arasındaki desen ve ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanan matematik, STEM eğitiminin çok önemli bir birleşenidir. Özellikle, matematik bilgi ve becerilerinin temelini oluşturan ilkokul eğitimi sürecinde STEM eğitimi ile matematik eğitiminin desteklenmesi öğrencilerin gerçek yaşam ve matematik ilişkisini anlamlandırmaları, matematiksel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeleri ve disiplinler arasındaki ilişkileri keşfetmeleri adına oldukça yararlıdır. Ancak matematik, dört STEM disiplini arasında bütünleştirme sürecine en az dahil edilen disiplindir. Bu sınırlılığın aşılması etkili ve bütünsel bir STEM eğitiminin gerçekleştirilmesi için bir gerekliliktir. Bu bağlamda ilgili bölümde, öncelikle STEM eğitiminin kuramsal alt yapısına yer verilmiş, ardından STEM eğitimi ve matematik ilişkisi irdelenerek ilkokulda matematik odaklı STEM eğitiminin nasıl etkili şekilde gerçekleştirilebileceği değerlendirilmiş ve son olarak ilkokul matematik ve fen kazanımları bağlamında matematik, fen ve mühendislik bütünleştirmesine dayalı bir STEM eğitimi etkinliği sunulmuştur.

Kaynakça

Baldinger, E. E., Staats, S., Covington Clarkson, L. M., Gullickson, E. C., Norman, F., & Akoto, B. (2020). A review of conceptions of secondary mathematics in integrated STEM education: Returning voice to the silent M. In J. Anderson & Y. Li (Eds.), *Integrated approaches to STEM education: An international perspective* (pp. 67–90). Springer.

Bryan, L. A., Moore, T. J., Johnson, C. C., & Roehrig, G. H. (2015). Integrated STEM education. In C. C. Johnson, E. E. PetersBurton, T. J. Moore, C. C. Johnson, E. E. Peters-Burton, & T. J. Moore (Eds.), *STEM Road Map: A framework for integrated STEM education* (pp. 23–38). Routledge.

Cheng, A. K. (2001). Teaching Mathematical Modellingin Singapore Schools. *The Mathematics Educator, 6*(1). 62-74.

English, L. D. (2016). STEM education K-12: Perspectives on integration. *International Journal of STEM Education, 3*(3), 1–8. https://doi.org/10.1186/s40594-016-0036-1

English, L. D., & King, D. T. (2015). STEM learning through engineering design: Fourth-grade students' investigations in aerospace. *International Journal of STEM Education, 2*(1), 14. https://doi.org/10.1186/s40594-015-0027-7

Frykholm, J. A., & Glasson, G. (2005). Connecting science and mathematics instruction: Pedagogical context knowledge for teachers. *School Science and Mathematics, 105*(3), 127–141. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2005.tb18047.x

Geesa, R. L., Rose, M. A., & Stith, K. M. (Eds.). (2021). *Leadership in integrative STEM education: Collaborative strategies for facilitating an experiential and student-centered culture.* Rowman & Littlefield.

Guzey, S. S., Moore, T. J., & Harwell, M. (2016). Building up STEM: An analysis of teacher-developed engineering designbased STEM integration curricular materials. *Journal of PreCollege Engineering Education Research, 6*(1), 11–29. https://doi.org/10.7771/2157-9288.1129

Haik, Y., & Shahin, T. (2011). *Engineering design process* (2nd ed.). Cengage Learning.

Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). *STEM integration in K-12 education: Status, prospects, and an agenda for research.* National Academies Press.

Hurley, M. M. (2001). Reviewing integrated science and mathematics: The search for evidence and definitions from new perspectives. *School science and mathematics, 101*(5), 259-268.

Kelley, T. R., & Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education, 3*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/s40594-016-0046-z

Koehler, C., Binns, I. C., & Bloom, M. A. (2015). The emergence of STEM. In C. C. Johnson, E. E. PetersBurton, T. J. Moore, C. C. Johnson, E. E. Peters-Burton, & T. J. Moore (Eds.), *STEM Road Map: A framework for integrated STEM education* (pp. 13–22). Routledge.

Lesh, R., Hoover, M., Hole, B., Kelly, A., & Post, T. (2000). Principles for developing thought-revealing activities for students and teachers. In A. Kelly & R. Lesh (Eds.), *Handbook of research design in mathematics and science education* (pp. 591–645). Routledge.

Maass, K., Geiger, V., Ariza, M. R., & Goos, M. (2019). The role of mathematics in interdisciplinary STEM education. *ZDM Mathematics Education, 51*(6), 869-884. https://doi.org/10.1007/s11858-019-01100-5

Martín-Páez, T., Aguilera, D., Perales-Palacios, F. J., & Vílchez-González, J. M. (2019). What are we talking about when we talk about STEM education? A review of literature. *Science Education, 103*(4), 799–822. https://doi.org/10.1002/sce.21522

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018a). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018b). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.

Moore, T. J., Johnson, C. C., Peters-Burton, E. E., & Guzey, S. S. (2015). The need for a STEM road map. In C. C. Johnson, E. E. PetersBurton, T. J. Moore, C. C. Johnson, E. E. Peters-Burton, & T. J. Moore (Eds.), *STEM Road Map: A framework for integrated STEM education* (pp. 3-12). Routledge.

Mousoulides, N., & English, L. D. (2011). Engineering model eliciting activities for elementary school students. In G. Kaiser, W. Blum, R. Ferri, & G. Stillman (Eds.), *Trends in teaching and learning of mathematical modelling* (pp. 221–230). Springer.

National Academy of Engineering & National Research Council. (2009). *Engineering in K-12 education: Understanding the status and improving the prospects.* National Academies Press.

National Aeronautics and Space Administration. (2011). *Beginning engineering, science, and technology educator guides*. https://www.nasa.gov/stem-ed-resources/best-educator-guides.html

National Council of Supervisors of Mathematics. (2018). *Building STEM education on a sound mathematical foundation.* https://www.nctm.org/Standards-and-Positions/Position-Statements/Building-STEM-Education-on-a-Sound-Mathematical-Foundation/

National Council of Teachers of Mathematics. (2014). *Principles to actions: Ensuring mathematical success for all*. National Council of Teachers of Mathematics.

National Research Council. (2011). *Successful K-12 STEM education: Identifying effective approaches in science, technology, engineering, and mathematics*. National Academy Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *The future of education and skills education 2030*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/2030/E2030%2 0Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf

Pearson, G. (2017). National academies piece on integrated STEM. *The Journal of Educational Research, 110*(3), 224–226. https://doi.org/10.1080/00220671.2017.1289781

Roehrig, G. H., Moore, T. J., Wang, H. H., & Park, M. S. (2012). Is adding the E enough? Investigating the impact of K-12 engineering standards on the implementation of STEM integration. *School Science and Mathematics, 112*(1), 31-44. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2011.00112.x

Sanders, M. (2009). Integrative STEM education: Primer. *The Technology Teacher, 68*(4), 20–26.

Stohlmann, M. (2018). A vision for future work to focus on the "m" in integrated STEM. *School Science and Mathematics, 118*(7), 310–319. https://doi.org/10.1111/ssm.12301

Stohlmann, M. (2019). Three modes of STEM integration for middle school mathematics teachers. *School Science and Mathematics, 119*(5), 287-296. https://doi.org/10.1111/ssm.12339

Stohlmann, M., Moore, T. J., & Roehrig, G. H. (2012). Considerations for teaching integrated STEM education. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER)*, *2*(1), 4.

TeachEngineering. (2022, 17 Haziran). *Newspaper tower. https://www.teachengineering.org/activities/view/duk_tower_tech_act*

Thibaut, L., Ceuppens, S., De Loof, H., De Meester, J., Goovaerts, L., Struyf, A., et al. (2018). Integrated STEM education: A systematic review of instructional practices in secondary education. *European Journal of STEM Education, 3*(1), 2. https://doi.org/10.20 897/ejsteme/85525

Wendell, K. B., & Rogers, C. B. (2013). Engineering design-based science, science content performance, and science attitudes in elementary school. *Journal of Engineering Education, 102*(4), 513–540. https://doi.org/10.1002/jee.20026

BÖLÜM 12

ARTTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİLERİNİN İLKOKUL MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANIMI

Hakan Çetin

Bölüm Hakkında

Arttırılmış gerçeklik kısa bir ifade ile bilgisayar ortamlarında oluşturulmuş olan sanal objelerin gerçek dünya ortamlarıyla bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tıptan sanata mühendislikten mimarlığa kadar günümüzde birçok alanda arttırılmış gerçeklik teknolojisinden yararlanılmaktadır. Bu teknolojinin kullanıldığı alanlarda bir tanesi de eğitimdir. Eğitim ortamlarında özellikle soyut kavramların yoğun olduğu matematik ve fen bilimleri gibi derslerde bu teknolojiden yararlanmanın ilkokula devam eden öğrencilerin bu derslere yönelik ilgisini canlı tutmak açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle soyut kavramların somutlaştırılması, günlük hayatta yapılması çok yüksek maliyetler gerektiren işlerin o ortamdaymış gibi yapılabilmesine fırsat vermesi ve bireylerin uzamsal düşünme becerilerini geliştirme sürecindeki katkıları arttırılmış gerçekliğin önem verilmesi gereken bir teknoloji olduğunu göstermektedir. Bireylerin tamamen teknoloji odaklı yaşamaya başlamaları, günlük hayatta yer alan birçok aktivitenin teknoloji tabanlı ortamlarda gerçekleşiyor olması bireylerin eğitim hayatını da bu araçlarla donatmayı gerekli kılmaktadır. Bu bölümde arttırılmış gerçekliğin tam olarak ne anlama geldiği ve özellikle ilkokul matematik öğretiminde bu teknolojilerin kullanımının öğrenciler üzerinde ne tür etkiler oluşturduğuna yönelik bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır.

Kaynakça

Aldalalah, O., Ababneh, Z., Bawaneh, A., & Alzubi, W. (2019). Effect of augmented reality and simulation on the achievement of mathematics and visual thinking among students. *International Journal of Emerging Technologies in Learning, 14*(18), 164-185.

Al-Qahtani, A. A., & Higgins, S. E. (2013). Effects of traditional, blended and e-learning on students' achievement in higher education. *Journal of Computer Assisted Learning*, *29*(3), 220-234.

Altunel, M. (2020). TIMSS 2019'da Türkiye, *Seta, 303.*

Ampadu, E. (2012). Students' perceptions of their teachers' teaching of mathematics: the case of Ghana. *International online Journal of Educational sciences, 4*(2) 351-388.

Anggraini, S., Setyaningrum, W., & Retnawati, H. (2020). How to improve critical thinking skills and spatial reasoning with augmented reality in mathematics learning? In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1581, No. 1, p. 012066). IOP Publishing.

Ardeleanu, R. (2019). Traditional and modern teaching methods in mathematics. *Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics, 23*(2), 133-140.

Aubrey, C. (1997). Re-assessing the role of teachers' subject knowledge in early years mathematics teaching. *Education 3-13*, *25*(1), 55-60.

Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, *6*(4), 355-385.

Azuma, R. T. (1999). The challenge of making augmented reality work outdoors. *Mixed reality: Merging real and virtual worlds*, *1*, 379-390.

Cai, S., Liu, E., Shen, Y., Liu, C., Li, S., & Shen, Y. (2020). Probability learning in mathematics using augmented reality: impact on student's learning gains and attitudes. *Interactive Learning Environments*, *28*(5), 560-573.

Carmigniani, J., & Furht, B. (2011). Augmented reality: an overview. *Handbook of augmented reality*, 3-46.

Clements, D. H. (2004). Geometric and spatial thinking in early childhood education. *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education*, 267-297.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention. *Science*, *333*(6045), 968-970.

Çekici, E., & Yıldırım, H. (2011). Matematik eğitimi üzerine bir inceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *31*(2), 175-196.

Çetin, H., & Türkan, A. (2022). The Effect of Augmented Reality based applications on achievement and attitude towards science course in distance education process. *Educ Inf Technol, 27*, 1397–1415. https://doi.org/10.1007/s10639-021-10625-w.

Delgado, A., Wardlow, L., O'Malley, K., & McKnight, K. (2015). Educational technology: A review of the integration, resources, and effectiveness of technology in K-12 classrooms. *Journal of Information Technology Education. Research*, *14*, 397.

Graham, M. A., Mokgwathi, M. S., & Fraser, W. (2018). The relationship between grade 9 teacher's and learner's perceptions and attitudes with their mathematics achievement. *International Journal of Instruction, 12*(1), 841-850.

Gün, T. E., & Atasoy, B. (2017). The effects of augmented reality on elementary school students' spatial ability and academic achievement. *Education and Science, 42*(191), 31-51.

Habre, S., & Grundmeier, T. A. (2007). Prospective Mathematics Teachers' Views on the Role of Technology in Mathematics Education. *Issues in the Undergraduate Mathematics Preparation of School Teachers*, *3*.

Hacısalihoğlu, H., Mirasyedioğlu, Ş., & Akpınar, A. (2003). *Matematik öğretimi: Matematikte yapılandırıcı öğrenme ve öğretme*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Hodaňová, J., & Nocar, D. (2016, March). Mathematics importance in our life. In *Proceedings of INTED 2016 Conference, 7th-9th March* (pp. 3086-3092).

Hu Tianyu et al., (2017). *Overview of augmented reality technology. Computer Knowledge and Technology, 34*, 194-196 (in Chinese).

İbili, E., & Şahin, S. (2015). The effect of augmented reality assisted geometry instruction on students' achievement and attitudes. *Teaching Mathematics and Computer Science*, *13*(2), 177-193.

Kaufmann, H., Steinbügl, K., Dünser, A., & Glück, J. (2005). Improving spatial abilities by geometry education in augmented reality-application and evaluation design. In *Proceedings of the Virtual Reality International Conference (VRIC)* (pp. 25-34).

Kesim, M., & Ozarslan, Y. (2012). Augmented reality in education: current technologies and the potential for education. *Procedia-social and Behavioral Sciences*, *47*, 297-302.

Krüger, J. M., Palzer, K., & Bodemer, D. (2022). Learning with augmented reality: Impact of dimensionality and spatial abilities. *Computers and Education Open*, *3*, 100065.

Lynch, J. (2006). Assessing effects of technology usage on mathematics learning. *Mathematics Education Research Journal*, *18*(3), 29-43.

MEB (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı.*

MEB (2020). *TIMSS 2019 Türkiye Ön Raporu. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi*, 15.

Mistretta, R. M. (2005). Integrating technology into the mathematics classroom: The role of teacher preparation programs. *The Mathematics Educator*, *15*(1), 18–24.

Mollah, K. (2017). Mathematics anxiety among the school students. *Pramana Research Journal, 7*(11), 122-129.

Ng, W. L., Teo, B. C., Yeo, J. B., Ho, W. K., & Teo, K. M. (2019). Use of technology in mathematics education. In *Mathematics education in Singapore* (pp. 313-348). Springer, Singapore.

Omar, M., Ali, D. F., Mokhtar, M., Zaid, N. M., Jambari, H., & Ibrahim, N. H. (2019). Effects of Mobile Augmented Reality (MAR) towards Students' Visualization Skills when Learning Orthographic Projection. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, *14*(20), 106.

Onah, J.N. (2010). Philosophy of Nigeria Education. 3rd Edition, Enugu. Count international publishing press.

Orey, D. C., & Rosa, M. (2018). Developing a mathematical modelling course in a virtual learning environment. *ZDM*, *50*(1), 173-185.

Özçakır, B., & Çakıroğlu, E. (2021). An Augmented Reality Learning Toolkit for Fostering Spatial Ability in Mathematics Lesson: Design and Development. *European Journal of Science and Mathematics Education*, *9*(4), 145-167.

Özdemir, M., Şahin, C., Arcagök, S., & Demir, M. K. (2018). The effect of augmented reality applications in the learning process: A meta-analysis study. *Eurasian Journal of Educational Research*, *18*(74), 165-186.

Papakostas, C., Troussas, C., Krouska, A., & Sgouropoulou, C. (2021). Exploration of augmented reality in spatial abilities training: a systematic literature review for the last decade. *Informatics in Education*, *20*(1), 107-130.

Poetker, B. (2019). A brief history of augmented reality (Future trends and impact). Retrieved from: https://www.g2.com/articles/history-of-augmented-reality

Prensky, M. (2001). Fun, play and games: What makes games engaging. *Digital Game-based Learning*, *5*(1), 5-31.

Rebbani, Z., Azougagh, D., Bahatti, L., & Bouattane, O. (2021). Definitions and applications of augmented/virtual reality: A survey. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research, 9*(3), 279-285.

Rosa, M., & Orey, D. C. (2015). Social-critical dimension of mathematical modelling. In *Mathematical Modelling in Education Research and Practice* (pp. 385-395). Springer, Cham.

Sa'ad, T. U., Adamu, A., & Sadiq, A. M. (2014). The causes of poor performance in mathematics among public senior secondary school students in Azare metropolis of Bauchi State, Nigeria. *Journal of Research & Method in Education*, *4*(6), 32-40.

Salinas, H. J. K., Tolibao, R. J., & Moneva, C. J. (2019). Student's anxiety in mathematics. *International Journal of Novel Research in Education and Learning, 6*(1), 46-55.

Satchwell, R. E., & Loepp, F. L. (2002). Designing and Implementing an Integrated Mathematics, Science, and Technology Curriculum for the Middle School. *Journal of Industrial Teacher Education*, *39*(3), 41-66.

Sidiq, M., Lanker, T., & Makhdoomi, K. (2017). Augmented reality vs virtual reality. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, *6*(6), 324-327.

Singh, D. J. (2013). Teaching and learning of mathematics at elementary level. *Education India Journal: A Quarterly Refereed Journal of Dialogues on Education, 2*(3), 61-71.

Sumardani, D., Sipayung, E. R., & Chiu, P. S. (2022). Enabling spatial thinking through an augmented reality for teaching crystal structure. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-12.

Sutherland, I. E. (1968, December). A head-mounted three dimensional display. In *Proceedings of the December 9-11, 1968, fall joint computer conference, part I* (pp. 757-764).

Sünger, İ., & Çankaya, S. (2019). Augmented reality: historical development and area of usage. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, *2*(3), 118-133.

TDK (Türk Dil Kurumu) (1983). *Genel Açıklamalı Sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

TIMSS (2019). *TIMSS 2019 Türkiye ön raporu.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Tuker, C. (2018) Training Spatial skills with virtual reality and augmented reality. In: Lee N. (eds) Encyclopedia of Computer Graphics and Games. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08234-9_173-1

Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2003*(24), 234-243.

Walczak, K., Wojciechowski, R., & Cellary, W. (2006, November). Dynamic interactive VR network services for education. In *Proceedings of the ACM symposium on Virtual reality software and technology* (pp. 277-286).

Webster, R., & Clark, A. (2015, August). Turn-key solutions: Virtual reality. In *International Design Engineering Technical Conferences and Computers and Information in Engineering Conference* (Vol. 57052, p. V01BT02A052). American Society of Mechanical Engineers.

Wenglinsky, H. (1998). *Does it compute? The relationship between educational technology and student achievement in mathematics*. Princeton, NJ: Educational Testing Service.

Whyte, J. & Anthony, G. (2012). Maths anxiety: The fear factor in the mathematics classroom. *New Zealand Journal of Teachers' Work, 9*(1), 6-15.

Wu, K. H., Lee, Y. W. S., Chang, Y. H., & Liang, C. J. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers and Education*, *62*, 41-49.

Yıldırım, B., Şahin-Topalcengiz, E., Arıkan, G., & Timur, S. (2020). Using virtual reality in the classroom: Reflections of STEM teachers on the use of teaching and learning tools. *Journal of Education in Science, Environment and Health, 6*(3), 231-245.

Yılmaz, R. M., & Göktaş, Y. (2018). Using augmented reality technology in education. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *47*(2), 510-537.

Youngblut, C. (1998). Educational uses of virtual reality technology.

Yuen, S. C. Y., Yaoyuneyong, G., & Johnson, E. (2011). Augmented reality: An overview and five directions for AR in education. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, *4*(1), 11.

Zaranis, N., & Synodi, E. (2017). A comparative study on the effectiveness of the computer assisted method and the interactionist approach to teaching geometry shapes to young children. *Education and Information Technologies*, *22*(4), 1377-1393.

BÖLÜM 13

İLKOKUL MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE WEB 2.0 ARAÇLARININ KULLANIMI

Halit Karalar

Bölüm Hakkında

Teknoloji, bildiklerimizi, nasıl bildiğimizi, ne öğrettiğimizi ve nasıl öğrettiğimizi etkilemektedir. Matematik öğretiminde kullanılan teknoloji, soyut matematiksel kavramları görselleştirerek somutlaştırır; verileri düzenlemeyi ve analiz etmeyi kolaylaştırır; hızlı ve doğru bir şekilde hesaplama yapılmasını sağlar; verileri organize etmeyi, matematiksel durumları modellemeyi ve hesaplama yapmayı sağlar; öğrenenlerin bilişsel yükünü azaltarak onların üst düzey düşünme becerilerine odaklanmalarını sağlar. Bu bağlamda, Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (National Council of Teachers of Mathematics - NCTM) 21. yüzyılda matematik öğretimi için teknolojinin temel bir araç olduğunu belirtmektedir. Web 2.0 araçları da bu teknolojilerden biridir. Web 2.0 araçları, matematik derslerinde öğretimi kolaylaştırabilir, öğrencilerin etkin olarak derse katılmalarını sağlayabilir, matematikteki soyut kavramları somutlaştırabilir, performansları hakkında öğrencilere anında geri bildirim verilebilir, öğrenenlerin matematiğe yönelik olumsuz algılarını değiştirebilir. Web 2.0 araçlarının derslerde ya da matematik öğretiminde etkin kullanımı pedagojiyi temele alan, motivasyon boyutu olan ve çok dikkatli planlama yapılmasını gerektiren etkili öğretim tasarımlarının yapılmasına bağlıdır. Analiz (Analysis), tasarım (Design), geliştirme (Development), uygulama (Implementation) ve değerlendirme (Evaluation) adımlarından oluşan ADDIE modeli bu planlamayı yapmak için sistematik adımlar sunan bir öğretim tasarımı modelidir. ADDIE modeline göre mikro düzeyde bir ders tasarlanırken Analiz aşamasında, öğrenenlerin analizi (genel özellikleri, giriş yeterlikleri ve öğrenme stilleri) ve kullanılabilir teknolojilerin analizi yapılır. Tasarım aşamasında öğretim hedeflerinin belirlenmesi, ölçme araçlarının geliştirilmesi ve öğretim stratejilerine karar verilmesi adımları yürütülür. Öğretim stratejileri belirlenirken, Gagne'nin Öğretim Olayları modeli ve Keller'in ARCS motivasyon kuramı temele alınabilir. Tasarım aşamasının çıktısı, analiz ve tasarım aşamasında alınan tüm kararları içeren bir ders planıdır. Geliştirme aşamasında, ders planının uygulanabilmesi ve Web 2.0 araçlarının kullanılabilmesi için gerekli materyaller geliştirilir. Uygulama aşamasında, tasarlanan ders planı sınıf ortamında uygulanır ve geliştirilen materyaller kullanılır. Uygulamada karşılaşılan sorunlar varsa bunlar not edilir ve daha sonra tasarımda gerekli düzeltmeler yapılır. Değerlendirme aşamasında, yapılan öğretim tasarımının etkililiği ve verimliliği incelenir. Öğrenenlerin planlanan öğretim hedeflerine ulaşıp ulaşmadıkları belirlenir. Belirlenen aksaklıklar varsa bunlar düzeltilir ve tasarımda iyileştirmeler yapılır. Bu bölümde ilkokul matematik öğretiminde Web 2.0 araçlarının kullanımına odaklanılmıştır. Web 2.0 araçlarına ek olarak, matematik derslerini zenginleştirmek ve eğlenceli hâle getirmek için Colorado üniversitesi tarafından geliştirilen simülasyonlar (https://phet.colorado.edu/tr/) ile Khan Akademi videoları (https://tr.khanacademy.org/math) da kullanılabilir.

Öğretmen tarafından onay verildikten sonra, videolar sorunun hemen altındaki bölümde son yüklenen en üstte olacak şekilde görüntülenecektir. Öğrenciler bu bölümde arkadaşlarının çözümünü görebilir, onlara yorum yapabilirler. Ayrıca veliler de cep telefonları aracılığıyla kendi çocuklarının ve diğer çocukların cevaplarını inceleyebilirler. Öğretmen ilerleyen günlerde Şekil 9'da görüldüğü gibi **BÖLÜM EKLE** butonuna tıklayıp, yeni bir soru ekleyebilir ve tekrar öğrencilerden çözümlerini paylaşmalarını isteyebilir.

Uygulama

Öğrencilere e-okul listesinde yer alan sıraya göre Plickers kartlarını sırayla dağıtır. Ders planına uygun olarak dersi yürütür. Ders sonunda öğrencilerine Padlet aracının nasıl kullanacakları ile ilgili bilgi verir. Ev ödevi olarak, ebeveynlerinin cep telefonları ile paylaşılacak olan Padlet dijital panosuna girmelerini ve günün sorusunu bir kâğıt üzerine çözmelerini ister. Daha sonra sorunun çözümünü anlattıkları kısa bir video kaydı oluşturmalarını ve dijital panoya yüklemelerini ister. Uygulama esnasında belirlediği eksiklikleri not eder.

Değerlendirme

Elif öğretmen, öğrencilerinin belirlediği hedeflere ulaşıp ulaşmadıklarını inceler. Yapmış olduğu öğretim tasarımına yönelik olarak gerekli gördüğü düzeltmeleri ve iyileştirmeleri yapar.

Kaynaklar

Azid, N., Hasan, R., Nazarudin, N. F. M., & Md-Ali, R. (2020). Embracing industrial revolution 4.0: The effect of using Web 2.0 tools on primary schools students' mathematics achievement (fraction). *International Journal of Instruction, 13*(3), 711-728. https://doi.org/10.29333/iji.2020.13348a

Berners-Lee, T. (1996). *The world wide web: Past, present and future*. http://www.w3.org/People/Berners-Lee/1996/ppf.html

Bower, M. (2016). Deriving a typology of Web 2.0 learning technologies. *British Journal of Educational Technology, 47*(4), 763-777. https://doi.org/10.1111/bjet.12344

Brown, S. A. (2012). Seeing Web 2.0 in context: A study of academic perceptions. *Internet and Higher education, 15*(1), 50–57. https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2011.04.003

Butler, J. (2012). Grappling with change: Web 2.0 and teacher education. In D. Polly, C. Mims, & K. A. Persichitte (Eds.), *Developing Technology-Rich Teacher Education Programs: Key Issues* (pp. 135–150). IGI Global.

Churchill, D. (2011). Web 2.0 in education: A study of the explorative use of blogs with a postgraduate class. *Innovations in Education and Teaching International, 48*(2), 149–158. https://doi.org/10.1080/14703297.2011.564009

Cicconi, M. (2014). Vygotsky meets technology: A reinvention of collaboration in the early childhood mathematics classroom. *Early Childhood Education Journal, 42*(1), 57–65. https://doi.org/10.1007/s10643-013-0582-9

Clark, R. C. (2000). Four architectures of instruction. *Performance Improvement, 39*(10), 31–38. https://doi.org/10.1002/pfi.4140391011

Conole, G., & Alevizou, P. (2010). *A literature review of the use of Web 2.0 tools in higher education*. https://s3.eu-west-2.amazonaws.com/assets.creode.advancehe-document-manager/documents/hea/private/conole_alevizou_2010_1568036804.pdf

Crook, C., & Harrison, C. (2008). *Web 2.0 technologies for learning at key stages 3 and 4: summary report*. Becta. https://dera.ioe.ac.uk/1480/1/becta_2008_web2_summary.pdf

Dowling, S. (2011). Web-based learning: Moving from learning Islands to learning environments. *The Electronic Journal for English as a Second Language, 15*(2), 1–27. https://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume15/ej58/ej58int/

Elmas, R., & Geban, Ö. (2012). Web 2.0 Tools for 21st century teachers. *International Online Journal of Educational Sciences, 4*(1), 243–254. http://www.iojes.net/userfiles/article/iojes_795.pdf

Ertmer, P. A., Ottenbreit-Leftwich, A. T., Sadik, O., Sendurur, E., & Sendurur, P. (2012). Teacher beliefs and technology integration practices: A critical relationship. *Computers ve Education*, *59*(2), 423–435. http://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.02.001

Gagne, R. M. (1985). *The conditions of learning* (4th ed.). Holt, Rinehart and Winston.

Gagne, R. M., Briggs, L. J., & Wager, W. W. (1992). *Principles of instructional design* (4th ed.). Holt, Rinehart and Winston.

Gagne, R. M., Wager, W. W., Golas, K., & Keller, J. (2005). *Principles of instructional design* (5th ed.). Wadsworth.

Guerrero (2010) Technological pedagogical content knowledge in the mathematics classroom. *Journal of Computing in Teacher Education, 26*(4), 132-139. https://doi.org/10.1080/10402454.2010.10784646

Hardman, J. (2019). Towards a pedagogical model of teaching with ICTs for mathematics attainment in primary school: A review of studies 2008–2018. *Heliyon, 5*(5), e01726. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01726

Hartshorne, R., & Ajjan, H. (2009). Examining student decisions to adopt Web 2.0 technologies: theory and empirical tests. *Journal of Computing in Higher Education, 21*(3), 183–198. https://doi.org/10.1007/s12528-009-9023-6

Hew, K. F., & Brush, T. (2007). Integrating technology into K-12 teaching and learning: Current knowledge gaps and recommendations for future research. *Educational Technology Research and Development*, *55*(3), 223–252. https://doi.org/10.1007/s11423-006-9022-5

ISTE (2016). *Redefining learning in a technology-driven world*. https://www.iste.org/standards/for-educators.

Karalar, H. (2013). *Anlamsal web temelli öğretimde yönlendirmenin kazanıma ve kalıcılığa etkisi* (Tez No. 349079) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Karalar, H. ve Aslan Altan, B. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi yeterliklerin ve öğretmen özyeterliklerinin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 5*(5), 15-30. http://cije.cumhuriyet.edu.tr/en/download/article-file/314347

Karalar, H. ve Özdemir, S. (2017). Öğrencilerin anlamsal web temelli öğrenmeye ilişkin görüşleri: Önce öğretmen anlatsın sonra Web'den öğrenelim. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 183-195. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/336901

Karalar, H., & Sidekli, S. (2017). How do second grade students in primary schools use and perceive tablets? *Universal Journal of Educational Research, 5*(6), 965-971. https://doi.org/10.13189/ujer.2017.050609

Karaoğlan-Yılmaz, F. G., Gökkurt-Özdemir, B. ve Yaşar, Z. (2017, 24-26 Mayıs). *İlkokul öğrencilerinin kesirlerle ilgili hata ve kavram yanılgılarının giderilmesinde dijital hikâyelerle tasarlanan etkinliklerin uygulanması: Bir eylem araştırması* [Sözlü sunum]. 11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu, Malatya. https://drive.google.com/file/d/1ks1HbaILY5MN04Ncmn0SgTdhXMa0t3rL/view

Keller, J. M. (1983). Motivational design of instruction. In C. M. Reigeluth (Ed.), *Instructional design theories and models: An overview of their current status* (p. 383-434). Lawrence Erlbaum Associates.

Keller, J. M. (2008). An integrative theory of motivation, volition, and performance. *Technology, Instruction, Cognition, and Learning, 6*, 79–104.

Keller, J. M. (2010). *Motivational design for learning and performance: The ARCS model approach*. Springer.

Kirschner, P., & Erkens, G. (2006). Cognitive tools and mindtools for collaborative learning. *Journal of Educational Computing Research*, *35*(2), 199–209. https://doi.org/10.2190/R783-230M-0052-G843

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2005). What happens when teachers design educational technology? The development of technological pedagogical content knowledge. *Journal of Educational Computing Research*, *32*(2), 131–152. http://doi.org/10.2190/0EW7-01WB-BKHL-QDYV

Korucu, A. T. ve Karalar, H. (2017). Sınıf eğitimi öğretim elemanlarının web 2.0 araçlarına yönelik görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(2), 456–456. https://doi.org/10.24315/trkefd.304255

Kumar, S., & Vigil, K. (2011). The net generation as preservice teachers: Transfering familiarity with new technologyies to educational environments. *Journal of Digital Learning in Teacher Education, 27*(4), 144-153.

McLoughlin, C., & Lee, M. J. W. (2010). Personalised and self regulated learning in the Web 2.0 era: International exemplars of innovative pedagogy using social software. *Australasian Journal of Educational Technology, 26*(1), 28–43. https://doi.org/10.14742/ajet.1100

O'Reilly, T. (2005). *What is web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software*. https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html

Özenç, M., Dursun, H., & Şahin, S. (2020). The effect of activities developed with web 2.0 tools based on the 5E learning cycle model on the multiplication achievement of 4th graders. *Participatory Educational Research (PER), 7*(3), 105-123. http://dx.doi.org/10.17275/per.20.37.7.3

Palaiologou, I. (2014). Children under five and digital technologies: implications for early years pedagogy. *European Early Childhood Education Research Journal*, *1807*, 1–20. https://doi.org/10.1080/1350293X.2014.929876

Parisi, L., & Crosby, B. (2012). *Making connections with blogging: Authentic learning for today's classrooms*. International Society for Technology in Education (ISTE).

Partnership for 21st Century Learning [P21]. (2019). *Framework for 21st century learning definitions*. https://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_DefinitionsBFK.pdf

Polly, D. (2014). Elementary school teachers' use of technology during mathematics teaching. *Computers in the Schools, 31*(4), 271-292. https://doi.org/10.1080/07380569.2014.969079

Prensky, M. (2001). Digital natives, Digital immigrants. *On the Horizon*, *9*(5), 1–6. https://doi.org/10.1108/10748120110424816

Rosen, D., & Nelson, C. (2008). Web 2.0: A new generation of learners and education. *Computers in the Schools, 25*(3–4), 211–225. https://doi.org/10.1080/07380560802370997

Solomon, G., & Schrum, L. (2007). *Web 2.0: New tools, new schools*. International Society for Technology in Education.

Tay, L. Y., Lim, S. K., Lim, C. P., & Koh, J. H. L. (2012). Pedagogical approaches for ICT integration into primary school English and mathematics: A Singapore case study. *Australasian journal of educational technology, 28*(4). https://doi.org/10.1080/10402454.2010.10784646

Tondeur, J., van Braak, J., Sang, G., Voogt, J., Fisser, P., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2012). Preparing pre-service teachers to integrate technology in education: A synthesis of qualitative evidence. *Computers ve Education*, *59*(1), 134–144. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.10.009

BÖLÜM 14

MATEMATİK EĞİTİMİNDE OKUL DIŞI ÖĞRENMEYE BİR ÖRNEK: ORYANTİRİNG

Fatma Gül Uzuner

Bölüm Hakkında

Bilim ve teknolojinin gelişmesine katkı sağlayan temel disiplinlerden biri olan matematik, gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu nedenle gelecek nesillerin sağlam matematiksel temellere sahip olması için matematik eğitiminin, bütün eğitim kademelerinde önemli bir konuma getirilmesi gerekir. Özellikle ilkokul kademesinde verilen matematik eğitimi, bireylerin temel matematiksel becerilerinin geliştirilmesi noktasında kritik bir öneme sahiptir. Nitekim ilkokul bağlamında düşünüldüğünde temel matematiksel becerilerin geliştirilmesi noktasında kullanılacak yaklaşımların da mümkün olduğunca çocuğa ve onun doğasına uygun olması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre ilgili yaklaşımlar düşünüldüğünde temel matematiksel becerilerin etkin bir şekilde geliştirilmesi noktasında genel olarak deneyimsel öğrenme, özel olarak ise okul dışı eğitim kapsamında yer alan oryantiring bir öğretim yolu olarak kullanılabilir. Matematik eğitimi ve oryantiringin iki farklı disiplin olarak literatürde yer almaktadır. Ancak matematik eğitimi ve oryantiring disiplinlerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu yargısına varılabilir. Bu nedenle matematik eğitimi bağlamında temel becerilerin (problem çözme, ilişkilendirme, iletişim, akıl yürütme, modelleme) geliştirilmesi noktasında oryantiringden yararlanılabilir. Nitekim temel matematiksel becerilerin geliştirilmesine ilişkin bir öğrenme süreci ile oryantiring süreci arasında birtakım benzerliklerin olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla oryantiring, bir öğrenme-öğretme yolu olarak matematik eğitiminde istendik amaçlara ulaşma noktasında etkili bir şekilde kullanılabilir. Tüm bu bağlamlardan hareketle öncelikle matematik eğitimi; matematiksel beceriler, okul dışı eğitim ve oryantiring şeklinde belirtilen kavramlara ilişkin açıklayıcı bilgiler kısa ve öz biçimde verilmeye çalışılmıştır. Bunun akabinde ise matematik eğitimi ve oryantiring arasındaki bağlantıların tartışması yapılarak uygulamaya ilişkin ders planı örneklerine yer verilmiştir.

	kullanılabileceği gibi tek bir harita üzerinde de üç parkur gösterilebilir. Bu öğretmenin tercihine bağlı olarak değişebilir. 2. Her bir öğrenci grubuna satranç tahtası verilir. Grupların satranç tahtasını ve taşlarını kullanarak üçgen, kare ve dikdörtgen oluşturup kenar ve köşelerini isimlendirerek kenar özelliklerini belirlemeleri istenir. Daha sonra bu uygulama çalışma kâğıdı ile desteklenebilir. 3. Tüm bu süreçlerde geri bildirim mekanizmasının sürekli aktif olması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Abrams, J. P. (2001). Teaching mathematical modeling and the skills of representation. In A. A. Cuoco (Ed.), *The roles of representation in school mathematics-2001 yearbook* (pp. 269–282). National Council of Teachers of Mathematics.

Bagness, M. (1995). *Outward bound orienteering handbook*. Ward Lock.

Baki, A. (2015). *Kuramdan uygulamaya matematik eğitimi*. Harf Eğitim Yayıncılığı.

Baki, A. (2018). *Matematiği öğretme bilgisi*. Pegem Akademi.

Balkwill, T. L. (1996). *Determinants of teacher participation in outdoor education: A survey of Kent County teachers (Ontario)*. [University of Windsor]. https://scholar.uwindsor.ca/etd/1677

Baykul, Y. (2016). *İlkokulda matematik öğretimi*. Pegem Akademi.

Blum, W., & Borromeo, R. (2009). Mathematical modelling: Can it be taught and learnt? *Journal of Mathematical Modelling and Application*, *1*(1), 45–58.

Boaler, J. (1993). The role of contexts in the mathematics classroom: Do they make mathematics more "real"? *For the Learning of Mathematics*, *13*(2), 12–17.

Bradford, D. (1977). *Incorporating Orienteering in School Programs.* National Educational Laboratory Publishers, Inc., 813 Airport Boulevard, Austin, Texas 78702.

British Orienteering. (2021). *Get Active*. https://www.britishorienteering.org.uk/Get_Active

Cataldi, S., Bonavolontà, V., & Fischetti, F. (2021). Starting a sport as outdoor education in infancy: Orienteering, visual spatial memory for empowering school learning. *Journal of Physical Education and Sport*, *21*(Supplement issue 1), 696–701. https://doi.org/10.7752/jpes.2021.s1085

Cathcart, W. G., Pothier, Y. M., Vance, J. H., & Bezuk, N. S. (2001). *Learning mathematics in elementary and middle schools*. Upper Saddle River.

Childs, S. A. (1986). *A comparison of indoor versus outdoor teaching interventions upon the academic skill acquisition and interaction behaviors of selected students with learning disabilities*. The Ohio State University.

Courant, R., Robbins, H., & Stewart, I. (1996). *What is mathematics? An elementary approach to ideas and methods*. Oxford University Press.

Di Tore, P. A. (2016). Spatial navigation cognitive strategies, perspective taking and special educational needs: Re-thinking orienteering sport in complexity. *Journal of Physical Education and Sport*, *16*(2), 476–480. https://doi.org/10.7752/jpes.2016.02073

Edwards, D., & Hamson, M. (1989). *Guide to mathematical modelling*. Macmillan Education Ltd.

Ferguson, C., & Turbyfill, R. (2013). *Dicovering orienteering: Skills, technique and activities* (Orienteering USA (ed.)). Human Kinetics.

Galbraith, P., & Holton, D. (2018). *Mathematical modelling a guidebook for teachers and teams*. Australian Council for Educational Research-International Mathematical Modelling Challange. https://www.immchallenge.org.au/files/IM2C-Teacher-and-student-guide-to-mathematical-modelling.pdf

Hammes, R. (2007). Orienteering with Adventure Education: New Games for the 21st Century. *Strategies*, *20*(5), 7–13. https://doi.org/10.1080/08924562.2007.10590733

Hasanah, S. I., Tafrilyanto, C. F., & Aini, Y. (2019). Mathematical reasoning: The characteristics of students' mathematical abilities in problem solving. *Journal of Physics: Conference Series*, *1188*(1). https://doi.org/10.1088/1742-6596/1188/1/012057

Haylock, D., & Cockburn, A. D. (2013). *Understanding mathematics for young children*. SAGE Publications.

Hersh, R. (1997). *What is mathematics, really?* Oxford University Press.

Institute forOutdoor, & Learning. (2021). *Outdoor Learning*. https://www.outdoor-learning.org/Portals/0/IOL Documents/About Outdoor Learning/RR1 - Describing Outdoor Learning 2-8-21.pdf?ver=2021-08-10-133755-690

Kelly, N. (2014). *Orienteering made simple and gps technology an ınstructional handbook*. AuthorHouse.

Kennedy, L. M., Tipps, S., & Johnson, A. (2008). *Guiding children's learning of mathematics*. Thomson/Wadsworth.

Kjellström, B., & Kjellström-Elgin, C. (2010). *Be expert with map and compass*. John Wiley & Sons, Inc.

Knapp, C. E. (1989). Humanizing Outdoor Education—Exploring the Affective Domain. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, *60*(2), 40–43. https://doi.org/10.1080/07303084.1989.10603943

Lawson, D., & Marion, G. (2008). *An introduction to mathematical modelling*. https://people.maths.bris.ac.uk/~madjl/course_text.pdf

McNeill, C. (1996). *Orienteering : the skills of the game*. Crowood Press.

McNeill, C., Cory-Wright, J., Renfrew, T., & British Orienteering Federation. (1998). *Teaching Orienteering. Second Edition.* 153.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201813017165445-MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI 2018v.pdf

Morisbak, I. (1982). Orienteering: An activity for handicappers. In G. M. Robb (Ed.), *The Bradford Papers. Volume II, Proceedings from the 1981 Institute on Innovations in Camping and OutdoorEducation With Persons Who Are Disabled.* (pp. 79–89). Office of Special Education.

National Council of Teachers of Mathematics. (1989). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics.* The National Council of Teachers of Mathematics, Inc.

National Research Council. (1989). *Everybody counts: A report to the nation on the future of mathematics education.* The National Academies Press.

National Research Council. (2001). *Adding it up: Helping children learn mathematics* (J. Kilpatrick, J. Swafford, & B. Findell (eds.)). Mathematics Learning Study Committee, Center for Education, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press.

Obe, C. B. (2021). *What Is Mathematical Modelling?* https://www.mathscareers.org.uk/what-is-mathematical-modelling/#:~:text=Mathematical modelling is the process,new features about the problem.

Olkun, S., & Toluk-Uçar, Z. (2020). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*. Vizetek.

Orienteering USA. (2020). *How to Orienteer*. https://orienteeringusa.org/explore/how-to-orienteer/

Pacific NorthWest Orienteering Community Service. (2017). *Benefits Behind Orienteering*. https://www.pnwo.org/benefits-behind-orienteering/

Peninsula and Plains Orienteering. (2022). *What is orienteering?* https://www.papo.org.nz/faq/about-orienteering/

Polya, G. (1990). *How to solve it: A new aspect of mathematical method*. Penguin Books.

Pope, P., & Cox, P. (2008). *Map & Compass: The story of orienteering in queensland*. Orienteering Queensland.

Posamentier, A. S., & Krulik, S. (2009). *Problem Solving Mathematics in Grades 3–6:Powerful strategies to deepen understanding*. Corwin-SAGE Ltd.

Priest, S. (1986). Redefining outdoor education: A matter of many relationships. *Journal of Environmental Education*, *17*(3), 13–15. https://doi.org/10.1080/00958964.1986.9941413

Reboot Foundation. (2022). *How to teach critical thinking*. Reboot Foundation. https://reboot-foundation.org/teaching-mathematical-reasoning/

Reys, R., Lindquist, M. M., Lambdin, D. V., & Smith, N. L. (2009). *Helping Children Learn Mathematics*. John Wiley & Sons, Inc.

Russell, S. J. (1999). Mathematical reasoning in the elementary grades-1999 yearbook. In L. V. Stiff & F. R. Curcio (Eds.), *Developing Mathematical Reasoning in Grades K–12* (pp. 1–12). National Council of Teachers of Mathematics.

Saka, E., & Çelik, D. (2018). The Role of Technology in Pre - Service Teachers ' Mathematical. *Adiyaman University Journal of Educational Sciences*, *2018*(Special Issue), 116–150.

Saracaloğlu, A. S. (2019). Öğretimi planlama. A. S. Saracaloğlu & A. Küçükoğlu (Eds.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (pp. 85–14). Pegem Akademi.

Schoenfeld, A. H. (1985). *Mathematical problem solving*. Academic Press, Inc.

Scotland Education. (2009). *Outdoor Learning: Practical guidance, ideas and support for teachers and practitioners in Scotland*. https://education.gov.scot/media/0fklf35p/hwb24-ol-support.pdf

Scotland Learning and Teaching. (2010). *Curriculum for excellence through outdoor learning*. https://education.gov.scot/media/gnufmnmq/hwb24-cfe-through-outdoor-learning.pdf

Sension-Hall, D. (2011). Compass games. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, *82*(1), 16–22. https://doi.org/10.1080/07303084.2011.10598556

Skemp, R. R. (2002). *Mathematics in the primary school*. Taylor & Francis e-Library.

Sönmez, V. (2020). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı* (19th ed.). Anı Yayıncılık.

Staley, F. A. (1983). Outdoor Education in the Total Curriculum. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, *54*(1), 56–57. https://doi.org/10.1080/07303084.1983.10631215

Stones, E. (2003). *Quality teaching: A sample of cases*. Taylor & Francis e-Library.

The National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Principles Standards and for School Mathematics*. The National Council of Teachers of Mathematics, Inc.

Tsiligirides, T. (1984). Heuristic methods applied to orienteering. *The Journal of the Operational Research Society*, *35*(9), 797–809.

Türkiye Oryantiring Federasyonu. (2022). *Oryantiring-Orienteering*. https://www.oryantiring.org.tr/federasyon

Van De Walle, J. A., Karp, K. S., & Bay-Williams, J. M. (2010). *Elementary and middle school mathematics teaching developmentally*. Pearson Education, Inc.

Yazgan, Y., & Arslan, Ç. (2017). *Matematiksel sıradışı problem çözme stratejileri ve örnekleri*. Pegem Akademi.

BÖLÜM 15

İLKOKULDA MATEMATİK ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ*

Neşe Uygun

Bölüm Hakkında

İlkokulda matematik öğrenme güçlüğü ve uygulama örnekleri başlıklı bu kitap bölümü, ilkokul matematik eğitiminde karşılaşılan zorluklara odaklanarak sınıf öğretmenlerinin ilgisine hitap etmektedir. İlkokul düzeyinde matematik öğrenme güçlüğü/diskalkuli yaşayan öğrenciler, temel matematik becerilerini edinme ve anlama sürecinde zorluklarla karşılaşabilirler. Bu bölümde öğrenme güçlüğü teriminin tanımı, tarihsel süreci, nedenleri, yaygınlığı, özellikleri, tanılanması, değerlendirilmesi ve türleri üzerinde kısaca durulmaktadır. Bununla birlikte öğrenme güçlüğünün bir alt türü olan matematik öğrenme güçlüğü (diskalkuli) tüm yönleriyle öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak, sınıf öğretmenlerine rehber olmak ve uygulama örneklerine yer vermek amacıyla ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bölüm, matematik öğrenme güçlüğüne sahip öğrencilerin farkına varılmasına, tanılanmasına ve tanımlanmasına yönelik bilgileri kapsamaktadır. Bu güçlüğe sahip öğrencilerin desteklenmesi için sınıf öğretmenlerinin rolü, öğretim programı ve öğretim süreçlerinde kullanılabilecek etkili öğretim yöntemleri de ele alınmaktadır. Bunlar arasında, özellikle matematik dersi sayılar ve işlemler öğrenme alanı kazanımlarının öğretilmesinde yararlanılan basamaklandırılmış öğretim yöntemine ilişkin uygulama örnekleri yer almaktadır. Ayrıca bölümde öğretmenlerin matematik öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin yanı sıra diskalkuliye yatkınlığı olan risk grubu öğrencilerin de sınıfta nasıl tanımlanabileceği, bu güçlüğe ilişkin uygun değerlendirme ve izleme yöntemleri, öğretim programlarının uyarlanması ve düzenlenmesi gibi konulara da değinilmektedir. Bunun yanı sıra sınıf öğretmenlerinin bu öğrencilere yönelik rolü detaylı anlatılarak öneriler sunulmaktadır. Sonuç olarak, bu kitap bölümü sınıf öğretmenleri ve öğretmen adayları ile araştırmacılara matematik öğrenme güçlüğü ve risk grubunda olan öğrencilerle etkili bir şekilde çalışma konusunda rehberlik etmek ve uygulama örnekleri sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu sayede, ilkokuldaki matematik derslerinde bu öğrencilerin kendi performanslarını en iyi şekilde nasıl kullanacaklarını ve potansiyelini maksimize etmek için neler yapılacağını anlatmaktadır.

* Bu kitap bölümü Neşe Uygun'un "Matematik Öğrenme Güçlüğü Risk Grubu Olan Bir Dördüncü Sınıf Öğrencisi İçin Destek Eğitim Programı Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması" başlıklı 2019 yılındaki doktora tezinin kuramsal çerçevesinden türetilmiştir.

Kaynakça

Altun, M. (2016). *İlkokullarda (1, 2, 3, 4. sınıflarda) matematik öğretimi* (Birinci Kitap: 20. Baskı). Aktüel Alfa Akademi Yayıncılık.

American Psychiatric Association (APA). (2013). *DSM-V- Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (5. baskı). (Çeviren: Ertuğrul Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği (HYB).

Ataman, A. ve Kahveci, G. (2009). Öğrenme yetersizliği ya da özgül öğrenme güçlüğü. A. Ataman (Ed.). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* içinde (ss. 153-170). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aunio, P., Hautamäki, J., & Van Luit, J. E. (2005). Mathematical thinking intervention programmes for preschool children with normal and low number sense. *European Journal of Special Needs Education, 20*(2), 131-146.

Baki, A. (2006). *Kuramdan uygulamaya matematik eğitimi*. Derya Yayınları.

Baki, A. (2018). *Matematiği öğretme bilgisi* (1. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Baydemir, G. (2014). Bilişsel gelişim kuramları. B. Akman (Ed.). *Okul Öncesi Matematik Eğitimi* içinde (ss. 2-10). (4. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Bek, H. ve Şen, B. (2014). Öğrenme güçlükleri yaşayan çocukların gelişim özellikleri. S. S. Yıldırım Doğru (Ed.). *Öğrenme Güçlükleri* içinde (ss. 67-78). Eğiten Kitap.

Bender, W. N. (2008). *Learning disabilities: Characteristics, identification, and teaching strategies*. Pearson/Allyn and Bacon.

Butterworth, B. (2003). *Dyscalculia screener (Highlighting pupils with specific learning difficulties in maths, Age 6-14 years).* NferNelson Pub.

Cawley, J. F., Fitzmaurice, A. M., Shaw, R. A., Kahn, H., & Bates, H. (1978). Mathematics and learning disabled youth: The upper grade levels. *Learning Disability Quarterly, 1*(4), 37-52.

Cawley, J. F., Fitzmaurice, A. M., Shaw, R., Kahn, H., & Bates, H. (1979). LD youth and mathematics: A review of characteristics. *Learning Disability Quarterly, 2*(1), 29-44.

Cawley, J. F. and Reines, R. (1996). Mathematics as communication: Using the interactive unit. *Teaching Exceptional Children, 28*(2), 29-34.

Çakıroğlu, O. (2017). Özel öğrenme güçlüğüne giriş. M. A. Melekoğlu ve U. Sak (Ed.), *Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek* içinde (ss. 1-22). Pegem Akademi Yayıncılık.

Deniz, M. E., Hamarta, E. ve Akdeniz, S. (2014). Öğrenme güçlüklerinin belirtileri. S. S. Yıldırım Doğru (Ed.). *Öğrenme Güçlükleri* içinde (ss. 49-66). Eğiten Kitap.

Desoete, A., Ceulemans, A., De Weerdt, F., & Pieters, S. (2012). Can we predict mathematical learning disabilities from symbolic and non□symbolic comparison tasks in kindergarten? Findings from a longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology, 82*(1), 64-81. https://doi.org/10.1348/2044-8279.002002

Dyscalculia Services. (2023). *Signs of dyscalculia*. http://dyscalculiaservices.com/?p=9

Feder, K. P., & Majnemer, A. (2007). Handwriting development, competency, and intervention. *Development Medicine and Child Neurology, 49*, 312–317. https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2007.00312.x

Fuchs, L. S., Schumacher, R. F., Long, J., Namkung, J., Hamlett, C. L., Cirino, P. T., ... & Changas, P. (2013). Improving at-risk learners' understanding of fractions. *Journal of Educational Psychology, 105*(3), 683-700.

Geary, D. C., Hoard, M. K., Nugent, L., & Bailey, D. H. (2013). Adolescents' functional numeracy is predicted by their school entry number system knowledge. *PloS one, 8*(1), e54651.

Gilmore, C. K., McCarthy, S. E., & Spelke, E. S. (2010). Non-symbolic arithmetic abilities and mathematics achievement in the first year of formal schooling. *Cognition, 115*(3), 394-406. http://dx.doi.org/10.1016/j.cognition.2010.02.002

Giofrè, D., Stoppa, E., Ferioli, P., Pezzuti, L., & Cornoldi, C. (2016). Forward and backward digit span difficulties in children with specific learning disorder. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology, 38*(4), 478-486. https://doi.org/10.1080/13803395.2015.1125454

Girli, A. (2014a). Özel öğrenme güçlüğünü açıklayan yaklaşımlar. S. S. Yıldırım Doğru (Ed.). *Öğrenme Güçlükleri* içinde (ss. 33-48) (2. baskı). Eğiten Kitap.

Girli, A. (2014b). Öğrenme güçlüğü olan çocukların eğitimleri. (S. S. Yıldırım Doğru (Ed.). *Öğrenme Güçlükleri* içinde (ss. 227-266). (2. baskı). Eğiten Kitap.

Gürsel, O. ve Yıkmış, A. (2001). Engelli çocuklara matematik becerisinin kazandırılması öğretmen ve öğrenci etkileşiminin basamaklandırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 164-175.

Hamstra-Bletz, L., & Blöte, A. W. (1993). A longitudinal study on dysgraphic handwriting in primary school. *Journal of Learning Disabilities, 26*(10), 689-699. https://doi.org/10.1177/002221949302601 00

Heine, A., Tamm, S., De Smedt, B., Schneider, M., Thaler, V., Torbeyns, J., ... and Jacobs, A. (2010). The numerical stroop effect in primary school children: A comparison of low, normal, and high achievers. *Child Neuropsychology, 16*(5), 461-477. https://doi.org/10.1080/09297041003689780

Işık Tertemiz, N. ve Çakmak, M. (2004). *Problem çözme.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Keçeli-Kaysılı, B. (2011). İnsan gelişiminin ilkeleri. A. G. Akçamete (Ed.), *Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar: Eğitimciler, Aileler ve Hizmet Verenler İçin Bir Başlangıç* içinde (ss. 103-138). Nobel Yayıncılık.

Kırıcı, E., & Melekoğlu, M. (2022). Özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin okuma becerilerinin OKA2DEP ile değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi, 51*(236), 2830-2850. https://doi.org/10.37669/Millî egitim.983749

Kirk, S. A. (1977). Specific learning disabilities. *Journal of Clinical Child Psychology, 6*(3), 23–26. doi:10.1080/15374417709532776

Kirk, S. A., & Gallagher, J. J. (1983). *Educating exceptional children* (4th ed.). Houghton Mifflin.

Korkmazlar, Ü. (1992). *6-11 Yaş İlkokul Çocuklarında Özel Öğrenme Bozukluğu ve Tanı Yöntemleri.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, Erişim tarihi: 02.06.2023

Korkmazlar, Ü. (2011). Özel öğrenme bozukluğu (Öğrenme güçlükleri). A. Ekşi (Ed.), *Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı Hastalıklarının Psikososyal Yönü* içinde (ss. 182- 196). Nobel Tıp Kitabevleri.

Landerl, K., Bevan, A., & Butterworth, B. (2004). Developmental dyscalculia and basic numerical capacities: A study of 8–9-year-old students. *Cognition, 93*(2), 99-125. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2003.11.004

Maccini, P., & Gagnon, J. C. (2006). Mathematics instructional practices and assessment accommodations by secondary special and general educators. *Exceptional Children, 72*(2), 217-234. https://doi.org/10.1177/001440290607200206

Melekoğlu, M. A. (2017). Özel öğrenme güçlüğüne giriş. M. A. Melekoğlu ve Orhan Çakıroğlu (Eds.). *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar* içinde (ss. 15-47). Vize Yayıncılık.

Meyer, M. L., Salimpoor, V. N., Wu, S. S., Geary, D. C., & Menon, V. (2010). Differential contribution of specific working memory components to mathematics achievement in 2nd and 3rd graders. *Learning and Individual Differences, 20*(2), 101-109. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.08.004

McLeskey, J., & Waldron, N. L. (2011). Educational programs for elementary students with learning disabilities: Can they be both effective and inclusive? *Learning Disabilities Research & Practice, 26*(1), 48-57.

Midgett, C. W., & Eddins, S. K. (2001). NCTM's principles and standards for school mathematics: Implications for administrators. *NASSP Bulletin, 85*(623), 35-42.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2008). *Özel Öğrenme Güçlüğü Destek Eğitim Programı*. http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_02/14114042_oogdep.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (1-8 Sınıflar).* http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329

Mousavi, S., Radmehr, F., & Alamolhodaei, H. (2012). The role of mathematical homework and prior knowledge on the relationship between students' mathematical performance, cognitive style and working memory capacity. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology, 10*(3), 1223-1248.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and Standards for School Mathematics.* Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics, Author. https://www.nctm.org/uploadedFiles/ Standards_and_Positions/PSSM_ExecutiveSummary.pdf

Olkun, S. (2014). Matematik öğrenme güçlükleri/diskalkuli. S. S. Yıldırım Doğru (Ed.). *Öğrenme Güçlükleri* içinde (ss. 211-226). Eğiten Kitap.

Olkun, S. (2015). *6-11 Yaş Türk Çocukları Örnekleminde Diskalkuliye Yatkınlığı Ayırt Etmede Kullanılacak Bir Ölçme Aracı.* (TÜBİTAK Proje No: 111K545).

Olkun, S., Altun, A., Şahin, S. G. ve Denizli, Z. A. (2015). Deficits in basic number competencies may cause low numeracy in primary school children. *Eğitim ve Bilim, 40*(177), 141-159. https://doi.org/10.15390/eb.2015.3287

Olkun, S. ve Akkurt-Denizli, Z. (2015). Temel sayı işleme görevleri kullanılarak matematik bozukluğu riskli öğrencilerin belirlenmesi. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 28*(1), 47-57. https://doi.org/10.5350/dajpn2015280104

Olkun, S. ve Toluk-Uçar, Z. (2012). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi (5. Baskı)*. Eğiten Kitap Yayıncılık.

Öktem, Ö. (2011). Gelişimsel bir öğrenme güçlüğü (Gelişimsel disleksi). A. Ekşi (Ed.), *Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı Hastalıklarının Psikososyal Yönü* içinde (ss. 197- 208). Nobel Tıp Kitabevleri.

Özmen, R. G. (2013). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.). *Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* içinde (ss. 333-367). Pegem Akademi Yayıncılık

Pierangelo, R., and Giuliani, G. A. (2006). *Learning disabilities: A practical approach to foundations, assessment, diagnosis, and teaching*. Allyn and Bacon.

Polloway, E. A., Patton, J. R., Serna, L., & Bailey, J. W. (2014). *Özel Gereksinimi olan Öğrenciler için: Öğretim Stratejileri* (10. baskı). (Çeviren: Ş. Yücesoy-Özkan). Nobel Akademik Yayıncılık.

Sezer, S., & Akın, A. (2011). Teachers' opinions about dyscalculia seen in the students between the ages of 6–14. *Elementary Education Online, 10*(2), 757-775.

Tanrıverdi-Kış, A. (2011). *Kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim uygulamaları öğretmen el kitabı*. Nobel Yayınları.

Uygun, N. (2019). *Matematik Öğrenme Güçlüğü Risk Grubu Olan Bir Dördüncü Sınıf Öğrencisi İçin Destek Eğitim Programı Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, Erişim tarihi: 02.06.2023

Witzel, B. S., & Little, M. E. (2018). *Zorlanan çocuklar için ilköğretim matematik öğretimi.* (Çevirenler: M. F. Öçal ve T. Kar). Anı Yayıncılık.

Yıkmış, A. (2010). *Etkileşime dayalı matematik öğretimi* (3. Baskı). Kök Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2014). Okul öncesi dönemde çocuklarda problem çözme B. Akman (Ed.). *Okul Öncesi Matematik Eğitimi* içinde (ss. 159-170). Pegem Akademi Yayıncılık.

Yıldırım-Hacıibrahimoğlu, B. (2014). Matematik ilkeleri ve standartları. B. Akman (Ed.). *Okul Öncesi Matematik Eğitimi* içinde (ss. 11-25). (4. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Yıldız, M. (2013). Yazma güçlüğü (disgrafi) olan bir ilkokul 2. sınıf öğrencisinin el yazısı okunaklılığının geliştirilmesi: Eylem araştırması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(4), 281-310.

BÖLÜM 16

MATEMATİKTE ÖZEL YETENEKLİLİK KAVRAMI, KAPSAMI VE İLKOKULA YANSIMASI

Gülşah Batdal Karaduman, Volkan Sarıboğa

Bölüm Hakkında

Bu bölümde matematikte özel yeteneklilik kavramı incelenmiştir. İlk olarak matematiksel yetenek, matematikte özel yetenek kavramları açıklanmış daha sonra Türkiye'de ve diğer bazı ülkelerde konu ile ilgili kurumlar, etkinlikler, uygulamalar incelenmiş, son olarak ise matematikte özel yetenekli öğrencilerle uygulanabilecek iki ders örneği paylaşılmıştır. Özel yeteneğin ne olduğu, hangi durumların özel yeteneğe işaret ettiği hakkında birçok farklı görüş söz konusuyken bu konunun matematik disiplinine indirgenmesi kuşkusuz yine görüş ayrılıklarını, farklı düşünceleri de beraberinde getirmektedir. Konuya ne kadar farklı açılardan bakılırsa bakılsın araştırmacıların ortak görüşü matematikte özel yetenekli öğrencilerle yapılacak eğitim-öğretim faaliyetlerinin farklılaştırılmasının gerekliliğidir. Ancak burada da hassas noktalar mevcuttur. İlk olarak matematikte özel yetenekli öğrencileri ve onların özelliklerini doğru keşfetmek gereklidir. Daha sonra bu öğrencilerle yapılacak eğitim-öğretim faaliyetleri doğru planlanmalı ve süreç doğru bir şekilde yönetilmelidir. Bu bölümde, belirtilen probleme ilişkin Türkiye'de yapılan çalışmalar ve uygulamalar yer almakla birlikte yurtdışında yapılan çeşitli uygulamalar da ele alınmaktadır. Matematikte özel yetenekli öğrencilerin yeteneklerini ve matematiğe olan ilgilerini geliştirebilmeleri için onlara zorlayıcı ve gelişim seviyelerine uygun imkânlar ve ortamlar sunulmalıdır. Güçlü iletişimin ön planda tutulduğu, disiplinlerarası ilişkiye dayalı, problem çözmeye daha çok önem verilen standartların matematikte özel yeteneğe sahip öğrencilerin gelişimi için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Matematikte özel yetenekli öğrencilerin gelişimi için gerekli standartların sağlanması, önemli ve süreklilik gösteren eğitim politikalarından biri olarak ele alınmalıdır. Matematikte özel yetenekli öğrencilere verilen önemin arttırılmasıyla gelecekte matematiğe dayalı alanlarda işgören/uzman kalitesinin artacağı da öngörülebilir.

Kaynakça

Assmus, D. & Fritzlar, T. (2022). Mathematical creativity and mathematical giftedness in the primary school age range: an interview study on creating figural patterns. *ZDM-Mathematics Education, January, 1-19.* Doi: 10.1007/s11858-022-01328-8.

Baki, A. (2020). *Matematik tarihi ve felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi.

Batdal Karaduman, G. (2012). Üstün yetenekli öğrenciler için uygulanan farklılaştırılmış matematik eğitim programları. *HAYEF Journal of Education, 7* (1), 1-12.

Batdal Karaduman, G. (2021). *Özel yetenekli öğrenciler ve matematik öğretimi*. İçinde Özel yeteneklilerde matematik öğretimi ve matematiksel yaratıcılığın desteklenmesi (Editörler, Şeyma Şengil Akar, Gülşah Batdal Karaduman). Ankara: Pegem Akademi.

Baykoç, N. (2012). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.

Baykul, Y. (2014). *İlköğretimde matematik öğretimi 6.-8. sınıflar için*. Ankara: Pegem Akademi.

Bedur, S., Bilgiç, N. ve Taşlıdere, E. (2012). Özel (üstün) yetenekli öğrencilere sunulan destek eğitim hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 12-1* (23),159-175.

Blanco, R. & García-Moya, M. (2021). Graph theory for primary school students with high skills in mathematics. *Mathematics 2021, 9, 1567.*

Boran, A. İ., ve Aslaner, R. (2008). Bilim ve sanat merkezlerinde matematik öğretiminde probleme dayalı öğrenme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9* (15), 15-32.

Colen, Y. S. (2006). A call for early intervention for mathematically gifted elementary students: A Russian model. *Teaching Children Mathematics, 13* (5), 280–284.

Coxbill, E., Chamberlin, S. A. & Weatherford, J. (2013). Using model-eliciting activities as a tool to identify and develop mathematically creative students. *Journal for the Education of the Gifted, 36* (2), 176–19.

Çetin, A. ve Doğan, A. (2018). Bilim sanat merkezlerinde görev yapan matematik öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19* (4), 615- 641.

Davaslıgil, Ü. (2004). *Bireyi tanıma teknikleri, psikolojik danışma ve rehberlik*. G. Can (Ed). Ankara: Pegem Akademi.

David, H., (2019). Teaching mathematically gifted students in Israel: The state of the art. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists, 7*(1), 57-69.

Grigorenko, E. L. (2017). Gifted education in Russia: developing, threshold, or developed. *Cogent Education, 4*(1), 1364898.

Johnson, D. T. (1994). Mathematics curriculum for the gifted. J. VanTassel-Baska (Ed.) In *Comprehensive Curriculum for Gifted Learners* (pp. 231-262). Boston: Allyn and Bacon.

Krutetskii, V. A. (1976). *The psychology of mathematical abilities in schoolchildren*. Chicago: University of Chicago Press.

Leikin R. (2021). When practice needs more research: the nature and nurture of mathematical giftedness. *ZDM – Mathematics Education, 53*(7), 1579-1589.

MEB [Millî Eğitim Bakanlığı] (2013). *Özel yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı (2013-2017).* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB [Millî Eğitim Bakanlığı] (2015). *Destek eğitim odası.* https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/03045051_destek_egitim_odasi kilavuz.pdf adresinden edinilmiştir.

MEB [Millî Eğitim Bakanlığı]. (2016). *Bilim ve sanat merkezi yönergesi.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB [Millî Eğitim Bakanlığı]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı*. Ankara: MillîEğitim Bakanlığı.

Niederer, K., Irwin, R. J., Irwin, K. C. & Reilly, I. L. (2003). Identification of mathematically gifted children in New Zealand. *High Ability Studies, 14* (1), 71-84.

Olkun, S., ve Toluk Uçar, Z. (2006*). Sınıf öğretmeni adayları için temel matematik II: Gerçekçi ve kavramsal yaklaşım.* Ankara: TekAğaç Eylül Yayıncılık.

Özyaprak, M. (2016). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler için matematik müfredatının farklılaştırılması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 13-2*, (25), 115- 128.

Sheffield, L.J. (1994). *The development of gifted and talented mathematics students and the national council of teachers of mathematics standards.* The University of Connecticut Storrs CT: National Research Center on the Gifted and Talented.

Singer, F.M., Sheffield, L.J. & Leikin, R. (2017). Advancements in research on creativity and giftedness in mathematics education: Introduction to the special issue. *ZDM Mathematics Education, 49* (1), 5–12.

Sriraman, B. (2005). Are giftedness and creativity synonyms in mathematics? *The Journal of Secondary Gifted Education, 17,* 20-36.

Tarım, K. (2017). Problem solving levels of elementary school students on mathematical word problems and the distribution of these problems in textbooks. *Cukurova University Faculty of Education Journal, 46* (2), 639-648.

Usiskin, Z. (1999). Conception of school algebra and uses of variables. B. Moses (Ed.) In *Algebraic thinking*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Usiskin, Z. (2000). The development into the mathematically talented. *Journal of Secondary Gifted Education, 11,* 152-162.

Van Tassel-Baska, J. & Little, C. A. (2003). *Content-based curriculum for high-ability learners*. Waco, TX: Prufrock Press.

Weaver, J. (2004). *Matematik kâşifi.* (B. Akalın ve B. Şipal, Çev.) İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Wilkins, M. M., Wilkins, J. L. M. & Oliver, T. (2006). Differentiating the curriculum for elementary gifted mathematics students. *Teaching Children Mathematics*, *13* (1), 6–13.

Yazgan Sağ, G. (2018). Matematikte üstün yetenekliliğe teorik bir bakış. *Millî Eğitim, 48* (221), 159-174.

Yıldırım, C. (2019). *Matematiksel düşünme.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

İNSAN ANATOMİSİ VE KİNEZİYOLOJİ

Prof. Dr. Yıldız Yaprak

nobel

İNSAN ANATOMİSİ VE KİNEZİYOLOJİ

Prof. Dr. Yıldız Yaprak

Yayın No.: 4664
Fen Bilimleri No.: 191
ISBN: 978-625-427-910-2
E-ISBN: 978-625-427-909-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Dilek Gezgin -dilek@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yaprak, Yıldız.
İnsan Anatomisi ve Kineziyoloji
Editör: Prof. Dr. Yıldız Yaprak
1. Basım, VIII + 240 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-910-2
E-ISBN: 978-625-427-909-6
1. Anatomi 2. Kineziyoloji 3. Egzersiz.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III

1. BÖLÜM
ANATOMİYE GİRİŞ VE SİSTEMLER

1. HÜCRE VE DOKU 2
1.1. Giriş 2
1.1.1. İnsan Vücudunun Organizasyonu 2
1.1.2. İnsan Vücudunu Oluşturan Atomlar ve Bileşikler 3
1.2. Hücre 4
1.2.1. Hücrenin Özellikleri 4
1.2.2. Hücre Çeşitleri 5
1.2.3. Hücrenin Yapısı 6
1.3. Doku 16
1.3.1. Epitel Doku 16
1.3.1.1. Örtü Epiteli 17
1.3.1.2. Salgı (Bez) Epiteli 17
1.3.1.3. Duyu Epiteli (Nöroepitel) 17
1.3.2. Kas Dokusu 18
1.3.3. Sinir Dokusu 18
1.3.4. Bağ Dokusu 19
1.4. Sistemler 21

2. SOLUNUM SİSTEMİ (Systema Respiratorium) 23
2.1. Solunum Sistemi Organları 24

3. DOLAŞIM SİSTEMİ (Systema Cardiovasculare) 30
3.1. Dolaşım Sistemi Organları 30

4. LENFATİK SİSTEM (Systema Lymphoideum) 47
4.1. Lenfatik Yollar 48
4.2. Lenf Dolaşımı Organları 48

5. SİNDİRİM SİSTEMİ (Systema Digestorium) 51
5.1. Sindirim Sistemi Organları 51
5.1.1. Sindirim Kanalı (Canalis Digestorius) 52
5.1.2. Yardımcı Organlar 57

6. SİNİR SİSTEMİ (Systema Nervosum) 60
6.1. Sinir Sisteminin Bölümleri 62
6.1.1. Periferik Sinir Sistemi (PSS) 62
6.1.2. Merkezi Sinir Sistemi (Mss) 65
6.2. Duyusal Bilgi 73

7. ÜRİNER SİSTEM (Systema Urinarium) 74
7.1. Üriner Sistemin Organları 75

8. ÜREME SİSTEMİ (Systema Reproductionis) 77
8.1. Kadın Üreme Sistemi Organları (Organa Genitalia Feminina) 77
8.2. Erkek Üreme Sistemi Organları (Organa Genitalia Masculina) 77

9. ENDOKRİN SİSTEM (Systema Endocrinum) 79
9.1. Endokrin Bezler 79

10. DERİ SİSTEMİ (Systema Integumentum) 82
10.1. Derinin Bölümleri 82
10.2. Derinin Yardımcı Organları 84

2. BÖLÜM
HAREKET SİSTEMİ VE KİNEZİYOLOJİ

11. HAREKET SİSTEMİ (Systema Locomotorium) 88
11.1. Hareket Sistemini Oluşturan Yapılar 88
11.1.1. Kemikler (Ossa) 88
11.1.2. Eklemler (Articulatio) 93
11.1.2.1. Eklem Çeşitleri 93
11.1.2.2. Eklemlerde Bulunan Diğer Yapılar 97
11.1.2.3. Vücut Segmentlerinde Meydana Gelen Hareketler 97
11.1.3. Çizgili Kaslar (Musculus) 103
11.1.3.1. İskelet Kasının Yapısı 106
11.1.3.2. Kasılma Çeşitleri 107

12. OMUZ KEMERİ (KUŞAĞI) 109
12.1. Kemikler 109
12.2. Eklem Adı ve Eklem Tipi 110
12.3. Omuz Kemerinin Hareketleri 110
12.4. Omuz Kemerinin Kasları 111

13. OMUZ EKLEMİ (Artikülatio Humeri) 118
13.1. Kemikler 118
13.2. Eklem Adı ve Eklem Tipi 119
13.3. Omuz Ekleminin Hareketleri 119
13.4. Kaslar 120
13.5. Omuz Ekleminin Temel Hareketleri 127

14. DİRSEK EKLEMİ VE ÖNKOL EKLEMİ 130
14.1. Kemikler 130
14.2. Eklem ve Eklem Tipleri 131
14.3. Hareketler 132
14.4. Kaslar 132
14.5. Dirsek Eklemi ve Önkol Ekleminin Temel Hareketleri 137

15. EL BİLEĞİ, EL VE PARMAKLARDAKİ EKLEMLER 139
15.1. El Bileği ve Eldeki Kemikler 139
15.2. Eklem ve Eklem Tipi 140
15.3. Hareketler 141
15.4. Kaslar 142
15.5. El Bileği, Parmak Kasları ve Egzersiz 147
15.6. Üst Ekstremite İle İlgili Bazı Hareketlerin Kassal Analizi 147

16. PELVİS KEMERİ VE KALÇA EKLEMİ (Artikülatio Coxae) 160
16.1. Pelvis Kemiği 160
16.1.1. Pelviste Bulunan Eklem Adı ve Eklem Tipi 161
16.1.2. Pelvis Kemerinin Hareketleri 161
16.2. Kalça Eklemi Kemikleri 162
16.3. Eklem Adı ve Eklem Tipi 163
16.4. Hareketler 163
16.5. Kaslar 164
16.6. Kalça Ekleminin Temel Hareketleri 175

17. DİZ EKLEMİ (Artikülatio Genu) 177
17.1. Kemikler 177
17.2. Eklem Adı ve Eklem Tipi 178
17.3. Hareketler 180
17.4. Kaslar 180
17.5. Diz Ekleminin Temel Hareketleri 183

18. AYAK BİLEĞİ (Art. Talocrural) VE AYAKTAKİ EKLEMLER 185
18.1. Ayak ve Ayak Bileğini Meydana Getiren Kemikler 185
18.2. Eklem Adı ve Eklem Tipi 187
18.3. Hareketler 190
18.4. Kaslar 190
18.5. Ayak Bileği Ekleminin Temel Hareketleri 197
18.6. Alt Ekstremite İle İlgili Bazı Hareketlerin Kassal Analizi 199

19. GÖVDE 204
19.1. Kemikler 204
19.2. Eklem Adı ve Eklem Tipi 207
19.3. Kaslar 208
19.3.1. Gövdenin Anteriorunda Bulunan Kaslar 208
19.3.2. Gövdenin Lateralinde Bulunan Kaslar 212
19.3.3. Gövdenin Posteriorunda Bulunan Kaslar 213
19.3.4. Thoraxda Hareket Yaptıran Kaslar 218
19.3.5. Pelvis Taban Kasları 220
19.4. Gövde İle İlgili Bazı Hareketlerin Kassal Analizi 221

ÖZET 226
KAYNAKLAR 227
SÖZLÜK 231
KISALTMALAR 239

KAYNAKLAR

Alberts, B., Bray, D., Hopkin, K., Johnson, A.D., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. Essential Cell Biology. 4. th Edith, Garland Science, Taylor& Francis group. 2014.

Baechle, T.R. Essentials of Strength Training and Conditioning. Champaign, IL: Human Kinetics, 1994.

Boone, T. Introduction to Exercise Physiology. Jones & Bartlett Publishers, 2014.

Chung, K.W, Chung, H.M. Gross Anatomy, 6 th Edith. Lippincott Williams & Wilkins, 2008.

Demirel, H.A., Koşar, N. İnsan Anatomisi ve Kinesiyoloji. Nobel Yayınevi. 2002.

Ellis, H., Mahadevan, V. Clinical Anatomy: Applied Anatomy for Students and Junior Doctors. 14. Edith. Wiley Blackwell. 2018.

Gross, M.R. Anatomical Kinesiology. Jones & Bartlett Learning, 2020.

Iaizzo, P.A. Handbook of Cardiac Anatomy, Physiology, and Devices. 3 th Êdith. Springer. 2015.

Muscolino, J.E. Kinesiology - E-Book: The Skeletal System and Muscle Function. Elsevier Health Sciences, 2016.

Solomon, E.P. İnsan Anatomisi ve Fizyolojisine Giriş. İstanbul. Birol Basın Yayın. 1997.

Steele, D.G., Bramblett, C.A. The Anatomy and Biology of the Human Skeleton. Texas A&M University Press, 1988.

Thompson, C.W. Manual of Structural Kinesiology. 11 th Edith. Times Mirror/Mosby. 1989.

Weineck J. Spor Anatomisi. Spor Yayınevi ve Kitapevi. Ankara, 2011.

https://www.yogaegitmenlikegitimi.com/wpcontent/uploads/2016/11/ATTC.Anatomi.Bo%CC%88lu%CC%88m.1_SAYFA1-17.pdf

https://en.wikipedia.org/wiki/Cellular_differentiation#/media/File:Final_stem_cell_differentiation_(1).svg

https://slideplayer.com/slide/4027958/

https://biologywise.com/cell-membrane-structure-function

https://courses.lumenlearning.com/atd-herkimer-biologyofaging/chapter/the-nucleus-and-dna-replication/

https://www.creativebiomart.net/researcharea-chromosome-structure-proteins_407.htm

https://en.wikipedia.org/wiki/Nucleic_acid#/media/File:Difference_DNA_RNA-EN.svg

https://www.britannica.com/science/endoplasmic-reticulum

https://noteshippo.com/golgi-apparatus-or-golgi-complex-definition-origin-structure-and-function/

https://www.bioscience.com.pk/topics/cell-biology/item/581-structure-and-function-of-mitochondria

https://microscopeclarity.com/lysosomes-structure-function-and-processes/

https://www.quora.com/What-is-centrosome-Where-is-it-found

https://ask.learncbse.in/t/describe-the-structure-and-function-of-different-types-of-epithelial-tissues-draw-the-diagram-for-each-type-of-epithelial-tissue/26181

https://www.sciencelearn.org.nz/resources/1917-muscle-structure-muscle-under-the-microscope

https://healthstaff.co.za/your-nervous-system-is-a-built-in-supercomputer/

https://dacc.nmsu.edu/science/laboratory/biol-2210-anatomy-and-physiology-i/connective-tissue-histology/

https://open.oregonstate.education/aandp/chapter/4-1-types-of-tissues/
https://www.online-sciences.com/biology/differentiation-of-cells-diversity-of-animal-tissues/
https://www.makemegenius.com/blog/human-body-systems-biology-interesting-facts/
https://www.belluscura.com/lungs-and-the-respiratory-system/
https://microbiologynotes.com/respiration-and-respiratory-organs/
https://www.howtorelief.com/respiratory-system-parts-function/
https://health.clevelandclinic.org/why-making-your-heart-work-harder-lowers-your-blood-pressure/
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Diagram_of_the_human_heart_(cropped).svg
https://drscottlear.com/2019/01/30/ready-to-zap-those-problem-heart-cells-getting-on-with-my-ablation
https://en.wikipedia.org/wiki/Coronary_arteries#/media/File:Blausen_0260_CoronaryVessels_Anterior.png
https://www.quora.com/Is-the-systemic-circulation-the-same-as-the-circulatory-system-if-they-arent-whats-the-difference
https://tr.wikipedia.org/wiki/Atardamar#/media/Dosya:Artery.svg
https://quizlet.com/506480918/chapter-20-blood-vessel-anatomy-diagram/
https://www.britannica.com/science/capillary
https://qsstudy.com/chemistry/chemical-structure-of-hemoglobin-hb
https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/composition-and-functions-of-blood-1456814099-1
https://www.lgdalliance.org/the-lymphatic-system/
https://www.britannica.com/science/human-digestive-system
https://dbechtold.weebly.com/digestive-system.html
https://cdn.britannica.com/10/91310-004-9B22C0A2/Human-liver-relation-organs.jpg
https://en.wikipedia.org/wiki/Axon#/media/File:Neuron.svg
https://www.britannica.com/science/vertebral-column
https://basicmedicalkey.com/structure-and-function-of-the-nervous-system/
https://spinalcsfleak.org/about-spinal-csf-leaks/overview-of-spinal-csf-leak/spinal-anatomy-2/
https://www.chegg.com/learn/biology/anatomy-physiology-in-biology/cross-section-of-spinal-cord
https://www.britannica.com/science/thalamus
https://basicmedicalkey.com/structure-and-function-of-the-nervous-system/
(Patton KT, Thibodeau GA: Anatomy & physiology, ed 8, St Louis, 2013, Mosby, p 437.)
https://basicmedicalkey.com/structure-and-function-of-the-nervous-system/
https://www.hopkinsmedicine.org/health/wellness-and-prevention/anatomy-of-the-urinary-system
https://medictests.com/units/the-reproductive-system
https://en.wikipedia.org/wiki/Endocrine_system#/media/File:Endocrine_English.svg
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dermis#/media/Dosya:Anatomy_The_Skin_-_NCI_Visuals_Online.jpg
https://nurseslabs.com/skeletal-system/#functions_of_the_skeletal_system
https://basicmedicalkey.com/musculoskeletal-system-8/

https://www.researchgate.net/figure/e-definition-of-skull-regions-used-in-the-data-analysis-based-on-the-skull-sutures-e_fig1_352005243

https://painfreephysiotherapy.com/pelvis-hip-joint/

https://www.researchgate.net/figure/Types-darticulations-a-arthrodie-b-trochoide-c-condylienne-d-trochleenne_fig29_320919926

https://openstax.org/books/anatomy-and-physiology/pages/1-6-anatomical-terminology

https://en.wikipedia.org/wiki/Skeletal_muscle#/media/File:Muscle_Types.png

https://www.britannica.com/science/skeletal-muscle

https://med.libretexts.org/Bookshelves/Anatomy_and_Physiology/Book%3A_Anatomy_and_Physiology_(Boundless)/9%3A_Muscular_System/9.3%3A_Control_of_Muscle_Tension/9.3E%3A_Types_of_Muscle_Contractions%3A_Isotonic_and_Isometric

https://en.wikipedia.org/wiki/Scapula#/media/File:Gray206.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Clavicle#/media/File:Gray201.png

https://www.baselinehealing.com/anatomy/the-trapezius-muscle-attachments-in-detail.php

https://en.wikipedia.org/wiki/Rhomboid_major_muscle#/media/File:Rhomboideus_major.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Levator_scapulae_muscle

https://en.wikipedia.org/wiki/Pectoral_muscles#/media/File:Gray411.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Pectoral_muscles#/media/File:Gray411.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Humerus#/media/File:Gray207.png

https://www.liveabout.com/how-to-build-bigger-delts-415504

https://en.wikipedia.org/wiki/Pectoralis_major#/media/File:Gray410.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Coracobrachialis_muscle

https://www.kenhub.com/en/library/anatomy/subscapularis-muscle

https://tr.wikipedia.org/wiki/Latissimus_dorsi

https://en.wikipedia.org/wiki/Supraspinatus_muscle

https://en.wikipedia.org/wiki/Infraspinatus_muscle

https://study.com/academy/lesson/teres-minor-muscle-definition-function-innervation.html

https://study.com/academy/lesson/teres-minor-muscle-definition-function-innervation.html

https://en.wikipedia.org/wiki/Radius_(bone)#/media/File:Gray213.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Brachialis_muscle

https://en.wikipedia.org/wiki/Brachialis_muscle#/media/File:Brachialis.png

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Gray414.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Triceps#/media/File:Gray412.pnghttps://en.wikipedia.org/wiki/Anconeus_muscle#/media/File:Musculusanconeus2.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Supinator_muscle#/media/File:Gray419.png

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pronator_teres#/media/Dosya:Pronator-teres.png

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/Gray219.png

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pronator_teres#/media/Dosya:Pronator-teres.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Extensor_digitorum_muscle

https://en.wikipedia.org/wiki/Supinator_muscle#/media/File:Gray419.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Pelvis#/media/File:Gray242.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Femur#/media/File:Femur_back.png

https://en.wikipedia.org/wiki/Psoas_major_muscle#/media/File:Gray430.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Psoas_major_muscle#/media/File:Gray430.png
wikimedia.org/wikipedia/commons/8/85/Grays_anatomy_1918_plate_434_biceps_femoris_muscle_both_heads_marked.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Gluteal_muscles#/media/File:Gluteus_muscles.PNG
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Gray433.png
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Gray433.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Tibia#/media/File:Gray258.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Meniscus_(anatomy)#/media/File:Gray349.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Psoas_major_muscle#/media/File:Gray430.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Popliteus_muscle#/media/File:Gray439-Musculus_popliteus.png
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a1/Gray291_-_Metatarsus.png
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayak_bile%C4%9Fi#/media/Dosya:Gray355.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Tibialis_anterior_muscle#/media/File:Tibialis_anterior_2.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Soleus_muscle#/media/File:Gray438.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Flexor_digitorum_longus_muscle#/media/File:Fl%C3%A9chisseur_commun_des_orteils.pnghttps://www.wikidata.org/wiki/Q1723682#/media/File:Peroneusbrevis.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Vertebral_column#/media/File:Gray_111_-_Vertebral_column-coloured.png
https://basicmedicalkey.com/applied-anatomy-of-the-chest-wall-and-mediastinum/
https://en.wikipedia.org/wiki/Abdominal_external_oblique_muscle#/media/File:Gray392.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Abdominal_external_oblique_muscle#/media/File:Gray392.png https://en.wikipedia.org/wiki/Abdominal_internal_oblique_muscle#/media/File:Gray395.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Transverse_abdominal_muscle#/media/File:Transversus_abdominis.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Sternocleidomastoid_muscle#/media/File:Sternocleidomastoideus.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Quadratus_lumborum_muscle#/media/File:Quadratuslumborum.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Splenius_muscles#/media/File:Musculus_splenius_capitis_et_cervicis_marked.png https://en.wikipedia.org/wiki/Iliocostalis#/media/File:Iliostalis.png
https://en.wikipedia.org/wiki/Scalene_muscles#/media/File:Scalenus.png
https://en.wikipedia.org/wiki/External_intercostal_muscles#/media/File:Gray395.png
https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/807/125202013720-KISIM-1-GENEL-OZELLIKLER--BOLUM-1-Gogus-Duvari-Anatomisi-ve-Topografik-Anatomi.pdf
https://tr.pinterest.com/pin/130041507981924137/
https://tr.pinterest.com/pin/820781100856559196/

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Erkal
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özdemir Karaca

nobel

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu
Orcid No.: 0000-0001-7101-1944
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Erkal
Orcid No.: 0000-0003-4698-8475
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özdemir Karaca
Orcid No.: 0000-0002-6952-8028

Yayın No.: 4996
İşletme No.: 356
ISBN: 978-625-397-588-3
E-ISBN: 978-625-397-586-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tengilimoğlu, Dilaver., Erkal, Pınar., Özdemir Karaca, Pınar.

İnsan Kaynakları Yönetimi
Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Pınar Erkal, Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özdemir Karaca
1. Basım, XVIII + 346 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-588-3
E-ISBN: 978-625-397-586-9
1. Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler ve İletişim 2. Sağlık Kurumları İşletmeciliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Contents

ÖN SÖZ III

BÖLÜM 1
ÖRGÜTLERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE GİRİŞ

1.1. Personel Yönetiminden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Tarihsel Gelişim 1
1.2. Personel Yönetimi 4
1.3. İnsan Kaynakları Yönetimi 5
1.4. İnsan Kaynakları Yönetiminin Amacı ve Önemi 6
1.5. Örgüt İçinde İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolü ve Kapsamı 8
1.6. Strateji ve Stratejik Yönetim Kavramları 10
1.7. Stratejik Yönetim Süreci 12
1.8. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi 13
1.9. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Süreci 16
1.10. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütlere Sağladığı Faydalar 18
1.11. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Çalışanlara Sağladığı Faydalar 19
ÖRNEK SORULAR 21
KAYNAKÇA 23

BÖLÜM 2
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ VE ÇEVRESEL FAKTÖRLER

2.1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Temel İlkeleri 25
2.1.1. Tarafsızlık İlkesi (Yansızlık İlkesi) 25
2.1.2. Eşitlik İlkesi 26
2.1.3. Yeterlilik İlkesi (Liyakat İlkesi) 26
2.1.4. Sınıflandırma İlkesi 27
2.1.5. Verimlilik İlkesi 27

2.1.6. İnsana Saygı İlkesi 28
2.1.7. Açıklık İlkesi 28
2.1.8. Gizlilik İlkesi 28
2.1.9. Katılımcılık İlkesi 29
2.1.10. Kariyer İlkesi 29
2.1.11. Güvence İlkesi 29
2.1.12. Halef Yetiştirme İlkesi 30
2.1.13. Kendini Geliştirme İlkesi 30
2.1.14. Bilimsellik İlkesi 30
2.2. İnsan Kaynakları Yönetimini Etkileyen Çevresel Faktörler 30
2.2.1. İç Çevre Faktörleri 31
2.2.1.1. Misyon, Amaç ve Hedefler 31
2.2.1.2. Politikalar 31
2.2.1.3. Örgüt Kültürü 32
2.2.1.4. İşgörenler 32
2.2.2. Dış Çevre Faktörleri 32
2.2.2.1. Küreselleşme 32
2.2.2.2. Yasalar 33
2.2.2.3. Teknolojik Gelişmeler 33
2.2.2.4. Ekonomik Koşullar 34
2.2.2.5. İş Gücü Piyasası 34
2.2.2.6. Rakipler 34
2.2.2.7. Sendikalar 35
ÖRNEK SORULAR 36
KAYNAKÇA 38

BÖLÜM 3
İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI VE İŞ ANALİZİ

3.1. İnsan Kaynakları Planlaması 42
3.1.1. İnsan Kaynakları Planlamasının Amaçları 43
3.1.2. İnsan Kaynakları Plan Türleri 44
3.1.3. İnsan Kaynakları Planlamasının Örgütlere Sağladığı Avantajlar 45
3.1.4. İnsan Kaynakları Planlaması Süreci 45

3.1.4.1. Bilgi Toplama, Analiz ve Tahmin 47
3.1.4.2. Mevcut İnsan Kaynağının Değerlendirilmesi..... 47
3.1.4.3. İş Gücü Talebinin Tahmini..... 50
3.1.4.4. İş Gücü Arzının Tahmini..... 51
3.1.4.5. İş Gücü Talebi ve Arzının Karşılaştırılması 52
3.1.4.6. Bütçeye Uyarlama 53
3.1.4.7. Planın Onayı, Uygulama ve Değerlendirme 53
3.1.5. İnsan Kaynakları Planlamasında Talep Tahmin Yöntemleri..... 53
3.1.5.1. Yargısal Yöntemler..... 54
3.1.5.1.1. Yönetimsel Tahminler 54
3.1.5.1.2. Delphi Tekniği 54
3.1.5.1.3. Nominal Grup Tekniği 55
3.1.5.2. Sayısal Yöntemler..... 55
3.1.5.2.1. Trend Analizi 55
3.1.5.2.2. Rasyo Analizi..... 55
3.1.5.2.3. Regresyon Analizi 55
3.1.5.2.4. İş Standartları Yöntemi 56
3.1.5.2.5. Bilgisayar Destekli Bilgi Sistemleri 56
3.2. İş Analizi 57
3.2.1. İş Analizi Tanımı 57
3.2.2. İş Analizinin Amaçları..... 58
3.2.3. İş Analizinde Elde Edilen Bilgiler 59
3.2.4. Örgütlerde İş Analizi Yapılma Zamanı..... 60
2.2.5. İş Analizi Süreci..... 60
3.2.6. İş Analizinde Bilginin Toplanması 62
3.2.6.1. Anket 62
3.2.6.2. Görüşme 62
3.2.6.3. Gözlem 63
3.2.7. İş Analizi Sürecinde Yapılmaması Gereken Hatalar..... 63
3.2.8. İş Tanımı 64
3.2.9. İş Gerekleri..... 66
ÖRNEK SORULAR..... 68
KAYNAKÇA 70

BÖLÜM 4
İŞE ALIM SÜRECİ: İŞGÖREN BULMA VE SEÇME

4.1. İnsan Kaynağını Bulma Süreci 74
4.1.1. İç Kaynaklardan İşgören Bulma 75
4.1.1.1. Terfi 76
4.1.1.2. Transfer 77
4.1.2. Dış Kaynaklardan İşgören Bulma 77
4.1.2.1. Resmî Kurumlar ve Özel Danışmanlık Büroları 78
4.1.2.2. Eğitim Kurumları 79
4.1.2.3. Tavsiyeler ve Başvurular 80
4.1.2.4. İlanlar 80
4.1.2.5. İnternet Yoluyla Başvuru 81
4.1.3. Başvuruların Kabul Edilmesi ve Ön Kabul 83
4.1.3.1. Öz Geçmiş Hazırlama 83
4.1.3.2. İş Başvuru Formu 86
4.2. İnsan Kaynağını Seçme Süreci 87
4.2.1. Sınavların ve Testlerin Uygulanması 87
4.2.2. İş Görüşmesi 89
4.2.2.1. İş Görüşmesine Hazırlık Aşaması 90
4.2.2.2. Görüşme Süreci 90
4.2.2.3. Görüşmenin Değerlendirilmesi 92
4.2.3. Referans Araştırması 93
4.2.4. Sağlık Kontrolü 93
4.2.5. İşe Alma Kararının Verilmesi ve İşe Yerleştirme 93
ÖRNEK SORULAR 94
KAYNAKÇA 96

BÖLÜM 5
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE EĞİTİM VE GELİŞTİRME

5.1. İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme 97
5.1.1. Eğitim ve Geliştirme Kavramları 98
5.1.2. İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitimin Amacı ve Önemi 99
5.1.3. İş Yaşamında Eğitiminin Önemi 100

5.1.4. Eğitim Süreci 101
5.1.4.1. Eğitim İhtiyacı Analizi 101
5.1.4.1.1. Örgütsel Analiz 102
5.1.4.1.2. İş Analizi ve İş Tanımlarının İncelenmesi 103
5.1.4.1.3. Kişi İş İhtiyacı Analizi 103
5.1.4.2. Eğitim Bütçesi 103
5.1.4.3. Eğitimin Planlanması 104
5.1.4.4. Eğitimin Uygulanması 105
5.1.4.4.1. İş Başında Eğitim 105
5.1.4.4.1.1. Gözetimci Rehberliğinde Eğitim 105
5.1.4.4.1.2. İşe Alıştırma (Oryantasyon) Eğitimi 105
5.1.4.4.1.3. İş Rotasyonu ve Rotasyon Aracılığıyla Eğitim 106
5.1.4.4.1.4. Yetki Devri Yoluyla Eğitim 107
5.1.4.4.1.5. Proje ve Çalışma Gruplarına Katılım Yoluyla Eğitim 107
5.1.4.4.1.6. Staj Yoluyla Eğitim 108
5.1.4.4.2. İş Dışı Eğitim Yöntemleri 108
5.1.4.4.2.1. Konferans, Seminer ve Panel 108
5.1.4.4.2.2. Simülasyon Eğitimi 109
5.1.4.4.2.3. Rol Oynama Yöntemi 109
5.1.4.4.2.4. Örnek Olay Yöntemi 109
5.1.4.4.2.5. İşletme Oyunu Yöntemi 110
5.1.4.4.2.6. Beklenen Sorunlar (In-basket) Yöntemi 110
5.1.4.4.2.7. Duyarlılık Eğitimi (T Grubu Yöntemi) 110
5.1.4.4.3. Teknoloji Destekli Eğitim 110
5.1.4.5. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme 111
ÖRNEK SORULAR 112
KAYNAKÇA 114

BÖLÜM 6
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KARİYER YÖNETİMİ

6.1. Kariyer Kavramı 117
6.1.1. Kariyer Aşamaları 117
6.1.2. Kariyer Aşamalarıyla İlgili Kavramlar 119

6.1.2.1. Kariyer Platosu 119
6.1.2.2. Kariyer Haritası 119
6.1.2.3. Kariyer Patikası 119
6.1.2.4. Kariyer Patinajı 119
6.2. Kariyer Yönetimi 120
6.2.1. Kariyer Yönetimi Modelleri 121
6.2.1.1. Akademik Model 121
6.2.1.2. Kulüp Modeli 121
6.2.1.3. Futbol Takımı Modeli 121
6.2.1.4. Kale Modeli 121
6.2.2. Kariyer Yönetim Süreci 123
6.2.2.1. Kariyer Planlamasında Seçilecek İşgörenlerin Seçimi 123
6.2.2.2. Kariyer Patikasının Çizilmesi 123
6.2.2.3. Kariyer Danışmanlarının Atanması 123
6.2.2.4. Bireysel Planların Geliştirilmesi 123
6.3. Kariyer Planlama ve Geliştirme 124
6.3.1. Yönetici Yetiştirme Programları 124
ÖRNEK SORULAR 130
KAYNAKÇA 132

BÖLÜM 7
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞ DEĞERLEME VE PERFORMANS DEĞERLENDİRME

7.1. İş Değerleme Kavramı 135
7.1.1. İş Değerleme Yöntemleri 136
7.1.1.1. Analitik İş Değerleme Yöntemleri 137
7.1.1.1.1. Puanlama Yöntemi 137
7.1.1.1.2. Faktör Karşılaştırma Yöntemi 137
7.1.1.2. Analitik Olmayan İş Değerleme Yöntemleri 138
7.1.1.2.1. Sınıflama Yöntemi 138
7.1.1.2.2. Sıralama Yöntemi 138
7.2. Performans Değerlendirme Kavramı 139
7.2.1. Performans Değerlendirme Yöntemleri 141

7.2.1.1. Geleneksel Performans Değerlendirme Yöntemleri 142
7.2.1.1.1. Sıralama Yöntemi..... 142
7.2.1.1.2. İkili Karşılaştırma Yöntemi 142
7.2.1.1.3. Zorunlu Dağılım Yöntemi 142
7.2.1.1.4. Grafik Dereceleme Yöntemi..... 143
7.2.1.1.5. Kontrol Listesi Yöntemi..... 143
7.2.1.1.6. Zorunlu Seçim Yöntemi..... 144
7.2.1.1.7. Kritik Olay Yöntemi 144
7.2.1.2. Çağdaş Performans Değerlendirme Yöntemleri 144
7.2.1.2.1. Amaçlara Göre Yönetim..... 145
7.2.1.2.2. 360 Derece Performans Değerlendirme Yöntemi 145
7.2.1.2.4. Davranışsal Değerlendirme Ölçeği Yöntemi..... 146
7.2.1.2.5. Dengeli Sonuç Kartı Yöntemi..... 146
7.2.2. Performans Değerlendirmede Yapılan Hatalar..... 147
7.2.2.1. Hale (Halo) ve Boynuz Etkisi..... 147
7.2.2.2. Belirli Derecelere/Puanlara Yönelme 147
7.2.2.3. Ortalama Eğilim..... 147
7.2.2.4. Yakın Geçmişteki Olaylardan Etkilenme..... 148
7.2.2.5. Pozisyondan Etkilenme 148
7.2.2.6. Kontrast Hataları..... 148
7.2.2.7. Kişisel Ön Yargılar 149
ÖRNEK SORULAR..... 150
KAYNAKÇA 152

BÖLÜM 8
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ÜCRET YÖNETİMİ

8.1. Ücret ve Ücret Yönetimi Kavramları..... 155
8.2. Ücret Bileşenleri..... 157
8.3. Ücret Yönetimi İlkeleri..... 158
8.4. Ücret Sistemleri..... 159
8.4.1. İş Gücü Piyasasına Dayalı Ücret Sistemleri..... 160
8.4.2. İşe Dayalı Ücret Sistemleri..... 160

8.4.3. Performansa Dayalı Ücret Sistemleri 161
8.4.4. Bireye Dayalı Ücret Sistemleri 162
ÖRNEK SORULAR 164
KAYNAKÇA 166

BÖLÜM 9
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ İLE ENDÜSTRİ

9.1. İş Sağlığı ve Güvenliği 167
9.1.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı 167
9.1.2. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Amacı ve Önemi 168
9.1.3. İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Temel Kavramlar 169
9.1.4. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Temel İlkeleri 171
9.2. Endüstri İlişkileri 172
9.2.1. Endüstri İlişkileri Kavramının Teorik Çerçevesi 172
9.2.2. Endüstri İlişkilerinin Temel Aktörleri 173
9.2.2.1. İşçi ve İşçi Sendikaları 173
9.2.2.2. İşveren ve İşveren Sendikaları 174
9.2.2.3. Devlet 175
9.2.3. Endüstri İlişkilerinin Temel Konuları 175
9.2.3.1. Toplu Görüşme 175
9.2.3.2. Toplu Pazarlık 176
9.2.3.3. Toplu İş Uyuşmazlıkları 178
9.2.3.3.1. Arabuluculuk 178
9.2.3.3.2. Yüksek Hakem Kurulu 179
9.2.3.3.3. Grev 179
9.2.3.3.4. Lokavt 180
9.2.3.3.5. Toplu İş Sözleşmesi 180
ÖRNEK SORULAR 182
KAYNAKÇA 184

BÖLÜM 10
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE MOTİVASYON

10.1. Motivasyon Teorileri 187
10.1.1. Motivasyon Kavramı 187
10.1.2. Motivasyon Süreci 188
10.1.3. Örgütlerde Motivasyon 189
10.1.4. Motivasyon Teorileri 190
10.1.4.1. Kapsam Teorileri 190
10.1.4.1.1. Maslow'un İnsan İhtiyaçları Hiyerarşisi 190
10.1.4.1.2. Herzberg'in Çift Faktör Teorisi 192
10.1.4.1.3. McClelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi 193
10.1.4.1.4. Alderfer'in ERG (VİG) Teorisi 194
10.1.4.2. Süreç Teorileri 196
10.1.4.2.1. Vroom'un Beklenti Teorisi 196
10.1.4.2.2. Lawler ve Porter'in Beklenti Teorisi 197
10.1.4.2.3. Adams'ın Eşitlik Teorisi 197
10.1.4.2.4. Skinner'ın Pekiştirme Teorisi 198
10.2. Örgütlerde Motivasyon Araçları 199
10.3. Motivasyon Araçları ile İlgili Örnek Uygulamalar 200
ÖRNEK SORULAR 202
KAYNAKÇA 204

BÖLÜM 11
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME

11.1. Personel Güçlendirme Kavramı 207
11.2. Personel Güçlendirme ile ilgili Temel Kavramlar 208
11.2.1. Yetki Devri ve Personel Güçlendirme 208
11.2.2. Yönetime Katılma ve Personel Güçlendirme 209
11.2.3. Motivasyon ve Personel Güçlendirme 210
11.2.4. İş Zenginleştirme ve Personel Güçlendirme 210
11.3. Personel Güçlendirmenin Nedenleri ve Faydaları 211
11.4. Personel Güçlendirme Süreci 212

11.5. Personel Güçlendirmenin İşletmeler ve Çalışanlar Açısından Önemi 212
11.6. Personel Güçlendirmenin Temel Unsurları 213
11.6.1. Karar Verme ve Katılım Yetkisi 214
11.6.2. Yetki ve Sorumluluk 214
11.6.3. Bilgiye Ulaşılabilirlik ve Bilgilerin Paylaşılması 214
11.6.4. Yenilik Anlayışı 214
11.6.5. Ortak Hedefe Yönelme 215
11.6.6. Çalışanlara Güven Duygusu Kazandırma 215
11.6.7. Eğitim ve Geliştirme 215
11.6.8. Açık Bir İletişim Ortamı 215
11.6.9. Takım Çalışması 216
11.6.10. Çalışma Ortamında Esneklik 216
11.6.11. Çalışanları Toplum Önünde Övme 216
ÖRNEK SORULAR 218
KAYNAKÇA 220

BÖLÜM 12
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ETİK

12.1. Etik ve Ahlak Kavramı 223
12.2. Etiğin Boyutları 225
12.3. Etiğin Uygulama Alanları 226
12.4. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Etik 227
12.4.1. Çalışanların İşletmeye Karşı Etik Sorumlulukları 229
12.4.2. İşletmelerin Çalışanlara Karşı Etik Sorumlulukları 230
12.5. Kamuda Etik Kültür 232
12.6. Etik ile İlgili Bir Örnek Olay ve Örnek Uygulamalar 233
ÖRNEK SORULAR 235
KAYNAKÇA 237

BÖLÜM 13
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE DIŞ KAYNAK KULLANIMI

13.1. Dış Kaynak Kullanımı 239
13.1.1. Dış Kaynak Kullanımı Kavramı 239

13.1.2. Dış Kaynaklardan Yararlanma Nedenleri 240
13.1.2.1. Maliyet Tasarrufu Sağlama 240
13.1.2.2. Temel Yetenekleri Geliştirme 241
13.1.2.3. Esnekliği Arttırma 241
13.1.2.4. Risk Azaltma 241
13.1.2.5. Kaynakların Yeniden Dağılımı ve Kaynak Transferi 242
13.1.2.6. Sabit Sermaye Masraflarını Azaltma 242
13.1.2.7. Organizasyonel Küçülme 242
13.1.2.8. Teknoloji Avantajı 242
13.1.2.9. Süreç Yenilemenin Yararlarını Arttırma 243
13.1.3. Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Faydaları ve Sakıncaları 243
13.1.4. Dış Kaynak Kullanım Süreci 244
13.2. İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonlarında Dış Kaynak Kullanımı 248
13.2.1. Planlamada Dış Kaynak Kullanımı 248
13.2.2. İnsan Kaynağı Seçme ve Yerleştirmede Dış Kaynak Kullanımı 248
13.2.3. Eğitim ve Geliştirmede Dış Kaynak Kullanımı 249
13.2.4. Performans Değerlendirme ve Ücret Yönetiminde Dış Kaynak Kullanımı 250
13.2.5. Kariyer Yönetiminde Dış Kaynak Kullanımı 250
13.2.6. Bilgi Sistemlerinde Dış Kaynak Kullanımı 250
ÖRNEK SORULAR 251
KAYNAKÇA 253

BÖLÜM 14
DİJİTAL DÖNÜŞÜM, ENDÜSTRİ 4.0 VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE BİLGİ SİSTEMLERİ

14.1. Dijital Dönüşüm ve Endüstri 4.0 255
14.1.1. Dijital Dönüşüm Kavramı 255
14.1.2. Bilgi Çağı Kavramı 256
14.1.3. Endüstri 4.0 ve Tarihsel Gelişimi 258
14.1.3.1. Sanayi Devrimi 258
14.1.3.2. Sanayi Devrimi (Endüstri 2.0) 259
14.1.3.3. Sanayi Devrimi (Endüstri 3.0) 259
14.1.3.4. Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) 260
14.1.4. Endüstri 4.0'ın Beklenen Etkileri 262

14.1.5. Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri 264
14.1.6. Dijital Göçebeler 269
14.2. İnsan Kaynakları Yönetiminde Bilgi Sistemleri 270
14.2.1. Bilgi Sistemleri..... 270
14.2.2. İnsan Kaynaklarında Bilgi Sistemleri..... 271
14.2.2.1. İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Önemi ve Amacı 271
14.2.2.2. İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Faydaları ve Olumsuz Yönleri 272
14.2.3. İnsan Kaynaklarında Bilgi Sistemlerinin Oluşturulma Aşamaları 274
14.2.4. İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonlarında Bilgi Sistemleri Kullanımı .. 274
14.2.4.1. Planlamada Bilgi Sistemleri Kullanımı 275
14.2.4.2. İnsan Kaynağı Seçme ve Yerleştirmede Bilgi Sistemleri Kullanımı . 276
14.2.4.3. Eğitim ve Geliştirmede Bilgi Sistemleri Kullanımı..... 277
14.2.4.4. Performans Değerlendirmede Bilgi Sistemleri Kullanımı 278
14.2.4.5. Kariyer Yönetiminde Bilgi Sistemleri Kullanımı..... 278
14.2.4.6. Ücret Yönetiminde Bilgi Sistemleri Kullanımı 278
14.2.4.7. İş Sağlık ve Güvenliğinde Bilgi Sistemleri Kullanımı..... 279
ÖRNEK SORULAR..... 280
KAYNAKÇA 282

BÖLÜM 15
COVID-19 PANDEMİSİ VE E-İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (E-İKY)

15.1. Pandeminin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi..... 285
15.1.1. Covid-19 Pandemisi..... 285
15.1.2. Kriz Yönetimi 286
15.1.3. Covid-19 Pandemisinin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri..... 288
15.1.3.1. İnsan Kaynakları Planlaması 289
15.1.3.2. İşgören Bulma ve Seçme 289
15.1.3.3. Eğitim ve Kariyer Yönetimi..... 290
15.1.3.4. İş Sağlığı ve İş Güvenliği 291
15.1.4. Covid-19'un İş Yaşamına Etkileri 291
15.2. E-İnsan Kaynakları Yönetimi (E-İKY) 295
15.2.1. E-İnsan Kaynakları Yönetimi Kavramı 295
15.2.2. E-İnsan Kaynakları Yönetimi Türleri 295

15.2.3. E-İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları 296
15.2.3.1. E-İnsan Kaynakları Planlama 296
15.2.3.2. E-İşe Alım 297
15.2.3.3. E-Öğrenme 298
15.2.3.4. E-Performans Yönetimi 299
15.2.3.5. E-Kariyer Yönetimi 299
15.2.3.6. E-İş Değerlendirme 300
15.2.3.7. E-Ücretleme 300
15.2.3.8. E-Endüstri İlişkileri 300
15.2.3.9. E-İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği 301
ÖRNEK SORULAR 302
KAYNAKÇA 304

BÖLÜM 16
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDEKİ DİĞER GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR

16.1. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Duygusal Zekâ 307
16.2. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Duygusal Emek 308
16.3. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kültürel Zekâ 308
16.4. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yapay Zekâ 309
16.5. İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim (Bulut İK) 309
16.6. Büyük Veri 310
16.7. Sosyal Ağlar ve Medya 311
16.8. Entelektüel Sermaye 313
16.9. Yetenek Yönetimi 313
16.10. Bireysel Öneri Sistemi 313
16.11. Farklılıkların Yönetimi 315
16.12. Esnek Çalışma 315
16.13. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi 315
16.14. Koçluk-Mentorluk 316
16.15. Takım Çalışması 317
16.16. İş Genişletme, İş Zenginleştirme ve İş Rotasyonu 317
16.17. Yenilikçi İş Davranışı 318

16.18. X-Y-Z Kuşakları 318
16.18.1. X Kuşağı 318
16.18.2. Y Kuşağı 319
16.18.3. Z Kuşağı 319
16.19. Kadın Yöneticilerde Bir Kariyer Engeli: Cam Tavan Sendromu 320
16.20. Çift Kariyerli Eşler (Aileler) Sorunu 320
16.21. Öğrenilmiş Çaresizlik 320
16.22. Tükenmişlik Sendromu 321
16.23. Ayışığı Sorunu 322
16.24. İşkoliklik 322
ÖRNEK SORULAR 323
KAYNAKÇA 325

BÖLÜM 17
TÜRKİYE' DE İSTİHDAM POLİTİKALARI VE İŞ GÜCÜ VERİLERİ

17.1. İstihdam ve İstihdam Politikası Kavramları 329
17.2. İstihdam Politikalarını Etkileyen Faktörler 330
17.2.1. Ülkenin Nüfusu ve Demografik Yapısı 330
17.2.2. Teknoloji 331
17.2.3. Küreselleşme 331
17.2.4. Hizmet Sektörünün Artan Önemi 332
17.2.5. Yeni Üretim ve Organizasyon Sistemlerinin Yeri 332
17.3. İstihdam Türleri 332
17.3.1. Kamu Sektöründe İstihdam Türleri 334
17.3.2. Özel Sektörde İstihdam Türleri 336
17.4. Ülkemizde İş Gücü Verileri 336
17.4.1. Türkiye İstatistik Kurumu Verilerine Göre Temel İş Gücü Göstergeleri 336
17.4.2. Türkiye İŞKUR Verilerine Göre 2022 Yılı İş Gücü Piyasası 339
17.4.3. Türkiye İstatistik Kurumu Verilerine Göre Kamu Sektörü İstihdamı 340
ÖRNEK SORULAR 342
KAYNAKÇA 344

BÖLÜM 1

ÖRGÜTLERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE GİRİŞ

İnsan kaynakları yönetiminin konusu, örgütlerin amaçlarına ulaşmasında en önemli kaynak olan insandır. İnsan kaynakları yönetimi; planlama, insan kaynağının seçimi, performans değerleme, kariyer yönetimi, ücret yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği gibi işgörenlerle ilgili her konuyu içine almakla birlikte günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişimi ile personel güçlendirme, motivasyon, uzaktan çalışma, e-insan kaynakları yönetimi gibi pek çok konuyu da içine alan bir işletme fonksiyonu hâline gelmiştir. Geçmişte personel yönetimi olarak adlandırılan insan kaynakları yönetiminin; küreselleşme, artan uzmanlaşma, teknolojik gelişmeler ve yoğun rekabet şartları gibi etkilerle bugün stratejik insan kaynakları yönetimine doğru bir dönüşüm sürecinin yaşandığı görülmektedir. Kitabın ilk bölümünde, tarihsel gelişim süreci içerisinde personel yönetimi, insan kaynakları yönetimi ve stratejik insan kaynakları yönetimi konuları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.1. Personel Yönetiminden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Tarihsel Gelişim

Sanayi devrimi, iş yaşamında büyük değişimler meydana getirmiştir. Sanayi devrimi ile piyasa talebinin karşılanması eğilimi fabrikalaşmaya ve işletmelerin çalışan sayısının artmasına neden olmuş; öncelikle Avrupa ülkelerinde olmak üzere tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşüm yaşanmıştır. İşletmeler daha büyük üretim sistemlerine ya da kitle üretim sistemlerine geçişi gerçek-

KAYNAKÇA

Akdemir, A., Konakay, G., Küçükaltan, D., Marangoz, M., Ulukan, İ. C., Gümüştekin, G. E., Hepkul, A. (2018). *Stratejik yönetim.* Edi.: A. Akdemir ve C. Ulukan, Eskişehir: Açıköğretim Yayınları.

Aktaş, K. (2015). Uluslararası işletmelerde stratejik yönetim. *International Management and Social Researches*, 2(1), 1-19.

Armstrong, M. (2008). *Strategic human resource management.* Londan: Kogan Page.

Armstrong, M. & Taylor, S. (2014). *Armstrong's handbook of human resource management practice.* London: Kogan Page.

Armstrong, M. (2017). *Armstrong'un stratejik insan kaynakları yöntemi el kitabı.* (Çev.: Yonca Deniz Gürol) Ankara: Nobel Yayınları.

Atasever, M. & Işık, H. (2018). *Stratejik yönetimde misyon ve vizyon ifadelerinin önemi: Türkiye ve Japonya karşılaştırması.* Türkiye: İKSAD Publishing House.

Bayraktaroğlu, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi.* Eskişehir: Nisan Yayınları.

Bingöl, D. (2013). İnsan kaynakları yönetimi, İstanbul: Beta Yayınları.

Boxall, P. F, Purcell, J. & Wright, P. (2007). Human resource management: scope, analysis and significance, in Oxford Handbook of Human Resource Management, ed Peter Boxall, John Purcell and Patrick Wright, Oxford University Press.

Boxall P.F. & Purcell J. (2016). *Strategy and human resource management*, 4th edition, London: Palgrave Macmillan.

Budak, G. (2016). *Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yöntemi.* İstanbul: Nobel Yayınları.

Can, H. & Güney, S. (2011). *Genel işletme.* Siyasal Kitabevi: Ankara.

Çetinel, F. G. (2003). Personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine: tarihsel bir perspektif. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 19(1) , 175-200.

Çiçek, M. (2012). Personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine geçiş gerekliliğinin yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında değerlendirilmesi, *Kamu Yönetimi: Yönetim ve Siyaset Ekseninde Yeniden Yapılanma*. Ankara: Gazi Yayın Dağıtım.

Çiftçi, T. (2011). *Üç adımda stratejik yönetim, istihbarat-istikamet-icraat.* İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Kalite ve Teknoloji İhtisas Kurulu (İSO-KATEK).

DeCenzo, D. A., Robbins, S.P. & Verhulst, S. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi temelleri* Çeviri: C. Çetin-M.L. Arslan, Ankara: Nobel Yayınları.

Demirkaya, H. (2006). Tarım toplumundan bilgi toplumuna insan kaynakları yönetiminde değişim. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi,* 27, 1-23.

Dinçer, Ö. & Fidan, Y. (2000). *İşletme yönetimine giriş,* İstanbul: Beta Yayınları.

Eren, E. (2000). *Stratejik yönetim ve işletme politikası.* İstanbul: Beta Basım Yayınları.

Eroğlu, O. (2016). 1923'ten günümüze Türkiye'de insan kaynakları yönetiminin gelişimi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 12(29). 181-193.

Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 23 (2), 61-85.

Hendry, C. & Pettigrew, A. (1986). The practice of strategic human resource management. *Personnel Review*, 15, 3-8.

Ivancevich, J. M. (2010). *Human resource management,* (11. Editon). NewYork: McGraw Hill Irwin Company.

Jiang, K., Lepak, D. P., Han, K., Hong, Y., Kim, A. ve Winkler, A. L. (2012). Clarifying the construct of human resource systems: Relating human resource management to employee performance. *Human Resource Management Review, 22*(2), 73-85.

Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayınları.

O'Riordan, J. (2017). *The practice of human resource management,* state of the public service series, IPA an Foras Riarachain Institute of Public Administration.

Öge, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi,* Konya: Eğitim Yayınevi.

Paşaoğlu, D. (2013). Yönetim ve yöneticilik (Ünite 1), Paşaoğlu, D., Toköz, N., Şakar, N., Özler, N.D.E. ve Özalp, İ. *Yönetim ve organizasyon*, Edi.: C., Koparal ve İ. Özalp, Eskişehir: AÖF Yayınları.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi,* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Storey J. (2007). Human Resource Management: A Critical Text, London: Thompson Learning.

Şimşek, Ş. M. & Öge, H. S. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü, sozluk.gov.tr, Erişim Tarihi: 25.12.2021.

Tosun, K. (1992). *İşletme yönetimi.* Ankara: Savaş Yayınları.

Ülgen, H. & Mirze, S.K. (2006). *İşletmelerde stratejik yönetim.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Yazar, F. F. (2021). Uluslararası işletmelerde iş değerleme ve ücret yönetimi uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 39, 130-153.

Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, 18, 295–320.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). *Örgütsel davranış,* Bursa: Dora Basım-Yayın.

İnternet Kaynakları

https://www.cnaint.com/2022/04/22/the-benefits-of-human-resource-management-for-employees/ Erişim Tarihi: 01.06.2022

https://www.cipd.co.uk/knowledge/strategy/hr/strategic-hrm-factsheet#gref, Erişim Tarihi: 05.06.2022.

https://www.masterclass.com/articles/strategic-human-resource-management#3-benefits-of-strategic-human-resource-management, Erişim Tarihi: 05.06.2022.

https://businessjargons.com/strategic-human-resource-management-process.html, Erişim Tarihi: 07.07.2022.

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/21_22_Guz/stratejik_yonetim/1/index.html, Erişim Tarihi: 30.12.2021.

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr, Erişim Tarihi: 26.12.2021.

http://www.dspmuranchi.ac.in/pdf/Blog/abcdefgmailcomunit%2011.pdf, Erişim Tarihi: 31.12.2022.

BÖLÜM 2

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ VE ÇEVRESEL FAKTÖRLER

Kitabın bu bölümünde, insan kaynakları yönetiminin temel ilkeleri ve insan kaynakları yönetiminin çevresi ile ilgili bilgiler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Temel İlkeleri

İnsan kaynakları yönetiminin temel ilkeleri, örgütün belli bir sürede edindiği tecrübelerden meydana gelen ve tüm çevrelerce kabul görüp uygulanan kuralları ifade etmektedir. Bu ilkeler, insan kaynakları yönetimiyle ilgili çeşitli etkinliklerin belli kurallar çerçevesinde ve bütünlük içerisinde uygulanmasından, işgörenlere işe giriş aşamasından emeklilik aşamasına kadar yol gösterici ve ayrıca yöneticilere karar verme sürecinde yardımcı olan kurallar bütünü olarak ifade edilebilir (Canman, 1995: 16; Yüksel, 1998: 20). İnsan kaynakları alanındaki başlıca ilkeler aşağıda incelenmiştir.

2.1.1. Tarafsızlık İlkesi (Yansızlık İlkesi)

İnsan kaynakları yönetiminde tarafsızlık ilkesi, işgörenlerin; yasal haklarının gözetilmesinde, işe alınmasında, atanmasında, terfi ettirilmesinde, performansının yönlendirilmesi ve değerlendirmesinde önem taşıyan bir ilkedir. Bu ilke ayrıca kararların rasyonel ve objektif şekilde alınması sırasında tarafsız davranılmasını ifade eden ve tüm bu süreçlerin sağlıklı şekilde yönetilebilmesi açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkan bir ilkedir. Dolayısıyla örgüt ve işgörenler

KAYNAKÇA

Aksu, B. ve Özmen, H. İ. (2022). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışanlar tarafından algılanışının örgüte bağlılıkları üzerindeki etkisi: otomotiv sektöründe bir işletme örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, 1*(1), 73-94.

Arabacı, İ. B. ve Akıllı, C. (2019). Yenilenen yükseköğretim kurumları insan kaynakları yönetimi konusunda akademisyen görüşleri. *II. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi,* 15-17 Mart 2019, 227-245.

Bingöl, D. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Bucaktepe, A. (2014). Devlet memurluğu ve memurların değerlendirilmesi üzerine düşünceler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(3-4), 459-489.

Can, H., Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2009). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Canman, D. (1995). *Çağdaş personel yönetimi* (1. Baskı). Ankara: TODAİE.

Çetin, C., Dinç Elmalı, E. ve Arslan, M. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi* (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Dereli, B. (2005). Çokuluslu işletmelerde insan kaynakları yönetimi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 59-81.

Eren, E. (2006). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Yayınevi.

Memili, C. F. ve Halıcı, A. (2017). Terör krizinin insan kaynakları yönetimi politikalarına etkileri üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(1), 387-414.

Mercin, L. (2005). İnsan kaynakları yönetimi'nin eğitim kurumları açısından gerekliliği ve geliştirme etkinliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(14), 128-144.

Resmi Gazete (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.* Başbakanlık Basımevi, 17863, 129-182.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sabuncuoğlu, Z. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi* (8. Baskı). Bursa: Alfa Akademi Basım.

Şimşek, Ş. M. ve Öge, H. S. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi,* Ankara: Gazi Kitabevi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). İş gücü Piyasası ve Genç İstihdamı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsgucuPiyasasi_ve_encIstihdamiOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 25.12.2022.

Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tuncer, P. (2011). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Tuncer, D., Ayhan, D. Y. ve Varoğlu, D. (2016). *Genel işletmecilik bilgileri.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). *Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr/ adresinden 10.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Uysal, B. (2018). *Örgütsel adalet üzerinde yansızlık ilkesinin etkisini belirlemeye yönelik özel hastanelerde yapılan bir araştırma* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2006). *İşletmelerde stratejik yönetim.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Yazar, F. F. (2021). Uluslararası İşletmelerde İş Değerleme ve Ücret Yönetimi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (39), 130-153.

Yıldırım, A. (2019). Yerel yönetimlerde personel sisteminde yeni dönüşümler. *Journal of Academic Value Studies, 5*(3), 406-417.

Yılmazer, A. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi* (meslek yüksekokulları için). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yılmazer, A. ve Eroğlu, C. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Yüksel, Ö. (1998). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Yüksel, Ö. (2007). İnsan kaynakları yönetimi (6. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış,* Bursa: Dora Basım-Yayın.

BÖLÜM 3

İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI VE İŞ ANALİZİ

Planlama, işletme yönetiminin ilk fonksiyonudur ve örgütün tüm faaliyetlerinin temelini oluşturur. İşletmenin tüm fonksiyonlarında olduğu gibi insan kaynakları yönetiminde de planlama, her türlü faaliyetin gerçekleştirilmesinde yapılması gereken ilk aşamadır. Örgütlerde planlamanın özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Kurulgan, 2020: 74):

- ✓ Planlamada tahminlerin önemli bir yeri vardır. Planlama; neyin, ne zaman, nasıl ve kim tarafından yapılacağını tespit etmektir. Bu doğrultuda planlama, gelecekle ilgili tahminler üzerine kurulmuş bir süreçtir.
- ✓ Planlama, seçme ve bilinçli bir karar verme sürecidir. Çünkü planlama ile mevcut şartlar arasından bilinçli bir seçim yapılarak plan yapılır.
- ✓ Planların başlangıç ve bitiş tarihleri bellidir. Planlar, belirli bir zaman sürecini kapsar.
- ✓ Planlama sürekli bir faaliyettir. Örgütler her yeni faaliyet için yeni planlar yaparlar.
- ✓ Plan, geleceğe yönelik yapılır. Planlama ile gelecekte yapılacak faaliyetler belirlenmiş olur.

İnsan kaynakları planlaması, örgütün genel planları ile ne kadar uyumlu ise planlamanın örgüte sağladığı katkı da o derece etkin olacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, A. C. (2022). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/ikyau206.pdf, Erişim Tarihi: 17.7.2022.

Akgeyik, T., Kağnıcıoğlu, D., Dolgun, U., Özbek, M.F., Çiftçi, B., Çolak, A. Özler, D. E. & Serinkan, C. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Bayraktaroğlu, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Baraz, A.B. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde altyapı (Bölüm 2), Benligiray, S., Baraz, A. B., Kurulgan, M., Şakar, A. N., Kağnıcıoğlu, D., Taşçı, D., Kıcır, G. K., Suvacı, B. *İnsan kaynakları yönetimi.* Eskişehir: AÖF Yayınları.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eskişehir: Nisan Yayınları.

Bingöl, D. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Brannick, M. T. & Levine, E. L. (2002). *Job analysis: methods, research, and applications for human resource management in the new millennium*, London: Sage Publications.

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 133-151.

Caldwell, C. (2018). Job analysis: The building block of human resource management. *Distinguished Visiting Scholar-Modern College of Business and Science, Muscat, Oman*, 3-17.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Efil, İ. (1998). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon.* Bursa: VİPAŞ Yayınları.

Ertürk, M. (2011). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Gençtürk, E. ve Akbaş, Y. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenliği coğrafya alan standartlarının belirlenmesi: delphi tekniği uygulaması. *GEFAD/GUJGE, 33*(2), 335-353.

George, V. (2017). The role of human resource planning in the human resource network, International Conference People Connect: Networking Sustainable Development Nov. 2017, Bengaluru.

Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gürüz, D. & Gürel, E. (2006). *Yönetim ve organizasyon.* Ankara: Nobel Yayınları

Helmer, O. (1966). *The use of the delphi technique in problems of educational ınnovations.* Santa monica, California: The RAND Corporation.

Koltnerova, K. Chlpekova, A. & Samakova, J. (2012). *The ımportance of human resource planing in ındustrial enterprises.* Reseorce Papers, Faculty of Mataerials Science and Tecnology in Trnava, Slovak University of Technology, 20 (Special Number), 62-67.

Krishnamoorthy, R., Kamat, N. & Kamat, C. N. (2017). *Human resource planning and ınformation system*. Mumbai: Himalaya Publishing House.

Kurulgan, M. (2020). İnsan kaynakları planlaması (Bölüm 3), Benligiray, S.,Baraz,A. B., Kurulgan, M., Şakar, A. N., Kağnıcıoğlu, D., Taşçı, D., Kıcır, G. K., Suvacı, B. *İnsan kaynakları yönetimi.* Eskişehir: AÖF Yayınları.

Mahapatro, B. B. (2010). *Human resource management*. New Delhi: New Age International Publishers.

Pandey, S. C. (2016). An overview of human resource planning. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*. 4, 8-12.

Robert, L. M.J., Jackson, J. (2006). *Human resource management*. (11 Edition), South Western, USA: Thomanson.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Savaş, A. T. (2006). *Eleman seçiminde yetkinlik bazlı mülakat teknikleri.* Ankara: Ankara Matbaacılık.

Singh, P. (2008). Job analysis for a changing workplace. *Human Resource Management Review. 18 (2),* 87-99.

Suthar, B. K., Chakravarthi, T. L. & Pradhan, S. (2014). Impacts of job analysis on organizational performance: an ınquiry on ındian public sector enterprises. *Procedia Economics and Finance, 11*, 166-181.

Şimşek, Ş. (2005). *İşletme bilimine giriş*. Konya: Adım Yayıncılık.

Şimşek, Ş. M. & Öge, H. S. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Tuncer, D., Ayhan, D. Y. & Varoğlu, D. (2016). *Genel işletmecilik bilgileri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Uyargil, C., Adal, Z., Ataay, İ. D., Acar, A. C., Özçelik, A. O., Dündar, G., Sadullah, Ö. & Tüzüner, L. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Yılmaz, B. & Halıcı, A. (2010): İş gücü devir hızını etkileyen etmenler: sekreterlik mesleğinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, *4(2),* 93-108.

İnternet Kaynakları

https://idenfit.com/blog/organizasyon-semasi-nasil-olusturulur/, Erişim Tarihi: 18.07.2022.

https://www.tbs-sct.gc.ca› gui› step-etape-eng, Erişim Tarihi: 15.07.2022

https://www.csgb.gov.tr/media/13460/ara%C5%9Ft%C4%B1rmac%C4%B1.pdf, Erişim Tarihi: 15.07.2022

https://egitimikursu.com/blog/is-gerekleri-nedir-is-gerekleri-formu/, Erişim Tarihi: 15.07.2022.

BÖLÜM 4

İŞE ALIM SÜRECİ: İŞGÖREN BULMA VE SEÇME

Günümüzün yönetim anlayışında örgütlerin en değerli kaynağının insan olduğu yaklaşımı hâkimdir. Çünkü örgütlerin finansal, fiziksel ya da bilgi kaynağını yani tüm kaynaklarını kullanıp girdiyi çıktıya dönüştüren insandır. Ayrıca küreselleşme, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, bilgi teknolojilerinin kullanımının artması, örgütlerin kaynaklara ulaşımını kolaylaştırarak kaynaklardan en yüksek faydayı sağlamanın önemini arttırmıştır. Bu da örgütlerdeki insan kaynağını daha değerli hâle getirmektedir. O hâlde örgütlerin amaçlarına ulaşmasında işgörenlerin faaliyetlerini yerine getirirken en üst kademeden en alt kademeye kadar tüm personelin verimli çalışması önemlidir. Örgütlerde insan kaynağının verimliliğinin artırılmasında çalışma koşullarının iyileştirilmesi, örgütsel iletişimin artması, kariyer gelişim planları gibi pek çok unsur etkilidir. Ancak bu unsurlardan önce ilk yapılması gereken doğru işgöreni bulma, seçme ve işe almaktır. Örgütlerde bu süreç; insan kaynağını bulma, başvuruları alınan adaylar arasından doğru seçim yapma ve işe yerleştirme olmak üzere üç aşamadan oluşur.

Şekil 4.1. İnsan Kaynağının İşe Alım Süreci

KAYNAKÇA

Acar, A. C. (2009). İnsan kaynakları planlaması ve işgören seçimi (Bölüm 3), Uyargil, C., Adal, Z., Ataay, İ.D., Acar, A.C., Özçelik, A.O., Dündar, G., Sadullah, Ö., Tüzüner, L., *İnsan kaynakları yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Baltaş, A. (2009). *İnsana ve işe değer katan yeni ik.* İstanbul: Remzi Kitabevi

Bayraktaroğlu, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi.* Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Benli, A. ve Şahin, L. (2004). İnsan kaynakları yönetiminde işgören bulma ve seçme: Çınar Hotel uygulaması. *Bilgi,* (8). 113-124.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eskişehir: Nisan Yayınları.

Bingöl, D. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Budak, G. (2016). *Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Can, H., Kavuncubaşı, Ş. & Yıldırım, S. (2009). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çavdar, H. ve Çavdar, M. (2010). İşletmelerde işgören bulma ve seçme aşamaları, *Journal of Naval Science and Engineering*, *6(1),* 79-93.

DeCenzo, D. A., Robbins, S. P. &Verhulst, S. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi temelleri* Çeviri: C. Çetin-M. L. Arslan, Ankara: Nobel Yayınları.

Eren, E. (2006). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Fındıkçı, İ. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Gökdere, H. (2003). *Yazışma teknikleri.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Günay, A. ve Çarıkçı, H. (2019). İnsan kaynakları işe alım süreçlerinde kullanılan psikoteknik testlere ilişkin bir inceleme, *Vizyoner Dergisi*, *10(23)*, 178-194.

Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Öge, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tahiroğlu, F. (2003). *Düşünceden sonuca insan kaynakları.* İstanbul: Hayat Yayınları.

Tengilimoğlu, D. & Erkal, P. (2016). *Yönetici asistanlığı.* Ankara: Siyasal Yayınevi.

Ünal, A. (2002). İşletmelerde insan kaynaklarının önemi, insan kaynakları işlevleri ve insan kaynakları yönetimi sisteminde ücretleme, *Kamu-İş,* 7, 1/2002.

Yüksel, Ö. (2003). *İnsan kaynakları yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

İnternet Kaynakları

https://www.programmerkezi.net/is-basvuru-formu-indir/, Erişim Tarihi: 25.07.2022.

https://kamudanilanlar.com/genel/e-devlet-uzerinden-is-basvurusu-nasil-yapilir.html Erişim Tarihi: 24.07.2022.

https://cvbenim.com/blog/is-ilani-nasil-hazirlanir/, Erişim Tarihi: 25.07.2022.

http://www.balikesir.edu.tr/site/birim/balikesir-meslek-yuksekokulu-104465, Erişim Tarihi: 24.07.2022.

https://kariyerheybesi.wordpress.com/2016/08/18/isilanihazirlamak/, Erişim Tarihi: 25.07.2002.

https://iskulubu.com/yazarlar/is-ilani-hazirlarken-dikkat-edilmesi-gerekenler/, Erişim Tarihi: 24.07.2022.

http://www.balikesir.edu.tr/site/birim/balikesir-meslek-yuksekokulu-104465, Erişim Tarihi: 24.07.2022.

http://ikmania.blogspot.com/2016/01/mulakat-degerlendirme-formu.html, Erişim Tarihi: 26.07.2022.

https://www.turkiye.gov.tr/, Erişim Tarihi: 01.01.2023.

BÖLÜM 5

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE EĞİTİM VE GELİŞTİRME

Bu bölümde; insan kaynakları yönetimde eğitim ve geliştirme kavramları, insan kaynakları yönetiminde eğitimin amacı, eğitim süreci, eğitimin uygulanması, eğitimin türleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

5.1. İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme

Bireyleri iş hayatına hazırlayan en önemli süreç, eğitimdir. Ancak bireylerin eğitim öğretim hayatları boyunca aldıkları eğitim, onları iş hayatına hazırlasa da her işin farklı özelliklerde olması ve güncel gelişmeleri takip etme ihtiyacı vb. nedenlerle çalışanların okuldaki eğitimin üzerine farklı uygulamaları ve işleyişleri öğrenmeleri gerekebilir. İş hayatında alınan mesleki eğitimler ile çalışanlar, kendi gelişimlerine katkı sağlarken örgütün verimlilik ve kârlılığının da artmasını sağlar. Günümüz iş dünyasında eğitim, geliştirme ve kariyer yönetimi, insan kaynakları yönetiminin önemli fonksiyonlarındandır. Kısaca her alanda olduğu gibi insan kaynakları yönetiminde de eğitim olmazsa olmazlardandır.

Günümüz örgütlerinde iş başında eğitim, iş dışında eğitim ve bilgisayar destekli eğitimler verilebilmektedir. Özellikle son yıllarda Covid-19 pandemisinin de etkisiyle örgütler uzaktan eğitim uygulamalarını da sıklıkla kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akgeyik, T., Kağnıcıoğlu, D., Dolgun, U., Özbek, M. F., Çiftçi, B., Çolak, A. Özler, D. E. & Serinkan, C. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Arslan, M. (2009). *Eğitim bilimine giriş.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Baraz, A. (2013). İşe alıştırma ve insan kaynağı eğitimi (Ünite 4). Geylan, R., Tonus, H.Z., Kağnıcıoğlu, D., Benligiray, S., Baraz, B. A. ve Özler, N. D. E. *İnsan kaynakları yönetimi*, Eskişehir: AÖF Yayınları.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi.* Eskişehir: Nisan Yayınları.

Bingöl, D. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi,* İstanbul: Beta Yayınları.

Budak, G. (2016). *Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü, *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 3, 73-85.

Derdiman, C. R. & Uysal, Y. (2014). Türk Kamu Yönetiminde yetki devri. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(27), 251-277.

Efil, İ. (1998). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon.* Bursa: VİPAŞ Yayınları.

Erdoğmuş, N. (2003). *Kariyer geliştirme.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ertürk, M. (2011). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Mahapatro, B. B. (2010). Human resource management, New Delhi: New Age International (P) Limited, Publishers.

Mercin, L. (2005). İnsan kaynakları yönetiminin eğitim kurumları açısından gerekliliği ve geliştirme etkinliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(14), 128-144.

Muradova, T. (2009). İnsan kaynakları yönetiminde eğitim ve geliştirmenin önemi. *Journal of Azerbaijani Studies,* 75-84.

Noe, R.A. (2010). *Employee training and development.* McGraw-Hill Irwin.

Noe, A. R. (1999). İnsan kaynaklarının eğitim ve gelişimi. (Çev.: Canan Çetin), İstanbul: Beta Yayınları.

Öge, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Özçelik, A.O. (2015). *Eğitim ve Geliştirme, İnsan Kaynakları Yönetimi*. Editör: Cavide Uyargil, İstanbul: Beta Yayınevi.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi,* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şakar, N. (2013). Yetki-Güç ve Yetki Devri (Ünite 4), Paşaoğlu, D.,Toköz, N., Şakar, N., Özler, N. D. E. ve Özalp, İ. *Yönetim ve organizasyon*, Edi.Koparal, C. ve Özalp, İ. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Taşçı, D. (2020). Eğitim ve Geliştirme (Bölüm 6) Benligiray, S., Baraz, B.A., Kurulgan, M. Şakar, A.N. Kağnıcıoğlu, D., Taşçı, D. Kıcır, G. K. ve Suvacı, B. *İnsan kaynakları yönetimi*, Edi. Tonus, H. Z.ve Baş, D. P. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Tınaz, P. (2000). *Organizasyonlarda etkili öğrenme stratejileri*. İstanbul: Mess Yayınları.

Yıldırım, G., Kara R., Çolak, F. & Aksu, H. F. (2018). Sosyal bilimler önlisans programlarında stajın faydalarının ve öneminin anket yöntemiyle incelenmesi; Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği. *Mesleki Bilimler Dergisi, 7*(2), 254-265.

İnternet Kaynakları

Çınar, Z. *Kargem İşletmelerde Eğitim ve Eğitim İhtiyacı Analizi*. Kargem. https://www.kargem.com.tr/dosyalar/2016/04/Arastirma-Yazisi-3-Isletmelerde-Egitim-ve-Egitim-Ihtiyac-Analizi.pdf, Erişim tarihi: 08.08.2022.

https://www.kariyer.net/ik-blog/egitim-butcesi-nasil-hazirlanir/, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

https://ismetbarutcugil.com/2016/02/09/egitim-butcesi/, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

https://teknoloji-tasarim.com/ogretim-yontem-ve-teknikleri-rol-oynama-teknigi/, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

https://ogretimilkeyontemleri.wordpress.com/yontemler/ornek-olay/, Erişim Tarihi: 24.08.2022.

BÖLÜM 6

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KARİYER YÖNETİMİ

Bu bölümde; kariyer kavramı, kariyer aşamaları, kariyer yönetimi, kariyer yönetim modelleri, kariyer yönetim süreci, kariyer planlama ve geliştirme ile yönetici yetiştirme programları hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur.

6.1. Kariyer Kavramı

Türkçeye Fransızca *carriere* sözcüğünden geçen kariyer kavramı, bir kişinin işle ilgili yaşamı boyunca edindiği tecrübeleri, iş yaşamındaki gelişme ve ilerlemeleri ifade etmektedir. Kariyer kavramını genel ve örgütsel kariyer olarak iki farklı şekilde tanımlamak mümkündür. Genel kariyer, bir kişinin ömrü boyunca dolduracağı bir dizi pozisyonunun sıralaması; örgütsel kariyer ise kişinin yaptığı işe ait birikimi, deneyimi, izlenim ve tutumları şeklinde aktarılabilir (Can vd., 2001: 274; Bingöl, 2006: 284-285).

6.1.1. Kariyer Aşamaları

Bireylerin hayatlarında doğum, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık evreleri yani aynen kariyer aşamalarına benzer dönüm noktaları bulunmaktadır. Bireysel kariyer safhalarının gelişimi, bireyin yaşam evreleriyle paralel şekilde ilerlemektedir. Şekil 6.1.'de de gösterildiği üzere bireysel kariyer aşamalarına ilişkin modellerin birçoğu yaşı temel alırken bir bölümü de çalışma süresine bağlı olarak geliştirilmiştir (Aytaç, 1997: 327; Müftüoğlu ve Erol, 2013: 39).

KAYNAKÇA

Aktaş, K. (2015). Genel anlamda kariyer ve kariyer sorunları. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri, 1*(1), 26-36.

Arıkan, G. ve Çimen, E. (2021). *Beden eğitimi ve spor bilimi, Kariyer planlama.* İstanbul: Efeakademi Yayınları.

Ateş, S. S. (2016). Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin kariyer başlangıç tercihlerini etkileyen faktörler: havacılık alanında uygulama. *IBANESS Conference Series – Prilep*, 28-30 Ekim 2016, 153-162.

Aytaç, S. (1997). *Çalışma yaşamında kariyer: yönetimi, planlaması, geliştirilmesi, sorunları.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Bingöl, D. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.

Can, H., Akgün, A. ve Kavuncubaşı, S. (2001). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi* (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Can, H., Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2005). *İnsan kaynakları yönetimi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ersavaş, B., Acar, O. K. ve Kaplan, N. (2018). Career hard sleddıng in corporate career management: a comparison in the career path of the banking sector. *Innovation and Global Issues Congress IV*, 22-24 Kasım 2018, 1184-1199.

Eryiğit, S. (2000). Kariyer yönetimi. *Kamu-İş Dergisi, 6*(1), 1-26.

Gündüz, Y. (2013). Öğretmenlerin kariyer geliştirmelerinde müdürlerin liderlik rolünün incelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 32*(1), 469-491.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kariyer ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi (KAGİM), (2022). *Bireysel kariyer yönetimi*. https://kagim.ksu.edu.tr/depo/belgeler/bireysel%20kariyer%20y%C3%B6netimi_1811301212204292.pdf adresinden 10.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Karakuş, S. (2020). *Sağlık kurumlarında tükenmişlik, yetenek yönetimi ve çalışan performansı*. İstanbul: Hiperyayın.

Karatuzla, M. (2020). Türkiye'de kariyer planlama ve geliştirmeye dayalı hemşirelik araştırmalarının incelenmesi. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi, 4*(1), 8-13.

Kaygın, E. ve Zengin, Y. (2019). Kariyer temel kavramlar, yönetimi, güncel konular. Konya: Eğitim Yayınevi.

Kaynak, T., Adal, Z., Ataay, İ., Uyargil, C., Sadullah, Ö., Acar, A. C. ve Gönen Dündar, R. U. (1998). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

Kılıç, G. ve Öztürk, Y. (2009). Kariyer yönetimi: beş yıldızlı otellerde bir uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(*20), 45-60.

Kızıloğlu, M. (2019). Mesleğe yeni başlayan öğretim elemanlarının kariyer planlamasına yönelik bir araştırma: Pamukkale Üniversitesi örneği. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 4*(1), 119-134.

Müftüoğlu, Y. V. ve Erol, İ. (2013). Career concept and career choices for mining engineers. *Scientific Mining Journal, 52*(4), 37-43.

Öge, H. S. (2022). İnsan kaynakları yönetimi (10. Baskı). İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Özdemir, Y. ve Aras, M. (2015). Sosyal hizmetlerde kariyer yönetimi. Süleyman *Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı*, 107-121.

Öztürk, Y. E. (2014). Stratejik yönetim sürecinde kariyer yönetimi ve bir inceleme: Konya Çimento A.Ş. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 9*(1-2), 325-354.

Pelit, E. ve Çetin, A. (2022). İnsan kaynakları yönetimi işlevi olarak kariyer yönetimi ve sorunlar: Turizm işletmeleri örneğinde teorik bir inceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi, 13*(2), 28-54.

Pınarbaşı, F. ve Erdoğmuş, N. (2017). Zihin haritası yöntemi ile kariyerin anlamlandırılması: işletme öğrencilerine yönelik bir araştırma. *İş'te Davranış Dergisi, 2*(2), 11-37.

Savaş, A. T. (2005). Kariyer yönetiminde performans değerlendirme sisteminin rolü, İstanbul: Cantay Yayınları.

Şimşek, M. Ş. (1998). *Yönetim ve organizasyon.* Konya: Mikro Dizgi.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemici, T., Abdullah, S. (2004). *Kariyer yönetimi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Tunçer, P. (2012). Değişen insan kaynakları yönetimi anlayışında kariyer yönetimi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 31*(1), 203-233.

Üzüm, B. ve Şenol, L. (2021). Kariyer devreleri ve Albrect'in perspektifinden geriatrik liderlik: bir araştırma. *JOSHAS Journal, 7*(38), 473-482.

Varol, E. S. (2001). *Kariyer yönetimi, planlaması ve yeni gelişmeler.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Vural, M. ve Sağlam, N. (2019). Bankacılık sektöründe kariyer yönetimi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14*(55), 231-242.

Yıldız, Ç. ve Yanık, A. (2019). Sağlık yöneticilerinin kariyer planlama ve geliştirme uygulamalarına yönelik görüşleri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 5*(3), 302-314.

İnternet Kaynakları

https://www.bizimtoptan.com.tr/s/b-raise-yonetici-gelistirme-programi, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://kariyer.acibadem.com.tr/KariyerYonetimi, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://kariyer.memorial.com.tr/content/hhyyetistirmeprogrami/?locale=tr_TR&previewLink=true&referrerSave=false, Erişim Tarihi: 09.1.2023.

https://www.metro-tr.com/hakkimizda/metro-turkiyede-kariyer/genc-yetenekler-icin-kariyer, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://www.monopolegitim.com/kpss-a-rehberlik/, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://www.secretcv.com/kariyer-rehberi/roportajlar/yasar-holding-aykut-bora-yasar-oplulugu-yoneticilerini-kendi-icinden-yetistiriyor, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://www.yatirimim.com/haber-detay.php?Idd=265925, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://www.youthall.com/fr/FLO/magaza-yonetici-yetistirme-programi_20/, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

BÖLÜM 7

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞ DEĞERLEME VE PERFORMANS DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, insan kaynakları yönetiminde iş değerleme ve performans değerlendirme ile performans değerlendirme hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur.

7.1. İş Değerleme Kavramı

İş değerleme, işlerin bir başka işe göre örgüte kattığı değerini, önem derecesini ve zorluğunu tespit etmek üzere, yapısal ve sistemli şekilde mukayese edilmesini sağlayarak; çaba, beceri, sorumluluk ve çalışma koşulları gibi faktörlere dayanarak işler arasındaki değer farklılıklarını belirleyen bir karşılaştırma yöntemidir. İş değerleme sayesinde, yapılan işlerin önem sırası belirlenerek iş yapısı oluşturulur. İşlerle ilgili çeşitli bilgiler toplayarak bunları karşılaştıran ve bu sayede kullanıma uygun sıralama listeleri oluşturulmasını sağlayan iş değerleme, örgüt içi eşitliğin sağlanması açısından önem taşımanın yanı sıra örgütlerde farklı pozisyonlar için yapılandırılan ücret politikalarının da temelini oluşturmaktadır (Akıncı vd., 2015: 30).

İlk kez Amerika'da 1871 yılında kamu sektöründe uygulanan iş değerlemesi; 1930'lu yıllara gelindiğinde bugün hâlen kullanılan sıralama, sınıflama, puanlama ve faktör karşılaştırma olmak üzere dört temel yöntem ile geliştirilmiştir.İş değerlemesi, bir işletmedeki işlerin değer farklılıklarını tespit eden bir karşılaştırma yöntemidir (Dağdeviren vd., 2004: 89). İş değerlemesi yönteminde, çalışanın

KAYNAKÇA

Acar, A. C. (2007). *İşletmelerde ücret yapısının oluşturulması ve bir uygulama*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Akıncı, Z., Kasalak, M. A. ve Yurcu, G. (2015). Konaklama işletmelerinin iş değerleme süreçlerinde puanlama yönteminde hedef programlama tekniğinin kullanılması. *Journal of Tourism Theory and Research, 1*(1), 29-39.

Aktan, C. C. (2009). Performans yönetimi: organizasyonlarda performans değerlendirme ve ölçme. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 25-33.

Alkan, Y. (2001). Kriz döneminde performans ölçütleri. *Kaynak Dergisi,* (6). https://kaynakbaltas.com/dergiler/kriz-yonetimi-ve-liderlik/ adresinden 10.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Armstrong, M. (2006). *A handbook of human resource management practice.* London: Kogan Page Publishers.

Bakan, İ. ve Kelleroğlu, H. (2003). Performans değerlendirme: çalışanların performans değerlendirme uygulamalarından beklentileri konusunda bir alan çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 103-127.

Bayraktaroğlu, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.

Budak, G. (2016). *Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yöntemi.* İstanbul: Nobel Yayınları.

Camgöz, S. M. ve Alperten, İ. N. (2006). 360 derece performans değerlendirme ve geri bildirim: bir üniversite mediko-sosyal merkezi birim amirlerinin yönetsel yetkinliklerinin değerlendirilmesi üzerine pilot uygulama örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13*(2), 191-212.

Can, H., Akgün, A. ve Kavuncubaşı, S. (2001). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi* (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çetin, C., Dinç Elmalı, E. ve Arslan, M. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi* (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Dağdeviren, M., Akay, D. ve Kurt, M. (2004). İş değerlendirme, faktör derece puanlarının belirlenmesinde Hedef Puanlama Yönteminin Kullanılması. *Gazi Üniversitesi MMF Dergisi, 19*(1), 9-95.

Ekşi, G. (2022). 360 derece performans değerlendirme sistemi hakkında kavramsal bir inceleme. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi, 13*(36).

Elitaş, C. ve Ağca, V. (2006). Firmalarda çok boyutlu performans değerleme yaklaşımları: kavramsal bir çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 343-369.

Eraslan, E. ve Algün, O. (2005). İdeal performans değerlendirme formu tasarımında analitik hiyerarşi yöntemi yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 20*(1), 95-106.

Eraslan, E. ve Arıkan, A. (2004). Ücretlendirmede puanlama yöntemi, kıdem ve başarı değerlendirme: bir imalat işletmesinin iç üretim bölümünde uygulama. *Gazi Üniversitesi fMühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19*(2), 139-150.

Erbaşı, A. (2019). Performans değerlendirme hatalarının çalışanların işten ayrılma niyetleri ve yöneticilerine güvenleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15*(1), 223-240.

Ferecov, R. (2003). İnsan kaynakları yönetiminde performans değerleme yöntemleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (8), 1-20.

Gavcar, E., Bulut, Z. A. ve Engin, K. (2006). Konaklama işletmelerinde uygulanan performans değerleme sistemleri ve uygulama alanları (Muğla ili örneği). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13*(2), 31-45.

İplik, F. N. (2004). Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan personelin performans değerlendirme faaliyetleri: Çukurova bölgesi örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 15*(2), 195-205.

Kahya, E. (2006). Metal iş kolunda bir işletme için iş değerleme sistemi geliştirilmesi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi,* 17(4), 2-21.

Karasoy, H. A. (2014). Türk kamu yönetiminde performans yönetimine bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10*(22), 257-274.

Keklik, A. (2018). Performans değerlemede klasik ve modern yaklaşımlara kavramsal bir bakış. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(2), 65-82.

Keskin, U. (2017). Performans değerlendirme hatalarının Adler ekolü açısından incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi,* (9), 18-35.

Mercanlıoğlu, Ç. (2012). Örgütlerde performans yönetimi ile işgörenlerin motivasyonu arasındaki ilişki. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(1), 41-52.

Özdemir, N. (2021). Sağlık sektöründe insan kaynakları yönetiminde performans yönetimi ve personel verimliliği. *Journal of Organizational Psychology and Behavior, 2*(1), 28-36.

Özgen H., Azim, Ö. ve Yalçın, A. (2002). *İnsan kaynakları yönetimi* (1. Baskı). Ankara: Nobel Kitabevi.

Özmen, F. ve Üzmez, İ. T. (2007). Örgütsel etkililik açısından performans değerlendirme-iş ve eğitim örgütlerinde performans değerlendirme süreci. *Education Sciences, 2*(1), 15-30.

Pelit, E. ve Gökçe, F. (2019). İnsan kaynakları yönetimi işlevi olarak iş değerleme-ücret yönetimi süreci ve karşılaşılan sorunlar: turizm işletmeleri üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 3*(3): 369-382.

Purtaş, Ş., Taşlıyan, M. ve Güler B. (2019). İnsan kaynakları uygulamalarının örgüt iklimi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *3. Uluslararası Akademik Öğrenci Çalışmaları Kongresi,* 14-15 Kasım 2019, Ankara.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Senger, Ö. ve Albayrak, Ö. K. (2016). Gri ilişki analizi yöntemi ile personel değerlendirme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* (17), 235-258.

Şimşek, H. (2020). *360 derece performans değerleme sisteminin örgütsel bağlılığa etkisi*. Ankara: İksad Yayınevi.

Tınaz, P. (2005). *Çalışma yaşamından örnek olaylar* (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Tunçer, P. (2013). Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi, 88*(1), 87-108.

Uygur, A. ve Sümerli Sarıgül, S. (2015). 360 derece performans değerlendirme ve geri bildirim sistemi. *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi,* (33), 189-201.

Uysal, Ş. (2015). Performans yönetimi sisteminin tanımı, tarihçesi, amaç ve temel unsurlarına genel bir bakış. *Electronic Journal of Vocational Colleges (Ejovoc), 5*(2), 32-39.

Üzüm, B. ve Uçkun, S. (2018). Performans değerlendirme yöntemleri üzerine nitel bir araştırma: Kocaeli ili örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 254-275.

Yılmaz, F. ve Ünsar, S. (2007). Performans değerlendirme sistemi ve kullanım alanları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 35-57.

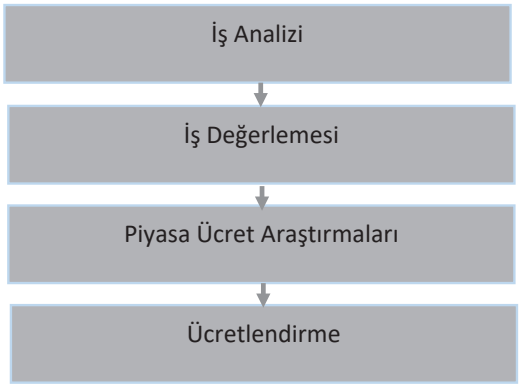
BÖLÜM 8

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ÜCRET YÖNETİMİ

Bu bölümde, insan kaynakları yönetiminde ücret ve ücret yönetimi hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur.

8.1. Ücret ve Ücret Yönetimi Kavramları

Türk Dil Kurumunca (2022) "iş gücünün karşılığı olan para veya mal" olarak tanımlanan ücret, bir başka deyişle işgörenlere emeklerinin karşılığı olarak verilen bir bedeldir. Ücretlendirme ise, direkt ve dolaylı ödüllerin eşit ve adilane şekilde bölüşümünü gerçekleştirmek üzere işgörenin katkılarının değerlendirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Yenipınar, 2005: 152). İş analiziyle başlayan ve ücretlemeyle son bulan ücretlendirme sürecinin aşamaları Şekil 8.1.'de yer almaktadır.

Şekil 8.1. Ücretleme Aşamaları

Kaynak: Sabuncuoğlu, 2000, 194.

KAYNAKÇA

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bayır, Ş. ve Harmancı, Y. (2021). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışan performansına etkisi: Kayseri'de bulunan özel hastanelerde bir araştırma. *Erciyes Akademi, 35*(4), 1689-1720.

Bayraktaroğlu, S. (2003). *İnsan kaynakları yönetimi* (1. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Bingöl, D. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (11. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Budak, G., Arpacı, S. Ç. ve Tolay, E. (2017). Performansa ve yetkinliğe dayalı ücret ve ödül yönetimi arasındaki bağlantılar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(4), 15-34.

Çetin, C., Dinç Elmalı, E. ve Arslan, M. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi* (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Dolgun, U. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi* (4. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.

Ertürk, M. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.

Göksu, N. ve Öz, B. (2008). Etkin ücret yönetiminin işletmeye sağlayacağı yararlar konusunda işgören algılamaları: bir alan çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (20), 419-436.

Gündoğdu, C., Karataş, Ö. ve Gacar, A. (2010). İnsan kaynaklarında kariyer planlama ve ücret yönetimi. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities, 5*(4), 608-615.

Karaçay, G. ve Özel, A. (2020). Örgütsel ödül mekanizmalarının çalışanların iş tatminleri ve işten ayrılma tutumları üzerindeki etkisi ile çalışan sesliliğinin aracı rolünün yetenekli ve diğer çalışanlar açısından incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(37), 119-138.

Özer, M. A., Sökmen, A., Akçakaya, M. ve Özaydın, M. M. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Özgen, H. ve Yalçın, A. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi stratejik bir yaklaşım* (4. Baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Pelit, E. ve Gökçe, F. (2019). İnsan kaynakları yönetimi işlevi olarak iş değerleme-ücret yönetimi süreci ve karşılaşılan sorunlar: *Turizm işletmeleri üzerine kavramsal bir değerlendirme. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 369-382.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sucu, M. (2020). Değişim yönetimi ile ücret ve ödüllendirme sistemi arasındaki ilişki: sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren yer hizmetleri işletmelerinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (57), 343-368.

Terzioğlu, A. (2019). İş hukukunda işverenin borcu olarak ücret. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(72), 1934-1952.

Tonus, H. Z. ve Paşaoğlu Baş, D. (2020). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. https://sozluk.gov.tr adresinden 10.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Uğur, A. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (4. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Uslu, Y. D. (2017). *Modern işletme.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Uyargil, C. vd., (2009). *İnsan kaynakları yönetimi* (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.

Ünsar, S. (2009). Yetkinliğe dayalı ücret yönetiminin genel bir değerlendirilmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10*(1), 43-56.

Yenipınar, U. (2005). Otel işletmelerinde ücretlendirme: İzmir ili 4-5 yıldızlı otel işletmelerinde bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(3), 148-176.

BÖLÜM 9

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ İLE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, insan kaynakları yönetiminde iş sağlığı ve güvenliği ile endüstri ilişkileri kavramlarının teorik çerçevesi çizilmiştir.

9.1. İş Sağlığı ve Güvenliği

Bu bölümde altında ve güvenliği kavramı, iş sağlığı ve güvenliğinin amacı ve önemi, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili temel kavramlar ve temel ilkeler hakkında çeşitli bilgilere yer verilmiştir.

9.1.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı

İnsanlık tarihi kadar eski olan sağlıklı ve güvenli çalışma ihtiyacının, sosyal bir ihtiyaç olarak kabul görmesi yakın zamanda gerçekleşmiştir (Balkır ve Balkır Gülen, 2021: 94). İş sağlığı ve güvenliği kavramı, çift anlamlı bir kavramdır. Bir işin yürütülmesinde iş ile işi yapan kişi ya da kişiler arasında uyumun sağlanmasının iş sağlığı kavramı, işgörenlerin yaptıkları işlere fiziksel ve zihinsel bakımdan uygunluğunu ve çalışma ortamının işgörenler üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasını ifade eden bir kavramdır (Harmancı vd., 2014 :335; Çiçek ve Öçal, 2016: 108-110). İş güvenliği kavramı ise, iş yerlerinde çalışma şartlarına ve işin yürütülmesine bağlı olarak meydana gelebilecek her türlü iş kazasından ve meslek hastalığından işgörenleri korumak ve verimli çalışma alanları oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen sistematik ve teknik çalışmaları ifade etmektedir (Kavi ve Koçak, 2011: 40; Olcay vd., 2021: 1077; Durak ve Şık, 2022: 201). Ancak

KAYNAKÇA

Alli, B. O. (2001). *Fundemantal principles of occupational health and safety* (2nd Edition). Geneva: ILO Organization Office.

Balkır, Z. G. (2012). İş sağlığı ve güvenliği hakkının korunması: işverenin iş sağlığı ve güvenliği organizasyonu. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 2*(1), 56-91.

Balkır, Z.G. ve Balkır Gülen, B. (2021). İş sağlığı ve güvenlığı hukukunda iş yerinde risk değerlendirmelerindeki toplumsal cinsiyet körlüğü. *4. Uluslararası Türk-Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi, 12-14 Kasım 2021,* 93-102.

Bayraktaroğlu, S., Aras, M. ve Atay, E. (2018). Çalışanlarda iş güvenliği ve iş kazası algısı: Mavi yakalılar üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(9), 1-15.

Bingöl, D. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (11. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Ceylan, H. (2011). Türkiye'deki iş kazalarının genel görünümü ve gelişmiş ülkelerle kıyaslanması. *International Journal of Engineering Research and Development, 3*(2), 18-24.

Çiçek, Ö. ve Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye'de iş sağliği ve iş güvenliğinin tarihsel gelişimi. *Hak iş uluslararası emek ve toplum dergisi, 5*(11), 106-129.

Demir, F. (2013). Sendikaların kuruluşu ve işleyişi. *Çalışma ve Toplum, 39*(4), 17-42.

Durak, U. ve Şık, A. (2022). İş sağlığı ve güvenliği eğitimi süreçlerinin eğitim teknolojisinin temel öğeleriyle betimlenmesi. *İş Sağlığı ve Güvenliği Akademi Dergisi (OHS ACADEMY), 5*(3), 198-207.

Gökçe A. (2021). Endüstri ilişkileri iklimi ve covid-19 pandemi sürecinin yansımaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 12*(2), 665-678.

Güler, M. A. ve Özdemir Güler, Z. (2017). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ülkelerinde sendika yoğunluğu-işsizlik ilişkisi. *İş ve Hayat, 3*(5), 9-29.

Güllü, G. (2022). Türkiye'de işçi sendikalarında toplu pazarlık stratejileri. *Akademik Hassasiyetler, 9*(18), 79-101.

Harmancı, F. M., Gözübenli, M. ve Dağlar, M. (2014). *Güvenlik sektöründe taktiksel yöneticilik. Güvenlik yönetiminde iş kazaları ve iş yerinde sağlık sorunları*. Ankara: Nobel Yayınevi.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012, 30 Haziran). *Resmi Gazete (Sayı: 28339).* Erişim adresi: https: //www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf adresinden 12.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Kavi, E. ve Koçak, O. (2011). Tersane çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili faaliyetleri algılama düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Yalova örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 37-50.

Okur, M. E. (2001) *İnsan kaynakları yönetiminin endüstri ilişkileri sisteminin gelişimi içinde artan önemi ve bir uygulama* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Olcay, Z. F., Ünkaya, G. ve Dursun, G. D. (2021). The effect of OHS costs on accident severity rate in the construction industry. *Business & Management Studies: An International Journal, 9*(3), 1076-1087.

Özer, M. A., Sökmen, A., Akçakaya, M. ve Özaydın, M. M. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Özgen, H. ve Yalçın, A. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi stratejik bir yaklaşım* (4. Baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Özkiraz, A. ve Talu, N. (2008). Sendikaların doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa ülkeleri karşılaştırması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 108-126.

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu. (2012, 7 Kasım). *Resmi Gazete (Sayı: 28460).* Erişim adresi: https: //www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf adresinden 12.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Serin, G. ve Çuhadar, M. (2015). İş güvenliği ve sağlığı yönetim sistemi. *Teknik Bilimler Dergisi, 5*(2), 44-59.

Sevinç, A. (2021). İş sağlığı ve güvenliği uzmanlık tezlerine ilişkin sistematik bir analiz (içerik analizi). *Turkish Business Journal, 2*(4), 27-43.

Sur, M. (2013). Uluslararası normlar ve 6356 sayılı Kanunun toplu iş sözleşmeleri ve grev hakkındaki hükümleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15*, 255-278.

Tekin, Ö. A. ve Tüfekçi, Ö. K. (2015). Turizm öğrencilerinin sendika algısı: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(1), 171-200.

Tozkoparan, G. ve Taşoğlu, J. (2011). İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ile ilgili işgörenlerin tutumlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30*(1), 181-209.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). *Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr/ adresinden 10.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Uçkan, B. ve Kağnıcıoğlu, D. (Ed.). (2004). *Endüstri ilişkileri.* (Yayın No: 1573). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, F. (2010a). Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği hizmetleri ve örgütlenmesi: sağlık ve güvenlik birimleri hakkında yönetmeliğin eleştirel bir değerlendirmesi. *Kamu-İş, 11*(2), 89-112.

Yılmaz, E. (2010b). Türkiye'de işçi sendikalarının siyasal ve sosyolojik özellikleri üzerinden tarihsel süreç içinde değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(1), 195-207.

Yüksel, H. (2014). Endüstri ilişkilerinde sosyal diyolog mekanizması olarak toplu sözleşme süreci ve önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(4), 103-125.

BÖLÜM 10

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE MOTİVASYON

Bu bölümde; motivasyon kavramı, motivasyon teorileri, motivasyon süreci, örgütlerde motivasyon araçları konuları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

10.1. Motivasyon Teorileri

Motivasyon, çalışanların belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kendi istekleri ile işe yönelmeleri olarak tanımlanabilir. İşgörenlerin, belirlenen amaçlar yönünde hareket etmesini sağlamak için en etkili yollardan biri, onların motive olmalarını sağlamaktır. Her bireyin farklı ihtiyaç, beklenti, amaç ve istekleri bulunmakta ve bu farklılıklar, bireylerin motive olmalarında da farklılıklar yaratmaktadır. Bu yüzden yöneticilerin öncelikle çalışanlarını tanıması ve onları nelerin motive edeceği hakkında fikir sahibi olması gerekir (Ulukan, 2018: 126). Bu bölümde, motivasyon teorileri alt başlıklar hâlinde incelenmektedir.

10.1.1. Motivasyon Kavramı

Geçmişten günümüze motivasyon gerek eğitim gerekse çalışma yaşamında sıklıkla araştırılan konulardan biridir. Çünkü bireyleri herhangi bir konuda harekete geçirmek, isteklendirmek bir işin başarılmasında ilk yapılması gerekendir. İşletmelerin amaçlarına ulaşması için çalışanlar kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirirler. Çalışanları işletmeye sunduğu hizmete yöneltme de motivasyon ile yakından ilişkilidir. Örneğin bir çalışan, yeterli eğitim ve tecrübeye sahip olmasına rağmen işini yapmak için harekete geçmiyorsa verimlilik ve başarıya ulaşılması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, M. (2020). Psiko-sosyal ve örgütsel-yönetsel motivasyon faktörlerinin iş tatminine etkisi: havayolu sektöründe bir araştırma. *İktisadi, İdari ve Siyasi Araştırmalar Dergisi, 5(13),* 2017-239.

Antalyalı, Ö. L & Bolat, Ö. (2017). Öğrenilmiş ihtiyaçlar bağlamında temel motivasyon kaynakları ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirlik ve geçerlilik analizi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17(1),* 83-114.

Aslan, M. & Doğan, S. (2020). Dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans etkileşimine kuramsal bir bakış. *SDÜ Vizyoner Dergisi*, *11(26),* 291-301.

Cüceloğlu, D. (2018). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetinkanat, C. (2000). *Örgütlerde güdülenme ve iş doyumu*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Efil, İ. (1998). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon.* Bursa: Vipaş A.Ş.

Erdoğan, B. & Üler, E. (2022). *Sağlık Kurumlarında Liderlik, Motivasyon ve Performans,* Ankara: İKSAD Yayınevi.

Eren, E. (2006). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Erenel, F. (2015). Yol-amaç liderlik stillerinin çalışma grubunun performansına etkisi: istanbul'daki kuyumculuk sektöründe bir araştırma. *Journal of Management, Marketing and Logisitics, 2*(4), 360-377.

Erhan, T., Çarıkçı, İ. H. & Alparslan, A. M. (2018). Akademisyenlerin başarı hedefleri üzerinde değerlerinin ve motivasyon kaynaklarının rolü. *Vizyoner Dergisi*, 21, 57-72.

Güney. S. (2020). *Davranış Bilimleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

İnce, C. & Gençay, C. (2017). İşgören motivasyonu sağlamada kullanılan araçlar: uludağ kış otellerinde bir araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, *2 (2),* 112-126.

Kaya, F. Ş., Yıldız, B. & Yıldız, H. (2013). Herzberg' in çift faktör kuramı açısından ilköğretim 1. kademe öğretmenlerinin motivasyon düzeylerinin değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* (39), 1-18.

Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayınları.

Küçük, F. (2007). Çalışanların işe güdülenmesinde Herzberg'in motivasyon-hijyen faktörlerinin önemi: belediye çalışanlarına yönelik bir uygulama. Finans, *Politik & Ekonomik Yorumlar,* 44 (511). 75-94.

Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: kuramsal çerçeve. *Uluslararası Yönetim Bilimleri Dergisi, 1 (2),* 86-115.

Madura, J. (2004). *Introduction to business.* (Third Edition), Thomson.

Memiş, K., Hoşgör, H., Boz, C., Gün, İ. & Hoşgör, D.G., (2015). İş yaşam kalitesi ve motivasyon ilişkisi: Metin Sabancı Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi Örneği. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5 (4),* 220-230.

Ölçer, F. (2005). Departmanlı mağazalarda motivasyon üzerine bir araştırma. *Erciyes Ünversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, 1-26.

Önen, L. & Tüzün, M. B. (2005). Motivasyon. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Önen, M. & Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Dergisi*, *5 (10),* 43-63.

Özer, P. S. & Topaloğlu, T. (2008). *Motivasyonda kapsam kuramları, liderlik ve motivasyon.* (Editör. C. Serinkan), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özkul, A. & Alparslan, A. (2019). Yaşam doyumunu artıran motivasyon kaynağı: düşünme-anlama ihtiyacı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *8 (4),* 3272-3288.

Öztürk, Z. & Dündar, H. (2003). Örgütsel motivasyon ve kamu çalışanlarını motive eden faktörler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *4(2),* 57-67.

Şimşek, M.Ş., Çelik, A. & Akdemirci, T. (2014). *Davranış bilimleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Tağ, M.N. & Çetinkaya, B. (2019). Öznel iyi oluş hali, başkasına güven ve iş motivasyonu arasındaki ilişki: beklenti teorisi çerçevesinde çok düzeyli analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *15 (3).* 858-888.

Taşdemir, S. (2013). *Motivasyon kavramına genel bir bakış, motivasyon araçları ve bilgi teknolojileri ve iletişim kurumu ölçeğinde bir model önerisi,* [Bilgi Teknolojileri Kurumu Uzmanlık Tezi], Ankara.

Tekin, G. & Görgülü, B. (2018). Clayton Alderfer'in ERG Teorisi ve çalışanları iş tatmini. *Social Sciences Studies Journal, 4 (17),* 1559-1566.

Tengilimoğlu, D., Atilla, A. & Bektaş, M. (2014). *İşletme yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Tevfik, T. A. & Özek, S. (2015). *İşletmeye giriş.* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Thomas, J. L., Dickson, M. W., & Bliese, P. D. (2001). Values predicting leader performance in the u.s. army reserve officer training corps assessment center: evidence for a personality mediated model. *The Leadership Quarterly, 12 (2),* 181-196.

Tuncer, D., Ayhan, D.Y. & Varoğlu, D. (2016). *Genel işletmecilik bilgileri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Tuncer, P. (2013). Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi,* 88 (Mart), 87-108.

Ulukan, C. (2018). İşletmelerde yönetim. (5.Ünite). Ürper, Y., Ağlargöz, O., Tokgöz, N., Paşaoğlu, D., Ulukan, C., Hall, E. E., Tonus, Z., & Önce, S. (2012). *Genel işletme*. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Yüksel Ö, (1997). Örgüt kuramlarındaki gelişmelerin insan kaynakları yönetimine etkileri. *AİD,* 30(2).

İnternet Kaynakları

https://worldofwork.io/2019/02/alderfers-erg-theory-of-motivation/, Erişim Tarihi: 27.11.2022.

https://expertprogrammanagement.com/2018/10/erg-theory-of-motivation/, Erişim tarihi: 27.11.2022.

https://www.koc.com.tr/kocta-hayat/koclu-olmak/takdir-ve-odullendirme, Erişim tarihi: 12.01.2023.

https://www.m3.com.tr/ikea-ritm-motivasyon-atolyesi/ , Erişim tarihi: 12.01.2023.

BÖLÜM 11

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME

Bu bölümde; insan kaynakları yönetiminde personel güçlendirme kavramı ve temel kavramları, personel güçlendirmenin örgütler ve işgörenler açısından önemi, temel unsurları ile nedenleri ve faydaları hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur.

11.1. Personel Güçlendirme Kavramı

Personel güçlendirme; dayanışma, paylaşma, yetiştirme ve ekip çalışması yoluyla kişilerin haklarını koruma, geliştirme ve bir seçim yapma süreci olarak açıklanabilir. Güçlendirme, işgörenlerin motivasyonlarını, bilgi ve becerilerine olan güvenlerini arttıran, inisiyatif kullanma isteklerini tetikleyen, olayları kontrol altında tutabileceklerine inandıkları ve organizasyonun hedefleri çerçevesinde anlamlı ve doyurucu işleri yapmalarını sağlayan uygulamalar ve koşulları kapsayan bir kavramdır. Başarılı yöneticiler, işgörenleri güçlendirmenin alternatif yollarını incelemektedirler. Bireyler, öz güvenleri arttığında, daha hevesli şekilde karar almaktadırlar. İşgörenlere aktarılan güç ne kadar fazlaysa örgütün başarısı da o oranda artmaktadır. Güçlendirme sayesinde karar verme yetkisinin alt kademe işgörenlere kadar aktarılması, örgütün daha esnek ve hızlı bir şekilde hareket edebilmesine imkân sağlamakta; bu da değişen çevresel koşullar içerisinde pazara daha hızlı ayak uydurabilme ve müşterilerin gereksinimlerine daha kısa sürede cevap verebilme yeteneğine hizmet etmektedir. Dolayısıyla personel güçlendirme için örgütün amaçları doğrultusunda müşteri memnuniyetini sağlamak ve iş süreçlerini geliştirmek amacıyla sorumluluk almaya istekli, örgütsel

KAYNAKÇA

Akan, B. B., Ünsar, A. S. ve Oğuzhan, A. (2017). *Personel güçlendirme ve örgütsel öğrenmenin örgütsel yaratıcılığa etkisi: konu ile ilgili bir araştırma*. Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın.

Akçakaya, M. (2010). Örgütlerde uygulanan personel güçlendirme yöntemleri: Türk kamu yönetiminde personel güçlendirme. *Karadeniz Araştırmaları,* (25), 145-174.

Biçer, M. (2021). Lider-üye etkileşimi ve yenilikçi davranış ilişkisinde personel güçlendirmenin aracılık etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(1), 330-342.

Bolat, T. (2003). Personeli güçlendirme: davranışsal ve bilişsel boyutta incelenmesi ve benzer yönetim kavramları ile karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(3-4), 199-219.

Doğan, S. (2003). *Personel güçlendirme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Doğan, S. (2006). Büyük ölçekli işletmelerde insan kaynakları yöneticilerinin güçlendirilmiş bir iş çevresi yaratmaya ne kadar istekli ve hazır olduklarının tespitine ilişkin bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(2), 165-189.

Gürbüz, G., Kumkale, İ. ve Oğuzhan, A. (2013). Bankacılık sektöründe personel güçlendirme uygulamalarının örgütsel bağlılığa etkisi: Trakya Bölgesi bankalarında araştırma. *International Conference on Eurasian Economies, 17-18 Kasım 2013,* St. Petersburg, Rusya.

Gürsoy, H. ve Aydemir, İ. (2017). Personel güçlendirmenin kurumsal bağlılığa etkisi: güvenlikten sorumlu bir kamu kurumunda araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 95-119.

Harmancı, F. M., Gözübenli, M. ve Dağlar, M. (2015*). Güvenlik sektöründe taktiksel yöneticilik.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karakaş, A. (2014). İşletmelerde personeli güçlü kılma yollarından personel güçlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (11), 79-105.

Kerse, G. ve Karabey, C. N. (2014). Personel güçlendirme ile bireyin yaratıcılık algısı arasındaki ilişki: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,* (29), 22-41.

Kılınç, E. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde personel güçlendirmenin algılanan performans üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Verimlilik Dergisi,* (4), 241-257.

Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Lee, M. ve Koh, J. (2001). Is empowerment really a new concept?. *International Journal of Human Resource Management, 12*(4), 684-695.

Mete, M., Zincirkıran, M., Tiftik, H., Yalçınsoy, A. ve Pekcan, A. (2015). Personel güçlendirme, örgütsel bağlılık ve iş memnuniyeti ilişkisinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi: turizm sektöründe bir araştırma. *Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(12), 137-156.

Orçanlı, K. (2019). Örgütsel yalnızlık ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide iş zenginleştirmenin aracılık etkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(2), 595-624.

Özer, E. ve Özdoğan, O. N. (2019). Personel güçlendirmenin işgörenlerin iş performansına etkisi: Afyonkarahisar örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 1205-1224.

Parlar, H. (2012). Özel okullarda, özel okul sahiplerinin ve üst düzey yöneticilerinin güçlendirilmiş bir iş çevresi yaratmaya ne kadar istekli ve hazır olduklarının tespitine ilişkin bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(21), 127-146.

Saray, H., Patache, L. ve Ceran, M. B. (2017). Effects of employee empowerment as a part of innovation management. *Economics, Management and Financial Markets, 12*(2), 88-96.

Sever, E. ve Paksoy, M. (2019). Personel güçlendirmenin iş yaşamında yalnızlık üzerindeki etkisinde kişilik özelliklerinin aracılık rolü. *OPUS International Journal of Society Researches, 12*(18), 373-409.

Sökmen, A. (2013). *Örgütsel davranış*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Türk, O. (2021). *Yönetim persfektifinden turizm işletmelerinde personel güçlendirme. İşletme, ekonomi ve siyaset bağlamında yönetim* (Eds.: Tekin, Z. ve Kıran, A.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Uzunbacak, H. H. (2014). *Güvenlik yönetiminde personel güçlendirme*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Wilkinson, A. (1998). Empowerment: theory and practice. *Personnel Review, 27*(1), 40-56.

Yatkın, A. (2009). Kamu yönetiminde bireysel performans ve örgütsel verimlilik aracı olarak personel güçlendirme. *Social Sciences, 4*(2), 128-141.

Yıldız, A. ve Kaya, S. (2017). İşletmelerde rekabet avantajı sağlama aracı olarak personel güçlendirme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 17*(1), 1-21.

BÖLÜM 12

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ETİK

Her alanda olduğu gibi örgütlerin insan kaynakları bölümlerinde de çalışanlara rehberlik eden, onlara neyin doğru, neyin yanlış olduğunu gösteren etik kodlar bulunur. Meslek örgütleri tarafından oluşturulan bu kodlar, evrensel nitelik taşımaktadır. Bu bölümde; etik kavramı, etik türleri, etik dışı davranışlar gibi konular, insan kaynakları yönetimi açısından ele alınmaktadır.

12.1. Etik ve Ahlak Kavramı

Etik kavramının kökeni, Yunanca *ethos-ethikos* kelimesinden türetilmiştir. Etik; ahlak sistemi, gelenek görenek, karakter, insan davranışı, prensip anlamındadır (Ülgen ve Mirze, 2004: 440). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Etik, insanın kendi şahsına ve çevrelerindeki insanlara karşı iyi davranması, genel ifade ile iyiliğe varılmasında, bireyin şahsen uymaya zorunlu hissettiği manevi ve ruhsal görevler ve bunlara dair kurallar bütünüdür (Özgen, 1994: 44).

Etik alınan kararların gerekçesini ve kararların hangi kriterlere göre alındığını bilmeye de yardımcı olur. Bu doğrultuda etik, bilinçli olarak yapılan, kişinin sorumlu tutulabileceği insan davranışlarının, kısaca konusu insan eylemleri olan bir araştırma alanıdır (Tıngöy, 2009: 136).

Pieper'e (2012: 17) göre etiğin temel amacı, ahlaki eylemin insanın isteğe bağlı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği keyfî bir eylem olmadığını, insan olarak var-

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve ahlak felsefesine giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 1 (1)*, 38-59.

Atacan, T. ve Genç, K. Y. (2020). *İş etiği.* Ankara: Astana Yayınları

Atmaca, K. (2010). İnsan kaynakları yönetimi ve etik. *Sayıştay Dergisi*, *26*, 63-76.

Benligiray, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.

Bozkurt, S. ve Doğan, A. (2013). İş değerleri ile iş etiği arasındaki ilişkinin incelenmesi: kamu ve özel sektör çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Business and Economics Research Journal, 4 (4),* 71-86.

Büte, M. (2011). Algılanan örgüt ikliminin etik olmayan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(2),* 103-122.

Dağdelen, İ. (2005). *Yönetsel etik.* Mevzuat Dergisi, *8 (90).*

DeCenzo, D.A. vd. (2019). *İnsan* kaynakları yönetiminin temelleri. (Çev. C. Çetin ve M. L. Arslan) Ankara: Nobel Yayınları.

Ferrel, O. C., Fraedrich, J. & Ferrell, L. (2005). *Business ethics.* (6. Edition), Boston NewYork: Houghton Mifflin Company.

Frederic, W. C., Davis, K. Ve Post, J. E. (1988*). Business and society: corporate strategy, public policy, ethics*. NewYork: McGraw Hill Publishing Company.

Gül, D. & Gökçe, Ö. (2008). Örgütsel etik ve bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13 (1),* 377-389.

Kırel, Ç. (2000), Örgütlerde etik davranışlar, yönetimi ve bir uygulama çalışması. *Anadolu Üniversitesi Yayınları, 168,* 4-16.

Kırel, Ç. (2012). Örgütlerde Etik Kavramının Önemi (5.Ünite), Torlak, Ö., Arslan, M., Kök, S. B., Dalyan, F., Kırel, Ç., Erdemir, E., Özdemir, Ş., Yaman, F. *İşletmelerde sosyal sorumluluk ve etik.* Eskişehir: AÖF Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve Etikler. *Türkiye mühendislik haberleri*, *423 (1),* 7-9. Erişim Adresi: http://ww4.ticaret.edu.tr/icm/wp-content/uploads/sites/121/2020/03/Etik-ve-Etikler.pdf, Erişim tarihi: 03.12.2022.

Mahmutoğlu, A. (2022). Etik ve ahlak; benzerlikler, farklılıklar ilişkiler. *Türk İdaresi Dergisi,* Erişim Adresi: https://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/abdulkadirmahmutogluetikveahlak-benzerliklerfarkliliklar.pdf, Erişim tarihi: 03.12.2022.

Özgen, M. İ. (1994). *Basın meslek etiği ve yasalar*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özgener, Ş. (2002). İmalat sanayi işletmelerindeki kamu ve özel sektör yöneticilerinin iş ahlâkına ilişkin tutumları. *Amme İdaresi Dergisi*, *35 (1),* 175-199.

Pekkan, N. Ü. A. & Çavuş, M. F. (2014). İnsan kaynakları yönetiminde etik, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1)*, 542-548.

Pelit, E. & Güçer, E. (2007). İşletme yöneticilerinin çalışanlara karşı davranışlarının iş etiği kapsamında değerlendirilmesine ilişkin bir araştırma, *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, *Bahar,* 32-49.

Pieper, A. (2012). *Etiğe giriş*. (Çev: V. Atayman, G. Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rachman, D.J., Garfunkel, S., Mescon, M. H. & Bovee, C.L. (1996). *Businness today* (8.Edition), McGraw Hill Inc.

Saylı, H. & Kızıldağ, D. (2007). Yönetsel etik ve yönetsel etiğin oluşmasında insan kaynakları yönetiminin rolünü belirlemeye yönelik bir analiz, *Sosyal Bilimler Dergisi*, *9 (1),* 231-251.

Tıngöy, Ö. (2009). *Bilişim çağında etik*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası (TMMOB); *Etik, ahlak ve mesleki değerler*. https://www.emo.org.tr/ekler/4affa4f6b27df04_ek.pdf, Erişim Tarihi: 02.12.2022.

Tonus, Z. ve Oruç, İ. (2012). İnsan kaynakları yönetiminde etik dışı davranışlar ve yönetimi: bir işletmenin personel yönetmeliği içerik analizi. *İş Ahlakı Dergisi, 5 (10),* 149-181.

Tokgöz, N. (2012). Etik ve Sosyal Sorumluluk. (3.Ünite). Ürper, Y., Ağlargöz, O., Tokgöz, N., Paşaoğlu, D., Ulukan, C., Hall, E. E., Tonus, Z., & Önce, S. (2012). *Genel işletme*. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Yıldız, G. (2010). Muhasebe mesleğinde meslek etiği ve Kayseri il merkezinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 36, 155-178.

Yıldız, N. (2012). Etik ile ahlak ayırımı. *Felsefe Arkivi*, (35), 23-36.

Yılmazer, A. ve Çevik, H. (2011). Yöneticilerin iş etiği yaklaşımlarının incelenmesi: bir organize sanayi bölgesi'nde uygulama. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 9 (2),*165-189.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). *Örgütsel davranış,* Bursa: Dora Basım-Yayın.

İnternet Kaynakları

https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/naci.kurgan/107552/07.%20Bilim%20Eti%C4%9Finin%20Temel%20Kurallar%C4%B1.pdf Kurgan, N. (2007) Erişim Tarihi: 27.02.2023.

https://www.arcelikglobal.com/media/5511/1_global-is-etigi-ilkeleri_.pdf, Erişim Tarihi: 31.01.2023.

https://www.sabanci.com/tr/calisma-prensipleri/is-etigi-kurallari, Erişim Tarihi: 31.01.2023.

BÖLÜM 13

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE DIŞ KAYNAK KULLANIMI

13.1. Dış Kaynak Kullanımı

Bu bölümde; dış kaynak kullanımı kavramı, dış kaynaklardan yararlanma nedenleri, faydaları, sakıncaları, dış kaynak kullanım süreci, İKY fonksiyonlarında dış kaynak kullanımı ile alternatif hizmet sunum kanalları hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur.

13.1.1. Dış Kaynak Kullanımı Kavramı

Örgütlerin, amaçlarına ulaşabilmeleri için aldıkları önemli kararları hayata geçirebilmeleri gereklidir. Yönetim sürecinde bu önemli kararlardan biri de dış kaynak kullanımı (outsourcing), örgütlerin önceden iç yapılarında ürettikleri bir mal veya hizmeti artık üretmeme kararı verip bu kapsamda birtakım faaliyetlerini bir sözleşme kapsamında ilgili insan kaynağıyla beraber bu konuda uzmanlaşmış olan tedarikçi işletme veya işletmelere devretmesi uygulamasıdır. Örgütlerdeki dış kaynak kullanımı uygulamalarına örnek olarak yemek, temizlik, ulaştırma gibi yardımcı hizmetlerin yanı sıra hukuk, güvenlik, reklam, insan kaynakları, finans, muhasebe, veri işlemleri, Ar-Ge ve büro hizmeteri gibi pazarda rekabet üstünlüğü sağlayabilecek stratejik öneme sahip faaliyetler de verilebilir. Dış kaynak kullanımı sayesinde örgütler, uzman firmalar aracılığıyla hem kaliteyi arttırabilmekte hem de asıl işlerine odaklanarak verimliliklerini azami seviyelere taşıyabilmekte ayrıca zaman ve maliyet açısından da tasarruf sağlayabilmektedir (Tetik ve Ören, 2007: 75-76; Deran vd., 2014: 49; Söyler ve Kurtuldu Zekioğlu,

KAYNAKÇA

Akyıldız, M. (2004). Lojistik dış kaynak kullanımını etkileyen faktörler. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 75-92.

Ateş, M. F. (2004). *İnsan kaynakları fonksiyonlarında dış kaynak kullanımının başarısına ortaklık kalitesinin etkisi* [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bakan, İ., Fettahlıoğlu, H. S. ve Eyitmiş, A. M. (2012). Türkiye'de dış kaynak kullanımında tedarikçi seçim kriterleri ve sözleşme şartlarında dikkat edilmesi gereken hususlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(2), 141-161.

Çakır, E. ve Can, M. (2019). Best-worst yöntemine dayalı ARAS yöntemi ile dış kaynak kullanım tercihinin belirlenmesi: turizm sektöründe bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(3), 1273-1300.

Çatı, K., Çömlekçi, İ. ve Zengin, E. (2015). Dış kaynak kullanımının işletme finansal performansına etkisi: Düzce ili imalat sanayisinde kobi yöneticileri üzerinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17*(28), 56-67.

Çil Koçyiğit, S., Kadı, Z. ve Sorucuoğlu, A. (2019). Sağlık Bakanlığı hastanelerinin dış kaynaktan yararlanma durum analizi: Ankara ili örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22*(2), 325-344.

Dalay, İ., Coşkun, R. ve Altunışık, R. (2002). *Stratejik boyutuyla modern yönetim yaklaşımları.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.

Deran, A., Arslan, S. ve Köksal, A. G. (2014). *İşletmelerde lojistik maliyetlerin hesaplanması.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Dereli, B. (2003). İnan kaynakları yönetiminde dış kaynaklardan yararlanma (outsourcing). *İstanbul Ticaret Odası Dergisi, 2*(4), 119-127.

Ecerkale, K. ve Kovancı, A. (2005). İnsan kaynaklarında dış kaynak kullanımı. *Journal of Aeronautics and Space Technologies, 2*(2), 69-75.

Gül, H. (2005). Dış kaynak kullanma medenleri ve taşıdığı riskler: imalat sanayiinde bir uygulama. *Journal of Management and Economics Research, 3*(4), 157-184.

Güler, M. (2019). Dış kaynak kullanımı kapsamında istihdam edilen çalışanların kariyer ve yetenek yönetime dair bir alan araştırması. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics,* (31), 29–52.

Hassanain, M. A. ve Al-Sadi, S. (2005). A Framework model for outsourcing asset management services. *Facilities, 23*(1/2), 73-81.

Karahan, A. (2009). Dış kaynak kullanımının verimlilik üzerine etkisi (hastane yöneticileri üzerine bir araştırma). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(21), 185-199.

Koçer, S. (2014). Türkiye'de özel televizyon kuruluşlarında dış kaynak kullanımı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2*(3), 34-61.

Lankford, W. M. ve Parsa, F. (1999). Outsourcing: a primer. *Management Desicion, 37*(4), 310–316.

Ofluoğlu, G. (2020) *Sosyal bilimlerde güncel konular ve multi-disipliner yaklaşımlar.* Ankara: İKSAD Uluslararası Yayınevi.

Oktay, E. (2006). *Stratejik yönetim sürecinde performans geliştirmenin bir aracı olarak dış kaynak kullanımı: imalat sanayinde bir uygulama* [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okumuş, F. ve İsfendiyaroğlu, H. (2002). İşletmelerde mal ve hizmetlerin dış kaynaklardan temin edilmesinin (outsourcing) fayda ve sakıncaları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16*(3-4), 229-244.

Ölçer, F. (2006). *Dış kaynaklardan yararlanma.* Adana: Nobel Yayınevi.

Özbay, T. (2004). *İşletme yönetiminde yeni eğilimler dizisi: sorularla dış kaynak kullanımı* (Yayın No: 27). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Öztürk, Y. E. ve Özata, M. (2010). *Hastanelerde dış kaynak kullanımı.* Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Söyler, S. ve Kurtuldu Zekioğlu, A. (2017). Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımı: bir alan araştırması. *Sağlık Yönetimi Dergisi, 1*(1), 11-20.

Şeker, A. (2018). Lojistik yönetiminde dış kaynak kullanımı ve entegre lojistik: Türkiye'nin entegre lojistikte genel durumunun irdelenmesi ve geleceğine bakış. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR), 5*(29), 3748-3766.

Şen, L. M., Taşarer, E., ve Çullu, T. (2021). Sapanca'da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinin Dış Kaynak Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *Tourism and Recreation, 3*(1), 26-33.

Tanyeri, M. ve Fırat, A. (2005). Rekabet değişkeni olarak dış kaynak kullanımı (outsourcing). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(3), 268-279.

Tetik, N. ve Ören, V. E. (2007). Dış kaynak kullanımı (outsourcing): Antalya yöresindeki 5 yıldızlı otellerde bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (34), 74-86.

Tuncer, M. (2022). *İşletme biliminde muhasebe, pazarlama ve organizasyon konuları* (Ed.: Karabulut, Ş.). Stratejik yönetim anlayışı bağlamında dış kaynak kullanımı ve işletmelere etkiler. Bursa: Ekin Yayınevi.

Turan, A. (2011). Gerçek–mantık değerlendirmesi: temel yeteneğin dinamik becerilerle, dış kaynaklardan yararlanmanın model ortaklığıyla olan paradigma değişimi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 35-46.

Zorlu, Ö., Avan, A. ve Baytok, A. (2016). Otel işletmelerinde dış kaynak kullanımının tercih edilmemesi: termal oteller üzerine bir araştırma. *Turizm Akademik Dergisi, 3*(2), 55-65.

İnternet Kaynakları

http://asym.ankara.edu.tr/2023-sinav-takvimi/, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

https://www.halkbank.com.tr/content/dam/alkbank/tr/dokumanlar/bizden-haberler/duyurular/servis-gorevlisi.pdf, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

https://www.kliksoft.net/portfolio-item/kirklareliuniversitesi/#toggle-id-2, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

BÖLÜM 14

DİJİTAL DÖNÜŞÜM, ENDÜSTRİ 4.0 VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE BİLGİ SİSTEMLERİ

Dijital dönüşüm ve bilgi sistemleri kavramlarının ışığında bu bölümde; dijital dönüşüm, bilgi çağı, Endüstri 4.0 ve tarihsel gelişim süreci, Endüstri 4.0'ın beklenen etkileri, insan kaynakları yönetimine etkileri ve dijital göçebeler ile bilgi sistemleri, insan kaynaklarında bilgi sistemleri, önemi, amacı, faydalı ve olumsuz yönleri, oluşturulma aşamaları ve kullanımı ile ilgili açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir.

14.1. Dijital Dönüşüm ve Endüstri 4.0

14.1.1. Dijital Dönüşüm Kavramı

Son yıllarda dijital dönüşüm, dijitalizasyon, bilgi çağı, bilişim teknolojileri gibi kavramlar pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır. Dijital kelimesi, Latince parmak anlamına gelen *digitus* kelimesinden türetilmiştir ve bilgi sistemlerinin temelini oluşturan sayısallaştırmayı ifade etmektedir. İşletmeler açısından dijital dönüşüm süreci, dijital verilerin yönetildiği bilgisayarların kullanılmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. İşletmelerde dijitalleşme bilgisayar yazılım sistemlerinin kullanılması ve zaman içinde iş süreçlerinin otomasyonu olarak kendini göstermiştir. Sonrasında internet teknolojilerinin gelişmesi ile dijital teknolojilerin desteği işletmelerin iş modellerinde değişimler meydana getirmeye başlamıştır. Dijital teknolojilerin bu hızlı ilerleyişi ile Endüstri 4.0 olarak da ifade edilen dördüncü sanayi devrimi yaşanmaya başlanmış ve işletmelerdeki dijitalleşme süreci, işletmelerin tüm iş modellerini, iş süreçlerini ve örgütsel yapılarını da etkilediği

KAYNAKÇA

Ağca, V. ve Menteşe, A. (2013). Bir kurumsal kaynak planlama modülü olarak insan kaynakları bilgi sisteminin İKY ve işletme performansı üzerindeki etkisi: bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 37*, 227-244.

Aksoy, A. (2016). Geleneksel devletten modern devlete: sanayi devrimi ve kamu yönetimi düşüncesinde değişim. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2*(3), 31-37.

Aksu, H. (2018). *Dijital dönüşüm yolculuk rehberi.* İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık A.Ş.

Aldemir, M. C., Ataol, A. ve Budak, G. (2001). *İnsan kaynakları yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları.

Alpaslan, S. ve Kutanis, R. (2007). Sanayi ve bilgi toplumu yönetim metoforlarının karşılaştırılması. *Akademik İncelemeler Dergisi, 2*(2), 49-71.

Anca, Ş. (2016). *New challenges for human resource management in Romanian based organizations* [Doktora tezi]. Sibiu of University.

Asiltürk, (2018). İnsan kaynakları yönetiminin geleceği: İK 4.0. *Journal of Awareness, 3*(Special), 527-544.

Atik, H. ve Ünlü, F. (2019). Endüstri 4.0'a dönüşüm süreci: Avrupa Birliği ülkelerinin performansı üzerine ampirik bir analiz. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 27*(1), 145-168.

Aydın, E. ve Öktem, M. K. (2009). Türk kamu yönetiminde insan kaynakları bilgi sistemi üzerine. *Sosyoekonomi, 9*(9), 123-146.

Bal, M., Mal, Y. ve Bozkurt, S. (2019). İnsan kaynakları yönetiminde etkin bir işe alım süreci için yapay zekâ yöntemlerinin kullanımı. *3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi*, Muğla, Turkey.

Bayraktaroğlu, S. (2003). *İnsan kaynakları yönetimi.* Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Bedük, A. (2002). Bilgi çağı, örgütlerde bilgini önemi ve bilgi teknolojilerinin örgütlere sundukları değişim ve olanaklar. *Kocaeli: 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı.*

Berktaş, S. & Oraklıbel, R.D. (2021). Sanayi devrimi ile gelen değişim: iş bölümü ve yabancılaşma. *Altas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi,* 5 (6), 1- 10.

Bingöl, D. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.

Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Kaban, A. L., Taşçı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 35-63.

Calp, M. H. ve Doğan, A. (2019). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm. *UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı*, 387-400.

Chevtaeva, E. ve Guillet, B. D. (2021). Digital nomads' lifestyles and coworkation. *Journal of Destination Marketing&Management,* 21, 100633.

Çiçekdağı, H. İ. (2020). *Bilgi teknolojileri kullanımının afet yönetim performansına etkisi: afet yönetimi karar destek sistemi kullanıcı araştırması* [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiftçioğlu, B. A., Mutlu, M. ve Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve insan kaynakları yönetimimin ilişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, BANÜSAD*, *2*(1), 31-53.

Çiftyıldız, K. (2015). *İnsan kaynakları bilgi sistemlerinin iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisi: Doğu Marmara ISO 500 firma örneği* [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Çiftyıldız, K., İslamoğlu, E. ve Özdemir, Y. (2017). İnsan kaynakları bilgi sistemlerinin iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisi üzerine bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 12*(2), 99-122.

Doğan, A. (2011). Elektronik insan kaynakları yönetimi ve fonksiyonları. *İnternet Uygulamaları ve Yönetim Dergisi, 2*(2), 51-80.

Dorel, D. ve Bradic-Martinovic, A. (2011). *The role of information systems in human resource management*. Serbia: Institue of Economic Sciences.

Ersöz, O. Ö. ve Ersöz, S. (2015). *İşletmelerde bilgi sistemi uygulamalı örneklerle* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gabaçlı, N. ve Uzunöz, M. (2017). IV. Sanayi devrimi: Endüstri 4.0 ve otomotiv sektörü. 3. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi*, Bildiriler Kitabı Cilt 2, Ekonomik Araştırmalar.

Gerçel, H. F. (2017). *Endüstri 4.0 ve tarihsel gelişimi*. https://www.etonet.org.tr/bolgesel-ve-sektorel-analizler-116.php adresinden 12.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Geylan, R., Taşçı, D., Tonus, H. Z., Benligiray, S., Oktal, Ö. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi*. Edi. R. Geyran, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

İşler, H. (2018). 4. Sanayi devriminin (Endüstri 4.0) dinamikleri ve olası sonuçları. *Apelasyon,* 52.

Kalkan, F., Dağlı, E., Çilek, A. ve Yavuz, İ. (2013). İnsan kaynakları yönetiminde bilgi sistemleri ve e-uygulamalar. *8. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, 7-9 Kasım 2013, İstanbul, 198-200.

Kapse, A. S., Patil, V. S. ve Patil, N. V. (2012). E-recruitment. *International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT), 1*(4), 82-86.

Karcıoğlu, F. ve Öztürk, Ü. (2009). İşletmelerde performans değerleme ile insan kaynakları bilgi sistemleri (İKBS) arasındaki ilişkisi-İstanbul ilinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(1), 343-366.

Kaynak, T., Adal, Z., Ataay, İ., Uyargil, C., Sadullah, Ö., Acar, A. C., Özçelik, O., Dündar, G. ve Uluhan, R. (1998). *İnsan kaynakları yönetimi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Vakfı Yayınları.

Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryoları- kavramsal bir model önerisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(74), 997-1019.

Koca, G. ve Eğilmez, Ö. (2021). *Dijital dönüşüm ve işletmecilik*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Koştı, G. (2020). Sanayi 4.0 ve teknoloji bileşenleri. *Journal of Business, Innovation and Govarnance, 3*(3), 131-144.

Kovach, K. A., Hughes, A. A., Fagan, P. ve Maggitti, P. G. (2002). Administrative and strategic advantages of HRIS. *Employment Relations Today*, *29*(2), 43-48.

Odyakmaz, N. (2004). Bilgi teknolojileri, küreselleşme ve kalkınma. *Dış Ticaret Dergisi,* (18), 96-113.

Oktay, K. ve Mızrak, M. (2016). Üretim işletmelerinde insan kaynakları bilgi sistemlerinin değerlendirilmesine ilişkin bir örnek olay. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 11*(1), 57-70.

Öksüz, B. (2011). E-işe alım sürecinde kurumsal web sitelerinin kullanımı ve konu üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 7*(14), 267-284.

Özden, M. C. (2003). *İnsan kaynakları yönetiminin geleceği* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, O. (2017). *Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları.* İstanbul: Pusula Teknoloji ve Yayıncılık.

Özışık, T. ve Erdil, Ş. B. (2002). Endüstri 4.0 teknolojilerinin işgücü ve işin geleceğine etkileri. *Journal of Life Economic, 9*(2), 81-96.

Parlakkaya, R. ve Tekin, A. (2002). Tümlesik bilgi sistemleri ve muhasebe bilgi sistemi. *1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 10-11 Mayıs 2002, İzmir.

Petekçi, A.R. (2021). Endüstri 4.0: Fırsat mı tehlike mi?. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 2*(1), 7-15

Piwowar-Sulej, K. (2020). Human Resource Management in the Context of Industry 4.0. *Organizacjai Zarzqdzanie: Kwartalnik Naukowy, 1*(49), 103-113.

Prabawa, I. W. S. W. ve Pertiwi, P. R. (2020). The digital nomad tourist motivation in Bali: Exploratory research based on push and pull theory. *Athens Journal of Tourism*, *7*(3), 161-174.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şahin, D. ve Yılmaz, S. (2021). Endüstri 4.0 Uygulamalarının Sağlık Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetimine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 7*(1), 142-155.

Targowski, S. A. ve Deshpande, S. P. (2001). The utility and selection of an HRIS. *Advances in Competitiveness Research, 9*(1), 42-44.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devrimi'nin (Endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9*(16), 1817-1836.

Tecim, V. (1999). Bilgi teknolojilerinde yeni bir gelişme: coğrafi bilgi sistemleri ve bilgi sistemleri arasındaki yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(1), 1-12.

Tiftik, C. (2021). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekâ Teknolojileri ve Uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (9), 374-390.

Türkel, S. ve Yeşilkuş, F. (2020). Dijital dönüşüm paradigması: Endüstri 4.0. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(5), 332-346.

Uluköy, M. ve İzci, Ç. (2014). İnsan kaynakları bilgi sistemlerine (İKBS) ilişkin başarı değerlendirilmesi: hizmet sektörü uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40*, 281-290.

Ünal, M. (2012). Bilgi çağında değişim ve liderlik. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 32*(1), 297-310.

Vural, Z. B. A. (Ed.) (2006). *Bilgi iletişim teknolojileri ve yansımaları* (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22*(2), 546-556.

Yılmaz, C. ve Erkollar, A. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları planlaması üzerine etkileri. *5.Uluslararası Yönetim Bilgi Sistemleri Kongresi*, 24-26 Ekim 2018, Ankara.

Yüksel, Ö. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Zeller, V., Hockan, C. ve Stich, V. (2018). Acatech Industrie 4.0 maturity ındex-a multidimensional maturity model. *International Federation for Information Processing,* 18-20 Kasım 2018, 105-113.

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Alvin_Toffler, Erişim Tarihi: 31.12.2022.

https://www.cedetas.com.tr/tr/endustri-4-0-nedir-ilkeleri-amaci-ve-faydalari/?gclid=Cj0KCQiA-oqdBhDfARIsAO0TrGEeA_dsY-, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

https://www.emo.org.tr/ekler/29229baa1e54e70_ek.pdf?dergi=1069, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

https://www.mapfre.com.tr/blog/dusle/dijital-gocebe-nedir-nasil-olunur/, Erişim Tarihi: 01.03.2023.

BÖLÜM 15

COVID-19 PANDEMİSİ VE E-İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (E-İKY)

Bu bölümde; Covid-19 pandemisi, kriz yönetimi, Covid-19 pandemisinin insan kaynakları yönetimine ve iş yaşamına etkileri ile e-insan kaynakları yönetimi kavramı, türleri ve fonksiyonlarına yer verilerek, bu kavramlara ilişkin ayrıntılı bilgiler aktarılmıştır.

15.1. Pandeminin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi

Covid-19 pandemisi, 2019 yılının Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktı ve Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19 salgınını pandemi olarak ilan etti. Pandemi sürecinde, pek çok insana Covid virüsü bulaştı ve maalesef ölümlere de yol açtı. Pandemi süreci sadece insan sağlığını etkilemekle kalmadı, aynı zamanda dünyada pek çok alanda mevcut yeni düzene uyum sağlamadan dolayı olumsuz etkiler yarattı. Bu bölümde, pandemi sürecinin örgütlerin insan kaynakları yönetimine etkileri ele alınmıştır.

15.1.1. Covid-19 Pandemisi

Tarih boyunca salgın hastalıklar, insanlık için tehditler oluşturmuş ve pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur. Veba, sarıhumma, çiçek hastalığı, kolera, kızamık, grip, Aids, sars, mers, bu hastalıklardan bazılarıdır. Covid-19 pandemisi, 2019 yılının Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır ve kısa zamanda pek çok ülkede görülmeye başlamasıyla Dünya Sağlık Örgütü, Covid salgınını pandemi olarak ilan etmiştir. Bulaşıcı hastalıklar, bir enfeksiyon etkeni-

KAYNAKÇA

Akdağ, M. (2021). *Kriz yönetiminde insan kaynakları yönetiminin yeri ve önemi.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Akkermans, J. ve Richardson, J. (2020). The Covid-19 crisis as a career shock: ımplications for careers and vocational behavior. *Journal of Vocational Behavior*, *119*(2020), 103434. 1-5.

Aksel, İ., Arslan, M. L., Kizil, C., Okur, M. E. ve Seker, S. (2013). *Dijital işletme.* İstanbul: Cinius Yayınları.

Asiltürk, A. (2021). Türkiye'de Covid-19 pandemisinin işletmelerde kriz yönetimi üzerine etkileri: 2020 yılı araştırmaları üzerinden bir değerlendirme. *Turkish Studies-Economy*, *16*(1), 67-81.

Ataman, G. (2001). *İşletme yönetimi.* İstanbul: Türkmen Yayınevi.

Ateş, Z. G. (2020). Covid-19'un işverenin iş sağlığı ve güvenliği konusunda alması gereken önlemlere etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Özel Sayısı, 19*(38), 161-179.

Bay, M. ve Kulak, H. (2021). Dijital insan kaynakları yönetimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(114), 53-65.

Bayarçelik, E. B. (2020). Dijital dönüşümün insan kaynakları yönetimi üzerine etkileri. *Dijital Dönüşüm ve Süreçler,* 59-76.

Bingöl, D. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (11. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Can, H. (1997). *Organizasyon ve yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Carnevale, J. B. ve Hatak, I. (2020). Employee Adjustment and well-being in the era of Covid-19: implications for human resource management. *Elsevier Public Health Emergency Collection,* 116, 183-187.

Celep, M. ve Fındıklı, M. (2018). Elektronik insan kaynakları uygulamalarının örgütsel çıktılar üzerindeki etkileri: Türkiye'de yabancı iştirakli sigorta şirketlerinde bir araştırma. *BEYDER*, *13*(1), 63-77.

Çiftçioğlu, B. A., Mutlu, M. ve Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve insan kaynakları yönetiminin ilişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 31-53.

Doğan, A. (2011). Elektronik insan kaynakları yönetimi ve fonksiyonları. *Journal of Internet Applications and Management, 2*(2), 51-80.

Erdal, M. (2004). *Bilişim teknolojilerinin öğrenmedeki yeri ve e-insan kaynakları yönetimi (E-HRM), e-öğrenme: insan kaynakları eğitiminde stratejik dönüşüm.* İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Erkal, P. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan ve dönüşümlü çalışanların zaman yönetimi ve iş memnuniyetleri üzerine nitel bir araştırma, *6. International Management and Social Research Conferance,* 16-18 Ocak 2021, İstanbul.

Erol, S. I. (2020). Covid-19 işletmeler ve çalışanlar üzerindeki etkisi: Almanya, Amerika ve Belçika'dan örnekler. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 11*(2), 204-223.

Genç, Ç. (2006). E-insan kaynakları yönetiminde e-işe alım süreci. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *24*(1), 63-85.

Gerşil, G. ve Şentürk, G. Y. (2021). Covid-19 kriz sürecinin çalışan motivasyonuna etkilerinin belirlenmesi: bir işletmede insan kaynakları uygulamalar. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 111-138.

Gökçe, A. (2021). Endüstri ilişkileri iklimi ve Covid-19 pandemi sürecinin yansımaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, *12*(2), 665-678.

Göktaş, P. ve Baysal, H. (2018). Türkiye'de dijital insan kaynakları yönetiminde bulut bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*, 1409-1424.

Hamid, A. A. (2002). E-learning: is it the "e" or the learning that matters? *Internet and Higher Education, 4*, 311-316.

Harmancı, F. M. ve Çalışkan, A. (2015). *Güvenlik yönetiminde insan kaynakları planlaması.* Ankara: Nobel Yayınları.

Haşit, G. (2013). Kriz sürecinin aşamaları etkileri ve kriz yönetimi kavramı (2. Ünite) Tüz, M., Haşit, G., İplikçioğlu, İ., Suher, İ.K. *Kriz iletişimi ve yönetimi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2020). Covid-19 ortamında ve sonrasında uzaktan çalışma uygulama kılavuzu. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf adresinden 10.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Kandemir, M. ve Gümüş, İ. (2021). İşletmelerde kriz yönetimi ve Covid-19 pandemi sürecine ilişkin bir değerlendirme: Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü Örneği. *Journal of Organizational Behavior Review*, *3*(2), 153-184.

Koçer, S. ve Öksüz, G. (2015). Elektronik işe alma sürecinde özel istihdam bürolarının rolü: Adecco Türkiye ve Kariyer.net incelemesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11*(24), 181-203.

Murat, G. ve Mısırlı, K. (2005). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde kriz yönetimi: Çaycuma örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *1*(1), 1-19.

Öge, E. ve Çetin, M. (2020). *Covid-19 pandemisi: insan kaynakları yönetimi açısından olası etkileri*, *Covid Süreci ve Örgütsel Yönetim* (Eds.: Tutcu, A. ve Gün, S.). İstanbul: İksad Yayınları.

Öksüz, B. (2011). E-işe alım sürecinde kurumsal web sitelerinin kullanımı ve konu üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 7*(14), 267-284.

Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30*(Ek sayı), 19-26.

Przytuła, S., Strzelec, G. ve Krysińska-Kościańska, K. (2021). Re-vision of future trends in human resource management (HRM) after Covid-19. *Journal of Intercultural Management*, *12*(4), 70-90.

Seçer, B. ve Yazıcı, O. (2020): Koronovirüs salgın döneminde insan kaynakları yönetimi. *İş-Güç Dergisi, 22*(3), 1-22.

Şekkeli, Z. H. (2021). *İKY 4.0. güncel ve teknolojik gelişmeler ışığında İKY*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Tuna, A. A. ve Çelen, O. (2020). İşletmelerin insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerinde covid-19 pandemisinin etkisi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16*(30), 2712-2759.

Uşen, Ş. (2020). Covid-19 salgını döneminde zorunlu evden çalışma: iş ve özel yaşama etkileri (Özet Raporu). *İ.Ü. İktisat Fakültesi İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi*.

Watson, W. T. (2021). Covid-19: çalışanlara ve çalışan deneyimine etkileri. https://www.willistowerswatson.com/tr-TR/Insights/2020/07/covid-19-calisanlara-ve-calisan-deneyimine-etkileri adresinden 10.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Yılmaz, Y. (2007). İnsan kaynakları yönetiminde e-dönüşüm. Gazi Üniversitesi *İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 159-168.

Zojceska, A. (2020). 3 ways covid-19 has changed the recruitment. https://www.talentlyft.com/en/blog/article/401/3-ways-covid-19-has-changed-the-recruitment, adresinden 05.01.2023 tarihinde alınmıştır.

BÖLÜM 16

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDEKİ DİĞER GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR

Bilgi çağını yakalamak ve varlıklarını devam ettirmek isteyen örgütler, teknolojik yeniliklerden faydalanmaktadır. Bilgi çağının beraberinde getirmiş olduğu yenilikler, hemen hemen her alanı etkilediği gibi insan kaynakları yönetimini de etkilemiştir. Bu kapsamda, insan kaynakları yönetiminin faydalandığı çeşitli güncel yaklaşımlar, yenilikçi yöntem ve uygulamalar, bu bölüm altında detaylı şekilde incelenmiştir.

16.1. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ, kişinin kendisini ve karşısındakini tanıyabilmesi, hislerini algılayabilmesi, karşılaştığı aksiliklere karşı zorluklarla başa çıkabilmesi, motive etme ve motive olma gücü ve empati becerisini içine alan, çok kapsamlı bir kavramdır (Doğan, 2022: 122). Duygusal zekâ, özetle kendini ve diğer bireyleri anlamanın bir yoludur. İşletmeler için insan ilişkileri, zihinsel özellikler ve teknik becerilerden daha önemli hâle gelmiştir. Günümüz yönetim anlayışında bireysel üstünlükler ve başarılardan çok, ekiplerin üstünlük ve başarıları önemlidir. Ekipte; birlikte, verimli ve başarılı bir şekilde çalışabilmek için ekibin duygusal zekâya sahip üyelerden oluşması gereklidir. Duygusal zekâsı yüksek insan kaynağının seçilmesinden, iyi iletişimlerin kurulabildiği ortamların korunmasından, iş birliğinden duygusal zekânın kurumsal olarak geliştirilmesine kadar insan kaynaklarına çok önemli roller düşmektedir (Doğan ve Demiral, 2007: 221).

KAYNAKÇA

Acuner, T. (2002). İşletmelerde yönetime katılma aracı olarak öneri sistemlerinin önemi. *Öneri Dergisi, 5*(18), 87-93.

Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (19), 165-182.

Akdağ, F. ve Yüksel, M. (2010). İnsan kaynakları yönetimi açısından işkoliklik ve algılanan stres ilişkisinde kontrol odağının rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 47-55.

Alayoğlu, N. (2010). İnsan kaynakları yönetiminde yeni dönem: yetenek yönetimi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* (1), 68-97.

Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. ve Herron, M. (1996). Assessing the Work Environment for creativity. *Academy of Management Journal, 39*(5), 1154-1184.

Arslantaş, M., Soybaş, İ. ve Yalçınsoy, A. (2016). İşkoliklik ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi: avukatlar üzerine bir araştırma. *International Journal of Innovative Strategical Social Research, 1*(1), 11-18.

Aslan, D. ve Odabaşı, O. (2013). Tıp eğitiminde "mentorluk" ve "rol modelliği" kavramları. *Tıp Eğitim Dünyası, 38*(38). 43-49.

Aydın, A. F. (2015). Kurumsal itibar açısından sosyal medyaya ilişkin bir değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 1*(9), 1-15.

Ayvaz, S. ve Salman, Y. B. (2020). Türkiye'de firmaların büyük veri teknolojileri bilinirliği ve kullanımı analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 18*, 728-737.

Barutçu, E. ve Çöllü, B. (2020). Öğrenilmiş çaresizlik ile motivasyon arasındaki ilişki: Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(1), 1-13.

Bayraktaroğlu, S., Kutanis, R. Ö. ve Dosaliyeva, D. (2009). İşkoliklik ve örgütsel bağlanma. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı,* 21-23 Mayıs 2009, 553-558.

Boncukçu, M. ve Esen, E. (2020). Duygusal zekânın duygusal emek davranışı ve çalışanların müşterilere yönelik davranışına etkisi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(1), 1-16.

Boz, H. (2018). *İşletmelerde yetenek yönetimi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Bozkurt, F. G., ve Triki, M. (2016). Bir kurum olarak sosyal medyanın insan kaynakları yöneticilerinin iş gören tedarik-seçim ve işe alma kararları üzerindeki etkisi: Tunus örneği. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(1), 89-107.

Campion, M. A., Papper, E. M. ve Medsker, G. J. (1996), Relations between work team characteristics and effectiveness: a replication and extension. *Personnel Psychology, 49*(2), 429-452.

Çetin, C. ve Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 14*(28),157-197.

Çetinkaya, A. Ş. ve Canbolat, M. A. (2020). Koçluk ve mentorluk ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide KOSGEB desteklerinin rolü. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 9*(2), 94-127.

Demir Uslu, Y., Altun, U. ve Yılmaz, E. (2022). Sağlık işletmeleri açısından yeşil insan kaynakları yönetimi işlevlerinin bulanık AHS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 29*(3), 603-621.

Demir Uslu, Y. ve Kedikli, E. (2017). Sürdürülebilirlik kapsamında yeşil insan kaynakları yönetimine genel bir bakış. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52*(3), 66-81.

Demirel, E. T. (2017). Çift kariyerli eşler (aileler) sorunu. *Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 1-22.

Derin, N. (2020). Dünyadan ve Türkiye'den örneklerle cam tavan sendromu. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2), 137-154.

Doğan, Y. (2022). *Öğrenmede bireysel farklılıklar* (1. Baskı). İstanbul: EfeAkademi Yayınları.

Doğan. S. ve Demiral, Ö. (2007). Kurumların başarısında duygusal zekânın rolü ve önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14*(1), 209-230.

Doğru, Ç. (2015). İnsan kaynakları açısından esnek çalışmanın istihdama etkilerinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(7), 109-130.

Dolgun, U. (2010). *Örgütsel davranışta güncel konular, Tükenmişlik sendromu* (Ed.: Özler, D.). Bursa: Ekin Kitabevi.

Edizler, G. (2010). İnsan kaynakları yönetiminde 'duygusal zekâ' ölçüm ve modelleri. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 5*(18), 2970-2984.

Engin Baykal, İ. ve Bayarçelik, E. B. (2020). Sosyal medya kullanımının insan kaynakları fonksiyonları üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma. *BMIJ, 8*(3), 3359-3392.

Ertürk, Y. E., Ayanoğlu, F. ve Uslu, Y. D. (2021). Esnek çalışma ve Covid-19 döneminde uzaktan çalışanların kontrolü. *Örgütsel Davranış Kongresi, 5-6 Kasım 2021*, 124-134.

Goleman, D. (2011). *Duygusal zekâ: neden IQ'dan daha önemlidir?* (Çev: Banu Seçkin Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları.

Göktaş, P. ve Baysal, H. (2018). Türkiye'de dijital insan kaynaklari yönetiminde bulut bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(4), 1409-1424.

Gönül, B. K. ve Demir, M. (2020). Otel işletmelerinde öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişkinin analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(3), 1648-1662.

Görmüş, A. Ş. (2009). Entelektüel sermaye ve insan kaynakları yönetiminin artan önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(1), 57-75.

Güngör, S. (2011). Türk İş Kanunu'nda tanımlanan esnek çalışma biçimlerinin işletmelerin stratejik insan kaynakları yönetimine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3*(4), 80-98.

Gür, Y. E., Ayden, C. ve Yücel, A. (2019). Yapay zekâ alanındaki gelişmelerin insan kaynakları yönetimine etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3*(2), 137-158.

Güven, A. (2021). Kamuda öğrenilmiş çaresizlik sorunsalına yönelik nitel bir araştırma. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives, 9*(2), 89-100.

Henkoğlu, T. ve Külcü, Ö. (2013). Bilgi erişim platformu olarak bulut bilişim: Riskler ve hukuksal koşullar üzerine bir inceleme. *Bilgi Dünyası, 14*(1), 62-86.

Hız, G., Karataş, A. ve Öztekin Uluksar, F. (2015). Konaklama işletmelerinde mutfakta istihdam edilenlerin tükenmişlik sendromu: Marmaris örneği. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 7-29.

Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Joumal of Occupational and Organisational Psychology, 73*(3), 287-302.

Karabay, V. (1992). *2000'li yıllarda kalite stratejisi.* 1. Ulusal Kalite Kongresi Tebliği, TÜSİAD-Kalder, İstanbul.

Keleş, H. N. (2011). Y kuşağı çalışanlarının motivasyon profillerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 129-139.

Kılıçlı, Y. (2022). Entelektüel sermaye bileşenlerinin rekabet avantajı üzerindeki etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 7*(18), 226-245.

Kiffin-Petersen, S. A., Jordan, C. L. ve Soutar, G. N. (2011). The big five, emotional exhaustion and citizenship behaviors in service settings: the mediating role of emotional labor. *Personality and Individual Differences, 50*(1), 43-48.

Köleoğlu, Y. ve Seyyar, A. (2021). Engelli dostu insan kaynakları yönetimi açısından özel iş analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 10*(28), 456-479.

Latif, H. ve Serbest, S. (2014). Türkiye'de 2000 kuşağı ve 2000 kuşağının iş ve çalışma anlayışı. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 2*(4), 132-163.

Lewis, R. E. ve Heckman, R. J. (2006). Talent management: a critical review. *Human resource management review, 16*(2), 139-154.

Marangoz, M. ve Biber, L. (2007). İşletmelerin pazar performansı ile insan kaynakları uygulamaları arasındaki ilişkinin araştırılmasına yönelik bir çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 8*(2), 202-217.

Metin, S. ve Kızıldağ, D. (2017). Kuşakların kariyer beklentilerinin farklılaşması: otomotiv sektöründe bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(40), 340-363.

Mizrahi, R. ve Aracı, H. (2010). Kadın yöneticilerin ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 149-156.

Ocak, S. ve Yurdakul, D. (2021). Tüketicilerin koçluk hizmetlerine yönelik tercih ve tutumları: Türkiye'de yaşam koçluğu üzerine bir çalışma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 16*(62), 835-866.

Özdaşlı, K. ve Arslan, E. T. (2009). Paralel kariyer arayışının nedenleri: Isparta'da faaliyet gösteren STK'larda bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 7*(2), 151-164.

Özkalp, E. (1997). Takım çalışmalarının günümüz yönetim sistemlerindeki yeri ve takım yönetimi tekerleği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(1), 431-460.

Pelit, E. ve Çetin, A. (2022). İnsan kaynakları yönetimi işlevi olarak kariyer yönetimi ve sorunlar: Turizm işletmeleri örneğinde teorik bir inceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi, 13*(2), 28-54.

Richter, P., Hemman, E. ve Pohlandt, A. (1999). Objective task analysis and the prediction of mental workload: Results of the application of an action-oriented software tool (REBA). *New Approaches for Modern Problems in Work Psychology,* 67-76.

Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: a path model of individual innovation in the workplace. *The Academy of Management Journal, 37*(3), 580-607.

Seker, S. E. (2015). Büyük veri ve büyük veri yaşam döngüleri. *YBSAnsiklopedi, 2*(3), 10-17.

Sezer, H. ve Şahin, H. (2015). Koçluk: tıp ve sağlık bilimleri. *Tıp Eğitimi Dünyası, 14*(42), 33-42.

Sezerel, H. ve Tonus, H. Z. (2016). Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında farklılıkların yönetimi: Türkiye yazını. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(17), 1-13.

Sohn, H. K., ve Lee, T. J. (2012). Relationship between HEXACO personality factors and emotional labour of service providers in the tourism industry. *Tourism Management, 33*(1), 116-125.

Taşdan, M. (2008). İş yaşamı niteliği çalışmaları. *Verimlilik Dergisi,* (1), 127-151.

Taylor, T. (2003). Diversity management in a multi-cultural society: an exploratory study of cultural. *Diversity and Team Sport in Australia, Annals of Leisure Research, 6*(2), 168-188.

Türkel, S. ve Arıkan, Ö. U. (2020). Stratejik insan kaynakları yönetimi ve Endüstri 4.0'ın kesişen ekosistemi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(12), 115-139.

Ünsür, A. (2020). İnsan kaynakları yönetimine ahlaki perspektif: İKY süreçlerinin ahlaki değerler açısından değerlendirilmesi. *İş Ahlakı Dergisi, 12*(2), 95-154.

Üzüm, B. ve Şenol, L. (2019). X-Y-Z Kuşağı üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma. Conference*: V. European Congress on Economic Issues*, 25-27 Nisan 2019, Bakü, 174-186.

Yawalkar, M. V. V. (2019). A study of artificial intelligence and its role in human resource management. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR), 6*(1), 20-24.

Yıldırım, B. ve Şerefhanoğlu, O. (2014). Okul müdürlerinin mentorluk fonksiyonları ile öğretmenlerin örgütsel uyum düzeyleri arasındaki ilişki. *Education Sciences, 9*(4), 419-432.

İnternet Kaynakları

https://www.youtube.com/watch?v=_IVFqPXbEx8-Acıbadem, Erişim Tarihi: 17.01.2023

https://tr-tr.facebook.com/AcibademKariyer, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

https://www.capital.com.tr/capital-dergi/capitalde-bu-ay/sirketlerde-oneri-yagmuru?sayfa=8, Erişim Tarihi: 12.12.2022.

BÖLÜM 17

TÜRKİYE'DE İSTİHDAM POLİTİKALARI VE İŞ GÜCÜ VERİLERİ

Bu bölümde; istihdam, istihdam politikası, istihdam politikalarını etkileyen faktörler, istihdam türleri ve Türkiye'de iş gücü verilerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

17.1. İstihdam ve İstihdam Politikası Kavramları

Üretim faktörlerinin etkin bir şekilde üretime dâhil olması, istihdam olarak ifade edilmektedir. Geniş bir yelpazeye sahip olan istihdam kavramı, bireyin bir işte çalıştırılması veya emeğin üretim faaliyeti sırasında kullanılması olarak da tanımlanmaktadır. İstihdam, bireyin sorumlu olduğu kişilerin ihtiyaçlarını gidermek için mühim bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Eren, 2017: 33; Etci ve Karagöl, 2019: 62; Kasapoğlu ve Murat, 2018: 486).

Geniş anlamıyla istihdam; bir ekonomide belli bir dönemde tüm emeğin, sermayenin, doğal kaynakların ve girişimcilerin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır. Her ülkenin; ekonomik yapısı, politik felsefeleri, kültürel geçmişi ve içinde bulundukları zorluklar, birbirinden çok farklı olması nedeniyle ve gelişmiş-gelişmekte olan tüm ekonomilerin ortak problemi olan işsizliğin boyutu ve yapısı da ülkeden ülkeye değişmektedir (Köklü, 1976: 67; Unay, 1996: 203).

İstihdam politikası, bir ülkenin istihdam hedeflerine ulaşabilmesi için izlemesi gereken yolu ifade eder. Elbette, belirlenecek politikada hedefe ilerlerken karşılaşılabilecek güçlüklerin ve fırsatların tüm açıklığıyla ortaya konulması bir

KAYNAKÇA

Anxo, D. ve Storrie, D. (2002). The job creation potential of the service sector in Europe. *Transfer: European Review of Labour and Research, 8*(3), 377-391.

Değirmencioğlu, M. (2019). Vardiyalı Çalışma Sistemi Çalışanlar İçin Ne Kadar İyi? *Journal Aviation, 3*(2), 113-121.

Devlet Memurları Kanunu. (1965). Resmi Gazete (Sayı: 12056). Erişim Adresi: *https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf* adresinden 12.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Eren, A. (2017). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Etci H. ve Karagöl, V. (2019). Türkiye'de istihdam ve işsizlik: 2000-2018. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(14), 58-75.

Germir, H. N. (2013). Aktif işgücü piyasası politikalarının belediyelerce kadın istihdamını arttırmaya yönelik kullanımı: Balçova semtevleri. *Electronic Journal of Vocational Colleges, 3*(3), 1-18.

Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). Türkiye'de kayıtdışı istihdam gerçeğine bir bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 45*, 51-95.

Heriter, P. ve Grozelier, A. M. (1998). Local community services at heart of a new type of development. *ETUI Transfer, 4*(3), 422-433.

International Labour Organization (ILO) (2010). Employment policies for social justice and a fair globalization. *International Labour Conference,* 99th Session, Report VI. Geneva: International Labour Office.

International Labour Organization (ILO) (2013*). Employment and social protection in the new demographic context.* Geneva: International Labour Office.

International Labour Organization (ILO) (2015). *National employment policies: a guide for workers' organisations.* Geneva: International Labour Office.

International Labour Organization (ILO) (2020). Covid-19 ortamında ve sonrasında uzaktan çalışma, uygulama kılavuzu. *https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf,* 10.01.2023 adresinden alınmıştır.

İstanbul Ticaret Odası (İTO) (2006). *İstihdam stratejileri ve Türkiye için bir model önerisi* (I. Baskı). İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları.

Kasapoğlu, M. M. ve Murat, S. (2018). Aktif istihdam politikaları ve Türkiye'de İşkur tarafından uygulanan aktif istihdam politikalarına güncel bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(25), 485-502.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.

Köstekli, Ş. İ. (2005). *İstihdam stratejileri ve Türkiye için bir model önerisi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köklü, A. (1976). *Makro iktisat* (2. Baskı). Ankara: Sevinç Matbaası.

Kutal, G. (2002). *Küreselleşmenin emek piyasasına etkileri. Çalışma hayatında esneklik ve iş hukukuna etkileri.* İstanbul: İstanbul Barosu Yayını.

Muratoğlu, Y. (2011). *Büyüme ve istihdam arasındaki ilişki: Türkiye örneği.* Çalışma Ekonomisi. International Conference on Eurasian Economies, Bişkek- Kırgızistan, Çalışma Ekonomisi, 12(14), 167-173.

Özer, M. A. ve Akçakaya, M. (2010). *Türk kamu personel rejiminde işçi-memur ayrımının düşündürdükleri: TCDD'de bir alan araştırması örneğinde.* Ankara: TCDD Yayınları.

Öztürkoğlu, Y. (2013. Tüm Yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri. *Beykoz Akademi Dergisi, 1*(1), 109-129.

Selçuk, S. (1997). İdare ve ceza hukuklarında memur kavramı. *YD, 23*(Ocak-Nisan), 1-2.

Şekercioğlu, M. (1974). *Ceza hukukumuzda memur kavramı.* İstanbul: Cezaevi Matbaası.

Unay, C. (1996). *Makro ekonomi* (6.Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.

Ünal, A. (2004). AB'de Geçici İstihdam ve Sendikaların Bakış Açısı. U. Ü. *Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi 5*(7), 121-131.

Ünkaracalar, T. (2022). Küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi: seçilmiş ülkeler üzerine bir uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24*(43), 762-784.

Yücel, İ. H. (1997). *Bilim Teknoloji Politikaları ve 21.Yüzyılın Toplumu*. DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Bilim-Teknoloji-Politikalari-Ve-21.-Yuzyilin-Toplumu.pdf, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

Yüksel, İ. (2004). Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 5*(1), 47-58.

İnternet Kaynakları

https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/, Erişim Tarihi: 09.01.2023.

https://media.iskur.gov.tr/64599/12-aralik-2022-aylik-istatistik-bulteni.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2023.

https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/, Erişim Tarihi: 12.01.2023.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2022-49384, Erişim Tarihi: 12.01.2023.

https://www.sbb.gov.tr/istihdam/#prettyPhoto, Erişim Tarihi:12.01.2023.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf, Erişim Tarihi:12.01.2023.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 12.01.2023.

İSTATİSTİKSEL VE EKONOMETRİK YÖNTEMLER

İktisadi, Finansal ve Aktüeryal Uygulamalar

Editörler
Doç. Dr. Ayşegül İşcanoğlu Çekiç
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Koldere Akın
Dr. Öğr. Üyesi Havva Gültekin

nobel

İSTATİSTİKSEL VE EKONOMETRİK YÖNTEMLER
İKTİSADİ, FİNANSAL VE AKTÜERYAL UYGULAMALAR

Editörler:Ayşegül İşcanoğlu Çekiç- Yasemin Koldere Akın- Havva Gültekin

Yayın No.: 4966
Matemetik-İstatistik No: 189
ISBN: 978-625-397-519-7
E-ISBN: 978-625-397-520-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Evrim Korkmaz -evrim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Ada l-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İşcanoğlu Çekiç, Ayşegül., Koldere Akın, Yasemin., Gültekin, Havva.
İstatistiksel ve Ekonometrik Yöntemler
İktisadi, Finansal ve Aktüeryal Uygulamalar
Editörler
Doç. Dr. Ayşegül İşcanoğlu Çekiç
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Koldere Akın
Dr. Öğr. Üyesi Havva Gültekin
1. Basım, XXII + 322 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-519-7
E-ISBN: 978-625-397-520-3
1. İstatistik 2. Ekonometri 3. Aktüerya

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
SUNUŞ IX
ÖN SÖZ XI
BÖLÜM İÇERİKLERİ XIII

BÖLÜM 1
LOJİSTİK REGRESYON İLE BİST SINAİ ENDEKSİNDE YER ALAN ŞİRKETLERİN KÂRLILIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

1. Giriş 1
2. Literatür 2
3. Lojistik Regresyon Analizi 7
   3.1. Lojistik Regresyon Analizinde Değişken Seçme Yöntemleri 7
   3.2. İkili Lojistik Regresyon Analizi 8
   3.3. Parametrelerin Tahmini 11
   3.4. Modelin Genel Anlamlılığının Test Edilmesi 12
   3.5. Belirlilik (Determinasyon) Katsayıları 14
   3.6. Sınıflama Tabloları 14
4. Uygulama 15
   4.1. Kullanılan Değişkenler 15
   4.2. 2010 Yılı Lojistik Regresyon Analizi Bulguları 16
   4.3. 2021 Yılı Lojistik Regresyon Analiz Bulguları 20
5. Sonuç 22
6. Kaynakça 23

BÖLÜM 2
KÜMELEME ANALİZİ İLE OECD ÜLKELERİNİN DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

1. Giriş 25
2. Yöntem 32

2.1. K-Ortalamalar Kümeleme Algoritması 33
3. Veri Seti ve Bulgular 35
4. Sonuç 52
5. Kaynaklar 54

BÖLÜM 3
TÜRKİYE'DE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI HANEHALKI KARMA VERİ SETİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

1. Giriş 57
2. Kümeleme Analizi 59
2.1. Uzaklık ve Benzerlik Ölçüleri 59
2.2. Kümeleme Yöntemleri 60
2.3. Modele Dayalı Kümeleme Analizi Yöntemleri 62
3. Kamila (Karma Tip Veri Kümeleme Yöntemi) 62
3.1. Çekirdek Yoğunluk Tahmini 63
3.2. Çoklu Nominal Model (Multinominal Model) 64
3.3. Kamila Algoritması 65
4. Literatür Taraması 66
5. Uygulama 68
6. Bulgular 68
6.1. 2019 Senesine Ait Bulgular 68
6.2. 2021 Senesine Ait Bulgular 70
6.3. 2019 – 2021 Senelerine Ait Hanehalkı Bulgularının Karşılaştırılması 72
7. Sonuç 72
8. Kaynaklar 74

BÖLÜM 4
KADINLARIN TOPLUMSAL İŞLEYİŞ MEKANİZMASINDAKİ ROLÜNÜN BULANIK KÜMELEME YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ

1. Giriş 75
2. Kavramsal Çerçeve 77
3. Metodoloji 80
4. Bulgular 84
5. Sonuç ve Öneriler 87
6. Kaynaklar 90

BÖLÜM 5
G20 ÜLKELERİNDE HAVA KİRLİLİĞİNİN ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

1. Giriş 93
2. Yöntem 96
3. Veri 98
4. Analiz ve Bulgular 104
5. Sonuç ve Öneriler 107
6. Kaynaklar 110

BÖLÜM 6
SİGORTA PRİM ÜRETİMİ ÜZERİNDE ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN ETKİSİ VE TÜRKİYE'NİN SİGORTACILIK PAZAR GÖSTERGELERİNE GÖRE DÜNYA ÜLKELERİ ARASINDAKİ YERİ

1. Giriş 113
2. Literatür Taraması 115
3. Metodoloji 119
   3.1. Regresyon Analizi 119
   3.2. Codas (A New Combinative Distance-Based Assessment) 119
4. Çalışmanın Kapsamı 122
5. Ampirik Bulgular 124
   5.1. Prim Üretimine Etki Eden Faktörlerin Çoklu Regresyon Analizi İle Belirlenmesi 124
   5.2. Çoklu Regresyon Analizi Bulguları 126
6. Sonuç ve Öneriler 131
7. Kaynaklar 133

BÖLÜM 7
MAKİNE ÖĞRENMESİ SINIFLANDIRMA YÖNTEMLERİNDEN BİRİ OLARAK KARAR AĞAÇLARI VE FİNANSAL BAŞARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

1. Giriş 137
2. Karar Ağaçları 138
   2.1. Bilgi Keşfi Yöntemleri 138
   2.2. Makine Öğrenmesi (Machine Learning) 140
   2.3. Sınıflandırma (Classification) 144
   2.4. Karar Ağacı Yapısı 144
3. Finansal Başarı Durumuna Göre İşletmelerin Sınıflandırılması 152
4. Kaynaklar 158

BÖLÜM 8
TÜRKİYE'NİN KÜRESEL İHRACAT ETKİNLİĞİ VE POTANSİYELİ: STOKASTİK SINIR ÇEKİM MODELİNDEN BULGULAR

1. Giriş 161
2. Türkiye'de İhracatın Gelişimi ve Yapısı 163
3. İlgili Ampirik Literatür 166
4. Ampirik Analiz 168
   4.1. Yöntem 168
   4.2. Model ve Veri 172
   4.3. Bulgular 174
5. Sonuç 179
6. Kaynaklar 181
Ek: 185

BÖLÜM 9
TÜRKİYE İLE AB ÜLKELERİ ARASINDAKİ TOPLAM TİCARET AKIMLARININ ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

1. Giriş 191
2. Literatür Taraması 193
3. Ampirik Uygulama 198
4. Sonuç 204
5. Kaynaklar 205

BÖLÜM 10
VOLATILITY CONNECTEDNESS VIA TVP-VAR APPROACH: EVIDENCE FROM FRAGILE FIVE

1. Introduction 207
2. Volatility Modeling 210
   2.1. Range-Based Volatility Models 210
   2.2. ARCH/GARCH-type Volatility Models 211
   2.3. EWMA Volatility 214
   2.4. CARR Volatility 214
3. Data For Illustration 215
4. Volatility Connectedness Analysis 217
5. Empirical Findings 220
6. Conclusion 225
7. References 226

BÖLÜM 11
BITCOIN VE FİNANSAL VARLIKLAR ARASINDAKİ DİNAMİK İLİŞKİLER: TVP-VAR ANALİZİ

1. Giriş 229
2. Literatür Taraması 231
3. Metodoloji 238
4. Veri ve Bulgular 240
5. Sonuç ve Değerlendirme 246
6. Kaynaklar 248

BÖLÜM 12
XINSA ENDEKSİNDEKİ SPEKÜLATİF BALONLARIN GSADF YAKLAŞIMI İLE BELİRLENMESİ VE TARİHLENMESİ

1. Giriş 253
2. Literatür 255
3. Veri ve Yöntem 256
   3.1. Veri 256
   3.2. Yöntem 256
5. Ampirik Analiz ve Bulgular 258
6. Sonuç 260
7. Kaynaklar 261

BÖLÜM 13
ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ KAPSAMINDA G7 ÜLKELERİ İÇİN ELEKTRİK TÜKETİMİ, KENTLEŞME, CO_2 EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

1. Giriş 263
2. Literatür Taraması 265
3. Ekonometrik Yöntem 267
   3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri 267
   3.2. Panel Birim Kök Testi 268
   3.3. Panel Eşbütünleşme ve Homojenlik Testi 269
   3.4. Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler (DOLSMG) Tahmincisi 270
   3.5. Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi 271
4. Veri Seti ve Ampirik Bulgular 272
   4.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi 273
   4.2. Panel Birim Kök Testi Sonuçları 274

4.3. Panel Eşbütünleşme ve Homojenlik Testi Sonuçları 275
4.4. Panel Nedensellik Testi Sonuçları 277
5. Sonuç 278
6. Kaynaklar 280

BÖLÜM 14
EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN DIŞ TİCARETE VE EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

1. Giriş 283
2. Literatür İncelemesi 286
3. Yöntem 290
3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi 290
3.2. Homojenlik Testi 292
3.3. Kónya (2006) Nedensellik Testi 293
4. Veri 294
5. Bulgular 295
6. Sonuç ve Değerlendirmeler 298
7. Kaynaklar 300

BÖLÜM 15
PANEL VERİ REGRESYON MODELLERİ: MIST ÜLKELERİNDE EĞİTİM HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

1. Giriş 303
2. Veri Seti ve Ekonomik Yöntemler 305
2.1. Panel Veri Modelleri 306
2.2. Panel Veri Modellerinde Yatay Kesit Bağımlılığı 307
2.3.Panel Veri Birim Kök Testleri 308
4. Bulgular 310
5. Sonuç ve Öneriler 318
6. Kaynaklar 319

1

LOJİSTİK REGRESYON İLE BİST SINAİ İNDEKSİNDE YER ALAN ŞİRKETLERİN KÂRLILIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Özlem Taşseven
Dilek Altaş Karaca

1. GİRİŞ

Borsalarda işlem gören firmaların kârlılığı, başarılarını belirlemede ve yatırımcı çekmede çok önemli bir faktördür. Borsalarda işlem gören şirketler; satışlar, yatırım kazançları ve sonuçta kârlılıklarını etkileyen diğer kaynaklar yoluyla gelir elde ederler. Yüksek kârlılığa sahip şirketler, tutarlı getiri ve istikrar sağlamaları muhtemel olduğundan, yatırımcılar için genellikle daha çekicidir. Firmaların kârlılığı, hisse başına kazanç, özkaynak kârlılığı ve kâr marjları gibi çeşitli finansal ölçütlerle belirlenebilir. Hisse başına kazanç, bir şirketin hisse senedi başına ürettiği kazanç miktarını ölçerken, özkaynak kârlılığı şirketin kâr elde etmek için öz sermayesini ne kadar verimli kullandığını ölçer. Kâr marjları ise bir şirketin tüm giderler düşüldükten sonra kâr olarak elinde tuttuğu gelir yüzdesini gösterir. Yüksek kâr marjına sahip bir şirketin, yeniden yatırım yapmak veya hissedarlara temettü olarak dağıtmak için daha büyük bir gelir yüzdesi kaldığı için kârlı olma olasılığı daha yüksektir. Sonuç olarak, bir şirketin kârlılığı, genel finansal sağlığının kritik bir yönüdür ve büyüme ve istikrar potansiyelini belirlemek için yatırımcılar ve analistler tarafından yakından izlenir.

6. KAYNAKÇA

Agresti, A. (2012). *Categorical Data Analysis*, John Willey&Sons,Inc,Publication,Third Edition

Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım.

Aldrich, J. H. & Forrest D.N. (1984). *Linear Probability, Logit and Probit Models,* 1.Baskı, California: Sage

Altaş, D. & S. Giray (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği, *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5 ss.13-27

Bayram, Arlı, N. & Aydemir, Dev, M. (2022). Lojistik Regresyon Analizi, Yakut, Giray, S. &Altaş, Karaca, D. (Ed.), *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli Analiz Teknikleri*, Nobel Yayınevi, 109-126.

Demirhan, D. (2022). İmalat ve Hizmet Sektörlerinde Karlılık Oranlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (94), 31-52.

Dizgil, E. (2019). Firma Karlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: BIST Gıda, İçecek Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *22*(2), 420-432.

Doğan, M., & Topal, Y. (2016). Karlılığı belirleyen finansal faktörler: BIST'te işlem gören imalat sanayi firmaları üzerine bir araştırma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1).

Ekici, E. (2012). *Farklı Sınıflandırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Erokyar, E. (2008). *İşletmelerde Kârlılık Ve Kârlılığı Etkileyen Faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ersan, O., & Çanakçıoğlu, M. (2020). Şirket kârlılığının finansal belirleyicileri: gıda sektörü üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm, 30* (159), 69-89.

Giray, S. (2005). *Mali Başarısızlığın Lojistik Regresyon İle Belirlenmesi Üzerine Tekstil ve Otomotiv Sektörlerinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Goddard, J., Tavakoli, M., & Wilson, J. O. (2005). Determinants of profitability in European manufacturing and services: evidence from a dynamic panel model. *Applied financial economics*, *15*(18), 1269-1282.

Hosmer, D. & Lemeshov, S. (2000). *Applied Logistic Regression*, John Wiley & Sons, New York.

Hossain, T. (2020). Determinants of profitability: A study on manufacturing companies listed on the Dhaka stock exchange. *Asian Economic and Financial Review*, *10*(12), 1496-1508.

Kılıç, M., & Güler, B. (2019). Borsa İstanbul'a (BIST) kayıtlı lojistik firmalarının karlılık belirleyicileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 69-82.

Kindik, N., & Aslan, A. (2017). Kârlılık sürdürülebilirliği ve kârlılığı etkileyen faktörlerin analizi: Bir kooperatif işletmesi olan Konya Şeker Fabrikası. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *52*, 608-626.

Kleinbaum, D. G. (1994). *Logistik Regression: A Self Learning Text*, 1.Edition, Newyork: Springer- Verlag.

Kocaman, M., Altemur, N., Aldemir, S., & Karaca, S. S. (2016). Ekonomik Karlılığı Etkileyen Faktörler: İSO 500 Sanayi İşletmeleri Uygulaması/The Factors Affecting Economics Profitability: A Case Study of ISO 500 Industry Firms, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(35).

Korkmaz, Ö., & Karaca, S. S. (2014). Üretim İşletmelerinde Firma Karlılığının Finansal Belirleyicileri ve BİST İmalat Sanayi Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, *14*(1), 21-29.

Nanda, S., & Panda, A. K. (2018). The determinants of corporate profitability: an investigation of Indian manufacturing firms. *International Journal of Emerging Markets*, *13*(1), 66-86.

Nguyen, T. N. L., & Nguyen, V. C. (2020). The determinants of profitability in listed enterprises: a study from Vietnamese stock exchange. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, *7*(1), 47-58.

Pratheepan, T. (2014). A Panel Data Analysis of Profitability Determinants: Empirical Results from Sri Lankan Manufacturing Companies. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, *2*(12).

Reis, Ş. G., Kılıç, Y., & Buğan, M. F. (2016). Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 21-36.

Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Technique*. John Wiley & Sons, New York.

Sihombing, L., Astuty, W., & Irfan, I. (2021). Effect of capital structure, firm size and leverage on firm value with profitability as an intervening variable in manufacturing companies listed on the Indonesia Stock Exchange. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, *4*(3), 6585-6591.

Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*, Ankara.

Turaboğlu, T. T., & Timur, E. (2018). İşletmelerde kârlılığı etkileyen faktörler: BİST kurumsal yönetim endeksindeki firmalara ilişkin bir uygulama. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, *3*(2), 135-156.

Winarto, J. (2015). The determinants of manufacturer firm value in Indonesia stock exchange. *International Journal of Information, Business and Management*, *7*(4), 323.

Yüksel İşyar (1999). *Ekonometrik Modeller*, Bursa: Vipaş A.Ş.

2

KÜMELEME ANALİZİ İLE OECD ÜLKELERİNİN DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

N. Melis Esenyel İçen

1. GİRİŞ

Refah (well-being); gelir, tüketim ve zenginlik gibi maddi yaşam standartları, sağlık, eğitim, iş dâhil kişisel faaliyetler, siyasi ses ve yönetim, sosyal bağlantılar ve ilişkiler, çevre, ekonomik ve fiziksel nitelikteki güvensizlik boyutlarını kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak tanımlanmıştır (Stiglitz vd., 2009). Toplumların refah düzeyinin belirlenmesi için uzun zamandır çeşitli ölçütler geliştirilmektedir. Toplumların evriminde ekonomi, politika, eğitim ve çevre gibi temel alanlarda meydana gelen değişimler oldukça etkili bir rol oynamasına rağmen yirminci yüzyılın ortalarında toplumların refahının bir göstergesi olarak sadece ekonomik faktörler dikkate alınmıştır (Koronakos vd., 2018). 1950'lerde GSYH büyüme oranı, 1960'larda ise kişi başı GSYH refah göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ancak GSYH'nın, eğitim, sağlık, güvenlik ve çevre gibi sosyal konuları içermemesinden dolayı refah düzeyinin belirlenmesinde yetersiz olduğu son zamanlarda yaygın olarak kabul edilen bir görüştür (Boarini ve D'Ercole, 2013; Greco vd., 2020; Korreveski, 2011). Yaşam kalitesinin gelirden daha önemli olduğu düşüncesinden hareketle, refahı ölçmek için maddi koşullar, yaşam kalitesi, sürdürülebilirlik, eğitim, sağlık gibi çok yönlü ve insan

5. KAYNAKLAR

Akar, S. (2014). Türkiye de Daha İyi Yaşam Endeksi: OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma. *Journal of Life Economics*, *1*, 1–12.

Akdamar, E. (2019). OECD Ülkelerinin Bazı İş Gücü Piyasası Göstergeleri Kullanılarak Kümeleme Analizi Ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle İrdelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *11*(20), 50–65.

Arbelaitz, O., Gurrutxaga, I., Muguerza, J., Pérez, J. M., & Perona, I. (2013). An extensive comparative study of cluster validity indices. *Pattern Recognition*, *46*(1), 243–256. https://doi.org/10.1016/j.patcog.2012.07.021

Aydan, S., Bayin Donar, G., & Arikan, C. (2022). Impacts of Economic Freedom, Health, and Social Expenditures on Well-Being Measured by the Better Life Index in OECD Countries. *Social Work in Public Health*, *37*(5), 435–447. https://doi.org/10.1080/19371918.2021.2018083

Boarini, R., & D'Ercole, M. M. (2013). Going beyond GDP: An OECD Perspective. *Fiscal Studies*, *34*(3), 289–314. https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2013.12007.x

Brzezińska, J. (2022). a Study on the Oecd Better Life Index Using Multivariate Statistical Analysis. *Argumenta Oeconomica*, *2022*(1), 235–245. https://doi.org/10.15611/aoe.2022.1.10

Chouikhi, H., Charrad, M., & Ghazzali, N. (2015). A comparison study of clustering validity indices. *GSCIT 2015 - Global Summit on Computer and Information Technology - Proceedings*, 8–11. https://doi.org/10.1109/GSCIT.2015.7353330

do Carvalhal Monteiro, R. L., Pereira, V., & Costa, H. G. (2019). Analysis of the Better Life Index Trough a Cluster Algorithm. *Social Indicators Research*, *142*(2), 477–506. https://doi.org/10.1007/s11205-018-1902-7

Fuchs, V. R. (2013). The gross domestic product and health care spending. *N Engl J Med*, *369*(2), 107–109.

Greco, S., Ishizaka, A., Resce, G., & Torrisi, G. (2020). Measuring well-being by a multidimensional spatial model in OECD Better Life Index framework. *Socio-Economic Planning Sciences*, *70*(January 2018), 100684. https://doi.org/10.1016/j.seps.2019.01.006

Hartigan, J. A. ., & Wong, M. . A. . (1979). Algorithm AS 136: A K-Means Clustering Algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, *28*(1), 100–108.

Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (1998). Applied multivariate statistical analysis. In *Prentice Hall* (4th Editio).

Kağızman, M. A., & Atan, M. (2021). Daha İyi Yaşam Endeksine (DİYE) Göre OECD Ülkelerinde Karşılaştırmalı Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 379–392. https://doi.org/10.32331/sgd.1049422

Kassambara, A. (2017). Alboukadel Kassambara Practical Guide To Cluster Analysis in R. In *Practical Guide o Cluster Analysis in R: Unsupervised Machine Learning*.

Kaufman, L., & Rousseeuw, P. J. (2005). Finding Groups in Data: An Introduction to Cluster Analysis. In S. M. Stigler & G. Watson (Eds.), *STHDA* (Second Edi, Vol. 4, Issue 1). John Wiley & Sons.

Koronakos, G., Smirlis, Y., Sotiros, D., & Despotis, D. K. (2018). Review and Improvements on OECD Better Life Index. In *Data Envelopment Analysis and Performance Measurement: Recent Developments* (pp. 122–132).

Korreveski, K. (2011). Measuring well-being and quality of life using OECD indicators. *Quarterly Bulletin of Statistics Estonia*, *4*(11), 38–44.

MacQueen, J. (1967). Some methods for classification and analysis of multivariate observations. In L. M. Le Cam & J. Neyman (Eds.), *The Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability* (pp. 281–297). University of California Press.

Mónika, G. . (2018). The weight of weighting: An empirical study based on the OECD better life index. *The Business and Management Review*, *9*(3), 443–450. https://cberuk.com/cdn/conference_proceedings/2019-07-14-11-05-30-AM.pdf

Mufti, G. B., Bertrand, P., & Moubarki, L. (2012). Decomposition of the Rand Index in Order to Assess Both the Stability and The Number of Clusters of a Partition. *HAL Id: Hal-00707357*.

OECD (2013), How's Life? 2013: Measuring Well-being, OECD Publishing, s.21, http://dx.doi.org/10.1787/9789264201392-en.

OECD. (2022). *Better Life Index: Definitions and Metadata. February*, 8. http://www.oecd.org/statistics/OECD-Better-Life-Index-definitions-2022.pdf

Peña, J. M., Lozano, J. A., & Larrañaga, P. (1999). An empirical comparison of four initialization methods for the K-Means algorithm. *Pattern Recognition Letters*, *20*(10), 1027–1040. https://doi.org/10.1016/S0167-8655(99)00069-0

Petek, A., & Cebecioğlu, F. F. (2021). Refahın Daha İyi Yaşam Endeksi ile Ölçümü: OECD Ülkeleri ile Türkiye Karşılaştırması. In H. Babacan (Ed.), *İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler: Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler-3* (pp. 29–49).

Rousseeuw, P. J. (1987). Silhouettes: A graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, *20*, 53–65.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*. Commission on the measurement of economic performance and social progress Paris.

Şenaras Eren, A., & Çetin, I. (2016). OECD Ülkelerinde Refahın Daha İyi Yaşam Endeksi ile Analizi. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, *12*(2), 34–51.

van den Berg, R. A., Hoefsloot, H. C. J., Westerhuis, J. A., Smilde, A. K., & van der Werf, M. J. (2006). Centering, scaling, and transformations: Improving the biological information content of metabolomics data. *BMC Genomics*, *7*(1), 1–15. https://doi.org/10.1186/1471-2164-7-142

Wu, J., & Chan, C. K. (2013). Prediction of hourly solar radiation with multi-model framework. *Energy Conversion and Management*, *76*, 347–355. https://doi.org/10.1016/j.enconman.2013.07.067

3

TÜRKİYE'DE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI HANEHALKI KARMA VERİ SETİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Derin Savaşan
Özlem Ergüt

1. GİRİŞ[1]

Bilgisayar teknolojileri ve iletişim teknolojilerinin bir arada kullanılmasını vurgulayan bilişim teknolojileri, yakın tarihte hızlı bir ivme ile gelişmiş ve günümüzde de bu gelişmeyi sürdürmeye devam etmektedir. Bireylerin içinde bulundukları koşullara, ellerinde bulunan imkânlara göre zaman içerisinde farklı davranışlar geliştirmesi sonucu, bilişim teknolojilerinin kullanımı bireylerin ve oluşturdukları toplumların gelişmişlik düzeylerini belirleyen önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. Bilgiye ulaşma hızının ve yollarının her geçen gün daha kolay ve çeşitli hâle geldiği günümüzde, bilişim teknolojilerinin kullanımı günlük hayatta daha fazla yer almaya devam etmektedir. Teknolojik gelişmeler ışığında, bireylere sunulan hizmetlerin çoğalması ve dolayısı ile yaşamı kolaylaştırılmasının sonucu olarak, insanlar yaşamın çeşitli alanlarında sunulan imkânları kullanarak daha kısa sürelerde sonuç elde etmek istemektedir. Bilişim

[1] Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

8. KAYNAKLAR

Ahmad, A. & Khan, S. S. (2019). Survey of State-of-the-Art Mixed Data Clustering Algorithms. *IEEE,* 7, 31883- 31902. doi:10.1109/ACCESS.2019.2903568

Alpar, R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Arı, Ç. (2013). *Maximum Likelihood Estimation of Robust Constrained Gaussian Mixture Models*, Ph.D. Thesis, Bilkent University The Department of Electrical and Electronics Engineering and the Graduate School of Engineering and Science, Ankara.

Bilgiç, E. (2019). Karma Tipteki Verileri Kamila, K Ortalamalar, K-Ortaylar ve K-Prototipler Algoritmalarıyla Kümeleme: Karşılaştırmalı Bir Uygulama. *S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2),1-24,

Bilder, C.R. & Loughin, T.M. (2015). *Analysis of Categorical Datawith R*. CRC PressTaylor and Francis Group, Florida.

Coşkun, M. & Bülbül, H.İ. (2019). Hanehalkı İnternet Hizmeti Sahipliğini Etkileyen Faktörlerin Karar Ağaçları ile İncelenmesi.*Türk Bilim Araştırma Vakfı,* 12 (2), 1-17.

Çağlayan Akay, E. & Kangallı Uyar, S.G. (2017). *R Uygulamalı*

Nonparametrik Ekonometri. Der Yayınları, İstanbul.

Der, G. & Everitt, B.S. (2009). *A Handbook of Statistical Analyses Using SAS*. CRC Press Taylor & Francis Group, United States.

Ecemiş, O. & Coşkun, A. (2022). Türkiye'de Bilişim Teknolojileri Kullanımının ÇKKV Yöntemleriyle İncelenmesi: 2014-2021 Dönemi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi* Özel Sayı 37, 81-89.

Erçelik, E. (2019). *On Estimation of Probability Density Function*,Ph.D. Thesis, Istanbul Technical University Graduate School of Science Engineering and Technology, İstanbul.

Ergüt, Ö. (2020). Kümeleme Analizi ve Öğrencilerin UmutsuzlukDüzeylerinin İncelenmesi, Altaş, D. & Yıldırım, İ.E. (Ed.), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Seçkin:75-90.

Everitt, B. & Hothorn, T. (2011). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis with R*. doi:10. 1007/978-1-4419-9650-3.

Fidan, H. (2017). Türkiye Bölgesel Sayısal Bölünme Düzeylerinin Belirlenmesinde Gini Yaklaşımı. *Business and Economics Research Journal*, 8 (1), 49-62.

Foss, A. & Markatou, M. (2018). Kamila: Clustering Mixed Type Data in R and Hadoop. *Journal of Statistical Software*, 6 (7).

Foss, A., Markatou, M., Ray, B. & Heching, A. (2016). ASemiparametric Method for Clustering Mixed Data. *Mach Learn*,105, 419-458.

Hair, J.F.Jr., Black, W.C., Babin, B.J. & Anderson, R.E. (2010).

Multivariate Data Analysis. Pearson, Seventh Edition.

Jiao, L., Denœux, T., Liu, Z-G. & Pan, Q. (2022). EGMM: An Evidential Version of the Gaussian Mixture Model for Clustering.*Applied Soft Computing*, 129.

Kvam, P.H. & Vidakovic, B. (2007). *Nonparametric Statistics with Applications to Science and Engineering*. John Wiley & Sons, New Jersey.

Mbuga, F. & Tortora, C. (2022). Spectral Clustering of Mixed- Type Data. *Stats*, 5, 1-11.

Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. John Wiley & Sons, United States of America.

Tang, Y., Browne, R.P. & McNikholas, P.D. (2015). Model Based Clustering of High Dimensional Binary Data. *Computational Statistics and Data Analysis*, 87, 84-101.

Tibshirani, R. & Walther, G. (2005). Cluster Validation by Prediction Strength. *Journal of Computational and Graphical Statistics*, 14 (3), 511-528.

Wang, J. (2021). Analysis of Shared Bicycle Usage Based on K- Means and GMM Clustering Algorithm, 2nd Seminar on Artificial Intelligence, Networking and Information Technology, s:95, https://c85689232ea394a8dc08a512c1f46793a2397178.vetis online.com/document/9725075?a rnumber=9725075.

4

KADINLARIN TOPLUMSAL İŞLEYİŞ MEKANİZMASINDAKİ ROLÜNÜN BULANIK KÜMELEME YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ

Mehmet Ali Yücel
Kübra Karadağ

1. GİRİŞ

Kadın ve erkeklerin toplumsal açıdan belirlenen rolleri nedeniyle hak, fırsat ve kaynaklara erişimde ayrımcılık yapılmasını ifade eden toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını engelleyerek, toplumların gelişmesinde, demokratikleşmesinde, kalkınmasında sorunlara neden olmaktadır.

Kadınlar, eğitim, politika ve iktisadi hizmetlerden yararlanma konusunda erkeklere göre daha fazla eşitsizliğe maruz kalmanın yanı sıra fiziksel açıdan da eşitsizliğe (şiddete) maruz kalmaktadır. Cinsiyet ayrımı olmaksızın, bireylerin toplum içi rollerinin artması, toplumla uyum içerisinde yaşayabilmesi; bulundukları ülkenin politika katılımcılığına ve toplumun eğitim seviyesine bağlı olmaktadır. Modern toplumların üretkenliğinin ön koşulu olan cinsiyet eşitliliği, günümüz dünyasında hızlı değişim sürecine uyum sağlama konusunda kilit bir rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile kalkınma arasında doğrusal bir ilişki bulunurken, toplumsal gelişim normlarının (eğitim, istihdam, politika gibi) birlikte veya kolektif

6. KAYNAKLAR

Amin, A., Kågesten, A., Adebayo, E., & Chandra-Mouli, V. (2018). Addressing gender socialization and masculinity norms among adolescent boys: policy and programmatic implications. *Journal of Adolescent Health*, *62*(3), 3-5.

Arat, N. (1999). Kadınların insan hakları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5, 5-10.

Arıkan, C. (2016). Kadın Girişimcilikte Başarı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği. *Journal of Management and Economics Research*, *14*(3), 138-156.

Azar, A. T., El-Said, S. A., & Hassanien, A. E. (2013). Fuzzy and hard clustering analysis for thyroid disease. *Computer methods and programs in biomedicine*, *111*(1), 1-16.

Buss, D., Rutherford, B. A., Hinton, J., Stewart, J. M., Lebert, J., Côté, G. E., Sebina-Zziwa, A., Kibombo R. & Kisekka, F. (2017). *Gender and artisanal and small-scale mining in central and east Africa: Barriers and benefits* (No. GWP-2017-0 2).

Can, Y. ve Karataş, A. (2007). Yerel ekonomilerde kalkınmanın itici gücü olarak kadın girişimcileri rolü ve mikro finansman: Muğla ili örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayı.* 251-261.

Catalyst, J. (2016). Pyramid: Women in S&P 500 companies. *Catalyst*.

Çelik, C. ve Özdevecioğlu, M. (2001). Kadın girişimcilerin demografik özellikleri ve karşılaştıkları sorunlara ilişkin Nevşehir ilinde bir araştırma. *I. Orta Anadolu Kongresi,* 487-498, Nevşehir.

Çemrek, F., Şentürk, S. ve Terlemez, L. (2010). Bulanık Kümeleme Analizi ile OECD Ülkelerinin CO_2 Emisyonları Bakımından İncelenmesi. *Physical Sciences*, *5*(3), 52-69.

Çin, S. ve Altun, F. (2021). Kadın Girişimcileri Destekleyen Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Kalkınma Üzerindeki Etkisi. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 80, pp. 2967-2297). Istanbul University, Faculty of Economics.

Döring, C., Lesot, M. J. ve Kruse, R. (2006). Data analysis with fuzzy clustering methods. *Computational Statistics & Data Analysis*, *51*(1), 192-214.

Ereş, F. (2006). Türkiye de Kadının Statüsü ve Yansımaları. *Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(19).

Everitt, B. S. ve Dunn, G. (2001). *Applied multivariate data analysis* (Vol. 2). London: Arnold.

Fidan, F. ve Yeşil, Y. (2015). Türkiye'de kadın girişimciliğini geliştirmede eğitim faaliyetleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(14), 318-329.

Galvan, E. ve C. Garcia-Peñalosa. (2018). Gender Norms and Labour Supply: Identifying Heterogeneous Patterns across Groups of Women. *Preliminary version of paper presented at the Eighth Meeting of the Society for the Study of Economic Inequality*, 3.

Giray, S. ve Gülel, F. E. (2014). Avrupa Ülkelerinin İntihar Oranlarına Göre Sınıflandırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2014(31), 235-247.

Güldü, Ö. ve Kart, M. E. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *64*(03), 97-116.

Hothorn, T. ve Everitt, B. S. (2009). *A handbook of statistical analyses using R*. Chapman and Hall/CRC.

Höppner, F., Klawonn, F., Kruse, R. ve Runkler, T. (1999). *Fuzzy cluster analysis: methods for classification, data analysis and image recognition*. John Wiley & Sons.

Işık M. ve Çamurcu, A. Y. (2007). K-Means, K-Medoids ve Bulanık C-Means Algoritmalarının Uygulamalı Olarak Performanslarının Tespiti. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *6*(11), 31-45.

Kachigan, S. K. (1991). *Multivariate statistical analysis: A conceptual introduction*. Radius Press.

Kaypak, Ş. (2013). Yerel Kalkınmada Yeni Bir Anlayış: Kentlerin Markalaşması (Hatay Marka Kent Örneği). *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, Manisa*.

Keleher, H. ve Franklin, L. (2008). Changing gendered norms about women and girls at the level of household and community: a review of the evidence. *Global Public Health*, *3*(S1), 42-57.

Keskin, S. (2014). Türkiye'de kadın girişimcilerin durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9 (1),* 71-94.

Kızılırmak, B., Memiş, E. ve Toksöz, G. (2022). Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı 2000-2019: 2000-2019 UNDP Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Analizi.

Koldere Akın, Y. (2022). *Veri Madenciliğinde Kümeleme Algoritmaları ve Kümeleme Analizi*. Gazi Kitabevi, Ankara

Mansoori, E. G. (2011). FRBC: A fuzzy rule-based clustering algorithm. *IEEE transactions on fuzzy systems*, *19*(5), 960-971.

Marcus, R. (2018). *The Norms Factor: Recent Research on Gender, Social Norms, and Women's Economic Empowerment*. Ottawa: International Development Research Centre.

Munoz Boudet, A. M., Buitrago, P., Leroy De La Briere, B., Newhouse, D. L., Rubiano Matulevich, E. C., Scott, K. ve Suarez-Becerra, P. (2018). Gender differences in poverty and household composition through the life-cycle: A global perspective. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8360).

Næs, T. ve Mevik, B. H. (1999). The flexibility of fuzzy clustering illustrated by examples. *Journal of Chemometrics*, *13*(3-4), 435-444.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33).

Seven, M. A. ve Engin, A. O. (2007). Türkiye'de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(1), 177-188.

Şahin, E. (2009). Kadın girişimcilik ve Konya ilinde kadın girişimcilik profili üzerine bir uygulama. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 9(17),* 286-309

Şahin, M. ve Hamarat, B. (2002). G10-Avrupa birliği ve OECD ülkelerinin sosyoekonomik benzerliklerinin fuzzy kümeleme analizi ile belirlenmesi. *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI, Ankara*, *11*, 14.

Tan, F. Z. S. (2006). Tarihi akış içinde Kastamonu kadın girişimciliği. 14. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*.

Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz,* Engin Yayınları, Ankara

UN CEB (United Nations System Chief Executives Board for Coordination). (2017). Leaving No One Behind: Equality and NonDiscrimination at the Heart of Sustainable Development. New York.

United Nations Development Programme (UNDP). (2020). 2020 Human Development Perspectives: Tackling Social Norms—A Game Changer for Gender Inequalities.

WEF (World Economic Forum), (2018). The Global Gender Gap Report 2018. Geneva.

Women, U. N. (2019). Progress on the sustainable development goals: the gender snapshot 2019.

Yang, M. S. (1993). A survey of fuzzy clustering. *Mathematical and Computer modelling*, *18*(11), 1-16.

Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Academic Review*, *2*(2), 79-92.

Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and control*, *8*(3), 338-353.

5

G20 ÜLKELERİNDE HAVA KİRLİLİĞİNİN ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Sinan Demirezen

1. GİRİŞ

Sera gazı emisyonu, karbon ayak izi, iklim değişikliği, iklim krizi, ekolojik denge, küresel ısınma, Dünya'nın ömrü, buzulların erimesi, biyoçeşitlilik, kuraklık, hayvan nesillerinin yok olması gibi son dönemlerde sıklıkla medyada, iş dünyasında, hükümet politikalarında, konu ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının misyon ve vizyonlarında var olan ve akademisyenlerin çalışmalarına konu olan bu anahtar kelimeler dünyanın aynı zamanda da canlı yaşamının ve ekosistemin geleceğini çok yakından ilgilendirmektedir. Her gün açıklanan yeni veriler, raporlar, önlemler, politika uygulamaları ve hatta uzay yolculuğu yapan ülkelerin başka gezegenlerde hayat var mı yok mu arayışı konunun ne derece önemli olduğunun önemli bir göstergesidir. Son yıllarda, bu durum çok daha derinden hissedilmeye başlandığından, hükümetler, işletmeler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları tarafından mercek altına alınmaya başlamıştır. Çalışmalar, küresel sıcaklık artışının sanayi devriminden önceki döneme kıyasla 1.5 ˚C'den daha yüksek olmaması gerektiğini göstermektedir. Öte yandan, dünya 1800'lerin sonundan bugüne yaklaşık 1.1 ˚C daha sıcak olup emisyonlar sürekli artmaktadır. 2015 yılında imzalanan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşmasına göre, küresel sıcaklığın 1.5 ˚C'den daha fazla artmaması için

6. KAYNAKLAR

Adanacıoğlu, H., Artukoğlu, M., & Güneş, E. (2017). Türkiye'de Tarımsal Kredi Performansının Çok Boyutlu Ölçekleme Yaklaşımıyla Analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 195-204.

Ahove M. A., & Bankole, S. I. (2018). Petroleum industry activities and climate change: global to national perspective. In The political ecology of oil and gas activities in the Nigerian aquatic ecosystem (pp. 277-292). Academic Press.

Akdamar, E. (2019). OECD Ülkelerinin Bazı İş Gücü Piyasası Göstergeleri Kullanılarak Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile İrdelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(20), 50-65.

Alpar, R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler,* 6. Baskı., Detay Yayıncılık, Ankara

Arı, E. & Gülcemal, M. E. (2019). OECD Ülkelerinin Sigorta Pazar Paylarının Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* 9 (2), 136-157.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2023, January 3). methane. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/science/methane (Erişim Tarihi: 09.02.2023)

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2023, January 6). carbon dioxide. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/science/carbon-dioxide (Erişim Tarihi: 09.02.2023).

Crippa, M., Guizzardi, D., Banja, M., Solazzo, E., Muntean, M., Schaaf, E., Pagani, F., Monforti-Ferrario, F., Olivier, J., Quadrelli, R., Risquez Martin, A., Taghavi-Moharamli, P., Grassi, G., Rossi, S., Jacome Felix Oom, D., Branco, A., San-Miguel-Ayanz, J. and Vignati, E., CO_2 emissions of all world countries - 2022 Report, EUR 31182 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, doi:10.2760/730164, JRC130363

EDGAR (2023), Country Fact Sheet, https://edgar.jrc.ec.europa.eu/country_profile (Erişim Tarihi: 28.01.2023).

EDGAR (2023), Global Greenhouse Gas Emissions Dataset, https://edgar.jrc.ec.europa.eu/dataset_ghg70 (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

Erkan, A. R. I., & Gülcemal, M. E. (2019). OECD ülkelerinin sigorta pazar paylarının çok değişkenli istatistiksel yöntemlerle incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* 9(2), 136-157.

G20 (2023). About G20, https://www.g20.org/en/ (Erişim Tarihi: 01.02.2023)

GÜRLER, C., & GÜRSOY, U. T. OECD Ülkelerinin Endüstri 4.0 Performanslarının Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(1), 140-152.

Hu, S. M. (2021). Trace gas measurements using cavity ring-down spectroscopy. In Advances in spectroscopic monitoring of the atmosphere (pp. 413-441). Elsevier.

KUVAT, Ö. (2021). Türkiye'de illerin turist geliş ve geceleme sayılarına göre konumlandırılmasında çok boyutlu ölçekleme analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 24(46-1), 1433-1447.

Machado, J. T., & Mehdipour, S. H. (2019). Multidimensional scaling analysis of the solar system objects. *Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation*, 79, 104923.

Machado, J. T., Duarte, F. B., & Duarte, G. M. (2011). Analysis of stock market indices through multidimensional scaling. *Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation*, 16(12), 4610-4618.

Mishra, A., Vishwakarma, K., Malaviya, P., Kumar, N., Pavón, L. R., Shandilya, C., ... & Takkar, S. (2022). Influence of greenhouse gases on plant epigenomes for food security. In Biomass, Biofuels, Biochemicals (pp. 421-450). Elsevier.

OECD (2022), "Sustainable ocean economy", in Environment at a Glance Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/1f798474-en (accessed on 07 February 2023).

Özarı, Ç. & Eren, Ö. (2018). İllerin Yaşam Endeksi Göstergelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-ortalamalar Kümeleme Yöntemi ile Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2) , 303-313 .

DOI: 10.32709/akusosbil.427746

Rogers, K. (2019, August 22). hydrofluorocarbon. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/science/hydrofluorocarbon (Erişim Tarihi: 09.02.2023)

Tatlıdil, H. (2002). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Ziraat Matbaacılık, Ankara

Torgerson, W.S. Multidimensional scaling: I. Theory and method. *Psychometrika* 17, 401–419 (1952).

Tsai, W. T. (2007). The decomposition products of sulfur hexafluoride (SF6): Reviews of environmental and health risk analysis. *Journal of Fluorine Chemistry*, 128(11), 1345-1352.

UN(2023). For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action, https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition (Erişim Tarihi: 10.02.2023)

UNFCC(2023). RacetoZero, https://racetozero.unfccc.int/join-the-race/ (Erişim Tarihi: 10.02.2023)

Yolsal, H. (2016). Öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel statülerinin PISA 2012 başarıları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(3), 7-27.

Yorulmaz, Ö., Yakut, S. G., & Gacar, B. K. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler ile İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 157-171.

6

SİGORTA PRİM ÜRETİMİ ÜZERİNDE ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN ETKİSİ VE TÜRKİYE'NİN SİGORTACILIK PAZAR GÖSTERGELERİNE GÖRE DÜNYA ÜLKELERİ ARASINDAKİ YERİ

Selay Giray Yakut
Naciye Tuba Yılmaz
Merve Kara

1. GİRİŞ

İnsanoğlu hayatın akışı içerisinde maddi ve manevi birçok riskle karşı karşıyadır. Bu risklerin maddi sonuçları insan hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Meydana gelen risklerin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar sigorta kavramını ortaya çıkarmıştır.

Sigorta, Latince "güvence" ve "teminat" anlamlarına gelen "sicurta" kelimesinden gelmektedir (Güvel & Güvel, 2006). Sigorta, insanların aciz durumda kalabilecekleri ve olumsuz yönde etkilenebilecekleri beklenmedik olayların meydana getirdiği maddi zarara karşı bu olaylar gerçekleşmeden önce tedbir almalarını amaçlar. Başka bir ifade ile sigorta, benzer risklere sahip kişilerin oluşacak zararın maddi yükünü ortaklaşa karşıladıkları bir sistemdir (Uralcan, 2011).

Türkiye'nin belirlenen kriterler itibariyle listenin orta sıralarında yer alması ülke sigorta pazarının önemli bir yatırım potansiyeli barındırdığını göstermektedir. Türkiye'nin sigortacılık kavramı ile tanışmakta diğer ülkelere göre geç kalması, Türk toplumunun sigortacılık konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve Türkiye'deki sigorta şirketlerinin sigortacılığı halka tanıtmakta yetersiz kalması Türkiye'de sigorta sektörünün geri kalmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Yapılan çalışma sonucu elde edilen bulguların sigorta sektörünün gelişmesi için yapılan diğer çalışmalara katkı sağlayabileceği umulmaktadır. Bu konu üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara zaman ve mekân boyutlarının birlikte ele alındığı Panel Veri Analizi ile inceleme yapılması önerilmektedir.

7. KAYNAKLAR

Akbay, O. S. (2013). Dünya'da ve Türkiye'de Sigortacılığın Tarihçesi, Kaya, F. (Ed.) Sigortacılık, İstanbul: Beta Yayıncılık: 65-71.

Attila, İ. & Gülay, A. (2022). Türkiye'de Sigorta Prim Üretimlerinin Dünya Sigortacılık Sektöründeki Yeri, Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi, 4 (8) , 30-45.

Badi, İ., Abdulshahed, A.M. & Shetwan, A. (2018a). A Case Study of Supplier Selection for a Steelmaking Company in Libya By Using The Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) Model, Decision Making: Applications in Management and Engineering, Vol. 1 No. 1, 1-12.

Badi İ., Ballem M. & Shetwan A. (2018b). Site Selection Of Desalination Plant In Libya By Using Combinative Distance-Based Assessment (Codas) Method, International Journal for Quality Research, 12(3), 609–624.

Behdioğlu, S. & Şener, H. (2014). Türkiye Sigorta Pazarının Gelişimindeki Ana Unsurların Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, IV. Uluslararası Ekonometri Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 523-534.

Biswas, S., Pamucar, D., Kar, S. & Sana, S. S. (2021). A New Integrated FUCOM–CODAS Framework with Fermatean Fuzzy Information for Multi-Criteria Group Decision-Making. Symmetry, 13(12), 2430, https://doi.org/10.3390/sym13122430

Bolturk, E. & Kahraman, C. (2018). Interval-Valued Intuitionistic Fuzzy CODAS Method and Its Application to Wave Energy Facility Location Selection Problem, Journal of Intelligent & Fuzzy Systems, vol. 35, no. 4, pp. 4865-4877.

Demir, F. O. (1996). Sigorta İşletmesi ve Pazarlaması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Engin, C. & Karakuş, B. (2020). Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sigorta Sektörü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 10 (2) , 173-189.

Ghorabaee, M. K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Hooshmand, R. & Antuchevičienė, J. (2017). Fuzzy extension of the CODAS Method for Multi-Criteria Market Segment Evaluation. Journal of Business Economics and Management, 18(1), 1-19.

Gül, T. & Gün, O. (2009). Insurance in Turkey: Opportunities and Challenge, https://www.pwc.com.tr/tr/publications/industrial/insurance/pdf/insurance-digest.pdf (Erişim Tarihi: 08.07.2022).

Gülcemal, M. (2019). OECD Ülkelerinin Sigorta Pazar Paylarının Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Güvel, E. A. & Güvel, A. Ö. (2006). Sigortacılık, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Insurance Europe (2020). European Insurance in Figures 2020, Insurance Europe, https://insuranceeurope.eu/publications/2569/european-insurance-in-figures-2020-data (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Japan Post Insurance Co. (2020). Annual Report 2020, Japan Post Insurance Co., https://www.jplife.japanpost.jp/english/aboutus/financial/assets/pdf/2020/disc20_all.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2022).

Kara, M. (2023). Sigorta Prim Üretimi Üzerinde Makroekonomik Değişkenlerin Etkisi: Dünya, Avrupa ve Türkiye Pazarları Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kalaycı, Ş. (2016). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Karaoğlu, S. (2007). Comparatıve Statıstıcal Analysıs Of Turkısh And European Insurance Sectors (Based On The Importance Of Insurance Sectors In Turkısh And European Economıes), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keser, B. (2020). Türk ve Avrupa Birliği Sigorta Şirketlerinin Branşlar Açısından İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi: 2008 Krizi Sonrası, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keshavarz Ghorabaee, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. & Antucheviciene, J. (2016). A New Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) Method for Multi-Criteria Decision-Making. Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, 50(3).

Köse, A., Akpınar, Ö. & Demirbilek, İ. (2009). Türk Sigorta Sektöründe Prim Üretimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi (1981-2008), Sigorta Araştırma Dergisi, 8(6), 3-15.

Kugler, M. & Ofoghi, R. (2005). Does Insurance Promote Economic Growth? Evidence from UK. Money Macro and Finance (MMF) Research Group Conference, 37th Annual Conference, 16-19.

Lee, C.C. & Chiu, Y.B. (2012). The Impact of Real Income On Insurance Premiums: Evidence From Panel Data, International Review of Economics & Finance, 21(1), 246-260.

Lei, F., Wei, G. & Chen, X. (2021). Model-Based Evaluation for Online Shopping Platform With Probabilistic Double Hierarchy Linguistic CODAS Method. International Journal of Intelligent Systems, 36(9), 5339-5358.

Maghsoodi, A.I, Maghsoodi, A.I, Poursoltan, P., Antucheviciene, J. & Turskis, Z. . (2019). Dam Construction Material Selection by Implementing The Integrated SWARA—CODAS Approach With Target-Based Attributes. Archiv.Civ.Mech.Eng 19, 1194–1210.

Müslümov, A. & Aras, G. (2003). Türk Sigorta Sektörünün Özel Emeklilik Reformu Sürecinde Değişen Rolü: Fırsatlar ve Tehditler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 53(2), 37-56.

OECD (2020a). Insurance Markets in Figures 2020. Organisation for Economic Co-Operation and Development, https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-insurance-statistics-2020_adfe5566-en (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

OECD. (2020b). Insurance Statistics 2020. Organisation for Economic Co-Operation and Development, https://stats.oecd.org/ (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

Orhaner, E. (2013). Sigortacılık, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Özdoğru, H. (2017). Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi, Bankacılık ve Finansal Araştırma Dergisi, 4(1), 38-47.

Pamucar, D., Badi, İ., Sanja, K. & Obrodovic, R. (2018). A Novel Approach Fort He Selection of Power-Generation Technology Using Linguistic Neutrosophic CODAS Method: A Case Study in Libya, Energies, 11,2489, 1-25.

Roy, J., Das, S., Kar, S. & Pamucar, D. (2019). An Extension of the CODAS Approach Using Interval-Valued Intuitionistic Fuzzy Set for Sustainable Material Selection in Construction Projects with Incomplete

Weight Information, Symmetry, 11(3), 393.

Satrovıc, E. & Muslıja, A. (2018). Economıc And Demographıc Determınants Of The Demand For Lıfe Insurance: Multıvarıate Analysıs, Journal of Management and Economics Research, (16), 102-115.

SEGEM (2012). Sigorta Acenteleri Teknik Personel Eğitim Programı Ders Notları. Sigortacılık Eğitim Merkezi (2012), https://www.segem.org.tr/Acente/acenteders_2208.pdf (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

Serper, Ö. (1996). Uygulamalı İstatistik 2. Filiz Kitabevi, İstanbul.

Statista (2022a). https://www.statista.com/statistics/438318/insurance-sector-number-of-firms-europe-by-country/(Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Statista (2022b). https://www.statista.com/statistics/441430/insurance-sector-number-of-workers-europe/ (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Statista (2022c). https://www.statista.com/topics/3020/insurance-industry-in-canada/#editorsPicks (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Statista (2022d). https://www.statista.com/topics/9620/insurance-industry-in-singapore/#topicOverview (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Stoklosa, K., Proctor, A., & Bryan, J. (2015). An Analysis of the Effect of Income on Life Insurance, http://hdl.handle.net/1853/53300 (Erişim Tarihi: 04.11.2022).

Swiss Re Institute (2021). Swiss Re Sigma No: 3/2021, https://www.swissre.com/dam/jcr:ca792993-80ce-49d7-9e4f-7e298e399815/swiss-re-institute-sigma-3-2021-en.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2022).

Şeker, S. (2020a). A Novel İnterval-Valued İntuitionistic Trapezoidal Fuzzy Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) Method. Soft Comput 24, 2287–2300.

Şeker, S. & Aydin, N. (2020b). Sustainable Public Transportation System Evaluation: A Novel Two-Stage Hybrid Method Based on IVIF-AHP and CODAS. Int. J. Fuzzy Syst. 22, 257–272.

Taşkın, E. & Şener, H. Y. (2005). Türkiye Sigorta Pazarının Avrupa ve ABD Sigorta Pazarları ile Karşılaştırılması, Journal of Social Policy Conferences, 0(49), 995-1020.

The World Bank (2020a). Climate Change Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020b). Climate Change Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020c). Economy & Growth Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020d). Economy & Growth Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS (Erişim Tarihi: 03.01.2023).

The World Bank (2020e). Economy & Growth Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020f). Education Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020g). Financial Sector Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/FM.LBL.BMNY.GD.ZS (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020h). Financial Sector Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.RINR (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020i). Gender Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020ı). Gender Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020j). Health Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.YG (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020k). Health Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2020l). Social Protection & Labor Indicators 2020, The World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.CUAT.BA.ZS (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

TÜİK (2022a). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 33711, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711#:~:text=Yeni%20do%C4%9Fmu%C5%9F%20bir%20bireyin%20mevcut,d%C3%B6neminde%2078%2C6%20y%C4%B1la%20y%C3%BCkseldi. (Erişim Tarihi: 28.12.2022).

TÜİK (2022b). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 45547, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547 (Erişim Tarihi: 28.12.2022).

TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 45633, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633#:~:text=ADNKS%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%3B%202021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20toplam%20ya%C5%9F%20ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1k%20oran%C4%B1%20%47,%33%2C0%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti. (Erişim Tarihi: 23.02.2023).

Tuş, A. & Adalı, E. A. (2018). Personnel Assessment with CODAS and PSI Methods. Alphanumeric Journal, 6(2), 243-256.

UNDP (2022). United Nations Development Programme Data, https://data.undp.org/explore-all-data/ (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Uralcan, G. Ş. (2011). Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Ün, T. (2022). Çoklu Doğrusal Regresyon Modellerinin Tahmini ve Tahmine İlişkin Varsayımların İncelenmesi, Giray Yakut, S. & Altaş Karaca, D. (Ed.), Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Teknikleri - STATA, SPSS ve R Uygulamaları, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık: 87-108.

Ward, D. & Zurbruegg, R. (2000). Does Insurance Promote Economic Growth? Evidence From OECD Countries, The Journal of Risk and Insurance, 67(4), 489-506.

Vinodh, S. & Wankhede, V.A. (2021). "Application of Fuzzy DEMATEL and Fuzzy CODAS for Analysis of Workforce Attributes Pertaining to Industry 4.0: A Case Study", International Journal of Quality & Reliability Management, Vol. 38 No. 8, pp. 1695-1721. https://doi.org/10.1108/IJQRM-09-2020-0322.

Yalçın, N. & Yapıcı Pehlivan, N. (2019). Application of The Fuzzy CODAS Method Based on Fuzzy Envelopes for Hesitant Fuzzy Linguistic Term Sets: A Case Study on a Personnel Selection Problem, Symmetry 11(4), 493.

Yazıcı, S. (2006). OECD Sigortacılık Pazarı İçinde Türkiye'nin Yeri, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, (20), https://www.mfa.gov.tr/oecd-sigortacilik-pazari-icinde-turkiye_nin-yeri-.tr.mfa#:~:text=OECD%20Sigortac%C4%B1l%C4%B1k%20Pazar%C4%B1%20ve%20T%C3%BCrkiye&text=Bu%20%C3%BCretim%20b%C3%BCy%C3%BCkl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20ile%20OECD,pazar%C4%B1n%C4%B1n%20%92'sini%20olu%C5%9Fturmaktad%C4%B1r. (Erişim Tarihi: 08.07.2022).

Yeni, F.B. & Özçelik, G. (2019). Interval-Valued Atanassov Intuitionistic Fuzzy CODAS Method for Multi Criteria Group Decision Making Problems. Group Decis Negot 28, 433–452.

7

MAKİNE ÖĞRENMESİ SINIFLANDIRMA YÖNTEMLERİNDEN BİRİ OLARAK KARAR AĞAÇLARI VE FİNANSAL BAŞARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Burcu Kocarık Gacar
İstem Köymen Keser

1. GİRİŞ

Makine öğrenmesi yöntemleri temelde sınıflandırma, regresyon ve kümeleme yöntemlerinden oluşmaktadır. Makine öğreniminde sınıflandırma, öğrenme ve tahmin adımı olan aşamalı bir süreçtir. Öğrenme adımında eğitilen model ve tahmin adımında doğru sınıflanma oranı test edilen veriler yer almaktadır. Model eğitimi sürecinde kullanılan algoritmalardan biri karar ağacı algoritması olabilir. Karar ağaçları yöntemi yorumlanması oldukça kolay olan ağaç şeklinde bir model oluşturur. Karar ağaçları sınıflandırma ve regresyon ağaçları olarak ikiye ayrılmaktadır. Sınıflandırma amaçlı kullanılan karar ağaçlarında sınıflandırma değişkeni çeşitli kategorilere ayrılmakta ve veriler bu kategorilere göre sınıflandırılmaktadır. Makine öğrenmesi sınıflandırma yöntemi olarak kullanılan karar ağaçları, istatistiksel karar teorisinde olasılıklarına göre belirlenen seçimlerden optimum olanına karar vermek için kullanılan olasılıksal karar ağaçlarından farklı olarak elde edilir.

4. KAYNAKLAR

Albayrak A. S. & Koltan Yılmaz, Ş. (2009). Veri Madenciliği: Karar Ağacı Algoritmaları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, s.31-52.

Altunkaynak, B. (2022). *Veri Madenciliği Yöntemleri ve R Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık Fen Bilimleri, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Ankara.

Apaydın, E. (2020). *Introduction to Machine Learning*, MIT Press.

Arlı, N. B., Gürsakal, S. & Önay Koçoğlu, F. (2022). Denetimli Makine Öğrenmesi Algoritmalarına Giriş, Arlı N. B, Gürsakal, S. & Engin, M. (Ed.), *Denetimli Makine Öğrenmesi Algoritmaları ve PYTHON Uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara.

Aşkın, Ö. E. (2019). Karar Ağaçları, Selçuk A., & Ersoy Ö. (Ed.), *Makine Öğrenmesinde Sınıflandırma Yöntemleri ve R Uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara.

Balaban, M. E & Kartal E. (2018). *Veri Madenciliği ve Makine Öğrenmesi Temel Algoritmaları ve R Dili ile Uygulamaları*, İkinci Baskı, Çağlayan Kitapevi, İstanbul.

Bilgin, M. & Eser, M. (2022). Denetimli Makine Öğrenmesi Aşamaları, Arlı N. B, Gürsakal, S. & Engin, M. (Ed.), *Denetimli Makine Öğrenmesi Algoritmaları ve PYTHON Uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara.

Breiman, L., Friedman, J. H., Olshen, R. A. ve Stone, C. J. (1984). Classification and Regression Trees. Wadsworth International Group.

Dunham, M. (2002). *Data Mining: Introduction and Advanced Topics*, Upper Saddle River: Prentice Hall.

Eygü H. & Bayhan. Y.C. (2020). *Karar Ağaçları ile Sınıflandırma CHAID Algoritması Teori ve Bir Uygulama*, Ekin Yayınevi, Ankara.

Gürsakal, N. (2021). *Makine Öğrenmesi,* Dora Yayıncılık, İkinci Basım, Bursa.

Han, J., Kamber, M., & Pei, J. (2012). *Data Mining Concepts and Techniques*, 3rd Ed. Waltham, MA 02451: Morgan Kaufmann.

Kabacoff, R. I. (2015). *Data Analysis and Graphics with R*. Minning Publications Co., Shelter Island.

Kass, G. (1980). An Exploratory Technique for Investigating Large Quantities of Categorical Data, Applied Statistics, 29(2): 119-127.

Karahan Adalı, G. (2022). Denetimli Makine Öğrenmesi Aşamaları, Arlı N. B, Gürsakal, S. & Engin, M. (Ed.), *Denetimli Makine Öğrenmesi Algoritmaları ve PYTHON Uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara.

Koldere Akın, Y. (2022). *Veri Madenciliğinde Kümeleme Algoritmaları ve Kümeleme Analizi*. Gazi Kitabevi, Ankara

Koyuncugil, A. S. & Özgülbaş, N. (2008). İMKB'de İşlem Gören KOBİ'lerin Güçlü ve Zayıf Yönleri: CHAID Karar Ağacı Algoritması Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:1, ss: 1-21.

Lewis, R. J. & Street, W. C. (2000). An Introduction to Classification and Regression Tree (CART) Analysis. *In Annual Meeting of the Society for Academic Emergency Medicine in San Francisco, California*, 1-14.

Sevimli Saitoğlu, Y. (2015). *Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Shalev-Shwartz, S. & Ben-David, S. (2014). *Understading Machine Learning: From Theory to Algorithms*, Cambridge University Press.

Silahtaroğlu, G. (2013). *Veri Madenciliği: Kavram ve Algoritmalar*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

Utgoff, P. E. (1989). Incremental Introduction of Decision Trees. *Machine Learning*, 4(2), 161-186.

What is Machine Learning?, Matlab, Mathworks, https://www.mathworks.com/help/stats/machine-learning-in-matlab.html (Erişim tarihi: 25.12.2022).

Makine Öğrenmesi Nedir?https://blog.turhost.com/makine-ogrenmesi-machine-learning-nedir/(Erişim tarihi: 02.01.2023).

Makine Öğrenmesi Nedir? ne işe yarar?,https://technogezgin.com/makine-ogrenmesi-nedir-ne-ise-yarar/ (Erişim tarihi: 10.01.2023).

Makine Öğrenmesi Türleri, https://bayramadali.wordpress.com/makine-ogrenmesi-turleri/ (Erişim tarihi: 15.01.2023).

Denetimli-Denetimsiz Makine Öğrenmesi, https://eneshazr.medium.com/supervised-unsupervised-learning-makine-öğrenmesi-b903bc09430e (Erişim tarihi: 18.12.2022).

Veri Madenciği Karar Ağaçları, https://aktif.net/veri-madenciligi-karar-agaclari/ (Erişim tarihi: 08.12.2022).

8

TÜRKİYE'NİN KÜRESEL İHRACAT ETKİNLİĞİ VE POTANSİYELİ: STOKASTİK SINIR ÇEKİM MODELİNDEN BULGULAR

Kadir Karagöz

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve refah artışı tüm ekonomilerin önde gelen ortak hedefidir. Ekonomik büyümeyi sağlama yolunda başvurulabilecek en etkili araçlardan biri ise ihracattır. İhracat artışı, hem toplam çıktının bir bileşeni olarak doğrudan, hem de verimli kaynak tahsisi, daha yüksek kapasite kullanım oranı, ölçek ekonomilerinden yararlanma ve dış pazar rekabeti nedeniyle teknolojik gelişmenin teşvik edilmesi yoluyla dolaylı olarak üretim artışı için bir katalizör işlevi görebilmektedir. İhracat, sermaye oluşumunu kolaylaştıran ve böylece üretim artışını teşvik eden sermaye ve ara malları ithalatı için gerekli olan döviz için de kaynak sağlar. Ayrıca, genişletilmiş bir pazar tabanı yoluyla ihracat artışı, ölçek ekonomilerinin kullanılmasını mümkün kılar ve uzun vadede teknik bilginin transferini ve yayılmasını da teşvik eder. Bu nedenle ihracatı artırmak hemen tüm ekonomi yönetimlerinin başlıca hedeflerinden birisidir.

İhracat Türkiye için de ekonomide önemli bir gündem maddesi olagelmiştir. Özellikle 1980'lerde başlatılan liberalleşme ve dışa açılma hamlesi ile bu konuda oldukça mesafe kaydedilmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin ihracatının çeşitli yönlerden yapısal değişim geçirdiği dikkati çekmektedir. Bir yandan geleneksel pazarlar olarak değerlendirilen Avrupa ve Kuzey

6. KAYNAKLAR

Abdullahi, N. M., Huo, X., Zhang, Q. & Azeez, A. B. (2021). Determinants and Potential of Agri-Food Trade Using the Stochastic Frontier Gravity Model: Empirical Evidence from Nigeria, *SAGE Open*, October-December, 1-12.

Aigner, D., Lovell, C. A. & Schmidt, P. (1977). Formulation and Estimation of Stochastic Frontier Production Function Models. *Journal of Econometrics*, 6(1), 21–37.

Akça, E. E. & Bal, H. (2020). Türkiye'nin İhracatında Linder Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Genişletilmiş Çekim Modeli'nden Bulgular, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 29-49.

Akçay, F. & Saygılı, F. R. (2019). Türkiye'nin Bölgesel Ekonomik Örgütlerle İhracatı Üzerine Çekim Modeli Uygulaması: AB Dışında Alternatifler Mümkün mü? *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 193-214.

Akgül, M. S. (2013). Çekim Modeli Bulguları Işığında Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli, *ADAM Akademi*, 3(2), 83-110.

Akyüz, K. C., Aydın, A. S. & Yıldırım, İ (2012). Orman Ürünleri İhracatının Çekim Modeli ile İncelenmesi, Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12 (1), 8-19.

Alper, A. E. & Alper, F. Ö. (2015). *Çekim Modeli: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Sanayi Malı İhracat Potansiyelinin İncelenmesi*, IV. Anadolu International Conference in Economics, June 10-12, 2015, Eskişehir, Türkiye.

Antonucci, D. & Manzocchi, S. (2006). Does Turkey Have a Special Trade Relations with the EU? A Gravity Model Approach, *Economic Systems*, 30, 157-169.

Arıca, F. & Koyuncu, G. (2022). Türkiye'nin Next-11 Ülkeleriyle Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Genişletilmiş Çekim Modeli ile İncelenmesi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(1), 17-26.

Ari, Y. O. & Sayar, R. (2021). Döngüsel Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkilerinin Çekim Modeliyle Analizi: Türkiye Örneği, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 441-460.

Ata, S. (2012). *Türkiye'nin Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme*, Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, 11-13 Ekim, Almatı, Kazakistan, 276-282.

Atıcı, C. & Güloğlu, B. (2006). Gravity Model of Turkey's Fresh and Processed Fruit and Vegetable Export to the EU: A Panel Data Analysis. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing* 18(3-4), 7-21.

Atif, R. M., Haiyun, L. & Mahmood, H. (2017) Pakistan's Agricultural Exports, Determinants and Its Potential: An Application of Stochastic Frontier Gravity Model, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 26(3), 257-276.

Atif, R.M., Mahmood, H., Haiyun, L. & Mao, H. (2019) Determinants and Efficiency of Pakistan's Chemical Products' Exports: An Application of Stochastic Frontier Gravity Model. *PLoS ONE* 14(5), e0217210.

Atik, H. (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(2), 33-43.

Ayran Cihan, K. & Sandalcılar, A. R. (2022). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Çekim Modeli ile Bir İnceleme, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8 (2) 2022, 143-163.

Aysun, A., Öksüzler, O. & Yılgör, M. (2012). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 15-26.

Balıkçıoğlu, N. & Gülmez, A. (2019). Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminin Çekim Modeli ile Tahmini, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20): 769-786

Battese, G. E. & Coelli, T. J. (1988). Prediction of Firm-Level Technical Efficiencies with a Generalized Frontier Production Function and Panel Data. *Journal of Econometrics*, 38(3), 387–399.

Battese, G. E. & Coelli, T. J. (1992). Frontier Production Functions, Technical Efficiency and Panel Data: With Application to Paddy Farmers in India. *Journal of Productivity Analysis*, 3, 153–169.

Belotti, F., Daidone, S., Ilardi, G. & Atella, V. (2013). Stochastic Frontier Analysis Using Stata, *The Stata Journal*, 13(4), 719–758.

Bolat, M. & Kaplan, F. (2021). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Sektörel İhracatına Etkisi: Çekim Modeli, *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-9.

Cornwell, C., Schmidt, P. & Sickles, R. C. (1990). Production Frontiers with Crosssectional and Time-series Variation in Efficiency Levels. *Journal of Econometrics* 46, 185–200.

Çoban, B. (2022). *Politik Risk ile Genişletilmiş Çekim Modeli: Türkiye İçin Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Dayıoğlu, M. R. & Kaplan, E. A. (2016). Kriz Dönemlerinin Dış Ticaret Hacmi Üzerine Etkileri: AVRO Krizi Örneğinin Panel Çekim Modeli ile Analizi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(618), 31-42.

Demir, M.A. & Bilik, M. (2018). Türkiye'nin Ticaret Etkinliği: Stokastik Sınır Çekim Modeli Yaklaşımı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 29-48.

Demiray, O. Ç. (2021). Ticaret Akımlarının Yapısal Çekim Modeli ile Sınanması: Türkiye Örneği, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(1), 179-204.

Demirci, B. (2022). *Çekim Modeli Çerçevesinde Türkiye İhracatının Farklı Ülke Gruplarıyla Değerlendirilmesi: Bir Panel Veri Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Doğan, B.B. & Tunç, Ş.Ö. (2015). Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile Olan Dış Ticaretinin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 1-17.

Doğan, B.B. & Tunç, Ş.Ö. (2016). Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleri ile ticaretinin Panel Çekim Modeli ile Analizi, *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 139-156.

Egeli, H. A. (1992). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 117-131.

Emeç, A. S., Kaplan, F. & Koluman, A. (2021). Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26(4), 509-520.

Erkekoğlu, H. & Yılmaz, B. (2019). Investigation of Foreign Trade between Turkey and Member Countries of Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) with Gravity Model. *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*, 14 (54), 141-151.

Greene, W. (2005). Reconsidering Heterogeneity in Panel Data Estimators of the Stochastic Frontier Model. *Journal of Econometrics*, 126, 269–303.

Gündüz, F. F., Akay, Ö., Gündüz, S. & Dölekoğlu, C. (2020). Determination of the Factors Affecting Cotton Export of Turkey: A Panel Gravity Model Approach. *Akademik Hassasiyetler*, 7 (13), 547-564.

Işık, N. (2016). Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli ile Analizi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17, 151-174.

Işın, F. (2017). Türkiye'nin Kuru İncir İhracat Potansiyel: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 223-229.

Kalirajan K. (2007). Regional Cooperation And Bilateral Trade Flows: An Empirical Measurement Of Resistance, *The International Trade Journal*, 21(2), 85–107.

Kangallı Uyar, S. G. & Kılıç, E. (2022). Türkiye ile OECD Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkisinin Analizi: Mekânsal Panel Yer Çekimi Modelleri Yaklaşımı, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 1-30.

Kaplan, F. (2016). Türkiye'nin Meyve ve Sebze İhracatı: Bir Çekim Modeli Uygulaması, *Journal of Yaşar University*, 11(42), 77-83.

Karagöz, K. (2011). Göç-Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli, *Sosyoekonomi*, Özel Sayı, 55-68.

Karagöz, K. & Karagöz, M. (2009). Türkiye'nin Küresel Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (2), 127-144.

Kirişçi, K. & Kaptanoğlu, N. (2011). The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy, *Middle Eastern Studies*, 47(5), 705-724.

Koçpınar, M. & Şeker, A. (2022). Türkiye'nin Kuşak Yol Ülkelerine İhracat Potansiyelinin Panel Çekim Modeli ile Analizi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (42), 292-309.

Konak, A. & Demir, M. A. (2019). Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile Ticaretinin Analizi: Çekim Modeli Uygulaması, *Journal of International Banking, Economy and Management Studies*, 2(2), 45-69.

Kotil, E. (2019). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne İhracatı: Çekim Modeli Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(2), 167-175.

Kumbhakar, S. C. (1990). Production Frontiers, Panel Data, and Time-varying Technical Inefficiency, *Journal of Econometrics*, 46, 201–211.

Lee, Y. H. & P. Schmidt (1993). A Production Frontier Model with Flexible Temporal Variation in Technical Efficiency. İçinde: *The Measurement of Productive Efficiency: Techniques and Applications*, ed. H. O. Fried, C. A. Knox Lovell, & S. S. Schmidt, 237–255. New York, Oxford University Press.

Meeusen, W., & Broeck., J. van den (1977). Efficiency Estimation from Cobb-Douglas Production Functions with Composed Error. *International Economic Review*, 18(2), 435–444.

Mere, M. (2022). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Çekim Modeli ile Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 54-61.

Mere, M. & Masca, M. (2021). Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Şangay İş Birliği Örgütü Ülkeleriyle Ticari İlişkisinin Panel Çekim Modeli Yaklaşımıyla Ampirik Analizi, *EKEV Akademi Dergisi*, 25(87), 471-490.

Özçelik, O. & Aykaç Alp, E. (2021), Ekonomik Entegrasyonlara Katılımın Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(1), 101-114.

Özekicioğlu, H. & Soyyiğit, S. (2019). Dış Ticaret ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Çekim Modeli Analizi: Almanya Örneği, *Journal of Economy Culture and Society*, 60, 125–143.

Özel, H. A. (2011). Türkiye'de Ticarî Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 73-92.

Özer O. O. (2014). Determinants of Turkey's Textiles Exportation: The Gravitation Model Approach, *Tekstil ve Konfeksiyon*, 24(3), 253-258.

Özer, B. & Ecevit, E. (2021). *Çekim Modeli Analizi: Türkiye'nin Üst-Orta Gelir Grubundaki Ülkelere İhracatı*, TNKÜ İİBF Uluslararası Maliye Sempozyumu, 24-25 Mayıs, 2021, Tekirdağ, Türkiye.

Özkaya, H. (2011). İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatı Üzerindeki Etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 279-288.

Pamuk, Ş. (1984). The Ottoman Empire in the Great Depression of 1873-1896. *The Journal of Economic History*, 44(1), 107-118.

Pitt, M. M. & Lee, L. F. (1981). The Measurement and Sources of Technical Inefficiency in the Indonesian Weaving Industry. *Journal of Development Economics*, 9, 43–64.

Ravishankar, G. & Stack, M. M. (2014). The Gravity Model and Trade Efficiency: A Stochastic Frontier Analysis of Eastern European Countries' Potential Trade. *World Economy*, 37(5), 690–704.

Recepoğlu, M. (2021). Uluslararası Göçün Türkiye'nin İhracatına Etkileri: Genişletilmiş Çekim Modeli Uygulaması (2008-2016), *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 336-355.

Sandalcılar, A. (2012a). Türkiye'nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı, *Journal of Yasar University*, 25(7), 4164-4175.

Sandalcılar, A. (2012b). Karadeniz Havzası Tarım Ürünü Ticareti Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Avrasya Etüdleri*, 41 (1), 71-94.

Sandalcılar, A., Ayran Cihan, K. & Çolak, Y. (2022). Türkiye'nin N11 Ülkeleriyle Olan Dış Ticaretinin Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 6 (1), 59-78.

Savrul, B. K., Özel, H. A. & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.

Saygılı, F. & Manavgat, G. (2014). Linder Hipotezi: Türkiye'nin Dış Ticareti için Ampirik Bir Analiz, *Ege Akademik Bakış,* 14(2), 261- 270.

Şahin, I. F. O. (2022). Türkiye'nin 1980-2021 Dönemi Dış Ticaret Gelişiminin İrdelenmesi, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 9 (27), 82-99.

Taş, S., Uğur, B. & Atılgan, D. (2020). Türkiye'nin G-20 Ülkelerine İhracatının Çekim Modeliyle İncelenmesi, *Journal of Economics and Research*, 1(1), 33-41.

Tatlıcı, Ö. & Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, s. 287-299.

Tekin, M. & Merdivenci, F. (2022). E7 Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaretin Panel Veri Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Sosyoekonomi*, 30(51), 407-426.

TCMB – Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2002). *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Ankara.

Tuna, Y., Tunalı, H. & Şimşek, O. (2020). Türkiye'nin Seçilmiş Ülkelerle Olan Dış Ticaretinin Genişletilmiş Çekim Modeli Bulgularıyla Analizi ve Ticaret Potansiyeli, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı, 95-119.

Türkcan, K. & Pişkin, E. (2014). Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin İhracat Dinamiğine Etkisi: Yaygın ve Yoğun Ticaret, Discussion Paper, No. 2014/10, Turkish Economic Association, Ankara.

Uzel, G. & Gürlük, S. (2019). Turkey's Agricultural Export: An Application of the Gravity Model, *Business & Management Studies: An International Journal* , 7(5), 2964-2979.

Yavuzaslan, K., Güder, M., Kara, İ. & Kara, F. (2018). Türkiye ve Yunanistan'ın İhracatında Linder Hipotezinin Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 48-67.

Yücer, A. (2020). Ticari Çekim Modelinde Çoklu Direnç Faktörü ve Türkiye'nin Dış Ticaret Eğiliminin Değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22(3), 1221-1263.

9

TÜRKİYE İLE AB ÜLKELERİ ARASINDAKİ TOPLAM TİCARET AKIMLARININ ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

Demet Sezer
Aynur Yonar

1. GİRİŞ

Uluslararası ticarette yerçekimi modeli, geleneksel biçiminde, ekonomik büyüklüklere ve iki birim arasındaki mesafeye dayalı olarak ikili ticaret akışlarını tahmin eden bir modeldir ve günümüzde dış ticaret akımlarını incelemede sıkça başvurulan yöntemlerden biridir. Yerçekimi modeli, adını Newton fiziğine benzerliğinden almıştır. Newton Çekim Modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

$$F_{ij} = G\frac{m_i m_j}{d_{ij}^2} \quad (1)$$

Burada, F_{ij}, i ve j cisimleri arasındaki çekim kuvvetini; m_j, i cisminin kütlesini; m_j, j cisminin kütlesini; d_{ij}^2, i ve j cisimleri arasındaki uzaklığı ifade etmektedir. G ise çekimsel sabit olarak tanımlanmaktadır. Eşitlik 15.1 incelendiğinde; i ve j cisimleri arasındaki çekim kuvvetinin, cisimlerin kütleleri ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılı olduğu görülmektedir. Bu çekim modeli, Isard & Peck (1954) tarafından dünya ticaret akımları için geliştirilmiş ve matematiksel temel-

5. KAYNAKLAR

Abdullahi, B. N., Dingchou, M., Yeboah, F. K. & Ibrahim, H. Y. (2023). Econometric Analysis of China-ECOWAS agricultural products trade. Ciência Rural, 53(1).

Aboulezz, N. (2016). Determinants of Bilateral Trade Between BRICs and South Africa: What the Gravity Model Tells Us?. *Middle East Reasearch Journal*, 40, 1–27.

Akça, E. E. & Bal, H. (2020). Türkiye'nin İhracatında Linder Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Genişletilmiş Çekim Modeli'nden Bulgular. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(1), 29-49.

Allayarov, P., Mehmed, B., Arefin, S. & Nurmatov, N. (2018). The Factors Affecting Kyrgyzstan's Bilateral Trade: A Gravity-model Approach. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business,* 5(4), 95-100.

Anderson, J. E. (1979). A theoretical Foundation for the Gravity Equation. *The American Economic Review*, 69(1), 106–116.

Anderson, J. E. & van Wincoop, E., (2003). Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle. *The American Economic Review*, 93(1), 170-192.

Balli, F., Balli, H. O. & Cebeci, K. (2013). Impacts of exported Turkish soap operas and visa-free entry on inbound tourism to Turkey. *Tourism Management,* 37, 186-192.

Balogh, J. M., & Aguiar, G. M. B. (2022). Determinants of Latin American and the Caribbean Agricultural Trade: A Gravity Model Approach. *Agricultural Economics*, 68(4), 127-136.

Bayar, G. (2014). Türkiye'nin Kalkınmış Ülkelere ve Orta Doğu-Kuzey Afrika Ülkelerine İhracatı: Karşılaştırmalı Yer Çekimi Analizi. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VII, No:2, 119-164.

Bergstrand, J. H. (1989). The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition, and the Factor-Proportions Theory in International Trade. *The Review of Economics and Statistiscs*, 71(1), 143–153.

Deardorf, A. V. (1995). Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World? *NBER Working Paper Series,* No: 5377, Cambridge.

Demiray, O. Ç. (2021), Ticaret Akımlarının Yapısal Çekim Modeli ile Sınanması: Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi,* 25(1), 179-204.

Eryiğit M., Kotil, E. & Eryiğit, R. (2010). Factors Affecting International Tourism Flows to Turkey: A gravity Model Approach. *Tourism Economics*, 16(3), 585-595.

Folfas, P. (2011). FDI between EU Member states: Gravity Model and Taxes. Warsaw: Warsaw School of Economics–Institute of International Economics, 1-16.

Frankel, J., Stein, E. & Wei, S-J. (1995). Trading Block the Americas: The Natural, the Unnatural and Super-Natural. *Journal of Development Economics*, 47(1), 61-95.

Golovko, A. & Sahin, H. (2021). Analysis of International Trade Integration of Eurasian Countries: Gravity Model Approach. *Eurasian Economic Review*, 11, 519-548.

Gül, H. & Yerdelen Tatoğlu, F. (2019). Turizm Talebinin Panel Çekim Modeli İle Analizi. Turizm Akademik Dergisi, 6(1), 49-60.

Gündüz, F. F., Gündüz, S. & Yavuz, H. B. (2019). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 717-739.

Hansen, B. E. (1995). Rethinking the Univariate Approach to Unit Root Testing: Using Covariates to Increase Power. *Econometric Theory*, 11(5), 1148–1171.

Helpman, E. & Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition and the International Economy*. The MIT Press, Cambridge.

Isard, W. & Peck, M. J. (1954). Location Theory and International and Interregional Trade Theory. *The Quarterly Journal of Economics,* 97-114.

Işık, N. (2016). Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli ile Analizi, *ÜİİİD-İJEAS*, 17, 151-174.

İşcanoğlu Çekiç, A. & Gültekin, H. (2021). *R Uygulamalı Panel Veri Analizi ve Ampirik Bir Uygulama*. Ekin Basım Yayın, Bursa.

Keum, K. (2010). Tourism Flows and Trade theory: A Panel Data Analysis with the Gravity Model. *Annals of Regional Science,* 44(3), 541-557.

Khadaroo, J. & Seetanah, B. (2008). The role of transport infrastructure in international tourism development: A gravity model approach. *Tourism Management,* 29(5), 831-840.

Kılıç, E. (2019). Mekansal Yer Çekimi Modelleri ile OECD Ülkelerinde Dış Ticaret İlişkisinin Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kosnan, S. S. A. & Ismail, N. W. (2012). Demand Factors for International Tourism in Malaysia: 1998-2009. *Prosiding Perkem* VII, JILID 1, 44–50

Leamer, E. & Stern, R. (1971). Quantitative International Economics. *Journal of International Economics,* 1(3), 359–361.

Linnemann, H. (1966). *An Econometric Study of International Trade Flows*. North-Holland Publ. Company, Amsterdam.

Malaj, V. & Kapiki, S. (2016). Determinants of Tourism Flows to Greece: A Gravity Model Approach. *TOURISMOS,* https://ssrn.com/abstract=2853057 (Erişim tarihi: 27.02.2023)

McCallum, J. (1995). National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns. *American Economic Review,* 85(3), 615-623.

Melitz, J. (2006). Language and Foreign Trade. *European Economic Review*, 52(4), 667-699.

Morley, C., Rosselló, J. & Santana-Gallego, M. (2014). Gravity Models for tourism Demand: Theory and use. *Annals of Tourism Research*, 48, 1-10.

Osabuohien, E. S., Efobi, U. R., Odebiyi, J. T., Fayomi, O. O., & Salami, A. O. (2019). Bilateral Trade Performance in West Africa: A Gravity Model Estimation. *African Development Review*, 31(1), 1-14.

Paas, T. (2000). The Gravity Approach for Modeling International Trade Patterns for Economies in Transition. *International Advances in Economic Research,* 6(4), 633-648.

Pöyhönen, P. (1963). A Tentative Model For The Volume of Trade Between Countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90/1, 93–100.

Tekin, M. & Merdivenci, F. (2022). E7 Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaretin Panel Veri Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 30(51), 407-426.

Ülengin, F., Çekyay, B., Palut, P.T., Ülengin, B., Kabak, Ö., Özaydın, Ö., & Ekici, Ş.Ö. (2015). Effect of Quotas on Turkish Foreign Trade: A Gravity Model. *Transport Policy*, 38, 1-7.

Temurov, I. & Kilicaslan, Y. (2016). Conflict or Distance: What Determines the International Trade. *World Journal of Applied Economics*, 2(2), 15-31.

Tinbergen, J. (1962). Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, Twentieth Century Fund, New-York.

Vietze, C. (2012). Cultural Effects on Inbound Tourism into the USA: A Gravity approach. *Tourism Economics*, 18, 121-138.

Yao, X., Yasmeen, R., Li, Y., Hafeez, M. & Padda, I. U. H. (2019). Free Trade Agreements and Environment for Sustainable Development: A Gravity Model Analysis. *Sustainability*, 11(3), 597.

Yaşar, E. & Korkmaz, İ. (2018). Çekim Modelinin İller Arası Ticaret İlişkilerine Uygulanması: Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (56), 97-114.

Yavuz, S., Kabadayı, B., Savaş, N. & Doker, A. C. (2014). Türkiye Turizm Talebi: Bir Çekim Modeli Uygulaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10(2), 133-141.

Zhang, C. & Guo, J. (2017). China's International Research Collaboration: Evidence from a Panel Gravity Model. *Scientometrics*, 113, 1129–1139.

Westerlund, J. & Wilhelmsson, F. (2011). Estimating the Gravity Model without Gravity Using Panel Data. *Applied Economics,* 43(6), 641-649.

10

VOLATILITY CONNECTEDNESS VIA TVP-VAR APPROACH: EVIDENCE FROM FRAGILE FIVE

Yakup Arı

1. INTRODUCTION

Volatility refers to the fluctuations in the prices of financial assets, such as stocks, bonds, and commodities. It is an important concept in finance as it reflects the uncertainty and risk associated with investments. Over the years, the link between volatility and risk has been widely studied and is still the subject of ongoing research in the field of financial economics. There are various factors that contribute to financial volatility. Economic conditions, such as changes in interest rates, inflation, and GDP growth, can impact financial markets and lead to price fluctuations. Political events, such as elections, wars, and terrorist attacks, can also have a significant impact on market stability. Market sentiment, or the collective emotional and psychological state of market participants, is another important factor that can drive volatility.

Financial volatility has important implications for investors. Increased volatility can result in lower investment returns and make it more difficult for investors to predict the future value of their assets. This can increase the risk associated with investments, making them less attractive to investors. At the same time, volatility also provides valuable information for asset pricing and investment management decisions.

- Developing regulations that reduce the risk of contagion, for example by requiring financial institutions to hold more capital or by limiting their exposure to certain types of assets.
- Encouraging robust risk management practices among market participants to help them better manage the risks associated with volatility connectedness.

7. REFERENCES

Anscombe, F. J. & Glynn, W. J. (1983). Distribution of the kurtosis statistic b 2 for normal samples. *Biometrika*. 70(1), 227–234.

Antonakakis, N., & Gabauer, D. (2017). Refined measures of dynamic connectedness based on TVP-VAR. *MPRA Paper* No. 78282.

Antonakakis, N., Gabauer, D., Gupta, R. & Plakandaras, V. (2018). Dynamic connectedness of uncertainty across developed economies: A time-varying approach. *Economics Letters, 166, 63–75.* doi: 10.1016/j.econlet.2018.02.011

Antonakakis, N., Chatziantoniou, I. & Gabauer, D. (2020). Refined Measures of Dynamic Connectedness based on Time-Varying Parameter Vector Autoregressions. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(4), 84. MDPI AG. Retrieved from http://dx.doi.org/10.3390/jrfm13040084

Ari, Y. (2022a). Chasing volatility of USD/TRY foreign exchange rate: The comparison of CARR, EWMA, and GARCH models. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, 37, 107-127. https://doi.org/10.26650/ekoist.2022.37.1113670

Arı, Y. (2022b). The comparison of range-based volatility estimators and an application of TVP-VAR-based connectedness. *Journal of Life Economics*. 9(3), 147-157, DOI: 10.15637/jlecon.9.3.03

Arı, Y. (2022c). From discrete to continuous: GARCH volatility modeling of the Bitcoin. *Ege Academic Review*, 22 (3), 353-370. DOI: https://doi.org/10.21121/eab.819934

Arı, Y. (2022d). USD/TRY and foreign banks in Turkey: Evidence by TVP-VAR, *Applied Econometrics*, (RANEPA), 67, 5-26. http://pe.cemi.rssi.ru/pe_2022_67_005-026.pdf

Ari, Y., Yelgen, E., & Uçak, H. (2022). The Impact of COVID-19 on Volatility Spillover Between Bitcoin and Turkish Financial Markets. In N. Mansour & S. Ben Salem (Ed.), *COVID-19's Impact on the Cryptocurrency Market and the Digital Economy* (pp. 141-165). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-7998-9117-8.ch009

Arı, Y. (2021). Volatility spillovers effect analysis during Covid-19 period using EWMA model: The case of health sector stocks in ISE. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 1453-1467. DOI: https://doi.org/10.25287/ohuiibf.917674.

Arı, Y. (2020). From Discrete to Continuous GARCH Volatility Modelling with R. Available at https://mathstat.net/garch-and-cogarch-modelling.htm

Bollerslev, T. P. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroscedasticity. *Journal of Econometrics*, 31, 307-327.

Bollerslev, T. (2010) Glossary to ARCH (GARCH*). *in Volatility and Time Series Econometrics: Essays in Honor of Robert Engle,* Bollerslev, T., Russell, J. and Watson, M. (Eds). doi:10.1093/acprof:oso/9780199549498.001.0001

Bouri, E., Cepni, O., Gabauer, D., & Gupta, R. (2021). Return connectedness across asset classes around the COVID-19 outbreak. *International Review of Financial Analysis*, *73*, 101646. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101646

Chou, R. Y. (2005). Forecasting financial volatilities with extreme values: the conditional autoregressive range (CARR) model. *Journal of Money, Credit and Banking*, 37, 561-582.

D'Agostino, R. B. (1970). Transformation to normality of the null distribution of g1. *Biometrika***.** 679–681.

Diebold, F.X., & Yilmaz, K. (2009). Measuring Financial Asset Return and Volatility Spillovers, with Application to Global Equity Markets. *Economic Journal*, 119, 158-171.

Diebold, F.X., & Yilmaz, K. (2012). Better to Give than to Receive: Predictive Measurement of Volatility Spillovers. *International Journal of Forecasting*, 28, 57-66.

Diebold, F.X., & Yilmaz, K. (2014). On the Network Topology of Variance Decompositions: Measuring the Connectedness of Financial Firms. *Journal of Econometrics*, 182, 119-134.

Diebold, F.X., & Yilmaz, K. (2015). *Financial and Macroeconomic Connectedness: A Network Approach to Measurement and Monitoring*. Oxford University Press.

Diebold, F.X. & Yilmaz, K. (2016). Trans-Atlantic Equity Volatility Connectedness: U.S. and European Financial Institutions, 2004-2014. *Journal of Financial Econometrics,* 14, 81-127.

Elliott, G., Rothenberg, T. J. & Stock, J. H. (1996). Efficient tests for an autoregressive unit root. *Econometrica*, 64(4), 813–836.

Fisher, T. J., & Gallagher, C. M. (2012). New Weighted Portmanteau Statistics for Time Series Goodness of Fit Testing. *Journal of the American Statistical Association,* 107(498), 777–787. doi:10.1080/01621459.2012.688465

Gabauer, D. (2021). Dynamic measures of Asymmetric & pairwise connectedness within an optimal currency area: Evidence from the ERM I system. *Journal of Multinational Financial Management*, *60*, 100680. https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2021.100680

Gabauer, D. (2022). Package 'ConnectednessApproach'. R package version 1.0.0. Retrieved from: https://CRAN.R-project.org/package=ConnectednessApproach

Garman, M. B., & Klass, M. J. (1980). On the estimation of security price volatilities from historical data. *Journal of Business*, 67-78.

Hentschel, L. (1995). All in the family nesting symmetric and asymmetric GARCH models. *Journal of Financial Economics* 39, 71–104.

Hull, J. C. (2018). Options, Futures, & Other Derivatives, Ninth Edition, Global Edition, *Pearson Education Limited*., England.

Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1980). Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals. *Economics Letters,* 6(3), 255–259

Korobilis, D., & Yilmaz, K. (2018). Measuring Dynamic Connectedness with Large Bayesian VAR Models. *Koc University-TUSIAD Economic Research Forum*, Working Paper No. 1802, January.

Koop, G. & Korobilis, D. (2014). A new index of financial conditions. *European Economic Review, 71, 101–116.* doi:10.1016/j.euroecorev.2014.07.002

Parkinson, M. (1980). The extreme value method for estimating the variance of the rate of return. *Journal of business*, 61-65.

Poon, S.-H. & Granger, C. W. J. (2003). *Forecasting Volatility in Financial Markets: A Review. Journal of Economic Literature, 41(2), 478–539.* doi:10.1257/002205103765762743

Poon, S.-H. & Granger, C. (2005). *Practical Issues in Forecasting Volatility. Financial Analysts Journal,* 61(1), 45–56. doi:10.2469/faj.v61.n1.2683

Ratnayake, M. I. P. R. (2021). *Modeling time series with conditional heteroscedastic structure*. Unpublished Ph.D. Dissertation. Missouri University, USA.

Riskmetrics Technical Document (1996) 4th edn, J. P. Morgan. Available at http://yats.free.fr/papers/td4e.pdf (accessed 12 January 2023).

Rogers, L. C. G., & Satchell, S. E. (1991). Estimating variance from high, low and closing prices. *The Annals of Applied Probability*, 504-512.

Yang, D., & Zhang, Q. (2000). Drift-independent volatility estimation based on high, low, open, and close prices. *The Journal of Business*, 73(3), 477-492.

11

BITCOIN VE FİNANSAL VARLIKLAR ARASINDAKİ DİNAMİK İLİŞKİLER: TVP-VAR ANALİZİ

Arife Özdemir Höl

1. GİRİŞ

Küresel finansal krizin patlak vermesinin ardından, yüksek ekonomik belirsizlik ve mevcut finansal sisteme olan güvenin kaybı ile karakterize edilen bir dönem, Nakamoto (2008) geleneksel mutemet para birimlerine alternatif olarak "Bitcoin" adlı dijital para birimini geliştirmiştir (Mokni, 2021). Nakamoto (2008) "Bitcoin: A Peer-to Peer Electronic Cash System" adlı çalışmasıyla bir ödeme sisteminin finansal aracıları ortadan kaldırabileceği ve kullanıcıların internet üzerinden doğrudan ve (nispeten) anonim işlemler yapmasına izin verebileceği, eşler arası ağa dayalı bir mekanizma önermiştir (Polasik vd., 2015). Teknik açıdan bakıldığında, bu para biriminin getirdiği temel yenilik, kriptografik tanımlama protokollerinin bir "dağıtılmış deftere" uygulanmasıdır. Kripto para birimleri, tüm ödemeleri herhangi bir zamanda izlemenin ve doğrulamanın mümkün olduğu dijital kayıtlar üzerinde çalışmaktadır. Tasarım gereği, (i) merkez bankaları veya başka herhangi bir finansal kuruluş tarafından kontrol edilmesi gerekmeyen ve (ii) "çifte harcamayı" önleyebilen merkezi olmayan bir ödeme sisteminde kullanılmaktadırlar (De Pace ve Rao, 2023). Piyasa düzenleyici kurumlardan biri olan Emtia Vadeli İşlemler Ticaret Komisyonu (CFTC) sanal paranın resmi olarak ham petrol veya Altına benzer şekilde bir emtia olduğunu duyurmuştur. Komisyon sanal bir para birimi olarak Bitcoin'in herhangi bir yargı alanında yasal ihale statüsüne sahip olmadığını bir he-

endeksi tarafından etkilendiği görülmektedir. Grafikte yer alan en dikkat çekici nokta ise Bitcoin değişkeninin diğer değişkenlerle arasındaki ilişkiyi gösteren herhangi bir çizginin olmamasıdır. Bu durum Bitcoin değişkeninin kendi dinamiklerinin bulunduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Bitcoin'in herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmadığı düşünüldüğünde ulaşılan bu sonucun oldukça olağan olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle Bitcoin'in riskin arttığı belirsizlik dönemlerinde ve kriz zamanlarında finansal piyasa katılımcıları tarafından güvenli liman olarak kullanılabilecek bir varlık olduğu söylenebilmektedir.

Yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular daha önce Baur vd. (2018b), Gajardo vd. (2018), Erek ve Eren (2020), Kyriazis (2020), Ağaçkesen (2022), Baydaş ve Kılıç (2022) tarafından yapılmış çalışmalarla benzer sonuçları içermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçların yatırımcılara, politika yapıcılara, yöneticilere, riskten korunmak isteyenlere alacakları kararlarda ve izleyecekleri stratejilerde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

6. KAYNAKLAR

Ağaçkesen, E. (2022). Bitcoin ile Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *5*(4), 419-431. https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.969

Antonakakis, N., Cunado J., Filis G., Gabauer, D. ve De Gracia F. P. (2019a). Oil and Asset Classes Implied Volatilities: Dynamic Connectedness and Investment Strategies. *Energy Economics Forthcoming, 1-40*. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3399996

Antonakakis, N., Gabauer, D., & Gupta, R. (2019b). International Monetary Policy Spillovers: Evidence from A Time-Varying Parameter Vector Autoregression. *International Review of Financial Analysis*, 65, 101382.https://doi.org/10.1016/j.irfa.2019.101382

Atıcı Ustalar, S.., Ayar, E., & Şanlısoy, S. (2022). The Volatility Transmission Between Cryptocurrency and Global Stock Market Indices: Case of Covid-19 Period. *İzmir İktisat Dergisi*, 37 (2) , 443-459. DOI: 10.24988/ije.1034580

Baruník, J., Kočenda, E., & Vácha, L. (2016). Asymmetric Connectedness on the US Stock Market: Bad and Good Volatility Spillovers. *Journal of Financial Markets*, *27*, 55-78. https://doi.org/10.1016/j.finmar.2015.09.003

Baruník, Jozef, & Křehlík, T. (2018). Measuring the Frequency Dynamics of Financial Connectedness and Systemic Risk. *Journal of Financial Econometrics*, 16, 271-96. https://doi.org/10.1093/jjfinec/nby001

Baur, D. G., Hong, K., & Lee, A. D. (2018a). Bitcoin: Medium of Exchange or Speculative Assets?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, *54*, 177-189. https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.12.004

Baur, D. G., Dimpfl, T., & Kuck, K. (2018b). Bitcoin, Gold and the US Dollar–A Replication and Extension. *Finance research letters*, *25*, 103-110. https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.10.012

Baydaş, Y. & Kılıç, E. (2022). Bitcoin ve Ons Arasındaki Çok Değişkenli Stokastik Volatilite Aktarımı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14(26), 149-157 https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1082840

Bouri, E., Molnár, P., Azzi, G., Roubaud, D., & Hagfors, L. I. (2017). On the Hedge and Safe Haven Properties of Bitcoin: Is ıt Really More than A Diversifier?. *Finance Research Letters*, *20*, 192-198. https://doi.org/10.1016/j.frl.2016.09.025

Bouri, E., Gabauer, D., Gupta, R., & Tiwari, A. K. (2021). Volatility Connectedness of Major Cryptocurrencies: The Role of Investor Happiness. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, *30*, 100463. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100463

Chan, W. H., Le, M., & Wu, Y. W. (2019). Holding Bitcoin Longer: The dynamic Hedging Abilities of Bitcoin. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, *71*, 107-113. https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.07.004

Contuk, F. Y. (2021). Covid-19 Sürecinde Altın ve Petrol Fiyatlarının Bitcoin Üzerindeki Asimetrik Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(3), 911-926. https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.939898

Corbet, S., Larkin, C., & Lucey, B. (2020). The Contagion Effects of the COVID-19 Pandemic: Evidence from Gold and Cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, *35*, 101554, 1-7. https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101554

Çebişli, N. (2022). Kripto Para Bitcoin ile Altın Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 59-71. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakuyg/issue/70452/1113350

De Pace, P., & Rao, J. (2023). Comovement and Instability in Cryptocurrency Markets. *International Review of Economics & Finance*, *83*, 173-200. https://doi.org/10.1016/j.iref.2022.08.010

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2009). Measuring Financial Asset Return and Volatility Spillovers, with Application to Global Equity Markets. *The Economic Journal*, 119(534), 158-171. https://doi.org/10.1111/j.1468- 0297.2008.02208.x

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2012). Better to Give than to Receive: Predictive Directional Measurement of Volatility Spillovers. *International Journal of Forecasting*, 28(1), 57-66. https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2011.02.006

Diebold, F. X., & Yılmaz, K. (2014). On the Network Topology of Variance Decompositions: Measuring the Connectedness of Financial Firms. *Journal of econometrics*, 182(1), 119-134. https://doi.org/10.1016/ j.jeconom.2014.04.012

Dirican, C., & Canoz, İ. (2017). The Cointegration Relationship Between Bitcoin Prices and Major World Stock Indices: An Analysis with ARDL Model Approach*. Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(4), 377-392. http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.748

Dyhrberg, A. H. (2016). Bitcoin, Gold and the Dollar–A GARCH Volatility Analysis. *Finance Research Letters*, *16*, 85-92. https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.10.008

Elliott, G., Rothenberg, T. J., & Stock, J. H. (1992). Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root. *Econometrica*, 64(4), 813-836. https://doi.org/10.2307/2171846

Erdas, M. L., & Caglar, A. E. (2018). Analysis of the Relationships Between Bitcoin and Exchange Rate, Commodities and Global Indexes by Asymmetric Causality Test. *Eastern Journal of European Studies*, *9*(2), 27-45.

Erek, M. S., & Eren, B. S. (2020). The Interdependence of Bitcoin and Financial Markets: A Copula-GARCH Approach. *Liberal Düşünce Dergisi*, *25*(98), 35-63. DOI: 10.36484/liberal.662625

Gajardo, G., Kristjanpoller, W. D., & Minutolo, M. (2018). Does Bitcoin Exhibit the Same Asymmetric Multifractal Cross-Correlations with Crude Oil, Gold and DJIA as the Euro, Great British Pound and Yen?. *Chaos, Solitons & Fractals*, *109*, 195-205. https://doi.org/10.1016/j.chaos.2018.02.029

Ghorbel, A., & Jeribi, A. (2021). Investigating the Relationship Between Volatilities of Cryptocurrencies and Other Financial Assets. *Decisions in Economics and Finance*, *44*(2), 817-843. https://doi.org/10.1007/s10203-020-00312-9

Gkillas, K., Bouri, E., Gupta, R., & Roubaud, D. (2022). Spillovers in Higher-Order Moments of Crude Oil, Gold, and Bitcoin. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 84, 398-406. https://doi.org/10.1016/j.qref.2020.08.004

Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with an Application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456. http://dx.doi.org/10.1007/s00181-011-0484-x

Klein, T., Thu, H. P., & Walther, T. (2018). Bitcoin is not the New Gold–A Comparison of Volatility, Correlation, and Portfolio Performance. *International Review of Financial Analysis*, *59*, 105-116. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2018.07.010

Koop, G., Pesaran, M. H., & Potter, S. M. (1996). Impulse Response Analysis in Nonlinear Multivariate Models. *Journal of econometrics*, *74*(1), 119-147. https://doi.org/10.1016/0304-4076(95)01753-4

Kubar, Y., & Döger Toprak, Y. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinin Seçilmiş Kripto Paralar ve Emtia Fiyatları Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 21-49. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/joecopol/issue/71381/1109897

Kurka, J. (2019). Do Cryptocurrencies and Traditional Asset Classes Influence Each Other?. *Finance Research Letters*, *31*, 38-46. https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.04.018

Kyriazis, N. A. (2020). Is Bitcoin Similar to Gold? An Integrated Overview of Empirical Findings. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(5), 88, 1-19. https://doi.org/10.3390/jrfm13050088

Meynkhard, A. (2019). Fair Market Value of Bitcoin: Halving Effect. *Investment Management and Financial Innovations*, *16*(4), 72-85. http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(4).2019.07

Mokni, K. (2021). When, Where, And How Economic Policy Uncertainty Predicts Bitcoin Returns and Volatility? A Quantiles-Based Analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, *80*, 65-73. https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.01.017

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-To-Peer Electronic Cash System. Retrieved from https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

Okorie, D. I., & Lin, B. (2020). Crude Oil Price and Cryptocurrencies: Evidence of Volatility Connectedness and Hedging Strategy. *Energy economics*, *87*, 104703. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104703

Ozturk, S. S. (2020). Dynamic Connectedness Between Bitcoin, Gold, And Crude Oil Volatilities and Returns. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(11), 275, 1-14. https://doi.org/10.3390/jrfm13110275

Pesaran, H. H., & Shin, Y. (1998). Generalized İmpulse Response Analysis in Linear Multivariate Models. *Economics letters*, *58*(1), 17-29. https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0

Polasik, M., Piotrowska, A. I., Wisniewski, T. P., Kotkowski, R., & Lightfoot, G. (2015). Price Fluctuations and the Use of Bitcoin: An Empirical Inquiry. *International Journal of Electronic Commerce*, *20*(1), 9-49. https://doi.org/10.1080/10864415.2016.1061413

Shahzad, S. J. H., Bouri, E., Roubaud, D., Kristoufek, L., & Lucey, B. (2019). Is Bitcoin a Better Safe-Haven Investment than Gold and Commodities?. *International Review of Financial Analysis*, *63*, 322-330. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2019.01.002

Syzdykova, A. & Azretbergenova, G. (2021). Bitcoin Fiyatının Altın ve Ham Petrol Fiyatları ile İlişkisinin Analizi. *InTraders International Trade Academic Journal*, 4(1), 43-58. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/intraders/issue/66058/1024544

Şenol, Z., Gülcemal, T., & Çakan, O. (2022). Kripto Paralarla Borsalar Arasındaki Volatilite Yayılımı. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, *7*(4), 925-943. https://doi.org/10.30784/epfad.1200423

Şenol, Z., & Koç, S. (2022). Borsa, Faiz, Döviz Kuru, Altın, Petrol ve Bitcoin Arasındaki Volatilite Yayılımları. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 22, 1-15. https://doi.org/10.18092/ulikidince.1036345

Telek, C., & Şit, A. (2020). Kripto Paraların Altın ve Dövizle İlişkisi: Bitcoin Örneği. *Turkish Studies -Economy*, 15(2), 913-924. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42650

Uzonwanne, G. (2021). Volatility and Return Spillovers Between Stock Markets and Cryptocurrencies. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 82, 30-36. https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.06.018

12

XINSA ENDEKSİNDEKİ SPEKÜLATİF BALONLARIN GSADF YAKLAŞIMI İLE BELİRLENMESİ VE TARİHLENMESİ

Fela Özbey

1. GİRİŞ

Bir dönem çoğu iktisatçı, piyasada oluşan balonların tespit edilemeyeceğini (Cooper, 2008; Phillips vd., 2015) savunsa da, iktisat ve finans yazınında piyasalarda oluşan balonları farklı yöntemlerle test etmeye yönelik bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Spekülatif balonları test etmeye yönelik ilk çalışmalarda, patlayıcı davranışlar, birim kök ve eşbütünleşme testleri ile tespit edilmeye çalışılsa da, Evans (1991), zaman serileri periyodik balonlar yaratan süreçler tarafından üretildiğinde, standart birim kök testleri ile ortaya çıkarılamayan daha karmaşık kabarcık özellikleri taşıdığını ifade etmiştir. Hatta periyodik olarak oluşan ve sönen balonlar içeren serilerin birim köklü veya daha da ilginç istikrarlı (durağan) otoregresif süreçler tarafından üretilmişçesine yapı sergilediklerini göstermiştir. Bu nedenle balon oluşumlarının varlığının belirlenmesinde farklı ve daha isabetli yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Evans (1991) tarafından simülasyon çalışmaları ile gözler önüne serilen geleneksel yöntemlerin balonları belirlemedeki yetersizliklerini gidermek amacı ile Phillips vd. (2011), özyinelemeli bir yöntem olan sup ADF (SADF) test prosedürünü önermişlerdir. Bu prosedür, seride tek bir balon olduğunda bu balonu tespit etme ve tarihleme konusunda çok başarılı olsa

Sonuç olarak, piyasalarda gerek krizler gerekse oluşan aşırı talep ve sürü psikolojisi nedeni ile sık sık fiyat balonları oluşabilmektedir. Yatırımcıların spekülatif balonların oluştuğu dönemleri belirleyebilmeleri uygulayacakları yatırım stratejileri açısından önem arz etmektedir. GSADF yönteminin oluşan balonları belirlemekte ve tarihlemedeki başarısı göz önüne alındığında, yöntemin yatırımcılar tarafından bir erken uyarı sistemi olarak kullanılması portföy ve risk yönetimleri açısından kendilerine avantajlar sağlayabileceği düşünülmektedir.

7. KAYNAKLAR

Buğan, M. F. (2021). Bitcoin ve Altcoin Kripto Para Piyasalarında Finansal Balonlar. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13 (24), 165-180.

Caspi, I. (2017). Rtadf: Testing for Bubbles with EViews. *Journal of Statistical Software*, 81, 1-16.

Ceylan F., Ekinci R., Tüzün O. & Kahyaoğlu H. (2018). Kripto Para Piyasasında Balonların Tespiti: Bitcoin ve Ethereum Örneği, *BMIJ*, 6(3), 263-274.

Chang, T., Aye, G. C. & Gupta, R. (2014). Testing for Multiple Bubbles in the BRICS Stock Markets. University of Pretoria Department of Economics Working Paper Series, 7.

Cooper, G. (2008). *The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles and the Efficient Market Fallacy*. Harriman House, Great Britain. ISBN: 978-1-905641-85-7

Çakar, R. (2022). Katılım ve Konvansiyonel Endekslerin Fiyat Balonları Açısından Test Edilmesi: Kovid-19 Dönemi Türkiye'den Ampirik Kanıtlar. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 8(1), 106-122.

Evans, G. W. (1991). Pitfalls in Testing for Explosive Bubbles in Asset Prices. *The American Economic Review*, 81(4), 922-930.

Geuder, J., Kinateder, H. & Wagner, N. F. (2019). Cryptocurrencies as Financial Bubbles: The Case of Bitcoin. *Finance Research Letters*, 31.

Hepkorucu, A., & Genç, S. (2019). Kripto Para Değerleri İçin Spekülatif Fiyat Balonlarının Test Edilmesi: Bitcoin Üzerine Bir Uygulama. *Veri Bilimi*, 2(1), 44-50.

Işıldak, M. S. (2022). Dolar, Altın ve BİST-Tüm Endeksinde Spekülatif Balonlar. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 194-205.

Kirkpinar, A., Erer, E., Erer, D. (2019). Is There a Rational Bubble in BIST 100 and Sector Indices? *Financial Studies*, 23 (3), 21-33.

Li, G., Xiao, M., Yang, X., Guo, Y. & Yang, S. (2021). Research on Multiple Bubbles in China's Multilevel Stock Market. *Plos One*, 16 (8), 1-19.

Li, Y., Wang, Z., Wang, H., Wu, M. & Xie, L. (2021). Identifying Price Bubble Periods in the Bitcoin Market-Based on GSADF Model. *Quality & Quantity*, 1-16.

Liu, Z., Han, D., & Wang, S. (2016). Testing Bubbles: Exuberance and collapse in the Shanghai A-share stock market, Song L., Garnaut R., Fang C., Johnston L. (Ed.) *China's New Sources of Economic Growth: Vol. 1: Reform, Resources and Climate Change, 1,* ANU Press: 247-270.

Mete, S., Koy, A. & Ersoy, H. (2019). Investigating Price Bubbles in Cryptocurrencies. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 13(1), 105-120.

Öncü, E. (2021). Investigation of Dogecoin Price Movements: A GSADF Analysis. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B - Teorik Bilimler, ICONAT Special Issue 2021*, 1-6.

Phillips, P. C., Wu, Y. & Yu, J. (2011). Explosive Behavior in the 1990s NASDAQ: When Did Exuberance Escalate Asset Values? *International Economic Review*, 52(1), 201-226.

Phillips, P. C., Shi, S. & Yu, J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043-1078.

Sanlı, E., Özbey, F. & Kandır, S. Y. (2022). *BIST Teknoloji Endeksinde Covid-19 Döneminde Oluşan Spekülatif Balonların Belirlenmesi: GSADF Yaklaşımı.* International Symposium of Economics Finance and Econometrics, 18-19 Haziran 2022, Çanakkale, Türkiye, 81-81

TÜİK (2023). *Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2022*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni No:49526.

Yurtoğlu, Y. (2022). Pay Senedi Piyasalarında Balon Varlığının Test Edilmesi: MIST Ülkeleri Örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 410-427.

Zeren, F. & Esen S. (2018). Geleceğin Para Birimi ya da Sadece Bir Balon: Bitcoin. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 433-448.

Zeren, F. & Yilanci, V. (2019). Are There Multiple Bubbles in the Stock Markets? Further Evidence From Selected Countries. *Ekonomika*, 98(1), 81-95.

13

ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ KAPSAMINDA G7 ÜLKELERİ İÇİN ELEKTRİK TÜKETİMİ, KENTLEŞME, CO_2 EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Sinem Özkurt
Ayça Büyükyılmaz Ercan

1. GİRİŞ

Toplumsal refahın ve ekonomik kalkınmanın kaynağını oluşturan enerji, toplumda yaşam standartlarını, gelişmişliği ve üretimi artıran temel bileşenlerden biridir. Dünya nüfusundaki hızlı artış, sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve ekonomik büyümeyle birlikte yaşam standartlarının yükselmesi enerjiye olan talebin artmasına neden olmuştur. Artan enerji ihtiyacını karşılamak için büyük ölçüde fosil kaynaklı yakıtlar tercih edilmektedir. Bu durum iklim dengesinin bozulması ve biyolojik çeşitliliğin azalmasından dolayı dünyayı çevresel sorunlar ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde iktisadi büyüme ile artan fabrikalar ve kentleşme sorunu çevresel kirliliği artırmaktadır. Bu doğrultuda kırsal yaşamdan

[1] Bu çalışma Sinem ÖZKURT'un "Çevresel Kuznets Eğrisi Kapsamında G7 Ülkeleri için Elektrik Tüketimi, Kentleşme, CO_2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

6. KAYNAKLAR

Beşe, E. (2018). Environmental Kuznets Curve (EKC): Empirical Relationship Between Economic Growth, Energy Consumotion and CO_2 Emissions: Evidense From Finland. The *Journal of Academic Social Science*, 84(6), 490-499.

Bozkurt, C. & Okumuş, İ. (2017). Gelişmiş Ülkelerde Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Test Edilmesi: Kyoto Protokolünün Rolü. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, *5*(4): 57-67.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

Dasgupta, S., Laplante, B., Wang, H. & Wheeler, D. (2002). Confronting The Environmental Kuznets Curve. *Journal of Economic Perspectives*,16(1), 147-168.

Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. *Ecological economics*, 49(4), 431-455.

Dogan, E. & Turkekul, B. (2016). CO_2 Emissions, Real Output, Energy Consumption, Trade, Urbanization and Financial Development: Testing The EKC Hypothesis for The USA. *Environmental Science and Pollution Research*, 23(2), 1203-1213.

Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

Farhani, S. & Ozturk, I. (2015). Causal Relationship Between CO_2 Emissions, Real GDP, Energy Consumption, Financial Development, Trade Openness, and Urbanization in Tunisia. *Environmental Science and Pollution Research*, 22(20), 15663-15676.

Hurlin, C. & Mignon, V. (2007). Second Generation Panel Unit Root Tests. *HAL Archives,* 1-24.

Kasman, A. & Duman, Y. S. (2015). CO_2 Emissions, Economic Growth, Energy Consumption, Trade and Urbanization in New EU Member and Candidate Countries: a Panel Data Analysis. *Economic Modelling*, 44, 97-103.

Katircioğlu, S. & Katircioğlu, S. (2018). Testing The Role of Urban Development in The Conventional Environmental Kuznets Curve: Evidence from Turkey. *Applied Economics Letters*, 25(11), 741-746.

Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*. İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review,* 45(1), 1-28.

Gengenbach, C., Urbain, J. P. & Westerlund, J. (2016). Error Correction Testing in Panels with Common Stochastic Trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 982-1004.

Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. National Bureau of Economic Research, 1-39.

Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1995). Economic Growth and The Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. & Behrens III, W. W. (1972). *The Limits to Growth: A Report to The Club of Rome*. Universe Books, New York.

Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Review of Economics and Statistics*, 83(4), 727-731.

Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.

Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

Swamy, P. A. V. B. (1970). Efficient Inference in A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 38(2), 311-323.

Şak, N. (2018). Panel Eşbütünleşme Analizi. S. Güriş (Ed.), *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi.* Der Kitabevi, İstanbul: 317-337.

Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

United Nations, World Urbanization Prospects The 2018 Revision,https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf, (Erişim tarihi: 25.02.2022).

UNFCC (2008). *Kyoto Protocol Reference Manual on Accounting of Emissions and Assigned Amount,* https://unfccc.int/gcse?q=kyoto%20protocol (Erişim tarihi: 25.02.2022).

United Kingdom (2021). *COP26 Negotiations Explaind*, https://ukcop26.org/wpcontent/uploads/2021/11/COP26-Negotiations-Explained.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2022).

Yanardağ, M. Ö. & Bozkurt, K. (2019). Çevresel Kuznets Eğrisi Işığında Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketimi İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi, H, Bal (Ed.), *İktisat Araştırmaları*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 129-142.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Zaman Serileri Analizi-Stata Uygulamalı*. Beta Yayınları, İstanbul.

14

EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN DIŞ TİCARETE VE EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Namıka Boyacıoğlu

1. GİRİŞ

Ülkelerin en büyük hedefi sürdürülebilir bir büyüme ve refah seviyesini en yükseğe çıkartmaktadır. Neoklasik iktisada göre, büyümenin yolu sermayenin artmasıdır. Ancak yeni ekonomi modellemelerinde topluma ait değişkenlerin de ekonomik büyümeye etkisi olduğu düşünülmektedir. Liberal düşünürler, otoritenin devlet olduğu, ticarette kısıtlamaların olduğu ekonomi modellerinin sona ermesinin, bunun yerine daha serbest ekonomi modellerinin uygulanmasının ekonomik büyümeyi arttıracağını savunmaktadırlar.

Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin ve sermayenin dolaşım hızının artması ekonomik büyümeyi sağlayan değişkenlerin farklılık kazanmasına sebep olmuştur. Yani ekonomik büyümeyi sağlayan etkenin yalnızca sermeye birikimi olmadığının, bunun yanında iktisadi faaliyetlerin serbestleşmesi, mülkiyet haklarının korunması, kurumsal yapının değişmesi, teknolojinin gelişmesi gibi faktörlerin de etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumlar da, ekonomik özgürlükler diye bir kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Daha sonra "ekonomik özgürlük neyi ifade edi-

Araştırmalarda farklı ülkelerin, farklı yıllardaki verilerinin dikkate alınmasından ve her ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gibi yapı farklılıklarından, gelişmişlik düzeylerinden, nüfus, demografik durumu ve tarihlerinden dolayı farklı farklı sonuçlar çıkmaktadır. İlerleyen çalışmalarda farklı ülkeler için farklı değişkenler ile ekonomik özgürlüklerin ilişkilerine bakılabilir.

7. KAYNAKLAR

Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. *Bilig, Bahar,* 53, 1-28.

Acaravcı, A. & Kargı, G. (2015). Türkiye'de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 1-16.

Anwar, S. & Akram, W. (2017). Economic Freedom and Growth Nexus in Selected South Asian Countries. *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences,* 7(10), 40-47.

Birol, Y. E. & Demirgil, B. (2020). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(3), 546-558.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies,* 47(1), 239-253.

Çetenak, Ö. & Işık, M. (2016). Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,* 6 (1), 1-16.

Depken, C. A. & Sonora, R. J. (2005). Asymmetric Effects of Economic Freedom on International Trade Flows. *International Journal of Business and Economics,* 4(2), 141-155.

Doucouliagos, C. & Ulubaşoğlu, M. A. (2006). Economic freedom and economic growth: Does specification make a difference? *European Journal of Political Economy,* 22, 60– 81.

Gövd.eli, T. (2018). Ekonomik Özgürlük, Turizm Ve Ekonomik Büyüme: BRICST Ülkelerinde Kónya Bootstrap Nedensellik Analizi. *UİİİD-IJEAS, 2018 (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı),* 379-390.

Güneş, H. (2019). Ekonomik Özgürlüklerin Dış Ticarete Etkisi: 34 OECD Ülkesi İçin Bir Panel Veri Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 22(4), 919-933.

Haan, d. J. & Sturm, J. E. (2000). On The Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth. *European Journal of Political Economy,* 16, 215–241.

Heckelman, J.C. (2000). Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation. *Journal of Applied Economics,* 3(1), 71-91.

İşcanoğlu Çekiç, A. & Gültekin, H. (2021). *R Uygulamalı Panel Veri Analizi ve Ampirik Bir Uygulama*. Ekin Basım Yayın, Bursa.

https://databank.worldbank.org , Erişim Tarihi: 10.12.2022

https://www.heritage.org , Erişim Tarihi: 10.12.2022

Kamacı, A. (2019). Ekonomik Özgürlüklerin Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi. *Busıness & Management Studies: An International Journal,* 7(2), 1097-1116.

Kangallı, S., Uyar, U. & Buyrukoğlu, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,* 6(3), 95-109.

Kurt, B. & Zengin, H. (2016). İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 2(4), 67-86.

Kónya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on Oecd Countries with a Panel Data Approach. *Economic Modelling,* 23(6), 978-992.

Naanwaab, C. & Diarrassouba, M. (2013). The Impact of Economic Freedom on Bilateral Trade: A Cross-Country Analysis. *Int.J.Buss.Mgt.Eco.Res.,* 4(1), 668-672.

Okşak, Y. & Dağılgan, G. (2020). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret, Büyüme ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 06(03),* 79-89.

Özdemir, A. (2018). Dış Ticarette Ülke Rekabet Gücüne Ekonomik Özgürlüklerin Etkisi: OECD Ülkelerinde Uygulama. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences,* 1(2), 86-119.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels. CESifo Working Paper, No.1229, Center for Economic Studies and ifo Institute (CESifo), Munich.

Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *Econometrics Journal,* 11(1), 105–127.

Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics,* 142(1), 50-93.

Razmi, M. J. & Refaei, R. (2013). The Effect of Trade Openness and Economic Freedom on Economic Growth: the Case of Middle East and East Asian Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues,* 3(2), 376-385.

Sonora, R. J. (2008). On the Impacts of Economic Freedom on International Trade Flows: Asymmetries and Freedom Components. *FEB-Working Paper Series,* 8(05), 1-31.

Sturm, J. E., Leertouwer, E. & De Haan J. (2002). Which Economic Freedoms Contribute To Growth? A Comment. *Kyklos*, 55(3), 403-416.

Tunçsiper, B. & Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 9(2), 25-45.

Yenipazarlı, A. & Erdal, F. (2010). Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 15-24.

Zellner, A. (1962). An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regression and Tests for Aggregation Bias. *Journal of American Statistics Association,* 57, 348-368.

15

PANEL VERİ REGRESYON MODELLERİ: MIST ÜLKELERİNDE EĞİTİM HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Hayriye Esra Akyüz

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme her ülke için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bir ülkedeki üretim hacmindeki artış göstergelerinden birinin de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYİH) değişmeler olduğu bilinmektedir (Özel, 2012). Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve buna bağlı olarak da refah düzeylerinin incelenmesinde GSYİH önemli bir yere sahiptir. Eğitim ise bir ülkenin gelişmişlik düzeyine katkıda bulunan en önemli göstergelerden biridir. Bu sebeple ülkelerin eğitime yapmış oldukları harcamaların ekonomik büyümede temel bir etken olduğu ifade edilmiştir (Harbison, 1971).

Literatürde ekonomik büyüme ile eğitim arasındaki ilişkinin incelendiği çok sayıda çalışma mevcuttur (Mincer, 1973; Denison, 1985; Musila & Bellasi 2004; Karış, 2019; Demir, 2021). Çoban (2004) vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile eğitim harcamaları ile GSYİH arasındaki kısa dönemli ilişkinin ne kadar sürede uzun dönem dengesine ulaştığını belirlemiştir. Şahin (2020) eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında; AB ülkelerinde ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite diplamasına sahip işgücü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu elde etmiştir. Öztürk & Suluk (2020), İsveç, Norveç ve Danimarka'da eğitim ile ekonomik büyüme arasında eğitim harcamala-

kişi sayısındaki bir birimlik bir artış ise yaklaşık 3,60 birim artırmaktadır. Kişi başı GSYİH'nın yaklaşık %77'sinin eğitim harcamaları ve nüfus yoğunluğu tarafından açıklandığı ve elde edilen modelin analamlı olduğu elde edilmiştir (p-değeri<0,05).

Literatürde MIST ülkeleri üzerinde ekonomik büyüme ve eğitim harcamaları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların yetersizliği, bu çalışmanın ülke grubunun seçiminde belirleyici olmuştur. Küresel ekonomi için önemli bir güç olarak değerlendirilen MIST ülkelerine ilişkin verilerin panel veri regresyon modeli ile hem birim hem de zaman boyutları ile birlikte incelenmesi ve modellenmesi dikkate alındığında çalışmanın sonuçlarının literatüre önemli katkı sağlayacağı ve MIST ülkeleri üzerinde elde edilen bu sonuçların diğer ülkeler için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

6. KAYNAKLAR

Birol, Y. E. & Demirgil, B. (2022). Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: MIST Ülkeleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *17*(1), 69-78.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1): 239–253.

Boz, F.Ç., Bayramoğlu, T. & Gültekin, Ö. F. (2019). BRICS ve MIST Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ile Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1111-1124.

Croissant Y. & Millo G. (2008). Panel Data Econometrics in R: The plm Package. *Journal of Statistical Software*, **27**(2), 1–43. doi:10.18637/jss.v027.i02.

Çoban, O. (2004). Beşeri Sermayenin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 30: 131-142.

Demir, Y. (2021). Eğitim, Sağlık ve Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(3), 1758-1770.

Denison, E. F. (1985). Trends in American Economic Growth, 1929-1982. *American Journal of Agricultural Economics,* 68(3): 751–752.

Fendoğlu, E. & Gökçe, E. C. (2021). Türkiye'de Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Fourier Yaklaşımı. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 203-216.

Fox J. & Weisberg S. (2019). *An R Companion to Applied Regression*, Third edition. Sage, Thousand Oaks CA. https://socialsciences.mcmaster.ca/jfox/Books/Companion/.

Gamgam, H. & Altunkaynak, B. (2017). *SPSS Uygulamalı Regresyon Analizi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. & Büyüknalbant, T. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilirliğinin Panel Birim Kök Testleri ile Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *75*(4), 1283-1297.

Güllü, M. & Yakışık, H. (2017). The Impact of Carbon Emission and Energy Consumption on Economic Growth: A Comparison of the MIST Countries. *Sosyoekonomi*, *25*(32), 239-253.

Harbison, F. H. (1971). Human Resources as the Wealth of Nations. *American Philosophical Society*, 115(6), 426-431.

İşcanoğlu Çekiç, A. & Gültekin, H. (2021). *R Uygulamalı Panel Veri Analizi ve Ampirik Bir Uygulama*. Ekin Basım Yayın, Bursa.

Im, K.S., Pesaran, M.H. & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53–74.

Lupi C. (2009). Unit Root CADF Testing with R. *Journal of Statistical Software*, 32(2), 20.

Karış, Ç. (2019). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1067-1088.

Korkmaz, O. & Karaca, S. S. (2014). Üretim İşletmelerinde Firma Karlılığının Finansal Belirleyicileri Ve BIST İmalat Sanayi Uygulaması. *Ege Akademik Bakış, 14*(1): 21–21.

Köse, Z., Gölpek, F. & Erkılıç, T. A. (2022). Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 492-503.

Mayar, R. (2020). *Dış Borçlar ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme,* Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Mincer, J. (1973). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy,* 116(4): 281-302.

Musila, J. W. & Belassi, W. (2004). The Impact of Education Expenditures on Economic Growth in Uganda: Evidence from Time Series Data. *The Journal of Developing Areas*, 38(1): 123-133.

Ogundipe, M. A. & Lawal, N. A. (2011). Health Expenditure and Nigerian Economic Growth. *European Journal of Economics*, 30, 125-129.

Özdemir, İ. Ç. & Yaşar, E. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımların CO_2 Emisyonu ile İlişkisi Kirlik Sığınağı ve Kirlilik Hale Hipotezi. *International Journal of Disciplines in Economics And Administrative Sciences Studies (Ideastudies)*, 7(36), 1041–1055.

Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1):63-72.

Özsoy, C. (2009). Türkiye'de Eğitim ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1): 71-83.

Öztürk, A. Kalaycı, S. & Korkmaz, N. (2017). Türkiye'de Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Mehmet Akif Ersoy Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(7): 17-29.

Öztürk, S. & Suluk, S. (2020). Ekonomik Büyümenin Anahtarı Olarak Eğitim: İsveç, Norveç ve Danimarka'da Eğitim ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 381-402.

Pfaff, B. (2008). VAR, SVAR and SVEC Models: Implementation Within R Package vars. *Journal of Statistical Software*, **27**(4). https://www.jstatsoft.org/v27/i04/.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, *22*(2), 265-312.

Şahin, D. K. (2020). Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: AB Ülkeleri için Panel Veri Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 657-672.

Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.

Tunç, K. (2022). Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin Sınanması: ARDL Modeliyle Kanıtlar. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *8*(1), 146-160.

Uçan, O. & Koçak, E. (2021). Yernilenebilir Enerji ile İstihdam Arasındaki İlişki. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(1), 99–112.

Uzun, U. & Berberoğlu, M. (2018). Bankaların Sermaye Yeterlilik Düzeyleri ile Hisse Değeri Arasındaki İlişki Üzerinde Bir İnceleme: Türkiye Bankacılık Sektörü Örneği, Gönüllü, O & Yıldız H. (Ed.), *Current Debates in Finance & Econometrics*, IJOPEC Publication: 33-44.

Ünal, S. & Köse, F. (2020). MIST Ülkelerinin Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 137–145.

Yalçınkaya, O. & Kaya, V. (2017). Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: PISA Katılımcıları Üzerinde Bir Uygulama (1990-2014). *Sosyoekonomi*, 25(33): 11–35.

Yılancı, V., Bozoklu, S. & Görüş, M. S. (2020). Are BRICS Countries Pollution Havens? Evidence From A Bootstrap ARDL Bounds Testing Approach with a Fourier Function. *Sustainable Cities and Society*, 55: 1-12.

Yürük, B. & Acaroğlu, H. (2021). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Doğrusal Olmayan Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(63), 1301-131

İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLER BOYUTUYLA

İSTİSNALARLA YÖNETİM

Dr. Perihan Abay

nobel

İstatistiksel Yöntemler Boyutuyla
İSTİSNALARLA YÖNETİM

Dr. Perihan Abay

Yayın No.: 1371
ISBN : 978-625-398-078-8
E-ISBN: 978-625-398-079-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Abay, Perihan.
İstatistiksel Yöntemler Boyutuyla İSTİSNALARLA YÖNETİM
Dr. Perihan Abay
1. Basım. VIII + 128 s. 16.5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN : 978-625-398-078-8
E-ISBN: 978-625-398-079-5
1. İstatistik Analizler 2. Yönetim Kararları 3. İstisnalarla Yönetim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III

1. GİRİŞ 1

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 3

2.1. İstisnalarla Yönetim Kavramı 3

2.2. İstisnalarla Yönetimde Disiplin Kavramı 5

2.3. İstisnalarla Yönetimde Problem Çözme Kavramı 7

2.4. İstisnalara Göre Yönetimin Üstünlüğe Kavramı 10

3. İSTİSNALARLA YÖNETİMİN İLKELERİ 13

3.1. Aktif İstisnalarla Yönetim İlkesi 15

3.2. Pasif İstisnalarla Yönetim İlkesi 16

3.3. İstisnalarla Yönetimde Ayrıklık İlkesi 19

4. İSTİSNALARLA YÖNETİM UYGULAMALARI 21

4.1. Zamanının Verimli Kullanımı 21

4.2. Personeli Performans Göstermeye Motive Etme 26

4.3. Üst Kademenin Tam Etkinlikle Çalışması 29

4.4. Ayrıntılı İzleme 31

4.5. Performans Ölçümü 32

4.6. İş Akış Sistemi Uygulamaları 36
4.7. Hedef Belirleme 38
4.8. Standartların Oluşturulması 40

5. İSTİSNALARLA YÖNETİM VE İSTİSNA TÜRLERİ 42
5.1. İhlal İstisnaları 42
5.2. Kullanıcı Davranışı İstisnası 44
5.3. Sistem Yanıtları İstisnası 46
5.4. Beklenen ve Beklenmeyen İstisnalar 47
5.6. Ar-Ge Tasarım ve Yeniliği İçin İstisna 48
5.7. Mal veya Hizmet Üretim Süreci İstisnaları 49
5.8. Bilgisayar Tabanlı İşlemlerde İstisnalar 51

6. İSTİSNALARLA YÖNETİMİN FONKSİYONLARI 54
6.1. Planlama 55
6.2. Alternatifleri Gözden Geçirme 57
6.3. Personele Bilgi Verme 61
6.4. Performans Kriterlerinin Belirlenmesi 64
6.5. Değerlendirme Standartlarının Oluşturulması 66
6.6. Karar Verme 68
6.7. Koordinasyonda İstisnalarla Yönetim 72
6.8. Organize Etmede İstisnalarla Yönetim 75
6.9. Yürütmede İstisnalarla Yönetim 77
6.10. Denetimde İstisnalarla Yönetim 80
6.11. İşletme Amaçlarının, Çalışanların Beklentileriyle Bağdaştırılması 86

7. İSTATİSTİKSEL ANALİZLER İLE İSTİSNALARLA YÖNETİM İLİŞKİSİ 89
7.1. Uzaklık Tabanlı İstisna Analizi 91
7.2. Sıra Dışılık İstisna Analizi 92

7.3. Yoğunluk Tabanlı İstisna Analizi 93
7.4. Sapma Tabanlı İstisna Analizi 93

8. İSTİSNALARLA YÖNETİMDE AMAÇLARA ULAŞMADA ALTERNATİF UYGULAMALAR 97

8.1. Rekabet 97
8.2. Tekrar Deneme Durumu 99
8.3. İş Birliği 100
8.4. Uzlaşma 101
8.5. Hükmetme 103
9.6. Kontrol Durumu 107
8.7. Kaçınma Tutumu 108
9.8. Vazgeçme Durumu 111
9.9. İptal Durumu 112
KAYNAKLAR 113

KAYNAKLAR

Açıkalın, Aytaç (1994). *Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi,* Ankara: PEGEM Akademik Yayınları.

Akat, İlter; Budak, Gönül ve Budak, Gülay (2002). *İşletme Yönetimi*, 4. Baskı, İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Akdeniz, Ahmet H. ve Turgutlu, Timur (2007). Türkiye'de Perakende Sektöründe Analitik Hiyerarşik Süreç Yaklaşımıyla Tedarikçi Performans Değerlendirmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(1), 1-17.

Akgemci, Tahir (2001). *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler,* Ankara: KOSGEB Yayınları.

Akkuş, Zeki Sanisoğlu, S. Yavuz Akyol, Mesut ve Çelik, Yusuf M. (2006). Değişken Yapılarına Göre İstatistiksel Yaklaşım, *Dicle Tıp Dergisi,* 33(2), 101-104.

Akten, Sibel ve Gül, Atila (2014). Korunan Doğal Alanlarda Ziyaretçilerin Olası Etki Düzeyleri Önlem ve Standartların Belirlenmesi (Gölcük Tabiat Parkı örneği), *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 15(2), 130-139.

Aktuğlu, Mehmet Ali (1996). *Denetim ve Revizyon,* İzmir: Barış Yayınları.

Akyel, Recai (2009). Yönetimin Kontrol Fonksiyonunun Uygulanmasındaki Güçlükler, *Türk İdare Dergisi,* (465), 11-25.

Alfaro, J. G., Frederic Cuppens and Nora Cuppens-Boulahia, (2007). Management of Exceptions on Access Control Policies, In *IFIP International Information Security Conference*, Springer, Boston, MA. 97-108.

Alpugan, Oktay (1988). *Küçük İşletmeler: Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi,* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Genel Yayın No: 125.

Amyot, Daniel and Mussbacher, Gunter (2000). *On the Extension of UML With Use Case Maps Concepts,* Springer, Berlin, Heidelberg: In International Conference on the Unified Modeling Language, 16-31.

Angerer, John M. (2003). Job Burnout, *Journal of Employment Counselling,* 40(3), 98–107.

Ardagna, Claudio Agostino Vimercati, Sabrina De Capitani di Grandison, Tyrone Jajodia, Sushil and Samarati, Pierangela (2008). Regulating Exceptions in Healthcare Using Policy Spaces. In *IFIP Annual Conference on Data and Applications Security and Privacy*, Springer, Berlin: Heidelberg, 254-267.

Ariss, Sonny S. (2002). Computer Monitoring: Benefits and Pitfalls Facing Management, *Information & Management,* 39(7), 553-558.

Arslan, Metin (2013). *İşletme Yönetimi,* Ders Notları, Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu, 4-9.

Arslan, Metin (2019). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*, Ders Notları, Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu, 1-217.

Artantaş, Erkin ve Gürsoy, Hakan (2021). Genç Liderlerin Liderlik Davranışları ve Örgüt Kültürü Tutumlarının Belirlenmesi, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *9*(24), 71-99.

Aslandogan, Alp Y. and Mahajani, Gauri A. (2004). Evidence Combination in Medical data Mining. In *International Conference on Information Technology: Coding and Computing, Proceedings, ITCC,* IEEE, 2, 465-469.

Ateş, Mustafa (2008). Son Yapılan Düzenlemeler Işığında AB Rekabet Hukuku ve Politikasına Genel Bir Bakış, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 47-76.

Austin, James T. and Vancouver, Jeffrey B. (1996). Goal Constructs in Psychology: Structure, Process, and Content, *Psychological Bulletin,* 120(3), 338–375.

Avolio, Bruce J. and Bass, Bernard (2002). *Developing Potential Across a Full Range of Leadership: Cases on Transactional and Transformational Leadership,* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Avolio, Bruce J. and Bass, Bernard M. (2001). *Developing Potential Across a Full Range of Leadership,* New Jersey: Psychology Press.

Avolio, by Bruce and Bass, Bernard (2020). *Multifactor Leadership Questionnaire, Leader Form (5x-Short).* Manual and Sampler Set.

Third Edition, Mind Garden.

Aydemir, Aydem B. Çiftçioğlu (2010). İşletmelerde Hedef Belirleme ve Etkili İletişimde NLP, *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 8(1), 95-116.

Aydın, Ahmet Hamdi (2001). Yönetimin Fonksiyonları, Editör: Salih Güney, *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel Yayınları.

Aydin, Ufuk (2003). İş Hukuku Açısından İşçinin Bilgi Uçurması (Whistleblowing), *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 79-100.

Aytürk, Nihat ve Peker, Ömer (2000). *Etkili Yönetim Becerileri,* Ankara: Yargı Yayınevi.

Babakuş, Emin ve Yavaş, Uğur (2011). Customer Orientation as a Buffer Against Job Burnout, *The Service Industries Journal,* (12), 5-16.

Bailey, James E. and Pearson, Sammy W. (1983). Development of a Tool For Measuring and Analyzing Computer User Satisfaction, *Management Science,* 29(5), 530-545.

Baker, Paul (2006). *Glossary of Corpus Linguistics,* Edinburgh: University Press.

Bass, Bernard M. (1985). *Leadership and Performance Beyond Expectations,* New York: Free Pres, 231-245.

Bass, Bernard M. (1990). From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share the Vision, *Organizational Dynamics,* 18(3), 19-31.

Bass, Bernard M. and Steidlmeier, Paul (1999). Ethics, Character, and Authentic Transformational Leadership Behavio. *Leadership Quarterly*, 10(2), 181-217.

Bass, M. Bernard Avolio, Bruce J. Jung, Dong I. and Berson, Yair (2003). Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership, *Journal of Applied Psychology,*88(2), 207-218.

Bayraç, Naci H. (2003). Yeni Ekonominin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(1), 41-62.

Bektaş, Çetin (2016). Liderlik Yaklaşımları ve Modern Liderden Beklentiler, *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(7), 43-53.

Benli, Erman (2019). Ayni Haklarda Belirlilik İlkesinin İstisnaları, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 277-298.

Berkhin, Pavel (2002). Survey Of Clustering Data Mining Techniques, *Grouping Multidimensional Data,* (43),125-71.

Berry, Michael JA and Linoff, Gordon S. (2004). *Data Mining Techniques: For Marketing, Sales, and Customer Relationship Management*, Canada: John Wiley & Sons, 1-574.

Bititci, S. Umit Carrie, S. Allan and McDevitt, Liam (1997). Integrated Performance Measurement Systems: A Development Guide, *International Journal of Operations & Production Management,* 17(5), 522-534.

Bittel, Lester R. (1964). İstisnalara Göre Yönetim; Yönetsel İşin Sistematikleştirilmesi ve Basitleştirilmesi, New York: McGraw-Hill.

Bolat, Tamer Seymen, Oya Aytemiz Bolat, Oya İnci ve Erdem, Bilge (2009). *Yönetim ve Organizasyon,* Ankara: Detay Yayıncılık.

Bottrighi, Alessio Piovesan, Luca and Terenziani, Paolo (2018). A General Framework for the Distributed Management of Exceptions and Comorbidities. In *HEALTHINF*, 66-76.

Bozan, Osman (2002). *İşletme Bilgisi,* Ankara: Tutibay Yayınları.

Börü, Deniz (1997). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Profesyonel Yönetici Kullanımına İlişkin Bir Araştırma, *Öneri Dergisi,* 1(6), 177-186.

Breault, Joseph L. (2001). Data Mining Diabetic Databases: Are Rough Sets a Useful Addition, *Computing Science and Statistics,* l(34), 1-10.

Breunig, M. Markus Kriegel, Hans-Peter Raymond T. Ng and Sander, Jorg (2000, May). LOF: İdentifying Density-Based Local Outliers, *In Proceedings of the 2000 ACM SIGMOD İnternational Conference on Management of data,* 93-104.

Buhr, Raymond JA. and Casselman, Ron S. (1995). *Use Case Maps for Object-Oriented Systems,* New York: Prentice-Hall, Inc.

Candan, Ekrem (2006). Kamu İdarelerinde İç Kontrol Sistem ve Süreçlerinin Tasarlanması, Uygulanması ve Geliştirilmesinde Uyulacak Usul ve Esaslar, *Mali Yönetim ve Denetim Dergisi,* (38), 18-33.

Casati, Fabio Ceri, Stefano Paraboschi, Stefano and Pozzi, Guiseppe (1999). Specification and İmplementation of Exceptions in Workflow management Systems, *ACM Transactions on Database Systems (TODS)*, 24(3), 405-451.

Celep, Cevat (2004). *Dönüşümsel Liderlik,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Cook, W. Curtis Hunsaker, L. Phillip and Coffey, E. Robert (1997). *Management and Organizational Behavior,* Chicago: *Irwin,* The Mc Graw Hilli Book Companies, Inc.

Cumhuriyet Teknokent, (2020), Personel Ücretlerindeki İstisnadan Faydalananlar İle İlgili Denetim, Sivas, http://www. Cumhuriyet teknokent. com/ teknokent/sikca-sorulan-sorular/ (Erişim Tarihi: 22.04.21).

Çakınberk, Arzu ve Demirel, Erkan T. (2010). Örgütsel Bağlılığın Belirleyicisi Olarak Liderlik: Sağlık Çalışanları Örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (24), 103-119.

Çelik, Adnan ve Şimşek, M. Şerif (2013). *Yönetim ve Organizasyon,* Konya: Eğitim Yayınevi.

Çetinkaya, Belkıs Kırel, Çiğdem Mutlu, Deniz ve Uzkesici, Nuray (1988). Yönetim Bilgi Sistemleri Artema AŞ Örneği, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 293-330.

Daft, Richard L. (2015). Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak, Ceviren: O. T. Ozmen, Ankara: Nobel Yayınları.

Davis, Ralph Currier (1951). *The Fundemantal of Top Management,* New York: Harperve Bros.

Demirel, Yavuz (2009). Örgütsel Adaletin Yönetici-Çalışan İlişkileri Üzerine Etkisi: Farklı Sektör Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi-Selçuk Üniversitesi,* 11(17), 137-154.

Denhardt, Robert B. (1999). The Future of Public Administration, *Public Administration and Management,* 4(2), 279-292.

Dinçer, Haluk ve Kuruca, Fırat (2018). *Risk Yönetimi ve İç Kontrol Uygulamalarına İlişkin Bilgiler*. AvivaSA 2018 Faaliyet Raporu, İstanbul: AvivaSA Emeklilik ve Hayat A.Ş. No: 27158, 12-224.

Dinçer, Ömer (1992). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Basım Ticaret ve Sanayii A.Ş.

Dinçer, Ömer (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Drucker, Peter F. (1994). *Etkin Yöneticilik,* 2. Baskı, Çeviren: Ahmet Özden-Nuray Tunalı, İstanbul: Eti Kitapları.

Ebert, Felipe Castor, Fernando and Serebrenik, Alexander (2015). An Exploratory Study on Exception Handling Bugs in Java Programs, J*ournal of Systems and Softwar*e, (106), 82-101.

Efil, İsmail (1999). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon,* İstanbul: Alfa Basım Yayınları.

Enç, Mürvet (1982). *Tense Wıthout Scope: An Analysıs Of Nouns As Indexıcals,* Madison: The University of Wisconsin.

Erdil, Oya Keskin, Halit İmamoğlu, Salih Zeki ve Erat, Serhat (2004). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 1(5), 17-26.

Erdoğan, İlhan (2000). *İşletmelerde Davranış,* İstanbul: Beta Yayınları.

Eren, Müfide Şule ve Titizoğlu, Özlem Çakır (2014). Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Tarzlarının Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Üzerindeki Etkileri, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 14(27), 275-303.

Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut (1988). *Kamu Yönetimine Giriş,* Ankara: TODAİE.

Ergun-Özler, Nezire Derya (2013). *Yönetim ve Organizasyon,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erişen, Yavuz (2003). Toplam Kalite Sistemini Oluşturmada Temel Alma: Standartların Belirlenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 1(3), 1-13.

Erkılıç, Turan Akman (2005). *Zaman Yönetimi, Etkili Sınıf Yönetimi,* Editör: H. Kıran, Ankara: Anı Yayıncılık.

Eskicioğlu, Osman (1999). *İslam ve Ekonomi,* 1. Baskı, İzmir: Anadolu Dağıtım LTD. ŞTİ., 3-12.

Ester, Martin Kriegel, Hans-Peter Sander, Jiirg and Xu, Xiaowei (1996). A Density-Based Algorithm for Discovering Clusters in Large Spatial Databases With Noise, *In Kdd* 96(34), 226-231.

Fakih, Saif J. and Das, Tapas K. (2006). LEAD: A Methodology For Learning Efficient Approaches to Medical Diagnosis, *IEEE Transactions on Information Technology in Biomedicine*, 10(2), 220-228.

Fayol, Henri (2008). *Genel ve Endüstriyel Yönetim,* Çeviren: H. Bahadır Akın, M. Asım Çalıkoğlu, Ankara: Adres Yayınları.

Futurum, (2019). DXC Technology: Workplace and Digital Transformation Insights,https:// füturu mresearch.com/dxc-workplace-digital-transfor mation-insights/, Erişim Tarihi: 29.06.21.

Gard, Gunvor Lindström, Kari and Dallner, Margareta (2003). Towards a Learning Organization: The Introduction of A Client-Centered Team-Based Organization in Administrative Surveying Work, *Applied Ergonomics,* 34(2), 97-105.

Genç, Nurullah (2004). *Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Geoffrey, Dabelko D. (1994). *Developing Quality Systems in Education,* Great Britain: Ruutledge.

Gökçe, Asiye Toker (2009). Bilimsel Yönetim Anlayışında Denetim, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 74-89.

Grant, Robert M. (2016). *Contemporary Strategy Analysis: Text and Cases Edition,* John Wiley & Sons.

Güçlü, Nezahat ve Sotirofski, Kseanela (2006). Bilgi Yönetimi, *Journal of Turkish Educational Sciences*, 4(4), 351-371.

Güney, Salih (2000). *Yönetim ve Organizasyon El Kitabı,* Ankara: Nobel Yayınları.

Güney, Salih (2011). *Davranış Bilimleri,* İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gürsel, Musa (1997). *Okul Yönetimi,* Konya: Mikro Yayınları.

Güzel, Tülay (2011). Liderlik Davranışlarının Orta Düzey Yöneticiler Üzerindeki Etkisi ve Yöneticilerin Tükenmişlik Düzeyleri İle İlişkisi; Kuşadası Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 279-296.

Han, Jiawei Kamber, Micheline and Pei, Jian (2011). *Data Mining: Concepts and Techniques,* Elsevier: Morgan Kaufmann Publishers Inc.

Han, Jiawei Pei, Jian and Kamber, Micheline (2011). *Data Mining: Concepts and,* Techniques (3rd ed), London: Morgan Kauffman, 1-440.

Han, Minmin Thiery, Thomas and Xiping Song, (2006). Managing Exceptions in the Medical Workflow Systems. In *Proceedings of the 28th İnternational Conference on Software Engineering,* 741-750.

Hill, Karen (2016). *Kurum İçi Alım ve Kamu Kurumları Arası Iş birliği,* SIGMA Kamu Alımları Dosyası 39 Yayınları, 1-31.

Howell, Jane M. and Avolio, Bruce J. (1993). Transformational Leadership, Transactional Leadership, Locus of Control and Support for İnnovation: Key Predictors of Consolidated Business-Unit Performance, *Journal of Applied Psychology,* (78), 891-90.

Jennings, Peter and Beaver, Graham (1997). The Performance and Competitive Advantage of Small Firms: A Management Perspective, *International Small Business Journal,* 15(2), 63-75.

Johnson, Gerry Scholes, Kevan and Whittington, Richard (1989). *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*, London: Prentice Hall International Ltd.

Johnson, James R. (2002). Leading the Learning Organization: Portrait of Four Leaders, *Leadership & Development Journal,* 23(5), 241-249.

Kahya, Cem İmamoğlu, İlyas ve Durmaz, Atakan (2015). Liderlik ve Beşeri Sermaye Faktörlerinin Karşılaştır-Malı Olarak Değerlendirilmesi: Kamu ve Özel Sektör Bankalarında Örnek Bir Uygulama, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 7(4), 354-374.

Kalaycı, İrfan (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.

Kantardzic, Mehmed (2011). *Data Mining: Concepts, Models, Methods, and Algorithms*, New York: John Wiley & Sons.

Karabal, Cem (2018). Değişime Direnç, Örgütsel Hafıza ve Vazgeçme Arasındaki İlişkiler, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 6-24.

Karip, Emin (1998). Dönüşümcü liderlik, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(16), 443-465.

Karip, Emin (2001). *Çatışma Yönetimi,* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Karip, Emin ve Köksal, Kemal (1996). Etkili Eğitim Sistemlerinin Geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 245-257.

Karpuzoğlu, Ebru (2010). *Kurumsal Yönetişimde Yönetim Kurulu,* İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Kast, Fremont Ellsworth and Rosenzweig, James Erwin (1974). *Organization and Management: A Systems Approach,* McGraw-Hill.

Kaufman, Leonard and Rousseeuw, Peter J. (2009). *Finding Groups in Data: an İntroduction to Cluster Analysis,* (344), Canada: John Wiley & Sons, 2-335.

Kazan, Halim (2018). *Proje Yönetimi,* İstanbul: Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 1-284.

Kevük, Süleyman (2006). Bilgi ekonomisi, *Journal of Yaşar University,* 1(4), 319-350.

Kleiman, Lawrence, S. (2003). *Human Resource Management: A Managerial Tool for Competitive Advantage Third Edition,* Dreamtech Press.

Koch, Cornelius J. and Kleinmann, Martin (2002). A Stitch in Time Saves Nine: Behavioural Decision Making Explanations for Time Management Problems, *European Journal of Work and Organizational Psychology,* 11(2), 199–217.

Koçel, Tamer (2005). *İşletme Yöneticiliği,* İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Koçel, Tamer (2007). *İşletme Yöneticiliği,* İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.

Koçel, Tamer (2010). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.

Koçel, Tamer (2011). *İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyonlarda Davranış Klasik Modern-Çağdaş Yaklaşımlar,* 13. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yenilenmiş.

Korah, Valentine (1994). *An İntroductory Guide to EC Competition Law and Practice*, Sweet & Maxwell.

Kotter, John P. (1999). Liderler Gerçekte Ne Yapar?, Çeviren: Meral Tüzel, *Liderlik,* İstanbul: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası.

Koutouzis, Manolis and Malliara, Konstantina (2017). Koutouzis, M. & Malliara, K. (2017). Teachers' Job Satisfaction: The Effect of Principal's Leadership and Decision- Making Style. *International Journal of Education*, 9(4), 71- 89.

Kösters, Georg Six, Hans-Werner and Winter, Mario (2001). *Validation and Verification Of Use Cases and Class Models.* Germany*:* Paper Presented at the 7th International Workshop on Requirements Engineering: Foundations for Software Quality 1-10.

Küçükçolak, Necla (2008). Faizsiz Finansman Sertifikası Sukuk'un Türk Sermaye Piyasası Açısından Değerlendirilmesi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 45(520), 23-37.

Lamba, Mustafa (2014). Karar Vermeyi Etkileyen Yapısal Faktörler Bakımından Yönetim ve Organizasyon Teorilerinin İncelenmesi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* (2), 8-18.

Larsen, Tove A. (1996). *Değişim Sürecinin Rotasını Çizmek, İnsan Yönetimi,* Editör: Robert H. Rosen, İstanbul: MESS.

Linowes, David F. and Spencer, Ray C. (1996). Privacy in the Workplace in Perspective, *Human Resource Management Review,* 6(3), 165-181.

Lundvall, Shawn D. Ronald M. Smith Sr and Phil C. Yeh, (2010). *Management of Exceptions and Hardware İnterruptions by an Exception Simülatör, U.S. Patent No. 7,765,389.* Washington: DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Maktav, Serap (2013). Çatışma Stilleri ve Etkileşim Stratejileri/Çatışma Etkileşimi ve İklim, *Çatışma Yönetimi, İlişkiler, Gruplar ve Kuruluşlar İçin Stratejiler,* (7), 108-138.

Maslach, Christina and Leiter, Michael P. (1999). TakethisJ oband Love, *Psychology Today,* 32(5), 50-54.

Maslach, Christina Schaufeli, B. Wilmar and Leiter, P. Michael (2001). Job burnout, *Annual Review of Psychology,* 52(1), 397-422.

Mert, Gözde (2012). Sosyal Pazarlama Uygulamalarının Tüketici Davranışı ve Firma Performansı Üzerine Etkileri: Teori ve Bir Uygulama, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 4(1), 117-129.

Mert, Gözde (2020). *Yönetim ve Organizasyon* https://www. gozdemert. com/akademik/ yo/yön etimorganizasyon1. pdf,1-51.

Mertoglu, Hatice ve Öztuna, Aysun (2004). Bireylerin Teknoloji Kullanımı Problem Çözme Yetenekleri ile Iliskilimidir?, *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology,* 3(1), 83-92.

Miyagiwa, Kaz (1993). The Locational Choice for Free Trade Zones: Rural Versus Urban Option, *Journal of Development Economics,* (40), 187-203.

Mourão, Hernâni and Antunes, Pedro (2007). Supporting Effective Unexpected Exceptions Handling in Workflow Management Systems. In *Proceedings of the 2007 ACM Symposium on Applied Computing*, 1242-1249.

MuratİskenderErkan Yaman ve Gökhan Albayrak, (2004). İlköğretim Okullarında Etkin Yöneticiler İçin Bir Gösterge: Problem Çözme Becerisi, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* (20), 73-84.

Nguyen, Thang N. (2014). A Different Approach to İnformation Management by Exceptions (Toward the Prevention of Another Enron), *Information & Management*, 51(1), 165-176.

Okçu, Veysel (2008). *Dönüşümcü Liderlik ve İşlemci Liderlik, Yönetimde Çağdaş ve Güncel Konular*, Editör: İsmail Bakan, Ankara: Gazi Kitabevi.

O'Shea, Patrick Gavan Foti, Roseanne J. Hauenstein, Neil MA and Bycio, Peter (2009). Are the Best Leaders Both Transformational and Transactional? A Pattern-Oriented Analysis, *Leadership*, 5(2), 237- 259.

Otrar, Mustafa ve Övü, Yasemin (2007). Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetim Stilleri ve Öğretmenlerde Oluşturduğu Stres Düzeyi Arasındaki İlişki (Gebze İlçesi Örneği), *Marmara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi*, (1), 95-110.

Özalp, Enver ve Kırel, Çiğdem (2001). *Örgütsel Davranış,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim. Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.

Özalp, İnan Koparal, Celil ve Berberoğlu, Güneş (1996). *Yönetim ve Organizasyon*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fakültesi Yayınları.

Özeren, Baran (2006). *INTOSAI: Kamu Kesimi İç Kontrol Standartları Rehberi,* Özet Çeviri-10 Temmuz.

Özkanlı, Özlem (2001). Ülkemizde Küçük İşletmelerin Başarısında Yönetim Becerisinin Etkisi, *Verimlilik Dergisi,* (2), 47-64.

Paşaoğlu, Didem (2013). Yönetim ve Organizasyon, Editör: C. Koparal ve İ. Özalp, *Yönetim ve Yöneticilik* (2-21), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Pekdemir, Işıl Özçelik, Oya Karabulut, Elif ve Arslantaş, Cüneyt C. (2006). Personel Güçlendirme, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma, *Verimlilik Dergisi*, (4), 12-36.

Porter, Michael E. (2008). *Competitive Advantage: Creating And Sustaining Superior Performance*, New York: Simon and Schuster.

Pulaşlı, Hasan (2003). *Corporate Governance (Kurumsal Yönetim İlkeleri) Anonim Şirket Yönetiminde Yeni Model,* Ankara: Sözkesen Matbaacılık.

Rahim, Afzalur M. (2002). Toward a Theory of Managing Organizational Conflict, *The International Journal of Conflict Management,* 13(3), 206-235.

Rajasekar, James and Raee, Mueid Al (2013). An Analysis Of The Telecommunication Industry In The Sultanate Of Oman Using Michael Porter's Competitive Strategy Model, *Competitiveness Review: An International Business Journal,* 23(3), 234-259.

Resmi Gazete, (2019). "TFRS 9 Finansal Araçlar" Standardı 01/01/2018 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere 15/01/2019 tarihli ve 30656 sayılı Resmi Gazete, 1-106.

Robbins, Stephen P. (2000). *Managing Today,* New Jersey: Prentice Hall.

Roux-Dufort, Christophe (2007). Is Crisis Management (Only) a Management of Exceptions?, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 15(2), 105-114.

Rumelhart, David E. and Zipser, David (1985). Feature Discovery by Competitive Learning, *Cognitive Science*, 9(1), 75-112.

Sağlam, Mustafa ve Yüksel, İsmail (2007). Program Değerlendirmede Meta-Analiz ve Meta-Değerlendirme Yöntemleri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(18), 175-188.

Sarıgül, Sevgi Sumerli ve Topcu, Betül Altay (2019). Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 22(1), 133-142.

Sarıoğlu-Uğur, Sevtap (2019). Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sapma Davranışı Arasındaki İlişki: Banka Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Economics, Business and Organization Research,* 1(1), 85-96.

Sarros, James C. and Santora, Joseph C. (2001). The Transformational-Transactional Leadership Model İn Practice. *Leadership & Organisational Development Journal*, 22(8), 383-393.

Schendel, Dan and Hofer, Charles W. (1979). *Strategic Management: A New View of Business Policy and Planning,* Boston MA: Little, Brown ve Co.

Schermerhorn, John R. (1996). *Essentials of Management and Organizational Behavior,* New York: John Wiley and Sons.

Sebastian Raisch, Julian Birkinshaw, Gilbert Probst and Michael L. Tushman, (2009). Organizational Ambidexterity: Balancing Exploitation and Exploration for Sustained Performance. *Organization Science,* 20(4), 685-695.

Sebetci, Özel Günay, Burak Mustafa ve Sebetci, Esin (2018). İş Süreç Yönetimi Bpm ve İş Akış Yönetimi Wfm Kavramlarına Yaklaşım, *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi,* 9(33), 115-126.

Senge, Peter M. (1990). The Leaders New Work: Building Learning Organizations, *Sloan Management Review*, 32(1), 7-23.

Shah, Hina Gorg, Carsten and Harrold, Mary Jean (2010). Understanding Exception Handling: Viewpoints of Novices and Experts, *IEEE Transactions on Software Engineering*, 36(2), 150-161.

Shahrokni, Ali and Feldt, Robert (2013). A Systematic Review of Software Robustness, I*nformation and Software Technology,* 55(1), 1-17.

Shui, Aaron Kienzle, Sadaf Mustafiz Jörg and Dony, Christophe (2005). *Exceptional Use Cases,* In International Conference on Model Driven Engineering Languages and Systems Springer, Berlin: Heidelberg. 568-583.

Sisaye, Seleshi (2005). Management Control Systems and Organizational Development: New Directions for Managing Work Teams, *Leadership and Organization Development Journal,* 26(1), 51-61.

Stoner, Charles R and Fry, Fred L. (1982). The Entrepreneurial Decision: Dissatisfaction or Opportunity?, *Journal of Small Business Management (pre-1986),* 20(000002).

Strong, Diane M. and Miller, Steven M. (1995). Exceptions and Exception Handling in Computerized İnformation Processes, *ACM Transactions on Information Systems (TOIS)*, 13(2), 206-233.

Sucu, Yaşar (1996). *Yönetsel Zamanın Etken Kullanılması*, Bolu: El Kitabı.

Sungurlu, Melek (2001). *Öğrenen Örgütler ve Yeni Liderlik Yaklaşımı,* Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Şimşek, Şerif M. (2001). *Yönetim ve Organizasyon,* Konya: Günay Ofset.

Şimşek, Şerif M. (2008). *Yönetim ve Organizasyon,* Konya: Adım Ofset Matbaacılık.

Tengilimoğlu, E. Dilaver Asuman, Atilla ve Bektaş, Meral (2009). *İşletme Yönetimi,* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tortop, Nuri İsbir, G. Eyüp Aykaç, Burhan Yayman, Hüseyin ve Özer M. Akif, (2007). *Yönetim Bilimi,* Ankara: Yargı Yayınları.

Tuan, Kadir ve Memis, Mehmet Ünsal (2007). İç denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (35), 1-14.

Tuna, Muharrem ve Türkmen, Fatih (2015). Kişilik Tiplerinin Çatışmayı Yönetme Yöntemlerine Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7(4), 43-65.

Tuncay Gumus, Yöneticilerin Zamanı Etkin Kullanma Yöntemleri. https://www. google. com/ search? q=%C4% B0stisnalarla +Y%C3%B 6netim,+ 2018,+2019,+2020,+2021&sxsrf(Erişim Tarihi: 29.09.2020).

Uyargil, Cavide (2013). *Performans Yönetimi Sistemi,* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Uygur, Akyay (2007). *Yönetim ve Organizasyon,* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Üstün, Ferda Ballı, Ayşe İpek Koca ve Ballı, Erdinç (2020). Küçük ve Orta Büyüklükteki Otel İşletmelerinde Yönetim Fonksiyonlarının Uygulanması, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 150-170.

Valdiserri, Glenn A. and Wilson, John L. (2010). The Study of Leadership in Small Business Organizations: Impact on Profitability and Organizational Success, *The Entrepreneurial Executive,* (15), 47-71.

Vigoda-Gadot, Eran (2006). Leadership Style, Organizational Politics, and Employees' Performance: An Empirical Examination of Two Competing Models, *Personnel Review,* 36(5), 661-683.

Witten, H. Ian Frank, Eibe and Hal, A. Mark (2005). *Data Mining: Practical Machine Learnin Tools and Techineques,* Third Edition, New York: Morgan Kaufmann Publishers is an imprint of Elsevier, 3-607.

Xu, Dong Olman, Victor Wang, Li and Xu, Ying (2003). Excavator: a Computer Program for Efficiently Mining Gene Expression Data, *Nucleic Acids Research*, 31(19), 5582-5589.

Yeniçeri, Özcan (2009). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi,* 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 340.

Yılmaz, Kürşad (2020). Türkiye'de Eğitim Yönetimi Araştırmalarında Kullanılan Bazı Veri Toplama Araçları İle İlgili Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 1-18.

Yılmaz, Özgür Devrim ve Yılmaz, Burcu Selin (2000). Küreselleşme ve Bilgi Teknolojilerinin Turizm Endüstrisine Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (2), 444-471.

Zazanis, M. Michelle Zaccaro, J. Stephen and Kilcullen, N. Robert (2001). Identifying Motivation and İnterpersonal Performance Using Peer Evaluations, *Military Psychology*, 13(2), 73-88.

Zhang, Yi (2016). The Application of Data Warehouse and Data Mining Technology in Power System, In *International Conference on Education, Management, Computer and Society,* California: Atlantis Press, 1320-1323.

Zopiatis, Anastasios and Constanti, Panayiotis (2010). Leadership Styles and Burnout: is There an Association?, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(3), 300-320.

İŞLETMELERDE YÖNETİM VE ORGANİZASYON

Prof. Dr. Salih Güney

nobel

İŞLETMELERDE YÖNETİM VE ORGANİZASYON

Prof. Dr. Salih Güney

Yayın No.: 5017
İşletme No.: 357
ISBN: 978-625-397-623-1
E-ISBN: 978-625-397-622-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ocak 2024

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA No.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güney, Salih.
İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon
Prof. Dr. Salih Güney
1. Basım, XXIV + 564 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-623-1
E-ISBN: 978-625-397-622-4
1. İşletme 2. Yönetim 3. Örgüt Kültürü 4. Otomasyon 5. Liderlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D & R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve cilt Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No. : 46519
Beytepe Köy Yolu No. : 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
YÖNETİM VE ORGANİZASYONUN TEMEL KAVRAMLARI

I. DAVRANIŞ - ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ....1
II. ÖRGÜT/ORGANİZASYON....2
III. KİŞİLİK....4
IV. STATÜ....5
V. ROL....6
VI. SOSYAL GRUP....6
VII. NORM....7
VII. YÖNETİM....8
IX. LİDERLİK - LİDER - YÖNETİCİ....9
X. GÜÇ....10
XI. OTORİTE....12
XII. YETKİ....13
XIII. İŞ TATMİNİ....14
XIV. ÖRGÜTSEL ETKİNLİK....17
XV. MOTİVASYON....18
XVI. İLETİŞİM....19
XVII. İŞ AHLAKI....23
XVIII. ÖRGÜT İKLİMİ....24
XIX. ÖRGÜTSEL DEĞİŞME....26
XX. ÇATIŞMA....28
XXI. KRİZ YÖNETİMİ....31
XXII. STRATEJİK YÖNETİM....34
XXIII. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK....36
XXIV. KURUM (ÖRGÜT) KÜLTÜRÜ....37

KAYNAKÇA 39

BÖLÜM 2
YÖNETİM BİLİMİNİN GELİŞİM SÜRECİ

I. YÖNETİM DÜŞÜNCESİ 45
A. Yönetim Düşüncesinin Gelişmesinde Etkili Olan Klasik Yönetim Yaklaşımları 46
1. Bilimsel Yönetim Yaklaşımı 47
2. Yönetim Düşüncesinin Gelişmesinde Etkili Olan Genel Yönetim Yaklaşımı 49
3. Yönetim Düşüncesinin Gelişmesinde Etkili Olan Bürokrasi Yaklaşımı 53
B. Yönetim Düşüncesinin Gelişmesinde Etkili Olan Neo-Klasik Yönetim Yaklaşımı 54
1. İnsan İlişkileri Yaklaşımı 54
2. Çevresel-Davranışsal Yaklaşım 63
C. Modern Yönetim Yaklaşımı 64
1. Sistem Yaklaşımı 64
2. Durunsallık Yaklaşımı 67
D. Yönetimsel Yaklaşımların Sonuçlarına Göre İnsan ve İşletmelerin İlişkisi 71
1. X Kuramı 71
2. Y Kuramı 72
3. Z Kuramı 72
KAYNAKÇA 73

BÖLÜM 3
YÖNETİM BİLİMİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

I. YÖNETİM BİLİMİ VE GELİŞİM SÜRECİ 75
II. YÖNETİM BİLİMİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ 76
A. Yönetim Bilimi ve Hukuk İlişkisi 76
B. Yönetim Bilimi ve Davranış Bilimleri İlişkisi 77
C. Yönetim Bilimi ve Sosyoloji İlişkisi 78
D. Yönetim Bilimi ve Psikoloji İlişkisi 78
E. Yönetim Bilimi ve Sosyal Psikoloji İlişkisi 79
F. Yönetim Bilimi ve Ekonomi (İktisat) İlişkisi 79
G. Yönetim Bilimi ve Tarih İlişkisi 80
H. Yönetim Bilimi ve Siyaset Bilimi İlişkisi 80

KAYNAKÇA 81

BÖLÜM 4
YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARI

I. YÖNETİM SÜRECİ VE FONKSİYONU 83
II. YÖNETİMİN FONKSİYONLARI 84
A. Planlama Fonksiyonu 85
B. Örgütleme Fonksiyonu 87
1. Örgütlemenin Temel İlkeleri 89
2. Örgütlemenin Temel Kavramları 93
C. Kadrolama Fonksiyonu 115
D. Yöneltme Fonksiyonu 116
1. Yöneltme Kavramı ve Tanımı 116
2. Yöneltmenin Temel Kavramları 117
3. Etkin Bir Yöneltme Sisteminin Oluşum Şartları 123
E. Denetleme Fonksiyonu 125
1. Denetleme (Kontrol) Kavramı ve Tanımı 125
2. Denetlemenin İlkeleri 127
3. Denetlemenin Aşamaları 129
4. Denetlemenin Çeşitleri 130
5. Denetlemeyi Etkileyen Unsurlar 131
6. Denetlemede Dikkat Edilmesi gereken Noktalar 132
KAYNAKÇA 133

BÖLÜM 5
YÖNETİM SÜRECİNDE SOSYAL GRUPLAR

I. GRUP KAVRAMI VE TANIMI 138
II. SOSYAL GRUPLARIN OLUŞUM KRİTERLERİ, AŞAMALARI, NEDENLERİ VE GRUP BAŞARISINI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER .. 141
A. Sosyal Grupların Oluşum Kriterleri 141
B. Sosyal Grupların Oluşum Nedenleri 142
C. Sosyal Grupların Oluşum Aşamaları 142
D. Sosyal Grupların Başarısını Etkileyen Temel Faktörler 143

III. SOSYAL YIĞINLAR VE KİTLELER 144
A. Sosyal Yığınlar 144
1. Sosyal Yığınların Özellikleri 144
2. Sosyal Yığınların Çeşitleri 144
B. Kitleler 145
IV. SOSYAL GRUPLARIN ÖZELLİKLERİ VE FONKSİYONLARI 146
A. Sosyal Grupların Özellikleri 146
1. Her Sosyal Gruba Giren Kişilerin Kendilerine Özgü Rolleri Vardır 146
2. Grubu Oluşturan Üyeler Arasında Ortak Yarar ve Değerler Vardır 146
3. Her Sosyal Grubun Bir Yapısı Vardır 146
4. Toplumsal Grupların En Önemli Özelliği Sürekliliktir 147
5. Toplumsal Gruplar İnsanların İhtiyaçlarını Karşılamak İçin Meydana Gelirler 147
6. Toplumsal Gruplar, İnsanlar İçin Standart Hareket Tarzları Belirler 147
7. Toplumsal Gruplar Üyeleri İçin Bir Sosyal Kontrol Mekanizmasıdırlar ... 147
B. Sosyal Grupların Fonksiyonları 147
V. SOSYAL GRUP TÜRLERİ 149
A. Birincil ve İkincil Gruplar 150
1. Birincil Gruplar 150
2. İkincil Gruplar 152
B. Sürekli ve Sürekli Olmayan Gruplar 153
1. Sürekli Gruplar 153
2. Sürekli Olmayan Gruplar 154
C. Biçimsel ve Biçimsel Olmayan Gruplar 154
1. Biçimsel Gruplar 154
2. Biçimsel Olmayan Gruplar 155
D. Referans ve Üyelik Grupları 159
1. Referans Grupları 159
2. Üyelik Grupları 160
E. Grupların Sosyal Fonksiyonlarına Göre Ayrımı 160
VI. GRUP DİNAMİĞİ VE GRUPLARIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 161
A. Grup Dinamiği Kavramı ve Tanımı 161
B. Grupların Bireyler Üzerindeki Etkileri 163

1. Grubun Birey Üzerindeki Normatif Etkisi 163
2. Grubun Bireyin Tutumunun Değişmesine Etkisi 165
3. Grubun Bireyin Verimliliğine Etkisi 167
4. Grubun Bireyin Riske Girme Eğilimine Etkisi 167
VII. SOSYAL GRUPLARDA ÇATIŞMA 168
VIII. GRUP YAPISI VE İLETİŞİM 170
A. Grup Yapısı 170
B. Grupların İletişim Yapısı 171
1. Daire Biçimindeki İletişim Ağı 171
2. Zincir Biçimindeki İletişim Ağı 172
3. Yıldız (Tekerlek) Biçimindeki İletişim Ağı 173
4. Tüm Kanalların Açık Olduğu İletişim Ağı 174
IX. GRUBA NİÇİN VE NASIL ÜYE OLUNUR? 174
KAYNAKÇA 175

BÖLÜM 6
YÖNETİM SÜRECİNDE GÜÇ VE GÜCÜN KAYNAKLARI

I. GÜÇ KAVRAMI, TANIMI, ÖNEMİ VE BENZER KAVRAMLAR İLE İLİŞKİSİ 177
A. Güç Kavramı ve Tanımı 178
B. Gücün Önemi 179
C. Gücün Benzer Kavramlarla İlişkisi 180
1. Gücün Etkileme Kavramı ile İlişkisi 180
2. Gücün Otorite Kavramı ile İlişkisi 181
3. Gücün Yetki ile İlişkisi 182
4. Gücün Kuvvet ile İlişkisi 182
5. Gücün Bağımlılık ile İlişkisi 183
II. GÜÇ KAYNAKLARI 183
A. Güç Kaynakları 184
1. Ödüllendirme Gücü 184
2. Zorlayıcı Güç 185
3. Yasal Güç 185
4. Uzmanlık Gücü 186
5. Referans Gücü 186

B. Çalışma Yaşamında Güç Kaynakları 187
1. Çalışma Yaşamında Dikey Güç Kaynakları 187
2. Çalışma Hayatında Yatay Güç Kaynakları 190
III. İŞ YAŞAMINDA GÜÇ ELDE ETME TAKTİKLERİ 193
KAYNAKÇA 195

BÖLÜM 7
YÖNETİM SÜRECİNDE KARAR VERME

I. KARAR VERME KAVRAMI, TANIMI, SÜRECİ VE ÖNEMİ 197
A. Karar Verme Kavramı ve Tanımı 197
B. Karar Verme Süreci 200
C. Karar Vermenin Önemi 207
II. KARAR VERME FAALİYETİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE KARAR VERMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 208
A. Karar Verme Faaliyetinin Temel Özellikleri 208
B. Karar Vermeyi Etkileyen Faktörler 209
III. KARAR TÜRLERİ VE KARAR VERME BİÇİMLERİ 212
A. Karar Türleri 212
B. Karar Verme Biçimleri 215
IV. KARAR VERME KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN MODELLER 222
A. Normatif Karar Verme Modeli 222
B. Rasyonel Karar Verme Modeli 223
C. Sınırlı (Kısıtlı) Rasyonellik Karar Verme Modeli 224
D. Yargısal Kestirimler (Höristik) ve Ön Yargılar Karar Verme Modeli 225
E. Çöp Kutusu (Tenekesi) Karar Verme Modeli 226
F. Politik Karar Verme Modeli 227
G. Katılımcı Karar Verme Modeli 228
H. Faydacı Karar Verme Modeli 228
I. Uyuşmazlık (Çatışma) Karar Verme Modeli 229
J. Bilimsel Karar Verme Modeli 230
K. Yapay Zekâ Temelli Karar Verme Modeli 232
V. KARAR VERME ENGELLERİ VE HATALARI 234
KAYNAKÇA 238

BÖLÜM 8
YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

I. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ KAVRAMI VE TANIMI 241
II. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN TEMEL BOYUTLARI 243
III. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN TEMEL ÖGELERİ 244
A. Liderlik Tarzı 244
B. Seremoniler ve Törenler 244
C. Ritüeller 245
D. Ayinler 245
E. Hikâyeler 246
F. Kahramanlar 246
G. Mitler 246
F. Lisan 247
H. Değerler 247
I. Semboller 248
İ. Normlar 248
IV. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ 249
V. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN FONKSİYONLARI 251
VI. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER 253
A. Toplumsal Kültür ve Örgütün Sosyal Çevresi 253
B. Örgüt Kurucuları, Yöneticiler ve Liderler 253
C. Örgütün Tarihi ve Büyüklüğü 254
D. Örgütün Teknolojik Yapısı 254
E. Örgütsel Amaç ve Hedefler 255
F. Örgütsel Yapıda Yer Alan İşgörenler 255
VII. ÖRGÜTSEL KÜLTÜR KONUSUNDA YAPILAN SINIFLAMALAR 255
A. Deal ve Kennedy'nin Örgüt Kültürü Sınıflaması 255
B. Parsons'un Örgüt Kültürü Sınıflaması 257
C. Handy'in Örgüt Kültürü Sınıflaması 258
D. Schein'in Örgüt Kültürü Sınıflaması 260
E. Kirsch-Trux'un Örgüt Kültürü Sınıflaması 261
F. Graves'in Örgüt Kültürü Sınıflaması 262
G. Hood'un Örgüt Kültürü Sınıflaması 262

H. Geert Hofstede'in Örgüt Kültürü Sınıflaması 263
I. Bill Schneider'in Örgüt Kültürü Sınıflaması 267
İ. H. Igor Ansoff'un Örgüt Kültürü Sınıflaması 268
J. Manfred Kets De Vries ve Danny Miller'in Örgütsel Kültür Sınıflaması 269
K. Toyohiro Kono'nun Örgütsel Kültür Sınıflaması 270
L. Nirmal K. Sethia and Mary Ann Von Glinow'un Örgütsel Kültür Sınıflaması 271
VIII. ÖRGÜTSEL KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ 273
KAYNAKÇA 275

BÖLÜM 9
YÖNETİM SÜRECİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ

I. KÜLTÜR, ÖRGÜT KÜLTÜRÜ, FARKLILIK, KÜLTÜREL FARKLILIK, KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ KAVRAMLARI VE TANIMLARI 277
A. Kültür Kavramı ve Tanımı 277
B. Örgüt Kültürü Kavramı ve Tanımı 279
C. Farklılık Kavramı ve Tanımı 281
D. Kültürel Farklılıklar Kavramı ve Tanımı 284
E. Kültürel Farklılıkların Yönetimi Kavramı ve Tanımı 284
II. KÜLTÜREL FARKLILIKLAR YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE İLİŞKİLİ OLDUĞU TEMEL KAVRAMLAR 285
A. Kültürel Farklılıklar Yönetiminin Önemi 285
1. Kültürel Farklılıklar Yönetiminin Çalışanlar Açısından Önemi 285
2. Kültürel Farklılıklar Yönetiminin Yöneticiler Açısından Önemi 286
3. Kültürel Farklılıklar Yönetiminin İşletmeler Açısından Önemi 286
B. Kültürel Farklılıklar Yönetimi ile İlgili Temel Kavramlar 287
1. Kültürel Farklılık ve Çok Kültürlülük 287
2. Kültürel Farklılık ve Kültürel Sinerji 288
3. Kültürel Farklılık ve Kültürel Körlük 289
4. Kültürel Farklılık ve Kültürel Empati 289
5. Kültürel Farklılık ve Kültür Şoku 289
III. KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ KONUSUNDAKİ FARKLI BAKIŞ AÇILARI VE STRATEJİLER 290

A. Kültürel Farklılıkların Yönetimi Konusundaki Farklı Bakış Açıları 290
1. Kültürel Farklılığın Desteklenmesini Savunan Görüşler 290
2. Kültürel Farklılığın Üstünlüklerini ve Sakıncalarını Aynı Ölçüde Dikkate Alınmasını Savunan Görüşler 291
3. Kültürel Farklılıkların Baskın Örgüt Kültürü ile Eritilmesi Gerektiğini Savunan Görüşler 292
4. Kültürel Farklılıkların Yönetiminde Evrensel Değerlerin Benimsenmesini Savunan Görüşler 292
B. Kültürel Farklılıkların Yönetimi ile İlgili Stratejiler 293
IV. KÜLTÜREL FARKLILIKLARI ÖRGÜTSEL REKABET AVANTAJINA DÖNÜŞTÜREN ARAÇLAR 295
A. Global Liderlik 295
B. Çok Kültürlü Ekipler 296
C. Örgütsel İletişim 296
D. Güçlü Kültür 297
E. Öğrenen Örgüt Oluşturma 298
F. Örgüt Yapısına İlişkin Düzenlemeler 299
G. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları 300
V. KÜLTÜREL FARKLILIKLARI YÖNETMENİN POZİTİF VE NEGATİF SONUÇLARI 301
A. Kültürel Farklılıkları Yönetmenin Pozitif Sonuçları 301
B. Kültürel Farklılıkları Yönetmenin Negatif Sonuçları 302
KAYNAKÇA 303

BÖLÜM 10
YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜT İKLİMİ

I. ÖRGÜT İKLİMİ KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ 307
A. Örgüt İklimi Kavramı ve Tanımı 307
B. Örgüt İkliminin Önemi 309
II. ÖRGÜT İKLİMİNİN BOYUTLARI, TÜRLERİ VE İLİŞKİLİ OLDUĞU TEMEL KAVRAMLAR 312
A. Örgüt İkliminin Boyutları 312
1. Örgütsel Yapı 312
2. Sorumluluk 312
3. Ödül 313

4. Risk 314
5. Destek 314
6. Çatışma Ortamı 315
7. İletişim 315
B. Örgüt İkliminin Türleri 316
1. Açık İklim 316
2. Bürokratik İklim 317
3. Liderlik İklimi 317
4. Kapalı İklim 318
5. Kontrollü İklim 319
6. Yenilikçi İklim 320
7. Destek İklimi 321
8. Adalet İklimi 321
C. Örgüt İkliminin İlişkili Olduğu Temel Kavramlar 322
1. Örgüt İklimi ve Motivasyon 322
2. Örgüt İklimi ve Performans 323
3. Örgüt İklimi ve İş Tatmini 324
4. Örgüt İklimi ve Örgütsel Vatandaşlık 325
5. Örgüt İklimi ve Örgütsel Bağlılık 326
6. Örgüt İklimi ve Örgüt Kültürü 327
III. ÖRGÜT İKLİMİ KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN YAKLAŞIMLAR 328
A. Algısal Yaklaşım 328
B. Etkileşimsel Yaklaşım 329
C. Yapısal Yaklaşım 330
D. Kültürel Yaklaşım 331
KAYNAKÇA 332

BÖLÜM 11
YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

I. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMI VE TANIMI 337
II. MESLEĞE VE ÖRGÜTE BAĞLILIK KAVRAMLARI 342
III. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN TEMEL BOYUTLARI 343
A. Uyum Boyutu 343
B. Değer Uygunluğu (Özdeşleşme) Boyutu 344

C. İçselleştirme Boyutu 344
IV. ÖRGÜTE BAĞLILIĞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 345
V. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI ARTIRAN UNSURLAR 346
A. Kontrol 347
B. Vizyon 347
C. Mücadele 347
D. Ekip Çalışması 347
E. Örgüt Kültürü 347
F. Çalışmaların Karşılığını Almak 348
G. İletişim 348
H. Değer Verme 348
I. Teknoloji 348
İ. Geliştirme 349
VI. TEMEL ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMLARI 349
A. Etzioni'nin Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 349
B. O'reılly ve Chatman'ın Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 350
C. Kanter'in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 351
D. Wıener'in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 352
E. Staw ve Salancık'in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 353
F. Allen ve Meyer'in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı 357
VII. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÇEŞİTLERİ 358
A. Duygusal Bağlılık 358
B. Devam Bağlılığı 358
C. Normatif Bağlılık 359
V. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN SONUÇLARI 359
KAYNAKÇA 363

BÖLÜM 12
YÖNETİM SÜRECİNDE LİDERLİK

I. YÖNETİCİ, LİDER, LİDERLİK KAVRAMLARI VE TANIMI 367
II. YÖNETİCİ VE LİDER FARKI 370
III. LİDERLİK KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN KURAMLAR 374
A. Özellikler Kuramı ve Özellikler Kuramına Göre Liderlik Nitelikleri 374
1. Fiziksel Nitelikler 375

2. Zihinsel Nitelikler 375
3. Kişilikle İlgili Nitelikler 376
4. Sosyoekonomik Nitelikler 378
5. Özellikler Kuramının Değerlendirilmesi 379
B. Davranışsal Liderlik Kuramları 380
1. Davranışsal Kuramların Temelini Oluşturan Araştırmalar 381
2. Davranışsal Liderlik Kuramlarının Genel Açıklaması 385
3. Davranışsal Liderlik Kuramlarının Değerlendirilmesi 394
C. Modern Liderlik Kuramları 395
1. Fred Fiedler'in Durumsal Liderlik Kuramı 396
2. House'ın Amaçlara Yönelik Liderlik Kuramı 400
3. Hersey ve Blanchard'ın Durumsallık Liderlik Teorisi 402
4. Vroom-Yetton'un Normatif Durumsallık Kuramı 404
5. Lider-Üye Değişimi Modeli 408
6. Modern Liderlik Kuramlarının Değerlendirilmesi 409
D. Liderliğe Yeni Yaklaşımlar 410
1. Liderlikte Atıf kuramı 411
2. Dönüştürücü ve Etkileşimci Liderlik Yaklaşımı 411
KAYNAKÇA 421

BÖLÜM 13
YÖNETİM SÜRECİNDE MOTİVASYON

I. MOTİVASYON KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ 425
II. MOTİVASYON KONUSUNDA BİLİNMESİ GEREKEN KAVRAMLAR 428
III. İNSANLARI MOTİVE ETME SÜRECİ 430
IV. İŞLETMELERDE MOTİVASYON 431
V. ORGANİZASYONLARDA KULLANILAN MOTİVASYON YÖNTEMLERİ 433
A. Gözdağı 433
B. Yarışma ve Rekabet 433
C. Ayrıcalıklar Tanıma 434
D. Ceza ve Ödül 434
E. Meslek Veya Kurumu ile Özdeşleşme 435
VI. MOTİVASYON KONUSUNDA YÖNETİCİLERİN KULLANILABİLMESİ İÇİN GELİŞTİRİLEN TEORİLER 435

A. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı 436
B. Herzberg'in Motive Edici ve Durum Koruyucu Etmenler Teorisi 438
C. Başarma İhtiyacı Teorisi 439
D. Erg Teorisi 441
E. Beklenti Teorisi 443
F. Lawler-Porter'in Beklenti Teorisi 444
G. Edwin Locke'un Amaç Teorisi 446
H. Eşitlik Teorisi 446
I. Davranış Düzeltim ve Güçlendirme Teorisi 448
VII. MOTİVE EDİCİ FAKTÖRLER 449
VIII. İNSANLARI MOTİVE ETMEDE ETKİLİ OLAN YÖNETİCİ DAVRANIŞLARI 451
KAYNAKÇA 452

BÖLÜM 14
YÖNETİM SÜRECİNDE İLETİŞİM

I. İLETİŞİM KAVRAMI, TANIMI, ÖNEMİ VE NİTELİKLERİ 453
A. İletişim Kavramı ve Tanımı 454
B. İletişimin Önemi 455
C. İletişimin Nitelikleri 456
II. İletişim Türleri 457
A. Genel Hatlarıyla İletişim 457
B. Thayer'in Amaçlara Göre İletişim Sınıflaması 459
III. İLETİŞİMİN FONKSİYONLARI VE ÖZELLİKLERİ 462
A. İletişimin Fonksiyonları 462
1. İletşim Bilgi Taşır 463
2. İletişim Sağlıklı İlişkilerin Kurulmasına Yardım Eder 463
3. İletişim Etkileşimi Sağlar 463
4. İletişim Kararları Taşır 463
5. İletişim Emirleri Taşır 463
6. İletişim Geri Bildirime İmkân Tanır 463
B. İletişimin Özellikleri 464
1. İletişim İnsan Davranışlarının Sonucu Gerçekleşen Bir Süreçtir 464

2. İletişim Statik Bir Olgu Değildir 464
3. İletişim Belirli Kalıplara Bağlıdır 465
IV. İletişimin Sistematik Yapısı 465
A. Bireyin İç Sistemi ve İletişim 465
B. Bireyin Diş Sistemi ve İletişim 466
V. İLETİŞİM SÜRECİ VE İLETİŞİMİN ÖGELERİ 466
A. İletişim Süreci 466
B. İletişimin Ögeleri 467
1. Kaynak, Kaynağı Etkileyen Faktörler ve Kaynağın Taşıması Gereken Özellikler 468
2. Kodlama 471
3. Mesajlar ve Taşıması Gereken Özellikler 472
4. Kanal 475
5. Alıcı ve Alıcının Taşıması Gereken Özellikler 476
6. Kodaçma 478
7. Geri Besleme 480
8. İletişimde Gürültü ve Çeşitleri 481
VI. İLETİŞİMDE KİŞİSEL SINIRLAR VE ÖNEMİ 483
VII. İLETİŞİM ORTAMININ ÖNEMİ VE ÖZELLİKLERİ 484
A. İletişim Ortamının Önemi 484
B. İletişim Ortamının Özellikleri 484
1. İletişimde Bulunan Kişilere Bağlı Özellikler 485
2. İletişimin İçinde Gerçekleştiği Ortamın Sosyal Özellikleri 485
3. İletişimin İçinde Gerçekleştiği Ortamın Fiziksel Özellikleri 486
VIII. İLETİŞİMDE BEŞ AŞAMA KURALI 486
KAYNAKÇA 487

BÖLÜM 15
YÖNETİM SÜRECİNDE ÖĞRENME

I. ÖĞRENME KAVRAMI, TANIMI, YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE İLERİ SÜRÜLEN KURAMLAR 489
A. Öğrenme Kavramı ve Tanımı 489
B. Öğrenme Konusunda Yapılan Araştırmalar 491
C. Öğrenme Kuramları 491

1. Öğrenmenin Davranışsal Kuramları 492
2. Öğrenmenin Bilişsel Kuramları 495
D. Öğrenme Sürecinin Temel İlkeleri 498
1. Öğrenme Eğrileri 498
2. Davranışın Unutulması (Sönmesi) 501
3. Kendiliğinden Geri Gelme 502
4. Genelleme 502
5. Ayırt Etmeyi Öğrenme 502
6. Pekiştirme 503
II. ÖĞRENMEDE MOTİVE EDİCİ ŞARTLAR 507
A. İçsel ve Dışsal Ödüller 507
B. Cezalandırma ve Öğrenme 508
KAYNAKÇA 508

BÖLÜM 16
YÖNETİM SÜRECİNDE ÇATIŞMA VE ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

I. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA KAVRAMI, TANIMI VE ÖRGÜTSEL AÇIDAN ÖNEMİ 509
A. Örgütsel Çatışma Kavramı ve Tanımı 509
B. Örgütsel Çatışmanın Önemi 511
II. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER 512
A. Örgütsel Çatışmaya Geleneksel Yaklaşım Anlayışı 512
B. Örgütsel Çatışmaya Davranışçı Yaklaşım Anlayışı 512
C. Örgütsel Çatışmaya Etkileşimci Yaklaşım Anlayışı 513
III. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA TÜRLERİ 513
A. Taraf Olanların Durumuna Göre Örgütsel Çatışma 514
1. İçsel Çatışma 514
2. Kişiler Arası Çatışma 514
3. Bireyler ve Gruplar Arası Çatışma 514
4. Gruplar Arası Çatışma 514
5. Bölümler Arası Çatışmalar 515
6. Örgütler Arası Çatışmalar 515
7. Farklı Örgütlerdeki Çalışanlar Arasında Gerçekleşen Çatışmalar 515
B. Ortaya Çıkış Biçimine Göre Örgütsel Çatışma Türleri 515

1. Potansiyel Çatışma 515
2. Algılama Biçimlerinin Farklılığından Kaynaklanan Çatışma 515
3. Hissedilen Çatışma 516
4. Açık Çatışma 516
C. Kurumsal Yapıdaki Yerine Göre Örgütsel Çatışma Türleri 516
1. Dikey Örgütsel Çatışma 516
2. Yatay Örgütsel Çatışma 516
3. Emir Komuta ve Kurmay Çatışması 517
D. Özelliklerine Göre Örgütsel Çatışma Türleri 517
1. Fonksiyonel Örgütsel Çatışma 517
2. Fonksiyonel Olmayan Çatışma 517
IV. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN NEDENLERİ 518
A. İş Bölümü 518
B. Fonksiyonel Bağlılık 518
C. Kaynak Yetersizliği ve Kaynaklar Üzerinde Söz Sahibi Olmak 518
D. Amaç Farklılığı 519
E. Statü Farklılığı 519
F. Algılama, Yorumlama ve Değerlendirme Farklılığı 519
G. İletişim Engelleri 519
H. Örgütsel Yapının Büyüklüğü 519
İ. Denetim Biçimi 520
J. Yönetsel Belirsizlikler 520
K. Kişisel ve Kültürel Farklılıklar 520
L. Ödüllendirme Farklılıkları 520
M. Sonuçlandırılmamış Çatışmalar 521
N. Yönetimin Tutum ve Davranışları 521
V. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN YARAR VE SAKINCALARI 521
A. Örgütsel Çatışmanın Yararları 521
B. Örgütsel Çatışmanın Sakıncaları 522
VI. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMAYI ÇÖZÜMLEME VE YÖNETME YÖNTEMLERİ .. 523
A. Örgütsel Çatışmayı Çözümleme 523
1. Karşılıklı Kaybedelim Yaklaşımı 523
2. Ben Kaybedeyim Sen Kazan Yaklaşımı 524
3. Biz Kazanalım Siz Kaybedin Yaklaşımı 524

4. Karşılıklı Kazanalım Yaklaşımı 524
B. Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Temel Stratejileri 525
1. Örgütsel Çatışma Yönetimi Kavramı, Tanımı ve Önemi..... 525
2. Örgütsel Çatışma Yönetiminin Temel Stratejileri 525
KAYNAKÇA 530

BÖLÜM 17
YÖNETİM SÜRECİNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Vildan Bayram 533
I. KALİTE, TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ KAVRAMLARI, TANIMI, ÖNEMİ, GELİŞİMİ, ÖGELERİ VE BOYUTLARI 533
A. Kalite Kavramı ve Tanımı..... 533
B. Toplam Kalite Yönetimi Kavramı ve Tanımı 535
D. Toplam Kalite Yönetiminin Gelişimi 537
C. Toplam Kalite Yönetiminin Önemi..... 539
D. Toplam Kalite Yönetiminin Ögeleri..... 540
E. Toplam Kalite Yönetiminin Boyutları..... 541
1. Müşteri Odaklılık 541
2. Üst Yönetim Desteği 541
3. Çalışanların Katılımı..... 542
4. Sürekli İyileştirme ve Gelişme (Kaizen)..... 542
5. Eğitim 543
II. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNDE KULLANILAN TEKNİKLER VE MODELLER, BAŞARIYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER, TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ GÜVENCESİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR 544
A. Toplam Kalite Yönetiminde Kullanılan Teknikler ve Modeller 544
1. Kıyaslama (Benchmarking) 544
2. Kalite çemberleri 544
3. Tam Zamanında Üretim (JIT) 545
4. Yalın Üretim Modeli 545
5. PUKÖ Döngüsü 546
6. Politikayı ve Kaliteyi Dağıtma 548
7. İstatistiksel Analiz Yöntemleri..... 548

B. Toplam Kalite Yönetiminin Başarısını Etkileyen Faktörler 549
C. Toplam Kalite Yönetimi Güvencesinin Sürdürülebilirliği 550
D. Toplam Kalite Yönetiminde Karşılaşılan Sorunlar 551
III. Toplam Kalite Yönetiminde Yönetim Anlayışı 552
IV. Kalite Çemberleri Kavramı, Tanımı, Önemi, Niteliği, Yapısı ve İşleyişi 554
A. Kalite Çemberleri Kavramı ve Tanımı 554
C. Kalite Çemberlerinin Niteliği 556
D. Kalite Çemberlerinin Yapısı 558
E. Kalite Çemberlerinin İşleyişi 559
KAYNAKÇA 559

BÖLÜM 1

YÖNETİM VE ORGANİZASYONUN TEMEL KAVRAMLARI

*Prof. Dr. Salih Güney**

Yönetim ve organizasyon konusunda çalışanlar, inceleme ve araştırma yapanların sıkça karşılaşacakları veya kullanabilecekleri bazı temel kavramlar vardır. Bu kavramların bilinmesi, yönetim ve organizasyon konularının anlaşılmasını kolaylaştırır. Bizim bu kısma dâhil ettiğimiz kavramlar, yönetim ve organizasyon alanında kullanılan bütün kavramları kapsamamaktadır. Daha çok birey, grup ve organizasyon konularında sıkça tekrarlanan kavramları kapsamaktadır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır:

I. DAVRANIŞ - ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Çalışanlar örgüt içinde işlerini yaparken farklı duygu ve düşüncelerini yansıtan davranışlar sergilerler. Bu davranışlar kızgınlığı, tatminsizliği, çatışmayı, sevinci ya da güç mücadelesi ile ilgili olabilir. Her ne nedenle gerçekleşirse gerçekleşsin hepsi örgütsel amaç ve hedefleri etkiler. Bu nedenle davranış, yönetim organizasyonun önemli bir konusudur.

İnsan davranışları çok çeşitlilik gösterir. Davranış gözlenebildiği için ölçülebilir. Davranışın duygusal ya da daha geniş olarak deneysel yönleri vardır. Davranışın dolaysız yönü daha çok merak konusu olsa bile dolaysız yönünün de incelenmesi gerekir.

Leavitt, insan davranışına ilişkin bazı varsayımlar düzenlemiştir**.** Bu varsayımlar şunlardır:[1]

* İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Blair J. Kolasa, **İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1979, s.9.

- Örgüt kültürü, önemli fonksiyonları yerine getiren ve kurum üyelerince benimsenen değer ve inanışlar bütünüdür.[136]
- Örgüt kültürü, örgüt üyelerince paylaşılan davranış örnekleri, inançlar ve değerler gibi temel yaklaşımlar ve görüşlerden oluşan bir mozaiktir.[137]

Yapılan bu tanımları dikkate alarak örgüt kültürünü şöyle tanımlayabiliriz: Örgüt kültürü; çalışanlarca benimsenen ve işletmenin bütünlüğünü sağlayan, değerler, inançlar, düşünceler, hikâyeler, mitler, ritüeller, semboller ve kuralların oluşturduğu bir bütündür.

KAYNAKÇA

Akalın Çisil, "Duygusal Örgütsel Bağlılık Gelişiminde Algılanan Örgütsel Destek ve Örgüt Temelli Öz-Saygı", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara, 2006.

Altay Ekrem, **Yeni Sosyoloji**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

Applewhite Philip B., **Organizational Behavior**, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1965.

Armstrong Michael, **How to Be an Even Better Manager**. 3 ed., Kogan Page Ltd., Lon-don, 1993.

Arslan Mahmut, **İş ve Meslek Ahlakı**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2005.

Artan İnci, "Örgütsel Değişim ve Gelişme", **Endüstri ve Örgüt Psikolojisi**, Editör: Suna Tevrüz, Türk Psikologlar Derneği Yayını, İstanbul, 1997.

Artur James, Stoner Finch and Wankel Charles, **Management**, Prentice Hall, Interna-tional Enlewood Cliffs, New Jersey, 1986.

Askerî Liderlik Ders Kitabı, K.H.O. Yayını, Ankara, 1987.

Aydın İnayet Pehlivan, **Yönetsel, Meslek ve Örgütsel Etik**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.

Balcı Ali, **Örgütsel Gelişme**, Pegem Yayınları, Ankara, 1995.

Balçık Bahaettin, **İşletme Yönetimi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Banton Michael, **Roles**, London Tavistock Publ., 1968.

Baransel Atilla, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Barry W. B., **Strategic Planning Workbook for Public and Nonprofit Organizations**, St Paul: Amherst Wilder Foundation 1986.

Barton Laurence, "Crisis Management: Preparing for and Managing Disasters", **The Cornell and Restaurant Administration Quarterly**. Vol. 35, No. 2, April, 1994.

Başaran İ. Ethem, **Yönetime Giriş**, A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1984.

Bingöl Dursun, **İşyeri Disiplini ve Çalışma Barışı**, Özgür Matbaacılık, İstanbul, 1990.

Blum Milton and Naylor J.. **Industrial Psychology Theorical and Social Foundation**, Harper and Row, New York, 1968.

[136] Smireich, L., "Organizational CUllure and Organizational Analysis", **Administrative Seicnce Quarterly**, 28, 1983, pp.339-358.

[137] Manfred F. R. Kets de Vries and Danny Miller, **Unstable At the Top-Inside The Troubled Organization**, Nal Books, New American Library, 1988, p.144.

Bonne Louis S. ve Kurtz David L, **Çağdaş İşletme**, Çeviri Editörü: Azmi Yalçın, Nobel Yayınevi, Ankara, 2013.

Bryson John M., **Strategic Planning for Planning and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement**, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1988.

Can Halil, Aşan Öznur, Aydın Eren Misk, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.

Can Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.

Carlisle H., **Management: Concepts and Situations**, **Science Research Associates**, Inc., Chicago, 1976.

Cüceloğlu Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 1991.

Davis Keith, **İşletmelerde İnsan Davranışı**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Deal E. Terrene, Kennedy A. Allan, **Corporate Culture: The Rites and Rituals of Corporate Life**, Reading Mass, Adison Wesley, 1982.

DeCotiis Thmaso A. and Timothy P. Summers, "A Path Analysis of a Model of the Ante-cedents and Consequences of Organizational Commitment", **Human Relations**, Vol. 40, No. 7, 1987.

Demir Kamile, "Örgütlerde İletişim Yönetimi", **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar**, Editörler: Cevat Elma ve Kamile Demir, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Dicle Ülkü ve Dicle Atilla, **Yönetim: Seçme Yazılar**, (Der. Şan Özalp), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir, 1977.

Dinçer Ömer, **İşletme Yönetimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1996.

Dökmen Üstün, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Dönmezer Sulhi, **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 1982.

Drake R. I., Smith Peter J., **Sanayide Davranış Bilimleri**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Edwin R. A. and Alvin Johnson, "Crises", **Encyclopedia of the Social Sciences**. Vol. 4.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1991.

Eren Erol, **İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim**, İstanbul, 1990.

Eren Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984.

Erol Eren, **Yönetim ve Organizasyon**, İ. Ü. İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1991.

Evliyaoğlu Gökhan, **İletişim Psikolojisi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1987.

Fink Steven, **Crisis Management: Planning for the Inevitable**, Amacom, New York, 1996.

Fink Steven, **Crisis Management: Planning for the Inevitable**, Amacom, New York, 1996, pp.15-16.

Ford Robert C., Armandi Barry R., Heaton Cherril P., **Organization An Integrative Approach**, Harper and Row, 1988.

Fred David R., **Fundamental of Strategic Management**, Merrill Publishing Company, 1986.

Gaertner Karen N. and Nollen Stanley D., "Career Experiences, Perceptions of Em-ployment Practices and Psychological Commitment to the Organization", **Human Relations**, Vol. 42, No. 11, 1989.

Gilmer Haller, **Industrial and Organizational Psychology** (Third Edition), McGraw-Hill, New York, 1971.

Gordon Judith, **Organizational Behavioral**, Allyn and Bacon Inc., Boston, 1997.

Göksel Aykut, Devrani Tülay Korkmaz, Özdoğan Feride Bahar Işın, Alabay M. Nurettin, **Çağdaş İşletme Teknikleri**, Birol Bumin (Editör), Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

Grace Mwaura, Sutton John ve Roberts Diane, "Corporate and National Culture -An Irreconcilable Dilemma for the Hospitality Manager", **International Journal of Con-temporary Hospitality Management**, 10 (6), 1998.

Greenberg Jerald and Baron Robert A., **Behavior in Organizations**, A. Division of Si-mon and Schuster Inc., 1993.

Güçlü Nezahat, "Örgüt Kültürü", **Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 6, 2003.

Güney Salih, Arıkan Metin, **Yöneticiler ve Liderler Açısından Motivasyon**, K.H.O. Matbaası, Ankara, 1994.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020.

Hellriegel Don, Slocum John W. and Jr., Woodman Richard W., **Organizational Behaviour** (Sixth Edition), St Paul: West Pub. Co., 199.

Hicks Herbert, **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından**, Turhan Kitabevi, Ankara 1975.

Hoy Wayne K. "Organizational Climate and Culture: A Conceptual Analysis of the School Workplace", **Journal of Educational and Psychological Consultation** 19, 1990.

Institute for Crisis Management, http:// www.crisisexperts.com/crisis, 1999, p.1,

Ivancevich John M. and Matteson Michael T., **Organizational Behavior and Management**, Irwin McGaw-Hill, 1996.

İnceoğlu Metin, **Tutum, Algı, İletişim**, Sinem Ofset, Ankara, 1993.

İpek Cemalettin, "Örgütsel Çatışma ve Çatışma Yönetiminde Uygulanabilecek Örgüt Çeliştirme Araçları", **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar**, Editörler: Cevat Elma ve Kamile Demir, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Kaufman Jeffrey, Kesner Idalene F. and Hazen Thomas Lee, "The Myth of Full Disclo-sure: A Look at Organizational Communications During Crises", **Business Horizons**. Vol. 37, No. 4, July-August, 1994.

Kırel Çiğdem, **Örgütlerde Güç Kullanımı, Çalışanların Algıladıkları Güç ve Tepkileri Üzerine Bir Uygulama**, Anadolu Üniversitesi, İİBF Yayınları, Eskişehir, 1998.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınevi, 2003.

Kolasa Blair J., **İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1979.

Koptagel Günsel, **Tıpta Davranış Bilimleri**, İ. Ü. Cerahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982.

Kuklan Hooshang, "Managing Crises: Challenges and Complexities", **Sam Advanced Management Journal**, Vol. 51, No. 4, Autumn, 1986.

Lee Thompson Brad, **Yönetim Fonksiyonları**, Çev. Vedat Diker, Hayat Yayınları, İstan-bul, 1998.

Lundberg George A. and et al., **Sosyoloji**, cilt 1, Çev. Ö. Ozankaya, 1970.

Luthans Fred, **Organizational Behaviour** (Seventh Edition), McGraw-Hill, New York, 1995.

Manfred F. R. Kets de Vries and Danny Miller, **Unstable At the Top-Inside The Troubled Organization**, Nal Books, New American Library, 1988.

Meyers Gerald C. and Holusha John, **Managing Crisis: A Positive Approach**, Unwin Hyman Ltd., London, 1988.

Miner John, **Industrial-Organizational Psychology**, McGraw-Hill, New York, 1992.

Moran E. T. and Volkwein J. F., "The Cultural Appoach to the Formation of Organiza-tional Climate", **Humman Relations**, Vol. 45, No. 1, 1992.

Morgan Clifford T., **Psikolojiye Giriş**, Çev. Hüsnü Arıcı vd., Ankara, 1984.

Mowday R. T., Porter L. W. and Steers R. M., **Employee-Organization Linkages: The Psy-chology of Commitment, Absenteeism and Turnover**, Academic Press, New York, 1982.

Mowday R. T., Steers R. M. and Porter L. W., "The Measurement of Organizational Com-mitment", **Journal of Vocational Behavior**, Vol. 14, 1979.

Mucuk İsmet, **Modern İşletmecilik**, Der Yayınları, İstanbul, 1989.

Nakip, Mahir, Akdoğan Asuman, Çelik Asım, Uzay Şaban ve Uzay M. Sıtkı, **Açıklamalı İşletme Terimleri Sözlüğü**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.

Newstorm J. W. and Davis K., **Organizational Behaviour: Human Behaviour At Work** (Ninth Edition), McGraw Hill, New York, 1993.

Ömer Dinçer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1999.

Özkalp Enver, Kırel Çiğdem, **Örgütsel Davranış**, Etam AŞ Matbaası, Eskişehir, 2001.

Porter Lyman W. and Roberts Karlene H., "Communication in Organizations", **Handbook of Industrial and Organizational Psychology**, Ed. Dunette, Chicago, 1976.

Porter Lyman W., Lawler Edward E. and Kackman L., **Behavior in Organizations**, McGraw-Hill Book Comp., New York, 1975.

Ralph D., **The Fundamentals of Top Management**, Harper and Row Publishers, New York, 1951.

Robbins Stephan, **The Administrative Process: Integrating Theory and Pratice**, Prentice Hall, 1976.

Robbins Stephen, **Organizational Behaviour** (Eight Edition), Prentice Hall International Inc., New Jersey, 1998.

Rosier Bernard, **İktisadi Kriz Kuramları**, Çev. Nurhan Yenitürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Sanay Eyyüp, **Genel Sosyoloji Dersleri**, Gazi Üniversitesi Basım Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara, 1991.

Schein Edgar H., "The Rol of the Founder in Creating Organizational Culture", **Organizational Dynamics**, Summer, 1983.

Schein H. Edgar, **Örgütsel Psikoloji**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yay., No. 167, Eskişehir, 1976.

Schmerhorn John R., Hunt J. G. Jr. and Osborn R. N., **Managing Organizational Behaviour** (5th Edition), Wiley, New York, 1994.

Schultz D. P. and Schultz S. E., **Psychology and Industry Today: An Introduction to Industrial and Organizational Psychology** (Fifth Edition), Macmillian, New York, 1990.

Schwartz H. & Davis S., "Matching Corporate Culture to Business Strategy", **Organizational Dynamics**, Summer.

Seligman Edwin R. A. and Alvin Johnson. "Crises", **Encyclopedia of the Social Sciences**. Vol. 4.

Sills David L., David, (ed.) "Conflict-Psychological Aspects", **International Encyclopedia of the Social Sciences**. Vol. 3.

Silver A. David, **Taban Çöktüğü Zaman: Zor Zamanlarda Şirket Yönetimi**, Çev. Naz Türer, Form Yayınları, İstanbul, 1990.

Smireich, L., "Organizational Culture and Organizational Analysis", **Administrative Seicnce Quarterly**, 28, 1983.

Stoner James, **Management**, Prentice Hall, 1978.

Şimşek M. Şerif, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayınevi, Ankara, 1999.

Tabancalı Erkan, "Örgütsel Değişme", **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar**, Editörler: Cevat Elma ve Kamile Demir, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Tamer Kezban, "İletişim", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Tevrüz Suna, **Davranışlarımızdan Seçmeler**, Emek Ofset Matbaası, İstanbul, 1989.

Tınaz Pınar, **Çalışma Yaşamında Örnek Olaylar**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

Tolan Barlas, İsen Galip, Batmaz Veysel, **Sosyal Psikoloji**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991.

Tolan Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 199.

Tosi Henry L. and Hamner W. Clay, **Organizational Behavior and Management A Contingency Approach**, St. Clair Pres. Chicago, 1974.

Tosun Kemal, **İşletme Yönetimi**, Mars Yayın Ltd., İstanbul, 1984.

Tutar Hasan, Yılmaz M. Kemal ve Erdönmez Cumhur, **İşletme Becerileri ve Grup Çalışması**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Ülgen Hayri, **İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması**, İ. Ü. İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1997.

Ünsalan Erdal ve Şimşekler Bülent, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.

Varol Muharrem, "Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi", **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 44/1, 2015.

Vecchio Robert P., **Organizational Behavior** (Second Edition), The Dryden Press, Saunders College Publishing, Hinsdale IL, 1991.

Wiener Yoash, "Commitment in Organizations: A Normative View", **Academy of Management Journal**, Vol. 7, No. 3, 1982.

Yalçın Selçuk, Personel Yönetimi, İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Yavuzer Haluk, **Çocuk ve Suç**, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 1982.

Yüksel Ahmet Haluk, **İletişim Biliminin Temelleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1988.

Yüksel Öznur, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2000

BÖLÜM 2

YÖNETİM BİLİMİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. YÖNETİM DÜŞÜNCESİ

Kuruluş, kurum ve işletmeler hayatımızın her anında ve döneminde yer alırlar. Çünkü hayatımızın büyük bir bölümü bu kuruluş, kurum ya da işletmelerde geçmektedir. Sürekli onlarla ilişki içindeyiz. Alışveriş, eğitim ve öğretim, pazarlama ve insan kaynakları, sosyal ve kültürel, sağlık, ekonomik, dinsel ya da boş zamanlarını değerlendirmek için kurumların ya içinde yer alırız ya da ilişkide bulunuruz. Başka bir deyişle, insanlar ihtiyaçları doğrultusunda birçok kuruluş, kurum ya da işletme ile iletişim ve etkileşim içinde olur. Kuruluş, kurum ya da işletmelerin ortaya çıkmasının temel nedeni, insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İhtiyaçlar ne kadar artarsa işletmelerde o oranda artar. Kısaca, işletmeler toplumun işleyişi ve devamlığını sağlayan temel yapılardır. İşletmelerin büyüklüğü onların güçlü olmalarını simgeler. İnsanlar, işletmelerden etkilenip davranış modelleri geliştirdiği gibi işletmelerde insanlardan etkilenip yapısal modeller oluştururlar. Kısaca insanlar ve işletmeler karşılıklı ilişki içindedirler.

Bütün kurum ve kuruluşlar yönetim hiyerarşisine, departmanlar (ya da çalışanlar) arasında eşgüdüm sağlama yöntemlerine, iç ve dışsal çevreye uyum sağlama, sağlıklı iletişim kurmaya ihtiyaç duyar. Başka bir deyişle, tüm kurum ve kuruluşlar bir yönetim felsefesi oluşturma düşüncesindedir. Çünkü kuruluş ve kurumların ayakta durmaları ve uzun süre varlıklarını devam ettirmeleri bu yönetim felsefesine bağlıdır. Yönetim felsefesi, insan, makine ve sermaye ilişkisinin sağlıklı kurulmasını içeren bir olgudur. İnsanlar bir örgüte dâhil olduğunda onun yönetim anlayışına da dâhil olurlar. Yönetim, kuruluş ve kurumlar içindeki işlevi ifade eden bir süreçtir. Tüm örgütler yönetsel bir süreç içindedirler. Bu yönetsel sürece göre faaliyetlerini devam ettirirler.

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

- **Çalışanlardan bazılarının bir dizi görevden ortak sorumlu tutulması söz konusudur. Ancak dışarıdan bakılınca kimin hangi görevden sorulu olduğunu tahmin etmek zordur. Kısaca, ortak sorumluluk bilinci oluşturulmuştur.**
- **Çalışanların hep bir arada bulunmaları, ortak karar vermeleri ve işlerin yapılması noktasında ekipçe çalıştıkları için bunun doğal sonucu olarak da gizli bir kontrol söz konusudur. Yani ekibin otokontrol ruhu geliştirilmiştir.**
- **Çalışanlar, iş yaşamında genellikle kültürel yapının özelliklerine göre hareket etmektedirler. Köy yaşamında insan ilişkileri nasılsa işletmelerdeki insan ilişkileri de hemen hemen aynıdır. Kısaca, hem sosyal hem de iş yaşamındaki tüm insanlar arasında sosyal bütünleşme ve dayanışma en üst düzeydedir.**

KAYNAKÇA

Aldemir Ceyhan, **Örgütler ve Yönetimi: Makro Bir Yaklaşım**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985.

Ataman Göksel, **İşletme Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.

Baransel Atilla, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Baysal Ayşe Can, Tekarslan Erdal, **İşletmeler Için Davranış Bilimleri**, Avcıol Basımevi, İstanbul, 1996.

Can Halil, "Yönetim Bilimi ve Tarihçesi", **Yönetim ve Organizasyon**, Editör: Salih Güney, Nobel Yayınevi, Ankara, 2007.

Can Halil, Aşan Öznur, Aydın Eren Miski, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.

Davis Keith, **İşletmede İnsan Davranışı**, İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1983.

Dinçer Ömer, **İşletme Yönetimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1996.

Eren Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2008.

Fayol Henri, **Genel ve Endüstriyel Yönetim**, Çev. M. Asım Çalıkoğlu, Adres Yayınlar, Ankara, 2005.

Genç Nurullah, **Yönetim ve Organizasyon**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.

Güney Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2022.

Güney Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2017.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020.

Gürüz Demet, Gürel Emet, **Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007.

Koontz Harold and O'Donnell Cyrill, **Principles of management: An Analysis of Managerial Functions**, McGraw Hill Book Com., New York, 1968.

Saruhan Sadi Can, Yıldız Müge Leyla, **Çağdaş Yönetim Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Sucu Yaşar, **Yönetim Düşüncesindeki Gelişmeler**, Elit Yayıncılık, Ankara, 2000.

Tosun Kemal, **İşletme Yönetimi**, Mars Yayın Ltd., İstanbul, 1984, 6-7.

Ünsalan Erdal ve Şimşekler Bülent, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.

BÖLÜM 3

YÖNETİM BİLİMİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

*Prof. Dr. Salih Güney**

I. YÖNETİM BİLİMİ VE GELİŞİM SÜRECİ

Yönetim denilince insanın aklına ilk gelen konu, kuruluş, kurum, işletme ya da toplumların yönetimi gelir. Çünkü bunların hepsinin varlığı yönetimsel bir sisteme bağlıdır. Yönetimsel sistem, işlerin belli bazı kurallara göre idare edilmesi sürecidir. Bu süreç sağlıklı işlediğinde sosyal yapılar uzun süre varlıklarını sürdürebilirler. Bu açıklamalar göre yönetim bilimi, tüm sosyal sistemlerin işleyişini ifade eden bir kavramdır demek mümkündür.

Yönetimin bir bilim dalı olarak gündeme gelmesi 18. yüzyılda olmuştur.[1] Bilimsel anlamda yönetimi bilimi alanında ilk çalışmalar Frederick Taylor zamanında yapılmıştır.

Frederick Taylor zamanında yapılan yönetimsel çalışmalarının üç temel ana noktası vardı. Bu noktalar şunlardır:[2]

- **Birinci nokta**, yapılan iş ile ilgili standartları belirlemek amacıyla zaman ve görev çalışmalarının yapılması.
- **İkinci nokta**, mevcut çalışma yönteminin iyileştirilmesi (yani ödül sisteminin oluşturulması).
- **Üçüncü nokta**, işlevsel örgütlenin değiştirilmesidir.

Klasik yönetim anlayışının temsilcilerinden bir olan Frederick Taylor, çalışma yaşamında insan unsurunu ihmal etmiştir. Çünkü bu yaklaşım tarzına göre insan

* İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Mümin Ertürk, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Beta, İstanbul, 1998, s.6.

[2] Owen E. Hughes, **Public Management and Administration**, St. Martin's Press, London, 1994, p.36.

rin ya da yönetimsel faaliyetler için izlenen yol ve yöntemlerdir.[10] Siyaset bilimi siyasi yapıların yani hükûmet, parlamento, belediye gibi yapı ve faaliyetleriyle ilgilenenen bir dalıdır. Bu yapıların her birinin bir yönetimsel yapısı vardır. Başka bir deyişle, bu siyasi yapıların işlerini başarılı bir biçimde yürütülmeleri için sağlıklı ve güçlü bir yönetim sistemi oluşturmaları gerekmektedir.

Siyasi oluşumların ayakta kalıp varlıklarını sürdürebilmeleri başarılı bir yönetim sistemine bağlıdır. Siyaset bilimi başarılı yönetimsel sistemler oluştururken yönetim biliminin verilerinden yararlanmak zorundadır. Bu açıklamaya dayanarak şunu söylemek mümkündür: Yönetim bilimi ile sisyasi bilim arasında yakın bir ilişki vardır.

KAYNAKÇA

Ertürk Mümin, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Beta, İstanbul, 1998.

Güney Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, Ankara, (13. Baskı), 2022.

Güney Salih, **Temel ve Genel İşletme**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020, s.435.

Owen E. Hughes, **Public Management and Administration**, St. Martin's Press, London, 1994.

Yüksel Mehmet, "Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış", **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, sayı 35 /Güz 2012.

[10] Ibid, s.27.

BÖLÜM 4

YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARI

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. YÖNETİM SÜRECİ VE FONKSİYONU

İnsanlar toplu yaşama geçince yönetim süreci de daha önemli hâle gelmiştir. Çünkü toplu yaşamda mutlaka yöneten ve yönetilen ayrımı gündeme gelmektedir. Toplu yaşamda insanların ihtiyaçlarını gidermek için bazı sosyal ve ekonomik sistemler oluşturulur. Oluşturulan bu sistemlerde ilişkilerin belli bir seviyede sürdürülmesi gerekir. Aksi durumda her şey birbirine karışır. Bu karışıklığa meydan vermemek için yönetimsel bazı yapıların oluşturulması zorunlu hâle gelir. Başka bir deyişle, yönetimsel fonksiyonlar oluşturulmalıdır.

Gerçekten bütün yönetimlerde belirli fonksiyonların yerine getirilmesi bir zorunluluktur. Çünkü yönetim sisteminin sağlıklı işleye bilmesi için belirli fonksiyonların yerine getirilmesi gerekir. Yönetim kademesinde yer alan herkes bu fonksiyonları yerine getirdiğinde yönetim sistemi sağlıklı bir şekilde işler.

Yeryüzünde örgütsel yapılanmayla beraber yönetim süreci de başlamıştır. Bütün örgütler sosyal ve ekonomik faaliyetlerini ancak yönetimsel bir yapılanma sayesinde sağlıklı bir biçimde gerçekleştirebilirler. Başka bir deyişle örgütler, faaliyetlerini gerçekleştirmek için karar verme mekanizmasına, faaliyetler ya da üniteler arasında koordinasyonu sağlama yol ve yöntemlerine, sağlıklı bir iletişim sistemine ve çevreye uyum esnekliğine ihtiyaç duyarlar. Kısaca belirtecek olursak tüm örgütlerin ihtiyaç duyduğu şey, sağlıklı bir yönetim yapısıdır.

Dünyada insanların ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri üretmek için örgütlere, örgütlerin de hiyerarşik bir yapılanmaya ihtiyaçları vardır. Dünyada yöneten yönetilen süreci gündeme geldiği andan itibaren yönetim süreci söz konusu ol-

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

- Denetçilerin çalışanları rahatsız etmeden denetlemelerine imkân oluşturulmalıdır.
- Denetim standartları gerçekçi ve objektif biçimde belirlenmelidir.
- Denetim için sağlıklı bir iletişim ağı kurulmalıdır.
- Denetim için yeterli bilgi akışı sağlanmalıdır.
- Denetimin gerekliliğine herkes inandırılmalıdır.
- Denetim tarafsız yapılmalıdır.
- Denetim işletmenin tümünü kapsamalıdır.
- Denetim sonucunda elde edilen bilgiler gizlenmemelidir.
- Denetimde sonuçları objektif değerlendirilmelidir.
- Denetleme sonucunda başarılı olan kişi, kişiler ya da departmanlar ödüllendirilmelidir.
- Denetim sonucunda karar verilen önlemleri zaman kaybedilmeden uygulamaya sokulmalıdır.

Kısaca belirtecek olursak, yöneticilerin denetlemeyi nesnel ve rasyonel yapmaları için gerekli olan örgütsel iklim ve kültür oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdemir Ali, **İşletmeciliğin Temel Bilgiler**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2012.

Akgemci Tahir, Ağar Celal Cahit, "Yönetim Fonksiyonları", **Genel İşletmecilik Bilgileri**, Ed. İrfan Süer, Nobel Yayınevi, 2015.

Albanase R., **Management**, South Western Publishing Co. Cincinnati, 1988.

Albenese Robert, **Management: Toward Accountability for Performance**, Illinois: Richard D. Irwın Inc 1975.

Applewhite Philip B., **Organizational Behavior**, Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall, 1965.

Aşkun İnal Cem, "Yönetimde Yetki Göçerimi", **Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi**, 6(1), 1970.

Ataman Göksel, **İşletme Yönetimi**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2009.

Atay Cevdet, **Devlet Yönetimi ve Denetimi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul. 1999.

Aydoğan İsmail, "Etkili Yönetim", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 13, Yıl: 2002.

Aytürk Nihat, "Yönetimde Yetki Devri ve İmza Yetkileri", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 33, S.1, 2000.

Başaran İbrahim Ethem, **Eğitim Yönetimi**, Gül Yayınevi, Ankara, 1988.

Batemen T. S. and Snell S. A., **Management: Leading and Collaborating in a Competitive World** (7th Edition). McGrawHill/Irwin: NY., 2007.

Beach Dale, **Personel The Management of People at Work**, Collier Macmillian International Editions, Third Edi-tion, 1975.

Botha Hanner and Boon J. A., "The Information Audit: Principles and Guidelines", **Libri**, Vol. 53, 2003.

Bozkurt Ömer, Sezin Seriye ve Ergun Turgay, **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara, 2008.

Budak Gönül, Budak Gülay, **Modern İşletmecilik**, Barış Yayınları, İzmir, 2013.

Budak Gülay, Budak Gönül, **İşletme Yönetimi**, Barış Yayınları İzmir, 2013.

Can Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitapevi. Ankara, 2005.

Certo Samuel C. and Certo S. Treviz, **Modern Management** (10th Edition, Prentice Hall: Upper Saddle River, NJ. 2006.

Chuck Williams, **Manageme**nt, (4th Edition). Thomson South-Western: Canada, 2007.

Çetin Canan, **Temel İşletmeciliğe Giriş**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2022.

Daft R. L., **New Era of Management** (2nd Edition). Thomson South-Western: China, 2008.

Demir Kamile, "Örgütlerde İletişim Yönetimi", **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar**, Editörler: Cevat Elma ve Kamile Demir, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Dinçer Ömer, Fidan Yahya, **İşletme Yönetimine Giriş**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

Doğan Kadir Caner, "Yönetimin Bir Fonksiyonu Olarak Denetim ve Kamu Yönetimindeki Yeri", **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl:2, sayı 3, 2015.

Doğan Muammer, **İşletme**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2014.

Dökmen Üstün, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Drake Richard I. ve Smith Peter J., **Sanayide Davranış Bilimleri**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Efil İsmail, **İşletme Yönetimi: Yönetim Düşüncesi Fonksiyonları ve Yeni Yönetim Teknikleri**, Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2004.

Efil İsmail, **İşletme Organizasyonu**, Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2005.

Efil İsmail, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Sidre Yayıncılık, Bursa, 1989.

Elma Cevat, Demir Kamile, **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar**, Anı Yayınevi, Ankara, 2003.

Eren Erol, "Yönetimde Yetki ve Sorumluluk Dağıtımı ve Ereğli Kömür İşletme Örgütlerinde Uygulamalar", **İşletme Fakültesi Dergisi**, C. II, S. 1, Nisan 1973.

Eren Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, 3. Baskı, İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, No. 105, İstanbul, 1989.

Eren Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009-2011.

Ergül Bülent, "Yönetimde Yetki Devri ve Uygulamalı Bir Çalışma", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Eriş Engin Deniz, "Yönetim İşlevi", **İlkeler ve İşlevlerle İşletme**, Ed. Muazzez Babacan, Detay Yayıncılık, Ankara, 2015.

Ertürk Mümin, **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, Beta Yayınevi, İstanbul, (2006, s.119) 2017.

Fayol Henry, **Genel ve Endüstriyel Yönetim**, Çev. M. Asım Çalıkoğlu, Ankara, 2005.

Ferner Jack D., **Successful Time Management**, John Wiley & Sons, Inc., USA., 1995.

Ferrell O. C., Hirt Geoffrey A. and Ferrell Linda, **İşletme**, Çev. Ed. Ulaş Akküçük, Nobel Yayınevi, Ankara, 2017.

Fidan Yahya, "Yetki Devri ve Sorunları", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 1997.

Fişek Kurthan, **Yönetim**, Kilit Yayınları, Ankara, 2010.

Fleet James K. Van, **Yöneticilerin Yaptığı En Büyük 22 Hata**, Çev. Ayça Haykır. Öteki Yayın-ları, Ankara, 1994.

Genç Nurullah, **Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Geylan Ramazan, **Personel Yönetimi**, Met Basım Yayın, Eskişehir, 1992.

Gordon Judith, **Organizational Behavioral**, Allyn and Bacon Inc., Boston, 1997.

Gümüş Murat, "Çalışanların Yetkilendirilmesi ve İşletmelerde Yetkilendirmeye Geçiş Süreci", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Uludağ Üniversitesi Bursa, 2000.

Güney Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2022.

Güney Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020.

Güney Salih, Güney Semra, "Örgütlerde Ast-Üst İlişkileri ve İşyeri Disiplinin Sağlanması", **Çağdaş Yönetim ve Örgütsel Başarım** (Seçme Yazılar), Editörler: Şerif Şimşek ve Adnan Çelik, Konya Eğitim Kitapevi, Konya, 2008.

Güney Salih, **İnsan kaynakları Yönetimi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2018.

Güney Salih, **Liderlik**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2015.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2017.

Gürüz Demet ve Gürel Emet, **Yönetim ve Organizasyon: Bireyden Örgüte**, Fikirden Eyleme, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006.

Howard Leslie R., **Principles of Auditing**, Macdonald & Evass Ltd., 17th Edition, London. Howard 1972.

Hunter Joel, "The Auditing Function in the Federal Government", **The Accounting Review**, Vol. 17, No. 3, 1942.

Johnson Richard S., "TQM: Leadership For The Quality Transformation", **Quality Progress**, Vol. 26, No. 3, 1993.

Karabulut Suat, **Yönetimde Üç Boyut**, AKM Yayınları, İstanbul, 1996.

Karacan Sami ve Uygun Rahmi, **Denetim ve Raporlama**, Umuttepe Yayınları, 1. Baskı, Kocaeli, 2012.

Karaköse Rukiye, **Ailede Sorumluluk Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Keenan Kate, **Zamanı Doğru Kullanma**, Remzi Kitapevi. İstanbul, 1996.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kontz Harold and O'Donnell Cyril, **Principles of Management**, McGraw Hill, New York, 1968.

Lawson Karen, "How to Delegate Effectivelly", **Series of Articles to Cultivate Truly Outstanding Leaders**, 2007.

Lee Thompson Brad, **Yönetim Fonksiyonları**, Çev. Vedat Diker, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998.

Mackenzie R. Alec, "Toward a Personalized Time Management Strategy", **Management Review**, February, Vol. 63, 1974.

Mcconnell C. R., "Delegation Versus Empowerment: What, how and is there a difference?" **The Health Care Supervisor. Gaithersburg**, Vol. 14, Iss. 1; 1995.

Milliyet **Türkçe Sözlük**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

Mirze S. Kadri, **İşletme**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2010.

Mucuk İsmet, **Modern İşletmecilik**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2014.

Nakip Mahir, Akdoğan Asuman, Çelik Asım, Uzay Şaban ve Uzay M. Sıtkı, **Açıklamalı İşletme Terimler Sözlüğü**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.

Nelson Robert B., **Çalışanlara Yetki Verme**, Hayat Yayınları, İstanbul, 1999.

Newman William, **Yönetim: İşletmelerde ve Kamu Yönetiminde Sevk ve İdare**, Çev. Kenan Sürgit, TODAİE, Ankara, 1979.

Onaran Oğuz Onaran, "Yetki Göçerimi Yetki Devri", **Amme İdaresi Dergisi**, C:VII, S:2, 1974.

Özalp İnan, "Yetki Kavramına Teoriler Açısından Bir Yaklaşım", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:2 S:2, 1984.

Özalp İnan, **İşletme Yönetimi**, Nisan Kitapevi, Ankara, 2010.

Özalp İnan, Şahin Mehmet, Berberoğlu Güneş ve Ceylan Ramazan, **Yönetim Organizasyon**, Ed. Celil Koparal, Web-Ofset, Eskişehir, 2006.

Özalp İnan, **Yönetim ve Organizasyon**, cilt 1, Eskişehir, 1986.

Özgen Hüseyin, Yalçın Azmi, **Temel İşletmecilik Bilgisi**, Akademisyen Kitapevi, Ankara, 2015.

Özkalp Enver ve Kırel Çiğdem, **Örgütsel Davranış**, Etkin Basım Yayıncılık, Bursa, 2011.

Peker Ömer, "Yetkinin Göçerilmesi ve Kullanımı", **Amme İdaresi Dergisi**, C 24(1), 1991.

Porter Lyman W. and Roberts Karlene H., "Communication in Organizations", **Handbook of Industrial and Organizational Psychology**, Ed. Dunette, Chicago, 1976.

Robbins Stephen P. and Coulter Mary, **Management**, Pearson Education Press, Hud-son, NJ., 2002.

Robbins Stephen P. and Decenzo David A., **Fundamentals of Management**, Prentice Hall, New Jersey, 2004.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Saruhan Şadi Can ve Yıldız Müge Leyla, **Çağdaş Yönetim Bilimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009.

Sisk Henry L., **Management and Organization**, Ohio:South Western Publication, 1973.

Straub J. T., **Atak Yöneticinin Yetki Verme Rehberi**, Çev. E. Sabri Yarmalı, Hayat Yayıncılık, İstanbul 1999.

Şahin Yusuf, **Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2010.

Şimşek M. Şerif, Çelik Adnan, **İşletme Bilimlerine Giriş**, Eğitim Akad-emi Yayınevi, Konya, 2011.

Şimşek Şerif, **Yönetim ve Organizasyon**, Günay Ofset, Konya, 2002.

Tamer Kezban, "İletişim", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Tanenbaum R., "Yetkinin Anlamı" içinde (Der.) Bintuğ Aytek, **Yönetim Görevleri**, A.İ.T.İ.A Yayını, Ankara, 1970.

Tevrüz Suna, **Davranışlarımızdan Seçmeler**, Emek Ofset Matbaası, İstanbul, 1989.

Tınaz Pınar, **Çalışma Yaşamında Örnek Olaylar**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

Tokgöz Nuray, "Yönetim Fonksiyonları", **Yönetim ve Organizasyon**, Ed. Celil Koparal ve İnan Özalp, Anadolu Üni. Yayını, Eskişehir, 2013.

Tolan Barlas, İsen Galip, Batmaz Veysel, **Sosyal Psikoloji**, Feryal Mat-baacılık, Ankara, 1991.

Tortop Nuri, **Personel Yönetimi**, İlk-San Matbaası, Ankara, 1989.

Tosun Kemal, **Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul.

Türkçe Sözlük, Dil Derneği Yayını, Ankara, 2004.

Üçok Tengiz, **Yönetim İlkeleri**, Ankara, 1988.

Wayne P. R. and Favles D. F., **Organizational Communication**, PrenticeHall, New Jersey, 1994.

Wells R. G., **Yetki Devri**, Ç. Vedat Üner, Rota Yayınevi, İstanbul, 1993.

Werther William and Davis K., **Personel Management and Human Resources**, Second Edition, McGraw Hill, International Edition, 1988.

Yalçın Selçuk, **Personel Yönetimi**, İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Yamaç K., "Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Subayların Yetki Devrine Yönelik Tutumları'', (**Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi**), Başkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

Yenel Fatih, "Türk Spor Yönetiminde Yetki Devri", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**) Gazi Üniversitesi, Ankara, 1998.

BÖLÜM 5

YÖNETİM SÜRECİNDE SOSYAL GRUPLAR

Prof. Dr. Salih Güney[*]

Sosyal gruplar, iş ve toplumsal yaşamımıza yön veren ve insanların belirli düzeydeki amaçlarına ulaşmalarını sağlayan temel sistemlerden biri sosyal gruplardır. İnsanlar, geçmişin her döneminde daima gruplar içinde yaşamış ve ihtiyaçları doğrultusunda da yeni gruplar oluşturmuştur. Toplumsal yapıda yer alan insanlar, belirlenen ya da ani oluşan ihtiyaçlarını gidermek için daima birbirleriyle ilişki içinde olmuşlardır. Bu ilişkiler sonucunda sosyal gruplar ortaya çıkmıştır.

İnsanların gruplarda yer alması karşılıklı tercihe bağlıdır. Başka bir deyişle, ya insanlar grupları tercih ederler ya da gruplar onları tercih ederler. Örneğin, Bora'nın severek ve isteyerek bir tiyatro grubuna katılması veya Bihter'in bir siyasi partiye davet edilmesi gibi. Ortak amaçların gerçekleştirilmesi noktasında sosyal gruplar oluşturulur. Ayrıca insanların birbirlerine karşı oluşturdukları tutum, duygu, düşünce, değer ve inançlar neticesinde de gruplar meydana gelir. Örneğin, ailelerin ya da siyasal partilerin oluşumu gibi. Oluşan sosyal gruplar, bazı noktalarda bağımsız olmalarına rağmen ortak paydalarda ilişki içindedir.

Gelişmiş toplumlarda çeşitli biçimlerde oluşan gruplar, insanların sosyal yaşamlarını bir ağ gibi örerler. Başka bir deyişle, günümüz toplumlarında insanlar mutlaka birden fazla grubun üyesi olmak zorundadır.

Bireysel davranışları en iyi öğrenme yerleri insanların oluşturdukları sosyal gruplardır. Bu nedenle, "insan davranışlarının sebep ve sonuçlarını" öğrenmek isteyen bütün sosyal bilimciler, araştırmalarına sosyal gruplardan başlamışlardır.

İnsanlar, gelişmiş veya gelişmemiş toplumlardan hangisinde yer alırsa alsın mutlaka birkaç grubun üyesidir. Örneğin, insanlar, doğar doğmaz kendilerini, bir sosyal grup olan ailenin içinde bulur. Aile grubu içinde, kültürünün birçok ögesi

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

Gruba katılanlar sadece grubun üyelik kartına sahip olmak istemezler. Onların temel amacı, grubun gerçek bir parçası olmaktır. Fakat bunun için grup ve bireyin karşılıklı olarak birbirlerini kabul etmeleri gerekir. Grubun kişileri kabul etmesi için belli bir sürenin geçmesi lazımdır. Gruba yeni katılan bir kişi, diğer üyelerden ilgi görmeye başlayınca kendine olan güveni artar ve grup içinde bazı sorumluluklar üstlenmek için çaba sarf etmeye başlar. Yani grubun kendisinden beklediği davranışları göstermeye başlar.

Demek ki bireyin bir sosyal grubun parçası olabilmesi birdenbire gerçekleşen bir olay değildir. Bunun nedeni, grup üyelerinin yeni katılan üyeyi kısa sürede benimseyememeleridir. Kişi grup üyelerince benimsendiğinin farkına varınca, hemen grubun normları ve değerlerine göre hareket etmeye başlar. Grubun üyelerine yardım etmeye ve onların fikirlerini kabul ettiğini davranışlarıyla göstermeye çalışır. Kişi, grup tarafından kabul edilmediğini hissettiği an, grubun kötülüğüne çalışmaya başlar.

İnsanlar; başka insanlara yakın olma, onlardan bazı şeyler öğrenme, onlarla sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşma, tek başına gerçekleştiremeyeceği amaçlarını başka insanların desteği ile gerçekleştirme gibi bazı nedenlerden dolayı bir sosyal gruba üye olurlar.

Özetle insanlar; güvenlik, sevgi, saygı, ilgi ve kendini gerçekleştirme ve ifade etme ihtiyaçları nedeniyle sosyal gruplara katılır ya da üye olurlar.

KAYNAKÇA

Arkonaç Sibel, **Grup İlişkileri**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1993.

Bassis Michael S., Richard J. Gelles, Ann Levine, **Sociology**, Random House, Inc., New York, 1984.

Baysal A. Can, Erdal Tekarslan, **Davranış Bilimleri**, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1987.

Bottomore T. B., **Toplumbilim**, Çev. Ünsal Oska), İstanbul: Beta Yay., 1984.

Bozkurt Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Bumin Birol, **İşletmelerde Organizasyon Geliştirme ve Çatışmanın Yönetimi**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını Ankara, 1990.

Carlisle Howard, **Management: Consepts and Situations**, Science Research Associates Inc., Chicago, 1976.

Carroll S. J., H. I. Tosi, **Organizational Behavior**, St. Clair Press Chicago, Illionis, 1977.

Davis Keith, **İşletmede İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1988.

Doğan İsmail, **Sosyoloji**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 1996.

Drake Richard I., Peter J. Smith, **Sanayide Davranış Bilimleri**, Çev. Kemal Tosun vd., Fatih Matbaası, İstanbul, 1978.

Efil İsmail, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Alfa Yayınları, Bursa, 1999.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1984.

Fichter J., **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, Konya: Selçuk Üniv. Yay., 1990.

Kağıtçıbaşı Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988.

Kolasa Blair, **İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979.

Krech D. and R. Crutchfi eld, **Theory and Problems of Socıal Psychology**, McGraw Hill Pub. Co., New Delhi, 1970.

March James G. ve Herbert A. Simon, **Örgütler**, Çev. Ömer Bozkurt Oğuz Onaran, TODAİE Yayını, Ankara, 1975.

Mitchell Terence R., **People in Organization**, McGraw Hill Book Comp., New York, 1978.

Nirun Nihat, **Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

Ozankaya Özer, **Toplumbilime Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1977.

Özkalp Enver ve Çiğdem Kırel, **Örgütsel Davranış**, Eskişehir, 2001.

Özkalp Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1990.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Schein Edgar H., **Örgüt Psikolojisi**, Çev. Mustafa Tosun, TODAİE Yayını, Ankara, 1973.

Scoot William G. and Terrence R. Mitcheel, **Organizational Theory: A Structural and Behavioral Analysis**, Irwin Dorsey Inc., Georgetown, Ontario, 1972.

Shaw Marvin E., **Grup Dnynamics: The Psychology of Smal Group Behavior**, McGraw Hill, New York, 1981.

Soydan Sait, "Birincil Grupların Özellikleri ve İşletme Yönetimindeki Yeri", **İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, C.4, s.2, İstanbul, 1975.

Tan Mine, **Toplumbilime Giriş**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.

Tolan Barlas, Galip İsen, Veysel Batmaz, **Ben ve Toplum**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1985.

Topçuoğlu Hamide, **Genel Sosyoloji** (**Ders notları**), Anka ra, 1971.

Vecciho Robert P., **Organizatinal Behavior**, The Dryden Press, Rinehart and Winston. Inc., USA, 1991.

BÖLÜM 6

YÖNETİM SÜRECİNDE GÜÇ VE GÜCÜN KAYNAKLARI

Dr. Ayşegül Özkan[*]

I. GÜÇ KAVRAMI, TANIMI, ÖNEMİ VE BENZER KAVRAMLAR İLE İLİŞKİSİ

Küreselleşme ve artan rekabet doğrultusunda örgütler ayakta kalabilmek ve büyüyebilmek için tüm imkânlarını seferber etmektedir. Bu manada hem örgütlere hem de örgüt içerisindeki bireylere yatırımlar yapılmaktadır. Değişim ve dönüşüme ayak uydurabilme ve diğer örgütlerin önüne geçebilme arzusu da örgütün ve örgütteki bireylerin gücü ile desteklenmektedir. Örgütlerin sürdürülebilirliği göz önünde bulundurulduğunda, ortak amaç ve hedefler doğrultusunda üst yönetimce kullanılan önemli araçlardan biri de güçtür.

Kitabın bu bölümünde güç ve gücün kaynakları detaylı şekilde açıklanacaktır. Güç kavramının tanımı bölümde nitelik, kuvvet, takat ve efor anlamlarından daha çok örgüt içerisindeki bireyleri örgütsel amaçlar doğrultusunda yönlendirebilme yeteneği olarak ele alınacaktır.

Literatür incelendiğinde güç kavramının etkileme, otorite, yetki, kuvvet, bağımlılık gibi kavramlar ile yakından ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Güç ile ilgili yapılan tanımlarda bu kavramlardan faydalanılmakta ve örgütsel yapılarda gücün kaynaklarını açıklarken çoğu zaman açıklamalar bu temeller üzerine oturtulmaktadır. Güç kavramının alan yazında en çok ilişkilendirildiği kavram otoritedir. Örgütsel yapılarda gücün kaynakları detaylandırılırken de French ve Raven ve Webergibi önemli düşünürlerin tanımlamaları üzerinden gidilmektedir.

[*] Promat Basım Yayın San. ve Tic. AŞ, Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilirlik Müdürü, İstanbul.

KAYNAKÇA

Akyüz B., Kaya N. & Aravi B., "Kamu Çalışanlarının İş Tatmini Üzerinde Liderin Güç Kaynaklarının Rolü", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 13(25), 2015, ss.71-90.

Arslantaş H. İ. & Uğur İ. D., "Öğretmen Algılarına Göre Yöneticilerin Sahip Oldukları Örgütsel Güç Kaynakları Düzeyi". **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6(11), 2018, ss.46-63.

Aslanargun E., "The Power Sources that Principals Handle in School Administration", **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama**, 2(3), 2011, ss.3-28.

Bakan İ. & B üyükbeşe T., "Liderlik Türleri ve Güç Kaynaklarına İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması". **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2010(2), ss.73-84.

Barney, J., "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", **Journalof Management**, 17(1), 1991, pp.99-120.

Bayrak S., "Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi-II", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(1), 2001, ss.23-42.

Bayram V. & Öztırak M., "Empirical Study on the Effect of Mentoring Effectiveness on Career Awareness and Professional Expectations", **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 10(1), 2023, pp.143-160.

Blau P. M., "Critical Remarks on Weber's Theory of Authority", **American Political Science Review**, 57(2), 1963, pp.305-316.

Briñfasol P., Petty R. E., Valle C., Rucker D. D., & Becerra A., "The Effects of Message Recipients' Power Before and After Persuasion: A Self-Validation Analysis**". Journal of Personality and Social Psychology**, 93(6), 2007, pp.1040-1053.

Can H., Aşan Ö. & Miski Aydın E., **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınevi, İstanbul, 2006.

Conger J. A. & Kanungo R. N., "The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice", **The Academy of Management Review**, 13(3), 1988, pp.471-482. doi:10.2307/258093.

Çelik K., "Örgütsel Kontrol", **Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar** (ed: Cevat Elma & Kamile Demir). Ankara: Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Daft R. L., **Organizational Theory and Practice**, South-Western Cengage Learning, 10th Edition, 2008.

Day J., "Authority". **Political Studies**, 11(3), 1963, pp.257-271.

Deniz, M & Çolak M., "Örgütlerde Çatışmanın Yönetiminde Gücün Kullanımı ve Bir Araştırma", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (23), 2008, ss.304-332.

DeWall C. N., Baumeister R. F., Mead N. L., & Vohs K. D., "How Leaders Self-Regulate Their Task Performance: Evidence That PowerPromotes Diligence, Depletion and Disdain", **Journal of Personality and Social Psychology**, 100(1), 2011, pp.47-65.

Diş O., "Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları ile Örgüt İklimi Arasındaki İlişki", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, 2015.

Emerson R. M., "Power-Dependence Relations: Two Experiments". **Sociometry**, 1964, pp.282-298.

Ergeneli A., **Örgütsel Davranış**. Ankara, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2017.

Fast N. J., Gruenfeld D. H., Sivanathan N., & Galinsky A. D., "Illusory Control: A Generative Force Behind Power's Far-Reaching Effects". **Psychological Science**, 20(4), 5, 2009, pp.502-508.

French J. R. P., Jr. & Raven B., "The Bases of Social Power". **Classics of OrganizationTheory**, (Ed: Dorwin Cartwright) University of Michigan Press. doi:10.1007/BF00228551, 1959.

Gökçe O. & Şahin A., "Yönetimde Rol Kavramı ve Yönetsel Roller", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 3(6), 2003, ss.133-156.

Guinote A., "Behaviour Variability and the Situated Focus Theory of Power", **European Review of Social Psychology**, 18(1), 2007, pp.256-295.

Güney S., **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2009.

Güney S., **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayıncılık 4. Baskı, Ankara, 2017.

Haritos-Fatouros M., "The Official Torturer: A Learning Model for Obedience to the Authority of Violence", **Journal of Applied Social Psychology**, 18(13), 1988, pp.1107-1120.

Hawkins D. R., **Power vs. Force.** Hay House, Inc., 2014.

Heider F., **The Psychology of Interpersonal Relations**. John Wiley, 1958.

Hickson D. J., Hinings C. R., Lee C. A., Schneck R. E., & Pennings J. M., "A Strategic Contingencies' Theory of Intraorganizational Power". **Administrative Science Quarterly**, 1971, pp.216-229.

Kızanlıklı M. M., Koç H. & Kılıçlar A., "Örgütsel Güç ve Gücün Kaynakları Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 8(4), 2016, 488-504. doi:10.20491/isarder.

Kızıloğlu M. & Bayrak Kök S., "Denison Örgüt Kültürü Modeli Bağlamında Örgüt Kültürü ve Örgütsel Güç Ilişkisi Üzerine Bir Araştırma", **Istanbul Business Research**, 49(1), 2020, 60-85.

Kösealioğlu Ö. & Kahraman B., "Örgütlerde Asimetrik Güç Kullanımının Kavramsal Değerlendirmesi", **Millî Kültür Araştırmaları Dergisi**, 6(2), 2022, ss.1-24. DOI:10.55774/mikad.1143084.

Larson E. W. & King J. B., "The Systemic Distortion of Information: An Ongoing Challenge to Management", **Organizational Dynamics**, 24(3), 1996, pp.49-61.

Martin N. H., & Sims J. H., "PowerTactics"**. Readingsin Managerial Psychology**, (Ed. Harold J. Leavitt, Louis R. Pondy & David M. Boje), The University of Chicago Press, 1989, pp.389-397.

Meydan C. H. & Polat M., "Liderin Güç Kaynakları Üzerine Kültürel Bağlamda Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65(4), 2010, ss.123-140.

McDonough E. F. & Leifer R., "Using Simultaneous StructurestoCope with Uncertainty". **The Academy of Management Journal**, 26(4), 1983, pp.727-735.

Özdemir E., "Liderlik ve Etik", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 22(2), 2003, 151-168.

Özkan A., "Psikolojik Güçlendirmenin İşgören Performansına Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, 2022.

Robbins S., **The Administrative Process**, Prentice Hall, 1970.

Robbins S. P. & Judge T. A., **Örgütsel Davranış**, (Çev. Ed. İnci Artan), Nobel Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara, 2019.

Salancik G. R. & Pfeffer J., "Who Gets Power-And How They Hold on toIt: A Strategic-Contingency Model of Power", **Organizational Dynamics**, (Winter), 1977, pp.3-21.

Slovic P., Finucane M. L., Peters E., & MacGregor D. G., "The Affect Heuristic", **European Journal of Operational Research**, 177(3), 2007, pp.1333-1352.

Sturm R. E. & Antonakis J., "Interpersonal Power: A Review, Critique and Research Agenda", **Journal of Management**, 41(1), 2015, pp.136-163.

Weber M., **Economyand Society: An Outline of InterpretiveSociology** (Vol. 1), Univ of California Press, 1978.

Willer D., Lovaglia M. J. & Markovsky B., "Power and Influence: A Theoretical Bridge". **Social Forces**, 76(2), 1997, pp.571-603.

BÖLÜM 7

YÖNETİM SÜRECİNDE KARAR VERME

Dr. Binnur Gürül[*]

I. KARAR VERME KAVRAMI, TANIMI, SÜRECİ VE ÖNEMİ

A. Karar Verme Kavramı ve Tanımı

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana, karar ve karar verme kavramı mevcuttur. İnsanoğlu; doğada ilkel şekilde yaşadığı ilk çağlardaki avcı/toplayıcı toplumundan itibaren, karar verme faaliyetini gerçekleştirmektedir. Çünkü karar verme faaliyeti, bireyin tercih yapmasını gerektiren bir durumu algılaması ile başlamaktadır. Bununla birlikte, bireyden bireye farklılık gösteren algılama olayı; bireye özgü özelliklerin yanı sıra birey dışındaki ortam/çevre etkenlerinden de etkilenmektedir. Bu bağlamda, bireyin algılamasını etkileyen etkenler (tutum ve davranışlar, normlar ve değerler, tecrübe, kültür vb. gibi sosyal faktörler ve yapısal faktörler), bireyin karar verme faaliyeti üzerinde de etkili olmaktadır.[1] Bundan dolayı da ilk çağlardaki kararlara oranla, günümüzde daha akılcı, daha bilimsel ve daha sistematik bir karar verme faaliyetten bahsedebiliriz.

Kavram olarak karar verme; hem kuramsal çerçevede işletme yönetim biliminin, hem de uygulamada yönetsel faaliyetlerin en önemli faktörlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle; işletme yönetiminde yönetsel faaliyetlerinin en iyi şekilde yerine getirilmesi, doğru ve etkin karar vermeye bağlıdır. Bununla birlikte, karar verme kavramının temelde üç bileşeni vardır: Sırayla bilgi, işlemve

[*] İstanbul Gelişim Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Handan Deniz Büyükaslan, Belkıs Özkara, Şuayıp Özdemir, "Kültürel Değerlerin Yöneticilerin Karar Verme Stiline Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.3, 2016, ss.65-66.

KAYNAKÇA

Abumandil Mohanad S. S., "Factors affecting decision-making effectiveness in Palestinian banks", (**Unpublished Doctoral Thesis**), Universiti Utara Malaysia, 2017.

AkdereMesut, "An analysis of decision-making process in organizations: Implications for quality management and systematic practice", **Total Quality Management**, Vol. 22, No. 12, 2011.

Aritz Jolanta, Walker Robyn, Cardon Peter, Li Zhang, "Discourse of leadership: The power of questions in organizational decision making", **International Journal of Business Communication**, Vol. 54, No. 2, 2017.

Arslan Elif Türkan, Demir Hüseyin, "Yöneticilerin Karar Verme Biçiminin Çalışanların Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkisi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, S.2, 2020.

Bozkurt Öznur, Ercan Armağan, "Çalışanların İşe Adanmışlıklarında Karar Verme Tarzları Belirleyici Olabilir mi?", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.70, 2019.

Böyükaslan Handan Deniz, Özkara Belkıs, Özdemir Şuayıp, "Kültürel Değerlerin Yöneticilerin Karar Verme Stiline Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.3, 2016.

Coşkun Ümran, "Karar ve Karar Verme Süreci", **Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8, S.53, 2020.

Çelikten Mustafa, Gılıç Fahrettin, Çelikten Yeliz, Yıldırım Ahmet, "Örgüt Yönetiminde Karar Verme Süreci: Bitmeyen Bir Tartışma", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.15, S.2, 2019.

Çimen Sümeyye, "Duygusal Özerklik Kazanımında Benlik Saygısı ve Karar Verme Stillerinin Etkilerinin Belirlenmesi", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Çorapçı Ali, "Sınıf Öğretmenlerinin Karar Verme Stilleri ve İş Doyum Düzeylerinin Tespiti", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2015.

Güney Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., Ankara, 2011.

Güngör Sena, Özcan Uğur, "Karar Kuramı ve Karar Verme", **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, S.33, 2022.

Hamşıoğlu Didem Paşaoğlu, "Bilgi Teknolojisi Tabanlı Kararlar ve Grup Karar Destek Sistemleri Uygulaması", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2009.

Huggins John, "Developing an organizational decision making model: the impact of organizational structures, decision types and the social network", (**Unpublished Doctoral Thesis**), Mississippi State University, Mississippi, 2019.

İnce Hüseyin, İmamoğlu Sena Esin, İmamoğlu Salih Zeki, "Yapay Zekâ Uygulamalarının Karar Verme Üzerine Etkileri: Kavramsal Bir Çalışma", **International Review of Economics and Management**, Vol. 9, No. 1, 2021.

Jamieson Bruce (Kieren) James, "Information systems decision making: Factors affecting decision makers and outcomes", (**Unpublished Doctoral Thesis**), Central Queensland University, Rockhampton, Australia, 2007.

Jumino J., "The importance of decision making for information and library managers", **Anuva: Jurnal Kajian Budaya, Perpustakaan, dan Informasi**, Vol. 2, No. 3, 2019.

Kıral Erkan, "Yönetimde Karar ve Etik Karar Verme Sorunsalı", **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C.6, S.2, 2015.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul, 2011.

Köse Ertuğrul, "Karar Verme Stilleri ile Sorun Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Araştırılması", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.11, S.4, 2019.

Kul Sinan, "Klinik Karar Destek Sistemleri", Serdar Öztürk (ed.), **Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II**, cilt 5, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

Kurban Cennet, "Bireysel Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Karar Verme Stilleri", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2015.

Luoma Jukka, "Model-based organizational decision making: A behavioral lens", **European Journal of Operational Research**, Vol. 249, No. 3, 2016.

McGregor Lynn, "Improving the quality and speed of decision making", **Journal of Change Management**, Vol. 2, No. 4, 2001.

Mykkänen Markus, Vos Marita, "Contribution of public relations to organizational decision making: Insights from the literatüre", **Public Relations Journal**, Vol. 9, No. 2, 2015.

Nutt Paul C., "Types of organizational decision processes, **Administrative Science Quarterly**, 29, 1984.

Özden Erdemalp, Güleryüz Didem, "Optimized machine learning algorithms for investigating the relationship between economic development and human capital", **Computational Economics**, 2021.

Özer M. Akif, "Örgütsel Karar Verme ve Yönetişim", **Türk İdare Dergisi**, S.475, 2012.

Samokhin Dmitrii, "The influence of bureaucracy on the process of Decısıon-Makıng in the organızatıon", Anatoli Bourmistrov, Elena Dybtsyna, Nadezda Nazarova (ed.), **Management in the High North Young researchers' contribution**, Nord universitet Utredning nr. 9, 2016.

Sarıkaya Onur, Atsan Nuray, "Karar Verme Stili ve Risk Alma Eğilimi: X ve Y Kuşakları Açısından Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C.12, S.30, 2021.

Shrestha Yash Raj, Ben-Menahem Shiko M., Krogh Georg von, "Organizational decision-making structures in the age of artificial intelligence", **California Management Review**, Vol. 61, No. 4, 2019.

Tomak Serpil, "Girişimci Hevristikleri: Bir Kavramsal Çözümleme", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.2, 2009.

Torunlar Mehmet, "Yönetim Eyleminin Bir Parçası Olarak Karar Verme Süreçlerinde Belge/Bilgi Yönetiminin Önemi ve Katkıları, **Bilgi Yönetimi Dergisi**, C.1, S.1, 2018.

Tozlu Ahmet, "Karar Verme Yaklaşımları Üzerinde Herbert Simon Hegemonyası", **Sayıştay Dergisi**, S.102, 2016.

Truong Que Duy, Manh Nguyen Tien, "The importance of decision making in public organizations", **Journal of Asian Multicultural Research for Social Sciences Study**, 2(1), 2021.

Turan Uğur, "Karar Verme ve Eleştirel Düşünme İlişkisi", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.

Uygur Mehmet Nedim, "İşletmelerde Stratejik Karar Verme Süreci ve Başarısını Etkileyen Temel Faktörler: Mersin İli Merkezli Uluslararası Taşımacılık Sektörü İşletmelerinde Bir Araştırma", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2016.

Ünnü Nazlı Ayşe Ayyıldız, "Karar Verme Hataları ve Kaynakları: Örgütsel Karar Vericiler Üzerine Nitel Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.36, 2020.

Ünnü Nazlı Ayşe Ayyıldız, "Rasyonel Perspektif Işığında Karar Verme Eylemi: Nitel Bir Analiz", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.24, 2014.

Üzüm Hasan, Kurt Türker, "Okullarda Katılımcı Karar Verme Sürecinin İncelenmesi", **Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.1, 2019.

Yaşar Okan, **Davranışsal Karar Verme, Düşünme, Problem Çözme**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.

Yaylacı Ali Faruk, Beldağ Adem, "Karar Verme Sürecinde Okul yöneticileri ve Değerler", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1, 2015.

Yılmaz Ahmet Selçuk, "Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı ve Karar Verme Stillerinin Benlik Saygısı ve Utangaçlık Açısından İncelenmesi", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2011.

Yılmaz Atınç, **Yapay Zekâ**, Kodlab Yayın Dağıtım Yazılım ve Eğitim Hizmetleri San. ve Ltd. Şti., 2022.

Yücel Ezgi, "Karar Verme Sürecinde Müşteri Beklentileri ve Gizli Müşteri Araştırmalarının Rolü", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

BÖLÜM 8

YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ KAVRAMI VE TANIMI

Kültür, birçok sosyal bilimin kapsamında yer alan bir kavramdır. Bu nedenle de farklı şekillerde tanımlanmıştır. En genel tanımıyla kültür, insanların ihtiyaçlarını gidermek için meydana getirdikleri maddi ve manevi her şeydir. İnsanlar, ihtiyaçları doğrultusunda kültürel değerler oluştururlar.

Antropolojik açıdan kültürün tanımı, insanlar tarafından paylaşılan anlamlar olarak nelerin doğru, yanlış, nelerin iyi kötü olduğunu belirleyen ve grup üyeleri açısından uygun olan davranış ve düşünce biçimlerini belirleyen sistemdir.[1] Birçok bilim adamı tarafından kabul gören kültür tanımını Taylor yapmıştır. Ona göre kültür, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve âdetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşan karmaşık bir bütündür.[2] Örgüt kültürü, kurum ya da işletmelerin içinde yer aldığı toplumsal kültürden ayrı düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla örgüt kültürü de ihtiyaçlar nedeniyle oluşturulan bir alt kültürdür.

Örgütler insanlar tarafından oluşturulan birer canlı organizma gibidir. Örgütlerin kendilerine ait, yapıları, sistemleri, yönetim felsefeleri, anlatılabilen öykü ve efsaneleri mevcuttur. Bu nitelikler doğrultusunda insanlar örgütlerine bağlanırlar. Eğer bu özelliklerle kişilikleri arasında farklılıklar varsa örgütlerinden uzaklaşmak isterler. İşte bütün bu örgütsel nitelikler örgüt kültürünün özünü oluşturmaktadır.

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi.

[1] T. Watson, **Sociology, Work and Industry**, Routledge, London, 1987, p.83.

[2] Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Ankara, 1984, s.116.

KAYNAKÇA

Allen F. Robert, "Four Phases for Bringing About Cultural Change", **Gaining Control of Corporate Culture**, Ed. Ralph, H. K. /Mary, S. J. / Roy, S., Jossey-Bass, San Francisco, 1985.

Altay Hüseyin, "Örgüt Kültürü", **Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Ansof I., **Corporate Strategy**, Penguin Books Ltd., London, 1987.

Balcı Ali, **Etkili Okul, Okul Geliştirme: Kuram Uygulama ve Araştırma**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.

Bate Paul, **Strategies for Culture Change**, Butterworth-Heineman Ltd. 1994.

Can Halil, Aşan Öznur ve Aydın Eren Miski, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.

Cartwright Susan and Cooper Cary L., "The Rol of Culture Compatibility in Succesful Organizational Mariage", **Academy of Management Executive**, cilt 7, 1993.

Çetin Münevver Ölçüm, **Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

Daft Richard L., **Organization Theory and Design**, St. Paul: West Publishing Company, 1992.

Daft Richard, **Management**, Dryden Pres, New York, 1991.

Deal E. Terrene, Kennedy A. Allan, C**orporate Culture: The Rites and Rituals of Corporate Life**, Reading Mass, Adison Wesley, 1982.

Dönmezer Sulhi, **Sosyoloji**, Ankara, 1984.

Erdem Ferda, **İşletme Kültürü**, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 1996.

Eren Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Fairholm Gilbert W., **Leadership and the Culture**, Preager Publishers, London, 1994.

Grofelnik Igor, Sternad Marjan and Ojstersek Tina Cvahte, "Corporate Culture in Relation to A Sustainable Logistics Organization", **20th İnternational Scientific Conference Business Logistics in Modern Management**, Osijek, Croatia, October 7-9, 2020.

Güney Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006.

Handy Charles B., **Süper Yönetim**, Çev. S. Hatay, İlgi Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Handy Charles B., **Understanding Organization**, Aylesbury-Hazell Watson Ldt., 1981.

Hofstede Geert, **Culture's Consequences: International Dfferences in Work Related Values**, Sage Publication, London, 1980.

Kets De Vries Manfred and Miller Danny "Personality, Culture and Organization", **Academy of Management Review**, 11/2, 1986.

Kets de Vries Manfred F. R. and Miller Danny, **Unstable At the Top - Inside The Trou-bled Organization**, Nal Books, New American Library, 1988.

Kozlu Cem, **Uluslar Arası Pazarlama ve Uygulamaları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Myerson Paul and Hamilton R. D., "Matching Corporate Culture and Technology", **Sam Advanced Management Journal**, 1986.

Neal Henry L. Tosi, Mero P. and Rizzo John R., **Managing Organizational Behavior**, Blackwell Publishing Professional 4th edition, Massachussets, 2000.

Newstrom John W. and Davis K., **Organizational Behavior: Human Behavior at Work**, McGraw Hill Inc. 1993.

Özkalp E. ve Kırel Ç., **Örgütsel Davranış**, Etam AŞ Matbaası, Eskişehir, 2001.

Peters T. and Waterman R. H., **in Search of Excellence**, Harper and Row, New York, 1982.

Robbins Stephen P., **Örgütsel Davranışın Temelleri**, Çev. Ayşe Öztürk, Etam AŞ Mat-baası, İstanbul, 1994.

Sabuncuoğlu Zeyyat, Tüz Melek, **Örgütsel Psikoloji**, Ezgi Yayınevi, Bursa, 2001.

Sargut Selami, **Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim**, Verso Yayınları, Ankara, 1984.

Schein E. H., "Organizational Climate: An essay", **Personnel Psychology**, 28, 1990.

Schein Edgar H., "The Rol of the Founder in Creating Organizational Culture", **Organizational Dynamics**, Summer, 1983.

Sethia Nirmal K. and Glinow Mary Ann Von, "Arriving at Four Cultures by Managing the Reward System", in Kilmann, Ralph H. et al. (eds.) **Gaining Control of the Corporate Culture**, Jossey-Bass, San Francisco, 1985.

Sullivan Gordon R. and Harper Michael V., **Umut Bir Yöntem Olamaz**, Çev. Ayşe Bilge Dicleli, Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1997.

Şimşek Şerif, Akgemci Tahir, Çelik Adnan, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Adım Matbaacılık, Konya, 2003.

Şişman Mehmet, **Örgüt Kültürü**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1994.

Terzi Ali Rıza, **Örgüt Kültürü**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

Trice Harison M. and Beyer J. M., "Studying Organizational Cultures Through and Cer-emonials", **Academy of Management Rewiew**, 1984.

Ulrich Wendy L., "Hrm and Culture: History, Ritual and Myth", **Human Resource Management**, 23/2, 1984.

Watson T., **Sociology, Work and Industry**, Routledge, London, 1987.

Wilkins Alan L. and Dyer W. Gibb Jr., "Toward Culturally Sensitive Theories of Culture Change", **Academy of Management Review**, Vol. 13, No. 4, 1998.

Williams Alan L., Dabson P. and Walters M., **Changing Culture: New Organizational Approaches, Institute of Personnel Management**, London, 1993.

BÖLÜM 9

YÖNETİM SÜRECİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ

*Dr. Öğr. Üyesi Şule Darıcan**

I. KÜLTÜR, ÖRGÜT KÜLTÜRÜ, FARKLILIK, KÜLTÜREL FARKLILIK, KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ KAVRAMLARI VE TANIMLARI

A. Kültür Kavramı ve Tanımı

Kültür, sosyal bilimlerin kapsamında yer alan tüm disiplinlerin yakından ilgilendiği birçok farklı anlamı bulunan bir kavramdır. Genelde yazında kültüre ilişkin, bir toplumun yaşama biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kültür, örgütleri saran toplumsal çevre şartlarının önemli ögelerinden biridir, bu yüzden işletmelerin yaşama ve gelişmelerini büyük ölçüde etkilemektedir.

Kültür, köken olarak **"Cultura"** sözcüğünden türetilmiş olup **ekip, biçme** anlamında kullanılan Latince **colera** kelimesinden gelmektedir.[1] Sosyal antropoloji kökenlilik kültür tanımı Taylor tarafından yapılmıştır. Bu tanımda kültür, toplumun bir üyesi olmasından dolayı insanın edinmiş olduğu bilgi, inanç, sanat, ahlaki değerler, hukuk, gelenek ve göreneklerden oluşan karmaşık bir bütünü ifade etmektedir. Taylor, kültürü, medeniyete eş değer bir kavram olarak tanımlamıştır.[2] Yönetim literatürüne ise kültür konusu Elliott Jaques tarafından 1951 yılında İngiltere'de yayınlanan *Bir Fabrikanın Kültürünü Değiştirmek* isimli kitapla

* İstanbul Aydın Üniversitesi ABMYO Pazarlama Program Başkanı, İstanbul.

[1] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.91.

[2] Emre V. Balcı, **Kültürel Farklılıklar Ekseninde İnternet ve Haber**, Konya, Literatür Yayınları, 2017, s.28.

- İletişimsizlik, ulaşılamama ve ekip çalışması sorunları nedeniyle, güven duygusunun azalması, çatışmaların, stresin artmasıdır. Çok uluslu işletmelerde faaliyet gösteren firmalarda yaşanan iletişim problemlerinin altında yatan nedenlerden biri, kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır.
- Çalışanların yaşam kalitesinin düşmesi, örgütte motivasyon, performans ve verimlilik kayıpları,
- Yetenekli iş gücünü çekme konusunda yetersizlik, iş gücü devir hızı nedeniyle işe alma, yerleştirme ve eğitim maliyetlerinin artış göstermesi,
- Tecrübeli elemanların elde tutulamaması sonucunda bilgi ve uzmanlığın kaybedilmesi,
- Ürün ve hizmetlerdeki kalitede yaşanan sıkıntılar nedeniyle müşterilerin ve pazarların kaybedilmesi.

Bu avantaj ve dezavantajları göz önünde bulunduran işletmelerin farklı yönetimsel uygulamalarda bulundukları görülmektedir. Bu uygulamalara örnek olarak; farklılıkları yok saymak (farklılıklara odaklanmamak), farklılıkları kabul etmek (değer vermek) ve farklılıkları yönetmek (stratejik olarak bir rekabet avantajı yaratmaya çalışmak) verilmektedir.[74] Bu yönetimsel uygulamalarda; örgütlerin, tüm çalışanları ortak bir paydada eşitleyip, farklı özellikleri ortaya çıkarmadan amaca ve işe odaklanmanın tercih edilmesi, bazı örgütlerde ise farklılıklar, hoş ve uygun görülen özellikler olarak kabul edilmekte, bir diğer örgütte ise farklılıklar, rekabetçi üstünlük gibi stratejik amaçlara hizmet edecek bir boyut olarak kabullenilmektedir.

KAYNAKÇA

Ali Abbas J. and Camp Robert C. "Global Managers: Qualites for Effective Competition", **International Journal of Manpower**, 1996. Vol. 17.6/7.

Ang S., Van Dyne L., Koh Ng. K. Y., Templer K. J. Tay C and Chandrasekar N. A., "Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaption and Task Performance", **Management and Organization Review**, 2007, 3(3).

Ashkanasy N. M., Harte C. E., Daus Catherine S., "Diversiy and Emotion: The New Frontiers in Organizational Behavior Research". 2002. **Journal of Management**, 28(3).

Bakan İ., Büyükmeşe T., Bedestenci H. Ç., **Örgüt Sırlarının Çözümünde Örgüt Kültürü Teorik ve Ampirik Yaklaşım**, Aktüel Yayınları Alfa Akademi, 2004. Bursa.

Balcı E. V., **Kültürel Farklılıklar Ekseninde İnternet ve Haber**, Konya, Literatür Yayınları, 2017.

Barutçugil İ., **Kültürler Arası Farklılıkların Yönetimi**, İstanbul, Kariyer Yayınları, 2011.

Cennetkuşu N. G., "Kültür Şoku ve Eğitim Öğretim Üzerine Görüşler", **Akev Akademi Dergisi**, 2016, Vol. 65, s.384.

74 Nilgün Köksalan, "Farklılıkların Yönetimi", **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, cilt 3, sayı 6, 2019, s.62.

Cheney George; Zorn Theodora E., Page. Deborah J., "About Change: Multiple Perspectives on Cnange-Oriented Communication in Public Sector Organization", **Management Communication Quartely**, 2000, 13(4).

Cox T. H., Blake S., "Managing Cultural Diversity: Implications For Organizational Competitiveness", **Academy of Management Perspectives**, 1991, 5(3).

Daft Richard L., **Management**, 6th. Ed., Thomson Learning, London, 2003.

Deshpande R. and Webster Jr., F. E., "Organizational Culture and Marketing: Defining the Research Agenda". **Journal of Marketing**,.53(1), 1989.

Deshpande Rohit, Parasuman A. "Linking Corporate to Stratejic Planning", **Business Horizons**, Vol. 29/3, May-June 1968.

Dilek Nur Kulakoğlu, Topaloğlu Cafer, "Kültürel Farklılıkların Yönetimi Sürecinde Kültürel Zekânın Etkinliği", **Turizm Araştırmaları Dergisi**, 2017, 28(1).

Düren A. Zeynep, "Küreselleşen İşletmelerde Kültürel Farklılıkların Yönetimi", **Yönetim Dergisi**, 10(33).

Edeltraud, Hanappi- Egger, "Gender and Diversity From A Management Perspective: Synonyms or Complements?", **Journal of Organizational Transformation and Change**, 2007, 3(2).

Ehtiyar, Rüya" Kültürel Sinerji: Uluslararası İşletmelere Yönelik Kavramsal Bir İrdeleme", **Akdeniz İİBF Dergisi**, 2003, (5).

Ellis Donald G. and Maoz, Ifat, "A Communication and Cultural Codes Approach to Ethnonational Confict" **The International Journal of Management**, 2003, 14, ¾.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış**, Beta Yayınları, 1994. İstanbul, s.142.

Eren Erol, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınevi, 2017.

Ersoy Aslı, Ehtiyar Rüya, "Kültürel Farklılıkların Yönetiminde Kültürel Zekânın Rolü: Türk ve Yabancı Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma", **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 2015, cilt 26, sayı 1.

Feely, Alan J. and Harzing, Anne Wil, "Language Management in Multinational Companies: Cros Cultural", **Management An International Journal**, 2002,10(2).

Fleury, Maria Tereza Leme, "The Management of Culture diversity: Lessons From Brazilian Companies", **Industrial Management & Data Systems**, Vol. 99(3).1999.

Gagligardi P., "The Creation of Organizational Cultures: A Conceptual Framework", **Organization Studies**, Vol. 7/2. April, p.119, 1986.

Gizir S. ve Şimşek H., "Communication in a Academic Contex" **Higher Education**, 2005, 50.

Güleş H., "Örgütlerde Farklılıkların Yönetimi: Okullara İlişkin Bazı Çıkarımlar", **The Journal of Academic, Social Science, Studies**, 5(8), 2012.

Güney S., **Örgütsel Davranış**, Nobel Kitabevi, Ankara, 2011.

Güney S., **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020.

Gürel Nazmiye, "Kültür Şoku ve Eğitim Öğretim Üzerine Görüşler", **Akev Akademi Dergisi**, 2016, Vol. 65.

Güvenç Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Gwendolyn M., Nadkarni Combs, Sucheta and Combs, Michael W., "Implementing Affirmative Action Plans in Multinational Corporations", **Organizational Dynamics**, 2005, 34(4).

Hanappi - Egger, Edeltraud, "Gender and Diversity From A Management Perspective: Synonyms orComplements?", **Journal of Organizational Transformation and Change**, 2007, 3(2).

Harris, Philip R., "Europen Leadership in Cultural Synergy", **Europen Business Review**, 2004, Vol. 16(4).

Harris Philip R., Moran, Robert T., Moran Sarah V., **Managing Cultural Differences: Global Leadership Strategies For the Twenty- First Century**, Sixth Edition, Elsevier Butterworth Heinemann, 2004.

Helvacıoğlu N., Özutku H., "Kültürel Farklılıkların Yönetiminde İnsan Kaynakları Stratejilerinin Rolü: Ikea Örneği", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 8(1), s.199, 2010.

Higgs M., "Overcoming the Problems of Cultural Differences to Establish Succes for Hofstede, Geert, "Identifying Organizational Subculteres: An Emprical Approach", **Journal of Management Studies**, Vol. 35/1. January 1998.

Iles Pales and Hayers Paromjit Kaur, "Managing Diversity in Transnational Project Teams - A Tentative Model and Case Study", **Journal of Managerial Psychology**, 1997, Vol. 12, No. 2, s.95.

Jokinen T., "Global Leadership Competencies: A Review and Discussion", **Journal of Europen Industrial Training**, 2005, Vol, 29(3).

Kidger P. J., "Management Structure in Multinational Enterprises- Responding to Globalisation", **Employee Relations**, 2002, Vol. 24, No. 1.

Koçel T., **İşletme Yöneticiliği**, 2015, Beta Yayınları, İstanbul.

Köksalan N., "Farklılıkların Yönetimi", **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2019, cilt 3, sayı 6.

Kreitz P. A., "Best Practices For Managing Organizational Diversity", **The Journal of AcademicLibrarianship**, 2008, 34.

Mathews A., "Diversity: A Principle of Human Resource Management", **Public Personnel Management**, 1998, 27(2).

Mead R., **International Management: Cross-Cultural Dimentions**, Wiley Blackwell Oxford, 2005.

Mercan N., "Çok Kültürlü Ortamlarda Kültürel Zekânın Kültürler Arası Duyarlılık ile İlişkisine Yönelik Bir Araştırma", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 9(1), 2016.

Miroshink V., "Culture and International Management: A Review**" Journal of Management Development**, 2002, Vol. 21(7).

Oudenhoven Jan Pieter Van, Karen I., Zee Van Der, "Predicting Multicultural Effectiveness ofInternational Students: The Multicultural Personality Questionnaire", **International Journal ofIntercultural Relations**, Vol. 26, s.680, 2002.

Öksüz B. ve Vural B. A., **Kurumsal Başarıya Giden Yolda Kurum Kültürü**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Özbilgin M., "Global Diversity Management, The Case of AutomobileManufacturingCompanies in Japan", **Japan Institute for LaborPolicy and Training, (JILPT)**, Working Paper Series, 2005.

Öztürk M., **Yönetim ve Organizasyon**, 2013. Beta Yayınları, İstanbul.

Peppas, Spero C., "Subcultural Similarities and Differences: An Examination of US Core Values", **CrossCultural Management: An International Journal**, 2001, Vol. 8 No. 1.

Point Sebastian, Singh, "Defining and Dimensiolising Diversity: Evidence From Corporate Websites Across Europe", **Europen Management Journal**, 2003, Vol. 21(6).

Rowlinson Micheal, Procte Stephen, "Organizational Culture and Business History**"**, **Organization Studies**, Vol. 20/3, May, p.371.1999.

Sadri Golnoz and Lees Brian, "Developing Corporate Culture as a Competitive Advantage", **Journalof Management Development**, 20 (10), 2001.

Schneider Susan C., Barsoux Jean Louis, Stah Günter K., **Managing Across Cultures**, 3rd Edition, Trans -Atlantic Publications, 2014.

Schwartz S. H., "Mapping and Interpreting Cultural Differences Around The World", H. Vinken, J. Soeters and P. Ester (Eds). **Comparing Cultures, Dimensions of Culture in A Comparative Perspective,** (pp.44-73). Leiden, The Netherlands: Brill.2004.

Seymen Oya Aytemiz, "Örgütlerde Kültürel Çeşitlilik Olgusu, Boyutları ve Etkin Yönetimi Konusunda Farklı Yaklaşımlar: Yazınsal Bir Derleme", **İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi**, 2005, 16(50).

Shein E. H., "Organizational Culture", **American Psycholoist**, Vol. 45/2.1990.

Sulman J., Kanee M., Stewart P., Savage D., "Does Difference Matter? Diversityand Human Rights in a Hospital Workplace", **The Journal of Health Care Socil Work**, 2007, 44(3).

Şahin A., "Örgüt Kültürü-Yönetim İlişkisi ve Yönetsel Etkinlik", **Maliye Dergisi**, sayı 159, 2010.

Tozkoparan G., Vatansever Ç., "Farklılıkların Yönetimi: İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Farklılık Algısı Üzerine Bir Odak Grup Çalışması", **Akdeniz İİBF Dergisi**. 11(21), 2011.

Tutar H., Altınöz M., Çakıroğlu D., "A Study on Cultural Difference Management Strategies at Multinational Organizations", **Procedia-Social and Behavioral Science**, 2014. Vol. 15.

White R D., "Managing the Diverse Organization : The Imperative for a New Multicultural Paradigm", **Public Administration & Management: An Interactive Journal**, 4(4), 1999.

Yeşil S., "Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ", **KMU İİBF. Dergisi**, 2009, (16).

BÖLÜM 10

YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜT İKLİMİ

Dr. Ayşe Meriç Yazıcı[*]

I. ÖRGÜT İKLİMİ KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ

A. Örgüt İklimi Kavramı ve Tanımı

Her insanın kendine özgü bir kişiliği olduğu gibi her organizasyonunda kendine özgü bir iklimi vardır. İklim, kişiliğe benzer olarak düşünülebilir. Bu durum, çalışanlar tarafından algılanan bir dizi özellik olarak yansıtılır. Örgüt iklimini oluşturmak, çalışanların sevdiği ve başarılı olduğu bir iş yeri ortamı yaratmanın anahtarıdır.

Örgüt iklimi terimi, ilk olarak 1939 yılında Kurt Lewin ve arkadaşları tarafından çocuklara yönelik okul kulüpleri üzerine yapılan bir çalışmanın ardından ortaya çıkmıştır. Lewin ve diğerleri, okul kulüplerindeki liderliği, otokratik liderlik, demokratik liderlik ve serbest bırakıcı liderliğe karşılık gelen olarak nitelendirmiştir. Bu liderlik tarzları, kulüplerdeki sosyal iklimi belirleyip, erkekler tarafından sergilenen belirli davranış kalıplarına yol açmıştır. Kurt Lewin, Gestalt bütünsel algı psikolojisiyle ilişkilendirdiği ve tüm organizasyonları kapsayacak şekilde genişlettiği iyi bilinen davranış alan teorisini geliştirmiştir. Alan teorisinin temel ilkesi, sosyal süreçlerin, bireylerin kişisel özelliklerinin ve çevre unsurlarının etkileşimi tarafından belirlendiğidir. Teori, B = f(P, E) formülünde özetlenmiştir. Buradaki; B = davranış, P = kişi, E = çevredir. Lewin ve diğerleri, özellikle alan teorisinin örgütsel rolleri ve sosyal süreçleri şekillendirmedeki etkisiyle ilgilenmişlerdir[1]. Örgüt iklimi, bir örgütteki bireylerin çevrelerini tutumsal ve değer

[*] İstanbul Gelişim Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] N. M. Ashkanasyy, "Organizational Climate". in S. R. Clegg and J. R. Bailey (Eds.), **International Encyclopedia of Organization Studies**, Thousand oaks, CA: Sage Publications, 2008, pp.1028-1030.

KAYNAKÇA

Aarons G. A. and Sawitzky A. C., "Organizational climate partially mediates the effect of culture on work attitudes and staff turnover in mental health services", **Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research**, 33(3), 2006, 289-301.

Ali A. and Patnaik, B., "Influence of organizational climate and organizational culture on managerial effectiveness: An inquisitive study", **The Carrington Rand Journal of Social Sciences**, 1(2), 2014, 1-20.

Al-Zoubi M. I. and Alfandi A. M., "Examining the Dimensions of Organizational Climate on Employee's Creativity in Jordanian Hotels", **Journal of Contemporary Issues in Business and Government**, Vol. 27, No. 2. DOI:10.47750/cibg.2021.27.02.121, 2021.

Arzova B. S., "Motivasyon Artırmada En Önemli Pay Yöneticilerindir", **Ekopol: Ekonomi, Politika, Kültür ve Sanat Dergisi**, 9, 20-21, 2001, s.21.

Ashkanasyy N. M., "Organizational Climate", in S. R. Clegg and J. R. Bailey (Eds.), **International Encyclopedia of Organization Studies**, Thousand oaks, CA: Sage Publications, 2008.

Ashforth B. E., "Climate for mation: Issues and extensions", **Academy of Management Journal**, 10(4), 1985, pp.837-847.

Ayundhasurya D. R. and Kurniawan F., "The Influence of Organizational Communication Climate on Organizational Communication Satisfaction to Non-Profit Organization CIOFF Indonesia", **Advances in Economics, Business and Management Research**, Volume 41, 2017.

Bacharach S. B. and Bamberger P. A., "9/11 and New York City fire fighters' post hoc unitsupport and control climates: A context theory of the consequences of involvement in traumatic workrelatedevents", **Academy of Management Journal**, 50, 2007, pp.849- 868.

Bilir P., "Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Örgüt İklimi ve Çalışanların Katılımla İlgili Algılamaları", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Adana, 2005.

Bishop J. W., Scott A. D. and Burrough, S. M., "Support, commitment and employee outcomes in a team environemnt", **Journal of Management**, 26 (6), 2000, pp.1113-1132.

Burton R. M., Lauridsen J. and Obel B. R., "The Impact of Organizational Climate and Strategic Fit On Firm Performance", **Human Resource Management**, 43(1), 2004, pp.67-82.

Campion M. A., Medsker G. J. and Higgs A. C., "Relations between work group characteristics and effectiveness: Implications for designing effective work groups", **Personnel Psychology**, (46), 1993, pp.823-850.

Carmeli, A. and Schaubroeck, J., "The influence of leaders and other referents normative expectation on individual involvement in creative work", **The Leadership Quarterly**, 18, 2007, pp.35-48.

Castro M. and Martins N, "The relationship between organisational climate and employee satisfaction in a South African information and technological organisation", **South African Journal of Industrial Psychology**, 36(1), 2010, pp.1-9.

Chadha N. K., "Organizational climate and job satisfaction", **Psychologia: An International Journal of Psychology in the Orient**, Vol. 31, No. 2, 1988, pp.106-122.

Chaudhary R., Rangnekar S. and Barua M. K., "Organizational climate, climate strength and work engagement", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 133, 291-303. Doi:10.1016/j. sbspro.2014.04.195, 2014.

Chen G. and Bliese P. D., "The role of different levels of leadership in predicting self and collective efficacy: Evidence for discontinuity", **Journal of Applied Psychology**, 87 (3), 2002, pp.549-556.

Çelik C., "Çalışanların Örgüt ve Yönetsel Uygulamalarla İlgili Algılamaları: İki Örgütte İklim Kıyaslaması", **11. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi**, Afyon, 2003, ss.445-458.

Dekas K. H., Bauer T. N., Welle B., Kurkoski J. and Sullivan S., "Organizational citizenship behavior, version 2.0: A review and qualitative investigation of OCBs fo rknowledge workers at Google andbeyond", **The Academy of Management Perspectives, 27**(3), 219-237. https://doi.org/10.5465/amp.2011.0097. 2013.

Deshpande R. and Webster F. E., "Organizational Culture and Marketing: Defining the ResearchA genda", **The Journal of Marketing**, 53(1), 1989, pp.3-15.

Doğan H. ve Üngüren E., "Farklı meslek gruplarındaki çalışanların örgüt iklimi algılamaları ve Alanya başkent hastanesi'nde bir araştırma", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(2), 2009, ss.41-58.

Durant T. J., "Violence as a public health problem: Toward an integrated paradigm", **Sociological Spectrum**, 19(3), 1999, pp.267-280.

El-Kassar A. D., Chams M. and Karkoulian S., "Organizational Climate and its Effects on the Employees' Commitment", **The Business Review, Cambridge**, Vol. 19, Num.1, 2011.

Fagbohungbe B. O., Akinbode G. A. and Ayodeji, F., "Organizational Determinants of Workplace Deviant Behaviours: An Empirical Analysis in Nigeria", **International Journal of Business and Management**, 7(5): 2012, pp.207-221.

Ferris G. R., Arthur M. M., Berkson H. M., Kaplan D. M., Harrell-Cook G. and Frink D. D. "Toward a social context theory of the human resource management organization effectiveness relationship", **Human Resource Management Review**, 8, 1998, pp.235-264.

Fink E. L. and Chen S. S., "A Galileo analysis of organizational climate", **Human Communication Research**, 21(4), 1995, pp.494-521.

Gaunya G. R., "Organizational Climate as a Determinant of Job Satisfaction among Public Sector Employees in Kisii Country, Kenya", **Journal of Resources Development and Management**, Vol. 23, 2016.

Gaviria-Rivera J. I. and López-Zapata E., "Transformational Leadership, Organizational Climate and Job Satisfaction in Work Teams", **European Research Studies Journal**, Volume XXII, Issue, 3, 2019.

Çekmecelioğlu H. G., "Örgüt İklimi, Duygusal Bağlılık ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 20, sayı 2, 2006, ss.295-310.

Glick W. H. "Conceptualizing and measuring organizational and psychological climate: Pitfalls in multilevel research", **Academy of Management Review**, 10(3), 1985, pp.601-616.

Guion R. M., "A note on organizational climate", **Organizational Behavior and Human Performance**, 9, 1973, pp.120-125.

Halis M. ve Yaşar Uğurlu Ö., "Güncel Çalışmalar Işığında Örgüt İklimi", **"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, cilt 10, sayı 2, 2008.

Hanson J. D. Melnyk S. A. and Calantone R. J., **Core Values and Environmental Management. A Strong Inference Approach**. Greenleaf Publishing, 2005, pp.29-40.

Hocaniyazov A., "Ağırlama İşletmelerinde Örgütsel İklim ve Liderlik", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Programı, İzmir, 2008.

Jallow A. S., "An analysis on the relationship between organizational climate and employee retention: Evidence from the Gambia", **(Unpublished Master Thesis)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme (İngilizce) Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon (İngilizce) Bilim Dalı, İstanbul, 2017..

James L. R., James L. A. and Ashe D. K., "The meaning of organizations: the role of cognition and values", **Organizational climate and culture**, 1990, pp.40-84.

Joyce W. F. and Slocum J. W. "Climate discrepancy: Refining the concepts of psychological and organizational climate", **Human Relations**, 35, 1982, pp.951-972.

Karip E., **Çatışma Yönetimi**, (2. Baskı), Ankara, Pegem-A Yayıncılık, 2000.

Koçel T. **İşletme Yöneticiliği**, 16th edition, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2015.

Kreitner R., **Management**, 11th Edition, Cengage Learning publishingcenter, USA., 2009.

Kural Gönül S., "The Association Between The Concepts of Organizational Climate, Socio-Culturel Dimensions and Job Satisfaction", **(Unpublished Master Thesis)**, Yeditepe University, Master of Business Administration, Graduate Institute of Social Sciences, Istanbul, 2020.

Licciardello O., Di Marco G. and Mauceri M., "Motivations and Perceived Organizational Climate Among Volunteers of Italian Red Cross", **Procedia-Socialand Behavioral Sciences**, 84, 584 - 588. doi:10.1016/j.sbspro.2013.06.608, 2013.

Likert R. and Pyle W. C., "Human Resource Accounting: A Human Organizational Measurement Approach", **Financial Analysts Journal**, 25, 1971, pp.75-84.

Litwin G. H. and Stringer R. A., **Motivationand Organizational Climate**, Third Edition, Boston, Harvard University Press, 1974.

Madhukar V. and Sharma S., "Organisational Climate: A Conceptual Perspective", **International Journal of Management, IT & Engineering**, Vol. 7, Issue. 8, 2017.

Mercer A. A. and Bilson K., "Factors influencing organizational commitment by physicians", **Academy of Management Proceeding**, 1, 1985, pp.72-76.

Moran E. T. and Volkwein J. F., "The cultural approach to the formation of organizational climate", **Human Relations**, 45(1), 1992, pp.19-47.

Noordin F., Omar S., Sehan S. and Idrus S., "Organizational Climate and Its Influence On Organizational Commitment", **International Business & Economics Research Journal**, Volume 9, Number 2, 2010.

Nordin S. M., Sivapalan S., Bhattacharyya E., Hashim H., Ahmad W. F. W. and Abdullah A., "Organizational Communication Climate and Conflict Management: Communications Management in an Oil and Gas Company", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 109, 1046-1058. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.12.587, 2014.

Obeng A. F., Quansah P. E., Cobbinah E. and Danso S. A., "Organizational Climate and Employee Performance: Examining the Mediating Role of Organizational Commitment and Moderating Role of Perceived Organizational Support", **International Journal of Human Resource Studies**, Vol. 10, No. 3. Doi:10.5296/ijhrs.v10i3.17395, 2020.

Özcan K. ve Balyer A., "Liderlik oryantasyon ölçeğinin Türkçeye uyarlanması", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 9(1), 2013, ss.136-150.

Özkul Y., "Örgüt ikliminin motivasyon üzerine etkisi: Bir uygulama", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

Permarupan P. Y., Saufi R. A., Kasim R. S. R. and Balakrishnan B. K. P. D., "The Impact of Organizational Climate on Employees' Work Passion and Organizational Commitment", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 107, 88-95. Doi:10.1016/j.sbspro.2013.12.403, 2013.

Rožman M. and Štrukelj T., "Organizational climate components and their impact on work engagement of employees in medium-sized organisations", **Economic Research-Ekonomska Istražıvanja**, Vol. 34, No. 1, 775-806. DOI: 10.1080/1331677X.2020.1804967, 2021.

Rusua G. and Avasilcai S., "Linking human resources motivation to organizational climate", **Procedia-Socialand BehavioralSciences**, 124, 51-58. doi:10.1016/j.sbspro.2014.02.459, 2014.

Schein E., **Organizational culture and leadership**, San Francisco, Jossey-Bass, 1985 (2010).

Schneider B. and Reichers A. E., "On theetiology of climates", **Personnel Psychology**, 36, 1983, pp.19-39.

Schneider B., Bowen D., Ehrhart M. and Holcombe K., **The climate for service: Evolution of a construct**, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2000.

Schyns B., Van Veldhoven M. and Wood S., "Organizational climate, relative psychological climate and job satisfaction: The example of supportive leadership climate", **Leadership & Organization Development Journal**, 30 (7), 2009, pp.649-663.

Shaheen R., Bano S. and Ahmed J., "Organizational climate is a way to increase the employees' well-being: in the presence of social undermining", **Indian Journal of Economics and Business**, Vol. 21, No. 1, 2022.

Shalley C. E. and Glisson L. L., "What leaders need to know: a review of social and contextual factors that can foster or hinder creativity", **The Leadership Quarterly**, 15, 2004, pp.33-53.

Simola S., "Relationship between occupational commitment and ascribed importance of organizational characteristics", **Education + training**, 53, 2011, pp.67-81.

Siswanti Y., Tjahjono H. K., Hartono A. and Prajogo W., "Organizatinoal Justice Climate: Construct Measurement and Validation", **Test Engineering & Management**, Vol. 82, 2020.

Spell C. S. and Arnold T. J., "A Multi-Level Analysis of Organizational Justice Climate, Structure and Employee Mental Health", **Journal of Management**, Vol. 33, No. 5. DOI:10.1177/0149206307305560, 2007.

Şahin N., "İşgören Güçlendirmenin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, İzmir, 2007.

Şahin S., "Örgüt İkliminin Çalışanların İş Motivasyonuna Etkisi ve Buna Yönelik Bir Araştırma", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Yönetimi Programı, İstanbul, 2021.

Şimşek M. Ş. ve Kıngır S., **Çağdaş Yönetim Araçlarından Seçmeler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Tezcan C., "Örgütsel Güvenin Çalışan Performansına Etkisinde Destekleyici Örgüt İkliminin Aracı Etkisi", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, İstanbul, 2019.

Tutar H. ve Altınöz M., "Örgütsel iklimin işgören performansı üzerine etkisi: ostim imalat işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65(02), 2010, ss.196-218.

Uçar M., "Innovatıon in The Workplace: The Roles of Employee's Psycap and Multidimensional Organizational Climate on The Individual Innovation Process", **(Unpublished Doctoral Disertation)**, Bahcesehir University, Graduate School of Social Sciences Institute Business Administration, Istanbul, 2019.

Vardi Y., "The Effects of Organizational and Ethical Climates on Misconduct at Work", **Journal of Business Ethics**, 29: 2001, pp.325-337.

Wirawan K. P. G., Suardhika N. and Agung A. A. P., "Organizational Climate and Organizational Citizenship Behavior On Public Sector Organizations", **Journal of Contemporary Issues in Business and Government**, Vol. 27, No. 1, 2021.

Wolf D. A. P., Dulmus C. N. and Maguin E., "Empirically Supported Treatment's Impact on Organizational Culture and Climate", **Res Soc Work Pract**, 22(6): 2012, pp.665-671.

Yazıcı A. M., "İş Tatmininin Örgütsel Bağlılığa Etkisinide Örgütsel Adaletin Düzenleyici Rolü ve Buna Yönelik Bir Araştırma", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Programı, İstanbul, 2022, s.104.

Yüceler A., "Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 22, 2009, ss.445-458.

BÖLÜM 11

YÖNETİM SÜRECİNDE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMI VE TANIMI

Örgütler, birtakım amaçları gerçekleştirmek için bir araya getirilen ham madde, makine, insan gibi üretim araçlarının uygun bir bileşiminden oluşmuş birer sosyal sistem niteliği taşıyan oluşumlardır.[1] Şüphesiz ki örgütler; kâr elde etmek, topluma hizmet etmek ve işletmenin yaşamını sürekli kılmak şeklinde ifade edebileceğimiz üç genel amaca ulaşmak üzere kurulmuş sosyal yapılardır. Bu üç genel amacın yanı sıra işletmeleri, istihdam sağlama, sektörde bir ürün veya hizmetin üretilmesine öncülük etme, yenilik yaratma, toplum tarafından saygı gören prestijli bir işletme konumuna gelmek şeklinde örneklendirebileceğimiz bazı özel amaçlar için kurmak da mümkündür. Bu özel amaçların sayısı, hedef alınan müşteri kitlesi, çalışılan sektör ve içinde bulunulan veya değişen durumsal özellikler nedeni ile artıp azalabilir. Örneğin, devlet memuru bir kişiye millî piyangodan yüklüce bir ikramiye çıkması, o kişinin bir işletme kurmaya karar vermesi sonucunu doğurabilir.

İşletmeler hangi amaçla kurulmuş olursa olsun üretim yapma ya da hizmet sunma süreçlerini gerçekleştirirken ham madde, para, sermaye, bilgi, girişimci, teknoloji ve iş gücü şeklinde sıralayabileceğimiz üretim araç ve girdilerini kullanırlar. Bu girdiler içerisinde belki de en önemlisi, diğer girdi ve kaynakları kul-

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Mukaddes Örs, Ahmet Münir Acuner, Nilgün Sarp ve Ömer Rıfkı Önder, "Antalya Tıp Fakültesi Hastanesi'nde, Antalya Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi'nde ve Antalya Devlet Hastanesi'nde Çalışan Hekimler ile Hemşirelerin Örgütlerine Bağlılıklarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", **Ankara Tıp Fakültesi Mecmuası**, cilt 56, sayı 4, 2003, s.218.

KAYNAKÇA

Akalın Çisil, "Duygusal Örgütsel Bağlılık Gelişiminde Algılanan Örgütsel Destek ve Örgüt Temelli Öz-Saygı", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara, 2006.

Allen N. J. Allen and J. P. Meyer, "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", **Journal of Occupational Psychology**, Vol. 63, 1990.

Balay Refik, **Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2000.

Balay Refik, **Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

Bayram Levent, "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", **Sayıştay Dergisi**, sayı 59, 2005.

Baysal Ayşe Can ve Mahmut Paksoy, "Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli", **İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, 1999.

Becker Howard S., "Notes on the Concept of Commitment", **American Journal of Sociology**, Vol., 1960.

Brockner J., T. R. Tyler and R. Cooper Schneider, "Influence of Prior Commitment to an Institution on Reaction to Perceived Unfairness : The Higher they Fall", **Administrative Science Quarterly**, Vol. 37, No. 1-4, 1992.

Çekmecelioğlu Hülya, "İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma", **"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, cilt 8 sayı 2, Haziran 2006.

Çetin Münevver Ölçüm, **Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Dixon M. A., B. A. Turner, G. B. Cunningham, M. Sagas and A. Kent, "Challenge is Key: An Investigation of Affective Organizational Commitment in Undergraduate Interns", **Journal of Education for Business**, Jan/Feb: 2005.

Eby L T. and D. M. Freeman, "Motivational Bases Affective Organizational Commitment A Partial Test of An Organizational Commitment Psychology", **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, Vol. 72, No. 4, 1999.

Gaertner Karen N. and Stanley D. Nollen, "Career Experiences, Perceptions of Employment Practices and Psychological Commitment to the Organization", **Human Relations**, Vol. 42, No. 11, 1989.

Hall D. T., B. Schneider and H. T. Nygren, "Personal Factors in Organizational Identification", **Administrative Science Quarterly**, Vol. 15, 1970.

İnce Mehmet ve Hasan Gül, **Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık**, Çizgi Kitabevi, 2005.

Katz Daniel ve Robert Kahn L. Kahn, **Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi** (Çev. Halil Can-Yavuz Bayar), TODAİE 167.

Kiesler C. A. and et al., **Attitude Change: A Critical Analysis of Theoritical Approaches**, John Wiley Sons Inc., New York, 1969.

Kim Sang-Wook, "Behavioral Commitment Among the Automobile Workers in South Korea", **Human Resource Management Review**, Vol. 9, No. 4, 1999.

Knoop Robert, "Relationships Among Job Involvement, Job Satisfaction and Organizational Commitment for Nurses", **The Journal of Psychology**, Nov., 1995 Vol. 129 No. 6, 1995.

Luthans Fred, **Organizational Behaviour** (Seventh Edition), McGraw-Hill, New York, 1995.

March J. G. and H. A. Simon, **Organizations**, Wiley, New York, 1958.

Martin C. L. and Nathan Bennett, "The Role of Justice Judgments in Explaining the Relationship Between Job Satisfaction and Organizational Commitment", **Group & Organization Management**, Vol. 21, 1996.

Mathieu J. E. and D. M. Zajac, "A Review and Meta-analysis of the Antecedents, Corralates and Consequenes of Organizational Commitment", **Psychological Bullettin**, Vol. 108, No. 2, 1990.

Meyer J. P. and N. J. Allen, "A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment", **Human Resource Management Review**, Vol. 1, 1991.

Meyer J. P. and N. J. Allen, "Testing the 'Side - Best Theory' of Organizational Commitment: Some Methodogical Considerations", **Journal of Applied Psychology**, Vol. 69, 1984.

Meyer J. P. and N. J. Allen, **Commitment in the Workplace: Theory, Research and Application**, Thousand Oaks, CA: Sage., 1997.

Meyer J. P. and N. J. Allen, "Links Between Work Experiences and Organizational Commitment During the First Year of Employment: A Longitudinal Analysis", **Journal of Occupational Psychology**, Vol. 61, 1988.

Mowday R. T., L. W. Porter and R. M. Steers, **Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover**, Academic Press, New York, 1982.

Mowday R. T., R. M. Steers and L. W. Porter, "The Measurement of Organizational Commitment", **Journal of Vocational Behavior**, Vol. :14, 1979.

Newton Lucy A. and Lynn McFarlane Shore, "A model of Union Membership: Instrumentality, Commitment and Opposition", **Academy of Management Review**, Vol. 7, No. 2, 1992.

Nvstrom Paul C., "Organizational Cultures, Strategies and Commitments in Health Care Organizations", **Health Care Management Review**, Wntr Vol. 18, No. 1, 1993.

O'Reilly C. and J. Chatman, "Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification and Internalization on Prosocial Behaviour", **Journal of Applied Psychology**, Vol. 71, No. 3, 1986.

Örs Mukaddes, Ahmet Münir Acuner, Nilgün Sarp ve Ömer Rıfkı Önder, "Antalya Tıp Fakültesi Hastanesinde, Antalya Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesinde ve Antalya Devlet Hastanesinde Çalışan Hekimler ile Hemşirelerin Örgütlerine Bağlılıklarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", **Ankara Tıp Fakültesi Mecmuası**, cilt 56, sayı 4, 2003.

Porter L. W. Porter, R. M. Steers, R. T. Mowday and P. V. Boulian, "Organizational Commitment, Job Satisfaction and Turnover Among Psychiatric Technicians", **Journal of Applied Psychology**, Vol. 59, 1974.

Robbins S., **Organizational Behaviour** (Eight Edition), Prentice Hall International Inc., New Jersey, 1998.

Salancik Gerald R., "Commitment is too Easy", **Organizational Dynamics**, Vol. 6, 1977.

Salanick Gerald R., "Commitment and the Control of Organizational Behavior and Belief." in Barry M. Staw and Gerald R. Salancik (eds.), **New Directions in Organizational Behavior**. Chicago: St. Clair, 1977.

Sheldon M. E., "Investments and Involvements as Mechanisms Pruducing Commitment to the Organization", **Administrative Science Quarterly**, Vol. : 16, No : 2, 1971.

Steers Richard M., "Antecedents and Outcomes of Organizational Commitment", **Administrative Science Quarterly**, Vol. 22, 1977.

Thmaso DeCotiis A. and Timothy P. Summers, "A Path Analysis of a Model of the Antecedents and Consequences of Organizational Commitment", **Human Relations**, Vol. 40, No. 7, 1987.

Uysal Gürhan, "İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara, 2005.

Vandenberghe C., K. Bentein and F. Stinglhamber, "Affective Commitment to the Organization, Supervisor and Work Group: Antecedents and Outcomes", **Journal of Vocational Behavior**, Vol. 64, 2004.

Varoğlu Demet, "Kamu Sektörü Çalışanlarının İşlerine ve Kuruluşlarına Karşı Tutumları, Bağlılıkları ve Değerleri", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1993.

Wiener Yoash, "Commitment in Organizations: A Normative View", **Academy of Management Journal**, Vol. 7, No. 3, 1982.

Yüksel Öznur, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2000.

BÖLÜM 12

YÖNETİM SÜRECİNDE LİDERLİK

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. YÖNETİCİ, LİDER, LİDERLİK KAVRAMLARI VE TANIMI

Duygusal yapıları nedeniyle insanlar birlikte yaşamaya yani gruplar ve toplumlar oluşturmaya yönelmiştir. Sosyal gruplar bireylerin birbirleriyle etkileşimleri sonucu meydana gelirler. İnsanların birbirleriyle sosyal ilişkide bulunmalarının nedeni, kendi düşünce, istek ve amaçlarını tek başına gerçekleştirememelerinden ileri gelmektedir. Bir kişinin tek başına bir işi başaramaması hâlinde, başkaları ile bir araya gelerek o işi başarması doğaldır. Başka bir deyişle, bir insanın yalnız başına yapamayacağı bir iş için diğer insanlardan yardım istemesi son derece doğaldır. Bu yardımlaşmayla beraber bilgi ve araç alışverişinde de bulunulmuştur. Ayrıca grup hâlinde yaşamanın verdiği güven ve güç, insanların doğa ile mücadelelerinde başarılı olmalarını da sağlamıştır. Yani doğa ile mücadele, insanların gruplar oluşturmasını sağlamıştır.

İnsanların toplumsal yaşantı içine girmesiyle ortaya çıkan benlik ve menfaat duyguları, sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Aynı duygu, düşünce ve fikre sahip olanlar, güç kazanmak için ve fikirlerine taraftar bulmak için yeniden gruplaşmaya başlamışlardır. Bu gruplar zamanla büyümüş ve bu büyüme ile birlikte birçok iç ve dış sorunlar da ortaya çıkmıştır. Tabii ki bu sorunları da çözüme kavuşturmak için çeşitli toplumsal tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu toplumsal sorunları kendi lehlerine çözüme kavuşturmak isteyen gruplar, kendi içlerinde bu sorunları iyi bir şekilde çözecek olan kişileri görevlendirmişler, diğerleri ise kendi işleriyle uğraşmaya bırakılmışlardır. Böylece ilk toplumsal yaşantının temeli atılmış; bu yaşantı da değişik isimlerle, çeşitli sorunları çözecek ve ihtiyaçları karşılayacak örgütleri bünyesinde geliştirerek günümüze kadar süregelmiştir.

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

(2) Dönüştürücü liderlik yaklaşımının davranışsal olmadığı yönünde de eleştiriler vardır. Bu modelin liderliğe bir özellik olarak yaklaştığı ileri sürülmektedir. Dönüştürücü liderliğin elitist ve antidemokratik olduğu ve otoriterliği savunduğu yönünde eleştiriler de vardır. Bunun sebebi olarak liderin değişim yaratma, vizyon belirleme ve yeni yönelimler belirleme de astların ihtiyaçlarını ilk planda düşünmeyerek kendi istediğini astlara kabul ettirdiği savunulmaktadır.

(3) Modele her örgütte uygulanabilir olmadığı yönünde bir eleştiri getirilmiştir. Yapılan ampirik çalışmaların en üst seviye yöneticilerle yapıldığı ara kademe yöneticilerde farklı sonuçlar vereceği öne sürülmüştür.

(4) Dönüştürücü liderliğin istismara açık bir model olduğu yönünde bir eleştiri var. Dönüştürücü liderlik yaklaşımı astların değerlerini değiştirme ve onları yeni bir vizyona yöneltme ile ilgili olduğu için yapılacak değişikliklerin uzun vadede örgütler için zararlı sonuçları olabileceği ve mevcut durumdan daha yıkıcı etkileri olabileceği ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA

Akdemir Ali, "Yönetim Düşüncesindeki Dönüşümler ve Dönüştürücü Lider Profili", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı I**, İstanbul, 1997.

Alimo-Metcalfe, B. ve R. Alban- Metcalfe. "The Development of a New Transformational Leadership Questionnaire", **Leadership Quarterly**, Vol. 74, No. 1, 2001.

Almansü Yusuf, Nazım Akın, Adnan Tınaz, **Lider, Komutan ve Kurmay Subay**, Kara Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1969.

Aminuddin Yusof, "The Relationship between Transformational Leadership Behaviours of Athletic Directors and Coaches' Job Satisfaction", **Physical Educator**, Vol. 55, No. 5, 1998.

Arıkan Semra, **Yönetim ve Organizasyon**, Ankara, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

Balçık Bahaettin, **İşletme Yönetimi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005, s.5.

Baran Muhteşem, "Liderlikte Dikey İkili Bağlantı Modeli", **Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı, İstanbul, cilt II**, 1997.

Baransel Atilla, "Gayri Resmî Küçük Gruplar ve Liderlik" **Organizasyonların Beşeri Yönü**, Der. R. Taguiri-A. Baransel, c.1, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1966.

Baransel Atilla, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, cilt 1, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Bartol, K. M. and D. C. Martin. **Management**, Mc Graw Hill, New York, 1991.

Barutçugil İsmet, **Organizasyonlarda Duyguların Yönetimi**, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2002.

Bass Bernard M., **Leadership and Performance Beyond Expectations**, New York, Free Press, 1985.

Bass Bernard M. and Paul Steidlmeier, "Ethics, Character and Authentic Transformational Leadership Behaviour", **Leadership Quarterly**, Vol. 10, No. 2, 1999.

Başaran İ. Ethem, **Örgütsel Davranışın Yönetimi**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1982.

Baysal A. Can, Erdal Tekarslan, **Davranış Bilimleri**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstiüsü Yayını, İstanbul, 1987.

Blanchard Kenneth and P. Hersey, **Management of Organizational Behaviour: Utilizing Human Resources**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1988.

Blanchard Kenneth, **Leaders and The One Minute Manager**, New York, William Morrow and Co. Inc., 1984.

Bobbitt H. R., Jr. R. H. Breinholt vd., **Organizational Behavior: Understanding and Prediction**, 2nd. Ed., Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1978.

Bryman Allan, **Charisma and Leadership in Organizations**, London, Sage Publications, 1992.

Burns James McGregors, **Leadership**, Harper and Row, New York, 1978.

Can Halil, Aşan Öznur Aydın Eren Miski, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006, s.

Canon Martin, **Organizational Behavior: A Managerial and Organizational Perspective**, Little Brown and Company, 1979.

Certo Samuel C., **Modern Management**, Boston, Allyn and Bacon, 1992.

Conger A. Jay Conger, "Charismatic and Transformational Leadership in Organizations: An Insider's Perspective on These Developing Streams of Research", **Leadership Quarterly**, Vol. 10, No. 2, 1999.

Cuchon D., S. G. Green and T. T: Taber, "Vertical Dyad Linkage A Longitudinal Assessment of Antecedents, Measures and Consequences", **Journal of Applied Psychology**, 1986.

Çelik Vehbi "Eğitimde Dönüşümcü Liderlik", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, sayı 16, 1998.

Daft Richard, **Management**, Dryden Press, 1991.

Dansereau F., J. Cashman and G. Graen, "Instrumentality Theory and Equity Theory and Turnover Managers", **Organizational Behavior and Human Performance**, 1973.

Davis Keith Davis, **İşletmelerde İnsan Davranışı,** Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Dereli Toker, **Organizasyonlarda Davranış**, İ. Ü. İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimayat Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1976.

Doğan Ercüment, "Çalışanın İşine Cezbolması", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), 2000.

Drake R. I., Peter J. Smith, **Sanayide Davranış Bilimleri**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Duncan W. Jack, **Organizational Behavior**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1981.

Edinsel Kerim, "Bürokratik Örgütten Kendi Kendine Öğrenen Organik Örgüt Modeline Geçişte Örgüt ve Liderlik Sorunları", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı I**, İstanbul, 1997.

Erçetin Şule, **Lider Sarmalında Vizyon**, Önder Matbaacılık, Ankara, 1998.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1991 (1997).

Eren Eren, **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2000 (2001).

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984.

Eren Erol, **Yönetim ve Organizasyon**, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

Fiedler F., "A Contingency Model of Leadership Effectiveness", L. Barkowitz (Ed.), **Advances in Experimental Social Psychology**, Academic Press, New York, 1964.

Fuller J. B., R. Morrison, L. Jones, D. Bridger and V. Brown, "The Effects of Psychological Empowerment on Transformational Leadership and Job Satisfaction", **Journal of Social Psychology**, Vol. 139, No. 3, 1999.

Gibson J., M. Ivancevich, J. H. Donnely, **Organizations: Process Structure Behavior Business**, Pub. Inc. Dallas, 1973.

Goertz JoEllen Koerner, "Reflections: Transformational Leadership", **Journal of Holistic Nursing**,

Vol. 16, No. 2, 1998.

Gordon, Judith. **A Diagnostic Approach to Organizational Behaviour**, USA, Allyn and Bacon Pub., 1993.

Graen George B., "A Vertical Dyad Linkage Approach to Leadership in Formal Organizations", **Organizational Behaviour and Human Performance**, Vol. 23, 1975.

Hartog D. N. and M. J. Van, "Transactional Versus Transformational Leadership: An Analysis of The MLQ", **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, Vol. 70, No. 1, 1997.

Hartog D. N., R. J. House, P. J. Hanges, A. Ruiz-Quintanillo, P. W. Dorfman, "Culture Specific and Cross-culturally Generalizable İmplicit Theories: Are Attributes of Transformational Leadership Universally Endorsed?", **Leadership Quarterly**, Vol. 10, No. 2, 1999.

Jago A. "Leadership Perspective in Theory and Research", **Management Science**, 1982.

Kanungo N. R. and M. Mendonca. **Ethical Dimensions of Leadership**, Sage Publications, USA, 1996.

Karip Emin, "Dönüşümcü Liderlik", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, sayı 16, 1998.

Keçecioğlu Tamer, **Liderlik ve Liderler**, KalDer Yayını, İstanbul, 1998.

Kılınç Tanıl, "Yöneticilik ve Önderlik" **Karizma Dergisi**, sayı 5, Eylül 1984.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2005.

Kongar Emre, **Atatürk ve Devrim Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1981.

Korman Abraham K., **Organizational Behavior**, Prentice Hall, Inc. USA, 1977.

Krech D. R. S. Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. T. Turhan, MEB Yayını, 1983.

Krech David R. S. Crutcfield, **Sosyal Psikoloji (Teori ve Sorunlar)**, Çev. Erdoğan Güçbilmez, Oğuz Onan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967.

"Liderlik Kuramlarının ve Yönetici Eğitim Programlarının Yeniden Değerlendirilmesi", **Karizma Dergisi**, sayı 21, Ocak 1986.

Liontos Lynn, "Transformational Leadership", **Emergency Librarian**, Vol. 20, No. 3, 1993.

Luthans Fred, **Organizational Behavior**, Fourth Edition, Mc Graw- Hill Book Company, 1985 (1992).

Miles Robert, "Transformation Challenge", **Executive Excellence**, Vol. 15, No. 2, 1998.

Mucuk İsmet, **Modern İşletmecilik**, Der Yayınları, İstanbul, 1989, s.18.

Northouse Peter G., **Leadership**, California, Sage Pub., 1997.

Özcan Mehmet, "Dinamik (Çok Boyutlu) Liderlik", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildirileri Kitabı, İstanbul, II**, 1997.

Özkalp Enver, Çiğdem Kırel, **Örgütsel Davranış**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2001.

Randall Charence B., **Yönetimde Başarı Esasları**, Çev. Reşat Aktan, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965.

Robbins Stephen P., **Organizational Behavior: Concepts, Controversives and Applications**, Prentice Hall, New Jersy, 1996.

Robbins, Stephen P., **Organizational Behaviour**, Prentice Hall, New Jersey, 1996.

Rost Joseph, **Leadership for The Twenty First Century**, USA, Praeger, 1991.

Soydan Sait, "Organizasyon Açısından Önderlik Teorilerine Bir Bakış", **İ. Ü. İşletme Fakültesi Yönetim ve Organizasyon Enstitüsü Dergisi**, sayı 3, Yıl: 1.

Soydan Sait, "Klasik ve Psiko-Sosyal Yaklaşımlar Açısından Önderlik ve Uygulamaya Bir Örnek", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, İ. Ü. İşletme Fakültesi, İstanbul, 1973.

Stogdill Ralph M.. **Manual for The Leader Behaviour Description Questionnaire-form 12**, Columbus: Ohio State University, Bureau of Business Research, 1963.

Tichy N. M. and M. A. Devvanna, The Transformational Leader, New York, John Wiley and Sons, 1990.

Tolan Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991, s.424.

Tosi H. L. and S. J. Carroll, **Management**, USA, John Wiley and Sons Inc., 1982.

Vecchio Robert, **Organizational Behavior**, Forth Worth, The Dryden Press, 1995.

Vroom V. H. and A. G. Jago, **The New Leadership: Managing Participation in Organizations**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1988.

Vroom Victor H., "A New Look at Managerial Decision Making", **Organizational Dynamics**, Vol. 2, No. 1, 1973.

Wroom V. H. and P. W. Yetton, **Leadership and Decision-Making**, University of Pittsburg Press, 1973.

Yukl Gary, **Leadership in Organizations**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall Inc., 1989.

Yüksel Öznur, **İnsan kaynakları Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

Zacharatos A., J. Barling and E. K. Kelloway, "Developments and Effects of Transformational Leadership in Adolescents", **Leadership Quarterly**, Vol. 11, No. 2, 2000.

BÖLÜM 13

YÖNETİM SÜRECİNDE MOTİVASYON

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. MOTİVASYON KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ

Motivasyon ancak **davranışların yorumlanması** ile hakkında fikir ileri sürülebilecek bir konudur. Çünkü motivasyon gözlenebilen bir olay veya mikroskop altında incelenebilen bir şey değildir. Motivasyonu etkileyen faktörler ancak kişilerin davranışlarının yorumlanması ile anlaşılabilir. Dolayısıyla yöneticilerin personelin davranışlarını yorumlaması, bu yorumlamanın sonuçlarına göre onları motive edecek **modeller** ve **uygulamalar** geliştirmesi zorunludur. Motivasyon konusu önderliğin tamamlayıcısıdır. Bu nedenle pek çok durumda, etkin önderlik, personelin motivasyonunu da etkilemektedir.

Motivasyon, işin yapılması konusunda bireyin davranışını tanımlar. Her insan davranışının arkasında bir **istek**, önünde bir **amaç** vardır. Amaçlara varmak için insanın isteklerinin doyurulması gerekir.[1] İstekleri doyurulan insan ise amaçlarını veya kurumun amaçlarını gerçekleştirmek için büyük bir güç ile çalışır.

Motivasyon (güdülenme), davranışı anlamada çok önemli bir süreçtir. Güdü (motive) terimi Latince "**movere**"den türetilmiştir. movere harekete geçirme anlamındadır. Buna dayanarak **güdüyü** bireyi amaca doğru harekete geçiren, yönelten, bir **iç durum** diye tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle motive (güdü) bir insanı belirli bir amaç için harekete geçiren güç demektir. **Bu tanıma göre motive;**

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Zeyyat Sabuncuoğlu, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982, s.84.

KAYNAKÇA

Aamod Michael G., **Applied Industrial - Organiational Psychology**, Belment Wadsworth Pub Comp., 1999.

Altman S., E. Valenzi and R. M. C. Hodgetts, **Organizational Behavior: Theory and Pratice**, Orlando, Pl: Academic Press, 1985.

Başaran İ. Ethem, **Yönetime Giriş**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1984.

Baysal A. Can, Erdal Tekarslan, **Davranış Bilimleri**, İ Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını İstanbul, 1987.

Bursalıoğlu Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1982.

Certo S. C., **Modern Management**, Prentice-Hill, 1997.

Cüceloğlu Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 1991.

Çetinkanat Canan, **Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2000.

Davis Keith, **İşletmelerde İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1988.

Duncan W. Jack, **Organizational Behavior**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1981.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Ivancevich John M. vd., **Organizational Behaviour and Performance**, California, Goodyear Publishing, 1977.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**,10. Basım, Beta yayınevi, İstanbul 2008.

Luthans Fred, **Organizational Behavior**, McGraw-Hill Book Co., 1985.

Moorhead G. and R. W. Griffin, **Organizational Behavior**, Houghton Mifflin Comp., 1989.

Robbins Stephen, **Organizational Behaviour** (Eight Edition), New Jersey, Prentice Hall International Inc., 1998.

Saal F. and P. A. Knight, **Industrial/ Organizational Psychology: Science and Practice**, Pacific Grave California, Brooks/ Cole Pub. Co., 1988.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Şimşek Levent, "İş Tatmini", **Millî Produktivite Merkezi Verimlilik Dergisi**, Ankara, 1995.

Şimşek Şerif, Tahir Akgemci, Adnan Çelik, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998.

Varoğlu Kadir, Ramazan Aktaş, **Askerî Liderlik**, K.H.O. Yayını, Ankara, 1987.

Whyte W. F., "Skinnerian Theory in Organizations", **Psychology Today**, 1972.

Yalçın Selçuk, **Personel Yönetimi**, İ Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını İstanbul, 1988.

Yüksel Öznur, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2000.

BÖLÜM 14

YÖNETİM SÜRECİNDE İLETİŞİM

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. İLETİŞİM KAVRAMI, TANIMI, ÖNEMİ VE NİTELİKLERİ

İletişim, yaşamımızın her anını kaplayan bir olgudur. Uyku dışındaki zamanımızın çoğunu (%75) başkalarıyla iletişim kurmakla geçiririz. Çünkü belli bir topluluk içinde yaşayan ve kendi dışındaki diğer canlılar ile ilişki içerisinde bulunan bütün canlılar iletişim sistemine ihtiyaç duyarlar. Fakat canlılar içerisinde iletişim sürecinden en gelişmiş biçimde yararlanan insanlardır. İletişim, insanların belili ilişkileri sürdürmeleri ve belirli bir yapı içinde anlaşmalarını sağlamak için gerekli olan temel bir ögedir.

İnsanlar, diğer canlılardan ilk olarak tecrübelerini sembollerle anlattıkları ve paylaştıkları dil ile ayrılırlar. Çünkü insanlar gerçekleri keşfedebilir, bilgileri, teorileri, genel düşünce ve fikirleri geliştirebilirler. Ayrıca şimdi ve gelecekte bu bilgileri insanlara aktarabilirler. Aynı faaliyetleri sosyal gruplar ve organizasyonlar da yaparlar.[1] İnsanların kendilerini düzensizlikten kurtarıp düzen oluşturmalarına, çevrelerini daha iyi tanımalarına, diğer insanlarla uyumlu olarak amaçlar gerçekleştirmek için etkileşimde bulunmalarına ve mevcut bilgilerden yararlanmalarına yardım eden özel bir becerileri vardır. Bu beceri, insanın yüksek düzeydeki iletişim kurma kapasitesidir.[2]

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

[1] Robert C. Ford, Barry R. Armandi, Cherril P. Heaton, **Organization An Integrative Approach**, Harper and Row, 1988, p.320.

[2] Herbert G. Hicks, **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından**, Çev. Osman Tekdok vd., Olgaç Matbaası, Ankara, 1979, s.420.

KAYNAKÇA

Başaran İbrahim Ethem, **Yönetim**, Gül Yayınevi, Ankara, 1989.

Cüceloğlu Doğan, **Yeniden İnsan İnsana**, Evrim Matbaacılık, Ankara, 1993.

Davis Keith, **İşletmede İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun vd., İ. Ü. İşletme FakültesiYayını, İstanbul, 1988.

Dicle Ülke, **Bir Yönetim Aracı Olarak Örgütsel Haberleşme**, MPM Yayını, Ankara, 1974.

Erdoğan İlhan, **İşletmelerde Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991.

Eren Erol, "Yönetim Psikolojisi: Bireylerarası İlişkiler ve Haberleşme", 1986 Yılı Eğitim Seminerleri Kitap 2, MESS Yayını, İstanbul, 1987.

Eren Erol, **Yönetim Psikolojisi**, İ. Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984.

Evliyaoğlu Gökhan, **İletişim Psikolojisi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1987.

Ford Robert C., Armandi Barry R., Heaton Cherril P., **Organization An Integrative Approach**, Harper and Row, 1988.

Gibson James L., Ivancevich Johan M., Donelly James H., **Organizations Behavior, Structure, Processes**, Business Publications Inc., Dallas, 1976.

Hicks Herbert G., **Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından**, Çev. Osman Tekdok vd., Olgaç Matbaası, Ankara, 1979.

İnceoğlu Metin, **Tutum, Algı, İletişim**, Sinem Ofset, Ankara, 1993.

Koptagel Günsel, **Tıpta Davranış Bilimleri**, İ. Ü. Cerahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982.

Porter Lyman W. and Roberts Karlene H., "Communication in Organizations", **Handbook of Industrial and Organizational Psychology**, Ed. Dunette, Chicago, 1976.

Reitz H. J., **Behavior in Organizations**, Richard D.Irwin Inc., Illinois, 1977.

Sabuncuoğlu Zeyyat, **Endüstriyel Davranışlar**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi Yayını, Bursa, 1982.

Schramm Wilbur, "Haberleşme Nasıl İşler", **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Der: Ün-sal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

Smythe Dallas W., "Some Observations on Communication Theory", **Sociology of Mass Communications**, Penguin Books, 1979.

Tamer Kezban, "İletişim", **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara, 1986.

Williams J. C., **Human Behavior in Organizations**, South-Western Publications Co., Ohio, 1982.

Yüksel Ahmet Haluk, **İletişim Biliminin Temelleri**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1988.

BÖLÜM 15

YÖNETİM SÜRECİNDE ÖĞRENME

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. ÖĞRENME KAVRAMI, TANIMI, YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE İLERİ SÜRÜLEN KURAMLAR

A. Öğrenme Kavramı ve Tanımı

İnsanları farklı kılan özelliklerden biri, öğrenme yeteneğine sahip olmasıdır. Öğrenme yeteneği, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri, toplumsal yaşama uyum sağlayabilmeleri ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri için sahip oldukları önemli bir özelliktir.

Öğrenme, günümüzde anne-baba, öğretmenleri ve yöneticileri yakından ilgilendiren bir konu hâline gelmiştir. Kişinin kendini tanıması bakımından da öğrenme, önemli bir konudur. İnsanoğlu var olduğu müddetçe öğrenme süreci devam eder. Çünkü insan, her zaman ve her yerde mutlaka bir şeyler öğrenmektedir. Dolayısıyla öğrenme olayı, sadece okulda gerçekleşmez. Hayatın her alanında ve anında gerçekleşen bir olaydır.

İnsanlarda kalıtım yoluyla geçen içgüdüsel davranışlar oldukça azdır. Göz kırpma, göz bebeği, salya ve diz kapağı refl eksleri gibi doktorların normal kabul ettikleri refl ekslerde görülen bazı öğrenilmemiş tepkilerimiz vardır fakat bunlar, insanı ve davranışlarını anlamamız için yeterli değildir. İnsanlardaki mirasın hem tür hem de kişi açısından en önemli yönü, bazı öğrenme yeteneklerinin mevcudiyetidir. Bu kalıtımsal yetenekler bireyden bireye farklılık gösterebilir ama neticede bireyi, diğer bireylerden ayıran ve farklı yapan en önemli şey öğrenmedir. Belli

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

renme sonucu kazanılan davranış kişinin değil de başka birinin isteği ve onun amacına hizmet ediyorsa bu durumda dışsal motive etme söz konusudur. Buna bir memurun ya da fabrika işçisinin motive edilme durumunu örnek verebiliriz. İçsel güdülenmeye ise bir kişinin istediği bir kitabı okuması veya istediği bir spor dalı ile uğraşmasını örnek verebiliriz.

B. Cezalandırma ve Öğrenme

Cezalandırma, insanların neleri öğrenmemesi gerektiği konusunda bilinçlendirmeyi gerçekleştiren bir güdüleme yöntemidir. Öğrenilmemesi gerekenlerin niteliklerine göre cezalandırma değişebilmektedir. Cezalandırma ile öğrenme arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklayabiliriz:

- Cezalandırma istenilmeyen bir davranışın gerçekleşmemesi (öğrenilmemesi) için uygulanır, sınıfta burnunu karıştıran öğrencinin ikaz edilmesi gibi.
- Cezalandırma yönteminde doğru davranış kendiliğinden ortaya çıkmıyor. Bu nedenle cezalandırmanın yanında doğru davranışın da kişiye hatırlatılması gerekir. Ayrıca doğru davranış sergilendiğinde ödüllendirme de yapılmalıdır.
- Cezalandırılan davranış anında yok olmuyor. Belli bir süre için birey tarafından bastırılır. Tabii bu durum cezanın şiddetine göre değişebilmektedir. Cezalandırma kişiliği zedeleyici bir özellik yerine bilgi verici bir nitelik taşırsa, istenilen davranışın öğrenilmesi daha kolaylaşır.
- Cezalandırma ile kişiye karşı olan sevgi ve saygının ayrı olduğu, kötü davranışı sergileyene hatırlatılırsa yani ceza alan kişiye karşı sevginin azalmadığı ona hatırlatılırsa, o kişi doğru davranışı hem isteyerek hem de kısa bir sürede öğrenir ve benimser.

KAYNAKÇA

Baysal A. Can, Erdal Tekarslan, **Davranış Bilimleri**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1987.

Binbaşıoğlu Cavit, **Öğrenme Psikolojisi**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991.

Cüceloğlu Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 1991.

Gates Arthur I. vd., **Eğitim Psikolojisi**, Çev. Necmi Sarı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962.

Kaynak Tuğray, **Organizasyonel Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1990.

Morgan Clifford T., **Psikolojiye Giriş**, Çev. Hüsnü Arıcı vd., H. Ü. Psikoloji Bölümü Yayını, Ankara, 1984.

BÖLÜM 16

YÖNETİM SÜRECİNDE ÇATIŞMA VE ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

Prof. Dr. Salih Güney[*]

I. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA KAVRAMI, TANIMI VE ÖRGÜTSEL AÇIDAN ÖNEMİ

İş yaşamında mücadele, insanların çalışma hayatına dâhil olmaları ile başlar ve emekli oluncaya kadar devam eder. Bu mücadele, kendisiyle, çalışma arkadaşları ile yöneticileri ve kurumları ile gerçekleşir. Yapılan bu mücadeleler sonucunda taraflar olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilir. Bu etkilenme sonucunda taraflar ya bulundukları ortamdan uzaklaşır ya çevresiyle ilişkisini keser ya da tam tersine daha fazla hırslanır, mücadelesine daha şiddetli devam edebilir. Kısaca iş yaşamı, böyle bir mücadele içinde sürüp gider.

Örgütsel çatışmayı incelememizin temel nedeni, kuruluş, kurum, işletme çalışanlar, yönetici ve yönetimi yakından ilgilendirmesidir. İncelememizin diğer bir nedeni de örgütsel çatışmanın maliyetinin bireysel ya da örgütsel açıdan fazla olmasıdır. Örgütsel çatışma sürecinin kontrol edilip işletme, kurum ve kuruluşlar için verimli hâle getirilmesi yönetim kademeleri için oldukça önemlidir.

A. Örgütsel Çatışma Kavramı ve Tanımı

İşletme içi düzenin sağlıklı işleyebilmesi için çatışma konusunu hem çalışanların hem de yöneticilerin öncelikle bilmeleri gerekir. Çünkü çatışma çalışma hayatının hemen hemen her noktasında görülebilen bir konudur. Dolayısıyla yönetici ve işletme sahiplerinin çatışma konusuna yabancı olmamaları gerekir.

İlk bakışta çatışma konusu insanlara sevimsiz ve olumsuz gelir. Ama bazen çatışmalar gelişimin ve yaratıcılığın oluşumunu sağlayan önemli bir faktör de ola-

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

KAYNAKÇA

Akat İlker ve Budak Gönül, **İşletme Yönetimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2002.

Ataman Göksel, **İşletme Yönetimi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.

Bakan İsmail, Yeşil Yeşil, "Örgütlerde Çatışma Yönetimi", **Çağdaş Yönetim Araçlarından Seçmeler**, Editörler: Şerif Şimşek, Said Kıngır, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006.

Bumin Birol, **İşletmelerde Organizasyon Geliştirme ve Çatışmanın Yönetimi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1990.

Can Halil, Aşan Öznur, Aydın Eren Miski, **Örgütsel Davranış**, Arıkan Yayınevi, İstanbul, 2006.

Can Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1992.

Daft Richard L., **Oganization Theory and Design**, New Publishing Comp., Minnesota, 1983.

Dubrin Andrew, **Personel and Human Resource Management**, New York, 1981.

Duncan W. J., **Organizational Behaviour**, Houghton Mifflin Company, 1993.

Erdoğan İlhan, **İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış**, İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1999.

Ertürk Mümin, **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2000.

Filley Alan C., **Interpersonel Confl ict Resolution**, Scot, Foresman and Company, Illinois, 1975.

Genç Nurullah, **Yönetim ve Organizasyon**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.

Gibson J. L., Ivanchevich J. M. and Donnelly J. H., **Organizations Behavior: Structure and Processess**, Third Edition, Business Publication Inc., 1979.

Gordon Judith R., **Organizational Behavior: A Diagnostic Approach**, Sixth Edition, New Jersey, 1999.

Güney Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2017.

Kılıç Mustafa, "Örgütsel Çatışma ve Yönetimi", **Yönetim ve Organizasyon**, Editör: Salih Güney, Nobel Yayınevi, Ankara, 2009.

Kıngır Said, **İşletme Becerileri Grup Çalışması**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2006.

Koçel Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2010.

Lulofs R. S., Chan D. D., **Conflict From Theory to Action**, Boston: Allyn and Bacon, Boston.

March James G. and Simon Herbert A., **Örgütler**, Çev. Ü. Bozkurt ve Oğuz Onaran. TO-DAİE Yayını, Ankara, 1975.

Middlemist R. Dennis and Hitt Michael A., **Organizational Behavior Applied Concepts**, Science Research Associates, Inc., 1981.

Özer Kadir, **Gerçekçi Yönetişim: Yönetici/Liderlik Modeli**, İkinci Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Özer M. Akif, **21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler**, Nobel Yayınevi, 2008, Ankara.

Özkalp Enver, Kırel Çiğdem, **Örgütsel Davranış**, Eskişehir, 2001.

Peker Ömer, Aytürk Nihat, **Etkili Yönetim Becerileri**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000.

Rahim M. Aflazur, **Managing Conflict in Organizations**, Second Edition. USA: Praeger Publishers, 1992.

Sims Ronald R., **Managing Organizational Behavior**, Quorum Books, Westport, C. T. 2002.

Steers Richard M., **Introduction to Organizational Behavior**, Fourt Edition, Harper Col-lins Publishers Inc., New York, 1991.

Stoner James E. and Freeman R. Edward, **Management**, Fourth Edition, Printice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989.

Stroh Linda K., **Organizational Behavior: A Management Challange**, Lawrence Erl-baum Associates Inc. Mahvah NJ, 2002.

Sweeney B. and Carruthers W. L., **Conflict Resolution: History, Philosophy, Theory and Educational Applications**, School Counselor, 43(5), 1996.

Tengilimoğlu Dilaver, "Kişilerarası Çatışma ve Çatışmayı Teşhis Modelleri", **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 24, sayı 2, 1991.

Tutar Hasan, Yılmaz M. Kemal, Erdönmez Cumhur, **İşletme Becerileri Grup Çalışması**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2005.

Vecchio R. P., **Organizational Behavior**, 2nd ed., Forth Worth The Dryden Press, 1991.

BÖLÜM 17

YÖNETİM SÜRECİNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Dr. Vildan Bayram[*]

I. KALİTE, TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ KAVRAMLARI, TANIMI, ÖNEMİ, GELİŞİMİ, ÖGELERİ VE BOYUTLARI

A. Kalite Kavramı ve Tanımı

Ekonomik ve sosyal yaşamda kullanılan mal ve hizmetlerin belirli bir standartta üretilmesi ve belirli bir uygunluk seviyesinde olması, ürünün kalitesini göstermektedir. Ürünün, özellikleri, ihtiyaçları karşılama derecesi, gerektiği şekilde yapılmış olması gibi kriterler, ürünün kalitesini artıran unsurlardır. Rekabetin hızla arttığı, bilişim ve iletişim teknolojilerinin geliştiği, sınırsız sayıda üretimin yapıldığı ve ekonomik sınırlar olmadan satılabildiği günümüzde dijital çağda, kalite kavramı da farklı bir boyuta erişmiştir. Global ölçekte diğer uluslararası kurum ve kuruluşların da kabul ettiği kalite standartları oluşturmak gerekli hâle gelmiştir.

Kalite kavramı içinde performans, uygunluk, güvenilirlik, dayanıklılık, hizmet görürlük, estetik ve itibar gibi unsurları içeren bir kavramdır. Kaliteden söz etmek için bir ürünün belirli şartnamelere ve üretim projesine uygun olması, kullanım ömrü süresince performans özelliklerinin uzun süreli devamlılığının sağlanması, ürünle ilgili sorunların kolay çözülebilir olması ve geçmiş dönemdeki göstermiş olduğu performansa eşit performans göstermesi beklenmektedir.[1] Ayrıca hizmet-

[*] İstanbul Aydın Üniversitesi ABMYO İşletme Programı Öğretim Üyesi.

[1] İrfan Çağlar ve Sabiha Kılıç, **Kalite Güvence Standartları**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011, s.8.

E. Kalite Çemberlerinin İşleyişi

KÇ'de grup etkinliği, çalışanların katılımı, gönüllülük, kendini geliştirme ve kalite yönetim tekniklerinden yararlanma ön plandadır. Bu bağlamda KÇ'nin belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için çalışma gruplarının gönüllüler arasından seçilmesi, grup üyelerinin dayanışması, grupların yönetim tarafından desteklenmesi ve sürekli eğitilmeleri gerekmektedir.

KÇ, çalışanların yeteneklerini ortaya çıkarır, ekip ruhunun benimsenmesini sağlar ve kurum kültürünü geliştirir. KÇ, tüm çalışanların yönetime katılımını sağlayarak problem çözme tekniklerinde gelişmelerine imkân tanıyan bir tekniktir.[87] KÇ'nin başarısı için üst yönetim bu çalışmaları finanse etmeli, KÇ üyelerinindüşüncelerini özgürce açıklamalarını sağlamalı, üyelerin eğitiminiplanlamalı ve karşılamalıdır.[88] KÇ sürecinde ortaya çıkan önerilerin uygulanmasında gecikmeler çemberlerin çalışmasını etkileyebilir. Bu bağlamda KÇ'nin oluşturulmasının yanı sıra görevini yerine getirmesi ve işlerliğinin sağlanması gerekmektedir. TKY yaklaşımında önemli bir araç olarak kullanılan KÇ, üst yönetim tarafından stratejik yönetim sürecinde yararlanılacak, çalışanları geliştirici ve eğitici, çözüm üreten bir süreçtir.

KAYNAKÇA

Ağin K. "Toplam Kalite Yönetimi Bağlamında Kaizen Felsefesinin Örgütlerin Maliyet, Verimlilik ve Kalite Düzeylerine Etkileri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 24, sayı 3, 2020, ss.1191-1207.

Ahmad M., Soo Nee P., Muhd Nor N., Shiaw Wei C., Hassan M. and Abdulhamid N., "Total Quality Management Practices in Malaysia Healthcare Industry: A Survey Result", **International Journal of Supply Chain Management**, cilt 6, sayı 3, 2017, pp.332-336.

Alkan H., "İşletme Başarısında Maliyet Yönetiminin Rolü ve Maliyet Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar", **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, cilt A, sayı 2, 2001, ss.177-192.

Apak S., "Pandemi Döneminde Yalın Üretim Uygulamalarının Önceliklendirilmesi", **Endüstri Mühendisliği**, cilt 33, sayı 1, 2022, ss.62-74.

Aydin S., "Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Kaynaklarının Rolü", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Aydin S. ve Hatırlı Y., "Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi", **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, cilt 7, sayı 3, 2007, ss.131-134.

Balci A., "Kamu örgütlerinde toplam kalite yönetimi uygulanmasi: olumlu perspektifler ve olasi zorluklar". **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2005(2), 196-211.

Bolat T., **Toplam Kalite Yönetimi (Konaklama İşletmelerinde Uygulanması)**, 1. Baskı. Beta Basım Yayım, İstanbul, 2000.

[87] Shantanu Kulkarni, Shantanu Welekar ve Arun Kedar, age., s.25-31.

[88] D. R. Kiran, age.

Bouranta N., Evangelos P., Suárez B. M. F. ve Carmen J., "The Key Factors of Total Quality Management in the Service Sector: S Cross-Cultural Study" **Benchmarking An International Journal**, cilt 23, sayı 3, 2019, pp.893-921.

Charantimath P. M., **Total Quality Management**, (3rd Eedition). Pearson, 2017.

Chiarini A., "Industry 4.0, Quality Management and Tqm World. A Systematic Literature Reviewand a Proposed Agenda for Further Research", **The Tqm Journal**, cilt 32, sayı 4, 2020, pp.603-616.

Condrea E., Stanciu A. C. ve Aivaz K. A., **The Use of QualityFunction Deployment in the İmplementation of the Quality Management System**, in M. Savsar (Ed.), QualityAssuranceAnd Management. Intech, 2012.

Çağlar İ. ve Kiliç S., **Kalite Güvence Standartları**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011.

Çetin K., "Toplam Kalite Yönetimi Felsefesi ve Temel Unsurları", **Millî Eğitim Dergisi**, sayı Yaz-Güz, 2002, ss.155-156.

Daft R. L., **Management**, The Dryden Press, Orlando, 2000.

Dahlgaard J. J., Kristensen Ka. and Kanji G. K., **Fundementals of Total Quality Management.** Taylor and Francis, 2002.

Dale B. G. and Lees J., "A Snapshot of the Profile of a Quality Circle Programme at the Eighteenth Monthstage", **Ieee Proceedıngs**, cilt 134, sayı 9, 1987, pp.747-751.

Deming W. E., **Krizden Çıkış**, (Çev. Cem Aktaş), 2. Basım, Arçelik, İstanbul, 1998.

Derdiyok T., "Üniversitelerde Kalite Güvence Sistemi Kapsamında Pukö Yönetim Döngüsü Uygulamasında Bir Model Önerisi", **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 8, sayı 15, 2019, ss.173-198.

Dhumal Y. S., Teli S. N. and Lad S., "Problem Solving Methodology By Quality Control Story: A Review", **International Conference on Advanced Science & Technology**, Icast, 2015, pp.1-7.

Düren Z., **İşletmelerde Kalite Çemberleri**, Evrim Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1990.

Efil İ.,. **İşletme Yönetimi**, Alfa Aktuel Yayınları, Bursa2004.

Er H., **Toplam Kalite Yönetimi ve İnsan Kaynakları İlişkisi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Ever D. ve Demircioğlu E. N., "Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kalite Maliyetleri Üzerine Etkisi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 31, sayı 1, 2022, ss.59-72.

Faiesal Z., Rafaai M., Bin A. H. and Rasib A. H., "Short Review of QCC (Quality Control Circle) Implementation Toward Productivity Improvement: Case Study", **International Journal of Engineeringand Technical Research**, cilt 7, sayı 11, 2019 pp..68-72.

Gaikwad V. V. and Gaikwad A. V., "Quality Circle as an Effective Management Tool: A Case Study of Indira College of Engineeringand Management Library", **Proceeding of International Conference**, 2009, pp.650-653.

Geçikli F., "Sürekli İyileştirme Kaizen ve Sürekli İyileştirme İçinde Yönetimin Yeri", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, sayı 5, 1999, ss.225-239.

Goetsch D. L. and Davis S. B., **Quality Management for Organizational Excellent: IntroductionTo Total Quality**, 8th Edition, Pearson, 2014.

Gümüşoğlu Ş., "Bilimsel Yaklaşımlarla Değişim, Dönüşüm ve Kalite 4.0", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 33, sayı 2, 2018, ss.543-568.

Halis M., **Paradigmadan Uygulamaya Toplam Kalite Yönetimi ve ISO-900 Kalite Güvence Sistemleri ISO-9002 Kalite Belgesi Çalışmaları**, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul, 2000.

Halis M., **Toplam Kalite Yönetimi**. Seçkin Yayıncılık San. ve Tic AŞ, Ankara, 2016.

Hoyle D., **Quality Management Essentials**, Butterworthheinemann, Oxford, UK. 2007.

Imai M., **Kaizen**, Kalder Yayınları, İstanbul, 1997.

Ishikawa K., **Toplam Kalite Kontrol**, 2. B, Kalder Yayınları, İstanbul, 1997.

Juran J. M., **Juran on Quality by Design- The New Steps ForPlaning Quality İnto Goods and Services**, Free Press, New York, 1992.

Karcioğlu R., "Toplam Kalite Yönetiminde Faaliyete Dayalı Maliyetlime Yönteminin Kullanılması", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, sayı 3, 2001, ss.9-18.

Karcioğlu R. ve Biçer E., "Toplam Kalite Yönetiminin İşletme Maliyetleri Üzerine Etkisi: Kalite Belgesi Öncesi ve Sonrası Dönem Karşılaştırması", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, sayı 39, 2013, ss.1-26.

Karta T. K. ve Ünve, Ö., "İnsan Kaynakları Yönetimi ve Toplam Kalite Yönetimi Arasındaki İlişki: Ankara İli Örneği", **Turkish Business Journal**, cilt 3, sayı 5, 2022, ss.32-43.

Kaya A., "Toplam Kalite Yönetimi Bağlamında Kaizen Felsefesinin Örgütlerin Maliyet, Verimlilik ve Kalite Düzeylerine Etkileri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 24, sayı 3, 2020, ss.1191-1207.

Kehoe D. F., **The Fundamentals of Quality Management**. SpringerScience & Business Media, 2012.

Kemp P. S., **Quality Management Demystified**, McGraw-Hill, 2006.

Kiran D., **Total Quality Management: Key Conceptsand Case Studies**, Butterworth Heinemann, Oxford, UK., 2016.

Koçel T., **İşletme Yöneticiliği**. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2015.

Kulkarni S., Welekar S. and Kedar A., "Qualıty Cırcleto Improve Productıvıty: A Case Study in a Medıum Scale Alumınıum Coatıng Industry". **International Journal of Mechanical Engineering and Technology (IJMET)**, cilt 8, sayı 12, 2017, pp.800-816.

Lee Voon H., Boon O. K., Amrik S. and Yee Loon C. A., "StructuralRelationshipBetween TQM Practicesand Learning Organisation in Malaysia'sManufacturingİndustry", **Production Planning & Control The Management of Operations**, cilt 23, sayı 10- 11, 2012, pp.885- 902.

Lee S. M., Lee D. and Kim Y. S., "The Quality Management Ecosystem for Predictive Maintenance in the Industry 4.0 Era", **International Journal of Quality Innovation**, cilt 5, sayı 1, 2019, pp.1-11.

Liu S. C., Wu H. H. and Chen H. K., "Improving Organizational Performanceby A Quality Control Circle: A Case of MedicationImprovement Team at a Hospital in Taiwan", **Information TechnologyJournal**, cilt 9, sayı 4, 2010, pp.692-697.

Macpherson W., Lockhart J. and Kavan H., "Kaizen: A Japanese Philosophy and System for Business Excellence", **Journal of Business Strategy**, cilt 36, sayı 5, 2015, pp.3- 9.

Nayir B., "Toplam Kalite Kültürünün Oluşturulmasında İnsan Kaynakları Uygulamalarının Önemi ve Toplam Kalite Kültürünün İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerindeki İzdüşümleri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2018.

Öğünç H. ve Doğru E., "Kaizen Felsefesi ile Toplam Kalite Yönetiminin Verimlilik ve Maliyet Üzerine Etkisi", **Alanya Academic Review Journal**, cilt 1, sayı 1, 2017, ss.1-13.

Ören K., **Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Gücü Faktörü**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2002.

Özcan S., "İstatistiksel Proses Kontrol Tekniklerinden Pareto Analizi ve Çimento Sanayiinde Bir Uygulama", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 2, sayı 2, 2018, ss.151-174.

Özçakar N., "Bir Kamu Kuruluşundaki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, cilt 39, sayı 1, 2010, ss.106-124.

Özçiçek Y. ve Karaca A., "Yükseköğretim Kurumlarinda Kalite ve Akreditasyon: Mühendislik Eğitim Programlarinin Değerlendirilmesi", **Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 3, sayı 1, 2019, ss.114-149.

Özdağoğlu G., Özdağoğlu A. ve Damar M., "Web of Scıence Süzgecinden Yalın Üretim Araştırma Portföyü: Nereden Başlamalıyız?", **Verimlilik Dergisi**, sayı 2, 2022, ss.213-230.

Özgüner M., **Yalın Üretim Felsefesinde Endüstri 4.0'ın Önemi**, İçinde: Multidisipliner Yaklaşımlarla Endüstri 4.0., Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2022.

Öztürk, N. ve Kurutkan, M. N., "Kalite Yönetiminin Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile İncelenmesi", **Journal of Innovative Healthcare Practices**, cilt 1, sayı 1, 2020, ss.1-13.

Rath D. S. and Mohanty D., "Quality Circle: Influences on Quality of Work Culture and Job Satisfaction", **International Journal of Business and Management Invention** (IJBMI), cilt 7, sayı 6, 2018, pp.25-31.

Rohilla S. and Chaudhary R., "Quality Circle in Organization and İts Implementation", **International Journal of Current Engineeringand Technology**, cilt 6, sayı 3, 2016, pp.887-889.

Rohrbasser A., Mickan S. and Harris J., "Exploring Why Quality Circles Work in Primary Health Care: A Realist Review Protocol". **Systematic Reviews**, sayı 2, 2013, pp.110.

Sarp N., **Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Savran M. ve Demirbaş N., "Türkiye'de Sofralık Zeytinde Kalite Sorunu ve Öneriler". **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, cilt 25, sayı 2, 2011, ss.89-99.

Serin H. ve Aytekin A., "Yüksek Öğretimde Toplam Kalite Yönetimi", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, cilt 2, sayı 15, 2009, ss.83-93.

Syla S. and Rexhepi G., "Quality Circles: What Do TheyMeanand How to İmplement Them?" **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, cilt 3, sayı 12, 2013, pp.243-251.

Şahin S. ve Çankir B., "Sürdürülebilir Kalite Algısı ve İş Performansı: Çalışmaya Tutkunluğun Aracı Rolü", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 28, sayı 3, 2019, ss.196-211.

Şimşek M., **Toplam Kalite Yönetimi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2007.

Şimşek Ş., **Yönetim ve Organizasyon**, Eğitim Yayınevi, Konya, 2014.

Taner B. ve Kaya İ., "Toplam Kalite Yönetiminin Başarıyla Uygulanma Esasları Bir Hizmet İşletmesi Örneği", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 14, sayı 1, 2005, ss.353-362.

Taşkin E. ve Ekici K. M., **Kalite Güvence Standartları**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2008.

Topçu N., "Faaliyete Dayalı Maliyetlime Yöntemine Göre Kalite Maliyetlerinin Ölçülmesi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 6, sayı 2, 2005, ss.343-356.

Ulaş S., "Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Kaynaklarının Rolü: Liderlik Üzerine Bir Uygulama", **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, TC. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

Uluğ M., "Örgütlerde Grup Yönetiminin Toplam Kalite Yönetimi Üzerine Etkisi Bir Uygulama", (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2002.

Urubio D. M., "The Effects of Quality Control Circle on Employee Perceptions and Attitudes in Selected Companies: Kingdom of Bahrain", **International Advanced Research Journal in Science, Engineeringand Technology**, cilt 3, sayı 1, 2016, pp.113-118.

Ünlü T. N., Sevimli E. ve Deniz D., "Kalite Kontrol Çemberi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve ve Sağlık Hizmetlerinde Uygulamaları", **Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi**, cilt 8, sayı 1, 2022, ss.112-124.

Wang L. R., Wang Y., Yan Lou Y. L. and Zhang X. G., "The Role of Quality Control Circles in Sustainedİmprovement of Medical Quality", **Springerplus**, sayı 2, 2013, pp.141.

Yazici S., Ünal F. ve Çulhaoğlu Ö., "Kalite Süreçlerinde PUKÖ Döngüsü: Dış Değerlendiricilerin Görüşlerine Göre Türk Üniversitelerinin Yeterlik Düzeyleri", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, sayı 57, 2023, ss.280-305.

Yildirim N., "Bir Toplam Kalite Yönetimi Uygulaması: Tokat İli Çamağzı İlköğretim Okulu Örneği", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, cilt 8, sayı 14, 2007, ss.1-16.

Zengin E. ve Erdal A., "Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi", **Journal of Qafqaz University**, cilt 3, sayı 1, 2000, ss.43-56.

İŞ'TE DİJİTALLEŞME

Editör
Dr. Abdullah Yılmaz

nobel

İŞ'TE DİJİTALLEŞME

Editör: Dr. Abdullah Yılmaz

Yayın No.: 4995
İşletme No.: 355
ISBN: 978-625-397-590-6
E-ISBN: 978-625-397-589-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Abdullah.
İş'te Dijitalleşme
Editör: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Yılmaz
1.Basım, XVI + 250 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-590-6
E-ISBN: 978-625-397-589-0
1. Dijitalleşme 2. Dijital Dönüşüm 3. Dijital Yönetim 4. Dijital İşletme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **VII**

BÖLÜM 1
DİJİTALLEŞME: FIRSATLAR VE TEHDİTLER BAĞLAMINDA GELECEK PROJEKSİYONU

Giriş 1
1. Dijitalleşme 2
2. Dijitalleşme: Fırsatlar ve Tehditler 5
3. Dijitalleşme ve Gelecek Projeksiyonu 8
Sonuç 12
Son Notlar 13

BÖLÜM 2
E-İŞ VE AKILLI İŞLETMELER

Giriş 17
1. Geleneksel İş'ten Elektronik İş'e 18
2. Dijitalleşmenin Bir Ürünü Olarak Akıllı İşletmeler 23
3. "İşletmeler Gerçekten Akıllı mı?" Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler 26
Sonuç 28
Son Notlar 30

BÖLÜM 3
DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE YÖNETİMİ

Giriş 33
1. İşletmelerde Dijital Dönüşüm 34
2. Dijital Dönüşüm Yönetim Modeli Örnekleri 39

3. İşletmeler İçin Dijital Dönüşüm Yönetim Modeli Önerisi 44
Sonuç 48
Son Notlar 50

BÖLÜM 4
DİJİTAL ÇAĞIN YENİ ÖRGÜT FORMU DAO'LAR

Giriş 53
1. Örgüt Yapılarının Dönüşümü 54
2. DAO'lar 56
1.2. DAO'ların Ortaya Çıkışı 60
1.3. DAO'ların Hayata Geçirilmesi 61
1.4. DAO'ların Özellikleri 61
1.5. DAO'ların Avantaj ve Dezavantajları 63
Sonuç 64
Son Notlar 66

BÖLÜM 5
DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE DİJİTAL LİDERLİK

Giriş 71
1. Liderlikten Dijital Liderliğe 72
2. Dijital Liderlik 74
2.1. Dijital Liderlerin Farklılıkları 76
2.2. Dijital Liderlerin Özellikleri ve Yetenekleri 78
Sonuç 82
Son Notlar 84

BÖLÜM 6
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ
4.0 (İKY 4.0)

Giriş 87
1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Dönüşümü 88
2. İnsan Kaynakları Yönetimi 4.0 90
2.1. İKY 4.0 Kavramı 91
2.2. İKY 4.0 Teorik Arka Plan 92
2.3. Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları 94
2.3.1.Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları Planlaması 94
2.3.2. Endüstri 4.0- İş Tasarımı, Çalışma Koşulları ve Ergonomi 96
2.3.3. Endüstri 4.0- Çalışan Seçimi ve İşe Alma 99

2.3.4. Endüstri 4.0- Eğitim ve Geliştirme 101
2.3.5. Endüstri 4.0 ve Performans Değerlendirme 102
2.3.6. Endüstri 4.0 ve Ücret-Ödüllendirme 104
2.4. Uluslararası ve Stratejik Boyutlarıyla İKY 4.0 105
Sonuç 107
Son Notlar 109

BÖLÜM 7
DİJİTAL KARİYER VE YETENEK YÖNETİMİ

Giriş 115
1. Dijitalleşme ve Kariyer Kavramı 116
2. Dijitalleşme ve Yetenek Yönetimi Kavramı 120
3. Dijitalleşmenin Kariyer ve Yetenek Yönetimine Etkileri 122
Sonuç 127
Son Notlar 129

BÖLÜM 8
DİJİTAL ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Giriş 133
1. Dijitalleşme ve Çalışma Şekillerinde Değişimler 134
2. Dijital Çalışma Şekilleri 136
2.1. Esnek Çalışma 136
2.2. Uzaktan/Evden Çalışma 137
2.3. Dijital Göçebelik 139
2.4. GİG Çalışma 139
3. Dijital Çalışma Sistemlerinin Emek Piyasalarına Etkileri 140
3.1. İstihdam Alternatiflerinin Çeşitlenmesi 140
3.2. Rekabet Koşullarında Farklılaşma 141
Sonuç 142
Son Notlar 144

BÖLÜM 9
KUŞAKLAR, DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL OKURYAZARLIK BAĞLAMINDA ÇALIŞMA YAŞAMI VE ÇALIŞMANIN GELECEĞİ

Giriş 149
1. Çalışma Yaşamında Kuşaklar 150
1.1. X Kuşağı 151
1.2. Y Kuşağı 152

1.3. Z Kuşağı 152
1.4. Alfa Kuşağı 153
2. Dijital Yerliler ve Dijital Okuryazarlık 153
3. Kuşaklar, Dijital Yerliler ve Dijital Okuryazarlık Bağlamında Çalışma Yaşamı ve Çalışmanın Geleceği 155
Sonuç 157
Son Notlar 158

BÖLÜM 10
DİJİTAL GİRİŞİMCİLİK

Giriş 163
1. Girişimcilik Kavramı, Kuram ve Yaklaşımlar 164
2. Kavramsal Olarak Dijitalleşme, Dijital Ekonomi ve Dijital Girişimcilik 165
2.1. Dijital, Dijitalleşme ve Dijital Teknolojiler 166
2.2. Dijital Ekonomi Kavramı 168
2.2. Dijital Girişimcilik ve Özellikleri 168
3. Dijital Girişim Kurma ve Dijital Girişimciler 171
4. Dijital Girişimcilik Ekosistemi ve Gelecek 173
Sonuç 177
Son Notlar 178

BÖLÜM 11
DİJİTAL SERMAYE

Giriş 181
1. Sermaye Kavramı ve Türleri 182
2. Dijital Sermayenin Doğuşu: Dijital Uçurum 183
3. Dijital Sermaye Kavramı 185
4. Dijital Sermayenin Diğer Sermaye Türleri ile İlişkisi 187
5. Dijital Sermayenin Karanlık Yüzü 189
Sonuç 190
Son Notlar 192

BÖLÜM 12
DİJİTAL OLGUNLUK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Giriş 195
1. Dijital Olgunluk ve Sürdürülebilirlik 197
1.1. Dijital Olgunluğun Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkileri 197
1.1.1. Çevre Koruma 198

1.1.2. Süreç Otomasyonu ve Güvenlik 198
1.1.3. Ekonomik Sürdürülebilirlik 199
2. Yeşil Dijital Olgunluk 199
3. Tartışma 201
Sonuç 203
Son Notlar 204

BÖLÜM 13
DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE SİBER GÜVENLİK

Giriş 207
1. Siber Güvenlik ve İlkeleri 209
2. En Çok Karşılaşılan Siber Saldırı Türleri 212
3. Endüstrilerin Siber Güvenlik Endişeleri 213
4. Siber Güvenlik Önlemleri 216
5. Stratejik Siber Güvenlik Yönetimi 217
6. Siber Dayanıklılık 219
7. Siber Güvenliğin Geleceği 221
Sonuç 222
Son Notlar 224

BÖLÜM 14
ELEŞTİREL YÖNETİM ÇALIŞMALARI PERSPEKTİFİNDEN DİJİTALLEŞME

Giriş 227
1. Eleştirel Yönetim Çalışmaları Perspektifinden Dijitalleşmenin Etkileri 228
1.1. İşçilerin ve Diğer İnsanların Üstündeki Etkileri 230
1.2. Doğanın ve İnsan Haricindeki Canlıların Üstündeki Etkileri 233
1.3. Teknoçeşitliliğin Üstündeki Etkileri 235
2. İş'te Dijitalleşmeye İlerlemeci Yaklaşım Önerileri 237
2.1. Tasarım Boyutu 239
2.2. Katılım Boyutu 240
2.3. Uyum Boyutu 241
2.4. Yönetişim Boyutu 242
Sonuç 244
Son Notlar 245

1

DİJİTALLEŞME: FIRSATLAR VE TEHDİTLER BAĞLAMINDA GELECEK PROJEKSİYONU

N. Öykü İyigün

Giriş

Günümüzün dijital çağında, her boyut ve sektörden işletme, rekabet gücünü korumak için bir dijital dönüşüm sürecinden geçmek zorunda kalmaktadır. Dijital dönüşüm, dijital teknolojinin bir işletmenin tüm alanlarına entegrasyonunu ifade etmekte ve işletmenin işleyişinde ve müşterilerine değer sunma biçiminde temel değişiklikler ile sonuçlanmaktadır.

Dijitalleşme, iş süreç ve faaliyetlerine yaklaşım ve düşünce biçimini değiştiren Dördüncü Sanayi Devrimi ve nesnelerin interneti tarafından tetiklenen temel yıkıcı güç olarak günümüzde en çok konuşulan konuların başında gelmektedir. Giderek dijitalleşen bu çağda, işletmeler ile müşteriler arasındaki ilişkiler yeniden şekillenmekte ve yeni iş modelleri keşfedilmektedir.[1] Farklı sektörlerdeki işletmeler, yeni iş fırsatlarını takip etmek ve hızla değişen küresel iş ortamına ayak uydurmak için çevikliğe, hıza ve esnekliğe ihtiyaç duymaktadır. Dijitalleşme, ileri teknolojiyi tüm süreçlerin, ürünlerin ve hizmetlerin merkezine yerleştirmenin önemini vurgulamaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte işletmeler, dijital çağa ayak uydurmak için operasyonlarını hızla dönüştürmektedir.[2] Bir işletmenin dijitalleşmesi, dijital teknolojiyi bir işletme operasyonlarının tüm alanlarına entegre etme sürecini ifade etmektedir ve işletmelerin hem çalışma şeklini hem de müşterilerine değer sunma şeklini temelden değiştirmektedir.[3] Son yıllarda dijitalleşme, küresel ekonominin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş; işletmelerin günümüz pazarlarındaki faaliyetleri ve rekabet etme biçimlerinde devrim yaratmıştır. Dijitalleşme, işletmelere operasyonlarını kolaylaştırma, müşteri katılımını geliştirme ve üretkenliği artır-

Dijitalleşmenin baş döndürücü şekilde gelişmesi, işletmelerin sadece çalışma şekillerinde değil; birbirleri ile olan etkileşimlerinde ve rekabet etme biçimlerinde devrim yaratarak iş ekosistemi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. İş dünyasının dijitalleşmesi, işletmelerin sürekli gelişen bir ortamda rekabet avantajlarını sürdürülebilir şekilde ellerinde tutabilmek için yeni paradigmalara uyum sağlamasını ve yenilik yapmasını gerektirerek hem fırsatları hem de zorlukları beraberinde getirmiştir. Dijitalleşme; ekonomik büyümeyi yönlendirme, yeni işler yaratma ve dünyanın dört bir yanındaki insanlar için yaşam kalitesini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte işletmelerin karmaşık ve hızlı değişen bir rekabet ortamında faaliyet göstermesini zorunlu kılmaktadır. Dijital teknolojilerin gücünden yararlanırken aynı zamanda sundukları zorlukların farkında olup, doğru şekilde yönetebilen işletmelerin gelecekte daha başarılı olacağı söylenebilir. Sonuç olarak, dijitalleşmenin iş ekosistemi üzerindeki etkisi çok geniş kapsamlı ve karmaşıktır. Dijitalleşme büyüme ve inovasyon için önemli fırsatlar yaratırken; işletmelerin aşmaları gereken yeni zorluklar ve riskler de yaratmıştır. Dijital teknoloji gelişmeye ve geleneksel iş modellerini bozmaya devam ettikçe, işletmelerin değişimi kucaklaması, yenilik yapması ve dijital çağın yeni paradigmalarına uyum sağlaması gerekecektir.

Son Notlar

1 Üzmez S.S. & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme Sürecinde Bilgi Yönetiminin İşletmenin Teknoloji Uyumuna Etkileri. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 16(2), 117-127.

2 Almeida, F., Santos, J.D., Monteiro, J.A. (2020). The Challenges and Opportunities in the Digitalization of Companies in a Post-Covid-19 World. IEEE Engineering Management Review, 48(3), 97-103.

3 Reis, J., Amorim, M., Melão, N., Cohen, Y., Rodrigues, M. (2020). Digitalization: A Literature Review and Research Agenda. In: Anisic, Z., Lalic, B., Gracanin, D. (eds) Proceedings on 25th International Joint Conference on Industrial Engineering and Operations Management – IJCIEOM. IJCIEOM 2019. Lecture Notes on Multidisciplinary Industrial Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43616-2_47

4 Aslan, A. (2022). Dijital Etik: Değer Temelli Bir Model Önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Bilişim Bilim Dalı.

5 İyigün, N. Ö. (2021a). Dijital Dönüşüm Perspektifinden Yapay Zekâ ve İnsan. Teknopark İstanbul IQ Dergisi, 4. Sayı, 139-143.

6 Klein, M. (2020). İşletmelerin Dijital Dönüşüm Senaryoları-Kavramsal Bir Model Önerisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(74), 997-1019.

7 Gobble, M.M. (2018). Digitalization, Digitization, and Innovation. Research-Technology Management, 61(4), 56-59.

8 OECD - Organization for Economic Cooperation and Development (2018). Going Digital in a Multilateral World. https://one.oecd.org/document/DSTI/CDEP/GD(2018)2/en/pdf (Erişim Tarihi:01.03.2023)

9 Üzmez & Büyükbeşe, 2021.

10 İyigün, N. Ö. (2021b). Yapay Zekâ ve Gelecek: İnsan ve Teknoloji Arasındaki İlişki. İçinde Yapay Zekâ: Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar (Ed. N. Ö. İyigün & M. K. Yılmaz). 1-12, İstanbul: Beta Yayınları.

11 KPMG. (2021). Dijitalleşme Yolunda Türkiye 2021: Trendler ve Rehber Hedefler. Türkiye Dijital Platformu.

12 Gül, Ö. & Küsbeci, P. (2021). İşletmelerde Dijital Dönüşüm Sürecinde E-Ticaret ve Sosyal Ticaretin Önemi. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(15), 29-38.

13 Parida, V. (2018). Digitalization. In: Frishammar, J. & Ericson, A. (eds) Addressing Societal Challenges. 23-38, Sweden: Lulea University of Technology.

14 Parviainen, P., Kaariainen, J., Tihinen, M., Teppola, S. (2017). Tackling the Digitalization Challenge: How to benefit from Digitalization in Practice. International Journal of Information Systems and Project Management, 5(1), 63-77.

15 Ersöz, B. & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11(42), 170-179.

16 Parviainen, vd., 2017.

17 Alptekin, Z.M. (2020). Dijitalleşme ve Dijital Sosyal Sorumluluk İletişimi. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi, 3(2), 136-155.

18 Taşel, F. (2020). Dijitalleşmenin Ticarete ve Ekonomiye Etkisi. Beykoz Akademi Dergisi, 8(2), 127-137.

19 European Parliament. (2019). Digital Transformation. European Union Briefing: EU Policies – Delivering for Citizens, 1-10.

20 European Parliament, 2019.

21 Yankın, F.B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 7(2), 1-38.

22 Küçükvardar, M., Aslan, A. (2021). Dijitalleşmenin Ekonomik, Teknolojik, Toplumsal ve Etik Etkilerinin Uluslararası Raporlar Üzerinden Analizi. Intermedia International E-Journal, 8(14), 21-38.

23 Çelikkol, Ş. (2022). Metaverse Dünyasının Tüketici Satın Alma Davranışları Açısından Değerlendirilmesi. İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3(1), 64-75.

24 Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Kaban, A. L., Taşçı, G., Aykul, M. (2021). Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim ve Dijital Yeterlilikler. Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 7(2), 35-63.

25 Taşel, 2020.

26 Gül, & Küsbeci, 2021.

27 Rachinger, M., Rauter, R., Müller, C., Vorraber, W., Schirgi, E. (2019). Digitalization and Its Influence on Business Model Innovation. Journal of Manufacturing Technology Management, 30(8), 1143-1160.

28 Parida, 2018.

29 Kuusisto, M. (2017). Organizational Effects of Digitalization: A Literature Review. International Journal of Organization Theory and Behavior, 20(3), 341-362.

30 Üzmez & Büyükbeşe, 2021.

31 Rachinger, vd., 2019.

32 Peltekoğlu, F. B. & Askeroğlu, E. D. (2020). Dijital Ortamda Kurum İçi İletişim: İşletmelere Yönelik Bir Araştırma. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 35, 1-18.

33 Özcan, M. & Keskin, B. (2020). Dijitalizasyon Bağlamında Sosyal Dönüşüm. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(29), 2214-2229.

34 Parviainen, vd., 2017.

35 Erol, A. (2021). Dijitalleşme Çağında İşyerinin Değişimi: Sebepleri ve Sonuçları. İnsan & İnsan, 8(30), 97-113.

36 Mengay, A. (2020). Digitalization of Work and Heteronomy. Special Issue of Capital & Class, "Machines & Measure", edited by Phoebe Moore, Kendra Briken, Frank Engster Forthcoming, 44(2), 1-13.

37 Ersöz & Özmen, 2020.

38 Almeida, vd., 2020.

39 Parida, 2018.

40 Almeida, vd., 2020.

41 Parida, 2018.

42 Kuusisto, 2017.

43 Acemoğlu, D. & Restrepo, P. (2020). Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. Journal of Political Economy, 128(6), 2188-2244.

44 European Parliament, 2019.

45 Parida, 2018.

46 Aktan, E. (2018). Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu. Bilgi Yönetimi Dergisi, 1(1), 1-22.

47 Taşel, 2020.

48 Özcan & Keskin, 2020.

49 Parviainen, vd., 2017.

50 Bozkurt vd., 2021.

51 Almeida, vd., 2020.

52 KPMG, 2021.

53 Küçükvardar & Aslan, 2021.

54 Parida, 2018.

55 Helm, J.M., Swiergosz, A.M., Haeberle, H.S. et al. (2020). Machine Learning and Artificial Intelligence: Definitions, Applications, and Future Directions. Current Reviews in Musculoskeletal Medicine, 13, 69–76.

56 Ergen, M. (2019). What is Artificial Intelligence? Technical Considerations and Future Perception. The Anatolian Journal of Cardiology, 22(2), 5-7.

57 Howard, J. (2019). Artificial Intelligence: Implications for the Future of Work. American Journal of Industrial Medicine, 62(11), 917-926.

58 İyigün, N. Ö. (2021). Yapay Zekâ ve Gelecek: İnsan ve Teknoloji Arasındaki İlişki. İçinde Yapay Zekâ: Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar (Ed. N. Ö. İyigün & M. K. Yılmaz). 1-12, İstanbul: Beta Yayınları.

59 De Mauro, A., Sestino, A., Bacconi, A. (2022). Machine Learning and Artificial Intelligence Use in Marketing: A General Taxonomy. Italian Journal of Marketing, 439-457.

60 Li, S., Xu, L. D., Zhao, S. (2014). The Internet of Things: A Aurvey. Information Systems Frontiers, 17, 243-259.

61 Çark, Ö. (2020). İşletmelerin Dijital Dönüşüm Sürecinde Nesnelerin İnterneti Teknolojisinin Etkisi. Turkish Studies-Economy, 15(3), 1247-1266.

62 Alfano, S., Amberg, C., Peters, N., Salazar, P., Vieux-Rochas, M., Welton, S. (2023). Treating Rare Diseases: How Digital Technologies can Drive Innovation. McKinsey&Company.

https://www.mckinsey.com/industries/life-sciences/our-insights/treating-rare-diseases-how-digital-technologies-can-drive-innovation?stcr=2B27C41ADAE24FEF9CF08D6B9F9250FA&cid=other-eml-alt-mip-mck&hlkid=f797a02c99dc4fdc8a81285e5def5b26&hctky=13968785&hdpid=e885c38b-4720-442f-9de6-cdc97c718ce9#/ (Erişim Tarihi:01.03.2023)

63 Ünal, G. & Uluyol, Ç. (2020). Blok Zinciri Teknolojisi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 13(2), 167-175.

64 Aydar, M. & Çetin, S. C. (2020). Blok Zincir Teknolojisinin Sağlık Bilgi Sistemlerinde Kullanımı. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 19, 533-538.

65 Aktan, 2018.

66 Mikalef, P., Pappas, I. O., Krogstie, J., Pavlou, P. A. (2020). Big Data and Business Analytics: A Research Agenda for Realizing Business Value. Information & Management, 57(1). https://doi.org/10.1016/j.im.2019.103237

67 Göktaş, P. & Baysal, H. (2018). Türkiye'de Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(4), 1409-1424.

68 Aslan, 2022.

69 Parida, 2018.

70 Akçakanat, Ö., Özdemir, O., Mazak, M. (2021). İşletmelerde Siber Güvenlik Riskleri ve Bilgi Teknolojileri Denetimi: Bankaların Siber Güvenlik Uygulamalarının İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 5(2), 246-270.

71 Yankın, 2019.

72 European Parliament, 2019.

73 KPMG, 2021.

74 Mikalef, vd., 2020.

75 Yankın, 2019.

76 İyigün, 2021b.

77 Ünal & Uluyol, 2020.

78 Sucu, M. (2021). Dijital Yönetim: İşletme Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım. Adıyaman: İksad Publishing House.

79 European Parliament, 2019.

80 Yankın, 2019.

81 Sağlam, M. (2020). İşletmelerde Geleceğin Vizyonu Olarak Dijital Dönüşümün Gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 395-420.

82 Klein, 2020.

2

E-İŞ VE AKILLI İŞLETMELER

Zehranur Sanioğlu Tanış

Giriş

Geçmişten günümüze kadar insan; hayatını devam ettirme, kolaylaştırma ve daha az enerji harcayarak daha çok iş yapabilme düşüncesi ile hareket etmiştir. İnsanın bu düşünce ve çabaları, sanayi devrimi öncesinde geliştirdiği aletlerin, sanayi devrimi sonrasında seri üretim yapan makinelerin ve günümüzde ise belirli algoritmalar doğrultusunda hareket eden robotların temelini oluşturmuştur. Endüstri 1.0'dan başlayarak bugüne kadar gerçekleşen ve siber-fiziksel sistemlerin kullanımına dayalı, radikal değişimleri içeren dijital dönüşüm sürecine geçilmiştir. Bu dijital dönüşüm karşısında işletmelerin ise radikal değişimlere ayak uydurabilmeleri ve bu değişimleri gerçekleştirebilmeleri çin geleneksel üretim sistemleri ve uygulamalarından büyük veriyi temel alan akıllı sistem ve uygulamalara geçmesi önemli hâle gelmiştir. Bununla birlikte, internetin gelişmesi, yaygınlaşması ve dijitalleşme ile birlikte dönüşen işletme yapılarında yeni iş ve iş modelleri gereksinimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni ekonomik düzenle coğrafi mesafeler ortadan kalkmış, pazar küreselleşmiş, rekabetin tanımı değişerek müşteri tutum ve davranışlarında da değişimlere yol açmıştır. Bu nedenle işletmelerin özellikle "Elektronik İş (E-İş)" olarak ifade edilen ve her türlü iş bağlantısının elektronik ortamda yürütülmesini sağlayan bu yeni iş modellerini kullanması da önemli hâle gelmiştir. Tüm bu dijital dönüşüm ve neticesinde oluşan yeni ekonomik düzen işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri rekabet edebilmeleri ve rekabette üstünlük sağlayabilmeleri açısından yeni iş modellerini kullanmalarını ve akıllı işletmelere dönüşmelerini gerekli kılmıştır. Bu kitap bölümünde; E-İş modelleri, dijital iş modellerine doğru yaşanan dönüşüm, akıllı işletmeler ve değişen organizasyon yapılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Son Notlar

1 Özmen, Ş. (2013). *Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu – E-Ticaret.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 14.

2. Zerenler, M. (2013). *Dijital İş Yaşamı: Tüm Boyutlarıyla Elektronik Ticaret*, Ankara: Gazi Yayınevi.

3. Çetin Gürkan, G. (2019). Dijital Dönüşüm VE Gelişimi. Işıl Menderes Pekdemir (Ed.), *İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu "Dijital Dönüşüm"* (s. 5-28), Beta Yayınevi: İstanbul, s. 5.

4. Özmen, 2013, s. 15.

5. Toplu Yaşlıoğlu, D. (2019). Geleneksel İş Modellerinden Dijital İş Modellerine Dönüşüm. Işıl Menderes Pekdemir (Ed.), *İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu "Dijital Dönüşüm"* (s. 193-231), Beta Yayınevi: İstanbul, s. 193.

6. Wiseman, A. E. (2010). *The Internet economy: access, taxes, and market structure.* Brookings Institution Press, s. 10.

7. Güran, S., Akünal, T., Bayraktar, K., Yurtcan, E., Kendigelen, A., Beller, Ö., & Sezer, B. (2000). *İnternet ve Hukuk Temel Metni,* İstanbul, http:// www. superonline.com/ hukuk/ hukuk.htm, s. 19.

8. Tan, L., ve Wang, N. (2010). Future internet: The internet of things. *In 2010 3rd International conference on advanced computer theory and engineering (ICACTE),* s. 376.

9. Timmers, P. (1998). Business models for electronic markets. *Electronic markets,* 8(2), 3-8.

10. Persson, A., & Stirna, J. (2001, June). Why enterprise modelling? an explorative study into current practice. *In International Conference on Advanced Information Systems Engineering,* Springer, Berlin, Heidelberg, s. 466.

11. EUROPA (2019). *Glossary: E-commerce.* https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:E-commerce, Erişim Tarihi: 03.10.2022.

12. OECD (2013). https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4721, Erişim Tarihi: 03.10.2022.

13. WTO (1986). *Le Commerce International en 1985-86.* https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_le_commerce_international_en_85-86.pdf, Erişim Tarihi: 03.10.2022.

14. Sözüer, A. (2019). İşletmelerin Uluslararasılaşması ve Dijital Dönüşüm. Işıl Mendel Pekdemir (Ed.), *İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu Dijital Dönüşüm,* İstanbul: Beta Yayınevi, s. 243.

15. TUSİAD (2017). *Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret*. 04-587. https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf, Erişim Tarihi: 03.10.2022.

16. Özmen, 2013, s. 15.

17. İmer, R. (2005). *Elektronik Ticaret*. İstanbul: Özne Yayın Dağıtım, s. 12.

18. IBM (2022). *e-business.* https://www.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/ebusiness/, Erişim Tarihi: 04.10.2022.

19. Özmen, 2013, s. 16.

20. Yüreğir, O.H. (2004). *Elektronik İş ve Elektronik Veri Değişimi*. Adana: Baki Kitabevi, s. 11.

21. Van der Vorst, J. G., Van Dongen, S., Nouguier, S., & Hilhorst, R. (2002). E-business initiatives in food supply chains; definition and typology of electronic business models. *International Journal of Logistics*, *5*(2), s. 122.

22. Thompson, S.J., Hayenga, M. & Hayes, D. (2000). E-agribusiness, *Proceedings of the IAMA Conference,* Chicago, 23-28 June.

23. Timmers, P., 1998, s. 4.

24. Amit, R. & Zott, C. (2001) Value creation in e-business, *Strategic Management Journal,* 22, (6-7), s. 496.

25. Dubosson-Torbay, M., Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2002). E-business model design, classification, and measurements. *Thunderbird International Business Review*, *44*(1), s. 13.
26. Ayata, Büşra. (2010). *İnternet Üzerinden Elektronik Pazarlama ve Mobilya Sektöründeki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Bir Araştırma.* Yüksek Lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Bolu, s. 19.
27. Persson, A., & Stirna, J., 2001, s. 466.
28. Özmen, 2013, s. 25.
29. Özmen, 2013, s. 20.
30. Tapscott, D., Ticoll, D., & Lowy, A. (2000). Digital capital: Harnessing the power of business webs. *Ubiquity*, 2000 (May).
31. Kantarcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkınlı, O., & Cavlak, C. (2017). *Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: E-ticaret*. TÜSİAD Yayını.
32. Timmers, P., 1998, s. 5.
33. Timmers, P., 1998, s. 5.
34. Timmers, P., 1998, s. 5.
35. Zott, C., Amıt, R. & Massa, L. (2011). The business model: recent developments and future research. Journal of Management, 37(4), s. 1025.
36. Zott, C., Amıt, R. & Massa, L., 2011, s. 1025.
37. Timmers, P., 1998, s. 5.
38. Zott, C., Amıt, R. & Massa, L., 2011, s. 1025.
39. Özmen, 2013, s. 20.
40. Toplu Yaşlıoğlu, D., 2019, s. 212-213.
41. Toplu Yaşlıoğlu, D., 2019, s. 214.
42. Van Eijsden, G. A. I. (2000). *Banking in the Digital Economy*. Doctoral dissertation, Eindhoven University of Technology.
43. Duman Çalış, M. ve Akdemir, B. (2019). Akıllı işletmeler: Yeni nesil çalışanlar. *I. Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi*, s. 445.
44. Toker, K. (2019). Bir Simülasyon Evreni Olarak Akıllı İşletme. Işıl Menderes Pekdemir (Ed.), *İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu "Dijital Dönüşüm"* (s. 101-133), Beta Yayınevi: İstanbul, s. 193.
45. Altıntaş M. ve Özata M. (2020). İşletmelerde Yeni Yapılanmalar: Endüstri 4.0'ın Bir Ürünü olarak Akıllı İşletmeler. Fatih Ferhat Çetinkaya ve Emine Şener (Ed.). *Endüstri 4.0 Paradigması: İşletme Fonksiyonlarının Dijital Dönüşümü*, (s. 54-75), İstanbul: Efe Akademi Yayınları, s. 55.
46. Matheson, D., ve Matheson, J. (1998). The smart organization: Creating value through strategic R&D. Harvard Business Press, s. 50.
47. Öztürk, M. ve Öztürk, R. (2018). Akıllı işletmelerde bilgi teknolojilerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (35), s. 952.
48. Wiktorsson, M., Do Noh, S., Bellgran, M., & Hanson, L. (2018). Smart Factories: South Korean and Swedish examples on manufacturing settings. *Procedia manufacturing*, *25*, 471-47.
49. Matheson, D., ve Matheson, J., 1998, s. 49.
50. Lee, J. (2015). Smart factory systems. *Informatik-Spektrum*, *38*(3), s. 233.
51. Matheson, D., ve Matheson, J., 1998, s. 50.
52. Wiktorsson vd., 2018.
53. Wiktorsson, M., Do Noh, S., Bellgran, M., & Hanson, L., 2018.

54. Önday, Ö. (2018). Dijital Dönüşüm. Gazi Kitabevi, Ankara, s. 62.
55. Önday, Ö., 2018, s. 62.
56. HBR, 2019.
57. Burke, R., Mussomeli, A., Laaper, S., Hartigan, M., & Sniderman, B. (2017). The smart factory: Responsive, adaptive, connected manufacturing. *Deloitte Insights*, *31*(1), s. 5.
58. Zeng, Y., & Yin, Y. (2017). Virtual and Physical Systems Intra-referenced Modelling for Smart Factory. *Procedia CIRP*, *63*, s. 379.
59. Mittal, S., Khan, M., Romero, D., & Wuest, T. (2017). Smart Manufacturing: Characteristics. *Technologies and Enabling Factors*.
60. Park, S. (2016). Development of innovative strategies for the Korean manufacturing industry by use of the Connected Smart Factory (CSF). *Procedia Computer Science*, *91*, s. 746.
61. Stock, T. ve Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. Procedia CIRP, 40, s. 538.
62. Vestin, A., Säfsten, K., ve Löfving, M. (2018). On the way to a smart factory for single-family wooden house builders in Sweden. *Procedia Manufacturing*, 25, s. 460.
63. Choi, S., Kim, B. H., & Do Noh, S. (2015). A diagnosis and evaluation method for strategic planning and systematic design of a virtual factory in smart manufacturing systems. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing*, *16*(6), s. 1108.
64. Aksoy, C. (2020). Dijital Çağda Çalışma hayatında Yeni Trendler. Ed: Tezcan Uysal, Cenk Aksoy ve Fatma Yılmaz (Ed.) *Dijital Yönetim,* (s. 1-22), Ankara: Nobel Yayınevi, s. 5.
65. Choi, S., Kim, B. H., & Do Noh, S., 2015, s. 1108.
66. Kahraman, H. (2018). *Neden Siemens, Endüstri 4.0'da Bir Adım Önde Olmaya Devam Ediyor?* https://www.endustri40.com/neden-siemens-endustri-4-0da-bir-adim-onde-olmaya-devam-ediyor/, Erişim Tarihi: 10.11.2022.
67. Forbes (2019). *The 10 Best Examples Of How Companies Use Artificial Intelligence In Practice,* https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/12/09/the-10-best-examples-of-how-companies-use-artificial-intelligence-in-practice/?sh=1a4e44897978, Erişim Tarihi: 10.11.2022.
68. Kahraman, H., 2018.
69. BBJ, (2018). *Magyar Suzuki's Esztergom Facility to Become a Smart Factory,* https://bbj.hu/business/tech/telco/magyar-suzuki-s-esztergom-facility-to-become-a-smart-factory, Erişim Tarihi: 10.11.2022.
70. Şimşek Bektaş, S. (2015). *Akıllı fabrikaların 'Türk kare as'ı.* https://turkishtimedergi.com/teknoloji/akilli-fabrikalarin-turk-kare-asi/, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

3

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE YÖNETİMİ

Müge Klein

Giriş

Tarih boyunca teknoloji değiştiği sürece işletmeler de aynı şekilde işleyişlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Değişme ve modern teknolojiyi verimli bir şekilde kullanma yeteneği, günümüzde işletmelerin başarısında çok önemli bir rol oynar. Son sanayi devrimi Endüstri 4.0'ın gereksinimlerine ayak uydurarak pazarda kalabilmek ve rekabet gücünü artırmak için işletmelerin dijital dönüşümü kaçınılmazdır. Dijital dönüşüm, hayatın birçok yönünü etkileyen küresel bir olgudur ve bireyin günlük yaşamının yanı sıra farklı sektörlerdeki işletmelerin işleyişini de kapsar. 2020 yılında yaşanan küresel salgın da işletmeleri dijital teknolojileri çeşitli şekillerde kullanmayı zorunlu kılarak dijital dönüşümü hızlandırmıştır.

Son yıllarda hem uygulama odaklı hem de kavramsal çalışmaların önemli bir odak noktasını oluşturmasına rağmen dijital dönüşüm standart bir tanıma sahip değildir. Dijitalleşme evrelerinin sonuncusu olarak görülen dijital dönüşüm hakkındaki ortak görüş, onun işletmelerin tüm işleyişini etkileyen yıkıcı bir değişikliğe sebebiyet verdiğidir. Birçok kaynağa göre dijital dönüşüm, işletmelerin verimliliğini artırmak için dijital teknolojilerin kullanılması ile operasyonların kolaylaştırılması yanında yeni iş modellerinin geliştirilmesi ve yeni müşteri deneyimlerinin geliştirilmesini de kapsayan bir dönüşüm sürecidir. Dijital dönüşüm, girişimci bir şekilde düşünme ve hareket etme ile modern çalışma yöntemleri ve

Son Notlar

1 Mohr, T. (2020). *Der Digital Navigator: Ein Modell für die Digitale Transformation*. Heidelberg: Springer-Verlag, s. 28.

2 Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryoları - kavramsal bir model önerisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74): 997-1019, s. 998.

3 Oswald, G. & Krcmar, H. (2018). *Digitale Transformation: Fallbeispiele und Branchenanalysen*. Wiesbaden: Springer Gabler.

4 Mohr, 2020, s. 15.

5 Hartl, E. & Hess, T. (2019). IT projects in digital transformation: a socio-technical journey towards technochange. *Proceedings of the 27th European Conference on Information Systems (ECIS)*, Stockholm & Uppsala, Sweden: 1-15, s. 1.

6 Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. UK: Portfolio Penguin, s. 28.

7 Schwab, 2017, s. 53.

8 Ehret, M., & Wirtz, J. (2017). Unlocking value from machines: Business models and the industrial internet of things. *Journal of Marketing Management*, 33(1-2): 111-130, s. 118.

9 Liang, T. P. & Turban, E. (2011). Introduction to the special issue social commerce: a research framework for social commerce. *International Journal of Electronic Commerce*, 16(2): 5-14, s. 5.

10 Klein, M. (2019). İşletme 4.0 Kapsamında Şirket 2.0 – İşletme Süreçlerinde Sosyal Yazılım Kullanımı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 139.

11 Burmeister, C., Lüttgens, D. & Piller, F. T. (2016). Business model innovation for Industrie 4.0: Why the "Industrial Internet" mandates a new perspective on innovation. *Die Unternehmung*, 70(2): 124-152, s. 125.

12 Matyssek, T. (2017). Geschäftsmodelle im Internet der Dinge. D. Schallmo, A. Rusnjak, J. Anzengruber, T. Werani & M. Jünger (Ed.), *Digitale Transformation von Geschäftsmodellen*. Wiesbaden: Springer Gabler: 159 – 178, s. 165.

13 Zhao, X., Yongchareon, S., Cho, N., Shen, J. & Dewan, S. (2018). Enabling intelligent business processes with context awareness. *2018 IEEE International Conference on Services Computing (SCC)*, IEEE: 153-160, s. 153.

14 Bauer, T., Cewe, C., Fazli, F., Kirchner, K., Mertens, R., Reher, F. & Weißbach, R. (2018). Digitalisierung im Geschäftsprozessmanagement: Potentiale und Herausforderungen. *Workshops der INFORMATIK 2018-Architekturen, Prozesse, Sicherheit und Nachhaltigkeit*, Köllen Druck+ Verlag GmbH: 280-292, s. 284.

15 Akben, İ. & Avşar, Ö.G.İ.İ. (2017). Dijital tedarik zinciri ve bulut bilişim. *El-Ruha*: 104-113, s. 104.

16 Blunck, E. & Werthmann, H. (2017). Industry 4.0 – An opportunity to realize sustainable manufacturing and its potential for a circular economy. *DIEM: Dubrovnik International Economic Meeting*, 3(1): 644-666, s. 652.

17 Schwab, 2017, s. 50.

18 Schuh, G., Anderl, R., Gausemeier, J., Hompel, M. T. & Wahlster, W. (2017). *Industry 4.0 maturity index. Managing the digital transformation of companies*. Acatech–National Academy of Science and Engineering, s. 28.

19 Hartl, E. & Hess, T. (2017). The role of cultural values for digital transformation: Insights from a Delphi study. *Twenty-third Americas Conference on Information Systems*, Boston: 1-10, s. 3.

20 Capgemini. (2017). *Industry 4.0 - The Capgemini Consulting View*. https://www.capgemini.com/consulting/wp-content/uploads/sites/30/2017/07/capgemini-consulting-industrie-4.0_0_0.pdf Erişim tarihi: 22.01.2023

21 Schwab, 2017, s. 60.

22 Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N. & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of business research*, 122: 889-901, s. 892.

23 Klein, M. (2020). Leadership characteristics in the era of digital transformation. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1): 883-902, s. 886.

24 Büyükbeşe, T., Dikbaş, T., Klein, M. & Ünlü, S. B. (2022). A study on digital leadership scale (DLS) development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2): 740-760, s. 749.

25 Bellantuono, N., Nuzzi, A., Pontrandolfo, P. & Scozzi, B. (2021). Digital transformation models for the I4. 0 transition: Lessons from the change management literature. *Sustainability*, 13(23), 12941, s. 1-40.

26 Zaoui, F. & Souissi, N. (2020). Roadmap for digital transformation: A literature review. *Procedia Computer Science*, 175, s. 621-628.

27 Jamaludin, S. N. & Basari, A. S. H. (2022). Digital transformation strategy: a systematic literature review. *Social and Management Research Journal (SMRJ)*, 19(1), s. 35-56.

28 Hariyanto, A., Anggara, S. M. & Kurniawan, N. B. (2022). Digital Business Transformation Framework Requirements: Study Literature. *2022 International Conference on Information Technology Systems and Innovation (ICITSI)*, IEEE, s. 289-294.

29 Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5): 339–343, s. 341.

30 Rautenbach,W.J., Kock, I.D. & Jooste, J.L. (2019). The development of a conceptual model for enabling a value-adding digital transformation: A conceptual model that aids organisations in the digital transformation process. *Proceedings of the 2019 IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC)*, Sophia-Antipolis, Valbonne, s. 1–10.

31 Chanias, S. & Hess, T. (2016). Understanding digital transformation strategy formation: Insights from Europe's automotive industry. *Proceedings PacificAsia Conference on Information Systems, PACIS 2016*: 1-16, s. 5.

32 Chanias, S., Myers, M. D. & Hess, T. (2019). Digital transformation strategy making in pre-digital organizations: The case of a financial services provider. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(1): 17-33, s. 25.

33 Schallmo, D., Williams, C.A. & Boardman, L. (2017). Digital transformation of business models-best practice, enablers, and roadmap. *Int. J.Innov. Manag*., 21: 1–17, s. 8.

34 Issa, A., Hatiboglu, B., Bildstein, A. & Bauernhansl, T. (2018). Industrie 4.0 roadmap: Framework for digital transformation based on the concepts of capability maturity and alignment. *Procedia Cirp*, 72: 973-978, s. 975.

35 Erol, S., Schumacher, A. & Sihn, W. (2016). Auf dem Weg zur Industrie 4.0 – ein dreistufiges Vorgehensmodell. *Industrial Engineering und Management*. Wiesbaden: Springer Gabler, s. 247-266.

36 Hess, T., Matt, C., Benlian, A. & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), s. 151-173.

37 Korachi, Z. & Bounabat, B. (2019). Integrated methodological framework for digital transformation strategy building (IMFDS). *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 10(12): 242-250, s. 245.

38 Capgemini, 2017.

39 Deloitte (2018). *Digital maturity model. Achieving digital maturity to drive growth.* https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Technology-Media-Telecommunications/deloitte-digital-maturity-model.pdf Erişim Tarihi: 22.01.2023

40 McKinsey (2017). *A Roadmap for a Digital Transformation*. T, Catlin, J.T., Lorenz, B., Sternfels, P. Willmott (Eds.)https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/a-roadmap-for-a-digital-transformation Erişim Tarihi: 22.01.2023

41 Jamaludin & Basari, 2022, s. 38.

42 Korachi & Bounabat, 2019, s. 243.

43 Dinçer, Ö. & Fidan, Y. (1996). İşletme Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınevi.

44 Fazli, F. (2018). Digitale Transformation und Anforderungserhebung. *Workshop für Modellierung 2018, Requirements Engineering and Business Process Management (REBPM)*: 247-259, s. 253.

45 Dikhanbayeva, D., Shaikholla, S., Suleiman, Z. & Turkyilmaz, A. (2020). Assessment of industry 4.0 maturity models by design principles. *Sustainability*, 12(23), 9927, s. 1-22.

46 Baki, B. & Serdar, D. (2020). Sanayi 4.0 olgunluk düzeyinin değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir yaklaşım: Lojistik sektörü uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(4): 655-693, s. 663.

47 Hess vd., 2016, s. 151-173.

48 Bellantuono vd., 2021, s. 18.

49 Bellantuono vd., 2021, s. 19.

50 Erol vd., 2016, s. s. 247-266.

51 Barann, B., Hermann, A., Cordes, A. K., Chasin, F. & Becker, J. (2019). Supporting digital transformation in small and medium-sized enterprises: a procedure model involving publicly funded support units. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*: 4977-4986, s. 4983.

52 Apilioğulları, L. (2019). Üretim endüstrisi dijital dönüşüm süreci kavramsal ilişki haritası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3): 153-162, s. 156.

53 Fazli, 2018, s. 256.

54 Pitsch, S. & Sommerhoff, B. (2017). Erstellung einer unternehmensindividuellen Roadmap für die Industrie 4.0 in KMU. Heutige und zukünftig Herausforderungen an die Qualitätswissenschaften in Forschung und Praxis, *Bericht zur GQW-Jahrestagung*: 209-234, s. 227.

Son Notlar

1 Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a New Economy*. O'Reilly: CA, USA.

2 Hsieh, Y., Vergne, J., Anderson, P., Lakhani, K. & Reitzig, M. (2018). Bitcoin and the rise of decentralized autonomous organizations. *Journal of Organization Design, 7* (14), 1-16.

3 Volberda, H.W., Khanagha, S., Baden-Fuller, C. & Mihalache, O.R. (2021). Strategizing in a digital world: Overcoming cognitive barriers, reconfiguring routines and introducing new organizational forms. *Long Range Planning, 54*.

4 Jacobs, D.C. & Yudken, J. (2003). *The Internet, Organizational Change and Labor: The Challenge of Virtualization.* Routledge.

5 Aktaş, M. & Şener, İ. (2012). Koşul Bağımlılık Kuramı. Sözen, H.C. & Basım, H.N. (Ed.), *Örgüt Kuramları.* İstanbul: Beta.

6 Yeloğlu, H.O. (2012). Örgütsel Ekoloji. Sözen, H.C. & Basım, H.N. (Ed.), *Örgüt Kuramları.* İstanbul: Beta.

7 Volberda vd., 2021.

8 Dahlan, M.K.M., Abdullah, N. & Suhaimi, A.I.H. (2021). The propose organization structure for digital workplace. *IEEE Symposium on Computers & Informatics (ISCI),* 31-35.

9 Aslanargun, E. (2014). Güç. A. Alpay (Çev. Ed.), *Örgütler ve Yapıları.* İstanbul: Nobel Yayın.

10 Dahlan vd., 2021.

11 Fettig, K., Gačić, T., Köksal, A., Kühn, A. & Stuber, F. (2018). Impact of industry 4.0 on organizational structures. *IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC),* 1-8.

12 Volberda vd., 2021.

13 Boss, S. & Sifat, I. (2022). Decentralized autonomous organizations and corporate agency theory. https://www.researchgate.net/publication/364821197_Decentralized_Autonomous_Organizations_and_Corporate_Agency_Theory?enrichId=rgreq-c1ed40bc060655058098eb42244a32cf-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzM2NDgyMTE5NztBUzoxMTQzMTI4MTA5NTI1OTY1MEAxNjY3ODI4OTE1MTQ0&el=1_x_3&_esc=publicationCoverPdf Erişim Tarihi: 1.11.2022.

14 Ataşen, K. (2019). *Blokzinciri ve akıllı sözleşmeler: Güvenli bir dijital sertifikasyon uygulaması geliştirilmesi.* Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trakya.

15 Ulukapı Yılmaz, H. (2022). Merkezi Olmayan Otonom Kuruluşlar (DAO): Kavramsal Bir Çalışma. *14th SCF International Conference "Economic, Social, and Environmental Sustainability in the Post Covid-19 World",* 13-16 Ekim 2022 / Antalya-Türkiye, 196-203.

16 Kabak, T. & Kırbaş, İ. (2021). Metaverse Ortamında NFT Teknolojilerinin Kullanımı ve Yakın Gelecekteki Uygulamaları. *3rd International Young Researchers Student Congress*, 09-11 Aralık 2021, Burdur.

17 Afşar, K.E. (2022). Yeni bir istihdam biçimi olarak dijital merkeziyetsiz oyunlar: Axie infinity örneği. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 6* (3), 1139-1153.

18 Ataşen, 2019.

19 Troitskiy, V. (2021). International Law and blockchain governance: Supplements or competitors. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4* (1), 288-303.

20 Çallı, F. (2021). NFT teknolojisine turizm perspektifi ile bir bakış. *Journal of New Tourism Trends, 2* (2), 161-172.

21 Agur, O.M. & Başeymez, H. (2022). Merkeziyetsiz Sistemlerde Yönetim ve Dijital Finans. *Dijitalleşen Dünyada Birey, Toplum, Siyaset Kongresi*, 26-27 Mayıs 2022, s. 14.

22 Girişken, A. (2022). Merkezi Olmayan Otonom Organizasyonlar ve Aracısız İş Oluşturma. O. Yılmaz & S. Karsu (Ed.), *Yönetim, İş ve Strateji Bağlamında Blok Zincir Blockchain*. Nobel Yayıncılık, İstanbul.

23 Sadioğlu, F.C. (2021). *Borçlar hukuku çerçevesinde akıllı sözleşmenin işlevleri ve işlevlerin yerine getirilmesi sırasında karşılaşılan sorunlar.* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(4).

24 Ünal, S. (2022). Blok zincir tabanlı arama motorları ve gündelik yaşamda kullanımı. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 6* (3), 241-255.

25 Çekin, M.S. (2019). Borçlar hukuku ile veri koruma hukuku açısından blockchain teknolojisi ve akıllı sözleşmeler: Hukuk düzenimizde bir paradigma değişimine gerek var mı? *İstanbul Hukuk Mecmuası, 77* (1), 315-341.

26 Hurmuze, S. (2022). *Blockchain's utilization in food supply chain*. Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

27 Yılmaz, R. (2019). *Ürünlerin tedarikçiden tüketiciye ulaşmasını takip edecek bir blok zinciri sisteminin tasarlanması.* İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

28 Diallo, N., Shi, W., Xu, L., Gao, Z., Chen, L., Lu, Y., Shah, N., Carranco, L., Le, T.C., Surez, A.B. & Turner, G. (2018). eGov-DAO: A Better Government Using Blockchain Based Decentralized Autonomous Organization, *2018 International Conference on eDemocracy & eGovernment,* 166-171.

29 Buterin, V. (2014). A next-generation smart contract and decentralized application platform. https://cryptorating.eu/whitepapers/Ethereum/Ethereum_white_paper.pdf Erişim Tarihi: 1.11.2022.

30 Nabben, K. (2022). Decentralised autonomous organisations (DAOs) as data trusts. https://alti.amsterdam/nabben-daos/ Erişim Tarihi: 31.10.2022.

31 Valiente, M.C. & Rozas, D. (2022). Integration of ontologies with decentralized autonomous organizations development: A systematic literature review. *Metadata and Semantic Research,* 171-184.

32 Braun, A., Haeusle, N. & Karpischek, S. (2022). Collusion-Proof Decentralized Autonomous Organizations. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3760531 Erişim Tarihi: 1.11.2022.

33 Kabak & Kırbaş, 2021.

34 Hassan, S. & De Filippi, P. (2021). Decentralized autonomous organization. *Internet Policy Review, 10* (2), 1-10.

35 Swan, 2015.

36 Valiente, M.C., Rozas, D. & Hassan, S. (2020). Integration of ontologies with decentralized autonomous organizations development: A systematic review. https://p2pmodels.eu/integration-of-ontologies-with-decentralized-autonomous-organizations-development-a-systematic-review/ Erişim Tarihi: 22.10.2022.

37 El Faqir, Y., Arroyo, J. & Hassan, S. (2020). An overview of decentralized autonomous organizations on the blockchain, *Open Sym.,* August 25-27, Virtual conference, Spain.

38 Liu, L., Zhou, S., Huang, H. & Zheng, Z. (2021). From technology to society: An overview of blockchain-based DAO. *IEEE Open Journal of the Computer Society, 2,* 204-215.

39 El Faqir vd., 2020.

40 Hassan, S. (2017). Decentralized blockchain-based organizations for bootstrapping the collaborative economy. *ERC Starting Grant Research Proposal,* https://p2pmodels.eu/wp-content/uploads/whitepaper_p2pmodels.pdf Erişim Tarihi: 30.10.2022.

41 El Faqir vd., 2020.

42 Braun vd., 2022.

43 Merriam-Webster Dictionaries, "Decentralized" https://www.merriam-webster.com/dictionary/decentralized Erişim Tarihi: 31.10.2022.

44 Wang, S., Ding, W., Li, J., Yuan, Y., Ouyang, L. & Wang, F. (2019). Decentralized autonomous organizations: Concept, model, and applications. *IEEE Transactions on Computational Social Systems, 6* (5) 870-878.

45 Faqir-Rhazoui, Y., Arroyo, J. & Hassan, S. (2021). A comparative analysis of the platforms for decentralized autonomous organizations in the Ethereum blockchain. *Journal of Internet Services and Applications, 12* (9), 1-20.

46 Liu vd., 2021.

47 Merriam-Webster Dictionaries, "Autonomous" https://www.merriam-webster.com/dictionary/autonomous Erişim Tarihi: 31.10.2022.

48 Diallo vd., 2018.

49 Wang vd., 2019.

50 Faqir-Rhazoui vd., 2021.

51 Mattila, V., Dwivedi, P., Gauri, P. & Ahbab, M. (2022). Mapping out the DAO Ecosystem and Assessing DAO Autonomy. *International Journal of Computer Science and Information Technology Research, 10* (1).

52 Mattila vd., 2022.

53 Yıldızlı, A. (2021). Patronsuz şirketler DAO. https://www.bloomberght.com/yorum/dr-aytuncyildizli/2294223-patronsuz-sirketler-dao Erişim Tarihi: 4.11.2022.

54 Baninemeh, E., Farshidi, S. & Jansen, S. (2021). A decision model for decentralized autonomous organization platform selection: Three industry case studies. https://www.researchgate.net/publication/353567765_A_Decision_Model_for_Decentralized_Autonomous_Organization_Platform_Selection_Three_Industry_Case_Studies Erişim Tarihi: 31.10.2022.

55 Hurmuze, 2022.

56 Braun vd., 2022.

57 Wang vd., 2019.

58 Larimer, D. (2013). Transactions as Proof-of-Stake. https://cryptochainuni.com/wp-content/uploads/Invictus-Innovations-Transactions-As-Proof-Of-Stake.pdf Erişim Tarihi: 3.11.2022.

59 Buterin, 2014.

60 Tikhomirov, S., Voskresenskaya E., Ivanitskiy, I., Takhaviev, R., Marchenko, E. & Alexandrov, Y. (2018). Smartcheck: Static analysis of ethereum smart contracts. *1st International Workshop on Emerging Trends in Software Engineering for Blockchain*. https://orbilu.uni.lu/bitstream/10993/35862/3/smartcheckpaper.pdf Erişim Tarihi: 15.11.2022.

61 Bellavitis, C., Fisch, C. & Momtaz, P.P. (2022). The rise of decentralized autonomous organizations (DAOs): A first empirical glimpse. https://www.researchgate.net/publication/359712137_The_rise_of_decentralized_autonomous_organizations_DAOs_a_first_empirical_glimpse Erişim Tarihi: 6.11.2022.

62 Tevetoğlu, M. (2021). Ethereum ve akıllı sözleşmeler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12* (1), 193-208.

63 Rikken, O., Janssen, M. & Kwee, Z. (2021). The ins and outs of decentralized autonomous organizations (Daos). *SSRN Electronic Journal,* https://ssrn.com/abstract=3989559 Erişim Tarihi: 5.11.2022.

64 Faqir-Rhazoui vd., 2021.

65 Yıldızlı, 2021.

66 Liu vd., 2021.

67 www.near.org, 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

68 Salah, K., Rehman, M.H.U., Nizamuddin, N. & Al-Fuqaha, A. (2019). Blockchain for AI: Review and open research challenges. *IEEE Access, 7,* 10127-10149.

69 Çallı, 2021.

70 El Faqir vd., 2020.

71 Hassan, 2017.

72 Wang vd., 2019.

73 Diallo vd., 2018.

74 Virovets, D. & Obushnyi, S. (2020). Decentralized Autonomous Organizations as the new form of economic cooperation in digital World. *The USV Annals of Economics and Public Administration, 20, 2* (32), 41-52

75 Virovets & Obushnyi, 2020.

76 Braun vd., 2022.

77 Wright, A. (2021). The rise of decentralized autonomous organizations: Opportunities and challenges. *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy, 4* (2), 152-176.

78 Virovets & Obushnyi, 2020.

79 Valiente vd., 2020.

80 Rikken vd., 2021.

81 Diallo vd., 2018.

82 Swan, 2015.

83 www.near.org, 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

84 Wright, 2021.

85 Wang vd., 2019.

86 Liu vd., 2021.

87 Wang vd., 2019.

88 Wang vd., 2019.

89 Virovets & Obushnyi, 2020.

90 Rikken vd., 2021.

91 www.near.org, 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

92 Ataşen, 2019.

93 Wang vd., 2019.

94 Ulukapı Yılmaz, 2022.

95 World Economic Forum (2023). Decentralized autonomous organizations explained. https://www.weforum.org/agenda/2023/01/everything-you-need-to-know-daos/ Erişim Tarihi: 20.1.2023.

96 Wright, 2021.

97 Sadioğlu, 2021.

98 Blockchain Türkiye Platformu (2022). DAO (Merkeziyetsiz Otonom Organizasyon). https://bctr.org/bctr-rapor-dao-merkeziyetsiz-otonom-organizasyon-27920/ Erişim Tarihi: 20.1.2023.

99 Wright, 2021.

100 Ulukapı Yılmaz, 2022; Girişken, 2022.

101 Hsieh vd., 2018.

102 Swan, 2015.

5

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE DİJİTAL LİDERLİK

Ebru Ertürk

Giriş

2020 yılı, dijital dönüşüm sürecinde plansız bir dönüm noktası olmuştur. 2019 yılının sonunda ortaya çıkan Covid-19 pandemisinin yayılmasını önlemek için örgütler, sosyal mesafenin korunması nedeniyle çeşitli önlemler almışlardır. Evden çalışma ve iş modellerinin ortaya çıkan yeni taleplere göre ayarlanması gibi pek çok değişim bir anda yaşanmaya başlamıştır. Otomotiv işletmeleri tıbbi bileşenler üretmeye başlamış, yetkili ziyaretleri dijitalleştirilmiş, okullar uzaktan eğitime başlamış ve doktorlar sanal muayene imkânları sunmuştu[r1]. Bu dijitalleşme anlayışı ve ardından hızlanan dijital dönüşüm bu kriz ortamının fırsatı olarak ortaya çıkmış, pandemiden önce de var olan ve giderek daha fazla talep gören dijitalleşme anlayışı, bu dönemde zirve noktasına ulaşmıştır.[2] Microsoft CEO'su Satya Nadella, "İki ayda iki yıllık dijital dönüşümü gördük." sözleriyle durumu özetlemektedir. Ancak bu değişimler bu kadar kısa sürede nasıl mümkün oldu? Aslı sorulması ve üzerinde düşünülmesi gereken konu budur. Dijital dönüşümün önündeki zorluk teknolojinin mevcudiyeti değil, yeni liderlik yetkinliklerinin geliştirilmesidir. Çoğu örgüt artık, organizasyon yapılarının ve çalışan yönetiminin kökten bir değişime giderek bu süreçte dijital olarak etkinleştirilen iş modellerinin gerçekleştirilmesini desteklemeyi amaçlayan bir liderlik yaklaşımının hayat bulduğu dijital liderliği (DL) benimsemektedir.[3]

Dijitalleşme öncelikle örgütlerin iletişim biçimlerini, üretim yöntemlerini ve kendilerini organize etme şeklini değiştirmiştir. Dijitalleşmenin ilk aşamasında

Son Notlar

1 Eberl, J. K. & Drews, P. (2021). Digital leadership -mountain or molehill? a literature review *Wirtschaftsinformatik 2021 Proceedings. 5.* https://aisel.aisnet.org/wi2021/HDigitaltransformation17/Track17/5, s.2.

2 Nalbantoğlu, C. B. (2021). Covid 19 sürecinin dijital dönüşüme etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(4), 13-18, s.13.

3 Eberl, & Drews,2021, s.2.

4 Bolte, S., Dehmer, J. & Niemann, J. (2018). Digital leadership 4.0. Applied Mathematics, Mechanics, and Engineering, 61 (4), 637-646., https://atnamam.utcluj.ro/index.php/Acta/article/view/1102., s.637

5 Kızıloğlu, E. (2022). Dijital Liderlik. İ. Çevik Tekin (Edt), Gü*ncel ve Ekonomik Gelişmeler Işığında İnsan Kaynakları Yönetimi* (ss. 33-50), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.33.

6 Bakan, İ.& Doğan, İ.F. (2013).*Liderlik Güncel Konular ve Yaklaşımlar,* Ankara: Gazi Kitabevi, s.3.

7 Koçel, T. (2011). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Basım Yayın.

8 Yukl, G. (2018). Örgütlerde Liderlik. Şahin Çetin & Resul Baltacı (Çev). 8. Basımdan Çeviri, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.7.

9 Baltaş, A. (2001). *Değişimin İçinden Geleceğe Doğru Ekip Çalışması ve Liderlik*, 3.Baskı, Ankara: Remzi Kitabevi, s.109.

10 Duman, M., Aydın, C., Bayazıt, B., Atalı, L. (2021). Spor Yönetiminde Dijital Liderlik. Betül Bayazıt (Ed.), *Spor ve Rekreasyonda Liderlik* (ss. 58-71). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, s.61.

11 Oberer, B., & Erkollar, A. (2018). Leadership 4.0: Digital leaders in the age of industry 4.0. *International Journal of Organizational Leadership, 7*(4), s.405.

12 Yukl, 2018, s.12-13.

13 Özalp, İ., Eren, G.& Öcal, H. (1992). Organizasyonlarda durumsallık yaklaşımı açısından liderlik: liderliğin Fred E. Fiedler teorisindeki liderlik tarzlarına göre belirlenmesi ve Eskişehir bölgesinde seçilen büyük sanayi işletmelerinde bir uygulama, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(1-2), s.167.

14 Bektaş, Ç. (2016). Liderlik yaklaşımları ve modern liderden beklentiler, *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksek Okulu Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (7), s.45.

15 Bakan, İ.& Büyükbeşe, T. (2010). Liderlik "türleri" ve "güç kaynakları"na ilişkin mevcut-gelecek durum karşılaştırması: eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12*(19), s.75.

16 Alan, H. & Köker, A. R. (2021). Stratejik liderlikten dijital stratejik liderliğe: kavramsal ve kuramsal bir tartışma. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* , *4* (2), s.239.

17 Tekin Y. ve Ehtiyar, R. (2011). Başarının temel aktörleri: vizyoner liderler, *Journal of Yasar University, 24*(6), s. 4010.

18 Topçuoğlu, E. , Kavak, O. & Yenikaya, M. A. (2022). İnovatif bir strateji olarak dijital liderliğin teknoloji kabul modeli ile analizi . *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24* (42) , s.571.

19 Asiltürk, A. (2020). Dijital Dönüşüm Bağlamında Dijital Liderlik ve Dijital Liderler, Ercan Karaçar& Özgür Kıran (Eds.) *Sosyal Bilimlerde Güncel Konular ve Araştırmalar* (ss. 203-226). Konya: Çizgi Kitabevi., s.216-217.

20 Bozoğlu, O. (2002). Dijital Liderlik, Sinan Girgin (Ed.). *Eğitimde Liderlik Yaklaşımları* (ss.41-56) İstanbul: Efe Akademi Yayınları, s.47.

21 Gürer, A. (2021). Dijital Liderlik. M.Kocaoğlu, S. Usta(Eds), *Kurumsal Bilgi Yönetimi Teknolojik Eğilimler* (ss. 317-340), Konya: Eğitim Yayınevi, s.317-324.

22 Gezici, H.S. (2021). Yapay Zeka. M.Kocaoğlu, S. Usta (Eds:), *Kurumsal Bilgi Yönetimi Teknolojik Eğilimler* (ss. 79-99), Konya: Eğitim Yayınevi, s.81.

23 Burak, E. (2022). Dijital Liderlik. Ahmet Tuğrul Küçükyiğit (Ed.), *Yönetimde Dijital Dönüşüm ve E-Ticaret*, (ss.23-40),1.Baskı, İstanbul: Efe Akademi Yayınları, s.24.

24 Özmen, Ö. N. T., Eriş, E. D., & Özer, P. S. (2022). Dijital dönüşüm ve liderlik: Sanayi sektöründe bir inceleme. *KAÜİİBFD, 13(Kongre Özel Sayısı),* 206-231, s.208.

25 Mendeş, Pekdemir, I. (2019). İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu: Dijital Dönüşüm, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s.VIII.

26 Telli, E. (2022). İşletmelerin dijital dönüşüm yolculuğunda liderlik: transformasyonel (dönüşümcü) liderlikten dijital liderliğe, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(3), 307-318 Doi:10.52791/Aksarayiibd.1113592, s.311.

27 De Araujo, L.M.; Priadana, S.; Paramarta, V.& Sunarsi, D. (2021). Digital leadership in business organizations: an overview, *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership, 2*(1), s.46.

28 Zeike, S.; Bradbury, K.; Lindert, L.& Pfaff, H. (2019). Digital leadership skills and associations with psychological well-being. *Int. J. Environ. Res. Public Health 2019, 16* (14), 2628, s.2.

29 Ordu, A., & Nayır, F. (2021). Dijital liderlik nedir? Bir tanım önerisi, E-*Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 12*(3), ss. 68-81. DOI: https://doi.org/10.19160/e-ijer.946094, s.78.

30 Mert, G. (2021). Dijital dünyada yeni bir boyut: dijital liderlik, *Satın alma Dergisi, Ocak 2021, 9*(97), 50-51, s.50.

31 Wirtz, B. W. (2021). *Digital Business and Electronic Commerce. Strategy, Business Models and Technology*. Springer Texts in Business and Economics. Springer International Publishing.s.286.

32 Oberer & Erkollar, 2018, s.409.

33 Klein, M. (2020), Leadership characteristics ın the era of digital transformation, *BMIJ, (2020), 8*(1): 883-902 doi: http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i1.1441, s.886.

34 Asiltürk, A. (2021). İşletmelerde dijital dönüşüm yönetiminde nihai hedef: dijital olgunluk. *Alanya Akademik Bakış, 5*(2), 647-669, s.647.

35 Büyükbeşe, T.; Dikbaş, T.; Klein, M.& Batuk Ünlü, S. (2022). A study on digital leadership scale (DLS) development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(2), 740-760. Doi: 10.33437/ksusbd.1135540, s.741.

36 De Araujo vd., 2021, s.46.

37 Yıkılmaz, İ. & Sürücü, L. (2021). Dijital Çağda Liderliğin Yeni Yüzü: Dijital Liderlik. İnci Erdoğan Tarakçı& Bora Göktaş (Eds.), *Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm 2* (ss. 301-316).İstanbul. Efe Akademi Yayınları, s. 310-311.

38 Çelebi, F. (2021). *Dijital Çağda Liderlik ve Girişimcilik*, Ankara: İksad Yayınevi, s.60-62.

39 Ercan Önbıçak, A. & Akkoyun, B. (2022). Dijital liderlik çalışmalarının yönetim bilimleri kapsamında incelenmesi: nitel bir araştırma. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 3 (2) , 128-137 , s.130.

40 Chhabra, A. (2020). Leading through uncertainty: 7 chrateristics of highly succesful digital leaders. https://www.information-age.com/7-characteristics-highly-successful-digital-leaders-123491351/

41 Sahyaja, C., & Rao K.S.S. (2018). New leadership in the digital era- a conceptual study on emotional dimensions in relation with intellectual dimensions. International Journal of Civil Engineering and Technology, 9(1), 738-747, s.742.

42 Promsri, C. (2019). Developing model of digital leadership for a successful digital transformation. *International Journal of Business Management, 2*(8), 1–8., s.6.

43 Oberer & Erkollar, 2018.

44 Cortellazzo, L., Bruni, E. & Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitalized world: a review. *Front. Psychol. 10:*1938. doi: 10.3389/fpsyg.2019. 01938, s.11-13.

45 Abbatiello, A., Knight, M., Philpot, S., & Roy, I. (2017). *Rewriting The Rules For The Digital Age:* 2017 Deloitte Global Human Capital Trends. UK: Deloitte University Press, s.79.

46 Özmen vd., 2022, s.209.

47 Karademir, İ., Özgeldi, M. (2022). Endüstri 4.0'ın firma performansına etkisinde dijital liderliğin rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 2848-2866, s.2849.

48 Büyükbeşe vd., 2022, s.741.

49 Bayraktar, B.B.B. (2007). 21.Y.Y. *Bilgi Yöneticisi Özellikleri, Rol ve Becerileri, Yetkinlikleri ve Alışkanlıkları,* 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım, s.30-31.

6

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ 4.0 (İKY 4.0)

Meral Çalış Duman

Giriş

Son zamanlarda adını sıklıkla duyduğumuz, yeni yeni anlamlandırmaya başladığımız Endüstri 4.0 ya da diğer adıyla Dördüncü Sanayi Devrimi kavramı, hayatımızda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Endüstri 4.0 (bundan sonra E4.0) 2011 yılında ortaya çıktıktan sonra, bu kavrama eş değer birçok kavramla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. E4.0 konusunda ilk çalışmaları yapan Almanya araştırma ekibi, E4.0 ile birlikte işletmelerde yoğun bir teknoloji kullanımı söz konusu olacağını, işlerin yüksek otomasyona bağlı olarak, daha hızlı, kaliteli ve verimli bir şekilde gerçekleşeceğini çok önceden belirtmiştilerdir. Nitekim kavramın çıkış noktasından bu yana E4.0 ile yapılan çalışmaların ve örnek uygulamaların sayısı artmış, bu varsayımın doğruluğu zaman içinde kanıtlanmıştır. E4.0 işletmeler için bir cazibe merkezi hâline gelmiş, vadettiği potansiyel faydalar küçük, büyük tüm işletmelerin stratejik hedefine dönüşmüştür. Bu kapsamda işletmelerde yapay zekâya sahip akıllı makineler ve cihazların sayısı arttıkça hedefler ile birlikte insan kaynağının rolü ve çalışma koşulları da değişmiştir. Bu nedenle bir yandan yapıcı diğer yandan ise yıkıcı etkileri olan E4.0'ın insan emeğine karşı etkileri merak konusu olmuştur.

E4.0 denilince ilk akla gelen insansız üretim ve akıllı işletmeler olduğu için, dijital teknolojilerin insan emeğinin yerini alacağı düşünce ve endişesi oldukça yerindedir. Bununla birlikte, işletmelerin bu konuda hangi önlemleri alacağı, iş-

Son Notlar

1 Peters, M. A. (2019). Beyond technological unemployment: the future of work. *Educational Philosophy and Theory*, *52*(5), 485-491.

2 Coupe, T. (2019), Automation, job characteristics and job insecurity, *International Journal of Manpower, 40*(7), 1288-1304.

3 Arslan, A., Cooper, C., Khan, Z., Golgeci, I., & Ali, I. (2021). Artificial intelligence and human workers interaction at team level: a conceptual assessment of the challenges and potential HRM strategies. *International Journal of Manpower*, *43*(1), 75-88.

4 Ramos, M. E., Garza-Rodríguez, J., & Gibaja-Romero, D. E. (2022). Automation of employment in the presence of industry 4.0: The case of Mexico. *Technology in Society*, *68.*

5 Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution (Dördüncü Sanayi Devrimi*). Çev: Zülfü Dicleli, İstanbul: Optimist Yayınları.

6 Degryse, C. (2016) . Digitalisation of the Economy and its Impact on Labour Markets. *Working Paper in SSRN Electronic Journal* , ETUI aisbl, Brussels.

7 Fareria, S., Fantonib, G., Chiarelloc, F. & Colid, E. A. (2020). Estimating Industry 4.0 ımpact on job profiles and skills using textmining, *Computers in Industry,* 118, 1-19.

8 Lemoine, M.P. & Trentesaux, D. (2019). Ethical Risks Of Human-Machine Symbiosis In Industry 4.0: Insights From The Human-Machine Cooperation Approach. *IFAC Papers On-Line, 52*(19), 19-24.

9 Sparrow, D. E., Kruger, K., & Basson, A. H. (2021). An architecture to facilitate the integration of human workers in Industry 4.0 environments. *International Journal of Production Research*, *60*(15), 4778-4796.

10 Rana, G., & Sharma, R. (2019). Emerging human resource management practices in Industry 4.0. *Strategic HR Review*, *18*(4), 176-181.

11 Salvadorinho, J., Pintor, P., Moreira, J., Freire, M., & Teixeira, N. F. L. (2022). How to leverage distributed data to create an HR 4.0 platform to support workforce management? A proposed solution based on three industrial contexts. *Procedia Computer Science*, 204, 488-496.

12 Salvadorinho vd., 2022, s.490.

13 Rana ve Sharma, 2019, s.178.

14 Kudyba, S. (2020). COVID-19 and the acceleration of digital transformation and the future of work. *Information Systems Management*, *37*(4), 284-287. https://doi.org/10.1080/1058053 0.2020.1818903 .

15 Hecklau, F., Galeitzke, M., Flachs, S., & Kohlb, H. (2016). Holistic approach for human resource management in Industry 4.0. *Procedia CIRP.* 54, 1-6.

16 Pio, P. C., Rampasso, I. S., Cazeri, G. T., Santa-Eulalia, L. A., Pavan Serafim, M., & Anholon, R. (2021). Human resources and Industry 4.0: An exploratory study in the Brazilian business context. *Kybernetes*.

17 Şimşek, M. Ş., A. Çelik & A. Akatay, (2016). *İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Uygulamaları*. Konya: Eğitim Kitabevi.

18 Jatobá, M. Santosa, J. Gutierriza, I., Moscon, D., Fernandesa, P. O. & Teixeira, J. P. (2019). Evolution of Artificial Intelligence Research in Human Resources. *Procedia Computer Science, 164*, 137-142.

19 Strohmeier, S. & F. Piazza (2015). *Artificial Intelligence Techniques in Human Resource Management-A Conceptual Exploration, Intelligent Techniques in Engineering Management,* Switzerland: Springer International Publishing.

20 Noe, R., Hollenbeck, J., Gerhart, B., & Wright, P. (2006). *Human Resources Management: Gaining a Competitive Advantage*, Tenth Global Edition. New York, MA: McGraw-Hill Education.

21 Bondarouk, T., Parry, E., & Furtmueller, E. (2016). Electronic HRM: four decades of research on adoption and consequences. *The International Journal of Human Resource Management*, *28*(1), 98-131.

22 Priyashantha, K. G., De Alwis, A. C., & Welmilla, I. (2022). Disruptive human resource management technologies: a systematic literature review. *European Journal of Management and Business Economics*.

23 Pillai, R., Yadav, S., Sivathanu, B., Kaushik, N., & Goel, P. (2021). Use of 4.0 (I4.0) technology in HRM: a pathway toward SHRM 4.0 and HR performance. *Foresight*.

24 Strohmeier, S. (2018). Smart HRM- A delphi study on the application and consequences of the Internet of Things in Human Resource Management. *The International Journal of Human Resource Management*, *31*(18), 2289-2318.

25 Abdussamad, Z., Tweneboah Agyei, I., Sipahi Döngül, E., Abdussamad, J., Raj, R., & Effendy, F. (2022). Impact of ınternet of things (IOT) on human resource management: A review. *Materials Today: Proceedings*, *56*, 3534-3543.

26 Jani, A., Muduli, A., & Kishore, K. (2021). Human resource transformation in India: examining the role digital human resource technology and human resource role. *International Journal of Organizational Analysis*. https://doi.org/10.1108/ijoa-08-2021-2886.

27 Thite, M. (2020). Digital human resource development: Where are we? Where should we go and how do we go there? *Human Resource Development International*, *25*(1), 87-103.

28 Callari, J. (2017). Smart manufacturing needs smart people. *Plastics Technology*, https://www.ptonline.com/columns/smart-manufacturing-needs-smart-people.

29 Benešová, A. & J. Tupa (2017). Requirements for education and qualification of people in ındustry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 11, 2195-2202.

30 Sharpe, R., K. V. Lopik, A. Neal, P. Goodall, P. P. Conway & West, A.A. (2019). An industrial evaluation of an ındustry 4.0 reference architecture demonstrating the need for the ınclusion of security and human components. *Computers in Industry*, 108, 37–44.

31 Bonekamp, L. & M. Sure (2015). Consequences of Industry 4.0 on human labour and work organisation. *Journal of Business and Media Psychology,* 6(1), 33-40.

32 Bonekamp ve Sure, 2015, s. 36.

33 Sharpe vd., 2019, s. 38.

34 Dyachenko, Y., Petrova, M. & Nenkov, N. V. (2016). Artificial Intelligence technologies in human resource development. *Computer Modelling & New Technologies*, 20(2), 26-29.

35 Jani vd., 2021, s. 4.

36 Ling, S., Guo, D., Rong, Y., & Huang, G. Q. (2021). Spatio-temporal synchronisation for human-cyber-physical assembly workstation 4.0 systems. *International Journal of Production Research*, *60*(2), 704-722.

37 Paul, G., Abele, N. D., & Kluth, K. (2021). A Review and Qualitative Meta-Analysis of Digital Human Modeling and Cyber-Physical-Systems in Ergonomics 4.0. *IISE Transactions on Occupational Ergonomics and Human Factors*, *9*(3-4), 111-123.

38 Bondarouk, T., & Brewster, C. (2016). Conceptualising the future of HRM and technology research. *The International Journal of Human Resource Management*, *27*(21), 2652-2671.

39 Nardo, M., Forino, D., & Murino, T. (2020). The evolution of man–machine interaction: the role of human in Industry 4.0 paradigm. *Production & Manufacturing Research*, *8*(1), 20-34.

40 Mohammad Saif, A. N., & Islam, M. A. (2022). Blockchain in human resource management: a systematic review and bibliometric analysis. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-16.

41 Acar, A.C. (2013). *İnsan kaynakları planlaması ve işgören seçimi*, İnsan Kaynakları Yönetimi. (Edt: İ.Ü. İşletme Fakültesi Öğr. Üyeleri), İstanbul: Beta Yayıncılık.

42 Şendoğdu, A. A. (2020). Endüstri 4.0 devriminde robotik kaynaklar yönetimi bağlamında insan kaynakları yönetiminde yeni açılımların kaçınılmazlığı. A*tatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergis*i, 34(1), 163-177.

43 Öcal, F.M. & Altıntaş, K. (2018). Dördüncü sanayi devriminin emek piyasaları üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi ve çözüm önerileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(8), 2066-2092.

44 Gehrke, L. & Rule, D. (2015). A Discussion of Qualifications and Skills in the Factory of the Future: A German and American Perspective. *Conference: Hannover Messe*.

45 Gajek, A., Fabiano, B., Laurent, A., & Jensen, N. (2022). Process safety education of future employee 4.0 in Industry 4.0. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, *75*.

46 Liboni, L. B., Cezarino, L. O., Jabbour, C. J. C., Oliveira, B. G., & Stefanelli, N. O. (2019). Smart industry and the pathways to HRM 4.0: implications for SCM. *Supply Chain Management: An International Journal*, *24*(1), 124-146.

47 Çiftçioğlu, B. A., Mutlu, M. ve Katırcıoğlu, E. (2019). Endüstri 4.0 ve insan kaynaklari yönetiminin ilişkisi." *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 31-53.

48 Grillo, H., Alemany, M. M. E., & Caldwell, E. (2022). Human resource allocation problem in the Industry 4.0: A reference framework. *Computers & Industrial Engineering*, *169*.

49 Yılmaz, C. & A. Erkollar (2018) Endüstri 4.0'ın insan kaynakları planlaması üzerine etkileri. *5th International Management Information Systems Conference,* Ankara.

50 Shamim, S., S. Cang, H. Yu & Y. Li (2016). Management approaches for Industry 4.0 A Human resource management perspective. *IEEE Congress on Evolutionary Computation* (CEC), s. 5311.

51 Sallati, C., J. A. Bertazzi & K. Schützer (2019). Professional skills in the product development process: the contribution of learning environments to professional skills in the ındustry 4.0 Scenario. *Procedia CIRP*, 84, 203–208.

52 Dornelles, J. d. A., Ayala, N. F., & Frank, A. G. (2022). Smart Working in Industry 4.0: How digital technologies enhance manufacturing workers' activities. *Computers & Industrial Engineering*, *163*.

53 Degryse, 2016, s. 44.

54 Türkel, S. & Bozagaç, F. (2018) Endüstri 4.0' ın insan kaynakları yönetimine etkileri. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 431.

55 Calzavara, M., Battini, D., Bogataj, D., Sgarbossa, F., & Zennaro, I. (2020). Ageing workforce management in manufacturing systems: State of the art and future research agenda. *International Journal of Production Research*, 58(3), 729–747.

56 Zorzenon, R., Lizarelli, F. L., & de A. Moura, D. B. A. (2022). What is the potential impact of industry 4.0 on health and safety at work? *Safety Science,* 153.

57 Çalış Duman, M. ve Akdemir, B. (2021). A study to determine the effects of industry 4.0 technology components on organizational performance. *Technological Forecasting and Social Change,* 167, 120615.

58 Demiral, G. (2020). Endüstri 4.0'in insan kaynaklarina yönelik etkileri: Teknolojik değişim farkindaliği üzerine bir araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(80), s.196.

59 Pfeiffer, S. (2016). Robots, Industry 4.0 and humans, or why assembly work ıs more than routine work. *Societies*, 6(16), 2-26.60

60 Richert, A., M. A. Shehadeh, S. L. Müller, S. Schröder & S. Jeschke (2017). Robotic workmates- hybrid human-robot-teams in the Industry 4.0. Conference Paper, s. 127.

61 Thite, M. (2011). Smart cities: Implications of urban planning for human resource development. *Human Resource Development International, 14*(5), s.626.

62 World Economic Forum (2019). *Strategies for the new economy skills as the currency of the labour market. Centre for the New Economy and Society*, CH-1223 Cologny/Geneva, Switzerland, s.4.

63 Avcı, N. (2019). Endüstri 4.0'da insan kaynaklari yönetiminin geleceği: İnsan kaynaklari profesyonellerinin algi ve beklentileri üzerine bir araştırma". *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3, 89-109.

64 Votto, A. M., Valecha, R., Najafirad, P. & Rao, H. R. (2021). Artificial ıntelligence in tactical human resource management: A systematic literature review. *International Journal of Information Management Data Insights*, *1*(2).

65 Demirkol, N. & Tis, G. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları ve insan kaynakları yönetimine etkisi, IV. *International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, Aydın, s. 543.

66 İşgüzar, S. & Ayden C. (2019). İşe alım sürecinde yeni karar mekanizması: Yapay Zekâ, II. International Social Sciences and Innovation Congress.

67 Bal, M., Y. Bal & Bozkurt, S. (2019). İnsan kaynakları yönetiminde etkin bir işe alim süreci için yapay zekâ yöntemlerinin kullanımı. *3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi*, s.1074-1075.

68 Jia, Q., Guo, Y., Li, R., Li, Y. & Chen, Y. (2018). A Conceptual Artificial Intelligence Application Framework in Human Resource Management. *International Conference on Electronic Business* 2018, s.107.

69 Avcı, 2019, s.135.

70 Shamim vd., 2016, s. 5312.

71 Da Silva, L. B. P., Soltovski, R., Pontes, J., Treinta, F. T., Leitão, P., Mosconi, E., de Resende, L. M. M., & Yoshino, R. T. (2022). Human resources management 4.0: Literature review and trends. *Computers & Industrial Engineering*, *168*.

72 Li, D., Landström, A., Fast-Berglund, A. & Almström, P. (2019). Human-centred dissemination of data, ınformation and knowledge in Industry 4.0. *29th CIRP Design 2019*, 84, s.384.

73 Fischer, G. S., Righi R. R., Ramos, G. O., Costa, C. A. & Rodrigues J. P. C. (2020). ElHealth: using ınternet of things and data prediction for elastic management of human resources in smart hospitals. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 87, 1-14.

74 Molitor, M., & Renkema, M. (2022). Human-robot collaboration in a smart ındustry context: Does HRM Matter? In *Smart Industry – Better Management*, 105-123.

75 Uyargil, C. (2013). *Performans Yönetimi Sistemi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

76 Rana ve Sharma, 2019, s.177.

77 Shamim vd., 2016, s.5310.

78 Kadir, B. A & O. Broberg (2020) Human well-being and system performance ın the transition to ındustry 4.0 ınternational journal of ındustrial ergonomics, 76, 102936.

79 Türkel ve Bozağaç, 2018, s. 437.

80 Dyachenko vd., 2016, s.27.

81 Jia vd., 2018, s. 111.

82 Dyachenko vd., 2016, s.28.

83 İslam, M. A. (2022). Industry 4.0: Skill set for employability. *Social Sciences & Humanities Open*, *6*(1).

84 Sezer, Ö. & Ak, M. (2017). Bilgi çağında insan kaynaklari yönetiminin değişen fonksiyonları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 18(2), s.220.

85 Winkelhaus, S., & Grosse, E. H. (2020). Work Characteristics in Logistics 4.0: Conceptualization of a qualitative assessment in order picking. *IFAC-PapersOnLine*, 53(2), 10609-10614.

86 Kolade, O. & Owoseni, A. (2022). Employment 5.0: The work of the future and the future of work. *Technology in Society*, 71, 102086.

87 Aydın, E. & Demiral, G. (2019). İşgücü farklılığını dikkate alarak endüstri 4.0'ın zorlukları ve yararları: Kavramsal bir çerçeve. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 11(3), 1976-1990.

88 Fantini, P. M. Pinzone & M. Taisch (2020). Placing the operator at the centre of ındustry 4.0 design: Modelling and assessing human activities within cyber-physical systems. *Computers & Industrial Engineering,* 139.

89 Verma, A. M. Bansal & Verma J. (2020). Industry 4.0: Reshaping the future of HR. *Emerald Publishing Limited*, 36(5), 9-11.

7

DİJİTAL KARİYER VE YETENEK YÖNETİMİ

Selma Kılıç Kırılmaz

Giriş

Dijitalleşme, en yalın hâliyle otomasyon anlamına gelmektedir.[1] Dijitalleşme aynı zamanda; teknolojiyi kullanarak yeni iş modelleri geliştirilmesini, müşteri deneyimlerinin iyileştirilmesini, dijital teknolojiler ile işletme kaynaklarının birleştirilmesi sayesinde yeni ürün ve hizmetler üretilebilmesini, aynı zamanda işletme kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasını ifade etmektedir.[2] Dijital dönüşüm ise bir organizasyondaki tüm düzeyleri kapsayan köklü bir değişimi ifade etmektedir. Bu değişim, organizasyondaki süreçleri, iç ve dış paydaşları kapsamaktadır.[3]

Teknoloji hızını artırdıkça dijitalleşme iş hayatının kurallarını da değiştirmektedir.[4] Dijitalleşmenin kariyer ve yetenek yönetimi üzerine önemli etkileri olmaktadır. Günümüzde artık dijital kariyer ve dijital yetenekler ele alınmakta ve ön plana çıkmaktadır. Dijital kariyer dijitalleşme ekseninde yürütülen kariyer planlarını ve fırsatlarını ifade etmektedir. Dijital yetenekler ise dijital işleri yerine getirebilmek için gerekli yetkinlikleri ifade etmektedir.

Dijitalleşme ile birlikte kariyer anlayışında bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Çalışanlar dijital çağda esnek, sınırsız ve protean kariyer modellerini tercih etmektedirler. Bu kariyer modelleri ile birlikte çalışanların organizasyonlardan beklentilerinde de değişmeler olduğu görülmektedir. Çalışanlar artık uzun süre onlara istihdam sağlayacak bir iş ve iş yerinden çok basık bir organizasyon yapısı

Son Notlar

1 Seçer, H. Ş. (2017). İnsan kaynakları alanına bloglar üzerinden bakmak nitel bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), s. 763.

2 Özçelik, M., & Akçay, V. (2019). Bankacılık sektöründe dijitalleşmenin kariyer platosu ile ilişkisi. *TİDSAD*, 6(22), s. 151.

3 Som, O., & Gamroth, P. N. (2019). Assessing the digital maturity of human resource management. In ISPIM Conference Proceedings (pp. 1-27). *The International Society for Professional Innovation Management (ISPIM),* s. 2.

4 Çiftçioğlu, B., Mutlu, M. & Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve insan kaynakları yönetiminin ilişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 2(1), s. 45.

5 World Economic Forum (WEF), (2016). Global Challenge Insight Report, *The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution.*

6 Özçelik & Akçay, 2019, s. 151.

7 Yalçın Kayıkçı, M. & Kutluk Bozkurt, A. (2018). Dijital çağda z ve alpha kuşağı, yapay zeka uygulamaları ve turizme yansımaları. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, s. 55.

8 Garbelli, M. (2020). Digital revolution in small and medium enterprises'human resources: the case of brescia. *European Scientific Journal*, 16(7), s. 27.

9 Çiftçioğlu, Mutlu & Katırcıoğlu, 2019, s. 45.

10 Som & Gamroth, 2019, s. 2.

11 Kaya, D. & Zerenler, M. (2014). *Çalışma Hayatında Psikolojik Sermaye, Mesleki Bağlılık ve Kariyer Planlamasına Genel Bakış*, Ankara: Nobel, s. 101.

12 Denizli, A. A. & Taşgın, Z. (2018). Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlar ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(80), s. 424.

13 Bingöl, D. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Arıkan Yayınevi, s. 285.

14 Özkanan, A., Acar, O. K., & Çıragöz, M. B. (2022). Kariyer yönetimine biçilen değer: üniversitelerin kariyer merkezleri üzerine bir inceleme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 3.

15 Demirel, Z. H. (2021). Dijital dönüşümün iş gören motivasyonu ve istihdam edilebilirlik algısı üzerindeki etkisi. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), s. 2945.

16 Lissitsa, S., Chachashvili-Bolotin, S., & Bokek-Cohen, Y. A. (2017). Digital skills and extrinsic rewards in late career. *Technology in Society*, 51, s. 46.

17 Lissitsa, Chachashvili-Bolotin & Bokek-Cohen, 2017, s. 46.

18 Kaya & Zerenler, 2014, s. 103.

19 Yalçın, A. & Uyan, U. (2020). "Kariyer Planlaması", *Tüm Yönleriyle Kariyer Yönetimi*, Günay, A., Çelik, R., Çarıkçı, İ. H., Yalçın, A., Özdemir, K. (Ed.), Ankara: Nobel. s. 103.

20 Erdoğmuş, N. (2003). *Kariyer Geliştirme, Kuram ve Uygulama*, Ankara: Nobel, s. 169.

21 Elber Börü, D. (2020). "Kariyer Kavramı ve Aşamaları", *Tüm Yönleriyle Kariyer Yönetimi*, Günay, A., Çelik, R., Çarıkçı, İ. H., Yalçın, A., Özdemir, K. (Ed.), Ankara: Nobel. s. 41-42.

22 Odabaşı, 2008, s. 153-154.

23 Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 07.01.2023.

24 Günay, 2020, s. 322.

25 Polat, F. B., & Özdemir, Y. (2021). Yeni kariyer yaklaşımlarına güncel bir bakış: kaleydoskop kariyer modeli. *İş ve İnsan Dergisi*, 8(1), s. 112.

26 Elber Börü, 2020, s. 42.

27 Gubler, M., Arnold, J., & Coombs, C. (2014). Reassessing the protean career concept: Empirical findings, conceptual components, and measurement. *Journal of Organizational Behavior*, 35(1), s. 24.

28 Elber Börü, 2020, s. 39-40.

29 Yalçın & Uyan, 2020, s. 99.

30 Polat & Özdemir, 2021, s. 109-110.

31 Gubler, Arnold & Coombs, 2014, s. 23.

32 Alan, H., & Boz, H. (2022). Covid-19 küresel salgınının gençlerin kariyer değerlendirmeleri ve dijital girişimcilik niyetlerine etkisi: nicel bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), s. 36.

33 Kök, S. B. & Halis, M. (2007). *Kariyer Yönetimi*, Ankara: Orion Yayınevi, s. 11-12.

34 Çalık, T. & Ereş, F. (2006). *Kariyer Yönetimi, Tanımlar, Kavramlar ve İlkeler*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 53-54.

35 Özen, Y. (2011). Kişisel sorumluluk bağlamında kariyer seçimini etkileyen sosyal psikolojik faktörler. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (3), s. 88.

36 Aytaç, S. (2005). Çalışma Yaşamında Kariyer, Bursa: Ezgi Kitabevi, s. 65-66.

37 Özen, 2011, s. 88.

38 Demir, H., & Okan, T. (2008). Karadeniz teknik üniversitesi akademisyenlerinin kariyer aşamaları ve değişmeyen ihtiyaçları. *Yönetim*, 19(59), s. 30.

39 Özen, 2011, s. 89.

40 Lissitsa, Chachashvili-Bolotin & Bokek-Cohen, 2017, s. 47.

41 Kaya & Zerenler, 2014, s. 101.

42 Seçer, 2017, s. 763.

43 Özçelik & Akçay, 2019, s. 151.

44 Atlı, D. (2012). *Yetenek Yönetimi*, İstanbul: Crea Yayıncılık, s. 78.

45 Lobanova, 2009, s. 28.

46 Hecklaua vd. (2016). "Holistic Approach for Human Resource Management in Industry 4.0", *Procedia CIRP*, 54, s. 2.

47 Tansley, C., & Sempik, A. (2008). *Talent management: design. ımplementation and evaluation*, London: CIPD.

48 Ilomaki, L., Kantosalo, A., & Lakkala, M. (2011). *What is digital competence?*. Linked portal.

49 Karaboğa, T., Gurol, Y. D., Binici, C. M., & Sarp, P. (2021). Sustainable digital talent ecosystem in the new era: impacts on businesses, governments and universities. *Istanbul Business Research*, 49(2), s. 361.

50 Karaboğa vd., 2021, s. 361.

51 Kiron, D., Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., & Buckley, N. (2016). Aligning the organization for its digital future. *MIT Sloan Management Review,* 58(1). s. 10.

52 Collings, D. G., & Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: a review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 19(4), s. 304.

53 Capgemini Research Institute and LinkedIn (2017). *The digital talent gap: are companies doing enough?* available at https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/10/Digital-Talent-Gap-Report_Digital. pdf, Erişim Tarihi, 19.12.2022.

54 Capgemini Research Institute and LinkedIn (2017).

55 Demirel, 2021, s. 2945.

56 Hirschi, A. (2018). The fourth industrial revolution: ıssues and implications for career research and practice. *The Career Development Quarterly*, 66(3), s. 195.

57 Polat & Özdemir, 2021, s. 110.

58 Lissitsa, Chachashvili-Bolotin & Bokek-Cohen, 2017, s. 47.

59 Yalçın & Uyan, 2020, s. 101.

60 Hirschi, 2018, s. 195-196.

61 Yalçın & Uyan, 2020, s. 105.

62 WEF, 2016, s. 3.

63 Pejic-Bach, M., Bertoncel, T., Meško, M. & Krstić, Ž. (2020). Text mining of industry 4.0 job advertisements. *International Journal of Information Management,* 50, s. 416.

64 Novitasari, D., Yuwono, T., Cahyono, Y., Asbari, M., Sajudin, M., Radita, F. R., & Asnaini, S. W. (2020). Effect of Hard Skills, Soft Skills, Organizational Learning and Innovation Capability on Indonesian Teachers' Performance during Covid-19 Pandemic. *Solid State Technology*, 63(6), s. 2928.

65 Sopa, A., Asbari, M., Purwanto, A., Santoso, P. B., Mustofa, D. H., Maesaroh, S., & Primahendra, R. (2020). Hard skills versus soft skills: which are more important for Indonesian employees innovation capability. *International Journal of Control and Automation*, 13(2), s. 157.

66 Dell'Aquila, E., Marocco, D., Ponticorvo, M., Di Ferdinando, A., Schembri, M., & Miglino, O. (2016). Educational games for soft-skills training in digital environments: New perspectives. *Springer*, s. 1.

67 Zhang, A. (2012). Peer assessment of soft skills and hard skills. *Journal of Information Technology Education: Research,* 11(1), s. 156.

68 Ahmad, N. (2020). Gig economy: The future of working. *International Journal of Communication, Management and Humanities*, 1(2), s. 20.

69 (Jain, Bachani ve Agarwal, 2021: 266).

70 Hirschi, 2018, s. 196.

71 Ahmad, 2020. S. 46.

72 Toprakçı Alp, G., Tuncer, A. D., Sulaiman, S. A. B., & Güngör, A. (2019). Çalışma hayatında y ve z kuşağının motivasyonel farklılıkları. *In Proceedings on 2nd International Conference on Technology and Science,* s. 806.

73 Altun, B., & Arslan, H. (2021). 2000 yılı sonrası doğan öğrencilerin 21. yüzyıl becerileri ile kariyer planlaması ve teknoloji yönelimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(15), s. 56.

74 Perez-Escoda, A., Castro-Zubizarreta, A., & Fandos-Igado, M. (2016). Digital skills in the z generation: key questions for a curricular ıntroduction in primary schoolq. *Comunicar Media Education Research Journal*, s. 24(2), s. 72.

75 Kızıldağ, D. (2019). Z kuşağı hangi beklentilerle iş yaşamına giriyor? seçme ve yerleştirme

sürecine ilişkin bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, s. 34.

76 Hirschi, 2018, s. 196.

77 Karaboğa vd., 2021, s. 366.

78 Degryse, C. (2016). *Digitalisation of the Economy and İts Impact on Labour Markets. Working Paper*, 2016.02 european trade union institute, file:///C:/Users/SAU/Downloads/ver-2webversionWorkingPaper201602-ENdigitalisation.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2022, s. 23.

79 WEF, 2016, s. 22.

80 Karaboğa vd., 2021, s. 366.

8

DİJİTAL ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Serdar Çakan

Giriş

Dijitalleşme, akademinin ve iş dünyasının önemle takip ettiği ve üzerinde yoğunlukla düşündüğü bir kavram olarak kabul edilebilir. Çünkü etkileri itibarıyla dijitalleşme, internet teknolojileri sayesinde çevreyi hızla değiştirmektedir. Özellikle son yirmi yıldır, içinde bulunduğumuz endüstri çağı *(Endüstri 4.0),* içeriğinde sahip olduğu çok sayıda internet teknolojisi sayesinde örgütlerin yapısını, iş yapış biçimlerini ve iş süreçlerini sürekli değişime zorlamaktadır.[1] İnternet sayesinde üretilen bilişim teknolojileri üretim, satış ve lojistik süreçlerinde ihtiyaç duyulan iletişimi ve bilgi alışverişini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Bunun anlamı; bilginin tam, doğru şekilde ve zamanında üretilmesinin karar vericiler için rekabet avantajı sağlamasıdır. Söz konusu rekabet avantajının faydalarını deneyimleyen işletmelerin, bilgiye olan ihtiyaçları süreklilik arz etmekte ve bir nevi bağımlılık yaratmaktadır. Çünkü eksik veya yanlış bilgi ile hareket eden işletmelerin diğerlerinden negatif ayrışacağı konusunda güçlü bir paradigma bulunmaktadır. Başka bir deyişle örgütlerin bilişim teknolojilerine olan bağımlılıklarının günden güne artması[2] rekabet koşullarında da değişikliklere sebep olmaktadır. Ancak sahip olunan teknolojinin düzeyi ne kadar yüksek ve ne kadar yeni olursa olsun, bilgiyi üreten insanın entelektüel sermayesidir. Bu nedenle yeni dijital çağda örgüt personelinden ve pek tabii yöneticilerinden bilgileri, becerileri ve nitelikleri açısından geleneksel kalıpların dışına çıkmaları beklenmektedir.[3,4] Geleneksel kalıplardan kasıt, öncelikle örgütleri hiyerarşik bir düzen ile sevk ve idare etme şeklidir. Bireyleri önceki dönemlere kıyasla daha demokratik bir tarzda yönetmenin yaratıcılığı artıracağını beklenebilir. Bunun yanında örgüt içi çalışma ortamları ve emir-komuta zinciri yeniden tasarlanmalıdır. Klasik, neoklasik, modern ve post-

Son Notlar

1 Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Portfolio Penguin.

2 Sainger, G. (2018). Leadership in digital age: A study on the role of leader in this era of digital transformation. *International Journal on Leadership*, 6(1), 1.

3 Williams, M. (2006). *Mastering leadership*. (2nd ed.). London, The UK: Thorogood.

4 Roe, N. (2018). *Wordsworth and coleridge: the radical years*, Oxford University Press.

5 Saracel, N. ve Aksoy, I. (2020). Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum, *Social Sciences Research Journal*, 9(2): 26-34.

6 Gladden, M. E. (2019). Who will be the members of society 5.0? Towards an anthropology of technologically post humanized future societies. *Social Sciences*, 8, 148, 1-39.

7 Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society, *Japan Spotlight*, July/August, 47-50.

8 Cardullo, M. W. ve Ansal, H. (1997). Impact of Technology on Employment. In Innovation in Technology Management. *The Key to Global Leadership*, PICMET'97, 45-48.

9 Czaja, S. J. ve Moen, P. (2004). *Technology and employment. In technology for adaptive aging,* National Academies Press. US.

10 Coad, A. ve Rao, R. (2011). The Firm-Level Employment Effects Of İnnovations In High-Tech US Manufacturing Industries, *Journal of Evolutionary Economics*, 21(2), 255-283.

11 Harrison, R., Jaumandreu, J., Mairesse, J. ve Peters, B. (2014). Does Innovation Stimulate Employment? A Firm-Level Analysis Using Comparable Microdata from Four European Countries. *International Journal of Industrial Organization* 35, 29-43.

12 Bulut, E. ve Yenipazarlı, A. (2020). Endüstri 4.0 ve Teknolojinin İstihdam Üzerindeki Etkisi, Panel Veri Analizi, *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(2), 15-35.

13 Nurdoğan, A. K. (2021). Teknoloji ve İşgücü Piyasası İlişkisinin Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 1(68), 97-117.

14 Bayar, H. T. ve Öztürk, M. (2021). Teknolojinin İstihdam Üzerine Etkisi: Var Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 119-127.

15 Acemoglu, D. ve Restrepo, P. (2018). Artificial Intelligence, Automation and Work. *NBER Working Paper Series*, Working Paper 24196.

16 Drucker, P. F. (1994). *Kapitalist Ötesi Toplum*, Belkıs Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

17 Loch, C. H., Heyden, L. V., Wassenhove, L. N., Huchzermeier, A. ve Escalle, C. (2003). *Industrial Excellence Management Quality in Manufacturing*, Heidelberg: Springer.

18 Dikici, B. D. (2020). Günümüzün dijitalleşen işletmelerinde yeni liderlik ve motivasyon modelleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 15(26), 4185-4207.

19 Topcu, E. (2021). Teknolojik Gelişmenin İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Sektörel Bir Analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 481-491.

20 Schilling, M. A. ve Hill, C. W. (1998). Managing the New Product Development Process, *Academy of Management Executive*, 12 (3), 67-81.

21 Miranda, G. M. L. ve Thiel, K. (2007). Improving Organizational Speed and Agility, *McKinsey Quarterly*, 1.

22 Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhmann, T., Drews, P. ve Ahlemann, F. (2017). Digitalization: Opportunity and Challenge for the Business and Information Systems Engineering Community. *Business & Information Systems Engineering*, 59(4), 301-308.

23 Warner, K. S. ve Wager, M. (2019). Building Dynamic Capabilities for Digital Transformation: An Ongoing Process of Strategic Renewal, *Long Range Planning*, 52(3), 326-349.

24 Çakan, S. ve Gök, B. (2022). Türkiye'de emekli bireylerin iş yaşamlarına yeniden dönmelerine ilişkin sosyoekonomik nedenler. *Journal of Awareness*. 7(3), 97-110.

25 Bunge, M. (1985). *Philosophy of science and technology*, V. 7., Holland: D. Rediel Publishing Company.

26 Günay, D. (2017). Teknoloji Nedir? Felsefi Bir Yaklaşım, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(1), 163-166.

27 Bakiner, A. (2020). Dönüşümcü Liderlik Tarzının Örgüt Sağlığına Etkileri, *2. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (Usves),* 9-10 Ekim.

28 Özay, M. A. (2020). *Yenilikçi İş Davranışının Öncülleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

29 Ulusal, E. (2020). *Bireysel Yenilikçilik ve Yenilikçi İş Davranışının Ölçümü ve Değerlendirilmesi: Bir Karar Destek Sistemi Önerisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

30 Yorgun, S. (1999). Esnek Çalışma İşsizliğe Çare mi? Kamuoyunda Esneklik, *MESS Yayın,* No: 311.

31 Çağan, N. (1999). Esneklik Kuralsızlaştırma Değil, Yeniden Düzenlemedir, Kamuoyunda Esneklik, *MESS Yayın,* No: 311.

32 Kutal, G. (2007). Küreselleşme, Esnekleşme ve Küresel İstihdama Etkileri, *MESS Mercek Dergisi,* Sayı: 48, s. 21-30.

33 Kurt, D. (1999). İşsizlik Sigortası, *MESS Dergisi,* Sayı: 15, s. 62-66.

34 Ayrancı, E. (2011). Effects of Top Turkish Managers Emotional and Spiritual Intelligences on Their Organizations Financial Performance, *Business Intelligence Journal*, Sayı:1, s. 9-36.

35 Tarcan, E. (2011). *Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerindeki Etkileri*, http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ye5.htm, Erişim Tarihi: 12.12.2021.

36 Ergenç, S. (2011). *Esnek Çalışma Yöntemi ve Bir Uygulama*, http://sedatergenc.blogcu.com/esnek-calisma-yontemi-ve-bir-ornek uygulama/1822464, Erişim Tarihi: 10.10.2011.

37 Eurofound, International Labor Organization (2017). Working Anytime, anywhere: The Effects on the World of Work.

38 Gonçalvez, M. (2010). Portekiz'de Güvenceli Esneklik, *MESS Sicil İş Hukuku Dergisi*, Sayı:18, 232-244.

39 Evren, G. (2007). *Esnek Çalışma ve İstihdama Etkileri*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

40 Özveri, M. (2020). Uzaktan Çalışma (Evden Çalışma) Yasaldır, 'Ama...', *Evrensel Gazetesi*, Ağustos 19.

41 De Carlo, M. (2019). *Remote Work in 2019: Facts, Figures, Tips and Anecdotes*. https://getvoip.com/blog/2019/05/06/remote-work-in-2019-facts-figures-tips-and-anecdotes, Erişim Tarihi: 23.07.2022.

42 Sullivan, A. (2020). Young People Finding Remote Working Much Harder Than Older Employees, *IFA Magazine*, 42.

43 Upwork (2019). *Third Annual "Future Workforce Report" Sheds Light on How Younger Generations are Reshaping the Future of Work*, https://www.upwork.com/press/2019/03/05/third-annual-future-workforce-report/ Erişim Tarihi: 10.09.2022.

44 Çakan, S. (2021). Uzaktan/Evden Çalışmanın İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Bankacılık Sektörü Örneği. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 5(9), 227-244.

45 Thompson, B. Y. (2019). The Digital Nomad Lifestyle: Remote, Work/Leisure Balance, Privilege and Constructed Community, *International Journal of The Sociology of Leisure*, 2, 27:42.

46 Müller, A. (2016). The digital nomad: Buzzword or research category? Transnational Social Review: *A Social Work Journal*, 6(3), 344–348.

47 Cohen, S. A., Duncan, T. ve Thulemark, M. (2013). Lifestyle mobilities: the crossroads of travel, leisure, and migration. *Mobilities,* 10(1), 155–172.

48 Çakan, S. ve Gök, B. (2022). A Research on the Digital Nomadism Potentials of Young People, *8th EMI Congress Proceed Book*, Cappadocia.

49 Ertürk, M. (2022). GİG Ekonomisi ile İnsan Kaynakları Yönetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 97-126.

50 Şen G. ve Bütün, E. (2021). Covid-19'un pandemi salgınının havacılık sektörüne etkisi: Gig ekonomisi alternatifi. *Journal of Aviation Research*, 3(1), 106-127.

51 Ünal, Ö. ve Temiz, H. E. (2022). Gig ekonomisi bağlamında iş ilişkisinin değişen yüzü: Uber örneği. *Çalışma ve Toplum*, 1(72), 167-206.

52 Kuhn, K. M. ve Galloway, T. L. (2019). Expanding perspectives on gig work and gig workers. *Journal Of Managerial Psychology*, 34 (4), 186-191.

53 Rosenblat, A. ve Stark, L. (2016). Algorithmic labor and information asymmetries: A case study of uber's drivers. *International Journal of Communication*, 10(27), 3758–3784.

54 Hamann, T. K. ve Güldenberg, S. (2021). New forms of creating value: Platform-enabled gig economy today and in 2030. *Managing Work in the Digital Economy*, 81-98.

55 Duszynski, M. (2021). Gig Economy: *Definition, Statistics & Trends*, https://resumelab.com/job-search/gig-economy-statistics, Erişim Tarihi: 10.01.2023.

56 Roy, G. ve Shrivastava, A. K. (2020). Future of Gig Economy: Opportunities and Challenges. *IMI Konnect*, 9(1), 14-25.

57 Lachenmaier, S. ve Rottmann, H. (2011). Effects of Innovation on Employment: A Dynamic Panel Analysis. *International Journal of Industrial Organization*, 29(2), 210-220.

58 Coad ve Rao, 2011, s. 255-283.

59 Bulut ve Yenipazarlı, 2020, s. 15-35.

60 Erlat, G. (2000). Measuring the Impact of Trade Flows on Employment in the Turkish Manufacturing Industry, *Applied Economics*, 32(9), 1169-1180.

61 Tunalı, İ. (2004), *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması,* Türkiye İş Kurumu, İstihdam Durum Raporu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

62 Modigliani, F., Fitoussi J., Moro, B., Snower, D., Solow, R., Steinherr, A.ve Labini, S. P. (1999). An Economists Manifesto on Unemployment in the European Union, *Free University of Bozen School of Economics,* Working Paper No: 1, Bolzano.

63 Karagöl, E. T. ve Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Sayı: 21, 1-28.

64 Onaran, Ö. ve Aydıner-Avşar N. (2006). The controversy over employment policy: Low labor costs and openness, or demand policy?, A sectoral analysis for Turkey, *Department of Economics Working Paper Series,* No: 97, Vienna.

65 Berghaus, S. ve Back, A. (2016). Gestaltungsbereiche der digitalen Transformation von Unternehmen: Entwicklung eines Reifegradmodells, *Die Unternehmung*, 70(2), 98-123.

66 Ivancik, L., Vuksik, V. B. ve Spremik, M. (2019). Mastering the digital transformation process: business practices and lessons learned, *Technology Innovation Management Review*, 9(2), 36-50.

67 Haviland, W. (2002). *Kültürel Antropoloji*. Hüsamettin İnaç (Çev.), İstanbul: Kaktüs Yayınları.

68 Faeste, L. ve Hemerling, J. (2018). *Dönüşüm*, Taner Gezer ve Ümit Şensoy (Çev.), İstanbul: Optimist Yayınları.

69 Hatipoğlu, Z. (2020). *Örgütsel Değişim Yönetimi*, 1. Bölüm, 21. Yüzyılda Örgütsel Davranışta 21 Güncel Yaklaşım, Gülbeniz Akduman (Ed.), Ankara: Gazi Kitapevi.

70 Spellman, R. (2011). *Yeni liderlik*, Çev. L. Göktem ve E. Kantemir, İstanbul: Optimist Yayınları.

71 Çakan, S. (2021). Dijital Dönüşüm Çağında Kariyer Planlamasını Etkileyen Yeni Değerler ve Yetkinlikler: Üniversite Düzeyindeki Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma, *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research,* 1(1), 87-100.

72 Grosyberg, B. (2014). The Seven Skills You Need to Thrive in the C-Suite, *Harvard Business Review Press*, March.

73 World Economic Forum (2018). *The Future of Jobs Report*. http://www3.weforum.org/docs/ WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf, Erişim Tarihi: 14.12.2022.

74 Dombrowski, U. ve Wagner, T. (2014). Mental Strain as Field of Action in the 4th Industrial Revolution. *Procedia CIRP*, 17, 100-105.

9

KUŞAKLAR, DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL OKURYAZARLIK BAĞLAMINDA ÇALIŞMA YAŞAMI VE ÇALIŞMANIN GELECEĞİ

Alptekin Develi

Giriş

Kuşak kavramının Alman sosyal bilimci Karl Mannheim tarafından 1928 yılında yayımlanan ve sonrasında 1952 yılında İngilizceye çevrilen *The Problems of Generations* isimli makaleye dayandığı bilinmekle birlikte, kuşak farklılıklarını sınıflandıran yaklaşımın ise William Strauss ve Neil Howe tarafından kaleme alınan *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069* isimli kitapta ileri sürüldüğü bilinmektedir.[1, 2, 3, 4]

Pek çok alanda artan bir ilgiyle inceleme konusu olarak ele alınan kuşak farklılıklarının iş yaşamı söz konusu olduğunda da önemli bir yeri bulunmaktadır.[5, 6, 7, 8, 9, 10] Bu noktada, özellikle iş yaşamına ait olan kavramların, durumların veya ilişkilerin kuşak grupları arasında nasıl farklılık gösterdiğinin ortaya konulması ilgili yazın bağlamında her zaman dikkat çekici olmuştur.

Kuşak farklılıklarının çalışma yaşamı içerisindeki yeriyle ilgili pek çok sayıda araştırma yapılmış olsa da ilgili konunun dinamik bir konu olması sebebiyle yapılan araştırmaların sürekli olarak güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu süreci dinamik hâle getiren unsurların başında ise yaş grupları temeline dayanan kuşak sınıflandırmalarının zaman ilerledikçe farklı açılardan değişkenlik

Son Notlar

1 Eyerman, R., & Turner, B. S. (1998). Outline of a theory of generations, *European Journal of Social Theory, 1*(1), 91-106. https://doi.org/10.1177/136843198001001007

2 Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In *Essays on the sociology of knowledge* (P. Kecskemeti, Çev.). Routledge & Kegan. (Orijinal çalışma 1928 yılında yayımlanmıştır).

3 Strauss, W., & Howe, N. (1991). *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069.* William Morrow & Company.

4 Yıldız, H. (2017). X ve Y kuşağı çalışanların pozitif psikolojik sermaye düzeylerinin karşılaştırması. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 128-152.

5 Barford, I. N., & Hester, P. T. (2011). *Analysis of generation y workforce motivation using Multiattribute Utility Theory*. A Publication of the Defense Acquisition University.

6 Colbert, A., Yee, N., & George, G. (2016). The digital workforce and the workplace of the future. *Academy of Management Journal*, *59*(3), 731-739. http://dx.doi.org/10.5465/amj.2016.4003

7 Cunningham, J. (2010), New workers, new workplace? Getting the balance right, *Strategic Direction, 26*(1), 5-6. https://doi.org/10.1108/02580541011009725

8 Eisner, S. P. (2005). Managing generation Y. *S.A.M. Advanced Management Journal, 70*(4), 4-15.

9 Sharabi, M. (2016). *Generational differences in work values and ethics: An International Perspective.* Nova Science Publishers, Inc.

10 Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *7*(13), 1031-1048. https://doi.org/10.26466/opus.370345

11 Appelbaum, S., Serena, M., & Shapiro, B. (2005). Generation "X" and the boomers: An analysis of realities and myths. *Management Research News, 28*(1), 1-33. https://doi.org/10.1108/01409170510784751

12 Giancola, F. (2006). The generation gap: More myth than reality?. *Human Resource Planning, 29*(4), 32-37.

13 Türk Dil Kurumu, (t.y.). Güncel Türkçe sözlük: Kuşak. https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 22.11.2022.

14 Kupperschmidt B. R. (2000). Multigeneration employees: Strategies for effective management. *The Health Care Manager*, *19*(1), 65-76. https://doi.org/10.1097/00126450-200019010-00011

15 Mannheim, 1952

16 Sharabi, 2016

17 Abramson, P., & Inglehart, R. F. (2009). *Value change in global perspective.* University of Michigan Press.

18 Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society.* Princeton University Press.

19 Strauss & Howe, 1991

20 Dimock, M. (2019). Defining generations: Where millennials end and generation Z begins, Pew Research Center. Erişim bağlantısı: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/, Erişim tarihi: 29.11.2022.

21 McCrindle, M., & Wolfinger, E. (2009). *The ABC of XYZ: Understanding the global generations*. Sydney: University of New South Wales Press Ltd..

22 Strauss & Howe, 1991

23 Lyons, S. T., Duxbury, L., & Higgins, C. (2007). An empirical assessment of generational differences in basic human values. *Psychological Reports*, *101*(2), 339-352. https://doi.org/10.2466/pr0.101.2.339-352

24 Demirel, Z. H. (2021). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: Alfa kuşağı. *OPUS International Journal of Society Researches*, *18*(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1796-1827. https://doi.org/10.26466/opus.895924

25 Losyk, B. (1997). Generation X: What they think and what they plan to do. *The Futurist*, *31*(2), 39-44.

26 Barford, & Hester, 2011

27 Eisner, 2005

28 Shaw, S., & Fairhurst, D. (2008), Engaging a new generation of graduates, *Education + Training, 50*(5), 366-378. https://doi.org/10.1108/00400910810889057

29 Eisner, 2005

30 Williams, K. C., & Page, R. A. (2011). Marketing to the generations. *Journal of Behavioral Studies in Business*, *3*(1), 37-53.

31 Crumpacker, M., & Crumpacker, J. M. (2007). Succession planning and generational stereotypes: Should HR consider age-based values and attitudes a relevant factor or a passing fad? *Public Personnel Management, 36*(4), 349-369. https://doi.org/10.1177/009102600703600405

32 Gursoy, D., Maier, T. A., & Chi, C. G. (2008). Generational differences: An examination of work values and generational gaps in the hospitality workforce. *International Journal of Hospitality Management, 27*(3), 448-458. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2007.11.002

33 Lissitsa, S., & Kol, O. (2016). Generation X vs. Generation Y - A decade of online shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *31*, 304-312. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2016.04.015

34 Parment, A. (2011). *Generation Y in consumer and labour markets*. Routledge.

35 Zemke, R., Raines, C., & Filipczak, B. (2013). *Generations at work: Managing the clash of boomers, gen Xers, and gen Yers in the workplace.* AMACOM Div American Mgmt Assn.

36 Demirel, 2021

37 Kırık, A. M. & Köyüstü, S. (2018). Z Kuşağı konusunda yapılmış tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 6*(2), 1497-1518. https://doi.org/10.19145/e-gifder.443304

38 Kim, D. J., (2008). *Generation gaps in engineering?* [Unpublished master thesis], Massachusetts Instıtute of Technology.

39 Gursoy vd., 2008

40 Spiro, C. (2006). Generation Y in the workplace. *Defense AT&L*, pp. 16-19.

41 Lissitsa & Kol, 2016

42 Palfrey, J., & Gasser, U., (2013). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. Basic Books.

43 Strauss & Howe, 1991

44 Beyaz, R. (2020). Z kuşağı tüketicilerin kişilik özellikleri ve bilinçli tüketim eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 8*(22), 51-69.

45 Erden Ayhün, S. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 93-112.

46 Demirel, 2021

47 Hariadi, B., Dewiyani, M. J., & Pantjawati S. (2016). Development of web-based learning application for generation Z. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE), 5*(1), 60-68.

48 McCrindle, M., Fell, A., & Buckerfield, S. (2021). *Generation alpha: Understanding our children and helping them thrive.* Hachette.

49 Nagy, A., & Kölcsey, A. (2017). Generation alpha: Marketing or science?. *Acta Technologica Dubnicae, 7*(1), 107-115. https://doi.org/10.1515/atd-2017-0007

50 Çark, Ö. (2020). Dijital dönüşümün işgücü ve meslekler üzerindeki etkileri. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, *4*, 19-34.

51 Demirel, 2021

52 Helsper, E. J., & Eynon, R. (2010). Digital natives: Where is the evidence?. *British Educational Research Journal*, *36*(3), 503-520. https://doi.org/10.1080/01411920902989227

53 Karabulut, B. (2015). Bilgi toplumu çağında dijital yerliler, göçmenler ve melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21,* 11-23.

54 Prensky, M. (2001a). Digital natives, digital immigrants, part I. *On the Horizon, 9*(5), 1-6. https://doi.org/10.1108/10748120110424816

55 Prensky, M. (2001b). Digital natives, digital immigrants, part II. Do they really think differently? *On the Horizon, 9*(6), 1-6. http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424843

56 Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, *39*(5), 775-786. https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2007.00793.x

57 Prensky, 2001a

58 Prensky, 2001b

59 Karabacak, Z. İ., & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. *Türk İdare Dergisi*, (488), 319-343.

60 Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. Wiley Computer Pub.

61 Eshet, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia, 13*(1), 93-106.

62 Karabacak & Sezgin, 2019

63 Gilster, 1997

64 Meyers, E. M., Erickson, I., & Small, R. V. (2013). Digital literacy and informal learning environments: An introduction. *Learning, Media and Technology*, *38*(4), 355-367. https://doi.org/10.1080/17439884.2013.783597

65 Buckley, M. R., Beu, D. S., Novicevic, M. M., & Sigerstad, T. D. (2001). Managing generation next: Individual and organizational perspectives. *Review of Business, 22*, 81-86.

66 Demirel, 2021

67 Latif, H., & Serbest, S. (2014). Türkiye'de 2000 kuşağı ve 2000 kuşağının iş ve çalışma anlayışı. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 2*(4), 133-163.

68 Losyk, 1997

69 Quinn, P. (2010). A multigenerational perspective on employee communications. *Risk Management, 57*(1), 32-34.

70 Alwin, D. F. (2002). Generations X, Y and Z: Are they changing America? *Contexts*, *1*(4), 42-51. https://doi.org/10.1525/ctx.2002.1.4.42

71 Sharabi, 2016

72 Erden Ayhün, 2013

73 Yüksekbilgili, Z. (2015). Türkiye'de Y Kuşağının yaş aralığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(53), 259-267. https://doi.org/10.17755/esosder.86949

74 Taş, Demirdöğmez & Küçükoğlu, 2017

75 Erden Ayhün, 2013

76 Reis, T. A. (2018). Study on the alpha generation and the reflections of its behavior in the organizational environment. *Quest Journals Journal of Research in Humanities and Social Science*, *6*(1), 9-19.

77 Demirel, 2021

78 Helsper & Eynon, 2010

10

DİJİTAL GİRİŞİMCİLİK

Engin Deniz Eriş

Giriş

Dünya, dijitalleşme sürecinde hızla ilerlerken bu sürecin temeli olarak girişimciliğin de hızla dijitalleşme eğiliminde olduğunu görülmektedir. Bu anlamda dijital girişimciliğin ne olduğunun tam olarak anlaşılması ise yeni dünya düzeninde var olan fırsatları görebilme yetisini de beraberinde getirecektir.

Dijital girişimcilik, genel anlamda dijital dünyada faaliyet gösteren bir iş yaratma, yönetme ve o işi büyütme sürecini ifade eder. Bu tür girişimcilik esas itibari ile yenilikçi ürünler, hizmetler veya iş modelleri oluşturmak için web siteleri, sosyal medya, mobil uygulamalar ve diğer dijital platformlar gibi dijital teknolojileri kullanmayı içerir.

Dijital girişimcilik, girişimcilerin küresel ölçekte faaliyet göstermesi ve geniş kitlelere ulaşmasını, süreç maliyetlerini düşürmesini ve dolayısı ile daha verimli faaliyet göstermesini sağladığı için önemi her geçen gün artmaktadır. İnternet ve dijital teknolojilerin yükselişiyle birlikte işletmeler, dünyanın dört bir yanındaki müşterilere ulaşmak, süreçlerini otonomlaştırmak ve operasyonlarını düzene sokmak için dijital platformlardan yararlanmaktadır. Göreli olarak sermaye veya fiziksel altyapı konusunda avantajları olması nedeniyle dijital girişimcilik, geleneksel girişimciliğe göre genellikle daha erişilebilir ve uygun maliyetli olarak tanımlanmaktadır. Bunlara ek olarak, dijital girişimcilik, dijital teknolojilerin gücünden yararlanarak yenilikçiliği teşvik etme ve karmaşık sorunları çözme potansiyeline de sahip bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Dijital girişimciler, yeni ürünler veya iş modelleri yaratarak endüstrilerin alışagelmiş dinamiklerini değiştirme ve yeni pazarlar oluşturarak ekonomik büyümeyi hızlandırarak iş fırsatları yaratma potansiyeline sahiptirler. Bu bağlamda dijital girişimcilik, yenilik, büyüme ve refah için yeni fırsatlar sunan dijital ekonominin önemli bir parçasıdır.

Son Notlar

1 Hull, C. E., Hung, Y. T. C., Hair, N. & Perotti, V. (2007). Taking advantage of digital opportunities: a typology of digital entrepreneurship. *International Journal of Networking and Virtual Organizations*. 4(3), s. 293.

2 Eriş, E. D. (2021). Girişimcilik Kuramları, Kurumsal Girişimcilik ve Girişimi Büyütmek. Cem Işık (Ed.), *Turizmde Girişimcilik ve İnovasyon* (139-158), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 140.

3 Morrison, A. (2006). A contextualisation of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 12(4), s. 197.

4 Bican, P. M. & Brem, A. (2020). Digital Business Model, Digital Transformation, Digital Entrepreneurship: Is There A Sustainable "Digital"?. *Sustainability*, 12(13), 5239, s. 4.

5 Nobanee, H. & Dilshad, M. N. (2020). Digital entrepreneusrhip: concepts, applications, and future research agenda. *Journal of Critic,* 7(19), s. 4808.

6 Eriş, E. D., & Kocabıyık, S. (2022). Dijital Turizm. Emre Çilesiz (Ed.), *Alternatif Turizm Kapsamında Güncel Konular ve Araştırmalar-2*, Konya: Çizgi Kitabevi. s. 131.

7 Keyhani, M., Ashjari, A., Sorgner, A., Kollmann, T., Eirikur, C., & Jamshidi, Z. (2022). An Introduction to Digital Entrepreneurship: Concepts and Themes, Mohammed Keyhani, Tobias Kollmann, Andishe Ashjari, Alina Sorgner & Clyde Hull (Ed.), *Handbook of Digital Entrepreneurship*, Edward Elgar Publishing, s. 5.

8 Mir., A. A., Hassan, S. & Khan, S. J. (2022). Understanding digital entrepreneurial intentions: a capital theory perspective. *International Journal of Emerging Markets*. Doi: 10.1108/IJOEM-05-2021-0687

9 www.ex.europe.eu (2018). *ENTR/E4-Fuelling Digital Entrepreneurship in Europe. Background Paper; European Commission 2018; EU Commission Strategic Policy Forum on Digital Entrepreneurship*. http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/5313/attachments/1/translations Erişim Tarihi: 01 Mart 2023.

10 Recker, J., & von Briel, F. (2019). The Future of Digital Entrepreneurship Research: Existing and Emerging Opportunities, *Fortieth International Conference on Information Systems*, Munich. s. 2

11 Dy, A. M., Martin, L. & Marlow, S. (2018). Emancipation through digital entrepreneuership? A critical realist analysis. *Organization,* 25(5), s. 588.

12 Wood, P. (2002). Debates and commentary services and the 'new economy': an elaboration, *Journal of Economic Geography*. 2(1), s. 109.

13 Deming, W. E. (2000). *The New Economics for Industry, Government, Education*, The MIT Press, s. 1.

14 Paulinus, A. C., Zubairu, U. M., Sakariyan, O. B. & Paiko, I. I. (2021). Digital entrepreneurship in the last decade: a systematic review. *Journal of Business and Behavioural Entrepreneurship*, 5(2), s. 75.

15 Zaheer, H. Breyer, Y., & Dumay, J. (2019). Digital entrepreneurship: An interdisciplinary structured literature review and research agenda. *Technological Forecasting and Social Change*, 148, s. 1.

16 Hull vd., (2007), s.

17 Davidson, E. & Vaast, E. (2010), Digital entrepreneuership and it's sociomaterial enactment. *43rd Hawaaii International Conference on System Sciences,* s. 2.

18 Le Dinh, T., Vu, M. C. & Ayayi, A. (2018). Towards living lab for promoting the digital entrepreneurship process. *International Journal of Entrepreneuership.* 22(1), s. 1.

19 www.ex.europe.eu (2018)

20 Nambisan, S. (2017). Digital entrepreneurship: toward a digital technology perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice,* 41(6), s. 1030.

21 Antonizzi, J. & Smuts, H. (2020). The Characteristics of Digital Entrepreneurship and Digital Transformation: A Systematic Literature Review. *Responsible Design, Implementation and Use of Information and Communication Technology: 19th IFIP WG 6.11 Conference on e-Business, e-Services, and e-Society*, s. 248.

22 Shephard, D.A., Williams, T. A. & Patzelt, H. (2015). Thinking about entrepreneurial decision making: Review and research agenda. *Journal of Management.* 41, s. 13.

23 Giones, F. & Brem, A. (2017). Digital technology entrepreneurship: a definition and research agenda. *Technology Innovation Review*,7(5), s. 45.

24 Standing, C. & Mattsson (2018). "Fake it until make it": Business model conceptualization in digital entrepreneurship, *Journal of Strategic Marketing,* s. 395.

25 Zaheer vd., (2019), s. 1.

26 www.ex.europe.eu (2018).

27 Paul, J., Alhassan, I., Binsaif, N. & Singh, P. (2023). Digital entrepreneurship research: A systematic review. *Journal of Business Research.* 156, s. 9.

28 Basly, S. & Hammouda, A. (2020). Family business and digital entrepreneurship adaption: a conceptual model. *The Journal of Entrepreneurship.* 29(2), s. 336.

29 Lubis, R. L. (2019). Digital entrepreneurship in academic environment: are we there yet?. *Journal of Teaching and Educat*ion. 9(01), s. 178.

30 Xin, B. & Ma, X. (2023). Gamifying online entrepreneurship education and digital entrepreneurial intentions: an empirical study*, Entertainment Computing*, 46, 100552, s. 1.

31 Sussan, F., & Acs, Z. J. (2017). The digital entrepreneurial ecosystem. Small Business Economics, 49(1), s. 57.

32 Elia, G., Margherita, A. & Passiante, G. (2020). Digital entrepreneurship ecosystem: How digital technologies and collective intelligence are reshaping the entrepreneurial process. *Technological Forecasting & Social Change*. 150, s. 7.

33 Sahut, J. M., Iandoli, L. & Teulon, F. (2021). The age of digital entrepreneurship. *Small Business Economics*. 56, 1165.

34 Elia vd., (2020). s. 3.

35 Kollmann, T., Kleine-Stegemann, L., de Cruppe, K., & Strauss, C. (2022). Eras of Digital Entrepreneurship: Connecting The Past, Present, and Future. Mohammed Keyhani, Tobias Kollmann, Andishe Ashjari, Alina Sorgner & Clyde Hull (Ed.), *Handbook of Digital Entrepreneurship*, Edward Elgar Publishing, s. 62.

36 Kraus, K., Kraus, N. & Shtepa, O. (2021). Teaching Guidelines for Digital Entrepreneurship. Kateryna Kraus, Nataliia Kraus & Olena Shtepa (Ed.). *Teaching guidelines for digital entrepreneurship* Колективна (три і більше авторів). Cracow University of Economics, Cracow, Poland. s. 6.

37 Törhönen, M., Giertz, J., Weiger, W. H. & Hamari, J. (2021). Streamers: the new wave of digital entrepreneuership? Extant corpus and research agenda. *Electronic Commerce Research and Applications*, 46, 101027. s. 11.

38 Lou, Y. & Chan, R. C. K. (2021). Gendered digital entrepreneurship in gendered coworking spaces: Evidence from Shenzhen, China. *Cities*, 119, s. 1.

39 Steininger, D. M., Brohman, M. K. & Block, J. H. (2022*). Digital* Entrepreneurship: What is New if Anything?. *Business & Information Systems Engineering*. 64. s. 9.

40 Zhai, Y., Yang, K., Chen, L., Lin, H., Yu, M. & Jin, R. (2023). Digital Entrepreneurship: global maps and trends of research. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 38(3), s.650.

41 Kraus, S., Palmer, C., Kailer, N., Kallinger, F. L. & Spitzer, J. (2019). Digital entrepreneurship A research agenda on new business models for the twenty-first century. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research.* 25(2), s. 372.

42 Baig, U., Hussain, B. M., Kavaliauskiene, I. M. & Davidavicius, S. (2022). Digital entrepreneusrhip: future directions and opportunities for new business model, *Sustainability.* 14, 5004, s. 10.

43 Kraus vd., 2019, s. 353.

11

DİJİTAL SERMAYE

Abdullah Yılmaz

Giriş

Bireyler için sermaye, var olduklarından bu yana gerek ekonomik gerekse sosyal, kültürel ve kişisel anlamda değerli bir kaynak olmuştur. Geçmişten günümüze sermaye türleri, dönemin koşullarına göre farklılık gösterse de birey ve toplumların yaşam kaliteleri, eğitim fırsatları, sosyoekonomik durumları ve sosyal aktiviteleri gibi birçok unsuru şekillendirerek önemini sürdürmüştür. Son yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan dijitalleşme ve dijital dönüşüm ile birlikte dijital dünyada yeni bir güç ve stratejik kaynak olan "dijital sermaye" kavramından bahsedilmeye başlanmıştır.

Dijital sermaye kavramına dair çalışmalar 15-16 yıl öncesine kadar uzanmasına rağmen kavrama olan ilginin son 5 yılda artması, onun yeni gelişmekte olan ve ilgi duyulan bir kavram olduğunu gösterir niteliktedir. Bu nedenle kavram, hâlen kuramsal ve metodolojik araştırmalara ihtiyaç duyulan bir konumdadır. Nitekim Ragnedda vd. (2022), literatüre henüz kazandırılan dijital sermaye kavramının araştırılması gereken, tartışmaya açık bir kavram olduğunu savunmakta, Merzlikina ve Mogharbel (2022) ise dijital teknolojilerin kullanım etkinliğinde önemli bir kavram olan dijital sermayenin yapı ve içeriğini netleştirmek ve detaylandırmak amacıyla metodolojik araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedirler.[1,2]

Bu noktadan hareketle bu bölümde, dijitalleşme ve dijital dönüşümün etkisiyle yeni bir sermaye türü olarak kuramsallaşan dijital sermaye kavramını tüm yönleriyle ele almak, söz konusu kuramsal boşluğu doldurma noktasında adım atarak ulusal literatüre katkı sunmak ve ileride yapılacak benzer araştırmalar için yol gösterici olmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle sermaye

Son Notlar

1 Ragnedda, M., Addeo, F. & Ruiu, M.L. (2022a). How offline backgrounds interact with digital capital. *New Media & Society*, 1-23.

2 Merzlikina, G. & Mogharbel, N. (2022). Digital capital as an indicator of the effectiveness of the use of digital technologies in the management of socio-economic systems. *IV. International Scientific and Practical Conference*, ss.1-8.

3 Bourdieu, P. (2006). The Forms of Capital. H. Lauder, P. Brown, J.A. Dillabough & A.H. Halsey (Ed.), *Education, Globalisation and Social Change,* Oxford: Oxford University Press.

4 Moore, R. (2008). Capital. M. Grenfell (Ed.), *Pierre Bourdieu: Key Concepts,* UK: Acumen.

5 Park, S. (2017). *Digital Capital*. London: Palgrave.

6 Hodgson, G.M. (2014). What is capital? Economists and sociologists have changed its meaning: Should it be changed back? *Cambridge Journal of Economics, 38*(5), 1063-1086.

7 Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J.G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258), New York: Greenwood.

8 Park, 2017.

9 Marx (1967)'den Aktaran; Clamor W.L. & Saloma C. (2023). Digital capital and belonging in universities: Quantifying social inequalities in the Philippines. *Frontiers in Education, 8*, 1-11.

10 Lybeck, R., Koiranen, I. & Koivula, A. (2023). From digital divide to digital capital: The role of education and digital skills in social media participation. *Universal Access in the Information Society,* 1-13.

11 Park, 2017.

12 Seale, J. (2013). When digital capital is not enough: Reconsidering the digital lives of disabled university students. *Learning, Media and Technology, 38*(3), 256-269.

13 Park, 2017.

14 Ragnedda vd., 2022a.

15 Park, 2017.

16 Bourdieu, 1986.

17 Clamor & Saloma (2023).

18 Becker, G. S. (1996). *Accounting for Tastes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

19 Ragnedda vd., 2022a.

20 Ragnedda vd., 2022a.

21 Park, 2017.

22 Ragnedda, M. (2018). Conceptualizing digital capital. *Telematics and Informatics, 35*(8), 2366-2375.

23 Ruiu, M.C. & Ragnedda, M. (2020). Digital capital and online activities: An empirical analysis of the second level of digital divide. *First Monday, 25*(7). https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/10855/9568, Erişim Tarihi: 26.2.2023.

24 Lybeck vd., 2023.

25 Arun, Ö., Binark, M., Taylan, D. Ö., Kandemir, B. & Şahinkaya, G., (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve Covid-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 42*(2), 387-410.

26 Castells, M. (2001). The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society. UK: Oxford University Press.

27 Lybeck vd., 2023.

28 Hoffman, D.L., & Novak, T.P. (1999). Bridging the racial divide on the internet. *Science, 280*(5362), 390-391.

29 DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W.R., & Robinson, J.P. (2001). Social implications of the internet. *Annual Review of Sociology, 27,* 307-336.

30 Rojas, V., Roychowdhury, D. & Okur, O. (2004). Beyond Access: Cultural Capital and the Roots of the Digital Divide. E. Bucy & J. Newhagen (Ed.), *Media Access: Social and Psychological Dimensions of New Technology Use,* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 107-130.

31 Hamelink, C.J. (2000). *The Ethics of Cyberspace.* London: Sage.

32 Lazarus, W. & Mora, F. (2000). *Online Content for Low-income and Undeserved Americans: The Digital Divide's New Frontier.* Santa Monica, CA: Children's Partnership.

33 Ragnedda, M., Ruiu, M., Addeo, F. & Delli, P.A. (2022b). Converting digital capital in five key life realms. *Italian Sociological Review, 12*(1), 19-40.

34 Fairlie R.W. (2004). Race and the digital divide. *Economic Analysis and Policy 3*(1), 1-38.

35 Pohjola M. (2003). The adoption and diffusion of ICT across countries: patterns and determinants. D.C. Jones (Ed.), *The New Economy Handbook.* San Diego, CA: Academic Press, s. 77-100.

36 Ragnedda vd., 2022b.

37 Park, 2017.

38 Ragnedda, 2018.

39 Gilleard, C. (2020). Bourdieu's forms of capital and the stratification of later life. *Journal of Aging Studies, 53,* 1-6.

40 Hamelink, 2000.

41 Rojas, vd., 2004.

42 Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society, 6*(3), 341-362.

43 Seale, 2013.

44 Park, 2017.

45 Ragnedda, 2018.

46 Ragnedda vd., 2022b.

47 Ragnedda, 2018.

48 Arun vd. 2022.

49 Park, 2017.

50 Ragnedda, M. & Ruiu, M.L. (2020). *Defining Digital Capital: A Bourdieusian Perspective on the Digital Divide.* UK: Emerald Publishing.

51 Park, 2017.

52 Ragnedda & Ruiu, 2020.

53 Park, 2017.

54 Ragnedda & Ruiu, 2020.

55 Ragnedda & Ruiu, 2020.

56 Ragnedda & Ruiu, 2020.

57 Park, 2017.

58 Ragnedda vd., 2022.

59 Ragnedda & Ruiu, 2020.

60 Ragnedda, 2018.

61 Gui, M. & Argentin, G. (2011). Digital skills of internet natives: Different forms of digital literacy in a random sample of Northern Italian high school students. *New Media & Society 13*(6), 963-980.

62 Ruiu & Ragnedda, 2020.

63 Ragnedda, 2018.

64 Gómez, D.C. (2020). The third digital divide and Bourdieu: Bidirectional conversion of economic, cultural, and social capital to (and from) digital capital among young people in Madrid. *New Media & Society, 23*(9), 2534-2553.

65 Ragnedda, 2018.

66 Ragnedda vd., 2022b.

67 Ragnedda, 2018.

68 Yılmaz, A. (2022). Dijital çağın altın anahtarı: Dijital sermaye. 14th SCF International Conference on "Economic, Social, and Environmental Sustainability in the Post Covid-19 World", ss. 207-215.

69 Park, 2017.

70 Ragnedda, 2018.

71 Ragnedda & Ruiu, 2020.

72 Seale, 2013.

73 Lybeck vd., 2023.

74 Ragnedda vd., 2022.

75 Park, 2017.

76 Park, 2017.

77 Park, 2017.

78 Yarmak, V.E. (2023). Understanding Digital Capital as a Factor of Transformation of Professional Communities. *Discourse, 9*(2), 93-102.

79 Arun vd. 2022.

80 Coleman, V. (2021). *The Digital Divide in UK Education During COVID-19 Pandemic: Literature Review*. Cambridge Assessment Research Report. Cambridge, UK: Cambridge Assessment.

12

DİJİTAL OLGUNLUK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Ebru Gökalp

Giriş

İş ortamında rekabet avantajı yaratmak için organizasyon içinde yenilikçi dijital teknolojilerin kullanımı, dijital dönüşüm olarak bilinen yeni bir çağı başlatmaktadır. Gartner'a göre bu yenilikçi dijital teknolojiler için 2023 trendlerinden biri, yapay zekâ güven, risk ve güvenlik yönetimi, endüstri bulutu platformları, süper uygulamalar, uyarlanabilir yapay zekâ, sanal evren ile birlikte sürdürülebilir teknolojidir[1]. Sürdürülebilir dijital dönüşüm yönetimi önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital olgunluk seviyesi ise bu yenilikçi bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) ne kadar başarılı bir şekilde uygulandığını gösteren bir ölçüttür[2]. Dijital dönüşüm devrimi sayesinde organizasyonların dijital olgunluk seviyesi arttırılarak, veri odaklı bir yapıya dönüştürülmesi[3], operasyonel süreçlerin dönüşümü[4], müşteri deneyiminin arttırılması, yenilikçi iş modellerinin oluşturulması[5], verimliliğin arttırılması[6] gibi birçok kritik faydanın elde edilmesi amaçlanmaktadır. Dijital olgunluk seviyesinin arttırılması ile elde edilen bu organizasyonel faydalar, sürdürülebilirliğe erişimi de sağlar[7]. Sürdürülebilirlik ekseninde bu dönüşüm sürecinden nasıl yararlanılacağı ve hızlandırılacağı birçok danışmanlık işletmesinin[8] ve devletlerin[9] gündeminde yer almaktadır.

Gartner'a göre sürdürülebilirlik, gelecek stratejilerinin temelini oluşturacak olup, organizasyonların kurumsal stratejilerine etki edecek öncelikler şu

Son Notlar

1 Groombridge, D. (2022). *Gartner Top 10 Strategic Technology Trends for 2023*. https://www.gartner. com/en/articles/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2023.

2 Gökalp, E. & Martinez, V. (2021). Digital transformation maturity assessment: Development of the digital transformation capability maturity model. *Computers in Industry, 132*(Kasım).

3 Gökalp, M.O., Gökalp, E., Kayabay, K., Koçyiğit, A. & Eren, P.E. (2021). Data-driven manufacturing: An assessment model for data science maturity. *Journal of Manufacturing Systems 60*(July), 527-546.

4 Gökalp, E., Şener, U. & Eren, P.U. (2017). Development of an assessment model for industry 4.0: Industry 4.0-MM *Communications in Computer and Information Science, 770.* https://doi.org/10.1007/978-3-319-67383-7_10.

5 Şener, U., Gökalp E. & Eren, P.U. (2022). "Intelligent Digital Transformation Strategy Management: Development of a Measurement Framework". C. Kahraman & E. Haktanır (Ed.), *Intelligent Systems in Digital Transformation: Theory and Applications* (s.77-93). Springer International Publishing.

6 Şener, U., Gökalp E. & Eren, P.U. (2022). Dijital olgunluk indeksi: Organizasyonların dijital dönüşüm yolculuğunda verimliliği artırmak için bir kantitatif yöntem. *Verimlilik Dergisi(Özel Sayı)*, 17-29.

7 Wail E.H. & Manouar, A.E. (2019). Towards a sustainable world through a SMART digital transformation. *ACM International Conference Proceeding Series Part F1481*. https://doi.org/10.1145/3320326.3320364.

8 GeSI, Deloitte (2019). *Digital with Purpose: Delivering a SMARTer2030*. Brussels.

9 World Bank, (2020). *Digital Development Partnership Annual Review 2020*, European Union.

10 Groombridge, 2022.

11 Alakeson, V. & Wilsdon, J. (2003). Digital sustainability in Europe. *Journal of Industrial Ecology 6*(2), 10-12.

12 George, G., Merrill, R.K. & Schillebeeckx, S.J.D (2021). Digital sustainability and entrepreneurship: How digital innovations are helping tackle climate change and sustainable development. *Entrepreneurship Theory and Practice, 45*(5), 999-1027.

13 Gökalp & Martinez, 2021.

14 Gartner (2022). Gartner Forecasts Worldwide IT Spending to Grow 5.1% in 2023. *Analysts Discuss the Outlook for the Global IT Market During Gartner IT Symposium/Xpo 2022*, October 17-20, Orlando. https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-11-14-gartner-survey-finds-87-percent-of-business-leaders-expect-to-increase-sustainability-investment-over-the-next-two-years

15 Keeble, B.R. (1988). The Brundtland Report: 'Our Common Future'. *Medicine and War, 4*(1), 17-25.

16 Dolci, D.B., Lunardi, G.L., Salles, A.C. & Alves, A.P.F. (2015). Implementation of green IT in organizations: A structurational view. *Revista de Administração de Empresas 55*(5), 486-497.

17 Shi, L., Han, L., Yang, F. & Gao, L. (2019). The evolution of sustainable development theory: Types, goals, and research prospects. *Sustainability 11*(24), 1-16.

18 George vd., 2021.

19 Osburg, T. & Lohrmann, C. (2017). *Sustainability in a digital world*. Springer International Publishing.

20 Saberi, S., Kouhizadeh, M., Sarkis, J. & Shen, L. (2019). Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management. *International Journal of Production Research 57*(7), 2117-2135.

21 Kamble, S.S, Gunasekaran, A. & Gawankar, S.A. (2018). Sustainable Industry 4.0 framework: A systematic literature review identifying the current trends and future perspectives. *Process Safety and Environmental Protection, 117*, 408-425.

22 Kamble vd., 2018.

23 Castro, G.D.R., Fernández, M.C.G. & Colsa, A.U. (2020). Unleashing the convergence amid digitalization and sustainability towards pursuing the Sustainable Development Goals (SDGs): A holistic review. *Journal of Cleaner Production, 280*(1), 1-40.

24 Guandalini, I. (2022). Sustainability through digital transformation: A systematic literature review for research guidance. *Journal of Business Research, 148*, 456–471.

25 Castro vd., 2021.

26 Cybercom Group (2021). Digital sustainability: Global sustainability as a driver of innovation and growth. *Cybercom*, 1-48. http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=14470696&site=ehost-live.

27 George vd., 2021.

28 Kamble vd., 2018.

29 Kamble vd., 2018.

30 Gartner, 2022.

31 Belkhir, L. & Elmeligi, A. (2018). Assessing ICT global emissions footprint: Trends to 2040 & recommendations. *Journal of Cleaner Production, 177*, 448-463.

32 Smeitink, M. & Spruit, M. (2013). Maturity for sustainability in IT: Introducing the MITS. *International Journal of Information Technologies and Systems Approach, 6*(1), 39-56.

33 Smeitink & Spruit, 2013.

34 Salles, A.C., Lunardi, G.L. & Thompson, F. (2022). A Framework Proposal to Assess the Maturity of Green IT in Organizations. *Sustainability, 14*(19), 1-17.

35 Gökalp & Martinez, 2021.

36 Şener vd., 2022.

37 Salles vd., 2022.

38 Smeitink & Spruit, 2013.

13

DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE SİBER GÜVENLİK

Tuğba Karaboğa

Giriş

Dünya genelinde artan internet kullanımı, beraberinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını da yaygınlaştırmaktadır. Bireylerin, işletmelerin ve devletlerin yoğun bir şekilde kullandığı dijital teknolojiler ve uygulamalar yeni sosyal hayat anlayışı, yeni iş yapış biçimleri ve yeni kamusal düzen oluşmasına imkân sunmaktadır. Özellikle küresel düzeyde artan çevrim içi bağlantısallık Endüstri 4.0 dönüşümünün gündelik hayatımızda ve iş hayatımızdaki en belirgin özelliğidir. Ayrıca Endüstri 4.0 dönüşümünün özünde yer alan siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti teknolojisiyle elektronik cihazların ve makinelerin birbiriyle haberleşmesine ve uzaktan kontrolüne imkân sağlamaktadır[1]. Bu şekilde çevrim içi bağlantısallığın son derece arttığı yeni dünya düzeninde bireylerin, işletmelerin ve devletlerin de en büyük korkusu siber saldırılar olmaktadır. Bu sebeple günümüz dünyasında hem bireylerin hem de işletmeler ve devletlerin siber güvenlik konusunda bilgi sahibi olması ve farkındalığını artırması gerekmektedir[2].

Artık tüm işletmeler ortak platformlarda iş birliği yaparak yeni fırsatlar yakalamak ve performanslarını artırmak için ortakları, müşterileri, çalışanları, tedarikçileri, finansal kurumları ve sistemleri ile dijital entegrasyonu ön plana çıkarmaktadır[3]. Bu durum, işletme içinde kullanılan her bir yeni dijital uygulama veya sistemle daha fazla işin ve verinin sanal ortamda takibi ve kontrolüne imkân sağlayarak işlerimizi kolaylaştırmak ve verimliliği artırmak adına fayda sağlasa

Son Notlar

1 Alguliyev, R., Imamverdiyev, Y., & Sukhostat, L. (2018). Cyber-physical systems and their security issues. *Computers in Industry, 100*, s. 212.

2 Möller, D. P. (2020). Introduction to Digital Transformation. In *Cybersecurity in Digital Transformation* (pp. 1-10). Springer, Cham, s. 8.

3 Ervural, B. C., & Ervural, B. (2018). Overview of cyber security in the industry 4.0 era. In *Industry 4.0: managing the digital transformation* (pp. 267-284). Springer, Cham, s. 268.

4 Zdzikot, T. (2022). Cyberspace and Cybersecurity. In *Cybersecurity in Poland* (pp. 9-21). Springer, Cham, s. 15.

5 Li, Y., & Liu, Q. (2021). A comprehensive review study of cyber-attacks and cyber security; Emerging trends and recent developments. *Energy Reports, 7*, s. 8167.

6 Li & Liu, 2021, s. 8177.

7 Merriam-Webster Dictionary (2020). https://www.merriam-webster.com/dictionary/cybersecurity, Erişim Tarihi: 12.12.2022.

8 Corallo, A., Lazoi, M., Lezzi, M., & Luperto, A. (2022). Cybersecurity awareness in the context of the Industrial Internet of Things: A systematic literature review. *Computers in Industry, 137*, s. 1

9 Von Solms, R., & Van Niekerk, J. (2013). From information security to cyber security. *Computers & Security, 38,* s. 97.

10 Rasheed, H. (2014). Data and infrastructure security auditing in cloud computing environments. *International Journal of Information Management, 34*(3), s. 364

11 Zhang, J. (2021). Distributed network security framework of energy internet based on internet of things. *Sustainable Energy Technologies and Assessments, 44*, s. 3.

12 Rasheed, 2014, s. 365.

13 Main, A., & van Oorschot, P. C. (2003). Software protection and application security: Understanding the battleground. *International Course on State of the Art and Evolution of Computer Security and Industrial Cryptography, 8*, s. 2.

14 Singh, A., & Chatterjee, K. (2017). Cloud security issues and challenges: A survey. *Journal of Network and Computer Applications, 79,* s. 88.

15 Littlewood, B., Brocklehurst, S., Fenton, N., Mellor, P., Page, S., Wright, D., ... & Gollmann, D. (1993). Towards operational measures of computer security. *Journal of computer security, 2*, s. 1.

16 Hassan, W. H. (2019). Current research on Internet of Things (IoT) security: A survey. *Computer networks, 148*, s. 286.

17 Stanton, J. M., Stam, K. R., Mastrangelo, P., & Jolton, J. (2005). Analysis of end user security behaviors. *Computers & security, 24*(2), s. 131.

18 Xie, Y., Zhou, Y., Xu, J., Zhou, J., Chen, X., & Xiao, F. (2021). Cybersecurity protection on in-vehicle networks for distributed automotive cyber-physical systems: state-of-the-art and future challenges. *Software: Practice and Experience, 51*(11), s. 2110.

19 Samonas, S., & Coss, D. (2014). The CIA strikes back: Redefining confidentiality, integrity and availability in security. *Journal of Information System Security, 10*(3), s. 31.

20 Gunduz, M. Z., & Das, R. (2018). Analysis of cyber-attacks on smart grid applications. In *International Conference on Artificial Intelligence and Data Processing (IDAP)*, s. 1.

21 Xie vd., 2021, s. 2111.

22 Gündüz & Das, 2018, s. 3.

23 Samonas & Coss, 2014, s. 35.

24 Corallo, A., Lazoi, M., & Lezzi, M. (2020). Cybersecurity in the context of industry 4.0: A structured classification of critical assets and business impacts. *Computers in industry, 114*, s. 8.

25 Biju, J. M., Gopal, N., & Prakash, A. J. (2019). Cyber attacks and its different types. *International Research Journal of Engineering and Technology, 6*(3), s. 4851.

26 Reshmi, T. R. (2021). Information security breaches due to ransomware attacks-a systematic literature review. *International Journal of Information Management Data Insights, 1*(2), s. 1.

27 Biju vd., 2019, s. 4850.

28 Mallik, A. (2019). Man-in-the-middle-attack: Understanding in simple words. *Cyberspace: Jurnal Pendidikan Teknologi Informasi, 2*(2), s. 110.

29 Biju vd., 2019, s. 4849.

30 Rane, S., Devi, G., & Wagh, S. (2023). Cyber Threats: Fears for Industry. In *Cyber Security Threats and Challenges Facing Human Life* (pp. 43-54). Chapman and Hall/CRC, s. 52-53.

31 Ervural & Ervural, 2018, s. 275.

32 IBM (2022). X-Force Threat Intelligence Index 2022, chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/-https://www.ibm.com/downloads/cas/ADLMYLAZ, Erişim Tarihi: 20.01.2023, s. 43

33 IBM, 2022, s. 44.

34 IBM, 2022, s. 45.

35 Sanders, P., Bronk, C., & Bazilian, M. D. (2022). Critical energy infrastructure and the evolution of cybersecurity. *The Electricity Journal, 35*(10), s. 6.

36 IBM, 2022, s. 46.

37 IBM, 2022, s. 47.

38 Garcia-Perez, A., Cegarra-Navarro, J. G., Sallos, M. P., Martinez-Caro, E., & Chinnaswamy, A. (2022). Resilience in healthcare systems: Cyber security and digital transformation. *Technovation,* s. 2.

39 IBM, 2022, s. 48.

40 Zeddini, B., Maachaoui, M., & Inedjaren, Y. (2022). Security threats in intelligent transportation systems and their risk levels. *Risks, 10*(5), s. 1.

41 IBM, 2022, s. 49.

42 IBM, 2022, s. 50-52.

43 Dünya Ekonomik Forumu (2022). Global Risks Report 2022, https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_-Global_Risks_Report_2022.pdf , Erişim Tarihi: 05.01.2023, s. 45.

44 Ma, C. (2021). Smart city and cyber-security; technologies used, leading challenges and future recommendations. *Energy Reports, 7,* s. 8009.

45 Ervural & Ervural, 2018, s. 281

46 Ervural & Ervural, 2018, s. 282

47 Yaacoub, J. P. A., Noura, H. N., Salman, O., & Chehab, A. (2022). Robotics cyber security: Vulnerabilities, attacks, countermeasures, and recommendations. *International Journal of Information Security, 21*(1), s. 130.

48 Yaacoub, 2022, s.129.

49 Pöyhönen, J., & Lehto, M. (2020). Cyber security: Trust based architecture in the management of an organization security. In *ECCWS 2019: proceedings of the 18th European conference on cyber warfare and security*, s. 304.

50 Dünya Ekonomik Forumu, Global Risks Report, 2022, s. 24.

51 Kshetri, N. (2021). *Cybersecurity management: An organizational and strategic approach*. University of Toronto Press, s. 125

52 Stoneburner, G., Goguen, A., & Feringa, A. (2002). Risk management guide for information technology systems. *Nist special publication*, *800*(30), 800-30.

53 Corallo vd., 2020, s.7

54 Corallo vd., 2020, s.7

55 Rajan, R., Rana, N. P., Parameswar, N., Dhir, S., & Dwivedi, Y. K. (2021). Developing a modified total interpretive structural model (M-TISM) for organizational strategic cybersecurity management. *Technological Forecasting and Social Change, 170,* s. 1.

56 Kshetri, 2021, s.153.

57 Kshetri, 2021, s.154.

58 Kshetri, 2021, s.153.

59 Rajan vd., 2021, s. 2.

60 Rajan vd., 2021, s. 2-4.

61 Björck, F., Henkel, M., Stirna, J., & Zdravkovic, J. (2015). Cyber resilience–fundamentals for a definition. In *New contributions in information systems and technologies* (311-316). Springer, Cham, s. 311.

62 Dünya Ekonomik Forumu (2022). Global Cybersecurity Outlook 2022, chromeextension://efaidnbmnnni-bpcajpcglclefindmkaj/https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Cybersecurity_Outlook_2022.pdf, Erişim Tarihi: 02.01.2023, s. 15.

63 Dünya Ekonomik Forumu , Global Cybersecurity Outlook, 2022, s. 16.

64 Tao, F., Akhtar, M. S., & Jiayuan, Z. (2021). The future of artificial intelligence in cybersecurity: a comprehensive survey. *EAI Endorsed Transactions on Creative Technologies, 8*(28), s. 10.

65 Tao vd., 2021, s. 4.

66 Kavak, H., Padilla, J. J., Vernon-Bido, D., Diallo, S. Y., Gore, R., & Shetty, S. (2021). Simulation for cybersecurity: state of the art and future directions. *Journal of Cybersecurity, 7*(1), s. 7

67 Corallo vd., 2022, s. 2.

68 Tuptuk, N., & Hailes, S. (2018). Security of smart manufacturing systems. *Journal of manufacturing systems, 47*, s. 94.

69 Corallo vd., 2022, s. 2.

70 Çelik, S. (2021). Kuantum Kriptolojisi ve Siber Güvenlik. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 14*(1), s. 61.

71 Demirkan, S., Demirkan, I., & McKee, A. (2020). Blockchain technology in the future of business cyber security and accounting. *Journal of Management Analytics, 7*(2), s. 8-10.

14

ELEŞTİREL YÖNETİM ÇALIŞMALARI PERSPEKTİFİNDEN DİJİTALLEŞME

Cihat Erbil

Giriş

İş'te dijitalleşme, yirmi yıl öncesine kadar bilgisayar tabanlı uygulamaların yönetsel ve operasyonel süreçlere entegrasyonu anlamına geliyordu. Bugün dijitalleşme, daha geniş ve karmaşık bir kapsama sahip: Yapay zekânın, algoritmaların, robotların ve diğer insansı teknolojik tasarımların iş süreçlerinin planlamasından organize edilmesine, işlerin yerine getirilmesinden yönetilmesine kadar tüm yönetsel süreçler ve düzeylerde kullanılmasını içeriyor. İş'te dijitalleşmenin yaygınlaşmasına paralel olarak yönetim biliminin de dijitalleşmeye olan ilgisi arttı. Yönetim akademisyenleri, dijitalleşmenin çalışma, yönetim ve örgüt üstüne etkilerini irdeleyen araştırmalar yapıyor. Üretkenliği ve çalışma etkinliğini artırdığı motivasyonu ile uygulamacılar çalışma alanlarının ve örgütsel süreçlerin dijitalleşmesine odaklanırken, ana akım yönetim akademisyenleri de uygulamacıların beklentilerine hizmet eden ve onların müdahalelerini meşrulaştıran çalışmalar sunuyor. Örneğin, ana akım yönetim çalışmalarına göre algoritmalar insan kaynağının seçme ve yerleştirme işlerini nesnel ölçütlerle ve en az maliyetle, kişileri en uygun pozisyona yerleştirmesine yardımcı olmakta.[1] Yine ana akım çalışmalar, dijitalleşmenin işletmelerin finansal yönetim performansını olumlu yönde etkilediğinden,[2] inovasyon performansını artırdığından,[3] ücret yönetimini desteklediğinden,[4] iletişim ve iş birliğini güçlendirdiğinden,[5] esnek çalışma saatleri ile bireylere kendi yaşamlarını planlama olanağı sunduğundan[6] ya da örgütsel veri ve bilgi yönetimini etkinleştirdiğinden[7] bahsederek dijitalleşmeye dayalı yönetsel müdahalelerini meşrulaştırmakta.

Son Notlar

1 Örneğin, Bresciani, S., Ferraris, A., Romano, M., & Santoro, G. (2021). Human resource management and digitalisation. In *Digital Transformation Management for Agile Organizations: A Compass to Sail the Digital World* (pp. 117-138). Emerald Publishing Limited.

2 Örneğin, Yu, F., Jiang, D., Zhang, Y., & Du, H. (2021). Enterprise digitalisation and financial performance: the moderating role of dynamic capability. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-17.

3 Örneğin, Lin, Q., & Yi, L. (2022). How digitalisation empowering firm innovation breaks the game? Based on fuzzy set qualitative comparative analysis. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-14.

4 Örneğin, Bayo-Moriones, A., Erro-Garcés, A., & Lera-López, F. (2022). Computer use and pay for performance. *Human Resource Management Journal*, *32*(2), 341-363.

5 Örneğin, Varshney, D. (2020). Digital transformation and creation of an agile workforce: Exploring company initiatives and employee attitudes. In *Contemporary global issues in human resource management* (pp. 89-105). Emerald Publishing Limited.

6 Örneğin, Ahlers, E. (2016). Flexible and remote work in the context of digitization and occupational health. *International Journal of Labour Research*, *8*(1-2), 85-99.

7 Örneğin, Lichtenthaler, U. (2021). Data management efficiency: Major opportunities for shared value innovation. *Management Research Review*, *45*(2), 156-172.

8 Alvesson, M., &Willmott, H. (2011). *Critical management studies*. Los Angeles: Sage.

9 Alvesson, M., & Deetz, S. (2020). *Doing critical research*. London: Sage.

10 Özbilgin, M. F., & Erbil, C. (2019). Yönetim Çalışmaları Alanındaki Kısır Yöntem İkilemlerini Dışaçekimsel ve Geçmişsel Yaklaşım ve Eleştirel Gerçekçilikle Yöntem Yelpazesine Dönüştürmek. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, *3*(1), 1-24.

11 Charatsari, C., D. Lioutas, E., De Rosa, M., & Papadaki-Klavdianou, A. (2020). Extension and advisory organizations on the road to the digitalization of animal farming: An organizational learning perspective. *Animals*, *10*(11), 2056; https://doi.org/10.3390/ani10112056

12 Özbilgin, M., & Erbil, C. (2021a). Post-hümanist İnovasyon: Gig Ekonomi Özelinde Moto Kuryeli Teslimat Sektörü Örneklemi. *Sosyal Mucit Academic Review*, *2*(1), 22-41.

13 Özbilgin, M., & Erbil, C. (2023a). Robot Emeği ve İnsan-Doğa-Teknoloji İlişkisinde Robot Emeğine Yeni Bir Yaklaşım. Cengiz, A. A. ve Uçkan Hekimler, B. (Der) *Emeğin Hallerine Dair* içinde. Yeniinsan Yayınevi.

14 Dobrosovestnova, A., Hannibal, G., & Reinboth, T. (2022). Service robots for affective labor: a sociology of labor perspective. *AI & society*, *37*(2), 487-499.

15 Özbilgin ve Erbil, 2019.

16 Özbilgin, M., & Erbil, C. (2024). Insight into Equality, Diversity, and Inclusion. Küçükaltan, B. (Ed) *Contemporary Approaches in Equality, Diversity and Inclusion: Strategic and Technological Perspectives* içinde. Emerald Publishing.

17 Özbilgin, M., & Erbil, C**.** (2023b). Çeşitlilik: Disiplinlerarası Bir Bakış. Tanrıverdi, V. ve Ercan, S. (Eds) *Sosyal Psikolojide Çeşitlilik*. Nobel Akademik Yayıncılık.

18 Örneğin, Benzell, Kotlikoff, LaGarda, Sachs, 2015 Benzell, S.G., Kotlikoff, L.J., LaGarda, G., and Sachs, J.D. (2015). Robots are us: Some economics of human replacement. NBER Working Paper 20941.

19 Örneğin, Acemoğlu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, *128*(6), 2188-2244.

20 Vorobeva, D., El Fassi, Y., Costa Pinto, D., Hildebrand, D., Herter, M. M., & Mattila, A. S. (2022). Thinking skills don't protect service workers from replacement by Artificial Intelligence. *Journal of Service Research*, *25*(4), 601-613.

21 Du, L., Yuan, J., Bao, S., Guan, R., & Wan, W. (2022). Robotic replacement for disc cutters in tunnel boring machines. *Automation in Construction*, *140*, 104369.

22 Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers?: AI and the future of education*. John Wiley & Sons.

23 Acemoglu, D., & Restrepo, P., 2020.

24 Bolli, T., & Pusterla, F. (2022). Decomposing the effects of digitalization on workers' job satisfaction. *International Review of Economics*, *69*(2), 263-300.

25 Goffman, Erving. 1963/2009. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.

26 Okoroji, C. (2020). *They think I'ma scrounger: a social-psychological examination of the effects of stigmatisation in unemployment*. Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science.

27 Bučaitė-Vilkė, J., & Tereškinas, A. (2016). Lithuanian men's struggles with precarious life: unemployment, working identities, and strategies of survival. *Journal of Baltic Studies*, *47*(2), 197-218.

28 Okoroji, C., Gleibs, I. H., & Jovchelovitch, S. (2021). Elite stigmatization of the unemployed: The association between framing and public attitudes. *British Journal of Psychology*, *112*(1), 207-229.

29 Jovevski, L. (2021). Digital Transformation of Labour Relations-The Future Challenge. *Iustinianus Primus L. Rev.*, *12*, 1.

30 Solovyeva, A., & Hynek, N. (2023). When stigmatization does not work: over-securitization in efforts of the Campaign to Stop Killer Robots. *AI & SOCIETY*, 1-23.

31 Moore, P. V., Akhtar, P., & Upchurch, M. (2018). Digitalisation of work and resistance. *Humans and Machines at Work: Monitoring, Surveillance and Automation in Contemporary Capitalism*, 17-44.

32 Opotow, S. (1990). Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of social issues*, *46*(1), 1-20.

33 Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and social psychology review*, *10*(3), 252-264.

34 Sierra, M., & David, A. S. (2011). Depersonalization: a selective impairment of self-awareness. *Consciousness and cognition*, *20*(1), 99-108.

35 Vvedenskaya, Elena V. (2020). Ethical Problems of Digitization and Robotization in Medicine. *Russian Journal of Philosophical Sciences* 63 (2):104-122.

36 Örneğin, Ciaunica, A., McEllin, L., Kiverstein, J., Gallese, V., Hohwy, J., & Woźniak, M. (2022). Zoomed out: digital media use and depersonalization experiences during the COVID-19 lockdown. *Scientific Reports*, *12*(1), 3888.

37 West, J. P., & Bowman, J. S. (2016). Electronic surveillance at work: An ethical analysis. *Administration & Society*, *48*(5), 628-651.

38 Chory, R. M., Vela, L. E., & Avtgis, T. A. (2016). Organizational surveillance of computer-mediated workplace communication: Employee privacy concerns and responses. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, *28*, 23-43.

39 Lian, H., Yam, K. C., Ferris, D. L., & Brown, D. (2017). Self-control at work. *Academy of Management Annals*, *11*(2), 703-732.

40 Van Zoonen, L. (2013). From identity to identification: fixating the fragmented self. *Media, Culture & Society*, *35*(1), 44-51.

41 Özbilgin ve Erbil, 2023a.

42 Hern, A. (2020). *Twitter apologises for 'racist' image-cropping algorithm*. https://www.theguardian.com/technology/2020/sep/21/twitter-apologises-for-racist-image-cropping-algorithm Erişim Tarihi: 21/01/2023

43 Jeffrey, D. (2018). *Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women*. https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G Erişim Tarihi: 20/01/2023

44 Benson, T. (2019). *Robots are conducting job interviews now*. https://www.inverse.com/innovation/59796-robots-ai-jobs-interview-bias/amp Erişim Tarihi: 03/02/2023

45 Riso, S., Adăscăli-ei, D., López Forés, L., Lechardoy, L., & Codagnone, C. (2022). *Anticipating and managing the impact of change: Ethics in the digital workplace*. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef22038en.pdf Erişim Tarihi: 20/01/2023

46 Rosengren, C. and M. Ottosson (2016), 'Employee Monitoring in a Digital Context', in J. Daniels, K. Gregory, and T.M. Cottom (eds) Digital Sociologies, Bristol: Policy Press.

47 Erbil, C. (2016). *Örgüt İçi Bilgi Aktarımında Yapısal Sosyal Sermayenin Yerinin Foulcault'nun Perspektifinden Tartışılması: Panoptikon Yapı, Gözetim, Normalleşme.* 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara.

48 Özbilgin ve Erbil, 2023a.

49 Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. John Wiley & Sons.

50 Lai, J., & Widmar, N. O. (2021). Revisiting the digital divide in the COVID-19 era. *Applied economic perspectives and policy*, *43*(1), 458-464.

51 Ramsetty, A., & Adams, C. (2020). Impact of the digital divide in the age of COVID-19. *Journal of the American Medical Informatics Association*, *27*(7), 1147-1148.

52 European Parliament (2022). *Digitalisation and changes in the world of work*. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/733986/IPOL_STU(2022)733986_EN.pdf Erişim tarihi: 21/01/2023

53 Özbilgin, M., Erbil, C., Demirbağ, K. Ş., Demirbağ, O. ve Tanriverdi, V. (2023). Afet Yönetiminde Sorumluluğun Yeniden İnşası: Deprem, Sosyal Dramalar, Sosyal Politikalar. *Sosyal Mucit Academic Review*, *4*(1), 71-112.

54 Örneğin, Smart, J. (2022). Animals as stakeholders. In *Animals and business ethics* (pp. 297-324). Cham: Springer International Publishing.

55 Tallberg, L., García-Rosell, J. C., & Haanpää, M. (2022). Human–animal relations in business and society: Advancing the feminist interpretation of stakeholder theory. *Journal of Business Ethics*, *180*(1), 1-16.

56 Climate Trade (2021). *Sustainability and remote work*. https://climatetrade.com/sustainability-and-remote-work/ Erişim tarihi: 21/01/2023

57 Creds (2020) *Ending the daily work commute may not cut energy usage as much as one might hope*. https://www.creds.ac.uk/ending-the-daily-work-commute-may-not-cut-energy-usage-as-much-as-one-might-hope/ Erişim tarihi: 21/01/2023

58 Barrero, J.M., Bloom, N., & Davis, S.J. (2020). Why Working From Home Will Stick. https://bfi.uchicago.edu/wp-content/uploads/2020/12/BFI_WP_2020174.pdf Erişim tarihi: 21/01/2023

59 Nature (2022). AI's carbon footprint and a DNA nanomotor — the week in infographics. https://www.nature.com/articles/d41586-022-02064-5 Erişim tarihi: 21/01/2023

60 Katie, C. (2021). *How much CO2 do you produce using Facebook? Less than in 2016, report shows*. https://www.cnet.com/tech/services-and-software/how-much-co2-do-you-produce-by-using-facebook-less-than-in-2016-report-shows/ Erişim tarihi: 21/01/2023

61 Sattiraju, N. (2020). *The Secret Cost of Google's Data Centers: Billions of Gallons of Water to Cool Servers*. https://time.com/5814276/google-data-centers-water/ Erişim tarihi: 22/01/2023

62 Rastandeh, A., & Jarchow, M. (2021). Urbanization and biodiversity loss in the post-COVID-19 era: complex challenges and possible solutions. *Cities & health*, *5*(sup1), 37-40.

63 Zubair, O. A., Ji, W., & Festus, O. (2019). Urban expansion and the loss of prairie and agricultural lands: A satellite remote-sensing-based analysis at a sub-watershed scale. *Sustainability*, *11*(17), 4673.

64 DownTo Earth (2019). *Urban expansion ate into 35 million ha forests between 1992 and 2015: Study*. https://www.downtoearth.org.in/news/urbanisation/urban-expansion-ate-into-35-million-ha-forests-between-1992-and-2015-study-65958 Erişim tarihi: 21/01/2023

65 Zhang, H. (2021). The impact of urban sprawl on environmental pollution: empirical analysis from large and medium-sized cities of China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(16), 8650.

66 Rastandeh, A., & Jarchow, M., 2021.

67 Nguyen, N. (2018). *The Hidden Environmental Cost of Amazon Prime's Free, Fast Shipping*. https://www.buzzfeednews.com/article/nicolenguyen/environmental-impact-of-amazon-prime Erişim tarihi: 21/01/2023

68 Birleşmiş Milletler (2019). *UN report: Time to seize opportunity, tackle challenge of e-waste*. https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/un-report-time-seize-opportunity-tackle-challenge-e-waste Erişim tarihi: 21/01/2023

69 Rawat, S., Verma, L., & Singh, J. (2020). Environmental hazards and management of E-waste. *Environmental Concerns and Sustainable Development: Volume 2: Biodiversity, Soil and Waste Management*, 381-398.

70 Terada, C. (2012). *Recycling Electronic Wastes in Nigeria: Putting Environmental and Human Rights at Risk*. https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1129&context=njihr Erişim tarihi: 21/01/2023

71 Ozbilgin, M. (2023). Diversity, Routledge.

72 Pentaris, P. (2021). *Dying in a transhumanist and posthuman society*. Routledge.

73 Örneğin, Lattanzi, D., & Miller, G. (2017). Review of robotic infrastructure inspection systems. *Journal of Infrastructure Systems*, *23*(3), 04017004.

74 Örneğin, Suissa, R., Oved, R., Jankelowitz, G., Turjeman, S., Koren, O., & Kolodkin-Gal, I. (2022). Molecular genetics for probiotic engineering: Dissecting lactic acid bacteria. *Trends in microbiology*, *30*(3), 293-306.

75 Örneğin, Taylor, R. H., Menciassi, A., Fichtinger, G., Fiorini, P., & Dario, P. (2016). Medical robotics and computer-integrated surgery. *Springer handbook of robotics*, 1657-1684.

76 Örneğin, Kuhn, K. M., Meijerink, J., & Keegan, A. (2021). Human resource management and the gig economy: Challenges and opportunities at the intersection between organizational HR decision-makers and digital labor platforms. *Research in personnel and human resources management*, *39*, 1-46.

77 Örneğin, Stone, M., Aravopoulou, E., Ekinci, Y., Evans, G., Hobbs, M., Labib, A., Laughlin, P., Machtynger, J., & Machtynger, L. (2020). Artificial intelligence (AI) in strategic marketing decision-making: a research agenda. *The Bottom Line*, *33*(2), 183-200.

78 Örneğin, Vassilopoulou, J., O. Kyriakidou, M. F. Özbilgin and D. Groutsis (2022). 'Scientism as illusio in HR algorithms: towards a framework for algorithmic hygiene for bias proofing', Human Resource Management Journal, Online early. https://doi.org/ 10.1111/1748-8583.12430

79 Örneğin, Erbil, C. (2021). Dijital insan kaynakları yönetiminde etik niçin gereklidir: Paydaş teorisi perspektifinden bir bakış. S. Alçın, B. Erdil Şahin, D. D. Dereli, M. Hamzaoğlu, ve İ. Ertek (Der.). *Gelecekte Ekonomi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

80 Örneğin, Özbilgin ve Erbil, 2023a.

81 Özbilgin ve Erbil, 2023a.

82 Demlehner, Q., Schoemer, D., & Laumer, S. (2021). If You Go for AI, Be Aware of the Psychological Hurdles Around It—Practical and Theoretical Insights on the Industrial Application of Artificial Intelligence. *Digital Business Models in Industrial Ecosystems: Lessons Learned from Industry 4.0 Across Europe*, 173-185.

83 Mamak, K. (2022). Humans, Neanderthals, robots and rights. Ethics and Information Technology, 24(3), 1-9.

84 Hakli, R., & Mäkelä, P. (2019). Moral responsibility of robots and hybrid agents. *The Monist*, *102*(2), 259-275.

85 Özbilgin ve Erbil, 2021a.

86 Schweitzer, D. (2021). "Rights of Things": A Posthumanist Approach to Law?. *Nature and Culture*, *16*(1), 28-46.

87 Nath, R., & Manna, R. (2021). From posthumanism to ethics of artificial intelligence. *AI & SOCIETY*, 1-12.

88 Özbilgin, M., Erbil, C., Soytemel, E., & Periac, F. (2022). How can progressive rap help humanise management scholarship? An exploration of progressive rap in Britain, France and Turkey. Bouville, G. & Yousfi, H (Eds) *Les dimensions oubliées de la gestion Mélanges en l'honneur de Jean-François Chanlat*. Presses de l'Université Laval.

89 Crenshaw, K. (1993). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. Stanford Law Review, 43(6), 1241-1279.

90 Özbilgin, M. F., & Erbil, C. (2021b). Social movements and wellbeing in organizations from multilevel and intersectional perspectives: The case of the# blacklivesmatter movement. *The SAGE handbook of organizational wellbeing*, Sage.

91 Kamasak, R., Özbilgin, M. F., & Yavuz, M. (2019). Understanding intersectional analyses. *Research on Social Issues in Management on Pushing Understanding of Diversity in Organizations, Oxford University Press, Oxford*.

92 Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & society*, *4*(2), 139-158.

93 HaberTurk (2018). *Habertürk Dijital Devrimi*. https://www.haberturk.com/haberturk-dijital-devrimi-2091247 Erişim tarihi: 21/01/2023

94 Gazete Duvar (2021). *Dans ettiği için kovulan Hande Sarıoğlu'ndan Habertürk'e tepki*. https://www.gazeteduvar.com.tr/dans-ettigi-icin-kovulan-hande-sarioglundan-haberturke-tepki-karaktersizsiniz-durusunuza-tukureyim-haber-1546139 Erişim tarihi: 21/01/2023

95 Cumhuriyet (2022). *Yayında tokat atmıştı: Muharrem Sarıkaya geri döndü*. https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/yayinda-tokat-atmisti-muharrem-sarikaya-geri-dondu-1907835 Erişim tarihi: 21/01/2023

96 Cheng, M. M., & Hackett, R. D. (2021). A critical review of algorithms in HRM: Definition, theory, and practice. *Human Resource Management Review*, *31*(1), 100698.

97 Özbilgin ve Erbil, 2023c.

98 Erbil, C. (2023). Kapsayıcı ve Katılımcı Şehir Markalama. Güngördü Belbağ, A. *Dünya Şehirlerinden Örneklerle Şehir Markalama* içinde (ss. 77-94). Ankara: Nobel Bilimsel Yayıncılık.

99 Buller, H., Blokhuis, H., Lokhorst, K., Silberberg, M., & Veissier, I. (2020). Animal welfare management in a digital world. *Animals*, *10*(10), 1779.

100 Örneğin, Erbil, C., Özbilgin, M. ve Bağlama, S.H. (2023). Duality of language as a tool for integration versus mobility at work: Utility of a polyphonic perspective. In *Beeler, B. (ed) Understanding the Dynamics of Language and Multilingualism in Professional Contexts: Advances in Language-Sensitive Management Research,* Edward Elgar Publishing.

101 Örneğin, Erbil, C., & Özbilgin, M. (2023). Worker silence in a turbulent neoliberal context: The case of mass privatisation of sugar factories in Turkey. *Human Resource Management Journal*. https://doi.org/10.1111/1748-8583.12506

102 Pekkala, K. (2022). Digital inclusion and inequalities at work in the age of social media. *Human Resource Management Journal*. 1–20. https://doi.org/10.1111/1748-8583.12488

103 Özbilgin ve Erbil, 2021a.

104 Gill, A. S., & Germann, S. (2022). Conceptual and normative approaches to AI governance for a global digital ecosystem supportive of the UN Sustainable Development Goals (SDGs). *AI and Ethics*, *2*(2), 293-301.

105 Erbil, C. (2021a). *Hümanist Yönetim Yaklaşımı İnsanı Niçin Ehlileştiremez? Yapay Hiyerarşileri Hayvan Emeğinde Ekofeminizm ile Sorgulama Girişimi.* 29. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı.

106 Nikunen, K. (2021). Ghosts of white methods? The challenges of Big Data research in exploring racism in digital context. *Big Data & Society*, *8*(2), 20539517211048964.

107 Özbilgin, Erbil, Soytemel ve Periac, 2022.

108 Özbilgin ve Erbil, 2023a; 2023b.

KADIN RUH SAĞLIĞI

Editör:
Dr. Öğr. Üyesi Gonca Üstün

nobel

KADIN RUH SAĞLIĞI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Gonca Üstün

Yayın No.: 4898
Sağlık Bilimleri No: 218
ISBN: 978-625-397-381-0
E-ISBN: 978-625-397-383-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı -sinemis@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Üstün, Gonca.
Kadın Ruh Sağlığı
Editör: Dr. Öğr. Üyesi Gonca Üstün
1. Basım, XXVI + 610 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-381-0
E-ISBN: 978-625-397-383-4
1. Kadın 2. Ruh Sağlığı 3. Ruhsal Bozukluklar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
ÖN SÖZ IX

BÖLÜM 1
GEÇMİŞTEN BUGÜNE KADIN

1. Giriş 1
2. Tarihten Bugüne Dünyada ve Türkiye'de Kadın 2
3. Sonuç 12
Kaynaklar 12

BÖLÜM 2
KADIN RUH SAĞLIĞI VE PSİKOPATOLOJİ

1. Giriş 15
2. Ruh Sağlığı 17
3. Ruhsal Bozukluk 18
4. Cinsiyet ve Psikopatoloji 19
5. Kadın Ruh Sağlığı 21
6. Kadın Ruh Sağlığının Belirleyicileri 22
   6.1. Biyolojik faktörler 23
   6.2. Psikolojik faktörler 24
   6.3. Sosyolojik faktörler 25
7. Sonuç 28
Kaynaklar 28

BÖLÜM 3
BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 31
2. Çocuğun Gelişim Basamakları ve Özellikleri 31
   2.1. Bebeklik dönemi 32
   2.2. Oyun çocuğu dönemi 32
   2.3. Okul öncesi dönemi 33
   2.4. Okul çağı dönemi 34

3. Çocuğun Psikososyal Gelişimini Etkileyen Faktörler 35
3.1. Anne bebek bağlanması 35
3.2. Aile hayatı 36
3.3. Kurum bakımı 38
3.4. Okul hayatı 39
3.5. Temel ihtiyaçlar 41
3.6. İhmal-istismar 44
3.7. Çocuğun hastalığı 46
3.8. Yoksulluk 46
4. Sonuç 47
Kaynaklar 47

BÖLÜM 4
ADÖLESAN DÖNEMDE KADIN RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 53
2. Adölesan Dönemde Psikososyal Gelişim Özellikleri 53
3. Adölesan Dönemde Psikososyal Gelişimi Etkileyen Faktörler 54
3.1. Adölesan dönemde kızlarda benlik saygısı 54
3.2. Adölesan dönemde cinsel sağlık ve üreme sağlığı 55
3.3. Çocuk yaşta erken ve zorla evlilikler 57
3.4. Adölesan gebelikler 60
3.5. Adölesan dönemde intiharlar 62
4. Sonuç 65
Kaynaklar 65

BÖLÜM 5
YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE KADIN RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 69
2. Yetişkinlik Döneminin Psikososyal Özellikleri 70
3. Yetişkinlik Döneminde Kadın Ruh Sağlığını Etkileyen Faktörler 70
3.1. Yakın ilişkiler 71
3.2. Evlilik 75
3.3. Boşanma 76
3.4. Çalışma hayatı 78
4. Sonuç 82
Kaynaklar 83

BÖLÜM 6
YAŞLILIK DÖNEMİNDE KADIN RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 87
2. Yaşlılık Döneminin Psikososyal Özellikleri 88
3. Yaşlılık Döneminde Kadın Ruh Sağlığını Etkileyen Faktörler 89
3.1. Üreme yaşlanması/menopoz 89
3.2. Emeklilik ve yaşlı yoksulluğu 90
3.3. Sosyal izolasyon ve yalnızlık 91
3.4. İhmal, istismar ve şiddet 92
3.5. Ölüm algısı, kayıp ve yas 93
4. Yaşlılık Döneminde Kadınlarda Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar 95
4.1. Depresyon 95
4.2. İntihar eğilimi 96
4.3. Uyku bozuklukları 97
4.4. Yeme bozuklukları 97
5. Sonuç 98
Kaynaklar 98

BÖLÜM 7
PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 103
2. Prekonsepsiyonel Dönem 104
3. Prekonsepsiyonel Dönemde Ruh Sağlığı 104
3.1. Gebeliğe hazırlanma ve ruh sağlığı 106
3.2. Kontrasepsiyon ve ruh sağlığı 108
4. Prekonsepsiyonel Dönemde Ruh Sağlığının Değerlendirilmesi 111
5. Sonuç 113
Kaynaklar 113

BÖLÜM 8
GEBELİK VE DOĞUM SÜRECİNDE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 117
2. Gebelikte Ruhsal Değişimler 119
2.1. Gebeliğin birinci trimesterında ruh sağlığı 119
2.2. Gebeliğin ikinci trimesterında ruh sağlığı 121
2.3. Gebeliğin üçüncü trimesterında ruh sağlığı 121

3. Riskli Gebeliklerde Ruhsal Değişim 125
4. Gebelik Öncesi Ruhsal Hastalıkların Gebelik ve Doğum Sürecine Etkisi 127
5. Gebelik ve Doğum Sürecinde Ruhsal Sorunlara Yaklaşım 127
6. Sonuç 129
Kaynaklar 130

BÖLÜM 9
POSTPARTUM DÖNEMDE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 135
2. Postpartum Dönem ve Annelik Rolü 136
3. Postpartum Dönemde Ruhsal Sorunlar 138
3.1. Doğum sonu hüzün (Annelik hüznü/Postpartum blues) 138
3.2. Postpartum depresyon 140
3.3. Postpartum psikoz 142
4. Postpartum Dönemde Ruhsal Sorunlara Yaklaşım 144
5. Sonuç 145
Kaynaklar 148

BÖLÜM 10
İNFERTİLİTE VE KADIN RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 151
2. İnfertilite 152
3. İnfertilite ve Ruh Sağlığı 153
3.1. İnfertilitenin psikolojik nedenleri 155
3.2. İnfertilitenin kadınlar üzerindeki ruhsal etkileri 157
3.3. Üremeye yardımcı tedavilerin kadın ruh sağlığı üzerine etkisi 159
3.4. İnfertilitede psikolojik danışmanlığın yeri ve kullanılan yöntemler 162
4. Sonuç 165
Kaynaklar 165

BÖLÜM 11
KADINLARDA ŞİZOFRENİ VE PSİKOZ

1. Giriş 169
2. Şizofreni ve Diğer Psikotik Bozukluklar 169
2.1. Şizofreni 169
2.2. Şizofreniform bozukluk 173

2.3. Şizoaffektif bozukluk 174
2.4. Sanrılı bozukluk 175
2.5. Kısa psikoz bozukluğu 176
2.6. Başka bir sağlık durumuna bağlı katatoni 178
2.7. Madde/ilacın yol açtığı psikoz bozukluğu 178
2.8. Başka bir sağlık durumuna bağlı psikoz 178
3. Şizofreni ve Psikozun Kadınlar Üzerindeki Ruhsal Etkileri ve Sonuçları 178
4. Tedavi ve Rehabilitasyon 184
5. Sonuç 185
Kaynaklar 185

BÖLÜM 12
KADINLARDA BİPOLAR BOZUKLUK

1. Giriş 193
2. Bipolar Bozukluk 194
2.1. Belirti ve bulgular 194
2.2. Türleri ve tanı kriterleri 195
2.3. Hastalığın başlangıcı 198
2.4. Epidemiyoloji 199
2.5. Etiyoloji 199
2.6. Klinik görünüm 200
2.7. Hastalığın seyri 203
2.8. Komorbid tanılar 206
2.9. İntihar 208
2.10. Tedavi 208
3. Sonuç 211
Kaynaklar 211

BÖLÜM 13
KADINLARDA DEPRESYON VE İNTİHAR

1. Giriş 217
2. Depresyon 218
2.1. Belirti ve bulgular 219
2.2. Türleri ve tanı kriterleri 219
2.3. Kadınlarda spesifik yaşam döngüsü ile ilgili depresif bozukluklar 222
2.4. Epidemiyoloji 225

2.5. Etiyoloji 227
2.6. Kadınları depresyona yatkınlaştırıcı faktörler 230
2.7. Tedavi 232
3. Kadınlarda İntihar 234
4. Sonuç 237
Kaynaklar 238

BÖLÜM 14
KADINLARDA ANKSİYETE BOZUKLUKLARI

1. Giriş 241
2. Anksiyete Bozuklukları 241
2.1. Epidemiyoloji 242
2.2. Etiyoloji 244
2.3. Kadın yaşam dönemlerine göre anksiyete bozuklukları 248
3. Anksiyete Bozukluklarının Türleri ve Tanı Kriterleri 253
3.1. Ayrılma anksiyetesi bozukluğu 253
3.2. Yaygın kaygı bozukluğu 254
3.3. Toplumsal kaygı bozukluğu (sosyal fobi) 255
3.4. Özgül fobi 256
3.5. Panik bozukluk 257
3.6. Agorafobi 259
4. Tedavi 259
5. Sonuç 262
Kaynaklar 262

BÖLÜM 15
KADINLARDA OBSESİF KOMPULSİF VE
TRAVMA İLE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR

1.Giriş 269
2. Obsesif Kompulsif Bozukluk 269
3. Obsesif Kompulsif Bozuklukla İlişkili Bozukluklar 272
3.1. Beden algısı bozukluğu 272
3.2. Biriktiricilik bozukluğu 273
3.3. Trikotillomani 273
3.4. Deri yolma bozukluğu 274
4. Travma Sonrası Stres Bozukluğu 274
5. Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile İlişkili Bozukluklar 276

5.1. Akut stres bozukluğu 276
5.2. Tepkisel bağlanma bozukluğu 277
5.3. Sınırsız toplumsal katılım bozukluğu 277
5.4. Uyum bozukluğu 277
6. Sonuç 278
Kaynaklar 278

BÖLÜM 16
KADINLARDA ÇÖZÜLME VE BEDENSEL BELİRTİ BOZUKLUKLARI

1. Giriş 283
2. Çözülme (Dissosiyasyon) Bozuklukları 284
2.1. Kimlik çözülmesi bozukluğu (Dissosiyatif kimlik bozukluğu) 284
2.2. Unutkanlık çözülmesi (Dissosiyatif amnezi) 286
2.3. Kendine yabancılaşma (depersonalizasyon)/Gerçekdışılık (derealizasyon) bozukluğu 288
3. Bedensel Belirti Bozuklukları ve İlişkili Bozukluklar 290
3.1. Bedensel belirti (somatizasyon) bozukluğu 290
3.2. Hastalık kaygısı bozukluğu (hipokondriyazis) 292
3.3. Dönüştürme (konversiyon) bozukluğu 295
3.4. Yapay bozukluk 298
4. Sonuç 300
Kaynaklar 301

BÖLÜM 17
KADINLARDA YEME BOZUKLUKLARI

1. Giriş 305
2. Yeme Bozuklukları 306
2.1. Geri çıkarma bozukluğu (geviş getirme/ruminasyon bozukluğu) 306
2.2. Kısıtlı/kaçıngan yeme bozukluğu 307
2.3. Anoreksiya nervoza 309
2.4. Bulimiya nervoza 312
2.5. Pika 315
2.6. Tıkınırcasına yeme bozukluğu 316
2.7. Ortoreksiya nervoza 319
2.8. Tanımlanmamış yeme bozukluğu 321

2.9. Tanımlanmış yeme bozukluğu 321
3. Yeme Bozukluklarında Tedavi 321
4. Sonuç 324
Kaynaklar 325

BÖLÜM 18
KADINLARDA CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARI

1. Giriş 331
2. Cinsellik ve Cinsel Aktivite 332
3. Kadınlarda Cinsel İşlev ve Yanıt Döngüsü 332
4. Kadınlarda Cinsel İşlev Bozuklukları 334
4.1. Epidemiyoloji 334
4.2. Etiyoloji 335
5. Cinsel İşlev Bozukluklarının Türleri ve Tanı Kriterleri 336
5.1. Cinsel ilgi/uyarılma bozukluğu 336
5.2. Cinsel organlarda-pelviste ağrı/içe girme bozukluğu 337
5.3. Kadında orgazm bozukluğu 338
6. Tedavi 338
7. Sonuç 341
Kaynaklar 342

BÖLÜM 19
KADINLARDA MADDE İLE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR

1. Giriş 347
2. Kadın ve Bağımlılık 348
2.1. Epidemiyoloji 349
2.2. Etiyoloji 349
3. Madde ile İlişkili Bozukluklar 350
3.1. Madde kullanım bozuklukları 351
3.2. Maddenin yol açtığı bozukluklar 351
4. Alkol ile İlişkili Bozukluklar 354
4.1. Alkol kullanım bozukluğu 354
4.2. Alkolün yol açtığı bozukluklar 355
5. Tedavi 357
6. Sonuç 358
Kaynaklar 358

BÖLÜM 20
KADINLARDA NÖROBİLİŞSEL BOZUKLUKLAR

1. Giriş 361
2. Alzheimer Hastalığı 362
2.1. Patogenez 362
2.2. Tanı kriterleri 362
2.3. Klinik seyri 363
2.4. Risk faktörleri 364
2.5. Koruyucu faktörler 364
3. Kadın Cinsiyet ve Alzheimer Hastalığı 365
4. Kadınlarda Alzheimer Hastalığı ve Depresyon 366
5. Hastalık Yükü 367
6. Tedavi Yaklaşımları 368
6.1. Hastalara yönelik yaklaşımlar 369
6.2. Bakım verenlere yönelik yaklaşımlar 371
7. Sonuç 373
Kaynaklar 373

BÖLÜM 21
KADINLARDA KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

1. Giriş 377
2. Kişilik Bozuklukları 378
2.1. Epidemiyoloji 378
2.2. Etiyoloji 379
2.3. Klinik görünüm 382
2.4. Kişilik bozukluklarının DSM-V'e göre genel tanı kriterleri 382
3. A Kümesi Kişilik Bozuklukları 383
3.1. Paranoid kişilik bozukluğu 383
3.2. Şizoid kişilik bozukluğu 384
3.3. Şizotipal kişilik bozukluğu 385
4. B Kümesi Kişilik Bozuklukları 386
4.1. Antisosyal kişilik bozukluğu 386
4.2. Borderline (sınırda) kişilik bozukluğu 388
4.3. Histrionik kişilik bozukluğu 390
4.4. Narsistik kişilik bozuklukları 391
5. C Kümesi Kişilik Bozuklukları 392

5.1. Çekingen kişilik bozukluğu 392
5.2. Bağımlı kişilik bozukluğu 392
5.3. Obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu 393
6. Tedavi 394
7. Sonuç 395
Kaynaklar 395

BÖLÜM 22
KRONİK HASTALIKLARDA KADIN RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 397
2. Kronik Hastalıklarda Uyum 398
2.1. Hastalığa uyum 398
2.2. Tedaviye uyum 399
3. Kronik Hastalıklarda Yaşam Kalitesi 400
4. Kronik Hastalıklarda Sık Karşılaşılan Ruhsal Sorunlar 401
4.1. Depresyon 401
4.2. Anksiyete bozukluğu 401
4.3. Cinsel işlev bozuklukları 402
4.4. İnsomnia 403
5. Kronik Hastalıklara Psikososyal Yaklaşım ve Rehabilitasyon 403
6. Sonuç 405
Kaynaklar 406

BÖLÜM 23
MEME KANSERİ VE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 411
2. Meme Kanserinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkisi 412
3. Meme Kanserinde Sık Karşılaşılan Ruhsal Sorunlar ve Tedavi Yaklaşımları 417
3.1. Anksiyete 417
3.2. Depresyon 419
3.3. Deliryum 422
4. Sonuç 423
Kaynaklar 424

BÖLÜM 24
JİNEKOLOJİK KANSERLER VE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 429
2. Jinekolojik Kanserlere Genel Bakış 430
3. Jinekolojik Kanserli Kadınlarda Cinsel Sorunlar 432
4. Jinekolojik Kanserli Kadınlarda Psikososyal Sorunlar 433
5. Jinekolojik Kanserli Kadınlarda Sık Karşılaşılan Ruhsal Sorunlar 434
5.1. Uyum bozuklukları 435
5.2. Depresyon 435
5.3. Anksiyete bozuklukları 436
5.4. Akut stres bozukluğu 436
5.5. Travma sonrası stres bozukluğu 436
5.6. Deliryum 436
5.7. Cinsel işlev bozuklukları 437
6. Jinekolojik Kanserli Kadınlara Psikososyal Yaklaşım 437
7. Sonuç 438
Kaynaklar 439

BÖLÜM 25
HİSTEREKTOMİ VE RUH SAĞLIĞI

1. Giriş 443
2. Histerektomi 443
3. Histerektominin Ruh Sağlığı Üzerine Etkisi 445
4. Histerektomi Sonrası Ruh Sağlığının Korunması 449
5. Sonuç 450
Kaynaklar 450

BÖLÜM 26
KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE KADIN CİNAYETLERİ

1. Giriş 453
2. Kadına Yönelik Şiddet 454
2.1. Kadına yönelik şiddetin türleri 454
2.2. Kadına yönelik şiddet için risk faktörleri 459
3. Kadın Cinayetleri 460
3.1. Kadın cinayetleri türleri 461
3.2. Kadın cinayetleri için risk faktörleri 463

4. Kadına Yönelik Şiddetin Sonuçları 465
5. Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi 467
6. Şiddet Mağduru Kadına Yaklaşım 469
7. Sonuç 473
Kaynaklar 474

BÖLÜM 27
KADIN RUH SAĞLIĞI VE PSİKOMETRİK ÖLÇÜM ARAÇLARI

1. Giriş 477
2. Kadın Ruh Sağlığı 478
3. Ölçme, Değerlendirme ve Psikometri 479
4. Kadın Ruh Sağlığı ile İlgili Psikometrik Ölçüm Araçları 480
4.1. Premenstrual dönem ölçüm araçları 481
4.2. Perinatal dönem ölçüm araçları 484
4.3. Perimenopoz dönem ölçüm araçları 488
5. Sonuç 488
Kaynaklar 489

BÖLÜM 28
ÜREME SÜRECİNDE KADIN RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Giriş 493
2. Üreme Sürecinde Kadın Ruh Sağlığının Değerlendirilmesi 494
3. Üreme Sürecindeki Kadınlarda Sık Karşılaşılan Ruhsal Sorunlara Genel Bakış 495
3.1. Depresyon 495
3.2. Anksiyete 497
3.3. Doğum sonrası hüzün/annelik hüznü/bebek hüznü 498
3.4. Travma sonrası stres bozukluğu 498
3.5. Bipolar bozukluk 499
3.6. Psikotik bozukluk 499
3.7. Obsesif kompulsif bozukluk 500
3.8. Madde kullanım bozuklukları 501
4. Üreme Sürecinde Görülen Ruhsal Sorunların Yönetiminde Sağlık Profesyonellerinin Rolü 502
5. Sonuç 503
Kaynaklar 504

BÖLÜM 29
KADINLARDA RUHSAL BOZUKLUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Giriş 509
2. Kadınlarda Ruhsal Bozuklukların Değerlendirilmesi 510
3. Kadınlarda Sık Karşılaşılan Ruhsal Sorunlara Genel Bakış 513
3.1. Depresyon 513
3.2. Bipolar bozukluk 514
3.3. Anksiyete bozuklukları 515
3.4. Şizofreni ve psikoz 516
3.5. Yeme bozuklukları 517
3.6. Madde kullanım bozuklukları 518
3.7. Travma sonrası stres bozukluğu 519
3.8. Somatik belirti bozuklukları 519
4. Kadınlarda Görülen Ruhsal Sorunların Yönetiminde Sağlık Profesyonellerinin Rolü 520
5. Sonuç 521
Kaynaklar 521

BÖLÜM 30
PSİKOFARMAKOLOJİ VE KADIN

1. Giriş 527
2. Psikofarmakoloji 528
2.1. Psikofarmakoloji nedir? 528
2.2. Psikofarmakolojide kullanılan ilaçların etki mekanizmaları 529
2.3. Psikofarmakoljik ilaçlar ve sınıflandırılmaları 531
3. Psikofarmakolojide Cinsiyet Farklılıkları 537
3.1. Kadın ve psikofarmakoloji 538
3.2. Gebelik ve laktasyonda psikofarmakoloji 539
4. Sonuç 540
Kaynaklar 541

BÖLÜM 31
PSİKOTERAPİ VE KADIN

1. Giriş 543
2. Psikoterapi 543
2.1. Psikoterapi kavramı 543

2.2. Psikoterapi türleri 545
2.3. Psikoterapi teknik ve uygulamaları 551
3. Kadın Ruh Sağlığı ve Psikoterapi 553
4. Sonuç 555
Kaynaklar 556

BÖLÜM 32
PSİKOEĞİTİM VE KADIN

1. Giriş 559
2. Psikoeğitim 560
2.1. Psikoeğitim kavramı 560
2.2. Psikoeğitim türleri 561
2.3. Grup psikoeğitimi liderinin özellikleri 562
2.4. Psikoeğitim grubunu planlama 563
3. Kadın Ruh Sağlığı ve Psikoeğitim 564
4. Sonuç 567
Kaynaklar 568

BÖLÜM 33
KADINA YÖNELİK RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİ

1. Giriş 571
2. Kadın ve Ruh Sağlığı 572
3. Kadın Ruh Sağlığında Risk Faktörlerine Yönelik Önleyici Çalışmalar 574
3.1. Şiddet ve istismar 574
3.2. Üreme sağlığı 575
3.3. Alkol ve madde kullanımı 577
4. Kadın Ruh Sağlığını Koruma ve Geliştirmeye Yönelik Hizmetler 578
4.1. Çocukluk dönemine ilişkin yapılacak müdahale stratejileri 579
4.2. Perinatal döneme ve risk altındaki kadınlara yönelik yapılacak müdahale stratejileri 581
4.3. Sosyal faktörlere yapılacak müdahale stratejileri 584
5. Sonuç 587
Kaynaklar 589

BÖLÜM 34

KADIN SAĞLIĞI ÖZELİNDE HASTA HAKLARI VE ETİK

1. Giriş 597
2. Hak Kavramı 598
3. Hasta Haklarıyla İlgili Düzenlemeler 599
4. Hasta Hakları ve Kadın Sağlığı 603
5. Sonuç 607
Kaynaklar 608

BÖLÜM 1

GEÇMİŞTEN BUGÜNE KADIN

Mesude Uluşen-Ebru Bağ

1. Giriş

Kadınlar, tarihten bugüne kadar yasal, siyasal, sosyoekonomik ve kültürel alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olmak için mücadele ettiler. Bu mücadeleler, yüzyıllar boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına rağmen sosyal, ekonomik ve politik alanlar başta olmak üzere birçok alanda önemli ilerlemeler kaydetmelerine yardımcı oldu. Ancak Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Farkı Raporu'na göre, günümüzde hâlâ, kadınlar ve erkekler arasındaki uçurumun kalkması için dünya genelinde 132 yıl daha gerekiyor (World Economic Forum, 2022). Türkiye ise 146 ülke arasında 124. sırada yer alıyor ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hâlâ önemli zorluklarla karşı karşıya. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliği, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir konudur.

Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender), toplumda erkek ve kadınların rollerinin ve davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Cinsiyet, bireylerin anatomik özelliklerine atıfta bulunur ve biyolojik bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet ise kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak atfedilen değerlere, biçilen sosyal ve ekonomik rollerle, sorumluluklara ve fırsatlara atıfta bulunur. Doğuştan var olan biyolojik farklılıklar, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir etkendir. Bu roller, toplumda cinsiyete dayalı bir iş bölümünü dayatmaktadır. Tarihin eski dönemlerinden beri kadının annelik ve doğurganlık kapasitesi ön plana çıkarılmış, çocuklarının ve ailesinin bakımını üstlenen kadın, toplumda bakım rolüyle özdeşleştirilmiştir. Diğer yandan, erkeğin avcılık, zanaatkârlık ve kamusal alanda varlık göstererek ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakla so-

(2021-2025) düzenlenmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

3. Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de ve dünya genelinde kadınlar; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak hâlâ birçok zorlukla karşı karşıya olan kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının korunması için mücadelelerine devam etmektedirler. Günümüzde kadının toplumsal yaşamda kamusal alanda daha fazla görünür olması çabalarını destekleyen çalışmalar olsa da hâlâ kamusal alanı erkek alanı olarak görme düşüncesi ağır basmakta ve kadınlar her türlü ayrımcılığın muhatabı olmaya devam etmektedir. Dünyada ve Türkiye'de, değişik kadın grupları arasında hâlihazırda kurulmuş olan kardeşliği desteklemek ve her türlü ayrımcılığa karşı birlikte savaşmak umut vericidir. Bu mücadele, talebin kilit noktasıdır ve çalışma hayatı, eğitim, kültür ve sağlık gibi çeşitli alanlarda kapsamlı toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları oluşturarak kadını hem kamusal hem de özel hayatta görünür kılacaktır.

Kaynaklar

Acar, H. (2019). Türk kültür ve devlet geleneğinde kadın. *İnsan ve İnsan, 6*(21), 395-411.

Afşar, B. & Öğrekçi, S. (2014). Tarihsel süreçte kadının gelişimi ve ekonomideki rolü: Toplayıcı kadından günümüz kadınına dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 17*(1), 65-86.

Ağçoban, S. (2016). Kadın olgusunun kültürel gelişimi ve İslam'da kadının yeri üzerine tartışmalar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 2*(1), 14-24.

Akagündüz, Ü. (2012). II. Meşrutiyet Dönemi düşünce ve kadın dergilerinde kadın tartışmaları: 1908-1918. [Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aksoy, I. (2017). Toplumsal ve siyasal süreçte Türk kadını. *Yasama Dergisi, 32*, 7-20.

Dincer, O. (2014). Eşitlik tahayyülünün müşterek kurgusu: Birleşmiş Milletler kadının statüsü komisyonunun çalışma öncelikleri ve çıkan politika metinleri üzerine bir analiz. [Uzmanlık Tezi], Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Doğancı, H. K. & Tuncay, T. (2020). Tarihsel süreçte kadının aile içindeki konumunun feminist sosyal hizmet yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(3), 1324-1351.

Erbay, H. (2019). Tarihsel süreçte dünyada ve Türk toplumunda kadın algısı ve haklarının gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 1-25.

İsmayılzada, G. (2022). Feminist bir bakış açısıyla felsefe tarihi: Kayıp kadın filozoflar. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Kapanoğlu, S. (2006). Çin'de kadın imgesi. [Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçük Durur, E. (2016). Çirkin cadılıktan güzellik uzmanlığına uzanan yolda şifacı kadınlar. *Global Media Journal, 7*.

Mercanlıoğlu, Ç. (2009). Cinsiyete dayalı eşitsizlik kadın yöneticilerin iş ve özel hayatlarını dengele-

me zorlukları ve bedelleri. Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya Üniversitesi.

Moroğlu, N. (2016). Uluslararası ve ulusal hukukta kadının insan hakları. *Yeditepe Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi, 1*(1).

Özel-Özcan, M. S. & Erden-Kaya, E. (2017). Türk toplumsal hayatında kadının varlığının tarihsel eksende sorgulanması. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 12*(12), 175-188.

Sağlık, B. & Çelik, H. Y. (2018). Küreselleşen çalışma hayatında kadının rolü. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(2), 95-120.

T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. [Erişim tarihi: 05.04.2023] Erişim adresi https://www.aile.gov.tr/

Türkiye Psikiyatri Derneği (2013). Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı. Ş. Yüksel, L. Gülseren, A. Devrim Başterzi (Ed.) Türkiye Psikiyatri Derneği Kadın Ruh Sağlığı Çalışma Birimi. Çalışma Birimleri Dizisi 16. [Erişim tarihi: 12.03.2023] Erişim adresi https://tpdyayin.psikiyatri.org.tr/BookShopData/02_KadinRuhSagligi.pdf

UN Women. [cited 10.04.2023]. Available from https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women

World Economic Forum (2022). Global Gender Gap Report. [cited 20.03.2023] Available from https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022?DAG=3&gclid=Cj0KCQjwxYOiBhC9ARIsANiEIfa6RFE6Ug6R75JBKGCFKMkUcC1IoU6MeCr9u4mkFLqxjB2QadBoBg8aAqebEALw_wcB

Worsley, L. (2019). *Women Our History.* Dorling Kindersley Ltd.

BÖLÜM 2

KADIN RUH SAĞLIĞI VE PSİKOPATOLOJİ

Gonca Üstün

1. Giriş

Kadın, aile ve toplum içinde çeşitli görevler üstlenen, sosyal yaşamda büyük rol oynayan önemli bir bireydir. Kadının bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilmesi, aile içi fonksiyonlarını sürdürebilmesi, sağlıklı olmasına bağlıdır (Polat, 2021). Dünyada ve Türkiye'de kadın sağlığı konularında son 25 yılda olan tüm ilerleme ve olumlu gelişmelere rağmen mevcut sonuçlar, hâlen kadın sağlığının istenilen düzeyde olmadığını ve eşitsizliklerin çok yaygın olduğunu göstermektedir (Soysal ve ark., 2022). Tüm dünyada kadınlar, diğer gruplardan daha fazla sağlık hizmeti almakta, özellikle erkeklerden daha fazla hastaneye başvurmakta, daha fazla ilaç kullanmakta ve daha fazla ameliyat olmaktadırlar (Burt & Hendrick, 2005; Collins, 1994). Kadınlar, erkeklere oranla rutin sağlık hizmetlerinden yararlanmak için de önemli derecede zaman harcamaktadırlar (Yeatman ve ark., 2018).

2000 yılından 2012'ye kadar, Avrupa Bölgesi'ndeki bir ülke dışında tüm kadınlarda yaşam beklentisi iyileşmiş ve 53 üye devletin tümünde erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Yaşam beklentisinin artmış olması kadınlar için avantaj olsa da bu durum engellilik veya aktivite kısıtlaması olmaksızın daha az yıl geçirilmesine neden olmaktadır. Kadınlar bu nedenle kendilerini erkeklerden daha az sağlıklı görmekte, daha fazla hastalık rapor etmekte ve daha sık olarak maddi nedenlerle bakım almaktan vazgeçmektedirler [World Health Organization (WHO), 2016]. Türkiye'de de cinsiyetler arasındaki farklılıkların temel nedenlerini araştırmak amacıyla yapılan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) bileşenleri analizi, kadın sağlık endeksi değerlerinin, çalışma kapsamındaki 2000-2019 yılları

7. Sonuç

Sonuç olarak, psikopatolojide kadın ve erkek arasındaki farklılıklara ve bu farklılıkların biyopsikososyal temellerine ilişkin kanıtlar, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki etkileşimin kadınlar ve erkekler için birbirinden çok farklı ruhsal sonuçlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Burada çok çeşitli sonuçların varlığı yalnız cinsiyete dayalı farklılıklardan kaynaklanmamakta, büyük ölçüde cinsiyet dışındaki diğer belirleyici faktörlerden de etkilenmektedir. Özellikle sosyal ve psikolojik temelli unsurlar kadınları erkeklerden daha fazla ruhsal sorunlara maruz bırakmaktadır. Kadınların tüm gelişim, üreme ve yaşam dönemleri içerisinde karşılaştıkları güçlükler ruhsal bozukluklara da zemin oluşturmaktadır.

Kadınların tarih boyunca kırılgan ve savunmasız konumda olmaları, onların ruhsal açıdan desteklenmeye ve güçlendirilmeye ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Olası riski tanılamak, sorunu önceden tespit etmiş olmak ve olumsuz gidişatı önleyebilmek için kadınların ruh sağlığı bakımından aslında tüm yaş grupları, tüm ırk ve hatta erkek cinsiyette de olduğu gibi riskli grupta yer aldıkları unutulmamalıdır. Ruh sağlığı hizmetlerinin kadın ruh sağlığına yönelik çalışmalarında cinsiyete dayalı farklılıkları dikkate alarak girişimlerde bulunması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Burt, V. K., & Hendrick, V. C. (2005). *Clinical Manual of Women's Mental Health* (1st edition). American Psychiatric Pub.

Collins, J. B. (1994). Women and the health care system. In: E. Q. Youngkin & M. S. Davis (Eds.) *Women's Health: A Primary Care Clinical Guide* (1st edition). Norwalk, Conn.: Appleton & Lange, p.3-19.

Çam, O. (2021). Ruh sağlığı ve hastalıklarına genel bakış. O. Çam & E. Engin (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Psikiyatri Hemşireliği* içinde (3. baskı). İstanbul Tıp Kitabevleri, s.3-14.

Çam, O. & Dönmez, A. (2021). Psikiyatrik epidemiyoloji. O. Çam & E. Engin (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Psikiyatri Hemşireliği* içinde (3. baskı). İstanbul Tıp Kitabevleri, s.102-109.

Daniel, H., Erickson, S. M., Bornstein, S. S., & Health and Public Policy Committee of the American College of Physicians. (2018). Women's health policy in the United States: An American College of Physicians position paper. *Annals of Internal Medicine, 168*(12), 874-875.

Dökmen, Z. (2009). Menopoz, beden imgesi ve ruh sağlığı. *Türk Psikoloji Yazıları, 12*(24), 41-55.

Ehrenreich, B., & English, D. (1978). *For Her Own Good: 150 Years of the Experts' Advice to Women.* New York: Doubleday.

Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M. & Şimşek, Z. (1998). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu* (1. baskı). Ankara: Eksen Tanıtım Ltd. Şti.

Hall, E., & Steiner, M. (2013). Serotonin and female psychopathology. *Women's Health, 9*(1), 85-97.

Hill, T. D., & Needham, B. L. (2013). Rethinking gender and mental health: A critical analysis of three propositions. *Social Science & Medicine, 92*, 83-91.

Kızılırmak, B., Memiş, E. & Toksöz, G. (2022). Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı 2000-2019: 2000-2019 UNDP Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Analizi. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği UNDP Türkiye Ofisi, Ankara.

Koyun, A., Taşkın, L. & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: Hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 67-99.

Kring, A. M., Johnson, S. L. Davison, G. C., & Neale, J. M. (2014). *Abnormal Psychology* (12th edition). John Wiley & Sons Inc.

McGibbon, E., & McPherson, C. (2013). Stress, oppression & women's mental health: A discussion of the health consequences of injustice. *Women's Health and Urban Life, 12*(2), 63-81.

McManus, S., Scott, S., & Sosenko, F. (2016). *Joining the Dots: The Combined Burden of Violence, Abuse, Poverty in the Lives of Women*. London: Agenda.

Nolen-Hoeksema, S. (2012). Emotion regulation and psychopathology: The role of gender. *Annual Review of Clinical Psychology, 8*(1), 161-187.

Otten, D., Tibubos, A. N., Schomerus, G., Brähler, E., Binder, H., Kruse, J., ... & Beutel, M. E. (2021). Similarities and differences of mental health in women and men: A systematic review of findings in three large German cohorts. *Frontiers in Public Health, 9*, 553071.

Öztürk, O. & Uluşahin, A. (2008). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (11. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Pektaş, I., Bilge, A. & Ersoy, M. A. (2006). Toplum ruh sağlığı hizmetlerinde epidemiyolojik çalışmalar ve toplum ruh sağlığı hemşireliğinin rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 7*(1), 43-48.

Polat, F. (2021). Kadın ruh sağlığı hastalıklarında hemşirelik yaklaşımları. R. Aylaz & A. Dönmez (Ed.) *Toplum Ruh Sağlığı Hemşireliği* içinde. İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık, s.209-212.

Porter, R. (1987). *A Social History of Madness: The World Through the Eyes of the Insane*. New York: Weidenfeld and Nicolson.

Regier, D. A., Myers, J. K., Kramer, M., Robins, L. N., Blazer, D. G., Hough, R. L., ... & Locke, B. Z. (1984). The NIMH Epidemiologic Catchment Area program: Historical context, major objectives, and study population characteristics. *Archives of General Psychiatry, 41*(10), 934-941.

Rosenfield, S., & Smith, D. (2010). Gender and mental health: Do men and women have different amounts or types of problems?. In: T. L. Scheid & T. N. Brown (Eds.) *A Handbook for the Study of Mental Health: Social Contexts, Theories, and Systems* (2nd edition). Cambridge University Press, p.256-267.

Saygan, B. B. & Uludağlı, N. P. (2021). Yaşam boyu toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 13*(2), 354-382.

Seeman, M. V. (1997). Psychopathology in women and men: Focus on female hormones. *American Journal of Psychiatry, 154*(12), 1641-1647.

Soysal, G., Özcan, C. & Akın, A. (2022). Dünyada ve Türkiye'de kadın, anne ve çocuk sağlığının güncel durumu. *Sağlık ve Toplum, 32*(1), 3-13.

Wheeler, J. B., Foreman, M., & Rueschhoff, A. (2013). Improving women's health challenges, access and prevention. [cited 26.06.2022] Available from https://www.ncsl.org/research/health/improving-womens-health-opportunities.aspx

World Health Organization [WHO] (2000). *Women's Mental Health: An Evidence Based Review*. Geneva.

World Health Organization [WHO] (2016). *Strategy on Women's Health and Well-being in the WHO European Region. WHO Regional Office for Europe*. UN City: Marmorvej.

World Health Organization [WHO] (2020). World Mental Health Day: An Opportunity to Kick-Start a Massive Scale-up in Investment in Mental Health. [cited 29.06.2022] Available from https://www.who.int/news/item/27-08-2020-world-mental-health-day-an-opportunity-to-kick-start-a-massive-scale-up-in-investment-in-mental-health

World Health Organization [WHO] (2021). Comprehensive Mental Health Action Plan 2013-2030. [cited 29.06.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789240031029

World Health Organization [WHO] (2022a). Mental Health: Strengthening Our Response. [cited 29.06.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response

World Health Organization [WHO] (2022b). Mental Disorders. [cited 08.12.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders

Yeatman, S., Chamberlin, S., & Dovel, K. (2018). Women's (health) work: A population-based, cross-sectional study of gender differences in time spent seeking health care in Malawi. *PLoS One, 13*(12), e0209586.

BÖLÜM 3

BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RUH SAĞLIĞI

Aslı Yılmaz

1. Giriş

Bir bebeğin, çocuğun sağlıklı olması, her ailenin temenni ettiği bir durum olmakla birlikte, sağlıklı yetişkin olmanın ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısıyla çocuk ruh sağlığının korunması, geliştirilmesi, sorun varlığında erken tanılanması ve erken müdahale edilmesi, çocuğun bu süreçte destek görmesi, ruhsal olarak sağlıklı yetişkinliğe açılan kapı olacaktır. Bu nedenle çocuk ruh sağlığı, dikkatle incelenmesi ve takip edilmesi gereken bir konudur. Sağlığın ruhsal boyutu açısından bakıldığında ruh sağlığı yerinde olan çocuklar; olumlu bir kimliğe sahip, duygu ve düşüncelerini yönetebilmekte, sosyal ilişkiler kurabilmekte, öğrenme isteğine sahip ve sosyal ilişkiler içerisinde aktif, çevresindekilerin farkında ve onlara karşı empati geliştirebilmekte, oyun oynamayı ve öğrenmeyi sevmekte, doğru ve yanlışı ayırt edebilmektedirler (Durak, 2019). Çocuklar, her bir gelişim aşamasında farklı özelliklere sahip olmaları nedeniyle görülebilecek ruhsal sorunların erken tanımlanabilmesi için çocuğun gelişimsel özelliklerinin ve risk gruplarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu amaçla bölüm kapsamında öncelikle çocukluk dönemlerine ilişkin gelişim özellikleri, ardından ruhsal gelişimi etkilediği düşünülen faktörler açıklanacaktır.

2. Çocuğun Gelişim Basamakları ve Özellikleri

Çocuk gelişimi; psikoseksüel, psikososyal, bilişsel ve ahlaki yönleriyle teorisyenler tarafından incelenmiştir. Psikoseksüel gelişim evreleri Sigmund Freud, bireyin çevresiyle bütünlüğünü vurgulayan psikososyal teori Erik Erikson, bilişsel gelişimleri ya da öğrenme düşünme biçimleri Jean Piaget, ahlaki gelişim ise Lawrence Kohlberg tarafından tanımlanmıştır (Çavuşoğlu, 2019). Bu kuramlar doğrultusunda her bir çocukluk döneminin özelliği aşağıda açıklanmıştır.

mikrobesin eksiklikleri, gizli açlık durumlarının oluşmasına neden olduğu buna bağlı olarak bireyleri sağlık sorunlarına karşı da savunmasız hâle getirdiği belirtilmektedir (Siddiqui ve ark., 2020; UNICEF, 2022d). Ayrıca çocuklarda ruhsal, davranışsal ve gelişimsel bozukluklarla olduğu gibi çocuk ihmali ile de yüksek oranda ilişkili olduğu belirtilmektedir (Cree ve ark., 2018; Herruzo ve ark., 2020). Yoksulluk çocukların yaşam döngüleri boyunca büyüme ve gelişmelerini etkileyebilir, eğer ele alınmazsa nesilden nesile devam edebilir ve nesiller arası bir yoksulluk döngüsü yaratabilir (UNICEF, 2022d). Bu anlamda yoksullukla mücadelede başarı sağlanmak isteniyorsa kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve herkesin bu hizmetlere erişiminin garanti edilmesi gerekmektedir (Arabacı Yüksel, 2019).

4. Sonuç

Çocukluk, her bir gelişim evresinde farklı gereksinimleri olan insan hayatının önemli ve özel bir evresidir. Sağlıklı büyümeleri ve gelişmeleri için her türlü şiddetten korunarak sürekli ilgi, sevgi ve bakım ihtiyaçlarının karşılanması, yakın, güvenli, dengeli duygusal ilişkiler ile çocuğun olduğu gibi yani koşulsuz olumlu kabul edilmesi, öz güvenini arttıran deneyimlere olanak sağlanması gerekmektedir (Durak, 2019; UNICEF, 2022a). Çocuğun yaşamında ruh sağlığını etkileyebilecek, bölüm kapsamında açıklanan faktörler dikkate alınarak çocuğun toplumda bulunduğu ortamlarda (okul, hastane, aile sağlığı merkezi gibi) değerlendirmeler yapılmalı, takibi multidisipliner bir ekiple alanında uzman kişilerce devam ettirilmelidir. Bu sayede sağlıklı bir çocukluk dönemi geçirilmesine katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

Aggarwal, S., & Karande, S. (2018). Internet for child mental health: Boon or bane. *J Postgrad Med, 64*(3), 131-133.

Ainsworth, M. S. D., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist, 46*(4), 333-341.

Akbaş, E. (2020). *Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet 2020 Durum Raporu.* Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi.

Akçay, D. (2017). Çocuk ve adölesanların elektronik medya kullanımının obezite ve uyku sorunlarına etkisi. *Güncel Pediatri, 15*(2), 73-84.

Aksu, R., Ongün, E. & Barlas, G. Ü. (2021). Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılığı ve depresif belirtiler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(2), 510-516.

Aktay, M. (2020). İstismar ve ihmalin çocuk üzerindeki etkileri ve tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD), 1*(2), 169-184.

Almiş, B. H., Gümüştaş, F. & Kütük E. K. (2020). Kadına yönelik aile içi şiddetin kadın ve çocukların ruh sağlığına etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12*(2), 232-242.

American Academy of Pediatrics Council on Communications and Media (2016a). Media and young minds. *Pediatrics, 138*(5), e20162591.

American Academy of Pediatrics Council on Communications and Media (2016b). Media use in school-aged children and adolescents. *Pediatrics, 138*(5), e20162592.

Arabacı Yüksel, R. (2019). Dünya Bankasının yeni uluslararası yoksulluk sınırları ve küresel yoksulluğun yeniden değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi, 9*(1), 123-140.

Arslan, E. & Teze, S. (2016). Bağlanma kuramı. N. Sargın, S. Avşaroğlu & A. Ünal (Ed.) *Eğitim ve Psikolojiden Yansımalar* içinde. Konya: Çizgi Kitabevi, s.71-90.

Avdibegovic, E., & Brkic, M. (2020). Child neglect-causes and consequences. *Psychiatria Danubina, 32*(3), 337-342.

Avşar, F. & Ayaz Alkaya, S. (2018). Akran zorbalığının önlenmesinde okul sağlığı hemşiresinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 5*(1), 78-84.

Ay, B. & Özbek, A. (2018). Bebek ve küçük çocuklarda bağlanma bozuklukları. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 4*(1), 34-41.

Aydoğan, Y. & Gültekin Akduman, G. (2019). Aile içindeki özel durumlar ve çocuk. Y. Aydoğan & G. Gültekin Akduman (Ed.) Çocuk Ruh Sağlığı içinde. Ankara: Eğiten Kitap, s.103-128.

Bardak, M. & Topaç, N. (2022). *Oyun ve Oyun Materyalleri.* İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Başay, B. K., Başay, Ö., Ürüt, A., Hasmercan, B., Uysal, M. & Usul, B. E. (2020). Hastanede yatarak tedavi gören çocuklar: Psikososyal uyumu etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*, 402-413.

Bowlby, J. (2014). *Güvenli Bir Dayanak, Ebeveyn Çocuk Bağlanması ve Sağlıklı İnsan Gelişimi.* S. Güneri (Çev.) Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, 84.

Carsley, S., Tu, K., Parkin, C. P., Pullenageyum, E., & Birken, C. S. (2019). Overweight and obesity in preschool aged children and risk of mental health service utilization. *International Journal of Obesity, 43*, 1325-1333.

Chen, X., Qiang, Y., Liu, X., Yang, Q., Zhu, Q., Li, B., & Wang, R. (2021). The prevalence of insufficient sleep and bedtime delay among kindergarten children aged 3 to 6 years in a rural area of shanghai: A cross-sectional study. *Front Pediatr, 9*, 759318.

Cho, H., & Jeong, I. S. (2021). The relationship between mother-infant contact time and changes in postpartum depression and mother-infant attachment among mothers staying at postpartum care centers: An observational study. *Nursing & Health Sciences, 23*(2), 547-555.

Cinar, N., Köse, D., & Altınkaynak, S. (2015). The relationship between maternal attachment, perceived social support and breast-feeding sufficiency. *Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan, 25*(4), 271-275.

Cree, R. A., Bitsko, R. H., Robinson, L. R., Holbrook, J. R., Danielson, M. L., Smith, C., … & Peacock, G. (2018). Health care, family, and community factors associated with mental, behavioral, and developmental disorders and poverty among children aged 2-8 years-United States, 2016. *Morbidity and Mortality Weekly Report, 67*(50), 1377-1383.

Çavuşoğlu, H. (2019). Çocuk Sağlığı Hemşireliği (Cilt 1). Ankara: Sistem Ofset.

Çelik, F. G. H. & Hocaoğlu, Ç. (2018). Çocukluk çağı travmaları: Bir gözden geçirme. *Sakarya Med J., 8*(4), 695-711.

Demir, K. & Küçük, S. (2020). Akran zorbalığı önleme ve müdahale programlarında güncel yaklaşımlar ve hemşirelik rolleri. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 87-102.

Dokgöz, H. & Kar, H. (2017). Çocukta cinsel istismar. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 3*(3), 169-174.

Durak, Ş. (2019). Çocuk ruh sağlığı. Y. Aydoğan & G. Gültekin Akduman (Ed.) Çocuk Ruh Sağlığı içinde. Ankara: Eğiten Kitap, s.3-22.

Durmuş, H., Solak, Y., Kaya, E. & Canbolat, H. (2021). İlköğretim çocuklarında uyku bozukluğu sıklığı ve obezite ile ilişkisi. *J Curr Pediatr, 19*, 303-310.

Efendi, G. Y. & Kılıç, B. G. (2018). Gelişimsel psikopatoloji çerçevesinde risk ve koruyucu etmenler ve dayanıklılık. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 4*(1), 56-62.

Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H. & Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı teknoloji bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29*(1), 51-64.

Engin, E. A., Yıldırım, F. & Purutçuoğlu, E. (2021). Kronik hastalığa sahip çocukların psikososyal sorunları: Pediatrik sosyal hizmet müdahaleleri odağında bir derleme. *The Journal of Current Pediatrics, 19*, 271-279.

Erdoğan, T. & Tuncer, B. (2018). Olumlu ve olumsuz yönleriyle kurum bakımındaki çocukların durumu. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 474-484.

Geniş, M., Toker, B. & Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(3), 190-199.

Gökdemir, Ö., Yaprak, S., Okudan, Y. E., Çolak, M., Batur, Ü. B. & Güldal, D. (2021). Kronik hastalığı olan ve olmayan çocukların psikososyal açıdan karşılaştırılması. *Jour Turk Fam Phy, 12*(4), 171-178.

Grantham-McGregor, S., & Smith J. (2020). The effect of malnutrition and micronutrient deficiency on children's mental health. In: E. Taylor, F. Verhulst, J. C. M. Wong, K. Yoshida (Eds.) *Mental Health and Illness of Children and Adolescent*. Springer Singapore, p.375-393.

Gültekin, M. & Aydemir, H. (2021). İlkokul ve ortaokul son sınıf öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi (Adıyaman ili örneği). *JRES, 8*(1), 103-121.

Gürhan, N. (2015). *Her Yönüyle Çocuk İstismar ve İhmali (Sağlık-Yasa-Eğitim ve Aile Boyutu).* Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevi.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE] (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, s.139-156.

Hailes, H. P., Danese, A., & Fazel, S. (2019). Long-term outcomes of childhood sexual abuse: An umbrella review. *Lancet Psychiatry, 6*(10), 1-20.

Hajizadeh, M., & Nghiem, S. (2020). Does unwanted pregnancy lead to adverse health and healthcare utilization for mother and child? Evidence from low-and middleincome countries. *International Journal of Public Health, 65*, 457-468.

Hammar, E., Bladh, M., & Agnafors, S. (2020). Mental health and experience of being bullied in 12-year-old children with overweight and obesity. *Acta Paediatrica, 109*, 1450-1457.

Herruzo, C., Trenas, A. R., Pino, M., & Herruzo, J. (2020). Study of the differential consequences of neglect and poverty on adaptive and maladaptive behavior in children. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(739), 1-12.

İnanç, B. Y., Atıcı, M. K. & Bilgin, M. (2020). *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Kabukçu, B. B., Başay, Ö., Ürüt, A., Hasmercan, B., Uysal, M. & Usul, B. E. (2021). Hastanede yatarak tedavi gören çocuklar: Psikososyal uyumu etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*, 402-413.

Kar, H. & Dokgöz, H. (2017). Çocukta fiziksel istismar. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 3*(3), 175-80.

Kara Aşkın, E. & İşeri, E. (2017). Çocuk cinsel istismarında psikiyatrik yaklaşım. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 3*(3), 204-208.

Karakaş, N. M., & Şahin Dağlı, F. (2019). The importance of attachment in infant and influencing factors. *Turk Pediatri Ars, 54*(2), 76-81.

Kardaş, Ö., Kardaş, B. & Bildik, T. (2018). Gençlerde okul reddi davranışı: Buzdağının görünen ucu. T. Bildik (Ed.) *Ergenlik Dönemi ve Ruhsal Bozukluklar* içinde. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.159-167.

Kasuto, M., Aktan, Z. D. & Yardımcı, E. (2020). Ebeveyn medeni durumunun çocukların ruh sağlığına etkisi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 3*(2), 48-68.

Kaytez, N. (2020). Ölüm ve çocuk üzerindeki etkileri. *Eurosian Journal of Health Sciences, 3*(3), 171-176.

Kesicioğlu, O. S. (2019). Çocuk ruh sağlığı ile ilgili kuramlar. Y. Aydoğan & G. Gültekin Akduman (Ed.) Çocuk Ruh Sağlığı içinde. Ankara: Eğiten Kitap, s.25-40.

Kirolos, A., Goyheneix, M., Eliasz, M. K., Chisala, M., Lissauer, S., Gladstone, M., & Kerac, M. (2022). Neurodevelopmental, cognitive, behavioural and mental health impairments following childhood malnutrition: A systematic review. *BMJ Global Health, 7*, e009330.

Kütük, M. Ö. & Bilaç, Ö. (2017). Çocuklarda ve adölesanlarda duygusal istismar ve ihmal. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 3*(3), 181-187.

Larson, L. M., Young, M. F., Ramakrishnan, U., Girard, A. W., Verma, P., Chaudhuri, I., … & Martorell, R. (2017). A cross-sectional survey in Rural Bihar, India, indicates that nutritonal status, diet and stimulation are associated with motot and mental development in young children. *The Journal of Nutrition Community and International Nutrition, 147*, 1578-1585.

Muslu, M. & Gökçay, G. F. (2019). Teknoloji bağımlısı çocuklarda obeziteye neden olan risk faktörleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(2), 72-79.

Nguyen, P. H., Tran, L. M., Khuong, L. Q., Young, M. F., Duong, T. H., Nguyen, H. C., DiGirlamo, A. M., … & Ramakrishan, U. (2021). Child linear growth during and after the first 1000 days is positively associated with intellectual functioning and mental health in school-age children in Vietnam. *The Journal of Nutrition, 151*, 2816-2824.

Özaslan, M. (2019). Okul ve çocuk. Y. Aydoğan & G. Gültekin Akduman (Ed.) Çocuk Ruh Sağlığı içinde. Ankara: Eğiten Kitap, s.133-143.

Özdemir, A. N., Akduman, G. G., & Gündüz, A. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının akran şiddetine maruz kalma düzeyleri ve empatik becerileri ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(64), 600-604.

Öztekin, C. (2018). Bebek ruh sağlığı açısından anne-babalık becerileri. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 4*(1), 10-18.

Özyürek, A. (2019). Çocuk ve aile içi ilişkiler. Y. Aydoğan & G. Gültekin Akduman (Ed.) Çocuk Ruh Sağlığı içinde. Ankara: Eğiten Kitap, s.73-98.

Park, J. H. (2020). Smartphone use patterns of smartphone-dependent children. *Child Health Nurs Res, 26*(1), 47-54.

Paruthi, S., Brooks, L. J., D'Ambrosio, C., Hall, W. A., Kotagal, S., Lloyd, R. M., Malow, B. A., ... & Wise, M. S. (2016). Consensus statement of the American Academy of Sleep Medicine on the recommended amount of sleep for healthy children: methodology and discussion. *J Clin Sleep Med, 12*(11), 1549-1561.

Roh, D., Bhang, S. Y., Choi, J. S., Kweon, Y. S., Lee, S. K, & Potenza, M. N. (2018). The validation of implicit association test measures for smartphone and internet addiction in at risk children and adolescent. *Journal of Behavioral Addictions, 7*(1), 79-87.

Sagar, R., & Gupta, T. (2018). Psychological aspects of obesity in children and adolescents. *Indian J Pediatr, 85*(7), 554-559.

Saygan, B. B. & Uludağlı, N. P. (2021). Yaşam boyu toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 13*(2), 354-382.

Schoppe-Sullivan, S., Dienerb, M. L., Mangelsdorfc, S. C., Brownc, G. L, McHaled, J. L., & Frosch, C. A. (2006). Attachment and sensitivity in family context: The roles of parent and infant gender. *Infant and Child Development, 15*, 367-385.

Selcuki, N. F. T, Bahat, P. Y., Turan, G., Aksoy, U., Bagci, K., & Ozdemir, İ. (2022). Postpartum evaluation of the role of maternal characteristics and mode of delivery on maternal attachment, anxiety and depression: A study conducted in Turkey. *Acta Biomed, 93*(1), e2022011.

Shiferaw, G., Bacha, L., & Tsegaye, D. (2018). Prevalence of deppression and its associated factors among orphan children in orphanages in Ilu Abba Bor zome, South West Ethiopia. *Pyshiatry Journal,* 1-7.

Siddiqui, F., Salam, R. A., Lassi, Z. S., Das, J. K. (2020). The intertwined relationship between and poverty. *Frontiers in Public Health, 8*(453), 1-5.

Siversten, B., Harvey, A. G., Reichborn-Kjennerud, T., Torgersen, L., Ystrom, E., & Hysin, M. (2015). Later emotional and behavioral problems associated with sleep problems in toddlers a longitudinal study. *JAMA Pediatr, 169*(6), 575-582.

Sohn, S. Y., Rees, P., Wildridge, B., Kalk, N. J., & Carter, B. (2019). Prevalence of problematic smartphone usage and associated mental health outcomes amongst children and young people: A systematic review, meta-analysis and GRADE of the evidence. *BMC Psychiatry, 19*(356), 1-10.

T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). Korunmaya muhtaç çocuk kimdir ve koruma altına nasıl alınırlar?. [Erişim tarihi 11.08.2022] Erişim adresi https://www.aile.gov.tr/samsun/sorularla-hizmetlerimiz/korunmaya-muhtac-çocuk-kimdir-ve-koruma-altina-nasil-alinirlar/

T. C. Sağlık Bakanlığı (2022). Bebek çocuk ergen izlemleri. [Erişim tarihi 29.07.2022] Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cocukergen-sgp1/sagl%C4%B1g%C4%B1n-gelisitirlmesi/bebek-%C3%A7ocuk-ergen-izlemleri.html

Tagher, C. G. & Knapp, L. (2022). *Pediatri Hemşireliği Vaka Temelli Yaklaşım*. Ö. Avcı (Çev. Ed.) İstanbul: İstanbul Medikal Sağlık Yayıncılık, s.187-251.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022a). İstatistiklerle aile 2021. [Erişim tarihi 08.08.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022b). İstatistiklerle çocuk 2021. [Erişim tarihi 08.08.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022c). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri 2021. [Erişim tarihi 08.08.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586&dil=1#:~:text

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022d). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2021. [Erişim tarihi 11.08.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581

Tütüncü, S. (2020). Köken aile tutumlarının psikopatoloji üzerine etkisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi, 1*(1), 49-56.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2021). The state of the world's children on my mind-Promoting, protecting and caring for children's mental health. [cited 29.07.2022] Available from https://www.unicef.org/media/114636/file/SOWC-2021-full-report-English.pdf

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2022a). How to prepare your child for a lifetime of positive mental health: 0-5 years, UNICEF Parenting. [cited 11.08.2022] Available from https://www.unicef.org/parenting/mental-health/build-foundation-0-5-years 4.07.2022

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2022b). Mental health conversation starters: 6-10 years UNICEF Parenting. [cited 04.07.2022] Available from https://www.unicef.org/parenting/mental-health/conversation-starters-6-10-years

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2022c). Child poverty. [cited 15.08.2022] Available from https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2022d). UNICEF's commitment to ending child poverty and achieving the Sustainable Development Goals. [cited 15.08.2022] Available from https://www.unicef.org/documents/unicefs-commitment-ending-child-poverty-and-achieving-sustainable-development-goals

Ünal, D. & Esen, T. Ç. (2018). Anne bebek ilişkisi ve sağlıklı bağlanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 4*(1), 1-4.

Xiang, S., Dong, J., Li, X., & Li, L. (2021). Association between sleep duration, physical activity, and mental health disorders: A secondery analysis of the national survey of children's health 2017-2018. *BioMed Research International,* 1-7.

Yar, D. & Yılmaz, M. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(1), 93-100.

Yasar, E. Y. & Özbey, S. (2020). Okul öncesi dönemdeki korunmaya muhtaç çocukların akran şiddetine maruz kalma durumları üzerine bir inceleme. *Pearson Journal of Social Sciences& Humanities, 5*(7), 279-293.

Yayan, E. H. & Zengin, M. (2018). Çocuk kliniklerinde terapötik oyun. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7*(1), 226-233.

Yektaş, Ç., Tufan, A. E. & Yazıcı, M. (2018). Düzce ili çocuk evlerinde kalan çocuk ve ergenlerin klinik ve sosyodemografik özellikleri. *Konuralp Tıp Dergisi, 10*(3), 298-304.

Yılmaz, A. & Pala, Ş. (2019). Opinions related to play concept of children in early childhood. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 9*(3), 945-978.

Yiğit, R., Üğücü, G. & Kaya, S. (2018). Yoksulluk: Çocuk sağlığını tehdit eden bir durum. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(2), 83-98.

Zhang, R., Xie, R., Ding, W., Wang, X., Song, S., & Li, W. (2022). Why is my world so dark? Effects of child physical and emotional abuse on child depression: The mediating role of self-compassion and negative automatic thoughts. *Child Abuse & Neglect, 129*, 105677.

BÖLÜM 4

ADÖLESAN DÖNEMDE KADIN RUH SAĞLIĞI

Zehra İncedal Sonkaya

1. Giriş

Ergenlik dönemi ile yaşanan hızlı gelişim ve değişim gençler üzerinde daha özenli olmayı gerektirmektedir. Fiziksel değişim 3-5 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanırken psikososyal gelişim çok daha uzun yıllar devam etmektedir. Bu dönemde bireyin karşılaştığı risk faktörleri, bütün yetişkinlik dönemini etkilemektedir. Bu bağlamda, ergenlik döneminde ruhsal sağlık üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek ve gerekli koruyucu önlemleri almak toplum sağlığı açısından önemlidir. Ergenlerin aile ilişkileri, zararlı alışkanlıklar edinmeleri, cinsel kimlik gelişimi, erken yaşta zorla evlilikler ve adölesan gebelikler kız ergenleri etkileyen risk faktörlerinin en önemlileri olarak ifade edilmektedir.

Çocukluk ve ergenlik, yıkıcı davranış, duygudurum ve anksiyete bozuklukları dâhil olmak üzere birçok ruhsal bozukluğun önlenmesi için kritik dönemlerdir. Yapılan kohort çalışmaları genç yaşlarda başlayan psikiyatrik sorunların ciddi gelişimsel sorunlara neden olduğunu öne süren önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu sebeple erken yaşam evrelerinde geliştirilecek etkili müdahaleler, gençlikten yetişkinliğe başarılı geçişler için gerekli olan olumlu nörobiyolojik, bilişsel ve psikososyal gelişimi destekleme potansiyeline katkı sağlayacaktır.

2. Adölesan Dönemde Psikososyal Gelişim Özellikleri

Dünya nüfusunun yaklaşık 1,8 milyarını adölesanlar oluşturmaktadır. HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler, isteyerek düşükler, kadın sünneti, trafik kazaları, ateşli silah yaralanmaları gibi istenmedik

İntihar eylemine ilişkin verilerin zamanında kaydedilmesi ve düzenli olarak izlenmesi, etkili ulusal intihar önleme stratejilerinin bel kemiğini oluşturur (WHO, 2014). İntihar riski taşıyan grupları belirlemek için ülkelerin cinsiyete, yaşa ve yönteme göre ayrıştırılmış oranları kullanması önemlidir. Bunu yapmak, müdahalelerin belirli popülasyonların ihtiyaçlarını karşılamak ve eğilimlere uyum sağlamak üzere uyarlanabilmesi için gerekli bilgileri sağlar.

4. Sonuç

Gelişmiş dünyanın demografik yaşlanmasına rağmen hâlen genç nüfus dünya nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte gençlere yönelik ruh sağlığı hizmetlerinin kalitesi ve kapsamı yetişkinlere sunulan hizmetin oldukça gerisinde kalmaktadır. Yapılan araştırmalar özellikle kızların erkeklere göre ruh sağlığı sorunlarına daha yatkın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete duyarlı psikiyatri hizmetlerinin planlanması, kız çocuklarının bu hizmetlerden daha fazla yararlanmasını sağlayarak istenmeyen gebelikler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve istismar gibi pek çok sorunla mücadele edebilmesine olanak sağlanmalıdır. Ayrıca adölesanlar ebeveynlerinin verdikleri/veremedikleri tıbbi ve sosyal destek ile yetişkinlik dönemine hazırlanmaktadır. Bu nedenle ebeveyn eğitimi, aile müdahaleleri ve ebeveyn için ruh sağlığı hizmetleri gibi yaklaşımlar çocukluk döneminde ortaya çıkabilecek ruhsal bozukluklarının önlenmesi ve tedavisi için çok önemlidir. Çocuk ve ergen ruh sağlığı ebeveyn ruh sağlığı ile başlar. Toplumsal cinsiyete duyarlı çocuk ve ergen ruh sağlığı bakımı, ailelerin, sağlık sunucularının, okul, sosyal ve adalet sistemi profesyonellerinin yanı sıra halk sağlığı politikasının planlanması ve uygulanmasından sorumlu olanların toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimini gerektirmektedir.

Kaynaklar

Ahlberg, B. M., Jylkäs, E., & Krantz, I. (2001). Gendered construction of sexual risks: Implications for safer sex among young people in Kenya and Sweden. *Reproductive Health Matters, 9*(17), 26-36.

Akin, A., & Demirel, S. (2003). Concept of gender and its effects on health. *Cumhuriyet Medical Journal, 25*(4), 73-82.

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5).* American Psychiatric Pub.

Andersson, L., Sundström-Poromaa, I., Bixo, M., Wulff, M., & Bondestam, K. (2003). Common mental disorders during pregnancy during the second trimester of pregnancy: A population-based study. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 189*, 148-154.

Aygor, H., Altuntug, K., & Ege, E. (2017). The views of students on sexual health and reproductive health course. *Sex Disabil, 35*, 387-394.

Balcı, E., Sonkaya, Z. İ., & Göçer, Ş. (2020). Assessment of maternal and fetal outcomes in adolescent and non-adolescent pregnant women. *Eastern Journal of Medicine, 25*(1), 19-25.

Biello, K. B., Sipsma, H. L., & Kershaw, T. (2010). Effect of teenage parenthood on mental health trajectories: Does sex matter? *American Journal of Epidemiology, 172*(3), 279-287.

Birleşmiş Milletler [BM] Türkiye (2015). Sürdürülebilir Kalkınma Amacı. [Erişim tarihi: 20.04.2022] Erişim adresi https://turkiye.un.org/index.php/tr/sdgs/3

Cantilino, A., Barbosa, E. M., & Petribu, K. (2007). Postpartum depression in adolescents in Brazil: An issue of concern. *Archives of Women's Mental Health, 10*(6), 1434-1816.

Carpenter, S. C., Clyman, R. B., Davidson, A. J., & Steiner, J. F. (2001). The association of foster care or kinship care with adolescent sexual behavior and first pregnancy. *Pediatrics, 108*(3), E46.

Centers for Disease Control and Prevention [CDC] (2020). CDC WONDER: Underlying cause of death, 1999-2019. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services. [cited 10.05.2022] Available from https://wonder.cdc.gov/Deaths-by-Underlying-Cause.html

Dillon, M. E. (2014). Adolescent Pregnancy and Mental Health. In: A. Cherry, & M. Dillon (Eds.) *International Handbook of Adolescent Pregnancy*. Springer, Boston, MA, p.79-102.

Evans, J., Heron, J., Francomb, H., Oke, S., & Golding, J. (2001). Cohort study of depressed mood during pregnancy and after childbirth. *BMJ, 323*, 257-260.

Güneş, M., Selçuk, H., Demir, S., İbiloğlu, A. O., Bulut, M., Kaya, M. C., … & Sır, A. (2016). Marital harmony and childhood psychological trauma in child marriage. *Journal of Mood Disorders, 6*, 63-70.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE] (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.

Herrenkohl, T. I., Lee, J. O., Kosterman, R., & Hawkins, J. D. (2012). Family influences related to adult substance use and mental health problems: A developmental analysis of child and adolescent predictors. *J Adolesc Health, 51*, 129-135.

Hoffman, S. D., Foster, E. M., & Furstenberg, F. F. (1993). Reevaluating the costs of teenage childbearing. *Demography, 30*, 1-13.

Holzman, C., Eyster, J., Tiedje, L. B., Roman, L. A., Seagull, E., & Rahbar, M. H. (2006). A life course perspective on depressive symptoms in mid-pregnancy. *Maternal and child health journal, 10*(2), 127-138.

Jaycox, L. H., Stein, B. D., Paddock, S., Miles, J. N., Chandra, A., Meredith, L. S., … & Burnam, M. A. (2009). Impact of teen depression on academic, social, and physical functioning. *Pediatrics, 124*(4), 596-605.

Kennedy, S. H., & Rizvi, S. (2009). Sexual dysfunction, depression, and the impact of antidepressants. *J Clin Psychopharmacol, 29*, 157-64.

Keown, L. J., Woodward, L. J., & Field, J. (2001). Language development of preschool children born to teenage mothers. *Infant Child Dev, 10*, 129-145.

Knox, E., & Muros, J. J. (2017). Association of lifestyle behaviours with self-esteem through health-related quality of life in Spanish adolescents. *Eur. J. Pediatr, 176*, 621-628.

Kokkevi, A., Rotsika, V., Arapaki, A., & Richardson, C. (2011). Changes in associations between psychosocial factors and suicide attempts by adolescents in Greece from 1984 to 2007. *Eur J Public Health, 21*(6), 694-698.

Latzer, Y., & Stein, D. (2013). A review of the psychological and familial perspectives of childhood obesity. *J. Eat. Disord, 1*, 7.

Lee, C., & Gramotnev, H. (2006). Predictors and outcomes of early motherhood in the Australian longitudinal study on women's health. *Psychology, Health, and Medicine, 11*, 29-47.

Martín-Gómez, C., Moreno-Peral, P., Bellón, J. A., Conejo Cerón, S., Campos-Paino, H., Gómez-Gómez, I., … & Motrico, E. (2020). Effectiveness of psychological, psychoeducational and psychosocial interventions to prevent postpartum depression in adolescent and adult mothers: Study protocol for a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *BMJ Open, 10*(5), e034424.

McMullin, J. A., & Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *J. Aging Stud, 18*, 75-90.

Neal, S., Matthews, Z., Frost, M., Fogstad, H., Camacho, A. V., & Laski, L. (2012). Childbearing in adolescents aged 12-15 years in low resource countries: A neglected issue. New estimates from demographic and household surveys in 42 countries. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 91*(9), 1114-1118.

Olukoya, A., Kaya, A., Ferguson, B., & AbouZahr, C. (2001). Unsafe abortion in adolescents. *International Journal of Gynecology and Obstetrics, 75*(2), 137-147.

Orth, U., Robins, R. W., Widaman, K. F., & Conger, R. D. (2014). Is low self-esteem a risk factor for depression? Findings from a longitudinal study of Mexican-origin youth. *Developmental Psychology, 50*, 622-633.

Özcebe, H., Ünalan, T., Türkyılmaz, S., & Coşkun, Y. (2007). *2007 Türkiye Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması Ana Raporu.* Ankara: Damla Matbaacılık.

Pawlby, S., Hay, D. F., Sharp, D., Waters, C. S., & O'Keane, V. (2009). Antenatal depression predicts depression in adolescent offspring: Prospective longitudinal community-based study. *Journal of Affective Disorders, 113*(3), 236-243.

Quinlivan, J. A., Tan, L. H., Steele, A., & Black, K. (2004). Impact of demographic factors, early family relationships and depressive symptomatology in teenage pregnancy. *The Australian and New Zealand journal of Psychiatry, 38*(4), 197-203.

Rawana, J. S., & Morgan, A. S. (2014). Trajectories of depressive symptoms from adolescence to young adulthood: The role of self-esteem and body-related predictors. *Journal of Youth and Adolescence, 43*(4), 597-611.

Reid, V., & Meadows-Oliver, M. (2007). Postpartum depression in adolescent mothers: An integrative review of the literature. *Journal of Pediatric Health Care, 21*(5), 289-298.

Schrijvers, D. L., Bollen, J., & Sabbe, B. G. (2012). The gender paradox in suicidal behavior and its impact on the suicidal process. *Journal of Affective Disorders, 138*(1-2), 19-26.

Siyez, D., Öztürk, B., Esen, E. & Kağnıcı, Y. (2018). Üniversite öğrencilerine yönelik cinsel sağlık eğitimi programları: Sistematik gözden geçirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 46*, 344-362.

Soylu, N. & Ayaz, M. (2013). Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 14*, 136-144.

Stein, A., Pearson, R. M., Goodman, S. H., Rapa, E., Rahman, A., McCallum, M., … & Pariante, C. M. (2014). Effects of perinatal mental disorders on the fetus and child. *Lancet, 384*(9956), 1800-1819.

The Joint United Nations Programme on HIV/AIDS [UNAIDS] (2019). Global HIV Statistics. [cited 03.06.2022] Available from https://www.unaids.org/en/resources/fact-sheet

Twenge, J., & Crocker, J. (2002). Race and self-esteem: Meta-analyses comparing Whites, Blacks, Hispanics, Asians, and American Indians and comment on Gray-Little and Hafdahl (2000). *Psychological Bulletin, 128*, 371-408.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2018a). Press Release, New York, 6 March 2018. [cited 19.07.2022] Available from https://www.unicef.org/eca/pressreleases/25-million-child-marriages-prevented

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2018b). Progress for Every Child in the SDG Era, March 2018. [cited 19.07.2022] Available from https://www.unicef.org/media/48066/file/Progress_for_Every_Child_in_the_SDG_Era.pdf

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2019). Child Marriage Around the World Infographics. [cited 19.07.2022] Available from https://www.unicef.org/stories/child-marriage-around-world

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2021). Child Marriage Database. [cited 19.07.2022] Available from https://data.unicef.org/resources/data_explorer/unicef_f/?ag=UNICEF&df=GLOBAL_DATAFLOW&ver=1.0&dq=.PT_F_20-24_MRD_U15+PT_M_20-24_MRD_U18+PT_F_20-24_MRD_U18+PT_M_15-19_MRD+PT_F_15-19_MRD..&startPeriod=2016&endPeriod=2022

United Nations Population Fund [UNFPA] (2020). Türkiye, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım. [Erişim tarihi: 05.08.2022] Erişim adresi https://turkiye.unfpa.org/tr/publications/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-erken-ve-zorla-evliliklerin-sa%C4%9Fl%C4%B1k-riskleri-ve-sonu%C3%A7lar%C4%B1na-%C3%A7oksekt%C3%B6rl%C3%BC

van de Looij-Jansen, P. M., de Wilde, E. J., Mieloo, C. L., Donker, M. C., & Verhulst, F. C. (2009). Seasonal variation in self-reported health and health-related behaviour in Dutch adolescents. *Public Health, 123*, 686-688.

Walsh, S. D., Harel-Fish, Y., & Fogel-Grinvald, H. (2010). Parents, teachers and peer relations as predictors of risk behaviors and mental well-being among immigrant and Israeli born adolescents. *Social Science & Medicine, 70*, 976-984.

Warenius, L. U., Faxelid, E. A., Chishimba, P. N., Musandu, J. O., Ong'any, A. A., & Nissen, E. (2006). Nurse-midwives' attitudes towards adolescent sexual and reproductive health needs in Kenya and Zambia. *Reproductive Health Matters, 14*(27), 119-128.

Woodward, L., Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (2001). Risk factors and life processes associated with teenage pregnancy: Results of a prospective study from birth to 20 years. *Journal of Marriage and Family, 63*, 1170-1184.

World Health Organization [WHO] (2010). Regional office for Europe and Federal Centre for Health Education, Standards in Sexuality Education. [cited 15.07.2022] Available from https://www.bzga-whocc.de/en/publications/standards-in-sexuality-education/

World Health Organization [WHO] (2014). *Preventing suicide. A global imperative.* Geneva, p.92.

World Health Organization [WHO] (2015). Global Strategy for Women's, Children's and Adolescents' Health (2016-2030) Data Portal. [cited 15.05.2022] Available from https://www.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/global-strategy-data

World Health Organization [WHO] (2020). Mental health. Suicide data. [cited 19.05.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide

Zeren, F. & Gürsoy, E. (2018). Neden cinsel sağlık eğitimi? *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8*(1), 29-33.

BÖLÜM 5

YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE KADIN RUH SAĞLIĞI

Aslı Memiş

1. Giriş

Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan kimse olarak tanımlanan yetişkin; çocukluk, ergenlik ve yaşlılık kadar kesin sınırlarla tanımlanmamaktadır (TDK; Öztan Ulusoy, 2020). Genel olarak literatüre bakıldığında adölesan dönemin bitmesiyle başlayan yetişkinlik dönemi; 20-30 yaş arası genç yetişkinlik, 40-50 yaş arası orta yetişkinlik, 60 ve üzeri yaş ileri yetişkinlik dönemi olarak ifade edilmektedir (Öztan Ulusoy, 2020). İnsan hayatının romantik ilişkiler kurma, evlilik, boşanma, ebeveynlik, işe başlama gibi önemli dönüm noktalarını içermesi nedeniyle yetişkinlik dönemi ruh sağlığı açısından önemsenmesi gereken riskli ve özel bir dönemdir. Özellikle de bu dönemde kadınların yaşam boyunca ergenlikten menopoza kadar meydana gelen hormonal dalgalanmaları nedeniyle ruhsal açıdan daha çok etkilenebilecekleri bilinmektedir (Barnes, 2017). Bununla birlikte küresel olarak ruh sağlığı sorunlarının giderek artması, bu konuda risk altında olan ve toplumda önemli roller üstlenen yetişkin kadınlar açısından tehlike oluşturmaktadır (Türkleş ve ark., 2013; WHO, 2022). Kadın ruh sağlığı sorunları arasında en yaygın görülen depresyonun, 20 yaş üstü yetişkin kadınlar arasında görülme sıklığı %15,7 olarak belirtilmektedir. Depresyon ve anksiyete bozukluklarının yaşam boyu kadınlar arasında erkeklere göre yaklaşık iki kat daha yaygın görülmesi ve kadın olmanın getirdiği sosyal dezavantajlar kadın ruh sağlığının önemine dikkat çekmektedir (WHO, 2022).

Kaynaklar

Abbas, J., Aqeel, M., Abbas, J., Shaher, B., Jaffar, A., Sundas, J., & Zhang, W. (2019). The moderating role of social support for marital adjustment, depression, anxiety, and stress: Evidence from Pakistani working and nonworking women. *Journal of Affective Disorders, 244*, 231-238.

Altıok Gürel, P. (2018). İş-yaşam dengesini sağlayan faktörlerin kadın akademisyenler için belirlenmesi: Lojistik regresyon analizi. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 16, 31-44.

Aşkın, E. Ö. Ö. & Aşkın, U. (2018). Çalışma yaşamında kadına yönelik mobbing: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9*(24), 255-282.

Avcı, Ö. F. & Günay, A. (2021). Algılanan sosyal destek ve iş-aile zenginleşmesi bağlamında çalışan kadınların yaşam tatmininin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 12*(32), 1240-1260.

Bacchus, L. J., Ranganathan, M., Watts, C., & Devries, K. (2018). Recent intimate partner violence against women and health: A systematic review and meta-analysis of cohort studies. *BMJ Open, 8*(7), e019995.

Banihashemi, A. (2022). The effect of emotion therapy on psychological health and self-esteem of people at risk of divorce. *Razi Journal of Medical Sciences, 28*(11), 56-65.

Barnes, D. L. (2017). Women's mental health and reproductive events during young adulthood (Ages 20-39). In: K. A. Kendall-Tackett & L. M. Ruglass (Eds.) *Women's Mental Health Across the Lifespan* (5th edition). New York: Routledge, p.17-40.

Batool, F. (2020). Gender discrimination at workplace and mental health of women: A systematic literature review. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17*(8), 622-633.

Braithwaite, S., & Holt-Lunstad, J. (2017). Romantic relationships and mental health. *Current Opinion in Psychology, 13*, 120-125.

Bühler, J. L., & Dunlop, W. L. (2019). The narrative identity approach and romantic relationships. *Social and Personality Psychology Compass, 13*(4), e12447.

Cacioppo, S. (2018). *Neuroscience of Salutary Close Relationships*. Durham University Library.

Campbell, L., & Stanton, S. C. (2019). Adult attachment and trust in romantic relationships. *Current Opinion in Psychology, 25*, 148-151.

Castaneda, D., & Burns-Glover, A. L. (2008). Women's friendships and romantic relationships. In: F. L. Denmark & M. A. Paludi (Eds.) *Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories* (2nd edition). United States of America: Praeger Publishers, p.332-349.

Choo, J., Turk, M. T., Jae, S. Y., & Choo, I. H. (2015). Factors associated with health-related quality of life among overweight and obese Korean women. *Women & Health, 55*(2), 152-166.

Clark, S., Cotton, C., Margolis, R., & Kohler, H. P. (2020). The psychological benefits of marriage and children in rural Malawi. *Studies in Family Planning, 51*(3), 251-272.

Cooper, L. M., Longmore, M. A., Manning, W. D., & Giordano, P. C. (2021). The influence of demographic, relational, and risk asymmetries on the frequency of intimate partner violence in young adulthood. *Journal of Family Issues, 42*(1), 136-155.

Costa, E. C., & Gomes, S. C. (2018). Social support and self-esteem moderate the relation between intimate partner violence and depression and anxiety symptoms among Portuguese women. *Journal of Family Violence, 33*(5), 355-368.

Çiftçi Arıdağ, N., Erus, S. M. & Ünsal Seydooğulları, S. (2019). Eş desteğinin evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi. *Electronic Journal of Social Sciences, 18*(71), 1014-1024.

Deniz, D. (2019). Mobbing (işyerinde zorbalık) mağdurlarının sosyodemografik özellikleri, iş yaşamı ve ruh sağlıkları açısından incelenmesi: Olgu serisi. *Adli Tıp Bülteni, 24*(3), 183-191.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü [OECD] (2022). Marriage and divorce rates. [Erişim tarihi: 06.07.2022] Erişim adresi https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf

Fletcher, G., Simpson, J. A., Campbell, L., & Overal, N. C. (2013). *The Science of Intimate Relationships* (2nd edition). UK: Wiley-blackwell, p.1-38.

Göymen, Y. (2020). İş hayatında mobbing ve mobbingle başa çıkma yolları. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13), 31-60.

Gustavson, K., Røysamb, E., Borren, I., Torvik, F. A., & Karevold, E. (2016). Life satisfaction in close relationships: Findings from a longitudinal study. *Journal of Happiness Studies, 17*(3), 1293-1311.

Hisasue, T., Kruse, M., Raitanen, J., Paavilainen, E., & Rissanen, P. (2020). Quality of life, psychological distress and violence among women in close relationships: A population-based study in Finland. *BMC Women's Health, 20*(1), 1-10.

Hosang, G. M., & Bhui, K. (2018). Gender discrimination, victimisation and women's mental health. *The British Journal of Psychiatry, 213*(6), 682-684.

Juyani, A. K., Zarei, F., Niknami, S., Haydarnia, A., & Maasoumi, R. (2022). Effective factors on women's social exclusion after divorce from the viewpoint of Tehran residents. *Journal of Education and Community Health, 9*(1), 54-59.

Kansky, J. (2018). *What's love got to do with it? Romantic relationships and well-being. Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.

Kanter, J. W., Kuczynski, A. M., Manbeck, K. E., Corey, M. D., & Wallace, E. C. (2020). An integrative contextual behavioral model of intimate relations. *Journal of Contextual Behavioral Science, 18*, 75-91.

Khan, S. M., & Alee, N. T. (2020). Mental health among working women in India: A review. *IAHRW International Journal of Social Sciences Review, 8*(4-6), 179-181.

Kılıçarslan, İ., & Can, F. (2021). Genç yetişkinlerde romantik ilişkide akılcı olmayan inançlar, stresle başa çıkma tarzları ve erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences, 4*(2), 118-141.

Kim, E., & Park, H. (2018). Perceived gender discrimination, belief in a just world, self-esteem, and depression in Korean working women: A moderated mediation model. In: *Women's Studies International Forum* (Vol. 69). Pergamon, p.143-150.

Kravdal, Ø., Wörn, J., & Reme, B. A. (2022). Mental health benefits of cohabitation and marriage: A longitudinal analysis of Norwegian register data. *Population Studies,* 1-20.

Kuruvilla, A., & Jacob, K. S. (2020). Culture and women's mental health. In: P. S. Chandra, H. Herrman, J. Fisher & A. Riecher-Rössler (Eds.) *Mental Health and Illness of Women* (5th edition). Singapur: Springer, p.113-128.

Lichtenstein, B., Lucke, J., & Loxton, D. (2022). Women and divorce: Financial coping from midlife to older age. *Journal of Women & Aging, 34*(3), 323-340.

Lin, W., Wang, H., Gong, L., Lai, G., Zhao, X., Ding, H., & Wang, Y. (2020). Work stress, family stress, and suicide ideation: A cross-sectional survey among working women in Shenzhen, China. *Journal of Affective Disorders, 277*, 747-754.

Malhotra, S., & Shah, R. (2015). Women and mental health in India: An overview. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(Suppl 2), 205-211.

Mendes-Ribeiro, J., Geraldo da Silva, A., & Rennó, Jr, J. (2020). An introduction to women's mental health. In: J. Rennó Jr., G. Valadares, A. Cantilino, J. Mendes-Ribeiro, R. Rocha & A. Geraldo da Silva (Eds.) *Women's Mental Health A Clinical and Evidence-Based Guide* (e-book). Switzerland: Springer, p.1-6.

Mutlu, D. D. & Can, F. Y. (2021). Evli bireylerde evlilik uyumu ve aşk tutumunun psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences, 4*(1), 99-117.

Otten, D., Tibubos, A. N., Schomerus, G., Brähler, E., Binder, H., Kruse, J., ... & Beutel, M. E. (2021). Similarities and differences of mental health in women and men: A systematic review of findings in three large German cohorts. *Frontiers in Public Health, 9*, 553071.

Öz, T. & Tatar, A. (2020). Evlilik doyumu ile depresyon, mutluluk ve psikolojik iyi oluş arası ilişkide evlilik süresinin aracı rolü. *Humanistic Perspective, 2*(1), 18-31.

Öztan Ulusoy, Y. (2020). Orta yaş dönemi bireylerin içinde bulundukları yaş dönemine ilişkin algılarının incelenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences, 19*(74), 587-601.

Rahmanian, P., Munawar, K., Mukhtar, F., & Choudhry, F. R. (2020). Prevalence of mental health problems in women in polygamous versus monogamous marriages: A systematic review and meta-analysis. *Archives of Women's Mental Health, 24*(3), 339-351.

Rajoo, K. S., Karam, D. S., Wook, N. F., & Abdullah, M. Z. (2020). Forest therapy: An environmental approach to managing stress in middle-aged working women. *Urban Forestry & Urban Greening, 55*, 126853.

Regan, P., (2011). *Close Relationships.* New York: Routledge, p.3-18.

Ross, K. M., Rook, K., Winczewski, L., Collins, N., & Dunkel Schetter, C. (2019). Close relationships and health: The interactive effect of positive and negative aspects. *Social and Personality Psychology Compass, 13*(6), e12468.

Sbarra, D. A., & Whisman, M. A. (2022). Divorce, health, and socioeconomic status: An agenda for psychological science. *Current Opinion in Psychology, 43*, 75-78.

Shulman, S., & Connolly, J. (2013). The challenge of romantic relationships in emerging adulthood: Reconceptualization of the field. *Emerging Adulthood, 1*(1), 27-39.

Shupe, E. I. (2020). Beneath the surface of the sexual harassment label: A mixed methods study of young working Women. *Sex Roles, 83*(3), 179-192.

Silverio, S. A. (2021). Women's mental health as a public health priority: A call for action. *Journal of Public Mental Health, 20*(1), 60-68.

Strizzi, J. M., Ciprić, A., Sander, S., & Hald, G. M. (2021). Divorce is stressful, but how stressful? Perceived stress among recently divorced Danes. *Journal of Divorce & Remarriage, 62*(4), 295-311.

Türk Dil Kurumu [TDK], Sözlük. [Erişim tarihi: 01.05.2022] Erişim adresi https://sozluk.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2018). Kazanç Yapısı Araştırması. [Erişim tarihi: 06.07.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kazanc-Yapisi-Arastirmasi-2018-30580#:~:text=2018%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20y%C4%B1ll%C4%B1k%20ortalama%20br%C3%BCt,208%20TL%20olarak%20tahmin%20edildi

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2021a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. [Erişim tarihi: 18.06.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2021b). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Gender Statistics. [Erişim tarihi: 04.07.2022] Erişim adresi https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2021c). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. [Erişim tarihi: 04.07.2022). Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022). İşgücü İstatistikleri Nisan. [Erişim tarihi: 06.07.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45652#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202022%20y%C4%B1l%C4%B1%20II.%20%C3%A7eyre%C4%9Finde,ise%20%35%2C3%20oldu

Türkleş, S., Yılmaz, M., Özcan, A., Öncü, E. & Karataş, B. (2013). Kadınlarda ruh sağlığını ve aile işlevlerini etkileyen etmenler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(3), 154-162.

Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO] (2017). Gallup report, Towards a better future for women and work: Voices of women and men. [Erişim tarihi: 06.07.2022] Erişim adresi https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_546256/lang--en/index.htm

Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO] (2022). The gender gap in employment: What's holding women back? [Erişim tarihi: 06.07.2022] Erişim adresi https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Employment/barriers-women#intro

Umutlu, S. & Öztürk, M. (2020). İş yaşamında kadın ve karşılaştığı sorunlar. Süleyman *Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(3), 297-306.

Ümmet, D. (2017). Genel psikolojik sağlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide evlilik uyumunun aracı rolü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 159-175.

Van Hedel, K., Martikainena, P., Moustgaardb, H., & Myrskyläa, M. (2018). Cohabitation and mental health: Is cohabiting as good for. *European Journal of Public Health, 26*.

Velotti, P., Beomonte Zobel, S., Rogier, G., & Tambelli, R. (2018). Exploring relationships: A systematic review on intimate partner violence and attachment. *Frontiers in Psychology, 9*, 1166.

Viana, M. C., & Corassa, R. B. (2020). An introduction to women's mental health. In: J. Rennó Jr., G. Valadares, A. Cantilino, J. Mendes-Ribeiro, R. Rocha & A. Geraldo da Silva (Eds.) *Women's Mental Health A Clinical and Evidence-Based Guide* (e-book). Switzerland: Springer, p.17-30.

Whisman, M. A., & Baucom, D. H. (2012). Intimate relationships and psychopathology. *Clinical Child and Family Psychology Review, 15*(1), 4-13.

Wickrama, K. A., Klopack, E. T., & O'Neal, C. W. (2021). How midlife chronic stress combines with stressful life events to influence later life mental and physical health for husbands and wives in enduring marriages. *Journal of Aging and Health, 33*(1-2), 14-26.

World Bank [WB] (2021). Population, female. [cited 06.07.2022] Available from https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS

World Bank [WB] (2022). Female labor force participation. [cited 06.07.2022] Available from https://genderdata.worldbankorg/data-stories/flfp-data-story/

World Economic Forum (2021). Global Gender Gap Report. [cited 06.07.2022] Available from https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/

World Health Organization [WHO] (2021). Violence against women. [cited 04.07.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women

World Health Organization [WHO] (2022). World mental health report: Transforming mental health for all. [cited 12.09.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338

World Population Review (2022). Divorce Rates by Country. [cited 06.07.2022] Available from https://worldpopulationreview.com/country-rankings/divorce-rates-by-country

Xiao, Y., Zhang, T., Gu, X., Lee, J., & Wang, H. (2020). The roles of individual and psychosocial factors in predicting quality of life among working women in Shanghai. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(5), 1751.

Yılmaz, B. & Gündüz, B. (2021). Beliren yetişkinlik döneminde romantik ilişki doyumunun yordayıcısı olarak benlik ayrımlaşması, otantiklik ve depresyon. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 58*, 334-361.

Yılmaz, E. (2022). Psychological symptoms and sexual satisfaction in polygamic and monogamic wives. *Cukurova Medical Journal, 47*(1), 283-291.

Zhou, S., Da, S., Guo, H., & Zhang, X. (2018). Work-family conflict and mental health among female employees: A sequential mediation model via negative affect and perceived stress. *Frontiers in Psychology, 9*, 544.

Zineldin, M. (2019). TCS is to blame: The impact of divorce on physical and mental health. *International Journal of Preventive Medicine, 10*.

BÖLÜM 6

YAŞLILIK DÖNEMİNDE KADIN RUH SAĞLIĞI

Zeliha Karapelit

1. Giriş

Yaşlılık, canlı yaşamında yer alan gelişimsel evrelerin sonuncusu olup biyolojik, toplumsal ve kültürel bir olaydır (Ottar, 2016; Tereci ve ark., 2016). Yaygın olarak kullanılan birçok yaşlılık tanımı olmasına karşın, bireyin yaşlandığı yaş hakkında keskin bir sınır bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), 60 ve üzeri yaşta olan nüfusu, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ise 65 ve üzeri yaştaki nüfusu yaşlı nüfus olarak kabul etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), kronolojik yaşlılığın başlangıcını gelişmiş ülkelerde 65 ve üzeri yaş olarak belirlerken, bu sınırın gelişmemiş ülkeler için uygun olmayacağı görüşüyle yaşlılığı 60 ve üzeri yaş olarak kabul etmiştir. Yaşlı nüfusun artışı ve ileri yaşlara kadar yaşayan birey sayısının çoğalması, yaşlılar grubunu bazı alt gruplara ayırma gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla Dünya Sağlık Örgütü, 65 ve üzeri yaşlardaki grubu "genç yaşlı" (65-74 yaşlar), "orta yaşlı" (75-84 yaşlar) ve "ileri yaşlı" (85 ve üzeri yaşlar) olmak üzere üç alt kategoriye ayırmıştır (Özgür, 2021).

Dünyada ve ülkemizde, doğumdan beklenen yaşam süresi artmakla birlikte, kadınların yaşam süresi ve bununla ilişkili olarak kadın yaşlı nüfusu erkeklere oranla daha fazladır. Dünya nüfusunun %9,8'ini yaşlı nüfus oluştururken benzer şekilde, ülkemizde de yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %10'u geçmesi nüfusun yaşlanmasının bir göstergesidir (Dünya Bankası, 2020; TÜİK, 2021). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2021 verilerine göre yaşlı nüfusun %64,7'sinin 65-74 yaş grubunda, %27,3'ünün 75-84 yaş grubunda ve %8'inin 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı, yaşlıların %55,7'sini kadın nüfusun oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

lık, boş yuva sendromu ve ebeveyn, kardeş veya çocuk kaybı gibi yaşam stresleri, yaşlı kadınlarda düzensiz yeme davranışları riskini artırmaktadır (Carrard & Rothen, 2020; Podfigurna Stopa ve ark., 2015; Wilfred ve ark., 2021).

Yeme bozukluklarından kaynaklanan kilo kaybı, yetersiz beslenme veya gereksinimden fazla yeme; fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlık için yaygın olumsuz sonuçlara sahiptir. Başarılı/Aktif yaşlanmayı ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen yeme bozuklukları ve ilerleyen yaşla birlikte ortaya çıkan çoklu kronik hastalıklar karşılıklı olarak birbirini etkilerken klinik seyri kötüleştirmektedir ve tedavi süreci başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir (Podfigurna Stopa ve ark., 2015; Wilfred ve ark., 2021).

5. Sonuç

Yaşlılık, ruhsal sorunların en önemli nedenlerinin başında gelmektedir. Kadınların yaşam sürelerinin daha uzun olması, ekonomik yetersizlik, sağlık hizmetlerine erişim güçlüğü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşlı kadınlarda ruhsal sorunların temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Hem kadın hem yaşlı olarak çoklu kırılganlığa sahip olmak, yaşlı kadınlarda çok boyutlu sağlık sorunlarının nedeni ve sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızla artan yaşlı kadın nüfusunun ruhsal sorunları, olası riskleri, nedenleri ve sonuçları yaşamın son dönemi olan yaşlılıkta kaliteli ve sağlıklı bir hayat sürmek, başarılı yaşlanmak için derinlemesine incelenmelidir.

Kaynaklar

Adelirad, F., Sabahiazar, K., Asghari-Jafarabadi, M., Namjoo, S., Chattu, V. K., & Allahverdipour, H. (2021). Gender difference about death anxiety among older adults: Structural Equation Model. *Psychogeriatrics, 21*(3), 296-303.

Akbaş, E., Yiğitoğlu, G. T. & Çunkuş, N. (2020). Yaşlılıkta sosyal izolasyon ve yalnızlık. *OPUS International Journal of Society Researches, 15*(26), 4540-4562.

Akbaş, F. & Koday, S. (2021). Ege bölgesinde gerçekleşen intihar vakalarının coğrafi analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 26*(46), 309-328.

Aki, Ö. (2020). Yaşlılık ve ruh sağlığı. *Toplum ve Hekim, 35*(4), 308-312.

Akkaya, B. & Çöl, M. (2022). Halk sağlığı bakışıyla yaşlı istismarı ve ihmali. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 16(2), 456-464.*

Aktaş, D., Şahin, E. & Terzioğlu, F. (2013). Kadın sağlığı açısından yaşlılık ve yaşam kalitesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(1), 65-71.

Albert, P. R. (2015). Why is depression more prevalent in women? *J. Psychiatry Neurosci, 40*, 219-221.

Altan, S. & Tarhan, S. (2018). Büyükanneden toruna: Yaşamboyu öğrenme sürecinde değer ve beceri aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 26-42.

Ashiq, U., Butt, B. I., & Choudhry, A. N. (2022). Loneliness and social isolation among older women: Coping interventions a way forward. *Pakistan Social Sciences Review, 6*(2), 130-137.

Aslan, E. A., Ergün, N., Duman, B., Bozdağ, F., Karataş, S. & Fakirullahoğlu, A. M. M. (2018). Yaşlılarda eş kaybı, kayıp sonrası başa çıkma stratejileri ve gelecek beklentileri üzerine nitel bir

araştırma. *Journal of Human Sciences, 15*(1), 340-358.

Aslan, M. & Hocaoğlu, Ç. (2014). Yaşlılarda intihar davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(3), 294-309.

Baştuğ, E. (2020). Aile hekimliği polikliniğine başvuran 65 yaş üstü hastaların yaşlı istismarı açısından değerlendirilmesi. [Tıpta Uzmanlık Tezi], Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara.

Burroughs, H., & Wilkie, R. (2016). Social participation, loneliness and depression. In: C. A. Chew-Graham & M. Ray (Eds.). *Mental Health and Older People: A Guide for Primary Care Practitioners Primary Care Practitioners*. Springer, Cham, p.56-64.

Buz, S. (2015). Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk odağında yaşlılık olgusu. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E- Dergisi, 1304,* 1-10.

Cameron, E., Ward, P., Mandville-Anstey, S. A., & Coombs, A. (2019). The female aging body: A systematic review of female perspectives on aging, health, and body image. *J. Women Aging, 31,* 3-17.

Can, S. (2022). Yaşlılarda uyku sorunları: Derleme. *Abant Sağlık Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 2*(1), 36-42.

Carrard, I., & Rothen, S. (2020). Factors associated with disordered eating behaviors and attitudes in older women. *Eat Weight Disord, 25*, 567-575.

Chakraborty, C. (2015). Aging and health-A systems biology perspective. *Indian J Med Res, 142*(6), 776-777.

Chrisler, J. C., Barney, A., & Palatino, B. (2016). Ageism can be hazardous to women's health: Ageism, sexism, and stereotypes of older women in the healthcare system. *Journal of Social Issues, 72*(1), 86-104.

Cong, Z., & Pei, Y. (2017). Older women's mental health. In: K. A. Kendall-Tackett & L. M. Ruglass (Eds.) *Women's Mental Health Across the Lifespan* (1st edition). New York: Routledge, p.60-85.

Çıtak, A. M. (2021). Bir kadınlık deneyimi olarak menopoz. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 4*(4), 71-75.

Çıtak, G., & Bekar, M. (2021). Factors affecting women's sexual life in the menopausal period: Current status. *Halic Uni J Health Sci,* 55-60.

Dağ, A. (2018). Yaşlılık ve yalnızlık. İksad Yayınevi. [Erişim tarihi: 15.04.2023] Erişim adresi https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/02/YA%C5%9ELILIK-YALNIZLIK.pdf

Daşbaş, S. (2014). 65 yaş üstü bireylerin aile içi yaşlı istismarı konusundaki değerlendirmeleri. [Doktora Tezi], Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

De Leo, D. (2022). Late-life suicide in an aging world. *Nat Aging, 2*, 7-12.

Dinçer, Y. & Oskay, Ü. (2018). Menopoz döneminde kadınların cinsellik ile ilgili sorunlarının incelemesi: Kalitatif bir çalışma. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 4*(2), 16-28.

Ding, L., Zhang, L., Cui, Y., Gong, Q., Ma, J., Wang, Y., & Sang, H. (2022). The association of sleep duration and quality with depressive symptoms in older Chinese women. *Plos ONE, 17*(3), e0262331.

Doğan, S. & Başer, M. (2021). Yaşlılarda yalnızlık: Bir saha araştırması. *Journal of Health Sciences and Management, 1*, 1-10.

Doley, R., Bell, R. R., Watt, B., & Simpson, H. (2015). Grandparents raising grandchildren investigating factors associated with distress among custodial grandparent. *Journal of Family Studies, 21*(2), 101-119.

Emami, A. S., Merz, C. N. B., Eastwood, J. A., Pepine, C. J., Handberg, E. M., Bittner, V., ... & Rutledge, T. (2021). Somatic versus cognitive depressive symptoms as predictors of coronary artery disease among women with suspected ischemia: The women's ischemia syndrome evaluation. *Heart Mind, 5*, 112.

Erden, Ş. & Boz, H. (2018). Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 71*(3), 100-105.

Farinasso, A., & Labate, R. C. (2015). The bereavement experience in elderly widows: A clinical quali-

tative study. *SMAD. Revista Eletrônica Saúde Mental Álcool e Drogas, 11*(1), 25-32.

Fışkın, G., Şahin, N. H. & Kaya, İ. F. (2017). Menopozal dönemdeki kadınların bu yaşam dönemine ilişkin bakış açılarının kalitatif analizi. *JAREN, 3*(3), 122-128.

Ghimire, S., Baral, B. K., Pokhrel, B. R., Pokhrel, A., Acharya, A., Amatya, D., … & Mishra, S. R. (2018). Depression, malnutrition, and health-related quality of life among Nepali older patients. *BMC Geriatr, 18*(1), 191.

Gökçe Kutsal, Y., Aslan, D., Aydos, T. R., Kut, A., Erberk Özen, N., Saygun, M., … & Karahan, S. (2022). Hekimlerin yaşlı ihmal ve istismarı konusundaki farkındalığına yönelik kısa bir değerlendirme. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 31*(2), 81-89.

Göker, H., Tekedere, H. & Arpacı, F. (2020). Evde yaşayan yaşlılarda yalnızlık algısı ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55*(3), 1631-1644.

Gönülaçan, A. & Umutlu, S. (2020). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu ve yaşlı kadınların yoksullukla mücadelesi: Pazarda çalışma örneği. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 73-83.

Greenblatt-Kimron, L., Kestler-Peleg, M., Even-Zohar, A., & Lavenda, O. (2021). Death anxiety and loneliness among older adults: Role of parental self-efficacy. *Int. J. Environ. Res. Public Health, 18*, 9857.

Guidozzi, F. (2015). Gender differences in sleep in older men and women. *Climacteric, 18*, 715-721.

Hashim, S. M, Eng, T. C., Tohit, N., & Wahab, S. (2013). Bereavement in the elderly: The role of primary care. *Ment Health Fam Med, 10*(3), 159-162.

Hung, Y. C., Chen, Y. H., Lee, M. C., & Yeh, C. J. (2021). Effect of spousal loss on depression in older adults: Impacts of time passing, living arrangement, and spouse's health status before death. *Int. J. Environ. Res. Public Health, 18*, 13032.

Ilgaz, A. & Gözüm, S. (2020). Kentsel alanda yaşayan yaşlı kadınlarda yalnızlık sıklığı ve etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 13*(2), 67-73.

İçli, G. (2016). Sosyal statü ve rol bağlamında yaşlılık. H. Ceylan (Ed.) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.41-58.

Kalaycı, I. & Uysal, M. (2020). Yaşlanma sürecinde yalnızlık ve aile ilişkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi, 7,* 48.

Karakoç, H., Özerdoğan, N. & Uçtu, A. K. (2017). Menopozla ilgili genitoüriner sendrom. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 14*(3), 122-126.

Karasoy, G. (2021). Sosyal bir sorun alanı olarak yaşlı yoksulluğunun incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 155-167.

Kiriakidis, S. P. (2015). Elderly suicide: Risk factors and preventive strategies. *Ann Gerontol Geriatric Res, 2*(2), 1028.

Lim, Y. M., Baek, J., Lee, S., & Kim, J. S. (2022). Association between loneliness and depression among community-dwelling older women living alone in south korea: The mediating effects of subjective physical health, resilience, and social support. International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19*(15), 9246.

Lundorff, M., Holmgren, H., Zachariae, R., Farver-Vestergaard, I., & O'Connor, M. (2017). Prevalence of prolonged grief disorder in adult bereavement: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 212*, 138-149.

McCombe, G., Fogarty, F., Swan, D., Hannigan, A., Fealy, G. M., Kyne, L., … & Cullen, W. (2018). Identified mental disorders in older adults in primary care: A cross-sectional database study. *Eur J Gen Pract, 24*(1), 84-91.

Meher, T., Muhammad, T., & Gharge, S. (2021). The association between single and multiple chronic conditions and depression among older populationin India: A comparative study between men and women. *Int J GeriatrPsychiatry*, 1-12.

Nguyen, V., George, T., & Brewster, G. S. (2019). Insomnia in older adults. *Curr Geriatr Rep, 8*(4), 271-290.

Noh, J. W., Kim, K. B., Lee, J. H., Lee, Y., Lee, B. H., & Kwon, Y. D. (2017). Association between sleep duration and ınjury from falling among older adults: A cross-sectional analysis of Korean community health survey data. *Yonsei Medical Journal, 58*(6), 1222-1228.

Otrar, M. (2016). Yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İstanbul University Journal of Sociology, 36*(2), 527-550.

Özgür, A. Ö. (2021). *Yaşlı İstihdamının Sosyo-Psikolojik Analizi.* Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-70.

Özvurmaz, S., Asgarpour, H. & Güneş, Z. (2018). Yaşlılarda uyku kalitesi ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki: Kesitsel bir çalışma. *Medical Sciences (NWSAMS), 13*(3), 72-79.

Pamuk, D. (2018). Yaş ve toplumsal cinsiyetin kesişimselliği: Toplumsal cinsiyeti oluşturma ve yaşı oluşturma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 74-84.

Parro-Jimenez, E., Moran, N., Gesteira, C., Sanz, J., & Garccía-Vera, M. P. (2021). Complicated grief: A systematic review of prevalence, diagnosis, risk and protective factors in the adult population of spain. *Anales de Psicologia, 37*(2), 189-202.

Podfigurna-Stopa, A., Czyzyk, A., Katulski, K., Smolarczyk, R., Grymowicz, M., Maciejewska-Jeske, M., & Meczekalski, B. (2015). Eating disorders in older women. *Maturitas, 82*(2), 146-152.

Polat, F., & Aylaz, R. (2021). The effect of exercise training based on the health promotion model on menopausal symptoms. *Perspectives in Psychiatric Care,* 1-10.

Polat, F. & Karasu, F. (2021). Menopoz dönemindeki kadınların gözüyle menopoz: Nitel bir araştırma örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 15*(4), 809-817.

Pradana, A. A. (2022). Elder Abuse: A Review. *JMIR Preprints, 36664.*

Püllüm, E., & Çevik Akyıl, R. (2017). Loneliness and social isolation among seniors. *Meandros Medical and Dental Journal, 18*, 158-63.

Rashedi, V., Ebrahimi, B., Mohseni, M. S., & Hosseini, M. (2020). Death anxiety and life expectancy among older adults in Iran. *Journal of Caring Sciences, 9*(3), 168.

Richardson, V. (2014). Grief in older adulthood. In: T. Guttota & M. Bloom (Eds.) *Encyclopedia of Primary Prevention and Health Promotion* (2nd edition). CFA Press.

Rivera-Ochoa, F. S., González-Herrera, I. V., Zacarías-Flores, M., Correa-Muñoz, E., Mendoza-Núñez, V. M., & Sánchez-Rodríguez, M. A. (2022). Relationship between self-perception of aging and quality of life in the different stages of reproductive aging in Mexican women. Int. J. Environ. Res. Public Health, 19, 6839.

Sağlık Bakanlığı İstatistikleri (2020). [Erişim tarihi: 12.04.2023] Erişim adresi https://www.saglik.gov.tr/TR,84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html

Saltan, A. (2017). Yaşlılarda depresyon, ağrı ve sosyodemografik özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7*(2), 67-72.

Sayın Kasar, K., Karaman, E., Say Şahin, D., Yıldırım, Y. & Şenuzun Aykar, F. (2016). Yaşlı bireylerin yaşadıkları ölüm kaygısı ile yaşam kalitesi arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(2), 48-55.

Singh, B., & Kiran, U. V. (2013). Loneliness among elderly women. *International Journal of Humanities and Social Science Invention, 2*(2), 10-14.

Şenol, V., Soyuer, F. & Şenol, PN. (2013). Huzurevinde kalan yaşlılarda uyku kalitesinin Pittsburg, Epworth ve Sabahçıl-Akşamcıl anket ölçekleri ile değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Geriatrics, 16*(1), 60-68.

Şimşek Keskin, H., Aliumerova, Z., Aköz, A., Eren, E. B. & Uçku, R. (2022). İzmir'de huzurevinde yaşayan yaşlılarda uyku kalitesi ve uyku süresinin düşmelerle ilişkisi. *Turk J Public Health, 20*(2), 195-204.

Taşkın, M. & Akçay, S. (2019). Torunlarına bakan büyükannelerin deneyimlerine ilişkin nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(2), 583-606.

Tereci, D., Turan, G., Kasa, N. Öncel, T. & Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık kavramına bir bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 16*(1), 84-116.

The World Bank (2020). [cited 15.04.2023] Available from https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS

Tseng, F. M., Petrie, D., & Leon-Gonzalez, R. (2017). The impact of spousal bereavement on subjective wellbeing: Evidence from the taiwanese elderly population. *Econ. Hum. Biol., 26*, 1-12.

Tufan, G. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Turhan, S., Güncan, F., Ercan, M. & Erkoyuncu, G. (2019). Yaşlı ihmali ve istismarı. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, 1*, 28-43.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2019). Cinsiyete göre yaşa özel intihar hızı, 2010-2019. [Erişim tarihi: 15.04.2023] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=intihar

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2020). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2020. [Erişim tarihi: 15.04.2023] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2020-37193

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2021). İstatistiklerle Yaşlılar. [Erişim tarihi: 10.04.2023] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636

Uğur, S. B. (2018). Torun bakım faaliyetinin bakım sağlayıcı büyükannelerin sağlık durumları üzerindeki etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities Dergisi, 8*(1), 399-415.

Vaughan, L., Corbin, A. L., & Goveas, J. S. (2015). Depression and frailty in later life: A systematic review. *Clin Interv Aging, 10*, 1947-1958.

Vijayakumar, L. (2015). Suicide in women. *Indian J Psychiatry*, (Suppl 2), 233-238.

Wilfred, S. A., Becker, C. B., Kanzler, K. E., Musi, N., Espinoza S. E., & Kilpela L. S, (2021). Binge eating among older women: Prevalence rates and health correlates across three independent samples. *J Eat Disord, 9*, 132.

World Health Organisation [WHO] (2015). Mental health and older adults. [cited 10.04.2023] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults

World Health Organisation [WHO] (2017). Mental health of older adults. [cited 10.04.2023] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults

World Population Ageing (2019). Highlights (ST/ESA/SER.A/430). United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. [cited 10.04.2023] Available from https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf

Yağcı, N., Şimşek, Ş. & Şenel, A. (2022). Klimakterik dönemdeki kadınların menapoza ilişkin tutumları ve psikolojik semptomların rolü: Denizli örneği. *Turkish Journal of Public Health, 20*(1), 80-89.

Yelboğa, N. & Varol, B. (2018). Yaşlı ayrımcılığı ve kadının dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi, 2*(1), 51-64.

Yeşil, P., Taşcı, S. & Öztunç, G. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6*(2), 128-134.

Yıldırım, A. G. & Dost, F. S. (2022). Kognitif sağlıklı yaşlılarda D vitamini depresyon ile ilişkili olabilir mi?. *Geriatrik Bilimler Dergisi, 5*(1), 1-7.

Yıldırım, E. & Öztürk, M. (2021). 2009-2018 arasında Türkiye'de intihar hızı ve ilişkili özellikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 35*(1), 23-32.

Yıldırım, F., Büyükkayacı Duman, N. & Keskin, M. (2019). Yaşlı kadınlarda ruh sağlığı sorunlarına güncel bakış. N. Büyükkayacı Duman (Ed.). *Yaşlılık ve Kadın Sağlığı* içinde (1. baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri, s.58-61.

Yılmaz, M. (2013). Yaşlılıkta manevi destek ve din eğitiminin önemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39*, 241-264.

Zara, A. (2019). Kayıp, yas ve depresyon: Yasla ilişkili depresyonda potansiyel risk faktörleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 20*(2), 159-165.

BÖLÜM 7

PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE RUH SAĞLIĞI

Burcu Tuncer Yılmaz

1. Giriş

Hayatın her aşaması, bir sonraki aşamanın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle her dönemde, koruyucu faktörlere dikkat edilmesi ve risklerin azaltılması, geleceği ve hatta nesiller arası yaşam yörüngelerini önemli ölçüde etkileyebilir. Bu dönemlerden biri de gebelik öncesi yani prekonsepsiyonel dönemdir (Shawe ve ark., 2020). Prekonsepsiyonel dönem, gebelik öncesi üç aylık süreç ile gebeliğin ilk trimesterini kapsayan dönem olarak tanımlanmaktadır. Ebeveyn olmak birçok insan için önemli bir yaşam hedefidir (Waelput ve ark., 2022). Sağlıklı bir gebeliğe ve bebeğe ulaşmak, çiftlerin gebelik öncesi dönemde, planlı çocuk sahibi olmaya karar vermesi, fiziksel ve psikolojik olarak hazırlanması, olası riskleri saptayıp ortadan kaldırması veya yönetmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu amaçla gebelik oluşmadan önce kadınlara ya da çiftlere uygulanan biyomedikal, davranışsal ve sosyal sağlık müdahalelerine prekonsepsiyonel bakım adı verilir (Aslantekin & Sayıner, 2020). Prekonsepsiyonel sağlık hizmetleri, çiftlerin üreme fonksiyonu ve üreme sağlığını olumsuz etkileyebilecek biyomedikal, çevresel, davranışsal, sosyal risk faktörlerini gebelik öncesinde saptayarak, uygun müdahalelerle azaltmak için yürütülen koruyucu ve önleyici faaliyetlerin tümüdür. Temel amacı, gebelik planlayan çiftlerin gebelik öncesindeki sağlık durumlarını optimize ederek gebeliğin olumsuz sonuçlarını azaltmak ve daha sağlıklı bireylerden oluşan gelecek nesillere katkı sağlamaktır (Gökdemir & Eryılmaz, 2017). Prekonsepsiyonel dönemde beden sağlığı önemli olduğu kadar ruh sağlığı da önem arz etmektedir. Bu dönemde planlı ve isteyerek gebeliğe hazırlanma olsa dahi, özellikle ilk kez ebeveyn olacak kişilerde yeni tür bir

- Çocuk doğurma çağındaki kadınların ekonomik güvensizliğinin azaltılması.

Kadınların zihinsel sağlığı da fiziksel sağlıkları kadar önemlidir. Prekonsepsiyonel dönemde ruh sağlığı multidisipliner ekip yaklaşımı gerektirmektedir. Personel arasında farkındalığı artırmak ve eğitim araçları ve kaynakları sağlamak çok önemlidir. Prekonsepsiyonel bakım sunan birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri, perinatal ruh sağlığı bozukluklarının yükünün farkında olmalı ve kişisel bipolar bozukluğu öyküsü olanlar gibi yüksek riskli kadınları uygun akıl sağlığı hizmetlerine yönlendirecek donanımda personele sahip olmalıdır (Catalao ve ark., 2020; Dolman ve ark., 2016). Ebeler başta olmak üzere bu personellerin anne ruh sağlığını geliştirmek ve uygun bakımı almalarındaki rolleri; bilinci artırmak, güven inşa etmek, damgalanmanın azaltılması, duygusal refahı güçlendirmek, risk tanımlama, bakım sağlama ve aile üyelerini desteklemek olmalıdır (Dilcen & Saydam, 2020).

5. Sonuç

Prekonsepsiyonel dönem hem anne ve çocukları hem de toplum sağlığının temelini oluşturan bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemde yalnızca beden sağlığı değil ruh sağlığına yönelik bakım ve danışmanlık da büyük önem arz etmektedir. Kadınların ve çiftlerin birlikte değerlendirilmesi, sağlıklı bireylerin gebeliğe hazırlanma sürecindeki ruh sağlıkları için ve mevcut risk taşıyan bireylerin gebelik öncesi tanımlanması, tedavi ve doğru planlama için gereklidir. Özellikle ruh sağlığı bozuklukları bakımından risk taşıyan durumların yönetiminde multidisipliner bir ekip yaklaşımı yürütülmelidir.

Kaynaklar

Akça, İ. E. & Sürücü, Ş. G. (2020). Risk değerlendirme, tarama ve prekonspsiyonel bakım, danışmanlık. G. Demirel & F. D. Sayıner (Ed.) *Prekonsepsiyonel Bakım ve Danışmanlık* içinde (1. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.7-25.

Arslan Özkan, H. & Bilgin, Z. (2019). *Kanıta Dayalı* Gebelik ve Doğum Yönetimi (1. baskı). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.

Arslan, T. & Yiğiter, A. B. (2012). New aspects of the routine prenatal care. *Turkish Family Physician, 3*(2), 1-13.

Aslantekin, F. & Sayıner, D. (2020). Prekonsepsıyonel bakımın, danışmanlığın kapsamı, yararları ve önemi. G. Demirel & F. D. Sayıner (Ed.) *Prekonsepsiyonel Bakım ve Danışmanlık* içinde (1. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.1-16.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Towards a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 4*, 191-215.

Bandura, A. (1999). *Self-efficacy in Changing Societies*. Cambridge: University Press.

Başgöl, Ş. & Oskay, Ü. (2012). Prekonsepsiyonel dönemde ve gebelikte kanıt temelli yaklaşımlar. *International Journal of Human Sciences, 9*(2), 1524-1534.

Baysoy, N. G, & Özkan, S. (2012).Gebelik öncesi (prekonsepsiyonel bakım): Halk sağlığı perspektifi. *Gazi Medical Journal, 23*, 77-90.

Beck, C. T. (1996). A meta-analysis of predictors of postpartum depression. *Nursing Research, 45*, 297-303.

Beck, C. T. (2001). Predictors of postpartum depression: An update. *Nursing Research, 50*, 275-285.

Belsky, J., & Kelly, J. (1994). *The Transition to Parenthood.* New York: Delacorte.

Bennett, H. A., Einarson, A., Taddio, A., Koren, G., & Einarson, T. R. (2004). Prevalence of depression during pregnancy: Systematic review. *Obstetrics & Gynecology, 103*, 698.

Biehle, S. N., & Mickelson, K. D. (2011). Preparing for parenthood: How feelings of responsibility and efficacy impact expectant parents. *Journal of Social and Personal Relationships, 28*(5), 668-683.

Catalao, R., Mann, S., Wilson, C., & Howard, L. M. (2020). Preconception care in mental health services: planning for a better future. *Br J Psychiatry, 216*, 180-181.

Centers for Disease Control and Prevention [CDC] (2006). Recommendations to improve preconception health and health care-United States. *MMWR Recommendations and Reports,* 55(RR-06), 1-23.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal, 24*, 126-148.

Coşkun, A. (2011) .The place and importance of preconception care and counseling in women's lives. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 8*(3), 8-15.

Dean, S. V., Lassi, Z. S., Imam, A. M., & Bhutta, Z. A. (2014). Preconception care: Nutritional risks and interventions. *Reproductive Health, 11*(Suppl 3), 1-15.

Dilcen, H., & Saydam, B. (2020). Psikiyatrik hastalıklarda prekonsepsiyonel bakım ve danışmanlık. G. Demirel & F. D. Sayıner (Ed.) *Prekonsepsiyonel Bakım ve Danışmanlık* içinde (1. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.225-248.

Dolman, C., Jones, I. R., & Howard, L. M. (2016). Women with bipolar disorder and pregnancy: Factors influencing their decision-making. *BJ Psych Open, 2*(5), 294-300.

Doss, B. D., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2009). The effect of the transition to parenthood on relationship quality: An eight-year prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*, 601-619.

Estrada-Camarena, E., López-Rubalcava, C., Vega-Rivera, N., Récamier-Carballo, S., & Fernández-Guasti, A. (2010). Antidepressant effects of estrogens: A basic approximation. *Behav Pharmacol, 21*, 451-464.

Farahi, N., & Zolotor, A. (2013). Recommendations for preconception counseling and care. *American Family Physician, 88*(8), 499-506.

Frey, K. A., Navarro, S. M., Kotelchuck, M., & Lu, M. C. (2008). The clinical content of preconception care: Preconception care for men. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 199*(6), 389-395.

Fruzzetti, F., & Fidecicchi, T. (2020). Hormonal contraception and depression: updated evidence and implications in clinical practice. *Clinical Drug Investigation, 40*, 1097-1106.

Genazzani, A. R., Monteleone, P., & Gambacciani, M. (2002). Hormonal influence on the central nervous system. *Maturitas, 43*, 11-17.

Goodman, J. H. (2005). Becoming an involved father of an infant. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing, 34*, 190-200.

Gökdemir, F. ve Eryılmaz, G. (2017). Prekonsepsiyonel sağlık hizmetleri. *Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics*, *3*(3), 204-12.

Graham, B. M., & Milad, M. R. (2013). Blockade of estrogen by hormonal contraceptives impairs fear extinction in female rats and women. *Biol Psychiatry, 73*, 371-378.

İtil, İ. M. (2012). Oral Kontrasepsiyon Kılavuzu. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği. [Erişim tarihi: 20.01.2023] Erişim adresi https://www.tjod.org/wp-content/uploads/2013/05/oral_kontrasepsiyon_kilavuzu.pdf

Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review, 25*, 341-363.

Karabulutlu, Ö., & Ersöz, B. (2017). Kars ili, Susuz ilçe merkezine bağlı aile planlaması yöntemi kullanan 15-49 yaş grubu evli kadınlarda kullanılan yöntem ve yöntem seçimini etkileyen faktörler. *Caucasian Journal of Science, 4*(1), 26-44.

Lassi, Z. S., Imam, A. M., Dean, S. V., & Bhutta, Z. A. (2014). Preconception care: Screening and management of chronic disease and promoting psychological health. *Reproductive Health, 11*(Suppl 3), 1-20.

Levy-Shiff, R. (1999). Fathers' cognitive appraisals, coping strategies and support resources as correlates of adjustment to parenthood. *Journal of Family Psychology, 13*, 554-567.

Matevosyan, N. R. (2009). Reproductive health in women with serious mental illnesses: A review. *Sex Disabil, 27*(2), 109-118.

Matthey, S., Barnett, B., Howie, P., & Kavanagh, D. J. (2003). Diagnosing postpartum depression in mothers and fathers: Whatever happened to anxiety? *Journal of Affective Disorders, 74*, 139-147.

Morse, C. A, Buist, A., & Durkin, S. (2000). First-time parenthood: Influences on pre-and postnatal adjustment in fathers and mothers. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology, 21*, 109-120.

Mumcu, N. (2004). Geleneksel uygulama ve inançların aile planlaması yöntemleri kullanımına etkisinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi], Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyon.

National Institute for Health and Care Excellence [NICE] (2018). Antenatal and Postnatal Mental Health: Clinical Management and Service Guidance. Clinical Guideline [CG192]. Available from https://www.nice.org.uk/guidance/cg192

Pérez-López, F. R., Pérez-Roncero, G. R., López-Baena, M. T., Santabárbara, J., & Chedraui, P. (2020). Hormonal contraceptives and the risk of suicide: A systematic review and meta-analysis. *European Journal of Obstetrics ve Gynecology and Reproductive Biology, 251*, 28-35.

Ruiz-Perez, I., Plazaola-Castaño, J., Cáliz-Cáliz, R., Rodríguez-Calvo, I., & García-Sánchez, A. (2009). Risk factors for fibromyalgia: The role of violence against women. *Clinical Rheumatology, 28*(7), 777-786.

Santoro, N., Torrens, J., Crawford, S, Allsworth, J. E., Finkelstein, J. S., Gold, E. B., … & Weiss, G. (2005). Correlates of circulating androgens in mid-life women: The study of women's health Across the Nation. *J Clin Endocrinol Metab, 90*, 4836-4845.

Shawe, J., Steegers, E., & Verbiest, S. (2020). *Preconception Health and Care: A Life Course Approach*. New York: Springer.

Skovlund, C. W., Mørch, L. S., Kessing, L. V., & Lidegaard, Ø. (2016). Association of hormonal contraception with depression. *JAMA Psychiatry, 73*, 1154-1162.

Spry, E., Moreno-Betancur, M., Becker, D., Romaniuk, H., Carlin, J. B., Molyneaux, E., … & Patton, G. C. (2019). Maternal mental health and infant emotional reactivity: A 20-year two-cohort study of preconception and perinatal exposures. *Psychol Med Apr*.

Stomati, M., Genazzani, A. D., Petraglia, F., & Genazzani, A. R. (1998). Contraception as prevention and therapy: Sex steroids and the brain. *Eur J Contracept Reprod Health Care, 3*, 21-28.

Teixeira, C., Figueiredo, B., Conde, A., Pacheco, A., & Costa, R. (2009). Anxiety and depression during

pregnancy in women and men. *Journal of Affective Disorders, 119*, 142-148.

Temizkan, E. & Daşıkan, Z. (2021). Prekonsepsiyonel sağlık bakımı. *Hemşirelik Bilimi Dergisi, 4*(2), 94-105.

Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and the Family, 65*, 574-583.

United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. [cited 31.08.2020] Available from: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld

Vandever, M. A., Kuehl, T. J., Sulak, P. J., Witt, I., Coffee, A., Wincek, T. J., & Reape, K. Z. (2008). Evaluation of pituitary-ovarian axis suppression with three oral contraceptive regimens. *Contraception, 77*, 162-170.

Waelput, A. J., Rijlaarsdam, C. W., & Steegers, E. A. (2022). Preconception health and choices: Tailored solutions for prospective parents. *International Journal of Birth and Parental Education, 9*(2).

Wisner, K. L., Gelenberg, A. J., Leonard, H., Zarin, D., & Frank, E. (1999). Pharmacologic treatment of depression during pregnancy. *The Journal of the American Medical Association, 282*, 1264-1269.

World Health Organization [WHO] (2013). *Meeting to develop a global consensus on preconception care to reduce maternal and childhood mortality and morbidity.* Geneva, p.6-12.

BÖLÜM 8

GEBELİK VE DOĞUM SÜRECİNDE RUH SAĞLIĞI

Duygu Murat Öztürk

1. Giriş

Gebelik ve doğum, tüm kadınlar için yaşamlarında sıradan bir süreç değil, ama doğal bir süreçtir. Her anne adayı, az ya da çok psikolojik bir kararsızlık ve bitkinlikten coşkuya kadar sık ruh hâli değişiklikleri, duygusal rahatsızlıklar ve/veya karışık anksiyete-depresif bozukluk yaşar (Bjelica ve ark., 2018). Elbette bu ruh hâli değişikliklerine sebep olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları, hızlı fiziksel ve hormonal değişimken, bazıları da sosyal destek, gebeliği isteme gibi durumlardır. Gebelik sürecinde kadın birçok değişimi aynı anda yaşamaktadır ve ruh hâli sürekli bir hareket hâlindedir. Şekil 1'de, gebeliğin bu duygusal durumu, bir hız trenine benzetilerek bu değişimlerin, artı ve eksi yönleri ifade edilmiştir.

Bu ruh hâli değişimleri ve biraz stresli olma hâli normal kabul edilebilirken fazla stres, anksiyete yaşanması hem annenin hem de bebeğin sağlık durumunu etkileyebilecek düzeye gelebilmektedir. Perinatal ruhsal sağlık problemlerinin %90'ı gelişmiş ülkelerde, %10'u ise gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde görülmektedir (WHO, 2008). Gelişmiş ülkelerde perinatal dönemde önde gelen ölüm nedenlerinden birisi ruh sağlığı problemleridir ve kadınların %30'unda stres, depresyon ve anksiyete yaşanabilir (Kingston ve ark., 2015).

Gebelik döneminde yaşanan stres; sigara, alkol kullanımına ya da doğum öncesi bakım almamaya neden olabilir (Usta & Balıkçı, 2012). Bu da hem annenin hem de fetüsün etkilenmesine yol açabilir. Aynı zamanda anne ruh sağlığı ile ilişkili kortizol düzensizliğinin oluşması ve fetal büyüme kısıtlamasına yol açabileceğini gösteren çalışmalara rastlanmaktadır (Lewis ve ark., 2016). Prenatal depresyon durumunda

lendirilmelidir. Ancak unutulmamalıdır ki; anne ister risk taşısın, isterse taşımasın gebelik ve doğum süreci normal bir süreç olmakla birlikte uyum sağlanması gereken zorlu bir süreçtir. Bu nedenle anne ve bebeğin fiziksel değerlendirmeleri kadar, annenin ruhsal durumu da önemlidir. Anne ile gebelik sürecini nasıl algıladığı, duygusal olarak neler hissettiği konuları tartışılmalıdır.

Kaynaklar

Alhusen, J. L., Ayres, L., & DePriest, K. (2016). Effects of maternal mental health on engagement in favorable health practices during pregnancy. *Journal of Midwifery & Women's Health, 61*(2), 210-216.

Arslan, O., Çepni, M. S. & Etiler, N. (2011). Ölü doğumların CBS ile analizi ve yorumlanması: Kocaeli ili örneği. *Jeodezi ve Jeoinformasyon Dergisi, 3*, 10-15.

Atasever, İ. & Sis Çelik, A. (2018). Prenatal stresin ana-çocuk sağlığı üzerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 21*(1), 60-68.

Athey, J., & Spielvogel, A. M. (2000). Risk factors and interventions for psychological sequelae in women after miscarriage. *Primary Care Update for Ob/Gyns, 7*(2), 64-69.

Bacacı, H. & Apay, S. E. (2018). Gebelerde beden imajı algısı ve distres arasındaki ilişki. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8*(2), 76-82.

Bangal, V. B., Sachdev, S. Y., & Suryawanshi, M. (2013). Grief following pregnancy loss-literature review. *International Journal of Biomedical Research, 4*(4), 167-172.

Batista, P. M. C. & Zannata, M. (2018). Neonatolojide Palyatif Bakım: Kedere İncelikle Bakmak. [Erişim tarihi: 03.09.2022] Erişim adresi https://www.caism.unicamp.br/index.php/assistencia/enfermagem/blog-da-enfermagem/353-cuidados-paliativos-em-neonatologia-cuidando-doluto-com-delicadeza

Baykal Akmeşe, Z. & Karaca Saydam, B. (2018). Gebelikteki Psikolojik Değişiklikler. N. Soğukpınar & B. Karaca Saydam (Ed.) *Doğum Öncesi Bakım* içinde. Ankara: Vize Yayıncılık, s.635-657.

Beyond Blue (2020). Emotional health and wellbeing. A guide for pregnant women, new mums and other carers. [cited 10.08.2022] Available from https://www.beyondblue.org.au/docs/default-source/resources/bl1881-a-guide-for-new-mums-booklet_acc.pdf

Bjelica, A., Cetkovic, N., Trninic-Pjevic, A., & Mladenovic-Segedi, L. (2018). The phenomenon of pregnancy-A psychological view. *Ginekologia polska*, *89*(2), 102-106.

Brier, N. (2008). Grief following miscarriage: A comprehensive review of the literature. *Journal of Women's Health, 17*(3), 451-464.

Büyükbodur, A. Ç., Sakarya, H., & Kılıçlı, A. (2022). Şizofreni tanısı olan annelerin bebekleri ile ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14*(3), 427-436.

Capitulo, K. L. (2004). Perinatal grief online. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*, *29*(5), 305-311.

Copoglu, U., Kokacya, M. & Demircan, C. (2015). Gebelik ve laktasyon döneminde ruhsal bozukluklar ve tedavisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi, 6*(24), 43-53.

Çakmak, B., Arslan, S. & Nacar, M. C. (2014). Kadınların isteğe bağlı sezaryen konusundaki görüşleri. *Fırat Tıp Dergisi, 19*(3), 122-125.

Çalışkan, E. (2019). Doğuma hazırlık eğitiminin perinatal anksiyete düzeyi, doğum korkusu ve bağlanmaya etkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çıtak Bilgin, N., Coşkun, H., Coşkuner Potur, D., İbar Aydın, E., & Uca, E. (2021). Psychosocial predictors of the fear of childbirth in Turkish pregnant women. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 42*(2), 123-131.

Dağ, T., Şentepe, Ç., & Durap, G. (2021). Abortusun kadın ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 13*(1), 179-183.

Dereli Yılmaz, S. (2017). Doğum eylemi. M. Demirgöz Bal & S. Dereli Yılmaz (Ed.) *Ebelere Yönelik Kapsamlı Doğum* içinde (1. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.38-41.

Devam, H. & Cantez, K. E. (2020). Gebelerde doğum öncesi bağlanma biçiminin ruhsal belirtiler ile olan ilişkisi. *The Journal of Academic Social Sciences, 105*, 436-460.

do Souto, S. P. A., Prata, A. P., de Albuquerque, R. S., & Almeida, S. (2022). Prevalence and predictive factors for fear of childbirth in pregnant Portuguese women: A cross-sectional study. *Sexual & Reproductive Healthcare, 31*, 100687.

Durmaz, A. (2018). Ölü doğum ve neonatal ölüm. H. Öztürk Can, U. Yücel, A. Hadımlı (Çev. Ed.) *Ebelerin Travay ve Doğum El Kitabı* içinde (3. baskı). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, s.336-349.

Fenwick, J., Staff, L., Gamble, J., Creedy, D. K., & Bayes, S. (2010). Why do women request caesarean section in a normal, healthy first pregnancy?. *Midwifery*, *26*(4), 394-400.

Field, T., Diego, M., & Hernandez-Reif, M. (2006). Prenatal depression effects on the fetus and newborn: A review. *Infant Behavior and Development*, *29*(3), 445-455.

Gebeliğin Duygusal Hız Treni. [Erişim tarihi: 25.08.2022] Erişim adresi: https://www.quora.com/What-are-the-stages-of-emotions-each-month-during-pregnancy

Gold, K. J., & Marcus, S. M. (2008). Effect of maternal mental illness on pregnancy outcomes. *Expert Review of Obstetrics & Gynecology*, *3*(3), 391-401.

Gür, E. Y. & Pasinlioğlu, T. (2012). Gebelerin gebelik sürecinde beden imajını algılama durumlarının belirlenmesi. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(2), 71-81.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.

Kızılkaya Beji, N. & Aydın Özkan, S. (2017). Gebelikte görülen fizyolojik, psikolojik değişiklikler. N. Kızılkaya Beji (Ed.) *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları* içinde. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, s.238-240.

Kingston, D., Austin, M. P., Heaman, M., McDonald, S., Lasiuk, G., Sword, W., ... & Biringer, A. (2015). Barriers and facilitators of mental health screening in pregnancy. *Journal of Affective Disorders, 186*, 350-357.

Kuğu, N. & Akyüz, G. (2001). Gebelikte ruhsal durum. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *23*(1), 61-64.

Kuzey İrlanda Halk Sağlığı Kurumu [Nothern Irland Public Health Agency] (2022). Health and Social Care Pregnancy Book 2022 Chapter 8 Feelings and relationships. p.89-98. [cited 01.08.2022] Available from https://www.publichealth.hscni.net/sites/default/files/2022-03/The%20pregnancy%20book%202022%20chapter%208%20pages%2089%20to%2098.pdf

Lewis, A. J., Austin, E., & Galbally, M. (2016). Prenatal maternal mental health and fetal growth restriction: a systematic review. *Journal of Developmental Origins of Health and Disease, 7*(4), 416-428.

Meltzer-Brody, S., & Stuebe, A. (2014). The long-term psychiatric and medical prognosis of perinatal mental illness. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 28*(1), 49-60.

Metin, A. (2014). Gebelerin algıladıkları sosyal destek ile prenatal bağlanma arasındaki ilişki. [Yüksek Lisans Tezi], Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Modh, C., Ingela, L., & Ingegerd, B. (2011). First time pregnant women's experiences in early pregnancy. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being, 6*(2), 5600.

Mortazavi, F., & Agah, J. (2018). Childbirth fear and associated factors in a sample of pregnant Iranian women. *Oman Medical Journal, 33*(6), 497-505.

Özel, Y. & Özkan, B. (2020). Kayıp ve Yasa Psikososyal Yaklaşım. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *12*(3), 352-367.

Özen Gün, E. & Ege, E. (2022). Primipar ve multipar gebelerde doğum korkusu ve ilişkili faktörler: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(1), 1-11.

Özgünen, T. F. (2007). Abortus; düşükler: sınıflandırma, genel bilgiler ve klinik tablo. *Turkiye Klinikleri Journal of Surgical Medical Sciences*, *3*(5), 1-6.

Özkan, H., Mucuk, Ö. (2021). Gebelikte ruh sağlığında meydana gelen değişimler. Ö. Doğan Yüksekol, F. Evcili, G. Demirel (Ed.) *Normal Gebelik ve Bakım* içinde (1.baskı). Ankara: Ankara Nobel Yayınevi, s.175-182.

Phunyammalee, M., Buayaem, T., & Boriboonhirunsarn, D. (2019). Fear of childbirth and associated factors among low-risk pregnant women. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *39*(6), 763-767.

Pulat, F. (2020). Yas'ın Evreleri. *Psikoterapinin Sonsuz Yolculuğu* içinde. İstanbul: Balkan Sanat Yayın, s.69.

Savrun, B. M., Günel, N. B. & Balcıoğlu, İ. (1999). Gebelik ve laktasyonda psikotrop ilaç kullanımı. *Perinatoloji Dergisi, 7*(1), 3-8.

Sayıner, F. D. & Çömezoğlu, E. (2021). *Doğumun Sessiz Çığlıkları.* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Séjourné, N., Callahan, S., & Chabrol, H. (2010). Support following miscarriage: What women want. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 28*(4), 403-411.

Sharma, B., Jungari, S., & Lawange, A. (2022). Factors affecting fear of childbirth among urban women in İndia: A qualitative study. *SAGE Open*, *12*(2), 1-10.

Songar, A., Balcıoğlu, İ. & Kocabaşoğlu, N. (1993). Psikoaktif ilaçlar-Laktasyon ve gebelik. *Perinatoloji Dergisi, 1*, 178-181.

Sönmez, C. I. & Sivaslıoğlu, A. A. (2019). Gebe kadınların doğum şekli tercihi ve bunları etkileyen faktörler. *Konuralp Medical Journal, 11*(3), 369-376.

Storksen, H. T., Eberhard-Gran, M., Garthus-Niegel, S., Eskild, A. (2012). Fear of childbirth; the relation to anxiety and depression. *Acta Obstet Gynecol Scand, 91*, 237-242.

Storksen, H. T., Garthus-Niegel, S., Vangen, S., & Eberhard-Gran, M. (2013). The impact of previous birth experiences on maternal fear of childbirth. *Acta Obstet Gynecol Scand, 92*(3), 318-324.

Sūdžiūtė, K., Murauskienė, G., Jarienė, K., Jaras, A., Minkauskienė, M., Adomaitienė, V., & Nedzelskienė, I. (2020). Pre-existing mental health disorders affect pregnancy and neonatal outcomes: A retrospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *20*(1), 1-7.

Toffol, E., Koponen, P., & Partonen, T. (2013). Miscarriage and mental health: Results of two population-based studies. *Psychiatry Research, 205*(1-2), 151-158.

Transition to Parenthood. [cited 18.08.2022] Available from https://transitiontoparenthood.wordpress.com/for-parents/labor-and-birth/hormones-and-labor-pain/

Truijens, S. E. M., Meems, M, Kuppens, S. M. I., Broeren, M. A. C., Nabbe, K. C. A. M., Wijnen, H. A., ... & Pop, V. J. M. (2014). The happy study (Holistic Approach to Pregnancy and the First Postpartum Year): Design of a large prospective cohort study. *BMC Pregnancy Childbirth, 14*(312), 1-12.

Uçar, T. & Gölbaşı, Z. (2015). Nedenleri ve sonuçlarıyla doğum korkusu. *Annals of Health Sciences Research*, *4*(2), 54-58.

Usta, M. G. & Balıkçı, A. (2012). Prenatal stresin nörogelişimsel etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *4*(1), 99-111.

Wekesa, E., Askew, I., & Abuya, T. (2018). Ambivalence in pregnancy intentions: The effect of quality of care and context among a cohort of women attending family planning clinics in Kenya. *PloS one*, *13*(1), e0190473.

WHO (2008). Maternal mental health and child health and development in low and middle income countries: report of the meeting, Geneva, Switzerland, 30 January-1 February, 2008. [cited 15.08.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789241597142

WHO (2021). Abortion. [cited 15.08.2022] Available from https://www.who.int/health-topics/abortion#tab=tab_1

Wiklund, I., Edman, G., Ryding, E. L., & Andolf, E. (2008). Expectation and experiences of childbirth in primiparae with caesarean section. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, *115*(3), 324-331.

Yörük, S., Türkmen, H., Yalnız, H., & Nebioğlu, M. (2016). Gebelikte yas, kayıp ve ebelik. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *6*(3), 207-212.

BÖLÜM 9

POSTPARTUM DÖNEMDE RUH SAĞLIĞI

Emine İbici Akça

1. Giriş

Postpartum dönem yoğun fizyolojik ve psikolojik değişimlerin yanı sıra kadınların anneliğe uyum sürecinin yaşandığı kritik bir dönemdir (Martínez-Royert ve ark., 2022; Patel ve ark., 2012). Bu süreçte ebeveynler bebek bakımını sağlamak, bebek için güvenli bir ortam oluşturmak, bebekle iletişim kurmak, yeni roller öğrenmek ve bebekten kaynaklanan sorunlarla baş etmek durumundadır (Özkan & Polat, 2011). Anneliğe uyum süreci; kültür, sosyoekonomik durum, öz güven ve sosyal destek gibi pek çok faktörden etkilenirken bazı kadınlar, annelik rolünü kabullenmede zorluk yaşarlar (Fasanghari ve ark., 2019; Hamzehgardeshi ve ark., 2018; Leahy-Warren ve ark., 2012; Mercer, 2004; Tuna Oran & Öztürk Can, 2017). Doğumdan sonra yaşanan zorluklar kadınlarda ruhsal bozukluklara zemin hazırlar. Özellikle doğum sonu ilk yıl kadınlar ruhsal bozukluklara karşı savunmasızdır (Hamzehgardeshi ve ark., 2018). Postpartum dönemde görülebilecek ruhsal sorunlar arasında doğum sonu hüzün, postpartum depresyon (PPD) ve postpartum psikoz yer almaktadır (Işık, 2018; Rai ve ark., 2015; Ryan & Kostaras, 2005; Tolossa ve ark., 2020). Genellikle doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde görülen ve kadınların yarısından fazlasını etkileyen doğum sonu hüzün; üzüntü, ağlama, sinirlilik, kaygı, uykusuzluk, bitkinlik ve konsantrasyon azalması gibi hafif depresif semptomları ile karakterize geçici bir durum olup kendiliğinden düzelir. Doğum sonu hüzün teşhisi konan annelerde ilerleyen süreçlerde postpartum depresyon gelişme riski fazladır (UpToDate, 2021a). Postpartum depresyon kadınların yaklaşık %10-25'inde görülen değişken ruh hâli, iştah-uyku değişiklikleri, bebeğe zarar verme korkusu, aşırı üzüntü, endişe, şüphe, suçluluk, çaresizlik ve konsantrasyon problemleri ile karakterize bir duygu durum bozukluğu olup PPD'li

Kaynaklar

Akyüz Çim, E. F. (2017). Postpartum psikoz. *Van Tıp Derg, 24*(2), 131-134.

Ankerstjerne, L. B. S., Laizer, S. N., Andreasen, K., Normann, A. K., Wu, C., Linde, D. S., & Rasch, V. (2022). Landscaping the evidence of intimate partner violence and postpartum depression: a systematic review. *BMJ Open, 12*, e051426.

Archana, M., Agrawal, T., Thoppil, J., Mihika, N., Alex, S. T., & Johnson, A. (2018). Social Support During the Postpartum Period: Mothers' Experiences and Expectations-A Mixed Methods Study in a Rural Area of South Karnataka. *Natl J Res Community Med, 7*(2), 113-118.

Asadi, M., Noroozi, M., & Alavi, M. (2021). Exploring the experiences related to postpartum changes: perspectives of mothers and healthcare providers in Iran. *BMC Pregnancy Childbirth*, *21*, 7.

Balaram, K., & Marwaha, R. (2022). Postpartum lues. In: StatPearls [Internet]: StatPearls Publishing, PMID: 32119433

Campos, P. A., & Féres-Carneiro, T. (2021). I'm a mother: what now? Postpartum experiences. *Psicol USP, 32*, e200211.

Cavalcanti, B. M. C., Marques, D. C. R., Guimarães, F. J., de Oliveira Mangueira, S., da Silva Frazão, I., & Perrelli, J. G. A. (2014). "Ineffective role performance" nursing diagnosis in postpartum women: A descriptive study. *Online Brazilian J Nurs, 13*(2).

Cox, J., Holden, J., & Sagovsky, R. (1987). Detection of postnatal depression: development of the 10-item Edinburgh Postnatal Depression Scale. *British Journal of Psychiatry, 150*(6), 782-786.

Cunningham, F. G., Leveno, K. J., Bloom, S. L., Spong, C. Y., Dashe, J. S. Hoffman, B. L., … & Sheffield, J. S. (2014). *Williams Obstetrics* (24th edition). McGrawHillEducation.

Demir, S., Şentürk, M. B., Çakmak, Y. & Altay, M. (2016). Kliniğimizde doğum yapan kişilerde postpartum depresyon oranı ve ilişkili faktörler. *Med Bull Haseki, 54*, 83-89.

Dennis, C-L., Heaman, M., & Vigod, S. (2012). Epidemiology of postpartum depressive symptoms among Canadian women: regional and national results from a cross-sectional survey. *Can J Psychiatry, 57*(9), 537-546.

Di Florio, A., Smith, S., & Jones, I. (2013). Postpartum psychosis. *The Obstetrician & Gynaecologist, 15*, 145-150.

Engindeniz, N. (1996). Edinburgh Doğum Sonu Depresyon Ölçeği'nin Türkçe Formu için geçerlilik ve güvenirlilik çalışması. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Erdem, Ö. & Bez, Y. (2009). Doğum sonrası hüzün ve doğum sonrası depresyon. *Konuralp Med J, 1*(1), 32-37.

Erdem, Ö. & Bez, Y. (2014). Doğum sonrası psikoz. *Konuralp Med J, 6*(1), 74-77.

Esen Danaci, A., Dinç, G., Deveci, A., Seyfe Şen, F., & İçelli, İ. (2002). Postnatal depression in Turkey: epidemiological and cultural aspects. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol, 37*, 125-129.

Fasanghari, M., Kordi, M., & Asgharipour, N. (2019). Effect of maternal role training program based on Mercer theory on maternal self-confidence of primiparous women with unplanned pregnancy. *J Educ Health Promot, 8*, 4.

Forde, R., Peters, S., & Wittkowski, A. (2019). Psychological interventions for managing postpartum psychosis: a qualitative analysis of women's and family members' experiences and preferences. *BMC Psychiatry, 19*, 411.

Fouquier, K. F. (2013). State of the science: does the theory of maternal role attainment apply to African American motherhood? *J Midwifery & Women's Health, 58*(2), 203-210.

Gastaldon, C., Solmi, M., Correll, C. U., Barbui, C., & Schoretsanitis, G. (2022). Risk factors of postpartum depression and depressive symptoms: umbrella review of current evidence from systematic reviews and meta-analyses of observational studies. *The British Journal of Psychiatry,* 1-12.

Gülnar, D., Sunay, D. & Çaylan, A. (2010). Postpartum depresyon ile ilişkili risk faktörleri. *Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst, 20*(3), 141-148.

Hamzehgardeshi, Z., Shahhosseini, Z., Moosazadeh, M., Rezaeekalantari, R., & Hajizade-valokolaee, M. (2018). Adaptation to motherhood and its influential factors in the first year postpartum in Iranian primiparous. *Prev Care Nurs Midwifery J, 7*(4), 1-9.

Hutchens, B. F., & Kearney, J. (2020). Risk factors for postpartum depression: an umbrella review. *J Midwifery & Women's Health, 65*, 96-108.

Işık, M. (2018). Postpartum psychosis. *East J Med, 23*(1), 60-63.

Leahy-Warren, P., McCarthy, G., & Corcoran, P. (2012). First-time mothers: social support, maternal parental self-efficacy and postnatal depression. *J Clin Nurs, 21*, 388-397.

Lewis, C. A., Byers, A. D., Malard, S. D., & Dawson, G. A. (2010). Challenges in diagnosing and treating postpartum blues, depression and psychosis. *Alabama Couns Assoc J, 36*(1), 5-14.

Liu, H., & Yang, Y. (2021). Effects of a psychological nursing intervention on prevention of anxiety and depression in the postpartum period: a randomized controlled trial. *Ann Gen Psychiatry, 20*, 2.

Martínez-Royert, J. C., Peñate, M. P., & Carrero-González, C. M. (2022). Adoption of maternal role during the postpartum period in first-time pregnant women. *Int J Spec Educ, 37*(3), 1086-1097.

Mercer, R. T. (2004). Becoming a mother versus maternal role attainment. *J Nurs Scholarsh, 36*(3), 226-232.

Mercer, R. T., & Walker, L. O. (2006). A review of nursing interventions to foster becoming a mother. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs, 35*(5), 568-582.

Moyo, G. P. K., & Djoda, N. (2020). Relationship between the baby blues and postpartum depression: a study among cameroonian women. *Am J Psychiatry Neurosci, 8*(1), 22-25.

Nur, N., Çetinkaya, S., Bakır, D. A., & Demirel, Y. (2004). Sivas il merkezindeki kadınlarda postnatal depresyon prevalansı ve risk faktörleri. *CÜ Tıp Fakültesi Derg, 26*(2), 55-59.

O'Connor, E., Rossom, R. C., Henninger, M., Groom, H. C., & Burda, B. U. (2016). Primary care screening for and treatment of depression in pregnant and postpartum women: evidence report and systematic review for the US Preventive Services Task Force. *JAMA, 315*(4), 388-406.

Osborne, L. M. (2018). Recognizing and managing postpartum psychosis: a clinical guide for obstetric providers. *Obstet Gynecol Clin, 45*(3), 455-468.

Özkan, H., & Polat, S. (2011). Maternal identity development education on maternity role attainment and my baby perception of primiparas. *Asian Nurs Res, 5*(2), 108-117.

Özşahin, Z., Akça, E., & Gökbulut, N. (2020). Postpartum depresyon düzeyi ile maternal bağlanma arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Mesl Yüksek Okulu Derg, 8*(3), 715-724.

Patel, M., Bailey, R. K., Jabeen, S., Ali, S., Barker, N. C., & Osiezagha, K. (2012). Postpartum depression: a review. *J Health Care Poor Underserved, 23*, 534-542.

Perun, M. B. (2013). Maternal identity of women in the postpartum period. *J Educ Cult Soc,* 95-105.

Rafii, F., Alinejad-Naeini, M., & Peyrovi, H. (2020). Maternal role attainment in mothers with term neonate: a hybrid concept analysis. *Iran J Nurs Midwifery Res, 25*, 304-313.

Rai, S., Pathak, A., & Sharma, I. (2015). Postpartum psychiatric disorders: Early diagnosis and management. *Indian J Psychiatry, 57*(Suppl 2), 216-221.

Ryan, D., & Kostaras, X. (2005). Psychiatric disorders in the postpartum period. *BC Med J, 47*(2), 100-103.

Scottish Intercollegiate Guidelines Network [SIGN] (2012). Management of perinatal mood disorders. Edinburgh: SIGN; (SIGN publication no. 127). Available from http://www.sign.ac.u

Sockol, L. E., Epperson, C. N., & Barber, J. P. (2013). Preventing postpartum depression: a meta-analytic review. *Clin Psychol Rev, 33*(8), 1205-1217.

Susheelkumar, V. R., Santosh, S. U., Chetan, S. P., Shridhar, H. G., Kirankumar, TC., Pankaja, TC., & Badesgol, R. (2018). Role of nurse in postpartum psychiatric disorders. *Glob J Otolaryngol, 12*(4), 91-96.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı (2018). Doğum Sonu Bakım Rehberi. [Erişim tarihi: 15.08.2022] Erişim adresi https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/28086/0/dogumsonubakimyonetimrehberipdf.pdf

Tahaoğlu, A. E., Toğrul, C., Külahçıoğlu, M. İ., Aydın Öztürk, B., Balsak, D., Bademkıran, H., … & Güngör, T. (2015). Factors affecting postpartum depression in Diyarbakır. *Perinat J, 23*(1), 26-29.

Tolossa, T., Fetensa, G., Yilma, M. T., Abadiga, M., Wakuma, B., Besho, M., … & Etafa, W. (2020). Postpartum depression and associated factors among postpartum women in Ethiopia: a systematic review and meta-analysis, 2020. *Public Health Rev, 41*, 21.

Tuna Oran, N., & Öztürk Can, H. (Çev. Ed.) (2017). Ebelik Uygulamaları için Teori. R. Bryar & M. Sinclair (Ed.) (2nd edition). Alter Yayıncılık.

UpToDate (2021a). Postpartum blues. [cited 01.09.2022] Available from https://www.uptodate.com/contents/postpartum-blues

UpToDate (2021b). Postpartum psychosis: Epidemiology, pathogenesis, clinical manifestations, course, assessment, and diagnosis. [cited 09.09.2022] Available from https://www.uptodate.com/contents/postpartum-psychosis-epidemiology-pathogenesis-clinical-manifestations-course-assessment-and-diagnosis

UpToDate (2022). Treatment of postpartum psychosis. [cited 10.09.2022] Available from https://www.uptodate.com/contents/treatment-of-postpartum-psychosis

Yavuz, M. Y. & Bilge, Ç. (2022). Annelik Hüznünden Postpartum Depresyon ve Psikoza. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilim Derg, 5*(1), 1-10.

Yunitasari, E., & Suryani. (2020). Post partum blues; Sebuah tinjauan literatur. *Wellness Heal Mag, 2*(2), 303-307.

Zivoder, I., Martic-Biocina, S., Veronek, J., Ursulin-Trstenjak, N., Sajko, M., & Paukovic, M. (2019). Mental disorders/difficulties in the postpartum period. *Psychiatr Danub, 31*(Suppl 3), 338-344.

BÖLÜM 10

İNFERTİLİTE VE KADIN RUH SAĞLIĞI

Demet Çakır

1. Giriş

Ebeveynlik hem erkeklerin hem de kadınların yaşamında en önemli geçiş evrelerinden biridir. Bir çocuk arzusunun yerine getirilmemesinin stresi, öfke, depresyon, kaygı, evlilik sorunları ve cinsel işlev bozukluğu gibi duygusal sekellerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca tıbbi bir durum olan infertilite, yaşam kalitesi ve refah üzerinde büyük bir etkiye sahip olmakla birlikte (Khan ve ark., 2019); sosyal, psikolojik ve kültürel önemi ile yaşamın en büyük stresörlerinden biri olarak sınıflandırılmıştır. İnfertilite sorunu yaşayan çiftlerin damgalanma, kayıp duygusu ve azalan benlik saygısı yaşadığı bildirilmiştir (Nachtigall ve ark., 1992). İnfertiliteye bağlı psikolojik sorunlar, aşağılık kompleksi ve stresten kişilerarası ilişkilere, majör depresyon ve anksiyeteye kadar geniş bir yelpazeye sahiptir (Khan ve ark., 2019).

Genel olarak, infertil çiftlerde kadınlar, erkek partnerlerinden daha yüksek düzeyde ruhsal problemler gösterirler (Wright ve ark., 1991). Ancak infertilite probleminin erkek faktöründen kaynakladığı durumlarda, erkeklerin göstermiş olduğu ruhsal problemlerin de kadınlara benzer özellikte olduğu belirlenmiştir (Nachtigall ve ark., 1992). Hem erkekler hem de kadınlar infertilite ile bir kimlik kaybı duygusu yaşamakta ve belirgin kusur ve yetersizlik duygularına kapılmaktadır. Bu durum infertilite tedavisine olan istek ve ilgiyi de etkilemektedir. Bazı topluluklarda, çocuksuz olmakla ilgili sosyal damgalama, kadınlar arasında o kadar şiddetlidir ki, infertil kadınları görmezden gelme ve sosyal izolasyonun kadınlar üzerindeki ruhsal problemleri artırdığı belirlenmiştir (Khan ve ark., 2019).

İnfertilite, kadınların ruh ve beden sağlığı üzerinde derin bir etkiye sahiptir. İnfertilite bir üreme sistemi sorunu olmasına rağmen kişinin yaşamını; fiziksel,

kin karışık sonuçları bulunmaktadır (Chernoff ve ark., 2021; Penley ve ark., 2002).

4. Sonuç

İnfertilite kadınlar için hem tıbbi hem de ruhsal olarak çok büyük bir yüktür. Kadınların tedavi sürecinde danışmanlık ve destek alması bu sorunu atlatmada kolaylık sağlayacaktır. İnfertilitenin en fazla stres, depresyon ve anksiyeteye neden olduğu araştırmalarla da desteklenmiştir. Stresin YÜT sonucu üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Bununla birlikte, infertil kadınlara yönelik psikolojik müdahalelerin anksiyete ve depresyonu azaltma potansiyeline sahip olduğu ve önemli ölçüde daha yüksek gebelik oranlarına yol açabileceği belirlenmiştir.

Özetle, sosyal desteğin ve kişilerarası ilişkilerde güvenlik algısının infertilite stresine karşı koruyucu bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Olumsuz sonuçlardan kaçınmak için infertilite tedavi planının, infertilite ile ilişkili stresörlerin en aza indirilmesi sağlanmalı, aileye sağlık danışmanlığı ve psiko-eğitimini de içeren çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşım sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Abvey, A. (2021). *Adjusting to Infertility. Loss and Trauma: General and Close Relationship Perspectives* (1st edition). Routledge.

American Society for Reproductive Medicine (2015). Fact Sheet: Sexual dysfunction and infertility. Birmingham, AL: American Society for Reproductive Medicine. Available from http://www.reproductivefacts.org/uploadedFiles/ASRM_Content/Resources/Patient_Resources/Fact_Sheets_and_Info_Booklets/Sexual_Dysfunction-Fact.pdf

Bellia, A., Vitale, S. G., Lagana, A. S., Cannone, F., Houvenaeghel, G., Rua, A., … & Lambaudie, E. (2016). Feasibility and surgical outcomes of conventional and robot-assisted laparoscopy for early-stage ovarian cancer: A retrospective, multicenter analysis. *Arch Gynecol Obstet, 294*, 615-622.

Boivin, J., & Gameiro, S. (2015). Evolution of psychology and counseling in infertility. *Fertil Steril, 104*, 251259.

Boivin, J., Griffiths, E., & Venetis, C. A. (2011). Emotional distress in infertile women and failure of assisted reproductive technologies: Meta-analysis of prospective psychosocial studies. *BMJ, 342*, d223.

Centers for Disease Control and Prevention [CDC] (2017). National Center for Health Statistics. Key statistics from the National Survey of family growth – I listing. Centers for Disease Control and Prevention. [cited 14.03.2022] Available from https://www.cdc.gov/nchs/nsfg/key_statistics/i_2015-2017

Centers for Disease Control and Prevention [CDC] (2021). Infertility. [cited 14.03.2022] Available from https://www.cdc.gov/nchs/fastats/infertility.htm

Chen, T. H., Chang, S. P., Tsai, C. F., & Juang, K. D. (2004). Prevalence of depressive and anxiety disorders in an assisted reproductive technique clinic. Hum Reprod, *19*(10), 2313-2318.

Chernoff, A., Balsom, A. A., & Gordon, J. L. (2021). Psychological coping strategies associated with improved mental health in the context of infertility. *Archives of Women's Mental Health, 24*(1),

73-83.

Covington, S. N. (2015). *Fertility Counseling: Clinical Guide and Case Studies*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Crawford, N. M., Hoff, H. S., & Mersereau, J. E. (2017). Infertile women who screen positive for depression are less likely to initiate fertility treatments. Hum Reprod, *32*(3), 582-587.

Domar, A. D. (2004). Impact of psychological factors on dropout rates in insured infertility patients. *Fertil Steril, 81*, 271-273.

Domar, A. D., Clapp, D., Slawsby, E., Kessel, B., Orav, J., & Freizinger, M. (2000). The impact of group psychological interventions on distress in infertile women. *Health Psychol, 19*(6), 568-575.

Domar, A. D., Gross, J., Rooney, K., & Boivin, J. (2015). Exploratory randomized trial on the effect of a brief psychological intervention on emotions, quality of life, discontinuation, and pregnancy rates in in vitro fertilization patients. Fertil Steril, *104*(2), 440-451.

El Kissi, Y., Romdhane, A. B., Hidar, S., Bannour, S., Idrissi, K. A., Khairi, H., Hadj Ali, B. B. (2013). General psychopathology, anxiety, depression and self-esteem in couples undergoing infertility treatment: A comparative study between men and women. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol, 167*, 185-189.

Ezzell, W. (2016). The impact of infertility on women's mental health, *NCMJ, 77*(6), 427-428.

Facchin, F., Barbara, G., Saita, E., Mosconi, P., Roberto, A., Fedele, L., & Vercellini, P. (2015). Impact of endometriosis on quality of life and mental health: Pelvic pain makes the difference. *J Psychosom Obstet Gynaecol, 36*(4), 135-141.

Haimovici, F., Anderson, J. L., Bates, G. W., Racowsky, C., Ginsburg, E. S., Simovici, D., & Fichorova, R. N. (2018). Stress, anxiety, and depression of both partners in infertile couples are associated with cytokine levels and adverse IVF outcome. *American Journal of Reproductive Immunology, 79*(4), e12832.

Haimovici, M. (1998). Present state and perspectives for the southern Brazil shelf demersal fisheries. *Fisheries Management and Ecology, 5*(4), 277-289.

Hocaoglu, C. (2019). The psychosocial aspect of infertility. D. S. Sheriff (Ed.) In: *Infertility, Assisted Reproductive Technologies and Hormone Assays*, p.*65*.

Holley, S. R., Pasch, L. A., Bleil, M. E., Gregorich, S., Katz, P. K., & Adler, N. E. (2015). Prevalence and predictors of major depressive disorder for fertility treatment patients and their partners. Fertil Steril, *103*(5), 1332-1339.

Karimzadeh, M., Salsabili, N., Akbari Asbagh, F., Teymouri, R., Pourmand, G., & Soleimanieh Naeini, T. (2017). Psychological disorders among Iranian infertile couples undergoing assisted reproductive technology (ART). Iran J Public Health, *46*(3), 333-341.

Khan, A. R., Iqbal, N., & Afzal, A. (2019). Impact of infertility on mental health of women, *The International Journal of Indian Psychology, 7*(1), 803-809.

Lakatos, E., Szigeti, J. F., Ujma, P. P., Sexty, R., & Balog, P. (2017). Anxiety and depression among infertile women: A cross-sectional survey from Hungary. BMC Womens Health, *17*(1), 48.

Lancastle, D., & Boivin, J. (2008). A feasibility study of a brief coping intervention (PRCI) for the waiting period before a pregnancy test during fertility treatment. Hum Reprod, *23*(10), 2299-2307.

Lapane, K. L., Zierler, S., Lasater, T. M., Stein, M., Barbour, M. M., & Hume, A. L. (1995). Is a history of depressive symptoms associated with an increased risk of infertility in women? *Psychosomatic medicine, 57*(6), 509-513.

Lindsey, B., & Driskill, C. (2013). The psychology of infertility. *International Journal of Childbirth Education, 28*(3), 41-47.

Maroufizadeh, S., Karimi, E., Vesali, S., Samani, R. O. (2015). Anxiety and depression after failure of assisted reproductive treatment among patients experiencing infertility. *Int J Gynaecol Obstet,*

130(3), 253-256.

Maroufizadeh, S., Navid, B., Omani-Samani, R., & Amini, P. (2019). The effects of depression, anxiety and stress symptoms on the clinical pregnancy rate in women undergoing IVF treatment. *BMC Research Notes, 12*, 1-4.

Masoumi, S. Z., Garousian, M., Khani, S., Oliaei, S. R., & Shayan, A. (2016). Comparison of quality of life, sexual satisfaction and marital satisfaction between fertile and infertile couples. *Int J Fertil Steril, 10*(3), 290-296.

Meller, W., Burns, L. H., Crow, S., & Grambsch, P. (2002). Major depression in unexplained infertility. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 23*(1), 27-30.

MGH Center for Women's Mental Health (2022). Fertility & Mental Health. [cited 04.03.2022] Available from https://womensmentalhealth.org/specialty-clinics/infertility-and-mental-health/

Nachtigall, R. D., Becker, G., & Wozny, M. (1992). The effects of gender-specific diagnosis on men's and women's response to infertility. *Fertility and Sterility, 57*(1), 113-121.

Olivius, C., Friden, B., Borg, G., & Bergh, C. (2004). Why do couples discontinue in vitro fertilization treatment? A cohort study. *Fertility and Sterility, 81*(2), 258-261.

Onat, G., & Kizilkaya Beji, N. (2012). Effects of infertility on gender differences in marital relationship and quality of life: A case control study of Turkish couples. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 165*(2), 243-248.

Pasch, L. A., Holley, S. R., Bleil, M. E., Shehab, D., Katz, P. P., & Adler, N. E. (2016). Addressing the needs of fertility treatment patients and their partners: Are they informed of and do they receive mental health services? *Fertility and Sterility*, *106*(1), 209-215.

Patel, A., Sharma, P. S., & Kumar, P. (2018). Role of mental health practitioner in infertility clinics: A review on past, present, and future directions. *J Hum Reprod Sci, 11*(3), 219-228.

Penley, J. A., Tomaka, J., & Wiebe, J. S. (2002). The association of coping to physical and psychological health outcomes: a meta-analytic review. *J Behav Med, 25*, 551-603.

Qadir, F., Khalid, A., & Medhin, G. (2015). Social support, marital adjustment, and psychological distress among women with primary infertility in Pakistan. *Women Health, 55*(4), 432-446.

Ramezanzadeh, F., Aghssa, M. M., Abedinia, N., Zayeri, F., Khanafshar, N., Shariat, M., & Jafarabadi, M. (2004). A survey of relationship between anxiety, depression and duration of infertility. *BMC Women's Health, 4*(1), 9.

Reis, S., Xavier, M. R., Coelho, R., & Montenegro, N. (2013). Psychological impact of single and multiple courses of assisted reproductive treatments in couples: A comparative study. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol, 171*(1), 61-66.

Rich, C. W., & Domar, A. D. (2016). Addressing the emotional barriers to access to reproductive care. Fertil Steril, *105*(5), 1124-1127.

Rooney, K. L., & Domar, A. D. (2022). The relationship between stress and infertility. *Dialogues Clin Neurosci, 20*(1), 41-47.

Saleem, S., Qureshi, N. S., & Mahmood, Z. (2019). Attachment, oerceived social support and mental problems in women with primary infertility. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology, 8*(6), 2533-2540.

Sejbaek, C. S., Hageman, I., Pinborg, A., Hougaard, C. O., & Schmidt, L. (2013). Incidence of depression and influence of depression on the number of treatment cycles and births in a national cohort of 42 880 women treated with ART. Hum Reprod, *28*(4), 1100-1109.

Sezgin, H., & Hocaoglu, C. (2014). Psychiatric aspects of infertility. *Current Approaches in Psychiatry, 6*(2), 165-184.

Shani, C., Yelena, S., Reut, B. K., Adrian, S., & Sami, H. (2016). Suicidal risk among infertile women undergoing in-vitro fertilization: Incidence and risk factors. Psychiatry Res, *240*, 53-59.

Shreffler, K. M., Greil, A. L., & McQuillan, J. (2018). Responding to infertility: Lessons from a growing body of research and suggested guidelines for practice. *Family relations, 66*(4), 644-658.

Souter, V. L., Hopton, J. L., Penney, G. C., & Templeton, A. A. (2002). Survey of Psychological Health in Women with Infertility, *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 23*(1), 41-49.

Terzioglu, F. (2001). Investigation into effectiveness of counseling on assisted reproductive techniques in Turkey. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 22*(3), 133-141.

Vitale, S. G., La Rosa, V. L., Rapisarda, A. M. C., & Lagana, A. S. (2017). Psychology of infertility and assisted reproductive treatment: the Italian situation. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 38*(1), 1-3.

Volgsten, H., Skoog Svanberg, A., Ekselius, L., Lundkvist, O., & Sundström Poromaa, I. (2008). Prevalence of psychiatric disorders in infertile women and men undergoing in vitro fertilization treatment. Hum Reprod, *23*(9), 2056-2063.

Volgsten, H., Svanberg, A. S., & Olsson, P. (2010). Unresolved grief in women and men in Sweden three years after undergoing unsuccessful in vitro fertilization treatment. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 89*(10), 1290-1297.

Warne, E., Oxlad, M., & Best, T. (2022). Evaluating group psychological interventions for mental health in women with infertility undertaking fertility treatment: A systematic review and meta-analysis, *Health Psychology Review, 11*, 1-25.

Wiweko, B., Anggraheni, U., Elvira, S. D., & Lubis, H. P. (2017). Distribution of stress level among infertility patients. *Middle East Fertility Soc Journal, 22*, 145-148.

Wright, J., Duchesne, C., Sabourin, S., Bissonnette, F., Benoit, J., & Girard, Y. (1991). Psychosocial distress and infertility: Men and women respond differently. *Fertility and Sterility, 55*(1), 100-108.

Yücesoy, H., Akın, Ö., Şahbaz, G. & Erbil, N. (2021). İnfertilitede çift uyumu ve cinsel fonksiyon. *Androloji Bülteni, 23*(2), 123-128.

BÖLÜM 11

KADINLARDA ŞİZOFRENİ VE PSİKOZ

Nurten Gülsüm Bayrak

1. Giriş

Psikoz; birçok psikiyatrik, nörogelişimsel, nörolojik ve tıbbi durumun yaygın, işlevsel olarak yıkıcı bir semptomudur. Sanrı ve halüsinasyonlar, hem psikiyatrik hem de nörolojik durumlarda psikozun açıkça tanımlanmış ortak özellikleridir (David, 2015). Şizofreni ve psikotik bozukluklar, bireyin gerçeği değerlendirme yetisinin bozulması sonucu, sanrı ve varsanıların da tabloya eşlik ettiği, ağır ruhsal bozukluklardır (Çam & Engin, 2014). Psikotik bozukluklar her iki cinste eşit oranda görülse de görünümü, gidişatı, psikososyal sonuçları ve tedavi yanıtı bakımından cinsiyet farklılıkları görülmektedir (Tomruk, 2013).

Bu bölümde şizofreni ve diğer psikotik bozukluklara ilişkin kapsamlı bilgi sunmaktadır. Bu amaçla ilk olarak şizofreninin tanımı, psikotik bozukluk türleri, DSM-5 tanı kriterlerine ilişkin belirti ve bulgular, hastalığın etyolojisi, prognozu ve tedavisine yer verilmektedir. Aynı zamanda kadın cinsiyete özgü şizofreni ve diğer psikoz durumlarını açıklamakta ve bu durumların kadının psikososyal yaşamına etkisini ele almaktadır.

2. Şizofreni ve Diğer Psikotik Bozukluklar

2.1. Şizofreni

Şizofreni hem biyolojik hem de psikososyal olayların rol oynadığı nörogelişimsel bir bozukluktur (Thara & Kamath, 2015). Genellikle genç yaşlarda başlamakta, bireyin sosyal ilişkilerinden ve gerçeklerden uzaklaşmasına, kendine

Rehabilitasyon: Psikiyatri hastanesinden taburcu olan hastaların bağımsız yaşayabilmelerini sağlayabilmek amacıyla gerekli becerileri kazanmalarına ve çevresel kaynakları kullanmalarına yardımcı olan bir hizmettir (Sundeen, 1998). Psikiyatrik rehabilitasyon kapsamında hastaya iletişim becerileri, tedaviye uyum, hastalığı anlamak, depreşme ve yinelemelerin önlenmesi, ikincil sorunlar, öz güveni artırma ve stresle baş etme yöntemleri öğretilir (Yıldız, 2011). Şizofrenide sıklıkla uygulanan psikososyal beceri eğitimleri rehabilitasyonda oldukça önemlidir. Psikososyal beceri eğitimleri model alma, rol oynama ve sosyal pekiştireçlerin kullanıldığı yapılandırılmış bir eğitimdir. Bu kapsamda sosyal beceri, iletişim becerisi, yaşam becerisi, kendi kendine öğrenme, tedavi uyumu, olası nüksleri ve ön belirtileri tanıma gibi eğitimleri içermektedir (Çam & Engin, 2014).

5. Sonuç

Sonuç olarak şizofreni ve psikotik hastalığa sahip olan kadınlar hem hastalıkları hem de kadın olmaları nedeniyle gerek aile içinde gerekse diğer sosyal alanlarda birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Hastaların, ailevi, mesleki ve toplumsal rollerini yerine getirebilmeleri, yaşama uyum sağlayabilmeleri, karşılaştıkları sorunlar ile baş edebilmeleri, işlevsellikleri ve dolayısıyla yaşam kalitelerinin devamını sağlamak önemlidir. Bu amaçla gerek hastalarda gerekse ailesinde ve çevresinde hastalığa ve hastalığın psikososyal sonuçlarına ilişkin farkındalık oluşturmak önemlidir. Bu amaçla ruh sağlığı ekibinin nitelikli ve donanımlı olması, hasta ve hasta yakınları ile iş birliğinin sağlanması, hasta ve ailesinin farkındalığının artırılması, hastaların yakın takip ve izlemlerinin yapılması, riskli grupların tespit edilmesi ve önlem alınması amacıyla koruyucu sağlık hizmetlerinin aktif rol alması gibi çok yönlü ve multidispiliner bir ekip anlayışı ile yol almak oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Abrams, D. J., Rojas, D. C., & Arciniegas, D. B. (2008). Is schizoaffective disorder a distinct categorical diagnosis? A critical review of the literatüre. *Neuropsychiatry Dis Treat, 4*, 1089-1109.

Ackherson, B. J. (2003). Coping with the dual demands of severe mental illness and parenting: The parents perspective. *Fam Soc, 84*, 109-118.

Addington, J., & Addington, D. (1998). Effect os substance misue in early psychosis. *Br J Psychiatry, 172*,134-136.

Akdeniz, F., & Gönül, A. S. (2004). Kadınlarda üreme olayları ile depresyon ilişkisi. *Klinik Psikiyatri, Ek 2,* 70-74.

Aleman, A., & Denys, D. (2014). Mental healtg: a road map for suicide research and prevention. *Nature, 509*, 421-423.

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-V)* (5th ed.). Arlington: American Psychiatric Publishing, VA.

Appelman, Y., Rijn, B. B., Haaf, M. E., Boersma, E., & Peters, S. A. E. (2015). Sex differences in cardiyovascular risk factors and disease prevention. *Atherosclerosis, 241*, 211-218.

Aras, H. İ. (2013). Şizofrenide alkol madde kullanım bozuklukları eş tanısı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 5(3), 260-275.

Austad, G., Joa, I., Johannessen, J. O., & Larsen, T. K. (2015). Gender differences in suicidal behaviour in patients with first episode psychosis. *Early Intervention in Psychiatry, 9*, 300-307.

Behere, P. B., Mulmule, A. N., Chowdhury, D., Nagdive, A. B., Behere, A. P., Yadav, R., & Fernandes, R. (2021). Effect of marriage on women with schizophrenia. *International Journal of Current Research and Review, 13*(3), 88-93.

Behere, P. B., Sathyanarayana R. T. S., & Verma, K. (2011). Effect of marriage on pre existing psychoses. *Indian J Psychiatry, 53*(4), 287-288.

Bennedsen, B. E. (1998). Adverse pregnancy outcome in schizophrenic women: Occurance and risk factors. *Schizophr Res, 33*, 1-26.

Bennet, S. S. (2007). *Postpartum Depression for Dummies*. New Jersey: Wiley Publishing.

Bergamann, N., Parzer, P., & Runnebaum, B. (2007). Estrogen, menstural cycle phases and psychopathology in women suffering from schizophrenia. *Psychol Med, 37*, 1427-1436.

Bertelsen, A., & Gottesman, I. (1995). Schizoaffective psychoses: Genetical clues to classification. *Am J Med Genet, 60*, 7-11.

Binbay, T., Alptekin, K., Elbi, H., Zağlı, N., Drukker, M., Tanık, F.A., … & Os, J. V. (2012). İzmir kent merkezinde şizofreni ve psikotik belirtili bozuklukların yaşamboyu yaygınlığı ve ilişkili oldukları sosyodemografik özellikler. *Türk Psikiyatri Dergisi, 23*(3), 149-160.

Binbay, T., Ulaş, H., Elbi, H. & Alptekin, T. (2011). Türkiye'de psikoz epidemiyolojisi: Yaygınlık tahminleri ve başvuru oranları üzerine sistematik bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi, 21*, 1-13.

Black, D. W., & Anderson, N. C. (2011). *Introductory Textbook of Psychiatry.* Washington. D.C.: American Psychiatric Publishing Inc.

Boyce, P., & Barriball, E. (2010). Puerperal psychosis. *Arch Womens Ment Health, 13*, 45-47.

Brunette, M., Mueser, K. T., & Drake, R. E. (1997). Relationships between symptoms of schizophrenia and substance abuse. *J Nerv Ment Dis, 185*, 13-20.

Büyükbodur, A. Ç., Sakarya, H. & Kılıçlı, A. (2022). Şizofreni tanısı olan annelerin bebekleri ile ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14*(3), 427-436.

Canetto, S. S. (2008). Women and suicidal behavior: a culturel analysis. *Am J Orthopsychiatry, 78*, 259-266.

Cardno, A. G., Marshall, E. J., Coid, B., Macdonald, A. M., Ribchester, T. R., & Davies, N. J. (1999). Heritability estimates for psychotic disardors. *Arch Gen Psychiatry, 56*, 163-168.

Castelein, S., Liemburg, E. J., De Lange, J. S., Van Es, F. D., Visser, E., & Aleman, A. (2015). Suicide in recent onset psychosis revisited: Significiant reduction of suicide rate over the last two decades a replication study of a dutcy incidence cohort. *PLoS One, 10*(6), e01292633.

Caton, C. L. M. (2017). *The open door: Homelessness and evere mental health illness in the era of community treatment*. Oxforrd: Oxford University Press.

Cotton, S. M., Lambert, M., Schimmelmann, B. G., Foley, D. L., Morley, K. I., McGorry, P. D., & Conus, P (2009). Gender differences in premorbid, entry, treatment, and outcome characteristics in a treated epidemiological sample of 661 patients with first episode psychosis. *Schizophr Res, 114*(1-3), 17-24.

Çam, O. & Engin, E. (2014). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı* (1. baskı). İstanbul Tıp Kitabevi, s.411-435.

Çetin, M. (2011). Gebelikte psikotrop ilaç kullanımı: Bir güncelleme. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 21*(2), 161-173.

David, B. A. (2015). Psychosis. *Behavioral Neurology and Neuropsychiatry, 21*(3), 715-736.

De Hert, M., Correll , C. U., Bobes, J., Bakmas, Ö. C., Cohens, D., Asai, I., Detraux, J., & Gautam, S. (2011). Physical illness in patients with severe mental disorders. I. Prevalence, impact of medications and disparities in health care. *World Psychiatry, 10*, 52-77.

Deshmukh, V., Bhagat, A., Shah, N., Sonavane, S., & Desousa, A. A. (2016). Factors affecting marriage in schizophrenia: a cross sectional study. *J Mental Health Hum Behav, 21*, 122-124.

Dolman, C., Jones, I., & Howard , L. M. (2013). Preconception to parenting: a systematic review and metasynthesis of the qualitative literatüre on motherhood for women with severe mental illness. *Arch Womens Ment Health, 16*, 173-196.

Drake, R. E., McHugo, G. J., Xie, H., Fox, M., Packard, J., & Helmstetter, B. (2006). Ten year recovery outcomes for clients with co occuring schizophrenia and substance use disorders. *Schizophrenia Bulletin, 32*(3), 464-473.

Eaton, W. W., Chen, C. Y., & Bromet, E. J. (2011). Epidemiyology of schizophrenia. In: M. T. Tsuang, M. Tohen, P. B. Jones (Eds.) *Textbook of Psychiatric Epidemiyology* (3rd ed.) Wiley Blackwell, Chichester, p.263-287.

Elbogen, E. B., & Johnson, S. C. (2009). The intricate link between violence and mental disorder. *Arch Gen Psychiatry, 66*(2), 152-161.

Essali, A., Alabed, S., Guul, A., & Essali, N. (2013). Preventive interventions for postnatal psychosis. *Schizophrenia Bulletin, 39*(4), 748-750.

Fazel, S., Gulati, G., Linsell, L., Geddes, J. R., & Grann, M. (2009). Schizophrenia and violence: systematic review and meta analysis. *PLoS Med, 6*(8), 1-13.

Frayne, J., Brooks, J., Nguyen T. N., Allen, S., Maclean, M., & Fisher, J. (2014). Characterisitics of men accompanying their partners to a specialist antenatal clinic for women with severe mental illness. *Asian Journal of Psychiatry, 7*, 46-51.

Glaze, R., Capman, G., & Murray, D. (1991). Recurrence of puerperal psychosis during late pregnancy. *Br J Psychiatry, 159*, 567-569.

Goel, N., & Behere, P. (2016). Effect of marriage on clinical outcome of persons with the bipolar affective disorder: A case control study. *Int J Scı Study, 4*, 46-50.

Goodman, L., Dutton, M. A., Harris, M. (1995). Are the sex differences in neuropsychoness: Prevalence of physical and sexual assault. *Am J Psychiatry, 155*(10), 1358-1364.

Grossman, L. S., Harrow, M., Rosen, C., Faull, R., & Strauss, G. P. (2008). Sex differences in schizophrenia and other psychotic disorders: A 20 year longitudinal study of psychosis and recovery. *Compr Psychiatry, 49*(6), 532-529.

Grupta, R., Assalman , I., & Bottlender, R. (2012). Menopause and schizophrenia. *Manopause Int, 18*, 10-14.

Gürhan, N. (2016). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği.* Ankara: Nobel Tıp Kitabevi, s.539-587.

Güz, H. & Dilbaz, N.(1998). Gebelikte psikotrop ilaç kullanımı. *Psikofarmakoloji Bülteni, 8*, 1-7.

Haro, J. M., Novick, D., Bertsch, J., Karagianis, J., Dossenbach, M., & Jones, P. B. (2011). Cross national clinical and functional remission rates: Worldwide schizophrenia outpatient health outcomes (W-SOHO) study. *Br J Psychiatry, 199*(3), 194-201.

Hawton, K., & Heeringen, K. (2009). Suicide. *Lanset, 373*, 1372-1381.

Hawton, K., Sutton, L., Haw, C., Sinclair, J., & Deeks , J. J. (2005). Schizophrenia and suicide: Systematic review of risk factors. *Br J. Psychiatry, 187*, 9-20.

Hayes, E., Gavrilidis, E., Kulkarni, J. (2012). The role of oestrogen and other hormones in the pathophsiology and treatment od schizophrenia. *Schizophrenia Research and Treatment, 8*.

Herz, M. I., & Jamberti, S. (2000). A program for relaps prevention in schizophrenia. *Arch Gen Psychiatry, 57*, 277-283.

Ho, R. W. H., Chang, W. C., Kwong, V. W. Y., Lau, E. S. K., Chan, G. H. K., Jim, O. T. T., … & Chen, E.Y.H. (2018). Prediction of self stigma in early psychosis: 3 year follow up of the randomized controlled trial on extended early intervention. *Schizophrenia Research, 195*, 463- 468.

Howard, L. M., Molyneaux, E., Dennis, C. L., Rochat, T., Stein, A., & Milgrom, J. (2014). Non psychotic mental disorders in the perinatal period. *Lancet, 384*(9956), 1775-1788.

Howard, L., Leese, M., & Thornicroft, G. (2000). Social networks and functional status in patients with psychosis. *Acta Psychiatry Scand, 102*, 376-385.

https://my.cleveland.org/health/diseases/9571-schizophreniform-disorder [cited 20.09.2022]

https://www.sheppardpratt.org/knowledge-center/condition/schizophreniform-disorder/ [cited 20.09.2022]

Jager, M., Haack, S., & Becker, T. (2011). Schizoaffective disorder an ongoing challenge for psychiatric nosology. *Eur Psychiatry, 26*, 159-165.

Jonas, S., Khalief, H., Bebbington, P. E., McManus, S., Brugha, T., & Meltzer, H. (2014). Gender differences in intimate partner violence and psychiatric disorders in England: Results from the 2007 adult psychiatric morbidity survey. *Epidemiol Psychiatr, 23*, 189-199.

Kalayisiri, R., Kraijak, K., Mutirangura, A., & Maes, M. (2019). Paranoid schizophrenia and methamphetamine induced paranoia are both characterized by a smiler LINE -1 partial methylation profile, which is more pronounced in paranoid schizophrenia. *Schizophr Res, 208*, 221-227.

Karamustafaoğlu, N. & Tomruk, N. (2000). Postpartum hüzün ve depresyonlar. *Duygudurum Dizisi, 2*, 64-71.

Kendler, K. S., McGuire, M., & Gruenberg, A. M. (1993). The roscommon family study 1. Methods, diagnosis of probands and risk of schizophrenia in relatives. *ARCH Gen Psychiatry, 50*, 527-540.

Khalifeh, H., Moran, P., Borschmann, R., Dean, K., Hart, C., Osborn, D., & Johnson, S. (2015). Domestic and sexual violence against patients with severe mental illness. *Psychological Medicine, 45*, 875-886.

Kinson, R. M., Hon, C., Lee, H., Abdin, E. B., & Verma, S. (2018). Stigma and discrimination in individuals with fırst episode psychosis; one year after fırst contact with psychiatric services. *Psychiatry Services, 270*, 298-305.

Kohler, S., Werf, M., Hart, B., Morrison, G., McCreadie, R., Kırkpatrick, B., … & Allerdyce, J. (2009). Evidence that better outcome of psychosis in women is reserved with increasing age of onset: A populationbased 5 year follow up study. *Schizophr Res, 113*, 226-232.

Korkmaz, B. (2019). Yapısına göre psikoterapi türleri ve etik meseleler. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(36), 513-543.

Koster, A., Lajer, M., Lindhart, A., & Rosenbaun, B. (2008). Gender differences in first episode psychosis. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol, 43*(12), 940-946.

Lester, D. (2006). Sex differences in completed suicide by schizophrenic patients: A meta analysis. *Suicide Life Threat. Behav, 36*, 50-56.

Leucht, S., Burkard, T., & Henderson, J. (2007). Phsycial illness and schizophrenia: A review of the literatüre. *Acta Psychiatry Scand, 116*, 317-333.

Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annu Rev Sociol, 27*, 363-385.

Mansuco, S. G., Morgan, V. A., Mitchell, P. B., Berk, M., Young, A., & Castle, D. J. (2015). A comparison of schizophrenia, schizoaffective disorder and bipolar disorder: Results from the second Australian national psychosis survey. *Journal of Affective Disorders, 172*, 30-37.

Marneros, A.(2003). Schizoaffective disorder: Clinical aspects, differantial diagnosis and treatment. *Curr Psychiatry Rep, 5*, 202-205.

McGrath, J., Saha, S., Chant, D., & Welham, J. (2008). Schizophrenia: A concise overview of incidence, prevalence and mortality. *Epidemiol Rev, 30*, 67-76.

Mehta, U. M., Bhagyavathi, H. D., Kumar, C. N., Thirthalli, J., & Gangadhar, B. N. (2013). Cognitive deconstruction of parenting schizophrenia: The role of theory of mind. *Aust NZC Psychiatry, 48*, 249-258.

Mendez, I., Axelson, D., Castro, F. J., Hafeman, D., Goldstein, T. R., Goldstein, B. I., … & Birmaher, B. (2019). Psychotic like experiences in off spring of parents with bipolar disorder and community controls: A longitudinal study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 58*(5), 534-543.

Miller, L. J. (1990). Clinical strategies for the use of psychotropic drugs during pregnancy. *Psychiatry Med, 9*, 275-298.

Miller, L. J. (1997). Sexuality, reproduction and family planning in womwn with schizophrenia. *Schizophr Bull, 23*, 623-635.

Mina, S. (2019). Predictors of marriage in psychiatric ıllness: A review of literatüre. *Journal of Psychiatric Disorders, 3*(1), 14-22.

Morgan, V. A., & Jablensky, A. V. (2006). Exploring the role of reproductive pathology in the etiology of schizophrenia: What happens when mothers with schizophrenia give birth? *Dir Psychiatry, 26*, 1-14.

Mueser, K. T., Goodman, L., & Trumbetta, S. (1998). Trauma and posttraumatic stress disorder in severe mental illness. *J. Consult Clin Psychol, 66*, 493-499.

Nager, A., Sundquist, K., Ramirez, V., & Johansson, L. M. (2008). Obstetric complications and postpartum psychosis: A fallow up study of 1.1 million first time mothers between 1975 and 2003 in Sweden. *Acta Psychiatry Scand, 117*, 12-19.

Nomaguchi, K. M., & Milkie, M. A. (2003). Costs and rewards of children: The effects of becoming a parents on adults lives. *J Marriage Fam, 65*, 356-374.

Nordentoft, M., Madsen, T., & Fedyszyn, I. (2015). Suicidal behavior and mortality in fırst episode psychosis. *J Nerv Ment Dis, 203*, 387-392.

O'Hara, M. W., & Wisner, K. L. (2014). Perinetal mental illness: definition, description and aetiology. *Best Pract Res Clin Obset Gynaecol, 28*(1), 3-12.

Olfson, M., Gerhard, T., Huang, C., Crystal, S., & Stroup, S. (2015). Premature mortality among adults with schizophrenia in the United States. *JAMA Psychiatry, 72*(12), 1172-1181.

Özcan, C. T. & Gürhan, N. (2016). Şizofreni ve diğer psikotik bozukluklar. C. T. Özcan, N. Gürhan (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri* içinde (6. baskı). Akademisyen Tıp Kitabevi, s.336-345.

Özkan, S. (1993). *Psikiyatrik Tıp: Konsültasyon Liyezon Psikiyatrisi*. İstanbul: Roche Müstahzarları, s.201-220.

Özpoyraz, N., Uğuz, Ş. & Erturk, D. (1996). Kısa psikotik bozukluk: Bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergis*i, *7*, 116-122.

Öztürk, O. M. & Uluşahin, A. (2018). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (15. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi, s.189-243.

Perry, B. L., & Wright, E. R. (2006). The sexual parthnerships of people with serious mental illness. *Journal of Sex Research, 43*(2), 174-181.

Popovic, D., Benabarre, A., Crespo, J. M., Goikolea, J. M.., Pinto, A. G., Rojas, L. G., … & Vieta, E. (2014). Risk factors for suicide in schizophrenia: Systematic review and clinical recommendations. *Acta Psychiatry Scand, 130*, 418-426.

Ran, M. S., Wong, Y. L., Yang, S. Y., Ho, P. S., Mao, W. J., & Li, J. (2017). Marriage and outcomes of people with schizophrenia in rural China: 14 year follow up study. *Schizophr Res, 182*, 49-54.

Ranning, A., Laursen, T. M., Thorup, A., Hjorthoj, C., & Nordentoft, M. (2015). Serious mental ıllness and distrupted caregiving for children. *J Clin Psychiatry, 76*(8), 1006-1014.

Reupert, A., & Mayberry, D. (2007). Families affected by parental mental illness: A multiperspective account of issues and interventions. *Am J Orthopsychiatry, 77*, 362-369.

Reupert, A., Maybery, D., Cox, M., & Stokes, E. S. (2015). Place of family in recovery models for those with a mental illness. *International Journal of Mental Health Nursing, 24*, 495-506.

Robinson, G. E. (2002). Women and psychopharmacology. *Medspace Women's Health eJournal, 7*.

Rubin, L. H., Carter, C. S., & Drogos, L. (2010). Perihheral, oxytocin is associated with reduced symptom severity in schizophrenia. *Schizophr Res, 124*, 13-21.

Rubin, P. C. (1995). *Prescribing in Pregnancy* (2. baskı). London: BMJ Publising.

Rüsch, N., Angermeyer, M. C., & Corrigan, P. W. (2005). Mental illness stigma: Concepts, consequences and initiatives to reduce stigma. *Eur. Psychiatry, 20*(8), 529-539.

Sadock, B. J., Sadock, V. A. (2003). Synopsis of psychiatry behavioral sciences. In: *Clinical Psychiatry* (7th ed.). Baltimore: Lippincott Williams and Wilkins, p.494-496.

Sajatovic, M., Friedman, S. H., & Schuermeyer, I. N. (2006). Manapouse knowledge and sunjective experience among peri-and postmenapousal women with bipolar disorder, schizophrenia and majör depression. *J Nerv Ment Dis, 194*, 173-178.

Salkow, K., & Fichter, M. (2003). Homelessness and mental illness. *Curr Opin Psychiatry, 16*(4), 467-471.

Scott, A. F. (2010). Electroconvulsive therapy, practice and evidence. *Br J Psychiatry, 196*, 171-172.

Scully, P. J., Owens, J. M., & Kinsella, A. (2004). Schizophrenia, schizoaffective and bipolar disorder within an epidemiologically complete, homogeneous population in rural Ireland: small area variation in rate. *Schizophr Res, 67*, 143-155.

Seeman, M. V. (2008). Gender. K. T. Mueser & D. V. Jeste (Eds.) In: *Clinical Handbook of Schizophrenia.* New York, NY: The Guilford Press, p.575-580.

Seeman, M. V. (2009). Suicide among women with schizophrenia spectrum disorders. *J Psychiatr Pract, 15*, 235-242.

Seeman, M. V. (2012). Intervention to prevent child custody loss in mothers with schizophrenia. *Schizophrenia Research and Treatment,* 1-6.

Seeman, M. V. (2013). Bad, burdened or ill? Characterizing the spouses of women with schizophrenia. *Int J Soc Psychiatry, 59*, 805-810.

Seeman, M. V. (2019). Does gender influenca outcome in schizophrenia? *Psychiatric Quarterly, 90*, 173-174.

Short, T., Thomas, S., Mullen, P., & Ogloff, J. R. P. (2013). Comparing violence in schizophrenia patients with and without comorbid substance use disorders to community controls. *Acta Psychiatry Scand, 128*, 306-313.

Sit, D., Rothschild, A. J., & Wisner, K. (2006). A review of postpartum psychosis. *J Womens Health, 15*(4), 352-368.

Solari, H., Dickson, K. E., & Miller, L. (2009). Understanding and treating women with schizophrenia during pregnancy and postpartum Motherisk Update 2008. *Can J Clin Pharmacol, 16*, 23-32.

Summakoğlu, D. & Ertuğrul, B. (2018). Şizofreni ve tedavisi. *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences, 2*(1), 43-61.

Sundeen, S. J. (1998). Psychiatric rehabilitation. G, Stuart, M. T. Laraia (Eds.) In: *Principles and Practice of Psychiatric Nursing*. USA: Clarinda Comp.

Tesfav, G., Kibru, B., & Ayano, G. (2020). Prevelance and factors associated with higher levels of perceived stigma among people with schizophrenia Addis Ababa, Ethiopia. *Int J Ment Health Syst, 14*(19).

Thara, R., & Kamath, S. (2015). Women and schizophrenia. *Indian J Psychiatry, 57*, 46-51.

Thorup, A., Albert N., Bertelsen, M., Petersen, L., Jeppesen, P., & Le Quack, P. (2014). Gender differences in fırst episode psychosis at 5 year follow up two different courses of disease? Results from the OPUS study at 5 year follow up. *Eur Psychiatry, 29*, 44-51.

Tomruk, N. B. (2013). Kadın ve psikoz. Ş. Yüksel, L.Gülseren, A. D. Başterzi (Ed.) *Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı* içinde (1. baskı). Ankara: Çalışma Birimleri Dizisi, s.68-89.

Trevillion, K., Oram, S., Feder, G., & Howard, L. M. (2012). Experiences of domestic violence and mental disorders: A systematic review and meta analysis. *PLoS ONE, 7*(12), e51740.

Tsuang, M. T., Stone, W. S., & Faraone, S. V. (2009). Schizoaffective and schizotypal disorders. In: M. G. Gelder, N. C. Andresan, J. L. Lopez Ibor (Eds.) *New Oxford Textbook of Psychiatry* (2nd ed.). New York: Oxford University Press, p.595-602.

Usall, J., Araya, S., Ochoa, S., Busquets, E., Gost, A., & Marquez, M. (2001). Assessment research group in schizophrenia. Gender differences in a sample of schizophrenic outpatients. *Compr Psychiatry, 42*, 301-305.

Verma, S. K., Subramanian, M., Chong, S., & Kua, E. H. (2002). Substance abuse in schizophrenia: A Singapore perspective. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemol, 37*, 326-328.

Windfuhr, K., & Kapur, N. (2011). Suicide and mental illness: A clinical review of 15 years findings from the UK National Confidential Inguiry into suicide. *British Medical Bulletin, 100*, 101-121.

World Health Organization [WHO] (2022). Schizophrenia. [cited 04.07.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/schizophrenia

Wright, P. A., & Kloos, B. (2007). Housing environment and mental health outcomes: A levels of analysis perspective. *J Environ Psychol, 27*(1), 79-89.

Yıldız, M. (2011). Şizofreni Hastaları İçin Ruhsal Toplumsal Beceri Eğitimi Eğitici El Kitabı (2. baskı). Ankara: Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği Yayınları.

Yu, M. Y., & Shim, W. (2009). Couples with schizophrenia "becoming like others" in South Korea: marriage as part of a recovery process. *Family process, 48*(3), 429-440.

BÖLÜM 12

KADINLARDA BİPOLAR BOZUKLUK

Gizem Şahin Bayındır-Suna Uysal Yalçın

1. Giriş

Bipolar bozukluk; duygudurum, enerji ve işlevsellikte aşırı düzensizliğe neden olan ve yaşam boyu süren ciddi bir ruhsal bozukluktur. Bipolar bozukluğun iki tipi bulunmaktadır. Bipolar bozukluk tip I, tekrarlayan mani ve depresyon epizotları ile seyrederken, bipolar bozukluk tip II tekrarlayan depresyon ve hipomani epizotları ile karakterizedir (APA, 2013). Bipolar bozukluk genellikle ergenlik veya erken yetişkinlik döneminde ortaya çıksa da çocukluk veya ileri yetişkinlik gibi yaşamın diğer dönemlerinde de ortaya çıkabilir (López-Zurbano & González-Pinto, 2019). Bipolar bozukluğun klinik seyrinde, bireylerde bir veya daha fazla manik epizot ve sıklıkla tekrarlayan majör depresyon epizotları meydana gelmektedir. Manik dönemlerde, taşkın veya irritabl duygudurum ve aktivite/enerjide artma görülmektedir. Bu dönemde birey; benlik saygısında abartılı artma, büyüklük düşünceleri, uyku gereksiniminde azalma, daha konuşkan olma, fikir uçuşması, dikkat dağınıklığı, psikomotor ajitasyon veya riskli davranışlarda artma gibi belirtiler deneyimlemektedir (APA, 2013). Depresif dönemde ise; çökkün duygudurum, neredeyse tüm faaliyetlerde belirgin olarak ilgide azalma, diyet yapmadığı hâlde önemli derecede kilo kaybı veya iştah değişiklikleri, uykusuzluk veya hipersomnia, psikomotor ajitasyon veya retardasyon, yorgunluk, enerji kaybı, değersizlik veya aşırı/uygunsuz suçluluk duygusu, konsantre olma veya karar verme yeteneğinde azalma ve tekrarlayan ölüm veya intihar düşünceleri görülmektedir (APA, 2013). Kadınlardaki bipolar bozukluğun sıklıkla majör depresif bozukluk olarak yanlış teşhis edilebildiği ve bu nedenle kadınlarda doğru hastalık yönetiminin erkeklere göre yaklaşık iki yıl gecikebildiği görülmektedir (Forrest ve ark., 2020). Bu nedenle kadınlarda bipolar bozukluk özelliklerinin

Fototerapi: Fototerapi mevsimsel depresyonda kullanılan bir yöntemdir. Fototerapide, geniş spektrumlu floresan ışığı parlak güneş ışığı verdiği için kullanılır. Floresan ışığın, bireyin bir metre uzağında günde iki-dört saat tutulması ve dakikada bir kez ışığın retinaya nüfuz etmesi için bireyin ışığa göz atması sağlanır. Bu yöntemin bipolar bozukluk tanılı bireylerin depresif belirtilerini azaltmada etkili bir yöntem olduğu görülmektedir (Hirakawa ve ark., 2020). Fototerapide üç veya dört gün içinde belirgin iyileşmenin olduğu, ancak tedavi kesilirse yararlarının genellikle hemen kaybolduğu belirtilmektedir (Ekinci ve ark., 2005).

3. Sonuç

Son yıllarda kadınlarda görülme oranının giderek arttığı belirtilen bipolar bozukluğun erken dönemde tanılanması, tedavi ve bakım uygulamalarının sürdürülmesi bipolar bozukluk tanılı kadınların hastalık yönetiminin ve yaşam kalitesinin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bipolar bozukluk tanılı kadının üreme döngüleri doğrultusunda hastalık seyri değerlendirilmeli ve birey tedaviye uyum konusunda desteklenmelidir.

Kaynaklar

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-V)* (5th ed.). Arlington: American Psychiatric Publishing, VA.

Arnold, L. M. (2003). Gender differences in bipolar disorder. *The Psychiatric Clinics of North America, 26*(3), 595-620.

Azorin, J., Belzeaux, R., Kaladjian, A., Adida, M., Hantouche, E., Lancrenon, S., & Fakra, E. (2013). Risks associated with gender differences in bipolar I disorder. *Journal of Affective Disorders, 151*(3), 1033-1040.

Barnes, C., & Mitchell, P. (2005). Considerations in the management of bipolar disorder in women. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 39*(8), 662-673.

Bhattacharya, A., Khess, C. R. J., Munda, S. K., Bakhla, A. K., Praharaj, S. K., & Kumar, M. (2011). Sex difference in symptomatology of manic episode. *Comprehensive Psychiatry, 52*(3), 288-292.

Bora, E., Fornito, A., Yücel, M., & Pantelis, C. (2012). The effects of gender on grey matter abnormalities in major psychoses: A comparative voxelwise meta-analysis of schizophrenia and bipolar disorder. *Psychological Medicine, 42*(2), 295-307.

Buoli, M., Cesana, B. M., Dell'Osso, B., Fagiolini, A., de Bartolomeis, A., Bondi, E., … & Altamura, A. C. (2019). Gender-related differences in patients with bipolar disorder: A nationwide study. *CNS Spectrums, 24*(6), 589-596.

Carvalho, A. F., & Vieta, E. (2017). *The Treatment of Bipolar Disorder: Integrative Clinical Strategies and Future Directions*. Oxford University Press.

Clark, C. T., & Wisner, K. L. (2018). Treatment of peripartum bipolar disorder. *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America, 45*, 403-417.

Clemente, A. S., Diniz, B. S., Nicolato, R., Kapczinski, F. P., Soares, J. C., Firmo, J. O., & Castro-Costa, É. (2015). Bipolar disorder prevalence: A systematic review and meta-analysis of the literature. *Revista Brasileira de Psiquiatria, 37*(2), 155-161.

Dagani, J., Baldessarini, R. J., Signorini, G., Nielssen, O., de Girolamo, G., & Large, M. (2019). The age of onset of bipolar disorders. In: G. de Girolamo, P. D. McGorry, & N. Sartorius (Eds.) *Age of Onset of Mental Disorders*. Springer, p.75-110.

de Almeida, I. B., & Egidio Nardi, A. (2016). Estrogen and transdiagnostics: A systematic review. *Journal of Depression and Anxiety, 5*(2), 1000228.

de Kruif, M., Spijker, A. T., & Molendijk, M. L. (2016). Depression during the perimenopause: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 206*, 174-180.

Dell'Osso, B., Cafaro, R., & Ketter, T. A. (2021). Has bipolar disorder become a predominantly female gender related condition? Analysis of recently published large sample studies. *International Journal of Bipolar Disorders, 9*, 3.

Demir, V., & Demir, A. (2018). Sanatla terapi programı ve etkileşim grubu uygulamasının ruhsal belirti düzeyleri üzerindeki etkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 1*(2), 97-120.

Di Florio, A., Jones, L., Forty, L., Gordon-Smith, K., Blackmore, E. R., Heron, J., … & Jones, I. (2014). Mood disorders and parity - a clue to the aetiology of the postpartum trigger. *Journal of Affective Disorders, 152-154*(100), 334-339.

Dome, P., Rihmer, Z., & Gonda, X. (2019). Suicide risk in bipolar disorder: A brief review. *Medicina (Lithuania), 55*(8), 8-10.

Donat Eker, Ö. & Eker, M. Ç. (2010). Lityumun metabolik yan etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *2*(1), 2651.

Ekinci, M., Okanlı, A. & Gözüağca, A. (2005). Mevsimsel depresyon ve başetme yolları. *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8*(1), 109-112.

Erol, A., Winham, S. J., McElroy, S. L., Frye, M. A., Prieto, M. L., Cuellar-Barboza, A. B., … & Bobo, W. V. (2015). Sex differences in the risk of rapid cycling and other indicators of adverse illness course in patients with bipolar I and II disorder. *Bipolar Disorders, 17*(6), 670-676.

Farias, C. de A., Cardoso, T. de A., Mondin, T. C., Souza, L. D. de M., da Silva, R. A., Kapczinski, F., … & Jansen, K. (2019). Clinical outcomes and childhood trauma in bipolar disorder: A community sample of young adults. *Psychiatry Research, 275*, 228-232.

Forrest, L. F., Smith, M., Quevedo, J., & Benicio, N. F. (2020). Bipolar disorder in women: Menstrual cycle, perinatal period, and menopause transition. In: J. Renno, G. Valadares, A. Cantilino, J. Mendes-Ribeiro, R. Rocha, & A. Geraldo da Silva (Eds.) *Women's Mental Health: A Clinical and Evidence-Based Guide*. Springer, p.59-71.

Freeman, M. P., Smith, K. W., Freeman, S. A., McElroy, S. L., Kmetz, G. E., Wright, R., & Keck, P. E. J. (2002). The impact of reproductive events on the course of bipolar disorder in women. *The Journal of Clinical Psychiatry, 63*(4), 284-287.

Gressier, F., Calati, R., & Serretti, A. (2016). 5-HTTLPR and gender differences in affective disorders: A systematic review. *Journal of Affective Disorders, 190*, 193-207.

Heron, J., Haque, S., Oyebode, F., Craddock, N., & Jones, I. (2009). A longitudinal study of hypomania and depression symptoms in pregnancy and the postpartum period. *Bipolar Disorders, 11*(4), 410-417.

Hızlı Sayar, G., Özten, E. & Ünsalver, B. Ö. (2014). Bipolar bozuklukta kişilerarası ilişkiler ve sosyal ritim terapisinin temel ilkeleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(4), 438-446.

Hirakawa, H., Terao, T., Muronaga, M., & Ishii, N. (2020). Adjunctive bright light therapy for treating bipolar depression: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Brain and Behavior, 10*(12), e01876.

Huang, C. C., Lu, R. B., Yen, C. H., Yeh, Y. W., Chou, H. W., Kuo, S. C., … & Huang, S. Y. (2015). Dopamine transporter gene may be associated with bipolar disorder and its personality traits. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience, 265*(4), 281-290.

Janiri, D., Sani, G., Danese, E., Simonetti, A., Ambrosi, E., Angeletti, G., … & Spalletta, G. (2015). Childhood traumatic experiences of patients with bipolar disorder type I and type II. *Journal of Affective Disorders, 175*, 92-97.

Jaworska-Andryszewska, P., & Rybakowski, J. K. (2019). Childhood trauma in mood disorders: Neurobiological mechanisms and implications for treatment. *Pharmacological Reports, 71*, 112-120.

Jones, I., & Craddock, N. (2005). Bipolar disorder and childbirth: The importance of recognising risk. *The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science, 186*, 453-454.

Jones, I., Chandra, P. S., Dazzan, P., & Howard, L. M. (2014). Bipolar disorder, affective psychosis, and schizophrenia in pregnancy and the post-partum period. *Lancet*, *384*(9956), 1789-1799.

Kennedy, N., Boydell, J., Kalidindi, S., Fearon, P., Jones, P. B., van Os, J., & Murray, R. M. (2005). Gender differences in incidence and age at onset of mania and bipolar disorder over a 35-year period in Camberwell, England. *The American Journal of Psychiatry, 162*(2), 257-262.

Kesebir, S., Inanc, L., Bezgin, C., & Cengiz, F. (2013). Kadınlarda bipolar bozukluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5*(2), 220.

Khan, S. J., Fersh, M. E., Ernst, C., Klipstein, K., Albertini, E. S., & Lusskin, S. I. (2016). Bipolar disorder in pregnancy and postpartum: Principles of management. *Current Psychiatry Reports, 18*, 1-11.

Köroğlu, E. & Güleç, C. (2007). *Psikiyatri Temel Kitabı* (2. baskı). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

LactMed (2006). Drug levels and effects summary of use during lactation. [cited 15.08.2022] Available from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK501922/

Lewis, K. J. S., Di Florio, A., Forty, L., Gordon-Smith, K., Perry, A., Craddock, N., … & Jones, I. (2018). Mania triggered by sleep loss and risk of postpartum psychosis in women with bipolar disorder. *Journal of Affective Disorders, 225*, 624-629.

López-Zurbano, S., & González-Pinto, A. (2019). Gender differences in bipolar disorder. In: M. Sáenz-Herrero (Ed.) *Psychopathology in Women*. Springer, p.739-764.

Marsh, W. K., Gershenson, B., & Rothschild, A. J. (2015). Symptom severity of bipolar disorder during the menopausal transition. *International Journal of Bipolar Disorders, 3*(1), 17.

Mathew, B. S., Thomas, S. P., & Kallivayalil, R. A. (2022). Gender differences in bipolar disorder- a cross-sectional study in central Kerala. *Kerala Journal of Psychiatry, 35*(1), 288-288.

Meinhard, N., Kessing, L. V., & Vinberg, M. (2014). The role of estrogen in bipolar disorder, a review. *Nordic Journal of Psychiatry, 68*(2), 81-87.

Menculini, G., Steardo, L. J., Sciarma, T., D'Angelo, M., Lanza, L., Cinesi, G., … & Tortorella, A. (2022). Sex differences in bipolar disorders: Impact on psychopathological features and treatment response. *Frontiers in Psychiatry, 13*, 926594.

Miller, L. J., Ghadiali, N. Y., Larusso, E. M., Wahlen, K. J., Avni-Barron, O., Mittal, L., & Greene, J. A. (2015). Bipolar disorder in women. *Health Care for Women International, 36*, 475-498.

Misri, S., Abizadeh, J., & Nanda, A. (2016). *Bipolar Disorders: Special Issues for Women. Comprehensive Women's Mental Health.* Cambridge University Press, p.269-293.

Namlı, Z., Karakuş, G., Tamam, L., Emin, M. & Öz, D. (2016). Bipolar bozuklukta cinsellik ve cinsel işlev bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 8*(4), 309-320.

Özdel, K., Kart A. & Türkçapar, M. H. (2021). Bipolar bozukluk tedavisinde bilişsel davranışçı terapi. *Nöropsikiyatri Arşivi, 58*(Ek 1), 66-76.

Öztürk, M. O. & Uluşahin, A. (2015). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (13. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

Parial, S. (2015). Bipolar disorder in women. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(Suppl 2), 252-263.

Payne, J. L., Roy, P. S., Murphy-Eberenz, K., Weismann, M. M., Swartz, K. L., McInnis, M. G., … & Potash, J. B. (2007). Reproductive cycle-associated mood symptoms in women with major depression and bipolar disorder. *Journal of Affective Disorders, 99*(1-3), 221-229.

Perich, T. A., Roberts, G., Frankland, A., Sinbandhit, C., Meade, T., Austin, M. P., & Mitchell, P. B. (2017a). Clinical characteristics of women with reproductive cycle-associated bipolar disorder symptoms. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 51*(2), 161-167.

Perich, T., Ussher, J., & Meade, T. (2017b). Menopause and illness course in bipolar disorder: A systematic review. *Bipolar Disorders, 19*(6), 434-443.

Perugi, G., Medda, P., Toni, C., Mariani, M. G., Socci, C., & Mauri, M. (2017). The role of electroconvulsive therapy (ECT) in bipolar disorder: Effectiveness in 522 patients with bipolar depression, mixed-state, mania and catatonic features. *Current Neuropharmacology, 15*(3), 359-371.

Pillai, M., Munoli, R. N., Praharaj, S. K., & Bhat, S. M. (2021). Gender differences in clinical characteristics and comorbidities in bipolar disorder: A study from South India. *Psychiatric Quarterly, 92*(2), 693-702.

Plans, L., Barrot, C., Nieto, E., Rios, J., Schulze, T. G., Papiol, S., … & Benabarre, A. (2019). Association between completed suicide and bipolar disorder: A systematic review of the literature. *Journal of Affective Disorders, 242*, 111-122.

Pompili, M., Gonda, X., Serafini, G., Innamorati, M., Sher, L., Amore, M., … & Girardi, P. (2013). Epidemiology of suicide in bipolar disorders: A systematic review of the literature. *Bipolar Disorders, 15*(5), 457-490.

Saunders, E. F. H., Fitzgerald, K. D., Zhang, P., & McInnis, M. G. (2012). Clinical features of bipolar disorder comorbid with anxiety disorders differ between men and women. *Depression and Anxiety, 29*(8), 739-746.

Shah, N., Grover, S., & Rao, G. (2017). Clinical practice guidelines for management of bipolar disorder. *Indian Journal of Psychiatry, 59*, 51-66.

Sharma, V., Doobay, M., & Baczynski, C. (2017). Bipolar postpartum depression: An update and recommendations. *Journal of Affective Disorders, 219*(February), 105-111.

Sharma, V., Mazmanian, D., & Eccles, H. (2022). Relationship of premenstrual dysphoric disorder with bipolar disorder: A systematic review. *The Journal of Clinical Psychiatry, 83*(6).

Stahl, S. M. (2015). *Stahl'ın Temel Psikofarmakolojisi Sinirbilimsel Temeli ve Pratik Uygulaması.* T. Akın (Çev. Ed.). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Şahin-Bayındır, G., Uysal-Yalçın, S., Çömez-İkican, T., & Gölge, Z. B. (2022). The relationship between childhood trauma and the course of disease in female patients with bipolar disorder. *Perspectives in Psychiatric Care, 58*(2), 608-614.

Teatero, M. L., Mazmanian, D., & Sharma, V. (2014). Effects of the menstrual cycle on bipolar disorder. *Bipolar Disorders, 16*(1), 22-36.

Vieira, I. S., Moreira, F. P., Mondin, T. C., Cardoso, T. de A., Jansen, K., Souza, L. D. d. M., & da Silva, R. A. (2020). Childhood trauma and bipolar spectrum: A population-based sample of young adults. *Trends in Psychiatry and Psychotherapy, 42*(2), 115-121.

Viguera, A C, Nonacs, R., Cohen, L. S., Tondo, L., Murray, A., & Baldessarini, R. J. (2000). Risk of recurrence of bipolar disorder in pregnant and nonpregnant women after discontinuing lithium maintenance. *The American Journal of Psychiatry, 157*(2), 179-184.

Viguera, Adele C., Newport, D. J., Ritchie, J., Stowe, Z., Whitfield, T., Mogielnicki, J., … & Cohen, L. S. (2007). Lithium in breast milk and nursing infants: Clinical implications. *American Journal of Psychiatry, 164*(2), 342-345.

Wang, X., Luo, Q., Tian, F., Cheng, B., Qiu, L., Wang, S., … & Jia, Z. (2019). Brain grey-matter volume alteration in adult patients with bipolar disorder under different conditions: A voxel-based meta-analysis. *Journal of Psychiatry & Neuroscience: JPN, 44*(2), 89-101.

Wang, Z., Li, T., Li, S., Li, K., Jiang, X., Wei, C., … & Li, J. (2022). The prevalence and clinical correlates of medical disorders comorbidities in patients with bipolar disorder. *BMC Psychiatry, 22*(1), 176.

Wesseloo, R., Kamperman, A. M., Munk-Olsen, T., Pop, V. J. M., Kushner, S. A., & Bergink, V. (2016). Risk of postpartum relapse in bipolar disorder and postpartum psychosis: A systematic review and meta-analysis. *The American Journal of Psychiatry, 173*(2), 117-127.

Zengin, M., Tamam, L., & Karakus, G. (2009). Influence of mood stabilizers on bone metabolism. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 19*(3), 306-312.

BÖLÜM 13

KADINLARDA DEPRESYON VE İNTİHAR

Meral Kelleci-Deniz Kurtaran

1. Giriş

Depresyon, kadınlarda en sık görülen psikiyatrik hastalıklardan biridir ve hastalığa bağlı sakatlığın önde gelen nedenidir (Villarroel & Terlizzi, 2020; WHO, 2023). Depresyon, derin üzüntü, bunaltı, ilgisizlik, hiçbir şeyden zevk alamama, cinsel isteksizlik ve yorgunluk ile birlikte; düşünce, konuşma, konsantrasyon zorluğu ve fizyolojik işlevlerde yavaşlamanın yanı sıra değersizlik, çaresizlik, güçsüzlük, umutsuzluk ve yineleyici ölüm düşünceleri ile karakterize bir sendromdur (Eid ve ark., 2019). İntihar, depresyonda yüksek yaygınlığı bulunan bir sonuçtur. İntihar, 15-29 yaş arası ölümlerin dördüncü nedenidir (WHO, 2023). Epidemiyolojik çalışmalar, kadınlarda majör depresif bozukluğun yaşam boyu prevalansının neredeyse iki katı olduğunu göstermiştir (Salk ve ark., 2017; WHO, 2023). Bu durum, kadınlara özgü bazı biyolojik, hormonal ve sosyal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, evliliğin kadınlar için erkeklere oranla daha az koruyucu etkiye sahip olması, destek verici ilişkilerinin olmaması veya yetersiz oluşu, normal kişilik gelişiminde başkalarına daha fazla "bağımlı" olmanın kabul görmesi, anne ile erken çocukluktaki ilişki ile bağlanma ve bireyselleşmenin kadın gelişiminde daha önemli olması, çaresizlik ve değersizleştirmeyi güçlendiren rol kalıpları ve yaşam kalıpları gibi nedenler kadınların depresyona yatkınlığını artırmaktadır (Milgrom ve ark., 2019; Villarroel & Terlizzi, 2020).

Kadınlar, çocukluk dönemlerinde depresif davranışlar geliştirmelerine yol açan farklı sosyalleşme süreçleri yaşayabilirler. Ebeveynlerin çocukların olumsuz duygularına tepkileri onlara olumsuz duygulanımı düzenlemek için cinsiyete göre farklılaştırılmış stratejiler de sağlayabilir. Erkeklerin dikkat dağıtma ve

Kaynaklar

Arrarás, J. I., & Manrique, E. (2019). La percepción de la depresión y de su tratamiento [How depression and its treatment are perceived]. *An Sist Sanit Navar, 25*, 42(1), 5-8.

Bardos, J., Hercz, D., Friedenthal, J., Missmer, S. A., & Williams, Z. A. (2015). National survey on public perceptions of miscarriage. *Obstet Gynecol, 125*, 1313-1320.

Becker, M., Weinberger, T., Chandy, A., & Schmukler, S. (2016). Depression during pregnancy and postpartum. *Curr Psychiatry Rep, 18*(3), 32.

Bolton, J. M., Gunnell, D., & Turecki, G. (2015). Suicide risk assessment and intervention in people with mental illness. *BMJ, 351*, h4978.

Bromberger, J. T., & Kravitz, H. M. (2011). Mood and menopause: Findings from the Study of Women's Health Across the Nation (SWAN) over 10 years, *Obstet. Gynecol. Clin. North Am, 38*(Sep 3), 609-625.

Campbell, J., Matoff-Stepp, S., Velez, M. L., Cox, H. H., & Laughon, K. (2021). Pregnancy-associated deaths from homicide, suicide, and drug overdose: Review of research and the intersection with intimate partner violence. *J Womens Health (Larchmt), 30*(2), 236-244.

Campillo, I. S. L., Meaney, S., Sheehan, J., Rice, R., & O'Donoghue, K. (2018). University students' awareness of causes and risk factors of miscarriage: A cross-sectional study. *BMC Womens Health, 18*, 188.

Chen, J., Okimura, K., Yoshimura, T.(2020). Light and hormones in seasonal regulation of reproduction and mood. *Endocrinology, 161*(9), bqaa130.

Chong, K., Li, W., Ian, R., & Mol, B. W. (2021). Making miscarriage matter. *The Lancet, 398*, 743-744.

Cooke, J. E., Eirich, R., Racine, N., & Madigan, S. (2020). Prevalence of posttraumatic and general psychological stress during COVID-19: A rapid review and meta-analysis. *Psychiatry Res, 292*, 113347.

Cui, R. (2015). A systematic review of depression. *Curr Neuropharmacol, 13*(4), 480.

Cuijpers, P., Quero, S., Dowrick, C., & Arroll, B. (2019). Psychological treatment of depression in primary care: Recent developments. *Curr Psychiatry Rep, 21*(12), 129.

Çelik, F. H., & Hocaoğlu, Ç. (2016). Major depresif bozukluk tanımı, etyolojisi ve epidemiyolojisi: Bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi, 6*(1), 51-66.

Do, A., Li, V. W., Huang, S., Michalak, E. E., Tam, E. M., Chakrabarty, T., Yatham, L. N., & Lam, R. W. (2022). Blue-light therapy for seasonal and non-seasonal depression: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Can J Psychiatry, 67*(10), 745-754.

Eid, R. S., Gobinath, A. R., & Galea, L. A. M. (2019). Sex differences in depression: Insights from clinical and preclinical studies. *Progress in Neurobiology*, 86-102.

Evans-Lacko, S., Aguilar-Gaxiola, S., Al-Hamzawi A., Alonso J., Benjet, C., Bruffaerts, R., … & Thornicrof, G. (2018). Socio-economic variations in the mental health treatment gap for people with anxiety, mood, and substance use disorders: Results from the WHO World Mental Health (WMH) surveys. *Psychol Med, 48*(9), 1560-1571.

Gillies, D., Christou, M. A., Dixon, A. C., Featherston, O. J., Rapti, I., Garcia-Anguita, A., … & Christou, P. A. (2018). Prevalence and characteristics of self-harm in adolescents: Meta-analyses of community-based studies 1990-2015. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 57*, 733-741.

Gobinath, A. R., Richardson, R. J., Chow, C., Workman, J. L., Lieblich, S. E., Barr, A. M., & Galea, L. A. M. (2018). Voluntary running influences the efficacy of fluoxetine in a model of postpartum depression. *Neuropharmacology, 128*, 106-118.

Hazell, P. (2021). Updates in treatment of depression in children and adolescents. *Curr Opin Psychiatry, 34*(6), 593-599.

Howdeshell, K. L., & Ornoy, A. (2017). Depression and its treatment during pregnancy: Overview and highlights. *Birth Defects Research, 109*, 877-878.

Hyde, J. S., & Mezulis, A. H. (2020). Gender differences in depression: Biological, affective, cognitive, and sociocultural factors. *Harvard Review of Psychiatry, 28*(1), 4-13.

Institute of Health Metrics and Evaluation [IHME] (2023). Global Health Data Exchange (GHDx). Available from https://vizhub.healthdata.org/gbd-results

Jonsson, U., Bertilsson, G., Allard, P., Gyllensvärd, H., Söderlund, A., Tham, A., & Andersson, G. (2016). Psychological treatment of depression in people aged 65 years and over: A systematic review of efficacy, safety, and cost-effectiveness. *PLoS One, 11*(8), e0160859.

Köroğlu, E. (2013). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı.* Ankara: Hyb Yayıncılık.

Kverno, K. S., & Mangano, E. (2021). Treatment-resistant depression: Approaches to treatment. *J Psychosoc Nurs Ment Health Serv, 59*(9), 7-11.

Leenaars, A. A., Dogra, T. D., Girdhar, S., Dattagupta, S., & Leenaars, L. (2009). Menstruation and suicide: A histopathological study. *Crisis, 30*(4), 202-207.

MacWilliams, K., Hughes, J., Aston, M., Field, S., & Moffatt, F. W. (2016). Understanding the experience of miscarriage in the emergency department. *J Emerg Nurs, 42*, 504-512.

Mehta, P. K., Bachhuber, M. A., Hoffman, R., & Srinivas, S. K. (2016). Deaths from unintentional injury, homicide, and suicide during or within 1 year of pregnancy in Philadelphia. *Am J Public Health, 106*(12), 2208-2210.

Milgrom, J., Hirshler, Y., Reece, J., Holt, C., & Gemmill, A. W.(2019). Social support-a protective factor for depressed perinatal women? *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16*(8), 1426.

Monroe, S. M., & Harkness, K. L. (2022). Major depression and ıts recurrences: Life course matters. *Annu Rev Clin Psychol, 18*, 329-357.

Moreno-Agostino, D., Wu, Y. T., Daskalopoulou, C., Hasan, M. T,, Huisman, M., & Prina, M. (2021). Global trends in the prevalence and incidence of depression: A systematic review and meta-analysis. *J Affect Disord, 281*, 235-243.

Motro, D., & Ellis, A. P. J. (2017). Boys don't cry: Gender and reactions to negative performance feedback. *J Appl Psychol, 102*, 227-235.

Moyo, G. P., & Djoda, N. (2020). Relationship between the baby blues and postpartum depression: A study among cameroonian women. *American Journal of Psychiatry and Neuroscience, 8*(1), 26-29.

Owens, S. A., & Eisenlohr-Moul, T. (2018). Suicide risk and the menstrual cycle: A review of candidate RDoC mechanisms. *Curr Psychiatry Rep, 20*(11), 106.

Öncü, B. (2017). İntihar davranışı: Epidemiyoloji ve risk etmenleri. Psikiyatride Güncel. *Türkiye Psikiyatri Derneği Sürekli Eğitim/Sürekli Mesleki Gelişim Dergisi, 7*(1), 1-13.

Öztürk, M. O., & Uluşahin, N. A. (2016). *Ruh Sağlığı ve Bozukluğu.* Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Pearlstein, T. (2015). Depression during Pregnancy. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol, 29*(5), 754-764.

Pellino, G., & Spinelli, A. (2020). How COVID-19 outbreak is impacting colorectal cancer patients in Italy: A long shadow beyond infection. *Dis Colon Rectum, 63*(6), 720-722.

Remes, O., Mendes, J. F., & Templeton, P. (2021). Biological, psychological, and social determinants of depression: A review of recent literature. *Brain Sci, 11*(12), 1633.

Rezaie-Keikhaie, K., Arbabshastan, M. E., Rafiemanesh, H., Amirshahi, M., Mogharabi, S., & Sarjou, A. A. (2020). Prevalence of the maternity blues in the postpartum period. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 49*(2), 127-136.

Ribeiro, J. D., Huang, X., Fox, K. R., & Franklin, J. C. (2018). Depression and hopelessness as risk factors for suicide ideation, attempts and death: meta-analysis of longitudinal studies. *Br J Psychiatry, 212*(5), 279-286.

Rossler, W., Ajdacic-Gross, V., Riecher-Rossler, A., Angst, J., & Hengartner, M. P. (2016). Does menopausal transition really influence mental health? Findings from the prospective long-term Zurich study. *World Psychiatry, 15*, 146-154.

Ryu, A., & Kim, T. H. (2015). Premenstrual syndrome: A mini review. *Maturitas, 82*(4), 436-440.

Salk, R. H., Hyde, J. S., & Abramson, L. Y. (2017). Gender differences in depression in representative national samples: Meta-analyses of diagnoses and symptoms. *Psychological Bulletin, 143*(8), 783.

Sassarini, J. (2016). Depression in midlife women. *Maturitas, 94*, 149-154.

Serrano, C. C., & Dolci, G. F. (2021). Suicide prevention and suicidal behavior. *Gac Med Mex,157*(5), 547-552.

Swannell, S. V., Martin, G. E., Page, A., Hasking, P., John, N. J. S. (2014). Prevalence of nonsuicidal self-injury in nonclinical samples: Systematic review, meta-analysis and meta-regression. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 44*, 273-303.

Tao, L., Jiang, R., Zhang, K., Qian, Z., Chen, P., Lv, Y., & Yao, Y. (2020). Light therapy in non-seasonal depression: An update meta-analysis. *Psychiatry Res, 291*, 113247.

Townsend, M. C. (2015). *Psychiatric Mental Health Nursing: Concepts of Care in Evidence-Based Practice.* Philadelphia: F. A. Davis Company.

Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi-Temel İlkeler ve Uygulama.* Ankara: Epsilon Yayınevi.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2020). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2019. [Erişim tarihi: 15.04.2023] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2019-33710

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022). Dünyada ve Türkiye'de İntihar Oranları. [Erişim tarihi: 15.04.2023] Erişim adresi https://turkiyeraporu.com/arastirma/dunyada-ve-turkiyede-intihar-oranlari-11605

Villarroel, M. A., & Terlizzi, E. P. (2020). Symptoms of depression among adults: United States, 2019. *NCHS Data Brief, 379*, 1-8.

Volgsten, H., Jansson, C., Svanberg, A. S., Darj, E., & Stavreus-Evers, A. (2018). Longitudinal study of emotional experiences, grief and depressive symptoms in women and men after miscarriage. *Midwifery, 64*, 23-28.

Wallace, M. E., Hoyert, D., Williams, C., & Mendola, P. (2016). Pregnancy-associated homicide and suicide in 37 US states with enhanced pregnancy surveillance. *Am J Obstet Gynecol, 215*(3), 364.

Wenham, C., Smith, J., & Morgan, R., (2020). Gender and COVID-19 working group. COVID-19: The gendered impacts of the outbreak. *Lancet, 395*(10227), 846-848.

Woody, C. A., Ferrari, A. J., Siskind, D. J., Whiteford, H. A., & Harris, M. G. (2017). A systematic review and meta-regression of the prevalence and incidence of perinatal depression. *J Affect Disord, 219*, 86-92.

World Health Organization [WHO] (2017). Depression and other common mental disorders, global health estimates. Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER2017.2-eng.pdf

World Health Organization [WHO] (2021). Suicide worldwide in 2019: Global health estimates. Available from https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240026643

World Health Organization [WHO] (2023). Depressive Disorder. Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/depression

Yonkers, K. A., & Simoni, M. K. (2018). Premenstrual disorders. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 218*(1), 68-74.

Zhang, Y., Chen, Y., & Ma, L. (2018). Depression and cardiovascular disease in elderly: Current understanding. *J Clin Neurosci, 47*, 1-5.

BÖLÜM 14

KADINLARDA ANKSİYETE BOZUKLUKLARI

Seda Er-Sevil Yılmaz

1. Giriş

Anksiyete bozuklukları kadın yaşamının farklı noktalarında ortaya çıkabilen ve sık karşılaşılan ruhsal bozukluklardır. Kadınlarda ergenlik dönemi, hamilelik dönemi, doğum sonrası dönem (postpartum) ve menopoz geçişi dâhil olmak üzere farklı dönemlerde farklı hormonal işlevlerin söz konusu olması anksiyete bozukluklarının tedavisinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Hantsoo & Epperson, 2017). Anksiyete bozukluklarının kadın cinsiyette erkek cinsiyete göre daha yaygın görülmesi ve bozukluğun beraberinde getirdiği yeti yitimine bağlı yaşam yılının kadınlarda erkeklerden daha yüksek olması bu konunun kadın cinsiyet yönünden ele alınmasını önemli hâle getirmektedir. Bu kitap bölümünün amacı; anksiyete bozukluklarını cinsiyet farklılıklarına ve kadın yaşam dönemlerine odaklanarak açıklamaktır.

2. Anksiyete Bozuklukları

Anksiyete (kaygı), bir tehlike varlığında ya da yaşam stresörlerine karşı ortaya çıkan duygusal bir deneyimdir. Her insanda hissedilme yoğunluğu farklılık gösterebilen anksiyete belirtileri herkes tarafından yaşanabilir (Cantilino & Zambaldi, 2020; Yonkers ve ark., 2016). Var olan tehlike ya da duruma göre orantısız anksiyete yaşanması ve bu durumun kişinin işlevselliğinde bozulmaya neden olması ise anksiyete bozukluklarının özelliklerini oluşturmaktadır (Yonkers ve ark., 2016). Bireylerin tehlike karşısında aşırı bir korku, kaygı, sinirlilik yaşaması ve kaçınma davranışlarında bulunması anksiyete bozukluklarının temel belirtileridir. Bu belirtilere sıklıkla çarpıntı, baş dönmesi, taşikardi, dispne, gastrointestinal

seçeneklerini değerlendirmek için zaman bulunduğu belirtilmektedir. Hamilelik döneminde uygulanacak ilaçların seçiminde teratojenisite riski (fetüste yapısal bozukluk riski), fetüs için risk ve obstetrik sonuç riski göz önünde bulundurulmalıdır. Doğum sonrası dönemde yarılanma ömrü kısa, plazma/süt indeksi düşük, çocuk sağlığına olumsuz etkisi düşük olan ilaçlar tercih edilmelidir. Ancak hamilelik döneminde ilaç kullanmak istemeyen veya risk taşıyan gebelerde özellikle de panik bozukluk ve özgül fobisi olan gebelerde bilişsel davranışçı terapinin iyi bir seçenek olduğu belirtilmektedir (Cantilino & Zambaldi, 2020; Hantsoo & Epperson, 2017; Yonkers ve ark., 2016).

Perimenopoz yaşayan kadınlarda anksiyetenin tedavisinde farmakoterapi, hormon tedavisi ve psikoterapi kullanılmaktadır. Farmakoterapi açısından incelendiğinde araştırmaların çoğunun anksiyete yerine depresif semptomlara odaklandığı ifade edilmektedir. Postmenapozal dönemde Gabapentin'in (antikonvülzan) hem anksiyete hem de sıcak basmalarını azalttığından her ikisini de yaşayan kadınlar için bir tedavi seçeneği olabileceği belirtilmektedir (Cantilino & Zambaldi, 2020; Hantsoo & Epperson, 2017; Yonkers ve ark., 2016).

Sonuç olarak tedavi seçeneklerinin gözönüne alınmasında etkinlik, yan etkiler, etkileşimler, maliyet ve hastanın tercihini göz önünde bulundurmak önemlidir (Bandelow ve ark., 2017).

5. Sonuç

Kadın yaşamı her biri farklı biyopsikososyal özelliklere sahip dönemleri içermektedir. Bu nedenle farklı dönemlerde iyi bir tarama ve değerlendirme yapılması gerekmektedir. Değerlendirmeyi yaparken gelişim aşamalarının, kadın-erkek arasındaki farklılıkların ve hormonal durumun dikkate alınması gereklidir. Cinsiyete özgü ve kadının yaşam dönemlerini dikkate alan strese duyarlı sistemleri anlamak, kadınlara yönelik daha hedefe yönelik önleme ve müdahale programlarının geliştirilmesine destek olabilir (Cantilino & Zambaldi, 2020; Nillni ve ark., 2011).

Kaynaklar

American Psychiatric Association [APA] (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-V) (5th ed.) *Am Psychiatric Assoc, 21*(21), 591-643.

Asher, M., Asnaani, A., & Aderka, I. M. (2017). Gender differences in social anxiety disorder: A review. *Clinical Psychology Review, 56*, 1-12.

Bali, A., & Jaggi, A. S. (2014). Multifunctional aspects of allopregnanolone in stress and related disorders. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 48*, 64-78.

Bandelow, B., & Michaelis, S. (2022). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience, 17*(3), 327-335.

Bandelow, B., Michaelis, S., & Wedekind, D. (2017). Treatment of anxiety disorders. *Dialogues in Clinical Neuroscience, 19*(2), 93-107.

Bandelow, B., Sojka, F., Broocks, A., Hajak, G., Bleich, S., & Rüther, E. (2006). Panic disorder during pregnancy and postpartum period. *European Psychiatry, 21*(7), 495-500.

Baxter, A. J., Scott, K. M., Vos, T., & Whiteford, H. A. (2013). Global prevalence of anxiety disorders: a systematic review and meta-regression. *Psychol Med, 43*(5), 897-910.

Baykal, N. B. (2017). Yaygın anksiyete bozukluğunun Türkiye'deki yaygınlığı, ek tanıları ve tedavisinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(54), 539-548.

Binbay, T., Direk, N., Aker, T., Akvardar, Y., Alptekin, K., Cimilli, C., ... & Ulaş, H. (2014). Türkiye'de psikiyatrik epidemiyoloji: Yakın zamanlı araştırmalarda temel bulgular ve gelecek için öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 25, 264-281.

Blake, M. J., Trinder, J. A., & Allen, N. B. (2018). Mechanisms underlying the association between insomnia, anxiety, and depression in adolescence: Implications for behavioral sleep interventions. *Clinical Psychology Review, 63*, 25-40.

Blumenthal, H., Leen-Feldner, E. W., Babson, K. A., Gahr, J. L., Trainor, C. D., & Frala, J. L. (2011). Elevated social anxiety among early maturing girls. *Developmental Psychology, 47*(4), 1133.

Bromberger, J. T., Kravitz, H. M., Chang, Y., Randolph Jr, J. F., Avis, N. E., Gold, E. B., & Matthews, K. A. (2013). Does risk for anxiety increase during the menopausal transition? Study of Women's Health Across the Nation (SWAN). *Menopause, 20*(5), 488.

Bryant, C., Judd, F. K., & Hickey, M. (2012). Anxiety during the menopausal transition: A systematic review. *Journal of Affective Disorders, 139*(2), 141-148.

Cantilino, A., & Zambaldi, C. F. (2020). Anxiety disorders in women. In: R. Joel, G. Valadares, A. Cantilino, J. Mendes-Ribeiro, R. Rocha & A. G. da Silva (Eds.) *Women's mental health: A clinical and evidence-based guide* (1st edition). Springer, p.111-124.

Centers for Disease Control and Prevention (2022). Fast facts: Preventing adverse childhood experiences [cited 20.12.2022] Available from https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/fastfact.html

Čermaková, P., Andrýsková, L., Brázdil, M., & Marečková, K. (2020). Socioeconomic deprivation in early life and symptoms of depression and anxiety in young adulthood: mediating role of hippocampal connectivity. *Psychological Medicine*, 1-10.

Chen, L. P., Murad, M. H., Paras, M. L., Colbenson, K. M., Sattler, A. L., Goranson, E. N., ... & Prokop, L. J. (2010a). Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: Systematic review and meta-analysis. *Mayo Clinic Proceedings, 85*(7), 618-629.

Chen, Y. H., Lin, H. C., & Lee, H. C. (2010b). Pregnancy outcomes among women with panic disorder-do panic attacks during pregnancy matter? *Journal of Affective Disorders, 120*(1-3), 258-262.

Chen, M. H., & Tsai, S. J. (2016). Treatment-resistant panic disorder: Clinical significance, concept and management. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 70,* 219-226.

Cooklin, A. R., Giallo, R., D'Esposito, F., Crawford, S., & Nicholson, J. M. (2013). Postpartum maternal separation anxiety, overprotective parenting, and children's social-emotional well-being: Longitudinal evidence from an Australian cohort. *Journal of Family Psychology, 27*(4), 618.

Creighton, A. S., Davison, T. E., & Kissane, D. W. (2016). The prevalence of anxiety among older adults in nursing homes and other residential aged care facilities: A systematic review. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 31*(6), 555-566.

Dalla, C., & Shors, T. J. (2009). Sex differences in learning processes of classical and operant conditioning. *Physiology & Behavior, 97*(2), 229-238.

Dell'Osso, L., Abelli, M., Pini, S., Carpita, B., Carlini, M., Mengali, F., … & Massimetti, G. (2015). The influence of gender on social anxiety spectrum symptoms in a sample of university students. *Rivista di Psichiatria, 50*(6), 295-301.

Dennis, C. L., Falah-Hassani, K., & Shiri, R. (2017). Prevalence of antenatal and postnatal anxiety: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry, 210*(5), 315-323.

Ding, X. X., Wu, Y. L., Xu, S. J., Zhu, R. P., Jia, X. M., Zhang, S. F., … & Tao, F. B. (2014). Maternal anxiety during pregnancy and adverse birth outcomes: A systematic review and meta-analysis of prospective cohort studies. *Journal of Affective Disorders, 159*, 103-110.

Duits, P., Cath, D. C., Lissek, S., Hox, J. J., Hamm, A. O., Engelhard, I. M., … & Baas, J. M. (2015). Updated meta-analysis of classical fear conditioning in the anxiety disorders. *Depression and Anxiety, 32*(4), 239-253.

Dworkin, E. R. (2020). Risk for mental disorders associated with sexual assault: A meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse, 21*(5), 1011-1028.

Epkins, C. C., & Heckler, D. R. (2011). Integrating etiological models of social anxiety and depression in youth: Evidence for a cumulative interpersonal risk model. *Clinical Child and Family Psychology Review, 14*(4), 329-376.

Ferree, N. K., & Cahill, L. (2009). Post-event spontaneous intrusive recollections and strength of memory for emotional events in men and women. *Consciousness and Cognition, 18*(1), 126-134.

Ferree, N. K., Kamat, R., & Cahill, L. (2011). Influences of menstrual cycle position and sex hormone levels on spontaneous intrusive recollections following emotional stimuli. *Consciousness and Cognition, 20*(4), 1154-1162.

Follesa, P., Serra, M., Cagetti, E., Pisu, M. G., Porta, S., Floris, S., … & Biggio, G. (2000). Allopregnanolone synthesis in cerebellar granule cells: Roles in regulation of GABAA receptor expression and function during progesterone treatment and withdrawal. *Molecular Pharmacology, 57*(6), 1262-1270.

Freeman, E. W., & Sammel, M. D. (2016). Anxiety as a risk factor for menopausal hot flashes: Evidence from the Penn Ovarian Aging cohort. *Menopause, 23*(9), 942.

Goodman, J. H., Chenausky, K. L., & Freeman, M. P. (2014). Anxiety disorders during pregnancy: A systematic review. *The Journal of Clinical Psychiatry, 75*(10), 1177.

Graham, B. M., & Milad, M. R. (2011). The study of fear extinction: Implications for anxiety disorders. *American Journal of Psychiatry, 168*(12), 1255-1265.

Greenblum, C. A., Rowe, M. A., Neff, D. F., & Greenblum, J. S. (2013). Midlife women: symptoms associated with menopausal transition and early postmenopause and quality of life. *Menopause, 20*(1), 22-27.

Gregory, K. D., Chelmow, D., Nelson, H. D., Van Niel, M. S., Conry, J. A., Garcia, F., … & Ramos, D. (2020). Screening for anxiety in adolescent and adult women: A recommendation from the women's preventive services initiative. *Annals of Internal Medicine, 173*(1), 48-56.

Grenier, S., Payette, M. C., Gunther, B., Askari, S., Desjardins, F. F., Raymond, B., & Berbiche, D. (2018). Association of age and gender with anxiety disorders in older adults: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 34*(3), 397-407.

Hanisch, L. J., Hantsoo, L., Freeman, E. W., Sullivan, G. M., & Coyne, J. C. (2008). Hot flashes and panic attacks: a comparison of symptomatology, neurobiology, treatment, and a role for cognition. *Psychological Bulletin, 134*(2), 247.

Hantsoo, L., & Epperson, C. N. (2017). Anxiety disorders among women: A female lifespan approach. *Focus, 15*(2), 162-172.

Heim, C., & Nemeroff, C. B. (2001). The role of childhood trauma in the neurobiology of mood and anxiety disorders: Preclinical and clinical studies. *Biological Psychiatry, 49*(12), 1023-1039.

Ibrahim, P., Almeida, D., Nagy, C., & Turecki, G. (2021). Molecular impacts of childhood abuse on the human brain. *Neurobiology of Stress, 15*, 100343.

Ismaili, E., Walsh, S., O'Brien, P. M. S., Bäckström, T., Brown, C., Dennerstein, L., … & Panay, N. (2016). Fourth consensus of the International Society for Premenstrual Disorders (ISPMD): Auditable standards for diagnosis and management of premenstrual disorder. *Archives of Women's Mental Health, 19*(6), 953-958.

Katzman, M. A., Bleau, P., Blier, P., Chokka, P., Kjernisted, K., & Van Ameringen, M. (2014). Canadian clinical practice guidelines for the management of anxiety, posttraumatic stress and obsessive-compulsive disorders. *BMC Psychiatry, 14*(1), 1-83.

Kessler, R. C., Petukhova, M., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., & Wittchen, H. U. (2012). Twelve□ month and lifetime prevalence and lifetime morbid risk of anxiety and mood disorders in the United States. *International Journal of Methods in Psychiatric Research, 21*(3), 169-184.

Khoury, B., Sharma, M., Rush, S. E., & Fournier, C. (2015). Mindfulness-based stress reduction for healthy individuals: A meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research, 78*(6), 519-528.

Kılıç, C. (1998). Türkiye Ruh Sağlığı Profili-Erişkin nüfusta ruhsal hastalıkların yaygınlığı, ilişkili faktörler, yetiyitimi ve ruh sağlığı hizmeti kullanım sonuçları. T. C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Kirmizioglu, Y., Doğan, O., Kuğu, N., & Akyüz, G. (2009). Prevalence of anxiety disorders among elderly people. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A Journal of The Psychiatry of Late Life and Allied Sciences, 24*(9), 1026-1033.

Kornstein, S. G., Harvey, A., Rush, A., Wisniewski, S., Trivedi, M., Svikis, D., … & Harley, R. (2005). Self-reported premenstrual exacerbation of depressive symptoms in patients seeking treatment for major depression. *Psychological Medicine, 35*(5), 683-692.

Lee, A., & Hankin, B. L. (2009). Insecure attachment, dysfunctional attitudes, and low self-esteem predicting prospective symptoms of depression and anxiety during adolescence. *Journal of clinical child & Adolescent Psychology, 38*(2), 219-231.

Leen-Feldner, E. W., Reardon, L. E., & Zvolensky, M. J. (2007). Pubertal status and emotional reactivity to a voluntary hyperventilation challenge predicting panic symptoms and somatic complaints: A laboratory-based multi-informant test. *Behavior Modification, 31*(1), 8-31.

Li, S. H., & Graham, B. M. (2017). Why are women so vulnerable to anxiety, trauma-related and stress-related disorders? The potential role of sex hormones. *The Lancet Psychiatry, 4*(1), 73-82.

Lilliecreutz, C., & Josefsson, A. (2008). Prevalence of blood and injection phobia among pregnant women. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 87*(12), 1276-1279.

Lilliecreutz, C., Sydsjö, G., & Josefsson, A. (2011). Obstetric and perinatal outcomes among women with blood-and injection phobia during pregnancy. *Journal of Affective Disorders, 129*(1-3), 289-295.

Liu, F., Zhu, C., Wang, Y., Guo, W., Li, M., Wang, W., … & Zeng, L. (2015). Disrupted cortical hubs in functional brain networks in social anxiety disorder. *Clinical Neurophysiology, 126*(9), 1711-1716.

Locke, A. B., Kirst, N., & Shultz, C. G. (2015). Diagnosis and management of generalized anxiety disorder and panic disorder in adults. *American Family Physician, 91*(9), 617-624.

Maeng, L. Y., & Milad, M. R. (2015). Sex differences in anxiety disorders: Interactions between fear, stress, and gonadal hormones. *Hormones and Behavior, 76*, 106-117.

Mahon, J. N., Rohan, K. J., Nillni, Y. I., & Zvolensky, M. J. (2015). The role of perceived control over anxiety in prospective symptom reports across the menstrual cycle. *Archives of Women's Mental Health, 18*(2), 239-246.

Marshall, A. D. (2016). Developmental timing of trauma exposure relative to puberty and the nature of psychopathology among adolescent girls. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 55*(1), 25-32.

McAllister, N., Elshtewi, M., Badr, L., Russell, I., & Lindow, S. (2012). Pregnancy outcomes in women with severe needle phobia. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 162*(2), 149-152.

McLean, C. P., Asnaani, A., Litz, B. T., & Hofmann, S. G. (2011). Gender differences in anxiety disorders: prevalence, course of illness, comorbidity and burden of illness. *Journal of Psychiatric Research, 45*(8), 1027-1035.

McNally, R. J. (2002). Anxiety sensitivity and panic disorder. *Biological Psychiatry, 52*(10), 938-946.

Medeni, İ., İlhan, M. N., & Medeni, V. (2020). Bir ilçede yaşayan 15 yaş ve üzeri kişilerde anksiyete sıklığı ve ilişkili risk etmenleri. *GMJ, 31*, 630-635.

Michl, L. C., McLaughlin, K. A., Shepherd, K., & Nolen-Hoeksema, S. (2013). Rumination as a mechanism linking stressful life events to symptoms of depression and anxiety: Longitudinal evidence in early adolescents and adults. *Journal of Abnormal Psychology, 122*(2), 339.

Milrod, B., Markowitz, J. C., Gerber, A. J., Cyranowski, J., Altemus, M., Shapiro, T., ... & Glatt, C. (2014). Childhood separation anxiety and the pathogenesis and treatment of adult anxiety. *American Journal of Psychiatry, 171*(1), 34-43.

Misri, S., Abizadeh, J., Sanders, S., & Swift, E. (2015). Perinatal generalized anxiety disorder: assessment and treatment. *Journal of Women's Health, 24*(9), 762-770.

Nillni, Y. I., Toufexis, D. J., & Rohan, K. J. (2011). Anxiety sensitivity, the menstrual cycle, and panic disorder: a putative neuroendocrine and psychological interaction. *Clinical Psychology Review, 31*(7), 1183-1191.

O'Connell, M. A., Leahy-Warren, P., Khashan, A. S., Kenny, L. C., & O'Neill, S. M. (2017). Worldwide prevalence of tocophobia in pregnant women: Systematic review and meta-analysis. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 96*(8), 907-920.

O'Connor, T. G., Heron, J., & Glover, V. (2002). Antenatal anxiety predicts child behavioral/emotional problems independently of postnatal depression. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(12), 1470-1477.

O'Donnell, K. J., Glover, V., Barker, E. D., & O'connor, T. G. (2014). The persisting effect of maternal mood in pregnancy on childhood psychopathology. *Development and Psychopathology, 26*(2), 393-403.

Olatunji, B. O., & Wolitzky-Taylor, K. B. (2009). Anxiety sensitivity and the anxiety disorders: A meta-analytic review and synthesis. *Psychological Bulletin, 135*(6), 974.

Özcan, M., Uğuz, F., & Çilli, A. S. (2006). Ayaktan psikiyatri hastalarında yaygın anksiyete bozukluğunun yaygınlığı ve ek tanılar. *Türk Psikiyatri Dergisi, 17*(4), 276-285.

Papp, L. A., Martinez, J. M., Klein, D. F., Coplan, J. D., Norman, R. G., Cole, R., … & Gorman, J. M. (1997). Respiratory psychophysiology of panic disorder: Three respiratory challenges in 98 subjects. *American Journal of Psychiatry, 154*(11), 1557-1565.

Patel, R. R., & Hollins, K. (2015). Clinical report: The joint obstetric and psychiatric management of phobic anxiety disorders in pregnancy. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 36*(1), 10-14.

Prenoveau, J., Craske, M., Counsell, N., West, V., Davies, B., Cooper, P., … & Stein, A. (2013). Postpartum GAD is a risk factor for postpartum MDD: The course and longitudinal relationships of postpartum GAD and MDD. *Depression and Anxiety, 30*(6), 506-514.

Qiao, Y., Wang, J., Li, J., & Wang, J. (2012). Effects of depressive and anxiety symptoms during pregnancy on pregnant, obstetric and neonatal outcomes: A follow-up study. *Journal of Obstetrics and Gynaecology, 32*(3), 237-240.

Qiu, A., Rifkin-Graboi, A., Chen, H., Chong, Y., Kwek, K., Gluckman, P., … & Meaney, M. (2013). Maternal anxiety and infants' hippocampal development: timing matters. *Translational Psychiatry, 3*(9), e306-e306.

Rachman, S. (2009). Psychological treatment of anxiety: The evolution of behavior therapy and cognitive behavior therapy. *Annual Review of Clinical Psychology, 5*, 97-119.

Radoš, S. N., Tadinac, M., & Herman, R. (2018). Anxiety during pregnancy and postpartum: course, predictors and comorbidity with postpartum depression. *Acta Clinica Croatica, 57*(1), 39.

Rapee, R. M., Oar, E. L., Johnco, C. J., Forbes, M. K., Fardouly, J., Magson, N. R., & Richardson, C. E. (2019). Adolescent development and risk for the onset of social-emotional disorders: A review and conceptual model. *Behaviour Research and Therapy, 123*, 103501.

Reardon, L. E., Leen-Feldner, E. W., & Hayward, C. (2009). A critical review of the empirical literature on the relation between anxiety and puberty. *Clinical Psychology Review, 29*(1), 1-23.

Reck, C., Noe, D., Gerstenlauer, J., & Stehle, E. (2012). Effects of postpartum anxiety disorders and depression on maternal self-confidence. *Infant Behavior and Development, 35*(2), 264-272.

Ross, L. E., McLean, L. M., & Psych, C. (2006). Anxiety disorders during pregnancy and the postpartum period: a systematic review. *Depression, 6*(9), 1-14.

Rubinow, D. R., Hoban, M. C., Grover, G. N., Galloway, D. S., Roy-Byrne, P., Andersen, R., & Merriam, G. R. (1988). Changes in plasma hormones across the menstrual cycle in patients with menstrually related mood disorder and in control subjects. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 158*(1), 5-11.

Ryding, E. L., Lukasse, M., Parys, A. S. V., Wangel, A. M., Karro, H., Kristjansdottir, H., … & Group, B. (2015). Fear of childbirth and risk of cesarean delivery: A cohort study in six European countries. *Birth, 42*(1), 48-55.

Sarchiapone, M., Mandelli, L., Carli, V., Iosue, M., Wasserman, C., Hadlaczky, G., … & Bobes, J. (2014). Hours of sleep in adolescents and its association with anxiety, emotional concerns, and suicidal ideation. *Sleep Medicine, 15*(2), 248-254.

Schmidt, N. B., & Koselka, M. (2000). Gender differences in patients with panic disorder: Evaluating cognitive mediation of phobic avoidance. *Cognitive Therapy and Research, 24*(5), 533-550.

Schmidt, N. B., Zvolensky, M. J., & Maner, J. K. (2006). Anxiety sensitivity: Prospective prediction of panic attacks and Axis I pathology. *Journal of Psychiatric Research, 40*(8), 691-699.

Sheikh, J. I., Leskin, G. A., & Klein, D. F. (2002). Gender differences in panic disorder: findings from the National Comorbidity Survey. *American Journal of Psychiatry, 159*(1), 55-58.

Sigmon, S. T., Dorhofer, D. M., Rohan, K. J., & Boulard, N. E. (2000). The impact of anxiety sensitivity, bodily expectations, and cultural beliefs on menstrual symptom reporting: A test of the menstrual reactivity hypothesis. *Journal of Anxiety Disorders, 14*(6), 615-633.

Staneva, A. A., Bogossian, F., & Wittkowski, A. (2015). The experience of psychological distress, depression, and anxiety during pregnancy: A meta-synthesis of qualitative research. *Midwifery, 31*(6), 563-573.

Stein, A., Craske, M. G., Lehtonen, A., Harvey, A., Savage-McGlynn, E., Davies, B., … & Counsell, N. (2012). Maternal cognitions and mother-infant interaction in postnatal depression and generalized anxiety disorder. *Journal of Abnormal Psychology, 121*(4), 795.

Stein, M. B., & Craske, M. G. (2017). Treating anxiety in 2017: Optimizing care to improve outcomes. *Jama, 318*(3), 235-236.

Strine, T. W., Chapman, D. P., & Ahluwalia, I. B. (2005). Menstrual-related problems and psychological distress among women in the United States. *Journal of Women's Health, 14*(4), 316-323.

Tsaousis, I. (2016). The relationship of self-esteem to bullying perpetration and peer victimization among schoolchildren and adolescents: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior, 31*, 186-199.

Uguz, F., Sonmez, E. O., Sahingoz, M., Gokmen, Z., Basaran, M., Gezginc, K., … & Cicekler, H. (2013). Maternal generalized anxiety disorder during pregnancy and fetal brain development: a comparative study on cord blood brain-derived neurotrophic factor levels. *Journal of Psychosomatic Research, 75*(4), 346-350.

Van Veen, J. F., Jonker, B. W., Van Vliet, I. M., & Zitman, F. G. (2009). The effects of female reproductive hormones in generalized social anxiety disorder. *The International Journal of Psychiatry in Medicine, 39*(3), 283-295.

Van Voorhees, E., & Scarpa, A. (2004). The effects of child maltreatment on the hypothalamic-pituitary-adrenal axis. *Trauma, Violence, & Abuse, 5*(4), 333-352.

Van Wingen, G., Van Broekhoven, F., Verkes, R., Petersson, K. M., Bäckström, T., Buitelaar, J., & Fernandez, G. (2008). Progesterone selectively increases amygdala reactivity in women. *Molecular Psychiatry, 13*(3), 325-333.

Vasiliadis, H. M., Desjardins, F., Roberge, P., & Grenier, S. (2020). Sex differences in anxiety disorders in older adults. *Current Psychiatry Reports, 22*(12), 1-9.

Weisberg, R. B., & Paquette, J. A. (2002). Screening and treatment of anxiety disorders in pregnant and lactating women. *Women's Health Issues, 12*(1), 32-36.

Wenzel, A., Haugen, E. N., & Goyette, M. (2005). Sexual adjustment in postpartum women with generalized anxiety disorder. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 2*3(4), 65-66.

Wesselhoeft, R., Pedersen, C., Mortensen, P., Mors, O., & Bilenberg, N. (2015). Gender-age interaction in incidence rates of childhood emotional disorders. *Psychological Medicine, 45*(4), 829-839.

Wittchen, H. U., Jacobi, F., Rehm, J., Gustavsson, A., Svensson, M., Jönsson, B., … & Steinhausen, H. C. (2011). The size and burden of mental disorders and other disorders of the brain in Europe 2010. *Eur Neuropsychopharmacol, 21*(9), 655-679.

World Health Organization [WHO] (2022). World mental health report: transforming mental health for all: executive summary. In: *World mental health report: transforming mental health for all: executive summary*. [cited 20.12.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338

Yang, X., Fang, Y., Chen, H., Zhang, T., Yin, X., Man, J., … & Lu, M. (2021). Global, regional and national burden of anxiety disorders from 1990 to 2019: Results from the Global Burden of Disease Study 2019. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 30*.

Yıldırım, B., Bozyel, G., & Yilmaz, O. (2020). Use of experience sampling method in the assessment of anxiety disorders: A systematic review. *Current Approaches to Psychiatry, 12*(2), 168-182.

Yonkers, K. A., Howell, H., Sevar, K., & Castle, D. J. (2016). Anxiety disorders in women. In: D. J. Castle & K. M. Abel (Eds.) *Comprehensive Women's Mental Health* (1st edition). Cambridge University Press, p.220-232.

Yonkers, K. A., Pearlstein, T., & Rosenheck, R. (2003a). Premenstrual disorders: Bridging research and clinical reality. *Archives of Women's Mental Health, 6*(4), 287-292.

Yonkers, K. A., Bruce, S. E., Dyck, I. R., & Keller, M. B. (2003b). Chronicity, relapse, and illness-course of panic disorder, social phobia, and generalized anxiety disorder: Findings in men and women from 8 years of follow-up. *Depression and Anxiety, 17*(3), 173-179.

Zambaldi, C. F., Cantilino, A., Farias, J. V., Moraes, G. P., & Sougey, E. B. (2016). Incidence and associated factors with traumatic childbirth in postpartum Brazilian woman. *Summa Psicológica UST, 13*(2), 5-12.

BÖLÜM 15

KADINLARDA OBSESİF KOMPULSİF VE TRAVMA İLE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR

Halil İbrahim Ölçüm

1.Giriş

Tanısal sınıflandırmalarda artık Anksiyete Bozuklukları grubu içerisinde yer almasa da Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) tanı gruplarında yer alan bozuklukların ortak özelliği, her iki bozuklukta da anksiyete belirtilerine sık rastlanılmasıdır (Gordon ve ark., 2016).

Bu bölümde, kadınlarda OKB ve TSSB'nin epidemiyolojisi, etiyolojisi, klinik görünümü, tanı ve tedavisinin yanı sıra ilişkili bozukluklarla ilgili bilgilere değinilmiştir.

2. Obsesif Kompulsif Bozukluk

Gün içerisinde birçok kez kirlendiğimizi hissedip temizlenme ihtiyacı duyabiliriz. Daha önce yaptığımız bir şeyi tekrar kontrol etmek, ilerde lazım olursa diye yakın gelecekte ihtiyacımız olacağını planlamadığımız şeyleri biriktirmek ya da olması gerektiği gibi durmadığını düşündüğümüz bir eşyanın yerini değiştirmek. Peki, bunlar ne zaman normal olmaktan çıkar?

National Institute for Health and Care Excellence (NICE) tarafından 2006 yılında belirtildiği üzere, aşağıdaki soruların yanıtları OKB ile ilişkili bir bozukluğun öngörülebilmesi açısından önemlidir:

Doğum sonrası dönemdeki kadınlarda uyum bozukluğunun yaygın olduğunu bildiren çalışmalar mevcuttur (Ferrari ve ark., 2021; Howard ve ark., 2014). İsteyerek yapılan düşük, istenmeyen gebelik, işsizlik ve ailede ruhsal bozukluğun olması doğum sonrası dönemdeki kadınlarda uyum bozukluğu için risk faktörleri olarak belirtilmektedir (Ferrari ve ark., 2021; Jacob ve ark., 2019).

6. Sonuç

Birçok psikiyatrik bozuklukta olduğu gibi Obsesif Kompulsif ve Travma ile İlişkili Bozuklukların da kadınlarda daha sık görüldüğü, işlevsellikte bozulmalara yol açtığı ve yaşam kalitesini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu etki, kadınlar için yaşamın tüm evrelerinde geçerli olmakla birlikte kadın cinsiyetine özgü doğum gibi yaşam olayları öncesi ve sonrasında artmaktadır. Bununla birlikte kadın cinsiyetinin, obesesif kompulsif bozukluk ve travma ile ilişkili bozuklukların tanı ve görülme sıklığı başta olmak üzere tedavi ve önleme üzerindeki rolüne ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

Abramowitz, J. S., Schwartz, S. A., Moore, K. M., & Luenzmann, K. R. (2003). Obsessive-compulsive symptoms in pregnancy and the puerperium: A review of the literature. *Journal of Anxiety Disorders, 17*(4), 461-478.

Abramowitz, J. S., Taylor, S., & McKay, D. (2009). Obsessive-compulsive disorder. *The Lancet, 374*(9688), 491-499.

American Psychiatric Association DSM-5 Task Force. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5™ (5th edition). American Psychiatric Publishing, Inc.

Amstadter, A. B., Aggen, S. H., Knudsen, G. P., Reichborn-Kjennerud, T., & Kendler, K. S. (2013). Potentially traumatic event exposure, posttraumatic stress disorder, and Axis I and II comorbidity in a population-based study of Norwegian young adults. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 48*, 215-223.

Artoni, P., Chierici, M., Arnone, F., Cigarini, C., De Bernardis, E., Galeazzi, G., … & De Bernardis, M. (2021). Body perception treatment, a possible way to treat body image disturbance in eating disorders: A case-control efficacy study. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 26*, 499-514.

Bachem, R., & Maercker, A. (2016). Self-help interventions for adjustment disorder problems: A randomized waiting-list controlled study in a sample of burglary victims. *Cognitive Behaviour Therapy, 45*(5), 397-413.

Bisson, J., & Andrew, M. (2007). Psychological treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD). *Cochrane Database of Systematic Reviews, 3*.

Bjornsson, A. S., Didie, E. R., & Phillips, K. A. (2022). Body dysmorphic disorder. *Dialogues in Clinical Neuroscience*.

Boughn, S., & Holdom, J. A. J. (2002). Trichotillomania: Women's reports of treatment efficacy. *Research in Nursing & Health, 25*(2), 135-144.

Bozorgmehr, A., Ghadirivasfi, M., & Shahsavand Ananloo, E. (2017). Obsessive-compulsive disorder, which genes? Which functions? Which pathways? An integrated holistic view regarding OCD and its complex genetic etiology. *Journal of Neurogenetics, 31*(3), 153-160.

Brock, H., & Hany, M. (2023). Obsessive-Compulsive Disorder. In: *StatPearls*. Treasure Island (FL).

Brohede, S., Wingren, G., Wijma, B., & Wijma, K. (2015). Prevalence of body dysmorphic disorder among Swedish women: A population-based study. *Comprehensive Psychiatry, 58*, 108-115.

Bruce, M., Young, D., Turnbull, S., Rooksby, M., Chadwick, G., Oates, C., … & Minnis, H. (2019). Reactive attachment disorder in maltreated young children in foster care. *Attachment & Human Development, 21*(2), 152-169.

Buhmann, C. B., & Andersen, H. S. (2017). Diagnosing and treating post-traumatic stress disorder. *Ugeskrift for Laeger, 179*(24), V12160914-V12160914.

Çoban, M. C. (2021). Trikotillomani tanı ve tedavisine güncel bakış. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(12), 1193-1210.

Endres, D., Domschke, K., & Schiele, M. A. (2022). Neurobiologie der Zwangsstörung. *Der Nervenarzt, 93*(7), 670-677.

Fanai, M., & Khan, M. A. (2020). Acute stress disorder. In: *StatPearls*. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL); 2022.

Farhat, L. C., Reid, M., Bloch, M. H., & Olfson, E. (2023). Prevalence and gender distribution of excoriation (skin-picking) disorder: A systematic review and meta-analysis. *J Psychiatr Res, 161*, 412-418.

Fawcett, E. J., Power, H., & Fawcett, J. M. (2020). Women are at greater risk of OCD than men: a meta-analytic review of OCD prevalence worldwide. *The Journal of Clinical Psychiatry, 81*(4), 13075.

Ferrari, B., Mesiano, L., Benacchio, L., Ciulli, B., Donolato, A., & Riolo, R. (2021). Prevalence and risk factors of postpartum depression and adjustment disorder during puerperium-a retrospective research. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 39*(5), 486-498.

Fontenelle, L., Marques, C., & Versiani, M. (2002). The effect of gender on the clinical features and therapeutic response in obsessive-compulsive disorder. *Brazilian Journal of Psychiatry, 24*, 7-11.

Freud, S. (1894). *Obsesiones y fobias*: NoBooks Editorial.

Frost, R. O., & Steketee, G. (2022). Hoarding mysteries Jack would appreciate. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 77*, 101766.

Goldberg, S. B., Simpson, T. L., Lehavot, K., Katon, J. G., Chen, J. A., Glass, J. E., … & Fortney, J. C. (2019). Mental health treatment delay: A comparison among civilians and veterans of different service eras. *Psychiatric Services, 70*(5), 358-366.

Goodman, W. K., Storch, E. A., & Sheth, S. A. (2021). Harmonizing the neurobiology and treatment of obsessive-compulsive disorder. *American Journal of Psychiatry, 178*(1), 17-29.

Gordon, R. P., Brandish, E. K., & Baldwin, D. S. (2016). Anxiety disorders, post-traumatic stress disorder, and obsessive-compulsive disorder. *Medicine, 44*(11), 664-671.

Grant, J. E., & Chamberlain, S. R. (2016). Trichotillomania. *American Journal of Psychiatry, 173*(9), 868-874.

Grant, J. E., Odlaug, B. L., Chamberlain, S. R., Keuthen, N. J., Lochner, C., & Stein, D. J. (2012). Skin picking disorder. *American Journal of Psychiatry, 169*(11), 1143-1149.

Hashempour, S., Ansari, S., Arbabi, M., Etesam, F., Sharafi, S. E., Khaje Vand, M., & Noorbala, A. A. (2022). Assessing the effectiveness of repetitive transcranial magnetic stimulation in the treatment of obsessive-compulsive disorder. *Clin EEG Neurosci, 53*(6), 491-498.

Howard, L. M., Molyneaux, E., Dennis, C. L., Rochat, T., Stein, A., & Milgrom, J. (2014). Non-psychotic mental disorders in the perinatal period. *The Lancet, 384*(9956), 1775-1788.

Jacob, L., Kostev, K., Gerhard, C., & Kalder, M. (2019). Relationship between induced abortion and the incidence of depression, anxiety disorder, adjustment disorder, and somatoform disorder in Germany. *Journal of Psychiatric Research, 114*, 75-79.

Jafferany, M., & Patel, A. (2019). Skin-picking disorder: A guide to diagnosis and management. *CNS Drugs, 33*(4), 337-346.

Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(2), 321-342.

Keskin, G. & Olcay, Ç. (2009). Bağlanma süreci: Ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 23*(2), 145-158.

Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., & Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of General Psychiatry, 52*(12), 1048-1060.

Khandelwal, A., Aggarwal, A., Garg, A., & Jiloha, R. (2009). Gender differences in phenomenology of patients with obsessive compulsive disorder. *Delhi Psychiatry Journal, 12*(1), 8-17.

Labad, J., Menchon, J. M., Alonso, P., Segalas, C., Jimenez, S., Jaurrieta, N., … & Vallejo, J. (2008). Gender differences in obsessive-compulsive symptom dimensions. *Depression and Anxiety, 25*(10), 832-838.

Lehavot, K., Goldberg, S. B., Chen, J. A., Katon, J. G., Glass, J. E., Fortney, J. C., … & Schnurr, P. P. (2018). Do trauma type, stressful life events, and social support explain women veterans' high prevalence of PTSD? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 53*, 943-953.

Lewin, A. B., Piacentini, J., Flessner, C. A., Woods, D. W., Franklin, M. E., Keuthen, N. J., … & Stein, D. J. (2009). Depression, anxiety, and functional impairment in children with trichotillomania. *Depression and Anxiety, 26*(6), 521-527.

Lochner, C., Roos, A., & Stein, D. J. (2017). Excoriation (skin-picking) disorder: A systematic review of treatment options. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 1867-1872.

Machado, M. O., Köhler, C. A., Stubbs, B., Nunes-Neto, P. R., Koyanagi, A., Quevedo, J., … & Maes, M. (2018). Skin picking disorder: prevalence, correlates, and associations with quality of life in a large sample. *CNS Spectrums, 23*(5), 311-320.

Malcolm, A., Pikoos, T. D., Castle, D. J., & Rossell, S. L. (2021). An update on gender differences in major symptom phenomenology among adults with body dysmorphic disorder. *Psychiatry Research, 295*, 113619.

Mataix-Cols, D. (2014). Hoarding disorder. *New England Journal of Medicine, 370*(21), 2023-2030.

McKay, D., Abramowitz, J. S., Calamari, J. E., Kyrios, M., Radomsky, A., Sookman, D., … & Wilhelm, S. (2004). A critical evaluation of obsessive–compulsive disorder subtypes: Symptoms versus mechanisms. *Clinical Psychology Review, 24*(3), 283-313.

Miao, X.-R., Chen, Q.-B., Wei, K., Tao, K.-M., & Lu, Z.-J. (2018). Posttraumatic stress disorder: from diagnosis to prevention. *Military Medical Research, 5*(1), 1-7.

National Collaborating Centre for Mental Health [NICE] (2006). Obsessive-compulsive disorder: core interventions in the treatment of obsessive-compulsive disorder and body dysmorphic disorder.

National Institute of Mental Health [NIMH] (2023). Obsessive-Compulsive Disorder. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health.

O'Donnell, M. L., Agathos, J. A., Metcalf, O., Gibson, K., & Lau, W. (2019). Adjustment disorder: Current developments and future directions. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16*(14), 2537.

O'Donnell, M. L., Alkemade, N., Creamer, M., McFarlane, A. C., Silove, D., Bryant, R. A., … & Forbes, D. (2016). A longitudinal study of adjustment disorder after trauma exposure. *American Journal of Psychiatry, 173*(12), 1231-1238.

Ophuis, R. H., Olij, B. F., Polinder, S., & Haagsma, J. A. (2018). Prevalence of post-traumatic stress disorder, acute stress disorder and depression following violence related injury treated at the emergency department: A systematic review. *BMC Psychiatry, 18*(1), 311.

Paloski, L. H., Ferreira, E. A., Costa, D. B., del Huerto, M. L., de Oliveira, C. R., de Lima Argimon, I. I., & Irigaray, T. Q. (2017). Animal hoarding disorder: A systematic review. *Psico, 48*(3), 243-249.

Pary, R., Micchelli, A. N., & Lippmann, S. (2021). How We Treat Posttraumatic Stress Disorder. *The Primary Care Companion for CNS Disorders, 23*(1), 25982.

Phillips, K. A., Menard, W., & Fay, C. (2006). Gender similarities and differences in 200 individuals with body dysmorphic disorder. *Comprehensive Psychiatry, 47*(2), 77-87.

Pittenger, C., & Bloch, M. H. (2014). Pharmacological treatment of obsessive-compulsive disorder. *Psychiatric Clinics, 37*(3), 375-391.

Pritchett, R., Pritchett, J., Marshall, E., Davidson, C., & Minnis, H. (2013). Reactive attachment disorder in the general population: A hidden ESSENCE disorder. *The Scientific World Journal*.

Richter, P. M. A., & Ramos, R. T. (2018). Obsessive-Compulsive Disorder. *Continuum (Minneap Minn), 24*(3), 828-844.

Russell, E. J., Fawcett, J. M., & Mazmanian, D. (2013). Risk of obsessive-compulsive disorder in pregnant and postpartum women: A meta-analysis. *The Journal of Clinical Psychiatry, 74*(4), 18438.

Sareen, J. (2014). Posttraumatic stress disorder in adults: impact, comorbidity, risk factors, and treatment. *The Canadian Journal of Psychiatry, 59*(9), 460-467.

Sassano-Higgins, S. A., & Pato, M. T. (2015). Obsessive-compulsive disorder: Diagnosis, epidemiology, etiology, and treatment. *Focus, 13*(2), 129-141.

Schröder, M., Lüdtke, J., Fux, E., Izat, Y., Bolten, M., Gloger-Tippelt, G., … & Schmid, M. (2019). Attachment disorder and attachment theory-Two sides of one medal or two different coins? *Comprehensive Psychiatry, 95*, 152139.

Schumer, M. C., Bartley, C. A., & Bloch, M. H. (2016). Systematic review of pharmacological and behavioral treatments for skin picking disorder. *J Clin Psychopharmacol, 36*(2), 147-152.

Seedat, S., Stein, D. J., & Carey, P. D. (2005). Post-traumatic stress disorder in women: Epidemiological and treatment issues. *CNS Drugs, 19*, 411-427.

Sun, M. D., & Rieder, E. A. (2022). Psychosocial issues and body dysmorphic disorder in aesthetics: Review and debate. *Clinics in Dermatology, 40*(1), 4-10.

Tamam, L. & Demirkol, M. (2019). Obsesif kompulsif bozukluk ve ilişkili bozukluklar. L. Tamam, & M. E. Demirkol (Ed.) *Bütüncül Tıp: Birinci Basamakta ve Aile Hekimliğinde Güncel Tanı-Tedavi* içinde (1. cilt). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi, s.1644-1646.

Tolin, D. F., Frost, R. O., Steketee, G., & Muroff, J. (2015). Cognitive behavioral therapy for hoarding disorder: A meta-analysis. *Depression and Anxiety, 32*(3), 158-166.

Tükel, R., Polat, A., Genç, A., Bozkurt, O., & Atlı, H. (2004). Gender-related differences among Turkish patients with obsessive-compulsive disorder. *Comprehensive Psychiatry, 45*(5), 362-366.

Wade, D., Fletcher, S., Carty, J., Creamer, M., Castle, D., & Abel, K. (2016). Post-traumatic stress disorder in women. *Comprehensive Women's Mental Health, 208*.

Zohar, J., Amital, D., Cropp, H. D., Cohen-Rappaport, G., Zinger, Y., & Sasson, Y. (2022). Update on the epidemiology, diagnosis, and treatment of posttraumatic stress disorder. *Dialogues in Clinical Neuroscience*.

BÖLÜM 16

KADINLARDA ÇÖZÜLME VE BEDENSEL BELİRTİ BOZUKLUKLARI

Ayşe Aksoy

1. Giriş

Çözülme ve bedensel belirti bozukluklarının yaygınlığı, kadınlarda erkeklerden daha fazladır ve bu bozuklukların etiyolojisi açıklanırken hemen hemen her hastalığın etiyolojisinde bu durumun bilinçsiz ve intrapsişik bir savunma mekanizması olarak kullanılmasından ve aynı zamanda duygusal iletişim aracı olarak kullanılarak ifade edilemeyen duyguların bedenselleştirilerek ifade edilmesinden bahsedildiği göreceksiniz. Bunun yanı sıra bu hastalıkların diğer önemli bir etiyolojik faktörü ise travma olarak belirlenmiştir.

Günümüzde bile hâlâ ataerkil bir toplumda ve hatta erkek egemen bir dünyada yaşamaktayız. Bu da kadınlarla ilgili farklı sorunların oluşmasına ve sürmesine neden olmaktadır. Dünya çapında orantısız bir şekilde kadınları etkileyen sorunlar vardır. Bunlardan bazıları fiziksel ve cinsel istismar ve şiddet, sosyoekonomik eşitsizlik, eğitim ve istihdam eşitsizlikleridir (McLoughlin ve ark., 2023). Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminleri dünya genelinde kadınların yaklaşık %27'sinin ömürleri boyunca fiziksel ve/veya cinsel eş veya cinsel partner şiddetine maruz kaldığını göstermektedir (World Health Organization, 2021). Kadınlarda çocukluk çağında fiziksel ve cinsel şiddet öykülerinin de yüksek olduğu yapılan araştırmalarda gösterilmiştir (Hailes ve ark., 2019; Stoltenborgh ve ark., 2011). Bunların yanı sıra travma dışında ev içi sorumluluklar, aile sorunları, ailenin işlev bozuklukları, bakım yükü, sosyal destek eksikliği gibi toplumsal ve ailevi beklentiler de stres faktörü olarak kadınları daha çok etkilemektedir (Morsy ve ark., 2022).

Kaynaklar

Abramowitz, J. S., Olatunji, B. O., & Deacon, B. J. (2007). Health anxiety, hypochondriasis, and the anxiety disorders. *Behavior Therapy, 38*(1), 86-94.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Dsm-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı.* E. Köroğlu (Ed.). Hekimler Yayın Birliği.

Asadi-Pooya, A. A., Myers, L., Valente, K., Restrepo, A. D., D'Alessio, L., Sawchuk, T., … & Nicholson, T. (2019). Sex differences in demographic and clinical characteristics of psychogenic nonepileptic seizures: A retrospective multicenter international study. *Epilepsy & Behavior, 97*, 154-157.

Bach, B., Skjernov, M., & Simonsen, E. (2023). Personality pathology and functional ımpairment in patients with hypochondriasis. *Journal of the Academy of Consultation-Liaison Psychiatry, 64*(1), 28-34.

Borumandnia, N., Khadembashi, N., Tabatabaei, M., & Alavi Majd, H. (2020). The prevalence rate of sexual violence worldwide: A trend analysis. *BMC Public Health, 20*(1), 1-7.

Braddock, A. E., & Abramowitz, J. S. (2006). Listening to hypochondriasis and hearing health anxiety. *Expert Rev. Neurotherapeutics, 6*(9), 1307-1312.

Brand, B. L., Loewenstein, R. J., & Spiegel, D. (2014). Dispelling myths about dissociative identity disorder treatment: An empirically based approach. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes, 77*(2), 169-189.

Buwalda, F. M., Bouman, T. K., & van Duijn, M. A. J. (2007). Psychoeducation for hypochondriasis: A comparison of a cognitive-behavioural approach and a problem-solving approach. *Behaviour Research and Therapy, 45*(5), 887-899.

Dar, L. K., & Hasan, S. (2018). Traumatic experiences and dissociation in patients with conversion disorder. *JPMA. The Journal of the Pakistan Medical Association, 68*(12), 1776-1781.

Dimitrova, L. I., Dean, S. L., Schlumpf, Y. R., Vissia, E. M., Nijenhuis, E. R. S., Chatzi, V., … & Reinders, A. A. T. S. (2023). A neurostructural biomarker of dissociative amnesia: A hippocampal study in dissociative identity disorder. *Psychological Medicine, 53*(3), 805-813.

Ganslev, C. A., Storebø, O. J., Callesen, H. E., Ruddy, R., & Søgaard, U. (2020). Psychosocial interventions for conversion and dissociative disorders in adults. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 7*.

Gilmour, G. S., Nielsen, G., Teodoro, T., Yogarajah, M., Coebergh, J. A., Dilley, M. D., … & Edwards, M. J. (2020). Management of functional neurological disorder. *Journal of Neurology, 267*(7), 2164-2172.

Guggenheims, F. G. (2000). Somatoform Disorders. In: B. J. Sadock & V. A. Sadock (Eds.) *Kablan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psyhiatry (2 volume set)* (7th edition). Lippincott Williams & Wilkins Publishers.

Hailes, H. P., Yu, R., Danese, A., & Fazel, S. (2019). Long-term outcomes of childhood sexual abuse: An umbrella review. *The Lancet Psychiatry, 6*(10), 830-839.

Hall, J. M. (2003). Dissociative experiences of women child abuse survivors: A Selective Constructivist Review. *Trauma, Violence, & Abuse, 4*(4), 283-308.

Hausteiner-Wiehle, C., & Hungerer, S. (2020). Factitious Disorders in Everyday Clinical Practice. *Deutsches Ärzteblatt International, 117*, 452-459.

Hosseinpoor, A. R., Stewart Williams, J., Amin, A., Araujo de Carvalho, I., Beard, J., Boerma, T., … & Chatterji, S. (2012). Social determinants of self-reported health in women and men: Understanding the role of gender in population health. *PLoS ONE, 7*(4).

Iloson, C., Möller, A., Sundfeldt, K., & Bernhardsson, S. (2021). Symptoms within somatization after sexual abuse among women: A scoping review. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 100*(4), 758-767.

Kapfhammer, H. P. (2017). Artifizielle Störungen. *Der Nervenarzt, 88*, 549-570.

Kaplan, M. J., Dwivedi, A. K., Privitera, M. D., Isaacs, K., Hughes, C., & Bowman, M. (2013). Comparisons of childhood trauma, alexithymia, and defensive styles in patients with psychogenic non-epileptic seizures vs. epilepsy: Implications for the etiology of conversion disorder. *Journal of Psychosomatic Research, 75*(2), 142-146.

King, C. D., Hill, S. B., Wolff, J. D., Bigony, C. E., Winternitz, S., Ressler, K. J., … & Lebois, L. A. M. (2020). Childhood maltreatment type and severity predict depersonalization and derealization in treatment-seeking women with posttraumatic stress disorder. *Psychiatry Research, 292*, 113301.

Kletenik, I., Sillau, S. H., Isfahani, S. A., LaFaver, K., Hallett, M., & Berman, B. D. (2020). Gender as a Risk Factor for Functional Movement Disorders: The Role of Sexual Abuse. *Movement Disorders Clinical Practice, 7*(2), 177-181.

Kluft, R. P. (2007). The older female patient with a complex chronic dissociative disorder. *Journal of Women & Aging, 19*(1-2), 119-137.

Kuloglu, M., Atmaca, M., Tezcan, E., Gecici, O., & Bulut, S. (2003). Sociodemographic and clinical characteristics of patients with conversion disorder in Eastern Turkey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 38*(2), 88-93.

Leary, P. M. (2013). Conversion disorder. *Handbook of Clinical Neurology*, *112*, 883-887.

Lebois, L. A. M., Ross, D. A., & Kaufman, M. L. (2022). "I am not I": The neuroscience of dissociative identity disorder. *Biological Psychiatry, 91*(3), e11-e13.

Ludwig, L., Pasman, J. A., Nicholson, T., Aybek, S., David, A. S., Tuck, S., … & Stone, J. (2018). Stressful life events and maltreatment in conversion (functional neurological) disorder: Systematic review and meta-analysis of case-control studies. *The Lancet Psychiatry, 5*(4), 307-320.

Mcallister, M. M. (2000). Dissociative identity disorder: A literature review. *Middleton 1995*, 25-33.

McLoughlin, C., Hoeritzauer, I., Cabreira, V., Aybek, S., Adams, C., Alty, J., … & McWhirter, L. (2023). Functional neurological disorder is a feminist issue. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, jnnp-2022-330192.

Merker, J. B., Hill, S. B., Wolff, J. D., Winternitz, S. R., Ressler, K. J., Kaufman, M. L., & Lebois, L. A. M. (2021). Posttraumatic cognitions predict distorted body perceptions in women with dissociative identity disorder. *Journal of Psychiatric Research*, *134*, 166-172.

Millman, L. S. M., Hunter, E. C. M., Orgs, G., David, A. S., & Terhune, D. B. (2022). Symptom variability in depersonalization-derealization disorder: A latent profile analysis. *Journal of Clinical Psychology, 78*(4), 637-655.

Morriss, R. K., Faizal, M. A., Jones, A. P., Williamson, P. R., Bolton, C., & McCarthy, J. P. (2007). Interventions for helping people recognise early signs of recurrence in bipolar disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 1*.

Morsy, S. K., Aybek, S., Carson, A., Nicholson, T. R., Stone, J., Kamal, A. M., … & Kanaan, R. A. A. (2022). The relationship between types of life events and the onset of functional neurological (conversion) disorder in adults: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Medicine, 52*(3), 401-418.

Nakao, M., Shinozaki, Y., Ahern, D. K., & Barsky, A. J. (2011). Anxiety as a predictor of improvements in somatic symptoms and health anxiety associated with cognitive-behavioral intervention in hypochondriasis. *Psychoterapy and Psichosomatics, 80*, 151-158.

O'Dowd, E., O'Connor, P., Lydon, S., Mongan, O., Connolly, F., Diskin, C., … & Byrne, D. (2018). Stress, coping, and psychological resilience among physicians. *BMC Health Services Researc, 18*(730).

O'Neal, M. A., & Baslet, G. (2018). Treatment for patients with a functional neurological disorder (conversion disorder): An integrated approach. *American Journal of Psychiatry, 175*(4), 307-314.

Ozcetin, A., Belli, H., Ertem, U., Bahcebasi, T., Ataoglu, A., & Canan, F. (2009). Childhood trauma and dissociation in women with pseudoseizure-type conversion disorder. *Nordic Journal of Psychiatry, 63*(6), 462-468.

Phillips, M. L., & Sierra, M. (2003). Depersonalization disorder: A functional neuroanatomical perspective. *Stress, 6*(3), 157-165.

Reinders, A. A. T. S., & Veltman, D. J. (2021). Dissociative identity disorder: Out of the shadows at last? *The British Journal of Psychiatry, 219*, 413-414.

Reutens, S., Nielsen, O., & Sachdev, P. (2010). Depersonalization disorder. *Current Opinion in Psychiatry, 23*(3), 278-283.

Ross, C. A., & Ness, L. (2010). Symptom patterns in dissociative identity disorder patients and the general population. *Journal of Trauma and Dissociation, 11*(4), 458-468.

Sadock, B. J., Sadock, V. A., & Ruiz, P. (2015). Sadock's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences/clinical psychiatry. In: C. S. Pataki & N. Sussman (Eds.) *Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry* (11th edition). Philadelphia, PA: Wolters Kluwer, p.648-655.

Samelius, L., Wijma, B., Wingren, G., & Wijma, K. (2007). Somatization in abused women. *Journal of Women's Health, 16*(6), 909-918.

Sierra, M. (2008). Depersonalization disorder: Pharmacological approaches. *Expert Review of Neurotherapeutics, 8*(1), 19-26.

Smiatek-Mazgaj, B., Sobański, J. A., Rutkowski, K., Klasa, K., Dembińska, E., Möldner-Nieckowski, L., … & Mielimąka, M. (2016). Objawy dysocjacji czucia bólu i dotyku, derealizacji i depersonalizacji u kobiet a wydarzenia urazowe z okresu dzieciństwa, adolescencji i wczesnej dorosłości. *Psychiatria Polska, 50*(1), 77-93.

Spitzer, C., Barnow, S., Gau, K., Freyberger, H. J., & Grabe, H. J. (2008). Childhood maltreatment in patients with somatization disorder. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 42*, 335-341.

Stoltenborgh, M., van IJzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment, 16*(2), 79-101.

Şar, V., Akyüz, G., & Doğan, O. (2007). Prevalence of dissociative disorders among women in the general population. *Psychiatry Research, 149*(1-3), 169-176.

Taycan, O., Sar, V., Celik, C., & Erdogan-Taycan, S. (2014). Trauma-related psychiatric comorbidity of somatization disorder among women in eastern Turkey. *Comprehensive Psychiatry, 55*(8), 1837-1846.

Thakkar, R. R., & McCanne, T. R. (2000). The effects of daily stressors on physical health in women with and without a childhood history of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect, 24*(2), 209-221.

Thorgaard, M. V., Frostholm, L., Walker, L., Jensen, J. S., Morina, B., Lindegaard, H., … & Rask, C. U. (2017). Health anxiety by proxy in women with severe health anxiety: A case control study. *Journal of Anxiety Disorders, 52*, 8-14.

Tomlinson, K., & Baker, C. (2019). Women's auto/biography and dissociative identity disorder: Implications for mental health practice. *Journal of Medical Humanities, 40*(3), 365-387.

Tsui, P., Deptula, A., & Yuan, D. Y. (2017). Conversion disorder, functional neurological symptom disorder, and chronic pain: Comorbidity, assessment, and treatment. *Current Pain and Headache Reports, 21*(6).

Wolf, M. R., & Nochajski, T. H. (2013). Child sexual abuse survivors with dissociative amnesia: What's the difference? *Journal of Child Sexual Abuse, 22*(4), 462-480.

Wool, C. A., & Barsky, A. J. (1994). Do women somatize more than men? Gender differences in somatization. *Psychosomatics, 35*(5), 445-452.

World Health Organization (2021). Violence against women prevalence estimates, 2018. [cited 18.04.2023] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256

Yang, J., Millman, L. S. M., David, A. S., & Hunter, E. C. M. (2023). The prevalence of depersonalization-derealization disorder: A systematic review. *Journal of Trauma and Dissociation, 24*(1), 8-41.

BÖLÜM 17

KADINLARDA YEME BOZUKLUKLARI

Gülay Taşdemir Yiğitoğlu-Nesrin Çunkuş Köktaş

1. Giriş

Yaşam için gerekli olan yemek yeme davranışı, kişiye verdiği hoşnutluk duygusunun yanında yeme bozuklukları gibi sağlık problemlerini de ortaya çıkarabilmektedir. Yeme bozuklukları, bireyin yemek yeme davranışındaki kalıcı bozukluklarla karakterize psikolojik, fiziksel ve sosyal alanları önemli şekilde etkileyen, bireyin hayatını tehlikeye sokan kronik psikiyatrik bozukluklardır (Canetti ve ark., 2002; Treasure ve ark., 2020). Yeme bozukluklarının kadınlarda, beyaz ırkta, güzelliğin zayıf olmakla ilişkilendirildiği ve ekonomik açıdan orta düzeydeki topluluklarda yüksek olduğu belirtilmektedir (Mantel ve ark., 2020). Bir sistematik derlemede, kadınlarda yeme bozukluğu prevalansının %8-10 arasında değişmekte olduğu, kadınlarda üreme çağının başında ve ergenliğin sonunda en yüksek insidansa sahip olduğu ifade edilmektedir (Galmiche ve ark., 2019). Güzellik kavramı, zaman içinde ölçütleri değişse de çoğunlukla kadınlarda daha çok vurgulanmaktadır. Çağımızda zayıflığın, güzellik için önemli bir koşul hâline gelmesinin, kadınların yeme davranışlarında değişikliklere neden olduğu ve yeme bozukluklarının artmasında önemli bir etken olduğu belirtilmektedir (Jalali-Farahani ve ark., 2015; Mantel ve ark., 2020). Yeme bozuklukları vitamin eksiklikleri, dermatolojik problemler, konstipasyon, anemi, osteopeni, böbrek yetmezliği, bradikardi ve saç dökülmeleri gibi birçok probleme neden olabilmektedir (Mehler ve ark., 2018). Yani yeme bozuklukları, bireyin fiziksel sağlığını da olumsuz etkileyerek morbidite ve mortalite riskinde artışa yol açmakta ve bu nedenle ele alınması oldukça önemli olabilmektedir (Voderholzer ve ark., 2020).

Bu bölümde kadınlarda yeme bozukluklarının türlerinden, belirti ve bulgularından, epidemiyolojisinden, etiyolojisinden, hastalığın seyrinden ve tedavisinden bahsedilecektir.

Kaynaklar

Absah, I., Rishi, A., Talley, N. J., Katzka, D., & Halland, M. (2017). Rumination syndrome: Pathophysiology, diagnosis, and treatment. *Neurogastroenterology & Motility, 29*(4), e12954.

Achamrah, N., Coëffier, M., Rimbert, A., Charles, J., Folope, V., Petit, A., ... & Grigioni, S. (2017). Micronutrient status in 153 patients with anorexia nervosa. *Nutrients*, *9*(3), 225, 1-10.

Akgül, S., Akdemir, D., Kara, M., Derman, O., Çetin, F. Ç., & Kanbur, N. (2016). The understanding of risk factors for eating disorders in male adolescents. *International Journal of Adolescent Medicine and Health, 28*(1), 97-105.

Akhter, A. N., Fatima, F., Suleman, M. A., & Khurram, S. (2021). Prevalence of pica among pregnant females of low-income population: A hospital based study. *Annals of Abbasi Shaheed Hospital and Karachi Medical & Dental College, 26*(4), 204-211.

Alioto, A., & Di Lorenzo, C. (2018). Long-term follow-up of adolescents treated for rumination syndrome in an inpatient setting. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 66*(1), 21-25.

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-V)* (5th ed.). Arlington: American Psychiatric Publishing, VA.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Kitabı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı.* E. Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Arslantaş, H., Adana, F., Öğüt, S., Ayakdaş, D., & Korkmaz, A. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin yeme davranışları ve ortoreksiya nervoza (sağlıklı beslenme takıntısı) ilişkisi: Kesitsel bir çalışma. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 8*(3), 137-144.

Bannatyne, A. J., Hughes, R., Stapleton, P., Watt, B., & MacKenzie-Shalders, K. (2018). Signs and symptoms of disordered eating in pregnancy: A Delphi consensus study. *BMC Pregnancy and Childbirth, 18*(1), 1-16.

Barthels, F., Barrada, J. R., & Roncero, M. (2019). Orthorexia nervosa and healthy orthorexia as new eating styles. *PLoS One, 14*(7), 1-16.

Bratman, S. (2001). Obsession with dietary perfection can sometimes do more harm than good, says one who has been there. *Yoga Journal, 136*, 42-46.

Bratman, S., & Knight, D. (2001). *Health Food Junkies: Orthorexia Nervosa: Overcoming the Obsession with Healthful Eating* (1th edition). New York: Broadway Books.

Bulik, C. M., Thornton, L.M., Root, T. L., Pisetsky, E. M., Lichtenstein, P., & Pedersen, N. L. (2010). Understanding the relation between anorexia nervosa and bulimia nervosa in a Swedish national twin sample. *Biological Psychiatry, 67*(1), 71-77.

Canetti, L., Bachar, E., & Berry, E.M. (2002). Food and emotion. *Behavioural Processes, 60*(2), 157-164.

Cena, H., Barthels, F., Cuzzolaro, M., Bratman, S., Brytek-Matera, A., Dunn, T., ... & Donini, L. M. (2019). Definition and diagnostic criteria for orthorexia nervosa: A narrative review of the literature. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 24*(2), 209-246.

Czech-Szczapa, B., Szczapa, T., Merritt, T. A., Wysocki, J., Gadzinowski, J., Ptaszyński, T., & Drews, K. (2015). Disordered eating attitudes during pregnancy in mothers of newborns requiring neonatal intensive care unit admission: A case control study. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 28*(14), 1711-1715.

Çelik, M. N. & Samur, F. G. (2018). Gebelik ve yeme davranış bozuklukları. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 15*(3), 130-134.

Delaney, C. B., Eddy, K. T., Hartmann, A. S., Becker, A. E., Murray, H. B., & Thomas, J. J. (2015). Pica and rumination behavior among individuals seeking treatment for eating disorders or obesity. *International Journal of Eating Disorders, 48*(2), 238-248.

DerMarderosian, D., Chapman, H. A., Tortolani, C., & Willis, M. D. (2018). Medical considerations in children and adolescents with eating disorders. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics, 27*(1), 1-14.

Dunn, T. M., & Bratman, S. (2016). On orthorexia nervosa: A review of the literature and proposed diagnostic criteria. *Eating Behaviors, 21*, 11-17.

Erskine, H. E., & Whiteford, H. A. (2018). Epidemiology of binge eating disorder. *Current Opinion in Psychiatry, 31*(6), 462-470.

Ezzeddin, N., Zavoshy, R., Noroozi, M., Jahanihashemi, H., & Riseh, S. H. (2015). Prevalence and risk factors for pica during pregnancy in Tehran, Iran. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 20*(4), 457-463.

Fawcett, E. J., Fawcett, J. M., & Mazmanian, D. (2016). A meta-analysis of the worldwide prevalence of pica during pregnancy and the postpartum period. *International Journal of Gynecology & Obstetrics, 133*(3), 277-283.

Galali, Y. (2021). The impact of COVID-19 confinement on the eating habits and lifestyle changes: A cross sectional study. *Food Science & Nutrition, 9*(4), 2105-2113.

Galmiche, M., Déchelotte, P., Lambert, G., & Tavolacci, M. P. (2019). Prevalence of eating disorders over the 2000-2018 period: A systematic literature review. *The American Journal of Clinical Nutrition, 109*(5), 1402-1413.

Gibson, D., Workman, C., & Mehler, P. S. (2019). Medical complications of anorexia nervosa and bulimia nervosa. *Psychiatric Clinics, 42*(2), 263-274.

Guerdjikova, A. I., Mori, N., Casuto, L. S., & McElroy, S. L. (2017). Binge eating disorder. *Psychiatric Clinics, 40*(2), 255-266.

Halland, M., Pandolfino, J., & Barba, E. (2018). Diagnosis and treatment of rumination syndrome. *Clinical Gastroenterology and Hepatology, 16*(10), 1549-1555.

Harrington, B. C., Jimerson, M., Haxton, C., & Jimerson, D. C. (2015). Initial evaluation, diagnosis, and treatment of anorexia nervosa and bulimia nervosa. *American Family Physician, 91*(1), 46-52.

Harrison, A. N., James, C., Williams, M., Gardner, A., Scarlett, S. C. D., & Chang, S. M. (2015). 18. Adolescent disordered eating behaviours and attitudes in a low-middle income country. *Journal of Adolescent Health, 56*(2), S10.

Hay, P. (2021). Is orthorexia nervosa a healthy way of being or a mental health disorder? Commentary on He et al. (2020). *International Journal of Eating Disorders, 54*(2), 222-224.

Hergüner, S. (2016). Çocuk ve ergenlerde beslenme ve yeme bozuklukları. A. Pekcanlar Akay, E. Sabri Ercan (Ed.) *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* içinde. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları, s.386-408.

Herpertz-Dahlmann, B. (2015). Adolescent eating disorders: Update on definitions, symptomatology, epidemiology, and comorbidity. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics, 24*(1), 177-196.

Hilbert, A. (2019). Binge-eating disorder. *The Psychiatric Clinics of North America, 42*(1), 33-43.

Hoang, U., Goldacre, M., & James, A. (2014). Mortality following hospital discharge with a diagnosis of eating disorder: National record linkage study, England, 2001-2009. *International Journal of Eating Disorders, 47*(5), 507-515.

Jalali-Farahani, S., Chin, Y. S., Mohd Nasir, M. T., & Amiri, P. (2015). Disordered eating and its association with overweight and health-related quality of life among adolescents in selected high schools of Tehran. *Child Psychiatry & Human Development, 46*(3), 485-492.

Jowik, K., Dutkiewicz, A., Słopień, A., & Tyszkiewicz-Nwafor, M. (2020). A multi-perspective analysis of dissemination, etiology, clinical view and therapeutic approach for binge eating disorder (BED). *Psychiatria Polska, 54*(2), 223-238.

Kaçar, M. & Hocaoğlu, Ç. (2019). Pika, geri çıkarma bozukluğu nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 22*(3).

Karadere, M. E., & Hocaoğlu, Ç. (2018). Kaçıngan/kısıtlı yiyecek alımı bozukluğu nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7*(4), 110-118.

Katzman, D. K., Norris, M. L., & Zucker, N. (2019). Avoidant restrictive food intake disorder. *Psychiatric Clinics, 42*(1), 45-57.

Kaźmierczak-Wojtaś, N., Patryn, R., Zagaja, A., Drozd, M., & Niedzielski, A. (2021). Prevalence and characteristics of orthorectic disorders in adolescence and young people: Polish preliminary studies. *Nutrients, 13*(5), 1568.

Keski-Rahkonen, A. (2021). Epidemiology of binge eating disorder: Prevalence, course, comorbidity, and risk factors. *Current Opinion in Psychiatry, 34*(6), 525-531.

Keski-Rahkonen, A., & Mustelin, L. (2016). Epidemiology of eating disorders in Europe: Prevalence, incidence, comorbidity, course, consequences, and risk factors. *Current Opinion in Psychiatry, 29*(6), 340-345.

Kessing, B. F., Smout, A. J., & Bredenoord, A. J. (2014). Current diagnosis and management of the rumination syndrome. *Journal of Clinical Gastroenterology, 48*(6), 478-483.

Kessler, R. M., Hutson, P. H., Herman, B. K., & Potenza, M. N. (2016). The neurobiological basis of binge-eating disorder. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 63*, 223-238.

Kolko, R. P., Emery, R. L., Marcus, M. D., & Levine, M. D. (2017). Loss of control over eating before and during early pregnancy among community women with overweight and obesity. *International Journal of Eating Disorders, 50*(5), 582-586.

Kourkouta, L., Frantzana, E., Iliadis, C., Kleisiaris, C., & Papathanasiou, İ. (2019). Bulimia Nervosa-a review. *International Journal of Health Administration and Education Congress (Sanitas Magisterium), 5*(1), 1-6.

Koven, N. S., & Abry, A. W. (2015). The clinical basis of orthorexia nervosa: Emerging perspectives. *Neuropsychiatric Disease and Treatment, 11*, 385-394.

Leung, A. K., & Hon, K. L. (2019). Pica: A common condition that is commonly missed-an update review. *Current Pediatric Reviews, 15*(3), 164-169.

Mantel, Ä., Hirschberg, A. L., & Stephansson, O. (2020). Association of maternal eating disorders with pregnancy and neonatal outcomes. *JAMA Psychiatry, 77*(3), 285-293.

Martínez-González, L., Fernández-Villa, T., Molina, A. J., Delgado-Rodríguez, M., & Martín, V. (2020). Incidence of anorexia nervosa in women: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(11), 3824.

Martínez-Olcina, M., Rubio-Arias, J. A., Reche-García, C., Leyva-Vela, B., Hernández-García, M., Hernández-Morante, J. J., & Martínez-Rodríguez, A. (2020). Eating disorders in pregnant and breastfeeding women: A systematic review. *Medicina, 56*(7), 352.

McCance, K. L., & Huether, S. E. (2018). *Pathophysiology-E-Book: The Biologic Basis for Disease in Adults and Children.* Elsevier Health Sciences.

McElroy, S. L., Guerdjikova, A. I., Mori, N., & Keck, P. E. (2015). Psychopharmacologic treatment of eating disorders: Emerging findings. *Current Psychiatry Reports, 17*(5), 1-7.

Mehler, P. S., Blalock, D. V., Walden, K., Kaur, S., McBride, J., Walsh, K., & Watts, J. (2018). Medical findings in 1,026 consecutive adult inpatient-residential eating disordered patients. *International Journal of Eating Disorders, 51*(4), 305-313.

Mikhail, M. E., Anaya, C., Culbert, K. M., Sisk, C. L., Johnson, A., & Klump, K. L. (2021). Gonadal hormone influences on sex differences in binge eating across development. *Current Psychiatry Reports, 23*(11), 1-10.

Mireku, M. O., Davidson, L. L., Zoumenou, R., Massougbodji, A., Cot, M., & Bodeau-Livinec, F. (2018). Consequences of prenatal geophagy for maternal prenatal health, risk of childhood geophagy and child psychomotor development. *Tropical Medicine & International Health,* 23(8), 841-849.

Nassar-Sheikh Rashid, A., Taminiau, J. A., Benninga, M. A., Saps, M., & Tabbers, M. M. (2016). Definitions and outcome measures in pediatric functional upper gastrointestinal tract disorders: A systematic review. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 62*(4), 581-587.

National Institute for Health and Care Excellence [NICE] (2017). Eating disorders: Recognition and treatment, full guideline. [cited 24.07.2022] Available from www.nice.org.uk/guidance/ng69

Norris, M. L., Spettigue, W., Hammond, N. G., Katzman, D. K., Zucker, N., Yelle, K., ... & Obeid, N. (2018). Building evidence for the use of descriptive subtypes in youth with avoidant restrictive food intake disorder. *International Journal of Eating Disorders, 51*(2), 170-173.

Oberle, C. D., De Nadai, A. S., & Madrid, A. L. (2021). Orthorexia Nervosa Inventory (ONI): Development and validation of a new measure of orthorexic symptomatology. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 26*(2), 609-622.

Ormancı, N. (2022). Kadınların beslenme alışkanlıkları ve ortoreksiya nervoza (sağlıklı beslenme takıntıları) ilişkisi: KKTC örneği. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7*(2), 223-229.

Önal Sönmez, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde yeme bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9*(3), 301-316.

Öztürk, O., & Uluşahin, N. (2020). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (16. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Pauwels, A., Broers, C., Van Houtte, B., Rommel, N., Vanuytsel, T., & Tack, J. (2018). A randomized double-blind, placebo-controlled, cross-over study using baclofen in the treatment of rumination syndrome. *The American College of Gastroenterology, 113*(1), 97-104.

Pontius, E., & Vieth, J. T. (2019). Complications in early pregnancy. *Emergency Medicine Clinics, 37*(2), 219-237.

Pulcini, C. D., Zettle, S., & Srinath, A. (2016). Refeeding syndrome. *Pediatrics in Review*, *37*(12), 516-523.

Robinson, P., & Jones, W. R. (2018). MARSIPAN: Management of really sick patients with anorexia nervosa. *BJPsych Advances, 24*(1), 20-32.

Rohde, P., Stice, E., & Marti, C. N. (2015). Development and predictive effects of eating disorder risk factors during adolescence: Implications for prevention efforts. *International Journal of Eating Disorders, 48*(2), 187-198.

Schalla, M. A., & Stengel, A. (2019). Gastrointestinal alterations in anorexia nervosa-A systematic review. *European Eating Disorders Review, 27*(5), 447-461.

Shah, F. J., Qaisar, A. M., Malik, I. A., Jahangir, R., Rahman, F., & Anwar-Ul-Amin, W. (2022). Practices of pica among pregnant females and associated outcomes in newborn and pregnant women. *Pakistan Journal of Medical & Health Sciences, 16*(05), 317-317.

Sharan, P., & Sundar, A. S. (2015). Eating disorders in women. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(Suppl 2), 286-295.

Smolak, L., & Levine, M. P. (2015). *The Wiley Handbook of Eating Disorders.* John Wiley & Sons.

Strand, M., von Hausswolff-Juhlin, Y., & Welch, E. (2019). A systematic scoping review of diagnostic validity in avoidant/restrictive food intake disorder. *International Journal of Eating Disorders, 52*(4), 331-360.

Strandjord, S. E., Sieke, E. H., Richmond, M., & Rome, E. S. (2015). Avoidant/restrictive food intake disorder: Illness and hospital course in patients hospitalized for nutritional insufficiency. *Journal of Adolescent Health, 57*(6), 673-678.

Şengül, R. & Hocaoğlu, Ç. (2019). Ortoreksiya nervoza nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 14*(2), 101-104.

Tafà, M., Cimino, S., Ballarotto, G., Bracaglia, F., Bottone, C., & Cerniglia, L. (2017). Female adolescents with eating disorders, parental psychopathological risk and family functioning. *Journal of Child and Family Studies, 26*(1), 28-39.

Taştekin Ouyaba, A., & Çiçekoğlu Öztürk, P. (2022). The effect of the information-motivation-behavioral skills (IMB) model variables on orthorexia nervosa behaviors of pregnant women. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 27*(1), 361-372.

Terzioğlu, M. A., Varma, G. S., Uğurlu, T. T., & Özdel, O. (2018). Anoreksiya nervoza tanılı bir ergenin tedavisinde yaşanan güçlükler. *Yeni Symposium, 56*(4), 13-17.

Thélin, C. S., & Richter, J. E. (2020). The management of heartburn during pregnancy and lactation. *Alimentary Pharmacology & Therapeutics, 51*(4), 421-434.

Thomas, J. J., & Murray, H. B. (2016). Cognitive-behavioral treatment of adult rumination behavior in the setting of disordered eating: A single case experimental design. *International Journal of Eating Disorders, 49*(10), 967-972.

Treasure, J., Duarte, T. A., & Schmidt, U. (2020). Eating disorders. *The Lancet, 395*(10227), 899-911.

Turan, S., Poyraz, C. A., & Özdemir, A. (2015). Tıkınırcasına yeme bozukluğu/Binge eating disorder. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7*(4), 419-435.

Udo, T., & Grilo, C. M. (2018). Prevalence and correlates of DSM-5–defined eating disorders in a nationally representative sample of US adults. *Biological Psychiatry, 84*(5), 345-354.

Utzinger, L. M., Haukebo, J. E., Simonich, H., Wonderlich, S. A., Cao, L., Lavender, J. M., ... & Crosby, R. D. (2016). A latent profile analysis of childhood trauma in women with bulimia nervosa: Associations with borderline personality disorder psychopathology. *International Journal of Eating Disorders, 49*(7), 689-694.

van Eeden, A. E., van Hoeken, D., & Hoek, H. W. (2021). Incidence, prevalence and mortality of anorexia nervosa and bulimia nervosa. *Current opinion in Psychiatry, 34*(6), 515.

Voderholzer, U., Haas, V., Correll, C. U., & Körner, T. (2020). Medical management of eating disorders: An update. *Current Opinion in Psychiatry, 33*(6), 542-553.

White, E. K., Warren, C. S., Cao, L., Crosby, R. D., Engel, S. G., Wonderlich, S. A., ... & Le Grange, D. (2016). Media exposure and associated stress contribute to eating pathology in women with Anorexia Nervosa: Daily and momentary associations. *International Journal of Eating Disorders, 49*(6), 617-621.

Zerwas, S., Larsen, J. T., Petersen, L., Thornton, L. M., Mortensen, P. B., & Bulik, C. M. (2015). The incidence of eating disorders in a Danish register study: Associations with suicide risk and mortality. *Journal of Psychiatric Research, 65*, 16-22.

Zickgraf, H. F., Franklin, M. E., & Rozin, P. (2016). Adult picky eaters with symptoms of avoidant/restrictive food intake disorder: Comparable distress and comorbidity but different eating behaviors compared to those with disordered eating symptoms. *Journal of Eating Disorders, 4*(1), 1-11.

BÖLÜM 18

KADINLARDA CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARI

Sakine Fırıncık

1. Giriş

Sağlıklı bir cinsel yaşam, bireylerin yaşam kalitesini derinden etkilemektedir (Bekmezci & Meram, 2020). Cinsel sağlığın bozulması ile kadınlarda ciddi psikososyal sorunlar, kişilerarası ilişkilerde bozulma, öz güven kaybı ve emosyonel stres görülebilmektedir (Ege ve ark., 2010; Kölükçü ve ark., 2021). Cinsel İşlev Bozukluğu (CİB) olan kadınların fiziksel ve ruhsal sağlıkları da kötüleşmektedir (Elnashar ve ark., 2007).

Kadınlarda sıklıkla görülen CİB'ler arasında cinsel ilgi/uyarılma bozukluğu, cinsel organlarda-pelviste ağrı/içe girme bozukluğu ve kadında orgazm bozukluğu yer almaktadır (Bekmezci & Meram, 2020). Kadınların önemli bir kısmı yaşadıkları CİB'lere ilişkin herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuruda bulunmamaktadır. Bu davranış, sorunların giderek büyümesine ve önemli ruhsal sorunların da yaşanmasına sebep olmaktadır (Doğan, 2011). Yapılan toplum temelli araştırmalarda, hayat boyu cinsel işlev bozuklukları sorunu yaşayan bireylerin %57'sinin komorbid olarak bir psikiyatrik bozukluk tanısına sahip oldukları görülmüştür (Polat, 2019). Anksiyete bozuklukları, depresyon, alkol ya da madde bağımlılıkları gibi sorunlar cinsel işlev bozukluğuna yol açmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya göre, cinsel işlev bozukluğu olan kadın hastalarda aynı zamanda psikiyatrik tanıların görüldüğü ve bu psikiyatrik tanılar arasında en sık rastlananların; depresyon, distimi, anksiyete bozuklukları, stres, alkol ve madde kötüye kullanımı ve uyum bozukluğu olduğu bildirilmiştir (Eristiren ve ark., 2001; Polat, 2019). Depresyon daha çok cinsel ilgi ve istek kaybına neden olurken, anksiyete bozuklukları, alkol ve madde bağımlılıkları; uyarılma ve orgazm bozuklukları üzerinde daha etkilidir. CİB oluştuktan sonra hastanın başarı odaklı cinsel girişimlerde bulunması, kendisinde performans anksiyetesinin kronikleşmesine neden olmaktadır (Atlı Özbaş, 2016).

Kaynaklar

Akbulut, M. F., Üçpınar, M. B. & Gürbüz, Z. G. (2015). Kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluklarının sınıflaması ve tedavisi. *Türkiye Klinikleri J Urology-Special Topics, 8*, 10-15.

Akman, S., Çakıcı, M., Keskindağ, B. & Karaaziz, M. (2019). Postmenopozal dönemdeki kadınlarda psikolojik belirtiler ve cinsel yaşamın incelenmesi: Kesitsel çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 22*(1), 27-35.

Althof, S. E. (2010). What's new in sex therapy (CME). *The Journal of Sexual Medicine, 7*(1), 5-13.

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th edition). American Psychiatric Pub.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Hastalıkların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı (DSM-5). Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı.* E. Köroğlu (Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Andersson, E., Walén, C., Hallberg, J., Paxling, B., Dahlin, M., Almlöv, J., ... & Andersson, G. (2011). A randomized controlled trial of guided internet-delivered cognitive behavioral therapy for erectile dysfunction. *The Journal of Sexual Medicine, 8*(10), 2800-2809.

Aslan, G., Aslan, D., Kızılyar, A., Ispahi, C., & Esen, A. (2005). A prospective analysis of sexual functions during pregnancy. *International Journal of Impotence Research, 17*(2), 154-157.

Atlı Özbaş, A. (2016). Cinsellik ve cinsel sorunlar. N. Gürhan (Ed.) *Ruh sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* içinde (1. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.591-620.

Atlı, A. & Fırıncık, S. (2016). Cinsellik ve cinsel kimlik ile ilgili sorunlar. C. Tangül Özcan, N. Gürhan (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri* içinde (6. baskı). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi, s.551-555.

Basson, R. (2021). Sexual dysfunctions in women: are androgens at fault? *Endocrinol Metab Clin N Am, 50*, 125-138.

Bekmezci, E. & Meram, H. E. (2020). Kadın cinsel işlev bozukluğu yönetiminde güncel yaklaşımlar ve kanıt temelli uygulamalar. *Androloji Bülteni, 22*(4), 233-237.

Bilgi, K. & Bilge, Ç. (2021). Postpartum dönemin görünmeyen yüzü: Cinsel İşlev Bozukluğu. *Karya Journal of Health Science, 2*(3), 88-92.

Bishop, S. R., Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., ... & Devins, G. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice, 11*(3), 230-241.

Bomar, P. (2004). Family Sexuality. In: *Promating Health in Families* (3rd edition). Philadelphia: Saunders an Imprint of Elsevier.

Both, S. (2017). Recent developments in psychopharmaceutical approaches to treating female sexual interest and arousal disorder. *Current Sexual Health Reports, 9*(4), 192-199.

Brotto, L. A., & Basson, R. (2014). Group mindfulness-based therapy significantly improves sexual desire in women. *Behaviour Research and Therapy, 57*, 43-54.

CETAD Bilgilendirme Dosyası-1 (2006). *Cinsel Yaşam ve Sorunları.* D. Şahin, F. Şimşek, H. Seyisoğlu (Ed.). Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, s.7-59.

CETAD Bilgilendirme Dosyası-5 (2006). *Kadın Cinselliği.* Ş. Yüksel (Ed.). Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, s.7-67.

Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği [CETAD] (2007). *Sağlıklı ve Mutlu Cinsel Yaşam, Cinsel Yaşam Sorunları.* C. İncesu ve ark. (Ed.). s.11-18, s.63-77.

Clayton, A. H. (2002). Female sexual dysfunction related to depression and antidepressant medications. *Current Women's Health Reports, 2*(3), 182-187.

Dağ, H., Dönmez, S. & Kavlak, O. (2012). Kadın cinselliğinin gizlenen yönü: Vajinismus ve hemşirenin rolü. *STED, 21*, 301-305.

Demirtaş, F. A., Fırat, B., & Sahin, N. (2022). Menopoz ve cinsel yaşam: Sistematik derleme. *Androloji Bülteni, 24*(2), 155-162.

Doğan, S. (2011). Cinsel işlev bozuklukları, depresyon ve antidepresanlar. *Journal of Mood Disorders, 1*(2), 81-86.

Dubé, J. P., Corsini-Munt, S., Muise, A., & Rosen, N. O. (2019). Emotion regulation in couples affected by female sexual interest/arousal disorder. *Archives of Sexual Behavior, 48*(8), 2491-2506.

Ege, E., Akın, B., Yaralı Arslan, S., & Bilgili, N. (2010). Sağlıklı kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluğu ve risk faktörleri. *TUBAV Bilim Dergisi, 3*, 137-144.

Elnashar, A. M., EL-Dien Ibrahim, M., El-Desoky, M. M., Ali, O. M., & El□Sayd Mohamed Hassan, M. (2007). Female sexual dysfunction in Lower Egypt. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, *114*(2), 201-206.

Eristiren, P., Incesu, C., Yetkin, N., & Alpay, N. (2001). Cinsel ve evlilik terapilerine basvuran kadinlarda psikiyatrik komorbidite ve evlilik ilişkisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 14*, 132-41.

Faubion, S. S., & Rullo, J. E. (2015). Sexual dysfunction in women: A practical approach. *American Family Physician, 92*(4), 281-288.

Francoeur, R. T., Noonan, R. J., Opiyo-Omolo, B., & Pastoetter, J. (2004). Female sexuality today: Challenging cultural repression. *CrossCurrents*, 55-71.

Frühauf, S., Gerger, H., Schmidt, H. M., Munder, T., & Barth, J. (2013). Efficacy of psychological interventions for sexual dysfunction: A systematic review and meta-analysis. *Archives of Sexual Behavior, 42*(6), 915-933.

Gutzeit, O., Levy, G., & Lowenstein, L. (2020). Postpartum female sexual function: risk factors for postpartum sexual dysfunction. *Sex Med, 8*(1), 8-13.

Hamzehgardeshi, Z., Malary, M., Moosazadeh, M., Khani, S., & Pourasghar, M. (2020). Body image and hypoactive sexual desire disorder relationship in a representative sample of Iranian women. *Journal of Family & Reproductive Health, 14*(2), 88-94.

Hassanin, I. M., Helmy, Y. A., Fathalla, M. M., & Shahin, A. Y. (2010). Prevalence and characteristics of female sexual dysfunction in a sample of women from Upper Egypt. *International Journal of Gynecology & Obstetrics, 108*(3), 219-223.

Hucker, A., & McCabe, M. P. (2014). An online, mindfulness-based, cognitive-behavioral therapy for female sexual difficulties: impact on relationship functioning. *Journal of Sex & Marital Therapy, 40*(6), 561-576.

İncesu, C. (2004). Cinsel işlevler ve cinsel işlev bozuklukları. *Klinik Psikiyatri, 3*, 3-13.

Kabat-Zinn, J. (2005). *Full Catastrophe Living: Using The Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness* (15th edition). New York, NY: Delta-Bantam.

Karakoyunlu, F. & Öncel, S. (2009). Cinsel fonksiyon bozukluklarında kadına ait hemşirelik bakım süreci örneği. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(3), 82-92.

Keita, G. P. (2007). Psychosocial and cultural contributions to depression in women: considerations for women midlife and beyond. *Journal of Managed Care Pharmacy, 13*(9), 12-15.

Kendirkıran, G. (2021). Cinsel işlev bozuklukları ve hemşirelik yaklaşımı. M. Batmaz, H. Gezgin Yazıcı (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği* içinde (1. baskı). Nobel Tıp Kitabevleri, s.288-304.

Khalesi, Z. B., Jafarzadeh-Kenarsari, F., Mobarrez, Y. D., & Abedinzade, M. (2020). The impact of menopause on sexual function in women and their spouses. *African Health Sciences, 20*(4), 1979-1984.

Kölükçü, E., Erdemir, F., Gülücü, S. & Yılmaz, M. (2021). Kadın cinsel işlev bozukluğu ile polikistik over sendromunun ilişkisi. *Androloji Bülteni, 23*(2), 87-96.

Laumann, E. O., Paik, A., & Rosen, R. C. (1999). Sexual dysfunction in the United States: prevalence and predictors. *Jama, 281*(6), 537-544.

Leiblum, S. R. (1999). Sexual problems and dysfunction: epidemiology, classification, and risk factors. *The Journal of Gender-specific Medicine: JGSM: the Official Journal of the Partnership for Women's Health at Columbia, 2*(5), 41-45.

Meston, C. M., & Bradford, A. (2007). Sexual dysfunctions in women. *Annual Review of Clinical Psychology, 3*(1), 233-256.

Nappi, R. E., Cucinella, L., Martella, S., Rossi, M., Tiranini, L., & Martini, E. (2016). Female sexual dysfunction (FSD): Prevalence and impact on quality of life (QoL). *Maturitas, 94*, 87-91.

Öksüz, E., & Malhan, S. (2006). Prevalence and risk factors for female sexual dysfunction in Turkish women. *J Urol, 175*, 654-658.

Özcan, H. & Beji, N. K. (2018). Kadın cinsel fonksiyon bozuklukları: 2018 güncelleme. *Androloji Bülteni, 20*, 133-137.

Öztürk, C. Ş. (2019). Cinsel işlev bozukluklarına yönelik psikolojik müdahaleler. *Yeni Symposium, 57*(2), 18-28.

Paladine, H. L., Blenning, C. E., & Strangas, Y. (2019). Postpartum care: An approach to the fourth trimester. *Am Fam Physician, 100*(8), 485-491.

Paterson, L. Q., Handy, A. B., & Brotto, L. A. (2017). A pilot study of eight-session mindfulness-based cognitive therapy adapted for women's sexual interest/arousal disorder. *The Journal of Sex Research, 54*(7), 850-861.

Phillips, N. A. (2000). Female sexual dysfunction: evaluation and treatment. *American Family Physician, 62*(1), 127-136.

Polat, C. (2019). Cinsel işlev bozuklukları ve depresyon. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 3*(6), 223-228.

Rhodes, J. C., Kjerulff, K. H., Langenberg, P. W., & Guzinski, G. M. (1999). Hysterectomy and sexual functioning. *Jama, 282*(20), 1934-1941.

Sadock, B. J. & Sadock, V. A. (2007). *Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry: Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Santos, P. R., Júnior, J. R. F. G. C., Cavalcanti, J. U., Vieira, C. B., Rocha, A. R. M., Apolônio, N. A. M., & de Oliveira, E. B. (2012). Hemodiyalize giren cinsel işlev bozukluğu olan kadınlarda yaşam kalitesi: Kesitsel bir gözlemsel çalışma. *Sağlık ve Yaşam Kalitesi Sonuçları, 10*(1), 1-5.

Sarin, S., Amsel, R., & Binik, Y. M. (2016). A streetcar named "derousal"? A psychophysiological examination of the desire-arousal distinction in sexually functional and dysfunctional women. *Journal of Sex Research, 53*, 711-729.

Shalev, O., & Yerushalmi, H. (2009). Status of sexuality in contemporary psychoanalytic psychotherapy as reported by therapists. *Psychoanalytic Psychology, 26*(4), 343-361.

Shifren, J. L., Monz, B. U., Russo, P. A., Segreti, A., & Johannes, C. B. (2008). Sexual problems and distress in United States women: prevalence and correlates. *Obstet Gynecol, 112*, 970-978.

Stephenson, K. R., Hughan, C. P., & Meston, C. M. (2012). Childhood sexual abuse moderates the association between sexual functioning and sexual distress in women. *Child Abuse & Neglect, 36*(2), 180-189.

Stephenson, K. R., Toorabally, N., Lyons, L., & M. Meston, C. (2016). Further validation of the Female Sexual Function Index: Specificity and associations with clinical interview data. *Journal of Sex & Marital Therapy, 42*(5), 448-461.

Tiefer, L. (2006). Sex therapy as a humanistic enterprise. *Sex Relation Ther, 21*(3), 359-375.

Tuğut, N. (2016). Cinsel işlev bozukluğu ve güncel yaklaşımlar. *Turkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics, 2*(1), 70-75.

Turhan, İ. & Akcan, K. (2022). Kadın cinsel işlev bozukluğuna ilişkin güncel tanı ve tedaviler. *Gevher Nesibe Journal of Medical and Health Sciences, 7*(17), 57-63.

Walker, L. M., & Robinson, J. W. (2012). Back to the basics: Origins of sex therapy, sexual disorder and therapeutic techniques. *Reprod Sys Sexual Disorders, 1*(2), 109.

Weiner, L., & Avery-Clark, C. (2014). Sensate focus: Clarifying the Masters and Johnson's model. *Sexual and Relationship Therapy, 29*(3), 307-319.

World Health Organization [WHO] (2022). Gender and Health. [cited 20.08.2022] Available from https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1

Yalçın, İ. (2009). Evlilik öncesi çift eğitimi üzerine bir derleme çalışması. *Kriz Dergisi, 17*(3), 9-22.

Yaniv, H. (2000). Kanser Hastalarında Seksüalite. Onkoloji Hemşireliği Derneği Kurs Kitabı, İsrail Kanser Derneği. 21-22 Eylül, Ankara.

Yasan, A., & Gürgen, F. (2008). Marital satisfaction, sexual problems, and the possible difficulties on sex therapy in traditional Islamic culture. *Journal of Sex & Marital Therapy, 35*(1), 68-75.

Yaşar, H., Özkan, L. & Tepeler, A. (2010). Kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluklarına güncel yaklaşım. *Journal of Clinical and Experimental Investigations, 1*(3), 235-240.

Yazici, R., Altintepe, L., Guney, I., Yeksan, M., Atalay, H., Turk, S., ... & Selcuk, N. Y. (2009). Female sexual dysfunction in peritoneal dialysis and hemodialysis patients. *Renal Failure, 31*(5), 360-364.

Zemishlany, Z., & Weizman, A. (2008). The impact of mental illness on sexual dysfunction. *Sexual Dysfunction, 29*, 89-106.

BÖLÜM 19

KADINLARDA MADDE İLE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR

Esra Erdoğan

1. Giriş

Bağımlılık, madde kullanımının, bireyin, psikolojik ve fizyolojik sağlığında, sosyal yaşamında sorunlar yaratmasına rağmen kişinin madde kullanımına devam etmesi veya dozunu artırarak madde kullanımına aşırı bir istek duyma hâlidir (Koçak ve ark., 2015). Madde kullanımı ve buna bağlı gelişen sosyal, psikolojik ve fizyolojik sorunlar ülkemizde ve dünyada giderek artmaktadır. Madde kullanımını etkileyen bireysel ve çevresel pek çok faktör bulunmakla birlikte cinsiyet de önemli bir faktördür (Koçak ve ark., 2015; Kutlu, 2011). Madde kullanıcılarında tedaviye başvurma, tedaviyi sürdürme, sosyal faktörler, tıbbi ve biyolojik nedenler bağımlılık açısından cinsiyetler arasında farklılıklara yol açabilmektedir. Son yıllara kadar madde kullanımının erkekler arasında daha yaygın olduğu düşüncesi ile kadınların madde kullanımı göz ardı edilmiştir (Koçak ve ark., 2015; Kutlu, 2011). Madde kullanımı erkek cinsiyete özgü görülse de son araştırmalarda kadın ve erkek arasında madde kullanım düzeylerindeki farkın azaldığı görülmektedir (Akyurt Yalçıntürk, 2017; Koçak ve ark., 2015; Kutlu, 2011; Ünübol ve ark., 2019a).

Maddenin erkeklere oranla kadınlarda bıraktığı olumsuz etkileri daha yıkıcı ve uzun süreli olmaktadır. Madde kullanıcısı kadınlarda, bağımlılık ile birlikte fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevsellikte de bozulmalar görülmektedir (Kutlu, 2011; Ögel, 2014). Literatür, madde kullanımı nedeniyle tedavi gören hastalar arasında kadınların duygusal alanlarda, erkeklerin ise işlevsel alanlarda (iş, para ve yasal sorunlar) daha fazla sorun yaşadığını göstermektedir (Kalo, 2020). Maddenin kronik kullanımında davranış bozuklukları, depresyon, bipolar bozukluk, psikotik

uzak durdukları sonucuna ulaşılmıştır (Cottler ve ark., 2014; Stoicescu ve ark., 2020). Bu sonuçlar da madde kullanımı ve buna bağlı cinsel yolla bulaşan hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı önleme ve tedavi çabalarını desteklemek için kadın gruplara yönelik tasarlanmış özel tedavi gruplarının oluşturulmasının memnuniyet ve tedaviye katılımı artıracağı ifade edilmektedir (Greenfield ve ark., 2010).

Yapılan çalışmalarda kadınların tedaviden erkeklere oranla daha iyi sonuç aldıkları, daha kısa sürekli nüks dönemleri yaşadıkları ve nüks sonrası tekrar yardım arama oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kadın odaklı ayaktan/yatılı tedavilerin ve yatılı programlarda kadınların çocuklarıyla birlikte olmasına izin verilmesinin tedaviyi olumlu etkilediği görülmüştür (Back ve ark., 2007). Madde ve alkol kullanım bozukluğu tedavisinde stimülan bağımlılık tedavisi ile paralel olarak psikososyal ve davranışçı yaklaşımlar ile tedaviye uyumun artırılması önerilmektedir (Kaya, 2014).

6. Sonuç

Yapılan çalışmalar, bağımlılığın sadece erkek cinsiyete özgü bir sorun olduğunu ve kadınların tedavi için istekli olmadığını ileri sürmektedir. Ancak ülkemizde kadınlar tedavi arayışı içinde olmalarına rağmen pek çok engel ile karşılaşmaktadırlar. Madde kullanan kadınlarda tedaviye en önemli engel, toplum tarafından damgalanmalarıdır. Bu bölümde kadınların, tedavide cinsiyete özgü ayrımcılığa maruz kalmadan sağlık hizmetlerinin planlanması ve geliştirilmesine gereksinimlerinin olduğu vurgulanmaktadır. Kadınların tedaviye erişimde yaşadığı sorunların ve bunların giderilmesi için iyileştirmelerin yapılmasının, koruyucu önlemlerin alınmasının, madde kullanımına bağlı yaşadıkları ruhsal ve fiziksel sorunların tedavisini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akyurt Yalçıntürk, A. (2017). Gebelikte madde kötüye kullanımı ve hemşirenin sorumlulukları. *Marmara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 1*(2), 45-50.

Altıntoprak, E., Akgür, A. S., Yüncü, Z. Sertöz, Ö. Ö., & Çoşkunol, H. (2008). Kadınlarda alkol kullanımı ve buna bağlı sorunlar. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19*(2), 197-208.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Hastalıkların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı.* E. Köroğlu (Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Anker, J. J., Kummerfeld, E., Rix, A., Burwell, S. J., & Kushner, M. G. (2019). Causal network modeling of the determinants of drinking behavior in comorbid alcohol use and anxiety disorder. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research, 43*(1), 91-97.

Back, S. E., Contini, R., & Brady, K. T. (2007). Substance abuse in women: does gender matter. *Psychiatric Times, 24*, 48-54.

Caronia, L. M., Martin, C., Welt, C. K., Sykiotis, G. P., Quinton, R., Thambundit, A., ... & Pitteloud, N. (2011). A genetic basis for functional hypothalamic amenorrhea. *N Engl Journal Medical, 364*, 215-225.

Cottler, L. B., O'Leary, C. C., Nickel, K. B., Reingle, J. M., & Isom, D. (2014). Breaking the blue wall of silence: Risk factors for experiencing police sexual misconduct among female offenders. *American Journal of Public Health, 104*(2), 338-344.

Çam, O., & Dağlı, D. A. (2017). Alkol bağımlılarında içselleştirilmiş damgalama, suçluluk ve utanç duyguları. *Bağımlılık Dergisi, 18*, 145-151.

Çiftçi, A. (2020). Özel gruplarda tıbbi yaklaşım. H. Çoşkunel, C. Döğer, B. Bayrak (Ed.). *Acil Servislerde Madde Kullanım Bozukluklarına Yaklaşım Rehberi* içinde. Ankara: T.C Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, s.44-47.

Dees, W. L., Dissen, G. A., Hiney, J. K., Lara, F. & Ojeda, S. R. (2000). Alcohol ingestion inhibits the increased secretion of puberty-related hormones in the developing female Rhesus monkey. *Endocrinology, 141,* 1325-1331.

Demiralay, Ş., Keser, İ. & Güven, M. (2021). Özel bir hastanenin psikiyatri servisinde bağımlılık tedavisi alan hastaların sosyodemografik ve klinik özelliklerinin retrospektif analizi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 24*, 383-393.

Dişsiz, M. (2018). Üreme sağlığı ve kadında zararlı madde kullanımı. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, 9*(3), 201-206.

Emanuele, M. A., Wezeman, F., & Emanuele, N. V. (2002). Alcohol's effects on female reproductive function. *Alcohol Res Health, 26,* 274-281.

Erdoğdu, M., Şentürk, G. & Öğün Şatıroğlu, M. (2021). Bireysel olarak riskli gruplarda riskli alkol tüketimi, alkol kullanımının sağlığa etkisi. *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 91-101.

Ertuğrul, K. (2013). *Birinci Basamakta Psikiyatri El Kitabı.* Ankara: HYB Basım Yayın, s.135.

Grant, J. D., Scherrer, J. F., Neuman, R. J., Todorov, A. A., Price, R. K., & Bucholz, K. K. (2006). A comparison of the latent class structure of cannabis problems among adult men and women who have usedcannabis repeatedly. *Addiction, 101*(8), 1133-1142.

Greenfield, S. F., Back, E. S., Lawson, K., & Brady, K. T. (2010). Substance abuse in women. *Psychiatr Clinical North, 33*(2), 339-355.

Hantooshzadeh, S., Rezaeizadeh, G., Nikfar, S., Ghiasi, S., & Abdollahi, M. (2013). A systematic review of the uterine relaxant effect of potassium channel openers. *Curr Drug Discov Technol, 10*, 263-269.

Kaló, Z. (2020). Women who use drugs and mental health. In: J. Buxton, G. Margo, G. Margo, L. Burger (Ed.) *The Impact of Global Drug Policy on Women: Shifting the Needle.* Emerald Publishing Limited, Bingley, p.67-74.

Karaoğlan, M., Kaşarcı, G., Şahin, E., & İplik, E. S. (2020). Atypical Antipsychotics in the Treatment of Substance Induced Psychotic Disorders. *Experimed, 10*(1), 49-58.

Kaya, E. (2014). Madde kullanım bozuklukları. *Okmeydanı Tıp Dergisi,* 30(Ek sayı 2), 79-83.

Kaya, S. A. (2019). Alkol kullanım bozukluğu olan ve olmayan bireylerde psikolojik dayanıklılık ve baş etme becerilerinin karşılaştırmalı incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Y. & Şahin, N. (2013). Kadınlarda madde kullanımı ve hemşirenin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 10*(1), 3-7.

Kejser Starzer, M. S., Nordentoft, M., & Hjorthøj, C. (2018). Rates and predictors of conversion to schizophrenia or bipolar disorder following substance-induced psychosis. *American Journal of Psychiatry, 175*, 343-350.

Koçak, D. Y., Hotun Şahin, N. & Büyükkayacı Duman, N. (2015). Alkol ve sigara bağımlılığı, kadın sağlığına etkileri ve hemşirelik girişimleri. *Davranış Bilimleri Dergisi, 1*(5), 43-45.

Kutlu, Y. (2011). Substance use and abuse among women. *Journal of Psychiatric Nursing, 2*(2), 90-93.

Lal, R., Sinha Deb, K., & Kedia, S. (2015). Substance use in women: Current status and future directions. *Indian Journal Psychiatry, 57*(2), 275-285.

Morrison, J. (2019). Madde ile ilişkili bozukluklar ve bağımlılık bozuklukları. M. Şahin (Çev. Ed.) *DSM-5'İ Kolaylaştıran "Klinisyenler İçin Tanı Rehberi" Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler* içinde (2. baskı). Ankara: Atlas Akademik Basım, s.393-474.

Nebhinani, N., Sarkar, S., Gupta, S., Mattoo, S. K., & Basu, D. (2013). Demographic and clinical profile of substance abusing women seeking treatment at a de-addiction center in north India. *Industrial Psychiatry Journal, 22*(1), 12-16.

Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme.* İstanbul: Yeniden Yayınları.

Ögel, K. (2014). *Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA): Uygulayıcılar için kaynak kitapçık.* İstanbul: Yeniden Yayınları.

Öğel, K. (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri Journal Int Med Sci, 1*(47), 61-64.

Ray, R., & Chopra, A. (2012). Monitoring of substance abuse in India-Initiatives and experiences. *Indian Journal Medical Research, 135*, 806-808.

Root, T. L., Pisetsky, E. M., Thornton, L., Lichtenstein, P., Pedersen, N. L., & Bulik, C. M. (2010). Patterns of co-morbidity of eating disorders and substance use in Swedish females. *Psychological Medicine, 40*(1), 105-115.

Stoicescu, C., Richer, A., & Gilbert, L. (2020). Nexus of risk: The co-occurring problems of gender-based violence, HIV and drug use among women and adolescent girls. In: J. Buxton, G. Margo, L. Burger (Ed.) *The Impact of Global Drug Policy on Women: Shifting the Needle*. Emerald Publishing Limited, Bingley, p.49-57.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi Şube Müdürlüğü [TUBİM] (2022). Madde Kullanıcıları Profil Analizi 2021 yılı Narkolog Raporu.

Ullman, S. E., Relyea, M., Peter-Hagene, L., & Vasquez A. L. (2013). Trauma histories, substance use coping, PTSD, and problem substance use among sexual assault victims. *Addict Behav, 38*, 2219-2223.

Ünübol, B., Çinka, E., Bilici, R. & Hıdıroğlu, S. (2019a). Bağımlı kadınların ruhsal, ailesel ve çevresel sorunlarının incelenmesi. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 99-131.

Ünübol, B., Ünübol, H. & Bilici, R. (2019b). Kadın bağımlılarda içselleştirilmiş damgalanmanın bağımlılık özelliklerine ve algılanan sosyal desteğe olan etkisinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 20*(4), 377-384.

Walter, H., Gutierrez, K., Ramskogler, K., Hertling, I., Dvorak, A., & Lesch, O. M. (2003). Gender-specific differences in alcoholism: Implications for treatment. *Arch Womens Mental Health, 6*, 253-258.

Yıldız, D., Çiftçi, A. & Yalçın, Ö. (2020). Bir çematem kliniğinde yatan ergen hastalarda madde kullanım eğilimleri, psikososyal travmalar, psikiyatrik komorbiditeler ve cinsiyet farklılıkları. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 33*, 190-202.

Yılmaz, M., & Cüceler, S. (2019). Alkol bağımlılığı ve damgalanma. *Bağımlılık Dergisi, 20*(3), 167-174.

Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2019). Duygudurum bozuklukları ve alkol ve madde kullanım bozukluğu eş tanısı ve tedavisi. K. O. Karamustafalıoğlu (Ed.) *Bipolar Bozukluk* içinde (1. baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri, s.27-34.

Zhou, J., Ko, J., Haight, S. C., & Tong, V. T. (2019). Treatment of substance use disorders among women of reproductive age by depression and anxiety disorder status, 2008-2014. *Journal of Women's Health, 28*(8), 1068-1076.

BÖLÜM 20

KADINLARDA NÖROBİLİŞSEL BOZUKLUKLAR

Sevgi Dinç

1. Giriş

Gelişen bilim ve teknolojinin tıp alanındaki yansımalarının etkisiyle beklenen yaşam süresi artmıştır. Beklenen yaşam süresindeki artışa bağlı olarak dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Yaşlı nüfusun artması, beraberinde bazı sağlık problemlerinin görülme sıklığında artışa neden olmuştur. Nörodejeneratif hastalıklar ve özellikle demans, yaşlanan nüfusla birlikte sık görülen bozukluklar hâline gelmiştir (Yacı, 2011).

Bilişsel işlevlerin bir nedenle zayıflaması veya yitirilmesi olarak tanımlanabilen demans önemli nörobilişsel bozuklardandır. İlk olarak Dr. Alois Alzheimer tarafından tanımlanan Alzheimer Hastalığı (AH), en sık görülen demans türlerinden biridir. Ülkemizde 600 bin civarında Alzheimer hastası olduğu tahmin edilmektedir (Baral Kulaksızoğlu, 2017). Kronik ve ilerleyici bir karakteri olan Alzheimer hastalığı, özellikle yaşlılık döneminde bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmelerini engellemektedir (Yıldız & Yüce, 2014). Tüm dünyada olduğu gibi yaşlanan bir nüfusa sahip ülkemiz için de Alzheimer hastalığı önemli bir sağlık sorunu olarak önem taşımaktadır (Alıcılar & Çalışkan, 2021). Hastalığın patogenezinde ve klinik uygulamalarda son yıllarda birçok ilerleme kaydedilmesine rağmen, hastalığın başlamasını ve ilerlemesini tetikleyen faktörler belirsizliğini korumaktadır (Sun ve ark., 2018).

Alzheimer hastalığında değiştirilemez risk faktörlerinden biri cinsiyettir. Kadınlar ve erkekler arasında biyolojik ve fizyolojik farklılıklar bulunmaktadır. Biyolojik faktörler üzerindeki çevresel, sosyal ve kültürel etkiler de cinsiyet kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Cinsiyetin birçok hastalığın etyolojisini, seyrini

7. Sonuç

Nörobilişsel bozukluklar içerisinde sık görülen Alzheimer hastalığı tüm dünya ve ülkemiz için önemli sağlık sorunlarından birini oluşturmaktadır. Kitabın bu bölümünde değinildiği gibi kadınlarda daha fazla görülen Alzheimer hastalığı kadın ruh sağlığı açısından da önemli bir konu olarak görülmeli ve ele alınmalıdır. Hastalık kadınları daha fazla etkilemekle birlikte hastalara bakım verenlerin de çoğunlukla kadınlardan oluşması kadınlara yönelik ruh sağlığı hizmetlerine gereksinim duyabilecek önemli bir popülasyonun olduğunu göstermektedir. Hastaların ve bakım verenlerin tanı aşamasından başlayarak belirli aralıklarla psikiyatrik değerlendirmelerinin yapılması ve ortaya çıkabilecek psikiyatrik bozukluklarının erken dönemde tanılanması önemlidir. Hastaların ve ailelerin psikososyal müdahalelerle desteklenmesinin hastalığa uyumlarını ve baş etme becerilerini güçlendirebileceği düşünülmektedir. Literatürde hastalıkta cinsiyet farklılıklarını ortaya koyan sınırlı sayıda çalışmanın olduğu düşünüldüğünde konu ile ilgili daha fazla çalışmaya gereksinim olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

Akdeniz, E. B. (2014). Aile içi problemler. F. Öz, M. Demiralp (Ed.) *Psikososyal Hemşirelik Genel Hasta Bakımı İçin* içinde (3. baskı). Ankara: Akdemi Tıp Kitabevi, s.349.

Akyar, İ. (2011). Demanslı hasta bakımı ve bakım modelleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 18*(2), 79-88.

Akyar, İ. & Aydemir, N. (2009). Alzheimer hastalarına bakım verenlerin yaşadıkları güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 16*(3), 32-49.

Alıcılar, H. E. & Çalışkan, D. (2021). Alzheimer hastalığı ve korunma stratejileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 30*(2), 107-115.

Arıoğul, S. (2008). Alzheimer önlenebilir mi? *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi, 28*, 119-121.

Asi Karakaş, S. & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi, 18*, 32-36.

Aşiret, G. D. & Kapucu, S. (2015). Alzheimer hastalarının bilişsel ve davranışsal sorunları üzerine etkili bir yöntem: Anımsama terapisi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 2*(3), 60-68.

Bagit, A., Hayward, G. C., & MacPherson, R. (2021). Exercise and estrogen: common pathways in Alzheimer's disease pathology. *American Journal of Physiology. Endocrinology and Metabolism, 321*(1), 164-168.

Baral Kulaksızoğlu, I. (2017). Demans tanımı ve Alzheimer hastalığı. T. Tükel, S. Çakır, E. Ertekin (Ed.) *Psikiyatri* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.99-103.

Barlas, G. Ü. & Onan, N. (2008). Alzheimer hastası ve aileleri ile iletişim. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 11*(4), 105-111.

Breijyeh, Z., & Karaman, R. (2020). Comprehensive review on Alzheimer's disease: Causes and treatment. *Molecules (Basel, Switzerland), 25*(24), 5789.

Cummings, J. (2012). Alzheimer's disease diagnostic criteria: Practical applications. *Alzheimer's Research & Therapy, 4*, 35-41.

Demir, G. (2018). Demans ve hemşirelik bakımı. *Black Sea Journal of Health Science, 1*(2), 35-39.

Erbay, E. (2013). Alzheimerlı hasta yakını olmak. *Akademik Geriatri Dergisi, 5*, 57-63.

Ergün, E. (2010). Demansta kognitif semptomların güncel tedavisi. *Türk Geriatri Dergisi, 13*, 53-60.

Erkol, G. (2012). Alzheimer tipi demansın ayırıcı tanısı. *Türkiye Klinikleri Nöroloji Özel Dergisi Alzheimer Hastalığı Özel Sayısı, 5*, 34-38.

Erkuran, E. & Altay, B. (2020). Alzheimer'lı hastaya bakım veren kişilerin bakım yükünün stresle baş etme durumlarına etkisi. *Journal of Health Services and Education, 3*(2), 52-58.

Fonareva, I., & Oken, B. S. (2014). Physiological and functional consequences of caregiving for relatives with dementia. *International Psychogeriatrics, 26*, 725-747.

Giau, V. V., Bagyinszky, E., An, S. S., & Kim, S. Y. (2015). Role of apolipoprotein E in neurodegenerative diseases. *Neuropsychiatric Disease and Treatment, 16*, 1723-1737.

Goveas, J. S., Espeland, M. A., Woods, N. F., Wassertheil-Smoller, S., & Kotchen, J. M. (2011). Depressive symptoms and incidence of mild cognitive impairment and probable dementia in elderly women: The Women's Health Initiative Memory Study. *J Am Geriatr Soc, 59*(1), 57-66.

Gökoğlu, A. & Küçük, L. (2021). Nörobilişsel bozukluklar ve hemşirelik yaklaşımı. M. Batmaz, H. Gezgin Yazıcı (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.360-361.

Hanağası, H. A. (2012). Alzheimer hastalığının genetik kökeni ve biyobelirteçleri. *Türkiye Klinikleri Nöroloji Özel Dergisi Alzheimer Özel Sayısı, 5*, 11-17.

Iavarone, A., Ziello, A. R., Pastore, F., Fasanaro, A. M., & Poderico, C. (2014). Caregiver burden and coping strategies in caregivers of patients with Alzheimer's disease. *Journal of Neuropsychiatr Disease and Treatment, 29*, 1407-1413.

Karaca, H., Yazıcı, S. & Korkmaz., N. (2016). Alzheimer hastası yaşlı bakımının aile üyesi bakıcı kadınlara etkisi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 0*(7), 6-12.

Keleş, E. & Özalevli, S. (2018). Alzheimer hastalığı ve tedavi yaklaşımları. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(2), 39-42.

Koca, E., Taşkapılıoğlu, Ö. & Bakar, M. (2017). Alzheimer Hastalığı'nda evrelere göre hastaya bakım veren kişi(ler)nin yükü. *Arch Neuropsychiatry, 54*, 82-86.

Küçükgüçlü, Ö., Şentürk, S. G. & Söylemez, B. A. (2017). Alzheimer hastalığı olan bireye bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecindeki deneyimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 10*(2), 68-78.

Murayama, L. & Ahmed, I. (2017). Yaşlı hasta. H. Güleç, M. Yalçın, H. Ünübol, Ç. Karşıdağ (Çev. Ed.) *Konsültasyon-Liyezon (Danışma-Dayanışma) Psikiyatrisi* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.345-347.

Nazlıer Keser, E. N. (2019). Alzheimer hastalığına yönelik sosyal hizmet müdahaleleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 12*(2), 121-128.

Nebel, R. A., Aggarwal, N. T., Barnes, L. L., Gallagher, A., Goldstein, J. M., Kantarci, K., ... & Mielke, M. M. (2018). Understanding the impact of sex and gender in Alzheimer's disease: a call to action. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association, 14*(9), 1171-1183.

Özcan, M. & Sun Kapucu, S. (2009). Demanslı yakınlarına bakım veren yakınlarının yaşadıkları sorunlar ev hemşirelik yaklaşımları. *Akademik Geriatri Dergisi, 1*, 167-172.

Özkay, Ü. D., Öztürk, Y. & Can, Ö. D. (2011). Yaşlanan dünyanın hastalığı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 18*, 35-42.

Öztürk, O. & Uluşahin, A. (2014). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları II* (12. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.680-681.

Özvurmaz, S. (2018). Yaşlı bireylerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal destek algıları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(3), 118-125.

Salık, S., Çakmak, S., & Uğuz, Ş. (2019). Tedavi almamış major depresyon hastalarında erken dönemde bilişsel işlevler. *Klinik Psikiyatri, 22*, 408-415.

Savi Çakar, F. (2017). Yaşlılık dönemi ve uyum problemleri. F. Savi Çakar (Ed.) *Yaşam Dönemleri ve Uyum Sorunları* içinde (1. baskı). Ankara: Pegem Akdemi, s.444.

Scheyer, O., Rahman, A., Hristov, H., Berkowitz, C., Isaacson, R. S., Diaz Brinton, R., & Mosconi, L. (2018). Female sex and Alzheimer's risk: The menopause connection. *The Journal of Prevention of Alzheimer's Disease, 5*(4), 225-230.

Schoenmakers, B., Buntinx, F., & Delepeleire, J. (2010). Factors determining the impact of care-giving on caregivers of elderly paitients with dementia. A systematic literature review. *Maturitas, 66*, 191-200.

Selekler, K. (2009). Alzheimer hastalığı: Patoloji, risk faktörleri, koruyucu etkenler, klinik, tanı ve ayırıcı tanı. K. Selekler (Ed.) *Nörolojide Yeni Ufuklar Alzheimer ve Diğer Demanslar* içinde. Ankara: Güneş Tıp Kitabevi, s.2-3.

Selekler, K. (2010). Alois Alzheimer ve Alzheimer hastalığı. *Türk Geriatri Dergisi, 13*, 9-14.

Sözeri-Varma, G., Bingöl, C., Topak, O. Z., Enli, Y., & Özdel, O. (2019). Yaşlılık dönemi depresyonunda apatinin depresif belirti şiddeti ve bilişsel işlevlerle ilişkisi. *Archives of Neuropsychiatry/ Noropsikiatri Arsivi, 56*(2), 133-138.

Sun, B. L., Li, W. W., Zhu, C., Jin, W. S., Zeng, F., Liu, Y. H., … & Wang, Y. J. (2018). Clinical research on Alzheimer's disease: Progress and perspectives. *Neuroscience Bulletin, 34*(6), 1111-1118.

Tan, D., & Gökalp, P. G. (2012). Alzheimer hastalığına psikiyatrik yaklaşım. *Turkiye Klinikleri J Neurol-Special Topics, 5*(3), 39-45.

Tiwari, S., Atluri, V., Kaushik, A., Yndart, A., & Nair, M. (2019). Alzheimer's disease: pathogenesis, diagnostics, and therapeutics. *International Journal of Nanomedicine, 14*, 5541-5554.

Truzzi, A., Valente, L., Ulstein, I., Engelhardt, E., Jerson, L., & Knut, E. (2012). Burnout in familial caregivers of patients with dementia. *Revista Brasileira de Psiquiatria, 34*, 405-412.

Ülger, Z., Yavuz, B. B., Halil, M., Cankurtaran, M., & Arıoğul, S. (2009). Alzheimer hastalığı tedavisinde kullanılan ilaçlar. *Akademik Geriatri Dergisi, 1*, 3-12.

Ünalan, P. C. (2012). Aktif yaşlanma: Bilişsel ve sosyal boyut. *Turkish Family Physician, 3*(1), 13-17.

Yacı, Ö. (2011). Çeşitli evrelerdeki Alzheimer hastalarına bakım veren yakınlarındaki bakıcı yükü ve depresyonun karşılaştırılması. [Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi], İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yazıcı, T. G., & Şahin, H. A. (2012). Alzheimer hastalığı. *Klinik Gelişim, 23*, 48-52.

Yıldız, N., & Yüce, O. (2014). Alzheimer hastalığını etkileyen psiko-sosyal faktörleri saptayarak Alzheimer hastalarına yönelik tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri geliştirme. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 0*(4), 36-48.

BÖLÜM 21

KADINLARDA KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

Funda Gümüş

1. Giriş

Kişilik; kişinin şahsına ait ve başkalarından farklı olma sonucunu doğuran zihinsel ve ruhsal değerlendirmelerine bağlı gelişen ve toplumsal uyum içinde gelişimini sağlamış davranış ağlarının tümüdür (Köroğlu & Bayraktar, 2010; Özdemir ve ark., 2012; Öztürk & Uluşahin, 2015). Bu ağlar, olaylar karşısında bireyin kullandığı savunma mekanizmaları, tepki verebilme ve baş etme becerilerini kapsamaktadır. Nihayetinde kişilik ve çoğunlukla genetiğe dayalı davranışa eğilimli olarak ele alınan "huy (mizaç)" ve kişinin dünyayı algılama ve öğrenmenin etkisiyle gelişen, yaşamla mücadele şekli olarak ifade edilen "karakter" biçiminde iki temel unsur şeklinde değerlendirilmektedir (Öztürk & Uluşahin, 2015). Kimlik ve kişilik kavramları sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Kimlik kişinin, bireysel, toplumsal konumunu, kısacası bireyin "kim" olduğunu belirler. Kişilik ise, bireye özgü, kalıcı nitelik ve nicelikleri tanımlar, bireyin "nasıl bir kişi" olduğunu ifade eder. Kişiliğin oluşumu; çocukluk çağından itibaren genel özellikleriyle şekillenirken, daha çok bireyin ileriki yaşlarında oturmuş bir kişilik yapısı mevcut hâle gelmektedir. Doğumdan öncesi, bebeklik çağı ve çocukluğa geçiş aşamasındaki biyolojik/psikolojik şartlar; sosyalleşme, olgunlaşma ve öğrenme etkenleriyle şekillenmektedir. Kişilik bozukluğunun varlığını ifade edebilmek için bahsedilen bu bağlamın kendi iç düzleminde bir öngörülebilirliği ve tutarlılığı mevcutken bu bütünlük, çoğu kişide görülebilen farklılığı göstermesi mümkündür (Köroğlu & Bayraktar, 2010).

7. Sonuç

Sonuç olarak, kişilik bozuklukları, çoğunlukla erkeklerde görülmesine karşın kadınlar üzerindeki etkisi de oldukça büyüktür. Ruh sağlığı ve psikiyatri alanında çalışan profesyoneller toplumun bilgilendirilmesinde ve hastaların tedaviye ulaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Kişilik bozukluklarının daha iyi anlaşılması ve tedavi edilebilmesi için ruh sağlığı profesyonelleri aktif rol almaları gerekmektedir.

Kaynaklar

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-V)* (5th edition). Arlington: American Psychiatric Publishing, VA.

Bilge, Y. & Bilge, Y. (2019). Ergenler için Psikolojik Bozukluklar Envanteri'nin (EPBE) revizyon çalışması-II: Kişilik bozuklukları formu ve kişilik bozuklukları görülme sıklığı. *Klinik Psikiyatri Dergisi-Turkish Journal of Clinical Psychiatry, 22*, 206-218.

Birgöz, S. & Karaman, T. (2003). *Current Psikiyatri Tanı ve Tedavi.* Ankara: Güneş Kitabevi.

Cain, N. M., & Mounsey, T. P. (2020). Obsessive-Compulsive Personality Disorder. In: *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences: Clinical, Applied, and Cross-Cultural Research,* p.103-107.

Cain, N. M., Ansell, E. B., Simpson, H. B., & Pinto, A. (2015). Interpersonal functioning in obsessive-compulsive personality disorder. *Journal of Personality Assessment, 97*(1), 90-99.

Coid, J., Yang, M., Tyrer, P., Roberts, A., & Ullrich, S. (2006). Prevalence and Correlates of Personality Disorder in Great Britain. *British Journal of Psychiatry, 188,* 423-431.

Diedrich, A., & Voderholzer, U. (2015). Obsessive-compulsive personality disorder: A current review. *Current Psychiatry Reports, 17*(2), 1-10.

Dokucu, M. E., & Cloninger, C. R. (2019). Personality disorders and physical comorbidities: A complex relationship. *Current Opinion in Psychiatry, 32*(5), 435-441.

Eren, N. (2020). Kişilik Bozuklukları. F. Oflaz, N. Yıldırım (Ed.). *Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları* içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

Gabbard, G. O., & Allison, S. E. (2009). Histriyonik Kişilik Bozukluğu. In: G. O. Gabbard (Ed.) *Gabbard's Treatments Of Psychiatric Disorders.* K. Alptekin & Ö. Öztürk (Çev.). Ankara: Rotatıp Yayıncılık, p.823-834.

Güleç, C., & Köroğlu, E. (1997). *Psikiyatri Temel Kitabı* (Cilt 1). Ankara.

İlk, G. (2019). Ergenlerde kişilik bozukluklarının görülme sıklığı ve erken dönem uyumsuz şemaların kişilik bozukluklarını yordayıcı etkilerinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karaaziz, M. & Erdem Atak, İ. (2013). Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme. *Nesne, 1*(2), 44-59.

Kernberg, O. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism.* New York: Jason Aronson.

Korsgaard, H. O. (2017). *Personality Disorders in Adolescent Outpatients: A Cross-Sectional Study of Prevalence, Comorbidity and Quality of Life.* Norveç: Oslo Üniversitesi, p.5.

Köroğlu, E. (2007). *Kişilik Bozuklukları.* Ankara: HYB Basım Yayın.

Köroğlu, E. & Bayraktar, S. (2010). *Kişilik Bozuklukları.* Ankara: HYB Yayıncılık. s.5-6.

Kuo, C. J., Chen, W. Y., Tsai, S. Y., Chen, P. H., Ko, K. T., & Chen, C. C. (2019). Excessive mortality and causes of death among patients with personality disorder with comorbid psychiatric disor-

ders. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *54*, 121-130.

Mar, J., Larrañaga, I., Ibarrondo, O., González-Pinto, A., Las Hayas, C., Fullaondo, A., ... & de Manuel, E. (2023). Incidence of mental disorders in the general population aged 1-30 years disaggregated by gender and socioeconomic status. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 1-11.

Maróthia, R., & Kéria, S. (2018). Enhanced Mental Imagery and Intact Perceptual Organization in Schizotypal Personality Disorder. *Psychiatry Research, 259*, 433-438.

Masterson, J. F. (2015*). Kişilik Bozuklukları.* B. T. Bozkurt & T. V. Soylu (Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

McMartin, J. (2020). *Kişilik Psikolojisi Öğrenci Merkezli Bir Yaklaşım.* D. Gençtanırım Kurt & S. Demirtaş Zorbaz (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Meloy, J. R. (2009). Antisosyal Kişilik Bozukluğu. In: G. O. Gabbard (Ed.) *Gabbard's Treatments of Psychiatric Disoders*. M. Işıntaş (Çev.). Ankara: Rotatıp Kitabevi, s.775-789.

Newton-Howes, G., Cunningham, R., & Atkinson, J. (2021). Personality disorder prevalence and correlates in a whole of nation dataset. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 56*, 679-685.

Öğünç, N. E., Eren, N., Şahin, D., Temiz, E. & Saydam, M. B. (2018). Borderline kişilik bozukluğunun MMPI profil özellikleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 9*(3), 161-169.

Özakkaş, T. (2013). *Bütüncül Psikoterapi* (6. baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(4), 566-589.

Öztürk, O. (2004). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları.* Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

Öztürk, O. M. & Uluşahin, A. (2015). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (13. basım). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri, s.421.

Perry, J. C. (2009). C Kümesi Kişilik Bozuklukları. In: G. O. Gabbard (Ed.) *Gabbard's Treatments of Psychiatric Disoders*. E. Uğurlu (Çev.). Ankara: Rotatıp Kitabevi, s.835-854.

Sayar, K. (2003). Sosyokültürel Açıdan Kişilik Bozuklukları. *New Symposium, 41*(2), 71-77.

Simonelli, A., & Parolin, M. (2017). Dependent personality disorder. In: V. Zeigler-Hill, & T. K. Shackelford (Eds.) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences Cham*. Springer.

Stone, M. H. (2009). A Kümesi Kişilik Bozuklukları. In: G. O. Gabbard (Ed.) *Gabbard's Treatments of Psychiatric Disoders*. K. Alptekin & Ö. Öztürk (Çev.). Ankara: Rotatıp Kitabevi, s.763-774.

Şahin, D. (2009). Kişilik Bozuklukları. *Klinik Gelişim, 22*(9), 45-55.

Taşçı, F. (2021). DSM-5'te yer alan kişilik bozukluklarının psikososyal gelişim dönemleri ve varoluşsal otantiklik açısından incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Tatlıdil, E. & Turan, E. (2007). Paranoid Kişilik Bozukluğu. *Turkiye Klinikleri Journal of Internal Medical Sciences, 3*(12), 17-23.

Taymur, İ. & Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(2), 154-177.

Walsh, J. (2017). Schizotypal personality disorder: A clinical social work perspective. *Journal of Social Work Practice, 31*(1), 67-78.

Winsper, C., Bilgin, A., Thompson, A., Marwaha, S., Chanen, A. M., Singh, S. P., ... & Furtado, V. (2020). The prevalence of personality disorders in the community: A global systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry, 216*(2), 69-78.

Yıldırım, A. & Türeli, D. (2015). Antisosyal kişilik bozukluğunda nörogörüntüleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7*(1), 98-108.

Yüksel, N. (2006). *Ruhsal Hastalıklar.* MN Medikal & Nobel.

Yüksel, N. (2014). *Ruhsal Hastalıklar* (4. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

BÖLÜM 22

KRONİK HASTALIKLARDA KADIN RUH SAĞLIĞI

Leyla Küçük-Gülşah Körpe

1. Giriş

Kronik hastalıklar, normal fizyolojik fonksiyonlarda yavaş ve ilerleyici bir sapmaya, geri dönüşümsüz değişikliklere neden olan, yaşamın uzun bir dönemini kapsayan, sürekli tıbbi bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır. Kronik hastalıklar ayrıca bulaşıcı olmayan hastalıklar yani bir enfeksiyon ajanından kaynaklanmayan genetik yatkınlık, yaşam tarzı veya çevresel maruziyetten kaynaklanan hastalıklar olarak da tanımlanabilir (Durna, 2012).

Kronik hastalıkların ortaya çıkması, küresel halk sağlığında baskın bir zorluktur (Bauer ve ark., 2014; Tinetti ve ark., 2012). Üretken dönemi kapsayan 20-64 yaş grubundaki ölümlerin önemli bir bölümünü oluşturmakta ve tüm dünya ülkelerinde kronik hastalıklara bağlı ölüm sayısı giderek artmaktadır (Beaglehole ve ark., 2008; Yurdakul ve ark., 2008). Küresel Hastalık Yükü tarafından yürütülen 2019 çalışmasına göre, hipertansiyon ve diyabet gibi kronik hastalıklar dünyadaki ilk beş ölüm riskinde yer almakta ve küresel ölümlerin sırasıyla yaklaşık %20 ve %10'undan sorumludur (GBD Risk Factors Collaborators, 2019). Ülkemizde kadınların ölüm nedenleri arasında olan ilk 10 hastalıktan beşini kronik hastalıklar oluşturmaktadır. Kronik hastalık tanısı konulan her üç kişiden birinde ise depresyon semptomları görülmektedir (Aggarwal ve ark., 2017; Bahar, 2006; Ünal ve ark., 2013).

Kronik hastalıklar, uzun bir süre devam eden ve bir kişinin normal şekilde işlev görme yeteneğini etkileyen bozukluklardır. Bunlardan bazıları uzun süreli farmakolojik tedaviye ihtiyaç duyar ve sıklıkla ilerleyici fiziksel sakatlık ve ağrı ile tanımlanır ve tedavi rejimine uymak şarttır. Bu nedenle, kronik bir hastalık, bir

masının yanı sıra görüşme tekniklerine de hâkim olması gerekmektedir. Hastaların söylediklerinden ziyade söyleyemediklerine de odaklanarak yaşamın bu döneminde iyi bir rehber olmaları iyileştirici bir güç olacaktır.

Kaynaklar

Acele, E. Ö., & Karaçam, Z. (2012). Sexual problems in women during the first postpartum year and related conditions. *Journal of Clinical Nursing*, *21*(7-8), 929-937.

Addis, I. B., Van Den Eeden, S. K., Wassel-Fyr, C. L., Vittinghoff, E., Brown, J. S., & Thom, D. H. (2006). Sexual activity and function in middle-aged and older women. *Obstetric and Gynecology, 107*, 755-764.

Aggarwal, H. K., Jain, D., Dabas, G., & Yadav, R. K. (2017). Prevalence of depression, anxiety and insomnia in chronic kidney disease patients and their co-relation with the demographic variables. *Prilozi*, *38*(2), 35-44.

Akdemir, N. & Akkuş, Y. (2006). Rehabilitasyon ve hemşirelik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 13*(1), 82-91.

Akdemir, N. & Birol, L. (2003). *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı*. İstanbul: Vehbi Koç Yayınları, SANERC, s.71-80.

Akinpelu, A. O., & Gbiri, C. A. (2009). Quality of life of stroke survivors and apparently healthy individuals in southwestern Nigeria. *Physiotherapy Theory and Practice*, *25*(1), 14-20.

Akpınar, N. B. & Ceran, M. A. (2019). Kronik hastalıklar ve rehabilitasyon hemşireliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(2), 140-152.

Anastasiadis, A. G, Davis, A. R, Ghafar, M. A, Burchardt, M., & Shabsigh, R. (2002) The epidemiology and definition of female sexual disorders. *World Journal of Urology, 20*, 74-78.

Ancoli-Israel, S. (2006). The impact and prevalence of chronic insomnia and other sleep disturbances associated with chronic illness. *American Journal of Managed Care*, *12*(8), 221-229.

Arne, M., Janson, C., Janson, S., Boman, G., Lindqvist, U., Berne, C., & Emtner, M. (2009). Physical activity and quality of life in subjects with chronic disease: Chronic obstructive pulmonary disease compared with rheumatoid arthritis and diabetes mellitus. *Scandinavian Journal of Primary Health Care, 27*, 141-147.

Atinga, R. A., Yarney, L., & Gavu, N. M. (2018). Factors influencing long-term medication nonadherence among diabetes and hyperten- sive patients in Ghana: A qualitative investigation. *PLoS ONE, 13*, e0193995.

Aydemir, O., Ozdemir, C., & Koroglu, E. (2005). The impact of co-morbid conditions on the SF-36: A primarycare-based study among hypertensives. *Archives of Medical Research, 36*(2), 136-141.

Bahar, A. (2006). Diabetes mellituslu hastaların anksiyete ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 1(*1), 3-16.

Bardage, C., & Isacson, D. G. L. (2001). Hypertension and health-related quality of life: an epidemiological study in Sweden. *Journal of Clinical Epidemiology, 54*(2), 172-181.

Barlow, J., Turner, A., & Wright, C. (2000). A randomized controlled study of the Arthritis Self-Management Program in the UK. *Health Education Research, 15*, 665-680.

Basson, R., Brotto, L. A., Laan, E., Redmond, G., & Utian, W. H. (2005). Assessment and management of women's sexual dysfunctions: Problematic desire and arousal. *Journal of Sexual Medicine, 2*, 291-300.

Bauer, U. E., Briss, P. A., Goodman, R. A., & Bowman, B. A. (2014). Prevention of chronic disease in the 21st century: Elimination of the leading preventable causes of premature death and disability in the USA. *Lancet (London, England), 384*(9937), 45-52.

Beaglehole, R., Epping-Jordan, J., Patel, V., Chopra, M., Ebrahim, S., Kidd, M., & Haines A. (2008). Improving the prevention and management of chronic disease in low-income and middle-income countries: A priority for primary health care. *Lancet, 372*(9642), 940- 949.

Berman, J. R. (2005) Physiology of female sexual function and dysfunction. International *Journal of Impotence Research, 17*, 44-51.

Berner, C., Erlacher, L., Fenzl, K. H., & Dorner, T. E. (2019). Medication adherence and coping strategies in patients with rheumatoid arthritis: A cross-sectional study. *Int. J. Rheumatol,* 4709645.

Brenes, G. A. (2007). Anxiety, depression, and quality of life in primary care patients. *Prim Care Companion J Clin Psychiatry, 9*(6), 437- 443.

Burkhart, P. V., & Sabaté, E. (2003). Adherence to long-term therapies: Evidence for action. *J. Nurs. Scholarsh, 35*, 207.

Carod-Artal, F. J., & Egido, J. A. (2009). Quality of life after stroke: The importance of good recovery. *Cardiovascular Disease, 27*(suppl 1), 204-214.

CBR (2004). A strategy for rehabilitation, equalization of opportunities poverty reduction and social inclusion of people with disabilities. *Joint Position Paper, (ILO, UNESCO, WHO).*

Chakrabarti, S. (2014). What's in a name? Compliance, adherence and concordance in chronic psychiatric disorders. *World J. Psychiatry, 4*, 30-36.

De Ridder, D., Geenen, R., Kuijer, R., & Van Middendorp, H. (2008). Psychological adjustment to chronic disease. *The Lancet*, *372*(9634), 246-255.

Doak, D. K. & Rogers, R. G. (2008). Female sexual function and dysfunction. *Obstetric and Gynecology Clinics of North America, 35*, 169-183.

Dong, Y., Noorani, F., Vyas, R., Balgobin, C., Torres-Llenza, V., & Crone, C. (2015). Managing anxiety in the medically ill. *Psychiatr Times, 32*(1), 33-33.

Dos Santos, A. P., Lazzari, T. K., & Silva, D. R. (2017). Health-related quality of life, depression and anxiety in hospitalized patients with tuberculosis. *Tuberculosis Respiratory Dis., 80*(1), 69-76.

Doumas, M., Tsiodras, S., & Tsakiris, A. (2006). Female sexual dysfunction in essential hypertension: A common problem being uncovered. *Journal of Hypertension, 24*, 2387-2392.

Dumas, J., Hancur-Bucci, C., Naylor, M., Sites, C., & Newhouse, P. (2006). Estrogen treatment effects on anticholinergic-induced cognitive dysfunction in normal postmenopausal women. *Neuropsychopharmacology*, *31*(9), 2065-2078.

Durna, Z. (2012). Kronik hastalıklar ve önemi. Z. Durna (Ed.) *Kronik Hastalıklar ve Bakım* içinde. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.1-7.

Ege, E., Akın, B., Yaralı, S., & Bilgili, N. (2010). Prevalence and risk factors of female sexual dysfunction among healthy women. *TUBAV Bilim Dergisi, 3*, 137-144.

Erol, B., Tefekli, A., Özbey, I., Salman, F., Dinçağ, N., Kadıoğlu, A., & Tellaloğlu, S. (2002). Sexual dysfunction in type 2 diabetic females: A comparative study. *Journal of Sexual Marital Therapy, 28*(Suppl. 1), 55-62.

Fernandes, C., Martins, B., Jardim, C., Ciconelli, R., Morinaga, L., Breda, A., … & Souza, R. (2014). Quality of life as a prognostic marker in pulmonary arterial hypertension. *HealthQual Life Outcomes, 12*(1), 130-133.

GBD Risk Factors Collaborators-2019 (2020). Global burden of 87 risk factors in 204 countries and territories, 1990-2019. A systematic analysis for the global burden of disease study 2019. *Lancet (London, England), 396*(10258), 1223-1249.

Göçgeldi, E., Babayiğit, M. A., Hassoy, H., Açıkel, C., Taşçı, İ. & Ceyla, S. (2008). Hipertansiyon tanısı almış hastaların algıladıkları yaşam kalitesi düzeyinin ve etki eden faktörlerin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 50*(3), 172-179.

Gurcay, E., Bal, A., & Cakci, A. (2009). Health-related quality of life in first-ever stroke patients. *Ann Saudi Med, 29*(1), 36-40.

Hays, R. D., & Reeve, B. B. (2010). Measurement and modeling of health-related quality of life. In: J. Killewo, H. K. Heggenhougen & S. R. Quah (Eds.) *Epidemiology and Demography in Public Health*. San Diego: Academic Press, p.195-205.

Health Quality Ontario (2013). Screening and management of depression for adults with chronic diseases: An evidence-based analysis. *Ontario Health Technology Assessment Series, 13*(8), 1-45.

Ingle, V. K., Pandey, I., Singh, A. R., Pakhare, A., & Kumar, S. (2017). Screening of patients with chronic medical disorders in the outpatient Department for Depression Using Handheld Computers as Interface and Patient Health Questionnaire-9 as a tool. *Int J Appl Basic Med Res., 7*(2), 129-133.

Islam, S. M., Purnat, T. D., Phuong, N. T., Mwingira, U., Schacht, K., & Fröschl, G. (2014). Non-communicable diseases (NCDs) in developing countries: A symposium report. *Global. Health, 10*, 81.

Karadakovan, A. & Eti Aslan, F. (2010). *Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım.* Adana: Nobel Tıp Kitapevleri, s.99-111.

Kash, K. M., Mago, R., Duffany S., & Kunkel, E. J. S. (2006). Psycho-oncology: Review and update. *Curr Psychiatry Rep., 8*(3), 246-252.

Katz, D. A., & McHorney, C. A. (2002). The relationship between insomnia and health-related quality of life in patients with chronic illness. *Journal of Family Practice, 51*(3), 229-234.

Kauppi, P., Kupiainen, H., Lindqvist, A., Tammilehto, L., Kilpeläinen, M., Kinnula, V. L, … & Laitinen, T. (2011). Overlap syndrome of asthma and COPD predicts low quality of life. *J Asthma, 48*(3), 279-285.

Kocaman, N. (2005). Genel hastane uygulamasında psikososyal bakım ve konsültasyon liyezon psikiyatrisi hemşireliği. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9*(1), 49-51.

Kralik, D., Koch, T., Price, K., & Howard, N. (2004). Chronic illness self-management: Taking action to create order. *Journal of Advanced Nursing, 13*, 259-267.

Krystal, A. D. (2007). Treating the health, quality of life, and functional impairments in insomnia. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, *3*(01), 63-72.

Kuyken, W., & Group T. W. (1995). The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. *Soc Sci Med., 41*, 1403-1409.

Kütmeç, C. (2008). Determining the sexual problems that women with essential hypertension. [Master's Thesis], Mersin University, The Institute of Health Science, Mersin.

Legg, M. J. (2011). What is psychosocial care and how can nurses better provide it to adult oncology patients. *Journal of Advanced Nursing, 28*(3), 61-67.

Liska, J., & Beal, A. (2017). One Patient Is Not One Condition: Delivering Patient-Centered Care to Those with Multiple Chronic Condi-tions. *Ther. Innov. Regul. Sci., 51*, 468-470.

Lisy, K., Campbell, J. M., Tufanaru, C., Moola, S., & Lockwood, C. (2018). The prevalence of disability among people with cancer, cardio- vascular disease, chronic respiratory disease and/or diabetes: A systematic review. *Int. J. Evid. Based Healthc., 16*, 154-166.

Lorig, K. (1993). Self-management of chronic illness: A model for the future. *Generations*, *17*, 11-16.

Lorig, K., & Holman, H. (1993). Arthritis self-management studies: A twelve year review. *Health Education Quarterly, 20*, 17-28.

Lundberg, P. O., Ertekin, C., Ghezzi, A., Swash, M., & Vodusek, D. (2001). Neuro-sexology. Guidelines for neurologists. European federation of neurological societies task force on neurosexology. *European Journal of Neurology, 8*, 2-24.

Mansoor, S., Haider, A., Ramzan, Z., & Usman, R. (2018). Frequency and sociodemographic determinants of depression in patients with chronic liver disease. *Journal of the Dow University of Health Sciences (JDUHS)*, *12*(1), 17-20.

McInnes, R. A. (2003). Chronic illness and sexuality. *Medical Journal of Australia*, *179*(5), 263-266.

Mercer, B. (2008). Interviewing people with chronic illness about sexuality: An adaptation of the PLISSIT model. *Journal of Clinical Nursing*, *17*(11c), 341-351.

Mete, H. E. (2008). Kronik hastalık ve depresyon. *Klinik Psikiyatri*, *11*(3), 3-18.

Nakajima, R., Watanabe, F., & Kamei, M. (2021). Factors associated with medication non-adherence among patients with lifestyle-related non-communicable diseases. *Pharmacy*, *9*(2), 90.

Norris, S. L., Engelgau, M. M., & Venkat Narayan, K. M. (2001). Effectiveness of self-management training in type 2 diabetes: A systematic review of randomized controlled trials. *Diabetes Care*, *24*(3), 561-587.

Nusbaum, M. R., Hamilton, C., & Lenahan, P. (2003). Chronic illness and sexual functioning. *American Family Physician*, *67*(2), 347-354.

Nusselder, W. J., Wapperom, D., Looman, C. W., Yokota, R. T., Van Oyen, H., Jagger, C., ... & Cambois, E. M. (2019). Contribution of chronic conditions to disability in men and women in France. *European Journal of Public Health*, *29*(1), 99-104.

Oates, G. R., Juarez, L. D., Hansen, B., Kiefe, C. I., & Shikany, J. M. (2020). Social risk factors for medication nonadherence: Findings from the CARDIA study. *American Journal of Health Behavior*, *44*(2), 232-243.

Özdemir, Ü., & Taşçı, S. (2013). Kronik hastalıklarda psikososyal sorunlar ve bakım. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 57-72.

Paice, J. (2003). Sexuality and Chronic Pain: What your patient may not be telling you. *AJN The American Journal of Nursing*, *103*(1), 87-89.

Pasqualotto, E. B., Pasqualotto, F. F., Sobreiro, B. P., & Lucon, A. M. (2005). Female sexual dysfunction: the important points to remember. *Clinics*, *60*, 51-60.

Read, J. R., Sharpe, L., Modini, M., & Dear, B. F. (2017). Multimorbidity and depression: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, *221*, 36-46.

Revenson, T. A., & Hoyt, M. A. (2016). Chronic illness and mental health. *Encyclopedia of Mental Health*, 284-292.

Richardson, L. P., Russo, J. E., Lozano, P., McCauley, E., & Katon, W. (2008). The effect of comorbid anxiety and depressive disorders on health care utilization and costs among adolescents with asthma. *General Hospital Psychiatry*, *30*(5), 398-406.

Riemann, D., Kloepfer, C., & Berger, M. (2009). Functional and structural brain alterations in insomnia: Implications for pathophysiology. *European Journal of Neuroscience*, *29*(9), 1754-1760.

Rolnick, S. J., Pawloski, P. A., Hedblom, B. D., Asche, S. E., & Bruzek, R. J. (2013). Patient characteristics associated with medication adherence. *Clinical Medicine & Research*, *11*(2), 54-65.

Roth, W. T., Doberenz, S., Dietel, A., Conrad, A., Mueller, A., Wollburg, E., ... & Kim, S. (2008). Sympathetic activation in broadly defined generalized anxiety disorder. *Journal of Psychiatric Research*, *42*(3), 205-212.

Sipski, M. L., Alexander, C. J., & Rosen, R. (2001). Sexual arousal and orgasm in women: effects of spinal cord injury. *Annals of Neurology: Official Journal of the American Neurological Association and the Child Neurology Society*, *49*(1), 35-44.

Sprangers, M. A., de Regt, E. B., Andries, F., van Agt, H. M., Bijl, R. V., de Boer, J. B., ... & de Haes, H. C. (2000). Which chronic conditions are associated with better or poorer quality of life?. *Journal of Clinical Epidemiology*, *53*(9), 895-907.

Stanton, A. L., Revenson, T. A., & Tennen, H. (2007). Health psychology: Psychological adjustment to chronic disease. *Annu. Rev. Psychol.*, *58*, 565-592.

Steinke, E. E. (2005). Intimacy needs and chronic illness: Strategies for sexual counseling and self-management. *Journal of Gerontological Nursing*, *31*(5), 40-50.

Strauss, A. L. (1984). *Chronic Illness and the Quality of Life*. Mosby Incorporated.

Tinetti, M. E., Fried, T. R., & Boyd, C. M. (2012). Designing health care for the most common chronic condition-multimorbidity. *Jama*, *307*(23), 2493-2494.

Topçu, S., & Bölüktaş, R. P. (2012). İnmeli hastalarda yaşam kalitesi ve sosyal desteğin yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, *29*(3), 159-164.

Torres-Robles, A., Benrimoj, S. I., Gastelurrutia, M. A., Martinez-Martinez, F., Peiro, T., Perez-Escamilla, B., ... & Garcia-Cardenas, V. (2022). Effectiveness of a medication adherence management intervention in a community pharmacy setting: A cluster randomised controlled trial. *BMJ Quality & Safety*, *31*(2), 105-115.

Ucan, Ö., & Ovayolu, N. (2010). Relationship between diabetes mellitus, hypertension and obesity, and healthrelated quality of life in Gaziantep, a central south-eastern city in Turkey. *Journal of Clinical Nursing*, *19*(17-18), 2511-2519.

Ünal, B., Ergör, G., Horasan, G. D., Kalaça, S. & Sözmen, K. (2013). *Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması.* Ankara: Sağlık Bakanlığı, 5.

Van der Laan, D. M., Elders, P. J., Boons, C. C., Nijpels, G., & Hugtenburg, J. G. (2019). Factors associated with nonadherence to cardiovascular medications: A cross-sectional study. *The Journal of Cardiovascular Nursing*, *34*(4), 344-352.

Wagner, E. H., Austin, B. T., Davis, C., Hindmarsh, M., Schaefer, J., & Bonomi, A. (2001). Improving chronic illness care: Translating evidence into action. *Health Affairs*, *20*(6), 64-78.

Wang, Y., & Wang, J. (2020). Modelling and prediction of global non-communicable diseases. *BMC Public Health*, *20*(1), 1-13.

Ward, B. W., Schiller, J. S., & Goodman, R. A. (2014). Peer reviewed: Multiple chronic conditions among us adults: A 2012 update. *Preventing Chronic Disease*, *11*.

Yıldırım, A. & Hacıhasanoğlu, R. (2011). Sağlık çalışanlarında yaşam kalitesi ve etkileyen değişkenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *2*(2), 61-68.

Yildiz, H., & Pinar, R. (2004). Sexual dysfunction in patients with myocardial infarction. *Anadolu Kardiyoloji Dergisi*, *4*(4), 309-317.

Yurdakul, M., Akçınar, M., & Akan, N. (2008). Kronik hastalığı olan doğurgan çağdaki kadın hastaların aile planlaması danışmanlık gereksinimleri. *İ.Ü.F.N. Hem. Der., 62*, 97-110.

Zhang, Y., Chen, Y., & Ma, L. (2018). Depression and cardiovascular disease in elderly: Current understanding. *Journal of Clinical Neuroscience*, *47*, 1-5.

Zorzon, M., Zivadinov, R., Bosco, A., Bragadin, L. M., Moretti, R., Bonfigli, L., ... & Cazzato, G. (1999). Sexual dysfunction in multiple sderosis: A case-control study. 1. Frequency and comparison of groups. *Multiple Sclerosis Journal*, *5*(6), 418-427.

BÖLÜM 23

MEME KANSERİ VE RUH SAĞLIĞI

Nihal Bostancı Daştan-Berna Aktaş

1. Giriş

Kanser, 2018 yılında tahminî 9,6 milyon ölüm veya altı ölümden biri ile dünya genelinde ikinci önde gelen ölüm nedenidir. Akciğer, prostat, kolorektal, mide ve karaciğer kanseri erkeklerde en sık görülen kanser türleri iken meme, kolorektal, akciğer, serviks ve tiroid kanserleri kadınlarda en sık görülen kanserlerdir (WHO, 2022). Meme kanseri, Batı dünyasında kadınlarda teşhis edilen en yaygın malignitedir ve her sekiz kadından birinde yaşamı boyunca meme kanseri gelişir (Dinapoli ve ark., 2021). Son yetmiş yılda onkoloji alanında yapılan kapsamlı araştırmalar, kanserin, hastalığın genel yükünü etkileyen önemli psikiyatrik ve psikososyal sonuçlara sahip olduğunu göstermiştir (Caruso & Breitbart, 2020).

Meme kanseri, diğer kanser türlerine göre potansiyel olarak travmatik bir yapısı olan, daha şiddetli ruhsal ve duygusal etkileri olan kanserlerden biridir (Dinapoli ve ark., 2021; Jafari ve ark., 2018; Tsaras ve ark., 2018). Tanı konulanların çoğu hastalığına karşı inkar, öfke, yoğun korku, stres, endişe ve gelecek kaygısı gibi psikolojik tepkiler vermiş ve birçoğunda ruhsal bozukluklar görülmüştür (Su ve ark., 2017; Tsaras ve ark., 2018). Kanser tanısı alan her üç kişiden biri ruhsal veya duygusal sıkıntı yaşamakta ve bu sorunlar en sık %42'lik bir oran ile meme kanseri hastalarında görülmektedir (National Behavioral Health Network, 2018). Distres, anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu ve son aşamada deliryum, meme kanseri hastalarında en sık görülen psikolojik bozukluklardır (Breast Cancer Network Australia, 2022; Dinapoli ve ark., 2021; National Breast Cancer Foundation, 2022). Kanser tanısı konulan bireylerin sadece tanıdan sonraki erken evrelerde değil hastalığın tüm seyri boyunca psikososyal sıkıntı çektiklerine dair yüksek kanıtlar vardır (Weis, 2015). Son zamanlarda, meme kanseri

Kaynaklar

Alagizy, H. A., Soltan, M. R., Soliman, S. S., Hegazy, N. N., & Gohar, S. F. (2020). Anxiety, depression and perceived stress among breast cancer patients: single institute experience. *Middle East Current Psychiatry, 27*(1), 1-10.

Badr, H., Carmack, C. L., Kashy, D. A., Cristofanilli, M., & Revenson, T. A. (2010). Dyadic coping in metastatic breast cancer. *Health Psychol., 29*(2), 169-180.

Bober, S. L., Michaud, A. L., & Recklitis, C. J. (2019). Finding sexual health aids after cancer: are cancer centers supporting survivors' needs?. *J Cancer Surviv.*, *13*(2), 224-230.

Boing, L., Pereira, G. S., Araújo, C. D. C. R. D., Sperandio, F. F., Loch, M. D. S. G., Bergmann, A., ... & Guimarães, A. C. D. A. (2019). Factors associated with depression symptoms in women after breast cancer. *Rev Saude Publica*, *53*, 30-42.

Bostancı Daştan, N., & Buzlu, S. (2015). Psikososyal distres. G. Can (Ed.) *Onkoloji Hemşireliği* içinde. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.551-566.

Breast Cancer Network Australia. Anxiety, depression and breast cancer. [cited 10.06.2022] Available from https://www.bcna.org.au/media/2183/anxiety_depression_and_breast_cancer_fact_sheet.pdf

Breidenbach, C., Heidkamp, P., Hiltrop, K., Pfaff, H., Enders, A., Ernstmann, N., … & Kowalski, C. (2022). Prevalence and determinants of anxiety and depression in long-term breast cancer survivors. *BMC Psychiatry*, *22*(1), 1-10.

Cáceres, M. C., Nadal-Delgado, M., López-Jurado, C., Pérez-Civantos, D., Guerrero-Martín, J., & Durán-Gómez, N. (2022). Factors related to anxiety, depressive symptoms and quality of life in breast cancer. *Int J Environ Res Public Health, 19*(6), 3547-3561.

Caruso, R., & Breitbart, W. (2020). Mental health care in oncology. Contemporary perspective on the psychosocial burden of cancer and evidence-based interventions. *Epidemiol Psychiatr Sci, 29*, E86.

Cherny, N. I., Paluch-Shimon, S., & Berner-Wygoda, Y. (2018). Palliative care: needs of advanced breast cancer patients. *Breast Cancer: Targets and Therapy*, *10,* 231-243.

Cohee, A. A., Adams, R. N., Johns, S. A., Von Ah, D., Zoppi, K., Fife, B., … & Champion, V. L. (2017). Long-term fear of recurrence in young breast cancer survivors and partners. *Psycho-Oncology, 26*(1), 22-28.

De Luca Picione, R. (2020). The semiotic paradigm in psychology. A mature Weltanschauung for the definition of semiotic mind. *Integrative Psychological & Behavioral Science, 54*(3), 639-650.

De Luca Picione, R., & Valsiner, J. (2017). Psychological functions of semiotic borders in sense-making: Liminality of narrative processes. *Eur J Psychol, 13*(3), 532-547.

De Luca Picione, R., Martino, M. L., & Freda, M. F. (2017). Understanding cancer patients' narratives: Meaning-making process, temporality and modalities. *Journal of Constructivist Psychology, 30*(4), 339-359.

Dinapoli, L., Colloca, G., Di Capua, B., & Valentini, V. (2021). Psychological aspects to consider in breast cancer diagnosis and treatment. *Curr Oncol Rep, 23*(3), 1-7.

El Majzoub, I., Abunafeesa, H., Cheaito, R., Cheaito, M. A., & Elsayem, A. F. (2019). Management of altered mental status and delirium in cancer patients. *Ann Palliat Med, 8*(5), 728-739.

Fatiregun, O. A., Olagunju, A. T., Erinfolami, A. R., Fatiregun, O. A., Arogunmati, O. A., & Adeyemi, J. D. (2016). Anxiety disorders in breast cancer: Prevalence, types, and determinants. *J Psychosoc Oncol, 34*(5), 432-447.

Fortin, J., Leblanc, M., Elgbeili, G., Cordova, M. J., Marin, M. F., & Brunet, A. (2021). The mental health impacts of receiving a breast cancer diagnosis: A meta-analysis. *Br J Cancer, 125*(11), 1582-1592.

Geyikçi, R., Çakmak, S., Demirkol, M. E. & Uğuz, Ş. (2018). Meme kanseri tanısı olan hastalarda anksiyete ve depresyon düzeylerinin hastalıkla başa çıkma tutumları ve sosyodemografik özellikleri ile ilişkisi. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, *31*, 246-257.

Goerling, U., Bergelt, C., Müller, V., & Mehnert-Theuerkauf, A. (2020). Psychosocial distress in women with breast cancer and their partners and its impact on supportive care needs in partners. *Front Psychol.*, *11*, 564079.

Gouveia, B. R., Jomar, R. T., & Valente, T. C. D. O. (2020). Delirium in cancer patients admitted to the intensive care unit: A retrospective study. *Rev Bras Ter Intensiva*, *31*, 536-540.

Güven, E. (2019). Meme kanseri tanısı alan kadınlarda anksiyete, depresyon ve cinsel yaşam kalitesinin incelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Hashemi, S. M., Rafiemanesh, H., Aghamohammadi, T., Badakhsh, M., Amirshahi, M., Sari, M., ... & Roudini, K. (2020). Prevalence of anxiety among breast cancer patients: A systematic review and meta-analysis. *Breast Cancer, 27*(2), 166-178.

Henselmans, I., Helgeson, V. S., Seltman, H., de Vries, J., Sanderman, R., & Ranchor, A. V. (2010). Identification and prediction of distress trajectories in the first year after a breast cancer diagnosis. *Health Psychol.*, *29*(2), 160-168.

Hewitt, M., Herdman, R., & Holland, J. (2004). Psychosocial needs of women with breast cancer. In: *Meeting Psychosocial Needs of Women with Breast Cancer*. National Academies Press (US).

Jafari, A., Goudarzian, A. H., & Nesami, M. B. (2018). Depression in women with breast cancer: A systematic review of cross-sectional studies in Iran. *Asian Pac J Cancer Prev, 19*(1), 1.

Koç, M. (2016). Depresif (Çökkünlük) Bozukluklar. N. Gürhan (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.475-538.

Lebel, S., Beattie, S., Arés, I., & Bielajew, C. (2013). Young and worried: Age and fear of recurrence in breast cancer survivors. *Health Psychol., 32*(6), 695-705.

Lemmo, D., Martino, M. L., Nunziante Cesaro, A., & Solbakk, J. H. (2020). Idiosyncratic ambivalence: A three-dimensional interpretative model to understand the non-adhesion of women to breast and cervical cancer screening. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology, 8*(3), 1-19.

Liao, M. N., Chen, M. F., Chen, S. C., & Chen, P. L. (2008). Uncertainty and anxiety during the diagnostic period for women with suspected breast cancer. *Cancer Nurs, 31*(4), 274-283.

Lim, C. C., Devi, M. K., & Ang, E. (2011). Anxiety in women with breast cancer undergoing treatment: a systematic review. *Int J Evid Based Healthc, 9*(3), 215-235.

Lo-Fo-Wong, D. N., de Haes, H. C., Aaronson, N. K., van Abbema, D. L., den Boer, M. D., van Hezewijk, M., ... & Sprangers, M. A. (2016). Predictors of enduring clinical distress in women with breast cancer. *Breast Cancer Res Treat.*, *158*(3), 563-572.

Maass, S. W., Roorda, C., Berendsen, A. J., Verhaak, P. F., & de Bock, G. H. (2015). The prevalence of long-term symptoms of depression and anxiety after breast cancer treatment: A systematic review. *Maturitas*, *82*(1), 100-108.

Martino, M. L., Gargiulo, A., Lemmo, D., Dolce, P., Barberio, D., Abate, V., Avino, F., & Tortoriello, R. (2019a). Longitudinal effect of emotional processing on psychological symptoms in women under 50 with breast cancer. *Health Psychology Open, 6*(1), 2055102919844501.

Martino, M., Gargiulo, A., Lemmo, D., & Margherita, G. (2019b). Cancer blog narratives: The experience of under-fifty women with breast cancer during different times after diagnosis. *The Qualitative Report, 24*(1), 158-173.

Martino, M. L., Lemmo, D., Gargiulo, A., Barberio, D., Abate, V., Avino, F., & Tortoriello, R. (2019c). Underfifty women and breast cancer: Narrative markers of meaning-making in traumatic experience. *Front Psychol., 10*(618), 618-612.

Martino, M. L., Lemmo, D., & Gargiulo, A. (2021). A review of psychological impact of breast cancer in women below 50 years old. *Health Care Women Int.*, *42*(7-9), 1066-1085.

Mosher, C. E., & Danoff-Burg, S. (2006). A review of age differences in psychological adjustment to breast cancer. *J Psychosoc Oncol., 23*(2-3), 101-114.

National Behavioral Health Network (2018). Mental health impacts of a cancer diagnosis. [cited 16.08.2022] Available from https://www.bhthechange.org/resources/mental-health-impacts-of-a-cancer-diagnosis/

National Breast Cancer Foundation (2022). Preventing delirium in metastatic breast cancer patients. [cited 07.07.2022] Available from https://nbcf.org.au/project/preventing-delirium-in-metastatic-breast-cancer patients/#:~:text=Women%20with%20advanced%20metastatic%20breast,side%20effects%20of%20their%20medications

Okaidat, A., Hmedat, A., & Al-Badarneh, A. (2020, April). Breast Cancer and Anxiety: A Relationship Study. Danvers: 11th International Conference on Information and Communication Systems (ICICS 2020), p.308-312.

Padilla-Ruiz, M., Ruiz-Román, C., Pérez-Ruiz, E., Rueda, A., Redondo, M., & Rivas-Ruiz, F. (2019). Clinical and sociodemographic factors that may influence the resilience of women surviving breast cancer: Cross-sectional study. *Support Care Cancer*, *27*(4), 1279-1286.

Pilevarzadeh, M., Amirshahi, M., Afsargharehbagh, R., Rafiemanesh, H., Hashemi, S. M., & Balouchi, A. (2019). Global prevalence of depression among breast cancer patients: A systematic review and meta-analysis. *Breast Cancer Res Treat, 176*(3), 519-533.

Purkayastha, D., Venkateswaran, C., Nayar, K., & Unnikrishnan, U. G. (2017). Prevalence of depression in breast cancer patients and its association with their quality of life: A cross-sectional observational study. *Indian J Palliat Care, 23*(3), 268-273.

Quattropani, M. C., La Foresta, S., Russo, M., Faraone, C., Pistorino, G., Lenzo, V., … & Messina, S. (2018). Emotional burden and coping strategies in amyotrophic lateral sclerosis caregivers: The role of metacognitions. *Minerva Psichiatrica, 59*(2), 95-104.

Reich, M., Lesur, A., & Perdrizet-Chevallier, C. (2008). Depression, quality of life and breast cancer: a review of the literature. *Breast Cancer Res Treat, 110*(1), 9-17.

Rodríguez-Mayoral, O., Reyes-Madrigal, F., Allende-Pérez, S., & Verástegui, E. (2018). Delirium in terminal cancer inpatients: Short-term survival and missed diagnosis. *Salud Mental*, *41*(1), 25-29.

Sánchez-Hurtado, L. A., Hernández-Sánchez, N., Moral-Armengol, D., Guevara-García, H., García-Guillén, F. J., Herrera-Gómez, Á., … & Ñamendys-Silva, S. A. (2018). Incidence of delirium in critically ill cancer patients. *Pain Research and Management*, *2018*, 1-6.

Savarese, L., Bova, M., De Falco, R., Guarino, M. D., De Luca Picione, R., Petraroli, A., ... & Freda, M. F. (2018). Emotional processes and stress in children affected by hereditary angioedema with Cinhibitor deficiency: A multicenter, prospective study. *Orphanet J Rare Dis., 13*(115), 1-8.

Seiler, A., Blum, D., Deuel, J. W., Hertler, C., Schettle, M., Zipser, C. M., ... & Boettger, S. (2021). Delirium is associated with an increased morbidity and in-hospital mortality in cancer patients: Results from a prospective cohort study. *Palliative & Supportive Care, 19*(3), 294-303.

Shaw, L. K., Sherman, K. A., Fitness, J., & Breast Cancer Network, A. (2016). Women's experiences of dating after breast cancer. *J Psychosoc Oncol., 34*(4), 318-335.

Singh, T. B., Singh, L. J., & Mhetre, B. B. (2012). Breast cancer and depression: issues in clinical care. *Medical Journal of Indonesia, 21*(4), 240-246.

Stapleton, S. J., Valerio, T. D., Astroth, K., & Woodhouse, S. (2017). Distress during radiation therapy: Assessment among patients with breast or prostate cancer. *Clin J Oncol Nurs., 21*(1), 93-98.

Su, J. A., Yeh, D. C., Chang, C. C., Lin, T. C., Lai, C. H., Hu, P. Y., ... & Gossop, M. (2017). Depression and family support in breast cancer patients. *Neuropsychiatr Dis Treat, 13*, 2389-2396.

Tsaras, K., Papathanasiou, I. V., Mitsi, D., Veneti, A., Kelesi, M., Zyga, S., … & Fradelos, E. C. (2018). Assessment of depression and anxiety in breast cancer patients: Prevalence and associated factors. *Asian Pac J Cancer Prev, 19*(6), 1661-1669.

Van Oers, H. M., & Schlebusch, L. (2013). Anxiety and the patient with breast cancer: A review of current research and practice. *S Afr Fam Pract, 55*(6), 525-529.

Weis, J. (2015). Psychosocial care for cancer patients. *Breast Care*, *10*(2), 84-86.

World Health Organization [WHO] (2022). Cancer. [cited 22.08.2022] Available from https://www.who.int/health-topics/cancer#tab=tab_1

Yılmaz, S. (2016). Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları. N. Gürhan (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.349-400.

Ziner, K., Sledge, G., Bell, C., Johns, S., Miller, K. D., & Champion, V. L. (2012). Predicting fear of breast cancer recurrence and self-efficacy in survivors by age at diagnosis. *Oncol Nurs Forum, 39*(3), 287-295.

BÖLÜM 24

JİNEKOLOJİK KANSERLER VE RUH SAĞLIĞI

Saadet Gonca Mavi Aydoğdu

1. Giriş

Kanser, kronik ve fatal bir hastalık olmasının yanı sıra ruhsal hastalıklara da davetiye çıkaran önemli bir sağlık problemidir. Günümüzde kanser tedavisindeki müthiş gelişmelere rağmen kanser hastaları hâlen kanseri ölüm, ağrı ve acı çekme ile özdeşleştirmektedir. Kanser; gizlice ilerleyişi, kimi zaman ölümle olan yakın ilişkisi, bireyi yakınlarından izole etmesi gibi sebeplerden ötürü diğer kronik hastalıklardan daha ürkütücü görünmektedir. Bu yüzden kanser bir yıkım olarak algılanır ve kişinin ruhsal dengesinin bozulmasına zemin hazırlar. Ayrıca kanserin tedavisi, prognozu ve nüksetmesi de bireyin ruh sağlığının bozulmasında etkilidir (Çam ve ark., 2021; Durmaz & Orak, 2016; Hizmetçi & Ayaz, 2022; Turan Kavradım & Canlı Özer, 2014; Yılmaz Karabulutlu & Karaman, 2015).

Kadınlar, yaşam dönemleri boyunca üreme sistemlerini ilgilendiren pek çok sağlık problemleri açısından risk altındadırlar. Üreme organlarında, genellikle yaşamı tehdit etmeyen, yavaş büyüme eğilimi gösteren ve invazyon yapmayan benign neoplazmlar görülebileceği gibi, "jinekolojik kanser" olarak adlandırılan, hızla büyüyen ve invazyon yapan malign neoplazmlar da oluşabilir (Eker & Aslan, 2017).

Jinekolojik kanser tanısı alan kadınlar; birine bağımlı olma, yeti yitimi, sosyal ilişkilerde rol kaybı, cinsel işlevlerde bozulma, doğurganlığın ve kadınlığın kaybı gibi çekincelerle pek çok biyopsikososyal değişim yaşarlar (Terzioğlu & Alan, 2015). Jinekolojik kanserler, kadının yaşam kalitesini; fiziksel, psikolojik, sosyal, cinsel, kültürel ve spiritüel pek çok alt boyutta etkilemektedir (Bulut ve ark., 2020; Sabancı, 2020; Uras & Beydağ, 2022; Yaman, 2019; Yılmaz Karabulutlu & Kara-

Kaynaklar

Akın, B., Aksoy, Y. E. & Karakuş Ö. (2022). Kadınların pap smear testi yaptırma durumu, sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve servikal kanserin erken tanısına yönelik tutumları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9*(2), 273-282.

Alp Dal, N. & Ertem, G. (2017). Jinekolojik kanserler farkındalık ölçeği geliştirme çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6*(5), 2351-2367.

Arslan Özkan, İ., Teskereci, G. & Kulakaç Ö. (2013). Varoluşçu felsefe bakış açısına göre jinekolojik kanser yaşantıları: Bir niteliksel meta-sentez çalışması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5*(3), 313-329.

Arslan, E., Alçin, G. & Aksoy, T. (2021). Jinekolojik kanserlerde tedavi yanıtının değerlendirilmesinde PET/BT. *Nuclear Medicine Seminars, 7*, 166-176.

Atlas, B. & Er Güneri, S. (2022). Kadınların jinekolojik kanserlerle ilgili farkındalığı ve farkındalığı etkileyen faktörler. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7*(1), 77-85.

Atmaca, G. D. & Durat G. (2015). Kanser hastalarında intihar riski. *J Hum Rhythm, 1*(4), 127-132.

Ayvat, İ. & Atlı Özbaş, A. (2021). Yaşlı kanser hastalarının destekleyici bakım gereksinimleri: Gereksinimler de yaşlanıyor mu?. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 8*(1), 93-100.

Bag, B. (2012). Psiko-onkoloji, psikososyal sorunlar ve ölçüm yöntemleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(4), 449-464.

Bag, B. (2014). Kanser hastalarında depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(2), 186-198.

Bulut, Ö. Ü., Kaplan, S. & Şahin, S. (2020). Jinekolojik kanserde evde bakım ve teknoloji kullanımı. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3*(2), 193-201.

Büyükkayacı Duman, N. (2019). Cinselliğin fizyolojisi. N. Büyükkayacı Duman (Ed.) *Cinsel Sağlık* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.25-31.

Çakır, F. & Nazik, E. (2022). Jinekolojik kanserli hastaların yaşam kalitelerinin belirlenmesi. *YOBU Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(2), 117-129.

Çam, O., Gümüş, A. B. & Yıldırım, S. (2021). Fiziksel hastalıklara verilen psikososyal tepkiler. O. Çam & E. Engin (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Psikiyatri Hemşireliği Bakım Sanatı* içinde (3. baskı). İstanbul: Medikal Yayıncılık, s.590-594.

Çil Akıncı, A. & Aksoy, S. D. (2019). Kanserli kadınlarda cinsel sorunlar. *JAREN, 5*(2), 156-62.

Dai, Y., Cook, O. Y., Yeganeh, L., Huang, C., Ding, J., & Johnson, C. E. (2020). Patient-reported barriers and facilitators to seeking and accessing support in gynecologic and breast cancer survivors with sexual problems: A systematic review of qualitative and quantitative studies. *The Journal of Sexual Medicine, 17*, 1326-1358.

Durmaz, H. & Orak, O.S. (2016). Konsültasyon Liyezon Psikiyatrisi Hemşireliği (KLPH). N. Gürhan (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.806-809.

Durmaz, S., Özvurmaz, S., Adana, F. & Kurt, F. (2021). Kadınlarda serviks kanserinin tanısına ilişkin tutum ve düzenli jinekolojik muayene ilişkisinin kesitsel olarak değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(1), 26-36.

Eker, A. & Aslan, E. (2017). Jinekolojik kanser hastalarında psiko-sosyal yaklaşım. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 14*(4), 298-303.

Erdem, H. A., Işıkgöz Taşbakan, M., Şanlıdağ, G., Kanpak, E. S. & Pullukçu, H. (2020). Aşı oluyoruz, peki gerçekten biliyor muyuz?: HPV aşısı olan tıp fakültesi öğrencilerinin HPV infeksiyonu ve aşısı ile ilgili bilgilerinin değerlendirilmesi, *Flora, 25*(1), 62-68.

Erol, S. (2021). Yaşlı kadın sağlığı ve hemşirelik yaklaşımları. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 73-86.

Evcili, F. & Bekar, M. (2013). Jinekolojik kanser tanısı almanın psikososyal boyutu ve hemşirelik yaklaşımları. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi, 1*, 21-28.

GLOBOCAN (2020). New Global Cancer Data. [cited 08.10.2022] Available from https://www.uicc.org/news/globocan-2020-new-global-cancer-data

Gopalan, M. R., Karunakaran, V., Prabhakaran, A., & Jayakumar, K. L. (2016). Prevalence of psychiatric morbidity among cancer patients-hospital-based, crosssectional survey. *Indian J Psychiatry, 58*(3), 275-280.

Gözüyeşil, E., Arıöz Düzgün, A. & Taş, F. (2020). Bir aile sağlığı merkezine başvuran kadınların jinekolojik kanser farkındalıklarının değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14*(2), 177-185.

Güleç, G. & Büyükkınacı, A. (2011). Kanser ve psikiyatrik bozukluklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(2), 343-367.

Hallaç, S. & Öz, F. (2011). Genital kanser tanı sürecinde varoluşsal kaygı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(4), 595-610.

Hizmetçi, B. G., & Ayaz, F. (2022). Psychological problems faced by cancer patients and psychooncology. *3rd Advanced Engineering Days,* 20-22.

Kanığ, M. & Hotun Şahin, N. (2019). Jinekolojik Kanserler. N. Şahin (Ed.) *Güncel Jinekoloji Hemşireliği* içinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.143.

Kaya Şenol, D., Polat, F. & Doğan, M. (2021). Jinekolojik kanser farkındalığı: Üreme çağı ve postmenopozal dönem kadınlar. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 15*(1), 56-62.

Kıyak, S. & Burucu, R. (2022). Üniversite öğrencilerinin jinekolojik kanser farkındalıkları ve ilişkili faktörler. *STED, 31*(3), 172-182.

Kocamaz, D., Tuncer, A., Yamak, D., Sever, Ö. & Yıldırım, M. (2019). Kanser ve onkolojik rehabilitasyon. *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 24-29.

Kostev, K., Jacob, L., & Kalder, M. (2017). Risk of depression, anxiety and adjustment disorders in women with a suspected but unconfirmed diagnosis of breast or genital organ cancer in Germany. *Cancer Causes Control, 28*, 1021-1026.

Körükcü, Ö. (2018). Bazı yaşamsal geçişler zordur. Jinekolojik kanser tanısı almak gibi... *ACU Sağlık Bil Derg, 9*(3), 248-254.

Küçükceran, H., Ağadayı, E. & Şentürk, H. (2020). Ankara'da bir aile hekimliği birimine kayıtlı kadınların serviks kanseri taramalarına ilişkin yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14*(2), 259-266.

Küçükgöz Güleç, Ü. & Vardar, M. A. (2020). Endometrium kanserinde moleküler sınıflama ve klinik önemi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29*(4), 227-236.

Lin, H., Fu, H., Wu, C., Tsai, Y., Chou, Y., Shih, C., & Ou, Y. (2022). Evaluation of sexual dysfunction in gynecologic cancer survivors using DSM-5 diagnostic criteria. *BMC Women's Health, 22*(1), 2-7.

Mavi Aydoğdu, S. G. & Bekar, M. (2016). Üniversite kız öğrencilerinin jinekolojik kanserlerden korunma ile ilgili bilgi ve davranışlarının belirlenmesi. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi, 1*, 25-32.

Mavi Aydoğdu, S. G. & Özsoy, Ü. (2018). Serviks kanseri ve HPV. *Androloji Bülteni, 20*, 25-29.

Nazik, E. (2019). Cinsel işlev bozukluklarının sınıflandırılması ve epidemiyolojisi. N. Büyükkayacı Duman (Ed.) *Cinsel Sağlık* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.35-43.

Nur Eke, R., Atsız Sezik, H. & Özen, M. (2016). Serviks kanseri; kadın hekimler yeterince farkında mı?. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 26*(1), 53-57.

Özdemir, Ü. & Taşcı, S. (2013). Kronik hastalıklarda psikososyal sorunlar ve bakım. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(1), 57-72.

Özer Güçlüel, Y. & Can, G. (2022). Kanser sonrası yaşamın yönetimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11*(1), 363-370.

Özerdoğan, N. & Gürsoy, E. (2017). Serviks kanserinde korunma ve hemşirelik. *Türkiye Klinikleri Dergisi, 3*(1), 40-49.

Pekçetin, S., Bumin, G., Güngör, T. & Tunç, S. (2013). Kemoterapi alan jinekolojik kanserli hastalarda algılanan aktivite performansının toplumsal katılım ve yaşam kalitesi üzerine olan etkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi, 1*(2), 31-40.

Sabancı, T. (2020). Kanser deneyimleyen bireylerde görülen dini tutumların travma sonrası büyüme üzerine etkisi. *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3*(1), 21-27.

Savaş, E. (2020). Psikoonkoloji & güncel yaklaşımlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 15-22.

Serçekuş, P. & Vardar, O. (2017). Jinekolojik kanserin aile üzerine etkisi. *Türkiye Klinikleri Dergisi, 3*(1), 70-74.

Şahin, H., Kocamaz, D. & Yıldırım, M. (2020). Kanser sürecinde psikolojik sorunlar ve psiko-onkoloji. *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 136-141.

T. C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2014). Serviks Kanseri Tarama Programı Ulusal Standartları. [Erişim tarihi: 18.11.2022] Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-tarama-standartlari/listesi/serviks-kanseri-tarama-program%C4%B1-ulusal-standartlar%C4%B1.html

T. C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2017). Türkiye Kanser İstatistikleri, Ankara. [Erişim tarihi: 12.10.2022] Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/istatistik/Turkiye_Kanser_Istatistikleri_2017.pdf

Terzioğlu, F. & Alan, H. (2015). Jinekolojik kanser tedavisi sırasında yaşanan psikolojik sorunların kadının cinsel yaşamına etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 18*(2), 140-147.

Teskereci, G., Öncel, S. & Özer Arslan, Ü. (2020). Meslek edindirme kurslarındaki kadınların jinekolojik kanserler açısından risk faktörlerine ve erken uyarı belirtilerine göre değerlendirilmesi. *STED, 29*(4), 229-238.

Thompson, D. S., & Shear, M. K. (1998). Psychiatric disorders and gynecological oncology: a review of the literatüre. *General Hospital Psychiatry, 20*(4), 241-247.

Turan Kavradım, S. & Canlı Özer, Z. (2014). Kanser tanısı alan hastalarda umut. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(2), 154-164.

Tünel, M., Vural, A., Evlice, Y. E. & Tamam, L. (2012). Meme kanserli hastalarda psikiyatrik sorunlar. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 21*(3), 189-219.

Türen Demir, E. & Acar, A. (2021). Kliniğimizde 10 yıllık endometrium kanser yönetimi. *Selçuk Tıp Dergisi, 37*(2), 166-171.

Uludağ, G., Gamsızkan, Z. & Sungur, M. A. (2020). Kadınların serviks kanseri ve taraması ile ilgili sağlık inançlarının değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10*(3), 357-362.

Uras, E. & Beydağ, K. D. (2022). Jinekolojik kanserli hastalarda algılanan stres ile umut düzeyi ilişkisinin belirlenmesi. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 103-110.

Yaman, Ş. (2019). Jinekolojik kanserli kadınlarda cinsel işlev bozuklukları. N. Büyükkayacı Duman (Ed.) *Cinsel Sağlık* içinde (1. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.239-245.

Yazgı, Z. G. & Yılmaz, M. (2020). Onkoloji hastalarının yaşadığı psikososyal sorunlarla baş etmesinde hemşirenin rolü. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4*(1), 60-70.

Yıldırım, E. & Büyükkayacı Duman, N. (2019). Geriatrik yaş grubundaki kadınlarda jinekolojik kanserler ve taramalar. N. Büyükkayacı Duman (Ed.) *Yaşlılık ve Kadın Sağlığı* içinde (1. baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri, s.8-14.

Yılmaz Karabulutlu, E. & Karaman, S. (2015). Kanser hastalarında hastalık algısının değerlendirilmesi. *HSP, 2*(3), 271-284.

Zaim, O. C. (2022). Over kanseri yönetiminde kliniko-patolojik sonuçlar: Hacettepe Üniversitesi deneyimleri. [Uzmanlık Tezi], Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, Ankara.

BÖLÜM 25

HİSTEREKTOMİ VE RUH SAĞLIĞI

Vasviye Eroğlu

1. Giriş

Kültürel olarak rahim kadınlar için cinsellik, doğurganlık ve anneliğin simgesi olarak vücudun çok değerli bir parçasıdır (Goudarzi ve ark., 2021). Kadınlarda sezaryenden sonra en sık uygulanan ikinci jinekolojik cerrahi işlem olan histerektomi, üreme sağlığını etkileyen temel sorunların başında gelmektedir (Saffarieh ve ark., 2020). Üreme sağlığı, tüm nüfusun; sağlığı, esenliği ve gelişimi için geniş kapsamlı etkileri olan dünya çapında temel bir sorundur ve ruhsal boyutlarıyla ele alınması önem taşımaktadır (Taksande & Shendre, 2021). Histerektomi kadın ruh sağlığını derinden etkileyen önemli bir cerrahi girişimdir. Histerektomi sonrası görülen ruhsal sorunların temel nedeni kadınların histerektomiyi iyi bilmemelerinden ve histerektominin kadınsı özellikler üzerinde zararlı etkisi olduğundan endişe duymalarından kaynaklanmaktadır (Saffarieh ve ark., 2020). Bu yüzden histerektominin kadın ruh sağlığına etkilerinin bilinmesi, alanında uzman sağlık profesyonellerinin vereceği eğitim ve danışmanlık, histerektomi geçiren kadınların ruh sağlığının düzenlenmesi ve yaşam kalitesinin arttırılması açısından son derece önem taşımaktadır.

2. Histerektomi

Histerektomi uterus ve çevresindeki yapıların cerrahi müdahaleyle çıkarılması işlemidir. Rahim miyomu, uterin disfonksiyonel kanama, endometriozis, rahim, yumurtalık ve serviks kanseri, kronik pelvik ağrı, obstetrik kanama, rahim sarkması, leiomyom histerektominin temel nedenleri arasındadır (Bartels ve

planları, uzun süreli muhtemel sonuçları hakkında bilgi vermelidir. Genel olarak kadınlar cinsel işlevi hakkında konuşmaktan kaçınmakta ve dile getirmekten çekinmektedirler. Sağlık profesyonelleri histerektominin cinsellik üzerine etkileri hakkında kadınlara bilgi vermelidir. Bu görüşmelerin mahremiyete özen gösterilerek rahat bir ortamda gerçekleştirilmesi için zemin hazırlamaya yönelik stratejiler geliştirilmelidir.

5. Sonuç

Sonuç olarak histerektomi kadın hayatında kadını birçok boyutta etkileyen, başta cinsellik olmak üzere ruhsal sorunlara yol açabilen önemli bir operasyondur. Ancak oluşan cinsel problemlerin kaynağına inildiğinde sorunların histerektomi operasyonundan değil, özelde kadının genelde ise toplumun rahime yüklediği psikolojik anlamdan kaynaklandığı görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle kadınlığa yüklenen toplumsal rolün ağır olduğu gelişmekte olan ülkelerde kadının sağlık profesyonellerinden alacağı danışmanlık, bilgi, eğitim ve yönlendirmenin sorunun ortadan kaldırılmasında sön derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Aksöyek, A., & Canatar, T. (2015). Sexuality and sexual education. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care, 9*(2), 54-58.

Alshawish, E., Qadous, S., & Yamani, M. A. (2020). Experience of palestinian women after hysterectomy using a descriptive phenomenological study. *The Open Nursing Journal, 14*, 74-79.

Atılgan, A. E. & Acar, A. (2021). Postpartum kanamalı hastalarda uygulanan cerrahi tekniklerin retrospektif analizi. *Fırat Tıp Dergisi, 26*(1), 37-42.

Aydın Avcı, İ., Altay, B., & Altunel, B. (2016). Evaluation of relationships, self-evaluation and self-esteem of women's with histerectomy. *Progress in Health Sciences, 6*(2), 7-13.

Bartels, H. C., Rogers, A. C., Janda, M., Obermair, A., & Brennan, D. J. (2020). Quality of life following minimally invasive hysterectomy compared to abdominal hysterectomy: A metanalysis. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 252*, 206-212.

Basır, Ş. (2021). Kanser şüphesiyle histerektomi operasyonu yapılan kadınların patoloji sonucu bekleme sürecindeki kaygı düzeyleri ve etkileyen faktörler. [Yüksek Lisans Tezi], Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Bozkurt, Ö. D. & Sevil, Ü. (2016). Menopoz ve cinsel yaşam. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3*(4), 497-503.

Burma, E. & Kavlak, O. (2021). Histerektomi ameliyatı geçiren kadınlarda kaygı, ağrı ve sosyal desteğin derlenme kalitesine etkisi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 10*(3), 325-333.

Cruz, C. Z., Coulter, M., O'Rourke, K., Mbah, A. K., & Salihu, H. M. (2016). Post-traumatic stress disorder following emergency peripartum hysterectomy. *Archives of Gynecology and Obstetrics, 294*(4), 681-688.

Danesh, M., Hamzehgardeshi, Z., Moosazadeh, M., & Shabani-Asrami, F. (2015). The effect of hysterectomy on women's sexual function: A narrative review. *Medical Archives, 6*(69), 387-392.

Erdoğan, E., Demir, S., Çalışkan, B. B., & Bayrak, N. G. (2020). Effect of psychological care given to the women who underwent hysterectomy before and after the surgery on depressive symptoms, anxiety and the body image levels. *Journal of Obstetrics and Gynaecology, 40*(7), 981-987.

Fathy, M., Al-Azony, H., Hasanen, E., & Abd-Elhamid, N. (2018). Total laparoscopic hysterectomy versus total abdominal hysterectomy in uterine tumors. *The Egyptian Journal of Hospital Medicine, 72*(10), 5427-5432.

Goudarzi, F., Khadivzadeh, T., Ebadi, A., & Babazadeh, R. (2021). Iranian women's self-concept after hysterectomy: A qualitative study. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 26*(3), 230-237.

Gueye, M., Diouf, A. A., Cisse, A., Coulbary, A. S., Moreau, J. C., & Diouf, A. (2014). Consequences of hysterectomy at the national-hospital of Pikine in Dakar. *Tunis Medicine, 92*(10), 635-638.

Gülen, Ö. N. (2020). Obez hastalarda laparoskopik, abdominal ve vajinal histerektomi sonuçlarının karşılaştırmalı incelenmesi. [Tıpta Uzmanlık Tezi], Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Samsun.

Gwad, N. S., Mahmoud, A. S., El-Sayad, S. M., & Fatah, B. A. (2020). Body image, self esteem and quality of sexual life. *Port Said Scientific Journal of Nursing, 7*(4), 227-242.

Helmy, Y. A., Abdellah, A. H., Hassanin, E. M. A., Salah, R. A., & Abdraheem, T. (2007). The effect of hysterectomy on psychiatric morbidity "anxiety and depression". *Assiut Medical Journal, 31*(3), 115-122.

Hiramatsu, Y. (2019). Basic standard procedure of abdominal hysterectomy: Part 1. *The Surgery Journal, 5*(1), 2-10.

Kazmierczak, K., & Nowakowski, B. (2020). Radical hysterectomy and its importance in the concept of cervical cancer treatment. *Ginekologia Polska, 92*(2), 143-146.

Krentel, H., Wilde, R. L., & Pados, G. (2022). The role of hysterectomy in modern gynaecological surgery. *BioMed Research International, 2022,* 9847163.

Magon, N., & Ray, A. (2016). Vaginal hysterectomy the signature of a gynecologist. *Textbook & Atlas of Laparoscopic Hysterectomy* içinde. p.68-74.

Nayak, H., Mehta, S., & Vinekar, S. (2020). Case study: Reversal of pelvic floor prolapse symptoms with Ashtanga Yoga of Mysore. *Yoga Mimamsa, 52*(2), 96-102.

Nazlı, E. (2021). Histerektomi olan ve olmayan kadınlarda cinsel yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. [Tıpta Uzmanlık Tezi], Karabük Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Karabük.

Özkan, S. (2018). *Cerrahi Girişimlerin Psikiyatrik Komplikasyonları.* Humanite Psikiyatri Tıp Merkezi.

Pathiraja, P. D. (2020). Post partum mood disorders and management. *Journal of Women's Health and Development, 3*(3), 347-352.

Pathiraja, P. D., & Jayawardane, A. (2021). Evaluation of peripartum hysterectomy in a tertiary care unit and its effect on patients' long-term physical and mental wellbeing: Quest is not over when you save the life. *Hindawi Obstetrics and Gynecology International,* 5720264.

Pınar, Ş. E. & Güney, D. (2021). Histerektomi ameliyatı öncesi ve sonrasında kadınların ruhsal durumları ve benlik saygılarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi, 13*(3), 704-710.

Rassi, L. S., Mohmed, Q., & Ghafel, H. H. (2019). Assessment of women's Psychological Health with Hysterectomy at Maternity Hospitals in Baghdad City. *Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology*, 13(4).

Saffarieh, E., Ahmadi, R., Pazoki, R., Yousefnezhd, A., & Yousefi-Sharami, R. (2020). The study of life expectancy in hysterectomized women in Semnan Amir Al Momenin Hospital in 2017. *Journal of Family Medicine and Primary Care, 9*(2), 826-829.

Sharma, N., & Selvin, V. (2018). Total laparoscopic hysterectomy. In: *New Horizons in Laparoscopic Surgery*.

Shirinkam, F., Jannat-Alipoor, Z., Chavari, R. S., & Ghaffari, F. (2018). Sexuality after hysterectomy: A qualitative study on women's sexual experience after hysterectomy. *International Journal of Women's Health and Reproduction Sciences, 6*(1), 27-35.

Somé, D. A., Yaméogo, R. B., Ouattara, S., Kain, D. P., Komboigo, B. E., & Bonané, B. T. (2019). Sexual experience of women after gynecological hysterectomy in the department of obstetrics and gynecology of Yalgado Ouedraogo Teaching Hospital, Burkina Faso. *Open Journal of Obstetrics and Gynecology, 9*(9), 1273-1283.

Taksande, V., & Shendre, V. (2021). Effect of benson's relaxation technique on post-operative stress and pain among women undergone abdominal hysterectomy. *Journal of Pharmaceutical Research International*, 1055-1062.

Taş, Ö. (2021). Robotik, laparoskopik ve abdominal histerektominin yaşam kalitesi, cinsel işlev ve maliyet etkililik açısından değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. [Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Wang, F., Chen, F., & Huo, X. (2013). A neglected issue on sexual well-being following breast cancer diagnosis and treatment among Chinese women. *PLoS One, 8*(9), e74473.

World Health Organization [WHO] (2022). Sexual health. [cited 02.07.2022] Available from https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_1

Wu, S. M., Lee, H. L., Yeh, M. Y., & Che, H. L. (2014). Reasons for middle-aged women in Taiwan to choose hysterectomy: a qualitative study using the bounded rationality perspective. *Journal of Clinical Nursing, 23*(24), 366-377.

Zohreh, R., Mahnaz, Z., & Marzieh, A. (2021). Post-traumatic stress in postmenopausal and non-menopausal women after hysterectomy in selected hospitals of Shiraz University of medical sciences in 2019. *Iranian Journal of Obstetrics, Gynecoology and Infertility, 23*(10), 43-51.

BÖLÜM 26

KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE KADIN CİNAYETLERİ

Emel Bahadır Yılmaz

1. Giriş

Kadına yönelik şiddet, özellikle yakın partner şiddeti ve cinsel şiddet, önemli bir halk sağlığı ve klinik sağlık sorunudur. Kadınların insan haklarının ihlalidir. Kökleri toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayanır ve devam ettirilir. Küresel olarak her üç kadından biri yaşamları boyunca, çoğunlukla birlikte olduğu bir partner tarafından fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Bu, cinsiyet eşitsizliğinin ve kadınlara karşı ayrımcılığın açık bir göstergesidir [World Health Organization (WHO), 2022a].

Şiddet, kadınların fiziksel, zihinsel, cinsel ve üreme sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Artan yaralanma riski, depresyon, anksiyete bozuklukları, planlanmamış gebelikler, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, HIV ve diğer birçok sağlık sorunu ile ilişkilidir. Şiddetin olduğu ailelerde büyüyen çocuklar, çeşitli davranışsal ve duygusal rahatsızlıklar yaşayabilmektedir. Bunlar, zihinsel ve gelişimsel sorunlara yol açmakta ve ayrıca yaşamın ilerleyen dönemlerinde şiddet uygulama veya şiddete maruz kalma ile ilişkilendirilmektedir (WHO, 2022a).

Kadına yönelik şiddet; toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, yakın partner şiddeti, flört şiddeti, kadın genital mutilasyonu, kadın intiharları ve kadın cinayetleri biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde kadına yönelik şiddet ve türleri, risk faktörleri ile olumsuz sağlık sonuçları hakkında bilgi verilmekte ve şiddet mağduru kadına yönelik uygulanacak girişimler tartışılmaktadır.

Kaynaklar

Bahadır-Yılmaz, E. & Öz, F. (2019a). Kadın hastaların ekonomik şiddete ilişkin deneyimleri ile kadının çalışmasına yönelik tutumları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(3), 97-103.

Bahadır-Yılmaz, E. & Öz, F. (2019b). Şiddete maruz kalan kadınlara yönelik güçlendirme programı ve hemşirelik. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 16*(4), 338-342.

Baysan-Arabacı, L. & Karadağlı, A. (2006). Hemşire ve ebelerin kadına yönelik şiddet belirtilerini tanımalarına ilişkin ölçek geliştirme. *Sağlık ve Toplum Dergisi, 16*(2), 101-111.

Boyacıoğlu, İ., Uysal, M. S. & Erdugan, C. (2020). Psikolojik şiddetin ölçümü: Psikolojik istismar profilinin ve kadına kötü muamele envanterinin Türkçeye uyarlanması. *Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology, 40*(1), 19-55.

Campbell, J. C. (2019). Danger assessment. [cited 05.09.2022] Available from https://www.dangerassessment.org/uploads/DA_NewScoring_2019.pdf

Castro, R. J., Cerellino, L. P., & Rivera, R. (2017). Risk factors of violence against women in Peru. *Journal of Family Medicine, 32*, 807-815.

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği [CŞMD] (2017). Gençler arası ilişkilerde flört şiddeti. [Erişim tarihi: 22.08.2022] Erişim adresi https://cinselsiddetlemucadele.org/wp-content/uploads/2017/07/flort-brosur-internet.pdf

Corradi, C. (2021). Femicide, its causes and recent trends: What do we know? [cited 20.08.2022] Available from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI(2021)653655_EN.pdf

Çiler-Kılıç, B. (1999). Aile içi kadına yönelik şiddetin belirlenmesi ve hemşirenin rolü. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, T. (2019). Kadına Yönelik Eş Şiddet Ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Muğla.

Eryalçın, M., Demirel, S., & Duyan, V. (2020). The adaptation study of the severity of violence against women scale to Turkish. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14*(1), 33-40.

Güvenç, R., Hacıoğlu-Yıldırım, M. & Yıldırım, E. A. (2022). Yakın partner ilişkilerinde kadının maruz kaldığı cinsel şiddet ölçeği Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Archives of Neuropsychiatry, 59*, 151-157.

Hernandez, W. (2021). Violence with femicide risk: Its effects on women and their children. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(11-12), NP6465-NP6491.

Jeyaseelan, L., Kumar, S., Neelakantan, N., Peedicayıl, A., Pillai, R., & Duvvury, N (2007). Physical spousal violence against women in India: Some risk factors. *Journal of Biosocial Science, 39*(5), 657-670.

Knox, B. (2018). Screening women for intimate partner violence: Creating proper practice habits. *The Nurse Practitioner, 43*(5), 14-20.

Krantz, G., & Garcia-Moreno, C. (2005). Violence against women. *Journal of Epidemiology and Community Health, 59*(10), 818-821.

Mannel, J., Lowe, H., Brown, L., Mukerji, R., Devakumar, D., Gram, L., … & Vyas, S. (2022). Risk factors for violence against women in high-prevalence settings: A mixedmethods systematic review and metasynthesis. *BMJ Global Health, 7*, e007704.

Mental Health Centre Penetanguishene (2005). Ontario Domestic Assault Risk Assessment. [cited 05.09.2022] Available from https://grcounseling.com/wp-content/uploads/2016/08/domestic-violence-risk-assessment.pdf

Office on Women's Health (2021a). Dating violence and abuse. [cited 20.08.2022] Available from https://www.womenshealth.gov/relationships-and-safety/other-types/dating-violence-and-abuse

Office on Women's Health (2021b). Stalking. [cited 20.08.2022] Available from https://www.womenshealth.gov/relationships-and-safety/other-types/stalking

Registered Nurses' Association of Ontario (2005). Woman abuse: Screening, identification and initial response. [cited 22.08.2022] Available from https://rnao.ca/sites/rnao-ca/files/Woman_Abuse_Screening_Identification_and_Initial_Response.pdf

Sen, S., & Bolsoy, N. (2017). Violence against women: prevalence and risk factors in Turkish sample. *BMC Women's Health, 17*(100), 1-10.

Set, Z. (2020). Dating violence: A review. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12*(4), 444-454.

Sigurdardottir, S., & Halldorsdottir, S. (2021). Persistent suffering: The serious consequences of sexual violence against women and girls, their search for ınner healing and the significance of the #MeToo movement. *International Journal of Environmental Research and Public Health. 18*, 1849.

Tuz, C., Öksüz, M. E. & Tekiner, A. S. (2015). Kadına yönelik şiddet derecelendirme ölçeği ve mağdurların cinsel deneyimleri ölçeği Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *Eurasian Journal of Family Medicine, 4*(2), 83-89.

United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] (2022). Gender-based violence. [cited 22.08.2022] Available from https://www.unhcr.org/gender-based-violence.html

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2022). Gender-based violence in emergencies. [cited 22.08.2022] Available from https://www.unicef.org/protection/gender-based-violence-in-emergencies

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF] (2019). What is female genital mutilation? 7 questions answered. [cited 20.08.2022] Available from https://www.unicef.org/stories/what-you-need-know-about-female-genital-mutilation

Walby, S. (2020). Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle ilgili veri toplama ve araştırmanın sağlanması: İstanbul sözleşmesinin 11. Maddesi. [Erişim tarihi: 01.09.2022] Erişim adresi https://rm.coe.int/istanbulsozlesme11-madde-24112020/1680a0af40

World Health Organization (2012). Understanding and addressing violence against women: Intimate partner violence. [cited 20.08.2022] Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf

World Health Organization (2022a). Violence against women. [cited 20.08.2022] Available from https://www.who.int/health-topics/violence-against-women#tab=tab_1

World Health Organization (2022b). Female genital mutilation. [cited 20.08.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation

Yıldız, H. (2011). Gebelikte psikososyal sağlığı değerlendirme ölçeği geliştirme çalışması. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 4*(1), 63-74.

BÖLÜM 27

KADIN RUH SAĞLIĞI VE PSİKOMETRİK ÖLÇÜM ARAÇLARI

Gülay Yılmaz

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ruh sağlığını; "olumlu bir esenlik duygusu; bireyin kendi değerlerine ve başkalarının haysiyet ve değerine olan inanç; düşünme, hissetme, hayatı yönetme ve risk alma gibi iç dünyayla başa çıkma becerisi; karşılıklı olarak tatmin edici kişisel ilişkiler başlatma, geliştirme ve sürdürme yeteneği; zihnin şok veya stresten sonra kendini iyileştirme yeteneği" olarak tanımlamaktadır [World Health Organisation (WHO), 1998]. Bu tanım doğrultusunda araştırmacılar ruh sağlığını etkileyen, ruh sağlığı ile ilişkili durumları ve faktörleri tanımlamak, belirlemek ve değerlendirmek üzere araştırmalar yapmaktadır. Bu araştırmalar, ruhsal hastalıkların risk faktörleri, prevelansı, epidemiyolojisi, belirtileri, etkili ve ilişkili faktörleri gibi konularda yürütülmektedir. Ayrıca ruh sağlığı açısından risk gruplarına yönelik özelleşmiş araştırmalar giderek artmaktadır. Bu özelleşmiş risk gruplarından birisi kadındır. Son yıllarda "cinsiyet ve toplumsal cinsiyet" kapsamında kadın ruh sağlığı özellikle ele alınmakta ve kadının yaşam evreleri boyunca ekonomik, kültürel ve biyopsikososyal faktörler bağlamında farklı boyutlarda kadının ruh sağlığının etkilendiği ortaya konulmaktadır. Bu faktörleri ve durumları belirlemek için psikometrik ölçüm araçları geliştirilmekte ve ilgili çalışmalar hâlen devam etmektedir.

Bu bölüm, kadın ile ilişkili durumları ve kadının yaşam evrelerinde ortaya çıkabilecek ruh sağlığı sorunlarını ölçmek için kullanılan psikometrik ölçüm araçlarının tanıtımını ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

sı dönemlere ilişkin oldukları belirlenmiştir. Bu bağlamda kadınların biyolojik farklılıkları, annelik-doğum gibi kadınlara özgü durumları biyolojik ve psikolojik olarak erkeklere göre farklı deneyimler yaşadıkları dikkate alındığında kadın ruh sağlığını çeşitli boyutlarda değerlendirecek ölçüm araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

Abay, H. & Kaplan, S. (2020). Menopoza özgü yaşam kalitesi ölçekleri: Literatür incelemesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 17*(2), 94-100.

Abdi, F., Navidpour, F., & Dolatian, M. (2018). A literature review of pregnancy worries and stress scales. *Iran J Psychiatry Behav Sci, 12*(3), e14581.

Adams, M. M., Shulman, H. B., Bruce, C., Hogue, C., & Brogan, D. (1991). The Pregnancy Risk Assessment Monitoring System: Design, questionnaire, data collection and response rates. *Paediatr Perinat Epidemiol, 5*(3), 333-346.

Allen, S. S., McBride, C. M., & Pirie, P. L. (1991). The shortened premenstrual assessment form. *J Reprod Med, 36*(11), 769-772.

Alpaslan Arar, M. & Erbil, N. (2022). Türkiye'de menopozal dönemdeki kadınların yaşam kalitesini inceleyen çalışmalar: Bir sistematik derleme. *Androl Bul, 24*, 38-51.

American Psychiatric Association [APA] (2017). Mental Health Disparities: Women's Mental Health. [cited 26.05.2022] Available from https://www.psychiatry.org/File%20Library/Psychiatrists/Cultural-Competency/Mental-Health-Disparities/Mental-Health-Facts-for-Women.pdf

Austin, M. P., Colton, J., Priest, S., Reilly, N., & Hadzi-Pavlovic, D. (2013). The Antenatal Risk Questionnaire (ANRQ): Acceptability and use for psychosocial risk assessment in the maternity setting. *Women Birth, 26*(1), 17-25.

Austin, M. P., Hadzi-Pavlovic, D., Saint, K., & Parker, G. (2005). Antenatal screening for the prediction of postnatal depression: Validation of a psychosocial Pregnancy Risk Questionnaire. *Acta Psychiatr Scand, 112*(4), 310-317.

Başar, F. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Kadın sağlığına etkisi. *ACU Sağlık Bil Derg, 3*, 131-137.

Bayraktar, E. (2018). Toplumsal cinsiyet, kültür ve şiddetin infertilite ile ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 27*, 234-238.

Beck, C. T. (2002). Revision of the postpartum depression predictors inventory. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs, 31*(4), 394-402.

Beck, C. T. (1998). A checklist to identify women at risk for developing postpartum depression. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs, 27*(1), 39-46.

Beck, C. T., & Gable, R. K. (2000). Postpartum Depression Screening Scale: Development and psychometric testing. *Nursing Research, 49*, 272-282.

Can Gürkan, Ö. (2005). Menopoz Semptomlarını Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe formunun güvenirlik ve geçerliliği. *Hemşirelik Forumu,* 30-35.

Centers for Disease Control and Prevention [CDC] (2022). What is PRAMS?. [cited 26.05.2022] Available from https://www.cdc.gov/prams/index.htm

Cox, J. L., Holden, J. M., & Sagovsky, R. (1987). Detection of postnatal depression: Development of the 10-item Edinburgh postnatal depression scale. *British Journal of Psychiatry, 150*(6), 782-786.

Dağ, T., Şen Tepe, Ç. & Durat, G. (2021). Abortusun kadın ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *Türkiye Klinikleri J Nurs Sci., 13*(1), 179-183.

Eisenlohr-Moul, T. A., Girdler, S. S., Schmalenberger, K. M., Dawson, D. N., Surana, P., Johnson, J. L., & Rubinow, D. R. (2016). Toward the reliable diagnosis of DSM-5 premenstrual dysphoric disorder: the Carolina Premenstrual Assessment Scoring System (C-PASS). *American Journal of Psychiatry, 174*(1), 51-59.

Endicott, J., Nee, J., & Harrison, W. (2006). Daily Record of Severity of Problems (DRSP): reliability and validity. *Archives of Women's Mental Health, 9*(1), 41-49.

Engindeniz, A. N., Küey, L. & Kültür, S. (1996). Edinburg Doğum Sonrası Depresyon Ölçeği Türkçe Formu geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Bahar Sempozyumları, 1*, 51-52.

Ercan, İ. & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30*(3), 211-216.

Erden, G. & Akdur, S. (2018). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet ve kadın cinayetleri. *Klinik Psikoloji Dergisi, 2*(3), 128-139.

Ertekin Pınar, Ş., Yıldırım, G., Duran, Ö., & Cesur, B. (2015). A problem peculiar to women: Mental health in menopause. *Journal of Human Sciences, 12*(2), 787-798.

Fallon, V., Davies, S. M., Christiansen, P., Harrold, J. A., & Silverio, S. A. (2022). The Postpartum Specific Anxiety Scale: Confirmatory factor analyses and relationships with birth experience. *Arch Womens Ment Health, 25*(3), 655-665.

Fallon, V., Halford, J. C. G., Bennett, K. M., & Harrold, J. A. (2016). The Postpartum Specific Anxiety Scale: Development and preliminary validation. *Arch Womens Ment Health, 19*(6), 1079-1090.

Feuerstein, M., & Shaw, W. S. (2002). Measurement properties of the calendar of premenstrual experience in patients with premenstrual syndrome. *J Reprod Med, 47*(4), 279-289.

Freeman, E. W., DeRubeis, R. J., & Rickels, K. (1996). Reliability and validity of a daily diary for premenstrual syndrome. *Psychiatry Res, 65*(2), 97-106.

Gençdoğan, B. (2006). Premenstruel sendrom için yeni bir ölçek. *Türkiye'de Psikiyatri Dergisi, 8*(2), 81-87.

Güleç, H. (2009). Psikiyatride psikometri: Temel kavramlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 1*, 175-186.

Gümüşay, M., & Erbil, N. (2019). Kadınların menopoza özgü yaşam kalitesine menopoz tutumunun etkisi. *Ordu University Journal of Nursing Studies, 2*(2), 96-109.

Heaman, M. I., & Gupton, A. L. (2009). Psychometric testing of the Perception of Pregnancy Risk Questionnaire. *Res Nurs Health, 32*(5), 493-503.

Hollins Martin, C. J., & Martin, C. R. (2014). Development and psychometric properties of the birth satisfaction scale-revised (BSS-R). *Midewifery, 30*, 610-619.

Hotun Şahin, N., Kharbouch, S. B. & Şahin, N. (2014). Menopozal dönemlerdeki yaşam kalitesinin belirlenmesi. *Florence Nightingale Journal of Nursing, 15*(59), 82-90.

Irmak, Ç. & Altıntaş, M. (2017). Aile içi şiddet mağduru kadınlarda ruhsal dayanıklılık, bağlanma biçimleri, başa çıkma tutumları ve psikopatoloji. *Anadolu Psikiyatri Derg, 18*(6), 561-570.

Kansas Division of Public Health [KDPH] (2022). Pregnancy Risk Assessment Monitoring System. [cited 26.05.2022] Available from https://www.kdhe.ks.gov/1416/Pregnancy-Risk-Assessment-Monitoring-Sys

Karaca, A. & Ünsal, G. (2012). İnfertilitenin kadın ruh sağlığı üzerine etkileri ve psikiyatri hemşiresinin rolü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 3*(2), 80-85.

Karaçam, Z. & Kitiş, Y. (2008). Doğum Sonrası Depresyon Tarama Ölçeği: Türkçe'de geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19*(2), 187-196.

Karakaplan, S. & Yıldız, H. (2010). Doğum sonu konfor ölçeği geliştirme çalışması. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3*(1), 55-63.

Keskin, A., Ünlüoğlu, İ., Bilge, U. & Yenilmez, Ç. (2012). Ruhsal bozuklukların yaygınlığı, cinsiyetlere göre dağılımı ve psikiyatrik destek alma ile ilişkisi. *Nöropsikiyatri Arşivi, 50*, 344-351.

Kessler, R. C., Angermeyer, M., Anthony, J. C., De Graaf, R., Demyttenaere, K., Gasquet, I., ... & Üstün, T. B. (2007). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders in the World Health Organization's World Mental Health Survey Initiative. *World Psychiatry, 6*(3), 168-176.

Kulkarni, J. (2008). Women's mental health. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 42*, 1-2.

Lord, C., Rieder, A., Hall, G. B. C., Soares, C. N., & Steiner, M. (2011). Piloting the Perinatal Obsessive-Compulsive Scale (POCS): Development and validation. *Journal of Anxiety Disorders, 25*(8), 1079-1084.

Martin, C. H., & Fleming, V. (2011). The Birth Satisfaction Scale. *Int J Health Care Qual Assur, 24*(2), 124-135.

Martin, C. R., Hollins, M. C., & Redshaw, M. (2017). The Birth Satisfaction Scale-Revised Indicator (BSS-RI). *BMC Pregnancy Childbirth, 17*(1), 1-9.

Martini, J., Wittchen, H. I., Soares, C. N., Rieder, A., & Steiner, M. (2009). New women-specific diagnostic modules: The Composite International Diagnostic Interview for Women (CIDIVENUS). *Archives Womens Mental Health, 12*(5), 281-289.

Merlino Perkins, R. J. (2018). Women's Mental Health Questionnaire (W-MHQ), construction, reliability, validity: Father parenting associations. *College Student Journal, 52*(1), 150-166.

Moos, R. H. (1968). The development of a Menstrual Distress Questionnaire. *Psychosomatic Medicine, 30*(6), 853-867.

Mortola, J. F., Girton, L., Beck, L., & Yen, S. S. C. (1990). Diagnosis of premenstrual syndrome by a simple, prospective, and reliable instrument: the calendar of premenstrual experiences. *Obstet Gynecol, 76*(2), 302-307.

National Women's Council of Ireland [NWCI] (2018). Out of Silence: Women's Mental Health in Their Own Words. [cited 26.05.2022] Available from https://www.nwci.ie/images/uploads/NWCI_MentalHealth_Oct19_WEB.pdf

Noonan, M., Jomeen, J., Galvin, R., & Doody, O. (2018). Survey of midwives' perinatal mental health knowledge, confidence, attitudes and learning needs. *Women and Birth, 31*(6), e358-e366.

Office of Women's Health [OWH] (2009). Action Steps for Improving Women's Mental Health. [cited 26.05.2022] Available from https://www.womenshealth.gov/30-achievements/06

Özdemir Gökmen, Ö., Erbil, N., & Demirbağ B. (2022). Adaptation of Birth Satisfaction Scale-Revised to Turkish society. *Middle Black Sea Journal of Health Science, 8*(4), 490-505.

Pehlivan, K. (2006). Psikiyatrik kadın hastalarda evlilik ve ebeveyn olma: Bir gözden geçirme. *Düşünen Adam, 19*(3), 143-154.

Reid, R. L. (1985). Premenstrual syndrome. *Curr Probl Obstet Gynecol Fertil, 8*, 1.

Rivera-Tovar, A. D., & Frank, E. (1990). Late luteal phase dysphoric disorder in young women. *Am J Psychiatry, 147*(12), 1634-1636.

Scheneider, H. P., Heineman, L. A., Rosemeier, H. P., Potthoff, P., & Behre, H. M. (2000). The Menopause Rating Scale (MRS) reliability of scores of menopausal complaints. *Climacteric, 3*(1), 59-64.

Shulman, H. B., D'Angelo, D. V., Harrison, L., Smith, R. A., & Warner, L. (2018). The Pregnancy Risk Assessment Monitoring System (PRAMS): Overview of design and methodology. *Am J Public Health, 108*(10), 1305-1313.

Somerville, S., Dedman, K., Hagan, R., Oxnam, E., Wettinger, M., Byrne, S., … & Page, A. C. (2014). The Perinatal Anxiety Screening Scale: Development and preliminary validation. *Arch Womens Ment Health, 17*, 443-454.

Steiner, M., Haskett, R. F., & Carroll, B. J. (1980). Premenstrual tension syndrome: The development of research diagnostic criteria and new rating scales. *Acta Psychiatr Scand, 62*(2), 177-190.

Steiner, M., Macdougall, M., & Brown, E. (2003). The premenstrual symptoms screening tool (PSST) for clinicians. *Archives of Women's Mental Health, 6*(3), 203-209.

Steiner, M., Peer, M., Macdougall, M., & Haskett, R. (2011a). The premenstrual tension syndrome rating scale: an updated version. *J Affect Disord, 135*(1-3), 82-88.

Steiner, M., Peer, M., Palova, E., Freeman, E. W., Macdougall, M., & Soares, C. N. (2011b). The premenstrual symptoms screening tool revised for adolescents (PSST-A): Prevalence of severe PMS and premenstrual dysphoric disorder in adolescents. *Archives of Women's Mental Health, 14*(1), 77-81.

Teherán, A. A., Piñeros, L. G., Pulido, F., & Guatibonza, M. C. (2018). WaLlDD score, a new tool to diagnose dysmenorrhea and predict medical leave in university students. *International Journal of Women's Health, 10*, 35.

The Women's Health Council [WHC] (2004). Women's Mental Health: Promoting A Gendered Approach to Policy and Service Provision. [cited 26.05.2022] Available from https://www.drugsandalcohol.ie/11851/1/WHC_Womens_mental_health.pdf

Theut, S. K., Pedersen, F. A., Zaslow, M. J., & Rabinovich, B. A. (1988). Pregnancy subsequent to perinatal loss: Parental anxiety and depression. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 27*(3), 289-292.

Toribio-Caballero, S., Cardenal, V., Ávila, A., & Ovejero, M. (2022). Gender roles and women's mental health: Their influence on the demand for psychological care. *Anales de Psicología/Annals of Psychology, 38*(1), 7-16.

Türkiye Psikiyatri Derneği [TPD] (2020). *Ruh Sağlığını Güçlendirme: Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar.* O. Taycan, B. Coşkun (Çev. Ed.). Ankara: Miki Matbaacılık.

Vannuccini, S., Rossi, E., Cassioli, E., Cirone, D., Castellini, G., Ricca, V., & Petraglia, F. (2021). Menstrual Distress Questionnaire (MEDI-Q): A new tool to assess menstruation-related distress. *Reprod Biomed Online, 43*(6), 1107-1116.

World Health Organization [WHO] (1998). Mental Health. [cited 26.05.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response

World Health Organization [WHO] (2000). Women's Mental Health: An Evidence Based Review. [cited 26.05.2022] Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66539/WHO_MSD_MDP_00.1.pdf

World Health Organization [WHO] (2002). Gender and Mental Health. [cited 26.05.2022] Available from https://apps.who.int/iris/handle/10665/68884

Yalnız, H., Canan, F., Genç, R. E., Kuloğlu, M. M. & Geçici, Ö. (2016). Travmatik Doğum Algısı Ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Tıp Dergisi, 8*(3), 81-88.

Yar, D. & Yılmaz, M. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(1), 93-100.

Yavuzer, Y. & Karataş, Z. (2022). *Psikolojik Testler İlkeler, Uygulama ve Tanıtım* (4. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yeloğlu, Ç. H., Güveli, H., Kandemir, G. & Hocaoğlu, Ç. (2012). Kadınlarda çoklu ruhsal travma: bir olgu sunumu. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 25*, 263-266.

Zender, R., & Olshansky, E. (2009). Women's mental health: Depression and anxiety. *Nurs Clin N Am, 44*, 355-364.

BÖLÜM 28

ÜREME SÜRECİNDE KADIN RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Nevin Onan

1. Giriş

Kadın; yaşam döngüsü çerçevesinde farklı dönemlerden geçmekte ve her bir dönemde birtakım fiziksel, ruhsal ve sosyal farklılıklar yaşamaktadır. Kadınların üretkenliklerini ve yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyebilen bu farklılıklar ve değişimler beraberinde ruhsal bozuklukları ortaya çıkarabilmektedir (Koyun ve ark., 2011). Gebelik öncesi dönem, gebelik, doğum ve postpartum dönemi kapsayan üreme süreci; kadınlarda değişimin ve yeniden uyumun yaşandığı önemli bir süreçtir. Bu süreç; hormonal değişimler, çevresel faktörler, beden yapısındaki farklılaşmalar, üremeye ilişkin bilinçli veya bilinçdışı duygu, düşünce, tutum, beklentiler ve çatışmalar, anne olmanın bireysel ve sosyokültürel anlamı ve algılanışı, kişilik organizasyonu gibi birçok durumdan etkilenmektedir (Çam ve ark., 2021). Gebelik ve postpartum dönem; belli psikiyatrik bozukluklara yatkınlığın arttığı, yeni ruhsal hastalıkların ortaya çıkabileceği, mevcut olanların nüks edebileceği veya alevlenme gösterebileceği bir dönem olarak bilinmektedir ve yaklaşık beş kadından biri gebelik sırasında ruh sağlığı sorunları yaşamaktadır (Savory ve ark., 2022). Gelişen ruhsal bozukluklar anne ve bebek sağlığını olumsuz etkilemekte dolayısıyla toplum sağlığı açısından ciddi sonuçlar doğurabilmektedir (Grajkowski ve ark., 2017; Kanner ve ark., 2021; Öztürk & Aydın, 2018).

Gebelik döneminde ele alınmış ve çözümlenmiş ruhsal problemler postpartum dönemi de olumlu etkilemektedir. Yapılan bir çalışmada doğum öncesi ruh sağlığı sorunları olan kadınların, doğuma yönelik daha fazla anksiyete yaşadık-

tek, riski arttırmaktadır. Biyolojik faktörler de hastalıkların gelişmesinde önemli görülmektedir.

Üreme sürecindeki ruhsal problemler maternal ve fetal sonuçlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan ruhsal bozuklukların yaygınlığı konusunda bilgi sahibi olunması, ruhsal bozuklukların erken tanınması ve rutin uygulama sırasında ele alınması kritik öneme sahiptir. Gebelikte ruh sağlığının sağlık hizmetinin tüm basamaklarında sıkı bir şekilde izlenmesi, hastalık ipuçlarının dikkatle değerlendirilmesi ve gerekli hastaların tedavi ve takibinin yapılması en az diğer gebelik takipleri kadar önemli ve gereklidir. Ayrıca üreme sürecinde ruh sağlığı sorunları olan kadınlar için stratejiler geliştirmek ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimi iyileştirmek için yatırım yapılması ve ruh sağlığı okuryazarlığının arttırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Abel, K. M., Hope, H., Swift, E., Parisi, R., Ashcroft, D. M., Kosidou, K., ... & Pierce, M. (2019). Prevalence of maternal mental illness among children and adolescents in the UK between 2005 and 2017: A national retrospective cohort analysis. *The Lancet Public Health, 4*(6), e291-e300.

Altin, G. E. (2012). Perinatal depresyon tedavisinde kişilerarası psikoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(2), 188-203.

Arar, M. A., Yıldırım, F. & Şahin, E. (2021). Covid-19 sürecinde gebelerde görülen ruh sağlığı sorunları ve sosyal destek algısı. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(1), 1-9.

Atif, N., Nazir, H., Zafar, S., Chaudhri, R., Atiq, M., Mullany, L. C., ... & Rahman, A. (2020). Development of a psychological intervention to address anxiety during pregnancy in a low-income country. *Frontiers in Psychiatry, 10*, 927.

Aydemir, S., & Onan, N. (2020). The Relationship Between Maternal Self-confidence and Postpartum Depression in Primipara Mothers: A Follow-Up Study. *Community Mental Health Journa1, 56*(8), 1449-1456.

Bayrı Bingöl, F. & Demirgöz Bal, M. (2021). Doğum sonrası maternal anksiyete ve bağlanmayı etkileyen faktörler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 30*(1), 60-68.

Bedaso, A., Adams, J., Peng, W., & Sibbritt, D. (2021). The relationship between social support and mental health problems during pregnancy: A systematic review and meta-analysis. *Reproductive Health, 18*(1), 1-23.

Bostancı Daştan, N., Deniz, N. & Şahin, B. (2015). Kars'ta gebelerin ev ziyareti ile ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Journal of Psychiatric Nursing, 6*(2), 71-78.

Boz, İ., Özçetin, E. & Teskereci, G. (2018). İnfertilitede anne olma: Kuramsal bir analiz. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10*(4), 506-521.

Branquinho, M., Canavarro, M. C., & Fonseca, A. (2020). A blended cognitive-behavioral intervention for the treatment of postpartum depression: Study protocol for a randomized controlled trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(22), 8631.

Bulut, A. & Yiğitbaş, Ç. (2018). Gebelerde depresyonla ilişkili sosyodemografik özellikler. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 15*(1), 5-9.

Cincioğlu, E., Durat, G., Öztürk, S. & Akbaş, H. (2020). Riskli gebeliklerde gebelerin ruhsal durumları ve stresle başa çıkma biçimleri. *Sağlık ve Toplum, 30*(3), 148-157.

Çam., O., Babacan Gümüş, A. & Yıldırım, S. (2021). Fiziksel hastalıklara verilen psikososyal tepkiler. O. Çam, E. Engin (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Psikiyatri Hemşireliği Bakım Sanatı* içinde (Geliştirilmiş 3. baskı). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri, s.585-587.

Çevik, A. & Alan, S. (2019). *Ebelere Yönelik Ruh Sağlığı ve Hastalıkları: Gebelik ve Lohusalık Dönemi.* Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi, s.59-97.

Dağ, T., Şen Tepe, Ç. & Durat, G. (2021). Abortusun kadın ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 13*(1), 179-183.

Dağlar, G., Nur, N., Bilgiç, D. & Kadıoğlu, M. (2015). Gebelikte duygulanım bozukluğu. *KASHED, 2*(1), 27-40.

Demirkol, M. E., Şimşek, L., Yılmaz, H. & Tamam, L. (2018). Gebelik ve postpartum dönemde obsesif kompulsif bozukluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10*(1), 118-129.

Dennis, C. L., Falah-Hassani, K., & Shiri, R. (2017). Prevalence of antenatal and postnatal anxiety: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry, 210*(5), 315-323.

di Giacomo, E., Placenti, V., Colmegna, F., & Clerici, M. (2021). Obsessive-compulsive disorder in pregnancy and postpartum: The possible etiologic role and implications of obsessive-compulsive personality disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry, 82*(6), 37484.

Dilcen, H. Y. & Etki Genç, R. (2019). Travmatik doğumun önlenmesinde ebenin rolü. *Life Sciences, 14*(3), 64-73.

Do, T. K. L, Nguyen, T. T. H., & Pham, T. T. H. (2018). Postpartum depression and risk factors among Vietnamese women. *Biomed Research International,* 4028913.

Erol, S. & Altuntaş, N. (2019). Annelerin doğum sonrası depresif duygusal bozukluklar açısından değerlendirilmesi ve emzirme üzerine etkilerinin belirlenmesi. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 50*(1), 58-62.

Ertem, G. (2015). Yaşam boyu kadın ruh sağlığı. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Hemşireliği, Psikiyatride Bakım Sanatı Özel Sayısı, 1*(1), 25-32.

Fairbrother, N., Collardeau, F., Albert, A. Y., Challacombe, F. L., Thordarson, D. S., Woody, S. R., & Janssen, P. A. (2021). High prevalence and incidence of obsessive-compulsive disorder among women across pregnancy and the postpartum. *The Journal of Clinical Psychiatry, 82*(2), 30368.

Fawcett, E. J., Fairbrother, N., Cox, M. L., White, I. R., & Fawcett, J. M. (2019). The prevalence of anxiety disorders during pregnancy and the postpartum period: a multivariate Bayesian meta-analysis. *The Journal of Clinical Psychiatry, 80*(4), 1181.

Fındıklı, E. (2022). Perinatal dönemde ruh sağlığı sorunları, yaygınlığı, neden ve sonuçları: Derleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 17*(2), 213-221.

Fisher, J., Mello, M. C. D., Patel, V., Rahman, A., Tran, T., Holton, S., & Holmes, W. (2012). Prevalence and determinants of common perinatal mental disorders in women in low-and lower-middle-income countries: A systematic review. *Bulletin of the World Health Organization, 90*, 139-149.

Fonseca, A., Pereira, M., Araujo-Pedrosa, A., Gorayeb, R., Ramos, M. M., & Canavarro, M. C. (2018). Be a mom: formative evaluation of a web-based psychological intervention to prevent postpartum depression. *Cognitive and Behavioral Practice, 25*(4), 473-495.

Ghahremani, T., Magann, E. F., Phillips, A., Ray-Griffith, S. L., Coker, J. L., & Stowe, Z. N. (2022). Women's mental health services and pregnancy: A review. *Obstetrical & Gynecological Survey, 77*(2), 122-129.

Grajkowski, A. M., Bolinsky, B. M., Abbott, J. L., & Batig, A. L. (2017). The pregnancy "superutilizer": How does a high-risk depression screen affect medical utilization? *J. Maternal-Fetal Neonatal Med., 30*(10), 1167-1171.

Güleç, D., Eminov, A. & Kavlak, O. (2020). Yüksek riskli gebelerde anksiyete ve depresyon ile hemşirelik bakım memnuniyetinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1), 70-75.*

Gürbüz, T., Gökmen, O., Kaptan, G., İnanlı, E., Karadeniz, S. B., Söylemez, N. E., & Söylemez, İ. (2021). *Investigating anxiety, depression and obsessive-compulsive disorders among the pregnant women during Covid-19 pandemic. Journal of Health Sciences and Medicine, 4(1), 7-12.*

Güzel, A. İ., Tokmak, A. & Üstün, Y. E. (2016). Adolesan gebelikler. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 13*(1), 28-31.

Henderson, J., Jomeen, J., & Redshaw, M. (2018). Care and self-reported outcomes of care experienced by women with mental health problems in pregnancy: Findings from a national survey. *Midwifery, 56*, 171-178.

İzci, F. & Bilici, R. (2015). Gebelerde madde kullanımı: Görülme sıklığı ve etkileri. *Bağımlılık Dergisi, 16*(1), 26-34.

Kaçar N. (2021). Erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerin kadının psikososyal boyutuna etkileri. *Haliç Üniv Sağ Bil Der.,* 61-72.

Kanner, J., Pollack, A. Z., Ranasinghe, S., Stevens, D. R., Nobles, C., Rohn, M. C., ... & Mendola, P. (2021). Chronic exposure to air pollution and risk of mental health disorders complicating pregnancy. *Environmental Research, 196*, 110937.

Kara, P. & Nazik, E. (2022). Covid-19 pandemisinde gebelerin psikolojik sağlık sonuçları: Tanımlayıcı çalışmaların sistematik bir derlemesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 17(1), 193-201.*

Karabulutlu, Ö. & Yavuz, C. (2021). Yüksek riskli gebeliklerde depresyon ve anksiyete düzeylerinin sıklığının değerlendirilmesi. *Caucasian Journal of Science, 8*(1), 51-69.

Karaçam, Z., Çoban, A., Akbaş, B., & Karabulut, E. (2018). Status of postpartum depression in Turkey: A meta-analysis. *Journal Health Care for Women International, 39*(7), 821-841.

Kartal, B., & Şimşek, N. (2017). The prevalence of depression during pregnancy and the affecting factors. *J Contemp Med, 7*(3), 217-24.

Keten, H. S., Gençoğlan, S., Dalgacı, A. F., Avcı, F., Satan, Y., Ölmez, S. & Çelik, M. (2015). Gebelik kaybı sonrası akut stres bozukluğunun değerlendirilmesi. *Cukurova Medical Journal, 40*(2), 226-232.

Kingston, D., Austin, M. P., Heaman, M., McDonald, S., Lasiuk, G., Sword, W., ... & Biringer, A. (2015). Barriers and facilitators of mental health screening in pregnancy. *Journal of Affective Disorders, 186*, 350-357.

Koyun, A., Taşkın, L. & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: Hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 67-99.

Kurt, A. & Söyler, H. Ç. (2022). Covid-19 döneminde doğum yapan kadınlarda maternal bağlanma, obsesif kompülsif bozukluk ve perinatal anksiyete ilişkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(3), 225-235.

Lin, P. Z., Xue, J. M., Yang, B., Li, M., & Cao, F. L. (2018). Effectiveness of self-help psychological interventions for treating and preventing postpartum depression: A meta-analysis. *Archives of Women's Mental Health, 21*(5), 491-503.

Mikšić, Š., Miškulin, M., Juranić, B., Rakošec, Ž., Včev, A., & Degmečić, D. (2018). Depression and suicidality during pregnancy. *Psychiatria Danubina, 30*(1), 85-90.

Miller, E. S., Hoxha, D., Wisner, K. L., & Gossett, D. R. (2015). The impact of perinatal depression on the evolution of anxiety and obsessive-compulsive symptoms. *Archives of Women's Mental Health, 18*(3), 457-461.

Najman, J. M., Plotnikova, M., Williams, G. M., Alati, R., Mamun, A. A., Scott, J., ... & Clavarino, A. M. (2017). Trajectories of maternal depression: A 27-year population-based prospective study. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 26*(1), 79-88.

Özdemir, K., Çevirme, A., & Başkaya, Y. (2020). Anxiety and prenatal attachment levels in pregnancy and influencing factors. *Cukurova Medical Journal, 45*(2), 502-510.

Öztürk, N. & Aydın, N. (2018). Anne ruh sağlığının önemi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 1(2), 29-36.*

Pearson, R. M., Carnegie, R. E., Cree, C., Rollings, C., Rena-Jones, L., Evans, J., ... & Lawlor, D. A. (2018). Prevalence of prenatal depression symptoms among 2 generations of pregnant mothers: The avon longitudinal study of parents and children. *JAMA Network Open, 1*(3), e180725-e180725.

Puşuroğlu, M. & Hocaoğlu, Ç. (2021). Tokofobi. *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi, 2*(3), 34-38.

Qian, J., Zhou, X., Sun, X., Wu, M., Sun, S., & Yu, X. (2020). Effects of expressive writing intervention for women's PTSD, depression, anxiety and stress related to pregnancy: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Psychiatry Research, 288*, 112933.

Savory, N. A., Hannigan, B., & Sanders, J. (2022). Women's experience of mild to moderate mental health problems during pregnancy, and barriers to receiving support. *Midwifery, 108*, 103276.

Schofield, Z., & Kapoor, D. (2019). Pre-existing mental health disorders and pregnancy. *Obstetrics, Gynaecology & Reproductive Medicine, 29(3), 74-79.*

Starcevic, V., Eslick, G. D., Viswasam, K., & Berle, D. (2020). Symptoms of obsessive-compulsive disorder during pregnancy and the postpartum period: A systematic review and meta-analysis. *Psychiatric Quarterly, 91*(4), 965-981.

Sun, M., Tang, S., Chen, J., Li, Y., Bai, W., Plummer, V., ... & Cross, W. M. (2019). A study protocol of mobile phone app-based cognitive behaviour training for the prevention of postpartum depression among high-risk mothers. *BMC Public Health, 19*(1), 1-7.

Şahin, B. & Bayrı Bingöl, F. (2021). Postpartum maternal travmatik stres ve bağlanma arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 12*(3), 227-236.

Şeker, F. D., Aydoğdu, M. & Akgür, S. A. (2019). Gebelerde sigara ve kafein kullanımının depresyon ve anksiyete düzeyleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi, 20*(1), 21-31.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Doğum Sonu Bakım Yönetim Rehberi. [Erişim tarihi: 23.09.2022] Erişim adresi https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr

Top, E. D., & Karaçam, Z. (2016). Effectiveness of structured education in reduction of postpartum depression scores: A quasi-experimental study. *Archives of Psychiatric Nursing, 30*(3), 356-362.

Topkara, F. N. & Özerdoğan, N. (2020). Gebelikte eş şiddeti; maternal, fetal ve neonatal sağlık üzerindeki etkileri. *Turkiye Klinikleri J Health Sci, 5*(1), 150-156.

van de Loo, K. F., Vlenterie, R., Nikkels, S. J., Merkus, P. J., Roukema, J., Verhaak, C. M., ... & van Gelder, M. M. (2018). Depression and anxiety during pregnancy: The influence of maternal characteristics. *Birth, 45*(4), 478-489.

Wesseloo, R., Kamperman, A. M., Munk-Olsen, T., Pop, V. J., Kushner, S. A., & Bergink, V. (2016). Risk of postpartum relapse in bipolar disorder and postpartum psychosis: A systematic review and meta-analysis. *American Journal of Psychiatry, 173*(2), 117-127.

World Health Organization [WHO] (2022). World mental health report: Transforming mental health for all. [cited 31.08.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338

Yılmaz, M. & Yar, D. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(1), 93-100.

Zaman, F. K., Özkan, N. & Toprak, D. (2018). Gebelikte depresyon ve anksiyete artar mı? *Konuralp Medical Journal, 10*(1), 20-25.

BÖLÜM 29

KADINLARDA RUHSAL BOZUKLUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rumeysa Taşkın-Serap Ejder Apay

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmaması durumu değil fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden bütüncül bir iyilik hâlidir. Ruh sağlığı ise temel olarak düşünme, duygusallık, kişiler arası iletişim, yaşama ve hayattan keyif almayı içeren bireysel ve kolektif bir yetenektir (WHO, 2013). Bununla birlikte ruh sağlığı, sağlığı iyileştirme çabaları içerisinde küresel yaşamın ihmal edilen bir parçasını oluşturmaktadır (WHO, 2019). Ruh sağlığında meydana gelen değişikliklerle birlikte birey, sadece işlevsel değil toplumsal anlamda da olumsuzluklarla karşılaşmaktadır (WHO, 2013). Ruhsal bozuklukları olan bireyler insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve damgalanma gibi olumsuz durumları deneyimlemektedirler. Ruhsal bozukluğa bağlı gerçekleşen engel durumu ve ölüm oranları, fiziksel hastalıklara göre daha fazladır.

Ruhsal bozuklukların yaygınlığına bakıldığı zaman kadınlar erkeklere oranla daha fazla ruhsal bozukluk yaşamaktadır (Keskin ve ark., 2013). Hayat boyu kadınların duygu durum bozukluğu prevalansı ve depresyon yaşama durumu daha yüksektir (Kiely ve ark., 2019). Yine göç gibi olumsuz koşullardan kadınlar, erkeklere nazaran daha fazla etkilenmekte ve buna bağlı olarak kadınlarda yüksek düzeyde travma sonrası stres bozukluğu görülmektedir (Cenkçi & Nazik, 2018; Vallejo-Martín ve ark., 2021). Bu açıdan kadınların alacakları psiko-sosyal destek oldukça önemlidir. Kadınların ruh sağlığını etkileyen bir diğer konu ise toplumsal cinsiyettir. Cinsiyete yönelik ayrımcılığa uğrayan kadın sos-

larda doğumdan sonra travma sonrası stres bozukluğu görülebilmektedir. Epidemiyolojisi %3,1'dir ve risk faktörleri arttıkça prevelansı ve insidansı artmaktadır. Bu süreçte kadının doğum beklentisi değerlendirmelidir (Alan & Çelik, 2019).

Kadınlarda ruhsal bozukluklar için en önemli risk faktörleri arasında göç ve şiddet yer almaktadır. Sığınmacı, mülteci ve şiddete maruz kalan kadınlar, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve psikoz gibi ruhsal bozukluklar açısından risk altındadırlar. Sığınmacı ve mülteci kadınların ilk karşılaştıkları sağlık çalışanları ebeler/hemşirelerdir. Ebeler/hemşireler şiddete maruz kalan ve sığınmacı kadınların destek ve rehabilitasyonunu sağlamalıdır. Kadınların kültürlerine duyarlı olmalı ve yargılayıcı tutumdan uzak durmalıdır. Bakım aşamasında multidisipliner bir çalışma sergilemelidir (Kurtuldu & Şahin, 2018).

5. Sonuç

Kadınlar cinsiyetlerinden dolayı biyolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden ruhsal bozukluklar açısından risk altındadır. Kadınlar, şiddet, göç, infertilite, menstrual sorunlar, gebelik, doğum, doğum sonrası ve menopoz dönemi, istismar gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Kadınların hayatı boyunca yaşadığı tüm olumsuzluklar, ruhsal bozuklar için tetikleyici bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle kadınlar, sağlık bakım aşamasında yaşam dönemleri içerisinde bir bütün olarak ele alınmalıdır. Kadınlarda ruhsal bozuklukların değerlendirilmesi de bu bütünün en önemli parçasını oluşturmaktadır (Koyun ve ark., 2011). Sağlık bakım profesyonelleri ise kadınların doğumlarından ölümlerine kadar fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden destek sağlayan kişilerdir. Sağlıklı bir kadın sağlıklı bir çocuk yetiştirir. Nüfusa bakıldığında kadın ve çocuk toplumun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Kısacası ebeler ve hemşireler kadınlara verdikleri bütüncül bakımla birlikte toplum ruh sağlığını doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedirler. Birincil, ikincil ve üçüncül sağlık hizmetleriyle birlikte ruhsal bozukluklara yakalanma ve kronikleşme riskini azaltırlar. Bu sayede ruh sağlığı açısından sağlıklı kadın, sağlıklı anne, sağlıklı bebek, sağlıklı çocuk ve sağlıklı toplum hedeflerine ulaşılabilmektedir (Alan & Çelik, 2019).

Kaynaklar

Agabio, R., Campesi, I., Pisanu, C., Gessa, G. L., & Franconi, F. (2016). Sex differences in substance use disorders: Focus on side effects. *Addiction Biology*, *21*(5), 1030-1042.

Alan, S. & Çevik A. (2019). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları.* Ankara: Akademisyen Kitapevi, s.1-56.

Altun, Ö. Ş., Apay, S. E., Tutuk, S. P. M., Sönmez, T., Polat, Ü., Zeliha, Ş. E. N., ... & Aslan, R. (2020). Türkiye'de kadınların ruhsal durumunun değerlendirilmesi: Çok merkezli kesitsel çalışma. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(3), 178-188.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*. E. Köroğlu (Çev. Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Anber, T., Akar, T. & Altun, F. (2021). Depresyon ve toplum ruh sağlığı. *Turkey Health Literacy Journal, 2*(2), 99-103.

Arkan, B., Bademli, K. & Duman, Z. Ç. (2011). Sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumları: Son 10 yılda Türkiye'de yapılan çalışmalar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(2), 214-231.

Bandelow, B., & Michaelis, S. (2022). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience, 17*(3), 327-335.

Barker, L. C., & Vigod, S. N. (2020). Sexual health of women with schizophrenia: A review. *Frontiers in Neuroendocrinology, 57*, 1-12.

Bouras, N., Ikkos, G., & Craig, T. (2018). From community to meta-community mental health care. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 15*(4), 806.

Buzlu, S. & Şahin, G. (2017). Ruh sağlığının değerlendirilmesi ve klinik karar verme. F. E. Aslan (Ed.) *Sağlığın Değerlendirilmesi ve Klinik Karar Verme* içinde (2. baskı). Ankara: Akademisyen Kitapevi, s.253-280.

Büyükbayram, A., Arabacı, L. B., Arabacıoğlu, İ., Ayyıldız, C. & Acar, K. (2017). Psikiyatri kliniğinde çalışan X ve Y kuşağındaki hemşirelerin alkol-madde bağımlılığı ve ruhsal bozukluğu olan bireylere yönelik tutumları. *Bağımlılık Dergisi, 18*(4), 122-134.

Cenkçi, Z. & Nazik, E. (2018). Sığınmacı ve mülteci kadınların yaşadığı sorunlar ve sunulan sağlık hizmetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 21*(4), 293-299.

Clemans-Cope, L., Lynch, V., Howell, E., Hill, I., Holla, N., Morgan, J., ... & Thompson, J. A. (2019). Pregnant women with opioid use disorder and their infants in three state Medicaid programs in 2013-2016. *Drug and Alcohol Dependence, 195*, 156-163.

Çelik, F. H. & Hocaoğlu, Ç. (2016). Major depresif bozukluk tanımı, etyolojisi ve epidemiyolojisi: Bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi, 6*(1), 51-66.

Çetin, Ş. & Varma, G. S. (2021). Somatik belirti bozukluğu: Tarihsel süreç ve biyopsikososyal yaklaşım. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 13*(4), 790-804.

Demirci, I., & Akın, A. (2015). The validity and reliability of the mental health continuum short form. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 48*(1), 49-64.

Demirkol, M. E., Kızıltoprak, A. & Şenbayram, Ş. (2018). Postpartum psikoz. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 27*(2), 206-222.

Dong, M., Lu, L., Zhang, L., Zhang, Q., Ungvari, G. S., Ng, C. H., ... & Xiang, Y. T. (2020). Prevalence of suicide attempts in bipolar disorder: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 29*, 1-9.

Durak, M. (2017). Psikolojik bozukluklar ve tedavisi. M. Durak, E. Ş. Durak, U. Kocatepe (Ed.) *Aklımın Aklı: Psikoloji* içinde (1. baskı). Ankara: Nobel Kitapevi, s.300-327.

Eğilmez, O. B., Örüm, M. H., Kara, M. Z. & Örüm, G. (2019). Bir eğitim ve araştırma hastanesinde ayaktan ve yatan hastalar için istenen psikiyatri konsültasyonlarının değerlendirilmesi: 2018 yılı verileri. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi, 52*(3), 257-262.

Farren, J., Jalmbrant, M., Ameye, L., Joash, K., Mitchell-Jones, N., Tapp, S., ... & Bourne, T. (2016). Post-traumatic stress, anxiety and depression following miscarriage or ectopic pregnancy: A prospective cohort study. *BMJ Open, 6*(11).

Fisher, J., Mello, M. C. D., Patel, V., Rahman, A., Tran, T., Holton, S., & Holmes, W. (2012). Prevalence and determinants of common perinatal mental disorders in women in low-and lower-middle-income countries: A systematic review. *Bulletin of The World Health Organization, 90*, 139-149.

Fridgen, G. J., Aston, J., Gschwandtner, U., Pflueger, M., Zimmermann, R., Studerus, E., ... & Riecher-Rössler, A. (2013). Help-seeking and pathways to care in the early stages of psychosis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 48*(7), 1033-1043.

Galmiche, M., Déchelotte, P., Lambert, G., & Tavolacci, M. P. (2019). Prevalence of eating disorders over the 2000-2018 period: A systematic literature review. *The American Journal of Clinical Nutrition, 109*(5), 1402-1413.

GBD 2017 Disease and Injury Incidence and Prevalence Collaborators (2018). Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 diseases and injuries for 195 countries and territories, 1990-2017: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *Lancet, 392*, 1789-858.

Guo, N., Robakis, T., Miller, C., & Butwick, A. (2018). Prevalence of depression among women of reproductive age in the United States. *Obstetrics and Gynecology, 131*(4), 671-679.

Güleç, G., Yenilmez, Ç. & Ay, F. (2011). Bir Anadolu şehrinde psikiyatri kliniğine başvuran hastaların hastalık açıklama ve çare arama davranışları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 14*(3), 131-142.

Gündoğdu, T. & Tek, N. A. (2019). Anoreksiya nervoza hastalarında enerji harcamasının belirlenmesinde kullanılan yöntemler. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10*(3), 320-326.

Gürsoy, O. & Gizir, C. A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya yönelik tutumları: Sosyal damgalanma, kendini damgalama, öznel sıkıntıları açma, benlik saygısı ve cinsiyetin rolü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 8*(49), 137-155.

Hantsoo, L., & Epperson, C. N. (2017). Anxiety disorders among women: A female lifespan approach. *Focus, 15*(2), 162-172.

Hosang, G. M., & Bhui, K. (2018). Gender discrimination, victimisation and women's mental health. *The British Journal of Psychiatry, 213*(6), 682-684.

Irmak, Ç. & Altıntaş, M. (2017). Aile içi şiddet mağduru kadınlarda ruhsal dayanıklılık, bağlanma biçimleri, başa çıkma tutumları ve psikopatoloji. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 18*(6), 561-570.

Jalnapurkar, I., Allen, M., & Pigott, T. (2018). Sex differences in anxiety disorders: A review. *J Psychiatry Depress Anxiety, 4*(12), 3-16.

Kaçar, M. & Hocaoğlu, Ç. (2019). Pika, geri çıkarma bozukluğu nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 22*, 347-354.

Kalli, A., Topuzoğlu, A., Ergin, D. D., Ertürk, E. F., Karavuş, M., Ulutaş, S., ... & Hıdırlıoğlu, S. (2019). Hekimlerin ruhsal bozukluğu olan hastalara karşı tutumlarının değerlendirilmesi. *The Journal of Turkish Family Physician, 10*(4), 185-194.

Karakuş, G., Kocal, Y. & Sert, D. (2017). Şizofreni: etyoloji, klinik özellikler ve tedavi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 26*(2), 251-267.

Keskin, A., Ünlüoğlu, İ., Bilge, U. & Yenilmez, Ç. (2013). Ruhsal bozuklukların yaygınlığı, cinsiyetlere göre dağılımı ve psikiyatrik destek alma ile ilişkisi. *Archives of Neuropsychiatry, 50*(4), 344-351.

Kiely, K. M., Brady, B., & Byles, J. (2019). Gender, mental health and ageing. *Maturitas, 129*, 76-84.

Koyun, A., Taşkın, L. & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: Hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 67-99.

Kurtuldu, K. & Şahin, E. (2018). Göçün kadın yaşamı ve sağlığı üzerine etkileri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 37-46.

Labaka, A., Goni-Balentziaga, O., Lebeña, A., & Perez-Tejada, J. (2018). Biological sex differences in depression: A systematic review. *Biological Research for Nursing, 20*(4), 383-392.

Malhotra, S., & Shah, R. (2015). Women and mental health in India: An overview. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(2), 205-211.

McHugh, R. K., Votaw, V. R., Sugarman, D. E., & Greenfield, S. F. (2018). Sex and gender differences in substance use disorders. *Clinical Psychology Review, 66*, 12-23.

Miller, L. J., Ghadiali, N. Y., Larusso, E. M., Wahlen, K. J., Avni-Barron, O., Mittal, L., & Greene, J. A. (2015). Bipolar disorder in women. *Health Care for Women International, 36*(4), 475-498.

Okumuş, F. E. E., Baykal, N. B., Deveci, E. & Karaköse, S. (2019). Yeme bozukluğu vakalarında hastalık yaşantısı ve grup süreci: Nitel bir çalışma. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 2*(4), 307-318.

Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H. & Muhcu, M. (2014). Gebelik ve postpartum dönemde sık görülen ruhsal bozukluklar. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45*(2), 71-77.

Özkan, B., Arguvanlı, S., Erten, Z. K. & Ümit Seviğ, E. (2013). 14 yaş ve üzeri bireylerin anksiyete ve genel sağlık düzeylerinin belirlenmesi. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(1), 1-9.

Perich, T. A., Roberts, G., Frankland, A., Sinbandhit, C., Meade, T., Austin, M. P., & Mitchell, P. B. (2017). Clinical characteristics of women with reproductive cycle–associated bipolar disorder symptoms. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 51*(2), 161-167.

Perry, A., Gordon-Smith, K., Jones, L., & Jones, I. (2021). Phenomenology, epidemiology and aetiology of postpartum psychosis: A review. *Brain Sciences, 11*(1), 47-61.

Platt, J., Prins, S., Bates, L., & Keyes, K. (2016). Unequal depression for equal work? How the wage gap explains gendered disparities in mood disorders. *Social Science & Medicine, 149*, 1-8.

Pradhan, S. N., Sharma, S. C., Malla, D. P., & Sharma, R. (2013). A study of help seeking behavior of psychiatric patients. *Journal of Kathmandu Medical College, 2*(1), 21-24.

Robles-García, R., Fresán, A., & Yoldi, M. (2020). Posttraumatic stress disorder in urban women. *Current Opinion in Psychiatry, 33*(3), 245-249.

Rowland, T. A., & Marwaha, S. (2018). Epidemiology and risk factors for bipolar disorder. *Therapeutic Advances in Psychopharmacology, 8*(9), 251-269.

Schnitzler, E. (2022). The neurology and psychopathology of pica. *Current Neurology and Neuroscience Reports*, 1-6.

Seedat, S., Scott, K. M., Angermeyer, M. C., Berglund, P., Bromet, E. J., Brugha, T. S., ... & Kessler, R. C. (2009). Cross-national associations between gender and mental disorders in the World Health Organization World Mental Health Surveys. *Archives of General Psychiatry, 66*(7), 785-795.

Seeman, M. V. (2019). Does gender influence outcome in schizophrenia?. *Psychiatric Quarterly, 90*(1), 173-184.

Sergek, E. & Oğuzkan, S. B. (2018). Birinci basamakta kadınların ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Atlas International Refeered Journal on Social Sciences, 4*(15), 1707-1716.

Sharan, P., & Sundar, A. S. (2015). Eating disorders in women. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(2), 286-295.

Solak Kapşığay, K. (2021). Hemşirelerin ruhsal hastalıklara yönelik inançları. [Yüksek Lisans Tezi], Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.

Sommer, I. E., Tiihonen, J., van Mourik, A., Tanskanen, A., & Taipale, H. (2020). The clinical course of schizophrenia in women and men-a nation-wide cohort study. *NPJ Schizophrenia, 6*(1), 1-7.

Şahin, B. & Bayrı Bingöl, F. (2021). Postpartum maternal travmatik stres ve bağlanma arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 12*(3), 227-236.

Tamam, L. & Demirkol, M. E. (2019). Anksiyete bozuklukları. A. Çiftçi, S. Tursun, A. Özkara, M. Kekilli, B. Demirel (Ed.) *Bütüncül Tıp: Birinci Basamakta ve Aile Hekimliğinde Güncel Tanı-Tedavi* içinde (1. baskı). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitapevleri, s.1641-1644.

Tan, Y., Şahin, E. M., Yurdakul, F. & Çetin, H. (2019). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Hastanesinde peripartum depresyon yaygınlığı ve sosyodemografik faktörler ile ilişkisi. *Troia Medical Journal, 1*(3), 98-104.

Taşçı, G. (2021). Bir şehir hastanesinde istenilen psikiyatri konsültasyonlarının değerlendirilmesi: 2019 yılı verileri. *Genel Tıp Dergisi, 31*(3), 257-261.

Taştan, K., Demiröz, H. P., Öztekin, C. & Sincan, S. (2017). Bulimia nervoza tedavisinde hipnoterapi: Olgu sunumu. *CausaPedia, 6*(2), 94-97.

Thara, R., & Kamath, S. (2015). Women and schizophrenia. *Indian Journal of Psychiatry, 57*(2), 246-251.

Tokumitsu, K., Sugawara, N., Maruo, K., Suzuki, T., Shimoda, K., & Yasui-Furukori, N. (2020). Prevalence of perinatal depression among Japanese women: A meta-analysis. *Annals of General Psychiatry, 19*(1), 1-18.

Ünal, B. & Coşar, T. (2021). Somatik belirti bozukluğu ve ilişkili bozuklukların epidemiyolojisi. B. Coşar (Ed.) *Somatik Belirti ve İlişkili Bozukluklar* içinde (1. baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri, s.1-5.

Vallejo-Martín, M., Sanchez Sancha, A., & Canto, J. M. (2021). Refugee women with a history of trauma: Gender vulnerability in relation to post-traumatic stress disorder. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(9), 4806.

Wang, Z., Liu, J., Shuai, H., Cai, Z., Fu, X., Liu, Y., ... & Yang, B. X. (2021). Mapping global prevalence of depression among postpartum women. *Translational Psychiatry, 11*(1), 1-13.

Whiteford, H. A., Degenhardt, L., Rehm, J., Baxter, A. J., Ferrari, A. J., Erskine, H. E., ... & Vos, T. (2013). Global burden of disease attributable to mental and substance use disorders: findings from the Global Burden of Disease Study 2010. *The Lancet, 382*(9904), 1575-1586.

World Health Organization [WHO] (2013). Investing Mental Health. [cited 24.06.2022] Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/87232/9789241564618_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

World Health Organization [WHO] (2014). Social Determinants of Mental Health. [cited 29.06.2022] Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112828/9789241506809_eng.pdf

World Health Organization [WHO] (2019). The WHO Special Initiative for Mental Health (2019-2023): Universal Health Coverage for Mental Health. [cited 24.06.2022] Available from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/310981/WHO-MSD-19.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

World Health Organization [WHO] (2020). World Mental Health Day: an opportunity to kick-start a massive scale-up in investment in mental health. [cited 29.06.2022] Available from https://www.who.int/news/item/27-08-2020-world-mental-health-day-an-opportunity-to-kick-start-a-massive-scale-up-in-investment-in-mental-health

World Health Organization [WHO] (2022). Mental Disorders. [cited 29.06.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders

Yehuda, R., Hoge, C. W., McFarlane, A. C., Vermetten, E., Lanius, R. A., Nievergelt, C. M., ... & Hyman, S. E. (2015). Post-traumatic stress disorder. *Nature Reviews Disease Primers, 1*(1), 1-22.

Yılmaz, T. (2019). Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabının (DSM) son iki baskısı arasındaki değişikliklerin incelenmesi. T. Yılmaz (Ed.) *Psikoloji, Sosyoloji ve Coğrafya Bakış Açısından Sağlık* içinde (1. baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, s.1-19.

BÖLÜM 30

PSİKOFARMAKOLOJİ VE KADIN

Arslan Say

1. Giriş

Sağlığın güncel olarak bedensel, ruhsal ve sosyal olarak "tam iyilik hâli" olarak tanımlanmasından sonra ortaya çıkan tartışmalar bireyin tam iyilik hâlinin bu tanımlamaya uygun olarak asla gerçekleşemeyeceği eleştirisini ortaya koymuş, bunun üzerine sağlıklı bireyin ancak üretken olabildiği sürece sağlıklı olabileceği fikri ortaya atılmıştır.

Bir diğer özellik ise beden sağlığının gözle görülebilir somut sonuçlarının olmasına karşın, ruh sağlığının soyut sonuçlar ile değerlendirilmesi bireylerin sağlıklı olmaları durumunda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ruh sağlığı üzerinde cinsiyet farklılıklarının incelendiği çalışmalarda özellikle kadınların doğumdan itibaren erkeklere göre ruhsal açıdan daha fazla risk altında oldukları gözlemlenmektedir. Kadınlar; sosyal, demografik ve aşırı iş yükü gibi olumsuz koşullar altında stres faktörleri ile daha fazla karşı karşıya kalmakta bunun karşılığında da kadınlarda psikolojik sorunlar daha sık görülebilmektedir (WHO, 2022). Özellikle kadınların kötü ruh sağlığının belirleyicileri tartışılırken, bireysel özelliklere ve yaşam tarzı risk faktörlerine odaklanılmakta, ruh sağlığını etkileyen daha geniş, ekonomik, yasal ve çevresel faktörler kadınların yaşamları üzerindeki belirleyicileri kontrol etme fırsatlarını kısıtlamaktadır. Temel olarak toplumsal cinsiyetin tanımlanmasının ve kabullenmesinin gecikmesi, bu faktörlerin değiştirilmesi ile kadınlardaki belirli ruhsal problemlerin birinci derecede önlenebilmesi olasılığını ve görülme sıklığını arttırmaktadır.

Erkekler ve kadınlar arasındaki yaşam tarzı farklılıkları, olaylara daha duygusal yaklaşım özellikleri, kadınların kendilerinin ruh sağlığına yükledikleri anla-

Kaynaklar

Accornero, F. (1988). An eyewitness account of the discovery of electroshock. *Convuls Ther, 4*(1), 40-49.

Albek, E. (Çev.) (1992). Selektif Serotonin Reuptake İnhibitörlerinin Farmakokinetiği. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 2*(3), 71-76.

Besson, M., Magne, C., & Schön, D. (2002). Emotional prosody: Sex differences in sensitivity to speech melody. *Trends in Cognitive Sciences, 6*(10), 405-407.

Bhatara, V. S., Sharma, J. N., Gupta, S., & Gupta, Y. K. (1997). Images in psychiatry. Rauwolfia serpentina: The first herbal antipsychotic. *The American Journal of Psychiatry, 154*(7), 894.

Freeman, W., & Watts, J. W. (1947). Retrograde degeneration of the thalamus following prefrontal lobotomy. *Journal of Comparative Neurology (and Psychology), 86*, 65-93.

Graziottin, A. (2004). Similarities and differences between female and male sexual functions and dysfunctions. *The Journal of Men's Health & Gender, 1*(1), 71-76.

Hwang, S. J., Ji, E. K., Lee, E. K., Kim, Y. M., & Cheon, Y. H. (2004). Gender differences in the corpus callosum of neonates. *Neuroreport, 15*(6), 1029-1032.

Joffe, H., & Cohen, L. S. (1998). Estrogen, serotonin, and mood disturbance: Where is the therapeutic bridge?. *Biological Psychiatry, 44*(9), 798-811.

Keskin, A., Ünlüoglu, İ., Bilge, U. & Yenilmez, Ç. (2013). Ruhsal bozuklukların yaygınlığı, cinsiyetlere göre dağılımı ve psikiyatrik destek alma ile ilişkisi. *Archives of Neuropsychiatry/Nöropsikiyatri Arsivi, 50*, 344-351.

Kessler, R. E. (2003). Epidemiology of depression in women. *J Affect Disord, 74*, 5-13.

Kivlighan, K. T., Granger, D. A., & Booth, A. (2005). Gender differences in testosterone and cortisol response to competition. *Psychoneuroendocrinology, 30*(1), 58-71.

Kuloğlu, M., Önen, S., & Aracı, S. (2009). Antidepresanlar, Sitokinler ve İmmün Sistem. *Yeni Symposium, 47*(2), 98-106.

Laakso, A., Vilkman, H., Örgen Bergman, J., Haaparanta, M., Solin, O., Syvälahti, E., ... & Hietala, J. (2002). Sex differences in striatal presynaptic dopamine synthesis capacity in healthy subjects. *Biological Psychiatry, 52*(7), 759-763.

Li, Q., Holmes, A., Ma, L., Van de Kar, L. D., Garcia, F., & Murphy, D. L. (2004). Medial hypothalamic 5-hydroxytryptamine (5-HT) 1A receptors regulate neuroendocrine responses to stress and exploratory locomotor activity: Application of recombinant adenovirus containing 5-HT1A sequences. *Journal of Neuroscience, 24*(48), 10868-10877.

Miller, F. E., & Boshes, R. A. (1988). *Side Effects of Psychotropic Drugs Psychiatry.* Diagnosis-Therapy Appleton-longe, Norwalk, Connectticut/San Mateo, California, p.331-347.

Naliboff, B. D., Berman, S., Chang, L., Derbyshire, S. W., Suyenobu, B., Vogt, B. A., ... & Mayer, E. A. (2003). Sex-related differences in IBS patients: Central processing of visceral stimuli. *Gastroenterology, 124*(7), 1738-1747.

Öncü, F., Hariri, A., Ceylan, M. E., Ceylan, N. & Yazan, B. (1998). Atipik Nöroleptikler. *Düşünen Adam, 11*, 21-29.

Örsel, S. (2004). Depresyonda tedavi: Genel ilkeler ve kullanılan antidepresan ilaçlar. *Klinik Psikiyatri, 4*, 17-24.

Özcan, M. E. (2000). Akut manide psikofarmakolojik tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 3*(1), 5-13.

Pratt, M. W., Golding, G., Hunter, W., & Norris, J. (1988). From inquiry to judgment: Age and sex differences in patterns of adult moral thinking and information-seeking. *The International Journal of Aging and Human Development, 27*(2), 109-124.

Rahman, Q., Wilson, G. D., & Abrahams, S. (2004). Biosocial factors, sexual orientation and neurocognitive functioning. *Psychoneuroendocrinology, 29*(7), 867-881.

Sarıhasan, B. & Üstün, Y. (2013). Yoğun bakımda sedasyon ve analjezi ihtiyacı. *Journal of Experimental and Clinical Medicine, 30*(1), 25-31.

Schirmer, A., Zysset, S., Kotz, S. A., & Von Cramon, D. Y. (2004). Gender differences in the activation of inferior frontal cortex during emotional speech perception. *NeuroImage, 21*(3), 1114-1123.

Songar, A., Balcıoğlu, İ., & Kocabaşoğlu, N. (1993). Psikoaktif ilaçlar-Laktasyon ve gebelik. *Perinatoloji Dergisi, 1*, 178-181.

Spiegel, D., & Giese-Davis, J. (2003). Depression and cancer: Mechanisms and disease progression. *Biological Psychiatry, 54*(3), 269-282.

Steiner, M., Dunn, E., & Born, L. (2003). Hormones and mood: From menarche to menopause and beyond. *Journal of Affective Disorders, 74*(1), 67-83.

Tuncer, Ö. (1989). Nöroleptikler ve gebelik. *Psikiyatride Biyolojik Tedavi* içinde. İstanbul: Nobel Tip Kitabevi.

Uçar, G. (2002). Substrate specificities of monoamine oxidase isoforms. *FABAD J. Pharm. Sci, 27*, 149-156.

Ustun, G. (2021). Determining depression and related factors in a society affected by COVID-19 pandemic. *International Journal of Social Psychiatry, 67*(1), 54-63.

Ünal, S. & Yıldız, M. (1996). Gebelikte psikotrop ilaç kullanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi, 7*(4), 266-274.

Üstün, T. B., & Sartorius, N. (1995). Mental Illness in General Health Care: An International Study. John Wiley & Sons.

Vázquez-Barquero, J. L., Manrique, J. F., Munoz, J., Arango, J. M., Gaite, L., Herrera, S., & Der, G. J. (1992). Sex differences in mental illness: A community study of the influence of physical health and sociodemographic factors. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 27*(2), 62-68.

World Health Organization [WHO] (2022). Women's Mental Health. [cited 25.08.2022] Available from https://www.who.int/publications/i/item/WHO-MSD-MDP-00.1

Yüksel, N., Soygür, H., Tural, Ü. & Demet, M. M. (2010). *Temel Psikofarmakoloji.* Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği, 1.

BÖLÜM 31

PSİKOTERAPİ VE KADIN

Vesile Adıgüzel-Nurhan Eren

1. Giriş

Cinsiyet-toplumsal cinsiyet arasındaki etkileşim, kadınlar ve erkekler üzerinde birbirinden farklı ruhsal sorunlara sebep olmaktadır. Kadınlar, yaşamları boyunca, intrauterin dönemden çocukluk, ergenlik, erişkinlik ve yaşlılık dönemine kadar, erkeklere oranla daha fazla risk faktörleriyle karşılaşmaktadır. Kadınların ortaya çıkan ruhsal sorunlarına çözüm bulmaları, baş etmeleri ve iyileşebilmeleri oldukça önemlidir. Günümüzde ruhsal sorunlar üzerinde terapi yöntemlerinin kullanımının artması ve tedavideki etkinliği ispatlanmıştır. Fakat kadınların bu terapi yöntemlerindeki yerini ortaya koyan çalışmaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Bu bölümde terapinin temel kavramları, türleri, teknik ve uygulamaları, son olarak da kadınlara özgü psikoterapi gereksinimi ve özellikleri yer almaktadır.

2. Psikoterapi

2.1. Psikoterapi kavramı

Genel anlamda *terapi*, bireyin hayatı boyunca yaşadığı sorunlar karşısında alanında uzman kişiler rehberliğinde hayatı yaşanılır kılma, hayattan anlam bulma, bireysel ve toplumsal sorunlar ile baş edebilme, fiziksel ve ruhsal durumlar karşısında tedavi olma ve kendini yeniden keşfetme olarak tanımlanmıştır (Corey, 2015). *Psikoterapi*, danışanın olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarını olumluya dönüştürmek için psikoterapist tarafından psikolojinin temel prensip ve bilimsel yöntemlere uygun şekilde sistematik olarak uygulanmasıdır (Dereboy ve ark., 2017). Geniş anlamıyla psikoterapi, duygu, düşünce ve davranışları, iletişim tek-

Kaynaklar

Ahmad-Nia, S. (2002). Women's work and health in Iran: A comparison of working and non-working mothers. *Social Science & Medicine, 54*(5), 753-765.

Akdeniz, F. & Gönül, S. (2004). Kadınlarda üreme olayları ile depresyon ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 7*(2), 70-74.

American Psychological Association [APA] (2007). Guidelines for psychological practice with girls and women. *American Psychologist, 62*(9), 949-979.

Antony, M. M., & Roemer, L. (2011). *Behavior Therapy.* Washington, DC: American Psychological Associational, p.19-55.

Arlow, J. A. (1995). Psychoanalysis. In: R. J. Corsini & D. Wedding (Eds.) *Current Psychotherapies* (5th edition). Itasca, IL: F. E. Peacock, p.23-32.

Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond* (2nd edition). New York: The Guilford Press.

Bieling, P. J., McCabe, R. E., & Antony, M. M. (2009). *Cognitive-Behavioral Therapy in Groups.* Guilford Press.

Blatner, A. (2002). *Psikodramanın Temelleri-Tarihçe Kuram Uygulama* (1. baskı). G. Şen, Z. Asbaghi & S. Toksoy (Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık, s.12-22.

Buzlu, S., Bostancı, N., Özbaş, D. & Yılmaz, S. (2006). İstanbul'da bir sağlık ocağına başvuran kadınların genel sağlık anketine göre ruhsal durumlarının değerlendirilmesi. *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED), 15*, 134-138.

Cohen, M., & Fried, G. (2007). Comparing relaxation training and cognitive-behavioral group therapy for women with breast cancer. *Res Soc Work Prac, 33*, 57-63.

Corey, G. (2013). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy* (9th edition). Canada: Cengage Learning, p.42-56.

Corey, G. (2015). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları.* T. Ergene (Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık, s.8-9.

Çapan Eraslan, B. (2018). Psikanaliz. Z. Karataş & Y. Yavuzer (Ed.) *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* içinde. Ankara: Pegem Akademi, s.25-56.

Danacı, A. E. (2009). Aktarım ve karşı-aktarım. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 10*(3), 55-58.

Dereboy, Ç., Şenel, H., Şafak Öztürk, C., Şakiroğlu, M., & Eskin, M. (2017). Psychotherapy: Playing the three monkeys in mental health service provision? *Arch Neuropsychiatry, 54*, 301-306.

Draganovic, S. (2011). Approaches to feminist therapy: A case study illustration. *Epiphany Journal of Transdisciplinary Studies, 4*(1), 110-127.

Fitzgerald, L. F., & Nutt, R. (1986). The division 17 principles concerning the counseling/psychotherapy of women: Rationale and implementation. *The Counseling Psychologist, 14*(1), 180-216.

Gülseren, L. (2013). Geçmişten bugüne kadın ve ruh sağlığı. Ş. Yüksel, L. Gülseren & A. D. Başterzi (Ed.) *Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı* içinde. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, s.25-35.

Habip, B. (2005). Freud'dan günümüze aktarım ve karşıaktarım. *Psikanalitik Bakışlar Aktarım-Karşıaktarım* içinde. İstanbul: PPPD Yayınları, s.7-16.

Hatipoğlu Sümer, Z. (2018). Bireysel Terapi. Z. Karataş & Y. Yavuzer (Ed.) *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* içinde. Ankara: Pegem Akademi, s.91-126.

Hızlı Sayar, G. & Berksun, O. E. (2013). *Aile ve Eş Terapileri.* Ankara: Detay Yayıncılık, s.1-25.

Kelleci, M., Aştı, N. & Küçük, L. (2003). Bir sağlık ocağına başvuran kadınların genel sağlık anketine göre ruhsal durumları. *C.Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 7*, 11- 14.

Kızıldağ, S. (2018). Feminist Terapi. Z. Karataş & Y. Yavuzer (Ed.) *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* içinde. Ankara: Pegem Akademi, s.25-56.

Koyun, A., Taşkın, L. & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: Hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 67-99.

Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Person Individual Differ, 37*, 1401-1415.

McDonagh, A., Friedman, M., McHugo, G., Ford, J., Sengupta, A., Mueser, K., ... & Descamps, M. (2005). Randomized trial of cognitive-behavioral therapy for chronic posttraumatic stress disorder in adult female survivors of childhood sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*(3), 515-524.

Mercan, N. (2020). Psikiyatride uygulanan diğer tedavi yöntemleri. F. Oflaz & N. Yıldırım (Ed.) *Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları* içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.252-268.

Morrison, N. (2001). Group cognitive therapy: Treatment of choice or sub-optimal option?. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *29*(3), 311-332.

National Healthcare Disparities Report (2005). Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality. [cited 28.06.2022] Available from http://www.ahrq.gov/qual/nhdr05/nhdr05.htm

Oberst, U. E., & Stewart, A. E. (2012). Adlerian Psychotherapy. In: *An Advanced Approach to İndividual Psychology*. New York, NY: Routledge.

Özakkaş, T. (2018). Psikoterapi tarihi ve bütüncül psikoterapi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 1*(1), 1-24.

Öztürk, E. (2020). Travma ve dissosiyasyon: *Psikotravmatoloji Temel Kitabı* içinde (2. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, s.19-20.

Öztürk, M. O. (2016). İçgörü, çözüm işlemi ve davranışın değişmesi. *Psikanaliz ve Psikoterapi* içinde. Ankara: Bilimsel Araştırmalar Basın Yayın ve Tanıtım Ltd. Şti., s.215-224.

Öztürk, O. & Uluşahin, A. (2008). Psikoterapiler. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* içinde (14. baskı). Ankara: Miki Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., s.747-766.

Parman, T. (2011). Psikanaliz. A. A. Köşkdere (Ed.) *Psikanalitik Psikoterapiler Temel Kavramlar, Kuramlar ve Yöntemler* içinde. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, s.15-18.

Paturel, A. (2012). Power in numbers. *Monitor on Psychology, 43*(10), 48-49.

Ritvo, E. C., & Glick, I. D. (2002). Concise guide to marriage and family therapy. *American Psychiatric Publishing, 72*(4), 600-607.

Safran, J. D., & Muran, J. C. (2000). *Negotiating the Therapeutic Alliance: A Relational Treatment Guide*. New York: The Guilford Press.

Sertöz, Ö. Ö. (2012). Kanserde psikoterapi uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Onkoloji Özel Dergisi, 5*(1), 27-32.

Stahl, S. M. (2012). Psychotherapy as an epigenetic 'drug': Psychiatric therapeutics target symptoms linked to malfunctioning brain circuits with psychotherapy as well as with drugs. *J Clin Pharm Ther, 37*, 53-63.

Steinglass, P. (1995). The clinical power of research. *Family Process, 34*(2), 125-126.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler, 3*(5), 163-175.

Taşçı, E. & Saruhan, A. (2006). Yaşlılık ve kadın. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 22, 87-198.

Taşkın, L. (2007). *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği Kitabı* (8. baskı). Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık, s.24-28.

Tatrow, K., & Montgomery, G. H. (2006). Cognitive behavioral therapy tecniques for distress and pain in breast cancer patients: A meta analysis. *J Behav Med, 29*, 17-27.

Tuna, E. (2016). Psikoterapide direnci anlamak ve dirençle çalışmak. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi, 3*(3), 10-25.

Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi Temel İlkeleri ve Uygulama.* İstanbul: Elipson Yayınevi Tic. ve San. A. Ş., s.20-80.

Uyar, A. (2013). Psikanalitik kuramda kadınlık. Ş. Yüksel, L. Gülseren & A. D. Başterzi (Ed.) *Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı* içinde. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, s.569-568.

World Health Organization [WHO] (2002). Gender and women's mental health. [cited 20.06.2022] Available from http://www.who.int/mental_health/prevention/genderwomen

Yalom, A. D. (1995). *Grup Psikoterapisinin Teori ve Pratiği* (1. baskı). A. Tangör & Ö. Karaçam (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s.17-106.

Yalom, I. D. (2005). *Inpatient Group Psychotherapy.* New York: Basic Books.

Yerlikaya, E. E. (2018). Davranışçı Terapiler. Z. Karataş & Y. Yavuzer (Ed.) *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* içinde. Ankara: Pegem Akademi, s.229-272.

Zlotnick, C., Najavits, L. M., Rohsenow, D. J., & Johnson, D. M. (2003). A cognitive-behavioral treatment for incarcerated women with substance abuse disorder and posttraumatic stress disorder: Findings from a pilot study. *Journal of Substance Abuse Treatment, 25*(2), 99-105.

BÖLÜM 32

PSİKOEĞİTİM VE KADIN

Duygu Özer-Elvan Emine Ata

1. Giriş

Kadın sağlığı, toplumun; sosyal, ekonomik, siyasal, teknolojik gelişmişlik düzeyi ile ilişkilidir. Toplumun, kadına yönelik bakış açısı, verdiği değer; eğitim hakkı, çalışma hayatı gibi sunduğu hizmetler kadın sağlığı üzerinde oldukça etkilidir (Cengiz, 2013). Kadınlar; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde, erkeklere göre daha fazla risk faktörlerine maruz kalmaktadırlar. Gebelik, doğum, menopoz gibi süreçler ve bu süreçlerin kendine özgü hastalıkları, kadınların sağlık gereksinimlerindeki farklılıkların sebepleri arasında sayılabilir (Türkleş ve ark., 2013). Yaşam boyu maruz kalınan toplumsal cinsiyet ayrımı, mesleki ve çevresel risklerin varlığı, eğitim eşitsizliği, travma ve şiddete daha fazla maruz kalma gibi durumlar kadın sağlığı üzerinde etkili olan başlıca faktörlerdendir (Behice ve ark., 2020; Erdem, 2019; Türkleş ve ark., 2013). Toplumun kadına verdiği "toplumsal cinsiyet" rolü, kadın sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Bu durum toplumdan topluma değişse de özellikle gelişmekte olan toplumlarda "kadın" cinsiyeti üzerinde olumsuzlukların boyutunun daha da büyüdüğü görülmektedir (Erdem, 2019).

Kadınların işlevlerini ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirebilmeleri için sağlıklı olmaları, sağlıklarını koruyabilmeleri için ise yeterli hizmet ve imkânlara sahip olmaları gerekmektedir. Bir toplumun sağlıklı olabilmesi için öncelikle sağlıkla yetişen nesillere gereksinim vardır. Bu ise kadınların fiziksel, ruhsal, sosyal yönden sağlıklı olmaları ile mümkün olabilmektedir (Behice ve ark., 2020; Edmond, 2017). Ancak literatürde kadınların ruh sağlığı açısından riskli grupta yer aldığı ve ruhsal bozuklukların erkeklere göre daha fazla görüldüğü bildirilmektedir (Behice ve ark., 2020; Erdem, 2019). İngiltere'de ulusal tarama çalışmalarında, sekiz erkekten birinde ruhsal bir bozukluk görülürken bu oran, kadınlarda beşte bir oranına yüksel-

Kaynaklar

Agenda (2022). Women's Mental Health Facts. [cited 20.08.2022] Available from https://weareagenda.org/womens-mental-health-key-facts/

Akgün, M., Boz, İ., & Özer, Z. (2020). The effect of psychoeducation on fear of childbirth and birth type: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 41*(4), 1-13.

Azogh, M., Shakiba, M., & Navidian, A. (2018). The effect of psychoeducation on anxiety in subsequent pregnancy following stillbirth: A quasi-experimental Study. *Journal of Family & Reproductive Health, 12*(1), 42-50.

Başoğul, C., Aydın Özkan, S., & Karaca, T. (2020). The effects of psychoeducation based on the cognitive-behavioral approach on premenstrual syndrome symptoms: A randomized controlled trial. *Perspectives in Psychiatric Care, 56*(3), 515-522.

Behice, H. A., Gümüstas, F., & Koyuncu Kütük, E. (2020). Effects of domestic violence against women on mental health of women and children. *Current Approaches in Psychiatry, 12*(2), 232-242.

Brown, N. W. (2011). *Psychoeducational Groups: Process and Practice* (3rd edition). Available from http://dx.doi.org/10.4324/9780203847787

Cengiz, A. (2013). Kadın ruh sağlığı ve toplumsal cinsiyet; Antalya ilinde bir klinikte uygulama. [Yüksek Lisans Tezi], Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Cipolletta, S., Simonato, C., & Faccio, E. (2019). The effectiveness of psychoeducational support groups for women with breast cancer and their caregivers: A mixed methods study. *Frontiers in Psychology, 10*, 288.

Colom, F., & Vieta, E. (2006). *Clinical Diagnostic and Therapeutic Aspects of Bipolar Disorder.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Edmond, K. M. (2017). The importance of interventions to improve maternal mental health. *Journal of Tropical Pediatrics, 63*, 1-3.

Erdem, M. (2019). Yetişkin kadın bireylerde toplumsal cinsiyet rolleri ile benlik saygısının ilişki doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi], Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M. & Şimşek, Z. (1998). Türkiye Ruh Sağlığı Profili: Erişkin nüfusta ruhsal hastalıkların yaygınlığı, ilişkili faktörler, yetiyitimi ve ruh sağlığı hizmeti kullanımı sonuçları. *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu* içinde (1. baskı). Ankara: Eksen Tanıtım Ltd. Şti.

Fayyazi Bordbar, M. R., & Faridhosseini, F. (2012). Psychoeducation for Bipolar Mood Disorder. In: M. Juruena (Ed.) *Clinical, Research and Treatment Approaches to Affective Disorders*. InTechOpen.

Fenwick, J., Toohill, J., Slavin, V., Creedy, D. K., & Gamble, J. (2018). Improving psychoeducation for women fearful of childbirth: Evaluation of a research translation project. *Women and Birth,* 31(1), 1-9.

Fisher, J. R. W., Wynter, K. H., & Rowe, H. J. (2010). Innovative psycho-educational program to prevent common postpartum mental disorders in primiparous women: A before and after controlled study. *BMC Public Health, 10*(1), 1-15.

Fisher, J., Rowe, H., Wynter, K., Tran, T., Lorgelly, P., Amir, L. H., … & Cann, W. (2016). Gender-informed, psychoeducational programme for couples to prevent postnatal common mental disorders among primiparous women: Cluster randomised controlled trial. *BMJ Open, 6*(3), e009396.

Gheibi, Z., Abbaspour, Z., Haghighyzadeh, M. H., & Javadifar, N. (2020). Effects of a mindfulness-based childbirth and parenting program on maternal-fetal attachment: A randomized controlled trial among Iranian pregnant women. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 41*, 101226.

Gümüş, F., & Buzlu, S. (2018). Psychoeducation in Bipolar Disorder. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 26*(2), 131-139.

Health Assured Team (2022). Women's mental health: The statistics. [cited 20.08.2022] Available from https://www.healthassured.org/blog/women-s-mental-health-the-statistics/

Javadpour, A., Hedayati, A., Dehbozorgi, G. R., & Azizi, A. (2013). The impact of a simple individual psycho-education program on quality of life, rate of relapse and medication adherence in bipolar disorder patients. *Asian Journal of Psychiatry, 6*(3), 208-213.

Loughnan, S. A., Butler, C., Sie, A. A., Grierson, A. B., Chen, A. Z., Hobbs, M. J., … & Newby, J. M. (2019b). A randomised controlled trial of 'MUMentum postnatal': Internet-delivered cognitive behavioural therapy for anxiety and depression in postpartum women. *Behaviour Research and Therapy, 116*, 94-103.

Loughnan, S. A., Sie, A., Hobbs, M. J., Joubert, A. E., Smith, J., Haskelberg, H., … & Newby, J. M. (2019a). A randomized controlled trial of 'MUMentum Pregnancy': Internet-delivered cognitive behavioral therapy program for antenatal anxiety and depression. *Journal of Affective Disorders, 243*, 381-390.

Ma'rifah, A. R., Afiyanti, Y., Huda, M. H., Chipojola, R., Putri, Y. R., & Nasution, M. A. T. (2022). Effectiveness of psychoeducation intervention among women with gynecological cancer: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Support Care Cancer, 30*, 8271-8285.

Rouhe, H., Salmela-Aro, K., Toivanen, R., Tokola, M., Halmesmäki, E., & Saisto, T. (2013). Obstetric outcome after intervention for severe fear of childbirth in nulliparous women- Randomised trial. *BJOG: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, 120*(1), 75-84.

Setyowibowo, H., Yudiana, W., Hunfeld, J. A. M., Iskandarsyah, A., Passchier, J., Arzomand, H., … & Sijbrandij, M. (2022). Psychoeducation for breast cancer: A systematic review and meta-analysis. *The Breast, 62*, 36-51.

Stafford, N., & Colom, F. (2013). Purpose and effectiveness of psychoeducation in patients with bipolar disorder in a bipolar clinic setting. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 127*(442), 11-18.

Taghizadeh, Z., Shirmohammadi, M., Feizi, A., & Arbabi, M. (2012). The effect of cognitive behavioural psycho-education on premenstrual syndrome and related symptoms. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 20*(8), 705-713.

Toohill, J., Callander, E., Gamble, J., Creedy, D. K., & Fenwick, J. (2017). A cost effectiveness analysis of midwife psycho-education for fearful pregnant women-a health system perspective for the antenatal period. *BMC Pregnancy and Childbirth, 17*(1), 1-7.

Türkleş, S., Yılmaz, M., Özcan, A., Öncü, E. & Karataş, B. (2013). Kadınlarda ruh sağlığını ve aile işlevlerini etkileyen etmenler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(3), 154-162.

Ünsal, G. (2020). Psikoeğitim. F. Oflaz & N. Yıldırım (Ed.) *Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları* içinde (1. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.149-157.

Wong, C., Yip, B. H. K., Gao, T., Lam, K. Y. Y., Woo, D. M. S., Yip, A. L. K., … & Wong, S. Y. S. (2018). Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) or Psychoeducation for the Reduction of Menopausal Symptoms: A randomized, controlled clinical trial. *Scientific Reports, 8*(1), 1-10.

Yazdkhasti, M., Keshavarz, M., Merghaati Khoei M., Hosseini, F., ESmaeilzadeh, S., Amiri Pebdani, M., & Jafarzadeh, H. (2012). The effect of support group method on quality of life in postmenopausal women. *Iran Journal of Public Health, 41*(11), 78-84.

Yıldız, M. (2019). Ruhsal toplumsal beceri eğitimi. M. Yıldız (Ed.) *Ruhsal Toplumsal Beceri Eğitimi Eğitici El Kitabı* içinde (2. baskı). Umuttepe Yayınları, s.7-23.

BÖLÜM 33

KADINA YÖNELİK RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİ

Selma Sabancıoğulları-Ebru Akbaş

1. Giriş

Kadınlar, geçmişten günümüze her toplumda sağlık sorunlarıyla dikkati çeken bir gruptur [Esmaeilzadeh & Yılmaz, 2018; Kol & Topgül, 2021; World Health Organization (WHO), 2021a]. Birleşmiş Milletler Dünya Nüfus Beklentileri Raporuna göre 2022 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yarısı kadınlardan oluşmaktadır (United Nations Population Division, 2022). Kadınların sağlık durumu, toplum sağlığının altyapısında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla sağlıklı kadın, sağlıklı bir toplum anlamına gelmektedir. Kadınların yaşadığı her türlü sorun, aileyi, toplumu ve hatta gelecek nesilleri ruh sağlığı açısından etkileyebilmektedir (WHO, 2016).

Kadınların ruh sağlığı, genel sağlıklarının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle kadınların yaşamları üzerindeki yüklerin ve stres alanlarının ele alınarak destek ve yardım için uygun kanallara yönlendirilmesi gerekmektedir. Kadın ruh sağlığını korumaya yönelik yapılan tüm girişimler, ruh sağlığı hastalıklarının önlenmesinde ve kadının iyileşme kapasitesinin artırılmasında önemli bir fırsat sunmaktadır (Esmaeilzadeh & Yılmaz, 2018; Sağlık Bakanlığı, 2020; WHO, 2016).

Kadınlar, yaşam döngüsü dönemlerinden geçerken; psikososyal, kültürel, ekonomik vb. birçok faktörden etkilenebilmektedir. Dünyada kadınlar şiddet, cinsel taciz ve tecavüz, yoksulluk, aşırı iş yükü (ev işleri; belli çalışma saatlerinin olmaması; çocuk, yaşlı ve engellilere bakım; aile, akrabalık, komşuluk ilişkilerini düzenleme; evin ekonomisine katkı sunma vb.) gibi olumsuz ve zorlayıcı tecrübelerle karşılaşmaktadır (Erseçen & Tosun, 2015; Han Almış ve ark., 2020; WHO, 2021a). Aile ve toplumdan kaynaklanan psikososyal faktörler, kadının sağlık du-

Kaynaklar

Aarestrup, A. K., Skovgaard Væver, M., Petersen, J., Røhder, K., & Schiøtz, M. (2020). An early intervention to promote maternal sensitivity in the perinatal period for women with psychosocial vulnerabilities: Study protocol of a randomized controlled trial. *BMC Psychology, 8*(1), 41.

Adams, T., Gerber, J. D., & Amacker, M. (2019). Constraints and opportunities in gender relations: Sugarcane outgrower schemes in Malawi. *World Development, 122*, 282-294.

Afifi, T. O., MacMillan, H. L., Boyle, M., Taillieu, T., Cheung, K., & Sareen, J. (2014). Child abuse and mental disorders in Canada. *Canadian Medical Association Journal, 186*(9), E324-E332.

Agostini, F., Neri, E., Salvatori, P., Dellabartola, S., Bozicevic, L., & Monti, F. (2015). Antenatal depressive symptoms associated with specific life events and sources of social support among Italian women. *Maternal and Child Health Journal, 19*(5), 1131-1141.

Ait-Daoud, N., Blevins, D., Khanna, S., Sharma, S., Holstege, C. P., & Amin, P. (2019). Women and addiction: An update. *The Medical Clinics of North America, 103*(4), 699-711.

Albert, P. R. (2015). Why is depression more prevalent in women?. *Journal of Psychiatry & Neuroscience, 40*(4), 219-221.

Almeida, M., Shrestha, A. D., Stojanac, D., & Miller, L. J. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on women's mental health. *Archives of Women's Mental Health, 23*(6), 741-748.

Badrasawi, M. M., Zidan, S. J., Natour, N., Sharif, I., Atrash, S., Abueid, G., & Al-Jounde, S. (2021). Binge eating symptoms are associated with the severity of premenstrual symptoms among university students, cross sectional study from Palestine. *Journal of Eating Disorders, 9*(1), 1-9.

Battams, S., Roche, A. M., Fischer, J. A., Lee, N. K., Cameron, J., & Kostadinov, V. (2014). Workplace risk factors for anxiety and depression in male-dominated industries: A systematic review. *Health Psychology and Behavioral Medicine, 2*(1), 983-1008.

Battle, C. L., Salisbury, A. L., Schofield, C. A., & Ortiz-Hernandez, S. (2013). Perinatal antidepressant use: Understanding women's preferences and concerns. *Journal of Psychiatric Practice, 19*(6), 443-453.

Becker, M. A., Levin B. L., & Hanson, A. R. M. (2010). Public health and women's mental health. In: B. L. Levin & M. A. Becker (Eds.) *A Public Health Perspective of Women's Mental Health* (1st edition). New York: Springer, p.3-10.

Belingheri, P., Chiarello, F., Fronzetti Colladon, A., & Rovelli, P. (2021). Twenty years of gender equality research: A scoping review based on a new semantic indicator. *PloS One, 16*(9), e0256474.

Biaggi, A., Conroy, S., Pawlby, S., & Pariante, C. M. (2016). Identifying the women at risk of antenatal anxiety and depression: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 191, 62-77.

Blomqvist, S., Burström, B., & Backhans, M. C. (2014). Increasing health inequalities between women in and out of work-the impact of recession or policy change? A repeated cross-sectional study in Stockholm county, 2006 and 2010. *International Journal for Equity in Health, 13*, 51.

Boyacıoğlu, N. E., Günaydın, S., Özcan, N. K., & Dinç Kaya, H. (2021). Intimate partner violence during pregnancy in Turkey: A systematic review and meta-analysis. *Perspectives in Psychiatric Care, 57*(3), 1515-1527.

Brittain, K., Myer, L., Koen, N., Koopowitz, S., Donald, K. A., Barnett, W., ... & Stein, D. J. (2015). Risk factors for antenatal depression and associations with infant birth outcomes: Results from a South African birth cohort study. *Paediatric and Perinatal Epidemiology, 29*(6), 505-514.

Brydsten, A., Hammarström, A., & San Sebastian, M. (2018). Health inequalities between employed and unemployed in northern Sweden: A decomposition analysis of social determinants for mental health. *International Journal for Equity in Health*, *17*(1), 59.

Bursa, A. G. & Şahin, N. H. (2020). Yoksulluğun kadın sağlığına etkisi: Lisansüstü tezlere yönelik bir sistematik derleme. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, *2*(2), 89-98.

Cardoso, L. F., Scolese, A. M., Hamidaddin, A., & Gupta, J. (2021). Period poverty and mental health implications among college-aged women in the United States. *BMC Women's Health, 21*(1), 14.

Centers for Disease Control and Prevention (2019). Preventing Adverse Childhood Experiences (ACEs): Leveraging the Best Available Evidence. [cited 26.07.2022] Available from https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/preventingACES.pdf

Cermakova, P., Pikhart, H., Kubinova, R., & Bobak, M. (2020). Education as inefficient resource against depressive symptoms in the Czech Republic: Cross-sectional analysis of the HAPIEE study. *European Journal of Public Health, 30*(5), 948-952.

Chisholm, C. A., Bullock, L., & Ferguson, J., 2nd (2017). Intimate partner violence and pregnancy: Epidemiology and impact. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 217*(2), 141-144.

Choi, K. R., Records, K., Low, L. K., Alhusen, J. L., Kenner, C., Bloch, J. R., … & Cynthia Logsdon, M. (2020). Promotion of maternal-infant mental health and trauma-informed care during the Covid-19 pandemic. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing, 49*(5), 409-415.

Coelhoso, C. C., Tobo, P. R., Lacerda, S. S., Lima, A. H., Barrichello, C., Amaro, E., Jr, & Kozasa, E. H. (2019). A new mental health mobile app for well-being and stress reduction in working women: Randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research, 21*(11), e14269.

Coll, C., Domingues, M. R., Stein, A., da Silva, B., Bassani, D. G., Hartwig, F. P., … & Bertoldi, A. D. (2019). Efficacy of regular exercise during pregnancy on the prevention of postpartum depression: The pamela randomized clinical trial. *JAMA Network Open, 2*(1), e186861.

Comacchio, C., Antolini, G., Ruggeri, M., & Colizzi, M. (2022). Gender-oriented mental health prevention: A reappraisal. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(3), 1493.

Daştan, N. B., Deniz, N. & Şahin, B. (2015). Kars'ta gebelerin ev ziyareti ile ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 6*(2), 71-78.

Davies, E. L., Puljevic, C., Gilchrist, G., Potts, L., Zhuparris, A., Maier, L. J., … & Ferris, J. A. (2022). Impacts of changes in alcohol consumption patterns during the first 2020 Covid-19 restrictions for people with and without mental health and neurodevelopmental conditions: A cross sectional study in 13 countries. *The International Journal on Drug Policy, 101*, 103563.

Dennis, C. L., & Dowswell, T. (2013). Psychosocial and psychological interventions for preventing postpartum depression. *The Cochrane Database of Systematic Reviews, 2*, CD001134.

Deshpande, N. A., & Lewis-O'Connor, A. (2013). Screening for intimate partner violence during pregnancy. *Reviews in Obstetrics & Gynecology, 6*(3-4), 141-148.

Devries, K. M., Mak, J. Y., Bacchus, L. J., Child, J. C., Falder, G., Petzold, M., … & Watts, C. H. (2013). Intimate partner violence and incident depressive symptoms and suicide attempts: A systematic review of longitudinal studies. *PLoS Medicine, 10*(5), e1001439.

Devries, K. M., Mak, J. Y., Child, J. C., Falder, G., Bacchus, L. J., Astbury, J., & Watts, C. H. (2014). Childhood sexual abuse and suicidal behavior: A meta-analysis. *Pediatrics, 133*(5), e1331-e1344.

Dığrak, E. & Koçoğlu, D. (2015). Meslek ve hobi edindirme kursuna katılan ve katılmayan kadınların ruh sağlığı durumlarının karşılaştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 6*(3), 120-129.

Direkvand-Moghadam, A., Sayehmiri, K., Delpisheh, A., & Kaikhavandi, S. (2014). Epidemiology of premenstrual syndrome (PMS)-A systematic review and meta-analysis study. *Journal of Clinical and Diagnostic Research, 8*(2), 106-109.

Dişsiz, M. (2018). Üreme sağlığı ve kadında zararlı madde kullanımı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*, 201-206.

Dönmez, S. & Gümüşsoy, S. (2019). Hemşirelik öğrencilerinde premenstrual sendromun ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Kocaeli Tıp Dergisi, 8*(2), 38-45.

Duman, Z. & Akosman, B. G. (2021). Madde bağımlısı bireylerin ve çocuğu bağımlı olan ailelerin yaşadığı sorunlar: Van örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 24*(2), 166-198.

Duncan, L. G., Cohn, M. A., Chao, M. T., Cook, J. G., Riccobono, J., & Bardacke, N. (2017). Benefits of preparing for childbirth with mindfulness training: A randomized controlled trial with active comparison. *BMC Pregnancy and Childbirth, 17*(1), 140.

Duran, S., & Eraslan, S. T. (2019). Violence against women: Affecting factors and coping methods for women. *The Journal of the Pakistan Medical Association, 69*(1), 53-57.

Elgzar, W. T. I., & Ibrahim, H. A. F. (2017). The relationship between dietary habits and severity of premenstrual syndrome among medical college students at Najran University. *Merit Research Journal of Medicine and Medical Sciences, 5*(12), 646-653.

Ellsberg, M., Arango, D. J., Morton, M., Gennari, F., Kiplesund, S., Contreras, M., & Watts, C. (2015). Prevention of violence against women and girls: What does the evidence say?. *Lancet*, *385*(9977), 1555-1566.

Erseçen, D. & Tosun, Z. (2015). *Kadın Danışma Merkezi İşleyişi Eğitimi El Kitabı.* Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı, s.1-57.

Esmaeilzadeh, S. & Yılmaz, M. (2018). Geçmişten günümüze İran'da kadın ruh sağlığını etkileyen faktörler. *Researcher: Social Science Studies*, *6*(3), 332-339.

Forsell, E., Bendix, M., Holländare, F., Szymanska von Schultz, B., Nasiell, J., Blomdahl-Wetterholm, M., … & Kaldo, V. (2017). Internet delivered cognitive behavior therapy for antenatal depression: A randomised controlled trial. *Journal of Affective Disorders, 221*, 56-64.

Gillies, D., Maiocchi, L., Bhandari, A. P., Taylor, F., Gray, C., & O'Brien, L. (2016). Psychological therapies for children and adolescents exposed to trauma. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, *10*(10), CD012371.

Goodman, D. J., & Wolff, K. B. (2013). Screening for substance abuse in women's health: A public health imperative. *Journal of Midwifery & Women's Health*, *58*(3), 278-287.

Guille, C., & Newman, R. B. (2018). Treatment of peripartum mental health disorders: An essential element of prenatal care. *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America*, *45*(3), 15-16.

Han Almış, B. H, Gümüştaş, F. & Kütük, E. K. (2020). Kadına yönelik aile içi şiddetin kadın ve çocukların ruh sağlığına etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *12*(2), 232-242.

Hans, S. L., Edwards, R. C., & Zhang, Y. (2018). Randomized controlled trial of doula-home-visiting services: Impact on maternal and infant health. *Maternal and Child Health Journal*, *22*(Suppl 1), 105-113.

Hegarty, K., Valpied, J., Taft, A., Brown, S. J., Gold, L., Gunn, J., & O'Doherty, L. (2020). Two-year follow up of a cluster randomised controlled trial for women experiencing intimate partner violence: Effect of screening and family doctor-delivered counselling on quality of life, mental and physical health and abuse exposure. *BMJ Open*, *10*(12), e034295.

Hosang, G. M., & Bhui, K. (2018). Gender discrimination, victimisation and women's mental health. *The British Journal of Psychiatry*, *213*(6), 682-684.

Howard, L. M., Molyneaux, E., Dennis, C. L., Rochat, T., Stein, A., & Milgrom, J. (2014). Non-psychotic mental disorders in the perinatal period. *Lancet, 384*(9956), 1775-1788.

Jalali, F., & Hashemi, S. F. (2019). Group life skills training for promoting mental health in women after released from prison: A randomized pilot efficacy trial. *Health Care for Women International*, *40*(3), 314-327.

James, L., Brody, D., & Hamilton, Z. (2013). Risk factors for domestic violence during pregnancy: A meta-analytic review. *Violence and Victims*, *28*(3), 359-380.

Jarman, L., Martin, A., Venn, A., Otahal, P., Blizzard, L., Teale, B., & Sanderson, K. (2016). Workplace health promotion and mental health: Three-year findings from partnering healthy@work. *PloS One*, *11*(8), e0156791.

Jennings, W. G., Okeem, C., Piquero, A. R., Sellers, C. S, Theobald, D., & Farringto, D. P. (2017). Dating and intimate partner violence among young persons ages 15-30: Evidence from a systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, *33*, 107-125.

Kaytez, N., Yücelyiğit, S. & Kadan, G. (2018). Çocuğa yönelik istismar ve çözüm önerileri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 18-24.

Khajehei, M. (2015). Mental health of perinatal women. *World Journal of Obstetrics and Gynecology*, *4*(2), 46-51.

Kılıç, A. & Özçetin, M. (2018). Çocuk istismarı ve ihmalini önlemede kanıta dayalı yaklaşımlar. *Fırat Tıp Dergisi*, *23*(3), 107-112.

Kim, G., Kim, J., Lee, S. K., Sim, J., Kim, Y., Yun, B. Y., & Yoon, J. H. (2020). Multidimensional gender discrimination in workplace and depressive symptoms. *PloS One, 15*(7), e0234415.

Kol, E. & Topgül, S. (2021). Sosyal hizmet alanında kadına yönelik aile içi şiddette tidal model önerisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26*(4), 435-444.

Krahé, B. (2018). Violence against women. *Current Opinion in Psychology, 19*, 6-10.

Kroska, E. B., & Stowe, Z. N. (2020). Postpartum depression: Identification and treatment in the clinic setting. *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America*, *47*(3), 409-419.

Lee, N. K., Roche, A., Duraisingam, V., Fischer, J. A., & Cameron, J. (2014). Effective interventions for mental health in male-dominated workplaces. *Mental Health Review Journal, 19*(4), 237-250.

Levey, E. J., Gelaye, B., Bain, P., Rondon, M. B., Borba, C. P., Henderson, D. C., & Williams, M. A. (2017). A systematic review of randomized controlled trials of interventions designed to decrease child abuse in high-risk families. *Child Abuse & Neglect, 65*, 48-57.

Lewis, B. A., Schuver, K., Dunsiger, S., Samson, L., Frayeh, A. L., Terrell, C. A., … & Avery, M. D. (2021). Randomized trial examining the effect of exercise and wellness interventions on preventing postpartum depression and perceived stress. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *21*(1), 785.

Li, X. B., Li, Q. Y., Liu, J. T., Zhang, L., Tang, Y. L., & Wang, C. Y. (2015). Childhood trauma associates with clinical features of schizophrenia in a sample of Chinese inpatients. *Psychiatry Research*, *228*(3), 702-707.

Luo, Y., Ebina, Y., Kagamiyama, H., & Sato, Y. (2022). Interventions to improve immigrant women's mental health: A systematic review. *Journal of Clinical Nursing*, Advance online publication.

Madigan, S., Wade, M., Plamondon, A., Vaillancourt, K., Jenkins, J. M., Shouldice, M., & Benoit, D. (2014). Course of depression and anxiety symptoms during the transition to parenthood for female adolescents with histories of victimization. *Child Abuse & Neglect*, *38*(7), 1160-1170.

Malhotra, S., & Shah, R. (2015). Women and mental health in India: An overview. *Indian Journal of Psychiatry*, *57*(Suppl 2), S205-S211.

McHugh, R. K., Votaw, V. R., Sugarman, D. E., & Greenfield, S. F. (2018). Sex and gender differences in substance use disorders. *Clinical Psychology Review*, *66*, 12-23.

Meshesha, L. Z., Abrantes, A. M., Anderson, B. J., Blevins, C. E., Caviness, C. M., & Stein, M. D. (2019). Marijuana use motives mediate the association between experiences of childhood abuse and marijuana use outcomes among emerging adults. *Addictive Behaviors*, *93*, 166-172.

Milaney, K., Williams, N., Lockerbie, S. L., Dutton, D. J., & Hyshka, E. (2020). Recognizing and responding to women experiencing homelessness with gendered and trauma-informed care. *BMC Public Health*, *20*(1), 397.

Monteleone, A. M., Ruzzi, V., Patriciello, G., Pellegrino, F., Cascino, G., Castellini, G., … & Maj, M. (2020). Parental bonding, childhood maltreatment and eating disorder psychopathology: An investigation of their interactions. *Eating and Weight Disorders, 25*(3), 577-589.

Munger, A. L., Hofferth, S. L., & Grutzmacher, S. K. (2016). The role of the supplemental nutrition assistance program in the relationship between food ınsecurity and probability of maternal depression. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, *11*(2), 147-161.

Murray, L. K., Skavenski, S., Kane, J. C., Mayeya, J., Dorsey, S., Cohen, J. A., … & Bolton, P. A. (2015). Effectiveness of trauma-focused cognitive behavioral therapy among trauma-affected children in Lusaka, Zambia: A randomized clinical trial. *JAMA Pediatrics*, *169*(8), 761-769.

Nalbantoğlu, D. (2011). Denizli il merkezinde yaşayan erişkin kadınların genel ruh sağlığı durumu, ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanmaları ve etkileyen faktörler. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

O'Hara, M. W., & McCabe, J. E. (2013). Postpartum depression: Current status and future directions. *Annual Review of Clinical Psychology*, *9*, 379-407.

O'Hara, M. W., & Wisner, K. L. (2014). Perinatal mental illness: Definition, description and aetiology. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, *28*(1), 3-12.

O'Mahen, H., Himle, J. A., Fedock, G., Henshaw, E., & Flynn, H. (2013). A pilot randomized controlled trial of cognitive behavioral therapy for perinatal depression adapted for women with low incomes. *Depression and Anxiety*, *30*(7), 679-687.

Ongan, D., Bozdağ, A. N. S., Kuleli, M., Ünsal, B., & Yıldırım, E. (2021). Premenstrual sendromu olan kadınlarda yeme bağımlılığı: Bulmacanın yeni parçası. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 39-46.

Oram, S., Khalifeh, H., & Howard, L. M. (2017). Violence against women and mental health. *The Lancet Psychiatry, 4*(2), 159-170.

Öztürk, N. & Aydın, N. (2018). Anne ruh sağlığının önemi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 29-36.

Pan, W. L., Chang, C. W., Chen, S. M., & Gau, M. L. (2019). Assessing the effectiveness of mindfulness-based programs on mental health during pregnancy and early motherhood - A randomized control trial. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *19*(1), 346.

Phipps, M. G., Ware, C. F., Stout, R. L., Raker, C. A., & Zlotnick, C. (2020). Reducing the risk for postpartum depression in adolescent mothers: A randomized controlled trial. *Obstetrics and Gynecology*, *136*(3), 613-621.

Rezaie-Keikhaie, K., Arbabshastan, M. E., Rafiemanesh, H., Amirshahi, M., Ostadkelayeh, S. M., & Arbabisarjou, A. (2020). Systematic review and meta-analysis of the prevalence of the maternity blues in the postpartum period. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing*, *49*(2), 127-136.

Sağlık Bakanlığı (2020). Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı 2021-2023. [Erişim tarihi: 27.07.2022] Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Ruh_Sagligi_Db/yayinlarimiz/URSEP_Baski.pdf

Sassarini, D. J. (2016). Depression in midlife women. *Maturitas*, *94*, 149-154.

Schaan, B. (2014). The interaction of family background and personal education on depressive symptoms in later life. *Social Science & Medicine (1982)*, *102*, 94-102.

Schmidt, R. A., Genois, R., Jin, J., Vigo, D., Rehm, J., & Rush, B. (2021). The early impact of Covid-19 on the incidence, prevalence, and severity of alcohol use and other drugs: A systematic review. *Drug and Alcohol Dependence*, *228*, 109065.

Scorza, P., Monk, C., Lee, S., Feng, T., Berry, O. O., & Werner, E. (2020). Preventing maternal mental health disorders in the context of poverty: Pilot efficacy of a dyadic intervention. *American Journal of Obstetrics & Gynecology MFM*, *2*(4), 100230.

Sege, R. D., Amaya-Jackson, L., & American Academy of Pediatrics Committee on Child Abuse and Neglect, Council on Foster Care, Adoption, and Kinship Care; American Academy of Child and Adolescent Psychiatry Committee on Child Maltreatment and Violence; National Center for Child Traumatic Stress. (2017). Clinical considerations related to the behavioral manifestations of child maltreatment. *Pediatrics*, *139*(4), e20170100.

Sivolap, Y. P. (2015). Maternal alcoholism and its impact on child health. *Zhurnal Nevrologii i Psikhiatrii Imeni SS Korsakova*, *115*(11), 133-136.

Soares, C. N. (2019). Depression and menopause: An update on current knowledge and clinical management for this critical window. *The Medical Clinics of North America*, *103*(4), 651-667.

Steel, Z., Marnane, C., Iranpour, C., Chey, T., Jackson, J. W., Patel, V., & Silove, D. (2014). The global prevalence of common mental disorders: A systematic review and meta-analysis 1980-2013. *International Journal of Epidemiology, 43*(2), 476-493.

Stewart, D. E., MacMillan, H., & Wathen, N. (2013). Intimate partner violence. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *58*(6), E1-E15.

Stöckl, H., Hertlein, L., Himsl, I., Ditsch, N., Blume, C., Hasbargen, U., Friese, K., & Stöckl, D. (2013). Acceptance of routine or case-based inquiry for intimate partner violence: A mixed method study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *13*, 77.

Sun, Y., Li, Y., Wang, J., Chen, Q., Bazzano, A. N., & Cao, F. (2021). Effectiveness of smartphone-based mindfulness training on maternal perinatal depression: Randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*, *23*(1), e23410.

Şahin, N. E., Aslan, F. & Emiroğlu, O. N. (2018). Aile içi şiddetin önlenmesi için bir model önerisi: Halk sağlığı hemşiresinin ev ziyareti ile aile izlemi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *5*(3), 247-259.

Tandon, S. D., Ward, E. A., Hamil, J. L., Jimenez, C., & Carter, M. (2018). Perinatal depression prevention through home visitation: A cluster randomized trial of mothers and babies 1-on-1. *Journal of Behavioral Medicine*, *41*(5), 641-652.

Tarı Selçuk, K., Avcı, D. & Alp, F. Y. (2014). Hemşirelik öğrencilerinde premenstrual sendrom prevalansı ve etkileyen etmenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 5*(2), 98-103.

Taşkıran Tepe, H. & Özmete, E. (2019). Kadınlarda bağlanma ve ruh sağlığı arasındaki ilişkinin sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(3), 866-888.

Tatlılıoğlu, K. & Küçükköse, İ. (2015). Türkiye'de kadına yönelik şiddet: Nedenleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(13), 194-209.

Tektaş, P., & Çam, O. (2017). The effects of nursing care based on Watson's theory of human caring on the mental health of pregnant women after a pregnancy loss. *Archives of Psychiatric Nursing*, *31*(5), 440-446.

Tel, H., Kocataş, S., Güler, N., Aydın, H. T. & Gündoğdu, N. A. (2019). Evli kadınların aile içi şiddete maruz kalma durumu ve etkileyen faktörler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 256-264.

Trivedi, J. K., Tripathi, A., Dhanasekaran, S., & Moussaoui, D. (2014). Preventive psychiatry: Concept appraisal and future directions. *The International Journal of Social Psychiatry*, *60*(4), 321-329.

Türk Psikiyatri Derneği [TPD] (2020). *Ruh Sağlığını Güçlendirme: Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar.* O. Taycan & B. Coşkun (Çev. Ed.), 1. baskı, Ankara: BAYT, s.5-66.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2020). İstatistiklerle Kadın, 2021. [Erişim tarihi: 27.07.2022] Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu

United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division (2022). World Population Prospects 2022. [cited 25.07.2022] Available from https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/900

Ünübol, B., Çinka, E., Bilici, R. & Hıdıroğlu, S. (2019). Bağımlı kadınların ruhsal, ailesel ve çevresel sorunlarının incelenmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 99-131.

Van Parys, A. S., Verhamme, A., Temmerman, M., & Verstraelen, H. (2014). Intimate partner violence and pregnancy: A systematic review of interventions. *PloS One*, *9*(1), e85084.

Vivian-Taylor, J., & Hickey, M. (2014). Menopause and depression: Is there a link?. *Maturitas*, *79*(2), 142-146.

World Health Organization [WHO] (2016). Strategy on Women's Health and Well-Being in the WHO European Region. [cited 25.07.2022] Available from https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/333912/strategy-womens-health-en.pdf

World Health Organization [WHO] (2021a). Gender and Health. [cited 25.07.2022] Available from https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/gender-and-health

World Health Organization [WHO] (2021b). Violence Against Women. [cited 25.07.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women

World Health Organization [WHO] (2022). Mental Disorders. [cited 28.07.2022] Available from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders

Zeng, Y., Cui, Y., & Li, J. (2015). Prevalence and predictors of antenatal depressive symptoms among Chinese women in their third trimester: A cross-sectional survey. *BMC Psychiatry*, *15*, 66.

BÖLÜM 34

KADIN SAĞLIĞI ÖZELİNDE HASTA HAKLARI VE ETİK

Gülay Yıldırım

1. Giriş

Günümüzde bilim ve teknolojinin gelişmesiyle tıpta hastalıkların tanısı, tedavisi, bakımı konularında ilerleme sağlanmıştır. Bu ilerleme ve gelişmeler, insan-hasta hakları konusunda sorun kümelerini de beraberinde getirmiştir. Bu sırada insan hakları, temel kişi özgürlükleri, siyasal hakları, sosyoekonomik-eşitlik hakları ve dayanışma hakları boyutunda gelişme göstermiştir. Dayanışma hakları boyutu içerisinde yer alan hasta hakları, insan haklarının gelişimi ile paralellik göstermiştir. İnsan hakları alanında sağlanan ilerlemelerle, birey merkezci ve hasta katılımının öncelendiği yaklaşımlar, sağlık sistemlerinin sunumunda ve hastalar tarafından hizmet alımı konusunda yaşanan olumsuzluklar, hasta hakları konusunda farkındalık, kitle iletişim araçlarının etkisi, hasta hakları kavramını gündeme getirmiştir. Hasta hakları, sağlık hakkı kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda sağlık kurumu çalışanlarının hasta hakları konusunda duyarlılıkları, etik ve yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri hastaların memnuniyet düzeyini etkilemekte dolayısıyla nitelikli hizmet sunulması bakımından önemlidir.

Bir ülkenin hasta haklarını uygulama seviyesi ne kadar yüksekse o ülkenin genel sağlık düzeyinin de iyi olabileceği kabul görmektedir (Joolaee & Hajıbabaee, 2012). Bu nedenle sağlık uygulayıcıları hasta hakları ile ilgili uygulamaları belirli etik ve yasal standartlar çerçevesinde sürdürme sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Profesyonellerden özellikle de incinebilir ve cinsiyet özelinde hasta grupları içerisinde daha özenli, duyarlı olarak bu sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmektedir. Bu grup içinde yer alan kadın hastalarının doğası gereği haklarını yeterli kullanamadıklarından sağlık çalışanları, daha fazla duyarlı olmalı ve ka-

Kaynaklar

Akın, A. (2023). Toplumsal cinsiyet, eşitlik ve insan hakları. A. Akın & S. Özpınar (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı* içinde (2. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.1-7.

Akın, A. & Özpınar, S. (2023). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı (2. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.1-355.

Aydemir, İ. & Işıkhan, V. (2012). Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde hasta hakları uygulamalarının değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 67-86.

Başar, F. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Kadın sağlığına etkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*, 131-137.

Başbakanlık İletişim Merkezi [BİMER] (2006). [Erişim tarihi: 15.09.2022] Erişim adresi: https://www.bimer.gov.tr/bimer-hakkinda

Cavlak, A. & Bostancıoğlu, D. (2015). Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye'deki sağlık ve hasta hakları. *International Anatolia Academic Online Journal/Social Science Journal, 2*(2), 27-42.

Çetinkaya, F., Koçyiğit, N. & Eminoğlu, A. (2013). Hasta hakları ve Ermenek Devlet Hastanesi hastalarının hasta hakları bilgi düzeyi üzerine bir inceleme. *Kahramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15*(25), 79-84.

Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği.* Ankara: Eflatun Yayınevi, s.43-77.

Federation of Gynecology and Obstetrics Societies [FIGO] (2002). Obstetrik ve jinekolojide etik konular komitesi raporu üreme ve kadın sağlığında etik görüşler çalışması. İ. Dölen (Çev. Ed.), Ankara. s.4-5, 11.

Funda, M. N. (2012). İnsan hakları, sağlık hakkı ve hasta hakları [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güvercin, C. H. (2007). Türkiye'deki gelişimi açısından hasta hakları kavramı. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hakeri, H. (2007). *Tıp Hukuku.* Ankara: Seçkin, s.45-63.

Joolaee, S., & Hajıbabaee, F. (2012). Patient rights in Iran: A review article. *Nursing Ethics, 19*(1), 45-57.

Kılıçarslan, N., Taşkın,Yılmaz, F. & Tarım, M. (2012). Hasta haklarının sağlık çalışanları tarafından algılanması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 3*(1),47-62.

Önal, G. (2012). Hasta haklarının anatomisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*, 7-14.

Özakar, Akça, S. & Gözen, D. (2013). Çocuk hemşiresinin savunucu rolü. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 21*(3), 213-218.

Özpınar, S. (2023). Sosyal dışlanma ve kadın sağlığı. A. Akın & S. Özpınar. (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı* içinde (2. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, s.40-61.

Resmî Gazete. 01/08/1998 tarih ve 23420 sayılı. Hasta Hakları Yönetmeliği.

Resmî Gazete. 08/05/2014 tarih ve 28994 sayılı. Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.

Resmî Gazete. 14/04/1928 tarih ve 863 sayılı. Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun.

Resmî Gazete. 19/02/1960 tarih ve 10436 sayılı. Tıbbi Deontoloji Tüzüğü.

Resmî Gazete. 23/12/2016 tarih ve 29927 sayılı. Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.

Sabancıoğulları, S. (2016). Etik ve yasal konular. C. T. Özcan & N. Gürhan (Çev. Ed.) *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri* içinde (6. baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi, s.58-76.

Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi [SABİM] [Erişim tarihi: 20.11.2022] Erişim adresi https://www.saglik.gov.tr/TR,11426/neden-sabim.html; https://sabim.saglik.gov.tr

Sert, G. (2004). *Hak ve Özgürlükler, Hasta Hakları.* İstanbul: Babil Yayınları, s.11-263.

Sert, G. (2012). *Vakalarla Türkiye'de Üreme Hakları.* İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, s.17-31.

Sert, G. (2013). *Üreme Haklarının Yasal Temelleri.* İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, s.17-31.

Sümbüloğlu, İ. & Karabey, S. (2023). Toplumsal cinsiyet ve ruh sağlığı. A. Akın & S. Özpınar (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı* içinde (2. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s.271-288.

Şahinoğlu, S. & Örs, Y. (2003). Kadın sağlığında tıbbi etik ve sorunları. *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın* içinde. Ankara: Hacetttepe Üniversitesi Yayınları, s.219-227.

Topatan, S. (2020). Jinekoloji ve obstetri polikliniğine başvuran kadınlarda beden mahremiyeti. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11*(3), 471-477.

Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4*(2), 357-378.

Yıldırım, G., Bilgin, İ. & Tokgöz, H. (2014). Cerrahi kliniklerdeki sağlık çalışanlarının aydınlatılmış onam hakkındaki görüşleriyle uygulamaları örtüşüyor mu? *Cumhuriyet Medical Journal, 36*(4), 451-458.

KARŞILAŞTIRMALI ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Editörler:
Dr. Mehtap Taştepe
Dr. Selçuk Alkan

nobel

KARŞILAŞTIRMALI ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Editörler: Dr. Mehtap Taştepe, Dr. Selçuk Alkan

Yayın No.: 4622
Eğitim No.: 957
ISBN: 978-625-427-825-9
E-ISBN: 978-625-427-826-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şen, Sevim., Şen, Yavuz., Akçay, Şevki Özer.
Karşılaştırmalı Ortaokul Matematik Öğretim Programları
Editörler: Mehtap Taştepe, Selçuk Alkan
1. Basım, XIV + 396 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-825-9
E-ISBN: 978-625-427-826-6
Matematik Eğitimi, Karşılaştırmalı Eğitim, Ortaokul Matematik Öğretim Programları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi/Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... Iıı
Ön Söz V

BÖLÜM 1
KARŞILAŞTIRMALI EĞİTİM

1. Giriş 1
2. Karşılaştırmalı Eğitimin Tanımları 2
3. Karşılaştırmalı Eğitimin Gelişimi ve Tarihçesi 4
4. Karşılaştırmalı Eğitimin Amacı ve Önemi 4
5. Karşılaştırmalı Eğitim Yaklaşımları ve Yöntemleri 5
6. Karşılaştırma Birimleri 7
7. Uluslararası Veriler Işığında Karşılaştırmalar 7
   7.1. Uluslararası Ölçümler 8
      7.1.1. PISA 8
      7.1.2. TIMSS 9
      7.1.3. PIRLS 9
      7.1.4. PIAAC 9
      7.1.5. TALIS 9
   7.2. Yüksek Öğretimde Sıralamalar 9
      7.2.1. THE 10
      7.2.2. QS 10
      7.2.3. URAP 10
      7.2.4. ARWU 11
Sonuç 11
Kaynakça 12

BÖLÜM 2
KARŞILAŞTIRMALI ÖĞRETİM PROGRAMI ARAŞTIRMALARI

1. Giriş 13
2. Eğitim Programının Tanımı ve Türleri 15

3. Eğitim Programının Temel Ögeleri 17
4. Eğitim Programı Tasarımı Yaklaşımları 20
5. Karşılaştırmalı Öğretim Programı Çalışmalarından Örnekler 22
5.1. Matematik Öğretim Programı İle İlgili Karşılaştırmalı Çalışmalara Örnekler 25
Sonuç ve Öneriler 28
Kaynakça 31

BÖLÜM 3
TÜRKİYE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 33
1.1. Türkiye'nin Genel Yapısı 33
1.2. Türkiye'deki Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 34
1.3. Öğretim Programı 35
1.3.1. Türkiye Öğretim Programı'nın Tarihi 36
1.4. Matematik Öğretim Programı 37
1.4.1. Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 37
1.4.1.1. Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı Eğitim Felsefesi ve Öğrenme-Öğretme Kuramı 37
1.4.1.2. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 41
1.4.1.3. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 42
1.4.1.4. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri 45
1.4.1.5. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 50
Sonuç 51
Kaynakça 52

BÖLÜM 4
FRANSA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 55
2. Fransa'nın Eğitim Sistemi 56
2.1. Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 56
2.1.1 Eğitim Sistemindeki Hiyerarşi 56
3. Fransa Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 57
4. Fransa Öğretim Programı'nın Matematik Dersi Yeterlilikleri 58
5. Fransa Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 61
6. Fransa Matematik Öğretim Programı'nın Öğretim ve Öğrenme Yöntemleri 65

6.1 Matematik Ders Kitapları 67
7. Fransa Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 69
8. Türkiye ve Fransa Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması..... 72
Sonuç 76
Kaynakça..... 77

BÖLÜM 5
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş..... 79
1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Genel Yapısı 80
2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Eğitim Sistemi..... 80
2.1. Eğitim Sisteminin Genel Yapısı..... 80
2.2. Eğitim Sistemindeki Okul Sistemi Yapılanması 82
3. Amerika Birleşik Devletleri Öğretim Programı..... 83
4. Amerika Birleşik Devletleri Matematik Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 84
5. Amerika Birleşik Devletleri Ortaokul Öğretim Programı Eğitim Felsefesi ve Öğrenme-Öğretme Kuramı..... 85
6. Amerika Birleşik Devletleri Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 87
7. Amerika Birleşik Devletleri Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği..... 90
8. Amerika Birleşik Devletleri Matematik Ortaokul Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri 96
9. Amerika Birleşik Devletleri Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı..... 98
10. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Ortaokul Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 102
Sonuç 105
Kaynakça..... 106

BÖLÜM 6
FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş..... 109
2. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Eğitim Sistemi 110
2.1. Okul Türleri 111
2.2. Eğitim Sisteminin Amaçları..... 112
2.3. Eğitim Süreçleri 113

3. Merkezî Müfredat 114
3.1. Merkezî Müfredatın Kazandırmayı Hedeflediği Temel Deneyimler ve Yer Alan Temel Yeterlikler 115
4. Federal Almanya Cumhuriyeti Ortaokul Matematik Öğretim Programı 116
4.1. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 117
4.2. Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 118
4.3. Matematik Eğitim Sürecindeki Yetkinlikler 121
5. 5-8. Sınıf Matematik Öğretim Programlarının Genel Özellikleri 122
6. Federal Almanya Matematik Öğretim Programı'nın Öğretim ve Öğrenme Yöntemleri 128
6.1. Ortaokul Matematik Ders Kitabı Örnekleri 129
7. Federal Almanya Cumhuriyeti Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 134
8. Türkiye ve Federal Almanya Cumhuriyeti Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 135
Sonuç 139
Kaynakça 140

BÖLÜM 7
KANADA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 143
2. Kanada Eğitim Politikalarına Genel Bakış 143
2.1. Kanada (Ontario) Öğretim Programlarında Belirgin Temalar 145
3. Kanada Matematik Öğretim Programı'nın Öğretim Yaklaşımı 146
3.1. Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Okuryazarlık 147
3.2. Stem Eğitimi 148
3.3. Finansal Okuryazarlık 148
3.4. Matematiksel Okuryazarlık 149
4. Kanada Matematik Öğretim Programı'nın Yapısı ve İçeriği 150
4.1. Öğretim Programı Göstergelerine Yönelik Örneklerin İncelenmesi 156
5. Ölçme ve Değerlendirme 160
6. Türkiye ve Kanada Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 165
Sonuç 170
Kaynakça 171

BÖLÜM 8
HONG KONG ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMLARI

1. Giriş 173
2. Hong Kong Eğitim Sistemi 174
3. Matematik Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 177
4. Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri ve İçeriği 178
5. Matematik Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Süreçleri 182
6. Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 191
Sonuç ve Öneriler 194
Kaynakça 200

BÖLÜM 9
GÜNEY KORE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 201
1.1. Güney Kore'de Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 201
1.2. Güney Kore Matematik Öğretim Programı 204
1.2.1. Güney Kore Öğretim Programı'nın Tarihi 204
1.2.2. Güney Kore Matematik Öğretim Programı'nın Felsefesi 207
1.2.3. Güney Kore Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 208
1.2.4. Güney Kore Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 210
1.2.5. Güney Kore Matematik Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri 213
1.2.6. Güney Kore Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 216
2. Güney Kore ve Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 218
Sonuç 221
Kaynakça 222

BÖLÜM 10
JAPONYA ORTAOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 225
2. Japonya'nın Eğitim Sistemi 225
2.1. Japonya Eğitim Sisteminin Tarihçesi 225
2.2. Japon Eğitim Sisteminin Genel Yapısı, Hiyerarşi ve Okul Sistemi 227
3. Japonya Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 232
4. Japonya Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Hedefleri 236
5. Japonya Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın İçeriği 237

6. Japonya Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri 252
7. Japonya Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı .. 257
Sonuç 262
Kaynakça 263

BÖLÜM 11
SİNGAPUR ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 267
2. Singapur Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 269
3. Singapur Matematik Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 272
4. Singapur Matematik Öğretim Programı'nın Yaklaşımı/Felsefesi 284
5. Singapur Matematik Öğretim Programı'nın Hedef ve İçeriği 277
6. Singapur Matematik Öğretim Programı Öğrenme Öğretme Süreci 282
7. Singapur Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 285
8. Türkiye ve Singapur Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 288
Sonuç 293
Kaynakça 294

BÖLÜM 12
AVUSTRALYA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 295
1.1. Avustralya'nın Genel Yapısı 295
1.2. Avustralya'nın Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 296
1.3. Avustralya Öğretim Programı 297
1.3.1. Avustralya Matematik Öğretim Programı 300
1.3.2. Avustralya Matematik Öğretim Programı Eğitim Felsefesi ve Öğrenme-Öğretme Kuramı 300
1.3.2.1. Avustralya Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 300
1.3.2.2. Avustralya Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 301
1.3.2.3. Avustralya Matematik Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımı 310
1.3.2.4. Avustralya Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 312
1.4. Türkiye ve Avustralya Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 314
Kaynakça 324

BÖLÜM 13
İNGİLTERE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 325
2. İngiltere Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 328
3. İngiltere'nin Matematik Öğretim Programı 330
4. Türkiye ve İngiltere Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 331
4.1. İngiltere ve Türkiye Matematik Öğretim Programı'ndaki Genel Amaç ve Hedeflerin Karşılaştırılması 331
4.2. İngiltere ve Türkiye Matematik Öğretim Programlarındaki İçeriklerin Karşılaştırılması ... 333
4.3. İngiltere ve Türkiye Matematik Öğretim Programlarındaki Öğrenme-Öğretme Sürecinin Karşılaştırması 335
4.4. İngiltere ve Türkiye Matematik Öğretim Programlarındaki Ölçme ve Değerlendirme Sürecinin Karşılaştırması 337
Sonuç 340
Kaynakça 342

BÖLÜM 14
HOLLANDA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 343
1.1. Hollanda'nın Eğitim Sistemi 344
1.2. Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi 344
1.3. Eğitim Sisteminin Felsefesi 345
1.4. Eğitim Sisteminin Organizasyonu ve Yapısı 346
2. Hollanda Eğitim Sisteminde Matematik Eğitimi 349
2.1. Hollanda Matematik Öğretim Programı 350
2.2 Hollanda Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 352
2.3. Hollanda Matematik Öğretim Programı'nın Öğretim ve Öğrenme Yöntemleri 356
2.4. Ölçme ve değerlendirme 359
Sonuç 365
Kaynakça 366

BÖLÜM 15
İTALYA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

1. Giriş 369
2. İtalya Eğitim Sisteminin Genel Yapısı 370
2.1. Eğitim Sistemindeki Hiyerarşi 371
3. İtalya Matematik Öğretim Programı'nın Genel Özellikleri 373

4. İtalya Matematik Öğretim Programı'nın Hedefleri 376
5. İtalya Matematik Öğretim Programı'nın İçeriği 380
6. İtalya Matematik Öğretim Programı'nın Öğrenme ve Öğretme Yöntemleri 383
7. İtalya Matematik Öğretim Programı'nın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı 388
8. Türkiye ve İtalya Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 390
Sonuç 394
Kaynakça 395

KARŞILAŞTIRMALI EĞİTİM

Serap Büyükkıdık

1. Giriş

"Yaşamaya değer bir hayata anlam katmak için" eğitimin önemi yadsınamaz (bakınız: Peters, 1966, s. 27). Karşılaştırmalı eğitim ise daha nitelikli bir eğitim için yol gösterici kavramlardan biridir Karşılaştırmalı eğitim araştırmalarından etkilenen birçok aktör (örneğin; ebeveynler, okul yöneticileri ve öğretmenler gibi uygulayıcılar, politika yapıcılar, uluslararası kuruluşlar, akademisyenler gibi) vardır. Karşılaştırmalı eğitim yaklaşımlarını ve yöntemlerini eğitimsel ve toplumsal boyut, coğrafi seviye ve demografik grup çerçevesinde ele alınmalıdır. Karşılaştırmalı eğitimde neleri karşılaştırırız noktasında karşımıza çıkan karşılaştırma birimleri, uluslararası ölçümler ve sıralamalar bulunmaktadır. Tüm bu çerçeveleri dikkate alarak bu bölümde karşılaştırmalı eğitimin genel bir perspektiften ele alınması amaçlanmıştır.

Karşılaştırmalı eğitim; eğitim sistemlerini eleştirel bir gözle karşılaştırarak küresel dünyada politika yapıcılara kaynak oluşturan bir eğitim alanıdır (Bignold & Gayton, 2009, Mugo & Wolhuter, 2013; Turner, 2019). Karşılaştırmalı eğitim ile küreselleşen dünyada ülkelerin eğitim reformlarının bir değerlendirmesi yapılarak eğitimde nitelik arttırıcı faaliyetlerde bulunulur. Her ülkenin koşulları farklılaştığından eğitimde iyi uygulamalar bu koşullar gözetilerek ele alınmalıdır. Hedeften ölçme ve değerlendirmeye kadar her adımda farklı ülkelerin eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi hem birey hem de toplum boyutunda önem arz etmektedir. Eğitim sorunlarının ele alınmasında karşılaştırmalı eğitimden günümüzde sıklıkla yararlanılmaktadır.

Kaynakça

Adick, C. (2018). Bereday and Hilker: Origins of the 'four steps of comparison' model. *Comparative Education, 54*(1), 35-48. doi:10.1080/03050068.2017.1396088

Alaşehir, O. (2010). *University ranking by academic performance: A scientometrics study for ranking World Universities*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Bassey, M. (1999). *Case study research in educational settings*. Maidenhead, UK: Open University Press. Bignold, W., & Gayton, E. (Eds.). (2009). *Global issues and comparative education.* Exeter, UK: Learning Matters.

Bignold, W., & Gayton, L. (Eds.). (2009). *Global issues and comparative education*. Exeter: Learning Matters.

Bray, M., & Thomas, R. M. (1995). Levels of comparison in educational studies: different ınsights from different literatures and the value of multilevel analyses. *Harvard Educational Review, 65(3), 472–491.* doi: 10.17763/haer.65.3.g3228437224v4877

Bray, M., Adamson, B., & Mason, M. (Eds.). (2014). *Comparative education research: Approaches and methods*. Hong Kong: Springer and Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong.

Brickman, W. W. (1960). A historical introduction to comparative education. *Comparative Education Review*, *3*(3), 6-13. doi: 10.1086/444810

Crossley, M., Broadfoot, P., & Schweisfurth, M. (Eds.). (2007). *Changing educational contexts, issues and identities:* 40 Years of Comparative Education. London and New York: Routledge.

Demirel, Ö. (2021). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya (30. Baskı).* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dewey, J. (1997). *Experience and education.* New York: First Touchstone Edition.

Martin, M. O., von Davier, M., & Mullis, I. V. S. (Eds.). (2020). Methods and Procedures: TIMSS 2019 Technical Report. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/methods

Mugo, P, & Wolhuter, C. C. (2013). The historical development of comparative education. New York: Platinum Press.

Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Eds.). (2019). PIRLS 2021 Assessment Frameworks. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/pirls2021/frameworks/

OECD (2019). PISA 2018 assessment and analytical framework. Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/b25efab8-en

OECD (b.t.). About the survey of adult skills (PIAAC). https://www.oecd.org/skills/piaac/about/

Pavel, A. P. (2015). Global university rankings- A comparative analysis. *Procedia Economics and Finance*, *26*, 54-63. doi:10.1016/S2212-5671(15)00838-2

Peters, R. S. (1966*). Ethics and Education.* London: George Allen and Unwin.

Ramirez, F. O., & Meyer, J. W. (1980). Comparative education: The social construction of the modern world system. *Annual Review of Sociology*, *6,* 369-399. https://www.jstor.org/stable/2946013

TEDMEM. (2019). TALIS 2018 sonuçları ve Türkiye üzerine değerlendirmeler (TEDMEM Analiz Dizisi 6). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları. https://tedmem.org/download/talis-2018-sonuclari-turkiye-uzerine-degerlendirmeler?wpdmdl=3085&refresh=622b23a4bf0011646994340

Trethewey, A. R. (2014). *Introducing comparative education*. Rushcutters Bay: NSW, Pergamon Press.

Turner, D. A. (2019). What is comparative education?. *International Perspectives on Education and Society, 37*, 99–114. doi: 10.1108/S1479-367920190000037011

KARŞILAŞTIRMALI ÖĞRETİM PROGRAMI ARAŞTIRMALARI

Rahime Çobanoğlu

Belirli bir konu alanına yönelik olarak hazırlanmış resmî bir eğitim programı olan öğretim programları, karşılaştırmalı eğitim araştırmalarının odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı öğretim programı çalışmaları için kavramsal bir çerçeve sunmak üzere bu bölümde, eğitim programının tanımı ile türleri, eğitim programın temel ögeleri ve eğitim programı tasarımı yaklaşımları konularına değinilmektedir. Ayrıca matematik öğretim programları ile ilgili çalışmaları da kapsayacak şekilde karşılaştırmalı öğretim programı araştırmalarından örnekler sunulmaktadır. Bu çalışmaların analizi ile karşılaştırmalı eğitim araştırmacılarının öğretim programlarına yaklaşımı ile özellikle bu araştırmalarda başvurdukları yöntemler ve veri kaynakları ortaya konulmaktadır. Bölümün karşılaştırmalı araştırmalarda öğretim programının nasıl analiz edilmesi gerektiğine ilişkin olarak sonraki araştırmalara yol gösterici olması beklenmektedir.

1. Giriş

Karşılaştırmalı eğitim, sosyal bilimlerde başvurulan çeşitli yöntemlere dayalı olarak eğitimi kültürler arası bağlamda inceleyen bir alandır (Altbach, 1991; Phillips, 2006). Rust, Soumaré, Pescador ve Shibuya (1999), karşılaştırmalı eğitim alanındaki öncü kaynaklardan birisi olan *Comparative Education Review* dergisinin ilk 50 yılında basılan 1157 makaleyi analiz ettikleri çalışmalarında karşılaştırmalı eğitim araştırmalarının daha çok gelişmekte olan ülkeleri kapsadığına, okul öncesi ve ilkokul kademelerine kıyasla daha çok lise ve yükseköğretim kademelerine

Kaynakça

Adamson, B., & Morris, P. (2007). *Comparing curricula.* M. Bray,B. Adomsun ve M. Moson (Ed.), Comparative education research: Approaches and methods içinde (s. 263-282). Hong Kong: Springer.

Altbach, P. G. (1991). Trends in comparative education. *Comparative Education Review*, *35*(3), 491-507. doi:10.1086/447049

Baozhi, S., & Yuhong, Z. (2003). Medical curricula in China and the USA: A comparative study. *Medical Teacher*, *25*(4), 422-427. doi:10.1080/0142159031000136725

Bray, M., & Thomas, R. M. (1995). Levels of comparison in educational studies: Different insights from different literatures and the value of multilevel analyses. *Harvard Educational Review*, *65*(3), 472-491. doi:10.17763/haer.65.3.g3228437224v4877

Demirel, Ö. (1992). Türkiye'de program geliştirme uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*, 27-43.

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde program geliştirme. Kuramdan uygulamaya.* Ankara: Pegem Akademi.

Ellis, A. K. (2004). *Exemplars of curriculum theory*. New York: Taylor & Francis.

Ertürk, S. (2017). *Eğitimde "program" geliştirme.* Ankara: Edge akademi.

Fredriksson, U., N Kusanagi, K., Gougoulakis, P., Matsuda, Y., & Kitamura, Y. (2020). A comparative study of curriculums for education for sustainable development (ESD) in Sweden and Japan. *Sustainability*, *12*(1123), 1-16. doi:10.3390/su12031123

Gleeson, J., Klenowski, V., & Looney, A. (2020). Curriculum change in Australia and Ireland: A comparative study of recent reforms. *Journal of Curriculum Studies*, *52*(4), 478-497. doi: 10.1080/00220272.2019.1704064

Gültekin, M. (2017). Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar. B. Oral & T. Yazar (Ed.), *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme içinde* (s. 2-37). Ankara: Pegem Akademi.

Hameed, S. (2020). A comparative study of GCE and international curricula in Singapore and Australia. *International Journal of Educational Development*, *78*(102248), 1-11. doi: 10.1016/j.ijedudev.2020.102248

Hayes, M. T., & Deyhle, D. (2001). Constructing difference: A comparative study of elementary science curriculum differentiation. *Science Education*, *85*(3), 239-262. doi:10.1002/sce.1008

Hotaman, D. (2017). Eğitim programlarının geliştirilmesinde felsefenin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 430-437. doi:10.17860/mersinefd.302409

Hu, M. L. M., Chen, L. C., & Lin, L. (2006). The comparative study of the culinary curriculum between Taiwan and USA. *Journal of Culinary Science & Technology*, *5*(2-3), 93-107. doi: 10.1300/J385v05n02_08

Leung, F. K. S. (1992). *A comparison of the intended mathematics curriculum in China, Hong Kong and England and the implementation in Beijing, Hong Kong and London* (Yayımlanmamış doktora tezi). Institute of Education, University of London, İngiltere.

Leung, F. K. S. (2005). Some characteristics of East Asian mathematics classrooms based on data from the TIMSS 1999 video study. *Educational Studies in Mathematics*, *60*(2), 199-215. doi: 10.1007/s10649-005-3835-8

Lewkonia, R., Baumber, J., Gupta, D., & Walji, A.H. (1997). A comparative study of medical curriculum outcomes: opinions of the graduates of a traditional curriculum and an innovative curriculum. A.J.J.A. Scherpbier, C.P.M. van der Vleuten, J.J. Rethans ve A.F.W. van der Steeg, (Ed.), *Advances in medical education içinde (s. 554-556).* Dordrecht: Springer.

Lo, J. T. Y. (2004). The junior secondary history curricula in Hong Kong and Shanghai: A comparative study. *Comparative Education*, *40*(3), 343-361. doi:10.1080/0305006042000274836

Lui, K. W., & Leung, F. K. S. (2013). Curriculum traditions in Berlin and Hong Kong: a comparative case study of the implemented mathematics curriculum. *ZDM Mathematics Education*, *45*, 35-46. doi:10.1007/s11858-012-0387-0

Merey, Z. (2012). Children rights in social studies curricula in elementary education: a comparative study. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *12*(4), 3273-3284.

Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2009). *Curriculum. Foundations, principles, and issues*. Boston, MA: Pearson.

Özkan, A. E. (2006). *Türkiye, Belçika (Flaman), Singapur matematik öğretim programları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Pepper, D. (2011). Assessing key competences across the curriculum and Europe. *European Journal of Education*, *46*(3), 335-353. doi: 10.1111/j.1465-3435.2011.01484.x

Phillips, D. (2006). Comparative education: method. *Research in Comparative and International Education*, *1*(4), 304-319. doi: 10.2304/rcie.2006.1.4.304

Phillips, D., & Ochs, K. (2004). Researching policy borrowing: Some methodological challenges in comparative education. *British Educational Research Journal*, *30*(6), 773-784. doi: 10.1080/0141192042000279495

Posner, G. J. (2004). *Analyzing the curriculum.* New York: McGraw Hill.

Rust, V. D., Soumaré, A., Pescador, O., & Shibuya, M. (1999). Research strategies in comparative education. *Comparative Education Review*, *43*(1), 86-109. doi:10.1086/447546

Shibata, M., Demura, K., Hirai, S., & Matsumoto, A. (2020). Comparative study of robotics curricula. *IEEE Transactions on Education*, *64*(3), 283-291. doi:10.1109/TE.2020.3041667

Tyler, R. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: The University of Chicago Press.

Varış, F. (1989). Eğitimde program geliştirmeye sistematik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22*(1), 7-12. doi:10.1501/Egifak_0000000866

Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, *44*(3), 299-321.doi:10.1080/00220272.2012.668938

BÖLÜM 3

TÜRKİYE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Mehtap Taştepe
Selçuk Alkan

1. Giriş

Eğitim ülkelerin geçmişten bu yana en çok üzerinde durdukları sistemlerden biri olmuştur. Nitekim bir ülkenin bütün bileşenlerini (teknoloji, sağlık, güvenlik, sanayi vb.) etkileyen en temel ayaklardan biri eğitimdir. Diğer açıdan bakıldığında ise bir ülkenin eğitim sistemi, ülkedeki birçok ögeden etkilenmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle Türkiye'nin genel yapısı ele alınmıştır.

1.1. Türkiye'nin Genel Yapısı

Türkiye Anadolu'da, küçük bir bölümü ise Trakya'da yer alan, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlaması ile geçmişten bu yana jeopolitik öneme sahip olan bir ülkedir. Başkanlık sistemiyle yönetilmekte olup demokratik, laik ve anayasal cumhuriyet yapısına sahiptir. Resmî dili, Türkçedir. (Encyclopaedia Britannica, 2022). Türkiye İstatistik Kurumuna (TUİK) göre, 2022 yılı itibari ile nüfusu yaklaşık 84.680.000'dir.

Türkiye'nin ekonomisinin 4'te birini tarım oluşturmakla birlikte otomotiv, sanayi, turizm, hizmet sektörü gibi alanlarında ekonomiye önemli katkıları mevcuttur. Çalışan kesimin %30'unu kadınlar, %70'ini ise erkekler oluşturmaktadır (Encyclopaedia Britannica, 2022).

Kaynakça

Akbaba, T. (2004). Cumhuriyet Döneminde program geliştirme çalışmaları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5(1), 54-55

Aksu, H. H. (2008). Öğretmenlerin yeni ilköğretim matematik programına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-10.

Aktepe, V. , Tahiroğlu, M. & Acer, T. (2015). Matematik Eğitiminde Kullanılan Öğretim Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri . *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* , 4 (2). Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/nevsosbilen/issue/19739/211232

Altun, M. (2002). *İlköğretim İkinci Kademede (6, 7 ve 8. Sınıflarda) Matematik Öğretimi*, Bursa: Alfa Yayınları.

Anderson, L. et al. (eds) (2001) *A taxonomy for learning, teaching and assessing*. New York: Longman.

Aslan, M. (2000). Cumhuriyet Dönemi ilköğretim programları ve belli başlı özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*. 146

Ataünal, A. (2003). *Niçin Ve Nasıl Bir Öğretmen*? Ankara: Milli Eğitim Vakfı Yayınları.

Ayan S, Ulaş M, Şenel E, Gülü M. (2015). *Beden Eğitimi ve Spor alanında öğrenim gören öğrencilerin eğitim inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi.* Kırıkkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi.

Encyclopaedia Britannica (2022). Encyclopaedia Britannica. https://www.britannica.com/place/Turkey adresinden 23.08.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Bloom, B. S. (Ed.), Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: Handbook 1*: Cognitive domain. New York: David McKay.

Butler, J. D. (1957). *Four philosophies and their practice in education and religion*. Harper & Brothers Publishers. New York.

Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü.* Paradigma Yayınları. İstanbul

Cevizci, A. (2010). *Eğitim sözlüğü*. Say Yayınları. İstanbul.

Cremin, L.A. (1964). *The transformation of the school: Progressivism in American education*, 1876-1957. Vintage Books. New York.

Çelen, Y., (2011), *Öğretmenlerin İlköğretim Matematik Öğretim Programına İlişkin Görüşlerinin Ve Matematiğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Çelenk, S., Tertemiz, N. & Kalaycı, N. (2000). *İlköğretim programları ve gelişmeler*. Nobel Yayın Dağıtım

Çepni, S., Bayrakçeken, S. Vd. (2006). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme.* (Ed: Doğanay A. ve Karip E.). Ankara: PegemA Yayıncılık.

David R. Krathwohl (2002) A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory Into Practice*, 41:4, 212-218, DOI: 10.1207/s15430421tip4104_2

Dedeoğlu H. ve Polat İ. (20 21). 2020-2021 eğitim öğretim yılı ilkokul öğretim programları üzerine bir değerlendirme. *Yaşadıkça Eğitim,* 35(1), 207-22

Demirel, Ö. (2005), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara, Pegem A Yayınları.

Demirel, Ö. (2007), *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Pegem A Yayıncılık

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya.* Ankara: Pegem Akademi.

Deveci, Ö. & Aykaç, N. (2020). Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan ilkokul matematik dersi öğretim programlarının incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 1512-1532.

Dinamitçi, T. (2021). *Beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile farklı branş öğretmenlerinin eğitim felsefesi kuramlarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi).* Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kars.

Erden, M. (1993). *Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Personel Eğitim Merkezi Yayınları No:6

Erkılıç T A. (2013). Eğitim felsefeleri açısından köy enstitüleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN: 1308-6219.

Ertürk, S. (2017). *Eğitimde program geliştirme (3. bs.).* Edge Akademi: Ankara

European Commission (Aralık 2021).Spain:Teachers and Education Staf. Erişim: 08 Haziran 2022, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/turkey_en

Gökbulut F. (2019). Pedagojik formasyon öğrencilerinin bireysel yenilikçilik özellikleri ve eğitim inançları arasındaki ilişki. *Milli Eğitim,* Cilt: 48, Özel Sayı, Sayı: 1, (521-533).

Gömleksiz, M. N. (2005). Yeni ilköğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 339-384

Gözütok, F. D. (2003). Türkiye'de program geliştirme çalışmaları. *Milli Eğitim Dergisi*, 160(1), 90-102.

Gutek, G. L. (2019). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar.* Ütopya Yayınevi. Ankara.

Hotaman, D. (2017). Eğitim programlarının geliştirilmesinde felsefenin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 13(2) , 430-437. doi: 10.17860/mersinefd.302409

Jonassen D. H. (1992). *Evaluating Constructivistic Learning.* In David H. Jonassen and Thomas M. Duffy, eds. Constructivisim and the Technology of Instruction: A Conversation. (137-148). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Karacaoğlu, Ö. (2014). Eğitimi ve eğitimde program geliştirmeyi etkileyen gelişmelere genel bir bakış. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 91-109.

Karataş, S. (2002). *Batılılaşma Döneminde Ders Program Değişimi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Kaya, Z. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık

Kaygısız, İ. (1997). *Eğitim Felsefesi ve Türk Eğitim Sisteminin Felsefi Temelleri*.http://felsefe.kku.edu.tr/belgeler/ders/egitim_felsefesi/egitim_felsefesi_akimlari.pdf.

Kutlu, O. ve Aldağ, H. (Ed.) (2005). *Öğretim teknolojisi ve materyal geliştirme.* İstanbul: Lisans Yayıncılık.

MEB (2005). *İlköğretim matematik dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (2013). *İlköğretim matematik dersi öğretim programı.* Ankara

Millî Eğitim Bakanlığı (a). (2015). *Milli eğitim istatistikleri, örgün eğitim 2014–2015.* http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2014_2015.pdf adresinden erişildi.

Millî Eğitim Bakanlığı (b). (2015). *Ulusal eğitim istatistikleri, örgün eğitim* 2014–2015. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2014_2015.pdf adresinden erişildi.

Millî Eğitim Bakanlığı (a). (2018) Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). *İlköğretim Matematik Dersi Programı.* Ankara: MEB.

Millî Eğitim Bakanlığı (b). (2018). *Ulusal eğitim istatistikleri, örgün eğitim 2020-2021.* http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=424 adresinden erişildi.

MEB (2022). *E-ders kitapları.* MEB: Ankara Erişim adresi: https://odsgm.meb.gov.tr/www/e-kitaplar/icerik/605

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB), (1990). *İlköğretim Matematik Dersi Programı.* Ankara: MEB.

Millî Eğitim Temel Kanunu (24 Haziran 1973), TC Resmi Gazete, s. 1–16. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf adresinden erişildi.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) . (2000). *Principles and Standards for School Mathematics*. Reston, VA: Author.

Odabaşı, B. (2014). Türk eğitim sisteminde yeni kanun (4+ 4+ 4) değişikliği üzerine düşünceler. *Cukurova University Faculty of Education Journal,* 43(2), 103-124.

Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme.* Ankara: Pegema Yayıncılık

Pratte, R. (1971). *Contemporary theories of education.* Scranton: Intext Educational Publishers-College Division

Seel, N. M. (2004). *Model-centered learning environments: Theory, Instructional design, and ethics.* In N. M. Seel & S. Dijkstra (Eds.), Curriculum, plans, and processes in instruction design: International perspectives (pp. 49-74). NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Sezgin, İ. (1987). Yeni mesleki-teknik eğitim sistemi ve okul-endüstri ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2(2).

Sönmez, V. (2020). *Eğitim felsefesi.* Anı Yayıncılık. Ankara.

Temizöz, Y., & Koca, S. A. Ö. (2008). Matematik öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve buluş yoluyla öğrenme yaklaşımı konusundaki görüşleri. *Eğitim ve Bilim,* 33(149), 89-103.

TÜİK,2022. Nufus ve Demografi İstatistikleri, (https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109, Erişim tarihi: 15.08.2022.

Tuncel G., (2004).Öğretmenlerin kendi eğitim felsefelerini inşa etmeleri üzerine. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:10.

Yazıcı, H., & Koca, M. K. (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı.* B. Tay, A. Öcal (Edts), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, 2.

BÖLÜM 4

FRANSA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Deniz Eroğlu
Okan Arslan

1. Giriş

Tarih boyunca René Descartes, Pierre de Fermat, Pierre-Simon Laplace, Augustin-Louis Cauchy, Charles Hermite, Évariste Galois, Blaise Pascal, Joseph Fourier, Henri Poincaré, André Weil, Benoit Mandelbrot ve Cédric Villani gibi önemli matematikçileri yetiştiren Fransa oldukça köklü bir matematik eğitimi geçmişine sahiptir. Nitekim ülkede matematik öğretim programlarının ve ders kitaplarının hazırlanmasında Fransız matematikçilerinin de önemli etkisi olduğu bilinmektedir (Gueudet, Bueno-Ravel, Modeste & Trouche, 2017).

Fransa'da okul türü fark etmeksizin okutulması zorunlu ulusal bir öğretim programı bulunmaktadır. Fransa Matematik Öğretim Programı eğitimdeki güncel gelişmeler doğrultusunda son yüzyılda toplam 11 defa değişikliğe uğramış dinamik bir öğretim programı olarak tanımlanmaktadır (Colmant & Salles, 2020). Fakat daha geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında "eğitsel reform" olarak değerlendirilebilecek üç temel program değişikliği göze çarpmaktadır: 1802 yılında Napolyon'un emri ile lise seviyesindeki eğitimin odağına Latin dili ve matematik konularının öğretimi konulmuş, 1902 yılında Fransız Parlamentosunun kararı ile klasik matematik öğretiminin modern matematik öğretimi ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmiş ve matematiğin eğitimin her sürecindeki önemi vurgulanmış, son olarak 2002 yılında ise Fransa Millî Eğitim Bakanlığının görevlendirdiği komisyonun çalışmaları sonucunda matematik eğitiminin diğer gelişmiş ülkelerdeki programlara paralel olarak anlamlı matematik öğretim yöntemlerini des-

Kaynakça

Aldron, G. & Soury-Lavergne, S. (2016, December). *The new French curriculum for mathematics and technology* [Discussion Session] CIDREE (Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe) STEM expert meeting, Utrecht, Netherland. https://www.slo.nl/publish/pages/4593/france-aldron-soury-lavergne-2016-the-new-french-curriculum-for-mathematics-and-technology-cidre.pdf

Bodin, A. (1996, April). *Improving the diagnostic and didactic meaningfulness of mathematics assessment in France* [Oral Presentation]. Annual Meeting of the American Educational Research Association, New York, USA. https://www.apmep.fr/IMG/pdf/communication-aera-1996-english.pdf

Colmant, M. & Salles, F. (2020). France Chapter. In D.L. Kelly, V.A.S. Centurino, M.O. Martin, & I.V.S. Mullis (Eds.), *TIMSS 2019 Encyclopedia: Education Policy and Curriculum in Mathematics and Science* (pp. 1-17). https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/encyclopedia/france.html

Eurydice. (2022, June). *National education systems: France*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/france

Gueudet, G., Pepin, B., Sabra, H., & Trouche, L. (2016). Collective design of an e-textbook: teachers' collective documentation. *Journal of Mathematics Teacher Education, 19*, 187-203. https://doi.org/10.1007/s10857-015-9331-x

Gueudet, G., Bueno-Ravel, L., Modeste, S., & Trouche, L. (2017). Curriculum in France: A national frame in transition. In D. Thompson, M. A. Huntley, & C. Suurtamm (Eds.), *International perspectives on mathematics curriculum* (pp. 41-70). International Age Publishing.

Gueudet, G., Pepin, B., & Lebaud, M. P. (2021). Designing meta-resources for mathematics teachers in the context of curriculum reforms: the case of digital technology use and students autonomy in France. *ZDM Mathematics Education, 53*, 1359-1372. https://doi.org/10.1007/s11858-021-01299-2

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi öğretim programı: İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. ve 8. sınıflar*. http://mufredat.meb.gov.tr

Ministère de l'Éducation Nationale. (2020a). *Programmes, ressources et èvaluations: J'enseigne au cycle 3*. https://eduscol.education.fr/87/j-enseigne-au-cycle-3

Ministère de l'Éducation Nationale. (2020b). *Programmes, ressources et èvaluations: J'enseigne au cycle 4*. https://eduscol.education.fr/90/j-enseigne-au-cycle-4

Pepin, B., Gueudet, G., & Trouche, L. (2013). Investigating textbooks as crucial interfaces between culture, policy, and teacher curricular practice: two contrasted case studies in France and Norway. *ZDM Mathematics Education, 45*, 685-698. https://doi.org/10.1007/s11858-013-0526-2

Trouche, L. (2016a). Didactics of mathematics: Concepts, roots, interactions and dynamics from France. In J. Monaghan, L. Trouche, & J. M. Borwein(Eds.), *Tools and mathematics: Mathematics education library* (pp. 219-256). Springer.

Trouche, L. (2016b). Integrating tools as an ordinary component of the curriculum in mathematics education. In J. Monaghan, L. Trouche, & J. M. Borwein(Eds.), *Tools and mathematics: Mathematics education library* (pp. 267-303). Springer.

Salles, F., Dos Santos, R., & Keskpaik, S. (2020). When didactics meet data science: process data analysis in large-scale mathematics assessment in France. *Large-scale Assessment in Education, 8*(7), 1-20. https://doi.org/10.1186/s40536-020-00085-y

Sayac, N. & Veldhuis, M. (2021). Mathematics assessment practices of primary school teachers in France. *International Journal of Science and Mathematics Education.* https://doi.org/10.1007/s10763-021-10229-3

Valverde, G., Bianchi, L.J., Wolfe, R., Schmidt, W.H., & Houang, R.T. (2002). According to the book. *Using TIMSS to investigate the translation of policy into practice through the world of textbooks.* Kluwer Academic Publishers.

BÖLÜM 5

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Rüveyda Karaman Dündar

"Eğitim, okulda öğrenilen her şey unutulduğunda geriye kalan şeydir."

(Einstein, 1956, s. 37)

1. Giriş

Eğitim yoksulluğu azaltmak, ekonomik büyümeyi ve sosyal kalkınmayı sağlamak için önemli bir itici güçtür. Bu sebeple ülkeler eğitim sistemlerini geliştirmek ve iyileştirmek için önemli miktarda bütçe tahsis ederler. Dünyada eğitim sistemine ve dolayısıyla öğrenci başına eğitime en fazla bütçe ayıran ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Bu bölümde, ABD Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın genel yapısı ve Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı ile karşılaştırması ele alınmıştır.

Kaynakça

Cai, J. (2010). Evaluation of mathematics education programs. In P. Peterson, E. Baker, & B. Mc- Graw (Eds.), *International encyclopedia of education* (Vol. 3, pp. 653–659). Oxford: Elsevier.

Cai, J., Nie, B., Moyer, J. C., & Wang, N. (2014). Teaching mathematics using standards-based and traditional curricula: a case of variable ideas. In *Mathematics curriculum in school education* (pp. 391-415). Springer, Dordrecht.

Carr, D. (2003). *Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching*. New York: Routledge Falmer.

CCSSI, Common Core State Standards Initiative (2010). Erişim tarihi: 23.07.2022: http://www.corestandards.org/

Connected Mathematics Project (CMP), (t.y.). Michigan State University College of Natural Science Connected Mathematics Project. Erisim saglandi 27.07.2022: https://connectedmath.msu.edu/

Connected Mathematics Project (CMP) (b), (t.y.). Michigan State University College of Natural Science Connected Mathematics Project. Erişim tarihi: 27.07.2022: https://connectedmath.msu.edu/curriculum-design/philosophy/#overarchingGoal

Einstein, A. (1956). *Out of my later years*. Citadel Press.

Gutek, G. L. (2004). *Philosophical and Ideological Voices in Education.* Boston: Allyn and Bacon.

Haran, M. (2014). A Philosophical look at the Common Core. Erişim tarihi: 29.06.2022: http://institute-of-progressive-education-and-learning.org/a-philosophical-look-at-the-common-core/

Johnsen, S. K., & Sheffield, L. J. (2021). *Using the common core state standards for mathematics with gifted and advanced learners*. Routledge.

Lappan, G., Fey, J. T., Fitzgerald, W. M., Friel, S. N., Phillips, E. D. (1998). *Covering and surrounding. Two dimensional measurement.* Palo Alto, CA: Dale Seymour Publications.

Lappan, G., Fey, J. T., Fitzgerald, W. M., Friel, S. N., & Phillips, E. D. (2002a). *Lesson planner for grades 6, 7, and 8*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Lappan, G., Fey, J. T., Fitzgerald, W. M., Friel, S. N., & Phillips, E. D. (2002b). *Moving straight ahead*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Lappan, G., Fey, J. T., Fitzgerald, W. M., Friel, S. N., & Phillips, E. D. (2002c). *Data about us*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

MEB (2018). Matematik Dersi Öğretim Programı. Erişim tarihi: 09.07.2022 http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201813017165445-MATEMAT%C4%B0K%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%202018v.pdf

National Commission on Excellence in Education (1983), *A Nation at Risk: The Imperative for Educational Reform*, pp. 5, 24. Erişim tarihi: 22.07.2022: https://edreform.com/wp-content/uploads/2013/02/A_Nation_At_Risk_1983.pdf

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). *Principles and Standards for School Mathematics*. Reston: Va.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (1995). *Assessment Standards for School Mathematics.* Reston: Va.

National Governors Association Center for Best Practices and Council of Chief State School Officers (NGA Center and CCSSO). *Common Core State Standards for Mathematics*. *Common Core State Standards (College- and Career-Readiness Standards and K–12 Standards in English Language Arts and Math).* Washington, D.C.: NGA Center and CCSSO, 2010. http://www.corestandards.org.

New York State Reponse to Intervention Middle School Demostration Project, 2022. Erişim tarihi: 24.07.2022: https://nysrti.org/intervention-tools/math-tools/tool:connected-mathematics/

Ornstein, A. C., Levine, D.U. (2008). *Foundation of Education.* (9th edition). Boston: Houghton Mifflin.

Reys, B. J. (Ed.) (2006). The intended mathematics curriculum as represented in state-level curriculum standards: Consensus or confusion? Greenwich, CT: Information Age Publishing, Inc.

Schoenfeld, H. A., & Arcavi, A. (1988). On the meaning of variable. *The Mathematics Teacher*, *81*(6), 420–427.

Snyder, T. D., De Brey, C., & Dillow, S. A. (2016). Digest of Education Statistics 2014, NCES 2016-006. *National Center for Education Statistics*.

Spring, J. (2018). *American education*. Routledge.

Telci, A. M. (2011). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminde denetim alt sistemlerinin karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.

US Census Bureau. Erişim tarihi: 19.06.2022: https://www.census.gov/

US Department of Education (2008). Erişim tarihi: 22.06.2022: https://www2.ed.gov/about/offices/list/ous/international/usnei/us/edlite-org-us.html

BÖLÜM 6

FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Ebru Korkmaz

1. Giriş

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle işgaller sonucu Batı Almanya ve Doğu Almanya (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 41 yıl süren bu ayrılık, 3 Ekim 1990'da Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi, 16 federal eyalete bölünmesi ile sonlanmıştır. Federal Almanya Cumhuriyeti ya da Almanya Federal Cumhuriyeti olarak bilinen bu ülke Avrupa'nın merkezinde, 9 ülkenin sınır komşuluğunu yapmakta olup 357.000 kilometre kare yüz ölçümüne sahiptir (Eurydice, 2016; akt. Ertan Kantos, 2021).

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin federal devlet yapısının temel özellikleri arasında;

- Eyaletlerin cumhuriyetçi, demokratik ve sosyal hukuk devlet ilkelerini benimsemesi,
- Eyaletlerin bağımsızlık ve özerkliklerinin anayasa tarafından korunması,
- Eyaletlerin kendilerine ait yasama, yürütme ve yargı unsurlarının olması,
- Eyalet hükûmet ve parlementoların federal devlet tarafından kullanılmayan ve izin verilen alanlarda kendi yetkilerini kullanabilmesi,

Matematik derslerinde matematiğin dünyadaki rolü açıklanmalı, sağlam matematiksel yargılarda bulunmaları ve matematiği aktif olarak kullanmaları için öğrencilere fırsatlar verilmelidir. Bunun için ilköğretim düzeyinde başlangıç noktası olarak kazanılan, bireysel yetenekler dikkate alınarak sarmal bir şekilde inşa edilen ortaokul düzeyindeki matematik öğretim programının kazandıracağı beceri ve yeterliklere odaklanılması gerekmektedir.

Eğitim hakkında yapılacak değişiklik ve gelişimler için önceden tasarlanan planlar sayesinde uzun dönemli ihtiyaçlar göz önüne alınmalıdır. Bir değişiklik yapılmadan evvel daha önce yapılan çalışmaların ve mevcut programların incelenmesi, diğer ülkelerin programlar hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir (Özer ve Alkan, 2017).

Kaynakça

Atmacasoy, A. (2017). K-12 Education in Germany: Curriculum and PISA 2015. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED577138.pdf

ATO (2017). Karşılaştırmalı mesleki eğitim sistemi, Almanya-Türkiye. https://kusadasimta.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/09/09/127130/dosyalar/2017_12/13193244_KarYYlaYtYrmalYMeslekiEYitimKarYYlaYtYrmalYMeslekiEYitim.pdf

Ertan Kantos, Z. (2021). Federal Almanya Cumhuriyeti Eğitim Sistemi. İçinde Ali Balcı (Ed.). *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (ss.139-164). Pegem Akademi.

Eurydice (2022a). Curriculum, Subjects, Number of Hours. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-general-lower-secondary-education-14_en

Eurydice (2022b). Curriculum, Subjects, Number of Hours. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/belgium-german-speaking-community/teaching-and-learning-primaryeducation_ro

Eurydice (2021). The Education System in the Federal Republic of Germany 2018/2019. Secretariat of the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs of the Länder in the Federal Republic of Germany. https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/dossier_en_ebook.pdf

Future School (2022). German Curriculum. https://www.futureschool.com/germany-curriculum/#552f669b3e568

Henning, H. (2022). Changes in mathematics education through the reunification of Germany. https://www.didaktik.mathematik.uni-wuerzburg.de/history/meg/mathedb3.html

Maaz K., Baeriswyl, F., & Trautwein, U. (2011). Herkunft zensiert? Leistungsdiagnostik und soziale Ungleichheit in der Schule. Düsseldorf, Germany: Vodafone Stiftung Deutschland. https://www.vodafone-stiftung.de/wp-content/uploads/2019/06/herkunft_zensiert_2012.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). Matematik dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) Ankara.

Ministerium für Schule und Bildung des Landes Nordrhein-Westfalen (MSBLNW) (2022). Kernlehrplan für die Sekundarstufe IHauptschule in Nordrhein-Westfalen, Mathematik. Amtsblatt. www.schulministerium.nrw.de

KMK. (2015). Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki Eğitim Sistemi 2013/2014. Bonn: Eğitim ve Kültür Bakanları Daimi Konferansı Sekreterliği https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-englpdfs/dossier_en_ebook.pdf

Ministerium für Schule, Jugend und Kinder des Landes Nordrhein-Westfalen (MSJKLNW) (2004). Kernlehrplan für die Gesamtschule – Sekundarstufe Iin Nordrhein-Westfalen, Mathematik. Ritterbach Verlag.

Özer, B. & Alkan, S. (2017). AB ve Türkiye öğretmen yetiştirme programlarının karşılaştırılması ve Türkiye için bir modeli. *Disiplinler arası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(1) , 62-95.

Qua-Lis NRW (2019). Integration der Ziele des Medienkompetenzrahmens NRW (MKR) im Kernlehrplan Mathematik für die Hauptschule.

https://www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene/upload/klp_SI/GY19/KLP_SI_MKR_Formulierungen_finalb_docx.pdf

Weidig, I. (2022). Organization of the German school system. https://www.didaktik.mathematik.uni-wuerzburg.de/history/meg/weidiga1.html

BÖLÜM 7

KANADA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Osman Bağdat
Abdullah Özkale

1. Giriş

Kanada, Kuzey Amerika'da bulunan toplam on eyalet ve üç bölgeden oluşan bir ülkedir. Ontario, Kanada'da eğitim politikalarına yön veren ve Başkent Ottawa dâhil olmak üzere daha fazla popülasyonu içerisinde kapsayan eyaletidir. Dolayısıyla bu çalışmada konumlandırılan eğitim politikaları ve öğretim programları Ontario eyaletine aittir. Bu bölümde; Ontario eğitim sistemi genel hatları ile tanıtılacak, matematik öğretim programının felsefesi/yaklaşımı, hedefleri, içeriği ve ölçme ve değerlendirme yaklaşımı ele alınacak, daha sonra ise Türkiye Matematik Öğretim Programı ile çeşitli açılardan karşılaştırması yapılarak Türkiye'ye yansıtılabilecek noktalarına yer verilecektir.

2. Kanada Eğitim Politikalarına Genel Bakış

Kanada, İngilizcenin resmî dil olması, çalışma ve eğitim imkânları nedeniyle geçmişten bugüne kozmopolit ve çok kültürlü bir yapıya sahip, Kuzey Amerika'da yer alan gelişmiş ve eyaletler hâlinde yönetilen bir devlettir. Toplumunda başta yerli halk (Aborjinler) olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinden gelen, yerleşik ve göçmen insanları barındıran Kanada'da bu çok kültürlü yapının korunması ve bireyler arası pozitif etkileşimin verimli hâle getirilmesi eğitim felsefesinin temel unsurlarından biridir (Ontario Eğitim Bakanlığı-Ontario Ministry

temel çalışma alanlarına dair değil finansal okuryazarlık gibi temalarlar da çift yönlü bir etkileşimin bulunduğu ve alanların birbirini beslediği düşünülmektedir. Yine temalar arası ilişkilendirmeler ile sarmal yapının güçlendirildiği ifade edilebilir. *Finansal okuryazarlık* bölümünde finansal suçlar ele alınırken dijital okuryazarlık bağlamında teknoloji kullanımının ele alınması ve etik değerlerin tartışılması bu sarmallığa bir örnek olarak gösterilebilir.

Yapılan incelemelerin bir sonucu olarak bu çalışmada program tasarımına ve uygulamalarına dair bazı önerilere yer verilmiştir.

- Programlara geçmiş programlar ya da diğer ülkelerin programları değil ulusal ve evrensel nitelikler yön vermelidir.
- Programlar salt matematiksel becerilerin ötesinde yetiştirilmek istenen insan profili dikkate alınarak tasarlanmalıdır.
- Programların giriş bölümleri ile öğrenme alanları/kazanım/gösterge bölümleri arasında bütünlük olmalıdır.
- Programlarda kazanım odaklı değil bilişsel-duyuşsal becerilerin birlikte ele alındığı bir yapı sunulmalıdır.
- Öğretmen ve öğrenciler başta olmak üzere programın muhataplarına konu ya da kazanım yerine beceri ve temalara yönelik ilgi uyandırılmalıdır.
- Uygulanan programlar eğitim sürecinin önemli bileşenlerinden biridir. Bu itibarla eğitimin sonuçlarının uluslararası nitelikte ölçülmesi ve değerlendirilmesi programın başarısı olarak da önemli bir geri dönüş sağlayacaktır.

Kaynakça

Bruner, J. S. (1960). *The process of education. Cambridge*, MA: Harvard University Press

Harden. R.M. (1999). What is a spiral curriculum?, *Medical Teacher*, 21(2), 141-143.

Kilpatrick, J. (2014). Mathematics education in the United States and Canada. In *Handbook on the history of mathematics education* (pp. 323-334). Springer, New York, NY.

Mullis, I., Martin, M., Foy, P., Kelly, D., & Fishbein, B. (2020). TIMSS 2019 international results in mathematics and science. TIMSS 2019. https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/international-results/

Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Fishbein, B., Foy, P., & Moncaleano, S. (2021). Findings from the TIMSS 2019 problem-solving and inquiry tasks. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/psi/

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (1980). *An agenda for action: Recommendations for school mathematics of the 1980s*. Reston, VA: Author.

National Commission on Excellence in Education (1983). A nation at risk: The imperative for educational reform. *The Elementary School Journal*, *84*(2), 113-130.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (1989*). Curriculum and evaluation standards for school mathematics*. Reston, VA: Author.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM (1991). *Professional standards for teaching mathematics.* Reston, VA: Author.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2000). *Principles and standards for* school mathematics. Reston, VA: Author.

National Commission on Excellence in Education (1983). A nation at risk: The imperative for educational reform. *The Elementary School Journal*, *84*(2), 113-130.

OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume IV): Students' financial literacy*. PISA, OECD Publishing, Paris.

OECD (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/5f07c754-en.

OECD (2020). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* Paris: OECD Publishing.

O'Grady, K., Rostamian, A., Monk, J., Tao, Y., Scerbina, T., & Elez, V. (2021). TIMSS 2019 Canadian Results from the Trends in International Mathematics and Science Study. https://www.cmec.ca/703/TIMSS_2019.html adresinden 26.07.2022 tarihinde alınmıştır.

Ontario Ministry of Education. (2009). *Acting today, shaping tomorrow: A policy framework for environmental education in Ontario schools*. Toronto, Ontario: Queen's Printer for Ontario.

Ontario Ministry of Education [OME] (2010a). *The Full-day early learning – Kindergarten program*. Toronto, Ontario: Queen's Printer for Ontario.

Ontario Ministry of Education [OME] (2010b). *A sound investment financial literacy education in Ontario Schools. Report of the Working Group on Financial Literacy. Ministry of Education Ontario Working Group on Financial Literacy*. Toronto: Ministry of Education, Ontario.

Ontario Ministry of Education [OME] (2010c). Growing success: Assessment, evaluation, and reporting in Ontario's schools, first edition covering Grades 1 to12. Toronto: Queen's Printer for Ontario. Retrieved on June 22, 2022, from http://www.edu.gov.on.ca/eng/policyfunding/growSuccess.pdf

Ontario Ministry of Education [OME] (2020). *The Ontario curriculum, grades 1-8: Mathematics*. Toronto, Ontario: Queen's Printer for Ontario.

O'Shea, T. (2003). The Canadian mathematics curriculum from the new math to the NCTM Standards. In G.M.A. Stanic & J. Kilpatrick (Eds.), *A history of school mathematics* (pp. 843–896). Reston: National Council of Teachers of Mathematics.

URL-1: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-12.html

Wang, Z., & McDougall, D. (2019). Curriculum matters: What we teach and what students gain. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *17*(6), 1129-1149.

Zhu, S. C., & Xie, S. (2020). Mathematics Curriculum in Ontario, Canada and Mainland China. In *Reciprocal Learning for Cross-Cultural Mathematics Education* (pp. 31-48). Palgrave Macmillan, Cham.

BÖLÜM

8

HONG KONG ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Şahin Danişman
Gülşade Savaş

1. Giriş

Resmî adıyla Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi, Çin'e ait olan ve Doğu Asya'da bulunan özel idare bölgelerinden biridir (United Nations, 2021). 1842 yılında bir kira sözleşmesi ile İngiliz yönetimine giren Hong Kong, 1997 yılında "Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdare Bölgesi" olarak Çin yönetimine geçmiştir. Hong Kong'un, Pekin Hükûmeti'nden bağımsız olarak yasal sistemi, para birimi ve yerel eğitimi kendi kontrolü altındadır (Bray ve Jiang, 2014). Bu idari bölge, askerî savunma ve diplomatik ilişkiler dışında tüm alanlarda ayrı bir özerkliğe sahiptir. Örneğin, eğitim alanında, Pekin Eğitim Bakanlığı ile doğrudan ilişkileri olmadan Eğitim Bürosu (Education Bureau) adı altında kendi eğitim sistemini oluşturmaktadır (Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD], 2011). Sermayenin serbest akışı, basit ve düşük vergi sistemi avantajlarına sahip Hong Kong (OECD, 2011), kişi başı ortalama 44.000 Amerikan dolarının üzerinde olan gayrisafi yurt içi hasılası ile dünyada en yüksek gelirli ülkeler arasındadır (Trading Economics, 2022). Yüz ölçümü 1107 km^2 olup yıllık ortalama %0,8 nüfus artış hızı ve 7,4 milyonun üzerindeki nüfusu ile dünyada nüfus yoğunluğu en fazla olan ülkelerden biri olma özelliğine sahiptir (United Nations, 2021). 2021/2022 öğretim yılı için 591 ilköğretim okuluna sahip olan Hong Kong'da ilköğretim düzeyinde 348.994 öğrenci ve 27.811 öğretmen bulunmaktadır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 12-13 arasındadır (Education Bureau, 2018a).

Kaynakça

Bray, M. & Jiang, K. (2014). Comparing systems. M. Bray, B. Adamson, & M. Mason (Eds.), In *Comparative education research: Approaches and methods* (pp. 139-167). Hong Kong: Springer.

Education Bureau. (2017). *Mathematics education key learning area curriculum guide (Primary 1- Secondary 6)*. Hong Kong: Author.

Education Bureau. (2018a). *About EDB*. Erişim adresi: https://www.edb.gov.hk/en/index.html

Education Bureau. (2018b). *Curriculum development*. Erişim adresi: https://www.edb.gov.hk/en/index.html

Education Bureau. (2020a). *Key learning areas: Mathematics education*. Hong Kong: Author.

Education Bureau. (2020b). *Explanatory notes to primary mathematics curriculum (Key stage 2)*. Hong Kong: Author.

Education Bureau. (2021, June). Curriculum development: Values Education. Retrieved from https://www.edb.gov.hk/en/curriculum-development/4-key-tasks/moral-civic/index.html

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Yazar.

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 24 Haziran). *Resmi Gazete*. (Sayı: 14574). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2011). *Lessons from Pisa for the United States, strong performers and successful reformers in education. Shanghai and Hong Kong: Two distinct examples of education reform in China*. Paris: OECD Publishing.

Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD]. (2018). *PISA 2015: PISA results in focus*. Paris: OECD Publishing.

Trading Economics. (2022). Hong Kong- Kişi başına düşen GSYİH. Erişim adresi: https://tr.tradingeconomics.com/hong-kong/gdp-per-capita

United Nations. (2021). *World statistics pocketbook 2021 edition* (Series V, No. 45). New York: Department of Economic and Social Affairs Statistics Division.

BÖLÜM 9

GÜNEY KORE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Mehtap Taştepe

1. Giriş

Eğitim, bir ülkenin temel bileşenlerinden biridir. Çünkü her ülke vatandaşlarını eğitmek ve yaşama hazırlamakla sorumludur ve bu konu o ülkeye ait bütün vatandaşları yakından ilgilendiren bir mevzudur. Ancak tam da bu sebeple eğitim ülkenin jeopolitik konumu, nüfusu, yönetim biçimi, ekonomik yapısı, kültürü vb. birçok ögesinden etkilenmektedir.

Güney Kore Doğu Asya'da, Kore Yarımadası'nın güneyinde yer alan bir ülkedir. Başkenti Seul'dur ve yaklaşık nüfusu 51.000.000'dur. Nüfus olarak homojen bir yapıya sahip olmakla birlikte az sayıda Çin nüfusu bulunmaktadır. Şu anda başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Kısa zamanda gelişmiş ülkelerden biri olmakla birlikte dünyanın en büyük 10. ekonomisine sahiptir. Dünyadaki en hızlı internet erişimine sahip olan ülkede Güney Kore olarak belirlenmiştir. Ayrıca teknoloji ve yenilik içeren farklı alanlarda da dünya birincisidir (Encyclopaedia Britannica, 2022).

1.1. Güney Kore'de Eğitim Sisteminin Genel Yapısı

Güney Kore'de eğitim ile ilgili uygulamalardan (eğitim politikası oluşturma, öğretim programı ve eğitim sisteminin devamlılığını sağlama, eğitim ile ilgili idari kararlar ve tedbirler alma) Kore Eğitim ve İnsan Kaynaklarını Geliştirme Bakanlı-

tılı sunulurken Güney Kore Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda öğrencilerden beklenen nitelik ve içerik söz konusudur. Her iki ülkeden istenen ortak beceriler olmakla birlikte Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda ayrıca üst biliş, tahmin etme ve zihinden işlem yapma gibi beceriler vurgulanmıştır. İçerik açısından da benzerlikler olmakla birlikte Güney Kore Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda fonksiyonlar konusunun olması gibi farklılıklarda söz konusu olmuştur. Dönüşüm geometrisi ise sadece Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda yer almaktadır.

Öğrenme-öğretme yöntemleri de genel anlamda benzerlikler göstermekle birlikte her iki ülkenin de biraz daha fazla vurguladığı ögeler söz konusudur. Örneğin, Güney Kore Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda farklı temsillerin kullanımına özellikle vurgu yapılırken Türkiye Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nda matematiksel oyunların kullanımı üzerinde durulmaktadır. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımında Güney Kore'de düzey belirleyici ve biçimlendirici değerlendirme daha ön planda tutulurken Türkiye'de daha çok sonuç odaklı bir değerlendirme söz konusudur.

Kaynakça

Aksu, H. H. (2008). Öğretmenlerin yeni ilköğretim matematik programına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-10.

Balcı, A. (2009). *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri*. Ankara: Pegema Yayıncılık, 2. Baskı

Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31 (142), 3-14.

Coolahan, J., Santiago, P., Phair, R., & Ninomiya A. (2004). *Attracting, developing and retaining effective teachers country note: Korea*. OECD, Education and Training Policy Division.

Doğanay, A. & Bal, A. P. (2010). İlköğretim beşinci sınıf matematik öğretiminde öğrenci başarısının ölçülmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(1),151-215.

Encyclopaedia Britannica (2022). Encyclopaedia Britannica. https://www.britannica.com/place/Turkey adresinden 13.09.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Ertürk, S. (1994). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan

Heo, G.-C. (1996). The need and development direction of the differentiated curriculum. *The Journal of Curriculum Studies,* 14(2), 1-19. [In Korean]

Hotaman, D. (2017). Eğitim programlarının geliştirilmesinde felsefenin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2) , 430-437. doi: 10.17860/mersinefd.302409

IQAS. (2009). *International education guide: For the assessment of educatıon from South Korea* (2nd ed.). Canada: International Qualifications Assessment Service Government of Alberta

Karacaoğlu, Ö. (2014). Eğitimi ve eğitimde program geliştirmeyi etkileyen gelişmelere genel bir bakış. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 91-109.

Korean Educational Development Institute (KEDI) (2021). https://kess.kedi.re.kr [In Korean] adresinden erişilmiştir.

Korea Institute for Curriculum and Evaluation. (2007). Science *Curriculum.* Proclamation of the Ministry of education and human resources development, 2007-79. Retrieved from7

Korea Institute for Curriculum and Evaluation, (2012). Education in Korea. Seoul: Author.

Kim, K. Y., (2006). *A Way Forward for the Turkish Economy: Lessons From Korean Experiences.* Ministry of Finance and Economy Republic of Korea

Millî Eğitim Bakanlığı., (2010). *Millî Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Sınıf Geçme ve Sınav Yönetmeliği*. Retrieved from http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25664_0.html adresinden ulaşılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı., (2011). *Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim 9.,10.,11.ve 12. Sınıf Biyoloji Dersi Öğretim Programı*, Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı., (2013). *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği.* Retrieved from http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ortaogrkurumyon_1/ortaogrkuryon_2.html adresinden ulaşılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı., (2018). http://urn.meb.gov.tr/ulkelerpdf/KORE.pdf (15.09.2022 tarihinde ulaşılmıştır.).

Ministry of Education, Science and Technology. (2011). *Mathematics curriculum* (Notification No. 2011-361, Appendix 8). Seoul: Author.

Özçelik, A. Ö. (2009). *Eğitim programları ve öğretim.* Ankara: Pegem Akademi.

Özreçberoğlu, N. ve Kıvanç Çağanağa, Ç. (2016). Güney kore ile kktc' de uygulanan matematik eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *International Journal of New Trends in Arts, Sports &Science Education*, volume 5, issue 2.

Pak, D.K. (1997). *The Development of Education in Korea.* Korean Educational Development Institute.

Park, K. M.(1998). *Mathematics curriculum in Korea.*

Park, K. M.(2003). Issues related to the mathematics curriculum revision. Paper presented at the Mathlove Seminar on mathematics curriculum, Seoul, 14th June, 2003.

So, K.-H. (2020). Whom is the national curriculum for? Politics in the national curriculum system of South Korea. In G. Fan & T. Popkewitz (Eds.), *Handbook of education policy studies: School/university, curriculum, and assessment* (Vol. 2, pp. 165-184). Springer.

So, K.-H., & Kang, J.-Y. (2014). Curriculum reform in Korea: Issues and challenges for twenty-first century learning. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 23(4), 795- 803.

Tozlu, N. ve Yayla, A. (2005). "*Eğitimin felsefi temelleri*". Ş. Ş. Erçetin ve N. Tozlu (ed.), Eğitim bilimine giriş, (s. 19-44). Ankara: Hegem-Mikro Basım Yayım Dağıtım.

Türkoğlu, A. (2016). *Karşılaştırmalı eğitim: dünya ülkelerinden örneklerle.* Anı Yayınları: Ankara.

World Data Education (2011) 7th edition.

World Data Education p9, 7th edition, 2010-2011

BÖLÜM 10

JAPONYA ORTAOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

Neslihan Usta

1. Giriş

Kuzey Yarımküre'de Pasifik Okyanusu'nun batısında yer alan Japonya'nın komşuları arasında Güney Kore, Çin ve Rusya bulunmaktadır. Japonya 378.000 km²'lik yüz ölçümü ve 2018 itibari ile 126.443.000 milyonluk nüfusa sahip başkenti Tokyo ve dili Japonca olan bir Doğu Asya ülkesidir. Ülkenin ancak dörtte biri kadarı ovalarla ve düzlüklerle kaplıdır. Geri kalan kısımları ise dağlık alanlardan oluşmaktadır. Kuzeyden güneye 3000 km boyunca uzanan takımadalar üzerine kurulu ülkenin en büyük dört adası Hokkaido, Honshu, Shikoku ve Kyushu adalarıdır. İdari olarak 47 eyalete ayrılan Japonya, eyaletlerin coğrafi özellikleri ve tarihsel geçmişleri göz önünde bulundurularak 9 bölgede toplanmaktadır. Bu eyaletler: Hokkaido, Tohoku, Kanto, Chubu, Kinki, Chugoku, Shikoku, Kyushu ve Okinawa'dır.[1]

2. Japonya'nın Eğitim Sistemi

2.1. Japonya Eğitim Sisteminin Tarihçesi

Japon eğitim sistemi Çin felsefesinden ve edebiyatından büyük ölçüde etkilenmiştir. Budizm ve Konfüçyüs inanışları da toplumun kültürel ya-

[1] https://www.tr.emb-japan.go.jp/files/100161478.pdf

Kaynakça

Aslan, G. (2021). *Pısa'da başarılı olan ülkeler ile Türkiye'nin ortaöğretime geçiş sürecinin karşılaştırılması ve ortaöğretime geçişte çözüm önerileri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bacquet, J. N. (2020). Implications of summative and formative assessment in Japan: A review of the current literature. *International Journal of Education & Literacy Studies (IJELS), 8(*2), 28-35. http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.8n.2p.28

Darussyamsu, R., Rusdinal, R., Ananda, A. & Gistituati, N. (2021). Educational Assessment System in Japan, Germany, and Indonesia; a Comparative Study

International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT), 27(1), pp.408-416.

Daşkın, N. C. & Hatipoğlu, Ç. (2019). Reference to a past learning event as a practice of informal formative assessment in L2 classroom interaction.

Language Testing, 36(4), 527–551. Doi: 10.1177/0265532219857066

Ekinci, A. (2010). Japon eğitim sisteminden Türk eğitim sistemine iyi örnekler. *Milli Eğitim Dergisi, 188,* 32-49.

Elmacı, H. (2019). *Japonya'da Meiji dönemi eğitim sistemi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Forsythe, E. (2015). Improving assessment in japanese university EFL classes: A model for implementing research-based language assessment practices, *21st Century Education Forum, 10,* 65-72. file:///C:/Users/Sony/Downloads/21SeikiForum_10_65.pdf

Guo, L. (2011). Research of confucianism education method in chinese college students ideological and political education, scientific research. *Creative Education, 7*(7), 1051-1055. Doi: 10.4236/ce.2016.77109

Isoda, M. (2010a). (Ed.). *Junior High School Teaching Guide for the Japanese Course of Study: Mathematics, Grade 7-9,* ss.1-131. CRICED, University of Tsukuba.

Isoda, M. (2010b). (Ed.). *Elementary School Teaching Guide fort he Japanese Course of Study Mathematics with the English traslation on the opposite page, Grade 1-6,* ss. 1-164. CRICED, University of Tsukuba.

Ishii, Y. (1995). *Development education in Japan: A comparative analysis of the contexts for its emergence and ıts ıntroduction into the Japanese school system.* Doctoral thesis. Institute of Education, University of London

https://core.ac.uk/download/pdf/111054149.pdf

Kanemune, S., Shırai, S. & Tanı, S. (2017). Informatics and programmnig education at primary and secondary school in Japan. *Olympiads in Informatics, 11,* 143-150. Doi:10.15388/ioi.2017.11

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2009). *İlköğretim matematik dersi 6-8. Sınıflar öğretim programı,* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2013). *Ortaokul matematik dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Matematik dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programı.* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology [MEXT], (2004). *The Development of Education in Japan, National Report of Japan.* www.mext.go.jp/English/shotou/index.htm

https://www.mext.go.jp/en/policy/education/lawandplan/title01/detail01/1373797.htm https://www.mext.go.jp/en/policy/education/elsec/index.htm

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology [MEXT], (2005). *Redesigning Compulsory Education: Summary of the Report of the Central Council for Education,* National Education Policy, MEXT, Tokyo.

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology [MEXT], (2010). *Elementary and Secondary Education,* MEXT, Tokyo. www.mext.go.jp/English/shotou/index.htm

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology [MEXT], (2016). *Chapter 3: Measures to be implemented comprehensively and systematically for the next five years*. MEXT, Tokyo.

https://www.mext.go.jp/en/policy/education/lawandplan/title01/detail01/sdetail01/1373812.htm

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (1995). *Assessment standards for school mathematics.* Reston, VA: Author.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (1989). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics*. Reston, VA: Author.

Nemoto, Y. (1999). *The japanese education system.* pp. 11-25. Published by Universal Publishers/uPUBLISH.com, Parkland, Florida, USA. http://www.bookpump.com/upb/pdf-b/1127995b.pdf

Niizeki, S. (2005). *School counselling in Canada and Japan.* Unpuplished Master Thesis. Simon Fraser University, Education Faculty. Canada. .

Özerbaş, M. A. & Safi, B. N. (2022). İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(1), 63-80.

Takahashi, A., Watanabe, T., & Yoshida, M. (2008). *English Translation of the Japanese Mathematics Curricula in the Course of Study, March, Grade 1-9,* ss.1-28. Global Education Resources L. L. C. http://www.globaledresources.com

http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/new-cs/youryou/index.htm

Turan, N. (2017). *An Examınatıon of Elementary and Lower Secondary Level Japanese and Turkısh Mathematıcs Currıcula through Quantıtatıve and (Co)Varıatıonal Reasonıng in Terms of The Treatment of Functıonal Relatıonshıps.* Master of Science Graduate Program in Secondary School Science and Mathematics Education Boğaziçi University.

UNESCO (2011). *Principles and general objectives of education Japan. World Data on Education 7th Edition,* http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Japan.pdf

İnternet Kaynakları:

https://www.tr.emb-japan.go.jp/itprtop_tr/index.html

https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11402417/www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpab201601/detail/1402324.htm

https://www.tr.emb-japan.go.jp/files/100161478.pdf

http://www.mext.go.jp/component/a_menu/education/micro_detail/__icsFiles/afieldfile/2009/04/21/1261037_4.pdf

https://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1317268.htm

https://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1317270.htm

BÖLÜM 11

SİNGAPUR ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Osman Bağdat
Ayşe Bağdat

1. Giriş

Singapur, Güneydoğu Asya'da 719.1 km2 alana sahip bir ada ülkesi ve şehir devletidir. Yaklaşık 5,7 milyon nüfusa sahip ülke özellikle son dönemde yapılan TIMSS, PISA gibi uluslararası elde ettiği başarılarla adından sıkça söz ettirmektedir. Bu başarının ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz son yıllarda eğitime yönelik atılan önemli adımların etkisi görülmektedir. Singapur, tek doğal kaynağı olan vatandaşlarını, neredeyse tamamı devlet tarafından finanse edilen okullarda eğiterek onların var olan potansiyellerini maksimum düzeyde ortaya çıkarak iyi bir insan, yararlı bir vatandaş olmalarını hedeflemektedir (Lee, 1979). 1965 yılında tam bağımsızlığını ilan eden Singapur, 1980'lere kadar merkezî bir yaklaşımla temel okuryazarlık ve aritmetik düzeylerini artırmaya yönelik bir tutum sergilemiştir. Ancak özellikle 1970'lerin eğitim sistemindeki zayıflıklar yüksek sesle tartışılmaya başlanmış (Goh & Eğitim Çalışmaları Takımı, 1979), 1981'de yeni bir öğretim programı ortaya konulmuştur. Bu program daha önceki programlarda çocukların bireysel öğrenme farklılıklarını dikkate almadığı iddiasından yola çıkarak ilk ve orta öğretim düzeyinde beceri temelli bir yaklaşımı benimsemiştir (Kaur, 2019b). Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Program Planlama ve Geliştirme Dairesinin kurulmasıyla birlikte kapsamlı program metinleri, ders ve çalışma kitapları, öğretmen kıla-

lere kazandırılması hedeflenen matematiksel fikirlerin içerdiği matematiksel nesneler örnek durumlar üzerinden analiz edilmiştir. Böylelikle okuyucunun öğretilecek kavramı tüm boyutlarıyla ele alması hedeflenmiştir.

Singapur Matematik Öğretim Programı öğretme süreci açısından da öğretmenlere önemli mesajlar vermektedir. Programda bir dersin planlanmasından planın uygulanması, uygulama sırasında oluşan sınıf kültürü, değerlendirme ve geri bildirime kadar her bir adım detaylandırılarak okuyucu ile paylaşılmıştır. Dokümanda ayrıca ideal bir dersin aşamaları belirlenmiş, bu aşamalarda öğretmenlerin dikkat etmeleri gereken kritik noktalar öğretme sürecinin ögeleri açısından ele alınmıştır. Ölçme değerlendirme sürecinde ise süreç odaklı bir değerlendirmeye ve öğrencinin değerlendirme sürecine dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda özellikle öğrencilerin ön bilgilerini ölçme, sınıf içi tartışmalar aracılığıyla öğrenmelerini açığa çıkarma ve geri dönüt vermeye vurgu yapılmıştır.

Kaynakça

Bakioğlu, A. & Göçmen. G. (2013). Singapur eğitim sistemi. Ayşen Bakioğlu (Ed.), *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi* (s. 127-155). Ankara: Nobel Akademi.

Goh, K. S., & Eğitim Çalışmaları Takımı. (1979). *Report on the Ministry of Education 1978*. Singapore: Singapore National Printers.

Huinker, D., & Freckmann, J. (2009). Linking principles of formative assessment to classroom practice. *Wisconsin Teacher of Mathematics*, *60*(2), 6-11.

Kaur, B. (2019a). Evolution of Singapore's mathematics curriculum. In C. P. Vistro-Yu & T. L. Toh (Eds.), *School mathematics curricular: Asian perspectives and glimpses of reform* (pp. 21–38). Singapore: Springer Nature.

Kaur, B. (2019b). Overview of Singapore's Education System and Milestones in the Development of the System and School Mathematics Curriculum. In: Toh, T., Kaur, B., Tay, E. (eds) Mathematics Education in Singapore. Mathematics Education – An Asian Perspective. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-3573-0_2

Kelly, D. L., Centurino, V. A. S., Martin, M. O., & Mullis, I. V. S. (Eds.) (2020). *TIMSS 2019 Encyclopedia: Education Policy and Curriculum in Mathematics and Science*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/encyclopedia/

Levent, F., & Yazıcı, E. (2014). Singapur eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *39*, 121-143.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar öğretim programı*. Ankara: MEB.

Ministry of Education. (1998). *Mathematics Newsletter*, *1*(17) (Singapore: Author).

Ministry of Education [MOE] (2013). *Primary mathematics teaching and learning syllabus*. Singapore: Ministry of Education.

Ministry of Education [MOE] (2021). *Primary mathematics teaching and learning syllabus*. Singapore: Ministry of Education.

Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Fishbein, B., Foy, P., & Moncaleano, S. (2021). Findings from the TIMSS 2019 problem-solving and inquiry tasks. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/psi/

Shanmugaratnam, T. (2005). *Teach less learn more (TLLM)*. Speech by Mr. Tharman Shanmugaratnam, Minister of Education, at the MOE Work Plan seminar 2005. Singapore: National Archives of Singapore.

Tan, J., & Gopinathan, S. (2000). Education reform in Singapore: Towards greater creativity and innovation. *NIRA Review*, *7*(3), 5-10.

BÖLÜM 12

AVUSTRALYA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Mustafa Gök
Tuğba Yulet Yılmaz

1. Giriş

"Nasıl bir birey yetiştirmeliyiz?" sorusunun yanıtı, bir bireyin eğitiminden ne anlamamız gerektiği, devletin eğitimdeki rolü ve ülkelerin kendi belirledikleri eğitim felsefeleri ile ilgilidir. Eğitim programları da bir ülkenin benimsediği eğitim felsefesi ya da felsefi akımları üzerine temellendirilir. Eğitim sisteminin temelini oluşturan programlar, dinamik yapısı gereği gelişen ve değişen dünya ile birlikte dönüşümü sağlama noktasında son derece önemlidir. Ayrıca bir ülkenin tarihi ve kültürüyle uyumlu, ortaya çıkabilecek sorunların üstesinden gelebilmeyi ve fırsatları yakalayabilmeyi sağlamak için esnek olmalıdır (International Bureau of Education, 2019). Bu bölümde öncelikle Avustralya'nın genel yapısı, Matematik Öğretim Programı ve Ortaokul Matematik Öğretim Programı özelinde Avustralya ve Türkiye'nin karşılaştırılması ele alınmıştır.

1.1. Avustralya'nın Genel Yapısı

Güney yarım kürede yer alan Avustralya, yüz ölçümü olarak dünyanın en büyük altıncı ülkesidir. Uluslararası Para Fonunun (IMF) 2021 raporuna göre dünyanın en büyük 13. ekonomisine sahiptir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya).

Kaynakça

Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority (2022). *Australian curriculum*. https://www.acara.edu.au/curriculum

Australian Government Department of Education. (2022). *Schooling*. https://www.education.gov.au/schooling-0

Ekiz, D. (2007). Öğretmen adaylarının eğitim felsefesi akımları hakkında görüşlerinin farklı programlar açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (2007) 1-12.*

Ergün, M. (2003). Eğitimin felsefi temelleri. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.), Öğretmenlik mesleğine giriş (3. bs), (sf. 47-71), Ankara: Pegem Yayıncılık

HUB-EDU (2022). *Avustralya'nın Eğitim Sistemi. http://hubedu.com.tr/avustralya-hakkinda/avustralyanin-egitim-sistemi/*

International Bureau of Education. (2019). *What makes a quality curriculum?* http://www.ibe.unesco.org

Lavrenteva, E., & Orland-Barak, L. (2015). The treatment of culture in the foreign language curriculum: An analysis of national curriculum documents. Journal of Curriculum Studies, 47(5), 653-684.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. MEB. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Paulsaon, F.L., Paulson, P.R. ve Meyer, C.A. (1991). What makes a portfolio a portfolio? *Educational Leadership, 48*(5), 60- 63.

Tan Şişman, G. (2020). Avustralya-Waldorf ve Türkiye ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18*(2), 650-675.

The Australian Trade and Investment Commission (Austrade) (2022). *Australian education system*. Australian Government.https://www.austrade.gov.au/australian/educati on/education-data

Yagan, S. A. (2020). Avustralya ve Türkiye ilkokul matematik öğretim programlarının karşılaştırılması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14*(33), 294-320.

İnternet Adresleri

https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya
https://v9.australiancurriculum.edu.au/
https://www.scootle.edu.au/ec/search?accContentId=ACMNA122
https://www.nap.edu.au/nap-sample-assessments
https://www.nap.edu.au/naplan
https://australiancurriculum.edu.au/f-10-curriculum/mathematics/

BÖLÜM 13

İNGİLTERE ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Semirhan Gökçe
Arzu Aydoğan Yenmez

1. Giriş

Birleşik Krallık, Avrupa'nın kuzeybatı kıyısında yer alan bir ada ülkesidir. Birleşik Krallık, İngiltere, Galler ve İskoçya'nın yanı sıra İrlanda Adası'nın kuzey kısmını içeren Büyük Britanya Adası'nın tamamını kapsamaktadır. Ancak çoğu zaman Birleşik Krallık'ta yer alan bu ada ülkelerinin tamamı İngiltere olarak nitelendirilmektedir. Bu bölümde kullanılan İngiltere adı Birleşik Krallık kapsamındaki ülkeleri temsil etmektedir. İngiltere'nin başkenti Londra, dünyanın önde gelen ticaret, finans ve kültür merkezlerinden biridir. İngiltere, özellikle teknoloji ve sanayide dünya ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, İngiltere'nin en önemli ihracatı, kültürel ve ekonomik alışverişin önde gelen uluslararası araçlarından biri olarak dünyanın her köşesinde konuşulan İngilizce olmuştur. İngiltere, 19. yüzyıl Sanayi Devrimi'nin ön saflarında yer aldığından uluslararası alanda bağımsız ve gelişmiş bir ticari ekonomiye sahiptir. 1973'ten sonra Avrupa Birliği'nin desteğiyle birlikte İngiliz ekonomisinin rekabet gücü önemli ölçüde artmıştır. Her ne kadar 1980'ler ve 1990'larda işsizlik ve enflasyon oranlarının düşürülmesi ile ilgili çalışmalar yürütülse de 2000'li yılların başına kadar bu oranlar yüksek kalmıştır. Ülke, büyük bir dünya finans merkezi olarak göze çarpmaktadır. Yönetim biçimi olarak İngiltere anayasal monarşi ve parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Ülkenin devlet başkanı, hüküm süren kral veya kraliçedir. Merkezî Parlamento, ayrı bir

sınıfta kalma söz konusu değildir. Öğrenciler bir üst sınıf düzeyinde önceki yılda gösterdikleri akademik performanslarına göre sınıflandırılmaktadırlar. Türkiye'deki eğitim sisteminde ise sınıf geçme yıl sonu başarı puanlarına göre değerlendirilmekte ve yeterli performans gösteremeyen öğrencilerin sınıf geçme ya da kalma durumuna okullarda kurulan ilgili komisyonlar tarafından karar verilmektedir.

Öneriler

- TMÖP'te akıl yürütme ve eleştirel düşünme gibi düşünme becerilerinin yalnızca genel ve özel amaç bağlamında değil de kazanımlar kapsamında ayrıntılı ele alınması sağlanabilir.
- TMÖP ile İMÖP'te yer alan içerik kapsamı genel anlamda benzerlik gösterse de İngiltere'de yıl içerisindeki öğretim için ayrılan sürenin Türkiye'ye göre daha uzun olması Türkiye'de daha kısa zaman diliminde benzer içeriğin verilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum ile ilgili olarak Türkiye'de öğretim süresinin arttırılması önerilmektedir.
- TMÖP'te bireysel farklılıkların kazanım bazında nasıl ele alınabileceğine yönelik uygulama örneklerine yer verilebilir.
- TMÖP'te oran, orantı ve değişim oranı kavramlarını daha ayrıntılı ele alan öğrenme alanı tanımlanabilir.
- Hesap makinesinin etkin kullanımının hedeflerle ve uygulanabilirlik göstergeleriyle özellikle sayılar ve işlemler ile ilgili kavramların gelişim sürecinde kullanımının desteklenmesine TMÖP'te yer verilebilir.

Kaynakça

Baïdak, N., Sicurella, A., & Matti Riiheläinen, J. (2020). *The Structure of the European Education Systems, 2020/21: Schematic Diagrams.* Eurydice-Facts and Figures. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, European Commission.

Demirel, Ö. (2004). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Department for Education [DfE] (2021). National curriculum in England: mathematics programmes of study. Erişim adresi: https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-mathematics-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-mathematics-programmes-of-study

Erginer, A. (2006). *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri.* Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Eurydice 2020/21 (2020). Key features of the education system. Erişim adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/united-kingdom-england/united-kingdom-england

INCA Summary Profile-Education in England (2006). International Review of Curriculum and Assessment Frameworks (INCA).

Kwon, J. R. (2020). International comparison of ways in which competencies is reflected in mathematics curriculum: Focused on France, Australia and British Columbia in Canada. *Communications of Mathematical Education, 34*(2), 135-160.

Kwon, O. N., Lee, K., Lee, A., & Han, C. (2019). A comparative study on the external & internal structure of mathematics curriculum between Korea and Japan: Focusing on the aspects of recent revisions. *The Mathematical Education, 58*(2), 187-223.

Lee, H. Y. (2017). Study and International Comparison on the Meaning of "Core Ideas" in Mathematics curriculum. *School Mathematics, 19*(3), 495-511.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). Matematik dersi öğretim programı (1-8. sınıflar). Erişim adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329

Ofsted (2008). Mathematics: understanding the score, London: Ref. No. 070063. Erişim adresi: http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2008-ofsted-maths.pdf

Presser, A. L., Clements, M., Ginsburg, H. & Ertle, B. (2015) Big math for little kids: The effectiveness of a preschool and kindergarten mathematics curriculum. *Early Education & Development, 26*(3), 399-426.

Riiheläinen, J. M., Sicurella, A., & Baïdak, N. (2020). *Compulsory Education in Europe, 2020/21. Eurydice--Facts and Figures.* Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, European Commission. Available from EU Bookshop.

Suh, B. E. (2015). A Comparative Study on 2011 Reformed elementary school mathematics curriculum between Korea and China. *Education of Primary School Mathematics, 18*(1), 1-16.

BÖLÜM 14

HOLLANDA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Selçuk Alkan
Ayça Akın

1. Giriş

Hollanda (Nederland), Avrupa'nın kuzey batısında, Almanya'nın kuzeyinde, Belçika'nın doğusunda bulunmaktadır. Hollanda kelimesinin anlamı ağaçlık ülkedir. Ülkenin uluslararası alanda ikinci bir ismi daha kullanılmaktadır bu da Nederland'dır. Nederland, kelimesinin anlamı ise altta kalan ya da alçakta kalan ülkedir. Gerçekten Hollanda'nın toprakların büyük bir kısmı denizin altındadır. Hatta toprakların bir kısmı 18. yüzyılda önce at gücü kullanarak daha sonra yel değirmenler kullanarak denizden elde etmiştir (Britannica, 2022). Hollanda'nın nüfusu tahmini olarak 17,400.000'dir. Nüfusu çok fazla olmamasına rağmen toprak yüz ölçümü az olduğu için nüfus yoğunluğu bakımından ortalamanın oldukça üstündedir. Ayrıca 2021 verilerine göre, Avrupanın en önemli ekonomilerden biridir ve kişi başı düşen millî geliri oldukça yüksektir (OECD, 2022).

Hollanda, Avrupa'nın küçük bir ülkesi olmasına rağmen tarihsel anlamda günümüz Avrupa'nın şekillenmesinde çok önemli roller oynamıştır. 17. ve 18. yüzyılda İngiltere ile Avrupa aydınlanmasının yaşanmasına neden olan ülkedir. Ayrıca bilimsel devrimin ekonomik, sosyal gibi akımların yaşandığı, geliştiği ve yayıldığı bir ülkedir. Bundan dolayı uzun yıllardır mutlak monarşi yerine meşruti monarşi tarafından yönetilmektedir (Britannica, 2022). Meşruti monarşide, monarşinin konumu anayasa ile belirlenir ve kısıtlanır. Monarşi ve bakanlar birlikte hükûmeti oluşturur (Eurydice, 2022). Kısaca monarşinin önemli kararlarda yetkileri yoktur, yetki daha çok parlamento ve hükûmete verilmiştir. Ayrıca Hollanda eyaletlerden oluşmaktadır (Britannica, 2022).

Hollanda eğitim sisteminde değerlendirme çok önemli bir yere sahiptir. Bu sistemde öğrenciler ile birlikte okullar da değerlendirilmektedir. Okullar özerk bir yapıda olduğu için okulun standartları karşılayıp karşılamadığı her yıl yapılan ulusal sınavlarla değerlendirilmektedir. Öğrencilerin değerlendirilmeleri üç şekilde yapılmaktadır. Bunlar; öğrencinin sınıf içi katılımı, öğrencinin öğretmen tarafından yapılan sınavlar ve ulusal sınavlardır. Bu sınav ortalamalarına göre öğrencilerin kariyerleri ve gideceği okullar belirlenmektedir. Öğrenciler genellikle ürün değerlendirme yerine süreç içerisinde değerlendirilmektedir. Etkinliklere katılımı, problemleri çözerken kullanılan stratejiler, verdiği cevaplara göre öğrenciler değerlendirilmektedir.

Genel olarak Hollanda eğitim sistemi uluslararası sınavlarda iyi sonuçlar elde etmektedir. Bunun nedeni, eğitimlerinin temelinde kavramsal öğrenmenin olmasından kaynaklanabilir. Özellikle okulların başarılarını sürekli değerlendirilmesi okulları akademik açıdan sürekli kendilerini geliştirmek ihtiyacı duymaktadır. Bu durum öğrencilerin sürekli gelişmelerine yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

Béguin, A., & Ehren, M. (2010). Aspects of accountability and assessment in the Netherlands. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, *13*, 25–36.

Boon, P. (2009). A designer speaks: Designing educational software for 3D geometry. *Educational Designer*, *1*(2). http://www.educationaldesigner.org/ed/volume1/issue2/article7 (Accessed 31 July 2022).

Boon, P., & Drijvers, P. (2006). Chaining operations to get insight in expressions and functions. In M. Bosch (Ed.), *Proceedings* of *the Fourth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education* (pp. 969–978). Barcelona, Spain: Universitat Ramon Llull.

Daemen, J., Konings, T., & Bogaart, T. V. D. (2020). Secondary school mathematics teacher education in the Netherlands. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 147-175). Springer, Cham.

Dekker, R. (2020). Mathematics and Common Sense—The Dutch school. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 55-61). Springer, Cham.

Drijvers, P., & Doorman, M. (1996). The graphics calculator in mathematics education. *Journal of Mathematical Behavior*, *15*(4), 425–440.

Drijvers, P. (2020). Digital tools in Dutch mathematics education: A dialectic relationship. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National Reflections on the Netherlands Didactics of Mathematics* (pp. 177-195). Springer, Cham.

Encyclopaedia Britannica (2022). Encyclopaedia Britannica (2022). Encyclopaedia Britannica. https://www.britannica.com/place/Netherlandsadresinden 23.08.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Eurydice (2022). Netherlands Eurydice. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/netherlands (Accessed 30 June 2022).

Future School (2022). Dutch curriculum. https://www.futureschool.com/netherlands-curriculum/ (Accessed 30 June 2022).

Gravemeijer, K. (2012). Aiming for 21st century skills. *International Journal for Mathematics in Education*, *4*, 30–43.

Goffree, F., & Dolk, M. (Eds.). (1995). *Proeve van een Nationaal Programma rekenen-wiskunde & didactiek op de pabo* [Towards a National Programme for mathematics and didactics at the pabo]. Enschede/Utrecht, The Netherlands: Instituut voor Leerplanontwikkeling/NVORWO.

Goffree, F., & Oonk, W. (1999). Teacher education around the world. Educating primary school mathematics teachers in the Netherlands: Back to the classroom. *Journal of Mathematics Teacher Education, 2*(2), 207–214.

Hoogland, K. (2020). Ensuring Usability—Reflections on a Dutch mathematics reform project for students aged 12–16. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National Reflections on the Netherlands Didactics of Mathematics* (pp. 197-216). Springer, Cham.

Korkmaz E. (2021). Instructional Explanations of Class Teachers and Primary School Mathematics Teachers about Division. International Journal of Progressive Education (ERIC), 17(2), 29-54., Doi: 10.29329/ijpe.2020.332.3.

Kool, M. (2020). Sixteenth century reckoners versus twenty-first century problem solvers. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 105-120). Springer, Cham.

Ministry of Education, Culture and Science (2022). Netherlands Ministry of Education, Culture and Science https://www.government.nl/ministries/ministry-of-education-culture-and-science (Accessed 30 June 2022).

Mullis, I. V., & Martin, M. O. (2017a). *TIMSS 2019 assessment frameworks*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Herengracht 487, Amsterdam, 1017 BT, The Netherlands.

Mullis, I. V., & Martin, M. O. (2019). *PIRLS 2021 assessment frameworks*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Herengracht 487, Amsterdam, 1017 BT, The Netherlands.

Mutlu Y.,Korkmaz E. (2020). Investigating Clock Reading Skills of Third Graders with and without Dyscalculia Risk. *International Online Journal of Primary Education*, 9(1), 97- 110.

OCW. (2015). *Onderwijsresultatenmodel* [Education results model]. Den Haag, the Netherlands: OCW.

OECD(2022), Netherland. https://data.oecd.org/netherlands.htm#profile-economy adresinde erişim tarihi 23.12.2022

Oonk, W., Keijzer, R., & Zanten, M. V. (2020). Integration of Mathematics and Didactics in Primary School Teacher Education in the Netherlands. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 121-146). Springer, Cham.

Scheltens, F., Hollenberg-Vos, J., Limpens, G., & Stolwijk, R. (2020). Testing in mathematics education in the Netherlands. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 303-330). Springer, Cham.

Smid, H. J. (2020). Dutch mathematicians and mathematics education—A problematic relationship. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 63-75). Springer, Cham.

Streefland, L. (1991). *Fractions in realistic mathematics education: A paradigm of developmental research* (Vol. 8). Springer Science & Business Media.

Swetz, F. J. (1989). Capitalism & arithmetic. La Salle, IL: Open Court.

TIMSS and PIRLS (2022). TIMSS 2015 Encyclopedia from http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/netherlands/the-mathematics-curriculum-in-primary-and-lower-secondary-grades/ (Accessed 30 June 2022).

Treffers, A., & van den Heuvel-Panhuizen, V. (2020). Dutch didactical approaches in primary school mathematics as reflected in two centuries of textbooks. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 77-103). Springer, Cham.

Treffers, A., De Moor, E., & Feijs, E. (1989). Proeve van een Nationaal Programma voor het rekenwiskundeonderwijs op de basisschool. Deel I. Overzicht einddoelen [Towards a National Programme for mathematics education at primary school. Part I. Overview of goals]. Tilburg, The Netherlands: Zwijsen.

Valverde, G. A., Bianchi, L. J., Wolfe, R. G., Schmidt, W. H., & Houang, R. T. (2002). According to the book. Using TIMSS to investigate the translation of policy into practice through the world of textbooks. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Van den Heuvel-Panhuizen, M. (2020). A spotlight on mathematics education in the Netherlands and the central role of realistic mathematics education. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics*. ICME-13 Monographs. Cham, Switserland: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33824-4_1

Van den Heuvel-Panhuizen, M., & Drijvers, P. (2013). Realistic mathematics education. In S. Lerman (Ed.), *Encyclopedia of Mathematics Education* (pp. 713-717). Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer.

Vos, P. (2020). Task contexts in Dutch mathematics education. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 31-53). Springer, Cham.

Wijers, M., & Haan, D. D. (2020). Mathematics in teams—Developing thinking skills in mathematics Education. In M. V. Heuvel-Panhuizen (Ed.), *National reflections on the Netherlands didactics of mathematics* (pp. 15-29). Springer, Cham.

BÖLÜM 15

İTALYA ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI

Duygu Arabacı
Emine Nur Ünveren Bilgiç

1. Giriş

İtalya, Güney Avrupa'da ve büyük kısmı İtalya Yarımadası'nda yer alan bir ülkedir. Günümüzde parlamenter demokrasi ile yönetilen İtalya'nın başkenti Roma'dır. Nüfusu 2022 verilerine göre 60 milyonu aşan İtalya (Worldometers, 2022), Avrupa Birliği'nin en kalabalık üçüncü ülkesi konumundadır (European Union, 2022). Yüz ölçümü yaklaşık 301.340 km^2 olan İtalya'da (Central Intelligence Agency [CIA], 2022) nüfus büyük oranda (% 69,5) kentlerde yaşayan insanlardan oluşmaktadır (Worldometers, 2022). İtalya ekonomisi; Avrupa Birliği'ndeki en büyük üçüncü ulusal ekonomi, gayrisafi yurt içi hasıla açısından dünyanın en büyük 9. ve satın alma gücü parametresine dayalı gayrisafi yurt içi hasıla açısından ise dünyanın en büyük 12. ulusal ekonomisidir (Wikipedia, 2022).

Düşünce kuruluşu Legatum Enstitüsü tarafından ülkelerin ekonomi, sosyal sermaye, eğitim, güvenlik gibi pek çok alana ve genel gelişmişliğe yönelik olarak belirlenen bir gelişmişlik endeksi olan Legatum Refah Endeksi (Mazlum, 2017) 2019 verilerine göre 167 ülke arasında İtalya eğitim endeksinde 31. sırada iken, Türkiye aynı yıl verilerine göre 80. sırada yer almaktadır. Türkiye'den 49 basamak

[1] Kitabın bu bölümünde İtalya Öğretim Programı ve İtalya Matematik Öğretim Programı, MUIR (2012) ve MUIR (2018)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Öğrenci merkezli yaklaşımın benimsendiği programda gelişimin yaşam boyu süreceği fikrinden hareketle matematik, yaşamı anlamayı kolaylaştıran ve temel düzeyde herkesin sahip olması gereken bir disiplin olarak yer almaktadır. Bu bağlamda tüm dünyada kullanılan matematiksel dilin bireylere gerçek yaşamla ilişkilendirilerek kazandırılması oldukça matematik felsefesinin bireylerde gelişimi açısından oldukça önemlidir. İlgili program incelendiğinde öğretmenin bu disiplinin öğretimi sürecinde kılavuz rolünü üstlendiği görülmektedir.

Zorunlu eğitimin 12 yıl olduğu İtalya'da ortaokul, ilk eğitim döngüsü olan sekiz yılın son üç yılını kapsamaktadır. İtalya Matematik Öğretim Programı'nda matematiksel içeriğin kazanımlar olarak değil belli düzeyler sonunda ulaşılması gereken hedef ve beklentiler olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda okullar kendi içeriklerini ve bu içerikleri yapılandırırken kullanacakları yöntemleri seçmekte özgürdürler. Programda oyunlar ve teknolojinin öğretim sürecine entegre edilmesinin önemi vurgulanmıştır. İtalya' da PISA benzeri bir sınav olan SNV ile okullar birbirleri ile iletişimde kalmakta ve bir ortak dil yakalayabilmektedirler. Ayrıca program ölçme ve değerlendirme bağlamında değerlendirildiğinde ulusal ortak bir anlayışın geliştirilebilmesine yönelik kaliteyi garanti altına almayı sağlayan bir yapıda olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Anichini, G., Arzarello, F., Ciarrapico, L., & Robutti, O (Eds). (2014). New mathematical standards for the school from 5 through 18 years, the curriculum of mathematics from 6 to 19 years, on behalf of UMI-CIIM, MIUR (edition for ICME 10). Bologna: UMI.

Annalidella Pubblica Istruzione (2012). Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione. LE MONNIER. https://www.miur.gov.it/-/indicazioni-nazionali-di-infanzia-e-primo-ciclo-piu-attenzione-alle-competenze-di-cittadinanza adresinden 15.04.2022 tarihinde erişilmiştir.

Arzarello, F., Garuti, R., &Ricci, R. (2015). The impact of PISA Studies on the Italian National Assessment System. In Stacey K. & Turner R. (Eds.), Assessing Mathematical Literacy. The PISA experience (pp. 249–260). Springer International Publishing Switzerland.

Arzarello, F., Garuti, R., & Ricci, R. (2015). The impact of PISA studies on the Italian national assessment system. In Assessing mathematical literacy (pp. 249-260). Springer, Cham.

European Union (2022). European Union: Principles, Countries, History. 20 Eylül 2022 tarihinde https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_en#:~:text=Size%20and%20population&text=By%20surface%20area%2C%20France%20is,country%20and%20Malta%20the%20smallest adresinden erişilmiştir.

European Commission/EACEA/Eurydice (2021). The Organisation of School Time in Europe. Primary and General Secondary Education – 2021/22. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurydice (2013). Italian Educational System: Owerview (April). Italian EURYDICE Unit.

Garuti, R. & Martignone, F. (2016). The SNV (INVALSI) experience. In Sabena C. & Di Paola, B. (Eds.), Proceedings of CIEAEM 67 experience (pp. 95–98). Palermo: Department of Mathematics, University of Palermo.

IEA TIMSS (2019). National Institute for the Educational Evaluation of Instructionand Training (INVALSI). https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/encyclopedia/pdf/Italy.pdf adresinden 15.05.2022 tarihinde erişilmiştir.

Mazlum, M. M. (2017). Türkiye ve İtalya eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 1141-1177.

MEB [Millî Eğitim Bakanlığı] (2010). İtalya Eğitim Sistemi (yayına hazırlayan, R. Altın). Ankara: Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü.

MUIR [Ministry of Education, UniversityandResearch]. (2012). Indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione [National curricular guidelines for preprimary school and for the first cycle of education] (p. 13). http://www.indicazioninazionali.it/wp-content/uploads/2018/08/Indicazioni_Annali_Definitivo.pdf adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.

MUIR [Ministry of Education, University and Research]. (2018). Indicazioni nazionali e nuoviscenari [National indications and new scenarios]. Retrieved from https://www.miur.gov.it/documents/20182/0/Indicazioni+nazionali+e+nuovi+scenari/3234ab16-1f1d-4f34-99a3-319d892a40f2

Niss, M. (2015). Mathematical Competencies and PISA. In Stacey K. & Turner R. (Eds.), Assessing Mathematical Literacy. The PISA experience (pp. 35–55). Springer International Publishing Switzerland.

OECD (2012). Programme for international student assessment (PISA) results from PISA 2012. https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results.htm adresinden 23.05.2022 tarihinde erişilmiştir.

UNESCO (2012). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, World Data on Education (VII Edition, July). UNESCO-IBE.

UNESCO, I. (2010). World data on education. *Principles and general objectives of education*. UNESCO.

Universita Degli Studidi Torino, (2022). The impact of PISA studies on the Italian national assessment system. https://iris.unito.it/retrieve/handle/2318/1523811/49618/OPEN1523811.pdf adresinden 08.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

Wikipedia (2022). Economy of Italy. 20 Eylül 2022 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Italy adresinden erişilmiştir.

Worldometers. World Population –Italy Population. 20 Eylül 2022 tarihinde https://www.worldometers.info/world-population/italy-population/ adresinden erişilmiştir.

Yalçınkaya, M. (1992). İtalyan Eğitim Sistemi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *25*(1), 199-210.

KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA

(VAKA ÖRNEKLERİYLE)

Doç. Dr. Durmuş Ümmet

nobel

KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA (VAKA ÖRNEKLERİYLE)

Doç. Dr. Durmuş Ümmet

Yayın No.: 5018
Psikoloji / Psikolojik Danışma Rehberlik No.: 470
ISBN: 978-625-397-625-5
E-ISBN: 978-625-397-624-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal-sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya-emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ümmet, Durmuş.

Kısa Süreli Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma (Vaka Örnekleriyle)
Doç. Dr. Durmuş Ümmet
1. Basım, XII + 162 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-625-5
E-ISBN: 978-625-397-624-8
1. Çözüm Odaklı Yaklaşım 2. Kısa Süreli Terapi 3. Pozitif Psikoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

BÖLÜM I
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA
YAKLAŞIMINA GENEL BİR BAKIŞ

ÖZET 1

1. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımının Arka Planı 2

2. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Paylaşılan Ortak İlkeler 6

i) Belirgin bir yoğunluğu sürdürme 6

ii) Süreyi bilinçli bir şekilde kullanma 6

iii) Tanımlanmış somut amaçlar oluşturma 6

iv) Şimdiki sorun ve belirtiler üzerinde durma 6

v) İlk etapta hemen bir değerlendirme yapma 7

vi) Danışma sürecinde sağlanan ilerlemeyi sık sık gözden geçirme ve bu değerlendirmeyi terapiyle bütünleştirme 7

vii) Yüksek oranda danışman-danışan iş birliği 7

viii) Duyguların ifade edilmesi için daha rahat ve güvenli bir ortam oluşturma 8

iv) Danışma tekniklerini pratik ve eklektik bir şekilde uygulama 8

3. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımın Felsefesi 8

i) Bozulmamışsa onarma 8

ii) İşleyen çözüm yollarına başvurmada ısrarcı ol 10

iii) İşlemeyen çözüm yolarına başvurma, farklı çözüm yolarını dene 11

4. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımının Problemlere Bakış Açısı 12

i) Problemler geçicidir 13

ii) Problemler insan yaşamında yaygın değil sınırlıdır 15

iii) Problemlere rağmen idare edilebilir 16

5. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımı ile Problem Odaklı Yaklaşımlara Dair Kısa Bir Karşılaştırma 18

BÖLÜM II
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA YAKLAŞIMININ TEMEL İLKELERİ

ÖZET 23

1. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Temel İlkeleri 24

i) Tüm insanlar için geçerli tek bir yaklaşım yoktur 24

ii) Tek bir çözüm yolu yoktur, farklı çözüm yolları bulunmaktadır 25

iii) Problem ve çözümün her zaman birbiriyle ilişkili olmasına gerek yoktur 26

iv) En somut ve en basit yaklaşım, çözüm için en iyisidir 28

v) İnsanlar hızlıca düzelebilme potansiyeline sahiptirler 30

vi) Değişim, sürekli ve kaçınılmazdır 31

vii) Eksik, zayıf veya güçsüz yönlerden daha ziyade sağlam, güçlü, becerikli yönlere odaklanma 33

viii) Danışmaya getirilen problemin görülmediği veya üstesinden gelinen istisna (nadir) durumlar mutlaka vardır 34

ix) Geçmişin detaylarına girmekten ziyade olumlu geleceğe odaklanmak 36

x) Çözüme ulaşabilmek için sorunun nedenlerini bilmek gerekmez 37

xi) Danışanın hedefleri olumlu cümlelere dönüştürülür 39

xii) Danışan kendi yaşamının uzmanıdır, danışman/terapist uzman pozisyonuna girmez 40

BÖLÜM III
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA YAKLAŞIMDA DANIŞMANIN ROLÜ VE DANIŞAN-DANIŞMAN İLİŞKİSİ

ÖZET 43

1. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Danışmanın Rolü 44

2. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Danışan-Danışman İlişki Biçimleri 45

i) Müşteri tarzı ilişki 45

ii) Şikâyetçi tarzı ilişki 46

iii) Misafir (ziyaretçi) tarzı ilişki 49

BÖLÜM IV
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA YAKLAŞIMINDA AMAÇLARIN GELİŞTİRİLMESİ

ÖZET 53

1. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Amaçlara Genel Bir Bakış 54

2. Çözüm Odaklı Yaklaşımda İyi Yapılandırılmış Amaçların İçeriği 54

i) Amaçların varlığı danışan için önemlidir 54

ii) Amaçlar, danışan tarafından belirlenmelidir 55

iii) Küçük amaçlar oluşturulmaya çalışılır 55

iv) Somut, belirgin ve davranışsal amaçlar oluşturulur 55

v) Danışanın amaçları pozitif cümlelerle ifade edilmelidir 56

vi) Amaçlar gerçekleştirilebilir ve gerçekçi olmalıdır 56

vii) Uzak amaçlar değil yakın zamana odaklı amaçlar oluşturulmalıdır 56

3. Danışanların İfade Edebileceği Olası Amaç Türleri 57

i) Olumlu amaçlar 57

ii) Olumsuz amaçlar 57

iii) İmkânsız amaçlar 58

iv) Tehlikeli/zararlı amaçlar 58

v) Bilmiyorum amaçları 58

4. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Amaç Belirleme Teknikleri 59

ii) Mucizevi soru 60

ii) Dereceleme soruları 65

iii) Geleceği okuma sorusu (kristal küre tekniği) 71

BÖLÜM V
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA YAKLAŞIMINDA KULLANILAN TEKNİKLER

ÖZET 75

1. Gerçek Merak (Komiser Kolombo Yaklaşımı) 76

i. Bilmeyen pozisyonunu koruma (bilirkişi olmama) 76

ii. Çözüm yollarını birlikte oluşturmaya çalışma 76

iii. Danışan ve/veya çevresiyle karşılıklı iş birliği yapma 77

iv. Somutlaştırmak amacıyla davranışsal örnekler üzerine konuşmak 77

2. Bir Alt Pozisyon Konumunda Kalmak 79
3. Danışanların Dilinden Konuşmak 82
i. Danışanın sık kullandığı sözcükleri kullanmak 82
ii. Danışanın beden diline uygun davranmak 83
iii. Danışana hak vermek 84
4. Yeniden Çerçeveleme 85
5. Maymuncuk Tekniği 88
i. Çözümlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine odaklanmak 88
ii. Çözüm seçeneklerinin olduğunu fark etmek 89
iii: Mutlaka istisnaların var olduğunu görmek 89
iv. Yaşananların genel olduğunu ve çözümlerin varlığını anlamak 90
v. Olumsuz duygu ve düşünceleri dışsallaştırmak 90
6. İstisna (Nadir) Durumlar 93
7. Koruyucu/Güçlü Yönlerin Saptanması 96
8. İltifat (Övgü) Tekniği 98
9. Kâbus (Karabasan) Soru Tekniği 100
10. "Başa Çıkma Soruları Sorma" Tekniği 102
11. "Başka Ne?" Sorusu Tekniği 104
12. "Plan Yapma" Tekniği 106

BÖLÜM VI
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMADA OTURUMLARIN YAPILANDIRILMASI

ÖZET 109
1. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımında Görüşme Süreci ve Çözüm Oluşturma Aşamaları 110
2. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımında İlk Oturum 111
i. Problemin tanımlanması 112
ii. Amaçların belirlenmesi 115
iii. İstisna durumların ortaya çıkarılması 115
iv. Her oturum sonunda geri bildirim sağlanması 116
3. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Ödevler 117
i. Güçlü yönlere odaklanma ödevi 118
ii. "Başka bir şey yap." ödevi 118

iii. İstisnaların keşfedilmesi ödevi 119
iv. Gizli sürpriz ödevi 119
4. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışma Yaklaşımında İlk Oturum Örneği 121
5. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışmada Sonraki Oturumlar 128
6. Çözüm Odaklı Psikolojik Danışmada Sonlandırma Oturumu 135

BÖLÜM VII
KISA SÜRELİ ÇÖZÜM ODAKLI PSİKOLOJİK DANIŞMA YAKLAŞIMININ KULLANILDIĞI ÇEŞİTLİ ÇALIŞMA ALANLARI

ÖZET 137
1. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Okullarda ve Eğitimsel Sorunlarda Kullanımı 138
2. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Aile ve Çift Danışmanlığında Kullanımı 144
3. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Cinsel Terapide Kullanımı 147
4. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Travma Çalışmalarında Kullanımı 149

KAYNAKÇA 157
ÖZ GEÇMİŞ 161

KAYNAKÇA

Adams, J., & Jurich, J. (1991). Effects of solution focused therapy's "Formula First Session Task" on compliance and outcome in family therapy. *Journal of Marital & Family Therapy, 17*, 277–290.

Arslan, Ü. & Gümüşçağlayan, G. (2018). Çözüm odaklı kısa süreli terapiye kısa bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (47)*, 491-507. DOI: 10.21764/maeuefd.396228.

Backhaus, K. (2011). Solution-focused brief therapy with families. L. Metcalf (Ed.), Marriage and family therapy: A practice-oriented approach (s. 287–312). New York, USA: Springer Publishing Company.

Bilgin, O. (2016). *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın ergenlerin özgüven düzeyine etkisi* (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Cepukiene, V. ve Pakrosnis, R. (2011). The outcome of solution-focused brief therapy among foster care adolescents: The changes of behavior and perceived somatic and cognitive difficulties. *Children and Youth Services Review, 33*(6), 791-797.

Connie, E., Cziffra, B., Jacqui von, F., Adam S. K. & Johnny S. (2018). *Solution-focused brief therapy with clients managing trauma*. Oxford: England: Oxford University Press.

Cunanan, E. D. (2003). *What works when learning solution focused brief therapy: a qualitative analysis of trainees' experiences,* Master of Science Thesis in Human Development, Virginia: Virginia Polytechnic Institute and State University.

Daki, J. & Savage, R. S. (2010) Solution-Focused Brief Therapy: Impacts on Academic and Emotional Difficulties. *Journal of Education Research*, *103*, 309-326.

De Shazer, S. (1982). *Patterns of brief family therapy*, New York: The Guilford Press.

De Shazer, S. (1985). *Keys to solution in brief therapy*. New York: Norton.

De Shazer, S. ve Berg, I. K. (1997). What works? remarks on the research aspects of solution-focused brief therapy. *Journal of Family Therapy, 19*,121-124.

De Shazer, S., Berg, I. K., Lipchik, E., Nunnally, E., Molnar, A., Gingerich, W. ve Weiner-Davis, M. (1986). Brief therapy: focused solution development. *Family Process, 25* (2), 207-221.

Dolan, Y. M., Korman, H., De Shazer, S. (2007). *More than miracles the state of the art of solution-focused brief therapy*. Philadelphia, Pennsylvania: USA: Haworth Press.

Ford, J. J. (2006). Solution focused sex therapy of erectile dysfunction. *Journal of Couple and Relationship Therapy*, *5*, 65–79.

Gingerich W. J. ve Eisengart, S. (2000). Solution focused brief therapy: A review of the outcome research. *Family Process, (4)* 39,477- 498.

Green, S., & Flemons, D. (2007). *Quickies: The handbook of brief sex therapy: Revised and expanded*. New York: Norton.

Hanton, P. (2011). *Skills in solution focused brief counselling & psychotherapy*. Thousand Oaks, California, USA: Sage Publications.

Hoyt, M. F., & Berg, I. K. (1998). Solution-focused couple therapy: Helping clients construct self-fulfilling realities. In F. M. Dattilio (Ed.), Case studies in couple and family therapy: Systemic and cognitive perspectives (pp. 203–232). New York: Guilford.

Karaırmak, Ö. ve Siviş, R. (2008). Modernizmden postmodernizme geçiş ve pozitif psikoloji. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(30)*, 102-115.

Kim, J. S., & Franklin, C. (2009). Solution-focused brief therapy in schools: A review of the literature. *Children and Youth Services Review, 31*, 464–470.

Lethem, J. (2002). Brief solution focused therapy. *Child and adolescent Mental Health, 7*(4), 189-192.

Macdonald, A. J. (2007). *Solution-focused therapy: Theory, research & practice*. Sage Publications.

Murray, H. (2021). *Solution focused brief therapy (SFBT)*. Simply Psychology. Erişim adresi: www.simplypsychology.org/solution-focused-therapy.html

Nelson, T. S. (2018). *Solution-focused brief therapy with families*. Oxfordshire: England. Routledge.

Newsome, W. S. (2005). The impact of solution-focused brief therapy with at-risk junior high school students. *Children & Schools, 27*,(2), 83–90. DOI: https://doi.org/10.1093/cs/27.2.83, Pp.83-90.

Pichot, T., & Dolan, Y. (2003). *Solution-focused brief therapy: its effective use in agency settings*. Binghamton, NY: Haworth.

Reiter, M. D. (2010). Hope and expectancy in solution-focused brief therapy. *Journal of Family Psychotherapy, 21*, 132-148.

Seligman, M. E. P. (2002). Positive Psychology, positive prevention and positive therapy. (Ed: C. R. Snyder & S. J. Lopez), Handbook of positive psychology (s. 3-9), NY: Oxford University Press.

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N. & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress. *American Psychologist, 60*, 410-421.

Sharry, J. (2016). *Çözüm odaklı grupla psikolojik danışma.* (İkinci Basımdan Çeviri), (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Diğdem M. Siyez). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sklare, G. B. (2010). *Okul danışmanları için çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma*. (Çev. D. M. Siyez) Pegem Akademi Yayıncılık.

Şahin, S. & Siyez, D. (2023). Çözüm odaklı kısa süreli terapi: temeller, kavramlar ve teknikler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2)*, 1-18. DOI: 10.18026/cbayarsos.1052711

Taylor, E. (2001). Positive psychology and humanistic psychology: A reply to Seligman. *Journal of Humanistic Psychology, 41*, 1, 13-29.

Terry S. Trepper , Sophia Treyger, Jenifer Yalowitz & Jeff Ford (2010) Solution Focused Brief Therapy for the Treatment of Sexual Disorders. *Journal of Family Psychotherapy, 21*(1), 34-53, DOI: 10.1080/08975350902970360

Ümmet, D. (Ed.) (2020). *Tüm kavram ve yaklaşımlarıyla pozitif psikoloji.* Ankara: Pegem

Yarhouse, M. A. & Sells, J. N. (2017). *Family therapies: A comprehensive Christian appraisal*. IVP Academic.

KLİNİK ECZACILIK

Temel Kavramlar ve Uygulamalar

Editörler
Doç. Dr. Betül Okuyan
Dr. Öğr. Üyesi Emre Kara
Prof. Dr. S. Kutay Demirkan
Prof. Dr. Mesut Sancar

nobel

KLİNİK ECZACILIK
Temel Kavramlar ve Uygulamalar
Editörler: Doç. Dr. Betül Okuyan, Dr. Öğr. Üyesi Emre Kara
Prof. Dr. S. Kutay Demirkan, Prof. Dr. Mesut Sancar

Yayın No: 5207
Sağlık Bilimleri No: 243
ISBN: 978-625-397-865-5
E-ISBN: 978-625-417-522-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Fatma Kama -fatma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Okuyan, Betül., Kara, Emre., Demirkan, S. Kutay., Sancar, Mesut.
Klinik Eczacılık-Temel Kavramlar ve Uygulamalar
Editörler: Betül Okuyan, Emre Kara, S. Kutay Demirkan, Mesut Sancar
1. Basım. XII + 678 s. 16.5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-865-5
E-ISBN: 978-625-417-522-0
1. Klinik Eczacılık 2. Farmasötik Bakım 3. Eczacılık Uygulamaları
4. Hasta Odaklı Hizmetler 5. Araştırma Teknikleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

EDİTÖRLERDEN ÖN SÖZ

2020 yılında Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisinde yayımlanan "Türkiye'de Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Yerleştirilmesi ve Geliştirilmesi Aşamasında Cevap Bekleyen Bir Soru: Klinik Eczacı Kimdir?" derlemesini hazırlarken ülkemizde yıllardır eksikliğini hissettiğimiz klinik eczacılık bilimi ile ilgili bir kitap yazmanın gerekliliğini fark ettik ve elinizdeki *Klinik Eczacılık: Temel Kavramlar ve Uygulamalar* adlı bu kitabın editörleri olarak yoğun bir çalışma temposuna girdik. Kitabımız, klinik eczacılığın ülkemizde daha iyi tanımlanması ve klinik eczacının sorumluluklarının daha iyi belirlenmesi, hasta odaklı eczacılık hizmetlerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için gerekli olan tüm bilimsel bilgi ve yöntemleri kapsayacak şekilde güncel bir kaynak olarak tasarlandı. Taslağı üzerinde çalışmaya başladığımız bu kitap, Nobel Akademik Yayıncılık'ın teklifiyle hayata geçti ve değerli yazarlarımızla birlikte yaklaşık 22 ay süren çabaların sonucunda siz değerli okuyucularımızla buluşmuş oldu.

Kitabın ilk baskısının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılına, Klinik Eczacılık Derneğinin kuruluşunun 25. yılına ve Türkiye'de ilk klinik eczacılık anabilim dallarının kuruluşunun 10. yılına denk gelmiş olması bizler için ayrı bir gurur kaynağıdır.

Önlenebilir istenmeyen ilaç hataları sağlık maliyetleri ve hastalar üzerinde yük oluşturmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek için eczacılar dünya çapında, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nde geleneksel ilaç hazırlama ve hastaya sunma görevlerinin yanı sıra hasta odaklı eczacılık hizmetleri sunmaya başlamışlardır. İlaç uzmanı olarak klinik eczacıların hasta bakımında, kronik hastalıkların tedavisinde ve koruyucu sağlık hizmetlerinde yer alarak ilaç danışmanlığı hizmeti sunmasının, hedeflenen klinik, ekonomik ve hasta sonuçları üzerine olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Ülkemizde ise klinik eczacılık yeni bir bilim alanı olup; bilgimiz dahilinde klinik eczacılık ve uygulamalarıyla (ilaç inceleme hizmeti, ilaç uzlaşısı hizmeti, antibiyotik yönetim programı, farmasötik bakım, hasta eğitim teknikleri, tedaviye uyum, eczacılıkta dijital sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri, ilaç danışmanlığı hizmeti gibi) ilgili kapsamlı bir ulusal kaynak kitap bulunmamaktadır.

T.C. Sağlık Bakanlığı'na bağlı Eczacılıkta Uzmanlık Kurulunun belirlediği Klinik Eczacılık Çekirdek Müfredatında klinik eczacılık, "beşeri tıbbi ürün ve tıbbi cihazların akılcı ve uygun kullanımını sağlama, geliştirme ve yayma aktivitelerini ve

hizmetlerini tanımlayan sağlık uzmanlığı" olarak belirtilmektedir. Doksanlı yılların başından beri lisans ve lisansüstü dersler ve programlar düzeyinde sürdürülen klinik eczacılık eğitimlerine, 2017 yılından itibaren T.C. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yapılan Eczacılıkta Uzmanlık Sınavı ile T.C. Sağlık Bakanlığı bünyesinde ilgili eczacılık fakültelerinde yürütülen klinik eczacılık uzmanlık programı da eklenmiştir. Bu kitabın hedef kitlesi, başta eczacılık fakültesi lisans ve klinik eczacılık lisansüstü ve uzmanlık öğrencileri olmak üzere hastanelerde ya da kendi eczanesinde çalışan eczacılar, ilacın reçetelendiği ve uygulandığı klinik ortamlarda çalışan tüm klinik eczacılardır.

Yeni gereksinimler, bu gereksinimlere yönelik yeni eczacılık hizmetlerinin geliştirilmesini ve yerleştirilmesini gerektirmektedir. Buna yönelik olarak mesleki dernekler ve Türk Eczacıları Birliği tarafından mesleki gelişim programları düzenlenerek hastane eczacılarının ve serbest eczacıların klinik eczacılık hizmetlerinde yetkinlik kazanması için çalışılmaktadır. Kitabın her bir bölümü, bu yeni klinik eczacılık hizmetlerinin geliştirilmesi ve yürütülmesinde yol gösterecek tanımları, akış şemalarını ve örnekleri içerecek şekilde yapılandırılmıştır.

Kitap, klinik eczacılık eğitimi, uygulamaları ve araştırma tekniklerine göre ayırılmış toplam 3 ünite ve 30 bölümden oluşmaktadır. Ayrıca kitapta hizmet sonuçlarının değerlendirilmesi ve bu hizmetleri sunarken eczacıların bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik olarak kanıta dayalı tıp, teoriye dayalı hizmet geliştirme ve yerleştirme ve farmakoekonomik analizlerle ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Her bölümde tanımlar ve uygulamalara yönelik detaylı genel bilginin yanı sıra dünyadan ve ülkemizden güncel çalışma örnekleri paylaşılmıştır.

Kitabımıza 27 yazar katkı sunmuştur. Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi bünyesinde klinik eczacılık lisansüstü eğitim süreci devam eden veya tamamlayan genç bir yazar kadrosu, bu kitabın gelecekte de güncellenerek devam ettirilmesi düşüncesiyle editörler tarafından özellikle seçilmiştir. Emeği geçen tüm yazarlara ve ülkemizde klinik eczacılığın bu günlere gelmesine emek ve katkı sunun tüm hocalarımıza, meslektaşlarımıza, hekimlerimize, sağlık profesyonellerimize ve meslek örgütlerimize teşekkür ederiz.

Kitabın basımında emekleri için başta Yeşim Güralp, Leyla Kurt, Fatma Kama, Mehtap Yürümez ve Gülfem Dursun olmak üzere Nobel Akademik Yayıncılık çalışanlarına çok teşekkür ederiz.

Umarız ki kitabımız amacına ulaşıp siz değerli okuyucularımıza faydalı bir kaynak olacaktır. Bu ilk baskıda olabilecek hata ve eksiklerimiz için anlayışınızı ve bu kitabı daha iyi noktalara taşıyacağına inandığımız değerli önerilerinizi bekliyor olacağız.

Saygılarımızla

Betül Okuyan, Emre Kara, S. Kutay Demirkan, Mesut Sancar

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... Iıı
Editörlerden Ön Söz ..... Vıı

1. ÜNİTE
KLİNİK ECZACILIK EĞİTİMİ1

1.1. Türkiye'de Klinik Eczacılık Tarihi 3
1.2 Klinik Eczacılık Eğitimi ve Uzmanlık Alanları 19
1.3 Klinik Eczacılık Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme 41

2. ÜNİTE
KLİNİK ECZACILIK UYGULAMALARI

2.1 Farmasötik Bakım ve Temel Kavramlar 55
2.2 RİSKLİ DURUMLARDA FARMASÖTİK BAKIM 81
2.3 Bazı Kronik Hastalıklarda Farmasötik Bakım 111
2.4 Kanser Tedavisinde Farmasötik Bakım 147
2.5 Çocuklarda Farmasötik Bakım 169
2.6 Yaşlılarda Farmasötik Bakım 185
2.7 Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Farmasötik Bakım 209
2.8 Klinik Eczacı Danışmanlığında İlaç Uzlaşı (Mutabakatı) Hizmeti 227
2.9 İlaçla İlişkili Sorunlar ve İlaç İncelemesi Hizmeti 249
2.10 İlaç Güvenliği ve İlaç Güvenliğinin Sağlanmasında Klinik Eczacının Görevleri 267
2.11 Klinik Eczacı Danışmanlığında İlaç-İlaç Etkileşimlerinin Yönetilmesi 293
2.12 Klinik Eczacı Danışmanlığında Terapötik İlaç İzlemi 315
2.13 Klinik Eczacı Danışmanlığında Hasta Eğitimi ve Teknikleri 329
2.14 Özel Popülasyonlarda Hasta Danışmanlığında Klinik Eczacının Görevleri 353
2.15 Klinik Eczacı Danışmanlığında Tedaviye Uyumunun (Uyuncun) Değerlendirilmesi 375

2.16 Klinik Eczacının Sunduğu İlaç Danışmanlığı Hizmeti 399
2.17 Antimikrobiyal Yönetim Programında Klinik Eczacının Görevleri 419
2.18 Klinik Eczacılık Hizmetlerinde Disiplinler Arası İletişim 453
2.19 Klinik Eczacılık Uygulamalarında Dijital Sağlık Hizmetleri 465
2.20 Klinik Eczacılık Uygulamalarında Sık Kullanılan Formüller ve Skorlar 483

3. ÜNİTE
KLİNİK ECZACILIKTA ARAŞTIRMA

3.1 Klinik Eczacılıkta Bilimsel Araştırma Tasarımı 511
3.2 Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Terapötik Sonuçlar 549
3.3 Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Hasta ile İlişkili Sonuçlar 567
3.4 Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Farmakoekonomik Analizler 595
3.5 Teoriye Dayalı Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Geliştirilmesi.....613
3.6 Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Yerleştirilmesi.....629
3.7 Klinik Eczacılıkta Etkili Sunum ve Yazım Teknikleri 647

İngilizce Klinik Eczacılık Terimlerinin Türkçe Karşılıkları.....669
DİZİN 673
EDİTÖRLER 679

1.1

TÜRKİYE'DE KLİNİK ECZACILIK TARİHİ

Mesut Sancar, S. Kutay Demirkan

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacılığın ülkemizdeki kuruluş sürecini tanımlayabilmek.
2. Klinik eczacılık eğitimi ve uygulamalarındaki gelişmeleri sıralayabilmek.
3. Klinik eczacılık kavramının yaygınlaşması için yapılan faaliyetleri açıklayabilmek.
4. Eczacılıkta uzmanlık sürecini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Sancar M, Demirkan SK. (2023) Türkiye'de Klinik Eczacılık Tarihi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:3-18. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. American College of Clinical Pharmacy. The definition of clinical pharmacy. Pharmacotherapy. 2008;28 (6):816-7.
2. M.Ü. Eczacılık Fakültesi'nin 50. Yılı Kataloğu. Yayın Komisyonu: Gülden Z. Omurtag, Emre Dölen, Mesut Sancar, Kübra Elçioğlu, Gülbin Erdoğan, Eyüp Talha Kocacık. Marmara Üniversitesi Yayınevi, 2013.
3. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi. Kuruluşundan Günümüze Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi 1967-2012. Yayın Kurulu: Belma Koçer, Betül Arıca Yegin, Funda Nuray Yalçın, Samiye Yabanoğlu. Alp Ofset Matbaacılık, Ankara, 2012.
4. Demirkan SK, Celiker A, Yilmaz D, Sancar M, Apikoglu-Rabus S, Izzettin, FV, Sahin F. Improvement in pharmacists' knowledge through professional inservice education programs. FABAD J Pharm Sci. 2004;29:117-120.
5. Izzettin, FV. Klinik eczacılğı yeterince anlayabildik mi? Clinic Pharmacy. 2008;1(2):9-10.
6. Stohs SJ, Muhi-Eldeen Z. The transition to more clinically oriented pharmacy education and the clinical practice of pharmacy. J Clin Pharm Ther. 1990;15(6):435-54.
7. Sancar M, İzzettin FV. Avrupa'da Klinik Eczacılık ve Farmasötik Bakım. Hedef Sağlık. 2006; 1(27): 24-26.
8. Izzettin, FV, Sancar M. Dünyada Eczacılık Eğitimi. Hedef Sağlık. 2001; 1(5): 12-15.
9. Sancar M. Mezuniyet Sonrası Klinik Eczacılık ve Farmasötik Bakım Eğitimleri TEB Haberler. Sayı 1. 2006;5:32-33.
10. Aypar E, Sancar M, İzzettin FV. (2014). Eczacılıkta yeni dönem: Klinik eczacılık ve sağlık sistemindeki yeri. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 30. sayı, s: 48-51.
11. Kara E, Okuyan B, Demirkan SK, Sancar M. Türkiye'de Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Yerleştirilmesi ve Geliştirilmesi Aşamasında Cevap Bekleyen Bir Soru: Klinik Eczacı Kimdir? J Lit Pharm Sci. 2021;10(1):109-18.

1.2

KLİNİK ECZACILIK EĞİTİMİ VE UZMANLIK ALANLARI

İzgi Bayraktar

Öğrenim Hedefleri

1. Türkiye ve dünyada klinik eczacılık eğitim modellerini ve uygulama standartlarını açıklayabilmek.
2. Klinik eczacılık uzmanlık alanları hakkında bilgi sahibi olmak.
3. Klinik eczacının her bir uzmanlık alanı için sağlık ekibi içindeki rolünü ve temel görevlerini sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Bayraktar İ. (2023) Klinik Eczacılık Eğitimi ve Uzmanlık Alanları Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss: 19-39. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Wiedenmayer K, Summers RS, Mackie CA, et al. Developing pharmacy practice : a focus on patient care : handbook. 2006 ed ed. Geneva: World Health Organization; 2006.
2. Byrd GD. Can the profession of pharmacy serve as a model for health informationist professionals? J Med Libr Assoc. 2002;90(1):68-75.
3. Miller RR. History of clinical pharmacy and clinical pharmacology. Journal of clinical pharmacology. 1981;21(4):195-7.
4. Hepler CD. The future of pharmacy: pharmaceutical care. Am Pharm. 1990; 30(10):23-9.
5. Onatade, R., Appiah, S., Stephens, M., et al. 2018. Evidence for the outcomes and impact of clinical pharmacy: context of UK hospital pharmacy practice. European Journal of Hospital Pharmacy 25, e21–e28.
6. University of California, Irvine, School of Pharmacy & Pharmaceutical Sciences. https://pharmsci.uci.edu/ (Erişim tarihi: 25.10.2022)
7. Kara E, Okuyan B, Demirkan SK, ve ark. Türkiye'de Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Yerleştirilmesi ve Geliştirilmesi Aşamasında Cevap Bekleyen Bir Soru: Klinik Eczacı Kimdir? Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi 2021;10(1):109-18.
8. T.C. Sağlık Bakanlığı Eczacılıkta Uzmanlık Kurulu. Eczacılık uzmanlık eğitimi çekirdek müfredatı [Erişim tarihi: 18.04.2020].
9. Resmî Gazete (14.11.2014/29175), 6566 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; 2014. p.3-7.
10. Moura L, Steurbaut S, Jordan-von Gunten V, et al. Mapping clinical pharmacy education in Europe. In ESCP - 48th ESCP Symposium on Clinical Pharmacy: Supporting clinical pharmacy through e-health, digital support systems, big data and more. 2020.
11. Moura L, Steurbaut S, Salvesen Blix H, et al. A cross-sectional survey to map Clinical Pharmacy Education and Practice in Europe. Int J Clin Pharm. 2022;44(1):118-26.
12. Calvert RT. Clinical pharmacy--a hospital perspective. Br J Clin Pharmacol. 1999;47(3):231-8.
13. Costa FA, Scullin C, Al-Taani G, Hawwa AF, Anderson C, Bezverhni Z, et al. Provision of pharmaceutical care by community pharmacists across Europe: Is it developing and spreading? J Eval Clin Pract. 2017;23(6):1336-47.
14. Dircks M, Mayr A, Freidank A, Kornhuber J, et al. Advances in clinical pharmacy education in Germany: a quasi-experimental single-blinded study to evaluate a patient-centred clinical pharmacy course in psychiatry. BMC Med Educ. 2017;17(1):251.
15. Schulz M, Griese-Mammen N, Müller U. Clinical pharmacy services are reimbursed in Germany: challenges of real world implementation remain. Int J Clin Pharm. Int J Clin Pharm. 2023;45(1):245-249.
16. Stuhec M. Clinical pharmacist consultant in primary care settings in Slovenia focused on elderly patients on polypharmacy: successful national program from development to reimbursement. Int J Clin Pharm. 2021;43(6):1722-7.
17. Hazen A, Sloeserwij V, Pouls B, et al. Clinical pharmacists in Dutch general practice: an integrated care model to provide optimal pharmaceutical care. Int J Clin Pharm. 2021;43(5):1155-62.
18. Messerli M, Maes KA, Hersberger KE, et al. Mapping clinical pharmacy practice in Swiss hospitals: a cross-sectional study. Eur J Hosp Pharm. 2016;23(6):314-9.
19. Hersberger KE, Messerli M. Development of Clinical Pharmacy in Switzerland: Involvement of Community Pharmacists in Care for Older Patients. Drugs & Aging. 2016;33(3):205-11.

20. Somers A, Spinewine A, Spriet I, et al. Development of clinical pharmacy in Belgian hospitals through pilot projects funded by the government. Acta Clinica Belgica. 2019;74(2):75-81.
21. Nachtigal P, Šimůnek T, Atkinson J. Pharmacy Practice and Education in the Czech Republic. Pharmacy [Internet] 2017;5(4):54.
22. Rose O, Derendorf H, Erzkamp S, et al. Development of clinical pharmacy services in Australia, Austria, Belgium, Bosnia-Herzegovina, Canada, Germany, Japan, Kosovo, Switzerland, the Netherlands, Thailand, USA and correlation with educational standards, level of research, and implemen. Int J Clin Pharmacol Ther. 2018;56(11):518-30.
23. Azzopardi LM, Serracino-Inglott A. Clinical pharmacy education and practice evolvement in Malta. Jaccp: Journal Of The American College Of Clinical Pharmacy. 2020;3(5):973-9.
24. Ryan M, Shao H, Yang L, et al. Clinical pharmacy education in China. Am J Pharm Educ. 2008;72(6):129.
25. Hu M, Yee G, Zhou N, et al. Development and current status of clinical pharmacy education in China. Am J Pharm Educ. 2014;78(8):157.
26. Kubota R, Shibuya K, Tanaka Y, et al. Clinical Pharmacy Education in Japan: Using Simulated Patients in Laboratory-Based Communication-Skills Training before Clinical Practice. Pharmacy (Basel). 2018;6(2).
27. Korayem GB, Badreldin HA, Eljaaly K, et al. Clinical pharmacy definition, required education, training and practice in Saudi Arabia: A position statement by the Saudi society of clinical pharmacy. Saudi Pharm J. 2021;29(11):1343-7.
28. Shrestha S, Shakya D, Palaian S. Clinical Pharmacy Education and Practice in Nepal: A Glimpse into Present Challenges and Potential Solutions. Adv Med Educ Pract. 2020;11:541-8.
29. Nu Ri K, Eun C. A Systematic Review on the Vocational Pharmacy Education and Pharmacists' Role in the Singapore's Healthcare System. Korean J Clin Pharm. 2015;25(3):187-99.
30. Ibrahim MIM. Clinical Pharmacy Education in the Middle East and Asia: Are we Doing it Right? Journal of Pharmacy Practice and Research. 2011;41(3):176-8.
31. Dorj G, Sunderland B.V, Sanjjav T, et al. Country Report: Pharmacy education and practice in the context of Mongolia. Pharmacy Education, 2018;18, p 212–216.
32. Njuguna B, Berhane H, Ndemo FA, et al. Scaling up clinical pharmacy practice in Africa: Current challenges and the future. JACCP: Journal Of The American College Of Clinical Pharmacy. 2020;3(5):966-72.
33. Bronkhorst E, Schellack N, Gous AGS. Contextualising the Perceptions of Pharmacists Practicing Clinical Pharmacy in South Africa-Do We Practice what We Preach? Front Pharmacol. 2021;12:734654.
34. Ogaji IJ, Kahiga TM, Gachuno OW, et al. Development of Pharmacy Education in Kenya Universities to date. African Journal of Pharmacy and Pharmacology, 2016; 10(18), 385-392.
35. Ogaji JI, Ojabo CE. Pharmacy education in Nigeria: The journey so far. Archives of Pharmacy Practice. 2014;5(2):47-60.
36. Poudel A, Lau ETL, Kyle GJ, et al. Pharmacy practice in Australia and New Zealand. In Z-U-D. Babar (Ed.), Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy. Academic Press; 2019, pp. 488-498.
37. Austin Z, Ensom MH. Education of pharmacists in Canada. Am J Pharm Educ. 2008;72(6):128.
38. Carter BL. Evolution of Clinical Pharmacy in the USA and Future Directions for Patient Care. Drugs Aging. 2016;33(3):169-77.

39. Guidelines For Clinical Research Fellowship Training Programs, Retrieved From: https://www.accp.com/resandfel/guidelines.aspx (Erişim tarihi: 04.01.2023).
40. ASHP Accreditation Standard for Postgraduate Year One (PGY-1) Pharmacy Residency Programs. American Society of Health Systems Pharmacists (ASHP); URL: http://www.ashp.org/s_ashp/docs/files/RTP_PGY1AccredStandard.pdf. (Erişim tarihi: 25.10.2022)
41. ASHP Accreditation Standard for Postgraduate Year Two (PGY-2) Pharmacy Residency Programs. American Society of Health Systems Pharmacists (ASHP); URL: http://www.ashp.org/s_ashp/docs/files/RTP_PGY2AccredStandard.pdf. (Erişim tarihi: 25.10.2022).
42. Board of Pharmacy Specialities. URL: https://www.bpsweb.org/ (Erişim tarihi: 10.10.2022).
43. American College of Clinical Pharmacy. URL: https://www.accp.com/about/clinicalpharmacists.aspx (Erişim tarihi: 25.10.2022).
44. Board of Pharmacy Pharmacotherapy. Retrieved From: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/pharmacotherapy/ (Erişim tarihi: 02.11.2022).
45. Board of Pharmacy Nutrition Support Pharmacy. URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/nutrition-support-pharmacy/ (Erişim tarihi: 10.10.2022).
46. Stimmel GL. Psychiatric pharmacy. Am J Health Syst Pharm. 2013;70(4):366-7.
47. Board of Pharmacy Psychiatry Pharmacy. URL:https://www.bpsweb.org/bps-specialties/psychiatric-pharmacy/ (Erişim tarihi: 15.10.2022).
48. Javelot H, Gitahy Falcao Faria C, Vandenberghe F, Dizet S, Langrée B, Le Maout M, et al. Clinical Pharmacy in Psychiatry: Towards Promoting Clinical Expertise in Psychopharmacology. Pharmacy (Basel). 2021;9(3).
49. Holle LM, Segal EM, Jeffers KD. The Expanding Role of the Oncology Pharmacist. Pharmacy (Basel). 2020;8(3).
50. Hematology/Oncology Pharmacy Association. Further Defining the Scope of Hematology/Oncology Pharmacy Practice. URL: http://www.hoparx.org/images/hopa/resource-library/guidelines-standards/HOPA18 (Erişim tarihi: 15.10.2022).
51. Board of Ambulatory Care Pharmacy. Retrieved From:https://www.bpsweb.org/bps-specialties/ambulatory-care/ (Erişim tarihi: 2.11.2022).
52. Lynton JJ, Mersch A, Ferguson PJ. Multidisciplinary practice advancement: Role of a clinical pharmacy specialist in a pediatric specialty clinic. Am J Health Syst Pharm. 2020;77(21):1771-7.
53. Board of Pharmacy Pediatric Pharmacy. Retrieved From: URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/pediatric-pharmacy (Erişim tarihi: 25.10.2022).
54. Lat I, Paciullo C, Daley MJ, et al. Position Paper on Critical Care Pharmacy Services: 2020 Update. Crit Care Med. 2020;48(9):e813-e34.
55. Board of Pharmacy Critical Care Pharmacy. Retrieved From: URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/critical-care-pharmacy/ (Erişim tarihi: 25.10.2022).
56. Board of Pharmacy Infectious Diseases Pharmacy. Retrieved From: URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/infectious-diseases-pharmacy/ (Erişim tarihi: 25.10.2022).
57. Garau J, Bassetti M. Role of pharmacists in antimicrobial stewardship programmes. International Journal of Clinical Pharmacy. 2018;40(5):948-52.
58. Wei F, Egan G, Dahri K. Pharmacist-led geriatric clinic: A unique service for complex elderly patients. Can Pharm J (Ott). 2019;152(6):367-9.
59. Board of Pharmacy Geriatric Pharmacy. URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/geriatric-pharmacy/ (Erişim tarihi: 25.10.2022).

60. Odegard PS, Breslow RM, Koronkowski MJ, et al. Geriatric pharmacy education: a strategic plan for the future. Am J Pharm Educ. 2007;71(3):47.
61. Yamaguchi H. Roles of Cardiology Pharmacists. Yakugaku Zasshi. 2016;136(8):1121-3.
62. Board of Pharmacy Cardiology Pharmacy. URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/cardiology-pharmacy/ (Erişim tarihi: 25.10.2022).
63. Board of Pharmacy Solid Organ Transplantation Pharmacy. URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/solid-organ-transplantation-pharmacy/ (Erişim tarihi: 28.10.2022).
64. Punj E, Collins A, Agravedi N, et al. What is the evidence that a pharmacy team working in an acute or emergency medicine department improves outcomes for patients: A systematic review. Pharmacol Res Perspect. 2022;10(5):e01007.
65. Board of Pharmacy Emergency Medicine Pharmacy. URL: https://www.bpsweb.org/bps-specialties/emergency-medicine-pharmacy/ (Erişim tarihi: 25.10.2022).

1.3

KLİNİK ECZACILIK EĞİTİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Mesut Sancar

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacılık eğitiminde kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemlerini tanımlayabilmek.
2. Klinik eczacılık gibi beceri temelli eğitim modellerinde kullanılan değerlendirme araçlarını öğrenmek.
3. Klinik eczacılık eğitiminde deneyimsel öğrenmenin ve meslekler-arası eğitimin önemini kavrayabilmek.

Alıntılama Örneği

Sancar M. (2023) Klinik Eczacılık Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:41-52. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Eslami K, Khezrian M, Rezaei M, Kouti L. Offering Clinical Pharmacy Clerkship in Hospital for Pharmacy Student: A Successful Cooperation between Medical and Pharmacy Schools. J Pharm Care. 2014; 2(1): 32-36.
2. Monaghan MS, Vanderbush RE, McKay AB. Evaluation of Clinical Skills in Pharmaceutical Education: Past, Present and FutureAm. J. Pharm. Educ. 1995; 59, 354-358.
3. Ulusal Eczacılık Çekirdek Eğitim Programı EczÇEP-2019, https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi -programlari/eczacilik_cep.pdf, Erişim Tarihi: 31.08.2023.
4. Shah R. Improving Undergraduate Communication and Clinical Skills: Personal Reflections of a Real World Experience. Pharmacy Education, 2004; 4 (1): 1–6.
5. 2009 American Association of Colleges of Pharmacy annual report: A global view of pharmacy education. Am J Pharm Educ. 2009; 73 Suppl(Suppl):S3.
6. Nwaesei AS, Jacob BC, Peasah SK, Perkins JJ, Hogan M. A Structured Approach to Intentional Interprofessional Experiential Education at a Non-Academic Community Hospital. Am J Pharm Educ. 2019; 83(9): 7365.
7. Shrader S, Farland MZ, Danielson J, Sicat B, Umland EM. A Systematic Review of Assessment Tools Measuring Interprofessional Education Outcomes Relevant to Pharmacy Education. Am J Pharm Educ. 2017; 81(6): 119.
8. Croft H, Gilligan C, Rasiah R, Levett-Jones T, Schneider J. Current Trends and Opportunities for Competency Assessment in Pharmacy Education-A Literature Review. Pharmacy (Basel). 2019; 18;7(2):67..
9. Türkiye Ulusal Eczacılık Eğitimi Programı Akreditasyon Standartları Sürüm 5.0, 04.01.2021, www.eczakder.org.tr, Erişim Tarihi: 31.08.2023.
10. Fulford M, Souza J, Alston G.. Are you Cape-able. Center for the Advancement of Pharmacy Education: An Assessment Blueprint for Learning Experiences 2014, http://www.aacp.org/resources/education/cape/Documents/AssessmentCAPEPaper-Final11. pdf. Erişim Tarihi: 31.08.2023.
11. DiVall MV, Alston GL, Bird E, et. al. A Faculty Toolkit for Formative Assessment in Pharmacy Education. Am J Pharm Educ. 2014; 15;78(9):160.
12. Panda OS, Alotaibi NH, Alruwalli NK. Developing a rubric for the assessment of student performance in compounding and dispensing practical. Pharmacy Education. 2021; 21(1): 674 – 678.
13. Girvin B, Wilson D. Clinical skills training for pharmacists in general practice. Prescriber. 2018; 29(12), 19-25.
14. Society of Ireland. Core Competency for Pharmacists. 2013.
15. Gomes LAM. Mapping Clinical Pharmacy Education in Europe. Master of Science in Pharmaceutical Sciences, University of Lisbon 2019.
16. Schuwirth LW, van der Vleuten CP. Different written assessment methods: what can be said about their strengths and weaknesses? Med Educ. 2004; 38(9):974-9.
17. Epstein RM. Assessment in medical education. N Engl J Med. 2007; 25;356(4):387-96.
18. O'Sullivan TA, Lau C, Sy E, et. Al.. Analysis of the Student Experience in an Attending Pharmacist Model General Medicine Advanced Pharmacy Practice Experience. Am J Pharm Educ. 2017; 81(4):66.
19. Accreditation Standards and Key Elements for The Professional Program in Pharmacy Leading to The Doctor of Pharmacy Degree – Standarts 2016, Accreditation Council for Pharmacy Education, Chicago, Illinois 2015.

20. Elrod S, Bullock K. Assessing the quality of Objective Structured Clinical Examination (OSCE) reports in pharmacy education: A review of the literature [version 1]. MedEdPublish 2018; 7:257.
21. Cheema E, Ali M. It matters how we do it: A review of best practices of Observed Structured Clinical Examination in pharmacy education. Pharmacy Education. 2021; 21(1) 283 – 291.
22. Smithson J, Bellingan M, Glass B, et.al. Standardized patients in pharmacy education: An integrative literature review. Currents in Pharmacy Teaching and Learning. 2015; 7:851–863.
23. Cleland JA, Abe K, Rethans JJ. The use of simulated patients in medical education: AMEE Guide No 42. Med Teach. 2009; 31(6):477-86.
24. Hasan SS, Chong DW, Se WP, et. al. Simulation-based instruction for pharmacy practice skill development: A review of the literature. Arch Pharma Pract 2017; 8:43-50.
25. Fejzic J, Barker M. Implementing simulated learning modules to improve students' pharmacy practice skills andnprofessionalism. Pharmacy Practice. 2015; 13(3):583.
26. Sansom VE, Cox EA, Student pharmacists' perspective on actual vs. simulated pharmacy practice experiences, Currents in Pharmacy Teaching and Learning, 2013; 5(2):146-148.
27. Ali M. What now and what next? The new era of OSCE. Pharmacy Education. 2020; 20(2):56-58.
28. Kristina SA, Wijoyo Y. Assessment of Pharmacy Students' Clinical Skills using Objective Structured Clinical Examination (OSCE): A Literature Review. Systematic Reviews in Pharmacy. 2019; 10(1):55-60.
29. Miller GE. The assessment of clinical skills/competence/performance. Academic medicine. 1990; 65(9):S63-67.
30. Croft H, Gilligan C, Rasiah R, et. al. Current Trends and Opportunities for Competency Assessment in Pharmacy Education-A Literature Review. Pharmacy (Basel). 2019; 18;7(2):67.

2.1

FARMASÖTİK BAKIM VE TEMEL KAVRAMLAR

Elif Aras Atik, Aygin Bayraktar-Ekincioğlu

Öğrenim Hedefleri

1. Farmasötik bakım ve ilgili terimleri açıklayabilmek.
2. Geçmişten günümüze farmasötik bakım ile ilgili gelişmeleri sıralayabilmek.
3. Dünyadaki ve Türkiye'deki farmasötik bakım hizmet modellerini tanımlayabilmek.

Alıntılama Örneği

Aras Atik E, Bayraktar-Ekincioğlu A. (2023) Farmasötik Bakım ve Temel Kavramlar Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:55-80. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Hepler CD, Strand LM. Opportunities and responsibilities in pharmaceutical care. Am J Hosp Pharm. 1990;47(3):533-43.
2. Allemann SS, van Mil JW, Botermann L,et al. Pharmaceutical care: the PCNE definition 2013. Int J Clin Pharm. 2014;36(3):544-55.
3. Hepler CD. The third wave in pharmaceutical education: the clinical movement. Am J Pharm Educ. 1987;51(4):369-85.
4. Manasse HR, Jr. Medication use in an imperfect world: drug misadventuring as an issue of public policy, Part 1. Am J Hosp Pharm. 1989;46(5):929-44.
5. Mikeal RL, Brown TR, Lazarus HL, et al. Quality of pharmaceutical care in hospitals. Am J Hosp Pharm. 1975;32(6):567-74.
6. Brodie DC. Drug-use control: keystone to pharmaceutical service. Drug Intell Clin Pharm. 1986;20(2):116-7.
7. Berenguer B, La Casa C, de la Matta MJ,et al. Pharmaceutical care: past, present and future. Curr Pharm Des. 2004;10(31):3931-46.
8. American College of Clinical Pharmacy. The definition of clinical pharmacy. Pharmacotherapy. 2008;28(6):816-7.
9. Dreischulte T, van den Bemt B, Steurbaut S. European Society of Clinical Pharmacy definition of the term clinical pharmacy and its relationship to pharmaceutical care: a position paper. Int J Clin Pharm. 2022;44(4):837-42.
10. Strand LM, Cipolle RJ, Morley PC. Documenting the clinical pharmacist's activities: back to basics. Drug Intell Clin Pharm. 1988;22(1):63-7.
11. Hepler CD, Strand LM. Opportunities and Responsibilities in Pharmaceutical Care. American Journal of Pharmaceutical Education. 1989;53:S7-S15.
12. Strand LM, Morley PC, Cipolle RJ, et al. Drug-related problems: their structure and function. DICP. 1990;24(11):1093-7.
13. American Society of Hospital Pharmacists. ASHP statement on pharmaceutical care. Am J Hosp Pharm. 1993; 50:1720–3.
14. Cipolle RJ, Strand LM, Morley PC, et al.Pharmaceutical care practice. McGraw Hill Health Profession Divisions.1998.
15. Tomechko MA, Strand LM, Morley PC,et al. Q and A from the Pharmaceutical Care Project in Minnesota. Am Pharm. 1995;NS35(4):30-9.
16. Herborg H, Soendergaard B, Froekjaer B, et al. Improving drug therapy for patients with asthma--part 1: Patient outcomes. J Am Pharm Assoc (Wash). 2001;41(4):539-50.
17. Pharmaceutical Care Network Europe. http://www.pcne.org/. (Erişim tarihi 25.01.2023.)
18. American Society of Consultant Pharmacists. ASCP Policy Statement. http://www.ascp.com/. (Erişim tarihi:02.02.2023).
19. Brien JE. Clinical Pharmacy Practice: Concepts, History, and Development In: Babar ZUD, editor. Encylopedia of Pharmacy Practıce ans Clinical Pharmacy 1st Edition ed 2019.pp 20-31.
20. Panton R, Chapman S. Medicines management.1st Edition. Wiley.1998
21. American Pharmacists A, National Association of Chain Drug Stores F. Medication therapy management in pharmacy practice: core elements of an MTM service model (version 2.0). J Am Pharm Assoc (2003). 2008;48(3):341-53.
22. Lee AJ, Borham A, Korman NE, et al. Staff development in pharmacist-conducted patient education and counseling. Am J Health Syst Pharm. 1998;55(17):1792-8.

23. McClurg M. CMM alphabet soup: Making sense of our ABCs. J Am Coll Clin Pharm. 2021;4(9):1060-6.
24. Faxon DP, Schwamm LH, Pasternak RC, et al. Improving quality of care through disease management: principles and recommendations from the American Heart Association's Expert Panel on Disease Management. Stroke. 2004;35(6):1527-30.
25. Easter JC, DeWalt DA. The Medication Optimization Value Proposition: Aligning Teams and Education to Improve Care. N C Med J. 2017;78(3):168-72.
26. Comprehensive Medication Review (CMR) Guide. Outcomes MTM. https://secure.outcomesmtm.com/secureSite/resources/docs/ Documenting-CMR-Guide.pdf. 2018.(Erişim Tarihi:03.02.2023)
27. Barnsteiner JH. Medication Reconciliation. In: Hughes RG, editor. Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses. Rockville (MD): Agency for Healthcare Research and Quality (US); 2008 Apr. Chapter 38. Erişim: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK2648/. (Erişim tarihi:03.04.2023)
28. Joint Commission of Pharmacy Practitioners. Medication manage- ment services (MMS) definition and key points. March 14, 2018. https://jcpp.net/wp-content/uploads/2018/05/ Medication-Management-Services-Definition-and-Key-Points- Version-1.pdf. (Erişim tarihi:15.04.2023)
29. Bluml BM. Definition of medication therapy management: development of professionwide consensus. J Am Pharm Assoc (2003). 2005;45(5):566-72.
30. Academy of Managed Care Pharmacy. Practice Advisory on Collaborative Drug Therapy Management. 2012. Erişim: https:// www.amcp.org/sites/default/files/2019-03/Practice%20Advisory% 20on%20CDTM%202.2012_0.pdf. (Erişim tarihi:15.04.2023)
31. Centers for Disease Control and Prevention. Collaborative practice agreements and pharmacists' patient care services: A resource for pharmacists. Atlanta, GA: US Dept. of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, 2013. https://www.cdc.gov/dhdsp/pubs/docs/translational_tools_ pharmacists.pdf.(Erişim tarihi:14-04.2023).
32. American College of Clinical P, McBane SE, Dopp AL, Abe A, Benavides S, Chester EA, et al. Collaborative drug therapy management and comprehensive medication management-2015. Pharmacotherapy. 2015;35(4):e39-50.
33. The Patient Care Process for Delivering Comprehensive Medication Management (CMM): Optimizing Medication Use in Patient-Centered, Team-Based Care Settings. CMM in Primary Care Research Team. July 2018. Erişim: http://www.accp.com/cmm_care_process. (Erişim tarihi:02.04.2023)
34. Lin G, Huang R, Zhang J, et al.Clinical and economic outcomes of hospital pharmaceutical care: a systematic review and meta-analysis. BMC Health Serv Res. 2020;20(1):487.
35. Jia X, Zhou S, Luo D, et al. Effect of pharmacist-led interventions on medication adherence and inhalation technique in adult patients with asthma or COPD: A systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2020;45(5):904-17.
36. Presley B, Groot W, Pavlova M. Pharmacy-led interventions to improve medication adherence among adults with diabetes: A systematic review and meta-analysis. Res Social Adm Pharm. 2019;15(9):1057-67.
37. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JA. Pharmacy-led medication reconciliation programmes at hospital transitions: a systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2016;41(2):128-44.
38. Murray E, Bieniek K, Del Aguila M, et al. Impact of pharmacy intervention on influenza vaccination acceptance: a systematic literature review and meta-analysis. Int J Clin Pharm. 2021;43(5):1163-72.

39. Schumacher PM, Becker N, Tsuyuki RT, et al. The evidence for pharmacist care in outpatients with heart failure: a systematic review and meta-analysis. ESC Heart Fail. 2021;8(5):3566-76.
40. Lee SWH, Mak VSL, Tang YW. Pharmacist services in nursing homes: A systematic review and meta-analysis. Br J Clin Pharmacol. 2019;85(12):2668-88.
41. Qin SB, Zhang XY, Fu Y, et al. The impact of the clinical pharmacist-led interventions in China: A systematic review and Meta-Analysis. Int J Clin Pharm. 2020;42(2):366-77.
42. Hou K, Yang H, Ye Z, et al. Effectiveness of Pharmacist-led Anticoagulation Management on Clinical Outcomes: A Systematic Review and Meta-Analysis. J Pharm Pharm Sci. 2017;20(1):378-96.
43. Jaam M, Naseralallah LM, Hussain TA, et al. Pharmacist-led educational interventions provided to healthcare providers to reduce medication errors: A systematic review and meta-analysis. PLoS One. 2021;16(6):e0253588.
44. Renaudin P, Boyer L, Esteve MA, et al. Do pharmacist-led medication reviews in hospitals help reduce hospital readmissions? A systematic review and meta-analysis. Br J Clin Pharmacol. 2016;82(6):1660-73.
45. Kara E, Kelleci Cakir B, Sancar M, et al. Impact of Clinical Pharmacist-led Interventions in Turkey. Turk J Pharm Sci. 2021;18(4):517-26.
46. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
47. Bahap M, Kara E, Cagla Sonmezer M, et al. Pharmacist intervention to improve patients' knowledge and attitude towards hepatitis B infection. Int J Clin Pract. 2021;75(4):e13952.
48. Ayhan YE, Karakurt S, Sancar M. The effect of the clinical pharmacist in minimizing drug-related problems and related costs in the intensive care unit in Turkey: A non-randomized controlled study. J Clin Pharm Ther. 2022;47(11):1867-74.
49. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, et al. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care. 2020;29(5).
50. Tecen-Yucel K, Bayraktar-Ekincioglu A, Yildirim T, et al. Assessment of Clinically Relevant Drug Interactions by Online Programs in Renal Transplant Recipients. J Manag Care Spec Pharm. 2020;26(10):1291-6.
51. Firat O, Arsava EM, Togay-Isikay C, et al. Clinical pharmacist's contribution to treatment adherence and quality of life in patients with stroke. Brain Inj. 2023;37(2):134-9.
52. Sayin Z, Sancar M, Ozen Y, et al. Polypharmacy, potentially inappropriate prescribing and medication complexity in Turkish older patients in the community pharmacy setting. Acta Clin Belg. 2022;77(2):273-9.
53. Okuyan B, Ozcan V, Balta E, et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(6):e83-e92.
54. Aras E, Bayraktar-Ekincioglu A, Kilickap S. Risk assessment of febrile neutropenia and evaluation of G-CSF use in patients with cancer: a real-life study. Support Care Cancer. 2020;28(2):691-9.
55. Kara E, Metan G, Bayraktar-Ekincioglu A, et al. Implementation of Pharmacist-Driven Antifungal Stewardship Program in a Tertiary Care Hospital. Antimicrob Agents Chemother. 2021;65(9):e0062921.
56. Balli FN, Unsal P, Halil MG, et al. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506-11.
57. Kelleci Cakir B, Aydın A, Yılmaz M, et al. Drug-related problems at the heart of cardiac surgery. Eur J Hosp Pharm. 2023:ejhpharm-2022-003669.

58. Apikoglu S, Selcuk A, Ozcan V, et al. The first nationwide implementation of pharmaceutical care practices through a continuing professional development approach for community pharmacists Int J Clin Pharm. 2022;44(6):1223-1231.

59. Ozdemir N, Aktas BY, Gulmez A, et al. Impact of pharmacist-led educational intervention on pneumococcal vaccination rates in cancer patients: a randomized controlled study. Support Care Cancer. 2023;31(3):194.

2.2

RİSKLİ DURUMLARDA FARMASÖTİK BAKIM

Eyüp Can Polat

Öğrenim Hedefleri

1. Gebelik ve laktasyon döneminde ilaç kullanımı ile ilgili genel ilkeleri sıralayabilmek.
2. Gebelik ve laktasyon dönemindeki hastaya uygulanması gereken farmasötik bakım ilkelerini açıklayabilmek.
3. Gebelik ve laktasyon döneminde sık karşılaşılan sorunların tedavisinde klinik eczacının rolünü tanımlayabilmek.
4. Karaciğer ve böbrek hastalıklarında ilaç kullanımı ile ilgili genel ilkeleri sıralayabilmek.
5. Karaciğer ve böbrek hastaları için farmasötik bakım ilkelerini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Polat EC. (2023) Riskli Durumlarda Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:81-109. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Niebyl J, Simpson J. Teratology and Drugs in Pregnancy, In: Global Library of Women's Medicine, Dadelszen P (Ed), GLOWM, Carlisle, UK. (Erişim Tarihi: 15.09.2022)
2. US Food and Drug Administration. FDA recommends avoiding use of NSAIDs in pregnancy at 20 weeks or later because they can result in low amniotic fluid. In: FDA, New Hampshire Ave Silver Spring, MD.(Erişim Tarihi: 15.09.2022)
3. Shima Y, Ishikawa H, Matsumura Y, Yashiro K, Nakajima M, Migita M. Idiopathic severe constriction of the fetal ductus arteriosus: a possible underestimated pathophysiology. Eur J Pediatr. 2011;170(2):237-40.
4. Miller K, Birch-Smith P, Mckinnon R, et al.. Pregnancy and Lactation Labeling This article details what pharmacists need to know about the FDA's new proposed rule on pregnancy and lactation labeling. Pharmacy Times. 2010;76(6):49.
5. Pernia S, DeMaagd G. The New Pregnancy and Lactation Labeling Rule. P T. 2016;41(11):713-5.
6. Kazma JM, van den Anker J, Allegaert K, et al. Anatomical and physiological alterations of pregnancy. J Pharmacokinet Pharmacodyn. 2020;47(4):271-85.
7. Feghali M, Venkataramanan R, Caritis S. Pharmacokinetics of drugs in pregnancy. Semin Perinatol. 2015;39(7):512-9.
8. Qasqas SA, McPherson C, Frishman WH, et al. Cardiovascular pharmacotherapeutic considerations during pregnancy and lactation. Cardiol Rev. 2004;12(4):201-21.
9. Cheung CK, Lao T, Swaminathan R. Urinary excretion of some proteins and enzymes during normal pregnancy. Clin Chem. 1989;35(9):1978-80.
10. Anderson GD. Pregnancy-induced changes in pharmacokinetics: a mechanistic-based approach. Clin Pharmacokinet. 2005;44(10):989-1008.
11. Kudo Y, Urabe T, Fujiwara A, et al. Carrier-mediated transport system for cephalexin in human placental brush-border membrane vesicles. Biochim Biophys Acta. 1989;978(2):313-8.
12. Fant ME, Yeakley J, Harrison RW. Evidence for carrier-mediated transport of glucocorticoids by human placental membrane vesicles. Biochim Biophys Acta. 1983;731(3):415-20.
13. Breitzka RL, Sandritter TL, Hatzopoulos FK. Principles of drug transfer into breast milk and drug disposition in the nursing infant. Journal of human lactation. 1997;13(2):155-8.
14. CMM in Primary Care Research Team. The Patient Care Process for Delivering Comprehensive Medication Management (CMM): Optimizing Medication Use in Patient-Centered, Team-Based Care Settings. In: CMM, Americal Collage of Clinical Pharmacy, Washington, DC. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
15. Wang X, Pang Y, Wang M, et al. Clinical practice and teaching of pharmaceutical care procedures for obstetric diseases. Eur J Hosp Pharm. 2021;28(Suppl 2):e8-e12.
16. ACOG Committee Opinion No. 495: Vitamin D: screening and supplementation during pregnancy. Obstet Gynecol. 2011;118:197-8.
17. Anemia in Pregnancy: ACOG Practice Bulletin, Number 233. Obstet Gynecol. 2021;138(2):e55-e64.
18. T.C. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi. In: T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Ankara. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
19. ACOG Committee Opinion No. 762: Prepregnancy Counseling. Obstet Gynecol. 2019;133(1):e78-e89.
20. Munoz FM, Jamieson DJ. Maternal immunization. Obstet Gynecol. 2019;133(4):739-53.
21. Haas DM, Marsh DJ, Dang DT, et al. Prescription and Other Medication Use in Pregnancy. Obstet Gynecol. 2018;131(5):789-98.

22. Matthews A, Haas DM, O'Mathúna DP, et al. Interventions for nausea and vomiting in early pregnancy. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2015(9).
23. Goodwin TM. Nausea and vomiting of pregnancy: An obstetric syndrome. American Journal of Obstet Gynecol. 2002;186(5):S184-S9.
24. Erick M, Cox JT, Mogensen KM. ACOG practice bulletin 189: nausea and vomiting of pregnancy. Obstet Gynecol. 2018;131(5):935.
25. Callaghan WM, Creanga AA, Jamieson DJ. Pregnancy-related mortality resulting from influenza in the United States during the 2009–2010 pandemic. Obstet Gynecol. 2015;126(3):486.
26. Erebara A, Bozzo P, Einarson A, et al. Treating the common cold during pregnancy. Can Fam Physician. 2008;54(5):687-9.
27. Centers for Disease Control and Prevention. Influenza antiviral medications: summary for clinicians. 2018. In: CDC, CDC, GA 30329-4027 USA. (Erişim Tarihi: 13.01.2023)
28. Pasternak B, Hviid A. Use of proton-pump inhibitors in early pregnancy and the risk of birth defects. N Engl J Med. 2010;363(22):2114-23.
29. Body C, Christie JA. Gastrointestinal Diseases in Pregnancy: Nausea, Vomiting, Hyperemesis Gravidarum, Gastroesophageal Reflux Disease, Constipation, and Diarrhea. Gastroenterol Clin North Am. 2016;45(2):267-83.
30. TEMD Diabetes Mellitus Çalışma ve Eğitim Grubu. Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi ve İzlem Kılavuzu-2020. In: TEMD, TEMD, Ankara. (Erişim Tarihi: 17.05.2022).
31. Williams B, Mancia G, Spiering W, et al. 2018 ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension. Eur Heart J. 2018;39(33):3021-104.
32. Newton ER, Hale TW. Drugs in Breast Milk. Clinical Obstetrics and Gynecology. 2015;58(4):868-84.
33. Ito S. Opioids in Breast Milk: Pharmacokinetic Principles and Clinical Implications. J Clin Pharmacol. 2018;58 Suppl 10:S151-s63.
34. August P,. Treatment of hypertension in pregnant and postpartum patients. In: UpToDate, Lockwood CJ, Bakris GL (Eds), UpToDate, Waltham, MA. (Erişim Tarihi: 04.12.2018)
35. Prabahar K, Alenazi T. Role of pharmacist's counseling on folate compliance. Saudi Journal for Health Sciences. 2020;9(3):221-6.
36. Silva NMO, Gnatta MR, Visacri MB, et al. Pharmacist interventions in high-risk obstetric inpatient unit: a medication safety issue. International Journal for Quality in Health Care. 2018;30(7):530-6.
37. Morgan DJ, McLean AJ. Clinical pharmacokinetic and pharmacodynamic considerations in patients with liver disease. Clinical Pharmacokinetics. 1995;29(5):370-91.
38. Verbeeck RK. Pharmacokinetics and dosage adjustment in patients with hepatic dysfunction. European Journal of Clinical Pharmacology. 2008;64(12):1147-61.
39. Trauner M, Meier PJ, Boyer JL. Molecular regulation of hepatocellular transport systems in cholestasis. Journal of Hepatology. 1999;31(1):165-78.
40. Klaassen C, Watkins J. Mechanisms of bile formation, hepatic uptake, and biliary excretion. Pharmacol Rev. 1984;36(1):1-67.
41. Lea-Henry TN, Carland JE, Stocker SL, et al. Clinical Pharmacokinetics in Kidney Disease: Fundamental Principles. Clin J Am Soc Nephrol. 2018;13(7):1085-95.
42. Roberts DM, Sevastos J, Carland JE, et al. Clinical Pharmacokinetics in Kidney Disease: Application to Rational Design of Dosing Regimens. Clin J Am Soc Nephrol. 2018;13(8):1254-63.
43. Matzke GR, Aronoff GR, Atkinson AJ Jr, et al. Drug dosing consideration in patients with acute and chronic kidney disease-a clinical update from Kidney Disease: Improving Global Outcomes

(KDIGO). Kidney Int. 2011;80(11):1122-37.

44. Hayward KL, Martin JH, Cottrell WN, et al. Patient-oriented education and medication management intervention for people with decompensated cirrhosis: study protocol for a randomized controlled trial. Trials. 2017;18(1):339.
45. Liu X-X, Wang H-X, Hu Y-Y, et al. Drug-related problems identified by clinical pharmacists in nephrology department of a tertiary hospital in China—a single center study. Annals of Palliative Medicine. 2021;10(8):8701-8.
46. Stemer G, Lemmens-Gruber R. Clinical pharmacy activities in chronic kidney disease and end-stage renal disease patients: a systematic literature review. BMC Nephrol. 2011;12:35.
47. Polat EC, Koc A, Demirkan SK. The role of the clinical pharmacist in the prevention of drug-induced acute kidney injury in the intensive care unit. Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics. 2022;47(12):2287-94.
48. Sürmelioğlu N, Köseleci E., Kelleci B, ve ark. Sürekli renal replasman tedavisinde ilaç kullanımı ve doz ayarlaması için kullanılan elektronik ilaç bilgi kaynaklarının karşılaştırılması. Journal of Medical and Surgical Intensive Care Medicine 2018;9(1):7-11.

2.3

BAZI KRONİK HASTALIKLARDA FARMASÖTİK BAKIM

Melda Bahap Kara

Öğrenim Hedefleri

1. Kronik hastalıkları olan hastalarda tedavi hedeflerini sıralayabilmek.
2. Kronik hastalıkları olan hastaların bakımında klinik eczacının multidisipliner ekip içerisindeki rolünü açıklayabilmek.
3. Kronik hastalıkları olan hastalarda klinik eczacı tarafından sağlanacak farmasötik bakım hizmetlerini özetleyebilmek.

Alıntılama Örneği

Bahap Kara M. (2023) Bazı Kronik Hastalıklarda Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:111-145. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. About chronic diseases. Centers for Disease Control and Prevention. (Erişim Tarihi: 29.07.2022) Erişim adresi: https://www.cdc.gov/chronicdisease/about/costs/index.htm.
2. Noncommunicable diseases. World Health Organization (WHO). (Erişim Tarihi: 28.08.2022) Erişim adresi: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases.
3. Bleich SN, Sherrod C, Chiang A, et al. Systematic Review of Programs Treating High-Need and High-Cost People With Multiple Chronic Diseases or Disabilities in the United States, 2008-2014. Prev Chronic Dis. 2015;12:E197.
4. Chronic Disease in the United States: A Worsening Health and Economic Crisis. American Action Forum. (Erişim Tarihi: 30.07.2022) Erişim adresi: https://www.americanactionforum.org/research/chronic-disease-in-the-united-states-a-worsening-health-and-economic-crisis/.
5. Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2019. Türkiye İstatistik Kurumu. (Erişim Tarihi: 28.08.2022) Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2019-33710
6. Türkiye'de bulaşıcı olmayan (kronik) hastalıkların önlenmesi ve kontrolü için yatırım gerekçeleri raporu, 2018. Dünya Sağlık Örgütü. (Erişim Tarihi: 29.08.2022) Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli-db/hastaliklar/kalpvedamar/raporlar/BizzCaseTrSS.pdf.
7. Xu X, Mishra GD, Jones M. Evidence on multimorbidity from definition to intervention: An overview of systematic reviews. Ageing Res Rev. 2017;37:53-68.
8. Masnoon N, Shakib S, Kalisch-Ellett L, et al. What is polypharmacy? A systematic review of definitions. BMC Geriatr. 2017;17(1):230.
9. Marengoni A, Angleman S, Melis R, et al. Aging with multimorbidity: a systematic review of the literature. Ageing Res Rev. 2011;10(4):430-9.
10. Fortin M, Bravo G, Hudon C, et al. Prevalence of multimorbidity among adults seen in family practice. Ann Fam Med. 2005;3(3):223-8.
11. Mohiuddin AK. Clinical Pharmacists in Chronic Care (Part 1). Am J Biomed Sci & Res. 2019;6(1):47-60.
12. İncirkuş K, Nahcivan NÖ. Kronik Hastalık Yönetimi İçin Bir Rehber: Kronik Bakım Modeli. F.N. Hem Derg. 2015;23(1):66-75.
13. Wagner EH. Chronic disease management: what will it take to improve care for chronic illness? Eff Clin Pract. 1998;1(1):2-4.
14. Beaglehole R, Epping-Jordan J, Patel V, et al. Improving the prevention and management of chronic disease in low-income and middle-income countries: a priority for primary health care. Lancet. 2008;372(9642):940-9.
15. Rahayu SA, Widianto S, Defi IR, et al. Role of Pharmacists in the Interprofessional Care Team for Patients with Chronic Diseases. Journal of Multidisciplinary Healthcare. 2021;14:1701-1710.
16. Morrison CM, Glover D, Gilchrist SM, et al. A Program Guide for Public Health, Partnering with Pharmacists in the Prevention and Control of Chronic Diseases. Centers for Disease Control and Prevention. (Erişim Tarihi: 30.07.2022) Erişim adresi: https://www.cdc.gov/dhdsp/programs/spha/docs/pharmacist_guide.pdf
17. Cranor CW, Bunting BA, Christensen DB. The Asheville Project: long-term clinical and economic outcomes of a community pharmacy diabetes care program. J Am Pharm Assoc (Wash). 2003;43(2):173-84.

18. Bunting BA, Cranor CW. The Asheville Project: long-term clinical, humanistic, and economic outcomes of a community-based medication therapy management program for asthma. J Am Pharm Assoc (2003). 2006;46(2):133-47.
19. Ruiz-Ramos J, Hernandez MH, Juanes-Borrego AM, et al. The Impact of Pharmaceutical Care in Multidisciplinary Teams on Health Outcomes: Systematic Review and Meta-Analysis. J Am Med Dir Assoc. 2021;22(12):2518-26.
20. Fletcher J, Hogg W, Farrell B, et al. Effect of nurse practitioner and pharmacist counseling on inappropriate medication use in family practice. Can Fam Physician. 2012;58(8):862-8.
21. Greer N, Bolduc J, Geurkink E, et al. Pharmacist-Led Chronic Disease Management: A Systematic Review of Effectiveness and Harms Compared With Usual Care. Ann Intern Med. 2016;165(1):30-40.
22. Tan EC, Stewart K, Elliott RA, et al. Pharmacist services provided in general practice clinics: a systematic review and meta-analysis. Res Social Adm Pharm. 2014;10(4):608-22.
23. Bunting BA, Smith BH, Sutherland SE. The Asheville Project: clinical and economic outcomes of a community-based long-term medication therapy management program for hypertension and dyslipidemia. J Am Pharm Assoc (2003). 2008;48(1):23-31.
24. Litke J, Spoutz L, Ahlstrom D, et al. Impact of the clinical pharmacy specialist in telehealth primary care. Am J Health Syst Pharm. 2018;75(13):982-6.
25. Dahri K. The Pharmacist Guide to Implementing Pharmaceutical Care. Can J Hosp Pharm. 2019;72(2):163.
26. Pharmacy-Based Hypertension Management Model: Protocol and Guidelines. A joint CINDI/EuroPharm Forum project. (Erişim Tarihi: 02.08.2022) Erişim adresi: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/107638/E85730.pdf?sequence=1.
27. Di Palo KE, Kish T. The role of the pharmacist in hypertension management. Curr Opin Cardiol. 2018;33(4):382-7.
28. Whelton PK, Carey RM, Aronow WS, et al. 2017 ACC/AHA/AAPA/ABC/ACPM/AGS/APhA/ASH/ASPC/NMA/PCNA Guideline for the Prevention, Detection, Evaluation, and Management of High Blood Pressure in Adults: Executive Summary: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Clinical Practice Guidelines. Hypertension. 2018;71(6):1269-324.
29. Using the Pharmacists' Patient Care Process to Manage High Blood Pressure: A Resource Guide for Pharmacists. Centers for Disease Control and Prevention Atlanta. (Erişim Tarihi: 02.08.2022) Erişim adresi: https://www.cdc.gov/dhdsp/pubs/docs/pharmacist-resource-guide.pdf
30. Burnier M, Egan BM. Adherence in Hypertension. Circ Res. 2019;124(7):1124-40.
31. Santschi V, Chiolero A, Colosimo AL, et al. Improving blood pressure control through pharmacist interventions: a meta-analysis of randomized controlled trials. J Am Heart Assoc. 2014;3(2):e000718.
32. Cheema E, Sutcliffe P, Singer DR. The impact of interventions by pharmacists in community pharmacies on control of hypertension: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Br J Clin Pharmacol. 2014;78(6):1238-47.
33. Dixon DL, Sisson EM, Parod ED, et al. Pharmacist-physician collaborative care model and time to goal blood pressure in the uninsured population. J Clin Hypertens (Greenwich). 2018;20(1):88-95.
34. Anderegg MD, Gums TH, Uribe L, et al. Pharmacist Intervention for Blood Pressure Control in Patients with Diabetes and/or Chronic Kidney Disease. Pharmacotherapy. 2018;38(3):309-18.
35. Margolis KL, Asche SE, Bergdall AR, et al. Effect of home blood pressure telemonitoring and pharmacist management on blood pressure control: a cluster randomized clinical trial. JAMA. 2013;310(1):46-56.

36. Milani RV, Lavie CJ, Bober RM, et al. Improving Hypertension Control and Patient Engagement Using Digital Tools. Am J Med. 2017;130(1):14-20.
37. Morgado M, Rolo S, Castelo-Branco M. Pharmacist intervention program to enhance hypertension control: a randomised controlled trial. Int J Clin Pharm. 2011;33(1):132-40.
38. Ramanath K, Balaji D, Nagakishore C, et al. A study on impact of clinical pharmacist interventions on medication adherence and quality of life in rural hypertensive patients. J Young Pharm. 2012;4(2):95-100.
39. Apikoglu S, Selcuk A, Ozcan V, et al. The first nationwide implementation of pharmaceutical care practices through a continuous professional development approach for community pharmacists. Int J Clin Pharm. 2022;44(6):1223-1231.
40. Çobanoğlu S, Ekincioğlu A, Demirkan SK. Hipertansiyon hastalarının tedavisinde, izleminde ve eğitiminde eczacının rolü. Türkiye Klinikleri J Pharm Sci. 2012;1(2):63-72.
41. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarla Mücadele - Eczacıların Katkısı, Türk Eczacıları Birliği, 2019. Erişim tarihi: 12.08.2022 Erişim adresi: https://www.fip.org/file/4347.
42. Type 2 diabetes in adults: management, NICE guideline, Erişim tarihi: 12.08.2022 Erişim adresi: https://www.nice.org.uk/guidance/ng28.
43. Campbell RK. Role of the pharmacist in diabetes management. Am J Health Syst Pharm. 2002;59(9):18-21.
44. Tewahido D, Berhane Y. Self-Care Practices among Diabetes Patients in Addis Ababa: A Qualitative Study. PLoS One. 2017;12(1):e0169062.
45. Hughes JD, Wibowo Y, Sunderland B, et al. The role of the pharmacist in the management of type 2 diabetes: current insights and future directions. Integr Pharm Res Pract. 2017;6:15-27.
46. Collins C, Limone BL, Scholle JM, et al. Effect of pharmacist intervention on glycemic control in diabetes. Diabetes Res Clin Pract. 2011;92(2):145-52.
47. Aguiar PM, Brito Gde C, Lima Tde M, et al. Investigating Sources of Heterogeneity in Randomized Controlled Trials of the Effects of Pharmacist Interventions on Glycemic Control in Type 2 Diabetic Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis. PLoS One. 2016;11(3):e0150999.
48. Santschi V, Chiolero A, Paradis G, et al. Pharmacist interventions to improve cardiovascular disease risk factors in diabetes: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Diabetes Care. 2012;35(12):2706-17.
49. Siaw MYL, Ko Y, Malone DC, et al. Impact of pharmacist-involved collaborative care on the clinical, humanistic and cost outcomes of high-risk patients with type 2 diabetes (IMPACT): a randomized controlled trial. J Clin Pharm Ther. 2017;42(4):475-82.
50. Pousinho S, Morgado M, Placido AI, et al. Clinical pharmacists interventions in the management of type 2 diabetes mellitus: a systematic review. Pharm Pract (Granada). 2020;18(3):2000.
51. Korcegez EI, Sancar M, Demirkan SK. Effect of a Pharmacist-Led Program on Improving Outcomes in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus from Northern Cyprus: A Randomized Controlled Trial. J Manag Care Spec Pharm. 2017;23(5):573-82.
52. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, et al. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care (Engl). 2020;29(5):e13261.
53. Wang Y, Yeo QQ, Ko Y. Economic evaluations of pharmacist-managed services in people with diabetes mellitus: a systematic review. Diabet Med. 2016;33(4):421-7.
54. Hendrie D, Miller TR, Woodman RJ, et al. Cost-effectiveness of reducing glycaemic episodes through community pharmacy management of patients with type 2 diabetes mellitus. J Prim Prev. 2014;35(6):439-49.

55. Goruntla N, Mallela V, Nayakanti D. Impact of Pharmacist-directed Counseling and Message Reminder Services on Medication Adherence and Clinical Outcomes in Type 2 Diabetes Mellitus. J Pharm Bioallied Sci. 2019;11(1):69-76.
56. Pharmacy Perspectives in Dyslipidemia Management Strategies for Improving Patient Outcomes, U.S. Pharmacist, Erişim tarihi: 14.08.2022 Erişim adresi: https://www.uspharmacist.com/courses/107084/phs1005.pdf.
57. Olson KL, & Potts LA. Role of the Pharmacist in the Management of Dyslipidemia. Journal of Pharmacy Practice. 2006:19(2);94–102.
58. Mann DM, Woodward M, Muntner P, et al. Predictors of nonadherence to statins: a systematic review and meta-analysis. Ann Pharmacother. 2010;44(9):1410-21.
59. Charrois TL, Zolezzi M, Koshman SL, et al. A systematic review of the evidence for pharmacist care of patients with dyslipidemia. Pharmacotherapy. 2012;32(3):222-33.
60. Prudencio J, Cutler T, Roberts S, et al. The Effect of Clinical Pharmacist-Led Comprehensive Medication Management on Chronic Disease State Goal Attainment in a Patient-Centered Medical Home. J Manag Care Spec Pharm. 2018;24(5):423-9.
61. Tsuyuki RT, Al Hamarneh YN, Jones CA, et al. The Effectiveness of Pharmacist Interventions on Cardiovascular Risk: The Multicenter Randomized Controlled RxEACH Trial. J Am Coll Cardiol. 2016;67(24):2846-54.
62. Tsuyuki RT, Johnson JA, Teo KK, et al. A randomized trial of the effect of community pharmacist intervention on cholesterol risk management: the Study of Cardiovascular Risk Intervention by Pharmacists (SCRIP). Arch Intern Med. 2002;162(10):1149-55.
63. Simpson SH, Johnson JA, Tsuyuki RT. Economic impact of community pharmacist intervention in cholesterol risk management: an evaluation of the study of cardiovascular risk intervention by pharmacists. Pharmacotherapy. 2001;21(5):627-35.
64. Jia X, Zhou S, Luo D, et al. Effect of pharmacist-led interventions on medication adherence and inhalation technique in adult patients with asthma or COPD: A systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2020;45(5):904-17.
65. Bridgeman MB, Wilken LA. Essential Role of Pharmacists in Asthma Care and Management. J Pharm Pract. 2021;34(1):149-62.
66. Saini B, Krass I, Armour C. Development, implementation, and evaluation of a community pharmacy-based asthma care model. Ann Pharmacother. 2004;38(11):1954-60.
67. Hudd TR. Emerging role of pharmacists in managing patients with chronic obstructive pulmonary disease. Am J Health Syst Pharm. 2020;77(19):1625-30.
68. Clark NM, Gong M. Management of chronic disease by practitioners and patients: are we teaching the wrong things? BMJ. 2000;320(7234):572-5.
69. Wang W, Xu T, Qin Q, et al. Effect of a Multidimensional Pharmaceutical Care Intervention on Inhalation Technique in Patients with Asthma and COPD. Can Respir J. 2020;2020:8572636.
70. Hammerlein A, Muller U, Schulz M. Pharmacist-led intervention study to improve inhalation technique in asthma and COPD patients. J Eval Clin Pract. 2011;17(1):61-70.
71. Wei L, Yang X, Li J, et al. Effect of pharmaceutical care on medication adherence and hospital admission in patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD): a randomized controlled study. J Thorac Dis. 2014;6(6):656-62.
72. Nduaguba S, Barner JC, Makhinova T, et al. Medication Therapy Management for Texas MediCAID Patients With Asthma and Chronic Obstructive Pulmonary Disease-A Pilot Study. J Pharm Pract. 2022;35(4):528-35.

73. Ndefo UA, Davis PN, Henry A. Effect of home-based asthma medication therapy management program on pediatric African Americans with uncontrolled asthma. J Am Pharm Assoc (2003). 2019; 59(4):521-6.

74. Tommelein E, Mehuys E, Van Hees T, et al. Effectiveness of pharmaceutical care for patients with chronic obstructive pulmonary disease (PHARMACOP): a randomized controlled trial. Br J Clin Pharmacol. 2014;77(5):756-66.

75. Armour C, Bosnic-Anticevich S, Brillant M, et al. Pharmacy Asthma Care Program (PACP) improves outcomes for patients in the community. Thorax. 2007;62(6):496-502.

76. Mehuys E, Van Bortel L, De Bolle L, et al. Effectiveness of pharmacist intervention for asthma control improvement. Eur Respir J. 2008;31(4):790-9.

77. Apikoglu-Rabus S, Yesilyaprak G, Izzettin FV. Drug-related problems and pharmacist interventions in a cohort of patients with asthma and chronic obstructive pulmonary disease. Respir Med. 2016;120:109-15.

2.4

KANSER TEDAVİSİNDE FARMASÖTİK BAKIM

Nesligül Özdemir Ayduran, Kamer Tecen Yücel

Öğrenim Hedefleri

1. Kanser tedavisinde farmasötik bakım basamaklarını tanımlayabilmek.
2. Klinik eczacının kanser tedavisi ile ilişkili advers etkilerin önlenmesi ve yönetimindeki rolünü açıklayabilmek.
3. Hastanın kanser tedavisine uyumunun desteklenmesinde klinik eczacının rolünü açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Özdemir Ayduran N, Tecen Yücel K. (2023) Kanser Tedavisinde Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:147-168. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Knez L, Laaksonen R, Duggan C. Evaluation of clinical interventions made by pharmacists in chemotherapy preparation. Radiol Oncol. 2010;44(4):249-56.
2. TC. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. İyi Eczacılık Uygulamaları Kılavuzu. Erişim Tarihi: 28.11 2022. Erişim adresi: https://titck.gov.tr/storage/legislation/sGvnnJYO.pdf.
3. Tan Z, Yu Z, Chen K, et al. Effects of Pharmacist-Led Clinical Pathway/Order Sets on Cancer Patients: A Systematic Review. Front Pharmacol. 2021;12:617-78.
4. The International Society of Oncology Pharmacy Practitioners Position Statement. Role of the Oncology Pharmacy Team in Cancer Care. 2021. Erişim Tarihi: 20.01.2023. Erişim adresi: https://www.isopp.org/sites/default/files/news/files/ISOPP%20Position%20Statement%20%20March%201%2C%202021.pdf.
5. Clinical Oncology Society of Australia. Guidelines for the Safe Prescribing, Dispensing and Administration of Cancer Chemotherapy.2008. Erişim Tarihi: 20.01.2023. Erişim adresi: https://www.cosa.org.au/media/1093/cosa_guidelines_safeprescribingchemo2008.pdf.
6. British Oncology Pharmacy Association. Cancer Pharmacy Education & Training Standards.2021. Erişim Tarihi: 21.01.2023. Erişim adresi: https://www.bopa.org.uk/wp-content/uploads/2020/04/BOPA-Cancer-Pharmacy-Education-and-Training-Standards-FINAL-Version-2.0.pdf.
7. National Cancer Control Programme. National Competency Framework for Pharmacists Working in Cancer Care. Erişim Tarihi: 21.01.2023. Erişim adresi: https://www.hse.ie/eng/services/list/5/cancer/profinfo/training/pharmacist%20cancer%20care%20competency%20frameword.pdf.
8. National Safety and Quality Health Service Standards User Guide for Medication Management in Cancer Care. 2020. Erişim Tarihi: 21.01.2023. Erişim adresi: https://www.safetyandquality.gov.au/sites/default/files/2020-04/nsqhs_standards_user_guide_for_medication_management_in_cancer_care_april_2020.pdf.
9. American Society of Health-System Pharmacists.Oncology Practice Management. 2015. Erişim Tarihi: 21.01.2023. Erişim adresi: https://www.accp.com/docs/meetings/ONC15/handouts/OPC15_Oncology_Practice_Management.pdf.
10. Lewis J. The Oncology Care Pharmacist in Health-System Pharmacy. Pharmacy Times Health Systems Edition. 2017; 6(1).
11. Meier K, Astier A, Boşnak AS, et al. The future of oncology pharmacy: European Conference of Oncology Pharmacy 2018. European Journal of Oncology Pharmacy. 2019; 2(3):p e20.
12. Centers for Disease Control and Prevention. Side effects of cancer treatment. Erişim Tarihi: 01.12 2022. Erişim adresi: https://www.cdc.gov/cancer/survivors/patients/side-effects-of-treatment.htm.
13. Elhassan MMA, Mohammed AAA, Omer AA, et al. Adverse events of opioids for cancer-related pain in a resource-limited setting: a cross-sectional study from Sudan. Ecancer. 2022;16:1366.
14. Mazzotti E, Cappellini GCA, Buconovo S, et al. Treatment-related side effects and quality of life in cancer patients. Support Care Cancer. 2012;20:2553–7.
15. American Society of Clinical Oncology. Clinical Practice Guidelines. Erişim Tarihi: 12.01 2023. Erişim adresi:https://ascopubs.org/jco/special/guidelines.
16. European Society of Medical Oncology. Clinical Practice Guidelines: Supportive and Palliative Care. Erişim Tarihi: 12.01 2023. Erişim adresi: https://www.esmo.org/guidelines/guidelines-by-topic/supportive-and-palliative-care.

17. National Comprehensive Cancer Network. NCCN Guidelines-Supportive Care. Erişim Tarihi: 12.01 2023. Erişim adresi: https://www.nccn.org/guidelines/category_3.
18. Brown TJ, Gupta A. Management of Cancer Therapy–Associated Oral Mucositis. JCO Oncol Pract. 2020; 16:103-9.
19. Yoshida K, Watanabe S, Hoshino N. et al. Hospital pharmacist interventions for the management of oral mucositis in patients with head and neck cancer receiving chemoradiotherapy: a multicenter, prospective cohort study. Support Care Cancer. 2023; 31, 316.
20. National Comprehensive Cancer Network. NCCN Guidelines Version 2.2023 Cancer-Associated Venous Thromboembolic Disease. Erişim tarihi: 14.08.2023. Erişim adresi: https://www.nccn.org/professionals/physician_gls/pdf/vte.pdf
21. UptoDate. Risk and prevention of venous thromboembolism in adults with cancer. Erişim tarihi: 14.08.2023. Erişim adresi: https://www.uptodate.com/contents/risk-and-prevention-of-venous-thromboembolism-in-adults-with-cancer?search=cancer%20related%20venous%20tromboembolizm&source=search_result&selectedTitle=3~43&usage_type=default&display_rank=3#
22. Randy A. Taplitz Erin B. Kennedy, et al. Outpatient Management of Fever and Neutropenia in Adults Treated for Malignancy: American Society of Clinical Oncology and Infectious Diseases Society of America Clinical Practice Guideline Update. J Clin Oncol. 2018; 36: 1443-53.
23. National Comprehensive Cancer Network. NCCN Guidelines Version 2.2023. Cancer-Related Fatigue. Erişim tarihi: 14.08.2023. Erişim adresi: https://www.nccn.org/professionals/physician_gls/pdf/fatigue.pdf
24. Pérez Fidalgo JA, García Fabregat L, Cervantes A, et al. Management of chemotherapy extravasation: ESMO– EONS Clinical Practice Guidelines. Annals of Oncology. 2012; 23 (Supplement 7): vii167–vii173.
25. Sourial M, Lese MD. The pharmacist's role in pain management during transitions of care. US Pharm. 2017;42(8)HS-17–HS-28.
26. UptoDate. Prevention and management of side effects in patients receiving opioids for chronic pain. Erişim tarihi: 14.08.2023. Erişim adresi: https://www.uptodate.com/contents/prevention-and-management-of-side-effects-in-patients-receiving-opioids-for-chronic-pain?search=opioid%20induced%20constipation&source=search_result&selectedTitle=1~41&usage_type=default&display_rank=1
27. Lihara H, Hirose C, Funaguchi N, et al. Evaluation of clinical pharmacist interventions for adverse events in hospitalized patients with thoracic cancer receiving cancer chemotherapy. Mol Clin Oncol. 2021 Jun;14(6):116.
28. Colombo LRP, Aguiar PM, Lima TM, et al. The effects of pharmacist interventions on adult outpatients with cancer: A systematic review. J Clin Pharm Ther. 2017;42:414–24.
29. Tanaka K, Hori A, Tachi T, et al. Impact of pharmacist counseling on reducing instances of adverse events that can affect the quality of life of chemotherapy outpatients with breast Cancer. J Pharm Health Care Sci. 2018; 4:9.
30. Dang CC, Amiruddin M, Lai SS, et al. An emerging role of pharmacist in pre-chemotherapy counseling among breast cancer patients. Indian J Pharm Sci. 2017;79(2):294-302.
31. Australian Commission on Safety and Quality in Health Care, Electronic Medication Management Systems: A Guide to Safe Implementation (3rd edition). 2017.
32. National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH) NIOSH ALERT (2004) preventing occupational exposures to antineoplastic and other hazardous drugs in healthcare settings, Department of Health and Human Service (DHHS). Erişim tarihi: 16.11.200. Erişim adresi: http://www.cdc.gov/niosh/docs/2004-165/pdfs/.

33. OSHA Technical Manual. Controlling occupational exposure to hazardous drugs. Erişim Tarihi: 16.11.2022. Erişim Adresi: https://www.osha.gov/dts/osta/otm/otm_vi/otm_vi_2. html#2.
34. ASHP. ASHP guidelines on handling hazardous drugs. Am J Health Syst Pharm 2006;63:1172–93.
35. International Society of Oncology Pharmacy Practitioners (ISOPP). ISOPP standards. ISOPP standards for the safe handling of cytotoxics. Erişim tarihi:16.11.2022. Erişim adresi:https://www.isopp.org/sites/default/files/resource/files/ISOPP%20Standards%20for%20the%20Safe%20Handling%20of%20Cytotoxics_0.pdf.
36. Slama C, Jerome J, Jacquot C, et al. Prescription errors with cytotoxic drugs and the inadequacy of existing classifications. Pharm World Sci. 2005;27(4):339-43.
37. Keat CH, Sooaid NS, Yun CY, et al. Improving safety-related knowledge, attitude and practices of nurses handling cytotoxic anticancer drug: pharmacists' experience in a general hospital, Malaysia. Asian Pac J Cancer Prev 2013;14: 69–73.
38. Charpentier MM, Orr KK, Taveira TH. Improving pharmacist knowledge of oral chemotherapy in the community. Ann Pharmacother. 2012;46(9):1205-11.
39. Llorca CVY, Cortés Castell E, Ribera Casado JM, et al. Factors Associated with Non-Adherence to Drugs in Patients with Chronic Diseases Who Go to Pharmacies in Spain. Int J Environ Res Public Health. 2021; 19;18(8):4308.
40. Nilsson JL, Andersson K, Bergkvist A, et al. Refill adherence to repeat prescriptions of cancer drugs to ambulatory patients. Eur J Cancer Care. 2006;15:235–7.
41. Lam MS, Cheung N. Impact of oncology pharmacist-managed oral anticancer therapy in patients with chronic myelogenous leukemia. J Oncol Pharm Pract. 2016;22(6):741-48.
42. Simons S, Ringsdorf S, Braun M, et al. Enhancing adherence to capecitabine chemotherapy by means of multidisciplinary pharmaceutical care. Support Care Cancer. 2011;19:1009–18.
43. Gallaway MS, Townsend JS, Shelby D, et al. Pain among cancer survivors. Prev Chronic Dis. 2020;17:190367.
44. Evenepoel M, Haenen V, De Baerdemaecker T, et al. Pain prevalence during cancer treatment: A systematic review and meta-analysis. J Pain Symptom Manage. 2022; 63(3):e317-e335.
45. Basch E, Deal AM, Kris MG, et al. Symptom monitoring with patient-reported outcomes during routine cancer treatment: A randomized controlled trial. J Clin Oncol. 2016;34(6):557–65.
46. Wang Y, Huang H, Zeng Y, et al. Pharmacist-led medication education in cancer pain control: A multicentre randomized controlled study in Guangzhou, China. Journal of International Medical Research. 2013;41(5) 1462–72.
47. National Comprehensive Cancer Network. NCCN Guidelines Version 2.2022 Adult Cancer Pain. 2022. Erişim Tarihi: 22.01.2023. Erişim adresi: https://www.nccn.org/guidelines/guidelines-detail?category=3&id=1413.
48. Paice JA, Portenoy R, Lacchetti C, et al. Management of Chronic Pain in Survivors of Adult Cancers: American Society of Clinical Oncology Clinical Practice Guideline. Journal of Clinical Oncology. 2016;34(27):3325-45.
49. Fallon M, Giusti R, Aielli F, et al. Management of Cancer Pain in Adult Patients: ESMO Clinical Practice Guidelines. Ann Oncol. 2018;29(4):166-91.
50. Savaş M. Kanser hastalarının opioid analjezik kullanımına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi ve hasta eğitiminde klinik eczacının rolü, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Klinik Eczacılık Programı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
51. Shrestha S, Kc B, Blebil AQ, et al. Pharmacist involvement in cancer pain management: A systematic review and meta-analysis. J Pain. 2022; 23(7):1123-42.

52. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
53. Thapa P, Lee SWH, KC B, et al. Pharmacist-led intervention on chronic pain management: A systematic review and meta-analysis. Br J Clin Pharmacol. 2021;87:3028–42.
54. Menz BD, Stocker SL, Verougstraete N, et al. Barriers and opportunities for the clinical implementation oftherapeutic drug monitoring in oncology. Br J Clin Pharmacol.2021;87:227–36.
55. Clarke WA, Chatelut E, Fotoohi AK, et al. Therapeutic drug monitoring in oncology: International Association of Therapeutic Drug Monitoring and Clinical Toxicology consensus guidelines for imatinib therapy. European Journal of Cancer.2021;157:428-40.
56. Alnaim L. Therapeutic drug monitoring of cancer chemotherapy. Journal of International Medical Research.2007; 13: 207–21.
57. Paci A, Veal G, Bardin C, et al. Review of therapeutic drug monitoring of anticancer drugs part 1 – Cytotoxics. European Journal of Cancer.2014;50(12):2010-19.
58. Ghandourh WA. Palliative care in cancer: managing patients' expectations. J Med Radiat Sci. 2016;63(4):242-57.
59. Crawford GB, Dzierżanowski T, Hauser K, et al. Electronic address: clinicalguidelines@esmo.org. Care of the adult cancer patient at the end of life: ESMO Clinical Practice Guidelines. ESMO Open. 2021;6(4):100225.
60. Franco J, de Souza RN, Lima TM, et al. Role of clinical pharmacist in the palliative care of adults and elderly patients with cancer: A scoping review. J Oncol Pharm Pract. 2022;28(3):664-85.
61. Shrestha S, Kc B, Blebil AQ, et al. Pharmacist Involvement in Cancer Pain Management: A Systematic Review and Meta-Analysis. J Pain. 2022 Jul;23(7):1123-42.
62. Quinn CS, Bergsbaken JJ, Blessinger EJ, et al. Implementation of a clinical pharmacist-led service to optimize management of refractory chemotherapy-induced nausea and vomiting in adult hematology/oncology clinic. J Oncol Pharm Pract. 2022;28(7):1499-1507.
63. Moulin SM, Eutrópio FJ, Souza JO, et al. The role of clinical pharmacists in treatment adherence: fast impact in suppression of chronic myeloid leukemia development and symptoms. Support Care Cancer. 2017;25(3):951-55.
64. Shrestha S, Kc B, Blebil AQ, et al. Pharmacist Involvement in Cancer Pain Management: A Systematic Review and Meta-Analysis. J Pain. 2022;23(7):1123-1142.
65. Quinn CS, Bergsbaken JJ, Blessinger EJ, et al. Implementation of a clinical pharmacist-led service to optimize management of refractory chemotherapy-induced nausea and vomiting in adult hematology/oncology clinic. J Oncol Pharm Pract. 2022;28(7):1499-1507.
66. Shahrami B, Sefidani Forough A, Najmeddin F, et al. Identification of drug-related problems followed by clinical pharmacist interventions in an outpatient pharmacotherapy clinic. J Clin Pharm Ther. 2022;47(7):964-972.).
67. Moulin SM, Eutrópio FJ, Souza JO, et al. The role of clinical pharmacists in treatment adherence: fast impact in suppression of chronic myeloid leukemia development and symptoms. Support Care Cancer. 2017;25(3):951-955.
68. Tezcan S, İzzettin FV, Sancar M, et al. Role of clinical oncology pharmacist in determination of pharmaceutical care needs in patients with colorectal cancer. Eur J Hosp Pharm. 2018;25(e1):e17-e20.
69. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, et al. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care (Engl). 2020;29(5):e13261.

70. Kucuk E, Bayraktar-Ekincioglu A, Erman M, et al. Drug-related problems with targeted/immunotherapies at an oncology outpatient clinic. J Oncol Pharm Pract. 2020;26(3):595-602.

71. Umar RM, Apikoglu-Rabus S, Yumuk PF. Significance of a clinical pharmacist-led comprehensive medication management program for hospitalized oncology patients. Int J Clin Pharm. 2020;42(2):652-661.

72. Aras E, Bayraktar-Ekincioglu A, Kilickap S. Risk assessment of febrile neutropenia and evaluation of G-CSF use in patients with cancer: a real-life study. Support Care Cancer. 2020;28(2):691-699.

73. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-382.

74. Ozdemir N, Aktas BY, Gulmez A, et al. Impact of pharmacist-led educational intervention on pneumococcal vaccination rates in cancer patients: a randomized controlled study. Support Care Cancer. 2023 1;31(3):194.

2.5

ÇOCUKLARDA FARMASÖTİK BAKIM

Yeliz Şahin

Öğrenim Hedefleri

1. Çocuk hastalarda ilaç tedavisinin özelliklerini açıklayabilmek.
2. Çocuk hastalarda ilaçla ilişkili sorunları tespit etmenin ve yönetmenin önemini açıklayabilmek.
3. Çocuk hastalarda ilaç tedavisi yönetiminde kullanılabilecek kaynakları öğrenmek.

Alıntılama Örneği

Şahin Y. (2023) Çocuklarda Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:169-183. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Kohn LT. Organizing and managing care in a changing health system. Health Serv Res. 2000;35(1 Pt 1):37-52.
2. Lu H, Rosenbaum S. Developmental pharmacokinetics in pediatric populations. J Pediatr Pharmacol Ther. 2014;19(4):262-76.
3. Duerden M, Avery T, Payne R. Polypharmacy and medicines optimisation. Making it safe and sound. London: The King's Fund. 2013.
4. Batchelor HK, Marriott JF. Paediatric pharmacokinetics: key considerations. Br J Clin Pharmacol. 2015;79(3):395-404.
5. Kaufmann J, Laschat M, Wappler F. Medication errors in pediatric emergencies: a systematic analysis. Dtsch Arztebl Int. 2012;109(38):609-16.
6. Çavuşoğlu H. Çocuklarda ilaç uygulama hataları. Türkiye Klinikleri. 2015;7(2):121-7.
7. van den Anker JN, Schwab M, Kearns GL. Developmental Pharmacokinetics. In: Seyberth H, Rane A, Schwab M. (Eds.) Pediatric Clinical Pharmacology. Handbook of Experimental Pharmacology, vol 205. Springer, Berlin, Heidelberg, 2011.
8. van den Anker J, Reed MD, Allegaert K, Kearns GL. Developmental Changes in Pharmacokinetics and Pharmacodynamics. J Clin Pharmacol. 2018;58 Suppl 10:S10-s25.
9. Debotton N, Dahan A. A mechanistic approach to understanding oral drug absorption in pediatrics: an overview of fundamentals. Drug Discov Today. 2014;19(9):1322-36.
10. İskit A, Kayaalp SO. İlaçların Etkisini Değiştiren Faktörler, In: Kayaalp SO. (Ed.) Rasyonel Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji. 12. Baskı, Ankara: Pelikan Yayıncılık; p.88-100, 2009.
11. Fernandez E, Perez R, Hernandez A, et al. Factors and Mechanisms for Pharmacokinetic Differences between Pediatric Population and Adults. Pharmaceutics. 2011;3(1):53-72.
12. Bartelink IH, Rademaker CM, Schobben AF, van den Anker JN. Guidelines on paediatric dosing on the basis of developmental physiology and pharmacokinetic considerations. Clin Pharmacokinet. 2006;45(11):1077-97.
13. Shah UU, Roberts M. Parenteral Liquids for Intravenous and Transdermal Use. In: Bar-Shalom D, Rose K. (Eds.) Pediatric Formulations: A Roadmap. Springer Science & Business Media; p.239-252, 2014.
14. Hengge UR, Ruzicka T, Schwartz RA, Cork MJ. Adverse effects of topical glucocorticosteroids. J Am Acad Dermatol. 2006;54(1):1-15; quiz 6-8.
15. Feld LG, Friedman A, Massengill SF. Disorders of Water Homeostasis. In: Feld LG, Kaskel FJ. (Eds.) Fluid and electrolytes in pediatrics: a comprehensive handbook. Humana Press, a part of Springer Science & Business Media, LLC 2009.
16. Jong G. Chapter 2 Pediatric Development: Physiology. Enzymes, Drug Metabolism, Pharmacokinetics and Pharmacodynamics. In: Bar-Shalom D, Rose K. (Eds.) Pediatric Formulations: A Roadmap. Springer Science & Business Media; p.9-23, 2014.
17. McNamara PJ, Alcorn J. Protein binding predictions in infants. AAPS PharmSci. 2002;4(1):E4.
18. Allegaert K, van de Velde M, van den Anker J. Neonatal clinical pharmacology. Paediatr Anaesth. 2014;24(1):30-8.
19. Hansen TW. Mechanisms of bilirubin toxicity: clinical implications. Clin Perinatol. 2002;29(4):765-78, viii.
20. Barker C, Cuevas OA. Paediatrics. In: Whittlesea C, Hodson K. (Eds.) Clinical Pharmacy and Therapeutics. Sixth Edition. Elsevier. p.140-157, 2019.
21. Eroğlu L. Pediyatrik Farmakoloji. In: Neyzi O, Ertuğrul T. (Eds.) Pediatri, 3. Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, p.1559-1566, 2002.

22. Schwartz GJ, Muñoz A, Schneider MF, Mak RH, Kaskel F, Warady BA, et al. New equations to estimate GFR in children with CKD. J Am Soc Nephrol. 2009;20(3):629-37.
23. Levin A, Stevens PE, Bilous RW, et al. Kidney disease: Improving global outcomes (KDIGO) CKD work group. KDIGO 2012 clinical practice guideline for the evaluation and management of chronic kidney disease. Kidney International Supplements. 2013 Jan 1;3(1):1-150.
24. Sancar M. Çocuklarda akılcı ilaç kullanımı ve eczacının rolü. Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, 2016;42(29):37-38.
25. Bhatt-Mehta V. Introduction to Neonatology. In: Benavides S, Nahata MC. (Eds.) Pediatric Pharmacotherapy. American College of Clinical Pharmacy; Lenexa, Kansas, p.34-47, 2013.
26. Carter B. Parents' and children's beliefs and concerns about taking medicines. J Child Health Care. 2015;19(1):3-4.
27. Elias GP, Antoniali C, Mariano RC. Comparative study of rules employed for calculation of pediatric drug dosage. J Appl Oral Sci. 2005;13(2):114-9.
28. Bauters T, Claus B, Willems E, et al. What's in a drop? Optimizing strategies for administration of drugs in pediatrics. Int J Clin Pharm. 2012;34(5):679-81.
29. Uzel N. İlaç Tedavisi. In: Neyzi O, Ertuğrul T. (Eds.) Pediatri, 3. Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, p.1571-1572, 2002.
30. Pai VB, Nahata MC. Drug Formulations. In: Benavides S, Nahata MC. (Eds.) Pediatric Pharmacotherapy. American College of Clinical Pharmacy; Lenexa, Kansas, p.67-73, 2013.
31. Murnane D, Brown MB. The Challenges of Paediatric Pulmonary Drug Delivery. In: Bar-Shalom D, Rose K. (Eds.) Pediatric Formulations: A Roadmap. Springer Science & Business Media; p.253-272, 2014.
32. Bangstad HJ, Danne T, Deeb L, Insulin treatment in children and adolescents with diabetes. Pediatr Diabetes. 2009;10 Suppl 12:82-99.
33. Şen S, Uğur E, Aydın H. Yetişkin ve Çocuklarda Diyabet İğne Uçları Kullanımı. Klinik Tıp Bilimleri Dergisi. Nisan 2019;7(3):32-5.
34. Kjeldsen LJ, Nielsen TRH, Olesen C. Investigating the Relative Significance of Drug-Related Problem Categories. Pharmacy (Basel). 2017;5(2).
35. Hon MY, Chua XY, Premakumar CM, Mohamed Shah N. Drug-related problems in a general paediatric ward of a tertiary care hospital in Malaysia. Int J Clin Pharm. 2020;42(3):948-55.
36. Malfará M, Pernassi M, Aragon D, Carlotti A. Impact of the clinical pharmacist interventions on prevention of pharmacotherapy related problems in the paediatric intensive care unit. Int J Clin Pharm. 2018;40(3):513-9.
37. Nguyen TH, Le VTT, Quach DN, Diep HG, Nguyen NK, Lam AN, et al. Drug-Related Problems in Prescribing for Pediatric Outpatients in Vietnam. Healthcare (Basel). 2021;9(3).
38. Prot-Labarthe S, Di Paolo ER, Lavoie A, Quennery S, Bussières JF, Brion F, et al. Pediatric drug-related problems: a multicenter study in four French-speaking countries. Int J Clin Pharm. 2013;35(2):251-9.
39. Tripathi S, Crabtree HM, Fryer KR, Graner KK, Arteaga GM. Impact of Clinical Pharmacist on the Pediatric Intensive Care Practice: An 11-Year Tertiary Center Experience. J Pediatr Pharmacol Ther. 2015;20(4):290-8.
40. Yismaw MB, Adam H, Engidawork E. Identification and Resolution of Drug-Related Problems among Childhood Cancer Patients in Ethiopia. J Oncol. 2020;2020:6785835.
41. AlAzmi A, Ahmed O, Alhamdan H, et al. Epidemiology of Preventable Drug-Related Problems (DRPs) Among Hospitalized Children at KAMC-Jeddah: a Single-Institution Observation Study. Drug Healthc Patient Saf. 2019;11:95-103.

42. Brandt M, Hallas J, Graabæk T, Pottegård A. Description of a practice model for pharmacist medication review in a general practice setting. Pharm Pract (Granada). 2014;12(3):420.

43. Iturgoyen Fuentes DP, Martin-Aragon S, Cuervas-Mons Vendrell M. Medication reconciliation upon admission in paediatric hospital setting: preliminary data. Int J Clin Pharm. 2020;42(1):209-16.

44. Moles R, Carter S. Pharmaceutical Care in Pediatrics. In: Alves da Costa F, van Mil JWF, Alvarez-Risco A, editors. The Pharmacist Guide to Implementing Pharmaceutical Care. Cham: Springer International Publishing; 2019. p. 381-95.

45. Björkman IK, Sanner MA, Bernsten CB. Comparing 4 classification systems for drug-related problems: processes and functions. Res Social Adm Pharm. 2008;4(4):320-31.

46. Ibrahim N, Wong IC, Patey S, Tomlin S, Sinha MD, Jani Y. Drug-related problem in children with chronic kidney disease. Pediatr Nephrol. 2013;28(1):25-31.

47. Prot-Labarthe S, Weil T, Angoulvant F, Boulkedid R, Alberti C, Bourdon O. POPI (Pediatrics: Omission of Prescriptions and Inappropriate prescriptions): development of a tool to identify inappropriate prescribing. PLoS One. 2014;9(6):e101171.

48. Corrick F, Choonara I, Conroy S, Sammons H. Modifying a Paediatric Rational Prescribing Tool (POPI) for Use in the UK. Healthcare (Basel). 2019;7(1).

49. Sadozai L, Sable S, Le Roux E, Coste P, Guillot C, Boizeau P, et al. International consensus validation of the POPI tool (Pediatrics: Omission of Prescriptions and Inappropriate prescriptions) to identify inappropriate prescribing in pediatrics. PLoS One. 2020;15(10):e0240105.

50. Barry E, O'Brien K, Moriarty F, et al. PIPc study: development of indicators of potentially inappropriate prescribing in children (PIPc) in primary care using a modified Delphi technique. BMJ Open. 2016;6(9):e012079.

51. Meyers RS, Thackray J, Matson KL, et al. Key Potentially Inappropriate Drugs in Pediatrics: The KIDs List. J Pediatr Pharmacol Ther. 2020;25(3):175-91.

52. Koruyucu Sağlık Rehberi. İkinci Baskı. Editörler: Cengiz Yakıncı; Erdem Yeşilada. Türk Eczacıları Birliği Eczacılık Akademisi Yayınları. Çankaya, Ankara, Türkiye, Ekim 2013.

53. Naseralallah LM, Hussain TA, Jaam M, Pawluk SA. Impact of pharmacist interventions on medication errors in hospitalized pediatric patients: a systematic review and meta-analysis. Int J Clin Pharm. 2020;42(4):979-94.

54. Fortescue EB, Kaushal R, Landrigan CP, et al. Prioritizing strategies for preventing medication errors and adverse drug events in pediatric inpatients. Pediatrics. 2003;111(4 Pt 1):722-9.

55. Robert S, Ménétré S, Schweitzer C, Demoré B. Observational study of drug-related problems and clinical pharmacists' interventions in a French paediatric hospital. European Journal of Hospital Pharmacy. 2021;28(e1):e85-e91.

56. Özdemir N, Kara E, Büyükçam A, Evaluation of medication errors in pediatric patients using antibiotics. Turk J Pediatr. 2021;63(6):970-977. doi: 10.24953/turkjped.2021.06.004. PMID: 35023646.

57. Şahin Y, Nuhoğlu Ç, Okuyan B, et al. Assessment of drug-related problems in pediatric inpatients by clinical pharmacist-led medication review: An observational study. J Res Pharm. 2022; 26(4): 1007-1015.

58. Işık MN. Pediatrik hastalarda reçete uygunluğunun değerlendirilmesinde klinik eczacının rolü ve önemi. Danışman: Prof. Dr. Mesut Sancar. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Klinik Eczacılık Ana Bilim Dalı. 2019. .

59. Yalçın N, Kaşıkcı M, Çelik HT, Impact of clinical pharmacist-led intervention for drug-related problems in neonatal intensive care unit a randomized controlled trial. Front Pharmacol. 2023;14:1242779.

2.6

YAŞLILARDA FARMASÖTİK BAKIM

Zeynep Sayın

Öğrenim Hedefleri

1. Yaşlı hastalarda ilaçlarla ilişkili olası sorunları sıralayabilmek.
2. Yaşlı hastalara yönelik eczacı tarafından sunulacak farmasötik bakım hizmetlerini özetleyebilmek.
3. Yaşlı hastalarda ilaç incelemesi hizmetlerini tanımlayabilmek.
4. Reçeteden ilaç çıkarma (Deprescribing) basamaklarını sıralayabilmek.
5. Yaşlı hastalarda tedaviye uyumunu destekleyecek hizmetleri açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Sayın Z. (2023) Yaşılarda Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:185-208 Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Türkiye İstatistik Kurumu. Dünya Nüfus Günü, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552 (Erişim tarihi: 16.11.2022).
2. United Nations. Ageing. https://www.un.org/en/global-issues/ageing (Erişim Tarihi: 16.11.2022).
3. World Health Organisation. Global strategy and action plan on ageing and health. https://www.who.int/publications/i/item/9789241513500 (Erişim Tarihi: 16.11.2022).
4. Delafuente JC. Pharmacokinetic and pharmacodynamic alterations in the geriatric patient. Consult Pharm. 2008;23(4):324–34.
5. Bowie MW, Slattum PW. Pharmacodynamics in older adults: a review. Am J Geriatr Pharmacother. 2007;5(3):263–303.
6. Inouye SK, Studenski S, Tinetti ME et al. Geriatric syndromes: clinical, research, and policy implications of a core geriatric concept. J Am Geriatr Soc. 2007;55(5):780–91.
7. Saraf AA, Petersen AW, Simmons SF et al. Medications associated with geriatric syndromes and their prevalence in older hospitalized adults discharged to skilled nursing facilities. J Hosp Med. 2016;11(10):694–700.
8. Quinn KJ, Shah NH. A dataset quantifying polypharmacy in the United States. Sci Data. 2017;4:170167.
9. Qato DM, Wilder J, Schumm LP et al. Changes in Prescription and Over-the-Counter Medication and Dietary Supplement Use Among Older Adults in the United States, 2005 vs 2011. JAMA Intern Med. 2016;176(4):473–82.
10. Hajjar ER, Hanlon JT, Sloane RJ et al. Unnecessary drug use in frail older people at hospital discharge. J Am Geriatr Soc. 2005;53(9):1518–23.
11. Marcum ZA, Amuan ME, Hanlon JT et al. Prevalence of unplanned hospitalizations caused by adverse drug reactions in older veterans. J Am Geriatr Soc. 2012;60(1):34–41.
12. Rochon PA, Gurwitz JH. Optimising drug treatment for elderly people: the prescribing cascade. BMJ. 1997;315(7115):1096–9.
13. Rochon PA, Stukel TA, Sykora K et al. Atypical antipsychotics and parkinsonism. Arch Intern Med. 2005;165(16):1882–8.
14. Gill SS, Mamdani M, Naglie G et al. A prescribing cascade involving cholinesterase inhibitors and anticholinergic drugs. Arch Intern Med. 2005;165(7):808–13.
15. Ryan C, O'Dwyer M. Pharmaceutical Care in the Aged. The Pharmacist Guide to Implementing Pharmaceutical Care. 2019;297–310.
16. Rossi MI, Young A, Maher R et al. Polypharmacy and health beliefs in older outpatients. Am J Geriatr Pharmacothe. 2007;5(4):317–23.
17. Spinewine A, Schmader KE, Barber N et al. Appropriate prescribing in elderly people: how well can it be measured and optimised? Lancet. 2007 Jul;370(9582):173–84.
18. Bressler R, Bahl JJ. Principles of drug therapy for the elderly patient. Mayo Clin Proc. 2003;78(12):1564–77.
19. Hu Q, Wu B, Wu J et al. Predicting adverse drug events in older inpatients: a machine learning study. Int J Clin Pharm. 2022;44(6).
20. Hilmer SN, Mager DE, Simonsick EM et al. A drug burden index to define the functional burden of medications in older people. Arch Intern Med. 2007;167(8):781–7.
21. NICE. Multimorbidity: clinical assessment and management. https://www.nice.org.uk/guidance/ng56/resources/multimorbidity-clinical-assessment-and-management-1837516654789 (Erişim Tarihi: 16.11.2022).

22. Cornish PL, Knowles SR, Marchesano R et al. Unintended medication discrepancies at the time of hospital admission. Arch Intern Med. 2005;165(4):424–9.
23. George CJ, Jacobs LG. Geriatrics medication management rounds: a novel approach to teaching rational prescribing with the use of the medication screening questionnaire. J Am Geriatr Soc. 2011;59(1):138–42.
24. Mitchell SL, Teno JM, Kiely DK et al. The clinical course of advanced dementia. N Engl J Med. 2009;361(16):1529–38.
25. NHS. Polypharmacy Guidance. https://www.sehd.scot.nhs.uk/publications/dc20150415polypharmacy.pdf
26. Beers MH, Ouslander JG, Rollingher I et al. Explicit criteria for determining inappropriate medication use in nursing home residents. Arch Intern Med. 1991;151(9):1825–32.
27. By the 2023 American Geriatrics Society Beers Criteria® Update Expert Panel. American Geriatrics Society 2023 updated AGS Beers Criteria® for potentially inappropriate medication use in older adults. J Am Geriatr Soc. 2023;71(7):2052-2081.
28. O'Mahony D, O'Sullivan D, Byrne S et al. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 2. Age Ageing. 2015;44(2):213–8.
29. O'Mahony D, Cherubini A, Guiteras AR et al. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 3. Eur Geriatr Med. 2023;14(4):625-632.
30. Sakr S, Hallit S, Haddad M et al. Assessment of potentially inappropriate medications in elderly according to Beers 2015 and STOPP criteria and their association with treatment satisfaction. Arch Gerontol Geriatr. 2018;78:132–8.
31. Tommelein E, Petrovic M, Somers A et al. Older patients' prescriptions screening in the community pharmacy: development of the Ghent Older People's Prescriptions community Pharmacy Screening (GheOP^{3}S) tool. J Public Health (Oxf). 2016;38(2):e158–70.
32. Foubert K, Capiau A, Mehuys E et al. Ghent Older People's Prescriptions Community Pharmacy Screening (GheOP^{3}S)-Tool Version 2: Update of a Tool to Detect Drug-Related Problems in Older People in Primary Care. Drugs Aging. 2021;38(6):523–33.
33. Bahat G, Ilhan B, Erdogan T et al. Turkish inappropriate medication use in the elderly (TIME) criteria to improve prescribing in older adults: TIME-to-STOP/TIME-to-START. Eur Geriatr Med. 2020;11(3):491–8.
34. Bahat G, Ilhan B, Erdogan T et al. International Validation of the Turkish Inappropriate Medication Use in the Elderly (TIME) Criteria Set: A Delphi Panel Study. Drugs Aging. 2021;38(6):513–21.
35. Lavan AH, Gallagher P, Parsons C et al. STOPPFrail (Screening Tool of Older Persons Prescriptions in Frail adults with limited life expectancy): consensus validation. Age Ageing. 2017;46(4):600–7.
36. Hanlon JT, Schmader KE. The medication appropriateness index at 20: where it started, where it has been, and where it may be going. Drugs Aging. 2013;30(11):893–900.
37. Reeve E, Gnjidic D, Long J et al. A systematic review of the emerging definition of "deprescribing" with network analysis: implications for future research and clinical practice. Br J Clin Pharmacol. 2015;80(6):1254–68.
38. Garfinkel D, Zur-Gil S, Ben-Israel J. The war against polypharmacy: a new cost-effective geriatric-palliative approach for improving drug therapy in disabled elderly people. Isr Med Assoc J. 2007;9(6):430–4.
39. Steinman MA, Hanlon JT. Managing medications in clinically complex elders: "There's got to be a happy medium." JAMA. 2010;304(14):1592–601.
40. Iyer S, Naganathan V, McLachlan AJ et al. Medication withdrawal trials in people aged 65 years and older: a systematic review. Drugs Aging. 2008;25(12):1021–31.

41. Scott I, Anderson K, Freeman C. Review of structured guides for deprescribing. Eur J Hosp Pharm. 2017;24(1):51–7.
42. Lewis T. Using the NO TEARS tool for medication review. BMJ. 2004;329(7463):434.
43. Deprescribing.org. Deprescribing Guidelines and Algorithms. http://deprescribing.org/resources/deprescribing-guidelines-algorithms/. (Erişim Tarihi: 22.06.2023)
44. MedStopper. www.MedStopper.com. (Erişim Tarihi: 22.06.2023)
45. Barber N, Parsons J, Clifford S et al. Patients' problems with new medication for chronic conditions. Qual Saf Health Care. 2004;13(3):172–5.
46. Mukhtar O, Weinman J, Jackson SHD. Intentional non-adherence to medications by older adults. Drugs Aging. 2014;31(3):149–57.
47. Bae SG, Kam S, Park KS et al. Factors related to intentional and unintentional medication nonadherence in elderly patients with hypertension in rural community. Patient Prefer Adherence. 2016;10:1979–89.
48. Coleman CI, Limone B, Sobieraj DM et al. Dosing frequency and medication adherence in chronic disease. J Manag Care Pharm. 2012;18(7):527–39.
49. Bultman DC, Svarstad BL. Effects of pharmacist monitoring on patient satisfaction with antidepressant medication therapy. J Am Pharm Assoc. 2002;42(1):36–43.
50. Wolf MS, Curtis LM, Waite K et al. Helping patients simplify and safely use complex prescription regimens. Arch Intern Med. 2011;171(4):300–5.
51. Smith M, Bailey T. Identifying solutions to medication adherence in the visually impaired elderly. Consult Pharm. 2014;29(2):131–4.
52. Wang CY, Chang KC, Chuang CJ et al. A proactive remote pharmaceutical care for rural elderly population: The Houston-Apollo polypharmacy project. Int J Clin Pract. 2021;75(10):e14505.
53. Kushida K, Hirohara M. Advanced Pharmaceutical Management Functions in Home Pharmaceutical Care. Yakugaku Zasshi. 2020;140(7):877–84.
54. Blondal AB, Almarsdottir AB, Jonsson JS et al. Pharmaceutical Care at the primary care clinic in Garðabær - number and type of drug therapy problems identified among elderly clients. Laeknabladid. 2017;103(11):481–6.
55. Modig S, Holmdahl L, Bondesson Å. Medication reviews in primary care in Sweden: importance of clinical pharmacists' recommendations on drug-related problems. Int J Clin Pharm. 2016;38(1):41–5.
56. Gellad WF, Grenard JL, Marcum ZA. A systematic review of barriers to medication adherence in the elderly: looking beyond cost and regimen complexity. Am J Geriatr Pharmacother. 2011;9(1):11–23.
57. Kwak A, Moon YJ, Song YK et al. Economic Impact of Pharmacist-Participated Medication Management for Elderly Patients in Nursing Homes: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2019;16(16).
58. McDerby N, Kosari S, Bail K et al. Pharmacist-led medication reviews in aged care residents with dementia: A systematic review. Australas J Ageing. 2020;39(4).
59. Ibrahim K, Cox NJ, Stevenson JM et al. A systematic review of the evidence for deprescribing interventions among older people living with frailty. BMC Geriatr. 2021;21(1):258.
60. Kelleci Çakır B, Kızılarslanoğlu MC, Kılıç MK et al. Assessment of the Appropriateness of Prescriptions in a Geriatric Outpatient Clinic. Turk J Pharm Sci. 2022;19(1):54–62.
61. Sayın Z, Sancar M, Özen Y et al. Polypharmacy, potentially inappropriate prescribing and medication complexity in Turkish older patients in the community pharmacy setting. Acta Clin Belg. 2022;77(2):273–9.

62. Memiş S, Sancar M, Varlikli O et al. A pilot study of clinical pharmacistled medication review in older adults on polypharmacy and receiving home health care services. Turk Geriatri Derg. 2020;23(4):515–23.
63. Dumlu HI, Sancar M, Ozdemir A et al. Impact of a clinical pharmacist-led stewardship program for the appropriate use of acid suppression therapy in older hospitalized patients: a non-randomized controlled study. Int J Clin Pharm. 2022;44(4):914–21.
64. Balli FN, Unsal P, Halil MG et al. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506–11.
65. Okuyan B, Balta E, Ozcan V et al. Turkish community pharmacists' behavioral determinants in provision of pharmaceutical care to elderly patients. Int J Clin Pharm. 2021;43(4):1024–35.
66. Okuyan B, Ozcan V, Balta E et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc. 2021;61(6):e83–92.

2.7

KORUYUCU SAĞLIK HİZMETLERİNDE FARMASÖTİK BAKIM

Nora Samuelyan, Mesut Sancar

Öğrenim Hedefleri

1. Koruyucu sağlık hizmetlerini tanımlayabilmek.
2. Enfeksiyon hastalıklarına karşı korunma ve aşılamada eczacının rolünü sıralayabilmek.
3. Eczacılar tarafından uygulanabilecek başlıca tarama yöntemlerini tanımlamak.
4. Kronik hastalıklardan ve kanserlerden korunma yöntemlerini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Samuelyan N, Sancar M. (2023) Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Farmasötik Bakım Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:209-225. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Paria Sanaty Zadeh. Pharmacists on the frontline of preventive healthcare services. Published July 10, 2015.https://www.drugtopics.com/view/pharmacists-frontline-preventive-healthcare-services (Erişim Tarihi: 13.10.2023)
2. Avalere Health LLC. Exploring Pharmacists' Role in a Changing Healthcare Environment.; May 2014.
3. American Public Health Association. The Role of the Pharmacist in Public Health. Published October 8, 2006. https://www.apha.org/policies-and-advocacy/public-health-policy-statements/policy-database/2014/07/07/13/05/the-role-of-the-pharmacist-in-public-health (Erişim tarihi: 18.07.2023)
4. Buchmann M. The Following Content Refers to: Annex 8: Joint FIP/WHO Guidelines on Good Pharmacy Practice: Standards for Quality of Pharmacy Services from the WHO Technical Report Series, No. 961, 45th Report of the WHO Expert Committee on Specifications for Pharmaceutical Preparations.; 2011. http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_961_eng.pdf
5. San-Juan-Rodriguez A, Newman T V., Hernandez I, et al. Impact of community pharmacist-provided preventive services on clinical, utilization, and economic outcomes: An umbrella review. Prev Med (Baltim). 2018;115:145-155.
6. Palombi L., Kading M., Corey H. J. The public health pharmacist and the role of the pharmacy curriculum: A call to action Author links open overlay panel. Curr Pharm Teach Learn. 2013;5(5):477-482.
7. WHO Consultative Group on the Role of the Pharmacist in the Health Care System (3rd: 1997: Vancouver, Canada) & World Health Organization. Division of Drug Management and Policies. (1997). The role of the pharmacist in the health care system : preparing the future pharmacist : curricular development : report of a third WHO Consultative Group on the Role of the Pharmacist, Vancouver, Canada, 27-29 August 1997. World Health Organization (Erişim Tarihi: 13.11.2023)
8. Mckenney JH, Rabin DL, Heltzer NE. The pharmacist's role in community preventive health care. Am Pharm. 1983;NS23(8):16-23.
9. T.C. Sağlık Bakanlığı. Enfeksiyonların Bulaşma Yolları ve Korunma Yöntemleri Yolları. https://www.seyahatsagligi.gov.tr/SeyahatOnerileri/EnfeksiyonHastaliklari (Erişim Tarihi: 23.01.2023)
10. PGEU-Annual Report 2017. Measuring Health Outcomes in Community Pharmacy.; 2017.
11. Isenor JE, Edwards NT, Alia TA, et al. Impact of pharmacists as immunizers on vaccination rates: A systematic review and meta-analysis. Vaccine. 2016;34(47):5708-5723.
12. International Pharmaceutical Federation (FIP). FIP global vaccination advocacy toolkit: Supporting and expanding immunisation coverage through pharmacists. The Hague: International Pharmaceutical Federation; 2019
13. International Pharmaceutical Federation (FIP). An Overview of Current Pharmacy Impact on Immunisation - A Global Report.; 2016.
14. Bayraktar-Ekincioglu A, Kara E, Bahap M et al. Does information by pharmacists convince the public to get vaccinated for pneumococcal disease and herpes zoster? Ir J Med Sci. 2022;191(5):2193-2200.
15. Ozdemir N, Kara E, Bayraktar-Ekincioglu A, et al. Knowledge, attitudes, and practices regarding vaccination among community pharmacists. Prim Health Care Res Dev. 2022;23:e38. Published 2022 Jul 22.
16. World Health Organization. Summary of tuberculosis data. Published 2022. https://www.who.int/teams/global-tuberculosis-programme/data (Erişim Tarihi: 18.04.2023)

17. T.C. Sağlık Bakanlığı. Tüberküloz tanı ve tedavi rehberi.2.baskı. Artı6 Medya Tanıtım Matbaa Ltd. Şti.; 2019.
18. Yen Jun Wong KYNSWHL. Community pharmacists-led interventions in tuberculosis care: A systematic review.
19. Control and Diseases Control. Prevention & Control/Scabies. Global Health, Division of Parasitic Diseases and Malaria. Published October 31, 2018.. https://www.cdc.gov/parasites/scabies/prevent.html (Erişim Tarihi: 20.01.2023)
20. International Pharmaceutical Federation (FIP). Vector-borne diseases: a handbook for pharmacists. Disease prevention, control, management and treatment. The Hague: International Pharmaceutical Federation; 2020
21. Wiyanna K. Bruck PBBBCBP. Pharmacists Can Identify, Prevent, and Treat Viral Hepatitis. Pharmacy Times Health Systems Edition. 2022; 11(3).
22. Figueira I, Teixeira I, Rodrigues AT, et. al. Point-of-care HIV and hepatitis screening in community pharmacies: a quantitative and qualitative study. Int J Clin Pharm. 2022;44(5):1158-1168.
23. Teeter BS, Jensen CR, Thomas JL, et al. Perceptions of HPV vaccination and pharmacist-physician collaboration models to improve HPV vaccination rates. Exploratory Research in Clinical and Social Pharmacy. 2021;2:100014.
24. Shen AK, Peterson A. The pharmacist and pharmacy have evolved to become more than the corner drugstore: a win for vaccinations and public health. Hum Vaccin Immunother. 2020;16(5):1178-1180.
25. Kramer O, Seladi-Schulman J. Types of Fungal Skin Infections and Treatment Options. Published January 7, 2020. https://www.healthline.com/health/fungal-skin-infection (Erişim Tarihi: 17.01.2023)
26. Demircioğlu Akyılmaz CE, Okuyan B., Sancar M. The impact of clinical pharmacist-led hypertension screening at the community pharmacy in Türkiye. Journal of Research in Pharmacy. 2022;26(5):1900-1906.
27. Demircioğlu Akyılmaz CE, Okuyan B, Sancar M. The impact of clinical pharmacist-led hypertension screening at the community pharmacy in Türkiye. J Res Pharm 2022; 26(6): 1900-1906.
28. Marfo AFA, Owusu-Daaku FT. Evaluation of a pharmacist-led hypertension preventative and detection service in the Ghanaian community pharmacy: an exploratory study. International Journal of Pharmacy Practice. 2016;24(5):341-348.
29. Lindstrom J, Tuomilehto J. The Diabetes Risk Score A practical tool to predict type 2 diabetes risk. Diabetes Care. 2003;26(3):725-731.
30. Alzubaidi H, Hasan S, Saidawi W et al.Outcomes of a novel pharmacy screening intervention to address the burden of type 2 diabetes and cardiovascular disease in an Arabic-speaking country. Diabetic Medicine. 2021;38(8).
31. Abstracts of 48th ESCP symposium on clinical pharmacy 23-25 October 2019, Ljubljana (Slovenia) : The digital revolution supporting clinical pharmacy through e-health, digital support systems, big data, and more. Int J Clin Pharm. 2019:217-292.
32. Dhippayom T, Fuangchan A, Tunpichart S et al. Opportunistic screening and health promotion for type 2 diabetes: An expanding public health role for the community pharmacist. Journal of Public Health (United Kingdom). 2013;35(2):262-269.
33. Kanis JA. FRAX ®Fracture Risk Assessment Tool. Centre for Metabolic Bone Diseases, University of Sheffield, UK. Published April 26, 2019. https://frax.shef.ac.uk/FRAX/tool.aspx?country=6 (Erişim Tarihi: 12.04.2023)
34. Cad M, Bey A, Tasarım G ve ark. Osteoporoz ve Metabolik Kemik Hastalıkları Tanı ve Tedavi Kılavuzu . 8.baskı.; 2016

35. Lopez-Carmona F, Toro-Ruiz A, Gomez-Guzman M et al. Community pharmacy is the key to improving vitamin D levels. Explor Res Clin Soc Pharm. 2023;9:100224.
36. Havlicek AJ, Mansell H. The community pharmacist's role in cancer screening and prevention. Canadian Pharmacists Journal. 2016;149(5):274-282.
37. Nieroda ME, Lophatananon A, McMillan B, et al. Online Decision Support Tool for Personalized Cancer Symptom Checking in the Community (REACT): Acceptability, Feasibility, and Usability Study. JMIR Cancer. 2018;4(2):e10073.
38. Vives N, Milà N, Binefa G, et al. Role of community pharmacies in a population-based colorectal cancer screening program. Prev Med (Baltim). 2021;145.
39. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarla Mücadele - Eczacıların Katkısı. 2019. bulasici_olmayan_hastaliklarla_mucadele__.pdf (Erişim tarihi 13.03.2023).
40. Grech J, Sammut R, Buontempo MB et al. Brief tobacco cessation interventions: Practices, opinions, and attitudes of healthcare professionals. Tob Prev Cessat. 2020;6:48.
41. Papadakis S, Cole AG, Reid RD. Increasing Rates of Tobacco Treatment Delivery in Primary Care Practice: Evaluation of the Ottawa Model for Smoking Cessation. Ann Fam Med. 2016;14(3):235-243.
42. Atalay L, Sancar M, Okuyan B ve ark. Bir Serbest Eczanede Eczaci Danişmanliğinda Yürütülen Sigara Birakma Programinin Sonuçlarinin Değerlendirilmesi. Clinical and Experimental Health Sciences. 2012;2(1):20-25.
43. T.C. İçişleri Bakanlığı Eminet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. 1.baskı Turkiye Uyusturucu Raporu.; 2021.
44. ASHP Statement on the pharmacist's role in substance abuse prevention, education, and assistance. Am J Health Syst Pharm. 2014;71(3):243-246.
45. Tommasello AC. Substance abuse and pharmacy practice: what the community pharmacist needs to know about drug abuse and dependence. Harm Reduct J. 2004:1-3.
46. Kelling SE, Rondon-Begazo A, DiPietro Mager NA et al. Provision of clinical preventive services by community pharmacists. Prev Chronic Dis. 2016;13(10).
47. The Hague: International Pharmaceutical Federation; 2011. International Pharmaceutical Federation (FIP). Joint FIP/WHO guidelines on GPP: Standards for quality of pharmacy services. www.fip.org/www/uploads/database_file.php?id=331&table_id= .(Erişim Tarihi: 10.12.2023)

2.8

KLİNİK ECZACI DANIŞMANLIĞINDA İLAÇ UZLAŞI (MUTABAKATI) HİZMETİ

Hatice İkra Dumlu, Betül Okuyan

Öğrenim Hedefleri

1. İlaç uzlaşısı (mutabakatı) ile ilgili kavramları açıklamak.
2. İlaç uzlaşı hizmet basamaklarını açıklayabilmek.
3. Çeşitli bakım geçişleri sırasında yürütülen ilaç uzlaşısı hizmet basamaklarını sıralayabilmek.
4. Klinik eczacı tarafından yürütülen ilaç uzlaşısı hizmetinin etkilerini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Dumlu HI, Okuyan B. (2023) Klinik Eczacı Danışmanlığında İlaç Uzlaşı (Mutabakatı) Hizmeti Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:227-248. Nobel Akademik Yayıncılık

KAYNAKLAR

1. MARQUIS Implementation Manual A Guide for Medication Reconciliation Quality Improvement. Prepared by MARQUIS Investigators October 2014. (Erişim Tarihi: 19.03.2022)
2. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JA. Effectiveness of pharmacist-led medication reconciliation programmes on clinical outcomes at hospital transitions: a systematic review and meta-analysis. BMJ Open. 2016; 6(2): e010003.
3. The High 5s Project Medication Reconciliation Implementation Guide. Version 4; October 2014. Supported by the Agency for Healthcare Research and Quality, USA, WHO, and the Commonwealth Fund, USA. (Erişim Tarihi: 19.03.2022)
4. Chiewchantanakit D, Meakchai A, Pituchaturont N, et al. The effectiveness of medication reconciliation to prevent medication error: A systematic review and meta-analysis. Res Social Adm Pharm. 2020;16(7):886-894.
5. Choi YJ, Kim H. Effect of pharmacy-led medication reconciliation in emergency departments: A systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2019;44(6):932-945.
6. Killin L, Hezam A, Anderson KK, et al. Advanced medication reconciliation: A systematic review of the impact on medication errors and adverse drug events associated with transitions of care. Jt Comm J Qual Patient Saf. 2021;47(7):438-451.
7. Krähenbühl-Melcher A, Schlienger R, Lampert M, et al. Drug-related problems in hospitals: a review of the recent literatüre. Drug Saf. 2007;30(5):379-407.
8. Almanasreh E, Moles R, Chen TF. The medication discrepancy taxonomy (MedTax): The development and validation of a classification system for medication discrepancies identified through medication reconciliation. Res Social Adm Pharm. 2020;16(2):142-148.
9. Almanasreh E, Moles R, Chen TF. The medication reconciliation process and classification of discrepancies: a systematic review. Br J Clin Pharmacol. 2016;82(3):645-58.
10. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JA. Pharmacy-led medication reconciliation programmes at hospital transitions: a systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2016;41(2):128-44.
11. Gallagher D, Greenland M, Lindquist D, et al. Inpatient pharmacists using a readmission risk model in supporting discharge medication reconciliation to reduce unplanned hospital readmissions: a quality improvement intervention. BMJ Open Qual. 2022;11(1):e001560.
12. Dionisi S, Di Simone E, Liquori G, et al. Medication errors' causes analysis in home care setting: A systematic review. Public Health Nurs. 2022;39(4):876-897.
13. Fernandes BD, Almeida PHRF, Foppa AA, et al. Pharmacist-led medication reconciliation at patient discharge: A scoping review. Res Social Adm Pharm. 2020;16(5):605-613.
14. Tafazoli A. Determination of fundamental medication reconciliation features with an ınternational perspective.Curr Rev Clin Exp Pharmacol. 2021;16(1):4-16.
15. Bonaudo M, Martorana M, Dimonte V, et al. Medication discrepancies across multiple care transitions: A retrospective longitudinal cohort study in Italy. PLoS One. 2018 12;13(1): e0191028.
16. Zhu J, Weingart SN. Prevention of adverse drug events in hospitals. In: UpToDate, Post TW (Ed), UpToDate, Waltham, MA. (Erişim Tarihi; 31.10.2022).
17. Audurier Y, Roubille C, Manna F, et al. Development and validation of a score to assess risk of medication errors detected during medication reconciliation process at admission in internal medicine unit: SCOREM study. Int J Clin Pract. 2021;75(2):e13663.
18. Oliveira J, Cabral AC, Lavrador M, et al. Contribution of different patient ınformation sources to create the best possible medication history. Acta Med Port. 2020;33(6):384-389.
19. Abdulghani KH, Aseeri MA, Mahmoud A, et al. The impact of pharmacist-led medication reconciliation during admission at tertiary care hospital. Int J Clin Pharm. 2018;40(1):196-201.

20. Kabir R, Liaw S, Cerise J, et al. Obtaining the best possible medication history at hospital admission: description of a pharmacy technician-driven program to ıdentify medication discrepancies. J Pharm Pract. 2021:8971900211021254.
21. Clinical excellence commision. Continuity of Medication Management: Medication Reconciliation Toolkit, December 2014. (Erişim Tarihi; 31.10.2022).
22. Canadian Patient Safety Institute/ISMP Canada Medication Reconciliation in Acute Care Getting Started Kit (Version 4), March 2017. (Erişim Tarihi: 19.03.2022).
23. Phung C. On. Transitions of Care in Pharmacy Casebook. Chapter 2: Medication Reconciliation Best Practices. McGraw-Hill; Erişim Tarihi: 31.10.2022.
24. NICE guideline [NG5] Medicines optimisation: the safe and effective use of medicines to enable the best possible outcomes. (Erişim Tarihi: 12.10.2022).
25. Paper to Electronic MedRec Implementation Toolkit 2nd Edition © 2017 AE Informatics, CPSI, Infoway, ISMP Canada, University of Victoria (School of Health Information Science). (Erişim Tarihi: 19.03.2022).
26. Chun DS, Faso A, Muss HB, et al. Oncology pharmacist-led medication reconciliation among cancer patients initiating chemotherapy. J Oncol Pharm Pract. 2020;26(5):1156-1163.
27. Marinović I, Marušić S, Mucalo I, et al. Clinical pharmacist-led program on medication reconciliation implementation at hospital admission: experience of a single university hospital in Croatia. Croat Med J. 2016;57(6):572-581.
28. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JE, et al. Evaluation of the impact of pharmacist-led medication reconciliation intervention: a single centre pre-post study from Ethiopia. Int J Clin Pharm. 2018;40(5):1209-1216.
29. Herledan C, Baudouin A, Larbre V, et al. Clinical and economic impact of medication reconciliation in cancer patients: a systematic review. Support Care Cancer. 2020;28(8):3557-3569.
30. Ciapponi A, Fernandez Nievas SE, Seijo M, Reducing medication errors for adults in hospital settings. Cochrane Database Syst Rev. 2021;11(11):CD009985.
31. Harris M, Moore V, Barnes M, et al. Effect of pharmacy-led interventions during care transitions on patient hospital readmission: A systematic review. J Am Pharm Assoc (2003). 2022;62(5):1477-1498.e8.
32. Weeda E, Gilbert RE, Kolo SJ, et al. Impact of pharmacist-driven transitions of care interventions on post-hospital outcomes among patients with coronary artery disease: A systematic review. J Pharm Pract. 2021:8971900211064155.
33. McNab D, Bowie P, Ross A, et al. Systematic review and meta-analysis of the effectiveness of pharmacist-led medication reconciliation in the community after hospital discharge. BMJ Qual Saf. 2018;27(4):308-320.
34. Manias E, Kusljic S, Wu A. Interventions to reduce medication errors in adult medical and surgical settings: a systematic review.Ther Adv Drug Saf. 2020; 11:2042098620968309.
35. Van der Linden L, Hias J, Walgraeve K, et al. Clinical pharmacy services in older inpatients: An evidence-based review. Drugs Aging. 2020;37(3):161-174.
36. Marinović I, Bačić Vrca V, Samardžić I, et al. Impact of an integrated medication reconciliation model led by a hospital clinical pharmacist on the reduction of post-discharge unintentional discrepancies. J Clin Pharm Ther. 2021;46(5):1326-1333.
37. Koprivnik S, Albiñana-Pérez MS, López-Sandomingo L, et al. Improving patient safety through a pharmacist-led medication reconciliation programme in nursing homes for the elderly in Spain. Int J Clin Pharm. 2020;42(2):805-812.
38. Sotelo E, Nunemacher C, Holland CR, et al. Analysis of provider-generated revenue and impact on medication reconciliation from a pharmacist led chronic care management service.J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(4S):S167-S172.

39. Gonzales HM, Fleming JN, Gebregziabher M, et al. A critical analysis of the specific pharmacist ınterventions and risk assessments during the 12-month transafe Rx randomized controlled trial. Ann Pharmacother. 2022;56(6):685-690.
40. Najafzadeh M, Schnipper JL, Shrank WH, et al. Economic value of pharmacist-led medication reconciliation for reducing medication errors after hospital discharge. Am J Manag Care. 2016;22(10):654-661.
41. Studer H, Imfeld-Isenegger TL, Beeler PE, et al. The impact of pharmacist-led medication reconciliation and interprofessional ward rounds on drug-related problems at hospital discharge. Int J Clin Pharm. 2023;45(1):117-125.
42. Lee R, Malfair S, Schneider J, et al. Evaluation of pharmacist ıntervention on discharge medication reconciliation. Can J Hosp Pharm. 2019;72(2):111-118.
43. George D, Supramaniam ND, Hamid SQA, et al. Effectiveness of a pharmacist-led quality improvement program to reduce medication errors during hospital discharge. Pharm Pract (Granada). 2019;17(3):1501.
44. Falconer EA, Harris DA, Van Prooyen A, et al.Pharmacy-led initiative for improving peri-operative medication reconciliation among bariatric surgical patients: what is the role? Surg Endosc. 2022;36(2):1593-1600.
45. Cardinale S, Saraon T, Lodoe N, et al. Clinical pharmacist led medication reconciliation program in an emergency department observation unit. J Pharm Pract. 2022 24:8971900221091174.
46. Phillips M, Dillaman M, Matuga R, et al. 30-Day readmission reduction in a skilled facility population through pharmacist-driven medication reconciliation. J Healthc Qual. 2022 01;44(3):152-160.
47. Park B, Baek A, Kim Y, et al. Clinical and economic impact of medication reconciliation by designated ward pharmacists in a hospitalist-managed acute medical unit. Res Social Adm Pharm. 2022;18(4):2683-2690.
48. Chiarelli MT, Antoniazzi S, Cortesi L, et al. Pharmacist-driven medication recognition/ reconciliation in older medical patients. Eur J Intern Med. 2021; 83:39-44.
49. Karaoui LR, Chamoun N, Fakhir J, et al. Impact of pharmacy-led medication reconciliation on admission to internal medicine service: experience in two tertiary care teaching hospitals. BMC Health Serv Res. 2019;19(1):493.
50. Mogaka B, Clary D, Hong C, et al. Medication reconciliation in the emergency department performed by pharmacists. Proc (Bayl Univ Med Cent). 2018;31(4):436-438.
51. El Hadidi S, Hamdi M, Sabry N. Should pharmacists lead medication reconciliation in critical care? A one-stem ınterventional study in an Egyptian ıntensive care unit. J Patient Saf. 2022;18(5):e895-e899.
52. Vallecillo T, Slimano F, Moussouni M, et al. Development and validation of a ready-to-use score to prioritise medication reconciliation at patient admission in an orthopaedic and trauma department. Eur J Hosp Pharm. 2022;29(5):264-270.
53. Moges TA, Akalu TY, Sema FD. Unintended medication discrepancies and associated factors upon patient admission to the internal medicine wards: identified through medication reconciliation.BMC Health Serv Res. 2022;22(1):1251.
54. Oliveira J, Silva TCE, Cabral AC, et al. Pharmacist-led medication reconciliation on admission to an acute psychiatric hospital unit. Pharm Pract (Granada). 2022;20(2):2650.
55. Jones LK, Hayduk V, Romagnoli KM, et al. Evaluation of an educational strategy to improve medication reconciliation in ambulatory care. J Am Pharm Assoc (2003). 2022;62(4):1179-1188.e3.
56. Sancar M, Özker PD, Er E ve ark. Hastane yatışında eczacı tarafından yürütülen ilaç mutabakatı programının değerlendirilmesi. MÜSBED 2014;4(4):226-231.
57. Selcuk A, Sancar M, Okuyan B et al. The potential role of clinical pharmacists in elderly patients during hospital admission. Pharmazie 70: 559–562 (2015).

58. Dumlu HI, Sancar M, Ozdemir A et al. Impact of a clinical pharmacist-led stewardship program for the appropriate use of acid suppression therapy in older hospitalized patients: a non-randomized controlled study. Int J Clin Pharm. 2022;44(4):914-921.
59. Enver C, Ertürk Sengel B, Sancar M et al. Medication Reconciliation Service in Hospitalized Patients with Infectious Diseases During Coronavirus Disease-2019 Pandemic: An Observational Study. Turk J Pharm Sci. 2023;20(4):210-217.

2.9

İLAÇLA İLİŞKİLİ SORUNLAR VE İLAÇ İNCELEMESİ HİZMETİ

Nursel Sürmelioğlu

Öğrenim Hedefleri

1. İlaçla ilişkili sorunları tanımlayabilmek ve sistematik sınıflandırılmalarını sıralayabilmek.
2. İlaç incelemesi tiplerini ayırt edebilmek.
3. İlaç incelemesinin ilaç tedavisinin optimize edilmesine etkisini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Sürmelioğlu N. (2023) İlaçla İlişkili Sorunlar ve İlaç İncelemesi Hizmeti Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:249-265. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Kohn L, Corrigan J, Donaldson M, Ed. To Err Is Human: Building a Safer Health System. Committee on Quality of Health Care in America. Institute of Medicine. Washington, DC, National Academy Press, 1999.
2. van den Bemt PM, Egberts, ACG. Drug related problems: definitions and classification. EJHP Practice 2007:13;62-4.
3. Williams M, Peterson GM, Tenni PC, Bindoff IK, Stafford AC. DOCUMENT: a system for classifying drug-related problems in community pharmacy. Int J Clin Pharm. 2012;34:43–52.
4. Maes KA, Tremp RM, Hersberger KE, Lampert ML. Demonstrat- ing the clinical pharmacist's activity: validation of an intervention oriented classification system. Int J Clin Pharm. 2015;37:1162–71.
5. WHO. Medication safety in polypharmacy: technical report. World Health Organization, 2019.
6. Linjakumpu T, Hartikainen S, Klaukka T, Veijola J, Kivelä SL, Isoaho R. Use of medications and polypharmacy are increasing among the elderly. J Clin Epidemiol. 2002;55:809-17
7. Duerden M, Avery T, Payne R. Polypharmacy and medicines optimisation. Making it safe and sound. London: The King's Fund, 2013.
8. PICTON, Catherine; WRIGHT, Heidi. *Medicines Optimisation: Helping Patients to Make the Most of Medicines: Good Practice Guidance for Healthcare Professionals in England, May 2013*. Royal Pharmaceutical Society, 2013.
9. PCNE Classification for Drug-Related Problems V9.1. https://www.pcne.org/upload/files/417_PCNE_classification_V9-1_final.pdf (Erişim Tarihi: 6.11.2022)
10. Maes KA, Tremp RM, Hersberger KE, Lambert ML. Demonstrating the clinical pharmacist's activity: validation of an intervention-oriented classification system. Int J Clin Pharm. 2015;37(6):1162–71.
11. Hohmann C, Eickhoff C, Klotz JM, Schulz M, Radziwill R. Devel- opment of a classification system for drug-related problems in the hospital setting (APS-Doc) and assessment of the inter-rater reliability. J Clin Pharm Ther. 2012;37(3):276–81.
12. Hepler CD, Strand LM. Opportunities and responsibilities in pharmaceutical care. Am J Hosp Pharm. 1990;47:533–43.
13. Williams M, Peterson GM, Tenni PC, Bindoff IK, Stafford AC. DOCUMENT: a system for classifying drug-related problems in community pharmacy. Int J Clin Pharm. 2012;34:43–52.
14. Maes KA, Tremp RM, Hersberger KE, Lampert ML. Demonstrat- ing the clinical pharmacist's activity: validation of an intervention oriented classification system. Int J Clin Pharm. 2015;37:1162–71.
15. van Mil JWF, Westerlund LOT, Hersberger KE, Schaefer MA. Drug-related problem classification systems. Ann Pharmacother. 2004;38:859–67.
16. Horvat N, Kos M. Development and validation of the Slovenian drug-related problem classification system based on the PCNE classification V 6.2. Int J Clin Pharm. 2016;38:950–9.
17. Eichenberger PM, Lampert ML, Kahmann IV, van Mil JWF, Hers- berger KE. Classification of drug-related problems with new pre- scriptions using a modified PCNE classification system. Pharm World Sci. 2010;32:362–72.
18. Koubaity M, Lelubre M, Sansterre G, Amighi K, Vriese C de. Adaptation and validation of PCNE drug-related problem classification v6.2 in French-speaking Belgian community pharmacies. Int J Clin Pharm. 2019;41:244–50.
19. Grıese-Mammen N etal. PCNE definition of medication review: reaching agreement. Int J Clin Pharm. 2018;40(5):1199-1208.
20. Wijsman R. Effectieve medicatie be waking in de apotheek. [Effec- tive medication surveillance

in the pharmacy]. Pharm Weekbl. 1975;110:1245–6.

21. Bulajeva A, Labberton L, Leikola S, Pohjanoksa-Mäntylä M, Geurts MME, de Gier JJ, Airaksinen M. Medication review practices in European countries. Res Soc Adm Pharm. 2014;10:731–40.
22. Medication review and medicines use review: A toolkit for pharmacists. The Hague: International Pharmaceutical Federation; 2022. https://dergi.tebeczane.net/public_html/kitaplar/ilac_incelemesi/html5/index.html?&locale=TRK (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
23. Pharmaceutical Care Network Europe. PCNE statement on medication review. 2013.
24. Clyne W, Blenkinsopp A, Seal R. A guide to medication review. Liverpool (GB): National Prescribing Centre.
25. World Health Organization. Drug and therapeutics committees: a practical guide. No. WHO/EDM/PAR/2004.1. World Health Organization, 2003.
26. Afanasjeva J et al. ASHP guidelines on medication-use evaluation. AJHP. 2021; 78(2): 168-175.
27. Phillips MS, Gayman JE, Todd MW. ASHP guidelines on medication-use evaluation. AJHP. 1996;53:1953-5.
28. The Joint Commission. 2014 Comprehensive Accreditation Manual. Medication management. U.S. Department of Health. and Human Services, Health Resources and Services Administration.
29. Fanıkos J et al. Medication use evaluation: pharmacist rubric for performance improvement. Pharmacotherapy: The Journal of Human Pharmacology and Drug Therapy. 2014;34(1): 5-13.
30. PCNE statement on medication review 2013. https://www.pcne.org/upload/files/150_20160504_PCNE_MedRevtypes.pdf. (Erişim tarihi: 6.11.2022).
31. Geurts MME et al. Medication review and reconciliation with cooperation between pharmacist and general practitioner and the benefit for the patient: a systematic review. Br J Clin Pharmacol. 2012;74(1):16-33.
32. Kari H, Kortejärvi H, Airaksinen M et al. Patient involvement is essential in identifying drug-related problems. Br J Clin Pharmacol. 2018;84(9):2048-58.
33. Pharmaceutıcal Socıety Of Australia. Guidelines for pharmacists providing MedsCheck and diabetes medscheck services. 2017.
34. Sando KR et al. Assessment of SOAP note evaluation tools in colleges and schools of pharmacy. Curr Pharm Teach Learn. 2017;9(4):576-84.
35. odder V, Lew V, Ghassemzadeh S. SOAP Notes. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK482263 (Erişim tarihi: 03.04.2023)
36. Burıng SM, Kırby J, Conrad, Wayne FA. Structured approach for teaching students to counsel self-care patients. Am J Pharm Educ. 2007;71(1).
37. Beijer HJ, de Blaey CJ. Hospitalisations caused by adverse drug reactions (ADR): a meta-analysis of observational studies. Pharm World Sci. 2002;24:46–54.
38. Leendertse AJ, Visser D, Egberts AC, van den Bemt PM. The relationship between study characteristics and the prevalence of medication-related hospitalizations: a literature review and novel analysis. Drug Saf. 2010;33:233–44.
39. Al Hamid A, Ghaleb M, Aljadhey H, Aslanpour Z. A systematic review of hospitalization resulting from medicine-related problems in adult patients. Br J Clin Pharmacol. 2014;78:202–17.
40. Blenkinsopp A, Bond C, Raynor DK. Medication reviews. Br J Clin Pharmacol. 2012;74:573–80.
41. Patterson SM, Cadogan CA, Kerse N, Cardwell CR, Bradley MC, Ryan C, et al. Interventions to improve the appropriate use of polypharmacy for older people. Cochrane Database Syst Rev. 2014;10:CD008165.
42. Tan EC, Stewart K, Elliott RA, George J. Pharmacist services provided in general practice clinics: a systematic review and meta-analysis. Res Social Adm Pharm. 2014;10:608–22.

43. Graabaek T, Kjeldsen LJ. Medication reviews by clinical pharmacists at hospitals lead to improved patient outcomes: a systematic review. Basic Clin Pharmacol Toxicol. 2013;112:359–73.
44. Holland R, Desborough J, Goodyer L, Hall S, Wright D, Loke YK. Does pharmacist-led medication review help to reduce hospital admissions and deaths in older people? A systematic review and meta-analysis. Br J Clin Pharmacol. 2008;65:303–16.
45. Christensen M, Lundh A. Medication review in hospitalised patients to reduce morbidity and mortality. Cochrane Database Syst Rev. 2016;2: CD008986.
46. Alldred DP, Raynor DK, Hughes C, Barber N, Chen TF, Spoor P. Interventions to optimise prescribing for older people in care homes. Cochrane Database Syst Rev. 2013;2:CD009095.
47. Wallerstedt SM, Kindblom JM, Nylen K, Samuelsson O, Strandell A. Medication reviews for nursing home residents to reduce mortality and hospitalization: systematic review and meta-analysis. Br J Clin Pharmacol. 2014;78:488–97.
48. Hatah E, Braund R, Tordoff J, Duffull SB. A systematic review and meta-analysis of pharmacist-led fee-for-services medication review. Br J Clin Pharmacol. 2014;77:102–15.
49. Hohl CM, Wickham ME, Sobolev B, Perry JJ, Sivilotti ML, Garrison S, et al. The effect of early in-hospital medication review on health outcomes: a systematic review. Br J Clin Pharmacol. 2015;80:51–61.
50. Viswanathan M, Kahwati LC, Golin CE, Blalock SJ, Coker-Schwimmer E, Posey R, et al. Medication therapy management interventions in outpatient settings: a systematic review and meta-analysis. JAMA Intern Med. 2015;175:76–87.
51. Huıskes VJB et al. Effectiveness of medication review: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. BMC family practice. 2017;18(1)1-15.
52. Jokanovıc N et al. Clinical medication review in Australia: a systematic review. RSAP. 2016;12(3):384-418.
53. Schındler E, Hohman C, Culmsee C. Medication review by community pharmacists for type 2 diabetes patients in routine care: results of the DIATHEM-study. Front pharmacol. 2020;11:1176.
54. Huıskes VJB et al. Effectiveness of medication review on the number of drug-related problems in patients visiting the outpatient cardiology clinic: a randomized controlled trial. Br J Clin Pharmacol. 2020; 86(1): 50-61.
55. Bosch-Lenders D et al. The Effect of a Comprehensive, Interdisciplinary Medication Review on Quality of Life and Medication Use in Community Dwelling Older People with Polypharmacy. J Clin Med. 2021; 10(4):600.
56. Kara E, İnkaya AC, Aydın Haklı D, Demirkan SK, Ünal S. Polypharmacy and drug-related problems among people living with HIV/AIDS: a single center experience. Turk J Med Sci. 2019;49:222-9
57. Polat EC, Koc A, Demirkan SK. The role of the clinical pharmacist in the prevention of drug-induced acute kidney injury in the intensive care unit. J Clin Pharm Ther. 2022;47:2287-94.
58. Ayhan YE, Karakurt S, Sancar M. The effect of the clinical pharmacist in minimizing drug-related problems and related costs in the intensive care unit in Turkey: A non-randomized controlled study. J Clin Pharm Ther. 2022;47(11):1867-74.
59. Abunahlah N, Elawaisi A, Velibeyoglu FM, Sancar M. (2018). Drug related problems identified by clinical pharmacist at the Internal Medicine Ward in Turkey. Int J Clin Pharm. 2018;40(2):360-7.
60. Dumlu HI, Sancar M, Ozdemir A, Okuyan B. Impact of a clinical pharmacist-led stewardship program for the appropriate use of acid suppression therapy in older hospitalized patients: a non-randomized controlled study. Int J Clin Pharm. 2022;44(4):914-21.

2.10

İLAÇ GÜVENLİĞİ VE İLAÇ GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA KLİNİK ECZACININ GÖREVLERİ

Elif Aras Atik

Öğrenim Hedefleri

1. İlaç güvenliği kavramını öğrenmek.
2. İlaç hataları ve tiplerini kavramak.
3. Advers ilaç reaksiyonu ve ilgili tanımları öğrenmek.
4. Eczacının ilaç güvenliğindeki yerini betimlemek.

Alıntılama Örneği

Aras Atik E. (2023) İlaç Güvenliği ve İlaç Güvenliğinin Sağlanmasında Klinik Eczacının Görevleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:267-290. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. World Health Organization. Pharmacovigilance: Ensuring the Safe Use of Medicines. Geneva, Switzerland: World Health Organization; 2004:6. WHO Policy Perspectives on Medicines 9. 2004.
2. Alshammari TM. Drug safety: The concept, inception and its importance in patients' health. Saudi Pharm J. 2016;24(4):405-12.
3. Ito T, Ando H, Handa H. Teratogenic effects of thalidomide: molecular mechanisms. Cell Mol Life Sci. 2011;68(9):1569-79.
4. Blanch B.Definitions, Principles, and Concepts of Pharmacoepidemiology and Pharmacovigilance.Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy, First Edition,Elsevier,2019.
5. Wittich CM, Burkle CM, Lanier WL. Medication errors: an overview for clinicians. Mayo Clin Proc. 2014;89(8):1116-25.
6. Latif A. Medicines Management: The Core of Pharmacy Practice.Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy, First Edition,Elsevier,2019.
7. Hartwig SC, Denger, SD,Schneider PJ. Severity-indexed, incident report-based medication error-reporting program. Am J Hosp Pharm. 1991;48(12):2611-6.
8. Leendertse AJ, Egberts AC, Stoker LJ, et al. Frequency of and risk factors for preventable medication-related hospital admissions in the Netherlands. Arch Intern Med. 2008;168(17):1890-6.
9. Barker KN, Mikeal RL, Pearson RE, et al. Medication errors in nursing homes and small hospitals. Am J Hosp Pharm. 1982;39(6):987-91.
10. The Joint Commission. Facts about the Official "Do Not Use" List of Abbreviations. https://www.jointcommission.org/resources/news-and-multimedia/fact-sheets/facts-about-do-not-use-list/. (Erişim Tarihi: 15.03.2023).
11. Hanson A, Haddad LM. Nursing Rights of Medication Administration. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023 Jan-. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560654/ (Erişim Tarihi 15.03.2023).
12. Wiegmann DA, Wood LJ, Cohen TN, et al. Understanding the "Swiss Cheese Model" and Its Application to Patient Safety. J Patient Saf. 2022;18(2):119-23.
13. Ciapponi A, Fernandez Nievas SE, Seijo M, et al. Reducing medication errors for adults in hospital settings. Cochrane Database Syst Rev. 2021;11(11):Cd009985.
14. Medicine Io. Preventing Medication Errors. Aspden P, Wolcott J, Bootman JL, Cronenwett LR, editors. Washington, DC: The National Academies Press; 2007. 480 p.
15. O'Sullivan D, O'Mahony D, O'Connor MN, et al. Prevention of Adverse Drug Reactions in Hospitalised Older Patients Using a Software-Supported Structured Pharmacist Intervention: A Cluster Randomised Controlled Trial. Drugs Aging. 2016;33(1):63-73.
16. World Health Organization. International drug monitoring: the role of national centres. Technical Report Series No 498. Geneva: WHO, 1972.
17. Aronson JK, Ferner RE. Clarification of terminology in drug safety. Drug Saf. 2005;28(10):851-70.
18. Bates DW, Cullen DJ, Laird N, et al. Incidence of adverse drug events and potential adverse drug events. Implications for prevention. ADE Prevention Study Group. JAMA. 1995;274(1):29-34.
19. Edwards IR, Aronson JK. Adverse drug reactions: definitions, diagnosis, and management. Lancet. 2000;356(9237):1255-9.
20. Meier F, Maas R, Sonst A, et al. Adverse drug events in patients admitted to an emergency department: an analysis of direct costs. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2015;24(2):176-86.

21. Bouvy JC, De Bruin ML, Koopmanschap MA. Epidemiology of adverse drug reactions in Europe: a review of recent observational studies. Drug Saf. 2015;38(5):437-53.
22. What is Pharmacovigilance? https://www.who.int/teams/regulation-prequalification/regulation-and-safety/pharmacovigilance#:~:text=by%20study...-,About%20us,enhances%20people's%20care%20and%20safety.(Erişim Tarihi: 15.05.2023).
23. Khalil H, Huang C. Adverse drug reactions in primary care: a scoping review. BMC Health Serv Res. 2020;20(1):5.
24. Riedl MA, Casillas AM. Adverse drug reactions: types and treatment options. Am Fam Physician. 2003;68(9):1781-90.
25. Executive summary of disease management of drug hypersensitivity: a practice parameter. Joint Task Force on Practice Parameters, the American Academy of Allergy, Asthma and Immunology, and the Joint Council of Allergy, Asthma and Immunology. Ann Allergy Asthma Immunol 1999;83:665-700.
26. Lodhi H, Thompson J. Adverse drug reactions. Pharmacology. 2020; 21(4), 212-216.
27. Ajayi FO, Sun H, Perry J. Adverse drug reactions: a review of relevant factors. J Clin Pharmacol. 2000;40(10):1093-101.
28. Clarkson A, Choonara I. Surveillance for fatal suspected adverse drug reactions in the UK. Arch Dis Child. 2002;87(6):462-6.
29. Davies EC, Green CF, Taylor S, et al. Adverse drug reactions in hospital in-patients: a prospective analysis of 3695 patient-episodes. PLoS One. 2009;4(2):e4439.
30. Naranjo CA, Busto U, Sellers EM, et al. A method for estimating the probability of adverse drug reactions. Clin Pharmacol Ther. 1981;30(2):239-45.
31. Onder G, Petrovic M, Tangiisuran B, et al. Development and validation of a score to assess risk of adverse drug reactions among in-hospital patients 65 years or older: the GerontoNet ADR risk score. Arch Intern Med. 2010;170(13):1142-8.
32. Kose S, Akin E, Cetin M. Adverse drug reactions and causality: the Turkish version of Naranjo Adverse Drug Reactions Probability Scale. Psychiat Clin Psych. 2017;27(2):210-1.
33. Gallagher RM, Kirkham JJ, Mason JR, et al. Development and inter-rater reliability of the Liverpool adverse drug reaction causality assessment tool. PLoS One. 2011;6(12):e28096.
34. The use of the WHO–UMC system for standardised case causality assessment. Accessed from: http://www.who-umc.org/graphics/4409. (Erişim Tarihi. 15.03.2023).
35. Kumar A. Pharmacovigilance: Importance, concepts, and processes. Am J Health Syst Pharm. 2017;74(8):606-12.
36. Farmakovijilans. Erişim: https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/ilac/farmakovijilans. (Erişim tarihi: 05.04.2023).
37. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JA. Effectiveness of pharmacist-led medication reconciliation programmes on clinical outcomes at hospital transitions: a systematic review and meta-analysis. BMJ Open. 2016;6(2):e010003.
38. Gray SL, Hart LA, Perera S, et al. Meta-analysis of Interventions to Reduce Adverse Drug Reactions in Older Adults. J Am Geriatr Soc. 2018;66(2):282-8.
39. Phansalkar S, Hoffman JM, Nebeker JR, et al. Pharmacists versus nonpharmacists in adverse drug event detection: a meta-analysis and systematic review. Am J Health Syst Pharm. 2007;64(8):842-9.
40. Al-Hashar A, Al-Zakwani I, Eriksson T, et al. Impact of medication reconciliation and review and counselling, on adverse drug events and healthcare resource use. Int J Clin Pharm. 2018;40(5):1154-64.

41. Neumiller JJ, Mandal B, Weeks DL, et al. Potential Adverse Drug Events and Associated Costs During Transition from Hospital to Home. Sr Care Pharm. 2019;34(6):384-92.
42. Fornasier G, Taborelli M, Francescon S, et al. Targeted therapies and adverse drug reactions in oncology: the role of clinical pharmacist in pharmacovigilance. Int J Clin Pharm. 2018;40(4):795-802.
43. Zhang Y, Jin L, Zhang X, et al. Emergency hospitalizations for adverse drug events in China: Clinical pharmacists' approach to assessment and categorization. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2021;30(5):636-43.
44. Leape LL, Cullen DJ, Clapp MD, et al. Pharmacist participation on physician rounds and adverse drug events in the intensive care unit. JAMA. 1999;282(3):267-70.
45. Terblanche A, Meyer JC, Godman B, et al. Impact of a pharmacist-driven pharmacovigilance system in a secondary hospital in the Gauteng Province of South Africa. Hosp Pract (1995). 2018;46(4):221-8.
46. Ozdemir N, Kara E, Buyukcam A, et al. Evaluation of medication errors in pediatric patients using antibiotics. Turk J Pediatr. 2021;63(6):970-7.

2.11

KLİNİK ECZACI DANIŞMANLIĞINDA İLAÇ-İLAÇ ETKİLEŞİMLERİNİN YÖNETİLMESİ

Kamer Tecen Yücel

Öğrenim Hedefleri

1. Olası ilaç-ilaç, ilaç-besin ve ilaç-gıda takviyesi etkileşimlerini farmokinetik ve farmakodinamik özelliklerine göre değerlendirebilmek.
2. Olası ilaç-ilaç, ilaç-besin ve ilaç-gıda takviyesi etkileşimlerini yönetilmesine yönelik klinik eczacı önerilerini açıklayabilmek.
3. Olası ilaç etkileşimlerinin saptanmasında kullanılabilecek veri tabanlarını tanımlayabilmek.

Alıntılama Örneği

Tecen Yücel K. (2023) Klinik Eczacı Danışmanlığında İlaç-İlaç Etkileşimlerinin Yönetilmesi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:291-312. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Chavda NB, Solanky P, Baria H, et al. Study of potential drug–drug interaction between prescribed drugs in patients attending outpatient department of medicine at tertiary-care hospital in south Gujarat region. Natl J Physiol Pharm Pharmacol. 2015;5(3):236-42
2. Thanacoody HKR. Drug interaction. In: Walker R and Whittlessea C, editors. Clinical Pharmacy and Therapeutics. Edinburg, London, New York, Oxford, Philadelphia, St Louis, Syndey: Elsevier; 2012. pp. 50-62
3. Kigen G, Edwards G. Drug-transporter mediated interactions between anthelminthic and antiretroviral drugs across the Caco-2 cell monolayers. BMC Pharmacol Toxicol. 2017;18(1):20.
4. Ogawa R, Echizen H. Drug-drug interaction profiles of proton pump inhibitors. Clin Pharmacokinet. 2010;49(8):509-33
5. Wolters Kluwer. Lexicomp. Database. Erişim Tarihi: 21.11.2022. Erişim Adresi: https://www.wolterskluwercdi.com/lexicomp-online/
6. Palleria C, Di Paolo A, Giofrè C, et al. Pharmacokinetic drug-drug interaction and their implication in clinical management. J Res Med Sci. 2013;18(7):601-10
7. Unsal A, Erdener D, Ok E, ve ark. Nefrotik sendromlu hastalarda furosemidn albümin ile invitro inkübasyonu natriüretik ve diüretik etkisine katkıda bulunur mu? Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi. 2000;3:157-16
8. The Pharmacogene Variation Consurtium. PharmVar API Services. Erişim Tarihi: 21.11.2022. Erişim Adresi: https://www.pharmvar.org
9. Indiana University School of Medicine. Indiana University School of Medicine's Cytochrome P450 Drug İnteraction Table. Erişim Tarihi: 21.11.2022. Erişim Adresi:https://drug-interactions.medicine.iu.edu/MainTable.aspx
10. Kirchheiner J, Nickchen K, Bauer M, et al. Pharmacogenetics of antidepressants and antipsychotics: the contribution of allelic variations to the phenotype of drug response. Mol Psychiatry. 2004;9(5):442-73
11. Carrillo Norte JA. Pharmacokinetic process: Does the site of drug action? Excretion of drugs. Rev Enferm. 2011;34:24-31
12. Niu J, Straubinger RM, Mager DE. Pharmacodynamic Drug-Drug Interactions. Clin Pharmacol Ther. 2019;105(6):1395-1406
13. Lee W, Kim RB. Transporters and renal drug elimination. Ann Rev Pharmacol Toxicol 2004;44,137–166
14. Bushra R, aSLAM n, Khan AY. Food-drug interaction. Oman Medical Journal. 2011;26(2):77-83
15. Choi JH, Ko CM. Food and Drug Interactions. J Lifestyle Med. 2017;7(1):1-9.
16. Constable S, Ham A, Pirmohamed M. Herbal medicines and acute medical emergency admissions to hospital. Br J Clin Pharmacol. 2007;63,247–248
17. Moore AA, Whiteman EJ, Ward KT. Risks of combined alcohol/medication use in older adults. Am J Geriatr Pharmacother. 2007;5:64-74
18. Onder G, Pedone C, Landi F, et al. Adverse drug reactions as cause of hospital admissions: results from the Italian Group of Pharmacoepidemiology in the Elderly (GIFA). J Am Geriatr Soc. 2002;50:1962-1968
19. Mergenhagen KA, Wattengel BA, Skelly MK, et al. Fact versus Fiction: a Review of the Evidence behind Alcohol and Antibiotic Interactions. Antimicrob Agents Chemother. 2020;64(3):e02167-19
20. Fitzgerald RJ. Medication errors: the importance of an accurate drug history. Br J Clin Pharmacol. 2009;67(6):671-5

21. Kara E, Tecen-Yücel K, Özdemir N, et al. The Evaluation of Interactions of Antibiotics with Other Drugs in Intensive Care Patients. STED. 2019; 26(6);404-409
22. Sancar M, Kaşık A, Okuyan B, et al. Determination of Potential Drug–Drug Interactions Using Various Software Programs in a Community Pharmacy Setting. Turk J Pharm Sci. 2019;16(1):14-19
23. Liverpool University. Drug-drug interactions resources. Erişim Tarihi: 21.11.2022. Erişim Adresi: https://www.druginteractions.org
24. Burns PB, Rohrich RJ, Chung KC. The levels of evidence and their role in evidence-based medicine. Plast Reconstr Surg. 2011 Jul;128(1):305-310
25. Horn JR, Hansten PD, Chan LN. Proposal for a new tool to evaluate drug interaction cases. Ann Pharmacother. 2007;41(4):674-80
26. Bojuwoye AO, Suleman F, Perumal-Pillay VA. Polypharmacy and the occurrence of potential drug-drug interactions among geriatric patients at the outpatient pharmacy department of a regional hospital in Durban, South Africa. J Pharm Policy Pract. 2022;15(1):1
27. Abbas A, Al-Shaibi S, Sankaralingam S, et al. Determination of potential drug-drug interactions in prescription orders dispensed in a community pharmacy setting using Micromedex® and Lexicomp®: a retrospective observational study. 2022 ;44(2):348-356.
28. Mousavi S, Norouz M, Ashouri A, et al. Study of potential drug–drug interactions in prescriptions of university-based pharmacies. J Pharm Care. 2014;2(2):60–5
29. Ren W, Liu Y, Zhang J, et al. Prevalence of potential drug–drug interactions in outpatients of a general hospital in China: a retro- spective investigation. Int J Clin Pharm. 2020;42(4):1190–6
30. Dirin MM, Mousavi S, Afshari AR, et al. Potential drug–drug interactions in prescriptions dispensed in community and hospital pharmacies in East of Iran. J Res Pharm Pract. 2014;3(3):104–7
31. Bojuwoye AO, Suleman F, Perumal-Pillay VA. Polypharmacy and the occurrence of potential drug-drug interactions among geriatric patients at the outpatient pharmacy department of a regional hospital in Durban, South Africa. J Pharm Policy Pract. 2022;15(1):1
32. AlRuthia Y, Alkofide H, Alosaimi FD, et al. Drug-drug interactions and pharmacists' interventions among psychiatric patients in outpatient clinics of a teaching hospital in Saudi Arabia. Saudi Pharm J. 2019;27(6):798-802
33. Hasan SS, Lim KN, Anwar M, et al. Impact of pharmacists' intervention on identification and management of drug-drug interactions in an intensive care setting. Singapore Med J. 2012;53(8):526-31
34. Peng CC, Glassman PA, Marks IR, et al. Retrospective drug utilization review: incidence of clinically relevant potential drug-drug interactions in a large ambulatory population. J Manag Care Pharm. 2003;9(6):513-22
35. Bakker T, Abu-Hanna A, Dongelmans DA, et al. Clinically relevant potential drug-drug interactions in intensive care patients: A large retrospective observational multicenter study. J Crit Care. 2021;62:124-130
36. Malone DC, Abarca J, Hansten PD, et al. Identification of serious drug-drug interactions: results of the partnership to prevent drug-drug interactions. J Am Pharm Assoc (2003). 2004;44(2):142-51
37. Amkreutz J, Koch A, Buendgens L, et al. Clinical decision support systems differ in their ability to identify clinically relevant drug interactions of immunosuppressants in kidney transplant patients. J Clin Pharm Ther. 2017;42(3):276-285
38. Tecen-Yucel K, Bayraktar-Ekincioglu A, Yildirim T, et al. Assessment of Clinically Relevant Drug Interactions by Online Programs in Renal Transplant Recipients. J Manag Care Spec Pharm. 2020;26(10):1291-1296
39. Bril F, Castro V, Centurion IG, et al. A Systematic Approach to Assess the Burden of Drug Interactions in Adult Kidney Transplant Patients. Curr Drug Saf. 2016;11(2):156-63

40. Glassman PA, Simon B, Belperio P, et al. Improving recognition of drug interactions: Benefits and barriers to using automated drug alerts. Med Care 2002;40:1161-71
41. Yalçın N, Özdemir N, Çak Esen HT, et al. Potential drug-drug interactions with psychotropic drugs in paediatric inpatients: A cross-sectional study. Int J Clin Pract. 2021;75(6):e14107
42. Sürmelioğlu N, Demirkan SK. Septik hastaların tedavisinde polifarmasinin ve ilaç etkileşimlerinin değerlendirilmesi. Turk J Intensive Care. 2021;19:105-10
43. Ekincioglu A, Demirkan SK, Keskin B, et al. Potential drug interactions and side effects in an outpatient oncology clinic: a retrospective descriptive study. Eur J Hosp Pharm. 2014;21:216–221
44. Yalçın N, Kaşıkcı M, Çelik HT,et al. Novel Method for Early Prediction of Clinically Significant Drug-Drug Interactions with a Machine Learning Algorithm Based on Risk Matrix Analysis in the NICU. J Clin Med. 2022;11(16):4715.

2.12

KLİNİK ECZACI DANIŞMANLIĞINDA TERAPÖTİK İLAÇ İZLEMİ

Emre Kara, S. Kutay Demirkan

Öğrenim Hedefleri

1. Temel farmakokinetik ve farmakodinamik prensipleri açıklayabilmek.
2. Terapötik ilaç izlemi sürecini tanımlayabilmek.
3. Terapötik ilaç izleminde eczacıların görev ve sorumlulukları açıklayabilmek.
4. Terapötik ilaç izleminde eczacının rolü hakkında dünya ve ülkemiz literatüründe yer alan güncel gelişmeleri sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Kara E, Demirkan SK. (2023) Klinik Eczacı Danışmanlığında Terapötik İlaç İzlemi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:313-326. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Destache CJ, Meyer SK, Bittner MJ, et al. Impact of a clinical pharmacokinetic service on patients treated with aminoglycosides: a cost-benefit analysis. Ther Drug Monit. 1990;12(5):419-26.
2. Brodie MJ, McIntosh ME, Hallworth M. Therapeutic Drug Monitoring—the Need for Audit? Scottish Medical Journal. 1985;30(2):75-82.
3. Gross AS. Best practice in therapeutic drug monitoring. Br J Clin Pharmacol. 2001;52 Suppl 1(Suppl 1):5s-10s.
4. Cuddy PG. Monitoring drug therapy in the intensive care unit. Crit Care Nurs Q. 2000;22(4):14-22.
5. ASHP statement on the pharmacist's role in clinical pharmacokinetic monitoring. Am J Health Syst Pharm. 1998;55(16):1726-7.
6. Welty TE, Copa AK. Impact of vancomycin therapeutic drug monitoring on patient care. Ann Pharmacother. 1994;28(12):1335-9.
7. Banakh I, Wanniarachchi L, Cam S, et al. Vancomycin Dosing and Pharmacists' Contribution to Therapeutic Monitoring: Single Centre Retrospective Study. 2021;8(1):1104.
8. Hovey SW, Jacobson JL, Welsh KM, et al. Implementation of a Pharmacist-Driven Vancomycin and Aminoglycoside Dosing Service in a Pediatric Hospital. J Pediatr Pharmacol Ther. 2022;27(4):340-6.
9. Hussain K, Ikram R, Ambreen G, et al. Pharmacist-directed vancomycin therapeutic drug monitoring in pediatric patients: a collaborative-practice model. J Pharm Policy Pract. 2021;14(1):100.
10. Massoglia G, Ramnarine M, Schuh MJ. Tacrolimus Therapeutic Drug Monitoring in Kidney Transplant Patients Before and After Pharmacist Post-transplant Consults. Innov Pharm. 2021;12(3).
11. Cardoso P, Santos C, Rocha-Gonçalves F. Therapeutic Drug Monitoring by Pharmacists: Does It Reduce Costs. Glob J Qual Saf Healthc. 2020;3(2):69-71.
12. Ab Rahman AF, Ahmed Abdelrahim HE, Mohamed Ibrahim MI. A survey of therapeutic drug monitoring services in Malaysia. Saudi Pharm J. 2013;21(1):19-24.

2.13

KLİNİK ECZACI DANIŞMANLIĞINDA HASTA EĞİTİMİ VE TEKNİKLERİ

Nilay Aksoy, Mesut Sancar

Öğrenim Hedefleri

1. Hasta eğitiminde eczacının görevlerini açıklayabilmek.
2. Eczacılık uygulamalarında hasta eğitiminin yerini tanımlayabilmek.
3. Hasta eğitiminde kullanılabilecek yöntemleri açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Aksoy N, Sancar M. (2023) Klinik Eczacı Danışmanlığında Hasta Eğitimi ve Teknikleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:327-350. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Visser A, Deccache A, Bensing J, et al. Patient education in Europe: united differences. Patient Educ Couns. 2001;44(1), 1-5.
2. Carter BL, Helling DK. Patient education and disease monitoring. In: DiPiro JT, Talbert RL, Yee GC, Matzke GR, Wells BG, Posey LM, editors. Pharmacotherapy: A Pathophysiologic Approach. Stamford: Appleton & Lange; 1997. pp. 692-722.
3. Behar-Horenstein LS, Guin P, Gamble K, et al. Improving patient care through patient-family education programs. Hospital topics. 2005;83(1):21-7.
4. Hume K, Tomsik E. Enhancing patient education and medication reconciliation strategies to reduce readmission rates. Hosp Pharm. 2014;49(2):112-4.
5. De Young M. Research on the effects of pharmacist-patient communication in institutions and ambulatory care sites, 1969-1994. Am J Health Syst Pharm. 1996;53(11):1277-91.
6. Kripalani S, Weiss BD. Teaching about health literacy and clear communication. J Gen Intern Med. 2006;21(8):888-90.
7. Montin L, Johansson K, Kettunen J, et al. Total joint arthroplasty patients' perception of received knowledge of care. Orthop Nurs. 2010;29(4):246-53.
8. Posma ER, van Weert J, Jansen J, et al. Older cancer patients' information and support needs surrounding treatment: an evaluation through the eyes of patients, relatives and professionals. BMC nursing. 2009;8(1):1-5.
9. Anonymous. Giving patients the tools is first step, ensuring they understand is the next. Patient Educ Manag. 2000;7(10):109–12.
10. Division of Health Promotion, Education, and Communication (1998). Health promotion glossary. In: World Health Organization. (Erişim Tarihi: 22.08.2023)
11. Nutbeam D. The evolving concept of health literacy. Soc Sci Med. 2008;67(12):2072-8.
12. Nutbeam D. Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. Health Promot Int. 2000;15(3):259-67.
13. Marcus C. Strategies for improving the quality of verbal patient and family education: a review of the literature and creation of the EDUCATE model. Health Psychol Behav Med. 2014;2(1):482-95.
14. Varming AR, Hansen UM, Andrésdóttir G, Husted GR, Willaing I. Empowerment, motivation, and medical adherence (EMMA): the feasibility of a program for patient-centered consultations to support medication adherence and blood glucose control in adults with type 2 diabetes. Patient Prefer Adherence. 2015;1(9):1243-53.
15. Pals RA, Olesen K, Willaing I. What does theory-driven evaluation add to the analysis of self-reported outcomes of diabetes education? A comparative realist evaluation of a participatory patient education approach. Patient Educ Couns. 2016;99(6):995-1001.
16. Gocho S, Miyagi Y, Yamaguchi N, et al. Investigation of Patients' Mood on Their Distance from the Pharmacist during Medication Instruction. J. Pharm. Pharmacol.2023;14(5):145-55.
17. Puttagunta SB, Pulipati S, Oruganti SK. Effective precepting to enhance communication skills of pharmacy students. Pharma Times. 2017;49(7):9-13.
18. Yen PH, Leasure AR. Use and Effectiveness of the Teach-Back Method in Patient Education and Health Outcomes. Fed Pract. 2019;36(6):284-89.
19. White M, Garbez R, Carroll M, et al. Is "teach-back" associated with knowledge retention and hospital readmission in hospitalized heart failure patients?. J Cardiovasc Nurs. 2013;28(2):137-46.
20. Jager AJ, Wynia MK. Who gets a teach-back? Patient-reported incidence of experiencing a

teach-back. J Health Commun. 2012;17(suppl 3):294-302.

21. Talevski J, Wong Shee A, Rasmussen B, Kemp G, Beauchamp A. Teach-back: A systematic review of implementation and impacts. PLoS One. 2020;15(4):e0231350.
22. Kavookjian J. Motivational interviewing. In: Richardson M, Chant C, Chessman KH, Finks SW, Hemstreet BA, Hume AL, editors. Pharmacotherapy Self-Assessment Program. Lenexa, KS: American College of Clinical Pharmacy; 2011. pp.1-18.
23. J. Sherman J. Counseling and Motivational Interviewing. In: Ellis AW, Sherman JJ, eds. Community and Clinical Pharmacy Services: A Step-by-Step Approach. McGraw Hill; Erişim Tarihi: 29.01.2023.
24. Possidente CJ, Bucci KK, McClain WJ. Motivational interviewing: a tool to improve medication adherence?. Am J Health Syst Pharm. 2005;62(12):1311-4.
25. Martino S, Carroll K, Kostas D, et al Dual Diagnosis Motivational Interviewing: a modification of Motivational Interviewing for substance-abusing patients with psychotic disorders. J Subst Abuse Treat. 2002;23(4):297-308.
26. DiClemente CC, Velasquez MM. Motivational interviewing and the stages of change. In: Miller WR, Rollnick S. Motivational interviewing: Preparing people for change. New York: The Guılford Press; 2002. Pp.201-216.
27. Scales R, Miller J, Burden R. Why wrestle when you can dance? Optimizing outcomes with motivational interviewing. J Am Pharm Assoc. 2003;43(5 Suppl 1):S46-S47.
28. Britt E, Hudson SM, Blampied MV. Motivational interviewing in health care settings: a review. Patient Educ Couns. 2004;53:147-55.
29. Salvo MC, Cannon-Breland ML. Motivational interviewing for medication adherence. J Am Pharm Assoc. 2015;55(4):e354-e363.
30. Rubak S, Sandbaek A, Lauritzen T, et al. Motivational interviewing: a systematic review and meta-analysis. Br J Gen Pract. 2005;55(513):305-12.
31. Rees CE, Ford JE, Sheard CE. Evaluating the reliability of DISCERN: a tool for assessing the quality of written patient information on treatment choices. Patient Educ. Couns. 2002;47(3):273-5.
32. Genale C, Issa A, Negash B, et al. Assessing the Readability of Medicine Information Materials: The Case of Tikur Anbessa Specialized Hospital - Mixed Approach. Patient Prefer Adherence. 2021;15:635-44.
33. Badarudeen S, Sabharwal S. Assessing readability of patient education materials: current role in orthopaedics. Clin Orthop Relat Res. 2010;468(10):2572-80.
34. Ateşman E. Türkçede okunabilirliğin ölçülmesi. Dil Dergisi. 1997;58: 71-4.
35. Oates JM, Reder LM. Memory for pictures. In: Benjami AS, editor. Successful remembering and successful forgetting. New York:Psychology press; 2011. pp.447-461.
36. Johnson A, Sandford J. Written and verbal information versus verbal information only for patients being discharged from acute hospital settings to home: systematic review. Health Educ Res. 2005;20(4):423-9.
37. Doak CC, Doak LG, Root JH. Teaching patients with low literacy skills. AJN. 1996;96(12):16M.
38. İnci FH, Koştu N, Ilgün ÖÇ, ve ark. The readability and design of health education materials. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi. 2016;18(1):28-39.
39. Mbanda N, Dada S, Bastable K, Ingalill GB, Ralf W S. A scoping review of the use of visual aids in health education materials for persons with low-literacy levels. Patient Educ Couns. 2021;104(5):998-1017.
40. Zamora GT. Social Media and the Patient on Education and Empowerment. Rheumatol Immunol Res. 2022;3(4):156-9.

41. Kataria S, Ravindran V. Digital health: a new dimension in rheumatology patient care. Rheumatol Int. 2018;38:1949–57.
42. Ashton K, Oermann MH. Patient education in home care: strategies for success. Home Healthc. Nurse. 2014;32(5):288-94.
43. Leong CM, Lee TI, Chien YM, et al. Social Media-Delivered Patient Education to Enhance Self-management and Attitudes of Patients with Type 2 Diabetes During the COVID-19 Pandemic: Randomized Controlled Trial. J Med Internet Res. 2022;24(3):e31449.
44. Franek J. Self-management support interventions for persons with chronic disease: an evidence-based analysis. Ont Health Technol Assess Ser. 2013;13(9):1-60.
45. Pappa K, Doty T, Taff SD, Kniepmann K, Foster ER. Self-management program participation and social support in Parkinson's disease: Mixed methods evaluation. Phys Occup Ther Geriatr. 2017;35(2):81-98.
46. Ilardo ML, Speciale A. The Community Pharmacist: Perceived Barriers and Patient-Centered Care Communication. Int J Environ Res Public Health. 2020;17(2):536.
47. Pharmaceutical Society of Australia. Guidelines for pharmacists providing MedsCheck and diabetes medscheck services. (Erişim Tarihi: 22.08.2023)
48. Ellertson C, Shochet T, Blanchard K, et al. Emergency contraception: a review of the programmatic and social science literature. Contraception. 2000;61(3):145-86.
49. Schrempp S, Ryan-Haddad A, Galt KA. Pharmacist counseling of pregnant or lactating women. J Am Pharm Assoc 2001;41:887–90.
50. Damase-Michel C, Vié C, Lacroix I, et al. Drug counselling in pregnancy: an opinion survey of French community pharmacists. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2004;13:711–5.
51. Lyszkiewicz DA, Gerichhausen S, Björnsdóttir I, et al. Evidence based information on drug use during pregnancy: a survey of community pharmacists in three countries. Pharm World Sci. 2001;23:76–81.
52. Odalović M, Milanković S, Holst L, et al. Pharmacists counselling of pregnant women: Web-based, comparative study between Serbia and Norway. Midwifery. 2016;40:79–86.
53. Bains S, Kitutu FE, Rahhal A, et al. Comparison of pharmacist knowledge, perceptions and training opportunities regarding maternal-fetal medicine in Canada, Qatar and Uganda. Can Pharm J. 2014;147:345–51.
54. Albassam A, Awad A. Community pharmacists' services for women during pregnancy and breast feeding in Kuwait: a cross-sectional study. BMJ open. 2018;8(1):e018980.
55. Prosperi Porta R, D'Errico MA, Chapin EM, et al. Investigation Into the Pharmacist's Role in Breastfeeding Support in the "Roma B" Local Health Authority in Rome. J Pharm Technol. 2019;35(3):91-97.
56. Yuksel, N. Practice spotlight: pharmacist practice in an outpatient menopause clinic. Can. J. Hosp. Pharm. 2012;65(1):43–4.
57. Laird C, Benson H, Williams KA. Pharmacist interventions in osteoporosis management: a systematic review. Osteoporos Int. 2023;34(2):239-254.
58. Newman TV, San-Juan-Rodriguez A, Parekh N, et al. Impact of community pharmacist-led interventions in chronic disease management on clinical, utilization, and economic outcomes: An umbrella review. Res Social Adm Pharm. 2020;16(9):1155-65.
59. Apikoglu S, Selcuk A, Ozcan V, et al. The first nationwide implementation of pharmaceutical care practices through a continuing professional development approach for community pharmacists. Int J Clin Pharm. 2022;44(6):1223-31.
60. Carson-Chahhoud KV, Livingstone-Banks J, Sharrad KJ, et al. Community pharmacy personnel interventions for smoking cessation. Cochrane Database Syst Rev. 2019;2019(10):CD003698.

61. Stevens B. How seniors learn. Issue Brief Cent Medicare Educ. 2003;4(9):1-8.
62. Florin J, Ehrenberg A, Ehnfors M. Patient participation in clinical decision-making in nursing: A comparative study of nurses' and patients' perceptions. J Clin Nurs. 2006;15(12):1498-508.
63. Leino-Kilpi H, Heikkinen K, Hiltunen A, et al. Preference for information and behavioral control among adult ambulatory surgical patients. Appl Nurs Res. 2009;22(2):101-6.
64. Schoberer D, Breimaier HE, Mandl M, et al. Involving the consumers: an exploration of users' and caregivers' needs and expectations on a fall prevention brochure: a qualitative study. Geriatr Nurs. 2016;37(3):207–14.
65. Yardley L, Donovan-Hall M, Francis K, et al. Older people's views of advice about falls prevention: a qualitative study. Health Educ Res. 2006;21(4):508–17.
66. Elzarian EJ, Shirachi DY, Jones JK. Educational approaches promoting optimal laxative use in long-term-carepatients. J ChronicDis. 1980;33(10):613-26.
67. Avorn J, Soumerai SB, Everitt DE, et al. A randomized trial of a program to reduce the use of psychoactive drugs in nursing homes. N Engl J Med. 1992;327(3):168-73.
68. Roberts MS, Stokes JA, King MA, et al. Outcomes of a randomized controlled trial of a clinical pharmacy intervention in 52 nursing homes. Br J Clin Pharmacol. 2001;51(3):257-65.
69. Yılmaz M, Sametoğlu F, Akmeşe G, ve ark. Sağlık hizmetinin alternatif bir sunum şekli olarak evde hasta bakımı. İstanbul Tıp Derg -. 2010;11(3):125-132.
70. Kok L, Berden C, Sadiraj K. Costs and benefits of home care for the elderly versus residential care: a comparison using propensity scores. Eur J Health Econ. 2015;16(2):119-31.
71. Averill JB. Priorities for action in a rural older adults study. Fam Community Health. 2012;35(4):358-72.
72. Beer JM, McBride SE, Mitzner TL, et al. Understanding challenges in the front lines of home health care: a human-systems approach. Appl Ergon. 2014;45(6):1687-99.
73. Shepperd S, Doll H, Broad J, et al. Early discharge hospital at home. Cochrane Database Syst Rev. 2009;(1):CD000356.
74. Rich DS, Kwan JW, Pelham LD, SMAGLIA R. ASHP guidelines on the pharmacists role in-home care. Am. J. Hosp. Pharm. 1993;50(9):1940-4.
75. Bastable, SB, Nurse as Educator. 3rd ed. sudbury.MA: Jones and Bartlett; 2008.
76. Rice R. Home care nursing practice: concepts and application. Elsevier Health Sciences; 2006.
77. Smith JA, Zsohar H. Patient-education tips for new nurses. Nursing. 2013;43(10):1-3.
78. Hesselink G, Zegers M, Vernooij-Dassen M, et al. Improving patient discharge and reducing hospital readmissions by using Intervention Mapping. BMC Health Serv Res. 2014;14:389.
79. Cortelyou-Ward K, Swain A, Yeung T. Mitigating error vulnerability at the transition of care through the use of health IT applications. J MedSyst. 2012;36(6):3825-31.
80. Mendes AE, Lombardi NF, Andrzejevski VS, et al. Medication reconciliation at patient admission: a randomized controlled trial. Pharm Pract. 2016;14(1):656.
81. Anderegg SV, Wilkinson ST, Couldry RJ, et al. Effects of a hospital wide pharmacy practice model change on readmission and return to emergency department rates. Am J Health-SystPharm. 2014;71(17):1469-79.
82. Warden BA, Freels JP, Furuno JP, et al. Pharmacy-managed program for providing education and discharge instructions for patients with heart failure. Am J Health-SystPharm. 2014;71(7):134-9.
83. Jackevicius CA, Li P, Tu JV. Infarction prevalence, predictors, and outcomes of primary non adherence after acute myocardial. Circulation. 2008;117(8):1028-36.
84. Jack BW, Chetty VK, Anthony D, et al. A reengineered hospital discharge program to decrease-

re hospitalization: a randomizedtrial. Ann Intern Med. 2009;150(3):178-187

85. Tomko, J. R. Tips for patient discharge counseling from the hospital setting: Improving adherence. Ment. Health Clin. 2013;2(8):240-2.
86. https://www.accessdata.fda.gov/drugsatfda_docs/label/2018/021134s010lbl.pdf. (Erişim Tarihi: 01.09.2023)
87. Bonetti AF, Bagatim BQ, Mendes AM, et al. Impact of discharge medication counseling in the cardiology unit of a tertiary hospital in Brazil: A randomized controlled trial. Clinics. 2018;73:e325.
88. Bonetti AF, Reis WC, Lombardi NF, at al et al. Pharmacist-led discharge medication counselling: A scoping review. J Eval Clin Pract. 2018b;24(3):570-79.
89. Adepu RA, Ari SM. Influence of structured patient education on therapeutic outcomes in diabetes and hypertensive patients. Asian J Pharm Clin Res. 2010;3(3):174-8.
90. Ramanath KV, Bhanuprakash M, Nagakishore CH, et al. Study the clinical phamacist influence on medication adherence & quality of life of rural type-2 diabetes mellitus patients in a tertiary care hospital. Arch. Pharm. Pract. 2012;3(2):170.
91. Antoine SL, Pieper D, Mathes T, et al. Improving the adherence of type 2 diabetes mellitus patients with pharmacy care: a systematic review of randomized controlled trials. BMC Endocr Disord. 2014;14:1-8.
92. Park D, Patel S, Yum K, et al. Impact of pharmacist-led patient education in an ambulatory cancer center: a pilot quality improvement project. J Pharm Pract. 2022;35(2):268-73.
93. Darling JO, Raheem F, Carter KC, et al. Evaluation of a Pharmacist Led Oral Chemotherapy Clinic: A Pilot Program in the Gastrointestinal Oncology Clinic at an Academic Medical Center. Pharmacy. 2020;8(1):46.
94. Ruud KW, Rønningen SW, Faksvåg PK, et al. Evaluation of a structured pharmacist-led inhalation technique assessment service for patients with asthma and COPD in Norwegian pharmacies. Patient Educ Couns. 2018;101(10):1828-37.
95. Hämmerlein A, Müller U, Schulz M. Pharmacist-led intervention study to improve inhalation technique in asthma and COPD patients. J Eval Clin Pract. 2011;17(1):61-70.
96. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
97. Korcegez EI, Sancar M, Demirkan SK. Effect of a Pharmacist-Led Program on Improving Outcomes in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus from Northern Cyprus: A Randomized Controlled Trial. J Manag Care Spec Pharm. 2017;23(5):573-82.
98. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, et al. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care. 2020;29(5):e13261.
99. Sancar M, Sirinoğlu Y, Okuyan B, et al. The effect of pharmacist-led education on inhaler use skills in hospitalised patients with chronic obstructive pulmonary disease. Eur J Hosp Pharm. 2015;22(6):366-68.
100. Balli FN, Unsal P, Halil MG, et al. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506-11.
101. Izzettin FV, Celik S, Acar RD, et al. The role of the clinical pharmacist in patient education and monitoring of patients under warfarin treatment. J Res Pharm. 2019; 23(6):1157-63.
102. Ozdemir N, Aktas BY, Gulmez A,et al. Impact of pharmacist-led educational intervention on pneumococcal vaccination rates in cancer patients: a randomized controlled study. Support Care Cancer.2023;31(3):194.

103. Firat O, Arsava EM, Togay-Isikay C, Basol M, Topcuoglu MA, Demirkan SK. Clinical pharmacist's contribution to treatment adherence and quality of life in patients with stroke. Brain Inj. 2023;37(2):134-39.

104. Okuyan B, Ozcan V, Balta E, et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(6):e83-e92.

105. Enver C, Ertürk Şengel B, Sancar M, et al. Medication Reconciliation Service in Hospitalized Patients with Infectious Diseases During Coronavirus Disease-2019 Pandemic: An Observational Study. Turk J Pharm Sci. 2023;20(4):210-217.

2.14

ÖZEL POPÜLASYONLARDA HASTA DANIŞMANLIĞI VE KLİNİK ECZACININ GÖREVLERİ

Cansu Göncüoğlu

Öğrenim Hedefleri

1. Hasta odaklı ilaç danışmanlığını açıklayabilmek.
2. Hasta danışmanlığı modellerini açıklayabilmek.
3. Belirli hasta gruplarında (ör. gebe kadınlar, geriatrik ve pediatrik popülasyonlarında, kronik hastalığı olanlarda) ilaç danışmanlığını bilmek.

Alıntılama Örneği

Göncüoğlu C. (2023) Özel Popülasyonlarda Hasta Danışmanlığında Klinik Eczacının Görevleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:351-372. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Cavaco AM, Sozen-Sahne B, Ulutas-Deniz E, et al. Self-medication and non-prescription drug counseling: Illustrating profession uncertainty within Turkish pharmacy practice. Res Social Adm Pharm. 2018;14(8):718-26.
2. Rogers CR. Significant aspects of client-centered therapy. Am Psychol. 1946;1(10):415-22.
3. de Oliveira DR, Shoemaker SJ. Achieving patient centeredness in pharmacy practice: openness and the pharmacist's natural attitude. J Am Pharm Assoc (2003). 2006;46(1):56-64;6.
4. Shoemaker SJ, Ramalho de Oliveira D, Alves M, et al. The medication experience: preliminary evidence of its value for patient education and counseling on chronic medications. Patient Educ Couns. 2011;83(3):443-50.
5. Shoemaker SJ, Ramalho de Oliveira D. Understanding the meaning of medications for patients: the medication experience. Pharm World Sci. 2008;30(1):86-91.
6. O'Connor J, Seeto C, Saini B, et al. Healthcare professional versus patient goal setting in intermittent allergic rhinitis. Patient Educ Couns. 2008;70(1):111-7.
7. Basheti IA, Armour CL, Bosnic-Anticevich SZ, et al. Evaluation of a novel educational strategy, including inhaler-based reminder labels, to improve asthma inhaler technique. Patient Educ Couns. 2008;72(1):26-33.
8. Parthasarathi G, Hansen KN, Nahata MC. A textbook of clinical pharmacy practice: essential concepts and skills. 1st ed: Orient Longman Private Limited; 2004.
9. Okumura LM, Rotta I, Correr CJ. Assessment of pharmacist-led patient counseling in randomized controlled trials: a systematic review. Int J Clin Pharm. 2014;36(5):882-91.
10. Ponnusankar S, Surulivelrajan M, Anandamoorthy N, et al. Assessment of impact of medication counseling on patients' medication knowledge and compliance in an outpatient clinic in South India. Patient Educ Couns. 2004;54(1):55-60.
11. Zahlis EH, Lewis FM. Spouse caregivers' attributed gains from a skill-based counseling program. Support Care Cancer. 2021;29(8):4389-94.
12. Lupattelli A, Spigset O, Twigg MJ, et al. Medication use in pregnancy: a cross-sectional, multinational web-based study. BMJ Open. 2014;4(2):e004365.
13. Mitchell AA, Gilboa SM, Werler MM, et al. Medication use during pregnancy, with particular focus on prescription drugs: 1976-2008. Am J Obstet Gynecol. 2011;205(1):51 e1-8.
14. Devkota R, Khan GM, Alam K, et al. Impacts of counseling on knowledge, attitude and practice of medication use during pregnancy. BMC Pregnancy Childbirth. 2017;17(1):131.
15. Tronnes JN, Lupattelli A, Nordeng H. Safety profile of medication used during pregnancy: results of a multinational European study. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2017;26(7):802-11.
16. Temming LA, Cahill AG, Riley LE. Clinical management of medications in pregnancy and lactation. Am J Obstet Gynecol. 2016;214(6):698-702.
17. Saha MR, Ryan K, Amir LH. Postpartum women's use of medicines and breastfeeding practices: a systematic review. Int Breastfeed J. 2015;10:28.
18. DiPietro Mager NA. Fulfilling an unmet need: Roles for clinical pharmacists in preconception care. Pharmacotherapy. 2016;36(2):141-51.
19. Burkey BW, Holmes AP. Evaluating medication use in pregnancy and lactation: what every pharmacist should know. J Pediatr Pharmacol Ther. 2013;18(3):247-58.
20. Ceulemans M, Liekens S, Van Calsteren K, et al. Community pharmacists' attitudes, barriers, knowledge and counseling practice with regard to preconception, pregnancy and lactation. Res Social Adm Pharm. 2020;16(9):1192-200.

21. Freyer AM. Drugs in Pregnancy and Lactation 8th Edition: A Reference Guide to Fetal and Neonatal Risk. Obstet Med. 2009;2(2):89.
22. Australian Government Department of Health. Australian categorisation system for prescribing medicines in pregnancy (Erişim tarihi: 02.11.2022). Available from: https://www.tga.gov.au/australian-categorisation-system-prescribing-medicines-pregnancy.
23. Läkemedelsindustriföreningen. FASS for vårdpersonal (Erişim tarihi: 02.11.2022). Available from: https://www.fass.se/LIF/startpage?userType=0.
24. ACOG committee opinion number 762: Prepregnancy Counseling. Obstet Gynecol. 2019;133(1):e78-e89.
25. Komiya H, Umegaki H, Asai A, et al. Factors associated with polypharmacy in elderly home-care patients. Geriatr Gerontol Int. 2018;18(1):33-41.
26. Motter FR, Fritzen JS, Hilmer SN, et al. Potentially inappropriate medication in the elderly: a systematic review of validated explicit criteria. Eur J Clin Pharmacol. 2018;74(6):679-700.
27. Rodakowski J, Rocco PB, Ortiz M, et al. Caregiver integration during discharge planning for older adults to reduce resource use: A meta analysis. J Am Geriatr Soc. 2017;65(8):1748-55.
28. American Geriatrics Society 2019 Updated AGS Beers Criteria® for Potentially Inappropriate Medication Use in Older Adults. J Am Geriatr Soc. 2019;67(4):674-94.
29. O'Mahony D, Cherubini A, Guiteras AR et. al. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 3. Eur Geriatr Med. 2023;14(4):625-632.
30. Bahat G, Ilhan B, Erdogan T, et al. Turkish inappropriate medication use in the elderly (TIME) criteria to improve prescribing in older adults: TIME-to-STOP/TIME-to-START. Eur Geriatr Med. 2020;11(3):491-8.
31. Forster AJ, Murff HJ, Peterson JF, et al. The incidence and severity of adverse events affecting patients after discharge from the hospital. Ann Intern Med. 2003;138(3):161-7.
32. Knight DA, Thompson D, Mathie E, et al. 'Seamless care? Just a list would have helped!' Older people and their carer's experiences of support with medication on discharge home from hospital. Health Expect. 2013;16(3):277-91.
33. Daliri S, Bekker CL, Buurman BM, et al. Barriers and facilitators with medication use during the transition from hospital to home: a qualitative study among patients. BMC Health Serv Res. 2019;19(1):204.
34. Barnett K, Mercer SW, Norbury M, et al. Epidemiology of multimorbidity and implications for health care, research, and medical education: a cross-sectional study. Lancet. 2012;380(9836):37-43.
35. Kessels RP. Patients' memory for medical information. J R Soc Med. 2003;96(5):219-22.
36. Bagge M, Norris P, Heydon S, et al. Older people's experiences of medicine changes on leaving hospital. Res Social Adm Pharm. 2014;10(5):791-800.
37. Tan ECK, Sluggett JK, Johnell K, et al. Research priorities for optimizing geriatric pharmacotherapy: An international consensus. J Am Med Dir Assoc. 2018;19(3):193-9.
38. Bloom B, Cohen RA, Freeman G. Summary health statistics for U.S. children: National health interview survey, 2010. Vital Health Stat 10. 2011;(250):1-80.
39. Chai G, Governale L, McMahon AW, et al. Trends of outpatient prescription drug utilization in US children, 2002-2010. Pediatrics. 2012;130(1):23-31.
40. Hameen-Anttila K, Bush PJ. Healthy children's perceptions of medicines: a review. Res Social Adm Pharm. 2008;4(2):98-114.
41. Mehndiratta S. Strategies to reduce medication errors in pediatric ambulatory settings. J Postgrad Med. 2012;58(1):47-53.

42. National Council on Patient Information and Education. Children and America's Other Drug Problem: Guidelines for Improving Prescription Medicine Use Among Children and Teenagers. Bethesda, MD; 1989.
43. Abraham O, Brothers A, Alexander DS, et al. Pediatric medication use experiences and patient counseling in community pharmacies: Perspectives of children and parents. J Am Pharm Assoc (2003). 2017;57(1):38-46.e2.
44. Bynum A, Hopkins D, Thomas A, et al. The effect of telepharmacy counseling on metered-dose inhaler technique among adolescents with asthma in rural Arkansas. Telemed J E Health. 2001;7(3):207-17.
45. Baptist AP, Thompson M, Grossman KS, et al. Social media, text messaging, and email-preferences of asthma patients between 12 and 40 years old. J Asthma. 2011;48(8):824-30.
46. Dundee FD, Dundee DM, Noday DM. Pediatric counseling and medication management services: opportunities for community pharmacists. J Am Pharm Assoc (Wash). 2002;42(4):556-66; quiz 66-7.
47. Cipolle RJ, Strand LM, Morley PC. An overview of pharmaceutical care practice pharmaceutical care practice: The clinician's guide. 2nd ed. McGraw-Hill; 2004.
48. Svarstad BL, Chewning BA, Sleath BL, et al. The Brief Medication Questionnaire: a tool for screening patient adherence and barriers to adherence. Patient Educ Couns. 1999;37(2):113-24.
49. McDonnell PJ, Jacobs MR. Hospital admissions resulting from preventable adverse drug reactions. Ann Pharmacother. 2002;36(9):1331-6.
50. Ho PM, Magid DJ, Shetterly SM, et al. Medication nonadherence is associated with a broad range of adverse outcomes in patients with coronary artery disease. Am Heart J. 2008;155(4):772-9.
51. Rasmussen JN, Chong A, Alter DA. Relationship between adherence to evidence-based pharmacotherapy and long-term mortality after acute myocardial infarction. JAMA. 2007;297(2):177-86.
52. Heikkila JM, Parkkamaki S, Salimaki J, et al. Community pharmacists' knowledge of COPD, and practices and perceptions of medication counseling of COPD patients. Int J Chron Obstruct Pulmon Dis. 2018;13:2065-74.
53. Thom DH, Willard-Grace R, Hessler D, et al. The impact of health coaching on medication adherence in patients with poorly controlled diabetes, hypertension, and/or hyperlipidemia: a randomized controlled trial. J Am Board Fam Med. 2015;28(1):38-45.
54. Choi S, Babiak J. Evaluation of pharmacist-initiated discharge medication reconciliation and patient counseling procedures. Consult Pharm. 2018;33(4):222-6.
55. Coleman EA, Smith JD, Raha D, et al. Posthospital medication discrepancies: prevalence and contributing factors. Arch Intern Med. 2005;165(16):1842-7.
56. Anderegg SV, Wilkinson ST, Couldry RJ, et al. Effects of a hospitalwide pharmacy practice model change on readmission and return to emergency department rates. Am J Health Syst Pharm. 2014;71(17):1469-79.
57. Mendes AE, Lombardi NF, Andrzejevski VS, et al. Medication reconciliation at patient admission: a randomized controlled trial. Pharm Pract (Granada). 2016;14(1):656.
58. Al-Hashar A, Al-Zakwani I, Eriksson T, et al. Impact of medication reconciliation and review and counselling, on adverse drug events and healthcare resource use. Int J Clin Pharm. 2018;40(5):1154-64.
59. Philips K, Zhou R, Lee DS, et al. Implementation of a standardized approach to improve the pediatric discharge medication process. Pediatrics. 2021;147(2).
60. Wolfe SC, Schirm V. Medication counseling for the elderly: effects on knowledge and compliance after hospital discharge. Geriatr Nurs. 1992;13(3):134-8.

61. Wilhelmsen NC, Eriksson T. Medication adherence interventions and outcomes: an overview of systematic reviews. Eur J Hosp Pharm. 2019;26(4):187-92.
62. Rajiah K, Sivarasa S, Maharajan MK. Impact of pharmacists' interventions and patients' decision on health outcomes in terms of medication adherence and quality use of medicines among patients attending community pharmacies: A systematic review. Int J Environ Res Public Health. 2021;18(9).
63. Giannetti VJ, Kamal KM. Adherence with therapeutic regimens: Behavioral and pharmacoeconomic perspectives. J Pharm Pract. 2016;29(2):138-43.
64. Dilworth TJ, Klein PW, Mercier RC, et al. Clinical and economic effects of a pharmacist-administered antiretroviral therapy adherence clinic for patients living with HIV. J Manag Care Spec Pharm. 2018;24(2):165-72.
65. Musayon-Oblitas Y, Carcamo C, Gimbel S. Counseling for improving adherence to antiretroviral treatment: a systematic review. AIDS Care. 2019;31(1):4-13.
66. Passey DG, Healy R, Qualls J, et al. Pharmacist-led collaborative medication management programs for oral antineoplastic therapies: A systematic literature review. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(3):e7-e18.
67. Qudah B, Thakur T, Chewning B. Factors influencing patient participation in medication counseling at the community pharmacy: A systematic review. Res Social Adm Pharm. 2021;17(11):1863-76.
68. Okuyan B, Ozcan V, Balta E, et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(6):e83-e92.
69. Apikoglu-Rabus S, Clark PM, Izzettin FV. Turkish pharmacists' counseling practices and attitudes regarding emergency contraceptive pills. Int J Clin Pharm. 2012;34(4):579-86.
70. Ozkaraman A, Alparslan GB, Babadag B, et al. Effect of education and telephone counseling on adherence to treatment and challenges experienced in anti-TNF-alpha treatment: A pilot study. Contemp Nurse. 2018;54(1):108-19.
71. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
72. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, et al. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care (Engl). 2020;29(5):e13261.
73. Kaplan YC, Karadas B, Kucuksolak G, et al. Counselling pregnant women at the crossroads of Europe and Asia: effect of Teratology Information Service in Turkey. Int J Clin Pharm. 2017;39(4):783-90.
74. Bahap M, Kara E, Cagla Sonmezer M, et al. Pharmacist intervention to improve patients' knowledge and attitude towards hepatitis B infection. Int J Clin Pract. 2021;75(4):e13952.
75. Firat O, Arsava EM, Togay-Isikay C, et al. Clinical pharmacist's contribution to treatment adherence and quality of life in patients with stroke. Brain Inj. 2023;37(2):134-9.
76. Balli FN, Unsal P, Halil MG, et al. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506-11.
77. Al-Taie A, Yilmaz ZK. Evaluation of online counselling services based on Turkish web-based pharmacy care setting: A retrospective observational study. Int J Clin Pract. 2021;75(3):e13726.

2.15

KLİNİK ECZACI DANIŞMANLIĞINDA TEDAVİYE UYUMUN (UYUNCUN) DEĞERLENDİRİLMESİ

Nadir Yalçın

Öğrenim Hedefleri

1. Tedaviye uyum (uyunç) ile ilgili temel kavramları açıklayabilmek.
2. Tedaviye uyum ile ilişkili faktörleri sıralayabilmek.
3. Tedaviye kasıtlı ve kasıtsız uyumsuzluk nedenlerini bilmek.
4. Tedaviye uyumu ölçme yöntemlerini sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Yalçın N. (2023) Klinik Eczacı Danışmanlığında Tedaviye Uyumunun (Uyuncun) Değerlendirilmesi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:373-395 Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Vrijens B, De Geest S, Hughes DA, Przemyslaw K, Demonceau J, Ruppar T, et al. A new taxonomy for describing and defining adherence to medications. Br J Clin Pharmacol. 2012;73(5):691-705.
2. Sümbül-Şekerci B, Bildik Ö. Compliance, Adherence and Concordance: A Conceptual Evaluation. Turkiye Klinikleri J Med Ethics. 2020;28(2):279-84.
3. Emanuel EJ, Emanuel LL. Four models of the physician-patient relationship. JAMA. 1992;267(16):2221-6.
4. De Las Cuevas C. Compliance, adherence and concordance in medicine taking of psychiatric patients. Curr Clin Pharmacol. 2011;6(2):71-3.
5. Britain RPSoG. From compliance to concordance: achieving shared goals in medicine taking: Royal Pharmaceutical Society of Great Britain and Merck Sharp & Dohme London; 1997.
6. Chakrabarti S. What's in a name? Compliance, adherence and concordance in chronic psychiatric disorders. World J Psychiatry. 2014;4(2):30-6.
7. Milburn HJ, Cochrane GM. Compliance and concordance with treatment - Treating the patient as a decision maker is not always appropriate. British Medical Journal. 1997;314(7098):1906-.
8. Lim HM, Dunn AG, Lim JR, Abdullah A, Ng CJ. Association between online health information-seeking and medication adherence: A systematic review and meta-analysis. Digit Health. 2022;8:20552076221097784.
9. NHS England. Erişim linki: https://www.england.nhs.uk/personalisedcare/shared-decision-making/ Erişim tarihi: 25 Kasım 2022.
10. Slyer JT. Shared decision-making to improve medication adherence. Nurse Pract. 2022;47(8):41-7.
11. Gellad WF, Thorpe CT, Steiner JF, Voils CI. The myths of medication adherence. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2017;26(12):1437-41.
12. Pampallona S, Bollini P, Tibaldi G, Kupelnick B, Munizza C. Patient adherence in the treatment of depression. Br J Psychiatry. 2002;180:104-9.
13. Ghidei L, Simone MJ, Salow MJ, Zimmerman KM, Paquin AM, Skarf LM, et al. Aging, antiretrovirals, and adherence: a meta analysis of adherence among older HIV-infected individuals. Drugs Aging. 2013;30(10):809-19.
14. Lank RJ, Lisabeth LD, Levine DA, Zahuranec DB, Kerber KA, Shafie-Khorassani F, et al. Ethnic Differences in 90-Day Poststroke Medication Adherence. Stroke. 2019;50(6):1519-24.
15. Boucquemont J, Pai ALH, Dharnidharka VR, Hebert D, Furth SL, Foster BJ. Gender Differences in Medication Adherence Among Adolescent and Young Adult Kidney Transplant Recipients. Transplantation. 2019;103(4):798-806.
16. Dayapoglu N, Turan GB, Ozer Z. Evaluation of medication adherence and medication beliefs among patients with epilepsy. Epilepsy Behav. 2021;124:108366.
17. Yildiz Sevgi D, Gunduz A, Altuntas Aydin O, Mete B, Sargin F, Kumbasar Karaosmanoglu H, et al. Adherence to Antiretroviral Therapy in Turkey: Results from the ACTHIV-IST Study Group. AIDS Res Hum Retroviruses. 2017;33(12):1192-8.
18. Kokturk N, Polatli M, Oguzulgen IK, Saleemi S, Al Ghobain M, Khan J, et al. Adherence to COPD treatment in Turkey and Saudi Arabia: results of the ADCARE study. Int J Chron Obstruct Pulmon Dis. 2018;13:1377-88.
19. Yilmaz F, Colak MY. Evaluation of Inappropriate Medication Use and Compliance in Elderly People. Curr Drug Saf. 2018;13(2):122-7.
20. Mert DG, Turgut NH, Kelleci M, Semiz M. Perspectives on reasons of medication nonadherence in psychiatric patients. Patient Prefer Adherence. 2015;9:87-93.

21. Yalçin N, Ak S, Gürel ŞC, Çeliker A. Compliance in schizophrenia spectrum disorders: the role of clinical pharmacist. International clinical psychopharmacology. 2019;34(6):298-304.
22. Peh KQE, Kwan YH, Goh H, Ramchandani H, Phang JK, Lim ZY, et al. An Adaptable Framework for Factors Contributing to Medication Adherence: Results from a Systematic Review of 102 Conceptual Frameworks. J Gen Intern Med. 2021;36(9):2784-95.
23. Gast A, Mathes T. Medication adherence influencing factors-an (updated) overview of systematic reviews. Syst Rev. 2019;8(1):112.
24. Mathes T, Jaschinski T, Pieper D. Adherence influencing factors - a systematic review of systematic reviews. Arch Public Health. 2014;72(1):37.
25. Wainwright E, Jordan A, Fisher E, Wilson C, Mullen D, Madhavakkannan H. Beliefs About Worry and Pain Amongst Adolescents With and Without Chronic Pain. J Pediatr Psychol. 2022;47(4):432-45.
26. Jaam M, Awaisu A, Ibrahim MI, Kheir N. Synthesizing and Appraising the Quality of the Evidence on Factors Associated with Medication Adherence in Diabetes: A Systematic Review of Systematic Reviews. Value Health Reg Issues. 2017;13:82-91.
27. Kardas P, Lewek P, Matyjaszczyk M. Determinants of patient adherence: a review of systematic reviews. Front Pharmacol. 2013;4:91.
28. Lehmann A, Aslani P, Ahmed R, Celio J, Gauchet A, Bedouch P, et al. Assessing medication adherence: options to consider. Int J Clin Pharm. 2014;36(1):55-69.
29. Bosworth, H. B. (2014). Enhancing medication adherence: the public health dilemma. Springer Science & Business Media.
30. Maffoni M, Traversoni S, Costa E, Midao L, Kardas P, Kurczewska-Michalak M, et al. Medication adherence in the older adults with chronic multimorbidity: a systematic review of qualitative studies on patient's experience. Eur Geriatr Med. 2020;11(3):369-81.
31. Mohammed MA, Moles RJ, Chen TF. Medication-related burden and patients' lived experience with medicine: a systematic review and metasynthesis of qualitative studies. BMJ Open. 2016;6(2):e010035.
32. Burnier, M. (Ed.). (2018). Drug Adherence in Hypertension and Cardiovascular Protection. Springer.
33. Tarn DM, Heritage J, Paterniti DA, Hays RD, Kravitz RL, Wenger NS. Physician communication when prescribing new medications. Arch Intern Med. 2006;166(17):1855-62.
34. Lee SQ, Raamkumar AS, Li J, Cao Y, Witedwittayanusat K, Chen L, et al. Reasons for Primary Medication Nonadherence: A Systematic Review and Metric Analysis. J Manag Care Spec Pharm. 2018;24(8):778-94.
35. Cramer J, Spilker B. Patient Compliance in Medical Practice and Clinical Trials. New York: Raven Press; 1991.
36. Smaje A, Weston-Clark M, Raj R, Orlu M, Davis D, Rawle M. Factors associated with medication adherence in older patients: A systematic review. Aging Med (Milton). 2018;1(3):254-66.
37. Aggarwal B, Liao M, Mosca L. Medication adherence is associated with having a caregiver among cardiac patients. Ann Behav Med. 2013;46(2):237-42.
38. Austin, Z. (Ed.). (2019). Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy: Pharmacy Practice Research Methods/Section Editor Zaheer-Ud Din Babar. Pharmacy Practice/Section Editors Zubin Austin, Zaheer-Ud-Din Babar. Elsevier.
39. Laba TL, Lehnbom E, Brien JA, Jan S. Understanding if, how and why non-adherent decisions are made in an Australian community sample: a key to sustaining medication adherence in chronic disease? Res Social Adm Pharm. 2015;11(2):154-62.
40. Campos S, Portela F, Sousa P, Sofia C. Inflammatory bowel disease: adherence to immunomodulators in a biological therapy era. Eur J Gastroenterol Hepatol. 2016;28(11):1313-9.

41. Lehane E, McCarthy G. Intentional and unintentional medication non-adherence: a comprehensive framework for clinical research and practice? A discussion paper. Int J Nurs Stud. 2007;44(8):1468-77.
42. Al-Hassany L, Kloosterboer SM, Dierckx B, Koch BC. Assessing methods of measuring medication adherence in chronically ill children-a narrative review. Patient Prefer Adherence. 2019;13:1175-89.
43. Steiner JF, Prochazka AV. The assessment of refill compliance using pharmacy records: methods, validity, and applications. J Clin Epidemiol. 1997;50(1):105-16.
44. Rosen MI, Rigsby MO, Salahi JT, Ryan CE, Cramer JA. Electronic monitoring and counseling to improve medication adherence. Behav Res Ther. 2004;42(4):409-22.
45. Hansen RA, Kim MM, Song L, Tu W, Wu J, Murray MD. Comparison of methods to assess medication adherence and classify nonadherence. Ann Pharmacother. 2009;43(3):413-22.
46. Elliott RA, Boyd MJ, Tanajewski L, Barber N, Gkountouras G, Avery AJ, et al. 'New Medicine Service': supporting adherence in people starting a new medication for a long-term condition: 26-week follow-up of a pragmatic randomised controlled trial. BMJ Qual Saf. 2020;29(4):286-95.
47. Bosworth HB, Granger BB, Mendys P, Brindis R, Burkholder R, Czajkowski SM, et al. Medication adherence: a call for action. Am Heart J. 2011;162(3):412-24.
48. Morisky DE, Green LW, Levine DM. Concurrent and predictive validity of a self-reported measure of medication adherence. Med Care. 1986;24(1):67-74.
49. Thompson K, Kulkarni J, Sergejew AA. Reliability and validity of a new Medication Adherence Rating Scale (MARS) for the psychoses. Schizophr Res. 2000;42(3):241-7.
50. Chan AHY, Horne R, Hankins M, Chisari C. The Medication Adherence Report Scale: A measurement tool for eliciting patients' reports of nonadherence. Br J Clin Pharmacol. 2020;86(7):1281-8.
51. Svarstad BL, Chewning BA, Sleath BL, Claesson C. The Brief Medication Questionnaire: a tool for screening patient adherence and barriers to adherence. Patient Educ Couns. 1999;37(2):113-24.
52. Okuyan B, Ozcan V, Balta E, Durak-Albayrak O, Turker M, Sancar M, et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(6):e83-e92.
53. Hacihasanoglu Asilar R, Gozum S, Capik C, Morisky DE. Reliability and validity of the Turkish form of the eight-item Morisky medication adherence scale in hypertensive patients. Anadolu Kardiyol Derg. 2014;14(8):692-700.
54. Arikan H, Duman D, Kargin F, Ergin G, Horne R, Karakurt S, et al. Cross-cultural Adaptation and Validation of Beliefs about Medicines Questionnaire on Asthma and Chronic Obstructive Pulmonary Disease Patients. Turk Thorac J. 2018;19(1):36-40.
55. Aydin E, Aydin E, Balaban OD, Yumrukcal H, Erkiran M. The validity and Reliability of the Turkish Version of Drug Attitude Inventory-10. Noro Psikiyatr Ars. 2018;55(3):238-42.
56. Temeloglu-S en E, Sertel-Berk Ö, Sindel D. The validity and reliability study of the Turkish adaptation of the medical adherence report scale. J Ist Faculty Med. 2019;82(1):52-61. .
57. Yagmur M, Ay P, Sancar M, Voils CI, Okuyan B. Validation of the Turkish version of the DOSE-Nonadherence measure among patients with cardiometabolic conditions. J Clin Pharm Ther. 2022;47(10):1636-43.
58. Raebel MA, Ellis JL, Carroll NM, Bayliss EA, McGinnis B, Schroeder EB, et al. Characteristics of patients with primary non-adherence to medications for hypertension, diabetes, and lipid disorders. J Gen Intern Med. 2012;27(1):57-64.
59. Choo PW, Rand CS, Inui TS, Lee ML, Cain E, Cordeiro-Breault M, et al. Validation of patient reports, automated pharmacy records, and pill counts with electronic monitoring of adherence to antihypertensive therapy. Med Care. 1999;37(9):846-57.

60. Messou E, Chaix ML, Gabillard D, Minga A, Losina E, Yapo V, et al. Association between medication possession ratio, virologic failure and drug resistance in HIV-1-infected adults on antiretroviral therapy in Cote d'Ivoire. J Acquir Immune Defic Syndr. 2011;56(4):356-64.
61. Pharmacy Times (internet). Erişim adresi: https://www.pharmacytimes.com/view/do-you-know-the-difference-between-these-adherence-measures. Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022.
62. https://www.omicsonline.org/articles-images/2167-1052-3-156-g001.html. Erişim tarihi: 01 Aralık 2022. [
63. Rudd P, Ahmed S, Zachary V, Barton C, Bonduelle D. Improved compliance measures: applications in an ambulatory hypertensive drug trial. Clin Pharmacol Ther. 1990;48(6):676-85.
64. Kimmerling M, Wagner G, Ghosh-Dastidar B. Factors associated with accurate self-reported adherence to HIV antiretrovirals. Int J STD AIDS. 2003;14(4):281-4.
65. Waterhouse DM, Calzone KA, Mele C, Brenner DE. Adherence to oral tamoxifen: a comparison of patient self-report, pill counts, and microelectronic monitoring. J Clin Oncol. 1993;11(6):1189-97.
66. Tucker CS, Behoora I, Nembhard HB, Lewis M, Sterling NW, Huang XM. Machine learning classification of medication adherence in patients with movement disorders using non-wearable sensors. Comput Biol Med. 2015;66:120-34.
67. Lo-Ciganic WH, Donohue JM, Thorpe JM, Perera S, Thorpe CT, Marcum ZA, et al. Using Machine Learning to Examine Medication Adherence Thresholds and Risk of Hospitalization. Pharmacoepidem Dr S. 2015;24:210-1.
68. Martani A, Genevieve LD, Poppe C, Casonato C, Wangmo T. Digital pills: a scoping review of the empirical literature and analysis of the ethical aspects. BMC Med Ethics. 2020;21(1):3.
69. Koesmahargyo V, Abbas A, Zhang L, Guan L, Feng S, Yadav V, et al. Accuracy of machine learning-based prediction of medication adherence in clinical research. Psychiatry Res. 2020;294:113558.
70. Pullar T, Birtwell AJ, Wiles PG, Hay A, Feely MP. Use of a pharmacologic indicator to compare compliance with tablets prescribed to be taken once, twice, or three times daily. Clin Pharmacol Ther. 1988;44(5):540-5.
71. Balli FN, Unsal P, Halil MG, Dogu BB, Cankurtaran M, Demirkan SK. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506-11.
72. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
73. Clark PM, Karagoz T, Apikoglu-Rabus S, Izzettin FV. Effect of pharmacist-led patient education on adherence to tuberculosis treatment. Am J Health Syst Pharm. 2007;64(5):497-505.
74. Milosavljevic A, Aspden T, Harrison J. Community pharmacist-led interventions and their impact on patients' medication adherence and other health outcomes: a systematic review. Int J Pharm Pract. 2018;26(5):387-97.
75. Jia X, Zhou S, Luo D, Zhao X, Zhou Y, Cui YM. Effect of pharmacist-led interventions on medication adherence and inhalation technique in adult patients with asthma or COPD: A systematic review and meta-analysis. J Clin Pharm Ther. 2020;45(5):904-17.
76. Onatibia-Astibia A, Malet-Larrea A, Gastelurrutia MA, Calvo B, Goyenechea E. Community pharmacist interventions to improve adherence to lipid lowering medication and their influence on clinical outcomes: A systematic review and meta-analysis. J Eval Clin Pract. 2021;27(2):451-63.

77. Readdean KC, Heuer AJ, Scott Parrott J. Effect of pharmacist intervention on improving antidepressant medication adherence and depression symptomology: A systematic review and meta-analysis. Res Social Adm Pharm. 2018;14(4):321-31.

78. Maleki S, Glewis S, Fua T, Liu C, Rischin D, Alexander M, et al. A randomised controlled trial of clinical pharmacy intervention versus standard care to improve medication adherence in outpatients with head and neck cancer receiving radiotherapy. Support Care Cancer. 2022;30(5):4243-53.

79. Zhuo Y, Pan Y, Lin K, Yin G, Wu Y, Xu J, et al. Effectiveness of clinical pharmacist-led smartphone application on medication adherence, insulin injection technique and glycemic control for women with gestational diabetes receiving multiple daily insulin injection: A randomized clinical trial. Prim Care Diabetes. 2022;16(2):264-70.

2.16

KLİNİK ECZACININ SUNDUĞU İLAÇ DANIŞMANLIĞI HİZMETİ

Cansu Göncüoğlu

Öğrenim Hedefleri

1. Uygulama ortamından bağımsız olarak, klinik eczacının yürüttüğü ilaç danışmanlığı hizmet basamaklarını açıklayabilmek.
2. İlaç danışmanlığında sistematik yaklaşımın unsurlarını sıralayabilmek.
3. Doğru ve güncel literatür araştırmasını ve kaynak kullanımını yürütebilmek için gerekli kilit noktaları açıklayabilmek.
4. Klinik eczacı tarafından doğru bilginin etkin şekilde danışana (hasta, hasta yakını, hekim, hemşire gibi) iletebilmesi için gerekli unsurları sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Göncüoğlu C. (2023) Klinik Eczacının Sunduğu İlaç Danışmanlığı Hizmeti Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:397-415. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Sridevi D, Subbaiah M, Surekha M, et al. Clinical pharmacist role in drug information services and medication errors management at tertiary care hospital. IOSR Journal of Dental and Medical Sciences. 2017;16:16-23.
2. Fifty years: The Iowa drug information service: The University of Iowa College of Pharmacy; 2015 (Erişim tarihi: 11.11.2022). Available from: https://pharmacy.uiowa.edu/news/2015/01/fifty-years-iowa-drug-information-service.
3. Ghaibi S, Ipema H, Gabay M. ASHP guidelines on the pharmacist's role in providing drug information. Am J Health Syst Pharm. 2015;72(7):573-7.
4. Alván G, Öhman B, Sjöqvist F. Problem-oriented drug information: A clinical pharmacological service. The Lancet. 1983;322(8364):1410-2.
5. Amundstuen Reppe L, Spigset O, Schjøtt J. Drug information services today: Current role and future perspectives in rational drug therapy. Clin Ther. 2016;38(2):414-21.
6. Assemi M, Torres NM, Tsourounis C, et al. Assessment of an online consumer "Ask Your Pharmacist" service. Annals of Pharmacotherapy. 2002;36(5):787-92.
7. Plantado ANR, de Guzman HJd, Mariano JEC, et al. Development of an online telepharmacy service in the Philippines and analysis of its usage during the COVID-19 pandemic. Journal of Pharmacy Practice. 2023;36(2):227-237.
8. Reppe LA, Spigset O, Böttiger Y, et al. Factors associated with time consumption when answering drug-related queries to Scandinavian drug information centres: A multi-centre study. Eur J Clin Pharmacol. 2014;70(11):1395-401.
9. Bernknopf AC, Karpinski JP, McKeever AL, et al. Drug information: From education to practice. Pharmacotherapy. 2009;29(3):331-46.
10. Watanabe AS, McCart G, Shimomura S, et al. Systematic approach to drug information requests. Am J Hosp Pharm. 1975;32(12):1282-5.
11. Nathan JP. Drug information-the systematic approach: Continuing education article. J Pharm Pract. 2013;26(2):78-84.
12. Calis KA, Anderson DW, Auth DA, et al. Quality of pharmacotherapy consultations provided by drug information centers in the United States. Pharmacotherapy. 2000;20(7):830-6.
13. Malone P, Kier K, Stanovich J. Drug Information: A Guide for Pharmacists, 4th ed. McGraw-Hill; 2011.
14. Lehmann MK, Trovato A. Drug Information Resources. In: Malone PM, Witt BA, Malone MJ, Peterson DM, eds. Drug Information: A Guide for Pharmacists, 7th ed. New York, NY: McGraw-Hill; 2022.
15. PubMed: National Library of Medicine; (Erişim tarihi: 16.08.2022). Available from: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov.
16. Embase. The comprehensive biomedical research database: Elsevier. (Erişim tarihi: 16.08.2022). Available from: https://www.elsevier.com/solutions/embase-biomedical-research.
17. International Pharmaceutical Abstracts (IPA) OvidSP: Clarivate Analytics; (Erişim tarihi: 16.08.2022). Available from: https://www.wolterskluwer.com/en/solutions/ovid/international-pharmaceutical-abstracts-ipa-109?
18. IBM Micromedex: IBM; (Erişim tarihi: 16.08.2022). Available from: https://www.micromedex-solutions.com/home/dispatch.
19. Clinical Pharmacology powered by ClinicalKey: Elsevier. (Erişim tarihi: 16.08.2022). Available from: https://www.clinicalkey.com/pharmacology/login.

20. Bryant PJ PH. The Pharmacist's Guide to Evidence Based Medicine for Clinical Decision Making. Bethesda, Maryland: American Society of Health-System Pharmacists; 2009.
21. Nathan JP, Gim S. Responding to drug information requests. Am J Health Syst Pharm. 2009;66(8):706-11.
22. Simonian AI. Documenting pharmacist interventions on an intranet. Am J Health Syst Pharm. 2003;60(2):151-5.
23. Nurgat ZA, Al-Jazairi AS, Abu-Shraie N, et al. Documenting clinical pharmacist intervention before and after the introduction of a web-based tool. Int J Clin Pharm. 2011;33(2):200-7.
24. Wisniewski CS, Pummer TL, Krenzelok EP. Documenting drug information questions using software for poison information documentation. Am J Health Syst Pharm. 2009;66(11):1039-43.
25. Brown JN. Cost savings associated with a dedicated drug information service in an academic medical center. Hospital Pharmacy. 2011;46(9):680-4.
26. Visacri MB, Figueiredo IV, Lima TM. Role of pharmacist during the COVID-19 pandemic: A scoping review. Res Social Adm Pharm. 2021;17(1):1799-806.
27. Musselman KT, Moczygemba LR, Pierce AL, et al. Development and implementation of clinical pharmacist services within an integrated medical group. J Pharm Pract. 2017;30(1):75-81.
28. Asal NJ, Poyant J. Role and impact of student pharmacists and a pharmacist on an international interprofessional medical brigade. Curr Pharm Teach Learn. 2018;10(5):657-61.
29. Bertsche T, Hämmerlein A, Schulz M. German national drug information service: User satisfaction and potential positive patient outcomes. Pharm World Sci. 2007;29(3):167-72.
30. İzzettin FV, Yılmaz ZK, Okuyan B, et al. Evaluation of satisfaction and internet self-efficacy of inquirers using an internet-based drug information centre. J Taibah Univ Med Sci. 2019;14(1):67-72.

2.17

ANTİMİKROBİYAL YÖNETİM PROGRAMINDA KLİNİK ECZACININ GÖREVLERİ

Pınar Bakır Ekinci, Emre Kara

Öğrenim Hedefleri

1. Antimikrobiyal yönetim programlarının amaçları ve uygulamalarını açıklayabilmek.
2. Antimikrobiyal yönetim programlarının bileşenlerini ve görevlerini tanımlayabilmek.
3. Antimikrobiyal yönetim programlarının oluşturulma ve uygulamaya geçirilme süreçlerini kavrayabilmek.
4. Antimikrobiyal tüketim ölçütlerini açıklayabilmek.
5. Antibakteriyel, antifungal ve antiviral yönetim programlarını ve bu alanda literatürde yer alan çalışmaları açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Bakır Ekinci P, Kara E. (2023) Antimikrobiyal Yönetim Programında Klinik Eczacının Görevleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:417-449. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Doernberg SB, Abbo LM, Burdette SD, et al. Essential resources and strategies for antibiotic stewardship programs in the acute care setting. Clin Infect Dis. 2018;67(8):1168-74.
2. Davey P, Marwick CA, Scott CL, et al. Interventions to improve antibiotic prescribing practices for hospital inpatients. Cochrane Database Syst Rev. 2017;2(2):CD003543.
3. Barlam TF, Cosgrove SE, Abbo LM, et al. Executive Summary: Implementing an Antibiotic Stewardship Program: Guidelines by the Infectious Diseases Society of America and the Society for Healthcare Epidemiology of America. Clin Infect Dis. 2016;62(10):1197-202.
4. Vickers RJ, Bassetti M, Clancy CJ, et al. Combating resistance while maintaining innovation: the future of antimicrobial stewardship. Future Microbiology. 2019;14(15):1331-41.
5. Organization WH. Antimicrobial stewardship programmes in health-care facilities in low-and middle-income countries: a WHO practical toolkit. In: World Health Organization. (Erişim Tarihi: 10.03.2023)
6. Lawrence KL, Kollef MH. Antimicrobial Stewardship in the ıntensive care unit advances and obstacles. Am J Resp Crit Care. 2009;179(6):434-8.
7. Cogen JD, Kahl BC, Maples H, et al. Finding the relevance of antimicrobial stewardship for cystic fibrosis. J Cyst Fibros. 2020;19(4):511-20.
8. Freeman LK, Lindsay JN, Davis SEB, et al. Multidisciplinary authorship among Infectious Diseases Society of America Clinical Practice Guidelines: Examining the contributions of ınfectious diseases pharmacists. Open Forum Infect Dis. 2018;5(11):ofy287.
9. Luisetto M. Infectious disease pharmaceutical care: The role of the clinical pharmacists to improve clinical outcomes 2017. J Antimicrob Agents. 2017;3(143):2472-1212.
10. Ponto JA. ASHP statement on the pharmacist's role in antimicrobial stewardship and infection prevention and control. Am J Health Syst Pharm. 2010;67(7):575-7.
11. Umpleby H, Dushianthan A, Catton T, et al. Antimicrobial stewardship programmes focused on de-escalation: a narrative review of efficacy and risks. J Emerg Crit Care Med 2022;6:23.
12. Masterton RG. Antibiotic de-escalation. Critical care clinics. 2011;27(1):149-62.
13. Morris AM. Antimicrobial stewardship programs: appropriate measures and metrics to study their impact. Current treatment options in infectious diseases. 2014;6(2):101-12.
14. Vallès J, Fernández S, Cortés E, et al. Comparison of the defined daily dose and days of treatment methods for evaluating the consumption of antibiotics and antifungals in the intensive care unit. Medicina intensiva. 2020;44(5):294-300.
15. Control CfD, Prevention. The core elements of human antibiotic stewardship programs in resource-limited settings: national and hospital levels. In: Centers for Disease Control and Prevention. (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
16. Pollack LA, Srinivasan A. Core elements of hospital antibiotic stewardship programs from the Centers for Disease Control and Prevention. Clinical Infectious Diseases. 2014;59(3):S97-S100.
17. Saied T, Hafez SF, Kandeel A, et al. Antimicrobial stewardship to optimize the use of antimicrobials for surgical prophylaxis in Egypt: A multicenter pilot intervention study. Am J Infect Control. 2015;43(11):e67-71.
18. Howard P, Pulcini C, Levy Hara G, et al. An international cross-sectional survey of antimicrobial stewardship programmes in hospitals. J Antimicrob Chemother. 2015;70(4):1245-55.
19. Hamdy RF, Zaoutis TE, Seo SK. Antifungal stewardship considerations for adults and pediatrics. Virulence. 2017;8(6):658-72.

20. Dellit TH, Owens RC, McGowan JE, et al. Infectious Diseases Society of America and the Society for Healthcare Epidemiology of America guidelines for developing an institutional program to enhance antimicrobial stewardship. Clin Infect Dis. 2007;44(2):159-77.
21. Woolley I. Isn't it time to talk about antiretroviral stewardship? Journal of Chemotherapy. 2016;28(4):352-4.
22. Jorgenson MR, Descourouez JL, Kleiboeker H, et al. Cytomegalovirus antiviral stewardship in solid organ transplant recipients: a new gold standard. Transplant Infectious Disease. 2022;24(5):e13864.
23. Durham SH, Badowski ME, Liedtke MD, et al. Acute care management of the HIV□infected patient: A report from the HIV practice and research network of the American College of Clinical Pharmacy. Pharmacotherapy: The Journal of Human Pharmacology and Drug Therapy. 2017;37(5):611-29.
24. Pettit NN, Han Z, Choksi A, et al. Reducing medication errors involving antiretroviral therapy with targeted electronic medical record modifications. AIDS care. 2019;31(7):893-6.
25. Brizzi MB, Burgos RM, Chiampas TD, et al. 1309. Effects of a pharmacist-driven antiretroviral stewardship and transitions of care service in persons living with HIV/AIDS. Open Forum Infectious Diseases. 2019;6(2):S471-S2.
26. Michienzi SM, Ladak AF, Pérez SE, et al. Antiretroviral stewardship: A review of published outcomes with recommendations for program implementation. Journal of the International Association of Providers of AIDS Care. 2020;19:2325958219898457.
27. Sanders J, Pallotta A, Bauer S, et al. Antimicrobial stewardship program to reduce antiretroviral medication errors in hospitalized patients with human immunodeficiency virus infection. Infection Control & Hospital Epidemiology. 2014;35(3):272-7.
28. Sieswerda E, de Boer MG, Bonten MM, et al. Recommendations for antibacterial therapy in adults with COVID-19–an evidence based guideline. Clin Microbiol Infec. 2021;27(1):61-6.
29. Pierce J, Stevens MP. COVID-19 and antimicrobial stewardship: lessons learned, best practices, and future implications. International Journal of Infectious Diseases. 2021;113:103-8.
30. Mazdeyasna H, Nori P, Patel P, et al. Antimicrobial stewardship at the core of COVID-19 response efforts: implications for sustaining and building programs. Current infectious disease reports. 2020;22(9):1-6.
31. Yam P, Fales D, Jemison J, et al. Implementation of an antimicrobial stewardship program in a rural hospital. Am J Health Syst Pharm. 2012;69(13):1142-8.
32. Razzaque MS. Implementation of antimicrobial stewardship to reduce antimicrobial drug resistance. Expert Review of Anti-infective Therapy. 2021;19(5):559-62.
33. Organization WH. Health workers' education and training on antimicrobial resistance: curricula guide. 2019.
34. Pulcini C, Cua E, Lieutier F, et al. Antibiotic misuse: a prospective clinical audit in a French university hospital. Eur J Clin Microbiol Infect Dis. 2007;26(4):277-80.
35. Dinh A, Duran C, Davido B, et al. Impact of an antimicrobial stewardship programme to optimize antimicrobial use for outpatients at an emergency department. J Hosp Infect. 2017;97(3):288-93.
36. CDC. Drug-resistant N. gonorrhoeae pathogen page. US Department of Health & Human Services. In: Centers for Disease Control and Prevention. (Erişim Tarihi: 10.02.2023).
37. Gilchrist M, Wade P, Ashiru-Oredope D, et al. Antimicrobial stewardship from policy to practice: Experiences from UK antimicrobial pharmacists. Infect Dis Ther. 2015;4(Suppl 1):51-64.

38. Sancar M, Sayın Z, Cankatar S ve ark. Eczacının Yer Aldığı Antimikrobiyal Yönetim Programlarının Klinik ve Ekonomik Sonuçları. Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi. 2019;8(1):18-28.
39. Brink AJ, Messina AP, Feldman C, et al. From guidelines to practice: a pharmacist-driven prospective audit and feedback improvement model for peri-operative antibiotic prophylaxis in 34 South African hospitals. J Antimicrob Chemoth. 2017;72(4):1227-34.
40. Ellis K, Rubal-Peace G, Chang V, et al. Antimicrobial stewardship for a geriatric behavioral health population. Antibiotics. 2016;5(1):8.
41. Okada N, Fushitani S, Azuma M, et al. Clinical evaluation of pharmacist interventions in patients treated with anti-methicillin-resistant Staphylococcus aureus agents in a hematological ward. Biological and Pharmaceutical Bulletin. 2016;39(2):295-300.
42. Zhou Y, Ma LY, Zhao X, et al. Impact of pharmacist intervention on antibiotic use and prophylactic antibiotic use in urology clean operations. Journal of clinical pharmacy and therapeutics. 2015;40(4):404-8.
43. Booth JL, Mullen AB, Thomson DA, et al. Antibiotic treatment of urinary tract infection by community pharmacists: a cross-sectional study. British Journal of General Practice. 2013;63(609):e244-e9.
44. Magedanz L, Silliprandi EM, Dos Santos RP. Impact of the pharmacist on a multidisciplinary team in an antimicrobial stewardship program: a quasi-experimental study. International journal of clinical pharmacy. 2012;34(2):290-4.
45. Yen Y-H, Chen H-Y, Wuan-Jin L, et al. Clinical and economic impact of a pharmacist-managed iv-to-po conversion service for levofloxacin in Taiwan. International Journal of Clinical Pharmacologyand Therapeutics. 2012;50(2):136.
46. Dunn K, O'Reilly A, Silke B, et al. Implementing a pharmacist-led sequential antimicrobial therapy strategy: a controlled before-and-after study. International journal of clinical pharmacy. 2011;33(2):208-14.
47. Grill E, Weber A, Lohmann S, et al. Effects of pharmaceutical counselling on antimicrobial use in surgical wards: intervention study with historical control group. Pharmacoepidemiology and drug safety. 2011;20(7):739-46.
48. Shen J, Sun Q, Zhou X, et al. Pharmacist interventions on antibiotic use in inpatients with respiratory tract infections in a Chinese hospital. International journal of clinical pharmacy. 2011;33(6):929-33.
49. Ijo I, Feyerharm J. Pharmacy intervention on antimicrobial management of critically ill patients. Pharmacy Practice. 2011;9(2):106.
50. Wong-Beringer A, Nguyen LH, Lee M, et al. An antimicrobial stewardship program with a focus on reducing fluoroquinolone overuse. Pharmacotherapy. 2009;29(6):736-43.
51. Curtiss FR. Clinical pharmacist interventions associated with appropriateness and length of inpatient antimicrobial therapy for pneumonia. Journal of Managed Care Pharmacy. 2002;8(5):406-.
52. Kara E, Metan G, Bayraktar-Ekincioglu A ve ark. Implementation of pharmacist-driven antifungal stewardship program in a tertiary care hospital. Antimicrob Agents Chemother. 2021;65(9):e0062921.
53. Santiago-García B, Rincón-López EM, Ponce Salas B, et al. Effect of an intervention to improve the prescription of antifungals in pediatric hematology-oncology. Pediatr Blood Cancer. 2020;67(4):e27963.
54. Mularoni A, Adamoli L, Polidori P, et al. How can we optimise antifungal use in a solid organ transplant centre? Local epidemiology and antifungal stewardship implementation: A single-centre study. Mycoses. 2020;63(7):746-54.
55. Sakeena M, Bennett AA, McLachlan AJ. Enhancing pharmacists' role in developing countries to

overcome the challenge of antimicrobial resistance: a narrative review. Antimicrobial Resistance & Infection Control. 2018;7(1):1-11.

56. Stewardship A. Role of the pharmacist in antimicrobial stewardship. Stay Focused Among The Distractions. 2008:26.

57. Courtenay M, Lim R, Castro-Sanchez E, et al. Development of consensus-based national antimicrobial stewardship competencies for UK undergraduate healthcare professional education. Journal of hospital infection. 2018;100(3):245-56.

2.18

KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNDE DİSİPLİNLER ARASI İLETİŞİM

Zeynep Ülkü Gün

Öğrenim Hedefleri

1. Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişimin önemini anlayabilmek.
2. Sağlık profesyonelleri arasında sağlıklı iletişimin önündeki engelleri tanımlayabilmek.
3. Sağlık profesyonelleri ile yazılı iletişim kurmanın önemini anlayabilmek.
4. Klinik eczacılık önerilerinin sağlık profesyonellerine aktarılırken kullanılabilecek araçlar hakkında bilgi sahibi olmak.
5. SBAR (Situation [Durum], Background [Anamnez], Assesment [Değerlendirme], Recommendation [Öneri]) tekniğinin ne olduğunu açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Gün ZÜ. (2023) Klinik Eczacılık Hizmetlerinde Disiplinler Arası İletişim Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:451-462 Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Beardsley RS., Kimberlin CL., Tindall WN. Communication Skills in Pharmacy Practice. 5th ed. Lippincott Williams & Wilkins; 2008
2. Kreps GL. Communication and Effective Interprofessional Health Care Teams. Int Arch Nurs Health Care. 2016; 2(3): 51-7.
3. Waszyk-Nowaczyk M., Guzenda W., Kamasa K. et al. Cooperation Between Pharmacists and Physicians - Whether It Was Before and is It Still Ongoing During the Pandemic? J. Multidiscip. Healthc. 2021; 14: 2101-10.
4. Küçükali R, Çakır R, Çevik Özdemir HN. Sağlık Profesyonellerinin İletişimsel Sorunlarının Belirlenmesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. 2019; 14(20): 763-83.
5. Demir S, Şahin NH. Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniklerinde Hasta Tesliminde SBAR İletişim Tekniğinin Kullanımı ve Hemşire/Ebelerin Görüşlerinin Belirlenmesi. Sağlık Akademisyenleri Dergisi. 2014; 1(2): 99-105.
6. http://www.ihi.org/resources/Pages/Tools/SBARToolkit.aspx (Erişim Tarihi: 21.03.2022)
7. https://www.pharmacytimes.com/view/to-communicate-concerns-use-the-sbar-method (Erişim Tarihi: 21.03.2022)
8. https://www.amcp.org/ (Erişim Tarihi: 02.02.2023)
9. Academy of Managed Care Pharmacy.
10. Li X., Zhao J., Shouzhi F. SBAR Standard and Mind Map Combined Communication Mode Used in Emergency Department to Reduce the Value of Handover Defects and Adverse Events. J. Healthc. Eng. 2022; 2022: 8475322.
11. Rizon S., Braaf S., Williams A. et al. Pharmacists' Interprofessional Communication About Medications in Specialty Hospital Settings. Health Communication. 2014: 1065-75 https://doi.org/10.1080/10410236.2014.919697
12. Zheng F., Wang D., Zhang X. The impact of clinical pharmacist-physician communication on reducing drug-related problems: a mixed study design in a tertiary teaching Hospital in Xinjiang, China. BMC Health Services Research. 2022; 22:1157 https://doi.org/10.1186/s12913-022-08505-1
13. Tubb SM., Loesch EB. Internal Medicine Residents' Perceptions of Pharmacist Involvement in Medical Rounds. Innov. Pharm. 2021; 12(2): 10.24926
14. Cengiz G., Seren İntepeler Ş. Hasta Güvenliği İletişim Aracına Uygun Nöbet Teslim Sürecinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi (DEUHFED). 2021; 14(4): 404-12

2.19

KLİNİK ECZACILIK UYGULAMALARINDA DİJİTAL SAĞLIK HİZMETLERİ

Zekiye Yılmaz

Öğrenim Hedefleri

1. Dijital sağlığın tanımı, faydaları ve dezavantajlarını açıklayabilmek.
2. Dijital sağlığın kullanıldığı alanları tanımlayabilmek.
3. Tele-eczacılığı tanımlayabilmek.
4. Tele-eczacılık uygulamalarının avantajlarını ve dezavantajlarını açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Yılmaz Z. (2023) Klinik Eczacılık Uygulamalarında Dijital Sağlık Hizmetleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:463-479. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Woods L, Cummings E, Duff J, et al. Partnering in digital health design: Engaging the multidisciplinary team in a needs analysis. Stud Health Technol Inform. 2018;252:176-81.
2. Ronquillo Y, Meyers A, Korvek SJ. Digital health. In: Pubmed, StatPearls (Internet). (Erişim Tarihi: 02.02.2022).
3. Digital health center of excellence. What is digital health? In: FDA. (Erişim Tarihi: 12.02.2022).
4. Sun O, Chen J, Magrabi F. Using voice-activated conversational interfaces for reporting patient safety incidents: A technical feasibility and pilot usability study. Stud Health Technol Inform. 2018;252:139-44.
5. Tran M, Ginige JA, Boulamatsis C. Evaluation of visualisation techniques for meaningful representation of clinical classification data sets. Stud Health Technol Inform. 2018;252:145-50.
6. Mather C, Cummings E, Gale F. Mobile learning in nursing: Tales from the profession. Stud Health Technol Inform. 2018;252:112-17.
7. King CE, Sarrafzadeh M. A survey of smartwatches in remote health monitoring. J Healthc Inform Res. 2018;2(1-2):1-24.
8. Pianalto J. Hospital wayfinding bridges digital divide: Mobile solutions and personalized apps move signage to the next level. Health Facil Manage. 2016;29:37-40.
9. López CM, Qanungo S, Jenkins C, et al. Technology as a means to address disparities in mental health research: A guide to "tele-tailoring" your research methods. Prof Psychol Res Pr. 2018;49(1):57-64.
10. Havermans BM, Boot CR, Brouwers EP, et al. Effectiveness of a digital platform-based implementation strategy to prevent work stress in a healthcare organization: a 12-month follow-up controlled trial. Scand J Work Environ Health. 2018;44(6):613-21.
11. Kujala S, Hörhammer I, Kaipio J, et al. Health professionals' expectations of a national patient portal for self-management. Int J Med Inform. 2018;117:82-7.
12. King B, Fishman EK, Horton KM, et al. The incipient digital revolution in hospitality and health care: Digital is hospitable. J Am Coll Radiol. 2018;15(9):1351-3.
13. Kessel RV, Wong BLH, Clemens T, et al. Digital health literacy as a super determinant of health: More than simply the sum of its parts. Internet Interv. 2022;27:100500.
14. Car Josip, Carlstedt-Duke J, Car LT, et al. Digital education in health professions: The need for overarching evidence synthesis. 2019;21(2):e12913.
15. Majumder S, Mondal T, Deen MJ. Wearable sensors for remote health monitoring. Sensors (Basel). 2017;17(1):130.
16. Oren O, Gersh BJ, Bhatt DL. Artificial intelligence in medical imaging: switching from radiographic pathological data to clinically meaningful endpoints. Lancet Digit Health. 2020;2(9):e486-8.
17. Vyas M, Thakur S, Riyaz B, et al. Artificial intelligence: The beginning of a new era in pharmacy profession. Asian J Pharm. 2018;12(2):72-6.
18. Calloway S, Akilo H, Bierman K. Impact of a clinical decision support system on pharmacy clinical interventions, documentation efforts, and costs. Hosp Pharm. 2013;48(9),744–52.
19. McMullin ST, Lonergan TP, Rynearson CS, et al. Impact of an evidence-based computerized decision support system on primary care prescription costs. Ann Fam Med. 2004;2(5),494–8.
20. Sutton RT, Pincock D, Baumgart DC, et al. An overview of clinical decision support systems: benefits, risks, and strategies for success. NPJ Digit Med. 2020;3:17.

21. McKay FH, Wright A, Shill J, et al. Using health and well-being apps for behavior change: A systematic search and ratings of apps. JMIR Mhealth Uhealth. 2019;7(7):e11926.
22. GBD 2015 Risk Factors Collaborators. Global, regional, and national comparative risk assessment of 79 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks, 1990-2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. Lancet 2016;388(10053):1659-1724.
23. Colineau N, Paris C. Talking about your health to strangers: understanding the use of online social networks by patients. New Rev Hypermed Multimed. 2010;16(1):141–60.
24. Rupert DJ, Moultrie RR, Read JG, et al. Perceived healthcare provider reactions to patient and caregiver use of online health communities. Patient Educ Couns. 2014;96(3):320–6.
25. Carter M. Medicine and the media: How Twitter may have helped Nigeria contain Ebola. Br Med J. 2014;349:g6946.
26. İlaçPedia.com (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
27. World Health Organization. Telemedicine: opportunities and developments in member states: report on the second global survey on eHealth. Global observatory for eHealth series-Volume 2. WHO; 2010. (Erişim Tarihi: 22.04.2022).
28. Health IT in health care settings. Telemedicine and telehealth. In: HealthIT.gov. (Erişim Tarihi: 23.04.2022)
29. Casey MM, Sorensen TD, Elias W, et al. Current practices and state regulations regarding telepharmacy in rural hospitals. Am J Health Syst Pharm. 2010;67(13):1085-92.
30. Win AZ. Telepharmacy: Time to pick up the line. Res Social Adm Pharm. 2017;13:882–3.
31. Le T, Toscani M, Colaizzi J. Telepharmacy: A new paradigm for our profession. J Pharm Pract. 2020;33(2):176-82.
32. Baldoni S, Amenta F, Ricci G. Telepharmacy services: Present status and future perspectives: A review. Medicina (Kaunas). 2019;55(7):327.
33. Pharmaceutical Group of the European Union. Position paper on digital health. In: pgeu.eu. (Erişim Tarihi: 23.10.2022)
34. Pharmaceutical Group of the European Union. eHealth solutions in European community pharmacies: Annex. In: pgeu.eu. (Erişim Tarihi: 23.10.2022)
35. Keeys C, Kalejaiye B, Skinner M, et al. Pharmacist-managed inpatient discharge medication reconciliation: A combined onsite and telepharmacy model. Am J Health Syst Pharm. 2014;71:2159–66.
36. Rebello KE, Gosian J, Salow M, et al. The rural PILL Program: A postdischarge telepharmacy intervention for rural veterans. J Rural Health. 2017;33:332–9.
37. Benizri F, Dalifard B, Zemmour C, et al. DrugCam®-An intelligent video camera system to make safe cytotoxic drug preparations. Int J Pharm. 2016;502:198–207.
38. McFarland R. Telepharmacy for remote hospital inpatients in north-west Queensland. J Telemed Telecare. 2017;23(10):861-5.
39. Margusino-Framinan L, Cid-Silva P, Castro-Iglesias A, et al. Teleconsultation for the pharmaceutical care of HIV outpatients in receipt of home antiretrovirals delivery: Clinical, economic, and patient-perceived quality analysis. Telemed J E Health. 2019;25(5):399-406.
40. Ho I, Nielsen L, Jacobsgaard H, et al. Chat-based telepharmacy in Denmark: design and early results. Int J Pharm Pract. 2015;23(1):61-6.
41. Bosworth HB, Olsen MK, McCant F, et al. Telemedicine cardiovascular risk reduction in veterans: The CITIES trial. Am Heart J. 2018;199:122–9.

42. Green BB, Cook AJ, Ralston JD, et al. Effectiveness of home blood pressure monitoring, Web communication, and pharmacist care on hypertension control: a randomized controlled trial. JAMA. 2008;299(24):2857–67.

43. Gonzales HM, Fleming JN, Gebregziabher M, et al. Pharmacist-led mobile health intervention and transplant medication safety: A randomized controlled clinical trial. Clin J Am Soc Nephrol. 2021;16(5): 776–84.

44. Yılmaz Z, Sancar M, Okuyan B, et al. Impact of verbal and web-based patient education programs driven by clinical pharmacist on the adherence and illness perception of hypertensive patients. Indian J Pharmaceutical Education and Research. 2020;54(3s):s695-s704.

45. İzzettin FV, Yılmaz ZK, Okuyan B, et al. Evaluation of satisfaction and internet self-efficacy of inquirers using an internet-based drug information centre. J Taibah Univ Med Sci. 2019;14(1):67-72.

2.20

KLİNİK ECZACILIK UYGULAMALARINDA SIK KULLANILAN FORMÜLLER VE SKORLAR

Nesligül Özdemir Ayduran

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacıların sıklıkla kullandıkları formülleri ve skorları açıklayabilmek.
2. Hastalardaki risk durumlarının öngörülmesinde kullanılan hesaplamaları tanımlayabilmek.
3. Hastaların ilaç dozlarının hesaplanmasında kullanılan formülleri uygulayabilmek.
4. Hastaların sağlık durumunu değerlendiren skorları açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Özdemir Ayduran N. (2023) Klinik Eczacılık Uygulamalarında Sık Kullanılan Formüller ve Skorlar Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:481-506. Nobel Akademik Yayıncılık.

Pediatrik Crohn Hastalığı Aktivite İndeksi

Pediatrik hastalarda Crohn hastalığının şiddetini ölçen bir puanlama sistemidir. Abdominal ağrı, günlük dışkılama miktarı ve şekli, genel iyilik hali, fiziksel muayene (boy, kilo, abdominal hassasiyet) ve laboratuvar bulguları (hemotokrit düzeyi, eritrosit sedimentasyon hızı, albümin düzeyi) bir arada değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır. Maksimum alınabilecek puan 100'dür. Bu indekse göre alınan puan 10'un altında ise remisyon, 10-27,5 puan hafif, 30-37,5 puan orta, 40 ve üzeri puan ise şiddetli hastalık aktivitesi olarak tanımlanmaktadır (53).

KAYNAKLAR

1. Sigurdsson TS, Lindberg L. Six commonly used empirical body surface area formulas disagreed in young children undergoing corrective heart surgery. Acta Paediatr. 2020;109(9):1838-46.
2. Boyd E. The growth of the surface area of the human body. Minneapolis: University of Minnesota Press; 1935.
3. DuBois D, DuBois EF. A formula to estimate the approximate surface area if height and weight be known. Arch Intern Med 1916; 17:863.
4. Gehan EA, George SL. Estimation of human body surface area from height and weight. Cancer Chemother Rep 1970; 54:225.
5. Haycock GB, Schwartz GJ, Wisotsky DH. Geometric method for measuring body surface area: A height weight formula validated in infants, children and adults. J Pediatr 1978; 93:62.
6. Yu CY, Lin CH, Yang YH. Human body surface area database and estimation formula. Burns 2010; 36:616.
7. Livingston EH, Lee S. Body surface area prediction in normal-weight and obese patients. Am J Physiol Endocrinol Metab 2001; 28:E586.
8. World Health Organization. A healthy lifestyle - WHO recommendations. (Erişim Tarihi: 02.03.2022) [Available from: https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/nutrition/a-healthy-lifestyle/body-mass-index-bmi.]
9. Chichester S, Holmes TM, Hubbard J. Ideal body weight: A commentary. Clin Nutr ESPEN. 2021;46:246-50.
10. Calculator: Ideal body weight and adjusted body weight for adults. In: Uptodate. (Erişim Tarihi: 02.03.2022) [Available from: https://www.uptodate.com/contents/calculator-ideal-body-weight-and-adjusted-body-weight-for-adults.]
11. Osterkamp LK. Current perspective on assessment of human body proportions of relevance to amputees. J Am Diet Assoc. 1995;95(2):215-8.
12. Lahner CR. Adult weight measurement: decoding the terminology used in literature. South African Journal of Clinical Nutrition 2019;32(2).
13. Barras M, Legg A. Drug dosing in obese adults. Aust Prescr. 2017;40(5):189-93.
14. Yıldız G, Kayataş M, Candan F. Hyponatremia; current diagnosis and treatment. Turk Neph Dial Transpl 2011;20(2):115-31.
15. Hillier TA, Abbott RD, Barrett EJ. Hyponatremia: evaluating the correction factor for hyperglycemia. Am J Med. 1999;106(4):399-403.

16. Katz MA. Hyperglycemia-induced hyponatremia--calculation of expected serum sodium depression. N Engl J Med. 1973;289(16):843-4.
17. Doğan Ö. Hipokalsemi olan hastalarda serum kalsiyum düzeylerinin iyonize ve düzeltilmiş kalsiyum ile ilişkisi. J DU Health Sci Inst. 2019;9(2):67-70.
18. Sofronescu AG. Serum Calcium 2019.(Erişim Tarihi: 15.03.22). [Available from: https://emedicine.medscape.com/article/2087447-overview#a2.
19. Lian IA, Asberg A. Should total calcium be adjusted for albumin? A retrospective observational study of laboratory data from central Norway. BMJ Open. 2018;8(4):e017703.
20. Calculaing Total Daily Dose Of Opioids For Safer Dosage
In: CDC. (Erişim Tarihi: 11.03.22). [Available from: https://www.cdc.gov/drugoverdose/pdf/calculating_total_daily_dose-a.pdf.
21. Vandecasteele SJ, De Bacquer D, De Vriese AS. Implementation of a dose calculator for vancomycin to achieve target trough levels of 15-20 microg/mL in persons undergoing hemodialysis. Clin Infect Dis. 2011;53(2):124-9.
22. Vancomycin Calculator. (Erişim Tarihi: 12.03.22). [Available from: https://clincalc.com/Vancomycin/.
23. Demirkan SK. Terapötik İlaç Monitörizasyonu. Yoğun Bakım Dergisi. 2007;7(3):365-9.
24. Çayakar A. Steroid usage in clinical practice. Ulus Romatol Derg. 2021;13(2):73-84.
25. Musso CG, Alvarez-Gregori J, Jauregui J, et al. Glomerular filtration rate equations: a comprehensive review. Int Urol Nephrol. 2016;48(7):1105-10.
26. Beddhu S, Bruns FJ, Saul M, et al. A simple comorbidity scale predicts clinical outcomes and costs in dialysis patients. Am J Med. 2000;108(8):609-13.
27. Schwartz GJ, Munoz A, Schneider MF, et al. New equations to estimate GFR in children with CKD. J Am Soc Nephrol. 2009;20(3):629-37.
28. Child-Pugh Score for Cirrhosis Mortality. (Erişim Tarihi: 12.03.22). [Available from: https://www.mdcalc.com/child-pugh-score-cirrhosis-mortality#evidence.
29. MELD Score (Model For End-Stage Liver Disease) (12 and older). (Erişim Tarihi: 13.03.22). [Available from: https://www.mdcalc.com/meld-score-model-end-stage-liver-disease-12-older#evidence.
30. McDiarmid SV, Anand R, Lindblad AS, et al. Development of a pediatric end-stage liver disease score to predict poor outcome in children awaiting liver transplantation. Transplantation. 2002;74(2):173-81.
31. Goff DC, Lloyd-Jones DM, Bennett G, et al. 2013 ACC/AHA guideline on the assessment of cardiovascular risk: a report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Practice Guidelines. Circulation. 2014;129(25 Suppl 2):S49-73.
32. Score Türkiye. (Erişim Tarihi: 14.03.22). [Available from: http://file.tkd.org.tr/kilavuzlar/SCORETurkiye-160125.PDF?menu=52.
33. Jahangiry L, Farhangi MA, Rezaei F. Framingham risk score for estimation of 10-years of cardiovascular diseases risk in patients with metabolic syndrome. J Health Popul Nutr. 2017;36(1):36.
34. Tekkeşin N, Kılınç C, Ökmen AŞ. Investigation of Framingham Risk Factors in Turkish adults. J Clin Exp Invest. 2011;2(1):42-9.
35. Khorana AA, Kuderer NM, Culakova E, et al. Development and validation of a predictive model for chemotherapy-associated thrombosis. Blood. 2008;111(10):4902-7.
36. Pisters R, Lane DA, Nieuwlaat R, et al. A novel user-friendly score (HAS-BLED) to assess 1-year risk of major bleeding in patients with atrial fibrillation: the Euro Heart Survey. Chest. 2010;138(5):1093-100.

37. Moore L, Lavoie A, Camden S, et al. Statistical validation of the Glasgow Coma Score. J Trauma. 2006;60(6):1238-43; discussion 43-4.

38. Teasdale G, Jennett B. Assessment of coma and impaired consciousness. A practical scale. Lancet. 1974;2(7872):81-4.

39. Knaus WA, Draper EA, Wagner DP, et al. APACHE II: a severity of disease classification system. Crit Care Med. 1985;13(10):818-29.

40. Karabıyık L. Intensive care scoring systems. Yoğun Bakım Dergisi 2010. 2010;9(3):129-43

41. Vincent JL, de Mendonca A, Cantraine F, et al. Use of the SOFA score to assess the incidence of organ dysfunction/failure in intensive care units: results of a multicenter, prospective study. Working group on "sepsis-related problems" of the European Society of Intensive Care Medicine. Crit Care Med. 1998;26(11):1793-800.

42. Harris JA. A Biometric Study of Human Basal Metabolism. Proc Natl Acad Sci USA. 1918;4(12):370-3.

43. Heyland DK, Dhaliwal R, Jiang X, et al. Identifying critically ill patients who benefit the most from nutrition therapy: the development and initial validation of a novel risk assessment tool. Crit Care. 2011;15(6):R268.

44. Rubenstein LZ, Harker JO, Salva A, et al. Screening for undernutrition in geriatric practice: developing the short-form mini-nutritional assessment (MNA-SF). J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2001;56(6):M366-72.

45. Elia M. Screening for malnutrition: A multidisciplinary responsibility. Development and Use of the Malnutrition Universal Screening Tool ('MUST') for Adults. Redditch: BAPEN; 2003.

46. Kondrup J, Rasmussen HH, Hamberg O, et al. Nutritional risk screening (NRS 2002): a new method based on an analysis of controlled clinical trials. Clin Nutr. 2003;22(3):321-36.

47. Charlson ME, Pompei P, Ales KL, et al. A new method of classifying prognostic comorbidity in longitudinal studies: development and validation. J Chronic Dis. 1987;40(5):373-83.

48. Huang YQ, Gou R, Diao YS, et al. Charlson comorbidity index helps predict the risk of mortality for patients with type 2 diabetic nephropathy. J Zhejiang Univ Sci B. 2014 Jan;15(1):58-66.

49. Karter AJ, Warton EM, Lipska KJ, et al. Development and validation of a tool to identify patients with type 2 diabetes at high risk of hypoglycemia-related emergency department or hospital use. JAMA Intern Med. 2017;177(10):1461-70.

50. Uys A, Rapoport BL, Anderson R. Febrile neutropenia: a prospective study to validate the Multinational Association of Supportive Care of Cancer (MASCC) risk-index score. Support Care Cancer. 2004;12(8):555-60.

51. Freifeld AG, Bow EJ, Sepkowitz KA, et al. Clinical practice guideline for the use of antimicrobial agents in neutropenic patients with cancer: 2010 Update by the Infectious Diseases Society of America. Clin Infect Dis. 2011;52(4):427-31.

52. Sanford Guide. (Erişim Tarihi: 15.08.22). [Available from: https://www.sanfordguide.com/about/

53. Turner D, Griffiths AM, Walters TD, et al. Appraisal of the pediatric Crohn's disease activity index on four prospectively collected datasets: recommended cutoff values and clinimetric properties. Am J Gastroenterol. 2010;105(9):2085-92.

3.1

KLİNİK ECZACILIKTA BİLİMSEL ARAŞTIRMA TASARIMI

İnci Güner, Aygin Bayraktar-Ekincioğlu

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacılıkta bilimsel araştırmanın amacını ve önemini kavrayabilmek.
2. Bilimsel bir araştırmanın planlanması ve yürütülmesindeki temel unsurları sıralayabilmek.
3. Klinik eczacılıkta yaygın kullanılan bilimsel araştırma tasarımlarını açıklayabilme ve araştırma amacına uygun araştırma tasarımının seçimini sağlayabilmek.

Alıntılama Örneği

Güner İ, Bayraktar-Ekincioğlu A. (2023) Klinik Eczacılıkta Bilimsel Araştırma Tasarımı Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:509-546. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Fandino W. Formulating a good research question: Pearls and pitfalls. Indian J Anaesth. 2019;63(8):611-6.
2. Awaisu A, Mukhalalati B, Mohamed Ibrahim MI. Research Designs and Methodologies Related to Pharmacy Practice. In: Babar ZUD, editor. Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy. 1. University of Huddersfield, Huddersfield, UK: Elsevier Public Health Emergency Collection; 2019. pp. 7-21.
3. Health Research Methodology a Guide for Researchers. National Minstry of Health in Sudan. December, 2010.
4. Murad MH, Asi N, Alsawas M, et al. New evidence pyramid. Evid Based Med. 2016;21(4):125-7.
5. Tawfik GM, Dila KAS, Mohamed MYF, et al. A step by step guide for conducting a systematic review and meta-analysis with simulation data. Trop Med Health. 2019;47:46.
6. Tonna AP, Edwards RM. Is there a place for qualitative research methods in pharmacy practice?. European Journal of Hospital Pharmacy. 2012;20:97-9.
7. Hassali MA, Saleem F, Farooqui M, et al. Strengthening Pharmacy Practice Research: The Need for Combining both Qualitative and Quantitative Methodology. Journal of Pharmaceutical Care & Health Systems. 2014;1:112.
8. Austin Z, Sutton J. Qualitative research: getting started. Can J Hosp Pharm. 2014;67(6):436-40.
9. Tong A, Sainsbury P, Craig J. Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. International Journal for Quality in Health Care. 2007;19(6):349-57.
10. Duncan P, Ridd MJ, McCahon D, et al. Barriers and enablers to collaborative working between GPs and pharmacists: a qualitative interview study. Brit J Gen Pract. 2020;70(692):E155-E63.
11. Venables R, Stirling H, Batchelor H, et al. Problems with oral formulations prescribed to children: a focus group study of healthcare professionals. Int J Clin Pharm. 2015;37(6):1057-67.
12. Yousef AM, Abu-Farha RK, Abu-Hammour KM. Detection of medication administration errors at a tertiary hospital using a direct observation approach. J Taibah Univ Med Sci. 2022;17(3):433-40.
13. Herrera H. Qualitative Methods in Pharmacy Practice Research. In: Babar ZUD, editor. Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy. 1. University of Huddersfield, Huddersfield, UK: Elsevier Public Health Emergency Collection; 2019. pp. 29-38.
14. Castleberry A, Nolen A. Thematic analysis of qualitative research data: Is it as easy as it sounds?. Curr Pharm Teach Learn. 2018;10(6):807-15.
15. O'Brien BC, Harris IB, Beckman TJ, et al. Standards for Reporting Qualitative Research: A Synthesis of Recommendations. Academic Medicine. 2014;89(9):1245-51.
16. Tong A, Flemming K, McInnes E, et al. Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ. BMC Medical Research Methodology. 2012;12(1):181.
17. Hussain R, Hassali MA, Babar ZUD. Quantitative Methods in Pharmacy Practice Research. In: Babar ZUD, editor. Encyclopedia of Pharmacy Practice and Clinical Pharmacy. 1. University of Huddersfield, Huddersfield, UK: Elsevier Public Health Emergency Collection; 2019. pp. 22-9.
18. Bhattacharya PK. Types of Studies in Clinical Research—Part I: Observational Studies. Research Methodology in the Health Sciences: A Quick Reference Guide. New York, NY: McGraw Hill; 2021.
19. Carey TS, Boden SD. A critical guide to case series reports. Spine (Phila Pa 1976). 2003;28(15):1631-4.
20. Gagnier JJ, Riley D, Altman DG, et al. The CARE Guidelines Consensus-Based Clinical Case Reporting Guideline Development. Dtsch Arztebl Int. 2013;110(37):603-8.
21. Kandula P, Kouides PA. Rituximab-induced leukocytoclastic vasculitis: a case report. Arch Dermatol. 2006;142(2):246-7.

22. Riley DS, Barber MS, Kienle GS, et al. CARE guidelines for case reports: explanation and elaboration document. J Clin Epidemiol. 2017;89:218-35.
23. Salehi M, Khalili H, Jahani Z, et al.Famotidine Possible Cutaneous Rash in Covid-19 Patients: An Adverse Effect Case Series. Curr Drug Saf. 2022;17(3):269-273.
24. Cross-sectional Studies. UNC Gillings School of Global Public Health. North Carolina, ABD: Eric Notebook; 2014-15.
25. Cuschieri S. The STROBE guidelines. Saudi J Anaesth. 2019;13(Suppl 1):S31-s4.
26. Mann CJ. Observational research methods. Research design II: cohort, cross sectional, and case-control studies. Emerg Med J. 2003;20(1):54-60.
27. Abdu N, Mosazghi A, Teweldemedhin S, et al. Non-Steroidal Anti-Inflammatory Drugs (NSAIDs): Usage and co-prescription with other potentially interacting drugs in elderly: A cross-sectional study. PLoS One. 2020;15(10):e0238868.
28. Schneider MF, Gange SJ, Margolick JB, et al. Application of case-crossover and case-time-control study designs in analyses of time-varying predictors of T-cell homeostasis failure. Ann Epidemiol. 2005;15(2):137-44.
29. Hallas J, Pottegård A. Use of self-controlled designs in pharmacoepidemiology. J Intern Med. 2014;275(6):581-9.
30. Dey T, Mukherjee A, Chakraborty S. A Practical Overview of Case-Control Studies in Clinical Practice. Chest. 2020;158(1s):S57-s64.
31. Consiglio GP, Burden AM, Maclure M, et al. Case-crossover study design in pharmacoepidemiology: systematic review and recommendations. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2013;22(11):1146-53.
32. Chen WY, Chen LY, Liu HC, et al. Antipsychotic medications and stroke in schizophrenia: A case-crossover study. PLoS One. 2017;12(6):e0179424.
33. Suissa S. The case-time-control design: further assumptions and conditions. Epidemiology. 1998;9(4):441-5.
34. Chyou TY, Nishtala PS. Identifying frequent drug combinations associated with delirium in older adults: Application of association rules method to a case-time-control design. Pharmacoepidemiol Drug Saf. 2021;30(10):1402-10.
35. Partlett C, Hall NJ, Leaf A, et al. Application of the matched nested case-control design to the secondary analysis of trial data. BMC Medical Research Methodology. 2020;20(1):117.
36. León-Muñoz LM, Duarte-Salles T, Llorente A, et al. Use of hydrochlorothiazide and risk of skin cancer in a large nested case-control study in Spain. Pharmacoepidemiology and Drug Safety. 2021;30(9):1269-78.
37. Prentice RL. A case-cohort design for epidemiologic cohort studies and disease prevention trials. Biometrika. 1986;73(1):1-11.
38. Case Cohort Study In: Kirch W, editor. Encyclopedia of Public Health. Dordrecht: Springer Netherlands; 2008. pp. 99-100.
39. Hamood R, Hamood H, Merhasin I, et al. Diabetes After Hormone Therapy in Breast Cancer Survivors: A Case-Cohort Study. J Clin Oncol. 2018;36(20):2061-9.
40. Stuhec M, Bratovic N, Mrhar A. Impact of clinical pharmacist's interventions on pharmacotherapy management in elderly patients on polypharmacy with mental health problems including quality of life: A prospective non-randomized study. Sci Rep. 2019;9(1):16856.
41. Berkovitch M, Segal-Socher I, Greenberg R, et al. First trimester exposure to cefuroxime: a prospective cohort study. Br J Clin Pharmacol. 2000;50(2):161-5.
42. Krass I. Quasi experimental designs in pharmacist intervention research. Int J Clin Pharm. 2016;38(3):647-54.

43. Abubakar M, Ishaque A, Shahzad F, et al. Impact of pharmacist-led interventions on diabetes management at a community pharmacy in Pakistan: A quasi-experimental study. J Pak Med Assoc. 2021;71(8):1924-9.
44. Houle S. An introduction to the fundamentals of randomized controlled trials in pharmacy research. Can J Hosp Pharm. 2015;68(1):28-32.
45. Kendall JM. Designing a research project: randomised controlled trials and their principles. Emerg Med J. 2003;20(2):164-8.
46. Nguyen C, Naunton M, Thomas J, et al. Availability and use of number needed to treat (NNT) based decision aids for pharmaceutical interventions. Explor Res Clin Soc Pharm. 2021;2:100039.
47. Bhide A, Shah PS, Acharya G. A simplified guide to randomized controlled trials. Acta Obstet Gynecol Scand. 2018;97(4):380-7.
48. Cummings SR, Deborah GG, Hulley SB. Designing a Randomized Blinded Trial. In: Hulley SB, Cummings SR, Browner WS, Grady DG, Newman TB, editors. Designing Clinical Research. 4 ed. Philadelphia, PA 19103 USA: Lippincott Williams & Wilkins; 2013. pp. 137-51.
49. Krogh HB, Storebo OJ, Faltinsen E, et al. Methodological advantages and disadvantages of parallel and crossover randomised clinical trials on methylphenidate for attention deficit hyperactivity disorder: a systematic review and meta-analyses. BMJ Open. 2019;9(3):e026478.
50. Cani CG, Lopes Lda S, Queiroz M, et al. Improvement in medication adherence and self-management of diabetes with a clinical pharmacy program: a randomized controlled trial in patients with type 2 diabetes undergoing insulin therapy at a teaching hospital. Clinics (Sao Paulo). 2015;70(2):102-6.
51. Chan AW, Tetzlaff JM, Altman DG, et al. SPIRIT 2013 statement: defining standard protocol items for clinical trials. Ann Intern Med. 2013;158(3):200-7.
52. Collins JC, Chong WW, de Almeida Neto AC, et al. The simulated patient method: Design and application in health services research. Res Social Adm Pharm. 2021;17(12):2108-15.
53. Hamadouk RM, Mohammed FM, Albashair ED, et al. Evaluation of Community Pharmacists' Competences in Identifying and Resolve Drug-Related Problems in a Pediatric Prescription Using the Simulated Patient Method. Pharmacy (Basel). 2022;11(1).
54. Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, et al. The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. Bmj. 2021;372:n71.
55. Akobeng AK. Understanding systematic reviews and meta-analysis. Arch Dis Child. 2005;90(8):845-8.
56. Shawaqfeh B, Hughes CM, McGuinness B, et al. A systematic review of interventions to reduce anticholinergic burden in older people with dementia in primary care. Int J Geriatr Psychiatry. 2022;37(6).
57. Xu Y, Amiche MA, Tadrous M. Network meta-analysis: an introduction for pharmacists. Int J Clin Pharm. 2018;40(5):942-7.
58. Jandhyala R. Delphi, non-RAND modified Delphi, RAND/UCLA appropriateness method and a novel group awareness and consensus methodology for consensus measurement: a systematic literature review. Curr Med Res Opin. 2020;36(11):1873-87.
59. Jaam M, Awaisu A, El-Awaisi A, et al. Use of the Delphi technique in pharmacy practice research. Res Soc Admin Pharm. 2022;18(1):2237-48.
60. Jandhyala R. A novel method for observing proportional group awareness and consensus of items arising from list-generating questioning. Curr Med Res Opin. 2020;36(5):883-93.
61. Cillis M, Spinewine A, Krug B, et al. Development of a tool for benchmarking of clinical pharmacy activities. Int J Clin Pharm. 2018;40(6):1462-73.

3.2

KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE TERAPÖTİK SONUÇLAR

Oğuzhan Fırat

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacılık hizmetlerinin değerlendirilmesinde kullanılan klinik sonuç türlerini sıralayabilmek.
2. Klinik uygulamada ve araştırmalarda uygun klinik sonuçları seçme, ölçme ve yorumlama basamaklarını açıklayabilmek.
3. Klinik sonuçların standartlaştırılması ile ilgili önemli hususları sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Fırat O. (2023) Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Terapötik Sonuçlar Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:547-564. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Williamson PR, Altman DG, Bagley H,et al. The COMET handbook: version 1.0. Trials. 2017;18(3):1-50.
2. Roach KE. Measurement of health outcomes: reliability, validity and responsiveness. JPO: J Prosthet and Orthot. 2006;18(6):P8-P12.
3. Anderson SV, Schumock GT. Evaluation and justification of clinical pharmacy services. Expert Rev Pharmacoecon Outcomes Res. 2009;9(6):539-45.
4. Singer AJ, Thode Jr HC, Hollander JE. Research fundamentals: selection and development of clinical outcome measures. Acad Emerg Med. 2000;7(4):397-401.
5. Velentgas P, Dreyer NA, Nourjah P, Smith SR, Torchia MM. Developing a protocol for observational comparative effectiveness research: A user's guide. 2013.
6. Cordoba G, Schwartz L, Woloshin S, et al. Definition, reporting, and interpretation of composite outcomes in clinical trials: systematic review. Bmj. 2010;341.
7. Ravn-Nielsen LV, Duckert ML, Lund ML, et al. Effect of an In-Hospital Multifaceted Clinical Pharmacist Intervention on the Risk of Readmission: A Randomized Clinical Trial. JAMA Intern Med. 2018;178(3):375-82.
8. Seuc AH, Peregoudov A, Betran AP, Gulmezoglu AM. Intermediate outcomes in randomized clinical trials: an introduction. Trials. 2013;14(1):1-13.
9. Villar J, Abdel-Aleem H, Merialdi M, et al. World Health Organization randomized trial of calcium supplementation among low calcium intake pregnant women. Am J Obstet Gynecol. 2006;194(3):639-49.
10. Powers III JH, Patrick DL, Walton MK, , et al. Clinician-reported outcome assessments of treatment benefit: report of the ISPOR clinical outcome assessment emerging good practices task force. Value Health. 2017;20(1):2-14.
11. McKown S, Acquadro C, Anfray C, et al. Good practices for the translation, cultural adaptation, and linguistic validation of clinician-reported outcome, observer-reported outcome, and performance outcome measures. JPatient Rep Outcomes. 2020;4(1):1-8.
12. Lohr KN. Outcome measurement: concepts and questions. Inquiry. 1988:37-50.
13. Walton MK, Powers III JH, Hobart J, et al. Clinical outcome assessments: conceptual foundation—report of the ISPOR clinical outcomes assessment–emerging good practices for outcomes research task force. Value Health. 2015;18(6):741-52.
14. Powers III JH, Das AF, De Anda C, Prokocimer P. Clinician-reported lesion measurements in skin infection trials: definitions, reliability, and association with patient-reported pain. Contemp Clin Trials. 2016;50:265-72.
15. Basch E, Barbera L, Kerrigan CL, Velikova G. Implementation of patient-reported outcomes in routine medical care. Am Soc Clin Oncol Educ Book. 2018;38:122-34.
16. Rothman ML, Beltran P, Cappelleri JC, Lipscomb J, Teschendorf B, Group MFP-ROCM. Patient-reported outcomes: conceptual issues. ValueHealth. 2007;10:S66-S75.
17. Miller AB, Hoogstraten B, Staquet M, Winkler A. Reporting results of cancer treatment. Cancer. 1981;47(1):207-14.
18. Kelly A, Tong A, Tymms K, et al. OMERACT-Adherence Group. Outcome Measures in Rheumatology - Interventions for medication Adherence (OMERACT-Adherence) Core Domain Set for Trials of Interventions for Medication Adherence in Rheumatology: 5 Phase Study Protocol. Trials. 2018, 27;19(1):204

19. Dworkin RH, Turk DC, Farrar J, et al. Core outcome measures for chronic pain clinical trials: IMMPACT recommendations. Pain, 2005;113(1-2), 9-19.
20. Schmitt J, Langan S, Stamm T, Williams HC, & Harmonizing Outcome Measurements in Eczema (HOME) Delphi panel. Core outcome domains for controlled trials and clinical recordkeeping in eczema: international multiperspective Delphi consensus process. Journal of Investigative Dermatology, 2011;131(3), 623-630.
21. Williamson P, Altman, DG, Blazeby JM. COMET (Core Outcome Measures in Effectiveness Trials) initiative. 2012. 22. Beuscart JB, Knol W, Cullinan S, et al. International core outcome set for clinical trials of medication review in multi-morbid older patients with polypharmacy. BMC Med. 2018;16(1):21.
23. Millar AN, Daffu-O'Reilly A, Hughes CM, et al. Development of a core outcome set for effectiveness trials aimed at optimising prescribing in older adults in care homes. Trials. 2017;18(1):175.
24. Williamson PR, Altman DG, Blazeby JM,et al. Developing core outcome sets for clinical trials: issues to consider. Trials. 2012;13(1):1-8.
25. Canales PL, Dorson PG, Crismon ML. Outcomes assessment of clinical pharmacy services in a psychiatric inpatient setting. Am J Health Syst Pharm. 2001;58(14):1309-16.
26. Regal RE, Osta AD, Parekh VI. Interventions to curb the overuse of Acid-suppressive medications on an inpatient general medicine service. P T. 2010;35(2):86.
27. Dawson NL, Porter IE, Klipa D, et al. Inpatient warfarin management: pharmacist management using a detailed dosing protocol. J ThrombThrombolysis. 2012;33(2):178-84.
28. Cabello-Muriel A, Gascón–Cánovas JJ, Urbieta-Sanz E, Iniesta-Navalón C. Effectiveness of pharmacist intervention in patients with chronic kidney disease. Int JClin Pharm. 2014;36(5):896-903.
29. Han J, Bhat S, Gowhari M, et al. Impact of a Clinical Pharmacy Service on the Management of Patients in a Sickle Cell Disease Outpatient Center. Pharmacotherapy. 2016;36(11):1166-72.
30. Almomani BA, Mayyas RK, Ekteish FA, et al. The effectiveness of clinical pharmacist's intervention in improving asthma care in children and adolescents: Randomized controlled study in Jordan. Patient Educ Couns. 2017;100(4):728-35.
31. Tong EY, Mitra B, Yip G, et al. Multi-site evaluation of partnered pharmacist medication charting and in-hospital length of stay. Br JClin Pharmacol. 2020;86(2):285-90.
32. Chatha ZF, Rashid U, Olsen S, et al. Pharmacist-led counselling intervention to improve antiretroviral drug adherence in Pakistan: a randomized controlled trial. BMC Infect Dis. 2020;20(1):874-.
33. Pham HT, Tran MH, Nguyen NQ, et al. Role of clinical pharmacists in epilepsy management at a general hospital in Vietnam: a before-and-after study. J Pharm Policy Pract. 2021;14(1):109.
34. Barbour J, Hushen P, Newman GC, Vidal J. Impact of an emergency medicine pharmacist on door to needle alteplase time and patient outcomes in acute ischemic stroke. Am J Emerg Med. 2022;51:358-62.
35. Turnacilar M, Sancar M, Apikoglu-Rabus S, et al. Improvement of diabetes indices of care by a short pharmaceutical care program. Pharm World Sci. 2009;31(6):689-95.
36. Tecen Yücel K, Bayraktar-Ekincioglu A, Kilickap S, Erman M. Clinical Pharmacy Practices in Oncology Patients Treated with Tyrosine Kinase Inhibitors. Int J Hematol Oncol. 2018;28:53-60.
37. Çelik S, Acar R, Tezcan S, et al. The role of the clinical pharmacist in patient education and monitoring of patients under warfarin treatment. J Res Pharm. 2019;23:1157-63.
38. Umar RM, Apikoglu-Rabus S, Yumuk PF. Significance of a clinical pharmacist-led comprehensive medication management program for hospitalized oncology patients. Int J Clin Pharm. 2020;42(2):652-61.

39. Al-Taie A, Izzettin FV, Sancar M, Köseoğlu A. Impact of clinical pharmacy recommendations and patient counselling program among patients with diabetes and cancer in outpatient oncology setting. Eur J Cancer Care (Engl). 2020;29(5):e13261.

40. Yalçin N, Ak S, Gürel SC, Çeliker A. Compliance in schizophrenia spectrum disorders: the role of clinical pharmacist. Int Clin Psychopharmacol. 2019;34(6):298-304.

41. Polat EC, Koc A, Demirkan SK. The role of the clinical pharmacist in the prevention of drug-induced acute kidney injury in the intensive care unit. J Clin Pharm Ther. 2022;47(12):2287-94.

3.3

KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE HASTA İLE İLİŞKİLİ SONUÇLAR

Fatma Nisa Ballı

Öğrenim Hedefleri

1. Klinik eczacılık hizmeti sunulabilecek hedef popülasyonları tanımlayabilmek.
2. Klinik eczacılık hizmetinin etkileyebileceği temel sonuçları açıklayabilmek.
3. Klinik eczacılık hizmetinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek araçları sıralayabilmek.

Alıntılama Örneği

Ballı FN. (2023) Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Hasta ile İlişkili Sonuçlar Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:565-592. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Powers III JH, Patrick DL, Walton MK et al. Clinician-Reported Outcome Assessments of Treatment Benefit: Report of the ISPOR Clinical Outcome Assessment Emerging Good Practices Task Force. Value Health. 2017;20(1):2-14.
2. Clinical Outcome Assessment (COA): Frequently Asked Questions. In: FDA. (Erişim Tarihi: 30.05.2023).
3. Guidance for industry: patient-reported outcomes measures: use in medical product development to support labeling claims. In: FDA (Erişim tarihi: 30.05.2023)
4. Higgins JP, Thomas J. Cochrane handbook for systematic reviews of interventions. Version 6.2. Cochrane, 2021.
5. Williams K, Sansoni J, Morris D et al. Patient-reported outcome measures: Literature review. Australian Commission on Safety and Quality in Health Care; 2016.
6. Doyle C, Lennox L, Bell D. A systematic review of evidence on the links between patient experience and clinical safety and effectiveness. BMJ Open. 2013;3(1).
7. Wuyts J, Maesschalck J, De Wulf I et al. Studying the impact of a medication use evaluation by the community pharmacist (Simenon): Patient-reported outcome measures. Res Social Adm Pharm. 2020;16(12):1760-7.
8. WHO remains firmly committed to the principles set out in the preamble to the Constitution. In: WHO. (Erişim tarihi: 30.05.2023)
9. Cella D, Hahn EA, Jensen SE et al. Patient-Reported Outcomes in Performance Measurement. Research Triangle Park (NC): RTI Press; 2015.
10. Rasmussen AA, Wiggers H, Jensen M et al. Patient-reported outcomes and medication adherence in patients with heart failure. Eur Heart J Cardiovasc Pharmacother. 2021;7(4):287-95.
11. O'Connell KA, Skevington SM. An international quality of life instrument to assess wellbeing in adults who are HIV-positive: a short form of the WHOQOL-HIV (31 items). AIDS Behav. 2012;16(2):452-60.
12. EQ-5D | Available versions and modes of administration. In: EQ-5D. (Erişim tarihi: 19.03.2022).
13. Koçyiğit H, Aydemir Ö, Fişek G ve ark. Kısa form 36 (KF-36)'nın Türkçe versiyonun güvenilirliği ve geçerliliği. İlaç ve Tedavi Dergisi. 1999;12(2):102-106.
14. Soylu C, Kütük B. SF-12 yaşam kalitesi ölçeği'nin Türkçe formunun güvenirlik ve geçerlik çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 2022;33(2):108-117.
15. Eser E, Fidaner H, Fidaner C ve ark. WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF'in psikometrik özellikleri. Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi. 1999;7(Ek 2):23-40.
16. Eser S, Saatli G, Eser ve ark. Yaşlılar için dünya sağlık örgütü yaşam kalitesi modülü WHOQOL-OLD: Türkiye alan çalışması Türkçe sürüm geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları. Türk Psikiyatri Dergisi. 2010;21(1):37-48.
17. Duruoz MT, Unal C, Toprak CS et al. The validity and reliability of Systemic Lupus Erythematosus Quality of Life Questionnaire (L-QoL) in a Turkish population. Lupus. 2017;26(14):1528-33.
18. WHOQoL-HIV Bref, 2012 version. In: WHO. (Erişim tarihi: 31.05.2023).
19. Ozgen Alpaydin A, Yorgancioglu A, Yilmaz O et al. Validity and reliability of "Asthma Quality of Life Questionnaire" in a sample of Turkish adult asthmatic patients. Tuberk Toraks. 2011;59(4):321-7.
20. Hakverdioglu Yont G, Khorshid L. Turkish version of the Stroke-Specific Quality of Life Scale. Int Nurs Rev. 2012;59(2):274-80.
21. Memik NÇ, Ağaoğlu B, Coşkun A ve ark. Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeğinin 13-18 yaş ergen formunun geçerlik ve güvenilirliği. Türk Psikiyatri Dergisi. 2007;18(4):353-363.

22. Yüksel H, Yılmaz Ö, Kırmaz C ve ark. Validity and reliability of the Turkish translation of Pediatric Asthma Quality of Life Questionnaire. Turk J Pediatr. 2009;5:154-60.
23. Stelmach I, Podlecka D, Smejda K et al. Pediatric Asthma Saregiver's Quality of Life Questionnaire is a useful tool for monitoring asthma in children. Qual Life Res. 2012;21(9):1639-42.
24. Sakthong P, Suksanga P, Sakulbumrungsil R et al. Development of Patient-reported Outcomes Measure of Pharmaceutical Therapy for Quality of Life (PROMPT-QoL): A novel instrument for medication management. Res Social Adm Pharm. 2015;11(3):315-38.
25. Tseng HM, Lee CH, Chen YJ et al. Developing a measure of medication-related quality of life for people with polypharmacy. Qual Life Res. 2016;25(5):1295-302.
26. Mohammed MA, Moles RJ, Hilmer SN et al. Development and validation of an instrument for measuring the burden of medicine on functioning and well-being: the Medication-Related Burden Quality of Life (MRB-QoL) tool. BMJ Open. 2018;8(1):e018880.
27. Liu C, Wang D, Liu C et al. What is the meaning of health literacy? A systematic review and qualitative synthesis. Fam Med Community Health. 2020;8(2).
28. Mackey LM, Doody C, Werner EL et al. Self-management skills in chronic disease management: What role does health literacy have? Med Decis Making. 2016;36(6):741-59.
29. Berkman ND, Sheridan SL, Donahue KE et al. Low health literacy and health outcomes: an updated systematic review. Ann Intern Med. 2011;155(2):97-107.
30. Sawkin MT, Deppe SJ, Thelen J et al. Health literacy and medication adherence among patients treated in a free health clinic: A pilot study. Health Serv Res Manag Epidemiol. 2015;2:2333392815589094.
31. Özkan S, Baran Aksakal FN, Çalışkan D ve ark. Türkiye Sağlık Okuryazarlığı ve İlişkili Faktörleri Araştırması Kitabı. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü; 2018.
32. Abacıgil, F., Harlak, H. ve Okyay, P. Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği Türkçe uyarlaması. Erişim: Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçekleri güvenilirlik ve geçerlilik çalışması, T.C. Sağlık Bakanlığı. (Erişim tarihi 17.08.2023).
33. Üçpunar E. Yetişkinlerde işlevsel sağlık okuryazarlığı testinin uyarlama çalışması. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
34. Eyuboglu E, Schulz PJ. Validation of Turkish health literacy measures. Health Promot Int. 2016;31(2):355-62.
35. Ozdemir H, Alper Z, Uncu Y ve ark. Health literacy among adults: a study from Turkey. Health Educ Res. 2010;25(3):464-77.
36. Morris NS, MacLean CD, Chew LD et al. The Single Item Literacy Screener: evaluation of a brief instrument to identify limited reading ability. BMC Fam Pract. 2006;7:21.
37. Lee J, Lee EH, Chae D. eHealth literacy instruments: Systematic review of measurement properties. J Med Internet Res. 2021;23(11):e30644.
38. Norman CD, Skinner HA. eHealth Literacy: Essential skills for consumer health in a networked world. J Med Internet Res. 2006;8(2):e9.
39. Coşkun S, Bebiş H. Adolesanlarda e-sağlık okuryazarlığı ölçeği: Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması. Gülhane Tıp Derg. 2015;57:378-384.
40. Pouliot A, Vaillancourt R, Stacey D et al. Defining and identifying concepts of medication literacy: An international perspective. Res Social Adm Pharm. 2018;14(9):797-804.
41. Sauceda JA, Loya AM, Sias JJ et al. Medication literacy in Spanish and English: psychometric evaluation of a new assessment tool. J Am Pharm Assoc (2003). 2012;52(6):e231-40.
42. Stilley CS, Terhorst L, Flynn WB et al. Medication health literacy measure: development and psychometric properties. J Nurs Meas. 2014;22(2):213-22.

43. Jang SM, Jiang R, Grabe D et al. Assessment of literacy and numeracy skills related to non-steroidal anti-inflammatory drug labels. SAGE Open Med. 2019;7:2050312119834119.
44. Torun Ö, Memiç İ, Ay NP ve ark. Development and evaluation of a Turkish Scale to Assess Medication Literacy for Adults. Turk J Pharm Sci. 2023;20(2):84–90.
45. Davis TC, Wolf MS, Bass III PF et al. Low literacy impairs comprehension of prescription drug warning labels. J Gen Intern Med. 2006;21(8):847-51.
46. Davis TC, Wolf MS, Bass III PF et al. Literacy and misunderstanding prescription drug labels. Ann Intern Med. 2006;145(12):887-94.
47. Akyol Güner T, Kuzu A, Bayraktaroğlu T. Diyabetli bireylerde sağlık okuryazarlığı ve akılcı ilaç kullanımı arasındaki ilişki. Türk Diyab Obez. 2020;3:214-223.
48. Gonderen Cakmak HS, Uncu D. Relationship between health literacy and medication adherence of turkish cancer patients receiving oral chemotherapy. Asia Pac J Oncol Nurs. 2020;7(4):365-9.
49. Self-care interventions for health. In: WHO. (Erişim Tarihi: 31.05.2023).
50. Lorig KR, Holman H. Self-management education: history, definition, outcomes, and mechanisms. Ann Behav Med. 2003;26(1):1-7.
51. Barlow J, Wright C, Sheasby J et al. Self-management approaches for people with chronic conditions: a review. Patient Educ Couns. 2002;48(2):177-87.
52. van Eikenhorst L, Taxis K, van Dijk L et al. Pharmacist-led self-management interventions to improve diabetes outcomes: A systematic literature review and meta-analysis. Front Pharmacol. 2017;8:891.
53. O'Reilly E, Frederick E, Palmer E. Models for pharmacist-delivered tobacco cessation services: a systematic review. J Am Pharm Assoc (2003). 2019;59(5):742-52.
54. Kav S, Akman A, Dogan N et al. Turkish validity and reliability of the summary of diabetes self-care activities measure for patients with type 2 diabetes mellitus. J Clin Nurs. 2010;19(19-20):2933-5.
55. Peker A, Selda ME, Demirhan Y et al. Diabetes Health Promotion Self-Care Scale: Reliability and validity of the Turkish version. Osmangazi Journal of Medicine. 2022;44(3):414-27.
56. Erbay O, Usta Yesilbalkan O, Yuceyar N et al. Validity and reliability study of the Turkish Version of Multiple Sclerosis Self-Management Scale. J Neurosci Nurs. 2020;52(3):122-7.
57. Hibbard JH, Greene J. What the evidence shows about patient activation: better health outcomes and care experiences; fewer data on costs. Health Aff (Millwood). 2013;32(2):207-14.
58. Kosar C, Besen DB. Adaptation of a Patient Activation Measure (PAM) into Turkish: reliability and validity test. Afr Health Sci. 2019;19(1):1811-20.
59. Usta D, Korkmaz F, Akyar İ, Bonanomi A. Patient Health Engagement Scale: Validity and reliability for Turkish patients with chronic diseases. Cukurova Medical Journal. 2019;44(3):1055-63.
60. Basch E. New frontiers in patient-reported outcomes: adverse event reporting, comparative effectiveness, and quality assessment. Annu Rev Med. 2014;65:307-17.
61. Atkinson TM, Ryan SJ, Bennett AV et al. The association between clinician-based common terminology criteria for adverse events (CTCAE) and patient-reported outcomes (PRO): a systematic review. Support Care Cancer. 2016;24(8):3669-76.
62. Bennett AV, Dueck AC, Mitchell SA et al. Mode equivalence and acceptability of tablet computer-, interactive voice response system-, and paper-based administration of the U.S. National Cancer Institute's Patient-Reported Outcomes version of the Common Terminology Criteria for Adverse Events (PRO-CTCAE). Health Qual Life Outcomes. 2016;14:24.
63. Farmakovijilans. Erişim: T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbı Cihaz Kurumu. (Erişim tarihi: 31.05.2023)

64. Uijl SG, Uiterwaal CS, Aldenkamp AP et al. A cross-sectional study of subjective complaints in patients with epilepsy who seem to be well-controlled with anti-epileptic drugs. Seizure. 2006;15(4):242-8.

65. Aslan EA, Batmaz S, Yüncü ÖA ve ark. Glasgow antipsikotik yan etkilerini değerlendirme ölçeği'nin Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. Klinik Psikiyatri. 2020;23:290-301.

66. Yılmaz S, Buzlu S. Liverpool Üniversitesi Antipsikotiklerin Yan Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe Formunun güvenilirliği. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni. 2006;16(3):147-154.

67. Lingjaerde O, Ahlfors UG, Bech P et al. The UKU side effect rating scale. A new comprehensive rating scale for psychotropic drugs and a cross-sectional study of side effects in neuroleptic-treated patients. Acta Psychiatr Scand Suppl. 1987;334:1-100.

68. Kose S, Akin E, Cetin M. Adverse drug reactions and causality: the Turkish version of Naranjo Adverse Drug Reactions Probability Scale. Psychiatry and Clinical Psychopharmacology. 2017;3;27(2):205-6.

69. Saleem F, Hassali MA, Shafie AA et al. Pharmacist intervention in improving hypertension-related knowledge, treatment medication adherence and health-related quality of life: a non-clinical randomized controlled trial. Health Expect. 2015;18(5):1270-81.

70. Bahçecioğlu Turan G, Kavurmacı M, Dayapoğlu N et al. Turkish Validity and Reliability Study of the HIV Treatment Knowledge Scale. International Journal of Caring Sciences. 2021;14(1).

71. İnci FH, Başkale H, Ak PS. Kanser Bilgi Yükü Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerlilik-güvenilirlik çalışması. Cukurova Medical Journal. 2019;44(1):127-35.

72. Saritas SC, Cevik S, Ozden G et al. Turkish Version of The Dutch Heart Failure Knowledge Scale: Validity and reliability. Pakistan Heart Journal. 2020;53(03).

73. Çınar M, Tekgöz E, Çınar Fİ et al. Reliability and validity of the Turkish Translation of the Beliefs about Medicines Questionnaire (BMQ-T) in Patients with Behçet's Disease. Turk Thorac J. 2018;19(4):231.

74. Demirtaş Z, Dağtekin G, Sağlan R ve ark. Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği geçerlilik ve güvenilirliği. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi. 2018;3(3):37-46.

75. Çelebi İ, Gün İ. Akılcı Antibiyotik Kullanımı Bilgi-Tutum Ölçeğinin geliştirilmesi. 3. Uluslararası 21. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 26-30 Kasım 2019, Antalya, Türkiye.

76. Naik Panvelkar P, Saini B, Armour C. Measurement of patient satisfaction with community pharmacy services: a review. Pharm World Sci. 2009;31(5):525-37.

77. Okuyan B, Hücum H, Sancar M et al. Turkish validation of Patient Satisfaction Towards Patient Oriented Pharmacy Services Questionnaire in patients with chronic disease. Clin Exp Health Sci 2016;6(4):150-154.

78. İncirkuş K, Nahcivan NÖ. Kronik Hastalık Bakımını Değerlendirme Ölçeği-Hasta Formu'nun Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirliği. DEUHYO ED. 2011;4(1):102-109.

79. Yildirim JG, Temel AB. The validity and reliability of Turkish version of the Duke Anticoagulation Satisfaction Scale. Turk Gogus Kalp Damar. 2014;22(4):761-772.

80. Atkinson MJ, Kumar R, Cappelleri JC et al. Hierarchical construct validity of the Treatment Satisfaction Questionnaire for Medication (TSQM version II) among outpatient pharmacy consumers. Value Health. 2005;1;8:9-24.

81. Bharmal M, Payne K, Atkinson MJ et al. Validation of an abbreviated Treatment Satisfaction Questionnaire for Medication (TSQM-9) among patients on antihypertensive medications. Health Qual Life Outcomes. 2009;7:36.

82. Ruiz MA, Pardo A, Rejas J et al. Development and validation of the "Treatment Satisfaction with Medicines Questionnaire" (SATMED-Q). Value Health. 2008;11(5):913-26.

83. Syarifuddin S, Nasution A, Dalimunthe A et al. Impact of pharmacist intervention on improving the quality of life of patients with type 2 diabetes mellitus. Open Access Maced J Med Sci. 2019;7(8):1401-5.
84. Periasamy U, Mohd-Sidik S, Akhtari-Zavare M et al. Effects of counselling on quality of life among cancer patients in Malaysia: A randomized controlled trial. Iran J Public Health. 2020;49(10):1902-11.
85. Firat O, Arsava EM, Togay-Isikay C et al. Clinical pharmacist's contribution to treatment adherence and quality of life in patients with stroke. Brain Inj. 2023;37(2):134-9.
86. Yılmaz Z, Sancar M, Okuyan B et al. Impact of verbal and web-based patient education programs driven by clinical pharmacist on the adherence and illness perception of hypertensive patients. Indian Journal of Pharmaceutical Education and Research. 2020;54(3s):695-704.
87. Korcegez EI, Sancar M, Demirkan SK. Effect of a Pharmacist-led program on improving outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus from Northern Cyprus: A randomized controlled trial. J Manag Care Spec Pharm. 2017;23(5):573-82.
88. McKeirnan KC, Frazier K, Kherghehpoush S et al. Using the patient activation measure during a pharmacist-led rural patient home visit pilot project. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(4):e279-e83.
89. Bates JS, Auten J, Sketch MR et al. Patient engagement in first cycle comprehensive chemotherapy consultation pharmacist services and impact on patient activation. J Oncol Pharm Pract. 2019;25(4):896-902.
90. Fornasier G, Taborelli M, Francescon S et al. Targeted therapies and adverse drug reactions in oncology: the role of clinical pharmacist in pharmacovigilance. Int J Clin Pharm. 2018;40(4):795-802.
91. Lin SY, Chen YW, Kang HC et al. Effects of a pharmacist-managed anticoagulation outpatient clinic in Taiwan: evaluation of patient knowledge, satisfaction, and clinical outcomes. Postgrad Med. 2021;133(8):964-73.
92. Savas M, Bayraktar-Ekincioglu A, Celebi N. An evaluation of cancer patients' opinions about use of opioid analgesics and the role of clinical pharmacist in patient education in Turkey. Int J Clin Pharm. 2021;43(2):375-82.
93. Hall JJ, Katz SJ, Cor MK. Patient satisfaction with pharmacist-led collaborative follow-up care in an ambulatory rheumatology clinic. Musculoskeletal Care. 2017;15(3):186-95.
94. Khalil V, Blackley S, Subramaniam A. Evaluation of a pharmacist-led shared decision-making in atrial fibrillation and patients' satisfaction-a before and after pilot study. Ir J Med Sci. 2021;190(2):819-24.
95. Okuyan B, Ozcan V, Balta E et al. The impact of community pharmacists on older adults in Turkey. J Am Pharm Assoc (2003). 2021;61(6):e83-e92.
96. Soltys A, Tyburski E. Predictors of mental health problems in formal and informal caregivers of patients with Alzheimer's disease. BMC Psychiatry. 2020;20(1):435.
97. Dülgeroğlu C, Gürkan A. Reliability and validity of Family Caregiver Quality of Life Scale in heart failure. Turkish Journal of Thoracic and Cardiovascular Surgery. 2018;26(1):73.
98. Yakar HK, Pinar R. Reliability and validity of Turkish version of the caregiver quality of life index cancer scale. Asian Pac J Cancer Prev. 2013;14(7):4415-9.
99. Liu Z, Heffernan C, Tan J. Caregiver burden: A concept analysis. Int J Nurs Sci. 2020;7(4):438-45.
100. Fadime İ, Erdem M. Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanmasi geçerlilik ve güvenilirliği. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2006;11(4):85-95.
101. Küçükgüçlü Ö, Esen A, Yener G. Bakımverenlerin Yükü Envanteri'nin Türk toplumu için geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi. J Neurol Sci. 2009;26:60-73.

102. Ulusoy N, Graessel E. Subjective burden of family caregivers with Turkish immigration background in Germany:Validation of the Turkish version of the Burden Scale for Family Caregivers. Z Gerontol Geriatr. 2017;50(4):339-46.
103. Aslan S, Aylaz R. Development of the burden scale for caregivers of dementia patients. Turkish Journal of Geriatrics. 2018; 21(3):456-466.
104. Parand A, Garfield S, Vincent C et al. Carers' medication administration errors in the domiciliary setting: A systematic review. PLoS One. 2016;11(12):e0167204.
105. Elliott JP, Marcotullio N, Skoner DP et al. Impact of student pharmacist-delivered asthma education on child and caregiver knowledge. Am J Pharm Educ. 2014;78(10):188.
106. Kingir ZB, Sancar M, Ay P et al. Reliability and validity of the Turkish version of the Family Caregiver Medication Administration Hassles Scale. Family Practice. 2023;17:cmad040.
107. Almomani BA, Mayyas RK, Ekteish FA et al. The effectiveness of clinical pharmacist's intervention in improving asthma care in children and adolescents: Randomized controlled study in Jordan. Patient Educ Couns. 2017;100(4):728-35.
108. Possin KL, Merrilees JJ, Dulaney S et al. Effect of collaborative dementia care via telephone and internet on quality of life, caregiver well-being, and health care use: the care ecosystem randomized clinical trial. JAMA Intern Med. 2019;179(12):1658-67.
109. Balli FN, Unsal P, Halil MG et al. Effect of clinical pharmacists' interventions on dementia treatment adherence and caregivers' knowledge. Geriatr Gerontol Int. 2021;21(6):506-11.
110. Chen C, Lee DS, Hie SL. The impact of pharmacist's counseling on pediatric patients' caregiver's knowledge on epilepsy and its treatment in a tertiary hospital. Int J Clin Pharm. 2013;35(5):829-34.
111. Cheong JYV, Hie SL, Koh EW et al. Impact of pharmacists' counseling on caregiver's knowledge in the management of pediatric atopic dermatitis. Pediatr Dermatol. 2019;36(1):105-9.
112. Lee H, Ryu K, Sohn Y et al. Impact on patient outcomes of pharmacist participation in multidisciplinary critical care teams: a systematic review and meta-analysis. Crit Care Med. 2019;47(9):1243-50.
113. Jaam M, Naseralallah LM, Hussain TA et al. Pharmacist-led educational interventions provided to healthcare providers to reduce medication errors: A systematic review and meta-analysis. PLoS One. 2021;16(6):e0253588.
114. Bodenheimer T, Sinsky C. From triple to quadruple aim: care of the patient requires care of the provider. Ann Fam Med. 2014;12(6):573-6.
115. Funk KA, Pestka DL, Roth McClurg MT et al. Primary care providers believe that comprehensive medication management improves their work-life. J Am Board Fam Med. 2019;32(4):462-73.
116. Panagioti M, Panagopoulou E, Bower P et al. Controlled interventions to reduce burnout in physicians: a systematic review and meta-analysis. JAMA Intern Med. 2017;177(2):195-205.
117. Haag JD, Yost KJ, Kosloski Tarpenning KA et al. Effect of an integrated clinical pharmacist on the drivers of provider burnout in the primary care setting. J Am Board Fam Med. 2021;34(3):553-60.
118. Bishop L, Young S, Twells L et al. Patients' and physicians' satisfaction with a pharmacist managed anticoagulation program in a family medicine clinic. BMC Res Notes. 2015;8:233.
119. Wilson CG, Park I, Sutherland SE et al. Assessing pharmacist-led annual wellness visits: Interventions made and patient and physician satisfaction. J Am Pharm Assoc (2003). 2015;55(4):449-54.
120. Terblanche A, Meyer JC, Godman B et al. Impact of a pharmacist-driven pharmacovigilance system in a secondary hospital in the Gauteng Province of South Africa. Hosp Pract (1995). 2018;46(4):221-8.

3.4

KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE FARMAKOEKONOMİK ANALİZLER

Yeliz Şahin, Mesut Sancar

Öğrenim Hedefleri

1. Sağlık ekonomisi değerlendirmesine neden gerek duyulduğunu açıklayabilmek.
2. Farmakoekonomik analiz türlerini tanımlayabilmek.
3. Farmakoekonomik çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan kavramları tanımlayabilmek.
4. İdeal bir farmakoekonomik çalışmada bulunması gereken adımları açıklayabilmek.
5. Karar analizini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Şahin Y, Sancar M. (2023) Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Değerlendirilmesinde Farmakoekonomik Analizler Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:593-609. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKÇA

1. Annemans L. Ekonomist olmayanlar için sağlık ekonomisi. Sağlık ekonomisi değerlendirme kavramları, yöntemleri ve zorluklarına giriş. Gent, Academia Press; 2008.
2. Rascati KL. Temel Farmakoekonomi. İkinci Baskı. Çeviri Editörleri: Ergün Öksüz, Simten Malhan. Wolters Kluwer, 2019.
3. Waning B, Montagne M. Chapter 9. Principles of Pharmacoeconomics. In: Waning B, Montagne M. eds. Pharmacoepidemiology: Principles and Practice. McGraw Hill; 2001.
4. Sutton S. Pharmacoeconomics. In: Sutton S. eds. McGraw-Hill's NAPLEX® Review Guide, 3e. McGraw Hill; 2019.
5. İzzettin FV, Sancar M, Acar Sancar A, Apıkoglu Rabus S. İlaç Yönetimi. Hastane Yönetimi, Editör: Prof. Dr. Haydar Sur, Nobel Tıp Kitabevleri.
6. Acar A, Yeğenoğlu S. Sağlık Ekonomisi Perspektifinden Farmakoekonomi. Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy, 2006;26(1):39-56.
7. Malhan S, Öksüz E, Ersoy K. İlaç Sektörüne Farklı Bir Bakış: Farmakoekonomi. Hastane Yönetimi 2006;10(2):51-5.
8. Tonin FS, Aznar-Lou I, Pontinha VM, Pontarolo R, Fernandez-Llimos F. Principles of pharmacoeconomic analysis: the case of pharmacist-led interventions. Pharm Pract (Granada). 2021;19(1):2302.
9. Wilson JP, Rascati KL. Pharmacoeconomics. In: Malone PM, Malone MJ, Park SK. eds. Drug Information: A Guide for Pharmacists, 6e. McGraw Hill; 2018.
10. Bounthavong M, Nguyen CM, Mendes M. Chapter 10. Understanding the Use of Pharmacoeconomic Analysis to Assess the Economic Impact of Pharmacogenomic Testing. In: Bertino JS, Jr, DeVane C, Fuhr U, Kashuba AD, Ma JD. eds. Pharmacogenomics: An Introduction and Clinical Perspective. McGraw Hill; 2013.
11. EuroQol Group. EuroQol--a new facility for the measurement of health-related quality of life. Health Policy. 1990;16(3):199-208.
12. Horsman J, Furlong W, Feeny D, Torrance G. The Health Utilities Index (HUI): concepts, measurement properties and applications. Health Qual Life Outcomes. 2003;1:54.
13. Arnesen T, Nord E. The value of DALY life: problems with ethics and validity of disability adjusted life years. BMJ. 1999;319(7222):1423-1425. Erratum in: BMJ 2000;320(7246):1398.
14. Jolicoeur LM, Jones-Grizzle AJ, Boyer JG. Guidelines for performing a pharmacoeconomic analysis. Am J Hosp Pharm. 1992;49(7):1741-7.
15. Hill SR, Mitchell AS, Henry DA. Problems With the Interpretation of Pharmacoeconomic Analyses: A Review of Submissions to the Australian Pharmaceutical Benefits Scheme. JAMA. 2000;283(16):2116–2121.
16. Sanchez LA. Applied pharmacoeconomics: evaluation and use of pharmacoeconomic data from the literature. Am J Health Syst Pharm. 1999;56(16):1630-8; quiz 1638-40.
17. De Rijdt T, Willems L, Simoens S. Economic effects of clinical pharmacy interventions: a literature review. Am J Health Syst Pharm. 2008;65(12):1161-72.
18. Talon B, Perez A, Yan C, Alobaidi A, Zhang KH, Schultz BG, Suda KJ, Touchette DR. Economic evaluations of clinical pharmacy services in the United States: 2011-2017. J Am Coll Clin Pharm. 2019;3:793-806.
19. Gallagher J, Byrne S, Woods N, Lynch D, McCarthy S. Cost-outcome description of clinical pharmacist interventions in a university teaching hospital. BMC Health Serv Res. 2014;14:177.

20. Husereau D, Drummond M, Augustovski F, et. al. Consolidated Health Economic Evaluation Reporting Standards (CHEERS) 2022 Explanation and Elaboration: A Report of the ISPOR CHEERS II Good Practices Task Force. Value Health. 2022;25(1):10-31. PMID: 35031088.
21. Saygin Avşar T, Yiğit V, Yiğit A, et. al. Konsolide Sağlık Ekonomisi Değerlendirme Raporlama Standartları Türkçe: Sağlık Hizmetlerinin Ekonomik Değerlendirmesinde Raporlama Standartlarının Türkiye Uyarlaması. Turkiye Klinikleri J Health Sci. 2023.
22. Murphy EM, Rodis JL, Mann HJ. Three ways to advocate for the economic value of the pharmacist in health care. J Am Pharm Assoc (2003). 2020;60(6):e116-e124.
23. Sancar M, Izzettin FV, Apikoglu-Rabus S, Besisik F, Tozun N, Dulger G. Pharmacoeconomic comparison of Helicobacter pylori eradication regimens. Pharm World Sci. 2006;28(4):207-14.
24. Gallagher J, McCarthy S, Byrne S. Economic evaluations of clinical pharmacist interventions on hospital inpatients: a systematic review of recent literature. Int J Clin Pharm. 2014;36(6):1101-14.
25. Cohen V, Jellinek SP, Hatch A, Motov S. Effect of clinical pharmacists on care in the emergency department: a systematic review. Am J Health Syst Pharm. 2009;66(15):1353-61.

3.5

TEORİYE DAYALI KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Nazlıcan Uçar Yaman, Betül Okuyan

Öğrenim Hedefleri

1. Davranış, sağlık psikolojisi, teorik modeller gibi kavramları açıklayabilmek.
2. Davranış teorisi modellerini sıralayabilmek.
3. Teoriye dayalı klinik eczacılık hizmetlerinin nasıl geliştirilebileceğini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Uçar Yaman N, Okuyan B. (2023) Teoriye Dayalı Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:611-626 Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Kwasnicka D, Dombrowski SU, White M, et al. Theoretical explanations for maintenance of behaviour change: A systematic review of behaviour theories. Health Psychol Rev. 2016;10(3):277-96.
2. Araz A, Harlak H, Meşe G. Sağlık davranışları ve alternatif tedavi kullanımı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 2007;6(2):112-22.
3. Baum A, Posluszny DM. Health psychology: Mapping biobehavioral contributions to health and illness. Annu Rev Psychol. 1999;50(1):137-63.
4. Conner M, Norman P. Predicting Health Behaviour. 2nd ed.Open University Press; 1996.
5. Gochman DS. Handbook of Health Behavior Research I: Personal and Social Determinants. Plenum Press; 1997.
6. Wright JD. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2nd ed. Elsevier; 2015.
7. Barley E, Lawson V. Using health psychology to help patients: Theories of behaviour change. Br J Nurs. 2016;25(16):924-7.
8. Coulson NS, Ferguson MA, Henshaw H, et al. Applying theories of health behaviour and change to hearing health research: Time for a new approach. Int J Audiol. 2016;55(3):99-104.
9. Glanz K, Bishop DB. The role of behavioral science theory in development and implementation of public health interventions. Annu Rev Public Health. 2010;31:399-418.
10. Taylor D, Bury M, Campling N, et al. A Review of the use of the Health Belief Model (HBM), the Theory of Reasoned Action (TRA), the Theory of Planned Behaviour (TPB) and the Trans-Theoretical Model (TTM) to study and predict health related behaviour change. National Institute for Health and Clinical Excellence; 2006.
11. Fishbein M, Ajzen I. Predicting and changing behavior: The reasoned action approach. Psychology press; 2011.
12. Fishbein M, Ajzen I. Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research. Addison-Wesley; 1977.
13. Ajzen I. The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes. 1991;50(2):179-211.
14. Ajzen I. Perceived behavioral control, self-efficacy, locus of control, and the theory of planned behavior. J Appl Soc Psychol. 2002;32(4):665-83.
15. Glanz K, Rimer BK, Viswanath K. Health behavior and health education: Theory, research, and practice. John Wiley & Sons; 2008.
16. Ajzen I. The theory of planned behavior: Frequently asked questions. Human Behavior and Emerging Technologies. 2020;2(4):314-24.
17. Francis J, Eccles MP, Johnston M, et al. Constructing questionnaires based on the theory of planned behaviour: A manual for health services researchers. Centre for Health Services Research, University of Newcastle; 2004.
18. Ajzen I. Attitudes, personality, and behavior. Mapping social psychology. Dorsey Press; 1988.
19. Carpenter CJ. A meta-analysis of the effectiveness of health belief model variables in predicting behavior. Health Commun. 2010;25(8):661-9.
20. Conner M. Models of Health Behaviour. In: Llewellyn CD, Ayers S, McManus C, Newman S, Petrie K, Revenson T, Weinman J, editors. Cambridge Handbook of Psychology, Health and Medicine. Cambridge: Cambridge University Press; 2019. pp. 55-66.

21. Champion VL. Instrument development for health belief model constructs. ANS Adv Nurs Sci. 1984;6(3):73-85.
22. Guvenc G, Akyuz A, Açikel CH. Health belief model scale for cervical cancer and pap smear test: psychometric testing. J Adv Nurs. 2011;67(2):428-37.
23. Michie S, Van Stralen MM, West R. The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. Implement Sci. 2011;6:42.
24. Michie S, Atkins L, West R. The behaviour change wheel: A guide to designing interventions. Silverback Publishing; 2014.
25. Michie S, West R. Behaviour change theory and evidence: A presentation to Government. Health Psychol Rev. 2013;7(1):1-22.
26. Cane J, O'Connor D, Michie S. Validation of the theoretical domains framework for use in behaviour change and implementation research. Implement Sci. 2012;7:37.
27. Michie S, Johnston M, Abraham C, et al. Making psychological theory useful for implementing evidence based practice: A consensus approach. Qual Saf Health Care. 2005;14(1):26-33.
28. Cane J, Richardson M, Johnston M, et al. From lists of behaviour change techniques (BCTs) to structured hierarchies: Comparison of two methods of developing a hierarchy of BCTs. Br J Health Psychol. 2015;20(1):130-50.
29. Hashemzadeh M, Rahimi A, Zare-Farashbandi F, et al. Transtheoretical model of health behavioral change: A systematic review. Iran J Nurs Midwifery Res. 2019;24(2):83-90.
30. Prochaska JO, DiClemente CC. Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change. Psychotherapy: Theory, research & practice. 1982;19(3):276.
31. Austin Z, Ryan K, Gnjidic D, et al. Encyclopedia of pharmacy practice and clinical pharmacy. Elsevier; 2019.
32. Murray CJ, Richards MA, Newton JN, et al. UK health performance: Findings of the Global Burden of Disease Study 2010. Lancet. 2013;381(9871):997-1020.
33. Swann C, Carmona C, Ryan M, et al. Health systems and health-related behaviour change: A review of primary and secondary evidence. National Institute for Health and Clinical Excellence; 2010.
34. Michie S, Abraham C, Eccles MP, et al. Strengthening evaluation and implementation by specifying components of behaviour change interventions: A study protocol. Implement Sci. 2011;6:10.
35. Craig P, Dieppe P, Macintyre S, et al. Developing and evaluating complex interventions: The new Medical Research Council guidance. BMJ. 2008;337:a1655.
36. Campbell NC, Murray E, Darbyshire J, et al. Designing and evaluating complex interventions to improve health care. BMJ. 2007;334(7591):455-9.
37. Michie S, Johnston M, Francis J, et al. From theory to intervention: Mapping theoretically derived behavioural determinants to behaviour change techniques. Applied Psychology. 2008;57(4):660-80.
38. Skivington K, Matthews L, Simpson SA, et al. A new framework for developing and evaluating complex interventions: Update of Medical Research Council guidance. BMJ. 2021;374:n2061.
39. Ajzen I. Constructing a theory of planned behavior questionnaire. In: https://people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.measurement.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2022)
40. Hardeman W, Sutton S, Griffin S, et al. A causal modelling approach to the development of theory-based behaviour change programmes for trial evaluation. Health Educ Res. 2005;20(6):676-87.
41. Michie S, Wood CE, Johnston M,et al. Behaviour change techniques: The development and evaluation of a taxonomic method for reporting and describing behaviour change interventions (a suite of five studies involving consensus methods, randomised controlled trials and analysis of qualitative data). Health Technol Assess. 2015;19(99):1-188.

42. Michie S, Richardson M, Johnston M, et al. The behavior change technique taxonomy (v1) of 93 hierarchically clustered techniques: Building an international consensus for the reporting of behavior change interventions. Ann Behav Med. 2013;46(1):81-95.
43. Félix IB, Guerreiro MP, Cavaco A, et al. Development of a complex intervention to improve adherence to antidiabetic medication in older people using an anthropomorphic virtual assistant software. Front Pharmacol. 2019;10:680.
44. Nelligan RK, Hinman RS, Atkins L,et al. A short message service intervention to support adherence to home-based strengthening exercise for people with knee osteoarthritis: intervention design applying the behavior change wheel. JMIR Mhealth Uhealth. 2019;7(10):e14619.
45. Beard E, West R, Lorencatto F, et al. What do cost-effective health behaviour-change interventions contain? A comparison of six domains. PLoS One. 2019;14(4):e0213983.
46. Hoffmann TC, Glasziou PP, Boutron I, et al. Better reporting of interventions: Template For Intervention Description and Replication (TIDieR) checklist and guide. BMJ. 2014;348:g1687
47. Cotterill S, Knowles S, Martindale AM, et al. Getting messier with TIDieR: Embracing context and complexity in intervention reporting. BMC Med Res Methodol. 2018;18(1):12.
48. Dijkers MP. Overview of reviews using the template for intervention description and replication (TIDieR) as a measure of trial intervention reporting quality. Arch Phys Med Rehabil. 2021;102(8):1623-32.
49. Phimarn W, Pianchana P, Limpikanchakovit P, et al. Thai community pharmacist involvement in weight management in primary care to improve patient's outcomes. Int J Clin Pharm. 2013;35(6):1208-17.
50. Kennelty KA, Chewning B, Wise M, et al. Barriers and facilitators of medication reconciliation processes for recently discharged patients from community pharmacists' perspectives. Res Social Adm Pharm. 2015;11(4):517-30.
51. Falope O, Vamos C, Izurieta R, et al. The knowledge and perceptions of Florida pharmacists in administering inactivated influenza vaccines to pregnant women. Pharmacy (Basel). 2021;9(2):83.
52. Orensky IA, Holdford DA. Predictors of noncompliance with warfarin therapy in an outpatient anticoagulation clinic. Pharmacotherapy. 2005;25(12):1801-8.
53. Cline RR, Farley JF, Hansen RA, et al. Osteoporosis beliefs and antiresorptive medication use. Maturitas. 2005;50(3):196-208.
54. Yue Z, Li C, Weilin Q, et al. Application of the health belief model to improve the understanding of antihypertensive medication adherence among Chinese patients. Patient Educ Couns. 2015;98(5):669-73.
55. Fithri R, Athiyah U, Zairina E. The development and validation of the health belief model questionnaire for measuring factors affecting adherence in the elderly with hypertension. J Basic Clin Physiol Pharmacol. 2021;32(4):415-9.
56. Mekonnen AB, McLachlan AJ, Brien JE, et al. Barriers and facilitators to hospital pharmacists' engagement in medication safety activities: A qualitative study using the theoretical domains framework. J Pharm Policy Pract. 2018;11:2.
57. Barry HE, Bedford LE, McGrattan M, et al. Improving medicines management for people with dementia in primary care: A qualitative study of healthcare professionals to develop a theory-informed intervention. BMC Health Serv Res. 2020;20(1):120.
58. Alenezi A, Yahyouche A, Paudyal V. Roles, barriers and behavioral determinants related to community pharmacists' involvement in optimizing opioid therapy for chronic pain: A qualitative study. Int J Clin Pharm. 2022;44(1):180-91.

59. Viegas R, Godinho CA, Romano S. Physical activity promotion in community pharmacies: pharmacists' attitudes and behaviours. Pharm Pract (Granada). 2021;19(3):2413.

60. Voshaar MJH, Van Den Bemt BJF, Van De Laar M, et al. Healthcare professionals' perceptions on barriers and facilitators to DMARD use in rheumatoid arthritis. BMC Health Serv Res. 2022;22(1):62.

61. Katangwe T, Family H, Sokhi J, et al. The community pharmacy setting for diabetes prevention: Views and perceptions of stakeholders. PLoS One. 2019;14(7):e0219686.

62. Chan AJ, O'Donnell D, Kaasa B, et al. Barriers and facilitators of implementing an antimicrobial stewardship intervention for urinary tract infection in a long-term care facility. Can Pharm J (Ott). 2021;154(2):100-9.

63. Arslan M. A structural equation model for behaviors of pharmacy students toward mentally ill patients. Current Psychology. 2020;39(2):474-82.

64. Gülpınar G, Uzun MB. Examining community pharmacists' intention to provide pharmacist-driven vaccination services: A structural equation modelling. Vaccine. 2022;40(1):67-75.

65. Okuyan B, Balta E, Ozcan V, et al. Turkish community pharmacists' behavioral determinants in provision of pharmaceutical care to elderly patients. Int J Clin Pharm. 2021;43(4):1024-35.

66. Okuyan B, Bektay MY, Kingir ZB, et al. Community pharmacy cognitive services during the COVID-19 pandemic: A descriptive study of practices, precautions taken, perceived enablers and barriers and burnout. Int J Clin Pract. 2021;75(12):e14834.

67. Okuyan B, Bektay MY, Demirci MY, et al. Factors associated with Turkish pharmacists' intention to receive COVID-19 vaccine: an observational study. Int J Clin Pharm. 2022;44(1):247-55. .

68. Tecen-Yucel K, Ozdemir N, Kara E, et al. Factors associated with intention of clinical pharmacists and candidates to provide pharmaceutical care: application of theory planned behaviour. BMC Med Educ. 2023;23(1):682.

3.6

KLİNİK ECZACILIK HİZMETLERİNİN YERLEŞTİRİLMESİ

Nazlıcan Uçar Yaman, Betül Okuyan

Öğrenim Hedefleri

1. Yerleştirme bilimi ve ilişkili kavramları açıklayabilmek.
2. Klinik eczacılık hizmetlerin yerleştirilmesinde kullanılan modelleri tanımlayabilmek.

Alıntılama Örneği

Uçar Yaman N, Okuyan B. (2023) Klinik Eczacılık Hizmetlerinin Yerleştirilmesi Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:627-642 Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Blanchard C, Livet M, Ward C, et al. The Active Implementation Frameworks: A roadmap for advancing implementation of Comprehensive Medication Management in primary care. Res Social Adm Pharm. 2017;13(5):922-29.
2. Glasgow RE, Vinson C, Chambers D, et al. National Institutes of Health approaches to dissemination and implementation science: Current and future directions. Am J Public Health. 2012;102(7):1274-81.
3. Rabin BA, Brownson RC, Haire-Joshu D, et al. A glossary for dissemination and implementation research in health. J Public Health Manag Pract. 2008;14(2):117-23.
4. Durlak JA, DuPre EP. Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. Am J Community Psychol. 2008;41(3-4):327-50.
5. Mazza D, Bairstow P, Buchan H, et al. Refining a taxonomy for guideline implementation: Results of an exercise in abstract classification. Implement Sci. 2013;8(1):1-10.
6. Proctor E, Silmere H, Raghavan R, et al. Outcomes for implementation research: Conceptual distinctions, measurement challenges, and research agenda. Adm Policy Ment Health. 2011;38(2):65-76.
7. Moullin JC, Sabater-Hernández D, Fernandez-Llimos F,et al. A systematic review of implementation frameworks of innovations in healthcare and resulting generic implementation framework. Health Res Policy Syst. 2015;13(1):1-11.
8. Ottoson JM, Hawe P. Knowledge Utilization, Diffusion, Implementation, Transfer, and Translation: New Directions for Evaluation, Number 124. Jossey-Bass; 2009.
9. Moullin JC, Sabater-Hernández D, Benrimoj SI. Qualitative study on the implementation of professional pharmacy services in Australian community pharmacies using framework analysis. BMC Health Serv Res. 2016;16(1):439.
10. Improved Clinical Effectiveness through Behavioural Research Group (ICEBeRG). Designing theoretically-informed implementation interventions. Implement Sci. 2006;1:4.
11. Nilsen P. Making sense of implementation theories, models and frameworks. Implement Sci. 2015;10(1):53.
12. Eccles M, Grimshaw J, Walker A, et al. Changing the behavior of healthcare professionals: The use of theory in promoting the uptake of research findings. J Clin Epidemiol. 2005;58(2):107-12.
13. Dearing JW, Kee KF, Peng TQ. Historical roots of dissemination and implementation science. In: Brownson CR, Colditz GA, Proctor EK, editors. Dissemination and implementation research in health: Translating science to practice. Oxford University Press; 2012. pp. 47-61.
14. Chamberlain P, Brown CH, Saldana L. Observational measure of implementation progress in community based settings: The stages of implementation completion (SIC). Implement Sci. 2011;6(1):1-8.
15. Proctor EK, Landsverk J, Aarons G,et al. Implementation research in mental health services: an emerging science with conceptual, methodological, and training challenges. Adm Policy Ment Health. 2009;36(1):24-34.
16. Institute of Medicine (US) Committee on Crossing the Quality Chasm: Adaptation to Mental Health and Addictive Disorders. Improving the quality of health care for mental and substance-use conditions: Quality chasm series. National Academies Press (US); 2006.
17. Curran GM, Bauer M, Mittman B, et al. Effectiveness-implementation hybrid designs: Combining elements of clinical effectiveness and implementation research to enhance public health impact. Med Care. 2012;50(3):217-26.

18. Proctor EK, Powell BJ, McMillen JC. Implementation strategies: Recommendations for specifying and reporting. Implement Sci. 2013;8(1):1-11.
19. Craig P, Dieppe P, Macintyre S, et al. Developing and evaluating complex interventions: The new Medical Research Council guidance. BMJ. 2008;337:a1655.
20. Taylor MJ, McNicholas C, Nicolay C, et al. Systematic review of the application of the plan–do–study–act method to improve quality in healthcare. BMJ Qual Saf. 2014;23(4):290-98.
21. Jebara T, Cunningham S, MacLure K, et al. Health-related stakeholders' perceptions of clinical pharmacy services in Qatar. Int J Clin Pharm. 2021;43(1):107-17.
22. Damschroder LJ, Aron DC, Keith RE, et al. Fostering implementation of health services research findings into practice: A consolidated framework for advancing implementation science. Implement Sci. 2009;4(1):1-15.
23. Shoemaker SJ, Curran GM, Swan H, et al. Application of the Consolidated Framework for Implementation Research to community pharmacy: A framework for implementation research on pharmacy services. Res Social Adm Pharm. 2017;13(5):905-13.
24. Alraiisi F, Stewart D, Ashley C, et al. A theoretically based cross-sectional survey on the behaviors and experiences of clinical pharmacists caring for patients with chronic kidney disease. Res Social Adm Pharm. 2021;17(3):560-71.
25. Murray E, Treweek S, Pope C, et al. Normalisation process theory: A framework for developing, evaluating and implementing complex interventions. BMC Med. 2010;8:63.
26. Stewart D, Klein S. The use of theory in research. Int J Clin Pharm. 2016;38(3):615-19.
27. May C, Finch T. Implementing, embedding, and integrating practices: An outline of normalization process theory. Sociology. 2009;43(3):535-54.
28. Hogan-Murphy D, Stewart D, Tonna A, et al. Use of Normalization Process Theory to explore key stakeholders' perceptions of the facilitators and barriers to implementing electronic systems for medicines management in hospital settings. Res Social Adm Pharm. 2021;17(2):398-405.
29. Laing L, Salema NE, Jeffries M, et al. Understanding factors influencing uptake and sustainable use of the PINCER intervention at scale: A qualitative evaluation using Normalisation Process Theory. PLoS One. 2022;17(9):e0274560.
30. Kosse RC, Murray E, Bouvy ML, et al. Potential normalization of an asthma mHealth intervention in community pharmacies: Applying a theory-based framework. Res Social Adm Pharm. 2020;16(2):195-201.
31. Moullin JC, Sabater-Hernández D, Benrimoj SI. Model for the evaluation of implementation programs and professional pharmacy services. Res Social Adm Pharm. 2016;12(3):515-22.
32. Michel DE, Tonna AP, Dartsch DC, et al. Publisher correction to: Just a 'romantic idea'? A theory-based interview study on medication review implementation with pharmacy owners. Int J Clin Pharm. 2023;45(2):54233.
33. Eccles MP, Armstrong D, Baker R, et al. An implementation research agenda. Implement Sci. 2009;4:18
34. Michie S, Fixsen D, Grimshaw JM, et al. Specifying and reporting complex behaviour change interventions: The need for a scientific method. Implement Sci. 2009;4:40.

3.7

KLİNİK ECZACILIKTA ETKİLİ SUNUM VE YAZIM TEKNİKLERİ

Burcu Kelleci Çakır

Öğrenim Hedefleri

1. Araştırma makalesi yazım ve yayımlama sürecini açıklayabilmek.
2. Bilimsel sunum teknikleri ile ilgili karşılaşılabilecek kavramları tanımlayabilmek.
3. Poster ve sözlü bildiri hazırlama tekniklerini açıklayabilmek.

Alıntılama Örneği

Kelleci Çakır B. (2023) Klinik Eczacılıkta Etkili Sunum ve Yazım Teknikleri Eds. Okuyan B, Kara E, Demirkan SK, Sancar M. Klinik Eczacılık Temel Kavramlar ve Uygulamalar ss:643-665. Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

1. Fairman KA. 10 tips for a great health care research article. J Manag Care Pharm. 2012;18(4):329-34.
2. Fernandez-Llimos F, Desselle S, Stewart D, et al. Improving the quality of publications in and advancing the paradigms of clinical and social pharmacy practice research: The Granada statements. Journal of Pharmaceutical Policy and Practice, 2023; 16(1), 43.
3. Enhancing the Quality and Transparency Of Health Research Network. What is a reporting guideline? (Erişim Tarihi: 03.03.2022)
4. Yusoff MSB. ABC of manuscript writing. Education in Medicine Journal. 2018;10(2): 61-67.
5. Özdemir M. Bilimsel Yazı Nasıl Hazırlanır? Aydın Sağlık Dergisi. 2015;1(1):1-26.
6. Teixeira da Silva JA. The ICMJE recommendations: challenges in fortifying publishing integrity. Ir J Med Sci. 2020;189(4):1179-81.
7. Singh S, Remenyi D. Plagiarism and ghostwriting: The rise in academic misconduct. S Afr J Sci. 2016;112(5-6):36-42.
8. Wang M, Lowie W. Understanding advanced level academic writing on syntactic complexity. Proceedings of the 35th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation; 2021;11:452-462.
9. Scherber YH. Developing your academic writing friend: an academic writing tool for independent use. Master of Art Thesis. The University of Alabama; 2021.
10. Pannucci CJ, Wilkins EG. Identifying and avoiding bias in research. Plast Reconstr Surg. 2010;126(2):619-25.
11. U.S. National Library of Medicine. What is ClinicalTrials.gov. (Erişim Tarihi: 05.11.2021).
12. Babaoğlu AB, Tekindal M, Büyükuysal MÇ ve ark. Epidemiyolojide gözlemsel çalışmaların raporlanması: STROBE kriterlerinin Türkçe uyarlaması. Med J West Black Sea. 2021;5(1):86-93.
13. Bhide A, Shah PS, Acharya G. A simplified guide to randomized controlled trials. Acta Obstet Gynecol Scand. 2018;97(4):380-7.
14. Think. Check. Submit. (Erişim Tarihi: 02.08.2022). https://thinkchecksubmit.org.
15. Patino CM, Ferreira JC. Writing an effective response to reviewers: the goal is to improve the study and get it published! J Bras Pneumol. 2019;45(1):e20190020.
16. Sollaci LB, Pereira MG. The introduction, methods, results, and discussion (IMRAD) structure: a fifty-year survey. J Med Libr Assoc. 2004;92(3):364-7.
17. Bahadoran Z, Mirmiran P, Kashfi K, et al. The Principles of biomedical scientific writing: Abstract and keywords. Int J Endocrinol Metab. 2020;18(1):e100159.
18. National Library of Medicine. Medical Subject Headings. (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
19. Tedersoo L, Kungas R, Oras E, et al. Data sharing practices and data availability upon request differ across scientific disciplines. Sci Data. 2021;8(1).
20. Curtiss FR. Journal of managed care specialty pharmacist peer review and editorial process. J Manag Care Pharm. 2002;8(6):523-524.
21. Hoy MB. Rise of the Rxivs: How Preprint Servers are Changing the Publishing Process. Med Ref Serv Q. 2020;39(1):84-9.
22. Taggart HM, Arslanian C. Creating an effective poster presentation. Orthop Nurs. 2000;19(3):47-9, 52.
23. Happe LE. Distinguishing predatory from reputable publishing practices. J Manag Care Spec Pharm. 2020;26(8):956-60.

24. Sturgeon CM, Ditadi A. Let me speak! A Reviewers' guide to writing a successful meeting abstract. Stem Cell Reports. 2018;11(6):1324-6.
25. Wiffen P, Mitchell M, Snelling M, et al. Oxford Handbook of Clinical Pharmacy 2nd edition. Oxford University Press; 2012.
26. Weinstein Y, Sumeracki M, Caviglioli O. Understanding how we learn: A visual guide. Routledge; 2018.
27. Tasker F. How to make a scientific poster. BMJ. 2013;346.
28. Roig M. Avoiding plagiarism, self-plagiarism, and other questionable writing practices: A guide to ethical writing. 2015. (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
29. McCulloch A, Behrend MB, Braithwaite FA. The multiple uses of iThenticate in doctoral education: Policing malpractice or improving research writing? Australasian Journal of Educational Technology. 2021;38(1):20-32.
30. Orhan Ö, Tepedelenlioglu H. Scientific study principles, ethics and evidence-based medicine. Türkiye Biyoetik Dergisi. 2021;8(3):154-9.

KLİNİK PSİKOLOJİDE VAKALARLA ETİK

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Kader Bahayi

nobel

KLİNİK PSİKOLOJİDE VAKALARLA ETİK

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Kader Bahayi

Yayın No. 4724
PSİKOLOJİ / PDR: 414
ISBN : 978-625-397-025-3
E-ISBN : 978-625-397-026-0
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bahayi, Kader.
Klinik Psikolojide Vakalarla Etik
Editör: Dr. Öğr. Üyesi Kader Bahayi
1. Basım. XX + 416 s. 16,5 x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN : 978-625-397-025-3
E-ısbn : 978-625-397-026-0
1-Klinik psikoloji 2- Etik 3-Psikoterapi 4-Psikomüdahale 5-Mesleki sınırlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI ..... **V**
ÖN SÖZ ..... **VII**

BÖLÜM 1 ETİK KAVRAMI, ETİĞİN KÖKENLERİ, ETİK VE HUKUK **1**
Giriş 1
Etik 2
Ahlak 3
Etiğin Kökenleri 4
Din ve Etik 4
Platon Etiği 4
Aristoteles Etiği 5
Aristtippos Etiği 5
Epiküros Etiği 6
Jeremy Bentham Etiği 6
John Stuart Mill Etiği 7
David Ross Etiği 8
Kant Etiği 9
Etik ve Hukuk 9
Kaynakça 12

BÖLÜM 2 PSİKOTERAPİDE MESLEKİ SINIRLAR YETERLİLİK VE ETİK **13**
Giriş 13
Psikoterapide Sınırlar 15
Psikoterapide Yeterlilik 19
Psikoterapide Etik ve Etik İkilemler 21
Vaka-1 24
Vaka-2 26
Özet 28
Kaynakça 29

BÖLÜM 3 BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA MAHREMİYET-GİZLİLİK VE ETİK 31

Giriş 31
Etik İkilem ve Risk/Fayda Oranı 33
Kurumsal Onay 35
Bilgilendirilmiş Onam 36
Vaka-1 40
Vaka-2 40
Aldatma 41
Vaka-3 42
Vaka-4 43
Bilgilendirme 43
Vaka-5 46
Vaka-6 47
Gizlilik ve Mahremiyet 48
Vaka-7 50
Zorlama ve Araştırmaya Katılmaktan Vazgeçme Özgürlüğü 51
Vaka-8 52
Vaka-9 53
Sonuç ve Öneriler 53
Özet 53
Kaynakça 55

BÖLÜM 4 PSİKOLOJİK TESTLERİN KULLANILMASI, DENETİMİ VE ETİK KURALLAR 57

Giriş 57
Psikolojik Testlerin Kullanım Amaçları 57
Psikolojik Testlerin Kötüye Kullanımı 59
Psikolojik Test Kullanımında Dikkat Edilmesi Gereken Özellikler 60
Psikolojik Testlerin Olumlu ve Olumsuz Özellikleri 60
Psikolojik Testlerin Sonucunu Etkileyen Faktörler 61
Psikolojik Test Uygulayıcılarının Genel Nitelikleri 61
Etik Kurallar 62
Vaka-1 65
Vaka-2 66
Özet 67
Kaynakça 68

BÖLÜM 5 ENDÜSTRİ PSİKOLOJİSİ VE ALGI YÖNETİMİNDE ETİK 69

Giriş 69
Endüstri Psikolojisinde Etik 70
İş Etiğinin Tarihsel Gelişimi 71
Etiğin Kurumsallaşması 71
Örgütlerde Etiğin İşleyişi 71
Liderde Etik 74
Organizasyonda Etik Olmayan Davranışlar 76
Algı Yönetiminde Etik 77
Sosyal Medya ve Algı Yönetimi 78
Organizasyonlarda Algı Yönetimi 78
Vaka-1 83
Vaka-2 84
Özet 84
Kaynakça 87

BÖLÜM 6 ADLİ PSİKOLOJİDE ETİK 89

Adli Psikoloji Nedir 89
Görevin Kötüye Kullanılması 92
Yeterlilik 93
Bilimsel ve Profesyonel Muhakeme Yapabilme Becerisine Sahip Olmak 93
Zarar Vermekten Kaçınmak 93
Çoklu İlişkiler 94
İstismar 94
Bilgilendirilmiş Onam Almak 94
Adli Metotların Uygulanması 95
Etik Şikâyetlerin Gayriresmî Çözümü 95
İş İçin Başkasını Yetkilendirme 96
Reklamcılık 96
Kuru Laboratuvar 96
Psikolojik Testlerin Uygulanması ve Psikolojik Testler Hakkında Donanım 97
Adli Psikoloji Alanında Objektiflik 99
Rol Çatışması ve Aynı Anda İki İşi Üstlenme 99
Çocuk ve Ergen Danışanlarla Görüşmelerdeki Otonomi 100
Tedavi ve Görüşmelere Gönüllü Olarak Devam Etmek İstemeyen Danışan 100

Online Görüşme 100
Medya Önünde Olmak 101
Anlatı Araştırmasına Dayalı Yaklaşım 101
İlkecilik (Principlism) 101
Öznel Etik ve Bilimsel Etik 102
Gizlilik 102
Değerlendirme 102
Vaka-1 103
Vaka-2 104
Özet 105
Kaynakça 106

BÖLÜM 7 HAYVAN DENEYLERİNDE ETİK 109

Giriş 109
Hayvan Deneylerinin Gelişim Süreci 110
Hayvan Haklarının Gelişim Süreci 111
Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi 112
Hayvan Deneylerinde Etik Kurallar 113
Deney-1 114
Amerikan Psikoloji Birliği-Hayvanların Denek Olarak Kullanımında Etik İlkeler 115
Hayvanların Bakımı ve Kullanımında Etik İlkeler Rehberi 115
Psikoloji Biliminde Hayvanların Deney Amaçlı Kullanımlarına Örnekler 116
Deney-2 116
Deney-3 117
Hayvanlar İle Yapılan Deneylerde Rehber Olan Kurallar 117
Deneysel Çalışmalarda Etik Kuralların Önemi 118
Özet 119
Kaynakça 120

BÖLÜM 8 ETİK VE STİGMATİZASYON 121

Giriş 121
Ruhsal Bozukluklarda Stigmatizasyonun Tarihçesi 122
Stigmatizasyonu Etkileyen Etmenler 123
Psikoloji Kuramları Açısından Stigmatizasyon 124
Psikanalitik Kuram Açısından Stigmatizasyon 124
Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Stigmatizasyon 124

Ruhsal Bozukluklarda Stigmatizasyonun Boyutları 125
Toplumsal Boyut 125
Bireysel Boyut 126
Psikiyatrik Hastalığa Sahip Bireylerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Stigmatize Edici Tutumlar 127
Stigmatizasyonun Psikolojik Stres İle İlişkisi 128
Psikiyatrik Tanılarda Stigmatizasyon ve Sağaltım İlişkisi 128
Şizofrenide Stigmatizasyon 128
Duygudurum Bozukluklarında Stigmatizasyon 129
Kişilik Bozukluklarında Stigmatizasyon 130
Nörogelişimsel Bozukluklarda Stigmatizasyon 131
Stigmatizasyon ve Etik 131
Ruhsal Bozukluklarda Stigmatizasyon İle Mücadele 133
Vaka-1 134
Vaka-1 136
Özet 138
Kaynakça 140

BÖLÜM 9 İNSAN DENEYLERİNDE ETİK 143

İnsan Deneyleri ve Etik 143
Ruh Sağlığında İnsanlar Üzerinde Yapılan Etik İhlalleri 148
Lobotomi 148
Küçük Albert Deneyi 149
Eş Cinsellikten Kurtarma Deneyi 151
Aversiyon (Tiksindirme) Projesi 152
Reimer Deneyi: Zoraki Cinsel Yönlendirme 153
Seri Katile Dönüştüren Deney: Unabomber 155
Gece Yarısı Doruk Operasyonu Deneyi 157
Yüz İfadeleri Deneyi 158
Milligram Deneyi 159
Çocuklara Elektroşok Deneyi 161
Stanford Hapishane Deneyi 162
Bobo Bebek Deneyi 165
Mavi Göz-Kahverengi Göz Deneyi: İlkokul Öğrencilerinde Irkçılık 169
Seyirci Etkisi Deneyi 170
Özet 171
Kaynakça 173

BÖLÜM 10: ÇOCUKLARLA ÇALIŞMADA ETİK..... 177

Giriş 177
Yetkinlik/Yeterlilik 183
Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek 183
Sorumluluk 184
Dürüstlük 184
İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmama 184
Vaka-1 185
Vaka-2 186
Özet 187
Kaynakça 188

BÖLÜM 11: ÇOCUKLARLA GERÇEKLEŞTİRİLEN SEANS MATERYALLERİNİN SOSYAL MEDYADA YAYINLANMASI VE ETİK İHLALLER 189

Sosyal Medya Kavramı, En Sık Kullanılan Platformlar ve Kullanım Oranları 189
Sosyal Medyanın Özellikleri 191
Mahremiyet ve Çocuk Hakları 192
Mahremiyet Kavramı 193
Çocuk Hakları 193
Vaka-1 199
Vaka-2 200
Özet 201
Kaynakça 202

BÖLÜM 12: HASTA VE TERAPİST ARASINDAKİ YAKINLAŞMA/İSTİSMAR..... 203

Giriş 203
Psikoterapide Etik 207
Terapist ve Hasta Arasındaki Yakınlaşma/İstismar 208
Vaka-1 209
Vaka-1 210
Özet 212
Kaynakça 212

BÖLÜM 13: HASTA VE TERAPİST ARASINDAKİ AKTARIM VE KARŞIT AKTARIMA ETİK BAKIŞ 213

Giriş 213
Vaka-1 230
Vaka-2 231
Özet 232
Kaynakça 233

BÖLÜM 14: YEME BOZUKLUĞU OLAN HASTALAR VE ETİK İKİLEMLER 235

Giriş 235
Etik İlkeler 235
Özerklik 236
Yararlılık 236
Adalet 236
Zarar Vermeme 236
Koruma 237
Yeme Bozukluğu Tedavisinde Etik Konusunda Ele Alınan Hususlar 237
Yeme Bozukluğu Olan Hastaların Tedavisinde Etik İkilemlere ve Karar Verme Süreçlerine Genel Bir Bakış 237
Şiddetli Yeme Bozukluğu Belirtileri Olan Hastalar İçin Zorla Tedavi Kararı 238
Yeme Bozuklukları Tedavisine Zorlama Kararına İlişkin Destekleyici Argümanlar 239
Yeme Bozuklukları Tedavisine Zorlama Kararına Karşı Çıkan Argümanlar 239
Yeme Bozukluklarında Zorla Tedavi Kararına İlişkin Daha Önce Yapılan Araştırmalar 240
Reşit Olmayanlar ve Yetişkin YB Hastalarını Korumaya Yönelik Eylemler 241
Yeme Bozukluğu Vakalarında Terapistin ve Hastanın Yetkinliği 242
Yeme Bozukluklarında Akıl Yürütme ve Bilişsel Yeteneklerin Bozulması İle Karar Verme Süreçleri 243
Akıl Dışı İnançlar ve Yetkinlikle İlgili Sorunlar 244
Sağlık Profesyonellerinin Hastayı Nazogastrik Tüp İle Zorla Tedavi Etmesi 244
Klinisyenlerin Yeme Bozukluğu Olan Hastalarla Zorla Tedavi Süreci Yürütme Hakları 246
Zorla Tedavinin Yeme Bozukluğu Olan Hastaların Tedavisindeki Etkisi 246
Bütünleştirici, İş Birlikçi ve Kültürel Açıdan Hassas Bir Etik Karar Verme Modelinin Uygulanması 247
Vaka-1 249
Vaka-2 253
Özet 258
Kaynakça 259

BÖLÜM 15: ORGAN BAĞIŞINA ETİK BAKIŞ AÇISI 263

Giriş 263
Organ Naklinde Psikolojik Boyut 264
Vaka-1 266
Organ Naklinde Ölüm Kavramı 267
a) Biyolojik Ölüm 267
b) Beyin Ölümü 267
Yasalarda Doku ve Organ Nakli 267
Organ ve Doku Naklinin Etik Açıdan İncelenmesi 269
Vaka-2 270
Kadavradan Organ Alma Sürecinde Etiğin Psikolojik Yönü 271
Canlıdan Organ Alma Sürecinde Etiğin Psikolojik Yönü 276
Vaka-3 277
Özet 279
Kaynakça 282

BÖLÜM 16: EVLAT EDİNME VE ETİK İKİLEMLER 285

Giriş 285
Evlat Edinme Sürecinin Hukuki Boyutu 288
Evlat Edinme Koşulları 290
Evlat Edinme Hizmetinin İşlevleri 291
Evlat Edinme Sürecinde Uzmanların İşlevleri 292
Evlat Edinme Sürecinde Etik Konular 292
Vaka-1 300
Vaka-2 301
Özet 302
Kaynakça 302

BÖLÜM 17: YAŞLILIK VE ETİK 305

Giriş 305
Yaşlı İstismarı ve İhmali Türleri 306
Fiziksel İstismar 306
Psikolojik (Duygusal) İstismar 307
Cinsel İstismar 307
Ekonomik İstismar 307
İhmal 308

İstismar ve İhmal İçin Risk Unsurları 309
Evde Bakım İle İlgili Etik Problemler 310
Bakım Hizmetleri Sunumunda Mahremiyet 311
Özerklik, Özerkliğe Saygı, Aydınlatma ve Onam İle İlgili Sorunlar 312
Geriatri ve Etik Sorunlar 313
Anamnez 314
Psikiyatrik Anamnez 315
Yaşlı Kişilerde İntihar ve Etik 317
İntihar Belirtilerini Anlamak 318
Fonksiyonel Durum 319
Vaka-1 320
Vaka-2 320
Özet 320
Kaynakça 321

BÖLÜM 18: AZINLIKLARLA ÇALIŞMALARDA ETİK İKİLEMLER 325

Giriş 325
Azınlık Kavramı 326
Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi 327
Azınlıkların Sınıflandırılması 327
Dinsel Azınlık 327
Dilsel Azınlıklar 328
Etnik Azınlık 328
Kültürel Azınlık 328
Cinsel Azınlık 328
Azınlıklarla Çalışmalarda Etik Meseleler 328
Cinsel Azınlıklar 328
Vaka-1 330
Vaka-2 333
Özet 334
Kaynakça 335

BÖLÜM 19: CİNSİYET DİSFORİSİ, CİNSİYET DEĞİŞTİRME CERRAHİSİ OLAN BİREYLERE ETİK ÇERÇEVEDE PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMLARI 337

Cinsiyet Disforisi 337
Cinsiyet Değiştirme Cerrahisi 337

Tarihsel Bakış 338
Psikoterapi ve Yaklaşımlar 338
Kaçındırma Tedavisi 338
Elektriksel Uyarma 339
Psikoanalitik Yönelimli Psikoterapiler 339
Onarım Terapisi 339
GAT 340
Ruh Sağlığı Uzmanlarına 340
Cinsiyet Değiştirme Cerrahisine Uygun Olmayan Durumlar 341
Dikkat Edilmesi Gereken Ayırıcı Tanılar 341
İnterseks Durumlar 341
Travestik Fetişizm 341
Psikoz ve Ağır Kişilik Bozuklukları 341
Cass'ın Eş Cinsel Kimlik Gelişimi Modeli 341
TPD Etik İlkeleri 342
APA Etik Kuralları 342
Vaka-1 343
Vaka-2 344
Psikolojik Görüşmede Temel İlkeler ve Etik 344
Özet 345
Kaynakça 346

BÖLÜM 20: GRUP PSİKOTERAPİSİNDE ETİK KONULAR 347

Grup Psikoterapisi 347
Grup Psikoterapisinde Etik 350
Yetkinlik-Yararlı ve Zararlı Olmamak 350
Vaka-1 351
Bilgilendirilmiş Onam 351
Vaka-2 352
Sorumluluk ve Dürüstlük 352
Gizlilik 353
Online Grup Terapisi 354
Grup Terapisinin Sonlandırılması 354
Vaka-3 355
Özet 357
Kaynakça 358

BÖLÜM 21: TELEPSİKOLOJİDE ETİK İLKELER 359

Giriş 359
Telesağlık ve Telepsikoloji 360
Telepsikolojide Etik İlkeler 364
Yetkinlik 365
Standartlar 367
Bilgilendirilmiş Onam 367
Psikolojik Ölçme ve Değerlendirme 369
Gizlilik, Güvenlik, Veri ve Bilgi Aktarımı 369
Uygulamalara Dair Yasal Düzenlemeler 370
Ortam Koşulları ve Düzenlemeleri 371
Vaka-1 371
Vaka-2 372
Özet 375
Kaynakça 376

BÖLÜM 22: SİNEMADA PSİKOTERAPİ ETİĞİ 379

Psikoterapi Nedir? Psikoterapist Kime Denir? 379
Psikoterapi ve Sinemanın Ortak Noktaları 380
Savunma Mekanizmaları ve Sinema Terimleri 381
Etik Standartlar 382
Psikoterapi İle İlgili Etik Kurallar 382
Sinemadaki Psikoterapi ve Psikoterapist Tasviri Farklılıkları 383
Sinemada Psikoterapist Tipleri 384
Sinemanın İzleyicinin Psikoterapiye Yönelik Tutumuna Olumlu ve Olumsuz Etkileri 385
Olumlu Etkileri 385
Olumsuz Etkileri 387
Sınırlar/Terapötik Çerçeve ve Ekol Farklılıkları 389
Psikoterapistlerin Duyguları 390
Sonuç ve Öneriler 390
Vaka-1 392
Vaka-2 393
Özet 394
Kaynakça 394

BÖLÜM 23: DİZİLERDEKİ PSİKOTERAPİ SEANSLARINA ETİK BAKIŞ AÇISI 397

Recep Dirican 397
Giriş 397
Türk Dizi Tarihi 399
Psikoterapistlerin ve Hastalarının Dizi ve TV Programlarında Tasvir Ediliş Biçimleri 400
Psikoterapi Seansının Normal Sohbetten Farkı 401
Dizilerde Psikiyatristler/Psikoterapistlerin Ele Alınışı ve Gerçek Psikoterapi Sürecine Etkileri 403
Vaka-1 405
Vaka-2 406
Özet 407
Kaynakça 408

YAZARLAR HAKKINDA 409

1
BÖLÜM

ETİK KAVRAMI, ETİĞİN KÖKENLERİ, ETİK VE HUKUK

Kader Bahayi

Giriş

Yapılan birçok literatür taraması, "etik" teriminin tanımı ve içeriği konusunda hâlâ bir fikir birliğinin bulunmadığını ve "etik" teriminin Yunanca "etik bilimi" anlamına gelen "ethos-ethikos" kelimesinden geldiği ifade edilmiştir. Yunan dilinde bu kelime "etik sistem, ilke, insan davranışları, gelenek" anlamlarına gelmektedir. Etik sözcüğünün birçok tanımı bulunmaktadır (Özkalp ve Kırel, 2011: 231; Özcan, 2010: 5).

Etik, kanunlar ile denetim altında tutulamaz. Bununla birlikte, insanların davranışlarının sonuçlarına odaklanan hem kültürel hem de ahlaki bir norm olarak yasal zorunluluklarla yürütülen faaliyetlerden daha fazla talepkâr davranışları gerektirdiği ancak karakteristik davranışları da içerdiği belirtilmektedir. Çünkü ahlak, toplumların gelenekleri, kültürleri ve yasalarıyla şekillenmekle beraber bir kültürden diğerine veya bir topluluktan diğerine farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenlerden ötürü bir topluluktaki ahlaki veya ahlaka aykırı olarak algılanan eylemler, başka bir toplulukta tam tersi bir anlam olarak algılanabilmektedir (Doğan, 2008: 180).

Etik, insanların gruplar, toplum ve örgütler içerisinde aynı zamanda birbirleriyle nasıl iyi ilişkiler kurduklarını inceleyen ve araştıran bir disiplindir (Obuz, 2009: 2). İnsanların dünyayı, evreni anlamlandırmasına yardım eder. Bunun için bir yapı sağlar ve insanlara davranışların nasıl olması ve niçin öyle olması gerektiği hakkında bilgi sağlar (Boone, 2017).

Etik, alışılagelmiş davranışların arkasından gitmektense doğru davranışın ne olduğunu incelemektedir. Ahlak kuralları kabul edildiğinde bunların neden

Kaynakça

Aydın, Nurhan ve diğerleri, (2004), Uluslararası İşletmecilik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.113.

Aktaş 2014 Journal of International Management and Social Researches Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi ISSN:2148-1415 Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci

Doğan, N. (2008), İş Etiği ve İşletmelerde Çöküş. Selçuk Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt: 10, Sayı:16.

Obuz, Ümit (2009), Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğiyle İlgili Etik Olmayan Davranışlara İlişkin Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi Çukurova Ünv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilimdalı, Adana, s.19

Özkalp, Enver ve Kırel, Çiğdem (2011), Örgütsel Davranış, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.232.

https://sozluk.gov.tr/ TDK AHLAK TANIMI

Hazels T. (2015). Ethichs and Morality: What Should be Taught in Business Law? Academy of Educational Leadership Journal. Cilt: 19 Sayı: 2 Print ISSN: 1095-6328 Online ISSN: 1528-2643

İnam A. (2018). Belçika Ortaöğretim Kurumlarındaki Moral Derslerinin Din Eğitimi Açısından Teorik bir Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:31, s. 234-274

Annas J. (2019). Plato's Ethics. Gail Fine. The Oxford Handbook of Plato (2nd edn). 2. Baskı. Oxford University Press

Bentham J. (1781). An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Batoche Books

Mill J. S. (1863). Utilitarianism. Batoche Books

Bayoğlu Kına F. (2018). W. D. Ross'un "Prima Facie Duty" Kavramı. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi.

Mbah A. A., Okemuo J. (2020). The Concept Of Good And Ross's Ethical Theory: A Philosophical Analysis. African Journal of Multidisciplinary Research

Ross W. D. (1930). The Right and The Good. Oxford University Press (2007).

Kılıç Y. (2015). Kant'ın Etik Görüşünde "Değerli Eylem'in Olanağı". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Fives A. (2006) Aristotle's Ethics and Contemporary Political Philosophy: Virtue and the Human Good, Twenty-First Century Society: Journal of the Academy of Social Sciences, 1:2, 205-220, DOI: 10.1080/17450140600913423

Murphy, Mark, "The Natural Law Tradition in Ethics", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/natural-law-ethics/>.

Yüksek M. (2015). Etik Kodlar, Ahlak ve Hukuk. Hacettepe HFD, 5(1), 9–26

Boldizar A., Korhonen O. (1999). Ethics, Morals and International Law. EJIL. Vol. 10 No. 2, 279–311

Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (2) , 39-50

Yıldırım, A. (2019). Ödev Etiğinin Dini Etik Açısından Değerlendirilmesi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim 2019 Özel Sayısı, 508-519. DOI: 10.21733/ibad.617297

Coşkun, S. Aristoteles ve Kant'ta Sorumluluk. FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (2019): 87-100

Boone, B. (2017). Etik 101. Translated by Selin Aktuyun. Say Yayinlari.

2
BÖLÜM

PSİKOTERAPİDE MESLEKİ SINIRLAR, YETERLİLİK VE ETİK

Rümeysa Üçüncü

Giriş

TDK'ye göre psikoterapi "*ruhsal tedavi*" anlamına gelmektedir. Bir uygulama olarak psikoterapi, toplum ve ruh sağlığı çalışanlarının konuşarak uyguladığı yöntemlerden birisidir. Monsalve (2021), psikoterapiyi terapist ile hasta arasında terapötik ilişkiyi kullanarak iyileştirme odaklı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Öztürk (1998), psikoterapiyi ruhu iyileştirebilmek için hasta ile iletişimi kullanarak yapılan birtakım uygulamalar olduğunu vurgulamaktadır. Psikoterapi, hastanın hayatını olumsuz etkileyen olayların bilimsel yöntemler kullanılarak terapist eşliğinde hayatını daha işlevsel bir hâle dönüştürebilme sürecini kapsamaktadır (Ayhan, H. Ve Öztürk, E., 2021).

Ruh Sağlığı Yasası taslağına göre *ruh sağlığı*; bireyin fiziksel, zihinsel ve psikososyal bakımdan kendinin farkında olduğu, yaşamın genel akışındaki problemler ile baş edebildiği, kendisine ve çevresine üretken ve verimli olup katkıda bulunabildiği iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır. *Tedavinin* ise sağlıklı duruma kavuşturulması için yapılan psikolojik müdahaleleri kapsamaktadır. *İstemli tedavi*; ruh sağlığı ve uzmanının ruhsal muayene sonrasında hastaya uygulama ile ilgili tam ve net bir biçimde bilgilendirmesiyle hastanın özgür iradesi üzerine ayaktan ya da yatılı olarak tedavi olabilmektedir. *Psikoterapötik müdahale* ise alanında ruh sağlığı alanında uzmanlaşmış ve psikoterapi eğitimlerini tamamlamış meslek mensuplarının bireyin gereksinimi ve isteği doğrultusunda profesyonel ilişki çerçevesinde duygusal, bilişsel, davranışsal iyilik hâlinin artırılması için ruh sağlığının güçlenmesine yönelik uygulamaları kapsamaktadır (Ruh Sağlığı Yasası; h,m,x,jj).

Kaynakça

American Psychological Association. (2002). Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American psychologist*, 57(12), 1060-1073.

Bilge, EH (2008). Yeterlilik ve uygulama kapsamı: Etik ve mesleki gelişim. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 64 (5), 626-637.

Büken, N.Ö., & Büken, E. (2002). Nedir şu tıp dedikleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 11 (1), 17-20.

Çöyköylü, A. (2002). Psikiyatride gizlilik ilkesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* 5(4), 248-256.

De Roten, Y., Ambresin, G., Herrera, F., Fassassi, S., Fournier, N., Preisig, M., & Despland, J. N. (2017). Efficacy of an adjunctive brief psychodynamic psychotherapy to usual inpatient treatment of depression: Results of a randomized controlled trial. *Journal of affective disorders*, *209*, 105-113.

Doas, M. D. (2013). What are the potential outcomes of integrating emotionally competent behaviours into the care of psychiatric patients?. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, *20*(5), 405-410.

Epstein, R. M., & Hundert, E. M. (2002). Defining and assessing professional competence.

Eysenck, H. J. (1994). The outcome problem in psychotherapy: What have we learned?. *Behaviour Research and Therapy*, *32*(5), 477-495.

Falender, CA, Cornish, JAE, Goodyear, R., Hatcher, R., Kaslow, NJ, Leventhal, G., ... & Grus, C. (2004). Psikoloji süpervizyonunda yetkinlikleri tanımlama: Bir fikir birliği beyanı. *Klinik psikoloji dergisi*, *60* (7), 771-785.

Falender, C. A., & Shafranske, E. P. (2007). Competence in competency-based supervision practice: Construct and application. *Professional psychology: Research and practice*, *38*(3), 232.

Gutheil, T. G., & Gabbard, G. O. (1998). Misuses and misunderstandings of boundary theory in clinical and regulatory settings. *American Journal of Psychiatry*, *155*(3), 409-414.

Hardal, M. (2011). *Common ethical violations and ethical action patterns among Turkish mental health professionals and the factors that influence them* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Hünler, O. S., & Namer, Y. Psikoterapi Odası. Kırılganlık ve Güç Arasında Psikoterapistin Etik Sorumluluğu.

Keith-Spiegel, P. ve Koocher, GP (1985). Psikolojide etik: *Mesleki standartlar ve vakalar*. Crown Yayıncılık Grubu/Random House.

Kitchener, KS ve Anderson, SK (2011). *Psikoloji ve danışmanlıkta etik uygulama, araştırma ve öğretimin temelleri*. Routledge.

Knapp, SJ, Gottlieb, MC ve Handelsman, MM (2015). *Psikoterapide etik ikilemler: Karar vermeye olumlu yaklaşımlar*. Amerika Psikoloji Derneği.

Knapp, S., & Slattery, J. M. (2004). Professional Boundaries in Nontraditional Settings. *Professional Psychology: Research and Practice*, *35*(5), 553.

Korkmaz, B. (2019). Yapısına Göre Psikoterapi Türleri ve Etik Meseleler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 513-543.

Lambert, MJ ve Arpa, De (2001). Terapötik İlişki ve Psikoterapi Sonuçları Üzerine Araştırma özeti. *Psikoterapi*, 38(4).

Marks, S. (2017). Tarihsel perspektifte psikoterapi. *İnsan Bilimleri Tarihi*, *30* (2), 3-16.

Monsalve, C. S. (2021). Psychotherapy, Spanish, and Hispanic Patients With Limited English Proficiency. *American Journal of Psychotherapy*, *74*(3), 135-137.

Namer, Y., & Hünler, O. S. S. (2020). Psikoterapi Odası: Kırılganlık ve Güç Arasında Psikoterapistin Etik Sorumluluğu. *Psikoloji ve Toplum*, *11*.

OKTAY, B., & OKTAY, F. (2018). Bir etik ihlal olarak hasta ve terapist arasındaki cinsel ilişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 103-110.

ÖZAKKAŞ, T. (2018). Psikoterapi tarihi ve bütüncül psikoterapi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, *1* (1), 1-24.

Öztürk, M. O. (1998). Psikanaliz ve psikoterapi.

Öztürk, E. R. D. İ. N. Ç., & Ayhan, H. (2021). Psikoterapinin Temel İlkeleri ve Temel Bileşenleri. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, *1*(6), 136-158.

Slack, C. M., & Wassenaar, D. R. (1999). Ethical dilemmas of South African clinical psychologists: International comparisons. *European Psychologist*, *4*(3), 179.

Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk Psikologlar Derneği etik yönetmeliği.

Yener, Ö. Z. E. N. (2011). Eğitim kurumlarında yönetsel ve bireysel krize müdahalenin planlanması ve eğitimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(3).

Yumru, M. Ruh sağlığı alanında etik ve sınırlar. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *22*(1), 5-6

3
BÖLÜM

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA MAHREMİYET-GİZLİLİK VE ETİK

Neslihan Kayasuyu Ateşkan

Giriş

Psikologlar, davranışları tanımlamak, yordamak ve davranışların altında yatan mekanizmayı açığa çıkarmak amacıyla araştırmalar yapar. Bu araştırmalarda bilimsel yöntem kullanılmaktadır. Bilimsel yöntemle ulaşılan bilgiler, insanların hayatlarını iyileştirme konusunda yeni anlayış geliştirilmesine olanak tanır. Aynı zamanda bir araştırma, yeni soruların oluşmasına katkı sağlayarak yapılacak diğer araştırmalara ilham verir. Bilimin ilerlemesi bu sayede gerçekleşir.

Bilim insanı, bilgiye ulaşmak ve insanlığa katkı sağlamak adına araştırmalar yaparken etik sorumluluk da taşımalıdır. *Araştırma etiği*, etik ilkelere uygun bir araştırmanın nasıl yapılacağı konusunda bilim insanına rehberlik eden kuralları içermektedir (Christensen ve diğerleri, 2014: 103).

İnsan üzerinde yapılan araştırmaların etik incelemelerden geçmesi gereksinimi, Nazilerin Yahudiler üzerinde yaptığı etik dışı deneylerden sonra ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, 1947'de araştırma etiğinin temelini oluşturan Nuremberg Etik Kodları oluşturulmuştur. Gönüllü onamın gerekliliği, katılımcıların zarar görmelerinden kaçınma ve araştırmanın olası risk ve faydalarının tartılması gerekliliği gibi etik ilkeler belirlenmiştir (Miller, 2003: 127).

Psikologlar insanların hayatını etkileme gücünü elinde bulundurduklarından etik meselelere hassasiyetle yaklaşmalıdır. Psikoterapi alanında olduğu gibi bilimsel araştırma yürütürken de etik ilkelere uygun davranmalıdır. Psikologlar için araştırma etiği Amerikan Psikoloji Birliği (APA)tarafından 1953'te yayımlanan Etik Kod'da yer almaktadır. Etik Kod, birtakım etik tartışmalar sonucu tekrar 2010'da revize edilmiştir

Kaynakça

Adair, J. G. (1988). Research on Research Ethics. *American Psychologist*, *43*, 825–828.

Adair, J. G., Dushenko, T. W., and Lindsay, R. C. L. (1985). Ethical Regulations and Their Impact on Research Practice. *American Psychologist*, *40*, 59–72.

American Psychological Association (2002). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. *American Psychologist*, 1060–1073.

Babbie, E. (2004), Laud Humphreys and Research Ethics. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 24, 12-19.

Christensen, L. B., Johnson R. B., Turner L. A. (2014). *Research methods design and analysis.* (A. Alpay, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık, 107-143.

Davis S. F. (Ed)(2003). *Handbook of research methods in experimental psychology*, United Kingdom: Blackwell Publishing., 127- 140.

Holmes, D. S. (1976). Debriefing After Psychological Experiments: I. Effectiveness of post- experimental dehoaxing. *American Psychologist*, *31*, 858–867.

Holmes, D. S. (1976). Debriefing after psychological experiments: II. Effectiveness of post- experimental desensitizing. *American Psychologist*, *31*, 868–875.

Kimmel, A. J. (1996). *Ethical issues in behavioral research: A survey*. Cambridge, MA: Blackwell.

Koocher, G. P., and Keith-Spiegel, P. C. (1998). *Ethics in psychology: Professional standards and cases* (2nd edn.). New York: Oxford University Press.

Leak, G. K. (1981). Student Perception of Coercion and Value from Participation in Psychological Research. *Teaching of Psychology, 8*, 146–149.

Leikin, S. L. (1993). Minors' assent, consent, or dissent to medical research. *IRB: A Review of*

Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. New York: Harper & Row.

Roberts, M. C. & Ilardi S. S. (Ed) (2003). *Handbook of research methods in clinical psychology*. United Kingdom: Blackwell Publishing., 52- 67. *Human Subjects Research*, *15*, 1–7.

Rosenthal, R. (1994). Science and ethics in conducting, analyzing, and reporting psychological research. *Psychological Science*, *5*, 127–134.

Sales, B., & Lavin, M. (Ed.) (2000). Identifying conflicts of interest and resolving ethical dilemmas, Washington, DC: American Psychological Association 109–28.

Schultz, D. P.(1969). The Human Subject in Psychological Research, *Psychological Bulletin,* 72, 214- 228.

Singleton, R., Straits, B. C., Straits, M. M., & McAllister, R. J. (1988). *Approaches to social research*. New York: Oxford University Press.

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., Zechmeister, J. S.(2015). *Research methods in psychology,* (İ. Göz, Çev.) Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 60-78.

Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği.

4 BÖLÜM

PSİKOLOJİK TESTLERİN KULLANILMASI, DENETİMİ VE ETİK KURALLAR

Sosyolog Burçin Akçer

Etik, kendi kişiliğinin iç mükemmelliğini güvence altına almaya yönelik insanın faaliyetidir. -Albert Schweitzer-

Giriş

Psikolojik test, davranışların örneği veya örneklemidir. Örneklemler tek düze tek bir standart ve koşul altında toplanmasını sağlamaktadır. Davranış örneklemini incelemenin değerlendirmenin sayısal, sözel vb. herhangi bir bilgi ve belge edinmenin konulmuş kuralları mevcuttur (Murphy ve Davidshafer, 2005).

Psikolojik testler; standart ve sistematik bir yaklaşıma sahiptir. Öner (2012), psikolojik testlerin insanların yeteneklerine, becerilerine, dürtülerine, eylemlerinin başa çıkma şekillerine ilişkin bilgi verdiğini ve bu bilgiler ışığında mevcut olan soruların sorulmasına zemin sağlamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Psikolojik Testlerin Kullanım Amaçları

Psikolojik testler; uygulanacağı hastanın davranışlarını, tutumlarını, kişisel özelliklerini ölçme, o davranışların altında yatan nedenleri yorumlama ve yordama için dikkatli yapılması gereken ölçme araçlarıdır. Psikolojik testler, toplumda var olan her olay ve olgu için araştırma, geliştirme, izleme vb. durumlar için kul-

Kaynakça

Horney, K. (2017). *Kendi kendine psikanaliz*. artcivic.

Turgut, M. F. (1984) Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları. Saydam Matbaacılık. Ankara

Güler, N. (2011). Eğitimde ölçme ve değerlendirme.

American Counselling Association. (2005). *ACA Code of Ethics*. Erişim: 1 Kasım 2012, http://www.counselling.org/.../aca2005code.pdf

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları.* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Dağ, İ. (2005). *Psikolojik testlerde geçerlik ve güvenirlik.* 3P Dergisi Cilt:13, Ek sayı:4.

Gregory, R.J. (2011). *Psychological testing: History, principles and aplications* (6. Edition). Boston: Allyn & Bacon.

Kuzgun, Y. Ve Bacanlı, F. (Ed.). (2005). *PDR'de kullanılan ölçekler* (2. Baskı). Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Murphy, K.R. & Davidshofer, C.O. (2005). *Psychological testing: Principles and applications* (6. Edition). New Jersey: Prentice-Hall.

Öner, N. (2012). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testlerden örnekler; Bir başvuru kaynağı.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi yayınevi.

Özgüven, İ. (2004). *Psikolojik testler.* Ankara: PDREM yayınları. Pehlivan Aydın, İ. (2002). *Yönetsel mesleki ve örgütsel etik.* Ankara: Pegem

A yayıncılık.

Türk Psikologlar Derneği. (18.04.2004). *Etik Yönetmeliği.* Erişim: 5 Kasım 2012, http://www.am.org/iupsys/resources/ethics/turkey-code-turkish. pdf

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği. (2006). *Psikolojik danışma ve rehberlik*

Yeşilyaprak, B. (2004). *Eğitimde rehberlik hizmetleri.* Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Yıldız, S. A. (2008). Rehberlikte bireyi tanıma teknikleri ve testler. E. İşmen Gazioğlu, ve Ş. Mertol İlgar, (Ed.), *Öğretmen ve öğretmen adayları için rehberlik* (1.Baskı) içinde (300-328). Ankara: Pegem. A

5

BÖLÜM

ENDÜSTRİ PSİKOLOJİSİ VE ALGI YÖNETİMİNDE ETİK

Cansel Solmaz Öztaş

Giriş

Amerikan Psikoloji Birliği (APA), etik ilkeleri beş temel prensipte sunmuştur. Bunlar yararlı olmak ve zarar vermemek, yetkinlik ve sorumluluk, dürüstlük, ayrımcılık yapmamak ve insan haklarına ve onuruna saygı göstermektir (APA, 2017). Psikolojide farklı alanlar, kendi etik ilkelerini oluştururken bu beş prensibe bağlı kalırlar.

Yararlı olmak ve zarar vermemek prensibine göre etik ikilemde kalındığında amaç zarar verilmemesi ya da zararın en aza indirilmesidir. Yetkinlik ve sorumluluk presinbinde kişi mesleki rolünün, yükümlülük ve sorumluluklarının farkındadır. Dürüstlük prensibine göre kişi çalmaz, hile veya sahtekarlık yapmaz, gerçeğin kasıtlı olarak yanlış beyanında bulunmaz. Ayrımcılık yapmamak prensibi tüm prosedür ve hizmetlerde kişilerin eşit haklara sahip olmasıyla ve olası ön yargıların haksız uygulamalara yol açmamasını sağlamakla ilgilidir.

İnsan haklarına ve onuruna saygı göstermek, insanların haysiyetine ve değerine, bireylerin mahremiyet ve kendi kaderini tayin etme haklarına saygı duymakla ilgilidir. Ayrıca yaş, cinsiyet, cinsiyet kimliği, ırk, etnik köken, kültür, ulusal köken, din, cinsel yönelim, engellilik, dil ve sosyoekonomik durum olmak üzere tüm kültürel ve bireysel farklılıklara saygı gösterip bunları dikkate almakla ilgilidir (APA, 2017).

Kaynakça

Amore, M. D., Garofalo, O., & Guerra, A. (2022). How Leaders Influence (un)Ethical Behaviors Within Organizations: A Laboratory Experiment on Reporting Choices. *Journal of Business Ethics*. https://doi.org/10.1007/s10551-022-05088-z

American Psychological Association (2017). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. Washington, DC: American Psychological Association. https://www.apa.org/ethics/code/.

Appelbaum, S. H., Deguire, K. J., & Lay, M. (2005). The relationship of ethical climate to deviant workplace behaviour. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, *5*(4), 43–55. https://doi.org/10.1108/14720700510616587

Bağış, M., Ardıç, K. (2021). Changes in the intellectual structure of business Ethics: A review on Journal of Business Ethics. *İş Ahlakı Dergisi*. DOI: 10.12711/tjbe.2021.14.2.2059

Bilginoğlu, E. (2020). Türkiye'de ve dünyada etiğin kurumsallaştırılması - Institutionalization of ethics in Turkey and worldwide. *Çalışma ve Toplum*. ORCİD: 0000-0003-1481-0170

Çotul, A. (2019). İş etiğinin kurumsallaşmasının işletmeler açısından önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. ISSN:2148-9963

Downe, J., Cowell, R., Morgan, K. (2016). What determines ethical behavior in public organizations: Is it rules or leadership?. *Public Administration Review*. DOI: 10.1111/puar.12562.

Elsbach, K. (2003). Organizational perception management. *Research in Organizational Behavior*. DOI 10.1016/S0191-3085(03)25007-3

Engelbrecht, A.S, Heine, G., Mahembe, B. (2014). The influence of ethical leadership on trust and work engagement: An exploratory study. *SA Journal of Industrial Psychology*. http:// dx.doi.org/10.4102/sajip. v40i1.1210

Gök, S. (2008). İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*

Gül, H., Gökçe, H. (2008). Örgütsel etik ve bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*

Karcıoğlu, F. (2001). Örgüt kültürü ve örgüt iklim ilişkisi. *İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*

Küçükoğlu, M. T., (2012). Etik değerler ve etiğin kurumsallaşması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. ISSN: 2146-0817 (Online)

Pavel T., Encontro M. (2012). The Enron scandal. Chalmers University of Technology.

Robin D. (2009). Toward an applied meaning for ethics in business. *Journal of Business Ethics*. DOI 10.1007/s10551-008-9990-y

Sami, A., Jusoh, A., Mahfar, M., Qureshi, M. I., Khan, M. M. (2015).Role of Ethical Culture in Creating Public Value. *International Review of Management and Marketing*. ISSN: 2146-4405

Utma S. (2018). Dijital çağda medyanın psikolojik gücü: Algı yönetimi perspektifinden kuramsal bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*

Uydur M. (2019). Algı yönetimi perspektifinden reklamlarda oryantalist imgelerin üretilmesi: Coca Cola reklam örnekleri. Sakarya Üniversitesi. Kocaeli

Van der Walt, F., Steyn, P. (2019). Workplace spirituality and the ethical behaviour of project managers. *SA Journal of Industrial Psychology*. https://doi.org/ 10.4102/sajip.v45i0.1687

Yanık O. (2018). Dönüştürücü liderlik, etik iklim, etik kültür ve yöneticiye güven arasındaki ilişkiler: Düzenleyici aracılı bir model çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2729

6
BÖLÜM

ADLİ PSİKOLOJİDE ETİK

Pırıl İpekçioğlu

Adli Psikoloji Nedir

Adli psikoloji, psikoloji biliminin alt dallarından birisidir. 2001 yılında Amerikan Psikologlar Derneği (APA) tarafından da resmî olarak tanınmıştır. Amerikan Psikologlar Derneğinin resmî yönergesine göre, adli psikoloji bilimi, psikoloji eğitiminde edinilen klinik bilgilerin ve yeterliliklerin tüzel konularda kullanılması şeklinde açıklanmıştır. Bu alandaki gelişmeler, son 10 yıldır hız kazanmıştır. (Wrisghtsman, 2001). Adli psikoloji bilimine olan ilginin artmasında sosyal medyanın etkisi olduğu düşünülmektedir. Dahası, işlenen her suçun altında psikolojik faktörlerin yatabileceği gerçeğinin gizem hâline dönüştürülüp TV dizilerine yansıtılması durumunun kitleler arası adli psikolojiye ve hukuk ilişkisine olan merakın artmasında etkili faktörler olduğunu savunmak da yanlış olmayacaktır. Adli psikoloji bilimine olan ilginin artmasında özellikle de Criminal Minds adlı TV dizisinde suçlu profillerinin psişik yeteneklere sahipmişçesine yansıtılması etkili olmuştur demek mümkündür (Ward, 2013).

Psikoloji bilimin her alt dalında olduğu gibi adli psikoloji alanı için de mesleki etiğe uygun çerçevede davranmak mühimdir.

Ancak tüm psikologların yararlandığı APA etik yasalarına göre 5 temel ilkenin çatıştığı durumlar oluşabilmektedir (Durak, 2017). Etik ikilem ve çatışma olarak adlandırılan bu durum, adli psikoloji alanında da oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Daha mevzunun en başında hukuk dilinin evrensel değil nesnel olması dilemması ile burun buruna gelmekteyizdir. Günümüzde uluslararası hukuk sistemlerinin birbirinden farklı olması durumu ile karşılaşılmaktadır (Gud-

Kaynakça

Adli Psikologlar İçin Etik İlkeler ve Standartlar [Ethical Principles and Standards for Forensic Psychologists], 2002

Ethical Issues in Forensic Psychology,2018 https://www.ukessays.com/essays/psychology/ethical-issues-forensic-psychology-2260.php

Ethical Issues Across Different Fields of Forensic Science,2017 https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5514178/#CR1

Ethics, Medicine and Public Health Volume 2, Issue 1, January–March 2016, Pages45-58

A Comprehensive Guide to the Fascinating World of Forensic Psychology https://www.all-about-forensic-psychology.com/ethics-in-forensic-psychology.htm

Specialty Guidelines for Forensic Psychology,2011

https://www.apa.org/practice/guidelines/forensic-psychology

The Handbook of Forensic Psychology (Irving B. Weinwer, Randy K. Otto)

Accepting forensic case referrals: Ethical and professional considerations.

https://psycnet.apa.org/record/1998-00832-002

Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice, Ezra E. H. Griffith, 2018 https://www.jstor.org/stable/10.7312/grif18330

Knapp, S.J. ve Vande Creek, L.D. (2010). Psikologlar için pratik etik: pozitif yaklaşım. Çev. Yılmaz, M., Karahan, T. F., Çelik, S. B. Ve Sardoğan, M.E. (Orijinali, APA, 2010) Ankara: Mentis Yayıncılık.

A Theory of Ethics for Forensic Psychiatry, Paul S. Appelbaum, MD Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online September 1997, 25 (3) 233-247;

Bilimsel Yayın Etiği,(İnci, 2015), Türk Kütüphaneciliği 29, 2 (2015), 282-295, Dergipark

Columbia University Press 2018, the book Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practicehttps://www.degruyter.com/document/doi/10.7312/grif18330-005/pdf

From the book Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice

Peter Ash

From the book Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice

Ezra E. H. Griffith and Daniel Papapietro https://doi.org/10.7312/grif18330-009

The Internet and forensic ethics, 2018,https://psycnet.apa.org/record/2018-10500-013

Recupero, P. R., & Reamer, F. G. (2018).

The Internet and forensic ethics. In E. E. H. Griffith (Ed.), Ethics challenges in forensic psychiatry and psychology practice (pp. 208–222). Columbia University Press. https://doi.org/10.7312/grif18330-014

From the book Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice

Patricia R. Recupero and Frederic G. Reamer https://doi.org/10.7312/grif18330-014

From the book Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice

Brian K. Cooke , https://doi.org/10.7312/grif18330-017

Ethics Challenges in Forensic Psychiatry and Psychology Practice

Edited by Ezra E. H. Griffith

Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği,2004

Encyclopedia of Applied Ethics (Second Edition), 2012https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/principlism

Ethical issues in global mental health

Andrea C. Palk, Dan J. Stein, in Global Mental Health and Neuroethics, 2020

Forensic Ethics and the Expert Witness pp 97–122Cite as

Robust Professionalism: Beyond Role Philip J. Candilis MD, Robert Weinstock MD & Richard Martinez MD, MH

Canadian Psychological Association, 2011

Ethical issues across different fields of forensic science, Praveen Kumar Yadav

Forensic organizational psychology: shedding light on the positive repercussions of ethical leadership in forensic medicine,Mohamed Metwally

Etik İlkeler ve Yayın Politikası, Dergipark https://dergipark.org.tr/tr/pub/iremjournal/policy

Ethics in Forensic Psychology By Christopher Cronin, PhD.Traditional Psychological Tests Usage in Forensic Assessment,Omnia E El-Shenawy[1*]

What is forensic psychology?,Jane Tyler Ward, PhD,https://www.apa.org/ed/precollege/psn/2013/09/forensic-psychology

Meyer Jr, R. Subspecialties in Forensic Psychology Michelle A. Crawford FPSY 6101-Introduction to Forensic Psychology Walden University September 12, 2014.

Narratives of criminal action and forensic psychology,(Canter, Donna), Legal and Criminological Psychology (2012), 17, 262–275 C 2012 The British Psychological Society

7
BÖLÜM

HAYVAN DENEYLERİNDE ETİK

Cemile Topbaş

Giriş

İnsan, yaratılışın olduğu ilk andan beri hem vücudunda hem de ruhunda gerçekleşen değişimlerin nasıl ortaya çıktığını merak etmiştir. Yüzyıllar önce insanlar bu değişimlerin gerçekleşmesinin kaynağının doğaüstü güçler olduğu fikrine varmışlardır. İnsanlık neden sonuç ilişkisi üzerine daha fazla düşündüğünde ise günümüzdeki metotlara yaklaşmaya başlamıştır. Bilimsel yöntemlerin gelişmesiyle insan kendi vücudunda ve doğada gerçekleşen değişimlerin daha rasyonel cevaplarını bulmaya çalışmıştır. Bu gelişmelerle birlikte hastalıkların patolojisi ve tedavisine yönelik araştırmalar çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Araştırmalardan bazıları gözlemsel bazıları ise deneysel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Deney yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalarda ise deneğe ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvanlar ise duyulan bu ihtiyacın giderilmesinde oldukça önemli unsurların başında gelmiştir.

Burada etik kavramı ön plana çıkmaktadır. Tüm bu deneylerin gerçekleşebilmesi için bazı evrensel etik kurallar gerekmektedir. Özetle tüm insan ya da hayvan içeren çalışmalarda etik kurallar ön plana çıkmaktadır.

Etik, ahlak ve töre bilimi olarak açıklanmakta ve canlıların yaşamını içeren bilimlerde gerçekleştirilebilecek eylemlerin sınırları, ilgili davranışı gerçekleştirmeden önceki yol gösteren ve çerçeveler içeren kurallar bütünüdür. Burada karşımıza iki kavram çıkmaktadır. Bunlar ise biyoetik ve hayvan etiğidir (Uludağ, 2019).

Kaynakça

Kademli, M. (2020). *Deneysel Psikoloji Bakış Açısıyla Laboratuvar Deneylerinde Hayvan Kullanımı ve Etik İkilem*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (51), 308-325.

World Veterinary Association Policy Statement on Animal Welfare, Well-Being, and Ethology. ILAR Journal 1989; 31 (4): 29-30.

Ergün Y. *Hayvan Deneylerinde Etik*. aktd. 2010; 19(4): 220-235.

Altun, A. & Keskin, İ. (2020). *Hayvan Çalışmalarında Uygun Model Seçim Kuralları ve Etik Durum*. Sakarya Tıp Dergisi, 10 (2) , 359-364 .

Altuğ T. *Hayvan Deneyleri Etiği*. Sağlık Bilimleri Süreli Yayıncılık. 2009; 53-68

Çobanoğlu, N. Ve Aydoğdu, İ. B. (2009). *Tıp Araştırmaları ve Hayvan Hakları Açısından Hayvan Deneyleri Etik Kurulları*, Türk Tıp Dizini, (s. 112-118).

Çobanoğlu, N., Tamzok, H., Kük, M. (2013). *Hukuki ve Etik Boyutlarıyla Sokak Hayvanları,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 1, (s. 245-280).

Koçhisarlıoğlu, C. Ve Söğütlü Erişgin, Ö. (2013). *Hayvanın Hukukî Konumu*, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, C. 8, S. Özel, (S. 1691-1723).

Sungurbey, İ. (1992). *Hayvan Hakları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Yaşar, A, ve Yerlikaya, H. (2004). *Dünyada Ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi,* Veteriner Bil. Dergisi, C. 20, S. 4, (S. 39-46).

Akbulut, O. & Çobanoğlu, P. D. N. (2020). T*ürk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat Ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36) , 1-37 .

Russell, W. M. S. And Burch, R. L. (1959). *The Principles Of Humane Experimental Technique*. London: Methuen & Co. Special Edition Published By Universities Federation For Animal Welfare (Ufaw), 1992.

Büken Ö,*: Hayvan Deneylerinde Araştırmacı Sorumluluğu Ve Deney Hayvanlarının Hakları*. Hacettepe Tıp Dergisi 37, 1-5, 2006.

Aktan, C. C. & Yay, S. (2016). *Öğrenilmiş Çaresizlik Ve Değişime Karşı Pasif Direnç* . Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 8 (2) , 58-71 .

Tüfek, H. & Özkan, Ö. (2018). *Laboratuvar Hayvan Biliminde 4r Kuralı*. Commagene Journal Of Biology , 2 (1) , 55-60 .

Kolar R. *Animal Experimentatio*n. Sci Eng Ethics 2006; 12: 111-22

Uludağ Ö. *Hayvan Deneyi Çalışmalarında Etik Kuralların Tarihçesi Ve Önemi*. Adyü Sağlık Bilimleri Derg. 2019; 5(1): 1401-1413.

8
BÖLÜM

ETİK VE STİGMATİZASYON

Neriman Terzi

Giriş

Stigmatizasyon, köken olarak stigmadan gelmektedir. Stigma yani damga, geçmişte yara, iz veya delik anlamına gelse de günümüzde daha çok "kara leke" olarak bilinmektedir (Budak ve Adıgüzel, 2020). Stigmatizasyon (damgalama) ise toplumdaki bazı bireylerin farklı özelliklere sahip olmasından dolayı toplum tarafından dışlanması, ötekileştirilmesi ve ayrıştırılması olarak tanımlanabilir (Uzun ve Alban, 2018). Toplumdaki bireyler, farklı özelliklere sahip olan kişileri ''anormal'' olarak nitelemekte ve bu kişileri etiketleyip toplumdan izole etmektedirler. Stigmatizasyon toplumda birçok alanda görülmektedir. Bu alanlar; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, sağlık ve psikolojik olarak sıralanabilir. Stigmatizasyonu etkileyen etmenler; yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, dinî inanç, kültür gibi faktörlerdir. Tarih boyunca ruhsal bozukluklarda damgalama her zaman var olmuştur. Dünya Sağlık Örgütünün raporlarına göre; en çok ruhsal bozukluk tanısına sahip olan bireyler damgalamaya maruz kalmaktadır (Bekiroğlu, 2021).

Toplumda var olan yanlış inanç ve tutumlar, damgalamanın önemli bir nedeni sayılabilmektedir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre ruhsal bozukluk tanısı alan bireylere karşı tutum ve yaklaşımlar değişkenlik gösterebilmektedir. Bazı toplumlarda daha olumlu tutumlar görülebilirken bazı toplumlarda ise daha olumsuz tutumlar olabilmektedir. Stigmatizasyonun sağaltıma olan etkisi incelendiğinde stigmatizasyonun sağaltımın önünde bir engel oluşturduğu görülebilir. Hastalar, damgalanma, etiketlenme ve ötekileştirilme korkusu ve kaygısıyla tedavi olmayı reddedebilmektedir. Hastanın tedaviyi reddetmesi durumunda semptomların şiddeti artabilmektedir. Hastanın yaşam kalitesinin arttırılması açısından stigmatizasyonu önleme çalışmaları önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

Açıkgöz, F., & Akkuş, D. (2018). Ruhsal Hastalıklarda Damgalama ile Mücadele: Anahtar Rol Üstlenen Meslekler. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *8*(3), 142-146.

Akçay, Ş., Doğan, B., Gödek, S., Karataş, C., & Yavuz, B. (2020). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Damgalama Üzerine Bir İnceleme.

Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1954). The nature of prejudice.

Alp, Ü. Ç. O. K. (2003). Şizofreni hastası neden damgalanır?. *Klinik Psikiyatri, Ek*, *1*, 3-8.

Arboleda, F. J. 2002). Stigmatization and human rights violations. World health organization mental health: a call for action by world health ministers Geneva: *WHO*, 57-70.

Avcil, C., Bulut, H., & Sayar, G. H. (2016). Psikiyatrik hastalıklar ve damgalama. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 175-202.

Aydemir, Ö. (2004). Bipolar bozukluğa yönelik tutumlar ve damgalama. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, *12*, 61-64.

Bademli, K., & Duman, Z. Ç. (2013). Şizofreni hastalarının bakım verenleri. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, *5*(4), 461-478.

Bayrakcı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kurami Ve Eğitimde Uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210.

Baysal, G. Ö. D. (2013). Damgalanma ve ruh sağlığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *22*(2), 239-251.

Bekiroğlu, S. B. (2021). Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylere Yönelik Damgalama: Etkileyen Faktörlere Ve Bireyler Üzerindeki Etkilerine Dair Kavramsal Bir Çalışma. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *17*(33), 595-618.

Bilge, A., & Çam, O. (2010). Ruhsal Hastalığa Yönelik Damgalama ile Mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *9* (1).

Budak, M. İ., & Adıgüzel, V. Toplum Ruh Sağlığında Stigmatizasyon ve Ayrımcılık, Önleme Girişimleri. *4. Uluslararası Hemşirelik Ve İnovasyon Kongresi*, 106.

Ceylan, B., Molu, N. G., Özcan, F. Y., Özcan, A., & Akif, Usta. (2021). Kronik Psikiyatri Hastalarına Uygulanan Atılganlık Becerileri Eğitiminin Hastaların Benlik Saygısı Ve İçselleştirilmiş Damgalama Düzeylerine Etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *24*(2), 167-174.

Corrigan, P. (1998). The impact of stigma on severe mental illness. *Cognitive Behavior Practice,* 5(201): 22.

Corrigan, P.W, Watson, A.C, Gracia, G ve diğerleri. (2005). Newspaper stories as measures of structural stigma. *Psychiatric Service*, 56(5), 551-556.

Crocker J, Major B, Steele C. (1998). Social stigma. In *Handbook of Social Psychology*, pp. 504–53.

Çam, O., & Çuhadar, D. (2011). Ruhsal hastalığa sahip bireylerde damgalama süreci ve içselleştirilmiş damgalama. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *2*(3), 136-140.

Çapar Çiftçi, M. (2021). Şizofreni tanılı bireylerde bilişsel davranışçı terapi temelli psikoeğitimin içselleştirilmiş damgalanma ve işlevsel iyileşmeye etkisi.

Demirören, M., Şenol, Y., Aytuğ Koşan, A. M., & Saka, M. C. (2015). Tıp eğitiminde ruhsal bozukluklara karşı damgalama eğitimi gereksiniminin değerlendirilmesi: Nitel ve nicel yaklaşım. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *16*(1).

Ekmekci, P. E. (2018). Psikiyatri tarihinde bir dönüm noktası: 19. yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler ve etkileri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku Tarihi Dergisi*, *26*(2), 77-85.

Işıl, I., Savaş, G., & Kılıç, N. (2019). Şizofreni hastalığına sahip bireylerin çalışma hayatı konusunda yaşadıkları güçlükler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3), 399-408.

Karagöl, A., Çalışkan, D., & Beyazyüz, M. (2013). Halk sağlığı açısından ruhsal bozukluklarda üç boyutuyla damgalama. *Merhaba*, 96.

Korkmaz, B. (2019). Yapısına göre psikoterapi türleri ve etik meseleler.

Kundakcı, N., & Karaca, A. Şizofreni Tanısı ile Takip Edilen Hastalara Bakım Verenlerin Hastalığa Verdikleri Anlam ve Kullandıkları Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Yöntemlerinin Belirlenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, *12*(2), 318-329.

Macit, Ü. A., Ayar, H. İ., Koşucu, D., Çınar, B., Verenler, K., Küçük, N., ... & Dağlar, İ. Ruhsal Bozukluklara Yönelik Yaklaşımlar.

Maner, F., Kayatekin, Z. E., Abay, E., Saygili, S., & Sener, A. I. (1991). Psikiyatrik hastaliklar ve suç. *Düsünen Adam, Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, *4*, 6-13.

Oexle, N., Rüsch, N., Viering S., Wyss, C., Seifritz, E., Ziyan, Xu. (2017). Self stigma and suicidality: a longitudinal study. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience,* 267 (4),359-361.

Asan, Ö. (2019). Ruhsal Hastalıklar ve Damgalama; Toplumda, Medyada, Sağlık Çalışanlarda ve Her Yerde... *Sakarya Tıp Dergisi*, *9*(2), 199-205.

Özer, Ü., Varlık, C., Çeri, V., Ince, B., & Delice, M. A. (2017). Değişim bizden başlar: ruh sağlığı çalışanlarında ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumlar ve damgalayıcı dilin kullanımı. *Düşünen Adam*, *30*(3), 224-232.

Özmen, E., & EO, T. (2004). Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumların Ruh Sağlığı Hizmetlerine Etkisi. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, *12*(3), 83-92.

Öztürk, G. K., & Çam, M. O. (2020). Şizofreni Hastalarıyla Komşu Olan Bireylerin Perspektifinden: Şizofreni Hastaları ve Damgalama. *Sağlık ve Toplum*, *30*(3), 110-117.

Paterson, L. (2007). *Stigma, social comparison and psychological distress in adults with a learning disability*. The University of Edinburgh, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edinburgh.

Pavlova, A., & Berkers, P. (2020). Mental health discourse and social media: Which mechanisms of cultural power drive discourse on Twitter. *Social Science & Medicine*, *263*, 113250.

Rüsch, N., Lieb, K., Bohus, M. ve Corrigan, P. W. (2006). Self-stigma, empowerment, and perceived legitimacy of discrimination among women with mental illness. *Psychiatric Services*, 57(3), 399-402.

Saillard, E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *21*(1), 14-24.

Taşkın, E. O. (2004). Şizofreniye yönelik tutumlar ve damgalanma. *Psikoloji ve Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, *12*, 41-50.

Taşkın, E. O. Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutum Ve Damgalamayı Etkileyen *Etmenler.

Türk Psikologlar Derneği (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. 20 Ocak, 2008 tarihinde http:// www.psikolog.org.tr/upload/content/files/file_3_7.pdf adresinden alınmıştır.

Uzun, H. & Alban, K. (2018). Alkol Madde Bağımlısı Bireylerde İçselleştirilmiş Damgalama Ve Benlik Saygısı; Elazığ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Amatem Örneği.

Varlıklıöz, Ö. G. K., & Keskinkılıç, A. U. Çocukluk Döneminde Damgalama. *Academic Developments on Health Sciences*, 221.

Yildiz, A. (2018). Bir üniversite hastanesinde ruhsal hastalığa ve hastaya yönelik inanç, tutum ve damgalama süreci.

Yüksel, C. A. N., & Barlas, G. Ü. (2017). Şizofreni Hastalığı Olan Bireylerin İşe Yerleştirme İle İlgili Görüşleri Ve Beklentileri: Niteliksel Bir Çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 28-32.

9
BÖLÜM

İNSAN DENEYLERİNDE ETİK

Emel Aner Aktan

İnsan Deneyleri ve Etik

İnsan, kendini ve başkalarını anlamak, anlamlandırmak, diğerlerinin davranışlarını kestirip ona göre tavır almak ister. Nedeni kendini güvende hissetme isteğidir. Böylelikle olası olumsuzlukları kontrol edebilir. Kaygısını yatıştırabilir. Kaygıya karşı kontrol duygusu, diğerleri hakkında daha çok bilgiye sahip olma arzusunu doğurmuştur. Bilgiyi toplamanın yolu, kimi zaman gözlem ve söylenenler, kimi zaman da deneyler sayesinde olmuştur. İnsan varoluşundan itibaren doğayı, diğer insanları ve olayları anlayıp kestirebilmek için bu yollara başvurmuştur. Giderek daha çok bilgiye gereksinim duyan insan, salt gözlemle ve söylenenlerle yetinmeyerek kurgusal yapılara yani deneylere ihtiyaç duymuştur. Doğadaki tüm canlı ve cansızlar üzerindeki deneyler de insanlık tarihi kadar eskidir.

Bulgular, M.Ö. 12.000 ila 7000 yıllarında bile insanların yaralanmalar ve hastalıklarla baş edebilmek için çeşitli deneysel yöntemlere başvurduklarını gösteriyor. Anadolu dâhil dünyanın pek çok yöresinde, ilk tıbbi girişimlerden olan "trepenasyon" (Resim 1) (kafatasında delik açılması) uygulamasına ait buluntulara rastlanmaktadır (Bektaş ve ark., 2016). Bu işlemin kafa travmaları ve epilepsi hastalığının tedavisi için kullanıldığı düşünülmektedir (Nursal, 2019).

Kaynakça

Alston, (2000). "Harvard and the Making of the Unabomber". The Atlantic Monthly. 285 (6). P. 41-63. 21.

Amador, X.F., & Paul-Odouard, R. (2000). Defending the Unabomber: Anosognosia in Schizophrenia, *Psychiatric Quarterly* volume 71, pages363–371.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S.A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology,* ISSN: 0021-843.

Başol, S., (2014). Hititlerde Büyücü ve Şifacı Kadınlar, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 0 - Sayı: 27, 303 -314.

Bayer, R., (1987). Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis. Princeton University Press.

Bektaş M.Y., Ünal, M., Pirdal, H., Selçuk Y., (2016). Anadolu Tıp Tarihi, Türk Aile Hek. Derg., 20 (1): 33-44. doi: 10.15511/tahd.15.21621

Breggin, P. R., (1998). "Electroshock: Scientific, Ethical, and Political Issues." International Journal of Risk & Safety in Medicine, 1998, www.ectresources.org/ECTscience/ Breggin_1998_ECT__ Overview.pdf.

Burckhardt, G. (1891). Ueber Rindenexcisionen, als Beitrag zur operativen Therapie der Psychosen, Allgemeine Zeitschift fur Psychiatrie, pp. 463-548.

Carey, B., (2016). "John William Money, 84, Sexual Identity Researcher, Dies." *New York Times*.

Colapinto, J., (1997). "The True Story of John/Joan." *Rolling Stone* 11 (1997): 54–73.

Colapinto, J., (2004). "Gender Gap—What were the Real Reasons behind David Reimer's Suicide." Slate.

Darley, J. M., and Batson, C.D., (1973)."From Jerusalem to Jericho": A study of Situational and Dispositional Variables in Helping Behavior". JPSP, 27, 100-108.

De Block, A. Adriaens, P. R. (2013). "Pathologizing Sexual Deviance: A History". *Journal of Sex Research*. **50** (3–4): 276–298.

Drescher, J., (2010). "Queer Diagnoses: Parallels and Contrasts in the History of Homosexuality, Gender Variance, and the Diagnostic and Statistical Manual". *Archives of Sexual Behavior*. **39** (2): 427–460.

Ekmekçi, P.E., (2017). Seçilmiş Vakalarla Araştırma Etiğinin Kısa Tarihçesi, Pamukkale Tıp Dergisi. *doi: 10.5505/ptd.2017. 80427*

Elliott, J., (2009). The American schoolmarm who would rid us of our racism, Andrew Anthony, *The Observer*, Sunday October 18, 2009

Ertin, H., Temel, M.K., (2016). İnsan Üzerindeki Deneyler ve İlgili Etik– Yasal Metinler Anadolu Kliniği, Cilt 21, Sayı 3, Sf. 225-226.

Everaert, E., (2014). Bandura's Bobo doll experiment and violence in the media, Social Cosmos, volume 5, issue 1, pp. 74 -80.

Freeman, W., (1937). *Prefrontal Lobotomy In The Treatment Of Mental Disorders*.,South Med J.. sf: 23-31.

Freeman, W., Watts, j.W., (1944). "Behavior and the Frontal Lobes." Transactions of the New York Academy of Sciences, Series II 6.8, 284-310.

Gaetano, P. (2017). David Reimer and John Money Gender Reassignment Controversy: The John/ Joan Case, The Embryo Project Encylopedia. https://embryo.asu.edu/pages/david-reimer-and-john-money-gender-reassignment-controversy-johnjoan-case

Haldeman, D. C. (1991). Sexual orientation conversion therapy for gay men and lesbians: A scientific examination. In J. C. Gonsiorek & J. D. Weinrich (Eds.), *Homosexuality:* Research implications for public policy (pp. 149–160).

Heredetos, (-). Tarih, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Müntekim Öktem, 2019.

Hermans, D., Graske, M., Mineka, S., & Lovibond, P. (2006). İnsan Korku Şartlandırmasında Sönme. https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/125886/1/24.pdf

Hollis, P.L., (2019). LESSONS FROM BANDURA'S BOBO DOLL EXPERIMENTS: LEADERSHIP'S DELIBERATE INDIFFERENCE EXACERBATES WORKPLACE BULLYING IN HIGHER EDUCATION Leah P. Hollis Morgan State University Baltimore, MD USA, Journal for the Study of Postsecondary and Tertiary Educatin, Volume 4, 2019.

Goetze A. (1955). "Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals", Ancient Near Eastern Texts Relating to The Old Testament, Princeton 1955.

Jelsma, J.E., (2019). A Study in Gentle Persuasion, Southern Review Louisiana State University Press, Volume 55, Number 2.

Jones, T. (2008). "Averting White Male (Ab)normality: Psychiatric Representations and Treatment of Homosexuality in 1960's South Africa". Journal of Southern African Studies. 34 (2): 397–410

Kaplan, R., (2004). "Treatment of Homosexuality During Apartheid". British Medical Journal. 329 (7480): 1415–1416

Kaposi, D., (2017). The resistance experiments: Morality, authority and obedience in Stanley Milgram's account, Journal fort he Theory of Social Behaviour. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jtsb.12137

Latane, B., & Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention in emergencies. *Journal of Personality and Social Psychology, 10*(3), 215–221. https://doi.org/10.1037/h0026570

Maren, S. (2015). Neurobiology of Pavlovian Fear Conditioning - Annual Review of Neuroscience. Retrieved. http://www.annualreviews.org.offcampus.lib.washington.edu/doi/full/10.1146/annurev.neuro.24.1.897

Markey, P. M. (2000). Bystander intervention in computer-mediated communication. Computers in Human Behavior, 16*(2), 183-188.*

McArthur, D., (2009). Good Ethics Can Sometimes Mean Better Science: Research Ethics and the Milgram Experiments, *Science and Engineering Ethics volume 15, pages69–79.*

McLeod, S., (2014). Bobo Doll Experiment. *Simply Psychology*. https://www.simplypsychology.org/bobo-doll.html

McManus J., Mehta S.G., McClinton A.R., De Lorenzo, R.A., BaskinT.W., (2005). Informed Consent and Ethical Issues in Military Medical Research. Academic Emergency Medicine, 12:1120-1126.

Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. New York: Harper and Rowe.

Money, J., & Tucker, P. (1975). *Sexual Signatures on Being a Man or a Woman.* Little Brown & Co: ISBN 0-316-57825-8.

Mook, D. G. (2004). *Classic experiments in psychology*. Westport, CT: Greenwood Press.

Morling, B. (2012). *Research methods in psychology: Evaluating a world of information.* New York, NY: Norton.

Musso, A. P., (2018). After 'botched lobotomy,' Rosemary Kennedy lived in cottage at Beacon psych hospital, Special to Poughkeepsie Journal, https://www.poughkeepsiejournal.com/story/news/2018/10/09/after-debilitating-lobotomy-rosemary-kennedy-lived-beacon/1527230002/

Nursal, T.Z., (2019). Cerrahinin Gelişimi, https://tarikznursal.com.tr/cerrahinin-gelisimi/

Pedersen, A., Walker, I., Rapley, M., Wise M., (2003).Anti-Racism – What Works? An evaluation of the effectiveness of anti-racism strategies; Prepared by the: Centre for Social Change & Social Equity; Murdoch University, p. 78–80

Peters, W., Cobb, C., (2016). "A Class Divided". *www.pbs.org*. Frontline. PBS. Retrieved

Powell, R. A., & Schmaltz, R. M. (2021). Did Little Albert actually acquire a conditioned fear of furry animals? What the film evidence tells us. *History of Psychology,* 24(2), 164–181.

Oleson, J.C., (2004). Book Review of Harvard and The Unibomber: The Education of an American Terrorist, Western Criminology Rev. 70.

Robison, R.A., Taghva, A., Lif, C.Y., Apuzzo, M.L.J., (2012).Surgery of the mind, mood, and conscious state: an idea in evolution

World Neurosurg, 77, pp. 662-686.

Sanarelli G. A., (1897). Lecture on Yellow Fever with a Description of the Bacillus Icteroides. British Medical Journal ,2:7-11.

Schroeder, M., Shidlo, A., (2008). Ethical Issues in Sexual Orientation Conversion Therapies: An Empirical Study of Consumers, Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy Pages 131-166.

Sheets-Johnstone, M., (2020). The Importance of Affective Kinetic Realities in the Experience of Trauma and in Trauma Therapy, Journal of Trauma And Acute Care ISSN 2476-2105.

Shuster E., (1997). Fifty years later: the significance of the Nuremberg Code. N Engl J Med 337:1436-1440.

Tan, S.Y., Yip, A., (2014). António Egas Moniz (1874–1955): Lobotomy pioneer and Nobel laureate, Singapore Med J. 2014 Apr; 55(4): 175–176.

Taylor, B., (2007). Religion, violence and radical environmentalism: From earth first! to the Unabomber to the earth liberation front, Terrorism and Political Violence, p.1-42.

Valenstein, E.S., (1996). *Great And Desperate Cures: The Rise And Decline Of Psychosurgery And Other Radical Treatments For Mental Illness*. Yayınevi: New York: Basic Books.

Zimbardo, P., (1989). Quiet Rage: The Stanford Prison Experiment , Stanford University

Zimbardo, P., (2007). The Lucifer Effect: How good peopleturn evil , London

10
BÖLÜM

ÇOCUKLARLA ÇALIŞMADA ETİK

Merve Bilgili

Giriş

Çocukların içinde yer almış olduğu her çalışmada daha hassas, özenli ve dikkatli olunması gerekmektedir. Yasal olarak düzenlemelere bakıldığında 18 yaş altı her birey çocuk sayılmaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 1). Çocuk kavramı zihinsel, ruhsal, bedensel ve sosyal açılardan olgunluğa erişmemiş birey olarak açıklanmaktadır. Bu yüzden her çocuğun yasal vasilerinden ya da ebeveynlerinden onay ve imza alarak çocuğun araştırmaya dâhil edilmesi gerekmektedir. Ergenlik döneminde bireyin karar verme, soyut düşünme ve akıl yürütme becerileri geliştiği için araştırmaya katılımlarında çocuklarda olduğu gibi onlara eşlik edecek bir yetişkin bireye ihtiyaç duyulmayabilir. Her bireyin gizliliği büyük önem taşımaktadır. Ayrıca onların sınırlarının da farkında olup ihlal edilmemesi gerekmektedir.

Gelişim dönemlerine bakıldığında bebeklik dönemi (0-2 yaş), erken çocukluk/okul öncesi dönem (2-6 yaş), okul çağı/orta çocukluk dönemi (6-12 yaş), ergenlik dönemi (12-18 yaş) diye ayrıldığı görülmektedir (Nuray Senemoğlu, 2005). 12 yaş ve öncesi çocukları test çalışmasına aileleri ile birlikte almak çocuğun çalışmada kendini daha güvenli ve rahat hissetmesi adına verimli olacağı düşünülmektedir (Piaget, 1962). Çünkü bu dönem aileye olan bağın yüksek olduğu bir dönemdir. 12 yaş ve sonrası (ergenlik) döneminde ise kişi soyut düşünmeye başlar. Kişinin bilişsel gelişimi de bu evrede gelişir. 14 yaş ve sonrasında bir yetişkin gibi düşünebildiği için çalışmaya tek katılmalarının büyük bir soruna yol açmayabileceği öngörülebilmektedir (Cüceloğlu, 2000). Bireyin özgür bir biçimde karar vermek istemesi de çalışmanın verimliliği için bir motivasyon kaynağı olabilmektedir.

Kaynakça

Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği (2004).

American Psychological Association. (2017). "*Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*".

UNICEF Office of Research. (2013). "*Ethical Research Involving Children*"

Society for Research in Child Development. (2007). "*Ethical Principles and Standards for Developmental Scientists*".

Ethical Concerns and Challenges in Working With Children Essay (2020). https://ivypanda.com/essays/ethical-concerns-and-challenges-in-working-with-children/#ivy-csf-section

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (1995). "*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*".

APA Ethics Code Principles and Standards. (2020). https://www.verywellmind.com/apa-ethical-code-guidelines-4687465#toc-the-five-ethical-principles

Timothy F. Murphy, (2003). "*Çocuklarla Araştırma Etiği*"

Soley & Tahiroğlu. (2020). "*A roadmap for researchers focusing on infancy and childhood suggestions for addressing practical and ethical issues in scientific studies*".

Erdemli (2017). "*Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Çalışmalarda Etik İlkeler*".

Büken (2017). "*Children as Participants of Clinical Research*".

Avcı & Pekince (2019). "*Çocukla Çalışma: Çocukluğa İlişkin İnançlar ve Çocuklarla Çalışmada Etik Konular*".

Çakmak (2018). "*Çocukların Katılımıyla Yürütülen Araştırmalarda Etik*".

Ataman (2015). "*Children's Participation in Psychological Research: An Evaluation From Children's Rights Perspective*".

Uzun (2014). "*Çocukların Medyadan ve Medyada Korunması: Çocuklara Yönelik Etik Davranış Kurallarının İncelenmesi*".

Senemoğlu (2005). "*Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*".

Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı:Gelişim Dönemleri ve Temel Kavramlar https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/1299-Piaget-In-Bilissel-Gelisim-Kurami

Duran (2014). "*A Study On The Perceptıon Level Of Pre-School Teachers' Professıonal Ethıcal Behavıors Andethıcal Dılemmas In Preschool Educatoon*".

Working with Children and Adolescent https://www.apaservices.org/practice/good-practice/winter11-working.pdf Ethical Conduct of Clinical Research Involving Children https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK25550/

11
BÖLÜM

ÇOCUKLARLA GERÇEKLEŞTİRİLEN SEANS MATERYALLERİNİN SOSYAL MEDYADA YAYINLANMASI VE ETİK İHLALLER

Yeliz Aydın İlhan

Sosyal Medya Kavramı, En Sık Kullanılan Platformlar ve Kullanım Oranları

Çok genel bir tanımlama yapmak gerekirse çoğunlukla bireyler tarafından üretilen, zamanını, yerini, içeriğini paylaşan kişinin belirleyebildiği yazılar, resimler, fotoğraflar ve belgelerden oluşan, televizyon, gazete, radyo, dergi gibi yayın organlarından farklı olarak internet altyapısını kullanan cihazlar aracılığıyla üretilen içeriklerin çoğu zaman özgürce paylaşılabildiği platformlara verilen genel isimlendirmeye "sosyal medya" denilebilir.

Christian Fuchs, sosyal medyayı "kişilerin ve toplulukların, birbirleriyle iletişim kurmasına, paylaşmasına" imkân tanıyan bir yazılım sistemi olarak belirtilmiştir. Fuchs'a göre sosyal medya; kullanıcıların genel ilgi alanları, benzer görüş, bilgi alışverişi yapmaları ve iletişim sağlayarak var olmayan bir platformda birliktelik oluşturmasını sağlayan bir sistemdir.

Kişiler tarafından oluşturulan "bloglar", "wikiler", "forumlar" iletişim sistemleri ve yer işaretlemeleri sosyal mecra platformlarına temsilen söylenebilir (O'Keeffe, Clarke-Pearson, 2011).

Kaynakça

Çocuk haklarına dair sözleşme. (Erişim Tarihi: 12.12.2022). http://www.defne.gov.tr/cocuk-haklari-sozlesme-maddeleri

Diler, R. (2014). Mahremiyet eğitimi ve önemi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2(1), 69-98.

Duygulu,S.(2019). Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi.

Fuchs, C. (2014). Social Media; A Critical Introductions.

Mayfields, A. (2008). What is Social Media?

O'Keeffe, G. S. & Clarke-Pearson, K. (2011). Clinical report - the impact of social media on children, adolescents, and families. *American Academy of Pediatrics*, 127(4), 800-4.

Okullarda Sosyal Medyanın Kullanılması.(Erişim Tarihi:12.12.2022). http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1833.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması.

12
BÖLÜM

HASTA VE TERAPİST ARASINDAKİ YAKINLAŞMA/İSTİSMAR

Sena Erbay

Giriş

Günümüzde birçok insan gerek güncel gerek geçmişte yaşadığı sorunlar için veya sadece onlara iyi geldiği için terapiye başvurmaktadırlar. Kimileri için hayatının bir parçası olmuş durumda iken hâlâ çoğu insan psikoterapinin tam olarak ne anlama geldiğini bilmemektedirler. Kısaca tanımlarsak psikoterapi, bir terapist ve hasta arasındaki profesyonel etkileşimdir. Amaç, hastaya mevcut durumuyla ilgili yardım etmektir (Sharf, 2014). Psikoterapinin sağlıklı başlaması ve olumlu sonuçlar verebilmesi tamamen hastanın gönüllülük esasına dayanır. Terapi sürecinde sabır ve istek çok önemlidir. Her iki taraf da birbirine destek olarak ilerler. Karşılıklı iletişimin olabildiğince sağlıklı boyutta kalabilmesi gerekmektedir. Fakat bu iletişimi bozabilecek veya baştan oluşmasını zorlaştıracak etkenler olabilir.

Terapi sürecinde önemli olan bir kavram, terapötik ilişkidir. Kısa ve basit tanımı; günlük hayatımızdan farklı olarak terapi odasında hasta ve psikoloğun kurduğu ilişkidir. Terapötik ilişki, içinde birçok unsur barındırır. Hastanın kendini açması, özgürce ifade edebilmesi ve karşılıklı güven bunlardan bazılarıdır. Her şeyden önce profesyonel bir ilişki türüdür. Belirli etik kuralları olan, mahremiyeti, gizliliği ve sınırları vardır. Bu terapötik ilişkinin sağlıklı kurulabilmesi için belirlenen kurallar olmalıdır. Eğer bu kurallar olmazsa karşılıklı ihmal başlayabilir. Bu da terapi sürecini olumsuz etkileyecektir.

Peki, nasıl kurallardan söz ediyoruz?

Terapötik ilişkide, öncelikle gizlilik esastır. Terapi odasında konuşulan, hastanın isteği olmadan dışarıya aktarılamaz. Fakat bazı istisna durumlarda olabil-

Kaynakça

Freud, S. (1981). A Project for Scientific Psychology. In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 283-398). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Constructions in Analysis (1937). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXIII (1937-1939): Moses and Monotheism, An Outline of Psycho- Analysis and Other Works* (J. Strachey, Trans, pp. 255-270). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Draft K. The Neuroses of Defence (A Christmas Fairy Tale) (January 1, 1896). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 233-240). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Letter 52 (December 6, 1896). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 233-240). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Letter 75 (November 14, 1897). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 268-272). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). On Beginning the Treatment (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis I) (1913). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works* (J. Strachey, Trans., pp. 121-144). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Preface to the Translation of Bernheim's *Suggestion* (1888 [1888-9]). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 73-88). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Remembering, Repeating and Working-Through (1914) (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis II). In S. Freud, J. Strachey, A. Freud, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works* (pp. 145-156). London: Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Some Points for a Comparative Study of Organic and Hysterical Motor Paralyses (1893 [1888-1893]). In S. Freud, J. Strachey, A. Strachey, A. Tyson, & A. Richard (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts* (J. Strachey, Trans., pp. 157-174). London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1981). The Dynamics of Transference (1912) (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis II). In S. Freud, J. Strachey, A. Freud, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works* (pp. 97-108). London: Hogarth Press.

Freud, S. (1981). The Neuro-Psychoses of Defence (1894) In S. Freud, J. Strachey, A. Freud, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume III (1893-1899): Early Psycho-Analytic Publications* (pp. 43-70). London: Hogarth Press.

Freud, S. (1981). The Aetiology of Hysteria (1896) In S. Freud, J. Strachey, A. Freud, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume III (1893-1899): Early Psycho-Analytic Publications* (pp. 189-224). London: Hogarth Press.

Freud, S. (1981). Observations on Transference-Love (1915) (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis III). In S. Freud, J. Strachey, A. Freud, & A. Tyson (Eds.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works* (pp. 157-171). London: Hogarth Press.

Freud, S. (2001). *Histeri Üzerine Çalışmalar.* (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel. [Ayrıca aynı eserin 2013 tarihli baskısı.]

Freud, S. (2013). Bilinç dışı (1915). S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 155-216). İstanbul: Payel.

Freud, S. (2013). Düşler Kuramına Metapsikolojik Bir Ek (1917 [1915]). S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 217-236). İstanbul: Payel.

Freud, S. (2013). Ego ve İd (1923). S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 327-338). İstanbul: Payel.

Freud, S. (2013). İnkâr (1925). S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 415-422). İstanbul: Payel.

Freud, S. (2016). *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları.* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev.) İstanbul: Payel.

Freud, S. (2018). *Kitle Psikolojisi* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say.

Freud, S. (2018). *Psikanaliz Üzerine Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say.

Freud, S., & Jung, C. G. (1974). *The Freud/Jung Letters - The Correspondence between Sigmund Freud and C.G. Jung.* (W. McGuire, Ed., R. Manheim, & R. F. Hull, Trans.) Princeton, NJ: Princeton University Press.

Lacan, J. (2017). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı.* (N. Erdem, Çev.) İstanbul: Metis.

Laplanche, J., & Pontalis, J.-B. (1973). *The Language of Psycho-analysis.* (M. Khan, Ed., & D. Lagache, Trans.) London: The Hogarth Press.

14

BÖLÜM

YEME BOZUKLUĞU OLAN HASTALAR VE ETİK İKİLEMLER

Elif Kurtuluş

Giriş

Yeme bozuklukları tedavisinde etik ikilemler, tedaviye dirençli olan veya yakınları tarafından tedaviye yönlendirilen hastalara yönelik tedavi koşullarını kapsamaktadır. Tedavi arayışında olan hastalar bile süreçte her tedaviyi kabul etmek istemeyebilir. Örneğin, yapılan bir araştırmada, yataklı tedavi gören psikiyatrik hastalar arasında "gönüllü" hastaların %40'ı, hastaneye yatışı reddettiği saptanmıştır (Pescosolido vd., 1999). Sonuç olarak tedaviye zorlama genellikle bireyin özgürlüğünün ihlal edildiğine dair algısı veya hissi olarak tanımlanmaktadır. Tedaviye zorlama hem resmi hem de gayriresmî şekillerde olabilmekte ve bir kişinin özgürlüğünden yasal ve/veya fiziksel olarak yoksun bırakılmasını içermektedir. Yeme bozukluğu olan hastalarların tedavisinde kullanılan birçok tedavi stratejisi ve kısıtlayıcı disiplin uygulaması örneği vardır. Ayrıca diğer bazı psikiyatrik bozukluklarda olduğu gibi yeme bozukluğu tedavisinde de ruh sağlığı yasaları uyarınca istem dışı kabul veya hasta için tedavi kararları vermesi için üçüncü bir şahsın vasi olarak atanması söz konusu olabilmektedir (Carney vd., 2008).

Etik İlkeler

Yeme bozukluğu tedavisi için en iyi eylemi ayırt etmek, özerklik, fayda sağlama, zarar vermeme, adalet ve koruma görevi gibi temel etik ilkelerin daha yakından incelenmesini gerektirmektedir. Bu etik ilkelere kısa bir genel bakış, yeme bozukluğu tanısı alan hastalar için ilgili etik ikilemlerin ele alınmasında katkı sunabileceği düşünülmektedir:

araştırma bulgularıyla desteklenmiştir. Öte yandan, bu bölümde belirtildiği üzere, tedaviye zorlamanın danışanların tedaviye zorlanmasının tedaviye direnci arttırabilecek bir durum olabileceğine ilişkin araştırma bulgularının da elde edildiği görülmektedir.

Bu bölümde ele alınan ve etik ikilem olarak değerlendirilen tedaviye zorlama hususuna ilişkin önemli gerekçe ise danışanın tedaviye zorlanmasının hastalığın getirdiği tıbbi komplikasyonlardan kaynaklanıyor olmasıdır. Ayrıca reşit olmayan yeme bozukluğu tanılı bireyler için de tedaviye zorlama kararının söz konusu olabileceği ve bu durumun zarardan kaçınma ve riskleri azaltmak amacıyla yapılması gerektiğine ilişkin argümanlar sunulmaktadır. Tedaviye ilişkin, uzmanların karar verme sürecinde aktif olmasını destekleyen bir diğer hususun ise danışanların yeme bozukluğu belirtileri ve hastalığın seyrine ilişkin iç görü eksikliği ve irrasyonel inançları olabileceği ileri sürülmektedir. Olası etik ikilemlerin önüne geçmek amacıyla uzmanın yeme bozukluğu tanısı alan tıbbi komplikasyonlar sebebiyle tedavi altına alınması gereken hasta ve yakınlarıyla iş birliği içerisinde karar vermesi önem arz etmektedir. Bunu sağlayabilmek için hastalığın seyri ve tedavi süreci ile ilgili bilgilendirmelerin yapılması ve psikososyal desteğin sürdürülmesi hastanın tedavi kararına katılımını sağlayabilecek adımlar arasında gösterilebilir.

Kaynakça

American Psychiatric Association (2006). Part A: Treatment recommendations for patients with eating disorders. In Treatment of patients with eating disorders (3rd edn.). Washington, DC: American Psychiatric Publishing. http://psychiatryonline.org/pb/assets/raw/sitewide/practice_guidelines/guidelines/eatingdisorders.pdf

American Psychiatric Association (2012). Guideline watch: Practice guideline for the treatment of patients with eating disorders (3rd edn.). http://psychiatryonline.org/pb/assets/raw/sitewide/practice_guidelines/guidelines/eatingdisorderswatch.pdf

American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th edn.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

American Psychological Association (2010). Ethical principles of psychologists and code of conduct. Washington, DC: American Psychological Association. Retrieved from www.apa.org/ethics/code/principles.pdf

Andersen, A. E. (2007). Eating disorders and coercion. American Journal of Psychiatry, 164, 9–11.

Andersen, A. E. (2008). Ethical conflicts in the care of anorexia nervosa patients. Eating Disorders Review, 19, 1–3, 11.

Beauchamp, T. L. & Childress, J. F. (2013). Principles of biomedical ethics (7th edn.). New York, NY: Oxford University Press.

Behnke, S. H. & Warner, E. (2002). Confidentiality in the treatment of adolescents. American Psychological Association Monitor, 33, 44.

Bentovim, M. (2000). Ethical and legal issues. In B. Lask, & R. Bryant-Waugh (Eds.), Anorexia nervosa and related eating disorders in childhood and adolescence (2nd ed., pp. 349–360). London: Psychology Press.

Berg, K. C. & Petersen, C. B. (2013). Assessment and diagnosis of eating disorders. In L. Choate (Ed.), Eating disorders and obesity: A counselor's guide to prevention and treatment (pp. 91–118). Alexandria, VA: American Counseling Association.

Birmingham, C. L., Su, J., Hlynsky, J. A., Goldner, E. M., & Gao, M. (2005). The mortality rate for anorexia nervosa. International Journal of Eating Disorders, 38, 143–146

Boldt, R. C. (2012). Adolescent decision making: Legal issues with respect to treatment for substance misuse and mental illness. Journal of Health Care Law & Policy, 15, 75–115.

Carney, T., Tait, D., Richardson, A., & Touyz, S. (2008). Why (and when) clinicians compel treatment of anorexia nervosa patients. European Eating Disorders Review, 16, 199–206.

Carney, T., Tait, D., Saunders, D., Touyz, S., & Beumont, P. (2003). Institutional options in management of coercion in anorexia treatment: The antipodean experiment? International Journal of Law & Psychiatry, 26, 647–675.

Choate, L. H., Hermann, M. A., Pottle, L., & Manton, J. (2013). Ethical and legal issues in counseling clients with eating disorders. In L. H. Choate (Ed.), Eating disorders and obesity: A counselor's guide to prevention and treatment (pp. 69–88). Alexandria, VA: American Counseling Association.

Draper, H. (2000). Anorexia nervosa and respecting a refusal of life-prolonging therapy: A limited justification. Bioethics, 14, 120–133.

Dresser, R. S. (1984). Legal and policy consideration in treatment of anorexia nervosa patients. International Journal of Eating Disorders, 3, 43–51.

Fedyszyn, I. E., & Sullivan, G. B. (2007). Ethical re-evaluation of contemporary treatments for anorexia nervosa: Is an aspirational stance possible in practice? *Australian Psychologist, 42*(3), 198–211. https://doi.org/10.1080/00050060701326962

Gans, M., & Gunn, W. B. (2003). End stage anorexia: Criteria for competence to refuse treatment. International Journal of Law and Psychiatry, 26, 677–695.

Garcia, J. G., Cartwright, B., Winston, S. M., & Borzuchowska, B. (2003). A transcultural integrative model for ethical decision making in counseling. Journal of Counseling and Development, 81, 268–277.

Giordano, S. (2005). Understanding eating disorders: Conceptual and ethical issues in the treatment of anorexia and bulimia nervosa. New York: Oxford University Press.

Goldner, E. M., McKenzie, J. M., & Kline, S. A. (1991). The ethics of forced feeding in anorexia nervosa. Canadian Medical Association Journal, 144, 1205–1206.

Guarda, A. S., Pinto, A. M., Coughlin, J. W., Hussain, S., Haug, N. A., & Heinberg, L. J. (2007). Perceived coercion and change in perceived need for admission in patients hospitalized for eating disorders. American Journal of Psychiatry, 164, 108–114.

Gustafson, K. E. & McNamara, J. R. (1987). Confidentiality with minor clients: Issues and guidelines for therapists. Professional Psychology: Research and Practice, 18, 503–508.

Jacobs, M. J. & Nye, S. (2010). The therapist's appearance and recovery: Perspectives on treatment, supervision, and ethical implications. Eating Disorders, 18, 165–175.

Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical evaluation and ethical principles: The foundation for ethical decisions in counseling psychology. *The Counseling Psychologist, 12*(3-4), 43–55. https://doi.org/10.1177/0011000084123005

Lewis, P. (1999). Feeding anorexic patients who refuse food. Medical Law Review, 7, 21–37

Long, S. (2014). Potential ethical dilemmas in the treatment of eating disorders. Psychotherapy Bulletin, 41, 37–44.

Manley, R. S., Smye, V., & Srikameswaran, S. (2001). Addressing complex ethical issues in the treatment of children and adolescents with eating disorders: Application of a framework for ethical decision-making. European Eating Disorders Review, 9, 144–166.

Matusek, J. A. & Wright, M. O. (2010). Ethical dilemmas in treating clients with eating disorders: A review and application of an integrative ethical decision-making model. European Eating Disorders Review, 18, 434–452.

Melamed, Y., Mester, R., Margolin, J., & Kalian, M. (2003). Involuntary treatment of anorexia nervosa. *International Journal of Law and Psychiatry, 26*(6), 617–626. https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2003.09.006

Molly, G., Willer, B. A., Thuras, P., & Crow, S. J. (2005). Implications of the changing use of hospitalization to treat anorexia nervosa. American Journal of Psychiatry, 162, 2374–2376.

Pescosolido BA, Monahan J, Link BG, Stueve A, Kikuzawa S. The public's view of the competence, dangerousness, and need for legal coercion of persons with mental health problems. Am J Public Health. 1999 Sep;89(9):1339-45. doi: 10.2105/ajph.89.9.1339. PMID: 10474550; PMCID: PMC1508769.

Remley, T. P. & Herlihy, B. (2015). Ethical, legal, and professional issues in counseling (5th edn.). Boston, MA: Pearson Publishing.

Richmond, J. (2001). Anorexia and involuntary commitment: A necessary approach? Psychiatry, Psychology, and Law, 8, 86–96.

Russell, G. F. (2001). Involuntary treatment in anorexia nervosa. The Psychiatric Clinics of North America, 24, 337–449.

Starzomska, M. (2006b). Ethical challenges in forcible feeding among patients with anorexia nervosa and prisoners. Archives of Psychiatry and Psychotherapy, 8, 85–96.

Stewart, A., & Tan, J. O. (2007). Ethical and legal issues. In B. Lask, & R. Bryant-Waugh (Eds.), Eating disorders in childhood and adolescence (3rd ed., pp. 335–359). New York: Routledge.

Strasser, M., & Giles, G. (1988). Ethical considerations In D. Scott (Ed.), Anorexia and bulimia nervosa: Practical approaches. (pp. 204–212). New York: New York University Press

Surgenor, L. J. (2003). Treatment coercion: Listening carefully to client and clinician experiences. International Journal of Law and Psychiatry, 26, 709–712.

Szasz, T. (1997). The case against psychiatric coercion. Independent Review: A Journal of Political Economy, 1, 485–498.

Tan, J. O., Hope, T., & Stewart, A. (2003). Competence to refuse treatment in anorexia nervosa. International Journal of Law and Psychiatry, 26, 697–707.

Tallyrand, R. (2013). Clients of color and eating disorders: Cultural considerations. In L. Choate (Ed.), Eating disorders and obesity: A counselor's guide to prevention and treatment (pp. 45–68). Alexandra, VA: American Counseling Association.

Tan, J. O. A., Hope, T., Stewart, A., & Fitzpatrick, R. (2006). Competence to make treatment decisions in anorexia nervosa: Thinking processes and values. Philosophy in Psychiatry & Psychology, 13, 267–282.

Tiller, J., Schmidt, U., & Treasure, J. (1993). Compulsory treatment for anorexia nervosa: Compassion or coercion? British Journal of Psychiatry, 162, 679–680.

Tjeltveit, A. C. (2006). To what ends? Psychotherapy goals and outcomes, the good life, and the principle of beneficence. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 43*(2), 186–200. https://doi.org/10.1037/0033-3204.43.2.186

Touyz, S., Beumont, P., Glaun, D., Phillips, T., & Cowie, I. (1984). A comparison of lenient and strict operant conditioning programs in re-feeding patients with anorexia nervosa. British Journal of Psychiatry, 144, 517–520

Vandereycken, W., & Vansteenkiste, M. (2009). Let eating disorder patients decide: Providing choice may reduce early drop-out from inpatient treatment. European Eating Disorders Review, 17, 177–183.

Vansteenkiste, M., Soenens, B., & Vandereycken, W. (2005). Motivation to change in eating disorder patients: A conceptual clarification on the basis of self-determination theory. International Journal of Eating Disorders, 37, 207– 219.

Vitousek, K., Watson, S., & Wilson, G. T. (1998). Enhancing motivation for change in treatment-resistant eating disorders. Clinical Psychology Review, 18, 391–420.

Warren, C. S., Crowley, M., Olivardia, R., & Schoen, A. (2009). Treating patients with eating disorders: An examination of treatment providers' experiences. Eating Disorders, 17, 27–45.

Watson, T. L., Bowers, W. A., & Andersen, A. E. (2000). Involuntary treatment of eating disorders. The American Journal of Psychiatry, 157(11), 1806–1810. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.11.1806

Webster, P., Schmidt, U., & Treasure, J. (2003). Reforming the Mental Health Act: Implications of the government's white paper for the management of patients with eating disorders. Psychiatric Bulletin, 27, 364–366.

Werth, J. J., Wright, K. S., Archambault, R. J., & Bardash, R. J. (2003). When does the "duty to protect" apply with a client who has anorexia nervosa? Counseling Psychologist, 31, 427–450.

Williams, M. & Haverkamp, B. E. (2010). Identifying critical competencies for psychotherapeutic practice with eating disordered clients: A Delphi study. Eating Disorders, 18, 19–109.

15
BÖLÜM

ORGAN BAĞIŞINA ETİK BAKIŞ AÇISI

Hasibe Canan Yılmaz

Siz başka birinin hayatının bulmacasının bir parçasısınız. Nereye sığdığınızı asla bilemezsiniz ancak diğerleri hayatlarındaki boşlukları sizden parçalarla doldurur.

Bonnie Arbon

Büyükbabama...

Giriş

Organ ve doku nakli; vücutta işlevini tamamen kaybetmiş ve bazen vücuda zarar veren bir organ ya da dokunun yerine alternatif başka bir tedavi yöntemi olmadığından farklı bir insandan, kişinin kendisinden ya da bir hayvandan alınan organ veya doku ile değiştirilmesi işlemidir (Süren, 2007). İlk kez hayvandan hayvana daha sonra hayvandan insana ve nihayetinde insandan insana doku ve organ nakli gerçekleştirilmiş olup ülkemizde ilk başarılı organ naklinin 1975 yılında canlı vericiden donöre nakledilen böbrek nakli olduğu kaydedilmiştir.

Tarih boyunca pek çok farklı versiyonu denenen organ ve doku naklinde en kaliteli ve başarılı sonuçların canlı vericiden alıcıya nakledilen organlar olduğu bilinmektedir (Degos, 1994). Bu durumda kalbi atan ancak beyin ölümü gerçekleşmiş vericilerden organ ve dokunun alınması hayati önem taşımaktadır.

Gerek canlı vericiden gerekse kadavradan yapılan organ ve doku nakillerinin tamamında hem alıcı hem verici hem de her iki tarafın aileleri yoğun bir psikolojik süreçten geçmektedir. Bağışçıya, alıcıya ve her ikisinin ailelerine psikolojik anlamda destek olunması gerekmektedir.

Kaynakça

Aras G. (2006). *Karaciğer Transplantasyonunda Hastaların ve Ailelerin Sorunları, Gereksinimleri ve Bakıma Katılım Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) M.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Arslan, A. & Dilek, A. (2017). Kadavradan organ bağışında aile algısı ve iletişim family perception and communication in organ donation from cadaver. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 26 (2).

Atamer, Y. M. (2000). Ölüden Organ Naklinin Beraberinde Getirdiği Bazı Hukuki Sorunlar. *Milletlerarası Hukuk Bülteni*.

Chen C.W., Chen C.H., Lee P.C. & Wang W.L. (2007). Quality of life, symptom distress, and social support among renal transplant recipients in southern Taiwan: a correlation study. *Journal of Nursing Research* ,15.

Cürcani M. (2008). *Böbrek Transplantasyonu Yapılmış Hastalara Verilen Eğitimin Hastaların Yaşam Kalitesi, Tedaviye Uyumları Ve Yasadıkları Ruhsal Sorunlar Üzerine Etkisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

DEGOS, L. (1994). *Les greffes d'organes,* Fransa: Flammarion.

Erem, F. (1979). Organ nakli hakkında kanun. *Yargıtay Dergisi*, 4 (5).

Erdöl, C. (2007). *Organ ağışı ve AB uygulamaları, organ bağışı ve organ naklinde yasal sorunlar paneli*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Falomir-Pichastor, J. M., Berent, J. A., & Pereira, A. (2013). Social psychological factors of post-mortem organ donation: a theoretical review of determinants and promotion strategies. *Health Psychology Review*, *7*(2).

Ghorbani, F., Khoddami-Vishteh, H. R., Ghobadi, O., Shafaghi, S., Louyeh, A. R., & Najafizadeh, K. (2011). Causes of family refusal for organ donation.. In *Transplantation proceedings* 43(2).

Gündüz, M. & Özcengiz, D. (2007). Beyin ölümü, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji Anabilim Dalı, 2007 http://lokman.cu.edu.tr/ anestezi/anestezinot/yeni_sayfa_13.htm

Hasta Hakları Yönetmeliği, https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

Hongxia, L. (2006). *Coping and health-related quality of life in renal transplant patients* (Doctoral dissertation, thesis of doctorate, Nashville, Vanderbilt University).

KOÇAK SÜREN, Ö. (2007). Organ ve doku naklinin yasal ve etik açıdan incelenmesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 20(73).

Lopez M. J.S., Martin Lopez M.J., Scandroglio B. & Martinez Garcia J.M. (2008). Family perception of the process of organ donation. Qualitative psychosocial analysis of the subjective interpretation of donor and nondonor families. *Span J Psychol*, 11.

Manuel A., Solberg S. & MacDonald S. (2010). Organ donation experiences of family members. *Nephrol Nurs J*, 37.

Martinez J.M., Lopez J.S., Martin A., Martin M.J., Scandroglio B. & Martin JM (2001). Organ donation and family decision-making within the Spanish. Donation System. *Soc Sci Med*, 53.

Morgan S. & Miller J. (2002). Communicating about gifts of life: The effect of knowledge, attitudes and altruism on behavior and behavioral intentions regarding organ donation. *Journal of Applied Communication Research,* 30.

Organ Ve Doku Alınması, Saklanması Ve Nakli Hakkında Kanun, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf

Özar, S., & HALICI, T. (2021). ORGAN VEYA DOKU NAKLİNDE ''HUKUKEN GEÇERLİ RIZA''. *Adalet Dergisi*, 66.

Özçürümez, G., Tanrıverdi, N., & Zileli, L. (2003). Böbrek transplantasyonu ve psikiyatri. *Klinik Psikiyatri*, *6*(4).

Özşaker, E. (2014). Organ nakli ve yaşam kalitesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 166-173. Pelletier, M. (1992). The organ donor family members' perception of stressful situations during the organ donation experience. *Journal of Advanced Nursing*, *17*(1).

Ralph, A., Chapman, J. R., Gillis, J., Craig, J. C., Butow, P., Howard, K., ... & Tong, A. (2014). Family perspectives on deceased organ donation: thematic synthesis of qualitative studies. *American Journal of Transplantation*, *14*(4).

Rodrigue, J. R., Cornell, D., & Howard, R. (2006). Organ donation decision: comparison of donor and nondonor families. *American journal of Transplantation*, *6*(1).

Sarıgül S. (2008*). Karaciğer transplantasyonu öncesi ve sonrası yaşam kalitesinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Siebelink M.J., Albers M.J., Roodbol P.F. & van de Wiel H.B. (2014). An online explorative study towards parents' opinions about organ donation: from individual decisions to family discussions. *Arch Argent Pediatr*, *112*(3).

Süren, Ö. K. (2007). Organ ve doku naklinin yasal ve etik açıdan incelenmesi. *Tbb Dergisi*, 73.

Sque, M., & Payne, S. A. (1996). Dissonant loss: the experiences of donor relatives. *Social Science & Medicine*, *43*(9).

Talas, M. S., & Bayraktar, N. (2004). Kidney transplantation: determination of the problems encountered by Turkish patients and their knowledge and practices on healthy living. *Journal of Clinical Nursing*, *13*(5).

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.412578.pdf

Türk Ceza Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf

Ülman, Y.I. (2012). Türkiye bioetik derneği organ nakli ve etik ilkeler raporu. 14 Eylül 20222 tarihinde https://biyoetik.org.tr/wp-content/uploads/2019/09/TBD_OrganNakli_Raporuu.pdf adresinden erişildi.

White, C., & Gallagher, P. (2010). Effect of patient coping preferences on quality of life following renal transplantation. *Journal of advanced nursing*, *66*(11).

Yücetin L. (2001). *Organ nakli koordinasyonu el kitabı*. 2. Baskı. Eczacıbaşı İlaç Pazarlama, İstanbul.

16
BÖLÜM

EVLAT EDİNME VE ETİK İKİLEMLER

Mune Aktay

Giriş

Bir çocuğun yaşamında iletişim kurduğu ilk ve en önemli sosyal çevre, kendi ailesidir. Aile toplumun en temel çekirdeğini oluşturmaktadır. Aile, içerisinde bulunduğu toplumun özelliklerini bünyesinde barındıran, insan türünün devamlılığını sağlayan ve maddi-manevi zenginliklerini nesilden nesile aktaran bir yapıdır (Sayın, 1990). Aile, bir çocuğun hayatına dokunan en önemli yapılardan biridir. Çocuğun nasıl bir yaşam süreceği, nasıl bir birey olacağı ve nasıl bir geleceğe sahip olacağı konusunda aile belirleyici bir etkiye sahiptir. Çocuklar yaşama dair tüm bilgileri ilk önce anne ve babasından edinmektedir. Yaşamın ilk yıllarında çocuklar iyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı ve nasıl davranması gerektiğini ailesinden öğrenmektedir. Daha çok ebeveynlerini model alarak onların davranışlarını tekrarlarlar. Bu yüzden çocuğun anne ve babasının sahip olduğu özellikleri ve becerileri çocuğun yaşamı üzerinde etkili olmaktadır. Çocuğun kişilik özellikleri, davranış ve tutumlarının belirlenmesinde sosyal çevre faktörünün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ailenin sahip olduğu imkânlar, eğitim durumu, sosyal çevresi, çocuğa karşı tutumları, ilgileri, becerileri ve sağlık durumları gibi pek çok faktör çocuğun gelişim sürecinde önemli bir paya sahiptir. Kişinin yaşam serüvenine en önemli dokunuşlar her zaman aile tarafından gerçekleştirilir. Bu dokunuşlar bazen olumlu bazen de olumsuz olabilmektedir. Çocuk aile içerisinde sevgi, ilgi ve destek görüyorsa duygusal ve psikolojik olarak daha olumlu bir süreç geçirecektir. Ama aile içerisinde sevgi ve ilgi yoksa şiddet ve olumsuz deneyimler mevcutsa kişinin yaşamında duygusal zorlanmalar yaşanabilmektedir. Bu yüzden ailenin kişinin yaşamı üzerindeki etkisi oldukça büyüktür.

ÖZET

Yaşam sürecinde farklı nedenlere bağlı olarak birçok çocuk kimsesiz kalarak bakıma ve korunmaya muhtaç hâle gelmektedir. Koruma altında olan çocukların sağlıklı bir aile ortamına kavuşabilmesi adına evlat edinme hizmetinin oldukça önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bu sayede çocuklar uygun şartlar sağlandığında bir ebeveyne sahip olarak aile ortamında gelişimini sürdürmektedir. Çok farklı nedenlere bağlı olarak terk edilen veya kimsesiz kalan çocuklar koruma altına alınmaktadır. Çocukların birçoğu evlat edinme hizmeti ile birlikte kendisine hem fiziksel hem de duygusal bakım sağlayacak bir aileye kavuşmaktadır. Aynı zamanda evlat edinen yetişkinler de bu hizmetle birlikte ebeveynlik duygusunu tatmaktadır. Ancak evlat edinme hizmeti birçok yönden risk barındırması açısından dikkat gösterilmesi gereken bir süreçtir. Alınan herhangi bir doğru ya da yanlış kararın bir çocuğun tüm yaşamını etkileyecek olması sürecin titiz yürütülmesini gerektirmektedir. Buradaki en önemli nokta, önceliğin çocuğun yararına olması ve buna yönelik değerlendirmeler yapılmasıdır. Her anlamda çocuğun yararının gözetilmesi adına bu süreçte görev alan tüm birimlerin etik ilkeleri gözetmesi beklenmektedir. Çünkü bir çocuğun hayatında en önemli işleve sahip olan ebeveynlerin seçiminde etik kurallar ihlal edilirse farklı problemlerin oluşmasına sebebiyet verilebilir. Bu yüzden evlat edinme hizmeti hem hukuki hem de psikososyal yönden pek çok ilkelerin göz önünde bulundurulduğu bir süreçtir. Evlat edinilen çocuk ve evlat edinen yetişkinler hukuki ve psikososyal açıdan detaylı bir şekilde değerlendirilmeli ve doğru kararlar alınmalıdır. Bu bölümde korunmaya ve bakıma muhtaç olan kimsesiz çocukların evlat edinme süreçlerinin hukuki boyutu, koşulları, işlevleri ve etik ilkeleri değerlendirilmiştir.

Kaynakça

Adams, R. Dominelli, L. ve Payne, M. (2015). *Sosyal hizmet temel alanlar ve eleştirel tartışmalar*. (Çev. Ed. T. Tuncay). Ankara: Nika Yayınevi.

Altınoğlu-Dikmeer, İ., Erol, N. ve Gençöz, T. (2014). Evlat edinilmiş ve biyolojik ebeveyniyle yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve bağlanma düzeyleri ile anne babaların çocuk yetiştirme stillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(4), 234-243.

Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku (Çocukların hakları ve korunması)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aydoğdu, M. (2010). *Çağdaş hukuki gelişmeler ışığında evlat edinme*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Baktır, S. (2003). *Aile mahkemeleri*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Balkar, S. (2004). Türk Hukukunda Evlât Edinme. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 235-266.

Baygın, C. (2010). *Soy bağı hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Bıyıklı, L. (1983). Koruyucu aile bakımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 11-16.

Brodzinsky, A. B. (1990). Surrendering an infant for adoption: The birthmother experience. D. M.

Brodzinsky, & M. D. Schechter içinde, *The Psychology of Adoption* (s. 295-315). New York: Oxford University Press.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1995, 27 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 22184). Erişim adresi:

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Çocuk Koruma Kanunu (2005, 3 Temmuz). Resmi Gazete (Kanun No: 5395). Erişim adresi:

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm

Çocuk Hizmetleri İstatistikleri (2018). Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/5864/chgm-2018-istatistik.pdf

Çoklar, I. ve Polat, D. (2006). Aile mahkemelerindeki psikologların görev alanı: Uygulama, eksiklikler ve öneriler. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12(39), 48-51.

Dural, M., Öğüz, T. ve Gümüş, M.A. (2020). *Türk Özel Hukuku Cilt III*, Aile Hukuku (15. Basım).

Ekşi, H., ve Ümmet, D. (2018). Psikoloji ve Ahlak. *İş Ahlakı*, 326.

Gürcan, A. (2008). Türk Toplumunda Koruyucu Aile ve Evlat Edinme Hizmetlerine İlişkin Bakış Açısı ve Yaklaşımı. *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı, Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XX. Sempozyum Sunumları*, 15-16 Şubat 2007, (Ed.: Neşe Erol), Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay, 29-39.

İnan, B. (2007). Emanuel Miller Memorial Konferansı 2006: Bir müdahale olarak evlat edinme fiziksel, sosyal-duygusal ve bilişsel gelişmede ağır yetişmeye meta-analiz kanıt. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(40), 37-46.

Juffer, F. (2006). Children's awareness of adoption and their problem behavior in families with 7-year-old internationally adopted children. *Adoption Quarterly, 9*(2-3), 1–22.

Juffer F., Bakermans-Kranenburg M. J. & van IJzendoorn M. H. (2005). The importance of parenting in the development of disorganized attachment: Evidence from a preventive intervention study in adoptive families. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 46, 263-274.

Juffer, F., Stams, G. J. J., & van IJzendoorn, M. H. (2004). Adopted children's problem behavior is significantly related to their ego resiliency, ego control, and sociometric status. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(4), 697-706.

Kaya, C. (2009). *Türk hukukunda evlat edinme.* İstanbul: Beta Basım.

Koçoğlu, S. (2019). Evlat edinmede ana ve babanın rızasının aranıp aranmaması sorununun, özellikle yetkili kurum aracılığı ile evlat edinme açısından incelenmesi. *TAAD* (38), 239- 265.

Koşar, N.G. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refah alanı*. MN Ofset.

Külahçı, S. (2013). Türk Hukuku'nda ve KKTC Hukuku'nda küçüklerin evlat edinilmesi, *MÜHF-HAD, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan Özel Sayısı*, 19(2), 1209-1228.

Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve ahlak: Benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225.

Nazik, M.H. (1988). Çocuksuz Ailelerin Evlat Edinme ve Koruyucu Aile Hakkındaki Görüşleri. (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Nuttall, J. (2011). *Ahlak üzerine tartışmalar: Etiğe giriş*, (Çev: A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özcan, D. (2017). Evlat edinmede rıza. *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası,* 75(2), 707-722.

Sayar, K. (2018). *Ruh hali: Bireysel mutluluk-sosyal mutluluk*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi: Ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Serozan, R. (2017). *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Şenocak, H. (2010). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Journal of Social Policy Conferences,* 51, 177-228.

Tezel Z. Demirel, B. ve Kaya, Z.Ş. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15-36.

Türk Medeni Kanunu (4721 S.K.), Resmi Gazete, 24607 (Aralık, 2001).

Üstüner, S. Erol, N. ve Şimşek, Z. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3), 130-140.

Vorria P., Papaligoura Z., Dunn J., van IJzendoorn M. H., Steele H., Kontopoulou A. & Sarafidou Y. (2003). Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines,* 44, 1208- 1220.

Walsh, F. (Ed.). (2017). *Normal aile süreçleri büyüyen çeşitlilik ve karmaşıklık*. (Çev. Ed. M. Kaya). Ankara: Pegem Akademi.

Yazıcı, E. (2013). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri/ Children in need of protection end children's homes. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 499-525.

Yıldız, L., Kaya, Ş. ve Doğan, A.C. (2016). Evlat edinme süreci içerisinde yer alan ailelerde yalnızlık. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015 Türkiye'de Sosyal Hizmet Uygulamasının 50. Yılı: İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek, 111-118.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Sosyal çalışma ve çocuğun iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20(1),* 85-93.

Zastrow, C. (2018). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev. Ed. D.B. Çiftçi). (Ankara: Nika Yayınevi. (Orijinal Yayın Tarihi 2010).

17
BÖLÜM

YAŞLILIK VE ETİK

Bahar Akoğlu

Herkes, her zaman dikkate almalıdır ki, insan kardeşlerimiz, bizzat kendimiz gibi, gereksinimleri olan kişilerdir. Buna göre davranalım!

Kamlah

Giriş

Yaşlılık, bireyin gücünün azaldığı, rol ve konum kaybına uğradığı, yeti yitimleri ve fiziksel rahatsızlar sebebiyle başkalarına bağımlılığının arttığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Namal, 2016). Her ne kadar 65 yaş ve üzerindeki her insan, bakıma gereksinim duymasa da hastalanma riski ve fiziksel kayıplar sebebiyle kendisine yardım edilmesine ihtiyacı söz konusudur. Son zamanlarda sağlık alanındaki ilerlemelerle beraber ortalama yaşam süresi de uzamıştır. Dolayısıyla 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı da artmıştır. Yaşlanan Bir Dünya: 2015 Raporu'nda, dünya çapında toplam nüfusun %8.5'inin 65 yaş ve üzerinde olduğu ve önümüzdeki 30 yıl içinde bu oranın %17'lere ulaşabileceği belirtilmiştir (He, Goodkind ve Kowal, 2016).

Yaşlanma sürecinin başlamasıyla kişiler, fiziksel, zihinsel, duygusal sorunlar yaşamakta, kimi zaman tedavi edilmesi güç durumlarla mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. Böylesi problemler, yaşlanmaya başlayan kişiyi bir ötekine bağımlı ve bakıma muhtaç hâle getirebilmektedir. Yaşlılığın getirdiği güçsüzlüğü kabullenme, özellikle bireyselliğin, her şeyi tek başına yapmanın önemsendiği bir toplum yapısında daha da zor hâle gelebilmektedir. Öte yandan yaşlanma, sağlığın azalması, gelirin düşmesi, sosyal yaşamda uyumluluğun azalması, psikolojik sorunların gelişmesi gibi birçok soruna da gebe olabilmektedir. Bilhassa ileri yaşlarda görülen kronik rahatsızlıklar ve beraberinde gelişen kısıtlılık ve engellilik giderek artan bir problem hâline gelmiştir (Pınar, 2009).

Kaynakça

American Psychological Association (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct. Washington, DC: American Psychological Association.

Akdemir N, Görgülü Ü, Çınar Fİ. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi. 68-75.

Arpacı F. (2005). Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık. Ankara, Kültür Yayınları, Türkiye İşçi Emekliler Derneği Eğitimi.

Baymur, F. (1994). Genel Psikoloji, İstanbu: Inkilap Yayınları.

Besdine RW. (1997). Clinical approch: An overwiev. In: Cassel CK, Cohen HJ, Larson EB, Meier DE, Resnick NM, Rubenstein LZ, Sorensen LB (eds). Geriatric Medicine, 3rd ed. New York, Springer: 155-168.

Beauchamp, T. L., Chıldress S, J. F. (1983) Principles of biomedical ethics, 2nd edition, Oxford University press, New York.

Boillat ME, Gee D, Bellavance F. (1997). Ethical conflicts in home care: Patient autonomy and physician advocacy. Canadian Family Physician; 43: 2136- 2142.

Bush, S. S., Allen, R. S., Heck, A. L.ve Moye, J. (2015). Ethical issues in geropsychology: Clinical and forensic perspectives. Psychological Injury and Law, 8(4), 348-356.

Cengiz,B.,Uluç,S.(2007).Temel Geriatri,Kutsal,GY.,Aslan,D.,(Edt.). Yaşlılık döneminde meydana gelen psikolojik değişiklikler. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Cindoruk M, Şen İ. (2009). Yaşlının evde bakımı. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi; 29: 110-2.

Collopy B, Dubler N, Zuckerman C. (1990). The ethics of home care: Autonomy and accommodation. Hastings Cent Rep ; 20: 1-16.

Conn, P. M. (Ed.). (2011). Handbook of models for human aging. Academic Press.

Davis, H. P., Klebe, K. J., Guinther, P. M., Schroder, K. B., Cornwell, R. E. ve James, L. E. (2013). Subjective organization, verbal learning, and forgetting across the life span: from 5 to 89. Experimental Aging Research, 39(1), 1-26.

Denburg, N. L., Cole, C. A., Hernandez, M., Yamada, T. H., Tranel, D., Bechara, A. ve Wallace, R. B. (2007). The orbitofrontal cortex, real-world decision making, and normal aging. Annals of the New York Academy of Sciences, 1121(1), 480-498.

Ertin H, Özkaya H.(2016). Etik açıdan yaşlıya kötü muamele/ istismar ve Toronto Bildirgesi. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Lawand HistorySpecial Topics. 2:77-84.

EU (2008) Long Term Care in the European Union, European Commission Social Protect, Brussell

Freedman, B., Fuks, A., Wedjer, C. (1993) In loco parentis. Minimal risk as an ethical thereshold for upon children. Hasting Center Report, 1993, 23 (2): 13–19

Folstein MF, Folstein JE, McHugh PR. (1975). Mini Mental State. A practical method for grading the cognitive state of patients fort the clinician. J Psychatr Res; 12:189-198

Garcia T. (2006). Ethics in home care. Home Health Care Management & Practice.;18: 133-7.

Görgün Baran A. (2016). Yaşlılıkta sosyal dışlanmanın toplumsal boyutu. Editör, Kalınkara V. Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşımlar, Sorunlar, Çözümler, 2. baskı, Ankara, Nobel Kitabevi, 105-126.

Gülen M, Aktürk A, Acehan S, ve ark.(2013). Yaşlı istismarı ve ihmali. Arşiv Kaynak, Tarama Dergisi.

Gül, S., Çetin, M., Evrenkaya, R., Danacı, M., Küçükardalı, Y. (1993) Yaşlılık, yaşlanmanın biyolojisi ve psikolojisi. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri, 13, 238-248.

Güler, Ç. (1997) Toplum sağlığı sorunu olarak yaşlılık. Geriatri I, Ed.: Y. G. Kutsal, M. Çakmakçı, S. Ünal, Ankara: Medicographics Ajans ve Matbaası, s.: 50-60.

Hsieh MO, Leung P.(2019). Social exclusion experienced by older adults: Factors for designing healthcare settings in Taipei, Taiwan. Social Work in Health Care; 58(4): 368-381.

Hüll M. (2011). Die Antidepressionsstrategie im Alter. Freiburg im Breisgau.

John, A., Patel, U., Rusted, J., Richards, M., & Gaysina, D. (2019). Affective problems and decline in cognitive state in older adults: a systematic review and meta-analysis. *Psychological medicine*, *49*(3), 353-365.

Kalaycı I, Özkul M, Özbek Yazıcı S, ve ark. (2017). İhmal ve istismarın görünmeyen yüzü: yaşlı istismarı ve ihmaline bir önlem olarak sağlık hizmetlerinde yardımcı personel eğitiminin önemi. Sosyal Bilimler Dergisi. ;4:576- 593.

Karan MA.(2004). Yaşlı hastayı değerlendirme ilkeleri. Aktüel Tıp Dergisi; 9:4-8.

Karagöz M. (2010). Yaşlı ve Adli Tıp. Gerofarm;1:97-110.

Kıssal A, Beşer A.(2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin. ;8:357-364.

Kılıç Ü, Şelimen D.(2017). Yaşlıları huzurevi yaşamını seçmeye zorlayan nedenlerin belirlenmesi. JAREN. ;3:73-82.

Kim, S. Y. (2011). The ethics of informed consent in Alzheimer disease research. Nature Reviews Neurology, 7(7), 410.

Kiosses DN, Alexopoulos GS. (2014). Problem-Solving Therapy in the Elderly. Curr Treat Options Psychiatry;1(1):15-26.

Kramer, G. P., Bernstein, D. A., & Phares, V. (2014). *Klinik psikolojiye giriş*. Mentis Yayıncılık.

Mattıasson, A. C. ve Hemberg, M. (1998). Intımacy – Meetıng Needs And Respectıng Prıvacy In The Care Of Elderly People: What Is A Good Moral Attıtude On The Part Of The Nurse/Carer?, Nursing Ethics, 5 (6): 527-534

McGuire, J. (2009). Ethical considerations when working with older adults in psychology. Ethics & Behavior, 19(2), 112-128.

Namal, A. (2016). Etik açıdan yaşlı intiharları. Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics ;2(2).

Oosterman, J. M., Vogels, R. L, Harten, B., Gouw, A. A., Poggesi, A., Scheltens, P., ... ve Scherder, E. J. (2010). Assessing mental flexibility: neuroanatomical and neuropsychological correlates of the Trail Making Test in elderly people. The Clinical Neuropsychologist, 24(2), 203-219.

Öz, F. (2002) Yaşamın son evresi: Yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme, Kriz Dergisi, 10 (2): 17–28

Pınar, R., Sert, H. (2009). Türkiye'nin ulusal yaşlı bakım politikası nasıl olmalıdır? *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*; 2: 46-8.

Sayan, A, Durat G. (2004). Yaşlı istismarı ve ihmali: Önleyici girişimler. Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi;7:97-106.

Sayıl, I. İntihar davranışı. In: Sayıl I.; Berksun O; Palabıyıkoğlu R.; Öz güven H.D.; Soykan Ç.; Haran S, (2000). Ankara:Kriz ve Krize Müdahale.p. 165-98.

Scheiderer, E. M. (2012). Elder abuse: Ethical and related considerations for professionals in psychology. Ethics & Behavior, 22(1), 75-87.

Schwiebert, V. L., Myers, J. E. ve Dice, C. (2000). Ethical guidelines for counselors working with older adults. Journal of Counseling & Development, 78(2), 123- 129.

Schopp, A., Leino-Kilpi, H., Välimäki, M., Dassen, T., Gasull, M., Lemonidou, C., ... & Kaljonen, A. (2003). Perceptions of privacy in the care of elderly people in five European countries. *Nursing ethics*, *10*(1), 39-47.

Subaşı, N. (2001). Ankara ili Çankaya ilçesinde evde bakım durumu araştırması. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara

Subaşı N, Öztek Z. (2006). Türkiye'de karşılanamayan bir gereksinim: Evde bakım hizmeti. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni; 5: 19-31.

Tuğlular, I. (1999). Psikiyatride İlaç Uygulamasının Etik ve Yasal boyutları, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, Cilt 9: Sayı 2,65-66.

Uncu Y., Alis (2003). Yaşlı hastaya birinci basamakta yaklaşım. *Turkish Journal of Geriatrics Geriatri*. 6(1): 31-37,

Yalom, I. & Yalom, M. (2022). *Ölüm kalım meselesi*. İstanbul: Pegasus.

18
BÖLÜM

AZINLIKLARLA ÇALIŞMALARDA ETİK İKİLEMLER

Yeşim Tarım

"Haklı azınlık, haksız çoğunluktan daha güçlüdür."

-Yaşar Kemal

Giriş

İnsanlık; tarih boyunca sürekli bir değişim ve oluşum içinde olmuştur. Gerek göçebelik dönemlerinde gerek Rönesans gibi yenilik dönemlerinde hep dinamik bir süreç içinde var olmuştur. Bu dinamik sürecin sonucu olarak insanlık büyüklü küçüklü gruplardan meydana gelmiştir. Çoğunluk ve azınlık olarak adlandırabileceğimiz bu grupların insanlık tarihi devam ettikçe var olacağını söylemek mümkündür.

Günümüzde dünya üzerindeki çoğu ülkede birçok farklı azınlık grupları vardır. 20. yüzyılın ilk dönemlerinde emperyal hükûmetlerin dağılıp ulus devletlerin oluşmasıyla etnik, dinsel, dilsel ve ulusal azınlıklar kendilerini başka bir coğrafya içinde azınlık olarak bulmuşlardır (Dağcı ve Keskin, 2013). Azınlık gruplara karşı her ülkenin, her topluluğun tutum ve davranışları başkalaşmaktadır. Herhangi bir ülke veya topluluk azınlık grubu benimserken başka bir ülke veya topluluk azınlık grubu benimsemeyebilir. Azınlık grubun benimsenmemesiyle birlikte sosyolojik yıpranmalar gerçekleşebilir.

Azınlık kavramı kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Her alt başlık o azınlık grubunun niteliksel özelliklerini tanımlamaktadır. Etnik azınlık, dinsel azınlık, dilsel azınlık bu alt başlıklardan bazılarıdır. Ülkelerin tarihî geçmişi, sos-

Kaynakça

Bektaş, Y. (2006). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlilikleri ve psikolojik danışman eğimindeki yeri. *Ege Eğitim Dergisi, (7) 1:43-59.*

Bilgin, Ü. (2005). *Azınlık Hakları ve Türkiye.* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi.

Dağcı, K. ve Keskin, M. (2013). Çin'in Doğu Türkistan politikası ve azınlık hakları bağlamında hak ihlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çözümlemeleri Dergisi.* https://doi.org/10.16954/bacad.32267

Davies, D (2012) Sexual Orientation in C. Feltham & I. Horton (eds) The Sage Handbook of Counselling and Psychotherapy 3rd edition. London: Sage Publications.

Ergin, A. (2010). Azınlık dilleri kullanımı konusunda Türkiye nerede duruyor? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 59 (2010): 1-3.* https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001590

Erincik, S. (2011). Kimlik ve çokkültürcülük sorunu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:2(2011), ss. 219-241.*

Ersoy, N. (2015). Araştırma etiği. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, cilt 1, sayı 1, s. 2-8.*

Eser, H. ve Uygur, M. (2019). Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların bütünleşik tehdit ve sosyal mesafe kuramları doğrultusunda incelenmesi. *Liberal Düşünce Dergisi, sayı 95, ss.131-162*

Tuna, E. (2019). Türkiye'de ruh sağlığı çalışanlarının gay ve lezbiyenlere yönelik tutumları. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 6(2), 149-168.*

Gardikiotis, A. (2011). Minority influence. *Social and Personality Psychology Compass 5/9 (2011): 679–693.*

Karadağ, N. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku Kapsamında Cinsel Azınlık Hakları.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Okutan, Ç. (2004). Teori ve uluslararası metinlerde azınlık tanımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59 (02).* https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001508

Süngü, E. (2013). Azınlık ve çoğunluk.

Tek, S. (2018). *Azınlıklarla Sosyal Hizmet: Türkiye'de Yaşayan Azınlıkların Toplumsallaşma Deneyimleri ve Sosyal Politika Gereksinimleri.* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Tunç, H. (2004). Uluslararası sözleşmelerde azınlık hakları sorunu ve Türkiye. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8 (2), 0-0.

19
BÖLÜM

CİNSİYET DİSFORİSİ, CİNSİYET DEĞİŞTİRME CERRAHİSİ OLAN BİREYLERE ETİK ÇERÇEVEDE PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMLARI

Mukaddes Zeynep Uçar

Cinsiyet Disforisi

Cinsiyet disforisi başka bir deyiş ile hoşnut olmama, DSM-5 tanı kriterlerine göre en az altı ay süreyle bireyin hissettiği cinsel kimlik ile doğuştan getirdiği cinsel kimliği arasında uyuşmazlıkların olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyin doğuştan getirdiği cinsel kimliğinden kurtulmak istemesi, diğer cinsiyete sahip olmayı isteme, öyleymiş gibi davranma, sahip olmadığı cinse ait olduğunu düşünmek ve işlevsellikte ciddi anlamda düşüşlerin olması durumları görülmektedir. Bu durumlar bireyde sıkıntı hissetmelerine neden olmaktadır. Bu sıkıntılı durumu hayatlarının birçok alanında hisseden kişiler tıbbi müdahaleler arayışına girmektedirler (Yıldızhan vd, 2017).

Cinsiyet Değiştirme Cerrahisi

Hastanın cinsiyet disforisi nedeni ile doğuştan getirdiği cinsiyet özelliklerini reddetmesi, istediği cinsiyet fiziksel özelliklerine sahip olmak için mevcut fiziksel özelliklerinin değiştirilmesine yönelik yapılan ameliyatlar bu kapsamda yer almaktadır.

Kaynakça

AFŞAROĞLU, E., EREN. (2017). Olgu sunumu: 17 yaşındaki erkek ergenin küçük bir kız çocuğu olma arzusu. *VIII. Işık Savaşır Sempozyumu*. Ankara.

Arduman, D.(Ed.) (2013). Cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsellik. İstanbul: *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.*

Amerikan Psikoloji Derneği. (APA, 2017). *Psikologların etik ilkeleri ve davranış kuralları*. Washington,DC.

BERKÖZ, Ö., AKALIN, B. E., & KOZANOĞLU, E. Cinsiyet Değiştirme Cerrahisi. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, *84*(S-1), 26-30.

Baird, V. (2004). Cinsel çeşitlilik: Yönelimler, politikalar, haklar ve ihlaller. (H.Doğan Çev.). İstanbul: Metis

Butler, J. (2008). Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi. İstanbul: Metis.

Candansayar. S. (2009). Bir Ötekileştirme Pratiği Olarak Cinselliğin Tıbbileştirilmesi ve Eş cinsellik. Antihomofobi Kitabı. (s. 69-72). Ankara: Kaos GL.

Çubuk, D. ve Candansayar, S. (2010). Tıp ve Homofobi. Homofobi Kimin Meselesi. (s. 85-89). Ankara: Kaos GL.

Derman, O. (2021). Tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *64*.

GULMAMMADOW, E. Cinsiyet disforisi olan bireylerde çocukluk çağı travmalarının bağlanma stilleriyle ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi,* İstanbul.

Kavas, A. (2014). Eş cinsel İmgenin İnşası. Yüksek lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara

Kayahan, B., Ozan, E., Atalay Doğan, N., Mete, E.H. Cinsel kimlik disforisi sendromu: Olgu sunumu. *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı*, İzmir.

Kesgin, N., Yapça, G., Tamam L. (2015). Transseksüalizm: Klinik özellikleri ve yasal konular. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar.*

KIŞLAK, Ş. (2017). Kaçındırma Tedavisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *33*(1-2), 293-301.

Nicolosi, J. (1991). Homoseksüelliği Önleme Rehberi. (s. 61-72). İstanbul: Kaknüs

Spitzer, R.L. Can some gay men and lesbians change their sexual orientation? 200 participants reporting a change from homosexual to heterosexual orientation, *Archives of sexual behavior,* Vol. *32* (5), 403-267 October

ŞAHİN, D. Cinsiyetinden hoşnut Olmama: Psikiyatrik Açıdan Tanı, Değerlendirme ve Raporlama Süreçleri. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, *84*(S-1), 1-3.

Şahin, D. Cinsiyetinden hoşnut olmama: Psikiyatrik açıdan tanı, değerlendirme ve raporlama süreçleri. *Derleme. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*. (2021).

Şenel, B. (2014). Cinsel yönelim ayrımcılığının gündelik hayat yansımaları. *Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı*, Ankara.

Tuna, E. (2019). Türkiye'de ruh sağlığı çalışanlarının gey ve lezbiyenlere yönelik tutumları. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *6*(2), 149-168.

TODAP, *Psikologlar için LGBTİ'lerle çalışma kılavuzu*. (2017).

Türk Psikologlar Derneği (TPD) Etik Yönetmeliği. (2004)

Yıldırım, L. (2016). Sosyal dışlanma karşısında eş cinsel kimliğin kurulumu. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman*.

YILDIZHAN ÖZATA, B., YÜKSEL, Ş., AVAYU, M., NOYAN, H., & YILDIZHAN, E. (2018). Cinsiyet Disforisi Olan Bireylerde Cinsiyet Değiştirmenin Ruh Sağlığı ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *29*(1), 11-21.

Yüksel, Ş. (2010). Eş cinsellik, sosyal dışlanma ve ruh sağlığı sorunlarına yaklaşım. *Anti-Homofobi Kitabı*, *2*, 79-84.

20
BÖLÜM

GRUP PSİKOTERAPİSİNDE ETİK KONULAR

Kaan Kaantan

Grup Psikoterapisi

Grup psikoterapisi, belirli sayıda kişinin katıldığı, ortak bir konu etrafında, yaşadığı olumlu veya olumsuz olayları paylaşarak birbirleri ile etkileşimde bulundukları ve uzman bir terapist tarafından yönetilen bir terapi şeklidir. Grup psikoterapisi, 1940 yıllarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Grup psikoterapisinin ilk örneklerinin psikanalitik, gestalt ve psikodrama grupları şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Keyvan, 2021). Grup psikoterapisinin önemli amaçlarından bir tanesi kişilerin yaşadığı sorunları detaylı bir şekilde fark edilmesi kendi içlerinde bir içgörü kazandırılması ve diğer grup üyeleri ile ortak bir paylaşımda bulunarak bu fark ettikleri sorunlarının üzerine gidilerek onların değiştirilmeye çalışılmasıdır. Grup psikoterepisinin en önemli noktalarından bir tanesi, paylaşım yapmaktır. Çünkü grup psikoterapisine başlayan kişiler sadece kendi sorunlarını anlatmakla kalmayıp diğer grup üyelerinin sorunlarını da dinledikleri için bu durumu yaşayan tek kişinin kendisi olmadığını görmektedirler. Benzer şikâyetleri olan hastalardan oluşan bir grup psikoterapisinin içinde hastalar kendilerini yalnız hissetmezler ve diğer kişiler ile empati kurarak yaşadıkları sorunlara karşı farklı çözüm yolları bulabilmek için mücadele ederler. Bu durum hem kendileri için hem de diğer grup üyeleri için oldukça önemli ve faydalı olmaktadır. İnsan doğası gereği topluluk içinde yaşamaktadır. Bu yüzden de başka insanlar ile ilişki içinde olması, kendisini daha iyi tanımasına yardımcı olduğu düşünülmektedir (Akbıyık, Soygür, & Karabulut, 2012).

Bu konuyla alakalı yapılan bağımlılık araştırmasında bir insan 20 gün boyunca uyuşturucu madde kullanırsa 21. gün bağımlı olacağını ve vücudunun daha

Kaynakça

Çınarbaş, D. (2015). Kişilerarası Süreç Grupları: Etkinliği, Evreleri, Etik Kaideleri ve Türkiye Kültürüne Uygunluğu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 73-80.

Akbıyık, D., Soygür, H., & Karabulut, E. (2012). Psiko-onkoloji ve aile hekimliğinde ruh sağlığını güçlendirme: Sosyal destek algısı ve psikodrama grup terapisi uygulamaları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 205-209.

Alsancak Akbulut, C. (2018). Grup psikoterapisi uygulamalarının etik kurallar bağlamında incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 79-88.

Güleç, C. (1999). Transkültürel Açıdan Pskioterapiler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 5-11.

Keyvan, A. (2021). PSİKANALİTİK GRUP TERAPİSİ (GRUP ANALİZİ). *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 593- 594.

Korkmaz, B. (2018). YAPISINA GÖRE PSİKOTERAPİ TÜRLERİ VE ETİK MESELELER. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 515-536.

Say, G. (2021). Etik Bir Mesele: Psikoterapi Türlerinde Mahremiyet ve Gizlilik. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* , 344-354.

Şafak, Y., Karadere, M., Özdel, K., Özcan, T., Türkçapar, M., Kuru, E., & Yücens, B. (2014). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Davranışçı Grup Psikoterapisinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 225-233.

Varma, G., Karadağ, F., Oğuzhanoğlu, N., & Özdel, O. (2017). Depresyon tedavisinde grup psikoterapisi ve psikodramanın yeri. *Klinik Psikiyatri*, 308-317.

Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk Psikologlar Derneği etik yönetmeliği.

Çivitci, A. (2018). Grup psikoeğitimi. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-155.

Özden, F. & Lembarki, Y. (2020). The Ethical Necessities and Principles in Telerehabilitation . Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi, 3 (2), 35-37

Karaaziz, M. (2020). Yaşantısal Grup Psikoterapisinde Yalom Perspektifinden "Şimdi ve burada" İlkesi Üzerine Bir Derleme. İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), 414-419.

Demir, V. & Ilgaz, H. H. (2019). Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirti Düzeylerini Azaltmaya Yönelik Grup Terapisi . Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 2 (4), 1-16 Retrieved from

21
BÖLÜM

TELEPSİKOLOJİDE ETİK İLKELER

Deniz Senem Demir

Giriş

İnternet ve telekomünikasyon teknolojilerinin kullanımındaki artış, psikoterapi ve diğer klinik hizmetleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Uygun şekilde kullanıldığında bu teknolojiler, tedavi ve danışmanlık hizmetlerine daha fazla erişim sağlayabilir niteliktedir (Barnett, 2011). İnternet kullanıcılarının artmasıyla internette sağlık bilgileri için arama yapma oranları da artmış ve çok yüksek sayıda kişi için sağlık hizmetleri çok daha ulaşılabilir olmuştur. Telekomünikasyon teknolojilerini kullanarak psikolojik hizmetlerin sağlanması olarak tanımlanan telepsikolojiye kolay ulaşılabilirlik beraberinde birçok endişeyi de getirmiştir (Joint Task Force for the Development of Telepsychology Guidelines for Psychologists, 2013). Bu endişelerin başında psikolojik destek hizmetlerinde teknolojik kanalların kullanımında ortaya çıkabilecek etik ikilemler ve etik ihlaller gelmektedir.

Bu bölümün amacı, psikologların telepsikoloji uygulama standartlarının nasıl uygulandığını anlamaları konusunda yardımcı olmak ve psikologların telepsikolojiye geçişleriyle ilgili etik karar verme süreçleri hakkında uygun yollar sunabilmektir. Burada APA (2017) ve Türk Psikologlar Derneğinin (2020) yönergeleri esas alınmıştır. Bu rehberler uygulama alanındaki verimliliği, etkinliği ve yetkinliği artırmaya ve kolaylaştırmaya yöneliktir (Campbell, Millan ve Martin, 2018). Bu yol haritalarında özellikle üzerinde durulan konular; yetkinlik, standartlar, bilgilendirilmiş onam, gizlilik, test ve değerlendirme, verilerin güvenliği, iletimi ve verilerin imha edilmesi olarak sıralanabilir (APA, 2017).

verme sürecinde yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bazı ikilemlerde bir dizi otorite ortaya çıkan sorunla ilgili diğerinden farklı bir hareket tarzı önerebilmektedir ve böyle durumlarda tıpkı yüz yüze hizmetlerde olduğu gibi teknoloji temelli hizmetlerde de etik kavramları anlamak, geliştirmek ve durumun niteliğine göre uygun çözüm üretmek, yine telepsikolojiyi uygulayan psikologların sorumluluğuna bırakılmaktadır (Joint Task Force for the Development of Telepsychology Guidelines for Psychologists, 2013). Psikologlar teknolojik kanallar vasıtasıyla verdikleri psikolojik hizmetlerde öncelikle uluslararası standartlara, vatandaşları oldukları ülkenin kendilerini bağlayan yasal düzenlemelerine, yönetmeliklerde bildirilen kural ve ilkelere riayet etmelidir (TPD, 2020) ve yeni sisteme uyum gösterebilmek için bu alanda yapılmış düzenlemeler, yönergeler ve kılavuzlar hakkında bilgi edinerek ortaya çıkabilecek sorunlara karşı hazırlıklı olmalı ve bu sorunları çözebilecek yetkinlik ve donanıma kavuşmalılardır. Bu süreçte riski yönetmenin oluşabilecek muhtemel ikilemlere dair karar verme sürecinde etik ilkeleri göz önünde bulundurmanın ve çözüm sürecini etik kaidelere göre yönlendirmenin de yine psikologların görev ve sorumlulukları arasında olduğu unutulmamalıdır (Campbell, Millan ve Martin, 2018).

Kaynakça

American Counseling Association. (2005). ACA code of ethics. Alexandria, VA: Author.

Andersson G. (2010). The promise and pitfalls of the internet for cognitive behavioral therapy, *BMC Medicine*, (8)82

American Association of Marriage and Family Therapy. (2012). Code of ethics. Retrieved from http://aamft.org/imis15/Documents/Final 2012 AAMFT Code of Ethics.pdf American

Association of Marriage and Family Therapy. (2015). Code of ethics. Retrieved from https://www.aamft.org/Legal_Ethics/Code_of_Ethics.aspx

American Psychological Association. (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct (2002, Amended June 1, 2010 and January 1, 2017). Retrieved from http://www.apa.org/ethics/code/index.aspx

Amerikan Psikiyatri Birliği (APA). (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal Elkitabı. Beşinci Baskı (DSM-5). Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (Çev. ed.: E Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Aygün Cengiz, S. (2007). *Empatik Yaklaşımla Sanal Terapide Duygusal Okuryazarlık.* International Symposium Emotional Intelligence and Communication Kongre Kitabı. İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını. Cilt 1.s 468-475

Backhaus, A., Agha, Z., Maglione, M. L., Repp, A., Ross, B., Zuest, D., …& Thorp, S. R. (2012). Videoconferencing psychotherapy: A systematic review. *Psychological Services,* 9(2),111–131. doi:10.1037/a0027924

Baker, D. C., & Bufka, L. F. (2011). Preparing for the telehealth world: Navigating legal, regulatory, reimbursement, and ethical issues in an electronic age. *Professional Psychology: Research and Practice,* 42(6), 405–411. doi:10.1037/a0025037

Barak, A., & Grohol, J. M. (2011). Current and future trends in Internet-supported mental health interventions. *Journal of Technology in Human Services*, 29(3), 155–196. doi:10.1080=15228835.2011.616939

Barak, A., Hen, L., Boniel-Nissim, M., & Shapira, N. (2008). A comprehensive review and a meta-analysis of the effectiveness of internet-based psychotherapeutic interventions. *Journal of Technology in Human Services,* 26(2-4), 109–160. doi:10.1080/15228830802094429

Barnett, J. E. (2005). Online counseling: New entity, new challenges. *The Counseling Psychologist*, 33(6), 872–880. Doi: 10.1177/0011000005279961

Barnett, J. E. (2011). Utilizing technological innovations to enhance psychotherapy supervision, training, and outcomes. *Psychotherapy,* 48(2), 103–108. doi.org/10.1037/a0023381

Campbell, L. F., Millan, F., & Martin, J. N. (Eds.). (2018). A Telepsychology Casebook: Using Technology Ethically and Effectively in Your Professional Practice. Washington, DC: American Psychological Association.

Cipolletta, S., & Mocellin, D. (2018). Online counseling: An exploratory survey of Italian psychologists' attitudes towards new ways of interaction. *Psychotherapy Research,* 28(6), 909–924. doi:10.1080/10503307.2016.1259533

Cowpertwait, L., & Clarke, D. (2013). Effectiveness of web-based psychological interventions for depression: A meta-analysis. *International Journal of Mental Health and Addiction,* 11(2), 247–268. doi:10.1007/s11469-012-9416-z

Fenichel, M., Suler, J., Barak, A., Zelvin, E., Jones, G., Munro, K., Meunier, V., & Walker-Schmucker, W. (2002). Myths and realities of online clinical work. *CyberPsychology and Behavior,* 5(5), 481–497. doi:10.1089/109493102761022904

Griffiths, M. (2005). Online Therapy for Addictive Behaviors. *CyberPsychology & Behavior,* 8(6), 555–561. doi:10.1089/cpb.2005.8.555

Haberstroh, S., Duffey, T. D, Evans, M., Gee, R., & Trepal, H. (2007). The experience of online counseling. *The Journal of Mental Health Counseling*, 29(3), 269–282. Doi: 10.17744/mehc.29.3.j344651261w357v2

Joint Task Force for the Development of Telepsychology Guidelines for Psychologists. (2013). Guidelines for the practice of telepsychology. *American Psychologist,* 68, 791–800. doi:10.1037/a0035001

Knechtel, L. M., & Erickson, C. A. (2020). Who's Logging on? Differing Attitudes about Online Therapy. *Journal of Technology in Human Services,* 39(1), 24–42. doi:10.1080/15228835.2020.1833810

Leibert, T., Archer, J., Jr., Munson, J., & York, G. (2006). An exploratory study of client perceptions of Internet counseling and the therapeutic alliance. *Journal of Mental Health Counseling,* 28(1), 69–83. doi: 975606001

Mallen, M. J., Vogel, D. L., Rochlen, A. B., & Day, S. X. (2005). Online counseling: Reviewing the literature from a counseling psychology framework. *The Counseling Psychologist,* 33(6), 819–871. Doi: 10.1177/0011000005278624

McCord, C., Bernhard, P., Walsh, M., Rosner, C., & Console, K. (2020). A consolidated model for telepsychology practice. *Journal of Clinical Psychology,*76,1060–1082.doi:10.1002/jclp.22954

Midkiff, D., & Wyatt, W. (2008). Ethical issues in the provision of online mental health services (Etherapy). *Journal of Technology in Human Services,* 26(2/4),310–332. doi:10.1080/15228830802096994

Mohr, D. C., Siddique, J., Ho, J., Duffecy, J., Jin, L., & Fokuo, J. K. (2010). Interest in Behavioral and Psychological Treatments Delivered Face-to-Face, by Telephone, and by Internet. *Annals of Behavioral Medicine,* 40(1), 89–98. doi:10.1007/s12160-010-9203-7

Novotney, A. (2017). A growing wave of online therapy. *Monitor on Psychology,* 48(2), 48. Retrieved from http://www.apa.org/monitor/2017/02/online-therapy.aspx.

Prabhakar, E. (2012). E-Therapy: Ethical Considerations of a Changing Healthcare Communication Environment. *Pastoral Psychology,* 62(2), 211–218. doi:10.1007/s11089-012-0434-3

Rochlen, A. B., Zack, J. S., & Speyer, C. (2004). Online therapy: Review of relevant definitions, debates, and current empirical support. *Journal of Clinical Psychology,* 60(3), 269–283. doi:10.1002/jclp.10263.

Ross, W. (2011). Ethical issues involved in online counseling. *Journal of Psychological Issues in Organizational Culture,* 2(1), 54–66. doi:10.1002/jpoc.20047

Schopp, L. H., Demiris, G., & Glueckauf, R. L. (2006). Rural backwaters or front-runners? Rural telehealth in the vanguard of psychology practice. *Professional Psychology: Research and Practice,* 37(2), 165–173. doi:10.1037/0735-7028.37.2.165

Seeman, M., & Seeman B. (1999). E-psychiatry: the patient psychiatrist relationship in the electronic age. *CMAJ*, 161(9),1147-9.

Shaw, H. E., & Shaw, S. F. (2006). Critical Ethical Issues in Online Counseling: Assessing Current Practices With an Ethical Intent Checklist. *Journal of Counseling & Development,* 84(1), 41–53. doi:10.1002/j.1556-6678.2006.tb00378.x

Skinner, A., & Zack, J. (2004). Counseling and the Internet. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 434–446. doi:10.1177/0002764204270280

Sweeney, G. M., Donovan, C. L., March, S., & Forbes, Y. (2019). Logging into therapy: Adolescent perceptions of online therapies for mental health problems. *Internet Interventions,* 15, 93–99. doi:10.1016/j.invent.2016.12.001

Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (1998). Ethics in psychology: Professional standards and cases. New York: Oxford University Press.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Hane halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. Erişim https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587

Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. Erişim http://www.psikolog.org.tr/turkey-code-tr.pdf

Türk Psikologlar Derneği. (2018). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. Erişim https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligi-x389.pdf

Türk Psikologlar Derneği. (2020). Çevrim içi Psikolojik Müdahale ve Uygulamalar için Telepsikoloji Kılavuzu. Erişim http://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder//telepsikoloji-kilavuzu-x150.pdf

Orbuch, P.M. (1997). A Western states' effort to address telemedicine policy barriers. North Dakota Law Review, 73(1) [Online]. Retrieved from: http://wga-internet.westgov.org/wga/publicat/NDLRART.htm.

22
BÖLÜM

SİNEMADA PSİKOTERAPİ ETİĞİ

Bahar Kaya

Psikoterapi Nedir? Psikoterapist Kime Denir?

Psikoloji ve sinema iki farklı alan olmalarına karşın, birbirleriyle etkileşim hâlindedirler. İnsanın olduğu her yerde psikoloji de vardır ve bu nedenle aslında her film psikolojiktir. Buna ek olarak sinema yarattığı bazı karakterler hakkında psikolojiden destek alırken, psikoloji de zaman zaman bir ifade biçimi olarak sinemayı kullanır (Köse, 2007).

Amerikan Psikoloji Derneği (APA) Sözlüğü, psikoterapiyi şöyle açıklamıştır: "İşlevsel olmayan duygusal tepkileri, düşünme biçimlerini ve davranış kalıplarını değerlendirmek, teşhis ve tedavi etmek için öncelikle iletişim ve etkileşim biçimlerini kullanan eğitimli bir profesyonel tarafından sağlanan herhangi bir psikolojik hizmet." Psikoterapi hizmeti bireylere, çiftlere, ailelere veya bir grubun üyelerine sağlanabilir. Psikoterapist, zihinsel, duygusal ve davranışsal bozuklukları psikolojik yollarla tedavi etmek için profesyonel olarak eğitilmiş ve lisanslı bir kişidir. Klinik psikolog, psikiyatrist, danışman, sosyal hizmet uzmanı veya psikiyatri hemşiresi gerekli eğitim ve süpervizyonlarını tamamladıktan sonra psikoterapist olabilmektedir. Psikoterapi zaman zaman terapi veya konuşma terapisi olarak da adlandırılmaktadır.

Sinemada ilk psikoterapist figürü Dr. Dippy'nin Sanatoryumu adlı film ile 1906 yılında karşımıza çıkmıştır ve gülünç, sakallı, aksanlı konuşan bir tıp doktoru olarak görünmüştür (American Mutoscope and Biograph Company & Bitzer, 1906; Orchowski ve ark., 2006). Bugüne kadar pek çok yapımda birçok psikoterapist karakter karşımıza çıkmaya devam etmiştir ve devam etmektedir.

Günümüzde insanlar sinemada psikoterapi sahneleri görmeye giderek alışmaktadırlar. Sinemayı da içine alan medya, izleyicinin algısı üzerinde pek çok etki

Özet

Literatürdeki eleştiri ve bulgulara rağmen psikoterapi sahneleri görmeye devam ediyoruz ve belli ki edeceğiz. Bu nedenle bu durumun var olduğunu kabullenerek, bu durumla neler yapılabileceğine odaklanılan bir yol izlemek daha gerçekçi olabilir. Neler yapılabileceğini özetlersek;

- Mesleğin etik yönetmeliği kesinlikle bilinmelidir.
- Medyanın psikoterapinin imajını etkileyen bir rolü olduğu kabul edilerek bu konular üzerine tartışılabilir, eleştiriler yapılabilir.
- Halkı bilgilendirmek için çalışmalar yapılabilir.
- Film yapımcılarıyla iş birliği içerisinden çalışılabilir, danışmanlık hizmeti verilebilir.
- Sinema öğrencilerin pratik yapacakları bir araç olarak kullanılabilir.
- İzleyicinin nasıl algıladığının da önemli bir faktör olduğu hatırlanabilir.

Kaynakça

American Psychological Association. (n.d.). Psychotherapy. In *APA dictionary of psychology*. Retrieved April 23, 2022, from https://dictionary.apa.org/psychotherapy

Anderson, Dana D. (1992). Using Feature Films as Tools for Analysis in a Psychology and Law Course. *Teaching of Psychology, 19(3), 155–158.* doi:10.1207/s15328023top1903_6

Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. Journal of Communication, Summer, 12-29.

Beachum, L. (2010). The Psychopathology of Cinema: How Mental Illness and Psychotherapy are Portrayed in Film. Honors Projects. 56. http://scholarworks.gvsu.edu/honorsprojects/56

Canpolat, M. (2021). Psikoloji temalı dizi-filmlerin karakter gücüne etkileri: Deli doktoru değillermiş! *Trakya Eğitim Dergisi, 12*(1), ss. 351-365

Carll, E. (2005, Winter). Good, bad, ugly: Movie therapy and movies' impact on therapy: Symposium general summary. The Amplifier, p. 18.

Carr, Ellen R. (2008). *Quality of Life for Our Patients: How Media Images and Messages: Influence Their Perceptions. Clinical Journal of Oncology Nursing, 12(1), 43–51.* doi:10.1188/08.CJON.43-51

Domino, G. (1983). Impact of the film, "One Flew Over the Cuckoo's Nest," on attitudes towards mental illness. Psychological Reports, 53, 179-182.

Feist, J. & Feist, G.J. (2008). Theories of personality. Seventh Edition, McGraw-Hill Companies, Inc. https://doi.org/10.5005/jp/books/11135_13

Flouton-Barnes, M. K. (2011). Cinematic sessions : the ethics of therapy in Hollywood film. Masters Thesis, Smith College, Northampton, MA. https://scholarworks.smith.edu/theses/552

Freeman, M. L.; Valentine, D. P. (2004). *Through the Eyes of Hollywood: Images of Social Workers in Film. Social Work, 49(2), 151–161.* doi:10.1093/sw/49.2.151

Freud S. (1998) Espriler ve Bilinç dışı ile İlişkileri. Çev. Emre Kapkın, Ġstanbul: Payel Yayınevi.

Gabbard, G. (2001). *Psychotherapy in Hollywood cinema. Australasian Psychiatry, 9*(4), 365–369. doi:10.1046/j.1440-1665.2001.00365.x

Gordon, P. (1994). *The Celluloid Couch: Representations of Psychotherapy in Recent Cinema. , 11(1), 142–145.* doi:10.1111/j.1752-0118.1994.tb00715.x

Greenberg, H. R. (2009). *Caveat actor, Caveat emptor: Some notes on some hazards of Tinseltown teaching. International Review of Psychiatry, 21(3), 241–244.* doi:10.1080/0954026090274677

Karaaziz, M. ve İnandılar, H. (2016). "Gerçeği Arayış" Filminin Mesleki Etik Prensipler Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi, 3*(2), 29-36.

Köse, B. (2007). Panel: Sinemada Psikoterapistler ve Psikoterapi Etiği. Türk Psikoloji Bülteni, 41.

McFarquhar, T. F. & Thompson, J. (2008). Knowledge and Attitudes Regarding Electroconvulsive Therapy Among Medical Students and the General Public. The Journal of ECT, 24(4), 244–253. doi:10.1097/yct.0b013e318168be4a

Orchowski, Lindsay M.; Spickard, Brad A.; McNamara, John R. (2006). Cinema and the valuing of psychotherapy: Implications for clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice, 37*(5), 506–514. doi:10.1037/0735-7028.37.5.506

Özgü, G. ve Topaç, H. (2017). Psikolojide Yapılan Etik İhlallerin Sinemada Yansıtılması Bağlamında 'Deney' Filminin Değerlendirilmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi, 4*(1), 39-51.

Penn, D.L., Chamberlin, C., & Mueser, K.T. (2003). The effects of a documentary film about schizophrenia on psychiatric stigma. Schizophrenia Bulletin, 29 (2), 383-391.

Pirkis, J., Blood, R. W., Francis, C., & McCallum, K. (2006). On-Screen Portrayals of Mental Illness: Extent, Nature, and Impacts. *Journal of Health Communication, 11*(5), 523–541. https://doi.org/10.1080/10810730600755889

Polce-Lynch, M., Myers, B.J., Kliewer, W., & Kilmartin, C. (2001). Adolescent self-esteem and gender: Exploring relations to sexual harassment, body image, media influence, and emotional expression. Journal of Youth and Adolescence, 30(2), 225-244.

Ponsi M. (2020) Acting Out (Defense Mechanism). In: Zeigler-Hill V., Shackelford T.K. (eds) Encyclopedia of Personality and Individual Differences. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_1356

Schill, T., Harsch, J., & Ritter, K. (1990). Countertransference in the Movies: Effects on Beliefs about Psychiatric Treatment. *Psychological Reports, 67(2), 399–402.* doi:10.2466/pr0.1990.67.2.399

Schneider, I., Danina, M., & Kiselnikova, N. (2017). Cinema and Psychotherapy. In Reference Module in Neuroscience and Bio Behavioral Psychology: Elsevier.

Singleton, R. S. (2004). Amerikan Film Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Es Yayınları.

Spurr, S., Berry, L., & Walker, K. (2013). *Exploring adolescent views of body image: the influence of media. Issues in Comprehensive Pediatric Nursing, 36(1-2), 17–36.* doi:10.3109/01460862.2013.776145

Taşkent, V. (2010). Alkol ve/veya madde bağımlıları ile bağımlılığı olmayan bireylerin savunma mekanizmaları açısından karşılaştırılması, çocukluk çağı travmaları, disosiyatif yaşantılar ve bağımlılık şiddetinin savunma mekanizmaları üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türk Psikologlar Derneği (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. Erişim Tarihi, Mayıs 2022, **https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligi-x389.pdf**

Wedding, D., & Niemiec, R. M. (2003). The clinical use of films in psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 59, 207–215. doi:10.1002/jclp.10142

Young, S. D., Boester, A., Whitt, M. T., & Stevens, M. (2008). Character Motivations in the Representation of Mental Health Professionals in Popular Film. *Mass Communication and Society, 11(1), 82–99.* doi:10.1080/15205430701597775

23
BÖLÜM

DİZİLERDEKİ PSİKOTERAPİ SEANSLARINA ETİK BAKIŞ AÇISI

Recep Dirican

Giriş

Etik, insanların kurduğu kişisel ve sosyal ilişkilerin altında yatan değerleri ve kuralları ahlaki bir bakış açısıyla doğru ya da yanlış, iyi ya da kötüyü inceleyen felsefi bir disiplindir. Meslek etiği, etik disiplininin bir dalıdır. Meslek hayatı insan hayatının önemli bir parçasıdır ve kendine has kuralları ve ahlaki anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde meslek etiği, meslek yaşamında davranışa yön veren, yapılması ve yapılmaması gereken etik ilke ve standartların toplamı olarak ifade edilebilmektedir. Etik, insanların doğru ile yanlışı, iyi ile kötüyü ayırt ederken kullanmak için başvurdukları kişisel kriterler olarak da tanımlanabilmektedir. Kişisel ve sosyal ilişkilerde toplu olarak benimsenen kuralları ve bu kurallara uyularak elde edilen davranışları etik değerler olarak tanımlayabiliriz. Etik değerler, insanların toplumsal düzen ve barışı sağlamak için benimsediği değerler olmakla beraber bireyin hayatında bazı değişimler meydana getirebilmektedir. Değerler insanları birbirlerine karşı korumaktadır ve fayda sağlayıcı yönü göz önüne alınarak hareket edilmelidir. Bireyin mesleğe başlamadan önce yapmış olduğu hâl ve hareketler sonrasında, etik kurallar gereği eski alışkanlıklarından uzaklaşması ve dikkat etmesi gereken durumları göz önüne alması gerekebilmektedir. Bu durumlarda, bireyin hayatında bazı değişimler yaşatabilmektedir ve etik değerlere uygun davranması gerekmektedir (Çabuk & İşgüden, 2006).

Mesleki etik, etik ikilemlerden ve etik ön yargılardan olumsuz etkilenebilmektedir. Mesleki etik bir ikilem, iki çatışan taraf ve her ikisinin de tartışılabilir yönleri olan bir sorun olarak yorumlanabilmektedir. Ahlaki sapma, etik olmayan bir kararın verildiği bir durumdur. Bencil davranışlar ve diğerlerinden farklı ahla-

yardım almaya ihtiyaç duyabilirler. Böylece daha bilinçli olarak hem kendilerine yardımcı olabilirler hem de dışarıdaki algıyla gerçek olanın farkına varmaları mümkün olabilmektedir.

Kaynakça

Altan, H. Z. (2017). TELEVİZYONDAN TOPLUMA BİR ÖYKÜSEL TERAPİ GİRİŞİMİ:''KIRMIZI ODA'' DİZİSİ. *Nişantaşı üniversitesi*, 969-980.

Camadan, F. (2018). Psikolojik danışmanın yaşadığı çatışma: etik ikilem. *Sakarya University Journal of Education,*, 76-94.

Canpolat, M. (2021). PSİKOLOJİ TEMALI DİZİ-FİLMLERİN KARAKTER GÜCÜNE ETKİLERİ: DELİ DOKTORU DEĞİLLERMİŞ!. *Trakya Eğitim Dergisi,*, 12(1), 351-365.

Çabuk, A., & İşgüden, B. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşami Üzerindeki Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59-86.

Çağil, F. (2020). Yönetmen gözü ile Türkiyede dizi sektöründeki sorunlar ve çözüm önerileri . *(Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.

Çankaya, Ö. (1985). Türk Televizyonun Program Yapısı. *istanbul:Mozaik Yayınevi*.

Çelenk, S. (1998). Türkiye'de Televizyon Program Endüstrisi Bağımsız Prodiksiyon Şirketleri Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Çelenk, S. (2010). Aşk-ı Memnu'dan Aşkı Memnu'ya yerli dizi serüvenimiz.

Çelenk, Z. (2020). *Duvar*. Gazeteduvar: gazeteduvar.com.tr adresinden alındı

Demir, S. B., & Gezici, M. (2018). TARİHİ DİZİ VE FİLMLERİN SOSYAL BİLGİLER DERSİNE YANSIMALARI. *Turkish History Education Journal*, 7(2),392-413.

Derneği, T. P. (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. *18 Nisan 2004 Tarihinde Yapılan 27. Olağan Genel Kurul'da Kabul Edilmiştir*.

Dikkatli, S. (2021). *Sinema, TV dizileri ve psikoterapi öyküleri: Her oda kırmızı değildir*. Bilim ve Ütopya: bilimveutopya.com.tr adresinden alındı

Dikkatli, S. (2022). *Sinema, TV dizileri ve psikoterapi öyküleri-1*. veryansıntv.com: https://www.veryansintv.com/sinema-tv-dizileri-ve-psikoterapi-oykuleri-1/ adresinden alındı

Hasbay, B. (2021). Mental hastalıkların sinemada kullanımı: Split filmi incelemesi. *(Master's thesis, Işık Üniversitesi)*.

Hünler, O. S., & Namer, Y. (2020). Psikoterapi Odası. Kırılganlık ve Güç Arasında Psikoterapistin Etik Sorumluluğu. *Psikoloji ve Toplum*, 11.

Korkmaz, B. (2019). YAPISINA GÖRE PSİKOTERAPİ TÜRLERİ VE ETİK MESELELER. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,*, 513-543.

Köse, B. (2007). Panel: Sinemada psikoterapistler ve psikoterapi etiği. *Türk Psikoloji Bülteni,*, 13(41)-1.

Nizam, F. (2021). THE EVALUATION OF THE PERCEPTION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING, POPULAR WITH TELEVISION SERIES, IN THE CONTEXT OF META FETISHISM: SAMPLE OF KIRMIZI ODA. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(2),87-93.

Özgü, G., & Topaç, H. (2017). Psikolojide yapılan etik ihlallerin sinemada yansıtılması bağlamında "deney" filminin değerlendirilmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi,* , 4(1), 39-51.

Pak, M., & Öztürk, B. (2019). Yapısal Aile Terapisi Kuramı Ekseninde 'İstanbullu Gelin' Dizisinin Analizi . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 65.

Sargın, M. (2009). Psikoterapi Bir Çeşit Sohbet Midir?

Ünal, E. (2020). Klinik Görüşme ve Uygulama. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikoloji Bölümü*.

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK:

KURUM KÜLTÜRÜ OLMADAN ASLA!

Sezen Ünüvar
Prof. Dr. Z. Beril Akıncı Vural
Doç. Dr. Gül Coşkun Değirmen

nobel

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: KURUM KÜLTÜRÜ OLMADAN ASLA!

Sezen Ünüvar
Prof. Dr. Z. Beril Akıncı Vural
Doç. Dr. Gül Coşkun Değirmen

Yayın No.: 4997
Beşeri Bilimler No: 150
ISBN: 978-625-397-592-0
E-ISBN: 978-625-397-591-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -süleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünüvar, Sezen., Akıncı Vural, Z. Beril., Coşkun Değirmen, Gül.
Kurumsal Sürdürülebilirlik: Kurum Kültürü Olmadan Asla!
Sezen Ünüvar, Z. Beril Akıncı Vural, Gül Coşkun Değirmen
1. Basım, XII + 112 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-592-0
E-ISBN: 978-625-397-591-3
1. Sürdürülebilirlik 2. Kurum Kültürü Ve Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III
TABLOLAR LİSTESİ XI

GİRİŞ 1

BÖLÜM 1
KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik Kavramı ve Tanımı 3
Sürdürülebilirlikle İlgili Bazı Kavramlar 5
1. Karbon Ayak İzi 5
2. İklim Değişikliği 5
3. Yenilenebilir Enerji Kaynakları 5
4. Biyoçeşitlilik 5
5. Etik Değerler 6
Sürdürülebilirlik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 6
Sürdürülebilirliğin Kilometre Taşları 7
2000 Yılı Öncesinde Düzenlenen Uluslararası Organizasyonlar, Toplantılar, Zirveler ve Anlaşmalar 7
2000 Yılı Sonrasında Düzenlenen Uluslararası Organizasyonlar, Toplantılar, Zirveler ve Anlaşmalar 8
2000 Yılı Öncesi 8
1972 Roma Kulübü 8
1972 Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı 9
1987 Brundtland Raporu ve Montreal Protokolü 9
1990 BM İnsani Gelişme Raporu 10
1992 BM Çevre ve Kalkınma (Rio) Konferansı 10
1992 Avrupa Birliği 5. Çevre Eylem Programı 10
1994 BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı 11

1995 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi 11
1996 BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II Zirvesi) 11
1997 BM Rio +5 Konferansı ve Kyoto Protokolü 12
2000 Yılı Sonrası 12
2000-BM Genel Kurulu-BM Binyıl Kalkınma Hedefleri.....12
2002 - Rio + 10 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi.....13
2007 Bali Eylem Planı 13
2011 ve 2012 BM İklim Değişikliği Konferansları.....13
Rio +20 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 14
2013 - 2014 BM İklim Değişikliği Konferansları 14
2015 BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.....14
2015 BM İklim Değişikliği Konferansı - Paris Konferansı 16
2020 ve Sonrası 16
Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı ve Tanımı.....16
21. Yüzyılda Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Önemi.....17
Kurumsal Sürdürülebilirliğin Unsurları.....19
1. Sürdürülebilir Kalkınma 20
2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk 21
3. Paydaş Teorisi 26
4. Kurumsal Vatandaşlık.....27
5. Kurumsal Hesap Verebilirlik Teorisi 29
6. Kurumsal Sosyal Performans.....31
7. Kurumsal Yönetişim 31
8. Kurumsal Öğrenme 32
9. Kurumsal Bilgi Yönetimi ve Transferi 33
10. Kurumsal Sürdürülebilirlik İletişimi 33
Kurumsal Sürdürülebilirliğin Boyutları.....34
Kurumsal Sürdürülebilirlik Modelleri 36
Stead ve Stead Modeli.....36
Shrivastava ve Hart Modeli 37
Gladwin ve Arkadaşları Modeli 38
Callens ve Tyteca Modeli 40
Van Someren Modeli 40
Welford Modelleri (1997).....41

Grosbois Modeli....42
Kurumsal Sürdürülebilirlikte Raporlama....44
Küresel Raporlama Girişimi
(Global Reporting Initiative/GRI) G4 Raporları....46
Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact/
UNGC) İlerleme Bildirimi Raporlaması (Communication on Progress, COP)....48
Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi
(International Integrated Reporting Council, IIRC) Entegre Raporlama (Integrated
Reporting, IR)....48
Karbon Saydamlık Projesi
(Carbon Disclosure Project, CDP) CDP Raporları....50

İKİNCİ BÖLÜM
KURUM KÜLTÜRÜ

Kültür Kavramı ve Tanımı....51
Kültürün Temel Özellikleri....53
Kurum Kültürünün Tanımı ve Özellikleri....54
Kurum Kültürünün Sınıflandırması....57
Baskın Kültür - Alt Kültür....57
Güçlü Kültür - Zayıf Kültür....58
Kurum Kültürünün Ortaya Çıkışı ve Gelişimi....59
Kurum Kültürünü Oluşturan Unsurlar....60
Kurum Kültürünün Görünen Unsurları....60
1. Dil....60
2. Hikâyeler....61
3. Mitler....61
4. Semboller....61
5. Törenler....61
6. Kahramanlar ve Süper Starlar....62
7. Örf ve Adetler....62
Kurum Kültürünün Görünmeyen Unsurları....62
1. Değerler....62
2. Varsayımlar....63
3. Normlar....63

Kurum Kültürünün Oluşumu 64
Kurum Kültürünün Oluşumunda Kurucunun Rolü 65
Kurum Kültürünün Oluşumunda Liderin Rolü 65
Seçim Kriterleri 66
Üst Yönetimin Faaliyetleri 66
Sosyalizasyon 66
Kurum Kültürünün Boyutları 68
Kurum Kültürü Modelleri 69
Hofstede Modeli 69
1. Güç Mesafesi 69
2. Belirsizlikten Kaçınma 70
3. Bireycilik-Kolektiflik 71
4. Erillik-Dişilik 71
5. Kısa Dönem-Uzun Dönem Zaman Yönelimi 72
6. Hoşgörü-Kısıtlama 73
Harrison ve Handy Modeli 74
1. Güç Kültürü (Zeus) 74
2. Rol Kültürü (Apollo) 75
3. Görev Kültürü (Athena) 75
4. Birey Kültürü (Dionysus) 76
Schneider Modeli 76
1. Kontrol Kültürü 77
2. İş Birliği Kültürü 77
3. Yetkinlik Kültürü 77
4. Yetiştirme Kültürü 77
Deal ve Kennedy Modeli 78
1. Atılgan Kültür (Yüksek Risk-Hızlı Geri Bildirim) 78
2. Yetki Kültürü (Yüksek Risk-Yavaş Geri Bildirim) 79
3. Kapalı Hiyerarşi Kültürü (Düşük Risk-Yavaş Geri Bildirim) 79
4. Aktivite Kültürü (Düşük Risk-Hızlı Geri Bildirim) 79
Kets de Vries ve Miller Modeli 79
1. Paranoyak Kültür 80
2. Çekingen Kültür 80
3. Karizmatik Kültür 81

4. Bürokratik Kültür....81
5. Siyasallaşmış Kültür....81
Toyohiro Kono Modeli....82
1. Dinamik (Canlı) Kültür....82
2. Lideri İzleme ve Dinamik (Canlı) Kültür....82
3. Bürokratik Kültür....82
4. Hareketsiz (Durağan) Kültür....83
5. Güçlü Lider ile Hareketsiz (Durağan) Kültür....83
Sethia ve Glinow Modeli....83
1. İlgisiz Kültür....84
2. Dikkatli Kültür....84
3. Titiz Kültür....84
4. Bütünleştirici Kültür....84
Cameron ve Quinn Modeli....85
1. Hiyerarşi Kültürü....85
2. Pazar Kültürü....85
3. Klan Kültürü....85
4. Adhokrasi Kültürü....86
Goffee ve Jones Modeli....86
1. Şebekeleşmiş Kültür....87
2. Çıkarcı Kültür....87
3. Parçalı Kültür....87
4. Toplumcu Kültür....87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KURUM KÜLTÜRÜ VE KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

Sürdürülebilirlik Kültürü Yaratmak....90
Kurumsal Sürdürülebilirlik Kültürünün Oluşmasında Kullanılan Araçlar....91
Kurumsal Sürdürülebilirlik Temaları ve Kurum Kültürü İlişkisi....92
1. Kurum Kültürü ve Çevresel Sürdürülebilirlik....92
2. Kurum Kültürü ve İstihdama Katkı/İstihdam Kalitesi....93
3. Kurum Kültürü ve Çeşitlilik-Erişilebilirlik....93

4. Kurum Kültürü ve Ekonomik Katkı....94
5. Kurum Kültürü ve Toplumsal Katkı....94
Kurum Kültürü Boyutları ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....95
1. Bireysel İnisiyatif Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....95
2. Risk Toleransı Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....95
3. Yön Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....96
4. Bütünleşme Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....96
5. Yönetimin Desteği Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....97
6. Kontrol Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....97
7. Kimlik Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....97
8. Ödül Sistemi Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....98
9. Fikir Ayrılıklarına Verilen Tolerans Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....98
10. İletişim Modelleri Boyutu ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İlişkisi....98

SONUÇ....99
KAYNAKÇA....103

ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1. İnsani Gelişme Kavramının Evrimi.....7
Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.....15
Şekil 3. Kurumsal Sürdürülebilirliğin Temelleri.....19
Şekil 4. Kurumsal Sürdürülebilirlik ile İlgili Terimler.....20
Şekil 5. Sosyal Sorumluluk Piramidi.....23
Şekil 6. Geleneksel ve Çağdaş Hesap Verebilirlik Biçimleri:
Kurum/Paydaş İlişkilerinde Bölünmüş Güven Sürekliliği.....30
Şekil 7. Kurumsal Sürdürülebilirliğin Üç Temel Boyutu.....35
Şekil 8. Stead ve Stead'in Sürdürülebilirlik Stratejileri Tasarlama Modeli.....37
Şekil 9. Kurum Kültürünün Üç Temel Düzeyi.....57
Şekil 10. Kurum Kültürünün Oluşum Süreci.....68
Şekil 11. Strateji, Kültür ve Liderlik İlişkisi.....78
Şekil 12. Nevrotik Tarz, Kültür ve Kurum İlişkisi.....80
Şekil 13. Kültür Tipleri.....83
Şekil 14. İki Boyut, 4 Kültür Tipi.....86

Tablo 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun İşletmeye ve Paydaşlarına Sağlayacağı Faydalar 25
Tablo 2. Kurumsal Vatandaşlığın Aşamaları 28
Tablo 3. Shrivastava ve Hart'a Göre Sürdürülebilir Kurum Tasarımı 38
Tablo 4. Sürdürülebilir Davranışın Operasyonel İlke ve Teknikleri 39
Tablo 5. Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergelerinin Geliştirilmesinde Gerekli Bilgilerin Örnek Listesi 40
Tablo 6. İdeal Sürdürülebilir Kalkınma Şirketinin Özellikleri 41
Tablo 7. Sürdürülebilir Kalkınmanın Operasyonel Örneği 42
Tablo 8. Kurumsal Sürdürülebilirlik Temaları ve İçerikleri 43
Tablo 9. Sürdürülebilirlik Raporlaması Çerçeveleri 46
Tablo 10. GRI G4 Sürdürülebilirlik Kılavuzlarındaki Kategori ve Unsurlar 47
Tablo 11. Entegre Raporlama Kılavuz İlkeleri ve İçerik Ögeleri 49
Tablo 12. Sosyal Bilimlerin Kurum Kültürüne Katkısı 59

KAYNAKÇA

Akbayır, Z. (2019). Halkla İlişkiler Perspektifinden Kurumsal Sürdürülebilirlik İletişimi ve Bir Örnek Olay İncelemesi. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 39-71.

Akgöz, B. E., & Engin, E. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çerçevesinde Çevresel Vatandaşlık. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 276-288.

Aksoy, Y. (2019). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Örgüt Kültürü. (EDT: Ayrancı, E.). *Sürdürülebilirlik: Sosyal Bilimlere Dayalı Perspektifler*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Aksu, B. Ç., & Doğan, A. (2021). Çevresel Sürdürülebilirlik ve İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonlarının Yeşil İKY Bağlamında Değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 137-148.

Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. (EDT: C.C. Aktan). *Kurumsal sosyal sorumluluk: İşletmeler ve sosyal sorumluluk*, İGİAD Yayını, 11-36.

Aktan, C.C., & Börü, D. *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/ortaya-cikis.htm adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 02.08.2021

Alexander, R., Jacovidis, J., & Sturm, D. (2022), Exploring personal definitions of sustainability and their impact on perceptions of sustainability culture, *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol.23 no.3, pp.686-702. https://doi.org/10.1108/IJSHE-11-2020-0426

Alvesson, M. (2012). Understanding organizational culture. *Sage Publications Ltd*. 248 p.

Aras, G., & Sarıoğlu, G. U. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, *TÜSİAD*, Yayın No: T/2015, 10-567.

Arslankaya, S. (2007). *Kurumsal bilgi yönetimi modeli* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi (Tez no: 212170).

Aşcıgil, S. F. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk üzerine bir inceleme. *Türk İdaresi Dergisi*, 83(471-472), 31-46.

Ay, S. (2017). Sürdürülebilir Kalkınmayı Ölçmek: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 85-100.

Aydın, A. H., & Çamur, Ö. (2017). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 21-44.

Aydınlı, H. İ. (2003), Örgüt Kültürünün Yönetim Açısından Önemi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7)/ 2: 79-99.

Bakan, İ., Büyükbeşe, T., & Bedestenci, H.Ç. (2004). *Örgüt Kültürü: Teorik ve Amprik Yaklaşım*. İstanbul: Aktüel Yayınları.

Bat, M. (2016). Kurum Kültürü ve Müşteri Şikâyetleri: Kargo Şirketlerinin Hizmetlerine Yönelik Şikâyet Analizi. (EDT) Öksüz, B., Vural, Z.B.A., *Kurumsal Başarıya Giden Yolda Kurum Kültürü*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 197-233.

Becan, C. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Paydaş Teorisi Ve İletişim Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Bankaların Basın Bültenlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Selçuk İletişim*, 7(1), 16-35.

Berberoğlu, N. (2009). İklim Değişikliği: Post-Kyoto Müzakereleri ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 33, 18-26.

Bıçakçı, A. B. (2012). Sürdürülebilirlik Yönetiminde Halkla İlişkilerin Rolü. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 47-56.

Biermann, F., Kanie, N., & Kim, R. E. (2017). Global Governance By Goal-Setting: The Novel Approach Of The UN Sustainable Development Goals. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26, 26-31.

Borsa İstanbul (2021). *Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi*. https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 01.09.2021.

Bozloğan, R. (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.

Bulduklu, Y. (2014). Kurumsal Vatandaşlığın Kurum İmajı Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 17(1), 1-20.

Butler, J.B., Henderson, S.C., & Raiborn, C. (2011). Sustainability and the Balanced Scorecard: Integrating Green Measures into Business Reporting. *Management Accounting Quarterly*, 12, 2: 1-10.

Callens, I., & Tyteca, D. (1999). Towards indicators of sustainable development for firms: a productive efficiency perspective. Ecological Economics, 28(1), 41-53.

Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (2011). *Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based On The Competing Values Framework*. John Wiley & Sons.

Canöz, K. (2010). Kurum Kültürünün Oluşumunda Kurum İçi Motivasyonun Rolü Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Humanities Sciences*, *5*(2), 341-353

Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management Of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.

Chen, C. M., & Delmas, M. (2010). Measuring Corporate Social Performance. *UCLA, Unpublished Paper.*

Clup of Rome (2021). *The Limits to Growth* (1972). https://www.clubofrome.org/ adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 04.06.2021

Coşkun, A. E., & Akcan, A. F. (2018). Kurumsal Yönetişim İlkelerinin Benimsenmesinin Örgütsel Çekiciliğe Etkisi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2(1), 64-75.

Coşkun, G. (2008). *Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Kurumsal Pazarlamaya Olan Etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Coulmont, M., Berthelot, S., & Paul, M. A. (2017). The Global Compact And İts Concrete Effects. *Journal of Global Responsibility.*

Çalışkan, N., & Özkoç, A. G. (2015). *Ulusal Kültürün Örgüt Kültürü Ve Paternalist Liderlik Algısı Üzerindeki Etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Çatıkoğlu, M. E. (2006). *Kurum kültürü, motivasyon ve iş memnuniyetine etki eden faktörlerin karşılaştırmalı analizi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. Gündogan Yayınları.

Değirmen, G. C. (2016). *Kurumsal pazarlama ve sosyal sorumluluk*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Değirmen, G. C., & Küçükcan, G. (2019). Hastanelerde Kurum Kültürü, Kimliği ve Etkileşim Alanları Açısından Web Sitesi Kullanımı ve Önemi: Türkiye'deki Devlet Üniversitesi Hastaneleri Üzerine Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, *7*(4), 1690-1708.

Do Carmo Silva, M., & Gomes, C. F. S. (2015). Practices in project management according to Charles Handy's organizational culture typologies. *Procedia Computer Science*, 55, 678-687.

Dursun, İ. T. (2013). Örgüt kültürü ve strateji ilişkisi: Hofstede'nin boyutları açısından bir değerlendirme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 43-56.

Duygulu, E. & Eroğluer, K. (2016). Örgüt Kültürünün Çalışanların İş Doyumuna Etkisi: Bir Firma Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 1-21.

Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business strategy and the environment*, 11(2), 130-141.

Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2012). The impact of a corporate culture of sustainability on corporate behavior and performance (No. W17950). *Cambridge, MA, USA: National Bureau of Economic Research*.

Edwards, J. D., & Kleiner, B. H. (1988). Transforming organisational values and culture effectively. *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 9 No. 1, pp. 13-16. https://doi.org/10.1108/eb053628

Eğinli, A. T., & Çakır, S. Y. (2011). Toplum kültürünün kurum kültürüne yansıması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 37-50.

Engin, E., & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 85-94.

Erdem, O., & Dikici, A. M. (2009). Liderlik ve kurum kültürü etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 198-213.

Erkenekli, M. (2013). Toplumsal kültür araştırmaları için değer merkezli bütünleşik bir kültür modeli önerisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(1), 147-172.

Eroğlu, E. & Özkan, G. (2013). Örgüt Kültürü ve İletişim Doyumu ile Bireysel Özellikler Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama Örneği. *Selçuk İletişim*, 5 (4), 50-61.

Ertuğrul, A. (2013). İç Kontrol ile Kurum Kültürü İlişkisi ve Anadolu Üniversitesi Araştırması. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 6 (1), 63-100.

Ertuğrul, F. (2008). Paydaş teorisi ve işletmelerin paydaşları ile ilişkilerinin yönetimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 199-223.

Eryılmaz, B., & Biricikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 19-45.

Eş, A. (2008). *Sürdürülebilirlik ve firma düzeyinde sürdürülebilirlik performans ölçümü* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Freeman, R. E. (2010). Strategic management: A stakeholder approach. *Cambridge University Press*.

Freeman, R. E., & McVea, J. (2001). A stakeholder approach to strategic management. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=263511 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.263511.

Frooman, J. (1999). Stakeholder Influence Strategies. *The Academy of Management Review*, 24(2), 191-205. doi:10.2307/259074

Gainey, T. W., Kelley, D. E., & Hill, J. A. (1999). Telecommuting's impact on corporate culture and individual workers: Examining the effect of employee isolation. *SAM Advanced management journal*, 64(4), 4.

Galpin, T., Whitttington, J. L., & Bell, G. (2015). Is your sustainability strategy sustainable? Creating a culture of sustainability. *Corporate Governance.*

Gevenoğlu, N. (2015). *Halkla İlişkiler Perspektifinden Kurumsal Sürdürülebilirlik Uygulamaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 412377).

Gladwin, T., Kennelly, J., & Krause, T. (1995). Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research. The Academy of Management Review,20(4), 874-907. Retrieved from www.jstor.org/stable/258959

Global Reporting Initiative (GRI). (2021). https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/ adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 02.09.2021

Global Reporting Initiative (GRI). (2021). https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/ adresinden elde edildi. Erişim tarihi: 02.09.2021

Goffee, R. & Jones, G. (1996). What Holds The Modern Company Together. *Harvard Business Review*, Vol. 74, No. 6, p. 133-148. https://hbr.org/1996/11/what-holds-the-modern-company-together adresinden elde edildi. Erişim Tarini: 27.11.2021

Grosbois D. (2016). Corporate social responsibility reporting in the cruise tourism industry: a performance evaluation using a new institutional theory based model, Journal of Sustainable Tourism, 24:2, 245-269, DOI: 10.1080/09669582.2015.1076827

Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2015). The value of corporate culture. *Journal of Financial Economics*, 117(1), 60-76.

Gupta, S., & Kumar, V. (2013). Sustainability as corporate culture of a brand for superior performance. *Journal of World Business*, *48*(3), 311-320.

Guzman, G. A., & Wilson, J. (2005). The "soft" dimension of organizational knowledge transfer. *Journal of Knowledge Management.*

Güçlü, N. (2003). Örgüt kültürü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 147-159.

Günel, T. (2017). *Kurumsal kuram perspektifinden kurumsal sürdürülebilirlik: İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik raporlamaları üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

Güven, S. (2016). Kurumsal İletişim Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik İlişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 133-154.

Güvenç, B. (2020). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Güvenç, B. (2021). *Kültürün abc'si* (10. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hahn, T., & Scheermesser, M. (2006). Approaches to corporate sustainability among German companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management,* 13(3), 150-165.

Hassan Ahmat, A. A. (2022). *İnsan Kaynakları Yönetiminde İstihdam Aracısı Kurumların Rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.

Hazır, Ç.A. (2018). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü*. Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2018.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, 2(1), 2307-0919.

Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind. (Third Edition)*. New York: Mcgraw-hill.

International Integrated Reporting Council IR (Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi). https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 05.09.2021

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB). (2011). Sürdürülebilirlikle İlgili Özet Bilgiler, İMKB İstatistik Müdürlüğü, https://www.borsaistanbul.com/datum/surdurulebilirlik/SURDURULEBILIRLIK_OZET_BILGILER.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 21.07.2021

İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye). (2021). http://www.skdturkiye.org/files/yayin/100-maddede-surdurulebilirlik-rehberi.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.06.2021

İşcan, Ö. F., & Kayğın, E. (2009). Kurumsal yönetişim sürecinin gelişimi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 213-224.

Kadıbeşegil, S. (2018). *İtibar Yönetimi: İtibarınızı Yönetmekten Daha Önemli Bir İşiniz mi Var?* İstanbul: MediaCat Kitapları.

Kagan, S., & Kirchberg, V. (2016). Music and sustainability: organizational cultures towards creative resilience–a review. *Journal of Cleaner Production*, 135, 1487-1502.

Kayahan, T. (2014). Kurumsal sürdürülebilirlik ve muhasebeye yansımaları: Sürdürülebilirlik muhasebesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1).

Kets de Vries, M. F. R. & Miller, D. (1986). Personality, Culture, and Organization. *The Academy of Management Review*, 11(2), 266–279. https://doi.org/10.2307/258459

Khorshtd, L. (2016). Yenileşim Kültürü Oluşturma. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 141-155.

Kılıç, Ç., & Gidener, N. G. (2021). Kurum Kültürü ile İş Tatmini Arasındaki İlişki: Bir Lojistik Şirketinin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 85-116.

Kılıç, T. (2015). Kurum Kültürü: Bir Kamu Kuruluşunda Mevcut ve Arzulanan Kurum Kültürü Üzerine Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).

Kiremitci, G. (2019). *Sürdürülebilirlik ve Marka İlişkisi Bağlamında Sürdürülebilir Marka Kavramı: Pınar Markasının Sürdürülebilirlik Çalışmaları Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Kono, T. (2015). Long-Range Planning of Japanese Corporations. *Berlin, Boston: De Gruyter*, https://doi.org/10.1515/9783110858716

Korkmaz, O., Aydemir, S. ve Uysal, H. T. (2017). Örgütsel Özdeşleşme Üzerinde Örgüte Hakim Kurum Kültürünün Etkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 62-81.

Kör, B. (2017). İşletmelerin Kurumsal Sürdürülebilirlik Stratejileriyle İlgili Düzenlemeler ve Destekler. Editör: Pekdemir, M.I.. *İşletmelerde Sürdürülebilirlik Dinamikleri*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, 403-444.

Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt kültürünü oluşturan faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(1), 219-242.

Kurnaz, E. (2020). *Kurum Kültürü ve İç Denetim. Üniversiteler Üzerinde Bir Araştırma.* Ankara: Gazi Kitap Evi.

Kurniadinata, D. (2019). *The Influence of Personal Characteristics on the Employees' Performance-an observation based on Charles Handy's model*. A Paper Presented at the Seminar of Workers Characteristics and Social Security Membership, Tourism and Air Tarrif – IULI

Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir İşletmeler İçin Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 227-242.

Kwarteng, A., Dadzie, S. A., & Famiyeh, S. (2016). Sustainability and competitive advantage from a developing economy. *Journal of Global Responsibility,* 7(1), 110-125.

Linnenluecke, M. K., & Griffiths, A. (2010). Corporate sustainability and organizational culture. *Journal of world business*, 45(4), 357-366.

Mansurova, S. & Güney, S. (2018). İşletmelerde dönüşümcü liderlik davranışlarının örgüt kültürüne etkisi ve bir uygulama. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (52), 33-54.

Menteş, S. A., & Arıkboğa, Ş. (2008). *Kurumsal Yönetişim Etkinlik Ölçüm Aracı Olarak Tepe Yöneticisi Değişimi: Türkiye Uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Middleton, J. (2002). *Culture*. Oxford: Capstone Publishing.

Milletler, B. (2015). BM Binyıl Kalkınma Hedefleri. https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/214/ekutuphane1.1.9.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 11.10.2021

Mirvis, P., & Googins, B. (2006). Stages of corporate citizenship. *California Management Review*, 48(2), 104-126.

Molina, C., & Callahan, J. L. (2009). Fostering organizational performance: The role of learning and intrapreneurship. *Journal of European Industrial Training*, Vol. 33 No. 5, pp. 388-400. https://doi.org/10.1108/03090590910966553 .

Muafi, M. (2009). The effects of alignment competitive strategy, culture, and role behavior on organizational performance in service firms. *International Journal of Organizational Innovation*, 2(1).

Muratovic, H. (2013). Building competitive advantage of the company based on changing organizational culture. *Economic Review: Journal of Economics and Business*, 11(1), 61-76.

Orakçıoğlu, S. (2014). Sürdürülebilirlik ve İstikrar, https://www.turcomoney.com/surdurulebilirlik-ve-istikrar.html adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 26.07.2021

O'riordan, T. (1999). From environmentalism to sustainability. *Scottish Geographical Journal*, 115(2), 151-165.

Özcan, H. & Solmaz, B. (2019). Kurumiçi Sosyal Paydaşlar ve Kurumsal İtibar İlişkisi. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 75-96. DOI: 10.46236/jovosst.633218

Özden, K., & Najimudinova, S. (2013). Örgüt Kültürü Görsel Öğelerinin Örgüt Çalışanları Tarafından Algılanması: Bişkek Örneği. *Journal of Yasar University*, *29*(8), 4813-4834.

Özer, N. B. (2017). Uluslararası kuruluşların sürdürülebilir kalkınma politikaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(2).

Özgül, B., & Mengi, B. T. (2016). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Güvencesi ''İç Denetim''BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ne Tabi Şirketlerde Anket Çalışması*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Tükiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.

Öztürk, U. C. (2015). Örgüt Kültürü Algısında Cinsiyet Faktörünün Etkisi ve Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(12), 62-86.

Park. S., & Cameron, G. T. (2013). Proactive environmental risk communication: Science reporters' evaluation of for-profit corporations' sustainability communication. *PRism* 10(1): http://www.prismjournal.org/homepage.html

Paylı, M. (2017). *Örgüt kültürü ve stratejik planlama süreci: Karaman Belediyesi'nde bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.

Peltekoğlu, F. B., & Tozlu, E. (2017). Halkla İlişkiler ve Gönüllülük Ekseninde Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri. *Selçuk İletişim*, *10*(1), 5-31.

Robbins, S. P., & Judge, T. (2020). *Essentials of Organizational Behavior* (14th Edition). Pearson; Nobel Yayın Grubu.

Saban, M., Küçüker, H., & Küçüker, M. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik ile İlgili Raporlama Çerçeveleri Ve Sürdürülebilirlik Raporlamasında Muhasebenin Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi,* 5(1), 101-115.

Sancar, G. (2013). Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Kurumsal Yönetişim: Kavramın Doğuşu, Gelişimi Ve Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi,* 8(1), 71-84.

Sarı, A. D. (2015). Sürdürülebilir Katma Değer Yaklaşımı İle Sürdürülebilirlik Ölçümü | Measure of Sustainability with Sustainable Value Added Model. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi,* 1(1).

Sarıkaya, M., & Akarca, Y. (2011). Kurumsal sosyal sorumlulukta ölçüm teknikleri. *Denetişim*, (8), 60-67.

Sarıkaya, M., & Kara, F. Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: Kurumsal vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi,* 14(2), 221-233.

Sarıtaş, A., & Öztürk, M. C. (2018). Kültürel boyutlar kuramı değerlerinde değişim: Türkiye'nin krizlere verdiği tepkilerin sorgulanması. *Selçuk İletişim*, 11(1), 125-145.

Saydam, A., (2014). Sürdürülebilirlik "İletişimin Derin Mavisi". İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Schein, E. H. (1988). Organizational culture. *Sloan School of Management,* MIT, 1-50.

Schein, E. H. (2002). Örgütsel Kültür (Çev. Akbaba, A.). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı:3. 1-32.

Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture And Leadership* (Fourth edition). San Francisco: Jossey-Bass

Schneider, W. E. (2000). Why good management ideas fail:: the neglected power of organizational culture. *Strategy & Leadership*, Vol. 28 No.1, pp. 24-29. https://doi.org/10.1108/10878570010336001

Scholl, H. J. (2001). Applying stakeholder theory to e-government. *In Towards the E-society* (pp. 735-747). Springer, Boston, MA.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2003). Kurumsal Yönetim İlkeleri. https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/403 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 18.08.2021

Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25.

Seyidova, N. (2020). *Sürdürülebilirlik ve Yeşil Ekonominin Gelişimi*. Editör: Karaca, Ş. Farklı Disiplinlerde Sürdürülebilirlik, Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., 23-40.

Sezgin, M., & Bulut, B. (2013). Örgüt kültürü ve halkla ilişkiler. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(2), 182-194.

Signitzer, B., & Prexl, A. (2007). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research,* 20(1), 1-19.

Stanford, N. (2014). *Organizasyon Kültürü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Süel, E., Köroğlu, M. S., & Sabuncu, T. B. (2012). *CDP Türkiye-En iyi uygulamalar kitapçığı*. https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/18931/1/CDP_Turkiye_-_En_iyi_Uygulamalar_Kitapcigi.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.11.2021

Swift, T. (2001). Trust, reputation and corporate accountability to stakeholders. Business Ethics: A European Review, 10(1), 16-26. s.22

Şanlı, F. B., Bayrakdar, S., & İncekara, B. (2017). Küresel İklim Değişikliğinin Etkileri ve Bu Etkileri Önlemeye Yönelik Uluslararası Girişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 201-212.

Şardağı, E., & Değirmen, G. C. (2020). A Research on Sustainability Reports of Business in Terms of Corporate Social Responsibility. *Ege Academic Review*, 20(4), 247-263.

Şeker, M. (2018). *Kurumsal sürdürülebilirlik performansının promethee yöntemiyle ölçülmesi: Tüpraş örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.

Şimşek, A. (2014). Örgüt Kültürü: Kuramsal Bir Bakış. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 27-35.

Tanç, Ş. G. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin firma değeri üzerine etkisi: Bist 100 örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(3), 2076-2083.

Taner, A. C. (2011). *Polonya 2013 Varşova İklim Değişikliği Zirvesi ve Birleşmiş Milletler (UNFCCC) kapsamında ilgili Taraflar Konferansı (Conference of the Parties-COP) Sonuçları*. https://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Polonya-2013-Var%C5%9Fova-%C4%B0klim-De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-Zirvesi-ve-Birle%C5%9Fmi%C5%9F-Milletler-UNFCCC-kapsam%C4%B1nda-ilgili-Taraflar-Konferans%C4%B1-Conference-of-the-Parties-COP-Sonu%C3%A7lar%C4%B1.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 18.07.2021

Terzi, A.R. (2000). *Örgüt Kültürü.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Thokozani, S.B.M. (2017) Strong vs. Weak Organizational Culture: Assessing the Impact on Employee Motivation. *Arabian J Bus Manag Review*, 7: 287. doi: 10.4172/2223-5833.1000287

Tokgöz, N., & Önce, S. (2009). Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 249-275.

Tonuz, H. Z., & Özkan Tez, H. (2013). Farklı paydaşların kurumsal itibarı değerlendirmelerindeki farklılığın sosyal ve finansal performans algılarıyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35: 1-12.

Tutar, H., & Altınöz, M. (2017). Hesap verebilirlik bağlamında iç denetim ve sorun alanları: Eleştirel bir analiz. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8(15), 225-248.

United Nations. (2021). *United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm.* https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.05.2021

United Nations. (2021). *United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992*. https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 12.06.2021

United Nations. (2021). *19th Special Session of the General Assembly to Review and Appraise the Implementation of Agenda 21, 23-27 June 1997, New York.* https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork1997 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi : 13.06.2021

United Nations. (2021). *United Nations Conference on Human Settlements : Habitat II*. https://www.un.org/en/conferences/habitat/istanbul1996 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi : 13.06.2021

United Nations (2021). *Report of the World Commission on Environment and Development - Our Common Future*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 05.06.2021

United Nations (2021). *Sustainable Development Goals Knowledge Platform*. https://sustainabledevelopment.un.org/rio20/about adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 18.07.2021

United Nations Development Programme (UNDP). (2021). *Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development. New York*. http://www.hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.06.2021

United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). *Why does UN Environment Programme matter?* https://www.unep.org/about-un-environment/why-does-un-environment-matter adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 29.05.2021

United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). *The Montreal Protocol*. https://www.unep.org/ozonaction/who-we-are/about-montreal-protocol adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 12.06.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). What is the Kyoto Protocol? https://unfccc.int/kyoto_protocol adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.06.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). *The Paris Agreement*. https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.07.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). *Paris Climate Change Conference*. https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/past-conferences/paris-climate-change-conference-november-2015/paris-climate-change-conference-november-2015 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.07.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). *Marrakech Climate Conferences*. https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/past-conferences/marrakech-climate-change-conference-november-2016/cop-22 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.07.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). *Climate Change Conference 2017*. https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/past-conferences/un-climate-change-conference-november-2017/about/un-climate-change-conference-november-2017 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.07.2021

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2021). *Glasgow Clımate Change Conference – October-November 2021*. https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/glasgow-climate-change-conference adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 19.07.2021

United Nations Global Compact (UNGC). (2021). *The Ten Principles of the UN Global Compact*. https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 04.09.2021

Utting, P. (2008). The struggle for corporate accountability. *Development and Change,* 39(6), 959-975.

Valor, C. (2005). Corporate social responsibility and corporate citizenship: Towards corporate accountability. *Business and society review*, 110(2), 191-212.

Vehkamäki, S. (2005). The concept of sustainability in modern times. In E. A. J.. P. N. (Ed.), *Sustainable use of renewable natural resources: from principles to practices* (pp. 23-35). (Helsingin yliopiston metsäekologian laitoksen julkaisuja; Vol. 34). Helsinki: Helsingin yliopisto, metsäekologian laitos.

Vodonick, J. (2018). The Key to Organizational Sustainability: Nurturing a Culture of Change. *Systems Research and Behavioral Science*, 35(4), 458-468.

Vural Z. B. A. (2016). *Kurum Kültürü*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vural, B., & Bat, M. (2015). *Teoriden Pratiğe Kurumsal İletişim.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Vural, Z. B. A, & Coşkun, G. (2007). *Örgüt Kültürü, İletişim, Liderlik, Motivasyon, Bağlılık, Performans Açısından Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Vural, Z. B. A., & Coşkun, G. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk ve etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 1(1), 61-87.

Welford, R., Young, W., & Ytterhus, B. (1998). Towards sustainable production and consumption: a literature review and conceptual framework for the service sector. *Eco□Management and Auditing,* 5(1), 38-56.

White, L. A. (1959). The concept of culture. *American anthropologist*, 61(2), 227-251.

Wilson, M. (2003). *Corporate sustainability: What is it and where does it come from. Ivey business journal*, https://iveybusinessjournal.com/publication/corporate-sustainability-what-is-it-and-where-does-it-come-from/ adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 02.08.2021

World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). (2021). *Our history*. https://www.wbcsd.org/Overview/Our-history adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 13.06.2021

Yalçın, A., & Yalçın, S. (2013). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir Mi? *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 32-41. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/11355/135725

Yangil, F. M. (2015). Kurumsal sürdürülebilirlik kapsamında sürdürülebilirlik raporlarına yönelik içerik analizi: Türkiye'deki en büyük 100 sanayi işletmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *7*(3), 356-376.

Yazıcı, H. (2018). İnsan ve Kültür. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(2), 277-288.

Yeşil, S. (2013). Kültür ve Kültürel Farklılıklar: Liderlik Açısından Teorik Bir Değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(44), 52-81.

Yılmaz, M. (2011). Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Öğrenme İlişkisi: Kavramsal Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (46), 313-331.

Yiğit, S., & Özyer, K. (2011). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Kaynağı Olarak Bilgi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 333-360.

Yurdakul, S. (2018). *Şirketlerin Sürdürülebilirliği ve Kurum Kültürü.* https://www.dunya.com/kose-yazisi/sirketlerin-surdurulebilirligi-ve-kurum-kulturu/421602 adresinden elde edildi. Erişim Tarihi: 30.10.2022.

MENOPOZ

BAKIM, TEDAVİ VE DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR

Baş Editör: Prof.Dr. Nevin Hotun Şahin

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Meltem Mecdi Kaydırak

nobel

MENOPOZ
BAKIM, TEDAVİ VE DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR

Baş Editör: Prof.Dr. Nevin Hotun Şahin
Editör: Dr. Öğr.Üyesi Meltem Mecdi Kaydırak

Yayın No.: 4880
Sağlık Bilimleri No: 213
ISBN: 978-625-397-345-2
E-ISBN: 978-625-397-346-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Ada l-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şahin Hotun, Nevin.
Menopoz - Bakım, Tedavi ve Destekleyici Uygulamalar
Baş Editör: Prof.Dr. Nevin Hotun Şahin
Editör: Dr. Öğr.Üyesi Meltem Mecdi Kaydırak
1. Basım, X + 334 s., 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-397-345-2
E-ISBN: 978-625-397-346-9
1. Menopozda bakım 2. Menopoz hemşireliği 3. Menopozda destekleyici uygulamalar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

Prof. Dr. Nevin Hotun Şahin
İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi
Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem Bilge
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği AD

Dr. Öğretim Üyesi Meltem Mecdi Kaydırak
İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Dr. Öğretim Üyesi Mehtap Gümüşay
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği AD

Dr. Öğretim Üyesi Nurdilan Şener Çetin
Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Doğum Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Dr. Öğretim Üyesi Zehra Acar
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Hemşirelik Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği AD

Araş. Gör. Dr. Büşra Yılmaz
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Dr.Öğretim Üyesi Fatma Keskin Töre
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Öğr. Gör. Duygu Dişli Çetinçay
Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü

Öğr. Gör. Yasemin Çavuş Solmaz
İstanbul Arel Üniversitesi

Araş. Gör. Burcu Dişli Oktar
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Araş. Gör. Elif Balkan
İstinye Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü

Araş. Gör. Güzin Ünlü Suvari
Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü

Araş. Gör. İlayda Sel
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Öğr. Gör. Merve Şen
Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü

Araş Gör. Nihal Avcı Başboğa
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD

Araş. Gör. Nilgül Kurşun
İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü

Araş. Gör. Selinay Aktaş Demir
İstinye Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü

Uzman Hemşire Canay Çakır
Sağlık Bilimleri Üniversitesi İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Uzman Hemşire Gizem Çevik
Amerikan Hastanesi

Uzman Hemşire Gülsen M. Altan Denizer
Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü

Uzman Hemşire Kübra Söğüt
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Tezli Yüksek Lisans Programı

İÇİNDEKİLER

KISIM 1.
MENOPOZAL DEĞİŞİMLER VE MENOPOZ HEMŞİRELİĞİ

Bölüm 1. Menopozal Terminoloji: Biyomedikal, Sosyokültürel ve Feminist Bakış 3

Bölüm 2. Menopozda Endokrin ve Hormonal Değişimler: Fizyopatoloji 15

Bölüm 3. Menopoz Hemşireliği: Yetkinlikler, Roller ve Yönetmelikler 31

Bölüm 4. Menopozda Sağlık Okuryazarlığı ve Sosyal Medya/Teknolojinin Yeri 43

KISIM 2.
MENOPOZDA SAĞLIĞI SÜRDÜRME VE BAKIM

Bölüm 5: Menopozda Biyopsikososyal Sağlık Değerlendirmesi 63

Bölüm 6. Menopozda Kullanılan Ölçme Araçları 83

Bölüm 7. Menopozda Sağlığı Koruma ve Geliştirme 95

Bölüm 8. Menopozda Beslenme 109

Bölüm 9. Menopozda Kontrasepsiyon Danışmanlığı 127

KISIM 3.
MENOPOZAL SEMPTOMLAR VE BAKIM

Bölüm 10. Menopozda Vazomotor Değişiklikler ve Bakım 149

Bölüm 11. Menopozda Ürogenital Semptomlar ve Bakım 167

Bölüm 12. Menopozda Psikososyal, Bilişsel Semptomlar ve Bakım 181

KISIM 4.
MENOPOZDA TEDAVİ YAKLAŞIMLARI

Bölüm 13. Menopozda Güncel Tıbbi Tedavi Yaklaşımları 201

Bölüm 14. Menopozda İlaç Dışı (Non-farmakolojik) Yaklaşımlar 225

KISIM 5.
MENOPOZAL DESTEK YAKLAŞIMLARI–
ÖRNEK PROGRAMLAR

Bölüm 15. Cerrahi Menopoza Özel Bakım ve Destek Programı 243
Bölüm 16. Menopozda Terapötik Dokunuş ve Destek programı 257
Bölüm 17. Menopozal Bakımda Bilinçli Farkındalık ve Destek Programı 273
Bölüm 18. Menopozal Bakım Desteğinde Aromaterapi 293
Bölüm 19. Menopozda Cinsel Sağlık Danışmanlığı ve Destek Programı 311

BÖLÜM 1

MENOPOZAL TERMİNOLOJİ: BİYOMEDİKAL, SOSYOKÜLTÜREL VE FEMİNİST BAKIŞ

Nihal Avcı Başboğa

Giriş

Menopoz, "Overlerin üreme fonksiyonunun azalması ve kaybı sonucu menstruasyon kanamalarının durduğu zaman" olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde oosit üretiminin durmasının yanı sıra östrojen, progesteron ve testosteron hormonlarının üretimi de durur. Bu süreç genellikle birkaç yıl içinde ilerleyen kademeli bir süreçtir. Menopoz genellikle 45-55 yaşları arasında meydana gelmektedir ve dünyada ortalama menopoz yaşı 51'dir. Türkiye'de ise ortalama menopoz yaşının 46-48 olduğu rapor edilmiştir. 45 yaşın üzerindeki kadınlarda başka bir neden olmaksızın bir yıl süreyle menstruasyon kanamalarının olmamasının menopoz tanısının konulması için yeterli olduğu; çoğu zaman başka bir test yapılmasına gerek olmadığı bilinmektedir.

Menopoza geçiş döneminde meydana gelen hormonal değişiklikler fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal açıdan kadını olumsuz yönde etkileyebilir. Menopoza geçiş sırasında ve sonrasında deneyimlenen menopozal yakınmalar kişiden kişiye önemli ölçüde değişir. Bazı kadınlar yakınma bildirmezken diğerleri için bu yakınmalar şiddetli olabilir ve günlük aktivitelerini hatta yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu dönemde kadınların deneyimlediği çeşitli yakınmaların yanında beden kompozisyonunda değişiklikler ve artmış kardiyovasküler risk söz konusudur. Menopoz ayrıca pelvik destek yapılarının zayıflamasına ve pelvik

KAYNAKLAR

Ambikairajah A, Walsh E, Cherbuin N. A review of menopause nomenclature. Reproductive Health. 2022; 19(1), 1-15.

Atkinson C, Beck V, Brewis J. ve ark. Menopause and the workplace: New directions in HRM research and HR practice. Human Resource Management Journal. 2021; 31(1), 49-64.

British Menopause Society (BMS). What is the menopause? 2021: https://thebms.org.uk/wp-content/uploads/2022/03/17-BMS-TfC-What-is-the-menopause-01D.pdf (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Collins A. Sociocultural issues in menopause. In: Women's Health and Menopause. Boston, MA: Springer, 2002. p. 339-344.

Derry PSA. lifespan biological model of menopause. Sex Roles. 2006; 54(5), 393-399.

European Menopause and Andropause Society (EMAS). Menopause: Definitions and terms. 2022: https://emas-online.org/wp-content/uploads/2022/05/Menopause-definitions-and-terms.pdf (Erişim tarihi: 08.11.2022).

European Menopause and Andropause Society (EMAS). Menopause symptoms. 2022: https://emas-online.org/wp-content/uploads/2022/05/Menopause-symptoms.pdf (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Grindler NM, Allsworth JE, Macones GA. ve ark. Persistent organic pollutants and early menopause in US women. PloS One. 2015; 10(1), e0116057.

Güçlü N. (2021). The intersectionality of age, gender, and body: A case study on educated women's menopause experiences (Master's thesis, Middle East Technical University).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018. 2019: http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Harlow SD, Gass M, Hall JE, Lobo R, Maki P, Rebar RW, Sherman S, Sluss PM, de Villiers TJ. STRAW+10 Collaborative Group. Executive summary of the Stages of Reproductive Aging Workshop +10: addressing the unfinished agenda of staging reproductive aging. Climacteric Apr. 2012; 15(2):105-14.

Im EO. A feminist approach to research on menopausal symptom experience. Family and Community Health. 2007; S15-S23.

Jones EK, Jurgenson JR, Katzenellenbogen JM. ve ark. Menopause and the influence of culture: another gap for Indigenous Australian women? BMC Women's Health. 2012; 12(1), 1-10.

Kang S, Jo H, Kim MR. Safety assessment of endocrine disruption by menopausal health functional ingredients. Healthcare. 2021; 9(10), 1376.

Li H, Hart JE, Mahalingaiah S. ve ark. Long-term exposure to particulate matter and roadway proximity with age at natural menopause in the Nurses' Health Study II Cohort. Environmental Pollution. 2021; 269, 116216.

Loppie C, Keddy B. A feminist analysis of the menopause discourse. Contemporary Nurse. 2002; 12(1), 92-99.

Monteleone P, Mascagni G, Giannini A. ve ark. Symptoms of menopause—global prevalence, physiology and implications. Nature Reviews Endocrinology. 2018; 14(4), 199-215.

Murtagh MJ, Hepworth J. Narrative review of changing medical and feminist perspectives on menopause: From femininity and ageing to risk and choice. Psychology, Health & Medicine. 2005; 10(3), 276-290.

Namazi M, Sadeghi R, Moghadam ZB. Social determinants of health in menopause: An integrative review. International Journal of Women's Health. 2019; 11, 637.

National Institue on Aging (NIH). What is menopause? 2021: https://www.nia.nih.gov/health/what-menopause#:~:text=Menopause%20is%20a%20point%20in,between%20ages%2045%20and%2055 (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Onat F, İnanç A. Menopoz ve andropoz dönemindeki insanların sosyal medyada algılanışı: Twitler üzerine bir araştırma. Kurgu. 2017; 25(2), 65-79.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Life expectancy at birth (indicator). 2022: https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Peacock K, Ketvertis KM, Doerr C. Menopause (Nursing). 2021: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK507826/ (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Polat F, Geçici F. Menopoz dönemindeki kadınların gözüyle menopoz: Nitel bir araştırma örneği. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care. 2021; 15(4), 809-817.

Rees M, Abernethy K, Bachmann G. ve ark. The essential menopause curriculum for healthcare professionals: A European Menopause and Andropause Society (EMAS) position statement. Maturitas. 2022; 158, 70-77.

Rees M, Bitzer J, Cano A. ve ark. Global consensus recommendations on menopause in the workplace: A European Menopause and Andropause Society (EMAS) position statement. Maturitas. 2021; 151, 55-62.

Soldamli RV, Arslanoğlu SF. Fitoöstrojenik bitkiler; Ne kadar tüketilmeli? International Journal of Life Sciences and Biotechnology. 2019; 2(3), 183-204.

Taylor D. (2001). Annual review of nursing research, Volume 19, 2001: Women's Health Research

Tezce MA, Beydağ KD. Menopozdaki kadınların menopoza bakış açısı ve cinsel yaşam kalitesi. Sağlık ve Toplum. 2021; 31(1), 175-186.

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği (TEMD). Menopoz. 2021: https://temd.org.tr/halk/hastaliklar/menopoz#:~:text=Menopoz%2C%20yumurtal%C4%B1k%20(over)%20aktivitesindeki,(sonlanma)%20s%C3%B6zc%C3%BCklerinden%20k%C3%B6ken%20almaktad%C4%B1r (Erişim tarihi: 08.11.2022).

United Kingdom National Health Service (NHS). Symptoms Menopause. 2022: https://www.nhs.uk/conditions/menopause/symptoms/ (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Vabre P, Gatimel N, Moreau J. ve ark. Environmental pollutants, a possible etiology for premature ovarian insufficiency: A narrative review of animal and human data. Environmental Health. 2017; 16(1), 1-18.

World Health Organisation (WHO). Menopause. 2022: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause (Erişim tarihi 31.01.2023).

Xu X, Jones M, Mishra GD. Age at natural menopause and development of chronic conditions and multimorbidity: Results from an Australian prospective cohort. Human Reproduction. 2020; 35(1), 203-211.

BÖLÜM 2

MENOPOZDA ENDOKRİN VE HORMONAL DEĞİŞİMLER: FİZYOPATOLOJİ

Gizem Çevik

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) menopozu "Ovaryum aktivitesinin yitirilmesi sonucunda mensturasyonun kalıcı olarak sonlanması" şeklinde tanımlamaktadır. Dünyada kadının yaşam süresinin uzaması ile menopoza giren kadın sayısı da hızla artmakta ve 2030 yılında bu sayının 1.2 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Menopozal döneme geçiş, etnik köken psikolojik ve sosyokültürel faktörlerden etkilenerek fiziksel, endokrinolojik ve psikolojik değişimi beraberinde getirir.

Menopozal Geçiş

Menopozal geçiş süreci ve hormanal değişimler *Üreme Yaşının Aşamaları Çalıştayı (The Stages of Reproductive Aging Workshop-STRAW)* evreleme sistemine göre yorumlanarak sunulacaktır. STRAW evreleme sistemi reprodüktif yaşlanmayı menstruel siklus kanamaları ve Folikül Stimulan Hormon (FSH) seviyelerine göre standart olarak tanımlamak amacı ile geliştirilmiş ve ilk defa 2001 yılında yayınlanmıştır. 2011 yılında bu evreleme sistemi FSH, Antral Folikül Sayısı (AFS), Antimüllerian Hormon (AMH) ve İnhibin B ile ilgili verilerin konulmasıyla güncellenmiştir. Son değerlendirmeye FSH ve estradiolun postmenopozal değişiklikleri ile ilgili kanıtlarda eklenmiştir.

STRAW evreleme sistemi kadın üreme yaşlanmasını son âdet döneminden önce perimenopozal ve âdet bitiminden sonraki postmenopozal iki dönemi alan, meno-

Kaynakça

Aygin D, Pektemek M. Cerrahi menopoza giren genç kadınlarda cinsellik nasıl etkileniyor? Androloji Bülteni. 2018; 20:21-24.

Burger H G, Cahir N, Robertson D M et al. Serum inhibins A and B fall differentially as FSH rises in perimenopausal women. Clin Endocrinol (Oxf). 1998; 48:809–13.

Burger H G, Dudley E C, Hopper J L et al. Prospectively measured levels of serum FSH, estradiol and the dimeric inhibins during the menopausal transition in a population-based cohort of women. J Clin Endocrinol Metab. 1999; 84:4025–30.

Burger HG. Physiology and endocrinology of the menopause. Elseiver. 2006;34(1):27-30.

Burger HG, Dudley EC, Robertson DM, Dennerstein L. Hormonal changes in the menopause transition. Recent Prog Horm Res. 2002;57(2):57-75.

Burger H G, Dudley E C, Cui J et al. A prospective longitudinal study of serum testosterone dehydroepiandrosterone sulphate and sex hormone binding globulin levels through the menopause transition. J Clin Endocrinol Metab. 2000; 85:2832–938.

Dennerstein L, Dudley E C, Hopper J L et al. A prospective population-based study of menopausal symptoms. Obstet Gynaecol. 2000; 96:351–8.

Groome N P, Illingworth P J, O'Brien M et al. Measurement of dimeric INH-B throughout the human menstrual cycle. J Clin Endocrinol Metab. 1996; 81:1401–5.

Hall JE. Endocrinology of the Menopause. Endocrinol Metab Clin North Am. 2015; 44(3):485-96.

Harlow SD, Gass M, Hall JE, Lobo R, Maki P, Rebar RW, Sherman S, Sluss PM, de Villiers TJ. STRAW+10 Collaborative Group. Executive summary of the Stages of Reproductive Aging Workshop +10: addressing the unfinished agenda of staging reproductive aging. Climacteric Apr. 2012; 15(2):105-14.

Henry G. Burger. 1998. The endocrinology of the menopause proceedings of xth ınternational congress on hormonal steroids, Quebec, Canada, 17–21 June, The Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology. 1999;69(1–6):31-35.

Oğurlu N. 2008. Kadınların menopozal yakınmaları ve başetme yöntemlerinin incelenmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hilmiye Aksu).

Richardson S J, Senikas V, Nelson J F. Follicular depletion during the menopausal transition: evidence for accelerated loss and ultimate exhaustion. J Clin Endocrinol Metab. 1987; 65:1231–7.

Research on the menopause in the 1990's. Report of a WHO Scientific Group. WHO Technical Report Series 866 (WHO Geneva 1996).

Su HI, Freeman EW. Hormone changes associated with the menopausal transition. Minerva Ginecol Dec. 2009;61(6):483-9.

S. O'Neill, J. Eden. The pathophysiology of menopausal symptoms, Obstetrics Gynaecology & Reproductive Medicine. 2012; 22(3):63-69.

Santoro, C. Roeca, B.A. Peters, G. Neal-Perry. The menopause transition: signs, symptoms, and management options. J Clin Endocrinol Metab. 2021;106(1):1-15.

Lee S J, Lenton E A, Sexton L et al. The effect of age on the cyclical patterns of plasma LH, FSH and estradiol and progesterone in women with regular menstrual cycles. Hum Reprod. 1988; 3:851–5.

Fogle, R.H et al. Ovarian androgen production in postmenopausal women. J Clin Endocrinol Metab. 2007; 92(8):3040-3043.

Davison, S.L. et al. Androgen levels in adult females: changes with age, menopause, and oophorectomy. J Clin Endocrinol Metab. 2005;90(7):3847-3853.

Meldrum, D.R. et al. Changes in circulating steroids with aging in postmenopausal women. Obstet Gynecol. 1981;57(5):624-628.

Gallicchio, L et al. Type of menopause, patterns of hormone therapy use, and hot flashes. Fertil Steril. 2006;85(5):1432-1440.

E. Chalas. Ovaries, estrogen, and longevity Obstet Gynecol. 2013;121(4):701-702.

J.C. Gallagher Effect of early menopause on bone mineral density and fractures. Menopause. 2007;14(3 Pt 2):567-571.

Sowers M, Crawford S, Sternfeld B, Morganstein D, Gold E, Greendale G, Evans D, Neer R, Matthews K, Sherman S, Lo A, Weiss G, Kelsey J. SWAN: a multi-center, multi-ethnic, community-based cohort study of women and the menopausal transition. In: Menopause: Biology and Pathobiology, eds. RA Lobo, J Kelsey, R Marcus. San Diego: Academic Press. 2000:175-188.

M.K. Georgakis, et al. Surgical menopause in association with cognitive function and risk of dementia: a systematic review and meta-analysis. Psychoneuroendocrinology. 2019; 106:9-19.

M. Robson, et al. Quality of life in women at risk for ovarian cancer who have undergone risk-reducing oophorectomy. Gynecol Oncol. 2003;89(2):281-287.

L. Elit, et al. Quality of life and psychosexual adjustment after prophylactic oophorectomy for a family history of ovarian cancer. Fam Cancer. 2001;1(3–4):149-156.

D. Zhu, et al. Type of menopause, age of menopause and variations in the risk of incident cardiovascular disease: pooled analysis of individual data from 10 international studies. Hum Reprod. 2020;35(8):1933-1943.

Önder M. 2014. Erken menopoz ve normal menopoz: stres belirtileri, stresle başa çıkma, evlilik uyumu ve cinsiyet rolleri açısından bir karşılaştırma. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.

Rulin M.C, Davidson A.R, Philliber S.G et al. Changes in menstrual symptoms among sterilizedand comparison women: a prospective study. Obstet Gynecol. 1989;79:749.

DeStefano F, Perlman J, Peterson H.B et al. Long-term risk ofmenstruel disturbances after tubal sterilization. Am J Obstet Gynecol. 1985; 152:835.

Stergachis A, Shy K.K, Gouthaus L.C et al. Tubal sterilization and long-term risk of hysterectomy. JAMA. 1990; 264:2893.

Rulin M.C, Davidson A.R, Philliber S.G et al. Long-term effect of tubal sterilization on menstrual indices and pelvic pain. Obstet Gynecol. 1993; 82:118.

Harlow BL, Missmer SA, Cramer DW, Barbieri RL. Does tubal sterilization influence the subsequent risk of menorrhagia or dysmenorrhea? Fertil Steril. 2002;77(4):754-760.

İbik Y. 2019. Bilateral tüp ligasyonunun menopoz yaşı ve semptomları üzerine etkisinin değerlendirilmesi. T.C. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Ana Bilim Dalı Uzmanlık Tezi, Mersin.

Ersahın S, Aral K ve Aktün H. Laparoskopik ve laparotomik tubal ligasyonun uterin ve ovaryan arter doppler parametrelerine etkisi. IAAOJ. 2022;8(3):23-29.

Galanderov vd. Histerektomi yapılan olgularda over rezervinin antimüllerian hormon ve ultrasonografi ile değerlendirilmesi. İst Tıp Fak Derg. 2015;78 (3):67-71.

Alshawish E, Qadous S, Yamani MA. Experience of Palestinian women after hysterectomy using a descriptive phenomenological Study. The Open Nursing Journal. 2020;14(1):74-79.

Can A, Buldum A, Değirmenci F, ve ark. Total abdominal histerektomi bilateral salfingooferektommi ameliyatı olan kadınların beden algıları ve benlik saygıları arasındaki ilişki. Mersin Univ Sağlık Bilim Derg. 2022;15(2):225-233.

Saxon SV, Etten MJ, Perkins EA. Physical change and aging: A guide for the helping professions, 6th ed. Springer Publishing Company. 2015.

IMS. Menopause Terminology 2018. Available from: http://www.imsociety.org/menopause_terminology.php

Jakiel G, Makara-Studzińska M, Ciebiera M, Słabuszewska- Jóźwiak A. Andropause-state of the art 2015 and review of selected aspects. Prz Menopauzalny. 2015;14(1):1–6.

Cihan FG. Andropoz. Turkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics. 2016; 7:52–6.

Avcı A, Bedir S, Özgök İ. Yaşlanan adam sendromu. Androloji Bülteni. 2006; 24:14–7.

Harvey J, Berry JA. Andropause in the aging male. J Nurs Pract. 2009; 5:207–12.

İldan Çalım S, Şirin A. Andropoz: Erkek Menopozu mu? TAF Prev Med Bull. 2013;12: 471–6.

Singh P. Andropause: current concepts. Indian J Endocrinol Metab. 2013; 17:621–9.

Vermeulen A. Andropause. Maturitas (The European Menopause Journal). 2000; 34:5–15.

Wu FC, Tajar A, Beynon JM, Pye SR, Silman AJ, Finn JD, et al. Identification of late-onset hypogonadism in middle-aged and elderly men. N Engl J Med. 2010; 363:123–35.

Peate I. The male menopause: possible causes, symptoms and treatment. British Journal of Nursing. 2014; 12:80-84.

Kaufman JM, Vermeulen A. The decline of androgen levels in elderly men and ıts clinical and therapeutic ımplications, endocrine reviews. 2005;6(26):833–876.

De Melo M, Soares A, Baragatti D. Male hypogonadism or andropause: integrative literature review study. Journal of Nursing UFPE on line. 2013; 7:898-909.

Dohle GR, Arver S, Bettochi C, et al. Guidelines on hypogonadism. Retrieved February. 2015; 2:2018.

Lunenfeld B, Arver S, Moncada I, Rees DA Schulte HM. How to help the aging male? Current approaches to hypogonadism in primary care. Aging Male. 2012; 15:187–97.

Rahm S. Testosterone deficiency. InnovAiT. 2017;10(7):393-401.

Beutel ME, Glaesmer H, Wiltink J, Marian H, Brähler E. Life satisfaction, anxiety, depression and resilience across the life span of men. Aging Male. 2010; 13:32–9.

Chen CY, Lee CP, Chen Y, Jiang JR, Chu CL, Chen CL. The correlation between emotional distress and aging males' symptoms at a psychiatric outpatient clinic: sexual dysfunction as a distinguishing characteristic between andropause and anxiety/depression in aging men. Clin Interv Aging. 2013; 8:635–40.

Seidman SN, Araujo AB, Roose SP, Devanand D, Xie S, Cooper TB, McKinlay JB. Low testosterone levels in elderly men with dysthymic disorder. Am J Psychiatry. 2002; 159:456–9.

Uzun Ö, Özgen F, Önde ME, Battal S. Hipogonadlarda Benlik Saygısı. Düşünen Adam. 1998; 11:13–5.

Sarri G, Davies M, Lumsden MA. Diagnosis and management of menopause: summary of NICE guidance. BMJ. 2015;351:h5746. https://www.bmj.com/content/351/bmj.h5746

Roberts H, Hickey M. Managing the menopause: an update. Maturitas. 2016; 86:53–8.

Minuzzi L, Frey BN, Soares CN. Depression during the menopausal transition: An update on epidemiology and biological treatments. Focus. 2012; 10:22–7.

Gharaibeh M, Al-Obeisat S, Hattab J. Severity of menopausal symptoms of Jordanian women. Climacteric. 2010; 13:385–94.

Takahashi TA, Johnson KM. Menopause. Med Clin North Am. 2015; 99:521–34.

BÖLÜM 3

MENOPOZ HEMŞİRELİĞİ: YETKİNLİKLER, ROLLER VE YÖNETMELİKLER

İlayda Sel-Büşra Yılmaz-Nevin Hotun Şahin

Giriş

Menopoz bir geçiş evresidir ve kadınlar yaşamlarının üçte birini menopoz sonrası dönemde geçirmektedir. Menopoza yaklaşım toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Bazı toplumlarda menopoz, yaşam döngüsünün doğal bir parçası olarak algılanırken bazı toplumlar ise menopozu bir hastalık olarak düşünmektedir. Menopoz belirtileri ve deneyimleri; başlangıç yaşı, genel sağlık durumu ve bireyin yaşadığı spesifik menopoz tipine göre büyük ölçüde değişmektedir. Bu yüzden menopozal dönemde kişiselleştirilmiş bakım oldukça önemlidir. Hemşireler yetkinlikleri ile menopoz döneminde bütüncül bir yaklaşımla kadınların yaşam kalitesini artırabilecektir. Hemşireler, kadınların ne tür menopozal semptomları yaşadığını ve bunlarla baş etmek için hangi girişimlerin (tıbbi, yaşam tarzı veya davranışsal) yapılması gerektiğini bilerek ilgili konularda kadınlara eğitim ve danışmanlık sağlamalıdır.

Dünyada kadın sağlığı ve hastalıklarının bu alanında uzmanlaşan menopoz hemşireleri bakım hizmetlerini sunarken ülkemizde menopoz hemşireliği çok yaygın değildir. Uzman menopoz hemşiresi, menopozal dönemdeki kadına, multiprofesyonel bir ekip ile liderlik becerisini kullanarak bakım yapar, eğitim ve danışmanlık sağlar, profesyonel gelişimini sürdürür ve klinik uygulama becerilerini ortaya koyar.

menopoz hemşiresinin yetkinlikleri, görev, rol ve sorumluluklarına yer verilirken ülkemizde böyle bir uzmanlık alanı hemşireler için henüz tanımlanmamıştır. Ülkemizdeki Hemşirelik Yönetmeliği bu açıdan yetersizdir. Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ileri uzmanlık alanlarından biri olan menopoz hemşireliğinin görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenerek yönetmelikte yer alması, menopoz hemşireliğine yönelik Sağlık Bakanlığı onaylı sertifika programlarının geliştirilmesi, lisansüstü programlarda menopoz hemşireliği alanında derslerin verilmesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinin profesyonel olarak gelişimine katkıda bulunacaktır. Menopoz sürecinin etkili bir şekilde yönetilebilmesi için yurt dışındaki kadın sağlığı klinikleri örnek alınarak, menopozal kadına yeni ve çağdaş sağlık hizmeti sunulmalıdır.

Kaynakça

Aggarwal N, Meeta M, Chawla N. Menopause management: A manual for primary care practitioners and nurse practitioners. Journal Midlife Health. 2022;13:S2–S51, (suppl 1).

Aninye IO, Laitner MH, Chinnappan S. Society for Women's Health Research Menopause Working Group. Menopause preparedness: Perspectives for patient, provider, and policymaker consideration. Menopause. 2021;28(10):1186-1191.

British Menopause Society (BMS). BMS Menopause specialists. 2023: https://thebms.org.uk/menopause-specialists/overview/ (Access date: 20.01.2023).

Currie H, Abernethy K, Gray S. British Menopause Society Medical Advisory Council. British Menopause Society vision for menopause care in the UK: Endorsed by Royal College of General Practitioners, Faculty of Sexual and Reproductive Health, Royal College of Nursing and Royal College of Obstetricians and Gynaecologists. Post Reproductive Health. 2017;23(3):105-109.

NICE guideline (National Institute for Health and Care Excellence). Menopause: diagnosis and management (NG23). Published: 12 November 2015. nice.org.uk/guidance/ng23. (Access date: 20.01.2023).

Noble N, Holloway D. The menopause. Nursing Management of Women's Health. 2019;193– 214.

Peacock K, Ketvertis KM, Doerr C. Menopause (Nursing). StatPearls. Treasure Island (FL). 2022.

Royal College of Nursing (RCN). Menopause RCN guidance for nurses, midwives and health visitors. 2020: https://www.rcn.org.uk/-/media/Royal-College OfNursing/Documents/Publications/2020/September/009-326.pdf (Access date: 20.01.2023).

Royal College of Nursing (RCN). Nurse specialist in menopause. 2022: https://www.rcn.org.uk/Professional-Development/publications/nurse-specialist inmenopause-uk-pub-010-335 (Access date: 20.01.2023).

Suparp J, Mungkorn V, Sangchai R, Saitivipawee P. Quality of life middle-aged female staff officers in the Royal Thai Navy Base. Journal of the Medical Association of Thailand. 2003;86(11):1015-23.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. Hemşirelik Yönetmeliği. Resmi Gazete; 8 Mart 2010: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100308-4.htm (Access date: 01.02.2023).

WebMD. Menopause Resource Center. 2023: https://www.webmd.com/menopause/default.htm (Access date: 21.02.2023).

Yüksel N. Practice spotlight: Pharmacist practice in an outpatient menopause clinic. Canadian Journal of Hospital Pharmacy. 2012;65(1):43-4. Menopause ChitChat. 2023: https://forum.menopausechitchat.com/ (Access date: 21.02.2023).

BÖLÜM 4

MENOPOZDA SAĞLIK OKURYAZARLIĞI VE SOSYAL MEDYA/TEKNOLOJİNİN YERİ

Merve Şen-Meltem Mecdi Kaydırak

Giriş

Menopoz, tüm kadınlar için doğal yaşlanma sürecinin bir parçası olsa da menopozal geçişle ilgili bireysel deneyimler büyük farklılıklar göstermektedir. Menopoza geçiş döneminde kadınların yaşam kalitelerini yükseltmek için yakınmalarını hafifletecek önlemler almaları önerilmektedir. Sağlık profesyonelleri, kadınların gereksinimlerine ve durumlarına yönelik yakınmaları ile başa çıkmalarına yardımcı olmak amacıyla bilgi, tavsiye ve destek sağlamalıdırlar. Sağlığın teşviki, geliştirilmesi ve bakım kalitesinin iyileştirilmesi için ***sağlık okuryazarlığı*** temel bir araç olarak kabul edilmektedir. Amerikan Ulusal Tıp Akademisi (ANAM), sağlık okuryazarlığını, bireylerin uygun sağlık kararları vermek için gereken temel sağlık bilgilerini ve hizmetlerini edinme, işleme ve anlama kapasitesine sahip olma becerisi olarak ifade etmektedir. Sağlık alanında teknolojinin ilerlemesiyle birlikte sağlık okuryazarlığı da dijitalleşmeye doğru yönelmiştir. Dijital sağlık okuryazarlığı, "Elektronik kaynaklardan sağlık bilgilerini arama, bulma, anlama ve değerlendirme ve elde edilen bilgileri sağlıkla ilgili sorunları çözmek için kullanma yeteneği" olarak tanımlanmaktadır. DSÖ'ye göre sağlık alanında farkındalığı artırmak için kadın sağlığını iyileştirme programlarının temel bileşenlerinden biri de sağlık okuryazarlığıdır. Menopoza özgü sağlık

Kaynakça

Abdelaziz E.M., Elsharkawy N.B. Mohamed S.M. Efficacy of Internet□based cognitive behavioral therapy on sleeping difficulties in menopausal women: A randomized controlled trial. Perspect Psychiatr Care. 2022; 58:1907–1917.

ACOG Practice Bulletin No. 141: management of menopausal symptoms [published correction appears in Obstet Gynecol. 2016 Jan;127(1):166] [published correction appears in Obstet Gynecol. 2018 Mar;131(3):604]. Obstet Gynecol. 2014;123(1):202-216. doi: 10.1097/01.AOG.0000441353.20693.78

Arseneau ME, Backonja U, Litchman ML, Karimanfard R, Sheng X, Taylor-Swanson L. #Menopause on instagram: a mixed-methods study. Menopause 2021;28:391–399. doi: 10.1097/GME.0000000000 001713.

Arseneau et. al. Menopause on Instagram: a mixed-methods study. Menopause: The Journal of The NorthAlswayied et al. Assessing the Acceptability and Effectiveness of Mobile-Based Physical Activity Interventions for Midlife Women During Menopause: Systematic Review of the Literature. JMIR Mhealth Uhealth 2022;10(12):e40271) doi: 10.2196/40271.

A.M. O'Connor, D. Stacey, V. Entwistle, H. Llewellyn-Thomas, D. Rovner, M. Holmes-Rovner, et al., Decision aids for people facing health treatment or screening decisions, Cochrane Database Syst. Rev. (2003) CD001431.

A.S. Cruz, H.C. Lins, R.V.A. Medeiros, J.M.F. Filho, S.G. da Silva. Artificial intelligence on the identification of risk groups for osteoporosis, a general review. Biomed. Eng. Online, 17 (1) (2018), p. 12.

Almeida, C.V.; Veiga, A. Social Determinants and Health Literacy of the Elderly: Walk to Well-Being. Open Access Libr. J. Lisbon 2020b, 7, e6390.

Ayaz-Alkaya S,Öztürk F.Ö. Health Literacy Levels of Women and Related Factors in Turkey. The Journal of Nursing Research ▪ VOL. 29, NO. 6, DECEMBER 2021.

Anderson et al. Decreasing menopausal symptoms in women undertaking a web-based multi-modal lifestyle intervention: The Women's Wellness Program. Maturitas 81 (2015) 69–75.

Botelho S. et. al. Virtual reality: a proposal for pelvic floor muscle training. International Urogynecology Journal volume 26, pages1709–1712 (2015).

Becker A. Artificial ıntelligence in medicine: what is ıt doing for us today? Health Policy Technol 2019;8:198–205.

Beck V, Brewis J, Davies A. The remains of the taboo: experiences, attitudes, and knowledge about menopause in the workplace. Climacteric 2020; 23:158□164. doi: 10.1080/13697137.2019.1656184.

Bosak, B. Yates, B. Pozehl, Effects of an internet physical activity intervention in adults with metabolic syndrome, West. J. Nurs. Res. 32 (1) (2010) 5–22.

Baccolini et.al. What is the Prevalence of Low Health Literacy in European Union Member States? A Systematic Review and Meta-analysis. J Gen Intern Med 2021,36(3): 753-61. DOI: 10.1007/s11606-020-06407-8.

Berkman ND, Sheridan SL, Donahue KE, Halpern DJ, Crotty K. Low health literacy and health outcomes: an updated systematic review. Ann Intern Med. 2011;155:97–107.

Broder J, Chang P, Kickbusch I, Levin-Zamir D, McElhinney E, Nutbeam D, et al. IUHPE Position Statement on Health Literacy: a practical vision for a health literate world. Global Health Promotion 2018;25(4):79–88.

Birkhoff, H. Moriarty, Challenges in mobile health app research: Strategies for interprofessional researchers, J. Interprofessional Ed. Pract. 19 (2020) 100325, https://doi.org/10.1016/j.xjep.2020.100325.

Chen, M.L. Yeh, Y.H. Chao, Comparing effects of auricular acupressure with and without an Internet-assisted program on smoking cessation and self-efficacy of adolescents, J. Altern. Complement. Med. 12 (2) (2006) 147–152.

Chinn D. Critical health literacy: a review and critical analysis. Soc Sci Med. 2011;73:60–7.

Charbonneau D.H. Health Literacy and the Readability of Written Information for Hormone Therapies. J Midwifery Womens Health 2013;58:265–270.

Conard S. Best practices in digital health literacy. Int J Cardiol 2019:277–9. https://doi.org/10.1016/j.ijcard.2019.05.070.

Conard S. Best practices in digital health literacy. Int J Cardiol 2019:277–9. https://doi.org/10.1016/j.ijcard.2019.05.070.

Denicola N, Marko K. Connected Health and Mobile Apps in Obstetrics and Gynecology. Obstet Gynecol Clin N Am 47 (2020) 317–331 https://doi.org/10.1016/j.ogc.2020.02.008.

Erdemoglu E, Serel TA, Karacan E, et al. Artificial intelligence for prediction of endometrial intraepithelial neoplasia/endometrial cancer risk in pre- and postmenopausal women. Am J Obstet Gynecol Glob Rep 2023; 3:100154.

García-Vigara A. et al. Non-use of information and communication technology as a predictor of frailty in postmenopausal midlife and older women. Maturitas 156 (2022) 60–64. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2021.05.010.

Guthrie A. K. Et. al. Facebook Advertising for Recruitment of Midlife Women with Bothersome Vaginal Symptoms: A Pilot Study. Clin Trials. 2019 October ; 16(5): 476–480. doi:10.1177/1740774519846862.

Good M.M, Tanouye S. Social Media Superpowers in Obstetrics and Gynecology. Obstet Gynecol Clin N Am 48 (2021) 787–800 https://doi.org/10.1016/j.ogc.2021.07.007.

Hossein Mirzaee Beni et al. The efects of self-care education based on the health literacy index on self-care and quality of life among menopausal women: a randomized clinical trial. BMC Women's Health (2022) 22:452 https://doi.org/10.1186/s12905-022-02007-2.

Hunter, M. (2020). Menopause and midlife: Psychosocial perspectives and interventions. In J. Ussher, J. Chrisler, & J. Perz (Eds.), Routledge international handbook of Women's sexual and reproductive health(pp. 83–97). Routledge Taylor & Francis Group.

Hernandez, L.; French, M.; Parker, R. Roundtable on Health Literacy: Issues and Impact. Stud. Health Technol. Inf. 2017, 240, 169–185.

Han, E. Lee, Effectiveness of Mobile Health Application Use to Improve Health Behavior Changes: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials, Healthc. Inform. Res 24 (3) (2018) 207, https://doi.org/10.4258/hir.2018.24.3.207.Hashimoto DA, Rosman G, Rus D, Meireles OR. Artificial intelligence in surgery: Promises and perils. Ann Surg. 2018;268(1):70–76. PMID: 29389679. DOI: 10.1097/SLA.0000000 000002693.

Im E-O, Lee Y, Chee E. Web-based interventions for menopause: A systematic integrated literature review. Maturitas 95 (2017) 24–30.

Jenabi, E, Gholamaliee B, Khazaei S. Correlation between Health Literacy and Quality of Life in Iranian Menopausal Women. J Menopausal Med 2020; 26: 34-38.

Krausz M, Westenberg JN, Vigo D, Spence RT, Ramsey D. Emergency response to COVID-19 in Canada: platform development and implementation for eHealth in crisis management. JMIR Public Health Surveill 2020;6(2):e18995. https://doi. org/10.2196/18995,eng.

Karin A. Stanzel, Karin Hammarberg, Trang Nguyen & Jane Fisher . 'They should come forward with the information': menopause-related health literacy and health care experiences among Vietnamese-born women in Melbourne, Australia, Ethnicity & Health, (2022), 27:3, 601-616, DOI: 10.1080/13557858.2020.1740176 To link to this article: https://doi.org/10.1080/13557858.2020.1740176.

L.Jaspers, N.M. Daan, G.M. van Dijk, T. Gazibara, T. Muka, K.X. Wen, M. Kavousi, Health in middle-aged and elderly women: a conceptual framework for healthy menopause, Maturitas 8 (1) (2015) 93–98.

Lynch, M.A.M.; Franklin, G.V. Health Literacy: An Intervention to Improve Health Outcomes. In Strategies to Reduce Hospital Mortality in Lower and Middle Income Countries (LMICs) and Resource-Limited Settings; Mullings, J., Thoms-Rodriguez, C.-A., McCaw-Binns, A.M., Paul, T., Eds.; IntechOpen: London, UK, 2019.

Loer, A.-K.M.; Domanska, O.M.; Stock, C.; Jordan, S. Subjective Generic Health Literacy and Its Associated Factors among Adolescents: Results of a Population-Based Online Survey in Germany. Int. J. Environ. Res. Public Health 2020, 17, 8682.

Lopez-Olivo M.A. et. al. Comparison of multimedia and printed patient education tools for patients with osteoporosis: a 6-month randomized controlled trial. Osteoporosis International (2020), volume 31, pages 857–866.

MenoPro mobile App. MenoPro: a mobile app for women bothered by menopause symptoms. Available at: https://www.menopause.org/for-women/-imenopro-i-mobile-app. Accessed November 15, 2019.

Molenaar, M.A. Sprangers, F.C. Postma-Schuit, E.J. Rutgers, J. Noorlander, J. Hendriks, et al., Feasibility and effects of decision aids, Med. Decis. Mak. 20 (2000) 112–127.

Morowatisharifabad M.A. et. al. Readability and suitability assessment of educational materials in promoting the quality of life for postmenopausal women. Menopause Rev 2020; 19(2): 80-89. DOI: https://doi.org/10.5114/pm.2020.97850.

Manson et.al. Algorithm and mobile app for menopausal symptom management and hormonal/nonhormonal therapy decision making: a clinical decision-support tool from The North American Menopause Society. Menopause: The Journal of The North American Menopause Society 2015; Vol. 22, No. 3, pp. 247/253 DOI: 10.1097/gme.0000000000000373.

Mendez K.J.W., et. al. Virtual and augmented reality: Implications for the future of nursing education . Nurse Education Today 93 (2020) 104531.

Martinho NM, Silva VR, Marques J, Carvalho LC, Iunes DH, Botelho S. The effects of training by virtual reality or gym ball on pelvic floor muscle strength in postmenopausal women: a randomized controlled trial. Braz J Phys Ther. 2016 May-June; 20(3):248-257 http://dx.doi.org/10.1590/bjpt-rbf.2014.0148.

Munn C, Vaughan L, Talaulikar V, Davies M.C, Harper J.C. Menopause knowledge and education in women under 40: Results from an online survey. Women's Health (2022), Volume 18: 1–14.

Marlatt, K. L., Beyl, R. A., & Redman, L. M. (2018). A qualitative assess-ment of health behaviours and experiences during menopause: A cross- sectional, observational study. Maturitas, 116, 36-42.

Nelson H.D. Menopause. Lancet, 371 (2008), pp. 760-770.

Nutbeam D. Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. Health Promotion Int 2000;15(3):259–67.

Osborne RH, Batterham RW, Elsworth GR, Hawkins M, Buchbinder R. The grounded psychometric development and initial validation of the Health Literacy Questionnaire (HLQ). BMC Public Health. 2013;13:658.

Perazzo, J.; Reyes, D.; Webel, A. A Systematic Review of Health Literacy Interventions for People Living with HIV. AIDS Behav. 2017, 21, 812–821.

Palacios S, Henderson VW, Siseles N, Tan D, Villaseca P. Age ofmenopoz ve klimakterik semptomların coğrafi bölgeye göre etkisi bölge. klimakterik. 2010;13(5):419–28.

Professional Use of Digital and Social Media: ACOG Committee Opinion, Number 791. Obstet Gynecol 2019;134(4):e117–21.

PatientMetrx (2022) "Women Turning to Social Media for Support as they Go through the menopause"https://www.patientmetrx.com/2022/06/menopause/#:~:text=Women%20Turning%20to%20Social%20Media%20for%20Support%20as,symptoms%2C%20data%20from%20Talking%20Medicines%E2%80%99%20PatientMetRx%C2%AE%20platform%20show (Accessed Feb 4th 2023).

Park. Et. al. Mobile web-based self-management program for breast cancer patients with chemotherapy-induced amenorrhoea: A quasiexperimental study. Nursing Open. 2022;9:655–665.

Ryu K.et. al. Artificial intelligence approaches to the determinants of women's vaginal dryness using general hospital data. J Obstet Jinekol. 2022 Temmuz;42(5):1518-1523. doi: 10.1080/01443615.2021.2013785.

Social Media Benchmark Report 2021. Influencer Marketing Hub. Available at: https://influencermarketinghub.com/ebooks/IMH_SOCIAL_BENCHMARK_ REPORT_2021.pdf. Accessed February 23, 2023.

Shobeiri F, Jenabi E, Hazavehei SMM, Roshanaei G. Quality of life in postmenopausal women in Iran: a population-based study. J Menopausal Med. 2016;22(1):31–8.

Suka M., Tanuichi A., İgarashi S., Yanagisawa H.,İzhuzika B. Menopause-specific health literacy in Japanese women. Maturitas 91 (2016) 51–59.

Shanbehzadeh M, Kazemi-Arpanahi H, Kalkhajeh SG, Basati G. Systematic review on telemedicine platforms in lockdown periods: lessons learned from the COVID-19 pandemic. J Educ Health Promot 2021;10:211. https://doi.org/10.4103/jehp. jehp_1419_20,eng.

Shanbehzadeh M, Abdi J, Ahmadi M. Designing a communication protocol for acquired immunodeficiency syndrome information exchange. J Educ Health Promot 2019;8:99. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_2_19,eng.

Sieck, C.J., Sheon, A., Ancker, J.S., Castek, J., Callahan, B., Siefer, A., 2021. Digital inclusion as a social determinant of health. Npj Digit Med 4 (1), 1–3. https://doi.org/ 10.1038/s41746-021-00413-8.

Scheerder, A., van Deursen, A., van Dijk, J., 2017. Determinants of Internet skills, uses and outcomes. A systematic review of the second- and third-level digital divide. Telematics Inform. 34 (8), 1607–1624. https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.07.007. Elsevier Ltd.

Sørensen, K., Pelikan, J. M., Röthlin, F., Ganahl, K., Slonska, Z., Doyle, G., Fullam, J., Konilis, B., Agrafiotis, D., Uiters, E., Falcon, M., Mensing, M., Tchamov, K., Van Den Broucke, S., Brand, H., & HLS-EU Consortium. (2015). Health literacy in Europe: Comparative results of the European health literacy survey (HLS-EU). European Journal of Public Health, 25(6), 1053–1058. https://doi. org/10.1093/eurpub/ckv043.

Takenaka K, Sakai H. Investigation of Relationships among Health Literacy, Social Determinants of Health, Menopausal Symptoms, Lifestyle-related Diseases, and Depression in Menopausal Women. Jpn. J. Hyg. 2021; 76: doi: https://doi.org/10.1265/jjh.20004

Tavousi M, Ebadi M, Fattahi E, Jahangiry L, Hashemi A, Hashemiparast M, et al. Health literacy measures: a systematic review of the literature. 2015

World Health Organization. Standing up for sexual and reproductive health and human rights. 2020; Available from: https://www.who.int/ news/item/19-11-2020-who-stands-up-the-right-to-health. Accessed in 24 Feb. 2023.

Waltman N. L. Et. al. Contemporary Approaches to Recruitment of Postmenopausal for a Community-Based Study. Nurs Res. 2019 ; 68(4): 307–316. doi:10.1097/NNR.0000000000000356.

WHO, Global strategy on digital health 2020–2025 (2020, 2021). https://www. who.int/docs/default-source/documents/gs4dhdaa2a9f352b0445bafbc79ca799 dce4d.pdf.

Weiss, R. Menopause and social media: Pros and cons for the general public, (2023), https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2023.02.006.

Vaz de Almeida, C.; Veiga, A. Literacia em saúde e capacitação do idoso na prevenção da diabetes mellitus tipo2 em contexto comunitário. JIM-J. Investig. Méd. 2020a, 1, 6–21.

V. Pergialiotis, A. Pouliakis, C. Parthenis, V. Damaskou, C. Chrelias, N. Papantoniou, I. Panayiotides. The utility of artificial neural networks and classification and regression trees for the prediction of endometrial cancer in postmenopausal women. Public Health, 164 (2018), pp. 1-6.

Yang J. et. al. Opportunistic osteoporosis screening using chest CT with artificial intelligence. *Osteoporosis International* **volume 33**, pages2547–2561 (2022).

BÖLÜM 5

MENOPOZDA BİYOPSİKOSOSYAL SAĞLIK DEĞERLENDİRMESİ

Zehra Acar

Giriş

Menopoz, kadın yaşam evrelerinde biyopsikososyal pek çok değişimi beraberinde getiren önemli bir dönüm noktasıdır. Menopoz doğal bir süreç olarak overlerin alınmasıyla cerrahi veya over fonksiyonlarını etkileyen hastalık sonucunda gerçekleşmektedir. Menopoz süreci kademeli olarak ilerlemekte ve çoğunlukla bu süreç menstruel siklüste değişikliklerin yaşanması ile başlamaktadır. Menopozun kesin tanısı retrospektif olarak 12 aylık amenore ile konulmaktadır. Bununla birlikte son âdet dönemi, yaş ve gelişimsel değişikliklerle eş zamanlı, psikososyal ve kültürel bağlamlarda meydana gelen kademeli bir fizyolojik değişim süreci içinde gerçekleşmektedir. Menopoza geçiş, menstrüel siklüste değişiklerin meydana geldiği ve sona erdiği, ayrıca menopozal semptomların eşlik ettiği klinik bir tanıdır. Bu süreçte vazomotor semptomlar (sıcak basması, gece terlemesi vb.), ürogenital semptomlar (vajinal kuruluk, disparoni, üriner inkontinans vb.), uyku sorunları ve ruhsal değişiklikler (anksiyete, depresyon vb.) eşlik edebilmektedir. Menopoz ile ilgili yaşanan bu sorunlar kadının fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal hayatını etkilemektedir. Yaşanan semptomlar kişiden kişiye değişiklik göstermekte, bazı kadınlarda çok hafif düzeyde yaşanırken bazı kadınlarda semptomların şiddeti günlük yaşam aktivitelerini olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca yaşlanma ve menopoz ile beraber kadınlar kardiyovasküler hastalıklar, osteoporoz, kırık gibi sorunların yaşanma riski artmaktadır. Bu nedenle kadınların perimenopozal dönemden postmenopozal döneme dek sağlık profesyonelleri tarafından biyopiskososyal açıdan değer-

Kaynakça

Aggarwal N, Meeta M, Chawla N. Menopause management: A manual for primary care practitioners and nurse practitioners. Journal of Mid-life Health. 20221;3(5):2.

American Cancer Society. Cancer Screening Guidelines by Age. https://www.cancer.org/healthy/find-cancer-early/screening-recommendations-by-age.html (Access date:15/02/2023)

Bekmezci E, Altuntuğ K. Menopoz ile ilişkili semptomlara yönelik kanıta dayalı uygulamaların incelenmesi. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi. 2020;2(3):167-174.

Bozkurt ÖD, Sevil Ü. Menopoz ve cinsel yaşam. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 2016;3(4).

Demirel G, Gölbaşı Z. Kadın sağlığı taramasında güncel durum. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2015;4(4):638-659.

Fırat BÖ, Aslan E. Menopoz semptomlarına özgü güncel kanıt temelli uygulamalar. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;11(4):1609-1618.

Harlow SD, Gass M, Hall JE, Lobo R, Maki P, Rebar RW, ve ark. Executive summary of the Stages of Reproductive Aging Workshop+ 10: addressing the unfinished agenda of staging reproductive aging. Climacteric. 2012;15(2):105-114.

Jane FM, & Davis SR. A practitioner's toolkit for managing the menopause. Climacteric. 2014;17(5):564-579.

Kurt G. & Arslan H. Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. Cukurova Medical Journal. 2020;45(3):910-920.

Kültürsay H. Kardiyovasküler hastalık riski hesaplama yöntemleri. Türk Kardiyol Dern Arş-Arch Turk Soc Cardiol. 2011;9(4):6-13.

Lambrinoudaki I, Armeni E, Goulis D, Bretz S, Ceausu I, Durmusoglu, F. ve ark. Menopause, well-being and health: A care pathway from the European Menopause and Andropause Society. Maturitas. 2022;63:1-14.

Lumsden MA. The NICE Guideline–Menopause: diagnosis and management. Climacteric. 2016;19(5):426-429.

Mension E, Alonso I, Tortajada M, Matas I, Gómez S, Ribera L, ve ark. Genitourinary syndrome of menopause assessment tools. Journal of Mid-life Health. 2021:12(2):99.

North American Menopause Society (NAMS). Changes in hormone levels. 2023. https://www.menopause.org/for-women/sexual-health-menopause-online/changes-at-midlife/changes-in-hormone-levels (Access date:15/02/2023)

North American Menopause Society (NAMS). Menopause Health Questionnaire. 2005. https://www.menopause.org/docs/default-document-library/questionnaire.pdf?sfvrsn=90fd425b_0

NICE. Menopause: diagnosis and management. 2019. https://www.nice.org.uk/guidance/NG23 (Access date:15/02/2023)

Pertyńska-Marczewska M, & Pertyński T. Postmenopausal women in gynecological care. Menopause Review/Przegląd Menopauzalny. 2021;20(2):88-98.

Santoro N, Roeca C, Peters BA, Neal-Perry G. The menopause transition: signs, symptoms, and management options. J. Clin. Endocrinol. Metab. 2021;106(1):1-15.

Simon JA, Davis SR, Althof SE, Chedraui P, Clayton AH, Kingsberg SA. ve ark. Sexual well-being after menopause: An international menopause society white paper. Climacteric. 2018;21(5):415-427. 5.

Talaulikar V. Menopause transition: Physiology and symptoms. Best practice & research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 2022:3-7.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kanser Dairesi Başkanlığı. Ulusal kanser tarama standartları. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-tarama-standartlari (Access date:15/02/2023)

Türkiye Endokrinoloji ve MetabolizmaDerneği (TEMD). Osteoporoz ve metabolik kemik hastalıkları tanı ve tedavi kılavuzu. 2022. https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/documents/OSTEOPOROZ_MKH2022.pdf?a=1 (Access date:15/02/2023)

WHO. Menopause. 2022. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause (Access date:15/02/2023)

BÖLÜM 6

MENOPOZDA KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARI

Burcu Dişli Oktar-Nevin Hotun Şahin

Giriş

Menopoz döneminde meydana gelen hormonal değişimlerle beraber kadınlarda birçok semptom ortaya çıkar. Bu semptomlar kadını birçok yönden etkilediği gibi kadının yaşam kalitesi de önemli ölçüde etkilenmektedir. Menopoz döneminde görülen bu semptomların şiddetinin ve kadınlar üzerinde etkisinin belirlenmesi, semptomların azaltılmasını ve kadınların yaşam kalitesinin artırılmasını sağlamak için önemlidir. Bu nedenle menopozal semptomlara ve menopozal semptomların yaşam kalitesine etkisine yönelik çeşitli ölçme araçları geliştirilmiştir (Tablo 1).

lendirme için bu ölçme araçlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Fakat bütüncül olarak menopozal semptomların değerlendirildiği menopoz semptomları ölçekleri, psikososyal semptomlar ve uyku bozukluklarına ilişkin değerlendirmenin yapılmasına fırsat vermektedir. Bu nedenle menopoz döneminde kullanılan ölçme araçlarının tanınması ve bilinmesi uygun semptomun değerlendirilmesine yönelik ölçme aracının seçiminde önem kazanır.

Kaynakça

Abay H, Kaplan S. Menopoza özgü yaşam kalitesi ölçekleri: Literatür incelemesi. KUHEAD. 2020; 17: 94-102.

Açmaz G, Albayrak E, Aksoy H, ve ark. Cerrahi menopozlu hastaların depresyon anksiyete ve uyku kalitesi sıklığı açısından araştırılması. Bozok Tıp Derg. 2014; 4(1): 22-28.

Alder E. The Blatt-Kupperman menopausal index: A critique. Maturitas. 1998; 29(1): 19-24.

Arıpınar MS, Alakel BS. Menopoza girmiş kadınlarda bilişsel duygu düzenlemenin anksiyete, depresyon ve stres üzerine etkisi. BNEJSS. 2021; (7): 154-161.

Aydın A, Araz A, Asan A. Görsel analog ölçeği ve duygu kafesi: Kültürümüze uyarlama çalışması. Türk Psikoloji Yazıları. 2011; 14: 1-13.

Aygin D, Aslan FE. Kadın Cinsel İşlev Ölçeği'nin Türkçeye uyarlaması. Turkiye Klinikleri J Med Sci. 2005; 25: 393-399.

Bakacak Z. The efficacy of fractional CO2 laser (FemiLift™) treatment in postmenopausal females with vulvovaginal atrophy: Preliminary results from a single center in Turkey. KSÜ Tıp Fak Der. 2021; 16(1): 96-100.

Bekiroğlu N, Gürbüz A, Konyalıoğlu R, ve ark. Menopoz Semptomlarını Değerlendirme Ölçeği, Kupperman Menopoz Ölçeği ve Nothingam Sağlık Profili Ölçeklerinin güvenirlik ve yanıtlama etki büyüklüklerinin yeni menopozlu hastalarda karşılaştırılması. Zeynep Kamil Tıp Bülteni. 2008; 39: 11-16.

Bekmezci E, Altuntuğ, K. Menopoz ile ilişkili semptomlara yönelik kanıta dayalı uygulamaların incelenmesi. JGEHES. 2020; 2(3): 167-174.

Christmas MM, Song B, Bell RJ, ve ark. Variation in outcome reporting and measurement tools in clinical trials of treatments for genitourinary symptoms in peri-and postmenopausal women: A systematic review. Menopause. 2020; 27(9): 1070-1080.

Çelik AS, Pasinlioğlu T. Sıcak Basması İnanç Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. HSP. 2015; 2, 249-259.

Dişli B, Şahin NH. Menopoza Özgü Sıcak Basması Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. IGUSABDER. 2022; (16): 48-62.

Duran AD, Sinan Ö. Doğal ve cerrahi menopoza giren kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluklarının ve depresyon durumlarının belirlenmesi. KOU Sag Bil Derg. 2020; 6(2): 150-156.

Dündar T, Aksu H. Klimakterik dönemdeki kadınların menopozal semptom ve tutumları. DEUHFED. 2021; 14(2): 134-140.

Engin E, Dülgerler Ş, Kavlak O, ve ark. Menopoz sonrasında kendilik algısı, problem çözme becerileri ve umutsuzluk. EGEHFD. 2006; 22(1): 135-145.

Erkkola R, Vervarcke S, Vansteelandt S, ve ark. A randomized, double-blind, placebo-controlled, cross-over pilot study on the use of a standardized hop extract to alleviate menopausal discomforts. Phytomedicine. 2010; 17: 389-396.

Fabbrini M, Aricò I, Tramonti F, ve ark. Sleep disorders in menopause: Results from an Italian Multicentric Study. Archives Italiennes de Biologie. 2015; 153: 204-213.

Gözüyeşil E, Başer M. Menopozal dönemde yaşanan vazomotor yakınmaların günlük yaşam aktiviteleri üzerine etkisi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2016; 19: 261-268.

Guttuso Jr T, DiGrazio WJ, Reddy SY. Review of hot flash diaries. Maturitas, 2012; 71(3): 213-216.

Gümüşay M. Cerrahi menopozdaki kadınlar için Roy Adaptasyon Modeli doğrultusunda geliştirilen hemşirelik destek programının yaşam kalitesine etkisi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dal, Doktora Tezi, İstanbul. 2022.

Izci B, Ardic S, Firat H, ve ark. Reliability and validity studies of the Turkish version of the Epworth Sleepiness Scale. Sleep and Breathing, 2008; 12: 161-168.

İnceboz Ü, Demirci H, Özbaşaran F, ve ark. Factors affecting the quality of life in climacteric women in Manisa region. Trakya Univ Tip Fak Derg. 2010; 27(2): 111-116.

Karakoç H, Özerdoğan N, Uçtu AK. Menopozla ilgili genitoüriner sendrom. Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi. 2017; 14(3): 122-126.

Kharbouch SB, Şahin NH. (2007). Menopozal dönemlerdeki yaşam kalitesinin belirlenmesi, İ.Ü.F.N.H.Y.O Hemşirelik Dergisi, 59(15): 82-89.

Mension E, Alonso I, Tortajada M, ve ark. Genitourinary syndrome of menopause assessment tools. J Midlife Health. 2021; 12(2): 99-102.

Nedstrand E, Wyon Y, Hammar M. ve ark. Psychological well-being improves in women with breast cancer after treatment with applied relaxation or electro-acupuncturefor vasomotor symptom. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology. 2006; 27: 193-199.

Salvatore S, Pitsouni E, Grigoriadis T, ve ark. CO2 laser and the genitourinary syndrome of menopause: A randomized sham-controlled trial. Climacteric. 2021; 24(2): 187-193.

Sarmento AC, Lírio JF, Medeiros KS ve ark. Physical methods for the treatment of genitourinary syndrome of menopause: A systematic review. Int J Gynecol Obstet. 2021; 153(2): 200-219.

Seber G, Dilbaz N, Kaptanoğlu C, ve ark. Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenirliği. Kriz Dergisi. 1993; 1(3): 139-142.

Sert B. "Vajinal Yaşlanmanın Günlük Etkisi Ölçeği"nin kültürel adaptasyonu, güvenirlik-geçerliği ve vajinal semptomlar ile pelvik taban semptomları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2021.

Sievert LL. Subjective and objective measures of hot flashes. Am J Hum Biol. 2013; 25(5): 573-580.

Sözer, G. A., & Ege, E. Menopoz semptomlarını yönetmek ve yaşam kalitesini artırmak: İlerleyici kas gevşeme egzersizleri. JGEHES. 2021; 3(2): 179-188.

Şahin Hotun N. Bir Kilometre Taşı: Menopoz. İ.Ü.F.N.H.Y.O. Mezunları Derneği Yayınları. Yayın No:2, Yüce A.Ş., İstanbul, 1998,112 s. ISBN : 975-94339-0-5.

The North American Menopause Society. Menopause 101: A primer for the perimenopausal https://www.menopause.org/for-women/menopauseflashes/menopause-symptoms-and-treatments/menopause-101-a-primer-for-the-perimenopausal (Erişim Tarihi: 21.02.2023)

Tuna E, Bozo Ö. The cognitive emotion regulation questionnaire: factor structure and psychometric properties of the Turkish version. Journal of Psychopathology And Behavioral Assessment. 2012; 34: 564-570.

Türkiye İstatistik Kurumu. Dünta Nüfus Günü, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552 (Erişim Tarihi: 22.02.2023)

Uludağ A, Çakır Güngör AN, Gencer M, ve ark. Kadınların hayatındaki başka bir dönem: Menopoz ve menopozun yaşam kalitesine etkisi. Türk Aile Hek Derg. 2014; 18(1):25-30.

Varma GS, Karadağ F, Oğuzhanoğlu NK, ve ark. Menopoz: Klimakterik belirtiler ve cinsel doyum arasındaki ilişki. Yeni Symposium Dergisi. 2006; 44: 182-188.

Varma GS, Oğuzhanoğlu NK, Karadağ F, ve ark. Doğal ve cerrahi menopozda depresyon ve anksiyete düzeyleri ile cinsel doyum arasındaki ilişki. Klinik Psikiyatri Dergisi. 2005; 8(3): 109-115.

Willi J, Ehlert U. Symptoms assessed in studies on perimenopausal depression: a narrative review. Sexual & Reproductive Healthcare. 2020; 26:1-9.

World Health Organization. Menopause. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause#:~:text=Natural%20menopause%20is%20deemed%20to,before%2040%20years%20of%20age). (Erişim Tarihi: 21.02.2023)

Yılmaz Ö, Boz H, Arslan A. Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğinin (Dass 21) Türkçe kisa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalişmasi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2017; 2(2): 78-91.

BÖLÜM 7

MENOPOZDA SAĞLIĞI KORUMA VE GELİŞTİRME

Duygu Dişli Çetinçay

Giriş

Dünya nüfusu ve yaşam beklentisindeki artışla birlikte dünya çapında milyonlarca kadın hayatlarının üçte birini veya daha uzun bir süreyi menopoz sonrası dönemde geçirmektedir. Menopoz, bir kadının üreme yaşamının sonunu işaret etmektedir ve hormonal dengenin hızlı bir şekilde değiştiği bir dönemdir. Bu değişiklikler çeşitli semptomlar ve/veya uzun vadede endişe verebilecek sorunlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Menopozun normal bir parçası olan hormonal değişiklikler bireylerin mortalite oranını değiştirebilen ciddi sağlık etkilerine sahip olabilmektedir. Bu doğrultuda menopozal ve postmenopozal kadınların sağlıklarını koruma ve geliştirme ihtiyaçları gündeme gelmektedir.

Menopozal Geçişte Sağlığı Koruma Stratejileri

Menopozal geçiş dönemi fizyolojik bir süreç olmasına rağmen yaşamı tehdit eden ve yaşam kalitesini bozan patolojik olaylarla birlikte seyrettiği için özel olarak ele alınması gereken bir dönemdir. Bir kadının yaşam süresinin uzatılması ve yaşam kalitesinin artırılması için menopoza geçiş döneminden itibaren yapılan girişimler kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde, sağlığı riske eden durumlara ek olarak yaşam kalitesinin de iyileştirilmesi için uygulanabilecek stratejiler önerilmektedir. Menopoz fizyolojisine bağlı olarak kemik mineral yoğunluğunda azalma, metabolik ve kardiyovasküler sorunlar gibi hastalıkların ortaya çıkışı hızlanırken artan yaşla birlikte kanser riskinde artış görülebilmektedir (Şekil 1).

Kaynakça

Arceo-Mendoza, R. M. ve Camacho, P. M. (2021). Postmenopausal Osteoporosis: Latest Guidelines. *Endocrinology and Metabolism Clinics of North America*, *50*(2), 167–178. doi:10.1016/j.ecl.2021.03.009

Bromberger, J. T. ve Epperson, C. N. (2018). Depression During and After the Perimenopause: Impact of Hormones, Genetics, and Environmental Determinants of Disease. *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America*, *45*(4), 663–678. doi:10.1016/j.ogc.2018.07.007

Chen, L. ve Berek, J. S. (2023). Endometrial carcinoma: Epidemiology, risk factors, and prevention. *UptoDate*. 24 Şubat 2023 tarihinde https://www.uptodate.com/contents/endometrial-carcinoma-epidemiology-risk-factors-and-prevention adresinden erişildi.

Cuzick, J., Glasier, A., La Vecchia, C., Maraganore, D. M., Negri, E., Rossi, M., … Volpe, A. (2011). Perimenopausal risk factors and future health. *Human reproduction update*, *17*(5), 706–717. doi:10.1093/HUMUPD/DMR020

Hamajima, N., Hirose, K., Tajima, K., Rohan, T., Friedenreich, C. M., Calle, E. E., … Fukao, A. (2012). Menarche, menopause, and breast cancer risk: Individual participant meta-analysis, including 118 964 women with breast cancer from 117 epidemiological studies. *The Lancet Oncology*, *13*(11), 1141–1151. doi:10.1016/S1470-2045(12)70425-4

Hill, K. (1996). The demography of menopause. *Maturitas*, *23*(2), 113–127. doi:10.1016/0378-5122(95)00968-X

Karlamangla, A. S., Burnett-Bowie, S. A. M. ve Crandall, C. J. (2018). Bone Health During the Menopause Transition and Beyond. *Obstetrics and gynecology clinics of North America*, *45*(4), 695–708. doi:10.1016/J.OGC.2018.07.012

Lobo, R.A., Davis, S. R., De Villiers, T. J., Gompel, A., Henderson, V. W., Hodis, H. ., … Baber, R. J. (2014). Prevention of diseases after menopause. *Climacteric*, *17*(5), 540–556. doi:10.3109/13697137.2014.933411

Lobo, R. A. ve Gompel, A. (2022, 1 Haziran). Management of menopause: a view towards prevention. *The Lancet Diabetes and Endocrinology*. Elsevier. doi:10.1016/S2213-8587(21)00269-2

McClung, M. R., Pinkerton, J. V., Blake, J., Cosman, F. A., Lewiecki, E. M. ve Shapiro, M. (2021). Management of osteoporosis in postmenopausal women: the 2021 position statement of The North American Menopause Society. *Menopause: The Journal of The North American Menopause Society*, *28*(9), 973–997. doi:10.1097/GME.0000000000001831

Mehmet, Y., Başbuğ, A., Kaya, A. E., Çağlar, M., Özkara, A., Sungur, M. A. ve Ataoğlu, S. (2017). Osteoporoz Sıklığı ve Tarama Programı Başlangıç Yaşının Belirlenmesi: Düzce Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Örneklemi. *Konuralp Tıp Dergisi*, *9*(1), 30–34. doi:10.18521/ktd.286409

Nair, A. R., Pillai, A. J. ve Nair, N. (2021). Cardiovascular Changes in Menopause. *Current Cardiology Reviews*, *17*(4), 230421187681. doi:10.2174/1573403x16666201106141811

Nappi, R. E., Chedraui, P., Lambrinoudaki, I. ve Simoncini, T. (2022). Menopause: a cardiometabolic transition. *The Lancet Diabetes and Endocrinology*, *10*(6), 442–456. doi:10.1016/S2213-8587(22)00076-6

National Osteoporosis Society. (2023). FRAX Kırık Riski Değerlendirme Aracı. *University of Sheffield*. 23 Şubat 2023 tarihinde https://frax.shef.ac.uk/FRAX/tool.aspx?lang=tu adresinden erişildi.

Rani, S., Bandyopadhyay-Ghosh, S., Ghosh, S. B. ve Liu, G. (2020). Advances in sensing technologies for monitoring of bone health. *Biosensors*, *10*(4), 1–21. doi:10.3390/bios10040042

Santoro, N., Epperson, C. N. ve Mathews, S. B. (2015, 1 Eylül). Menopausal Symptoms and Their Management. *Endocrinology and Metabolism Clinics of North America*. Endocrinol Metab Clin North Am. doi:10.1016/j.ecl.2015.05.001

Sliwinski, J. R., Johnson, A. K. ve Elkins, G. R. (2014). Memory decline in peri- and post-menopausal women: The potential of mind-body medicine to improve cognitive performance. *Integrative Medicine Insights*, (9), 17–23. doi:10.4137/IMI.S15682

Stefanowski, B., Kucharski, M., Szeliga, A., Snopek, M., Kostrzak, A., Smolarczyk, R., … Meczekalski, B. (2023). Cognitive decline and dementia in women after menopause: Prevention strategies. *Maturitas*, *168*(2023), 53–61. doi:10.1016/j.maturitas.2022.10.012

T.C. Sağlık Bakanlığı, (SB). (2017). Kanser Taramaları. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-taramalari adresinden erişildi.

Tortumluoğlu, G. ve Erci, B. (2003). Klimakterik Dönemdeki Kadınların Sağlık Davranışları ve Menopoza İlişkin Tutumlarının Menopozal Yakınmalar Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *6*(3), 77–90.

Weaver, C. M., Gordon, C. M., Janz, K. F., Kalkwarf, H. J., Lappe, J. M., Lewis, R., … Zemel, B. S. (2016). The National Osteoporosis Foundation's position statement on peak bone mass development and lifestyle factors: a systematic review and implementation recommendations. *Osteoporosis International*, *27*(4), 1281–1386. doi:10.1007/s00198-015-3440-3

BÖLÜM 8

MENOPOZDA BESLENME

Yasemin Çavuş Solmaz

Giriş

Dengeli ve yeterli beslenme, yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi menopozal ve postmenopozal dönemde de sağlığın korunması ve iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve oluşabilecek hastalıkların önlenmesi için önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu dönemde kadınlarda östrojen miktarının azalmasına bağlı olarak metabolik esneklik azalmakta ve vücutta daha fazla yağ birikmeye başlamaktadır. Östrojen eksikliğinin genel iyilik hâli üzerindeki negatif etkisini azaltmak ve osteoporoz, metabolik sendrom, kardiyovasküler hastalıklar gibi sorunları en aza indirmek için yaşam tarzı değerlendirmesi yapılmalıdır. Sağlıklı bir beslenme programı ve düzenli egzersiz ile birlikte yaşam tarzının menopoza göre düzenlenmesi; bu dönemde görülebilecek rahatsızlıkların görülme sıklığını azaltmakta, yaşam süresini ve yaşam kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu dönemdeki bireylerin beslenme gereksinimleri, doğurganlık dönemindeki kadınlara göre farklılık göstermektedir. Kişinin menopoz dönemine ait gereksinimleri ve hastalıkları dikkate alınarak bireye özgü beslenme planları yapılmalıdır.

Menopoz döneminde sıklıkla karşılaşılan obezite, kalp ve damar hastalıkları, osteoporoz gibi hastalıkların gelişmesini önleyici, koruyucu ve tedavi edici beslenme ve diyet programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu dönemde bireyin ihtiyacının olduğu besinler; makrobesin, mikrobesin, eser elementler, fonksiyonel gıdalar, tuz ve kafein alımı başlıkları altında 6 bölümde incelenmektedir.

Kaynakça

Akdeniz V, Kınık Ö, Yerlikaya O, Akan E. İnsan sağlığı ve beslenme fizyolojisi açısından çinkonun önemi. Akademik Gıda. 2016;14(3):307-314.

Aliani M, Udenigwe CC, Girgih AT, Pownall TL, Bugera JL, Eskin MN. Zinc deficiency and taste perception in the elderly. Crit Rev Food Sci Nutr. 2013;53(3):245-250.

Ashwini, A., Ramya, H.N., Ramkumar, C., Reddy, K.R., Kulkarni, R.V., Abinaya, V., Raghu, A.V. Reactive mechanism and the applications of bioactive prebiotics for human health. J Microbiol Methods. 2019; 159: 128-137. doi: 10.1016/j.mimet.2019.02.019.

Aslaner H., Mıstık S., Aslaner SA.; Vitamin B12 Eksikliği ve Tedavisi. Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi. 2018; Cilt:10 Sayı:6

Bouillon R, Carmeliet G, Verlinden L,et al. Vitamin D and human health: lessons from vitamin D receptor null mice. Endocr Rev. 2008 Oct;29(6):726-76.

Chen, L. R., Ko, N. Y., & Chen, K. H. Isoflavone Supplements for Menopausal Women: A Systematic Review. Nutrients. 2019; 11(11). 2649. https://doi.org/10.3390/nu11112649

Cyboran Katarzyna, Kuc Monika, Lis Jakub, Machaj Damian, Polak Jakub. The benefits of vitamin D3 supplementationfor menopausal women - literature review. Journal of Education, Health and Sport. 2021;11(6):47-51.

Dunneram Y, Greenwood DC, Burley VJ, Cade JE. Dietary intake and age at natural menopause: results from the UK Women's Cohort Study. J Epidemiol Community Health. 2018 Aug;72(8):733-40.

Erdem Y, Arici M, Altun B, Turgan C, Sindel S, Erbay B, et al. The relationship between hypertension and salt intake in Turkish population: SALTURK study. Blood Press 2010;19(5): 313-8.

Ergüden B. Sağlıklı Bireylerde Makrobesin Öğeleri Kombinasyonunun Kan Şekeri Düzeyine Etkisinin Değerlendirilmesi. Haliç Üniversitesi Yükseklisans Tezi. İstanbul 2017.

Fink HA, Jutkowitz E, McCarten JR, Hemmy LS, Butler M, Davila H, … Kane RL; Pharmacologic interventions to prevent cognitive decline, mild cognitive impairment, and clinical Alzheimer-type dementia: a systematic review. Ann Intern Med. 2018;168(1):39–51. https://doi.org/10.7326/m17-1529

Francesco Violi a bCristina Nocella bLorenzo Loffredo bRoberto Carnevale a cPasquale Pignatelli a b. Interventional study with vitamin E in cardiovascular disease and meta-analysis. Free Radical Biology and Medicine. 2022;Volume 178, January 2022, Pages 26-41

Garnet LA , Marian LN . "Obesity and the risk for premenopausal and postmenopausal breast cancer", Cancer Prev Res , 2012 , 5(4); 515–521.

Hancı, M., Bakırcı, S., Bayram, S., Karahan, S., & Ertuğrul, K.. Türk Kahvesi ve Türkiye'de Satılan Bazı İçeceklerdeki Kafein Miktarları. Düzce Tıp Dergisi, 2013;15(1), 34–38.

Hodge C, Taylor C. Vitamin A Deficiency. [Updated 2022 May 15]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK567744/

Hoffbrand AV. Megaloblastic anemias. Harrison's Principles of Internal Medicine 18 Edition. 2012;1:870-1.

Karthika, C., Appu, A.P., Akter, R. et al. Potential innovation against Alzheimer's disorder: a tricomponent combination of natural antioxidants (vitamin E, quercetin, and basil oil) and the development of its intranasal delivery. Environ Sci Pollut Res 29, 2022;10950–10965 https://doi.org/10.1007/s11356-021-17830-7

Kim, Y. A., Kim, K. M., Lim, S., Choi, S. H., Moon, J. H., Kim, J. H., Kim, S. W., Jang, H. C., & Shin, C. S. Favorable effect of dietary vitamin C on bone mineral density in postmenopausal women (KNHANES IV, 2009): discrepancies regarding skeletal sites, age, and vitamin D status. Osteoporosis international : a journal established as result of cooperation between the European

Foundation for Osteoporosis and the National Osteoporosis Foundation of the USA, 2015;26(9), 2329–2337. https://doi.org/10.1007/s00198-015-3138-6

Kul Çınar Ö. Hastaneye Yatan Çocuk Hastalarda Mikrobesin Eksiklikleri, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi; Tıpta Uzmanlık Tezi. 2017.

Lahmann PH , Cust AE , Friedenreich CM , Schulz M , Lukanova A, Kaaks R, Lundin E , Tjonneland A, Halkjar J, Severinsen Tang M , Overvad K , Fournier A et al. "Anthropometric measures and epithelial ovarian cancer risk in the European Prospective Investigation into Cancer and Nutrition" , Int. J. Cancer , 2010 , 126;2404– 2415.

Laird, E., Ward, M., McSorley, E., Strain, J.J., Wallace, J. Vitamin D and Bone Health; Potential mechanisms. Nutrients, 2010; 2 (7), 693- 724.

Muhsiroğlu,Ö. Flavonoller, Kardiyovasküler/Serebrovasküler Hastalıklar ve Kanser. Bes Diy Derg. 2017;45(2):178-184

National Institutes of Health, Calcium. Erişim adresi: https://ods.od.nih.gov/factsheets/Calcium-HealthProfessional/ Erişim Tarihi: 22.11.2022

Nazif S. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yaşayan 19-40 Yaş Arası Kadınların Beslenme Durumunun Saptanması ve Kalsiyum Tüketim Durumunun Değerlendirilmesi. Ylisans Tezi. Hacettepe Üni Sbe . Ankara, 2017.

National Health Service Vitamin A Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/vitamins-and-minerals/vitamin-a/ Erişim Tarihi:28.11.2022

National Health Service Vitamin B12 and Folat Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/vitamins-and-minerals/vitamin-a/ Erişim Tarihi: 22.11.2022

National Health Service Vitamin K Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/vitamins-and-minerals/vitamin-k/ Erişim Tarihi:23.11.2022

Nilay, Y. B., Kar, F., Gül, A., Oğraş, A., Fidan, K., Gümüş, N., Atabeyeva, O., & Akyüz, F. Kafein bir antioksidan madde midir? : Oksidatif stres ve kafein. Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi, 2020;2(2), 101–107.

Ohira T, Peacock JM, Iso H, Chambless LE, Rosamond WD, Folsom AR. Serum and dietary magnesium and risk of ischemic stroke: the Atherosclerosis Risk in Communities Study. Am J Epidemiol 2009;169(12):1437-1444.

Öztürk, İ., & Garipağaoğlu, M. Tuz Tüketimi ve Sağlık Salt Consumption and Health: Review. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*,2018; *3*(1), 57–65. https://doi.org/10.5336/healthsci.2017-55160

Perez-Vizcaino F, Duarte J. Flavonols and cardiovascular disease. Mol Aspects of Med 2010; 31:478-494

Piironen V, Toivo J, Lampi AM. Natural sources of dietary plant sterols. J Food Comp Anal, 2000; 13:619-624.

Popa, D.-S.; Bigman, G.; Rusu, M.E. The Role of Vitamin K in Humans: Implication in Aging and Age-Associated Diseases. Antioxidants. 2021; 10, 566

Prentice RL, Aragaki AK, Howard BV, Chlebowski RT, Thomson CA, Van Horn L, et al. Low-fat dietary pattern among postmenopausal women ınfluences long-term cancer, cardiovascular disease, and diabetes outcomes. J Nutr. 2019;149(9):1565-74.

Prentice RL, Aragaki AK, Van Horn L, Thomson CA, Beresford SA, Robinson J, et al. Low-fat dietary pattern and cardiovascular disease: Results from the Women's Health Initiative randomized controlled trial. Am J Clin Nutr. 2017;106(1):35-43.

Putteeraj, M., Lim, W. L., Teoh, S. L., & Yahaya, M. F. Flavonoids and its Neuroprotective Effects on Brain Ischemia and Neurodegenerative Diseases. Current drug targets, 2018;19(14), 1710–1720. https://doi.org/10.2174/1389450119666180326125252

Rakıcıoğlu, N. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı, Menopozda Beslenme. Ankara 2008 https://usakmerkezfatih.asmmiz.com/filepath/asm/1417/dokuman/menopozda-beslenme.pdf

Rayman, M. P. Selenium and human health. The Lancet, 2010;379(9822), 1256-1268.

Rees M. Stevenson J. Hope S. Rozenberg S. Palacios S. Management of Menopouse 5 th Edition. Edward Arnold Ltd. Published in Great Britaın, 2011.

Rizzoli, R., Bischoff-Ferrari, B., Dawson-Hughes, B., Weaver, C. Nutrition and bone health in women after the menopause, Womens Health, 2014;10(6), 599–608.

Saka, G., Ceylan, A., Ertem, M., Palanci, Y., & Toksöz, P. Diyarbakır il merkezinde lise ve üzeri öğrenim görmüş 40 yaş üzeri kadınların menopoz dönemine ait bazı özellikleri ve kalsiyum kaynağı yiyecekleri tüketim sıklıkları. Dicle Tıp Dergisi, 2005; Cilt:32, Sayı:2, (77-83)

Salçın, N. Ercoşkun, N. Diyet Lifi ve Sağlık Açısından Önemi. Akademik Gıda. 2021; 19(2) 234-243, DOI: 10.24323/akademik-gida.977432

Shafie, M., Homayouni Rad, A., & Mirghafourvand, M. Effects of prebiotic-rich yogurt on menopausal symptoms and metabolic indices in menopausal women: a triple-blind randomised controlled trial. International journal of food sciences and nutrition, 2022; 73(5), 693–704. https://doi.org/10.1080/09637486.2022.2048360

Sharma, Y., Popescu, A., Horwood, C., Hakendorf, P., & Thompson, C. Relationship between Vitamin C Deficiency and Cognitive Impairment in Older Hospitalised Patients: A Cross-Sectional Study. Antioxidants, 2022; 11(3), 463. MDPI AG. Retrieved from http://dx.doi.org/10.3390/antiox11030463

Sulaiman, S., Shahril, M.R., Wafa, S.W., Shaharudin, S.H., Akmal, S.N., Hussin, S.N.A.S. Dietary Carbohydrate, Fiber and Sugar and Risk of Breast Cancer According to Menopausal Status in Malaysia. Asian Pac J Cancer Prev., 2014; 15(14), 5959- 5964.

Şen E , Sevil Ü . "Menopoz semptomlarında tamamlayıcı tedaviler", İ.Ü.F.N. Hem. Derg , 2008 , 62(16); 136 – 142

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Diyetisyenler için hasta izleme rehberi/ ağırlık yönetimi el kitabı.T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No:1081. Ankara:2017 Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayatdb/Haberler/Diyetisyenler-Izlem-Rehberi/Diyetisyenler_icin_hasta_ izleme_rehberi.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Kurumu Sağlığı. Türkiye Beslenme Rehberi 2015 (TÜBER). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031. Ankara: 2016. Erişim Tarihi:1.3.2023 Erişim adresi: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/10915,tuber-turkiye-beslenme-rehberipdf.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite, Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Dairesi Başkanlığı. Menopozda beslenme. T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726. Ankara: 2012. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/sagliklibeslenme-hareketli-hayat-db/Yayinlar/kitaplar/Beslenme-Bilgi-Serisi-1/ menopozda-beslenme.pdf

Üçtepe, H., Küçükerdönmez, Ö., Kaner, G., & Çalık, G. Determination of Nutritional Status of Women in the Climacterium Period. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences, 2022; 7(1), 1–10. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-81575

Vanmierlo T., Weingärtner O., van der Pol S., Husche C., Kerksiek A., Friedrichs S., Sijbrands S., Steinbusch H., Grimm M., Hartmann T., et al. Dietary intake of plant sterols stably increases plant sterol levels in the murine brain. J. Lipid Res. 2012; 53:726–735. doi: 10.1194/jlr.M017244.

Wang Y, Dellatore P, Douard V, Qin L, Watford M, Ferraris RP, et al. High fat diet enriched with saturated, but not monounsaturated fatty acids adversely affects femur, and both diets increase calcium absorption in older female mice. Nutr Res. 2016;36(7):742-50.

BÖLÜM 9

MENOPOZDA KONSTRASEPSİYON DANIŞMANLIĞI

Selinay Aktaş Demir

Giriş

Menstruasyon döngüsünün düzeni ve uzunluğu, kadının doğurganlık süresince değişmektedir. Kırk yaş üstü kadınlar doğurganlıklarında doğal bir düşüş yaşasalar da planlanmamış bir gebelikten korunmak için menopoza girene kadar doğum kontrolüne dikkat etmeleri gerekmektedir. Menopoz, overlerden östrojen üretiminin önemli biçimde azalmasıyla birlikte menstruasyonun kalıcı olarak son bulmasıdır. Menstruel kanamanın 12 ay boyunca olmaması kalıcı olarak menstruasyonun durdurduğunu göstermektedir. Perimenopozal dönemden sonraki 2-6 yıllık sürede, over fonksiyonların tamamen durmuş ve fertilite ortadan kalkmıştır.

Tüm dünyada ve ülkemizde 40 yaş üstü kadınlarda doğurganlık oranlarında artış olduğu bildirilmiştir.

Birçok kadının 30'lu ve 40'lı yaşlarında aile kurmayı seçmesiyle birlikte kadınların daha geç yaşlarda çocuk sahibi olma eğilimi devam etmektedir. İngiltere ve Galler'de 40 yaş üstü kadınların yılda canlı doğum sayısı 2000-2015 yılları arasında neredeyse 2 katına çıkmıştır. 30-34 yaşlarında ilk doğumunu yapan kadınların oranı 3 kat, 35-39 yaş arasındakilerin oranı 7 kat, 40 yaş ve üzerindekilerin oranı ise 10 kat artmıştır. Benzer şekilde ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı, son 20 yılda 40-44 yaş arası ve 45-49 yaş arası kadınlar arasında doğurganlık oranında bir artış olduğunu bildirmiştir.

Kaynaklar

ACOG Frequently asked questions, (2018). www.acog.org/Clinical-Guidance-and-Publications/Patient-Education-FAQs-List. Erişim Tarihi: (02/11/2022).

Ashley SF, Gaudet MM, La Veccia C. Intrauterine devices and endometrial cancer risk: a pooled analysis of the epidemiology of endometrial cancer consortium. Int J Cancer 2015;136:E410–22.

Baldwin MK, Jensen JT. Contraception during the perimenopause. Maturitas. 2013;76: 235–42. doi: 10.1016/j.maturitas.2013.07.009.

Bateson D, McNamee K. Perimenopausal contraception: A practice-based approach. Australian family physician, 2017;46(6), 372-377.

Berenson AB, Radecki RM, Grady JJ, et al. A prospective, controlled study of the effects of hormonal contraception on bone mineral density. Am J Obstet Gynecol. 2001;98:576–82.

Bitzer J. Hormonal contraception and depression: another pill scandal? Eur J Contracept Reprod Health Care. 2017;22:1–2.

Bitzer, J. Overview of perimenopausal contraception. Climacteric, 2019;22(1), 44-50.

Chakhtoura Z, Canonico M, Gompel A, Scarabin PY, Plu-Bureau G. Progestogen-only contraceptives and the risk of acute myocardial infarction: a meta-analysis. J Clin Endocrinol Metab. 2011;96: 1169–74.

Chapurlat RD, Garnero P, Sornay-Rendu E, et al. Longitudinal study of bone loss in pre- and perimenopausal women: evidence for bone loss in perimenopausal women. Osteoporos Int 2000;11: 493–8.

Collaborative Group on Hormonal Factors in Breast Cancer. Breast cancer and hormonal contraceptives: collaborative reanalysis of individual data on 53 297 women with breast cancer and 100 239 women without breast cancer from 54 epidemiological studies. Lancet. 1996;347:1713–27.

Dağhan Ş, Toraman AU, Erkin Ö, Kocademir CG. Perimenopozal Dönemdeki Kadınların Aile Planlaması Yöntem Kullanımları. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi. 2014; (3), 23-30.

Dinç, A. 40 Yaş Üzeri Evli Kadınların Kontraseptif Tercihlerinin İncelenmesi. Zeynep Kamil Tıp Bülteni. 2018;49(3), 251-255.

Dinger J, Do Minh T, Heinemann K. Impact of estrogen type on cardiovascular safety of combined oral contraceptives. Contraception 2016;94:328–39.

Erkin Ö, Ardahan M, Kert A. Menopoz Döneminin Kadınların Yaşam Kalitesine Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2014;3(4).

Faculty of Sexual and Reproductive Healthcare (FSRH). FSRH guideline: contraception for women aged over 40 years. 2019.

Fruzzetti F, Tremollieres F, Bitzer J. An overview of the development of combined oral contraceptives containing estradiol: focus on estradiol valerate/dienogest. Gynecol Endocrinol 2012;28:400–8.

FSRH Clinical Guideline: Barrier Methods for Contraception and STI Prevention (2015). https://www.fsrh.org/standards-and-guidance/documents/ceuguidancebarriermethodscontraceptionsdi/ (Erişim Tarihi: 01/11/2022).

FSRH Clinical Guideline: Combined Hormonal Contraception (2020). https://www.fsrh.org/standards-and-guidance/documents/combined-hormonal-contraception/ (Erişim Tarihi: 03/11/2022).

FSRH Clinical Guideline: Contraception for Women Aged over 40 Years. (2019). https://www.fsrh.org/documents/fsrh-guidance-contraception-for-women-aged-over-40-years-2017/ (Erişim Tarihi: 28/10/2022).

FSRH Clinical Guideline: Emergency Contraception (2020). https://www.fsrh.org/documents/ceu-clinical-guidance-emergency-contraception-march-2017/ (Erişim Tarihi: 28/10/2022).

FSRH Clinical Guideline: Intrauterine Contraception (2019). https://www.fsrh.org/standards-and-guidance/documents/ceuguidanceintrauterinecontraception/ (Erişim Tarihi: 27/10/2022).

Gallo MF, Grimes DA, Schulz KF, Helmerhorst FM. Combination contraceptives: effects on weight. Cochrane Database Syst Rev 2003;2:CD003987.

Grandi G, Di Vinci P, Sgandurra A, Feliciello L, Monari F, Facchinetti F. Contraception During Perimenopause: Practical Guidance. International Journal of Women's Health. 2022;14, 913.

Hardman SM, Gebbie AE. The contraception needs of the perimenopausal woman. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 2014;28(6), 903-915.

Havrilesky LJ, Moorman PG, Lowery WJ, et al. Oral contraceptive pills as primary prevention for ovarian cancer: a systematic review and meta-analysis. Obstet Gynecol. 2013;122:139–47.

Hotun Şahin N. Aile Planlaması ve İnfertilite. Coşkun A, editör. Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği El Kitabı. 2. Baskı. İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları, 2012 p. 351-376.

Hotun Şahin N. Doğurganlığın Düzenlenmesi. Kızılkaya Beji N, editör. Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. 2. Baski. İstanbul:Nobel Tıp Kitapevleri, 2017 p. 147-169.

Kaunitz AM. Oral contraceptive use in perimenopause. Am J Obstet Gynecol. 2001;185:S32–S7.

Lidegaard O, Nielsen LH, Skovlund CW, et al. Risk of venous thromboembolism from use of oral contraceptives containing different progestogens and oestrogen doses: Danish cohort study, 2001-9. Br Med J 2011;343:d6423.

Linton A, Golobof A, Shulman LP. Contraception for the perimenopausal woman. Climacteric. 2016;19(6), 526-534.

Long ME, Faubion SS, MacLaughlin KL, Pruthi S, Casey PM. Contraception and hormonal management in the perimenopause. Journal of Women's Health. 2015; 24(1), 3-10.

Marchbanks PA, Curtis KM, Mandel MG, et al. Oral contraceptive formulation and risk of breast cancer. Contraception 2012;85: 342–50.

Martin J, Hamilton B, Ventura S, Osterman M, Wilson E, Mathews T. Births: Final data for 2010. Natl Vital Stat Rep. 2012; 61:1–72.

Merki-Feld GS, Apter D, Bartfai G, et al. ESC Expert statement on the effects on mood of the natural cycle and progestin-only contraceptives. Eur J Contracept Reprod Health Care. 2017;22:247–9.

Mørch L, Skovlund C, Hannaford P, et al. Contemporary contraception and the risk of breast cancer. N Engl J Med 2017;377:2228–39.

Öztürk R, Kavlak O. Perimenopozal dönemde hormonal kontrasepsiyon. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi. 2012; 21(3): 210-217.

Pınar G. Perimenopozal Kadınlarda Kontraseptif Kullanımı ve Karşılanmayan Kontrasepsiyon Gereksinimleri. Medical Sciences. 2011; 6(1), 1-8.

Shulman LP, Kiley JW. Contraception for the perimenopausal woman. Managing the Menopause: 21st Century Solutions. 2015.

Sis Çelik A, Pasinlioğlu T. Klimakterik Dönemde Yaşanan Semptomlar ve Hemşirenin Rolü. ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. 2013; 1(1): 50-56.

Skovlund CW, Mørch LS, Kessing LV, et al. Association of hormonal contraception with depression. JAMA Psychiatry. 2016;73:1154–62.

Sugiura K, Kobayashi T, Ojima T. Risks of thromboembolism associated with hormonal contraceptives related to body mass index and aging in Japanese women. Thromb Res 2016;137:11–16.

Taşkıran G. Menopozal Semptom Şiddeti ve Menopoza Özgü Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

The ESHRE Capri Workshop Group. Hormonal contraception without estrogens. Hum Reprod Update. 2003;9:373–86.

TNSA (2013). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/Turkiye-Nufus-ve-Sa%C4%9Flik-Arastirmasi-2013.pdf. (Erişim Tarihi: 27/10/2022).

TNSA (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Temel Bulgular http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf (Erişim Tarihi: 27/10/2022).

Toptaş B. Aksu H. Contraceptıve use in perımenopausal women: Perimenopozal dönemdeki kadınların kontraseptif yöntem kullanım durumları. Journal of Human Sciences. 2020;17(2), 548-557.

Weiderpass E, Adami H, Baron JA, Magnusson C, et al. Use of oral contraceptives and endometrial cancer risk (Sweden). Cancer Causes Control. 1999;10:277–84.

WHO (2018) Family Planning- global handbook for providers. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260156/9780999203705-eng.pdf. Erişim Tarihi: (25/10/2022).

WHO Ageing and Health. (2022) https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health. (Erişim Tarihi:29/10/2022).

WHO Menopause. (2022). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause#:~:text=Most%20women%20experience%20menopause%20between,changes%20in%20the%20menstrual%20cycle. (Erişim Tarihi: 29.10.2022).

WHO. Depot medroxyprogesterone acetate (DMPA) and the risk of endometrial cancer. The WHO Collaborative Study of Neoplasia and Steroid Contraceptives. Int J Cancer 1991;49:186–90. PMID: 1831802.

World Health Organization. Collaborative Study of Cardiovascular Disease and Steroid Hormone Contraception. Cardiovascular disease and use of oral and injectable progestogen only contraceptives and combined injectable contraceptives. Results of an internation Contraception 1998; 57:315–24.

BÖLÜM 10

MENOPOZDA VAZOMOTOR SEMPTOMLAR VE BAKIM

İlayda Sel

Giriş

Vazomotor semptomlar veya sıcak basmaları ve gece terlemeleri, menopoza geçişin ayırt edici özellikleridir ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kadınların %80'i menopoz sırasında vazomotor semptomları yaşamaktadır ve çoğunluğu bu semptomları orta ile şiddetli derecede değerlendirmektedir. Yaygın olmalarına, yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerine ve olumsuz sağlık göstergeleriyle ilişkilendirilmelerine rağmen vazomotor semptomların ne kadar süreceği konusu net olarak bilinmemektedir. Ancak menopoza giriş döneminde vazomotor değişikliklerin sıklığı ve şiddetinde artış görülür, geç menopozal dönemde en sıkıntılı hâle gelerek sonrasında giderek azalmaya başlar. Orta ile şiddetli düzeyde vazomotor semptom yaşayan kadınlar; çalışma ve günlük aktivitelerini gerçekleştirme yeteneğini etkileyebilecek uyku sorunları, yorgunluk, kaygı ve depresyon gibi durumlarla karşılaşabilmektedir. Kadınların hayatlarının büyük bir kısmını kapsayan menopozal döneme uyum sağlaması ve sorunların üstesinden gelmesinde hemşirelerin vereceği danışmanlık ve bakım kilit rol oynamaktadır.

Hemşirelerin vazomotor semptomlara yönelik tedavi yaklaşımlarını bilmesi, doğru yönlendirmeleri yapabilmesi ve yaşam tarzı değişiklikleri, hormonal olan ve olmayan tedaviler ile bütünleşik (integratif) tedavi uygulamalarına yönelik danışmanlık verebilmesi oldukça önemlidir.

Kaynakça

Archer DF, Bernick BA, Mirkin S. A combined, bioidentical, oral, 17β-estradiol and progesterone capsule for the treatment of moderate to severe vasomotor symptoms due to menopause. Expert Review of Clinical Pharmacology. 2019;12(8):729-739.

Atasü T, Gezer A. Menopoz: Tanım ve Terminoloji. Atasü T, editör. Menopoz, Tedavisi ve Kanser. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2001, p.13-26.

Avis NE, Crawford SL, Green R. Vasomotor symptoms across the menopause transition: differences among women. Obstetrics and Gynecology Clinics of North America. 2018;45(4):629-640.

Avis NE, Crawford SL, Greendale G, ve ark. Duration of menopausal vasomotor symptoms over the menopause transition. JAMA Internal Medicine. 2015;175(4):531–9.

Bansal R, Aggarwal N. Menopausal hot flashes: A concise review. Journal of Midlife Health. 2019;10(1):6-13.

Bekmezci E, Altuntuğ K. Menopoz ile ilişkili semptomlara yönelik kanıta dayalı uygulamaların incelenmesi. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi. 2020;2(3):167-174.

British Menopause Society (BMS). New non-hormonal treatment for hot flushes. News. 2020: https://thebms.org.uk/2020/07/new-non-hormonal-treatment-for-hot-flushes/ (Access date: 06.11.2022).

Chiu HY, Pan CH, Shyu YK, ve ark. Effects of acupuncture on menopause-related symptoms and quality of life in women in natural menopause: A meta-analysis of randomized controlled trials. Menopause. 2015;22(2):234-44.

Cintron D, Lahr BD, Bailey KR, ve ark. Effects of oral versus transdermal menopausal hormone treatments on self-reported sleep domains and their association with vasomotor symptoms in recently menopausal women enrolled in the Kronos Early Estrogen Prevention Study (KEEPS). Menopause. 2018;25:145-153.

Çağlar GS, Özdemir ED. Vazomotor Semptomlar ve Tedavisi. Cengiz SD, Çağlar GS, editör. Menopoz Multidisipliner Yaklaşım. Ankara: Modern Tıp Kitabevi, 2016, p.19-30.

De Franciscis P, Colacurci N, Riemma G, ve ark. Nutraceutical approach to menopausal complaints. Medicina (Kaunas). 2019;55(9):544.

Dişli B, Hotun Şahin N. Menopoza özgü sıcak basması ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;(16):48-62.

Djapardy V, Panay N. Alternative and non-hormonal treatments to symptoms of menopause. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 2022;81:45-60.

Elkins G, Marcus J, Stearns V, ve ark. Pilot evaluation of hypnosis for the treatment of hot flashes in breast cancer survivors. Psychooncology. 2007;16(5):487-92.

Elkins G, Marcus J, Stearns V, ve ark. Randomized trial of a hypnosis intervention for treatment of hot flashes among breast cancer survivors. Journal of Oncology. 2008;26(31):5022-6.

Erkin Ö, Ardahan M, Kert A. Menopoz döneminin kadınların yaşam kalitesine etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2014;3(4):1095-1113.

Ghazanfarpour M, Mohammadzadeh F, Shokrollahi P, ve ark. Effect of Foeniculum vulgare (fennel) on symptoms of depression and anxiety in postmenopausal women: A double-blind randomised controlled trial. Journal of Obstetrics and Gynaecology. 2018;38:121–126.

Gümüşay M, Şahin NH. Menopozal Semptomların Yönetimi ve Hemşirelik Yaklaşımı. Şahin, N. editör, Güncel Jinekoloji Hemşireliği. Ankara: Akademisyen Kitabevi, p.225-236.

Haines CJ, Lam PM, Chung TK, ve ark. A randomized, double-blind, placebocontrolled study of the effect of a Chinese herbal medicine preparation (Dang Gui Buxue Tang) on menopausal symptoms in Hong Kong Chinese women. Climacteric. 2008;11:244–51.

Höbek Akarsu R, Kuş B. Menapozal sıcak basması kontrolünde kullanılan nonfarmakolojik yöntemler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2017;6(2):104-112 .

Huang AJ, Phillips S, Schembri M, ve ark. Device-guided slow-paced respiration for menopausal hot flushes: A randomized controlled trial. Obstetrics and Gynecology. 2015;125(5):1130-1138.

Johnson A, Roberts L, Elkins G. Complementary and alternative medicine for menopause. Journal of Evidence-Based Integrative Medicine. 2019;24:2515690X19829380.

Kaba F, Demirel Bozkurt Ö. Menopoz semptomlarında tamamlayıcı ve alternatif tedaviler. Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2020;3(2):134-142 .

Leach MJ, Moore V. Black cohosh (Cimicifuga spp.) for menopausal symptoms. Cochrane Library: Cochrane Reviews. 2012;2012(9):CD007244.

Makara-Studzińska M, Kryś-Noszczyk K, Jakiel G. Epidemiology of the symptoms of menopause – an intercontinental review. Menopause Review/Przegląd Menopauzalny. 2014;13(3):203-211.

Menati L, Khaleghinezhad K, Tadayon M, ve ark. Evaluation of contextual and demographic factors on licorice effects on reducing hot flashes in postmenopause women. Health Care for Women International. 2014;35:87–99.

Menown SJ, Tello JA. Neurokinin 3 receptor antagonists compared with serotonin norepinephrine reuptake ınhibitors for non-hormonal treatment of menopausal hot flushes: A systematic qualitative review. Advances in Therapy. 2021;38(10):5025-5045.

Nappi RE, Kroll R, Siddiqui E, ve ark. Global cross-sectional survey of women with vasomotor symptoms associated with menopause: Prevalence and quality of life burden. Menopause. 2021;28(8):875-882.

North American Menopause Society (NAMS). The North American Menopause Society statement on continuing use of systemic hormone therapy after age 65. Menopause. 2015;22:693.

Pan M, Pan X, Zhou J, ve ark. Update on hormone therapy for the management of postmenopausal women. Biosci Trends. 2022;16(1):46-57.

Resmi S, Anil Bindu S, Benny PV. Climacteric symptoms among women residing in a rural area of Kerala state – A cross-sectional study. Clinical Epidemiology and Global Health. 2020;8:1341–1344.

Rotem C, Kaplan B. Phyto-Female Complex for the relief of hot flushes, night sweats and quality of sleep: randomized, controlled, double-blind pilot study. Gynecol Endocrinol 2007;23:117–22.

Ryu KJ, Park H, Kim YJ, ve ark. Moderate to severe vasomotor symptoms are risk factors for nonalcoholic fatty liver disease in postmenopausal women. Maturitas. 2018;117:22-28.

Ryu KJ, Park H, Park JS, ve ark. Vasomotor symptoms: More than temporary menopausal symptoms. Journal of Menopausal Medicine. 2020;26(3):147-153.

Ryu KJ, Park HT, Kwon DH, ve ark. Vasomotor symptoms and metabolic syndrome in Korean postmenopausal women. Menopause. 2015;22:1239–1245.

Santoro N, Epperson CN, Mathews SB. Menopausal symptoms and their management. Endocrinology and Metabolism Clinics of North America. 2015;44(3):497-515.

Santoro N, Roeca C, Peters, BA, ve ark. The menopause transition: Signs, symptoms, and management options. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism. 2021;106(1):1-15.

Sievert LL, Begum K, Sharmeen T, ve ark. Hot flash report and measurement among Bangladeshi migrants, their London neighbors, and their community of origin. American Journal of Physical Anthropology. 2016;161(4):620-633.

Sievert LL. Subjective and objective measures of hot flashes. American Journal of Human Biology. 2013;25(5):573-80.

Simon J, Anderson RA, Ballantyne E, ve ark. OR11-03 NT-814, a non-hormonal dual neurokinin 1,3 receptor antagonist markedly ımproves vasomotor symptoms in post-menopausal women; Results of a randomised, double-blind, placebo-controlled, dose-finding study (SWITCH-1). Journal of the Endocrine Society. 2020;4, (Suppl 1).

Sturdee DW, Hunter MS, Maki PM, ve ark. The menopausal hot flush: A review. Climacteric, 2017;20:296-305.

Takahashi TA, Johnson KM. Menopause. Medical Clinics of North America, 2015;99:521–534.

Talaulikar V. Menopause transition: Physiology and symptoms. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 2022;81:3-7.

Tao WW, Tao XM, Song CL. Effects of non-pharmacological supportive care for hot flushes in breast cancer: A meta-analysis. Support Care Cancer. 2017;25:2335- 2347.

Thurston RC, Carroll JE, Levine M, ve ark. Vasomotor symptoms and accelerated epigenetic aging in the Women's Health Initiative (WHI). The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism. 2020;105(4):1221–7.

Tremblay A, Sheeran L, Aranda SK. Psychoeducational interventions to alleviate hot flashes: A systematic review. Menopause. 2008;15(1):193-202.

Trower M, Anderson RA, Ballantyne E, ve ark. Effects of NT-814, a dual neurokinin 1 and 3 receptor antagonist, on vasomotor symptoms in postmenopausal women: A placebo-controlled, randomized trial. Menopause. 2020;27(5):498-505.

Tuomikoski P, Savolainen-Peltonen H. Vasomotor symptoms and metabolic syndrome. Maturitas. 2017;97:61-65.

Williamson J, White A, Hart A, ve ark. Randomised controlled trial of reflexology for menopausal symptoms. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology. 2002;109:1050–5.

Women's Health Concern (WHC). Complementary & alternative therapies Non hormonal prescribed treatments. 2022: https://www.womens-health-concern.org/wp-content/uploads/2022/12/03-WHC-FACTSHEET-Complementary-And-Alternative-Therapies-NOV2022-B.pdf (Access date: 20.11.2022).

Yu Q, Chae H, Hsiao S. Ve ark. Prevalence, severity, and associated factors in women in East Asia with moderate-to-severe vasomotor symptoms associated with menopause. Menopause. 2022;29(5):553-563.

Zhang L, Ruan X, Cui Y, ve ark. Menopausal symptoms among Chinese peri- and postmenopausal women: A large prospective single-center cohort study, Gynecological Endocrinology, 2020;36:1-5.

BÖLÜM 11

MENOPOZDA ÜROGENİTAL SEMPTOMLAR VE BAKIM

Güzin Ünlü Suvari

Giriş

Menopoz bir hastalık değil her kadın için normal bir yaşam olayıdır. Menopoz her ne kadar normal bir yaşam evresi olsa da kadınlar için kolay bir dönem olduğu anlamını taşımaz. Sıcak basması, yorgunluk, hafıza sorunları, kas ağrıları ve vajinal kuruluk gibi semptomların farklı derecelerde yaşandığı dolasıyla kadının fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlığının etkilendiği bir dönemdir. Menopoz sürecinde meydana gelen hormonal değişiklikler ayrıca osteoporoz, kardiyovasküler hastalık, Tip 2 diyabet, depresyon, osteoartrit ve bunama riskinde artış gibi uzun vadeli sağlık sorunlarına da yol açabilir. Menopozda genitoüriner sistemde olan değişimlerle birçok kadında menopozun genitoüriner sendromu (MGS) ortaya çıkmaktadır. MGS'de başlıca semptomlar arasında vajinal kuruluk, ağrılı cinsel ilişki (disparoni), yanma ve dizüri bulunmaktadır. Cinsel olarak aktif olmayan kadınlar ise günlük yaşam aktivitelerini etkileyen rahatsız edici MGS semptomları yaşayabilmektedir. Genellikle zamanla düzelen vazomotor semptomların aksine, MGS çoğu zaman etkili bir tedavi olmaksızın ilerleyicidir. Dolayısıyla MGS semptom yönetimi ve tedavisi büyük önem taşımaktadır.

Menopozda Genitoüriner Sağlık

Menopozun genitoüriner sendromu, östrojen eksikliğinin vajina, labia, üretra ve mesane dâhil olmak üzere kadın genitoüriner sistemi üzerindeki etkisinden kaynaklanan semptom ve bulguları tanımlamaktadır. Daha önceleri, kapsamlı olan MGS teriminin yerine vulvovajinal atrofi (VVA) kullanılmaktaydı. Ancak vulvovajinal atrofi, genital dokuların görünümünü tanımlarken idrar yolu deği-

Kaynaklar

Aggarwal, N., Meeta, M., & Chawla, N. (2022). Menopause management: A manual for primary care practitioners and nurse practitioners. *Journal of Mid-life Health, 13*(5), 2.

Angelou, K., Grigoriadis, T., Diakosavvas, M., Zacharakis, D., & Athanasiou, S. (2020). The genitourinary syndrome of menopause: an overview of the recent data. Cureus, 12(4).

Banasik, J. L. (2021). *Pathophysiology-E-Book*: Elsevier Health Sciences.

Chism, L., Pace, D. T., Reed, L. K., Moore, A., & Khanna, P. (2022). Genitourinary Syndrome of Menopause and the Role of Nurse Practitioners. *The Journal for Nurse Practitioners, 18*(5), 506-509.

Constantine, G. D., Graham, S., Lapane, K., Ohleth, K., Bernick, B., Liu, J., & Mirkin, S. (2019). Endometrial safety of low-dose vaginal estrogens in menopausal women: a systematic evidence review. *Menopause (New York, NY), 26*(7), 800.

Constantine, G. D., Simon, J. A., Pickar, J. H., Archer, D. F., Kushner, H., Bernick, B., . . . Mirkin, S. (2017). The REJOICE trial: a phase 3 randomized, controlled trial evaluating the safety and efficacy of a novel vaginal estradiol soft-gel capsule for symptomatic vulvar and vaginal atrophy. *Menopause (New York, NY), 24*(4), 409.

Farrell, R. (2016). ACOG Committee Opinion No. 659: The Use of Vaginal Estrogen in Women With a History of Estrogen-Dependent Breast Cancer. *Obstetrics and Gynecology, 127*(3), e93-96.

Faubion, S. S., Kingsberg, S. A., Clark, A. L., Kaunitz, A. M., Spadt, S. K., Larkin, L. C., . . . McClung, M. R. (2020). The 2020 genitourinary syndrome of menopause position statement of The North American Menopause Society. *Menopause, 27*(9), 976-992.

Filippini, M., Porcari, I., Ruffolo, A. F., Casiraghi, A., Farinelli, M., Uccella, S., . . . Salvatore, S. (2022). CO2-Laser therapy and Genitourinary Syndrome of Menopause: A Systematic Review and Meta-Analysis. *The Journal of Sexual Medicine*.

Geng, L., Zheng, Y., Zhou, Y., Li, C., & Tao, M. (2018). The prevalence and determinants of genitourinary syndrome of menopause in Chinese mid-life women: a single-center study. *Climacteric, 21*(5), 478-482.

Hillery, S. (2020). The impact of genitourinary syndrome of menopause on continence. *British Journal of Nursing, 29*(6), 342-344.

Hull, A. (2017). The Impact of Genitourinary Syndrome of Menopause On Quality of Life. *Urologic Nursing, 37*(6).

Johnston, S., Bouchard, C., Fortier, M., & Wolfman, W. (2021). Guideline no. 422b: Menopause and genitourinary health. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 43*(11), 1301-1307. e1301.

Kagan, R., Kellogg-Spadt, S., & Parish, S. J. (2019). Practical treatment considerations in the management of genitourinary syndrome of menopause. Drugs & aging, 36, 897-908.

Karakoç, H., Uçtu, A. K., & Özerdoğan, N. (2019). Genitourinary syndrome of menopause: effects on related factors, quality of life, and self-care power. *Menopause Review/Przegląd Menopauzalny, 18*(1), 15-22.

Lowdermilk, D. L., Cashion, M. C., Perry, S. E., Alden, K. R., & Olshansky, E. (2019). *Maternity and Women's Health Care E-Book*: Elsevier Health Sciences.

Mercier, J., Morin, M., Tang, A., Reichetzer, B., Lemieux, M.-C., Samir, K., . . . Dumoulin, C. (2020). Pelvic floor muscle training: mechanisms of action for the improvement of genitourinary syndrome of menopause. *Climacteric, 23*(5), 468-473.

Mili, N., Paschou, S. A., Armeni, A., Georgopoulos, N., Goulis, D. G., & Lambrinoudaki, I. (2021). Genitourinary syndrome of menopause: a systematic review on prevalence and treatment. *Menopause, 28*(6), 706-716.

Moral, E., Delgado, J., Carmona, F., Caballero, B., Guillán, C., González, P., . . . study, w. g. o. t. G. (2018). Genitourinary syndrome of menopause. Prevalence and quality of life in Spanish postmenopausal women. The GENISSE study. *Climacteric, 21*(2), 167-173.

Nappi, R. E., Martini, E., Cucinella, L., Martella, S., Tiranini, L., Inzoli, A., . . . Gardella, B. (2019). Addressing vulvovaginal atrophy (VVA)/genitourinary syndrome of menopause (MGS) for healthy aging in women. *Frontiers in endocrinology, 10*, 561.

Ozaki, Y., Tomoe, H., Kuwajima, M., Ninomiya, N., Sekiguchi, Y., Sato, Y., . . . Takahashi, S. (2022). Prevalence of genitourinary syndrome of menopause in Japanese peri-and post-menopausal women: A cross-sectional online survey. *The Journal of Sexual Medicine, 19*(5), S211.

Pace, D. T., Chism, L. A., Graham, S., & Amadio, J. (2020). How nurse practitioners approach treatment of genitourinary syndrome of menopause. *The Journal for Nurse Practitioners, 16*(2), 136-142.

Peate, I. (2019). *Alexander's nursing practice e-book: hospital and home*: Elsevier Health Sciences.

Peters, K. J. (2021). What Is Genitourinary Syndrome of Menopause and Why Should We Care? *The Permanente Journal, 25*.

Quick, A. M., Zvinovski, F., Hudson, C., Hundley, A., Evans, C., Suresh, A., . . . Reinbolt, R. E. (2020). Fractional CO2 laser therapy for genitourinary syndrome of menopause for breast cancer survivors. *Supportive Care in Cancer, 28*(8), 3669-3677.

Srisukho, S., Pantasri, T., Piyamongkol, W., Phongnarisorn, C., & Morakote, N. (2019). The experience of genitourinary syndrome of menopause (MGS) among Thai postmenopausal women: the non-reporting issue. *International urogynecology journal, 30*(11), 1843-1847.

Storey, K., & Last, J. R. (2021). *A Nurse's Survival Guide to General Practice Nursing E-Book*: Elsevier Health Sciences.

Trémollieres, F., Chabbert-Buffet, N., Plu-Bureau, G., Rousset-Jablonski, C., Lecerf, J., Duclos, M., . . . Hocke, C. (2022). Management of postmenopausal women: Collège National des Gynécologues et Obstétriciens Français (CNGOF) and Groupe d'Etude sur la Ménopause et le Vieillissement (GEMVi) Clinical Practice Guidelines. *Maturitas, 163*, 62-81.

Valadares, A. L. R., Kulak Junior, J., Paiva, L. H. S. d. C., Nasser, E. J., Silva, C. R. d., Nahas, E. A. P., . . . Wender, M. C. O. (2022). Genitourinary Syndrome of Menopause. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia, 44*, 319-324.

BÖLÜM 12

MENOPOZDA PSİKOSOSYAL, BİLİŞSEL SEMPTOMLAR VE BAKIM

Elif Balkan

Giriş

En yalın hâliyle son menstrüel siklustan sonraki 12 aylık süreçte menstrüel kanama görülmemesi olarak tanımlanan menopoz, aynı puberte gibi kadın yaşamının normal ve fizyolojik bir sürecidir ve bu süreçte yaşanan hormon seviyelerindeki değişimler, pek çok yakınmaya sebep olduğu gibi kadını biyopsikososyal yönden etkileyen semptomlar yaşamasına neden olmaktadır.

Menopozun Psikososyal ve Bilişsel Yönü

Kadınların hepsi menopoz sürecini ve semptomlarını aynı şekilde yaşamazlar. Kadının içinde bulunduğu kültür, menopoza yönelik toplumsal ve bireysel algılar, duygudurum sorunları ile ilgili geçmiş deneyimler, menopozun gerçekleşme biçimi (doğal-cerrahi) gibi pek çok faktör menopoz sürecini ve yaşanan semptomları etkilemektedir. Menopoz sürecinde kadınlar gebelik endişesinin sonlanması, menstrüel kanamadan ve ağrıdan kurtulma gibi olumlu düşüncelerin yanı sıra; ani yaşlanma belirtileri, cinsellikle ilgili problemler ve duygudurum dengesizlikleri gibi olumsuz düşünceler de deneyimleyebilmektedir. Ayrıca premenopoz dönemindeki kadınlarla kıyaslandığında perimenopozal kadınların psikolojik ve bilişsel semptomları daha yaygın yaşadığı görülmektedir. Bu nedenle

Kaynaklar

Abdollahi AA, Qorbani M, Asayesh H, ve ark. The menopausal age and associated factors in Gorgan, Iran. Med J Islam Repub Iran. 2013; 27(2):50.

Afghari A, Ganji J, Ahmad SM. Psycho-emotional changes in menopause: a qualitative study. J Mazandaran Univ Med Sci. 2012; 22(93):27–38.

Afridi I. Psychological and Social Aspects of Menopause. In: A Multidisciplinary Look at Menopause. doi: 10.5772/intechopen.69078

Ahuja M. Age of menopause and determinants of menopause age: a PAN India survey by IMS. J Midlife Health. 2016; 7(3):126–31. doi:10.4103/0976-7800.191012

Arnot M, Emmott EH, Mace R. The relationship between social support, stressful events, and menopause symptoms. PloS one. 2021; 16(1):e0245444.

Aparicio V, Borges-Cosic M, Ruiz-Cabello P, ve ark. Association of objectively measured physical activity and physical fitness with menopause symptoms. The Flamenco Project. Climacteric. 2017; 20:1–6. doi:10.1080/13697137.2017.1329289

Asghari M, Mirghafourvand M, Mohammad-Alizadeh-Charandabi S, ve ark. Effect of aerobic exercise and nutrition educationon quality of life and early menopause symptoms: a randomized controlled trial. Women Health. 2017; 57(2):173–88. doi:10.1080/03630242.2016.1157128

Bahri N, Latifnejad R. Menopause research studies through passage of time: shifting from biomedical to holistic approaches. Iran J Ob Obstetr Gynecol Infertility. 2015; 18(154):19–34.

Bahri N, Yoshany N, Morowatisharifabad MA. ve ark. The effects of menopausal health training for spouses on women's quality of life during menopause transitional period. Menopause. 2016; 23(2):183–88. doi:10.1097/GME.0000000000000588

Barat S, Javadian Kotenaei M, Bouzari Z, ve ark. Factors affecting life process of postmenopausal women. J Babol Univ Med Sci. 2013; 15(3):30–5.

Bove R, Secor E, Chibnik LB, ve ark. Age at surgical menopause influences cognitive decline and Alzheimer pathology in older women. Neurology. 2014; 82(3):222-29; Doi: 10.1212/WNL.0000000000000033

Bremer E, Jallo N, Rodgers B, ve ark. Anxiety in Menopause: A Distinctly Different Syndome? The Journal of Nurse Practitioners. 2019; 15(5):374-78.

Bushman ET, Varner MW, Digre KB. Headaches through a woman's life. Obstet Gynecol Surv. 2018; 3:161. Doi:10.1097/OGX.0000000000000540

Casaletto KB, Elahi FM, Staffaroni AM, ve ark. Cognitive aging is not created equally: Differentiating unique cognitive phenotypes in "normal" adults. Neurobiol. Aging. 2019; 77:13-9.

Chen LC, Yang AC, Tp S, ve ark. Symptomatic menopausal transition and subsequent bipolar disorder among midlife women with major depression: a nationwide longitudinal study. Arch Womens Ment Health. 2017; 20:463-68. Doi: 10.1007/s00737-017-0725-x.

Chiu HH, Tsao LI, Lin MH. Suffering Exhausted Life Like Burning at Both Ends of a Candle -Women with Menopausal Fatigue. Int. J. Stud. Nurs. 2020; 5:95–102.

Chokroverty S. Overview of sleep & sleep disorders. Indian J Med Res. 2010; 131:126–40.

Conde DM, Verdade RC, Valaderes ALR. ve ark. Menopause and cognitive impairment: A narrative review of current knowledge. World Journal of Psychiatry. 2021; 11(8):412-28.

Converso D, Viotti S, Sottimano I. ve ark. The relationship between menopausal symptoms and burnout. A cross-sectional study among nurses. BMC Womens Health 2019; 19.

Corona G, Bandini, E, Fisher A. ve ark. correlates of women's sexual interest as perceived by patients with erectile dysfunction. J. Sex. Med. 2010; 7:2174–83.

Cortés YI, Marginean V, Berry D. Physiologic and psychosocial changes of the menopause transition in US Latinas: a narrative review. Climacteric. 2021; 24(3):214-28. Doi: 10.1080/13697137.2020.1834529

Damsted PC. Female Sexual Function in Midlife in Kirana. In: The EFS and ESSM Syllabus of Clinical Sexology, 1st ed. Amsterdam, The Netherlands: Medix Publishers, 2013. P. 1173–1197

Davey DA. Alzheimer's Disease, Dementia, Mild Cognitive Impairment and the Menopause: A "Window of Opportunity"?. Women's Health. 2013; 9(3):279-90.

Doncker WD, Dantzer R, Ormstad H. ve ark. Mechanisms of poststroke fatigue. J. Neurol Neurosurg. Psychiatry 2017; 1–7.

Erbil N. Attitudes towards menopause and depression, body image of women during menopause. Alex. J. Med. 2018; 54:241-46.

Freedman RR. Postmenopausal physiological changes. Curr Top Behav Neurosci. 2014; 21:245–56.

Gava G, Orsill I, Alvisi S, ve ark. Cognition, mood and sleep in menopausal transition: The role of menopause hormone therapy. Medicina. 2019; 55:668. Doi: 10.3390/medicina55100668.

Ghorbani R, Nassaji M, Shahbazi A, ve ark. Association between quality of life, menopausal status, and sociodemographic factors among middle-aged women in Iran. J Egypt Public Health Assoc. 2015; 90(4):166–70. doi:10.1097/01.EPX.000 0475545.75242.80

Gonzalez-Rodriguez A, Seeman MV. Pharmacotherapy for schizophrenia in postmenopausal women. Expert Opinion Pharmacother. 2018; 19:809-21.

Gonzalez-Rodriguez A, Guardia A, Alvarez PA. ve ark. Women with schizophrenia over the life span: health promotion, treatment and outcomes. Int J Environ. Res. Public Health. 2020; 177:5594.

Gonzalez-Rodriguez A, Guardia A, Monreal JA. Peri- and post-menopausal women with schizophrenia and related disorders are a population with spesific needs: a narrative review of current theories. J Personalized Medicine. 2021; 11:849.

Guidozzi F. Sleep and sleep disorders in menopausal women. Climacteric. 2013; 16:214–19.

Jalili L, Yazdi H. The relationship between physical activity and severity of menopausal symptoms in postmenopausal women in Ahvaz. Iran J Ob Obstetr Gynecol Infertility. 2014; 17(98):15–23.

Jones EK, Jurgenson JR, Katzenellenbogen JM, ve ark. Menopause and the influence of culture: another gap for Indigenous Australian women? BMC Women's Health. 2012; 12(1):43. doi:10. 1186/1472-6874-12-43

Kılınç S, Torun F. Türkiye'de Klinikte Kullanılan Depresyon Değerlendirme Ölçekleri. Dirim Tıp Gazetesi, 2011; 86(1):39-47.

Kravitz HM, Joffe H. Sleep during the perimenopause: a SWAN story. Obstet Gynecol Clin North Am. 2011; 38:567–86.

Lampio L, Polo-Kantola P, Polo O, ve ark. Sleep in midlife women: effects of menopause, vasomotor symptoms, and depressive symptoms. Menopause. 2014; 21:1217–24. Lanza di Scalea T, Matthews KA, Avis NE. ve ark. Role stress, role reward, and mental health in a multiethnic sample of midlife women: results from the Study of Women's Health Across the Nation (SWAN). J Womens Health 2012; 21:481–9

Larkin D, Martin CR. The interface between chronic fatigue syndrome and depression: A psychobiological and neurophysiological conundrum. Neurophysiol. Clin. 2017;47:123–29.

Lee J, Han Y, Cho HH, ve ark. Sleep disorders and menopause. J Menopausel Med, 2019; 25(2):83-7. Doi: 10.6118/jmm.19192

Llaneza P, Garcia-Portilla MP, Llaneza-Suarez D, ve ark. Depressive disorders and the menopause transition. Maturitas. 2012; 71:120-30. Doi:10.1016/j.maturitas.2011.11.017.

Maki PM, Henderson VW. Cognition and the menopause transition. Menopause. 2016; 23:83-805. Doi: 10.1097/GME.0000000000000681.

Makvandi S, Shushtari SZ, Yazdizadeh H. Frequency and severity of menopausal symptoms and its relationship with demographic factors in pre-and postmenopausal women of Ahvaz, Iran. Iran J Ob Obstetr Gynecol Infertility. 2013; 16(49.5):7–15.

Marsh WK, Gershenson B, Rothschild AJ. Symptom severity of bipolar disorder during the menopausal transition. Int J Bipolar Disorders. 2015; 3:17.

Merikangas KR, Jin R, He JP, ve ark. Prevalence and correlates of bipolar spectrum disorder in the world mental health survey initiative. Arch Gen Psychiatry. 2011; 68:241-51.

Mernone L, Fiacco S, Ehlert U. Psychobiological factors of sexual functioning in aging women—Findings from the women 40+ healthy aging study. Front. Psychol. 2019;13:546.

Meyer F, Freeman MP, Petrillo L. ve ark. Armodafinil for fatigue associated with menopause: An open-label trial. Menopause 2016;23:209–14.

Mirhaghjou SN, Niknami M, Moridi M, ve ark. Quality of life and its determinants in postmenopausal women: a population-based study. Appl Nurs Res. 2016; 30:252–56. doi:10. 1016/j.apnr.2015.10.004

Moilanen J, Aalto AA, Hemminki E, ve ark. Prevalence of menopause symptoms and their association with lifestyle among Finnish middle-aged women. Maturitas. 2010; 67: 358-74.

Mosconi L, Rahman A, Diaz I, ve ark. Increased Alzheimer's risk during the menopause transition: a 3 year longitudinal brain imaging study. PloS One. 2018; 13(12):e0207885.

Namazi M, Sadeghi R, Moghadam ZB. Social determinants of Health in Menopause: An Integrative Review. Int J Women's Health. 2019; 11:637–47

Noroozi E, Miri MR, Gol Mohammadi S. Application of behavioral analysis phase of PRECEDE model for quality of life survey in postmenopausal women in Birjand. J Birjand Univ Med Sci. 2012; 19(3):312–23.

Paul I, Saraf G, Chandra PS. ve ark. Obsessive compulsive-disorder and reproductive life events. Asian Journal of Psychiatry, 2020; 52, 102124. doi:10.1016/j.ajp.2020.102124

Palacios S, Henderson VW, Siseles N, ve ark. Age of menopause and impact of climacteric symptoms by geographical region. Climacteric, 2010; 13(5):419-28.

Pavlovic JM. The impact of midlife on migraine in women: summary of current views. Women's Midlife Health, 2020; 6:11.

Perich TA, Roberts G, Frankland A, ve ark. Clinical characteristics of women with reproductive cycle-associated bipolar disorder symptoms. Aust N Z J Psychiatry. 2017; 51:161-67. Doi: 10.1177/0004867416670015.

Pines A. Alzheimer's disease, menopause and the impact of the estrogenic environment. Climacteric. 2016; 19(5):430-32.

Posmontier B. Treatment options for depression during the menopausal transition. JAAPA, 2013; 26(4):40-44. https://journals.lww.com/jaapa/fulltext/2013/04000/treatment_options_for_depression_during_the.9.aspx (Access date: 21.12.2022).

Ripa P, Ornello R, Degan D, ve ark. Migraine in menopausal women: a systematic reviewç Int J Womens Health. 2015; 7:773-82.

Rössler W, Ajdacic-Gross V, Riecher-Rössler A, ve ark. Does menopausal transition really influence mental health? Findings from the prospective long-term Zurich study. World Psychiatry, 2016; 15: 146-54. https://doi.org/10.1002/wps.20319

Santoro N, Epperson CN, Mathews SB. Menopausal Symptoms and Their Management. Endocrinol. Metab. Clin. N. Am. 2015; 44: 497–515.

Scavello I, Maseroli E, Di Stasi V, ve ark. Sexual Health in Menopause. Medicina (Kaunas). 2019; 55(9):559. doi: 10.3390/medicina55090559.

Schoenaker DA, Jackson CA, Rowlands JV, ve ark. Socioeconomic position, lifestyle factors and age at natural menopause: a systematic review and meta-analyses of studies across six continents. Int J Epidemiol. 2014; 43(5):1542–62. doi:10.1093/ije/dyu094

Seritan A, Iosif AM, Park J, ve ark. Self-reported anxiety, depressive symptoms, and vasomotor symptoms: a study of perimenopausal women presenting to a specialized midlife assessment centre. Menopause. 2010; 17:410-15.

Shariat S, Simbar M. Relationship of perceived social support with women's experiences in menopause. Adv Nurs Midwifery. 2014; 25(90).

Shea AK, Sohel N, Gilsing A, ve ark. Depression, hormone therapy, and the menopausal transition among women aged 45 to 64 years using Canadian Longitudinal Study on aging baseline data. Menopause. 2020. Doi: 10.1097/GME.0000000000001540.

Shobeiri F, Aghababaie S, Masomi Z, ve ark. The relationship between some socio-economical factors and age at menopause in menopausal women attending to health centers in Hamadan City. Sci J Hamadan Nurs Midwifery Faculty. 2013; 21(1):25–35

Shin YJ, Song JY, Kim MJ, ve ark. Relationship between age at last delivery and age at menopause: the Korea National Health and Nutrition Examination Survey. Obstetr Gynecol Sci. 2017; 60(4):362–68. doi:10.5468/ogs.2017.60.4.362

Smail L, Jassim GA, Al-Shboul QM, ve ark. Emirati women's attitudes towards menopause: Implications for health care policy. Post Reprod. Health 2019; 25:71–9.

Smail L, Jassim G, Shakil A. Menopause-Specific Quality of Life among Emirati Women. Int. J. Environ. Res. Public Health 2020; 17:40.

Soares CN. Taking a fresh look at mood, hormones, and menopause. Menopause. 2020; 27:371-73. Doi: 10.1097/GME.0000000000001506.

Sood R, Kuhle CL, Kapoor E, ve ark. Association of mindfulness and stress with menopausal symptoms in midlife women. Climacteric, 2019; 22(4):377-82.

Stewart WF, Roy J, Lipton RB. Migraine prevalance, socioeconomic status, and social causation. Neurology. 2013; 81:948-55.

Teatero ML, Mazmanian D, Sharma V. Effects of the menstrual cycle on bipolar disorder. Bipolar Disord. 2014; 16:22-36. Doi: 10.1111/bdi.12138.

Temiz, N. Menopoza ilişkin Belirti Tarama Listesi'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 1999.

Viguera AC, Tondo L, Koukopoulos AE, ve ark. Episodes of mood disorders in 2,252 pregnancies and postpartum periods. Am J Psychiatry. 2011; 168:1179-85. Doi: 10.1176/appi.ajp.2011.11010148.

Worsley R, Bell RJ, Gartoulla P, ve ark. Prevalence and predictors of low sexual desire, sexually related personal distress, and hypoactive sexual desire dysfunction in a community-based sample of midlife women. J. Sex. Med. 2017; 14:675–86.

Zhuo C, Triplett PT. Association of Schizophrenia With the Risk of Breast Cancer Incidence: A Meta-analysis. JAMA Psychiatry. 2018; 75(4):363-69. doi: 10.1001/jamapsychiatry.2017.4748.

BÖLÜM 13

MENOPOZDA GÜNCEL TIBBİ TEDAVİ YAKLAŞIMLARI

Canay Çakır

Giriş

Menopoz östrojen hormonunun azalmasına bağlı olarak kadınlarda fiziksel ve duygusal birçok değişimin meydana geldiği bir dönemdir. Menopozal dönemde kadınlar arasında bireysel farklılıklar olsa da hormonal değişim nedeniyle genellikle kadınların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilen pek çok semptom yaşanabilir. Bu semptomlarla baş etmenin yolları arasında yaşam biçimi davranışlarının düzenlenmesi, tamamlayıcı ve alternatif tedaviler, bilişsel davranışsal tedaviler ve ilaç tedavisi gibi yöntemler bulunmaktadır. Güncel tıbbi veriler ışığında ilaç tedavisi, kadının bireysel olarak değerlendirilmesi ve gereksinimlerinin belirlenmesi sonrasında hormonal ya da hormonal olmayan ilaçlar ile yapılmaktadır. Bu bölümde menopozun tıbbi tedavisinde geçmişten günümüze kadar kullanılan hormonal ve hormonal olmayan ilaçlar ile ilgili bilgiler sunulacaktır.

Menopozda Hormon Tedavisi

Menopozda hormon tedavisi (HT) menopozal dönemde azalan östrojen hormonu nedeniyle östrojene duyarlı dokularda görülen yoksunluk belirtilerini hafifletmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla vücuda çeşitli yollardan östrojen ve gerekli ise beraberinde progesteron verilmesidir. Östrojen kadın vücudunda tüm dokular üzerinde etkili olmakla birlikte en duyarlı olan dokular iç ve dış kadın genital organları, kemik ve memedir. Bu dokularda östrojen yokluğu; genitoüriner

Kaynaklar

Altunkaynak B.Z, Ünal D, Aksak S, Ünal B. Östrojen hormonu ve menopoz. J. Exp. Clin. Med., 2012; 29:252-256. Doi: 10.5835/Jecm.Omu.29.04.001

American College Of Obstetricians And Gynecologists (ACOG). Management of menopausal symptoms. ACOG practice bulletin number 141. Obstetrics & Gynecology 2014; 123(1): 202-216. Doi: 10.1097/01.Aog.0000441353.20693.78

Aşkın A, Özken A. Fibromiyaljide farmakolojik tedavi. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi. 2017;26(1):124-141. doi:10.17827/aktd.280530

Australasian Menopause Society (AMS). 2018. Surgical menopause. Information Sheet. Id 2018-09-19 https://www.menopause.org.au/images/stories/infosheets/docs/AMS_Surgical_Menopause.pdf Erişim: 17.07.2022

Basaran A. Menopoz. Ayhan A, Durukan T, Göksen E, Gürgen T, Kisnisçi H, Önderoğlu L.S, Üstav K. Editör. Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi. 2. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2008, p:941-961.

Beral V, Bull D, Green J, Reeves G. Million women study collaborators, ovarian cancer and hormone replacement therapy in the million women study. Lancet 2007; 369:1703-10.

Biason TP, Goldberg TB, Kurokawa CS, Moretto MR, Teixeira AS, Nunes HR. Low-Dose Combined Oral Contraceptive Use İs Associated With Lower Bone Mineral Content Variation İn Adolescents Over A 1-Year Period. BMC Endocr Disord 2015; 15:15.

Bojar I, Pinkas J, Gujski M, Owoc A, Raczkiewi D, Gustaw-Rothenberg K. Postmenopausal cognitive changes and androgen levels in the context of apolipoprotein e polymorphism. Arch Med Sci. 2017;13(5):1148-59.

Chlebowski RT, Anderson G, Pettinger M, Lane D, Langer RD, Gilligan MA, Walsh BW, Chen C, McTiernan A; Women's health initiative investigators. Estrogen plus progestin and breast cancer detection by means of mammography and breast biopsy. Arch Intern Med. 2008;168(4):370-7.

Cibula D, Skrenkova J, Hillm, Stepan Jj. Low-dose estrogen combined oral contraceptives may negatively influence physiological bone mineral density acquisition during adolescence. Eur J Endocrinol 2012;166(6):1003-11.

Colditz GA, Hankinson SE. The Nurses' Health Study: lifestyle and health among women. Nat Rev Cancer. 2005; 5: 388–396. doi: https://doi.org/10.1038/nrc1608

Çiçek M, Akyürek C, Çelik Ç, Haberal A. Kadın Hastalıkları Ve Doğum Bilgisi. 1. Baskı. Ankara: Atlas Kitapçılık, 2004: 1163-81.

Danforth KN, Tworoger SS, Hecht JL, Rosner BA, Colditz GA, Hankinson SE. A prospective study of postmenopausal hormone use and ovarian cancer risk. Br J Cancer 2007;96(1):151-6. doi: 10.1038/sj.bjc.6603527. Epub 2006 Dec 19.

Dereli ML. İnternational Urogynecological Association (IUGA) Düşük Doz Vajinal Östrojen Tedavisi. https://www.yourpelvicfloor.org/media/Turkish_Low-Dose_Vaginal_Wall_Repair.pdf Erişim Tarihi: 20.02.2023.

Dixon JM, Renshaw L, Young O, Murray J, Macaskill EJ, McHugh M, Folkerd E, Cameron DA, A'Hern RP, Dowsett M. Letrozole suppresses plasma estradiol and estrone sulphate more completely than anastrozole in postmenopausal women with breast cancer. J Clin Oncol 2008;26(10):1671-6. doi: 10.1200/JCO.2007.13.9279.

Endocrine Society (ES). Stuenkel CA, Davis SR, Gompel A, Lumsden MA, Murad MH, Pinkerton JV, Santen RJ. Treatment of symptoms of the menopause: an endocrine society clinical practice guideline. J Clin Endocrinol Metab, 2015; 100(11):3975–4011 Doi: 10.1210/Jc.2015-2236

Fahlen M, Fornander T, Johansson H, Johansson U, Rutqvist LE, Wilking N, Schoultz E. Hormone replacement therapy after breast cancer: 10 year follow up of the stockholm randomised trial. Eur J Cancer 2013;49(1):52-59. DOI: 10.1016/j.ejca.2012.07.003

Faubion SS, Kuhle CL, Shuster LT, Rocca WA. Long-term health consequences of premature or early menopause and considerations for management. Climacteric 2015;18(4):483-91.

Furness S, Roberts H, Marjoribanks J, Lethaby A. Hormone therapy in postmenopausal women and risk of endometrial hyperplasia. Cochrane Database Syst Rev 2012;(8):Cd000402. doi: 10.1002/14651858.CD000402.pub4.

Gezer A, Şentürk LM, Ertüngealp E. Klimakteriyum. Çiçek MN, Akyürek C, Çelik Ç, Haberal A. Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2006: 1523-48.

Grady D. Postmenapausel hormones therapy for symptoms only. N Engl J Med 2003;348(19):1835-7. doi: 10.1056/NEJMp030038.

Green J, Reeves GK, Floud S, Barnes I, Cairns BJ, Gathani T, Pirie K, Sweetland S, Yang TO, Beral V; for the MillionWomen Study Collaborators. Cohort Profile: the Million Women Study. International Journal of Epidemiology, 2019; 48(1):28-29e.

Herrington DM, Reboussin DM, Klein KP, Sharp PC, Shumaker SA, Snyder TE, Geisinger KR. The Estrogen Replacement and Atherosclerosis (ERA) Study: Study Design and Baseline Characteristics of the Cohort. Control Clin Trials. 2000;21(3):257-85. doi: 10.1016/s0197-2456(00)00054-4.

Hodis HN, Mack WJ, Henderson VW, Shoupe D, Budoff MJ, Hwang-Levine J, Li Y, Feng M, Dustin L, Kono N, Stanczyk FZ, Selzer RH, Azen SP. Vascular effects of early versus late postmenopausal treatment with estradiol. N Engl J Med. 2016;374(13):1221-31.

Hulley S, Grady D, Bush T, Furberg C, Herrington D, Riggs B, Vittinghoff E. The Heart and Estrogen/progestin Replacement Study (HERS) Research Group. Randomized trial of estrogen plus progestin for secondary prevention of coronary heart disease in postmenopausal women. JAMA 1998; 280(7): 605–13.

International Menopause Society (IMS). Baber R.J, Panay N, Fenton A. The IMS Writing Group. IMS recommendations on women's midlife health and menopause hormone therapy. Climacteric 2016;19(2):109-50. doi: 10.3109/13697137.2015.1129166

Karatay S, Yıldırım K, Şenel K. Osteoporozlu iki kız kardeşte kalsitonin ile gelişen alerjik rinit: olgu sunumu. Türk Fiz Tıp Rehab Derg 2005;51(2):69-70.

Keleş E, Kaplama ME, Çobanoğlu B, Orhan İ. Bifosfonat kullanımına bağlı maksillada osteonekroz: olgu sunumu. Fırat Tıp Dergisi 2011;16(3): 160-163.

Kişnişçi H.A, Gökşin E, Durukan T, Üstay K, Ayhan A, Gürgan T, Önderoğlu L.S. Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi. Ankara: Güneş Kitapevi, 1996:1319-52.

Kovanci E, Schutt AK. Premature ovarian failure: clinical presentation and treatment. Obstet Gynecol Clin North Am. 2015;42(1):153-161. doi: 10.1016/j.ogc.2014.10.004.

Li CI, Daling JR, Tang MT, Haugen KL, Porter PL, Malone KE. Use of antihypertensive medications and breast cancer risk among women aged 55 to 74 years. JAMA Intern Med. 2013;173(17):1629-37. doi: 10.1001/jamainternmed.2013.9071.

Li D, Ding Cy, Qiu Lh. Postoperative Hormone Replacement Therapy For Epithelial Ovarian Cancer Patients: A Systematic Review And Metaanalysis. Gynecol Oncol 2015;139:355-362.

Manson JE, Chlebowski RT, Stefanick ML, Et Al. Menopausal hormone therapy and health outcomes during the intervention and extended poststopping phases of the women's health ınitiative randomized trials. JAMA 2013;310(13):1353-68. doi: 10.1001/jama.2013.278040.

Mendoza N, Abad P, Baró F, Cancelo MJ, Llaneza P, Manubens M, Quereda F, Sanchez-Borrego R. Spanish menopause society position statement: use of tibolone in postmenopausal women. Menopause. 2013; 20(7): 754–60. DOI: 10.1097/GME.0b013e31827b18c5

Muka T, Oliver-Williams C, Kunutsor S, Laven JSE, Fauser BCJM, Chowdhury R, Kavousi M, Franco OH. Association of age at onset of menopause and time since onset of menopause with cardiovascular outcomes, intermediate vascular traits, and all-cause mortality:a systematic review and meta-analysis. JAMA Cardiol 2016;1(7):767-776. doi: 10.1001/jamacardio.2016.2415.

North American Menopause Society (NAMS). Hormone therapy position statement. menopause: the journal of the north american menopause society. Menopause: The Journal Of The North American Menopause Society. 2017;24(7):728-53 doi: 10.1097/Gme.0000000000000921

North American Menopause Society (NAMS). Management of symptomatic vulvovaginal atrophy: 2013 position statement of the north american menopause society. Menopause: The Journal Of The North American Menopause Society 2013; 20(9): 888/902. doi: 10.1097/Gme.0b013e3182a122c2

North American Menopause Society (NAMS). Recommendations for clinical care of midlife women. Menopause: The Journal Of The North American Menopause Society. 2014;21(10):1-25. doi: 10.1097/Gme.0000000000000319

Novak E. The menopause and its management. JAMA. 1938;110(9):619–22. doi:10.1001/Jama.1938.02790090001001

Nurses' Health Study. Key research findings from the Nurses' Health Studies. https://nurseshealthstudy.org/sites/default/files/pdfs/table%20v2.pdf Erişim Tarihi: 21.02.2023

Palacios S, Lilue M. Hormone therapy (II): tibolone, the TSEC concept. In: Cano, A. eds. Menopause. 1 st ed. Springer, Cham. 2017. p.197-212. https://doi.org/10.1007/978-3-319-59318-0_12

Palan AP, Baksu A, Çelebi Ş, Gültekin T, İnce Z, Göker N. Cerrahi menopoz hastalarında transdermal ve intranasal östrojen tedavilerinin serum hormon, lipid değerleri ve mamografik dansite üzerine etkinliklerinin karşılaştırılması. Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni. 2009; 43(2): 65-71.

Pettersson A, Graff RE, Ursin G, McCormack V, Baglietto L, Vachon C, Bakker M.F, Giles G.G, Chia K.S, Czene K, Eriksson L et al. Mammographic density phenotypes and risk of breast cancer: a meta-analysis. J Natl Cancer Inst 2014;106(5):1-11 doi: 10. 1093/Jnci/Dju078.

Popat VB, Calis KA, Kalantaridou SN, Vanderhoof VH, Koziol D, Troendle JF, Reynolds JC, Nelson LM. Bone mineral density in young women with primary ovarian insufficiency: results of a three-year randomized controlled trial of physiological transdermal estradiol and testosterone replacement. J Clin Endocrinol Metab. 2014;99(9):3418-26. doi: 10.1210/jc.2013-4145.

Rocca WA, Grosshardt BR, Shuster LT. Oophorectomy, estrogen, and dementia: a 2014 update. Mol Cell Endocrinol. 2014;389(1-2):7-12. doi: 10.1016/j.mce.2014.01.020.

Royal College Of Nursing (RCN). 2020. Menopause: Rcn Guidance For Nurses, Midwives And Health Visitors. Publication Code: 009 326 https://www.rcn.org.uk/Professional-Development/publications/rcn-menopause-guidance-for-nurses-midwives-and-health-visitors-uk-pub-009326 Erişim: 30.06.2022

Selam B. Topçuoğlu A. Menopozda hormon replasman tedavisi kullanımı ile ilgili tartışmalar ve güncel yaklaşımlar. Düzce Tıp Fakültesi Dergisi. 2004; 3:38-43

Society Of Obstetricians And Gynaecologists Of Canada (SOGC). Menopause: Vasomotor Symptoms, Prescription Therapeutic Agents, Complementary And Alternative Medicine, Nutrition, And Lifestyle. Guideline No. 422a. J Obstet Gynaecol Can. 2021;43(10):1188-1204. doi: 10.1016/J.Jogc.2021.08.003.

Sperof L, Fritz M.A. Klinik Jinekolojik Endokrinoloji ve İnfertilite. 7. Baskı Ankara: Güneş Kitapevi, 2007. p. 621-779.

Speroff L. Menopause and Postmenapausal Hormone Therapy. In: Glass RH, Kasa NG, Speroff L, eds. Clinical Gynecologic Endocrinology and Infertility. 5 th ed. Baltimore: Williams and Wilkins, 1996. p: 583-649.

Şahmay, S. Jinekolojide kullanılan östrojen ve progestinler. Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst-Special Topics. 2012;5(3): 1-13.

Şen E, Saruhan A. Menopoz ve hormon replasman tedavisi ile ilgili kanıta dayalı çalışmalar. Aile ve Toplum. 2010; 5(20):45-51.

Tao XY, Zuo AZ, Wang JQ, Tao FB. Effects of primary ovarian insufficiency and early natural menopause on mortality: a meta-analysis. Climacteric. 2016;19(1):27-36. doi: 10.3109/13697137.2015.1094784.

Rossouw JE, Anderson GL, Prentice RL, LaCroix AZ, Kooperberg C, Stefanick ML, Jackson RD, Beresford SAA, Howard BV, Johnson KC, Kotchen JM, Ockene J; The Writing Group For The Women's Health Initiative (WHI) Investigators. Risks And Benefits Of Estrogen Plus Progestin İn Healthy Postmenopausal Women: Principal Results From The Women's Health Initiative Randomized Controlled Trial. JAMA 2002; 288(3): 321–33. doi: 10.1001/jama.288.3.321.

Tıraş MB. Kurdoğlu M. Postmenopozal hormon replasman tedavisinde güncel yaklaşımları. STED, 2004;13(9):332-4.

Trabert B, Wentzensen N, Yang HP, Sherman ME, Hollenbeck A, Danforth KN, Park Y, Brinton LA. Ovarian cancer and menopausal hormone therapy in the NIH-AARP diet and health study. Br J Cancer, 2012;107(7):1181-7. doi: 10.1038/bjc.2012.397. Epub 2012 Aug 28.

Tucker PE, Bulsara MK, Salfinger SG, Tan JJ, Green H, Cohen PA. The Effects Of Pre-Operative Menopausal Status And Hormone Replacement Therapy (HRT) On Sexuality And Quality Of Life After Risk-Reducing Salpingo-Oophorectomy. Maturitas 2016; 85:42-48. doi: 10.1016/j.maturitas.2015.12.004. Epub 2015 Dec 12.

Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği (TMOD). Üreme çağı sonrası kadın sağlığı ve menopoz hormon tedavisi, güncel klavuz. İstanbul: Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği, 2017. https://www.erkenmenopoz.com/konu/dosyalar/kilavuzlar/13.pdf Erişim: 23.07.2022

Women's Health Initiative (WHI). WHI Memory Study (WHIMS) Data Overview. Erişim Adresi: https://sp.whi.org/researchers/data/Pages/WHIMS%20Data.aspx Erişim Tarihi: 19.01.2023

Wilson RA. Feminine Forever. 1 st ed. New York: M. Evans and Co., 1966. p:92-106.

Yaffe K, Krueger K, Sarkar S, Grady D, Barrett-Connor E, Cox Da, Nickelsen T; For The Multiple Outcomes Of Raloxifene Evaluation Investigators. Cognitive Function İn Postmenopausal Women Treated With Raloxifene, New Engl J Med 2001; 344(16):1207-13. doi: 10.1056/NEJM200104193441604.

BÖLÜM 14

MENOPOZDA İLAÇ DIŞI (NON-FARMAKOLOJİK) YAKLAŞIMLAR

Nilgül Kurşun

Giriş

Menopozda kadın sıcak basmaları, uyku sorunları, cinsel işlev bozukluğu gibi vazomotor, fizyolojik ve psikososyal pek çok sıkıntı yaşayabilir. Menopozal dönemde semptomların giderilmesinde kadınlar hormon tedavisine yönelik bildiği yanlış bilgiler ve mitler nedeniyle sıklıkla non-farmakolojik yöntemlere yönelmektedirler. Menopozda ilaç dışı (non-farmakolojik) yaklaşımlar dünya çapında binlerce yıldır kullanılmaktadır. Menopoz semptomları için kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilen ilaç dışı yöntemlerin riskleri ve yararları konusunda sağlık çalışanlarının bilgisinin olması kadınlara rehberlik etmek açısından önemlidir.

Menopoz semptomlarına yönelik tamamlayıcı yaklaşımlar, Ulusal Tamamlayıcı ve Bütünleyici Sağlık Merkezi (National Center for Complementary and Integrative Health- NCCIH) sınıflandırmasına göre yapılır (Tablo 1).

Kaynakça

Ahsan, M., ve Mallick, A. K. The effect of soy isoflavones on the menopause rating scale scoring in perimenopausal and postmenopausal women: A pilot study. Journal of clinical and diagnostic research: JCDR, 2017, 11.9: FC13.

Asltoghiri, M., ve Ghodsi, Z. The effects of Reflexology on sleep disorder in menopausal women. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 2012, 31: 242-246.

Avis, N. E., Coeytaux, R. R., Isom, S. ve ark. Acupuncture in Menopause (AIM) study: a pragmatic, randomized controlled trial. Menopause (New York, NY), 2016, 23.6: 626.

Buckle, J. The role of aromatherapy in nursing care. Nursing Clinics of North America, 2001, 36.1: 57-72.

Carson, J. W., Carson, K. M., Porter, L. S. ve ark. Yoga of Awareness program for menopausal symptoms in breast cancer survivors: results from a randomized trial. Supportive care in cancer, 2009, 17: 1301-1309.

Can Aksoy A., Menopoz dönemindeki kadınlara uygulanan akupresürün menopoz semptomlarına ve yaşam kalitesine etkisi, 2022. Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Castelo-Branco, C., Gambacciani, M., Cano, A. ve ark. Review & meta-analysis: isopropanolic black cohosh extract iCR for menopausal symptoms–an update on the evidence. Climacteric, 2021, 24.2: 109-119.

Chenoy, R., Hussain, S., Tayob, Y. ve ark. Effect of oral gamolenic acid from evening primrose oil on menopausal flushing. Bmj, 1994, 308.6927: 501-503.

Chien, T. J., Hsu, C. H., Liu, C. Y. ve ark. Effect of acupuncture on hot flush and menopause symptoms in breast cancer-a systematic review and meta-analysis. PLoS One, 2017, 12.8: e0180918.

Colli, M. C., Bracht, A. ve Soares, A. A. ve ark. Evaluation of the efficacy of flaxseed meal and flaxseed extract in reducing menopausal symptoms. Journal of medicinal food, 2012, 15.9: 840-845.

Cramer, H., Peng, W., ve Lauche, R. Yoga for menopausal symptoms—A systematic review and meta-analysis. Maturitas, 2018, 109: 13-25.

Darsareh, F., Taavoni, S., Joolaee, S. ve ark. Effect of aromatherapy massage on menopausal symptoms: a randomized placebo-controlled clinical trial. Menopause, 2012, 19.9: 995-999.

Demirel, Ö.B., Tuğba, Ö.Z., ve Gürkan, Ö.C. Menopoz Semptomlarının Yönetiminde Fitoterapi: Kanıt Temelli Uygulamalar Ne Söylüyor?. Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi, 3.3: 64-78.

Dodin, Sylvie, et al. Acupuncture for menopausal hot flushes. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2013, 7.

Elkins, G. R., Fisher, W. I., Johnson, A. K. ve ark. Clinical hypnosis in the treatment of post-menopausal hot flashes: A randomized controlled trial. Menopause (New York, NY), 2013, 20.3.

Elkins, G., Marcus, J., Stearns, V. ve ark. Randomized trial of a hypnosis intervention for treatment of hot flashes among breast cancer survivors. Journal of Clinical Oncology, 2008, 26.31: 5022.

Erdem, Ö. Menopoz dönemindeki kadınların yasadıkları sorunlar ve basetme yolları. 2006. PhD Thesis. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Saglık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

FRANCO, Oscar H., et al. Use of plant-based therapies and menopausal symptoms: a systematic review and meta-analysis. Jama, 2016, 315.23: 2554-2563.

Ghazanfarpour, M., Sadeghi, R., Roudsari, R. L. ve ark. Effects of flaxseed and Hypericum perforatum on hot flash, vaginal atrophy and estrogen-dependent cancers in menopausal women: a systematic review and meta-analysis. Avicenna journal of phytomedicine, 2016, 6.3: 273.

Ghorbani, Z., Mirghafourvand, M., Khalili, A. F. Ve ark. The Effect of Panax ginseng on Genitourinary Syndrome in Postmenopausal Women: A Randomized, Double-Blind, Placebo-Controlled Clinical Trial. Complementary Medicine Research, 2021, 28.5: 419-426.

Gozuyesil, E., ve Baser, M. The effect of foot reflexology applied to women aged between 40 and 60 on vasomotor complaints and quality of life. Complementary therapies in clinical practice, 2016, 24: 78-85.

Hachul, H., Oliveira, D.S., Bittencourt, L.R.A. The beneficial effects of massage therapy for insomnia in postmenopausal women. Sleep science, 2014, 7.2: 114-116.

Hill, D. A., Crider, M., ve Hill, S. R. Hormone therapy and other treatments for symptoms of menopause. American Family Physician, 2016, 94.11: 884-889.

Hirose, A., Terauchi, M., Osaka, Y. ve ark. Effect of soy lecithin on fatigue and menopausal symptoms in middle-aged women: A randomized, double-blind, placebo-controlled study. Nutrition journal, 2018, 17.1: 1-8.

Hikmet Yeşil F., Reiki uygulamasının menopoz semptomlarına etkisi, 2021. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Innes, K. E., Selfe, T. K., ve Vishnu, A. Mind-body therapies for menopausal symptoms: a systematic review. Maturitas, 2010, 66.2: 135-149.

Joanna Briggs Institute. Developed by the Joanna Briggs Institute Levels of Evidence and Grades of Recommendation Working Party October 2013, https://jbi.global/sites/default/files/2019-05/JBI-Levels-of-evidence_2014_0.pdf (Erişim Tarihi:01.12.2022)

Lambert, M.N.T., Thorup, A.C., Hansen, E.S.S. ve ark. Red Clover isoflavones and probiotics potently reduce menopausal vasomotor symptoms. PLoS One, 2017, 12.6: e0176590.

Leach, M.J., ve Moore, V. Black cohosh (Cimicifuga spp.) for menopausal symptoms. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2012, 9.

Lee, H. W., Choi, J., Lee, Y. ve ark. Ginseng for managing menopausal woman's health: a systematic review of double-blind, randomized, placebo-controlled trials. Medicine, 2016, 95.38.

Lethaby, A., Marjoribanks, J., Kronenberg, F. ve ark. Phytoestrogens for menopausal vasomotor symptoms. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2013, 12.

Levis, S., Strickman-Stein, N., Ganjei-Azar, P. ve ark. Soy isoflavones in the prevention of menopausal bone loss and menopausal symptoms: a randomized, double-blind trial. Archives of internal medicine, 2011, 171.15: 1363-1369.

Liu, Z., Ai, Y., Wang, W. ve ark. Acupuncture for symptoms in menopause transition: a randomized controlled trial. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 2018, 219.4: 373. e1-373. e10.

Mehrpooya, M., Rabiee, S., Larki-Harchegani, A. ve ark. A comparative study on the effect of "black cohosh" and "evening primrose oil" on menopausal hot flashes. Journal of education and health promotion, 2018, 7.

Najaf Najafi, M., ve Ghazanfarpour, M. Effect of phytoestrogens on sexual function in menopausal women: a systematic review and meta-analysis. Climacteric, 2018, 21.5: 437-445.

National Center for Complementary and İntegrative Medicine (NCCIH) Menopausal Symptoms and Complementary Health Approaches: What the Science Says 2021. https://www.nccih.nih.gov/health/providers/digest/menopausal-symptoms-and-complementary-health-approach (Erişim Tarihi:01.12.2022).

Saensak, S., Vutyavanich, T., Somboonporn, W. ve ark. Relaxation for perimenopausal and postmenopausal symptoms. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2014, 7.

Salehi-Pourmehr, H., Ostadrahimi, A., Ebrahimpour-Mirzarezaei, M. ve ark. Does aromatherapy with lavender affect physical and psychological symptoms of menopausal women? A systematic review and meta-analysis. Complementary Therapies in Clinical Practice, 2020, 39: 101150.

Sarri, G., Pedder, H., Dias, S. ve ark. Vasomotor symptoms resulting from natural menopause: a systematic review and network meta-analysis of treatment effects from the National Institute for Health and Care Excellence guideline on menopause. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 2017, 124.10: 1514-1523.

Stuenkel, C. A., Davis, S. R., Gompel, A. ve ark. Treatment of symptoms of the menopause: an endocrine society clinical practice guideline. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 2015, 100.11: 3975-4011.

Şener N., Postmenopozal dönemdeki kadınlara uygulanan bilinçli farkındalık stres azaltma programının menopozal yakınmalar ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. 2021. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

BÖLÜM 15

CERRAHİ MENOPOZA ÖZEL BAKIM VE DESTEK PROGRAMI

Mehtap Gümüşay

Giriş

Cerrahi menopoz, kadının doğal yolla menopoza girmeden her iki overinin ameliyatla alınmasıdır. Menopoz, uzun yıllara yayılan ve kadın hayatını birçok yönden etkileyen karmaşık bir dönem iken cerrahi menopozda semptom ve yakınmaların daha ani ve yoğun bir şekilde ortaya çıkması bu dönemi zorlaştırmaktadır. Kadınların yaşamlarının bu döneminde, sağlık kuruluşuna başvurmaları ve sağlık profesyonellerinden yardım almaları genellikle yaşadıkları semptomların sıklığı ve şiddeti ile ilişkili olmaktadır. Cerrahi menopozda sağlık profesyonellerine kadının yaşam kalitesini sürdürmek ve geliştirmek için daha fazla görev düşmektedir.

Cerrahi Menopoz

Cerrahi menopoz kararı farklı nedenlere bağlı olarak verilebilmektedir. Bu karar alınırken kadın için yarar zarar hesabı yapılarak en uygun seçenek değerlendirilmektedir. Genellikle iyi huylu ya da kötü huylu patolojik durumlar nedeniyle histerektomiye ilave olarak bilateral ooferektomi işlemi uygulanmaktadır. Kadında bir endikasyon olmaksızın da elektif salfingo ooferektomi yapılabilmektedir. American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG) BRCA 1 ve BRCA 2 mutasyon taşıyıcısı olan kadınlarda üreme yaşamlarını tamamladıktan sonra meme ve over kanseri riskini azaltmak amacıyla bilateral salphingo oofe-

Kaynaklar

Abbas SZ, Sangawan V, Das A, Pandey AK. Assessment of cardiovascular risk in natural and surgical menopause. Indian Journal of Endocrinology and Metabolism. 2018;22(2): 223-8.

Archer DF. Premature menopause increases cardiovascular risk. Climacteric. 2009;12(sup1): 26-31.

Afshari F, Bahri N, Sajjadi M, Mansoorian M, Tohidinik H. Menopause uncertainty: the impact of two educational interventions among women during menopausal transition and beyond. Menopause Review. 2020;19(1): 18-24.

Asghari M, Mirghafourvand M, Mohammad-Alizadeh-Charandabi S, Malakouti J, Nedjat S. Effect of aerobic exercise and nutrition educationon quality of life and early menopause symptoms: A randomized controlled trial. Women & Health. 2017;57(2): 173-88.

Australasian Menopause Society. Surgical menopause. https://www.menopause.org.au/images/stories/infosheets/docs/AMS_Surgical_Menopause.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023)

Backonja U, Taylor-Swanson L, Miller AD, Jung SH, Haldar S, Woods NF. "There's a problem, now what's the solution?": suggestions for technologies to support the menopausal transition from individuals experiencing menopause and healthcare practitioners. Journal of the American Medical Informatics Association. 2021;28(2): 209-21.

Bais A, Phansopkar P. Impact of pilates training versus progressive muscle relaxation technique on quality of life in menopausal women-a comparative study. Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology. 2021;15(1): 7-11.

Cramer H, Peng W, Lauche R. Yoga for menopausal symptoms—A systematic review and meta-analysis. Maturitas. 2018;109: 13-25.

Chao Q, Ma W, Xu R, Wu L, Zhang Y, He M, ... & Peng R. Menopausal Women's Health Care Method Based on Computer Nursing Diagnosis Intelligent System. Journal of Healthcare Engineering. 2021;1-12.

Gümüşay, M. (2022). Cerrahi Menopozdaki Kadınlar İçin Roy Adaptasyon Modeli Doğrultusunda Geliştirilen Hemşirelik Destek Programının Yaşam Kalitesine Etkisi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD. Doktora Tezi. İstanbul.

Chubaty A, Shandro MTL, Schuurmans N, Yuksel N. Practice patterns with hormone therapy after surgical menopause. Maturitas. 2011;69(1):69-73.

Garg A, Robinson L. Surgical menopause: A toolkit for healthcare professionals. Post Reproductive Health. 2021;27(4): 222-5.

Georgakis MK, Beskou-Kontou T, Theodoridis I, Skalkidou A, Petridou ET. Surgical menopause in association with cognitive function and risk of dementia: a systematic review and meta-analysis. Psychoneuroendocrinology. 2019;106: 9-19.

Hadjidakis DJ, Kokkinakis EP, Sfakianakis ME, Raptis SA. Bone density patterns after normal and premature menopause. Maturitas. 2003;44(4): 279-286.

Henderson VW, Sherwin BB. Surgical versus natural menopause: cognitive issues. Menopause. 2007;14(3): 572-9.

Honigberg MC, Zekavat SM, Aragam K, Finneran P, Klarin D, Bhatt DL, ... Natarajan P. Association of premature natural and surgical menopause with incident cardiovascular disease. Jama. 2019;322(24): 2411-21.

Huang G, Coviello A, LaValley MP, Ensrud KE, Cauley JA, Cawthon PM, Fredman L. Surgical menopause and frailty risk in community-dwelling older women: study of osteoporotic fractures. Journal of the American Geriatrics Society. 2018;66(11): 2172-7.

Im EO, Kim S, Lee C, Chee E, Mao JJ, Chee W. Decreasing menopausal symptoms of Asian American breast cancer survivors through a technology-based information and coaching/support program. Menopause. 2019;26(4): 373.

Jang JH, Arora N, Kwon JS, Hanley GE. Hormone therapy use after premature surgical menopause based on prescription records: a population-based study. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada. 2020;42(12):1511-7.

Kaur H, Kaur S, Gupta N, Garg S, Sharda K. A comparative study of effects of surgical and natural menopause on menopausal symptoms and musculoskeletal complaints in menopausal women. National Journal of Physiology, Pharmacy and Pharmacology. 2022;12(1): 45-8.

Kingsberg SA, Larkin LC, Liu JH. Clinical effects of early or surgical menopause. Obstetrics & Gynecology. 2020;135(4):853-68.

Kurita K, Henderson VW, Gatz M, John JS, Hodis HN, Karim R, Mack WJ. Association of bilateral oophorectomy with cognitive function in healthy, postmenopausal women. Fertility and Sterility. 2016;106(3):749-56.

Lobo RA. Surgical menopause and cardiovascular risks. Menopause. 2007;14(3): 562-6.

Lu X, Liu L, Yuan R. Effect of the information support method combined with yoga exercise on the depression, anxiety, and sleep quality of menopausal women. Psychiatria Danubina. 2020;32(3-4):380-8.

Maki PM, Jaff NG. Brain fog in menopause: a health-care professional's guide for decision-making and counseling on cognition. Climacteric. 2022;25(6):570-8.

Moshki M, Mohammadzadeh F, Dehnoalian A. The effectiveness of a group-based educational program on the self-efficacy and self-acceptance of menopausal women: A randomized controlled trial. Journal of Women & Aging. 2018;30(4):310-25.

Nayak G, Kamath A, Kumar PN, Rao A. Effect of yoga therapy on physical and psychological quality of life of perimenopausal women in selected coastal areas of Karnataka, India. Journal of Mid-Life Health. 2014;5(4):180.

Nursing in Practice. Managing women's health in the menopause. https://www.nursinginpractice.com/clinical/managing-womens-health-in-the-menopause/ (Erişim tarihi: 24.02.2023).

Nursing Times. The menopause: how nurses can help. https://www.nursingtimes.net/archive/the-menopause-how-nurses-can-help-19-10-2000/ (Erişim tarihi: 22.02.2023).

Peacock K, Ketvertis KM, Doerr C. Menopause (Nursing) [Updated 2022 Aug 11]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK568694/ (Erişim tarihi: 26.02.2023).

Orprayoon N, Santibenchakul S, Hemrungrojn S, Phutrakool P, Kengsakul M, Jaisamrarn U, Chaikittisilpa S. Effect of surgical menopause and frontal lobe cognitive function. Climacteric. 2021;24(4):389-93.

Pezaro C, James P, McKinley J, Shanahan M, Young MA, Mitchell G. The consequences of risk reducing salpingo-oophorectomy: the case for a coordinated approach to long-term follow up post surgical menopause. Familial Cancer. 2012;11: 403-10.

Pillay OC, Manyonda I. The surgical menopause. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 2022; 81:111-8.

Pines A. Surgical menopause and cognitive decline. Climacteric. 2014;17(5):580-2.

Siyam T, Carbon J, Ross S, Yuksel N. Determinants of hormone therapy uptake and decision-making after bilateral oophorectomy (BO): a narrative review. Maturitas. 2019;120: 68-76.

Wong C, Yip BHK, Gao T, Lam KYY, Woo DMS, Yip ALK, ... Wong SYS. (Mindfulness-based stress reduction (MBSR) or psychoeducation for the reduction of menopausal symptoms: A randomized, controlled clinical trial. Scientific Reports. 2018;8(1): 6609.

BÖLÜM 16

MENOPOZDA TERAPÖTİK DOKUNUŞ VE DESTEK PROGRAMI

Fatma Keskin Töre

Giriş

Dünya genelinde yaklaşık 1.2 milyar kadının 2030 yılına kadar menopoz ve menopoz sonrası dönemde olacağı ileri sürülmektedir. Bu dönemde kadınlar sıcak basması, cinsel işlev bozuklukları, uyku bozuklukları, kilo alımı, gece terlemeleri, bilişsel gerileme ve ruh hâli bozuklukları gibi birçok semptom yaşayabilmektedir. Bu semptomlar bazı kadınlarda şiddetli yaşanabilmekte ve uzun yıllar devam edebilmektedir. Bu durum kadınların yaşamlarını önemli derece etkilemektedir. Bu nedenle kadınların birçoğu semptomların tedavisi için hastaneye başvurmaktadır. Menopoz semptomlarını iyileştirmede hormonal tedavi birincil tedavisi olarak görülmektedir. Ancak hormonal tedavinin olası sağlık riskleri nedeniyle son zamanlarda kadınların tamamlayıcı ve alternatif tedavi (TAT) yöntemlerini daha çok tercih ettikleri görülmektedir. TAT'ların daha doğal olduklarına olan inanış bu tercihi artırmaktadır. Menopoz döneminde TAT kullanımının %37,4 ile %55,0 arasında arttığı ileri sürülmektedir. Bitkisel tedaviler, diyet takviyesi, akupuntur, bilişsel davranışçı terapi, yoga, hipnoz, farkındalık temelli stres azaltma ve terapötik dokunuş gibi farklı TAT yöntemleri bulunmaktadır. TAT yöntemleri arasında yer alan ve kullanımı gittikçe artan terapötik dokunuş yöntemi özellikle son yıllarda dikkat çekmektedir.

Kaynakça

Alp FY, Yucel SC. The effect of therapeutic touch on the comfort and anxiety of nursing home residents. J Relig Health. 2020;60(3):2037–50. doi:10.1007/s10943-020-01025-4

Aghabati N, Mohammadi E, Pour Esmaiel Z. The effect of therapeutic touch on pain and fatigue of cancer patients undergoing chemotherapy. Evidence-based Complement Altern Med. 2010;7(3):375–81. doi:10.1093/ecam/nen006

Bagci H, Cinar Yucel S, Bagcı H. A Systematic review of the studies about therapeutic touch after the year of 2000. Int J Caring Sci. 2020;13(1):231–40.

Coakley AB, Barron AM. Energy Therapies in Oncology Nursing. Semin Oncol Nurs [Internet]. 2012;28(1):55–63. doi:10.1016/j.soncn.2011.11.006

Coakley AB, Duffy ME. The effect of therapeutic touch on postoperative patients. J Holist Nurs. 2010;28(3):193–200. doi:10.1177/0898010110368861

Daley B. Therapeutic touch, nursing practice and contemporary cutaneous wound healing research. J Adv Nurs. 1997;25(6):1123–32. doi: 10.1046/j.1365-2648.1997.19970251123.x

Dall j. V. Promoting sleep with therapeutic touch. Addict Nurs Netw. 1993;5(1):23–4. doi:10.3109/10884609309149694

Dişli B, Kaydırak MM, Şahin NH. Menopoz dönemindeki kadınların menopoz semptomları ile baş etme yöntemlerinin belirlenmesi. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;5(1):21–30. doi:10.48124/husagbilder.997043.

Erdogan Z, Cinar S. Reiki: An ancient healing art-modern nursing practice. Kafkas J Med Sci. 2011;1(2):86–91. doi:10.5505/kjms.2011.70288

Emam MM, Al-Hendawi M, Gaafar Ali D. Parenting stress and life satisfaction in families of children with disabilities: the mediating effect of social support in three Arab speaking countries. J Fam Stud. 2021;0(0):1–19. doi: 10.1080/13229400.2021.1893791.

Garrett B, Riou M. A rapid evidence assessment of recent therapeutic touch research. Nurs Open. 2021;8:2318–2330. doi:10.1002/nop2.841

Hanley MA, Coppa D, Shields D. A practice-based theory of healing through therapeutic touch: Advancing holistic nursing practice. J Holist Nurs. 2017;35(4):369–81. doi:10.1177/08980101177218

Heidt P. Effect of therapeutic touch on anxiety level of hospitalized patients. Vol. 30, Nursing Research. 1981;30(1). 32–7.

Jackson E, Kelley M, McNeil P, Meyer E, Schlegel L, Eaton M. Does therapeutic touch help reduce pain and anxiety in patients with cancer? Clin J Oncol Nurs. 2008;12(1):113–20.

Johnson A, Roberts L, Elkins G. Complementary and alternative medicine for menopause. J Evidence-Based Integr Med. 2019;24:1–14. doi:10.1177/2515690X19829380.

Javadivala Z, Allahverdipour H, Jafarabadi MA, Emami A. An interventional strategy of physical activity promotion for reduction of menopause symptoms. Heal Promot Perspect. 2020;10(4):383–92. doi:10.34172/hpp.2020.57.

Tabatabaee A, Tafreshi MZ, Rassouli M, Aledavood SA, AlaviMajd H, Farahmand SK. Effect of therapeutic touch in patients with cancer: A literature review. Med Arch (Sarajevo, Bosnia Herzegovina). 2016;70(2):142–7. doi:10.5455/medarh.2016.70.142-147

Talaulikar V. Menopause transition: Physiology and symptoms. Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. 2022;81:3–7. doi:10.1016/j.bpobgyn.2022.03.003.

Therapeutic Touch International Association. Therapeutic Touch. https://therapeutictouch.org/ (Access date: 03/01/2023).

Krieger D. Accepting your power to heal, the personal practice of therapeutictouch, 1th ed. Rochester, Vermont: Bear&Company, 1993, p.11-31.Krieger D. Therapeutic touch: The imprimatur of nursing. Am J Nurs. 1975;75(5):784–7. doi:10.2307/3423456.

Krieger D. The therapeutic touch: How to use your hands to help or to heal. 1st ed. New York: Prentice Hall, 1979, p.1-8.

Krieger D. Therapeutic touch inner workbook. 1th ed. New Mexico: Bear & Company, 1996,p.21-5.

Kunz D, Krieger D. The spiritual dimension of therapeutic touch. 1th ed. Rochester, Vermont: Inner Traditions/Bear & Company, 2004, p.25-42.

Lın Y-S, Gill TA. Effects of therapeutıc touch ın reducıng paın and anxıety ın an elderly populatıon. Integr Med. 1998;1(4):155–62. doi:10.1016/S1096-2190(98)00036-5

Larden CN, Palmer ML, Janssen P. Efficacy of Therapeutic Touch in Treating Pregnant Inpatients Who Have a Chemical Dependency. J Holist Nurs. 2004;22(4):320–32. doi:10.1177/08980101042692

Meehan CT. Therapeutic touch as a nursing intervention. J Adv Nurs. 1998;28(1):117–25. doi:10.1046/j.1365-2648.1998.00771.x

Mackereth P, Wright J. Therapeutic touch: nursing activity or form of spiritual healing? Complement Ther Nurs Midwifery. 1997;3(4):106–10. doi: 10.1016/S1353-6117(97)80062-5

Matourypour P, Vanaki Z, Zare Z, Mehrzad V, Dehghan M, Ranjbaran M. Investigating the effect of therapeutic touch on the intensity of acute chemotherapy-induced vomiting in breast cancer women under chemotherapy. Iran J Nurs Midwifery Res. 2016;21(3):255–60. doi:10.4103/1735-9066.180373

Mueller G, Palli C, Schumacher P. The effect of therapeutic touch on back pain in adults on a neurological unit: An experimental pilot study. Pain Manag Nurs. 2019;20(1):75–81. doi:10.1016/j.pmn.2018.09.002

Mohammadnejad E, Tabatabaee A. Therapeutic Touch in patients with migraine headaches: A content analysis study. Iran J Rehabil Res. 2017;4(1):9–15. doi:10.21859/ijrn-04012

Movaffaghi Z, Hasanpoor M, Farsi M, Hooshmand P, Abrishami F. Effects of therapeutic touch on blood hemoglobin and hematocrit level. J Holist Nurs. 2006;24(1):41–8. doi:10.1177/08980101052825Rosa L, Rosa E, Sarner L, Barrett S. A close look at "a close look at therapeutic touch." JAMA. 1998;279(13):1005–10. doi:10.1001/jama.279.13.1005

O'Mathúna DP. Evidence-based practice and reviews of therapeutic touch. J Nurs Scholarsh. 2000;32(3):279–85. doi: 10.1111/j.1547-5069.2000.00279.x

O'Mathúna DP. Therapeutic touch for healing acute wounds. Cochrane Database Syst Rev. 2016;5. doi:10.1002/14651858.CD002766.pub4.

O'Mathúna DP, Pryjmachuk S, Spencer W, Stanwick M, Matthiesen S. A critical evaluation of the theory and practice of therapeutic touch. Nurs Philos. 2002;3(2):163–76. doi:10.1046/j.1466-769X.2002.00089.x

Pinar SE, Demirel G. The effect of therapeutic touch on labour pain, anxiety and childbirth attitude: A randomized controlled trial. Eur J Integr Med. 2021;41:101255. doi:10.1016/j.eujim.2020.101255

Ramada NCO, Almeida F de A, Cunha ML da R. Toque terapêutico: influência nos parâmetros vitais de recém-nascidos. Einstein (São Paulo). 2013;11(4):421–5. doi:10.1590/S1679-45082013000400003

Roy D, Kar SK. Therapeutic touch. In: Shackelford TK, Weekes-Shackelford VA, eds. Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science. 1th ed. Switzerland: Springer Cham, 2019. p.1-4. doi:10.1007/978-3-319-16999-6_784-1

Senderovich H, Ip M Lou, Berall A, Karuza J, Gordon M, Binns M, et al. Therapeutic Touch® in a geriatric Palliative Care Unit - A retrospective review. Complement Ther Clin Pract. 2016;24:134–8. doi:10.1016/j.ctcp.2016.06.002

Senderovich H, Gardner S, Berall A, Shultz R, Grant B, Santaguida V. Therapeutic touch in the management of responsive behaviors in patients with dementia. Dement Geriatr Cogn Disord. 2022;51(2):142–9. doi:10.1159/000523752

Spence JE, Olson MA. Quantitative research on Therapeutic Touch: An integrative review of the literature 1985-1995. Scand J Caring Sci. 1997;11(3):183–90. doi:10.1111/j.1471-6712.1997.tb00452.x

Tall F. A close look at "a close look at therapeutic touch." Nurs Outlook. 2003;51(3):126–9. doi:10.1016/S0029-6554(02)05462-3

Tabatabaee A, Tafreshi M, Rassouli M, Aledavood S, AlaviMajd H, Farahmand and. Effect of Therapeutic Touch on Pain Related Parameters in Patients with Cancer: a Randomized Clinical Trial. Mater Socio Medica. 2016;28(3):220-223. doi:10.5455/msm.2016.28.220-223

Töre FK. Menopozal kadınlarda terapötik dokunma ve müzik dinletisinin uyku kalitesi, menopozal semptomlar ve yaşam kalitesine etkisi etkisi. (Dokora tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi; 2022.

Umphred DA, Davis CM, Galantino ML. Complementary and integrative therapies: Beyond traditional approaches to intervention in neurological diseases and movement disorders. In: Umphred DA, Lazaro RT, Roller ML, Burton GU, eds. Umphred's Neurological Rehabilitation. 6 nd ed. The United States Of America: Elsevier Mosby, 2013. p.1173-214.

Ünal Aslan KS, Çetinkaya F. The effects of therapeutic touch on spiritual care and sleep quality in patients receiving palliative care. Perspect Psychiatr Care. 2022;58(1):374–82. doi:10.1111/ppc.12801

Vural Doğru B, Utli H, Şenuzun Aykar F. Effect of therapeutic touch on daytime sleepiness, stress and fatigue among students of nursing and midwifery: A randomized sham-controlled trial. Complement Ther Clin Pract. 2021;43:101322. doi: 10.1016/j.ctcp.2021.101322

Yücel ŞÇ, Arslan GG, Bagci H. Effects of hand massage and therapeutic touch on comfort and anxiety living in a nursing home in Turkey: A Randomized controlled trial. J Relig Health. 2020;59(1):351–64. doi: 10.1007/s10943-019-00813-x

Zare Z, Shahsavari H, Moeini M. Effects of therapeutic touch on the vital signs of patients before coronary artery bypass graft surgery. Iran J Nurs Midwifery Res. 2010;15(1):37–42.

Zolfaghari M, Eybpoosh S, Hazrati M. Effects of therapeutic touch on anxiety, vital signs, and cardiac dysrhythmia in a sample of Iranian women undergoing cardiac catheterization: A quasi-experimental study. J Holist Nurs. 2012;30(4):225–34. doi10.1177/0898010112453325

BÖLÜM 17

MENOPOZAL BAKIMDA BİLİNÇLİ FARKINDALIK VE DESTEK PROGRAMI

Nurdilan Şener Çetin

Giriş

Menopoz, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ovariyan aktivitenin kalıcı olarak sonlanarak menstruasyonun tamamen ortadan kalkması olarak tanımlamaktadır. Menopoz, doğurganlık döneminden yaşlılık dönemine geçişte ortaya çıkan doğal yaşam sürecidir. Menopozal dönemde kadınlarda sıcak basması, çarpıntı, uykusuzluk, eklem ve kas rahatsızlıkları, kardiyovasküler sistem hastalıkları gibi somatik şikâyetler; yorgunluk, sinirlilik, gerginlik, unutkanlık gibi psikolojik şikâyetler; cinsel organlarda atrofi, vajinal kuruluk, cinsel istek azalması gibi vajinal şikâyetler ve üriner sistem enfeksiyonları, üriner inkontinans gibi ürogenital şikâyetler ortaya çıkabilmektedir. Menopozla birlikte kadınlar vazomotor, kardiyovasküler, genitoüriner, kas iskelet gastro-intestinal sistem problemleri, nöropsişik değişiklikler, cilt değişiklikleri ve uyku bozukluklarını içeren bir takım semptomlar kadınların yaşam kalitesini de olumsuz olarak etkilemektedir. Menopozal semptomlarla baş edebilmek için medikal ve alternatif yöntemler kullanılmaktadır. Kadınların çoğu menopozal semptomlarla baş etmek için yan (advers) etkisi olmayan tamamlayıcı ve alternatif yöntemleri tercih etme eğilimindedir. Bu yöntemlerden en yaygın olanları, sempatik aktivasyonu, vazomotor ve diğer menopoz semptomlarını azaltabilen beden-zihin teknikleridir. Beden-zihin teknikleri içerisinde gevşeme ve stres azaltma terapisi, bilişsel davranış terapisi,

Kaynaklar

Aktepe İ, Tolan, Ö. Bilinçli farkındalık: güncel bir gözden geçirme. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2020;12(4), 534-61.

Aliabadi MY, Javadnoori M, Malehi AS, et al. A study of mindfulness-based stress-reduction training effects on menopause-specific quality of life in postmenopausal women: A randomized controlled trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 2021; 44, 101398.

Atalay Z, Aydın U, Bulgan G, ve ark. Bilinçli-Farkındalık Temelli Öz Yeterlik Ölçeği-Yenilenmiş: Türkiye uyarlama çalışması (BFÖÖ-Y). Elementary Education Online. 2017;16(4): 1803-15.

Atalay, Z. (2019). Mindfulness-Bilinçli Farkındalık: Farkındalıkla Anda Kalabilme Sanatı. İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Aydin Ş, Budak FK. Effect of mindfulness-based stress reduction training on anxiety, depression, and hopelessness in menopausal women: An experimental study. psychiatric annals. 2023; 53(2), 83-94.

Bishop SR, Lau M, Shapiro S, et al. Mindfulness: A proposed operational definition. Clin Psychol (New York). 2004;11: 230-4.

Brown KM, Ryan RM, Creswell CD. Mindfulness: Theoretical foundations and evidence for its salutary effects. Psychol Inq. 2007;18 (4): 211-37.

Carmody J, Crawford S, Churchill L. A pilot study of mindfulness-based stress reduction for hot flashes. Menopause. 2006;13(5):760-69

Carmody J, Crawford S, Salmoirago-Blotcher E, et al. Mindfulness training for coping with hot flashes: Results of a randomised trial. Menopause (New York, NY). 2011;18(6):611-20

Chen Z, Jiang J, Hu T, et al. The effect of mindfulness-based stress reduction therapy on maternal anxiety, depression, and sleep quality: A protocol for systematic review and meta-analysis. Medicine. 2022;101(8).

Cramer H, Haller H, Lauche R, et al. Mindfulness-based stress reduction for low back pain. A systematic review. BMC complementary and alternative medicine, 2012;12(1), 1-8.

Crovetto F, Crispi F, Casas R. et al. Effects of mediterranean diet or mindfulness-based stress reduction on prevention of small-for-gestational age birth weights in newborns born to at-risk pregnant ındividuals. JAMA. 2021;326, 2150–60

Darehzereshki S, Dehghani F, Enjezab B. Mindfulness-based stress reduction group training improves of sleep quality in postmenopausal women. BMC psychiatry, 2022;22(1), 254.

Demir, V. Bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi programının üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerine etkisi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. 2017; 7(12), 98-118.

Dişli B, Kaydırak MM, Şahin NH. Kadınların menopoz semptomları ile baş etme yöntemlerinin belirlenmesi. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.2022;5(1), 21-29.

Gauthier F, Meyer RML, Grefe D, et al. An on-the-job mindfulness-based intervention for pediatric ICU Nurses: A pilot. J Pediatr Nurs. 2014;30(2): 402-9.

Gordon JL, Halleran M, Beshai S, et al. Endocrine and psychosocial moderators of mindfulness-based stress reduction for the prevention of perimenopausal depressive symptoms: A randomized controlled trial. Psychoneuroendocrinology. 2021;130, 105277.

Hassannejad M, Yekta MA, Sevini SN, et al. The effect of mindfulness-based stress reduction program on metacognitive awareness, rumination, and self-compassion in menopausal women, 19 August 2022, PREPRINT (Version 1) available at Research Square [https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1935904/v1]

https://mindfulnessinstitute.com.tr/mindfulness-nedir/ erişim tarihi:12.03.2023

https://psychcentral.com/lib/a-brief-history-of-mindfulness-in-the-usa-and-its-impact-on-our-lives#how-has-mindfulness-evolved erişim tarihi: 20.03.2023

Jalali D, Abdolazimi M, Alaei Z, et al. Effectiveness of mindfulness-based stress reduction program on quality of life in cardiovascular disease patients. IJC Heart & Vasculature.2019; 23, 100356.

Johnson A, Roberts L, Elkin G. Complementary and Alternative Medicine for Menopause. J Evid Based Integr Med. 2019, 24: 2515690X19829380.

Kabat-Zinn, J. Wherever you go there you are: Mindfulness Meditation in Everyday Life. New York: Hyperion. 2004: 150-70.

Kahveci ÖS. Duygu düzenlemede Farkındalık Temelli Stres Azaltma Programının kullanımı. Akbaş E, editör. Sağlık&Bilim Hemşirelik. 1. Baskı. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi, 2022, p105.

Kemper K, Bulla S, Krueger D, et al. Nurses' experiences, expectations, and preferences for mind-body practices to reduce stres, BMC Complement Altern Med 2011;11: 26-8.

Koçak DY, Beji NK. Modeling the risk factors of women with very severe menopausal symptoms. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research. 2023; Feb. DOI: 10.1111/jog.15556. PMID: 36737882.

Kurt G, Arslan, H. Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. Cukurova Medical Journal. 2020; 45(3), 910-920.

Ledesma D, Kumano H. Mindfulness□based stress reduction and cancer: a meta□analysis. Psycho□Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer.2009;18(6), 571-9.

Mackenzie CS, Poulin PA, Seidman-Carlson R. A brief mindfulness-based stress reduction intervention for nurses and nurse aides, Appl Nurs Res, 2006;19: 105- 9.

Molefi-Youri, W. Is there a role for mindfulness-based interventions (here defined as MBCT and MBSR) in facilitating optimal psychological adjustment in the menopause?. Post reproductive health. 2019;25(3), 143-149.

Najiabhary M, Tafazolim M, Asghari Pour N, et al. The effect of mindfulness-based stress reduction group counseling on sexual satisfaction of pregnant women. Journal of Midwifery and Reproductive Health.2022; 10(3), 3405-3416.

Naliboff BD, Smith SR, Serpa JG, et al. Mindfulness□based stress reduction improves irritable bowel syndrome (IBS) symptoms via specific aspects of mindfulness. Neurogastroenterology & Motility.2020; 32(9), e13828.

Nery SF, Paiva SP, Vieira ÉL, et al. Mindfulness□based program for stress reduction in infertile women: Randomized controlled trial. Stress and Health. 2019;35(1), 49-58.

Özyeşil Z, Arslan C, Kesici Ş, ve ark. Bilinçli Farkındalık Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması. Eğitim ve Bilim. 2011;36 (160): 224-35.

Patangia B, Sathiyaseelan A, Chaudhury S. Cognitive and biological challenges of menopausal women in India. Life Res. 2022;5(3):23.

Prasad JB, Tyagi NK, Verma P. Age at menopause in India: A systematic review. Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews.2021; 15(1), 373-7.

Salajegheh Z, Ahmadi A, Shahrahmani H, et al. Mindfulness-based stress reduction (mbsr) effects on the worries of women with poly cystic ovary syndrome (PCOS). BMC Psychiatry;2023;23:185

Sood R, Kuhle CL, Kapoor E, et al. Association of mindfulness and stress with menopausal symptoms in midlife women. Climacteric. 2019;22(4):377-82.

Sood R. Mayo Clinic. Mindfulness may ease menopausal symptoms. Climacteric. Mayo Clinic Science Daily, 17 January 2019. https://www.sciencedaily.com/releases/2019/01/190117090449.htm erişim tarihi: 23.03.2023

Şener N, Taşhan ST. The effects of mindfulness stress reduction program on postmenopausal women's menopausal complaints and their life quality. Complementary Therapies in Clinical Practice, 2021;45, 101478.

Thomas T, Kamath N, Kumar A. Mindfulness and menopause-A review. Journal of Clinical and Diagnostic Research. 2020;14(7).

Türkiye istatistik kurumu Hayat Tabloları, 2017-2019 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711 erişim tarihi:09.03.2023

Van Driel CM, de Bock GH, Schroevers MJ, ve ark. Mindfulness-based stress reduction for menopausal symptoms after risk-reducing salpingo-oophorectomy (PURSUE study): A randomised controlled trial. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology. 2019;126(3):402-11.

Whitebird RR, Kreitzer MJ, O'Connor PJ. Mindfulness-based stress reduction and diabetes. Diabetes spectrum: A Publication of the American Diabetes Association.2009; 22(4), 226.

WHO Scientific Group. Research on the menopause in the 1990s. WHO Technical Report Series 866. Geneva: World Health Organization; 1996. Ss:1

Williams H, Simmons LA, Tanabe P. Mindfulness-based stress reduction in advanced nursing practice: A nonpharmacologic approach to health promotion, chronic disease management, and symptom control. J. Holist Nurs. 2015;33(3): 247-59.

Wong C, Yip BH, Gao T, ve ark. Mindfulness-based stress reduction (MBSR) or psychoeducation for the reduction of menopausal symptoms: A randomised, controlled clinical trial. Scientific Reports. 2018;8(1):6609

Xiao C, Chen Y, Wu Y, et al. Mindfulness-based stress reduction therapy as a preclinical intervention for peri-menopausal depressive moods–An observational study. European Journal of Integrative Medicine. 2020;39, 101199.

Yastıbaş C, Dirik G. Kanser ve farkındalık temelli müdahale programları: sistematik derleme. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2018:10, 385-403.

Yılmaz E, Okanlı A. Test of mindfulness-based psychosocial skills training to improve insight and functional recovery in schizophrenia. West J Nurs Res 2018;40(9): 1357-73.

Zhang D, Lee EK, Mak EC., et al. Mindfulness-based interventions: an overall review. British Medical Bulletin.2021; 138(1), 41-57.

Zhang JY, Cui YX, Zhou YQ et al. Effects of mindfulness-based stress reduction on prenatal stress, anxiety and depression. Psychology, Health & Medicine.2019; 24(1), 51-58.

Zorlu S, Türkmenoğlu B, Budak M. Menopoz dönemindeki kadınların menopoz semptomlarına yönelik başvurdukları geleneksel uygulamalar. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi.2022;7(3), 139-149.

BÖLÜM 18

MENOPOZAL BAKIM DESTEĞİNDE AROMATERAPİ

Gülsen M. Altan Denizer-Nevin Hotun Şahin

Giriş

Kadınların yaşamında son derece önemli bir yere sahip olan menopoz dönemi hem fizyolojik hem de psikolojik etkilerin olduğu zaman dilimlerinden biridir. Bu dönemi olabildiğince konforlu geçirmek ise her kadının hakkıdır. Menopoz döneminde yaşanan semptom ve sorunlara çözüm bulmak amacıyla tercih edilen birçok tedavi ve yöntem mevcuttur. Dünyada son yıllarda aromaterapi yöntemleri menopoz semptomlarını azaltmak ve yaşam kalitesinin artırılabilmesi için ilk tercih edilen yöntemler arasında yerini almaya başlamıştır. Aromaterapi iyi olmanın tüm yönlerini etkileyen duygularımızla, zihnimizle, bedenimizle ve ruhumuzla bağlantılıdır.

İnsanlığın varoluşundan itibaren hastalıklara karşı sağlık arayışı insanları farklı yöntemlere yöneltmiştir. Bitkilerin hoş kokularının farkına varılmasıyla bitkiler tedavi amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır. Aromaterapi dünyada sık kullanılan başlıca tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinden olup aynı zamanda da fitoterapinin bir dalıdır. Fitoterapide tıbbi amaçlı olarak bitkinin bir kısmı ya da tamamı kullanılırken aromaterapide ise sadece sıkma ve damıtma yöntemleriyle elde edilen esansiyel yağlar diğer adıyla uçucu yağlar kullanılmaktadır. Esansiyel yağlar bitkilerin kabuk, yaprak gibi farklı bölümlerinden elde edilmektedir. Örneğin nanenin yapraklarından, lavantanın çiçeklerinden ve gülün taç yapraklarından, tarçının kabuğundan elde edilmektedir. Esansiyel yağların bitki içerisinde bulunma oranları %0,5 ile %4 arasında değişiyor. Bu da esansiyel yağ üretilebilmesi için daha çok bitkiye ihtiyaç duyulmasına neden oluyor. Örneğin

Kaynaklar

Alimohammad HS, Ghasemi Z, Shahriar S, Morteza S, Arsalan K. Eff ect of hand and foot surface stroke massage on anxiety and vital signs in patients with acute coronary syndrome: A randomized clinical trial. Complement Ther Clin Pract. 2018;31:126-131. doi:10.1016/j. ctcp.2018.01.012

Ayçeman N. Aromaterapi, Konya: İnci Ofset; 2008. p. 1-144.Alkanat HÖ. Aromaterapi. Başer M, Taşcı S, editörler. Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar, Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi, Yayın Dağıtım ve Pazarlama A.Ş. 2015. p. 39-45.

Ali, A. M., Ahmed, A. H., & Smail, L. (2020). Psychological climacteric symptoms and attitudes toward menopause among Emirati women. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(14), 5028.

Ayçeman N. Aromaterapi, Konya: İnci Ofset; 2008. p. 1-144.

Avis, N.E., Crawford, S.L., & Green, R. (2018). Vasomotor symptoms across the menopause transition: differences among women. Obstetricsand Gynecology Clinics, 45(4), 629-640.

Başer KHC. Uçucu yağlar ve aromaterapi [Essential oils and aromatherapy]. Fitomed Der. 2009;7:8-16. [Link] 18. Kılıç a. Uçucu yağ elde etme yöntemleri [Methods of essential oil production]. Bartın Orman Fak Der. 2008;10(13):37-45.

Bakhtiari, S.(2019). Effect of lavender aromatherapy through inhalation on quality of life among postmenopausal women covered by a governmental health center in Isfahan, Iran: A single-blind clinical trial. Complement Ther Clin Pract ; 34:46-50

Bilgiç S. Hemşirelikte holistik bir uygulama; Aromaterapi. Namık Kemal Tıp Dergisi, 2017; 5(3): 1-8.).

Bikmoradi A, Seifib Z, Poorolajal J, Araghchiand M, Safiaryane R, Oshvandi K. Effect of inhalation aromatherapy with lavender essential oil on stress and vital signs in patients undergoing coronary artery bypass surgery: A single-blinded randomized clinical trial. Complementary Therapies in Medicine, 2015; 23: 331—8.

Başer HC. (2009). Uçucu Yağlar ve Aromaterapi. Fitomed, 7, 8-25.

Bilgiç Ş. Hemşirelikte Holistik Bir Uygulama; Aromaterapi. Namık Kemal Tıp Dergisi. 2017; 5(3): 134-141.

Baltacı N, Tülek Deniz H. Tamamlayıcı ve Bütünleşik Bir Bakım Uygulaması: Aromaterapi. International SocialSciencesStudiesJournal. 2019; 5(32): 1802-1809.

Baker, F. C., Willoughby, A. R., Sassoon, S. A., Colrain, I. M., & de Zambotti, M. (2015). Insomnia in women approaching menopause: beyond perception. Psychoneuroendocrinology, 60, 96-104

Bakhtiari S, Paki S, Khalili A, Baradaranfard F, Mosleh S, Jokar M. Eff ect of lavender aromatherapy through inhalation on quality of life among postmenopausal women covered by a governmental health center in Isfahan, Iran: A single-blind clinical trial. Complement Ther Clin Pract. 2019;34:46-50. doi:10.1016/j.ctcp.2018.11.001

Bakhtiari S, Paki S, Khalili A, Baradaranfard F, Mosleh S, Jokar M. Effect of lavender aromatherapy through inhalation on quality of life among postmenopausal women covered by a governmental health center in Isfahan, Iran: A single-blind clinical trial. Complement Ther Clin Pract. 2019 Feb;34:46-50. doi: 10.1016/j.ctcp.2018.11.001. Epub 2018 Nov 7. PMID: 30712745.

Buckle J. Evidence-Based Aromatherapy in Nursing Practice. Clinical Aromatherapy. 2nd ed. New York: Churchill Livingstone; 2003. p.10-33, 116-32.

Buckle J. Aromatherapy in the Context of Nursing, The Nature of Aromatherapy. Clinical Aromatherapy in Nursing. 1st ed. London: Arnold Publisher; 1997. p.2-48.

Çelik AS, Pasinlioğlu T. Klimakterik Dönemdeki Kadınların Yaşadıkları Menopozal Semptomlar ve Etkileyen Faktörler. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 2014;1(1):16-29.70.

Choi J, et al. Aromatherapy for the relief of symptoms in burn patients: A systematic review of randomized controlled trials. Burns 2018;44(6):1395-1402.Barati F, Nasiri A, Akbari N, Sharifzadeh G. The effect of aromatherapy on anxiety in patients. Nephrourol Mon. 2016; 8 (5):1-7.

Çelik, A.S. ve Pasinlioğlu, T. (2014). Klimakterik Dönemdeki Kadınların Yaşadıkları Menopozal Semptomlar ve Etkileyen Faktörler. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 16-29.

Darsareh F, Taavoni S, Joolaee S, Haghani H. Effect of aromatherapy massage on menopausal symptoms: a randomized placebo-controlled clinical trial. Menopause. 2012;19(9):995-999.

Dunning T. Applying a quality use of medicines framework to using essential oils in nursing practice. Complement Ther Clin Pract 2005;11(3):172-81Gürler M, Kızılırmak A, Baser M.(2020). The effect of aromatherapy on sleep and quality of life in menopausal women with sleeping problems: a non-randomized, placebo-controlled trial. Complement Med Res .

Ergin A, Mallı P. Doğumda Kullanılan Aromaterapiler: Sistematik Derleme. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.2019; 5(2):72-80. doi:10.30934/kusbed.496775.

Eguchi E, Funakubo N, Tomooka K, Ohira T, OginoK, Tanigawa T. The Effects of aroma foot massage on blood pressure and anxiety in Japanese community-dwelling men and women: A crossover randomized controlled trial. Plos One; 2016:1-13.

Gnatta JR, Kurebayashi LFS, Turrini RNT, Silva MJP. AromatherapyAndNursing: HistoricalAndTheoreticalConception. RevEscEnferm USP. 2016; 50(1): 127-133. DOI: http://dx.doi.org/10.1590/S0080- 623420160000100017.

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği(27.10.2014 tarih ve 29158 sayılı Resmi Gazete) https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm

Gümüşay, M., & Erbil, N. (2019). Kadınların Menopoza özgü yaşam kalitesine menopoz tutumunun etkisi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 2(2), 96-109. https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/820426.

Gnatta JR, Piason PP, Lopes CL, Rogenski NM, Silva MJ. (2014). Aromatherapy with ylang ylang for anxiety and self-esteem: a pilot study. Rev Esc Enferm USP, 48(3), 492-499.

Hergenç G. (2015). En son bilimsel verilerin ışığında beslenme, sağlık ve hastalıkta bitkiler. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevleri.Guidelines for the evaluation and treatment of perimenopausal depression: summary and recommendations. Journal of Women's Health, 28(2), 117- 134.

Hergenç G. (2015). En son bilimsel verilerin ışığında beslenme, sağlık ve hastalıkta bitkiler. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevleri.

Huang S-H, Fang L, Fang S-H. The effectiveness of aromatherapy with lavender essential oil in relieving post arthroscopy pain. JMED Research, 2014: 1-9.

Hur MH, et al. Effects of aromatherapy massage on blood pressure and lipid profile in korean climacteric women. Int J Neurosci 2007;117(9):1281-7.

Jehan, S., Masters-Isarilov, A., Salifu, I., Zizi, F., Jean-Louis, G., Pandi-Perumal, S.R. ve ark. (2015). Sleep Disorders in Postmenopausal Women. Journal of Sleep Disorders & Therapy, 4, 1000212

Jokar M, et al.(2020) The Effects of inhalation lavender aromatherapy on postmenopausal women's depression and anxiety: a randomized clinical trial. J Nurse Pract ;16:617-22.

Jamali, S., Javadpour, S., Mosalanejad, L. ve Parnian, R. (2016). Attitudes About Sexual Activity Among Postmenopausal Women in Different Ethnic Groups: A Cross sectional Study in Jahrom, Iran. Journal of Reproduction & Infertility,17, 47–55.

Kaunitz, A. M., & Manson, J. E. (2015). Management of menopausal symptoms. Obstetrics and gynecology, 126(4), 859.Nikjou R, (2018). The effect of lavender aromatherapy on the symptoms of menopause. J Natl Med Assoc ;110:265-9.

Kazemzadeh R, et al. Effect of lavender aromatherapy on menopause hot flushing: a crossover randomized clinical trial. J Chin Med Assoc 2016;79:489-92.

Kagan, R., Kellogg-Spadt, S., & Parish, S. J. (2019). Practical treatment considerations in the management of genitourinary syndrome of menopause. Drugs & aging,36(10), 897-908. doi:10.1007/s40266-019-00700-w.

Kamalifard M, et al. Comparison of the effect of lavender and bitter orange on depression in menopausal women: a triple-blind randomized controlled trial. Int. J. Women's Health Reprod. Sci 2017;5(3):224-30.

Karakoç, H., Özerdoğan, N., & Uçtu, A. K. (2017). Menopozla ilgili genitoüriner sendrom. Jinekoloji Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 14(3), 122-126

Khadivzadeh T, Najafı MN, Ghazanfarpour M, Irani M, Dizavandi FR, Shariati K. Aromaterapy for Sexual Problems in Menopausal Women: A Systematic Review and Meta-analysis. J Menopausal Med. 2018;24(1):56-61

Khadilkar, S. S. (2019). Musculoskeletal disorders and menopause. The Journal of Obstetrics and Gynecology of India, 69(2),99–103.

Kömürcü N. (2014). Doğum ağrısı ve yönetimi. İstanbul. Nobel Kitabevi.

Kheirkhah M, Pour NSV, Nisani L, Haghani H. (2014). Comparing the Effects of Aromatherapy With Rose Oils and Warm Foot Bath on Anxiety in the First Stage of Labor in Nulliparous Women. Iran Red Crescent Med J, 16(9), e14455.

Koçak, Yüksel, D., Beji, Kızılkaya, N (2019). Effect of Health Promoting Lifestyle Education Program on reducing the menopausal symptoms of women in Turkey. Cukurova Medical Journal.

Kharbouch SB, Şahin NH. Menopozal Dönemlerdeki Yaşam Kalitesinin Belirlenmesi. İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi 2007;15(59):82-90.

Kyle L, Temmen M. Nursing assessment theory applied to clinical aromatherapy. Sentsitivity 1998;8(3):12-3

Kilci, Ş. & Ertem, G. (2019). Menopozda Semptom Yönetiminde Kullanılan KanıtaDayalı Uygulamalar. Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi , 2 (3) , 36-54 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/sauhsd/issue/51751/588615.

Lotfipur-Rafsanjani SM, et al. Comparison of the efficacy of massage therapy and aromatherapy massage with geranium on depression in postmenopausal women: A clinical trial. Zahedan J Res Med Sci 2015;15:29-33.

Maki, P. M., Kornstein, S. G., Joffe, H., Bromberger, J. T., Freeman, E. W., Athappilly, G., ... & Board of Trustees for The North American Menopause Society (NAMS) and the Women and Mood Disorders Task Force of the National Network of Depression Centers. (2019).

Mohebitabar S, Shirazi M, Bioos S, Rahimi R, Malekshahi F, Nejatbakhsh F. (2017). Therapeutic efficacy of rose oil: A comprehensive review of clinical evidence. AJP, 7(3), 206-213.

Morelli V, Naquin C. Alternative Th erapies for Tranditional Disease States: Menopause. American Family Physician 2002:66(1):129-135. PMID: 12126027

Morelli V, Naquin C. Alternative Th erapies for Tranditional Disease States: Menopause. American Family Physician 2002:66(1):129-135. PMID: 12126027

Murakami S, et al. Aromatherapy for outpatients with menopausal symptoms in obstetrics and gynecology. J Altern Complement Med 2005;11(3):491-4.

National Institute for Health and Care Excellence (NICE). (2015). Menopause: diagnosis and management. https://www.nice.org.uk/guidance/ng23.

Nazarpour, S., Simbar, M., & Tehrani, F. R. (2016). Factors affecting sexual function in menopause: A review article. Taiwanese Journal of Obstetrics and Gynecology, 55(4), 480-487.

Ogwumike, O.O., Adeniyi, A.F. ve Orogbemi, O.O (2016). Physical activity level of postmenopausal women in Nigeria: Association with self-rated health status, overall obesity, and abdominal obesity. Women Health ,56(5),487-501.

Özer Z, Boz İ. Hemşirelik Bakımında Tamamlayıcı Terapiler. Antalya; 2016. p. 1-124.

Peacock, K., Ketvertis, K. M., & Doerr, C. (2021). Menopause (Nursing).

Rathfisch,G.(2019). Kadın sağlığında klinik aromaterapi, Güneş Tıp Kitapevi, birinci baskı, İstanbul: p.2-70.

Rhind JP. Essential oils a handbook for aromatheraphy practice. 2. th ed. USA: Singing Dragon. 2012. p. 1-321.

Royal College of Obstetricians and Gynaecologists, (RCOG) 2018. https://www.rcog.org.uk/globalassets/documents/patients/patient-information leaflets/gynaecology/pi-treatment-symptoms-menopaus

Royal College of Nursing, (RCN) 2020. https://www.rcn.org.uk/professional-development/publications/rcn-menopause-guidance-for-nurses-midwives-and-health-visitors-uk-pub-009326

Ruan, X., Cui, Y., Du, J., Jin, F. ve Mueck, A.O. (2016). Prevalence Of Climacteric Symptoms Comparing Perimenopausal And Postmenopausal Chinese Women. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 21, 1-9.

Santoro, N., Epperson, C. N., & Mathews, S. B. (2015). Menopausal symptoms and their management. Endocrinology and Metabolism Clinics, 44(3), 497-515.

Simon, J. A., Davis, S. R., Althof, S. E., Chedraui, P., Clayton, A. H., Kingsberg, S. A., ... & Wolfman, W. (2018). Sexual well-being after menopause: an international menopause society white paper. Climacteric, 21(5), 415-427.

Stevenson, J. C. (2011). A woman's journey through the reproductive, transitional and postmenopausal periods of life: impact on cardiovascular and musculo-skeletal risk and the role of estrogen replacement. Maturitas, 70(2), 197-205.

Soel GH, Lee YH, Kang P, You JH, Park M, Min SS. Randomized controlled trial for Salvia sclarea or Lavandula angustifolia: differential effects on blood pressure in female patients with urinary incontinence undergoing urodynamic examininationn. J Altern Complement Med. 2013 July;19(7):664-70. Doi:10.1089/ acm.2012.0148. Epub 2013 Jan 29.

Sözer, Ak, G (2020). Menopoz Dönemdeki Kadınlarda Eğitim ve İlerleyici Kas Gevşeme Egzersizlerinin Semptom Yönetimi ve Yaşam Kalitesine Etkisi: Yarı Deneysel Çalışma. (Doktora tezi).

Şentürk S, Doğan N. (2017). Geçmişten Günümüze Tıbbi Bir Bitki Olarak Gül. Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı Sayı, 11-15.

Taavoni S, Darsareh F, Joolaee S, Haghani H. The Eff ect Of Aromatherapy Massage On Th e Psychological Symptoms Of Postmenopausal Iranian Women. Complementary Th erapies İn Medicine. 2013; 21(3): 158-163

The North American Menopause Society. (2021). https://www.menopause.org/forwomen/menopauseflashes/menopause-symptoms-and

Ward, K., & Deneris, A. (2018). An Update on menopause management. Journal of Midwifery & Women's Health, 63(2), 168-177. doi:10.1111/jmwh.12737.

Weber, M.T., Rubin, L.H. ve Maki, P.M. (2013). Cognition in perimenopause: the effect of transition stage. Menopause, 20, 511-517.

BÖLÜM 19

MENOPOZDA CİNSEL SAĞLIK DANIŞMANLIĞI VE DESTEK PROGRAMI

Çiğdem Bilge-Kübra Söğüt

Giriş

Menopoza geçiş, kadının hayatında doğal bir süreçtir. Ancak bu süreç hormonal, fiziksel, biyokimyasal, psikolojik değişimlerin yanında toplumsal kültürün etkisiyle kadınların fiziksel, psikolojik ve cinsel sağlığını farklı düzeylerde değiştirmektedir. Cinsel sağlık, tüm bireylerin sağlığının önemli ve vazgeçilmez bir boyutudur. Pozitif algılanan ve yaşanan cinsellik mutluluk verirken cinsel yaşamın olumsuz algılanması ve yaşanması kadınların kaygı, keder, hüzün gibi duygular yaşamasına sebep olabilir. Ülkemizde cinsel yaşam, kadının tüm gelişim dönemlerinde genellikle arka plandadır. Cinsel işlev bozuklukları kişilerin yaşam kalitesini düşüren, eşler arasındaki ilişkiyi bozan bir durumdur. Cinsel sağlığın bozulması biyopsikososyal sağlığın da bozulması anlamına gelir. Menopoz döneminde cinsel uyarılma bozukluğu, orgazm olamama, cinsel isteksizlik, disparoni, gibi birçok cinsel işlev bozukluğu görülmekle birlikte cinsel sağlık danışmanlığının yeterli ve uygun bir şekilde verilmesi durumunda cinsellikle ilgili sorunların %80'inin çözülebildiği bilinmektedir. Kadın sağlığının gelişmesi, cinsel memnuniyetin artırılması için sorunların erken dönemde saptanması ve çözüme ulaştırılması önemlidir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin cinsel sağlık ve danışmanlık konusunda yeterli donanıma sahip olması ve kadına etkili cinsel danışmanlık yapması önemlidir.

Kaynaklar

Acar N. 49 Yaş ve Üzeri Postmenopozal Dönemdeki Kadınların Yaşam Kalitesi. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2014.

Akcan K, Turhan İ. Cinsel danışmanlık modelleri. Gevhernesıbe Journal Of Medıcal And Health Scıences. 2022; 7(17), 50-56.

Altuntug K, Ege E, Akin R, Kocak V, Benli S. Sexual quality of life in women during the climacteric period. International Journal of Caring Sciences. 2016; 9(1): 296-307.

Atik Nalbant, M. Menopozal semptomlar ile cinsel yaşam arasındaki ilişkiler. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın. 2009.

Abay H, Kaplan S. Histerektomi sonrası cinsel sorunların değerlendirilmesinde PLISSIT modelinin kullanılması. Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırmaları Dergisi. 2017;11:184-200.

Bülbül T, Mucuk S, Dolanbay M, Turhan İ. Do complaints related to menopause affect sexuality and marital adjustment?. Sexual and Relation Therapy. 2020;36(4):1–15.

Briggs P, Kovacs G. Clinical features of the menopause transition. Panay N, Briggs P, Kovacs G. (Eds.). Managing the menopause: 21st century solutions. Cambridge University Press. 1st Edition 2015: 29-36. https://doi.org/10.1017/CBO9781316091821

Bradford A. Inhibited sexual desire in women. In: Grossman L, Walfish S, eds. Translating Psychological Research Into Practice. New York, NY: Springer; 2014:427-429.

Bekmezci B, Meram EH. Kadın cinsel işlev bozukluğu yönetiminde güncel yaklaşımlar ve kanıt temelli uygulamalar. Androloji Bülteni. 2020; 22, 233-237.

Chronic Pelvic Pain: ACOG Practice Bulletin, Number 218. Obstet Gynecol. 2020;135(3): e98-e109. doi:10.1097/AOG.0000000000003716.

Ceylan B. Eskişehir Tepebaşı İlçesinde Yaşayan 40- 59 Yaş Grubu Kadınlarda Menopozal Semptomlar ve Yaşam Kalitesi. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doğum ve kadın Sağlığı Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir. 2010.

Cagnacc A, Xholli A, Venier M. Ospemifene in the management of vulvar and vaginal atrophy: focus on the assessment of patient acceptability and ease of use. Patient Prefer Adherence. 2020;14:55–62.

Çelik Bilgiç D. Kadında cinsel fonksiyon değerlendirmesi. Türk Androloji Dergisi. 2012;211-5

Çetin SA, Aslan E. Cinsel Sağlık. İçinde: Kızılkaya BN (ed.). Kadın Sağlığı ve Hastalıkları, 2. Baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 2018, p.222.

Dangesaraki MM, Maasoumi R, Hamzehgardeshi Z, Kharaghani R. Effect of the EX-PLISSIT model on sexual function and sexual quality of life among women after hysterectomy: a randomised controlled trial. Sexual health. 2019;16(3):225-232.

Daley A, Stokes-Lampard H, Thomas A, & MacArthur C. Exercise for vasomotor menopausal symptoms. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2014;(11). doi:10.1002/14651858.CD006108.pub4.

Dodin S, Blanchet C, Marc I, Ernst E, Wu T, Vaillancourt C, Maunsell E. Acupuncture for menopausal hot flushes. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2013;(7). doi:10.1002/14651858.CD007410.pub2.

Duman NB. Cinsel sağlığın değerlendirilmesinde model kullanımı. Duman NB, editör. Cinsel Sağlık, 1.Baskı. İstanbul. Nobel Tıp Kitapevleri. 2019: 59-66.

Dündar T, Aksu H. Klimakterik dönemdeki kadınların menopozal semptom ve tutumları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2021;2, 134-140.

Erbaş N, Demirel G. Klimakterik dönemdeki kadınların menopoza ilişkin yakınmalarının ve menopozal tutumlarının cinsel yaşam kalitesi üzerine etkisinin değerlendirilmesi. ACU Sağlık Bil Derg. 2017; 8:220–5.

Erkin Ö, Ardahan M, Kert A. Menopoz döneminin kadınların yaşam kalitesine etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2014;3(4):1095-1113.

Er A. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa merkezde yaşayan menopoza girmiş kadınların menopoz dönemine yönelik yaşadıkları

sorunlar ve baş etme yolları. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa. 2011.

Erbil N. Attitudes towards menopause and depression, body image of women during menopause. Alexandria Journal of Medicine. 2018;54(3):241-246.

Gözüyeşil E, Sürücü GŞ, Alan S. Sexual function and quality-of-life-related problems during the menopausal period. Journal of health psychology. 2017; 23(14): 1769-1780. 1359105317742194.

Gozuyesil E, Avcıbay Vurgec B, Gokyildiz Surucu S, Onat Koroglu C. The relationship between the attitudes towards menopause and sexual functions among women in the climacteric period, Turkey. J Midwifery Reprod Health. 2021;9(3):1–10.

Portman DJ, Gass ML. Genitourinary syndrome of menopause: new terminology for vulvovaginal atrophy from the International Society for the Study of Women's Sexual Health and The North American Menopause Society. Climacteric. 2014; 17(5): 557-563.

Portman DJ, Gass ML. Genitourinary syndrome of menopause: new terminology for vulvovaginal atrophy from the International Society for the Study of Women's Sexual Health and The North American Menopause Society. Climacteric. 2014; 17(5): 557-563.

Pul C, ve ark. Orta yaşlı kadınlar arasında cinsel işlev bozukluğu belirleyicileri. International Journal of Gynecology and Obstetrics, 2013, 120: 271-274.

Özcan H, Kızılkaya Beji N. Menopoz döneminde cinsellik. Kadın Cinsel Sağlığı, 2014; 209-211.

Özgür N. Klimakterium Dönemideki Kadınların Yaşadıkları Menopoz Semptomları ve Başa Çıkma Yolları. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2007.

Santoro N, Epperson CN, & Mathews SB. Menopausal symptoms and their management. Endocrinology and Metabolism. Clinics of North America. 2015;44(3), 497-515. doi:10.1016/j.ecl.2015.05.001.

Sis Çelik A, Pasinlioğlu T. Klimakterik dönemde yaşanan semptomlar ve hemşirenin rolü. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. 2013; 1(1): 50-56.

Sharma JB, Kalra B. Female sexual dysfunction: Assessment. J Pak Med Assoc 2016; 66:623–

Starc A, Jukić T, Poljšak B, Dahmane R. Female sexual function and dysfunction: a cross-national prevalence study in Slovenia. Acta Clinica Croatica 2018; 57:52–60.

Simon JA, Davis SR, Althof, SE, Chedraui P, Clayton AH, Kingsberg SA, et al. Sexual well-being after menopause: An International Menopause Society White Paper. Climacteric. 2018;21(5):415–27.

Süt HK, Küçükkaya B. Sexual Quality of Life in Premenopause, Perimenopause and Postmenopausal Women. KASHED. 2018; 4:51–68.

Szadowska-Szlachetka ZC, Stasiak E, Leziak A, Irzmańska-Hudziak A, Łuczyk M, Stanisławek A, et, al. Intensity of menopausal symptoms and quality of life in climacteric women. Przeglad menopauzalny/Menopause review. 2019;18(4):217.

Şentürk AE, Golbasi Z, Kavlak T, Dilbaz S. Relationship between menopausal symptoms and sexual dysfunction among married Turkish women in 40–65 age group. International journal of nursing practice. 2015;21(5):575-583.

The North American Menopause Society (NAMS). Management of symptomatic vulvovaginal atrophy: 2013 position statement of The North American Menopause Society. Menopause. 2013; 20: 888–902.

Karakaş S, Aslan E. İnfertil kadınlara yönelik cinsel danışmanlık programında BETTER modeli'nin kullanımı. Androloji Bülteni. 2021; 23:129−135.

Kapdağlı D. Postmenopozal kadınlarda cinsel yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Adana. 2009, 1-75.

Kingsberg SA, Woodard T. Female sexual dysfunction: focus on low desire. Obstet Gynecol. 2015; 125:477-486.

Kling JM, Manson JE, Naughton MJ, et al. Association of sleep disturbance and sexual function in postmenopausal women. Menopause 2017; 24:604-612.

Kömürcü N, İşbilen A. Postmenopozal dönemde kadınların cinsel yaşama uyumu, Turkish Journal of Urology. 2011; 37(4): 326-330.

Khalesi BZ, Kenarsari JF, Mobarrez DY, Abedinzade M. Theimpact of menopause on sexualfunction in women and their spouses .African Health Sciences, 2020;20(4): 1179- 1984.

Khoei EM, Sheikhan F, Shamsalizadeh N. Menopause negatively impacts sexual lives of middle-aged Iranian women: A cross-sectional study. Journal of Sex &Marital Therapy. 2014;40(6):552–600

Kütmeç C. Kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluğu ve hemşirelik bakımı. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi. 2009; 4(12), 111-36.

Lett C, Valadares AL, Baccaro LF, Pedro AO, Jeffrey Filho L, Lima M, Costa- Paiva L. Is the age at menopause a cause of sexual dysfunction? A Brazilian population-based study. Menopause. 2018;25(1):70-76.

Mangolian Shahrbabaki P, Mehdipour-Rabori R, Gazestani T, Forouzi MA. Iranian nurses' perspective of barriers to sexual counseling for patients with myocardial infarction. BMC nursing. 2021; 20(1), 196.

Mroczek B. Kurpas D. Gronowska M. Kotwas A. Psychosexual needs and sexual behaviors of nursing care home residents. Archives of Gerontology and Geriatrics 2013;(57):32-38

McCool ME, Zuelke A, Theurich MA, Knuettel H, Ricci C, Apfelbacher C. Prevalence of female sexual dysfunction among premenopausal women: a systematic review and meta-analysis of observational studies. Sexual medicine reviews. 2016;4(3):197-212.

Merghati-Khoei E, Pirak A, Yazdkhasti M, Rezasoltani P. Sexuality and elderly with chronic diseases: A review of the existing literature. Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences. 2016;21: 1-10.

Nazarpour S, Simbar M, Ramezani TF, Alavi MH. The impact of a sexual enhancement program on the sexual function of postmenopausal women. Climacteric. 2016;19(5):506-511.

Naeij E, Khani S, Firouzi A, Moosazadeh M, Mohammadzadeh F. The effect of a midwife-based counseling education program on sexual function in postmenopausal women: a randomized controlled clinical trial. Menopause. 2019;26(5):520-530.

Nappi RE, Martini E, Martella S, Capuano F, Bosoni D, Giacomini S. et al. Maintaining sexuality in menopause. Post Reproductive Health. 2014; 20(1): 22–29.

Nappi RE, Kokot-Kierepa M. Vaginal Health: Insights, Views & Attitudes (VIVA) results from an international survey. Climacteric. 2012; 15(1): 36-44.

Nazarpour S, Simbar M, Tehrani FR. Factors affecting sexual function in menopause: A review article. Taiwanese Journal of Obstetrics and Gynecology. 2016;55(4):480-487.

Özcan H, Beji KN. (2018). Kadın cinsel fonksiyon bozuklukları: 2018 güncelleme. Androloji Bülteni 2018; 20, 133−137.

Scavello I, Maseroli E, Di Stasi V, Vignozzi L. Sexual health in menopause. Medicina. 2019;55(9):559.

Slam RM, Bell RJ, Davis SR. Prevalence of sexual symptoms in relation to menopause in women in Asia: A systematic review. Menopause. 2018;25(2):231-238.

Thomas T, Kamath N. Women's Natural Tran- sition; Nature Supports in Climacteric Life. International Journal of Nursing Education, 2017; 9(4): 144-147.

Tremayne P, Norton W. Sexuality and the Older Woman. British Journal of Nursing, 2017;26(14), 819-824.

Trompeter SE, Bettencourt R, Barrett-Connor E. Sexual activity and satisfaction in healthy community-dwelling older women. The American journal of medicine. 2012;125(1):37-43.

Tiznobek A, Mirmolaei ST, Momenimovahed Z, Kazemnejad A, Taheri S. Effect of counseling on sexual function and behavior in postmenopausal women and their spouses: a randomized, controlled trial (RCT) study. Menopause review /Przegląd Menopauzalny. 2017;16(3):99-103.

Tütüncü B, Yildiz H. The influence on women's sexual functions of education given according to the PLISSIT model after hysterectomy. Procedia-Social and Behavioral Sciences. 2012;47:2000-2004.

Steinke EE, Jaarsma T. Sexual counseling and cardiovascular disease: practical approaches. Asianjournal of andrologyvol. 2015;17(1): 9-32. Ussher JM, Perz J, Parton C. Menopause and sexuality: Resisting representations of the abject asexual woman. Maureen C. McHugh, Chrisler JC., editors. The wrong prescription for women: How medicine and media create a 'need'for treatments, drugs, and surgery. 2015; 123-146.

Scavello I, Maseroli E, Di Stasi V, Vignozzi L. Sexual health in menopause. Medicina. 2019;55(9):559.

Uloko M, Rubin R. Managing Female Sexual Pain. Urologic Clinics. 2021;48, 487–497. Var T, Türkçapar AF, Efe C, Aktulay, A. Sexual function and quality of life in a sample of postmenopausal women admitted in a menopause clinic in Turkey. Turk J Geriatr. 2018; 21:419–28.

Wong EL, Huang F, Cheung AW, Wong CK. The impact of menopause on the sexual health of Chinese Cantonese women: A mixed methods study. Journal of Advanced Nursing. 2018; 74(7):1672-1684.

Ward K, Deneris A. An Update on menopause management. Journal of Midwifery & Women's Health. 2018; 63(2), 168-177. doi:10.1111/jmwh.12737.

Yabancı Ayhan N. Kadın ve menopoz. Türkiye Klinikleri Nutrition and Dietetics-Special Topics 2015; 1:60–5.

Yıldırım B. Özkahraman Ş. Ersoy S. Yaşlılıkta görülen fizyolojik değişiklikler ve hemşirelik bakımı. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2012; 2(2): 19-23.

Yörük F, Karaçam Z. The Effectiveness of the PLISSIT Model in Solving Postpartum Sexual Problems Experienced by Women. Athens Journal of Health. 2016;3(3):235-237

Zıvdır P, Sohbet R. Menopozdaki Kadınların Suçluluk ve Utanç Duygularının Yaşam Kalitesine Etkisi. Medical Sciences (NWSAMS). 2017;12(1):1-9, DOI: 10.12739/NWSA.2017.12.1.1B0042.

MEŞRUTİYET'TEN GÜNÜMÜZE

ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA VATANDAŞLIK DERSLERİ

(İLKOKUL, ORTAOKUL VE LİSE)

Doç. Dr. Tercan Yıldırım
Doç. Dr. Eray Alaca

nobel

MEŞRUTİYET'TEN GÜNÜMÜZE ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA VATANDAŞLIK DERSLERİ (İlkokul, Ortaokul ve Lise)

Doç. Dr. Tercan Yıldırım
Doç. Dr. Eray Alaca

Yayın No.: 5030
Eğitim No.: 1034
ISBN: 978-625-397-645-3
E-ISBN: 978-625-397-647-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldırım, Tercan., Alaca, Eray.
Meşrutiyet'ten Günümüze
Öğretim Programlarında Vatandaşlık Dersleri
(İlkokul, Ortaokul Ve Lise)
Doç. Dr. Tercan Yıldırım, Doç. Dr. Eray Alaca
1. Basım, VIII + 356 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-645-3
E-ISBN: 978-625-397-647-7
1. Müfredat 2. Öğretim Programları 3. Vatandaşlık

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III

İLKOKUL PROGRAMLARI

1329 (1913) Tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâiyye
Ders Müfredâtı Bir ve İki Dershâne ve Muallimli Mekteblere Mahsûs 2

1329 (1913) Tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredâtı
Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteblere Mahsûs 6

1331(1915) Tarihli Mâarif-i Umûmiyye Nezâreti Telif ve Tercüme Dâiresi
Mekâtib-i Sultâniyye Ders Programı Devre-i İbtidâiyye 11

1338 (1922) Tarihli Türkiyyâ Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Maârif Vekâleti
İlk, Orta Tedrisât Mektebleri Müfredât Programı 15

1340 (1924) Tarihli Türkiyye Cumhûriyyeti Maârif Vekâleti İlk Tedrisât Dâiresi
İlk Mektebler Müfredât Programı 18

1926 Tarihli İlk Mekteblerin Müfredât Programı (Taslâk) 23

1926 Tarihli İlk Mekteblerin Müfredât Programı 30

1930 Tarihli Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti İlkmektep Müfredat Programı 37

1936 Tarihli Türkiye Cumuriyeti Kültür Bakanlığı İlkokul Programı 44

1948 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı İlk Okul Programı 49

1956 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti İlk Okul Programı 58

1961 Tarihli T. C. Millî Eğitim Bakanlığı İlkokul Yurttaşlık Bilgisi Programı 68

2015 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlkokul (4. Sınıf)
İnsan Hakları, Yurtaşlık ve Demokrasi Dersi (Taslak) Öğretim Programı 75

2017 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İnsan Hakları, Yurtaşlık ve Demokrasi Dersi
Öğretim Programı İlkokul (4. Sınıf) 93

2018 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim
Programı (İlkokul 4. Sınıf) 110

ORTAOKUL ÖĞRETİM PROGRAMLARI

1338 (1922) Tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Mekâtib-i Sultâniyye Müfredât Programı Devre-i Evvelî 126

1340(1924) Tarihli Lise Müfredât Programları Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası 128

1340 (1924) Tarihli Lise Birinci Devre Müfredât Programı 130

1930 Tarihli Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti Orta Mektep Müfredat Programı 132

1931 Tarihli Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti Ortamektep Müfredat Programı 1931-1932 Ders Senesi Tadilâtı 134

1938 Tarihli Türkiye Cümhuriyeti Kültür Bakanlığı Ortaokul Programı 145

1949 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Orta Okul Programı 156

1961 Tarihli T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi Programı 170

1985 Tarihli T.C. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Ortaokul 3'üncü Sınıf Vatandaşlık Bilgileri Dersi Öğretim Programı 186

1992 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaokul Üçüncü Sınıf Vatandaşlık Bilgileri Programı 198

1998 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Okulu Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi (7 ve 8. Sınıf) Öğretim Programı 211

2010 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) Öğretim Programı 253

2010 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) Öğretim Programı'nda Yapılan 2011 Tarihli Değişiklikler 284

2017 Tarihli T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı (Ortaokul 6, 7 ve 8. Sınıf) 294

LİSE ÖĞRETİM PROGRAMLARI

1338 (1922) Tarihli Türkiyyâ Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Mâarif Vekâleti İlk, Orta Tedrisât Mektebleri Müfredât Programı 305

1338 (1922) Tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Mekâtib-i Sultâniyye Müfredât Programı Devre-i Sâniyye 311

1999 Tarihli T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Lise Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı 315

2013 Tarihli T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı 329

Kaynaklar 354

KAYNAKLAR

İlk *Mekteblerin Müfredât Programı.(1926). İstanbul: Millî Matbaa*

İlk *Mekteblerin Müfredât Programı (Taslak). (1926).* İstanbul: Millî Matbaa.

Lise Birinci Devre Müfredat Programı.(1340[1924]). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maârif-i Umûmîyye Nizâmnâmesi.(1869). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maârif-i Umûmîyye Nezâreti. (1329a[1913a]). *Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredâtı Bir ve İki Dershâne ve Muallimli Mekteblere Mahsûs*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maârif-i Umûmîyye Nezâreti. (1329b[1913b]). *Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredâtı Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteblere Mahsûs*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tedrisât-ı Tâliyye Müdiriyyet-i Umûmiyyesi. (1338[1922]). *Mekâtib-i Sultâniyye Müfredât Programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Telif ve Tercüme Dâiresi. (1331[1915]). *Mekâtib-i Sultânîyye Ders Programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Dairesi. (1340). İlk Mektebler Müfredat Programı. Matbaa-ı Amire.

Maârif Vekâleti Millî Ta'lim ve Terbiyye Dâiresi.(1927). *1340 Tarihli Orta Mekteb ve Lise Müfredât Programlarına Zeyl*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü. (1995). *İlköğretim Okulu Programı.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Bürosu. (1962). *İlkokul Programı Taslağı.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1961). *Tebliğler Dergisi.* 24(1158).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1967). *Tebliğler Dergisi.* 30(1478).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1968). *İlkokul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1969). *Tebliğler Dergisi.* 32(1582).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1971). *Sekizinci Millî Eğitim Şûrası 28 Eylül-3 Ekim 1970.* Millî Eğitim Basımevi.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1973). *Millî Eğitim Temel Kanunu.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1985). *Tebliğler Dergisi.* 48(2193).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1992). *Tebliğler Dergisi. 55*(2356).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1993). *Tebliğler Dergisi. 56*(2381).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1995a). *Tebliğler Dergisi. 58*(2437).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1995b). *Onuncu Millî Eğitim Şûrası 23-26 Haziran 1981.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1996). *Onbeşinci Millî Eğitim Şûrası 13-17 Mayıs 1996.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1998). *Tebliğler Dergisi. 61*(2490).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. (1998). *Lise Ders Programları Cilt 1-2. İstanbul*: Millî Eğitim Basımevi.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1999). *Tebliğler Dergisi. 62*(2501).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2010). *Tebliğler Dergisi. 73*(2637).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2011). *Tebliğler Dergisi. 74*(2648).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2012). *Tebliğler Dergisi. 75*(2658).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2013a). *Tebliğler Dergisi. 76*(2669).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2013b). *Tebliğler Dergisi. 76*(2671).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2015). *Tebliğler Dergisi. 78*(2694).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2017). *Tebliğler Dergisi. 80*(2718).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (2018). *Tebliğler Dergisi. 81*(2726).

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı. (1936). İlkokul Programı. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı. (1938). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti. (1956). *İlk Okul Programı.* İstanbul: Maarif Basımevi.

Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti. (1930a). *İlkmektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti. (1930b). *Orta Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâleti. (1931). *Ortamektep Müfredat Programı 1931-1932 Ders Senesi Tadilâtı.* İstanbul: Devlet Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB].(1948). *İlk Okul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1960). *İlkokul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1961). *İlkokul Programı.* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1949). *Orta Okul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1951). *Orta Okul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı[MEB]. (1962). *Ortaokul Programı.* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı[MEGSB]. (1989). *XII. Millî Eğitim Şûrası 18-22 Temmuz 1988.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü (1989). *İlkokul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiyyâ Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Maârif Vekâleti. (1338[1922]). *İlk, Orta Tedrisât Mektebleri Müfredât Programı*. Ankara.

Türkiyye Cumhûriyyeti Maârif Vekâleti *İlk Tedrisât Dâiresi*. (1340a[1924a]). İlk *Mekteblerin Müfredât Programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Türkiyye Cumhûriyyeti Mâarif Vekâleti. (1340b[1924b]). *Liselerin İkinci Devre Müfredât Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

MİLLÎ MÜCADELE

1922

Editörler
Prof. Dr. Umut Karabulut
Doç. Dr. İbrahim Bozkurt

nobel

MİLLÎ MÜCADELE 1922

Editörler: Prof. Dr. Umut Karabulut - Doç. Dr. İbrahim Bozkurt

Yayın No.: 4624
Beşeri Bilimler / Tarih No.: 161
ISBN: 978-625-427-829-7
E-ISBN: 978-625-427-830-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karabulut, Umut., Bozkurt, İbrahim.
Millî Mücadele 1922
Editörler: Umut Karabulut - İbrahim Bozkurt
1. Basım, XIV + 250 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-829-7
E-ISBN: 978-625-427-830-3
1. Millî Mücadele 2. Büyük Taarruz 3. Mudanya Mütarekesi 4. İzmir'in Kurtuluşu

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1 **YÜZÜNCÜ YILINDA MUDANYA'DAN LOZAN'A BİRKAÇ DEĞERLENDİRME**

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün

Başkent Üniversitesi, Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi
ODTÜ Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

BÖLÜM 2 **HATIRATLARDA BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ**

Prof. Dr. Yasemin Doğaner

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

BÖLÜM 3 **MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI CEPHESİ: TÜRK TAYYARE BÖLÜKLERİ (NİSAN 1920-EYLÜL 1922)**

Doç. Dr. F. Rezzan Ünalp

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi - Ufuk Üniversitesi-Ankara

BÖLÜM 4 **İNGİLİZ SİYASİ TARİHİNDE BİR BAŞARISIZLIK: 1922 ÇANAKKALE KRİZİ**

Prof. Dr. Murat Karataş

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

Arş. Gör. Buğra Terzi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

BÖLÜM 5 **İNGİLİZ BELGELERİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ/ANKARA HÜKÛMETİ (1922)**

Prof. Dr. Funda Selçuk Şirin

Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

BÖLÜM 6 **1922 YILINDA TBMM'DE GÖRÜŞÜLEN MALİ VE İKTİSADİ KONULAR**

Prof. Dr. Filiz Çolak

Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

BÖLÜM 7 **"MEGALİ İDEA"DAN "FELAKET"E: BÜYÜK TAARRUZ'UN ARDINDAN YUNAN SİYASETİNDE VE KAMUOYUNDA YENİLGİ ALGISI**
Dr. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı

BÖLÜM 8 **KIBRISLI TÜRKLER VE MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNDE KIBRIS**
Prof. Dr. Ulvi Keser
Girne Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi

BÖLÜM 9 **MÜTTEFİKLERİN BOZULAN PLANLARI VE TÜRKİYE'DE YENİ DÜZEN: BÜYÜK TAARRUZ SONRASI AMERİKAN BASININDA TÜRKİYE MESELESİ**
Doç. Dr. Sezen Karabulut
Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü.

Prof. Dr. Umut Karabulut
Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

BÖLÜM 10 **MUDANYA MÜTAREKESİ'NİN ULUSAL BASINDAKİ YANSIMALARI**
Dr. İbrahim Halil Aytar
Mersin Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

SUNUŞ

Millî Mücadele 1922 kitabı, Millî Mücadele'nin dört yıl süren gelişmelerinin günümüze aktarıldığı dört ciltlik serinin son kitabıdır. Bu dört yıl içerisinde 41 farklı yazarın kıymetli katkılarıyla ortaya koyduğu 44 yazı ve söyleşi okuyucuya sunuldu. Millî Mücadele'nin hemen her noktasına değinildi. Yalnız cephedeki gelişmeler ve ülkedeki siyasi olaylar değil, cephe gerisinde toplumu ilgilendiren sosyal konulardan Millî Mücadele'nin uluslararası alanda nasıl yer bulduğuna değin birçok konu kaleme alındı. Yanı sıra bu dört ciltlik seriyi tamamlamak zorlu bir süreçti. Yazıların yetiştirilmesi ve redaksiyonu için kimi zaman takvim yapraklarının yetersizliği bizi endişelendirdi ve epey yordu. Ancak çalışmalara katkı koyan tüm paydaşların gayretleriyle bu zorlu süreci aşmayı başardık. Nihayetinde Millî Mücadele serisi, tarihsel öneme sahip her konuya yer veren bir eser olmayı başarmıştır. Bunda en büyük pay Millî Mücadele'nin 100. yıl dönümü serisine çalışmalarıyla katkı sunan yazarlara aittir. Kendilerine en içten teşekkürlerimizi iletiyoruz.

İkinci bir teşekkür ise Nobel Yayıncılığa. Kendileri, yaklaşık dört yıl önce kitabın hazırlık çalışmalarına başladığımızda öncelikli olarak aklımıza gelen ve temas kurduğumuz yayınevi oldu. Bize güvendiler ve kitabın basımını kabul ettiler. Bundan sonraki süreçte de desteklerini sürdürdüler. Her yeni kitap öncesi yayın kurulu aracılığıyla bizlere onay verdiler ve büyük bir titizlikle kitapların hazırlık sürecini tamamladılar. Kitap basımının hayli güç ve maliyetli olduğu bu süreçte Nobel Yayıncılığın destekleriyle Millî Mücadele'nin 100. yıl dönümü serisinin yayınlanması mümkün olabildi.

Bundan önce yayınlanan ilk üç kitaba yönelik gerek meslektaşlarımızdan (*Millî Mücadele'nin Başlangıcının 100. Yıldönümünde 1919*[1], *Millî Mücadele 1920*[2], *Millî Mücadele 1921*[3]), gerekse öğrencilerimizden olumlu dönüşler aldık. Kitapları okuyarak övgülerini, uyarılarını ve eleştirilerini bizimle paylaşan herkese teşekkür ediyoruz.

Millî Mücadele serisinin bu kitabında yer alan ilk yazı, alanın tanınan isimle-

[1] Bk. Doç. Dr. İbrahim Bozkurt & Doç. Dr. Umut Karabulut (Ed.:) **Milli Mücadele'nin Başlangıcı'nın 100. Yıldönümünde 1919**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2019. Kitaba yazılarıyla katkıda bulunanlar: Umut Karabulut, "Meşrutiyet'ten Milli Mücadele'ye Siyasi Protesto Kültürü ve 1919 Yılındaki İşlevi"; Birten Çelik, "1919 ve Yeniden Şekillenen Dünya Siyaseti"; Sezen Karabulut, "İşgal Öncesi İzmir'de Rumların Psikolojik Mücadelesi: Nümayişler ve Propaganda (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)"; Ercan Haytoğlu, "Batı Anadolu'da İngiltere'nin 1919 Siyasi ve Askeri Faaliyetlerine Bir Bakış"; Kemal Arı, "19 Mayıs Gerçeği ve Mustafa Kemal Paşa (Abartılı Savlar ve Doğrular)"; Fevzi Demir, "19 Mayıs 1919 Projeksiyonlarına Bir Katkı Girişimi"; Temuçin Faik Ertan, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmesi ve Paris Barış Konferansı"; İbrahim Bozkurt, "Türk Basınında Damat Ferit Paşa'nın Başkanlığındaki Murahhas Heyeti'nin Paris Seyahati ve Barış Konferansı'na Katılımı Üzerine Gözlemler (6 Haziran-15 Temmuz 1919)"; Olcay Özkaya Dumanlı, "Devrin Tanıklarının Kaleminden Milli Mücadele'nin İlk Halk Toplantıları ve Kongre Çalışmaları"; Birgül Bozkurt, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi"; Volkan Payaslı, "Mehmet Asım Us ve Vakit: Bir Gazetecinin Gözünden Milli Mücadele Yıllarına Dair Bir Kesit (1919); Hasan Yürek, "Bir Romancı Bakış Açısıyla 19 Mayıs 1919 Süreci"; Cengizhan Halaçlı, "Söyleşi; Prof.Dr.Ergün Aybars ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın Tarihsel Önemi".

[2] Bk. Doç. Dr. Umut Karabulut & Doç. Dr. İbrahim Bozkurt (Ed.:), **Milli Mücadele '1920'**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2020; Kitaba yazılarıyla katkıda bulunanlar: Birgül Bozkurt, "İstanbul'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yolculuk"; Hakan Uzun, "Birinci İcra Vekilleri Heyeti Üzerine Genel Bir Değerlendirme (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921)"; İhsan Güneş, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Denetim: İsmail Fazıl Paşa'nın Vekillikten Düşürülmesi"; Haluk Selvi, "Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Doğu Sorunu"; Behçet Kemal Yeşilbursa, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarına Göre Anadolu'da Milli Mücadele (1919-1923)"; Seher Akça&Bayram Akça, "1920 Yılı Divan-ı Harb-i Örfi Yargılamalarına Bir Örnek: Urfa Mutasarrıfı Mehmet Nusret Bey Olayı"; Ercan Haytoğlu, "İtilaf Devletleri'nin Londra, San Remo, Hythe ve Spa Konferanslarında Ele Aldıkları Bir Konu: İzmir Sorunu"; Sezen Karabulut, "Türk İstiklal Savaşı'nın Şeref Nişanesi: İstiklal Madalyası"; İhsan Erdem Sofracı, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'nun Ekonomik ve Mali Durumuna Dair Bir Analiz (1919-1922)"; Umut Karabulut, "Ankara ve İstanbul Rekabetinde Kitlesel Bir Araç: Mitingler".

[3] Bk. Doç. Dr. İbrahim Bozkurt & Prof. Dr. Umut Karabulut (Ed.:), **Milli Mücadele 1921**, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2021. Kitaba yazılarıyla katkıda bulunanlar: Hakkı Uyar, "1921 Anayasası: Tarihsel ve Düşünsel Arka Plan"; Dilşen İnce Erdoğan, "The Manchester Guardian Gazetesinde Anadolu'nun 1921 Yılının İlk Üç Ayı (Ocak-Şubat-Mart)"; Şaduman Halıcı, "İnönü'den Sakarya'ya: Yunan Anılarında 1921 Taarruzları ve Sonuçları"; Ercan Çelebi, "İstiklal Marşı'nın Kabulü (12 Mart 1921): Güfte ve Beste Tartışmaları"; Hüsnü Özlü, "Türk İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesi'nin Lojistiğinde İki Karar: Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Harp Encümeni Uygulamalarının Değerlendirmesi"; Müslime Güneş, "Devrimin Eğitim Alanındaki İlk Atılımı: 1921 Maarif Kongresi ve Önemi"; Günver Güneş, "1921 Yılında Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Arşiv Belgelerinde Cephe Gerisi Faaliyetleri"; Nilgün Nurhan Kara, "Türk Kamuoyunda 1921 Ankara Antlaşması"; Fevzi Çakmak, "Milli Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri"; Esra Sarıkoyuncu Değerli & Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Başkumandan Oluşunda Din Adamı Milletvekilleri"; "Söyleşi; Prof. Dr. Bayram Bayrakdar ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın Önemi".

rinden Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün "Yüzüncü Yılında Mudanya'dan Lozan'a, Birkaç Değerlendirme" başlıklı yazısıdır. Akgün; yazısında, Büyük Taarruz sonrası meydana gelen diplomatik gelişmeleri, Mudanya Konferansını, Lozan öncesi TBMM'de ortaya çıkan çekişmeleri, saltanatın kaldırılmasını ve Lozan Barış Konferansını değerlendirmiştir. Bunları yazarken dönemin tanıklıklarına yer vermiş, gelişmelere şahit olmuş yabancı diplomatların yazdıklarını aktararak sürecin farklı yönlerini gözler önüne sermiştir.

Dönemin tanıklıklarından yola çıkarak yazısını oluşturan bir başka isim Prof. Dr. Yasemin Doğaner olmuştur. "Hatıratlarda Başkumandanlık Meydan Muharebesi" başlıklı yazısında Doğaner, savaşa katılan askerlerin yanı sıra gazeteciler, siyasetçiler ve bürokratlar ve sivil olarak döneme şahitlik etmiş kişilerin yazılarını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler esnasında belirli konuları ele alarak hatıratlarda bu konuların tutarlı ve birbirini tamamlayacak şekilde ele alınıp alınmadığını değerlendirmiştir. Örneğin, bunlardan bir tanesi Büyük Taarruz'un gizliliği meselesidir. Bu yöntemle Doğaner, dönemi tanıkların gözünden günümüze yansıtmış ve tarihsel anlatıların tutarlılığını, anlatıcıların kaleminden sınama imkânına sahip olmuştur.

Doç. Dr. Rezzan Ünalp, Millî Mücadele'nin en önemli süreçlerinden bir tanesi olan Batı Cephesi savaşlarına odaklanmış ve burada mücadele eden tayyare bölüklerini incelemiştir. Daha önceki çalışmalarında da Millî Mücadele Dönemi'ndeki askerî havacılık faaliyetlerine yer veren ve bu eserde "Milli Mücadele'de Batı Cephesi: Türk Tayyare Bölükleri (Nisan 1920-Eylül 1922)" başlıklı yazıyı kaleme alan Ünalp, Atase Arşivinden sağladığı birçok belge yardımıyla Millî Mücadele tarihinin bu özel bölümünü günümüze aktarmayı başarmıştır.

"İngiliz Siyasi Tarihinde Bir Başarısızlık: 1922 Çanakkale Krizi" başlıklı yazı Prof. Dr. Murat Karataş ve Arş. Gör. Buğra Terzi tarafından kaleme alınmıştır. Yerli ve yabancı birçok belge ve çalışmanın kullanıldığı bu yazıda, Türkiye'deki gelişmelerin dönemin en güçlü ülkelerinden İngiltere'de yarattığı siyasi etki anlatılmıştır. Büyük Taarruz sonrası Türk kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı üzerine yönelmesi ve İngiltere'nin bunu askerî güç kullanarak durduracağını deklare etmesi üzerine ortaya çıkan siyasi kriz, Türk askerlerinin İstanbul ve Doğu Trakya'yı teslim alması ile sona ermiş ve bu durum İngiliz siyasetinin bir başarısızlığı olarak tarihe geçmiştir. Peşi sıra Lloyd George hükûmeti de istifa etmiştir.

İngiltere'nin ön plana çıktığı bir başka yazı, Prof. Dr. Funda Selçuk Şirin'in kaleminden çıkmıştır. Şirin, "İngiliz Belgelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti/Ankara Hükûmeti" başlıklı yazısında, İngiliz arşiv belgelerini yoğun olarak kullanmış ve bu özelliğiyle Millî Mücadele Dönemi TBMM Hükûmetini farklı bir belge grubuyla gözler önüne sermiştir.

Prof. Dr. Filiz Çolak, 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine odaklanmış ve burada ele alınan mali ve iktisadi konuları değerlendirmiştir. Savaşların önemli ve olmazsa olmaz ihtiyaçlarından bir tanesi olan paranın temini ve yönetimi meselesinin, savaşın zor şartları içerisinde nasıl ele alındığı ve üstesinden gelindiğinin aktarıldığı bu tarih anlatısı, "1922 Yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Görüşülen Mali ve İktisadi Konular" başlığını taşımaktadır.

Millî Mücadele tarihi ve 1922 yılı olaylarının çok boyutlu değerlendirildiği bu eserin bir başka yazısı, "Megali İdea'dan Felaket'e: Büyük Taarruz'un Ardından Yunan Siyasetinde ve Kamuoyunda Yenilgi Algısı" başlığını taşımaktadır. Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir'in kaleminden çıkan bu yazı, Yunan arşiv ve belgelerini kullanmak suretiyle orijinal bir anlatıya sahip olmuş ve aynı zamanda Millî Mücadele tarihinin çok boyutlu ele alınmasına katkı sunmuştur.

Prof. Dr. Ulvi Keser'in "Kıbrıslı Türkler ve Millî Mücadele Sürecinde Kıbrıs" başlıklı çalışmasında Keser, Millî Mücadele Dönemi'nde Kıbrıs'ın ve Kıbrıslı Türklerin durumunu ele almıştır. Çalışmasında; arşiv belgeleri, hatıratlar ve değerlendirme eserler kullanmış ve Millî Mücadele tarihinin bu az bilinen kısmına ışık tutmuştur.

Doç. Dr. Sezen Karabulut ve Prof. Dr. Umut Karabulut "Müttefiklerin Bozulan Planları ve Türkiye'de Yeni Düzen: Büyük Taarruz Sonrası Amerikan Basınında Türkiye Meselesi" başlıklı çalışmalarında, Amerikan basınından yararlanarak Büyük Taarruz sonrası Anadolu'daki azınlıkların durumu, İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya'nın yönetiminin kimde kalacağı, İzmir'e göç eden mültecilerin durumu gibi sorulara Amerikan kamuoyunun aradığı yanıtları kaleme almışlardır. Böylece Millî Mücadele tarihine dair farklı bir bakış açısı daha kitabın içerisinde yer bulmuştur.

Kitap içerisinde yer alan son yazı Dr. Öğr. Gör. İbrahim Halil Aytar'ın, "Mudanya Mütarekesi'nin Ulusal Basındaki Yansımaları" başlıklı yazısı olmuştur. Aytar yazısında Mudanya Mütarekesi'nin Türk basınında ne şekilde yer aldığını inceleyerek o günkü heyecanı ve düşünceleri günümüze yansıtmış ve ekler kısmında dönemin basınından bazı örnekler sunarak çalışmasını görsel yönden de zenginleştirmiştir.

Elinizdeki dördüncü kitabın basımına paralel, Millî Mücadele Dönemi'nin 100. yılını da geride bırakmış bulunuyoruz. Ancak tarihimizdeki önemli olayların 100. yıl dönümleri de peşi sıra yaklaşmakta ve modern Türkiye tarihi üzerine çalışan biz akademisyenleri bu konulara yönelmeye teşvik etmektedir. Bizler yola çıkarken Millî Mücadele'nin 100. yılı dolayısıyla çok fazla çalışmanın/etkinliğin gerçekleşmediğini görmüş ve biraz da bu eksikliği olanaklar ölçüsünde gidermek amacıyla işe koyulmuştuk. Bunu da *Başlangıcının 100. Yıldönümünde Millî Mücadele*

1919 adlı eserimizin sunuş yazısında belirtmiştik.[4] Ancak süreç içerisinde Millî Mücadele ile ilgili çalışmaların ve etkinliklerin arttığını da gördük ve bundan mutluluk duyduk. Umuyoruz ki önümüzdeki süreçte önemli yıl dönümlerinin yarattığı motivasyonla birlikte Türkiye tarihinin bu özel dönemleri, tarihsel önem ve değerine uygun bir biçimde incelenmeye devam edecektir.

Bizler, Türk tarihinin bu eşsiz dönemine bir katkı koymaya çalıştık. Bunu az veya çok başarmak bizim için büyük bir mutluluktur.

Prof. Dr. Umut Karabulut, Denizli, 2022

Doç. Dr. İbrahim Bozkurt, Mersin, 2022.

[4] Doç. Dr. İbrahim Bozkurt, Doç. Dr. Umut Karabulut, *Millî* Mücadele'nin Başlangıcının 100. Yılında 1919, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, s. VIII.

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... Iıı
Sunuş V

BÖLÜM 1
YÜZÜNCÜ YILINDA MUDANYA'DAN LOZAN'A
BİRKAÇ DEĞERLENDİRME

Mudanya Konferansı ve Sonuçları 4
Saltanatın Kaldırılması 9
Lozan Konferansının Açılışı 12
Kaynakça 17

BÖLÜM 2
HATIRATLARDA BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ

Giriş 19
Başkumandanlık Meydan Muharebesi 21
Hatıratların Dilinden Başkumandanlık Meydan Muharebesi 22
Sonuç 39
Kaynakça 42

BÖLÜM 3
MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI CEPHESİ: TÜRK TAYYARE BÖLÜKLERİ
(NİSAN 1920-EYLÜL 1922)

Giriş 45
Erzurumlu Nafiz Kotan'ın Orduya Bağışladığı Uçaklar 48
1921 Yılı Başlarken: İnönü Muharebeleri (Ocak-Mart 1921) 50
Sakarya Meydan Muharebesi Sürecinde Türk Havacılık Faaliyetleri 51
1922 Yılı: Kuva-yı Havaiyye Müfettişliğinin Kurulması 56

Büyük Taarruz (26 Ağustos 1922) ve Cephe Tayyare Bölüğü 57
Sonuç 60
Kaynakça 61
EK-1 63
EK-2 64
EK-3 65

BÖLÜM 4
İNGİLİZ SİYASİ TARİHİNDE BİR BAŞARISIZLIK:
1922 ÇANAKKALE KRİZİ

Giriş 67
İngilizleri Çanakkale Krizi'ne Götüren Gelişmeler 68
Türk Ordusunun Durumu ve Mustafa Kemal Paşa'nın Hamleleri 71
Müttefikleri Tarafından Yalnız Bırakılan İngilizleri Siyasi Felakete Sürükleyen Süreç 74
Çanakkale'de Gerilimin Artması ve İngilizlerin Barış Arayışları 75
Mudanya Barış Konferansı ve Yunanların Trakya'yı Terki 80
Sonuç 80
Kaynakça 82

BÖLÜM 5
İNGİLİZ BELGELERİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ/ANKARA HÜKÛMETİ (1922)

Sakarya Zaferi Sonrasındaki Gelişmeler 85
Paris Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler 86
Sonuç 110
Kaynakça 112

BÖLÜM 6
1922 YILINDA TBMM'DE GÖRÜŞÜLEN MALİ VE İKTİSADİ KONULAR

Giriş: TBMM'nin Açılışı 115
1922 Yılının İktisat ve Maliye Vekilleri 118
Bütçe Görüşmeleri 119
Büyük Taarruza Hazırlık İçin Gelir Artırıcı Düzenlemeler 125
Tarım ve Dış Ticarete Yönelik Düzenlemeler 132

Sonuç 134
Kaynakça 135

BÖLÜM 7
"MEGALİ İDEA"DAN "FELAKET"E: BÜYÜK TAARRUZ'UN ARDINDAN YUNAN SİYASETİNDE VE KAMUOYUNDA YENİLGİ ALGISI

Giriş 137
Yunanistan'ın "Küçük Asya Harekâtı"na Yunan Kamuoyunun Gözünden Bakış 140
Yunan Kamuoyunda Büyük Taarruz ve Yenilgi 144
Yenilgiden "Felaket"e: Çeşitli Boyutlarıyla Yunanistan'da Büyük Taarruz'un Sonuçları 151
Sonuç 155
Kaynakça 156

BÖLÜM 8
KIBRISLI TÜRKLER VE MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNDE KIBRIS

Giriş 159
Birinci Dünya Savaşı Dönemi 160
Millî Mücadele Dönemi 164
Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde Kıbrıs 168
Türkiye Cumhuriyeti Dönemi 185
Salih İğnegöl ve Anadolu Mücadelesi 186
Millî Mücadele Sonrası Dönem 190
Sonuç 192
Kaynakça 194

BÖLÜM 9
MÜTTEFİKLERİN BOZULAN PLANLARI VE TÜRKİYE'DE YENİ DÜZEN: BÜYÜK TAARRUZ SONRASI AMERİKAN BASININDA TÜRKİYE MESELESİ

Giriş 197
ABD'nin Türkiye'deki Gelişmelere Yönelik İlgisi 198
Büyük Taarruz ve Türkiye'de Yeni Düzenin Ortaya Çıkması 200
Türk Zaferi, Rum Mülteciler ve Anadolu'daki Hristiyanların Durumu 201
İzmir'in Türkler Tarafından Geri Alınması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler 206
Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya Problemleri 208

İngilizlerin Boğazları Koruma Konusundaki Israrı 211
Tarafların Uzlaşması ve Ateşkes Koşullarının Ortaya Çıkması 215
Sonuç 218
Kaynakça 219

BÖLÜM 10
MUDANYA MÜTAREKESİ'NİN ULUSAL BASINDAKİ YANSIMALARI

Giriş 223
Mudanya Konferansına Giden Süreç 227
Mudanya Konferansı (3-11 Ekim 1922) 230
Mudanya Mütarekesi Sürecindeki Haber ve Yazılar 235
Sonuç 241
Kaynakça 243
Ekler 245

1

YÜZÜNCÜ YILINDA MUDANYA'DAN LOZAN'A BİRKAÇ DEĞERLENDİRME

Seçil Karal Akgün

2022 yılında, Cumhuriyet tarihimizin birçok altın sayfasının 100. yılını kutladık. 3-11 Ekim günlerinde toplanan Mudanya Konferansı, bitiminde imzalanan Mudanya Silah Bırakışımı Sözleşmesi ve onu izleyen gelişmeler de öncesini ve sonrasını göz ardı edemeyeceğimiz bu olağanüstü sayfalardandır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve İngiltere-Fransa-İtalya'nın askerî temsilcilerini bir araya getiren, bu çalışmanın da başlangıç noktası olan Mudanya Konferansı, dokuz gün süren görüşmeler sonunda imzalanan silah bırakışma ve önayak olduğu gelişmeler, Türkiye'de ve yabancı ülkelerde kapsamıyla-anlamıyla araştırılmış, herbiri hakkında pek çok yayın yapılmıştır. Bunu dikkate alarak bu çalışmada, konferanstaki tartışmalar, bırakışma maddeleri gibi noktalar üzerinde durmayıp Lozan Barış Konferansı oturumlarının başladığı 21 Kasım 1922'ye kadar geçen kısa zaman içinde Cumhuriyetimizin kurucularının yaşamlarından bazı hatırlatmalar yaparak bu süreci çok özel yapan noktaların bir kısmını ele alacağım. Bu bağlamda önce ana hatlarıyla Mudanya Konferansının toplandığı koşullar ve katılımcıların beklentileri üzerinde duracağım:

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın hedefi olduğunu defalarca tekrarladığı Misak-ı Millî sınırlarını sağlamak için çok hızlı bir askerî harekâtla Afyon'dan İzmir'e kadar ilerleyip Batı Anadolu'yu da işgalden kurtaran Türk ordusunun Boğazlar üzerinden Doğu Trakya'ya yöneleceğini anlayan üç ülkenin hükûmetleri bunu önleme telaşına düşmüşlerdi. Görünürdeki en tutarlı yöntem, Türklerle

yapılacak bir ateşkes anlaşmasıyla çarpışmaların durdurulmasıydı. Oysa Dünya Savaşı sonunda söz verilen yerleri alamayarak uğradığı haksızlığın da yol açtığı iç sorunlar yaşamakta olan İtalya'nın İnönü muharebelerinde Yunan askerinin Anadolu'da gerilediğini gözlemleyerek 1921 yazı başında Akdeniz Bölgesi'ndeki işgalini sonlandırması, Sakarya'dan sonra da Fransızların TBMM ile 20 Ekim'de Ankara İtilafnamesi'ni imzalayarak işgal alında tuttukları Türk topraklarından çekilmesi müttefiklerin arasına soğukluk girmesine yol açmıştı. Hatta bu soğukluk, Batı ülkelerinde *Sevr Vazosu Çatladı*[1] sözleriyle duyurulmuştu. Yine de barış, ülkelerin hepsinin ortak özlemiydi.

Ancak Türk zaferinin bağımsızlık yolunda Gandhi'nin önderliğinde örgütlenmeye başlamış olan Hindistan'daki Müslümanların çoğunun arasında büyük yankı yapmış olmasının da telaşında olan İngiltere'nin savaş yanlısı olmayı sürdüren Başbakanı Lloyd George, müttefiklerle anlaşarak Türklerin ilerlemesini silahla durdurmayı planlarken, İngiliz yöneticilerinin oldukça önemli bir kısmı Türklere karşı koymanın İslam dünyasında meydana getireceği tepkilerin ancak Türk-İngiliz dostluğunun yeniden kurulmasıyla önleneceğini düşünüyordu.[2] Üç devletin yetkililerinin ülkelerinin halklarının istencini de dikkate aldıkları seri görüşmelerinde savaşsız çözüm ağır basınca Türklerle bir ateşkes konferansı düzenlenmesi kararlaştırıldı. Başkomutan olarak orduyu harekâta hazır tutmakla birlikte diplomatik çözümden yana olan Mustafa Kemal Paşa, 18 Eylül'de bu konuyu görüşmek üzere İzmir'e gelen İstanbul'daki Fransız Fevkalade Komiseri General Pelle'ye, sonra da onu izleyen dışişleri eski bakanı Franklin Boullion'a Türk Hükûmetinin söyledikleri gibi tarafsız bölge tanımadığını, ordunun ilerlemesini de ancak *Yunan kuvvetlerinin Trakya'yı boşaltmasının durduracağını* belirtirken; İngiltere, Fransa ve İtalya dışişleri bakanları Curzon, Poincare ve Sfroza TBMM'nin İstanbul temsilcisi Hamit Bey eliyle Meclis Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 23 Eylül tarihli notayla ateşkes ve barış konusunu görüşmek üzere İzmit ya da Mudanya'da bir konferans toplanabileceğini bildirdiler.[3] Ancak Atatürk'ün bu notaya yanıt vermesinden önce bölgede bir de ciddi gerginlik yaşandı. Bu, İngiliz Hükûmetinin İstanbul'daki İngiliz İşgal Birlikleri Komutanı Charles Harrington'un Mustafa Kemal Paşa'ya 26 Eylül tarihli telgrafıyla Türk askerlerinin Pelle'nin de söz ettiği "tarafsız bölge"nin dışına çekmesini istemesi, Atatürk'ün TBMM ile müttefikler arasında böyle bir bölge kararlaştırdığından haberi olmadığını, askerlerin harekâtınınsa yenilmiş Yunanlıları kovalamak olduğu yanıtını vermesi; bunun üzerine İngiltere'den Harrington'a Türk askerleri geri

[1] Bu söz, Osmanlı'nın Sevr Anlaşması'nın Paris'in porselenleriyle ünlü banliyösü olan Sevr'de yapıldığı içindi.

[2] Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü*, s. 31.

[3] İbid s. 37-38; *Nutuk II*, 678.

çekilmezse üzerlerine ateş açılacağını Başkumandana ultimatomla bildirmesi talimatıydı.[4] Bu sırada Yunanistan'da çıkan askerî ihtilal üzerine Kral Konstantin'in ülkeyi terk etiğinin öğrenilmesi ortamı daha da gerginleştirirken Harrington'un çok akılcı davranarak bu talimatı yok bilmesi, Atatürk'ün de Franklin Bouillon'un teminatı üzerine askerî harekâtı durdurması barışçı çözümün yolunu açtı. Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerin notasına 29 Eylül tarihli yanıtıyla konferansın Mudanya'da yapılmasının kabul ettiğini ve Türk temsilcisi olarak Başkomutanlık adına olağanüstü yetkilerle Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa'nın atadığını bildirmesinden sonra, önerdiği 3 Ekim günü[5] Mudanya Konferansı toplandı. Bu askerî konferans olacağı için TBMM Batı Orduları Kumandanı İsmet Paşa'nın başkanlığındaki heyetin öbür üyeleri; Batı Cephesi Kurmaybaşkanı Asım (Gündüz) Paşa, Kaymakam (Yarbay) Tevfik (Bıyıklıoğlu), Binbaşı Seyfi (Düzgörendi) Beyler ve Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey ile iki de yazmandı. Karşı tarafın temsilcileri de İngiltere adına İstanbul Müttefik Orduları Komutanı General Harington, Fransa adına General Charpy ve İtalya adına General Mombelli idi.[6]

Yunanistan adına General Mazarakis'in görüşmeleri Mudanya açığında demirleyen Britanya zırhlısından[7] izlediği konferans, İsmet Paşa'nın Misak-ı Millî'ye uyulmasındaki kararlı ısrarı üzerine beklendiği gibi çarçabuk bitmedi. Ulusal sınırlar içinde bağımsız, egemen bir devlet olarak yaşama arzusu ve amacını Mudanya'da da yenileyen Türkiye bu amacında direnirken, İngiltere Yunanistan'ı destekleme politikasından tam olarak vazgeçmeyip dünya kamuoyu önünde çıkarlarını ve saygınlığını korumak istiyordu. Görüşmelerin daha başlangıcında beliren anlaşmazlık sinirlerin gerilmesine de yol açtı: Trakya'nın boşaltılması ile ilgili konuda direnilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, 6 Ekim günü Batı Cephesi ordularının Boğazlar üzerindeki harekâtının durdurulması hakkında İsmet Paşa'ya verdiği yetkiyi kaldırdığını bildirdi.[8] Bu, anlaşma sağlanamazsa İnönü'nün hemen askerî harekâtı başlatabileceği demekti. Tarafları savaş eşiğine getiren bu durumda Harrington ülkesinden talimat beklemeyip sağduyulu hareket ederek 9 Ekim günü İsmet Paşa'ya yeni bir proje verdi. Toplantının insanlık adına tarihsel bir önem taşıdığını vurgulayarak verdiği bu projede sorunlar ve çözümleri sıralanmış, bunları kabul etmek barış demek olacağından Türkiye'nin kararıyla savaşın yeniden başlamasını önlemesi istenmişti. Bu nok-

[4] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 460-462; Tevik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da* C I. s. 22-24.

[5] *Nutuk II* s. 676-78.

[6] Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 158.

[7] General Sir Charles Harrington, *Tim Harrington Looks Back*, s. 118.

[8] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* s. 469.

tada başlıca anlaşmazlık, Müttefiklerin Boğazlar ve Marmara Bölgesi'ni boşaltmalarının zamanlamasındaydı. Önerilen çözümse Türk ordusunun İstanbul'a girmesi onaylanırken İnönü'nün bu konuda son adımın barış konferansı sonrasına bırakılmasını kabul etmesiydi. Fransa ve İtalya'nın desteklediği proje TBMM'de de ele alındı. Lloyd George, bu girişimlerinin sonucunu beklemeden, Türkleri ne pahasına olursa olsun durdurmak gerektiğini ileri sürerek Çanakkale'de tekrar bir ittifak cephesi yaratmak çabasına girince, Harrington durumu görüşmek üzere İstanbul'a gidince konferans kesintiye bile uğradı. Lloyd George kendi tezinde, öbürleri barışta ısrarlıydı. Ama Mudanya görüşmelerinin sürdüğü dokuz gün içinde konferansla ilgili 8 açık, 6 gizli oturum yapan Türkiye Büyük Millet Meclisinde anlaşma koşulları ayrıntılarıyla tartışıldı ve İnönü'ye imza yetkisi verildi. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya bu haberi bildirirken Harrington'un İngiltere Hükûmetinden gelen saldırı emrini görmezlikten gelerek cebine koyması o anın en önemli noktasıydı. Bu sıkıntı da atlatılıp Doğu Trakya'da bulunacak Türk jandarmaların sayısının 8000 olmasında uyum sağlanınca; Harrington, ekibinin istirahate çekilip anlaşmayı ertesi sabah çalışma önerisini kabul etmedi. 10 Ekim günü sabaha kadar süren görüşme sonunda gün aydınlanırken nihayet uzlaşmaya varıldı. Bu kritik ana kadar yüzlerini yıkamak için olsun salondan çıkmak isteyen delegelere Harrington, İsmet Paşa ile anlaşmış olmanın mutluluğuyla, imzalar atılmadan kimsenin çıkamayacağını söylemiş, herkes de buna uymuştu.[9] Böylece, yüzyılların bilançosunun yapıldığı küçücük ve gösterişsiz yapıda 9 gün süren toplantıların sonunda Türk ulusunun belgelendiği, cumhuriyetinin duyurulmasının öncü kararları alındı. 11 Ekim sabaha karşı 6'da Mudanya Bırakışması imzalandı.

Mudanya Konferansı ve Sonuçları

Mudanya Konferansı, Mondros'u izleyen haksız işgallere karşı koyma olarak başlayan Kurtuluş Savaşı'nın askerî sonucunun belgelenmesiydi. Kurtuluş Savaşı'ysa tarihin her çağında görülen, uzlaşamayacak kadar düşman olmuş tarafların birbirine silahla saldırdığı, yaraladığı, öldürdüğü veya tutsak aldığı; sonunda yenenin kendi çıkarlarını gözeterek yenilene hak, hukuk, toprak odaklı anlaşma maddeleri yazdırdığı savaşlardan farklı bir mücadele olmuştu. Bu savaşı farklı yapan, Dünya Savaşı'nın galiplerinin yenik düşmüş Osmanlı Devleti'nin Türk halkına Mondros Ateşkes Anlaşması'yla bıraktıkları toprakları hiç vakit geçirmeden işgal etmeye başlamalarının bu savaşa yol açmasıydı. Bir başka farkı da Mustafa Kemal Paşa'nın işgallere karşı koyan yerel güçleri Ulusal Kurtuluş Savaşı'na dönüştürürken bu savaşın sürdüğü dört yıl içinde çarpışmalar kadar ulusal, demokratik, dü-

[9] General Sir Charles Harrington, *age*. s. 124-127.

şünsel, hümanist ve yönetsel cepheleriyle çok yönlü bir bağımsızlık mücadelesinin öne çıkmasıydı. Mücadelenin çok yönlülüğü irdelenirken ilk göze çarpan, büyük savaş bitiminde dağılan Osmanlı Devleti'nin Türk unsurunun Kuvayımilliye ruhuyla çarpıştığı bu savaşta *ulus* olarak bütünleşip yeni bir Türk devletini kurmasıdır. Hanedan sistemine dayalı teokratik monarşinin yerini ulusal egemenliğin ve toplumsal eşitliğin alması, savaşın demokratik yönüdür. Düşünsel yönü, yönetim, eğitim ve hukuk sistemlerini dinsel kalıplardan düşünce ve vicdan özgürlüğüne dayalı laik sisteme dönüştürmesidir. İnsancıl yönü hâlâ tüm ülkelerin bir gün ulaşmayı umduğu yurtta barış dünyada barış ilkesini hedeflemesidir. İdari yönü de teokratik monarşiden gelen bir yapıya Türkiye Cumhuriyeti'ni kazandırmasıdır.

Atatürk'ün bu savaşta akıl ve bilim çevresinde geliştirdiği bu adımların her biri toplumla birlikte toplum için atıldı ve "yedi düvele karşı kazanılmış" Kurtuluş Savaşı zaferini bir mucize olmaktan çıkardı; gücün yanı sıra aklın da zaferi yaptı. Kazanılan zafer, ezilen bütün uluslara da özgürlük ve bağımsızlık müjdesi vererek evrensel değer taşıdı. Mudanya'da konferans masasına Türkiye Büyük Millet Meclisinin temsilcisi olarak oturan İsmet Paşa, bu zaferin verdiği öz güvenle Türk topraklarının bütünlüğünü ve Türk halkının bağımsızlığını vurgulayan Misak-ı Millî'de ısrarcı oldu ve kazandı. Bu öz güvenle, karşısında yenik bir ülkenin temsilcilerine müttefik temsilcilerin başkanı olarak bırakışma hükümlerini bildirmeye hazırlıklı gelen İngiliz Generali Harrington'u 3 Ekim sabahı Mudanya Köşkü'nün kapısında karşılayarak emrivaki bir ev sahipliği yaptı. İngiliz, Fransız ve İtalyan komutanları konferans masasında gösterdiği yerlere oturtarak üstünlüklerini anlatmak için kullanacakları silahları ellerinden aldığı gibi konferans başkanlığını da belirlemiş oldu. Bu öz güvenle, konferansa katılmak üzere gelen Yunan delegelerini hiçbir uyarı yapmadan demirli duran Yunan zırhlısında kalmayı seçmek zorunda bıraktı. İki günde bitmesi beklenen konferans dokuz gün sürdü ve sıcak savaş aşamasına dahi gelindi. Bu sürecin sonunda Türk ulusunun kurtuluşu belgelendi ve Avrupa'nın büyük devletleri, Türkiye'nin sömürgecilere karşı bağımsızlığını kazanmış ilk Doğu devleti olduğunu anlamakla kalmayıp bütün gelişmekte olan ülkeler için bir çağdaşlaşma modeli olacak haklı mücadelesini anlayıp kabullendiler. Ülkeyi zafere ulaştıran komutanlarını, yöneticilerini yakından tanıdılar. Müttefiklerin ası olan General Harrington ise konferansın açılışında asker olarak selamladığı İsmet Paşa ile onun artık deneyimli, yetenekli diplomat olduğunu düşünerek vedalaşıp ayrıldı. Hatta barış konferansında Türkiye'yi onun temsil edeceğini tahmin ettiğini, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a iletilmek üzere kâtibine şöyle anlatmıştı:

"...Bana öyle geliyor ki gelecek barış konferansında Türkiye'yi o temsil edecektir. Kendisiyle ilk tanıştığımda beni hiç etkilemedi. Kısa boyludur. Dikkat

MUTLULUK ÜZERİNE: FELSEFE VE PSİKOLOJİ TARTIŞMALARI

Editörler
Doç. Dr. Dilek Arlı Çil
Dr. Öğr. Üyesi Başak Bahtiyar

nobel

MUTLULUK ÜZERİNE:
FELSEFE VE PSİKOLOJİ TARTIŞMALARI

Editörler:
Doç. Dr. Dilek Arlı Çil
Dr. Öğr. Üyesi Başak Bahtiyar

Yayın No.: 4756
Psikoloji-PDR No.: 420
ISBN: 978-625-397-093-2
E-ISBN: 978-625-397-094-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın-selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Arlı Çil, Dilek., Bahtiyar, Başak.
Mutluluk Üzerine: Felsefe ve Psikoloji Tartışmaları
Editörler: Doç. Dr. Dilek Arlı Çil - Dr. Öğr. Üyesi Başak Bahtiyar
1. Basım, XII + 274 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-093-2
E-ISBN: 978-625-397-094-9
1. Mutluluk 2. Felsefe 3. Psikoloji.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

1. BÖLÜM
MUTLULUK, HAYAT, İNSAN VE İLİŞKİLERİ

Hangi Mutluluk? 2
Hayata ve İnsana Dair Bazı Dinamikler 5
Doğadan Kopan İnsan 5
İnsana Muhtaç Olan İnsan 6
Hayatın Dışında Kalan İnsan 8
Kaotik Bir Hayat, Belirsizliği Sevmeyen İnsan 9
Beklentiler ve İnsanın Olumsuz İç Sesi 9
İnsanın Eksiklik Duygusu 11
İnsanın Can Sıkıntısı 12
İnsanın Yalnızlığı 14
Mutluluk ve İnsan İlişkileri 15
Mutluluk, Görünürlük ve Saydamlık 19
Sonuç 22
Kaynaklar 25

2. BÖLÜM
HAYATIN AMACI OLARAK MUTLULUK

Hazcı Olmayan Mutluluk Anlayışları 28
Sokrates ve Platon'da Erdem ve Mutluluk 29
Stoa Felsefesinde Doğal Yaşam ve Mutluluk 32
Aristoteles'te İyi Olma ve Mutluluk (Eudaimonia) 34
Mutluluğu Hazla İlişkilendiren Yaklaşımlar 37
Kirene Okulu ve Epikürcü Okul 38
Hobbes'ta Arzuların Tatmini Olarak Mutluluk 40
Faydacı Ahlak Anlayışı ve Mutluluk 42

Sonuç 44
Kaynaklar 48

3. BÖLÜM
KAMUSAL MUTLULUK: BİRLİKTE MUTLU OLMAK

Bir Kavram Olarak "Kamu Mutluluğu" 52
Kamusal Mutluluğa Erişme Hakkı 57
Haz Arayışı Olarak Mutluluk 60
Liberalleşen Dünyada Mutluluk 62
Mutluluğun Standardizasyonu ve Biyoiktidar 64
Tüketim Mutluluğu ya da Mutluluğu Tüketmek 67
Sonuç 70
Kaynaklar 72

4. BÖLÜM
MUTLULUĞUN KADIN HÂLİ

Biyolojik Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet 78
Kadınlar ve Mutluluğun Cinsiyetlendirilmişliği 82
Ataerkil Pazarlığın Cilveleri 90
Mutlu Kadınlar ve Oyunbozan Feministler 93
Kaynaklar 99

5. BÖLÜM
FELSEFİ DANIŞMANLIK ÇALIŞMALARI AÇISINDAN ÇAĞIMIZDA MUTLULUĞU YENİDEN TANIMLAMAK

Erdem ve Duygu Arasında: Felsefe Tarihinde Mutluluk 104
Yeni Çağın Yeni Mutsuzlukları: Mutluluğun Popüler Düzlemi 107
Felsefi Danışmanlık ve Felsefe Terapisi Odağında Mutluluğu Geri Kazanmak 112
Sonuç 117
Kaynaklar 120

6. BÖLÜM
MODERN BİLİM, MÜKEMMELLİK ARZUSU VE MUTLULUK

Felsefede Mükemmeliyetçilik 122
Aristoteles, Eudaimonia ve Etikte Mükemmeliyetçilik 124
Transhümanizm Çağı 134
Kaynaklar 148

7. BÖLÜM
PSİKOLOJİDE ÖDAMONİK BAKIŞ AÇISINDAN İYİ OLMA HÂLİ

Hedonik Bakış Açısından Mutluluk ve İyi Olma 150
Ödamonik Bakış Açısından Mutluluk ve İyi Olma 151
Ödamonik Kimlik Kuramı 154
Kendini Belirleme Kuramı 157
Psikolojik İyi Olma Kuramı 159
Hedonik ve Ödamonik İyi Olma Ayrımına Eleştirel Bir Bakış 161
Sonuç 166
Kaynaklar 168

8. BÖLÜM
SOSYAL KARŞILAŞTIRMALAR YAPMAK MUTLU HİSSETMEYE ENGEL Mİ?

Neden Sosyal Karşılaştırma Yaparız? 175
Sosyal Karşılaştırmanın Sonuçları 181
Mutluluk ve Sosyal Karşılaştırma 186
Sonuç 196
Kaynaklar 200

9. BÖLÜM
MUTLU OLMA ÇABASININ BİR ZORLANTIYA DÖNÜŞMESİ

Mutluluk Çabası Nasıl Ters Etki Yapar? 208
Kaçan Mutluluğu Kovalamak 213

Mutlu Olma Zorlantısında Kültürün Rolü 214
Olumsuz Sonuçlanmayan Bir Mutluluk Çabası Mümkün mü? 217
Kaynaklar 223

10. BÖLÜM
DAHA MUTLU OLMAK(TAN KORKMAK):
KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Mutluluğun Karanlık Tarafı 231
Mutluluktan Korkmak 236
Daha Mutlu Olmak 241
Kaynaklar 249

11. BÖLÜM
YAŞLILIK DÖNEMİNDE MUTLULUK

Sağlıklı Yaşlanma 254
Yaşlılık Döneminde Duygulanım 257
Yaşlılık ve İyi Oluş 261
Sonuç 268
Kaynaklar 269

1. BÖLÜM

MUTLULUK, HAYAT, İNSAN VE İLİŞKİLERİ

Gürkan Doğan

"İnsanlığın bütün sorunları, insanın bir odada tek başına, sessizce oturamamasından kaynaklanır."

Blaise Pascal

Mutluluk, Antik Çağ filozoflarıyla başlayan ve özellikle felsefeciler, psikologlar, psikiyatristler başta olmak üzere, yaşam koçları ve kişisel gelişim uzmanlarının da zaman içinde sürece dâhil olmasıyla birlikte, farklı alanlar için farklı nedenlerle hep ilginç ve önemli bir konu olagelmiştir. İnsanlar, şu ölümlü dünyada mutlu olmak isterler. Bu güçlü istek, üst-sistemler tarafından kullanışlı bir damar olarak görülmüş; mutluluk, mutlaka ulaşılması gereken bir hedef olarak pazarlanmış ve günümüzde, kârlı bir ticari talebe dönüştürülmüştür. Böylelikle mutsuzluğun hem ayıp hem de utanılacak bir durum olduğuna ilişkin kanı, toplum içinde giderek yaygınlaşmıştır (Schmid, 2012). Kolay mutluluk reçetelerinin ve kişisel gelişim kitaplarının günümüzde büyük bir ilgi görüyor olmasının temel nedenlerden biri de budur. İlişki temelli bir canlı olan insanın hayatla ilgili soru(n)larına 'kişisel' gelişim adı altında 'başarı' ve 'para' odaklı 'çözüm'lerin sunuluyor olması önemli bir sorundur. Oysa hayatı 'hayat', insanı 'insan' kılan ve bu yüzden yaşamı zorlaştırabilen bir dizi dinamik vardır. Söz konusu dinamikleri yok sayarak mutluluğu sadece haz ve maddiyattan ibaret görmek, insan ilişkilerinin bu bağlamdaki değer ve önemini gözden kaçırmak anlamına gelecektir. Bu

Kaynaklar

Diener, E. ve Seligman, M.E.P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, *13*(1), 81-84.

Ekman, P. (2003). *Emotions revealed*. Times Books.

Erkut, E. (2017). *Üniversite seçerken*. Optimist.

Geçtan, E. (1983). *İnsan olmak*. Metis Yayıncılık.

Geçtan, E. (1998). *Kimbilir*. Metis Yayıncılık.

Geçtan, E. (2002). *Hayat*. Metis Yayıncılık.

Geçtan, E. (2016). *Seyyah*. Metis Yayıncılık.

Geçtan, E. (2017). *Orada, bir arada*. Metis Yayıncılık.

Han, B. (2019). *Eros'un ıstırabı*. Metis Yayınları.

Koydemir, S. ve Bulgan, G. (2017). *Mutluluk 2.0*. Elma Yayınevi.

Kuran, E. (2019). *Bir kuşağı anlamak*. Mundi.

Merleau-Ponty, M. (2020). *Algılanan dünya*. Metis Yayıncılık.

Schmid, W. (2012). *Mutsuz olmak*. İletişim.

Siegek, D. J. (2017). *The mindful brain: reflection and attunement in the cultivation of well-being*. W.W. Norton & Co Ltd.

Smith, T.W. (2015). *Duygular sözlüğü*. Kolektif Yayınevi.

2. BÖLÜM

HAYATIN AMACI OLARAK MUTLULUK

Dilek Arlı Çil

Mutluluğun, günümüzde çoğu insanın ulaşmak istediği ideal bir durum olarak belirlendiği görülmektedir. Hayatın asıl amacının mutluluk olduğu düşüncesi çoğunluk tarafından doğru kabul edilmekte ve onaylanmaktadır. Mutlu bir yaşamın nasıl mümkün olduğu ve mutlu olmanın yolları üzerinde durulmakta, bu konuda seminerler verilmekte hatta sertifika programları düzenlenmektedir. Felsefe, psikoloji ve kişisel gelişim alanlarında karşımıza çıkan mutlulukla ilgili düşüncelerin ortak noktası, mutluluğu hayatın amacı olarak belirlemeleri olsa da mutluluktan ne anlaşıldığına baktığımızda, bu konuda farklı yaklaşımların olduğu görülebilir. Bu farklılık, sadece günümüzde değil, felsefe tarihinde de bulunmaktadır. Felsefe tarihinin başlangıcından beri sıklıkla ele alınan kavramlardan biri olan mutluluğun anlamı üzerinde bir uzlaşının olmadığı dikkat çekmektedir.

Sokrates, Platon, Seneca, Epictetus, Marcus Aurelius, Epikür, Aristoteles, Hobbes, Bentham, Mill, Nietszche, Schopenhauer, mutluluk kavramı üzerinde duran filozoflar arasında ele alınabilir. Bu filozofların mutlulukla ilgili görüşlerine bakıldığında, kendi aralarında farklılıklar olmasına rağmen, mutluluğun temel olarak iki farklı şekilde anlaşıldığı söylenebilir. Sokrates'ten başlayarak bazı filozoflar, mutluluğu iyi yaşam ve erdemle, bazı filozoflar da hazla ve tatminle ilişkilendirmekte, böylece mutluluğun iki farklı anlamı belirginleşmektedir. Bunlardan biri, bu

Kaynaklar

Aristoteles (2015). *Nikomakhos'a etik* (S. Babür, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.

Arlı Çil, D. (2021). The critique of Mill's utilitarianism concerning virtue. *Humanitas, 9(17)*, 45-58.

Aurelius, M. (2006). *Meditations.* (M. Hammond, Çev.). Penguin Books.

Bentham, J. (1781). *An introduction to the principles of morals and legislations*. Batoche Books.

Büyükdüvenci, S. (1993). Aristoteles'te mutluluk kavramı. *Felsefe Dünyası, (9)*, 41-45.

Cevizci, A. (2001). *İlkçağ felsefesi tarihi.* Asa Kitabevi.

Copleston, F. (1993). *A history of philosophy. Volume I: Greece and Rome from the Pre-Socratics to Plotinus*. Image Books.

Epictetus (2014). *Discourses, fragments, handbook.* (R. Hard, Çev). Oxford University Press.

Erkızan, H. N. (2014). Aristoteles'te insanın doğası üzerine. *Cogito: Aristoteles Özel Sayısı*, 237-247.

Erler, M. ve Schofield, M. (1999). Epicurean ethics. (K. Algra, J. Barnes, J. Manfeld ve M. Schofield, Ed.). *The Cambridge history of Hellenistic philosophy* (s. 642-674) içinde. Cambridge University Press.

Gültekin, A. C. (2021). Platon'un Şölen'inde eros, erdem ve eğitim ilişkisi. *DTCF Dergisi, 61*(1), 415-434.

Günay, M. (2014). Aristoteles'in insan anlayışı. *Cogito: Aristoteles Özel Sayısı*, 248-256.

Hobbes, T. (2005). *Leviathan.* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Kenny, A. (2004). *Ancient philosophy, A new history of western philosophy, Volume I*. Oxford University Press.

Kılıç, E. (2016). Platon'un Devlet diyaloğu bağlamında eğitim anlayışı. *Felsefe Arkivi, 45*, 67-84.

Long, A. A. (2002). *Epictetus: A Stoic and Socratic guide to life.* Clarendon Press.

Long, A. A. (2006). *From Epicurus to Epictetus, Studies in Hellenistic and Roman philosophy.* Oxford University Press.

Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. Batoche Books.

Oates, W. J. (Ed.). (1940). *The Stoic and Epicurean philosophers: The complete extant writings of Epicurus, Epictetus, Lucretius, Marcus Aurelius.* Random House.

Özcan, M. (2016). *İnsan felsefesi, insanın neliği üzerine bir soruşturma.* BilgeSu Yayıncılık.

Platon (1958). *Şölen*. (A. Erhat ve S. Eyüboğlu, Çev.). Remzi Kitabevi.

Platon (2016a). *Euthydemos, Parmenides*. (F. Akdemir, Çev.). Say Yayınları.

Platon (2016b). *Devlet.* (F. Akdemir, Çev). Say Yayınları.

Ross, D. (2002). *Aristoteles.* (Ö. Y. Kavasoğlu, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Seneca, L. A. (2005). *On the shortness of life.* (C. D. N. Costa, Çev.). Penguin Books.

Seneca, L. A. (2014). On the happy life. (J. Ker, Çev.). *Hardship and happiness* (s. 235-272) içinde. The University of Chicago Press.

Sharples, R. W. (1996). *Stoics, Epicureans and Sceptics, An introduction to Hellenistic philosophy.* Routledge.

Silier, Y. (2013). John Stuart Mill. A. Tunçel ve K. Gülenç, (Ed.), *Siyaset felsefesi tarihi: Platon'dan Zizek'e.* (s. 406-424) içinde. Doğu Batı Yayınları.

Woolf, R. (2009). Pleasure and desire. (J. Warren, Ed.). *The Cambridge companion to Epicureanism* (s. 158-178) içinde. Cambridge University Press.

3. BÖLÜM

KAMUSAL MUTLULUK: BİRLİKTE MUTLU OLMAK

Ahu Tunçel

Mutluluk, Sokrates'ten bu yana insan eylemlerinin nihai hedefi olarak değer bulur. Herkes mutlu olmak ister ve bu açıdan mutluluk, insan eylemlerinin başlıca motivasyonudur. Mutluluğun insan yaşamının doğal amacı olarak bu denli kolaylıkla kabul edilmesine rağmen, herkesin birlikte mutlu olabileceği düşüncesi hiç de bu denli eski bir düşünce değildir. Bunun nedeni, Eski Yunanda keşfedilen ancak sonrasında siyasal iktidarı şiddet ve tahakküm olarak tanımlayan bir anlayışla bütünüyle unutturulan "kamusal özgürlük" deneyiminin insanlığın anlam ufkuna yeniden girmesinin ancak Devrimler Çağı olan 18. yüzyılda olanaklı hâle gelmesidir. Devrim sürecini başlatan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, "kamusal mutluluk"u ve "mutluluğun peşinden koşma"yı, devredilemez bir hak olarak ilan ederken bu hakkın varoluşunu, kamusal katılım yoluyla paylaşılan bir siyasal özgürlük deneyimine bağlar. Diğer bir deyişle, devrimcilerin inancına göre siyasal alana katılım yoluyla kurulan bir özgürlük ve birlikte hareket etme deneyimi, mutluluğun da paylaşılmasını beraberinde getirecektir.

Günümüz toplumunda mutluluğun Sokrates'ten başlayarak ünlü Eski Çağ filozoflarının işaret ettiği biçimiyle siyasal bir deneyim olabileceği düşüncesi çoktan unutulmuş görünmekte, siyaset ve mutluluk artık birbirlerine yakıştırılamamaktadır (Cavarero, 2019). Modernizmin başlarında siyasal alandan özel alanın önce üretim sonra da tüketim ilişkilerine itilen mutluluk,

Kaynaklar

Arendt, H. (2000). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2012). *Devrim üzerine*. (O. E. Kara, Çev.). İletişim Yayınları.

Aristoteles (2014). *Nikhomakhos'a etik*. (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Aristoteles (2017). *Politika,* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Başok Diş, S. (2018). Bir dayatma halini alan mutluluk. *Temaşa, 8*, 27-42.

Bauman, Z. (2008). *Yaşama sanatı.* (A. Sarı, Çev.). Versus.

Bauman, Z. (2010). *Etiğin tüketiciler dünyasında bir şansı var mı?* (F. Çoban ve İ. Katırcı, Çev.). De Ki Basım Yayım.

Bauman, Z. (2016). *Cemaatler*. (N. Soysal, Çev.). Say Yayınları.

Cavarero, A. A. Revolution in hapiness. *New York Times,* 02.07.2019, https://www.nytimes.com/2019/07/02/opinion/a-revolution-in-happiness.html, erişim tarihi: 23.07.2022.

Comte-Sponville, A., Delumeau, J. ve Farge, A. (2018). *Mutluluğun en güzel tarihi*. (S. Özen, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Declaration of Independence, https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript, erişim tarihi: 20.07.2022.

Farrelly, E. (2015). *Mutluluğun sakıncaları,* (E. Gökyaran, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. (A. Tayla, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Harari, Y. N. (2018). *21. yüzyıl için 21 ders.* (S. Siral, Çev.). Kolektif Kitap.

Hobbes, T. (2004). *Leviathan.* (S. Lim. Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Horkheimer, M. (1994). *Akıl tutulması.* (O Koçak, Çev.). Metis Yayınları.

Huxley, A. (2021). *Cesur yeni dünya.* (Ü. Tosun, Çev.). İthaki Yayınları.

Jefferson, T. (1793). Letters from Thomas Jefferson to James Maddison, https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-26-02-0219, 09.06.1793, erişim tarihi 15.07.2022.

Kant, I. (1991). On the common saying: This may be true in theory, but it does not apply in practice. *Kant: Political writings* (H. Reiss, Ed.). (H. B. Nisbet, Çev.). Cambridge University Press, 61-92.

McMahon, D. M. (2013). *Mutluluk: Mutluluk üzerine tarihsel bir çalışma.* (K. Tanrıyar, Çev.). E Yayınları.

Mill, J. S. (2003). *Utilitarianism and on liberty*. (M. Warnock, Ed.). Blackwell Publishing.

Prichard, H. A. (1968). The meaning of agathon in the ethics of Aristotle. *Moral obligation*. Oxford University Press.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice.* Harward University Press.

Robespierre, M. (2007). *Virtue and terror*. (J. Howe, Çev.). (J. Ducange, Haz.). Verso.

Roodt, V. (2014). On public happiness. *South African Journal of Philosophy, 33*(4), 455-467.

Rousseau, J. J. (2010). On happpiness. *The Portable Rousseau*. (P. de Man, Çev.). <ucispace.lib.uci.edu/handle/10575/1094>, erişim tarihi: 20.06.2022.

Saint-Just, Louis-Antoine-Léon de (2017). A new idea in Europe" (Speech), *The Idea of Europe: Enlightenment Perspectives*. (C. Seth ve R. von Kulessa, Ed.). Cambridge: Open Book Publishers, https://doi.org/10.11647/OBP.0123, erişim tarihi: 27.07.2022.

Schmid, W. (2014). *Mutsuz olmak: Bir yüreklendirme*. (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.

Svendsen, L. (2020). *Özgürlüğün felsefesi*. (M. Erşen, Çev.). Redingot.

Tocqueville, A. (1988). *Democracy in America*. (G. Lawrance, Çev.). Harper & Row.

Tunçel, A. (2021). Neoliberal dünyada demokrasinin geleceği. (E. Arslan, Ed.), *Ufuk Üniversitesi Birinci Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi-21. yüzyılda ekonomi, siyaset ve çevre boyutlarıyla dünya* (s. 911-925) içinde. Ufuk Üniversitesi Yayınları.

4. BÖLÜM

MUTLULUĞUN KADIN HÂLİ

Hülya Şimga

En doğrudan tanımıyla "mutlu olma/mutlu hissetme hâli" anlamında *mutluluk*, tüm insanların ulaşmak istediği bir durum olarak düşünülür. Kişisel mutluluğu etik alanının dışına yerleştiren Immanuel Kant (1788/2004) bile bu kanıdadır: "Mutlu olmak, zorunlu olarak, her sonlu ve rasyonel varlığın dileğidir ve dolayısıyla bu, kaçınılmaz olarak, arzu yetisinin belirleyici ilkesidir" (s. 24).[1] Ancak Kant (1785/2005), "[M]aalesef, mutluluk kavramı o kadar belirlenemezdir ki, her ne kadar her insan ona ulaşmayı arzu etse de ne dilediğini ve ne istediğini hiçbir zaman kesinlikle ve tutarlılıkla ifade edemez" (s. 78) diyerek dikkatimizi, mutluluğun her insanın arzusu olmasının, mutlu olmayı isterken tam olarak neyi istediğimizi bilmek anlamına gelmediğine dikkat çeker. Kant, mutluluk konusu üzerinde fazla durmamış olsa da Aristoteles, Epikür, Jeremy Bentham, Arthur Schopenhauer, John Stuart Mill, Herbert Marcuse ve Robert Nozick gibi bu konuyu düşünme sistemlerinin önemli bir yapıtaşı olarak görmüş düşünürler de vardır. Bununla birlikte ahlaki, toplumsal, psikolojik, politik ve hatta hukuki bağlamlarda ele alınabilecek kadar çeşitli yorumlara açık olan mutluluk kavramının tanım ve içeriği konusunda uzlaşı olduğunu söylemek pek de mümkün değildir.

Bu çalışma, kaçınılmaz olarak mutluluk kavramının irdelenmesini belli bir ölçüde içerecek olsa da esas amacı, konuyu

[1] Çeviri eserlerden yapılan alıntılar dışındaki tüm alıntıların çevirisi yazara aittir.

Kaynaklar

Ahmed, S. (2006). *Queer phenomenology*. Duke University Press.

Ahmed, S. (2010a.). *The promise of happiness*. Duke University Press.

Ahmed, S. (2010b.) Killing joy: Feminism and the history of happiness. *Signs 35*(3), 572-594.

Beauvoir, S. (2019). *İkinci cinsiyet.* (G. Acar-Savran, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1949).

Butler, J. (1990). *Gender trouble.* Routledge.

Chopin, K. (2021). *Bir saatin öyküsü ve diğer öyküler* (M. İnan, Çev.). Otonom (Orijinal eserin basım tarihi 1894).

Clisby, S. (2017). Gendering happiness and its discontents. *Journal of Gender Studies*, *26*(1), 2-9.

Ecevit, Y. (2021). https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf.

Freidan, B. (1965). *The feminine mystique.* W.W. Norton & Company.

Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

Hogan, S. (2017). The tyranny of expectations of post-natal delight: Gendered happiness. *Journal of Gender Studies*, *26*(1), 45-55.

Kandiyoti D. (2012). Ataerkiyle Pazarlık. Ö. Kelekçi (Çev.). N. Holmstorm (Ed.), *Sosyalist Feminist Proje Cilt 1* (s. 250-272) içinde. Metis Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2002).

Kant, I. (2005). *Groundwork for the metaphysics of morals*. (T. Kingsmill Abbott, Çev.). Broadview (Orijinal eserin basım tarihi 1785).

Kant, I. (2004). *Critique of practical reason*. (T. Kingsmill Abbott, Çev.). Dover (Orijinal eserin basım tarihi 1788).

Lindemann, H. (1994). What is feminist ethics? R. S. Landau (Ed.), *The ethical life* (s. 151-160) içinde. Oxford University Press.

Louis, A. (2017). In search of feminist happiness: Burgos's La entrometida. A. Louis

ve M. Sharps (Ed.). *Multiple modernities: Carmen De Burgos, author and activist* (s. 127-146) içinde. Routledge.

MacKinnon, C. (1987). *Feminism unmodified*. Harvard University Press.

MacKinnon, C. (2015). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. (T. Yöney, Çev.). Metis Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 1986).

Millett, K. (1970). *Sexual politics.* University of Illinois Press.

Nussbaum, M. (2000). Women's capabilities and social justice. *Journal of Human Development, 1*(2), 219-247.

Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society.* Gower House.

Oliver, K. (2006). The depressed sex: Sublimation and sexual difference. E. Mortensen (Ed.), *Sex, breath and force: Sexual difference in a post-feminist era* (s. 97-109) içinde. Lexington Books.

Ragins, B. ve Winkel, D. (2011). Gender, emotion and power in work relationships. *Human Resource Management Review, 21*, 377-393.

Rubin, G. (1975). The traffic in women: Notes on the 'political economy' of sex. R. Reiter (Ed.), *Toward an anthropology of women* (s. 157-210) içinde. Monthly Review Press.

Rousseau, J. J. (1993). *Émile.* (B. Foxley, Çev.). Everyman.

Shields, S. (2000). Thinking about gender, thinking about theory: Gender and emotional experience. A. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives* (s. 3-23) içinde. Cambridge University Press.

Shields, S. (2013). Gender and emotion. *Psychology of Women Quarterly, 37*(4), 423-435.

Stein, A. F. (2005). *Women and autonomy in Kate Chopin's short fiction*. Peter Lang.

Taylor, H. (1989). *Gender, race and region in the writing of Grace King, Ruth Mc Energy Stuart and Kate Chopin, Baton Rogue*. Louisiana State University Press.

Walker, H. ve Kavedzija, I. (2015) Values of happiness. *HAU: Journal of Ethnographic Theory, 5*(3), 1-23.

Wollstonecraft, M. (1798/1993). *A vindication of the rights of woman*. Oxford University Press.

5. BÖLÜM

FELSEFİ DANIŞMANLIK ÇALIŞMALARI AÇISINDAN ÇAĞIMIZDA MUTLULUĞU YENİDEN TANIMLAMAK

Güncel Önkal

Çağımızın mutluluk kaygısı, varoluşsal bir kaygı olmanın berisinde daha çok, başarı odaklı bir gündelik yaşamın yine sonuç odaklı davranış, düşünme ve anlamlandırma cephelerinin üretimidir. Dolayısıyla çağımızda mutluluk ne mutlu olma hâllerinin toplamı ile ne de mutsuzluğun ortadan kaldırıldığı saf, insani ve ideal bir durumu ifade edebilir. Felsefe tarihinde ilk çağlardan günümüze filozofların çeşitli bağlamlarda tartıştığı mutluluk, bir kavram olarak yani genel-tümel-evrensel bir gerçekliği ifade etmesi bakımından belirsizliğini korumaktadır. Bugünün dünyasında mutluluğun bir düşünce ve kavramsallaştırmadan çok bir durumu, bir "an"ı yaşamak ya da bir şeyi "elde etmek" başarısını işaret ettiğini söylemek daha doğru bir tanımlama olacaktır.

İşlevi bakımından mutluluk aynı zamanda iyi olmak hissine, verimli olmaya, zindeliğe, olumlu bakışa, insancıllığa, sevgi ve sempatiye, güvene, geleceğe yönelik umuda kaynaklık etmesi bakımından kullanılmaktadır. Mutluluğun işlevsel kullanımı, iyiliğin erdeme dayalı klasik tanımlamasından oldukça ayrık düşer. Günümüz ekonomik temelli siyasal-toplumsal sistemi içerisinde mutluluk, bir üretim kodu olarak "motivasyon" ve "ulaşılması gereken duygudurum" olarak işaretlenmiştir. Sonuç olarak, tüketirken üreten, kendini gerçekleştirmek için be-

Kaynaklar

Altunbaşak, İ. (2019). Felsefi danışmanlığı "felsefi" yapan nedir? *FLSF*, *27*, 409-426.

Aristoteles. (2018). *Nikomakhos'a etik*. (S. Babür, Çev.). BilgeSu.

Binkley, S. (2011). Happiness, pozitive psychology and the program of neoliberal governmentality. *Subjectivity*, (4)4, 371-395.

Campbell, S. M. (2016). The concept of well-being. (Guy Fletcher, Ed.), *The Routledge handbook of philosophy of well-being*. The Routledge Press.

Çilingir, L. (2003). Kant'ta mutluluk-ahlak ilişkisi. *Felsefe Logos*, *6*, 1-15.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575.

Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu: College de France dersleri (1978-79)*. (A. Tayla, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fromm, E. (1994). *Erdem ve mutluluk: Ahlak psikolojisi üzerine bir deneme*. (A. Yörükan, Çev.). T.C İş Bankası Yayınları.

Hadot, P. (2015). *Yaşam için felsefe*. (K. Kahveci, Çev.). Pinhan.

Han, B. (2022). *Palyatif toplum: Günümüzde acı*. (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayıncılık.

Lahav, R. (2001). Philosophical counselling as a quest for wisdom. *Practical Philosophy*, 6-19.

Maclntyre, A. (2019). *Erdem peşinde (Bir ahlak teorisi çalışması)*. Vakıfbank Yayınları.

Marinoff, L. (2015). *Prozac'ı bırak Platon'a bak: Felsefe terapisi*. Profil.

McMahon, D. (2006) *Happiness: A history*. Atlantic Monthly Press.

Park, S.M. (2005). In defence of happiness. *Florida Philosophical Review*, (*V*), 1-14. Platon, (2006). *Şölen ve dostluk*. (S. Eyüboğlu, A. Erhat, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Raabe, P. B. (1999). *Philosophy of philosophical counseling*. The University of British Columbia.

Raabe, P. B. (2000). *Philosophical counseling: Theory and practice*. Praeger. Westport.

Salecl, R. (2021). *Kaygı üzerine*. (B. E. Aksoy, Çev.). Metis Yayıncılık.

6. BÖLÜM

MODERN BİLİM, MÜKEMMELLİK ARZUSU VE MUTLULUK

Tuğba Sevinç

Antik Yunan felsefesinde mutluluk (*eudaimonia),* modern dünyanın anladığı gibi gelip geçici bir histen ziyade insanın ulaştığı kalıcı bir durum ya da bir "var olma" hâli olarak düşünülür. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik* (2017) adlı eserinde mutluluğu akla uygun erdemli yaşam etkinliği olarak tanımlar. *Eudaimonia* olarak mutluluk, bir tür başarıya, kendini gerçekleştirmeye, potansiyellerin hayata geçirildiği bir yaşama tekabül eder. İnsanın işlevi yani onu "iyi" insan yapan şey, erdemli bir karaktere ulaşmaktır ve insan doğası gereği erdemli karakter geliştirme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, mutluluk bir nevi mükemmel (tam ve yetkin) olmak, insanın doğasında bulunan (ve insanı başka türlerden ayıran) erdemli olma potansiyelinin hayata geçirildiği bir varoluş hâlidir. Aristoteles'ten itibaren felsefe tarihi boyunca birçok düşünür iyi yaşamın ve hayatın amacının insanın yeteneklerini ve kapasitelerini hayata geçirmesi olduğunu düşündü. Potansiyellerin atıl bırakıldığı, kapasitelerin işlenmediği bir yaşam israf edilmiş sayıldı. Mükemmeliyetçilik olarak adlandırdığımız bu teoriler, insanın hep sınırlarını aşmasını, ilerlemesini, gelişmesini, onun insan olarak en temel görevi ve mutluluğun kaynağı olarak gördü. Bugün bu anlayış, modern bilim sayesinde hem imkânlarını genişletiyor hem de bir anlam krizi yaşıyor. Genetik mühendislik, modern tıp, nanoteknoloji ve biyoteknoloji bugün yeteneklerimizi ve potansiyellerimizi verili olanın ötesine taşımamıza olanak sağlıyor. Artık insanın verili olan bir yetiyi kendi çabasıyla mükemmelleştirmesinden ziyade biyome-

Kaynaklar

Aristoteles (2017). *Nikomakhos'a etik* (7. Baskı). (S. Babür, Çev.). Bilgesu Yayınları. (orijinal eserin basım tarihi, 1890, I. Bywater, Çev.)

Chaplin, C. (1936). *Modern zamanlar*. (Video). Sessiz film.

Durkheim, E. (1893/2014). *The division of labor in society*. (W. D. Halls, Çev.). The Free Press.

Marx, K. (1844/1978). Economic and philosophic manuscripts of 1844. (R. C. Tucker, Ed.), *The Marx-Engels reader* (2. baskı) (s. 66-125) içinde. W. W. Norton & Company.

Marx, K. (1845/1978). German ideology. (R. C. Tucker, Ed.), *The Marx-Engels reader* (2. baskı) (s. 146-200) içinde. W. W. Norton & Company.

Mill, J. S. (1863/2002). *Utilitarianism*. (G. Sher, Ed.). (2. baskı). Hackett Publishing Company.

Niccol, A. (1997). *Gattaca* (Video). Bilim kurgu filmi.

Sandel, M. (2007). *The case against perfection: Ethics in the age of genetic engineering*. Harvard University Press.

Singer, B. ve diğer yönetmenler. (2000-2020). *X-men serisi*. (Video). Bilim kurgu filmi

Turner, J. (2007). *Animal pharm: Food for thought*. (Video). Belgesel. https://topdocumentaryfilms.com/animal-pharm-food-thought/

Wachowski Kardeşler (1999). *Matrix 1* (Video). Bilim kurgu ve aksiyon filmi.

7. BÖLÜM

PSİKOLOJİDE ÖDAMONİK BAKIŞ AÇISINDAN İYİ OLMA HÂLİ

Asiye Yıldırım

Günlük yaşantımızda, "Keyfin nasıl? Mutlu musun?" gibi sorularla karşı karşıya kaldığımız veya temas ettiğimiz insanlara bizim bu soruları sorduğumuz zamanlar olur. Bu tür sorulara içtenlikle cevap vermeye çalıştığımız durumlarda, acaba hangi deneyimlerimizi mutluluk veren veya iyi hissetmemize yol açan deneyimler olarak tanımlıyoruz? İyi bir gelire veya arzu ettiğimiz eşyalara sahip olmak, eğlenceli sosyal ortamlara katılmak, sosyal medyada çokça takipçimizin olması ve paylaşımlarımızı beğenmeleri, iş yerinde yönetici pozisyonuna gelmek ve dolayısıyla statü/güç kazanmak, asgari koşulları sağlayarak derslerinde başarılı bir öğrenci olmak gibi durumlar, mutluluğu örneklendirmek için yeterli olabilir mi? Öte yandan, yüksek bir gelire sahip olmasa bile değer verdiği bir mesleği icra etmek, yorucu saatler sonunda üzerine çalıştığı zor bir müzik parçasını enstrümanıyla çalabildiğini görmek, adil bir yönetici olmaya çalışmak, zor bir duruma yol açsa bile dürüst olmayı tercih etmek, akademik hedefleri doğrultusunda derslerinde elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmak gibi durumlar da mutluluğa kaynaklık eden deneyimler olarak düşünülebilir mi? Öyle görünüyor ki gündelik hayatta "iyiyim, keyfim yerinde" veya "mutlu hissediyorum" derken, bu duruma kaynaklık eden deneyimleri niteliksel açıdan ayırt etme farkındalığını pek de göstermeyebiliyoruz.

Aslında, insan varlığının nihai arzusu olarak ele alınan mutluluk ve iyi olma hem felsefe hem de psikoloji alanlarında

Kaynaklar

Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Reinhart ve Winston.

Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik* (Z. Özcan, Çev.). Sentez Yayıncılık.

Bayraktaroğlu, H. C. ve Özcan, Z. (2020). Nikomakhos'a Etik bağlamında Aristoteles'in erdem etiği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *29*(1), 277-296.

Berrios, R., Totterdell, P. ve Kellett, S. (2018). When feeling mixed can be meaningful: The relation between mixed emotions and eudaimonic well-being. *Journal of Happiness Studies*, *19*(3), 841-861. https://doi.org/10.1007/s10902-017-9849-y

Bojanowska, A. ve Czerw, A. (2020). Values and well-being – how are individual values associated with subjective and eudaimonic well-being? *Polish Psychological Bulletin*, *51*(2), 162-169. https://doi.org/10.24425/ppb.2020.133773

Bojanowska, A. ve Piotrowski, K. (2021). Two levels of personality: Temperament and values and their effects on hedonic and eudaimonic well-being. *Current Psychology*, *40*(3), 1185-1193. https://doi.org/10.1007/s12144-018-0043-0

Booker, J. A. ve Dunsmore, J. C. (2019). Testing direct and indirect ties of self-compassion with subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, *20*(5), 1563-1585. https://doi.org/10.1007/s10902-018.0011-2

Brown, K. W., Kasser, T., Ryan, R. M., Linley, P. A. ve Orzech, K. (2009). When what one has is enough: Mindfulness, financial desire discrepancy, and subjective well-being. *Journal of Research in Personality, 43*(5), 727-736. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.07.002

Casebeer, W. D. (2003). *Natural ethical facts: Evolution, connectionism, and moral cognition*. Cambridge University Press.

Chang, J.-H., Huang, C.-L. ve Lin, Y. C. (2015). Mindfulness, basic psychological needs fulfillment, and well-being. *Journal of Happiness Studies, 16*(5), 1149-1162. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9551-2

Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J., Duriez, B., Lens, W., Matos, L., Mouratidis, A., Ryan, R. M., Sheldon, K. M., Soenens, B., Van Petegem, S. ve Verstuyf, J. (2015). Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motivation and Emotion, 39*(2), 216-236. https://doi.org/10.1007/s11031-014-9450-1

Church, A. T., Katigbak, M. S., Locke, K. D., Zhang, H., Shen, J., de Jesús Vargas-Flores, J. Ibáñez-Reyes, J., Tanaka-Matsumi, J., Curtis, G. J., Cabrera, H. F., Mastor, K. A., Alvarez, J. M., Ortiz, F. A., Simon, J.-Y. R. ve Ching, C. M. (2012). Need satisfaction and well-being: Testing Self-Determination Theory in eight cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *44*(4), 507-534. https://doi.org/10.1177/0022022112466590

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, *11*(4), 227-268. https://doi.org/101207/S15327965PLI1104_01

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, *95*(3), 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E., Sapyta, J. ve Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, *9*(1), 33-37. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_3

Du, H., King, R. B. ve Chi, P. (2017). Self-esteem and subjective well-being revisited: The roles of personal, relational, and collective self-esteem. *PLoS ONE 12*(8), e0183958. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183958

Ferguson, L. J., Kowalski, K. C., Mack, D. E. ve Sabiston, C. M. (2014). Exploring self-compassion and eudaimonic well-being in young athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, *36*(2), 203-216. http://dx.doi.org/10.1123/jsep.2013-0096

Haybron, D. M. (2008). *The pursuit of unhappiness. The elusive psychology of well-being*. Oxford University Press.

Hui, B. P. H., Ng, J. C. K., Berzaghi, E., Cunningham-Amos, L. A. ve Kogan, A. (2020). Rewards of kindness? A meta-analysis of the link between prosociality and well-being. *Psychological Bulletin*, 146(12), 1084-1116. https://doi.org/10.1037/bul0000298

Jarukasemthawee, S. ve Pisitsungkagarn, K. (2021). Mindfulness and eudaimonic well-being: The mediating roles of rumination and emotion dysregulation. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, *18*(6), 347-356. https://doi.org/10.1515/ijamh-2021-0009

Joshanloo, M. (2016). Revisiting the empirical distinction between hedonic and eudaimonic aspects of well-being using exploratory structural equation modeling. *Journal of Happiness Studies, 17*(5), 2023-2036. https://doi.org/10.1007/s10902-015-9683-z

Jost, L. J. (2002). Introduction. L. J. Jost ve R. A. Shiner (Ed.), *Eudaimonia and well-being* (s. ix-xxxiii) içinde. Academic Printing &Publishing.

Kahneman, D., Diener, E. ve Schwarz, N. (1999). *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. Russell Sage.

Kashdan, T. B., Biswas-Diener, R. ve King, L. A. (2008). Reconsidering happiness: The costs of distinguishing between hedonics and eudaimonia. *Journal of Positive Psychology*, *3*(4), 219-233. https://doi.org/10.1080/17439760802303044

Kasser, T. ve Ryan, R. M. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*(2), 410-422. https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.2.410

Kling, K. C., Sletzer, M. M. ve Ryff, C. D. (1997). Distinctive life challenges: Implications for coping and well-being. *Psychology and Aging*, *12*(2), 288-295. https://doi.org/10.1037/0882-7974.12.2.288

Kokkoris, M. D. (2016). Revisiting the relationship between maximizing and well-being: An investigation of eudaimonic well-being. *Personality and Individual Differences*, *99*, 174-178. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.099

Kraut, R. (1979). Two conceptions of happiness. *Philosophical Review*, *88*(2), 167-196. https://doi.org/10.2307/2184505

Kristjánsson, K. (2013). *Virtues and vices in positive psychology*. Cambridge University Press.

Kushlev, K., Drummond, D. M. ve Diener, E. (2020). Subjective well-being and health behaviors in 2.5 million Americans. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *12*(1), 166-187. https://doi.org/10.1111/aphw.12178

Lew, B., Huen, J., Yu, P., Yuan, L., Wang, D.-F., Ping, F., Talib, M. A., Lester, D. ve Jia, C.-X. (2019). Associations between depression, anxiety, stress, hopelessness, subjective well-being, coping styles and suicide in Chinese university students. *PLoS ONE*, *14*(7), e0217372. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0217372

Li, R., Liu, H., Yao, M. ve Chen, Y. (2019). Regulatory focus and subjective well-being: The mediating role of coping styles and the moderating role of gender. *The Journal of Psychology*, *153*(7), 714-731. https://doi.org/10.1080/00223980.2019.1601066

Li, Q., Xiang, G., Song, S., Huang, X. ve Chen, H. (2022). Examining the associations of trait self-control with hedonic and eudaimonic well-being. *Journal of Happiness Studies*, 23(2), 667-687. https://doi.org/10.1007/s10902-021-00418-w

Mackenzie, C. S., Karaoylas, E. C. ve Starzyk, K. B. (2018). Lifespan differences in a Self Determination Theory model of eudaimonia: A cross-sectional survey of younger, middle-aged, and older adults. *Journal of Happiness Studies, 19*(8), 2465-2487. https://doi.org/10.1007/s10902-017-9932-4

Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being* (2. Basım). D. Van Nostrand.

Miranda, J. O. ve Cruz, R. N. C. (2022). Resilience mediates the relationship between optimism and well-being among Filipino university students. *Current Psychology*, *41*(5), 3185-3194. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00806-0

Modi, S., Joshi, U. ve Narayanakurup, D. (2018). To what extent is mindfulness training effective in enhancing self-esteem, self-regulation and psychological well-being of school going early adolescents? *Journal of Indian Association Child Adolescent Mental Health*, *14*(4), 89-108.

Niemiec, C. P., Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2009). The path taken: Consequences of attaining intrinsic and extrinsic aspirations in post-college life. *Journal of Research in Personality, 43*(3), 291-306. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.09.001

Norton, D. L. (1976). *Personal destinies*. Princeton University Press.

Park, H. J. ve Jeong, D. Y. (2015). Psychological well-being, life satisfaction, and self-esteem among adaptive perfectionists, maladaptive perfectionists, and non-perfectionists. *Personality and Individual Differences*, *72*, 165-170. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.08.031

Proctor, C. ve Tweed, R. (2016). Measuring eudaimonic well-being. J. Vittersø (Ed.), *Handbook of eudaimonic well-being* (s. 277-294) içinde. Springer International Publishing.

Reis, H. T, Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(4), 419-435. https://doi.org/10.1177/0146167200266002

Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person*. Houghton Mifflin.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, *55*(1), 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, *52*(1), 141-166. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ryan, R. M., Huta, V. ve Deci, E. L. (2008). Living well: A self-determination theory perspective on eudaimonia. *Journal of Happiness Studies*, *9*(1), 139-170. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9023-4

Ryan, R. M. ve Martela, F. (2016). Eudaimonia as a way of living: Connecting Aristotele with Self-Determination Theory. J. Vittersø (Ed.), *Handbook of eudaimonic well-being* (s. 109-122) içinde. Springer International Publishing.

Ryff, C. D. (1982). Successful aging: A developmental approach. *Gerontologist*, *22*(2), 209-214. https://doi.org/10.1093/geront/22.2.209

Ryff, C. D. (1985). Adult personality development and the motivation for personal growth. D. Kleiber ve M. Maehr (Ed), *Advances in motivation and achievement*: Vol. 4. *Motivation and adulthood* (s. 55-92.) içinde. JAI Press.

Ryff, C. D. (1989). Beyond Ponce de Leon and life satisfaction: New directions in quest of successful aging. *International Journal of Behavioral Development*, *12*(1), 35-55. https://doi.org/10.1177/016502548901200102

Schmutte, P. S. ve Ryff, C. D. (1997). Personality and wellbeing: Reexamining methods and meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*(3), 549-559. https://doi.org/10.1037//0022-3514.73.3.549

Schultz, P., Ryan, R. M., Niemiec, C., Legate, N. ve Williams, G. C. (2015). Mindfulness, work climate, and psychological need satisfaction in employee well-being. *Mindfulness 6*(5), 971-985. https://doi.org/10.1007/s12671-014-0338-7

Schwartz, S. J., Waterman, A. S., Vazsonyi, A. T., Zamboanga, B. L., Whitbourne, S. K., Weisskirch, R. S., Vernon, M., Caraway, S. J., Kim, S. Y., Forthun, L. F., Donnellan, M. B. ve Ham, L. S. (2011). The association of well-being with health risk behaviors in college-attending young adults. *Applied Developmental Science*, *15*(1), 20-36. https://doi.org/10.1080/10888691.2011.538617

Seaton, C. L. ve Beaumont, S. L. (2015). Pursuing the good life: A short-term follow-up study of the role of positive/negative emotions and ego-resilience in personal goal striving and eudaimonic well-being. *Motivation and Emotion*, *39*(5), 813-826. https://doi.org/10.1007/s11031-015-9493-y

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Simon and Schuster.

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.

Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*, *55*(1), 5-14. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5

Singh, S. ve Sharma, N. R. (2018). Self-regulation as a correlate of psychological well-being. *Indian Journal of Health and Well-being*, *9*(3), 441-444.

Sumner, L. W. (1996). *Welfare, happiness, and ethics*. Clarendon Press.

Sumner, L. W. (2002). Happiness then and now. L. J. Jost ve R. A. Shiner (Ed.), *Eudaimonia and well-being* (s. 21-39) içinde. Academic Printing ve Publishing.

Thomas, B., Clegg, K.-A., Holding, A. C. ve Koestner, R. (2022). From the good life to good living: A longitudinal study investigating the relationship between goof-life coherence and motivation, goal progress and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, *23*(5), 1887-1900. https://doi.org/10.1007/s10902-021-00476-0

Vittersø, J. (2016). The most important idea in the world: An introduction. J. Vittersø (Ed.), *Handbook of eudaimonic well-being* (s. 1-24) içinde. Springer International Publishing.

Waterman, A. S. (1990). Personal expressiveness: Philosophical and psychological foundations. *Journal of Mind and Behavior*, *11*(1), 47-74. http://www.jstor.org/stable/43853486

Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(4), 678-691. https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.4.678

Waterman, A. S. (2007). On the importance of distinguishing hedonia and eudaimonia when contemplating the hedonic treadmill. American Psychologist, 62(6), 612-613. https://doi.org/10.1037/0003-066X62.6.612

Waterman, A. S. (2008). Reconsidering happiness: A eudaimonist's perspective. *Journal of Positive Psychology*, *3*(4), 234-252. https://doi.org/:10.1080/17439760802303002

Waterman, A. S., Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Ravert, R. D., Williams, M. K., Agocha, V. B., Kim, S. Y. ve Donnellan, M. B. (2010). The Questionnaire for Eudaimonic Well-Being: Psychometric properties, demographic comparisons, and evidence of validity. *The Journal of Positive Psychology*, *5*(1), 41-61. https://doi.org/10.1080/ 17439760903435208

Yıldırım, A. ve Bozdemir, M. (2020). Ödamonik İyi Olma Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne*, *8*(17), 243-258. https://doi.org/10.7816/nesne-08-17-07

Zeng, Z. ve Chen, H. (2020). Distinct associations of hedonic and eudaimonic motives with well-being: Mediating role of self-control. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(15), 5547. https://doi.org/10.3390/ijerph17155547

8. BÖLÜM

SOSYAL KARŞILAŞTIRMALAR YAPMAK MUTLU HİSSETMEYE ENGEL Mİ?

Mine İlhan Öner

Mutlu hissetmenin, bir başka deyişle, insanın kendisini çoğunlukla iyi bir ruh hâli içinde bulmasının ilişkilerine, sağlığına, iş ve eğitim hayatına olumlu etkileri olduğunu ve bu alanlarda iyi hissetmesinin de mutluluğunu artırdığını biliyoruz. İnsan, yaşamı boyunca mutlu olmak ister ve mutluluğu arar. Bu nedenle de mutluluk, günümüz insanı için salt bir duygu olmanın ötesine geçmiş; ulaşılmak istenen bir yaşam amacı, süreğen bir biçimde sahip olunmak istenen bir hâl, varlığı ve yokluğu sürekli olarak kontrol edilen bir unsur, varlığında dahi yokluğu düşünülen bir takıntı olmuştur. Dolayısıyla mutluluk, sadece iyi hissedilen belirli bir anın dışında, genel olarak yaşamın bütününü kapsayan bir beklentiler ağı hâlini almıştır. Günlük yaşantının sıradanlığı ve çıkmazları içerisinde iken kişinin zihninin bir tarafını sürekli olarak meşgul eden, bazen başına gelmesini beklediği bir olayın ya da olaylar zincirinin sonucu olarak ulaşacağını ümit ettiği; bazen de olumsuzluklardan sıyrıldığında hissedeceğini tahmin ettiği bir duygudurumdur. Geçmişteki mutlu anların özlemi ve gelecekte mutluluğu yakalamanın belirsizliği arasında, hem kişinin kendisinin hem de sevdiklerinin ulaşmasını dilediği bir hâldir.

Bu açıdan bakıldığında birey için fazlasıyla değerli olan mutluluğun koşulları ya da mutluluk önündeki engeller nelerdir? Birey iç dünyasını incelediğinde neşeli ve coşkulu hissettiği, keyifle güldüğü anları; sıkıntılı, hoşnutsuz ve gergin hissettiği

Kaynaklar

Arad, A., Barzilay, O. ve Perchick, M. (2017). The impact of Facebook on social comparison and happiness: Evidence from a natural experiment. Available at *SSRN* 2916158. https://doi.org/10.2139/ssrn.2916158.

Bastian, B., Pe, M. L. ve Kuppens, P. (2015). Perceived social pressure not to experience negative emotion is linked to selective attention for negative information. *Cognition and Emotion*, *31*(2), 261-268. https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1103702

Bergagna, E. ve Tartaglia, S. (2018). Self-esteem, social comparison and Facebook use. *Europe's Journal of Psychology*, *14*(4), 831-845. https://doi.org/10.5964/ejop.v14i4.1592

Bogart, L. M., Benotsch, E. G. ve Pavlovic, J. D. P. (2004). Feeling superior but threatened: The relation of narcissism to social comparison. *Basic and Applied Social Psychology*, *26*(1), 35-44. https://doi.org/10.1207/s15324834basp2601_4

Buunk, B. P., Collins, R. L., Taylor, S. E., VanYperen, N. W. ve Dakof, G. A. (1990). The affective consequences of social comparison: Either direction has its ups and downs. *Journal of Personality and Social Psychology*, *59*(6), 1238-1249. https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1238

Diener, E., Kesebir, P. ve Tov, W. (2016). Happiness: Its antecedents and consequences. https://www.researchgate.net/publication/241823736.

Easterlin, R. A. ve O'Connor, K. J. (2020). The Easterlin Paradox. *IZA Discussion Papers*, No. 13923, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison process. *Human Relations*, *7*, 117-140. https://doi.org/10.1177/001872675400700202

Fiske, S. T. (2010). Envy up, scorn down: How comparison divides us. *American Psychologist*, *65*(8), 698-706. https://doi.org/10.1037/0003-066X.65.8.698

Harter, S. (1985). Commentary: On the need for a developmental perspective in understanding child and adolescent disorders. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *3*(4), 484-499.

Kim, K. (2019). Happy people does not compare: Difference in social comparison between happy and unhappy people. *Asia-Pacific Journal of Convergent Research Interchange*, *5*(3), 21-30. https://doi.org/10.21742/apjcri.2019.09.03

Lazarus, R. S. (1984). On the primacy of cognition. *American Psychologist*, *39*(2), 124-129. https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.2.124

Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead success. *Psychological Bulletin*, *131*(6), 803-855. https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803

Lyubomirsky, S. ve Ross, L. (1997). Hedonic consequences of social comparison: A contrast of happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*(6), 1141-1157. https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.6.1141

Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M. ve Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, *9*(2). https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.111

Marsch, H. W. ve Parker, J. W. (1984). Determinants of student self-concept: Is it better to be a relatively large fish in a small pond even if you don't learn to swim as well? *Journal of Personality and Social Psychology*, *47*(1), 213-231. https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.1.213

Neff, K. (2021). *Öz şefkat: Kendine nazik olmanın kanıtlanmış gücü* (E. Güldemler, Çev.). Diyojen Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2011).

Olivos, F., Olivos-Jara, P. ve Browne, M. (2020). Asymmetric social comparison and life satisfaction in social networks. *Journal of Happiness Studies*, *22*, 363-384. https://doi.org/10.1007/s10902-020-00234-8

Rozgonjuk, D., Ryan, T., Kuljus, J. K., Taht, K. ve Scott, G. G. (2019). Social comparison orientation mediates the relationship between neuroticism and passive Facebook use. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, *13*(1), Article 2. https://doi.org/10.5817/CP2019-1-2

Smith, E. R. ve Mackie, D. (2007). *Social psychology*. Psychology Press.

Swallow, S. R. ve Kuiper, N. A. (1992). Mild depression and frequency of social comparison behavior. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *11*(2), 167-180. https://doi.org/10.1521/jscp.1992.11.2.167

Taylor, S. E. ve Lobel, M. (1989). Social comparison activity under threat: Downward evaluation and upward contacts. *Psychological Review*, *96*(4), 569-575. https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.4.569

Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative? *Social Indicators Research*, *24*(1), 1-34. https://doi.org/10.1007/BF00292648

Wood, J. V. (1989). Theory and research concerning social comparisons of personal attributes. *Psychological Bulletin*, *106*(2), 231-248. https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.2.231

Wood, J. V. (1996). What is social comparison and how should we study it? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *22*(5), 520-537. https://doi.org/10.1177/0146167296225009

9. BÖLÜM

MUTLU OLMA ÇABASININ BİR ZORLANTIYA DÖNÜŞMESİ

Başak Bahtiyar

Bireyin duygusal deneyime yaklaşımı, içinde bulunduğu bağlama ve kişisel faktörlere göre değişiklik göstermekle birlikte, mutluluk her daim ve hemen herkes tarafından arzu edilen bir duygu olarak öne çıkmaktadır. Ne kadar sık ve çok mutlu olursa kişinin hayatının o kadar güzel ve tatmin edici olacağına dair bir ön kabul vardır. Özellikle bu ön kabulün yaygın olduğu toplumlarda mutlu olmak, hayattaki birincil hedef hâline gelmekte; mutluluğu yakalamanın ya da en azından peşinden koşmanın önemi vurgulanmaktadır (Lyubomirsky ve ark., 2005; Oishi ve Gilbert, 2016). Öte yandan güncel çalışmalar, bu mutluluk güzellemesinin karanlık tarafına işaret etmekte, mutluluk hedefli uğraşlar arttıkça bu deneyiminin azaldığını hatta psikolojik ve sosyal olumsuz sonuçların ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Bu bölümde, insana ait temel bir motivasyon olan mutlu olma çabasının arka planda kalan yönüne odaklanılarak, nasıl uyumsuz bir olguya dönüşebildiği, gelişimine zemin hazırlayan bireysel ve sosyal faktörlerin neler olabileceği, ayrıca hangi istenmeyen durumları tetikleyebildiği ele alınacaktır. Öte yandan, mutluluğun psikolojik iyilik hâli, sosyal ilişkiler, fiziksel sağlık ve işlevsellik üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu yönde bir uğraşın ne derece önemli ve vazgeçilmez olduğu yadsınamaz. Bu bağlamda yazının sonunda, mutluluk duygusunun tatmin edici ve sürdürülebilir şekilde deneyimlenmesinin nasıl mümkün olabileceğine dair tartışmalara da yer verilecektir.

Kaynaklar

Aknin, L. B., Barrington-Leigh, C. P., Dunn, E. W., Helliwell, J. F., Burns, J., Biswas-Diener, R., Kemeza, I., Nyende, P., Ashton-James, C. E. ve Norton, M. I. (2013). Prosocial spending and well-being: Cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*(4), 635-652. https://doi.org/10.1037/a0031578

Aknin, L. B., Norton, M. I. ve Dunn, E. W. (2009). From wealth to well-being? Money matters, but less than people think. *Journal of Positive Psychology, 4*, 523-527. https://doi.org/10.1080/17439760903271421

Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S. ve Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 30,* 217-237. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.11.004

Bardeen, J. R. ve Fergus, T. A. (2019). Emotion regulation self-efficacy mediates the relation between happiness emotion goals and depressive symptoms: A cross-lagged panel design. *Emotion*, *20*(5), 910-915. https://doi.org/10.1037/emo0000592

Berrios, R., Totterdell, P. ve Kellett, S. (2018). When feeling mixed can be meaningful: The relation between mixed emotions and eudaimonic well-being. *Journal of Happiness Studies*, *19*(3), 841-861. https://doi.org/10.1007/s10902-017-9849-y

Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1999). Themes and issues in the self-regulation of behavior. *Advances in Social Cognition*, *12*, 1-106.

Catalino, L. I., Algoe, S. B. ve Fredrickson, B. L. (2014). Prioritizing positivity: An effective approach to pursuing happiness? *Emotion*, *14*(6), 1155-1161. http://dx.doi.org/10.1037/a0038029

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper Collins.

Csikszentmihalyi, M. (2005). Flow. A. J. Elliot ve C. S. Dweck (Ed.) *Handbook of competence and motivation* (s. 598-608) içinde. The Guilford Press.

Csikszentmihalyi, M. (1999). If we are so rich, why aren't we happy? *American Psychologist*, *54*(10), 8-21. https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.10.821

Csikszentmihalyi, M. ve Hunter, J. (2003). Happiness in everyday life: The uses of experience sampling. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, *4*(2), 185-199. https://doi.org/10.1023/A:1024409732742

Csikszentmihalyi, M. ve Wong, M. M. H. (2014). The situational and personal correlates of happiness: A cross-national comparison. *Flow and the foundations of positive psychology* (s. 69-88) içinde. Springer.

Cüceloğlu D. (2021). *Gerçek özgürlük* (16. Baskı). Kronik Yayınları.

Diener, E. ve Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 68,* 653-663.

Diener, E., Sapyta, J. J. ve Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, *9*(1), 33-37. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_3

Dunn, E. W., Aknin, L. B. ve Norton, M. I. (2008). Spending money on others promotes happiness. *Science*, *319*(5870), 1687-1688. https://doi.org/10.1126/science.1150952

Ford, B. Q., Dmitrieva, J. O., Heller, D., Chentsova-Dutton, Y., Grossmann, I., Tamir, M., Uchida, Y., Koopmann-Holm, B., Floerke, V. A., Uhrig, M., Bokhan, T. ve Mauss, I. B. (2015). Culture shapes whether the pursuit of happiness predicts higher or lower well-being. *Journal of Experimental Psychology: General*, *144*(6), 1053-1062. https://doi.org/10.1037/xge0000108

Ford, B. ve Mauss, I. (2014). The paradoxical effects of pursuing positive emotion. J. Gruber ve J. T. Moskowitz, (Ed). *Positive emotion: Integrating the light sides and dark sides*, (s. 363-382) içinde. Oxford Press.

Ford, B. Q., Mauss, I. B. ve Gruber, J. (2015). Valuing happiness is associated with bipolar disorder. *Emotion*, *15*(2), 211-222 http://dx.doi.org/10.1037/emo0000048

Ford, B. Q., Shallcross, A. J., Mauss, I. B., Floerke, V. A. ve Gruber, J. (2014). Desperately seeking happiness: Valuing happiness is associated with symptoms and diagnosis of depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *33*(10), 890-905. https://doi.org/10.1521/jscp.2014.33.10.890

Gentzler, A. L., Palmer, C. A., Ford, B. Q., Moran, K. M. ve Mauss, I. B. (2019). Valuing happiness in youth: Associations with depressive symptoms and well-being. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *62*, 220-230. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.03.001

Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, *10*(35), 1-14.

Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology, 2(3),* 271-299. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271

Gruber, J., Mauss, I. B. ve Tamir, M. (2011). A dark side of happiness? How, when, and why happiness is not always good. *Perspectives on Psychological Science*, *6*(3), 222-233. https://doi.org/10.1177/1745691611406927

Han, B. C. (2022). *Palyatif toplum: Günümüzde acı* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayıncılık. (orijinal eserin basım tarihi 2020)

Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (2012). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change* (2. Baskı). Guilford Press.

Hayes, S. C., Strosahl, K. D., Wilson, K. G., Bissett, R. T., Pistorello, J., Taormino, D., Polusny, M. A., Dykstra, T. A., Batten, S. V., Bergan, J., Stewart, S. H., Zvolensky, M. J., Eifert, G. H., Bond, F. W., Forsyth, J. P., Karekla, M. ve McCurry, S. M. (2004). Measuring experiential avoidance: A preliminary test of a working model. *Psychological Record, 54*, 553-578. https://doi.org/10.1007/BF03395492

Hayes, S. C., Wilson, K. W., Gifford, E. V., Follette, V. M. ve Strosahl, K. (1996). Experiential avoidance and behavioral disorders: A functional dimensional approach to diagnosis and treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*(6), 1152-1168. https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.6.1152

Henderson, L. W., Knight, T. ve Richardson, B. (2013). An exploration of the well-being benefits of hedonic and eudaimonic behaviour. *The Journal of Positive Psychology*, *8*(4), 322-336. https://doi.org/10.1080/17439760.2013.803596

İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *Journal of Psychology, 132*(1), 1-8. https://doi.org/10.1080/00223989809599268

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan aile kültür*. Remzi Kitabevi.

Joshanloo, M. (2018). Fragility of happiness moderates the influence of negative predictors of subjective well-being. *Anxiety, Stress & Coping, 31*, 222-227. https://doi.org/10.1080/10615806.2017.1422094

Joshanloo, M. (2021). Conceptions of happiness mediate the relationship between the dark triad and well-being. *Frontiers in Psychology, 12*, 643351. https://doi.org/10. 3389/fpsyg. 2021. 643351

Joshanloo, M., Weijer, D., Jiang, D. Y., Han, G., Bae, J., Pang, J. S., Ho, L. S., Ferreira, M. C., Demir, M., Rizwan, M., Khilji, I. A., Achoui, M., Asano, R., Igarashi, T., Tsukamoto, S., Lamers, S. M. A., Turan, Y., Sundaram, S., Yeung, V. W. L., … Natalia, A. (2015). Fragility of happiness beliefs across 15 national groups. *Journal of Happiness Studies, 16*, 1185-1210. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9553-0

Kesebir, P. ve Diener, E. (2008). Pursuit of happiness: Empirical answers to philosophical questions. *Perspectives on Psychological Science*, *3*(2), 117-125. https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00069.x

King, L. A. ve Napa, C. K. (1998). What makes a life good? *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 156-165. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.156

Kitayama, S. ve Markus, H. R. (2000). The pursuit of happiness and the realization of sympathy: Cultural patterns of self, social relations, and well-being. E. Diener ve E. M. Suh (Ed.), *Cultural and subjective well-being* (s. 113-161) içinde. MIT Press.

Kitayama, S., Markus, H. R. ve Kurokawa, M. (2000). Culture, emotion, and well-being: Good feelings in Japan and the United States. *Cognition & Emotion*, *14*(1), 93-124. https://doi.org/10.1080/026999300379003

Kitayama, S., Mesquita, B. ve Karasawa, M. (2006). Cultural affordances and emotional experience: socially engaging and disengaging emotions in Japan and the United States. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*(5), 890-903. https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.5.890

Kraiss, J. T., Peter, M., Moskowitz, J. T. ve Bohlmeijer, E. T. (2020). The relationship between emotion regulation and well-being in patients with mental disorders: A meta-analysis. *Comprehensive Psychiatry*, *102*, 152189. https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2020.152189

Krasko, J., Intelisano, S. ve Luhmann, M. (2022). When happiness is both joy and purpose: The complexity of the pursuit of happiness and well-being is related to actual well-being. *Journal of Happiness Studies*, 1-29. https://doi.org/10.1007/s10902-022-00541-2

Lu, L. ve Gilmour, R. (2004). Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented SWB. *Journal of Happiness Studies, 5,* 269-291. http://dx.doi.org/10.1007/s10902-004-8789-5

Lyubomirsky, S. ve Layous, K. (2013). How do simple positive activities increase well-being? *Current Directions in Psychological Science*, *22*(1), 57-62. https://doi.org/10.1177/0963721412469809

Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M. ve Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, *9*(2), 111-131. https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.111

Machell, K. A., Goodman, F. R. ve Kashdan, T. B. (2015). Experiential avoidance and well-being: A daily diary analysis. *Cognition & Emotion*, *29*(2), 351-359. https://doi.org/10.1080/02699931.2014.911143

Mahmoodi Kahriz, B., Bower, J. L., Glover, F. M. ve Vogt, J. (2020). Wanting to be happy but not knowing how: poor attentional control and emotion-regulation abilities mediate the association between valuing happiness and depression. *Journal of Happiness Studies*, *21*(7), 2583-2601. https://doi.org/10.1007/s10902-019-00193-9

Martin, M. W. (2008). Paradoxes of happiness. *Journal of Happiness Studies*, *9*(2), 171-184. https://doi.org/10.1007/s10902-007-9056-3

Mauss, I. B., Savino, N. S., Anderson, C. L., Weisbuch, M., Tamir, M. ve Laudenslager, M. L. (2012). The pursuit of happiness can be lonely. *Emotion*, *12*(5), 908. https://doi.org/10.1037/a0025299

Mauss, I. B., Tamir, M., Anderson, C. L. ve Savino, N., S. (2011). Can seeking happiness make people unhappy? Paradoxical effects of valuing happiness. *Emotion*, *11*(4), 807-815. https://doi.org/10.1037/a0022010

May, R. (1999). *Freedom and destiny*. WW Norton & Company.

May, R. (2013). *Kendini arayan insan*. (K. Işık, Çev.). Okuyan Us Yayınları. (orijinal eserin basım tarihi 1953)

McGuirk, L., Kuppens, P., Kingston, R. ve Bastian, B. (2018). Does a culture of happiness increase rumination over failure? *Emotion, 18,* 755-764. https://doi.org/10.1037/emo0000322

Nolen-Hoeksema, S. (2000). The role of rumination in depressive disorders and mixed anxiety/depressive symptoms. *Journal of Abnormal Psychology*, *109*, 504-511. https://doi.org/10.1037/0021-843X.109.3.504

Oishi, S. ve Gilbert, E. A. (2016). Current and future directions in culture and happiness research. *Current Opinion in Psychology*, *8*, 54-58. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.10.005

Parks, A. C., Della Porta, M. D., Pierce, R. S., Zilca, R. ve Lyubomirsky, S. (2012). Pursuing happiness in everyday life: the characteristics and behaviors of online happiness seekers. *Emotion*, *12*(6), 1222-1234. https://doi.org/10.1037/a0028587

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, *52*, 141. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Schiffer, L. P. ve Roberts, T. A. (2018). The paradox of happiness: Why are we not doing what we know makes us happy? *The Journal of Positive Psychology*, *13*(3), 252-259. https://doi.org/10.1080/17439760.2017.1279209

Schooler, J. W., Ariely, D. ve Loewenstein, G. (2003). The pursuit and assessment of happiness can be self-defeating. J. C. I. Brocas (Ed.), *The psychology of economic decisions: Rationality and well-being* (s. 41-70) içinde. Oxford University Press.

Schooler, J. W. ve Mauss, I. B. (2010). To be happy and to know it: The experience and meta-awareness of pleasure. M. L. Kringelbach ve K. C. Berridge (Ed.), *Pleasures of the brain* (s. 244-254) içinde. Oxford University Press.

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Simon and Schuster.

Sheldon, K. M. ve Lyubomirsky, S. (2006). Achieving sustainable gains in happiness: Change your actions, not your circumstances. *Journal of Happiness Studies*, *7*(1), 55-86. https://doi.org/10.1007/s10902-005-0868-8

Tamir, M. ve Ford, B. Q. (2012). Should people pursue feelings that feel good or feelings that do good? Emotional preferences and well-being. *Emotion*, *12*(5), 1061-1070. https://doi.org/10.1037/a0027223

Tamir, M. ve Mauss, I. B. (2011). Social cognitive factors in emotion regulation: Implications for well-being. A. V. I. Nyklicek, M. Zeelenberg, ve J. Denollet (Ed.), *Emotion regulation and well-being* (s. 31-47) içinde. Springer.

Tkach, C. ve Lyubomirsky, S. (2006). How do people pursue happiness? Relating personality, happiness-increasing strategies, and well-being. *Journal of Happiness Studies*, *7*(2), 183-225. https://doi.org/10.1007/s10902-005-4765-1

Tsai, J. L., Louie, J. Y., Chen, E. E. ve Uchida, Y. (2007). Learning what feelings to desire: Socialization of ideal affect through children's storybooks. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *33*(1), 17-30. https://doi.org/10.1177/0146167206292749

Tsai, J. L., Miao, F. F., Seppala, E., Fung, H. H. ve Yeung, D. Y. (2007). Influence and adjustment goals: sources of cultural differences in ideal affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, *92*(6), 1102–1117. https://doi.org/10.1037/00223514.92.6.1102

Uchida, Y. ve Kitayama, S. (2009). Happiness and unhappiness in east and west: themes and variations. *Emotion*, *9*(4), 441-456. https://doi.org/10.1037/a0015634

Uchida, Y., Norasakkunkit, V. ve Kitayama, S. (2004). Cultural constructions of happiness: theory and empirical evidence. *Journal of Happiness Studies*, *5*(3), 223-239. https://doi.org/10.1007/s10902-004-8785-9

Waterman, A. S. (1990). The relevance of Aristotle's conception of eudaimonia for the psychological study of happiness. *Theoretical & Philosophical Psychology*, *10*(1), 39-44. https://doi.org/10.1037/h0091489

Wilson, T. D. ve Gilbert, D. T. (2005). Affective forecasting: Knowing what to want. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 131-134. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00355.x

Wong, W. L. L. ve Yuen, C. K. J. (2022). Associations between fragility of happiness beliefs and subjective well-being among Chinese: Inconsistent mediation by valuing happiness. *Current Psychology*, 1-11. https://doi.org/10.1007/s12144-022-02897-3

Yıldırım, J. C. ve Bahtiyar, B. (2020). Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması ve psikometrik özellikleri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *4*(1), 34-47. https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000019

10. BÖLÜM

DAHA MUTLU OLMAK(TAN KORKMAK): KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Kuntay Arcan

Memnuniyet verici duyguları hissetmeyi, buna karşın memnuniyet verici olmayanlardan kaçınmayı istemek tipiktir (Tamir, 2009). Batı düşüncesinin temelinde öne çıkan insan motivasyonu mutluluğa ulaşmaktır (Schooler ve ark., 2003). Pek çok kişinin mutlu olmayı isteyeceği, bu isteğin anlaşılır olacağı ya da mutluluğun olumlu sonuçlanacağı varsayılır. Bunlarla birlikte, mutsuzluğun işlevsel olmadığı genel olarak kabul edilmekte ve bu kabul psikoloji çalışmalarının başlangıç tarihine kadar gitmektedir (Gruber ve ark., 2011). Belirtilen kabuller çoğu zaman geçerli olmakla birlikte, ilgili araştırma sonuçları ve görüşler yakından incelendiğinde, konunun sanıldığından daha karmaşık olabileceği görülmektedir. Örneğin, çok mutlu olmayı istemenin ya da mutluğa aşırı değer vermenin, paradoksal biçimde daha az mutlu (Mauss ve ark., 2011), daha yalnız (Mauss ve ark., 2012) ya da depresif hissetme (Ford ve ark., 2014) ile ilişkili olabileceğini ortaya koyan araştırma sonuçları bulunmaktadır. Öte yandan, farklı çalışmaların bulguları bazı kimselerin mutluluktan korktuğuna ve bu korkunun psikopatoloji ile bağlantı olduğuna dikkat çekmektedir (Gilbert ve ark., 2012, 2014). Bunlarla birlikte, mutlu hissetmenin her zaman işlevsel olmayabileceğine, örneğin kimi bilişsel hedefler için dezavantaj oluşturabileceğine işaret eden araştırma sonuçları bulunmaktadır (Gruber ve ark., 2011).

Kaynaklar

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı (5. Baskı) (DSM-5), tanı ölçütleri başvuru elkitabı* (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği

Agbo, A. A. ve Ngwu, C. N. (2017). Aversion to happiness and the experience of happiness: The moderating role of personality. *Personality and Individual Differences, 111*, 227-231.

Bannink, F. P. (2014). Positive CBT: From reducing distress to building success. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 44*(1), 1-8.

Beck, A. T. (1970). Cognitive therapy: Nature and relation to behavior therapy. *Behavior Therapy, 1*(2), 184-200.

Bentall, R. P. (1992). A proposal to classify happiness as a psychiatric disorder. *Journal of Medical Ethics, 18*, 94-98.

Blasco-Belled, A., Rogoza, R., Alsinet, C. ve Torrelles-Nadal, C. (2021). Fear of happiness through the prism of the dual continua model of mental health. *Journal of Clinical Psychology, 77*(10), 2245-2261.

Boehm, J. K. ve Lyubomirsky, S. (2008). Does happiness promote career success? *Journal of Career Assessment, 16*(1). 101-116.

Bolluk Kılıç, B. ve Peker, S. (2014). Derin beyin Stimulasyonu (DBS). Tarihçesi, etki mekanizmaları, kullanım alanları. *Türk Nöroşirürji Dergisi, 24*(3), 250-256.

Cheng, H. ve Furnham, A. (2002). Personality, peer relations, and self-confidence as predictors of happiness and loneliness. *Journal of Happiness, 25*(3), 327-339.

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1992). Normal personality assessment in clinical practice: The NEO personality inventory. *4*(1), 5-13.

de Koning, P. P., Figee, M., van den Munckhof, P., Schuurman, P. R. ve Denys, D. (2011). Current status of deep brain stimulation for obsessive-compulsive disorder: A clinical review of different targets. *Current Psychiatry Reports, 13*(4), 274-282.

Demirci, İ., Ekşi, H., Kardaş, S. ve Dinçeri D. (2016). Mutluluk Korkusu Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(4), 2057-2072.

DeNeve, K. M. ve Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin, 124*(2), 197-229.

Denys, D. ve Koerselman, F. (2010). Deep brain stimulation of the nucleus accumbens for treatment-refractory obsessive-compulsive disorder. *Archives of General Psychiatry, 67*(10), 1061-1068.

Dere, Ü. A. ve Kocabıçak, E. (2020). Travmatik beyin hasarında derin beyin stimülasyonu. *Türk Nöroşirürji Dergisi, 30*(2), 300-307.

Diener, E. ve Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science, 13*(1). 81-84.

Eisner, L. R., Johnson, S. L. ve Carver, C. S. (2009). Positive affect regulation in anxiety disorders. *Journal of Anxiety Disorders, 23*(5), 645-649.

Ellis, A. (1957). Rational psychotherapy and individual psychology. *Journal of Individual Psychology, 13,* 38-44.

Erkoç, B., Lotfi, S. ve Danış M. Z. (2021). Aile uyumu, mutluluk korkusu ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Arşivler*i, *8*(3), 175-181.

Ford, B. Q., Shallcross, A. J., Mauss, I. B., Floerke, V. A. ve Gruber, J. (2014). Desperately seeking happiness: Valuing Happiness is associated with symptoms and diagnosis of depression. *Journal of Social and Clinical Psychology, 33*(10), 890-905.

Forgas, J. P. ve East, R. (2008). On being happy and gullible: Mood effects on skepticism and the detection of deception. *Journal of Experimental Social Psychology, 44*(5), 1362-1367.

Garaigordobil, M. (2015). Predictor variables of happiness and its connection with risk and protective factors for health. *Frontiers in Psychology, 6*, http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01176

Geschwind, N., Arntz, A., Bannink, F. ve Peeters, F. (2019). Positive cognitive behavior therapy in the treatment of depression: A randomized order within-subject comparison with traditional cognitive behavior therapy. *Behaviour Research and Therapy, 116*, 119-130.

Gilbert, P., McEwan, K., Catarino, F., Baiao, R. ve Palmeira, L. (2014). Fears of happiness and compassion in relationship with depression, alexithymia, and attachment security in a depressed sample. *The British Journal of Clinical Psychology, 53*(2), 228-244.

Gilbert, P., McEwan, K., Gibbons, L., Chotai, S., Duarte, J. ve Matos, M. (2012). Fears of compassion and happiness in relation to alexithymia, mindfulness, and self-criticism. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 85*, 374-390.

Goldsmith, R. (2016). The big five, happiness, and shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services, 31*, 52-61.

Gruber, J., Mauss, I. B. ve Tamir, M. (2011). A dark side of happiness? How, when, and why happiness is not always good. *Perspectives on Psychological Sciences, 6*(3), 223-233.

Johnson, J. ve Wood, A. M. (2017). Integrating positive and clinical psychology: Viewing human functioning as continua from positive to negative can benefit clinical assessment, interventions and understandings of resilience. *Cognitive Therapy and Research, 41*(3), 335-349.

Jordan, D. G., Collins, A. C., Dunaway, M. G., Kilgore, J. ve Winer, E. S. (2021). Negative affect interference and fear of happiness are independently associated with depressive symptoms. *Journal of Clinical Psychology, 77*(3), 646-660.

Joshanloo, M. (2013). The influence of fear of happiness beliefs on response to the satisfaction with life scale. *Personality and Individual Differences, 54*, 647-651.

Joshanloo, M. (2018). Fear of fragility of happiness as mediators of the relationship between insecure attachment and subjective well-being. *Personality and Individual Differences, 123*, 115-118.

Joshanloo, M. (2022). Predictors of aversion to happiness: New insights from a multi-national study. *Motivation and Emotion,* https://doi.org/10.1007/s11031-022-09954-1

Joshanloo, M., Lepshokova, Z. K., Panyusheva, T., Natalia, A., Poon, W. C., Yeung, V. W. I. Sundaram, S., Achoui, M., Asano, R., Igarashi, T., Tsukamoto, S., Rizwan, M., Khilji, I. A., Ferreira, M. C., Pang, J. S., Ho, L. S., Han, G., Bae, J. ve Jiang, D. Y. (2014). Cross-cultural validation of fear of happiness scale across 14 national groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 45*(2), 246-264

Joshanloo, M. ve Weijers, D. (2014). Aversion to happiness across cultures. A review of where and why people are averse to happiness. *Journal of Happiness Studies, 15*(3), 717-735.

Kennedy, S. H., Giacobbe, P., Rizvi, S. J., Placenza, F. M., Nishikawa, Y., Mayberg, H. S. ve Lozana, A. M. (2011). Deep brain stimulation for treatment-resistant depression: Follow-up after 3 to 6 years. *American Journal of Psychiatry, 168*(5), 502-510.

Keyes, C. L. M. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior, 43*(2), 207-222.

Keyes, C. L. M. (2005). Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*(3), 539-548.

Lambert, L., Passmore, H. A. ve Joshanloo, M. (2019). A positive psychology intervention program in a culturally-diverse university: Boosting happiness and reducing fear. *Journal of Happiness Studies, 20*(4), 1141-1162.

Lu, L. ve Hu, C. H. (2005). Personality, leisure experiences and happiness. *Journal of Happiness Studies, 6*, 325-342.

Lykken, D. ve Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science, 7*(3), 286-289.

Lyubomirsky, S., Dickerhoos, R., Boehm, J. K., ve Sheldon, K. M. (2011). Becoming happier takes both a will and a proper way: An experimental longitudinal intervention to boost well-being. *Emotion, 11*(2), 391-402.

Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin, 131*(6), 803-855.

Mauss, I. B., Savino, N. S., Anderson, C. L., Weisbuch, M., Tamir, M. ve Laudenslager, M. L. (2012). The pursuit of happiness can be lonely. *Emotion, 12*(5), 908-912.

Mauss, I. B., Tamir, M., Anderson, C. L. ve Savino, N. S. (2011). Can seeking happiness make people happy? Paradoxical effects of valuing happiness. *Emotion, 11*(4), 807-815.

Mazzucchelli, T. G., Kane, R. T. ve Rees, C. S. (2010). Behavioral activation interventions for well-being: A meta-analysis. *The Journal of Positive Psychology, 5*(2), 105-121.

Meyers, D. G. (2000). The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist, 55*(1), 56-67.

Oishi, S., Diener, E. ve Lucas, R. E. (2007). The optimum level of well-being: Can people be too happy? *Perspectives on Psychological Science, 2*(4), 346-360.

Pacheco, D., Crespo, C., Fernandes, M., Teixeira, P. M. ve Narciso, I. (2020). Who is afraid of happiness? - The Portuguese version of the Fear of Happiness Scale. *Psychology, Community & Health, 8*, 219-236.

Pishva, N., Ghalehban, M., Moradi, A. ve Hoseini, L. (2011). Personality and happiness. *Procedia: Social and Behavioral Sciences, 30*, 429-432.

Plouffe, R. A., Saklofske, D. H. ve Smith, M. M. (2017). The assessment of sadistic personality: Preliminary psychometric evidence for a new measure. *Personality and Individual Differences, 104*, 166-171.

Schlaepfer, T. E., Cohen, M. X., Frick, C., Kosel, M., Brodesser, D., Axmacher, N., Joe, A. Y., Kreft, M., Lenartz, D. ve Sturm, V. (2008). Deep brain stimulation to reward circuitry alleviates anhedonia in refractory major depression. *Neuropsychopharmacology, 33*(2), 368-377.

Schooler, J. W., Ariely, D. ve Loewenstein, G. (2003). The pursuit and assessment of happiness may be self-defeating. J. Carillo ve I. Brocas (Ed.), *The psychology of economic decisions* (s. 41-70) içinde. Oxford University Press.

Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5-14.

Soto, C. J. (2013). Is happiness good for your personality? Concurrent and prospective relations of the big five with subjective well-being. *Journal of Personality, 83*(1), 45-55.

Synofzik, M., Schlaepfer, T. E. ve Fins, J. J. (2012). How happy is too happy? Euphoria, neuroethics, and deep brain stimulation of the nucleus accumbens. *AJOB Neuroscience, 3*(1), 30-36.

Tamir, M. (2009). What do people want to feel and why? Pleasure and utility in emotion regulation. *Current Directions in Psychological Science, 18*(2), 101-105.

Tkach, C. ve Lyubomirsky, S. (2006). How do people pursue happiness? Relating personality, happiness-increasing strategies, and well-being. *Journal of Happiness Studies, 7*(2), 183-225.

Warner, R. M. ve Vroman, K. G. (2011). Happiness inducing behaviors in everyday life: An empirical assessment of "the how of happiness". *Journal of Happiness Studies, 12*(6), 1063-1082.

Werner-Seidler, A., Banks, R., Dunn, B. D. ve Moulds, M. L. (2013). An investigation of the relationship between positive affect regulation and depression. *Behaviour Research and Therapy, 51*(1), 46-56.

Yildirim, M. ve Belen, H. (2018). Fear of happiness predicts subjective and psychological well-being above the behavioral inhibition system (BIS) and behavioral activation system (BAS) model of personality. *Journal of Positive School Psychology, 2*(1), 92-111.

11. BÖLÜM

YAŞLILIK DÖNEMİNDE MUTLULUK

Meral Bozdemir

Teknolojik gelişmelere bağlı bilimsel çalışmaların sağlık alanında yarattığı ilerleme sayesinde bireylerin ortalama yaşam süreleri uzamış, yaşam sürelerinin uzaması da yaşlı nüfusunun artışını beraberinde getirmiştir (Güleç ve Tekbaş, 1997). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2015-2050 yılları arasında 60 yaş ve üzeri insan sayısının 900 milyondan 2 milyara yükseleceğini öngörmektedir (World Health Organisation [WHO], 2021). DSÖ "takvim yaşına göre" yaşlılığın 65 yaş ile başladığını kabul etmekle birlikte; bu dönemi üç aşamada sınıflandırmıştır. Buna göre 65-75 yaş aralığı, "erken yaşlılık"; 75-85 arası, "orta yaşlılık"; 85 yaş ve ötesi, "ileri yaşlılık" dönemini temsil etmektedir (WHO, 2008).

Yaşlılık, genetik yapı ile sosyal çevre arasındaki etkileşimin ortaya çıkmasıyla birlikte bireyin fizyolojik ve ruhsal değişimi olarak tanımlanmaktadır (Pekcan, 2000). Bu dönemde, kişinin ilerleyen yaşına, hastalıklar eşlik edebilmekte; gün geçtikçe ölüme karşı duyarlılık artabilmekte veya kişiyi bu sürece hazırlayacak türdeki değişiklikler zaman içinde birikmektedir (Harman, 1981). Yaşlanma; biyolojik düzeyde genellikle, "moleküler hasarın birikmesiyle" tanımlanır ve bu birikme; hücrelerde, dokularda ve sistemlerde aşamalı olarak yapısal ve işlevsel anormalliklere yol açar (Boccardi ve Boccardi, 2019). İlerleyen yaş ile birlikte kişide hücresel düzeyde başlayan değişimler; fiziksel, nörolojik, kardiyolojik, immunolojik değişimleri de beraberinde getirebilir (Geokas ve ark., 1990). Bu değişimlerle birlikte oratya çıkan hastalıklar, fiziksel hareketsizlik, düşmeler gibi zorluklar da yaşam kalitesini oldukça olumsuz şekilde etkileyebilir. Önceden kolay

grubunda, toplumun her kesminde yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili farkındalığın oluşması hem bireylerin mutlu yaşlanma konusunu dikkate alarak yaşamlarını sürdürmelerine hem de toplumda yaşlı bireylerin varlığı ve ihtiyaçları doğrultusunda olumlu tutum ve tavırların gelişmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynaklar

Adrian, F. ve Petrides, K. V. (2003). Trait emotional intelligence and happiness. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 31*(8), 815-824.

Ağırman, E. ve Gençer, M. Z. (2017). Huzurevinde, evde ailesiyle ve yalnız yaşayan yaşlı bireylerde depresyon, yalnızlık hissi düzeylerinin Karşılaştırılması. *Çağdaş Tıp Dergisi*, *7*(3), 234-240.

Aközer, M., Nuhrat, C. ve Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *27*(27), 103-128.

Anic, P. ve Toncic, M. (2013). Orientations to happiness, subjective well-being and life goals. *Psihologijske Teme*, *22*(1), 135-153.

Antonucci, T. C. ve Akiyama, H. (1987). An examination of sex differences in social support among older men and women. *Sex Roles*, *17*(11), 737-749.

Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist*, *29*(2), 183-190.

Bartolini, S., Bilancini, E. ve Pugno, M. (2013). Did the decline in social connections depress Americans' happiness? *Social Indicators Research*, *110*(3), 1033-1059.

Bearon, L. B. (1996). Successful Aging: What does the "good life" look like? *The Forum, For Family & Consumer Issues, 1*(3), 1-7.

Bennett, R. (1973). Living Conditions and Everyday Needs of the Elderly with Particular Reference to Social Isolation. *The International Journal of Aging and Human Development*, *4*(3),179-198.

Blanchflower, D. G. (2021). Is happiness U-shaped everywhere? Age and subjective well-being in 145 countries. *Journal of Population Economics*, *34*(2), 575-624.

Boccardi, M. ve Boccardi, V. (2019). Psychological wellbeing and healthy aging: focus on telomeres. *Geriatrics*, *4*(1), 25.

Brose, A., de Roover, K., Ceulemans, E. ve Kuppens, P. (2015). Older adults' affective experiences across 100 days are less variable and less complex than younger adults'. *Psychology and Aging*, 30(1), 194–208.

Butkovic, A., Brkovic, I. ve Bratko, D. (2012). Predicting well-being from personality in adolescents and older adults. *Journal of Happiness Studies, 13*(3), 455-467.

Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, *54*(3), 165-181.

Carstensen, L. L., Pasupathi, M., Mayr, U. ve Nesselroade, J. R. (2000). Emotional experience in everyday life across the adult life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(4), 644.

Chan, Y. K. ve Lee, R. P. L. (2006). Network size social support and happiness in later life: A Comparative study of Beijing and Hong Kong. *Journal of Happiness Studies, 7*(1), 87-112.

Charles, S. T. ve Carstensen, L. L. (2010). Social and emotional aging. *Annual Review of Psychology*, *61*, 383-409.

Charles, S. T., Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2003). Aging and emotional memory: the forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology: General*, *132*(2), 310.

Charles, S. T. ve Piazza, J. R. (2007). Memories of social interactions: age differences in emotional intensity. *Psychology and Aging*, *22*(2), 300.

Chopik, W. J., Newton, N. J., Ryan, L. H., Kashdan, T. B. ve Jarden, A. J. (2019). Gratitude across the life span: Age differences and links to subjective well-being. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(3), 292-302.

Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, *98*(2), 310.

Demirbilek, S. (2007). Yaşlılık ve emeklilik ilişkisinin sosyolojik boyutu. Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1-2), 131-145.

Depp, C. A. ve Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: a comprehensive review of larger quantitative studies. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *14*(1), 6-20.

Depp, C., Vahia, I. V. ve Jeste, D. (2010). Successful aging: focus on cognitive and emotional health. *Annual Review of Clinical Psychology*, *6*, 527-550.

Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicors Research, 31*, 103–157.

Diener, E., Lucas, R. E. ve Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. *Handbook of Positive Psychology*, *2*, 63-73.

Diener, E., Scollon, C. N. ve Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. E. Diener (Ed.), *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener* (s. 67–100) içinde. Springer Science & Business Media.

Diener E., Suh E. M., Lucas R. E. ve Smith H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin, 125*, 276-302.

Ekici, S. K. ve Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, *55*, 26-30

Eryılmaz A. ve Atak H. (2011). Ailesiyle yaşayan yaşlılarda mutluluk modeli. *Nöropsikiyatri Arşivi*, *48*(4), 227-233.

Geokas, M. C., Lakatta, E. G., Makinodan, T. ve Timiras, P. S. (1990). The aging process. *Annals of Internal Medicine*, *113*(6), 455-466.

Güleç, M. ve Tekbaş, Ö. F. (1997). Sağlık perspektifinden yaşlılık. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 17*(6), 369-378.

Graham, C. ve Ruiz Pozuelo, J. (2017). Happiness, stress, and age: how the U curve varies across people and places. *Journal of Population Economics*, *30*, 225-264.

Grob, A. (1995). Subjective well-being and significant life-events across the life span. *Swiss Journal of Psychology*, *54*(1), 3–18.

Harman, D. (1981). The aging process. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *78*(11), 7124-7128.

Heckhausen, J. (1997). Developmental regulation across adulthood: Primary and secondary control of age-related challenges. *Developmental Psychology, 33*(1), 176–187.

Herzog, A. R. ve Morgan, J. N. (1992). Age and gender differences in the value of productive activities: Four different approaches. *Research on Aging, 14*,169-198.

Hsu H.C. ve Chang W.C. (2015). Social connections and happiness among the elder population of Taiwan. *Aging Ment Health*, *19*(12),1131-1137.

Inglehart, R. (2002). Gender, aging, and subjective well-being. *International Journal of Comparative Sociology*, *43*(3-5), 391-408.

Isaacowitz, D. M. ve Smith, J. (2003). Positive and negative affect in very old age. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *58*(3), 143-152.

Isaacowitz, D. M., Toner, K., Goren, D. ve Wilson, H. R. (2008). Looking while unhappy: Mood-congruent gaze in young adults, positive gaze in older adults. *Psychological Science*, *19*(9), 848-853.

Iwatsubo, Y., Derriennic, F., Cassou, B. ve Poitrenaud, J. (1996). Predictors of life satisfaction amongst retired people in Paris. *International Journal of Epidemiology, 25*(1), 160-170.

Jopp, D. ve Rott, C. (2006). Adaptation in very old age: exploring the role of resources, beliefs, and attitudes for centenarians' happiness. *Psychology and Aging*, *21*(2), 266-280.

Kaplan, R. (2021). Overview of EWB and aging. *Innovation in Aging*, *5*(1), 203.

LaMonica, H. M., Keefe, R. S., Harvey, P. D., Gold, J. M. ve Goldberg, T. E. (2010). Differential effects of emotional information on interference task performance across the life span. *Frontiers in Aging Neuroscience, 2*, 141.

Langer, E. J. ve Rodin, J. (1976). The effects of choice and enhanced personal responsibility for the aged: A field experiment in an institutional setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, *34*(2), 191-198.

LeFebvre, A. ve Huta, V. (2021). Age and gender differences in eudaimonic, hedonic, and extrinsic motivations. *Journal of Happiness Studies*, *22*(5), 2299-2321.

Lemon, B. W., Bengtson, V. L. ve Peterson, J. A. (1972). An Exploration of the activity theory of aging: Activity types and life satisfaction Among in-movers to a retirement community, *Journal of Gerontology*, *27*(4), 511-523.

Levy, B. R. (2003). Mindmatters: cognitive and physical effects of aging self stereotypes. *Journal of Gerontology*, *58*, 203-11.

Lorente, L., Tordera, N. ve Peiró, J. M. (2019). Measurement of hedonic and eudaimonic orientations to happiness: The Spanish Orientations to Happiness Scale. *The Spanish Journal of Psychology, 22*(11),1-9.

Lowsky, D. J., Olshansky, S. J., Bhattacharya, J. ve Goldman, D.P. (2014). Heterogeneity in healthy aging, *The Journals of Gerontology*: *Series A, 69*(6), 640-649.

Lubetkin, E. I., Jia, H., Franks, P. ve Gold, M. R. (2005). Relationship among sociodemographic factors, clinical conditions, and health-related quality of life: examining the EQ-5D in the US general population. *Quality of Life Research*, *14*(10), 2187-2196.

Mather, M. (2012). The emotion paradox in the aging brain. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1251*(1), 33-49.

Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2003). Aging and attentional biases for emotional faces. *Psychological Science*, *14*(5), 409-415.

Mhaske, R. (2017). Happiness and aging. *Journal of Psychosocial Research*, *12*(1), 71-79.

Minhat, H. S., Rahmah, M. A. ve Khadijah, S. (2013). Continuity theory of ageing and leisure participation among elderly attending selected health clinics in Selangor. *IIUM Medical Journal Malaysia*, *12*(2), 51-58.

Moeini, B., Barati, M., Farhadian, M. ve Ara, M. H. (2018). The association between social support and happiness among elderly in Iran. *Korean Journal of Family Medicine*, *39*(4), 260–265.

Nguyen, A. W., Chatters, L. M., Taylor, R. J. ve Mouzon, D. M. (2016). Social support from family and friends and subjective well-being of older African Americans. *Journal of Happiness Studies, 17*(3), 959-979.

Ní Mhaoláin, A., Gallagher, D., O Connell, H., Chin, A., Bruce, I., Hamilton, F., Teehee, E., Coen, R., Coakley, D., Cunningham, C., Walsh, J. B. ve Lawlor, B. (2012). Subjective well-being amongst community-dwelling elders: What determines satisfaction with life? Findings from the Dublin Healthy Aging Study. *International Psychogeriatrics, 24*(2), 316-323.

Okabayashi, H. ve Hougham, G. W. (2014). Gender differences of social interactions and their effects on subjective well-being among Japanese elders. *Aging & Mental Health*, *18*(1), 59-71.

Page, R.M. ve Cole, G.E. (1991). Demographic predictors of self-reported loneliness in adults. *Psychological Reports*, *68*(3), 939-945.

Palmore, E. (1979). Predictors of successful aging, *The Gerontologist*, *19*(5-1), 427-431.

Pan, H. (2018). Social capital and life satisfaction across older rural Chinese groups: Does age matter? *Social Work, 63*(1), 75-82.

Pearce, K., Huta, V. ve Voloaca, M. (2021). How eudaimonic and hedonic orientations map onto seeing beyond the 'me, now, and tangible'. *The Journal of Positive Psychology, 16*(5), 610-621.

Pekcan, H. (2000). Yaşlılık. *Antropoloji ve Yaşlılık*, 51-54.

Pinquart, M. ve Sörensen, S. (2001a). Influences on loneliness in older adults: A meta-analysis. *Basic and Applied Social Psychology*, *23*(4), 245-266.

Pinquart, M. ve Sörensen, S. (2001b). Gender differences in self-concept and psychological well-being in old age: A meta-analysis. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *56*(4), 195-213.

Reker, G. T. (2001). Prospective predictors of successful aging in community-residing and institutionalized Canadian elderly. *Ageing International*, *27*, 42-64.

Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *Gerontologist, 37*(4), 433-440.

Ryff, C. D. ve Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, *9*(1), 13-39.

Saber, M., Rashedi, V., FadakarDavarani, M. M. ve Borhaninejad, V. (2021). Social support, happiness, and self-rated health among older adults: A population-based study. *Advances in Gerontology*, *11*(1), 22-28.

Saboor, M., Sum, S., Sahaf, R. ve Mohsen, P. (2015). The internet use in elderly people. *Medical Gazette, 20*(56), 43-52.

Samanez-Larkin, G. R., Robertson, E. R., Mikels, J. A., Carstensen, L. L. ve Gotlib, I. H. (2009). Selective attention to emotion in the aging brain. *Psychology and Aging*, *24*(3), 519-539.

Sands, M. ve Isaacowitz, D. M. (2017). Situation selection across adulthood: The role

of arousal. *Cognition and Emotion*, *31*(4), 791-798.

Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye'deki belirleyenlerinin zaman içinde değişimi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, *17*(35), 16-42.

Sontag, S. (1972). The double standard of aging. *Saturday Review of the Society, 53*, 29-38.

Stock, W A, Okun, M. A. ve Benin, M. (1986). The structure of subjective well-being among the elderly. *Psychology and Aging, I*, 91-102.

Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. (2021). İstatistiklerle yaşlılar (Yayın no. 45636). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636.

Voelkle, M. C., Ebner, N. C., Lindenberger, U. ve Riediger, M. (2013). Here we go again: Anticipatory and reactive mood responses to recurring unpleasant situations throughout adulthood. Emotion, 13(3), 424-433.

Wen, K. P., Kenneth, F. ve Jim, M. (2008). Assessing subjective wellbeing in Chinese older adults: The Chinese aging well profile. *Social Indicators Research, 87*(3), 445-460.

World Health Organization (2021). https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1 adresinden 2 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

WHO Library cataloguing-in-publication data. World health statistics 2008. I.World Health Organization. ISBN 978 92 4 156359 8 (NLM classification: WA 900.1) ISBN 978 92 4 0682740 (electronic version).

ODYOLOJİYE GİRİŞ

Editör:
Doç. Dr. Şule Çekiç

Editör Yardımcısı:
Dr. Öğr. Üyesi Banu Baş

nobel

ODYOLOJİYE GİRİŞ

Editör: Doç. Dr. Şule Çekiç
Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Banu Baş

Yayın No.: 4642
Sağlık Bilimleri No: 188
ISBN: 978-625-397-044-4
E-ISBN: 978-625-397-045-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çekiç, Şule.
Odyolojiye Giriş
Editör: Doç. Dr. Şule Çekiç
Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Banu Baş
1. Basım, XII + 222 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-044-4
E-ISBN: 978-625-397-045-1
1. Odyoloji 2. İşitme Sistemi 3. İşitme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... Iıı
Ön Söz V

BÖLÜM 1
SES FİZİĞİ, AKUSTİK VE PSİKOAKUSTİK

Temel Fizik Bilgileri 2
Dalga Hareketi ve Dalgaların Özellikleri 4
Sesin Oluşumu ve Ses Dalgasının Özellikleri 10
Psikoakustik 17
Odyologlar Açısından Akustik Konular 20
Sonuç 21
Kaynakça 21

BÖLÜM 2
NASIL İŞİTİRİZ? İŞİTME SİSTEMİ ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ

Kulak Embriyolojisi 24
İşitme Sistemi Anatomisi 26
Periferik İşitme Sistemi 26
Santral İşitme Sistemi 33
İşitme Fizyolojisi 35
Sonuç 36
EK 1: 37
Kaynakça 38

BÖLÜM 3
NORMAL İŞİTME VE İŞİTME BOZUKLUKLARI

Normal İşitme ve İşitme Bozuklukları 40
İşitmenin Değerlendirilmesi 40

İşitme Kayıplarında Sınıflamalar 46
İşitme Kaybının Tipine Göre Sınıflama 46
İşitme Kaybının Derecesine ve Konfigürasyonuna Göre Sınıflama 47
İşitme Kaybına Neden Olan Patolojiler 48
İletim Tipi İşitme Kayıplarına Neden Olan Patolojiler 48
Sonuç 55
Kaynakça 55

BÖLÜM 4
İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-1: OTOSKOPİK İNCELEME VE DİYAPAZON TESTLERİ

I. KISIM 58
Otoskopi ve Otoskoplar 58
Otoskopide Mastoid Bölge, Aurikula ve Dış Kulak Kanalı 63
Otoskopide Timpanik Membran 67
II. KISIM 69
Diyapazon ve Diyapazonun Tarihçesi 69
Diyapazon Nasıl Kullanılır? 69
Diyapazon Testleri 71
Weber Testi 72
Rinne Testi 74
Bing Testi 76
Schwabach Testi 77
Gelle Testi 78
Sonuç 78
Kaynakça 78

BÖLÜM 5
İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-2: DAVRANIŞSAL TESTLER

Saf Ses Odyometri 82
Saf Ses Odyometri Testinde Kullanılan Donanım 83
Dönüştürücüler (Transducers) 83
Odyometrik Semboller 86
Saf Ses Odyometride Frekans 87
Saf Ses Odyometride Şiddet 87
Odyometrik Sıfır 88

İşitme Kayıplarının Derecelendirilmesi ... 88
İşitme Kaybı Tipleri ... 89
İşitme Kaybının Konfigürasyonu ... 91
İşitme Eşik Ölçümü ... 91
İşitsel Sistemin Değerlendirilmesi ve Çapraz Sağlama ... 92
Saf Ses Odyometride Değişkenlikler ... 93
Maskeleme ... 95
Vibrotaktil Eşikler ... 96
Kollabe Kulak ... 97
Yüksek Frekans Odyometri ... 97
Konuşma Muzu Kavramı ... 97
Eşik Üstü Testler ... 99
Konuşma Odyometrisi ... 99
Konuşma Odyometrisi Testleri ... 99
Konuşmayı Alma Eşiği (KAE) ... 99
Konuşmayı Fark Etme Eşiği ... 100
Konuşmayı Tanıma Testi ... 100
Gürültüde Konuşma Testleri ... 101
Sonuç ... 102
Kaynakça ... 102

BÖLÜM 6
İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-3: OBJEKTİF TESTLER

1. Akustik İmmitansmetri ... 106
2. Akustik Stapedial Refleks Ölçümü ... 110
3. Otoakustik Emisyon Testi ... 113
4. İşitsel Uyarılmış Potansiyellerin Ölçümü ... 116
Sonuç ... 120
Kaynakça ... 120

BÖLÜM 7
ODYOLOJİDE TEST ORTAMLARI VE KALİBRASYON

KISIM 1 ... 124
Odyolojde Test Ortamları ... 124
Odyometrik Test Kabinleri-Sessiz Kabinler ... 125

KISIM 2 ..... **128**
Kalibrasyon 128
Ses Düzeyi Ölçer, Kaviteler ve Mikrofonlar 131
Odyolojik Ekipmanların Kalibrasyonu 134
Odyometrelerin Kalibrasyonu 134
Serbest Alan Hoparlörleri ve Kalibrasyonu 140
Timpanometriler ve Akustik İmmitans Sistemlerinin Kalibrasyonu 140
İmmitansmetrik Kalibrasyona Başlangıç için Temel İpuçları 142
İmmitansmetride Frekans-Şiddet Kalibrasyonu 143
Sonuç 143
Ek 1 144
Ek 2A 145
Ek 2B 145
Ek 3A 146
Ek 3B 146
Ek 3C 147
Kaynakça 148

BÖLÜM 8
FARKLI POPÜLASYONLARA GÖRE TEST PROTOKOLLERI VE TESTLERIN YORUMLANMASI

Pediatrik Popülasyonda İşitmenin Değerlendirilmesi 150
Yenidoğan işitme taraması 150
Pediatrik işitme değerlendirmesi 151
Yetişkinlerde işitmenin değerlendirilmesi 155
Geriatrik popülasyonda işitmenin değerlendirilmesi 156
Ek engelli bireylerde işitmenin değerlendirilmesi 158
Sonuç 160
Kaynakça 160

BÖLÜM 9
İŞİTME ÇÖZÜMLERİ

İşitme Cihazları 164
İşitme Cihazı İç Parçaları 165
İşitme Cihazlarında Sinyal İşlemleme 167
Kompresyon 167
Feedback Yönetimi 168

Gürültü Yönetimi 170
Yönsellik 170
Akustik Kulak Kalıpları 171
İşitme Cihazı Uygulaması 172
Dinlemeye Yardımcı Cihazlar 172
Kemik Yolu İşitme Cihazları 173
İşitsel İmplantlar 173
Koklear İmplant 174
Beyinsapı İmplantı 174
Kemiğe İmplante İşitme Cihazları 174
Sonuç 174
Kaynakça 175

BÖLÜM 10
İŞİTSEL RE/HABİLİTASYON

İşitsel Re/habilitasyon Kavramı 178
İşitsel Rehabilitasyonun Kısa Tarihçesi 179
İşitsel Re/habilitasyon Sağladığı Faydalar 179
İşitsel Re/habilitasyon Uygulama Süreci 180
İşitsel Re/habilitasyon Uygulamalarında Ekip 182
Farklı Yaş Gruplarında İşitsel Rehabilitasyon Uygulamaları 182
İşitsel Re/habilitasyon Sürecinde Dinleme Ortamı ve Özellikleri 183
İşitsel Re/habilitasyonda Değerlendirme 184
İşitsel Re/Habilitasyon Uygulamalarının Bileşenleri 185
Sonuç 186
Kaynakça 186

BÖLÜM 11
İLETİŞİM, DİL, KONUŞMA VE İŞİTME İLİŞKİSİ

İletişim 188
İletişimin Unsurları 189
Konuşma Zinciri 191
Sonuç 200
Kaynaklar 201

BÖLÜM 12
İŞİTSEL RE/HABİLİTASYON

İşitme, Denge ve Diğer İlgili Bozuklukların Tanılanması 206
İşitme, Denge ve Diğer İlgili Bozukluklarda Tedavi ve Çözümler 206
İşitme Taramaları, İşitme Kaybının Erken Tespiti ve Müdahale 207
Eğitim Odyolojisi 207
Danışmanlık 208
İşitmenin Korunması 210
Tele-Sağlık 210
Sonuç 211
Kaynakça 211

BÖLÜM 13
İŞİTSEL RE/HABİLİTASYON

Dünyada ve Türkiye'de Odyoloji Meslek Dernekleri 214
Mesleki Etik Prensipler 217
Mesleki Çalışma Yönergeleri 219
Sonuç 221
Kaynakça 222

BÖLÜM 1

SES FİZİĞİ, AKUSTİK VE PSİKOAKUSTİK

Şule Çekiç

Bu bölümde; Odyologlar, Wglar için temel fizik ve ses fiziği bilgileri, akustik ile ilgili temel kavramlar dalgalar, ses dalgaları ve ses dalgalarının özellikleri, ses çeşitleri, psikoakustik ve odyologlar açısından akustik konular anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Temel fizik, ses fiziği, akustik ve psikoakustik ile ilgili temel kavramları listeleyebilme; dalgalar ve özelliklerini ifade edebilme; ses dalgaları ve akustik ile ilgili temel kavramları açıklayabilme; ses çeşitlerini sınıflayabilme; odyologlar açısından akustik konuların kapsamını ifade edebilme

Anahtar Kelimeler

Fizik; Ses Fiziği; Akustik; Psikoakustik; Ses Dalgası; Ses Çeşitleri

dırlar. Böylece dış kulaktan işitme korteksine uzanan işitme sistemi ve sistemin işleyişi hakkında bilgi edinmeyi hedeflemektedirler. Ayrıca işitme kaybı olan ve işitme cihazı/işitsel implant (bkz. Bölüm 9) kullanan hastaların işitme performanslarını değerlendirmek de odyologların en önemli ilgilerindendir. Bu nedenle seslerin fiziksel özellikleri, akustik konular ve psikoakustik konusu odyologlar için son derece önemlidir. Diğer taraftan odyolojinin diğer önemli bir çalışma alanı da gürültü ve gürültünün etkilerinin değerlendirilmesi/önlenmesidir. Okul ortamlarında, çalışma ortamlarında ve fabrikalarda gürültü varlığının bireyleri farklı boyutlarda etkilediği açıkça bilinmektedir. Örneğin okul ortamındaki gürültü öğrencilerin öğrenmesini dramatik olarak etkilemekte, iş yeri gürültüleri psikosomatik rahatsızlıklara ve/veya iletişim sorunlarına hatta akustik travmaya neden olmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında odyologlar *Ses Düzeyi Ölçer (Sound Level Meter*) diye adlandırılan cihazlarla bir çok farklı platformda ses ölçümleri yapmakta, gürültü önleyici çözümler üretmektedirler. Bu ölçümlerle ilgili ve ayrıca odyolojik test cihazlarının düzgün işleyişinin sağlanması için yapılan akustik ölçümler ile ilgili ayrıntılı bilgilere Bölüm 7'den ulaşılabilir. Son olarak iletişim sürecinde hedef durumundaki konuşma uyaranlarının içeriği, işitme çözümleri sağlamak amacıyla yapılan uygulamalarda ilgi konusu seslerin amplifikasyonu gibi konular da odyoloji ile ses fiziği-akustik ve psikoakustiğin ortak alanlarıdır.

Sonuç

Temel fizik konuları fiziksel bir unsur olana sesin tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için çok önemli bilgiler içermektedir. Seslerin tanımlayıcısı olan fizik; dalgalar ve ses dalgaları ses özelliklerinin yani ses fiziğinin kavranması için bu kavramların anlaşılması gerekmektedir. Sesin oluşumunu ve ses kaynağından çıkarak ortamda ilerleyiş süreçlerini açıklayan akustik ile sesin algısal boyutlarını inceleyen psikoakustik kavramları da odyologlar açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

Carol A. U., Deborah R. W. (Eds.). Fundamentals of Audiology for the Speech-Language Pathologist, 2nd Ed.. Jones & Bartlett Learning, 2017.

Kıral, Z. Mekanik Titreşimler Ders Notları. Erişim Tarihi: 20.22.2022. https://mustafaeroglu.sakarya.edu.tr/sites/mustafaeroglu.sakarya.edu.tr/file/Mekanik_Titresimler_Ders_Notlari_Zeki_Kiral.pdf

Sataloff, J., Sataloff, R. T. (Eds.). Hearing Loss (4th ed.). Tailor&Francis, 2005.

Stach, M. L. A., Brad, A. Clinical Audiology : An Introduction. Clifton Park, NY :Delmar Cengage Learning, 2010.

Valente, M. Audiology Answers for Otolaryngologists. 2nd edn. Thieme, 2017.

BÖLÜM 2

NASIL İŞİTİRİZ? İŞİTME SİSTEMİ ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ

Belde Çulhaoğlu

Bu bölümde; kulak embriyolojisi, kulak anatomisindeki temel yapılar, afferent-efferent işitme yolları, işitsel yolların maturasyonu, işitme fizyolojisi konuları ele alınmaktadır.*

Öğrenim Hedefleri:

Kulak ile ilgili embriyolojik süreci açıklayabilme; İşitme sisteminin anatomik yapılarını listeleyebilme; İşitmenin fizyolojik süreçlerini sıralayabilme; İşitme fizyolojisinde görev alan yapıları ve bu yapıların özelliklerini sınıflayabilme; Sesin kulak kepçesinden işitme korteksine kadar iletimini kısaca ifade edebilme.

Anahtar Kelimeler

Kulak Embriyolojisi, Kulak Anatomisi, Afferent-Efferent Yollar, İşitsel Yolların Maturasyonu, İşitme Fizyolojisi

*Bazı terimlerin daha kolay anlaşılabilmesi için EK 1'de Mini Anatomi Sözlüğü sunulmuştur.

Kaynakça

Birnholz J. C., Benacerraf B. R. J. S. The development of human fetal hearing. 1983; 222(4623):516-8.

Flint, P. W., Haughey, B. H., Robbins, K. T., Thomas, J. R., Niparko, J. K., Lund, V. J., & Lesperance, M. M. *Cummings otolaryngology-head and neck surgery e-book*. Elsevier Health Sciences (2014).

Katz, Jack, et al. (ed.). *Handbook of clinical audiology*. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer Health, 2015.

Lawrence R. Lustig, John K. Niparko, Lloyd B. Minor, David S. Zee (ed.). Clincal neurotology. Martin Dunitz, London, United Kingdom, 2003.

Locher H., Frijns J. H., van Iperen L., de Groot J. C., Huisman M. A., Chuva de Sousa Lopes S. M. Neurosensory development and cell fate determination in the human cochlea. Neural Dev. 2013; 8:20.

Lim R., Brichta A. M. Anatomical and physiological development of the human inner ear. Hear Res. 2016; 338:9-21

Moore J. K., Linthicum F. H., Jr. (2007). The human auditory system: a timeline of development. Int J Audiol. 2007; 46(9):460-78.

Moore J. K., Linthicum F. H., Jr. Rhinology, Laryngology. Myelination of the Human Auditory Nerve: Different Time Courses for Schwann Cell and Glial Myelin. 2001; 110(7): 655-61.

BÖLÜM 3

NORMAL İŞİTME VE İŞİTME BOZUKLUKLARI

Banu Müjdeci

Bu bölümde; İşitme sistemi ve işitme ile ilgili temel kavramlar, işitmenin değerlendirilmesinde yapılan temel testlerden saf ses odyometri ve konuşma testleri, işitme kayıpları ve işitme kaybına neden olan patolojiler anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

İşitme ve işitme kaybı ile ilgili temel kavramları listeleyebilme; Saf ses odyometrinin bileşenlerini sıralayabilme; İşitme kaybının sınıflandırmasında gerekli adımları ifade edebilme; İşitme kaybına neden olan patolojileri sınıflayabilme; Patolojiye spesifik işitsel bulguları listeleyebilme

Anahtar Kelimeler

İşitme, Saf Ses Odyometri, İşitme Kaybı, Bozukluk

mesiyle oluşan lokalize iskemik alanlardır. İşitsel bozukluk, bozukluğun yerine ve derecesine göre değişmektedir.

Sonuç

İletişim için en önemli unsurlardan biri olan işitme bir çok farklı fonksiyonun ürünü olarak ortaya çıkmakta ve işitmenin değerlendirilebilmesi için bu fonksiyonların ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Kompleks bir yapıda olan işitme sistemin işleyişi ancak böylelikle değerlendirilmiş olabilir. Normal işitme fonksiyonlarının tanımlanması ve bilinmesi işitme kayıplarının belirlenmesi için çok önemlidir. Farklı nedenlerle ortaya çıkan işitme kayıplarının tipi, derecesi ve konfigürasyonu yapılan odyolojik değerlendirmelerle etkin şekilde belirlenmekte böylece işitme kayıplı bireylerin ihtiyaç duydukları işitme çözümüne erişmeleri için yönlendirme yapılabilmektedir.

Kaynakça

American National Standards Institute (ANSI). 2004. Methods for Manual Pure-Tone Threshold Audiometry. ANSI S3.21-2004. New York, NY: ANSI

American National Standards Institute (ANSI). 2010. American National Standard Specifications for Audiometers. ANSI S3.6-2010. New York, NY: ANSI

American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). 2005. Guidelines for Manual Pure-Tone Threshold Audiometry. Rockville, MD: ASHA

Bhattacharrya Abir K, Thaj J. Investigation Protocol for sensoryneural hearing loss. Otolaryngology Clinics: an International Journal. 2010, 2(2): 107-112

Gelfand SA.Essentials of Audiology, Tieme, New York, 2016, 108-181.

Gündüz B. Temel Klinik Odyoloji, 2021

Irvine DRF. Plasticity in auditory system. Hearing Research 2018 (362): 61-73

İnal Ö, Müjdeci B. İşitme ve Konuşma Rehabilitasyonu (Bölüm 43). Fizyoterapi ve Rehabilitasyonu Karaduman A, Tunca Ö. (Eds), Pelikan Yayınları, Ankara, 2015;613-49.

J. Katz, Handbook of Clinical Audiology, Lippincott Williams&Wilkins, 2002.

Martin Frederick N, Clark J.G. Introduction to Audiology, Allyn&Bacon, 2003.

Mujdeci B. İşitme kaybında tarama, tanılama ve değerlendirme (2.Bölüm). İşitme ve Görme Yetersizliği Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Akmeşe P.P, Altunay B (Eds). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, 2020. 23-45.

Sennaroğlu L, and Bajin MD. Classification and Current Management of Inner Ear Malformations. Balkan Med J. 2017;34(5):397-411.

BÖLÜM 4

İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-1: OTOSKOPİK İNCELEME VE DİYAPAZON TESTLERİ

Arzubetül Duran

Bu bölümde; Birinci kısımda otoskop, otoskopinin tanımı ve tarihçesi, otoskopinin işitme değerlendirmesindeki önemi, otoskop çeşitleri ve kullanımı, ikinci kısımda ise diyapazon, diyapazon testlerinin tarihçesi, diyapazonun kullanımı ve diyapazon testleri, diyapazon testlerin değerlendirmedeki önemi anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Otoskopinin ne olduğunun ve nasıl uygulandığının tanımını yapabilme; Otoskopi ile yapılan değerlendirmenin neleri kapsadığını açıklayabilme; Otoskopi yöntemlerini sıralayabilme; Otoskopik incelemede dikkat edilmesi gerekenleri sıralayabilme; Diyapazonun ne olduğunun ve işitme değerlendirmesinde nasıl kullanıldığının tanımını yapabilme; Diyapazon ile yapılan testleri sıralayabilme; Diyapazon testlerinin nasıl yapıldığını açıklayabilme; Diyapazon testlerinin hangi durumlarda kullanıldığını açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

Otoskop, Otoskopi, Otoendoskopi, Otomikroskopi, Diyapazon, Diyapazon Testleri, Weber Testi, Rinne Testi, Bing Testi, Schwabach Testi, Gelle Testi

bulunması gereklidir. Hava yolu iletimini değerlendirmek için, hasta dış kulak kanalı önüne getirilen diyapazonun ürettiği sesi duymamaya başladığında diyapazon kalibratör (işitme eşikleri normal olduğu bilinen) kişinin dış kulak kanalı önüne getirilir ve sesi kaç saniye daha duyduğu kaydedilir. Her bir frekans için bilinen *decay oranı* ile kaydedilen saniye sayısı çarpılarak yaklaşık eşik belirlenir. Örneğin 1024 Hz diyapazon için decay oranı 2,5 dB'dir. Hasta sesi duymadığını söyledikten sonra kalibratör kişi aynı mesafeden sesi 15 saniye daha duyuyor ise bu frekans için yaklaşık eşik değeri 32,5 dB'dir. Test edilecek her frekansta bu işlem tekrarlanarak bir odyogram elde edilebilir.

Gelle Testi

Pnömotik otoskop gerektirmesi nedeniyle pratikte sık kullanılmamasına rağmen otoskleroz gibi kemikçik zincir fiksasyonu patolojileri açısından değerli bir testtir. *Mastoid çıkıntı* üzerine konan diyapazonun sesinin, pozitif basınçla azalması, basınç tekrar normale döndüğünde artması beklenir. Eğer pnömotik otoskop manevraları ile duyulan seste artış ve azalışlar olmuyorsa kemikçik zincirde bir fiksasyon olduğu düşünülür.

Sonuç

Otoskopi tüm otolojik ve odyolojik değerlendirmenin ön koşuludur. Odyolojik testlerin sağlıklı olarak yapılması ayrıca cihazların bakımı ve korunması için otoskopi, en basitinden bir ışık kaynağı ile bile olsa mutlaka yapılmalıdır. Sistematik olarak yapılan iyi bir otoskopiyi takiben diyapazon testlerinin uygulanması odyolojik tanıya ulaşma ve uygun testlerin seçilmesi açısından işitme ile ilgilenen uzmanlara pek çok bilgi sağlar. Günümüzde gelişen teknolojiler ile arka planda kalan diyapazon testlerinin iyi öğrenilmesi, gelecekte geliştirilecek her inceleme yönteminin temellerinin bilinmesi anlamına gelir. Çünkü tanısal incelemelerdeki gelişmeler mecburen değişmeyen ve modası geçmeyen insan anatomi ve fizyolojisine dayanacaktır.

Kaynakça

Chartrand, M. S., Taylor, B., Bankaitis, A. U., James, M., Carroll, M. J., Schum, L. B. H. D. J., & Kirkwood, D. H. (2007). Indiana Jones and the Lost of Art of Tuning Fork Testing. *The Hearing Journal*.

Frithioff, A., Guldager, M. J., & Andersen, S. A. W. (2021). Current Status of Handheld Otoscopy Training: A Systematic Review. *Annals of Otology, Rhinology & Laryngology*, *130*(10), 1190-1197.

Guldager, M. J., Melchiors, J., & Andersen, S. A. (2020). Development and Validation of an Assessment Tool for Technical Skills in Handheld Otoscopy. *Annals of Otology, Rhinology & Laryngology* , 715-721.

Hathorn, I. (2018). The ear, nose and throat . J. A. Innes içinde, *Macleod's Clinical Examination* (s. 171-191). Elsevier.

Kerschner, J. E., & Preciado, D. (2021). Otitis Media. R. M. Kliegman içinde, *Nelson Textbook of Pediatrics* (s. 3418-3431). Santa Barbara, California: Elsevier.

King, E. F. (2021). History, Physical Examination, and the Preoperative Evaluation. P. W. Flint içinde, *Cummings Otolaryngology: Head and Neck Surgery* (s. 34-48). Philadelphia: Elsevier.

Koçyiğit, M., & Uzun, C. (2017). Comparison of the diagnostic accuracies of four main otoscopic examination methods. *International Journal of Surgery and Medicine* , 78-84.

Richardson, S., Gabbard Abbott, S., Claycomb, S., & Uhler, K. (2023). Evaluation of Hearing. M. A. Scholes, & V. R. Ramakrishnan içinde, *ENT Secrets* (s. 190-198). Philadelphia: Elsevier.

Swartz, M. H. (2021). *The Ear and Nose.* Philadelphia: Elsevier, Inc. .

BÖLÜM 5

İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-2: DAVRANIŞSAL TESTLER

Serpil Mungan Durankaya

Bu bölümde; Odyometre ekipmanları ve teknik parçaları, odyolojik semboller ve açıklamaları, desibell-odyometrik sıfır ve konuşma muzu kavramları, odyogram tipleri, odyometre ile yapılan testler ve çapraz kontrol prensibi anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Odyometre ekipmanlarını ve teknik parçalarını sıralayabilme; Odyolojik semboller ve açıklamalarını ifade edebilme; Desibell, odyometrik sıfır ve konuşma muzu kavramlarını tanımlayabilme; Odyogram tiplerini sıralayabilme; Odyometre ile yapılan testleri sıralayabilme; Çapraz kontrol prensibini açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

Odyometri, Odyolojik Semboller, Odyometrik Sıfır, Odyogram Tipleri, Maskeleme, Konuşma Muzu, Çapraz Kontrol Prensibi

Sonuç

Saf ses odyometri odyolojinin en temel araçlarından birisidir. İşitme kaybının tipi ve derecesinin belirlenmesiyle beraber diğer objektif ve subjektif testlerle birlikte işitsel yolun değerlendirilmesini sağlar. Ancak odyolojik ölçümlerde de değişkenlikler olabilmektedir. Bu değişkenlikler klinisyenden, hastadan veya ekipmandan da kaynaklanabilmektedir. Testte ortaya çıkabilecek değişkenliklerin göz önüne alınması testi uygularken dikkatli olunması gerekir. Saf ses odyometri testi ile günlük yaşantıda önemli olan konuşmayı algılama becerisinin belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Konuşma odyometrisi, odyolojik test bataryasının temel öğelerinden bir diğeridir. Bireyin günlük yaşantısındaki iletişim sorunlarının öngörülmesinde, işitsel rehabilitasyon kararı ve takibinde sıklıkla kullanılmaktadır. Odyolojik değerlendirmelerde işitsel yolun değerlendirmesinde tek bir test değil test bataryası kullanılmalı ve işitsel yol bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

American National Standards Institute. Specification for Audiometers. ANSI S3.6-2004. New York: ANSI, 2004.

Belgin E. (2017). Saf Ses Odyometri. In Belgin E, Şahlı S, eds. Temel Odyoloji, 2. Baskı, Ayrıntı Basım Yayın ve Mattbaacılık, Ankara, 69-76.

Bird J, Humphriss R. (2009). Subjective audiometry. In: Graham JM, Baguley DM, eds. Ballantyne's Deafness. 7th Edition. John Wiley & Sons, 50-62.

Çekiç Ş, Sennaroğlu G. The Turkish Hearing in Noise Test. Int J Audiol. 2008;(47):366-9.

Çelik O, Şerbetçioğlu MB. (2002). Otoloji ve Nöro-otolojide Öykü, Muayene ve Değerlendirme. In: Çelik O, Editör. Kulak Burun Boğaz Hastalıkları ve Baş Boyun Cerrahisi, 1. Baskı. Asya Tıp Kitapevi.

Davis H, Kranz F. (1964). International Audiometric Zero. The Journal of the Acoustical Society of America. 36 (8): 1450-4.

Durankaya SM, Serbetcioglu B, Dalkilic G, Gurkan S, Kirkim G. Development of a Turkish Monosyllabic Word Recognition Test for Adults. Int Adv Otol 2014;10 (2): 172–180.

Fausti SA, Henry JA, Hett WJ, Phillips DS, Frey RH, Noffsinger D, et al. (1999) An individualized, sensitive frequency range for early detection of ototoxicity. Ear and Hear, 20: 497–505.

Frank T. (2000). ANSI update: maximum permissible ambient noise levels for audiometric test rooms. Am J Audiol, 9(1):3-8.

Goodman, A. (1965). Reference Zero Levels for Pure-Tone Audiometers. ASHA, 7: 262-73.

Hall III JW, Mueller III HG. (1997). Audiologists' Desk Reference. Diagnostic Audiology Principles, Procedures and Protocols. Volume 1. London, Singular Publishing Group Inc.

https://www.asha.org/PRPSpecificTopic.aspx?folderid=8589935335&section=Assessment (Erişim Tarihi: 08.04.2020)

https://www.audiologyonline.com/articles/using-speech-in-noise-tests-832?subid1=20201003-0453-43f0-8f30-fc3c6aef7065 (Erişim Tarihi: 01.10.2020)

Humes LE. (2019). The World Health Organization's hearing-impairment grading system: an evaluation for unaided communication in age-related hearing loss. Int J Audiol. 58(1):12-20.

Kaya Ş. (2021). HINT Testi. In: Öğüt MF, Kırkım G, Başak HS. Şahin M, Çobanoğlu BY, eds. Tüm Yönleriyle Odyoloji. Us Akademi, İzmir, 143-148.

Kırkım G. (2016). İşitmenin ölçme ve değerlendirmesi. In: Güneri EA, Önerci TM, eds. Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi-Otoloji. Cilt 1. Matsa Basımevi, Ankara, 58-67.

Maccà I, Scapellato ML, Carrieri M, Maso S, Trevisan A, Bartolucci GB. High-frequency hearing thresholds: effects of age, occupational ultrasound and noise exposure. Int Arch Occup Environ Health. 2015;88(2):197-211. doi:10.1007/s00420-014-0951-8.

Martin FN, Clark JG. (2012). Introduction to Audiology. 11th Edition. New Jersey, Pearson Education, 71-223.

McArdle R, Hnath-Chisolm T. (2015). Speech audiometry. In: Katz J, Chasin M, English K, Hood LJ, Tillery KL, eds. Handbook of Clinical Audiology. 7th ed. China: Lippincott Williams& Wilkins; 61-75.

Mungan Durankaya S. (2021). Konuşma odyometrisi. In: Şerbetçioğlu MB, ed. İşitme Kaybının Testleri, Tanısı ve Tedavisi. Nobel tıp Kitapevleri, İstanbul; 137-150.

Norther JL, Downs MP, ed. (2002). Hearing in children. 5th Ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 20-3.

Penrod JP. Speech threshold and word recognition/discrimination testing. In: Katz J, Editor. Handbook of clinical audiology. 4th Edition, USA, Williams & Wilkins, 1994: 147-64.

Schlauch RS, Nelson P. (2015). Pure Tone Evaluation. In: Katz J, Chasin M, English K, Hood LJ, Tillery KL, eds. Handbook of Clinical Audiology. 7th ed. China: Lippincott Williams& Wilkins, 29-47.

Shera CA. (2015) The spiral staircase: tonotopic microstructure and cochlear tuning. J Neurosci. 18;35(11):4683-90.

Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. Madde 3.3.35. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181228M1-1.pdf (Erişim tarihi: 11.4.2020).

Stach BA. (2010). Clinical Audiology: An Introduction. Second ed. USA, Delmar Cengage Learning. 235-71.

Şerbetçioğlu B. (2016). Temel odyolojik kavramlar ve testler. In: Güneri EA, Önerci TM, eds. Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi- Otoloji. Cilt 1. Matsa Basımevi, Ankara; 49-57.

Türkyılmaz MD. (2021). Matrix Gürültüde Konuşmayı Anlama Testi. . In: Öğüt MF, Kırkım G, Başak HS. Şahin M, Çobanoğlu BY, eds. Tüm Yönleriyle Odyoloji. Us Akademi, İzmir; 149-166.

Valente M, ed. (2009). Pure-tone audiometry and masking. Plural Publishing Inc. 1-140

BÖLÜM 6

İŞİTME DEĞERLENDİRMESİ-3: OBJEKTİF TESTLER

Dr. Öğr. Üyesi Zehra AYDOĞAN

Bu bölümde; İmmitansmetre ekipmanları ve teknik parçaları, impedans kavramı ve alt unsurları, komplians ölçümü, aksutik stapedial refleks testi, işitsel beyinsapı cevapları ölçümü, oto-akustik emisyon testi, bu testlerdeki temel ölçüm parametreleri ve normal değerler, objektif testlerin değerlendirmedeki önemi anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Öğrenim Hedefleri: Odyolojide kullanılan objektif testleri listeleyebilme; İmpedans kavramı ve alt unsurlarını açıklayabilme; Komplians ölçümü ve aksutik stapedial refleks testi için gerekli adımları ifade edebilme; İşitsel beyinsapı cevapları ölçümünü açıklayabilme; Otoakustik emisyon testini açıklayabilme; Odyolojide kullanılan objektif testlerdeki temel ölçüm parametreleri ve normal değerlerini açılayabilme

Anahtar Kelimeler

İmpedans, Admitans, İmmitans, Aksutik Stapedial Refleks Testi, ABR, OAE

alternating polarite kullanılır. *Analiz zamanı*, hastanın yaşına, kullanılan uyaranın yoğunluğuna ve uyaran tipine göre değişir. Santral işitsel sistemin maturasyonu doğumdan sonra da yaklaşık 18. aya kadar hızlı değişim göstermektedir bu nedenle ABR ölçümünde *yaş* çok önemlidir. Yaşın artmasıyla birlikte ABR dalga latanslarında azalma görülmektedir. Ancak ileri yaşlarda, yaşlanma ile nöronların dejenerasyonuna bağlı latanslarda uzama görülür. *Cinsiyet* de önemli bir değişkendir. Erkeklerin kadınlara göre latansları daha uzun ve amplitüdü daha düşüktür. *Vücut ısısı* arttıkça dalga latanslarında azalma meydana gelir. Bu nedenle testin yapılacağı oda sıcaklığına dikkat edilmelidir. ABR yenidoğan işitme taramasında, işitme eşiğinin belirlenmesinde, işitsel nöropatinin ayırıcı tanısında, serebellopontin köşe tümörlerinde ve cerrahi monitorizasyonda kullanılmaktadır.

Sonuç

İşitme sisteminde akustik uyaranlara verilen fizyolojik tepkilerin farklı test araçları kullanılarak nesnel olarak ölçülmesi objektif odyolojik değerlendirme olarak tanımlanmaktadır. Dış kulak ve orta kulağın fiziksel özelliklerine bağlı ses iletim özelliklerinin değerlendirilmesi için immitans ölçüm testi, dış tüy hücrelerinin otoakustik emisyon üretiminin değerlendirilmesi için OAE testi ve işitme siniri, işitme yolları ve kortekste meydana gelen elektriksel süreçlerin tümünün değerlendirilmesi için ABR'yi de içeren işitsel uyarılmış potansiyel testleri kullanılmaktadır. Objektif odyolojik test araçları ile yapılan değerlendirmelerde, subjektif yöntemlerle karşılaştırıldığında, ölçüm süreç ve sonuçları testi yapan veya test edilen ile ilgili faktörlerden çok daha az düzeyde etkilenmektedir. Objektif odyolojik değerlendirme; özellikle kooperasyon problemi olan hastaların değerlendirilmesinde önem kazanmakta ve subjektif testler ile elde edilemeyen farklı tanısal bilgiler sunmaktadır.

Kaynakça

Crundwell, G., Gomersall, P., Baguley, D. M. Ototoxicity (cochleotoxicity) classifications: A review. Int J Audiol. 2016; 55(2):65-74.

Dağlı, S., Canlon, B. Protection aganist noise trauma by sound conditioning in the gui- nea pig appears not to be mediated bey the middle ear muscles. Neuroscience Letters 194, 57-60, 1995.

Hoth, S., & Baljić, I. Current audiological diagnostics. *GMS current topics in otorhinolaryngology, head and neck surgery*, 2017; 16.

Karlı, R., Karli, A., Aksoy, A., & Açikgöz, S. Orta kulak efüzyonlarında timpanogram ile otoskopik bulguların karşılaştırılması. *Dicle Tıp Dergisi*, 2013; *40*(1), 54-56.

Katz, J., Chasin, M., English, K., Hood, L. J., & Tillery, K. L. Handbook of clinical audiology (7. Bs). Philadelphia, PA: Wolters Kluwer Health. 2015; 359-371.

Knight, K. R., Kraemer, D. F., Winter, C., Neuwelt, E. A. Early changes in auditory function as a result of platinum chemotherapy: use of extended high-frequency audiometry and evoked distortion product otoacoustic emissions. J Clin Oncol. 2007 Apr;25(10):1190–1195.

Lalwani, A. CURRENT Diagnosis and Treatment in Otolaryngology--Head and Neck Surgery: Head and Neck Surgery. McGraw-Hill Professional, 2007.

Liden, G., Harford, E., & Hallen, O. Automatic tympanometry in clinical practice. *Audiology*, 1974; *13*(2), 126-139.

Lonsbury-Martin, B. L., & Martin, G. K. The clinical utility of distortion-product otoacoustic emissions. *Ear and hearing*, 1990; *11*(2), 144-154.

Lous, J., Ryborg, C. T., Damsgaard, J. J., & Munck, A. P. Tympanometry in general practice: use, problems and solutions. *Family practice*, 2012; *29*(6), 726-732.

Manley, G. A., Fay, R. R., & Popper, A. N. Active processes and otoacoustic emissions. Chicago, IL: Springer, 2008

Onusko, E. M. Tympanometry. *American family physician*, 2004; *70*(9), 1713-1720.

Ozimek, E., Wicher, A., Szyfter, W., & Szymiec, E. Distortion product otoacoustic emission (DPOAE) in tinnitus patients. The Journal of the Acoustical Society of America, 2006; 119(1), 527-538.

Probst, R., Lonsbury-Martin, B. L., & Martin, G. K. A review of otoacoustic emissions. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 1991; *89*(5), 2027-2067.

Rahne, T., Plontke, S. K., & Wagner, L. Objective Audiological Test Procedures: Indications and Differential Diagnostics. *Laryngo-Rhino-Otologie*, 2022; *101*(4), 335-362.

Shanks, J., & Shohet, J. Tympanometry in clinical practice. *Handbook of Clinical Audiology*, 2009; *6*, 159.

Sennaroğlu, G., Yücel, E., Türkyılmaz, M. D., Çınar, B. Ç., & Batuk, M. (Ed.). Odyoloji klinik uygulama protokolleri. Ankara: Hipokrat Kitapevi. 2018; 65-70.

Stover, L. J., & Gorga, M. P. Otoacoustic emissions in clinical practice. *Current Opinion in Otolaryngology & Head and Neck Surgery*, 1995; *3*(5), 351.

Talmadge, C. L., Tubis, A., Long, G. R., & Piskorski, P. Modeling otoacoustic emission and hearing threshold fine structures. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 1998; *104*(3), 1517-1543.

Turner, R. G., Shepard, N. T., & Frazer, G. J. Clinical performance of audiological and related diagnostic tests. *Ear and Hearing*, 1984; *5*(4), 187-194.

Watanabe, T., Bertoli, S., Probst, R. Transmission pathways of vibratory stimulation as measured by subjective thresholds and distortion-product otoacoustic emissions. Ear Hear. 2008 Oct;29(5):667–673.

Yılmaz, Ş. Otitis media öyküsü olan gençlerde otoakustik emisyonlar. Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 2003.

BÖLÜM 7

ODYOLOJİDE TEST ORTAMLARI VE KALİBRASYON

Talha Çögen, Eyyüp Kara

Bu bölümde; Birinci kısımda odyolojik tanı ve çözüm süreçlerinde değerlendirmelerinin yapıldığı test ortamları, tek ve çift çidarlı kabinler, odyolojide standart sağlayıcı kuruluşlar ve standartlar anlatılacaktır. İkinci kısımda ise kalibrasyon kavramı ve kalibrasyonun önemi, odyolojide kullanılan ekipmanlarının kalibrasyonu konuları anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Odyolojik tanı ve çözüm süreçlerinde değerlendirmelerinin yapıldığı test ortamları ve özelliklerini listeleyebilme; Odyolojide standart sağlayıcı kuruluşlar ve standartları sınıflayabilme; Kalibrasyon kavramı ve kalibrasyonun önemini açıklayabilme; Odyolojide kullanılan ekipmanlarının kalibrasyonun süreçlerini tarif edebilme

Anahtar Kelimeler

Sessiz Kabinler, Tek ve Çift Cidarlı Kabinler, Dönüştürücüler, Odyolojide Standartlar; Kalibrasyon

KAYNAKÇA

American Speech-Language-Hearing Association (1991). Sound-field Measurement Tutorial, *ASHA,* 33 (suppl. 3). 25-37.

ANSI S12.6-1997 (R 2002), American National Standard Methods for Measuring the Real-Ear Attenuation of Hearing Protectors.

ANSI S3.2-1989 (R 1999), American National Standard Method for Measuring the Intelligibility of Speech over Communication Systems.

ANSI S3.21-2004, American National Standard Method for Manual Pure-Tone Threshold Audiometry.

ANSI S3.6-2004

Barry, S. J. and Vaughn, R. B. Loudness balance calibration of bone conduction vibrators, *Journal of Speech and Hearing Research,* 1981, 24: 454-459.

Colletti V., Tympanometry from 200 to 2000 Hz probetone. Audiology 15 (1976) pp.109-119

EN ISO 11957 Acoustics - Determination of sound insulation performance of cabins Laboratory and in situ measurements

Frank, T. & Richards, W. D. (1991). Hearing Aid Coupler Output Level Variability and Coupler Correction Levels for Insert Earphones, *Ear and Hearing* 12(3), 221-227.

Huang, S. T., Kohonen, T., Scroeder, R. M. 2007. Psychoacoustics.3.rd Editon. Springer

IEC 60645-1, Audiometers - Part 1: Pure-tone Audiometers.

IEC-60645- 3

IEC, 1994a

ISO 8253-1 :1989, Acoustics - Audiometric test methods - Part 1: Basic pure-tone air and bone-conduction threshold audiometry.

ISO 8253-2:1992, Acoustics - Audiometric test methods - Part 2: Sound-field audiometry with pure-tone and narrow-band test signals.

ISO 8253-3: 1996, Acoustics - Audiometric test methods - Part 3: Speech audiometry.

Katz, J. Williams& Wilkins. 2009. Handbook of Clinical Audiology. 6th. Edition.

Shaw, E. A. G. & Vaillancourt, M. M. (1985). Transformation of Sound Pressure Level from the Free Field to the Eardrum Presented in Numerical Form, *J. Acoust. Soc. Am.* 78, 112023.

Sound Field Measurement Tutorial, Audiologic Evaluation Committee, Working Group on Sound Field Calibration. ASHA Executive Board (EB 119-90).

Sound Field Measurement Tutorial, Audiologic Evaluation Committee, Working Group on Sound Field Calibration. ASHA Executive Board (EB 119-90).

tr.wikipedia.org/wiki/Kalibrasyon

www.gsi.com.

www.larsondavis.com

BÖLÜM 8

FARKLI POPÜLASYONLARA GÖRE TEST PROTOKOLLERİ VE TESTLERİN YORUMLANMASI

Banu Müjdeci

Bu bölümde; Farklı popülasyonlarda odyolojik değerlendirmenin hedefleri, farklı popülasyonlarda işitmenin değerlendirilmesinde uygulanan yaklaşımlar ve test protokolleri, test protokollerinde yer alan testler ve test sonuçlarının nasıl yorumlanacağı konuları anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Farklı popülasyonlarda odyolojik değerlendirmenin hedeflerini tanımlayabilme ve hedeflerin hasta popülasyonları arasında nasıl değişebileceğini açıklayabilme; Odyolojik değerlendirme için kullanılan stratejileri farklı populasyonlara göre tanımlayabilme; Farklı populasyonlarda odyolojik değerlendirmedeki zorlukları tanımlayabilme; İşitme değerlendirmesinde kullanılan yöntemleri, farklı populasyonlara göre sıralayabilme; Test sonuçlarının nasıl yorumlanacağını açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

Yenidoğan, Bebek-Çocuk, Yetişkin, Yaşlı, Ek Engel, Odyolojik Değerlendirme, Test Araçları, Test Protokolü

pılmasının gerekebileceği ve sadece kronolojik yaşın değil bilişsel ve fiziksel durumun da uygun test seçiminde önemli olabileceği gözardı edilmemelidir. Bu çocuklardan bazıları testler esnasında komutları alamamakta ve/veya kendisinden beklenen cevabı mevcut engelleri nedeniyle yerine getirememektedir. Ek engelli çocuklarda işitsel değerlendirmeler esnasında ajitasyon olması durumunda testlerin sedasyon ile yapılması gerekebilmektedir. Bu bireylerde sedasyonun zor sağlandığı ve sedasyon altında iken hastanın nöbet geçirme olasılığının olması nedeniyle sorumlu hekimin kontrolünde ve hastane koşullarında sedasyon gerekeceği unutulmamalıdır. Ek engelli çocuklar, davranışsal değerlendirmelerinde zayıf test-tekrar test güvenilirliği sergileyebilmekte, tüm test bataryası farklı test modaliteleri arasında zayıf bir korelasyon gösterebilmektedir. Ek engelli bireylerin işitme değerlendirmelerinde karşılaşılabilen bu zorluklar klinisyen tarafından dikkatle ele alınmalı, başarılı bir klinik manipülasyonla bu bireylerin değerlendirmeleri tamamlanmalıdır.

Sonuç

İşitmenin değerlendirilmesi ve işitme kaybının tanılanması için bir çok farklı test ve değerlendirme aracı bir arada uygulanmaktadır. Yenidoğandan geriatrik bireylere kadar bir çok farklı popülasyonun işitme değerlendirmesini gerçekleştiren odyologların farklı grup bireylere özgü farklı testleri içeren protokolleri takip ettikleri bilinmektedir. Ne var ki bazı durumlarda hastanın kronolojik yaşına uygun test yöntemi, bilişsel bozukluk veya fiziksel kısıtlılık nedeniyle de hastaya uygulanamamaktadır. Bu nedenle tüm gruplar için kullanılan test prtokollerinin bilinmesi ve bunun ötesinde bireye özgü değerlendirme yöntemlerinin seçilerek uygulanması sonucunda; doğru ve erken tanı ve buna bağlı olarak erken dönemde müdahale ve rehabilitasyon uygulamalarına başlanması mümkün olacaktır. Farklı populasyonlara odyolojik değerlendirmede profesyonel ve doğru yaklaşım; işitme kayıplı bireylerin tanı, tedavi ve rehabilitasyon sürecinde gereksiz maliyet ve zaman kaybını önleyecektir.

Kaynakça

Akmeşe P. P. İşitme yetersizliği olan çocukların gelişimsel özellikleri ve kullandıkları iletişim yaklaşımları. İşitme ve Görme Yetersizliği Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Akmeşe P.P, Altunay B (Eds). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, 2020. 23-45.

Alam N., Ansari S., Gurnani D, et al. Audiological assessment modalities in children with multiple handicaps and parents' perception. Indian Journal of Otology. 2014, 20(2): 67-69.

Gelfand S. A. Essentials of Audiology, Tieme, New York, 2016, 108-181.

Gündüz B. Temel Klinik Odyoloji, 2021

İnal Ö., Müjdeci B. İşitme ve Konuşma Rehabilitasyonu (Bölüm 43). Fizyoterapi ve Rehabilitasyonu Karaduman A, Tunca Ö. (Eds), Pelikan Yayınları, Ankara, 2015;s:613-49.

Katz J., Handbook of Clinical Audiology, Lippincott Williams&Wilkins, 2002.

Kricos P. B. Audiologic Management of Older Adults With Hearing Loss and Compromised Cognitive/Psychoacoustic Auditory Processing Capabilities. 2006 10(1).1-23.

Martin Frederick N., Clark J. G. Introduction to Audiology, , Allyn&Bacon, 2003.

Mujdeci B. İşitme kaybında tarama, tanılama ve değerlendirme (2.Bölüm). İşitme ve Görme Yetersizliği Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Akmeşe P.P, Altunay B (Eds). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, 2020. 23-45.

Sabo L. D. The Audiologic Assessment of the Young Pediatric Patient: The Clinic. Trends in Amplification, Vol. 4, No. 2,1999, 51-60.

Völter C., Götze L., Dazert S., Wirth R. Impact of Hearing Loss on Geriatric Assessment. Clinical Interventions in Aging. 2020:15 2453–2467

BÖLÜM 9

İŞİTME ÇÖZÜMLERİ

Murat Şahin

Bu bölümde; İşitme kaybı olan bireylere sunulan işitme çözümleri konusu ele alınmaktadır. İşitme cihazları, İşitme cihazlarının iç parçaları ve işitme cihazlarında sinyal işlemleme özellikleri, akustik kulak kalıpları, işitme cihaz uygulama süreçleri, dinlemeye yardımcı cihazlar, işitsel implantlar konuları anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Öğrenim hedefleri: İşitme cihazı ve işitsel implant kavramlarının tanımlarını yapabilme; İşitme cihazlarının iç parçalarını sıralayabilme; İşitme cihazlarında sinyal işlemleme kavramını açıklayabilme; Akustik kulak kalıplarının fonksiyonlarını tanımlayabilme; İşitme cihaz uygulama süreçlerini sıralayabilme; Dinlemeye yardımcı cihazları ve fonksiyonlarını açıklayabilme; İşitsel implant çeşitlerini sıralayabilme

Anahtar Kelimeler

İşitme Cihazları, Akustik Kulak Kalıpları, Dinlemeye Yardımcı Cihazlar, İşitsel İmplantlar

işitme kayıplı bireylere ihtiyaç duydukları işitme çözümü en hızlı şekilde sunulmalıdır. İşitme kayıplı bireylere sunulan işitme çözümleri; işitme cihazları, işitsel implant, yardımcı dinleme cihazları da dâhil olmak üzere pek çok seçeneği içermektedir. Deneyimli bir odyolog hangi hastaya hangi işitsel çözümün sunulması gerektiğini kolaylıkla belirleyerek işitme kayıplı bireylerin uygun şekilde yönlendirilmesini sağlayacaktır. İşitme kayıplı bireylerin, işitme çözümü sağlayacak cihaza erişmesi ve bu cihazların kişiye özel ayarlanması süreçleri de odyologlar tarafından yakından takip edilmelidir.

Kaynakça

Atılgan, A. Kablosuz Bağlantı Özelliğine Sahip Bilateral İşitme Cihazı Kullanan İşitme Kayıplı Bireylerde ve Normal İşitenlerde Uzaysal Ayrılık Etkisinin İşitsel Uyarılmış Kortikal Potansiyellerle İncelenmesi [Doktora tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016.

Dillon, H. *Hearing Aids*. Second Edition, New York: Thieme, 2012.

Erişçi, H. İşitme Cihazlarında Kulak Kalıbı Teknolojisi. *Türk Odyoloji ve İşitme Araştırmaları Dergisi*, 2018; *1*(1), 1-8.

Katz, J. *Handbook of Clinical Audiology*. Philadelphia: Wolters Kluwer, 2015.

Phonak resmî web sitesi. [Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020]. Erişim Adresi: http://www.phonakpro.com/com/b2b/en/elearning/features/stereozoom.html

Popelka, G. R., Moore, B. C., Fay, R. R., & Popper, A. N. (Eds.). *Hearing aids* (Vol. 56). New York: Springer, 2016.

Sosyal güvenlik kurumu sağlık uygulama tebliği (2022).

Şahin, M.İşitme Cihazlarında Binaural Yönsellik Özelliğinin Gürültüde Konuşmayı Anlama Üzerine Etkisinin İncelenmesi [Doktora tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi,2021.

Taylor, B., & Mueller, H. G. Fitting and dispensing hearing aids. San Diego: Plural Publishing, 2020.

Wolfe, J. *Cochlear implants: audiologic management and considerations for implantable hearing devices*. San Diego: Plural Publishing, 2018.

BÖLÜM 10

İŞİTSEL RE/HABİLİTASYON

Banu Baş

Bu bölümde; İşitme kaybının neden olabileceği engel düzeyini azaltmaya yönelik uygulanan işitsel re/habilitasyon konusu ele alınmakta, işitsel rehabilitasyon uygulamalarının amaçları açıklanmakta, işitme kayıplı bireye yaklaşımda işitsel rehabilitasyonun önemi vurgulanmakta ve farklı yaş grupları için işitsel rehabilitasyon uygulama süreci anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Re/ habilitasyon kavramının tanımını yapabilme; Erken rehabilitasyonun önemi açıklayabilme, İşitsel re/habilitasyon uygulamalarında planlama ile ilgili faktörleri açıklayabilme, Farklı yaş gruplarında rehabilitasyon uygulama süreçlerini tarif edebilme; Rehabilitasyona destek olan diğer tedavi/terapi yaklaşımlarını sıralayabilme

Anahtar Kelimeler

Re/ habilitasyon, Zamanlama ve Planlama, Rehabilitasyon Uygulama Süreçleri, Erken Rehabilitasyonun, Diğer Tedavi/Terapi Yaklaşımları

Toplam İletişim: Manuel iletişim, konuşma ve işitme kullanarak konuşma, dil ve iletişim becerilerini aynı anda kullanma ve öğretme süreci.

Manuel İletişim: Parmakla yazım ve işaret dili ile iletişimi kullanma ve öğretme süreci.

Sonuç

İşitsel re/habilitasyon, yaşamın erken ya da geç döneminde ortaya çıkan işitme kaybının neden olacağı algısal, iletişimsel, bilişsel, sosyal, duygusal, eğitimsel ve ailesel problemleri en aza indirerek işitme kayıplı bireylerin işitme yeteneklerini etkileşimli şekilde geliştirir. Odyolog önderliğinde multisipliner bir ekip ile mümkün olan en erken dönemde konuşma seslerinin işitilebilir hâle getirilerek uygun egzersiz ve danışmanlık programı ile bireylerin yaşam kaliteleri arttırılabilmektedir.

Kaynakça

American Speech-Language-Hearing Association.*Code of ethics* [Ethics]. Available from www.asha.org/policy/,2016a.

American Speech-Language-Hearing Association.(Central) auditory processing disorders—the role of the audiologist [Position Statement]. Available from www.asha.org/policy/,2005.

Bouccara D, Avan P, Mosnier I, Bozorg Grayeli A, Ferrary E, Sterkers O. Réhabilitation auditive [Auditory rehabilitation]. Med Sci (Paris). 2005 Feb;21(2):190-7.

Çetin Kara, H., Deniz, B., & Ataş, A., Yetişkin hastada rehabilitasyon. *İşitsel Cerrahi Yöntemler ve İşitsel Rehabilitasyon* Ankara: Türkiye Klinikleri Yayınevi. (2021).

Duncan, J., Rhoades, E. A., & Fitzpatrick, E. M. (*Auditory (re) habilitation for adolescents with hearing loss: Theory and practice*. Professional Perspectives on D. 2014.

Estabrooks, W. (Auditory-verbal therapy and practice. Washington:Alexander Graham Bell Association for the Deaf and Hard of Hearing. 2006.

Martin (Quality standards for (re)habilitation, Cochlear Implants International, 2013 ;14:sup2, S34-S38, DOI: 10.1179/1467010013Z.00000000096

Örgütü, D. S. (World Health Organisation (WHO). *WHO Noncommunicable Diseases (NCD) Country Profiles Turkey*. 2014

Tye-Murray, N. (*Foundations of aural rehabilitation: Children, adults, and their family members*. Plural Publishing. 2019.

Yücel, E., & Aslan, F. Ülkemizde işitsel rehabilitasyon uygulamaları. *Türk Odyoloji ve İşitme Araştırmaları Dergisi*, 2020;*3*(2), 18-21.

BÖLÜM 11

İLETİŞİM, DİL, KONUŞMA VE İŞİTME İLİŞKİSİ

Ayşenur Küçük Ceyhan

Bu bölümde; İletişim, dil ve konuşma kavramları ele alınarak açıklanmakta, iletişim süreci içinde dil ve düşünce bağlantısı sunulmakta, konuşma zinciri kavramı alt parametreleri ve unsurlarıyla birlikte örneklerle tanımlanmakta, karşılıklı sözel iletişim sırasında hem konuşmacı hem de dinleyici açısından işitmenin sürece etkisi incelenmekte, işitme kaybının iletişim üzerindeki etkileri açıklanmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

İletişim, dil ve konuşma kavramlarını açıklayabilme; Dil ve düşünce bağlantısını açıklayabilme; Konuşma zincirini tanımlayabilme; İşitme kaybının iletişim üzerindeki etkilerini açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

İletişim, Konuşma Zinciri, Dil, Konuşma, İşitme, İşitme Kaybı

Kaynaklar

Bobsin L. L., Houston K. T. Communication Assessment and Intervention: Implications for Pediatric Hearing Loss. Otolaryngol Clin North Am. 2015 Dec;48(6):1081-95.

Cannon S. A., Chatterjee M. Voice Emotion Recognition by Children With Mild-to-Moderate Hearing Loss. Ear Hear. 2019 May/Jun;40(3):477-492.

Coelho, A. C., Medved, D. M., Ghedini Brasolotto, A. Hearing Loss and the Voice.In (Ed.), Update on Hearing Loss. IntechOpen. (2015).

Cüceloğlu D., İnsan ve Davranışı: Bilişim: Dil, Kavramlar ve Problem Çözümünde Düşünce 28. Basım Remzi Kitabevi 2019:

Denes P. B., Pinson E. N. The Speech Chain: The Physics and Biology of Spoken Language, Second Edition 2nd Edition, Waveland pres, 2015.

Güven, B. Etkili İletişim. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Hengen J., Hammarström I. L., Stenfelt S. Perceived Voice Quality and Voice-Related Problems Among Older Adults With Hearing Impairments. J Speech Lang Hear Res. 2018 Sep 19;61(9):2168-2178.

Korkmaz B. Çocuklarda İşitme Sorunları ve Dil gelişimi Dil ve Beyin; Çocuklarda Dil ve Konuşma Bozuklukları. Yüce Yayınları, 2005:41-64.

Lang H. A., Nyrke T., Ek M., Aaltonen O, Raimo I:Pitch discrimination performance and auditory event-related potentials. In Brunia CHM, Gaillard AWK, Kok A, Mulder G, Verbaten MN (eds), Psychophysiological Brain Research. Tilburg University Press,1990, Vol- 1: 294-298.

Nittrouer S. Early Development of Children with Hearing Loss, Plural Publishing, Inc. Development of Children with Hearing Loss: State of Our Knowledge 2010 :57-72

Pichora-Fuller M. K.:Auditory and cognitive processing in audiologic rehabilitation; in: Mantona JJ, Spitzer JB (eds). Adult Audiologic Rehabilitation. Plural publishing, 2017:542-559.

Telman N. İletişimin Temel Alanlarına Psikolojik Bakış, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018

Tjandra A., Sakti S., Nakamura S. (2017), Lıstenıng Whıle Speakıng: Speech Chaın By Deep Learnıng https://doi.org/10.48550/arXiv.1707.04879

Topbaş S. Dil ve Kavram Gelişimi; Topbaş S. (Ed). Konuşma Dilinin Evrim Sürecinde İletişim-Dil-Konuşma Bağlantısı 8. Baskı Kök yayıncılık, 2019: 13-28

Uztuğ, F. İletişim Engel ve Etmenleri; U. Demiray (Ed). Genel İletişim 3.Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, 2009:197-218

Wendt D., Kollmeier B., Brand T. How Hearing Impairment Affects Sentence Comprehension: Using Eye Fixations to Investigate the Duration of Speech Processing. Trends in Hearing. 2015;19.

BÖLÜM 12

ODYOLOGLARIN ÇALIŞMA ALANLARI, GÖREV, YETKİ VE SORUMLULUKLARI

Banu Baş

Bu bölümde; Odyolojinin misyon ve vizyonu, odyologların çalışma alanları bu alanlardaki temel işleyişler, odyologların görev, yetkileri ve sorumlulukları, odyolojinin bağlantılı olduğu diğer alanlar ve bu alanlarla ilişkiler ile ilgili konular anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Odyolojinin misyon ve vizyonunu ifade edebilme; Odyologların çalışma alanları bu alanlardaki temel işleyişleri sıralayabilme; Odyologların görev, yetkileri ve sorumluluklarını sıralayabilme; Odyolojinin bağlantılı olduğu diğer alanlar ve bu alanlarla ilişkilerini açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

Odyolojinin Misyonu, Odyolojinin Vizyonu, Odyolojinin Alt Alanları Odyologları Görev ve Yetkileri

- Vestibüler hizmetlerin gözetimi (örneğin, vestibüler tanı muayeneleri)
- Vestibüler rehabilitasyon

Sonuç

Odyologlar; yaşam süresi boyunca işitme, denge, tinnitus ve işitsel işleme dahil diğer ilgili bozuklukların değerlendirilmesi, tanılanması, çözüme kavuşturulması-tedavisi, tarama programlarının uygulanması gibi çok önemli görevleri üstlenmiş sağlık meslek mensuplarıdır. Odyolog unvanı alan bireyler çalışma alanlarının "insan sağlığı" olduğunun bilincinde, kişilik hakları ve insana özgü tüm diğer hassas konuların farkında olarak bireylere yaklaşmaktadırlar. Etik ilkelere bağlı, *interdisipiliner* ve *multidisipliner* çalışma yaklaşımını benimsemiş, uzman hekimin yönlendirmesi ile yeni doğandan geriatik yaş grubuna çok farklı popülasyonu kapsayıcı şekilde bozuklukların-hastalıkların teşhis ve tedavi süreçlerinde rol almaktadırlar. Böylesine kritik ve geniş bir uygulama alanı içinde odyologlar gelişmiş problem çözme becerileri sayesinde hizmet sundukları tüm bireyler için faydalı olmaktadırlar.

Kaynakça

American Speech-Language-Hearing Association. A model for collaborative service delivery for students with language-learning disorders in the public schools,1991.

American Speech-Language-Hearing Association. (). Preferred practice patterns for the profession of audiology [Preferred practice patterns]. *American Speech-Langauge-Hearing Association. Available from www. asha. org/policy. doi*, *10*. 2006

Paul-Brown, Diane; RICKER, Joseph H. Evaluating and treating communication and cognitive disorders: Approaches to referral and collaboration for speech-language pathology and clinical neuropsychology. *ASHA Supplement*, 2003, 23: 47-58.

Paul, Diane. A quick guide to DSM-5. *The ASHA Leader*, 2013, 18.8: 52-54.

Adams, M. E., Marmor, S., Yueh, B., & Kane, R. L. (). Geographic variation in use of vestibular testing among Medicare beneficiaries. *Otolaryngology–Head and Neck Surgery*, 2017;*156*(2), 312-320.

Chisolm, T. H., Johnson, C. E., Danhauer, J. L., Portz, L. J., Abrams, H. B., Lesner, S., ... & Newman, C. W. (). A systematic review of health-related quality of life and hearing aids: final report of the American Academy of Audiology Task Force on the Health-Related Quality of Life Benefits of Amplification in Adults. *Journal of the American Academy of Audiology*, 2007;*18*(02), 151-183.

https://www.asha.org/policy/sp2018-00353/#ServiceDeliveryAreas (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522-14.htm (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

BÖLÜM 13

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ODYOLOJİ MESLEK DERNEKLERİ, ETİK PRENSİPLER VE YÖNERGELER

Şule Çekiç

Bu bölümde; Meslek derneği kavramı, dünyada ve Türkiye'de odyoloji meslek dernekleri, etik ve ahlak kavramları, sağlık alanında etik prensipler ve yönergeler, odyologlara yönelik mesleki etik prensipler anlatılmaktadır.

Öğrenim Hedefleri:

Meslek derneği kavramının tanımını yapabilme; dünyada ve Türkiye'de odyoloji meslek derneklerini listeleyebilme; Etik ve ahlak kavramlarını açıklayabilme; Sağlık meslekleri etik prensiplerini sıralayabilme; Odyologlara yönelik mesleki etik prensiplerin kapsamını açıklayabilme

Anahtar Kelimeler

Dernek, Meslek Derneği, Etik, Mesleki Etik, Mesleki Yönerge

Kaynakça

ASHA. Code of Ethics. Erişim Tarihi: 01.12.2022. https://www.asha.org/policy/et2016-00342/

American Academy of Audiology. Ethics, Professional Standards. Erişim Tarihi: 06.1.2023.https://www.audiology.org/about/academy-membership/ethics-2/

ASHA. Hearing Loss Organizations and Associations. Erişim Tarihi: 06.1.2023. https://www.asha.org/public/hearing/hearing-loss-organizations-and-associations/

Dünya Tıp Birliği (WMA) Helsinki Bildirgesi, İnsan gönüllüler Üzerinde Yapılan Tıbbi Araştırmalarda Etik İlkeler. Erişim Tarihi: 06.1.2023. https://jag.journalagent.com/aot/Helsinki_Declaration_tur.pdf

İnsan Hakları Derneği. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. Erişim Tarihi: 01.02.2023. https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/

T.C. Sağlık Bakanlığı Etik Komisyonu. Sağlık Etiği. Erişim Tarihi: 01.02.2023. https://etik.saglik.gov.tr/TR,5636/saglik-etigi.html

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi sistemi. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi. Erişim Tarihi: 08.01.2023. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/2.3.412578.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi sistemi. Hasta Hakları Yönetmeliği. Erişim Tarihi: 05.1.2023. https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi sistemi. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Erişim Tarihi: 01.02.2023. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6698.pdf

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Sağlık Hizmetleri Meslek Etiği ve İlkeleri. Erişim Tarihi: 01.12.2022. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Meslek%20Eti%C4%9Fi%20ve%20%C4%B0lkeleri.pdf

OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI

İLKOKUL UYGULAMALARI

Editörler
Doç. Dr. Bilge Kuşdemir Kayıran
Doç. Dr. Melike Özyurt

nobel

OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI İLKOKUL UYGULAMALARI

Editörler: Doç. Dr. Bilge Kuşdemir Kayıran - Doç. Dr. Melike Özyurt

Yayın No.: 4625
Eğitim No.: 958
ISBN: 978-625-427-831-0
E-ISBN: 978-625-427-832-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selmanobel05@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kuşdemir Kayıran, Bilge., Özyurt, Melike.
Okul Dışı Öğrenme Ortamları İlkokul Uygulamaları
Editörler: Bilge Kuşdemir Kayıran - Melike Özyurt
1. Basım, XVI + 278 s., 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-427-831-0
E-ISBN: 978-625-427-832-7
1. Okul dışı öğrenme 2. İlkokul 3. Etkinlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No. 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölümler ve Yazarları III
Teşekkür V
Ön Söz VII

BÖLÜM 1
OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ KAPSAMI VE ÖNEMİ

Giriş 1
1. Okul Dışı Öğrenme Ortamları 2
2. Okul Dışı Öğrenme ve Yapılandırmacı Yaklaşım 5
3. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Önemi 6
4. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Gelişimine Etkisi 7
5. Okul Dışı Öğrenme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri 9
5.1. Karşılaşılan zorluklar 9
5.2. Çözüm önerileri 10
Özet 12
Kaynakça 13

BÖLÜM 2
ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA VE ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜREÇLERİNDE OKUL DIŞI ÖĞRENME

Giriş 15
1. Okul Dışı Öğrenmenin Felsefesi ve Tarihsel Arka Planı 15
2. Öğretim Programlarında Okul Dışı Öğrenme 17
3. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Kullanılabilecek Strateji, Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler 22
3.1. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Kullanılabilecek Stratejiler 23
3.1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi 23
3.1.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi 23
3.1.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi 24
3.2. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Kullanılabilecek Yaklaşımlar 24

3.2.1. Yapılandırmacı Yaklaşım 24
3.2.2. İş Birlikli Öğrenme 25
3.2.3. Proje Tabanlı Öğrenme 25
3.2.4. Deneyimsel Öğrenme 26
3.2.5. Hizmet Ederek Öğrenme 26
3.2.6. Yer Temelli Öğrenme 26
3.3. Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Kullanılabilecek Yöntem ve Teknikler 27
3.3.1. Gezi 28
3.3.2. Gözlem 28
3.3.3. Görüşme 28
3.3.4. Sergi 29
3.3.5. Sözlü Tarih 29
Özet 30
Kaynakça 31

BÖLÜM 3
OKUL DIŞI ÖĞRENMEDE PLANLAMA UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME

Giriş 33
1. Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri Uygulama Aşamaları 34
1.1. Etkinlik Öncesi Planlama ve Hazırlık Süreci 35
1.1.1. Etkinlik öncesi göz önünde bulundurulması gereken hususlar 35
1.1.2. Etkinlik öncesi hazırlanması gereken evraklar 36
1.2. Etkinliğin Uygulanması 37
1.2.1. Çalışma Kâğıtlarında Yer Verilebilecek Etkinlikler 38
1.3. Etkinlik Sonrası Değerlendirme 43
1.3.1. Etkinlik sonrası değerlendirmede yer verilebilecek yöntem, teknik ve uygulamalar 43
1.4. Okul Dışı Öğrenme Etkinliklerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 46
Özet 47
Kaynakça 48

BÖLÜM 4
MÜZELER

Giriş 55
1. Müze: İşlevleri ve Eğitim 56
1.1. Müze Eğitimi 57

1.2. Müze Eğitiminin İlkeleri 60
1.3. Müze Eğitiminin Aşamaları 61
1.3.1. Müze Öncesi 62
1.3.2. Müze Etkinlikleri 62
1.3.3. Müze Sonrası 63
2. Öğretme-Öğrenme Modelleri ve Müzeler 63
2.1. Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Müzede Öğrenme 64
2.2. Sosyokültürel Öğrenme Kuramı ve Müzede Öğrenme 66
3. Müze Eğitiminde Öğretmenin Rolü 68
4. MEB Öğretim Programları ve Müzeler 71
5. Müze Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri 76
Özet 87
Kaynakça 88

BÖLÜM 5
BİLİM/ TEKNOLOJİ MERKEZLERİ, PLANETARYUMLAR, BİLİM ŞENLİKLERİ, BİLİM KAMPLARI

Giriş 91
1. Bilim ve Teknoloji Merkezleri 94
2. Planetaryum (Gezegenevi, Gökevi) 97
3. Bilim Şenlikleri 100
4. Bilim Kampları 102
5. Okul Dışı Öğrenme Ortamı Olarak Bilim ve Teknoloji Merkezlerinin ve İlgili Ortamların Yararları ve İlkokul Derslerinde Kullanılması 102
6. Etkinlik Örnekleri 111
Özet 127
Kaynakça 128

BÖLÜM 6
SANAT ORTAMLARI
(TİYATRO, SİNEMA VE SANAT ATÖLYELERİ)

Giriş 133
1. Sanat Ortamları 136
1.1. Tiyatro 136
1.2. Sinema 140
1.3. Sanat Atölyeleri 145

2. Sanat Ortamlarının İlkokul Düzeyinde Okul Dışı Öğrenme Ortamı Olarak Kullanımı 150
Özet 153
Kaynakça 153

BÖLÜM 7
SPOR MERKEZLERİ

Giriş 155
1. Spor Merkezleri 156
1.1. Kullanım Amaçlarına Göre Spor Merkezleri 158
1.1.1. Tek Amaçlı Spor Merkezi 158
1.1.2. Tek Alana Yönelik, Tek Amaçlı Spor Merkezi 158
1.1.3. Çok Amaçlı Spor Merkezi 158
1.1.4. Geleneksel Olmayan Spor Merkezi 159
1.2. Mekân ve Eylem Özelliğine Göre Spor Merkezleri 159
1.2.1. Açık Spor Merkezi 159
1.2.2. Kapalı Spor Merkezi 159
1.2.3. Doğal ve Kentsel Alanlar 160
1.3. Merkez Tipine Göre Spor Merkezleri 160
1.3.1. Sporcu Kamp Merkezi 160
1.3.2. Sporcu Sağlık Merkezi 160
2. Spor Merkezlerinin Öğrenme-Öğretme Sürecine Katkısı 162
3. Okul Dışı Öğrenme Ortamı Olarak Spor Merkezlerinin Avantajları ve Sınırlılıkları 163
4. Okul Dışı Öğrenme Ortamı Olarak Spor Merkezlerinin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 164
5. Spor Merkezlerinin Öğretim Programlarındaki Yeri 165
6. Spor Merkezleri ile İlişkili Kazanımlar 165
7. Etkinlik Örnekleri 166
Özet 181
Kaynakça 181

BÖLÜM 8
HAYVANAT BAHÇELERİ-BOTANİK BAHÇELERİ-MİLLÎ PARKLAR-DOĞAL ORTAMLAR

Giriş 183
1. Hayvanat Bahçeleri 184
1.1. Hayvanat Bahçeleri ve Eğitim 186

2. Botanik Bahçeleri 187
2.1. Botanik Bahçeleri ve Eğitim 189
3. Millî Parklar 191
3.1 Millî Parklar ve Eğitim 193
4. Doğal Ortamlar 195
5. İlkokul Öğretim Programlarında Hayvanat Bahçeleri, Botanik Bahçeleri, Millî Parklar ve Doğal Ortamlar 201
5.1. Hayat Bilgisi Dersi 202
5.2. Fen Bilimleri 203
5.3. Sosyal Bilgiler 204
5.4. Matematik Dersi 204
6. Etkinlik Örnekleri 206
Özet 210
Kaynakça 211

BÖLÜM 9
KAMU KURUMLARI VE SANAYİ KURULUŞLARI

Giriş 217
1. Kamu İdareleri ve Kamu Kurumları 218
1.1. Kamu İdareleri 218
1.1.1. Merkezî İdare (Devlet) 218
1.1.2. Mahallî İdareler (Yerel Yönetimler) 219
1.2.1. İdari Kamu Kurumları 220
1.2.2. İktisadi Kamu Kurumları 220
1.2.3. Sosyal Kamu Kurumları 220
1.2.4. Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Kurumları 220
1.2.5. Kamu Kurumu Niteliğindeki Mesleki Kuruluşlar 220
1.2.6. Bağımsız İdari Otoriteler 221
2. Sanayi Kuruluşları 222
2.1. Gıda Sanayisi 223
2.1.1. Un ve Unlu Mamuller Sanayisi 223
2.1.2. Süt ve Süt Ürünleri Sanayisi 223
2.1.3. Et ve Et Ürünleri Sanayisi 223
2.1.4. Çay Sanayisi 224
2.1.5. Konserve Sanayisi 224

2.1.6. Bitkisel Yağ Sanayisi 224
2.2. Dokuma (Tekstil), Deri ve Giyim Sanayisi 224
2.3. Maden Sanayisi 224
2.4. Otomotiv ve Madeni Eşya Sanayisi 225
2.5. Kimya Sanayisi 225
2.6. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi 226
2.7. Orman Ürünler Sanayisi 226
2.8. Enerji Santralleri 227
2.8.1. Hidroelektrik Santralleri 227
2.8.2. Termik Santralleri 227
2.8.3. Güneş Enerjisi Santralleri 227
2.8.4. Jeotermal Enerji Santralleri 228
2.8.5. Rüzgâr Enerjisi Santralleri 228
2.8.6. Nükleer Reaktörler 228
3. Okul Dışı Öğrenme Ortamı Olarak Kamu Kurumları ve Sanayi Kuruluşlarının Yararları ve İlkokul Derslerinde Kullanılması 228
4. Etkinlik Örnekleri 235
Özet 242
Kaynakça 242

BÖLÜM 10
ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ

Giriş 245
1. Çocuk Kütüphanelerinin Tanımı 245
2. Çocuk Kütüphanelerinin Amacı, Önemi ve İşlevleri 248
3. Okuma Kültürü Sürecinde Çocuk Kütüphaneleri 252
4. MEB Öğretim Programları ve Çocuk Kütüphaneleri 253
5. Etkinlik Örnekleri 262
Özet 265
Kaynakça 266

Yazarlar hakkında 269
Dizin 275

OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ KAPSAMI VE ÖNEMİ

Ali Bozkurt-Tuğba Han Şimşekler Dizman

Giriş

Değişen ve gelişen dünyada eğitim ve öğretim süreçleri de sürekli bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu değişim ve dönüşümler, öğretim yöntem ve stratejilerini de etkilemektedir. Özellikle yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının öğretim programları ve sınıf içi uygulamalarda etkinliğinin artmasıyla birlikte "öğretme" fikri yerine, yaparak yaşayarak "öğrenme" fikrine hizmet eden unsurlar daha çok ön plana çıkmakta ve öğrenmeye veya öğrenilmiş bir kavramı pekiştirmeye katkı sunabilecek öğrenme ortamları ve etkinlikler önem kazanmaktadır. Bu çerçevede formel öğrenmenin yanında:

- Okul dışı öğrenme
- İnformel öğrenme
- Non-formel öğrenme

gibi alt başlıklarda, bilginin yaşadığımız ortamla ilişkilendirilerek öğrenilmesi gerektiğini de savunan çalışmalarda artış görülmektedir (Eshach, 2007; Melnic & Botez, 2014; Tudor, 2013).

Okul dışı öğrenme; okulun dışında, öğretim programının zenginleştirilmiş etkinliklerle desteklendiği öğrenmelerdir (Dyment & Potter, 2015). Okul dışı öğrenmede katılımcılar, etkinliklere doğrudan katıldıkları ve gerçek nesneler üzerinde çalıştıkları için birden fazla duyu organı kullanmaktadırlar. Bu olumlu yönüyle okul dışı öğrenmenin amacına ulaşabilmesi için etkinliklerin programa uygun olarak seçilmesi, öğrenenlerin aktif katılımı ve konuların bütünlük içerisinde su-

KAYNAKÇA

Abu, N. K. (2019). Üstün yetenekli çocuklara yönelik okul dışı öğretim uygulamaları hakkında öğretmen algıları. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, *4*(2), 144-165.

Akay, F. (2020) Kelebeğin yaşam döngüsünün mobil araçlarla okul dışı ortamda öğrenilmesi: Kelebekler vadisi örneği. *Journal of STEAM Education*, 3(2), 59-79.

Bucknell, C. & Mannion, A. (2006). An outdoor education body of knowledge. *Australian Journal of Outdoor Education*, 10(1), 39-45.

Bunting, C. J. (2006). *Interdisciplinary teaching through outdoor education*. Human Kinetics.

Delay, R. (1996). Forming knowledge: Constructivist learning and experiential education. *Journal of Experiential Education, 19*(2), 76-81.

Demirel, R.,& Özcan, H. (2020). Ortaokul öğrencileri ile bir okul dışı öğrenme ortamına alan gezisi: Tropikal kelebek bahçesi örneği. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 5*(2), 120-144.

Doğan, Y., Çiçek, Ö., & Saraç, E. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre bilimi dersi kapsamında gerçekleştirilen alan gezisi deneyimleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(1), 104-120.

Donovan, M.S.,Bransford, J.D. & Pellegrino, J. (eds.) (1999). *How People Learn*. National Academy Press, Washington DC.

Dyment, J. E., & Potter, T. G. (2015). Is outdoor education a discipline? Provocations and possibilities. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, *15*(3), 193-208.

Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: Formal, non-formal, and informal education. *Journal of science education and technology, 16*(2), 171-190.

Falk, J. H., & Dierking, L. D. (1997). School field trips: Assessing their long-term impact. *Curator: The Museum Journal, 40*(3), 211-218.

Fidan, N. (2012) *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem yayınları.

Ford, P. (1986). *Outdoor education: Definition and philosophy* (Report No. RC 015 661). Las Cruces, NM: ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 26

Ford, P. M., Cloninger, K. W. (1982). Multi-phasic mood changes in a five-day residential outdoor education experience. *The Journal of Environmental Education, 14*(2), 29-31.

Hatice, K. I. R., Kalfaoğlu, M., Aksu, H. H. (2021). Matematik öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarının kullanımına yönelik görüşleri. *International Journal of Educational Studies in Mathematics, 8*(1), 59-76.

Karademir, E. (2013). *Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında "okul dışı öğrenme etkinliklerini" gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış teorisi yoluyla belirlenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karademir, E., & Tezel, Ö. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stillerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(28), 129-145.

Karadoğan, S. (2016). Eğitimde sınıf-okul dışı öğrenme uygulamaları ve yaşanan sorunlar. *Türkiye'de Eğitim Sorunlarına Yönelik Akademik Değerlendirmeler ve Çözüm Önerileri*-1, 47-84.

Kolb, D. A., Boyatzis, R. E., Mainemelis, C. (2014). Experiential learning theory: Previous research and new directions. In *Perspectives on thinking, learning, and cognitive styles* (pp 227-248). Routledge.

Şimşek, C. L., (2011). Bilimin doğası ve bilim tarihi dersinde yapılan çalışmaların öğrencilerinin bilim tarihi ile ilgili bilgi düzeylerine etkisi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 5(1), 116-138.

Lieberman, G. & Hoody, L. 1998. *Closing the achievement gap: using the environment as an integrating context for learning*, Poway, CA: State Education and Environment Roundtable.

Melnic, A. S., & Botez, N. (2014). Formal, non-formal and informal interdependence in education. *Economy Transdisciplinary Cognition, 17*(1), 113-118.

Nichols, D.R. (1982). Outdoor educators: The need to become credible, *Journal of Environmental Education, 14*(1), 1-3.

Ocak, İ., & Korkmaz, Ç. (2018). Fen bilimleri ve okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Field Education*, *4*(1), 18-38.

OFSTED (Office for Standards in Education) (2008) Sustaining improvement: the journey from special measures. London: Ofsted.

Okur-Berberoğlu, E. O. B., & Uygun, S. (2013). Sınıf dışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişim durumunun örgün ve yaygın eğitim kapsamında incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 32-42.

Parkin, D. (1998). Is outdoor education environmental education. *International Journal of Environmental Education and Information, 17*(3), 275-286.

Pilla, S., Tulip, D. (1995). A constructivist approach to environmental education. Australian Journal of Outdoor Education, 1(1), 18-24.

Priest, S. (1986). Redefining outdoor education: A matter of many relationships. *The Journal of environmental education, 17*(3), 13-15.

Ratanapojnard, S. (2001). *Eden in a vacant lot: special places, species and kids in the neighborhood of life.* In Children and nature, psychological, sociocultural, and evolutionary investigations, Edited by: Kahn, P. H. and Kellert, S. R. 305–328. Cambridge, MA: The MIT Press.

Rennie, L. J., Feher, E., Dierking, L. D., & Falk, J. H. (2003). Toward an agenda for advancing research on science learning in out-of-school settings. *Journal of research in science teaching, 40*(2), 112-120.

Saraç, H. (2017). Türkiye'de okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yapılan araştırmalar: içerik analizi çalışması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 60-81.

Soylu, Ü. İ., & Karamustafaoğlu, O. (2020). Okul dışı ortamlarda öğretim deneyimi olan fen bilimleri öğretmenlerinin bu ortamlara yönelik görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *6*(3), 174-196.

Tal, T., & Morag, O. (2009). Reflective practice as a means for preparing to teach outdoors in an ecological garden. *Journal of Science Teacher Education*, *20*(3), 245-262.

Tatar, N. & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri, *Elementary Education Online, 11*(4), 883-896, 2012

Taylor, C., Power, S., & Rees, G. (2009). Out-of-school learning: the uneven distribution of school provision and local authority support. *British Educational Research Journal, 36(*6), 1017-1036.

Tsai, J.T. (2006). The identification of the components for an outdoor education curriculum in Taiwan. PhD Thesis, Indiana University, USA.

Tudor, S. L. (2013). Formal–non-formal–informal in education. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 76, 821-826.

Wheatley, G. H. (1991). Constructivist perspectives on science and mathematics learning. *Science education, 75*(1), 9-21.

Yavuz, M., & Kıyıcı, F. B. (2012). Hayvanat bahçelerinin fen öğretiminde kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(24), 134-156.

Yıldız, E. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarının değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(33), 94-127.

ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA VE ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜREÇLERİNDE OKUL DIŞI ÖĞRENME

Melike Özyurt

Giriş

Okul dışı öğrenme, öğrencilerin sınıf içi süreçlerde edindikleri bilgileri, kazandıkları becerileri, doğal ortamlarda yaşadıkları çevre ve toplumla etkileşime geçerek doğrudan deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır. Bu yönü ile öğretim programlarımızın felsefesi ile de örtüşen okul dışı öğrenme, sınıf içi eğitim faaliyetlerinin vazgeçilmez bir bütünleyicisi olarak görülebilir. Uygulamadaki öğretim programlarında da sıklıkla yer verilen okul dışı öğrenme, programların başarılı bir şekilde uygulanmasında, anlamlı ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde, okul dışı öğrenmenin felsefesi, tarihsel arka planına değinilmekle birlikte, öğretim programlarında okul dışı öğrenmenin yeri incelenmiştir. Ayrıca okul dışı öğrenmede uygulanılabilecek strateji, yaklaşım, yöntem ve tekniklere de yer verilmiştir.

1. Okul Dışı Öğrenmenin Felsefesi ve Tarihsel Arka Planı

Okul dışı öğrenmenin felsefi temelleri; Comenius, Rousseau, Pestallozi ve Dewey'in görüşlerine dayanmaktadır (Atmaca ve Gökmen,2020). Bu görüşlerin en temel ortak özelliği, öğrenmenin bireyin kendi deneyimleri yoluyla gerçekleşebileceğidir. Comenius, öğrenmede kitaplardan çok doğanın sunduğu canlı kitaplardan faydalanılması gerektiğini (Şimşek ve Kaymakçı, 2015), Pestallozi ise çocuğa kuram-

Sınıf içi öğrenme öğretme süreçlerinde kullanılabilecek birçok strateji, yaklaşım yöntem ve teknik okul dışı öğrenme ortamlarında da uygulanabilir. Sunuş, buluş, araştırma inceleme stratejilerinden, yapılandırmacı, iş birlikli, proje tabanlı öğrenme yaklaşımlarından, anlatım, tartışma, soru-cevap, deney, örnek olay, beyin fırtınası, istasyon, eğitsel oyun, drama, gösterip yaptırma gibi birçok yöntem ve teknikten okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetlerinde faydalanılabilir. Bunun yanı sıra okul dışı öğrenme ortamlarına özel yaklaşım, yöntem ve teknikler de mevcuttur. Bu yaklaşımlardan bazıları deneyimsel öğrenme, hizmet ederek öğrenme ve yer temelli öğrenmedir. Okul dışı öğrenme ortamlarına özel teknikler arasında ise gezi, gözlem, görüşme, sergi ve sözlü tarih sayılabilir.

KAYNAKÇA

Akcanca, N, Girgin, D . (2020). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin algılarının hizmet ederek öğrenme düzeylerini yordama gücü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *9*(3) , 2201-2224.

Akyüz, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi*. PegemA.

Arslan, A. (2015). Öğretim stratejileri ve öğrenme stratejileri. T. Yanpar Yelken ve C. Akay (Ed). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (ss. 185-222). Anı Yayıncılık.

Atmaca, S. ve Gökmen, A. (2020). Derslik dışı öğretme ve öğrenme yaklaşımları. G. Ekici ve M. Güven (Ed.), *Yeni öğretme öğrenme yaklaşımları ve uygulama örnekleri* içinde (ss. 264-279). Pegem Akademi.

Aykaç, N. (2016). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. PegamA.

Berberoğlu, E. O. ve Uygun, S. (2013). Sınıf dışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişiminin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 32-42.

Bilen, M. (2014). *Plandan uygulamaya öğretim*. Yargı Yayınevi.

Demirel, Ö. (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri, öğrenme sanatı*. PegemA.

Doğanay, A. ve Tok, Ş. (2016). *Öğretimde çağdaş yaklaşımlar*. A. Doğanay (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (ss. 239-297). PegamA.

Erciyeş, G. (2017). Öğretim yöntem ve teknikleri. Ş. Tan (Ed). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde *(ss.* 261-364*)*, PegemA.

Gencel, İ. E. (2008). Sosyal bilgiler dersinde Kolb'un deneyimsel öğrenme kuramına dayalı eğitimin tutum, akademik başarı ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. *İlköğretim Online*, *7*(2), 401-420.

Güler, A., Hacıoğlu, M., B. ve Taşğın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Johnson, R.T.,& Johnson, D.W. (1994). An overview of cooperative learning, In J., Thousand, A., Villa, & A., Nevin (Eds.). In *Creativity and Collaborative Learning*. Brookes Publishing.

Kanadlı, S. (2015). Öğretim teknikleri. T. Yanpar Yelken ve C. Akay (Ed). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (ss. 287- 340). Anı Yayıncılık.

Korkmaz,Z.S. (2020). Okul dışı ortamlarda öğretim. A. Küçükoğlu ve H. İ. Kaya (Ed). *Okul dışı öğrenme ortamları* içinde (ss. 24-50). PegemA.

MEB (2018a). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018b). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018c). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018d). *Matematik dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018e). *Türkçe dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018f). *Beden eğitimi ve oyun dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018g). *Görsel sanatlar dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

MEB (2018h). *Müzik dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Metin Göksü, M. (2020). Sınıf dışı öğrenme ortamları: Köy enstitüleri örneği. *Turkish History Education Journal*, 9(1), ss. 1-16.

Okur, E. (2012). *Sınıf dışı deneyimsel öğretim: Ekoloji çalışması*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.

Slavin, R. E. (2000). *Cooperativelearning: Theory, research, andpractice*. Allynand Bacon.

Smith, G. A. (2002). Place-based education: Learning to be where we are. *Phi delta Kappan*, *83*(8), 584-594.

Sönmez, V. (2009). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Anı yayıncılık.

Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Eğitim Kitabevi.

Şen, A. İ. (2019).Okul dışı öğrenme nedir? A. İ. Şen (Ed.). *Okul dışı öğrenme ortamları* içinde (ss. 1-20). PegamA.

Şimşek, M. (2002). *TKY ve tarihteki bir uygulaması Ahilik*. Hayat Yayıncılık.

Şimşek, A. ve Kaymakçı, S. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminin amacı ve kapsamı. A. Şimşek ve S. Kaymakçı (Ed.). *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* içinde (ss. 1-11). PegamA.

Tok,Ş. (2015). Etkili öğretim için yöntem ve teknikler. A. Doğanay (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (ss. 161-230). PegamA.

Üztemur, S., Dinç, E. ve Acun, İ. (2018). Yer temelli eğitim yaklaşımı ve sosyal bilgiler öğretim programlarına yansımaları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(3), 141-158.

Yaşar, Ş. ve Gültekin, M. (2012). Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi. C. Öztürk (Ed.), *Anlamlı öğrenme için etkili öğretim stratejileri* içinde (ss. 77-109). Pegem Akademi.

Yeşilyurt, E. (2019). Kuramsal temelleri açısından öğretim stratejilerinin temel özellikleri: Bir derleme çalışması. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(5), 57-78.

OKUL DIŞI ÖĞRENMEDE PLANLAMA UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME

Bilge Kuşdemir Kayıran

Giriş

Öğrenme, planlanan etkinliklerden sonra gerçekleşebileceği gibi kendiliğinden de ortaya çıkabilir; bir davranış, bir beceri değişikliği olabileceği gibi bir tutum, bir duygu değişikliği şeklinde de ortaya çıkabilecek oldukça geniş bir yelpazede kendini gösterir. Öğrenme için sınıf, okul gibi bir ortam şart değildir; evde, sokakta, parkta hatta okulda öğretilmesi planlananların, okul dışı bir ortamda öğretilmesiyle de gerçekleşebilir.

Okul dışı öğrenme etkinlikleri, program dışı etkinlikler, sınıf dışı eğitim etkinlikleri, formel olmayan eğitim etkinlikleri gibi farklı adlarla adlandırılan bu tür etkinliklerin, hedefine ulaşabilmesi için planlı olması, bu planlamada etkinliğin tüm aşamaları için önceden yapılacakların belirlenmesi gerekir. İyi bir planlama, amaca ulaşmada ve zamanı etkili kullanmada atılabilecek en büyük adımdır. Griffin ve Symington (1997), bilim merkezlerine geziler planlayan öğretmenlerin, bu merkezlerin sunduğu farklı öğrenme ortamlarını veya öğrenme fırsatlarını çok az tanıdıklarına işaret etmişlerdir. Öğretmenlerin yapacakları ziyaretlere ilişkin hedeflerini tam olarak belirlemede ve öğretim programı ile ilişkilendirmekte zorlandıklarını, öğrencileri kaybetmek, ortamı tanımamak ve gelecek sorulara cevap verememek gibi kaygılar taşıdıkları da vurgulanmıştır (Eshach, 2007; Griffin ve Symington, 1997). Tüm bu olumsuzlukların önüne geçebilmek için iyi bir plan-

süresinin tamamını kapsamaması, serbest gözlem ve etkileşimlere de izin verilmesidir. Etkinlik sonrası değerlendirmeyle, yapılan uygulamalarla kazanımlara ulaşılıp ulaşılmadığının kontrolü yapılmalıdır. Bu aşamada, gözlem ve görüşme kayıtlarını raporlama ve sunma, bil bakalım, sınıf tartışması, günlük, mektup, hikâye yazma, broşür, sınıf/okul panosu veya gazetesi hazırlama, ben kimim?/ben neyim?, zihin haritası/kavram ağı/kavram haritası, reklamlar, ne biliyorum-ne öğrenmek istiyorum-ne öğrendim-nasıl daha fazla bilgi edinebilirim vb. ölçme değerlendirme etkinlikleri yapılabilir. Okul dışı öğrenme etkinliklerinde amaca yönelik çalışmalar hazırlanmalı, kapsamlı bir hazırlık ve planlama yapılmalı, ziyaret edilecek mekân hakkında önceden bilgi toplanmalı, değişebilecek durumlar için hazırlıklı olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Buzan, T. ve Buzan, B. (2015). *Zihin haritaları yaratıcılığınızı ortaya çıkarır hafızanızı güçlendirir hayatınızı değiştirir* (4. bs., G. Tercanlı, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

DeWitt, J., & Osborne, J. (2007) Supporting teachers on science-focused school trips: Towards an integrated framework of theory and practice, *InternationalJournal of Science Education*, 29 (6), 685-710, https://doi.org/10.1080/09500690600802254

Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: Formal, non-formal, and informal education. *Journal of Science Education and Technology*, 16 (2), 171-190. DOI: 10.1007/s10956-006-9027-1

Griffin, J., & Symington, D. (1997). Moving from task-oriented to learning-oriented strategies on school excursions to museums. *Science Education,* 81, 763–779. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(199711)81:6<763::AID SCE11>3.0.CO;2-O

Kisiel, J. (2003). Teachers, museums and worksheets: A closer look at learning experience. *Journal of Science Teacher Education*, 14 (1), 3-21, https://doi.org/10.1023/A:1022991222494

Laçin Şimşek, C. (2020). *Fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları.* Ankara: Pegem Akademi.

MEB (2019). *Millî eğitim bakanlığı eğitim kurumları sosyal etkinlikler yönetmeliği.* https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/25145204_SOSYAL_ETKYNLYKLER_YON.pdf. 22.06.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Miller, W., & Moffett,P. (2017). *We see you, we hear you: Using mixed-methods assessment to observe student activity in ınformal learning spaces*. Assessment Institute in Indianapolis 2017 Conference, Indianapolis, IN, October 23-24. Poster Presentation.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim.* (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Şen, A. İ. (2019). Okul dışı öğrenme nedir?. A. İ. Şen (Ed.), *Okul dışı öğrenme ortamları* içinde (ss. 1-21). Ankara: Pegem Akademi.

Şeyihoğlu, A., Akbaş, Y. ve Kartal, A. (2012). *Uygulama örnekleri ile coğrafya eğitiminde kavram ve zihin haritaları.* Ankara: Pegem Akademi.

Uysal, H. ve Sidekli, S. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, *45*(204), 1-22, http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.8848

White, R. T., & Gunstone, R. F. (1992). *Probing understanding*. London: TheFalmerPress.

MÜZELER

Gizem Sivrikaya - Ceren Güneröz

Giriş

Müzelerin eğitim ve iletişim işlevleri 21. yüzyılla birlikte öne çıkmakta ve buna bağlı olarak müzenin tanımı ve sorumlulukları bütünüyle değişmektedir. Müze ve toplum ilişkilerinin temelini oluşturan eğitim işlevinin öne çıktığı bu bölümde müzenin eğitim işlevinin tarihsel gelişimine ve günümüz müzelerinin okul gruplarına sunduğu eğitim olanaklarına, müzebilimin bir alt alanı olan ve müze eğitimi olarak adlandırılan disiplinin temel ilkelerine ve teknikler ve müze eğitiminin aşamaları (müze öncesi, müze aşamalarına ve müze sonrası süreçler) yer verilmiştir.

Müzeler başlıklı bölümde, müze eğitimine, müze eğitimindeki çeşitli olanaklara, ilkelere ve müze eğitiminin planlanmasında önemli olan müze eğitiminin aşamalarına değindikten sonra öğretme-öğrenme modellerini ve öğrenme kuramlarıyla bir okul dışı öğrenme ortamı olan müze ilişkisi ele alınmaktadır. Bu bölümde, müzelerde öğrenmenin nasıl gerçekleştiğine, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme süreçlerini planlarken temel alabilecekleri yaklaşımlara, uygulama örneklerine ve bu alandaki araştırmalara değinilmiştir. Ayrıca, müze eğitiminde öğretmenin rolünü örneklerle açıklanmaktadır. Son olarak, Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programlarında müze eğitiminin yeri, öğrenme alanları ve müze ilişkisi, içerik ve kazanımlar ile müze içeriklerinin ilişkisi ele alınmış ve müzelerde kullanılabilecek öğretim etkinlikleri paylaşılmıştır.

naklarından yararlanmaları hem de kendi müze eğitimi etkinliklerini zenginleştirebilmeleri açısından önemlidir.

Müze eğitiminde önemli olan noktalardan biri, öğrencilerin sürece aktif katılımıdır. Çağdaş müzelerde ziyaretçi-nesne etkileşimi ön plana çıkarken bu noktada Piaget'nin bilişsel öğrenme kuramından yararlanıldığı söylenebilir. Diğer yandan, grup içi etkileşimlerin de büyük rol oynadığı müze eğitimi etkinliklerine derinlemesine ve bilinçli bir yaklaşım için Vygotsky'nin sosyokültürel öğrenme kuramından yararlanılmaktadır. Bu iki yaklaşımın müzelere uygulanmasıyla, öğrencilerin bilişsel gelişimlerine katkı sağlanır. Yine de müze eğitimi çalışmalarının etkili sonuçlar vermediğine yönelik araştırmalar da bulunmaktadır. Bu noktada, öğretmenlerin müzelere ve müze eğitimine ilişkin düşüncelerinin ve müzede öğrencilere yönelik tutumlarının önem kazandığı vurgulanmalıdır. Çünkü müzeler -her ne kadar birer bilgi ortamı olarak anılsa da- başlangıçta öğrencilerin duyuşsal olarak etkileneceği alanlardır. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin, müzeleri öğrencilerin ilgi, merak ve heyecanlarını besleyen, sosyal etkileşimi sağlayan alanlar olarak görmesi ve bu yönde değerlendirilmesi, öğrenme çıktılarını da etkileyecektir.

Son olarak sınıf öğretmenleri, müzeleri öğretim programına yönelik değerlendirirken programı farklı boyutlarıyla ele alabileceklerini bilmelidirler. Müze eğitimi yalnızca öğretim programlarında sunulan kazanımlar odağında değil, aynı zamanda öğrenme alanları, içerik ve yetkinlikler çerçevesinde belirlenen kazanımlara yönelik olarak da planlanabilir. Bu noktada, sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilgisel donanımı ve yaratıcılığı önem kazanır. Bölüm sonunda, müzedeki nesne, numune ve eserler ile öğretim programına ilişkin bilginin bir araya getirilme süreci örneklerle sunulmuştur. Böylece öğretmenler ve öğretmen adaylarının donanımlarının ve yaratıcılıklarının yüreklendirilmesi hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Ö. (2019). Müze eğitimi ve yaratıcı drama. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 23-43.

Anderson, D. & Lucas, K. B. (1997) The effectiveness of orienting students to the physical features of a science museum prior to visitation. *Research in Science Education*, *27*(4), 485-495.

Artun, A. (2014). *Müze ve modernlik-Tarih sahneleri- Sanat müzeleri I* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Beştepe, N. E. (2017). Resim iş öğretmenliği programında müze eğitimi ve uygulamaları dersinin işlevi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, *12*(2), 77-86. doi:10.21612/yader.2017.014

Bodrova, E. & Leong, D. J. (2017). *Zihnin araçları-Erken çocukluk eğitiminde Vygotsky yaklaşımı.* (T. Güler Yıldız, F. Şahin, A. Yılmaz, E. Kalkan, Çev.) G. Haktanır (Yay. Haz.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Brahms, L. & Crowley, K. (2016). Learning to Make in the Museum: The Role of Maker Educators. K. Peppler, E. Rosenfeld Halverson, ve Y. B. Kafai (Eds), *Makeology: Makerspaces as learning environments* içinde. New York: Routledge.

Brooklyn Children's Museum (5 Eylül 2021). Exhibits Totally Tots. Erişim adresi: https://www.brooklynkids.org/exhibit/totally-tots/.

Buyurgan, S. (2002). Programlı bir müze ziyareti ve sonrasında uygulama örneği. *Gazi Üniversitesi'nin Eğitimde 75. Yılı Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 105-118). Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı. 08-10 Mayıs, Ankara: GÜ İletişim Fakültesi Matbaası.

Cooper, C. P. & Latham, J. (1988). The pattern of educational visits in England. *Leisure Studies*, Volume 7, 255-266.

Cox-Petersen, A. M., Marsh, D. D., Kisiel, J. & Melber, L. M. (2003). Investigation of guided school tours, student learning, and science reform recommendations at a museum of naturalhistory. *Journal of Research in Science Teaching*, *40*(2), 200-218.

Crowley K. & Callanan M. A. (1998) Describing and supporting collaborative scientific thinking in parent-child interactions. *Journal of Museum Education*, *23*(1), 12-17, DOI: 10.1080/10598650.1998.11510365

Dilli, R. (2017). Öğretmenlerin müzelerin öğrenme ortamı olarak kullanımına ilişkin görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, Bahar 214, 303-316.

Falk, J. Ve Dierking, L. (2000). *Learning from museums: Visitor experiences and the making of meaning*. Walnut Creek, CA: Altimira Press.

Griffin, J. (2004). Research on students and museums: Looking more closely at the students in school groups. *Science Education*, *88*(1), 59-70.

Günçe, G. (1971). Jean Piaget ve kuramsal fikirleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 19-32.

Hooper-Greenhill, E. (1999). *Müze ve galeri eğitimi.* (M. Örge Evren, E. G. Kapçı, Çev.) B. Onur (Yay. Haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

ICOM (2007). Museum definition. Erişim adresi: https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/ 18.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

ICOM (2019). ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to vote. Erişim adresi: https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative- museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/ 06.09.2021 tarihinde erişilmiştir.

İlhan, Ç. A., Artar, M., Bıkmaz, F., Okvuran, A., Akmehmet, T. K., Doğan, D., Karadeniz, C., Çiğdem, H. & Kut, S. (2019). *Müze Eğitimi Kitabı.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Genel Yayın No: 139, Tanıtıcı Yayınlar Dizi No: 6963. ISBN: 978- 975- 11- 4894 – 0.

Karadeniz, C. (2017). Müze ve toplum: Müzeyle topluma ulaşmak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6(8)*, 19-37. Erişim adresi: http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/396204

Karadeniz, C. & Okvuran, A. (2014). Müzede bir gece: Ankara Üniversitesi öğrencileri ile Çorum Arkeoloji Müzesi'nde müze eğitimi. *İlköğretim Online*, *13*(3), 865-869.

Karadeniz, C., Okvuran, A., Artar, M. & Çakır İlhan, A. (2015). Yeni müze bilim bağlamında müze eğitimine çağdaş yaklaşımlar ve müze eğitimcisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *48*(2), 203-226.

Karadeniz, C. Bayındır, S. Tice, F. ve Türk, E. G. (2018). Müzede Öğretmen Öğrenci Etkileşimi. A. Okvuran ve C. Karadeniz (Yay. Haz.). *Çocuk ve Sanat IX. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri* içinde (s. 41-67). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Karşıyaka Çocuk Müzesi (26 Ekim 2021). Alanlar. Erişim adresi: http://evrenselcocukmerkezi.com/alanlar/

Kinder-AkademieFulda (5 Eylül 2021). Begehbares Herz. Erişim adresi: https://www.kaf.de/museum/begehbares-herz/ .

Knutson, K.,Crowley, K., Lin-russell, J. & Annsteiner, M. (2011) Approachingart education as an ecology: Exploring the role of museums, *Studies in Art Education*, *52*(4), 310- 322, DOI: 10.1080/00393541.2011.11518843

Külük, C. Ş. (2019). Sanatı müze duvarlarının ötesine taşıyan bavul müzeler. *İdil*, 61 (2019 Eylül), 1209–1222. doi: 10.7816/idil-08-61-13

Leinhardt, G.,Crowley, K. & Knutson, K. (2002). Preface. *Learning conversations in museums* içinde (s. ix-xiii). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Mercin, L. (2002). *Anadolu güzel sanatlar liselerinde müzelerin sanat eğitimi amaçlı kullanılmasına ilişkin yönetici ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Onur, B. (2012). *Çağdaş müze, eğitim ve gelişim: Müze psikolojisine giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.

Özkasım, H., Küçükhasköylü, N., Demirel Gökalp, Z., Tezcan Akmehmet, K. & Atakök, T. (2015). *Anadolu Üniversitesi Kültürel Miras ve Turizm Bölümü Müzecilik Ders Kitabı Müzecilik ve Sergileme.* Akbıyık B. E. ve Kılıç, N. (Eds.). Ankara. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Piaget, J. (2019). *Çocuğun gözüyle dünya*. (İ. Yerguz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Piscitelli, B. & Weiner, K. (2002). Learning with, through, and about art: The role of social interactions. S.G. Paris (Eds.), *Perspectives on object-centered learning in museums* içinde (s. 121- 151). Manwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Rainoldi M.,Yu C.-E. & Neuhofer B. (2020). The Museum Learning Experience Through the Visitors' Eyes: An Eye Tracking Exploration of the Physical Context. Rainoldi M., Jooss M. (Eds.) *Tourism on the Verge*. *Eye tracking in tourism* içinde. Springer International Publishing.

Rogoff, B., E. Matusov & C. White. (1996). Models of learning in a community of learners. D. R. Olsonve N. Torrance (Eds.). *Handbook of education and humon development: New models of learning, teaching, and schooling* içinde (s. 338-414). London: Basil Blackwell.

Seligmann, T. (2014) Learning Museum. *Journal of Museum Education*, *39*(1), 42-53, DOI: 10.1080/10598650.2014.11510794

Shulman, R. (2014, 17 Kasım). Schools and museums: Interview with Daniel Willingham. *Museum Questions*. Erişim adresi: https://museumquestions.com/2014/11/17/schools -and-museums-interview-with-daniel-willingham/

Tal, T. & Morag, O. (2007). School visits to natural history museums: Teaching or enriching? *Journal of Research in Science Teaching*, *44*(5), 747–769.DOI:10.1002/tea.20184

Tatar, N. & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *JournalforAustralianResearch in EarlyChildhoodEducation*, 9(1), 125– 137.

Watson, K., Aubusson, P., Steel, F. & Griffin, J. (2002). A culture of learning in an informal setting. *Journal for Australian Research in Early Childhood Education*, *9*(1), 125- 137.

BÖLÜM 5

BİLİM/ TEKNOLOJİ MERKEZLERİ, PLANETARYUMLAR, BİLİM ŞENLİKLERİ, BİLİM KAMPLARI

Hatice Mertoğlu - Zübeyde Burçin Usta

Giriş

19. yüzyılda şehirleşmenin başlamasıyla birlikte çevre ile eğitim arasında bağlar kurulmaya başlanmıştır. Köy hayatında bulunan çocuklar, temiz havanın verdiği sağlıkla hem gelişmekte hem de doğadaki bitkileri ve hayvanları tanıma şansı bulmaktadır. Ancak sanayileşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte aileler, köyleri terk etmiş ve şehirlere göç başlamıştır. Bu da öğrencilerin doğadan ve çevreden uzak kalmasına sebebiyet vermiştir. Doğadan ve çevreden uzak kalmak, bireylerin hem sağlıksız yaşamasına hem de çevreden öğrenilecek deneyimlerden mahrum kalmasına neden olmuştur. Bireylerin okul ve ev dışında yeni bilgiler ve deneyimler kazanmasını sağlamak amacıyla "okul dışı öğrenme" kavramı ortaya çıkmıştır. Okul dışında bireylerin birbirleriyle sosyal olarak etkileşim içinde olması, hayata ve bilime dair deneyimler kazanması okul dışı öğrenme olarak adlandırılmaktadır (Knight, 2013). Okul dışı öğrenmenin, öğrencilerin sınav başarılarını arttırdığı, okul hakkındaki görüşlerini olumlu yönde geliştirdiği, okul içindeki ve okul dışındaki performanslarını olumlu yönde etkilediği ve öğrencilerin genel başarı ortalamalarına katkı sağladığı görülmüştür (American Institutes for Research, 2005). Okul dışı öğrenme bununla birlikte öğrencilerin fiziksel ve zihinsel yönden sağlıklı bir birey olmasını sağlamaktadır (Bell & Dyment, 2006). Duygusal, davranışsal ve zekâsal gelişim, okul dışı öğrenme ile desteklenmektedir. Okul dışı öğ-

KAYNAKÇA

Anadolu Agency (2019). https://twitter.com/aa_balkans/status/1164838888243789824

Antalya Bilim Merkezi (2022). (17.02.2022'de aktarılmıştır). https://www.antalyabilimmerkezi.com/?p=28&Bilim-Kampi

American Institutes for Research. (2005). Effects of outdoor education programs for children in California. Palo Alto, CA. Available on the Sierra Club (26.11.2021'de aktarılmıştır) http://www.sierraclub.org/youth/california/outdoorschool_finalreport.pdf

Bakırcı, H. (2019). İlkokulda fen bilimleri öğretiminin amaçları. Hakan Şevki Ayvacı (Ed.). *İlkokulda temel fen bilimleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Bell, A. C., & Dyment, J. E. (2006). *Grounds for action: Promoting physical activity through school ground greening in Canada.* Evergreen. (26.11.2021'de aktarılmıştır). http://www.evergreen.ca/en/lg/pdf/PHACreport.pdf

Bengal Cats (2021). https://tr.pinterest.com/pin/572590540135460238/?mt=login

Bilim Üsküdar. (2021). https://www.bilimuskudar.org/haber-Bilim-Uskudar-Uzaktan-Egitim-Seferberligine-Destek-Olmak-icin-Ogrencilerin-Yaninda-.html

Bishop, J. E. (1980). *The development and testing of a participatory planetarium unit emphasizing projective astronomy concepts and utilizing the Karplus learning cycle, student model manipulation, and student drawing with eighth grade students.* (Doctoral dissertation). The University of Akron. (Eds.)

Bozdoğan, A. E. (2007). *Bilim ve teknoloji müzelerinin fen öğretimindeki yeri ve önemi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bozdoğan, A. E. (2012). Eğitim amaçlı gezilerin planlanmasına ilişkin fen bilgisi öğretmen adaylarının uygulamaları: Altı farklı alan gezisinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(2),* 1049-1072.

Bozdoğan, A. E. (2019). *Bilim merkezleri.* Ed. Ahmet İlhan Şen içinde *Okul dışı öğrenme ortamları.* Pegem Akademi.

Camcı S. (2008). *Bilim şenliğine katılan ve katılmayan öğrencilerin bilim ve bilim insanlarına yönelik ilgi ve imajlarının karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Chegg. (2021). https://www.chegg.com/flashcards/exam-2-833ffb69-dbaa-4654-9deb-902f544283fa/deck

Çavaş, B. (2016). *Fen bilimlerinde öğrenme-öğretme süreci.* Anagün, Ş. S., & Duban, N. (Eds.). *Fen bilimleri öğretimi*. Anı Yayıncılık.

Çolakoğlu, M. H. (2017). Okul ve bilim merkezi eğitimde iş birliği. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 1-24.

Demir, N., & Armağan, F. Ö. (2018). Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik fen bilgisi öğretmenlerinin görüşleri: Planetaryum. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSr), 5*(30), 4241-4248.

Dropia si Vulturul Alb. (2012). https://zdocs.ro/doc/specii-rare-pe-cale-de-disparitie-dropia-si-vulturul-alb-wp9n8l0wq515

Ekinci, S., Oktay, Ö., & Şen, A. İ. (2020). Mobil planetaryum etkinliği: Ortaokul öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(3).

Ekiz, D. (2001). *İlköğretimde fen bilimi öğretimi ve öğrenimi. Felsefi psikolojik temelleri ve pratiksel uygulamaları*, Trabzon: Derya Kitabevi.

Ergin, Ö., Şahin-Pekmez, E., & Öngel-Erdal, S. (2005). *Kuramdan uygulamaya deney yoluyla fen öğretimi.* İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Ertaş, H., & Şen, A. İ. (2011). *Planetaryumlar.* (Eds.) Şimşek, C. L. *Fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: Formal, non-formal, and informal education. *Journal of Science Education and Technology, 16*(2), 171-190.

Eve Ses Yalıtımı. (2021). https://lee.redditchjobcentre.co.uk/

Faruk Yalçın Hayvanat Bahçesi. (1993). https://farukyalcinzoo.com/hayvanlar-v1/memeliler/

Fenbilim. (2015). https://www.fenbilim.net/2015/02/5-sinif-yer-kabugunda-neler-var.html

Fűz, N. (2018). Out-of-school learning in Hungarian primary education: Practice and barriers. *Journal of Experiential Education, 41*(3), 277-294.

Gio Tasarım. (2019). https://www.giotasarim.com/galeri/foto-galeri/

Henriksson, A. C. (2018). Primary school teachers' perceptions of out of school learning within science education. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education, 6*(2), 9-26.

Hülagü, K. T. (2018). *Bilim merkezlerine düzenek seçimi için çok ölçütlü bir model önerisi.* (Doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

IbisEscarlata. (2021). https://www.oceanografic.org/especie/ibis-escarlata/

İstanbul Bilim Şenliği. (2021). https://www.bilimsenligi.com/istanbul-bilim-senligi.html/

İstanbul Bilim Şenliği. (2021). (15.11.2021'de aktarılmıştır). http://www.istanbulbilimsenligi.com/

Karadeniz, C. (2009). *Dünyada çocuk müzeleri ile bilim, teknoloji ve kesif merkezlerinin incelenmesi ve Türkiye için bir çocuk müzesi modeli oluşturulması.* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Eğitimi Anabilim Dalı.

Karakaş, S. (2020). Bilim ve teknoloji müzelerinde eğitim. *Uluslararası Müze Eğitimi Dergisi, 2*(1), 62-78.

Karataş, F., Cengiz, C., & Arslan, Z. (2020). Öğrenmenin eğlenceli yolu: bilim ve teknoloji şenliğinin etkinliği. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 5*(1),95-119.

Kartal, S. U. (2019). *Türkiye'de popüler astronomi çalışmaları: Planetaryumlar.* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kelaynak. (2018). https://www.sabah.com.tr/medya/kelaynak-kuslari-ile-unlu-birecik-ilcesi-neredir-4380626

Kellert, S.R. (2005). *Nature and childhood development* içinde *In Building for Life: Designing and Understanding the Human-Nature Connection.* Washington, D.C.: Island Press. (26.11.2021'de aktarılmıştır.) http://www.cnaturenet.org/02_rsrch_studies/PDFs/Kellert_BuildingforLife.pdf

Kezdolap. (2017). https://xfirexblog.wordpress.com/2016/11/16/a-mosomedve/

Kır, H., Kalfaoğlu, M., & Aksu, H. H. (2021). Mathematics teachers' opinions on the use of out-of-school learning environments. *International Journal of Educational Studies in Mathematics, 8*(1), 59-76.

Kırgız, M. (2018). *Konya bilim merkezi fen etkinliklerinin, katılımcılar tarafından değerlendirilmesi ve katılımcıların fen dersine karşı tutumları ve davranışları üzerine etkilerinin incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya

Knight, S. (2013). *Forest School and Outdoor Learning in the Early Years.* London: SAGE.

Konya Bilim Merkezi. (2021). (18.11.2021'de aktarılmıştır.) https://www.kbm.org.tr/Default/Detail/00497941-8157-e511-80c4-005056954ffa

Loxley, P., Dawes, L., Nicholls, L., & Dore, B. (2016). Sınıf dışında öğrenme. (H. Türkmen, Çev.). H. Türkmen, M. Sağlam & E. Şahin-Pekmez. *İlköğretimde eğlendiren ve anlamayı geliştiren fen öğretimi*, 95-107.

Mallon, G. L., & Bruce, M. H. (1982). Student achievement and attitudes in astronomy: An experimental comparison of two planetarium programs. *Journal of Research in Science Teaching*, *19*(1), 53-61.

MEB. (2018). *Fen Bilimleri Dersi Programı.* (03.10.2022'de aktarılmıştır.) http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf

MEB (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Programı.* (19.02.2022'de aktarılmıştır.)http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122171428547-HAYAT%20B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI.pdf

MEB (2018). *Matematik Dersi Programı.* (25.02.2022'de aktarılmıştır.) https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201813017165445-MATEMAT%C4%B0K%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%202018v.pdf

MEB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Programı.* (19.02.2022'de aktarılmıştır.) https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf

MEB (2018). *Türkçe Dersi Programı.* (25.02.2022'de aktarılmıştır.) https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf

MEB (2019). (17.02.2022'de aktarılmıştır.) http://bursa.meb.gov.tr/Dosyalar/Okul%20D%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20%C3%96%C4%9Frenme%20Ortamlar%C4%B1%20-%20ORTA%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M.pdf

Mertoğlu, H. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının farklı öğrenme ortamlarında gerçekleştirdikleri okul dışı etkinliklere ilişkin görüşleri. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 37-60.

Metin, M.,& Bozdoğan, A. E. (2020). Fen bilimleri dersi kapsamında planetaryuma düzenlenen bir gezinin 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, ilgi ve motivasyonuna etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 240-260.

MounceCook, H. (2003). *Elementary School Teachers and Successful Science Fairs.* The University of North Carolina.

Nature and Landscape. (2021). https://pixy.org/267406/

Pekin, M., & Bozdoğan, A. E. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin okul dışı çevrelere gezi düzenlemeye ilişkin öz yeterliklerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi: Tokat ili örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 17,* 114-133.

Plummer, J. D. (2007). Early elementary students' development of astronomy concepts in the planetarium. *Journal of Research in Science Teaching, 46*(2), 192-209.

Rahmi Koç Müzesi. *Keşif Küresi.* (2009). http://www.aplf-planetariums.org/en/index.php?onglet=planetariums&menu=sheet_planetarium&filtre=2362

Rahmi Koç Müzesi. *Sihirli Küre.* (2009). http://www.aplf-planetariums.org/en/index.php?onglet=planetariums&menu=sheet_planetarium&filtre=2362

Ses Yalıtımı (2018). https://www.izoguard.com.tr/post/ses-izolasyonundaki-dogru-ve-yanlislar

Ses Yalıtım Camları (2021). https://www.firatpenfiyatlari.net/ses-yalitim-camlari.html/timthumb-php

Ses Yalıtımı. (2021). https://www.selcukyalitim.com/ses-yalitimi/

Schultz, S. K. (2020). *Nature of Formative Assessment-Based Active Learning in the Interactive Planetarium.* University of Wyoming.

Sınıföğretmeniyiz. (2011). https://www.sinifogretmeniyiz.biz/5.Sinif-Fen-ve-Teknoloji-Dunya-Gunes-ve-Ay-soru_ayrintisi-17009.asp

Small, K. J., & Plummer, J. D. (2010). Survey of the goals and beliefs of planetarium professionals regarding program design. *Astronomy Education Review, 9,* 1-10.

Soylu, H. (2004). *Keşif Yoluyla Öğrenme: Fen Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Şen, A. İ. (2019). *Okul Dışı Öğrenme Nedir?* Ed. Ahmet İlhan Şen içinde *Okul Dışı Öğrenme Ortamları.* Pegem Akademi.

Şentürk, E. (2019). *Gökevleri (Planetaryumlar)* Ed. Ahmet İlhan Şen içinde *Okul Dışı Öğrenme Ortamları.* Pegem Akademi.

Tatar, N., & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, *11*(4), 882-896.

TEKNOFEST. (2022). (19.02.2022'de aktarılmıştır.) https://www.teknofest.org/tr/corporate/about/

Telli Turna. (2019). https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hadi-ipucu-telli-telli-telli-su-telli-turna-sanma-ki-yarali-dizeleriyle-baslayan-sarkisinin-devami-nedir-41332349

TÜBİTAK. (2015). (16.11. 2021'de aktarılmıştır.) https://tusside.tubitak.gov.tr/tr/bilimkampi/tubitak-tusside-bilim-kamplari-2015-hakkinda

TÜBİTAK. (2019). (16.11.2021'de aktarılmıştır.) https://bilimmerkezleri.tubitak.gov.tr/Icerik/planetaryum-17

TÜBİTAK. (2021). (18.11.2021'de aktarılmıştır.) https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/icerik-4007-bilim-senlikleri-destekleme-programi

TÜZYEKSAV. (2022). (17.02.2022'de aktarılmıştır.) https://www.tuzyeksav.org.tr/bilim-yetenek-kampi/

Ustabulut, M. Y. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının okul dışı öğrenme ile ilgili görüşleri. *Mavi Atlas, 9*(1), 232-249.

Ürey, M., & Kaymakçı, S. (2020). Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde kullanılan okul dışı öğrenme ortamları ve uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Milli Eğitim, 49*(227), 7-32.

Wells, N. M., & Lekies, K. S. (2006). Nature and the life course: Pathways from childhood nature experiences to adult environmentalism. *Children, Youth and Environments, 16*(1). (25.11. 2021'de aktarılmıştır.) http://www.colorado.edu/journals/cye/16_1/16_1_01_NatureAndLifeCourse.pdf

Yenice, N. (2005). *İlköğretimde fen ve teknoloji eğitiminde laboratuvar uygulama ve yöntemleri* Ed. Mustafa Aydoğdu ve Teoman Kesercioğlu içinde *İlköğretimde fen ve teknoloji öğretimi* Ankara: Anı yayıncılık.

Zotti, G., Schaukowitsch, F., & Wimmer, M. (2017). The marriage astronomy and culture: Theory and method in the study of cultural astronomy. *Culture and Cosmos, 21*(1),268-281.

SANAT ORTAMLARI (TİYATRO, SİNEMA VE SANAT ATÖLYELERİ)

Evrim Çağlayan

Giriş

Kitabımızın önceki bölümlerinde okul dışı öğrenmenin tanımı, planlama, uygulama ve değerlendirme süreçleri tartışılmış ve çeşitli okul dışı öğrenme ortamlarının niteliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde, farklı sanat dallarının üretim ve icrasının yapıldığı ortamların incelenmesi amaçlanmıştır. Sanatla ilişkili olan bu ortamların öğretme-öğrenme sürecinde kullanılmasına geçmeden önce sanat kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Sanat; insanlığın en eski uğraşı alanlarından biridir. Fischer (2016), sanatın insanlık tarihiyle yaşıt olduğunu ifade etmektedir. Henüz tarımsal faaliyetlerin ve yerleşik yaşamın görülmediği Paleolitik (Eski Taş) Çağ'da topluluklar, birtakım sanatsal faaliyetler ortaya koymuştur. Erinç'e (2004) göre genel anlamıyla sanat, bir işi ustası gibi yapma ve yapılan işin de çıkan ürünün de usta işi olması anlamını taşır. Read'e (2018) göre sanat, ilkel toplulukların sanat adı altında toplanan çeşitli faaliyetlerinden oluşur. Sanatın insan ile oldukça yakın ilişkisi vardır. İnsanlık tarihine baktığımızda, sanatın başlangıçtan beri bizlerin bir parçası olduğunu görürüz (Özsoy, 2003).

ilişkilendirerek disiplinlerarası öğretim gerçekleştirebilmektedir. Buna karşılık öğrenciler de zenginleştirilmiş bir öğretim süreciyle daha hızlı ve kalıcı öğrenme olanağı elde etmektedir.

Özet

Kitabımızın amaçları doğrultusunda hazırlanan bu bölümde tiyatro, sinema ve sanat atölyelerin okul dışı öğrenme ortamı olarak kullanım olanakları ele alınmıştır. Sanat ortamları başlığı altında düşünülebilecek çok sayıda mekân yer almaktadır. Bu bölümde ele alınan mekânların yanı sıra konser salonları, müzik stüdyoları, açık hava sahneleri, fuar ve gösteri merkezleri, bienal ve süreli sergi mekânları ve müzeler, sanat ile ilişkili olan diğer ortamlardır. Temel özelliklerine bağlı olarak incelenen ve sunulan örnekler, benzer aşamalar takip edilerek diğer sanat ortamlarında da uygulanabilir.

Bireylerin öğrenmeyi mekândan bağımsız olarak gerçekleştirebildikleri bir yaşam biçimine dönüştürmeleri, okul dışı öğrenme ortamlarında alacakları eğitimler ile sağlanabilir. Okul dışı öğrenme ortamları sayesinde bireyler, geleneksel eğitim sisteminden kurtularak daha heyecan verici, etkin ve kalıcı bir eğitim alma şansına sahip olacaklardır (Buyurgan ve Mercin, 2005). Çeşitli kazanımlarla ilişkilendirilen okul dışı öğrenme ortamları, yalnızca ele alınan kazanımın değil aynı zamanda öğrencilerin sanatsal gelişimlerini de destekler. Öğrencilerin sanat ortamlarını erken yaşlarda tanımaları, o ortamların süreçleri ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olmaları, onların sanatsal gelişimlerine olumlu katkı sağlamaktadır. Sanatsal gelişimlerini erken yaşlarda geliştirmeye başlayan bireyler, gelecek yaşamlarında insana, doğaya ve yaşama olumlu katkılar sağlayabilen, bu unsurlara karşı duyarlı olan bireylere dönüşmektedirler. Dolayısıyla sanat ortamlarında gerçekleştirilen okul dışı öğrenme etkinliklerinde hedeflenen kazanımların yanı sıra bu durumun da göz önünde bulundurulması ve öğrencilerin sanat atmosferini hissetmelerinde yarar vardır.

KAYNAKÇA

Ayaydın, A. (2013). Uygulamanın sanat eğitimindeki yeri. A. Ayaydın ve L. Mercin (Ed.), *Görsel sanatlar eğitiminde uygulamalar* içinde (ss. 7-8). Pegem Akademi.

Bozkurt, N. (2014). *Sanat ve estetik kuramları* (11. bs.). Sentez.

Buyurgan, S. ve Mercin, L. (2005). Görsel sanatlar eğitiminde müze eğitimi ve uygulamaları. V. Özsoy (Ed.). Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği.

Çağlayan, E. (2020a). Görsel sanatlar eğitiminde okul dışı öğrenme ortamları: Safranbolu örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3802-3834.

Çağlayan, E. (2020b). Sanat eğitiminin geleceğinde okul dışı öğrenme ortamlarının yeri ve önemi. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 145-158.

Çağlayan, E. (2019). Sanat yoluyla öğrenmede disiplinlerarası yaklaşımlar. B. Karaca, E. İslamoğlu ve C. İyem (Ed.), *Sosyal bilimlerde yeni araştırmalar-II* içinde (ss. 279-291). Berikan.

Erinç, S. M. (2004). *Resmin eleştirisi üzerine* (2. bs.). Ütopya.

Fisher, E. (2016). *Sanatın gerekliliği* (C. Çapan, Çev.; 5. bs.). Sözcükler.

Fuat, M. (2010). *Tiyatro tarihi* (3. bs.). MSM.

Gombrich, E. H. (2007). *Sanatın öyküsü* (E. Erduran ve Ö, Erduran, Çev.; 5. bs.). Remzi.

Hildy, F. J. (2018, November 28). *Theatredesign*. Encyclopedia Britannica. 2 Eylül 2021 tarihinde https://www.britannica.com/art/theatre-design adresinden alınmıştır.

Kaya, Z. (2006). Eğitimin psikolojik temelleri. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.). *Eğitim bilimine giriş* içinde (ss. 81-113). Pegem A.

Kılıç, L. (2008). *Fotoğraf ve sinemanın toplumsal tarihi*. Dost Kitabevi.

Marshall, C. (2017). *Archaeologistsdiscovertheworld'sfirst "art studio" created in an Ethiopiancave 43,000 yearsago.* 27 Ağustos 2021 tarihinde https://www.openculture.com/2017/07/archaeologists-discover-the-worlds-first-art-studio.html adresinden alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Mutlu çocuklar güçlü Türkiye 2023 eğitim vizyonu*. 23 Ekim 2021 tarihinde http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden edinilmiştir.

Moran, B. (2007). *Edebiyat kuramları ve eleştiri* (16. bs.). İletişim.

Özayten, İ. Ş. (2017). Günümüz mekânsal algılar bağlamında sanatçı atölyeleri ve Daniel Buren'in sergileme pratikleri. *İdil Dergisi*, 6(39), 3235-3244.

Özsoy, V. (2019). Sanat galerileri, sanatçı atölyeleri, tasarım stüdyoları ve el sanatları işlikleri. A. İ. Şen (Ed.) *Okul dışı öğrenme ortamları* içinde (ss. 276-304) içinde. Pegem Akademi.

Özsoy, V. (2003). *Görsel sanatlar eğitimi resim-iş eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Gündüz Eğitim Yayıncılık.

Read, H. (2018). *Sanat ve toplum*. (E. Kök, Çev.). Hayalperest.

Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ertem Matbaacılık.

Stanley, A. E. (1970). Early theatre structures in Ancient Greece: A survey of archaeological and literary records from the Minoan Period to 388 B.C. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kaliforniya Üniversitesi.

Wayman, E. (2011). The earliest known artist's studio. *Smithsonian Magazine*. 27 Ağustos 2021 tarihinde https://www.smithsonianmag.com/science-nature/the-earliest-known-artists-studio-111717198/ adresinden alınmıştır.

Yakar, H. G. İ. (2013). Sinema filmlerinin eğitim amaçlı kullanımı: Tarihsel bir değerlendirme. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi,*10(1), 21-36.

Resim Kaynakçası

Resim 1. Gombrich, E. H. (2007). *Sanatın öyküsü* (5. bs.) (çev. E. Erduran ve Ö, Erduran). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Resim 2. 10 Eylül 2021 tarihinde http://www.timshowcenter.com/demo/sal2.jpg adresinden alınmıştır.

Resim 3. 9 Eylül 2021 tarihinde https://variety.com/wp-content/uploads/2013/02/6a00d8341bfc7553ef017c36dbe41e970b.jpgadresinden alınmıştır.

Resim 4. Ferhat, S. (2020). Bir kültürel miras olarak filmlerin restorasyonu. *TRT Akademi Dergisi*, 5(10), 888-904.

Resim 5. 10 Eylül 2021 tarihinde https://www.turvak.com/deppo/image/V3291220151259.JPG adresinden alınmıştır.

BÖLÜM 7

SPOR MERKEZLERİ

Burak Cesur - Barış Kalender

Giriş

Okul dışı öğrenme ortamının doğasına uygun bir şekilde kullanılabilecek ortamların başında spor merkezleri gelmektedir. Spor merkezlerinde yapılacak etkinliklerde oyun, seçim, eğlence, merak, iş birliği, sorumluluk, liderlik, etkileşim ve yaratıcılık gibi unsurlar bir araya gelmektedir. Ayrıca spor merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler; öğrencilerin görüşlerini özgürce ortaya koyabilmelerini sağlamak, bireysel ve toplumsal bilinç oluşturmak, sorumluluk duygusunun ve liderlik becerilerinin gelişimine katkı sunmak, bireyin sosyal, ahlaki, bedensel ve zihinsel olarak bir bütün hâlinde gelişimini desteklemek, ilgili alanda yetenekleri keşfetmek, bireysel farklılıkları, ilgi ve tutumları ortaya koymak, bedensel güç ve uyumluluğu geliştirmek için oldukça önemlidir (Binbaşıoğlu; 1992; akt. Karaküçük, 2002). Spor merkezlerinde gerçekleştirilen beden eğitimi ve oyun dersleri, bireylerin hem bilişsel, duyuşsal ve psikomotor yönden gelişimlerini desteklerken hem de sosyal çevresinin değiştirilmesine ve düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Okul dışı öğrenme ortamı olarak spor merkezlerinin kullanılması, sadece beden eğitimi ve oyun dersi için değil aynı zamanda farklı disiplinlere (matematik, fen bilimleri, sosyal bilgiler, hayat bilgisi vb.) özgü konuların öğretiminde de etkin bir rol üstlenmektedir. Bu anlamda spor merkezleri, farklı derslerde öğrenmeyi zenginleştirebilecek, çeşitlendirebilecek ve kalıcı hâle getirebilecek okul dışı öğrenme ortamı olarak değerlendirilebilir. Alanyazında okul dışı öğrenme ortamı olarak bilim merkezleri, müzeler, planetaryumlar, botanik bahçeleri, kütüphaneler, sivil toplum ve sanayi kuruluşları vb. olarak belirtilen otantik ortamlara yer verilse de (Korkmaz, 2020; Laçin Şimşek, 2020) spor merkezlerinin okul dışı öğ-

Özet

Her geçen gün öğrenme-öğretme faaliyetleri okul sınırlarını aşarak farklı mekân ve zamanlarda yürütülmektedir. Okul dışında gerçekleşen bu öğrenme faaliyetlerinde öğrenciler, daha farklı uyarıcılarla karşılaşmakta ve birçok öğrenme alanına yönelik bilgi ve beceri geliştirebilmektedir. Ayrıca bu ortamlarda öğretim programlarında kazanılması istenen bilgi ve becerileri ortaya çıkaracak daha uygun ortamlar ve fırsatlar sunmaktadır. Bu sayede öğrencilerin alışılagelmişin dışına çıkarak hem onlarda öğrenme motivasyonu ortaya çıkarmakta hem de kendilerini keşfetmelerine imkân tanımaktadır.

Bu bölümde, ilkokullarda okul dışı öğrenme ortamlarından spor merkezlerine yönelik bilgi verilmiştir. Türkiye'de ne tür spor merkezleri var, bu merkezlerde ne gibi faaliyetler düzenlenebilir konusunda bilgi verilmiştir. Spor merkezleri ile ilkokul öğretim programlarındaki kazanımlar arasında ilişki kurulmaya çalışılmış ve spor merkezlerinde etkinlik düzenlenebilecek kazanımlar belirlenmiştir. Bölümün sonunda, belirlenen bu kazanımlardan üçüne yönelik üç farklı spor merkezinde yürütülebilecek etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Ammon, R., & Stotlar, D. K. (2003). Contemporary Sport Management. Parks, J. B., Quarterman, J. (Ed.), Champaign: Human Kinetics

Demirhan, G., ve Bulca, Y. (2021). Spor alanları. Şen, A.İ (Ed.), *Etkinliklerle Okul Dışı Öğrenme Ortamları* (ss. 337-361). Pegem Akademi Yayınları

Hofstein, A., & Rosenfeld, S. (1996). Bridging the gap between formal and informal science learning.

Jarvis, T., & Pell, A. (2005). Factors influencing elementary school children's attitudes toward science before, during, and after a visit to the UK National Space Centre. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 42(1), 53-83

Karaküçük, S. (2002). *Rekreasyon: Boş zamanları değerlendirme*. Gazi Kitapevi.

Katırcı, H. (2012). Spor tesis işletmesi kavramı. H. Katırcı (Ed.), *Spor tesis işletmesi ve saha malzeme bilgisi* içinde (ss. 2-22), Anadolu Üniversitesi Yayını.

Korkmaz, S. Z. (2020). Okul dışı ortamlarda öğretim. A. Küçükoğlu ve H.İ. Kaya (Ed.), *Kuramdan uygulamaya okul dışı öğrenme ortamları* içinde (ss. 24-50). Pegem Akademi Yayınları.

Köse, E. (2013). Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen ders dışı etkinliklerin sınıflandırılmasına yönelik bir öneri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 2*(2), 336-353.

Lâçin Şimşek, C. (2020). Okul dışı öğrenme ortamları ve fen eğitimi. C. Lâçin Şimşek (Ed.), *Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları* (2. bs.) içinde (ss. 1-23). Pegem Akademi Yayınları

MEB (2018a). 2023 Eğitim Vizyonu. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden 17.03.2020 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2018b). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1,2 ve 3. sınıflar)*. www.meb.gov.tr adresinden 25.11.2021 tarihinde erişilmiştir.

Spor Genel Müdürlüğü (2014). Stratejik planlama. https://shgm.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGM/StratejiBütçe/stratejikplanlama.pdf Erişim tarihi: 25 Aralık 2021.

Tal, T. (2012). Out-of-school: Learning experiences, teaching and students' learning. B. J. Fraser, K. Tobin,ve C. J. McRobbie (Ed.), *Second international handbook of science education* (ss. 1109–1122). Dordrecht: Springer Netherlands

Yıldız, S. M. (2009). Spor ve fiziksel etkinlik hizmetleri: Geniş bir sınıflama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(22), 1-10.*

BÖLÜM 8

HAYVANAT BAHÇELERİ-BOTANİK BAHÇELERİ-MİLLÎ PARKLAR-DOĞAL ORTAMLAR

Elif Omca Çobanoğlu - Çiğdem Karakaya Akçadağ

Giriş

İçinde yaşadığımız modern dünyanın bir getirisi olan şehirleşme ve hızlı yaşam temposu, çocuklarımızı da olumsuz yönde etkilemektedir. Burada sayılabilecek olumsuzlukların başında, çocukların doğayla temaslarının azalması hatta bunun yerine beton alanlara, elektronik cihazlara gereğinden fazla dokunmaları gelmektedir. Doğadan kopan çocuklarda yeme bozukluğu, teknoloji bağımlılığı, doğadan korkma, empati eksikliği gibi farklı sorunların oluşabileceği bilinmektedir. Saydığımız bu problemlere en olası çözüm ise çocuklarımızın doğada bulunması, etkinlikler yapması ve doğayı doğada öğrenmesidir. Bu sayede çocuk, doğa ile ilk elden iletişim kurmuş olur (Sobel, 1999). Bu süreç, öğrenenleri özgün çıktılara ulaştıracak bir yaparak-yaşayarak öğrenme sürecinin işlediği, dışsal bir zorlamadan uzak olan ilerlemeci eğitimin unsurudur (Dewey, 1938). Öğrenen merkezlidir ve oyunun başta durduğu çok çeşitli aktiviteleri odağına alır. Bu da öğrenen için sosyalleşerek ve eğlenerek geçirilen zaman anlamına gelmektedir. Öğrenenler, oyunlarla ilişkilendiklerinde Patrick Geddes'in ortaya koyduğu; "zihnin" planlamada, "ellerin" yapma ve inşa etmede, "kalplerin" ise iyi duygularla oluşturulmuş bir birliktelikte rol aldığı "3H-Head-Hand-Heart" süreci işlemekte; bu süreç, okul dışındaki öğrenmelerde anlam bulmaktadır (Higgins ve Nicol, 2002).

bünyesinde barındıran millî parklara ve eğitimdeki önemine de bu kısımda değinilmiştir. Son olarak ise biyolojik çeşitlilik ile yeryüzü şekillerinin bir arada olduğu doğal ortamlar konusu tanımı ve örnekleri ile sunulmuş ve eğitim-öğretimdeki sayısız faydaları paylaşılmıştır.

İlkokul öğrencileri, yaş dönemi özelliklerinin doğası gereği somutlaştırılmış bilgileri öğrenebilmektedir. Bu nedenle, derslerde öğrencilerin tüm duyularının işe koşulmasını destekleyen okul dışı ortamlardan olabildiğince yararlandırılmaları önemlidir. Bu bağlamda bölümde, programda yer alan dersler ve kazanımları incelenmiş, okul dışı öğretim ortamlarından hayvanat bahçeleri, botanik bahçeleri, millî parklar ve doğal ortamlara tamamıyla uygun olan kısımlarda kazanım ayrımına gidilmemiştir. Bu dersler, tematik yapıda olan Türkçe ve İngilizce, duyuşsal yapıya hitap eden görsel sanatlar ve müzik ile bedensel faaliyete dayalı beden eğitimi ve oyun dersleridir. Bunlar dışında kalan hayat bilgisi, matematik, fen bilimleri ve sosyal bilgiler gibi, kazanımların özel konu alanları için tanımlandığı derslerde ise bölümün odağında yer alan okul dışı öğrenme ortamlarına göre kazanım incelemesi yapılmış; her bir ortamla eşleşen birim kazanımların yansıtıldığı tablolar paylaşılmıştır. Bu kısmın devamında ise bu dört dersten seçilen kazanımları merkeze alan örnek etkinlikler paylaşılarak kitabın bu bölümü tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

AEE (2014). Association for Experiential Education. http://www.aee.org/about-aee, 20.11.2015.

Akkaş, B., Dönerkayalı, A., Güngör, U., Bacak, E., ve Beşkardeş, V. (2020). Beykoz'un kuşları ve tabiat alanları, Beykoz Belediyesi, ISBN: 978-605-06784-1-3.

Altuğ-Turan, İ., Malkoç-True, E. (2017). Kentsel bir dış mekân olarak hayvanat bahçeleri: Türkiye'den öne çıkan örnekler. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 23-28.

Barman, C., Stein, M., McNair, S. ve Barman, N. (2006). Students' ideasaboutplantsandplantgrowth. *AmericanBiologyTeacher*, 68(2), 73-79.

Bartlett, S. (1996). Access tooutdoorplayanditsimplicationsforhealthyattachments. Unpublishedarticle, Putney, VT.

Bebbington, A. (2005). Theability of a-levelstudentsto name plants. *Journal of BiologicalEducation*, 39(2), 62-67.

Bixler, R. D., Floyd, M. E. ve Hammutt, W. E. (2002). Environmentalsocialization: Qualitativetests of thechild-hoodplayhypothesis. *Environment andBehavior*, 34(6), 795-818.

Bozdoğan, A. E. (2012). Eğitim amaçlı gezilerin planlanmasına ilişkin fen bilgisi öğretmen adaylarının uygulamaları: Altı farklı alan gezisinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1049-1072.

Braund, M., &Reiss, M. (2004). The Nature of Learning ScienceOutsidetheClassroom. In M. Braund& M. Reiss (Eds.), *Learning scienceoutsidetheclassroom* (pp. 1–12). London: RoutledgeFalmer, UK.

Carrier, S. J. (2009). Theeffects of outdoorsciencelessonswithelementaryschoolstudents onpreserviceteachers' self-efficacy. *Journal of ElementaryScienceEducation*, 21(2), 35-48.

Crain, W. (1997). How natüre helpschildrendevelop. Montessori Life, 9 (2), 41-43.

CYE, Children, YouthandEnvironments Center forResearchand Design (2010). StudentGainsFromPlace-BasedEducation. University of Colorado at Denver andHealthSciencesCenter. FactSheet #2, December. Erişim tarihi: 10.07.2022, Erişim adresi: https://www.colorado.edu/cedar/sites/default/files/attached-files/CYE_FactSheet2_Place-Based%20Education_December%202010_0.pdf).

Çobanoğlu, E. O. (2020). TheAvifauna of Lake Seyfe. *TurkishJournal of Agriculture -FoodScienceandTechnology, 8*(2): 484-494, ISSN: 2148-127X.

Dahlgren, L. O. ve Szczepanski, A. (1998). *OutdoorEducation-LiteraryEducationandSensoryExperience*, Linköping. KindaEducation Center.

Dai, M-F. W. (1995). Chineseyoungchildren'sconceptions of "life". PaperPresented at theAnnual Meeting of theNationalAssociationforResearch in ScienceTeaching, April 22-25, San Francisco, CA.

Dewey, J. (1938). *ExperienceandEducation*. New York: MacmillanCompany.

Donaldson, G. E. ve Donaldson, L. E. (1958). Outdooreducation: A definition. *Journal of Health, PhysicalEduca-tionandRecreation*, 29 (17), 63.

Dressner, M. ve Gill, M. (1994). EnvironmentalEducation at Summer Nature Camp. *Journal of Environmental Education*, 25(3).

Fjortoft, I. (2001).The Natural Environment as a PlaygroundforChildren: TheImpact of Outdoor Play Activities in Pre-Primary School Children. EarlyChildhood.

Frost, W ve Hall, C. M. (Eds) (2010). *Tourismand National Parks: International perspectives on development, historiesandchange*. London, Routledge, ISBN 10: 0415476167

Golob, N. (2011). Learning sciencethroughoutdoorlearning. *The New EducationalReview*, 25 (3), 221-234.

Gülay-Ogelman, H. ve Durkan, N. (2014). Toprakla buluşan çocuklar: Küçük çocuklar için toprak eğitimi projesinin etkililiği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 632-638.

Higgins, P. ve Nicol, R. (2002), Outdooreducation. Authentic Learning in the Context of Landscapes, 2.

Karslı, G., Karamustafaoğlu, O., ve Kurt, M. (2019). Botanik bahçesinin öğretim sürecinde öğrencilerin sosyobilimsel konulara olan bakışlarına etkisi: Sürdürülebilir çevre. *Journal of ComputerandEducationResearch*, *7*(14), 437-463.

Koday, Z., ve Kızıltan, Y. (2017) Çevre, Eğitim ve Milli Parkların Önemi. *15. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler Kitabı*, 21-32.

Kubat, U. (2018). Okul Dışı Öğrenme Ortamları Hakkında Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 111-135.

Lisowski, M. ve Disinger, J. F. (1991). Theeffect of field-basedinstruction on studentunderstanding of ecologicalconcepts. *The Journal of Environmental Education*. 23(1), 19-23.

Louv, R. (1991). *Childhood's Future*, New York: Doubleday.

Lugg, A. ve Slattery, D. (2003). Use of national park for outdoor environmental education: An Australiancasestudy. *Journal of Adventure Education&Outdoor Learning*, 3(1), 77-92.

Malone, K. ve Tranter, P. (2003). Children's Environmental Learning and the Use, Design and Management of Schoolgrounds, Children, Youthand Environments, 13 (2).

Özay-Köse, E. ve Gül, Ş. (2019). Lise öğrencilerinin botanik bahçeleri ile ilgili tutumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi, *International Journal of Humanitiesand Education* (*IJHE*), *5*(12), 1019-1036.

Özel, M., Sürücü, A. ve Bilen, K. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bitkilere yönelik tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 34 (Temmuz 2013/II), ss. 119-132.

Özgüç-Erdönmez, İ. M. ve Bekdemir, A. (2008). Hayvanat bahçelerinin peyzaj planlama ve tasarım ilkeleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, *59*(1), 59-73, ISSN 0535-8418.

ParqueDasAves (2022). Erişim tarihi: 27.01.2022, Erişim adresi: https://www.parquedasaves.com.br/

Patrick, P. VeTunnicliffe, S. D. (2011). Whatplantsandanimals do earlychildhoodandprimarystudents' name? Where do theyseethem? *Journal of Science Education and Technology*, 20, 630-642.

Polakowski, K. J., (1987). Zoodesign: Thereality of wildillusions. Univ. of Michigan School of Natural Resources Publ., ISBN 0944150004, Michigan.

Pyle, R. (2002). Eden in a Vacant Lot: Special Places, Speciesand Kids in Community of Life. In: Childrenand Nature: Psychological, SocioculturalandEvolutionary Investigations. Kahn, P. H. and-Kellert, S.R. (ed) Cambridge: MIT Press.

Reade LS ve Waran NK (1996) The Modern Zoo: How Do People PerceiveZoo Animals? AppliedAnimal Behaviour Science, 47, 109-118.

San Diego Zoo, (2022). Erişim adresi: https://sandiegozoowildlifealliance.org/ Erişim tarihi: 30.01.2022.

Shettel-Neuber, J. (1988). Second-and Third- Generation Zoo Exhibits: A Comparison of Visitor, Staff, Animal Responses. Environmental and Behavior, 20(4), 452-475

Smith, G. A., ve Sobel, D. (2010). *Placeand community based education in schools*. (First Published). Routledge.

Sobel, D. (1999). Beyond Ecophobia: Reclaiming the Heart in Nature Education. The Orion Society. Great Barrington, MA.

Sobel, D. (2005). *Place-basedEducation: Connecting Classrooms&Communities*. Great Barrington, MA: The Orion Society.

Şen, A. İ.(Ed.), (2019). *Okul dışı öğrenme ortamları*. Pegem A Yayıncılık.

Tamir, P. (1997). Studyingchildren'sconceptions of life: An example of researchcarriedoutbypreservicescienceteachers. *Journal of ScienceTeacher Education*, *8*(4), 241-256.

Tatar, N. ve Bağrıyanık, K.E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896.

Taylor, A. F., Kuo, F. E. & Sullivan, W. C. (2001). Copingwith ADD: Thesurprisingconnectiontogreenplaysettings. *Environment & Behavior*, 33(1), 54-7.

Taylor, P. W. (1998). Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics, New Jersey: Princeton University Press, Princeton.

Thompson, I. H. (2000). Aesthetic, socialandecologicalvalues in landscapearchitecture. A Discourse Analysis. *Ethics, Placeand Environment*, 3(3), 269-287.

Tudge, C. (1992). *Lastanimals at thezoo: How massextinction can be stopped*. Washington, D.C.: Island

Uzun G. (1978). *Çukurova Üniversitesi Botanik Bahçesi peyzaj planlama ilkelerinin saptanması üzerine bir araştırma*, (Basılmamış doçentlik tezi), ÇÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Var, M., Karaşah, B. (2010). Botanik bahçelerinin kullanıcılara sağladığı eğitsel ve rekreatif imkanlar: Türkiye ve Dünya'dan örnekler. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*, Artvin.

Wandersee, J. H., ve Schussler, E. E. (1999). Preventingplantblindness. *The American Biology Teacher*, *61*(2), 82-86.

Wells, N. M. & Evans, G. W. (2003). Nearbynature: A buffer of life stressamongruralchildren. *Environment and Behavior, 35* (3), 311-330.

Wilson, R. A. (1996). Environmentaleducationprogramsforpreschoolchildren. *Journal of Environmental Education*, 27 (4), 28-33.

Yardımcı, E. (2009). *Yaz bilim kampında yapılan etkinlik temelli doğa eğitiminin ilköğretim 4 ve 5. sınıftaki çocukların doğa algılarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar, O. (2000). Ülkemizdeki milli park ve benzer statüdeki alanların dağılımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 181-201.

Yılmaz, S. 2008. *Hayvanat bahçesi sergi alanlarındaki genişlik etkisinin arttırılmasına yönelik algısal yanılsamalara dayalı bir tasarım yaklaşımı*, (Doktora tezi), KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Yılmaz, S., Özbilen, A. (2011). Hayvanat bahçeleri tasarım ilkeleri ve tipolojileri. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 12, 47-56.

URL-1: Ataturkarboretumu (2021). Erişim tarihi: 09.12.2021, Erişim adresi: https://ataturkarboretumu.ogm.gov.tr/

URL-2: Bolge13.ormansu (2022). Erişim tarihi: 10.07.2022, Erişim adresi: http://bolge13.ormansu.gov.tr/13bolge/AnaSayfa/birimler/agri/agridagi.aspx?sflang=tr

URL-3: Britannica (2022a). Erişim tarihi:11.07.2022, Erişim adresi: https://www.britannica.com/place/Alps?utm_source=pj-affiliate&utm_medium=pj&utm_campaign=kids-pj&clickId=4058138395

URL-4: Britannica (2022b). Erişim tarihi:11.07.2022, Erişim adresi: https://www.britannica.com/place/Sogn-Fjord

URL-5: Britannica (2022c). Erişim tarihi:11.07.2022, Erişim adresi: https://www.britannica.com/summary/Sahara-desert-Africa

URL-6: Farukyalcinzoo (2022). Erişim tarihi, 08.07.2022, Erişim adresi: https://farukyalcinzoo.com

URL-7: Gaziantepzoo (2022). Erişim tarihi, 03.07.2022, Erişim adresi: https://www.gaziantepzoo.org/

URL-8: İzmirdogalyasamparki (2022). Erişim tarihi 09.07.2022, Erişim adresi: http://www.izmirdogalyasamparki.org.tr/?AspxAutoDetectCookieSupport=1.

URL-9: Karadeniz (2022). Erişim tarihi: 04.07.2022, Erişim adresi: https://karadeniz.gov.tr/haciosman-ormani-tabiat-koruma-alani/

URL-10: Kew (2022). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://www.kew.org/kew-gardens/school-visits

URL-11: Kulturportalı (2022). Erişim tarihi: 02.07.2022, Erişim adresi: (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/gezilecekyer/karaca-arboretum-canli-agac-muzes)

URL-12: Mevzuat (2022). Erişim tarihi 18.06.2022, Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2873.pdf.

URL-13: Milliparklar (2022). Erişim tarihi 19.07.2022, Erişim adresi: http://www.milliparklar.gov.tr/haberler/malazgirt-meydan-muharebesi-milli-parki-43.-milli-parkimiz-oldu

URL-14: Montereybayaquarium (2022). Erişim tarihi: 30.01.2022, Erişim adresi: https://www.montereybayaquarium.org/visit/exhibits

URL-15: Ngbb (2022). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://www.ngbb.org.tr/ulkuamac.html

URL-16: Nybg (2022). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://www.nybg.org/learn/schools-teachers/

URL-17: Nyhuis, A. W. (1994). ZooBook. Publisher Group West, Carousel Press, ISBN: 0-917120-13-2, USA.

URL-18: Parksaustralia (2022). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://parksaustralia.gov.au/botanic-gardens/schools/

URL-19: Sozluk (2022). Erişim tarihi: 09.05.2022, Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

URL-20: Tarımorman (2022). Erişim tarihi 10.05.2022, Erişim adresi: www.tarimorman.gov.tr.

URL-21: TTKB (2022). Erişim tarihi: 02.02.2022, Erişim adresi: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/19093950_ilkogretim-hdc-karar-ve-eki-2022-2023.pdf

URL-22: Türkiye Tarım Orman Bakanlığı (2022), Erişim tarihi: 19.07.2022, Erişim adresi: https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/27/Milli-Parklar.

URL-23: Unescodunyamiraslari (2022). Erişim tarihi: 04.07.2022, Erişim adresi: https://www.unescodunyamiraslari.com/ekvador/galapagos-adalari/.

URL-24: Wikipedia (2022a). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/New_York_Botanik_Bah%C3%A7esi

URL-25: Wikipedia (2022b). Erişim tarihi: 01.07.2022, Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_National_Botanic_Gardens

URL-26: Wikipedia (2022c). Erişim tarihi: 02.07.2022, Erişim adresi: (https://tr.wikipedia.org/wiki/Karaca_Arboretum),

URL-27: Yellowstonenationalpark (2022). Erişim tarihi: 02.08.2022, Erişim adresi: https://www.yellowstonenationalpark.com/

URL-28: Yozgat.ktb (2022). Erişim tarihi: 20.07.2022, Erişim adresi: https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-240756/yozgat-camligi-milli-parki-doga-egitim-merkezi.html.

URL-29: Zdergisi (2021) Erişim tarihi: 05.12.2021, Erişim adresi: https://www.zdergisi.istanbul/makale/botanik-bahceleri-ve-onemi-26

KAMU KURUMLARI VE SANAYİ KURULUŞLARI

Ayşe Seyhan

Giriş

Kamu kurum ve kuruluşları, devletin ve toplumun eğitim, sağlık, güvenlik, barınma, beslenme, sağlıklı bir çevre gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet tarafından kurulan müesseselerdir. Varlık nedeni, topluma hizmet etmek olan kamu kurum ve kuruluşlarının yapılarının, yaptıkları iş ve işlemlerin o toplum tarafından bilinmesi, o toplumu oluşturan bireylerin etkin, üretken ve katılımcı olmalarını sağlayabilir. Öğretim programları da bilgi üreten ve işlevsel kullanabilen, problem çözebilen, topluma ve kültüre katkı sağlayabilen niteliklerde bireyler yetiştirilmesini amaçlamaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a). Eğitim faaliyetlerinde bireysel ve toplumsal ihtiyaçların dikkate alınması, eğitimin kalitesi ve bireysel doyum açısından önemlidir. Aktif öğrenme ortam ve yöntemleri ile bireyler bilişsel, duyuşsal ve devinişsel eylemlerle kalıcı ve etkili öğrenebilirler (Samancı ve Diş, 2014). Kamu kurum ve kuruluşların yaptıkları iş, işlem ve süreçlerini öğrenen bireyler hem kendi yaşamını kolaylaştırabilir hem de toplumsal düzene katkı sağlayabilir. Bu sayede aktif olarak hayatta kullanabileceği bilgi, beceri ve değerleri kazanabilir (Keçe, 2015).

Ham maddeleri ve enerji kaynaklarını işleyen ve ürün olarak insanların hizmetine sunan sanayi kuruluşları da öğrenme ortamı olarak önemli kazanımlar sağlayabilir (Atabek Yiğit, 2011). Sanayi kuruluşları sayesinde birey, bir yerde

3. Değerlendirme:

Öğretmen, öğrencilere konu ile ilgili başarı testi verebilir.

Öğrencilerin yaptığı Ek. 2'deki çalışma kâğıdı değerlendirilebilir.

Sınıf içerisinde soru cevap etkinliği yapılabilir.

Öğrencilerin ziyaretle ilgili duygu ve düşünceleri alınabilir.

Özet

Okul dışı öğrenme etkinlikleri, derslerde ve hedeflenen kazanımların bilgi beceri ve değerlerin kazandırılmasında oldukça etkilidir. Yapılandırmacı anlayışa uygun geliştirilen ilkokul öğretim programlarında da okul dışı öğretime yer verilmesi belirtilmektedir. İlgili kazanımlarda sözlü tarih, yerel tarih, müze gezileri, doğa eğitimi, resmî kurum ve kuruluşlarda okul dışı uygulamalar gerçekleştirilmesi ifade edilmektedir. Kamu kurumları ve sanayi kuruluşları, okul dışı öğrenme alanı olarak kullanılabilecek önemli yerlerdir. İlkokul derslerine yönelik kamu kurumları ve sanayi kuruluşlarında birçok kazanım, beceri ve değerin öğretimine yönelik öğrenme faaliyetleri düzenlenebilir. Bu kurum ve kuruluşlarda somut deneyim ve öğrenme yaşantılarına dayalı olarak okul dışı etkinlikler ile yapılabilir. Kamu kurumları ve sanayi kuruluşlarında yapılacak eğitim öğretim faaliyetleri ile öğrencilerin bireysel, sosyal ve toplumsal gelişmelerine katkı sağlanabilir. Öğrencilerin öğrenmeleri kolaylaştırılarak akademik başarıları artırılabilir. Çağın ihtiyaç duyduğu bilgi ve beceri ve değerlere sahip bireyler yetiştirilebilir. Kamu kurumları öğrencilerin toplumda etkin ve katılımcı vatandaş olarak yetiştirilmesine katkı sağlayabilir. Sanayi kuruluşları ise ekonomi konularının öğretiminde ve öğrencilerin finansal okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili öğrenme mekânları olabilir. Kamu kurumları ve sanayi kuruluşları, öğrencilerin meslek seçimlerine de yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Ağar, S. (2006). Kamu kurumları (hizmet yerinden yönetim kuruluşları) teorisi. *TBB Dergisi*, 65, 277-310. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-65-250.

Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık- finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-589. https://doi.org/10.17719/jisr.20154013941.

Ankara Sanayi Odası (2022, 10 Ağustos). Un ve Unlu Mamuller Sektörü. https://www.aso.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/4.pdf

Atabek Yiğit, E. (2011). Sanayi kuruluşları. İçinde C. Laçin Şimşek (Eds.), *Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları* (ss. 105-116), Pegem Akademi.

Avar, A. (2009). Lefebvre'in üçlü-algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân-diyalektiği. *Dosya Dergisi*, 17, 7-16. http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya17.pdf

Ay, Y., Anagün, Ş. S. ve Demir, Z. M. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde okul dışı öğrenme hakkındaki görüşleri. *TurkishStudies*, 10(15), 103-118. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8702

Balkan Kıyıcı, F. ve Atabek Yiğit, E. (2010). Sınıf duvarlarının ötesinde fen eğitimi: Rüzgâr santraline teknik gezi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(1), 225-243. https://hdl.handle.net/20.500.12619/44212

Deliorman, R.B. ve Kandemir, A. B. (2009). Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları ve etik, yolsuzluğun önlenmesi için etik proje akademik araştırma çalışması. https://etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/02/refikabakoglu-kamukurumuniteligindemeslekkuruluslariveetik.pdf

Duran, L. (1997). Türkiye'de bağımsız idari otoriteler, *Amme İdaresi Dergisi*, 30(1), 3-32.

E-Devlet. (2021, 12 Ekim). *Tüm kurumlar*. https://www.turkiye.gov.tr/kurumlar?kurumHarf=A

Enerji Atlası. (2021, 5 Aralık). *Enerji Santralleri*. https://www.enerjiatlasi.com/gunes/.

Enerji Portalı**.** (2021, 1 Aralık). *Türkiye elektrik enerjisi üretim istatistikleri*. https://www.enerjiportali.com/

Ertin, G. (1998). Türkiye'de sanayi. İçinde N. Serter (Ed.), *Türkiye Coğrafyası*, (ss. 163-182), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gezer, H. (2012). Mekânı kavrama sürecinde algılama bileşenleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 1-10.

Gözler, K. (2018). *Türkiye'nin yönetim yapısı (T.C. idari teşkilatı)*. Ekin Kitabevi.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2018). *İdare hukuku dersleri*. (Güncellenmiş 20. Baskı). Ekin Kitabevi.

Günday, M. (2011). *İdare hukuku*, (10. Baskı). İmaj Yayıncılık.

Karagöl, E. T. ve Tür, M. R. (2017). Türkiye'de elektrik enerjisi. https://setav.org/assets/uploads/2017/11/R96Elektrik-1.pdf.

Keçe, M. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde resmi kurumlar. İçinde A. Şimşek ve S. Kaymakçı (Eds.). *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 283-300). Pegem Akademi.

Melber, L. H. ve Abraham, L. M. (1999). Beyond the classroom: Linking within formal education. *Science Activities,* 36(1), 3-4. https://doi.org/10.1080/00368129909601027

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018a). Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018b). Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018c). Müzik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018d). Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018e). Görsel sanatlar dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar)*. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Sağlam, H. İ. ve Bilgiç, S. (2018). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kanıt temelli öğrenmenin etkililiğine ilişkin öğrenci görüşlerin incelenmesi. *Sakarya UniversityJournal of Education*, 8(2), 60-71. https://doi.org/10.19126/suje.412094

Samancı, O. ve Diş, O. (2014). Sosyal becerileri zayıf olan ilkokul öğrencilerinin tutum ve davranışlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 573-590. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/209937

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021, 15 Ekim). *Organize sanayi bölgeleri hizmetleri*. https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/organize-sanayi-bolgeleri-hizmetleri

Seyhan, A. (2020). Öğretmen adaylarına göre sosyal bilgiler dersinde okul dışı öğrenmenin etkililiği. *Turkish Journal of Educational Studies*, 7(3), 27-51. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkjes/issue/57942/670483.

Solak, S. S. G. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: Kavramsal ve kuramsal bir bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 13-37. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40509/485519.

Tokcan, H. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde yerel tarih. İçinde A. Şimşek, S. Kaymakçı (Eds.), *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 143-170). Pegem Akademi.

Türkiye Çelik Üreticileri Derneği. (2021, 5 Kasım). *Çelik Haritası*. https://celik.org.tr/harita/

Willis, L. E. (2008). Against financial literacy education. *Lowa Law Review*, 94, 197-285. https://ssrn.com/abstract=1105384.

Yaşar, O. (2005). Sanayide kuruluş yeri faktörlerinden sermaye, devlet, iklim ve ulaşım konularının hedefleri ve öğretim teknikleri (orta öğretim). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12), 55-73. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69844.

ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ

Erkan Çer

Giriş

Bu çalışmada; çocuk kütüphanelerinin tanımı, amacı ve işlevi, okuma kültürü sürecinde çocuk kütüphanelerinin önemi; Türkçe, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi öğretim programlarında yer alan çocuk kütüphaneleriyle ilişkili kazanımlar üzerinde durularak bu kazanımlara yönelik atölye örnekleri sunulmuştur.

1. Çocuk Kütüphanelerinin Tanımı

Çocuk kütüphaneleri, çocukların bireysel gelişimine destek olmak üzere kurulan, evrensel değerlere sahip olduğu kadar bulunduğu bölgenin yerelliğini yansıtan kurumlardır. Bu kurumlarda yaşam kalitesi yüksek, evrensel değerlere ve farklılıklara saygılı bireylerin, topluma katılımı ve katkısı da üst düzeyde olur. Bu bakımdan, çocukluk dönemlerinin mimarı çocuk kütüphanelerinin birey, toplum ve bir bütün olarak devlet yaşamının sağlıklı olmasına önemli katkıları bulunmaktadır (Akkaya ve Odabaş, 2019). Çocuk kütüphaneleri bilgi toplumu olma yolunda çocukları bilgiyle tanıştıran, okuma alışkanlığı kazandıran, bir dizi etkinliklerle düşünce ve duygu gelişimlerini destekleyen, içinde bulundukları millî varlıklarla buluşturan, sosyal yaşamı öğreten, yaşamı keşfetmeyi destekleyen ve yaşam boyunca gelişmelerine temel oluşturan kurumlardır. Çocuk kütüphaneleri, bağımsız binada ayrı olarak hizmet verdikleri gibi bir halk kütüphanesi içinde ya da gezici halk kütüphanesi aracı kapsamında bir bölüm olarak hizmetlerini sunmayı sürdürmektedirler. Çocukların yetişkinler gibi her istedikleri yere kolaylıkla gidememeleri, kendilerine verilecek hizmetle-

KAYNAKÇA

Akyaka, A. M. ve Odabaş, H. (2019). Çocuk kütüphaneleri. M. A. Akyaka ve H. Odabaş (Ed.). *Bilgi merkezleri. Kütüphaneler – arşivler – müzeler* (s. 82-125). Hiperlink Eğitim İletişim.

Alpay, M. (1984). Çocuk yayınları ve kütüphanesi. *Pedagoji Dergisi, 2*, 73-100.

Blanshard, C. (1997). *Children and young people: Library association guidelines for public library services.* Library Association Publishing.

Cevher, N. (2105). *Ankara'daki halk kütüphanesi çocuk bölümlerinin çocukların okuma alışkanlığındaki rolü.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu Örneği. *Türk Kütüphaneciliği, 23*(3), 489-509.

Demircan, C. (2006). Türkiye'deki çocuk kütüphanelerinin halk kütüphanelerine devredilmelerinden önceki niceliksel durum 1995-2000. *Türk Kütüphaneciliği*, *20*(2), 177-194.

Dilidüzgün, S. (2003). *İletişim odaklı Türkçe derslerinde çocuk kitapları.* Morpa.

Göğüş, B. (1993). *Türkçe öğretimine genel bir bakış, ilköğretim okullarında Türkçe öğretimi ve sorunları* (Yay. Haz: F. Oğuzkan). Türk Eğitim Derneği Yayınları.

Göktürk, S. (2010). Çocuk kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği, 24*(3), 551-552.

Güleryüz, H. (2013). *Yaratıcı çocuk edebiyatı.* Edge Akademi.

Güneş, S. (2021). *Çocuk kütüphanelerinde okul öncesi dönem için hizmet modeli.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

IFLA (2003). *Guidelines for children's libraries services.* IFLA.

IFLA (2007). Guidelines for library services to babie sand toddlers. 10.08.2022 tarihinde http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/100.pdf adresinden erişildi.

IFLA (2011). Çocuk kütüphanesi hizmetleri için ilkeler (çev. B.Yılmaz ve S. Ekici). *Türk Kütüphaneciliği, 25*(4), 545-552.

IFLA (2018). *IFLA guidelines for library services to children aged 0-18.* IFLA.

Kakırman Yıldız, A. (2019). Çocuk kütüphanelerinin temel hizmet ilkeleri. A. Kakırman Yıldız (Ed.). *Dünyanın iyiliği için çocuk kütüphaneleri.* Hiperyayın.

Kakırman Yıldız, A., Yalçınkaya, B. ve Saydam, V. (2018). İstanbul'daki halk kütüphanelerinin okul öncesi dönem çocuklara uygunluğunun değerlendirilmesi, *DTCF Dergisi,* 58(2), 1811-1836.

Karadeniz, C. (2011). Dünyada çocuk kütüphaneleri ve Japonya örneği: Bunko. S. Sever, C. Aslan, Ö. Kanat Soysal, S. Canlı, Ş. Önal, B. Çıldır, S. Karagül, B. N. Doğan, Ö. İnce Samur (Yay. Haz.), *3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* (s. 841- 847). ÇOGEM.

Kavcar, C. ve Oğuzkan, F. (1987). *Türkçe öğretimi.* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kaya, Ġ. (2003). Çocuk kitabı resimlerinde klişe yaklaşımlar. *Çoluk-Çocuk Dergisi,* 24, 35-36.

Küçük, M., Yücel, H. ve Güneş, S. (2018). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı çocuk kütüphanelerinde hizmet sunum kalitesinin artırılması modeli: Kygm Akademi. A. Kakırman Yıldız (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri* (354-363). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Nas, R. (2004). *Örneklerle çocuk edebiyatı.* Ezgi Kitapevi.

Öçalan, A. (2018). Çocuk kütüphanesi çalışanlarının nitel ve nicel özelliklerinin hizmet kalitesine etkileri. A. Kakırman Yıldız (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri*

(104-124). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Önal, H. İ. ve Önal, A. N. (2018). Anılardan geleceğin çocuk kütüphanelerine tasarımlar. A. Kakırman Yıldız (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri* (310-315). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Resmi Gazete (2012). *Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Sever, S. (2004). Anadili öğretiminin temel bir aracı: Yazınsal nitelikli çocuk kitapları, *Disiplinlerarası Bakışla Türkiye'de Çocuk "4. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, (*223-236). Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Sever, S. (2007). Türkçe öğretiminde, sanatsal bir uyaran olarak karikatürün kullanılması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*. Nobel Yayın Dağıtım, No: 1165.

Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.

Temiz, N. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik olarak yazılan resimli öykü kitaplarında "kütüphane" kavramının ele alınış biçiminin incelenmesi. A. Kakırman Yıldız (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri* (403-413). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, A. ve Gönen, M. (2018). Halk kütüphanelerindeki resimli çocuk kitaplarınınkonu yönünden incelenmesi. A. Kakırman Yıldız (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri* (89-104). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, B. (2004). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında ebeveynlerin duyarlılığı. *Bilgi Dünyası 5*(2), 115-136.

Yılmaz, B. (2019). *Çocuk kütüphaneleri hizmetleri kılavuzu*. Hiperyayın.

Yılmaz, B. ve Ekici, S. (2011). Çocuk kütüphanesi hizmetleri için ilkeler. *Türk Kütüphaneciliği, 25*(4), 545-552.

1. Basım

OKUL ÖNCESİ DÖNEM BİLİNÇLİ FARKINDALIK AİLE EĞİTİM PROGRAMI

Doç. Dr. Esra Işık
Doç. Dr. Haktan Demircioğlu

nobel

Kitapta bahsi geçen aile bilgi formları ve oturumlara ilişkin slaytlara bu karekod ile erişebilirsiniz.

OKUL ÖNCESİ DÖNEM BİLİNÇLİ FARKINDALIK AİLE EĞİTİM PROGRAMI

Doç. Dr. Esra Işık - Doç. Dr. Haktan Demircioğlu

Yayın No.: 4945
Eğitim No.: 1021
ISBN: 978-625-397-477-0
E-ISBN: 978-625-397-478-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Işık, Esra., Demircioğlu, Haktan.
Okul Öncesi Dönem Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı
Esra Işık - Haktan Demircioğlu
1. Basım, VI + 352 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-477-0
E-ISBN: 978-625-397-478-7
1. Bilinçli Farkındalık 2. Aile Eğitimi 3. Aile Rehberliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

OKUL ÖNCESİ DÖNEM BİLİNÇLİ FARKINDALIK AİLE EĞİTİM PROGRAMI 1

1. Çocuğun Yaşamında Aile ve Aile Eğitimi 1
2. Aile Eğitim Programlarına Duyulan Gereksinim 2
3. Aile Eğitim Programlarının Önemi 4
4. Aile Eğitim Programlarının Tarihçesi 6
    4.1. Diğer Ülkelerde Aile Eğitim Programlarının Tarihçesi 7
    4.2. Türkiye'de Aile Eğitim Programlarının Tarihçesi 8
5. Aile Eğitim Programları Uygulama Süreci 10
6. Aile Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi 13
7. Aile Eğitim Programlarının Sınıflandırılması 16
    7.1. Ev Merkezli Aile Eğitimi Uygulamaları Yaklaşımı 16
    7.2. Kurum Merkezli Aile Eğitimi Uygulamaları Yaklaşımı 20
    7.3. Ev ve Kurum Merkezli Aile Eğitimi Uygulamaları Yaklaşımı 21
    7.4. Diğer Alternatif Aile Eğitim Uygulamaları Yaklaşımları 22
        7.4.1. Uzaktan Öğretim Yoluyla Aile Eğitimi 22
        7.4.2. Çocuktan Çocuğa Eğitim Yaklaşımı 23
        7.4.3. Gezici Anaokulları 24
        7.4.4. Aileden Aileye Eğitim Uygulamaları Yaklaşımı 24
8. Okul Öncesi Dönemde Uygulanan Aile Eğitim Programları 25
    8.1. Diğer Ülkelerde Okul Öncesi Döneme Yönelik Aile Eğitim Uygulamaları 25
        8.1.1. İnanılmaz Yıllar Programı (Incredible Years) 25
        8.1.2. Üçlü P Olumlu Anne Babalık Programı (Triple P Positive Parenting Program) 26
        8.1.3. Güvenli Çocuk Yetiştiren Ebeveynler (Parents Raising Safe Kids-PRSK) 28
        8.1.4. Erken Başlangıç (Head Start) 29
        8.1.5. Erken Güçlü Başlangıç (Early Head Start) 29
        8.1.6. Okul Öncesi Çağda Çocukları Olan Ailelere Yönelik Evde Eğitim Programı (HIPPY/ Home Instruction Program for Parents of Preschool Youngsters) 30

8.1.7. Minnesota Erken Çocukluk Aile Eğitimi Programı (ECFE/Minnesota Early Childhood) 30
8.2. Türkiye'de Okul Öncesi Döneme Yönelik Aile Eğitim Uygulamaları 31
8.2.1. Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP) 31
8.2.2. Baba Destek Programı (BADEP) 32
8.2.3. Okul Öncesi Veli Çocuk Eğitim Programı (OVÇEP) 34
8.2.4. 7-19 Yaş Aile Eğitimi Programı 34
8.2.5. Aile Eğitimi Kurs Programı (0-18 yaş) 35
8.2.6. Anne Baba Okulu 36
9. Okul Öncesi Dönem Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Geliştirilen Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı 36
9.1. Okul Öncesi Dönem Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın Geliştirilmesi Süreci 36
9.1.1. İhtiyaç Analizi Çalışması 37
9.1.2. Modüllerin Belirlenmesi ve Oluşturulması 38
9.2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ebeveynlerine Yönelik Geliştirilen Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın Uygulanması Süreci 42
9.2.1. Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın Uygulanması 42
10. Okul Öncesi Dönem Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın Modülleri Hakkında Genel Bilgilerr 43
11. Okul Öncesi Dönem Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın Araştırmacı ve Katılımcılar Tarafından Değerlendirilmessi 49
12. Program Kapsamında Geliştirilen Modüllerin İçerikleri ve Modüllerde Kullanılan Etkinlikler 57
12.1. Modül 1: İletişimde Temel Gereksinimler 58
12.2. Modül 2: Yaşayan Aile İçi Değerler 86
12.3. Modül 3: Çocukla Nitelikli Vakit Geçirme (Zamanı Yapılandırma) 110
12.4. Modül 4: Çocuklarda Davranış Problemleri ve Çözüm Önerileri 133
12.5. Modül 5: Problem Çözme ve Uzlaşma 164
12.6. Modül 6: Kabuğuna Çekilme 192
12.7. Modül 7: Yapıcı Disiplin Farkındalığı 218
12.8. Modül 8: Ebeveynlikte Yetkinlik 235
12.9. Modül 9: Çocuk ve Ebeveynde Duygusal Farkındalık 256
12.10. Modül 10: Bilişim Araçları Kullanımı ve Sınırları 286
12.11. Modül 11: Kardeş İlişkileri ve Kıskançlık 311

YARARLANILAN KAYNAKLAR 353

sebeple davranış problemi olan çocukların ailelerine yönelik geliştirilen Okul Öncesi Dönem Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Geliştirilen Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın başta problem davranışları olan çocukların ebeveynleri olmak üzere çocuğu olan tüm ebeveynlere ve eğitimcilere katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde aile eğitim programlarının tarihçesi, aile eğitim programlarına duyulan ihtiyaç, diğer ülkelerde ve Türkiye'de yaygın olarak kullanılan aile eğitim programları ele alınmıştır. İlerleyen bölümlerde ise geliştirilen Okul Öncesi Dönem Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Geliştirilen Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programı'nın geliştirilme sürecine ilişkin tüm detaylara yer verilmiştir. Bu kapsamda kitapta; geliştirilen programın içeriğine, uygulamalarına, etkinliklere, etkinlik şablonlarına, slaytlara ve oturum sonunda ailelere verilen aile bilgi formlarına yer verilmiştir.

Türkiye'de uygulanan çeşitli aile eğitim programları olmakla birlikte geliştirilen program, var olan programlar arasında yeni bir program olarak yerini almıştır. Program, problemli davranış belirginleştiğinde müdahaleyi yapılandırıcı; henüz davranış problemi ortaya çıkmadan önce gereken önlemlerin alınması noktasında ise önleyici ve koruyucu nitelik taşımaktadır. Program, okul öncesi dönem çocuğu olan tüm ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimlerini, ebeveynliklerine ilişkin yetkinlik algılarını ve bilinçli farkındalıklarını geliştirmeyi amaçlamış; bilinçli farkındalık becerileri modüller içerisine konu olarak yerleştirilerek verilmiştir.

Geliştirilen programa ilişkin tüm detayların paylaşıldığı bu kitabın ailelere ve çocuğun gelişimine katkı sağlamayı görev edinmiş tüm program uygulayıcılarına rehberlik etmesini başta ebeveynlere ve çocuklarına olmak üzere, öğretmenlere ve çocukların eğitime devam ettiği kurumlara katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Doç. Dr. Esra Işık

Doç. Dr. Haktan Demircioğlu

OKUL ÖNCESİ DÖNEM BİLİNÇLİ FARKINDALIK AİLE EĞİTİM PROGRAMI

1. ÇOCUĞUN YAŞAMINDA AİLE VE AİLE EĞİTİMİ

Aile; çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren yaşama, kendisine ve diğer bireylere ilişkin bilgileri edindiği ilk ortamdır. Bebeklikten yetişkinliğe uzanan çocuğun gelişim sürecinde eğitim kurumları, öğretmenler ve arkadaşlar gibi birçok çevresel faktörün etkisi olsa da eğitimin ilk verildiği kurum olan aile çocuğun gelişiminde en büyük etkiye sahiptir.

Anne-babaların çocuk sahibi olduktan sonra üstlendikleri ebeveynlik rolünün birçok faktörden etkilenen dinamik bir süreç olduğu söylenebilir. En genel tanımıyla ebeveynlik; sosyoekonomik, kültürel ve dinî bağlamlara kadar çeşitli düzeylerde gelişim gösteren bir beceridir (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2017). Ebeveynlik becerisi yaşam döngüsü boyunca çift yönlü bir gelişim göstermektedir. Bir yandan yetişkin tutum ve davranışları ile çocuğu etkilerken diğer yandan çocuğun davranışlarından etkilenir (Hamner ve Turner, 1996; akt. Erkan, 2020).

İlk çocuğun doğumu ile başlayan ebeveynlik süreci, çocukların gelişimsel dönemleri ile birlikte farklılaşmaktadır. Her yeni gelişimsel dönem hem çocuklar hem de ebeveynler için farklı ihtiyaçların karşılanmasını gerektirir (Hamner ve Turner, 1996; akt. Erkan, 2020). Oldukça uzun ve zahmetli bir süreç olan çocuğun gelişimsel sürecinde çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum ve davranışların önemi her geçen gün daha çok anlaşılmaktadır. Erkan (2020) çocuğun sağlıklı, kendine güvenen ve inanan bir birey olabilmesinin büyük ölçüde ailenin imkânları ve çocuğu yetiştirme tarzı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu durum ise ancak ailelerin çocuk yetiştirme sürecinde doğru ve işlevsel bilgilere sahip olması ile mümkündür.

Yıllar boyunca anne-babaların çocukların gelişimlerinde oldukça önemli bir role sahip oldukları bilinmesine karşın ailelerin eğitilmesine ilişkin durumun öneminin çok yakın bir zamanda anlaşılmaya başlandığı söylenebilir. Bu durumun öneminin anlaşılmasında içinde bulunulan çağın ve değişen şartların, ailelerin çocuğun gelişiminde ve eğitiminde ihtiyaç duydukları konulara olan gereksinim-

ramın uygulanmasının üzerinden şu an için dört yıl geçmesine rağmen programa katılan anneler hâlen program sürecinde öğrendiklerini işlevsel bir şekilde kullandıklarına ve yaşamlarına sağladıkları katkıya dair olumlu geri bildirimlerde bulunmaktadırlar. Alınan bu güzel geri bildirimler, programı geliştiren ve uygulayan bir eğitimci olarak dokunabildiğim hayatlar açısından beni mutlu kılmaktadır. Bu kapsamda uzun uğraşlar ve emek verilerek okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynlerine yönelik geliştirilen bu programın, program uygulayıcıları aracılığıyla yaygın bir şekilde kullanılarak ihtiyacı olan birçok aileye, çocuklarına, eğitimcilere ve kurumlara ulaşarak daha geniş kitlelere katkı sağlamasını temenni etmekteyim.

KAYNAKÇA

AÇEV. (2010). *AÇEV 2010 - 2011 Faaliyet Raporu*. Retrieved from www.acev.org

AÇEV. (2017). *AÇEV 2017 Faaliyet Raporu*. Retrieved from http://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/08/acev_2017_TR.pdf

AÇEV. (2018). *AÇEV 2018 Faaliyet Raporu*. Retrieved from https://www.acev.org/wp-content/uploads/2019/12/acev_2018_TR_FR-v4.pdf

Arı, R., Deniz, M. E., Erişen, Y., & Çeliköz, N. (2006). *Çocukların Okula Hazırlanması (Anne-Çocuk Eğitimi Temel Araştırması)*. Ankara.

Arkan, B., & Üstün, B. (2010). Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* , *3*(2), 102–107.

Azar, S. T., & Rohrbeck, C. A. (1986). Child Abuse and Unrealistic Expectations. Further Validation of the Parent Opinion Questionnaire. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *54*(6), 867–868.

Bauer, N. S., & Webster-Stratton, C. (2006). Prevention of behavioral disorders in primary care. *Curr Opin Pediatr Lippincott Current Opinion in Pediatrics*, *18*(18), 654–660.

Bloomfield, L., & Kendall, S. (2012). Parenting self-efficacy, parenting stress and child behaviour before and after a parenting programme. *Primary Health Care Research & Development*, *13*(4), 364–372.

Bodenmann, G., Cina, A., Ledermann, T., & Sanders, M. R. (2008). The efficacy of the Triple P-Positive Parenting Program in improving parenting and child behavior: A comparison with two other treatment conditions. *Behaviour Research and Therapy*, *46*(4), 411–427.

Bölükbaşı Macit, Z. (2019). Aile Eğitimi. In N. Ş. Özabacı (Ed.), *Aileye ve Eğitime İlişkin Sorunlar ve Çözümler* (1st ed., pp. 2–41). Ankara: Pegem Akademi.

Britto, P. R., Ponguta, L. A., Reyes, C., & Karnati, R. (2015). *A Systematic Review of Parenting Programmes for Young Children*.

Bühler, A., Kötter, C., Jaursch, S., & Lösel, F. (2011). Prevention of familial transmission of depression: EFFEKT-E, a selective program for emotionally burdened families. *Journal of Public Health*, *19*(4), 321–327.

Çağdaş, A., & Şahin Seçer, Z. (2010). *Mutlu ve Sağlıklı Yarınlar İçin Anne - Baba Eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Cohen, M. A., & Piquero, A. R. (2009). New evidence on the monetary value of saving a high risk youth. *Journal of Quantitative Criminology*, *25*(1), 25–49.

Demircioğlu, H. (2012). *Altı Yaşında Çocuğu Olan Annelere Uygulanan Aile Eğitimi Programının Aile İşlevleri ve Anne Baba Tutumları ile Çocuğun Gelişimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi.

Dere Çiftçi, H., & Aksoy, A. B. (2015). Aile Eğitim Modelleri. In A. B. Aksoy (Ed.), *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-10* (2. Baskı, pp. 392–414). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Durualp, E., Kaytez, N., & Kadan, G. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Annelerine Verilen Aile Eğitiminin Annelerin Bilgi Düzeyleri İle Çocukların Gelişimlerine Olan Etkisinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(4), 1706–1722.

Early Head Start National Resource Center. (2022). Early Head Start National Resource Center. Retrieved March 26, 2022, from https://ehsnrc.org/

Erkan, S. (2020). Aile ve Aile Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar. In F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (6. baskı, pp. 1–34). Ankara: Anı Yayıncılık.

Farrington, D. P., MacKenzie, D. L., Sherman, L. W., & Welsh, B. C. (2003). Evidence-Based Crime Prevention. In *Evidence-Based Crime Prevention* (1st Editio).

Gardner, F., & Leijten, P. (2017). Incredible Years parenting interventions: current effectiveness research and future directions. *Current Opinion in Psychology*, *15*, 99–104.

Isaacs, J., & Roessel, E. (2008). *Impacts of Early Childhood Programs*. Retrieved from www.bookings.edu/ccf

Işık, E. (2020). *Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programının Ebeveynlerin Bilinçli Farkındalıkları, Yetkinlik Algıları Ve İletişim Düzeyleri İle Çocukların Davranış Sorunları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi.

Kalkan, E. (2021). Dünyada Anne Baba Eğitimi ve Aile Katılımı: Amerika Birleşik Devletleri Örneği. In T. Güler Yıldız (Ed.), *Aile Eğitimi ve Katılımı* (5. Baskı, pp. 171–190). Ankara: Pegem Akademi.

Kartal, H. (2020). Erken Eğitim ve Destek Programları. In F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (6th ed., pp. 125–180). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kılıç, Ç. (2010). Aile Eğitim Programları Ve Türkiye'deki Örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, *10*(1), 99–111.

Kılınç, F. E. (2018). Aile Yaşam Eğitimi. In K. Tepeli & E. Durualp (Eds.), *Aile Yaşam Döngüsü* (pp. 132–162). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Koçak, A. A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu*. İstanbul.

Koçak, N. (2001). Erken Çocukluk Döneminde Eğitim ve Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu. *Mili Eğitim Dergisi*, *151*.

Korfmacher, J., Green, B., Staerkel, F., Peterson, C., Cook, G., Roggman, L.,Schiffman, R. (2008). Parent Involvement in Early Childhood Home Visiting. *Child Youth Care Forum*, *37*, 171–196.

Masiran, R., Ibrahim, N., Awang, H., & Ying, L. P. (2019). Improving Multicultural Parenting Program For Children With Emotional And Behavioral Problems: An Integrated Review. *Asian Journal OfPsychiatry*, *9*(1), 62–71.

Matthews, J. M., & Hudson, A. M. (2001). Guidelines for Evaluating Parent Training Programs. *Family Relations*, *50*(1), 77–86. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2001.00077.x

MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2013). *Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu*. Ankara.

Menting, A. T. A., Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2013). Effectiveness of the Incredible Years parent training to modify disruptive and prosocial child behavior: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *33*(8), 901–913.

Miller, S., Maguire, L. K., & Macdonald, G. (2011). Home-based child development interventions for preschool children from socially disadvantaged families. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *12*, 1–45.

Nieuwboer, C. C., Fukkink, R. G., & Hermanns, J. M. A. (2013). Online programs as tools to improve parenting: A meta-analytic review. *Children and Youth Services Review*, *35*(11), 1823–1829.

Ömeroğlu Turan, E. (1999). M.E.B. Halk Eğitim Merkezlerinde Uygulanan Anne Eğitimi Kurslarına Genel Bir Bakış. *Millî Eğitim Dergisi*.

Özel, E., & Zelyurt, H. (2016). Anne Baba Eğitiminin Ebeveyn Çocuk İlişkilerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *36*, 9–34.

Piquero, A. R., Jennings, W. G., Diamond, B., Farrington, D. P., Tremblay, R. E., Welsh, B. C., & Reingle Gonzalez, J. M. (2016). A meta-analysis update on the effects of early family/ parent training programs on antisocial behavior and delinquency. *Journal of Experimental Criminology*, *12*, 229–248.

Raikes, H., Green, B. L., Atwater, J., Kisker, E., Constantine, J., & Chazan-Cohen, R. (2006). Involvement in Early Head Start home visiting services: Demographic predictors and relations to child and parent outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, *21*(1), 2–24.

Roggman, L. A., Cook, G. A., Peterson, C. A., & Raikes, H. H. (2008). Who Drops Out of Early Head Start Home Visiting Programs? *Early Education and Development*, *19*(4), 574–599.

Sanders, M. R. (1999). Triple P-Positive Parenting Program: Towards an Empirically Validated Multilevel Parenting and Family Support Strategy for the Prevention of Behavior and Emotional Problems in Children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *2*(2), 71–90.

Sanders, M. R. (2012). Development, Evaluation, and Multinational Dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. *The Annual Review of Clinical Psychology , 8*, 379.

Santini, P. M., & Williams, L. C. A. (2016). Parenting Programs to Prevent Corporal Punishment: A Systematic Review Systematic Literature Review. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, *26*(63), 121–129.

Sumargi, A., Sofronoff, K., & Morawska, A. (2015). A Randomized-Controlled Trial of the Triple P-Positive Parenting Program Seminar Series with Indonesian Parents. *Child Psychiatry and Human Development*, *46*(5), 749–761.

Temel, F. (2003). *Aile Eğitim Modeli Dünya' da ve Türkiye' deki Uygulamalar "Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı" Raporu*. Ankara.

Tezel Şahin, F., & Cevher Kalburan, F. N. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(25), 1–12.

Tezel Şahin, F., & Özyürek, A. (2010). *Anne Baba Eğitimi ve Okul Öncesinde Aile Katılımı*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Tezel Şahin, F., & Özyürek, A. (2021). Anne-Baba Eğitimi ve Türkiye'de Uygulanan Aile Eğitim Programları. In T. Güler Yıldız (Ed.), *Aile Eğitimi ve Katılımı* (5th ed., pp. 147–166). Ankara: Pegem Akademi.

UNODC. (2009). *Compilation of Evidence-Based Family Skills Training Programmes*.

Ural, O. (2020). Dünden Bugüne Aile Eğitimi. In F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (6. basım, pp. 39–56). Ankara: Anı Yayıncılık.

Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2017). Editorial overview: Multidisciplinary and interdisciplinary perspectives on parenting. *Current Opinion in Psychology*, *15*, iv–vii.

Webster-Stratton, C. (2009). Affirming diversity: Multi-cultural collaboration to deliver the incredible years parent programs. *International Journal of Child Health and Human Development*, 2(1), 17–32.

Webster-Stratton, C. (2015). The Incredible Years Series . In K. L. K. G. M. F. M. T. G. Mark J. Van Ryzin (Ed.), *Family-Based Prevention Programs for Children and Adolescents: Theory, Research, and Large-Scale Dissemination* (pp. 42–53).

Webster-Stratton, C., & Hammond, M. (1998). Conduct problems and level of social competence in head start children: Prevalence, pervasiveness, and associated risk factors. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *1*(2), 101–124.

Wesch, D., & Lutzker, J. R. (1991). A comprehensive 5-year evaluation of project 12-ways: An ecobehavioral program for treating and preventing child abuse and neglect. *Journal of Family Violence*, *6*(1), 17–35.

Yuldashev, F., Bell, B., & Whitehill, E. (2015). *Parents Raising Safe Kids: An Assessment of the Impact of the ACT Against Violence Program Curriculum*.

12. PROGRAM KAPSAMINDA GELİŞTİRİLEN MODÜLLERİN İÇERİKLERİ VE MODÜLLERDE KULLANILAN ETKİNLİKLER

herkesin konu ile ilgili merak ettiği ya da aklına takılan sorulara cevap bulmasını sağlayan etkili bir yöntemdir. Oturumda anlatılanların katılımcılara ne kadarının ulaştığı ve hangi konularda eksikliklerin kaldığını belirlemede kullanılan etkili bir yöntemdir.

Etkinlik sonrası eğitimci katılımcılara oturumda değinilen konularla ilgili sormak ya da eklemek istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Var olan sorular cevaplandırılır. Bir sonraki oturumun konusu hakkında katılımcılara bilgi verilerek oturum sonlandırılır. Katılımcılara katılımlarından dolayı teşekkür edilir.

Ev ödevi: Katılımcılardan bu hafta öğrendiklerine dikkat ederek çocuklarıyla olan ilişkilerini düzenlemelerine dikkat etmeleri istenilir. Her bir katılımcıdan bu oturumda öğrendiklerinden en az birini uyguladıkları durumu not etmeleri istenir. Öncesinde olsaydı bu davranış nasıl tepki veriyorlardı? Bu oturumda öğrenilenlerden sonra çocuklarıyla olan ilişkilerinde ne değişti? Uygularken karşılaştıkları olumlu ve olumsuz durumları not etmeleri gerektiği ve bunlar üzerinde haftaya konuşulacağı bilgisi verilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aytar, A. G., & Belgin Aksoy, A. (Eds.) (2015). *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-10* (2. baskı). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Canel, A. N. (2011). *Aile Yaşam Becerileri*. (H. I. Durmuş, Ed.) (2. baskı). Ankara: Nakış Ofset.

Megep. (2009). *Çocukla İletişim II*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. Retrieved from https://ismek.ist/files/ismekOrg/file/2013_hbo_program_modulleri/Çocukla İletişim -2.pdf

Megep. (2012). *Çocukla İletişim I*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. Retrieved from http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Çocukla İletişim -1.pdf

İNTERNET SİTELERİ

https://icebreakerideas.com/quick-icebreakers/ 15.04.2019 tarihinde erişildi.

https://www.goodstart.org.au/news-and-advice/february-2018/why-teaching-children-empathy-is-important goodstart early leraning 18.04.2019 tarihinde erişildi.

https://www.kendinigelistir.com/ozfarkindalik-duygusal-zeka-ve-zihin-beden-ruh-etkilesimi/#more-2134 Özfarkındalık: Duygusal zekâ ve zihin, beden, ruh etkileşimi. Yazan : Jo Anne Bishop. 15.04.2019 tarihinde erişildi.

https://www.tanveernaseer.com/increasing-self-awareness-to-improve-how-we-communicate-scott-schwertly/ Sayfa adı: Tanveer Naseer Leadership Yazan :Tanveer Naseer 23.04.2019 tarihinde erişildi.

12.2. MODÜL 2: YAŞAYAN AİLE İÇİ DEĞERLER

Oturum sonunda katılımcıların;

- Aile içi değerlerin çocuklarla iletişim sürecindeki gerekliliğini fark edebilmesi beklenmektedir.

BAŞLIK	KAZANIMLAR	YÖNTEM	MATERYAL	SÜRE
1 Temel ihtiyaçlar nelerdir?	• İhtiyaç terimini tanımlar ve yaşam için gereken ihtiyaçlar hakkında bilgi edinir.	• Anlatım • Soru-cevap • Hayal etme (İhtiyaçlarımız) isimli etkinlik	• Sunu slaytı • Postit • Kalem	30 dk.
	• Bireylerin gelişimi için ihtiyaçların belirli bir sıraya göre (hiyerarşi) giderilmesi gerektiğini fark eder.	• Anlatım • Soru-cevap	sunu slaytı	
2 Koşulsuz sevgi	• Çocukla sağlıklı iletişim geliştirmede ebeveynliğin koşulsuz sevgi gerektirdiğini bilir.	• Anlatım • Soru-cevap • Örnek hikâye (Boş altın kutu)	• Hikâye çıktısı	20 dk.
	• Sevgiyi herhangi bir koşula bağlamamak gerektiğini fark eder.	• Anlatım • Soru-cevap	• Sunu slaytı	
3 Saygı duy ki sayıl.	• Saygı terimini tanımlayacak bilgiye sahip olur.	• Anlatım • Soru-cevap • Vızıltı (Birazcık düşünelim isimli etkinlik)	• Sunu slaytı • Kalem • Etkinlik sorularının yazılı olduğu kâğıt (Ek-1)	45 dk.
	• Her çocuğun kendine özgü duygu, düşünce, değer ve davranışları olduğuna dair farkındalık geliştirir.	• Anlatım • Soru-cevap	sunu slaytı	
	• Çocuklardan saygılı davranmalarını beklemek için saygılı davranmak gerektiği bilincine varır.	• Anlatım • Soru-cevap • Örnek olay inceleme (Sen olsan ne yapardın?) isimli etkinlik	• Sunu slaytı	

ça önemlidir. Eşler arasında saygı, sevgi, uyum ve hoşgörünün olduğu ailelerde çocuklar sevecen, kabul edici ve hoşgörülü bir kişilik geliştirebileceklerdir. Annebaba arasında çatışmaların ve sağlıksız ilişkilerin olduğu ailelerde ise çocuklar ortamdan olumsuz bir biçimde etkilenecek ve karşılaştıkları problemleri çözmede model aldıkları ebeveynleri gibi çatışma ya da olumsuz iletişim yöntemlerine başvurabileceklerdir. Çocuklardan sevgi ve saygı göstermelerini istiyorsak ebeveynler olarak çocuklara olması gereken şekilde davranarak olumlu model olunmalıdır. Çocukken ailede olumlu modellerle karşılaşan çocuklarda olumlu davranış örüntüleri kalıplaşır. Unutulmamalıdır ki birbirine sıkı sıkıya bağlı ve kenetlenmiş bir ailenin sırrı sevgi ve doğru rol model olmadan geçer.

Oturumu Bitirme ..... 15 dk.

Etkinlik sonrası eğitimci katılımcılara oturumda değinilen konularla ilgili sormak ya da eklemek istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Var olan sorular cevaplandırılır. Ailelere ev ödevleri verilir. Bir sonraki oturumun konusu hakkında ailelere bilgi verilerek oturum sonlandırılır. Ailelere katılımlarından dolayı teşekkür edilir.

Ev ödevi: Katılımcılardan çocuklarına, çocuklarının yaş ve gelişimlerine uygun küçük birer sorumluluk vermeleri istenir. Çocuğun sorumluluğu sürdürmedeki kararlılığı, sorumluluğu yerine getirdiğinde nasıl davrandığı ve neler hissettiği hakkında haftaya eğitime kadar gözlemde bulunmaları istenir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aytar, A. G., & Belgin Aksoy, A. (Eds.). (2015). *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-10* (2. baskı). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Demircioğlu, H. (2017). Sosyal Duygusal Gelişim. In *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi* (2. Baskı, pp. 163–196). Ankara: Pegem Akademi.

İzgören, A. Ş. (2014). *Şu Hortumlu Dünyada Fil Yalnız Bir Hayvandır* (100. Basım). Ankara: Elma Yayınevi.

Lee, T. R., & Pyfer, T. (n.d.). *Strengthening Family Ties A Workbook of Activities Designed to Strengthen Family Relationships From the Helping Youth Succeed Series*.

İNTERNET SİTELERİ

https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-power-prime/200911/parenting-unconditional-love-is-bad

https://www.parentingforbrain.com/6-controversial-tips-teaching-kids-respect/

ması, dinlenmem gereken zamanlarda seslenip durması beni çileden çıkarıyor. Benim de kendime zaman ayırmaya ihtiyacım var. Ona zaman ayırırsam kendime ayıracak zaman bulamayabilirim ki.

Sarı şapka: Kendi çocukluğumu düşündüğümde ailemin benimle birlikte geçirdiği zamanları hatırlıyorum. Annemle birlikte bahçedeki çiçekleri sular, babamın gazetesindeki bulmacaları birlikte karalardık. Bu güzel anıları biriktirmenin ve ömür boyu saklamanın kolay olmadığını düşünecek olursak çocuklarımızla nitelikli zaman geçirme anlamında elimizden geleni yapmalı ve onlara güzel anılarla dolu nitelikli zamanlar hediye etmeliyiz. Bu hem onların hem de ebeveynler olarak bizlerin duygu durumuna iyi gelecektir.

Yeşil şapka: Çocuklarımız her şeyi kayda alan kameralar gibiler. Bazen hiç ummadığım zamanlarda çocukların söyledikleri ya da yaptıkları şeylere şaşırıp kalıyorum. Meğerse bizi izlerken bizimle vakit geçirirken ne kadar çok ve yeni şeyler öğreniyorlar. Bu konuda çocukların çok yetenekli birer küçük mucit olduklarını düşünüyorum. Bu yüzden onlarla nitelikli zaman geçirmenin mutlaka onlara ve gelişimlerine yeni bir şeyler katacağını düşünüyorum.

Mavi şapka: Tüm konuşanları ve söylediklerini değerlendirdiğimde aslında herkesin kendine göre haklı ve haksız olduğunu düşündüğüm yönlerinin olduğunu düşünüyorum. Ancak genel olarak ele aldığımızda çocukla nitelikli zaman geçirmenin önemli ve gerekli olacağı kararına varabilirim.

Eğitimci tarafından katılımcılara "*Çocuklarınızla birlikte geçirdiğiniz kaliteli zamanlar onların iyi birer yetişkin olmaları yolunda attığınız en önemli adımlardandır. Ne kadar yoğun olursanız olun çocuklarınıza zaman ayırmayı ve onlara sarılmayı unutmayın.*" mesajı iletilir. Sonrasında eğitimci varsa katılımcıların etkinliğe ya da güne ilişkin değerlendirmelerini ve sorularını alır. Gelecek haftanın konusundan bahsedildikten sonra katılımcılara süreçteki katkılarından dolayı teşekkür edilerek oturum sonlandırılır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2014). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Biliş Yayıncılık.

Aytar, A. G., & Belgin Aksoy, A. (Eds.). (2015). *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-10* (2. baskı). Ankara: Hedef Yayıncılık.

İNTERNET SİTELERİ

https://www.hayatakarken.com/kozadaki-kelebek-hikayesi.html

https://www.lifehack.org/articles/featured/5-ways-to-spend-time-with-your-kids-when-you-have-no-time.html

(EK-1) DOĞRU MU YANLIŞ MI ETKİNLİK KARTI

Ebeveynlerin aşırı denetimli ve korumacı olmalarına neden olan tutumlar
Doğru cümle kartları:
➢ Çocuğun başarısız olmasından tereddüt etmek
➢ Çocuğun kimlerle arkadaşlık edeceği konusunda sürekli endişelenmek
➢ Kendisine zarar vereceğini düşünmek
➢ Kendini tehlikeye atacağını düşünmek
➢ Sürekli kontrol etme isteği
➢ Farklı alanlara duyduğu ilgili tek ilgi alanı altında toplama isteği
Yanlış cümle kartları:
➢ Çocuğun yorulacağını düşünmek
➢ Sorumluluk alabilecek yaşta olmadığını düşünmek
➢ Çocuk için iyi ve kötü olan şeylere karar veremeyeceğini düşünerek onun yerine karar vermek
➢ Çocuğu karışılabileceği risklerle karşılaşmadan büyütmeye çalışmak
➢ Çevredeki diğer çocuklara göre gereğinden fazla daha bakımlı ve düzenli gözükmesini sağlamak
➢ Okulda arkadaşlarının arasında başarısız olarak nitelendirilmemesi isteği

(EK-2) İLETİŞİMDE ALTIN DAKİKALAR ETKİNLİĞİ

OLAY ÖRÜNTÜLERİ

Olay örüntüsü 1: Çok acıktınız ve karnınızı doyurmak için bir lokantaya/ kafeye gittiniz. Menüye baktığınızda daha öncesinde hiç tatmadığınız yeni şeyler denemek istediniz ama içerikleri ile ilgili bilginiz yok. Belki de çalışan olarak garsondan fikir almak iyi olabilir diye düşündünüz. Garson siparişinizi almaya geldiğinde tam karar vermeye çalıştıklarınızdan biri hakkında garsondan öneri almayı beklerken yan masaya garsonun tanıdığı birileri gelir. Önce selamlaşırlar. Hâl hatır sorarlar. Tanıdığı olduğunu düşünerek kısa araya izin verirsiniz. Kısa muhabbetin bitmesini beklersiniz. Garson tam size dönüp anlatmaya başladığı sırada masadakilerden biri garson arkadaşına akşama bir planının olup olmadığını, iş çıkışında arkadaşlarıyla gitmeyi düşündükleri yere onun da gelip gelemeyeceğini sorar. Size sorduğunuz şeyi anlatırken bir anda kendini diğer masadaki arkadaşlarına cevap verirken bulur garson. Bu seferki muhabbet bir öncekinden daha uzun sürer. Araya girip garsona seslenmeye çalıştığınızda size eliyle bir dakika işareti yapar. Bunun üzerine beklemeye devam edersiniz. Ancak tüm gün boyunca çok yorulmuş ve acıkmışsınızdır. Yemek yeme hayaliyle geldiğiniz mekânda henüz siparişinizi bile verememişinizdir. Garson size döner ve anlatımına devam eder. Arkadaşı yeniden seslenir. Bu olay birkaç sefer olur. En sonunda size bilgi vermiş ve siparişinizi almıştır. Başka bir isteğiniz olup olmadığını sorduğunda diğer masadakilerle konuşmaktan dolayı siparişin çok uzun sürdüğünü, çok acıktığınızı ve siparişin hemen gelmesini istediğinizi söylersiniz ve hatta biraz da durumdan yakınırsınız. Bunun üzerine garson "Sonuçta siparişinizi almadık mı? Bir sürü şeyle uğraştığımı görüyorsunuz. Neden olayı büyütüyorsunuz?" diyerek gider. Ne hissedersiniz? Aynı durum olumlu olacak şekilde de canlandırılacaktır.

Olay örüntüsü 2: Birkaç gündür eşinizle gergin zamanlar geçiriyorsunuz. Eşinizin babasının bir aile şirketi var ve tüm kardeşler orda çalışarak eşit maaş alıyor. Bir önceki akşam yine alım satım konusunda eşinize harcadığınız para ile ilgili hesap vermek durumunda kaldınız. Parayı evin ihtiyaçlarına harcamanıza rağmen sürekli hesaba çekilmek sizi gerdi. Eşinizle konuşma şeklinde başlayan diyaloğunuz tartışmaya dönüştü. Sabah işe giderken eşiniz sizinle konuşmadı ve hazırladığınız kahvaltıyı bile yemedi. Siz tam ortalığı toplarken eltiniz sizi aradı. Size gün içinde ne yapacağınızı sordu. Sonra kendi planlarından bahsetmeye başladı. Çocuklarla birlikte akşam yemeğini dışarıda yiyeceklerini, sonrasında sinemaya gideceklerini ve çocuğunun doğum gününü kutlayıp eve geçeceğini söyledi. Siz ise günün masraflı olacağına dair esprili bir laf vurdunuz. Eltiniz ise

"Eşim bugünkü harcamalarımız için ayrıca para bıraktı. Onları da maaştan verecek değilim ya." diyerek güldü ve telefonu kapattı. Sabahtan beri gergin olan sinirleriniz yay gibi oldu. Herkesin ortak kazancının olduğu iddia edilmesine rağmen siz eşiniz tarafından sıkboğaz edilip hesaba çekilirken eltinizin bu kadar rahat para harcamasına sinirlendiniz. Birileriyle derdinizi paylaşmak istediniz ve en samimi komşunuzun ziline bastınız. Komşunuz ise akşamki yemekli misafirleri için hummalı bir hazırlık içinde. Mutfağa geçtiniz. Aslında çok uygun olmadığını size söyledi ama siz o kadar gerginsiniz ki onu dinlemeden söze başladınız. Anlattığınız şeylerle ilgili yorum bekliyorsunuz ancak komşunuz size sırtı dönük bir şekilde tezgâhta bir şeyler hazırlamakla meşgul. Ocaktakini kontrol et, bulaşık makinesine bulaşıkları diz, derken durmadan mutfakta dönüp duruyor ve bazen anlattıklarınızı bile kaçırıyor. Çünkü onun kaygısı başka. En son sinirlenip "Beni dinlemiyorsun sen!" diye çıkıştığınızda komşunuz "Olur mu öyle şey. Sen anlat. Ben dinliyorum." der. Ne hissedersiniz? Aynı durum olumlu olacak şekilde de canlandırılacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ekşi, A. (1999). Çocukluk Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları. In A. Ekşi (Ed.), *Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü* (pp. 98–106). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Kaya, İ. (2017). Çocuklarda Duygusal ve Davranışsal Sorunları Anlamada İlk Görüşme/ler: Hayali Bir Danışan Üzerinde Örnek Bir Uygulama. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(4), 172–183.

Köroğlu, E. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Megep. (2015). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara.

Özbey, S. (2010). Okul Öncesi Çocuklarda Uyum ve Davranış Problemleriyle Başa Çıkmada Ailenin Rolü. *Aile ve Toplum Dergisi*, *6*(22), 9–18.

İNTERNET SİTELERİ

https://bursa.yonderkoleji.com/upload/dosyalar/PDR_BULTEN_SAYI_28_COCUKLARDA_SOSYAL_BECERILER.pdf

https://childmind.org/article/managing-problem-behavior-at-home/

http://www.projectidealonline.org/v/teaching-appropriate-behavior/ Project IDEAL in action is a project of the Texas Council for Developmental Disabilities.

işaretleri (gülen yüz) belli bir sayıya ulaştığında çocuğunuza bir ödül verin. Çocuğunuz istemediğiniz bir davranış gerçekleştirdiğinde olumsuz işaretler de (üzgün yüz) yapabilirsiniz. Eğer hem iyi hem kötü işaretleri kullanacaksanız çocuğunuzun iyi işaretleri kötü işaretlerinden fazla olduğunda çocuğunuzu ödüllendirin. (**Slayt 45)**

- **Sessiz durma davranışı kazandırma (Yetiştirmek zorunda olduğunuz bir durumda -örneğin akşam yemeği hazırlarken- yararlıdır):** Çocuğunuza yalnız başına ya da kardeşleriyle birlikte belirlediğiniz süre zarfı içerisinde (15 dk. - 20 dk.-yarım saat vs.) sessizce oynamasını isteyebilirsiniz. Bu süre zarfında çocuğunuzu sık sık kontrol etmeyi unutmayın. Örneğin beş dakikada bir kontrol ediyorsanız ve çocuğunuz sessiz duruyorsa kontrol ettiğiniz her beş dakikanın sonunda çocuğu ödüllendirmeye devam edin. Sessiz olduğu diğer zamanlarda da (örneğin sessizce ödevini yaptığı, yemek yediği vs.) ödüller vermeye devam ederek davranışın yerleşmesini sağlayın. (**Slayt 46)**

Oturumu Bitirme..... 15 dk.

Etkinlik sonrası eğitimci katılımcılara oturumda değinilen konularla ilgili sormak ya da eklemek istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Var olan sorular cevaplandırılır. Katılımcılara ev ödevleri verilir. Bir sonraki oturumun konusu hakkında bilgi verilerek oturum sonlandırılır. Ailelere katılımlarından dolayı teşekkür edilir.

Ev ödevi: Ailelere bu oturumda öğrenilen problem çözme ve ödül yöntemlerini evde kullanarak uygulamaya ilişkin süreci ve sonuçlarını not almaları istenir. Eğitimci katılımcılardan kullandıkları yöntemlerin çocuk üzerinde yarattığı farkındalık, ebeveyne kazandırdıkları ya da uygulama sırasında karşılaştıkları güçlükleri not almalarını ister.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Austin, V. L., & Sciarra, D. T. (2017). Duygusal ve Davranışsal Bozuklukların Tanımı. In M. Özekes (Ed.), *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar* (1. Basım, pp. 1–16). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Reardon, B. A. (2001). *Hoşgörü: Barışa Açılan Kapı*. Ankara: Unesco / Tihak Yayınları.

İNTERNET SİTELERİ

https://www.boystowntraining.org/assets/sodatechniques.pdf SODAS TEKNİĞİ PDF 1
https://familydoctor.org/what-you-can-do-to-change-your-childs-behavior/
http://www.milliyet.com.tr/ebeveyn--cocuk-catismalari-pembenar-detay-cocuk-1462556/
http://www.pathwayscentre.org/sites/default/files/file_downloads/123%20Magic.pdf
https://suebadeau.webs.com/SODAS.pdf

YARARLANILAN İNTERNET SİTELERİ

https://centerforparentingeducation.org/library-of-articles/child-development/introverted-children-101/

https://childmind.org/article/kids-different-home-school/

https://www.cocukludunya.com/uzman-yazilari/cocuklarda-ozguven-gelisimi-eksikligi-ve-desteklenmesi.html

https://www.dillystreehouse.com/extremely-shy-child/

https://www.livestrong.com/article/174132-lack-of-self-confidence-in-children/

https://missionself.com/lack-of-self-confidence

https://raisingchildren.net.au/toddlers/behaviour/common-concerns/shyness

- **Seçim:** "Acıktıysan, bir elma veya yoğurt alabilirsin." (Ona değer verdiğinizi hisseder ve kontrol hissi verir.)
- **Hatırlatma: "**Yarın yine bir tane şeker/çikolata yiyebilirsin." (Ona kısa süre sonra tekrar şeker yiyebileceğini hatırlatın.)
- Eğer çocuğunuzun istediği ulaşamayacağı ya da güvenli olmayan bir şeyse ilk üç aşamayı kullanın. **(Slayt 39-40)**

Etkinlik sonrasında katılımcılara ev ödevleri verilir. Bir sonraki oturumun konusu hakkında ailelere bilgi verilerek oturum sonlandırılır. Ailelere katılımlarından dolayı teşekkür edilir.

Ev Ödevi: Katılımcılara bu oturumda öğrendikleri yöntemleri bir sonraki hafta oturum gününe kadar uygulamaya çalışmaları istenir. Eğitimci katılımcılardan kullandıkları yöntemlerin çocuk üzerinde yarattığı farkındalık ya da ebeveyne kazandırdıkları ya da uygulama sırasında karşılaştıkları güçlükler gibi notlar almalarını ister.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Discipline in the Early Years. (n.d.). Retrieved from http://learnatcstreet.org/data/documents/Child-Discipline.pdf

Guidance and Discipline with Young Children. (2017). (Second Edi). Retrieved from https://www.oesd114.org/cms/lib/WA01000688/Centricity/Domain/16/Guidance and Discipline With Young Children-Format Updated.pdf

Hallers-Haalboom, E. T., Groeneveld, M. G., Van Berkel, S. R., Endendijk, J. J., Van Der Pol, L. D., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2015). Wait Until Your Mother Gets Home! Mothers' and Fathers' Discipline Strategies. *Social Development*, 1–17. https://doi.org/10.1111/sode.12130

Positive Discipline Manuel. (2015) (Murray, Em). New Zeland. Retrieved from http://www.savethechildren.org.fj/wp-content/uploads/2016/06/SCF-PD-Manual.pdf

İNTERNET SİTELERİ

https://www.verywellfamily.com/discipline-strategies-that-promote-healthy-self-esteem-1094810
https://www.verywellfamily.com/how-to-say-no-to-kids-and-mean-it-1094817
https://www.verywellfamily.com/what-is-behavior-modification-1094788
https://www.verywellfamily.com/why-doesnt-my-discipline-change-my-childs-behavior-1094777

GÖRSELLERİN LİNKLERİ

1. https://ajp.com.au/news/end-the-exclusion/
2. http://www.yesilafsin.com/anne-baba-tutumlari-uzerine-makale,356.html
3. http://www.psikolojihakkinda.com/blogyazilari/tutarsiz-tutum.html
4. https://www.clipartkey.com/search/confused-person/
5. https://www.clipartkey.com/view/iiowhhR_positivity-we-provide-a-positive-and-encouraging-environment/
6. https://www.clipartkey.com/view/owJbxT_correct-decision/
7. https://www.clipartkey.com/view/hiJiRi_clip-art-image-free-stock-very-important-parent/
8. https://www.clipartkey.com/view/ximRm_work-together-clipart-children-working-together-clipart/
9. https://www.twgram.me/media/2018119147850717270

yerden devam edilir. Eğitimci yeniden müziği açar ve etkinlik devam eder. Eğitimcinin yeterli gördüğü yerde etkinlik sonlandırılır. Katılımcılar müzik eşliğinde sürece dâhil oldukları için bir taraftan eğlenirken bir taraftan da soru ve cevap ile öğrendiklerini pekiştirmiş olur.

Etkinlikler sonrası eğitimci gün içinde bahsedilenleri kısaca toparlar. Varsa bir önceki haftanın geri bildirimleri alınır. Eğitimci katılımcılara oturumda değinilen konularla ilgili sormak ya da eklemek istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Var olan sorular cevaplandırılır. Ebeveynlere bugünkü oturumun konusuyla ilgili ev ödevi verilir. Ödevin herkes tarafından anlaşıldığından emin olunduktan sonra bir sonraki oturumun konusu hakkında ailelere bilgi verilerek oturum sonlandırılır. Ailelere katılımlarından dolayı teşekkür edilir.

Ev ödevi: Ebeveynlerden yetkin oldukları konular ve çocuğun gelişimi üzerindeki katkılarının neler olduğu düşünmeleri istenir. Kendilerini yetkin hissettikleri ve hissetmedikleri durumlara ilişkin neler yaptıklarını ve yetkin olup olmadıkları durumların çocuklarına yansımalarını düşünmeleri ve gözlemlemeleri istenir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Demir, S., & Gündüz, B. (2014). Ebeveyn Yetkinlik Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(25), 309–322.

Giallo, R., Treyvaud, K., Cooklin, A., & Wade, C. (2013). Mothers' and fathers' involvement in home activities with their children: psychosocial factors and the role of parental self-efficacy. *Early Child Development and Care*, *183*(3–4), 343–359.

Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, *25*(3), 341–363.

Peacock-Chambers, E., Martin, J. T., Necastro, K. A., Cabral, H. J., & Bair-Merritt, M. (2017). The Influence of Parental Self-Efficacy and Perceived Control on the Home Learning Environment of Young Children. *Academic Pediatrics*, *17*(2), 176–183.

İNTERNET SİTESİ

https://www.egitimpedia.com/5-adimda-pozitif-ebeveynlik/

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Denham, S. A., Bassett, H. H., Brown, C., Way, E., & Steed, J. (2015). "I Know How You Feel": Prescchoolers' emotion knowledge contributes to early school success. *Journal of Early Childhood Research*, *13*(3), 252–262.

Herba, C. M., Landau, S., Russell, T., Ecker, C., & Phillips, M. L. (2006). The development of emotion-processing in children: effects of age, emotion, and intensity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *47*(11), 1098–1106.

Stifter, C. A., & Fox, N. A. (1987). Preschool children's ability to identify and label emotions. *Journal of Nonverbal Behavior*, *11*(1), 43–54.

İNTERNET SİTELERİ

http://azkurs.org/duygulari-tanima-ve-ifade-etme-amac-kendi-duygularn-ifade-etme.html

http://gesar.org.tr/ofke-kontrolu-kaplumbaga-teknigi/

https://www.livestrong.com/article/169456-how-to-teach-preschool-children-about-emotions-feelings/

https://uliwiki.org/index.php/Duygusal_Fark%C4%B1ndal%C4%B1k

https://www.verywellfamily.com/discipline-your-childs-behavior-not-the-emotions-1094811

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Bencik Kangal, S., & Özkızıklı, S. (2015). Teknoloji ve Eğitim. In P. Bayhan (Ed.), *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-8* (pp. 131–153). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Işıkoğlu Erdoğan, N. (2015). Okul Öncesi Dönemde Sınıfta teknoloji Kullanımı: Okul Öncesi Eğitimi ve Teknoloji. In P. Bayhan (Ed.), *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-8* (pp. 155–172). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Onat, Ferah (2010) Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 31: 103-121

Toprak, Ali; Yıldırım, Ayşenur; Aygül, Eser; Binark, Mutlu; Börekçi, Senem ve Çomu Tuğrul (2009) Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook. İstanbul: Kalkedon Yayınları

İNTERNET SİTELERİ

https://internet.btk.gov.tr/internet-kullaniminda-cocuk-ve-aile-iliskisi-detay-62.html

http://bagder.org/index.php/bag-der-ne-yapar/10-internet-bagimliligi

SUNU GÖRSELLERİNİN ALINDIĞI SİTELER

1. Nomofobia: https://fixplan.com.tr/nomofobi-telefonsuz-kalma-korkusu/

2. http://arti5.com/nomofobi-nedir/

3. https://sosyalloca.com/teknoloji/teknoloji-bagimliligi-sonucu-nomofobi-hastaligi/

4. http://www.yeral.com/blog/genel/nomofobi-sosyal-medya-ve-netless-fobileri-nelerdir/

5. https://www.vecteezy.com/vector-art/9723907-hourglass-linear-icon-thin-line-illustration-sandglass-contour-symbol-vector-isolated-outline-drawing

Eğitim öncesinde dağıtılan ölçekler eğitim sonunda da dağıtılarak katılımcılardan doldurmaları istenir. Ölçekler haricinde katılımcılara programı ve (varsa) yaşamlarındaki değişiklikleri ifade edebilecekleri nitel soruların yer aldığı form dağıtılır. Süreçteki katkılarından ve katılımlarından dolayı ebeveynlere teşekkür edilir. Eğitime sağladıkları katkıdan dolayı eğitimci tarafından hazırlanan ve eğitimci ile uygulamanın yapıldığı kurumun müdürü tarafından imzalanan katılım belgelerinin takdim edilmesiyle sonlandırılır. Birkaç ay sonrasında katılımcılarla yeniden bir araya gelinip görüşülebileceği bilgisi paylaşılarak eğitim sonlandırılır.

Not: Kardeş kıskançlığına neden olan durumlardan biri de evde süreğen hastalığı olan bir kardeşin olmasıdır. Özel gereksinimlerinden dolayı ebeveyn(ler)in diğer çocuklarına kıyasla daha fazla vakit ayırmak zorunda olduğu çocuk, kardeşler arasında kıskançlık sebebi olabilir. Ancak bu durum tüm aileler için genel bir durum olmadığından konuya ilişkin oturum metni ve sunusu **11-Ek** başlığı kapsamında paylaşılmıştır. Oturum grubunda süreğen hastalığı olan çocuğu olan katılımcılar için ihtiyaç duyan eğitimciler kullanabilirler.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Dağcıoğlu, F. B. (2018). The Effects of the New Baby on the Older Sibling. *Ankara Med J*, *18*(3), 286–299.

Işık, E., & Çetin, Z. (2016). *Ortaokul 7. ve 8. Sınıfa Devam Eden Öğrencilerin Ebeveynlerinin Kabul Edici-Reddedici Tutumlarının Duygusal ve Fiziksel Kardeş istismarı ile İlişkisinin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi.

Schmitt, B. D. (1999). *Instructions for Pediatric Patients / Sibling Rivalry Toward a Newborn* (2nd Editio). Saunders Company.

Zolten, K., & Long, N. (1997). *Sibling Rivalry and the Birth of a New Baby*.

İNTERNET SİTELERİ

http://www.kisiselgelisim.com/balik-kilcigi-teknigi-nedir-balik-kilcigi-diagrami-nedir/ https://www.nhs.uk/conditions/pregnancy-and-baby/children-and-new-siblings/

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Dağcıoğlu, F. B. (2018). The Effects of the New Baby on the Older Sibling. *Ankara Med J*, *18*(3), 286–299.

Schmitt, B. D. (1999). *Instructions for Pediatric Patients / Sibling Rivalry Toward a Newborn* (2nd Editio). Saunders Company.

Zolten, K., & Long, N. (1997). *Sibling Rivalry and the Birth of a New Baby*. Retrieved from https://extension.tennessee.edu/centerforparenting/TipSheets/Sibling Rilvalry and the Birth of a New Baby.pdf

İNTERNET SİTELERİ

https://www.nhs.uk/conditions/pregnancy-and-baby/children-and-new-siblings/

OKUMA GÜÇLÜKLERİNE ERKEN MÜDAHALE

Editörler:
Doç. Dr. Arzu Doğanay Bilgi
Prof. Dr. E. Rüya Özmen

nobel

OKUMA GÜÇLÜKLERİNE ERKEN MÜDAHALE

Editörler

Doç. Dr. Arzu Doğanay Bilgi

Prof. Dr. E. Rüya Özmen

Yayın No.: 5005
Eğitim No.: 1029
ISBN: 978-625-397-594-4
E-ISBN: 978-625-397-593-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Doğanay Bilgi, Arzu., Özmen, E. Rüya.
Okuma Güçlüklerine Erken Müdahale
Editörler: Doç. Dr. Arzu Doğanay Bilgi, Prof. Dr. E. Rüya Özmen
1. Basım, XVI + 344 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-594-4
E-ISBN: 978-625-397-593-7
1. Okuma Güçlüğü 2. Erken Müdahale 3. Özel Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISIM I.
ERKEN ÇOCUKLUKTA OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÇOCUKLAR

BÖLÜM 1. BİR ÖĞRENEN OLARAK ÇOCUK 3

GİRİŞ 3

Erken Biliş ve Dil Öğrenme 6

0-8 Ayda Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi 8

8-12 Ayda Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi 10

12-18 Ayda Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi 11

18-24 Ayda Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi 12

İki Yaştan Sonra Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi 14

Temsil ve semiyotik (gösterge bilimsel) işlevdeki gelişmeler 14

Dil becerilerindeki gelişmeler ve okuma ile ilişkisi 18

Erken Dil Öğrenmede Güçlükler 21

Dil Öğrenme Güçlükleri ve Okuma Güçlükleri Arasındaki İlişkiler 23

SONUÇ 25

KAYNAKLAR 26

BÖLÜM 2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OKUMA GELİŞİMİ VE OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSK FAKTÖRLERİ 31

GİRİŞ 31

OKUMA 32

OKUMA MODELLERİ VE OKUMA MODELLERİNE GÖRE OKUMANIN AŞAMALARI VE BİLEŞENLERİ 32

Gelişimsel Okuma Modelleri 32

Chall Okuma Gelişim Modeli 32

Okuma Gelişim Modeli (Uta Frith) 33

Okuma Gelişim Modeli (Ehri) 34

Okumayı Farklı Bileşenler Üzerinden Açıklayan Modeller 35

Okumanın Basit Görünümü (The Simple View of Reading) 35
Okuma Halatı Modeli (The Reading Rope Model) 37
Bileşenli Okuma Modeli (The Component Reading Model) 38
Bilişsel Model (The Cognitive Model) 39
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OKUMA GELİŞİMİ 41
Geleneksel Okuryazarlık (Traditional literacy) 41
Beliren/Gelişen ve Erken Okuryazarlık (Emergent literacy and Early literacy) 41
Yapı İskelesi/Destek Verme (Scaffolding) 47
OKUMA GÜÇLÜKLERİ 47
OKUMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ ve OKUMA DEĞERLENDİRME MODELLERİ 48
Yoksunluk Modeli (The Deficit Model) 48
Bağlamsal Model (The Contextual Model) 49
Aşama Modeli (The Stages Model) 49
Bilişsel Model (The Cognitive Model) 49
OKUMA GÜÇLÜKLERİ RİSK FAKTÖRLERİ 50
Genetik Etmenler 50
Nörobiyolojik Etmenler 51
Çevresel Etmenler 51
SONUÇ 52
KAYNAKLAR 52

KISIM II.
OKUMA GÜÇLÜĞÜNE ERKEN MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI

BÖLÜM 3. ETKİLEŞİMLİ STRATEJİLER YAKLAŞIMI 60
GİRİŞ 59
ETKİLEŞİMLİ STRATEJİLER YAKLAŞIMININ ÖZELLİKLERİ 64
ETKİLEŞİMLİ STRATEJİLER YAKLAŞIMINDAKİ ÖĞRETİMSEL HEDEFLER 67
Sözcük Dağarcığı ve Sözel Dil Gelişimi 68
Anlatım 69
Dinlediğini Anlama 69
Sesbilgisel Farkındalık 69
Yazı Farkındalığı 70
Harf Bilgisi ve Harf-Ses İlişkilendirmesi 71
OKUMA GÜÇLÜĞÜNÜ ÖNLEMEDE ÖĞRETİMDE YER VERİLMESİ GEREKEN GENEL İLKELER 71
ETKİLEŞİMLİ STRATEJİLER YAKLAŞIMI VE MÜDAHALEYE TEPKİ MODELİ 75
SONUÇ 77
KAYNAKLAR 77

BÖLÜM 4. OKUL ÖNCESİNDE MÜDAHALEYE TEPKİ MODELİ UYGULAMALARI 81
GİRİŞ 81
MÜDAHALAYE TEPKİ MODELİNİN AŞAMALARI 83
ERKEN ÇOCUKLUKTA MÜDAHALAYE TEPKİ MODELİNİN UYGULAMA İLKELERİ 86
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MÜDAHALAYE TEPKİ MODELİNİN UYGULANMASI 89
Okul Öncesi Dönem Aşama I Uygulamaları 93
Okul Öncesi Dönem Aşama II Uygulamaları 94
Okul Öncesi Dönem Aşama III Uygulamaları 97
SONUÇ 98
KAYNAKLAR 99

BÖLÜM 5. OKUMA GÜÇLÜĞÜNE ERKEN MÜDAHALE VE MOTİVASYON
GİRİŞ 103
OKUMA VE MOTİVASYON 104
ERKEN OKUMA MÜDAHALELERİNDE MOTİVASYONU GELİŞTİRMEK İÇİN BEŞ İLKE 107
Beceri Alıştırmalarını Oyunlaştırma 108
Kişiye Özgü Yapma 108
Daha Yararlı Hâle Getirme 109
Başa Çıkabileceği Zorlukta Görev Verme 109
Arkadaşlarla Birlikte Çalışma 109
OKUMA ÖNCESİ DÖNEMDE OKUMA MOTİVASYONUNU GELİŞTİRMEK 110
Kitaplara Olan İlgiyi Artırmak 110
Kitap Seçimi 111
Etkileşimli Kitap Okuma Uygulamalarında Motivasyonu Destekleme 113
Başarıya İnanmak 115
Alıştırmanın ve Çabanın Önemi 116
Başarıya Katılmak ve Başarı Üzerine Düşünmek 116
Hedef Yönlendirme: İçsel Motivasyona Karşı Dışsal Motivasyon 116
SONUÇ 118
KAYNAKLAR 119

KISIM III
OKUMA GÜÇLÜĞÜNE ERKEN
MÜDAHALE ALANLARI VE MÜDAHALE

BÖLÜM 6. SÖZCÜK DAĞARCIĞI VE SÖZLÜ DİL GELİŞİMİ 125
GİRİŞ 125
SÖZEL DİLİN BİLEŞENLERİ VE BİLEŞENLERİNE GÖRE DİL GELİŞİMİ 126
Anlam Bileşeni ve Sözcük Dağarcığı Gelişimi 128

Biçimin Gelişimi 131
Ses Bilgisi 131
Biçim Bilgisi ve Söz Dizimi 133
Kullanım Bilgisi 135
SÖZCÜK DAĞARCIĞI, SÖZLÜ DİL VE OKUMA İLİŞKİSİ 137
SÖZCÜK DAĞARCIĞI VE SÖZEL DİLİN DESTEKLENMESİ 139
Dilin Desteklenmesinde Yararlanılabilecek Etkinlikler 140
Etkileşimli Kitap Okuma 140
Paylaş/Göster ve Anlat Etkinlikleri 141
Öykü Anlatma/Yeniden Anlatma Etkinlikleri 142
Dilin Desteklenmesinde Kullanılabilecek Yöntemler 142
Odaklanmış Uyarım 142
Dile Model Olma, Yeniden Biçimlendirme ve Genişletme 143
SONUÇ 143
KAYNAKLAR 144

BÖLÜM 7. ANLATIM 125
GİRİŞ 149
ANLATIM NEDİR? 149
ANLATIM İLE OKUMA-YAZMA BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 150
ANLATIMIN GELİŞİMİ 151
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ANLATIM GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 155
ANLATIMLAR NASIL DEĞERLENDİRİLİR? 156
Anlatı Analizi Yöntemleri 158
ANLATIM BECERİLERİNİN DESTEKLEMESİ 161
SONUÇ 164
KAYNAKLAR 165

BÖLÜM 8. DİNLEDİĞİNİ ANLAMA 169
GİRİŞ 169
DİNLEDİĞİNİ ANLAMANIN ÖNEMİ 170
DİNLEDİĞİNİ ANLAMA 172
DİNLEDİĞİNİ ANLAMANIN GELİŞİMİ 174
DİNLEDİĞİNİ ANLAMAYLA İLİŞKİLİ OLAN BECERİLER 176
Sözcük Bilgisi 176
Söz Dizimi 177
Çalışma Belleği 178

Ön Bilgi 179
Çıkarım Yapma 179
Zihin Kuramı 181
DİNLEDİĞİNİ ANLAMA BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 182
Anlama Soruları (Comprehension Questions) 182
Hikâyeyi Yeniden Anlatma (Story Retelling) 183
Birlikte Hikâyeyi Yeniden Anlatma (Joint Story Retelling) 183
Hikâyeyi Bozanı Belirleme Görevi (Expectancy Violation Detection Task) 184
Yazısız Resimli Kitaplarla Resim Gezintisi (The Picture Walk with Wordless Picture Books) 185
Televizyonda Hikâye İzleme (Televised Story Viewing) 186
Dinlediğini Anlama Becerisinin Değerlendirilmesinde Dikkat Edilmesi Gereken Temel Hususlar 188
DİNLEDİĞİNİ ANLAMA BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ 190
Birlikte Okuma (Shared Reading) 190
Hikâyeyi Sesli Okuma Programı (Story Read Aloud Program) 198
Dikkat Çekici Stratejiler (Conspicuous Strategies) 198
Metin Yapısına Yöneltmek (Mediated Scaffolding) 199
Stratejik Bütünleştirme (Strategic Integration) 200
Ön Bilgileri Harekete Geçirmek (Primed Background Knowledge) 200
Gözden Geçirme (Judicious Review) 201
Dijital Hikâyeler 202
Sorular Sormak 203
Televizyon İzleme 204
Görsel İmgeleme 204
SONUÇ 205
KAYNAKLAR 206

BÖLÜM 9. SESBİLGİSEL FARKINDALIK 169
GİRİŞ 219
SESBİLGİSEL FARKINDALIK BECERİLERİNİN TANIMI VE GELİŞİMİ 220
Sesbilgisel Farkındalığın Gelişimi 221
SESBİLGİSEL FARKINDALIK BECERİLERİ VE OKUMA PROBLEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 226
ÖĞRETİMİN/MÜDAHALENİN SESBİLGİSEL FARKINDALIK BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ARAŞTIRMA TEMELLİ UYGULAMALAR 230
SESBİLGİSEL FARKINDALIK BECERİLERİNİ EDİNMEDE/KULLANMADA GÜÇLÜKLERİ OLAN ÇOCUKLAR İÇİN YAPILACAK DEĞERLENDİRME İŞLEMLERİ 236
Sesbilgisel Farkındalık Becerilerinin Farklı Yaş Dönemlerinde Değerlendirilmesi 240

SONUÇ 243
KAYNAKLAR 244

BÖLÜM 10. YAZI FARKINDALIĞI VE ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI 169
GİRİŞ 251
YAZI FARKINDALIĞI 251
YAZI FARKINDALIĞI BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ 253
Yazı Farkındalığı Etkinlik Örnekleri 254
YAZI FARKINDALIĞI BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 259
ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK EV TEMELLİ PROGRAM ÖRNEKLERİ 261
Ulaş ve Oku (Reach Out and Read - ROR) 261
Kitapla Başla Programı (Bookstart) 262
Dolly Parton'un Hayal Kütüphanesi (Dolly Parton's Imagination Library) 263
İlk Kitap (First Book) 263
Yetişen Okuyucular (Raising Readers) 264
Daha İyi Başlangıçlar (Better Beginnings) 264
Bir Milyon Kitap Projesi 265
YAZI FARKINDALIĞINI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ERKEN MÜDAHALE PROGRAM ÖRNEKLERİ . 265
Paylaşımlı Kitap Okuma 266
SONUÇ 268
KAYNAKLAR 269

BÖLÜM 11. HARF BİLGİSİ VE HARF-SES İLİŞKİLENDİRMESİ 273
GİRİŞ 273
HARF BİLGİSİ VE ÖNEMİ 273
HARF BİLGİSİNİN OKUMA-YAZMA İLE İLİŞKİSİ 275
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE HARF-SES İLİŞKİSİNİN KAPSAMI 276
HARF SEMBOLLERİ VE SESLERİ ARASINDAKİ BAĞLANTININ ERKEN DÖNEMDE DESTEKLENMESİ 276
Erken dönemde harf tanımayı desteklemek için etkinlik önerileri 278
Öğretim İçin Harf Seçimi 279
HARF BİLGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 280
SONUÇ 282
KAYNAKLAR 282

KISIM VI
ÖĞRETİM ORTAMLARININ DÜZENLENMESİ VE YOĞUNLAŞTIRILMIŞ ÖĞRETİM UYGULAMALARI

BÖLÜM 12. OKUL ÖNCESİNDE ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİ DESTEKLEYİCİ ÇEVRE 287

GİRİŞ 287
EV OKURYAZARLIK ORTAMI 288
Ev Okuryazarlık Ortamında Yararlanılabilecek Materyaller 290
Ev Ortamında Etiketleme Becerisini Geliştirebilecek Materyaller 291
Ev Ortamında Yazma ve Çizme Becerilerini Geliştirebilecek Materyaller 292
Ev Okuryazarlık Ortamında Nitelikli Çocuk Kitaplarından Yararlanma 294
SINIF ORTAMINDA ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ 299
Sınıflarda Nitelikli Çocuk Kitaplarından Yararlanma 302
Okul Öncesinde Rehberli Oyun ve Erken Okuryazarlık İlişkisi 307
Erken Okuryazarlık Becerilerinin Kütüphanelerde Desteklenmesi 309
SONUÇ 310
KAYNAKLAR 311

BÖLÜM 13. TEMEL EĞİTİMİN İLK YILLARINDA OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN ÖĞRETİMİ YOĞUNLAŞTIRMA: TEMEL UYGULAMALAR 287

GİRİŞ 317
OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM İHTİYAÇLARININ FARKLILAŞMASI 318
TEMEL EĞİTİMİN İLK YILLARINDA ÖĞRENME FIRSATLARININ DÜZENLENMESİ 319
BİLİŞSEL YÜKÜ AZALTAN ÖĞRETİM UYGULAMALARI 320
Yoğunlaştırılmış Öğretim 321
Öğretim Süresinin Artırılması 321
Grup Büyüklüğünü Azaltmak 322
Açık Öğretim 323
Sistematik Öğretim 323
Bireyselleştirilmiş Öğretim 323
MÜDAHALE YOĞUNLUĞUNUN TAKSONOMİSİ NEDİR? 325
Müdahale Yoğunluğu Taksonomisi Ne Zaman Kullanılır? 328
SONUÇ 329
KAYNAKLAR 331

YAZARLAR HAKKINDA 335

BÖLÜM 1

BİR ÖĞRENEN OLARAK ÇOCUK

Şaziye Seçkin Yılmaz

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, gelişimin en hızlı olduğu dönemdir ve bu dönemdeki deneyimler; hayat boyu sağlık, davranış ve öğrenmeler üzerinde etkilidir. Bu nedenle ebeveyn ve öğretmenlerin çocukların yaşamının ilk yıllarındaki gelişim ve öğrenme özelliklerini bilmeleri, bu özelliklere uygun öğrenme fırsatları sunabilmeleri ve uygun stratejiler kullanabilmeleri için önemlidir. Çocukların yaşamlarının ilk yıllarındaki gelişim ve öğrenme özelliklerinin anlatıldığı bu bölümde; gelişim, dil gelişimi ve bilişsel gelişim temelinde ele alınacak, yetişkinlerin bu gelişim alanları üzerindeki etkileri açıklanacak ve erken dönemde dil ediniminde ve devamında okuma yazma becerilerinde güçlüklere neden olan etmenler anlatılacaktır.

BİR ÖĞRENEN OLARAK ÇOCUK

İsveçli bilim insanı Jean Piaget (1896–1980), çocukları çevre üzerinde eylemde bulundukça düşünceleri gelişen, meşgul ve motive kâşifler olarak görmüştür. Piaget'ye göre çocuklar, deney ve gözlemler yaparak dünya ile ilgili bilgi edinirken küçük bilim insanları gibi davranırlar ve bilgiyi sürekli yapılandırarak kendi öğrenme süreçlerinde etkin bir şekilde rol alırlar.

Bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki çocuklar, yetişkinlerden farklı düşünme yapılarına sahiptirler ve yetişkinliğe erişene kadar düşünceleri hatalarla doludur. Örneğin bebekler, görüş alanlarından çıkan bir nesnenin artık olmadığını düşünür veya okul öncesi dönemdeki çocuklar, aynı miktardaki meyve suları farklı genişlikteki kaplara konulduğunda, dar olan kaptaki meyve suyu daha

KAYNAKLAR

Adams, C. (2015). Assessment and intervention for children with pragmatic language impairment. In D. A. Hwa-Froelich (Ed.), *Social communication development and disorders* (pp. 141-170). Psychology Press.

Adlof, S. M., & Catts, H. W. (2015). Morphosyntax in poor comprehenders. *Reading and Writing, 28*(7), 1051–1070. https://doi.org/10.1007/s11145-015-9562-3

Adlof, S. M., & Hogan, T. P. (2018). Understanding dyslexia in the context of developmental language disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *49*(4), 762–773. https://doi.org/10.1044/2018_LSHSS-DYSLC-18-0049

Akoğlu, G., & Acarlar, F. (2014). Türkçe Anlamsız Sözcük Tekrarı Listesinin 3-9 yaş grubu çocuklarda kullanımının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 39*(173), 13-24.

Aksu Koç, A., & Ketrez, F. N. (2017). Anadili gelişimi. *Aklın çocuk hali: Zihin gelişimi araştırmaları* (2. Baskı, s. 15-39) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Amerikan Psikoloji Birliği (American Psychological Association). *APA Dictionary of Psychology*, dictionary. apa.org/cognition. 27 July 2023 tarihinde erişilmiştir.

Asher, S. R., Parker, J. G., & Walker, D. L. (1996). Distinguishing friendship from acceptance: Implications for intervention and assessment. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendships in childhood and adolescence* (pp. 366–405). Cambridge University Press.

Babayiğit, S., Roulstone, S., & Wren, Y. (2021). Linguistic comprehension and narrative skills predict reading ability: A 9-year longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology, 94*, 148–168. https://doi.org/10.1111/bjep.12353

Berk, E. L. (2013). *Child development* (9th. Ed.). Pearson.

Bishop, D. V., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & CATALISE consortium (2016). CATALISE: A multinational and multidisciplinary delphi consensus study. Identifying language impairments in children. *PloS one*, *11*(7), e0158753. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158753

Bishop, D., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & and the CATALISE-2 consortium (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *58*(10), 1068–1080. https://doi.org/10.1111/jcpp.12721

Boets, B., van Smedt, B., Cleuren, L., Vandewall, E., Wouters, J., & Ghesquiere, P. (2010). Towards a further characterization of phonological and literacy problems in Dutch-speaking children with dyslexia. *British Journal of Developmental Psychology, 28*, 5– 31. https://doi.org/10.1348/026151010X485223

Bowers, P. N., Kirby, J. R., & Deacon, S. H. (2010). The effects of morphological instruction on literacy skills: A systematic review of the literature. *Review of Educational Research, 80*, 144–179. https://doi.org/10.3102/0034654309359353

Braddock, B., & Brady N. C. (2016). Prelinguistic communication and joint attention. In D. Keen, H. Meadan, N. C. Brady, & J. W. Halle (Eds.), *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 33-49). Springer.

Brewer, J. O. (2014). *Introduction to early childhood education: Preschool through primary grades* (6th ed.). Pearson.

Bryant, J. B. (2015). Pragmatic development. In E. L. Bavin, & Naigles, N. R. (Eds.), *The Cambridge handbook of child language* (pp. 438-457). Cambridge University Press.

Cain, K. (2007). Syntactic awareness and reading ability: Is there any evidence for a special relationship?. *Applied Psycholinguistics, 28*(4), 679-694. https://doi.org/10.1017/S0142716407070361

Catts, H. W., Adlof, S. M., Hogan, T. P., & Weismer, S. E. (2005). Are specific language impairment and dyslexia distinct disorders? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 48*, 1378–1396. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2005/096)

Catts, H. W., Fey, M. E., Tomblin, J. B., & Zhang, X. (2002). A longitudinal investigation of reading outcomes in children with language impairments. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 45*, 1142–1157. https://doi.org/10. 1044/1092-4388(2002/093)

Christ, T., Wang, X. C., & Ming, C. (2011). Using story dictation to support young children's vocabulary development: Outcomes and process. *Early Childhood Research Quarterly, 26*(1), 30-41. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2010.06.002

Clair, M. C., Forrest, C. L., Yew, S., & Gibson, J. L. (2019). Early risk factors and emotional difficulties in children at risk of developmental language disorder: A population cohort study. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 62*(8), 2750–2771. https://doi.org/10.1044/2018_JSLHR-L-18-0061

Coates, E., & Coates, A. (2006) Young children talking and drawing, *International Journal of Early Years Education, 14*(3), 221-241, https://doi.org/10.1080/09669760600879961

Conti-Ramsden, G., & Durkin, K. (2017). Developmental language disorder. In D. Skuse, H. Bruce, & L. Dowdney (Eds.), *Child psychology and psychiatry: Frameworks for clinical training and practice* (pp. 307–313). Wiley Blackwell.

Crais, E, & Ogletree, B. T. (2016). Prelinguistic communication development. In D. Keen, H. Meadan, N. C. Brady, & J. W. Halle (Eds.), *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 9-32). Springer.

Crais, E., Douglas, D., & Campbell, C. (2004). The intersection of gestures and intentionality. *Journal of Speech Language and Hearing Research, 47*(3), 678–694. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2004/052)

Cross, A. M., Joanisse, M. F., & Archibald, L. (2019). Mathematical abilities in children with developmental language disorder. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *50*(1), 150–163. https://doi.org/10.1044/2018_LSHSS-18-0041

Deacon, S. H., & Kirby, J. R. (2004). Morphological awareness: Just "more phonological"? The roles of morphological and phonological awareness in reading development. *Applied Psycholinguistics, 25*, 223–238. http://dx.doi.org/10.1017/S0142716404001110

Dionne, G., Tremblay, R., Boivin, M., Laplante, D., & Pérusse, D. (2003). Physical aggression and expressive vocabulary in 19-month-old twins. *Developmental Psychology, 39*(2), 261–273. https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.2.261

Doherty, J., & Hughes, M. (2014). *Child development theory and practice 0–11* (2nd ed). Pearson.

Duff, F. J., Reen, G., Plunkett, K., & Nation, K. (2015). Do infant vocabulary skills predict school-age language and literacy outcomes?. *Journal of Child Psychology, 56*(8), 848-856. https://doi.org/10.1111/jcpp.12378

Ege, P. (2010). Türkçe'de ünsüzlerin edinimi: Bir norm çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi 25*(65), 16–34.

Ergül, C., & Demir, E. (2022). Anasınıfından dördüncü sınıfa kadar olan çocuklar için geliştirilmiş Hızlı İsimlendirme Testi'nin geçerlik ve güvenirliği. *Trakya Eğitim Dergisi, 12*(1), 176-192. https://doi.org/10.24315/tred.883688

Esersin, S. (2020). Göz teması. E. M. Ünsal, & N. S. Saban-Dülger (Ed.), *Çocuğun dil serüveni: 0-6 yaşta iletişim ve dil becerileri* içinde (s. 1-24). Nobel Yayın.

Feldman, R. S. (2016). *Child development* (7th ed.). Pearson.

Florit, E., & Cain, K. (2011). The simple view of reading: Is it valid for different types of alphabetic orthographies? *Educational Psychology Review, 23*(4), 553–576. https://doi.org/10.1007/s10648-011-9175-6.

Fyfe, E.R., Matz, L. E., Hunt, K. M., & Alibali, M. W. (2019). Mathematical thinking in children with developmental language disorder: The roles of pattern skills and verbal working memory. *Journal of Communication Disorders, 77,* 17–30. https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2018.11.001.

Gabig, C.S. (2013). Telegraphic speech. In Volkmar, F.R. (Eds.) *Encyclopedia of autism spectrum disorders*. Springer.

Garner, B. K. (2008). When students seem stalled: The missing link for too many kids who don't "get it?" cognitive structures. *Educational Leadership, 65*(6), 32-38.

Gleason, J. B. (2005). *The development of language* (6th ed.). Pearson Education.

Goldin-Meadow, S., & Alibali, M. W. (2013). Gesture's role in speaking, learning, and creating language. *Annual Review of Psychology, 64*, 257–283. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143802

Gottardo, A., Mirza, A., Koh, P. W., Ferreira, A., & Javier, C. (2018). Unpacking listening comprehension: The role of vocabulary, morphological awareness, and syntactic knowledge in reading comprehension. *Reading and Writing, 31,* 1741–1764. https://doi.org/10.1007/s11145-017-9736-2

Hu, C. F., & Catts, H. W. (1998). The role of phonological processing in early reading ability: What we can learn from Chinese. *Scientific Studies of Reading, 2*(1), 55–79. https://doi:10.1207/s1532799xssr0201_3

Hulme, C., & Snowling, M. J. (2009). *Developmental disorders of language learning and cognition*. Oxford: Wiley-Blackwell

Krcmar, M., & Haberkorn, K. (2020). Mental representations. *The International Encyclopedia of Media Psychology,* 1–17. https://doi.org/10.1002/9781119011071.iemp0191.

Krogh-Jespersen, S., & Woodward, A. L. (2018). Reaching the goal: Active experience facilitates 8-month-old infants' prospective analysis of goal-based actions. *Journal of Experimental Child Psychology*, *171*, 31–45. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2018.01.014.

McArthur, G. M., Hogben, J. H., Edwards, V. T., Heath, S. M., & Mengler, E. D. (2000). On the "specifics" of specific reading disability and specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *41*(7), 869–874.

McCormack, J., Harrison, L. J., McLeod, S., & McAllister, L. (2011). A nationally representative study of the association between communication impairment at 4-5 years and children's life activities at 7-9 years. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 54,* 1328-1348. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2011/10-0155).

Menyuk, P., Liebergott, J. W., & Schultz, M. C. (1995). *Early language development in full-term and premature infants*. Psychology Press.

Mok, P. L. H., Pickles, A., Durkin, K., & Conti Ramsden, G. (2014). Longitudinal trajectories of peer relations in children with specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*, 516– 527. https://doi.org/10.1111/jcpp.12190.

Moura, O., Moreno, J., Pereira, M., & Simões, M. R. (2015). Developmental dyslexia and phonological processing in European Portuguese orthography. *Dyslexia, 21*(1), 60-79. https://doi.org/10.1002/dys.1489.

Mundy, P., Sullivan, L., & Mastergeorge, A. M. (2009). A parallel and distributed-processing model of joint attention, social cognition and autism. *Autism Research, 2*(1), 2–21. https://doi.org/10.1002/aur.61.

Muter, V., Hulme, C., Snowling, M. J., & Stevenson, J. (2004). Phonemes, rimes, vocabulary, and grammatical skills as foundations of early reading development: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology, 40*(5), 665–681. https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.5.665.

Nation, K., & Snowling, M. J. (2000). Factors influencing syntactic awareness skills in normal readers and poor comprehenders. *Applied Psycholinguistics*, 21(2), 229–241. https://doi.org/10.1017/S0142716400002046.

Nation, K., Clarke, P., Marshall, C. M., & Durand, M. (2004). Hidden language impairments in children: Parallels between poor reading comprehension and specific language impairment? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 47*(1), 199–211. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2004/017).

Newman, R. S. (2017). Communication development in infancy. In J. Gleason, & N. Ratner (Eds.), *The development of language* (9th ed., pp. 26-44). Pearson.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2), 137-169. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000100

Norbury, C. F. (2013). Practitioner review: Social (pragmatic) communication disorder conceptualization, evidence and clinical implications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(3), 204–216. https://doi.org/10.1111/jcpp.12154

Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: Evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 57*(11), 1247–1257. https://doi.org/10.1111/jcpp.12573

O'Neill, D. K. (2007). The language use inventory for young children: A parent-report measure of pragmatic language development for 18- to 47-month-old children. *Journal of Speech Language and Hearing Research, 50*, 214–228. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2007/017)

Oakhill, J. V., & Cain, K. (2012). The precursors of reading ability in young readers: Evidence from a four-year longitudinal study. *Scientific Studies of Reading, 16*(2), 91-121. https://doi.org/10.1080/10888438.2010.529219

Oakhill, J. V., Cain, K., & Bryant, P. E. (2003). The dissociation of word reading and text comprehension: Evidence from component skills. *Language and Cognitive Processes*, 18(4), 443–468. https://doi.org/10.1080/01690960344000008

Owens, R. E. (2016). *Language disorders: a functional approach to assessment and intervention* (6th. Ed.). Pearson.

Ozernov-Palchik, O., & Gaab, N. (2016). Tackling the 'dyslexia paradox': Reading brain and behavior for early markers of developmental dyslexia. *Wiley Interdisciplinary Reviews Cognitive Science*, *7*(2), 156–176. https://doi.org/10.1002/wcs.1383

Papandreou, M. (2013). Communicating and thinking through drawing activity in early childhood. *Journal of Research in Childhood Education, 28*(1), 85–100. https://doi.org/10.1080/02568543.2013.851131

Pence Turnbull, K. L., & Justice, L. (2017). *Language development from theory to practice (3rd. ed.)*. Pearson.

Pham, G. T., Pruitt-Lord, S., Snow, C. E., Nguyen, Y., Pham, B., Dao, T., Tran, N., Pham, L. T., Hoang, H. T., & Dam, Q. D. (2019). Identifying developmental language disorder in vietnamese children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 62*(5), 1452–1467. https://doi.org/10.1044/2019_JSLHR-L-18-0305

Piaget, J. (1985). *The equilibration of cognitive structures: The central problem of intellectual development*. University of Chicago Press.

Piaget, J. (1999). *International library of psychology: The construction of reality in the child*. Routledge.

Piaget, J., & Inhelder, B. (2013). The child's conception of space, selected works. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315006239

Puolakanaho, A., Ahonen, T., Aro, M., Eklund, K., Leppänen, P. H. T., Poikkeus, A. M., Tolvanen, A., Torppa, M., & Lyytinen, H. (2007). Very early phonological and language skills: Estimating individual risk of reading disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(9), 923-931. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01763.x

Reed, V. (2018). *An introduction to children with language disorders* (5th. Ed.). Pearson Education.

Santrock, J. W. (2014). Cognitive developmental approaches. In R. S. Feldman (Ed.), *Child development* (4th ed., pp. 166-192). Pearson.

Seçkin-Yılmaz, Ş., & Baydık, B. (2020). Comparison of language skills of students with and without reading difficulties. *Elementary Education Online, 19*(2), 782-802. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.694604

Snowling, M. J., Hayiou-Thomas, M. E., Nash, H. M., & Hulme, C. (2020). Dyslexia and developmental language disorder: Comorbid disorders with distinct effects on reading comprehension. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *61*(6), 672–680. https://doi.org/10.1111/jcpp.13140

Song, S., Su, M., Kang, C., Liu, H., Zhang, Y., McBride-Chang, C., Tardif, T., Li, H., Liang, W., Zhang, Z., & Shu, H. (2015), Tracing children's vocabulary development from preschool through the school-age years: An 8-year longitudinal study. *Developmental Science, 18,* 119-131. https://doi.org/10.1111/desc.12190

Staikova, E., Gomes, H., Tartter, V., McCabe, A., & Halperin, J. M. (2013). Pragmatic deficits and social impairment in children with ADHD. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*, 1275–1283. https://doi.org/10.1111/jcpp.12082

Stoel-Gammon C. (1998). Sounds and words in early language acquisition. The relationship between lexical and phonological development. In Paul R. (Ed.), *Exploring the speech-language connection (*pp. 25–52). Brookes.

Stoel-Gammon, C., & Menn, L. (2017). Phonological development. In J. B. Gleason (Ed.), *The development of language* (9th ed., pp. 45-76). Pearson.

Suggate, S., Schaughency, E., McAnally, H., & Reese, E. (2018). From infancy to adolescence: The longitudinal links between vocabulary, early literacy skills, oral narrative, and reading comprehension, *Cognitive Development, 47*, 82-95. https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2018.04.005

Tamm, M. (1990). *The semiotic function: Studies in children's representations* [Doctoral dissertation, University of Umea]. http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:605822/FULLTEXT02.pdf

Taylor, J. B., Branscombe, N. A., Burcham, J. G., & Land, L. (2011). *Beyond early literacy: A balanced approach to developing the whole child*. Routledge.

Thompson, P. A., Hulme, C., Nash, H. M., Gooch, D., Hayiou-Thomas, E, & Snowling, M. J. (2015). Developmental dyslexia: Predicting individual risk. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 56*(9), 976-987. https://doi.org/10.1111/jcpp.12412

Tomasello, M. (2011). Language development. In U. Goswami (Ed.), *Wiley-Blackwell handbook of childhood cognitive development* (2nd ed., pp. 239-257). New York: Wiley.

Ukoumunne, O. C., Wake, M., Carlin, J., Bavin, E. L., Lum, J., Skeat, J., Williams, J., Conway, L., Cini, E., & Reilly, S. (2012). Profiles of language development in pre-school children: A longitudinal latent class analysis of data from the early language in Victoria study. *Child: Care, Health and Development, 38*(3), 341–349. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01234.x

Wagner, R. K., & Torgesen, J. K. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin, 101*, 192-212. https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.2.192

Westerveld, M. F., & Gillon, G. T. (2010). Oral narrative context effects on poor readers' spoken language performance: Story retelling, story generation, and personal narratives. *International Journal of Speech-Language Pathology, 12*(2), 132–141. https://doi.org/10.3109/17549500903414440

Yew, S. G., & O'Kearney, R. (2013). Emotional and behavioural outcomes later in childhood and adolescence for children with specific language impairments: Meta-analyses of controlled prospective studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 54*(5), 516–524. https://doi.org/10.1111/jcpp.12009

Zhang, J., McBride-Chang, C.A., Wong, A.M., Tardif, T., Shu, H., & Zhang, Y. (2014). Longitudinal correlates of reading comprehension difficulties in Chinese children. *Reading and Writing, 27*, 481-501. https://doi.org/10.1007/S11145-013-9453-4

BÖLÜM 2

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OKUMA GELİŞİMİ VE OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSK FAKTÖRLERİ

Çiğdem KAYMAZ
Figen TURAN

"Okuma ihtiyacı barut gibidir, bir kere tutuşunca artık sönmez."

Victor Hugo

GİRİŞ

Okuma, insanın hayatta kalabilmesi ve nitelikli bir ömür sürebilmesi için gerekli olan en önemli becerilerden bir tanesidir. Okuma evrenseldir ve herkes için önemli ve gereklidir. Okumada problem yaşandığında okumaya bağlı olan diğer tüm becerilerde zorlanılır. Örneğin okumada güçlüğü olan çocuklar, okul hayatlarında diğer tüm derslerinde, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde, sosyal hayatlarında da zorluk yaşamaya başlarlar. Yani okuma sadece akademik beceriler için değil hayatın her alanında insana kolaylık sağlar. Bu bölümde okuma ile ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra okuryazarlık kavramından bahsedilecek ve sonrasında okuma gelişimini aşamalar ve bileşenler üzerinden açıklayan modellere yer verilecektir. Daha sonra erken çocukluk döneminde okuma gelişimi incelenecek ve de erken okuryazarlık becerileri ile okuma arasındaki ilişki irdelenecektir. Bununla birlikte okuma güçlükleri, okumanın modellere göre değerlendirilmesi ve de okuma güçlükleri risk faktörlerinden bahsedilerek bölüm tamamlanacaktır.

Samuelsson ve Lundberg (2003), yaptıkları araştırmada çevresel etmenlerin okuma güçlüğü üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Kişinin bilişsel işlemlemesis ve fonolojik okuryazarlığı iyi ise çevresel etmenlerin okuma güçlüğü üzerindeki etkisi azalmıştır. Okuryazarlıkta güçlük yaşayan kişiler de ise çevrenin etkisi daha şiddetli hissedilmektedir. Bu çalışma, disleksinin bileşenlerinden birisinin fonolojik eksiklik olduğunu söylemesi bağlamında alana yeni bir tartışma konusu sunmuştur.

SONUÇ

Sonuç olarak okuma gelişimini açıklayan okuma gelişim modelleri ve okumayı farklı bileşenler üzerinden açıklayan modeller mevcuttur. Geleneksel okuryazarlıkta okuma çocuklar okula başladıklarında gündeme gelirken artık beliren/gelişen ve de erken okuryazarlığın önemi vurgulanmaktadır. Okumada güçlüğü olan çocuklar ancak okuma gelişimin seyri erken çocukluktan itibaren belirlendikten sonra erken dönemde tanılanabilir. Bu noktada okumanın değerlendirilmesi yine okumanın gelişiminin açıklanmasıyla mümkün olacaktır. Aynı zamanda okuma güçlüğü için var olan riskler ortadan kaldırılabilir ve de çocuklar okumaya ilişkin çok fazla uyarana maruz bırakılırsa aynı oranda okumalarındaki gelişmeyi görmek de mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

Aaron, P., Joshi, R., & Quatroche, D. (2008). *Becoming a professional reading teacher*. Paul H Brookes Publishing.

Akoglu, G., & Turan, F. (2012). Eğitsel müdahale yaklaşımı olarak sesbilgisel farkındalık: Zihinsel engelli çocuklarda okuma becerilerine etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42*(42), 11-22.

Albeyoğlu, Z. E. (2021). *Okuma bozukluğu olan ve olmayan çocukların fonolojik farkındalık ve işitsel/görsel çalışma belleği başarımları açısından karşılaştırılması* (Tez No. 662418) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Atılgan, E. F., & Pinar, E. (2020). 4-7 yaş arasındaki kekemeliği olan ve olmayan çocukların anlamsız sözcük tekrarı becerilerinin karşılaştırılması. *Dil Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi*, *3*(3), 270-300.

Başaran, C., & Yeşilyurt, M. (2020, Mayıs, 9-10). İlkokul 1. ve 2. sınıfta karşılaştırmalı olarak fonolojik farkındalık becerisinin okuma performansına etkisi [Sözlü Sunum]. *Eğitim Araştırmaları Kongresi* (Fsmvu-Eak2020), İstanbul, Türkiye.

Baştuğ, M. (2021). Okuma modellerinde akıcı okumanın yeri. *Akıcı okumayı geliştirme: Kavramlar, uygulamalar, değerlendirmeler* (1. baskı, s. 16-33) içinde. Pegem Akademi.

Beech, J. R. (2005). Ehri's model of phases of learning to read: A brief critique. *Journal of Research in Reading*, *28*(1), 50-58. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2005.00252.x.

Chall, J. S. (1983). *Stages of reading development*. NY: McGraw-Hill.

Chall, J. S., Jacobs, V. A., & Baldwin, L. E. (1990). *The reading crisis: Why poor children fall behind*. Harvard University Press.

Chen, Y.-J. I., Thompson, C. G., Xu, Z., Irey, R. C., & Georgiou, G. K. (2021). Rapid automatized naming and spelling performance in alphabetic languages: A meta-analysis. *Reading and Writing*, *34*(10), 2559-2580. https://doi.org/10.1007/s11145-021-10160-7

Clayton, F. J., West, G., Sears, C., Hulme, C., & Lervåg, A. (2020). A longitudinal study of early reading development: Letter-sound knowledge, phoneme awareness and RAN, but not letter-sound integration, predict variations in reading development. *Scientific Studies of Reading*, *24*(2), 91-107. https://doi.org/10.1080/10888438.2019.1622546

Cummine, J., Szepesvari, E., Chouinard, B., Hanif, W., & Georgiou, G. (2014). A functional investigation of RAN Letters, Digits, and Objects: How similar are they? *Behavioural Brain Research, 275, 157–165. https://Doi:10.1016/j. bbr.2014.08.038*

Dowdall, N., Melendez-Torres, G. J., Murray, L., Gardner, G., Hartford, L., & Cooper, P. J. (2020). Shared picture book reading interventions for child language development: A systematic review and metaanalysis. Child Development, 91(2), e383–e399. https://doi.org/10. 1111/cdev.13225

Duncan, L. G. (2018). Language and reading: The role of morpheme and phoneme awareness. *Current Developmental Disorders Reports*, *5*(4), 226-234. https://doi.org/10.1007/s40474-018-0153-2

Ecalle, J., Biot-Chevrier, C., & Magnan, A. (2008). Alphabet Knowledge and Early Literacy Skills in French Beginning Readers. *European Journal of Developmental Psychology, 5(3), 303-325. https://doi.org/10.1080/17405620600901714*

Ehri, L. C. (2005). Learning to read words: Theory, findings, and issues. *Scientific Studies of Reading*, 9(2), 167–188. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr0902_4

Ehri, L. C., Nunes, S. R., Stahl, S. A., & Willows, D. M. (2001). Systematic phonics instruction helps students learn to read: Evidence from the National Reading Panel's meta-analysis. *Review of Educational Research*, *71*(3), 393-447. https://doi.org/10.3102/00346543071003393

Fogle, P. T. (2022). *Essentials of communication sciences ve disorders*. Jones ve Bartlett Learning.

Foote, A., ve Debrick, B. (2016). *Six skills by age six: Launching early literacy at the library*. Bloomsbury Publishing USA.

Frankel, K. K. (2016). The intersection of reading and identity in high school literacy intervention classes. *Research in the Teaching of English, 51(1), 37–59.*

Frith, U. (2018). Beneath the surface of developmental dyslexia In K. E. Patterson, J. C. Marshall, & M. Coltheart (Eds.), *Surface Dyslexia: Neurospsyhological and cognitive studies of phonological reading* (Vol. 8). Routledge.

Hoover, W. A., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing*, *2*(2), 127-160.

Hulme, C., Bowyer-Crane, C., Carroll, J. M., Duff, F. J., & Snowling, M. J. (2012). The causal role of phoneme awareness and letter-sound knowledge in learning to read: Combining intervention studies with mediation analyses. *Psychological Science*, *23*(6), 572-577. https://doi.org/10.1177/0956797611435921.

Hutton, J. S., DeWitt, T., Hoffman, L., Horowitz-Kraus, T., & Klass, P. (2021). Development of an ecobiodevelopmental model of emergent literacy before kindergarten: A review. JAMA Pediatrics, 175(7), 730–741. https://doi.org/0.1001/ jamapediatrics.2020.6709

Işık Uslu, A., Taştekin, E., & Turan, F. (2022). Early literacy: Conceptual frameworks and ınterventıon approaches. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *37*(3), 922-941. Doi: 10.16986/HUJE.2022075079

Joshi, M., Hill, A., Boulware-Gooden, D., & Rupley, W. (2008). Drop everything and write (DEAW): An innovative program to improve literacy skills. *Learning Inquiry*, *2*(1), 1–12. Doi:10.1007/s11519-007-0024-y.

Joshi, R. M. (2019). The Compenential model of reading: Implications for assessment and instruction of literacy problems. In D. A. Kilpatrcik, R. M. Joshi, & R. K. Wagner (Eds.), *Reading development and difficulties bridging the gap between research and practice*. Springer Nature Switzerland AG. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-26550-2

Justice, L. M. (2006). Evidence-based practice, response to intervention, and the prevention of reading difficulties. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, *37*, 284-297. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2006/033).

Kastamoniti, A., Tsattalios, K., Christodoulides, P., & Zakopoulou, V. (2018). The role of phonological memory in reading acquisition and dyslexia: A systematic literature review. *European Journal of Special Education Research, 3*(40), 278–323. https://doi.org/10.5281/zenodo.1560698

Landerl, K., Castles, A., & Parrila, R. (2022). Cognitive precursors of reading: A cross-linguistic perspective. *Scientific Studies of Reading*, *26*(2), 111-124. https://doi.org/10.1080/10888438.2021.1983820

Landerl, K., Freudenthaler, H. H., Heene, M., De Jong, P. F., Desrochers, A., Manolitsis, G., Parrila, R., & Georgiou, G. K. (2019). Phonological awareness and rapid automatized naming as longitudinal predictors of reading in five alphabetic orthographies with varying degrees of consistency. *Scientific Studies of Reading*, *23*(3), 220-234. https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1510936.

Lonigan, C. J., & Shanahan, T. (2008). *Executive summary developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel: A scientific synthesis of early literacy development and implications for intervention*. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED508381.pdf

Lonigan, C. J., & Shanahan, T. (2009) Developing early literacy: Report of the national early literacy panel. In Executive Summary. A Scientific Synthesis of Early Literacy Development and Implications for Intervention. National Institute for Literacy. https://files.eric.ed.gov/ fulltext/ ED508381.pdf

Melby-Lervåg, M., Lyster, S.-A. H., & Hulme, C. (2012). Phonological skills and their role in learning to read: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 138(2), 322–352. https://doi.org/10.1037/a0026744

Meng, H., Smith, S. D., Hager, K., Held, M., Liu, J., Olson, R. K., Pennington, B. F., DeFries, J. C., Gelernter, J., & O'Reilly-Pol, T. (2005). DCDC2 is associated with reading disability and modulates neuronal development in the brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *102*(47), 17053-17058. Doi: https://doi.org/10.1073/pnas.0508591102.

Nation, K. (2019). Children's reading difficulties, language, and reflections on the simple view of reading. *Australian Journal of Learning Difficulties*, *24*(1), 47-73. DOI: https://doi.org/10.1080/19404158.2019.1609272

Norton, E. S., Beach, S. D., & Gabrieli, J. D. (2015). Neurobiology of dyslexia. *Current Opinion in Neurobiology*, *30*, 73-78. https://doi.org/10.1016/j.conb.2014.09.007

Pang, E. S., Muaka, A., Bernhardt, E. B., & Kamil, M. L. (2003). *Teaching reading* (Vol. 12). International Academy of Education.

Pennington, B. F., & Peterson, R. L. (2015). Development of dyslexia. A. Pollatsek ve R. Treiman (Ed.), *The Oxford Handbook of Reading* (1. Baskı, 361-375) içinde. Oxford University Press.

Piasta, S. B., Logan, J. A., Farley, K. S., Strang, T. M., & Justice, L. M. (2022). Profiles and predictors of children's growth in alphabet knowledge. *Journal of Education for Students Placed at Risk* , *27*(1), 1-26. Doi: https://doi.org/10.1080/10824669.2021.1871617

Puranik, C. S., & Lonigan, C. J. (2012). Name-writing proficiency, not length of name, is associated with preschool children's emergent literacy skills. *Early Childhood Research Quarterly*, *27*(2), 284-294. Doi: https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.09.003

National Reading Panel (US), National Institute of Child Health, Human Development (US), National Reading Excellence Initiative, National Institute for Literacy (US), & United States Department of Health. (2000). *Report of the National Reading Panel: Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction: Reports of the subgroups. National Institute of Child Health and Human Development, National Institutes of Health.*

Rief, S. F., & Stern, J. (2010). *The dyslexia checklist: A practical reference for parents and teachers* (Vol. 3). John Wiley & Sons.

Samuelsson, S., & Lundberg, I. (2003). The impact of environmental factors on components of reading and dyslexia. *Annals of Dyslexia*, *53*(1), 201-217. Doi: https://doi.org/10.1007/ s11881-003-0010-8.

Septiani, N., & Syaodih, E. (2021). Emergent Literacy in Early Childhood. Proceedings of the 5th International Conference on Early Childhood Education (ICECE 2020), 538(Icece 2020), 52–55. https://doi.org/10.2991/assehr.k.210322.012

Scarborough, H. S. (2001). Connecting early language and literacy to later reading (dis)abilities: Evidence, theory and practice. S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Ed.), *Handbook of early literacy* (s. 97-110) içinde. NY: Guildford Press.

Scarborough, H. S. (2009). Connecting early language and literacy to later reading (dis) abilities: Evidence, theory, and practice. S. Neuman ve D. Dickinson (Ed.), *Handbook of early literacy research* (s. 23–38) içinde. Guilford Press.

Shanahan, T. (2003). Research-based reading instruction: Myths about the National Reading Panel report. *The Reading Teacher, 56(7), 646–655. https://www.jstor.org/stable/20205261*

Smith, D. E., & Chapel, J. R. (1970). Reading Readiness. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 10(2), 58-62. https://scholarworks.wmich.edu/reading_horizons/vol10/iss2/3.

Snowling, M. J., & Hulme, C. (2021). Annual research review: Reading disorders revisited–the critical importance of oral language. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *62*(5), 635-653. DOI: https://doi.org/10.1111/jcpp.13324.

Snowling, M. J., & Melby-Lervåg, M. (2016). Oral language deficits in familial dyslexia: A meta-analysis and review. *Psychological Bulletin*, 142(5), 498–545. Doi: https://doi.org/10.1037/bul0000037

Snowling, M. J., Nash, H. M., Gooch, D. C., Hayiou Thomas, M. E., Hulme, C., Language, W., & Team, R. P. (2019). Developmental outcomes for children at high risk of dyslexia and children with developmental language disorder. *Child Development*, *90*(5), 548-564. Doi: https://doi.org/10.1111/cdev.13216

Spear-Swerling, L. (2022). *Structured literacyinterventions: Teaching students with reading difficulties, Grades K-6*. Guilford Publications.

Stahl, K. A. D., Flanigan, K., ve McKenna, M. C. (2019). *Assessment for reading instruction*. Guilford Publications.

Tanji, T., & Inoue, T. (2022). Early prediction of reading development in Japanese hiragana and kanji: A longitudinal study from kindergarten to grade 1. *Reading and Writing*, *35*(3), 645-661. Doi: 10.1007/s11145-021-10197-8.

Tankersley, K. (2003). *The threads of reading: Strategies for literacy development*. ASCD (Association for Supervision and Curriculum Development).

Throne, K. (2020). *Effective methods of alphabet instruction for preschool* [Northwestern College]. Lowa https://nwcommons.nwciowa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1246vecontext=education_masters

Turan, F., & Akoğlu, G. (2011). Okul öncesi dönemde sesbilgisel farkındalık eğitimi, *Eğitim ve Bilim,* 36 (161) 64-75.

Turan, F., & Gül, G. (2008). Okumanın erken dönemdeki habercisi: Sesbilgisel farkındalık becerisinin kazanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *8*(1), 265-284.

Turan, F. F., & Akoğlu , G. (2014). Okul öncesi dönemde ev okuryazarlık ortamı ve fonolojik farkındalık becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(3), 153-166.

Van Dijk, W., Daucourt, M. C., & Hart, S. (2021). Understanding heritability in the context of reading ability and instruction. *The Reading League Journal*, 3(1), 24–34. DOI: https://doi.org/10.35542/osf.io/6tqy9.

Wegenhart, T. A. (2015). Better reading through Science: Using research-based models to help students read Latin better. *Journal of Classics Teaching*, *16*(31), 8-13. DOI: https://doi.org/10.1017/S2058631015000021

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development, 69,* 848- 8772. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.*x*

Whitehurst G. J., & Lonigan C. J. (2002). Emergent literacy: Development from prereaders to readers. In Newman S., Dickinson D. (Eds.), *Handbook of early literacy research* (pp. 11–29). New York: Guilford.

Xi, J., & Lantolf, J. P. (2021). Scaffolding and the zone of proximal development: A problematic relationship. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, *51*(1), 25-48. DOI: https://doi.org/10.1111/jtsb.12260.

BÖLÜM 3

ETKİLEŞİMLİ STRATEJİLER YAKLAŞIMI

Ayşenur Çelik Şahin

Giriş

Akademik başarının temelini oluşturan okuma becerilerinin kazanılması, çocuklar için önemli bir gelişimsel başarıdır (Lonigan vd., 2013). Araştırmaların ortaya koyduğu kanıtlar, çocukların ilk okuma becerilerini geliştirmede ve daha sonraki akademik başarılarında okula başlamadan önce geliştirdikleri becerilerin temeli oluşturduğunu göstermektedir (Whitehurst & Lonigan, 1998). Dolayısıyla okuma güçlüğü bakımından risk grubunda olan çocukların, okuma için gerekli olan temel bilgi ve becerileri edinmeden okula başladıklarında okumayı öğrenme sürecinde zorluklar yaşadıkları belirtilmektedir (Spira vd., 2005). Okuma için gerekli olan bu temel bilgi ve beceriler, alanyazında erken okuryazarlık becerileri olarak ifade edilmektedir. Sesbilgisel farkındalık; harf bilgisi, yazı farkındalığı, sözcük bilgisi ve dinlediğini anlamayı içeren (Spira vd., 2005; Whitehurst & Lonigan, 2001) erken okuryazarlık becerileri, çocukların ileriki okuma ve okul başarısı için yordayıcı becerilerden biri olarak kabul edilmektedir (National Early Literacy Panel, 2008). Okuma kısaca, yazılı sembollerden anlam çıkarma süreci olarak tanımlanmaktadır. Çocukların okuma yazmayı öğrenme süreci birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılık çocukların fonolojik işlemleme, hızlı isimlendirme gibi bilişsel süreçlerde yaşadığı bozukluklardan kaynaklanabileceği gibi (Ramus, 2003), sesbilgisel farkındalık gibi erken okuryazarlık becerilerindeki deneyim eksiklikleri nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir (Vellutino vd., 2004). Bazı çocuklar, ilk okuma yazmayı öğrenme sürecinde harfleri ve sesleri öğrenmekte zorlanabilir, tipik gelişim gösteren akranlarına göre okumayı daha geç öğrenebilir (Vellutino vd., 1998). Okuma güçlüklerine yönelik erken müdahale araştırmalarına bakıldığında, erken dönem okuma güçlüklerinin çoğunun uygun hedefler koyularak ve yoğunlaştırılmış öğretim müdahalelerinin uygulanmasıyla

yaklaşımıyla etkileşimli stratejiler yaklaşımının birbirini desteklediği söylenebilir (Fuchs & Fuchs, 2006; Scanlon vd., 2010). (MTM konusunda daha detaylı bilgi için bir sonraki bölüme bakınız.)

SONUÇ

Kitabın bu bölümünde, etkileşimli stratejiler yaklaşımı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Pek çok öğrenci genel sınıf öğretimleri sırasında okuma yazmayı oldukça iyi öğrenebilir ve iyi okuyucular olabilir (Snow vd., 1998). Ancak bazı öğrenciler okuma yazmayı öğrenme sürecinde zorluk yaşayabilmektedir. Okuma güçlüklerine yönelik erken müdahale araştırmalarına bakıldığında, erken dönem okuma güçlüklerinin çoğunun uygun hedefler koyularak ve yoğunlaştırılmış öğretim müdahalelerinin uygulanmasıyla önlenebileceği görülmektedir (Scanlon vd., 2005; Scanlon vd., 2008; Torgesen vd., 2001; Vellutino vd., 1996). Bu yaklaşımda öğretmenler, öğrencilerin başarılı olmalarına yardımcı olmak, farklı öğretim yöntemlerinin ve materyallerinin kullanıldığı hedef odaklı etkinlikler oluşturmak konusunda teşvik edilmektedir (Scanlon vd., 2010). Sonuç olarak bu yaklaşımın, öğretmenlere sınıflarındaki öğrenci çeşitliliğini göz önünde bulundurarak okuma güçlüğü riski taşıyan öğrencilerini gerektiğinde küçük grup öğretimleriyle desteklemelerinde, öğretimi planlamalarında, materyalleri uyarlamalarında ve etkili öğretimler sunmalarında katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adams, B. C., Bell, L. C., & Perfetti, C. A. (1995). A trading relationship between reading skill and domain knowledge in children's text comprehension. *Discourse Processes, 20*(3), 307-323. https://doi.org/10.1080/01638539509544943

Akdal, D., & Kargın, T. (2019). Sesbilgisel farkındalık becerilerini desteklemeye yönelik SESFAR müdahale programının etkililiğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(6), 2609-2620. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3459

Anderson, K. L. (2009). *The effects of professional development on early reading skills: A comparison of two approaches to word solving* (Publication No. 3365837) [Doctoral dissertation, State University of New York at Albany]. ProQuest Dissertations Publishing.

Anderson, K. L. (2019). Explicit instruction for word solving: Scaffolding developing readers' use of code-based and meaning-based strategies. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, *63*(2), 175-183. https://doi.org/10.1080/1045988X.2018.1542585

Arcidiacono, M. E. (2020). *Teacher scaffolds during word solving in the context of the interactive strategies approach–extended (ISA-X) intervention* (Publication No. 27838248) [Doctoral dissertation, State University of New York at Albany]. ProQuest Dissertations Publishing.

Barnett, D. W., VanDerheyden, A. M., & Witt, J. C. (2007). Achieving science-based practice through response to intervention: What it might look like in preschools. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, *17*(1), 31–54. https://doi.org/10.1207/s1532768Xjepc1701_2

Beauchat, K. A., Blamey, K. L., & Walpole, S. (2010). *The building blocks of preschool success*. New York: Guilford Press.

Bodrova, E., & Leong, D. J. (2013). *Zihnin araçları: Erken çocukluk eğitiminde Vygotsky yaklaşımı [Tools of the mind: the Vygotskian approach to early childhood education]*. G. Haktanır (Çev. Ed.) Ankara: Anı Yayıncılık.

Bursuck, B., & Blanks, B. (2010). Evidence-based early reading practices within a response to intervention system. *Psychology in the Schools*, *47*(5), 421-431. https://doi.org/10.1002/pits.20480

Clay, M. M. (1985). *The early detection of reading difficulties* (2nd & 3rd eds.). Auckland: Heineman

Chang, C. (2006). Linking early narrative skill to later language and reading ability in Mandarin- speaking children: A longitudinal study over eight years. *Narrative Inquiry, 16*(2), 275–293.

Caravolas, M., Hulme, C., & Snowling, M. J. (2001). The foundations of spelling ability: Evidence from a 3-year longitudinal study. *Journal of Memory and Language*, *45*(4), 751-774. https://doi.org/10.1006/jmla.2000.2785

Cunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (1997). Early reading acquisition and its relation to reading experience and ability 10 years later. *Developmental Psychology*, *33*(6), 934-945.

Ezell, H. K., & Justice, L. M. (2005). *Shared storybook building young children's language and emergent literacy skill*. Baltimore: Paul H. Publishing Co.

Frijters, J. C., Barron, R. W. & Brunello, M. (2000). Direct and mediated influences of home literacy and literacy interest on prereaders'oral vocabulary and early written language skill. *Journal of Educational Psychology, 92*(3), 466–477.

Fuchs, D., & Fuchs, L. S. (2006). Introduction to response to intervention: What, why, and how valid is it?. *Reading Research Quarterly*, *41*(1), 93-99. https://www.jstor.org/stable/4151803

Gelzheiser, L. M., Scanlon, D., Vellutino, F., Hallgren-Flynn, L., & Schatschneider, C. (2011). Effects of the interactive strategies approach—extended: A responsive and comprehensive intervention for intermediate-grade struggling readers. *The Elementary School Journal*, *112*(2), 280-306. https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/661525

Gersten, R., & Dimino, J. A. (2006). RTI (Response to Intervention): Rethinking special education for students with reading difficulties (yet again). *Reading Research Quarterly, 41*(1), 99–108. https://doi.org/10.1598/RRQ.41.1.5

Gillon, G. T. (2007). *Phonological awareness: From research to practice. Challenges in language and literacy*. New York: Guilford Publications.

Gough, P. B., & Tunmer, W. E. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, *7*(1), 6-10. https://doi.org/10.1177%2F074193258600700104

Güldenoğlu, B., Kargin, T., & Miller, P. (2015). Okuma güçlüğü olan ve olmayan öğrencilerin cümle anlama becerilerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *30*(76), 82-96.

Iversen, S., & Tunmer, W. E. (1993). Phonological processing skills and the Reading Recovery Program. *Journal of Educational Psychology*, *85*(1),112–126. https://doi.org/10.1037/0022-0663.85.1.112

Justice, L. M., & Ezell, H. K. (2002). Use of storybook reading to increase print awareness in at-risk children. *American Journal of Speech-Language Pathology, 11*, 17-29.

Justice, L. M., & Sofka, A. E. (2010). *Engaging children with print: Building early literacy skills through quality read-alouds*. New York: Guilford Publications.

Kargın, T., Güldenoğlu, B., & Ergül, C. (2017). Dinlediğini anlama becerisinin okuduğunu anlama üzerindeki yordayıcılığının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *25*(6), 2369-2384.

Lane, H. B., Pullen, P. C., Eisele, M. R., & Jordan, L. (2002). Preventing reading failure: Phonological awareness assessment and instruction. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, *46*(3), 101-110. https://doi.org/10.1080/10459880209603354

Lee, S. H., & Scanlon, D. M. (2015). The effects of the interactive strategies approach on at-risk kindergartners' spelling. *Reading and Writing*, *28*(3), 313-346. https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-014-9526-z

Lonigan, C. J., Purpura, D. J., Wilson, S. B., Walker, P. M., & Clancy-Menchetti, J. (2013). Evaluating the components of an emergent literacy intervention for preschool children at risk for reading difficulties. *Journal of Experimental Child Psychology*, *114*(1), 111-130. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.08.010

Lonigan C. J., Schatschneider C., & Westberg L. (2008). Developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel. *In Identification of children's skills and abilities linked to later outcomes in reading, writing, and spelling* (pp. 55-106). Washington, DC: National Institue for Literacy.

Lonigan, C. J., & Shanahan, T. (2008). Developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel. *In Executive summary* (pp. v-xii). Washington, DC: National Institue for Literacy.

McElhattan, T. (2014). *The influence of preschool teachers' implementation behavior on children's engagement and literacy growth within a phonological awareness intervention* [Doctoral dissertation, University of Kansas]. http://hdl.handle.net/1808/18651

Mol, S. E., & Bus, A. G. (2011). To read or not to read: A meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood. *Psychological Bulletin*, *137*(2), 267-296.

National Early Literacy Panel. (2008). *Developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel*. Washington, DC: National Institute for Literacy.

Öney, B., & Durgunoğlu, A. Y. (1997). Beginning to read in Turkish: A phonologically transparent orthography. *Applied Psycholinguistics*, *18*(1), 1-15. https://doi.org/10.1017/S014271640000984X

Özmen, E. R. (Ed.). (2017). *Öğrenme güçlüğü hakkında temel bilgiler ve uygulamalar.* Ankara: Eğiten Kitap.

Ramus, F. (2003). Developmental dyslexia: specific phonological deficit or general sensorimotor dysfunction?. *Current Opinion in Neurobiology*, *13*(2), 212-218.

Scanlon, D. M., Anderson, K. L., & Sweeney, J. M. (2010). *Early intervention for reading difficulties: The interactive strategies approach*. New York: Guilford Publications.

Scanlon, D. M., Gelzheiser, L. M., Vellutino, F. R., Schatschneider, C., & Sweeney, J. M. (2008). Reducing the incidence of early reading difficulties: Professional development for classroom teachers versus direct interventions for children. *Learning and Individual Differences*, *18*(3), 346-359. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2008.05.002

Scanlon, D. M., Vellutino, F. R., Small, S. G., Fanuele, D. P., & Sweeney, J. M. (2005). Severe reading difficulties—Can they be prevented? A comparison of prevention and intervention approaches. *Exceptionality*, *13*(4), 209-227. https://doi.org/10.1207/s15327035ex1304_3

Scarborough, H. S. (1990). Very early language deficits in dyslexic children. *Child Development, 61*, 1728–1743.

Schuele, C. M., & Boudreau, D. (2008). Phonological awareness intervention: Beyond the basics. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 39*(1), 3-20. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2008/002)

Silliman, R. E., & Champion, T. (2002). Three dilemmas in cros-cultural narrative analysis: Introduction to the special issue. *Linguistics and Education*, *13,* 143-150. Doi: 10.1016/S0898-5898(01)00059-6

Share, D. L. (1995). Phonological recoding and self-teaching: Sine qua non of reading acquisition. *Cognition*, *55*(2), 151-218. https://doi.org/10.1016/0010-0277(94)00645-2

Smith, A. E., Jussim, L., & Eccles, J. (1999). Do self-fulfilling prophecies accumulate, dissipate, or remain stable over time?, *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(3), 548-565. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.3.548

Snow, C. E., Burns, M. S., & Griffin, P. (1998). *Preventing reading difficulties in young children*. Washington, DC: National Academy Press.

Spira, E. G., Bracken, S. S., & Fischel, J. E. (2005). Predicting improvement after first-grade reading difficulties: the effects of oral language, emergent literacy, and behavior skills. *Developmental Psychology*, *41*(1), 225. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.225

Stanovich, K. E. (2000). *Progress in understanding reading: Scientific foundations and new frontiers*. New York: Guilford Press.

Taylor, B. M., Pearson, P. D., Clark, K., & Walpole, S. (2000). Effective schools and accomplished teachers: Lessons about primary-grade reading instruction in low-income schools. *The Elementary School Journal*, *101*(2), 121-165. https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/499662

Torgesen, J. K., Alexander, A. W., Wagner, R. K., Rashotte, C. A., Voeller, K. K., & Conway, T. (2001). Intensive remedial instruction for children with severe reading disabilities: Immediate and long-term outcomes from two instructional approaches. *Journal of Learning Disabilities*, *34*(1), 33-58. https://doi.org/10.1177%2F002221940103400104

Torgesen, J. K., Wagner, R. K., & Rashotte, C. A. (1994). Longitudinal studies of phonological processing and reading. *Journal of Learning Disabilities*, *27*(5), 276-286. https://doi.org/10.1177%2F002221949402700503

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development*, *69*(3), 848-872.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (2001). *Handbook of early literacy research*, In S. Neuman & D. Dickinson (Eds.), *Emergent literacy: Development from prereaders to readers* (pp. 11-29). New York: Guilford Press.

Vellutino, F. R., Fletcher, J. M., Snowling, M. J., & Scanlon, D. M. (2004). Specific reading disability (dyslexia): What have we learned in the past four decades? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(1), 2-40. https://doi.org/10.1046/j.0021-9630.2003.00305.x

Vellutino, F. R., & Scanlon, D. M. (2002). The interactive strategies approach to reading intervention. *Contemporary Educational Psychology*, *27*(4), 573-635. https://doi.org/10.1016/S0361-476X(02)00002-4

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., Sipay, E. R., Small, S. G., Pratt, A., Chen, R., & Denckla, M. B. (1996). Cognitive profiles of difficult-to-remediate and readily remediated poor readers: Early intervention as a vehicle for distinguishing between cognitive and experiential deficits as basic causes of specific reading disability. *Journal of Educational Psychology*, *88*(4), 601-638. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0663.88.4.601

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., & Reid Lyon, G. (2000). Differentiating between difficult-to-remediate and readily remediated poor readers: More evidence against the IQ-achievement discrepancy definition of reading disability. *Journal of Learning Disabilities*, *33*(3), 223-238. https://doi.org/10.1177%2F002221940003300302

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., & Tanzman, M. S. (1998). The case for early intervention in diagnosing specific reading disability. *Journal of School Psychology*, *36*(4), 367-397. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(98)00019-3

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., Zhang, H., & Schatschneider, C. (2008). Using response to kindergarten and first grade intervention to identify children at-risk for long-term reading difficulties. *Reading and Writing*, *21*(4), 437-480. https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-007-9098-2

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİNDE MÜDAHALEYE TEPKİ MODELİ UYGULAMALARI

Emine Rüya Özmen

GİRİŞ

Çocuklar ilköğretime başladıklarında okumayı öğrenmek gibi zorlu bir beceri ile baş etmek durumundadır. Okuma için gerekli ön koşulları karşılamış olan çocuklar hem okumayı öğrenmekte hem de daha sonraki okumayla ilgili becerilerde problem yaşamayabilirler. Ancak okuma için gerekli ön koşulları karşılamayan çocuklar hem okumayı öğrenmekte hem de sonraki yetkin okuryazar olmak için gerekli becerilerde zorlanmaktadır. Bu bağlamda çocuklara okuma ve yazma öncesi temel becerileri kazanmalarında yardımcı olmak için yeterli ve etkili öğretim sağlamak, okul öncesi programların önemli eğitim işlevlerinden biri olmalıdır. Bu bölümde, çok aşamalı sistemlerden biri olan müdahaleye tepki modelinin (MTM) okul öncesi dönemde uygulanması hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Sırası ile aşağıda MTM Aşamaları, Erken Çocukluk Döneminde MTM'nin Uygulama İlkeleri, Okul Öncesi Dönemde MTM'nin Uygulanması başlıkları altında okul öncesi dönemde MTM'nin özellikleri açıklanmıştır.

MÜDAHALEYE TEPKİ MODELİ

"Müdahaleye tepki" kavramı, 1975 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası'nda (Individuals With Disabilities Education Act; IDEA) 2004 yılında yapılan düzenlemelerle ortaya konmuş olup günümüzde ABD'de birçok eyalette uygulanmaktadır. MTM'nin geliştirilmesi ve bu modelin okullarda uygulanması, alan uzmanlarının öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin belirlenmesinde kullanılan tutarsızlık modelinin geçerliliği konusundaki

kurmak için; a) Okul öncesi kurumlarda etkin bir erken okuryazarlık ve dil programının oluşturulması ve bu programı uygulamaya koymaları için okul öncesi öğretmenlerinin yetkinliklerinin artırılması, b) Okul öncesi kurumlarda farklı uzmanlık alanlarında profesyonellerin yerleştirilmesi ve ekip çalışmasının kurulması, c) Okul öncesi öğretmeni, özel eğitim öğretmenleri, diğer uzmanlar ve aile üyeleri arasındaki işbirliğini destekleyen sistemlerin kurulması, d) MTM ilkelerinde açıklanan evrensel tarama ve ilerlemeyi izleme için tasarlanmış değerlendirme araçlarının geliştirilmesi, uzman ve öğretmenlere bu araçlardan elde edilen verilerini yorumlama yeterliliklerinin kazandırılması, e) Farklı çocuk grupları için gelişimsel olarak uygun değerlendirme, müdahale uygulamalarının farklılaştırılması ve farklılaştırılmış öğretim konusunda öğretmen yeterliliklerinin kazandırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Albritton, K., Stuckey, A., & Patton Terry, N. (2017). Identifying Head Start children for higher tiers of language and literacy instruction. *Journal of Early Intervention*, *39*(4), 267-280.

Ball, C. R., & Trammell, B. A. (2011). Response-to-intervention in high-risk preschools: Critical issues for implementation. *Psychology in the Schools, 48*, 502-512.

Bogard K, Takanishi R. (2005). An aligned and coordinated approach to education for children 3 to 8 years old. *Social Policy Report, 19,*3-22.

Brown, W. H., Odom, S. L., & Conroy, M. A. (2001). An intervention hierarchy for promoting preschool children's peer interactions in natural environments. *Topics in Early Childhood Special Education, 21,* 162-175.

Campbell, F. A., Ramey, C. T., Pungello, E., Sparling, J., & Miller-Johnson, S. (2002). Early childhood education: Young adult outcomes from the abecedarian project. *Applied Developmental Science, 6,* 42-57.

Christ, T. J. (2008). Best practices in problem analysis. In A. Thomas & J. Grimes (Eds.), *Best practices in school psychology V* (Vol. 2, pp. 159-176). Washington, DC: National Association of School Psychologists.

Coyne, M. D, Kame'enui, E. J, Simmons, D. C, Harn, B. A. (2004). Beginning reading intervention as inoculation or insulin. *Journal of Learning Disabilities, 37,* 90-04.

Delican, B., & Ateş, S. (2021). Erken okuryazarlık gelişimini belirleme aracının geliştirilmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 10*(1) 159-180.

Fox, L., Dunlap, G., Hemmeter, M. L., Joseph, G. E., & Strain, P. (2003). The teaching pyramid: A model for supporting social competence and preventing challenging behavior in young children. *Young Children, 58*(4), 48-52.

Fuchs, D., Mock, D., Morgan, P. L., & Young, C. L. (2003). Responsiveness-to-intervention: Definitions, evidence, and implications for the learning disabilities construct. *Learning Disabilities Research and Practice, 18,* 157-171.

Fuchs, D., & Fuchs, L. S. (2006). Introduction to response to intervention: What, why and how valid is it? *Reading Research Quarterly*, *41*, 92-99.

Fuchs, D., & Deshler, D. D. (2007). What we need to know about responsiveness to intervention (and shouldn't be afraid to ask). *Learning Disabilities Research & Practice*, 22(2), 129-136.

Fuchs, D., Fuchs, L. S., & Stecker, P. M. (2010). The "blurring" of special education in a new continuum of general education placements and services. *Exceptional Children*, *76*(3), 301-323.

Gormley, W. T., Jr., Phillips, D., & Gayer, T. (2008). The early years. Preschool programs can boost school readiness. *Science, 320,* 1723-1724.

Greenwood, C. R., Bradfield, T., Kaminski, R., Linas, M., Carta, J. J., & Nylander, D. (2011). The Response to Intervention (RTI) approach in early childhood. *Focus on Exceptional Children*, *43*(9), 1-22.

Gresham, F. M. (2002). Responsiveness to intervention: An alternative approach to the identification of learning disabilities. In R. Bradley, L. Danielson, & D. P. Hallahan (Eds.), *Identification of learning disabilities: Response to treatment* (pp. 467-519). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gresham, F. M. (2007). Evolution of the response-to-intervention concept: Empirical foundations. In S. R. Jimerson, M. K. Burns, & A. M. VanDerHeyden (Eds.), *Handbook of response to intervention: The science and practice of assessment and intervention* (pp. 10-24). New York: Springer.

Grisham-Brown, J., & Pretti-Frontczak, K. (2013). A curriculum framework for supporting young children served in blended programs. In V. Buysse & E. Peisner-Feinberg (Eds.), *Handbook of response to intervention (RtI) in early childhood* (pp. 223-235). Baltimore, MD: Paul Brookes Publishing.

Individuals with Disabilities Education Improvement Act, H. R. 1350, 108th Congress (2004), USA Portsmouth, NY.

Johnson, E. S., Humphrey, M., Mellard, D. F., Woods, K., & Swanson, H. L. (2010). Cognitive processing deficits and students with specific learning disabilities: A selective meta-analysis of the literature. *Learning Disability Quarterly*, 33(1), 3-18.

Justice, L. (2006). Evidence-based practice, response to intervention, and the prevention of reading difficulties. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 37*, 284-297.

Justice, L. M., McGinty, A., Guo, Y., & Moore, D. (2009). Implementation of responsiveness to intervention in early education settings. *Seminars in Speech and Language, 30*(2), 59-74.

Kaminski, R. A., & Powell-Smith, K. A. (2017). Early literacy intervention for preschoolers who need tier 3 support. *Topics in Early Childhood Special Education*, *36*(4), 205-217.

Karaman, G., & Aytar, A. G. (2016). Erken okuryazarlık becerilerini değerlendirme aracının (EOBDA) geliştirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(2), 516-541.

Kargın, T., Ergül, C., Büyüköztürk, Ş., & Güldenoğlu, B. (2015). Anasınıfı çocuklarına yönelik Erken Okuryazarlık Testi (EROT) geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *16*(03), 237-270.

Lonigan, C. J., Schatschneider, C., & Westberg, L. (2008). Impact of code-focused interventions on young children's early literacy skills. In *Developing early literacy: Report of the national early literacy panel* (pp. 107–151). Washington, DC: National Institute for Literacy

Lonigan, C. J., & Phillips, B. M. (2016). Response to instruction in preschool: Results of two randomized studies with children at significant risk of reading difficulties. *Journal of Educational Psychology*, *108*(1), 114-129.

Mellard, D. F., & Johnson, E. S. (Eds.). (2008). *RTI: A practitioner's guide to implementing response to intervention*. CA: Corwin.

Mellard, D., McKnight, M., & Woods, K. (2009). Response to intervention screening and progress-monitoring practices in 41 local schools. *Learning Disabilities Research & Practice, 24,* 186-195.

Mesmer, E. M., & Mesmer, H. A. E. (2008). Response to intervention (RTI): What teachers of reading need to know. *The Reading Teacher, 62*(4), 280-290.

National Professional Development Center on Inclusion. (2012). *Response to intervention (RTI) in early childhood: Building consensus on the defining features*. Chapel Hill: FPG Child Development Institute, University of North Carolina.

Noe, S., Spencer, T., Kruse, L., & Goldstein, H. (2013). Effects of a Tier 3 phonological awareness intervention on preschoolers' emergent literacy. *Topics in Early Childhood Special Education*, *34*, 27–39.

Pretti-Frontczak, K., Carta, J., Dropkin, E., Fox, L., Grisham-Brown, J., Edwards, C., & Sandall, S. (2014). Frameworks for response to intervention in early childhood: Description and implications. *Communication Disorders Quarterly*, *35*, 108-119.

Shapiro, E. S. (2009). Tiered instruction and intervention in a response to-intervention model. *RTI Action Network*. Retrieved from http://www.rtinetwork.org/essential/tieredinstruction/tiered-instruction-ndintervention-RTI-model.

Sandall, S., & Schwartz, I. (2002). *Building blocks for teaching preschoolers with special need*s. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

Scanlon, D. M, Vellutino, F. R, Small, S. G, Fanuele, D. P., & Sweeney, J. M. (2005). Severe reading difficulties can they be prevented? A comparison of prevention and intervention approaches. *Exceptionality, 13*, 209-227.

Scanlon, D. M., Anderson, K. L., & Sweeney, J. M. (2010). *Early intervention for reading difficulties: The interactive strategies approach*. New York: Guilford.

Shinn, M. (2008). Best practices in using curriculum-based measurement in a problem-solving model. In A. Thomas & J. Grimes (Eds.), *Best practices in school psychology V* (pp. 243-262). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.

Strangeman, N., Hitchcock, C., Hall, T., & Meo, G. (2006). *Response-to instruction and universal design for learning: How might they intersect in the general education classroom?* 108–446. Retrieved from http:// www.ldonline.org/article/13002

Torgesen, J. K. (2004). Lessons Learned from Research on Interventions for Students Who Have Difficulty Learning to Read. In P. McCardle & V. Chhabra (Eds.), *The voice of evidence in reading research* (pp. 355–382). Paul H Brookes Publishing Co.

Torgesen, J.K., Wagner, R.K., Rashotte, C.A., Rose, E., Lindamood, P., Conway, T., & Garvan, C. (1999). Preventing reading failure in young children with phonological processing disabilities: Group and individual responses to instruction. *Journal of Educational Psychology*, *91*(4), 579-593.

VanDerHeyden, A. M., & Snyder, P. (2006). Integrating frameworks from early childhood intervention and school psychology to accelerate growth for all young children. *School Psychology Review*, *35*(4), 519-534.

Vaughn, S., & Fuchs, L. S. (2003). Redefining learning disabilities as inadequate response to instruction: The promise and potential problems. *Learning Disabilities Research & Practice, 18,* 137-146.

Vaughn, S., Linan-Thompson, S., & Hickman, P. (2003). Response to instruction as a means of identifying students with reading/learning disabilities. *Exceptional Children*, *69*(4), 391-409.

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., Sipay, E. R., Small, S. G., Pratt, A., Chen, R., & Denckla, M. B. (1996). Cognitive profiles of difficult to remediate and readily remediated poor readers: Early intervention as a vehicle for distinguishing between cognitive and experiential deficits as basic causes of specific reading disability. *Journal of Educational Psychology*, *88*(4), 601-638.

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., Small, S., & Fanuele, D. P. (2003). Response to intervention as a vehicle for distinguishing between children with and without reading disabilities: Evidence for the role of kindergarten and first-grade interventions. *Journal of Learning Disabilities*, *39*, 157-169.

Wanzek, J., & Vaughn, S. (2010). Tier 3 interventions for students with significant reading problems. *Theory Into Practice, 49,* 305-314.

BÖLÜM 5

OKUMA GÜÇLÜĞÜNE ERKEN MÜDAHALE VE MOTİVASYON

Arzu Doğanay Bilgi

GİRİŞ

Henüz okuma yazma bilmeyen küçük çocuklar, kitaplara ve okumaya ilişkin duygu ve düşüncelerini sık sık etraflarındaki yetişkinlerle paylaşırlar. "Ben *Kral Çıplak* kitabını seviyorum, onu bir daha oku.", "Annem senden daha güzel okuyor, bugün annem okusun", "Lütfen bu kitabı alalım, bu çok güzel." veya "Bu hikâyeyi beğenmedim." gibi çocukların kitaplar, kitaplardaki hikâyeler ve okumaya ilişkin duygu, düşünce ve tercihlerini ifade ettiklerini duymak pek çok yetişkin için tanıdık bir durumdur. Çocukların okul öncesinde kitaplara ve okumaya ilişkin edindikleri bu tutum ve motivasyon ileri dönem okuma becerilerini etkilemektedir. Bu durumun bilinmesi eğitimde bazı önemli soruları gündeme getirmektedir: "Okul öncesi dönemdeki çocukların okuma motivasyonlarını nasıl değerlendirebiliriz? Küçük çocukların okuma motivasyonu nasıl desteklenir? Okul öncesi dönemde çocukların okuma motivasyonunu ve okuryazarlık gelişimlerini desteklemek amaçlı eğitim müdahalelerini planlamak için hangi verilere ihtiyacımız var?"

Araştırmaların büyük bir çoğunluğu okumanın bilişsel yönüne odaklanmış olsa da okumanın duyuşsal yönü de okuma becerilerinin gelişiminde önemli rol üstlenmektedir. Günümüzde okuma motivasyonu tüm eğitimciler için kritik bir konu olmaya başlamıştır, çünkü okuryazarlık öğreniminin bilişsel ve duyuşsal faktörler arasında bir etkileşim gerektirdiği farkına varılmıştır. Bu bilgi ışığında öğretmenler, okul öncesi dönemde çocukların okuma gelişimiyle ilgili becerilerini desteklemenin yanı sıra çocukların yaşına, ilgi alanlarına ve düzeylerine uygun kitaplar seçerek, öğretim sürecine aktif katılımlarını sağlayarak, etkileşime sıkça yer vererek ve kitaplarda gördüklerini günlük deneyimleriyle ilişkilendirerek onların okuma motivasyonunu artırabilirler. Bu bölümde, öncelikle okuma ve moti-

KAYNAKLAR

Altun, D. (2013). *An Investigation of the relationship between preschoolers' reading attitudes and home literacy environment* (Master's thesis). Middle East Technical University.

Altun, D. (2019). Preschoolers' emergent motivations to learn reading: A grounded theory study. *Early Childhood Education Journal, 47*(4), 427-443.

Baker, L., & Scher, D. (2002). Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences. *Reading Psychology, 23*(4), 239–269. doi:10.1080/713775283

Bates, C. C., D'Agostino, J. V., Gambrell, L., & Xu, M. (2016). Reading Recovery: Exploring the effects on first-graders' reading motivation and achievement. *Journal of Education for Students Placed at Risk, 21*(1), 47–59. https://doi.org/10.1080/10824 669.2015.1110027

Bergman Deitcher, D., Aram, D., & Itzkovich, I. (2021). Alphabet books: Relations between aspects of parent-child shared reading, children's motivation, and early literacy skills. *Reading Psychology, 42*(4), 388-410.

Berhenke, A. L. (2013). *Motivation, self-regulation, and learning in preschool*. Doctoral Thesis. University of Michigan.

Burke, B. (2014). *Gamify: How gamification motivates people to do extraordinary things*. New York, NY: Routledge.

Clark, M. (1997). Teacher response to learning disability: A test of attributional principles. *Journal of Learning Disabilities, 30*(1), 69-79.

Chapman, J. W., & Tunmer, W. E. (1995). Development of young children's reading self- concepts: An examination of emerging subcomponents. *Journal of Educational Psychology,87*(1), 154.

Charlton, B., Williams, R.L., & McLaughlin, T.F. (2005). Educational games: A technique to accelerate the acquisition of reading skills of children with learning disabilities. *International Journal of Special Education, 20(*2), 66–72.

Corpus, J., McClintic-Gilbert, M. & Hagenga, A. (2009). Within-year changes in children's intrinsic and extrinsic motivational orientations: Contextual predictors and academic outcomes. *Contemporary Educational Psychology, 34*(2), 154-166.

Doğanay-Bilgi, A. (2021). Erken okuryazarlıkta kodla ilişkili beceriler III: Yazı farkındalığı becerileri ve desteklenmesi. F. Erbay (Ed.), *Erken okuryazarlık becerileri ve desteklenmesi* içinde (s. 171-198). Ankara: Eğiten Kitap.

Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2013). *Teaching and researching motivation* (2nd ed.). Oxon: Routledge.

Diveck, C. S., & Molden, D. C. (2005). Self-theories: Their impact on competence motivation and acquisition. In A. J. Elliot & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence and motivation* (pp. 122–140). Guilford Publications.

Ehri, L. C. (2005). Development of sight word reading: Phases and findings. In M. J. Snowling & C. Hulme (Eds.), *Blackwell handbooks of developmental psychology. The science of reading: A handbook* (pp. 135–154). Hoboken, NJ: Blackwell Publishing.

Erickson, J. D., Ward, A. E., Boivin, J. A., & Fornauf, B. (2021). Five principles to nurture motivation within early reading interventions. *The Reading Teacher, 74*(5), 493-503.

Ezell, H. K., & Justice, L. M. (2005). *Shared storybook building young children's language and emergent literacy skill*. Baltimore: Paul H. Publishing Co.

Farver, J. M., Nakamoto J., & Lonigan, C. J. (2007). Assessing preschoolers' emergent literacy skills in English and Spanish with the get ready to read! Screening tool. *Annals of Dyslexia, 57*(2), 161-178.

Fives, A., Russell, D., Kearns, N., Lyons, R., Eaton, P., Canavan, J., Devaney, C., & O'Brien, A. (2014). The association between academic self-beliefs and reading achievement among children at risk of reading failure. *Journal of Research in Reading, 37*(2), 215–232. https://doi.org/10.1111/1467-9817.12025

Garris, R., Ahlers, R., & Driskell, J. E. (2002). Games, motivation, and learning: A research and practice model. *Simulation & Gaming*, 33(4), 441–467. https://doi.org/10.1177/1046878102 238607

Guthrie, J. T., Hoa, L. W., & Wigfield, A. (2006). From spark to fire: Can situational reading interest lead to long-term reading motivation? *Reading Research and Instruction, 45*(2), 91–117. https://doi.org/10.1080/19388 07060 955844

Harackiewicz, J. M., Smith, J. L., & Priniski, S. J. (2016). Interest matters: The importance of promoting interest in education. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, 3*(2), 220–227. https://doi.org/10.1177/23727 32216 655542

Hargrave, A. C., & Sénéchal, M. (2000). A book reading intervention with preschool children who have limited vocabularies: The benefits of regular reading and dialogic reading. *Early Childhood Research Quarterly, 15,* 75-90.

Hidi, S. (2000). An interest researcher's perspective: The effects of extrinsic and intrinsic factors on motivation. In *Intrinsic and extrinsic motivation* (pp. 309-339). Academic Press.

Hidi, S., Berndorff, D., & Ainley, M. (2002). Children's argument writing, interest and self-efficacy: An intervention study. *Learning & Instruction, 12*(4), 429-446.

Hume, L. E., Allan, D. M., & Lonigan, C. J. (2016). Links between preschoolers' literacy interest, inattention, and emergent literacy skills. *Learning and Individual Differences, 47*, 88–95. DOI: 10.1016/j.lindif.2015.12.006

International Reading Association (IRA). (2000). Excellent reading teachers: A position statement of the international reading association. https://www.jstor.org/stable/40013543 02.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

Jackson, T.G., & McNamara, D.S. (2013). Motivation and performance in a game-based intelligent tutoring system. *Journal of Educational Psychology, 105*(4), 1036–1049. https://doi.org/10.1037/a0032580

Juvonen, J. (2000). The social functions of attributional ace-saving tactics among early adolescents. *Educational Psychology Review, 12,* 15-32.

Lewis, D. (2006). *Reading contemporary picturebooks, picturing text.* New York: Routledge.

Lepola, J., Poskiparta, E., Laakkonen, E., & Niemi, P. (2005). Development of and relationship between phonological and motivational processes and naming speed in predicting word recognition in grade 1. *Scientific Studies of Reading, 9*(4), 367–399. DOI: 10.1207/s1532799xssr0904_3.

Linnenbrink, E. A., & Pintrich, P. R. (2003). The role of selfefficacy beliefs in student engagement and learning in the classroom. *Reading & Writing Quarterly, 19*(2), 119–137. https://doi.org/10.1080/10573 56030 8223.

Mata, L. (2011). Motivation for reading and writing in kindergarten children. *Reading Psychology, 32*(3), 272–299. DOI: 10.1080/02702711.2010.545268

Marinak, B. A., Malloy, J. B., Gambrell, L. B., & Mazzoni, S. A. (2015). Me and My Reading Profile. A tool for assessing early reading motivation. *The Reading Teacher, 69*(1), 51–62. DOI: 10.1002/trtr.1362.

McGeown, S. P., Johnston, R. S., Walker, J., Howatson, K., Stockburn, A., & Dufton, P. (2015). The relationship between young children's enjoyment of learning to read, reading attitudes, confidence and attainment. *Educational Research, 57*(4), 389–402. DOI: 10.1080/00131881.2015.1091234

McKenna, M. C., Kear, D. J., & Ellsworth, R. A. (1995). Children's attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly, 30*(4)934-956.

Morgan, P. L., & Fuchs, D. (2007). Is there a bidirectional relationship between children's reading skills and reading motivation? *Exceptional Children, 73*(2), 165–183. DOI: 10.1177/001440290707300203.

Morrow, L. M. (2007). *Developing literacy in preschool. tools for teaching literacy.* Guilford Publications.

Miller, S. L., & Meece, J. D. (2000). Third graders' motivational preferences for reading and writing tasks. *Journal of Cognitive Education and Psychology, 1*(1), 78–99. https://doi.org/ 10.1891/1945-8959.1.1.78

Niemiec, C. P., & Ryan, R. M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice. *Theory and Research in Education, 7*(2), 133–144. https://doi.org/10.1177/14778 78509 104318

Niiya, Y., Crocker, J., & Bartmess, E. N. (2004). From vulnerability to resilience: Learning orientations buffer contingent self-esteem from failure. *Psychological Science, 15*, 801–805.

Nolen, S. B. (2001). Constructing literacy in the kindergarten: Task structure, collaboration and motivation. *Cognition and Instruction, 19*, 95-142.

Pajares, F. (2003). Self-efficacy beliefs, motivation, and achievement in writing: A review of the literature. *Reading & Writing Quarterly, 19*(2), 139-158.

Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W., & Perry, R. P. (2002). Academic emotions in students' self-regulated learning and achievement: A program of qualitative and quantitative research. *Educational Psychologist, 37*(2), 91-105.

Priniski, S. J., Hecht, C. A., & Harackiewicz, J. M. (2018). Making learning personally meaningful: A new framework for relevance research. *Journal of Experimental Education, 86*(1), 11–29. https://doi.org/10.1080/00220 973.2017.1380589

Pollard-Durodola, S. D., Gonzalez, J. E., Simmons, D. C., & Simmons, L. (2015). *Accelerating language skills and content knowledge via shared book reading*. Baltimore, MD: Brookes Publishing.

Reyna, C. (2000). Lazy, dumb, or industrious: When stereotypes convey attribution information in the classroom. *Educational Psychology Review, 12*(1), 85-110.

Reyna, C., & Weiner, B. (2001). Justice and utility in the classroom: An attributional analysis of the goals of teachers' punishment and intervention strategies. *Journal of Educational Psychology, 93*(2), 309-319.

Scanlon, D. M., Anderson, K. L., & Sweeney, J. M. (2010). *Early intervention for reading difficulties: The interactive strategies approach*. New York: Guilford.

Schiefele, U., Stutz, F., & Schaffner, E. (2016). Longitudinal relations between reading motivation and reading comprehension in the early elementary grades. *Learning and Individual Differences, 51*, 49–58. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2016.08.031

Schoor, C. (2016). Utility of reading—predictor of reading achievement? *Learning and Individual Differences, 45,* 151- 158. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2015.11.024

Schunk, D., Pintrich, P., & Meece, J. (2008). *Motivation in education: Theory, research, and applications.* Sydney, Pearson.

Stanovich, K. E. (1986). Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy. *Reading Research Quarterly, 21,* 360–407.

Stutz, F., Schaffner, E., & Schiefele, U. (2016). Relations among reading motivation, reading amount, and reading comprehension in the early elementary grades. *Learning and Individual Differences, 45*, 101–113.

Sperling, R. A., & Head, D. M. (2002). Reading attitudes and literacy skills in prekindergarten and kindergarten children. *Early Childhood Education Journal, 29*, 233-236.

Sperling, R. A., Sherwood, T. P., & Hood, A. M. (2013). Relating motivation to read and emergent reading skills: A measurement validation study. *Reading Psychology, 34*(5), 461–485. DOI: 10.1080/02702711.2012.658143

Vaknin-Nusbaum, V., Nevo, E., Brande, S., & Gambrell, L. (2018). Developmental aspects of reading motivation and reading achievement among second grade low achievers and typical readers. *Journal of Research in Reading, 41*(3), 438–454. DOI: 10.1111/1467-9817.12117

Vaknin-Nusbaum, V., & Nevo, E. (2017). A joint interactive storybook intervention program for preschool and kindergarten children. *Reading Psychology, 38*(3), 231–261. DOI:10.1080/027027 11.2016.1258376.

Vaknin-Nusbaum, V., Nevo, E., & Gilat-Yihyie, S. (2021). Language and print concepts achievement among children with low and high reading motivation. *Reading Psychology, 42*(7), 730-757.

Verhoeven, L., & Snow, C. (2001). Literacy and motivation: Bridging cognitive and sociocultural viewpoints. In L. Verhoeven, and C. Snow (Eds.), *Literacy and motivation. Reading engagement in individuals and groups* (pp. 1–20). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Walker, B. J. (2003). The cultivation of student self-efficacy in reading and writing. *Reading & Writing Quarterly, 19*(2), 173-187.

Wasik, B. A., & Bond, M. A. (2001). Beyond the pages of a book: Interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of Educational Psychology, 93*(2), 243-250.

Wason-Ellam, L. (2010). Children's literature as a springboard to place-based embodied learning, *Environmental Education Research, 16*(3), 279-294.

Welsch, J. G. (2008). Playing within and beyond the story: Encouraging book- related pretend play. *The Reading Teacher, 62*(2), 138–147.

Wigfield, A. (1997). Reading motivation: A domain-specific approach to motivation. *Educational Psychologist, 32*(2), 59-68.

Wigfield, A., Eccles, J. S., Fredricks, J. A., Simpkins, S., Roeser, R. W., & Schiefele, U. (2015). Development of achievement motivation and engagement. In M. E. Lamb & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science: Vol. 3. Socioemotional processes* (7th ed., pp. 657–700). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Zheng, G., Schwanenflugel, P. J., & Rogers, S. M. (2016). Emergent motivation to read in prekindergarten children. *Reading Psychology, 37*(3), 392–423. DOI: 10.1080/02702711.2015.1057787

BÖLÜM 6

SÖZCÜK DAĞARCIĞI VE SÖZLÜ DİL GELİŞİMİ

Meral Çilem Ökcün-Akçamuş

GİRİŞ

Sözlü dilin kazanımı, çocukların gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır ve bu dönüm noktasının yani sözlü dilin kazanımının ilk işaretleri, bebeklik döneminde görülmeye başlar. Tipik gelişim gösteren çocuklarda dili anlamaya ilişkin ilk belirtiler 8-12. aylar arasında ortaya çıkmaktadır (Paul vd., 2018). Bu dönemde çocuklar, kendilerini jestler ve bakışlar gibi sözel olmayan iletişim davranışlarını kullanarak ifade edebilmekte (Carpenter vd., 1998), aynı zamanda çevrelerindeki nesnelerin ve gözlemledikleri eylemlerin sözcüksel karşılıklarını (*ör.* elma, araba vb.) anlama düzeyinde edinmeye başlamaktadırlar (Paul vd., 2018). Bu gelişimle birlikte ilk sözcüklerin ifade edici dil bağlamında kullanımı ortalama 12. ayda ortaya çıkmaktadır (Hoff, 2014). Bu gelişim, gerçek varlıkları temsil eden sembollerle iletişimin başlaması açısından önemlidir. Nitekim sözel dilin iletişim amaçlı kullanımının (yani sembolik iletişimin) başlaması ile çocuklar, içinde bulundukları bağlam, zaman ve ortamdan bağımsız olarak iletişim kurulabilirler. Örneğin ortamda olmayan bir nesne ya da olay hakkında ya da geçmiş bir zamanda gerçekleşen bir durum hakkında iletişim kurabilirler. Sözel dilin gelişimin erken dönemlerinde ise bebekler konuşmaya ve diğerlerinin konuşmalarını anlamaya başlamalarıyla, sözel dili isteklerini bildirmek, fikirlerini paylaşmak, yorum yapmak, diğerleriyle iş birliği yapmak, bilgi vermek ve bilgi almak amacıyla kullanmaya başlarlar (Brooks & Kempe, 2012). Üstelik tüm bu iletişim davranışlarını o an ortamda ve bağlamda olmayan farklı durumlar için ya da içinde bulunulan farklı zamanlar için (geçmiş ve gelecek gibi) gerçekleştirebilirler. Bu yönüyle dil, iletişim amacıyla, tesadüfe dayalı ve üzerinde uzlaşıma varılmış semboller sistemiyle evrene ilişkin düşüncelerin kodlanması olarak tanımlanmakta (Bloom & Lahey, 1978) ve insanlık gelişiminde bireyler arası iletişimin evrensel bir özelliği

KAYNAKLAR

Aksu-Koç, A., & Ketrez, F. N. (2003). Early verbal morphology in Turkish: Emergence of inflections. In D. Bitner, W. U. Dressler & M. Kilani-Schoch (Eds.), *Development of verb inflection in first language acquisition: A cross-linguistic perspective* (pp. 27-52). Mouton de Gruyter.

Albuquerque, C. P., & Simões, M. R. (2010). Rapid naming tests: Developmental course and relations with neuropsychological measures. *The Spanish Journal of Psychology, 13*(1), 88-100. https://doi.org/10.1017/S1138741600003693

Bergman Deitcher, D., Aram, D., & Adar, G. (2019). Book selection for shared reading: Parents' considerations and researchers' views. *Journal of Early Childhood Literacy, 19*(3), 291-315. https://doi.org/10.1177/1468798417718

Bloom, L., & Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. John Wiley & Sons.

Brooks, P. J. & Kempe, V. (2012). *Language development.* Blackwell.

Caravolas, M., Lervåg, A., Defior, S., Seidlová Málková, G., & Hulme, C. (2013). Different patterns, but equivalent predictors, of growth in reading in consistent and inconsistent orthographies. P*sychological Science, 24*(8), 1398-1407. https://doi.org/10.1177/0956797612473122

Carpenter, M., Nagell, K., & Tomasello, M. (1998). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 63* (4, Serial No. 255).

Dunst, C, Simkus, A, Hamby, D. (2012). Children's Story Retelling as a Literacy and Language Enhancement Strategy. *CELLreviews*. Retrieved from http://earlyliteracylearning.org/cellreviews/cellreviews_v5_n2.pdf

Ergül, C., Sarıca, A. D., & Akoğlu, G. (2016). Etkileşimli kitap okuma: Dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(02), 193-206. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.246307

Ergül, C., Ökcün Akçamuş, M. Ç., Akoğlu, G., Demir, E., Tülü, B. K., & Bahap Kudret, Z. (2021). Longitudinal investigation of endogenous and exogenous predictors of early literacy in Turkish-speaking kindergartners. *Early Child Development and Care, 191(*10), 1651-1667. https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1670654.

Ergül, C., Ökcün Akçamuş, M. Ç., Akoğlu, G., Yalçın, S., Tülü, B. K., & Kudret, Z. B. (2023). Early cognitive and home environmental predictors of reading fluency and reading comprehension in Turkish speaking children. *Psychology in the Schools, 60*(1), 234-254. https://doi.org/10.1002/pits.22774

Foorman, B. R., Koon, S., Petscher, Y., Mitchell, A., & Truckenmiller, A. (2015). Examining general and specific factors in the dimensionality of oral language and reading in 4th–10th grades. *Journal of Educational Psychology*, 107(3), 884-899. https://doi.org/10.1037/edu0000026.

Gerenser, J., & Lopez, K. (2018). Autism spektrum disorders. In R. G. Schwartz (Ed.), *Handbook of child language disorders* (pp. 82-108). Routledge.

Georgiou, G. K., Parrila, R., & Papadopoulos, T. C. (2008). Predictors of word decoding and reading fluency across languages varying in orthographic consistency. *Journal of Educational Psychology, 100*(3), 566-580. https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.3.566.

Goswami, U. (2001). Early phonological development and the acquisition of literacy. In S. B. Neuman, & D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research-1* (pp. 111– 125). The Guilford Press.

Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.

Goodrich, J. M., & Lonigan, C. J. (2017). Language-independent and language-specific aspects of early literacy: An evaluation of the common underlying proficiency model. *Journal of Educational Psychology, 109*(6), 782-793. https://doi.org/10.1037/edu0000179.

Hedge, M. N., & Maul, C. A. (2006). *Language disorders in children: An evidence-based approach to assessment and treatment.* Pearson Education.

Hipfner-Boucher, K., Milburn, T., Weitzman, E., Greenberg, J., Pelletier, J., & Girolametto, L. (2014). Relationships between preschoolers' oral language and phonological awareness. *First Language, 34*(2), 178–197. https://doi.org/10.1177/0142723714525945.

Hoff, E. (2014). *Language development.* Wadsworth Cengage Learning.

Hooper, S. R. (2002). The language of written language: An introduction to the special issue. *Journal of Learning Disabilities, 35*(1), 2-6. https://doi.org/10.1177/002221940203500

Iverson, J.M., Wozniak, R.H. (2016). Transitions to Intentional and symbolic communication in typical development and in autism spectrum disorder. In: Keen, D., Meadan, H., Brady, N., Halle, J. (Eds.), *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 51-74). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-0713-2_4.

Shanahan, T. (2006). Relations among oral, language, reading and wiring development. In MacArthur, C. A., Graham, S., & Fitzgerald, J. (Eds.). *Handbook of writing research* (pp. 171-186). The Guilford Press.

Inoue, T., Georgiou, G. K., Parrila, R., & Kirby, J. R. (2018). Examining an extended home literacy model: The mediating roles of emergent literacy skills and reading fluency. *Scientific Studies of Reading*, *22*(4), 273-288. https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1435663.

Keen, D., Meadan, H., Brady, N.C., Halle, J.W. (2016). Introduction to prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum. In: Keen, D., Meadan, H., Brady, N., Halle, J. (Eds.), *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 3-8). Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-0713-2_1.

Kendeou, P., Van den Broek, P., White, M. J., & Lynch, J. S. (2009). Predicting reading comprehension in early elementary school: The independent contributions of oral language and decoding skills. *Journal of Educational Psychology, 101*(4), 765-778. https://doi.org/10.1037/a0015956.

Kirby, J. R., Parrila, R. K., & Pfeiffer, S. L. (2003). Naming speed and phonological awareness as predictors of reading development. *Journal of Educational Psychology, 95*(3), 453-464. https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.3.453.

Lerner, M. D., & Lonigan, C. J. (2016). Bidirectional relations between phonological awareness and letter knowledge in preschool revisited: A growth curve analysis of the relation between two code-related skills. *Journal of Experimental Child Psychology, 144*, 166– 183. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.09.023.

Liszkowski, U., Brown, P., Callaghan, T., Takada, A., & De Vos, C. (2012). A prelinguistic gestural universal of human communication. *Cognitive Science, 36*(4), 698-713. https://doi.org/10.1111/j.1551-6709.2011.01228.x.

Lonigan, C. J., Burgess, S. R., & Schatschneider, C. (2018). Examining the simple view of reading with elementary school children: Still simple after all these years. *Remedial and Special Education*, *39*(5), 260– 273. https://doi.org/10.1177/0741932518764833.

Lonigan, C. J. (2007). Vocabulary development and the development of phonological awareness skills in preschool children. In R. K. Wagner, A. E. Muse, & K. R. Tannenbaum (Eds.), *Vocabulary acquisition: Implications for reading comprehension* (pp. 15–31). The Guilford Press.

Lonigan, C. J., Anthony, J. L., Phillips, B. M., Purpura, D. J., Wilson, S. B., & McQueen, J. D. (2009). The nature of preschool phonological processing abilities and their relations to vocabulary, general cognitive abilities, and print knowledge. *Journal of Educational Psychology, 101(*2), 345-358. https://doi.org/10.1037/a0013837

Morrow, L. M. (1988). Young children's responses to one-to-one story readings in school settings. *Reading Research Quarterly,23*(1), 89-107. https://doi.org/10.2307/747906.

Nordström, T., Jacobson, C., & Söderberg, P. (2016). Early word decoding ability as a longitudinal predictor of academic performance. *European Journal of Psychology of Education*, *31*(2), 175– 191. https://doi.org/10.1007/s10212-015-0258-5.

Otto, B. (2021). Er*ken çocukluk eğitiminde dil gelişimi [Language development in early childhood]*. (F. Turan & G. Akoğlu, Çev., 5. Baskı). Nobel Yayıncılık. (Orijinal kitabın yayımlanma tarihi 2018).

Owens, R. E. (2016). *Language development: An introduction.* Pearson.

Owens, R. E., Evan-Metz, D. E., & Haas, A. (2015*). Introduction to communication disorders: A life span perspective* (2nd ed.). Pearson.

Paul, R., Norbury, C., & Gosse, C. (2018). *Language disorders from infancy through adolescence.* Elsevier.

Reed, V. A. (2018). *An introduction to children with language disorders*. Pearson.

Rintaningrum, R. (2009). Literacy: Its importance and changes in the concept and definition. *Teflin*, 20(1), 1-7.

Silverman, F. H., & Miller, L. (2006). *Introduction to communication sciences and disorder*s. Thinking Publications.

Stoel-Gammon, C. (2006). Infancy: Phonological development. Retrieved from emanticscholar.org/paper/Infancy%3A-Phonological-Development-Stoel Gammon/7b569b7ae6b7010dd326ad0e6e162cebdc79168c.

Stoel Gammon, C., Welleman, S. & Menn, L. (2023). Phonological development. In J. B. Gleason & N. B. Ratner (Eds.), *The development of language* (10th ed. pp. 59-94). Pearson.

Tobia, V., & Marzocchi, G. M. (2014). Predictors of reading fluency in Italian orthography: Evidence from a cross-sectional study of primary school students. *Child Neuropsychology, 20*(4), 449– 469. https://doi.org/10.1080/09297049.2013.814768.

Tassoni, P. (2005). *NVQ level 3 children's care, learning and development*. Pearson.

Tomasello, M., Carpenter, M., & Liszkowski, U. (2007). A new look at infant pointing. *Child Development, 78*(3), 705-722. doi: 10.1111/j.1467-8624.2007.01025.x.

Topbaş, S., Maviş, I., & Başal, M. (1997, August). Acquisition of bound morphemes: Nominal case morphology in Turkish. In K. İmer & N. E. Uzun (Eds.), *Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish linguistics* (pp. 127-137). Ankara University Publications.

Torppa, M., Lyytinen, P., Erskine, J., Eklund, K., & Lyytinen, H. (2010). Language development, literacy skills, and predictive connections to reading in Finnish children with and without familial risk for dyslexia. *Journal of Learning Disabilities, 43*(4), 308– 321. https://doi.org/10.1177/00222194103690.

Turan, F., & Gündüz, S. (2019). İletişim ve dil gelişimi. In F. Acarlar & Ö. Diken (Eds.), *Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi* (pp. 59-79). Pegem Akademi.

Turnbull, K. L. P., & Justice, L. M. (2016). *Language development from theory to practice*. Pearson.

Uccelli, P., & Rowe, M. L. (2023). Semantic development: Learning the meanings of words. In J. Berko-Gleason & N. B. Ratner (Ed.), *The development of language* (10th ed. pp. 95-131). Plural Publishing.

Vaessen, A., Bertrand, D., Tóth, D., Csépe, V., Faísca, L., Reis, A., & Blomert, L. (2010). Cognitive development of fluent word reading does not qualitatively differ between transparent and opaque orthographies. *Journal of Educational Psychology, 102*(4), 827– 842. https://doi.org/10.1037/a0019465.

Verhoeven, L., & Van Leeuwe, J. (2012). The simple view of second language reading throughout the primary grades. *Reading and Writing, 25,* 1805-1818. https://doi.org/10.1007/s11145-011-9346-3.

Verhoeven, L., & Van Leeuwe, J. (2008). Prediction of the development of reading comprehension: A longitudinal study. Applied Cognitive Psychology. *The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, *22*(3), 407– 423. https://doi.org/10.1002/acp.1414.

Vucelich, C., Christie, J., & Enz, B. (2008). *Helping young children learn language and literacy*. Pearson.

Whitehurst, G. J., Falco, F. L., Lonigan, C. J., Fischel, J. E., DeBaryshe, B. D., Valdez-Menchaca, M. C., & Caulfield, M. (1988). Accelerating language development through picture book reading. *Developmental Psychology, 24*(4), 552–559. https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.4.552

Weismer, D. E., Venker, C. E. Robertson, S. (2017*). Focused Stimulation Approach to Language Intervention.* In J. R. McCauley, M. E. Fey, & R. B. Gillam (Eds.), *Treatment of Language Disorders in Children* (2nd ed., pp. 121-154). Paul H. Brookes Publishing.

Wiig, E. H., Zureich, P., & Chan, H. N. H. (2000). A clinical rationale for assessing rapid automatized naming in children with language disorders. *Journal of Learning Disabilities, 33*(4), 359– 374. https://doi.org/10.1177/002221940003300407

Zukowski, A., & Ratner, N. B. (2023). Putting words together: Comprehension and production of morphology and syntax in the preschool years. In J. Berko-Gleason & N. B. Ratner (Eds.), *The development of language* (10th ed. pp. 133-118). Plural Publishing.

BÖLÜM 7

ANLATIM

Özgül Güler Bülbül

GİRİŞ

Anlatım becerilerinin okul öncesi dönemdeki gelişimi, okul dönemindeki akademik başarıyı etkilemektedir. Bununla birlikte özellikle okuduğunu anlama ve yazılı ifade gibi akademik alanlarındaki başarılarının da yordayıcısı olma özelliğini göstermektedir (Silliman & Champion, 2002). Kısaca anlatım becerileri ile akademik alanlardaki başarı arasında karşılıklı bir ilişki vardır (*ör.* Chang, 2006). Bu bölümde, çocukların okul öncesi döneminden başlayarak gelişen anlatım (narrative) becerileri üzerine odaklanılmaktadır. Bölüm içeriğinde; anlatım becerilerinin gelişim seyri, değerlendirilmesi, bu beceriyi etkileyen faktörler, araştırma örnekleriyle açıklanarak okuyucunun konuyla ilgili alan bilgisinin oluşturulması hedeflenmiştir. Daha sonra anlatım becerilerini desteklemek için neler yapılabileceğine dair araştırma örnekleri ve önerilere yer verilerek okuyucunun anlatım becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara dair bilgilendirilmesi hedeflenmiştir.

ANLATIM NEDİR?

Anlatım, bir söylem biçimidir. Terim, alanyazında yazılı ya da sözlü anlatım olarak karşımıza çıkmakla beraber ilgili çalışmalarla uyumlu olması için kitabın bu bölümünde anlatım terimi, sözlü anlatımın karşılığı olacak şekilde kullanılmıştır. Anlatım, genişletilmiş konuşma biçimlerinin anlaşılmasını, üretilmesini ve geri çağırılmasını içermektedir (Roth, 2009). Anlatımlar bu yönüyle kısa konuşmalardan, cevaplardan, talimatlardan ve sohbetlerden ayrılır. Olayları mantıklı bir sıra izleyecek şekilde zaman, mekân, kişiler, durum vb. ögeler içeren bağlamlar dâhilinde sözlü olarak ifade etme, *anlatı* olarak düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Akdağ, Z. & Erdiller, Z. (2013). A framework to analyze young children's narratives. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(2), 151-174.

Applebee, A. (1978). *The child's concept of story.* Chicago: University of Chicago Press.

Babayiğit, S., Roulstone, S., & Wren, Y. (2021). Linguistic comprehension and narrative skills predict reading ability: A 9-year longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology*, *91*(1), 148-168.

Bishop, D. V. M., & Edmundson, A. (1987). Language impaired 4-year-olds: Distinguishing transient from persistent impairment. *Journal of Speech and Hearing Disorders, 52,* 156–173.

Bitetti, D., & Hammer, C. S. (2016). The home literacy environment and the English narrative development of Spanish-English bilingual children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 59*(5), 1159–1171. https://doi.org/10.1044/2016_JSLHR-L-15-0064

Bowles, R. P., Justice, L. M., Khan, K. S., Piasta, S. B., Skibbe, L. E., & Foster, T. D. (2020). Development of the Narrative Assessment Protocol-2: A tool for examining young children's narrative skill. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools.* Advance online publication. https://doi.org/10.1044/2019_LSHSS-19-00038

Chang, C. (2006). Linking early narrative skill to later language and reading ability in Mandarin- speaking children: A longitudinal study over eight years. *Narrative Inquiry, 16*(2), 275–293.

Carmiol, A. M., & Sparks, A. (2014). Narrative development across cultural contexts: Finding the pragmatic in parent-child reminiscing. In D. Matthews (Ed.), *Pragmatic development in first language acquisition* (pp. 279–293). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins.

Çelik Şahin, A., & Özmen, E. R. (2021). Paylaşımlı kitap okuma sırasında tipik gelişim gösteren, otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin kullandıkları etkileşim ve dili destekleme stratejilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*(1), 38-52. https://doi.org/10.16986/HUJE.2019057158

Ergül, C., Akoğlu, G., Sarıca, A. D., Karaman, G., Tufan, M., Bahap-Kudret, Z., & Deniz, Z. (2016). An adapted dialogic reading program for Turkish kindergarteners from low socio-economic backgrounds. *Journal of Education and Training Studies*, *4*(7), 169-184.

Ergül, C., Sarıca, A. D., & Akoğlu, G., (2016). Etkileşimli kitap okuma: Dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *17*(2), 193-204.

Garner, R. L. (2006). Humor in Pedagogy: How Ha-Ha Can Lead to Aha! *College Teaching*, *54*(1), 177–180. http://www.jstor.org/stable/27559255

Gölgeli, D., & Saraçoğlu, M. (2019). Düşün-eşleş-paylaş tekniği ile birlikte kullanılan kavram karikatürlerinin öğrencilerin akademik başarıları ile fen ve teknoloji dersine olan tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Erciyes Journal of Education*, *3*(1), 68-86.

Güler, Ö., & Güzel-Özmen, R. (2010). Using the brief experimental analysis to determine the effective reading comprehension strategy in story comprehension of students with mental retardation. *International Online Journal of Educational Sciences*, *2*(3), 930-954.

Hart, B., & Risley, T. R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore, MD: Paul H Brookes Publishing Company.

Hart, B., & Risley, T. R. (2003). The early catastrophe: The 30 million word gap by age 3. *American Educator, 27*(1), 4-9.

Hargrave, A. C., & Senechal, M. (2000). A book reading intervention with preschool children who have limited vocabularies: The benefits of regular reading and reading. *Early Childhood Research Quarterly, 15*(1), 75-90.

Hatherly, A., & Chapman, B. (2013). Fostering motivation for literacy in early childhood education using iPads. *Computers in New Zealand Schools*: *Learning, Teaching, Technology*, *25*(1–3), 138-151.

Hedberg, N. L., & Westby, C. E. (1993). *Analyzing storytelling skills: Theory to practice.* Tucson, AZ: Communication Skill Builders.

Hintze, J. M., Daly, E. J., III, & Shapiro, E. S. (1998). An investigation of the effects of passage difficulty level on outcomes of oral reading fluency progress monitoring. *School Psychology Review, 27,* 433-445.

Hoff, E. (2003a). Causes and consequences of SES-related differences in parent-to-child speech. In M. H. Bornstein, R. H. Bradley (Ed). *Socioeconomic status, parenting, and child development* (s. 147-160). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Hoff, E. (2003b). The specificity of environmental influence: socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. *Child Development, 74*(5), 1368-1378.

Hudson, J. A., & Shapiro, L. R. (1991). From knowing to telling: The development of children's scripts, stories, and personal narratives. In A. McCabe & C. Peterson (Eds.), *Developing narrative structure* (pp. 89–136). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Hutson-Nechkash, P. (2001). *Narrative toolbox: Blueprints for storybuilding*. Thinking Publications.

Işıtan, S., & Doğan, Ö. (2015). İlkokul 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin öykü anlatma becerilerinin anlatı analizine dayalı olarak incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *40*(177), 175-186.

Işıtan, S., & Turan, F. (2014). Çocuklarda dil gelişiminin değerlendirilmesinde bir anlatı analizi yaklaşımı olarak öykü anlatımı. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 13*(25), 105-124.

Justice, L. M., Bowles, R. P., Kaderavek, J. N., Ukrainetz, T. A., Eisenberg, S. L., & Gillam, R. B. (2006). The index of narrative microstructure: A clinical tool for analyzing school-age children's narrative performances. *American Journal of Speech-Language Pathology, 15*(2), 177–191. https://doi.org/10.1044/1058-0360.

Justice, L. M., Bowles, R., Pence, K., & Gosse, C. (2010). A scalable tool for assessing children's language abilities within a narrative context: The NAP (narrative assessment protocol). Early Childhood Research Quarterly, 25(2), 218–234. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2009.11.002

Kocakavak, D., & Erökten, S. (2021). Karikatürlerle zenginleştirilmiş fen bilimleri öğretiminin öğrenci başarısına ve tutumuna etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-19.

Labov, W. (1972). *Language in the inner city: Studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

McCabe, A., & Peterson, C. (1991). Getting the story: A longitudinal study of parental styles in eliciting oral personal narratives and developing narrative skill. In A. McCabe & C. Peterson (Eds.), *Developing narrative structure* (pp. 217–253). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Mayer, M. (1969). *Frog, where are you?* New York: Dial Books.

Morrow, L. M. (1985). Retelling stories: A strategy for improving young children's comprehension, concept of story structure, and oral language complexity. *The Elementary School Journal, 85*(5), 647–661.

Norbury, C. F., & Bishop, D. V. M. (2003). Narrative skills of children with communication impairments. *International Journal of Communication Disorders, 38*, 287–313.

Oruç, Ş. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde mizah kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 56-73.

Pace, A., Luo, R., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2017). Identifying pathways between socioeconomic status and language development. *Annual Review of Linguistics*, 3, 285-308. https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-011516-034226

Paul, R. (2002). *Introduction to clinical methods in communication disorders.* Paul. H. Brookes: Publishing Co, Inc. (pp. 128-133).

Peck, J. (1989). Using storytelling to promote language and literacy development. *The Reading Teacher*, *43*(2), 138-141.

Peterson, C., Jesso, B., & McCabe, A. (1999). Encouraging narratives in preschoolers: An intervention study. *Journal of Child Language*, *26*, 49-67.

Piasta, S. B., Groom, L. J., Khan, K. S., Skibbe, L. E., & Bowles, R. P. (2018). Young children's narrative skill: concurrent and predictive associations with emergent literacy and early word reading skills. *Reading and Writing*, *31*, 1479-1498.

Piştav Akmeşe, P. (2015). Çocuklarda öykülemenin gelişimi ve dilin değerlendirilmesinde kullanımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *16*(03), 293-305.

Piştav Akmeşe, P., & Başkan Çelikli, C. (2021). 6-8 yaş arası çocukların dil becerilerinin öyküleme yoluyla değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 9*(3), 947-965. DOI: 10.16916/aded.913945.

Roth, F. P. (2009). Children's early narratives. In P. M. Rhyner (Ed.), *Emergent literacy and language development promoting learning in childhood* (pp. 153-191). New York, NY: The Guilford Press.

Sarıca, A. D., (2016). Etkileşimli Kitap Okuma Programı (EKOP): Kuramsal Temelleri (Ed. Cevriye Ergül). *Dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik Etkileşimli Kitap Okuma Programı* (pp. 1-24), Ankara: Eğiten Kitap.

Schneider, P., Dubé, R.V., & Hayward, D. (2005). *The edmonton narrative norms instrument. Retrieved from University of Alberta Faculty of Rehabilitation Medicine.* Retrieved from http::/rehabmed.ualberta.ca/spa/enni

Shiro, M. (2003). Genre and evaluation in narrative development. *Journal of Child Language, 30*, 165–195.

Silliman, R. E., & Champion, T. (2002). Three dilemmas in cros-cultural narrative analysis: Introduction to the special issue. *Linguistics and Education*, *13,* 143-150. DOI: 10.1016/S0898-5898(01)00059-6

Stadler, M. A., & Ward, G. C. (2005). Supporting the narrative development of young children. *Early Childhood Education Journal, 33*(2), 73–80. https://doi.org/10.1007/s10643-005-0024-4.

Stein, N. L., & Glenn, C. G. (1979). An analysis of story comprehension in elementary school children. *New Directions in Discourse Processing*, *2*(1979), 53-120.

Turan, F., & Topçu, Z. G. (2018). Erken okuryazarlık üzerinde paylaşımlı kitap okumanın rolü: Okul ve ev ortamı açısından etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 5*(1), 11-33. https://doi.org/10.21020/husbfd.369491.

Trabasso, T., & Stein, N. L. (1997). Narrating, representing and remembering event sequences. In P. W. van den Broek, P. J. Bauer, & T. Bourg (Eds.), *Developmental spans in event comprehension and representation: Bridging fictional and actual events.* (pp. 237–270). Mahwah, NJ: Erlbau

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language.* Cambridge, MA: MIT Press.

Weisleder, A., & Fernald, A. (2013). Talking to children matters: Early language experience strengthens processing and builds vocabulary. *Psychological Sci*ence, *24*(11), 2143-2152. doi: 10.1177/0956797613488145.

Westby, C. E. (1989). Assessing and remediating text comprehension problems. In Kamhi, A.G., and Catts, H.W. (Eds.) *Reading disabilities: A developmental language perspective* (pp. 199-259). Boston: College-Hill.

Westby, C. (1991). Learning to talk-talking to learn: Oral–literate language differences. In C. S. Simon (Ed.), *Communication skills and classroom success* (pp. 181–218). San Diego, CA: College Hill.

BÖLÜM 8

DİNLEDİĞİNİ ANLAMA

Burcu Kılıç Tülü

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında okuma gerekli bir beceridir ve ilkokulun en temel amacı, çocuklara okumayı öğretmektir. Okulun ilk yıllarında çocukların okumayı öğrenmesi ve bu beceriyi diğer akademik becerileri edinmek için bir araç olarak kullanması beklenmektedir. Bununla birlikte okuma pek çok bireysel ve çevresel faktörden etkilenen karmaşık bir beceridir (Myrberg & Rosen 2008). Bazı çocuklar okuma ediniminde ve okuduğunu anlamakta problem yaşamazken çocukların önemli bir bölümü bu alanlarda problem yaşamaktadır (Byrne vd., 2007; Keenan vd., 2006). Okulun ilk yıllarında okumakta zorlanan çocuklar, ilerleyen yıllarda da okuma ve okuduğunu anlama problemleriyle baş etmek zorunda kalırlar ve okuma güçlüğü geliştirmek açısından risk altındadırlar (Juel, 1988; Scarborough, 1998; Nordström vd., 2015). Bu nedenle okumayla ilgili araştırmaların önemli bir bölümü, okumada güçlük yaşama riski olan çocukların erken dönemde nasıl belirlenebileceğini ve bu güçlüklerin nasıl önlenebileceğini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Okuma, pek çok bilgi, beceri ve stratejinin koordineli şekilde kullanılmasını gerektiren bir beceridir (Myrberg & Rosen 2008). Çok sayıda becerinin birleşimi olan okumada, çocukların bireysel farklılıklarını açıklamak için yapılan en temel açıklamalar çözümleme ve sözel dili anlama becerileri üzerine yapılan açıklamalardır. Oldukça kabul gören bir kuram olan "okumanın basit görünümü (simple view of reading)" kuramına göre okuduğunu anlama, çözümleme ve sözel dili anlama becerileri olmak üzere iki temel beceriyi gerektirir (Gough & Tunmer, 1986). Çözümleme ve sözel dili anlama becerileri çocukların okuduğunu anlama becerisindeki bireysel farklılıkların %70'inden fazlasını açıklamaktadır (Adlof vd., 2006; Braze vd., 2007; Catts vd., 2005; Hoover & Gough, 1990; Kendeou vd., 2009; Landi,

KAYNAKLAR

Adams, B. C., Bell, L. C., & Perfetti, C. A. (1995). A trading relationship between reading skill and domain knowledge in children's text comprehension. *Discourse Processes, 20*(3), 307-323. https://doi.org/10.1080/01638539509544943

Adams, C., Clarke, E., & Haynes, R. (2009). Inference and sentence comprehension in children with specific or pragmatic language impairments. *International Journal of Language & Communication Disorders, 44*(3), 301-318. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1080/13682820802051788

Adlof, S. M., Catts, H. W., & Little, T. D. (2006). Should the simple view of reading include a fluency component? *Reading and Writing*, *19*, 933-958. https://doi.org/10.1007/s11145-006-9024-z

Altun, D. (2018). The efficacy of multimedia stories in preschoolers' explicit and implicit story comprehension. *Early Childhood Education Journal 46*, 629-642. https://doi.org/10.1007/s10643-018-0916-8

Alonzo, J., Basaraba, D., Tindal, G., & Carriveau, R. S. (2009). They read, but how well do they understand? An empirical look at the nuances of measuring reading comprehension. *Assessment for Effective Intervention, 35*(1), 34-44. https://doi.org/10.1177/1534508408330082.

Alonzo, C. N., Yeomans-Maldonado, G., Murphy, K. A., Bevens, B., & Language and Reading Research Consortium. (2016). Predicting second grade listening comprehension using prekindergarten measures. *Topics in Language Disorders, 36*(4), 312-333. https://doi.org/ 10.1097/TLD.0000000000000102

Baddaley, A. (2000). The episodic buffer: A new component of working memory. *Trends in Cognitive Sciences, 11*, 417- 422. https://doi.org/10.1016/S1364-6613(00)01538-2

Baker, S., Chard, D. J., & Edwards-Santoro, L. (2004). *The Story Read Aloud Project: The development of an innovative instructional approach to promote comprehension and vocabulary in first grade classrooms*. Washington, DC: Institute of Education Sciences.

Bauer, P. J. (1996). What do infants recall of their lives? Memory for specific events by 1- to 2-year-olds. *American Psychologist, 5*(1), 29-41. https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.1.29

Biancarosa, G. (2006). *Reading minds: What sentence-reading rate tells us about comprehension processing* (Unpublished dissertation). Harvard University, Cambridge, MA

Bowers, L., Huisingh, R., & LoGiudice, C. (2006). *The Listening Comprehension Test 2*. East Moline, IL: LinguiSystems.

Bowyer-Crane, C., & Snowling, M. J. (2005). Assessing children' s inference generation: What do tests of reading comprehension measure? *The British Journal of Educational Psychology*, *75*, 189-201.

Braze, D., Tabor, W., Shankweiler, D. P., & Mencl, W. E. (2007). Speaking up for vocabulary reading skill differences in young adults. *Journal of Learning Disabilities*, *40*(3), 226-243. https://doi.org/10.1177/00222194070400030401

Byrne, B., Samuelsson, S., Wadsworth, S., Huslander, J., Corley, R., DeFries, J. C. et al. (2007). Longitudinal twin study of early literacy development: Pre-school through Grade 1. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 20*, 77-102. https://doi.org/10.1007/s11145-006-9019-9

Caillies, S., & Sourn-Bissaoui, S. (2008). Children's understanding of idioms and theory of mind development. *Developmental Science, 11*, 703-711. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2008.00720.x

Cain, K., & Oakhill, J. V. (1999). Inference making ability and its relation to comprehension failure in young children. *Reading and Writing*, *11*, 489-503. https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1008084120205.pdf

Cain, K., & Oakhill, J. V. (2007). Reading comprehension difficulties: Correlates, causes and consequences. In C. Cain & J. Oakhill (Eds), *Children's comprehension problems in oral and written language: A cognitive perspective*. New York, NY: Guildford.

Cain, K., & Oakhill, J. V. (2011). Matthew effects in young readers: Reading comprehension and reading experience aid vocabulary development. *Journal of Learning Disabilities, 44*(5), 431-443. https://doi.org/10.1177/0022219411410042

Cain, K., Oakhill, J. V., Barnes, M. A., & Bryant, P. E. (2001). Comprehension skill, inference-making ability, and their relation to knowledge. *Memory & Cognition, 29*(6), 850-859. https://link.springer.com/content/pdf/10.3758/BF03196414.pdf

Cain, K., Oakhill, J., & Bryant, P. (2004). Children's reading comprehension ability: Concurrent prediction by working memory, verbal ability, and component skills. *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 31-42. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.31

Carrow-Woolfolk, E. (1999). *Comprehensive assessment of spoken language*. Bloomington, MN: Pearson Assessment

Carrow-Woolfolk, E. (2011). *Oral and written language scales* (Second Edition). Torrence, CA: Western Psychological Services.

Catts, H., Hogan, T., & Adolf, S. (2005). Developmental changes in reading and reading disabilities. In H. Catts & A. Kamhi (Eds.), *Connections between language and reading disabilities* (pp. 25-40). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Catts, H. W., Nielsen, D., Bridges, M., & Liu, Y. (2016). Early identification of reading comprehension difficulties. *Journal of Learning Disabilities, 49*(5), 451-465. https://doi.org/10.1177/0022219414556121

Center, Y., Freeman, L., Robertson, G., & Outhred, L. (1999). The effect of visual imagery training on the reading and listening comprehension of low listening comprehenders in year 2. *Journal of Research in Reading, 22*(3), 241-256. https://doi.org/10.1111/1467-9817.00088

Collins, M. F. (2016). Supporting inferential thinking in preschoolers: Effects of discussion on children's story comprehension. *Early Education and Development, 27*(7), 932-956. https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1170523

Coyne, M. D., Zipoli, R. P., Chard, D. J., Fagella-Luby, M., Ruby, M., Santoro, L. E., & Baker, S. (2009). Direct instruction of comprehension: Instructional examples from intervention research on listening and reading comprehension. *Reading and Writing Quarterly, 25*(2), 221–245. https://doi.org/10.1080/10573560802683697

Cromley, J. G., & Azevedo, R. (2007). Testing and refining the direct and inferential mediation model of reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*, *99*(2), 311-323. https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Cromley%2C+J.+G.+%2C+%26+Azevedo%2C+R.+%282007%29+.+Testing

Dawes, E., Leitão, S., Claessen, M., & Lingoh, C. (2019). Oral literal and inferential narrative comprehension in young typically developing children and children with developmental language disorder. *International Journal of Speech-Language Pathology, 21*(3), 275-285. https://doi.org/10.1080/17549507.2019.1604803

de Jong, M. T., & Bus, A. G. (2004). The efficacy of electronic books in fostering kindergarten children's emergent story understanding. *Reading Research Quarterly, 39*(4), 378-393. https://doi.org/10.1598/RRQ.39.4.2

de Villiers, J. G., & Pyers, J. E. (2002). Complements to cognition: A longitudinal study of the relationship between complex syntax and false-belief-understanding. *Cognitive Development, 17*, 1037-1060. https://doi.org/10.1016/S0885-2014(02)00073-4

Dempsey, L., & Skarakis-Doyle, E. (2001). The validity of the joint story retell as a measure of young children's comprehension of familiar stories. *Journal of Speech Language Pathology and Audiology, 25*, 201-211. https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk1/tape9/PQDD_0001/MQ42138.pdf

Desmarais, C., Nadeau, L., Trudeau, N., Filiatrault-Veilleux, P., & Maxes-Fournier, C. (2013). Intervention for improving comprehension in 4-6 year old children with specific language impairment: Practicing inferencing is a good thing. *Clinical Linguistics & Phonetics, 27*, 540-552. https://doi.org/10.3109/02699206.2013.791880

Dickinson, D. K., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2010). Speaking out for language: Why language is central to reading development. *Educational Researcher, 39*(4), 305-310. https://doi.org/10.3102/0013189X10370204

Dickinson, D. K., & Smith, M. W. (1994). Long-term effects of preschool teachers' book readings on low-income children's vocabulary and story comprehension. *Reading Research Quarterly, 29*(2), 105-121. https://doi.org/10.2307/747807

Dufva, M., Niemi, P., & Voeten, M. J. M. (2001). The role of phonological memory, word recognition, and comprehension skills in reading development: From preschool to grade 2. *Reading and Writing, 14*(1/2), 91-117. https://doi.org/10.1023/A:1008186801932

Ecalle, J., Dujardin, E., Gomes, C., Cros, L., & Magnan, A. (2021). Decoding, fluency and reading comprehension: Examining the nature of their relationships in a large-scale study with first graders. *Reading & Writing Quarterly, 37*(5), 444-461. https://doi.org/10.1080/10573569.2020.1846007

Elleman, A. M., Lindo, E. J., Morphy, P., & Compton, D. L. (2009). The impact of vocabulary instruction on passage level comprehension of school-age children: A meta-analysis. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, *2*(1), 1-44. https://doi.org/10.1080/19345740802539200

Ergül, C. (2016). *Etkileşimli kitap okuma programı (EKOP)*. Eğiten Kitap.

Fiestas, C. E., & Pena, E. D. (2004). Narrative discourse in bilingual children: Language and task effects. *Language, Speech, and Hearing Services in the Schools, 35*(2), 155-168. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2004/016)

Filiatrault-Veilleux, P., Bouchard, C., Trudeau, N., & Desmarais, C. (2015). Inferential comprehension of 3-6 year olds within the context of story grammar: A scoping review. *International Journal of Language & Communication Disorders, 50*, 737-749. https://doi.org/10.1111/1460-6984.12175

Fleury, V. P., Miramontez, S. H., Hudson, R. F., & Schwartz, I. S. (2014). Promoting active participation in book reading for preschoolers with autism spectrum disorder: A preliminary study. *Child Language Teaching and Therapy*, *30*(3), 273-288. https://doi.org/10.1177/0265659013514069

Florit, E., Roch, M., Altoè, G., & Levorato, M. C. (2009). Listening comprehension in preschoolers: The role of memory. *British Journal of Developmental Psychology*, *27*(4), 935-951. https://doi.org/10.1348/026151008X397189

Florit, E., Roch, M., & Levorato, M. C. (2011). Listening text comprehension of explicit and implicit information in preschoolers: The role of verbal and inferential skills. *Discourse Processes, 48*(2), 119-138. https://doi.org/10.1080/0163853X.2010.494244

Florit, E., Roch, M., & Levorato, M. C. (2013). The relation between listening comprehension of text and sentences in preschoolers: Specific or mediated by lower and higher level components? *Applied Psycholinguistics, 34*, 395-415. https://doi.org/10.1017/S0142716411000749

Florit, E., Roch, M., & Levorato, M. C. (2014). Listening text comprehension in preschoolers: A longitudinal study on the role of semantic components. *Reading and Writing, 27*, 793-817. https://doi.org/10.1007/s11145-013-9464-1

Garcia, J. R., & Cain, K. (2014). Decoding and reading comprehension: A meta- analysis to identify which reader and assessment characteristics influence the strength of the relationship in English. *Review of Educational Research, 84*(1), 74-111. https://doi.org/10.3102/ 0034654313499616

Gathercole, S. E., Pickering, S. J., Ambridge, B., & Wearing, H. (2004). The structure of working memory from 4 to 15 years of age. *Developmental Psychology, 40*, 177-190. https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.2.177

Gersten, R., Fuchs, L. S., Williams, J., & Baker, S. (2001). Teaching reading comprehension strategies to students with learning disabilities: A review of the research. *Review of Educational Research, 71*, 279-320. https://doi.org/10.3102/00346543071002279.

Geva, E., & Farnia, F. (2012). Developmental changes in the nature of language proficiency and reading fluency paint a more complex view of reading comprehension in ELL and EL. *Reading and Writing, 25*, 1819-1845. https://doi.org/10.1007/s11145-011-9333-8.

Gillam, S. L., Gillam, R. B., & Reece, K. (2012). Language outcomes of contextualized and decontextualized language intervention: Results of an early efficacy study. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 43*, 276-291. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2011/11-0022).

Glenberg, A. M. (1997). What memory is for. *Behavioral and Brain Sciences*, *20*(1), 1-19. https://doi.org/10.1017/S0140525X97000010.

Goff, D. A., Pratt, C., & Ong, B. (2005). The relations between children's reading comprehension, working memory, language skills and components of reading decoding in a normal sample. *Reading and Writing, 18*, 583-616. https://doi.org/10.1007/s11145-004-7109-0.

Gough, P. B., & Tunmer, W. E. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, *7*(1), 6-10. https://doi.org/10.1177/074193258600700104.

Graesser, A. C., Singer, M., & Trabasso, T. (1994). Constructing inferences during narrative text comprehension. *Psychological Review*, *101*(3), 371-395. https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.3.371.

Grasser, A. C., Millis, K. K., & Zwaan, R. A. (1997). Discourse comprehension. *Annual Review of Psychology, 48*, 163-189. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.163.

Guajardo, N. R., & Watson, A. C. (2002). Narrative discourse and theory of mind development. *The Journal of Genetic Psychology, 163*(3), 305-325. https://doi.org/10.1080/00221320209598686

Haft, S. L., Caballero, J. N., Tanaka, H., Zekelman, L., Cutting, L. E., Uchikoshi, Y., et al. (2019). Direct and indirect contributions of executive function to word decoding and reading comprehension in kindergarten. *Learning and Individual Differences, 76,* 101783. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2019.101783.

Hagen, Å. M., Knoph, R., Hjetland, H. N., Rogde, K., Lawrence, J. F., Lervåg, A., & Melby-Lervåg, M. (2021). Measuring listening comprehension and predicting language development in at-risk preschoolers. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-15. https://doi.org/10.1080/00313831.2021.193 9136.

Hearne, B. (1983). *Choosing books for children*. New York: Dela- Saddle River, NJ: Prentice Hall. Courte

Hindman, A. H., Connor, C. M., Jewkes, A. M., & Morrison, F. J. (2008). Untangling the effects of shared book reading: Multiple factors and their associations with preschool literacy outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, *23*(3), 330-350. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.01.005.

Hoover, W., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing, 2*, 127-160. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF00401799.pdf.

Hogan, T. P., Adlof, S. M., & Alonzo, C. N. (2014). On the importance of listening comprehension. *International Journal of Speech-Language Pathology, 16*(3), 199-207. https://doi.org/10.3109/17549507.2014.904441.

Howlin, P., Baron-Cohen, S., & Hadwin, J. (1999). *Teaching children with autism to mind-read: A practical guide.* Chichester: John Wiley & Sons.

Hulme, C., & Snowling, M. J. (2011). Children's reading comprehension difficulties: Nature, causes, and treatments. *Current Directions in Psychological Science, 20*(3), 139-142. https://doi.org/10.1177/0963721411408673.

Javorsky, K., & Trainin, G. (2014). Teaching young readers to navigate a digital story when rules keep changing. *The Reading Teacher 67*, 606-618. https://doi.org/10.1002/trtr.1259.

Joffe, V. L., Cain, K., & Marie, N. (2007). Comprehension problems in children with specific language impairment: Does mental imagery training help? *International Journal of Language & Communication Disorders, 42*(6), 648-664. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1080/13682820601084402.

Johnston, T. C., & Kirby, J. R. (2006). The contribution of naming speed to the simple view of reading. *Reading and Writing, 19*, 339-361. https://doi.org/10.1007/s11145-005-4644-2.

Joshi, R. M., Tao, S., Aaron, P. G., & Quiroz, B. (2012). Cognitive component of componential model of reading applied to different orthographies. *Journal of Learning Disabilities, 45*(5), 480-486. https://doi.org/10.1177/0022219411432690.

Juel, C. (1988). Learning to read and write: A longitudinal study of 54 children from first through fourth grades. *Journal of Educational Psychology, 80*(4), 437-447. https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.4.437.

Justice, L. M., & Ezell, H. K. (2002). Use of storybook reading to increase print awareness in at-risk children. *American Journal of Speech-Language Pathology, 11*, 17-29. https://doi.org/10.1044/1058-0360(2002/003).

Justice, L. M., & Kaderavek, J. N. (2004). Embedded-explicit emergent literacy intervention I: Background and description of approach. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 35, 201-211. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2004/020).

Justice, L. M., & Pullen, P. C. (2003). Promising interventions for promoting emergent literacy skills three evidence-based approaches. *Topics in Early Childhood Special Education*, *23*(3), 99-113. https://doi.org/10.1177/02711214030230030101.

Kame'enui, E. J., Carnine, D. W., & Dixon, R. C. (2007). Introduction. In M. D. Coyne, E. J. Kame'enui, & D. W. Carnine (Eds.), *Effective teaching strategies that accommodate diverse learners* (3rd ed., pp. 1–22). Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Kang, E. Y., & Shin, M. (2019). The contributions of reading fluency and decoding to reading comprehension for struggling readers in the fourth grade. *Reading & Writing Quarterly, 35*(3), 179-192. https://doi.org/10.1080/10573569.2018.1521758.

Kargın, T., Ergül, C., Büyüköztürk, Ş., & Güldenoğlu, B. (2015). Anasınıfı çocuklarına yönelik Erken Okuryazarlık Testi (EROT) geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16*(3), 237-270. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000231.

Keenan, J. M., Betjemann, R. S., & Olson, R. K. (2008). Reading comprehension tests vary in the skills they assess: Differential dependence on decoding and oral comprehension. *Scientific Studies of Reading, 12*(3), 281-300. https://doi.org/110.1080/10888430802132279.

Keenan, J. M., Betjemann, R. S., Wadsworth, S. J., DeFries, J. C., & Olson, R. K. (2006). Genetic and environmental influences on reading and listening comprehension. *Journal of Research in Reading, 29*(1), 75-91. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2006.00293.x.

Kendeou, P., Lynch, J. S., van den Broek, P., Espin, C. A., White, M. J., & Kremer, K. E. (2005). Developing successful readers: Building early comprehension skills through television viewing and listening. *Early Childhood Education Journal, 33*(2), 91-98. https://doi.org/10.1007/s10643-005-0030-6.

Kendeou, P., Bohn-Gettler, C., White, M. J., & van den Broek, P. (2008). Children's inference generation across different media. *Journal of Research in Reading, 31*(3), 259-272. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2008.00370.x.

Kendeou, P., van den Broek, P., White, M. J., & Lynch, J. S. (2009). Predicting reading comprehension in early elementary school: The independent contributions of oral language and decoding skills. *Journal of Educational Psychology, 101*(4), 765-778. https://doi.org/10.1037/a0015956.

Kim, Y.-S. G. (2015a). Language and cognitive predictors of text comprehension: Evidence from multivariate analysis. *Child Development*, *86*(1), 128-144. https://doi.org/10.1111/cdev.12293.

Kim, Y.-S. G. (2015b). Developmental, component-based model of reading fluency: An investigation of word-reading fluency, text-reading fluency, and reading comprehension. *Reading Research Quarterly, 50*(4), 459-481. https://doi.org/10.1002/ rrq.107.

Kim, Y.-S. G. (2016). Direct and mediated effects of language and cognitive skills on comprehension or oral narrative texts (listening comprehension) for children. *Journal of Experimental Child Psychology*, *141*, 101-120. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.08.003.

Kim, Y.-S. G., & Phillips, B. (2014). Cognitive correlates of listening comprehension. *Reading Research Quarterly, 49*(3), *269-281.* https://doi.org/10.1002/rrq.74.

Kim, Y.-S. G., & Phillips, B. (2016). Five minutes a day: Improving comprehension monitoring for prekindergartners. *Topics in Language Disorders, 36*(4), 356-367. https://doi.org/10.1097/TLD.0000000000000103.

Kim, Y.-S. G., & Pilcher, H. (2016). What is listening comprehension and what does it take to improve listening comprehension? In R. Schiff & M. Joshi (Eds.), *Handbook of interventions in learning disabilities* (pp. 159–174). New York, NY: Springer.

Kim, Y.-S. G., & Riley, D. (2021). Accelerating early language and literacy skills through a preschool-home partnership using dialogic reading: A Randomized Trial. *Child & Youth Care Forum, 50*(5), 901-924. https://doi-org.ezproxy.gvsu.edu/10.1007/s10566-021-09598-1.

Kim, Y.-S. G., Wagner, R. K., & Lopez, D. (2012). Developmental relations between reading fluency and reading comprehension: A longitudinal study from grade 1 to grade 2. *Journal of Experimental Child Psychology, 113*(1), 93–111. https://doi.org/10.1016/j. jecp.2012.03.002.

Kinnunen, R., Vauras, M., & Niemi, P. (1998). Comprehension monitoring in beginning readers. *Scientific Studies of Reading, 2*, 353-375. https://doi.org/10.12.7/s1532799 xssr0204_4.

Kintsch, W. (1988). The use of knowledge in discourse processing: A construction integration model. *Psychological Review, 95*(2), 163-182. https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.163.

Kintsch, W. (1998). *Comprehension: A paradigm for cognition*. New York: Cambridge University Press.

Kintsch, W., & Kintsch, E. (2005). Comprehension. In S. G. Paris & S. A. Stahl (Eds.), *Children's reading comprehension and assessment* (pp. 71–92). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Kintsch, W., Welsch, D., Schamolhofer, F., & Zimny, S. (1990). Sentence memory: A theoretical analysis. *Journal of Memory and Language, 29*(2), 133-159. https://doi.org/10.1016/0749-596X(90)90069-C .

Korat, O., & Shamir, A. (2004). Do Hebrew electronic books differ from Dutch electronic books? A replication of a Dutch content analysis. *Journal of Computer Assisted Learning, 20*, 257-268. https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2004.00078.x.

Koutsoftas, A. D., & Gray, S. (2012). Comparison of narrative and expository writing in students with and without language learning disabilities. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 43*, 395-409. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2012/11-0018).

Landi, N. (2010). An examination of the relationship between reading comprehension, higher-level and lower-level reading sub-skills in adults. *Reading and Writing*, *23*, 701-717. https://doi.org/10.1007/s11145-009-9180-z.

Landi, N., & Perfetti, C. A. (2007). An electrophysiological investigation of semantic and phonological processing in skilled and less-skilled comprehenders. *Brain and Language*, *102*(1), 30-45. https://doi.org/10.1016/j.bandl.2006.11.001.

Language and Reading Research Consortium, (2015). The dimensionality of language ability in young children. *Child Development, 86*(6), 1948-1965. https://doi.org/10.1111/cdev.12450.

Language and Reading Research Consortium, (2017). Oral language and listening comprehension: Same or different constructs? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 60*(5), 1273-1284. https://doi.org/10.1044/2017_JSLHR-L-16-0039.

Lepola, J., Lynch, J., Laakkonen, E., Silvén, M., & Niemi, P. (2012). The role of inference making and other language skills in the development of narrative listening comprehension in 4- to 6-year old children. *Reading Research Quarterly, 47*(3), 259-282. https://doi.org/10.1002/rrq.020.

LaRusso, M., Kim, H. Y., Selman, R., Uccelli, P., Dawson, T., Jones, S., et al. (2016). Contributions of academic language, perspective taking, and complex reasoning to deep reading comprehension. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 9*(2), 201-222. https://doi.org/10.1080/19345747.2015.1116035.

Lever, R. & Sénéchal, M. (2009). Discussing stories: On how a dialogic reading intervention improves kindergartners' oral narrative construction. *Journal of Experimental Child Psychology, 108*(1), 1-24. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2010.07.002.

Levorato, M. C., & Roch, M. (2007). *Valutare la comprensione del testo orale: Il TOR 3–8* [*Evaluation of listening comprehension: The TOR 3–8*]. Florence, Italy: Organizzazioni Speciali.

Limbird, C. K., Maluch, J. T., Rjosk, C., Stanat, P., & Merkens, H. (2014). Differential growth patterns in emerging reading skills of Turkish-German bilingual and German monolingual primary school students. *Reading and Writing, 27*, 945-968. https://doi.org/10.1007/s11145-013-9477-9.

Longobardi, E., Spataro, P., & Rossi-Arnaud, C. (2016). Relations between theory of mind, mental state language and social adjustment in primary school children. *European Journal of Developmental Psychology, 13*(4), 424-438. https://doi.org/10.1080/17405629.2015.1093930.

Lynch, J. S., & van den Broek, P. (2007). Understanding the glue of narrative structure: Children's on- and off-line inferences about characters' goals. *Cognitive Development, 22*, 323-340. https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2007.02.002.

Lynch, J. S., van den Broek, P., Kremer, K. E., Kendeou, P., White, M., & Lorch, E. P. (2008). The development of narrative comprehension in its relation to other early reading skills. *Reading Psychology, 29*(4), 327-365. https://doi.org/10.1080/02702710802165416.

Makdissi, H., & Boisclair, A. (2006). Interactive reading: A context for expanding the expression of causal relations in preschoolers. *Written Language and Literacy, 9*(2), 177-211. https://doi.org/10.1075/wll.9.2.02mak.

Martucci, K. (2016). Shared storybook reading in the preschool setting and considerations for young children's theory of mind development. *Journal of Early Childhood Research, 14*(1), 55-68. https://doi.org/10.1177/1476718X14523750.

McCandliss, D., Beck, I. L., Sandak, R., & Perfetti, C. (2003). Focusing attention on decoding for children with poor reading skill: Design and preliminary test of the word building. *Scientific Studies of Reading, 7*(1), 75-107. https://doi.org/10.1207/S1532799XSSR0701_05.

McCormick, S. (1992). Disabled readers' erroneous responses to inferential comprehension questions: Description and analyses. *Reading Research Quarterly, 27*(1), 54-77. https://doi.org/747833.

McKeown, M. G., Beck, I. L., & Blake, R. G. K. (2009). Rethinking reading comprehension instruction: A comparison of instruction for strategies and content approaches. *Reading Research Quarterly, 44*, 218-253. https://doi.org/10.1598/RRQ.44.3.1.

McMaster, K., van den Broek, P., Espin, E., White, M. J., Rapp, D., Kendeou, P., Bohn-Gettler, C., & Carlson, S. (2011). Making the right connections: Differential effects of reading intervention for subgroups of comprehenders. *Learning and Individual Differences, 22*(1), 100-111. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2011.11.017.

Miller, J. F., & Paul, R. (1995). *The clinical assessment of language comprehension*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Milosky, L., & Skarakis-Doyle E. (2007). What else about comprehension: Examining young children's discourse comprehension abilities. In R. Paul (Ed.), *Language disorders from a developmental perspective: Essays in honor of Robin S. Chapman* (pp. 377-404). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Moody, A., Justice, L. M., & Cabell, S. Q. (2010). Electronic versus traditional storybooks: Relative influence on preschool childrne's engagement and communication. *Journal of Early Childhood Literacy*, *10*, 294-313. https://doi.org/10.1177/1468798410372162.

Morris-Friehe, M. J., & Sanger, D. D. (1992). Language samples using three story elicitation tasks and maturation effects. *Journal of Communication Disorders, 25*(2-3), 107-124. https://doi.org/10.1016/0021-9924(92)90002-E.

Morrow, L. M. (1985). Retelling stories: A strategy for improving young children's comprehension, concept of story structure, and oral language complexity. *Elementary School Journal, 85*(5), 647-661. https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/461427.

Muter, V., Hulme, C., Snowling, M. J., & Stevenson, J. (2004). Phonemes, rimes, vocabulary, and grammatical skills as foundation of early reading development: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology, 40*, 665-681. https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.5.665.

Myrberg, E., & Rosén, M. (2008). A path model with mediating factors of parents' education on students' reading achievement in seven countries. *Educational Research and Evaluation, 14*(6), 507-520. https://doi.org/10.1080/13803610802576742.

Neale, M. D., McKay, M. F., & Childs, G. H. (2011). The Neale Analysis of Reading ability-revised. *British Journal of Educational Psychology, 56*(3), 246-256. https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1996.tb01194.x.

National Center for Education Statistics (2010). *The nation's report card: Reading 2009*. Retrieved April 2, 2022 from http://nces.ed.gov/nationsreportcard/reading/

National Reading Panel. (2000). *Report of the National Reading Panel: Teaching Children to Read*. Washington, DC: Author.

Neuman, S. B. (2006) . The knowledge gap: Implications for early education. In D.K. Dickinson & S.B. Neuman (Eds.), *Handbook of early literacy research* (vol. 2, pp.29-40). New York, NY: Guilford.

Nordström, T., Jacobson, C., & Söderberg, P. (2016). Early word decoding ability as a longitudinal predictor of academic performance. *European Journal of Psychology of Education, 31*, 175-191. https://doi.org/10.1007/s10212-015-0258-5.

Oakhill, J. V., Cain, K., & Bryant, P. E. (2003). The dissociation of word reading and text comprehension: Evidence from component skills. *Language and Cognitive Processes, 18*(4), 443-468. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.31.

Oakhill, J., Cain, K., & Elbro, C. (2019). Reading comprehension and reading comprehension difficulties. In Kilpatrick D., Joshi R., & W. R (Eds.), *Reading development and difficulties* (pp. 83-115). Springer.

Oakhill, J. V., & Cain, K. (2007). Introduction to comprehension development. In K. Cain & J. Oakhill (Eds.), *Children's comprehension problems in oral and written language: A cognitive perspective* (pp. 3-40). New York: Guilford.

Oakhill, J., Hartt, J., & Samols, D. (2005). Levels of comprehension monitoring and working memory in good and poor comprehenders. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 18*, 657-686. https://doi.org/10.1007/s11145- 005-3355-z.

Oakhill, J., & Patel, S. (1991). Can imagery training help children who have comprehension problems? *Journal of Research in Reading, 14*(2), 106-115. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.1991.tb00012.x.

Ontai, L. L., & Thompson, R. A. (2008). Attachment, parent–child discourse and theory-of mind development. *Social Development, 17*, 47-60. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00414.x.

O'Toole, K., & Kannass, K. (2018). Emergent literacy skills in print and electronic contexts: The influent of book type, narration source, and attention. *Journal of Experimental Child Psychology*, *173*, 100-115. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2018.03.013.

Paris, A. H., & Paris, S. G. (2003). Assessing narrative comprehension in young children. *Reading Research Quarterly, 38*(1), 36-76. https://doi.org/10.1598/RRQ.38.1.3.

Paris, A. H., & Paris, S. G. (2007). Teaching narrative comprehension strategies to first graders. *Cognition and Instruction, 25*(1), 1-2. https://doi.org/10.1080/07370000709336701.

Pelletier, J. (2006). Relations among theory of mind, metacognitive language, reading skills and story comprehension in L1 and L2 learners. In A. Antonietti, O. Liverta-Sempio & A. Marchetti (Eds.), *Theory of mind and language in developmental contexts* (pp. 77-92). New York: Springer.

Perfetti, C. (2007). Reading ability: Lexical quality to comprehension. *Scientific Studies of Reading, 11*(4), *357-383.* https://doi.org/10.1080/10888430701530730.

Perfetti, C. A., & Hart, L. (2002). The lexical quality hypothesis. In L. Vehoeven. C. Elbro, & P. Reitsma (Eds.), *Precursors of functional literacy* (pp. 189–213). Amsterdam: John Benjamins.

Peterson, C. (1994). Narrative skills and social class. *Canadian Journal of Education, 19*, 251-269. https://doi.org/10.2307/1495131.

Pollard-Durodola, S. D., Gonzalez, J. E., Simmons, D. C., Kwok, O., Taylor, A. B., Davis, M. J., Kim, M., & Simmons, L. (2011). The effects of an intensive shared book-reading intervention for preschool children at risk for vocabulary delay. *Exceptional Children, 7*, 61-183.

Potocki, A., Ecalle, J., & Magnan, A. (2013). Narrative comprehension skills in 5-year-old children: Correlational analysis and comprehender profiles, *The Journal of Educational Research, 106*(1), 14-26. https://doi.org/10.1080/00220671.2012.667013.

Protopapas, A., Simos, P. G., Sideridis, G. D., & Mouzaki, A. (2012). The components of the simple view of reading: A confirmatory factor analysis. *Reading Psychology, 33*(3), 217-240. https://doi.org/10.1080/02702711.2010.507626.

Puranik, C. S., Lombardino, L. J., & Altmann, L. J. P. (2008). Assessing the microstructure of written language using a retelling paradigm. *American Journal of Speech-Language Pathology, 17*, 107-120. https://doi.org/10.1044/1058-0360(2008/012).

Pyers, J. E., & Senghas, A. (2009). Language promotes false-belief understanding: Evidence from learners of a new sign language. *Psychological Science, 20*, 805-812. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2009.02377.x.

Ouellette, G. P. (2006). What's meaning got to do with it: The role of vocabulary in word reading and reading comprehension. *Journal of Educational Psychology, 98*, 554-566. https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.3.554.

Ouellette, G., & Beers, A. (2010). A not-so-simple view of reading: How oral vocabulary and visual-word recognition complicate the story. *Reading and Writing, 23*(1), 189-208. https://doi.org/10.1007/s11145-008-9159-1.

Rajendran, G., Alloway, T. P., & Archibald, L. (2009). Working memory in children with developmental disorders. *Journal of Learning Disabilities, 42*(4), 372-382. https://doi.org/10.1177/0022219409335214.

Ramus, F., Pidgeon, E., & Frith, U. (2003). The relationship between motor control and phonology in dyslexic children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 44*(5), 712-722. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00157.

Rapp, D. N., van den Broek, P., McMaster, K. L., Kendeou, P., & Espin, C. A. (2007). Higher-order comprehension processes in struggling readers: A perspective for research and intervention. *Scientific Studies of Reading, 11*, 289-312. https://doi.org/10.1044/1058-0360(2008/012).

Reed, H. C., Hurks, P. P. M., Kirschner, P. A., & Jolles, J. (2015). Preschoolers' causal reasoning during shared picture book storytelling: A cross-case comparison descriptive study. *Journal of Research in Childhood Education, 29*, 367-389. https://doi.org/10.1080/02568543.2015.1042126.

Richter, A., & Courage, M. L. (2017). Comparing electronic and paper storybooks for preschoolers: Attention, engagement, and recall. *Journal of Applied Developmental Psychology, 48*, 92-102. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.01.002.

Robbins, C., & Ehri, L. C. (1994). Reading storybooks to kindergartners helps them learn new vocabulary words. *Journal of Educational Psychology, 86*, 139-153. https://doi.org/10.1037/0022-0663.86.1.54.

Santrock, J. W. (2007). *Child development* (14th Edition). McGraw Hill.

Scarbourough, H. (1998). Early identification of children at risk for reading disabilities phonological awareness and some other promising predictors. In B. K. Shapiro, P. J. Accardo, & A. J. Capute (Eds.), *Specific reading disability: A view of the spectrum* (pp. 75-119). Trinonium, MD: York Press.

Schachter, R. E., & Craig, H. K. (2013). Students' production of narrative and AAE features during an emergent literacy task. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 44*, 227-238. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2013/12-0034).

Sénéchal, M., Ouellette, G., & Rodney, D. (2006). The misunderstood giant: On the predictive role of early vocabulary to future reading. In D.K. Dickinson & S.B. Neuman (Eds.), *Handbook of early literacy research* (Vol. 2, pp. 173–182). New York: Guilford.

Skarakis-Doyle, E. (2002). Young children's detection of violations in familiar stories and emerging comprehension monitoring. *Discourse Processes, 33*, 175-197. https://doi.org/10.1207/S15326950DP3302_04.

Skarakis-Doyle, E., & Dempsey, L. (2008). Assessing story comprehension in preschool children. *Topics in Language Disorders, 28*(2), 131-148. https://doi.org/10.1097/01.TLD.0000318934.54548.7f.

Skarakis-Doyle, E., Dempsey, L., & Lee, C. (2008). Identification language comprehension impairment in preschool children. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 39*(1), 54-65. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2008/006).

Slade, L., & Ruffman, T. (2005). How language does (and does not) relate to theory of mind: A longitudinal study of syntax, semantics, working memory and false belief. *British Journal of Developmental Psychology, 23*, 117-141. https://doi.org/10.1348/026151004X21332.

Spencer, M., Quinn, J. M., & Wagner, R. K. (2014). Specific reading comprehension disability: Major problem, myth, or misnomer. *Learning Disabilities Research & Practice, 29*(1), 1-9. https://doi.org/10.1111/ldrp.12024.

Storch, S. A., & Whitehurst, G. J. (2002). Oral language and coderelated precursors to reading: Evidence from a longitudinal structural model. *Developmental Psychology*, *38*(6), 934-947. https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.6.934.

Şimşek, Z. C., & Işıkoğlu Erdoğan, N. (2017). Diyaloğa dayalı okumanın 48-66 ay grubu çocuklarının ifade edici dil becerilerine olan etkisi. *Pamukkale Üniversitesi International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12*(34), 381-394. http://dx.doi.org/10.7827/.

Takacs, Z. K., Swart, E. K., & Bus, A. G. (2015). Benefits and pitfalls of multimedia and interactive features in technology-enhanced storybooks: A meta-analysis. *Review of Educational Research, 85*(4), 698-739. https://doi.org/10.3102/0034654314566989.

Tilstra, J., McMaster, K., Van den Broek, P., Kendeou, P., & Rapp, D. (2009). Simple but complex: Components of the simple view of reading across grade levels. *Journal of Research in Reading, 32*(4), 383-401. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2009.01401.x.

Tompkins, V., Guo, Y., & Justice, L. M. (2013). Inference generation, story comprehension, and language in the preschool years. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 26*, 403-429. https://doi.org/10.1007/s11145-012-9374-7.

Trabasso, T., & Nickels, M. (1992). The development of goal plans of action in the narration of a picture story. *Discourse Processes, 15*(3), 249-275. https://doi.org/10.1080/01638539209544812.

Tunmer, W. E., & Greaney, K. T. (2010). Defining dyslexia. *Journal of Learning Disabilities, 43*(3), 229-243. https://doi.org/10.1177/0022219409345009.

Vaughn, S., Gersten, R., & Chard, D. J. (2000). The underlying message in LD intervention research: Findings from research syntheses. *Exceptional Children, 67*, 99-114.

van den Broek, P., Kendeou, P., Kremer, K., Lynch, J. S., Butler, J., White, M. J., & Lorch, E. P. (2005). Assessment of comprehension abilities in young children. In S. Stahl & S. Paris (Eds.), *Children's reading comprehension and assessment*, (pp.107-130). Mahwah, NJ: Erlbaum.

van den Broek, P., Kendeou, P., Lousberg, S., & Visser, G. (2011). Preparing for reading comprehension: Fostering text comprehension skills in preschool and early elementary school children. *International Electronic Journal of Elementary Education, 4*(1), 259-268. https://www.iejee.com/index.php/iejee/article/view/223.

van den Broek, P., Lorch, E. P., & Thurlow, R. (1996). Children's and adult's memory of television stories: The role of causal factors, story-grammar categories, and hierarchical level. *Child Development, 67*(6), 3010-3028. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01900.x.

van den Broek, P., Rapp, D. N., & Kendeou, P. (2005). Integrating memory-based and constructionist processes in accounts of reading comprehension. *Discourse Processes, 39*(2-3), 299-316. https://doi.org/10.1080/0163853X.2005.9651685.

van den Broek, P., Tzeng, Y., Risden, K., Trabasso, T., & Basche, P. (2001). Inferential questioning: Effects on comprehension of narrative texts as a function of grade and timing. *Journal of Educational Psychology*, 93, 521-529. https://doi.org/10.1037/0022-0663.93.3.521.

van Kleeck, A. (2006). Fostering inferential language during book sharing with prereaders: A foundation for later text comprehension strategies. In A. van Kleeck (Ed.), *Sharing books and stories to promote language and literacy* (pp. 269–317). San Diego, CA: Plural.

van Kleeck, A. (2008). Providing preschool foundations for later reading comprehension: The importance of and ideas for targeting inferencing in storybook-sharing interventions. *Psychology in the Schools, 45*, 627-643. https://doi.org/10.1002/pits.20314.

VanDijk, T. A., & Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic.

Verhoeven, L., & Leeuwe, J. V. (2008). Prediction of the development of reading comprehension: A longitudinal study. *Applied Cognitive Psychology, 22*(3), 407-423. https://doi.org/10.1002/acp.1414.

Was, C. A., & Woltz, D. J. (2007). Reexamining the relationship between working memory and comprehension: The role of available long-term memory. *Journal of Memory and Language, 56*, 86-102. https://doi.org/10.1016/j.iml.2006.07.008.

Wellman, H. M., & Liu, D. (2004). Scaling of theory-ofmind tasks. *Child Development, 75*, 523-541. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00691.x.

Wenner, J. A. (2004). Preschoolers' comprehension of goal structure in narratives. *Memory, 12*, 193-202. https://doi.org/10.1080/09658210244000478.

Wenner, J., & Bauer, P. J. (2001). Bringing order to the arbitrary: One to two-year olds' recall of event sequences. *Infant Behavior and Development, 22*(4), 585-590. https://doi.org/10.1016/S0163-6383(00)00013-8.

What Works Cleearinghouse, (2007a, January). *Interactive shared book reading*. Rockville, MD: Author. Retrieved March 28, 2022, from https://ies.ed.gov/ncee/wwc/Docs/InterventionReports/WWC_ISBR_011807.pdf.

What Works Cleearinghouse, (2007b, February). *Dialogic reading*. Rockville, MD: Author. Retrieved March 28, 2022, from https://ies.ed.gov/ncee/wwc/Docs/InterventionReports/WWC_Dialogic_Reading_020807.pdf.

Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A., & Fischel, J. E. (1994). Outcomes of an emergent literacy intervention in Head Start. *Journal of Educational Psychology, 86*, 542-555. https://doi.org/10.1037/0022-0663.86.4.542.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development, 69*, 848-872. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.x.

Whitney, R., Ritchie, B. G., & Clark, M. B. (1991). Working memory and the use of elaborative inferences in text comprehension. *Discourse Processes, 14*(2), 133-145. https://doi.org/10.1080/01638539109544779.

Wiig, E., Semel, E., & Secord, W. (2013). *Clinical evaluation of language fundamentals* (Fifth Edition). Bloomington, MH: Pearson.

Woodcock, R. W., McGrew, K. S., & Mather, N. (2007). *Woodcock Johnson III Tests of Cognitive Abilities, Normative Update.* Riverside, Rolling Meadows, IL.

Zevenbergen, R., & Logan, H. (2008). Computer use by preschool children: Rethinking practice as digital natives come to preschool. *Australian Journal of Early Childhood 33*, 37-44. https://doi.org/10.1177/183693910803300107.

Zevenbergen, A., Whitehurst, G., & Zevenebergen, J. (2003). Effects of a shared-reading intervention on the inclusion of evaluative devices in narratives of children from low-income families. *Applied Development Psychology, 24*, 1-15. https://doi.org/10.1016/S0193-3973(03)00021-2.

Zucker, T. A., Moody, A. K., & McKenna, M. C. (2009). The effects of electronic books on pre-kindergarten-to-grade 5 students' literacy and language outcomes: A research synthesis. *Journal of Educational Computing Research 40*, 47-87. https://doi.org/10.2190/EC.40.1.c.

BÖLÜM 9

SESBİLGİSEL FARKINDALIK

Gözde Akoğlu-Esra Acar Şengül

GİRİŞ

Okumanın edinimi birden fazla becerinin eş zamanlı olarak kullanılmasını gerektiren oldukça karmaşık bir süreçtir. Özellikle alfabetik kodlamaya dayalı dillerde çözümlemenin doğru bir şekilde gerçekleşmesi, okumanın edinimini ve akıcılığını etkilemektedir. Buna ek olarak okuyucuların kendiliğinden ya da formel eğitim yoluyla çözümleme yapabilmeleri için sözel dil yapılarını bilinçli olarak yansıtma ve manipüle etme kapasitesi olarak tanımlanan üstdil farkındalığını (bir dilin biçim, içerik ve kullanım özelliklerine ilişkin farkındalık) belirli bir düzeyde kazanmış olmaları gerekmektedir (Míguez-Alvarez vd., 2022; Cartwright vd., 2017; Tunmer & Herriman, 1984). Yazılı bir sözcüğün doğru bir şekilde çözümlenebilmesi için, konuşmanın giderek küçülen (sözcükler, heceler, uyak ve sesbirimler) ve süreklilik gösteren bir ses koleksiyonundan oluştuğunun farkında olunmalıdır. Ayrıca yalnızca konuşulan sözcüklerdeki sesbirimleri manipüle etmenin ötesinde, sesbirimlerin yazılı birimler ile geleneksel bir ilişki içinde olduğunun da farkında olunmalıdır (Anthony & Francis, 2005). Bir başka deyişle okuma ediniminde önemli rol oynayan çözümlemenin doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için sesbilgisel becerilerin farkındalık düzeyinde edinilmesi gerekmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, dilin biçimsel özellikleri arasında yer alan sesbilgisine (fonoloji) ilişkin farkındalığın gelecekteki okuma becerilerinin yordayıcılarından biri olduğunu ortaya koymuş ve sesbilgisel farkındalıkta yaşanan güçlüklerin gelecekteki okuma problemlerinin temel nedenleri arasında yer alabileceğini öne sürmüştür (Caravolas vd., 2012, 2013; Melby-Lervåg vd., 2012). Bu noktadan hareketle bu bölümde, sesbilgisel farkındalık becerilerinin tanımı ve gelişimine, bu beceriler ile okuma problem-

lini belirlemek ve beceri kazanımını kolaylaştırmak için bu becerileri sistematik olarak ölçmenin, bir başka deyişle sesbilgisel farkındalık becerilerini izlemenin gelecekteki okuma performansının yordanabilmesinde kritik öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Al Otaiba, S., Kosanovich, M. L., & Torgesen, J. K. (2012). Assessment and instruction for phonemic awareness and word recognition skills. In A. G. Kamhi & H. W. Catts (Eds.), *Language and reading disabilities* (pp. 112-140). New York: Pearson.

Anthony, J. L., Lonigan C. J., Driscoll, K., Phillips B. M., & Burgess, S. R. (2003). Phonological Sensitivity: A quasi-parallel progression of word structure units and cognitive operations. *Reading Research Quarterly, 38,* 470–487.

Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(5), 255–259. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00376.x.

Babayiğit, S. (2022). Does a truly symmetrically transparent orthography exist? Spelling is more difficult than reading even in an orthography considered highly transparent for both reading and spelling. *Reading and Writing*. https://doi.org/10.1007/s11145-022-10259-5.

Babayiğit, S., & Stainthorp, R. (2011). Modeling the relationships between cognitive–linguistic skills and literacy skills: New insights from a transparent orthography. *Journal of Educational Psychology*, *103*(1), 169–189. https://doi.org/10.1037/a0021671.

Bauserman, K. L., Cassady, J. C., Smith, L. L., & Stroud, J. C. (2005). Kindergarten literacy achievement: The effects of the Plato Integrated Learning System. *Reading Research and Instruction*, *44*(4), 49–60. https://doi.org/10.1080/19388070509558436.

Benzer, A. (2010). Türk hece yapısındaki değişmeler. Turkish studies international periodical for the languages, *Literature and History of Turkish or Turkic, 5*(1), 830-842.

Bilvashree, C., Akshatha, S., Deepthi, M., & Narasimhan, S. V. (2010). Does socio economic status influence phonological awareness skills? *Journal of the All India Institute of Speech & Hearing*, *29*(1), 37-46.

Bradley, L., & Bryant, P. E. (1978). Difficulties in auditory organisation as a possible cause of reading backwardness. *Nature*, *271*(5647), 746–747. https://doi.org/10.1038/271746a0.

Caravolas, M., Lervåg, A., Defior, S., Seidlová Málková, G., & Hulme, C. (2013). Different patterns, but equivalent predictors, of growth in reading in consistent and inconsistent orthographies. *Psychological Science*, *24*(8), 1398–1407. https://doi.org/10.1177/0956797612473122.

Caravolas, M., Lervåg, A., Mousikou, P., Efrim, C., Litavský, M., Onochie-Quintanilla, E., Salas, N., Schöffelová, M., Defior, S., Mikulajová, M., Seidlová-Málková, G., & Hulme, C. (2012). Common patterns of prediction of literacy development in different alphabetic orthographies. *Psychological Science*, *23*(6), 678–686. https://doi.org/10.1177/0956797611434536.

Carroll, J. M., Snowling, M. J., Stevenson, J., & Hulme, C. (2003). The development of phonological awareness in preschool children. *Developmental Psychology*, *39*(5), 913–923. https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.5.913.

Carson, K. L., Gillon, G. T., & Boustead, T. M. (2013). Classroom phonological awareness instruction and literacy outcomes in the first year of school. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *44*(2), 147–160. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2012/11-0061).

Cartwright, K. B., Bock, A. M., Coppage, E. A., Hodgkiss, M. D., & Nelson, M. I. (2017). A comparison of cognitive flexibility and metalinguistic skills in adult good and poor comprehenders. *Journal of Research in Reading*, *40*(2), 139–152. https://doi.org/10.1111/1467-9817.12101.

Chiat, S., & Roy, P. (2008). Early phonological and sociocognitive skills as predictors of later language and Social Communication Outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*(6), 635–645. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01881.x.

Craig, H. K., Thompson, C. A., Washington, J. A., & Potter, S. L. (2003). Phonological features of child African American English. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *46*(3), 623–635. https://doi.org/10.1044/1092-4388(2003/049.

Dolean, D. D., Lervåg, A., Visu-Petra, L., & Melby-Lervåg, M. (2021). Language skills, and not executive functions, predict the development of reading comprehension of early readers: Evidence from an orthographically transparent language. *Reading and Writing*, *34*(6), 1491–1512. https://doi.org/10.1007/s11145-020-10107-4.

Ehri, L. C., Nunes, S. R., Willows, D. M., Schuster, B. V., Yaghoub-Zadeh, Z., & Shanahan, T. (2001). Phonemic awareness instruction helps children learn to read: Evidence from the National Reading Panel's meta-analysis. *Reading Research Quarterly*, *36*(3), 250–287. https://doi.org/10.1598/rrq.36.3.2.

Eissa, M. A. (2014). The Effect of a phonological awareness intervention program on phonological memory, phonological sensitivity, and metaphonological abilities of preschool children at-risk for reading disabilities. *Online Submission*, *3*(2), 68-80.

Ergül, C., Akoğlu, G., Akçamuş, M. Ç. Ö., Demir, E., Tülü, B. K., & Kudret, Z. B. (2021a). Longitudinal results on phonological awareness and reading performance of Turkish-speaking children by socioeconomic status. *Egitim ve Bilim*, *46*(205), 49-68. https://doi.org/10.15390/eb.2020.8991.

Ergül, C., Akoğlu, G., Ökcün Akçamuş, M. Ç., Kılıç Tülü, B., Bahap Kudret, Z., & Demir, E. (2022). The contribution of working memory to reading fluency and reading comprehension performance: Longitudinal results. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi (Erken Görünüm)*. https://doi.org/10.15390/eb.2022.10701.

Ergül, C., Bahap Kudret, Z., Ökcün-Akçamuş, M. Ç., Akoğlu, G., Demir, E., & Kılıç Tülü, B. (2021b). How do phonological awareness and rapid naming predict reading? Findings from a highly transparent orthography. *Literacy Research and Instruction*, *61*(1), 41–60. https://doi.org/10.1080/19388071.2021.2008557.

Foy, J., & Mann, V. (2003). Home literacy environment and phonological awareness in preschool children: Differential effects for rhyme and phoneme awareness. *Applied Psycholinguistics*, *24*(1), 59–88. https://doi.org/10.1017/s0142716403000043.

Georgiou, G. K., Torppa, M., Manolitsis, G., Lyytinen, H., & Parrila, R. (2010). Longitudinal predictors of reading and spelling across languages varying in orthographic consistency. *Reading and Writing*, *25*(2), 321–346. https://doi.org/10.1007/s11145-010-9271-x.

Gillon, G. T. (2017). *Phonological awareness: From research to practice*. Guilford Publications.

Gonzalez-Valenzuela, M. J., & Martin-Ruiz, I. (2020). Effects of an intervention programme on the phonological awareness of Spanish children at risk of developing. *European Journal of Psychology and Educational Research, 3*(1), 1-11.

Goswami, U. (2010). A psycholinguistic grain size view of reading acquisition across languages. In *Reading and dyslexia in different orthographies* (pp. 41-60). Psychology Press.

Gottardo, A., Pasquarella, A., Chen, X., & Ramirez, G. (2016). The impact of language on the relationships between phonological awareness and word reading in different orthographies: A test of the psycholinguistic grain size theory in bilinguals. *Applied Psycholinguistics, 37*(5), 1083-1115. https://doi.org/10.1017/s0142716415000508.

Gough, P. B., & Tunmer, W. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education, 7(1),* 6–10. doi.org/10.1177/07419 32586 00700 104.

Greenwood, C. R., Bradfield, T., Kaminski, R., Linas, M., Carta, J. J., & Nylander, D. (2011). The response to intervention (RTI) approach in early childhood. *Focus on Exceptional Children*, *43*(9), 1-22. https://doi.org/10.17161/foec.v43i9.6912.

Grofcíková, S., Mácajová, M. (2021). Rhyming in the context of the phonological awareness of pre-school children. *CEPS Journal, 11*(1), 115-138.

Hester, E., & Hodson, B. W. (2009). Metaphonological awareness. In P. M. Rhyner (Ed.), *Emergent literacy and language development promoting learning in early childhood* (pp. 78–103). Guilford Press.

Hindson, B., Byrne, B., Fielding-Barnsley, R., Newman, C., Hine, D. W., & Shankweiler, D. (2005). Assessment and early instruction of preschool children at risk for reading disability. *Journal of Educational Psychology*, *97*(4), 687–704. https://doi.org/10.1037/0022-0663.97.4.687.

Hogan, T. P., Catts, H. W., & Little, T. D. (2005). The relationship between phonological awareness and reading. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *36*(4), 285–293. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/029).

Hoover, W. A., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing*, *2*(2), 127–160. https://doi.org/10.1007/bf00401799.

Hulme, C., Bowyer-Crane, C., Carroll, J. M., Duff, F. J., & Snowling, M. J. (2012). The causal role of phoneme awareness and letter-sound knowledge in learning to read. *Psychological Science*, *23*(6), 572–577. https://doi.org/10.1177/0956797611435921.

İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi.

Invernizzi, M., Landrum, T. J., Teichman, A., & Townsend, M. (2010). Increased implementation of emergent literacy screening in pre-kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, *37*(6), 437–446. https://doi.org/10.1007/s10643-009-0371-7.

Jasinska, K. & Laura-Ann, P. (2017). Age of bilingual exposure is related to the contribution of phonological and semantic knowledge to successful reading development. *Child Development*, *89*(1), 310-331.

Justice, L. M. (2006). *Communication sciences and disorders: An introduction*. Pearson/Merrill Prentice Hall.

Justice, L. M., Chow, S.-M., Capellini, C., Flanigan, K., & Colton, S. (2003). Emergent literacy intervention for vulnerable preschoolers. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *12*(3), 320–332. https://doi.org/10.1044/1058-0360(2003/078).

Kaderavek, J. N., & Justice, L. M. (2004). Embedded-explicit emergent literacy intervention II. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *35*(3), 212–228. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2004/021).

Kartal, G., Babür, N., & Erçetin, G. (2016). Training for phonological awareness in an orthographically transparent language in two different modalities. *Reading & Writing Quarterly*, *32*(6), 550–579. https://doi.org/10.1080/10573569.2015.1065213.

Kirk, C., & Gillon, G. T. (2007). Longitudinal effects of phonological awareness intervention on morphological awareness in children with speech impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *38*(4), 342–352. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2007/036).

Krenca, K., Segers, E., Verhoeven, L., Steele, J., Shakory, S., & Xi, C. (2022). Lexical restructuring stimulates phonological awareness among emerging English–French bilingual children's literacy. *Journal of Child Language*, 1-25. https://doi.org/10.1017/s0305000922000083.

Kruse, L. G., Spencer, T. D., Olszewski, A., & Goldstein, H. (2015). Small groups, big gains: Efficacy of a tier 2 phonological awareness intervention with preschoolers with early literacy deficits. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *24*(2), 189–205. https://doi.org/10.1044/2015_ajslp-14-0035.

Landerl, K., Freudenthaler, H. H., Heene, M., De Jong, P. F., Desrochers, A., Manolitsis, G., Parrila, R., & Georgiou, G. K. (2019). Phonological awareness and rapid automatized naming as longitudinal predictors of reading in five alphabetic orthographies with varying degrees of consistency. *Scientific Studies of Reading*, *23*(3), 220–234. https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1510936.

Lane, H. B., & Pullen, P. C. (2004). *Phonological awareness assessment and instruction: A sound beginning*. Prentice Hall.

Layton, L., & Deeny, K. (2013). *Sound practice: Phonological awareness in the classroom*. David Fulton Publishers.

Lundberg, I., Larsman, P., & Strid, A. (2010). Development of phonological awareness during the preschool year: The influence of gender and socio-economic status. *Reading and Writing*, *25*(2), 305–320. https://doi.org/10.1007/s11145-010-9269-4.

Marston, D. (2005). Tiers of intervention in responsiveness to intervention prevention outcomes and learning disabilities identification patterns. *Journal of Learning Disabilities, 38,* 539–544. https://doi.org/10.1177/00222194050380061001.

Marston, D., Pickart, M., Reschly, A., Heistad, D., Muyskens, P., & Tindal, G. (2007). Early literacy measures for improving student reading achievement: Translating research into practice. *Exceptionality*, *15*(2), 97–117. https://doi.org/10.1080/09362830701294177.

McLachlan, C., Nicholson, T., Fielding-Barnsley, R., Mercer, L., & Ohi, S. (2013). *Literacy in early childhood and primary education: Issues, challenges, solutions*. Cambridge University Press.

McLaughlin, S. (1998). *Introduction to language development*. Cengage Learning.

Melby-Lervåg, M., Lyster, S.-A. H., & Hulme, C. (2012). Phonological skills and their role in learning to read: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *138*(2), 322–352. https://doi.org/10.1037/a0026744.

Mesmer, E. M., & Mesmer, H. A. (2008). Response to intervention (RTI): What teachers of reading need to know. *The Reading Teacher*, *62*(4), 280–290. https://doi.org/10.1598/rt.62.4.1.

Metsala, J. L., & Walley, A. C. (1998). Spoken vocabulary growth and the segmental restructuring of lexical representations: Precursors to phonemic awareness and early reading ability. In J. L. Metsala & L. C. Ehri (Eds.), *Word recognition in beginning literacy* (p. 89–120). Lawrence Erlbaum Associates Publishers

Míguez-Álvarez, C., Cuevas-Alonso, M., & Saavedra, Á. (2022). Relationships between phonological awareness and reading in Spanish: A meta-analysis. *Language Learning*, *72*(1), 113–157. https://doi.org/10.1111/lang.12471.

Milankov, V., Golubović, S., Krstić, T., & Golubović, Š. (2021). Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent orthography. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(10), 5440. https://doi.org/10.3390/ijerph18105440.

Muter, V., Hulme, C., Snowling, M. J., & Stevenson, J. (2004). Phonemes, rimes, vocabulary, and grammatical skills as foundations of early reading development: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology, 40*(5), 665–681. doi:10.1037=0012-1649.40.5.665.

Nunes, C., Frota, S., & Mousinho, R. (2009). Phonological awareness and the process of learning reading and writing: Theoretical implications for the basement of the Speech-Language pathologist practice. *Revista CEFAC*, *11*(2), 207-212.

Olszewski, A., Soto, X., & Goldstein, H. (2017). Modeling alphabet skills as instructive feedback within a phonological awareness intervention. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *26*(3), 769–790. https://doi.org/10.1044/2017_ajslp-16-0042.

Otto, B. (2014). *Language development in early childhood education*. Pearson

Phillips, B. M., Clancy-Manchetti, J., & Lonigan, C. J. (2008). Successful phonological awareness instruction with preschool children. *Topics in Early Childhood Special Education, 28*(1), 3–17. doi:10.1177/0271121407313813.

Porta, M. E., Ramirez, G., & Dickinson, D. K. (2021). Effects of a kindergarten phonological awareness intervention on grade one reading achievement among Spanish-speaking children from low-income families. *Revista Signos*, *54*(106), 409–437. https://doi.org/10.4067/s0718-09342021000200409.

Rodríguez, C., van den Boer, M., Jiménez, J. E., & de Jong, P. F. (2015). Developmental changes in the relations between ran, phonological awareness, and reading in Spanish children. *Scientific Studies of Reading*, *19*(4), 273–288. https://doi.org/10.1080/10888438.2015.1025271.

Roth, F., Troia, G. A., Worthington, C. K., & Dow, K. A. (2002). Promoting awareness of sounds in speech: An initial report of an early intervention program for children with speech and language impairments. *Applied Psycholinguistics*, *23*(4), 535–565. https://doi.org/10.1017/s0142716402004034.

Schuele, C. M., & Murphy, N. D. (2014). *The Intensive Phonological Awareness (IPA) program*. Paul H. Brookes Publishing Company.

Seymour, P. H., Aro, M., & Erskine, J. M. (2003). Foundation literacy acquisition in European orthographies. *British Journal of Psychology*, *94*(2), 143–174. https://doi.org/10.1348/000712603321661859.

Skibbe, L. E., Justice, L. M., Zucker, T. A., & McGinty, A. S. (2008). Relations among maternal literacy beliefs,

home literacy practices, and the emergent literacy skills of preschoolers with specific language impairment. *Early Education and Development*, *19*(1), 68–88. https://doi.org/10.1080/10409280701839015.

Snowling, M. J., & Stackhouse, J. (2008). *Dyslexia, speech and language: A practitioner's handbook*. Whurr.

Stahl, S. A., & Murray, B. A. (1994). Defining phonological awareness and its relationship to early reading. *Journal of Educational Psychology, 86,* 221–234. doi:10.1037=0022-0663.86.2.221.

Stanovich, K. E. (2000). *Progress in understanding reading: Scientific foundations and new frontiers*. Guilford Press.

Suggate, S. P. (2014). A meta-analysis of the long-term effects of phonemic awareness, phonics, fluency, and reading comprehension interventions. *Journal of Learning Disabilities*, *49*(1), 77–96. https://doi.org/10.1177/0022219414528540.

Suggate, S. P. (2016). A meta-analysis of the long-term effects of phonemic awareness, phonics, fluency, and reading comprehension interventions. *Journal of Learning Disabilities*, *49*(1), 77–96. https://doi.org/10.1177/0022219414528540.

Suggate, S., Reese, E., Lenhard, W., & Schneider, W. (2014). The relative contributions of vocabulary, decoding, and phonemic awareness to word reading in English versus German. *Reading and Writing*, *27*(8), 1395–1412. https://doi.org/10.1007/s11145-014-9498-z.

Sun, C., Branum-Martin, L., Peng, P., & Tao, S. (2018). Phonology, orthography, and decoding skills within and across English and Chinese. *Scientific Studies of Reading*, *22*(5), 401–419. https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1466302.

Thomson, M. (2001). *Psychology of dyslexia: A handbook for teachers*. Whurr Pub.

Topbaş, S. (2005). Dil ve kavram gelişimi. [*Language and concept development]. Kök yayıncılık*.

Torgesen, J. K. (1997). Preventive and remedial interventions for children with severe reading disabilities. *Learning Disabilities: A Multidisciplinary Journal, 8*(1), 51-61.

Torgesen, J. K. (2000). Individual differences in response to early interventions in reading: The lingering problem of treatment resisters. *Learning Disabilities Research and Practice*, *15*(1), 55–64. https://doi.org/10.1207/sldrp1501_6.

Torgesen, J. K., & Davis, C. (1996). Individual difference variables that predict response to training in phonological awareness. *Journal of Experimental Child Psychology, 63*(1), 1-21.

Torgesen, J. K., & Mathes, P. G. (2002). *Assessment and instruction in Phonological Awareness* (2nd ed.). Florida Dept. of Education, Division of Public Schools and Community Education, Bureau of Instructional Support and Community Services.

Torppa, M., Georgiou, G. K., Lerkkanen, M. K., Niemi, P., Poikkeus, A. M., & Nurmi, J. E. (2016). Examining the simple view of reading in a transparent orthography: A longitudinal study from kindergarten to grade 3. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982), 62(2), 179-206.

Tunmer, W. E., & Fletcher, C. M. (1981). The relationship between conceptual tempo, phonological awareness, and word recognition in beginning readers. *Journal of Reading Behavior, 13*(2), 173–185. https://doi.org/10.1080/10862968109547405.

Tunmer, W. E., & Herriman, M. L. (1984). The development of Metalinguistic Awareness: A conceptual overview. *Springer Series in Language and Communication*, 12–35. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69113-3_2.

Ukrainetz, T. A., Nuspl, J. J., Wilkerson, K., & Beddes, S. R. (2011). The effects of syllable instruction on phonemic awareness in preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly*, *26*(1), 50–60. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2010.04.006.

Ülper, H. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin akıcı sözcük ve metin okuma becerileriyle kavrama becerileri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 1-11.

Vaughn, S., & Chard, D. (2006). Three-tier intervention research studies: Descriptions of two related projects. *Perspectives, 32*(1), 29-34.

Vihman, M. M. (1996). *Phonological development: The origins of language in the child*. Blackwell Publishing.

Wagner, R. K., & Torgesen, J. K. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin*, *101*(2), 192–212. https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.2.192.

Ziegler, J. C., & Goswami, U. (2005). Reading acquisition, developmental dyslexia, and skilled reading across languages: A psycholinguistic grain size theory. *Psychological Bulletin*, *131*(1), 3–29. https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.1.3.

Ziolkowski, R. A., & Goldstein, H. (2008). Effects of an embedded phonological awareness intervention during repeated book reading on preschool children with language delays. *Journal of Early Intervention*, *31*(1), 67–90. https://doi.org/10.1177/1053815108324808.

BÖLÜM 10

YAZI FARKINDALIĞI VE ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI

Vedat BAYRAKTAR-Hatice BEKİR

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru yapılan araştırmalar sonucunda okumanın sanılanın aksine ilkokulda değil, çok erken dönemlerde başladığına vurgu yapılmaya başlanmış ve alanyazın yeni bir kavramla tanışmıştır. Bu kavram, erken okuryazarlık (early literacy) kavramıdır. Erken okuryazarlık kavramı, 21. yüzyılda oldukça popüler olmuştur. Erken okuryazarlık becerileri, çocukların bir kitapta yazan metni okuma aşamasına gelene kadar geçirmiş olduğu süreci kapsayan çocuğun ilkokulda okuma yazmayı daha çabuk ve kolay bir şekilde öğrenebilmesini sağlayan temel bilgi, beceri ve tutumları kapsar. Bu beceriler, sözel dil becerileri, sesbilgisel farkındalık, alfabe bilgisi, yazı farkındalığı ve yazı yazma girişimi becerilerinden oluşmaktadır. Bu bölümde yazı farkındalığı becerilerinin ne olduğu, nasıl gelişim gösterdiği ve risk altındaki çocukların bu becerilerini desteklemeye yönelik yapılan erken müdahale programlarına yer verilecektir.

YAZI FARKINDALIĞI

Erken okuryazarlık becerileri, çocukların okuma yazmayı öğrenmelerine yardımcı olan ön beceriler olarak görülmektedir. Yazı farkındalığı becerisi de erken okuryazarlık becerilerinden biridir. Yazı farkındalığı becerileri çocuğun yazı dili hakkında bilgi edindiği becerilerdir. Bu beceriler; yazıyı fark etme, yazı ile resmi ayırt etme, yazının yönünü anlama (okumaya nereden başlanacağı, hangi yöne doğru okunacağı vb.); harf, sözcük ve cümle gibi terminolojiyi anlama, harflerin sözcükleri, sözcüklerinde cümleleri oluşturduğunu anlama, temel noktalama işaretlerini fark etme vb. becerilerden oluşur. Çocukların yazı farkındalığı becerilerinin gelişimi dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar Şekil 1'de yer almaktadır.

KAYNAKLAR

Arnold, N., Belisle, L. M., & Bartly, K. (2003). Raising readers: Improving children's health through early literacy intervention. https://aphanew.confex.com/apha/ 131am /techprogram/paper_61707.htm" adresinden alınmıştır.

Aslan, D. (2018). *Anasınıfına devam eden hafif düzeyde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocukların ve aynı sınıfa devam eden yazı farkındalığı düşük olan çocukların yazı farkındalığı becerileri üzerinde paylaşımlı kitap okumanın etkililiği*. [Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.qwe

Bayraktar, V. (2013). *Okuma-yazmaya hazırlık eğitim programının anasınıfına devam eden 6 yaş grubu çocukların yazı farkındalığı becerilerine ve ilkokul birinci sınıftaki ses farkındalığı ve okuma-yazma becerilerine etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Bayraktar, V. (2021). Yazı farkındalığı. T. Kargın, D. Altun & B. Güldenoğlu (Editör) . *Değerlendirmeden uygulamaya tüm yönleriyle erken okuryazarlık* kitabı içinde (82-94). Ankara: Pegem.

Bayraktar, V., & Temel, F. (2014). Okuma-yazmaya hazırlık eğitim programı'nın çocukların okuma yazma becerisine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29* (3), 08-22.

Bayraktar, V., & Temel, F. (2018). Yazı Farkındalığı Becerileri. F. Temel. (Editör) *Dil ve erken okuryazarlık* içinde (s. 63-88). Ankara: Hedef CS.

Better Beginnings (2022). About us.www.better-beginning.com.au adresinden alınmıştır.

Booktrust, (2022). What we do? https://www.booktrust.org.uk/what-we-do/ adresinden alınmıştır.

Birmilyonkitap, (2023). https://1milyonkitap.com/tr/hakkinda adresinden alınmıştır.

Bredekamp, S. (2017). *Effective practices in early childhood education*. New Jersy: Pearson.

Bus, A. G, Van Ijzendoorn, M. H., & Pellegrini, A. D. (1995). Shared book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy. *Review of Educational Research, 65*(1), 1-21.

Butler, A. N., & Hildreth, J. L. (2018). Raising readers: Cultivating a love of reading through adult-focused initiatives. *Policy Studies Associates, Inc.*

De Bondt, M., Willenberg, I. A., & Bus, A. G. (2020). Do book giveaway programs promote the home literacy environment and children's literacy-related behavior and skills? *Review of Educational Research, 90*(3), 349-375. https://doi.org /10.3102/0034654320922140.

Decker, C. A., & Decker, J. R. (2016). *Planning and administering early childhood programs.* (11.bs.) New Jersey: Pearson.

Dickinson, D. K., Griffith, J. A., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2012). How reading books fosters language development around the world. *Hindawi PublishingCorporation Child Development Research,* 1-15. doi:10.1155/2012/602807.

Doğanay Bilgi, A. (2021). *Erken okuryazarlıkta kodla ilişkili beceriler III: Yazı farkındalığı becerileri ve desteklenmesi.* F. Erbay (Ed.), Erken okuryazarlık becerileri ve desteklenmesi içinde (s. 171-198). Ankara: Eğiten Kitap.

Doyle, A. (2009). *A family literacy program with varying participation structures: Effects on parent and child learning*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Toronto, Toronto.

Epspinosa, L.M., & Burns, M. S. (2003). Early literacy for young children and English language learners. In C. Howes (Ed.), *Teaching 4-to 8-Years Olds"* (pp.47-59). Los Angeles:Paul. H. Brookes Publising.

Ezell, H. K., & Justice, L. M. (2005). *Shared storybook reading building young children's language and emergent literacy skill*. Baltimore: Paul H. Publishing Co.

Fantuzzo, J, McWayne, C., Perry, M. A., & Childs S. (2004). Multiple dimensions of family involvement and their relations to behavioral and learning competencies for urban, low-income children. *School Psychology Review, 33*(4), 467-480.

Farrant, B. M., & Zubrick, S. R. (2012). Early vocabulary development: The importance of joint attention and parent-child book reading. *First Language, 32*(3), 343-364.

Firstbook, (2021). *About first book.* https://firstbook.org/ https://firstbook.org/ adresinden alınmıştır.

Fricke, J., Navsariah, D., & Mahony, K. (2016). Effectiveness of a clinical literacy program in changing parent-child early literacy habits. *Wisconsin Medical Journal, 115*(6), 300-305.

Han, J., & Neuharth-Pritchett, S. (2015). Meaning-related and print-related interactions between preschoolers and parents during shared book reading and their associations with emergent literacy skills. *Journal of Research in Childhood Education, 29*(4), 528-550.

Horner, S. (2004). Observational learning during shared book reading: The effects on preschoolers' attention to print and letter knowledge. *Reading Psycholog, 25,* 167-188.

Hurwitz, L. B. (2019). Getting a read on ready to learn media: A meta-analytic review of effects on literacy. *Child Development*, *90*, 1754-1771.

Jalongo, M. R. (2013). *Early childhood language arts.* (6. bs.). Boston: Pearson.

Justice, L. M., Pence, K. L., Beckman, A. R., Skibbe, L. E., & Wiggins, A. K. (2005). *Scaffolding with storybooks: A guide for enhancing young children's language and literacy achievement*. Newark, DE: International Reading Association.

Kim, S. H., Jun, Y. W., & Jo, H. S. (2011). Two year olds' response to informational Picture books. *Journal of Children's Literature and Education*, *12*(2), 121-146.

Landry, S. H., Smith, K. E., & Swank, P. R. (2006). Responsive parenting: Establishing early foundations for social, communication, and independent problem-solving skills. *Developmental Psychology, 42*(4), 627-642.

Moore, M., & Wade, B. (2003). Bookstart: A qualitative evaluation. *Educational Review, 55(*1), 3-13.

McGee, L. M., & Morrow, L. M. (2005). *Teaching literacy in kindergarten*. New York and London: The Guilford Press.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Okul öncesi eğitim programı. 26.07.20123 tarihinde http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf adresinden erişildi.

Morrison, G. S. (2015). *Early childhood education today*. New Jersey. Columbus. Ohio: Person Merrill.

Piasta, S. B., Justice, L. M., McGinty, A. S., & Kaderavek, J. N. (2012). Increasing young children's contact with print during shared reading: Longitudinal effects on literacy achievement. *Child Development,* 83(3), 810-820. https://doi.org/10.1111/j.1467- 8624.2012.01754.x.

Pillinger, C., & Wood, C. (2014). Pilot study evaluating the impact of dialogic reading and shared reading at transition to primary school: Early literacy skills and parental attitudes. *Literacy, 48*(3), 155-163.

Pyle, A., Prioletta, J., & Poliszczuk, D. (2018). The Play-Literacy interface in full-day kindergarten classrooms. *Early Childhood Education, 46*(1), 117–127 https://doi.org/10.1007/s10643-017-0852-z

Raising Readers, (2022). *Who we are.* https://www.raisingreaders.org/who-we-are/ adresinden alınmıştır.

Reach Out and Read, (2022). *A book is just the beginning.* https://reachoutandread.org/about/ adresinden alınmıştır.

Reese, E., Sparks, A., & Leyva, D. A. (2010). Review of parent interventions for preschool children's language and emergent literacy. *Journal of Early Childhood Literacy, 10*(1), 97-117.

Roy Charland, A., Saint-Aubin, J., & Evans, M. A. (2007). Eye movements in shared book reading with children from kindergarten to grade *4. Reading & Writing*, *20,* 909-931. DOI: 10.1007/s11145-007-9059-9.

Saracho, O. N. (2017). Literacy and language: New developments in research, theory, and practice. *Early Child Development and Care*, *187*(3-4), 299-304.

Sharif, I., Rieber, S., & Ozuah, P. O. (2002). Exposure to Reach Out and Read and vocabulary outcomes in inner city preschoolers. *Journal of the National Medical Association, 94*(3), 171-177.

Soderman, A. K., Gregory, K. M., & McCarty, L. T. (2005). *Scaffolding emergent literacy*. USA: Pearson Education.

Strickland, D. S., & Schickedanz, J. A. (2009). *Learning about print in preschool.* Newark, DE: International Reading Association.

Storch, S. A., & Whitehurst, G. J. (2002). Oral language and code-related precursors to reading: Evidence from a longitudinal structural model. *Developmental Psychology, 38*(6), 934-947.

Teale, W. H., & Sulzby, E. (1989). Emergent literacy:new perspectives. In D. S. Strickland, & L. M. Morrow (Eds). Page:13-27. *Emerging literacy: Young children learn to read and write.* International Reading: Association, Inc.

Towsen, J., & Gallagher, P. (2014). Training Head Start parents in dialogic reading to improve outcomes for children. *International Journal of Child Health Human Development, 7*(3), 287-296.

Trawcik-Smith, J. (2018). *Early childhood development: A multicultural perspective*. London: Pearson.

Vukelich, C., Christie, J., & Enz, B. (2012). *Helping young children learn language and literacy.* (3. bs.). Boston: Pearson Education Inc.

Weitzman, C. C., Roy, L., Walls, T., & Tomlin, R. (2004). More evidence for reach out and read: A home-based study. *Pediatrics, 113*(5), 1248-1253.

Wang, X. L. (2015). *Understanding language and literacy development: Diverse learners in the classroom.* John Wiley & Sons.

Wasik, B. H., & Herrmann, S. (2004). Family literacy: History, concepts, services. In B. H. Wasik (Ed.), *Handbook of family literacy, 3-22*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Wasik, B. A., & Bond, M. A. (2001). Beyond the pages of a book: Interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of Educational Psychology, 93*(2), 243-250.

Wikipedia, (2022a). *Reach out and read.* https://en.wikipedia.org/wiki/Reach_Out_and_Read

Wikipedia, (2022b). *Dolly parton.* https://tr.wikipedia.org/wiki/Dolly_Parton adresinden alınmıştır.

Wortham, S. C. (2009). *Early childhood curriculum*: *Developmental bases for learning and teaching*. (5. bs.). New Jersey, Columbus, Ohio: Pearson Merill Prentice Hall.

Zuckerman, B. (2009). Promoting early literacy in pediatric practice: Twenty years of reach out and read. *Pediatrics, 124*,1660-1665.

BÖLÜM 11

HARF BİLGİSİ VE HARF-SES İLİŞKİLENDİRMESİ

Gökhan Açıkgöz-Ayşe Nur Elçi

GİRİŞ

Tüm öğrenmelerimizin temelini oluşturan okuma yazma öğreniminde, erken dönemde kazanılması beklenilen becerilerden oluşan erken okuryazarlık becerileri önemli bir yer tutmaktadır. Erken okuryazarlık becerilerinden biri de harf bilgisidir. Çocuklar günlük hayatlarında sürekli olarak yazılı materyallerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yazılı materyallere ilişkin olarak harflerin öğretimi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Harfleri tanıma, ayırt etme, harflerin isimlerini üretebilmeyi içeren harf bilgisi ilk okuma yazma sürecini en iyi yordayan becerilerden biridir. İlkokula daha fazla harf bilgisi ile başlayan çocukların daha az harf bilgisine sahip akranlarına göre okuma yazma sürecinde daha az sorunla karşılaştığı bilinmektedir. Anaokulunda risk grubunda olan çocukların harf bilgisinin desteklenmesi, okuma yazma sürecinde yaşanılacak olan zorlukları azaltması açısından önemlidir. Bu bağlamda bu bölümde harf bilgisi ve önemine, harf bilgisi ve okuma yazma ile olan ilişkisine, erken çocukluk döneminde harf-ses ilişkisinin kapsamına, harf sembolleri ve sesleri arasındaki bağlantının erken dönemde desteklenmesine, öğretim için harf seçimine ve harf bilgisinin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

HARF BİLGİSİ VE ÖNEMİ

Günümüzün en temel becerilerinden bir olan okuma yazma, çocukların diğer tüm öğrenmelerine zemin oluşturmaktadır. Erken okuryazarlık becerileri olarak adlandırılan bu okuma yazma öncesi beceriler ise çocukların bu öğrenmelerine zemin oluşturulacak okuma yazma becerileri üzerinde etkin rol oynayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Okuma yazma öncesi beceriler içinde harf bil-

SONUÇ

Harf bilgisi, çocukların okuma ve yazma becerilerinin temelini oluşturan önemli bir erken okuryazarlık becerisidir. Okuma ve yazma, günümüzde en temel becerilerden biri olarak kabul edilmekte ve çocukların diğer öğrenme alanlarına sağlam bir temel oluşturmaktadır. Erken okuryazarlık becerileri olarak adlandırılan okuma yazma öncesi beceriler, çocukların okuma ve yazma becerileri üzerinde etkin bir rol oynayan temel unsurlardır. Özellikle harf bilgisi, çocukların alfabedeki harfleri tanıma, harfleri seslerle ilişkilendirme ve yazılı metinleri anlama sürecine katkı sağlar. Öğretmenler, çocukların isimlerindeki harfleri ve ana dillerinde sıklıkla kullanılan harfleri kullanarak harf bilgisini destekleyici etkinlikler düzenleyebilirler. Bu şekilde çocukların harf bilgisini hızla geliştirmelerine yardımcı olabilirler. Harf bilgisinin erken dönemde desteklenmesi, çocukların okuma yazma sürecine daha hazır bir şekilde girmelerini sağlar. Harf bilgisine sahip olan çocuklar, okuma ve yazma sürecinde daha başarılı olurlar. Ayrıca erken dönemde harf bilgisinin desteklenmesi, çocukların dil ve iletişim becerilerini güçlendirir.

KAYNAKLAR

Benli, G. K. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının isim yazma becerileri: "İşte Benim Harflerim!" *Yaşadıkça Eğitim*, *35*(1), 294-310.

Cabell, S. Q., Justice, L. M., Konold, T. R., & McGinty, A. S. (2011). Profiles of emergent literacy skills among preschool children who are at risk for academic difficulties. *Early Childhood Research Quarterly*, *26*(1), 1-14.

Cabell, S. Q., McGinty, A., & Justice, L. M. (2007). Assessing print knowledge. In K. Pence (Ed.), *Assessment in emergent literacy* (pp. 327–375). Plural

Caravolas, M., Hulme, C., & Snowling, M. J. (2001). The foundations of spelling ability: Evidence from a 3-year longitudinal study. *Journal of Memory and Language*, *45*(4), 751-774.

De Jong, P., & Olson, R. (2004). Early predictors of letter knowledge. *Journal of Experimental Child Psychology*, *88*(3), 254-273.

Denton, K., Flanagan, K. D., & West, J. (2002). *Children's reading and mathematics achievement in kindergarten and first grade*. National Center for Education Statistics, Office of Educational Research.

Foy, J. G., & Mann, V. (2006). Changes in letter sound knowledge are associated with development of phonological awareness in pre-school children. *Journal of Research in Reading*, *29*(2), 143-161.

Griffith, P. L. (2008). *Literacy for young children: A guide for early childhood educators*. Corwin Press.

Güneş, F., & Işık, A. D. (2018). Türkçede sık kullanılan harfler ve öğretilmesi. *The Journal of Limitless Education and Research*, *3*(1), 1-26.

Kargın, T., Ergül, C., Büyüköztürk, Ş., & Güldenoğlu, B. (2015). Anasınıfı çocuklarına yönelik Erken Okuryazarlık Testi (EROT) geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *16*(03), 237-270.

Lonigan, C. J., & Shanahan, T. (2009). Developing Early Literacy: Report of the National Early Literacy Panel. Executive Summary. A Scientific Synthesis of Early Literacy Development and Implications for Intervention. *National Institute for Literacy*.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

McGee, L. M., & Morrow, M. L. (2005). *Teaching literacy in kindergarten.* New York: Guilford Press.

McGee, L. M., & Richgels, D. J. (2014). *Designing early literacy programs: Differentiated instruction in preschool and kindergarten.* New York: Guilford Press.

Morrow, L. M. (2007). *Developing literacy in preschool*. Guilford Press.

O'Connor, R. E., Harty, K. R., & Fulmer, D. (2005). Tiers of intervention in kindergarten through third grade. *Journal of Learning Disabilities*, *38*(6), 532-538.

Piasta, S. B. (2014). Moving to assessment-guided differentiated instruction to support young children's alphabet knowledge. *The Reading Teacher*, *68*(3), 202-211.

Puranik, C. S., Petscher, Y., & Lonigan, C. J. (2014). Learning to write letters: Examination of student and letter factors. *Journal of Experimental Child Psychology*, *128*, 152-170. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.07.009

Scanlon, D. M., Anderson, K. L., & Sweeney, J. M. (2016). *Early intervention for reading difficulties: The interactive strategies approach*. Guilford Publications.

Scanlon, D. M., Gelzheiser, L. M., Vellutino, F. R., Schatschneider, C., & Sweeney, J. M. (2008). Reducing the incidence of early reading difficulties: Professional development for classroom teachers versus direct interventions for children. *Learning and Individual Differences*, *18*(3), 346-359.

Schneider, W., Roth, E., & Ennemoser, M. (2000). Training phonological skills and letter knowledge in children at risk for dyslexia: A comparison of three kindergarten intervention programs. *Journal of Educational Psychology*, *92*(2), 284–295.

Snow, C., Burns, S., & Griffin, P. (1998). *Prevention of reading difficulty in young children*. Washington, DC: Brookes Publishing,

Storch, S. A., & Whitehurst, G. J. (2002). Oral language and code-related precursors to reading: Evidence from a longitudinal structural model. *Developmental Psychology*, *38*(6), 934–947.

Stuart, M., Masterson, J., & Dixon, M. (2000). Spongelike acquisition of sight vocabulary in beginning readers? *Journal of Research in Reading*, *23*(1), 12-27.

Treiman, R., & Rodriguez, K. (1999). Young children use letter names in learning to read words. *Psychological Science*, *10*(4), 334-338.

Whitehead, M. R. (2007). *Developing language and literacy with young children,* (3th ed). London: Paul Chapman Publishing.

BÖLÜM 12

OKUL ÖNCESİNDE ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİ DESTEKLEYİCİ ÇEVRE

Gökçe Karaman Benli

GİRİŞ

Uzun yıllardan beri okuma yazmanın nasıl öğrenildiği ile ilgilenen bilim insanları, farklı yaklaşım ve kuramlar bağlamında bu sürece açıklık getirmeye çabalamaktadırlar. Araştırmalara dayalı olan bu süreç okuma ve yazmayı destekleyen bir ortamın nasıl şekilleneceği konusunda araştırmacıları, uygulayıcıları ve toplumu yönlendirmektedir. Bu bağlamda erken okuryazarlıkla ilgili öne sürülen dört teori, Tablo 1'de sunulmuştur.

dayalı bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Nitelikli bir ev ortamı, çocukların yazı, sesbilgisel farkındalık ve sözel dil becerilerini olumlu bir şekilde desteklemektedir. Ev ortamında başlayan okuryazarlık kültürü, okul ve sınıf ortamlarında devam eder. Bu sürecin sürdürülebilir olmasındaki en önemli unsur, eğitimcilerin sınıflarını özellikle yazılı malzemeler ve nitelikli resimli çocuk kitaplarıyla zenginleştirmeleridir. Geçici öğrenme merkezleri hazırlamaları, çocukların görsel ve yazılı kaynaklara olan ilgilerini artıracaktır. Önemli olan, sınıflardaki merkez sayısı değil, erken okuryazarlığı destekleyecek uygulamalara fırsat yaratılmasıdır. Nitelikli resimli çocuk kitaplarının sadece evlerde ve sınıflarda bulunması yeterli değildir. Kitapların çocuklarla birlikte etkileşime dayalı bir şekilde okunması da oldukça önemlidir. Nitelikli çocuk kitaplarını çocuklarla birlikte okurken dinlediğini anlama, yazı ve sesbilgisel farkındalık becerilerini geliştiren ve sözcük bilgisini artırabilecek etkileşimli yöntemlerin uygulanması önerilmektedir. Kitap okuma ile birlikte yetişkinler, çocukları hedefledikleri beceri ve davranışlara yönlendirebilecek rehberli oyunlar planlayabilir. Bu uygulamalar, çocukların oyun sürecini yapılandırmalarına neden olur, okuryazarlık kültürünü fark etmelerini destekler. Halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerinin hem aileler hem de eğitimciler tarafından çocukların günlük yaşamlarının içerisine dâhil edilmesi çok önemlidir. Kütüphaneler toplumun her kesiminden çocuk ve ailelere yönelik uygulamalar içerdiğinde çocuklar için ev ve okulu bütünleştirdikleri bir öğrenme ve eğlenme alanına dönüşmektedir.

KAYNAKLAR

Altun, D., Tantekin Erden, F., & Snow, C. E. (2018). A multilevel analysis of home and classroom literacy environments in relation to pre-schoolers' early literacy development, *Psychology in The Schools*. *55*(9), 1098-1120. https://doi.org/10.1002/pits.22153

Barratt-Pugh, C. (2000). The socio-cultural context of literacy learning. In C. Barratt-Pugh & M. Rohl (Eds.), *Literacy learning in the early years*, (pp. 1-27). Allen & Unwin.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bus, A. G., & Van IJzendoorn, M. H. (1988). Mother-child interactions, attachment, and emergent literacy: A cross-sectional study. Child Development, 59(5), 1262–1272. https://doi.org/10.2307/1130489

Cabell, S., Q, McGinty, A., S., & Justice, L., M. (2007). Assessing print knowledge. In K. L. Pence (Eds.), *Assessment in emergent literacy* (pp. 327-377). San Diego. Oxford. Brisbane: Plural Publishing Inc.

Cabell, S. Q., Justice, L. M., Zucker, T. A., & McGinty, A. S. (2009). Emergent name-writing abilities of preschool-age children with language impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *40*(1), 53–66. DOI: 10.1044/0161-1461(2008/07-0052)

Cabell, S. Q., Puranik, S., & Tortorelli, L. (2014). Supporting early literacy skills through preschool writing instruction in therapeutic and classroom contexts, *Perspectives on Language Learning and Education*, *21*(3), 88-97, DOI: 10.1044/lle21.3.88

Chall, J. S., & Jacobs, V. A. (2003). Poor children's fourth-grade slump. *American Educator*, *27*(1),14-15.

Cook, C., Goodman, N. D., & Schulz, L. E. (2011). Where science starts: Spontaneous experiments in preschoolers' exploratory play. *Cognition, 120*, 341–349. DOI: 10.1016/j .cognition.2011.03.003

Demir, M., & Doğanay Bilgi, A. (2018). Yazıca zenginleştirilmiş oyunun anaokuluna devam eden zihin yetersizliği olan öğrencilerin yazı farkındalığı becerilerine etkisi. *İlköğretim Online*, *17*(1), 450-468. DOI: 10.17051/ilkonline.2018.413802

Dickinson, D. K., de Temple, J. M., Hirschler, J. A., & Smith, M. W. (1992). Book reading with presc-hoolers: coconstruction of text at home and at school. *Early Childhood Research Quarterly*, 7(3), 323–346. https://doi.org/10.1016/0885-2006(92)90025-T

Dickinson, D., & Smith, M. (1994). Long-term effects of preschool teachers' book readings on low-income children's vocabulary and story comprehension. *Reading Research Quarterly*, *29*(2), 104-122. https://doi.org/10.2307/747807

Dickinson D. K., & Tabors P. O. (2001). *Beginning literacy with language: Young children learning at home and school,* Paul H. Brookes.

Dickinson, D. K., Collins, M. F., Nesbitt, K., Toub, T. S., Hassinger-Das, B., Hadley, E. B., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2019). Effects of teacher-delivered book reading and play on vocabulary learning and self- regulation among low-income preschool children. *Journal of Cognition and Development*, *20*(2), 136-164. https://doi.org/10.1080/15248372.2018.1483373.

Diesendruck, G. (2007). *Mechanisms of word learning. Blackwell handbook of language development.* Hoff, E., Shatz, M. (Eds.). USA: Blackwell Publishing.

Doğan, A. (2019). *Diyalojik okumanın beş-altı yaş çocukların erken okuryazarlık becerilerine etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Efe, M., & Temel, F. (2018). Okul öncesi dönem 48-66 ay çocuklarına etkileşimli kitap okuma programının yazı farkındalığına etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 257-283. DOI: 10.24130/eccd-jecs.196720182257.

Ergül, C., Akoğlu, G., Sarıca, D., Tufan, M., & Karaman, G. (2015). Ana sınıflarında gerçekleştirilen birlikte kitap okuma etkinliklerinin etkileşimli kitap okuma bağlamında incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(3), 603-619. DOI: 10.17860/efd.88429.

Ergül, C., Akoğlu, G., Sarıca, A. D., Karaman, G., Tufan, M., Bahap Kudret, Z., & Deniz. Z. (2016). An adapted dialogic reading program for turkish kindergarteners from low socio economic backgrounds. *Journal of Education and Training Studies, 4*(7), 179-194. http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i7.1565.

Ergül, C., Ökçün Akçamuş, M. Ç., Akoğlu, G., Demir, E., Kılıç Tülü, B., & Bahap Kudret, Z. (2021). Longitudinal investigation of endogenous and exogenous predictors of early literacy in Turkish-speaking kindergartners, *Early Child Development and Care*, *191*(10), 1651-1667. https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1670654.

Evans, M. A., Shaw, D., & Bell, M. (2000). Home literacy activities and their influence on early literacy skills. *Canadian Journal of Experimental Psychology / Revue canadienne de psychologie expérimentale, 54*(2), 65–75. https://doi.org/10.1037/h0087330.

Evans, M. A, Saint-Aubin, J., & Landry, N. (2009). Letter names and alphabet book reading by senior kindergarteners: An eye movement study. *Child Development*, 80(6), 1824–1841. https://www.jstor.org/stable/25592111

Ezell, H. K., & Justice, L. M. (2005). *Shared story book building young children's language and emergent literacy skill*. Maryland: Paul H. Publishing Co. Inc.

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K, Newcombe, N., & Golinkoff, R. M. (2013). Taking shape: Supporting preschoolers' acquisition of geometric knowledge, *Child Development, 84*(6), 1872-1878. DOI: 10.1111/cdev.12091

Fleury, V. P., Herriott Miramontez, S., Hudson, R. F., & Schwartz, I. S. (2014). Promoting active participation in book reading for preschoolers with autism spectrum disorder: A preliminary study. *Child Language Teaching and Therapy, 30*(3), 273–288, DOI: 10.1177/0265659013514069

Goodrich, J. M., Lonigan, C. J., Phillips, B. M., Farver, J. M., & Wilson, K. D. (2021). Influences of the home language and literacy environment on spanish and english vocabulary growth among dual language learners. *Early Childhood Research Quarterly*. *4*(57), 27-39. https://doi: 10.1016/j.ecresq.2021.05.002.

Goodman, Y. M. (1992). Children coming to know literacy. In W. H. Teale & E. Sulzby (Eds.), *Emergent literacy* (pp. 1-16). Norwood, NJ: Ablex.

Haden, C. A., Cohen, T., Uttal, D., & Marcus, M. (2016). Building learning: Narrating and transferring experiences in a children's museum. In D. M. Sobel & J. J. Jipson (Eds.), *Cognitive development in museum settings: Relating research and practice* (pp. 84–103). New York, NY: Routledge.

Hadley, E., Dickinson, D. K., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. (2018). Building semantic networks: The impact of a vocabulary intervention on preschoolers' depth of word knowledge, *Reading Research Quarterly, 54*(1), 41-61. https://doi.org/10.1002/rrq.225

Hamilton, L. G., Hayiou-Thomas, M. E., Hulme, C., & Snowling, M. J. (2016). The home literacy environment as a predictor of the early literacy development of children at family-risk of dyslexia. *Scientific Studies of Reading*, *20*(5), 401–419. https://doi.org/10.10 80/10888438.2016.1213266

Han, M., Roskos, K., Christie, J., Mandzuk, S., & Vukelich, C. (2005). Learning words: Large group time as a vocabulary development opportunity. *Journal of Research in Childhood Education, 19*(4), 333–345. DOI: 10.1080/02568540509595075

Harris, J., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2011). Lessons from the crib for the classroom: How children really learn vocabulary. In S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (3rd ed., pp. 49–65). New York: The Guilford Press.

Hassinger-Das, B., Ridge, K., Parker, A., Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K., & Dickinson, D.K. (2016). Building vocabulary knowledge in preschoolers through shared book reading and gameplay, *Mind, Brain and Education, 10*(2), 71-80. https://doi.org/10.1111/mbe.12103

Hirsh-Pasek, K. Golinkoff, R. M., Berk, L. E., & Singer, D. G. (2009). *A mandate for playful learning in preschool: Presenting the evidence.* New York: Oxford University Press.

Hooper, S. R., Roberts, J. E., Nelson, L., Zeisel, S., & Kasambira Fannin, D. (2010). Preschool predictors of narrative writing skills in elementary school children. *School Psychology Quarterly*, *25*(1), 1–12. DOI: 10.1037/a0018329

Işıtan, S., Saçkes, M., & Biber, K. (2020). Erken okuryazarlık becerilerinin ev ortamında desteklenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, *34*(2), 284-298. https://doi.org/10.33308/26674874.2020342154

Kakırman Yıldız, A. (2019). Çocuk kütüphanelerinin temel hizmet ilkeleri. A. Kakırman Yıldız (Ed.), *Dünyanın iyiliği için çocuk kütüphaneleri.* İstanbul: Hiperyayın.

Kılınççı, E., & Bayraktar, A. (2021). Okul öncesi sınıflarındaki erken okuryazarlık materyalleri ve öğretmen uygulamaları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *11*(1), 447-478. DOI: 10.14527/pegegog.2021.012

Kümmerling-Meibauer, B., & Meibauer, J. (2013). Towards a cognitive theory of picturebooks. *International Research in Children's Literature, 6*(2), 143–160. DOI: 10.3366/ircl.2013.0095

Leseman, P. P. M., & de Jong, P. F. (1998). Home literacy: Opportunity, instruction, cooperation, and social-emotional quality predicting early reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 33(3), 294–318. https://doi.org/10.1598/RRQ.33.3.3

Levin, I., Both-de Vries, A., Aram, D., & Bus, A. (2005). Writing starts with own name writing: from scribbling to conventional spelling in Israeli and dutch children. *Applied Psycholinguistics, 26*(3),

463–477. https://doi.org/10.1017/S0142716405050253

Lieberman, E. (1985). *Name writing and the preschool child*. [Doctoral thesis]. Available from Proquest database. (Record No. 8603343).

Massey, S. L. (2013). From the reading rug to the play center: enhancing vocabulary and comprehensive language skills by connecting storybook reading and guided play, *Early Childhood Education Journal, 41*, 125–131. DOI: 10.1007/s10643-012-0524-y

McGee, L., M. & Morrow, L., M. (2005). *Teaching literacy in kindergarten*. New York: The Guilford Press.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). *36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programı,* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

National Early Literacy Panel (2008). Developing early literacy report of the national early literacy panel. Washington, D.C: National Institute for Literacy.

Neuman, S. B. (2001). Essay book review: The role of knowledge in early literacy. *Reading Research Quarterly, 36*(4), 468-75. DOI: 10.1598/RRQ.36.4.6

Neuman, S. B., & Dwyer, J. (2009). Missing in action: Vocabulary instruction in pre-K. *The Reading Teacher, 62*(5), 384-392. http://dx.doi.org/10.1598/RT.62.5.2

Niklas, F., & Schneider, W. (2017). Home learning environment and development of child competencies from kindergarten until the end of elementary school. *Contemporary Educational Psychology*, 49, 263–274. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2017.03.006

Ninio, A. (1980). Picture-book reading in mother-infant dyads belonging to two subgroups in ısrael. *Child Development*, *51*, 587-590. http://dx.doi.org/10.2307/1129299

Öztürk Samur, A., & Çiftçi, Y. (2019). Ailelerin nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerini seçebilme yetkinlikleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*, 327-354. https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/66824/1045182

Phythian-Sence, C., & Wagner, R. (2007). Vocabulary acquisition. In R. K. Wagner, A. E. Muse, & K. R. Tannenbaum (Eds.), *Vocabulary acquisition: Implications for reading comprehension* (pp. 1–14). New York: Guilford.

Rohde, L. (2015). The comprehensive emergent literacy model: Early literacy in context, *Sage Open*, 5(1), 1-11. https://doi.org/10.1177/2158244015577664

Roskos, K. A., & Christie, J. (2001). Examining the play–literacy interface: A critical review and future directions, *Journal of Early Childhood Literacy*, *1*(1), 59–89 DOI: 10.1177/14687984010011004

Roskos, K. A., & Twardosz, S. (2004). Resources, family literacy and children learning to read. In. Barbara Hanna Wasik (Eds.). *Handbook of family literacy* (pp.287-303). New Jersey: Lawrence Erlbaum As.

Sak, R. Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Mchale, J. (2023). Learning centers in Turkish preschools: A phenomenological study. *International Journal of Early Childhood*, *1*(1), 1-30. https://doi.org/10.1007/s13158-023-00351-4

Sénéchal, M., LeFevre, J. A., Thomas, E. M., & Daley, K. E. (1998). Differential effects of home literacy experiences on the development of oral and written language. *Reading Research Quarterly*, *33*(1), 96–116. https://doi.org/10.1598/RRQ.33.1.5

Sénéchal, M., & LeFevre, J. A, (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: A 5-year longitudinal study. *Child Development*, *73*(2), 445–460. DOI: 10.1111/1467-8624.00417

Senéchal, M. (2006). Testing the home literacy model: Parent involvement in kindergarten is differentially related to grade 4 reading comprehension, fluency, spelling, and reading for pleasure. *Scientific Studies of Reading*, *10*(1), 59-87. DOI: 10.1207/s1532799xssr1001_4

Sénéchal, M., & LeFevre, J. A. (2014). Continuity and change in the home literacy environment as predictors of growth in vocabulary and reading. *Child Development*, *85*(4), 1552–1568. DOI: 10.1111/cdev.12222

Stagg Peterson, S., Jang, E., Jupiter, C., & Dunlop, M. (2012). Preschool early literacy programs in ontario public libraries. *The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, *7*(2), 1-22. DOI: 10.21083/partnership.v7i2.1961.

Storch, S. A., & Whitehurst, G. J. (2002). Oral language and code-related precursors to reading: evidence from a longitudinal structural model. *Developmental Psychology, 38*(6), 934-947. DOI: 10.1037//0012-1649.38.6.934.

Strouse, G. A., Nyhout, A., & Ganea, P. A. (2018). The role of book features in young children's transfer of information from picture books to real-world contexts. *Frontiers in Psychology, 9*(50), 1-14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00050.

Teale, W. (1986). Home background and children's literacy development. In W. Teale & E. Sulzby (Eds.), *Emergent literacy* (pp. 173 205). Norwood, NJ: Ablex.

Teale, W. H., & Sulzby, E. (1986). Emergent literacy as a perspective for examining how young children become writers and readers. In W.H. Teale & E. Sulzby (Eds.), *Emergent literacy: Writing and reading* (pp. vii-xxv). Norwood, NJ: Ablex.

Xu, J., Wang, P., Sturm, B. W., & Wu, Y. (2020). How preschool children think about libraries: Evidence from six children's libraries in China. *Journal of Librarianship and Information Science, 52*(2), 428-440. DOI: 10.1177/0961000618818887.

van Schijndel, T. J., Visser, I., van Bers, B. M., & Raijmakers, M. E. (2015). Preschoolers perform more informative experiments after observing theory-violating evidence. *Journal of Experimental Child Psychology, 131,* 104-119. DOI: 10.1016/j.jecp.2014.11.008.

Walpole, S., & McKenna, M. C. (2016). *Organizing the early literacy classroom: How to plan for success and reach your goals.* The Guilford Press: New York.

Wasik, B. A., Bond, M. A., & Hindman, A. (2006). The effects of a language and literacy intervention on head start children and teachers. *Journal of Educational Psychology, 98*, 63–74. DOI: 10.1037/0022-0663.98.1.63.

Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2013). Embracing complexity: Rethinking the relation between play and learning: Comment on Lillard et al. (2013). *Psychological Bulletin*, 139(1), 35–39. https://doi.org/10.1037/a0030077.

Wells, G. (1985) *Language development in the preschool years*. New York: Cambridge University Press.

Whitehead, M. (1999). *Supporting language and literacy development in the early years*. Open University Press. ISBN 0335199313.

Whitehurst, G. J., Falco, F. L., Lonigan, C. J., Fischel, J. E., Debaryshe, B. D., Valdez-Menchaca, M. C., & Caufield, M. (1988). Accelerating language development through picture book reading, *Developmental Psychology*, *24*, 552–559.

Whitehurst, G. J., Arnold, D. S., Epstein, J. N., Angell, A. L., Smith, M., & Fischel, J. E. (1994a). A picture book reading intervention in day care and home for children from low-income families. *Developmental Psychology*, *30*(5), 679-689.

Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A., & Fischel, J. E. (1994b). Outcomes of an emergent literacy intervention in Head Start, *Journal of Educational Psychology, 86,* 542-555.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development, 69*, 848-872. http://dx.doi.org/10.2307/1132208

Yalavaç, N. (2020). *Etkileşimli kitap okumanın erken okuryazarlık becerilerine etkisi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Yumuş, M. (2018). *Paylaşımlı kitap okuma müdahale programının ebeveynlerin deneyimlerine bebeklerin dil gelişimlerine ve erken okuryazarlık becerilerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Zevenbergen, A. A., & Whitehurst, G. J. (2008). Dialogic reading: A shared picture book reading intervention for preschoolers. In A. van Kleeck, S. A. Stahl, & E. B. Bauer (Eds.) *On reading books to children* (pp. 170–192). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Zevenbergen, A. A., Worth, S., Dretto, D., & Travers, K. (2018). Parents' experiences in a home-based dialogic reading programme, *Early Child Development and Care*, *188*(6), 862-874, https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1241775.

Zucker, T. A., Ward, A. E., & Justice, L. M. (2009). Print referencing during read-alouds: A technique for increasing emergent readers' print knowledge, *The Reading Teacher*, *63*(1), 62-72.

Çocuk Kitapları:

Bailey, G., Chiacchiera, M., Todd, M., & Dreidemy, J. (2016). *Sıra Dışı Evler*, Tübitak Yayınları.

Bohlmann, S., & Schoene, K. (2021). *Minik Yediuyur Çabucak Uyur*, Yapı Kredi Yayınları.

Dilber, Ö., & Aytekin, Ö. (2019). *Tekerlekten Telefon Olur mu?* Masal Perest Yayınları.

Duran, B., & Mollanorouzi, T. (2021). *Çıtır Çıtı Bir Bayram Macerası*. Ketebe Yayınları.

Erverdi, I., & Fung, K. (2020). *Tekerlemeler Seti*, Kumdan Kale Yayınları.

Maudet, M. (2019). *Gidiyorum*, Yapı Kredi Yayınları.

Nemcova, J., & Pernicky, T. (2021). *Çocuklar İçin Bitki Ansiklopedisi*, Ketebe Yayınları.

Odabaşı, Ç. (2022). *Bebek Üniversitesi Hikâyeli İlk Kavramlarım*, Sincap Kitap.

Oral, F. (2016). *Kırmızı Kanatlı Baykuş*, Yapı Kredi Yayınları.

Oziewicz, T., & Zajac, A. (2022). *Kimse Bakmazken Duygular Ne Yapar?* Domingo Yayınları.

Pelit, C., & Uygun, E. (2022). *Ejderha Mo*. Bilgi Çocuk Yayınları.

Robaard, J. (2021). *Minik Koala Ağacını Arıyor*, Pearson.

Rinck, M., & Van der Linden, M. (2019). *Misket Baykuş*, Yapı Kredi Yayınları.

Sperring, M., & Warburton, S. (2016). *Mabel ve Ben En İyi Arkadaşım*. 1001 Çiçek Yayınları.

Ünsal, A., & Küçük, H. (2022). *Yüzmeyi Seven Ada*, Nesin Yayınları.

Verde, S., & Reynolds, P.H. (2020). *Ben İnsanım Empati Kitabı*, Altın Kitaplar.

BÖLÜM 13

TEMEL EĞİTİMİN İLK YILLARINDA OKUMA GÜÇLÜĞÜ RİSKİ OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN ÖĞRETİMİ YOĞUNLAŞTIRMA: TEMEL UYGULAMALAR

Hanifi Sanır

GİRİŞ

Okul öncesi dönem ve ilkokulun ilk yılları, okuma becerisinin gelişimi için çok önemli bir zamandır. Bu zaman dilimi içindeki en önemli hedef okuma yeterliğinin geliştirilmesidir (Schiefele vd., 2016). Okuma becerisi, öğrenme için önemli bir ön koşuldur ve bu becerideki eksiklikler, diğer gerekli becerilerin kazanılması için önemlidir. Örneğin erken dönem okuma aşamalarında sorun yaşayan öğrencilerin okul hayatı boyunca zorlanmaları muhtemeldir (Schiefele vd., 2016). İlköğretim sınıflarında okumakta zorlanan öğrencilerin erken okuma döneminde yaşadığı zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelemeyen yetersiz öğretime maruz kalmaları, okuma güçlüklerinin devam etmesine neden olmaktadır. Nitekim birinci sınıfta okuma güçlüğü olan bir öğrencinin dördüncü sınıfta da okuma güçlüğü olma olasılığının 0.88 olduğu görülmüştür (Juel, 1988). Bununla birlikte yapılan birkaç araştırmadan elde edilen bulgular, okuma güçlüğü olan öğrencilerin etkili sınıf öğretmenleri ile eşleştirildiğinde, okuma gelişimlerinin olumlu yönde değişebileceğini göstermektedir (Wharton-McDonald, 2010). Diğer bir ifade ile okuma güçlüğü olan öğrenciler için en etkili müdahale aracının etkili öğretimi gerçekleştiren sınıf öğretmeni olduğu belirtilmektedir. Öğretmenin etkili uygulamaları bilmesi ve etkin bir şekilde kullanması okuma güçlüğü ya da diğer alanlarda öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin sayısını önemli ölçüde azaltarak genç okuyucuların başarısızlıklarının üstesinden gelebilir. Örneğin, birinci sınıf öğrencileriyle yapılan bir çalışmada

Davranış, Katılım ve Motivasyon Desteği

- Görev sırasında, uygun davranışın aralıklı olarak pekiştirilmesi için bir zamanlayıcı kullanın.
- Farklı pekiştirme sağlayın veya pekiştirme programını değiştirin.
- Öğrenci hakkında bildiklerinize dayanarak sık sık davranış geri bildirimi sağlayan bir motivasyon planı oluşturun.
- Ev iletişimi için bir defter kullanın.
- Bir sosyal beceri grubu oluşturun.
- Akademik ve davranışsal destekleri birleştirin.
- Davranışın işlevini belirlemek için bir işlevsel davranış değerlendirme ekibi oluşturun.
- Görev başında, uygun davranışı teşvik etmek için grup olasılıklarını kullanın.
- İstenilen davranışı modellemek ve teşvik etmek için akran desteğini kullanın.

Diğer

- Öğrencinin ihtiyaçlarına bağlı olarak okuma, davranış, sosyal hizmet uzmanı veya özel eğitim öğretmeni gibi daha fazla uzmanlığa sahip bir kişiden destek alın.
- Müdahaleyi, öğrencinin bireysel ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak şekilde uyarlayın.

KAYNAKLAR

Al Otaiba, S., & Fuchs, D. (2002). Characteristics of children who are unresponsive to early literacy intervention. *Remedial and Special Education, 23*(5), 300-316. https://doi.org/10.1177/07419325020230050501.

Archer, A. L., & Hughes, C. A. (2011). *Explicit instruction: Effective and efficient teaching*. Guilford Press.

Austin, C. R., Vaughn, S., & McClelland, A. M. (2017). Intensive reading interventions for inadequate responders in grades K–3: A synthesis. *Learning Disability Quarterly, 40*(4), 191-210. https://doi.org/10.1177/0731948717714446.

Connor, C. M., Mazzocco, M., Kurz, T., Crowe, E. C., Tighe, E. L., Wood, T. S., & Morrison, F. J. (2018). Using assessment to individualize early mathematics instruction. *Journal of School Psychology*, *66*, 97–113. https://doi.org/1016/j.jsp.2017.04.005.

Denton, C. A., Fletcher, J. M., Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2006). An evaluation of intensive intervention for students with persistent reading difficulties. *Journal of Learning Disabilities, 39*(5), 447-466. https://doi.org/10.1177/00222194060390050601.

Doabler, C. T., Baker, S. K., Kosty, D. B., Smolkowski, K., Clarke, B., Miller, S. J., & Fien, H. (2015). Examining the association between explicit mathematics İnstruction and student Mathematics achievement. *The Elementary School Journal*, *115*, 303-333. http://dx.doi.org/10.1086/679969.

Elbaum, B., Vaughn, S., Hughes, M., & Moody, S. W. (2000). How effective are one-to one tutoring programs in reading for elementary students at risk for reading failure? A metaanalysis of the intervention research. *Journal of Educational Psychology*, *92*, 605-619. https://doi.org/1037//0022-0663.92.4.605.

Foorman, B. R., & Torgesen, J.(2001).Critical elements of classroom and smallgroup instruction promote reading success in all children. *Learning Disabilities Researh and Practic, 16*(4),203-212. https://doi.org/10.1111/0938-8982.00020.

Fuchs, D., Fuchs, L. S., & Vaughn, S. (2014). What is intensive instruction and why is it important? *Teaching Exceptional Children*, *46*(4), 13–18. https://doi.org/10.1177/0040059914522966.

Fuchs, L. S, Fuchs, D., & Malone, A. S. (2017). The Taxonomy of intervention intensity. *TEACHING Exceptional Children, 50*(1), 35–43.

Gersten, R., Beckmann, S., Clarke, B., Foegen, A., Marsh, L., Star, J. R., & Witzel, B. (2009). *Assisting students struggling with mathematics: Response to intervention (RtI) for elementary and middle schools*. IES National Center for Education Evaluation Practice Guide.

Individuals With Disabilities Education Act, 20 U.S.C. § 1400 (2004).

Jenkins, J. R., Jewell, M., Leicester, N., O'Connor, R. E., Jenkins, L. M., & Troutner, N. M. (1994). Accommodations for individual differences without classroom ability groups: An experiment in school restructuring. *Exceptional Children*, *60*(4), 344-358. https://doi.org/10.1177/001440299406000406.

Juel, C.(1988).Learning to read and write:A longitudinal study of 54 children from first through fourth grades. *Journal of Educational Psychology*, *80*(4), 437-447. https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.4.437.

Martin, A. J. (2016). Using load reduction instruction (LRI) to boost motivation and engagement. British Psychological Society.

National Center on Intensive Intervention. (2013). *Databased individualization: A framework for intensive instruction. American Institutes for Research*. https://intensiveintervention.org/sites/default/files/DBI_Framework.pd.

Pressley, M., Allington, R. L., Wharton-McDonald, R., Block, C. C., & Morrow, L. M. (2001). *Learning to read: Lessons from exemplary first-grade classrooms*. Guilford Press.

Pressley, M., Roehrig, A. D., Raphael, L., Dolezal, S., Bohn, C., Mohan, L., Wharton-McDonald,R., Bogner,K.,& Hogan,K.(2003). Teaching processes in elementary and secondary education. In M.Reynolds & G. E. Miller (Eds.), *Handbook of psychology* (pp. 153–176). John Wiley.

Pressley, M., Wharton-McDonald, R., Allington, R. L., Block, C. C., Morrow, L., Tracey, D., et al. (2000). A study of effective first-grade reading instruction. *Scientific Studies of Reading, 5*, 35–58.

Schiefele, U., Stutz, F., & Schaffner, E. (2016). Longitudinal relations between reading motivation and reading comprehension in the early elementary grades. *Learning and Individual Differences*, *51*, 49-58. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2016.08.031.

Schumm, J. S., Moody, S. W., & Vaughn, S. (2000). Grouping for reading instruction: Does one size fit all?. *Journal of Learning Disabilities, 33*(5), 477-488.

Snow, C. E., Burns, M. S., & Griffi n, P. (Eds.). (1998). *Preventing reading difficulties in young children.* Washington, DC: National Academy Press.

St. Martin, K., Vaughn, S., Troia, G., Fien, H., & Coyne, M. (2020). *Intensifying literacy instruction: Essential practices.* MIMTSS Technical Assistance Center, Michigan Department of Education. Retrieved February, 10, 2022.

Stecker, P. M., Fuchs, L. S., & Fuchs, D. (2005). Using curriculum-based measurement to improve student achievement: Review of research. *Psychology in the Schools*, *42*(8), 795 -819. https://doi.org/10.1002/pits.20113.

Swanson, H. L., & Siegel, L. (2011). Learning disabilities as a working memory deficit. *Experimental Psychology, 49*(1), 5-28.

Sweller, J. (2012). Human cognitive architecture: Why some instructional procedures work and others do not. In K. R. Harris, S. Graham, T. Urdan, C. B. Mccormick, G. M. Sinatra, & J. Sweller (Eds.), APA Educational Psychology Handbook: *Vol. 1. Theories, constructs, and critical issues* (pp. 295-325). American Psychological Assocation.

Vaughn, S., Gersten, R., & Chard, D. J. (2000). The underlying message in LD intervention research: Findings from research syntheses. *Exceptional Children, 67*(1), 99-114. https://doi.org/10.1177/001440290006700107

Vaughn, S., Levy, S., Coleman, M., & Bos, C. S. (2002). Reading instruction for students with LD and EBD. *The Journal of Special Education, 36*(1), 2-13. https://doi.org/10.1177/00224669020360010101

Vaughn, S., Linan-Thompson, S., & Hickman, P. (2003). Response to instruction as a means of identifying students with reading/Learning disabilities. *Exceptional Children, 69*(4), 391-409. https://doi.org/10.1177/001440290306900401

Vaughn, S., Wanzek, J., Murray, C. S., & Roberts, G. (2012). *Intensive interventions for students struggling in reading and mathematics: A practice guide.* RMC Research Corporation, Center on Instruction. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED531907.pdf

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., Sipay, E. R., Small, S. G., Pratt, A., Chen, R., & Denckla, M. B. (1996). Cognitive profiles of difficult-to-remediate and readily remediated poor readers: Early intervention as a vehicle for distinguishing between cognitive and experiential deficits as basic causes of specific reading disability. *Journal of Educational Psychology, 88*(4), 601-638. https://doi.org/10.1037/0022-0663.88.4.601

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., & Jaccard, J. (2003). Toward distinguishing between cognitive and experiential deficits as primary sources of difficult to remediate and remediated poor readers. In B. R. Foorman (Ed.), *Preventing and remediating reading difficulties* (pp. 73–120). Baltimore, MD: York.

Wharton-McDonald, R. U. T. H. (2011). Expert classroom instruction for students with reading disabilities. *Handbook of research on reading disabilities*, 265-272. Routledge.

Wanzek, J., & Vaughn, S. (2007). Research-based implications from extensive early reading interventions. *School Psychology Review*, *36*(4), 541 561. https://doi.org/10.1080/02796015.2007.12087917

Wanzek, J., Vaughn, S., Scammacca, N., Gatlin, B., Walker, M. A., & Capin, P. (2016). Meta-analyses of the effects of tier 2 type reading interventions in grades K-3. *Educational Psychology Review, 28*(3), 551-576. https://doi.org/10.1007/s10648-015-9321-7

Wanzek, J., Stevens, E. A., Williams, K. J., Scammacca, N., Vaughn, S., & Sargent, K. (2018). Current evidence on the effects of intensive early reading interventions. *Journal of Learning Disabilities, 51*(6), 612-624. https://doi.org/10.1177/0022219418775110

HALÛK PERK ARAŞTIRMA MERKEZİ BELGELERİNE GÖRE

OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK VE HUKUKİ BAKIŞ

Prof. Dr. Salih Yılmaz
Dr. Mustafa Çakıcı
Dr. Metin Kıratlı
Halûk Perk

HPA HALÛK PERK ARAŞTIRMA MERKEZİ
SİD ULUSLARARASI SİVİL TOPLUMU DESTEKLEME VE GELİŞTİRME DERNEĞİ
nobel

HALÛK PERK ARAŞTIRMA MERKEZİ BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK VE HUKUKİ BAKIŞ

Editör: Selinay Ergenç
Prof. Dr. Salih Yılmaz Dr. Mustafa Çakıcı
Dr. Metin Kıratlı Halûk Perk

Yayın No.: 4850
Beşeri Bilimler No.: 515
ISBN: 978-625-397-286-8
E-ISBN: 978-625-397-287-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Kitapta yer alan görsellerin yayın hakkı Halûk Perk Araştırma Merkezine ait olup yazılı izin alınmadan kopyalanamaz, çoğaltılamaz, kullanılamaz.

Bu kitap, Uluslararası Sivil Toplumu Destekleme ve Geliştirme Derneği desteğiyle basılmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Salih., Çakıcı, Mustafa., Kıratlı, Metin., Perk, Halûk.,
Halûk Perk Araştırma Merkezi Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Evlilik ve Hukuki Bakış
Prof. Dr. Salih Yılmaz, Dr. Mustafa Çakıcı,
Dr. Metin Kıratlı, Halûk Perk,
1. Basım, XII + 506 s., 19,5x27,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-286-8
E-ISBN: 978-625-397-287-5
1. Nikâh Akdi 2. İzinname 3 Evlilik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

KAYNAKÇA

1. Halûk Perk Araştırma Merkezi Belgeleri (HPAM)

(Belge referans bilgileri dipnotlarda gösterilmiştir).

2. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

(Belge referans bilgileri dipnotlarda gösterilmiştir).

Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus Müdiriyeti Evrakı (DH.SN.M).

İrade Dosya Usûlü (İ.DUİT).

İstanbul Müftülüğü Meşihat Defterleri (İSTM.MŞH.DFT03).

Meşihat Şer'iye Sicil Defterleri (MŞH.ŞSC.d).

Sadaret Divan-ı Hümâyûn Kalemi Mukâvelenameler (A. DVN.MKL).

Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT)

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ (A.MKT.MVL).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM).

Şûrâ-yı Devlet (ŞD).

Yabancı Arşivler Makedonya Arşivi (YB.021).

3. Kitap, Makale, Süreli Yayın, Tez ve Ansiklopedi Maddeleri

"Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *Düstur* 2. Tertip, C. 9.

"Hukuk-ı Aile Kararnamesine Müteallık Muâmelât-ı İdariye Hakkında Nizamname", *Düstur* 2. Tertip, C. 2.

"İzdivaç ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Hâvi İlânname", *Düstur* 1. Tertip, C. 1.

"Sicill-i Nüfus Nizamnamesi Makamına Kâim Olmak Üzere Tadilen Kaleme Alınıp Meriyet-i Ahkamına Bi'l-istizân İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref-müteallık Buyurulan Nizamname Suretidir", Dersaadet: İkdam Matbaası, 1319/1903.

İzinnamesiz Akd-i Nikâh ve İzdivaçtan Maznun ve Mahkûm Olanların Afvına Dair Kanun, Kanunlar Mecmuası, Cumhuriyet Matbaası, 1342/1926 Ankara, C. 1.

Sicill-i Nüfus Nizamnamesi Makamına Kâim Olmak Üzere Tadilen Kaleme Alınıp Meriyet-i Ahkamına Bi'l-istizân İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref-müteallık

Buyurulan Nizamname Suretidir, Dersaadet - ikdam Matbaası, 1319/1903.

Acar, H. İbrahim, "İddet", DİA, İstanbul 2000, C. 21.

"Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı. 17

"Nişan", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, C. 33.

"Talak", DİA, İstanbul 2010, C. 39.

"Tefrik", DİA, İstanbul 2011, C. 40.

Aköz, Alaaddin, "16. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", İstem (Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi), Yıl 2, sayı 3, 2004.

Aksoy, Ramazan, "İslam Hukukunda İddet Nafaka İlişkisi", Burdur Mehmet Akif Ersoy İlahiyat Fakültesi Dergisi, Burdur 2021, C. 2, sayı 2.

Atar, Feridun, "Nikah", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, C. 33.

Aydın, Mehmet Akif, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *DİA,* İstanbul 1998, C. 18.

"Mehir", *DİA,* Ankara 2003, C. 28.

Bilirli, Tahir, Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2016.

Cin, Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara 1974.

Çınar, Tuba, Osmanlı Toplumunda Evliliğin Sona Erdirilmesi (1839-1922), Doktora Tezi, Gazi Ü. SBE, Ankara 2018.

Doğangüzel, Semra Betül, *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma,* Ankara 2021.

Osmanlı Hukukunda Nişanlanma, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Ankara 2019.

Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2006, sayı 2.

Erbay, Celal, "Nafaka", DİA, İstanbul 2006, C. 32.

Erdem, Hüseyin, "İslam - Osmanlı Aile Hukukunda Gayrimüslimler", *TAAD (Türkiye Adalet Akademisi Dergisi)*, Ocak 2016, sayı 24.

Halil Sahillioğlu, "Arûs Resmi", DİA, İstanbul 1991, C. 3.

Kama, Sezen, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyetine Etkisi", İÜHFM, İstanbul 2013, C.

LXX1, S. 691-692.

Karaaslan, Arzu, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Batman 2015, Cilt 5, sayı 2.

Karaçay Türkal, Merve, "Trabzon Şer'iye Sicillerindeki Nikâh Kayıtları (1750-1755), Otam (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Ankara 2020, sayı 48, s. 157, 159.

Karaman, Fikret ve diğerleri, "Hul'", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

"İddet", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

"Nafaka", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006, s. 511.

"Nikah", Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara 2006.

"Ric'i Talâk", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

"Talak", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

Keleş, Erdoğan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2004, C. 21, sayı 1.

Kıvrım, İsmail, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntap Örneği: Talâk, Muhâlaa ve Tefrik)", Gaziantep Üniversitesi SBE Dergisi, 2011, C. 10, sayı 1.

Kumaş, Mehmet Salih, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Türk Medeni Kanunu Çerçevesinde Boşanma Hukuku, Bursa 2007.

Küçüktiryaki, Ahmet Yasin, "Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2, C. 13, sayı 26, s. 180-181.

Midilli, Muharrem, "Gelmezsem İrâdetin Elinde Olsun: Osmanlı Aile Hukukunda Tefviz-i Talâkın Fetvalara Yansıyan Hükümleri ve Mezhep İçi Çözüm Yolu Olarak İşlevi", İslam Tetkikleri Dergisi, İstanbul 2022, sayı 12.

Nutku, Özdemir, "Düğün", DİA, İstanbul 1994, C. 10.

Özkul, Ali Efdal, "18. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Meydana Gelen Boşanma Olayları", Belleten, Ankara 2015, C. 79, sayı 284.

Öztürk, Sait, "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 10.

Sak, İzzet, "Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'iye Sicillerine Göre), SÜSBED (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı 16.

Sökülmez, Şerafettin, Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin Fetâvâsına Göre Osmanlı Hukukunda Talâk, Yüksek Lisans, İ.Ü. SBE Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Temel, Mehmet Selim, Osmanlı Devleti'nde Kız Kaçırma (1839-1908): Devlet, Cemaatler ve Modernleşme, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Vatansever, Müge, Eski Türk Hukukunda Boşanma ve Günümüz Hukukuyla Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, İzmir 2011.

Yaran, Rahmi, "Düğün", DİA, İstanbul 1994, C. 10.

Yurt, Vedat, Osmanlı Devletinde 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Evliliğe Tahdit Tedbirleri: İranlılarla Evlilik Yasağı, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.SBE, İstanbul 2019.

Yücel, İrfan, "Diyanet İşleri Başkanlığı", DİA, İstanbul 1994, C. 9.

Yüksel, Ayhan, "Giresun'da Evlendirme Kampanyası (1864)", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. 106, sayı 208.

4. İnternet Kaynakları

http://www.otukensozluk.com/, Erişim tarihi: 12.12.2022.

https://www.turkiyehukuk.org/turk-kanunu-medenisi/, Erişim tarihi: 12.11.2022.

POST MODERN YÖNETİM YAKLAŞIMLARI

Editörler
Prof. Dr. İbrahim Yalçın
Doç. Dr. Ali Bayram

nobel

POST MODERN YÖNETİM YAKLAŞIMLARI

Editörler: Prof. Dr. İbrahim Yalçın - Doç. Dr. Ali Bayram

Yayın No.: 5216
BEŞERİ BİLİMLER No.: 558
ISBN: 978-625-397-870-9
E-ISBN: 978-625-427-848-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yalçın, İbrahim., Bayram, Ali.
Post Modern Yönetim Yaklaşımları
Editörler: Prof. Dr. İbrahim Yalçın - Doç. Dr. Ali Bayram
1. Basım, XIV + 302 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-870-9
E-ISBN: 978-625-427-848-8
1. Post Modern Yönetim 2. Toplam Kalite Yönetimi 3. Değişim Mühendisliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölümler ve Yazarları ..... Iıı
Ön Söz V

1. BÖLÜM
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

1. Giriş 1
2. Kavramsal Çerçeve 2
   2.1. Kalite Kavramı ve Gelişimi 2
   2.2. Toplam Kalite Yönetimi 6
      2.2.1. Toplam Kalite Yönetimi Standartları 11
      2.2.2. Toplam Kalite Yönetimi İlkeleri 14
         2.2.2.1. Yönetimin Liderliği 14
         2.2.2.2. Eğitim 16
         2.2.2.3. Tedarikçi Yönetimi 17
         2.2.2.4. Kalite Verisi ve Raporlama 17
         2.2.2.5. Ürün Tasarımı 18
         2.2.2.6. Süreç Yönetimi 19
         2.2.2.7. Müşteri Memnuniyeti (Odaklılık) 20
         2.2.2.8. Çalışan İlişkileri 20
         2.2.2.9. Takım Yaklaşımı 21
         2.2.2.10. Sürekli İyileştirme ve Geliştirme (Kazien) 22
3. Değerlendirme 23
Kaynakça 24

2 . BÖLÜM
YALIN YÖNETİM

Giriş 29
1. Yalın Yönetim İle İlgili Kavramlar 30
2. Yalın Yönetimin Tarihi 36
3. Yalın Yönetimin Tanımı 37
4. Yalın Yönetimin Amacı ve Faydaları 38
5. Yalın Yönetim İlkeleri 39
6. Yalın Yönetim Uygulamalarında Kullanılan Araç ve Yöntemler 41
7. Yalın Yönetimin Avantaj ve Dezavantajları 47
Sonuç ve Değerlendirme 49
Kaynak 50

3. BÖLÜM
KAİZEN (SÜREKLİ İYİLEŞTİRME)

Giriş 53
1. Kaizen Felsefesi 54
2. Kaizen Süreci ve Kaizen'i Oluşturan Alt Faktörler 58
3. Kaizenin Gerçekleşebilmesi İçin Koşullar 62
4. Kaizen'in Türleri ve Kaizen'in İşlemelere Faydaları 65
5. Kaizen Örnekleri 66
Değerlendirme 67
Kaynakça 67

4. BÖLÜM
ŞEBEKE ORGANİZASYONLAR
(NETWORK ORGANIZATION)

Giriş 71
1. Şebeke Teorisi (Network Theory) 73
2. Şebeke Organizasyonlar ve Örgütsel Yapı 74
3. Şebeke Organizasyon Türleri 78
3.1. Yapısal Şebeke Organizasyonlar 78
3.1.1. Dahili Şebeke Organizasyonlar 79
3.1.2. Dengeli Şebeke Organizasyonlar 80
3.1.3. Dinamik Şebeke Organizasyonlar 81
3.2. Örgütler Arası İş Birliğine Bağlı Şebeke Organizasyonlar 82

3.2.1. Bölge Şebeke Organizasyon (Network Of Place) 83
3.2.2. Araştırma – Geliştirme Şebeke Yapılar..... 84
3.2.3. İşletme Grupları (Business Groups) 84
3.2.4. İş Birliği İle Üretim ve Stratejik Birliktelik 85
3.3. Şebeke Organizasyonların Özellikleri, Olumlu ve Olumsuz Yönleri 85
3.3.1. Şebeke Organizasyon Yapıların Örgütler Açısından Olumlu Yönleri.....85
3.3.2. Şebeke Organizasyon Yapıların Örgütler Açısından Olumsuz Yönleri.. 86
Değerlendirme ve Sonuç..... 87
Kaynakça 88

5. BÖLÜM
DEĞİŞİM MÜHENDİSLİĞİ-BUSİNESS PROCESS RE-ENGİNEERİNG (BPR)

Giriş 91
1. Değişim Mühendisliği İsminin Doğuşu 92
2. İşletmeler Neden Değişim Mühendisliği Yapıyor?..... 95
2.1. Değişim Mühendisliği Hangi Durumlarda Yapılmalıdır?..... 95
3. Değişim Mühendisliği' nin Tanımı 96
4. Değişim Mühendisliği Nedir? Ne Değildir?..... 102
5. Değişim Mühendisliği' nin Özellikleri 104
6. Bir İşletmenin Süreçlerine Değişim Mühendisliği Uygulandığında Oluşan Değişim Türleri 105
7. Değişim Mühendisliği Aktörleri 106
8. Değişim Mühendisliğine Eleştiriler ve Savunması 108
9. Değişim Mühendisliği İlkeleri 108
10. Değişim Mühendisliğinde Başarı Faktörleri 111
10.1. Değişim Mühendisliği Uygulamasının Önündeki Engeller..... 112
10.2. Değişim Mühendisliği Uygulamalarında Başarısızlığa Sürükleyen Hatalar 113
11. Değişim Mühendisliğinin Yararları 115
12. Değişim Mühendisliğinde Kullanılan Araç ve Teknikler 116
13. Değişim Mühendisliği Uygulama Aşamaları..... 117
Sonuç..... 119
Kaynakça 120

6. BÖLÜM
REKABETİN DEĞİŞMEYEN ANAHTARI:
BENCHMARKING

Giriş 127
Kavramsal Çerçeve 128
Yönetsel Araç Olarak Benchmarking'in Temel Özellikleri 130
Benchmarking'in Amaç ve Yararları 131
Benchmarking Türleri 133
Benchmarking Süreci 135
Benchmarking'in Planlama Aşaması 136
Benchmarking Ekibinin Oluşturulması ve Ortakların Seçimi Aşaması 137
Gözlem (Veri Toplama ve Verilerin Analizi) Aşaması 138
Uygulamalara Başlanılması ve Raporlama Aşaması 139
Sonuç 139
Kaynakça 140

7. BÖLÜM
PERSONEL GÜÇLENDİRME

Giriş 143
1. Personel Güçlendirme 144
2. Yapısal Güçlendirme 148
3. Psikolojik Güçlendirme 151
3. Personel Güçlendirme Önündeki Engeller 153
3.1. Çalışan Engelleri 153
3.2. Yönetici Engelleri 153
4. Personel Güçlendirmenin Örgütlere Sağladığı Faydalar 154
Sonuç 155
Kaynakça 156

8. BÖLÜM
STRATEJİK ORTAKLIKLAR (BİRLİKLER) OLUŞTURMA–STRATEGİC ALLİANCES

1. Giriş 159
2. Stratejik İş Birliği Kavramı 161
2.1. Stratejik İş Birliği Kavramının Temel Dayanağı Olan Teoriler 163
2.1.1. Sosyal Ağ Teorisi 163
2.1.2. İşlem Maliyeti Teorisi 164
2.1.3. Kaynak Bağımlılığı Kuramı 166

2.1.4. Kaynak Temelli Yaklaşım 168
2.2. İşletmeleri Stratejik İş Birliği Yapmaya İten Nedenler 168
2.3. Stratejik İş Birliklerinin Avantajları 172
2.4. Stratejik İş Birliklerinin Dezavantajları 173
2.5. Stratejik İş Birliği Türleri 174
2.5.1. Lisans Anlaşmaları 174
2.5.2. Franchising 175
2.5.3. Ortak Girişim 175
2.5.4. Konsorsiyum 176
2.5.5. Know-How Anlaşmaları 177
2.5.6. Yönetim Sözleşmesi 177
2.5.7. Bölgesel Acentelik ve Bayilikler 177
2.5.8. Taşeronluk Anlaşmaları 178
Sonuç 178
Kaynakça 179

9. BÖLÜM
KÜÇÜLME (DOWNSIZING) VE KADEME AZALTMA (DELAYERING)

Giriş 181
1.Örgütsel Küçülme Kavramı 182
2. Örgütsel Küçülmenin Amaçları/Nedenleri 183
3. Örgütsel Küçülme Stratejileri ve Aşamaları 184
4.Örgütsel Küçülmenin Etkileri 188
5. Kademe Azaltma 190
Sonuç 191
Kaynakça 192

10. BÖLÜM
ÖĞRENEN ORGANİZASYONLAR

Giriş 193
1. Örgütsel Öğrenme ve Öğrenen Örgütler 194
2. Öğrenen Örgütlerin Özellikleri 196
3. Öğrenen Örgütlerin Önemi 197
4. Örgütsel Öğrenme Modelleri 198
5. Örgütsel Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler 202
Sonuç 205
Kaynakça 206

11. BÖLÜM
SANAL ORGANİZASYONLARIN ERDEMLERİ

Giriş 209
1. Sanal Organizasyon Kavramı 210
1.1. Sanal Kavramı 211
2. Sanal Organizasyonların Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler 214
3. Sanal Organizasyonların Özellikleri 216
4. Sanal Organizasyonların Erdemleri 219
4. 1. İş Birliği ve Esneklik: Sanal Organizasyonların Temel Avantajları 219
4.2. Coğrafi Sınırları Ortadan Kaldırma: Sanal Organizasyonların Küresel Etkisi 220
4. 3. Maliyet Tasarrufu: Sanal Organizasyonların İş Dünyasına Katkısı 221
4.4. İş-Özel Hayat Dengesi: Sanal Organizasyonların İnsan Hayatına Etkisi 222
4.5. Küresel Yetenek Havuzu: Sanal Organizasyonların Sıra Dışı Gücü 223
4.6. İş Sürekliliği: Sanal Organizasyonların Güvencesi 224
4.7. İnovasyon ve Yaratıcılık: Sanal Organizasyonların Dönüşüm Motoru .. 225
Sonuç 226
Kaynakça 227

12. BÖLÜM
STRATEJİK BİR YÖNETİM YAKLAŞIMI OLARAK
BALANCED SCORECARD YÖNTEMİ

Giriş 229
1. Balanced Scorecard Yöntemi 230
2. Balanced Scorecard Yönteminin Boyutları 233
2.1. Finansal Boyut 234
2.2. Müşteri Boyutu 234
2.3. Süreç Boyutu 235
2.4. Öğrenme ve Gelişme Boyutu 236
3. Balanced Scorecard Yöntemi ve Strateji Haritaları 237
4. Balanced Scorecard Yönteminin Kısıtları 239
5. Balanced Scorecard Yönteminin İşlevleri 240
6. Balanced Scorecard Yönteminin Yararları 242
Sonuç 243
Kaynakça 244

13. BÖLÜM
KURUMSAL YÖNETİŞİM

Giriş 247
1. Şirket Kavramı ve Tanımı 248
2. Kurumsal Yönetişim Kavramı ve Tanımı 249
3. Kurumsal Yönetişimin Genel Yapısı ve Amaçları 251
4. Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Yönetişim Arasındaki Farklılıklar 254
5. Kurumsal Yönetişimin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler 256
6. Kurumsal Yönetişim Teorileri 258
7. Kurumsal Yönetişim İlkeleri 264
8. Kurumsal Yönetişimin Önemi 268
Sonuç 271
Kaynakça 273

14. BÖLÜM
TEMEL YETENEK

Giriş 275
1. Temel Yetenek Kavramı 275
2. Temel Yetenek Nitelikleri 278
3. Temel Yeteneklerin Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Riskleri 281
Sonuç 282
Kaynakça 283

15. BÖLÜM
DIŞ KAYNAK KULLANIMININ GÜCÜ İNOVASYONUN SINIRLARINI GENİŞLETMEK

Giriş 285
1. Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) 287
2. Dış Kaynak Kullanımı İle İnovasyon 289
3. Metodoloji 291
    3.1. Araştırma Tasarımı 291
    3.2. Araştırma Stratejisi 291
    3.3. Dış Kaynak Kullanımı ve İnovasyon İle İlgili Yapılan Araştırmalar 291
Sonuç ve Tartışma 297
Kaynakça 299

1. BÖLÜM

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Özge Üstün-Mehmet Veysi Kaya-Ayşe Tuğba Yıldız

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve bilginin sağlanmasındaki kolaylıklar ile birlikte rekabet koşulları da güçlü bir değişimi ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşen rekabet ortamı içerisinde dinamik kalabilmek için bazı yönetim kavramlarının organizasyon içerisinde sadece anlatılmakla kalmayıp uygulanması ve çalışanlar üzerinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Son yıllardaki yaşanan değişimlerin hızı gün geçtikçe artmakta olup kullanımının farklılaştığı görülmektedir. Bu değişimler karşısında organizasyonlarda kendilerini sürekli yenileyerek geliştirme çabası içerisinde olmalıdırlar (Poyraz, 2022, s. 1). Geçmişte yaşanan küresel ölçekli gelişmeler işletmelerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri açısından zorlu bir rekabet yaratmıştır. Rekabette gücü yakalamak isteyen işletmeler müşteri odaklı süreç planlayarak kaliteye önem vermiştir. 1900'lü yıllardan günümüze kadar kalite kavramı belirli süreçlerden geçerek Toplam Kalite Yönetimi (TKY) kavramına evirilmiştir (Ünal Tosun, 2022, s. 15).

TKY kavramı yeni bir kavram olmamasının yanında işletmeler için günümüzün en önemli kavramları arasında yer almaktadır. Organizasyon içerisinde TKY kavramının uygulamasına geçilmesi, maliyetlerin azaltılması ve verimliliğin artırılması aynı zamanda çalışanlarında fikir ve görüşlerinin dikkate alınmasıyla bilginin paylaşılarak organizasyon için faydalı ve çözüm üretici düşünceler ile ileriye taşıyan fikirlerin ortaya atılmasını sağlamaktadır. Kalite kavramı müşterilere sunulan mamül veya hizmetlerin (üretiminden satışına ve satış sonrasına kadar olan faaliyetler bütününü) kusursuz sunulması anlayışına sahiptir. TKY, hem iç hem de dış müşterileri düşünen sistematik bir düzen üzerinde girdi noktasından

Toplam kalite yönetiminde girdi ile başlayıp ve çıktı ile sonuçlanan süreçte değerli bir çıktı elde edebilmek için işletmeler rakiplerinden farklılaşarak kalite kavramının önemi arttırmışlardır. Sürekli tercihleri değişen müşterilerde memnuniyette üstünlük kazanabilmek ve sadık müşteri profilini yakalamak işletmeler için oldukça zorlayıcı bir döngüdür. Sadece müşteri odaklı ya da sadece kalite odaklı rekabetin yetersiz kaldığı küresel dünyada işletmelerin yaşanan gelişmelere ve yeniliklere ayak uydurabilmeleri için işletmenin tamamını aktif olarak sürece dahil etmeleri gerekmektedir. Bu hususta Toplam Kalite Yönetimi iyi bir araç olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Açık, S. (2006). *Toplam kalite yönetimi ile tam zamanında üretim sisteminin birlikte kullanılması ve bir uygulama*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağın, K. (2020). Toplam kalite yönetimi bağlamında kaizen felsefesinin örgütlerin maliyet, verimlilik ve kalite düzeylerine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1191-1207.

Ahire, S. L., ve O'shaughnessy, K. C. (1998). The role of top management commitment in quality management: an empirical analysis of the auto parts industry. *International Journal of Quality Science*, 3(1), 5-37.

Akıncı, P. (2011). *The relationship between tqm and service quality: An application in health care industry*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anakoç, R. (1999). *Toplam kalite yönetimi uygulamalarında insan kaynakları yönetimi'nin rolü: Türkiye'deki insan kaynakları yönetimi uygulamalarının toplam kalite yönetimi'ne yatkınlık düzeyini belirlemeye yönelik bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ateş, H. ve Buyruk, G. C. (2018). Bir iyi yönetişim ilkesi olarak katılımcılık ve Türk kamu yönetiminde katılımcılığın konumu. *Ombudsman Akademik*, 2018 Yılı Özel Sayı/Kamu Hizmetlerinde İyi Yönetim İlkeleri, 81-98.

Aykaç, B., ve Özer, M. A. (2006). Toplam kalite yönetiminin kamu kuruluşlarında uygulanması: sorunlar ve yeni arayışlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 171-202.

Baird, K., Jia Hu, K., ve Reeve, R. (2011). The relationships between organizational culture, total quality management practices and operational performance. *International Journal of Operations ve Production Management*, 31(7), 789-814.

Bakan, İ. (2011). *Çağdaş yönetim yaklaşımları ilkeler, kavramlar ve yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Berry, T. (1994). *Managing the total quality management*. NewYork: McGraw-Hill.

Boothroyd, G. (1994). Product design for manufacture and assembly. *Computer-Aided Design*, 26(7), 505-520.

Brah, S. A., Tee, S. S., and Rao, B. M. (2002). Relationship between TQM and performance of Singapore companies. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 19(4), 356-379.

Chong, V. K., and Rundus, M. J. (2004). Total quality management, market competition and organizational performance. *The British Accounting Review*, 36(2), 155-172.

Çabuk, S. N. (2013). *Kalite yönetim sistemlerinde temel kavramlar: kalite kontrol, kalite güvence ve kalite iyileştirme*. In D. Taşçı, ve S. N. Çabuk (Eds.), Kalite Yönetim Sistemleri (pp. 46-73). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çetin, C. (2010). *Toplam kalite yönetimi, ilke, süreç, uygulama*. İstanbul: Beta Yayınları.

Çetin, C. ve Arslan, L. (2017). *Toplam kalite yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Çoban, S. (2004). Toplam kalite yönetimi perspektifinde içsel pazarlama anlayış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(22), 85-98.

Dahlgaard, J. J., Kristensen, K. and Kanji, G. K. (2008). *Fundamentals of total quality management*. Londra: Routledge Publications.

Efil, İ. (2016). *Toplam kalite yönetimi*. Bursa: Dora Yayınları.

Elagöz, İ. (2006). *Tedarik zinciri yönetimi yaklaşımının maliyet hesaplama çalışmalarına etkisi*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eren, E. (2016). *Yönetim ve organizasyon çağdaş ve küresel yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Feigembaum, A. V. (2003). *Total quality control*. In M. A. Lewis, ve N. Slack (Eds.), Operations management critical perspectives on business and management (pp. 221-235). Londra: Routledge Publications.

Guion, C. L. (2010). *The impact of TQM and Six Sigma improvement methodologies on organizational performance*. (Doktora Tezi). Minneapolis: Capella University.

Güngör, E. (2008). *İş sağlığı ve güvenliği kavramının toplam kalite yönetimi açısından irdelenmesi ve talaşlı üretim sanayisinde iş sağlığı ve güvenliği üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Halis, M. (2004). *Toplam kalite yönetimi kapsam, ilkeler ve uygulamaları*. Ankara: Roma Yayınları.

Imai, M. (2019). *Kaizen / Japonya'nın rekabetteki başarısının anahtarı*. İstanbul: Kalder Yayınları.

International Organization for Standardization. (2015). *Quality management principles*. Geneva.

Ivanov, C. I., and Avasilcăi, S. (2014). Performance measurement models: an analysis for measuring innovation processes performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 124, 397-404.

İmamoğlu, A. F. (1998). Toplam kalite yönetimi anlayışı açısından spor hizmetleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 51-62.

James, M. E. (2008). *An empirical investigation into the extent of quality management practices in the Jamaican manufacturing industry*. Phoenix: University Of Phoenix.

Kanbur, A., ve Kanbur, E. (2008). Toplam kalite yönetiminin mavi yakalı işgören motivasyonu üzerindeki etkisi: Mobilya sektöründe ampirik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 27-40.

Kaplan, R. S., and Norton, D. P. (2004). *Strategy maps: Converting intangible assets into tangible outcomes*. Boston: Harvard Business Press.

Kongpichayanond, P. (2013). Kongpichayanond, P. (2013). *Perceived relationships among knowledge management, total quality management, and organization innovation performance: A Thai study*. Minnesota: University of Minnesota.

Medori, D., and Steeple, D. (2000). A framework for auditing and enhancing performance measurement systems. *International Journal of Operations ve Production Management*, 20(5), 520-533.

Mesci, A. A. M. (2007). Otel işletmelerinde toplam kalite yönetimine geçişte sorun yaşanabilecek alanların belirlenmesi: antalya belek bölgesinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007 (1), 33-50.

Mojtahedzadeh, R. (2014). *The effect of quality culture and organisational performance in Iran car manufacturing companies*. (Doktora Tezi). İran: Allame Mohades Nouri University Institute of Higher Education.

Mukhopadhyay, M. (2020). *Total quality management in education*. New York: SAGE Publications.

Northouse, P. G. (2006). *Leadership: theory and practice*. New York: SAGE Publications.

Oakland, J. S. (2004). *Oakland on quality management*. New York: Butterworth-Heinemann Publications.

Odigie, M. E. (2015). *A study on the integration of quality and safety management systems in small to medium-size companies in the USA*. (Doktora Tezi). Indiana: Indiana State University.

Öz, İ. (2006). *Karabük ilindeki mesleki ve teknik okul ve kurumlarındaki toplam kalite yönetimi uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özer, M. A. (2019). *21. yüzyılda yönetim ve yöneticiler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Poyraz, F. (2022). *Toplam kalite yönetimi kavramının belediye personelleri motivasyonuna ve iş tatminine etkisi: Anamur ve Bozyazı Belediyeleri örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Prajogo, D. I., and Sohal, A. S. (2006). The relationship between organization strategy, total quality management (TQM), and organization performance––the mediating role of TQM. *European Journal of Operational Research*, 168(1), 35-50.

Rashid, K., and Haris Aslam, M. M. (2012). Business excellence through total supply chain quality management. *Asian Journal on Quality*, 13(3), 309-324.

Rumane, A. R. (2010). Quality management in construction Projects. Florida: CRC Press.

Sağlık Bakanlığı. (2023). *Kalite nedir?*. Erişim Adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kalite-nedir.html. Erişim Tarihi: 29.08.2023

Sahney, S., Banwet, D. K., and Karunes, S. (2004). Conceptualizing total quality management in higher education. *The TQM Magazine*, 16(2), 145–159.

Sıtkı, A. (2022). *Toplam kalite yönetiminin iş tatmini ve hasta memnuniyetine etkisi Gaziantep ve Halep örneği*. (Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sönmez, Ü. (2023). *Toplam kalite yönetimi uygulamalarının işletme performansına etkisinde iç ve dış tetkik etkinliğinin düzenleyici rolü*. (Doktora Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Steingard, D. S., and Fitzgibbons, D. E. (1993). A postmodern deconstruction of total quality management (TQM). *Journal of Organizational Change Management*, 6(5), 27-42.

Sumarjan, N. (2011). *Exploration of quality management practices in Malaysian hotels: An equilibrium approach*. (Doktora Tezi). Iowa: Iowa State University.

Şimşek, M. (2002). *Toplam kalite yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Tari, J. J., Molina, J. F., and Castejón, J. L. (2007). The relationship between quality management practices and their effects on quality outcomes. *European Journal of Operational Research*, 183(2), 483-501.

Taşkın, E. ve Ekici, K. M. (2010). *Kalite güvence standartları*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Türk Standardları Enstitüsü. (2015). *Kalite yönetim sistemleri – şartlar (TS EN ISO 9001)*. Ankara.

Ulaş, S. (2002). *Toplam kalite yönetiminde insan kaynaklarının rolü: liderlik üzerine bir uygulama*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü.

Ünal Tosun, H. (2022). *Toplam kalite yönetiminin örgütsel yenilikçiliğe etkisi: bir alan araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan: Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Van der Veen, R. (2006). Communication and creativity: Methodological shifts in adult education. *International Journal of Lifelong Education*, 25(3), 231-240.

Van Scyoc, K. (2008). Process safety improvement—Quality and target zero. *Journal Of Hazardous Materials*, 159(1), 42-48.

Vuppalapati, K., Ahire, S. L., and Gupta, T. (1995). JIT and TQM: a case for joint implementation. *International Journal of Operations ve Production Management*, 15(5), 84-94.

Wilkinson, A., Redman, T., Snape, E., and Marchington, M. (1998). *Managing with total quality management: theory and practice*. Londra: Bloomsbury Publishing.

Yıldırım, S. (2009). İşletmelerde tedarik zinciri yönetimi ve toplam kalite yönetimi ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1(1), 175-191.

Zairi, M., and Youssef, M. A. (1995). Benchmarking critical factors for TQM: part I: theory andfoundations. *Benchmarking for Quality Management ve Technology*, 2(1), 5-20.

Zengin, E., ve Erdal, A. (2000). Hizmet sektöründe toplam kalite yönetimi. *Journal of Qafqaz University*, 3(1), 43-56.

2. BÖLÜM

YALIN YÖNETİM

Ayşegül Düzgün

GİRİŞ

Son zamanlarda örgütlerin müşterilere iyi kalitede ürün ve hizmetler sunarak, onları tatmin edebilmeye daha fazla önem verdiği görülmektedir. Rekabetin yoğun olduğu ve hızlı bir şekilde değişmekte olan bir pazarda faaliyette bulunan örgütler değişen müşteri beklentilerini karşılayabilmek, kaliteyi artırabilmek, maliyetleri düşürebilmek amacıyla insana saygı ve israfın ortadan kaldırılması ilkelerine önem veren yalın yönetim yaklaşımını benimsemişlerdir. Yalın yönetim yaklaşımı ile örgütler üretim süreçlerini iyileştirebilmektedir. Yalın yönetim yaklaşımı, örgütlerin sadece üretim alanında değil aynı zamanda yönetim alanında da yalınlaşmasını önermektedir. Yönetim uygulamaları işgören performansını artırma konusunda da önemli bir rol üstlenmektedir. Yalın yönetim yaklaşımını hayata geçiren örgütler hayatta kalma, amaçlarına ulaşabilme, rekabet avantajını ele geçirebilme, çalışan ve örgüt performansını artırabilme konularında avantaj elde etmektedir.

Bu bölümde yalın yönetimle ilgili kavramlara değinilmiş, yalın yönetimin tanımı yapılmış, yalın yönetimin tarihinden söz edilmiştir. Ardından yalın yönetimin amacı ve hedefinden ve ilkelerinden bahsedilmiştir. Daha sonra yalın yönetim uygulamalarında kullanılan araç ve yöntemlere, yalın yönetimin sağladığı avantaj ve dezavantajlara değinilerek çalışma sonuç ve değerlendirme bölümü ile sonlandırılmıştır.

KAYNAK

Arnheiter, E. D., & Maleyeff, J. (2005). The integration of lean management and Six Sigma. *The TQM magazine*, *17*(1), 5-18.

Askin, R. G., & Goldberg, J. B. (2002). *Design and analysis of lean production system*. John Wiley&Sons. Inc., New York.

Aydın, Ç. Ö., & Karakaya, A. (2022). Applicability of lean management approach in organizations. In Karacagil Z (Eds.), Current debates on social sciences (ss. 344-358). Bilgin Kültür Sanat Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Behrouzi, F., & Wong, K. Y. (2011). Lean performance evaluation of manufacturing systems: A dynamic and innovative approach. *Procedia Computer Science*, *3*, 388-395.

Bendell, T. (2006). A review and comparison of six sigma and the lean organisations. *The TQM magazine*, *18*(3), 255-262.

Blakeslee, J. (1999). Achieving quantum leaps in quality and competitiveness.'ımplementing the six sigma solution in your company. In *Annual qualıty congress proceedıngs-Amerıcan socıety for qualıty control* (pp. 486-496).

Casey, J. T., Brinton, T. S., & Gonzalez, C. M. (2009). Utilization of lean management principles in the ambulatory clinic setting. *Nature Reviews Urology*, *6*(3), 146-153.

Clark, D. M., Silvester, K., & Knowles, S. (2013). Lean management systems: creating a culture of continuous quality improvement. *Journal of clinical pathology*, *66*(8), 638-643.

de Souza, M. S., Brandão, L. C., Rascalha, A., Lara, C. H.ve de Souza, M.G. (2012) reduction of setup time in the auto parts manufacturing industry using the smed methodology: A case study. International Conference on Production Research- America

Deran, A., & Beller, B. (2014). Hastanelerde yalın yönetimin bir aracı olarak değer akış maliyetleme ve kamu hastanesinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 161-174.

Derin, N. (2017). Yalın yönetimin gerektirdiği yalın işgücü işletme performansını artırır mı?.

Dudek-Burlikowska, M., & Szewieczek, D. (2009). The Poka-Yoke method as an improving quality tool of operations in the process. *Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering*, *36*(1), 95-102.

Duque, D. F. M., Cadavid, L. R., (2007), Lean Manufacturing Measurement: The Relationship Between Lean Activities and Lean Metrics, *Estudio Gerenciales,* 23(105), 69–83.

Emiliani, M. L. (2001). Redefining the focus of investment analysts. *The TQM Magazine*, *13*(1), 34-51.

Emiliani, M. L. (2006). Origins of lean management in America: The role of Connecticut businesses. *Journal of management History*, *12*(2), 167-184.

Fullerton, R. R., Kennedy, F. A., & Widener, S. K. (2014). Lean manufacturing and firm performance: The incremental contribution of lean management accounting practices. *Journal of Operations Management*, *32*(7-8), 414-428.

Gerger, A. (2019). Endüstri 4.0 Üretim Sürecinde Süreç Değişkenliğinin Optimizasyonunda Heijunka Yöntemi. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, *2*(1), 1-17.

Gök, M. Ş., & Arıcı, T. (2016). Yalın yönetim sistemlerinde alternatif yaklaşım: Dinamik kalite yönetim sistemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 135-143.

Graban, M., & Prachand, A. (2010). Hospitalists: Lean leaders for hospitals. *Journal of Hospital Medicine*, *5*(6), 317-319.

Hicks, B. J. (2007). Lean information management: Understanding and eliminating waste. *International journal of information management*, *27*(4), 233-249.

Imai, M. (2007). *Gemba Kaizen. A commonsense, low-cost approach to management* (pp. 7-15). Gabler.

Kilpatrick, J. (2003). Lean principles. *Utah Manufacturing Extension Partnership*, *68*(1), 1-5.

Liker, J. K. (2020). *Toyota way: 14 management principles from the world's greatest manufacturer*. McGraw-Hill Education.

Liker, J. K., & Hoseus, M. (2010). Human resource development in Toyota culture. *International Journal of Human Resources Development and Management*, *10*(1), 34-50.

Liker, J. K., & Morgan, J. M. (2006). The Toyota way in services: the case of lean product development. *Academy of management perspectives*, *20*(2), 5-20.

McNair, C. J. (2012). On Target: Customer□Driven Lean Management. *Lean accounting: best practices for sustainable integration*, 119-153.

Michalska, J., & Szewieczek, D. (2007). The 5S methodology as a tool for improving the organization. *Journal of achievements in materials and manufacturing engineering*, *24*(2), 211-214.

Netland, T. H., & Powell, D. J. (2017). A lean world. *The Routledge companion to lean management*, 465-473.

Ohno, T., (1996). Toyota Ruhu, çev. Canan Feyyat, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Önder, N. T., Arslan, E. ., Kayalı, S. Keskin, Z. & Özgür, Y. (2015). Sağlık kuruluşlarında yalın yönetim anlayışının değerlendirilmesinde bir eğitim araştırma hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *2*(1), 34-39.

Palmer, V. S. (2001, August). Inventory management KAIZEN. In *Proceedings 2nd International Workshop on Engineering Management for Applied Technology. EMAT 2001* (pp. 55-56). IEEE.

Pampanelli, A. B., Found, P., & Bernardes, A. M. (2011, April). A lean and green Kaizen model. In *POMS annual conference, Reno, Nevada, USA* (Vol. 29).

Pyzdek, T., & Keller, P. A. (2003). A Complete Guide for Green Belts, Black Belts, and Managers at All Levels.

Romero, D., Gaiardelli, P., Powell, D. J., & Zanchi, M. (2022, September). Intelligent Poka-Yokes: Error-Proofing and Continuous Improvement in the Digital Lean Manufacturing World. In *IFIP International Conference on Advances in Production Management Systems* (pp. 595-603). Cham: Springer Nature Switzerland.

Rother, M., & Shook, J. (2003). *Learning to see: value stream mapping to add value and eliminate muda*. Lean enterprise institute.

Schonberger, R. J. (2019). The disintegration of lean manufacturing and lean management. *Business Horizons*, *62*(3), 359-371.

Shannon, P. W., Krumwiede, K. R., & Street, J. N. (2010). Using simulation to explore lean manufacturing implementation strategies. *Journal of Management Education*, *34*(2), 280-302.

Simon, R. W., & Canacari, E. G. (2012). A practical guide to applying lean tools and management principles to health care improvement projects. *AORN journal*, *95*(1), 85-103.

Sobek II, D. K. (2011). Lean healthcare implementation: critical success factors. In *IIE Annual Conference. Proceedings* (p. 1). Institute of Industrial and Systems Engineers (IISE).

Sugimori, Y., Kusunoki, K., Cho, F., & UCHIKAWA, S. (1977). Toyota production system and kanban system materialization of just-in-time and respect-for-human system. *The international journal of production research*, *15*(6), 553-564.

Urban, W. (2015). The lean management maturity self-assessment tool based on organizational culture diagnosis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *213*, 728-733.

Vais, A., Miron, V., Pedersen, M., & Folke, J. (2006). "Lean and Green" at a Romanian secondary tissue paper and board mill—putting theory into practice. *Resources, Conservation and Recycling*, *46*(1), 44-74.

Venkatesh, J. (2007). An introduction to total productive maintenance (TPM). *The plant maintenance resource center*, 3-20.

Wang, P. S., Lin, C. C., & Yang, T. (2021). A study on Shojinka design for automobile engine piston-rod manufacturing. *Computers & Industrial Engineering*, *151*, 106974.

Wang, P. S., Yang, T., & Chang, M. C. (2017). Effective layout designs for the Shojinka control problem for a TFT-LCD module assembly line. *Journal of Manufacturing Systems*, *44*, 255-269.

Wee, H. M., & Wu, S. (2009). Lean supply chain and its effect on product cost and quality: a case study on Ford Motor Company. *Supply Chain Management: An International Journal*, *14*(5), 335-341.

Woehrle, S. L., & Abou-Shady, L. (2010). Using dynamic value stream mapping and lean accounting box scores to support lean implementation. *American Journal of Business Education (AJBE)*, *3*(8), 67-76.

Womack, J. (1992). Lean Difference: Bulding a high performance enterprise. *Prism*, 29-46.

Womack, J. P., & Jones, D. T. (1997). Lean thinking—banish waste and create wealth in your corporation. *Journal of the Operational Research Society*, *48*(11), 1148-1148.

Womack, J. P., Jones, D. T. and Roos, D. (1990). The Machine That Changed the World, New York: MacMillan Publishing Company.

Womack, James P. – Jones, Daniel T.(1998) Yalın Düşünce, Sistem Yayıncılık, çev. Nesime Acar, İstanbul.

Yadav, G., & Desai, T. N. (2016). Lean Six Sigma: a categorized review of the literature. *International Journal of Lean Six Sigma*, *7*(1), 2-24.

Yangınlar, G., & Nurgün, B. A. L. (2019). Yalın yönetim ve yalın lojistik kavramlarının irdelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 151-161.

Zhang, L., & Chen, X. (2016). Role of lean tools in supporting knowledge creation and performance in lean construction. *Procedia Engineering*, *145*, 1267-1274.

3. BÖLÜM

KAİZEN (SÜREKLİ İYİLEŞTİRME)

Ayşe Nihan Arıbaş

GİRİŞ

Günümüz çalışma koşulları örgütlerin birbirleriyle sürekli olarak rekabet etmelerini gerektirmektedir. Gün geçtikçe çoğalan iş kolları ve bu iş kollarında kurulan örgütlerin sayısının artması bu rekabetin şiddetini artırmaktadır. Örgütler daha iyi koşullarda hizmet verebilmek, kaliteli hizmet sunabilmek, kar elde edebilmek, sektörde tutunabilmek, daha fazla müşteriye ulaşabilmek ve müşteri tatminini sağlamak, kendilerini geliştirmek, teknoloji ile iç içe olmak, çalışanların tatminini sağlamak ve çağa ayak uydurmak zorundadır. Bu mecburiyetler de örgütleri kendilerinden haberdar olmaya, eksikliklerin farkına varıp bu eksiklerin giderilmesi için kalıcı çözümler bulmaya itmektedir. Bu çözümleri bulup kendilerini sürekli olarak geliştiren ve asla bulundukları yer ile yetinmeyen örgütlerin, rekabet üstünlüğü elde etmeleri, daha iyi bir örgüt imajına sahip olmaları ve kar marjlarını artırmaları kaçınılmazdır.

Japon örgüt yönetiminde temelleri atılan ve daha sonra dünyada birçok örgüt tarafından başarı ile uygulanan Kaizen felsefesi, sürekli iyileştirme anlamına gelmektedir. Kaizen; sürece yönelik olan ve müşteri tatminini temel alan, örgütte çalışanlar arasında yoğun bilgi alışverişini sağlayan ve sürekli gelişmeyi hedefleyen bir çaba olup bu çaba problemi kalıcı olarak ortadan kaldıracak çözümler bulmaktan ibarettir. Amacı günü kurtarmak değil, kalıcı çözümlerle yarını kurtarmak olan Kaizen, çalışanların motivasyonlarını yükselterek örgüt içinde canlılık meydana getirmekte ve bölümler arasında etkili iletişimi sağlamaktadır (Ağın, 2020). Örgütlerin daha iyi konuma gelmeleri ve daha iyi iş yapabilmeleri için kendilerinin farkında olmaları ve Kaizen felsefesinde belirtilen hususlara dikkat edip var olan eksiklerini tamamlayarak ve hatalarından ders çıkararak ilerlemeleri ge-

uygulanabileceği bekleme sürelerinin azaltılması, hasta kayıtlarının işlenmesi gibi birçok alan bulunduğu için Kaizen felsefesini sağlık hizmetlerine uyarlayarak kullanmıştır (https://www.abprojeyonetimi.com/en-basarili-kaizen-ornekleri/).

DEĞERLENDİRME

Japonya'da ortaya çıkmış olan ve zamanla bütün dünyaya hızla yayılan Kaizen felsefesi, örgütlerin kendilerini geliştirebilmeleri bakımından bir fırsat olarak görülmektedir. Örgütler daha iyi hizmet sunabilmek ya da mal üretebilmeyi amaç edinen kurumlardır. Bu kurumlarda bu amaçlara ulaşılabilmesi için üst yönetim başta olmak üzere bütün çalışanların örgüt ile ilgili farkındalık geliştirmiş olması gerekmektedir. Yolunda gitmeyen, eksik veya hatalı durumlar ya da işlemler düzeltilmeli ve bir daha böyle bir durumla karşılaşmamak adına bu iyileştirmelerde sürekliliğin sağlanması gerekmektedir. Kaizen felsefesi her örgütte aynı şekilde uygulanamamakta, bu süreç örgütün tipine ve hizmet sunduğu ya da mamul ürettiği sektöre göre değişiklik göstermektedir.

Günümüz rekabet ortamı örgütleri en iyisi olmaya zorlamakta ve bu sayede rekabet üstünlüğü sağlama fırsatı da sunmaktadır. Kendilerinin farkında olan örgütler için Kaizen büyük bir fırsattır. Örgütlerde zaman zaman sıkıntılar, verimsiz çalışmalar, hatalar ve eksiklikler meydana gelebilmektedir. Bu nedenle örgütler bu hataların zamanında farkında vararak birtakım önlemler almak durumundadır. Bütün örgütler her zaman daha iyiyi hedeflemeli ve hiçbir zaman bulundukları konumla yetinmemelidir. Bu bakış açısı Kaizen'in temelidir. Türkiye ve dünya örneklerine bakıldığı zaman Kaizen'i bir felsefe olarak benimseyip uygulayan örgütlerin kar artışı, örgüt imajında artış ve sektörde adını daha fazla duyurabilme ve daha fazla tanınma gibi büyük avantajlar sağladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulmouti, H. (2018). Benefits of kaizen to business excellence: evidence from a case study. *Industrial Engineering & Management*, *7*(2), 1-15.

Ağın, K. (2020). Yönetimlerde kaizen felsefesi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 67-75.

Alparslan, C., Aksoy, İ., & Toktaş, İ. (2021). Toplam kalite yönetiminde ahilik ve kaizen felsefesi. *Academic Perspective Procedia*, *4*(1), 390-401.

Aichouni, M., & Al-Ghonamy, A. I. (2010). Towards a simple approach based on process improvement to measure quality indicators in higer education institutions. *Naif Arab University For Security Science* (20-22) December: Third Conference on "Quality in University Education in the Islamic World" .

Akşam, (2019). Dünyanın az bilinen gerçekleri. https://www.aksam.com.tr/fotogaleri/dunya/dunyanin-az-bilinen-gercekleri/54529/21.08.2023.

Alayoğlu, N. (2010). İnsan kaynakları yönetiminde yeni dönem: Yetenek yönetimi. *Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 68-97.

Al Smadi, S. (2009). Kaizen Strategy and the drive for competitiveness: Challenges and opportunities. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, *19*(3), 203-211.

Arslandere, M. (2017). Yalın üretime geçiş çalışmaları; değer akış haritalama, bireysel öneri sistemi, kaizen çalışmaları: Büyük ölçekli firmalarda uygulamalar, *Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Konya.

Batubara, Dedi Iskandar/Kusmanto, Heri Et. Al. (2018). Kaizen and kanban implementation in management of education to support of total quality management improvement at council of al washliyah of north sumatera, Indonesia, *Academic Journal Of Economic Studies 4 (3),* 154-166.

Bozdemir, E. (2010). Rekabet üstünlüğü açısından hedef ve kaizen maliyetleme yöntemlerinin türk otomotiv sektöründe uygulanabilirlik düzeyinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum*.

Bozdemir, E., & Orhan, M. S. (2011). Üretim maliyetlerinin düşürülmesinde kaizen maliyetleme yönteminin rolü ve uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *15*(2), 463-480.

Demirbilek, M. (2022). Örgütsel iyileştirme ve örgütsel sağlık. *International Journal of Management and Administration*, *6*(11), 61-86.

Dostál, J. (2015). Theory of problem solving. Procedia - *Social and Behavioral Sciences*, 00 (2014) 000–000, February, 1-8.

Duman, H., Arsu, T., & Apak, İ. (2014). Tam zamanında üretim sistemi (TZÜ)/maliyetleme: Türkiye örneği (literatür taraması). *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(3), 14-24.

Ertaş, F, C. (1999), İşletmelerde maliyet düşünme yaklaşımı: Kaizen (sürekli iyileştirmeye yönelik) maliyetlerne yöntemi, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13, 1.

Eskin, M., Tiryakioğlu, U. & Yüceil, H. D. (2011). *Sanayide sürekli gelişme için: "Kaizen"*. İstanbul Sanayi Odası, İkinci Baskı, İstanbul.

Ghobadian, A., Speller, S., & Jones, M. (1994). Service quality: Concepts and models. *International Journal Of Quality & Reliability Management*, *11*(9), 43-66.

Gordian, B. (2014). Kaizen as a strategy for improving SMEs' performance: Assessing its acceptability and feasibility in Tanzania. *European Journal of Business and Management,* 6(35), 79-90.

Hammerl, L., Campus, M. K., Weber, D., & Ton, A. D. (2021). Kaizen in automotive ınnovation: How the hungarian automotive clusters can profit from the adoption of kaizen principles. *International Journal of Applied Research in Business and Management*, 2(2), 23-38.

Imai, M (1994). *Kaizen; Japonya'nın rekabetteki başarısının anahtarı*. İstanbul: Brisa Yayınları.

Imai M (1997), *Gemba kaizen: A commonsense, low cost approach to management*, McGraw Hill, New York, USA.

İmai, M (2003*). Japonya'nın rekabetteki başarısının anahtarı*, Kalder Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Jakubiec, M., & Brodnicka, E. (2016). Kaizen concept in the process of a quality improvement in the company. *Przedsiębiorstwo We Współczesnej Gospodarce-Teoria İ Praktyka*, *1*(16), 89-101.

Janjić, V., Bogićević, J., & Krstić, B. (2019). Kaizen as a global business philosophy for continuous improvement of business performance. *Ekonomika*, *65*(2), 13-25.

Kamińska, B. (2015). Kaizen As a method of management improvement in small production companies. *Przedsiębiorczość İ Zarządzanie*, *16*(2), 157-170.

Kurt, Ş. (2010). *Maliyet iyileştirmesinde kaizen yaklaşımı ve bir uygulama*. Yayımlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Oommen, N. M. (2017). Kaizen philosophy and total quality management (TQM). *Total Quality Management (TQM)*, *6*(2), 37-39.

Özbay, D. G., & Sarıışık, M. (2015). Kalite kontrol çemberleri üzerine kavramsal bir araştırma. In *Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes* ,709-716.

Özkök, M. (2010). *Tersane verimliliğinin iyileştirilmesi: gemi inşaatında modern endüstri mühendisliği ve belirsizlik süreçlerinin uygulanması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Öztuna, B. (2017). İş sağlığı ve güvenliğinde katılımcı ergonomi ve kalite çemberleri. *Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, *5*, 109-114.

Rahman, N. A. A., Sharif, S. M., & Esa, M. M. (2013). Lean Manufacturing case study with kanban system implementation. *Procedia Economics And Finance*, *7*, 174-180.

Saleem, M., Khan, N., Hameed, S., & Abbas, M. (2012). An analysis of relationship between total quality management and kaizen. *Life Science Journal*, *9*(3), 31-40.

Sevinç, A. (2014), Problem çözme teknikleri, Harmancı, F. M.; Gözübenli, M. ve Alaç, A.E. (Ed.), "*Güvenlik sektöründe insan ilişkileri*," içinde (s. 111-129). Nobel Yayınevi, ISBN:978-605-133-959-7

Shimizu, K. (2004). Reorienting kaizen activities at Toyota: Kaizen, production efficiency, and humanization of work. **岡山大学経済学会雑誌**, *36*(3), 1-25.

Tekin, Z. (2020). *Başarı perspektifinden masallarla kariyer ve girişimcilik yolculuğu*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Tekin, M., Arslandere, M., Etlioğlu, M., & Tekin, E. (2019). An application of Kaizen in a large-scale business. In *Proceedings of the International Symposium for Production Research, 18,*515-529. Springer International Publishing,Swetzerland.

Torun, N. (2020). Sağlık hizmetlerinde kalite kontrol çemberi teknikleri kullanılma durumları ve nedenleri üzerine nitel bir araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 116-128.

Yıldırım, B. (2016). *İşletmelerde öneri sistemi ve motivasyon arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Y. (2007). İnsan kaynakları yönetiminde E-Dönüşüm. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 159-168.

Yılmaz, N., & Ay, Z. S. (2016). Sekizinci sınıf öğrencilerinin histograma dair bilgi ve becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15 (4), 1280-1298.

Zengin, E., & Erdal, A. (2000). Hizmet sektöründe toplam kalite yönetimi. *Journal Of Qafqaz University*, *3*(1), 43-56.

https://mag.toyota.co.uk/kaizen-toyota-production-system/, Erişim tarihi 21.08.2023.

https://gembaakademi.com/kaizen-nedir/, Erişim tarihi 22.08.2023.

https://www.abprojeyonetimi.com/en-basarili-kaizen-ornekleri, Erişim tarihi 20.08.2023.

4. BÖLÜM

ŞEBEKE ORGANİZASYONLAR (NETWORK ORGANİZATIONS)

Kemal Temel

GİRİŞ

Değişim, tüm canlıları, doğal ve sosyal çevreyi etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Tüm çevrenin sürekli bir değişim ve devinim içinde olması çevrenin içinde bulunan diğer tüm olguları da etkileyerek değişim ve devinime zorlamaktadır. Toplu olarak gerçekleşen bu süreç doğal olarak örgütlere yansımıştır. Örgütler süreç içinde yapısal olarak değişime ayak uydurmaya çalışmakta ve örgüt yapılarını değişimin gerekliliklerine uygun hale getirmeye çalışmaktadır (Üçok, 2000, s.155). Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme beraberinde iletişim hızını artırmış ve bilgi toplumuna geçişi hızlandırmıştır. Örgüt yapıları da buna uygun olarak şebeke (network) örgüt yapısına doğru eğilim göstermektedir (Yüksel ve Murat, 2001, s.111).

Şebeke organizasyonlar, günümüz teknoloji çağı ve hizmet üretimine dayalı ekonomilerine uygun örgüt yapılarıdır (Bravo, 2001). Artan iletişim ve küreselleşme örgütlerin yapılarını çevresel koşulların etkisinde bırakarak uyuma zorlamaktadır. Sanayi devrimi ile başlayan örgütsel süreçler geçmişten günümüze rekabet ve teknolojinin etkisinde gelişmektedir. Yönetim anlayışından faaliyetlere tüm örgütsel işlemlerin daha esnek ve daha fazla etkileşim içinde olduğu ilişki ağına doğru bir eğilim söz konusudur (Henderson ve McAdam, 2001). Örgütler, çevresel koşulların etkisi ile mevcut piyasa koşullarına uyum sağlayabilmek adına hızlı kararlar alabildikleri daha esnek yönetim anlayışlarını benimsemektedir. Bu sayede bulundukları piyasa koşullarına daha hızlı uyum sağlayarak sürdürülebilirlik ve rekabet edilebilirliklerini korumayı hedeflemektedirler. Şebeke organizasyonlar, çalışanları, müşterileri, tedarikçileri, vb. tüm paydaşları ile bütünleşik bir ağ

Günümüz koşullarında artan rekabet, küreselleşme, farklılaşan müşteri beklentileri gibi birçok kavram örgütlerin göz önünde bulundurması gereken faktörler arasındaki yerini almıştır. Çeşitlenen faktörlerin etkilerinden olumlu etkilenmek için gerekli çalışmaların yapılması, etkilerin araştırılması ve belirsizliklerin azaltılması günümüz örgüt yapıları için son derece önemlidir. Bu bağlamda ilgili literatür de dahil olmak üzere piyasada faaliyet gösteren tüm mekanizmalar gelişerek değişmektedir. Modern yönetim düşüncesi ile gelişen yenilikçi fikirler ve uygulamalar piyasa koşulları, müşteri beklentileri, rekabet ve teknoloji gibi çevresel faktörlerin etkisi ile farklılaşarak gelişmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Achrol, R. S., & Kotler, P. (1999). Marketing in the network economy. *Journal of marketing*, *63*(4_ suppl1), 146-163.

Akdoğan, A. A. (1994). Network organizatıons (A comparison between traditional organization forms and nefwork form as a non-traditional form). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 133-198.

Ataman, G. (2001). İşletme Yönetimi (temel kavramlar ve yeni yaklaşımlar). Beta Yayıncılık: İstanbul.

Bravo, P. (2001). The individual leader in 21'st century network organizations: Exploratory study, the faculty of the california school of professional psychology at San Francisco, Unpublished Doctorate Dissertation.

Burnes, B., & James, H. (1995). Culture, cognitive dissonance and the management of change. *International Journal of Operations & Production Management*, *15*(8), 14-33.

Casson, M., & Cox, H. (1999). An economic model of inter-firm networks. *The formation of inter-organizational networks*, Ed: Mark Ebers, Oxford Univesity Press, Oxford, pp.174-196.

Charan, R. (1991). How networks reshape organizations for results. *Harvard Business Review*, *69*(5), 104-115.

Cravens, D. W., Piercy, N. F., & Shipp, S. H. (1996). New organizational forms for competing in highly dynamic environments: the network paradigm. *British Journal of management*, *7*(3), 203-218.

Cummings, T. G., & Worley, C. G. (1993). *Organization development and change*. 5. Edi: Minneapolis.

Ebers, M. (1997). Explaining inter-organizational network formation. *The formation of inter-organizational networks*, *1*, 3-40.

Eren, E. (2000). *Yönetim ve organizasyon (çağdaş ve küresel yaklaşımlar).* Beta Yayıncılık: İstanbul.

Eren, E. (2001). *Yönetim ve organizasyon*. Beta Basım Yayım Dağıtım., İstanbul. 5. Basım, s.264.

Fukuyama, F. (1998). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması* (A. Buğdaycı, Çev.). *İstanbul: İş Bankası*.

Genç, N. (2004). *Yönetim ve organizasyon-çağdaş sistemler ve yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Göker, M. (1996). *2000'li yıllarda kamu ve özel sektörde yeniden yapılanma*. *İstanbul: TÜGİAD*.

Hakansson, H. ve Johanson, J. (1990). "Formal and informal cooperation strategies in international industrial networks". Ford, D. (Ed.) *Understanding Business Markets: Interaction, Relationships and Networks*. 459-457. Academic Press, London.

Henderson, J., & McAdam, R. (2001). Decision making in the fragmented organisation: a utility perspective. *Management Decision*, *39*(6), 461-469.

Higgins, K. L. ve Maciariello, J. A. (2004). Leading complex collaboration ın network organizations: a multidisciplinary approach, *Advances In Interdisciplinary Studies of Work Teams*, 10, 203-241.

Hinterhuber, H. H., & Levin, B. M. (1994). Strategic networks—The organization of the future. *Long range planning*, *27*(3), 43-53.

Jarillo, J. C. (1988). On strategic networks. *Strategic management journal*, *9*(1), 31-41.

Jarillo, J. C. (1990). Comments on'transaction costs and networks'. *Strategic Management Journal*, 497-499.

Johanson, J., & Mattsson, L. G. (1985). Marketing investments and market investments in industrial networks. *International Journal of Research in Marketing*, *2*(3), 185-195.

Johanson, J., & Mattsson, L. G. (1987). Interorganizational relations in industrial systems: a network approach compared with the transaction-cost approach. *International Studies of Management & Organization*, *17*(1), 34-48.

Koçel, T. (1998). *İşletme yöneticiliği, organizasyon ve davranış*. *Beta Yayınları, İstanbul*.

Korczynski, M. (1996). The low□trust route to economic development: inter□firm relations in the UK engineering construction industry in the 1980s and 1990s. *Journal of Management Studies*, *33*(6), 787-808.

Lemoine, W., & Dagnæs, L. (2003). Globalisation strategies and business organisation of a network of logistics service providers. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *33*(3), 209-228.

Lütz, S. (1999). Learning through intermediaries: The case of inter-firm research collaborations. In *The formation of inter-organizational networks*. Oxford University Press. pp. 220-237.

Miles, R. E., & Snow, C. C. (1992). Causes of failure in network organizations. *California management review*, *34*(4), 53-72.

Miles, R. E., & Snow, C. C. (1984). Fit, failure and the hall of fame. *California management review*, *26*(3), 10-28.

Miles, R. E., Snow, C. S., Mathews, J. A., Miles, G., & Coleman Jr, H. J. (1997). Organizing in the knowledge age: Anticipating the cellular form. *Academy of Management Perspectives*, *11*(4), 7-20.

Möller, K. K., & Wilson, D. T. (Eds.). (1995). *Business marketing: An interaction and network perspective*. Springer Science & Business Media.

Palmer, A. (1996). Linking external and internal relationship building in networks of public and private sector organizations: a case study. *International Journal of Public Sector Management*, *9*(3), 51-60.

Powell, W. W. (1987). Hybrid organizational arrangements: new form or transitional development?. *California management review*, *30*(1), 67-87.

Powell, W. W., & Smith-Doerr, L. (1994). Networks and economic life. *The handbook of economic sociology*, *368*, 380.

Premaratne, S. P. (2001). Networks, resources, and small business growth: The experience in Sri Lanka. *Journal of small business management*, *39*(4), 363-371.

Sheppard, B. H., & Tuchinsky, M. (1996). Interfirm relationships: A grammar of pairs. *Research ın organızatıonal behavıor, 18,* 331-373.

Snow, C. C., & Thomas, J. B. (1993). Building networks: Broker roles and behaviours. *Implementing strategic processes: Change, learning and co-operation*, *217*, 238.

Snow, C. C., Miles, R. E., & Coleman, H. (1993). Managing 21st century network organizations. *Managing Change*, *20*(3), 5-20.

Staber, U. (1998). Inter-firm co-operation and competition in industrial districts. *Organization Studies*, *19*(4), 701-724.

Tikkanen, H. (1998). The network approach in analyzing international marketing and purchasing operations: a case study of a European SME's focal net 1992□95. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *13*(2), 109-131.

Tseng, C. H., Yu, C. J., & Seetoo, D. H. W. (2002). The relationships between types of network organization and adoption of management mechanisms: An empirical study of knowledge transactions of MNC's subsidiaries in Taiwan. *International Business Review*, *11*(2), 211-230.

Üçok, Ö. T. (2000). 20. Yüzyılın Örgüt Yapılarındaki Gelişmeleri Bir İrdeleme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), 155-162.

Üçok, Ö. T. (2000). 20. Yüzyılın Örgüt yapılarındaki gelişmeleri bir irdeleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 155-162.

Van Alstyne, M. (1997). The state of network organization: a survey in three frameworks. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, *7*(2-3), 83-151.

Varadarajan, P. R., & Cunningham, M. H. (1995). Strategic alliances: a synthesis of conceptual foundations. *Journal of the academy of marketing science*, *23*, 282-296.

Yüksel, Ö. & Murat, G. (2001). Sanal Örgütlenmeler: Enformasyon Teknolojilerinin İşletmelerin Örgüt Yapısına ve Rekabet Gücüne Yansıması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3 (3), 111-124.

Zeffane, R. (1995). The widening scope of inter□organizational networking: economic, sectoral and social dimensions. *Leadership & Organization Development Journal*, *16*(4), 26-33.

5. BÖLÜM

DEĞİŞİM MÜHENDİSLİĞİ-BUSINESS PROCESS RE-ENGINEERING (BPR)

İbrahim Yalçın

Deliliğin en iyi tanımı, eski şeyleri eski yöntemlerle yapıp farklı sonuçlar beklemektir.

GİRİŞ

İki yüzyılı aşkın bir süredir gelişen teknoloji, değişen rekabet dinamikleri, önü alınamayan değişim, ulusal pazarlar arasındaki sınırların kalkması, geçmişe göre daha çok alternatife sahip olan müşterilerin beklentilerindeki değişiklikleri (Hammer ve Champy, 1994, s. 15), karşılamaya yönelik rekabet baskısı, maliyetleri düşürme, performansı artırma ve kaliteli ürün sunma konusunda artan baskılar ve kısalan ürün yaşam döngüleri (Bradley, Browne, Jackson ve Jagdev, 1995, s. 2) örgütlerin yapısını, yönetim ve performansını oldukça etkilemiş ve işletmelerin artık eski usul ve yöntemlerle yönetilemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Hammer ve Champy, 1994, s. 15). Bu gerçekten hareketle işletmeler eskiden takip ettikleri yöntemleri bir tarafa bırakıp yeni ilke ve teknikler geliştirerek, çalışma yöntemlerinde ve süreçlerinde radikal değişikler yaparak (eski süreçleri tamamen değiştirerek) işlerinin bir ya da daha fazla alanındaki performanslarını büyük ölçüde geliştirme yoluna gitmişlerdir (Hammer ve Champy, 1994, s. 1-2). Bu aşamada, Değişim Mühendisliği, rekabet avantajını yeniden sağlamak için "en iyi tek umut" olarak ilan edilmiş (Sutcliffe, 1999, s. 273) ve birçok örgüt tarafından başarıyla uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

Adefulu, A., Akinshipe, J., Makinde, O., & Akpa, V. (2020). Business process reengineering and operational costs of selected Nigerian airline companies. *Problems and Perspectives in Management*, *18*(3), 182-194

Aktan, C., C.(1999). Organizasyonel değişimin gerçekleştirilmesinde değişim mühendisliği (reengineering), http://www.canaktan.org/yonetim/degisim-yonetim/degisim-muhendis.htm

Aktan, C., C. (2011). Organizasyonlarda değişim yönetimi: Değişim mühendisliği. Organizasyon ve *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 67-78,

Al-Mashari, M., Irani, Z., & Zairi, M. (2001). Business process reengineering: A survey of international experience. *Business process management journal*, 7(5), 437-455, MCB University

Anand, A., F, W., S., & Gnanzou, D. (2013). A literature review on business process management, business process reengineering, and business process innovation. In *Enterprise and Organizational Modeling and Simulation: 9th International Workshop, EOMAS 2013, Held at CAiSE 2013, Valencia, Spain, June 17, 2013, Selected Papers 9*, 1-23. Springer Berlin Heidelberg.

Antón, A. I., McCracken, W. M., & Potts, C. (1994). Goal decomposition and scenario analysis in business process reengineering. In *Advanced Information Systems Engineering: 6th International Conference, CAiSE'94 Utrecht, The Netherlands, June 6–10, 1994 Proceedings 6* (pp. 94-104). Springer Berlin Heidelberg.

Attaran, M. (2004). Exploring the relationship between information technology and business process reengineering. *Information & management*, *41*(5), 585-596.

Attaran, M., & Wood, G., G. (1999). How to succeed at reengineering. *Management decision*. Management Decision, 37(10), 752-757

Bertolini, M., Bevilacqua, M., Ciarapica, F. E., & Giacchetta, G. (2011). Business process re-engineering in healthcare management: A case study. *Business Process Management Journal*, *17*(1), 42-66.

Bhavsar, K., Shah, V., & Gopalan, S. (2019). Process life cycle framework: A conceptual model and literature study of business process re-engineering for software engineering management. *CiiT International Journal of Software Engineering and Technology*, *11*(6), 096-100.

Bliemel, M., & Hassanein, K. (2004). E-health: Applying business process reengineering principles to healthcare in Canada. *International Journal of Electronic Business*, *2*(6), 625-643.

Boudreau, M. C., & Robey, D. (1996). Coping with contradictions in business process re-engineering. *Information Technology & People*, *9*(4), 40-57.

Bradley, P., Browne, J., Jackson, S., & Jagdev, H. (1995). Business process re-engineering (BPR): A study of the software tools currently available. *Computers in Industry*, *25*(3), 309-330.

Buchananl, D. A. (1997). The limitations and opportunities of business process re-engineering in a politicized organizational climate. *Human Relations*, *50*(1), 51-72.

Budak, G., & Budak, G (2016). İşletme yönetimi, 8. Baskı, Nobel yayın No: 1414, ISBN: 978-605-320-320-9, Ankara

Champy, J. (2006). *Reengineering management*. The mandate for new leadership, HarperCollins, e-books, https://ds.amu.edu.et/xmlui/bitstream/handle/123456789/1442/20565.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Chen, M. (1999). BPR methodologies: Methods and tools. *Business Process Engineering: Advancing the State of the Art*, Elzinga, D. J., Gulledge, T. R., & Lee, C., Y. (Eds), Kluwer Academic Publishers, ISBN: 0-79-23-8402-4187-211.

Chen, Y., C. (2001). Empirical modelling for participative business process reengineering, Thesis. *University of Warwick. Conventry, United Kingdom*, https://wrap.warwick.ac.uk/4204/1/WRAP_THESIS_Chen_2001.pdf

Cheng, M. Y., & Tsai, M. H. (2003). Reengineering of construction management process. *Journal of construction engineering and management*, *129*(1), 105-114.

Cooper, R., & Markus, M., L. (1995). Human Reengineering. *Sloan Management Review*, *36*(4), 39-50.

Covert, M. (1997). Successfully performing business process reengineering. *Visible Systems Corporation*, *201*, https://www.csus.edu/indiv/r/rengstorffj/obe152-spring02/articles/businessprocessreengineering.pdf

Cule, P., E. (1998). Business Process Reengineering: Theory and Practice-Views from the Field, Busıness Process Change: Concepts, Methods and Technologies, Grover, V., & Kettinger W., J. (Eds), Idea Group Publishing, 57-77, America

Davenport, T. H., & Short, J., E. (1990). The new industrial engineering: Information technology and business process redesign. Slogan Management Review, 31(4), 1-31. Retrieved from https:// dspace.mit.edu/ bitstream/handle/1721.1/48613/ newindustrialeng00dave.pdf;

Davenport, T. H., & Stoddard, D., B. (1994). Reengineering: Business change of mythic proportions?. *MIS Quarterly*, 121-127.

Davenport, T., H. (1993). *Process innovation: Reengineering work through information technology*. Harvard Business School Press Boston, Massachusetts, eISBN:9780875843667,

Davenport, T. H. (2005). The coming commoditization of processes. *Harvard business review*, *83*(6), 100-108.

Debela, T. (2009). Business process reengineering in Ethiopian public organizations: The relationship between theory and practice. *Journal of Business and Administrative Studies*, *1*(2), 20-59.

Demirkol, Ş. (2002). Süreç tasarımı-business process re-engineering (değişim mühendisliği), Stratejik boyutuyla modern yönetim yaklaşımları, Dalay, İ. Çoşkun, & R., Altunışık, R. (Eds), Beta Yayın No: 1202, ISBN: 975-295-079-5, 163-182, İstanbul,

Denna, E. L., Perry, L. T., & Jasperson, J. (1998). Reengineering and REAL business process modeling. *Business Process Change: Reengineering Concepts, Methods and Technologies*, Grover, V., & Kettinger W., J. (Eds), Idea Group Publishing, 350-375, America

Dixon, J. R., Arnold, P., Heineke, J., Kim, J. S., & Mulligan, P. (1994). Business process reengineering: improving in new strategic directions. *California management review*, *36*(4), 93-108.

Earl, M., & Khan, B. (1994). How new is business process redesign?. *European Management Journal*, *12*(1), 20-30.

Earl, M. J. (1996). Business process reengineering: A phenomenon of organization. *Information management. The organisational dimension*, Earl, M. J (Ed), 53-76. Oxford University Press Inc., New York,

Ertürk, M. (2013). İşletmelerde yönetim ve organizasyon, 7. Baskı, Beta Yayın: İstanbul

Fitzgerald, B., Murphy, C., & Cork, I. (1996). Business process reengineering, the creation and implementation of a methodology. *The Canadian Journal of Information Systems and Operational Research*. 34(1), 3-14,

Francis, A., & MacIntosh, R. (1997). The market, technological and industry context of business process re-engineering in the UK. *International Journal of Operations & Production Management*, 17(4), 344-364.

Garcia-Garcia, G., Coulthard, G., Jagtap, S., Afy-Shararah, M., Patsavellas, J., & Salonitis, K. (2021). Business process re-engineering to digitalise quality control checks for reducing physical waste and resource use in a food company. *Sustainability*, *13*(22), 12341.

Goksoy, A., Ozsoy, B., & Vayvay, O. (2012). Business process reengineering: Strategic tool for managing organizational change an application in a multinational company. *International Journal of Business and Management*, *7*(2), 89-112

González-Benito, J., Martinez-Lorente, A. R., & Dale, B. G. (1999). Business process re-engineering to total quality management: an examination of the issues. *Business Process Management Journal*, *5*(4), 345-358.

Gore Jr, E., W. (1999). Organizational culture, TQM, and business process reengineering: An empirical comparison. Team Performance Management: An International Journal, 5(5), 164-170.

Gök, N., Y. (2013). Değişim mühendisliği (BPR) ve örnek uygulamalar, (Beykent Üniversitesi SBE İşletme Yönetimi ABD İnsan Kaynakları ve Örgütsel Değişim BD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,

Grant, D. (2002). A wider view of business process reengineering. *Communications of the ACM*, *45*(2), 85-90.

Grant, D., & Yeo, B. (2022). A business process reengineering method. *Issues in Information Systems*, *23*(1), 1-12,

Grint, K. (1994). Reengineering history: Social resonances and business process reengineering. *Organization*, *1*(1), 179-201.

Gunasekaran, A., & Kobu, B. (2002). Modelling and analysis of business process reengineering. *International journal of production research*, *40*(11), 2521-2546.

Gunasekaran, A., & Nath, B. (1997). The role of information technology in business process reengineering. *International journal of production economics*, *50*(2-3), 91-104.

Güler, M., E. (2010). Değişim mühendisliği' nde proje planlama araçları ve simülasyon uygulaması, (Dokuz Eylül Üniversitesi SBE İşletme ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Habib, M. N., & Shah, A. (2013, February). Business process reengineering: Literature review of approaches and applications. *In* Proceedings of 3rd Asia-Pacific Business Research Conference 25-26 February, Kuala Lumpur, Malaysia.

Hammer, M. (1990). Reengineering work: Don' t automate, obliterate. *Harvard Business Review*, *68*(4), 104-112., https://hbr.org/1990/07/reengineering-work-dont-automate-obliterate

Hammer, M. (2014). What is business process management?. *Handbook on business process management 1: Introduction, methods, and information systems*, vom Brocke, J., & Rosemann, M. (Eds), Second Edition, (pp. 3-16). Springer, Berlin Heidelberg.

Hammer, M., & Champy, J (1994). Değişim mühendisliği. İş idaresinde devrim için bir manifesto, Çev: Gül, S., Demirtaş, S. (Ed), Sabah Kitapları, İstanbul

Hammer, M., & Champy, J. (1993). Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution, NY: HarperBusiness, 223 sy, New York

Hammer, M., & Stanton, A. (1995). Değişim mühendisliği. Ne yapmalı ne yapmamalı, Çev: Gül, S., Demirtaş, S. (Ed), Sabah Kitapları, İstanbul

Harika, A., Sunil, K., M., Anantha, N., V., & Kallam, S. (2021). Business process reengineering: Issues and challenges. In *Proceedings of Second International Conference on Smart Energy and Communication: ICSEC 2020*, 363-382, Springer Singapore.

Hussey, D., E. (1997). Kurumsal değişimi başarmak, Çev: Savaşer, T., Rota Yayın No: 04, İstanbul

https://kissflow.com/workflow/bpm/business-process-reengineering-time-to-obliterate/#:~:text=When%20to%20Use%20Business%20Process,gained%20from%20business%20process%20reengineering.

https://web.archive.org/web/20140115084702/http://moodleapptst.unitec.ac.nz/pluginfile.php/192283/mod_resource/content/0/Reengineering_The_Corporation.pdf

https://www.businessmanagementideas.com/benefits/8-benefits-of-reengineering-of-a-business-process/1762

https://www.İntgrify.com/business-process-reengineering-bpr-definition/

Ikon Michael, A., Onwuchekwa Faith, C., & Nwoye Christina, O. (2018). Business process reengineering (BPR) and competitive advantage in a recessed economy. a study of selected brewing firms in Anambra State, Nigeria. *International Journal of Management*, *5*(2), 1-15.

Ilıkkan, H. (2015). *Toplam Kalite Yönetimi ile Değişim Mühendisliğinin Karşılaştırılması ve E-Engineeringe Dönüşüm* (Doctoral dissertation, Anadolu University, Turkey).

İlter., B. (2022). Değişim mühendisliği. Modern sonrası yönetim uygulamaları, Arıbaş, N., A., & Düzgün, A. (Eds), Eğitim Yayınevi, Konya.

Jackson, B. G. (1996). Re-engineering the sense of self: The manager and the management guru. *Journal of Management Studies*, *33*(5), 571-590.

Jones, M. (1996). Empowerment and Enslavement: Business process reengineering and the transformation of work. In *Information Society: New Media, Ethics and Postmodernism*, 147-158. London: Springer London.

Kettinger, W. J., Teng, J. T., & Guha, S. (1997). Business process change: A study of methodologies, techniques, and tools. *MIS Quarterly*, 55-80.

Khodambashi, S. (2013). Business process re-engineering application in healthcare in a relation to health information systems. *Procedia Technology*, *9*, 949-957.

Knights, D., & McCabe, D. (1998). When "Life Is but a Dream": Obliterating Politics Through Business Process Reengineering?. *Human Relations*, *51*(6), 761-798.

Koçel, T (2011). İşletme yöneticiliği, 13. Baskı, Beta: İstanbul

Koçel, T. (2020). İşletme yöneticiliği, 18. Baskı, Beta Yayın: İstanbul

Larsen, M., & Myers, M. (1997). BPR success or failure? A business process reengineering project in the financial services industry, ICIS 1997 Proceedings. 24, 367-382, DOI:10.1145/353071.353142, http://aisel.aisnet.org/icis1997/24

Launonen, M., & Kess, P. (2002). Team roles in business process re-engineering. *International Journal of Production Economics*, *77*(3), 205-218.

Lindsay, A., Downs, D., & Lunn, K. (2003). Business processes—attempts to find a definition. *Information and software technology*, *45*(15), 1015-1019.

Love, P. E., & Gunasekaran, A. (1997). Process reengineering: A review of enablers. *International Journal of Production Economics*, *50*(2-3), 183-197.

MacDonald, J., & Dale, B., G. (1999). Business process re-engineering. *Managing Quality,* Managing Quality Fourth Edition*, Ed: (Dale, B., G.),* Fourth Edition*, Blackwell Publishers*.

Magutu, P. O., Nyamwange, S. O., & Kaptoge, G. K. (2010). Business process re-engineering for competitive advantage, African Journal of Business & Management (AJBUMA), 1, 135-150,

Malhotra, Y. (1998). Business process redesign: An overview**,** *IEEE Engineering Management Review*, 26(3), 27-31.

Martinsons, M. G., & Hempel, P. S. (1998). Chinese business process re-engineering. *International Journal of Information Management*, *18*(6), 393-407.

Mayer, R. J., & DeWitte, P. S. (1999). Delivering Results: Evolving BPR from art to engineering. *Business Process Engineering: Advancing The State Of The Art*, 83-129.

Mayer, R. J., Benjamin, P. C., Caraway, B. E., & Painter, M. K. (1998). A framework and a suite of methods for business process reengineering. *Business Process Change: Reengineering Concepts, Methods and Technologies.* Grover, V., & Kettinger, W., J. (Eds), *Idea Group Publishing, Harrisburg*, 245-290, America

Mohapatra, S. (2013). *Business process reengineering: Automation decision points in process reengineering*. Springer Science & Business Media, New York.

Motwani, J., Kumar, A., Jiang, J., & Youssef, M. (1998). Business process reengineering: A theoretical framework and an integrated model. *International Journal of Operations & Production Management*. 18(9/10), 964-977.

Nhemachena, C. R. (1998). *Defense budgeting in a constrained economy: Reengineering the budget process to meet the challenge of a modernizing Zimbabwe Defense Force*. Thesıs, Naval Postgraduate School Monterey California.

O'Neill, P., & Sohal, A. S. (1999). Business process reengineering: A review of recent literature. *Technovation*, *19*(9), 571-581.

Özer, M., A. (2012). Etkin ve verimli yönetim için değişim mühendisliği uygulamaları. *Verimlilik Dergisi*, (2), 7-33.

Örücü, E (2013). Modern işletmecilik, 9. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.

Pruijt, H. (1998). Multiple personalities: The case of business process reengineering. *Journal of Organizational Change Management*, *11*(3), 260-268.

Radhakrishnan, R., & Balasubramanian, S. (2008). *Business process reengineering: Text and cases*. Second Printing, PHI Learning Pvt. Ltd, New Delhi.

Sabuncuoğlu, Z.,Tokol, T. (2001). İşletme, Ezgi Yayınları, Bursa,

Shalamanov, V., & Tagarev, T. (1998). Reengineering the Defence Planning in Bulgaria. *Institute for Security and International Studies, Research Report*, *9*.

Shin, N., & Jemella, D. F. (2002). Business process reengineering and performance improvement: The case of Chase Manhattan Bank. Business Process Management Journal, 8(4), 351-363.

Sökmen, A (2010). Yönetim ve organizasyon, Detay Yayıncılık, Ankara.

Stevens, P., & Pooley, R. (1998). Systems reengineering patterns, *ACM SIGSOFT Software Engineering Notes*, *23*(6), 17-23.

Stoddard, D. B., Jarvenpaa, S. L., & Littlejohn, M. (1996). The reality of business reengineering: Pacific Bell's centrex provisioning process. *California management review*, *38*(3), 57-76.

Stoica, M., Chawat, N., & Shin, N. (2004). *An investigation of the methodologies of business process reengineering*. Information Systems education Journal, 2(11), 1-11.

Sudhakar, G., P. (2010). The role of IT in business process reengineering, (ŒCONOMICA), 28-35.

Sutcliffe, N. (1999). Leadership behavior and business process reengineering (BPR) outcomes: An empirical analysis of 30 BPR projects. *Information & Management*, *36*(5), 273-286.

Şimşek, M., Ş., & Çelik, A (2015). Yönetim ve organizasyon, 17. Baskı, Eğitim Yayınevi, ISBN: 978-605-4392-09-4, Konya

Talwar, R. (1993). Business re-engineering. A strategy-driven approach. *Long range planning*, *26*(6), 22-40.

Terziovski, M., Fitzpatrick, P., & O'Neill, P. (2003). Successful predictors of business process reengineering (BPR) in financial services. *International Journal of Production Economics*, *84*(1), 35-50.

Tsalgatidou, A., & Junginger, S. (1995). Modelling in the Re-engineering Process. *ACM SIGOIS Bulletin*, *16*(1), 17-24.

Uslu, Y. D. (2008). İşletme yönetimi açısından değişim mühendisliği yaklaşımı ve uygulanabilirliği. *Social Sciences*, *3*(2), 286-295.

van der Aalst, W. M., & van Hee, K. M. (1996). Business process redesign: A Petri-net-based approach. *Computers in industry*, *29*(1-2), 15-26.

Vakola, M. (1999). *Business process re-engineering and organisational change: evaluation of implementation strategies*. University of Salford (United Kingdom).

Walston, S. L., Burns, L. R., & Kimberly, J. R. (2000). Does reengineering really work? An examination of the context and outcomes of hospital reengineering initiatives. *Health Services Research*, *34*(6), 1363.

Weerakkody, V., Janssen, M., & Dwivedi, Y. K. (2011). Transformational change and business process reengineering (BPR): Lessons from the British and Dutch public sector. *Government Information Quarterly*, *28*(3), 320-328.

Wei Khong, K., & Richardson, S. (2003). Business process re-engineering in Malaysian banks and finance companies. *Managing Service Quality: An International Journal*, *13*(1), 54-71.

Weicher, M., Chu, W. W., Lin, W. C., Le, V., & Yu, D. (1995). Business process reengineering analysis and recommendations. *Copyright December, City University of New York*.

Willmott, H. (1994). Business process re-engineering and human resource management. *Personnel Review*. 23(3), 34-46

Yalçın, İ. (2005). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yeniden yapılanma stratejileri, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

Yeniçeri Ö. (2000), İşletme yönetimi, Ankara,

Yüksel, Ö. (2003) Yönetim fonksiyonları, Girişimciler için işletme yönetimi, Ed (Durukan, T), Gazi Kitabevi, Ankara.

Zairi, M. (1997). Business process management: A boundaryless approach to modern competitiveness. *Business Process Management Journal*. 3(1), 64-80.

6. BÖLÜM

REKABETİN DEĞİŞMEYEN ANAHTARI: BENCHMARKING

Murat Karataş

GİRİŞ

Teknolojinin değişim hızı ve uluslararası rekabetin şiddeti karşısında ortaya çıkan yeni dönemin belirleyicisi bilgi olmuştur. Bilgiye ulaşılması ve uygulanabilir hale dönüştürülmesi açısından son yıllarda iş dünyasının en çok benimsediği yöntemlerden biri olan benchmarking, bir şirketin kendini rakipleri, diğer sektörler ve dış pazarlardaki uygulamalar ile karşılaştırıp, önde olanı ömek alarak zayıf yönlerini geliştirmesi anlamına gelmektedir (Temur, 1993; Bedük, 2002). Uygulamalar, süreçler veya performans göstergeleri arasında karşılaştırmanın yapılması ile pratiğe dönüşür. Başka bir ifade ile benchmarking, rakip firmalara göre nerede bulunduğunu belirleyerek gelişme hedeflerinin ve önceliklerinin tanımlanması yoluyla pazarda rekabet avantajı sağlamayı amaç edinen, gerek aynı sektörde gerekse başka sektörlerde alanının en iyisi olarak kabul edilen bir başka işletmeyi örnek alarak, söz konusu işletmenin yönetim- organizasyon sürecine kendisini uyumlandırması ve bu doğrultuda işletmenin öğrenerek gelişmeyi amaçlayıp daha iyiyi yakalaması yolunda uyguladığı bir yönetim tekniği olarak tanımlamak mümkündür (Topaloğlu ve Kaya, 2008). Ancak iş sadece kıyaslama ile bitmez. İşletmenin bu çalışma sonucunda edindiği bilgiyi kendi bünyesine uyarlaması ve daha iyi olma konusunda kullanması gerekmektedir. İşaret, standart, program, test ya da referans olarak sözlükte anlam bulan benchmarking ilgi kazandıkça ve genişledikçe doğal olarak çok sayıda tanımı da yapılmıştır (Rolstadäs, 1995). 'Akıl akıldan üstündür' düşüncesi ile rakibin, sürecin ya da performansın gücünü kabul etmek, karşılaştırma yapmak suretiyle öğrenmek ve hatta daha iyi olmak anlamında kullanılır. Her örgütün müstakil bir tanım oluşturma gayretine karşılık Spendolini, 57 işletme üzerinde yapmış olduğu çalışmanın neticesinde, içe-

KAYNAKÇA

Ahn, M.J., & Dornbusch, D. (2004). Competency-based benchmarking. Revolutionizing biopharmaceutical product launches. *Benchmarking: An International Journal*, *11*(2) 190-202.

Akal, Z. (1992). *Toplam kalite yönetimi ve performans ölçme değerlendirme sistemleri*. Ankara: MPM Yayınları.

Ayduğ, D., Himmetoğlu, B., & Ağaoğlu, E. (2020). Usage of benchmarking as organizational development technique. *International Journal of Academic Research in Education*, *6*(1), 16-33.

Bemowski, K. (1991). The benchmarking bandwagon. *Quality Progress,* 19-24.

Bhutta, K., & Huq, F. (1999). Benchmarking- best practices:an integrated approach. *Benchmarking: An International Journal*, *6*(3), 254-268.

Büyükozan, G. (1996). *Benchmarking sistemi ve benchmarking prosesi ile performans artırımı*. İstanbul: Yöneylem Araştırması.

Çarıkçı, O., & Akbulut, F. (2019). Kıyaslama (Benchmarking) yöntemi olarak veri zarflama analizi (VZA) ile illerin sağlık performansının ölçülmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 1-8.

Çatı, K., Kıngır, S., & Mesci, M. (2007). Kıyaslamaya ilişkin teorik bir çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(21), 147-171.

Dattakumar, R., & Jagadeesh, R. (2003). A review of literature on benchmarking. *Benchmarking: An International Journal, 10*(3), 176-209.

De Bruijn, H., Van Wendel, R., & Van Der Voor, H. (2004). Potentials and risks of benchmarking. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management, 6*(3), 289-309.

Demirdöğen, O., & Küçük, O. (2003). Kıyaslama (Benchmarking) süreci ve ürün odaklı kıyaslamanın imalatçı işletmelerde uygulanmasının verimliliğe etkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(3/4), 303-320.

Doğan, S., & Demiral, Ö. (2008). İşletmelerde stratejik yönetim etkinliğini arttırmada önemli bir araç: Benchmarking. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(7), 1-22.

Erdem, B. (2006). İşletmelerde yeni bir yönetim yaklaşımı: Kıyaslama benchmarkıng yazınsal bir inceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(15), 65-94.

Erdirençelebi, M., & Ertürk, E. (2017). Çalışanların örgütsel yalnızlık algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17*(2), 603-617.

Ertekin, İ. (2017). Klasik örgüt kuramları. *Journal of Emerging Economies and Policy, 2*(2), 64-73.

Eryılmaz, B. (2009). Benchmarking yöntemi ve otel işletmelerinde kullanımına ilişkin teorik bir çalışma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(1), 41-79.

Gündüz, H., & Ural, A. (2014). Benchmarking yönteminin eğitiminin örgütlerde uygulanabilirliği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 45-52

Güntekin, Y., & Ardıç, K. (1998). "*Benchmarking (Kıyaslama)" Yönetim ve organizasyon*. Konya: KTO Yönetici Eğitim Merkezi Yayınları.

Harrington, H.J. (1995*). Hight performance benchmarking steps to success*. New York: McGraw-Hill.

Hong, P., Hong, S. W., Roh, J.J., & Park, K. (2012). Evolving benchmarking practices: a review for research perspectives. *Benchmarking: An International Journal, 19*(4/5), 444-462.

Kale, S., & Karaman, E. (2012). Benchmarking the knowledge management practices of construction firms. *Journal of Civil Engineering and Management, 18*(3), 335-344.

Karalar, R., & Sınmaz, S. (1998). Toplam kalite yönetimi açısından örnek edinme (Benchmarking) yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14*(1), 53-90.

Koçel, T. (1998). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta.

Kumar, A., Motwani, J., Douglas, C., & Das, N. (1999). A quality competitiveness index for benchmarking. *Benchmarking: An International Journal, 6*(1), 12-21.

Özgen, H., & Ölçer, F. (1998). Toplam kalite yönetiminde benchmarking uygulaması. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi,* (440), 60-76.

Ransley, D. (1994). Do's and don'ts of R&D benchmarking. *Research Technology Management, 37*(5), 50-56.

Rolstadäs, A. (1995). *Performance management: A business process benchmarking approach.* Trondheim: Springer-Science+Busines Media, B.V.

Saraç, O. (2005). Benchmarking ve stratejik yönetim. *Sayıştay Dergisi,* (56), 53-77.

Shetty, Y. (1993). Aiming high: Competetive benchmarking for superior performance. *Long Range Planing, 26*(1), 39-44.

Tengilimoğlu, D., Işık, O., & Akbolat, M. (2012). *Sağlık işletmeleri yönetimi*. İstanbul: Nobel Yayınları.

Topaloğlu, C., & Kaya, U. (2008). Benchmarking (Kıyaslama): Turizm işletmeleri açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 23-50.

Tuominen, K., & Heino, J. (2013). *The baldrige criteria for health care organizations.* Finland: Benchmarking Ltd.

Uzun, Ö., & Yerlikalan, N. (1997). İşletmelerde benchmarking'in önemi ve benchmarking uygulaması yapan işletmelerden örnekler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(1), 311-328.

Hanson, P & Voss, C. (1995). Benchmarking Best Practice in European Manufacturing Sites. Business process re-engineering & management Journal, *1*(1), 60-74,

Yolaç, S., & Omuz, B. (2021). Örgütsel Yalnızlık Algısının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (3), 83-98.

7. BÖLÜM

PERSONEL GÜÇLENDİRME

Ali Bayram-Ahmet Aknar

GİRİŞ

Son yıllarda, çağdaş örgütler kurumsal çevrede hızlı ve eşi benzeri görülmemiş bir değişim yaşamaktadırlar. Artan küresel rekabetle birlikte, bilgi teknolojisindeki gelişmeler hem iş gücü hem de müşteri demografilerindeki değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bugünkü örgütlerin rekabetle başa çıkabilmek için, kalite, maliyet ve hızda daha yüksek performans seviyelerine ulaşmalarının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. (Lawler, 1994). Aynı zamanda, müşteri taleplerinin sürekli olarak değişmesi ve işletmelerin diğer rakiplerden farklı olma isteği, rekabetin daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu koşullar altında örgütler geri planda kalmak istememekte hızla değişen dünya düzenine uyum sağlamak için çaba harcamaktadırlar. Ayrıca, potansiyel sorunları hızlı bir şekilde çözme çabasında olan, fırsatları takip eden ve kendilerini öne çıkarmak için fırsatlar yaratmaya çalışan faaliyetlerde de bulunmaktadırlar. Ancak, bu süreçler disiplin ve stratejik bir yaklaşım gerektirdiği için işletmeleri zorlamaktadır. (Yüksekbilgili ve Özkeskin, 2019). Belirsizlik, artan rekabet ve dijitalleşme ile bilgiye erişimin daha kolay olması örgütleri giderek daha fazla zorlarken, işlerini sürdürebilmek, fark yaratabilmek, yenilikçi ve başarılı olabilmek için çalışanlarının gücüne, bilgisine, fikirlerine ve yaratıcılığına ihtiyaç duymaktadırlar. Çalışan açısından bu amaca ulaşmanın yollarından biri de güçlendirmeye yönelik girişimlerde bulunmak gibi görünmektedir (O'Toole ve Lawler, 2006). Güçlendirme kavramı çalışanların karar alma yetkilerini artırmak ve bireylerin gelişimini teşvik etmek amacıyla işbirliği, destek, bilgi paylaşımı ve grup çalışmasıyla kişilerin yeteneklerini artıran bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Koçel, 2011). Örgütler rekabet avantajı elde etmek için çalışanlarını güçlendirmeye odaklanırken ve çalışanların içsel girişimcilik ve yaratıcılıklarını kullanmaya çalışmaktadırlar. Personel güçlendirme, sorunlara daha hızlı çözümler sunmayı, olası sorun yaratma faktörlerini önceden

Kaynakça

Akçakaya, M. (2010). Örgütlerde uygulanan personel güçlendirme yöntemleri: Türk kamu yönetiminde personel güçlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, (25), 145-174.

Ambad, S. N. A., & Bahron, A. (2012). Psychological empowerment: The influence on organizational commitment among employees in the construction sector. *Journal of Global Business Management*, *8*(2), 73.

Ashforth, B. E. (1989). The experience of powerlessness in organizations. *Organizational behavior and human decision processes*, *43*(2), 207-242.

Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., & Bhatia, P. (2004). Transformational leadership and organizational commitment: Mediating role of psychological empowerment and moderating role of structural distance. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *25*(8), 951-968.

Azeem, H. K. E. D. A., & Sayed, S. S. (2010). Influence of Empowering Employees on Job Satisfaction in Youth Care Administrations at Faculties of Assiut University (A Comparative Study). World, 3, 1151- 1159.

Baltas, A., (2014) *Ekip Çalışması ve Liderlik*, Istanbul: *Remzi Kitabevi*,

Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American psychologist*, *44*(9), 1175.

Bartunek, J. M., & Spreitzer, G. M. (2006). The interdisciplinary career of a popular construct used in management: Empowerment in the late 20th century. *Journal of Management Inquiry*, *15*(3), 255-273.

Baruch, Y. (1998). Applying empowerment: organizational model. *Career Development International*, *3*(2), 82-87.

Ben-Zur, H., & Yagil, D. (2005). The relationship between empowerment, aggressive behaviours of customers, coping, and burnout. *European Journal of work and organizational psychology*, *14*(1), 81-99.

Bhatnagar, J. (2007). Predictors of organizational commitment in India: strategic HR roles, organizational learning capability and psychological empowerment. *The International Journal of Human Resource Management*, *18*(10), 1782-1811.

Choi, S. L., Goh, C. F., Adam, M. B. H., & Tan, O. K. (2016). Transformational leadership, empowerment, and job satisfaction: the mediating role of employee empowerment. *Human resources for health*, *14*, 1-14.

Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of management review*, *13*(3), 471-482.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of research in personality*, *19*(2), 109-134.

Delbridge, R., & Whitfield, K. (2001). Employee perceptions of job influence and organizational participation employee perceptions. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, *40*(3), 472-489.

Doğan, S. (2006). Büyük Ölçekli işletmelerde insan kaynakları yöneticilerinin güçlendirilmiş bir iş çevresi yaratmaya ne kadar istekli ve hazır olduklarının tespitine ilişkin bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *13*(2), 165-189.

Eljaaidi, N. M. (2016). Structural & psychological empowerment: A literature review, theory clarifications and strategy building. (7), 479-446.

Foster-Fishman, P. G., & Keys, C. B. (1997). The person/environment dynamics of employee empowerment: An organizational culture analysis. *American Journal of Community Psychology*, *25*, 345-369.

Ghosh, A. K. (2013). Employee empowerment: A strategic tool to obtain sustainable competitive advantage. *International Journal of Management*, *30*(3), 95-107.

Gupta, M. K., Reshmi, R. S., Kumar, D., & Visengrawala, F. (2015). Empowerment and engagement of SHGs against RTI/STI in Karnataka, India: an interventional study. *Int J Res Med Sci*, *3*(3), 680-687.

Hackman, J.R. & Oldham, G.R. (1980), Work redesign, Mass, Addison-Wesley

Honold, L. (1997). A review of the literature on employee empowerment. *Empowerment in organizations*, *5*(4), 202-212.

https://en.oxforddictionaries.com/definition/empower [Erişim tarihi 18.06.2023]

Kang, H. (2015). Geriatric hospital nurses' perceived barriers to research utilization and empowerment. *Asian nursing research*, *9*(1), 65-72.

Kanter, R. M. (2008). *Men and women of the corporation: New edition*. Basic books.

Koçel, T. (2011). İşletme yöneticiliği (13. baskı). *İstanbul: Beta Yayınları*.

Krog, C.L. & Govender, K. (2015). The relationship between servant leadership and employee empowerment, commitment, trust and innovative behaviour: A project management perspective. SA Journal of Human Resource Management, 13(1), 1-12.

Kumar, D., Singh, R. M., & Rangnekar, S. (2018). The effects of psychological empowerment on intention to quit job: the mediating role of job satisfaction among Airforce personnel. *Asian Journal of Information and Communications*, *10*(2), 19-31.

Laschinger, H. K. S., Leiter, M. P., Day, A., Gilin-Oore, D., & Mackinnon, S. P. (2012). Building empowering work environments that foster civility and organizational trust: Testing an intervention. *Nursing research*, *61*(5), 316-325.

Lawler III, E. E. (1994). Total quality management and employee involvement: are they compatible?. *Academy of Management Perspectives*, *8*(1), 68-76.

Lee, A., Willis, S., & Tian, A. W. (2018). Empowering leadership: A meta-analytic examination of incremental contribution, mediation, and moderation. *Journal of Organizational Behavior*, *39*(3), 306-325.

Li, H., Shi, Y., Li, Y., Xing, Z., Wang, S., Ying, J., ... & Sun, J. (2018). Relationship between nurse psychological empowerment and job satisfaction: A systematic review and meta-analysis. *Journal of advanced nursing*, *74*(6), 1264-1277.

Manojlovich, M. (2007). Power and empowerment in nursing: Looking backward to inform the future. *Online Journal of Issues in Nursing*, *12*(1).

McDermott, K., Laschinger, H. K. S., & Shamian, J. (1996). Work empowerment and organizational commitment. *Nursing Management*, *27*(5), 44.

Nesan, L. J. (1997). A generic model for effective implementation of empowerment in construction contractor organisations.

Nesan, L. J., & Holt, G. D. (1999). *Empowerment in construction: the way forward for performance improvement*. Research Studies Press.

Newman, A., Schwarz, G., Cooper, B., & Sendjaya, S. (2017). How servant leadership influences organizational citizenship behavior: The roles of LMX, empowerment, and proactive personality. *Journal of business ethics*, *145*, 49-62.

Nord, W. R., Brief, A. P., Atieh, J. M., & Doherty, E. M. (1990). Studying meanings of work: The case of work values.

O'Toole, J., & Lawler Jr, E. E. (2006, September). The choices managers make or don't make. In *The Conference Board* (pp. 24-29).

Pelit, E., Öztürk, Y., & Arslantürk, Y. (2011). The effects of employee empowerment on employee job satisfaction: A study on hotels in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *23*(6), 784-802.

Perkins, D. D. (1995). Speaking truth to power: Empowerment ideology as social intervention and policy. *American journal of community psychology*, *23*(5), 765-794.

Potterfield, T. (1999). *The business of employee empowerment: Democracy and ideology in the workplace*. Bloomsbury Publishing USA.

Quinn, R. E., & Spreitzer, G. M. (1997). The road to empowerment: Seven questions every leader should consider. *Organizational dynamics*, *26*(2), 37-49.

Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American journal of community psychology*, *15*(2), 121-148.

Rehman, W. U., Ahmad, M., Allen, M. M., Raziq, M. M., & Riaz, A. (2019). High involvement HR systems and innovative work behaviour: the mediating role of psychological empowerment, and the moderating roles of manager and co-worker support. *European Journal of work and organizational psychology*, *28*(4), 525-535.

Richards, T. N., Gover, A. R., & Tudor, A. (2021). A nation-wide assessment of empowerment among states' personal protective order statutes. *Journal of interpersonal violence*, *36*(9-10), 4876-4898.

Sarmiento, T. P., Laschinger, H. K. S., & Iwasiw, C. (2004). Nurse educators' workplace empowerment, burnout, and job satisfaction: testing Kanter's theory. *Journal of Advanced Nursing*, *46*(2), 134-143.

Shobha, S., & Kala, N. (2015). Value education towards empowerment of Youth-A holistic approach. *Procedia-social and behavioral sciences*, *172*, 192-199.

Singh, S. K., & Singh, A. P. (2018). Interplay of organizational justice, psychological empowerment, organizational citizenship behavior, and job satisfaction in the context of circular economy. *Management Decision*, *57*(4), 937-952.

Spreitzer, G. (2007). Giving peace a chance: Organizational leadership, empowerment, and peace. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *28*(8), 1077-1095.

Spreitzer, G. M. (2006). Leading to grow and growing to lead:: Leadership development lessons from positive organizational studies. *Organizational Dynamics*, *35*(4), 305-315.

Stewart, G. L., & Manz, C. C. (1997). Understanding and overcoming supervisor resistance during the transition to employee empowerment. *Research in organizational change and development*, *10*, 169-196.

Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. *Academy of management review*, *15*(4), 666-681.

Thorlakson, A. J., & Murray, R. P. (1996). An empirical study of empowerment in the workplace. *Group & Organization Management*, *21*(1), 67-83.

Ugboro, I. O. (2006). Organizational commitment, job redesign, employee empowerment and intent to quit among survivors of restructuring and downsizing. *Journal of Behavioral and Applied Management*, *7*(3), 232-257.

Van Roozendaal, G., & Vooksgeerd, H. (2011). International Framework Agreements versus Labour Rights included in Trade Agreements: models for the empowerment of trade unions?. *Economic and Environmental Studies*, (4), 339-371.

Verhulst, E., & Boks, C. (2014). Employee empowerment for sustainable design. *Journal of Corporate Citizenship*, (55), 73-101.

Wall, T. D., Wood, S. J., & Leach, D. J. (2004). Empowerment and performance. *International review of industrial and organizational psychology*, *19*, 1-46.

Yüksekbilgili, Z. & Özkeskin, G. (2019). Türk otelcilik sektöründe uygulanan rekabet stratejilerinin üç genel strateji bağlamında doğruluğu üzerine bir pilot araştırma. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5*(6)*, 23-45.

8. BÖLÜM

STRATEJİK ORTAKLIKLAR (BİRLİKLER) OLUŞTURMA-STRATEGİC ALLİANCES

Leyla İçerli

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve teknolojide yaşanan ilerlemeler gibi birçok çevresel faktörün etkisiyle rekabet şartlarının şiddetlendiği ve küresel bir boyut kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla VUCA Volatility (Değişkenlik), Uncertainty (Belirsizlik), Complexity (Karmaşıklık), Ambiguity (Muğlaklık) adı verilen kaotik, çalkantılı ve hızla değişen iş dünyasında tehditlerden uzaklaşıp belirli avantajlara sahip olabilmek için VUCA Prime adı verilen modelle Vision (değişkenliğe karşı vizyon), Understanding (belirsizliğe karşı anlama), Clarity (karmaşıklığa karşı netlik) ve Agility (muğlaklığa karşı çeviklik) aracılığıyla VUCA'nın olumsuz etkileri olumluya dönüşebilmekte ve bu sayede yeni fırsatlar yaratılabilmektedir (Karatekin, 2021, s. 994). Dolayısıyla böylesine değişken iş ortamlarında işletmeler bir yandan varlıklarını devam ettirebilmek bir yandan da sürdürülebilir rekabet avantajı kazanabilmek için farklı stratejiler geliştirmek zorunda kalmaktadırlar. Çağdaş yönetim anlayışına göre işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve mevcut durumlarını koruyabilmeleri sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamalarına bağlıdır. Ancak burada önemli olan ana sorun; işletmelerin bu amaçları kendi başına gerçekleştirmede yetersiz kalmasıdır. Dolayısıyla işletmeler amaçlarına ulaşmada Kimden? Nasıl? Hangi konularda? destek alacağına dikkat ederek gerçekleştireceği bir stratejik ortaklık işletmeler için bir çözüm alternatifi olabilir (Taşgit ve Çiçek, 2020, s.224). İşletmelerin, farklı yönetim seviyelerindeki kurumsal, rekabet, büyüme ve küçülme gibi temel stratejiler ile işlevsel stratejileri gerçekleştirirken uyguladıkları tekniklerden biri de ortaklıklar kurarak ittifak yaptıkları durumu ifade eden stratejik iş birliği sürecidir (Ülgen ve Mirze, 2006, s.324).

KAYNAKÇA

Aggarwal, V. A. (2019). Resource congestion in alliance networks: how a firm's partners' partners ınfluence the benefits of collaboration. *Strategic Management Journal, 41*(4), 627-655.

Altın, N. (2019). Stratejik İttifaklara kaynak temelli bakış, *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 38*(1), 241-274.

Arman M. & İrmiş A. (2018). Kurumsal girişimciliğin stratejik işbirliklerine etkisi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32*(3), 705 - 724.

Aydıntan, B. (2003). Dışa açılma yolunda stratejik ortaklıklar ve Türk şirketleri açısından önemi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(2), 135-152. 3

Aydoğan, E. & Şensözlü, Ş. (2015). İşletmelerin stratejik yöneliminin stratejik iş birliği sürecindeki rolü üzerine bir araştırma: Simit sarayı A.Ş. ve Rella Gıda A.Ş. örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(2), 57-75.

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage, *Journal of Management, 17*(1), 99-120.

Blackerby, P. (1994), History of strategic planning, *Armed Forces Comptroller Magazine*, *39*(1), 1.

Çakınberk A. (2010). Stratejik ittifaklarda risk faktörleri ve risk yönetimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(1), 353 - 366.

Chen C., J. (2003). The Effects of environment and partner characteristics on the choice of alliance forms, *International Journal of Project Management, 21*, 115-124.

Çelik, O. (1999). Küreselleşme sürecinde firmalar arası stratejik iş birliği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54*(1), 23-40.

Çoban, R. (2021). Stratejik işbirlikleri. İçinde M. Kaplan (Ed.), *Strateji yönetsel bağlam çerçevesinde güncel okumalar* (ss. 267-289). Eğitim Yayınevi.

Çubukcu, M. (2021a). Reasons for entrepreneurs to participate in ınter organizational social networks in Turkey. *Research Journal of Business and Management (RJBM), 8*(3), 181-197.

Çubukcu, M. (2021b). Örgütler arası ağların stratejik önemine dair literatürdeki güncel tartışmalar. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 4*(3), 638-659.

Das, T.K. & Teng, B.-S. (2000). A resource-based theory of strategic alliances, *Journal of Management, 26(*1), 31–61.

Das, T.K. & Teng, B. S. (2001). A risk perception model of alliance structuring, *Journal of International Management, 7*(1), 1–29.

Doğan. H. B. (2023). Stratejik iş birliği ilişkilerinde değer yaratma. *Journal of Theoretical & Empirical Research on Management,* 3, 11-24.

Doz Y.L. & Hamel G. (1999). Alliance advantage: The art of creating value through partnering, (A. Bostancıoğlu, Çev.) *Şirket İttifakları/Global Pazarlarda Başarının Anahtarı*, Sabah Yayınları.

Erbaşı, A. (2023). Stratejik iş birliği motivasyonu ölçeği: İşletmeleri stratejik iş birliği yapmaya yönelten nedenlerin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirme. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 9*(2), 189-210.

Fidanboy C. & Alan H. (2013). Kaynak bağımlılığı ve stratejik iş birliği ilişkisi: Kaynak özelliklerinin iş birliği oluşumuna etkileri. *Savunma Bilimleri Dergisi*, *12*(1), 123 - 145.

Gulati R. (1998). Alliances and networks, *Strategic Management Journal*, 19, 293-317.

Gulati, R., Gargiulo, M., (1999). Where do interorganizational networks come from? *American Journal of Sociology, 104*(5), 1439-1493.

Gulati, R., Nohria, N. & Zaheer, A. (2000). Strategic networks. *Strategic Management Journal, 21(*3), 203-215.

Gümüş, S. & Apak, S. (2011). Strategies of ınternational growth in enterprises and strategic alliances. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 24*(2011), 737-744.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., Camp, S. M. & Sexton, D. L. (2001). Strategic Entrepreneurship: Entrepreneurial Strategies for Wealth Creation. *Strategic Management Journal. 22*(6-7), 479-491.

Ireland, R. D., Hitt, M. A. & Vaodyanath, D. (2002). Alliance management as a source of competitive advantage. *Journal of Management, 28*(3), 413−446.

İlker, G. (2010). Küreselleşme sürecinde stratejik işbirlikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *13*(1-2), 191-220.

Karakılıç, Y. N. (2009). Stratejik ittifak oluşumunda temel yeteneklerin önemi: Tariş Opet stratejik ittifakı balanced scorecard örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(21), 200-214. https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50238/647993

Karatekin Alkoç, Y. (2021). Yeni dünya: Vuca dünyası, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(10). 989-999.

Keskin, U. & Şen, O. (2022). İşlem maliyetleri teorisi için felsefi temellendirme: Diyojenik yaklaşım üzerine bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*, 395-408.

Kinderis R. & Jucevičius G. (2013). Strategic alliances- Their definition and formation. Latgale National Economy Research 1(5). 106–128.

Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği* (Genişletilmiş 17. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım.

Koparal, Celil, (2004), Uluslararası İşletmecilik, (Özalp, İnan, Ed.), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1576, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:832, Eskişehir.

Meydan, C. H. (2010). Kaynak bağımlılığı, işlem maliyetleri, örgütsel ağ ve yeni-kurumsal kuram ile örgütlerin ittifak oluşturma sebepleri üzerine bir inceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi, 9* (2), 17-40.

Nart, S. (2005). Türkiye'de franchising sisteminin gelişimi ve franchise alan girişimcilerin iş memnuniyeti belirleyicilerinin analizi üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10, 123-149.

Özgen, H., K. C. Kılıç & Karademir, B. (2003) Birlikten kuvvet doğar: küçük ve orta ölçekli işletmeler için bir örgütlenme modeli olarak ağ organizasyonları önerisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(12), 81-96.

Şahin, T. (2011). Konsorsiyum sözleşmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 92, 451-483.

Taner, B. & Akdağ, G. (2008). Stratejik işbirlikleri: yiyecek içecek işletmelerinde bir uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(3), 359-376.

Taşgit, Y. E. & Çiçek, T. (2020). Stratejik ittifaklar ve sürdürülebilir rekabet avantajı ilişkisi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 27, 223-238.

Todeva, E. & Knoke, D. (2005). Strategic alliances and models of collaboration, *Management Decision, 43*(1), 123-148.

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2006*). İşletmelerde stratejik yönetim*, Literatür Yayıncılık.

Varadarajan, P.R. ve Cunningham, M.H. (1995). Strategic alliances: A synthesis of conceptual foundations. *Journal of the Academy of Marketing Sciences (JAMS)* 23, 282–296.

www.tdk.gov.tr. (Erişim tarihi: 10.08.2023) https://sozluk.gov.tr

9. BÖLÜM

KÜÇÜLME (DOWNSIZING) VE KADEME AZALTMA (DELAYERING)

Yasemin Harmancı

GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında zorlu bir ekonomik ortamda faaliyet gösteren işletmeler küresel olarak rekabet edebilmek ya da sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde edebilmek için küçülme ve kademe azaltma stratejilerine yönelmektedirler. Özellikle maliyetleri azaltmak, kayıpları gidermek gibi nedenlerle bu stratejiler tercih edilmektedir. Her strateji tercihinde olduğu gibi burada da yapılan seçimin birtakım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Küçülme ve kademe azaltmanın beklenen birtakım faydaları bulunmakla birlikte, süreç iyi yönetilemezse olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Bu yüzden stratejinin seçimi, uygulanması ve kontrolleri süreçlerinde çalışanlara karşı şeffaf olmak gerekliliktir. Şeffaflık, bilgi ve güven sağlar. Güven ise çalışma ortamının ve ilişkilerin temel taşıdır. Böyle bir ortamda çalışanların moral, motivasyon ve örgütsel bağlılıkları yüksek olacaktır.

Küçülme bir organizasyondaki işlerin planlı bir şekilde azaltılmasıdır. Küçülme örgütteki işgücünün azaltılması sonucunu doğurduğu için insan kaynakları yönetimi için önemli bir konudur (Robbins, Decenzo ve Coulter, 2013:181). Küçülme ve kademe azaltma işyerinden ayrılanlar kadar işyerinde kalanlar açısından da sürecin iyi yönetilmesini gerekli kılar. Çünkü süreç sadece işten ayrılanlar için değil, işyerinde kalanlar için de zordur. Bu durum literatürde bir sendrom olarak ele alınmaktadır. Birlikte çalıştığı iş arkadaşının ayrılması ve bu duygu ile baş edebilmek çalışanları zorlamakta, ayrıca ileride kendisinin de aynı durumu yaşayıp yaşamayacağına dair düşünceler motivasyonunu azaltmaktadır. Bu yüzden süreç, ne kadar adil ve şeffaf olarak algılanırsa strateji de o kadar başarılı olur.

şının işten ayrılmasının oluşturacağı negatif duygular motivasyonu ve morali olumsuz etkileyebilir. Onların yaşadığı sendrom olarak nitelendirilen durumla baş edebilmeleri için destek olmak gerekir. Bu dönemin daha az sorunla atlatılabilmesi için küçülme planını çalışanlarla paylaşmak ve şeffaf olmak önemlidir. Neden böyle bir süreç yaşandığı ya da stratejik tercih yapıldığı açıklanmalıdır. Bu karara çalışanlar da dahil edilmelidir. Çalışanların dahil oldukları kararları benimsemeleri nispeten daha kolaydır. Süreç ne kadar adil olarak algılanırsa uygulama da o kadar başarılı olabilir.

KAYNAKÇA

Appelbaum, S.H., Everard, A., & Hung, L.T.S.(1999). Strategic downsizing: Critical success factors, *Management Decision,* 37/7, 535-552.

Ataman, G. (2001). *İşletme Yönetimi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Bhattacharyya, S., & Chatterjee, L. (2005). Organizational downsizing: From concepts to practices, *Vikalpa,* 30(3), 65-78.

Bolat, T., Seymen, O.A., Bolat, O.İ., & Erdem, B. (2008). *Yönetim ve organizasyon*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Cameron, K.S., Freeman, S.J., & Mishra, A.K. (1991). Best practices in white-collar downsizing: Managing contradictions, *Academy of Management Executives*, 5(3), 57-73.

Cameron, K.S. (1994). Strategies for successful organizational downsizing, *Human Resource Management,* 33(2), 189-211.

Cascio, W.F. (1993). Downsizing:What do we know? What we have learned? *Academy of Management Executive,* 7(1), 95-104.

Cascio, W.F. (2009). Employment downsizing and its alternatives, Erişim Adresi: https://www.shrm.org/foundation/ourwork/initiatives/resources-from-past-initiatives/documents/employment%20downsizing.pdf Erişim Tarihi: 10.08.2023

Chipunza, C., & Berry, D.M. (2010). The relationship among survivor qualities-attitude,commitment and motivation-after downsizing, *African Journal of Business Management*, 48(5), 604-613.

Datta, D.K., Guthrie, J.P., Basuil, D., & Pandey, A. (2010). Causes and effects of employee downsizing: A review and synthesis, *Journal of Management*, 36, 281-348.

Gandolfi, F. (2010). Organizational downsizing: A review of two decades of a strategic phenomenon, *Sasin Journal of Management,* 16(1), 85-108.

Genç, N. (2005). *Yönetim ve organizasyon*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Kets de Vries, M.F.R., & Balazs, K. (1997). The downside of downsizing, *Human Relations*, DOI: 10.1177/001872679705000102,

Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*, Genişletilmiş 9. Bası, Beta Yayınları, İstanbul.

Luthans, F. (2008). *Organizational behavior*, Eleventh Edition, McGraw Hill International Edition, New York.

Robbins, S.P., Decenzo, D.A., & Coulter, M. (2013). *Yönetimin esasları*, Çev.Ed. Adem Öğüt, Sekizinci Basımdan Çeviri, Nobel Yayınları, Ankara.

Yu, G., & Park, J. (2006), "The effect of downsizing on the financial performance and employee productivity of korean firms", *International Journal of Manpower*, 27(3), 230-250.

10. BÖLÜM

ÖĞRENEN ORGANİZASYONLAR

Mehmet Selman Kobanoğlu

GİRİŞ

Modernleşmenin günlük hayatımız üzerindeki kolaylaştırıcı etkilerinin yanı sıra süreç boyunca yol açtığı toplumsal değişimleri görmezden gelmek mümkün değildir. Özellikle endüstri devrimi sonrası temsili demokrasinin yaygınlaşması, her alanda özgürlük sınırlarının genişlemesi, kentleşmeye yönelik eğilim, kitlesel okuryazarlığın artışı, sosyal bilimlerde evrimsel düşüncenin gelişimi, bilgi teknolojilerinin hızlı bir biçimde insan hayatına girmesi, sanal etkileşimlerin artışı gibi etkenler ve Marshall'in (2020) söylemiyle, bireyin doğayı ve çevreyi rasyonel bir bakış açısıyla gözlemleyip değerlendirmeye başlaması, toplumları sosyo-ekonomik bir dönüşüme zorlamakta ve bu baskının insan davranışlarının değişiminden bağımsız hareket etmesi düşünülemeyecek olan yönetim bilimlerini de değişime zorladığı bilinmektedir. Bu değişim örgütleri, modern paradigmadan post modern paradigmaya ve geleneksel hiyerarşik yapılardan örgüt üyelerinin tamamını kapsayan tam katılımın sağlandığı katılımlı yönetim anlayışına doğru dönüştürmektedir (Şimşek ve Kıngır, 2008, s. 2).

Günümüz kaotik koşullarında başarılı olabilmek için örgütlerin sıklıkla değişim gösteren çevresel koşullara uyum sağlayabilmesi örgütler açısından hayati önem taşımakta, bugünün farklılaşan semptomlarına geçmişte kolaylıkla kullanılan ve pratik bir biçimde sonuç alınabilen reçetelerle çözüm bulabilme gittikçe zorlaşmaktadır. Dolayısıyla günümüz örgütleri yeni sorunlarla başa çıkabilmenin yeni çözümler üretmekten geçtiğinin farkındalığıyla, daha önceki deneyimlerinin ve çevrelerinin kendilerine sağladığı yeni bilgiyi kullanabilmenin yollarını aramakta, yapılarını ve süreçlerini öğrenilen yeni bilgiler doğrultusunda dönüştürme çabası içine girmektedirler. Günümüz örgütleri, örgütsel bir öğrenme kültürü

cı olduğu, çevresel tehditlere karşı yeni politika ve stratejiler üretilmesine katkı sağladığı ve işgören devir oranlarının düşüşüne etkide bulunduğu görülmektedir (Chami, 2021; Gerdin vd., 2020; La Fuente vd., 2018; Demirel ve Kubba, 2014; Recker vd., 2014; Garcia-Morales vd., 2012; Jiménez-Jiménez ve Sanz-Valle, 2011; Liao ve Wu, 2010; Škerlavaj, 2007; Yeung vd., 2007; Alas ve Vadi, 2003; Slater ve Narver, 1995).

KAYNAKÇA

Akwaowo, R.R., & Kalio, T.S. (2021). Organisational learning and learning organization: A review of theories. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS), 5*(8), 562-575.

Alas, R., & Vadi, M. (2003). The impact of organizational culture on organizational learning at six Estonian hospitals. *Trames*, (2), 83-98.

Argyris, C. (1977). Double loop learning in organisations. *Harvard Business Review, 55*, 115-125.

Argyris, C., & Schön, D.A. (1997). Organizational learning: A theory of action perspective. *Reis*, *77/78*, 345–348.

Bakken, B., Gould, J., & Kim, D. (1992). Experimentation in learning organizations: A management flight simulator approach. *European Journal of Operational Research, 59*(1), 167–182.

Bontis, N., Crossan, M. M., & Hulland, J. (2002). Managing an organizational learning system by aligning stocks and flows. *Journal of Management Studies, 39*(4), 437–469.

Bratianu, C. (2015). *Organizational knowledge dynamics: managing knowledge creation, acquisition, sharing, and transformation.* Hershey: IGI Global.

Bui, H., & Baruch, Y. (2010). Creating learning organizations: a systems perspective. *The Learning Organization, 17*(3), 208–227.

Chami, M. (2021). "Learning organization"- Reflections on literature perspective. *Management Studies and Economic Systems (MSES), 6*(1/2), 11-28.

Chiva, R., & Alegre, J. (2009). Organizational learning capability and job satisfaction: An empirical assessment in the ceramic tile industry. *British Journal of Management, 20*(3), 323–340.

Demirel, Y. ve Kubba, Z. İ. (2014). Örgütsel öğrenmenin yenilikçilik üzerine etkisi: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, 9*(2), 137-151.

DiBella, A.J. (1995). Developing learning organizations: A matter of perspective. *Academy of Management Proceedings, 1995*(1), 287–290.

Dodgson, M. (1993) Organizational learning: A review of some literatures. *Organization Studies, 14*, 375-394.

Fiol, C. M., & Lyles, M. A. (1985). Organizational learning. *The Academy of Management Review, 10*(4), 803.

Garcia-Morales, V.J., Jiménez-Barrionuevo, M.M., & Gutiérrez-Gutiérrez, L. (2012). Transformational leadership influence on organizational performance through organizational learning and innovation. *Journal of Business Research*, *65*(7), 1040-1050.

Garcia-Morales, V. J., Verdu-Jover, A. J., & Llorens, F. J. (2009). The influence of CEO perceptions on the level of organizational learning. *International Journal of Manpower, 30*(6), 567-590.

Garvin D.A. (1993). Building a learning organization. *Harvard Business Review, 71*(4), 78-91.

Garvin, D.A., Edmondson, A., & Gino, F. (2008). Is yours a learning organization? *Harvard Business*

Review. 86, 109-116.

Gerdin M.B., Fast-Berglund, Å., Li, D., & Palmquist, A. (2020). Knowledge strategies for organization 4.0 – A workforce centric approach. *IFIP International Conference on Advances in Production Management Systems (APMS)*, 31-36.

Gould, J.M., Dibella, A., & Nevis, E. (1993). Organizations as learning systems. MIT Working Paper #3567-93.

Hedberg, B. (1981). How organizations learn and unlearn? P.C. Nystrom & W.H. Starbuck (Eds.), *Handbook of organizational design* içinde (pp. 8-27). London: Oxford University Press.

Hoe, S.L. (2007). Organisational learning: Conceptual links to individual learning, learning organisation and knowledge management. *Journal of Information & Knowledge Management, 6*(3), 211-217.

Huber, G.P. (1991). Organizational learning: The contributing processes and the literatures. *Organization Science*, *2*(1), 88–115.

Jiménez-Jiménez, D., & Sanz-Valle, R. (2011). Innovation, organizational learning, and performance. *Journal of Business Research*, *64*(4), 408-417.

Kantamara, P., & Ractham, V.V. (2014). Single-loop vs. double-loop learning: An obstacle or a success factor for organızational learning. International Journal of Education and Research, 2(7), 55-62.

La Fuente, J., Amate, J., & Sander, P. (2018). Relationships between cognitive strategies, motivational strategies and academic stress in professional examination candidates. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology,* 16(2), 345-365.

Levitt, B., & March, J.G. (1988). *Organizational learning. Annual Review of Sociology, 14*(1), 319–338.

Lohman, M.C. (2000). Environmental inhibitors to informal learning in the workplace: A case study of public school teachers. *Adult Education Quarterly, 50*(2), 83–101.

Lunenburg, F.C. (2011). Systems thinking and the learning organization: The path to school improvement. *Schooling, 2*(1), 1-6.

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. Osman Akınbay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

McGill, M.E., Slocum, J.W., & Lei, D. (1992). Management practices in learning organizations. *Organizational Dynamics, 21*(1), 5–17.

Örtenblad, A. (2001). On differences between organizational learning and learning organization. *The Learning Organization, 8*(3), 125–133.

Örtenblad, A. (2004). The learning organization: towards an integrated model. *The Learning Organization*, *11*(2), 129-144.

Park, J.H. (2008). Validation of Senge 's learning organization model with teachers of vocational high schools at the Seoul Megalopolis. *Asia Pacific Education Review 9*(3), 270–284.

Pedler, M., Burgoyne, J., & Boydell, T. (1991). The learning company: A strategy for sustainable development. London: MacGraw-Hill.

Popper, M., & Lipshitz, R. (2000). Organizational learning. *Management Learning, 31*(2), 181–196.

Prelipcean, G., & Bejinaru, R. (2016). Universities as learning organizations in the knowledge economy. *Management Dynamics in the Knowledge Economy, 4*(4), 469-492.

Recker, J., Reijers, H.A., & van de Wouw, S. G. (2014). Process model comprehension: The effects of cognitive abilities, learning style, and strategy. *Communications of the Association for Information Systems, 34*(9).

Sambrook, S., & Stewart, J. (2000). Factors influencing learning in European learning oriented organisations: issues for management. *Journal of European Industrial Training, 24*(2/3/4), 209–219.

Schwartz, M.J., & Rist, R.C. (2016). *The International Monetary Fund and the learning organization: the role of independent evaluation.* Washington DC: International Monetary Fund.

Senge, P.M. (1990). *The fifth discipline: the art and practice of the learning organization.* 1st ed.

Senge, P.M. (2018). *Beşinci Disiplin: Öğrenen organizasyon sanatı ve uygulaması.* A. İldeniz, A. Doğukan ve B. Pala (Çev.), (19. Bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Serrat, O. (2017). Building a Learning Organization. *Knowledge Solutions, 57–67.*

Slater, S.F., & Narver, J. C. (1995). Market Orientation and the learning organization. *Journal of Marketing, 59*(3), 63-74.

Sun, P.Y.T., & Scott, J.L. (2003). Exploring the divide – organizational learning and learning organization. *The Learning Organization, 10*(4), 202–215.

Škerlavaj, M., Štemberger M.I., Škrinjar, R., & Dimozski, V. (2007). Organizational learning culture - the missing link between business process change and organizational performance. *International Journal of Production Economics*,*106*(2), 346-367.

Şimşek, M.Ş., ve Kıngır, S. (2008). *Çağdaş yönetim araçlarından seçmeler.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ulrich, D., Jick, T., & Glinow, M.A.V. (1993). High-impact learning: Building and diffusing learning capability. *Organizational Dynamics, 22*(2), 52–66.

Watkins, K. E., & Marsick, V. J. (1993). Sculpting the learning organization: Consulting using action technologies. *New Directions for Adult and Continuing Education, 1993*(58), 81-90.

Yeung, A.C.L., Lai, K., & Yee, R.W.Y. (2007). Organizational learning, innovativeness, and organizational performance: a qualitative investigation. *International Journal of Production Research, 45*(11), 2459–2477.

Zahra, S.A., Nielsen, A.P., & Bogner, W.C. (1999). Corporate entrepreneurship, knowledge, and competence development. *Entrepreneurship Theory and Practice*, *23*(3), 169–189.

11. BÖLÜM

SANAL ORGANİZASYONLARIN ERDEMLERİ

Ahmet Alp Özbalcı

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nden bu yana geçen sürede organizasyon yapılarında ve yönetim alanlarında birçok değişiklik yaşanmıştır. Günden güne organizasyonların büyüklükleri artmış ve küreselleşmenin etkisi ile yoğun bir rekabete maruz kalmışlardır. Hızla değişen iş dünyasında, organizasyonlar yeni ve yenilikçi yollar aramakta ve geleneksel iş modellerini sorgulamaktadır. Değişimin bu denli hızlandığı bir dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde organizasyon yapıları ve iş yapma biçimlerinde de farklılaşmalar olmaktadır. Organizasyonlardaki yapısal değişim doğal olarak çalışanların niteliğini de etkilemektedir. Bu sürecin en önemli aktörlerinden biri, sanal organizasyonlar olarak kabul edilmektedir. Sanal organizasyonlar, geleneksel ofislerin sınırlarını aşan bir iş yapma biçimi sunmakta ve teknolojik ilerlemelerle birlikte büyümeye devam etmektedir. Organizasyonlar sahip oldukları hantal hiyerarşik yapıdan uzaklaşarak daha esnek ve yatay örgüt yapısını tercih etmektedir. Esnek ve çevik bir yapıyı zorlayan değişim sürecinde, eskimiş geleneksel organizasyon yapıları ve varsayımlara bağlı yönetilen organizasyonların varlıklarını sürdüremeyeceği anlaşılmaktadır.

Sanal organizasyonların adaptif yapısı, bilişim teknolojilerinin sunduğu imkanlarla birleşerek "sanal çalışma" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu yapı, esnekliği ve teknolojinin etkileyici gücünü kullanarak yeni bir iş yapma modeli oluşturmuştur. Sanal organizasyonlar, büyük veya küçük pek çok işletmenin aynı hedefe odaklanarak bilgi, deneyim, kaynak ve yeteneklerini bir araya getirdiği bir model oluşturmuştur. Bu iş yapma modeli ortak amaçlar doğrultusunda sinerji yaratarak işbirliğini ve verimliliği artırmaktadır. Organizasyonlar "sanal" hale ge-

kavramının kullanımının azalacağı, dijital organizasyon kavramının öne çıkacağı düşünülmektedir. Sanal organizasyon kavramının taşıdığı erdemlere sahip olarak, olumsuz yanlarını ve dezavantajlarını en aza indirgeyerek iş dünyasına dijital organizasyon olarak hizmet etmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Ahuja, M. K., & Carley, K. M. (1999). Network structure in virtual organizations. *Organization Science*, *10*(6), 741-757.

Ataman, Göksel, (2001), *İşletme yönetimi*, Türkmen, İstanbul.

Badrinarayanan, V., & Arnett, D. B. (2014, October). Virtual new product development teams: an integrated framework of interface effectiveness. In *Revolution in Marketing: Market Driving Changes: Proceedings of the 2006 Academy of Marketing Science (AMS) Annual Conference* (pp. 109-109). Cham: Springer International Publishing.

Badrinarayanan, V., & Arnett, D. B. (2008). Effective virtual new product development teams: an integrated framework. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *23*(4), 242-248.

Bakan, İ. & Baydaş, A. (2015). *Çağdaş yönetim yaklaşımları: İlkeler ve kavramlar*. Beta Yayınevi, İstanbul.

Bal, J., & Teo, P. K. (2000). Implementing virtual teamworking. Part 1: a literature review of best practice. *Logistics information management*, *13*(6), 346-352.

Bedük, A. (2005), *Modern yönetim teknikleri*, Gazi Kitabevi, Ankara

Bekmezci, M. (2018). Sanallık ve sanal organizasyonlar. F. Çankaya, & S. Kayıkçı içinde, *Sosyal, beşeri ve idari bilimler'de akademik araştırmalar-4* (s. 365 -379). Gece Kitaplığı.

Clases, C., Bachman, R. & Wehner, T. (2003). Studying trust virtual organizations. *International Studies of Management*, 33 (3), 7-27.

Cooper, W.W. & Muench, L.M. (2000). Virtual organizations: Practice and the literature. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, 10 (3), 189-208.

Croitouru, E.O. & Stanescu A (2013). The virtual organization in the globalization area. *Business Excellence and Management,* 3 (4), 1-37.

Ertürk, Mümin, (2002), *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*, Beta, İstanbul.

Franke, U. (2000). The knowledge-based view (KBV) of the virtual web, the virtual corporation and the net-broker. *Knowledge management and virtual organizations*. Edi.: Yogesh Malhotra. Hershey: Idea Group Publishing, (20-42).

Gassmann, O., & Von Zedtwitz, M. (2003). Trends and determinants of managing virtual R&D teams. *R&D Management*, *33*(3), 243-262.

Genç, Nurullah, (2004), *Yönetim ve organizasyon*, Seçkin, İstanbul.

Grimshaw, J.D. & Kwok, Sandy, F.T. (1997). The Virtual Workplace. Magid Igbaria ve Magaret Tan (Ed), *The Business Benefits of The Virtual Organization* (s.51). USA: IDEA Group Publishing.

Gülcemal, M.M. (2011). *Postmodernizm bağlamında sanal organizasyon modelleri ve uygulamaları* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnce, E. H. (2007). *Sanal örgütlerde güven unsurunun sağlanmasında iletişimin rolü ve kitapevleri üzerine bir uygulama* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Jägers, H., Jansen, W. & Steenbakers, W. (1998). Organizational Virtualness. Sieber ve Griese (Ed)., *Characteristic of Virtual Organizations* (s.70-75). Bern: Stämpfli.

Kasper-Fuehrer, E. C., & Ashkanasy, N. M. (2001). Communicating trustworthiness and building trust in interorganizational virtual organizations. *Journal of Management* 27(3), 235–255.

Kırel, Ç. (2007). Sanal Örgütlerde Örgütsel Davranışın Geleceği. *Sosyal Bilimler Dergisi* 93-108.

Koçel, T. (1998). *İşletme yöneticiliği*, Beta, İstanbul.

Koçel, Tamer, (2001). *İşletme yöneticiliği*, Beta, İstanbul.

Kraut, R., Steinfield, C., Chan, A., Butler, B. & Hoag, A. (1998). Coordination and virtualization: The role of electronic networks and personal relationships. *Journal of Organization Science*, 3(4), 1-34.

Mirap, S.O. (2004). *Sanal organizasyonlar ve sanal organizasyonlarda çalışanların motivasyonu ve iletişimi üzerine bir uygulama* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.

Munkvold, B. E., & Zigurs, I. (2007). Process and technology challenges in swift-starting virtual teams. *Information & Management*, *44*(3), 287-299.

Nohria, N. & Eccles, R. (2000). Technology, Organizations and Innovation: Critical Perspectives on Business and Management. Mcloughlin, Preece ve Dawson (Ed)., *Face to Face: Making Network Organizations Work* (1660-1662) New York: Routledge.

Noll, J. (2002). Who should be liable in a virtual enterprise network? *SSRN Electronic Journal*,1-11.

Păcuraru, R. O. (2012). Virtual organizations. *Economics, Management, and Financial Markets*, *7*(4), 695-702.

Pedersen, C., & Nagengast, J. (2008). The virtues of the virtual organization. *Strategic HR Review*, 7(3), 19-25.

Reinermann H. (1996). *Virtual organizations*, The Speyer Postgraduate School of Administrative Sciences.

Shekhar, S. (2006). Understanding the virtuality of virtual organizations. *Leadership and Organizational Development Journal*, 27(6), 456-483.

Travica, Bob, (1997), The Design of the Virtual Organization: A Research Model. *Proceedings of the Americas Conference on Information Systems*, 15-17th August, Indianapolis, pp.417-419.

Tutar, H. (2000), Küreselleşme sürecinde işletme yönetimi, Hayat Yayıncılık, İstanbul

Ulrich, J. F. (1999). The virtual web as a new enterpreneurial approach to network organizations. *Enterpreneurialship and Regional Development*, 11, 203-229.

Webster, J., & Wong, W. K. P. (2008). Comparing traditional and virtual group forms: identity, communication and trust in naturally occurring project teams. *The International Journal of Human Resource Management*, *19*(1), 41-62.

Westphal, I., Thoben, K. D., & Seifert, M. (2010). Managing collaboration performance to govern virtual organizations. *Journal of Intelligent Manufacturing*, *21*, 311-320.

12 BÖLÜM

STRATEJİK BİR YÖNETİM YAKLAŞIMI OLARAK BALANCED SCORECARD YÖNTEMİ

Gül Bilen

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler sonucu rekabet ortamı sürekli ve hızlı bir şekilde değişmektedir. Bu sürekli ve hızlı değişim işletmeleri güncel stratejilere sahip olma ve bu stratejileri uygulamaya koyma gibi konularda zorlamaktadır. Dünyadaki değişim ve farklılaşmanın farkında olan çoğu işletme diğer işletmelerden farklılaşabileceği, öne geçebileceği stratejilerin arayışına girmişlerdir. İşletmeler varlıklarını devam ettirebilmek ve kar sağlayabilmek için hem işletme içi verileri hem de işletme dışındaki finansal ve finansal olmayan çevresel faktörleri de dikkate almak ve analiz etmek zorunda kalmışlardır. Bu noktada işletmenin misyon, vizyon ve stratejilerinin finansal ve finansal olmayan ölçütleri de kapsayan bir performans ölçümü haline geldiği bir çerçeveden oluşan, işletmelerin performanslarını değerlendirme noktasında karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmayı hedefleyen balanced scorecard yöntemi ortaya çıkmıştır. Balanced scorecard yöntemi işletmelerin bütün boyutlarıyla değerlendirilmesine imkân sağlayarak, işletme açısından kaynak ve zamanın etkin bir şekilde kullanımına önemli ölçüde olanak sağlamaktadır (Ağca ve Tunçer, 2006, s. 174).

Balanced scorecard performans ölçümünde işletmelerin finansal ölçütlerinin yanı sıra finansal olmayan ölçütlerine de yer vererek bütüncül bir bakış açısı getirmiş olup; işletmelerin hedeflerine ulaşabilmeleri bakımından anlaşılması kolay bir format oluşturmuştur. Balanced scorecard stratejik hedef ve faaliyetlere öncelik verilmesi gibi özellikleri nedeniyle çalışma yaşamında başarılı bir şekilde kullanılan yöntemler arasına girmiş ve kontrol, performans ölçümü açısından işletmelerin tercih ettiği bir yöntem haline gelmiştir. Balanced scorecard yöntemi

scorecard yöntemi sert rekabet koşullarında işletmelerin başarısını çok boyutlu olarak değerlendirebilmeleri konusunda büyük katkılar sağlamaktadır. İşletmeler balanced scorecard yöntemi aracılığıyla stratejik amaçlar belirlemekte ve amaçlardan tüm çalışanların haberdar olmasını sağlayarak bireysel hedefleri örgüt hedefi etrafında toplayarak işletmenin performansını artırabilmektedirler. Balanced scorecard yöntemi ile işletmelerin öncelikli amaçları ölçülebilir hale gelmekte ve bu yöntemle işletmeler hedeflerine ne kadar yaklaştıklarını görebilmektedirler. Balanced scorecard yöntemi ayrıca işletmelerde yönetime katılımın artmasına, örgüt kültürünün güçlenmesine, stratejilerin ve hedeflerin daha doğru olarak belirlenebilmesine, dikey ve yatay iletişimin artmasına, üst yönetimin kontrol ve denetim faaliyetlerine daha az zaman ayırmasına ve kurumsal performansın daha kısa sürede ve hızlı bir şekilde değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca balanced scorecard yöntemi sayesinde işletmeler finansal, müşteri, süreç, öğrenme ve gelişme süreçlerinde güçlü ve zayıf yanlarını görme imkanına sahip olmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Ağca, V., & Tunçer, E. (2006). Çok boyutlu performans değerleme modelleri ve bir balanced scorecard uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 173-193.

Amaratunga, D., Baldry, D., & Sarshar, M. (2001). Process improvement through performance measurement: the balanced scorecard methodology. *Work Study*, *50*(5), 179-189.

Asa, Y. (2011). *Kamu kurumlarında sürdürülebilir etkinliğin kontrolü: Balanced scorecard ile kurumsal performansın ölçümü ve Kütahya İli nüfus müdürlüklerinde bir uygulama* (Yayın No. 296717 [Doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi.

Barsky, N. P., & Bremser, W. G. (1999). Performance measurement, budgeting and strategic implementation in the multinational enterprise. *Managerial Finance*, *25*(2), 3-15.

Barnabè, F. (2011). A "system dynamics-based Balanced Scorecard" to support strategic decision making: Insights from a case study. *International Journal of Productivity and Performance Management*, *60*(5), 446-473.

Bean, L., & Jarnagin, B. D. (2002). New cost priorities: Using a balanced scorecard approach in financial reports. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, *13*(3), 55-62.

Bekmezci, M. (2013). 2006 yılında dengeli başarı göstergesi (balanced scorecard) yöntemini kullanan işletmelerin finansal performansının yıllar itibari ile izlenmesi: Dengeli başarı göstergesi beklentileri karşıladı mı?. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(2), 59-80.

Bhami, A., Horngren, C. T., Datar, S. M., & Rajan, M. (2002). *Management and cost accounting*. London: Prentice Hall.

Braam, G. J., & Nijssen, E. J. (2004). Performance effects of using the balanced scorecard: a note on the Dutch experience. *Long Range Planning*, *37*(4), 335-349.

Brown, J. B., & McDonnell, B. (1995). The balanced score-card: short-term guest or long-term resident?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *7*(2/3), 7-11.

Bose, S., & Thomas, K. (2007). Applying the balanced scorecard for better performance of intellectual capital. *Journal of Intellectual Capital*, *8*(4), 653-665.

Büyük, K. & Barca, M. (2011). Kamu örgütlerinde stratejik performans yönetim aracı olarak kurumsal başarı karnesinin kullanımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29.

Çakıcı, C. (2003). Muhasebe yeni bir yaklaşım: Balanced scorecard, *Vergi Dünyası Dergisi*, 261,154-160.

Coşkun, A. (2007). *Stratejik performans yönetimi ve performans karnesi* (2.Basım), İstanbul: Literatür Yayınları.

Çukurçayır, M. A., & Eroğlu, H. T. (2004). Yerel yönetimlerde yeniden yapılanmaya farklı bir yaklaşım: verimlilik ve başarı karnesi (Balanced Scorecard). *Sayıştay Dergisi*, (53), 41- 67.

Daşhan, C. (2012). *Sağlık kurumlarında strateji haritalarının oluşturulması ve yönetsel kararlarda kullanılması üzerine bir araştırma* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

De Gooijer, J. (2000). Designing a knowledge management performance framework. *Journal of Knowledge Management*, 4(4), 303-310.

Ensari, H. (2005). *21. Yüzyıl okulları için etkili bir stratejik yönetim aracı: Balanced scorecard*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Gautreau, A., & Kleiner, B. H. (2001). Recent trends in performance measurement systems–the balanced scorecard approach. *Management Research News*, *24*(3/4), 153-156.

Griffiths, J. (2003). Balanced scorecard use in New Zealand government departments and crown entities. *Australian Journal of Public Administration*, *62*(4), 70-79.

Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 61-85.

Güner, M. F. (2008). Bir stratejik yönetim modeli olarak balanced scorecard. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 247-265.

Hannabarger, C., Buchman R., & Economy, P. (2007). *Balanced scorecard strategy for dummies*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Hendricks, K., Menor, L., Wiedman, C., & Richardson, S. (2004). The balanced scorecard: To adopt or not to adopt. *Ivey Business Journal*, *69*(2), 1-7.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2013). *Strategic management competitiveness and globalization (Concepts and Cases).* Boston: Cengage Southwestern Publishing Co.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1993). Putting the balanced scorecard to work. *Harvard Business Review, 71*(5), 134-147.

Kaplan, R. S., & Norton, D. (1996a). Using the balanced scorecard as a strategic management system, *Harvard Business Review*, *74*(1), 75–85.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996b). *Translating strategy introduction the balanced scorecard*. Boston: Harvard Business School Press.

Kaplan, R.S., & Norton, D.P. (1999), *Balanced scorecard, şirket stratejisini eyleme dönüştürmek(Çev. Egeli, S.),*İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Kaplan, R. S., &Norton, D. P. (2000). Having trouble with your strategy? Then map it, *Harvard Business Review, 167-176.*

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2001). *The strategy-focused organization: How balanced scorecard companies thrive in the new business environment.* Boston: Harvard Business Press.

Kaplan, R. S., & Norton, D. (2003). *Balanced scorecard şirket stratejisinin eyleme dönüştürmek* (Çev. Egeli, S.), İstanbul: Sistem Kitabevi.

Kaplan, R. S., & Norton, D. (2004). Strategy maps:Converting ıntangible assets into tangible outcomes. Boston: Harvard Business School Publishing Corporation.

Kaplan, R.S., & Norton, D.P. (2007).Using the balanced scorecard as a strategic management system, *Harvard Business Review*, *85*(7),

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2014). *Strateji haritaları: Gayri maddi varlıkları maddi sonuçlara dönüştürmek*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2015). *Balanced scorecard: Şirket stratejisini eyleme dönüştürmek* (Çev. Egeli, S.), İstanbul: Aura Kitapları.

Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.

Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği,* İstanbul: Beta Yayınları.

Letza, S. R. (1996). The design and implementation of the balanced business scorecard: An analysis of three companies in practice. *Business Process Re-engineering & Management Journal*, *2*(3), 54-76.

Mearns, K., & Håvold, I.J. (2003). Occupational health and safety and the balanced scorecard. *The TQM Magazine*, *15*(6), 408-423.

McAdam, R., & Walker, T. (2003). An inquiry into balanced scorecards within best value implementation in UK local government. *Public administration*, *81*(4), 873-892.

Michalska, J. (2005). The usage of the balanced scorecard for the estimation of the enterprise's effectiveness. *Journal of materials processing technology*, *162*, 751-758.

Nair, M. (2004). *Essentials of balanced scorecard*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Niven, P. R. (2002). *Balanced scorecard step-by-step: Maximizing performance and maintaining results*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Oyman, S. (2009). *Stratejik yönetim sürecinden performasn ölçümü ve dengeli sonuç kartı uygulaması: türkiye cumhuriyet merkez bankası için bir değerlendirme* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ölçer. F. (2005). Dengeli stratejik performans ölçüm ve yönetim sisteminin (Balenced Scorecard) tasarımı ve uygulanması. *Amme İdaresi Dergisi, 38*(2), 89 - 134.

Örnek, A. Ş. (2000). Balanced scorecard: Bilgiden stratejiye ulaşmada kullanılabilecek yeni bir araç. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(3), 255-276.

Reshitaj, A., & Tikhonova, M. (2013). The managerial views on the use of Balanced Scorecard in Kristianstad municipality (Dissertation). https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hkr:diva-11080

Pineno, C. J. (2002). The balanced scorecard: an incremental approach model to health care management. *Journal of Health Care Finance*, *28*(4), 69-80.

Sholey, C. (2005). Strategy maps: A step-by-step guide to measuring, managing and communicating the plan. *Journal of Business Strategy. 26*(3), 12-19.

Speckbacher, G., Bischof, J., & Pfeiffer, T. (2003). A descriptive analysis on the implementation of balanced scorecards in German-speaking countries. *Management Accounting Research*, *14*(4), 361-388.

Usta, A. (2012). Kamu örgütlerinde kurumsal karne modeli ile performans yönetimi: Boyutlar ve göstergeler. *Amme İdaresi Dergisi*, *45*(1), 99-120.

Walker, G., & MacDonald, J. R. (2001). Designing and implementing an HR scorecard. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, *40*(4), 365-377.

13. BÖLÜM

KURUMSAL YÖNETİŞİM

Bilge Güler

GİRİŞ

Dünyada yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik gelişmeler yönetim alanını etkilemiş ve bu gelişmeler yönetim alanında yeni kavramların ve bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni kavramlardan biri de yönetişimdir (Sobacı, 2007, s. 219). Bu kavram, geleneksel yönetim anlayışında değişime sebep olan gelişmelerden bir tanesidir (Dilaveroğlu, 2020, s. 46). İngilizcedeki karşılığı "corporate govarnance" olan kavram, Türkçeye kurumsal yönetim ve kurumsal yönetişim olarak çevrilmiştir. Yönetim ve yönetişim kavramlarının birbirinden farklı olması sebebiyle bu çalışmada "kurumsal yönetişim" kavramının kullanılması daha uygun görülmüştür.

Kurumsal yönetişim, 19. yüzyıldan itibaren işletmelerin şirketleşmeye başlamasıyla birlikte gelişmiştir. Başlangıçta, bir ülkedeki kurumsal yasalar ve işletme yönetimine ilişkin kurallar, kurumsal yönetişimin temelini oluşturmaktaydı. Daha sonra özellikle ABD'de büyük ticari kurumların ve şirketlerin yükselişiyle ve kamu parasının çeşitli kurumsal varlıklara akışının artmasıyla birlikte, bireysel sahiplerin ve hissedarların hakları, kurumsal yönetişimde giderek daha önemli bir konu haline gelmiştir (Mandal, 2012, s. 338). Kurumsal yönetişim; bir şirketin yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki bir dizi ilişkiyi içermekte ve aynı zamanda şirketin hedeflerinin belirlendiği, bu hedeflere ulaşma ve performansı izleme araçlarının belirlendiği yapıyı da sağlamaktadır (OECD, 2004, s. 11).

Günümüzde işletmeler sürekli değişen ekonomik koşullar altında, giderek artan rekabet ve belirsizlik ortamlarında çeşitli problemler içinde faaliyette bulunmaktadırlar. İşletmelerin büyümeleri sonucu ortaya çıkan problemler, yöne-

KAYNAKÇA

Asaoka, D. (2022). *Financial management and corporate governance*. World Scientific Publishing. Singapore.

Bajpai, G. N. (2017). *The essential book of corporate governance*. SAGE Publications. India.

Banik, A. (2015). Introduction. In A. Banik, A.D. Gupta & P.K. Bhaumik (Eds.), *Corporate governance, responsibility and sustainability* (pp. 1-8). Palgrave Macmillan. London.

Canıkalp, E., & Ünlükaplan, İ. (2015). Hiyerarşik düzenden heterarşik düzene: Yönetişim kavramı ve yönetişim teorileri. *TİSK Akademi*, 10(20), 250-270.

Celayir, D., & Başar, P. (2021). Kurumsal yönetişim ilkeleri ve etik karar alma: Bir vaka çalışması. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5(1), 70-80.

Cheffins, B. R. (2012). *The history of corporate governance*. ECGI Working Paper Series in Law.

Clarke, T. (2021). *Corporate governance*. Cambridge University Press. Cambridge.

Crowther, D. Seifi, S. (2011). *Corporate govarnance and international business*. Bookboon.

Çelik, M., & Dağlı, M. F. (2007). Kurumsal yönetim ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya etkisi. *Vergi Raporu*, (92), 16-25.

Das, S. C. (2008). *Corporate governance in India: An evaluation*. Prentice Hall.

Davis, G. F. (2005). New directions in corporate governance. *Annual Review of Sociology*, 31, 143-162.

Dilaveroğlu, A. (2020). Yönetişim ilkeleri ve yerel yönetimler mevzuatına yansımalar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 45-63.

Ergin, H., Selimoğlu, S. K., & Tolkun, A. (2016). KİT'lerde kurumsal yönetim etkinliğinin arttırılmasında iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin rolü: Bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (49), 1-28.

Fernando, A. C., Muraleedharan, K. P. & Satheesh, E. K. (2017). *Corporate governance: Principles, policies and practices*. Pearson India Education. India.

Ghosh, B. N. (2012). *Business ethics and corporate governance*. Tata McGraw Hill Education Private Limited. New Delhi.

Gündüz, Ş. (2020). *Sürdürülebilir stratejik yönetim ve kurumsal yönetim*. Maltepe Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Ho, C. K. (2005). Corporate governance and corporate competitiveness: An international analysis. *Corporate Governance: An International Review*, 13(2), 211-253.

Hodgins, M., & Shrives, P. (2011). *Business ethics and corporate governance*. Pearson Custom Publishing. Harlow.

İbicioğlu, H., Dalğar, H., & Kaya, M. (2009). Kurumsal yönetişimin işletmelerin kredi notları üzerine etkisi: Basel II perspektifinden bir bakış. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (29), 1-16.

İşcan, Ö. F., & Kayğın, E. (2009). Kurumsal yönetişim sürecinin gelişimi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 13(2), 213-224.

Kara, M. A. (2022). Türkiye'de kurumsal yönetişim konusu ile ilgili yayınlanan doktora tezlerinin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Journal of Business Innovation and Governance*, 5(2), 199-222.

Kara, M. A. & Genç, K. Y. (2021). Kooperatiflerde kurumsal yönetişimin uygulanabilirliğinin kurumsal yönetişim teorileri bağlamında tartışılması: Teorik bir çerçeve. *Research Studies Anatolia Journal*, 4(4), 244-254.

Khan, H. (2011, December). A literature review of corporate governance. *In International Conference on E-business, management and Economics* (Vol. 25, pp. 1-5). Singapore: IACSIT Press.

Korkmaz, G. & Görmen, M. (2022). Kamuda kurumsal yönetim (yönetişim) olgunluk seviyesinin ölçülmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 191-211.

Malla, P. B. (2010). *Corporate governance: History, evolution and India story*. Routledge. New Delhi.

Mandal, S. K. (2012). *Ethics in business and corporate governance*. McGraw Hill India.

McGee, R.W. (2009). *Corporate governance in developing economies*. Springer. North Miami.

Memduhoğlu, H. B. (2013). Yönetim düşüncesinin evrimi ve yönetişim. İçinde H.B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Eds.), *Yönetimde yeni yaklaşımlar* (ss. 1-29). Pegem Akademi. Ankara.

Metin, H. (2011). Empatik iletişim ve yönetişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32), 177- 204.

Mohapatra, S. & Pillai, S. S. (2013). *Case studies in business ethics and corporate governance*. Pearson India Education. India.

OECD, (2004). *OECD principles of corporate governance*. OECD Publications.

Plessis, J. J., Hargovan, A., Bagaric, M., Bath, V., Jubb, C., & Nottage, L. (2011). *Principles of contemporary corporate governance*. Cambridge University Press. Cambridge.

Principale, S. (2023). *Fostering sustainability in corporate governance: Analysis of the EU sustainable corporate governance and due diligence directives*. Springer.

Raval, V. (2020). *Corporate governance: A pragmatic guide for auditors, directors, ınvestors, and accountants*. CRC Press. Boca Raton.

Saruhan, S.C., & Yıldız, M.L. (2009). *Çağdaş yönetim bilimi*. Beta Yayıncılık. İstanbul

Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 219-235.

Toprak, M., & Bayraktar, Y. (2017). Corporate governance practices of Turkey: A critical review. *IUP Journal of Corporate Governance,* 16(2), 54-76.

Tricker, B. (2020). *The evolution of corporate governance*. Cambridge University Press. New York.

Tricker, B. (2023). *The practice of corporate governance*. CRC Press.

Uzkaralar, Ö. (2017). *Kurumsal yönetim ve sermaye maliyeti*. Akademisyen Kitabevi. Ankara

14. BÖLÜM

TEMEL YETENEK

Mustafa Şeker

GİRİŞ

Prahalad ve Hamel'in (1990) ufuk açıcı makalesinden bu yana 'temel yetenek' kavramı hakkında çok şey söylendi ve yazıldı. Konuyla ilgili araştırmacıların çoğu, **örgütlerin** bir dizi 'temel yeterlilikler' yerine 'temel yetenekler' olarak kavramsallaştırmanın kabul ettiği konusunda hemfikirdir. ayrı 'stratejik iş birimleri' olarak rekabet güçlerinin artırılmasına yardımcı olur. Stratejik iş birimleri yalnızca temel yeteneklerin potansiyel rezervuarları olarak ele alınmalıdır. Sürdürülebilir rekabet avantajı için işletmelerin **büyümeyi mümkün kılan temel yetenekleri belirleme, geliştirme ve kullanma yollarını bulması gerekmektedir (Prahalad ve Hamel, 1990).** '**Temel** yetenek' kavramı akademisyenler tarafından evrensel olarak faydalı bir kavram olarak kabul edilmiş olsa da, bu kavramın gerçekte **örgütlerin** yararına kullanılabileceği yolları açıklamaya çalışan çok az sayıda çalışma (kavramsal ve ampirik) bulunmaktadır. Prahalad ve Hamel (1990), yönetimin **örgüt** çapında bir stratejik mimari (hangi temel yeteneklerin oluşturulacağını ve bunları oluşturan teknolojileri tanımlayan bir gelecek yol haritası) geliştirmesi gerekmektedir. Bu bölümde sırası ile temel yetenek kavramı, temel yeteneklerin nitelikleri ile temel yeteneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve riskleri üzerinde durulmuştur.

1. TEMEL YETENEK KAVRAMI

"Temel yetenek", 1990'larda Prahalad ve Hamel tarafından ortaya atıldığından beri araştırmacılar tarafından yaygın olarak çalışılan bir kavramdır. Araştırmacılar arasında geniş kabul görmesine rağmen temel yeteneğin standart bir tanımı üzerinde fikir birliği yoktur. Bunun nedeni, terimin kaynakları ve yetkinlikleri kapsamasıdır (Özbağ ve Gökkaya, 2015).

KAYNAKÇA

Ali, M.A., Hussin, N., Haddad, H., Alkhodary, D. & Ahmad, M. (2021). Dynamic capabilities and their impact on intellectual capital and innovation performance, *Sustainability*, 13(18), 10028.

Archibugi, D., Howells, J. & Jonathan M. (1999), "ınnovation systems and policy in a global economy", D. Archibugi, J. Howells ve J. Michie (der.), *Innovation Policy in a Global Economy* içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 1-16.

Ardhaldjian, R., & Fahner, M. (1994). Using simulation in the business process reengineering effort. *Industrial Engineering*, 26(7), 60-61.

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120.

Beausoleil, A. M. (2018). Revisiting rogers: The diffusion of his innovation development process as a normative framework for innovation managers. Students and Scholars. *Journal of Innovation Management*, JIM, 6(4), 73–97.

Campbell, A. & Luchs, K.S. (2002). Te*mel yetenek tabanlı strateji: Rekabetçi iş ortamında ayırt edici özellikler,* Epsilon Yayıncılık.

Collis, D. J., & Montgomery, C. A. (1995). Competing on resources: Strategy in the 1990s. *Harvard Business Review*, 73(4), 118–128.

Demir, C., & Oktay, S. (2010). Stratejik ittifak oluşumunda temel yeteneklerin önemi. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(1), 1-13.

Doğan, H. (2003). İşletmelerde Öz Yeteneğe Dayalı Yapılanma ve Stratejik Yönetim: Bir Öz Yetenek Bileşeni Olarak Yöre Sektörüyle Uyumun Meslek Yüksekokullarındaki Programların Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

Fidan, Y. (2001). İş süreçlerinin yeniden değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (23-24), 157-169.

Javidan, M. (1998). Core competence: What does it mean in practice? *Long Range Planning*, 31(1), 60–71.

Kıngır, S., & Ağraş, S. (2011). İşletmelerde temel yetenek (core competence). İ. Bakan (Ed.). *Yönetimde Çağdaş ve Güncel Konular* içinde. Ankara: Gazi Kitabevi, 107-124.

Kutvonen, A., Torkkeli, M. T., & Lin, B. (2010). Precommercialization activities in external exploitation of technology. *International Journal of Innovationand Learning*, 8(2),

Leonard-Barton, D. (1995). Wellsprings of knowledge: Building and sustaining the sources of innovation. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship.

Lipsey, Richard G. (1999), Some Implications of Endogenous Technological Change for Technology Policies in Developing Countries, UNU/INTECH.tarafından düzenlenen "The Political Economy of Technology in Developing Countries", Brighton

Major, E., Asch, D., & Cordes-Heyes, M. (2011). Foresight As a Core Competence. Futures 33, 95-96.

Mooney, A. (2007). Core Competence, Distinctive Competence, and Competitive Advantage: What is the Difference? *Journal of Education for Business*, 110-115.

Martin, S. & Scott, J.T. (2000), The Nature of Innovation Market Failure and the Design of Public Support for Private Innovation, *Research Policy*, 29, 437-447.

Nelson, R.R. & Rosenberg, N. (1993), Technical Innovation and National Systems, R.R. Nelson (der.), *National Innovation Systems: A Comparative Analysis* içinde, New York: Oxford University Press

Özbağ, G. K., & Gökkaya, Ö. (2015). Linking core competence, innovation and firm performance. *Journal of Business Research-Turk*, 90–102.

Öztürk, A., & Sezgili, K.A. (2002). Dış kaynaklardan yararlanmanın yeni bir rekabet stratejisi olarak kullanılması ve uygulama süreci, *Uludağ Üniversitesi* İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2).

Patel, P., & Pavitt, K. (1991). Large firms in the production of the world's technology: an important case of "non-globalisation". *Journal of international business studies*, *22*, 1-21.

Power, M. J., Desouza, K. C., & Bonifazi, C. (2006). *The outsourcing handbook: How to implement a successful outsourcing process*. London: Kogen Page.

Prahalad, C.K. & Gray H. (1990). The core competence of the corporation. *Harvard Business Review*. 79-91.

Quinn, J. B. & Frederick G. H. (1994). Strategic outsourcing, *Sloan Management Review*, Summer, 35(4), 43-56.

Reed, R. & Defillippi, R.J. (1990). Causal ambiguity, barriers to imitation, and sustainable competitive advantage. *Academy of Management Review*, 15(1), 88-102.

Sabah, A., Laith, A., & Manar, J. (2012). Effect of Core competence on competitive advantage and organizational performance. *International Journal of Business and Management*, 7(1), 192–204.

Sanchez, R., & Heene, A. (1997). Reinventing strategic management: New theory and practice for competence-based competition. *European management journal*, *15*(3), 303-317.

Schmitt, N., & Chan, D. (1998). *Personnel selection: A theoretical appraoch*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sun, C., Wang, H., Qi, Y., & Sun, Y. (2021). Can core competence help enterprises to deleverage?—empirical evidence based on text analysis. *Personal and Ubiquitous Computing*, 1-13.

Tidd, J. (2000). *Measuring strategic competencies: Technological market and organizational indicators of innovation*. Imperial College Press.

Torkkeli, M. & Tuominen, M. (2002), The contribution of technology selection to core competencies, *International Journal of Production Economics*, 77, 271-284.

Wang, B., Yang, Y., & Sun, C. (2021). Does Core competence make a significant ımpact on audit decisions? An empirical study based on a-share listed companies. *Auditing Research*, (02), 68–79.

Weidenbaum, M. (2005). Outsourcing: Pros and cons. *Business Horizons*, 48(4), 311-315.

Yalçın, İ., Akın, M., & Şeker, M. (2011). Kamu hastanelerinde dış kaynak kullanımı: Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011(1), 83-92.

Yang, C.C. (2015). The integrated model of core competence and core capability. *Total Quality Management & Business Excellence*, 26 (1-2), 173-189.

Yeboah, A. (2023). Innovation process model: An integration of innovation costs, benefits and core competence. *Cogent Business & Management*, *10*(1), 2176445.

Zhang, K., & Gao, Q. (2013). Research on the construction of enterprise's core competence based on breakthrough technological innovation. *Journal of Management World*, 6, 180–181.

15. BÖLÜM

DIŞ KAYNAK KULLANIMININ GÜCÜ İNOVASYONUN SINIRLARINI GENİŞLETMEK

Gözde Morgül

GİRİŞ

Günümüzün küresel ekonomik şartlarında ve işgücü piyasasında, çeşitli sektörler arasında en üst sıralara yükselmek oldukça rekabetçi bir mücadeleyi gerektirmektedir. Bu rekabetçi mücadelede ise inovasyon işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeleri için kritik bir başarı faktördür. Ancak, hem değişimi yakalama hem de temel yeteneklere odaklanma çabası içerisinde geleneksel içsel inovasyon yaklaşımları sınırlı kalabilmektedir. İşte bu noktada dış kaynak kullanımının rolü büyük bir önem kazanmaktadır. Kitap bölümünün temel amacı, dış kaynak kullanımıyla inovasyon faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirildiği konusundaki araştırmaları gözden geçirerek ana temaları, öne çıkan kavramları ve elde edilen sonuçları analiz ederek ilgili literatüre katkıda bulunmak, araştırma boşluklarını belirleyebilmektir. Araştırmada, web of science veri tabanı kullanılarak 2000-2022 yılları arasında yapılan makaleler sistematik olarak taranmıştır. Araştırma sonucunda tespit edilen on dört çalışmadan bilgi sızıntısı, sözleşme tasarımı, inovasyonun ardıl ve öncülleri ile ortaklıklar olmak üzere dört farklı ana tema ortaya çıkmıştır. Yine dış kaynak kullanımı bağlamında işletmelerin inovasyon faaliyetleri ve süreçlerine yönelik olarak gerçekleşen bilgi sızıntısı riskleri ile bu risklere karşı etkin koruma sağlayacak mekanizma ve sözleşmelerin oluşturulmasına odaklanıldığı ancak en büyük riskin dış kaynak kullanmadan inovasyon faaliyetlerini yürütmek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yönetim alanında 1970'li yıllardan itibaren modern sonrası yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaya başlayan dış kaynak kullanımı, boyutları ve kapsamı değişerek işletmeleri en güçlü şekilde etkileyen trendlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Belcourt, 2006; Kurutkan ve Terzi, 2022) Artık işletmeler sadece temizlik,

Bununla birlikte yapılan araştırmalarda inovasyon faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı ile işletme stratejilerinin uyumlaştırılması ile ilgili sınıflandırmada yer alabilecek sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılacak yeni araştırmalarda inovasyon stratejisi, dış kaynak kullanımı stratejisi ve genel işletme stratejileri ile ilgili konular çalışılabilinir. Bir diğer araştırma boşluğunun ise inovasyonda dış kaynak kullanımının işletme performansı üzerindeki etkilerine yönelik yapılacak nicel araştırmalar olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Albors-Garrigós, J., Etxebarria, N. Z., Hervas-Oliver, J. L., & Epelde, J. G. (2011). Outsourced innovation in SMEs: a field study of R&D units in Spain. *International Journal of Technology Management*, 55(1/2), 138-155.

Arnold, U. (2000). New dimensions of outsourcing: a combination of transaction cost economics and the core competencies concept. European journal of purchasing & supply management, 6(1), 23-29.

Aubert, B. A., Kishore, R., & Iriyama, A. (2015). Exploring and managing the "innovation through outsourcing" paradox. The Journal of Strategic Information Systems, 24(4), 255-269.

Bakirtaş, İ., & Bakirtaş, H. (2008). Firmaların sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün bir kaynağı olarak temel yetenek: genel bir değerlendirme. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 101-119.

Baloh, P., Jha, S., & Awazu, Y. (2008). Building strategic partnerships for managing innovation outsourcing. Strategic Outsourcing: An International Journal, 1(2), 100-121.

Bayındır, S. (2007). Yenilik çalışmalarında dış kaynak kullanımı. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007(3), 241-250.

Belcourt, M. (2006). Outsourcing—The benefits and the risks. Human resource management review, 16(2), 269-279.

Calantone, R. J., & Stanko, M. A. (2007). Drivers of outsourced innovation: an exploratory study. Journal of Product Innovation Management, 24(3), 230-241.

Charles, M., & Ochieng, S. B. (2023). Strategic Outsourcing and Firm Performance: A Review of Literature. International Journal of Social Science and Humanities Research (IJSSHR) ISSN 2959-7056 (o); 2959-7048 (p), 1(1), 20-29.

Chou, D. C., & Chou, A. Y. (2011). Innovation outsourcing: Risks and quality issues. Computer Standards & Interfaces, 33(3), 350-356.

Click, R. L., & Duening, T. N. (2004). Business process outsourcing: the competitive advantage. *John Wiley & Sons*.

Cui, Z., Loch, C. H., Grossmann, B., & He, R. (2009). Outsourcing innovation. *Research-technology management*, 52(6), 54-63.

Çakır, S & Yeloğlu, H.O. (2022). Teknoloji Yönetimi, Arkadaş yy,

Ghemawat, P. (2007). Managing differences: The central challenge of global strategy. *Harvard business review*, 85(3), 58-68.

Gooris, J., & Peeters, C. (2016). Fragmenting global business processes: A protection for proprietary information. *Journal of International Business Studies*, 47, 535-562.

Gopalakrishnan, S., & Zhang, H. (2019). Client dependence: A boon or bane for vendor innovation? A competitive mediation framework in IT outsourcing. Journal of Business Research, 103, 407-416.

Gupta, R. S. (2021). Management of innovation and intellectual property in outsourcing projects. International Journal of Innovation and Technology Management, 18(06), 2150028.

Hamel, G. (2006). The why, what, and how of management innovation. *Harvard business review*, 84(2), 72.

Hansen, Z. N. L., & Rasmussen, L. B. (2013). Outsourcing relationships: Changes in power and dependency. *European Management Journal*, 31(6), 655-667.

Hoecht, A., & Trott, P. (2006). Innovation risks of strategic outsourcing. Technovation, 26(5-6), 672-681.

Hsuan, J., & Mahnke, V. (2011). Outsourcing R&D: a review, model, and research agenda. *R&d Management,* 41(1), 1-7.

Mackenzie, I., & DeCusatis, C. (2013). Sustaining innovation when outsourcing components in multi-technology, multi-component systems. Innovation, 15(1), 2-16.

J. Harris, K. Hale, RH Brown, A. Young ve C. Morikawa, "Dünya Çapında Dış Kaynak Kullanımı: Tahmin Veritabanı", 13 Eylül 2010, www.gartner.com .

Kale, P., Singh, H., & Perlmutter, H. (2000). Learning and protection of proprietary assets in strategic alliances: Building relational capital. *Strategic management journal*, 21(3), 217-237.

Kline, S. J., & Rosenberg, N. (2010). An overview of innovation. Studies on science and the innovation process: Selected works of Nathan Rosenberg, 173-203.

Kurutkan, M. N., & Terzi, M. (2022). Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımının Bibliyometrik analizi. Sağlık Bilimlerinde Değer, 12(3), 417-431.

Kranz, J. (2021). Strategic innovation in IT outsourcing: Exploring the differential and interaction effects of contractual and relational governance mechanisms. *The Journal of Strategic Information Systems,* 30(1), 101656.

Lewin, A. Y., Massini, S., & Peeters, C. (2009). Why are companies offshoring innovation? The emerging global race for talent. *Journal of international business studies*, 40, 901-925.

Lindič, J., Baloh, P., Ribière, V. M., & Desouza, K. C. (2011). Deploying information technologies for organizational innovation: Lessons from case studies. *International Journal of Information Management*, 31(2), 183-188

Marion, T. J., & Friar, J. H. (2012). Managing global outsourcing to enhance lean innovation. Research-Technology Management, 55(5), 44-50.

Martínez-Noya, A., & García-Canal, E. (2018). Location, shared suppliers and the innovation performance of R&D outsourcing agreements. *Industry and Innovation*, 25(3), 308-332.

Miranda, S. M., & Kavan, C. B. (2017). Moments of Governance in IS Outsourcing: Conceptualizing Effects of Contracts on Value Capture and Creation. Outsourcing and Offshoring Business Services, 79-126.

Monteiro, F., Mol, M., & Birkinshaw, J. (2017). Ready to be open? Explaining the firm level barriers to benefiting from openness to external knowledge. Long Range Planning, 50(2), 282-295.

Mweru, M. C., & Maina, T. M. (2016). Features of resource based view theory: An effective strategy in outsourcing.

Oğuztürk, A. G. D. B. S. (2003). Yenilik kavramı ve teorik temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2).

Oshri, I., Kotlarsky, J., & Gerbasi, A. (2015). Strategic innovation through outsourcing: The role of relational and contractual governance. *The Journal of Strategic Information Systems*, 24(3), 203-216.

Quélin, B., & Duhamel, F. (2003). Bringing together strategic outsourcing and corporate strategy:: Outsourcing motives and risks. *European management journal*, *21*(5), 647-661.

Runar Edvardsson, I., & Durst, S. (2014). Outsourcing of knowledge processes: a literature review. *Journal of Knowledge Management*, 18(4), 795-811.

Sati, Z. E., & Işık, Ö. G. D. Ö. (2011). İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: Stratejik inovasyon. Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 538-559.

Stanko, M. A., & Calantone, R. J. (2011). Controversy in innovation outsourcing research: review, synthesis and future directions. *R&d Management,* 41(1), 8-20.

Susarla, A., & Mukhopadhyay, T. (2018). Can outsourcing of information technology foster innovations in client organizations? An empirical analysis. Forthcoming, MIS Quarterly.

Tanyeri, M., & Fırat, A. (2005). Rekabet değişkeni olarak dış kaynak kullanımı (outsourcing). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3), 268-279.

Tayauova, G. (2012). Advantages and disadvantages of outsourcing: analysis of outsourcing practices of Kazakhstan banks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 41, 188-195.

Verwaal, E. (2017). Global outsourcing, explorative innovation and firm financial performance: A knowledge-exchange based perspective. *Journal of world business*, 52(1), 17-27.

Wang, X., Wang, X., & Ran, L. (2020). Promoting synergistic innovation in logistics service outsourcing. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *35*(6), 1099-1112.

West, J., Vanhaverbeke, W., & Chesbrough, H. (2006). Open innovation: a research agenda. Open innovation: Researching a new paradigm, 17(4), 285-307

POSTPARTUM DÖNEM SORUNLARINA VAKALAR VE HİKÂYELEŞTİRME TEKNİĞİ İLE YAKLAŞIM

Editörler
Elif Dağlı
Feyza Aktaş Reyhan
Fatma Deniz Sayıner

nobel

POSTPARTUM DÖNEM SORUNLARINA VAKALAR VE HİKÂYELEŞTİRME TEKNİĞİ İLE YAKLAŞIM

Editörler: Elif Dağlı, Feyza Aktaş Reyhan
Fatma Deniz Sayıner

Yayın No.: 5205
Sağlık Bilimleri No.: 242
ISBN: 978-625-427-811-2
E-ISBN: 978-625-427-346-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu-bahar@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dağlı, Elif., Aktaş Reyhan, Feyza., Sayıner, Fatma Deniz.
Postpartum Dönem Sorunlarına Vakalar ve Hikâyeleştirme Tekniği İle Yaklaşım
Editörler: Elif Dağlı, Feyza Aktaş Reyhan, Fatma Deniz Sayıner
1. Basım, VIII + 436 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-811-2
E-ISBN: 978-625-427-346-9
HOCAM ÜÇ ANAHTAR KELİME YAZAR MISINZ.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1.
DOĞUM SONU ACİLLERİ

OLGU 1 POSTPARTUM KANAMA 2
Elif Dağlı, Feyza Aktaş Reyhan

OLGU 2 AMNİOS SIVI EMBOLİSİ 16
Emine Karacan

OLGU 3 PREEKLAPSİ/EKLAMPSİ/HELLP 26
Burcu Tuncer Yılmaz, Aylin Ata

OLGU 4 UTERİN İNVERSİYON 44
Feyza Aktaş Reyhan, Fatma Deniz Sayıner

BÖLÜM 2.
DOĞUM SONU ENFEKSİYON DURUMLARI

OLGU 5 ÜRİNER SİSTEM ENFEKSİYONU 56
Emel Salcan

OLGU 6 GENİTAL SİSTEM ENFEKSİYONU 66
Şerife İrem Döner, Arzu Kul Uçtu

OLGU 7 ENDOMETRİTİS 76
Ayşegül Kılıçlı

BÖLÜM 3.
DOĞUM SONU TIBBİ PROBLEMLER

OLGU 8 TROMBOEMBOLİZM 90
Yasemin Sökmen

OLGU 9 ÜRİNER RETANSİYON 100
Yasemin Sökmen

OLGU 10 POSTPARTUM AĞRI 110
Ayşegül Durmaz, İmran Boylu Gülek

OLGU 11 KONSTİPASYON 136
Esra Nur Kabakcı, Yasemin Başkaya

OLGU 12 ANEMİ HALSİZLİK 146
Feride Çevik, Feyza Aktaş Reyhan

OLGU 13 ÜRİNER İNKONTİNANS 156
İmran Boylu Gülek, Yasemin Erkal Aksoy

BÖLÜM 4. EMZİRME PROBLEMLERİ

OLGU 14 MEME BAŞI ÇATLAĞI 176
Emel Elem

OLGU 15 MEME ENGORJMANI 184
Feyza Aktaş Reyhan, Nilüfer Topkara

OLGU 16 MASTİT 194
Havva Yeşildere Sağlam

OLGU 17 MEME APSESİ 206
Emine Bakır, Elif Dağlı

OLGU 18 FAZLA SÜT SALINIMI 214
Ayşe Çataloluk

OLGU 19 TIKALI SÜT KANALI 226
Ayşegül Şimşek

OLGU 20 YETERSİZ SÜT ALGISI 234
Nilüfer Topkara, Nebahat Özerdoğan

BÖLÜM 5.
DOĞUM SONU BEBEĞE AİT PROBLEMLER

OLGU 21 DOĞUM TRAVMASI YAŞAYAN YENİDOĞANLAR 250
Özgür Alparslan

OLGU 22 HİPERBİLİRUBİNEMİ 262
Dilek Şayık

OLGU 23 DOĞUMSAL KALP HASTALIKLARI 278
Özlem Mumcu, Feyza Aktaş Reyhan

OLGU 24 PREMATÜRİTE 288
Emine Bakır, Feyza Aktaş Reyhan

OLGU 25 DÜŞÜK DOĞUM AĞIRLIĞI 298
Engin Turhan, Elif Dağlı

OLGU 26 MAKROZOMİK BEBEK 312
Özgür Alparslan, Ayşe Çataloluk

OLGU 27 HİPOGLİSEMİ 326
Dilek Şayık

OLGU 28 BEBEĞİN MEMEYE YERLEŞME SORUNLARI 338
Deniz Yiğit, Merve Çakırlı

OLGU 29 YARIK DAMAK-DUDAK 346
Merve Çakırlı, Deniz Yiğit

BÖLÜM 6.
DOĞUM SONU DUYGUSAL SORUNLAR

OLGU 30 POSTPARTUM HÜZÜN 360
Ebru ERTAŞ, Nebahat Özerdoğan

OLGU 31 POSTPARTUM DEPRESYON 368
Ayşegül Unutkan, Sercan Mansuroğlu

OLGU 32 POSTPARTUM PSİKOZ Elif DAĞLI 380
Feyza Aktaş Reyhan

BÖLÜM 7.
DOĞUM SONU CİNSEL SORUNLAR

OLGU 33 DİSPARONİ 394
Nurgül Şimal Yavuz, Havva Yeşildere Sağlam

OLGU 34 VAJİNAL KURULUK 410
Suzi Özdemir

OLGU 35 PELVİK TABAN DİSFONKSİYONU 420
Resmiye Kaya Odabaş

OLGU 36 CİNSEL İSTEKSİZLİK/LİBİDO KAYBI 430
Resmiye Kaya Odabaş

OLGU 37 AİLE PLANLAMASI SORUNLARI 440
Suzi Özdemir

OLGU 1

Elif Dağlı
Feyza Aktaş Reyhan

Olgu

"41 yaşında, G2P2Y2A0 olan 40^{+6} haftalık Akasya Hanım, travay-doğum için yatışı yapılıyor. Öz geçmişinde epilepsi tanısıyla tegretol kullanmış olmasına rağmen, son 3 yıldır herhangi bir ilaç almadığı belirleniyor. Antenatal takiplerinde nöroloji konsültasyonu istenmesine rağmen Akasya Hanım kendi isteği ile nörolojiye gitmediği öğreniliyor. Ayrıca Beden Kitle İndeksi (BKİ): 32,5 olan Akasya Hanım'ın diyetine dikkat etmediği belirleniyor. Travay odasında doğum indüksiyonu başlanıyor, ıkınmalar esnasında 75 saniye süren grand mal nöbet geçiriyor. 2.5 mg intravenöz (IV) diazem veriliyor, airway takılıyor, maske ile oksijen veriliyor. Nöbet bitiminde bilinci açılan Akasya Hanım'ın karnına manuel baskı uygulanıyor ve doğum gerçekleşiyor. 50 cm boyunda, 4150 gram ağırlığında, apgar skorları 1. ve 5. dakikalarda sırasıyla 4 ve 6 olan kız bebek yenidoğan yoğun bakım ünitesine transfer ediliyor. Plasenta çıkımını takiben normalden fazla kan kaybı, gevşek ve genişlemiş bir uterus tespit ediliyor. Hızlıca yapılan yatak başı obstetrik ultrasonda, uterus boşluğunun içinde ekojenik alan tespit ediliyor. Vital bulgularında; kan basıncı 80/50 mmHg, nabız: 112/dk, solunum: 28/dk, oksijen satürasyonu %95 olarak kaydediliyor. Uterotonik olarak 1000 ml kristalloid mayi içinde 20 ünite oksitosin IV infüzyon, intramüsküler (IM) 0,2 mg meterjin, uterin masaj yapılıyor ve bakri balon takılıyor. Bakri balondan 350 cc kan geliyor. Laboratuvar tetkiklerinde; Hgb: 7.2 g/dL, Hct: %22,7, trombosit: 160.000/mm^3, lökosit: 15.000/mm^3 tespit ediliyor. 1 ünite eritrosit transfüzyonuna başlanıyor. Kanama medikal yöntemler (uterotonikler), konservatif müdahaleler (uterin masaj, balon tamponadı) ile kontrol altına alınıyor. 48 saat reanimasyon yoğum bakımda gözlem altında tutulan Akasya Hanım ve bebeği doğum sonu servisinde 7. günde taburcu ediliyor."

Kaynakça

Abraham C. Bakri balloon placement in the successful management of postpartum hemorrhage in a bicornuate uterus: A case report. Int J Surg Case Rep. 2017;31:218-220.

ACOG Practice Bulletin No. 183: Postpartum Hemorrhage. Obstet Gynecol. 2017 Oct;130(4):e168-e186. Doi: 10.1097/AOG.0000000000002351.

Bateman BT, Mhyre JM, Callaghan WM, et al: Peripartum hysterectomy in the United States: Nationwide 14 year experience. American J Obstet Gynecol 206. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2011.07.030,2012.63.e1-63.e83.

Blitz MJ, Yukhayev A, Pachtman SL, Reisner J, Moses D, Sison CP, Greenberg M, Rochelson B. Twin pregnancy and risk of postpartum hemorrhage. J Matern Fetal Neonatal Med. 2020 Nov;33(22):3740-3745.

Elsarrag SZ, Forss AR, Richman S, et al. Acute ovarian insufficiency and uterine infarction following uterine artery embolization for postpartum hemorrhage. Clin Med Rev Case Rep 2:040, 2015

Kanematsu M, Watanabe H, Kondo H, et al: Postpartum hemorrhage in coagulopathic patients: Preliminary experience with uterine arterial embolization with N-butyl cyanoacrylate. J Vasc Interv Radiol 22:1773- 1776, 2011. https://doi.org/10.1016/j.jvir.2011.08.016

Lee HY, Shin JH, Kim J, et al: Primary postpartum hemorrhage: Outcome of pelvic arterial embolization in 251 patients at a single institution. Radiology 264:903-909, 2012. https://doi.org/10.1148/radiol.12111383

Leleup G, Fohlen A, Dohan A, et al: Value of round ligament artery embolization in the management of postpartum hemorrhage. J Vasc Interv Radiol JVIR 28:696-701, 2017. https://doi.org/10.1016/j.jvir.2017.01.016

Lindquist JD, Vogelzang RL: Pelvic artery embolization for treatment of postpartum hemorrhage. Semin Interv Radiol 35:41-47, 2018. https:// doi.org/10.1055/s-0038-1636520

Lo A, St. Marie P, Yadav P, et. all. The impact of Bakri balloon tamponade, on the rate of postpartum hysterectomy for uterine atony. J Matern Fetal Neonatal Med. 2017 May;30(10):1163- 1166. Doi: 10.1080/14767058.2016.1208742

Machado LSM: Emergency peripartum hysterectomy: Incidence, indications, risk factors and outcome. North Am J Med Sci 3:358-361, 2011. https://doi.org/10.4297/najms.2011.358

Mohan PP, Hamblin MH, Vogelzang RL: Uterine artery embolization and its effect on fertility. J Vasc Interv Radiol 24:925-930, 2013. https:// doi.org/10.1016/j.jvir.2013.03.014

Prevention and Management of Postpartum Haemorrhage: Green-top Guideline No. 52. BJOG. 2017 Apr;124(5):e106-e149. Doi: 10.1111/1471-0528.14178

Salomon LJ, de Tayrac R, Castaigne-Meary V, et al: Fertility and pregnancy outcome following pelvic arterial embolization for severe postpartum haemorrhage. A cohort study. Hum Reprod 18:849-852, 2003. https://doi.org/10.1093/humrep/deg168

Sentilhes L, Gromez A, Clavier E, et al: Predictors of failed pelvic arterial embolization for severe postpartum hemorrhage. Obstet Gynecol 113:992-999, 2009. https://doi.org/10.1097/AOG.0b013e3181a114f7

Sheldon WR, Blum J, Vogel JP, et al. Postpartum haemorrhage management, risks, and maternal outcomes: findings from the World Health Organization Multicountry Survey on Maternal and Newborn Health. BJOG. 2014 Mar;121 Suppl 1:5-13. Doi:10.1111/1471-0528.12636 15.

Sierra A, Burrel M, Sebastia C, et al: Utility of multidetector CT in severe postpartum hemorrhage. Radiographics 32:1463-1481, 2012. https:// doi.org/10.1148/rg.325115113

Songthamwat S, Songthamwat M. Uterine flexion suture: modified B-Lynch uterine compression suture for the treatment of uterine atony during cesarean section. Int J Womens Health. 2018;10:487-492.

World Health Organization. (2018). WHO recommendations Uterotonics for the prevention of postpartum haemorrhage: Web annex 7: Choice of uterotonic agents. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/277283.

Zhang Y, Yan J, Han Q, et al. Emergency obstetric hysterectomy for life-threatening postpartum hemorrhage: A 12-year review. Medicine (Baltimore). 2017 Nov;96(45):e8443. Doi: 10.1097/MD.0000000000008443.

OLGU 2

Emine Karacan

Olgu

"35 yaşında, G4P2Y0A1 olan 38 haftalık gebe M.T. doğum için hastaneye başvurmuştur. Gebe öz geçmişinde ve soy geçmişinde herhangi bir sistemik hastalığı ve alerjisi olmadığını söylemiştir. Gebenin vital bulguları normal, fetal kalp atımı 140-160 atım/dk. arasında ölçülmüştür. Daha önceden geçirilmiş sezaryen operasyonu mevcut olan olguya spinal anestezi uygulanarak sezaryen ile apgar skoru 8 (1. dakika), 2840 gr ve boyu 51 cm sağlıklı bir erkek bebek doğuyor. M.T. ve bebeği odasına alındıktan sonraki 30. dakikada ani başlayan bilinç bulanıklığı, dispne, siyanoz, şiddetli vaginal kanama, hipotansiyon (70/40 mmHg), EKG'sinde sinuzal bradikardi, PA akciğer grafisinde yaygın infiltrasyon alanı ve Toraks Bilgisayarlı Tomografisinde (BT) multipl odaklı pulmoner emboliyi destekleyen bulgular tespit edilmiştir. Entübe edildiği sırada kardiyak arrest görülüyor, kardiyopulmoner resüsitasyon yapılıyor ve M.T. yoğun bakım ünitesine alınıyor. Hipotansif durum 3 saat sonra inotropik destekle düzeliyor. Bakılan santral venöz kan örneğinde skuamöz hücreler görülüyor."

törden ayrıldı. Bundan sonra yoğun bakım servisinde 48 saat daha monitorizasyona devam edildi.

Tanı için alınan anne kanında, amniyotik sıvı embolisini destekleyen fetüse ait skuamöz hücrelere rastlandı. Hastanın toraks bilgisayarlı tomografi (BT) ve ekokardiografisi çekildi. Toraks BT'de multipl odaklı pulmoner emboliyi destekleyen bulgular, ekokardiyografide hafif sol kalp yetmezliği bulguları saptandı, kardiyoloji konsültasyonu yapıldı. Tam kan, biyokimya, arteryel kan gazları, koagülasyon profili değerleri normale dönünceye kadar takip edildi. Akciğer grafisinde yer alan patolojik bulguları geriledi. Genel durumu düzelen ve vital bulguları stabil hale gelen hastanın konfüzyon halinin devam etmesi üzerine nöroloji kliniğine devredildi. Hastaya Nöroloji doktoru tarafından istenen beyin Manyetik Rezonans (MR) sonucu normal olarak değerlendirildi. Daha sonrasında nöroloji ve kadın doğum uzmanı tarafından nörolojik dezoryantasyonun beyindeki amniotik materyal mikroembolileri sonucu oluştuğu düşünüldü. 1 hafta içinde nörolojik semptomları kademeli olarak iyileşen hasta kontrol takipleri için kardiyoloji polikliniğine yönlendirilerek taburcu edildi. Hastaya yapılan her müdahale ise ebe gözlem formuna ayrıntılı bir şekilde kaydedildi. Bende meslek hayatımın ilk günü yaşadığım bu olayı arkadaşlarıma anlatırken, iyi bir sağlık profesyoneli olmak için her zaman dikkatli, ileri görüşlü, hızlı ve doğru karar alabilme, donanımlı olmanın önemini anlıyorduk.

Kaynaklar

Conde-Agudelo A., Romero R. (2010). Amniotic fluid embolism: an evidence-based review. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 202(1): 92. doi: 10.1016/j.ajog.2009.04.052.

Sundin C.S., Mazac L.B. (2017). Amniotic fluid embolism, MCN. The American Journal of Maternal/Child Nursing, 42(1): 29–35. doi: 10.1097/NMC.0000000000000292.

Kaur K., Bhardwaj M., Kumar P., Singhal S., Singh T., Hooda S. (2016). Amniotic fluid embolism. Journal of Anaesthesiology Clinical Pharmacology, (32)2: 153. doi: 10.4103/0970-9185.173356.

Clark S.L. (2014). Amniotic fluid embolism. Obstet Gynecol, 123:337-348. doi: 10.1097/AOG.0000000000000107.

Kanayama N., Tamura N. (2014). Amniotic fluid embolism: Pathophysiology and new strategies for management. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 40:1507-1517. doi: 10.1111/jog.12428.

Meyer J.R. (1926). Embolia pulmonar amnio caseosa. Brasil Medico, 2: 301-303.

Steiner P.E., Lushbaugh C.C. (1986). Maternal pulmonary embolism by amniotic fluid as a cause of obstetric shock and unexpected deaths in obstetrics. The Journal of the American Medical Association, 255(16): 2187-2203. doi: 10.1001/jama.255.16.2187.

Beji, N.K. (2015). Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss.108-121.

Laura S.D., Raford P.R., Russell A.H., David D.H. (2012). Case scenario: Amniotic fluid embolism. Anesthesiology, 116: 186-192. doi: 10.1097/ALN.0b013e31823d2d99.

Pacheco L.D., Saade G., Hankins G.D.V., Clark S.L. (2016). Amniotic fluid embolism: Diagnosis and management. . American Journal of Obstetrics and Gynecology, 9: B16-B24. doi: 10.1016/j.ajog.2016.03.012.

Acil Obstetrik Bakım Ebe/Hemşire Katılımcı Kitabı, T.C. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı, 2015, Ankara. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kadin-ve-ureme-sagligi-programlari/acil-obstetrik-program%C4%B1.html Erişim tarihi: 21.04.2023.

Uszyński W., Uszyński M. (2014). Amniotic fluid embolism (AFE): A review of the literature orientated on two clinical presentations typical and atypical. Open Journal of Obstetrics and Gynecology, 4: 54-60. doi: 10.4236/ojog.2014.41010

Combs C.A., Montgomery D.M., Toner L.E., Dildy G.A. (2021). Society for maternal-fetal medicine special statement: Checklist for initial management of amniotic fluid embolism. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 224(4): B29-B32. doi: 10.1016/j.ajog.2021.01.001

Clark S.L., Romero R., Dildy G.A., Callaghan W.M., Smiley R.M., Bracey A.W., Hankins G.D., D'Alton M.E., Foley M., Pacheco L.D., Vadhera R.B., Herlihy J.P., Berkowitz R.L., Belfort M.A. (2016). Proposed diagnostic criteria for the case definition of amniotic fluid embolism in research studies. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 215(4): 408-412. doi: 10.1016/j.ajog.2016.06.037.

West M. (2016). Amniotic fluid embolism: A historical perspective in diagnosis and management. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 123(1): 110. doi: 10.1111/1471-0528.13528.

OLGU3

Burcu Tuncer Yılmaz
Aylin Ata

Olgu

"26 yaşında, G1 P0 Y0 A0 olan 30^3 hafta gebe İnci Hanım son birkaç gündür başlayan baş ağrısı, ellerde, yüzde ve ayaklarda şişlik şikâyeti ile kadın doğum polikliniğine başvurdu. Yapılan fizik muayenesinde kan basıncı 150/110 mmHg, nabız 89/dk., ateş 36.6 °C , solunum 22/dk., beden kitle indeksi (BKİ) 35.4 ve pretibial ödem (+++) tespit edildi. Genel durumu orta, bilinci açık ve ajitasyonu olan gebenin antenatal takiplerinin düzenli olduğu, gebelikte veya daha önceden normotansif olduğu bilinen herhangi bir sağlık sorununun olmadığı belirlendi. Gebenin laboratuvar sonuçlarında; hgb: 11.8 gr/dl, lökosit: 5.400/mm^3, trombosit: 130.000/mm^3, üre: 52 mg/dl, kreatinin: 0.8 mg/dl, glikoz: 85 mg/dl AST: 74 u/L, ALT: 88 u/L, LDH: 485 u/L, ve proteinüri (+++) tespit edildi ve klinikte takip edilmek üzere yatışı yapıldı. Antihipertansif olarak metildopa ve nifedipin ile antikonvülsif magnezyum sülfat ($MgSO_4$) yükleme ve idame tedavisine başlandı. Fetal akciğer matürasyonu için profilaktik olarak betametazon (24 saat ara ile 2 doz, intramüsküler (IM)) uygulandı. Kliniğe yatışın 2. günü uygulanan fetal monitorizasyonda geç deselarasyonlar izlendi ve ani vajinal kanama gelişti. Plasenta dekolmanı gelişen hasta acil sezaryene alındı. Hastanın postpartum 2. saatinde alınan hemogram testinde; hgb 8.9 gr/dl, lökosit:12.300/mm^3, trombosit: 104.000/mm^3 tespit edilince hastaya birer ünite eritrosit süspansiyonu ve taze donmuş plazma takıldı. Kanama kontrolünde loşia normal, uterus umblikus üzerinde ve kontrakte kaydedildi. Hastanın kan basıncı değerleri 140/90 mmHg ve 160/110 mmHg arasında seyretti. $MgSO_4$ infüzyonu postpartum 24. saatte sonlandırıldı. Oral antihipertansif tedavisine

olduktan sonra İnci' ye anne uyumu konusunda tekrar emzirme eğitimi verdim. İnci' nin bebek bakımı ve emzirme konusundaki sorularını yanıtladık. İnci ve ailesi, tedavi sürecinde gösterdiğimiz özverili bakım için minnettar olduklarını ifade ederek bize teşekkür ettiler. Bu deneyim, bana ebelik mesleğinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlattı.

Kaynaklar

Abildgaard U, Heimdal K. Pathogenesis of the syndrome of hemolysis, elevated liver enzymes, and low platelet count (HELLP): A review. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol. 2013;166(2):117-123. doi:10.1016/j.ejogrb. 2012.09.026

ACOG Practice Bulletin No. 203: Chronic Hypertension in Pregnancy. *Obstet Gynecol. 2019;133(1):e26-e50. doi:10.1097/AOG.0000000000003020*

ACOG. Gestational Hypertension and preeclampsia. Report of the American College of Obstetricians and Gynecologists' task force on hypertension in pregnancy. *Obstet Gynecol 2019; 133(1): e1-e25.*

Akalın A, Şahin S. Preeklampsi: Tanı ve hemşirelik yönetiminde güncel yaklaşımlar. Journal of Human Rhythm.2018;4(2):88-97.

Anderson CM, Schmella MJ. Preeclampsia: Current apporaches to nursing management. AJN, 2017;117(11):30-38.

Bangal V, Chandurkar M, Sachdev S. et al. HELLP syndrome - A life threatening complication of severe pre- eclampsia. International Journal of Biomedical and Advance Research.2013; 4: 207-210.

Baştürk M, Tokgöz O, Evsen MS ve ark. Hellp sendromunda acil yaklaşım. Akademik Acil Tıp Dergisi 2009; 8(1):9-12.

Brown MA, Magee LA, Kenny LC, et al. The hypertensive disorders of pregnancy: ISSHP classification, diagnosis & management recommendations for international practice. *Pregnancy Hypertens. 2018;13:291-310.doi:10.1016/j.preghy.2018.05.004*

Chahine K, Sibai B. Chronic Hypertension in Pregnancy: New Concepts for Classification and Management. Am J Perinatol. 2019;36(02):161-168. doi:10.1055/s-0038-1666976

Chappell LC, Cluver CA, Kingdom J, Tong S. Pre-eclampsia. Lancet. 2021;398(10297):341-354. doi:10.1016/S0140-6736(20)32335-7

Cunningham FG. Et all., Williams Obstetrics. McGraw Hill Medical Books, 25. Edititons. 2018

Darwin KC, Federspiel JJ, Schuh BL, Baschat AA, Vaught AJ. ACC-AHA Diagnostic Criteria for Hypertension in Pregnancy Identifies Patients at Intermediate Risk of Adverse Outcomes. Am J Perinatol. 2021;38(212):E249-E255.doi:10.1055/s-0040-1709465

Erez O, Romero R, Jung E, et al. Pre-eclampsia and eclampsia: the conceptual evolution of a syndrome. Am J Obstet Gynecol 2022; 226: 786-803.

Gyselaers W. Hemodynamic pathways of gestational hypertension and preeclampsia. Am J Obstet Gynecol 2022; 226: 988-1005.

Hall M. Chronic renal disease and antenatal care. Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. 2019;57:15-32. doi:10.1016/j.bpobgyn. 2018.10.002

Hauspurg A, Jeyabalan A. Postpartum preeclampsia or eclampsia: defining its place and management among the hypertensive disorders of pregnancy. Am J Obstet Gynecol 2022; 226: 1211-21

Hui D, Hladunewich MA. Chronic Kidney Disease and Pregnancy. Obstet Gynecol. 2019;133(6):1182-1194.

Ives CW, Sinkey R, Rajapreyar I, Tita ATN, Oparil S. Preeclampsia—Pathophysiology and Clinical Presentations. J Am Coll Cardiol. 2020;76(14):1690-1702. doi:10.1016/j.- jacc.2020.08.014

Jayne M, Maurenn R. Myles Textbook For Midviwes. 16th Edition. Elsevier. China. 2014 244-254.

Liu S, Chan WS, Ray JG, et al. Stroke and cerebrovascular disease in pregnancy: incidence, temporal trends, and risk factors. Stroke 2019; 50: 13-20.

Madazlı, R, Şen, C, Ocak, V. Eklampsi'de Klinik Yönetim. Perinatoloji Dergisi, 1993, 1: 45-49.

Magee LA, Namouz-Haddad S, Cao V, Koren G, von Dadelszen P. Labetalol for hyperten-sion in pregnancy. Expert Opin Drug Saf 2015; 14: 453-61.

Martin, J.N., Jr.; Brewer, J.M.;Wallace, K.; Sunesara, I.; Canizaro, A.; Blake, P.G.; LaMarca, B.; Owens, M.Y. HELLP syndrome and composite major maternal morbidity: Importance of Mississippi classification system. J. Matern. Fetal Neonatal Med. 2013, 26, 1201–1206.

Peres GM, Mariana M, Cairrão E. Pre-eclampsia and eclampsia: An update on the pharmacological treatment applied in Portugal. Journal of Cardiovascular Development and Disease.2018; 5(1): 3.

Phipps EA, Thadhani R, Benzing T, Karumanchi SA. Pre-eclampsia: pathogenesis, novel diagnostics and therapies. Nat Rev Nephrol. 2019;15(5):275-289. doi:10.1038/s41581-019-0119-6

Porcelli BA, Diveley E, Meyenburg K, et al. A new definition of gestational hypertension? New-onset blood pressures of 130 to 139/80 to 89 mm Hg after 20 weeks of gestation. Am J Obstet Gynecol. 2020;223(3):442.e1-442.e7. doi:10.1016/j.ajog.2020.06.019

Sarıdaş Demir S & Demir B. Gebelikte hipertansif aciller. TJOD Bülten. 2022;12 (Aralık):9-38

Sharma KJ, Kilpatrick SJ. Postpartum Hypertension: Etiology, Diagnosis, and Management. Obstet Gynecol Surv. 2017;72(4):248-252. doi:10.1097/OGX. 0000000000000424

Sievert RA, Kuper SG, Jauk VC, Parrish M, Biggio JR, Harper LM. Predictors of vaginal delivery in medically indicated early preterm induction of labor. Am J Obstet Gynecol. 2017;217(3):375.e1-375.e7. doi:10.1016/j.ajog.2017.05.025

Sinkey RG, Battarbee AN, Bello NA, Ives CW, Oparil S, Tita ATN. Prevention, Diagnosis, and Management of Hypertensive Disorders of Pregnancy: a Comparison of International Guidelines. Curr Hypertens Rep. 2020;22(9):66. doi:10.1007/s11906-020-01082-w

Staff AC. The two-stage placental model of preeclampsia: An update. J Reprod Immunol. 2019;134-135(March):1-10. doi:10.1016/j.jri.2019.07.004

Sunjaya AF, Sunjaya AP. Evaluation of serum biomarkers and other diagnostic modalities for early diagnosis of preeclampsia. J Family Reprod Health 2019; 13: 56-69.

Taşkın L. Yüksek Riskli Gebelik ve Doğum. Palme Yayıncılık, Ankara 2002 s: 488.

Ozan, YD, Ertuğrul, M, Okumuş, H. Preeklampsi tanılama, değerlendirme ve hemşirelik yönetimi. Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi, 2012, 1.2: 59-65.

Uzan J, Carbonnel M, Piconne O, et al. Pre-eclampsia: pathophysiology, diagnosis, and management. Vascular Health and Risk Management.2011; 7: 467-474.

Webster LM, Gill C, Seed PT, et al. Chronic hypertension in pregnancy: impact of ethnicity and superimposed preeclampsia on placental, endothelial, and renal biomarkers. Am J Physiol Integr Comp Physiol. 2018;315(1):R36-R47. doi:10.1152/ajpregu. 00139.2017

Yavuz Avşar F. & Keskin LH. Kardiyovasküler ve solunum sistemi hastalıkları. İçinde: Beckmann CR. Et all. Obstetrik ve jinekoloji. (Çeviri editörleri:Demir C. & Küçükgöz Güleç Ü.) 2015, 7. Baskı, Akademisyen Kitabevi, Ankara.

OLGU 4

Feyza Aktaş Reyhan
Fatma Deniz Sayıner

Olgu

"26 yaşında, G2P2Y2A0 olan Selcan Hanım, 37. gebelik haftasında doğum eyleminin başlaması ile hastaneye başvurarak, doğumhaneye yatışı yapılmıştır. Sorunsuz bir doğum öncesi dönem, obstetrik ve tıbbi geçmişi olan gebenin klinik muayene ve rutin tetkikleri normal sınırlardaydı. Doğumun normal ilerlemesinden sonra 3,3 kg ağırlığında, Apgar skoru iyi olan bir erkek bebek doğmuştur. Yaklaşık 10 dakika sonra plasenta ve membranlar, crede manevrası eşliğinde kontrollü kordon çekişi ile tamamen çıkarıldı. Plasentanın atılmasından hemen sonra Selcan Hanım şiddetli karın ağrısından şikâyetçiydi ve bu durumu vajinadan ani bir kanama izlemişti. Selcan Hanım huzursuz, solgun, takipneik (Solunum sayısı: 34/dk) ve taşikardikti (kalp atış hızı 130 atım/dk). Kan basıncı ölçümü 90/60 mm/Hg bulunmuştur. Batın muayenesinde fundus palpe edilememiş ve vajinal muayenede serviks bölgesinde kitle hissedilmiştir."

kan kaybını en aza indirmek ve çözülme şansını artırmak için mümkün olan en kısa zamanda yapılması gerekliymiş. Bu işlemin ilk yaklaşım olduğunu öğrendim. Yapılan girişimle sonuç vermişti. Ve bu başarılı prosedürden sonra Aysel ebe uterotonik ilaç uygulamasının (Oksitosin veya metilergonovin) yapılmasını söylerken uterus kontraksiyonları başlayana kadar Johnson manevrasını uygulamaya devam etti.

Olayı merak edip izlemek için koşan yanımdaki asistan hekimlerden duyduğum kadarıyla, Johnson manevrası başarısız olsaymış, Bakri balonu veya hidrostatik basınç tekniği uygulanabilirmiş. Hıım sanırım ben bakti balon uygulamasını atoni kanaması yönetimi anlatılırken duymuştum. Bütün bu yöntemlerin uygulanmasına rağmen uterus kontraksiyonları başlamaz ve kanama durdurulamazsa cerrahi işlem ve histerektomi düşünülürmüş.

Müdahalenin başarılı tamamlanmasıyla derin bir ohh çeken Aysel ebe uterusu dikkatli bir şekilde araştırdı ve plasentaya ait parça kalmaması için dikkatle kontrol etti. Uterus serviks ve vajinada oluşan travmalar da kontrol edildi ve hastamızı şok ve kanama yönünden ilk 24 saat sıkı takibe alındı. Ayrıca Yapılan tüm işlemleri kaydettiler. Vee mutlu sonnnn

Bu uygulamamda uterus inversiyonunun acil obstetrik müdahale gerektiren bir pospartum komplikasyon olduğunu öğrendim. Erken tanı ve tedavinin hızlı yapılmasının büyük önem taşıdığını aksi takdirde hipovolemik şok ve postpartum kanamaya yol açacağını artık biliyorum. Doğumdan önce uterus inversiyonuna neden olabilecek risk faktörlerinin iyi değerlendirilmesi gerektiğini ve plasentanın çıkarılmasında acele edilmemesi gerektiğini biliyorum. Uterus inversiyonunu önlemenin en iyi yolunun kordona kuvvet uygulamamakmış. Ben de mesleğimin gerektirdiği özveriyle -Plasentanın ayrılma belirtilerini tekrar aklıma kazıdım. Ve ayrılma belirtilerini gözlemlenmeden kesinlikle traksiyon uygulayarak plasentayı çıkarmayacağıma kendi kendime söz verdim.

Kaynaklar

Anne, S., Singh, N., Garg, A., & Sibi, E. (2023). Puerperal uterine inversion-mismanaged third stage of labour: A diagnostic challenge. Medical Journal Armed Forces India.

Baskett, T. F. (2002). Acute uterine inversion: a review of 40 cases. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 24(12), 953-956.

Coad, S. L., Dahlgren, L. S., & Hutcheon, J. A. (2017). Risks and consequences of puerperal uterine inversion in the United States, 2004 through 2013. American journal of obstetrics and gynecology, 217(3), 377-e1.

De, A., Nigam, A., Jain, A., Gupta, N., & Tripathi, R. (2019). Laparoscopic management of nonpuerperal uterine inversion. Journal of Minimally Invasive Gynecology, 26(5), 981-985.

Garg P, Bansal R. Unusual and delayed presentation of chronic uterine inversion in a young woman as a result of negligence by an untrained birth attendant: a case report. J Med Case Rep. 2020;14(1):1e5.

Gurung M, Baral G. (2021). Recurrent Puerperal Uterine Inversion. Nep J Obstet Gynecol. 16(32):137 -138. DOI: https:// doi.org/10.3126/ njog.v16i1.37626

Mishra, S. (2018). Chronic uterine inversion following mid-trimester abortion. J Obstet Gynaecol India. 68(4):320–2.

HadaviBavili, P., Hamlacı Başkaya, Y. (2022). Uterus İnversiyonu. Karakoç H., Hamlacı Başkaya Y. (Ed.) Klinik Olgu eşliğinde Doğum Yönetimi içinde (111-119). Ankara; Nobel Yayıncılık.

Herath, R.P., Patabendige, M., Rashid, M., & Wijesinghe, P. S. (2020). Nonpuerperal uterine inversion: what the gynaecologists need to know?. Obstetrics and Gynecology International, 2020.

Kumari, S., Singh, V., Ray, A., & Swain, A. (2022). Post-partum complete acute uterine inversion: A coordinated multi-disciplinary approach ameliorates an obstetric nightmare, a case report. Journal of Family Medicine and Primary Care, 11(2), 793.

Kurniawati, E.M. (2022). Successful use of condom catheters for management of uterine inversion: Case report and literature review. International Journal of Surgery Case Reports, 94, 107076.

Ojabo, O. A., Adesiyun, A. G., Ifenne, D. I., Hembar-Hilekan, S., & Umar, H. (2015). Acute uterine inversion: A case report and literature review. Archives of International Surgery, 5(1), 52.

Owaraganise A, Tibaijuka L, Ngonzi J. (2020). Subacute uterine inversion following an induced abortion in a teenage girl: a case report. BMC Womens Health. 20(1):1–5.

Sharma R, Malhotra K, Dogra P, Kumar A, Kaushal S, Priya T. (2017). Puerperal sub-acute uterine inversion: a rare case report. Int J Reprod Contracept Obstet Gynecol. 6(8):3709e3712.

Swarray-Deen, A., Oduro, N. E., Mensah, T. A., Boateng, A. K., Ansing, C. A., & Coleman, J. (2023). Acute uterine inversion following an induced abortion. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 49(4), 1291-1294.

Wendel, M. P., Shnaekel, K. L., & Magann, E. F. (2018). Uterine inversion: a review of a life-threatening obstetrical emergency. Obstetrical & gynecological survey, 73(7), 411-417.

Witteveen, T., Van Stralen, G., Zwart, J., & Van Roosmalen, J. O. S. (2013). Puerperal uterine inversion in the Netherlands: a nationwide cohort study. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 92(3), 334-337.

Zaki-Metias, K. M., Hosseiny, M., Behzadi, F., & Balthazar, P. (2023). Uterine Inversion. RadioGraphics, 43(6), e230004.

Ziki EM, Madombi S, Chidhakwa C, Madziyire MG, Zakazaka N. Reduction of subacute uterine inversion by Haultain's method: a case report. S Afr J Obstet Gynaecol. 2017;23(3): 78–9. 11.

OLGU 5

Emel Salcan

Olgu

"24 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan tarım işçisi Ayşe Hanım vajinal doğum sonrası 24 saat hastanede kalarak taburcu ediliyor. Postpartum 2. gün ateş, subrapubik ağrı, sık sık idrara çıkma isteğine rağmen çok az idrar yapma ve idrar yaparken yanma şikâyeti ile acil servise başvuru yapan Ayşe hanımın alınan anemnezinde; doğumun 2. evresinde mesanesi dolu olduğu için idrarı kateter ile boşaltılarak epizyotomi açıldığı, vajinal doğum yaptığı, doğum sonrası idrarını 8 saat sonra yaptığı, 1 gün hastanede kaldığı, bu süre zarfında vital bulguları, loşia ve genel durumunun stabil seyrettiği öğreniliyor. Acil serviste vital bulguları; kan basıncı 110/70 mmHg, nabız 96/dk., ateş 38.2^{o}C ve solunum 28/dk. olarak ölçülüyor. Yapılan tetkiklerde tam kan sayımında Hgb: 10,8 gr/dL, Htc: 33,5 (%); WBC: 15:3 10 ^u/L; idrar analizinde lökosit: (+++), eritrosit: (+), koyu sarı ve bulanık renk; idrar kültüründe 100.000 cfu/Ml Escherichia Coli üreme saptanıyor."

elinde kapaklı bir kutu, üzerine ilaç dökülmüş gazlı bez ve ıslak gazlı bez ile gelerek ellerimi güzelce sabunla yıkadıktan sonra tuvalete gitmemi özel bölgemi önden arkaya ilaçlı gazlı bez ile sildikten sonra ıslak olan gazlı bezle yine önden arkaya doğru silmemi ve kutunun kapağını hiçbir yer ile temas etmeden dıştan açmamı, biraz idrar yaptıktan sonra kutuya idrarımı yaparak kapağını kapatmamı söyledi. Yapılan tahlil sonuçlarından idrar yolu enfeksiyonu tanısı konuldu. Epizyotomi ve laserasyonlar, üriner kateterizasyonlar, idrar tutma kaynaklı nedenlerden olabilirmiş. Doktor bey bebeğimi emzirip emzirmediğimi sordu. Ben de anne sütünden başka bir şey vermediğimi söyledim. Bana ilaç olarak antibiyotik ve ağrı kesici reçete ettiğini, bu ilaçları zamanında ve reçete ettiği şekilde ağızdan almam gerektiğini, bu ilaçlara ek olarak bol su içerek idrara çıkmam gerektiğini, idrar yollarımda bulunan bakterilerin bu şekilde vücudumdan atılabileceğini söyledi. Daha sonra ebe hanım gelerek; ellerimi sık sık sabun ve bol su ile yıkamamı, idrarım geldiğinde bekletmeden tuvalete gitmem ve tüm idrarı boşaltmam gerektiğini, büyük tuvaletimi yaptıktan sonra önden arkaya doğru temizlenmem ve kuru tutmam gerektiğini, pedimi sık sık değiştirmem gerektiğini, alt bölgeme koyacağım sıcak su torbasının beni rahatlatabileceğini, evdeyken böğür ağrısı, ateş, titreme, halsizlik ve bulantı gibi şikayetleri olduğunda vakit kaybetmeden hastaneye başvurmam gerektiğini ifade etti. Ebe hanım son olarak, reçete edilen ilaçları doğru ve zamanında kullanmazsam, bol su içmez ve söylediklerini uygulamazsam enfeksiyonun böbreklerime hatta tüm vücuduma yayılarak çok kötü sonuçlar doğurabileceğini de söyledi.

Kaynaklar

Abreu, A. G., Marques, S. G., Monteiro-Neto, V., & Gonçalves, A. G. (2013). Extended-Spectrum B-Lactamase-Producing Enterobacteriaceae İn Community-Acquired Urinary Tract İnfections İn São Luís, Brazil. Brazilian Journal of Microbiology, 44, 469-471.

Akça D. (2018). Kadınların Genital Hijyene İlişkin Davranışlarının Belirlenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Esasları Ana Bilim Dalı. Yüksek lisans tezi. Kars, Kafkas Üniversitesi

Akusoba, C., & Goje, O. (2017). Risk Of Postpartum Urinary Tract İnfections. American Journal of Obstetrics & Gynecology, 217(6), 726.

Anger, J., Lee, U., Ackerman, A. L., Chou, R., Chughtai, B., Clemens, J. Q., & Chai, T. C. (2019). Recurrent Uncomplicated Urinary Tract İnfections İn Women: Aua/Cua/Sufu Guideline. The Journal Of Urology, 202(2), 282-289.

Axelsson, D., Brynhildsen, J., & Blomberg, M. (2018). Postpartum İnfection İn Relation To Maternal Characteristics, Obstetric İnterventions And Complications. Journal Of Perinatal Medicine, 46(3), 271-278.

Axelsson, D., & Blomberg, M. (2014). Prevalence Of Postpartum İnfections: A Population□Based Observational Study. Acta Obstetricia Et Gynecologica Scandinavica, 93(10), 1065-1068.

Beji, N. K., Sürücü, Ş. G., & Bilgiç, D. (Eds.). (2022). Klinik Uygulama Rehberleri Ebelik & Kadın Sağlığı. Akademisyen Kitabevi. Ankara. (ss: 607-612).

Beji, N. K., Satır, G., & Çayır, G. (2020). Effect Of Pregnancy Process On Urinary System And Pelvic Floor And Nursing Approach. Bezmialem Science, 8(2), 206.

Bonkat, G., Bartoletti, R., Bruyère, F., Cai, T., Geerlings, S. E., Köves, B., ... & Wagenlehner, F. (2023). Urological infections, European Association of Urology. (ss:14-15).

Cabrera, O. A. S., Saucedo, J. T., Garcia-Mora, A., Dehesa-Dávila, M., & Naber, K. G. (2019). Risk Factors And Predisposing Conditions For Urinary Tract İnfection. Therapeutic Advances in Urology.1756-2872

Cetinkaya, E, Yamac, S.U. (2022). Ebeler ve Hemşireler İçin Postpartum Dönem, Akademisyen Kitabevi. Ankara. (ss:137-141)

Çetin, C.F., Çalık, Y.K. (2020). Riskli Doğum ve Sonrası Dönem, Ankara Nobel Tıp Kitapevleri. Ankara. (ss:277-292).

Chen, Y., Bruning, E., Rubino, J., & Eder, S. E. (2017). Role Of Female İntimate Hygiene İn Vulvovaginal Health: Global Hygiene Practices And Product Usage. Women's Health, 13(3), 58-67.

Dalton, E., & Castillo, E. (2014). Post partum infections: A review for the non-OBGYN. Obstetric Medicine, 7(3), 98-102.

Doğru, A., Üçışık, A. C., Sargın, F., Aydın, Ö., Ergen, P., & Tükenmez Tigen, E. (2014). İdrar Örneklerinde Üretilen Escherichia Coli Suşlarında Genişlemiş Spektrumlu Beta-Laktamaz Varlığı Ve Antibiyotik Duyarlılıkları. Göztepe Tıp Dergisi, 29(4), 219-24.

Dubbs, S. B., & Sommerkamp, S. K. (2019). Evaluation And Management Of Urinary Tract İnfection İn The Emergency Department. Emergency Medicine Clinics, 37(4), 707-723.

Elgin, T. (2022). İdrar Yolu Enfeksiyonu (İYE) Tanısı Konulmuş Gebe Kadınlara Verilen Genital Hijyen Eğitiminin Genital Hijyen Davranışı ve Öz Bakım Gücüne Etkisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi

Gabbe, S. G., Niebyl, J. R., Simpson, J. L., Landon, M. B., Galan, H. L., Jauniaux, E. R., ... & Grobman, W. A. (2016). Obstetrics: normal and problem pregnancies. Elsevier Health Sciences. (ss:1133-1134).

Gundersen T.D., Krebs L., Loekkegaard ECL, et al. Postpartum urinary tract infection by mode of delivery: a Danish nationwide cohort study. BMJ Open 2018;8:e018479. doi:10.1136/ bmjopen-2017-018479

Kaçmaz, B., Serdar, G. Ü. L., Ayaşlıoğlu, E., Kılıç, D., Kaygusuz, S., Çalışkan, O., ... & Türker, G. (2016). İdrarda Piyüri ve Kültür Sonuçlarının Karşılaştırılması. Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 18(1), 19-22.

Kadıoglu, A., Seçkiner, İ., Demirel, H. C., Şenel, O. D. S., & Sandıkçı, O. D. F. (2022). Güncel Üroloji. Genişletilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Tüd/Türk Ürolojı Akademısı Yayını No: 25. İstanbul. (ss:1197-1206).

Kalinderi, K., Delkos, D., Kalinderis, M., Athanasiadis, A., & Kalogiannidis, I. (2018). Urinary tract infection during pregnancy: current concepts on a common multifaceted problem. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 38(4), 448-453.

Krishnaswamy, P. H., & Basu, M. (2020). Urinary tract infection in gynaecology and obstetrics. Obstetrics, Gynaecology & Reproductive Medicine, 30(9), 276-282.

Ngonzi, J., Bebell, L. M., Fajardo, Y., Boatin, A. A., Siedner, M. J., Bassett, I. V., ... & Riley, L. E. (2018). Incidence of postpartum infection, outcomes and associated risk factors at Mbarara regional referral hospital in Uganda. BMC Pregnancy And Childbirth, 18, 1-11.

Nosseir, S. B., Lind, L. R., & Winkler, H. A. (2012). Recurrent Uncomplicated Urinary Tract İnfections İn Women: A Review. Journal Of Women's Health, 21(3), 347-354.

Umami, A., Paulik, E., Molnár, R., & Bhisma, M. (2022). The relationship between genital hygiene behaviors and genital infections among women: A systematic review. Jurnal Ners, 17(1), 89-101.

Pete, P. M. N., Biguioh, R. M., Izacar, A. G. B., Adogaye, S. B. B., & Nguemo, C. (2019). Genital hygiene behaviors and practices: A cross-sectional descriptive study among antenatal care attendees. Journal Of Public Health İn Africa, 10(1).

Schneeberger, C., Geerlings, S. E., Middleton, P., & Crowther, C. A. (2012). Interventions for preventing recurrent urinary tract infection during pregnancy. Cochrane Database of Systematic Reviews, (11).

Storme, O., Tirán Saucedo, J., Garcia-Mora, A., Dehesa-Dávila, M., & Naber, K. G. (2019). Risk factors and predisposing conditions for urinary tract infection. Therapeutic Advances İn Urology, 11, 1756287218814382.

Taşkın, L. (2016) Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. XV. Baskı. Akademisyen Kitabevi. Ankara, (ss:532-533)

OLGU 6

Şerife İrem Döner
Arzu Kul Uçtu

Olgu

"24 yaşında, G2P1Y1A1 olan 42 gün önce normal doğum yapan Işık Hanım, gelir getiren bir işte çalışmamakta, ilkokul mezunu, çekirdek aile yapısına sahip ve köyde yaşamaktadır. Eşi, 25 yaşında, ortaokul mezunu ve çoban olarak çalışmaktadır. Işık Hanım, günde yarım paket sigara içmektedir ve alkol kullanmadığını, daha önce herhangi bir ameliyat geçirmediğini ifade etmiştir. Jinekolojik obstetrik öyküsü sorgulandığında; ilk gebeliğinde 9+2'de enfeksiyon nedeni ile düşük yaptığını, düşükten 1 hafta önce akıntısının çok kötü koktuğunu, ince ve gri olduğunu, kaşıntı yaşadığını, düşük yaşarken köyde yaşadıkları için ve kış döneminde hava muhalefeti nedeniyle 10 saat sonra hastaneye ulaşabildiğini, 2. bebeğini, 11 haftalıkken öğrendiğini, gebelik sırasında vajinal enfeksiyon geçirdiğini ve 37+2 de normal doğum yaptığını, jinekolojik bir operasyon geçirmediğini, gebeliklerinin arasında 1 yıl olduğunu ve gebeliklerinin plansız olduğunu belirtmektedir. Aile planlaması olarak vajinal duş yöntemini kullanmaktadır. Işık hanım akıntı, kaşıntı, yanma ve ilişki sırasında ağrı şikâyetlerini yaşadığını belirtmektedir. Fizik muayenede, kan basıncı, 110/70 mmHg, kalp hızı 72/dk, vücut sıcaklığı, 38.0^0 C, boyu 165 cm, kilo 62 kg olarak belirlenmiştir. Vajinal muayene sonucunda ise, perine hijyeninin yeterli olmadığı, sarı-yeşil renkte ve bol miktarda vajinal akıntının geldiği, perineye dokunmakla bile ağrı yaşadığı, serviksin çilek görünümüne benzer bir yapıya dönüştüğü görülmüştür."

Şaşkınlığım giderek artıyordu… Serviksin üzerinde kırmızı benekli noktalar vardı… Işık hanımın enfeksiyonu '' Trikomonas Vajinalis''ti. Hemen tedavi edilmesi gereken ciddi bir enfeksiyondu diye düşündüm. Emin olabilmek için örnek alarak laboratuvara gönderdim. Trikomonas vajinalis enfeksiyonunun tedavisi için mutlaka eş ile birlikte tedavi protokolü uygulanmalıydı.

Muayeneye başlarken ciddi bir şey olmayacağını düşünmüştüm. Muayene sonucunda ise, ciddi bir enfeksiyonla karşı karşıyaydım. Mesleğim süresince, karşılaştığım her hasta ve gebe' ye maksimum önem verdim. Çünkü önemsiz olduğunu düşündüğümüz her şey aslında bizim için çok önemliydi…

Kaynaklar

Andersson P., Tong S. Y., Lilliebridge R. A., Brenner N. C., Martin L. M., Spencer E., ... & Giffard P. M. (2014). Multisite direct determination of the potential for environmental contamination of urine samples used for diagnosis of sexually transmitted infections. Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society, 3(3), 189-196.

Balkus J. E., Richardson B. A., Rabe L. K., Taha T. E., Mgodi N., Kasaro M. P., ... & Karim S. S. A. (2014). Bacterial vaginosis and the risk of Trichomonas vaginalis acquisition among HIV-1 negative women. Sexually Transmitted Diseases, 41(2), 123.

Beyhan Y. E. (2021). A systematic review of Trichomonas vaginalis in Turkey from 2002 to 2020. Acta Tropica, 221, 105995.

Carter J. E., & Whithaus, K. C. (2008). Neonatal respiratory tract involvement by Trichomonas vaginalis: a case report and review of the literature. The American journal of tropical medicine and hygiene, 78(1), 17-19.

Centers for Disease Control and Prevention.(2021). Trichomoniasis treatment and care. Available at: https://www.cdc.gov/std/treatment-guidelines/trichomoniasis.html. Erişim tarihi: 29.05.2023.

Davis A., Dasgupta A., Goddard-Eckrich D., & El-Bassel N. (2016). Trichomonas vaginalis and HIV co-infection among women under community supervision: A call for expanded T. vaginalis screening. Sexually Transmitted Diseases, 43(10), 617-622.

Gatski, M., Martin, D. H., Levison, J., Mena, L., Clark, R. A., Murphy, M., ... & Kissinger, P. (2011). The influence of bacterial vaginosis on the response to Trichomonas vaginalis treatment among HIV-infected women. Sexually Transmitted Infections, *87*(3), 205-208.

Gaydos C. A., Hobbs M., Marrazzo J., Schwebke J., Coleman J. S., Masek B., ... & Chernesky M. (2016). Rapid Diagnosis of Trichomonas vaginalis by Testing Vaginal Swabs in an Isothermal Helicase-Dependent AmpliVue™ Assay. Sexually transmitted diseases, 43(6), 369-373.

Ghosh I., Muwonge R., Mittal S., Banerjee D., Kundu P., Mandal R., ... & Basu P. (2017). Association between high risk human papillomavirus infection and co-infection with Candida spp. and Trichomonas vaginalis in women with cervical premalignant and malignant lesions. Journal of Clinical Virology, 87, 43-48.

Kissinger P. J., Gaydos C. A., Seña A. C., Scott McClelland R., Soper D., Secor W. E., ... & Muzny C. A. (2022). Diagnosis and management of trichomonas vaginalis: Summary of evidence reviewed for the 2021 centers for disease control and prevention sexually transmitted infections treatment guidelines. Clinical Infectious Diseases, 74(Supplement_2), S152-S161.

Oyeyemi O. T., Fadipe O., & Oyeyemi I. T. (2016). Trichomonas vaginalis infection in Nigerian pregnant women and risk factors associated with sexually transmitted infections. International Journal of STD & AIDS, 27(13), 1187-1193.

Patel E. U., Gaydos C. A., Packman Z. R., Quinn T. C., & Tobian A. A. (2018). Prevalence and correlates of Trichomonas vaginalis infection among men and women in the United States. Clinical Infectious Diseases, 67(2), 211-217.

Salawu O. T., & Esume C. N. (2016). Frequency of human immunodeficiency virus (HIV) in Trichomonas vaginalis infected women in Badagry, Lagos, Nigeria. Journal of Reproduction & Infertility, 17(1), 61-63.

Silver B. J., Guy R. J., Kaldor J. M., Jamil M. S., & Rumbold A. R. (2014). Trichomonas vaginalis as a cause of perinatal morbidity. Sexually Transmitted Diseases, 41(6), 369-376.

Van Der Pol B., Williams J. A., Taylor S. N., Cammarata C. L., Rivers C. A., Body B. A., ... & Gaydos C. A. (2014). Detection of Trichomonas vaginalis DNA by use of self-obtained vaginal swabs with the BD ProbeTec Qx assay on the BD Viper system. Journal of clinical microbiology, 52(3), 885-889.

Van Gerwen O. T., Craig□Kuhn M. C., Jones A. T., Schroeder J. A., Deaver J., Buekens P., ... & Muzny C. A. (2021). Trichomoniasis and adverse birth outcomes: A systematic review and meta□analysis. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 128(12), 1907-1915.

Van Gerwen O. T., Muzny C. A. (2019). Recent advances in the epidemiology, diagnosis, and management of Trichomonas vaginalis infection. F1000Research, 8, 1666 doi: 10.12688/f1000research.19972.1.

Yazıcı S., & Çuvadar A. (2019). Genital sistem enfeksiyonlarının önlenmesi ve ebelik. Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi, 1(1), 33-37.

World Health Organization.(2021). Guidelines for the management of symptomatic sexually transmitted infections. Available at: https://www.who.int/publications/i/item/9789240024168 . Erişim tarihi: 29.05.2023

Workowski, K. A., & Bolan, G. A. (2015). Sexually transmitted diseases treatment guidelines, 2015. Morbidity and mortality weekly report: Recommendations and reports, 64(3), 1-137.

OLGU 7

Ayşegül Kılıçlı

Olgu

"34 yaşında, G4 P3 Y3 A1 olan, 2 vajinal doğum ve son gebeliği makrozomik bebek nedeniyle sezaryene alınarak canlı doğum yapan Zeynep Hanım'da intraoperatif herhangi bir komplikasyon/apse oluşumu gözlenmemiştir. Postpartum takibinde herhangi bir komplikasyon gelişmemiş, 2. gün taburcu edilmiştir. Zeynep hanım postpartum 3. günde başlayan 38°C ve üzeri devam eden yüksek ateş, terleme, titreme, çarpıntı, baş ağrısı, halsizlik, iştahta azalma, karnın alt bölgesinde ağrı, kötü kokulu ve anormal loşia şikayetleri nedeniyle postpartum 7. günde acil servise başvuruyor. İdrar ve gaz-gaita çıkışı olan hastanın yapılan fizik muayenesinde; genel durum orta, T/A 100/60 mmHg, nabız 92 /dk, solunum 26/dk, ateş 38,6 ^{0}C idi. İnsizyon hattı temiz olan hastanın batın muayenesinde hassasiyet, rebaund, defans mevcuttu. Uterus hassas ve yumuşak idi. Acil parametlerden laboratuvar incelemede kan değerleri; lökosit: 24.200 K/uL, Hemoglobin: 11.1g/dL, trombosit: 402.000 K/uL, CRP: 46,7, sedimentasyon: 62 mm/saat ve AST: 14,2 U/L ve ALT: 11,2 U/L saptandı. Tam idrar tetkiki (TİT) ve idrar kültürü normal idi. Hastanın obstetri servisine yatışı verildi. Ultrasonografi ve tomografi sonuçlarında özellik yok idi. Yüksek vajinal, servikal swab, endometriyal doku örnekleri alındı ve streptokok (+) idi. Akut batın tanısıyla klindamisin 2x600 mg IV ve gentamisin 2x160 mg IV tedavisi başlandı. Yatak istirahati, semi-fowler pozisyonu, hidrasyonu, perine bakımı sağlandı. Lökosit, CRP ve sedimantasyon normal seviyelere düştü. Hastanede yatış süresince anne sütü sağıldı. Zeynep Hanım'a 6 gün sonra taburculuk eğitimleri verilerek taburcu edildi."

Ancak buna karşı çıkacak halim bile yoktu. Neyse ki bu süreçte bebeğim ve diğer çocuklarıma en güvendiğim canım annem gözü gibi bakardı biraz rahatladım.

Canım yavrularımdan tam 4 gün ayrı kalmıştım. Gelişen teknoloji sayesinde görüntülü aramalarla hasret gidermiştik ama onlardan ayrı kalmak tarif edilemez bir acıydı. Bu ayrılık sürecinde tedavilerim ve bakımımla özenle ilgilenmesinin yanında Ayşe ebem bana o kadar güzel duygusal destek de oldu ki. Endometrit için antibiyotik tedavisi ile birlikte, loşianın drenajı için yatakta yarı oturur pozisyonda dinlenmek, yeterli hijyen ve hidrasyon, düzenli yaşam bulguları takibi sağlandı. Bu sürede bebeğim anne sütü alamamış mamayla beslenmek zorunda kalmıştı. Ebemin desteğiyle bebeğime kavuşunca doyasıya emzirebilmek için, sütüm kesilmesin diye memelerimi süt sağma makinesi ile günde yaklaşık 6-8 kez sağmaya çalışmıştım. 2. günden sonra ateşimin düşmeye başladığını ve bir daha yükselmediğini, ağrılarımın azaldığını, kötü kokulu vajinal akıntımda ise azalmanın olduğunu, halsizlik, yorgunluk ve çarpıntımın azalmaya başladığını, geceleri ise daha rahat uyumaya başladığımı fark ettim. Artık daha rahat hareket edebiliyordum. Ama çocuklarımı evimi ve bebeğimi öyle çok özlemiştim ki bir an evvel iyileşip onlara kavuşmak istiyordum. Birkaç gün sonra taburcu oldum ve bu kez taburculuk öncesi eğitimlerimi dikkatle dinlemiştim. Tehlike belirtilerinin meydana gelmesi durumunda hemen en yakın sağlık kuruluşuna beklemeden başvurmam gerektiğini çok iyi anlamıştım.

Kaynaklar

Azer C. H. S. (2019). Chapter 30: Puerperal Endometritis. İçinde: Infections in Pregnancy, An Evidence-Based Approach. Elkady A., Sinha P., Hassan S. A. Z. (Editörler). Cambridge University Press, ss. 180-182. https://doi.org/10.1017/9781108650434

Boggess KA, Tita A, Jauk V, Saade G, Longo S, Clark EAS, Esplin S, Cleary K, Wapner R, Letson K, Owens M, Blackwell S, Beamon C, Szychowski JM, Andrews W., & Cesarean Section Optimal Antibiotic Prophylaxis Trial Consortium. (2017). Risk Factors for Postcesarean Maternal Infection in a Trial of Extended-Spectrum Antibiotic Prophylaxis. Obstetrics and Gynecology. 129(3): 481-485. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000001899

Cicinelli E, Matteo M, Tinelli R, Lepera A, Alfonso R, Indraccolo U, Marrocchella S, Greco P, & Resta L. (2015). Prevalence of chronic endometritis in repeated unexplained implantation failure and the IVF success rate after antibiotic therapy. Human Reproduction. 30(2): 323–330 https://doi.org/10.1093/humrep/deu292

Demirci H. (2019). Doğum Sonu Dönem Riskli Durumlar. İçinde: Hemşirelik ve Ebelik İçin Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. Arslan Özkan H. (Editör). Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss.548-552.

Dubey S, & Mehta S. (2022). Postpartum Endometritis. In Infections and Pregnancy (pp. 523-533). Singapore: Springer Singapore.

Gölbaşı Z. (2016). Bölüm 39: Postpartum Komplikasyonlar/Riskli Durumlar. İçinde: Kadın Sağlığı. Şirin A, Kavlak O. (Editörler). Genişletilmiş İkinci Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, ss. 510-512.

Karsnitz DB. (2013). Puerperal infections of the genital tract: A clinical review. Journal of Midwifery and Women's Health, 58(6): 632-642. https://doi.org/10.1111/jmwh.12119

Kirlek F, & Öztürk Can, H. (2016). Postpartum Dönem. İçinde: Perinatoloji ve Bakım. Sevil Ü, Ertem G. (Editörler). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, ss. 445-449.

Mackeen AD, Packard RE, Ota E, & Speer L. (2015). Antibiotic regimens for postpartum endometritis. The Cochrane database of systematic reviews. 2(CD001067): 1-96. https://doi.org/10.1002/14651858.CD001067.pub3

Plunk M, Lee JH, Kani K, & Dighe M. (2013). Imaging of postpartum complications: A multimodality review. *AJR American journal of roentgenology*, 200(2): W143-154. https://doi.org/10.2214/AJR.12.9637

Shields A, de Assis V, & Halscott T. (2021). Top 10 Pearls for the Recognition, Evaluation, and Management of Maternal Sepsis. *Obstetrics and Gynecology,* 138(2): 289-304. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000004471

Taşkın L. (2021). Doğum Sonu Dönemde Riskli Durumlar. İçinde: Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Taşkın L. (Editör). Güncellenmiş On Yedinci Baskı, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss.535-539.

Taylor M, Jenkins SM, & Pillarisetty LS. (2023). Endometritis. Treasure Island, StatPearls Publishing, pp.1-28.

Turğal M. (2014). Bölüm VI Puerperium ve Puerperal Hastalıklar. İçinde: Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi. Günalp S, Yüce K. (Editörler). Ayhan A, Bozdağ G, Deren Ö, Esinler İ, Harmanlı Ö, Önderoğlu LS, Özyüncü Ö, Coşkun Salman M. (Bölüm Editörleri). Üçüncü baskı, Güneş Tıp Kitabevleri, Ankara, ss. 1084-1089.

World Health Organization (WHO). (2015). Recommendations for Prevention and Treatment of Maternal Peripartum Infection. Geneva. 2015. Erişim Adresi: https://www.who.int/publications/i/item/9789241549363 Erişim Tarihi: 07.05.2023

OLGU 8

Yasemin Sökmen

Olgu

"36 yaşında, G4P3Y3A1, 34 haftalık gebe Ayşe Hanım, antenatal takip için polikliniğe başvurmuştur. Hipertansiyon ile birlikte proteinüri, trombositopeni ve karaciğer enzimlerinde yükseklik tespit edildiği için preeklampsi tanısı ile perinatoloji servisine yatırılmıştır. Ayşe Hanım öz geçmişinde herhangi bir sistemik hastalığının olmadığını, soy geçmişinde sadece annesinin hipertansiyon hastası olduğunu, sezaryen dışında cerrahi bir operasyon geçirmediğini ve alerjisinin olmadığını ifade etmiştir. Ayşe Hanım'ın yaşam bulguları alındığında kan basıncı 160/90 mm/Hg, kalp atımı 80 atım/dk, vücut sıcaklığı 36.6^0 C ve solunumu 20 atım/dk, Fetal kalp atımı hızı ise 110-150 atım/dk olarak saptanmıştır. Ayşe Hanım'ın kan basıncını regüle etmek amacıyla magnezyum sülfat protokolü, fetal akciğer gelişimini hızlandırmak için Celestone ampül tedavisi ve tuzsuz diyet başlanmıştır. Fakat hastanın yatışı yapıldıktan 12 saat sonra erken deselerasyonların olduğu nonreaktif nonstrest test sonucu gözlenmiştir ve acil sezaryene alınmıştır. Gestasyonel 34 haftada 2000 gr ağılığında 44 cm boyunda canlı, tek ve baş prezantasyonla kız bebek doğurmuştur. Prematür, Apgar skoru düşük ve solunum sıkıntısı olan yenidoğan, aynı hastanenin yenidoğan yoğun bakım ünitesine yatış yapılmıştır. Ayşe Hanım'a uygulanan magnezyum sülfat tedavisi sonucunda yaşam bulguları postpartum 4. günde düzelmiştir. Kan sonuçları ve kanama bulguları normal olduğu için postpartum 5. günde yoğun bakım ünitesinde bebeği yatan annelerin kaldığı anne oteline transfer edilmiştir. Postpartum 10. günde Ayşe Hanım, anne otelinde görev yapan sağlık profesyoneline sol alt ekstremitede şişlik ve ağrı şikâyeti olduğunu belirtmiştir. Sol ekstremite muayene edildiğinde şişlik, hassasiyet, ısı artışı ve Homan's bulgusu açısından muayene edildiğinde pozitif sonuç tespit edilmiştir. Daha sonra yaşam bulguları, tam kan sayımı ve biyokimya sonuçları normal olduğu gözlenmiştir. Akciğer grafisinde ve toraks bilgisayarlı tomografide pulmoner emboliye yönelik bulgu saptanmamıştır."

Kaynaklar

Akarsu R.H., Oskay Ü. (2015). Gebelikte venöz tromboemboli ve hemşirelik bakımı. Medeniyet Medical Journal, 30(2): 89-95. doi:10.5222/MMJ.2015.089

Bauersachs R.M. (2012). Clinical presentation of deep vein thrombosis and pulmonary embolism. Best Practice & Research Clinical Haematology, 25(3): 243-251. doi:10.1016/j.beha.2012.07.004

Büyükyılmaz F., Şendir M. (2014). Ameliyat sonrası bakımda göz ardı edilen bir sorun: derin ven trombozu riskinin tanılanması ve hemşirelik bakımı. Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(1): 48-54. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693589

Chandrarajan L., Nelson-Piercy C. (2015). Risk of venous thromboembolism during pregnancy and birth. British Journal of Midwifery, 23(9): 618-622. doi:10.12968/bjom.2015.23.9.618

Chen Y., Dai Y., Song J., et al. (2019). Establishment of a risk assessment tool for pregnancy-associated venous thromboembolism and its clinical application: protocol for a prospective observational study in Beijing. BMC pregnancy and childbirth, 19(1): 1-8. doi:10.1186/s12884-019-2448-7

Çom U., Melez D.O., Melez I.E., Erdem Z., Akçay A., Demir M., Uysal C. (2014). Sezaryen sonrası pulmoner tromboemboli: Olgu sunumu. Dicle Tip Dergisi, 41(4): 754-757. doi:10.5798/diclemedj.0921.2014.04.0514

Esen O., Terzi H., Arslan S., Aydın Özcan A., Öncül S., Balcı C. (2013). Sezaryen ameliyatı sırasında pulmoner emboli. Kocaeli Tıp Dergisi, 2: 30-33. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kotder/issue/38578/447630

İpekçi A. (2019). Pulmoner Emboli. Anka Tıp Dergisi, 1(1): 51-63. http://www.acilx.com/tr/pub/issue/48371/638899

Kalyoncuoğlu M., Can M.M. (2015). Gebelik ve akut pulmoner emboli. Turkiye Klinikleri J Cardiol-Special Topics, 8(6): 146-153. https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-gebelik-ve-akut-pulmoner-emboli-73042.html

Kamel H., Navi B.B., Sriram N., Hovsepian D.A., Devereux R.B., Elkind M.S. (2014). Risk of a thrombotic event after the 6-week postpartum period. New England Journal of Medicine, 370(14): 1307-1315. doi:10.1056/NEJMoa1311485

Korkmaz F.D., Çullu M. (2015). Venöz tromboembolizm ve hemşirelik bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 31(1): 62-82. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/825169

Koo K.H., Choi J.S., Ahn J.H., Kwon J.H., Cho K.T. (2014). Comparison of clinical and physiological efficacies of different intermittent sequential pneumatic compression devices in preventing deep vein thrombosis: a prospective randomized study. Clinics in Orthopedic Surgery, 6(4): 468-475. doi:10.4055/ cios.2014.6.4.468

Rivera-Lebron B., McDaniel M., Ahrar K., et al. (2019). Diagnosis, treatment and follow up of acute pulmonary embolism: consensus practice from the PERT Consortium. Clinical and Applied Thrombosis/Hemostasis, 25: 1076029619853037. doi:10.1177/1076029619853037

Licha C.R.M., McCurdy C.M., Maldonado S.M., Lee L.S. (2020). Current management of acute pulmonary embolism. Annals of Thoracic and Cardiovascular Surgery, 26(2): 65. doi:10.5761/atcs.ra.19-00158

Özcan S., Biçer E.K., Taşkıran E. (2019). Derin ven trombozu ve pulmoner emboli. Totbid Dergisi, 18(2): 114-27. doi:10.14292/totbid.dergisi.2019.14

Özsu S., Uzun O. (2015). Gebelerde pulmoner tromboembolinin tanı ve tedavisi. Tuberk Toraks, 63(2): 132-139. doi:10.5578/tt.6342

Phillippe H.M. (2017). Overview of venous thromboembolism. The American journal of managed care, 23(20): 376-382. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29297660/

Sanisoğlu S., Uygur D., Keskinkılıç B., et al. (2017). Maternal mortality cases from pulmonary embolism: A nation-wide study in Turkey. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 37(2): 151- 156. doi:10.1080/01443615.2016.1217509

Serin Ü., Ateş N.A., Kocatürk A.A. (2020). Gebelikte tromboemboli ve antikoagülan kullanımında ebelik yaklaşımı. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1): 81-83. doi:10.34087/cbusbed.575944

Stone J., Hangge P., Albadawi H., et al.(2017). Deep vein thrombosis: pathogenesis, diagnosis, and medical management. Cardiovascular diagnosis and therapy, 7(3): S276. doi:10.21037/ctd.2017.09.01

Tekin G. (2015). Derin ven trombozunda güncel tedaviler. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 24(4), 415-431. doi:10.17827/aktd.54870

Tsikouras P., von Tempelhoff G.F., Rath W. (2017). Epidemiology, risk factors and risk stratification of venous thromboembolism in pregnancy and the puerperium. Zeitschrift fur Geburtshilfe und Neonatologie, 221(4): 161-174. doi:10.1055/s-0043- 107618

Yaşar Z., Talay F. (2015). Gebelikte tromboembolik hastalıklara tanısal yaklaşım. Abant Tıp Dergisi, 4(3), 302-308. doi:10.5505/abantmedj.2015.26214

VanOtterloo L.R., Seacrist M.J., Morton C.H., Main E.K. (2019). Quality improvement opportunities identified through case review of pregnancy-related deaths from venous thromboembolism. Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 48(3): 300-310. doi:10.1016/j.jogn.2019.02.006

OLGU 9

Yasemin Sökmen

Olgu

"20 yaşında, G1 P0 Y0 A0, gestasyonel haftası 37 olan Fatma Hanım, kasıklarında ağrı ve hafif lekelenme şikâyetleri üzerine hastaneye başvurmuştur. Fatma Hanım öyküsünde öz geçmişinde ve soy geçmişinde herhangi bir sistemik hastalığının olmadığını, cerrahi bir operasyon geçirmediğini, anestezik ajanlara ve herhangi bir ilaca karşı bilinen bir alerjisinin olmadığını ifade etmiştir. Fatma Hanım'ın kan basıncı 110/70 mm/Hg, kalp atımı 76 atım/dk, vücut sıcaklığı 36.6^0 C ve solunumu 20 atım/dk; Fetal kalp atımı hızı ise 130-150 atım/dk olarak saptanmıştır. Vajinal muayenesi yapıldığında 4 cm dilatasyon, %50 efesman ve baş prezantasyon ile spontan vajinal doğum için doğumhaneye yatışı yapılmıştır. Doğumhanede travay takibinde oral alımı stoplanan Fatma Hanım'a sürekli elektronik fetal monitorizasyon eşliğinde oksitosin protokolü uygulanmış ve reaktif elektronik fetal monitor olduğu saptanmıştır. Fatma Hanım 9 saat süren travay takibinin ardından derin mediolateral epizyotomi ile 2700 gr ağılığında 50 cm boyunda canlı, tek ve baş prezantasyonla kız bebek doğurmuştur. Fatma Hanım ve bebeği 24 saatlik takibin ardından taburculuk eğitimi verilerek taburcu edilmiştir. Fatma Hanım postpartum 2. günde damla şeklinde idrar yapma, idrar yapmada zorluk, baş dönmesi, bulantı ve kasık ağrısı şikâyeti ile polikliniğe başvurmuştur. Vajinal muayenede epizyo hattı intak, üretra ve vajen doğal, laserasyon ve hematom bulguları saptanmamıştır. Abdominal ve pelvik ultrasonografide uterus postpartum cesamette, endometrium ince çizgi halinde ve adneksler doğal saptanıyor. Renal ultrasonografide sağ ve sol böbreklerde minimal pelvikalisyel dilatasyon mevcut ve mesanenin glob olduğu gözleniyor. Fatma Hanım'a poliklinikte hemen üriner kateter takılarak kadın doğum servisine yatışı yapılmıştır. Değerlendirme için tam kan sayımı, tam idrar testi ve idrar kültürü alındığında kan sonuçları normal iken idrar sonucu hemorajik çıkıyor gelmiştir. Üriner katater takıldıktan sonra ise 3800cc idrar çıkışı gözlemlenmiştir."

sigara, kahve ve çay içmemesitedavinin bir parçasıymış. Bu işlemler ilk girişimmiş, daha sonra idrar çıkışı artınca sabit takip, tedavi ve bakım süreci başladı. Tedavinin başarılı ilerlediğini ebe bize söylediğinde çok rahatlamıştık.

Tedavi başarılı olmasaymış mesanede kalıcı hasara bağlı idrar yapamama ya da idrar tutamama sorunu yaşayacağı için hep idrar kateteri ile yaşaması gerekecekmiş. Bu duruma müdahaleli doğum, uzamış doğum eylemi, fundal bası, oksitosin uygulaması, doğumda vakum ya da forseps kullanımı, vajinal duvar yaralanmaları, epizyotomi, perineal yırtık, sezaryen, epidural anestezi gibi durumlar neden olabiliyormuş. Ablama da doğumda müdahaleler edilmişti. Hiç bu kadar büyük bir sorun yaşanacağını düşünmezdim, aklıma ilk gelen böyle büyük sorunlar oluyorsa ebeler niye karnına basıyordu, her kadına niye epizyo açıyordu. Neyse ki ablamın aldığı çıkardığı son üç gündür çok güzel gidiyormuş. Bu yüzden hastaneye yattığımızın onuncu gününde yani bugün artık mesane jimnastiği denilen uygulamaya başladık. Ebe elinde bir klemple gelerek foley kateterin borusuna taktı, iki saat gelerek 10 dakika boyunca mesanenin boşalmasına izin verdi. Bu uygulamayı dört kez tekrarladıktan sonra üriner kateter çıkarılarak idrar hissi oluşma ve idrar yapma durumu sorgulayarak yapılan tüm işlemleri kaydettiler.

Doğum sonrası bir annenin bebeği ile doyasıya vakit geçirmesi gerekirsen yaşam mücadelesi veriyordu. Canım ablam neyse ki yavrusuna kavuştu. İdrar yapamamak ne büyük sorunmuş. Erken fark etmek ve tedavi edilmesi çok önemliymiş.

Kaynaklar

Ain K., Shetty N., Suprika K. (2021). Postpartum urinary retention and its associated obstetric risk factors among women undergoing vaginal delivery in tertiary care hospital. J Gynecol Obstet Hum Reprod, 50(2): 101837. doi:10.1016/J.Jogoh.2020.101837.

Avondstondt A.M., Hidalgo R.J., Salamon C.G. (2020). Intrapartum risk factors for postpartum urinary retention: a case-control study. Int Urogynecol J, 31: 2395-2398. doi:10.1007/s00192-020-04378-2

Barba M., Frigerio M., Manodoro S., et al. (2021). Postpartum urinary retention: absolute risk prediction model. Low Urin Tract Symptoms, 13: 257-263. doi:10.1111/luts.12362.

Cavkaytar S., Kokanalı M.K., Güzel A.İ., et al. (2015). An investigation of potential risk factors for postoperative urinary retention following ceseraan section. Journal Of Turgut Ozal Medical Center, 22(1): 8-12. doi:10.7247/jtomc.2014.2260

Choe W.S., Kwang Ng B., Atan I.K., Lim P.S. (2018). Acceptable postvoid residual urine volume after vaginal delivery and its association with various obstetric parameters. Obstet Gynecol Int, 2018: 5971795. doi: 10.1155/2018/5971795.

Clancy A.A., Pascali D. (2019). Bladder distension injury secondary to postpartum urinary retention. J Obstet Gynaecol Can, 41: 1069-1070. doi:10.1016/j.jogc.2018.05.001

Coker T.J., Dierfeldt D.M. (2016). Acute bacterial prostatitis: diagnosis and management. Am Fam Physician, 93(2): 114-120. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26926407/

Gupta A., Pampapati V., Khare C., Murugesan R., Nayak D., Keepanasseril A. (2021). Postpartum urinary retention in women undergoing instrumental delivery: a cross-sectional analytical study. Acta Obstet Gynecol Scand, 100: 41-47. doi:10.1111/aogs.13954.

Khayyami Y., Klarskov N., Lose G. (2016). Post-void residual urine under 150 ml does not exclude voiding dysfunction in women. Int Urogynecol J, 27: 467-473. DOİ:10.1007/ s00192-015-2854-y.

Lamblin G., Chene G., Aeberli C., et al. (2019). Identifcation of risk factors for postpartum urinary retention following vaginal deliveries: a retrospective case-control study. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol, 243: 7-11. doi:10.1016/j.ejogrb.2019.10.001.

Mason S.E., Scott A.J., Mayer E., Purkayastha S. (2016). Patient-related risk factors for urinary retention following ambulatory general surgery: a systematic review and meta-analysis. Am J Surg, 211(6): 1126-1134. doi: 10.1016/j.amjsurg.2015.04.021

Mevorach Zussman N., Gonen N., Kovo M., et al. (2020). Protracted postpartum urinary retention-a long-term problem or a transient condition? Int Urogynecol J, 31: 513-519. doi:10. 1007/s00192-019-03903-2.

Mohr S., Raio L., Gobrecht-Keller U., Imboden S., Mueller M.D., Kuhn A. (2022). Postpartum urinary retention: what are the sequelae? A long-term study and review of the literature. International Urogynecology Journal, 33: 1601-1608. doi:10.1007/s00192-021-05074-5

Mulder F.E.M., Schoffelmeer M.A., Hakvoort R.A., et al. (2012). Risk factors for postpartum urinary retention: a systematic review and meta-analysis. BJOG, 119(12), 1440-1446. doi: 10.1111/j.1471-0528.2012.03459.x.

Mulder F.E.M., Hakvoort R.A., Schofelmeer M.A., et al. (2014). Postpartum urinary retention: a systematic review of adverse efects and management. Int Urogynecol J Pelvic Floor Dysfunct, 25: 1605-1612. doi:10.1007/s00192-014-2418-6.

Mulder F.E.M., Rengerink K.O., van der Post J.A.M., et al. (2016). Deliveryrelated risk factors for covert postpartum urinary retention after vaginal delivery. Int Urogynecol J, 27, 55-60. doi:10.1007/s00192-015-2768-8.

Mulder F.E.M., Hakvoort R.A., de Bruin J.P., et al. (2018). Long-term micturition problems of asymptomatic postpartum urinary retention: a prospective case–control study. Int Urogynecol J, 29: 481-488. doi:10.1007/s00192-017-3457-6.

Mulder F.E.M., Hakvoort R.A., de Bruin J.P., et al. (2018). Comparison of clean intermittent and transurethral indwelling catheterization for the treatment of overt urinary retention after vaginal delivery: a multicentre randomized controlled clinical trial. Int Urogynecol J, 29: 1281-1287. doi:10.1007/s00192-017-3452-y.

Napoe G.S., Adjei N.N., Cooper A.C., et al. (2020). Postpartum urinary retention: a survey of obstetrics and gynaecology residents in the United States. J Obstet Gynaecol (Lahore), 40: 1118-1121. doi:10.1080/01443615.2019.1706159.

Neron M., Allègre L., Huberlant S., et al. (2017). Impact of systematic urinary catheterization protocol in delivery room on covert postpartum urinary retention: a before-after study. Sci Rep, 7(1): 17720. doi:10.1038/s41598-017-18065-8.

Pearson R., Williams P.M. (2014). Common questions about the diagnosis and management of benign prostatic hyperplasia. Am Fam Physician, 90(11): 769-774. https://europepmc.org/article/med/25611711

Perú Biurrun G., Gonzalez-Díaz E., Fernández Fernández C., Fernández Corona A. (2020). Post partum urinary retention and related risk factors. Urology, 143: 97-102. doi:10.1016/j. urology.2020.03.061.

Pifarotti P., Gargasole C., Folcini C., et al. (2014). Acute post-partum urinary retention: analysis of risk factors, a case-control study. Arch Gynecol Obstet, 289(6): 1249-1253. doi:10.1007/s00404-014-3144-5.

Rosenberg M., Many A., Shinar S. (2020). Risk factors for overt postpartum urinary retention-the efect of the number of catheterizations during labor. Int Urogynecol J, 31: 529-533. doi:10.1007/s00192-019-04010-y

Serlin D.C., Heidelbaugh J.J., Stoffel J.T. (2018). Urinary retention in adults: evaluation and ınitial management. Am Fam Physician, 98(8): 496-503. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30277739/

Stanley A.Y., Conner B.T. (2015). Implementing a clinical practice guideline to manage postpartum urinary retention. J Nurs Care Qual, 30: 175-180. doi:10.1097/NCQ.0000000000000087.

Stephansson O., Sandström A., Petersson G., et al. (2016). Prolonged second stage of labour, maternal infectious disease, urinary retention and other complications in the early postpartum period. BJOG, 123: 608-616. doi:10.1111/1471-0528. 13287.

Suzuki S., Kakizaki E., Kobayashi R., Teshima S. (2019). Risk factors for postpartum urinary retention after vaginal delivery at term without epidural anesthesia. J Matern Neonatal Med, 32: 3470-3472. doi:10.1080/14767058.2018.

Tiberon A., Carbonnel M., Vidart A., et al. (2018). Risk factors and management of persistent postpartum urinary retention. J Gynecol Obstet Hum Reprod, 47: 437-441. doi:10.1016/j.jogoh.2018.08.002.

Uslu Y., Yavuz M. (2016). Ameliyat sonrası üriner retansiyon ve yönetimi. - The New Journal of Urology, 11(1): 48-53. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1018564

Yoon P.D., Chalasani V., Woo H.H. (2015). Systematic review and meta-analysis on management of acute urinary retention. Prostate Cancer Prostatic Dis, 18(4): 297-302. doi:10.1038/pcan.2015.15.

OLGU 10

Ayşegül Durmaz
İmran Boylu Gülek

Olgu

"Çiçek Hanım'ın obstetrik öyküsüne göre G2 P2 Y2 A0'dır. Çiçek Hanım saat 02:00'de vajinal doğum yaptı ve bebeği ile birlikte doğum sonu servisine saat 07:00'de kabul edildi. Ayşe Ebe saat 08:30'da yaptığı muayenede; Çiçek Hanım'ın postpartum 6. saat içinde olduğunu, vajinal doğumu sırasında epizyotomi yapıldığını ve perinesinde ağrı hissettiğini, meme uçlarının emzirme sonunda basık, kama şeklinde olduğunu ve meme uçlarında hafif bir kızarıklık oluştuğunu, alt abdomende özellikle emzirme sırasında artan ancak sürekli var olan bir ağrı hissettiğini tespit etmiştir."

ğimi söyledim. Tuvalete girip girmediğimi, yürüyüp yürümediğimi sordu. Bunlar için çok yorgun ve isteksiz olduğumu anlayınca bebeğimi uzun süre emzirmeme nedeninin ne olabileceğini sordu. Ve tüm ağrılarımı detaylı bir şekilde ebe hanıma anlattım. Öncelikle bana emzirmeyle ilgili rahat bir pozisyon bulduk. Kolumun altını ve belimi yastıklarla destekledi. O anda yanlış emzirdiğimi anladım. Bebek meme ucumu tutunca canım yandı ama tamamen ağzına alabilmişti. Ebe hanım emzirdikten sonra meme uçlarıma sütümden sağıp sürmemi önerdi.

Emzirme bittikten sonra ayağa kalkıp biraz yürüyüş yaptık. Daha sonra ebe hanım bana tuvalete girdiğimde hijyeni nasıl sağlayacağım ile ilgili bilgiler verdi. Mesela ben tuvaletten çıkarken ellerimi yıkıyordum ama girdiğimde hiç yıkamıyordum. Bilmediğim bilgiler öğrendim. Yatağa geçtikten sonra alt bölgeme soğuk pedler koyup yüzüstü pozisyonda yatağa yattım. Karnımdan ve yanlardan desteklenen yastıklar beni çok rahat ettirdi. Kısa bir süre bu şekilde dinlendim ve bana o kadar iyi geldi ki… Şimdi içimden bebeğimi emzirmek geliyor. Karnımdaki o kasılmalar emzirdikçe artacak ve arttıkça rahmim iyileşecek. Bir an önce eve gitmek ve iki çocuğumla, eşimle sürdürdüğüm sakin yaşamıma dönmek istiyorum.

Kaynaklar

Abd-Elsayed, A., Pope, J., Mundey, D. A., Slavin, K. V., Falowski, S., Chitneni, A., ... & Kim, P. (2022). Diagnosis, treatment, and management of painful scar: a narrative review. *Journal of Pain Research*, 925-937. doi: 10.2147/JPR.S355096

ACOG. Postpartum pain management. https://www.acog.org/womens-health/faqs/postpartum-pain-management Erişim tarihi:28.07.2023

As' adi, N., Kariman, N. (2018). Herbal prevention and treatment of nipple trauma and/or pain in Iranian studies: a systematic review. *Journal of Herbmed Pharmacology,* 7(3): 168-175. doi: 10.15171/jhp.2018.28

Avsar, A. F., & Keskin, H. L. (2010). Haemorrhoids during pregnancy. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 30(3): 231-237. doi: 10.3109/01443610903439242

Ay, F., Ecevit Alpar, Ş. (2010). Postoperatif ağrı ve hemşirelik uygulamaları. *Ağrı,* 22(1): 21-9.

Aydın, E. (2018). Assessment of the effect of nipple care with honey on nipple cracking. *International Journal of Caring Sciences,* 11(3): 1881-1889.

Berens, P. D. (2015). Breast pain: engorgement, nipple pain, and mastitis. *Clinical obstetrics and gynecology*, *58*(4): 902-914. doi: 10.1097/GRF.0000000000000153

Blackmon, M. M., Nguyen, H., & Mukherji, P. (2020). Acute mastitis. *Stat Pearls Publishing,* Treasure Island.

Boskabadi, H., Ramazanzadeh, M., Zakerihamidi, M., Omran, F. R. (2014). Risk factors of breast problems in mothers and its effects on newborns. Iranian Red Crescent Medical Journal, 16(6). doi: 10.5812/ircmj.8582

Boushra, M., Rathbun, K.M. (2019) Postpartum headache. *Stat Pearls Publishing,* Treasure Island.

Bužinskienė, D., Sabonytė-Balšaitienė, Ž., Poškus, T. (2022). Perianal diseases in pregnancy and after childbirth: frequency, risk factors, impact on women's quality of life and treatment met-

hods. *Frontiers in Surgery,* 9: 788823. doi: 10.3389/fsurg.2022.788823

Büyükyılmaz, F., Türkinaz, A. Ş. T. I. (2010). Ameliyat sonrası ağrıda hemşirelik bakımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *12*(2): 84-93.

Chen, K. T., Berghella, V., Barss, V. (2017). Postpartum endometritis. UpToDate[website] Erişim adresi: https://www.uptodate.com/contents/postpartum-endometritis H, 22. Erişim tarihi:28.07.2023

Çevik, F., Özerdoğan, N. (2021). Current Nursing Studies. İçinde: Maternal Confidence And Self-Efficacy For Physiological Birth. Eti Aslan, F. (Editör). Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss. 93-101.

Çevik, R. F., Ertaş, R. E. (2021). Trends in Interprofessional Care Management in Healthcare. İçinde: Non-Pharmacological Methods Used For Nipple Trauma in Lactating Women. Gülçek, E. (Editör). Iksad Publishing House, Ankara, ss. 205-224

Deussen, A. R., Ashwood, P., Martis, R., Stewart, F., Grzeskowiak, L. E. (2020). Relief of pain due to uterine cramping/involution after birth. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (10). doi: 10.1002/14651858.CD004908.pub3

Dias, J. S., Vieira, T. D. O., Vieira, G. O. (2017). Factors associated to nipple trauma in lactation period: a systematic review. *Revista Brasileira de Saúde Materno Infantil*, *17*: 27-42. doi: 10.1590/1806-93042017000100003

East, C. E., Sherburn, M., Nagle, C., Said, J., Forster, D. (2012). Perineal pain following childbirth: prevalence, effects on postnatal recovery and analgesia usage. *Midwifery*, *28*(1): 93-97. doi: 10.1016/j.midw.2010.11.009

Eshkevari, L., Trout, K. K., Damore, J. (2013). Management of postpartum pain. *Journal of midwifery & women's health*, *58*(6): 622-631. doi: 10.1111/jmwh.12129

Fahey, J. O. (2017). Best practices in management of postpartum pain. *The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing*, *31*(2): 126-136. doi: 10.1097/JPN.0000000000000241

Fang, X., Huan, Y., Tao, Y., Song, Y., Du, W., Liu, Z., Xu, Z. (2021). Incidence, severity, and determinants of uterine contraction pain after vaginal delivery: a prospective observational study. *International Journal of Obstetric Anesthesia,* 46, 102961. doi: 10.1016/j.ijoa.2021.102961

Francis-Morrill, J., Heinig, M. J., Pappagianis, D., Dewey, K. G. (2004). Diagnostic value of signs and symptoms of mammary candidosis among lactating women. *Journal of Human Lactation,* 20(3): 288-295. doi: 10.1177/0890334404267226

Gerbershagen, H. J., Pogatzki-Zahn, E., Aduckathil, S., Peelen, L. M., Kappen, T. H., van Wijck, A. J., ... & Meissner, W. (2014). Procedure-specific risk factor analysis for the development of severe postoperative pain. Anesthesiology, 120(5): 1237-1245. doi: 10.1097/ALN.0000000000000108

Gölbaşı, Z., & Koç, G. (2008). Kadınların postpartum ilk 6 aylık süredeki emzirme davranışları ve prenatal dönemdeki emzirme tutumunun emzirme davranışları üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *15*(1): 16-31.

Gresh, A., Robinson, K., Thornton, C. P., Plesko, C. (2019). Caring for women experiencing breast engorgement: A case report. *Journal of Midwifery & Women's Health*, *64*(6), 763-768. doi: 10.1111/jmwh.13011

Güneri, S. E. (2015). Postpartum erken dönem kanıta dayalı uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 4(3): 482-496.

Health New Zeland. Breast engorgement and breast oedema. https://www.tewhatuora.govt.nz/for-the-health-sector/specific-life-stage-health-information/breastfeeding/for-health-practitioners/breast-engorgement-and-breast-oedema/ Erişim tarihi: 28.07.2023

Janvier, A. S., Russell, R. (2022). Postpartum headache–diagnosis and treatment. *BJA Education*, *22*(5): 176-181. doi: 10.1016/j.bjae.2021.12.004

Kainu, J. P., Halmesmäki, E., Korttila, K. T., Sarvela, P. J. (2016). Persistent pain after cesarean delivery and vaginal delivery: a prospective cohort study. *Anesthesia & Analgesia*, *123*(6): 1535-1545. doi: 10.1213/ANE.0000000000001619

Karlström, A., Engström-Olofsson, R., Norbergh, K. G., Sjöling, M., & Hildingsson, I. (2007). Postoperative pain after cesarean birth affects breastfeeding and infant care. Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 36(5): 430-440. doi: 10.1111/j.1552-6909.2007.00160.x

Kent, J. C., Ashton, E., Hardwick, C. M., Rowan, M. K., Chia, E. S., Fairclough, K. A., ... & Geddes, D. T. (2015). Nipple pain in breastfeeding mothers: incidence, causes and treatments. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(10): 12247-12263. doi: 10.3390/ijerph121012247

Kintu, A., Abdulla, S., Lubikire, A., Nabukenya, M. T., Igaga, E., Bulamba, F., ... & Olufolabi, A. J. (2019). Postoperative pain after cesarean section: assessment and management in a tertiary hospital in a low-income country. *BMC Health Services Research*, *19*(1): 1-6. doi: 10.1186/s12913-019-3911-x

Klein, A. M., Loder, E. (2010). Postpartum headache. *International Journal of Obstetric Anesthesia*, *19*(4): 422-430. doi: 10.1016/j.ijoa.2010.07.009

Komatsu, R., Ando, K., Flood, P. D. (2020). Factors associated with persistent pain after childbirth: a narrative review. *British Journal of Anaesthesia*, *124*(3): e117-e130. doi: 10.1016/j.bja.2019.12.037

Lavand'homme, P. (2017). Long-term problems and chronic pain after Caesarean section. *Anesthesia for Cesarean Section*, 169-182. doi: 10.1007/978-3-319-42053-0_12

Leung, S. S. (2016). Breast pain in lactating mothers. *Hong Kong Medical Journal*, *22*(4): 341. doi: 10.12809/hkmj154762

Neels, H., De Wachter, S., Wyndaele, J. J., Wyndaele, M., Vermandel, A. (2017). Does pelvic floor muscle contraction early after delivery cause perineal pain in postpartum women?. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 208: 1-5. doi: 10.1016/j.ejogrb.2016.11.009

NHSa. Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/baby/breastfeeding-and-bottle-feeding/breastfeeding-problems/common-problems/ Erişim tarihi:28.07.2023

NHSb. Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/baby/breastfeeding-and-bottle-feeding/breastfeeding-problems/sore-nipples/ Erişim tarihi:28.07.2023

NHSc. Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/baby/breastfeeding-and-bottle-feeding/breastfeeding-problems/breast-pain/ Erişim tarihi:28.07.2023

NHSd. Erişim adresi: https://www.nhs.uk/conditions/mastitis/ Erişim tarihi:28.07.2023

Orbach-Zinger, S., Fireman, S., Ben-Haroush, A., Karoush, T., Klein, Z., Mazarib, N., ... & Landau, R. (2017). Preoperative sleep quality predicts postoperative pain after planned caesarean delivery. *European Journal of Pain*, 21(5): 787-794. doi: 10.1002/ejp.980

Öztürk, Y., Özerdoğan, N. (2020). Postpartum ağrının fizyolojisi ve yönetimi. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*, *5*(2): 345-353. doi: 10.5336/healthsci.2019-71032

Pustotina, O. (2016). Management of mastitis and breast engorgement in breastfeeding women. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, 29(19): 3121-3125. doi: 10.3109/14767058.2015.1114092

Sabharwal, A., Stocks, G. M. (2011). Postpartum headache: diagnosis and management. *Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain*, *11*(5): 181-185. doi: 10.1093/bjaceaccp/mkr025

Sagkal Midilli, T., Ciray Gunduzoglu, N. (2016). Effects of reiki on pain and vital signs when applied to the incision area of the body after cesarean section surgery. *Holistic Nursing Practice*, *30*(6): 368-378. doi: 10.1097/HNP.0000000000000172

Singh, N., & Sethi, A. (2022). Endometritis-Diagnosis, Treatment and its impact on fertility-A Scoping

Review. *JBRA assisted reproduction*, *26*(3): 538. doi: 10.5935/1518-0557.20220015

Smith, C. A., Hill, E., Denejkina, A., Thornton, C., Dahlen, H. G. (2022). The effectiveness and safety of complementary health approaches to managing postpartum pain: A systematic review and meta-analysis. *Integrative Medicine Research,* 11(1): 100758. doi: 10.1016/j.imr.2021.100758

Sun, K. W., Pan, P. H. (2019). Persistent pain after cesarean delivery. *International Journal of Obstetric Anesthesia*, *40*: 78-90. doi: 10.1016/j.ijoa.2019.06.003

Sutton, C. D., Carvalho, B. (2017). Optimal pain management after cesarean delivery. *Anesthesiology Clinics*, *35*(1): 107-124. doi: 10.1016/j.anclin.2016.09.010

Şahin, H., Yılmaz, M., Aykut, M., Balcı, E., Sağıroğlu, M., & Öztürk, A. (2013). Risk factors for breast-feeding problems in mothers who presented to two public healthcare centers in Kayseri province. *Turk Arch Pediatr*, *48*: 145-151. doi: 10.4274/tpa.1034

Tapar, H., Kaya, Z., Süren, M. (2013). Dura ponksiyonu sonrası baş ağrısı. *Çağdaş Tıp Dergisi*, *3*(1): 62-66.

Taşkın, L. (2019). Doğum ve kadın sağlığı hemşireliği, Akademisyen Tıp Kitabevi, Ankara.

Tomaz, R. G. D. O., Brito, A. P. A., Riesco, M. L. G. (2021). Implementation of evidence-based practices in the perineal pain management in the postpartum period. *Revista Brasileira de Enfermagem*, *75*. doi: 10.1590/0034-7167-2021-0084

Tuuli, M. G., Liu, J., Stout, M. J., Martin, S., Cahill, A. G., Odibo, A. O., ... & Macones, G. A. (2016). A randomized trial comparing skin antiseptic agents at cesarean delivery. *New England Journal of Medicine*, *374*(7): 647-55. doi: 10.1056/NEJMoa1511048

Weibel, S., Neubert, K., Jelting, Y., Meissner, W., Woeckel, A., Roewer, N., Kranke, P. (2016). Incidence and severity of chronic pain after caesarean section. *European Journal of Anaesthesiology,* 33(11): 853-865. doi: 10.1097/EJA.0000000000000535

Wilson, E., Woodd, S. L., Benova, L. (2020). Incidence of and risk factors for lactational mastitis: a systematic review. *Journal of Human Lactation,* 36(4): 673-686. doi: 10.1177/0890334420907

Witt, A. M., Bolman, M., Kredit, S., Vanic, A. (2016). Therapeutic breast massage in lactation for the management of engorgement, plugged ducts, and mastitis. *Journal of Human Lactation*, *32*(1): 123-131. doi: 10.1177/0890334415619439

Yıkar, S. K., Nazik, E. (2022). Doğum sonu fiziksel semptomlar ve hemşirelik/ebelik bakımı. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi,* 5(2): 79-84. doi: 10.5152/JMHS.2022.986069

OLGU 11

Esra Nur Kabakcı
Yasemin Hamlacı Başkaya

Olgu

"27 yaşında G2 P2 Y2 A0 Leyla Hanım 40 haftalık gebeliğin sonunda, vajinal doğum ile sağlıklı bir erkek bebek dünyaya getirmiştir. Doğum eyleminde Leyla Hanım'a fetal baş çıkımını kolaylaştırmak için epizyotomi işlemi yapılmıştır. Hastanede 24 saat gözlem altında kaldıktan sonra sağlıklı bir şekilde bebeği ile beraber taburcu olmuştur. Ancak lohusa taburcu olduktan 7 gün sonra karın ağrısı ve şişkinlik şikâyeti ile hastaneye başvurmuştur. Alınan anemneze göre; lohusa kendisini halsiz ve yorgun hissettiğini, sık sık hafif baş ağrıları yaşadığını, iştahının azaldığını ve perineal bölgede insizyon alanında hassasiyet ve ağrı olduğundan dolayı tuvalete çıkarken zorlandığını ve 4 gündür defakasyona çıkmadığını söylemiştir. Yapılan fiziksel muayenede, postpartum perineal bölgede hafif ödem ve hassasiyet olduğu, bebeğini emzirirken de yeterli miktarda sıvı almadığı düşünülen lohusanın hafif dehidrasyon belirtileri saptanmıştır."

Kaynaklar

Aksu, S., Varol, F. G., & Hotun Sahin, N. (2017). Long-term postpartum health problems in Turkish women: prevalence and associations with self-rated health. *Contemporary nurse*, *53*(2), 167-181. doi.org/10.1080/10376178.2016.1258315

Andrews, C. N., & Storr, M. (2011). The pathophysiology of chronic constipation. *Canadian Journal of Gastroenterology and Hepatology*, *25*, 16B-21B. https://doi.org/10.1155/2011/169319

Bon-Frauches, A. C., & Boesmans, W. (2020). The enteric nervous system: the hub in a star network. *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, *17*(12), 717-718.

Candy, B., Jones, L., Goodman, M. L., Drake, R., & Tookman, A. (2011). Laxatives or methylnaltrexone for the management of constipation in palliative care patients. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1). doı: 10.1002/14651858.cd003448.pub3

Challis, C., Hori, A., Sampson, T. R., Yoo, B. B., Challis, R. C., Hamilton, A. M., ... & Gradinaru, V. (2020). Gut-seeded α-synuclein fibrils promote gut dysfunction and brain pathology specifically in aged mice. *Nature Neuroscience*, *23*(3), 327-336.

Cnc, P. A. B. (2010). *Prescription for Nutritional Healing: A Practical A-to-Z Reference to Drug-Free Remedies Using Vitamins, Minerals, Herbs & Food Supplements*. Penguin.

Drossman, D. A. (2016). Functional gastrointestinal disorders: history, pathophysiology, clinical features, and Rome IV. *Gastroenterology*, *150*(6), 1262-1279.

Gözüm, S., & Kiliç, D. (2005). Health problems related to early discharge of Turkish women. *Midwifery*, *21*(4), 371-378. https://doi.org/10.1016/j.midw.2005.02.005

Haque SZ., Haque M., 2017. The ecological community of commensal, symbiotic, and pathogenic gastrointestinal microorganisms–an appraisal. Clin Exp Gastroenterol, 10, 91-103

Jordan, S., & Hegarty, B. (2010). Laxatives in Pregnancy and the Puerperium. *Pharmacology for Midwives: The Evidence Base for Safe Practice*, 271.

Lin LW, Fu YT, Dunning T, Zhang AL, Ho TH, Duke M, et al. (2009) EDicacy of traditional Chinese medicine for the management of constipation: a systematic review. Journal of Alternative and Complementary Medicine (New York, N.Y.) 2009;15(12):1335-46.

Nakhooda, F., & Tsele-Tebakang, T. A Pilot Study of Individualised Homeopathic Treatment of Chronic Constipation.

Nurjannah, I., & Hariyadi, K. (2021). Su Jok as a complementary therapy for reducing level of pain: A retrospective study. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *43*, 101337.

Özdemir M., Afacan M., (2021).. Gebelik ve Lohusalıkta Laksatifler İçinde: Ebeler İçin Farmakoloji Güvenli Uygulama İçin Kanıt Temelli. Özdemir M., Yazıcı S., Doğan- Aydın R. (Çeviri Editörleri). 1. Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, Ss. 42-54.

Peckham, E. J., Cooper, K., Roberts, E. R., Agrawal, A., Brabyn, S., & Tew, G. (2019). Homeopathy For Treatment Of İrritable Bowel Syndrome. *Cochrane Database Of Systematic Reviews*, (9).

Rathfisch G. (2018) Kadın Sağlığında Klinik Aromaterapi, Ankara, Nobel Tıp Kitapevi

Turawa, E. B., Musekiwa, A., & Rohwer, A. C. (2020). Interventions for preventing postpartum constipation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (8).

Vinod, J., Bonheur, J., Korelitz, B. I., & Panagopoulos, G. (2007). Choice of laxatives and colonoscopic preparation in pregnant patients from the viewpoint of obstetricians and gastroenterologists. *World Journal of Gastroenterology: WJG*, *13*(48), 6549.

Zainur, R. Z., & Loh, K. Y. (2006). Postpartum morbidity-what we can do. *Medical journal of Malaysia*, *61*(5), 651.

OLGU 12

Feride Çevik
Feyza Aktaş Reyhan

Olgu:

"34 yaşında, G3P3Y3A0 olan Hatice Hanım, vajinal doğum sonrası 14. günde Aile Sağlığı Merkezindeki ebenin verdiği randevuya gitmiştir. Ebe, annenin ayrıntılı anamnezini almış, fiziksel ve psikolojik sağlığını değerlendirmek için sorular sormuş ve rutin tam kan sayımı için kan örneği almıştır. Hemoglobin (Hgb) sonucu 8.8 g/dl olarak çıkmıştır. Anne sürekli yorgun hissettiğini, kendisine, bebeğine ve diğer çocuklarına bakım vermekte zorlandığını, kolayca nefes nefese kaldığını, ayağa kalktığında çok sık başının döndüğünü ifade etmiştir. Ebe, gebelik sırasında annenin Hgb düzeyinin 10 g/dl olduğunu ve doğum sırasında fazla kan kaybettiğini söyleyerek durumun bunlardan kaynaklanabileceğini söylemiştir."

intravenöz demir tedavisi yapılarak hem demir depolarının hem de hemoglobinin hızlı bir şekilde yükselmesini sağlamışlar.

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı günlük demir gereksinimi göz önüne alınarak tüm gebelere 2. trimestirden başlayarak 6 ay ve doğum sonu 3 ay olmak üzere toplam 9 ay süre ile günlük doz olarak 40-60 mg elementer demir verilmesini önermekteymiş. Kızımın doğum sonu anemi olayından sonra artık çevremizde kim gebe kalırsa demir ilaçlarını ihmal etmemesini söyleyecektim.

Kaynaklar

Azami M,. et al. (2019). The association between anemia and postpartum depression: A systematic review and meta-analysis. Caspian J Intern Med, 10(2):115-124. DOI: 10.22088/cjim.10.2.115.

Butwick A.J., McDonnell N. (2021). Antepartum and postpartum anemia: a narrative review. International Journal of Obstetric Anesthesia, 47: 102985.

Dündar B., Dinçgez Çakmak B. (2019). The prevalence and analysis of risk factors for postpartum anemia in women without prepartum anemia. Haydarpasa Numune Med J, 59(2): 165–170. DOI: 10.14744/hnhj.2019.75436.

Gai T,. Gao M., Fan W., Wang Y. (2020). Analysis of status quo and research progress in nursing of postpartum fatigue: a literature review. Frontiers of Nursing, 7(1): 71-76. https://doi.org/10.2478/fon-2020-0002

Gün Kakaşcı Ç., Durmaz A. (2022). A creative and practical approach to postpartum discharge education: Pecha kucha training via smart phone. Health Care for Women International, 43(12): 1482-1502. DOI: 10.1080/07399332.2022.2043860

Gün Kakaşçı, Ç., Durmaz A. (2022). Does individualized care make a difference in postpartum discharge?: A block randomized controlled trial. Health Care For Women Internatıonal https://doi.org/10.1080/07399332.2022.2046752

Hacılar A., Egelioğlu Çetişli N. (2021). Annelerin postpartum hemoglobin düzeyinin doğum sonu yaşam kalitesi, yorgunluk ve depresyon üzerine etkisi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(2):63-70.

Kadiroğulları P., Seçkin KD., Bafalı Oİ., Polat İ. (2018). Postpartum dönemde demir eksikliği anemisi olan hastalarda intravenöz ve oral demir tedavisinin karşılaştırması. Turk J Clin Lab, 4: 336-341.

Karaçay Yıkar S., Nazik E. (2022). Doğum sonu fiziksel semptomlar ve hemşirelik/ebelik bakımı. Journal of Midwifery and Health Sciences, 5(2):79-84.

Nur Ataş A., Özerdoğan N. (2021). Doğum sonu dönemde fonksiyonel durum ve yorgunluk. Hali Üniv Sağ Bil Der., 47-54. DOI: 10.48124/husagbilder.794147.

Susič D., et al. (2023). Wellbeing Forecasting in Postpartum Anemia Patients. Healthcare, 11(12): 1694. https://doi.org/10.3390/healthcare11121694

T.C. Sağlık Bakanlığı, Erişim Tarihi: 25.07.2023 https://www.saglik.gov.tr/TR,11100/gebelerde-demir-destek-programi-uygulumasi-genelgesi 20076.html#:~:text=Demir%20deste%C4%9Fi%20uygulamas%C4%B1%3B%20Ek%2D2,uygun%20demir%20preparat%C4%B1%20kullan%C4%B1larak%20yap%C4%B1lacakt%C4%B1r.

Toptaş Bıyıklı E., Yıldıran H. (2018). Postpartum depresyon ve beslenme. Sted, 27(2):136-142.

OLGU 13

İmran Boylu Gülek
Yasemin Erkal Aksoy

Olgu

"40 yaşında, G4 P4 Y4 A0 olan Semra Hanım, 21 yıllık evlidir. Semra Hanımın kilo/boy: 70kg./165cm. BKİ: 25,7 kg/m^2 olup fazla kilolu grubunda yer almaktadır. Menstrüal siklusları 30 günde bir yedi gün sürmektedir. Sigara kullanmamaktadır. Önceki doğumlarını ve en son doğumunu 11 ay önce vajinal doğum şeklinde yapmıştır. Semra Hanım, idrar kaçırma şikâyeti ile Aile Sağlığı Merkezi'ne başvurmuştur. İdrar kaçırma şikâyeti son gebeliğinde başlamış ve doğum sonu dönemde devam etmiştir. Yaklaşık son dört aydır günde 8-11 kez idrara çıktığı ve günde üç kez idrar kaçırdığı için rahatsızlık hissettiğini belirtmektedir. Semra Hanım, gülerken, hapşırırken, öksürürken, bebeğini kaldırırken veya bulaşık yıkarken idrarını tutamadığını ifade etmektedir. Semra Hanım özellikle son zamanlarda cinsel ilişki sırasında ve bebeğini emzirdiği sırada idrar kaçırdığını ve bu nedenle rahatsızlık hissinin artığını söylemektedir."

gidemediğim için altıma yapıp oturuyordum. Bu sorunumu ped kullanıp çözmeye çalıştım. Fakat geçen hafta eşimle ilişkiye girerken de idrarımı kaçırınca kendimi çok kötü hissettim ve utandım. Artık kendimi kadın gibi hissetmiyorum ve kimseyle de bu durumu paylaşamamıştım. Komşum söyleyeceğim son söze kadar beni can kulağıyla ve şefkatle dinlemişti. İçimi dökmem beni nasıl da rahatlatmıştı. Sonra beni anladığını ama bu durumla tek başıma baş edemeyeceğimi söyledi. Doktora gidelim, hatta hazırlanalım Aile Sağlığı Merkezi çok yakın hemen gidelim diye ısrar etti.

Sağlık merkezine geldiğimizde koridorda ebemizi gördüm. Doğum sonrası benim ve bebeğimin nasıl olduğunu sordu. Islak ve endişeli gözlerimden bir sorunum olduğunu anlamıştı ve beni odaya aldı. Komşuma anlattıklarımı utanarak da olsa ebeme de anlattım. Artık ben de herkes gibi sosyal yaşamım olsun, utanmadan eşimle mutlu bir birlikteliğim olsun, çocuklarıma yetebileyim istiyordum. Ebe hanım beni dikkatle dinledi ve "keşke bu kadar beklemeseydiniz" dedi. Stres üriner inkontinans olarak adlandırılan bu sorunun gebelik ve doğumda pelvik taban kaslarının zayıflamasıyla karın içi basıncın arttığı gülme, öksürme gibi durumlarda görülebildiğini söyledi. Gebelik sürecinde ve doğum sonrası izlemlerde bu durumdan bahsetmediğim için biraz hayıflandı. Şikayetlerim bu kadar artmadan gitsem, hatta hiç bunları yaşamadan öğrensem çok kolay yöntemler varmış. Kısaca bana beslenme ve sıvı tüketimi düzenlenmesi, kilo verme gibi hayatımda yapabileceğim değişikliklerden bahsetti, daha sonra kegel egzersizi ve mesane eğitimi gibi yöntemleri anlattı. O kadar kolay önlenebilirmiş ki, keşke kendi kendime baş etmek için bu kadar zaman kaybetmeseydim. Şikayetlerim ilerlediği için ebem beni ürojinekoloji polikliniğine yönlendirdi. Sağlık merkezinden ayrılırken o kadar rahat ve huzurluydum ki...

Kaynaklar

Adaji, S. E., Shittu, O. S., Bature, S. B., Nasir, S., Olatunji, O. (2010). Suffering in silence: pregnant women's experience of urinary incontinence in Zaria, Nigeria. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology,* 150(1): 19-23. doi: 10.1016/j.ejogrb.2010.02.008

Aksoy, Y. E., Akin, B., Yilmaz, S. D. (2021). Postpartum urinary incontinence: a qualitative study on sexuality and life experiences of muslim turkish women. *Female Pelvic Medicine & Reconstructive Surgery,* 27(8): 514-520. doi: 10.1097/SPV.0000000000001072

Akyuz, A., Kok, G., Kilic, A., Guvenc, G. (2014). In her own words: living with urinary incontinence in sexual life. *Sexuality and Disability,* 32: 23-33. doi: 10.1007/s11195-013-9325-5

Aoki, Y., Brown, H. W., Brubaker, L., Cornu, J. N., Daly, J. O., Cartwright, R. (2017). Urinary incontinence in women. *Nature Reviews Disease Primers,* 3(1): 1-20. doi:10.1038/nrdp.2017.42

Bayrak, Ö., Şen, H., Yağcı, F. (2015). Üriner İnkontinansta Tanı ve Tedavi. İçinde: Kadın İnkontinansında Tanı ve Değerlendirme. Onur R. Bayrak Ö. (Editörler). *Tüd/Türk Üroloji Akademisi Yayınları,* İstanbul, ss. 145-152.

Bilici, K. (2022). Gebeliğe bağlı stres üriner inkontinansı olan kadınların yaşam kalitelerinin değerlendirilmesi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Neriman Çağlayan Keleş)

Boylu, İ., Dağlar, G. (2019). Kadınlarda üriner inkontinans ve damgalanma. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* (4)2: 58-63.

Buran, G., Gerçek, E. (2019). Kadında üriner inkontinansın konservatif tedavisinde güncel ve kanıta dayalı uygulamalar: literatür incelemesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 35(3): 155-161.

Chandi, D. D., Groenendijk, P. M., Venema, P. L. (2004). Functional extracorporeal magnetic stimulation as a treatment for female urinary incontinence:'the chair'. *BJU International,* 93(4), 539-542. doi:10.1111/j.1464-410X.2004.04659.x

Correia, G.N., Pereira, V.S., Hirakawa, H.S., Driusso, P. (2014). Effects of surface and intravaginal electrical stimulation in the treatment of women with stress urinary incontinence: randomized controlled trial. European Journal of Obstetrics & *Gynecology and Reproductive Biology,*173(1): 113-8. doi: 10.1016/j.ejogrb.2013.11.023

Çelebi, E. Z., Aslan, E. (2022). Postpartum dönemde üriner inkontinans ile ilişkili faktörler. *Journal of Academic Research in Nursing,* 8(1): 38-44. doi:10.55646/jaren.2022.77044

Çetinkaya, F., Karabulut, N., Tuncer, S. K. (2019). An evaluation of the quality of life and sexual status functions of females with urinary incontinence. *Kontakt,* 21 (1): 44-49. doi: 10.32725/kont.2019.006

Dağ, E. N. (2023). Kadınların üriner inkontinansa ilişkin tutumları ile sağlık arama davranışları arasındaki ilişki. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Sivas. (Danışman: Doç. Dr. Gülseren Dağlar)

Erkal Aksoy, Y., Akın, B., Dereli Yılmaz, S. (2021). Urinary incontinence experiences of pregnant women: A qualitative study. Urologia Journal, 88(2): 140-147. Doi: 10.1177/0391560320974880

Ertem, G. (2009). Üriner inkontinanslı hastaların hastalığıyla başa çıkma yollarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(1): 177-8.

Esen, C., Oskay, Ü. (2022). Doğumdan sonra geçen sürenin üriner inkontinans görülme sıklığı ve yaşam kalitesine etkisi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 10(3): 816-832. doi: 10.33715/inonusaglik.1057075

Grant, A., Currie, S. (2020). Qualitative exploration of the acceptability of a postnatal pelvic floor muscle training intervention to prevent urinary incontinence. *BMC Women's Health,* 20(1): 1-8. doi: 10.1186/s12905-019-0878-z

Güzel İnan, C. (2019). Gebelikte üriner inkontinans ve yaşam kalitesini etkileyen faktörler. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Malatya. (Danışman: Prof. Dr. Sermin Timur Taşhan)

John, W. S., Griffiths, S., Wallis, M., McKenzie, S. (2013). Women's management of urinary incontinence in daily living. *Journal of Wound Ostomy & Continence Nursing,* 40(5): 524-532. doi: 10.1097/WON.0b013e3182a2198a

Kalır, H., Koruk, F. Şanlıurfa'da postpartum üriner inkontinans prevalansı ve etkileyen faktörler. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 19(2): 394-401. doi: 10.35440/hutfd.1089728

Karaca Saydam, B. (2019). Olgularla jinekolojik hastalıklarda bakım. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara.

Kızılkaya Beji, N., Çayır, G. (2020). Pelvik Taban Disfonksiyonu Tanı, Tedavi ve Bakımda Hemşirelere Yönelik Güncel Yaklaşımlar. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.

Kocaöz, S., Eroğlu, K. (2009). Gebelik ve vajinal doğum sonrası dönemde stres üriner inkontinansın önlenmesinde konservatif tedavi yöntemleri ve hemşirenin rolleri. *Turkiye Klinikleri J Nurs Sci,* 1 (2): 94-102.

Kök, G., Şenel, N., Akyüz, A. (2006). GATA jinekoloji polikliniğine başvuran 20 yaş üstü kadınların üriner inkontinans açısından farkındalık durumlarının değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 48(3): 132-136.

Leijonhufvud, Å., Lundholm, C., Cnattingius, S., Granath, F., Andolf, E., Altman, D. (2011). Risks of stress urinary incontinence and pelvic organ prolapse surgery in relation to mode of childbirth. *American Journal of Obstetrics and Gynecology,* 204(1): 70-e1-70-e7 doi: 10.1016/j.ajog.2010.08.034

Lipp, A., Shaw, C., Glavind, K. (2014). Mechanical devices for urinary incontinence in women. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* (12). doi: 10.1002/14651858.CD001756.pub6

Lobchuk, M. M., & Rosenberg, F. (2014). A qualitative analysis of individual and family caregiver responses to the impact of urinary incontinence on quality of life. Journal of Wound Ostomy & Continence Nursing, 41(6), 589-596. doi: 10.1097/WON.0000000000000064

Lukacz, E. S., Santiago-Lastra, Y., Albo, M. E., Brubaker, L. (2017). Urinary incontinence in women: a review. *Jama,* 318(16), 1592-1604. doi:10.1001/jama.2017.12137

Norton, P., Brubaker, L. (2006). Urinary incontinence in women. *The Lancet,* 367(9504): 57-67. doi: 10.1016/S0140-6736(06)67925-7

Paker, M. K., Akdemir, N., Özden, S., Cevrioğlu, A. S., Bostancı, M. S., Yuvacı, H. U. (2019). The Role Of Conservative Methods In The Today's Treatment of Urinary Incontinence. *Journal of Human Rhythm,* 5(4): 352-361.

Pintos-Díaz, M. Z., Alonso-Blanco, C., Parás-Bravo, P., Fernandez-de-Las-Penas, C., Paz-Zulueta, M., Fradejas-Sastre, V., Palacios-Ceña, D. (2019). Living with urinary incontinence: potential risks of women's health? A qualitative study on the perspectives of female patients seeking care for the first time in a specialized center. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 16(19): 3781. doi:10.3390/ijerph16193781

Sahin, N., Yesil, H., Gorcan, B. (2022). The effect of pelvic floor exercises performed with EMG biofeedback or a vaginal cone on incontinence severity, pelvic floor muscle strength, and quality of life in women with stress urinary incontinence: a randomized, 6-month follow-up study. *International Urogynecology Journal,* 33: 2773–2779. doi: 10.1007/s00192-021-05006-3

Todhunter-Brown, A., Hazelton, C., Campbell, P., Elders, A., Hagen, S., & McClurg, D. (2022). Conservative interventions for treating urinary incontinence in women: An Overview of Cochrane systematic reviews. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* (9). doi: 10.1002/14651858.CD012337.pub2

Wallace, S. A., Roe, B., Williams, K., Palmer, M. (2004). Bladder training for urinary incontinence in adults. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* (1). doi: 10.1002/14651858.CD001308.pub2

Wang, X., Xu, X., Luo, J., Chen, Z., Feng, S. (2020). Effect of app-based audio guidance pelvic floor muscle training on treatment of stress urinary incontinence in primiparas: a randomized controlled trial. *International Journal of Nursing Studies,* 104: 103527. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2020.103527

Wesnes, S. L., Rortveit, G., Bø, K., & Hunskaar, S. (2007). Urinary incontinence during pregnancy. *Obstetrics & Gynecology,* 109(4), 922-928. doi: 10.1097/01.AOG.0000257120.23260.00

OLGU 14

Emel Elem

Olgu:

"24 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan ve 10 gün önce sezaryen ile doğum yapan Zeynep Hanım, 4 gündür emzirme sırasında ve sonrasında her iki memesinde şiddetli ağrı yaşaması ile Aile Sağlığı Merkezi'ne başvurmuştur. Fiziksel değerlendirmede meme ucunda kızarıklık ve kanama bulgularına rastlanmıştır. Ebe meme bakımı ve emzirme süreci hakkında anne ile sohbet etmiş ve Zeynep Hanım'ın sütünün artması için bebeğini sık ve uzun süre emzirdiğini öğrenmiştir. Ayrıca bebeğini emzirme şeklini gözlemleyen Ebe, Zeynep Hanım'ın bebeğinin ağzına sadece meme başını verdiğini gözlemlemiştir."

Adım 1- Mükemmel Tutuşu Öğrendim

İlay emmeye başladığında mükemmel bir emme olduğundan %100 emin olması gerekiyordu. Zeynep birkaç emzirme deneyiminde yanımdaydı memeyi kavrama ve emzirme pozisyonu yardımcı oldu. Ayrıca Zeynep bana bir ipucu verdi. "Daha iyi" (daha az ağrılı) olan taraftan emzirmeye başlamanın ve ardından daha çok acıtan tarafa geçmemi söyledi.

Adım 2- Göğüs Uçlarıma İyi Baktım

Her emzirmeden sonra biraz süt sağdım ve meme ucuma sürüp kurumaya bıraktım. Ardından, ılık su banyo yaptım. Meme ucu çatlakları için olan bir balsam kullandım, bir sonraki emzirmeye kadar göğüs kalkanımı taktım ve bunları düzenli bir şekilde yaptım.

Bir süre sonra her şey düzelmeye başladı, meme uçlarım iyileşiyordu, emzirmek çok daha az acı vericiydi ve emzirme anından korkmamaya başlamıştım. Aradan tam 10 ay geçti kızımı mutlu bir şekilde emzirmeye devam ediyorum.

Emzirme deneyimim kötü başladı (itiraf edeyim hiç bitmeyecek sandım) ama sonrasında çok güzel devam etti. Son söz olarak size verebileceğim en iyi ve ilk tavsiye kendinizi profesyonellerin ellerine bırakmanız. Zeynep olmasaydı olmazdı…

Kaynaklar

Abdallah, N. M. A., Eldin, S. A. N. ve Gad, A. H. (2018). Breast and Nipple Problems Encountered among Puerperal Primipara Women in Zagazig. International Journal of Pharmaceutical Research & Allied Sciences, 7(1), 183–195.

As adi, N., Kariman, N., Mojab, F. ve Pourhoseingholi, M. A. (2017a). The effect of Saqez (Pistacia atlantica) ointment on the treatment of nipple fissure and nipple pain in breastfeeding women. Electronic Physician, 9(8), 4952–4960. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5614278/.

Atan, S. Ü. ve Şirin, A. (2012). Prevention of nipple problems in primipara breastfeeding mothers: A pilot study. Health Med, 6(12), 4258-4266.

Berens, P., Eglash, A., Malloy, M., Steube, A. M. ve Medicine, A. of B. (2016). ABM clinical protocol# 26: persistent pain with breastfeeding. Breastfeeding Medicine, 11(2), 46–53.

Branger, B. (2020). Description of 101 cases of nipple cracks and risk factors via case–control study in eight units of a perinatal network. Archives de Pédiatrie, 27(1), 45- 50.

Buck, M. L., Amir, L. H., Cullinane, M., Donath, S. M. ve Team, C. S. (2014). Nipple pain, damage, and vasospasm in the first 8 weeks postpartum. Breastfeeding Medicine, 9(2), 56–62.

Cangöl, E. ve Şahin, N. H. (2014). Emzirmeyi Etkileyen Faktörler ve Emzirme Danışmanlığı. Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45(3), 100-105.

Ciftci, B., Avsar, G., Aydın, E. ve Ozlu, Z. K. (2018). Assessment of the Effect of Nipple Care with Honey on Nipple Cracking. International Journal of Caring Sciences, 11(3), 1881–1889.

Çıtak Bilgin, N. ve Coşkuner Potur, D. (2010). Doğum sonu dönem kanıt temelli yaklaşımlar ve hemşirelik. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(3), 80–87.

Coca, K. P., Amir, L. H., Alves, M. dos R. da S., Barbieri, M., Marcacine, K. O. ve de Vilhena Abrão, A. C. F. (2019). Measurement tools and intensity of nipple pain among women with or without damaged nipples: A quantitative systematic review. Journal of Advanced Nursing, 75(6), 1162-1172.

Demirci, G. (2015). Doğum Sonrası Meme Başı Çatlaklarının Oluşumunun Önlenmesinde Göğüs Kalkanı Kullanımının Etkisi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Dennis, C. L., Jackson, K. ve Watson, J. (2014). Interventions for treating painful nipples among breastfeeding women. Cochrane Database of Systematic Reviews, (12), 1- 52. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007366.pub2

Durmuş, A. ve Can Gürkan, Ö. (2020). Erken Postpartum Dönem Meme Sorunlarında Kanıt Temelli Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3(2), 185–192.

Eksioglu, A., Yesil, Y., Demir Gungor, D. ve Ceber Turfan, E. (2017). The Effects of Different Breastfeeding Training Techniques for Primiparous Mothers Before Discharge on the Incidence of Cracked Nipples. Breastfeeding Medicine, 12(5), 311–315.

Gürol, S. (2011). Annelerin Emzirme Yeterlilik Durumları İle Meme Başı Ağrısı/Travması Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Jackson, K. T. ve Dennis, C. L. (2017). Lanolin for the treatment of nipple pain in breastfeeding women: a randomized controlled trial. Maternal and Child Nutrition, 13(3), 12357.

Karaçam, Z. ve Sağlık, M. (2018). Breastfeeding problems and interventions performed on problems: Systematic review based on studies made in Turkey. Turk Pediatri Arsivi, 53(3), 134–148.

Kent, J., Ashton, E., Hardwick, C., Rowan, M., Chia, E., Fairclough, K., Menon, L., Scott, C., Mather-McCaw, G., Navarro, K. ve Geddes, D. (2015). Nipple Pain in Breastfeeding Mothers: Incidence, Causes and Treatments. International Journal of Environmental Research and Public Health, 12(10), 12247–12263.

Kirlek, F. ve Akdolun-Balkaya, N. (2013). Erken Postpartum Dönemde Meme Başı Ağrısı Ve Çatlaklarının Önlenmesinde Anne Sütü Ve Zeytinyağının Etkisi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 15(2), 17–34. http://www.hemarge.org.tr/.

Niazi, A., Rahimi, V. B., Soheili-Far, S., Askari, N., Rahmanian-Devin, P., SaneiFar, Z., Sahebkar, A., Rakhshandeh, H. ve Askari, V. R. (2018). A systematic review on prevention and treatment of nipple pain and fissure: Are they curable? Journal of Pharmacopuncture, 21(3), 139–150.

Oliveira, F. S., Vieira, F., Cecilio, J. O., Guimarães, J. V. ve Campbell, S. H. (2020). The effectiveness on health education to prevent nipple trauma from breastfeeding: A systematic review. Revista Brasileira de Saude Materno Infantil, 20(2), 333–345.

Strong, G. D. (2011). Provider Management and Support for Breastfeeding Pain. JOGNN - Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing, 40(6), 753–764

Taşkın, L. (2012). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık, 455-512.

Tezergil B. Doğum sonu dönem annelerin emzirmeye ilişkin düşünceleri ve uygulamaları. Hemşirelik Programı Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Vieira, F., Bachion, M. M., Mota, D. D. C. F. ve Munari, D. B. (2013). A systematic review of the interventions for nipple trauma in breastfeeding mothers. Journal of Nursing Scholarship, 45(2), 116–125.

OLGU 15

Feyza Aktaş Reyhan
Fatma Nilüfer Topkara

Olgu

"22 yaşında, G1P1Y1A0 olan Zehra Hanım ve ailesi, doğum sonrası 4. günde bebeğinin topuk kanı testi için Aile Sağlığı Merkezine başvurmuştur. Ebe, bebeğin rutin işlemlerini yaptıktan sonra annenin doğum sonu izlemini gerçekleştirmek üzere Zehra Hanım'ın doğum öncesi bakım ve doğum ile ilgili elde kayıtlı olan bilgileri gözden geçirmiştir. Kayıtlar ve anneden alınan bilgilere göre; Zehra Hanım'ın özel bir hastanede vajinal doğum yaptığı, doğum sırasında epizyotomi uygulandığı, doğum öncesi eğitim almadığı ve taburculuk öncesi emzirme eğitimi verilmediği belirleniyor. Annenin genel durumunu değerlendiren ebe, vital bulguların normal olduğunu, karın ve perine muayenesinde sorun olmadığını belirliyor. Zehra Hanım'ın kendini nasıl hissettiğini, uyku, halsizlik, ağrı, uyum vb. yakınmalarını sorgulayan ebe, annenin halsizlik, sol memesinde 1 gün önce başlayan hassasiyet, ağrı ve sertlik şikâyeti olduğunu öğreniyor. Emzirme deneyimini değerlendirdiğinde; doğum sonu 1 saat içinde emzirmenin başladığı, 1-2 saat aralıkla emzirmeyi sürdürdüğü ancak bebeğini daha kolay yerleştirdiği ve daha fazla süt aktığını düşündüğü için ağırlıklı olarak sağ memeden emzirdiği belirleniyor. Meme muayenesinde sol memenin bir kısmında gergin, hassas, küçük ve kırmızı sahalar saptanıyor."

hemen uyguladım. Erken farkına varıp, doğru ve etkin yöneterek baya rahatlamıştım. Bu geceyi bu şekilde geçirmiştik.

Engorjmanı gidermiştik ama bunun tekrarını nasıl önleyeceğimi, neden olmuş olabileceğini bir profesyonele danışmam gerekiyordu. Ertesi gün sağlık merkezimizdeki ebemiz ile görüşmeye gittim. Yaşadığım şikâyetleri, emzirme deneyimi, uygulamalarımı dikkatle dinledi. Anlattıklarım ve emzirmemi gözlemleyerek her şeyin doğru teknikte olduğunu belirtti. Süt arttırıcı takviyeler aldığımdan da bahsetmiştim. Büyük olasılıkla sütün fazla gelmesi ile bir dolgunluk oluştuğunu söyledi. Emzirmenin öneminden bahsettikten sonra ebemizin, özellikle primipar kadınlarda doğum sonrası sık görülen emzirme başarısını etkileyen sorunlardan biri olup, hem hafifletilebilecek hem de önlenebilecek geçici bir durum olan Engorjmanı başarılı yönettiğim için beni takdir etmesi öz yeterliliğim ve özgüvenim için oldukça gurur vericiydi.

Kaynaklar

Berens, P. D. (2015). Breast pain: engorgement, nipple pain, and mastitis. Clinical obstetrics and gynecology, 58(4), 902-914.

Berens P, Brodribb W. (2016). The Academy of Breastfeeding Medicine. Breastfeeding medicine protocol committee. ABM clinical protocol 20: Breastfeeding Medicine, 11.

Çaka, S.Y., Topal, S., Altınkaynak, S. (2017). Anne sütü ile beslenmede karşılaşılan sorunlar. Türkiye Klinikleri J Pediatr Nurs-Special Topics, 3(2), 120-8.

Çakır, H.B., Kaya, H. D., Günaydın, A. G. D. S., & Üniversitesi-Cerrahpaşa, İ. (2022). Meme Angorjmanının Giderilmesinde Lahana Yaprağının Kullanımı. Yaşam Boyu Hemşirelik Dergisi, 3(1), 112-125.

Gresh, A., Robinson, K., Thornton, C. P., & Plesko, C. (2019). Caring for women experiencing breast engorgement: A case report. Journal of Midwifery & Women's Health, 64(6), 763-768.

Hazar, H. U., Akça, E. U. (2017). Doğum sonrası erken dönemde emzirme problemi: olgu sunumu. Sağlık ve Toplum, 27(3), 63-70.

Kamali Moradzade M, Ahmadi M, Heshmat R, Akbarzade Baghban A. (2013). Comparing the effect of acupressure and intermittent compress on the severity of breast hyperemia in lactating women. The Horizon of Medical Sciences, 18:155-160.

Karaçam Z, Sağlık M. (2018). Emzirme sorunları ve sorunlara ilişkin yapılan girişimler: Türkiye'de yapılan çalışmalara dayalı bir sistematik derleme. Turk Pediatri Ars, 53:134-148.

Khosravan S, Mohammadzadeh-Moghadam H, Mohammadzadeh F, Fadafen SA, Gholami M. (2017). The effect of hollyhock (Althaea officinalis L) leaf compresses combined with warm and cold compress on breast engorgement in lactating women: A randomized clinical trial. Journal of Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 22(1): 25–30

Özkaya, M., & Körükçü, Ö. (2021). Meme dolgunluğu değerlendirme skalasının psikometrik özelliklerinin incelenmesi. Türk Kadın Sağlığı ve Neonatoloji Dergisi, 3(3), 67-71.

Öztürk Y, Özererdoğan N. (2020). Postpartum ağrının fizyolojisi ve yönetimi. Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(2): 345-353.

Padmasree, S. R., Varghese, L., & Krishnan, A. S. (2017). Effectiveness of prenatal teaching on prevention of breast engorgement. Int J Reprod Contracept Obstet Gynecol, 6(9), 3927-31.

Salgaonkar, R. (2019). Chilled cabbage leaves: The possible remedy for breast engorgement. International Journal of Nursing and medical investigation, 4(1), 1-3.

Türkyılmaz, C. (2016). Emzirme danışmanlığı ve emzirmede karşılaşılan sorunlar. Klinik Tıp Pediatri Dergisi, 8(2), 19-33.

World Health Organization. (2009). Management of breast conditions and other breastfeeding difficulties. In: Infant and Young Child Feeding: Model Chapter for Textbooks for Medical Students and Allied Health Professionals. Geneva, Switzerland: WHO Press; 65-76.

OLGU 16

Havva Yeşildere Sağlam

Olgu

"27 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan Dilek Hanım, 4 yıllık evlidir. Doğum sonu kilo/boy: 60 kg/162 cm beden kitle indeksi: 22.86 kg/m^2 dir. İlk günlerde sezaryen doğum şekli nedeniyle sütünün olmadığını bebeğini sürekli emzirdiğini fakat bebeğinin doymadığını düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca doğumdan sonra ilk günlerde memesinde dolgunluk ve gerginlik olduğunu belirtmiştir. Servisteki hemşireye bu durumu iletmiş, hemşire emzirmeye devam etmesi gerektiğini, emzirdikçe memesinin boşalacağını ve dolgunluğun azalacağını belirtmiştir. Postpartum 3. haftada şikâyetleri artarak devam eden Dilek Hanım sol memesinde sert ve ağrılı alanlar oluştuğunu, memesinde dolgunluk ve sıcaklık artışı olduğunu belirtmiştir. Halsizlik, yorgunluk ve 39°C' ye yükselen ateşi ile çaresiz kalarak acil servise başvurmuştur. Dilek Hanım için acil serviste herhangi bir müdahale yapılmamış, kadın doğum uzmanına yönlendirilmiştir. Kadın doğum uzmanı yaptığı değerlendirme sonrasında gerekli tedaviyi başlayarak Dilek Hanım'ı Laktasyon/Relaktasyon polikliniğine yönlendirmiştir. Poliklinikte Emzirme Danışmanı Hülya Hanım, Dilek Hanım için görüşme randevusu planlayarak gerekli bakım ve danışmanlığı sürdürmektedir."

Kaynaklar

Alipour, S. (2020). Physical Breast Examination in Pregnancy and Lactation. *Diseases of the Breast during Pregnancy and Lactation*, 9-16.

Amir, L. H., Forster, D. A., Lumley, J., & McLachlan, H. (2007). A descriptive study of mastitis in Australian breastfeeding women: incidence and determinants. *BMC Public Health, 7*(1), 1-10.

Angelopoulou, A., Field, D., Ryan, C. A., Stanton, C., Hill, C., & Ross, R. P. (2018). The microbiology and treatment of human mastitis. *Medical microbiology and immunology, 207*, 83-94.

Barker, M., Adelson, P., Peters, M. D., & Steen, M. (2020). Probiotics and human lactational mastitis: A scoping review. *Women and Birth, 33*(6), e483-e491.

Cullinane, M., Amir, L. H., Donath, S. M., Garland, S. M., Tabrizi, S. N., Payne, M. S., & Bennett, C. M. (2015). Determinants of mastitis in women in the CASTLE study: a cohort study. *BMC Family Practice, 16*(1), 1-8.

Deng, Y., Huang, Y., Ning, P., Ma, S.-G., He, P.-Y., & Wang, Y. (2021). Maternal risk factors for lactation mastitis: a meta-analysis. *Western Journal of Nursing Research, 43*(7), 698-708.

Kataria, K., Srivastava, A., & Dhar, A. (2013). Management of lactational mastitis and breast abscesses: review of current knowledge and practice. *Indian Journal of Surgery, 75*, 430-435.

Kornfeld, H. W., & Mitchell, K. B. (2021). Management of idiopathic granulomatous mastitis in lactation: case report and review of the literature. *International breastfeeding journal, 16*, 1-6.

Mediano, P., Fernández, L., Rodríguez, J. M., & Marín, M. (2014). Case–control study of risk factors for infectious mastitis in Spanish breastfeeding women. *BMC pregnancy and childbirth, 14*(1), 1-14.

Noonan, M. (2010). Lactational mastitis: recognition and breastfeeding support. *British Journal of Midwifery, 18*(8), 503-508.

Omranipour, R., & Vasigh, M. (2020). Mastitis, breast abscess, and granulomatous mastitis. In S. Alipour, Omranipour, R. (Ed.), *Diseases of the Breast during Pregnancy and Lactation* (Vol. 1252, pp. 53-61): Springer, Cham.

Ouedraogo, M. O., Benova, L., Smekens, T., Sinke, G. G., Hailu, A., Wanyonyi, H. B., . . . Abejirinde, I.-O. O. (2022). Prevalence of and factors associated with lactational mastitis in eastern and southern Africa: an exploratory analysis of community-based household surveys. *International breastfeeding journal, 17*(1), 1-11.

Pustotina, O. (2016). Management of mastitis and breast engorgement in breastfeeding women. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 29*(19), 3121-3125.

Scott, D. M. (2022). Inflammatory diseases of the breast. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 83*, 72-87.

Spencer, J. P. (2008). Management of mastitis in breastfeeding women. *American family physician, 78*(6), 727-731.

Uslu, D., & Debonnet, S. (2023). Sexual Aspects of Problematic Lactation. In *Midwifery and Sexuality* (pp. 175-184): Springer.

Valente, S. A., & Grobmyer, S. R. (2018). Mastitis and breast abscess. In *The Breast* (pp. 93-103. e102): Elsevier.

Wilson, E., Woodd, S. L., & Benova, L. (2020). Incidence of and risk factors for lactational mastitis: A systematic review. *Journal of Human Lactation, 36*(4), 673-686.

Yao, Y., Long, T., Pan, Y., Li, Y., Wu, L., Fu, B., & Ma, H. (2021). A Five-step Systematic Therapy for Treating Plugged Ducts and Mastitis in Breastfeeding Women: A Case–Control Study. *Asian nursing research, 15*(3), 197-202.

Zarshenas, M., Zhao, Y., Poorarian, S., Binns, C. W., & Scott, J. A. (2017). Incidence and risk factors of mastitis in Shiraz, Iran: Results of a cohort study. *Breastfeeding Medicine, 12*(5), 290-296.

OLGU 17

Emine Bakır
Elif Dağlı

Olgu

"28 yaşında, G2 P2 Y2 A0 olan Fatma Hanım, sezaryen doğum sonrası 6. günde sağ memede şişlik, ağrı ve kızarıklık şikâyeti ile hastaneye başvurmuştur. İlk doğumunu 25 yaşında vajinal yolla yapmış ve bebeğini 14 ay emzirmiştir, herhangi bir meme problemi yaşamamıştır. Fatma Hanım, ilk 24 saatte sütü gelmediği için bebeğini mama ile beslemiştir. 48 saatten sonra sütü gelmeye başlamış, bebeği ağırlıklı olarak daha aktif emdiği için sol memeden beslemiştir. Öyküde meme dokusuna zarar verecek bir travmaya maruz kalmadığı ve daha önce benzer bir sıkıntı yaşamadığı, sağ memeden bebeğini emziremediği ve sağ memedeki sütü günde 1-2 kez sağdığını ancak memedeki sütü tam olarak boşaltmadığı öğrenildi. Fizik muayenesinde vücut ısısı:38°C aksiller, nabız: 104/dk, arteriyel kan basıncı: 130/70 mmHg olarak ölçüldü. Sağ memede şişlik, hiperemi, hassasiyet, ısı artışı ve fluktuasyon veren 10x6 cm boyutlarında kitle saptandı. Laboratuvar incelemelerinde hemoglobin: 12,4 g/dl, lökosit: $18{,}4x10^3/mm^3$ (%74 nötrofil), trombosit: $371x10^3$/ml, C Reaktif Protein (CRP): 94 mg/dl (0-6 mg/dl) olarak ölçüldü. Karaciğer fonksiyon testleri, böbrek fonksiyon testleri, serum elektrolitleri ve kan şekeri normaldi. Meme ultrasonografisinde (USG) sağ meme retroareolar alanda heterojen ekoda, içerisinde septasyonlar ve seviyelenme veren sıvıları olan loküle mayi varlığı rapor edildi, sol meme USG de bir bulgu tespit edilmedi."

olacağını lokal anestezi ile işlem yapılacağını, sonrasında ağrı kesici ve antibiyotik reçete edeceğini söyledi.Apse boşaltıldıktan sonra emzirme işlemine devam edilebileceğini, emzirme olmuyorsa mutlaka elle veya pompa ile sütün boşaltılması gerektiğini anlattı. İşlem sonrası bana dönerek, Fatma hanım ve ailesine meme bakımı ve emzirme eğitimi vermemi rica etti.

O an çok sevindim çünkü Fatma Hanıma yardım etmeyi çok istemiştim memnuniyetle kabul ettim. Fatma Hanımı işlem için hazırladım apse direne edildi işlem boyunca onunla iletişim kurdum, sorduğu sorulara net cevaplar vermeye çalıştım. Fatma Hanım doktora sessizce ve biraz çekinerek mememde iz kalır mı diye sordu. Doktor iz kalmayacağını şekil değişikliği olmayacağını dile getirdiğinde Fatma hanımın yüzünde bir rahatlama oldu. O an düşündüğüm tek şey neden hepimizin ortak kaygısı emzirme problemini gidermek, ağrıyı azaltmak ve apseyi tedavi etmekti. Hiç birimiz fiziksel olarak bir anomaliyi düşünmedik. Ya da Fatma Hanımın kendini ifade etmesine tam olarak izin vermedik. Kendimi bir kadın olarak kötü hissettim çünkü meme sağlığının kadınlar için önemini galiba bende göz ardı etmiştim, o an ağrı ve endişesi yüksek olan Fatma Hanıma ve eşine ertesi gün etkili emzirme yöntemleri, süt sağma yöntemlerini, meme sağlığının korunması ve anne sütünü artıran tamamlayıcı yöntemleri anlattım. Sorularını yanıtladım ve bebeğini emzirirken gözlemleyerek emzirmeyi değerlendirdim. . Özellikle babayı da işin içine dâhil etmeye özen gösterdim. Eğitim sonrasında baba ile yalnız görüşmeyi talep ederek, doğum sonası dönemde eşine fiziksel, duygusal ve sosyal yönlerden desteğe ihtiyacı olduğunu, ilgi ve sevgi beklediğini, saygılı bir yaklaşımın önemli olduğunu konuştum. Eğitim sonrasında kendimi rahatlamış hissettim. Fatma Hanım sayesinde meme apsesini her gördüğümde aklıma bütüncül yaklaşım geldi, önceliklerimiz her zaman aynı olmaya bilir olaylara bakışımızda farklı olabilir ancak meme sağlığı kadınlar için kadınlık imgesi açısından çok önemli hangi dönemde olursa olsun önemli olan kadının ne hissettiğidir.

Kaynaklar

Abdel NI., Hafez S., Ghaly A. (2019). Effect of Breast Milk, Peppermint Water and Breast Shell on Treatment of Traumatic Nipple in Puerperal Lactating Mothers. International Journal of Novel Research in Healthcare and Nursing, 6(3):692-709.

Asaadi N., Kariman N., Shahrahmani H., Ghalandari S., Khodakarami N. (2016). A systematic review of clinical trials in the treatment of sore nipple and nipple pain in breastfeeding women. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, 19(6):22-33.

Berens P., and Brodribb W. (2016). ABM Clinical Protocol, Revised 2016. Breastfeed Med, 11(4):159-163.

Bekmezci E., ve Meram E.H. (2022). Doğum Sonu Dönemde Sık Görülen Sorunlara Yönelik Güncel Yaklaşımlar. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(1):81-93

Boran., P. (2020). Emzirme Sorunlarına Kanıta Dayalı Yaklaşım. Osmangazi Tıp Dergisi, Sosyal Pediatri Özel Sayısı, 35-40.

Crepinsek M.A., Taylor E.A., Michener K., Stewart F. (2020). İnterventions For Preventing Mastitia After Childbirth. Cochrane Database Syst Rev, 29:9;9.

Çevik A., ve Sultan A. (2020). Doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamalar. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 10(1):14-22.

Doğan G., ve Kızıltan G. (2019). Annelerin postpartum depresyon risk faktörlerinin değerlendirmesi. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD, 4(2):105- 121.

Erenoğlu R., Can R., Tambağ H., Akdeniz Ş. (2017). Kırsal Alandaki Kadınların Doğum-Doğum Sonu Dönemle İlgili Geleneksel Uygulamaları: Karaksi Örneği. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat, 23(90):179-196.

Ghunaim, H. (2023). Percutaneouse ultrasound-guided needle aspiration for management of breast abscesses–a review. Journal of Medical Radiation Sciences.

Karagül S.B., Karadağ N., Dursun A., Okumuş N., Zenciroğlu A. (2012). Meme Masajı ve Neonatal Mastit: Bir Vaka Sunumu. Çocuk Dergisi, 12(2):95-97.

Kurpad V., Prabhu C., Ramesh M.K., Harindranath, H.R. (2013). Primary Denovo Squamous Cell Carcinoma Breast Masquerading as Breast Abscess. Indian J Surg Oncol, 4:48-51.

Oral ŞE., Gürdal, Ö.S., Gürsel S.R. (2013). Mastitler. Meme Sağlığı Dergisi, 9(1):1-4

Pileri P. et al. (2022) Management of Breast Abscess During Breastfeeding.Int J Environ Res Public Health. 19:9;5762. Znati K, Bennis S, Abbas F, et al. (2010). Pure Primary Squamous Cell Carcinomas Of The Breast: A Report Of Eight Cases. J Medical Cases, 1:23-26.

Karaçam Z., Sağlık M. (2018). Breastfeeding Problems And İnterventions Performed On Problems: Systematic Review Based On Studies Made İn Turkey. Türk Pediatri Arşivi, 53(3):134-148.

OLGU 18

Ayşe Çataloluk

Olgu

"28 yaşında G3 P2 Y2 A0 olan 39^{5} gebelik haftasında 16 gün önce vajinal doğum yapan Dilek Hanım, 2-3 gündür sütünün çok fazla gelmesi nedeniyle emzirmede sorun yaşaması ve meme ağrısı şikâyetiyle aile sağlığı merkezine başvurmuştur. Dilek Hanım sağlıklı bir kız bebek dünyaya getirdiğini, doğduğu andan itibaren bebeğini emzirdiğini, ancak ilk gün sütünün yetersiz kaldığı için bebeğinin kan şekerinin düştüğünü ve 3 kez formül mama verdiğini ifade etmiştir. Bebeğine mama vermek istemediğini ve bu nedenle sürekli süt artırıcı besinler tükettiğini ve bebeğini çok sık aralıklarla her iki memeden de emzirdiğini söyleyen Dilek Hanım, kronik bir hastalığının olmadığını, herhangi bir ilaç, sigara ve alkol kullanmadığını, doğumdan beri günde 5-6 fincan süt artırıcı çay tükettiğini, ilaç/besin vb. alerjisinin olmadığını belirtmiştir. Dilek Hanımın meme muayenesinde memelerinin şişkin, ağrılı ve hafif temasla bile fışkırır tarzda süt olduğu tespit edilmiştir. Dilek Hanım 2 gündür sütünün çok fazla aktığını, sütyenin sürekli ıslandığını ve göğüs uçları kısmına sürekli ped koyduğunu belirtmiştir. Ayrıca bebeğinin emerken sütten boğulacakmış gibi olduğunu, öksürdüğünü ve nefes almak için memeyi bıraktığını bu sırada sütün memeden fışkırdığını ifade etmiştir. Ebe, bebeğin anne kucağında genellikle yatay şekilde klasik emzirme pozisyonunda beslendiğini kaydetmiştir. Bebeğin yaklaşık 30-40 dakika önce beslendiğini öğrenen ebe süt sağma cihazı getirerek sütleri boşaltmayı önermiştir. Sağ memeden 180 ml, sol memeden 200 ml süt boşaltılmıştır. Dilek Hanım bir rahatlama hissettiğini ifade etmiştir."

Ebemin tüm söylediklerini uyguladım ve belli aralıklarla kontrole gittim. 3. ayımızda emzirme aralıklarımız düzene girmişti, bebeğim sadece anne sütü alıyordu ve huzursuzluğu yoktu. Gaz sorunu yaşamıyordu. Sütüm bebeğime yetiyordu. Meme uçlarımdaki yaralar iyileşmişti, sızlama ve şişkinlik yoktu. Bu süreçte ebemle hem telefonla hem yüz yüze sürekli iletişim halindeydik.

Ebe hanımın söylediğine göre fazla süt salgılanması sorunu yaşamıştım. Bebeğim çok sık emmesine rağmen fazla miktarda az yağlı sütü alıyormuş, bu süt daha düşük enerjili olduğu için bebek sürekli açlık belirtileri göstererek daha fazla emmek istemiş. Bunun sonucunda emzirme ile ilgili hormonlarım devamlı olarak uyarılmış, beynime sürekli süt üretimi sinyalleri verdiğim için salınım artmış. Oysaki fazla süt salgılanması da bir sorunmuş. Bu durumun sorun yaratacağını daha önce hiç duymamıştım. Bu süreçte ebemin benimle ilgilenmesi, doğru emzirmeyi öğretmesi ve durumu takip etmesi sayesinde bu sorunu çözdük. Bebeğimin sadece anne sütü ile beslenmesi ve sütüm yeterli olmasından dolayı çok mutluyum.

Kaynaklar

Abul-Fadl A., Al-Jawaldeh A., Hoteit M., Bozo M. (2022). Textbook of breastfeeding, infant and young child feeding: Chapter 5. Management Of Breast Mılk Supply. Cairo, Egypt. ss. 144-146.

Community Health Clinical Nursing Manual. (2020). Breastfeeding and lactation concerns - assessment. Available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cahs.health.wa.gov.au/~/media/HSPs/CAHS/Documents/Community-Health/CHM/Breastfeeding-and-lactation-concerns---assessment.pdf?thn=0. Erişim Tarihi: 24.05.2023.

Çaka S.Y., Topal S., Altınkaynak S. (2017). Anne sütü ile beslenmede karşılaşılan sorunlar. Turkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics, 3(2):120–8

Eglash A. (2014). Treatment of maternal hypergalactia. Breastfeeding Medicine, 9(9):423-425. doi:10.1089/bfm.2014.0133

Johnson H.M., Eglash A., Mitchell K.B., et al. (2020). ABM Clinical Protocol #32: Management of Hyperlactation. Breastfeeding Medicine, 15(3):129-134. doi:10.1089/bfm.2019.29141.hmj

Kabiri M, Kamalinejad M, Sohrabvand F, Bioos S, Babaeian M. (2017). Management of breast milk oversupply in traditional Persian Medicine. Journal of Evidence-Based Integrative Medicine. 22(4):1044-1050. doi:10.1177/2156587217722474

Kaya N., Yurtsal ZB. (2018). Anne Sütü ve Emzirmede Kanıt Temelli Uygulamalar. İçinde: Emzirme Sorunları. Yurtsal ZB. (Editör). Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri, Elazığ, ss. 38-39.

Lucca J.M., Santhosh A. (2017). Management ofhyperlactation syndrome by full drainage and block feeding methods. Tropical Journal of Obstetrics and Gynaecology, 34:250-2.

Smillie C.M., Campbell S.H., Iwinski S. (2005). Hyperlactation: How left-brained 'rules' for breastfeeding can wreak havoc with a natural process. Newborn and Infant Nursing Reviews, 5 (1): 49-58, https://doi.org/10.1053/j.nainr.2005.02.007.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2015). Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi. Emzirme Danışmanlığı El Kitabı. Erişim tarihi: 01.05.2023

Trimeloni L., Spencer J. (2016). Diagnosis and management of breast milk oversupply. Journal of the American Board Family Medicine, 29(1):139-142. doi:10.3122/jabfm.2016.01.150164

Şensoy F, Koçak DY. (2021). Emzirme danışmanlığında güncel yaklaşımlar. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 4(3), 427-435. DOI: 10.38108/ouhcd.844447

Türkyılmaz C. (2016). Emzirme danışmanlığı ve emzirmede karşılaşılan sorunlar. Klinik Tıp Pediatri Dergisi, 8(2): 19-33.

Van Veldhuizen-Staas C.G. (2007). Overabundant milk supply: an alternative way to intervene by full drainage and block feeding. International Breastfeeding Journal, 2:11. doi:10.1186/1746-4358-2-11

World Health Organization. (2021). Infant and young child feeding. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding. Erişim Tarihi: 20.05.2023

OLGU 19

Ayşegül Şimşek

Olgu

"28 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan 4 haftalık lohusa A.K. Aile Sağlığı Merkezi'ne pazartesi günü başvurmuştur. Öyküsünde şikâyetlerinin 2 gün önce (cumartesi günü) başladığını bildirmiş, hafta sonu olduğu için pazartesiye kadar beklediğini iletmiştir. Şikâyetleri başlamadan üç gece önce (cuma gecesi) bebeğini 23:30' da emzirdiğini sonra bebeğinin gece boyunca hiç uyanmadığını söyledi. Kendisinin gece 2 kez uyandığını, bebeğini emzirmeye çalıştığını fakat bebeğin çok derin uykuda ve çok doymuş olduğunu gördüğü için emziremediğini bildirdi. Kendisi de sol memesini sağdığını fakat yorgunluktan sağ memesini sağmadan uyuyakaldığını açıkladı. Cumartesi sabah bebeği uyandığında sol memesinden emzirdiğini bildirdi. İkinci emzirmeye sağ memeden denediğinde ise ağrı ve hassasiyet olduğunu fark etmiş. Şikâyetleri giderek artmış. Pazar günü ise sağ memesinde ağrı, kızarıklık, sertliğin şiddetlendiğini, bebeğinin beslenmesinde ve davranışlarında sorunlar başladığını ifade etmiştir. Sağ memeden emerken bebeğinin huysuzlandığını, emme süresinin uzadığını, fakat doymadığını, kendisi sağ memesini sağmaya çalıştığında çok şiddetli ağrı yaşadığını ve sütün akmadığını ifade etmiştir."

bakımında destek mekanizmalarını (eş, aile) devreye sokması gerektiğini vurguladım. En önemlisi de bebeği derin ve tok uyuyorsa emziremediyse mutlaka sağma işlemini yerine getirmesi gerektiğini önererek elimde bulunan manuel süt sağma pompasını verdim. Pompayı nasıl kullanacağını uygulamalı olarak gösterdim.

Ertesi gün anneyle telefonda konuştuğumda şişliğin küçüldüğünü, ağrısının ve kızarıklığın olmadığını söyledi. Bebeğinin emme sorununun olmadığını söyledi. Bir hafta sonra tekrar kontrole geldiğinde ise hiçbir sorununun kalmadığını, sütünün geldiğini, bebeğinin emdiğini ve kilo aldığını söyledi. Ayrıca bu durumdan çok mutlu olduğunu ifade etti. Eşinin evde olduğu zamanlarda bebeğine baktığını ve onun gündüz şekerleme yaptığını, haftada birkaç gün annelerinin (eşinin ve kendi annesinin) dönüşümlü kendisine gelerek destek vereceğini bildirdi.

Ebelik bakımı ile tedaviye güzel yanıt alındığı ve farmakolojik bir yöntem kullanılmadığı için bu vaka tıkalı süt kanalı için güzel bir örnekti. Annenin bu sorun ve müdahaleden sonra bir daha süt kanalı tıkanıklığı yaşamaması bakımın önemini bir kez daha gösterdi. Bu sorun bana diğer ebe arkadaşlarla bağlı bulunduğumuz yerdeki bebek sahibi olacak ve olan kadınlara emzirme ve emzirme sorunlarına yönelik bilgilendirme ve eğitimlerimizi yeniden gerçekleştirmemiz gerektiğini hatırlatmış oldu.

Kaynaklar

Alex A., Bhandary E., McGuire K.P. (2020). Anatomy and physiology of the breast during pregnancy and lactation. Adv Exp Med Biol, 1252: 3-7. doi: 10.1007/978-3-030-41596-9_1.

Anderson L., Kynoch K., Kildea S., Lee N. (2019). Effectiveness of breast massage for the treatment of women with breastfeeding problems: a systematic review. JBI Database System Rev Implement Rep, 17(8): 1668-1694. doi: 10.11124/JBISRIR-2017-003932.

Ayhan Başer D., Sönmez C.İ., Arslan M. (2018). Kocaeli ilindeki aile hekimleri ve aile sağlığı elemanlarının anne sütü ve emzirme ile ilgili bilgi düzeyleri. Konuralp Medical Journal, 10(1); 34-40. DOI: 10.18521/ktd.343021

Blackmon M. M., Nguyen H., Mukherji P. (2023). Acute Mastitis. In: StatPearls. 1. Edition, StatPearls Publishing, Treasure Island, p. 42-54.

Bolman M., Saju L., Oganesyan K., Kondrashova T., Witt A.M. (2013). Recapturing the art of therapeutic breast massage during breastfeeding. J Hum Lact, 29(3): 328-31. doi: 10.1177/0890334413475527.

Emil E., Özerdoğan N., Kılıç K.N. (2022). Emzirme dönemi meme sorunlarında uygulanan masaj teknikleri. İçinde: Sağlık & Bilim, 2022: Ebelik IV. Dinç A. (Editör). 1. Baskı, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, ss. 77-92

Lai B.Y., Yu B. W., Chu A.J., Liang S.B., Jia L.Y., Liu J.P., Fan Y.Y., Pei X.H. (2021). Risk factors for lactation mastitis in China: A systematic review and meta-analysis. PLoS One, 13;16(5): e0251182. doi: 10.1371/journal.pone.0251182.

Marcellin L., Chantry A.A. (2015). Breastfeeding (part III): Breastfeeding complications--Guidelines for clinical practice. J Gynecol Obstet Biol Reprod, 44(10): 1084-90. doi: 10.1016/j.jgyn.2015.09.029.

Munsittikul, N., Tantaobharse, S., Siripattanapipong, P., Wutthigate, P., Ngerncham, S., & Yangthara, B. (2022). Integrated breast massage versus traditional breast massage for treatment of plugged milk duct in lactating women: a randomized controlled trial. International Breastfeeding Journal, 17(1), 43.

Pevzner M., Dahan A. (2020). Mastitis while breastfeeding: Prevention, the importance of proper treatment, and potential complications. J Clin Med, 229(8): 2328. doi: 10.3390/jcm9082328.

Şahin H., Yılmaz M., Aykut M., Balcı E., Sağıroğlu M., Öztürk A. (2013). Kayseri'de iki toplum sağlığı merkezine başvuran annelerde emzirme sorunları ve risk etmenleri. Türk Pediatri Arşivi, 48(2): 145-151 . DOI: 10.4274/tpa.1034

Tiryaki Ö., Altınkaynak S. (2021). Emzirme danışmanlığında hemşirenin rolü. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 30(3): 1-4 . DOI: 10.17942/sted.627192

Witt A. M., Bolman M., Kredit S., Vanic A. (2016). Therapeutic breast massage in lactation for the management of engorgement, plugged ducts, and mastitis. J Hum Lact, 32(1): 123-31. doi: 10.1177/0890334415619439.

Witt A.M, Bolman M., Kredit S. (2016). Mothers value and utilize early outpatient education on breast massage and hand expression in their self-management of engorgement. Breastfeed Med, 11: 433-439. doi: 10.1089/bfm.2016.0100.

Yao Y., Long T., Pan Y., Li Y., Wu L., Fu B., Ma H. (2021). A Five-step systematic therapy for treating plugged ducts and mastitis in breastfeeding women: A case-control study. Asian Nurs Res (Korean Soc Nurs Sci), 15(3): 197-202. doi: 10.1016/j.anr.2021.04.001.

Zhao C., Tang R., Wang J., Guan X., Zheng J., Hu J., Hu G., Song C. (2014). Six-step recanalization manual therapy: A novel method for treating plugged ducts in lactating women. J Hum Lact, 30(3): 324-330. doi: 10.1177/0890334414532314.

OLGU 20

Fatma Nilüfer Topkara
Nebahat Özerdoğan

Olgu

"34 yaşında, G2 P2 Y2 A0 olan anne Şermin Hanım, doğum sonrası 2. haftada sütünün yetmediği, bebeğinin doymadığı ve yeterli kiloda olmadığı şikâyetiyle özel bir hastanenin çocuk polikliniğine başvurmuştur. Şermin Hanım spinal anestezi altında sezaryen doğum ile 3290 gr ağırlığında bir kız bebek dünyaya getirmiştir. Doğumu takiben ilk emzirme yaklaşık 2 saat sonra gerçekleşmiştir. Antenatal dönemde emzirme eğitimi almayan anne, geçirilmiş bir meme operasyonu ya da herhangi bir sağlık sorunu olmadığını ifade etmektedir. Bebeğin tartı ve boy ölçülerine bakılmış, bebeğin beklendiği gibi doğum sonu 2. haftasında doğum ağırlığına ulaştığı ve üstüne 320 gr aldığı tespit edilmiştir. Persentil (büyüme eğrisi) kapsamında değerlendirildiğinde 75-90 persentil aralığında olduğu görülmektedir. Günlük idrar ve dışkı sayısı sorgulandığında; anne Şermin Hanım günde 7-8 kez idrar, 6-7 kez gaita çıkışı olduğunu söylemektedir."

5. Günde hala mekonyum çıkarıyor olması" bebeğin yeterli anne sütü almadığını gösteren güvenilir belirtileri bebeklerinde bulunmadığını gayet sağlıklı kızlarının olduğunu söylese de annemiz tam ikna olamamış. Doktor bu durumun yetersiz süt algısı olarak tanılandığını ve anne sütü alabilecek bebeklerin anne sütünden mahrum bıraktıran önemli bir sorun olduğundan bahsetmiş. Ailemizi bu durumla baş edebilmek için psikolojik ve emzirme desteği almaları konusunda yönlendirmiş. Babamızda bana bu şekilde ulaşmış. Olayları baştan sona dikkatle dinledikten sonra annemize bu süreci babamızın desteği ile birlikte aşacağımızdan, her annenin bebeğine yetecek kadar süt üretebileceği inancını ve emzirme öz yeterliliğini tekrar kazanacağından bahseden bir samimi bir konuşma yaptım. Öncelikle bebeğin büyümesini değerlendirerek, emzirme ile ilgili sorunun ne olduğunu basit bir dil kullanılarak anlattım. Küçük memeler az süt üretir düşüncesinin yanlışlığından, bebeklerin gün içerisinde huzursuz olabileceği bu durum doğrudan aç olmasına bağlanamayacağı başka isteklerini de anlatabileceğinden, iki emzirme arası memelerden süt sızma durumunun ya da memelerin dolgun hissedilmeyişinin ne kadar süt üretildiğiyle ilgisi olmadığından bahsettim. Annemizin çevresindeki baskılar ve anne sütüne dair fikirlerini, duygularını dinledim. Sonraki birkaç seansımız da emzirme eğitimleri ile devam etti. Son seansımızda annemizde emziriyorum ama bebeğim doymuyor endişesinin yok olduğunu görmek beni çok mutlu etmişti. Bir ailemiz daha emzirme konusunda bilinçlenmiş, emzirme sorunları ile başa çıkılmış, annemizin emzirme motivasyonu artmıştı.

Kaynaklar

Agudile, E. P., Okechukwu, C. A., Subramanian, S. V., Geller, A. C., & Langer, A. (2020). The roles of social networks and social support on breastfeeding practices in Nigeria. *Int J Med Health Dev*, *25*, 57-69.

Apostolakis-Kyrus, K., Valentine, C., & DeFranco, E. (2013). Factors associated with breastfeeding initiation in adolescent mothers. *The Journal of pediatrics*, *163*(5), 1489-1494.

Beghetti, I., Biagi, E., Martini, S., Brigidi, P., Corvaglia, L., &Aceti, A. (2019). Human milk's hidden gift: implications of the milk microbiome for preterm infants' health. *Nutrients*, *11*(12), 2944.

Bergmann, R. L., Bergmann, K. E., von Weizsäcker, K., Berns, M., Henrich, W., & Dudenhausen, J. W. (2014). Breastfeeding is natural but not always easy: intervention for common medical problems of breastfeeding mothers–a review of the scientific evidence. *Journal of Perinatal Medicine*, *42*(1), 9-18.

Berti, C., Cetin, I., Agostoni, C., Desoye, G., Devlieger, R., Emmett, P. M., ... & Koletzko, B. (2016). Pregnancy and infants' outcome: nutritional and metabolic implications. *Critical reviews in food science and nutrition*, *56*(1), 82-91.

Binns, C.; Lee, M.; Low, W.Y. The Long-Term Public Health Benefits Breastfeeding. AsiaPac. J. Public Health 2016, 28, 7–14.

Couto, G. R., Dias, V., & de Jesus Oliveira, I. (2020). Benefits of exclusive breastfeeding: An integrative review. *Nursing Practice Today*.

Çalık, K. Y., Çetin, F. C., & Erkaya, R. (2017). Annelerin emzirme konusunda uygulamaları ve etkileyen faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 80-91.

Çalışkan, S. G., & Altınkaynak, S. Emziriyorum Bebeğim Doymuyor: Yetersiz Süt Algısı. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, *2*(2), 1-9.

Çınar, N., Alvur, T. M., Menekşe, D., & Güler, D. S. (2019). Adolesan Annelerin İlk Emzirme Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, *6*(2), 329-341.

Del Ciampo, L. A.,& Del Ciampo, I. R. L. (2018). Breastfeeding and the Benefits of Lactation for Women's Health. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia/RBGO Gynecology and Obstetrics*, *40*(06), 354-359.

Doan, T. T. D., Binns, C., Pham, N. M., Zhao, Y., Dinh, T. P. H., Bui, T. T. H., ... & Lee, A. (2020). Improving Breastfeeding by Empowering Mothers in Vietnam: A Randomised Controlled Trial of a Mobile App. *International Journal of Environmental Research and PublicHealth*, *17*(15), 5552.

Fernandez-Canadas Morillo, A., Marin Gabriel, M. A., Olza Fernandez, I., Martinez Rodriguez, B., Duran Duque, M., Malalana Martinez, A. M., ... & García Murillo, L. (2017). The relationship of the administration of intrapartum synthetic oxytocin and breastfeeding initiation and duration rates. *Breastfeeding Medicine*, *12*(2), 98-102.

Gezer Tekdal, A. (2022). *Latent Fazdaki Primipar Gebelerde Psikolojik Esneklik Düzeyi ve Gebelik Stresinin Travmatik Doğum Algısı ve Emzirme Başarısına Etkisi* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Gomes, M., Trocado, V., Carlos-Alves, M., Arteiro, D., & Pinheiro, P. (2018). Intrapartum synthetic oxytocin and breastfeeding: a retrospective cohort study. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *38*(6), 745-749.

Gökçeoğlu E. Annelerin Emzirme Öz yeterlilikleri İle Sütün Yeterlilik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2014, 75.

Gölbaşı, Z., Eroğlu, K., & Kaya, D. (2018). Determining the breast milk and breastfeeding myths of postpartum women. *KOU Sag Bil Derg*, *4*(2), 32-43.

Gölbaşı, Z., Eroğlu, K., Kaya, D. (2018). Doğum Yapan Kadınların Anne Sütü ve Emzirme Mitlerine İnanma Durumlarının Belirlenmesi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(2), 32–43.

Gözükara, F. (2014). Emzirmenin Başarılmasında Anahtar Faktör: Baba Desteğinin Sağlanması ve Hemşirenin Rolleri. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 11(3), 289-296.

Hookway, L. (2016). An exploration of common infant behaviour misinterpretations that can lead to a perception of low milk supply. *Community Pract Community Practitioner [Internet]*, 28-31.

Horta, B. L., Loret de Mola, C., &Victora, C. G. (2015). Long-term consequences of breastfeeding on cholesterol, obesity, systolic blood pressure and type 2 diabetes: a systematic review and meta-analysis. *Actapaediatrica*, *104*, 30-37.

Huang, Y., Liu, Y., Yu, X. Y., & Zeng, T. Y. (2022). The rates and factors of perceived insufficient milk supply: A systematic review. *Maternal & Child Nutrition*, *18*(1), e13255.

Işık, C, & Küğcümen, G. (2021). Laktasyon Dönemindeki Annelerin Yetersiz Süt Algısının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 491-506.

Kent, J. C., Ashton, E., Hardwick, C. M., Rea, A., Murray, K., & Geddes, D. T. (2021). Causes of perception of insufficient milk supply in Western Australian mothers. *Maternal & child nutrition*, *17*(1), e13080.

Kural, B., Boran, P. (2018). "Sütüm Yetmiyor" Diyen Anneye Yaklaşım. Türkiye Klinikleri, 14(4), 305–309.

Kültürsay, N., Bilgen, H., & Türkyılmaz, C. Türk neonatoloji derneği rehberleri 2018 güncellemeleri prematüre ve hasta term bebeğin beslenmesi rehberi 2018 güncellemesi. *Pediatri Arşivi, 2018; 53 (1): 109*, *118*.

Laine, M. K., Kautiainen, H., Gissler, M., Pennanen, P., & Eriksson, J. G. (2021). Impact of gestational diabetes mellitus on the duration of breastfeeding in primiparous women: an observational cohort study. *International Breastfeeding Journal*, *16*, 1-8.

Leclair, E., Robert, N., Sprague, A. E., & Fleming, N. (2015). Factors associated with breastfeeding initiation in adolescent pregnancies: a cohort study. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, *28*(6), 516-521.

Lee, M. K.,&Binns, C. (2020). Breastfeeding and the risk of infantillness in Asia: a review. *International journal of environmental research and public health*, *17*(1), 186.

Marchi, J., Berg, M., Dencker, A., Olander, E. K., & Begley, C. J. O. R. (2015). Risks associated with obesity in pregnancy, for the mother and baby: a systematic review of reviews. *Obesity Reviews*, *16*(8), 621-638.

McCarter-Spaulding, D. E., & Kearney, M. H. (2001). Parenting self-efficacy and perception of insufficient breast milk. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, *30*(5), 515-522.

Menekse, D., Tiryaki, Ö., Karakaya Suzan, Ö., & Cinar, N. (2021). An investigation of the relationship between mother's personality traits, breastfeeding self-efficacy, and perception of insufficient milk supply. *Health Care for Women International*, *42*(4-6), 925-941.

Sandhi, A., Lee, G. T., Chipojola, R., Huda, M. H., & Kuo, S. Y. (2020). The relationship between perceived milk supply and exclusive breastfeeding during the first six months postpartum: a cross-sectional study. *International Breastfeeding Journal*, *15*(1), 1-11.

Scime, N. V., Metcalfe, A., Nettel-Aguirre, A., Tough, S. C., & Chaput, K. H. (2021). Association of prenatal medical risk with breastfeeding outcomes up to 12 months in the All Our Families community-based birth cohort. *International Breastfeeding Journal*, *16*, 1-12.

Segura-Pérez, S., Richter, L., Rhodes, E. C., Hromi-Fiedler, A., Vilar-Compte, M., Adnew, M., ... & Pérez-Escamilla, R. (2022). Risk factors for self-reported insufficient milk during the first 6 months of life: A systematic review. *Maternal & Child Nutrition*, *18*, e13353.

Sharifi, F., Nouraei, S., & Sharifi, N. (2017). Factors affecting the choice of type of delivery with breast feeding in Iranian mothers. *Electronic Physician*, *9*(9), 5265.

Stiemsma, L.T. Michels, K.B. The Role of the Microbiome in the DevelopmentalOrigins of Health and Disease. Pediatrics 2018, 141, e20172437.

Suzuki, K. (2018). The developing world of DOHaD. J Dev Orig Health Dis 9 (3): 266–269.

T. C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Emzirme Danışmalığı Uygulayıcı Kitabı. Başak Matbaacılık. Ankara: 2018.

Toledo, C., Cianelli, R., VillegasRodriguez, N., De Oliveira, G., Gattamorta, K., Wojnar, D., &Ojukwu, E. (2021). The significance of Breastfeeding practices on postpartum depression risk. *Public Health Nursing*.

Victora, C.G.; Bahl, R.; Barros, A.J.D.; Franca, G.V.; Horton, S.; Krasevec, J.; Murch, S.; Sankar, M.J.; Walker, N.; Rollins, N.C. Breastfeeding in the 21st century: Epidemiology, mechanisms, and life long effect. Lancet 2016, 387, 475–490.

Yilmazbas, P., Kural, B., Uslu, A., Sezer, G. M., & Gokcay, G. (2015). Reasons of complementary feeding from the point of view of mothers and their opinions about formulas. *Journal Of Istanbul Faculty of Medıcıne-Istanbul Tıp Fakultesı Dergisi*, *78*(3), 76-82.

Yusuff, A. S. M., Tang, L., Binns, C. W., & Lee, A. H. (2015). Prevalence and risk factors for postnatal depression in Sabah, Malaysia: A cohort study. *Women and Birth*, *28*(1), 25-29.

Zielinska, M. A.,&Hamulka, J. (2019). Protective effect of breastfeeding on the adverse health effects induced by air pollution: current evidence and possible mechanisms. *International journal of environmental research and public health*, *16*(21), 4181.

OLGU 21

Özgür Alparslan

Olgu

"16 yaşında, G1P0A0Y0 ve 35 haftalık gebeliği olan Afgan asıllı M.Y., doğumu başlayınca hastane aciline başvuruyor. Tercüman eşliğinde alınan anamnezde antenatal takipler için hiç başvurmadığı, öz geçmişinde ve soy geçmişinde özellik olmadığı öğreniliyor. Doğumhaneye yatışı yapılarak vakum ekstraksiyonu ve forseps uygulamalarıyla vajinal yoldan 3550 gr ağırlığında 46 cm boyunda erkek bebek doğurtuluyor. Ancak doğum sırasında bebek başı sıkışmış, biraz uğraşılar sonucunda bebek doğmuştur. Bebeğin hipokside olduğu gözlenerek transport küvözüne alınıp hemen Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesine (YYBÜ) gönderilmiştir. Yenidoğanın hayati bulgularında; ateş: 36,7°C, nabız: 190/dak, solunum sayısı: 72/dak, kan basıncı: 40/28 mmHg ve oksijen saturasyonu: %82 ölçülüyor. Yenidoğan monitörize edilerek serbest oksijen ile solunum destek tedavisine başlanıyor. Daha sonra yapılan muayenesinde travmatik doğuma bağlı saçlı deride şişlik, peteşiler purpura olduğu, kafadaki şişliğin orta hatta ve sutur çizgilerini geçerek yayıldığı gözleniyor, radyolojide kafa kemiğinde kırık olmadığı tespit ediliyor. Yenidoğanda solunumun başlama ve sürdürülmesinde güçlük olduğu, öncelikle beynin oksijensiz kalmasına bağlı olarak hipotoni ve moro refleksinin, babinski refleksinin olmadığı, çoğu reflekslerde baskılanma olduğu, bilinç düzeyinde bozulma olduğu gözleniyor. Yaklaşık 6 saat kadar bebek nazal CPAP'te iken solunumu kötüleşiyor. Doğumdan 17.5 saat sonra kapiller kan gazı: pH 7.3, pCO_2 18 mmHg ve baz açığı -14, hematokrit 20 olarak ölçülüyor. Entübe edilmiş ve sodyum bikarbonat, eritrosit transfüzyonu yapılıyor. Takip kan gazı pH 6.7, pCO_2 46 mmHg ve baz açığı -30 iken, bu sırada ek sodyum bikarbonat, serum fizyolojik (SF) bolus veriliyor. Yaşamının 18. saatinde III. seviye YYBÜ'ye transfer ediliyor ve 24. saatinde yenidoğan 45 dakika süren resüsitasyonun ardından kaybediliyor (exitus)."

lişen metabolik asidoz daha da kötüleşerek bir süre sonra yaşama gözlerini yummuş. Dolan gözlerim birden akmaya başlamıştı. Babamla sarıldık. Artık annemi neyin bu kadar üzdüğünü biliyordum. Bebeklerini kaybeden ailem ilk zamanlar bir daha çocuk düşünmemişler. Aileme cesaret vermek için sağlıkçı bir tanıdıkları "İyi bir gebelik dönemi takibi sonrası, doğum eylemi ile başvuran gebelerin risklerinin iyi belirlenip, ilerleyen süreçte hızlı ve doğru kararlar verilmesi hem anne hem de bebek için hayat kurtarıcıdır" demiş. Bir süre sonra ben dünyaya gelmişim. Babam bu gebelik sürecinde izlemlere katıldıklarından bahsetti. Gebelik ve doğuma daha iyi hazırlanmışlar ve ben sağlıklı bir şekilde doğunca tüm özlemleri benimle gidermişler. Artık ben de ailemizin yaşadığı bu sıkıntılı durumu biliyordum. Yıllar geçmesine rağmen her yıl 21 Ocak'ta yine hepimizin içinde bir sızı devam edecekti.

Kaynaklar

Abedzadeh-Kalahroudi, M., Talebian, A., Jahangiri, M., Mesdaghinia, E., & Mohammadzadeh, M. (2015). İncidense of neonatal birth injuries and related factors in Kashan, Iran. Archives of Trauma Research 4(1):e22831.

Akisu, M., Kumral, A. (2018). Canpolat FE. Turkish Neonatal Society Guideline on neonatal encephalopathy. Turk Pediatri Ars 53(Suppl 1): S32-S44.

Aras, Ö.S.,Çolak, B., Göksu Ulusoy, S. ve Narlı, N. (2022). Hipoksik iskemik ensefalopatili yenidoğanlarda terapötik hipotermi. Cukurova Tıp Öğrenci Dergisi 2(1):12-19.

Assad, M., Spaight, M., Sink, D., Martin, J.(2018). Early recognition and management of fetal head trauma with massive subgaleal haemorrhage. J Neonatal Perinatal Med. 11(4):433-438.

Chawla, D. (2020). Biomarkers for prognostication in hypoxic-ischemic encephalopathy. Indian J Pediatr. 87:777-8.

Choi, H.A., Lee, Y.K., Ko, S.Y., Shin, S.M. (2017). Neonatal clavicle fracture in cesarean delivery: incidence and risk factors. J Matern Fetal Neonatal Med. 30: 1689-1692

Christensen, R.D., Baer. V.L., Henry, E. (2011). Neonatal subgaleal hemorrhage in a multihospital healthcare system: prevalence, associations, and outcomes. e-J Neonatol Res. 1(1):1–8. [Google Scholar] [Ref list]

Christensen, R.D., Baer, V..L, Henry, E. Neonatal subgaleal hemorrhage in a multihospital healthcare system: prevalence, associations, and outcomes. e-J Neonatol Res. 2011;1(1):1–8.

Çolak, R., Çoban, K., Çelik K., ve ark. (2017). Doğum yaralanmaları: Klinik bulgular ile maternal, fetal ve obstetrik risk faktörleri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi 7(1):53-59 doi:10.5222/buchd.2017.053

Wilson, D. and Wilson, K.D. (2015). Chapter 8 Health Problems of the Newborn, Wong's nursing care of infants and children / [edited by] Marilyn J. Hockenberry, David Wilson.—10th edition, pp:294-299.

Davis, D.J. (2001). Neonatal subgaleal hemorrhage: diagnosis and management. CMAJ. 164(10):1452–1453. [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

Krispin, E., Aviram, A., Salman, L., Chen, R., Wiznitzer, A., Gabbay-Benziv, R. (2017). Cup detachment during vacuum-assisted vaginal delivery and birth outcome. Arch Gynecol Obstet. Nov; 296(5):877-883.

Lee SJ, Kim JK, Kim SJ. The clinical characteristics and prognosis of subgaleal hemorrhage in newborn. Korean J Pediatr. 2018 Dec; 61(12):387-391.

Macdonald & Henderson, (2004). Mayes' Midwifery.13th Edition, Baillerri Tinddall Publihers

Rozance, P.J., Rosenberg, A.A. (2012). The neonate. In Gabbe SG, Niebyl JR, Simpson JL, et al, editors, Obstetrics: Normal and problem pregnancies, ed 6, Elsevier/Saunders, Philadelphia.

Rudolph, A.M., Kamei, R.K., Overby, K.J. (2003). Rudolph's Fundamentals Pediatrics Türkçe. 3. Baskı. Öncü Basımevi.Ankara

Seidel, H.M., Ball, J.W., Dains, J.E., et al (2006). Mosby's guide to physical examination, ed 6, St. Louis, Mosby.

Shah, N.A., Wusthoff, C.J. (2016). Intracranial Hemorrhage in the Neonate. Neonatal Netw. 35(2):67-71.

SLHD Guideline; Compliance with this Guideline is Recommended. SD22/20695 (POL/597). https://www.slhd.nsw.gov.au/RPA/neonatal%5Ccontent/pdf/guidelines/Subgaleal_Haemorrhage_SLHD_GL2022_10.pdf (Erişim:02.07.2023).

Swanson, A.E., Veldman, A., Wallace, E.M., Malhotra, A. (2012). Subgaleal hemorrhage: risk factors and outcomes. Açta Obstet Gynecol Scand; 91:260–263.

OLGU 22

Dilek Şayık

Olgu

"27 yaşında, G1 P0 Y0 A0 olan Hülya Hanım'ın 39. haftada vajinal doğum ile 3.200 gr ağırlığında doğan erkek bebeği sorun olmaksızın doğumdan 2 gün sonra taburcu ediliyor. Hülya Hanım'ın antenatal takiplere düzenli katıldığı ve herhangi bir kronik hastalığı olmadığı öğreniliyor. Doğumdan sonra 30 dakika içinde bebeğini emzirdiği ve ebeler tarafından emzirme eğitimi aldığı belirleniyor. Doğum sonrası 4. gündeki kontrolüne sarılık yakınmasıyla getirilen bebeğin hekim tarafından yapılan fizik muayenesinde; göz sklerası, baş ve gövdesinin sarardığı ve doğum kilosunda 500 gr kayıp olduğu tespit ediliyor. Hülya Hanım bebeğinin, gaita çıkışının günde 1 kez ve idrar çıkışının günde 2-3 kez olduğunu ifade ediyor. Bebeğin transkütan bilirubinometre ile bilirubin düzeyi 10 mg/dL, laboratuvar incelemesinde toplam serum bilirubin (TSB) düzeyi 11,5 mg/dL olarak ölçülüyor."

ğini ve birkaç saat daha fototerapide kaldıktan sonra çıkabileceğimizi öğrendik. Taburcu olmadan doktorumuz bizi görmeye geldi. Bebeğimizin renginin ve kan sonuçlarının normale dönmeye başladığını, emzirmeye devam etmesini ve yarın kontrole beklediğini söyledi. Eve geldiğimizde ablamın göğsünden bebeğini bırakmaya kıyamadığını, o güzel kokusunu ayrı kaldığı saatlerin acısını çıkarırcasına derinden içine çektiğini gördüm ve çok duygulandım. Umuyorum ki başka bir hastalık yaşamadan canım yeğenimin ailemiz ile birlikte mutluluk ve eğlence içinde büyüdüğünü görürüm.

Kaynaklar

Benderlioğlu, E. (2018). İndirekt hiperbilirubinemisi kan değişimi sınırında olup kan değişimi uygulanan ve uygulanmadan fototerapi ile düzelen yenidoğanlarda risk faktörlerinin belirlenmesi, nöromotor ve bilişsel gelişimlerinin değerlendirilmesi. Uzmanlık tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Bölükbaşı, N.N. (2019). Fototerapi uygulaması alan yenidoğanların konfor davranışlarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Marmara üniversitesi, İstanbul.

Demirsoy, U., Nalbantoğlu, B., Nalbantoğlu, A., Çakan, M., Say, A. (2019). İndirek hiperbilirubinemi nedeniyle fototerapi alan sadece anne sütü ile beslenen term yenidoğanlarda intravenöz sıvı desteğinin bilirubin seviyesi üzerine etkisi. Namık Kemal Tıp Dergisi, 7(3): 180-187.

Derneği, T. N. (2022). Yenidoğan Sarılıklarında Yaklaşım, İzlem Ve Tedavi Rehberi 2022 Güncellemesi. http://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2023/01/Turk-Neonatoloji-Dernegi-Sarilik-Rehberi-.pdf. Erişim tarihi: 19.05.2023

Irk, T., Soylu, Ö. B., Çalkavur, Ş., Olukman, Ö., Çelik, K. (2020). Yenidoğan Döneminde Direkt Hiperbilirubinemi ID Saptanan Olguların Değerlendirilmesi. Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital, *10*(2).

Kemper, A.R., Newman, T.B., Slaughter, J.L., Maisels, M.J., Watchko, J.F., Downs, S. M., ... & Russell, T.L. (2022). Clinical practice guideline revision: management of hyperbilirubinemia in the newborn infant 35 or more weeks of gestation. Pediatrics, 150(3).

Korkmaz YF. (2022). Preterm yenidoğanda karboksihemoglobin düzeyleri ile indirekt hiperbilirubinemi arasındaki ilişki. Uzmanlık Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Nizam, M.A., Alvi, A.S., Hamdani, M.M., Lalani, A.S., Sibtain, S.A., Bhangar, N.A. (2020). Efficacy of double versus single phototherapy in treatment of neonatal jaundice: a meta-analysis. European Journal of Pediatrics, 179, 865-874.

Özdemir, S., Yılmaz, B. (2019). Yenidoğanlarda hiperbilirubinemi ve başarılı emzirme. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 35(2), 69-75.

Özdemir, Ö.M. (2020). Yenidoğanda indirekt hiperbilirubinemi tanı ve tedavisi; derleme. Pamukkale Medical Journal, 13(2), 463-475.

Öztürk, H.S. (2019). Hiperbilirubinemi ile takip edilen bebeklerin değerlendirilmesi. Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(3), 283-300.

Roy-Chowdhury, N., Guha, C., Roy-Chowdhury, J. (2022). Inherited disorders of bilirubin metabolism. In Physician's Guide to the Diagnosis, Treatment, and Follow-Up of Inherited Metabolic Diseases (pp. 1129-1148). Cham: Springer International Publishing.

Roy-Chowdhury, N., & Roy-Chowdhury, J. (2022). Bilirubin metabolism, UpToDate, https://www.uptodate.com/contents/bilirubin-metabolism?search=hyperbilirubinemia%20in%20the%20newborn&source=search_result&selectedTitle=9~150&usage_type=default&display_rank=9. Erişim tarihi: 10.05.2023

Slaughter, J.L., Kemper, A.R., Newman, T.B. (2022). Technical report: Diagnosis and management of hyperbilirubinemia in the newborn infant 35 or more weeks of gestation. Pediatrics, *150*(3).

Wong, R. J., Bhutani, V. K. (2023). Risk factors, clinical manifestations, and neurologic complications of neonatal unconjugated hyperbilirubinemia. UpToDate, https://www.uptodate.com/contents/unconjugated-hyperbilirubinemia-in-neonates-risk-factors-clinical-manifestations-and-neurologic-complications?search=H%C4%B0PERB%C4%B0L%C4%B0RUB%C4%B0NEM%C4%B0%20yenido%C4%9Fan&source=search_result&selectedTitle=3~150&usage_type=default&display_rank=3. Erişim tarihi: 18.05.2023

Wong, R. J., Bhutani, V. K., (2023). Unconjugated hyperbilirubinemia in term and late preterm newborns: Initial management. UpToDate, https://www.uptodate.com/contents/unconjugated-hyperbilirubinemia-in-term-and-late-preterm-newborns-initial-management?search=Treatment%20of%20hyperbilirubinemia%20in%20the%20newborn&source=search_result&selectedTitle=1~150&usage_type=default&display_rank=1#H70785594. Erişim tarihi: 18.05.2023

Wong, R.J., & Bhutani, V.K. (2023). Unconjugated hyperbilirubinemia in term and late preterm newborns: Escalation of care, https://www.uptodate.com/contents/unconjugated-hyperbilirubinemia-in-term-and-late-preterm-newborns-escalation-of-care?search=Exchange%20transfusion%20in%20the%20treatment%20of%20neonatal%20hyperbilirubinemia&source=search_result&selectedTitle=1~150&usage_type=default&display_rank=1#. Erişim tarihi: 24.05.2023

Yarcı, E., Öztürk, D. İndirekt hiperbilirubinemi nedeni ile tedavi gerektiren term yenidoğanların retrospektif olarak değerlendirilmesi. Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 18(3), 959-964.

OLGU 23

Özlem Mumcu
Feyza Aktaş Reyhan

Olgu

"24 yaşında G1P1Y1A0 olan Beyza Hanım 27^{5} gestasyonel haftada Erken Membran Rüptürü (EMR) nedeniyle acil sezaryene alınıyor ve 950 gr ağırlığında, 35 cm boyunda, 1. ve 5. dakika apgar skoru sırası ile 5 ve 6 olan kız bebek dünyaya getiriyor. Bebek Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesine (YYBÜ) yatırılıyor. Primipar Beyza Hanım'ın gebelik sırasında sağlıklı olduğu, teratojenik ilaçlar ve radyasyon almadığı öğreniliyor. Yenidoğanda takipne, retraktif solunum ve taşikardi gözleniyor. Vital bulguları; vücut ısısı 37,3°C, kan basıncı 87/43 mmHg, nabız 182/dk, solunum sayısı 76/dk ve oksijen satürasyonu %92 ölçülüyor. Laboratuvar testlerinde anormallik saptanmıyor. Postnatal 4. günde akciğer oskültasyonunda sol üst sternal kenarda sürekli üfürüm duyuluyor. Akciğer grafisinde kardiyomegali, elektrokardiyografide (EKG) sağ eksende sapma ve v1 derivasyonda p dalgasında aşağı doğru sapma, sol atriyumda aşırı yüklenme ve ekokardiyografide (EKO) önemli duktus açıklığının olduğu tespit ediliyor."

Kaynaklar

Şimşek, A., & Baysal, B. (2019). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde doğumsal kalp hastalığı sıklık ve dağılımı: Tek merkez deneyimi. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, *11*(4), 446-449.

Weinberg JG, Evans FJ, Burns KM, Pearson GD, Kaltman JR. Surgical ligation of patent ductus arteriosus in premature infants: trends and practice variation. Cardiol Young 2015 23:1-8. 11.

Rolland A, Shankar-Aguilera S, Diomandé D, Zupan-Simunek V, Boileau P. Natural evolution of patent ductus arteriosus in the extremely preterm infant. Arch Dis Child Fetal Neonatal Ed. 2015;100:F55-F58.

Shelton EL, Ector G, Galindo CL, Hooper CW, Brown N, Wilkerson I. Transcriptional profiling reveals ductus arteriosus specific genes that regulate vascular tone. Physiol Genomics 2014;46:457-466.

Abdel-Hady H, Nasef N, Shabaan AE, Nour I. Patent ductus arteriosus in preterm infants: do we have the right answers? Biomed Res Int. 2013; 676192. doi: 10.1155/2013/676192. 30.

Jain A, Shah PS. Diagnosis, evaluation, and management of patent ductus arteriosus in preterm neonates. JAMA Pediatr. 2015;169:863- 872. 31.

Souvik M, Ronnestad A, Holstrom H. Management of patent ductus arteriosus in preterm infants-Where do we stand? Congenit Heart Dis. 2013;8:500-511.

Bagnoli F, Rossetti A, Messina G, et al. Treatment of patent ductus arteriosus (PDA) using ibuprofen: renal side-effects in VLBW and ELBW newborns. J Matern Fetal Neonatal Med 2013;26:423.

Benitz WE, Committee on Fetus and Newborn. Patent ductus arteriosus in preterm infants. Pediatrics 2016; ;137:1-6.

Allegaert K, Anderson B, Simons S, Overmeire BV. Paracetamol to induce ductus arteriosus closure: is it valid? Arch Dis Child. 2013;98:462-466.

Oncel MY, Yurttutan S, Degirmencioglu H, et al. Intravenous paracetamol treatment in the management of patent ductus arteriosus in extremely low birth weight infants. Neonatology 2013;103:166-169.

Hammerman C, Bin-Nun A, Markowitz E, Schimmel MS, Kaplan M, Fink D. Ductal closure with paracetamol: a surprising new approach to patent ductus arteriosus treatment. Pediatrics 2011;128:1618-1621.

Oncel MY, Yurttutan S, Erdeve O, Uras N, Altug N, Oguz SS, Canpolat FE, Dilmen U. Oral paracetamol versus oral ibuprofen in the management of patent ductus arteriosus in preterm infants: a randomized controlled trial. J Pediatr. 2014;164(3):510-4.e1. doi: 10.1016/j.jpeds.2013.11.008.

Katakam LI, Cotton MC, Goldberg RN, et al. Safety and effectiveness of indomethacin versus ibuprofen for treatment of patent ductus arteriosus. Am J Perinatol 2010;27(5):425-429.

Linder N, BelloR, Hernandez A, et al. Treatment of patent ductus arteriosus: indomethacin or ibuprofen? Am J Perinatol 2010;27(5): 399-404.

Fowlie PW, Davis PG. Prophylactic intravenous indomethacin for preventingmortality and morbidity in preterm infants. Evid Based Child Health. 2010;5:416-471

Anilkumar M. Patent ductus arteriosus. *Cardiol Clin.* 2013;31:417–430.

Benitz WE Committee on Fetus and Newborn American Academy of Pediatrics. Patent ductus arteriosus in preterm infants. Pediatrics. 2016;137(1). doi:10.1542/peds.2015-3730.

Conk, Z., Başbakkal, Z., Bal Yılmaz, H., Bolışık, Bahire. (2018). Pediatri Hemşireliği. 2. Baskı, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss. 408-409.

El-Mashad AE, El-Mahdy H, El Amrousy D, Elgendy M. Comparative study of the efficacy and safety of paracetamol, ibuprofen, and indomethacin in closure of patent ductus arteriosus in preterm neonates. Eur J Pediatr. 2017;176(2):233–240.

Güven H., Bakiler AR., Kozan M., Aydınlıoğlu H., Helvacı HM, Dorak C. (2006). Yenidoğan servislerinde konjenital kalp hastalıkları. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 49:8-11.

Letshwiti JB, Semberova J, Pichova K, Dempsey EM, Franklin OM, Miletin J. A conservative treatment of patent ductus arteriosus in very low birth weight infants. Early Hum Dev. 2017;104:45-49.

Schena F, Francescato Gaia, Cappelleri A, et al. Association between hemodynamically significant patent ductus arteriosus and bronchopulmonary dysplasia. J Pediatr. 2015;166(6):1488–1492.

Törüner, E., Büyükgönenç, L.. (2017). Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları. 1. Baskı, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, ss. 347-348.

Weber S.C., Weiss K., Buhrer C., Hansmann G., Koehne P., Sallmon H. Natural history of patent ductus arteriosus in very low birth weight infants after discharge. *J pediatr.* 2015;167:1149–1151.

OLGU 24

Emine Bakır
Feyza Aktaş Reyhan

Olgu

"28 yaşında, G2P2Y2A0 32^4 haftalık gebe olan Zeynep Hanım, bebeğin gelişiminin son 6 gündür ilerlememesi ve USG'de bebek hareketlerinde azalma olması nedeniyle sezaryen doğuma alınmıştır. Annenin obstetrik öyküsünde; gebeliğin takipli olduğu, 23. gebelik haftasından sonra hipertansiyon nedeniyle antihipertansif ilaç kullanımına başladığı, günde 10 adet sigara içtiği ve annesinin de hipertansiyon hastası olduğu tespit edilmiştir. İlk gebeliğinde bir sağlık sorunu yaşamadığı ve miadında doğum yaptığı öğrenilen annenin kardeşi prematür doğmuştur. Gebeliğinde önerilmesine rağmen diyetisyene gitmediğini ancak tuz kullanımına dikkat ettiğini ifade etmiştir. Doğum sonrası 1. dakikada Apgar skoru 4, kilo;1680 gram ve boy;45cm olan erkek bebek solunum sıkıntısı bulguları nedeniyle yenidoğan yoğun bakım ünitesine (YYBÜ) alındı."

Kaynaklar

Arslan, S.S. (2021). Yenidoğan Döneminde Yutma Bozukluklarının Değerlendirilmesi ve Tedavisi. Akd Tıp D, 7(1),18-26.

Batman, D., ve Şeker, S. (2019). Prematüre Yenidoğanların Ebeveynlerinin Bakımdaki Özgüven ve Kaygı Düzeylerine Etkisi. DEUHFED, 12(2),107-115.

Bülbül, A., Kabakçı, D., Keskin G.Y., Bülbül, L., Elitok G.K., Ayyıldız E., Baş, E.K. ve Uslu S. (2020). Gebelik Süresi 34 Hafta Altındaki Preterm Bebeklerin Orta Dönem Nöromotor Gelişim Sonuçları. Med Bull Sisli Etfal Hosp, 54(3),337–345.

Çakır, Ç.S., Dorum, A.B., Köksal, N., Özkan ., Coşkun M., Özcan N. (2018). Geç Pretermlerin Erken Dönem Sorunları, Güncel Pediatri, 16(1),2-18.

Çatak, B., ve Öner, C. (2019). Bebek Ölümlerinin Temel Nedenleri Değişiyor mu? Kayıt Temelli Kesitsel bir Çalışma. TJFMPC, 13(3),311-317.

Goldenberg, R.L., Culhane, J.F., Jay D Iams, D.J., Romero, R. (2008). Epidemiology And Causes Of Preterm Birth.Lancet, 5(371),75-84

Kanbur, BN., ve Mutlu, B. (2020). Kanguru Bakımının Preterm ve Düşük Doğum Ağırlıklı Yenidoğanlarda Vücut Sıcaklığı Üzerine Etkisi. Cumhuriyet Üniv. Sağ. Bil. Enst. Derg, (5)1,11-21.

Knapik, D., Switala J., Olejek A. (2016).Premature Rupture Of Membranes Before 34 Weeks Of Pregnancy As A Medical Problem, Ginekol Ppol, 87(3),211-216.

Kara, Ö.K., Şahin, S., Kar,a K. ve Arslan, M. (2020). Neuromotor and Sensory Development İn Preterm İnfants: Prospective Study. Turk Pediatri Ars, 55(1), 46–53.

Sweet, D.G., Carnielli, V., Greisen, G., Hallman, M., Ozek, E., Plavka, R., et al. (2017). European Consensus Guidelines on the Management of Respiratory Distress Syndrome. Neonatology, 111,107–25.

Ream, M.A., and Lehwald, L. (2018). Neurologic Consequences Of Preterm Birth. Curr Neurol Neurosci Rep,16;18(8),48.

Özdoğan, T., Aldemir, E.Y. ve Kavuncuoğlu, S. (2014). Orta Derece ve Geç Prematüre Bebekler ve Sorunları. İKSST Derg, 6(2),57-64.

Özlü F., Tunç A. ve Yıldıztaş HP. (2017). Geç Prematüre Doğan Bebeklerin Sorunları. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi. 26(4):521-539.

Turan, T., ve Erdoğan, Ç. (2018). Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesindeki Prematüre Bebeğin Gelişiminin Desteklenmesi. JAREN, 4(2),127-132.

Uslu, S., Zübarioğlu, U., ve Bülbül, A. (2017). Geç Preterm Bebeklerde Erken Dönem Solunum Problemleri. Ş.E.E.A.H. Tıp Bülteni, 51(3),184-90.

Uysal, S. (2010). Prematüre Bebekler ve Nörogeliflimsel Morbidite. Türk Ped Arfl, 45(80),20-22.

OLGU 25

Engin Turan
Elif Dağlı

Olgu

"43 yaşında, G8 P6 Y5 A2 olan Kiraz Hanım'ın 38. haftada vajinal doğum ile 1510 gr ağırlığında kız bebeği dünyaya geliyor. 3 bin rakımlı Kuştepe Köyü'nde göçebe hayatı yaşayan ve okuryazar olmayan Kiraz Hanım günde 1,5 paket sigara kullanıyor. İlk değerlendirmesinde; 1 ve 5. dakikadaki APGAR skoru sırasıyla 5/6 tespit edilen bebeğin, Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesine (YYBÜ) yatışı yapılıyor. Beslenme desteğiyle 16 gün YYBÜ'de yatan genel durumu iyi olan bebeğin yoğun bakım ihtiyacı kalmadığından yenidoğan servisine devrediliyor. Yenidoğan servisinde takip edilen bebeğin gerekli kardiyolojik, nörolojik ve göz muayeneleri yapılıyor ve kontrol muayeneleri için randevu planlanıyor. Ebeveynlerine taburculuk eğitimleri veriliyor, 49. günde taburcu ediliyor."

bakımı DDA bebeğin yaşam bulgularının stabilleşmesini, sinir sisteminin gelişimini sağlar; apne ve periyodik solunum ataklarını, yoğun bakımın bebek üzerindeki olumsuz etkilerini azaltır ve erken taburculuğa zemin hazırlar. Hatice Hanım başta gönülsüz olsa da, uygulamaya başladıktan sonra bebeğine sağladığı faydaların farkına vardıkça isteği artmıştı. Yaklaşık 3 haftanın sonunda Ahmet bebeğin gelişiminde sorun yoktu ve yoğun bakımdan uğurluyorduk. Hatice Hanım da bu sürede kendini geliştirmişti. Her ne kadar gebelikte bilinçli hareket etmemiş olsa da, doğum sonrası servisteki ebelerden emzirme, bebek bakımı, beslenme gibi pek çok konuda bilgi almaya gayret etmişti. Ben de yoğun bakımdaki buluşmalarımızda elimden geldiğince kendisine eksik olduğu konularda destek olmaya çalışmıştım. Hatice Hanım ile vedalaşırken söylediği sözler sağlık profesyoneli olarak, bir ebe olarak aslında daha çok işimiz olduğunu ortaya koyuyordu. Hiçbir kadını hele de anne adayı ise takipsiz bırakmamalıyız. "....Keşke yapsaydım/katılsaydım/olsaydı vb." demelerine fırsat vermemeliyiz. Gebelik ve doğum sürecini en doğru şekilde geçirmesi için her zaman yanında olmalıyız. Düşük doğum ağırlıklı bebeklerin mortalite/morbidite hızlarının ve normal standartlara ulaşma sürelerinin azaltılabilmesi için hem doğum öncesi hem de doğum sonrası bebek bakımı ve beslenmesi konularına yönelik eğitim ve izlem programlarına her kadının erişebilmesi gerekliliğinin farkında olmalıyız.

"Ebe Hanım, keşke gebeliğimde de bu şekilde bilgiler alsaydım. Ne yapacağımı, ne yiyeceğimi bilseydim belki bebeğim tam kilosunda doğardı. Hepinizden Allah razı olsun. Küçük bebeğime doğduktan sonra çok iyi baktınız..."

Kaynaklar

Abeywardana S, Executive A, Bawden K, Cartwright D, Darlow B, Doran J, et al. (2006). Report of the Australian and New Zealand neonatal network. Sydney: ANZNN.

Accrombessi M, Zeitlin J, Massougbodji A, et al. (2018). What Do We Know about Risk Factors for Fetal Growth Restriction in Africa at the Time of Sustainable Development Goals? A Scoping Review. Paediatr Perinat Epidemiol. 32(2): 184–96.

Ahi, S. & Borlu, A. (2021). Bir üniversite hastanesinde doğan bebeklerde düşük doğum ağırlığı ve doğum kiloları ile ilişkili faktörler. KAEÜ Sağl. Bil. Derg. 1(3), 140-150.

Akkawi MT, Shehadeh MM, Shams ANA, Al-Hardan DM, Omar LJ, Almahmoud OH, et al. (2019). Incidence and risk factors of retinopathy of prematurity in three neonatal intensive care units in Palestine. BMC Ophthalmol. 19(1):1–7.

Babaei H, Ansari MR, Alipour AA, Ahmadipour S, SafariFaramani R, Vakili J.(2012). Incidence and risk factors for retinopathy of prematurity in very low birth weight infants in Kermanshah, Iran. World Appl Sci J.18(5):600–4.

Biks GA, Blencowe H, Hardy VP, et al.(2021). Birthweight data completeness and quality in population-based surveys: EN-INDEPTH study. Popul Health Metr. 19(Suppl 1): 17.

Chawanpaiboon S, Vogel JP, Moller A, Lumbiganon P, Petzold M, Hogan D, et al.(2019). Articles Global, regional, and national estimates of levels of preterm birth in 2014 : a systematic review and modelling analysis. Lancet Glob Heal. 7(1):e37-46

Cuna AC, Reddy N, Robinson AL, Chan SS, Chan SS.(2017). Bowel ultrasound for predicting surgical management of necrotizing enterocolitis : a systematic review and meta-analysis. 658–66.

Horbar JD, Carpenter JH, Badger GJ, Kenny MJ, Soll RF, Morrow KA, et al.(2012). Mortality and neonatal morbidity among infants 501 to 1500 grams from 2000 to 2009. Pediatrics. 129(6):1019–26

Hwang JH, Lee EH, Kim EAR.(2015). Retinopathy of prematurity among very-low-birth-weight infants in Korea: Incidence, treatment, and risk factors. J Korean Med Sci. 30(10):S88–94

İnce Z., Pretermlerin fizik özellikleri. Pediatri, Neyzi O, Ertuğrul T., 3. baskı, Nobel Tıp Kitapevi, İstanbul, 2002; 326-7. Singh G, Chouhan C, Sidhu MK. Maternal Factors for Low Birth Weight Babies. 2009;65: 10-12.

Karabudak SS, Ergün S. (2013). Yenidoğan Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Edit. Conk Z, Başbakkal Z, Bal Yılmaz H, Bolışık B. Pediatri Hemşireliği. Akademisyen Tıp Kitabevi 2013. s314-352

Keelan JA, Newnham JP. (2017). Recent advances in the prevention of preterm birth. F1000Research. 6(0):1–11.

Khattar D, Awasthi S, Das V. (2013). Residential environmental tobacco smoke exposure during pregnancy and low birth weight of neonates: case control study in a public hospital in Lucknow, India. Indian Pediatr. 50:134–138

Krasevec J, Blencowe H, Coffey C *et al.* (2022).Study protocol for UNICEF and WHO estimates of global, regional, and national low birthweight prevalence for 2000 to 2020 [version 1; peer review: awaiting peer review] Gates Open Research 2022, 6:80 https://doi.org/10.12688/gatesopenres.13666.1

Lean SC, Derricott H, Jones RL, et al. (2017). Advanced maternal age and adverse pregnancy outcomes: A systematic review and meta-analysis. PLoS One. 2017; 12(10): e0186287.

Lee HC, Liu J, Profit J, Hintz SR, Gould JB. (2020). Survival without major morbidity among very low birth weight infants in California. Vol. 146, Pediatrics.

Lubchenco LO, Hansman C, Dressler M, Boyd E. (1963). Intrauterine growth as estimated from liveborn birth-weight data at 24 to 42 weeks of gestation. Pediatrics 1963;32:793-800.

Okulu E, Mungan Akın İ, Atasay B, Arsan S, Türmen T.(2010) Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde İzlenen Bebeklerin Gebelik Haftası ve Doğum Ağırlıklarına Göre Sağkalım, Hastanede Yatış Süreleri Ve Rehospitalizasyon Oranları. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 4(2), 77-83.

Pereira PP, Da Mata FA, Figueiredo AC, et al.(2017). Maternal Active Smoking During Pregnancy and Low Birth Weight in the Americas: A Systematic Review and Meta-analysis. Nicotine Tob Res. 19(5): 497–505.

Prem Shankar Mishra PS, Sinha D, Kumar P, Srivastava S, Bawankule R. (2021) Newborn low birth weight: do socio-economic inequality still persist in India? BMC Pediatr. Nov 19;21(1):518. doi: 10.1186/s12887-021-02988-3

Sinha S, Miall L, Jardine L. (2017). Essential Neonatal Medicine, 5th Edition. New Jersey: John Wiley & Sons, 147-150.

Stoll BJ, Hansen NI, Bell EF, Shankaran S, Laptook AR, Walsh MC, et al. (2010). Neonatal outcomes of extremely preterm infants from the NICHD Neonatal Research Network. Pediatrics. 126(3):443–56.

Türk Neonatoloji Derneği Yüksek Riskli Bebek İzlem Rehberi (2014).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) (2018). http://www.hips.hacettepe.edu.tr /tnsa2018 / rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2023.

Türkiye'de yenidoğan bakım ünitelerinde mortalite-2002. (2005). Türk Neonatoloji Derneği Bülteni 12:10-14.

UNICEF-WHO: Database on percentage of births without a birthweight. (2021); Erişim: 15 Mayıs 2023

Van Zijl MD, Koullali B, Mol BWJ, Pajkrt E, Oudijk MA. (2016). Prevention of preterm delivery: Current challenges and future prospects. Int J Womens Health. 8:633–45.

Vogel JP, Chawanpaiboon S, Moller AB, Watananirun K, Bonet M, Lumbiganon P.(2018). The global epidemiology of preterm birth. Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. Oct;52:3-12.

World Health Organization; (2012) March of Dimes; The Partnership for Maternal N& CHS the C. Born Too Soon The Global Action Report on Preterm Birth.

Wu T, Zhang L, Tong Y, Qu Y, Xia B, Mu D. (2018). Retinopathy of prematurity among very low-birth-weight infants in china: Incidence and perinatal risk factors. Investig Ophthalmol Vis Sci. 59(2):757–63.

Qin JB, Sheng XQ, Wang H, Chen GC, Yang J, Yu H, Yang TB.(2017). Worldwide prevalence of adverse pregnancy outcomes associated with in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection among multiple births: a systematic review and meta-analysis based on cohort studies. Arch Gynecol Obstet. Mar;295(3):577-597.

OLGU 26

Özgür Alparslan
Ayşe Çataloluk

Olgu

"22 yaşında, G2P0Y0A1 olan 39 hafta 3 günlük gebeliği olan A.N. kasılmalarının başlaması nedeni ile hastaneye başvuruyor ve doğumhaneye yatışı yapılıyor. Gebeliği süresince sadece gebeliğinin 3. ve 5. ayında hastaneye kontrole gidiyor, gebelik gidişatının sağlıklı olduğu söyleniyor. Herhangi bir kronik hastalığı, enfeksiyon ve alerji öyküsünün olmadığını ifade ediyor. Anne geldiğinde açıklığın tam olduğu, amniotik mayinin geldiği ve berrak olduğu gözleniyor. Ebe muayenede bebek başının perineyi taçlandırdığını fark edince doğum masasına alıyor ve omuz distozisi gelişiyor. McRoberts ve Gaskin manevralarıyla bebek doğuyor. Bebeğin spontan solunum çabasının olmadığı belirleniyor. 1. ve 5. dakika Apgar skoru sırası ile 3 ve 6 olarak değerlendiriliyor. Resüsitasyon yapılan yenidoğan, spontan kendiliğinden solumaya başlıyor. Yaşam bulguları düzelen bebek oksijen desteğiyle hızlıca yenidoğan yoğun bakım ünitesine (YYBÜ) transport ediliyor. Yapılan fizik muayenede 4700gr ağırlığında ve 49cm boyunda erkek bebek olduğu, travmatik doğuma bağlı kolunun birini oynatmadığı, dış rotasyonda, kolun gövde boyunca gevşek olduğu, moro refleksini bu tarafta olmadığı gözleniyor."

- Gebelik yaşına göre iri olan veya 4000 gr'dan ağır olan ve vajinal yolla doğurtulmuş her yenidoğan, kırık bir köprücük kemiği açısından değerlendirilmelidir.

Konu Hikâyesi

Bu hikâye 1973'te makrozomik bir bebek doğuran genç bir anne hikâyesidir. Ben 24 yaşındayım. Bu ikinci gebeliğim ve 3 yaşında bir kızım var. Sağlık güvencesi olan bir ev kadınıyım. İlk doğumumu serbest çalışan bir ebe yardımı ile evde yaptım. İkinci gebeliğim de birincisi gibi sağlıklı geçti. "Ben çok kilo almadım, bebeğim aldı sanırım. Sancılarım başlayınca eşim bana daha önce doğum yaptıran ebeyi evimize getirdi. Doğum başlangıçta iyi ilerliyorken, daha sonra ebe bebeğin çok iri olduğunu, oldukça zor bir doğum olacağını söyledi. Bir an kızımı ve eşimi düşündüm. Ölmekten korktum. Çok ağrım vardı, ebenin dediklerini yapıyordum ama bebek büyük olduğu için itemiyordum. Erkek, 4700gr bir bebek doğurdum. Çok kanamam olmaya başladı, yarım litreyi bulmuştur. Ebe telaşlandı, eşimde korktu çükü benden önce ilk eşini beşinci doğumunda kanama nedeni ile il devlet hastanesine yetiştiremeden yolda kaybetmişler ve bebeği annesiz kalmıştı. Aynı şeyi yeniden yaşama korkusu ile hemen il devlet hastanesine acilen beni ve bebeğimi götürdüler. Hastanede bir hafta kanamamı durdurucu bir sürü tedavi yapıldı. Biraz daha geç kalınsaydı anneyi kaybederdik dediler. Çocuklarım için yaşam şansı kazanmış olmam büyük bir şanstı ben ve eşi içim. Ölümle yüz yüze kaldım, çocuklarım annesiz kalacaklardı. Gebelik döneminde doktora gitmek, kontrollere gitmek, doğumu hastanede yapmak çok önemlidir. Biz bunun üçüncü gebeliğimde uyguladık. Üçüncü bebeğime hastanede sağlıklı biçimde sahip oldum. Annelere önerim, gebe kaldıklarından itibaren mutlaka ebe ve doktorların gözetiminde, destekleri ve danışmanlık alsınlar. Aksi halde gelişebilecek olumsuzlukların önlenmesi güç olacaktır."

Bu hikâyede bakıldığında anne tüm risk faktörlerini taşıyordu ve iyi izlem yapılmadığı için makrozominin komplikasyonu olarak kanamadan kaybedilecek noktaya gelinmişti.

Kaynaklar

Abiodun M. Akanmode; Heba Mahdy.2022. Macrosomia Hameed Rekani, Nazfdar Raouf. Macrosomic Infants of Diabetic and Non-diabetic Pregnant Women. Journal of Pediatrics, Perinatology and Child Health 5 (2021): 103-111.

Akanmode, A.M. and Mahdy, H. (2022). Macrosomia, NCBI Bookshelf. A service of the National Library of Medicine, National Institutes of Health. StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023. Erişim: 23.05.2023

Alberico, S., Montico, M., Barresi, V., Monasta, L., Businelli, C., Soini, V., et al. (2014). The role of gestational diabetes, pre-pregnancy body mass index and gestational weight gain on the risk of newborn macrosomia: result from a prospectiven ulticentre study. BMC Pregnancy and Childbirth 14: 23.

Alyanak, B., Kılınçaslan, A., Kutlu, L., Bozkurt, H., Atakan Aydın, A. (2013). Psychological adjustment, maternal distress, and family functioning in children with obstetrical brachial plexus palsy. *J Hand Surg Am* 38:137–42.

American College of Obstetricians and Gynecologists' Committee on Practice Bulletins— Obstetrics. Practice Bulletin No. 173: Fetal Macrosomia. Obstet Gynecol. 2016 Nov;128(5):e195-e209. [PubMed: 27776071]

Andy, M.-M., Sylvain, M.K., Rachid, T.R., Joëlle, L.A., Barthélémy, T.-U., Roger, M.M., Vicky, L.B. and Damien, M.P. (2018) Trends of Macrosomia at University Clinics of Kinshasa. Open Journal of Obstetrics and G ynecology, 8, 263-272. https://doi.org/10.4236/ojog.2018.83028

Araştırma Merkezi, Brachial Plexus and Peripheral Nerve Injures | Children's Hospital of Philadelpiha https://sariyerram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/17/231198/dosyalar/2022_08/04133830_brachial-plx-son.pdf?CHK=102c12eed2

Coroneos, C.J.,Voineskos, S.H., Christakis, M.K., Thoma, A., Bain, J.R., Brouwers, M.C. (2017). Canadian OBPI Working Group. Obstetrical brachial plexus injury (OBPI): Canada's national clinical practice guideline. *BMJ Open*7, e014141.

Daylak, A. (2017). Obstetrik Brachial Pleksus Yaralanması Olan Hastalarda Supinatoplasti Girişimlerinin Retrospektif Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Ortopedi ve Travmatoloji Anabilim Dalı,Uzmanlık Tezi, Ankara.

Demirören, K., Demirören, S., Yüksekkaya, H.A., Koç, K. (2008). Anneleri Diabetik Olmayan Makrozomik Bebeklerde Komplikasyonlar. F.Ü. Sağ. Bil. Derg. 22 (2): 81- 86.

Du, J., Zhang, X., Chai, S. et al. Nomogram-based risk prediction of macrosomia: a case-control study. BMC Pregnancy Childbirth 22, 392 (2022). https://doi.org/10.1186/s12884-022-04706-y

Eldridge, B.,Alexander, N., McCombe, D. (2020).Recommendations for management of Neonatal Brachial Plexus Palsy: Based on clinical review. *J. Hand Ther* 33 (3): 281–287.

Foad, S.L., Mehlman, C.T., Ying, J. (2008). The epidemiology of neonatal brachial plexus palsy in the United States. *J Bone Joint Surg* 90A:1258–1264.

Frade, F., Neves, L., Florindo-Silva, F., Gómez-Salgado, J., Jacobsohn, L., Frade, J. (2022). Rehabilitation of a Child with Neonatal Brachial Plexus Palsy: Case Report Described by Parents. Children. 9(9):1298. https://doi.org/10.3390/children9091298

Glodean DM, Miclea D, Popa AR. Macrosomia. A systematic review of recent literature. Roman J Diabetes Nutr Metab Dis. 2018;25(2):187–95

Gül, M., Çakar, E., Demirci, O. ve diğerleri. (2012). Makrozomik Gebeliklerin Doğum Şekilleri ve Sonuçları Zeynep Kamil Tıp Bülteni 43; 2:46-52.

Güney, A., Arman, D., Cömert, S. (2019). Neonatal Morbidity in Macrosomic Infants. İstanbul Med J 20(5): 398-402.

Hamilçıkan, Ş., Yılmaz, K., Can, E. (2018). Humeral diaphysis fracture in a neonate after vaginal delivery. Med Bull Sisli Etfal Hosp 52(1):51–53.

Hoeksma, A.F., Ter Steeg, A.M., Nelissen, R.G., van Ouwerkerk, W.J., Lankhorst, G.J., de Jong, BA. (2004). Neurological recovery in obstetric brachial plexus injuries: an historical cohort study. *Dev Med Child Neurol* 46:76–83. https://www.chop.edu/conditions-diseases/brachial-

plexus-and-peripheral-nerve-injuries (4.06.2023)

Kamana KC, Sumisti S, Hua Z. (2015). Gestational Diabetes Mellitus and Macrosomia: A Literature Review. Ann Nutr Metab 2015;66(suppl 2):14–20. DOI: 10.1159/000371628

Koç, A. (1993). Fetal Makrozomi, *Perinatoloji Dergisi* 1:95-100.

Kuran, B., Yamaç, S., Soydan, N. (2007). Doğumsal Brakiyal Pleksus Yaralanmaları ve Rehabilitasyonu, *Türk Fiz Tıp Rehab Derg* 53 (2): 27-32.

Lewandowska, A.,Ratuszek, S.D.., Kuczma, M., Kuczma, W.,Kurczewski, M.,Hagner, W. (2018). Physiotherapy treatment of patients with perinatal brachial plexus injury, *Journal of Education, Health and Sport* 8(9):1182-1190

Macrosomia: ACOG Practice Bulletin, Number 216. Obstet Gynecol. 2020 Jan;135(1):e18e35. [PubMed: 31856124]

Mohammadbeigi A, Farhadifar F, Soufi Zadeh N, Mohammadsalehi N, Rezaiee M, Aghaei M. Fetal macrosomia: risk factors, maternal, and perinatal outcome. Ann Med Health Sci Res. 2013;3(4):546-550. doi:10.4103/2141-9248.122098

Sargın, B. (4.06.2023) Obstetrik Brachial Pleksus Hasarında Fizyoterapi, Sarıyer Rehberlik ve danışmalık.

Ulubaş Işık, D., Ünal, S., Demirel,N. ve ark. (2018). Yenidoğanda Uzun Kemik Kırıklarının Retrospektif Değerlendirilmesi: Tek Merkez Deneyimi *Türkiye Çocuk Hast Derg* 4: 264-267

Wilson, D., and Wilson, K.D. (2015). Chapter 8 Health Problems of the Newborn, Wong's nursing care of infants and children / [edited by] Marilyn J. Hockenberry, David Wilson.—10th edition, pp:294-299.

Yıldız Silahlı, N., Aslıyüksek, H. ve ark. (2022). Tıbbi Sürece Yansıyan Femur-Humerus Kırığı Saptanan Yenidoğanların Retrospektif Değerlendirilmesi: Tanımlayıcı Çalışma. Turkiye Klinikleri J Foren Sci Leg Med.;19(3):203-9.

OLGU 27

Dilek Şayık

Olgu

"37 yaşında, G2 P1 Y1 A0 olan 37^{+5} haftalık Aygül gebe, planlı sezaryen operasyonu ile 4.100 gr ağırlığında kız bebeği dünyaya geliyor. Her iki gebeliğinde de gestasyonel diyabet tanısı alan gebenin perinatoloji bölümünde düzenli olarak antenatal takipleri yapılarak diyabetik beslenme ve subkutan insülin tedavisi almıştır. Gebelik öncesi herhangi bir kronik hastalığı olmayan Aygül Hanımın ilk gebeliği 38 haftasında iri bebek nedeniyle sezaryen ile sonuçlanmıştır. Şu anki doğum sonrası bebeğini birinci saatte emziriyor ve ilk beslemeden 30 dakika sonra bebeğin kan şekeri 30 mg/dL olarak ölçülüyor. Fizik muayenesinde bebeğin, kalp atımı 190 /dk. ve vücut sıcaklığı 37.0°C olarak saptanıyor. Hemen anne sütü alması sağlanan bebeğin ilk beslemeden 45 dakika sonra tekrar (ekstrauterin 3. saat) kan şekeri ölçülüyor ve sonucun 28 mg/dL olduğu görülüyor. Bebeğin fizik muayenesinde kalp atımı 195 /dk., vücut sıcaklığı 36.9°C'dir. Bebeğin uyanması için el ve ayaklarına uyaran verilmesine rağmen, bebeğin uyku hali devam ederek, kısa süreli zayıf ve tiz bir ağlama görülüyor. Doktor orderı ile bebeğe tek doz mama verilip, annesini emmesi sağlanıyor. İlk 24 saat içindeki yapılan diğer ölçümlerde bebeğin kan glukoz seviyesinin 50-60 mg/dL arasında olduğu saptanıyor. Bu arada annenin bebeğini sık sık emzirmesi sağlanıyor. Sonraki 24-48 saat arasında yapılan 4 ölçümde kan glukoz değerinin 60 mg/dL'ın üzerinde olduğu belirleniyor. Annenin 24. saatten sonra bebeğini doğru ve yeterli bir şekilde emzirdiği, ten tene temasın sağlandığı görülüyor."

saptandı. Bu arada annenin bebeğini sık sık emzirmesi sağlandı. Hipoglisemide kan glukoz değeri IV glukoz tedavisi eşik değeri üzerinde ise bebeğin enteral beslenmesi gerektiğini öğrendim. Bu bebekte önce enteral besleme yapıldı ve bebeğin kan glukoz değeri artmaya başladı. Sonraki 24-48 saat arasında yapılan 4 ölçümde bebeğin kan glukoz değerinin 60 mg/dL'ın üzerinde olduğu belirlendi Annenin 24. saatten sonra bebeğini doğru ve yeterli bir şekilde emzirdiği, ten tene temasın sağlandığı görüldü. 48 saatinin sonunda bebeğin kan glukoz değerinin iyi olması üzerine doktor bebeğe taburculuk planladı. 15 gün sonra bebeğin fizik muayene ve laboratuvar testlerini yapmak için randevu verdi. Eğer erken müdahale yapılmasaydı ve bebeğin hipoglisemisi uzasaydı, bebekte nörolojik hasarların gelişebileceğini öğrendim.

Kaynaklar

Aktaş, M. (2011). Hipoglisemi, hiperglisemi, hiponatremi veya hipernatremisi olan yenidoğanların beyin difüzyon manyetik rezonans ile değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi, Malatya.

Aliefendioğlu, D., Çoban, A., Hatipoğlu, N., Ecevit, A., Arısoy, A. E., Yeşiltepe, G., ... & Özek, E. (2018). Yenidoğanda hipoglisemiye yaklaşım: Türk Neonatoloji ve Çocuk Endokrinoloji ve Diyabet Dernekleri uzlaşı raporu. Türk Pediatri Arşivi, 53(1), 224-233.

Aliefendioğlu, D., Çoban, A., Hatipoğlu, N., Ecevit, A., Engin Arısoy, A., Yeşiltepe Mutlu, G., Baş, F., Bideci, A., Özek, E. (2019). Yenidoğanda hipoglisemi. http://www.neonatology.org.tr/storage/2020/04/Yenido%C4%9Fan-Endokrinoloji-Rehberi-2019-5.pdf. Erişim tarihi: 16.05.2023

Barbosa, A.D.M., Júnior, I.F., de Lima, G.M. (2018). Neonatal hypoglycemia. Selected Topics in Neonatal Care, 27, 63.

Cowett, R.M., Farrag, H.M. (2004). Selected principles of perinatal–neonatal glucose metabolism. In Seminars in Neonatology, WB Saunders, 9(1), pp. 37-47.

De Leon-Crutchlow, D.D., Lord, M.K. (2022). Approach to hypoglycemia in infants and children. UpToDate, https://www.uptodate.com/contents/approach-to-hypoglycemia-in-infants-and-children?search=hipoglisemi&source=search_result&selectedTitle=2~150&usage_type=default&display_rank=2. Erişim tarihi: 17.05.2023

Engin, M.M.N., Aslantaş, M., Doğan, M., Kılıçaslan, Ö., Arslanoğlu, İ., Kocabay, K. (2019). Yenidoğanda Hiperinsülinemik Hipoglisemi Olgusu, KCNJ11 geninde saptanan c. 67A> G varyasyonu. Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, *16*(4), 250-251.

Kallem, V.R., Pandita, A., Gupta, G. (2017). Hypoglycemia: when to treat?. Clinical Medicine Insights: Pediatrics, 11, 1179556517748913.

Kaplan, İ. (2023). Pregestasyonel diabetes mellitus ve gestasyonel diabetes mellitus tanılı hastalarda gebelikte kilo alımı ile ikinci ve üçüncü trimester gebelik komplikasyonları arasındaki ilişki–Retrospektif vaka kontrol çalışması. Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi, *5*(2-3), 61-71.

Koca, S.B., Altıntaş, A.H., Duba, B. (2022). Yenidoğan hipoglisemisine güncel yaklaşım. The Medical Journal of Mustafa Kemal University, 13(47), 431-442.

Raju, T.N., Higgins, R.D., Stark, A.R., Leveno, K.J. (2006). Optimizing care and outcome for late-preterm (near-term) infants: a summary of the workshop sponsored by the National Institute of Child Health and Human Development. Pediatrics, 118(3), 1207-1214.

Rozance, P. J. (2023). Pathogenesis, screening, and diagnosis of neonatal hypoglycemia. UpToDate, https://www.uptodate.com/contents/pathogenesis-screening-and-diagnosis-of-neonatal-hypoglycemia?search=yenido%C4%9Fanda%20hipoglisemi&source=search_result&selectedTitle=1~150&usage_type=default&display_rank=1. Erişim tarihi: 19.05.2023

Sangun, O., Dundar, B. (2013). Management of hypoglycemia in neonatal period. The Journal of Current Pediatrics, 11(1), 31-39.

Saginur, M., Abdulnour, J., Guérin, E., Bancroft, X., Corsi, D. J., Della Zazzera, V., Bouattane, E. M. (2023). Association between newborn hypoglycemia screening and breastfeeding success in an Ottawa, Ontario, hospital: a retrospective cohort study. Canadian Medical Association Open Access Journal, 11(2), 381-388.

Thompson-Branch, A., Havranek, T. (2017). Neonatal hypoglycemia. Pediatrics in Review, 38(4), 147-157.

Törüner, E.K., Büyükgönenç, L. (2012). Çocuk Sağlığı: Temel Hemşirelik Yaklaşımları. Göktuğ Yayıncılık, Amasya, ss. 449-450.

Wang, L.Y., Wang, L.Y., Wang, Y.L., Ho, C.H. (2023). Early neonatal hypoglycemia in term and late preterm small for gestational age newborns. Pediatrics & Neonatology.

Yalçın, E.U., Genç, H.M., Bayhan, A., Anık, Y., Kara, B. (2022). Neonatal hipogliseminin sonucu olarak tipik beyin hasarı görüntüleme özellikleri olan hastaların nörogelişimsel sonuçları.Arch Neuropsychiatry, 59,296-302.

OLGU 28

Deniz Yiğit
Merve Çakırlı

Olgu

"26 yaşında, G1P1Y1A0 37. gebelik haftasında sezaryen doğum yapan Burcu Hanım'ın doğum sonrası hemen sütü gelmemiştir. Anne, bebeğinin sarılık olacağından korkarak bebeğine biberon ile mama vermiştir. Sonrasında ise bebeğine memeyi vermeye çalışmış ancak bebeği memeyi almakta zorluk yaşamıştır. Anne, sütü olmasına rağmen bebeğinin memeyi neden almadığını anlayamamıştır ve bu sebeple Aile Sağlığı Merkezinde kendisi ile ilgilenen ebeye başvurmuştur. Burcu Hanım ebe ile görüşmesinde, bebeğin emerken şapırtı sesleri çıkardığını ve bebeğinin huzursuz olduğunu söylemiştir. Ayrıca memelerinde hassasiyet olduğunu ve meme uçlarında ciddi bir ağrı hissettiğini ifade etmiştir."

Kaynaklar

Başlı, M., & Özsoy, S. (2021). Emzirmenin gözlemlenmesi, değerlendirilmesi ve bebeğin memeye yerleştirilmesi. Emzirme ve Anne Sütü ile Beslemede Danışmanlık/Güncel Yaklaşımlar, 1, 50-8.

Berens, P., Eglash, A., Malloy, M., Steube, A. M., & Academy of Breastfeeding Medicine. (2016). ABM clinical protocol# 26: Persistent pain with breastfeeding. Breastfeeding Medicine, 11(2), 46-53.

Bilgen, H., Kültürsay, N., & Türkyılmaz, C. (2018). Turkish Neonatal Society guideline on nutrition of the healthy term newborn. Turkish Archives of Pediatrics/Türk Pediatri Arşivi, 53(Suppl 1), S128.

Boran, P. (2020). Emzirme sorunlarına kanıta dayalı yaklaşım. Osmangazi Tıp Dergisi, 35-40.

Degefa, N., Tariku, B., Bancha, T., Amana, G., Hajo, A., Kusse, Y., ... & Aschalew, Z. (2019). Breast feeding practice: Positioning and attachment during breast feeding among lactating mothers visiting health facility in Areka Town, Southern Ethiopia. International Journal of Pediatrics, 2019.

Dolgun, G., İnal, S., Erdim, L., & Korkut, S. (2018). Reliability and validity of the Bristol Breastfeeding Assessment Tool in the Turkish population. Midwifery, 57, 47-53.

Douglas, P., & Geddes, D. (2018). Practice-based interpretation of ultrasound studies leads the way to more effective clinical support and less pharmaceutical and surgical intervention for breastfeeding infants. Midwifery, 58, 145-155.

Dündar, T., & Özsoy, S. (2020). Annelerin emzirmeye yönelik sosyal medya kullanım durumları. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(1), 29-39.

Karaçam, Z., & Sağlık, M. (2018). Emzirme sorunları ve sorunlara ilişkin yapılan girişimler: Türkiye'de yapılan çalışmalara dayalı bir sistematik derleme. Turkish Archives of Pediatrics, 53(3).

Puapornpong, P., Raungrongmorakot, K., Manolerdtewan, W., Ketsuwan, S., & Sinutchanan, W. (2015). The number of infant feeding positions and the 6-month exclusive breastfeeding rates. Journal of The Medıcal Assocıatıon of Thailand, 98(11), 1075-81.

Schafer, R., & Genna, C. W. (2015). Physiologic breastfeeding: A contemporary approach to breastfeeding initiation. Journal of Midwifery & Women's health, 60(5), 546-553.

The American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). (2021). Breastfeeding Challenges. Obstet Gynecol. 137, e42-53.

Thompson, R., Kruske, S., Barclay, L., Linden, K., Gao, Y., & Kildea, S. (2016). Potential predictors of nipple trauma from an in-home breastfeeding programme: A cross-sectional study. Women and Birth, 29(4), 336-344.

Tiruye, G., Mesfin, F., Geda, B., & Shiferaw, K. (2018). Breastfeeding technique and associated factors among breastfeeding mothers in Harar city, Eastern Ethiopia. International Breastfeeding Journal, 13(1), 1-9.

Türk neonatoloji Derneği. (2015). Sağlıklı term bebeğin beslenmesi rehberi. Erişim adresi: https://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/term_beslenme_2018.pdf Erişim tarihi. 20.06.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2015). Anne sütü ve emzirme danışmanlığı el kitabı. Erişim adresi: https://istanbulism.saglik.gov.tr/Eklenti/7712/0/emzirmedanismanligielkitabipdf.pdf Erişim tarihi: 15.06.2023.

World Health Organization (WHO). (2017). Protecting, promoting and supporting breastfeeding in facilities: Providing maternity and newborn services. Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/breastfeeding Erişim tarihi: 05.05.2023.

World Health Organization (WHO) and United nations Children's Fund (UnICEF) (2020). Baby-friendly hospital ınitiative training course for maternity staff: Trainer's guide. Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/handle/10665/333676 Erişim tarihi: 25.05.2023.

OLGU 29

Merve Çakırlı
Deniz Yiğit

Olgu

"35 yaşındaki G3 P3 Y3 A0 olan Sevim Hanım, 39^{+3} haftasında vajinal doğum yapmıştır. Bebeği, non-sendromik unilateral (sol taraflı) dudak ve damak yarığı ile doğmuştur. Bebek dostu olan hastanede doğumdan hemen sonra bebek ile annenin ten tene teması başlatılmıştır. Doğum salonunda yapılan baştan aşağı değerlendirme sonrası anomalisi dışında herhangi bir sağlık sorunu olmayan bebek anne yanına servise çıkarılmıştır. Gebeliğin 20. haftasında yapılan detaylı ultrason sırasında bebeğe yarık damak- dudak tanısı konmuştur. Ancak ilk kez yarık damak-dudaklı bir bebeğe sahip olduğu için anne multipar olmasına rağmen bebeğini nasıl besleyeceği konusunda oldukça endişelenmiştir. Anneden öncelikle emzirmeyi denemesi istenmiştir. Bebek yorulduğunda ya da emmeyi yeterince başaramadığında sütünü sağarak biberon ile besleyebileceği öğretilmiştir. Sağlık çalışanlarının gözetiminde ve danışmanlığında emzirme başlatılmıştır. Ancak bebeğin beslenmede zorluk yaşadığı, anne sütünü sürekli aspire ettiği gözlemlenmiştir. Bu durum anneyi korkutmuş ve annenin emzirmeyi reddetmesine neden olmuştur. Anneye bebeğini anne sütü ile beslemesinin önemi anlatılmış, sütünü sağarak özel biberon aracılığıyla bebeğini beslemesi konusunda anne desteklenmiştir. Annenin hastanede kaldığı süre boyunca bebeğini besleme sırasında çok tedirgin ve gergin olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle hem taburculuk sonrası bebeğini korkmadan etkin bir şekilde besleyebilmesi hem de operasyon sonrasında emzirmenin başlatılabilmesi için emzirme polikliniğine yönlendirilmiştir."

için tedirgindi. Buna rağmen anne başarılı bir şekilde bebeğini emzirebildi. Baba da anne emzirirken eşine bebeği tutma konusunda yardımcı olmaya çalışıyordu. Onları bu şekilde mutlu ve başarmış görmek beni çok duygulandırdı. Bir bebeğin ve bir annenin hayatına dokunmak mesleğimin en güzel tarafıydı. Anneyi emzirmeyi başarılı bir şekilde uyguladığı için kutladım. Ancak bu durumu takip etmek, bebeğin kilo alımlarını kontrol etmek için tekrar gelmelerini istedim. Randevu günlerini ayarlayıp onları yolcu ettim.

Kontrole geldiklerinde bebeğin beslenmesinin ve büyümesinin iyi durumda olduğunu, annenin artık daha cesaretli olduğunu ve kendine güvendiğini gördüm. Anne de bebeğinin iyileştiğini görmekten, günden güne görüntü olarak normale dönmesinden çok mutlu olduğunu ifade etti. Onlarla yolcuğumuz artık sona ermişti. Anne ayrılmadan önce "Çok zor bir süreçten geçtik, çoğu zaman da umutsuzluğa kapıldım. Şimdi bebeğimi bu halde görmek mucize gibi geliyor.

Sizin desteğinizi hiçbir zaman unutmayacağım" dedi. Anneden bu sözleri duymak beni çok duygulandırmıştı. Annenin ilk geldiği zamandan bugüne kadar geçen süreç gözümde canlandı. Annenin kapıdan ilk girdiğinde ağlayan yüzünün şu anda gülerek buradan çıkması mesleğimi bir kez daha sevdirdi.

Kaynaklar

Allori, A. C., Mulliken, J. B., Meara, J. G., Shusterman, S., & Marcus, J. R. (2017). Classification of Cleft Lip/Palate: Then and Now. The Cleft palate-craniofacial. journal: official publication of the American Cleft Palate-Craniofacial Association, 54(2), 175–188. https://doi.org/10.1597/14-080

Kaye, A., Cattaneo, C., Huff, H. M., & Staggs, V. S. (2019). A pilot study of mothers' breastfeeding experiences in infants with cleft lip and/or palate. *Advances in Neonatal Care*, *19*(2), 127-137.

Boyce, J. O., Reilly, S., Skeat, J., Cahir, P., & Academy of Breastfeeding Medicine. (2019). ABM clinical protocol# 17: guidelines for breastfeeding infants with cleft lip, cleft palate, or cleft lip and palate—revised 2019. Breastfeeding Medicine, 14(7), 437-444.

Lopez-Bassols, I. (2021). Assisted Nursing: A Case Study of an Infant With a Complete Unilateral Cleft Lip and Palate. Journal of Human Lactation, 37(2), 419-424.

Madhoun, L. L., Crerand, C. E., Keim, S., & Baylis, A. L. (2020). Breast milk feeding practices and barriers and supports experienced by mother–infant dyads with cleft lip and/or palate. The Cleft Palate-Craniofacial Journal, 57(4), 477-486.

Yılmazbaş, P. Damak-Dudak Yarığı ve Emzirme.

Sırıken, F., Ertekin, A. A., Aydın, O. E., Akcan, A. B., Ceylan, E., & Pekcan, A. G. (2021). Dudak ve/veya damak yarığı olan bebeklerde beslenme problemlerine yaklaşım.

Şenol, A., Özdiler, E., & Altuğ, AŞ. (2014). Dudak damak yarıkları ve genetik. AÜ Diş Hek Fak Derg. 41(1): 61-67

Kucukkaraca, E. (2018). Dudak damak yarıkları ve multidisipliner tedavileri. İçinden: Duran, N (Ed) Sağlık bilimlerinde güncel akademik çalışmalar. Volume/cilt 1: Syf: 39.

Çınar, S., & Koç, G. Dudak ve Damak Yarığı Olan Bebeklerin Ebeveynlerinin Yaşadıkları Sorunlar ve Hemşirelik Yaklaşımı. Sağlık ve Toplum, 31(3): 52-58.

Tunçer, N. İ., & Yılmaz, A. Dudak-damak yarıklı bireylerde görülen doğumsal ve gelişimsel problemler. 7tepe Klinik Dergisi, 14(3), 139-149.

Hoşnuter, M., Aktunç, E., KARGI, E., Ünalacak, M., Babucçu, O., Demircan, N., & IŞIKDEMİR, A. (2002). Yarık damak dudak aile rehberi. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 9(1).

Laço, S. K. (2023). Yarık damak veya yarık dudaklı çocuğa sahip olan ebeveynlerin stresle başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi. Journal of Infant, Child and Adolescent Health, 3(1), 20-30.

OLGU 30

Ebru Ertaş
Nebahat Özerdoğan

Olgu

"27 yaşında, G2P1Y1A1 olan Ayşe Hanım, sezaryen doğum sonrası birinci haftada rutin kontroller için Aile Sağlığı Merkezine başvurmuştur. Ebe, anneyi fizyolojik ve psikolojik olarak değerlendirmiş ve annenin dikkatinin dağınık olduğunu, kaygılı ve üzgün göründüğünü fark etmiştir. Ebe, uyku düzeni, bebek bakımı ve iyilik haliyle ilgili anne ile sohbet etmiş ve annenin bebeğine bakma konusunda sosyal bir desteğinin olmadığını, ilk bebeği olduğu için ona zarar vereceği kaygısı taşıdığını belirlemiştir. Anne, bebeğinin uyuduğu zamanlarda bile uyuyamadığını, iştahının olmadığını, kendini sürekli halsiz ve yorgun hissettiğini, unutkanlığının arttığını, en ufak olumsuz bir durumda bile ağladığını, hatta ağlama ataklarının çok sık olduğunu bildirmiştir. Ayrıca anne eşi ile de sorunlar yaşadığını, eşine ve hareketlerine tahammül etmekte zorlandığını dile getirmiştir."

Kaynaklar

American College of Obstetricians and Gynecologists. (2021). Available at: https://www.acog.org/womens-health/faqs/postpartum-depression. Erişim tarihi: 09.05.2023

Astari, R. Y., & Yuwansyah, Y. (2022). Psychosocial Study on the Incidence of Postpartum Blues. Jurnal Aisyah: Jurnal Ilmu Kesehatan, 8(1), 111-118. doi: 10.30604/jika.v8i1.1524

Bass P.F., Bauer, N. (2018). Parental postpartum depression: More than "baby blues". Contemporary PEDS Journal, 35(9), 35-38.

Coşar Çetin F., Yeşilçiçek Çalık Ç. (2020). Riskli Doğum ve Sonrası Dönem. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, ss. 258-259.

Durgun, S. K., & Ulaş, S. C. (2023). Knowledge and Practices of Primary Health Care Professionals on Maternal Blues. International Journal of Mental Health and Addiction, 21(1), 650-665.

Erdem, Ö. (2009). Doğum sonrası hüzün ve doğum sonrası depresyon. Konuralp Medical Journal, 1(1), 32-37.

Jannah, F. W. (2022). Postpartum Blues as a Psychologıcal Dısorders in New Mother: A Case Report. Journal of Psychiatry Psychology and Behavioral Research, 3(2), 19-21. doi: 10.21776/ub.jppbr.2022.003.02.4

Moyo, G. P. K., Djoda, N. (2020). Relationship Between the Baby Blues and Postpartum Depression: A Study Among Cameroonian Women. American Journal of Psychiatry and Neuroscience, 8(1), 26-29. doi:10.11648/j.ajpn.20200801.16

Putri, H. F. W., Putri, F. R. (2022). How To Cope With Baby Blues: a Case Report. Journal of Psychiatry Psychology and Behavioral Research, 3(1), 13-15. doi: 10.21776/ub.jppbr.2022.003.01.4

Rezaie-Keikhaie, K., Arbabshastan, M. E., Rafiemanesh, H., Amirshahi, M., Ostadkelayeh, S. M., Arbabisarjou, A. (2020). Systematic review and meta-analysis of the prevalence of the maternity blues in the postpartum period. Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing, 49(2), 127-136. doi:10.1016/j.jogn.2020.01.001

Ulaş, S. C., Köken, S., & Tayhan, E. (2016). Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Ebe ve Hemşirelerin Annelik Hüznünü Önlemedeki Rolü. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 19(0), 57-61.

Yavuz, M. Y., Bilge, Ç. (2022). Annelik Hüznünden Postpartum Depresyon ve Psikoza. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(1), 1-10. doi: 10.48124/husagbilder.845299

Yıldırım, F., Duman, N. B. (2018). Kanıta Dayalı Bilgiler Işığında Postpartum Emosyonel Sorunlara Yönelik Yaklaşımlar. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 755-764. doi: 10.17218/hititsosbil.342427

OLGU 31

Ayşegül Unutkan
Sercan Mansuroğlu

Olgu

"23 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan, 4 hafta önce vajinal doğum yapan A.Y. rutin kontroller için Aile Sağlığı Merkezine başvurmuştur. Ebe, anneyi fizyolojik ve psikolojik olarak değerlendirmiş, annenin moralinin bozuk ve halsiz göründüğünü fark etmiştir. Birlikte geldiği eşinden ve annesinden; hiçbir şey yapmak istemediği, bebeğine bakmayı reddettiği, bebeği dâhil her şeye çabuk sinirlendiği, bebek ağlamasına dayanamadığı ve intihar düşüncelerine sahip olduğu öğrenilmiştir. Sağlıklı bir bebeklik dönemi geçiren A.Y.'nin çocukluğunda çekingen ve içine kapanık, okul çağında başarılı olmadığı, önceden geçirilmiş depresyon öyküsünün olduğu bildirilmiştir. 14 yaşında tanımadığı biri tarafından tacize maruz kalmış, menarş yaşı 16, evlilik yaşı 22'dir. Kayınvalidesi ve kayınpederi ile beraber aynı evde yaşamaktadır. Annemiz premorbid kişiliğini "öfkeli fakat merhametli" şeklinde tanımlıyor. Sigara kullanımı var (1 paket/gün), alkol/uyuşturucu kullanımı yok. Görünümü yaşı ile uyumlu. İletişim isteği azalmış, göz teması az, sorulan sorulara kısa cevaplar veriyor. Bilinç açık, koopere ve oryantasyonu tam. Dikkat, bellek ve algıda sorun saptanmamıştır. Düşünce süresi olağan fakat içeriği fakir, anhedoni mevcut, ümitsizlik ve karamsarlıkla beraber suçluluk düşünceleri hâkim ve aktif suicidal düşünceleri mevcut. Soyutlama ve yargılaması beklenen düzeyde olan annenin, uyku örüntüsünde azalma, psikomotor aktivite ve libidoda azalması depresif mood ile uyumlu olduğu görüldü. Bebeğin bakımı ile ilgili sorulan sorulara cevap vermekte isteksiz olduğu görüldü. IQ'su 86 olan olgu, Edinburg Postnatal Depresyon ölçeğinden (EPDÖ) 26 puan, Beck Depresyon ölçeğinden (BDÖ) 60 puan (klinik düzeyde depresyon) almıştır."

nız kalmaktan korkar olmuştum. Bu süreçte ebe telefonla aradı, psikiyatriye gidip gitmediğimi sordu. Gitmediğimi söyledim bu sefer eşimle birlikte gelmemi istedi. Eşimle birlikte gittim ve olanları anlattım. Eşim yaşadıklarımı duyunca şok oldu ve ona anlatmadığım için sinirlendi. Ebe eşimle ayrıca görüşmek istedi. Eve gittiğimizde daha anlayışlıydı ve beraber doktora gitmeyi teklif etti.

Doktora gittiğimizde yaşadıklarımın postpartum depresyon nedeniyle olduğunu ve tedaviye başlamamız gerektiğini söyledi. İlaçları düzgün kullanmazsam hastaneye yatmam gerekebileceğini belirtti. Aynı zamanda psikologla görüşmemi istedi. Doktor da eşimle ayrıca görüştü. İlacı kullandığım için emzirmeyi bıraktım. İlk zamanlar her şey çok kötüydü, daha çok uyumak istiyordum, annem desteğe geldi ve sürekli uyudum. Ebe hanım belli aralıklarla arayıp nasıl olduğumu sordu. Psikolog görüşmesini ilk ay kaçırdım ama sonra düzenli gittim. İlaca alıştıktan sonra yavaş yavaş her şey düzelmeye başladı. Zamanla kontrollerin sıklığı azaldı, bebeğimle geçirdiğim zaman keyifli olmaya başladı. Omuzlarımda hissettiğim yük kalktı, işe geri döndüm. Tedavim 2 yıl sürdü. Ebem tarafından tedavi süresince benimle aynı sorunu yaşayan annelerle bir araya getirildim. PPD birçok anne yaşayabiliyormuş onlarla konuşmak çok iyi geldi. Bu süreçte ebe, ailem, eşim herkes destekledi ve sağlıklı bir şekilde sorunu atlatabildim.

Kaynaklar

American College of Obstetricians and Gynecologists. (2015). Screening for perinatal depression. Committee Opinion No. 630. *Obstet Gynecol. 125*, 1268-1271. Available from: https://www.acog.org/ Clinical-Guidance-and- Publications/Committee-Opinions/Committee-on-Obstetric-Practice/ Screening-for-Perinatal- Depression

American Psychiatric Association, et al. (2013). The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM 5. bookpointUS. Available from: https://www.psychiatry.org/psychiatrists/ practice/dsm

Arthur, E., Seymour, A., Dartnall, M., Beltgens, P., Poole, N., Smylie, D., North, N., Schmidt, R. (2013). Trauma informed practice guide. Vancouver (BC): British Columbia Centre of Excellence for Women's Health; BC Ministry of Health, Mental Health and Substance Use Branch; and Vancouver Island Health Authority, Youth and Family Substance Use Services. Available from: http://bccewh.bc.ca/wp-content/ uploads/2012/05/2013_TIP-Guide.pdf

Association of Women's Health Obstetric and Neonatal Nurses. (2015). Mood and anxiety disorders in pregnant and postpartum women. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs,* 44, 687-689. Available from: https://onlinelibrary.wiley.com/ doi/full/10.1111/1552-6909.12734

Beck C. T. (2001). Predictors of postpartum depression: an update. *Nursing research*, *50*(5), 275–285. https://doi.org/10.1097/00006199-200109000-00004

Beck CT, Driscoll JWD. (2006). Postpartum Mood And Anxiety Disorders: A Clinician's Guide. Sudbury Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers. https://doi.org/10.1016/j.jmwh.2007.07.005

Best Start Resource Centre. (2014). Managing depression: a self-help skills resource for women living with depression during pregnancy, after delivery and beyond [Internet]. Toronto (ON): Best Start Resource Centre. Available from: https://www.beststart.org/resources/ppmd/ DepressionWorkbookFinal_15APR30.pdf

Braddell, A. (2017). Citizen's guide to non-directive coaching [Internet]. Leicester (UK): Learning and Work Institute. Available from: https://www. learningandwork.org.uk/wp-content/ uploads/2017/08/LW-Coaching

Carteret M. (2018). Cross-cultural use of the Edinburgh Postnatal Depression Scale [Internet]. [place unknown]: Dimensions of Culture. Available from: http://www.dimensionsofculture.com/2018/03/screening-for-pregnancy-related-depression-in-private-practice-settings-cross-cultural-considerations/

Cohen LS, Viguera AC, Bouffard SM, et al. (2001). Venlafaxine in the treatment of postpartum depression. *J Clin Psychiatry,* 62(8):592–596. https://doi.org/10.4088/jcp.v62n0803

Coşkun, TD., Aydın, S., Çatak, B. (2016). Do social determinants of health affect postpartum depression? [Article in Turkish]. TAF Prev Med Bull, 15:414–20. https://doi.org/10.5455/pmb.1-1456489763

Durukan, E. , İlhan, M. N. , Bumin, M. A. Aycan, S. (2011). 2 Hafta-18 Aylık Bebeği Olan Annelerde Postpartum Depresyon Sıklığı ve Yaşam Kalitesi . Balkan Medical Journal , 2011(4) , 385-393 . https://doi.org/10.5174/tutfd.2010.04117.3

Earls, F. (2010). The Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. Clinical report – Incorporating recognition and management of perinatal and postpartum depression into pediatric practice. *Pediatr.* 126, 1032-1039. Available from: http://pediatrics.aappublications. org/content/126/5/1032

Glavin K, Smith L, Sørum R, et al. (2010). Supportive counselling by public health nurses for women with postpartum depression. *J Adv Nurs,* 66(6):1317–27. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2010.05263.x

Gülseren, L. (1999). Doğum Sonrası Depresyon: Bir Gözden Geçirme, Türk Psikiyatri Dergisi, 10(1):58-67. Available from: http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=2562

Hoffman, Cunningham, Leveno, Bloom, Spong, Dashe, et al. (2016). Williams Obstetrik. Yıldırım G, (ed). Nobel Tıp Kitabevi, ss. 1204-1213.

Kolukırık Ü. (2016). Postpartum depresyon belirtisini etkileyen etmenler ve postpartum depresyon belirtisinin emzirme ile ilişkisi. Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir.

Marakoğlu K, Özdemir S, Çivi S. (2009). Postpartum depresyon. *Turkiye Klinikleri J Med Sci,* 29(1).

Marsay, C., Manderson, L., Subramaney, U. (2018). Changes in mood after screening for antenatal anxiety and depression. *J Reprod İnfant Psychol*, Mar 30, 1-16. Available from: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02646838.2018.1453601

Milgrom J, Gemmill AW, Ericksen J, et al. (2015). Treatment of postnatal depression with cognitive behavioural therapy, sertraline and combination therapy: a randomised controlled trial. *Aust N Z J Psychiatr,* 49(3):236–45. https://doi.org/10.1177/0004867414565474

National Institute for Health and Care Excellence. (2018). Antenatal and postnatal mental health: clinical management and service guidance. [place unknown]: National Institute for Health and Care Excellence). Available from: https://www.nice.org. uk/guidance/cg192

Nguyen J. (2017). A literature review of alternative therapies for postpartum depression. *Nurs Womens Health.,* 21(5):348-359. Available from: https://nwhjournal.org/article/S1751- 4851(17)30217-9/fulltext

NICE Clinical Guidelines, (2012). No. 136. National Collaborating Centre for Mental Health (UK). Service user experience in adult mental health: Improving the experience of care for people using adult NHS mental health services. Leicester (UK): British Psychological Society. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/ books/NBK327301/

Norhayati, M. N., Hazlina, N. N., Asrenee, A. R., Emilin, W. W. (2015). Magnitude and risk factors for postpartum symptoms: a literature review. *Journal of affective Disorders*, 175, 34-52. https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.12.041

O'Hara, M., Engeldinger, J. (2018). Treatment of postpartum depression: recommendations for the clinician. *Clin Obstet Gynecol*. 61(3):604-614.

Orhon, F. Ş. (2007). Postpartum Depresyonun Çocuklar Üzerine Etkileri . Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 60 (2), 57-60. https://doi.org/10.1501/Tipfak_00000 00237

Özcan NK, Boyacıoğlu NE, Dinç H. (2017). Postpartum Depression Prevalence and Risk Factors in Turkey: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Arch Psychiatr Nurs*., 31(4):420-8. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2017.04.006

Registered Nurses' Association of Ontario. (2016). Nursing towards equity: applying the social determinants of health in practice (Internet). Toronto (ON): Registered Nurses Association of Ontario. Available from: https://rnao.ca/ bpg/courses/nursing-towards-equity-applying-social-determinants-health-practice

Rojas-Garcia, A., Ruiz-Perez, I., Goncalves, D.C., et al. (2014). Healthcare interventions for perinatal depression in socially disadvantaged women: A systematic review and meta-analysis. *Clin Psychol: Sci Pract.* 21(4):363–384.

Royal College of Psychiatrists. (2018). Postnatal depression [Internet]. London (UK): Royal College of Psychiatrists. Available from: https://www.rcpsych.ac.uk/healthadvice/ problemsanddisorders/postnataldepression.aspx

Stamou, G., Garcia-Palacios, A., Botella, C. (2018). Cognitive-behavioural therapy and interpersonal psychotherapy for the treatment of post-natal depression: a narrative review. *BMC Psychol.,* 6(1):28.

Stewart, D. E., Gagnon, A., Saucier, J. F., Wahoush, O., Dougherty, G. (2008). Postpartum depression symptoms in newcomers. *Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie*, *53*(2), 121–124. https://doi.org/10.1177/070674370805300208

Stewart, D. E., Vigod, S. (2016). Postpartum depression. *NEJM,* 375(22), 2177–2186. https://doi.org/10.1056/NEJMcp1607649

Stowe ZN, Casarella J, Landry J, et al. (1995). Sertraline in the treatment of women with postpartum major depression. *Depression,* 3(1–2):49–55. https://doi.org/10.1002/depr.3050030109

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı. Doğum Sonu Bakım Yönetim Rehberi. (2018). Erişim: https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/ekitap/ruh_sagligi/kadin_rs/2018_dogum sonubakreh.pdf

Werner, E., Miller, M., Osborne, L.M., Kuzava, S., Monk, C. (2015). Preventing postpartum depression: Review and recommendations. *Arch Womens Ment Health*, 18(1):41-60. Available from: https://www. ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/ PMC4308451/

Wisner KL, Peindl KS, Gigliotti TV. (1998). Tricyclics vs SSRIs for postpartum depression. *Arch Womens Ment Health,* 1(4):189–91. https://doi.org/10.1007/s007370050027

World Health Organization. (2014). Social determinants of mental health [Internet]. Geneva (CH). World Health Organization. Available from: http://apps.who.int/iris/bitstream/ handle/10665/112828/9789241506809_ eng.pdf;jsessionid=7E14520A2E67C6FA0FBBAB1A9E719FCD?sequence=1

World Health Organization. (2015). Thinking healthy: A manual for psychosocial management of perinatal depression (WHO generic field-trial version 1.0). Geneva (CH): World Health Organization. Available from: http:// www.who.int/mental_health/maternal-child/thinking_ healthy/en/

Yıldırım A, Hacıhasanoğlu R, Karakurt P. (2011). Postpartum depresyon ile sosyal destek arasındaki ilişki ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1):31-46. Erişim: http://www.insanbilimleri.com

OLGU 32

Elif Dağlı
Feyza Aktaş Reyhan

Olgu

"42 yaşında G1P1Y1A0 olan Çilem Hanım COVID-19 pandemisinde sezaryen ile sağlıklı kız bebek dünyaya getiriyor. Gebeliğinin 28. haftasında, pandemi nedeniyle işini kaybediyor ve kişisel, mali stres nedeniyle derin kaygı yaşıyor. Postpartum 5. günde Aile Sağlığı Merkezi'nde topuk kanı alım esnasında ebe, Çilem Hanım'ın korku, şüphecilik ve garip davranışlar sergilediğini fark ediyor. Çilem Hanım, "Herkese COVID bulaştıracaksınız, herkesi öldüreceksiniz, kıyameti koparacaksınız" gibi söylemlerle bağırıyor. Ebe, acilen yanına diğer odalardan destek personel çağırıyor. "Neden şaşı bakıyorsunuz… Beni hipnotize edeceksiniz, uyutacaksınız… Yılansınız, solucansınız, her yerdesiniz… Yumurtanın içine girmeye çalışan spermler gibisiniz…" söylemleriyle devam ediyor. Ebe, Çilem Hanım'ın iştahının azaldığını, uyumadığını, bebeğiyle ilgilenmediğini yanında gelen eşinden ve annesinden öğreniyor. Özgeçmiş ve soy geçmişinde, Çilem Hanım'ın sağlıklı gebelik geçirdiğini, herhangi bir fizyolojik ve psikolojik sorunu olmadığını, fakat kız kardeşinde bipolar bozukluk olduğunu öğreniyor. Ebe, Çilem Hanım'ı acilen psikiyatri uzmanına yönlendiriyor ve yatışı yapılıyor. Tam kan sayımı, metabolik profil, tiroid profili, idrar ilaç taraması, serum kalsiyum düzeyleri, B12, folat ve tiamin dahil olmak üzere ayırıcı tanılarına yönelik gerekli tetkikler yapılıyor. Tetkikler sonucunda elektrokonvülzif terapi (EKT) uygulanıyor, olanzapin (5 mg) başlanıyor. Oral alımı başlayan Çilem Hanım'a lorazepam (2,5 mg 1x1) ilave ediliyor. Delüzyonel düşünce içeriği bulunmayan Çilem Hanım 63. günde poliklinik randevusu verilerek taburcu ediliyor."

ise tedavi sürecim tamamlanmıştı. Ama hastalığın tekrarlama ihtimaline karşı bir müddet takip edilmiştim. Bu hastalıktan kurtulacağıma, yaşadığım o korkunç durumların biteceğine asla inanmıyordum. Hayatın bu kadar güzel olduğu, ailemle mutlu, sevgi dolu günler hissettiğim bugünler hiç gelmeyecek sanıyordum. Ama umut hep var. Umudun var olduğunu bu hastalığı yaşayan tüm kadınlara anlatmak için bir süredir birçok projede yer aldım. Mutlu anneler ve çocuklar için bu nadir de olsa görülen hastalık için elimden geleni yapmaya devam edeceğim.

Kaynaklar

Aas M, Vecchio C, Pauls A, et al. 2020. Biological stress response in women at risk of postpartum psychosis: The role of life events and inflammation. Psychoneuroendocrinology 113: 104558.

American Psychiatric Association. 2013. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edn. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Barlow J, Bennett C, Midgley N, et al. 2016. Parent-infant psychotherapy: A systematic review of the evidence for improving parental and infant mental health. J Reproduct Infant Psychol 34: 464-482.

Bergink V, Bouvy PF, Vervoort JS, et al. 2012. Prevention of postpartum psychosis and mania in women at high risk. Am J Psychiatry 169: 609–615.

Clark CT, Sit DKY, Driscoll K, et al. 2015. Does screening with the MDQ and EPDS improve identification of bipolar disorder in an obstetrical sample? Depression and Anxiety 32: 518.

Di Florio A, Mei Kay Yang J, Crawford K, et al. 2021. Postpartum psychosis and its association with bipolar disorder in the UK: A case-control study using polygenic risk scores. Lancet Psychiatry 8: 1045–1052.

Frawley E, Cowman M, Lepage M, et al. 2021. Social and occupational recovery in early psychosis: A systematic review and meta-analysis of psychosocial interventions. Psychol Med 53: 1787–1798.

Fusté M, Pauls A, Worker A, et al. 2017. Brain structure in women at risk of postpartum psychosis: An MRI study. Transl Psychiatry 7: 1286–1286.

Galbally M, Bergink V, Vigod SN, et al. 2018. Breastfeeding and lithium: Is breast always best? Lancet Psychiatry 5: 534–536.

Ganjekar S, Desai G and Chandra PS. 2013. A comparative study of psychopathology, symptom severity, and short-term outcome of postpartum and nonpostpartum mania. Bipolar Disord 15: 713–718.

Jones I, Chandra PS, Dazzan P, et al. 2014. Bipolar disorder, affective psychosis, and schizophrenia in pregnancy and the postpartum period. Lancet 384: 1789-1799.

Kalra H, Tran T, Romero L, et al. 2022. Burden of severe maternal peripartum mental disorders in low- and middle-income countries: A systematic review. Arch Womens Ment Health 25: 267–275.

Kamperman AM, Veldman-Hoek MJ, Wesseloo R, et al. 2017. Phenotypical characteristics of postpartum psychosis: A clinical cohort study. Bipolar Disord 19: 450-457.

Luykx JJ, Di Florio A and Bergink V. 2019. Prevention of infanticide and suicide in the postpartum period-the importance of emergency care. JAMA Psychiatry 76: 1221-1222.

McAllister-Williams H, Baldwin DS, Cantwell R, et al. 2017. British association for psychopharmacology consensus guidance on the use of psychotropic medication preconception, in pregnancy and postpartum 2017. J Psychopharmacol 31: 519-552.

Perry A, Gordon-Smith K, Jones L, et al. 2021. Phenomenology, epidemiology and aetiology of postpartum psychosis: A review. Brain Sciences 11: 47.

Poels EMP, Bijma HH, Galbally M, et al. 2018. Lithium during pregnancy and after delivery: A review. Int J Bipolar Disord 6: 1-12.

Rommel AS, Molenaar NM, Gilden J, et al. 2021. Long-term outcome of postpartum psychosis: A prospective clinical cohort study in 106 women. Int J Bipolar Disord 9: 1-10.

Rönnqvist I, Brus O, Hammar A, et al. 2019. Rehospitalization of postpartum depression and psychosis after electroconvulsive therapy: A population-based study with a matched control group. J Ect 35: 271.

Rundgren S, Brus O, Båve U, et al. 2018. Improvement of postpartum depression and psychosis after electroconvulsive therapy: A population-based study with a matched comparison group. J Affect Disord 235: 258-264.

Sambataro F, Cattarinussi G, Lawrence A, et al. 2021. Altered dynamics of the prefrontal networks are associated with the risk for postpartum psychosis: A functional magnetic resonance imaging study. Transl Psychiatry 11: 1-11.

Swift E, Pierce M, Hope H, et al. 2020. Young women are the most vulnerable to postpartum mental illness: A retrospective cohort study in UK primary care. J Affect Disord 277: 218–224.

Wesseloo R, Kamperman AM, Munk-Olsen T, et al. 2015 Risk of postpartum relapse in bipolar disorder and postpartum psychosis: A systematic review and meta-analysis. Am J Psychiatry 173: 117-127.

World Health Organisation. 2018. The ICD-11 Classification of Mental and Behavioural Disorders. WHO. https://icd.who.int/ Erişim tarihi: 02/08/2023.

OLGU 33

Nurgül Şimal Yavuz
Havva Yeşildere Sağlam

Olgu

"31 yaşında, G1 P1 Y1 A0 olan Gizem Hanım, 3 yıllık evlidir. Gebelik öncesinde kilo/boy: 64 kg./168 cm. beden kitle indeksi: 22.6 kg/m^2 olup normal kilo aralığında yer alan Gizem Hanım, gebelik sürecinde toplam 16 kilo almıştır. Gebeliğinde herhangi bir egzersiz yapmamış ve fakat kendine sağlıklı bir beslenme düzeni oluşturmuştur. Dört ay önce 41^{+4} haftada vajinal doğum yapan Gizem Hanım, zorlu bir doğum süreci geçirmiştir. Epizyotomi uygulanmasına rağmen perine bölgesinin birkaç noktasında 1. ve 2. derece laserasyonları oluşmuştur. Laserasyonlara bağlı olarak ilk günlerde kanaması yoğun olmasına rağmen yara bölgesi iyileşmesi normal süreçte tamamlanmıştır. Bebeğini yalnızca anne sütü ile besleyen Gizem Hanım, bebek bakımı ile tek başına ilgilenmektedir. Doğumdan sonraki 38. günde ilk cinsel birliktelik denemesini gerçekleştiren Gizem Hanım bu deneyimde şiddetli ağrı ve acı duymuş, sonraki denemelerinde de aynı şikâyeti yaşayınca bir süredir cinsel birliktelik yaşamadığını belirtmektedir. Bebeğinin 4. ay aşısını yaptırmak için ASM'ye gelen Gizem Hanım, kapıda asılı olan afişi görmüş ve cinsel yaşantısı ile ilgili problemlerini danışabileceği biri olduğu için oldukça memnun olmuştur. Ebe Canan Hanım'la görüşmek üzere ASM'ye başvurmuştur. Bebek bakımının ve gece emzirmelerinin verdiği zorluklar neticesinde oldukça uykusuz, yorgun ve yıpranmış halde görünmektedir. Aynı zamanda cinsel birliktelik esnasında problem yaşayan taraf olarak kendini suçlu ve yetersiz hissettiğini belirtmektedir."

sel isteksizliğini tetiklemiş olabilirdi. Cinsel isteksizliğin hakim olduğu bir bedende vajinal kayganlığın gerçekleşmesi de o ölçüde zorlaşacak ve cinsel birliktelik esnasında ağrı, acı hissi oluşacaktır. Kadını yeterince dinledikten sonra bu durumun ne kadar doğal bir süreç olduğundan bir kez daha bahsettim. Postpartum disparoni, doğumdan sonra zaman geçtikçe etkinliği azalan bir durumdur. O nedenle de bu süreçte kendisine zaman tanıması ve kendi bedenine anlayışlı olması gerektiğini anlattım. Ayrıca cinsel birlikteliğin sadece penetrasyondan ibaret olmadığını farklı cinsel aktiviteler yaparak da eşiyle yakınlığını koruyabileceğini söyledim. Bebek bakımından fırsat buldukları ölçüde eşiyle romantik ve samimi vakit geçirmenin, sarılma, öpme, duygusal ve erotik içerikli konuşmalar yapmanın eşine ve kendisini iyi hissettireceğini ve azaldığını belirttiği cinsel arzusunu tetikleyebileceğini anlattım. Cinsel birliktelik denemek istediklerinde ise kendisi daha rahat hissettiği, kontrolün kendisinde olduğu pozisyonları tercih edebileceğini; bunun yanı sıra su bazlı vajinal kayganlaştırıcı kullanımının kuruluk hissine iyi geleceğini söyledim. Yüksek ihtimalle geçici bir süreç yaşadıklarını fakat uzun süreli şikâyetleri devam ederse ve bu öneriler herhangi bir iyileşme ortaya koymazsa o zaman bir cinsel terapiste yönlendirebileceğimi belirttim.

İki hafta sonra yeniden görüşmek üzere ayrıldığımız Gizem Hanım, yaklaşık 12-13 gün sonra bebeği için ASM'ye geldiğinde yanıma uğradı. Problemlerinin tamamen ortadan kaybolmadığını fakat eşiyle daha sağlıklı iletişim kurup fırsat buldukça kendilerine yarım saat de olsa özel zaman oluşturduklarını ve bu zamanın kendisine çok iyi geldiğini, eşine karşı eskisi gibi cinsel açıdan ilgi ve arzu duymaya başladığını belirtti. Ayrıca kayganlaştırıcının işini oldukça kolaylaştırdığını söyleyen Gizem Hanım, perineal bölgesindeki doku toparladıkça kayganlaştırıcı ihtiyacının da azaldığını belirtti.

Bu arada Gizem Hanımdan sonra birkaç gebe ve doğum sonu kadınla daha cinsel sorunlarına yönelik görüştük. Yaptığımız görüşmelerin etkili olduğunu görmek, cinsel yaşamları daha kaliteli hale gelen kadınların yaşam kalitelerinin de iyileştiğini görmek bana müthiş bir mesleki tatmin duygusu yaşatıyor.

Kaynaklar

Abedzadeh-Kalahroudi M., Talebian A., Sadat Z., et al. (2019). Perineal trauma: incidence and its risk factors. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 39(2), 206-211. doi: 10.1080/01443615.2018.1476473

Acele EÖ., & Karaçam Z. (2012). Sexual problems in women during the first postpartum year and related conditions. Journal of clinical nursing, 21(7-8), 929-937. doi: 10.1111/j.1365-2702.2011.03882.x

Alkareem IMEA, Ounsa MaaG, Mohamed EY, et al. (2017). Prevalence and risk factors of postpartum dyspareunia at three months post-delivery in Sudanese women. International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology 6:2724–2728. doi: http://dx.doi.org/10.18203/2320-1770.ijrcog20172901

Alligood-Percoco NR., Kjerulff KH., Repke JT. (2016). Risk Factors for Dyspareunia After First Childbirth. Obstet Gynecol, 128(3):512-8. doi: 10.1097/AOG.0000000000001590

Alp Yılmaz F., Avci D., Aba YA., et al. (2018). Sexual Dysfunction in Postpartum Turkish Women: It's Relationship with Depression and Some Risk Factors. African journal of reproductive health, 22(4):54-63. doi: 10.29063/ajrh2018/v22i4.6

Banaei, M., Kariman, N., Ozgoli, G., et al. (2021). Prevalence of postpartum dyspareunia: a systematic review and meta analysis. International Journal of Gynecology & Obstetrics, 153(1), 14-24. doi: 10.1002/IJGO.13523

Cattani L., De Maeyer L., Verbakel JY., et al. (2022). Predictors for sexual dysfunction in the first year postpartum: A systematic review and meta-analysis. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 129(7), 1017-1028. doi: 10.1111/1471-0528.16934.

Chayachinda C., Titapant V., Ungkanungdecha A. (2015). Dyspareunia and Sexual Dysfunction after Vaginal Delivery in Thai Primiparous Women with Episiotomy. Journal of Sexual Medicine, 12(5):1275-1282. doi: 10.1111/jsm.12860.

Ghasemi V., Beheshti Nasab M., Saei Ghare Naz M., et al. (2022). Estimating the prevalence of dyspareunia according to mode of delivery: a systematic review and meta-analysis. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 42(7), 2867-2878. doi: 10.1080/01443615.2022.2110461.

Goldstein AT. (2009). Medical history, physical examination, and laboratory tests for the evaluation of dyspareunia. In Female sexual pain disorders. Blackwell Publishing Ltd. Goldstein AT., Pukall CF., Goldstein I, *1st Edition.* pp. 14-20. doi:10.1002/9781444308136

Gommesen D, Nøhr E, Qvist N, Rasch V. (2019). Obstetric perineal tears, sexual function and dyspareunia among primiparous women 12 months postpartum: a prospective cohort study. BMJ Open, 16;9(12):e032368. doi: 10.1136/bmjopen-2019-032368.

Gürber S., Bielinski-Blattmann D., Lemola S., et al. (2012). Maternal mental health in the first 3- week postpartum: the impact of caregiver support and the subjective experience of childbirth–a longitudinal path model. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 33(4):176-184. doi: 10.3109/0167482X.2012.730584

Karaçam Z., & Çalışır H. (2012). İlk Kez Doğum Yapan Kadınlarda Gebelik Öncesi ve Doğum Sonrası Dönemlerde Disparoni Sıklığı ve İlişkili Durumlar. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 15(3), 205-213.

Krapf JM., & Tappy E. (2021). Postpartum Genito-pelvic Pain. In Female Sexual Pain Disorders: Evaluation and Management, John Wiley & Sons Ltd. Goldstein AT., Pukall CF., Goldstein I, Second Edition. pp. 323-331. doi:10.1002/9781444308136

Lagaert L, Weyers S, Van Kerrebroeck H, et al. (2017). Postpartum dyspareunia and sexual functioning: a prospective cohort study. Eur J Contracept Reprod Health Care, 22(3):200–6. https://doi.org/10.1080/13625187.2017.1315938

Lal M, Pattison HM, Allan TF, et al. (2011). Does post-caesarean dyspareunia reflect sexual malfunction, pelvic floor and perineal dysfunction? Journal of Obstetrics and Gynaecology 31:617–630. doi: 10.3109/01443615.2011.594915

Lev-Sagie A., Amsalem H., Gutman Y., et al. (2020). Prevalence and characteristics of postpartum vulvovaginal atrophy and lack of association with postpartum dyspareunia. Journal of lower genital tract disease, 24(4), 411-416. doi: 10.1097/LGT.0000000000000548

MacNeill C., Davies MF., Repke JT. (2009). Postpartum Dyspareunia. In Female sexual pain disorders. Blackwell Publishing Ltd. Goldstein AT., Pukall CF., Goldstein I, 1st Edition. pp. 224-228. https://doi.org/10.1002/9781444308136.ch34

Marvi N., Heidarian Miri H., Hooshmand E., et al. (2022). The association of mode of delivery and dyspareunia: a systematic review and meta-analysis. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 42(3), 361-369. https://doi.org/10.1080/01443615.2021.1916802

Moore, E., & Moorhead, C. (2013). Promoting normality in the management of the perineum during the second stage of labour. British journal of midwifery, 21(9), 616-620. https://doi.org/10.12968/bjom.2013.21.9.616

Novo R., Perez-Rios M., Santiago-Pérez MI., et al. (2020). Prevalence and associated risk factors of urinary incontinence and dyspareunia during pregnancy and after delivery. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 245, 45-50. doi: https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2019.10.020

O'Malley D., Higgins A., Begley C., et al. (2018). Prevalence of and risk factors associated with sexual health issues in primiparous women at 6 and 12 months postpartum; a longitudinal prospective cohort study (the MAMMI study). BMC Pregnancy Childbirth, 8:196. doi: 10.1186/s12884-018-1838-6

O'Malley D., Smith V., & Higgins A. (2023). Sexual Aspects of Problems in the Postpartum and Early Parenthood (1st Year). In Midwifery and Sexuality. Cham: Springer International Publishing. Geuens S., Polona Mivšek A., Gianotten WL. Switzerland, pp. 163-173.

Özdemir K., Özerdoğan N., & Ünsal A. (2013). Türkiye'nin batı bölgesindeki evli kadınlar arasında disparoni ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology, 23(1), 27-35.

Pergialiotis V., Bellos I., Fanaki M., et al. (2020). Risk factors for severe perineal trauma during childbirth: An updated meta-analysis. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 247, 94-100. doi: https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2020.02.025

Petročnik P., & Polona Mivšek A. (2023). Sexual Aspects of Labour/Childbirth Induced Trauma. In Midwifery and Sexuality. Cham: Springer International Publishing. Geuens S., Polona Mivšek A., Gianotten WL. Switzerland, pp. 155-162.

Schnittka EM., Lanpher NW., Patel P., et al. (2022). Postpartum Dyspareunia Following Continuous Versus Interrupted Perineal Repair: A Systematic Review and Meta-Analysis. Cureus, 14(9). doi: 10.7759/cureus.29070

SzÖllŐsi K., & Szabó L. (2019). Postpartum female sexual dysfunctions in Hungary: A cross-sectional study, Developments in Health Sciences, 2(4), 108-113. doi: 10.1556/2066.2019.00006

OLGU 34

Suzi Özdemir

Olgu

"Selin Hanım, 32 yaşında G1 P1 Y1 A0 3 ay önce vajinal doğum yapmıştır. 3700 gr, 52 cm boyunda sağlıklı kız bebek dünyaya getirmiştir. Doğum süreci oldukça zorlu olmuş ve vajinal laserasyonlar meydana gelmiştir. Doğumdan sonra Selin Hanım emzirmeye başlamış ve vücudunda hormonal değişiklikler yaşamıştır. Doğum sonrası süreci normal seyretse de, bir süre sonra Selin Hanım, cinsel ilişki sırasında ağrı ve rahatsızlık hissetmeye başlamıştır. Ayrıca vajinal bölgesinde yanma ve kaşıntı da hissetmektedir. Bunun yanı sıra, cinsel ilişki sırasında vajinal bölgesinde doğal kayganlığın azaldığını fark etmiştir. Bu durum, Selin Hanım'ın cinsel ilişkiden kaçınmasına ve genel olarak cinsel isteksizlik yaşamasına neden olmuştur. Konu hakkında utangaçlık hisseden Selin Hanım, bu durumun doğum sonrası normal olabileceğini düşünmüş ve herhangi bir sağlık kuruluşuna başvurmamıştır. Süreç ilerledikçe genital bölgesinde sürekli olarak yanma, kaşıntı ve cinsel ilişki sırasında ağrı hissetmeye başlamış ve vajinal bölgede aşırı hassasiyet ve çatlaklar ve kanama meydana gelmiştir."

Kaynaklar

Agarwal S. K., Kim J., Korst L. M., Hughes C. L. (2015). Application of the estrogen threshold hypothesis to the physiologic hypoestrogenemia of lactation. Breastfeeding Medicine, 10(2): 77–83. doi: 10.1089/bfm.2014.0030.

Bachmann G., Pinkerton J. V. (2022). Patient education: Vaginal dryness (Beyond the Basics). Up To Date. at: https://www.uptodate.com/contents/vaginal-dryness-beyond-the-basics?search=Vaginaldryness&source=search_result&selectedTitle=2~83&usage_type=default&display_rank=2. Erişim tarihi: 26.05.2023

Barbara G., Pifarotti P., Facchin F., Cortinovis I., Dridi D., Ronchetti C., Calzolari L., Vercellini P. (2016). Impact of mode of delivery on female postpartum sexual functioning: Spontaneous vaginal delivery and operative vaginal delivery vs cesarean section. Journal of Sexual Medicine, 13(3): 393–401. doi: 10.1016/j.jsxm.2016.01.004.

Berens P. (2022). Overview of the postpartum period: Disorders and complications. Up To Date. at: https://www.uptodate.com/contents/overview-of-the-postpartum-period-disorders-and-complications?search=Vaginal dryness&source=search_result&selectedTitle=3~83&usage_type=default&display_rank=3. Erişim tarihi: 26.05.2023

Carter C. S., Pournajafi-Nazarloo H., Kramer K. M., Ziegler T. E., White-Traut R., Bello D., Schwertz D. (2007). Oxytocin: Behavioral associations and potential as a salivary biomarker. Annals of the New York Academy of Sciences, 1098: 312–322. doi: 10.1196/annals.1384.006.

Goncharenko V., Bubnov R., Polivka J., Zubor P., Biringer K., Bielik T., Kuhn W., Golubnitschaja O. (2019). Vaginal dryness: individualised patient profiles, risks and mitigating measures. EPMA Journal, 10(1): 73–79. doi: 10.1007/s13167-019-00164-3.

Johnson C. E. (2011). Sexual health during pregnancy and the postpartum (CME). Journal of Sexual Medicine, 8(5): 1267–1284. doi: 10.1111/j.1743-6109.2011.02223.x.

Kettle C., Ismail K. M., O'Mahony F. (2005). Dyspareunia following childbirth. The Obstetrician & Gynaecologist, 7(4): 245–249. doi: 10.1576/toag.7.4.245.27119.

Leeman L. M., Rogers R. G. (2012). Sex after childbirth: Postpartum sexual function. Obstetrics and Gynecology, 119(3): 647–655. doi: 10.1097/AOG.0b013e3182479611.

McBride H. L., Kwee J. L. (2017). Sex after baby: Women's sexual function in the postpartum period. Current Sexual Health Reports, 9(3): 142–149. doi: 10.1007/s11930-017-0116-3.

Millheiser L. (2012). Female sexual function during pregnancy and postpartum. Journal of Sexual Medicine, 9(2): 635-636. doi:10.1111/j.1743-6109.2011.02637.x.

Ng Y. Y., Muhamad R., Ahmad I. (2023). Sexual dysfunction among six months postpartum women in Northeastern Malaysia. PloS One, 18(4): e0284014. doi: 10.1371/journal.pone.0284014.

Rowland M., Foxcroft L., Hopman W. M., Patel R. (2005). Breastfeeding and sexuality immediately post partum. Canadian Family Physician, 51: 1366–1367. doi: 10.1177/153321010100700211.

Rupp H. A., James T. W., Ketterson E. D., Sengelaub D. R., Ditzen B., Heiman J. R. (2013). Lower sexual interest in postpartum women: relationship to amygdala activation and intranasal oxytocin. Horm Behav, 63(1): 114–121. doi: 10.1016/j.yhbeh.2012.10.007.

Seehusen D. A., Baird D. C., Bode D. V. (2014). Dyspareunia in women. American Family Physician, 90(7): 465–470. doi: 10.46388/ijass.2019.12.11.125.

OLGU 35

Resmiye Kaya Odabaş

Olgu

"37 yaşında G4 P3 Y3 A1 olan Hatice Hanım postpartum 35. gündedir. Postpartum 6. izlem için Aile Sağlığı Merkezi'ne gelen Hatice Hanım izlem sırasında ebeye öksürme ve aktivite sırasında idrar kaçırma sorunu, vajinal bölgede basınç ve dolgunluk hissi yaşadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine ayrıntılı anamnez alınarak lohusanın bu sorunu, 3. trimesterden beri yaşadığı ve postpartum dönemde arttığı belirlenmiştir. Bu durumun gebelikte normal olduğunu ve geçeceğini düşündüğünü; ayrıca utandığından dolayı söylemediği belirlenmiştir. HaticeHanım'ın tüm doğumlarını vajinal yol ile gerçekleştirdiği, alkol ve sigara kullanmadığı, konstipasyon yaşamadığı ve gebelik döneminde kegel egzersizlerini hiç yapmadığı öğrenilmiştir.. Hatice Hanım'ın obstetrik öyküsü sorgulandığında; İlk doğumunda epizyotomi ve derin perineal yırtık yaşadığı, son doğumunda da 4500 gram ağırlığındaki bebeğini epizyotomi ve vakum yardımıyla doğurduğu belirlenmiştir. Ayrıca son gebelikleri arasında 2 yıldan az süre bulunmaktadır. Ebe bakım ve danışmanlık işleminin ardından Hatice Hanımı hastaneye yönlendiriyor. Bunun üzerine hastaneye başvuran Hatice Hanım'dan ayrıntılı anamnez alınarak, fiziksel muayene ve laboratuvar bulguları değerlendirilmiştir. Muayenede vajinanın ön duvarına çıkıntı yapan, geriye itilebilen, yumuşak kitle görülmüştür ve ardından ultrason incelemesi bulgu kesinleşmiştir."

Semra Ebe, bu durumun oldukça yaygın olduğunu ve bu durumu sadece benim yaşamadığımı anlattı. Doğum sonrası yaşanan hormonal değişiklikler, epizyotomi ve pelvik taban kaslarının zayıflamasından kaynaklandığını açıkladı. Ancak, endişelenmemem gerektiğini, bu sorunun çözümü olduğunu, zamanla düzeleceğini ve bu konuda yardım alabileceğimi ifade etti. Semra Ebe bana, pelvik taban egzersizi diye adlandırılan egzersizleri öğretti ve bunu düzenli yapmam gerektiğini anlattı. Egzersizi öğrenmiştim ve çokta kolaydı. Semra Ebe, bana sıvı alımı, kilo kontrolü, dışkılama alışkanlığı gibi idrar kaçırmamı tetikleyen bazı durumlar hakkında bilgi verdi. Kendimi rahatlamış hissediyorum. Semra Ebe hastaneye başvurmam gerektiğini de söyledi. Onun söylediği gibi hastaneye de gittim aynı şekilde egzersizler önerildi.

Semra Ebe'nin söylediği herşeyi yaptım. Egzersizleri her gün düzenli bir şekilde yaptım. Zaman geçtikçe, idrar kaçırma sorunumun azladığını fark ettim. Bu durum azalarak devam etti ve sonrasında tamamen geçti. Semra Ebe sayesinde bu sorunu atlatmıştım. Kendimi daha güçlü ve özgüvenli bir anne olarak hissetmeye başlamıştım. Sorunum geçmesine rağmen Semra Ebe'nin önerdiği gibi bu egzersizleri her zaman yapacaktım ve yapmaya da devam ediyorum.

Şimdi ikinci gebeliğimi yaşıyorum. Pelvik taban egzersizlerini hiç aksatmadan devam ediyorum ve bunun doğumu kolaylaştıracağını da biliyorum.

Kaynaklar

Bo, K., Frawley, H.C., Haylen, B.T., Abramov, Y., Almeida, F.G., Berghmans, B., … Wells, A. (2017). An International Urogynecological Association (IUGA)/International Continence Society (ICS) joint report on the terminology for the conservative and nonpharmacological management of female pelvic floor dysfunction. Neurourol Urodyn, 36(2), 221-244. doi: 10.1002/nau.23107.

Chen, Y., Xu, C., Saiding, Q., Chi, X., Chu, L., Wang, X., Chen, X. (2022). Association of cesarean delivery timing with pelvic floor muscle function and urine incontinence: A propensity score□ matched study. Smart Medicine 1, 1. doi: 10.1002/SMMD.20220018.

Colla, C., Paiva, L.L., Ferla, L., Trento, M.J.B., de Vargas, I.M.P., Dos Santos, B.A., … Ramos, J.G.L. (2018). Pelvic floor dysfunction in the immediate puerperium, and 1 and 3 months after vaginal or cesarean delivery. Int J Gynaecol Obstet. 143(1), 94-100. doi: 10.1002/ijgo.12561.

Kahyaoğlu Süt, H. (2015). Gebelik ve doğumun pelvik taban yetersizlikleri üzerine etkisi: Önlenmesi ve korunmada hemşirenin rolü. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(2), 292-304.

Kizilkaya Beji, N., Çelebi, E.Z, Avci, N. (2021). Doğum ve pelvik taban disfonksiyonu. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 84(2), 269-74. doi: 10.26650/IUITFD.2020.0032.

Kızılkaya Beji, N., Satır, G., Çayır, G. (2020). Effect of pregnancy process on urinary system and pelvic floor and nursing approach. Bezmialem Science, 8(2), 206-11. doi: 10.14235/bas.galenos.2019.3576.

Küçükkaya, B., Kahyaoğlu Süt, H. (2020). Pelvik taban bozukluklarında kullanılan geleneksel ve tamamlayıcı tedaviler. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3(1), 44-53. doi: 10.38108/ouhcd.709586.

Lindo, F.M., Carr, E.S., Reyes, M., Gendron, J.M., Ruiz, J.C., Parks, V.L., … Larsen, W.I. (2015). Randomized trial of cesarean versus vaginal delivery for effects on the pelvic floor in squirrel monkeys. Am J Obstet Gynecol. 213(5), 735.e1–735.e8. doi: 10.1016/j.ajog.2015.09.003.

Lipschuetz, M., Cohen, S.M., Libergall-Wischnitzer, M., Zbedat, K., Hochner-Celnikier, D., Lavy, Y., Yagel, S. (2015). Degree of bother from pelvic floor dysfunction in women one year after first delivery. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol, 191, 90-4. doi: 10.1016/j.ejogrb.2015.05.015.

Quoc Huy, N.V., Phuc An, L.S., Phuong, L.S., Tam, L.M. (2019). Pelvic floor and sexual dysfunction after vaginal birth with episiotomy in Vietnamese women. Sex Med. 7(4), 514-521. doi: 10.1016/j.esxm.2019.09.002.

Öz, Ö., Altay, B. (2017). Üriner inkontinans risk faktörleri ve hemşirelik yaklaşımı. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6 (1), 34-37.

Özcan, H., Kızılkaya Beji, N. (2018). Kadın cinsel fonksiyon bozuklukları: 2018 güncelleme. Androl Bul, 20, 133−137. doi: 10.24898/tandro.2018.42204.

Reimers, C., Staer-Jensen, J., Siafarikas, F., Saltyte-Benth, J, Bø, K., Ellström Engh, M. (2015). Change in pelvic organ support during pregnancy and the first year postpartum: A longitudinal study. BJOG, 123(5), 821-9. doi: 10.1111/1471-0528.13538.

Ren, S., Gao, Y., Yang, Z., Li, J., Xuan, R., Liu, J., … Thirupathi, A. (2020). The effect of pelvic floor muscle training on pelvic floor dysfunction in pregnant and postpartum women. Physical Activity and Health, 4(1), 130–141. doi: 10.5334/paah.64.

Romeikienė, K.E., Bartkevičienė, D. (2021). Pelvic-Floor dysfunction prevention in prepartum and postpartum periods. Medicina (Kaunas). 16, 57(4), 387. doi: 10.3390/medicina57040387.

Shin, G..H, Toto, E.L., Schey, R. (2015). Pregnancy and postpartum bowel changes: Constipation and fecal incontinence. Am J Gastroenterol, 110(4), 521-9. doi: 10.1038/ajg.2015.76.

Suar, G., Özerdoğan, N. (2022). Postpartum pelvik taban bozuklukları ve annenin psiko-sosyal durumuna etkisi. Androl Bul, 24, 140−146. doi: 10.24898/tandro.2022.04874.

Urbankova, I., Grohregin, K., Hanacek, J., Krcmar, M., Feyereisl, J., Deprest, J., Krofta, L. (2019). The effect of the first vaginal birth on pelvic floor anatomy and dysfunction. Int Urogynecol J. 30, 1689–96. doi: 10.1007/s00192-019-04044-2.

OLGU 36

Resmiye Kaya Odabaş

Olgu

"29 yaşında G2 P2 Y2 A0 olan Fatma Hanım, en son doğumunu 6 ay önce gerçekleştirmiştir. Fatma Hanım, bebeğinin izlemini ve aşılarını yaptırmak için Aile Sağlığı Merkezine gelmiş ve ebe tarafından bebeğin aşıları yapılmıştır. Ebe aşıları yaptıktan sonra, Fatma Hanım'a aile planlaması yöntemi kullanıp kullanmadığını sormuş ve Fatma Hanım'ın herhangi bir aile planlaması yöntemi kullanmadığını öğrenmiştir. Bunun üzerine ebe, uygun ortam hazırlayarak Fatma Hanım'a aile planlaması danışmanlığı vermeye başlamıştır. Ebenin etkin bir iletişim kurması, Fatma Hanım'ın güvenini kazanmasını sağlamıştır. Bunun üzerine Fatma Hanım utanarak doğumdan beri cinsel ilişki yaşamadıklarını, eşinden türlü bahanelerle kaçtığını ifade etmiştir. Ebe Fatma Hanım'dan ayrıntılı bir anamnez alarak, vajinal muayene yapmıştır. Anamnezde, Fatma Hanım'ın yorgunluk ve uykusuzluk yaşadığı, bebek bakımının getirdiği sorumluluklarla mücadele etmekte zorlandığı, iki doğumunu da vajinal yoldan epizyotomi yardımıyla gerçekleştirdiği, vajinal kuruluk yaşadığı, cinsel ilişkiden kaçmasının eşi ile ilişkisini olumsuz etkilediği ve bu durumun kendini suçlu hissettirdiği belirlenmiştir. Yapılan vajinal muayenede anormal bir bulgu tespit edilmemiştir."

tim. Ebe beni sabırla dinledi ve beni anladığını görebiliyordum. Ebe bana yorgunluğun ve stresin cinsel isteği azaltabileceğini, hatta hormonal değişikliklerin de bu durumu etkileyebileceğini ifade etti. Bazılarında bu durum doğum sonrası bir yıla kadar devam edebiliyormuş. Bunu duymak biraz beni rahatlatmıştı. Ebe, öncelikle, eşimle iletişimimi güçlendirmemi ve duyguların açıkça ifade edilmesinin önemini vurguladı. Aynı zamanda, bebek bakımında eşime de sorumluluk vermemin ve destek almanın önemine değindi. Cinsel isteksizlikle mücadele etmek için gevşeme ve rahatlama teknikleri olduğunu söyledi. Bu durumun geçici olduğunu, tavsiyelerine uymam gerektiğini ve eğer geçmezse hormon testlerinin yapılacağından bahsetti. Ebenin destekleyici yaklaşımı sayesinde iç dünyamdaki karmaşık duygularla yüzleşmeye başlamıştım.

Eve geldiğimde ebenin tavsiyelerine uyacağımı ve bu sorunu aşacağımı düşündüm. Akşam, eşim eve geldiğinde yorgun görüyordu. Ebeyi dinleyerek eşimle konuşmaya karar vermiştim. Bebek bakımının yorgunluğu ve stresiyle başa çıkmak için eşimle bana destek olması için konuştum. Eşim de bu durumu anlayışla karşıladı. Bunun normal olduğunu zamanla geçeceğini ve bu durumun beni rahatsız ettiğini söyledim. Bu durumu paylaşmak beni çok rahatlatmıştı.

Ebenin tüm önerilerini yaptım. Her şeyden önce kendime zaman ayırmaya başladım. Kendime zaman ayırdığımda, kendimi daha keyifli hissetmeye başladığımı fark ettim. Eşim ev işlerinde ve bebek bakımında bana çok yardımcı oluyordu. Zamanla, cinsel isteksizlik sorunum azalmaya başladı. Eşime olan güvenim ve duygusal bağım güçlendi ve artık cinsel ilişkiden kaçmıyordum. Ebenin profesyonel tutumu ve rehberliği sayesinde bu zorlu dönemi daha iyi atlatmıştım.

Kaynaklar

Abalı Çetin, S. (2016). Doğum sonrası cinsellik. Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics, 2(1), 35-41.

Banaei, M., Moridi, A., Dashti, S. (2018). Sexual dysfunction and its associated factors after delivery: Longitudinal study in Iranian women. Mater Sociomed, 30(3), 198–203. doi: 10.5455/msm.2018.30.198-203.

Bekmezci, B., Meram, E.H. (2020). Kadın cinsel işlev bozukluğu yönetiminde güncel yaklaşımlar ve kanıt temelli uygulamalar. Androloji Bülteni, 22, 233-237. doi: 10.24898/tandro.2020.44977.

Bilgi, K., Bilge, Ç. (2021). Postpartum dönemin görünmeyen yüzü: Cinsel işlev bozukluğu. Karya J Health Sci, 2(3), 88-92. doi: 10.52831/kjhs. 845668.

Çetin Avcı, S., Daşıkan, Z. (2021). Postpartum dönemde cinsel sağlık ve danışmanlık: BETTER modeli kullanımı. Androl Bul, 23, 187−196. doi: 10.24898/tandro.2021.12144.

Demir, Z.B., Dinç Kaya, H., Günaydın, S. (2021). Perineal travma postpartum dönemde cinsel yaşamı etkiler mi? KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3), 135-146.

Fuentealba-Torres, M., Cartagena-Ramos, D., Fronteira, I., Lara, L.A., Arroyo, L.H., Arcoverde, M.A., … Arcêncio, R.A. (2019). What are the prevalence and factors associated with sexual dysfunction in breastfeeding women? A Brazilian cross-sectional analytical study. BMJ Open, 9(4), e025833. doi: 10.1136/bmjopen-2018-025833.

Gutzeit, O., Levy, G., Lowenstein, L. (2020). Postpartum female sexual function: Risk factors for postpartum sexual dysfunction. Sex Med. 8(1), 8–13. doi: 10.1016/j.esxm.2019.10.005.

Güler, E., Erbil, N. (2022). Doğum sonrası dönemde cinselliği etkileyen faktörler ve sağlık profesyonellerinin sorumlulukları. Androl Bul, 24, 147−154. doi: 10.24898/tandro.2022.54531.

Hamlacı Başkaya, Y., Karakoç, H., Özerdoğan, N. (2018). Postpartum dönemde yaşanan cinsel sağlık sorunları, ebe ve hemşirenin rolü. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 15(4), 269-274. doi:10.5222/HEAD.2018.269.

Koç E, Oskay, Ü. (2015). Postpartum dönemde cinsellik ve danışmanlık. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 2, 15–26.

Khajehei, M., Doherty, M., Tilley, M., Sauer, K. (2015). Prevalence and risk factors of sexual dysfunction in postpartum Australian women. The Journal of Sexual Medicine, 12(6): 1415-1426. doi: 10.1111/jsm.12901.

McBride, H.L., Kwee, J.L. (2017). Sex after baby: Women's sexual function in the postpartum period. Curr Sex Health Rep. 9, 142–9. doi: 10.1007/s11930-017-0116-3.

McDonald, E., Woolhouse, H., Brown, S. J. (2015). Consultation about sexual health issues in the year after childbirth: A cohort study. Birth, 42(4), 354–361. doi:10.1111/birt.12193.

Monteiro, M.N., Medeiros, K.S., Vidal, I., Matias, I., Cobucci, R.N., Gonçalves, A.K. et al. (2019). Non-pharmacological interventions for treating sexual dysfunction in postpartum women: A systematic review protocol. BMJ, 9, e028660. doi: 10.1136/bmjopen-2018-028660.

Pardell-Dominguez, L., Palmieri, P.A., Dominguez-Cancino, K.A., Camacho-Rodriguez, D.E., Edwards, J.E., Watson, J., Leyva-Moral, J.M. (2021). The meaning of postpartum sexual health for women living in Spain: A phenomenological inquiry. BMC Pregnancy Childbirth, 21, 92. doi: 10.1186/s12884-021-03578-y.

Turhan, İ., Akcan, K. (2022). Kadın cinsel işlev bozukluğuna ilişkin güncel tanı ve tedaviler. Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences, 7(17), 57-63. doi: 10.46648/gnj.384.

OLGU 37

Suzi Özdemir

Olgu

"28 yaşında G3 P3 Y3 A0 ilk çocuğu 4, ikinci çocuğu 1,5 yaşında olan Sevgi Hanım ve eşi, yaşadıkları maddi zorluklar ve çocukların bakımını sağlama konusundaki güçlükler nedeniyle yeni bir çocuk sahibi olmayı istememektedir. İkinci çocuğun doğumundan sonra geleneksel olarak geri çekme yöntemi kullanmışlar ve Sevgi Hanım kısa bir sürede tekrar gebe kalmıştır. Sevgi Hanım, vücudu yeterince iyileşmeden yeni bir gebelikle karşılaşmış ve kendini zor bir durumda hissetmiştir. Bebeğini 6 aylık olana kadar sadece anne sütüyle beslemiştir. Ek gıdaya geçiş nedeniyle stresli olan Sevgi Hanım, bir yandan da tekrar gebe kalmaktan korkmaktadır. Ancak eşi ile iletişim sorunları yaşamakta ve eşine aile planlaması yöntemi kullanmak isteğini dile getirememektedir. Bununla birlikte kültürel inançları ile ailevi ve toplumsal baskılar nedeniyle aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi almak için sağlık kuruluşuna gitmeyi reddetmektedir. Sevgi Hanım, aile planlaması konusunda bilgi edinmek için internet üzerinden araştırma yapmaya çalışır. Ancak, güvenilir bilgilere ulaşmakta zorlanmakta ve doğru kararı verme konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Doğal yöntemlerle gebelikten korunmaya çalışmakla birlikte, bu yöntemlerin etkinliği ve güvenli olup olmadıkları konusundaki endişesi artmıştır. Tekrar gebe kalma konusundaki korku ve endişesi her geçen gün artan Sevgi Hanım, kendini depresif hissetmeye başlamış, bu durum eşi ile olan ilişkisine de olumsuz bir şekilde yansımıştır."

Kaynaklar

Abdulreshid M., Dadi H. B. (2020). Assessment of family planning counseling provided for postpartum women and associated factors. International Journal of Reproductive Medicine, 25;2020:2649340. doi: 10.1155/2020/2649340.

ACOG. (2018). Optimizing Postpartum Care. Obstetrics and Gynecology, 131(5): E140–E150. doi: 10.1097/AOG.0000000000002633.

Black R. E., Levin C., Walker N., Chou D., Liu L., Temmerman M. (2016). Reproductive, maternal, newborn, and child health: key messages from Disease Control Priorities 3rd Edition. The Lancet, 388(10061): 2811–2824. doi: 10.1016/S0140-6736(16)00738-8.

Britton L. E., Alspaugh A., Greene M. Z., McLemore M. R. (2020). An evidence-based update on contraception. American Journal of Nursing, 120(2): 22–33. doi: 10.1097/01.naj.0000654304.29632.a7.

Brunson M. R., Klein D. A., Olsen C. H., Weir L. F., Roberts T. A. (2017). Postpartum contraception: Initiation and effectiveness in a large universal healthcare system. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 217(1): 55.e1-55.e9. doi: 10.1016/j.ajog.2017.02.036.

Bwazi C., Maluwa A., Chimwaza A., Pindani M. (2014). Utilization of postpartum family planning services between six and twelve months of delivery at Ntchisi District Hospital, Malawi. Health, 06(14): 1724–1737. doi: 10.4236/health.2014.614205.

Cleland J., Conde-Agudelo A., Peterson H., Ross J., Tsui A. (2012). Contraception and health. The Lancet, 380(9837): 149–156. doi: 10.1016/S0140-6736(12)60609-6.

Dery S. K. K., Kaufmann E. E., Marzano D., Deininger M., Asem C. K., Sienko K. H. (2019). Design and evaluation of a subcutaneous contraceptive implant training simulator. International Journal of Gynecology and Obstetrics, 147(1): 36–42. doi: 10.1002/ijgo.12896.

El Weshahi H. M. T., Galal A. F., Sultan E. A. (2021). Providers' perspectives of socio-cultural and health service challenges related to postpartum family planning in Alexandria, Egypt. Journal of the Egyptian Public Health Association, 96(5). doi: 10.1186/s42506-020-00066-7.

Eleuterio J., Giraldo P. C., Silveira Gonçalves A. K., Nunes Eleuterio R. M. (2020). Liquid-based cervical cytology and microbiological analyses in women using cooper intrauterine device and levonorgestrel-releasing intrauterine system. European Journal of Obstetrics and Gynecology and Reproductive Biology, 255: 20–24. doi: 10.1016/j.ejogrb.2020.09.051.

Fotso J. C., Cleland J. G., Kouo Ngamby M., Lukong Baye M., Adje E. O. (2023). Pregnancy risks and contraceptive use among postpartum mothers in Cameroon: implications for improving the coverage of postpartum family planning services. Reproductive Health, 20(1): 1–16. doi: 10.1186/s12978-022-01552-1.

Gaffield M. E., Egan S., Temmerman M. (2014). It's about time: WHO and partners release programming strategies for postpartum family planning. Global Health Science and Practice, 2(1): 4–9. doi: 10.9745/GHSP-D-13-00156.

Gage A. J., Wood F. E., Akilimali P. Z. (2021). Perceived norms, personal agency, and postpartum family planning intentions among first-time mothers age 15–24 years in Kinshasa: A cross-sectional analysis. PLoS ONE, 16(7 July): 1–24. doi: 10.1371/journal.pone.0254085.

Galzote R. M., Rafie S., Teal R., Mody S. K. (2017). Transdermal delivery of combined hormonal contraception: A review of the current literature. International Journal of Women's Health, 9: 315–321. doi: 10.2147/IJWH.S102306.

Gupta P. M., Freedman A. A., Kramer M. R., Goldenberg R. L., Willinger M., Stoll B. J., Silver R. M., Dudley D. J., Parker C. B., Hogue C. J. R. (2019). Interpregnancy interval and risk of stillbirth: a population-based case control study. Annals of Epidemiology, 35: 35–41. doi: 10.1016/j.annepidem.2019.05.001.

Imtiaz R., Tabassum S., Khan M., Hashami U., Jahan E., Bala M. (2020). Overview on the Different Hormonal Contraception Methods: A Review Article. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 24(2): 1697–1703.

Jackson E., Glasier A. (2011). Return of ovulation and menses in postpartum nonlactating women: A systematic review. Obstetrics and Gynecology, 117(3): 657–662. doi: 10.1097/AOG.0b013e31820ce18c.

Li H. W. R., Lo S. S. T., Ho P. C. (2014). Emergency contraception. Best Practice and Research: Clinical Obstetrics and Gynaecology, 28(6): 835–844. doi: 10.1016/j.bpobgyn.2014.04.011.

Özçelik E. (2016). Doğal aile planlaması yöntemleri. The Journal of Turkish Family Physician, 7(3): 45–53. doi: 10.15511/tjtfp.16.00345.

Ramdhan R. C., Simonds E., Wilson C., Loukas M., Oskouian R. J., Tubbs R. S. (2018). Complications of subcutaneous contraception: A Review. Cureus, 10(1): 1–7. doi: 10.7759/cureus.2132.

Rossier C., Hellen J. (2014). Traditional birthspacing practices and uptake of family planning during the postpartum period in ouagadougou: Qualitative results. International Perspectives on Sexual and Reproductive Health, 40(2): 87–94. doi: 10.1363/4008714.

Rutstein S., and Winter R. (2014). The Effects of Fertility Behavior on Child Survival and Child Nutritional Status: Evidence from the Demographic and Health Surveys, 2006 to 2012. DHS Analytical Studies No. 37. Rockville, Maryland, USA: ICF International.

Sium A. F., Wolderufael M., Lucero-Prisno D. E., Grentzer J. M. (2022). The impact of having a dedicated obstetrics and gynecology resident to provide contraceptive counseling on immediate postpartum family planning uptake: A "pre–post" study. Reproductive Health, 19(1): 1–7. doi: 10.1186/s12978-022-01361-6.

Söderbäck K., Holter H., Salim S. A., Elden H., Bogren M. (2023). Barriers to using postpartum family planning among women in Zanzibar, Tanzania. BMC Women's Health, 23(1): 182. doi: 10.1186/s12905-023-02330-2.

Sonalkar S., Mody S. K. (2023). Contraception: Postpartum counseling and methods. Up To Date. at: https://www.uptodate.com/contents/contraception-postpartum-counseling-and-methods?search=family planning methods&source=search_result&selectedTitle=6~150&usage_type=default&display_rank=6. Erişim Tarihi: 23.05.2023

Starbird E., Crawford K. (2019). Healthy timing and spacing of pregnancy: Reducing mortality among women and their children. Global Health Science and Practice, 7: 211–4. doi: 10.9745/GHSP-D-19-00262.

Thurman A. R., Janecek T. (2010). One-year follow-up of women with unfulfilled postpartum sterilization requests. Obstetrics and Gynecology, 116(5): 1071–1077. doi: 10.1097/AOG.0b013e3181f73.

WHO. (2007). Report of a WHO technical consultation on birth spacing: Geneva, Switzerland 13-15 June 2005. World Health Organization. at: https://apps.who.int/iris/handle/10665/69855. Erişim Tarihi: 23.05.2023

WHO. (2013). Programming strategies for Postpartum Family Planning. World Health Organization. at: https://www.who.int/publications/i/item/9789241506496. Erişim Tarihi: 23.05.2023

WHO. (2022). WHO recommendations on maternal and newborn care for a positive postnatal experience. World Health Organization. at: https://www.who.int/publications/i/item/9789240045989. Erişim Tarihi: 23.05.2023

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Editörler:
Cansu Yılmaz
Gamze Er Vargün
Esin Şener

nobel

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Editörler: Cansu Yılmaz - Gamze Er Vargün - Esin Şener

Yayın No.: 4967
Psikoloji/PDR No: 461
ISBN: 978-625-397-521-0
E-ISBN: 978-625-397-522-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Cansu., Er Vargün, Gamze., Şener, Esin.
Psikolojik İyi Oluş
Editörler: Cansu Yılmaz - Gamze Er Vargün - Esin Şener
1. Basım, XVI + 346 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-521-0
E-ISBN: 978-625-397-522-7
1. Psikolojik İyi Oluş 2. Öznel İyi Oluş 3. Mutluluk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISIM 1
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ NEDİR?

BÖLÜM 1 PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN TANIMI, KURAMSAL TEMELLERİ VE ÖLÇÜMÜ 1

İyi Oluşun Tanımı ve Kuramsal Temelleri 5
Hedonik Yaklaşım: Öznel İyi Oluş 6
Ödomonik Yaklaşım: Psikolojik İyi Oluş 8
Çok Boyutlu İyi Oluş Modeli 11
Ölçüm Araçları 12
Duyuşsal Boyutun Ölçümü: Olumsuz ve Olumlu Duygular 13
Bilişsel Boyutun Ölçümü: Yaşam Doyumu 15
Psikolojik İyi Oluşun Ölçümü 17
Sonuç 18
Kaynakça 20

KISIM 2
SOSYAL VE KÜLTÜREL BAĞLAMLARDA PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

BÖLÜM 2 AİLE İLİŞKİLERİ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 27

Aile İlişkileri Psikolojik İyi Oluşta Neden Önemli? 28
Aile İlişkileri ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki Bağlantıları Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar 29
Anne Baba ve Çocuk Arasındaki İlişkiler ve Psikolojik İyi Oluş 32
Anne ve Babaların Psikolojik İyi Oluşu ile İlişkili Faktörler 35
Ebeveynlik Stilleri ve Çocukların Psikolojik İyi Oluşu 36
Kardeş İlişkileri ve Psikolojik İyi Oluş 39
Kardeş İlişkilerinin Niteliği ve Psikolojik İyi Oluş 40

Ebeveyn-Kardeş İlişkileri ve Psikolojik İyi Oluş: Ebeveyn Farklı Davranımı 41
Sonuç 43
Kaynakça 45

BÖLÜM 3 ROMANTİK İLİŞKİLER VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 53

Romantik İlişkiler ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiyi Etkileyen Faktörler 54
İlişki Kalitesi 55
Yetişkinlerde Bağlanma 57
Algılanan Partner Duyarlılığı 60
Cinsiyet 62
Kültür 63
Romantik İlişkilerin Karanlık Yüzü 64
Sonuç 66
Kaynakça 67

BÖLÜM 4 ARKADAŞLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ: YAŞAM BOYU GELİŞİM PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 75

Arkadaşlık: Tanım ve Teorik Yaklaşımlar 76
Yaşam Süresince Arkadaşlıklar ve Psikolojik İyi Oluş 80
Çocukluk 80
Ergenlik ve Yetişkinliğe Geçiş 81
Yetişkinlik 86
Cinsiyet ve Arkadaşlık 88
Kültür ve Arkadaşlık 89
Türkiye'deki Çalışmalar 90
Sonuç 91
Kaynakça 93

BÖLÜM 5 ÇALIŞMA YAŞAMINDA PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ: BİREYİN İŞ ÖYKÜSÜNDE PSİKOSOSYAL TEHLİKELER VE RİSKLERİN YERİ 99

Bireyin İş Öyküsü ve İyi Oluş 101
Yaşam Amacı 104
Çalışma Koşulları ve İnsana Yakışır İşin İyi Oluşa Etkisi 105
Psikososyal Tehlike Kaynakları ve Riskler 107

Sonuç 118
Kaynakça 121

BÖLÜM 6 KÜLTÜR VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 125

Öznel İyi Oluş ve Kültür: Temel Kavramlar 127
Kültür ve Öznel İyi Oluş 129
Olumlu Duygular ve Öznel İyi Oluş 132
Yalnızlık, Sosyal Destek ve Öznel İyi Oluş 135
Öznel İyi Oluşun Kültürel Aktarımı: Sosyalleşme ve Kültürel Uyum 137
Sonuç 138
Kaynakça 140

BÖLÜM 7 KİŞİLİK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 145

Öznel İyi Oluşta Kişiliğin Rolünün Önemine İlişkin Görgül Veriler 146
Öznel İyi Oluşa İlişkin Farklı Yaklaşımlar 148
Öznel İyi Oluşta Geniş Kapsamlı Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü 149
Öznel İyi Oluşta Dar Kapsamlı Kişilik Özelliklerinin Rolü 150
Öznel İyi Oluşta Yaşamdaki Amaç ve Hedeflerin Rolü 152
Öznel İyi Oluşta Kişilik ve Kültürün Ortak Etkisi 153
Öznel İyi Oluş ile Kişilik Arasındaki İlişkiyi Yorumlamada Önemli Hususlar 156
Sonuç 159
Kaynakça 160

BÖLÜM 8 DUYGU DÜZENLEME VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 163

Psikolojik İyi Oluş 164
Klinik Psikoloji ve Psikolojik İyi Oluş 164
Duygu Düzenleme Stratejileri 165
Duygu Düzenleme Stratejileri ve Psikolojik İyi Oluş 169
- Ruminasyon ve Psikolojik İyi Oluş 169
- Kaçınma ve Psikolojik İyi Oluş 171
- Bastırma ve Psikolojik İyi Oluş 172
- Bilişsel Yeniden Değerlendirme ve Psikolojik İyi Oluş 173
- Kabullenme ve Psikolojik İyi Oluş 174
- Bilinçli Farkındalık ve Psikolojik İyi Oluş 176

Diğer Duygu Düzenleme Stratejileri ve Psikolojik İyi Oluş 177
Duygu Düzenleme Odaklı Müdahaleler ve Psikolojik İyi Oluş 178
Duygu Düzenleme Terapisi ve Psikolojik İyi Oluş 179
Diyalektik Davranış Terapisi ve Psikolojik İyi Oluş 180
Kabul ve Kararlılık Terapisi ve Psikolojik İyi Oluş 181
Duygu Düzenleme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Kültürel Farklılıklar 182
Sonuç 184
Kaynakça 185

BÖLÜM 9 MANEVİYAT VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 193

Pozitif Psikoloji ve Psikolojik İyilik Hâli 195
Maneviyat ve Din 200
Pozitif Psikolojide Din ve Maneviyat 203
Maneviyatın Pozitif Psikolojik İşlevi 207
Sonuç 210
Kaynakça 213

BÖLÜM 10 SAĞLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 217

Psikolojik İyi Oluş 218
Sağlık Psikolojisi Nedir? 219
Stres 220
Stres Kuramları 222
Stres ve Psikolojik İyi Oluş Çalışmaları 226
Ağrı 228
Ağrı ve Psikolojik İyi Oluş 229
Sağlık ve Psikolojik İyi Oluş 230
Sonuç 231
Kaynakça 232

BÖLÜM 11 FİZİKSEL AKTİVİTE, EGZERSİZ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 237

Tanımlar 238
Fiziksel Aktivite 238
Egzersiz 238
Fiziksel Zindelik (Fitness) 239

Fiziksel Aktivite Seviyeleri Epidemiği ... 240
Fiziksel Aktivite ve Egzersiz ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki Etkileşimli İlişki ... 241
Psikolojik Sağlık, Egzersiz ve Psikolojik İyi Oluş ... 242
Egzersiz, Stres ve Psikolojik İyi Oluş ... 242
Egzersiz, Kaygı ve Psikolojik İyi Oluş ... 244
Egzersiz, Depresyon ve Psikolojik İyi Oluş ... 245
Egzersiz, Öz Güven ve Psikolojik İyi Oluş ... 246
Egzersiz Bağımlılığı ve Sakatlık ... 248
Egzersizin Kronik Hastalıklar Üzerinden Psikolojik İyi Oluşa Etkileri ... 248
Romantik İlişkilerde Egzersiz ve Psikolojik İyi Oluş ... 250
Çocuklarda Fiziksel Aktivite ve Psikolojik İyi Oluş ... 251
Yaşam Kalitesi ve Egzersiz ... 253
Sonuç ... 255
Kaynakça ... 257

BÖLÜM 12 TEKNOLOJİ KULLANIMI VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ... 263

Teknoloji Kullanımı ile Psikolojik İyi Oluş Yolculuğu: Pozitif Teknoloji mi? ... 264
Pozitif Teknoloji ... 268
Pozitif Teknolojinin Boyutlarının Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkileri ... 269
Psikolojik İyi Oluş Yolunda: Teknolojinin Psikolojik Değerlendirme ve Destek Amacıyla Kullanılmasının Etkilerinin Değerlendirilmesi ... 273
Sonuç ... 276
Kaynakça ... 279

BÖLÜM 13 ÇEVRE VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ... 283

Çevreci Davranışlar ve Psikolojik İyi Oluş ... 284
Yapılı Çevrelerde Psikolojik İyi Oluş ... 288
Yaşam Çevrelerinde İyi Oluş ve İkametgâh Memnuniyeti ... 288
Kentte İyi Oluş ... 291
İş Yerinde İyi Oluş ... 293
Doğal Çevrelerde Psikolojik İyi Oluş ... 294
Sonuç ... 296
Kaynakça ... 300

BÖLÜM 14 MEVSİMSELLİK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 311

Mevsimsellik 312
Mevsimsel Duygudurum Bozukluğu 312
Nedenleri 313
Tedavi Yöntemleri 313
Psikolojik İyi Oluş 315
Mevsimsellik ve Psikolojik İyi Oluş 315
Hygge 319
Sonuç 320
Kaynakça 321

BÖLÜM 15 PSİKOLOJİK İYİ OLUŞU ARTIRMAYA YÖNELİK MÜDAHALE PROGRAMLARI 325

Müdahale Çalışmalarında Psikolojik İyi Oluşu Desteklemenin Önemi 326
Psikolojik İyi Oluş Müdahalelerinde Desteklenen Kavramlar 327
Psikolojik İyi Oluşu Desteklemeye Yönelik Müdahale Programlarının Uygulanma Süreci 330
Uygulamanın Gerçekleştiği Bağlam 330
Uygulama Türü 331
Hedef Grubu Özellikleri 332
Kullanılan Teknikler 333
Psikolojik İyi Oluşu Desteklemeye Yönelik Müdahale Programlarının Etkililiği 334
Türkiye'de Uygulanan Psikolojik İyi Oluşu Desteklemeye Yönelik Müdahale Programları 336
Sonuç 338
Kaynakça 340

bölüm 1

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN TANIMI, KURAMSAL TEMELLERİ VE ÖLÇÜMÜ

Ayça Özen Çıplak

Çok eski zamanlardan beri mutluluk, yaşam kalitesi, iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve öznel iyi oluş gibi pek çok kavram aslında kişinin olumlu işleyişini tanımlamaya çalışmıştır. Aristoteles'ten başlayarak aslında birçok filozof, insanın temelde mutlu olmak için var olduğunu ve mutluluk arayışının insan eyleminin temel hedefi olduğunu savunmuştur. Aristoteles, *Etik* kitabında mutluluğu *baş ve nihai iyilik* olarak tanımlamıştır ve insan eylemiyle elde edilebilecek en yüksek şeyin mutluluk olduğunu belirtmiştir. Mutluluk ya da iyi oluş her ne kadar herkes için arzu edilen bir şey olsa da mutluluğun ne olduğu veya nasıl elde edilebileceği konusu hâlâ pek çok araştırmacı için tartışma konusu olmaktadır (Shin ve Johnson, 1978).

Shin ve Johnson (1978) mutluluğu, kişinin kendi seçtiği kriterlere göre yaşam kalitesinin genel bir değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Her ne kadar yaşam kalitesi, yaşam doyumu veya iyi oluş gibi terimler aslında birbirinin yerine kullanılsa da bu durum, iyi oluşun çok yönlü yapısının görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Bu durum, iyi oluşu yaşam doyumu gibi tek bir yapıya indirgeyerek iyi oluşun diğer önemli yönlerini göz ardı etmemize neden olmaktadır (Forgeard ve ark., 2011). Genel olarak, yaşam doyumu iyi oluşun bir boyutu olarak kabul görmektedir (Dodge ve ark., 2012). İyi oluş aynı zamanda mutluluktan daha fazlası olarak da görülmektedir. Mutlu olmanın ve kendini doyuma ulaşmış hissetmenin yanı sıra iyi oluş, bir insan olarak gelişmek, doyuma ulaşmak ve topluma katkıda bulunmaktır (Marks ve Shah, 2004).

Yapılan pek çok araştırma aslında psikolojik işlevsellik ya da iyi olma düzeyini psikopatolojik ölçümlerle anlamaya çalışmıştır (Diener ve Seligman, 2002).

Kaynakça

Andrews, F. M. ve Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: America's perception of life quality.* New York: Plenum.

Baard, P. P., Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2004). Intrinsic need satisfaction: A motivational basis of performance and well-being in two work settings. *Journal of Applied Social Psychology, 34*, 2045-2068. http://doi.org:/10.1111/j.1559-1816.2004.tb02690.x

Boehm, J. K. ve Kubzansky, L. D. (2012). The heart's content: The association between positive psychological well-being and cardiovascular health. *Psychological Bulletin*, *138*, 655-691. http://doi.org:/10.1037/a0027448

Bradburn, N. (1969). *The structure of psychological well-being.* Chicago: Aldine.

Cacioppo, J. T., Berntson, G. G., Larsen, J. T., Poehlmann, K. M. ve Ito, T. A. (2000). The psychophysiology of emotion. M. Lewis ve J. M. Haviland-Jones (Ed.), *Handbook of emotions* içinde (s. 173-191). New York: Guilford.

Carstensen, L. L. ve Cone, J. D. (1983). Social desirability and the measurement of psychological well-being in elderly persons. *Journal of Gerontology, 38*, 713-715. http://doi.org:/10.1093/geronj/38.6.713

Compton, W. C., Smith, M. L., Cornish, K. A. ve Qualls, D. L. (1996). Factor structure of mental health measures. *Journal of Personality and Social Psychology 71*, 406-13. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.71.2.406

Costa, P. T. Jr. ve McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*, 668-678. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.38.4.668

Csikszentmihalyi, M. ve Larson, R. (2014). Validity and reliability of the Experience-Sampling Method. *Flow and the foundations of Positive Psychology* içinde (s. 35-54). Springer, Dordrecht. http://doi.org:/10.1007/978-94-017-9088-8_3

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*, 227-268. http://doi.org:/10.1207/S15327965PLI1104_01

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*, 542-575. http://doi.org:/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. ve Emmons, R. A. (1985). The independence of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 1105-1117. http://doi.org:/10.1037/0022-514.47.5.1105

Diener, E., Emmons, R., Larsen, R. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment, 49*, 71-75. http://doi.org:/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diener, E. ve Larsen, R. J. (1984). Temporal stability and cross-situational consistency of affective, behavioral, and cognitive responses. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 871-883. http://doi.org:/10.1037//0022-3514.47.4.871

Diener, E. ve Lucas, R. E. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies, 1*, 41-78. http://doi.org:/10.1023/A:1010076127199

Diener, E., Sapyta, J. J. ve Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry, 9*, 33-37. http://doi.org:/10.1207/s15327965pli0901_3

Diener, E. ve Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, *13*, 81-84. http://doi.org:/10.1111/1467-9280.00415

Diener, E., Smith, H. ve Fujita, F. (1995). The personality structure of affect. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 130-141. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.69.1.130

Diener, E. ve Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, *40*, 189-216. http://doi.org:/10.1023/A:1006859511756

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: three decades of progress. *Psychological Bulletin, 125*, 276-302. http://doi.org:/10.1037/0033-2909.125.2.276

Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. ve Oishi, S. (2009). New measures of well-being. E. Diener (Ed.) *Assessing well-being. Social indicators research series* içinde (s. 247-266), cilt 39. Springer, Dordrecht. http://doi.org:/10.1007/978-90-481-2354-4_12.

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S. ve Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, *97*, 143-156. http://doi.org:/10.1007/s11205-009-9493-y

Dodge, R., Daly, A., Huyton, J. ve Sanders, L. (2012). The challenge of defining wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, *2*, 222-235. http://doi.org:/10.5502/ijw.v2i3.4

Flanagan, J. C. (1978). A research approach to improving our quality of life. *American Psychologist, 33*, 138-147. http://doi.org:/10.1037/0003-066X.33.2.138

Fordyce, M. W. (1988). A review of research on the happiness measure: A sixty-second index of happiness and mental health. *Social Indicators Research, 20*, 355-381. http://doi.org:/10.1007/BF00302333

Forgeard, M. J. C., Jayawickreme, E., Kern, M. ve Seligman, M. E. P. (2011). Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, *1*, 79-106. http://doi.org:/10.5502/ijw.v1i1.15

Headey, B. W. ve Wearing, A. J. (1989). Personality, life events and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 731-739. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.57.4.731

Headey, B. W. ve Wearing, A. J. (1991). Subjective well-being: A stocks and flows framework. F. Strack, M. Argyle ve N. Schwarz (Ed.). *Subjective wellbeing – An interdisciplinary perspective* içinde (s. 49-76). Oxford: Pergamon Press.

Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 1*, 137-164. http://doi.org:/10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x

Kahneman, D. (1999). Objective happiness. D. Kahneman, E. Diener ve N. Schwarz (Ed.), *Foundations of hedonic psychology: Scientific perspectives on enjoyment and suffering* içinde (s. 3-25). New York: Russell Sage Foundation.

Kahneman, D., Diener, E. ve Schwarz, N. (Ed.) (1999). *Well-being: Foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage Foundation Press.

Kahneman, D., Krueger, A., Schkade, D., Schwarz, N. ve Stone, A. (2004). A survey method for characterizing daily life experiences: The day reconstruction method. *Science, 306*, 1776-1780. http://doi.org:/10.1126/science.1103572

Kashdan, T. B., Biswas-Diener, R. ve King, L. A. (2008). Reconsidering happiness: The costs of distinguishing between hedonics and eudaimonia. *The Journal of Positive Psychology, 3*, 219-233. http://doi.org:/10.1080/17439760802303044

Keyes, C. L. M. ve Annas, J. (2009). Feeling good and functioning well: Distinctive concepts in ancient philosophy and contemporary science. *The Journal of Positive Psychology, 4*, 197-201. http://doi.org:/10.1080/17439760902844228

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D. ve Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*, 1007-1022. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.82.6.1007

Labarthe, D. R., Kubzansky, L. D., Boehm, J. K., Lloyd-Jones, D. M., Berry, J. D. ve Seligman, M. E. (2016). Positive cardiovascular health: A timely convergence. *Journal of the American College of Cardiology*, *68*, 860-867. http://doi.org:/10.1016/j.jacc.2016.03.608

Lucas, R. E., Diener, E. ve Suh, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 616-628. http://doi.org:/10.1037//0022-3514.71.3.616

Lyubomirsky, S. ve Lepper, H. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research, 46*, 137-155. http://doi.org:/10.1023/A:1006824100041

Marks, N. ve Shah, H. (2004). A well-being manifesto for a flourishing society. *Journal of Public Mental Health*, *3*, 9-15. http://doi.org:/10.1108/17465729200400023

Patrick, H., Knee, C. R., Canevello, A. ve Lonsbary, C. (2007). The role of need fulfillment in relationship functioning and well-being: A self-determination theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*, 434-457. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.92.3.434

Pavot, W. ve Diener, E. (1993). The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being. *Social Indicators Research, 28*, 1-20. http://doi.org:/10.1007/BF01086714

Pavot, W., Diener, E., Colvin, C. R. ve Sandvik, E. (1991). Further validation of the satisfaction with life scale: Evidence for the cross-method convergence of well-being measures. *Journal of Personality Assessment 57*, 149-161. http://doi.org:/10.1207/s15327752jpa5701_17

Pavot, W., Diener, E. ve Suh, E. (1998). The temporal satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment, 70*, 340-354. http://doi.org:/10.1207/s15327752jpa7002_11

Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*, 419-435. http://doi.org:/10.1177/014616720026

Robinson, M. D. ve Clore, G. L. (2002). Episodic and semantic knowledge in emotional self report: Evidence for two judgment processes. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 198-215. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.83.1.198

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry, 11*, 319-338. http://doi.org:/10.1207/S15327965PLI1104_03

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, *52*, 141-166. http://doi.org:/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ryan, R. M. ve Frederick C. M. (1997). On energy, personality and health: subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal of Personality, 65*, 529-565. http://doi.org:/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00326.x

Ryan, R. M., Huta, V. ve Deci, E. L. (2008). Living well: A self-determination theory perspective on eudaimonia. *Journal of Happiness Studies, 9*, 139-170. http://doi.org:/10.1007/s10902-006-9023-4

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 1069-1081. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. C*urrent Directions in Psychological Science, 4*, 99-104. http://doi.org:/10.1111/1467-8721.ep10772395

Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 719-727. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.69.4.719

Ryff, C. D. ve Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry, 9*, 1-28. http://doi.org:/10.1207/s15327965pli0901_1

Ryff, C. D. ve Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-Being. *Journal of Happiness Studies, 9*, 13-39. http://doi.org:/10.1007/s10902-006-9019-0

Schwarz, N. ve Strack, F. (1999). Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications. D. Kahneman, E. Diener ve N. Schwarz (Ed.), *Foundations of hedonic psychology: Scientific perspectives on enjoyment and suffering* içinde (s. 61-84). New York: Russell Sage Foundation.

Scollon, C., Kim-Prieto, C. ve Diener, E. (2007). Experience sampling: Promises and pitfalls, strengths and weaknesses. *Journal of Happiness Studies, 4*, 5-34. http://doi.org:/10.1023/A:1023605205115

Shin, D. ve Johnson, D. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, *5*, 475-492. http://doi.org:/10.1007/BF00352944

Suh, E., Diener, E. ve Fujita, F. (1996). Events and subjective well-being: Only recent events matter. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 1091-1102. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.70.5.1091

Talley, A. E., Kocum, L., Schlegel, R. J., Molix, L. ve Bettencourt, B. A. (2012). Social roles, basic need satisfaction, and psychological health the central role of competence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*, 155-173. http://doi.org:/10.1177/0146167211432762

Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*, 678-691. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.64.4.678

Waterman, A. S. (2007). On the importance of distinguishing hedonia and eudaimonia when contemplating the hedonic treadmill. *American Psychologist, 62*, 612-613. http://doi.org:/10.1037/0003-066X62.6.612

Waterman, A. S. (2008). Reconsidering happiness: A eudaimonist's perspective. *The Journal of Positive Psychology, 3*, 234-252. http://doi.org:/10.1080/17439760802303002

Watson, D., Clark, L. ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology, 54*, 1063-1070. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.54.6.1063

Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin, 67*, 294-306. http://doi.org:/10.1037/h0024431

bölüm 2

AİLE İLİŞKİLERİ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Gamze Er Vargün, Esin Şener

İlk bölümde "psikolojik iyi oluş" kavramını etraflıca tanıdık. Peki, bir birey olarak mutluluğumuzu, olumlu duygudurumumuzu, yaşam doyumumuzu, kısacası psikolojik iyi oluşumuzu etkileyen faktörler neler olabilir? Ya da bir birey olarak bizim psikolojik iyi oluşumuz kimleri, hangi yollarla etkileyebilir? Elbette günlük yaşamda psikolojik iyi oluşumuz üzerinde rol oynayan ya da bizim psikolojik iyi oluşumuzun etkilediği birçok değişkenden bahsetmemiz mümkün: anne ve babamızın tutumları, eşimizle ilişkimiz, hava durumu, evliliğimizde ya da ilişkimizde partnerimizle yaşadığımız çatışmalar, iş arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz, iş doyumumuz… Bu listeyi daha da uzatabiliriz. Şimdiki bölümde, bölümün kapsamı ve amacı gereği psikolojik iyi oluşu sadece aile ilişkileri bağlamında ele alacağız. O hâlde sorumuzu güncelleyebiliriz: Aile ilişkilerinde bireylerin (çocukların, anne ve babaların, kardeşlerin vb.) psikolojik iyi oluşunu etkileyen faktörler nelerdir? Ve aile üyelerinin psikolojik iyi oluşları aile içindeki hangi süreçleri etkilemekte ya da şekillendirmektedir?

Aile ilişkileri çok boyutlu bir yapıya sahip olmakla birlikte, erken dönemlerden itibaren bireyin içinde bulunduğu, görece yaşam boyu kalıcı olan sosyal ilişkilerdir. Bu sebeple bireylerin psikolojik iyi oluşunda oldukça önemli bir role sahiptir. Alanyazında yer alan görgül araştırmalar; aile yapısının, ebeveynlerle olan ilişkilerin, anne babaların tutum ve davranışlarının çocuk ve ergenlerin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir (ör.; Dinisman ve ark., 2017; Field ve ark., 1995; Lavasani ve ark., 2011). Aile ilişkilerinde değerlendirilebilecek olan bir diğer süreç eşler arası ilişkilerdir. Anne ve baba arasındaki evlilik çatışması, çocukların psikolojik iyi oluşunu ve olumlu duygulanımını etkilemektedir (ör.; Parke, 2003). Dolayısıyla anne ve baba arasındaki ilişkinin çok yönlü yapısı-

Kaynakça

Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist, 34*(10), 932–937. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.932

Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 1031-1042. https://doi.org/10.2307/353611

Ang, R. P. (2006). Effects of parenting style on personal and social variables for Asian adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry*, *76*(4), 503–511. https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.4.503

Bank, L., Burraston, B. ve Snyder, J. (2004). Sibling conflict and ineffective parenting as predictors of adolescent boys' antisocial behavior and peer difficulties: Additive and interactional effects. *Journal of Research on Adolescence, 14*(1), 99–125, http://dx.doi.org/10.1111/j.1532-7795.2004.01401005.x

Barrett Singer, A. T. ve Weinstein, R. S. (2000). Differential parental treatment predicts achievement and self-perceptions in two cultural contexts. *Journal of Family Psychology, 14*(3), 491–509. https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.3.491

Bartholomew, K. ve Shaver, P. R. (1998). Methods of assessing adult attachment: Do they converge? J. A. Simpson ve W. S. Rholes (Ed.), *Attachment theory and close relationships* (s. 25–45) içinde. The Guilford Press.

Baumrind, D. (1972). An exploratory study of socialization effects on black children: some black-white comparisons. *Child Devolepment, 43*, 261-267.

Belsky, J. (1981). Early human experience: A family perspective. *Developmental Psychology, 17*(1), 3–23. https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.1.3

Ben-Zur, H. (2003). Happy adolescents: The link between subjective well-being, internal resources, and parental factors. *Journal of Youth and Adolescence*, *32*(2), 67-79. https://doi.org/10.1023/A:1021864432505

Berger, E. M. ve Spieß, C. K. (2011). Maternal life satisfaction and child outcomes: Are they related?. *Journal of Economic Psychology*, *32*(1), 142-158. https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.10.001

Bertalanffy, L. V. (1968). *General system theory: Foundations, development, applications*. G. Braziller.

Bøe, T., Sivertsen, B., Heiervang, E., Goodman, R., Lundervold, A. J. ve Hysing, M. (2014). Socioeconomic status and child mental health: The role of parental emotional well-being and parenting practices. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *42*(5), 705–715. https://doi.org/10.1007/s10802-013-9818-9

Bornstein, M. H. (1995). Form and function: Implications for studies of culture and human development. *Culture & Psychology, 1*(1), 123–137. https://doi.org/10.1177/1354067X9511009

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson, Inc.

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. I. Attachment,* (2. Baskı). Basic Books.

Boyle, M. H., Jenkins, J. M., Georgiades, K., Cairney, J., Duku, E. ve Racine, Y. (2004).

Differential-maternal parenting behavior: estimating within- and between-family effects on children. *Child Development, 75*(5), 1457–1476. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00751.x

Bridges, L. J. (2003). Trust, attachment, and relatedness. M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes ve K. A. Moore (Ed.), *Well-being: Positive development across the life course* (s. 177–190) içinde. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Brody, G. H. (2004). Siblings' direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychological Sciences, 13*, 124–126. https://doi.org/10.1111/j.09637214.2004.00289.x

Brody, G. H., Stoneman, Z., MacKinnon, C. E. ve MacKinnon, R. (1985). Role relationships and behavior between preschool-aged and school-aged sibling pairs. *Developmental Psychology*, *21(1)*, 124–129. https://doi.org/10.1037/0012-1649.21.1.124

Browne, D. T. ve Jenkins, J. M. (2012). Health across early childhood and socioeconomic status: Examining the moderating effects of differential parenting. *Social Science & Medicine*, *74*(10), 1622–1629. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.01.017

Buehler, C. (2020). Family processes and children's and adolescents' well-being. *Journal of Marriage and Family, 82*(1), 145–174. https://doi.org/10.1111/jomf.12637

Buist, K. L., Deković, M. ve Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, *33*(1), 97–106. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.007

Carlson, C., Uppal, S. ve Prosser, E. C. (2000). Ethnic differences in processes contributing to the self-esteem of early adolescent girls. *The Journal of Early Adolescence*, *20*(1), 44–67. https://doi.org/10.1177/0272431600020001003

Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development*, *65*(4), 1111–1119. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00806.x

Cicirelli, V. G. (1985). Sibling relationships throughout the life cycle. L. L'Abate (Ed.), *The Handbook of Family Psychology and Psychotherapy* içinde. Dorsey Press.

Cox, M. J. ve Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology, 48,* 243–267. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.243

Cripps, K. ve Zyromski, B. (2009). Adolescents' psychological well-being and perceived parental involvement: Implications for parental involvement in middle schools. *RMLE Online*, *33*(4), 1–13. https://doi.org/10.1080/19404476.2009.11462067

Cummings, E. M., Davies, P. T. ve Simpson, K. S. (1994). Marital conflict, gender, and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment. *Journal of Family Psychology*, *8*(2), 141-149. https://doi.org/10.1037/0893-3200.8.2.141

Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, *113*(3), 487.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, *19*(2), 109–134. https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90023-6

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behaviour. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

DeHaan, C. R. ve Ryan, R. M. (2014). Symptoms of wellness: Happiness and eudaimonia from a self-determination perspective. K. M. Sheldon ve R. E. Lucas (Ed.), *Stability of Happiness* (s. 37–55) içinde. Academic Press.

Demir, M. (2010). Close relationships and happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies*, *11*, 293-313. https:// doi.org/10.1007/s10902-009-9141-x

Demo, D. H. ve Alan C. A. (1996). Family structure, family process, and adolescent well-being. *Journal of Research on Adolescence, 6(4)*, 457–488.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542–575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. ve Seligman, M. E. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, *13*(1), 81–84. https://doi.org/10.1111/1467-9280.00415

Dinisman, T., Andresen, S., Montserrat, C., Strózik, D. ve Strózik, T. (2017). Family structure and family relationship from the child well-being perspective: Findings from comparative analysis. *Children and Youth Services Review*, *80*, 105–115. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.064

Dolan, P., Peasgood, T. ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, *29*(1), 94–122. https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001

Dunn, J. (2005). Commentary: Siblings in their families. *Journal of Family Psychology, 19*(4), 654–657. http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.654

Dunn, J. ve Plomin, R. (1991). Why are siblings so different? The significance of differences in sibling experiences within the family. *Family Process, 30*(3), 271–283. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1991.00271.x

Er, G. ve Akgün, S. (2016). Ergenlikte reaktif ve proaktif saldırganlığın, empati ve çocuk yetiştirme stilleri ile ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 23*(3):211-226.

Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D. ve Hetherington, E. M. (2000). Sibling comparison of differential parental treatment in adolescence: Gender, self esteem, and emotionality as mediators of the parenting-adjustment association. *Child Development, 71*(6), 1611–1628. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00252

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations, 7,* 117–140. https://doi.org/10.1177/001872675400700202

Field, T., Lang, C., Yando, R. ve Bendell, D. (1995). Adolescents' intimacy with parents and friends. *Adolescence, 30*(117), 133–140.

Fine, S. E. H. M. A. (2006). The effects of involved nonresidential fathers' distress, parenting behaviors, inter-parental conflict, and the quality of father-child relationships on children's well-being. *Fathering*, *4*(3), 286–311.

Francis, A., Pai, M. S. ve Badagabettu, S. (2021). Psychological well-being and perceived parenting style among adolescents. *Comprehensive Child and Adolescent Nursing*, *44*(2), 134–143. https://doi.org/10.1080/24694193.2020.1743796

Froiland, J. M. (2015). Parents' weekly descriptions of autonomy supportive communication: Promoting children's motivation to learn and positive emotions. *Journal of Child and Family Studies, 24*(1), 117–126. https://doi.org/10.1007/s10826-013-9819-x

Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development, 56*(2), 448–461. https://doi.org/10.2307/1129733

Furnham, A. ve Cheng, H. (2000). Perceived parental behaviour, self-esteem and happiness. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *35*(10), 463–470. https://doi.org/10.1007/s001270050265

Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Guarnieri, S., Smorti, M. ve Tani, F. (2015). Attachment relationships and life satisfaction during emerging adulthood. *Social Indicators Research, 121(3),* 833–847. https://doi.org/10.1007/s11205-014-0655-1

Helliwell, J., Layard, R. ve Sachs, J. (2012). World happiness report. The Earth Institute, Columbia University. https://worldhappiness.report/ed/2012/

Hellfeldt, K., López-Romero, L. ve Andershed, H. (2020). Cyberbullying and psychological well-being in young adolescence: the potential protective mediation effects of social support from family, friends, and teachers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(1), 45. https://doi.org/10.3390/ijerph17010045

Herrera, C. ve Dunn, J. (1997). Early experiences with family conflict: Implications for arguments with a close friend. *Developmental Psychology, 33*(5), 869–881. https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.5.869

Hollifield, C. R. ve Conger, K. J. (2015). The role of siblings and psychological needs in predicting life satisfaction during emerging adulthood. *Emerging Adulthood*, *3*(3), 143–153. https://doi.org/10.1177/2167696814561544

Howe, N. ve Recchia, H. (2006). Sibling relations and their impact on children's development. R. E. Tremblay, R. G. Barr ve R. D. Peters (Ed.), *Encyclopedia on early childhood development* (s. 1–8) içinde. Montreal: Centre of Excellence for Early Childhood Development.

Huebener, M., Waights, S., Spiess, C. K., Siegel, N. A. ve Wagner, G. G. (2021). Parental well-being in times of Covid-19 in Germany. *Review of Economics of the Household*, *19*(1), 91–122. https://doi.org/10.1007/s11150-020-09529-4

Jarvis, J. A., Gibby, A. L., Dufur, M. J., & Pribesh, S. (2020). Family structure and child well-being in a non-western context: The role of parent–child relations and parental conflict in South Korea. *Population Research and Policy Review*, *39*(3), 439-464. https://doi.org/10.1007/s11113-020-09586-8

Jensen, A. C. ve McHale, S. M. (2015). What makes siblings different? The development of sibling differences in academic achievement and interests. *Journal of Family Psychology, 29*(3), 469–478. https://doi.org/10.1037/fam0000090

Jouriles, E. N., Murphy, C. M. ve O'Leary, K. D. (1989). Effects of maternal mood on mother-son interaction patterns. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *17*(5), 513–525.

Joussemet, M., Landry, R. ve Koestner, R. (2008). A self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne, 49*(3), 194–200. https://doi.org/10.1037/a0012754

Kaiser, T., Li, J., Pollmann-Schult, M. ve Song, A. Y. (2017). Poverty and child behavioral problems: the mediating role of parenting and parental well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *14*(9), 981. https://doi.org/10.3390/ijerph14090981

Kafetsios, K. ve Sideridis, G. (2006). Attachment, social support and well-being in young and older adults. *Journal of Health Psychology, 11*(6), 863–876. https://doi.org/10.1177/135910530606908

Kang, Y. ve Moore, J. (2011). Parenting style and adolescents' school performance in mainland China. *US-China Education Review*, *1*(1) 133-138.

Kennedy, D. ve Kramer, L. (2008). Improving emotion regulation and sibling relationship quality: The more fun with sisters and brothers program. *Family Relations, 57*, 567–578. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00523.x

Kerig, P. K. (2016). Family systems from a developmental psychopathology perspective. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Theory and method* (s. 580–630) içinde. John Wiley & Sons, Inc.

Kolak, A. M. ve Volling, B. L. (2011). Sibling jealousy in early childhood: Longitudinal links to sibling relationship quality. *Infant and Child Development*, *20*(2), 213–226.https://doi.org/10.1002/icd.690

Kowal, A. ve Kramer, L. (1997). Children's understanding of parental differential treatment. *Child Development, 68*(1), 113–126. https://doi.org/10.1111/j.14678624.1997.tb01929.x

Kumar, S. A. ve Mattanah, J. F. (2016). Parental attachment, romantic competence, Relationship satisfaction, and psychosocial adjustment in emerging adulthood. *Personal Relationships, 23*(4), 801–817. https://doi.org/10.1111/pere.12161

La Guardia, J. G., Ryan, R. M., Couchman, C. E. ve Deci, E. L. (2000). Within-person variation in security of attachment: A self-determination theory perspective on attachment, need fulfillment, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(3), 367–384. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.3.367

Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, *62*(5), 1049-1065. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01588.x

Lang, F. R., Staudinger, U. M. ve Carstensen, L. L. (1998). Perspectives on socioemotional selectivity in late life: How personality and social context do (and do not) make a difference. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *53*(1), 21–30. https://doi.org/10.1093/geronb/53B.1.P21

Lavasani, M. G., Borhanzadeh, S., Afzali, L. ve Hejazi, E. (2011). The relationship between perceived parenting styles, social support with psychological well-being. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *15*, 1852–1856. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.014

Lavy, S. ve Littman-Ovadia, H. (2011). All you need is love? Strengths mediate the negative associations between attachment orientations and life satisfaction. *Personality and Individual Differences, 50*(7), 1050–1055. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.01.023

Lelkes, O. (2006). Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the "objective good". *The Journal of Socio-Economics*, *35*(2), 285–307. https://doi.org/10.1016/j.socec.2005.11.002

Leung, K., Lau, S. ve Lam, W. L. (1998). Parenting styles and academic achievement: A cross-cultural study. *Merrill-Palmer Quarterly, 44*(2), 157–172. http://www.jstor.org/stable/23093664

Love, K. M. ve Thomas, D. M. (2014). Parenting styles and adjustment outcomes among college students. *Journal of College Student Development*, *55*(2), 139–150. http://dx.doi.org/10.1353/csd.2014.0013

Martela, F. ve Sheldon, K. M. (2019). Clarifying the concept of well-being: Psychological need satisfaction as the common core connecting eudaimonic and subjective well-being. *Review of General Psychology, 23*(4), 458–474. https://doi.org/10.1177/1089268019880886

Martin, M. ve Westerhof, G. J. (2003). Do you need to have them or should you believe you have them? Resources, their appraisal, and well-being in adulthood. *Journal of Adult Development*, *10*(2), 99–112. https://doi.org/10.1023/A:1022439915499

McNaught, A. (2011). Defining wellbeing. Knight, A. ve McNaught, A. (Ed.). *Understanding wellbeing: An introduction for students and practitioners of health and social care* (s. 7-23) içinde. Lantern Publishing.

Merz, E. M., Consedine, N. S., Schulze, H. J. ve Schuengel, C. (2009). Wellbeing of adult children and ageing parents: Associations with intergenerational support and relationship quality. *Ageing & Society*, *29*(5), 783–802. https://doi.org/10.1017/S0144686X09008514

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2013). Adult attachment and happiness: Individual Differences in the experience and consequences of positive emotions. S. A. David, I. Boniwell ve A. Conley Ayers (Ed.), *The Oxford handbook of happiness* (s. 834–846) içinde. Oxford University Press.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy.* Harvard University Press.

Neiderhiser, J. M., Reiss, D., Hetherington, E. M. ve Plomin, R. (1999). Relationships between parenting and adolescent adjustment over time: Genetic and environmental contributions. *Developmental Psychology, 35*(3), 680–692. https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.3.680

Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships, 12*(1), 1–22. https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x

Ng, J. Y. Y., Ntoumanis, N., Thøgersen-Ntoumani, C., Deci, E. L., Ryan, R. M., Duda, J. L. ve Williams, G. C. (2012). Self-Determination Theory applied to health contexts: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, *7*(4), 325–340. https://doi.org/10.1177/1745691612447309

Pang, J. S., Ang, R. P., Kom, D. M., Tan, S. H. ve Chiang, A. Q. (2013). Patterns of reactive and proactive aggression in young adolescents in Singapore. *Social Development*, *22*(4), 794–812. https://doi.org/10.1111/sode.12024

Parke, M. (2003). *Are married parents really better for children? What research says about the effects of family structure on child well-being*. Center for Law and Social Policy, Washington DC.

Patrick, H., Knee, C. R., Canevello, A. ve Lonsbary, C. (2007). The role of need fulfillment in relationship functioning and well-being: A self-determination theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(3), 434–457. https://doi.org/10.1037/00223514.92.3.434

Pike, A., Coldwell, J. ve Dunn, J. F. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: Links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology, 19*, 523–532, http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.523

Pike, A. ve Kretschmer, T. (2009). Shared versus nonshared effects: Parenting and children's adjustment. *European Journal of Developmental Science*, *3*, 115-130. https://doi.org/10.3233/DEV-2009-3203

Pike, A., McGuire, S., Hetherington, E. M., Reiss, D. ve Plomin, R. (1996). Family environment and adolescent depressive symptoms and antisocial behavior: A multivariate genetic analysis. *Developmental Psychology, 32*(4), 590–603. https://doi.org/10.1037/00121649.32.4.590

Plomin, R. (2011). Commentary: Why are children in the same family so different? Non-shared environment three decades later. *International Journal of Epidemiology, 40*(3), 582–592. https://doi.org/10.1093/ije/dyq144

Plomin, R. ve Daniels, D. (1987). Why are children in the same family so different from one another? *Behavioral and Brain Sciences, 10*(1), 1–16.https://doi.org/10.1017/S0140525X00055941

Plomin, R., DeFries, J. C., Knopik, V. S. ve Neiderhiser, J. M. (2016). Top 10 replicated findings from behavioral genetics. *Perspectives on Psychological Science*, *11*(1), 3–23. https://doi.org/10.1177/1745691615617439

Ram, A. ve Ross, H. S. (2001). Problem solving, contention, and struggle: How siblings resolve a conflict of interests. *Child Development*, *72*(6), 1710–1722. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00374

Ratelle, C. F., Simard, K. ve Guay, F. (2013). University students' subjective well-being: The role of autonomy support from parents, friends, and the romantic partner. *Journal of Happiness Studies*, *14*(3), 893–910. https://doi.org/10.1007/s10902-012-9360-4

Rohner, R. P. ve Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of General Psychology*, *5*(4), 382–405. https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.4.382

Roman, N. V., Davids, E. L., Moyo, A., Schilder, L., Lacante, M. ve Lens, W. (2015). Parenting styles and psychological needs influences on adolescent life goals and aspirations in a South African setting. *Journal of Psychology in Africa*, *25*(4), 305–312. https://doi.org/10.1080/14330237.2015.1078087

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Publishing.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 1069–1081. http://doi.org:/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, *4*(4), 99-104. https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395

Sameroff, A. (1994). Developmental systems and family functioning. R. D. Parke ve S. G. Kellam (Ed.), *Exploring family relationships with other social contexts* (s. 199–214) içinde. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Sanders, R. (2017). *Sibling relationships: Theory and issues for practice*. Bloomsbury Publishing.

Schoon, I., Cheng, H., Jones, E. ve Maughan, B. (2013). Wellbeing of children: Early influences. *London: the Nuffield Foundation*.

Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C. ve Osgood, D. W. (2008). Linkages between parents' differential treatment, youth depressive symptoms, and siblings relationships. *Journal of Marriage and Family, 70*(2), 480–494. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00495.x

Shek, D. T. (2000). Parental marital quality and well-being, parent-child relational quality, and Chinese adolescent adjustment. *The American Journal of Family Therapy*, *28*(2), 147-162. https://doi.org/10.1080/019261800261725

Silverberg, S. B. ve Steinberg, L. (1987). Adolescent autonomy, parent-adolescent conflict, and parental well-being. *Journal of Youth and Adolescence*, *16*(3), 293–312. https://doi.org/10.1007/BF02139096

Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review, 30*(1), 74–99. https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001

Stocker, C. M., Burwell, R. A. ve Briggs, M. L. (2002). Sibling conflict in middle childhood predicts children's adjustment in early adolescence. *Journal of Family Psychology, 16*(1), 50–57, http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.16.1.50

Suls, J., Martin, R. ve Wheeler, L. (2002). Social comparison: Why, with whom, and with What effect? *Current Directions in Psychological Science, 11*(5), 159–163. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00191

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk psikoloji dergisi*, *14*(44), 35-58.

Tesser, A. (1980). Self-esteem maintenance in family dynamics. *Journal of Personality and Social Psychology*, *39*(1), 77–91. https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.1.77

Turkheimer, E. ve Waldron, M. (2000). Nonshared environment: A theoretical, methodological, and quantitative review. *Psychological Bulletin, 126*(1), 78–108. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.78

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). İstatistiklerle aile (Yayın no. 45632).https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632

Uji, M., Sakamoto, A., Adachi, K. ve Kitamura, T. (2014). The impact of authoritative, authoritarian, and permissive parenting styles on children's later mental health in Japan: Focusing on parent and child gender. *Journal of Child and Family Studies*, *23*, 293-302. https://doi.org/ 10.1007/s10826-013-9740-3

van der Kaap-Deeder, J., Vansteenkiste, M., Soenens, B., Loeys, T., Mabbe, E. ve Gargurevich, R. (2015). Autonomy-supportive parenting and autonomy-supportive sibling interactions: The role of mothers' and siblings' psychological need satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin, 41*(11), 1590–1604. https://doi.org/10.1177/0146167215602225

van Wel, F., Linssen, H. ve Abma, R. (2000). The parental bond and the well-being of adolescents and young adults. *Journal of Youth and Adolescence*, *29*(3), 307–318. https://doi.org/10.1023/A:1005195624757

Volling, B. L. (2003). Sibling relationships. M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes ve K. A. Moore (Ed), *Well-being: Positive development across the life course* (s. 205–220) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. https://doi.org/10.4324/9781410607171

Volling, B. L., Kennedy, D. E. ve Jackey, L. M. (2010). The development of sibling jealousy. S. L. Hart ve M. Legerstee (Ed.), *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches* (s. 387–417) içinde. Oxford: Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781444323542.ch17

Ward, R. A. (2008). Multiple parent–adult child relations and well-being in middle and later life. *The Journals of Gerontology Series B, 63*(4), 239–247. https://doi.org/10.1093/geronb/63.4.S239

Wei, M., Liao, K., Ku, Y. ve Shaffer, P. A. (2011). Attachment, self-compassion, empathy, and subjective well-being among college students and community adults. *Journal of Personality, 79*(1), 191–221. https://doi.org/10.1111/j.14676494.2010.00677.x

Weston, R. (1997). Turning to father: The role of fathers relative to mothers and friends as confidants for adolescents. *Family Matters*, (48), 11–14.

Yotyodying, S., Wild, E. ve Schwinger, M. (2021). The detrimental role of punitive parenting in psychological well-being of children with learning disabilities: A longitudinal study. *Educational Psychology*, *41*(8), 1041–1060. https://doi.org/10.1080/01443410.2020.1863918

Yu, S., Levesque-Bristol, C. ve Maeda, Y. (2018) General need for autonomy and subjective well-being: A meta-analysis of studies in the US and East Asia. *Journal of Happiness Studies 19,* 1863–1882. https://doi.org/10.1007/s10902-017-9898-2

Zhang, X., Li, J., Xie, F., Chen, X., Xu, W. ve Hudson, N. W. (2022). The relationship between adult attachment and mental health: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *123*(5), 1089-1137 . https://doi.org/10.1037/pspp0000437

bölüm 3

ROMANTİK İLİŞKİLER VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Cansu Yılmaz

"Birlikte olmak" neden önemlidir? Bu soruya filozoflar, sosyologlar ve psikologlar sayısız cevap vermişlerdir. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde insanı doğası gereği sosyal bir hayvan olarak tanımlar ve kişiyi tek başına mutlu saymanın anlamsızlığı üzerinde durur (1169b). "Birlikte olma", "ait olma" gibi kavramların önemi psikoloji literatüründe de uzun zamandır vurgulanmaktadır. Sosyal ilişkiler, mutluluğun en güvenilir belirleyicilerinden biri olarak kabul görmekte ve sosyal desteğin bireylerin psikolojik iyi oluşları üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Cohen, 2004; Cohen ve Syme, 1985). Mevcut literatürde, yetişkinlikte birincil sosyal etkileşim kaynağı olan "romantik partner"den alınan desteğe özellikle vurgu yapılmaktadır. Pek çok kişinin romantik bir ilişkiye sahip olmak ve bu ilişkiyi sürdürmek için oldukça fazla zaman, enerji ve duygusal emek harcadığı ve karşılığında da mutlu olmayı beklediği yaygın bir kanıdır. Bugüne kadar yürütülen pek çok bilimsel çalışma, romantik ilişkiler konusundaki bu gündelik bilgiyi destekler doğrultuda sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmalar bilhassa yüksek ilişki kalitesi, yüksek partner duyarlılığı ve güvenli bağlanma gibi pozitif romantik ilişki deneyimlerinin yaşam doyumu, olumlu duygulanım ve ödomanik iyi oluşu artırdığını göstermiştir. Bunun aksine, ilişki kalitesinin düşük, romantik partnerin duyarsız olduğu ilişkilerde romantik ilişkinin varlığı psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bulgular, psikolojik iyi oluşun belirleyicisi olarak salt bir romantik ilişkiye sahip olmaktan ziyade kaliteli ve destekleyici bir ilişkiye sahip olmanın önemini işaret etmektedir. Mevcut kitap bölümünün amacı, bahsi geçen olumlu ve olumsuz romantik ilişki deneyimleri ile psikolojik iyi oluş arasındaki bağlantıya ışık tutan teorik araştırmalar ve ampirik bulgulara genel bir bakış sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda bu kitap bölümü-

Kaynakça

Adamczyk, K. ve Segrin, C. (2015). Direct and indirect effects of young adults' relationship status on life satisfaction through loneliness and perceived social support. *Psychologica Belgica*, *55*(4), 196-211. https://doi.org/10.5334/pb.bn

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *The Strange Situation: Observing patterns of attachment.* Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Akdağ, F. G. ve Çankaya, Z. C. (2015). Evli bireylerde psikolojik iyi oluşun yordanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(3), 646-662. https://doi.org/10.17860/efd.67613

Aristotle (1999). *Nicomachean Ethics* (Trans. Terence Irwin). Hackett Publishing Company.

Bakiler, E. ve Satan, A. (2020). Beliren yetişkinlikte bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide ihtiyaç doyumunun aracı rolü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *51*(51), 72-94. https://doi.org/10.15285/maruaebd.526342

Ball, R. E. ve Robbins, L. (1986). Marital status and life satisfaction among Black Americans. *Journal of Marriage and the Family*, *48*(2), 389-394. https://doi.org/10.2307/352406

Barret, M. ve McIntosh, M. (1982). *The anti-social family*. London: Verso.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*(2), 226-244. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychological Bulletin, 117(3), 497-529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Bayrami, M., Heshmati, R., Mohammadpour, V., Gholamzadeh, M., Hasanloo, H. O. ve Moslemifar, M. (2012). Happiness and willingness to communicate in three attachment styles: A study on college students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *46*, 294-298. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.109

Bernard, J. (1982). *The future of marriage*. Yale University Press.

Best, D. L. ve Williams, J. E. (1994). Masculinity/femininity in the self and ideal self descriptions of university students in fourteen countries. A. M. Bouvy, F. J. R. Van de Vijver, P. Boski, ve P. Schmitz (Ed.), *Journeys into cross-cultural psychology* (s. 297-306) içinde. Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.

Botha, F. ve Booysen, F. (2013). The relationship between marital status and life satisfaction among South African adults. *Acta Academica*, *45*(2), 150-178.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss Vol. 1: Attachment*. Basic Books.

Buss, D. M. ve Greiling, H. (1999). Adaptive individual differences. *Journal of Personality, 67*(2), 209-243. https://doi.org/10.1111/1467-6494.00053

Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Akademik Bakış, 11*(Özel Sayı), 113-123.

Chapman, B. ve Guven, C. (2016). Revisiting the relationship between marriage and wellbeing: Does marriage quality matter?. *Journal of Happiness Studies,* 17, 533-551. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9607-3

Chipperfield, J. G. ve Havens, B. (2001). Gender differences in the relationship between marital status transitions and life satisfaction in later life. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *56*(3), 176-186. https://doi.org/10.1093/geronb/56.3.P176

Chua, B. S., Siau, C. S., Fitriana, M., Low, W-Y. ve Abdul Wahab Khan, R. K. (2021). Psychological distress, relationship quality, and well-being among Malaysian couples during the COVID-19 pandemic. *Asia Pacific Journal of Public Health*, *33*(5), 660-661. https://doi.org/10.1177/10105395211014322

Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, *59*(8), 676-684.

Cohen, S. E. ve Syme, S. L. (1985). *Social support and health*. New York: Academic Press.

Collins, N. L. ve Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(6), 1053-1073. http://dxdoi.org/10.1037/0022-3514.78.6.1053

Collins, N. L. ve Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. Journal of Personality and Social Psychology, 58(4), 644-663. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644

Galinha, I. C., Oishi, S., Pereira, C. R., Wirtz, D. ve Esteves, F. (2014). Adult attachment, love styles, relationship experiences and subjective well-being: Cross-cultural and gender comparison between Americans, Portuguese, and Mozambicans. *Social Indicators Research, 119*, 823–852. https://doi.org/10.1007/s11205-013-0512-7

Çetinkaya, S. K. ve Gençdoğan, B. (2014). The relationship between marital quality, attitudes towards gender roles and life satisfaction among the married individuals. *Psychology, Society & Education*, *6*(2), 94-112. https://doi.org/10.21071/psye.v6i2.13786

Çiftçi Arıdağ, N., Erus, S. M. ve Ünsal Seydioğulları, S. (2019). Eş desteğinin evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(71), 1014-1024.

Demir, M. (2008). Sweetheart, you really make me happy: romantic relationship quality and personality as predictors of happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies, 9*, 257-277. https://doi.org/10.1007/s10902-007-9051-8

Demir, M. (2010). Close relationships and happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies, 11*, 293-313. https://doi.org/10.1007/s10902-009-9141-x

Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E. ve Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *31*(4), 419-436. https://doi.org/10.1177/0022022100031004001

Dithipe, T. M. M. (2017). *The psychological well-being of late adolescent/young adult females affected by intimate partner violence in Mamelodi Township* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Pretoria.

Dooley, M. K., Sweeny, K., Howell, J. L. ve Reynolds, C. A. (2018). Perceptions of romantic partners' responsiveness during a period of stressful uncertainty. *Journal of Personality and Social Psychology*, *115*(4), 677-687. http://dx.doi.org/10.1037/pspi0000134

Dündar, Z. ve Demirli, C. (2018). Medeni durumları farklı olan çalışanların psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Educational Reflections, 2*(2), 1-10.

Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Hillsdale, N J: Erlbaum.

Eagly, A. H. ve Wood, W. (1991). Explaining sex differences in social behavior: A meta- analytic perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin, 17*(3), 306-315. https://doi.org/10.1177/0146167291173011

Engin Deniz, M. E. ve Işik, E. (2010). Positive and negative affect, life satisfaction, and coping with stress by attachment styles in Turkish students. *Psychological Reports*, *107*(2), 480-490. https://doi.org/10.2466/02.09.10.20.PR0.107.5.480-490

Erdem, Ş. ve Kabasakal, Z. (2015). Psikolojik iyi olma ve yetişkin bağlanma boyutları. *Journal of Research in Education and Teaching, 4*(1), 82-90.

Feeney, B. C. ve Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, *19*(2), 113-147. https://doi.org/10.1177/1088868314544222

Feeney, J. A. ve Noller, P. (1992). Attachment style and romantic love: Relationship dissolution. *Australian Journal of Psychology*, *44*(2), 69-74. https://doi.org/10.1080/00049539208260145

Finkel, E. J., Hui, C. M., Carswell, K. L. ve Larson, G. M., (2014). The suffocation of marriage: Climbing Mount Maslow without enough oxygen. *Psychological Inquiry, 25*(1), 1-41. https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.863723

Forooshany, S. H. A., Yazdkhasti, F., Hajataghaie, S. S. ve Esfahani, M. H. N. (2014). Infertile individuals' marital relationship status, happiness, and mental health: a causal model. *International Journal of Fertility & Sterility*, *8*(3), 315-324.

Fraley, R. C. ve Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, *4*(2), 13-144. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1997.tb00135.x

Fraley, R. C. ve Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology, 4*(2), 132-154. https://doi.org/10.1037/1089-2680.4.2.132

Freudiger, P. (1983). Life satisfaction among three categories of married women. *Journal of Marriage and the Family*, *45*(1), 213-219. https://doi.org/10.2307/351310

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 511-524. https://doi.org/10.1037//0022-3514.52.3.511

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Galinha, I. C., Oishi, S., Pereira, C. R., Wirtz, D. ve Esteves, F. (2013). Adult attachment, love styles, relationship experiences and subjective well-being: Cross-cultural and gender comparison between Americans, Portuguese, and Mozambicans. *Social Indicators Research, 119*, 823-852. https://doi.org/10.1007/s11205-013-0512-7

García-Castilla, F. J., Martínez-Sánchez, I., Campos, G. ve Arroyo Resino, D. (2020). Impact of gender and relationship status on Young people's autonomy and psychological wellbeing. *Frontiers in Psychology*, *11*, Article 1735. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01735

Gerstel, N. ve Sarkisian, N. (2006). Marriage: The good, the bad, and the greedy. *Contexts, 5*(4), 16-21. https://doi.org/10.1525/ctx.2006.5.4.

Glenn, N. D. (1975). The contribution of marriage to the psychological well-being of males and females. *Journal of Marriage and the Family, 37*, 594-600. https://doi.org/10.2307/350523

Glenn, N. D. ve Weaver, C. N. (1988). The changing relationship of marital status to reported happiness. *Journal of Marriage and the Family*, *50*(2), 317-324. https://doi.org/10.2307/351999

Gnilka, P. B., Ashby, J. S. ve Noble, C. M. (2013). Adaptive and maladaptive perfectionism as mediators of adult attachment styles and depression, hopelessness, and life satisfaction. *Journal of Counseling & Development*, *91*(1), 78-86. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2013.00074.x

Gove, W. R. (1972). The relationship between sex roles, marital status, and mental illness. *Social Forces*, *51*(1), 34-44. https://doi.org/10.1093/sf/51.1.34

Gove, W. R., Hughes, M. ve Style, C. B. (1983). Does marriage have positive effects on the psychological well-being of the individual? *Journal of Health and Social Behavior*, *24*(2), 122-131. https://doi.org/10.2307/2136639

Gove, W. R., Style, C. B. ve Hughes, M. (1990). The effect of marriage on the well-being of adults: A theoretical analysis. *Journal of Family Issues*, *11*(1), 4-35. https://doi.org/10.1177/019251390011001002

Guarnieri, S., Smorti, M. ve Tani, F. (2015). Attachment relationships and life satisfaction during emerging adulthood. *Social Indicators Research, 121*, 833-847. https://doi.org/10.1007/s11205-014-0655-1

Guerrero, L. K. (1996). Attachment-style differences in intimacy and involvement: A test of the four-category model. *Communications Monographs*, *63*(4), 269-292. https://doi.org/10.1080/03637759609376395

Gustavson, K., Røysamb, E., Borren, I., Ask Torvik, F. ve Karevold, E. (2016). Life satisfaction in close relationships: Findings from a longitudinal study. *Journal of Happiness Studies, 17*, 1293-1311. https://doi.org/10.1007/s10902-015-9643-7

Gustavson, K., Røysamb, E., von Soest, T., Helland, M. J. ve Mathiesen, K. S. (2012). Longitudinal associations between relationship problems, divorce, and life satisfaction: Findings from a 15-year population-based study. *The Journal of Positive Psychology*, *7*(3), 188-197. https://doi.org/10.1080/17439760.2012.671346

Güler, A. ve Gül, S. (2021). Sosyoekonomik faktörler, sosyal ilişki, mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki: 2018 Avrupa Sosyal Anketi'nden bulgular. *Sosyoekonomi*, *29*(49), 293-306. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.03.15

Hawkins, D. N. ve Booth, A. (2005). Unhappily ever after: Effects of long-term, low-quality marriages on well-being. *Social Forces*, *84*(1), 451-471. https://doi.org/10.1353/sof.2005.0103

Hanan Ebrahim, A. A., Nehad Helmy, M., Helalia Shalaby, M. ve Nabila Taha, A. (2008). Intimate partner violence and life satisfaction among women in two different Arab countries: Egypt [Cairo] and Kingdom of Saudi Arabia [Riyadh]. *New Egyptian Journal of Medicine, 38*(4), 84-96.

Hamdan-Mansour, A. M., Arabiat, D. H., Sato, T., Obaid, B. ve Imoto, A. (2011). Marital abuse and psychological well-being among women in the southern region of Jordan. *Journal of Transcultural Nursing*, *22*(3), 265-273. https://doi.org/10.1177/1043659611404424

Haring-Hidore, M., Stock, W. A., Okun, M. A. ve Witter, R. A. (1985). Marital status and subjective well-being: A research synthesis. *Journal of Marriage and Family*, *47*(4), 947-953. https://doi.org/10.2307/352338

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 511-524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Holt-Lunstad, J., Birmingham, W. ve Jones, B. Q. (2008). Is there something unique about marriage? The relative impact of marital status, relationship quality, and network social support on ambulatory blood pressure and mental health. *Annals of Behavioral Medicine*, *35*(2), 239-244. https://doi.org/10.1007/s12160-008-9018-y

Hori, M. ve Kamo, Y. (2018). Gender differences in happiness: the effects of marriage, social roles, and social support in East Asia. *Applied Research Quality Life, 13*, 839-857. https://doi.org/10.1007/s11482-017-9559-y

Jebb, A. T., Morrison, M., Tay, L. ve Diener, E. (2020). Subjective well-being around the world: trends and predictors across the life span. *Psychological Science*, *31*(3), 293-305. https://doi.org/10.1177/0956797619898826

Kamp Dush, C. M. ve Amato, P. R. (2005). Consequences of relationship status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, *22*(5), 607-627. https://doi.org/10.1177/0265407505056438

Kim, Y., Carver, C. S., Deci, E. L. ve Kasser, T. (2008). Adult attachment and psychological well-being in cancer caregivers: the mediational role of spouses' motives for caregiving. *Health Psychology*, *27*(2, Suppl), 144-154. https://doi.org/10.1037/0278-6133.27.2(Suppl.).S144

Kirkpatrick, L. A. ve Davis, K. E. (1994). Attachment style, gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 66*(3), 502-512. https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.3.502

Kirkpatrick, L. A. ve Hazan, C. (1994). Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. *Personal Relationships*, *1*(2), 123-142. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1994.tb00058.x

Kislev, E. (2020). Social capital, happiness, and the unmarried: A multilevel analysis of 32 European countries. *Applied Research in Quality of Life, 15*, 1475-1492. https://doi.org/10.1007/s11482-019-09751-y

Kobak, R. R. ve Hazan, C. (1991). Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models.Journal of Personality and Social Psychology, 60(6), 861-869. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.6.861

Lee, K. S. ve Ono, H. (2012). Marriage, cohabitation, and happiness: A cross-national analysis of 27 countries. *Journal of Marriage and Family*, *74*(5), 953-972. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01001.x

Lee, G. R., Seccombe, K. ve Shehan, C. L. (1991). Marital status and personal happiness: An analysis of trend data. *Journal of Marriage and Family*, *53*(4), 839-844. https://doi.org/10.2307/352991

Maharramova, E. ve Kumcağız, H. (2021). Evli kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerini etkileyen faktörler: Türkiye-Azerbaycan karşılaştırması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 2*(1), 29-47. https://doi.org/10.51533/insanbilimleri.934313

Marks, N. F. (1996). Flying solo at midlife: Gender, marital status, and psychological well-being. *Journal of Marriage and Family*, *58*(4), 917-932. https://doi.org/10.2307/353980

Marrero-Quevedo, R. J., Blanco-Hernández, P. J. ve Hernández-Cabrera, J. A. (2019). Adult attachment and psychological well-being: The mediating role of personality. *Journal of Adult Development*, *26*(1), 41-56. https://doi.org/10.1007/s10804-018-9297-x

Mastekaasa, A. (1992). Marriage and psychological well-being: Some evidence on selection into marriage. *Journal of Marriage and Family*, *54*(4), 901-911. https://doi.org/10.2307/353171

Mastekaasa, A. (1994). Marital status, distress, and well-being: An international comparison. *Journal of Comparative Family Studies, 25*(2), 183-205. https://doi.org/10.3138/jcfs.25.2.183

McPherson, M., Smith-Lovin, L. ve Brashears, M. E. (2006). Social isolation in America: Changes in core discussion networks over two decades. *American Sociological Review*, *71*, 353-375. https://doi.org/10.1177/000312240607100301

McPherson, M., Smith-Lovin, L. ve Brashears, M. E. (2009). Models and marginals: Using survey evidence to study social networks. *American Sociological Review, 74*, 670-681. https://doi.org/10.1177/000312240907400409.

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2013). The role of attachment security in adolescent and adult close relationships. J. A. Simpson ve L. Campbell (Ed.), The Oxford handbook of close relationships (s. 66-89) içinde. Oxford University Press.

Miller, L. C. ve Fishkin, S. A. (1997). On the dynamics of human bonding and reproductive success: Seeking windows on the adapted-for human-environmental interface. J. A. Simpson ve D. T. Kenrick (Ed.), *Evolutionary social psychology* (s. 197-236) içinde. Lawrence Erlbaum Associates.

Moghadam, M., Rezaei, F., Ghaderi, E. ve Rostamian, N. (2016). Relationship between attachment styles and happiness in medical students. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, *5*(3), 593. https://doi.org/10.4103/2249-4863.197314

Molero, F., Shaver, P. R., Fernández, I. ve Recio, P. (2017). Attachment insecurities, life satisfaction, and relationship satisfaction from a dyadic perspective: The role of positive and negative affect. *European Journal of Social Psychology*, *47*(3), 337-347. https://doi.org/10.1002/ejsp.2276

Naz, S. ve Malik, N. I. (2018). Domestic violence and psychological well-being of survivor women in Punjab, Pakistan. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry*, *9*(2), 184-189. https://doi.org/10.15406/jpcpy.2018.09.00519

Nelson-Coffey, S. K. (2018). Married . . . with children: The science of wellbeing in marriage and family life. E. Diener, S. Oishi, ve L. Tay (Ed.), *Handbook of wellbeing*. DEF Publishers.

Ng, KM., Loy, J.TC., Gudmunson, C.G. ve Cheong, W. (2008). Gender differences in marital and life satisfaction among Chinese Malaysians. *Sex Roles, 60*, 33-43. https://doi.org/10.1007/s11199-008-9503-6

Nock, S. L. (1998). *Marriage in men's lives.* Oxford University Press.

Özdoğan, A.Ç. (2021). Ebeveyn duygusal erişilebilirliği, romantik ilişki kalitesi ve sosyal bağlılık ile iyi oluş arasındaki ilişkide yalnızlığın aracılık rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 52*, 59-85. https://doi:10.9779.pauefd.770592

Pieh, C., O´ Rourke, T., Budimir, S. ve Probst, T. (2020). Relationship quality and mental health during COVID-19 lockdown. *PLOS ONE*, *15*(9), Article e0238906. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238906

Pistole, M. C. (1993). Attachment relationships: Self-disclosure and trust. *Journal of Mental Health Counseling, 15*(1), 94-106.

Proulx, C. M., Helms, H. M. ve Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and family, 69*(3), 576-593. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00393.x

Reis, H. T. (2012). Perceived partner responsiveness as an organizing theme for the study of relationships and well-being. L. Campbell ve T. J. Loving (Ed.), *Interdisciplinary research on close relationships: The case for integration* (s. 27-52) içinde. Washington, DC: American Psychological Association.

Reis, H. T., Clark, M. S. ve Holmes, J. G. (2004). Perceived partner responsiveness as an organizing construct in the study of intimacy and closeness. D. Mashek ve A. Aron (Ed.), *The handbook of closeness and intimacy* (s. 201-225). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, *55*(1), 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Selcuk, E., Gunaydin, G., Ong, A. D. ve Almeida, D. M. (2016). Does partner responsiveness predict hedonic and eudaimonic well-being? A 10-year longitudinal study. *Journal of Marriage and the Family*, *78*, 311-325. http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12272

Selcuk, E., Karagobek, A. B. ve Gunaydin, G. (2018). Responsiveness as a key predictor of happiness: Mechanisms and unanswered questions. M. Demir ve N. Sumer (Ed.), *Close relationships and happiness across cultures* (s. 1-18) içinde. Springer, Cham.

Selcuk, E., Stanton, S. C. E., Slatcher, R. B. ve Ong, A. D. (2017). Perceived partner responsiveness predicts better sleep quality through lower anxiety. *Social Psychological and Personality Science, 8*, 83-92. http://dx.doi.org/10.1177/1948550616662128

Selcuk, E., Zayas, V. ve Hazan, C. (2010). Beyond satisfaction: The role of attachment in marital functioning. *Journal of Family Theory and Review*, *2*(4), 258-279. https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00061.x

Shahyad, S., Besharat, M. A., Asadi, M., Alipour, A. S. ve Miri, M. (2011). The relation of attachment and perceived social support with life satisfaction: structural equation model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *15*, 952-956. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.219

Sırım, M. (2021). *Genç yetişkinlerde flört şiddeti mağduriyeti ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı rolünün incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.

Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships, *Journal of Personality and Social Psychology, 59*(5), 971-980. https://doi.org/10.1037//0022-3514.59.5.971

Slatcher, R. B., Selcuk, E. ve Ong, A. D. (2015). Perceived partner responsiveness predicts diurnal cortisol profiles 10 years later. *Psychological Science*, *26*(7), 972-982. https://doi.org/10.1177/0956797615575022

Stack, S. (1998). Marriage, family and loneliness: A cross-national study. *Sociological Perspectives*, *41*(2), 415-432. https://doi.org/10.2307/1389484

Stanton, S. C., Selcuk, E., Farrell, A. K., Slatcher, R. B. ve Ong, A. D. (2019). Perceived partner responsiveness, daily negative affect reactivity, and all-cause mortality: A 20-year longitudinal study. *Psychosomatic Medicine*, *81*(1), 7-15. http://dx.doi.org/10.1097/PSY.0000000000000618

Straus, M. A. (1976). Sexual inequality, cultural norms, and wife-beating. *Victimology, 1*(1), 54-70.

Stronge, S., Overall, N. C. ve Sibley, C. G. (2019). Gender differences in the associations between relationship status, social support, and wellbeing. *Journal of Family Psychology, 33*(7), 819-829. http://dx.doi.org/10.1037/fam0000540

Stryker, S. ve Burke, P. J. (2000). The past, the present, and the future of identity theory. *Social Psychology Quarterly, 63*, 284-297. https://doi.org/10.2307/2695840

Stryker, S. ve Statham, A. (1985). Symbolic interaction and role theory. G. Lindzey ve E. Aronson (Ed.), *Handbook of social psychology* (s. 311-378) içinde. New York: Random House.

Sümer, N. ve Yetkili, O. (2018). Cultural aspects of attachment anxiety, avoidance, and life satisfaction: Comparing the US and Turkey. M. Demir ve N. Sumer (Ed.), *Close relationships and happiness across cultures* (s. 165-184) içinde. Springer, Cham.

Tasfiliz, D., Selcuk, E., Gunaydin, G., Slatcher, R. B., Corriero, E. F. ve Ong, A. D. (2018). Patterns of perceived partner responsiveness and well-being in Japan and the United States. *Journal of Family Psychology*, *32*(3), 355-365. https://doi.org/10.1037/fam0000378

Tuncay-Senlet, E. (2012). *Domestic violence against women in relations to marital adjustment and psychological well-being, with the effects of attachment, marital coping, and social support* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

van de Vijver, F.J.R. (2007). Cultural and gender differences in gender-role beliefs, sharing household task and child-care responsibilities, and well-being among immigrants and majority members in the Netherlands. *Sex Roles,* 57, 813-824 https://doi.org/10.1007/s11199-007-9316-z

Vanassche, S., Swicegood, G. ve Matthijs, K. (2013). Marriage and children as a key to happiness? Cross-national differences in the effects of marital status and children on well-being. *Journal of Happiness Studies, 14*, 501-524. https://doi.org/10.1007/s10902-012-9340-8

Waite, L. J. ve Gallagher, M. (2001). *The case for marriage: Why married people are happier, healthier, and better off financially*. Crown Publishing Group (NY).

Waite, L. J., Luo, Y., ve Lewin, A. C. (2009). Marital happiness and marital stability: Consequences for psychological well-being. *Social Science Research*, *38*(1), 201-212. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.07.001

Williams K. (2003). Has the future of marriage arrived? A contemporary examination of gender, marriage, and psychological well-being. *Journal of Health and Social Behavior, 44*(4), 470-487. https://doi.org/10.2307/1519794

Wood, W., Rhodes, N. ve Whelan, M. (1989). Sex differences in positive well-being: A consideration of emotional style and marital status. Psychological Bulletin, 106(2), 249-264. https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.2.249

Wright, S. L., Firsick, D. M., Kacmarski, J. A. ve Jenkins-Guarnieri, M. A. (2017). Effects of attachment on coping efficacy, career decision self-efficacy, and life satisfaction. *Journal of Counseling & Development*, *95*(4), 445-456. https://doi.org/10.1002/jcad.12159

Wright, S. L. ve Perrone, K. M. (2010). An examination of the role of attachment and efficacy in life satisfaction. *The Counseling Psychologist*, *38*(6), 796-823. https://doi.org/10.1177/0011000009359204

Yazıcı Çelebi, G. ve Çelebi, B. (2020). Bireylerin mutluluk düzeylerinin değişkenler açısından incelenmesi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences, 3*(1), 179-189.

Yilmaz, C., Selcuk, E., Gunaydin, G., Cingöz-Ulu, B., Filiztekin, A. ve Kent, O. (2022). You mean the world to me: the role of residential mobility in centrality of romantic relationships. *Social Psychological and Personality Science*, *13*(7), 1151-1162. https://doi.org/10.1177/19485506211061017

Zeifman, D. ve Hazan, C. (1997). A process model of adult attachment formation. S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships: Theory, research and interventions* (s. 179-195) içinde. John Wiley & Sons, Inc.

bölüm 4

ARKADAŞLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ: YAŞAM BOYU GELİŞİM PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Ayfer Dost Gözkan

Pek çok farklı kuram, insanın sosyal bir varlık olduğu, başkalarıyla kurduğu bağın hayatta kalmanın yanı sıra fiziksel ve psikolojik iyilik oluş için temel olduğu varsayımı üzerinde uzlaşmıştır. Sosyal çevre, doğumdan sonra öncelikle aile, yaş ilerledikçe akran, arkadaşlar, eş ve yeni aile bireylerini içine alarak genişlemektedir. Araştırmalar; akranların, özellikle yakın arkadaşlıkların bireyin gelişiminde ve sosyal uyumunda önemli rol oynadığını göstermektedir (Chopik, 2017; Fehr ve Harasymchuk, 2018; Hartup, 1996; Heshmati ve ark., 2021). Akran ve arkadaşlar, bireyin sosyalleştiği, yaşam becerilerini kazandığı ve pekiştirdiği önemli bir ilişki bağlamı olarak kabul edilmektedir. Nitekim biyoekolojik sistem kuramında (bioecological system theory; Bronfenbrenner, 1974) arkadaşlık ilişkileri, mikrosistemde yani bireyin en yakın çevresini oluşturan ilişkiler içinde yer almaktadır.

Arkadaşlar; sayı, nitelik, işlev ve gelişimsel olarak ilişkili oldukları değişkenler açısından yaşam dönemlerine (ör.; çocukluk ve yetişkinlik), cinsiyete ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte araştırmalar, çocuklukta ve yetişkinlikte arkadaşı olan bireylerin psikolojik iyilik hâlinin arkadaşı olmayan bireylerden daha yüksek düzeyde olduğunu ve olumlu arkadaşlık ilişkilerinin her yaşta bireyin iyilik hâlini olumlu yönde etkilediği göstermiştir (Chopik, 2017; Hartup ve Stevens, 1999). Özellikle çocukluktaki arkadaşlık ilişkilerinin gelişimde kalıcı etkilerinin (ör.; öz saygı, sosyal ilişkilerde yetkinlik) olduğu bilinmektedir (Holder ve Coleman, 2015).

Kaynakça

Adams, R. G. ve Taylor, E. (2015). Friendship and happiness in the third age. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 155-170). Springer, Dordrecht.

Akın, A. ve Akın, U. (2015). Friendship quality and subjective happiness: The mediator role of subjective vitality. *Egitim ve Bilim-Education And Science*, *40* (177), 233-242.

Almquist, Y. B. ve Brännström, L. (2014). Childhood peer status and the clustering of social, economic, and health-related circumstances in adulthood. *Social Science & Medicine*, *105*, 67-75. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.01.011

Amichai-Hamburger, Y., Kingsbury, M. ve Schneider, B. (2013). Friendship: An old concept with a new meaning? *Computers in Human Behavior*, *29*, 33–39. https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.025

Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J. ve Birditt, K. S. (2014). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist*, *54*(1), 82-92. https://doi.org/ 10.1093/geront/gnt118

Arslan, G., Allen, K. A. ve Tanhan, A. (2021). School bullying, mental health, and wellbeing in adolescents: Mediating impact of positive psychological orientations. *Child Indicators Research 14,* 1007–1026. https://doi.org/10.1007/s12187-020-09780-2

Atmaca, M. (2017). *Ergenlerin Benlik Saygılarının Arkadaşlık İlişkileriyle İlgili Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nişantepe Üniversitesi.

Benenson, J. F. ve Christakos, A. (2003). The greater fragility of females' versus males' closest same-sex friendships. *Child development*, *74*(4), 1123-1129. http://www.jstor.org/stable/3696212.

Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, *11*(1), 7-10. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00157

Berndt, T. J. (2004). Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, *50*(3), 206–223. http://www.jstor.org/stable/23096162

Bornstein, M. H., Hahn, C. S. ve Haynes, O. M. (2010). Social competence, externalizing, and internalizing behavioral adjustment from early childhood through early adolescence: Developmental cascades. *Development and psychopathology*, *22*(4), 717-735. https://doi.org/10.1017/S0954579410000416

Brannon, L. (2011). *Gender: Psychological perspectives* (6. Baskı). Pearson.

Bronfenbrenner, U. (1974). Developmental research, public policy, and the ecology of childhood. *Child Development, 45*(1), 1-5. https://doi.org/10.2307/1127743

Buhrmester, D. ve Prager, K. (1995). Patterns and functions of self-disclosure during childhood and adolescence. K. Rotenberg (Ed.) *Disclosure processes in children and adolescents* içinde (s. 10-57). Cambridge University Press.

Bukowski, W. M., Hoza, B. ve Boivin, M. (1993). Popularity, friendship, and emotional adjustment during early adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development, (60), 23–37*. https://doi.org/10.1002/CD.23219936004

Carstensen, L. L. (1992). Social and emotional patterns in adulthood: Support for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, *7*(3), 331-338. https://doi.org/10.1037//0882-7974.7.3.331

Carstensen, L. L. (2021). Socioemotional selectivity theory: The role of perceived endings in Human motivation. *The Gerontologist*, *61*(8) 1188-1196. https://doi.org/10.1093/geront/gnab116

Chopik, W. J. (2017). Associations among relational values, support, health, and well-being across the adult lifespan. *Personal Relationships*, *24*(2), 408-422. https://doi.org/10.1111/pere.12187

Deci, E. L., La Guardia, J. G., Moller, A. C., Scheiner, M. J. ve Ryan, R. M. (2006). On the benefits of giving as well as receiving autonomy support: Mutuality in close friendships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32(3),* 313-327. https://doi.org/10.1080/00223980.2011.607866

Demir, M. Cuisinier, F ve Khoury, B. (2015). Friendship, needs satisfaction, and happiness among college students in France and Lebanon. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 155-170). Springer, Dordrecht.

Demir, M., Özdemir, M. ve Weitekamp, L. A. (2007). Looking to happy tomorrows with friends: Best and close friendships as they predict happiness. *Journal of Happiness Studies, 8,* 243–271. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9025-2

Demir, M. ve Özdemir, M. (2009). Friendship, need satisfaction and happiness. *Journal of Happiness Studies,11*, 243–259. https://doi.org/10.1007/s10902-009-9138-5

Demir, M. ve Weitekamp, L. A. (2007). I am so happy'cause today I found my friend: Friendship and personality as predictors of happiness. *Journal of Happiness Studies*, *8*(2), 181-211. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9012-7

Derlega, V. J. ve Grzelak, J. (1979). Appropriateness of self-disclosure. G. J. Chelune (Ed.), *Self-Disclosure: Origins, patterns, and implications of openness in interpersonal relationships* içinde (s. 151-76). San Francisco: Jossey-Bass

Dost-Gözkan, A. (2015). An integration of social and developmental psychology: Sherif's works with adolescence. A. Dost-Gözkan ve D. Sönmez (Ed.), J. Valsiner (Seri Ed.). *Norms, groups, conflict, and social change: Rediscovering Muzafer Sherif's psychology* içinde (s. 345-364). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Dost-Gözkan, A. (2018). *Ergenlerin Ebeveynleri ve Yakın Arkadaşlarıyla Bilgi Paylaşma Davranışları: Bireye ve Aileye Özgü Belirleyici Faktörler ve Olumlu Gelişim*. TÜBİTAK Proje No 113K324 Sonuç Raporu.

Elsharnouby, E. ve Dost-Gözkan, A. (2020). Adolescents' disclosure and secrecy patterns and psychological well-being in parent and best friend relationship contexts. *Journal of Youth and Adolescence, 49,* 1687–1701. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01246-6.

Erçelik, P. ve Dost-Gözkan, A. (2022). Basic psychological needs in relationships with parents and best friend and identity statuses among Turkish emerging adults. *Current Psychology, 41*, 2821–2834. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00710-7

Fehr, B. ve Harasymchuk, C. (2018). The role of friendships in well-being. J. E. Maddux (Ed.), *Subjective well-being and life satisfaction* içinde (s. 103–128). Routledge/Taylor & Francis Group.

Frijns, T., Finkenauer, C. ve Keijsers, L. (2013). Shared secrets versus secrets kept private are linked to better adolescent adjustment. *Journal of Adolescence, 36*, 55-64. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.09.005

Garcia, A., Perreira, F. N. ve Correa de Macedo, M. D. (2015). Friendship and happiness in Latin America: A Review. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 225-234). Springer, Dordrecht.

Gillespie, B. J., Lever, J., Frederick, D. ve Royce, T. (2015). Close adult friendships, gen- der, and the life cycle. *Journal of Social and Personal Relationships, 32(6),* 709–736. https://doi.org/10.1177/0265407514546977

Gündoğdu, R. (2003). *İlköğretim 3. 4. ve 5. Sınıf Çocuklarının Arkadaşlık Konusundaki Görüşleri ve Arkadaş Seçimlerini Etkileyen Faktörler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Güroğlu, B. (2022). The power of friendship: The developmental significance of friendships from a neuroscience perspective. *Child Development Perspectives*, *16(2)*, 110–117. https://doi.org/10.1111/cdep.12450

Hartup, W. W. (1996). The company they keep: Friendships and their developmental significance. *Child Development*, *67*(1), 1–13. https://doi.org/10.2307/1131681

Hartup, W. W. ve Stevens, N. (1999). Friendships and adaptation across the life span. *Current Directi-*

ons in Psychological Science, *8*(3), 76-79. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00018

Helgeson, V. (2009). *Psychology of gender* (3. Baskı). Pearson.

Heshmati, S., Cabreros, E., Ellis, O. ve Blackard, M. (2021). Love and friendship across the lifespan. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology. Oxford University Press.* https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.746

Hodges, E. V. E., Boivin, M., Vitaro, F. ve Bukowski, W. M. (1999). The power of friendship: Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology, 35*(1), 94–101. https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.1.94

Holder, M. D. ve Coleman, B. (2015). Children's friendships and positive well-being. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 81-97). Springer, Dordrecht.

İçli, G. (2010). Yaşlılar ve yaşlılığın değerlendirilmesi: Denizli ili üzerine niteliksel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *3*(1-2), 1-13.

Jose, P. E. (2015). How are positive and negative peer relations related to positive and negative affect in adolescents over time in New Zeland? M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 275-290). Springer, Dordrecht.

Kahyaoğlu, S. (2010). *Ön Ergenlerin Ailelerinden ve Arkadaşlarından Algıladıkları Sosyal Desteğin Özsaygılarına Göreceli Etkileri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilgi Üniversitesi.

Karakaş, S. A. ve Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *18*(1), 32-36.

Katmer, A. N. (2018). *Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Algılanan Sosyal Destek, Arkadaşlık Kalitesi ve Arkadaşa Bağlanmanın İncelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Keller, M. (2004). A cross-cultural perspective on friendship research. *ISBBD Newsletter*, *46*(2),10-11.

Kılavuz, F. (2015). *Ortaokul 6. 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Arkadaşlık Hakkındaki Tutumları ve Arkadaş Seçimlerini Etkileyen Etmenler.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi.

Köse, N. (2015). Ergenlerde akran ilişkilerinin mutluluk düzeyine etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *2*(4), 1-6.

Lewis, D. M. G., Al-Shawaf, L., Russell, E. M. ve Buss D. M. (2015). Friends and happiness: An evolutionary perspective on friendship. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness: Across the life-span and cultures* içinde (s. 37-58). New York: Springer.

Li, T ve Cheng, S. (2015). Family, friends, and subjective well-being. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 235-252). Springer, Dordrecht.

Marion, D., Laursen, B., Zettergren, P. ve Bergman, L. R. (2013). Predicting life satisfaction during middle adulthood from peer relationships during mid-adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *42*(8), 1299-1307. https://doi.org/10.1007/s10964-013-9969-6

McLean, K. C. (2005). Late adolescent identity development: Narrative meaning-making and memory telling. *Developmental Psychology*, *41,* 683–691. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.683

McLean, K. C., Breen, A. V. ve Fournier, M. A. (2010). Constructing the self in early, middle, and late adolescent boys: Narrative identity, individuation, and well-being. *Journal of Research on Adolescence*, *20*(1), 166-187. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2009.00633.x

Mounder, R. ve Monks, C. P. (2019). Friendships in middle childhood: Links to peer andschool identification, and general self-worth. *British Journal of Developmental Psychology*, *37*, 211–229. https://doi.org/10.1111/bjdp.12268

Myers, J. E., Sweeney, T. J. ve Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development, 78*, 251-266. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x

Nicolaisen, M. ve Thorsen, K. (2017). What are friends for? Friendships and loneliness over the lifes-

pan—From 18 to 79 years. *The International Journal of Aging and Human Development*, *84*(2), 126-158. https://doi.org/ 10.1177/0091415016655166

Oishi, S. ve Kesebir, S. (2012). Optimal social-networking strategy is a function of socio- economic conditions. *Psychological Science, 23(12),* 1542–1548. https://doi.org/10.1177/0956797612446708

Özgök, A. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusunun Arkadaşlara Bağlılık Düzeyinin ve Empatik Sınıf Atmosferi Algısının İncelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Öztürk, N. ve Kutlu, M. (2017). Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 7(48),* 127-144.

Pennebaker, J. W. (1985). Traumatic experience and psychosomatic disease: exploring the roles of behavioural inhibition, obsession, and confiding. *Canadian Psychology*, *26,* 82–95. https://doi.org/10.1037/h0080025

Piaget, J. (1965). *The moral judgement of the child* (M. Gabain, Çev.). New York, NY: Free Press. (Orjinal eserin basım tarihi 1932).

Pinquart, M. ve Sörensen, S. (2000). Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: A meta-analysis. *Psychology and Aging, 15(2),* 187–224. https://doi.org/10.1037//0882-7974.15.2.187

Rose, A. J. (2007). Structure, content, and socioemotional correlates of girls' and boys' friendships. *Merrill-Palmer Quarterly, 6,* 489-506.https://www.jstor.org/stable/23096130

Rose, A. J. (2021). The costs and benefits of co-rumination. *Child Development Perspectives*, *15*(3), 176-181. https://doi.org/10.1111/cdep.12419

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-Determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness.* New York: Guilford Press.

Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1964). *Reference groups: Exploration into conformity and deviation of adolescents.* New York: Harper and Row Publishers.

Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1965). Problems of youth in transition. M. Sherif ve C. W. Sherif (Ed.), *Problems of youth: Transition to adulthood in a changing world*. Chicago: Aldine Publishing Company.

Sherman, A. M., de Vries, B. ve Lansford, J. E. (2000). Friendship in childhood and adulthood: Lessons across the life span. *International Journal of Aging and Human Development, 51*(1), 31–51. https://doi.org/10.2190/4QFV-D52D-TPYP-RLM6

Sprecher, S., Treger, S., Hilaire, N., Fisher, A. ve Hatfield, E. (2013). You validate me, you like me, you're fun, you expand me: "I'm yours!". *Current Research in Social Psychology*, *22*, 22-34.

Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry.* New York: Norton.

Sümer, N. (2015). The interplay between attachment to other and friendship quality in predicting life satisfaction among Turkish children. M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 253-274). Springer, Dordrecht.

Şahin-Han, T. (2018). *İyilik Halleri, Arkadaşlık Kalitesi ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nişantaşı Üniversitesi.

Şakiroğlu, M. O. (2016). *Geç Ergenlikte Psikolojik Uyum, En İyi Arkadaş Kabul ve Reddi ve Akran Bağlanması Arasındaki İlişkiler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Tamir, D. I. ve Mitchell, J. P. (2012). Disclosing information about the self is intrinsically rewarding. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *109*(21), 8038-8043. https://doi.org/10.1073/pnas.1202129109

Tekçe, T. (2019). *İlkokul Çocuklarında Akran Zorbalığı ve Arkadaşlık Niteliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Teke Kaynarca, K. (2019). *Çalışanların İyilik Halinin Ölçülmesi ve İşe Devam Durumu Arasındaki İlişkinin*

İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medipol Üniversitesi.

Thanakwang, K. ve Soonthorndhada, K. (2011). Mechanisms by which social support networks influence healthy aging among Thai community-dwelling elderly. *Journal of Aging and Health, 23,* 1352–1378. https://doi.org/10.1177/0898264311418503

Tooby, J. ve DeVore, I. (1987). The reconstruction of hominid behavioral evolution through strategic modeling. W. G. Kinzey (Ed.), *The evolution of human behavior: Primate models* içinde (s. 183–237). New York: SUNY Press. http://www.cep.ucsb.edu/papers/Reconst.pdf .

Türk Dil Kurumu (2022). Güncel Türkçe sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Uruk, A. C. ve Demir, A. (2003). The role of peers and families in predicting the loneliness level of adolescents. *The Journal of Psychology*, *137* (2), 179-193. https://doi.org/10.1080/00223980309600607

Vijayakumar, N. ve Pfeifer, J. H. (2020). Self-disclosure during adolescence: Exploring the means, targets, and types of personal exchanges. *Current Opinion in Psychology*, *31*, 135-140. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.08.005

Wagner, U., Galli, L., Schott, B. H., Wold, A., van der Schalk, J., Manstead, A. S., Scherer, K. ve Walter, H. (2015). Beautiful friendship: Social sharing of emotions improves subjective feelings and activates the neural reward circuitry. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, *10*(6), 801-808. https://doi.org/10.1093/scan/nsu121

Willeto, A. A. A. (2015). Friendship and happiness in Navajos (Bik'éí Diné Baa' Hózhó). M. Demir (Ed.) *Friendship and happiness* içinde (s. 209-224). Springer, Dordrecht.

Wright, K. B. ve Patterson, B. R. (2006). Socioemotional selectivity theory and the macrodynamics of friendship: The role of friendship style and communication in friendship across the lifespan. *Communication Research Reports, 23*(3), 163-170. http://doi.org/10.1080/08824090600796377

Wrzus, C., Hänel, M., Wagner, J. ve Neyer, F. J. (2013). Social network changes and life events across the life span: A meta- analysis. *Psychological Bulletin*, *139*(1), 53–80. https://doi.org/10.1037/a0028601

Yurcu, G. ve Kocakula, Ö. (2015). Konaklama işletmelerinde çalışan yalnızlığının öznel iyi oluş üzerine etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(1), 30-41.

bölüm 5

ÇALIŞMA YAŞAMINDA PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ: BİREYİN İŞ ÖYKÜSÜNDE PSİKOSOSYAL TEHLİKELER VE RİSKLERİN YERİ

İdil Işık

İş/örgüt psikolojisi; insan, iş, organizasyonlar ve çalışma yaşamının tüm dinamikleri arasındaki etkileşimi anlamaya çalışan ve bu karmaşık ağın çalışanların öncelikle can güvenliği ile fiziksel ve psikolojik sağlığı, ardından mutluluğu ve motivasyonu, dolayısıyla da işlevselliği ve üretkenliği üzerindeki etkilerini inceleyen bir daldır. Bu tanımdaki öncelik sırası -yani "can güvenliği-sağlık-mutluluk-üretkenlik"- özellikle son yıllarda bu bilim dalında daha da net fark ediliyor. Kuzey Amerika kökenli endüstri ve örgüt psikolojisi ders kitaplarının sunduğu "çalışan performansının mükemmelleştirilmesi" hedefine dayalı tanımlarla sınırlı kalmayan yaklaşımların son yıllarda daha da öne çıkmaya başlandığını görmekteyiz. Dünya genelinde psikolojik sağlık, esenlik, iyilik hâli, iyi oluş gibi kavramlara odaklı, psikolojik sağlığın korunması ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalar bu dönüşümde etkili oldu. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Dünya Bankası (World Bank-WB), Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF), Uluslararası Standartlar Teşkilatı (International Standards Organization-ISO) gibi etki alanı geniş örgütler, toplumların ve çalışan kitleleri de içeren çeşitli sosyal alt grupların psikolojik sağlıklarını da gündemlerine alan çalışmalara imza atıyorlar. Covid-19 pandemisi de psikolojik sağlık açısından önlem almayı öncelikli hâle getirdi. Ayrıca dünya genelinde psikoloji alanını meslek olarak seçmek üzere eğitim alan kişi sayılarındaki artış, giderek yaygınlaşan "koçluk" odaklı yaklaşımlar ve yetişen profesyonellerin önemli bir bölümünün girişimcilikleri

Kaynakça

Ayla, P. (2016). *The role of time perspective in the workplace: Relative effects on job satisfaction, core self evaluations and burnout*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bakker A. B. ve Demerouti E. (2007). The job demands-resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology, 22,* 309-328. https://doi.org/10.1108/02683940710733115

Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology, 22*(3), 273-285. https://doi.org/10.1037/ocp0000056

Berg J. M. ve Dutton J. E. (2008). *Crafting a Fulfilling Job: Bringing Passion into Work.* Michigan, MI: Ross School of Business.

Bipp, T. ve Demerouti, E. (2015). Which Employees Craft their Jobs and How? Basic Dimensions of Personality and Employees' Job Crafting Behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 88*(4), 631-655. https://doi.org/10.1111/joop.12089

Buyukgoze-Kavas, A. ve Autin, K. L. (2019). Decent work in Turkey: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior, 112*, 64-76. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.01.006

Crawford E. R., LePine J. A., ve Rich B. L. (2010). Linking job demands and resources to employee engagement and burnout: A theoretical extension and meta-analytic test. *Journal of Applied Psychology, 95,* 834-848. https://doi.org/10.1037/a0019364

Csikszentmihalyi, M., Abuhamdeh, S. ve Nakamura, J. (2014). Flow. M. Csikszentmihalyi, Flow and the Foundations of Positive Psychology Springer (ss. 227–238) içinde. Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9088-8_15

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. ve Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology, 86*(3), 499-512. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.499

Demiral, Y. ve Akgün, A. (2016). İş Güvencesizliği ve Eğreti Çalışmanın Çalışanlar Üzerine Etkileri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 16*(60), 12-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/msg/issue/49189/627914

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Dollard, M. F. ve Bakker, A. B. (2010). Psychosocial safety climate as a precursor to conducive work environments, psychological health problems, and employee engagement. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83*(3), 579-599. https://doi.org/10.1348/096317909X470690

Duffy, R., Allan, B., England, J., Blustein, D., Autin, K., Douglass, R., Ferreira, J. ve Santos, E. (2017). The development and initial validation of the decent work scale. *Journal of Counseling Psychology. 64*, 206-221. https://doi.org/10.1037/cou0000191

Fletcher, D. ve Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist, 18*(1), 12-23. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124

Frazier, M. L., Fainshmidt, S., Klinger, R. L., Pezeshkan, A. ve Vracheva, V. (2017). Psychological safety: A meta-analytic review and extension. *Personnel Psychology, 70*(1), 113-165. https://doi.org/10.1111/peps.12183

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B. ve Wang, S. (Eds.). (2022). *World Happiness Report 2022*. New York: Sustainable Development Solutions Network.

Hills, P. ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences, 33,* 1073–1082.

Hu, Q., Dollard, M. F. ve Taris, T. W. (2022). Organizational context matters: Psychosocial safety climate as a precursor to team and individual motivational functioning. *Safety Science, 145*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105524

International Labour Organization (b.t.). Decent Work. https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm adresinden 20.11.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

International Standards Organization. (2021). *ISO45003:2021- Occupational health and safety management – Psychological health and safety at work – Guidelines for managing psychosocial risks*. ISO.

Işık, İ. (2015). İnsan Kaynakları Yönetimi Profesyonellerinin İş Ortamındaki Zorbalık Davranışlarına Dair Perspektifleri: Zorbalığın Tanımı, Nedenleri ve Sonuçları. *Çalışma ve Toplum, 4* (47), 237-274.

Işık, İ. (2022, 3 Ekim). Bireyin İş Öyküsü: Özgeçmişin ve Kariyer Gelişiminin Ötesi https://psikososyalrisk.org/blog/f/bireyin-i%CC%87%C5%9F-%C3%B6yk%C3%BCs%C3%BC-%C3%B6zge%C3%A7mi%C5%9Fin-ve-kariyer-geli%C5%9Fiminin-%C3%B6tesi adresinden 25.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Işık, İ., Öz Aktepe, Ş., Çetin Özbudak,E., Ceylan, F., Kuzdağ, Y. ve Dönmez, A. (2021). Kömür Madenlerinde Psikososyal Güvenlik Çalışmaları: Maden Mühendisleri ve İş Güvenliği Uzmanları Gözünden Nitel Değerlendirme. Sosyal Güvence, 20, 592-622. https://doi.org/10.21441/sosyalguvence.1026839

Işık, İ., Aktepe, Ş. Ö., Özbudak, E. Ç., Ceylan, F., Kuzdağ, Y., Dönmez, A. ve Güney, K. (2022). Kömür Madenlerine Psikososyal Risk Analizi Bakışı: Maden Çalışanlarının İş Taleplerine Dair Algıları. *ICCET 2022, Türkiye 22. Uluslararası Kömür Kongresi ve Sergisi Bildiriler Kitabı*, 29-30 Eylül, Zonguldak.

Jonathon, R., Halbesleben, B. ve Demerouti, E. (2005). The construct validity of an alternative measure of burnout: Investigating the English translation of the Oldenburg Burnout Inventory, *Work & Stress, 19*(3), 208-220. https://doi.org/10.1080/02678370 00340728

Kadioglu, H., Karaca, S., Eren, N. ve Yurt, S. (2022). Development and validation of the Mental Health Promotion Scale. *Perspectives in psychiatric care*, *58*(1), 229-238. https://doi.org/10.1111/ppc.12925

Karaca, İ. R. ve Öztürk, D. N. (2016). Diş hekimliği açısından riskli sistemik hastalıklar ve bu hastalıklara bağlı oluşabilecek acil durumlar: Bölüm 1 - Sistemik hastalıklar. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, 16,* 147-156. https://doi.org/10.17567/ataunidfd.290614

LePine J. A., Podsakoff N. P. ve LePine M. A. (2005). A meta-analytic test of the challenge stressor–hindrance stressor framework: An explanation for inconsistent relationships among stressors and performance. *Academy of Management Journal, 48*, 764-775. https://doi.org/10.5465/AMJ.2005.18803921

Lijadi, A. A. (2018). *Theoretical Foundations to outline Human Wellbeing: Metaanalytic Literature Review for defining Empowered Life Years* [Working Paper]. International Institute for Applied Systems Analysis. https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/15119/1/WP-18-002.pdf

Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology, 60*(3), 541–572. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2007.00083.x

Lyubomirsky, S. ve Lepper, H. S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research, 46*, 137-155.

McNulty J. K. ve Fincham F. D. (2012). Beyond positive psychology? Toward a contextual view of psychological processes and well-being. *The American Psychologist, 67*(2), 101-10. https://doi.org/10.1037/a0024572

Morrison, E. W. (2014). Employee voice and silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 1*, 173–197. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091328

Newman, A., Donohue, R. ve Eva, N. (2017). Psychological safety: A systematic review of the literature. *Human Resource Management Review, 27*(3), 521-535. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.01.001

Newman, A., Ucbasaran, D., Zhu, F. ve Hirst, G. (2014). Psychological capital: A review and synthesis. *Journal of Organizational Behavior, 35*(Suppl 1), 120-138. https://doi.org/10.1002/job.1916

Niessen C., Weseler D. ve Kostova P. (2016). When and why do individuals craft their jobs? The role of individual motivation and work characteristics for job crafting. *Human Relations, 69,* 1287–1313. https://doi.org/10.1177/0018726715610642

O'Donovan, R. ve McAuliffe, E. (2020). A systematic review exploring the content and outcomes of interventions to improve psychological safety, speaking up and voice behaviour. *BMC Health Health Services Research, 20,* 1-11. https://doi.org/10.1186/s12913-020-4931-2

OECD (2013). *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being,* OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en adresinden 24.11.2022 tarihinde erişilmiştir.

Oğuz, B. (2021). *Anamnez Alma Şema ve Özellikleri. İçinde İç Hastalıklarında Temel Semiyoloji* (s.1-5). Akademisyen Yayınevi.

Öz Aktepe, Ş. ve Işık, İ. (2021). "Yukarıda Açlık Kesin, Aşağıda Ölüm Belki!" Ocakta Çalışmak Bir Tercih mi? *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(3), 385-402. https://doi.org/10.47613/reflektif.2021.36

Pagán-Castaño, E., Maseda-Moreno, A. ve Santos-Rojo, C. (2020). Wellbeing in work environments. *Journal of Business Research, 115*, 469-474. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.12.007

Rahi, S. (2021). Investigating the role of employee psychological wellbeing and psychological empowerment with relation to work engagement and sustainable employability. *International Journal of Ethics and Systems, 38*(2), 266–285. https://doi.org/10.1108/ijoes-12-2020-0200

Rothmann, S. ve Joubert, J. H. M. (2007). Job demands, job resources, burnout and work engagement of managers at a platinum mine in the north west province, *South African Journal of Business Management, 38* (3), 49-61. https://doi.org/10.4102/sajbm.v38i3.588

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. (1995). Psychological Well-Being in Adult Life. Current Directions in *Psychological Science, 4*(4), 99-104. https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395

Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719-727. https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719

Ryff, C. D. ve Singer, B. (2008). Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being. *Journal of Happiness Studies, 9,* 13-39. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0

Sorensen, G., Dennerlein, J. T., Peters, S. E., Sabbath, E. L., Kelly, E. L. ve Wagner, G. R. (2021). The future of research on work, safety, health and wellbeing: a guiding conceptual framework. *Social Science and Medicine, 269,* 1–9. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113593

Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum, 2*, 22-80. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71791/1155133

Thun, S. ve Bakker, A. B. (2018). Empowering leadership and job crafting: the role of employee optimism. *Stress and Health, 34* (4), 573-581. https://doi.org/10.1002/smi.2818

Tims, M. ve Bakker, A. B. (2010). Job crafting: towards a new model of individual job redesign. *SA Journal of Industrial Psychology, 36*(2), 1-9, https://doi.org/10.4102/sajip.v36i2.841

Tims, M., Bakker, A. B. ve Derks, D. (2013). The impact of job crafting on job demands, job resources, and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology, 18*(2), 230-240. https://doi.org/10.1037/a0032141

Tims, M., Bakker, A. B. ve Derks, D. (2015). Job crafting and job performance: a longitudinal study. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 24*(6), 914-928. https://doi.org/10.1080/1359432X.2014.969245.

Topp, C. W., Østergaard, S. D., Søndergaard, S. ve Bech, P. (2015). The WHO-5 Well-Being Index: a systematic review of the literature. *Psychotherapy and psychosomatics*, *84*(3), 167–176. https://doi.org/10.1159/000376585

Türk Standardları Enstitüsü. (2022, 21 Kasım). *İş sağlığı ve güvenliği yönetimi – İş yerinde psikolojik sağlık ve güvenlik – Psikososyal riskleri yönetmek için kılavuz* (ISO 45003:2021). TSE.

Tuzovic, S. ve Kabadayı, S. (2020). The influence of social distancing on employee well-being: a conceptual framework and research agenda. *Journal of Service Management, 32*(2), 145-160. https://doi.org/10.1108/JOSM-05-2020-0140

Urgan, S. ve Ak, M. (2022). İşe Tutulma ve İşten Ayrılma Niyeti Arasında İnsana Yakışır İşin Düzenleyici Rolü: Belediye Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Organizational Behavior Review, 4(*2), 266-280. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jobreview/issue/71457/1138089

WHO (2022). *World mental health report: Transforming mental health for all*. World Health Organization, https://www.who.int/publications/i/item/9789240050860 adresinden 21.11.2022 tarihinde erişilmiştir.

Wright, T. A. ve Cropanzano, R. (2000). Psychological wellbeing and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology, 5*(1), 84-94. https://doi.org/10.1037/1076-8998.5.1.84

Yang, B., Wang, Y., Cui, F., Huang, T., Sheng, P., Shi, T., Huang, C., Lan, Y. ve Huang, Y. N. (2018). Association between insomnia and job stress: a meta-analysis. *Sleep & Breathing, 22*(4), 1221-1231. https://doi.org/10.1007/s11325-018-1682-y

Yavuz, M. ve Artan, İ. E. (2019). İş zanaatkârlığı (job crafting) kavramı: Türkçe iş zanaatkârlığı ölçeği'nin geliştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 20*(1), 95-125. https://doi.org/10.24889/ifede.404744

Yeşilkaya, M. ve Yıldız, T. (2022). What do expectations change? Optimistic expectations, job crafting, job satisfaction and a new theoretical model. *International Journal of Organizational Analysis*. https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2022-3111

Zwetsloot, G., Leka, S., Kines, P. ve Jain, A. (2020). Vision zero: Developing proactive leading indicators for safety, health and wellbeing at work. *Safety Science, 130*, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104890

bölüm 6

KÜLTÜR VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Derya Güngör

Düşüncelerini değiştir, yaşamın olumlu yanlarına bak, iyimser ol; kişisel hedefler belirle, farklı deneyimler yaşa; minnettar ol, fiziksel egzersiz yap, arkadaşlarınla takıl; daha üretken ve aktif ol, zamanı iyi yönet, kendini olduğun gibi ifade et! Bunlar, Türkçe "Nasıl mutlu olunur?" sorusuyla bir Google araması yapıldığında karşınıza çıkabilecek ilk birkaç blogdan rastgele seçtiğim öneriler.[1] Bu önerilerin çoğunun ortak noktası, mutlu olmak için kendi hedeflerini belirleme, aktif ve üretken bir yaşam planı yapma, olumlu duyguları artırma gibi bireyin biricikliğinin farkına varmasını ve başkalarından bağımsız hareket etmesini gerektiren girişimler olmaları. Ayrıca sahip olduklarına şükretmek ve yakın ilişkiler geliştirmek gibi yöntemler de mutluluğun anahtarı olarak sunuluyor.

Genel olarak bu öneriler, psikoloji yazınında psikolojik iyi oluş ve kişisel mutluluğa katkıda bulunan koşulların ne olduğuyla ilgili yaygınlıkla benimsenen görüş ve bulgularla tutarlı (Psikolojik iyi oluş, bu kitap bölümünde öznel iyi oluş çerçevesinde ele alınacak ve esenlikle aynı anlamda kullanılacaktır). Ana akım psikoloji yazınında yaşamdan ve kendinden memnuniyetin büyük ölçüde kişinin kendi sorumluluğu ve inisiyatifinde olduğuna, mutsuzluğun da kendi hayatını kontrol etmede ve sosyal destek ağları geliştirmede başarısızlık olarak algılandığına işaret eden bulgular büyük yer tutar (Lu ve ark., 1997; Oishi ve ark., 2013). Fakat iyi yaşamın ne olduğuna ve nasıl mutlu olacağımıza dair anlayışımız içinde yaşadığımız sosyokültürel çevreden veya kültürel kimliğimizden bağımsız olarak

[1] 01.10.2022 tarihi itibarıyla: https://www.wikihow.com.tr/Nas%C4%B1l-Mutlu-Olunur
https://listelist.com/nasil-mutlu-olunur/
https://www.braincenter.com.tr/nasil-mutlu-olurum/
https://www.evimdeterapi.com/blog/nasil-mutlu-olabilirim

Kaynakça

Alberti, F. B. (2021). *A biography of loneliness: The history of an emotion*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Barreto, M., Victor, C., Hammond, C., Eccles, A., Richins, M. T., ve Qualter, P. (2021). Loneliness around the world: Age, gender, and cultural differences in loneliness. *Personality and Individual Differences*, *169*, 110066. https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110066

Barretta, D., Dantzler, D. ve Kayson, W. (1995). Factors related to loneliness. *Psychological Reports*, *76*(3), 827-830. https://doi.org/10.2466/pr0.1995.76.3.827

Boiger, M., Mesquita, B., Uchida, Y. ve Feldman Barrett, L. (2013). Condoned or condemned: The situational affordance of anger and shame in the United States and Japan. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *39*(4), 540-553. https://doi.org/10.1177/0146167213478201

Boiger, M., Güngör, D., Karasawa, M. ve Mesquita, B. (2014). Defending honour, keeping face: Interpersonal affordances of anger and shame in Turkey and Japan. *Cognition and Emotion*, *28*(7), 1255-1269. https://doi.org/10.1080/02699931.2014.881324

Caldwell-Harris, C. L. ve Aycicegi, A. (2006). When personality and culture clash: The psychological distress of allocentrics in an individualist culture and idiocentrics in a collectivist culture. *Transcultural Psychiatry*, *43*(3), 331-361. https://doi.org/10.1177/1363461506066982

Chentsova-Dutton, Y. E., Choi, E., Ryder, A. G. ve Reyes, J. (2015). "I felt sad and did not enjoy life": Cultural context and the associations between anhedonia, depressed mood, and momentary emotions. *Transcultural Psychiatry*, *52*(5), 616-635. https://doi.org/10.1177/1363461514565850

Chentsova-Dutton, Y., Leontyeva, A., Halberstadt, A. G. ve Adams, A. M. (2021). And they all lived unhappily ever after: Positive and negative emotions in American and Russian picture books. *Emotion*, *21*(8), 1585-1598. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/emo0001021

Consedine, N. S., Chentsova-Dutton, Y. E. ve Krivoshekova, Y. S. (2014). Emotional acculturation predicts better somatic health: Experiential and expressive acculturation among immigrant women from four ethnic groups. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *33*(10), 867-889.

De Leersnyder, J., Mesquita, B., Kim, H., Eom, K. ve Choi, H. (2014). Emotional fit with culture: A predictor of individual differences in relational well-being. *Emotion, 14*(2), 241-245. https://doi.org/10.1037/a0035296

Diener, E. (2013). The remarkable changes in the science of subjective well-being. *Perspectives on Psychological Science*, *8*(6), 663-666. https://doi.org/10.1177/1745691613507583

Diener, E. (2021). Subjective well-being in cross-cultural perspective. H. Grad, A. Blanco ve J. Georgas (Ed.), *Key issues in cross-cultural psychology* (s. 319-330) içinde. Garland Science. https://doi.org/10.1201/9781003077442

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment, 49*, 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diener, E., Heintzelman, S. J., Kushlev, K., Tay, L., Wirtz, D., Lutes, L. D. ve Oishi, S. (2017). Findings all psychologists should know from the new science on subjective well-being. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, *58*(2), 87-104. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cap0000063

Diener, E., Oishi, S. ve Ryan, K. L. (2013). Universals and cultural differences in the causes and structure of happiness: A multilevel review. *Mental Well-being*, 153-176. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5195-8_8

Fischer, R. (2009). Where is culture in cross cultural research? An outline of a multilevel research process for measuring culture as a shared meaning system. *International Journal of Cross Cultural Management*, *9*(1), 25-49. https://doi.org/10.1177/1470595808101154

Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions?. *Review of General Psychology*, *2*(3), 300-319. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.300

Fulmer, C. A., Gelfand, M. J., Kruglanski, A. W., Kim-Prieto, C., Diener, E., Pierro, A. ve Higgins, E. T. (2010). On "feeling right" in cultural contexts: How person-culture match affects self-esteem and subjective well-being. *Psychological Science*, *21*(11), 1563-1569. https://doi.org/10.1177/0956797610384742

Fulton, P. R. ve Siegel, R. D. (2013). Buddhist and western psychology: Seeking common ground. C. K. Germer, R. D. Siegel ve P. R. Fulton (Ed.), *Mindfulness and psychotherapy* (s. 36-56) içinde. The Guilford Press.

Gebauer, J. E., Eck, J., Entringer, T. M., Bleidorn, W., Rentfrow, P. J., Potter, J. ve Gosling, S. D. (2020). The well-being benefits of person-culture match are contingent on basic personality traits. *Psychological Science*, *31*(10), 1283-1293. https://doi.org/10.1177/0956797620951115

Güngör, D., Bornstein, M. H., De Leersnyder, J., Cote, L., Ceulemans, E. ve Mesquita, B. (2013). Acculturation of personality: A three-culture study of Japanese, Japanese Americans, and European Americans. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *44*(5), 701-718. https://doi.org/10.1177/0022022112470749

Güngör, D., Karasawa, M., Boiger, M., Dinçer, D. ve Mesquita, B. (2014). Fitting in or sticking together: The prevalence and adaptivity of conformity, relatedness, and autonomy in Japan and Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *45*(9), 1374-1389. https://doi.org/10.1177/0022022114542977

Güngör, D. ve Perdu, N. (2017). Resilience and acculturative pathways underlying psychological well-being of immigrant youth. *International Journal of Intercultural Relations*, *56*, 1-12. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2016.10.005

Heine, S. J., Lehman, D. R., Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1999). Is there a universal need for positive self-regard? *Psychological Review*, 106(4), 766-794. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.106.4.766

Henrich, J., Heine, S. J. ve Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world?. *Behavioral and Brain Sciences*, *33*(2-3), 61-83. https://doi.org/10.1017/S0140525X0999152X

Imamoglu, E. O., Küller, R., Imamoglu, V., & Küller, M. (1993). The social psychological worlds of Swedes and Turks in and around retirement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *24*(1), 26-41. https://doi.org/10.1177/0022022193241002

Kağıtçıbaşı, Ç. (2019). *Benlik, aile ve insan gelişimi kültürel psikolojide kuram ve uygulamalar* (5. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kim, H. S., Sherman, D. K. ve Taylor, S. E. (2008). Culture and social support. *American Psychologist, 63*(6), 518-526. https://doi.org/10.1037/0003-066X

Kitayama S., Markus H. R., Kurokawa M. (2000) Culture, emotion, and well-being: Good feelings in Japan and the United States. *Cognition & Emotion* 14, 93-124. https://doi.org/10.1080/026999300379003

Kitayama, S., Berg, M. K. ve Chopik, W. J. (2020). Culture and well-being in late adulthood: Theory and evidence. *American Psychologist*, *75*(4), 567-576. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/amp0000614

Kinoshita, Y., Chen, J., Rapee, R. M., Bögels, S., Schneier, F. R., Choy, Y., ... & Furukawa, T. A. (2008). Cross-cultural study of conviction subtype Taijin Kyofu: proposal and reliability of Nagoya-Osaka diagnostic criteria for social anxiety disorder. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, *196*(4), 307-313. https://doi.org/10.1097%2FNMD.0b013e31816a4952

Kuppens, P., Ceulemans, E., Timmerman, M. E., Diener, E. ve Kim-Prieto, C. H. U. (2006). Universal intracultural and intercultural dimensions of the recalled frequency of emotional experience. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *37*(5), 491-515. https://doi.org/10.1177/0022022106290474

Lu, L., Shih, J. B., Lin, Y. Y. ve Ju, L. S. (1997). Personal and environmental correlates of happiness. *Personality and Individual Differences*, *23*(3), 453-462. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)80011-6

Lykken, D. ve Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, *7*(3), 186-189. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1996.tb00355.x

Mesquita, B. (2001). Emotions in collectivist and individualist contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, *80*(1), 68. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.80.1.68

Miyamoto, Y. ve Ryff, C. D. (2011). Cultural differences in the dialectical and non-dialectical emotional styles and their implications for health. *Cognition and Emotion*, *25*(1), 22-39. https://doi.org/10.1080/02699931003612114

Ogihara, Y. ve Uchida, Y. (2014). Does individualism bring happiness? Negative effects of individualism on interpersonal relationships and happiness. *Frontiers in Psychology*, *5*, 135. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00135

Oishi, S., Graham, J., Kesebir, S. ve Galinha, I. C. (2013). Concepts of happiness across time and cultures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *39*(5), 559-577. https://doi.org/10.1177/0146167213480042

Park, N. ve Huebner, E. S. (2005). A cross-cultural study of the levels and correlates of life satisfaction among adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *36*(4), 444-456. https://doi.org/10.1177/0022022105275961

Rodrigues, M. M. S., De Jong Gierveld, J. ve Buz, J. (2014). Loneliness and the exchange of social support among older adults in Spain and the Netherlands. *Ageing and Society*, *34*(2), 330-354. https://doi.org/10.1017/S0144686X12000839

Savani, K., Alvarez, A., Mesquita, B. ve Markus, H. R. (2013). Feeling close and doing well: The prevalence and motivational effects of interpersonally engaging emotions in Mexican and European American cultural contexts. *International Journal of Psychology*, *48*(4), 682-694. https://doi.org/10.1080/00207594.2012.688131

Schimmack, U., Oishi, S. ve Diener, E. (2002). Cultural influences on the relation between pleasant emotions and unpleasant emotions: Asian dialectic philosophies or individualism-collectivism?. *Cognition & Emotion*, *16*(6), 705-719. https://doi.org/10.1080/02699930143000590

Shigemasu, E. ve Ikeda, K. I. (2006). Face threatening act avoidance and relationship satisfaction between international students and Japanese host students. *International Journal of Intercultural Relations*, *30*(4), 439-455. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.10.002

Shweder, R. A., Goodnow, J. J., Hatano, G., LeVine, R. A., Markus, H. R. ve Miller, P. J. (2006). The cultural psychology of development: One mind, many mentalities. R. M. Lerner ve W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (s. 716-792) içinde. John Wiley & Sons Inc.

Seligman, M. E. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5-14. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.1.5

Tov, W. ve Diener, E. (2007). Culture and subjective well-being. S. Kitayama ve D. Cohen (Ed.), *Handbook of cultural psychology* (s. 691-713) içinde. New York: Guilford.

Triandis, H. C. (1995). *Individualism and Collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.

Triandis, H. C. (2000). Collectivism and individualism. A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (Vol. 2, s. 176-179) içinde. American Psychological Association.

Uchida, Y. ve Kitayama, S. (2009). Happiness and unhappiness in east and west: themes and variations. *Emotion*, *9*(4), 441. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0015634

Uskul, A. K., Kitayama, S. ve Nisbett, R. E. (2008). Ecocultural basis of cognition: Farmers and fishermen are more holistic than herders. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*(25), 8552-8556. https://doi.org/10.1073/pnas.0803874105

Yamagishi, T. ve Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, *18*, 129-166. https://doi.org/10.1007/BF02249397

bölüm 7

KİŞİLİK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Özge Ünal

Bireyler yaşamda mutlu olmaya değer verirler. Eski çağlardan beri hemen herkesin "İyi bir yaşam nasıl olmalı?" sorusu sorulduğunda mutluluk üzerine vurgu yaptığı görülür. Neredeyse herkes için iyi yaşanmış bir hayat mutlu bir hayat ile eş anlamlıdır. Geçmişten bugüne bireylerin nihai hedefi olagelmiş mutluluk, psikoloji alanının da uzun yıllardır önemli bir konusudur. Mutluluğun ne olduğu, nasıl tanımlandığı, bireylerin iyilik hâline nasıl ulaşabileceği; öğretmenlerden ebeveynlere, sosyal bilimcilerden psikoterapistlere, halk sağlığı uzmanlarından politika yapıcılara kadar herkesin ilgilendiği bir konudur. Bireylerin nihai hedefi yaşamdan mutlu olmak olsa da öznel iyi olma alanındaki pek çok araştırmacıya göre mutlu bir yaşama götüren birbirinden farklı pek çok yol vardır (Lucas ve Diener, 2015).

Öznel iyi oluş kavramı bireyin kendi öznel bakış açısından kendi yaşamı hakkındaki duygu ve değerlendirmeleri olarak tanımlanmakta olup; kendi yaşam kalitesine ilişkin olumlu değerlendirmeler, olumlu duygulanımın sıklığı ve olumsuz duygulanımın seyrekliği şeklinde üç boyut altında incelenmektedir (Diener, 1984; Lucas ve Diener, 2015). Psikolojik iyi olma hâli de bireyin yaşamını ve geçmişini olumlu bakış açısıyla değerlendirmesi, başkalarıyla iyi ve nitelikli ilişkilere sahip olması, kendi kararlarını verebilmesi, kendisini çevreleyen faktörleri yönetebilmesi, yaşamda bir amaç bulması ve devamlılık arz eden bir kişisel büyüme ve gelişme hissi içerisinde olması şeklinde, kişinin yaşamında psikolojik açıdan işlevsel olması üzerine bir vurgu ile tanımlanmaktadır (Ryff, 1989; Ryff ve Keyes, 1995). Görüldüğü üzere iyi oluş kavramının tanımları bir şekilde sahip olunan kişisel bir niteliğe, kişiye özgü bazı özelliklere ve belli bir şekilde düşünme biçimlerine gönderme yapmaktadır. İyi olma hâli bazı kişilerin kendi içinde sahip

Kaynakça

Argyle, M. (1999). Causes and correlates of happiness. D. Kahneman, E. Diener ve N. Schwarz (Ed.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* içinde (s. 353–373). Sage Foundation.

Baker, L. A., Cesa, I. L., Gatz, M. ve Mellins, C. (1992). Genetic and environmental influences on positive and negative affect: Support for a two-factor theory. *Psychology and Aging, 7,* 158–163. https://doi.org/10.1037/0882-7974.7.1.158

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*(4), 668–678. https://doi.org/10.1037/0022-3514.38.4.668

Cunningham, M. R. (1988). What do you do when you're happy or blue? Mood, expectancies, and behavioral interest. *Motivation and Emotion*, *12*(4), 309-331. https://doi.org/10.1007/BF00992357

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry,* 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

DeNeve, K. M. ve Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin, 124*(2), 197–229. https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.2.197

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. (1996). Traits can be powerful but are not enough: Lessons from subjective well-being. *Journal of Research in Personality, 30,* 389-399. https://doi.org/10.1006/jrpe.1996.0027

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, *55*(1), 34-43. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34

Diener, E. ve Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research, 57*, 119–169. https://doi.org/10.1023/A:1014411319119

Diener, E., Oishi, S. ve Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, *54*(1), 403-425. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin, 125,* 276–302. https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276

Diener, E., Suh, E. M., Smith, H. ve Shao, L. (1995). National differences in reported subjective well-being: Why do they occur? *Social Indicators Research*, *34*(1), 7-32. https://doi.org/10.1007/BF01078966

Emmons, R. A. (1991). Personal strivings, daily life events, and psychological and physical well-being. *Journal of Personality, 59,* 453–472. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1991.tb00256.x

Emmons, R. A. (2003). Personal goals, life meaning, and virtue: Wellsprings of a positive life. C. L. Keyes ve J. Haidt (Ed.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* içinde (s. 105–128). American Psychological Association.

Emmons, R. A., Diener, E. D. ve Larsen, R. J. (1985). Choice of situations and congruence models of interactionism. *Personality and Individual Differences*, *6*(6), 693-702. https://doi.org/10.1016/0191-8869(85)90080-7

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, *56*(3), 218-226. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218

Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. (P. Devine ve A. Plant Ed.) *Advances in experimental social psychology* içinde (Vol. 47, s. 1-53). Academic Press.

Headey, B. ve Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology, 57,* 731-739. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.4.731

Larsen, R. J. ve Eid, M. (2008). Ed Diener and the science of subjective well-being. M. Eid ve R. J. Larsen (Ed.) *The Science of Subjective Well-Being* içinde (s. 1-13). The Guilford Press.

Lucas, R. E. (2008). Personality and subjective well-being. M. Eid ve R. J. Larsen (Ed.) *The Science of Subjective Well-Being* içinde (s. 171-194). The Guilford Press.

Lucas, R. E. ve Diener, E. (2009). Personality and subjective well-being. E. Diener (Ed.), *The science of well-being: The collected works of Ed Diener* içinde (s. 75–102). Springer Science + Business Media.

Lucas, R. E. ve Diener, E. (2015). Personality and subjective well-being: Current issues and controversies. M. Mikulincer, P. R. Shaver, M. L. Cooper ve R. J. Larsen (Ed.), *APA handbook of personality and social psychology, Vol. 4. Personality processes and individual differences* içinde (s. 577–599). American Psychological Association.

Lucas, R. E., Diener, E. ve Suh, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, *71*(3), 616-628. https://doi.org/10.1037/0022- 3514.71.3.616

Lucas, R. E. ve Donnellan, M. B. (2007). Can happiness change?: Using the STARTS model to estimate the stability of subjective well-being. *Journal of Research in Personality, 41*, 1091–1098. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.11.005

Lucas, R. E., Le, K. ve Dyrenforth, P. (2008). Explaining the extraversion/positive affect relation: Sociability cannot account for extraverts' greater happiness. *Journal of Personality, 76*(3), 385–414. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00490.x

Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M. ve Schkade, D. (2005b). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology, 9,* 111–131. https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.111

Magnus, K., Diener, E., Fujita, F. ve Pavot, W. (1993). Extraversion and neuroticism as predictors of objective life events: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*(5), 1046–1053. https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.5.1046

McAdams, D. P. ve McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22,* 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

Oishi, S. ve Diener, E. (2003). Culture and well-being: The cycle of action, evaluation and decision. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*, 939–949. https://doi.org/10.1177/0146167203252802

Oishi, S., Diener, E., Lucas, R.E. ve Suh, E. (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: perspectives from needs and values. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 25(8)980–90. https://doi.org/10.1177/01461672992511006

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). Self-determination theory: An introduction and overview. *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*, 3-25.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *57*(6), 1069-1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, *69*(4), 719-727. https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719

Schimmack, U., Radhakrishnan, P., Oishi, S., Dzokoto, V. ve Ahadi, S. (2002). Culture, personality, and subjective well-being: integrating process models of life satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*(4), 582-593. https://doi.org/10.1037/0022- 3514.82.4.582

Tellegen, A., Lykken, D. T., Bouchard, T. J., Wilcox, K. J., Segal, N. L. ve Rich, S. (1988). Personality similarity in twins reared apart and together. *Journal of Personality and Social Psychology, 54*, 1031-1039. https://doi.org/10.1037//0022-3514.54.6.1031

Watkins, P. C. (2016a). What are happy people like? The characteristics of happiness. *Positive Psychology 101* içinde (s. 141-185). Springer Publishing Company.

Watkins, P. C. (2016b). How do happy people think? The mind-set of happiness. *Positive Psychology 101* içinde (s. 217-255). Springer Publishing Company.

bölüm 8

DUYGU DÜZENLEME VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Kerim Selvi

Duyguların süresini/yoğunluğunu, değerlendirilmesini ve bu duygulara verilecek tepkileri değiştirmeye yönelik, bilinç ve bilinç dışı düzeydeki süreçlerin tümünü ifade eden duygu düzenleme, psikolojik iyi oluş üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bu etki, tercih edilen duygu düzenlenme stratejisine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, duyguların kabulü ve yeniden değerlendirilmesi gibi yöntemler psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilerken ruminasyon, kaçınma ve bastırma gibi yöntemler psikolojik iyi oluşa zarar verebilmektedir. Ek olarak, uyumlu olarak değerlendirilen duygu düzenleme yöntemlerindeki eksikliklerin psikolojik iyi oluşu negatif yönde yordadığı bilinmektedir. Dolayısıyla psikolojik iyi oluşu anlamada, değerlendirmede ve artırmaya yönelik müdahalelerde duygu düzenleme yöntemlerine yer verilmesi önemli görünmektedir. Bu önem göz önünde bulundurularak, mevcut kitap bölümünde, tipik olarak mutluluk, yaşam tatmini, olumlu duygulanım, optimal düzey işlevsellik ve olumlu psikolojik sağlık gibi göstergeleri olan psikolojik iyi oluşun, duygu düzenleme yöntemleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda ilk olarak psikolojik iyi oluş ve duygu düzenlemenin tanımı yapılmış ve kapsamları açıklanmıştır. Ardından uyumlu ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ele alınmış ve bu stratejiler ile psikolojik iyi oluş göstergeleri arasındaki ilişkilere dair bulgular sunulmuştur. Ayrıca psikolojik iyi oluşu artırmaya yönelik duygu düzenleme odaklı müdahalelerin özelliklerine ve bu müdahalelerin etkinliğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ek olarak, duygu düzenleme stratejileri ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide kültürel farklılıklar irdelenmiştir. Böylece, duygu düzenleme ve psikolojik iyi oluş ilişkisi hakkında alanyazına klinik psikoloji bakış açısından güncel bir kaynak sunulmuştur.

Kaynakça

Akbari, M., Seydavi, M., Hosseini, Z. S., Krafft, J. ve Levin, M. E. (2022). Experiential avoidance in depression, anxiety, obsessive-compulsive related, and posttraumatic stress disorders: A comprehensive systematic review and meta-analysis. *Journal of Contextual Behavioral Science, 24*, 65-78. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2022.03.007

Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S. ve Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 30,* 217-237. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.11.004

Augustine, A. A. ve Hemenover, S. H. (2009). On the relative effectiveness of affect regulation strategies: A meta-analysis. *Cognition and Emotion, 23*(6), 1181-1220. https://doi.org/10.1080/02699930802396556

Baer, R. A. (2003). Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review. *Clinical Psychology: Science and Practice, 10*(2), 125-143. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015

Baer, R. A., Smith, G. T., Lykins, E., Button, D., Krietemeyer, J., Sauer, S., Walsh, E., Duggan, D., Williams, J. M. G. (2008). Construct validity of the five facet mindfulness questionnaire in meditating and nonmeditating samples. *Assessment, 15*(3), 329-342. https://doi.org/10.1177/1073191107313003

Balzarotti, S., Biassoni, F., Villani, D., Prunas, A. ve Velotti, P. (2016). Individual differences in cognitive emotion regulation: Implications for subjective and psychological well-being. *Journal of Happiness Studies, 17*, 125-143. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9587-3

Barnes, S., Brown, K. W., Krusemark, E., Campbell, W. K. ve Rogge, R. D. (2007). The role of mindfulness in romantic relationship satisfaction and responses to relationship stress. *Journal of Marital and Family Therapy, 33*(4), 482-500. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2007.00033.x

Blackledge, J. T. ve Hayes, S. C. (2001). Emotion regulation in acceptance and commitment therapy. *Journal of Clinical Psychology, 57*(2), 243-255. https://doi.org/10.1002/1097-4679(200102)57:2%3C243::aid-jclp9%3E3.0.co;2-x

Bond, F. W., Hayes, S. C., Baer, R. A., Carpenter, K. M., Guenole, N., Orcutt, H. K., Waltz, T. ve Zettle, R. D. (2011). Preliminary psychometric properties of the Acceptance and Action Questionnaire–II: A revised measure of psychological inflexibility and experiential avoidance. *Behavior Therapy, 42*(4), 676-688. https://doi.org/10.1016/j.beth.2011.03.007

Brown, K. W. ve Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(4), 822-848. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822

Butler, E. A., Egloff, B., Wilhelm, F. H., Smith, N. C., Erickson, E. A. ve Gross, J. J. (2003). The social consequences of expressive suppression. *Emotion, 3*(1), 48-67. https://doi.org/10.1037/1528-3542.3.1.48

Butler, E. A., Lee, T. L. ve Gross, J. J. (2007). Emotion regulation and culture: are the social consequences of emotion suppression culture-specific? *Emotion, 7*(1), 30-48. https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.1.30

Butler, J. ve Ciarrochi, J. (2007). Psychological acceptance and quality of life in the elderly. *Quality of Life Research, 16,* 607-615. https://doi.org/10.1007/s11136-006-9149-1

Campos, D., Cebolla, A., Quero, S., Breton-Lopez, J., Botella, C., Soler, J., Garcia-Campayo, J., Demarzo, M., Banos, R. M. (2016). Meditation and happiness: Mindfulness and self-compassion may mediate the meditation–happiness relationship. *Personality and Individual Differences, 93,* 80-85. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.08.040

Chang, E. C., Tsai, W. ve Sanna, L. J. (2010). Examining the relations between rumination and adjustment: Do ethnic differences exist between Asian and European Americans? *Asian American*

Journal of Psychology, 1(1), 46-56. https://doi.org/10.1037/a0018821

Chervonsky, E. ve Hunt, C. (2017). Suppression and expression of emotion in social and interpersonal outcomes: A meta-analysis. *Emotion, 17*(4), 669-683. https://doi.org/10.1037/emo0000270

Ciarrochi, J., Scott, G., Deane, F. O. ve Heaven, P. C. L. (2003). Relations between social and emotional competence and mental health: A construct validation study. *Personality and Individual Differences, 35,* 1947-1963. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00043-6

Comtois, K. A., Kerbrat, A. H., Atkins, D. C., Harned, M. S. ve Elwood, L. (2010). Recovery from disability for individuals with borderline personality disorder: a feasibility trial of DBT-ACES. *Psychiatric Services, 61*(11), 1106-1111. https://doi.org/10.1176/ps.2010.61.11.1106

Crego, A., Yela, J. R., Gomez-Martinez, M. A., Matias, P. ve Petisco-Rodrigez, C. (2021). Relationships between mindfulness, purpose in life, happiness, anxiety, and depression: Testing a mediation model in a sample of women. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(3), 925. https://doi.org/10.3390%2Fijerph18030925

Dan-Glauser, E. S. ve Gross, J. J. (2015). The temporal dynamics of emotional acceptance: Experience, expression, and physiology. *Biological Psychology, 108,* 1-12. https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2015.03.005

DeCou, C. R., Comtois, K. A. ve Landes, S. J. (2019). Dialectical Behavior Therapy is effective for the treatment of suicidal behavior: A meta-analysis. *Behavior Therapy, 50*(1), 60-72. https://doi.org/10.1016/j.beth.2018.03.009

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. (2009). Subjective well-being. E. Diener (Ed.), *Social indicators research series* içinde (s. 11-58). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2350-6_2

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin, 125*(2), 276-302. https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276

Dillon, D. G., Ritchey, M., Johnson, B. D. ve LaBar, K. S. (2007). Dissociable effects of conscious emotion regulation strategies on explicit and implicit memory. *Emotion, 7*(2), 354-365. https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.2.354

Ekman, P. (1994). All emotions are basic. P. Ekman ve R. J. Davidson (Ed.), T*he nature of emotion: Fundamental questions* içinde (s. 15-19). New York: Oxford University Press.

Fernandes, M. A. ve Tone, E. B. (2021). A systematic review and meta-analysis of the association between expressive suppression and positive affect. *Clinical Psychology Review*, *88.* https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.102068

Fletcher, L. ve Hayes, S. C. (2005). Relational frame theory, acceptance and commitment therapy, and a functional analytic definition of mindfulness. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 23,* 315-336. https://doi.org/10.1007/s10942-005-0017-7

Ford, B. Q. ve Mauss, I. B. (2015). Culture and emotion regulation. *Current Opinion in Psychology, 3*, 1-5. https://doi.org/10.1016%2Fj.copsyc.2014.12.004

Fredrickson, B. L., Cohn, M. A., Coffey, K. A., Pek, J. ve Finkel, S. M. (2008). Open hearts build lives: Positive emotions, induced through loving-kindness meditation, build consequential personal resources. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*(5), 1045-1062. https://doi.org/10.1037/a0013262

Garnefski, N., Kraaij, V. ve Spinhoven, P. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems. *Personality and Individual Differences, 30*(8), 1311-1327. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00113-6

Garnefski, N., Riefe, C., Jellesma, F., Terwogt, M. M. ve Kraaij, V. (2007). Cognitive emotion regulation strategies and emotional problems in 9–11-year-old children. *European Child & Adolescent Psychiatry, 16,* 1-9. https://doi.org/10.1007/s00787-006-0562-3

Gerhart, J. I., Baker, C. N., Hoerger, M. ve Ronan, G. F. (2014). Experiential avoidance and interpersonal problems: A moderated mediation model. *Journal of Contextual Behavioral Science, 3*(4), 291-298. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2014.08.003

Gloster, A. T., Walder, N., Levin, M. E., Twohig, M. P. ve Karekla, M. (2020). The empirical status of acceptance and commitment therapy: A review of meta-analyses. *Journal of Contextual Behavioral Science, 18*, 181-192. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.09.009

Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 26*(1), 41-54. https://doi.org/10.1023/B:JOBA.0000007455.08539.94

Gregoire, S., Lachance, L., Bouffard, T. ve Dionne, F. (2018). The use of acceptance and commitment therapy to promote mental health and school engagement in university students: A multisite randomized controlled trial. *Behavior Therapy, 49*, 360-372. https://doi.org/10.1016/j.beth.2017.10.003

Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology, 2*(3), 271-299. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271

Gross, J. J. (1999). Emotion and emotion regulation. L. A. Pervin ve O. P. John (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (2. baskı) içinde (s. 525-552). New York: Guilford

Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science, 10*(6), 214-219. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00152

Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology, 39*(3), 281-291. https://doi.org/10.1017/s0048577201393198

Gross, J. J. ve John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(2), 348-362. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348

Haga, S. M., Kraft, P. ve Corby, E. K. (2009). Emotion regulation: Antecedents and well-being outcomes of cognitive reappraisal and expressive suppression in cross-cultural samples. *Journal of Happiness Studies, 10,* 271-291. https://doi.org/10.1007/s10902-007-9080-3

Harrington, R. ve Loffredo, D. A. (2010). Insight, rumination, and self-reflection as predictors of well-being. *The Journal of Psychology, 145*(1), 39-57. https://doi.org/10.1080/00223980.2010.528072

Hayes, J. P., Morey, R. A., Petty, C. M., Seth, S., Smoski, M. J., McCarthy, G. ve LaBar, K. S. (2010). Staying cool when things get hot: emotion regulation modulates neural mechanisms of memory encoding. *Frontiers in Human Neuroscience, 4.* https://doi.org/10.3389/fnhum.2010.00230

Hayes, S. C. (2004). Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior Therapy, 35*(4), 639-665. https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80013-3

Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A. ve Lillis, J. (2006). Acceptance and Commitment Therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy, 44*(1), 1-25. https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006

Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change*. New York: Guilford Press.

Hilt, L. M., McLaughlin, K. A. ve Nolen-Hoeksema, S. (2010). Examination of the response styles theory in a community sample of young adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology, 38*(4), 545-556. https://doi.org/10.1007/s10802-009-9384-3

Hu, T., Zhang, D., Wang, J., Mistry, R., Ran, G. ve Wang, X (2014). Relation between emotion regulation and mental health: A meta-analysis review. *Psychological Reports. 2014, 114*(2), 341-362. https://doi.org/10.2466/03.20.pr0.114k22w4

Iverson, K. M., Shenk, C. ve Fruzzetti, A. E. (2009). Dialectical Behavior Therapy for women victims of domestic abuse: A pilot study. *Professional Psychology: Research and Practice, 40*(3), 242-248. http://dx.doi.org/10.1037/a0013476

John, O. P. ve Gross, J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *Journal of Personality, 72*(6), 1301-1334. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00298.x

Johnson, D. P. ve Whisman, M. A. (2013). Gender differences in rumination: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, *55*(4), 367-374. https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.03.019

Kabat-Zinn, J. (1994). *Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life.* New York: Hyperion.

Kashdan, T. B., Barrios, V., Forsyth, J. P. ve Steger, M. F. (2006). Experiential avoidance as a generalized psychological vulnerability: Comparisons with coping and emotion regulation strategies. *Behaviour Research and Therapy, 44*(9), 1301-1320. https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.10.003

Kashdan, T. B., Goodman, F. R., Machell, K. A., Kleiman, E. M., Monfort, S. S., Ciarrochi, J. ve Nezlek, J. B. (2014). A contextual approach to experiential avoidance and social anxiety: evidence from an experimental interaction and daily interactions of people with social anxiety disorder. *Emotion, 14*(4), 769-781. https://doi.org/10.1037/a0035935

Kiefer, R. A. (2008). An integrative review of the concept of well-being. *Holistic Nursing Practice, 22*(5), 244-252. https://doi.org/10.1097/01.hnp.0000334915.16186.b2

Kober, H., Buhle, J., Ochsner, K. N. ve Wager, T. D. (2019). Let it be: mindful acceptance down-regulates pain and negative emotion. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 14*(1), 1147-1158. https://doi.org/10.1093/scan/nsz104

Kong, F., Wang, X. ve Zhao, J. (2014). Dispositional mindfulness and life satisfaction: The role of core self-evaluations. *Personality and Individual Differences, 56,* 165-169. http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2013.09.002

Kotsou, I., Leys, C. ve Fossion, P. (2018). Acceptance alone is a better predictor of psychopathology and well-being than emotional competence, emotion regulation and mindfulness. *Journal of Affective Disorders, 15,* 142-145. https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.09.047

Kraaij, V., Garnefski, N. ve Schroevers, M. J. (2009). Coping, goal adjustment, and positive and negative affect in definitive infertility. *Journal of Health Psychology, 14*(1), 18-26. https://doi.org/10.1177/1359105308097939

Kraiss, J. T., Klooster, P. M., Moskowitz, J. T. ve Bohlmeijer, E. T. (2020). The relationship between emotion regulation and well-being in patients with mental disorders: A meta-analysis. *Comprehensive Psychiatry, 102,* 152189. https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2020.152189

Kwon, H., Yoon, K. L., Joormann, J. ve Kwon, J. H. (2013). Cultural and gender differences in emotion regulation: Relation to depression. *Cognition & Emotion, 27*(5), 769-782. https://doi.org/10.1080/02699931.2013.792244

Lennarz, H. K., Hollenstein, T., Lichtwarck-Aschoff, A., Kuntsche, E. ve Granic, I. (2019). Emotion regulation in action: Use, selection, and success of emotion regulation in adolescents' daily lives. *International Journal of Behavioral Development, 43*(1), 1-11. https://doi.org/10.1177%2F0165025418755540

Li, C. E., DiGiuseppe, R. ve Froh, J. (2006). The roles of sex, gender, and coping in adolescent depression. *Adolescence, 41*(163), 409-415.

Machell, K. A., Goodman, F. R. ve Kashdan, T. B. (2015). Experiential avoidance and well-being: a daily diary analysis. *Cognition & Emotion, 29*(2), 351-359. https://doi.org/10.1080/02699931.2014.911143

Martin, R. C. ve Dahlen, E. R. (2005). Cognitive emotion regulation and the prediction of depression, anxiety, stress, and anger. *Personality and Individual Differences, 39*(7), 1249-1260. https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.06.004

Matsumoto, D., Yoo, S. H., Nakagawa, S. ve 37 members of the Multinational Study of Cultural Display Rules (2006). Culture, emotion regulation, and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology, 94*(6), 925-937. https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.6.925

Mauss, I. B., Cook, C. L., Cheng, J. Y. J. ve Gross, J. J. (2007). Individual differences in cognitive reappraisal: experiential and physiological responses to an anger provocation. *International Journal of Psychophysiology, 66*(2), 116-124. https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2007.03.017

Mennin, D. S. ve Fresco, D. M. (2014). Emotion Regulation Therapy. J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (2. baskı) içinde (s. 469-490). New York: The Guiford Press.

Mennin, D. S., Fresco, D. M., O'Toole, M. S. ve Heimverg, R. G. (2018). *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 86*(3), 268-281. https://doi.org/10.1037/ccp0000289

Mennin, D. S., Fresco, D. M., Ritter, M. ve Heimberg, R. G. (2015). An Open Trial of Emotion Regulation Therapy for generalized anxiety disorder and co-occurring depression. *Depression and Anxiety, 32*(8), 614-623. https://doi.org/10.1002/da.22377

Mihalca, A. M. ve Tarnavska, Y. (2013). Cognitive emotion regulation strategies and social functioning in adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *82*, 574-579. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.312

Mor, N. ve Winquist, J. (2002). Self-focused attention and negative affect: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 128*(4), 638-662. https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.4.638

Nam, Y., Kim, Y. H. ve Tam, K. K. P. (2018). Effects of emotion suppression on life satisfaction in Americans and Chinese. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 49*(1), 149-160. https://doi.org/10.1177/0022022117736525

Neacsiu, A. D., Bohus, M. ve Linehan, M. M. (2014). Dialectical Behavior Therapy: An intervention for emotion dysregulation. J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (2. baskı) içinde (s. 491-507). New York: The Guiford Press.

Newman, D. B. ve Nezlek, J. B. (2019). Private self-consciousness in daily life: Relationships between rumination and reflection and well-being, and meaning in daily life. *Personality and Individual Differences, 136,* 184-189. https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.06.039

Nezlek, J. B. ve Kuppens, P. (2008). Regulating positive and negative emotions in daily life. *Journal of Personality, 76*(3), 561-580. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00496.x

Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 569-582. https://doi.org/10.1037//0021-843x.100.4.569

Richards, J. M. ve Gross, J. J. (2000). Emotion regulation and memory: The cognitive costs of keeping one's cool. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(3), 410-424. https://doi.org/10.1037//0022-3514.79.3.410

Rood, L., Roelofs, J., Bögels, S. M., Nolen-Hoeksema, S. ve Schouten, E. (2009). The influence of emotion-focused rumination and distraction on depressive symptoms in non-clinical youth: a meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *29*(7), 607-616. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.001

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069-1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. ve Keyes, K. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719-1727. https://doi.org/10.1037//0022-3514.69.4.719

Sarin, S., Abela, J. ve Auerbach, R. (2005). The response styles theory of depression: A test of specificity and causal mediation, *Cognition and Emotion, 19*(5), 751-761. https://doi.org/10.1080/02699930441000463

Sarubbi, A. P., Block-Lerner, J. ve Williams, D. J. (2012). Experiential acceptance and psychological well-being in Korean-born adoptees. *The Family Journal,* 20(4), 399-410. https://doi.org/10.1177/1066480712451241

Schunk, F., Trommsdorff, G., Wong, N. ve Nakao, G. (2021). Associations between emotion regulation and life satisfaction among university students from Germany, Hong Kong, and Japan: The mediating role of social support. *Frontiers in Psychology, 12.* https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.745888

Sears, R. W. (2015). *Building competence in mindfulness-based cognitive therapy transcripts and insights for working with stress, anxiety, depression, and other problems.* New York: Routledge.

Shapiro, S. L., Brown, K. W. ve Biegel, G. M. (2007). Teaching self-care to caregivers: Effects of mindfulness-based stress reduction on the mental health of therapists in training. *Training and Education in Professional Psychology, 1*(2), 105-115. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1931-3918.1.2.105

Smith, K. E., Mason, T. B. ve Lavender, J. M. (2018). Rumination and eating disorder psychopathology: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review, 61,* 9-23. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.03.004

Srivastava, S., Tamir, M., McGonigal, K. M., John, O. P. ve Gross, J. J. (2009). The social costs of emotional suppression: A prospective study of the transition to college. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(4), 883-897. https://doi.org/10.1037/a0014755

Stenhoff, A., Steadman, L., Nevitt, S., Benson, L. ve White, R. G. (2020). Acceptance and commitment therapy and subjective wellbeing: A systematic review and meta-analyses of randomised controlled trials in adults. *Journal of Contextual Behavioral Science, 18,* 256-272. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.08.008

Su, J. C., Lee, R. M. ve Oishi, S. (2012). The role of culture and self-construal in the link between expressive suppression and depressive symptoms. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 44*(2), 316-331. https://doi.org/10.1177/0022022112443413

Troy, A. S., Shallcross, A. J. ve Mauss, I. B. (2013). A person-by-situation approach to emotion regulation: Cognitive reappraisal can either help or hurt, depending on the context. *Psychological Science, 24*(12), 2505-2514. https://doi.org/10.1177/0956797613496434

Tuna, E. ve Bozo, Ö. (2012). The Cognitive Emotion Regulation Questionnaire: Factor structure and psychometric properties of the Turkish version. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 34,* 564-570. https://doi.org/10.1007/s10862-012-9303-8

Twohig, M. P. (2012). Introduction: The basics of acceptance and commitment therapy. *Cognitive and Behavioral Practice, 19*(4), 499-507. https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2012.04.003

Verzeletti, C., Zammuner, V. L., Galli, C. ve Agnoli, S. (2016). Emotion regulation strategies and psychosocial well-being in adolescence. *Cogent Psychology, 3.* https://doi.org/10.1080/23311908.2016.1199294

Wang, S., Zhou, Y., Yu, S., Ran, L.-W., Liu, X.-P. ve Chen, Y. F. (2017). Acceptance and commitment therapy and cognitive–behavioral therapy as treatments for academic procrastination: A randomized controlled group session. *Research on Social Work Practice, 27,* 48-58. https://doi.org/10.1177/1049731515577890

Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology, 64,* 678-691. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.64.4.678

Webb, T. L., Miles, E. ve Sheeran, P. (2012). Dealing with feeling: A meta-analysis of the effectiveness of strategies derived from the process model of emotion regulation. *Psychological Bulletin, 138*(4),

775-808. https://doi.org/10.1037/a0027600

Werner, K. ve Gross, J. J. (2010). Emotion regulation and psychopathology. A conceptual framework. A. M. Kring ve D. M. Sloan (Ed.), *Emotion regulation and psychopathology: A transdiagnostic approach to etiology and treatment* içinde (s. 13–37). New York: The Guilford Press.

Westerhof, G. J. ve Keyes, C. L. M. (2010). Mental illness and mental health: The two continua model. *Journal of Adult Development, 17,* 110-119. https://doi.org/10.1007/s10804-009-9082-y

Williams, S. E., Hartstone, M. D. Denson, L. A. (2010). Dialectical behavioural therapy and borderline personality disorder: Effects on service utilisation and self-reported symptoms. *Behaviour Change, 27*(4), 251-264. https://doi.org/10.1375/bech.27.4.251

Wood, A. M. ve Joseph, S. (2010). The absence of positive psychological (eudemonic) well-being as a risk factor for depression: a ten year cohort study. *Journal of Affective Disorders, 122*(3), 213-217. https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.06.032

bölüm 9

MANEVİYAT VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Üzeyir Ok

Mutlu birey ve mutlu toplum yaratmak, psikoloji biliminin temel hedeflerinden biridir. Bireyler, yaşamlarının gitgide daha karmaşık hâle gelmesi sonucu modern zamanlarda psikologlara daha fazla ihtiyaç duyar hâle gelmişlerdir. Psikolojinin ruh sağlığı ile ilgili alt dalı olan klinik psikoloji, şimdiye kadar bireyler ruh sağlığı sorunu yaşadıklarında onları tedavi etmeye çalışmıştır. Klinik psikoloji yaklaşımında, ruh sağlığı hastalığın olmaması olarak tanımlanmış ve bireylerin ruh sağlığı durumunu ifade etmede birey başına düşen tüketilmiş antidepresan sayısı temel alınmıştır. Bununla birlikte, pozitif psikolojinin gelişimi ile ruh sağlığı bilimi bozulanı tamir etme şeklindeki etkinliğini, var olanı koruma ve olumlu özellikler inşa etme şeklinde genişletmiştir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitif psikolojinin gelişimiyle psikoloji bilimi, kökleşmiş sorunlara reçete yazan ya da terapi uygulayan bir alan değil insanların kendilerini mutlu hissedip hissetmedikleriyle de ilgilenen bir alan kimliği kazanmıştır. Bireylerin sorun yaşadıklarında ruh sağlığı hekimlerine gitmelerini beklemek yerine onlara ruh sağlığı sorunu yaşamadan önce nasıl mutlu olunabileceğinin yollarının öğretilmesi, ruh sağlığı alanına dâhil edilmiştir.

Bu çalışmada, pozitif psikolojide maneviyatın/dinin yerine ve rolüne yer verilecektir. Çalışmanın dayandığı varsayım şöyledir: (a) Dinî/manevi değerler ruh sağlığı bakımından analiz edilerek öğretildiğinde ve manevi değerlerin içindeki mutluluğa yol açabilecek psikolojik unsurlar öne çıkarıldığında kişilerin maneviyatları onların mutluluklarına katkıda bulunabilir. (b) Dinî değerlerin kuşaktan kuşağa basit aktarımı ve taklide dayalı yaşanması sadece işlevsizlik riski taşımaz, aynı zamanda insanların ruh sağlıklarının bozulmasına da yol açabilir. (c) Dolayı-

Kaynakça

Akseki, A. H. (1991). *Ahlak ilmi ve İslam ahlakı*. Nur Yayınları.

Alex Linley, P., Joseph, S., Harrington, S. ve Wood, A. M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, *1*(1), 3-16. https://doi.org/10.1080/17439760500372796

Argyle, M. (2000). *Psychology and religion: An introduction*. Routledge.

Bergin, A. E. (1980). Religious and Humanistic values: a reply to Ellis and Walls. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 48*(5), 642–645. https://doi.org/10.1037/0022-006X.48.5.642

Boniwell, I. (2006). *Positive psychology in a nutshell: A balanced introduction of optimal functioning*. Personal Well-being Centre.

Csikszentmihalyi, M. ve Seligman, M. (2000). Positive psychology. *American psychologist*, *55*(1), 5-14. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5

Diener, E. (1984). Subjective well-Being. *Psychological Bulletin, 95*, 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Duignan, B. (2023, January 27). Eudaimonia. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/topic/eudaimonia adresinden 7 Şubat tarihinde alınmıştır.

Durkheim, E. (1995). *The elementary forms of religious life*. The Free Press.

Ellis, A. (1980). Psychotherapy and atheistic values: A response to A. E. Bergin's "Psychotherapy and religious values." *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 48*(5), 635–639. https://doi.org/10.1037/0022-006X.48.5.635

Ellison, C. W. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology, 11*(4), 330–340. https://doi.org/10.1177/009164718301100406

Exline, J. J. (2002). Stumbling blocks on the religious road: Fractured relationships, nagging vices, and the inner struggle to believe. *Psychological Inquiry*, *13*(3), 182–189. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1303_03

Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Harper&Row.

Frankl, V. E. (1962). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*. Beacon Press.

Freud, S. (1994). *Bir yanılsamanın geleceği: bilim ve iman (Çev: H. Z. Kars)* (2 ed.). Kaynak Yayınları.

Freud, S. (1959). *Totem and Taboo*: Routledge.

Froh, J. J. (2004). The history of positive psychology: Truth be told. *NYS Psychologist*, *16*(3), 18-20.

Fromm, E. (1990). *Sevginin ve şiddetin kaynağı* (Y. Salman ve N. İçten, Çev). Payel Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1964).

Glen, J. S. (1966). *Erich Fromm: A Protestant criticque*. The Westminster Press.

Güngör, E. (1989). *İslam tasavvufunun meseleleri*. Ötüken Yayınları.

Huppert, F. A. ve So, T. T. C. (2013). Flourishing across Europe: Application of a new conceptual framework for defining well-being. *Social Indicators Research, 110*(3), 837–861. https://doi.org/10.1007/s11205-011-9966-7

James, W. (1902). *The varieties of religious experience: A study in human nature.* Longmans, Green and Co. https://doi.org/10.1037/10004-000

Joseph, S. ve Linley, P. A. (2004). *Positive Therapy: A positive psychological theory of therapeutic practice*. John Wiley & Sons, Inc.

Jong, J., Ross, R., Philip, T., Chang, S.-H., Simons, N. ve Halberstadt, J. (2018). The religious correlates of death anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Religion, Brain & Behavior, 8*(1),

4–20. https://doi.org/10.1080/2153599X.2016.1238844

Jung, C. G. (1953). *Collected works*. Pantheon Books.

Jung, C. G. (1969). *Psychology and religion*. Yale University Press.

Kirkpatrick, L. A. (1992). An Attachment-theory approach to the psychology of religion. B. Spilka ve D. N. McIntosh (Ed.), *The Psychology of Religion. Theoretical Apporaches* içinde (s. 114-133). Westview Press.

Künkler, T., Faix, T. ve Jäckel, M. (2020). The guilt phenomenon: An analysis of emotions towards god in highly religious adolescents and young adults, *Religions, 11*(420), 1-14. doi:10.3390/rel11080420

Linley, A. (2008). *Average to A+: Realising strengths in yourself and others*. CAPP Press.

Maslow, A. H. (1959). Cognition of being in the peak experiences. *The Journal of Genetic Psychology*, *94*(1), 43-66. https://doi.org/10.1080/00221325.1959.10532434

Maslow, A. H. (1996). *Dinler, değerler, doruk deneyimler* (H. K. Sönmez, Çev). Kuraldışı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1964).

Montiel, C., Radziszewski, S., Prilleltensky, I. ve Houle, J. (2021). Fostering positive communities: A scoping review of community-level positive psychology ınterventions. *Frontiers in Psychology*, *12*, 720793. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.720793

Ok, Ü. (2023). *Ok-Dini tutum ölçeği: Revize çalışması* [Yayın aşamasında makale]. Psikoloji Bölümü, İbn Haldun Üniversitesi.

Ok, Ü. ve Özateş, H. (2020). Sükûnet pozitif ruh sağlığı tarama testi: Gençlerle ilgili ilk bulgular. *Journal of Human Sciences, 17*(1), 194-215. https://doi.org/10.14687/jhs.v17i1.5911

Otto, R. (1958). *The idea of the holy*. Oxford University Press.

Pargament, K. I. (2002). God help me: Advances in the psychology of religion and coping. *Archive for the Psychology of Religion, 24*(1), 48-63. https://doi.org/10.1163/157361203X00219

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G. ve Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion, 37*(4), 710–724. https://doi.org/10.2307/1388152

Paloutzian, R. F. ve Park, C. L. (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. The Fuilford Press.

Peterson, C. ve Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.

Rich, G. J. (2001). Positive psychology: An introduction. *Journal of Humanistic Psychology*, *41*(1), 8-12.

Rogers, C. R. (1963). The concept of the fully functioning person. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, *1*(1), 17. https://doi.org/10.1037/h0088567

Rozin, P. ve Royzman, E. B. (2001). Negativity bias, negativity dominance, and contagion. *Personality and Social Psychology Review*, *5*(4), 296-320. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0504_2

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069–1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D., Singer, B. H. ve Dienberg Love, G. (2004). Positive health: connecting well-being with biology. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, *359*(1449), 1383–1394. https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1521

Schueller, S. M. ve Parks, A. C. (2014). The science of self-help: translating positive psychology research into individual happiness. *European Psychologist, 19*(2), 145–155. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000181

Seligman, M. E. P. (1999). The president's address. *American Psychologist, 54*, 559–562.

Seligman, M. E. P. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* (s. 3–9) içinde. Oxford University Press.

Seligman, M. E. P. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.

Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5–14. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5

Sheldon, K. M. ve King, L. (2001). Why positive psychology is necessary? *American Psychologist, 56*(3), 216–217. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.216

Sin, N. L. ve Lyubomirsky, S. (2009). Enhancing well-being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice friendly meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, *65*(5), 467–487. https://doi.org/10.1002/jclp.20593

Steger, M. F. (2012). Experiencing meaning in life: Optimal functioning at the nexus of well-being, psychopathology, and spirituality. P. T. P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications* (s. 165–184) içinde. Routledge/Taylor & Francis Group.

Streib, H. (2001). Faith development theory revisited: The religious styles perspective. *International Journal for the Psychology of Religion, 11*(3), 143–158. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1103_02

Taylor, E. (2001). Positive psychology and humanistic psychology: A reply to Seligman. *Journal of Humanistic Psychology, 41*(1), 13–29. https://doi.org/10.1177/0022167801411003

VandenBos, G. R. (Ed.). (2007). *APA Dictionary of Psychology.* American Psychological Association.

bölüm 10

SAĞLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Zeynep Uludağ

Bu kitap bölümünde, psikolojik iyi oluşun ve sağlık psikolojisinin ne olduğuna dair genel bir giriş yapıp sağlık ve psikolojik iyiliği etkileyen aynı zamanda sağlık psikolojisinde yoğun bir biçimde çalışılan konulardan bazılarına değinilecektir. Bu konular stres ve ağrıdır (pain). Stresin ve ağrının tanımlarının yapılması, stresi ve ağrıyı açıklamaya çalışan kuramlar ve onların psikolojik iyi oluş ile ilişkileri bu kitap bölümünün temel konusudur. Daha ayrıntılı konuşacak olursak öncelikle psikolojik iyi oluşun ne olabileceği üzerine basit bir giriş yapıldıktan sonra psikolojik iyi oluşun sağlık psikolojisi bakış açısıyla ele alınabilmesi için sağlık psikolojisinin ne olduğuna dair genel bir giriş yapılacaktır. Psikolojik iyi oluş sağlığın bir parçasıdır ve psikolojik faktörlerin yanı sıra sağlığın psikolojik iyi oluş hâlini nasıl etkilediği özellikle son zamanlarda sıkça çalışılmaktadır. Sağlık psikolojisinin bakış açısını iyi anlayabilmek için sağlık psikolojisinde yer verilen iki önemli kavram olan stres ve ağrının ne olduğuna ve neden bu iki kavramın psikolojik iyi oluş ile çalışıldığına yer verilecektir. Psikolojik iyi oluş ve sağlık arasındaki ilişki incelenirken yapılan araştırmalara ve bu araştırmalarda temel alınan teorilere yer verilecektir. Bu bağlamda sağlık psikolojisinin önemle üzerinde durduğu konulardan birisi olan stres ve stres kuramları genel olarak ele alınacaktır. Strese sebep olan yaşam olaylarının, örneğin günlük koşuşturmanın, psikolojik iyi oluş hâli ile ilişkisi incelenecek ve bunlarla ilgili kuramlar ele alınacaktır. Bu kuramlar, erken dönemlerde ortaya atılan genel uyum kuramından başlayarak etkileşimsel stres kuramı, allostatik yük kuramı ve modern stres teorilerini kapsayacaktır. Bu kitap bölümünün devamında ise ağrı ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara ve teorilere yer verilecektir. Bu kuramlar, özgüllük ve desen kuramı olarak çevirdiğimiz specifity ve pattern kuramı gibi ağrıyı sadece fi-

Kaynakça

Abdallah, S., Thompson, S., ve Marks, N. (2008). Estimating worldwide life satisfaction. *Ecological Economics*, *65*(1), 35-47. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.11.009

Abraham, C., Conner, M., Jones, F., ve O'Connor, D. (2008). *Health psychology: Topics in applied psychology,* (1. Baskı). Hodder Education Publishers

Bai, J., Brubaker, A., Meghani, S. H., Bruner, D. W. ve Yeager, K. A. (2018). Spirituality and quality of life in black patients with cancer pain. *Journal of Pain and Symptom Management*, *56*(3), 390-398. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2018.05.020

Bandura, A. (1986). Fearful expectations and avoidant actions as coeffects of perceived self-inefficacy. *American Psychologist, 41*(12), 1389–1391. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.12.1389

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191-215. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Bandura, A. (1994). Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection. R.J. DiClemente ve J.L. Peterson (Ed.), *Preventing AIDS. AIDS prevention and mental health* içinde (s. 25-59). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-1193-3_3

Barlow, J. H., Cullen, L. A. ve Rowe, I. F. (1999). Comparison of knowledge and psychological well-being between patients with a short disease duration (≤ 1 year) and patients with more established rheumatoid arthritis (≥ 10 years duration). *Patient Education and Counseling*, *38*(3), 195-203. https://doi.org/10.1016/S0738-3991(98)00144-X

Beecher, H. K. (1956). Relationship of significance of wound to pain experienced. *Journal of the American Medical Association*, *161*(17), 1609-1613. https://doi.org/10.1001/jama.1956.02970170005002

Biddle, S. J. H. ve Ekkekakis, P. (2012). Physically active lifestyles and well-being. F. A. Huppert ve N. B. Barry (Ed.) *The science of well-being* içinde (s. 141-168). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198567523.003.0006

Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. J. (2011). International happiness: A new view on the measure of performance. In *Academy of Management Perspectives, 25*(1), 6-22. https://doi.org/10.5465/AMP.2011.59198445

Brooks, S. K. ve Greenberg, N. (2018). Non-deployment factors affecting psychological wellbeing in military personnel: Literature review. *Journal of Mental Health*, *27*(1), 80-90. https://doi.org/10.1080/09638237.2016.1276536

Cannon, W. (1932). *The wisdom of the body*. Norton & Co.

Catabay, C. J., Stockman, J. K., Campbell, J. C. ve Tsuyuki, K. (2019). Perceived stress and mental health: The mediating roles of social support and resilience among black women exposed to sexual violence. *Journal of Affective Disorders*, *259*, 143-149. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.08.037

Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin, 98*(2), 310-57. https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310

Cooper, C. L. ve Dewe, P. (2008). *Stress: A brief history,* Blackwell Publishing.

Crum, A. J., Salovey, P. ve Achor, S. (2013). Rethinking stress: The role of mindsets in determining the stress response. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*(4), 716-733. https://doi.org/10.1037/a0031201

Dezutter, J., Luyckx, K. ve Wachholtz, A. (2015). Meaning in life in chronic pain patients over time: Associations with pain experience and psychological well-being. *Journal of Behavioral Medicine*, *38*(2), 384-396. https://doi.org/10.1007/s10865-014-9614-1

Din-Dzietham, R., Nembhard, W. N., Collins, R. ve Davis, S. K. (2004). Perceived stress following race-based discrimination at work is associated with hypertension in African-Americans. The metro Atlanta heart disease study, 1999-2001. *Social Science and Medicine*, *58*(3), 449-461. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00211-9

Dohrenwend, B. P. (2006). Inventorying stressful life events as risk factors for psychopathology: Toward resolution of the problem of intracategory variability. *Psychological Bulletin*, *132*(3), 477-495. https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.3.477

Dohrenwend, B. P., Link, B. G., Kern, R., Shrout, P. E. ve Markowitz, J. (1990). Measuring life events: The problem of variability within event categories. *Stress Medicine*, *6*(3), 179-187. https://doi.org/10.1002/smi.2460060303

Dolan, C. A., Adler, A. B., Thomas, J. L. ve Castro, C. A. (2005). Operations tempo and soldier health: The moderating effect of wellness behavior. *Military Psychology*, *17*(3), 157-174. https://doi.org/10.1207/s15327876mp1703_3

Dolan, P., Peasgood, T. ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, *29*(1), 94-122. https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001

Dubner, R. (Ed.). (2013). *The neural basis of oral and facial function*. Springer Science & Business Media.

Dwyer, K. A. (1997). Psychosocial factors and health. *American Journal of Preventive Medicine*, *13*(1), 66-72. https://doi.org/10.1016/S0749-3797(18)30227-7

Everson, S. A., Kaplan, G. A., Goldberg, D. E. ve Salonen, J. T. (1996). Anticipatory blood pressure response to exercise predicts future high blood pressure in middle-aged men. *Hypertension. 27*(5),1059-64. https://doi.org/10.1161/01.hyp.27.5.1059. PMID: 8621197.

Gaab, J., Blättler, N., Menzi, T., Pabst, B., Stoyer, S. ve Ehlert, U. (2003). Randomized controlled evaluation of the effects of cognitive-behavioral stress management on cortisol responses to acute stress in healthy subjects. *Psychoneuroendocrinology*, *28*(6), 767-779. https://doi.org/10.1016/S0306-4530(02)00069-0

Grant, N., Wardle, J. ve Steptoe, A. (2009). The relationship between life satisfaction and health behavior: A cross-cultural analysis of young adults. *International Journal of Behavioral Medicine*, *16*(3), 259-268. https://doi.org/10.1007/s12529-009-9032-x

Hamilton, N. A., Catley, D. ve Karlson, C. (2007). Sleep and the affective response to stress and pain. *Health Psychology*, *26*(3), 288-295. https://doi.org/10.1037/0278-6133.26.3.288

Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, *20*(2), 331-360. https://doi.org/10.1016/S0264-9993(02)00057-3

Holmes, T. H. ve Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*, *11*(2), 213-218. https://doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4

Huppert, F. A. (2014). The state of wellbeing science: Concepts, measures, interventions, and policies. F. A. Huppert ve C. L. Cooper (Ed.), *Interventions and Policies to Enhance Well-being* (s. 1-49) içinde. John Wiley & Sons.

Jones, F., ve Bright, J. (Ed). (2001). *Stress: Myth, theory and research*. Prentice Hall/Pearson Education.

Kahneman, D. ve Krueger, A. B. (2006). Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives 20*(1), 3-24. https://doi.org/10.1257/089533006776526030

Kamarck, T. W., Eränen, J., Jennings, J. R., Manuck, S. B., Everson, S. A., Kaplan, G. A. ve Salonen, J. T. (2000). Anticipatory blood pressure responses to exercise are associated with left ventricular mass in finnish men: Kuopio ischemic heart disease risk factor study. *Circulation*, *102*(12), 1394-1399. https://doi.org/10.1161/01.CIR.102.12.1394

Kamarck, T. W., Everson, S. A., Kaplan, G. A., Manuck, S. B., Richard Jennings, J., Salonen, R. ve Salonen, J. T. (1997). Exaggerated blood pressure responses during mental stress are associated with enhanced carotid atherosclerosis in middle-aged finnish men: Findings from the kuopio ischemic heart disease study. *Circulation*, *96*(11), 3842- 3848. https://doi.org/10.1161/01.CIR.96.11.3842

Keech, J. J., Cole, K. L., Hagger, M. S. ve Hamilton, K. (2020). The association between stress mindset and physical and psychological wellbeing: testing a stress beliefs model in police officers. *Psychology and Health*, *35*(11), 1306-1325. https://doi.org/10.1080/08870446.2020.1743841

Krok, D., Telka, E. ve Zarzycka, B. (2022). Modeling psychological well-being among abdominal and pelvic cancer patients: The roles of total pain, meaning in life, and coping. *Psycho-Oncology*, *31*(11), 1852-1859. https://doi.org/10.1002/pon.6043

Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from new science*. Penguin Books/Penguin Group (USA)

Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. Mcgraw Hill.

Lazarus, R. S. (1990). Theory-based stress measurement. *Psychological Inquiry*, *1*(1). https://doi.org/10.1207/s15327965pli0101_1

Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.

LeShan, L. (1959). Psychological states as factors in the development of malignant disease: A critical review. *Journal of the National Cancer Institute*, *22*(1), 1-18. https://doi.org/10.1093/jnci/22.1.1

Martin, P. R. ve Soon, K. (1993). The relationship between perceived stress, social support and chronic headaches. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*, *33*(6), 307-314. https://doi.org/10.1111/j.1526-4610.1993.hed3306307.x

Mason, J. W. (1971). A re-evaluation of the concept of "non-specificity" in stress theory. *Journal of Psychiatric Research*, *8*(3), 323-333. https://doi.org/10.1016/0022-3956(71)90028-8

Matarazzo, J. D. (1980). Behavioral health and behavioral medicine: Frontiers for a new health psychology. *American Psychologist*, *35*(9), 807-817. https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.9.807

McDougall, L. ve Drummond, P. D. (2010). Personal resources moderate the relationship between work stress and psychological strain of submariners. *Military Psychology*, *22*(4), 385-398. https://doi.org/10.1080/08995605.2010.513231

McEwen, B. S. (1998). Protective and damaging effects of stress mediators. *New England Journal of Medicine*, *338*(3), 171-179. https://doi.org/10.1056/nejm199801153380307

McEwen, B. S. (2007). Physiology and neurobiology of stress and adaptation: Central role of the brain. *Physiological Reviews*. *87*(3), 873-904. https://doi.org/10.1152/physrev.00041.2006

McEwen, B. S. ve Stellar, E. (1993). Stress and the individual: Mechanisms leading to disease. *Archives of Internal Medicine*, *153*(18), 2093-2101. https://doi.org/10.1001/archinte.1993.00410180039004

Melzack, R. ve Wall, P. D. (1965). Pain mechanisms: A new theory. *Science*, *150*(3699), 971-979. https://doi.org/10.1126/science.150.3699.971

Nafe, J. P. (1929). A quantitative theory of feeling. *The Journal of General Psychology*, *2*(2), 199-211. https://doi.org/10.1080/00221309.1929.9918059

Nagyova, I., Stewart, R. E., Macejova, Z., van Dijk, J. P. ve van den Heuvel, W. J. A. (2005). The impact of pain on psychological well-being in rheumatoid arthritis: The mediating effects of self-esteem and adjustment to disease. *Patient Education and Counseling*, *58*(1), 55-62. https://doi.org/10.1016/j.pec.2004.06.011

O'Connor, P. J., Smith, J. C. ve Morgan, W. P. (2000). Physical activity does not provoke panic attacks in patients with panic disorder: A review of the evidence. *Anxiety, Stress and Coping*, *13*(4), 333-353. https://doi.org/10.1080/10615800008248340

Oswald, A. J. ve Powdthavee, N. (2008). Does happiness adapt? A longitudinal study of disability with implications for economists and judges. *Journal of Public Economics*, *92*(5), 1061-1077. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2008.01.002

Pflanz, S. E. ve Ogle, A. D. (2006). Job stress, depression, work performance, and perceptions of supervisors in military personnel. *Military Medicine*, *171*(9), 861-865. https://doi.org/10.7205/MILMED.171.9.861

Scheier, M. F. ve Carver, C. S. (1992). Effects of optimism on psychological and physical well-being: Theoretical overview and empirical update. *Cognitive Therapy and Research*, *16*(2), 201-228. https://doi.org/10.1007/BF01173489

Schlotz, W. (2013). Stress reactivity. Marc D. Gellman ve J. Rick Turner (Ed.), *Encyclopedia of behavioral medicine* (s. 1891-1894) içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1005-9_64

Schlotz, W., Hammerfald, K., Ehlert, U., ve Gaab, J. (2011). Individual differences in the cortisol response to stress in young healthy men: Testing the roles of perceived stress reactivity and threat appraisal using multiphase latent growth curve modeling. *Biological Psychology*, *87*(2), 257-264. https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2011.03.005

Selye, H. (1950). Stress and the general adaptation syndrome. *British Medical Journal*, *1*(4667), 1383-1392. https://doi.org/10.1136/bmj.1.4667.1383

Shimizu, M. ve Pelham, B. W. (2004). The unconscious cost of good fortune: Implicit and explicit self-esteem, positive life events, and health. *Health Psychology*, *23*(1), 101-105. https://doi.org/10.1037/0278-6133.23.1.101

Siddique, C. M. ve D'Arcy, C. (1984). Adolescence, stress, and psychological well-being. *Journal of Youth and Adolescence*, *13*(6), 459-473. https://doi.org/10.1007/BF02088593

Snow, H. (1894). *A treatise, practical and theoretic, on cancers and the cancer-process*. J. & A. Churchill.

Spencer, S. M., Lehman, J. M., Wynings, C., Arena, P., Carver, C. S., Antoni, M. H., ... ve Love, N. (1999). Concerns about breast cancer and relations to psychosocial well-being in a multiethnic sample of early-stage patients. *Health Psychology, 18*(2), 159-168. https://doi.org/10.1037//0278-6133.18.2.159

Lazarus, R. (1999). *Stress and emotion: A new synthesis.* Springer Publishing Co.

Terry, D. J., Nielsen, M. ve Perchard, L. (1993). Effects of work stress on psychological well-being and job satisfaction: The stress-buffering role of social support. *Australian Journal of Psychology*, *45*(3), 168-175. https://doi.org/10.1080/00049539308259135

Turk, D., Meichenbaum, D. ve Genest, M. (1984). Pain and behavioral medicine: A cognitive-behavioral perspective. *Scandinavian Journal of Behaviour Therapy*, *13*(4), 243-244. https://doi.org/10.1080/16506078409455719

Tyler, P. A. ve Ellison, R. N. (1994). Sources of stress and psychological well-being in high-dependency nursing. *Journal of Advanced Nursing*, *19*(3), 469-476. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1994.tb01109.x

Walsh, B. M., Matthews, R. A., Tuller, M. D., Parks, K. M. ve McDonald, D. P. (2010). A multilevel model of the effects of equal opportunity climate on job satisfaction in the military. *Journal of Occupational Health Psychology*, *15*(2), 191-207. https://doi.org/10.1037/a0018756

WHO (1948). Constitution of the World Health Organization. http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf

Winkelmann, L. ve Winkelmann, R. (1998). Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, *65*(257), 1-15. https://doi.org/10.1111/1468-0335.00111

Xia, Y. ve Ma, Z. (2020). Social integration, perceived stress, locus of control, and psychological well-being among chinese emerging adult migrants: A conditional process analysis. *Journal of Affective Disorders*, *267*, 9-16. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.02.016

bölüm 11

FİZİKSEL AKTİVİTE, EGZERSİZ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Duygu Gürleyik

Ulusal ve uluslararası yürütülen sağlık araştırmalarının içeriğine bakıldığında fiziksel aktivitenin psikolojik ve fizyolojik yararları birçok ampirik araştırma bulgusu ile desteklenmiştir. Ayrıca hareketsizliğin sağlık açısından oluşturduğu riskler de sağlık kampanyalarında ve medya mecralarında her fırsatta vurgulanmıştır [Buckworth ve Dishman, 2002; Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2021a, 2021b; Reed ve Buck, 2009].

Fizyolojik olarak bakıldığında kalp ve damar hastalıkları, diyabet, kanser, demans gibi kronik hastalıklar için fiziksel aktivitenin önemi ve yararı bilimsel çalışmalar ile belirtilmiştir (Dishman ve ark., 2013). Psikolojik olarak bakıldığında ise fiziksel aktivitenin psikolojik sağlığa olumlu etkileri; hareket bilimi, psikoloji ve tıp alanlarında yapılan araştırma bulguları ile gösterilmiştir. Örneğin, düzenli fiziksel aktivitenin depresyon ve anksiyete ile gelen olumsuz duygulanımları azalttığı bulunmuştur. Aynı zamanda haz, mutluluk, heyecan, gurur gibi mevcut olumlu duyguları artırarak genel psikolojik iyi oluşa katkı sağlamaktadır (Buckworth ve Dishman, 2002). Ek olarak bilişsel sağlığa olumlu faydaları olduğu da bilinmektedir (Woodman ve ark., 2009). Fiziksel aktivitenin aracı olduğu bu faydalar ise yaşam kalitesini bir üst seviyeye taşıyabilmektedir. Bedensel ve ruhsal olarak sağlıklı olmak, dolaylı olarak psikolojik iyi oluşu da artırmaktadır. Özetle, fiziksel aktivite ve egzersiz, psikolojik iyi oluş için önem arz eden unsurlardır.

Bu kitap bölümünde, fiziksel aktivite ve egzersizin psikolojik iyi oluş ile ilişkisi detaylı olarak irdelenecektir. Fiziksel aktivite ve egzersiz epidemiği, kronik hastalıklar ile ilişkisi ve psikolojik iyi oluşa etkileri daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Ancak ilk önce fiziksel aktivite, egzersiz ve fiziksel zindelik kavramları örnekler ile tanımlanacaktır.

Kaynakça

Agras, W. S. ve Mascola, A. J. (2005). Risk factors for childhood overweight. *Current Opinion in Pediatrics*, *17*(5), 648–652. https://doi.org/10.1097/01.mop.0000172818.87261.ab

Akgül, M. H. ve Karafil, A. Y. (2021). Ortaokul öğrencilerinin fiziksel aktiviteye yönelik sosyal destek algılarının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinin incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19*(3), 164-175. https://doi.org/10.33689/spormetre.891172

American College of Sports Medicine (2013). "ACSM's guidelines for exercise testing and prescription (9. Basım)". Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.

Arent, S. M., Walker, A. J. ve Arent, M. A. (2020). The effects of exercise on anxiety and depression. *Handbook of Sport Psychology*, 872–890. https://doi.org/10.1002/9781119568124.ch42

Balchin, R., Linde, J., Blackhurst, D., Rauch, H. G. L. ve Schönbächler, G. (2016). Sweating away depression? the impact of intensive exercise on depression. *Journal of Affective Disorders*, *200*, 218–221. https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.04.030

Balcı, A. (2015). Diyabet ve egzersiz. *Spor Hekimliği Dergisi, 50*, 109-118.

Biddle, S. J. ve Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: a review of reviews. *British Journal of Sports Medicine*, *45*(11), 886-895. http://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2011-090185

Bowker, A. (2006). The relationship between sports participation and self-esteem during early adolescence. *Canadian Journal of Behavioural Science, 38*(3), 214–229. https://doi.org/10.1037/cjbs2006009

Brettschneider, W. D. (2001). Effects of sport club activities on adolescent development in Germany. *European Journal of Sport Science*, *1*(2), 1-11. https://doi.org/10.1080/17461390100071201

Brunes, A., Augestad, L. B. ve Gudmundsdottir, S. L. (2013). Personality, physical activity, and symptoms of anxiety and depression: the HUNT study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *48*(5), 745-756. http://dx.doi.org/10.1007/s00127-012-0594-6

Buck, S. M., Hillman, C. H. ve Castelli, D. M. (2008). The relation of aerobic fitness to stroop task performance in preadolescent children. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *40*(1), 166-172. http://dx.doi.org/10.1249/mss.0b013e318159b035

Buckworth, J. ve Dishman, R. K. (2002). *Exercise Psychology*. Human Kinetics.

Burke, T. J. ve Segrin, C. (2013). Examining diet- and exercise-related communication in romantic relationships: Associations with health behaviors. *Health Communication*, *29*(9), 877–887. https://doi.org/10.1080/10410236.2013.811625

Carek, P. J., Laibstain, S. E. ve Carek, S. M. (2011). Exercise for the treatment of depression and anxiety. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, *41*(1), 15–28. https://doi.org/10.2190/pm.41.1.c

Carlson, S. A., Fulton, J. E., Lee, S. M., Maynard, L. M., Brown, D. R., Kohl III, H. W. ve Dietz, W. H. (2008). Physical education and academic achievement in elementary school: data from the early childhood longitudinal study. *American Journal of Public Health*, *98*(4), 721-727. http://dx.doi.org/10.2105/AJPH.2007.117176

Coe, D. P., Pivarnik, J. M., Womack, C. J., Reeves, M. J. ve Malina, R. M. (2006). Effect of physical education and activity levels on academic achievement in children. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *38*(8), 1515. http://dx.doi.org/10.1249/01.mss.0000227537.13175.1b

Crocker, P. R., McEwen, C. E. ve Mosewich, A. D. (2013). Physical activity and self-perceptions among adults. P. Ekkekakis, *Routledge handbook of physical activity and mental health* (s. 200-211) içinde. London: Routledge.

Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D.-won ve Oishi, S. (2009). New measures of well-being. *Assessing Well-Being*, 247–266. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12

Dienstbier, R. A. (1989). Arousal and physiological toughness: implications for mental and physical health. *Psychological Review, 96*(1), 84-100. http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.96.1.84

Dienstbier, R. A. (1991). Behavioral correlates of sympathoadrenal reactivity: the toughness model. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 23*, 846-852. http://dx.doi.org/10.1249/00005768-199107000-00013

Dishman, R. K., Heath, G. W. ve Lee, I-M. (2013). *Physical Activity Epidemiology* (2. Baskı). Human Kinetics.

Donaldson S. J. ve Ronan, K. R. (2006). The effects of sports participation on young adolescents' emotional well-being. *Adolescence, 41*(162): 369-389.

Dünya Sağlık Örgütü. (2021a, 9 Haziran). Obesity and overweight. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight adresinden 21 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü. (2021b, 11 Haziran). Cardiovascular diseases (CVDs). https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-(cvds) adresinden 21 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü. (2021c, 14 Ekim). WHO calls for better and fairer opportunities for physical activity to improve health. https://www.who.int/news/item/14-10-2021-who-calls-for-better-and-fairer-opportunitiesfor-physical-activity-to-improve-mental-and-physical-health adresinden 21 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Edwards, D. J., Edwards, S. D. ve Basson, C. J. (2004). Psychological well-being and physical self-esteem in sport and exercise. *International Journal of Mental Health Promotion*, *6*(1), 25-32

Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J. ve Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *10*(1), 1-21. https://doi.org/10.1186/1479-5868-10-98

Ekkekakis, P., Hall, E. E., VanLanduyt, L. M. ve Petruzzello, S. J. (2000). Walking in (affective) circles: can short walks enhance affect?. *Journal of Behavioral Medicine*, *23*(3), 245-275. http://dx.doi.org/10.1023/a:1005558025163

Emmons, R. A. ve Diener, E. (1986). A goal-affect analysis of everyday situational choices. *Journal of Research in Personality*, *20*(3), 309-326. http://dx.doi.org/10.1016/0092-6566(86)90137-6

Etnier, J. L. ve Chang, Y. K. (2009). The effect of physical activity on executive function: a brief commentary on definitions, measurement issues, and the current state of the literature. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 31*(4), 469-483. https://doi.org/10.1123/jsep.31.4.469

Faigenbaum, A. D. ve Myer, G. D. (2012). Exercise deficit disorder in youth: play now or pay later. *Current Sports Medicine Reports, 11(4)*, 196-200. http://dx.doi.org/10.1249/JSR.0b013e31825da961

Findlay, L. C. ve Coplan, R. J. (2008). Come out and play: Shyness in childhood and the benefits of organized sports participation. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *40*(3), 153-161. https://doi.org/10.1037/0008-400X.40.3.153

Fleshner, F. (2005). Physical activity and stress resistance: sympathetic nervous system adaptations prevent stress-induced immunosuppression. *Exercise and Sport Sciences Reviews, 33*(3), 120-126. http://dx.doi.org/10.1097/00003677-200507000-00004

Folkins, C. H., ve Sime, W. E. (1981). Physical fitness training and mental health. *American Psychologist, 36*(4), 373-389. http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.36.4.373

Fox, K. R. (2000). Self-esteem, self-perceptions and exercise. *International Journal of Sport Psychology, 31*(2), 228–240. http://dx.doi.org/10.4324/9781315880198.ch3

Garriguet, D., Colley, R. ve Bushnik, T. (2017). Parent-Child association in physical activity and sedentary behaviour. *Health Reports, 28*(6), 3–11.

Goodwin, R. D. (2003). Association between physical activity and mental disorders among adults in the United States. *Preventive Medicine, 36*(6), 698-703. http://dx.doi.org/10.1016/S0091-7435(03)00042-2

Gujral, S., Aizenstein, H., Reynolds, C. F., Butters, M. A. ve Erickson, K. I. (2017). Exercise effects on depression: Possible neural mechanisms. *General Hospital Psychiatry*, *49*, 2–10. https://doi.org/10.1016/j.2017.04.012

Gurleyik, D., Ede, A. ve Feltz, D. (2019). The effects of self-presentation to engage in physical activity. *International Journal of Exercise Science, 12*(5), 263-276.

Haavio-Mannila, E. ve Purhonen, S. (2001). Slimness and self-rated sexual attractiveness: Comparisons of men and women in two cultures. *Journal of Sex Research, 38*(2), 102-111. http://dx.doi.org/10.1080/00224490109552077

Hackney A. C. (2006). Stress and the neuroendocrine system: the role of exercise as a stressor and modifier of stress. *Expert Review of Endocrinology & Metabolism*, *1*(6), 783–792. https://doi.org/10.1586/17446651.1.6.783

Hausenblas, H. A. ve Fallon, E. A. (2006). Exercise and body image: A meta-analysis, *Psychology and Health, 21*(1), 33-47. https://doi.org/10.1080/14768320500105270

Hausenblas, H. A. ve Symons Downs, D. S. (2002). Exercise dependence: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*, *3*(2), 89-123. https://doi.org/10.1016/S1469-0292(00)00015-7

Hill, E. E., Zack, E., Battaglini, C., Viru, M., Viru, A. ve Hackney, A. C. (2008). Exercise and circulating cortisol levels: the intensity threshold effect. *Journal of Endocrinological Investigation*, *31*(7), 587–591. https://doi.org/10.1007/BF03345606

Hughes, J. R. (1984). Psychological effects of habitual aerobic exercise: A critical review. *Preventive Medicine, 13*(1), 66-78. http://dx.doi.org/10.1016/0091-7435(84)90041-0

Jansen, W., van de Looij-Jansen, P. M., de Wilde, E. J. ve Brug, J. (2008). Feeling fat rather than being fat may be associated with psychological well-being in young Dutch adolescents. *Journal of Adolescent Health*, *42*(2), 128-136.

Karatzias, A., Chouliara, Z., Power, K. ve Swanson, V. (2006). Predicting general well-being from self-esteem and affectivity: An exploratory study with Scottish adolescents. *Quality of Life Research*, *15*(7), 1143–1151. https://doi.org/10.1007/s11136-006-0064-2

Katz, P. (2006). Function, disability, and psychological well-being. *Pain and Depression*, 41–62. https://doi.org/10.1159/000095365

King, M. H., Lederer, A. M., Sovinski, D., Knoblock, H. M., Meade, R. K., Seo, D. C. ve Kim, N. (2014). Implementation and evaluation of the HEROES initiative: A tri-state coordinated school health program to reduce childhood obesity. *Health Promotion Practice, 15*(3), 395-405. http://dx.doi.org/10.1177/1524839913512835

Kipp, L. E. ve Weiss, M. R. (2013). Physical activity and self-perceptions among children and adolescents. *Routledge Handbook of Physical Activity and Mental Health*, 209-221. https://doi.org/10.4324/9780203132678.ch11

Koo, J.E. ve Lee, G.-U. (2015). An effect of physical activity-based recreation programs on children's optimism, humor styles, and school life adjustment. *Journal of Exercise Rehabilitation, 11*(3), 169-174. https://doi.org/10.12965/jer.150210

Kurdak, H. ve Özcan, S. (2016). Kardiyovasküler hastalıklarda egzersiz. *Turkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics, 7*(1).

Kusan, O. (2017). *13-15 yaş obez erkek çocukların 12 haftalık fiziksel aktivite sonrası beden imajı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin incelenmesi* [Doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. https://hdl.handle.net/20.500.12438/8315

Landry, B. W. ve Driscoll, S. W. (2012). Physical activity in children and adolescents. *The Journal of Injury, Function and Rehabilitation*, *4*(11), 826-832. https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2012.09.585

Lox, C. L., A., M. G. K. ve Petruzzello, S. J. (2014). *The Psychology of Exercise: Integrating theory and practice*. Holcomb Hathaway.

Mishra, S. I., Scherer, R. W., Snyder, C., Geigle, P. M., Berlanstein, D. R. ve Topaloglu, O. (2012). Exercise interventions on health-related quality of life for people with cancer during active treatment. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 8*. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008465.pub2

Molina-García, J., Castillo, I. ve Queralt, A. (2011). Leisure-time physical activity and psychological well-being in university students. *Psychological Reports*, *109*(2), 453-460.

Nakamura, Y., Tanaka, K., Shigematsu, R., Nakagaichi, M., Inoue, M. ve Homma, T. (2008). Effects of aerobic training and recreational activities in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *International Journal of Rehabilitation Research, 31*(4), 275-283. http://dx.doi.org/10.1097/MRR.0b013e3282fc0f81

National Association for Sport and Physical Education, NASPE (2009). *Active Start: A Statement of Physical Activity Guidelines for Children from Birth to Age 5* (2. Baskı). Sewickley, PA: American Alliance for Health, Physical Education, Recreation, and Dance.

Orth, U., Robins, R. W. ve Widaman, K. F. (2012). Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology, 102*(6), 1271–1288. https://doi.org/10.1037/a0025558

Önder, A., Kavurma, C., Çelmeli, G., Adanır, A. S. ve Özatalay, E. (2018). Obezite tanılı çocuk ve ergenlerde psikopatoloji, yaşam kalitesi ve ebeveyn tutumlarının değerlendirilmesi. *Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital*, *8*(1).

Penhollow, T. M. ve Young, M. (2004). Sexual desirability and sexual performance: Does exercise and fitness really matter?. *Electronic Journal of Human Sexuality*, *7*.

Petruzzello, S. J., Landers, D. M., Hatfield, B. D., Kubitz, K. A. ve Salazar, W. (1991). A meta-analysis on the anxiety-reducing effects of acute and chronic exercise. *Sports Medicine*, *11*(3), 143–182. https://doi.org/10.2165/00007256-199111030-00002

Power, M., Bullinger, M. ve Harper, A. (1999). The World Health Organization WHOQOL-100: Tests of the universality of quality of life in 15 different cultural groups worldwide. *Health Psychology, 18*(5), 495. http://dx.doi.org/10.1037/0278-6133.18.5.495

Ranasinghe, C., Ozemek, C. ve Arena, R. (2020). Exercise and well-being during COVID 19–time to boost your immunity. *Expert Review of Anti-infective Therapy*, *18*(12), 1195-1200. https://doi.org/10.1080/14787210.2020.1794818

Reed, J. ve Buck, S. (2009). The effect of regular aerobic exercise on positive-activated affect: A meta-analysis. *Psychology of Sport and Exercise*, *10*(6), 581-594. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2009.05.009

Rejeski, W. J., Brawley, L. R. ve Shumaker, S. A. (1996). Physical activity and health-related quality of life. *Exercise and Sport Sciences Reviews, 24*(1), 71-108. http://doi.org/10.1249/00003677-199600240-00005

Rothon, C., Edwards, P., Bhui, K., Viner, R. M., Taylor, S. ve Stansfeld, S. A. (2010). Physical activity and depressive symptoms in adolescents: A prospective study. *BMC Medicine*, *8*(1). http://doi.org/10.1186/1741-7015-8-32

Sackett-Fox, K., Gere, J. ve Updegraff, J. A. (2021). Better together: The impact of exercising with a romantic partner. J*ournal of Social and Personal Relationships, 38*(11), 3078-3096. https://doi.org/10.1177/02654075211012086

Sapolsky, R. M. (2004). *Why zebras don't get ulcers: The acclaimed guide to stress, stress-related diseases, and coping*. Henry Holt and Co.

Schechtman, K. B. ve Ory, M. G. (2001). The effects of exercise on the quality of life of frail older adults: A preplanned meta-analysis of the FICSIT trials. *Annals of Behavioral Medicine, 23*(3), 186-197. http://dx.doi.org/10.1207/S15324796ABM2303_6

Shang, Y., Xie, H.-D. ve Yang, S.-Y. (2021). The relationship between physical exercise and subjective well-being in college students: The mediating effect of body image and self-esteem. *Frontiers in Psychology*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.658935

Sothmann, M. S. (2006). The Cross-Stressor Adaptation Hypothesis and Exercise Training. E. O. Acevedo ve P. Ekkekakis (Eds.), *Psychobiology of physical activity* (s. 149–160) içinde. Human Kinetics.

Sjøgaard, G., Christensen, J. R., Justesen, J. B., Murray, M., Dalager, T., Fredslund, G. H. ve Søgaard, K. (2016). Exercise is more than medicine: The working age population's well-being and productivity. *Journal of Sport and Health Science*, *5*(2), 159–165. https://doi.org/10.1016/j.jshs.2016.04.004

Spence, J. C., McGannon, K. R. ve Poon, P. (2005). The effect of exercise on global self-esteem: A quantitative review. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 27*(3), 311-334. http://dx.doi.org/10.1123/jsep.27.3.311

Steptoe, A. S. ve Butler, N. (1996). Sports participation and emotional wellbeing in adolescents. *The Lancet*, *347*(9018), 1789-1792. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(96)91616-5

Taşkın, G. ve Özdemir, F. N. Ş. (2018). Çocuklarda egzersizin önemi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 23*(2), 131-141.

Trost, S. G. ve Loprinzi, P. D. (2011). Parental influences on physical activity behavior in children and adolescents: a brief review. *American journal of lifestyle medicine, 5*(2), 171-181. http://dx.doi.org/10.1177/1559827610387236

Trost, S. G., Sallis, J. F., Pate, R. R., Freedson, P. S., Taylor, W. C. ve Dowda, M. (2003). Evaluating a model of parental influence on youth physical activity. *American Journal of Preventive Medicine, 25*(4), 277-282. http://dx.doi.org/10.1016/S0749-3797(03)00217-4

Türk Dil Kurumu (2009). Güncel Türkçe Sözcük (10. Basım). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Upadyaya, K. ve Salmela-Aro, K. (2013). Development of school engagement in association with academic success and well-being in varying social contexts. *European Psychologist*.

Verboven, K. ve Hansen, D. (2021). Critical reappraisal of the role and importance of exercise intervention in the treatment of obesity in adults. *Sports Med, 51*, 379–389. https://doi.org/10.1007/s40279-020-01392-8

Verschuren, O., Ketelaar, M., Gorter, J. W., Helders, P. J., Uiterwaal, C. S. ve Takken, T. (2007). Exercise training program in children and adolescents with cerebral palsy: a randomized controlled trial. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, *161*(11), 1075-1081. http://dx.doi.org/10.1001/archpedi.161.11.1075

Wallace, J. I., Buchner, D. M., Grothaus, L., Leveille, S., Tyll, L., LaCroix, A. Z. ve Wagner, E. H. (1998). Implementation and effectiveness of a community-based health promotion program for older adults. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences, 53*(4), M301-M306. http://dx.doi.org/10.1093/gerona/53A.4.M301

Weinberg, R. S. ve Gould, D. (2015). Foundations of sport and exercise psychology (6. Baskı). Human Kinetics.

Woodman, T., Davis, P. A., Hardy, L., Callow, N., Glasscock, I. ve Yuill-Proctor, J. (2009). Emotions and sport performance: An exploration of happiness, hope, and anger. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 31*(2), 169-188. https://doi.org/10.1123/jsep.31.2.169

Wunsch, K., Kasten, N. ve Fuchs, R. (2017). The effect of physical activity on sleep quality, well-being, and affect in academic stress periods. *Nature and Science of Sleep*, *9*, 117-126. https://doi.org/10.2147/NSS.S132078

Yıldız, F. N. Y. ve Kardaş, F. (2021). Ergenlerde Akademik Öz-Yeterlik, İçsel Motivasyon, Azim ve Psikolojik Dayanıklılığın İyi Oluş ile İlişkisinin İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 1073-1099. https://doi.org/10.33711/yyuefd.957391

Yorgason, J. B., Johnson, L. N., Hill, M.S. ve Selland, B. (2018). Marital benefits of daily individual and conjoint exercise among older couples. *Family Relations, 67*(2), 27-239. https://doi.org/10.1111/fare.12307

Yost, K. J., Haan, M. N., Levine, R. A. ve Gold, E. B. (2005). Comparing SF-36 scores across three groups of women with different health profiles. *Quality of Life Research*, *14*(5), 1251-1261. http://dx.doi.org/10.1007/s11136-004-6673-8

bölüm 12

TEKNOLOJİ KULLANIMI VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Sezin Andiç

1990'larda Web 1.0 ile başlayan web tabanlı teknolojik evrim; ilişkileri, meslekleri, alışkanlıkları, gündelik yaşamı yavaş yavaş değiştirirken bizi de hiçbir "yeni"ye şaşırmamamız gereken bir döneme taşımıştır. 2000'lerde başlayan Web 2.0 dönemi ise insanların topluca web ortamına taşındığı bir dönemi ifade etmektedir. Bireyler sanal ağlar ile birbirine bağlanırken herkesin sosyal ağda bir müstakil alanı oluşmaya başlamıştır. Kavimler Göçü'nün dijital versiyonu olarak ifade edilebilecek olan Web 2.0, aslında yeni bir çağın başlangıcı olarak görülebilir. Bu yeni çağda, gündelik yaşantımızda teknoloji kullanımı artık bilgi ve iletişim amacının ötesine geçmiştir.

Akıp giden yaşantımızda her gelişim döneminin psikolojik gereksinimleri, krizleri ve ödevleri farklılaşmaktadır. Teknolojik gelişmeler, farklı yaşlardaki bireylerin psikolojik gereksinimleri ve psikolojik durumları üzerinde önemli etkiler de yaratmaya başlamıştır. Çocukluk ve ergenlik döneminde aile, akran, arkadaş etkilerini geride bırakma potansiyeli olan ve daha çok teknoloji çatısı altında toplayabileceğimiz internet, video, akıllı cihazlar, çevrim içi ve çevrim dışı oyunları içeren ekran kullanımı yaşamın her alanında etkisini artırmıştır. Üstlendiğimiz sosyal rollerin de bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Birçok sosyal rolümüz; bireyi, diğer bir deyişle "ben"i oluşturmaktadır. Her bireyin farklı sosyal rolleri ve ilişkileri açısından teknolojiye teması, teknoloji kullanımı ve teknolojiden yararlanması da farklılaşabilmektedir. Sosyal, eğitimle ilişkili ya da mesleki ağların oluşumu ile öğrenci, öğretmen, akademisyen, hasta, doktor, danışan, fi-

Kaynakça

Andiç, S. (2019). *Ergenlik dönemi internet oyun oynama bozukluğu: Ailesel ve bireysel değişkenler temelinde bir modelleme*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Al-Saggaf, Y. ve MacCulloch, R. (2019). Phubbing and social relationships: results from an australian sample. *Journal of Relationships Research, 10*(e10), 1-10. https://doi:10.1017/jrr.2019.9

Anshari, M., Alas, Y., Hardaker, G., Jaidin, J. H., Smith, M. ve Ahad, A. D. (2016). Smartphone habit and behavior in Brunei: Personalization, gender, and generation gap. *Computers in Human Behavior*, *64*, 719-727. http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.07.063

APA (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition (Washington, DC: American Psychiatric Association). Am Psychiatr Assoc.

Bahrani, T. (2011). Mobile phones: Just a phone or a language learning device?. *Cross-Cultural Communication*, *7*(2), 244-248. http://dx.doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020110702.028

Banskota, S., Healy, M. ve Goldberg, E. M. (2020). 15 smartphone apps for older adults to use while in isolation during the COVID-19 pandemic. *Western Journal of Emergency Medicine*, *21*(3), 514. http://dx.doi.org /0.5811/westjem.2020.4.47372

Benford, P. (2008). The use of Internet-based communication by people with autism [Doctoral dissertation, University of Nottingham, United Kingdom]. Retrieved from: https://lemosandcrane.co.uk/resources/University%20of%20Nottingham%20- %20The%20use%20of%20internetbased%20communication%20by%20people%20with%20autism.pdf

Benford, P. ve Standen, P. (2009). The internet: a comfortable communication medium for people with Asperger syndrome (AS) and high functioning autism (HFA)?. *Journal of Assistive Technologies, 3*(2), 44-53. https://doi.org/10.1108/17549450200900015

Brivio, E., Gaudioso, F., Vergine, I., Mirizzi, C. R., Reina, C., Stellari, A. ve Galimberti, C. (2018). Preventing technostress through positive technology. *Frontiers in Psychology*, *9*, 2569. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02569

Byrne-Smith, A. (2021). *Adolescence, autism and technology: how technology can impact the social lives and wellbeing of adolescents with an autism diagnosis* [Doctoral dissertation, Canterbury Christ Church University].

Carl, E., Stein, A. T., Levihn-Coon, A., Pogue, J. R., Rothbaum, B., Emmelkamp, P., ... ve Powers, M. B. (2019). Virtual reality exposure therapy for anxiety and related disorders: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Anxiety Disorders*, *61*, 27-36.

Chen, W., Zhang, Z., Giordani, B. ve Larson, J. L. (2022). Technology-Enhanced 4Active intervention impacting psychological well-being and physical activity among older adults: A pilot study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(1), 556. https://doi.org/10.3390/ijerph19010556

Cheng, C., Cheung, M. W. L. ve Wang, H. Y. (2018). Multinational comparison of internet gaming disorder and psychosocial problems versus well-being: Meta-analysis of 20 countries. *Computers in Human Behavior*, *88*, 153-167.

Coehoorn, M. (2014). Phubbing? An absurd design intervention for redefining smart-phone usage.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment,* 49, 71-75. https://doi:10.1207/s15327752jpa4901_13.

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., ve ark.. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Soc. Indicat. Res. 97,* 143-156. https://doi: 10.1007/s11205-009-9493-y

Downing, K. (2001). Information technology, education and health care: Constructivism in the 21st century. *Educational Studies*, *27*(3), 229-235. https://doi.org/10.1080/03055690120076510

Eryılmaz, A. (2017). Pozitif psikoterapiler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *9*(3), 346-362. https://doi.org/10.18863/pgy.288667

Facebook IQ. (2017). How Virtual Reality Facilitates Social Connection. https://www.facebook.com/business/news/insights/how-virtual-reality-facilitates-social-connection (14 Ağustos 2022).

Fredrickson, B. L. (2003). The value of positive emotions: The emerging science of positive psychology is coming to understand why it's good to feel good. *American Scientist, 91*(4), 330-335.

Gaggioli, A., Riva, G., Peters, D. ve Calvo, R. A. (2017). Positive technology, computing, and design: shaping a future in which technology promotes psychological well-being. In *Emotions and affect in human factors and human-computer interaction* (s. 477-502). Academic Press.

Godfrey, A., Hetherington, V., Shum, H., Bonato, P., Lovell, N. H. ve Stuart, S. (2018). From A to Z: Wearable technology explained. *Maturitas*, *113*, 40-47. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2018.04.012

Goh, C., Jones, C. ve Copello, A. (2019). A further test of the impact of online gaming on psychological wellbeing and the role of play motivations and problematic use. *Psychiatric Quarterly*, *90*(4), 747-760. https://doi.org/10.1007/s11126-019-09656-x

Gravenhorst, F., Muaremi, A., Bardram, J., Grünerbl, A., Mayora, O., Wurzer, G., ... ve Tröster, G. (2015). Mobile phones as medical devices in mental disorder treatment: an overview. *Personal and Ubiquitous Computing*, *19*(2), 335-353. https://doi.org/10.1007/s00779-014-0829-5

Grace, L. ve Hone, B. (2019). Factitious: large scale computer game to fight fake news and improve news literacy. Extended Abstracts of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems. New York: ACM, s. 1-8. https://doi.org/10.1145/3290607.3299046

Hadley, W., Houck, C., Brown, L. K., Spitalnick, J. S., Ferrer, M. ve Barker, D. (2019). Moving beyond role-play: evaluating the use of virtual reality to teach emotion regulation for the prevention of adolescent risk behavior within a randomized pilot trial. *Journal of Pediatric Psychology*, *44*(4), 425-435. https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsy092

Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications*. McGraw-Hill Education (UK).

Iqbal, M. H., Aydin, A., Brunckhorst, O., Dasgupta, P. ve Ahmed, K. (2016). A review of wearable technology in medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, *109*(10), 372-380. https://doi.org/10.1177/0141076816663560

Imperatori, C., Dakanalis, A., Farina, B., ve ark., (2020). Global storm of stress-related psychopathological symptoms: a brief overview on the usefulness of virtual reality in facing the mental health impact of covıd-19. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. https://doi.org /10.1089/cyber.2020.0339.

Istepanian, R. S., Jovanov, E. ve Zhang, Y. T. (2004). Guest editorial introduction to the special section on m-health: Beyond seamless mobility and global wireless health-care connectivity. *IEEE Transactions on Information Technology in Biomedicine*, *8*(4), 405-414. https://doi.org/10.1109/TITB.2004.840019

Johnson, D., Jones, C., Scholes, L. ve Carras, M. (2013). Videogames and wellbeing: A comprehensive review.

Kadak, M. T. ve Meral, Y. (2019). Otizm Spektrum Bozuklukları-Güncel Bilgilerimiz Neler?. *OSB*, *12*, 5-15. https://doi: 10.5222/iksstd.2019.16023

Kardefelt-Winther, D. (2014). A conceptual and methodological critique of internet addiction research: Towards a model of compensatory internet use. *Computers in Human Behavior*, *31*, 351-354. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.059

Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Mızrak-Şahin, B., ... ve Babadağ, B. (2016). Sanal dünyanın kronolojik bağımlılığı: Sosyotelizm (phubbing). *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, *3*(2), 223-269. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0013

Kriz, W. C. (2020). Gaming in the Time of COVID-19. *Simulation & Gaming*, *51*(4), 403-410. https://doi.org/10.1177/1046878120931602

Kushlev, K. ve Dunn, E. W. (2015). Checking email less frequently reduces stress. *Computers in Human Behavior*, *43*, 220-228. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.005

Kutner, L. ve Olson, C. K. (2008). Grand Theft Childhood: The Surprising Truth About Violent Video games and What Parents Can Do, Simon & Schuster, New York.

Lau, N., O'Daffer, A., Colt, S., Joyce, P., Palermo, T. M., McCauley, E. ve Rosenberg, A. R. (2020). Android and iPhone mobile apps for psychosocial wellness and stress management: systematic search in app stores and literature review. *JMIR mHealth and uHealth*, *8*(5), e17798. https://doi.org/10.2196/17798

Linardon, J., Cuijpers, P., Carlbring, P., Messer, M. ve Fuller-Tyszkiewicz, M. (2019). The efficacy of app-supported smartphone interventions for mental health problems: A meta-analysis of randomized controlled trials. *World Psychiatry*, *18*(3), 325-336. https://doi.org/10.1002/wps.20673

Loe, M. (2010). Doing it my way: old women, technology and wellbeing. *Sociology of Health & Illness*, *32*(2), 319-334. https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2009.01220.x

Martin, P. ve McCsann, T. V. (2005). Exercise and older women's wellbeing. *Contemporary Nurse*, *20*(2), 169-179. https://doi.org/10.5172/conu.20.2.169

McKenna, K. Y., Green, A. S. ve Gleason, M. E. (2002). Relationship formation on the Internet: What's the big attraction?. *Journal of Social Issues*, *58*(1), 9-31. https://doi.org/10.1111/1540-4560.00246

Marston, H. ve Kowert, R. (2020). What role can videogames play in the COVID-19 pandemic? *Emerald Open Research,* 2, 34. https://doi.org/10.35241/emeraldopenres.13727.2

Misra, S., Cheng, L., Genevie, J. ve Yuan, M. (2016). The iPhone effect: The quality of in-person social interactions in the presence of mobile devices. *Environment and Behavior*, *48*(2), 275-298. https://doi.org/10.1177/0013916514539755

Norman, D. A. (2004). *Emotional design: Why we love (or hate) everyday things*. Civitas Books.

Orben, A. ve Przybylski, A. K. (2019). The association between adolescent well-being and digital technology use. *Nature Human Behaviour*, *3*(2), 173-182.

Qazi, A., Naseer, K., Qazi, J., AlSalman, H., Naseem, U., Yang, S., ... ve Gumaei, A. (2020). Conventional to online education during COVID-19 pandemic: Do develop and underdeveloped nations cope alike. *Children and Youth Services Review*, *119*, 105582, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105582

Peters, D. (2022). Wellbeing supportive design–Research-based guidelines for supporting psychological wellbeing in user experience. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 1-13. https://doi.org/10.1080/10447318.2022.2089812

Peters, D., Calvo, R. A. ve Ryan, R. M. (2018). Designing for motivation, engagement and wellbeing in digital experience. *Frontiers in Psychology*, *9*, 797. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00797

Przybylski, A. K. ve Weinstein, N. (2013). Can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality. *Journal of Social and Personal Relationships, 30*(3), 237- 246. https://doi.org/10.1177/0265407512453827

Rauterberg, M. (2004). Positive effects of entertainment technology on human behaviour. In *Building the information society* (s. 51-58). Springer, Boston, MA.

Rigby, C. S. ve Ryan, R. M. (2016). Time well-spent? Motivation for entertainment media and its eudaimonic aspects through the lens of self-determination theory. *The Routledge handbook of media use and well-being*, 52-66.

Riva, G. (2012). Personal experience in positive psychology may offer a new focus for a growing discipline. *American Psychologist, 67*(7), 574-575. https://doi:10.1037/a0029955

Riva, G., Mantovani, F. ve Wiederhold, B. K. (2020). Positive technology and COVID-19. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *23*(9), 581-587. https://doi.org/10.1089/cyber.2020.29194.gri

Robeyns, I. (2020). Wellbeing, place and technology. *Wellbeing, Space and Society*, *1*, 100013. https://doi.org/10.1016/j.wss.2020.100013

Rutherford, J. J. (2010). Wearable technology. *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine*, *29*(3), 19-24. https://doi.org/10.1109/MEMB.2010.936550.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? explorations of the meaning of psychological well-being. *J Pers Soc Psychol*, 57, 1069-1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American Psychologist,* 55, 68-78. https://doi:10.1037/0003-066X. 55.1.68.

Shields, M. ve Behrmann, R. (2000). Children and computer technology: analysis and recommendations. *Children and Computer Technology*, *10*,(2), 4-30. https://doi.org/10.2307/1602687

Suh, A., ve Li, M. (2022). How the use of mobile fitness technology influences older adults' physical and psychological well-being. *Computers in Human Behavior*, *131*, 107205. https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107205

Seligman, M. E. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: an introduction. *Am Psychol*, 55, 5-14. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9088-8_18

Seligman, M. E., Rashid, T. ve Parks, A. C. (2006). Positive psychotherapy. *Am Psychol*, 61, 774-788.

Seligman, M. (2002). Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to RealizeYour Potential Your Potential For Lasting Fulfillment. New York, Free Press.

Twenge, J. M. (2019). More time on technology, less happiness? Associations between digital-media use and psychological well-being. *Current Directions in Psychological Science*, *28*(4), 372-379. https://doi.org/10.1177/0963721419838244

Umari, T., Rusandi, M. A. ve Yakub, E. (2019). Phubbing as a result of the 4th Industrial Revolution: Is it dangerous? In N. Islami & R. Iinda (Eds.), *Proceedings of the SS9 and 3rd URICES* (s.230-236). https://ices.prosiding.unri.ac.id/index.php/ICES/article/view/7896

Wealth Health Organization (2022). https://www.who.int/about/governance/constitution, 23.09.2022

Wiederhold, B. K. ve Riva, G. (2012). Positive technology supports shift to preventive, integrative health. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *15*(2), 67-68. https://doi.org/10.1089/cyber.2011.1533

Wiederhold, B. K. (2020). Using social media to our advantage: alleviating anxiety during a pandemic. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23, 197-198. https://doi.org/10.1089/cyber.2020.29180.bkw

Wolf, L. J., Haddock, G., Manstead, A. S. ve Maio, G. R. (2020). The importance of (shared) human values for containing the COVID-19 pandemic. *British Journal of Social Psychology*, *59*(3), 618-627. https://doi.org/10.1111/bjso.12401

Vorderer, P., Hefner, D., Reinecke, L. ve Klimmt, C. (Ed.) (2017). *Permanently online, permanently connected*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Zhang, L., Xia, Y., Mao, K., Ma, H. ve Shan, Z. (2014). An effective video summarization framework toward handheld devices. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, *62*(2), 1309-1316. https://doi.org/10.1109/TIE.2014.2336639

bölüm 13

ÇEVRE VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Erkin Sarı

Temelinde bireylerin çevresel olarak sürdürülemez davranış pratiklerini benimsemesinin ve endüstriyel faaliyetlerin doğal dengeyi göz ardı ederek artmasının yattığı çevresel tahribat ve iklim değişikliği insanlar için de bir tehdit kaynağıdır. Yapılan birçok çalışma (ör.; Clayton ve Manning, 2018), iklim değişikliği ve çevresel tahribatın önemli fizyolojik ve psikolojik sorunlara yol açabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla çevresel olarak sürdürülebilir yaşam pratiklerini benimsemek, doğanın ve diğer insanların iyi oluşuna katkı sağlaması yanında bireyin iyi oluşunu da desteklemektedir. Her ne kadar bireylerin çevreci olmayan davranış pratiklerini ve alışkanlıklarını değiştirmesi çaba gerektirse de çevreci davranışların psikolojik iyi oluşu desteklediği saptanmıştır (ör.; Venhoeven, 2016; Zawadzki ve ark., 2020). Kişinin sergilediği çevreci davranışların iyi oluşu desteklemesine ek olarak literatür, zamanımızın çoğunu geçirdiğimiz ev, mahalle, iş yeri ve şehir gibi yapılı çevrelerin olumlu özelliklerinin ve doğal çevrelerle doğrudan ya da dolaylı temasın kişinin iyi oluşunu olumlu yönde etkileyebileceğini belirtmektedir (ör.; Bowler ve ark., 2010; Evans, 2003; Manzo, 2018).

Bu bölümde, çevre ve psikolojik iyi oluş ilişkisi üç kısımda incelenecektir. İlk kısımda, bireylerin çevresel açıdan sürdürülebilir yaşam pratiklerini (ör., enerji tasarrufu yapma, geri dönüşüm yapma) benimsemesinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumuna nasıl etki ettiği literatürdeki çalışmalar ışığında ele alınacaktır. Büyük bir kısmı zaman ve para gibi kaynaklardan fedakârlık etmeyi gerektiren ve o sebepten bireysel iyi oluşla olumsuz bir ilişki sergileyebileceği düşünülen bu davranışların aslında farklı mekanizmalar aracılığıyla (ör., temel ihtiyaçların karşılanması, pozitif bir benlik algısı oluşturma) iyi oluşu ve yaşam kalitesini olumlu şekilde etkilediği okuyucuya aktarılacaktır. İkinci kısımda ise yapılı (ör.; evler,

Kaynakça

Aknin, L. B., Barrington-Leigh, C. P., Dunn, E. W., Helliwell, J. F., Burns, J., Biswas-Diener, R., … Norton, M. I. (2013). Prosocial spending and well-being: Cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*(4), 635–652. https://doi.org/10.1037/a0031578

Akün, E. (2020). Doğal ve kentsel çevrelerin yetişkin sağlığı ile ilişkisi. G. Kıral-Uçar, D. Hasta (Ed.), *Çevre Psikolojisi: İnsan-Doğa Etkileşimi ve Çevre Davranışı* (s. 65–108) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Alisoltani, N., Leclercq, L. ve Zargayouna, M. (2021). Can dynamic ride-sharing reduce traffic congestion? *Transportation Research Part B: Methodological*, *145*, 212–246. https://doi.org/10.1016/j.trb.2021.01.004

AlKheder, S. (2021). Promoting public transport as a strategy to reduce GHG emissions from private vehicles in Kuwait. *Environmental Challenges*, *3*, 100075. https://doi.org/10.1016/j.envc.2021.100075

Ambrey, C. ve Fleming, C. (2014). Public greenspace and life satisfaction in urban Australia. *Urban Studies*, *51*(6), 1290–1321. https://doi.org/10.1177/0042098013494417

Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a Etik* (Furkan Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi MÖ 340).

Arslantürk, G., Yücel, E. ve Sarı, E. (2020). *Şehirlilik Ahlakı ve Birey Üzerindeki Etkilerinin Psikoloji Çalışmaları Açısından Gözden Geçirilmesi* [Sözlü sunum]. 5. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.

Ayala-Azcarraga, C., Diaz, D. ve Zambrano, L. (2019). Characteristics of urban parks and their relation to user well-being. *Landscape and Urban Planning*, *189*, 27–35. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.04.005

Barreto, S. M., Swerdlow, A. J., Smith, P. G. ve Higgins, C. D. (1997). Risk of death from motor-vehicle injury in Brazilian steelworkers: a nested case-control study. *International Journal of Epidemiology*, *26*(4), 814–821. https://doi.org/10.1093/ije/26.4.814

Baum, S., Arthurson, K. ve Rickson, K. (2010). Happy people in mixed-up places: the association between the degree and type of local socioeconomic mix and expressions of neighbourhood satisfaction. *Urban Studies*, *47*(3), 467–485. https://doi.org/10.1177/0042098009351941

Bergefurt, L., Weijs-Perrée, M., Appel-Meulenbroek, R. ve Arentze, T. (2022). The physical office workplace as a resource for mental health – A systematic scoping review. *Building and Environment*, *207*, 108505. https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2021.108505

Berman, M. G., Jonides, J. ve Kaplan, S. (2008). The cognitive benefits of interacting with nature. *Psychological Science*, *19*(12), 1207–1212. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02225.x

Berto, R. (2005). Exposure to restorative environments helps restore attentional capacity. *Journal of Environmental Psychology, 25*(3), 249–259. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.07.001

Bilotta, E. ve Evans, G. W. (2013). Environmental stress. L. Steg, A. E. Van Den Berg, J. I. M. De Groot (Ed.). *Environmental Psychology: An Introduction* (s. 27–35) içinde . BPS Blackwell.

Binder, M. ve Blankenberg, A. K. (2017). Green lifestyles and subjective well-being: More about self-image than actual behaviour? *Journal of Economic Behaviour & Organization*, *137*, 304–323. https://doi.org/10.1016/j.jebo.2017.03.009

Bonnes, M., Scopelliti, M., Fornara, F. ve Carrus, G. (2013). Urban environmental quality. L. Steg, A. Van Den Berg, J. I. M. De Groot (ed.), *Environmental Psychology: An Introduction* (s. 97-107) içinde. BPS Blackwell.

Boubekri, M., Lee, J., MacNaughton, P., Woo, M., Schuyler, L., Tinianov, B. ve Satish, U. (2020). The impact of optimized daylight and views on the sleep duration and cognitive performance of office workers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(9), 3219. https://doi.org/10.3390/ijerph17093219

Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M. ve Pullin, A. S. (2010). A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. *BMC Public Health*, *10*(1), 456. https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-456

Bronzaft, A. L., Dee Ahern, K., McGinn, R., O'Connor, J. ve Savino, B. (1998). Aircraft noise: a potential health hazard. *Environment and Behavior*, *30*(1), 101–113. https://doi.org/10.1177/0013916598301005

Brown, V., Barr, A., Scheurer, J., Magnus, A., Zapata-Diomedi, B. ve Bentley, R. (2019). Better transport accessibility, better health: a health economic impact assessment study for Melbourne, Australia. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *16*(1), 89. https://doi.org/10.1186/s12966-019-0853-y

Cagle, N. L. (2018). Changes in experiences with nature through the lives of environmentally committed university faculty. *Environmental Education Research*, *24*(6), 889–898. https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1342116

Chan, S. H. M., Qiu, L., Esposito, G., Mai, K. P., Tam, K.-P. ve Cui, J. (2021). Nature in virtual reality improves mood and reduces stress: evidence from young adults and senior citizens. *Virtual Reality*. https://doi.org/10.1007/s10055-021-00604-4

Chawla, L. (2007). Childhood experiences associated with care for the natural world: a theoretical framework for empirical results. *Children, Youth and Environments*, *17*(4), 144–170.

Choi, J. (2016). Sustainable behavior: Study engagement and happiness among university students in South Korea. *Sustainability, 8*(7), 599. https://doi.org/10.3390/su8070599

Christner, N., Essler, S., Hazzam, A. ve Paulus, M. (2021). Children's psychological well-being and problem behavior during the COVID-19 pandemic: An online study during the lockdown period in Germany. *PLOS ONE*, *16*(6), e0253473. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253473

Clayton, S. ve Manning, C. (2018). *Psychology and Climate Change: Human Perceptions, Impacts, and Responses*. Academic Press.

Corral-Verdugo, V., Mireles-Acosta, J., Tapia-Fonllem, C. ve Fraijo-Sing, B. (2011). Happiness as correlate of sustainable behavior: A study of pro-ecological, frugal, equitable and altruistic actions that promote subjective wellbeing. *Human Ecology Review*, *18*(2), 95–104.

Corral-Verdugo, V., Montiel-Carbajal, M. M., Sotomayor-Petterson, M., Frías-Armenta, M., Tapia-Fonllem, C. ve Fraijo-Sing, B. (2013). Psychological wellbeing as correlate of sustainable behaviors. C. García, V. Corral-Verdugo, & D. Moreno (Ed.), *Recent Hispanic research on sustainable behavior and interbehavioral psychology* (s. 27–40) içinde. Nova Science Publishers.

Csutora, M. ve Zsoka, A. (2012). Relation of spirituality to happiness, life satisfaction and sustainable lifestyles. *Annals of the International Conference on Spirituality and Sustainability: A New Path for Entrepreneurship*, 1–33.

Csutora, M. ve Zsoka, A. (2013). Are green consumers happier consumers? *Sustainable Consumption Transitions Series Issue, 3*(24).

De la Fuente, F., Saldías, M. A., Cubillos, C., Mery, G., Carvajal, D., Bowen, M. ve Bertoglia, M. P. (2021). Green space exposure association with type 2 diabetes mellitus, physical activity, and obesity: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(1), 97. https://doi.org/10.3390/ijerph18010097

De Young, R. (2000). Expanding and evaluating motives for environmentally responsible behavior. *Journal of Social Issues, 56*(3), 509–526. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00181

del Saz Salazar, S. ve Pérez y Pérez, L. (2021). Exploring the differential effect of life satisfaction on low and high-cost pro-environmental behaviors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(1), 277. https://doi.org/10.3390/ijerph19010277

Deniz, D. (2016). Improving perceived safety for public health through sustainable development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *216*, 632–642. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.12.044

Després, C. (1991). The meaning of home: literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of Architectural and Planning Research, 8*(2), 96–115.

Eigner, S. (2001). The relationship between ''protecting the environment'' as a dominant life goal and subjective well-being. P. Schmuck ve K. M. Sheldon (ed.), *Life Goals and Well-Being: Towards a Positive Psychology of Human Striving* (s. 182–201) içinde. Hogrefe and Huber.

Emami, A. ve Sadeghlou, S. (2021). Residential satisfaction: a narrative literature review towards identification of core determinants and indicators. *Housing, Theory and Society*, *38*(4), 512–540. https://doi.org/10.1080/14036096.2020.1844795

Erikson, E. H. (1959). Identity and the life cycle: Selected papers. *Psychological Issues, 1,* 1– 171.

Evans, G. W. (2003). The built environment and mental health. *Journal of Urban Health*, *80*(4), 536–555. https://doi.org/10.1093/jurban/jtg063

Evans, G. W. ve Cohen, S. (1987). Environmental stress. D. Stokols ve I. Altman (ed.), *Handbook of environmental psychology* (s. 571–610) içinde. Wiley.

Fornara, F., Bonaiuto, M. ve Bonnes, M. (2010). Cross-validation of abbreviated perceived residential environment quality (PREQ) and neighborhood attachment (NA) indicators. *Environment and Behavior*, *42*(2), 171–196. https://doi.org/10.1177/0013916508330998

Frank, L. D., Andresen, M. A. ve Schmid, T. L. (2004). Obesity relationships with community design, physical activity, and time spent in cars. *American Journal of Preventive Medicine*, *27*(2), 87–96. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2004.04.011

Frankl, V. E. (1959). The spiritual dimension in existential analysis and logotherapy. *Journal of Individual Psychology, 15*(2), 157–165.

Ganster, D. C. ve Rosen, C. C. (2013). Work Stress and Employee Health. *Journal of Management*, *39*(5), 1085–1122. https://doi.org/10.1177/0149206313475815

Gascon, M., Sánchez-Benavides, G., Dadvand, P., Martínez, D., Gramunt, N., Gotsens, X., … Nieuwenhuijsen, M. (2018). Long-term exposure to residential green and blue spaces and anxiety and depression in adults: A cross-sectional study. *Environmental Research*, *162*, 231–239. https://doi.org/10.1016/j.envres.2018.01.012

Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, *66*(4), 290–302. https://doi.org/10.1037/a0023566

Göregenli, M. ve Karakuş, P. (2014). Göç araştırmalarında mekân boyutu: Kültürel ve mekansal bütünleşme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *17*(34), 101–115.

Göregenli, M., Karakuş, P. ve Gökten, C. (2016). Acculturation attitudes and urban-related identity of internal migrants in three largest cities of Turkey. *Migration Letters*, *13*(3), 427–442. https://doi.org/10.33182/ml.v13i3.294

Göregenli, M., Karakuş, P., Özgen-Kösten, E. Y. ve Umuroğlu, İ. (2014). Mahalleye bağlılık düzeyinin kent kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *29*(73), 73–85.

Grigoriadou, E. T. (2021). The urban balcony as the new public space for well-being in times of social distancing. *Cities & Health*, *5*(sup1), S208–S211. https://doi.org/10.1080/23748834.2020.1795405

Groen, B., van der Voordt, T., Hoekstra, B. ve van Sprang, H. (2019). Impact of employee satisfaction with facilities on self-assessed productivity support. *Journal of Facilities Management*, *17*(5), 442–462. https://doi.org/10.1108/JFM-12-2018-0069

Hahn, N., Essah, E. ve Blanusa, T. (2021). Biophilic design and office planting: a case study of effects on perceived health, well-being and performance metrics in the workplace. *Intelligent Buildings International*, *13*(4), 241–260. https://doi.org/10.1080/17508975.2020.1732859

Hale, L., Hill, T. D., Friedman, E., Nieto, F. J., Galvao, L. W., Engelman, C. D., Malecki, K. M. ve Peppard, P. E. (2013). Perceived neighborhood quality, sleep quality, and health status: evidence from the Survey of the Health of Wisconsin. *Social Science & Medicine (1982)*, *79*, 16–22. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.07.021

Haller, E., Lubenko, J., Presti, G., Squatrito, V., Constantinou, M., Nicolaou, C., … Gloster, A. T. (2022). To help or not to help? Prosocial behavior, its association with well-being, and predictors of prosocial behavior during the coronavirus disease pandemic. *Frontiers in Psychology*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.775032

Hanson, S. ve Jones, A. (2015). Is there evidence that walking groups have health benefits? A systematic review and meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine*, *49*, 710–715. http://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2014-094157

Hartig, T., Evans, G. W., Jamner, L. D., Davis, D. S. ve Gärling, T. (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, *23*(2), 109–123. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00109-3

Hartig, T., Mang, M. ve Evans, G. W. (1991). Restorative effects of natural environment experiences. *Environment and Behavior*, *23*(1), 3–26. https://doi.org/10.1177/0013916591231001

Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S. ve Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, *35*, 207–228. https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443

Headey, B., Muffels, R. ve Wooden, M. (2008). Money does not buy happiness: or does it? A reassessment based on the combined effects of wealth, income and consumption. *Social Indicators Research*, *87*(1), 65–82. https://doi.org/10.1007/s11205-007-9146-y

Hıdıroğlu-Ongun, C. (2020). Doğal çevrenin bilişsel işlevler üzerine etkileri. G. Kıral-Uçar, D . Hasta (Ed.), *Çevre Psikolojisi: İnsan-Doğa Etkileşimi ve Çevre Davranışı* içinde (s. 37–64). Nobel Akademik Yayıncılık.

Hipp, J. A., Gulwadi, G. B., Alves, S. ve Sequeira, S. (2016). The relationship between perceived greenness and perceived restorativeness of university campuses and student-reported quality of life. *Environment and Behavior*, *48*(10), 1292–1308. https://doi.org/10.1177/0013916515598200

Holt, E. W., Lombard, Q. K., Best, N., Smiley-Smith, S. ve Quinn, J. E. (2019). Active and passive use of green space, health, and well-being amongst university students. Inter- national *Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(3), 424. https://doi.org/10.3390/su11154189

Hunter, M. R., Gillespie, B. W. ve Chen, S. Y.-P. (2019). Urban nature experiences reduce stress in the context of daily life based on salivary biomarkers. *Frontiers in Psychology*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00722

Hymel, K. (2019). If you build it, they will drive: Measuring induced demand for vehicle travel in urban areas. *Transport Policy*, *76*, 57–66. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2018.12.006

International Labour Organization (2018). Working time and the future of work. ILO Future of Work Research Paper Series. https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/research-papers/WCMS_649907/lang--en/index.htm adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022).

Jiang, Y. ve Huang, G. (2022). Urban residential quarter green space and life satisfaction. *Urban Forestry & Urban Greening*, *69*, 127510. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2022.127510

Kaida, N. ve Kaida, K. (2016). Pro-environmental behavior correlates with present and future subjective well-being. *Environment, Development and Sustainability*, *18*(1), 111–127. https://doi.org/10.1007/s10668-015-9629-y

Kaiser, F. G., Wölfing, S. ve Fuhrer, U. (1999). Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, *19*(1), 1–19. https://doi.org/10.1006/jevp.1998.0107

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology, 15*(3), 169–182. https://doi.org/10.1016/0272-4944(95)90001-2

Kaplan, R. ve Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.

Karakuş, P. (2014). *Farklı kimlik gruplarında yer kimliği, yerin anlamları ve kültürlenme süreçleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Kasser, T. (2017). Living both well and sustainably: A review of the literature, with some reflections on future research, interventions and policy. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, *375*(2095). https://doi.org/10.1098/rsta.2016.0369

Kelly, P., Williamson, C., Niven, A. G., Hunter, R., Mutrie, N. ve Richards, J. (2018). Walking on sunshine: scoping review of the evidence for walking and mental health. *British Journal of Sports Medicine*, *52*(12), 800−806. https://doi.org/10.1136/bjsports-2017-098827

Kent, J. L., Ma, L., & Mulley, C. (2017). The objective and perceived built environment: What matters for happiness? *Cities & Health*, *1*(1), 59–71. https://doi.org/10.1080/23748834.2017.1371456

Kiremitçi-Canıöz, E. (2021). Öz belirleme kuramı. M. B. Bulut (Ed.), *Sosyal Psikoloji Kuramları – II* içinde (s. 135–150). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kjellstrom, T., Holmer, I. ve Lemke, B. (2009). Workplace heat stress, health and productivity - an increasing challenge for low and middle-income countries during climate change. *Global Health Action*, *2*. https://doi.org/10.3402/gha.v2i0.2047

Knobel, P., Maneja, R., Bartoll, X., Alonso, L., Bauwelinck, M., Valentin, A., … Dadvand, P. (2021). Quality of urban green spaces influences residents' use of these spaces, physical activity, and overweight/obesity. *Environmental Pollution*, *271*, 116393. https://doi.org/10.1016/j.envpol.2020.116393

Kohl, H. W., 3rd, Craig, C. L., Lambert, E. V., Inoue, S., Alkandari, J. R., Leetongin, G., Kahlmeier, S. ve Lancet Physical Activity Series Working Group (2012). The pandemic of physical inactivity: global action for public health. *Lancet*, *380*(9838), 294–305. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60898-8

Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, *8*(3), 239–260. https://doi.org/10.1080/13504620220145401

Korpela, K., Kyttä, M. ve Hartig, T. (2002). Restorative experience, self-regulation, and children's place preferences. *Journal of Environmental Psychology*, *22*(4), 387–398. https://doi.org/10.1006/jevp.2002.0277

Lange, F. ve Dewitte, S. (2019). Measuring pro-environmental behavior: Review and recommendations. *Journal of Environmental Psychology*, *63*(April), 92–100. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.04.009

Lawton, E., Brymer, E., Clough, P. ve Denovan, A. (2017). The relationship between the physical activity environment, nature relatedness, anxiety, and the psychological well-being benefits of regular exercisers. *Frontiers in Psychology*, *8*, 1058. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01058

Mackay, C. M. L., Cristoffanini, F., Wright, J. D., Neufeld, S. D., Ogawa, H. F. ve Schmitt, M. T. (2021). Connection to nature and environmental activism: Politicized environmental identity mediates a relationship between identification with nature and observed environmental activist behaviour. *Current Research in Ecological and Social Psychology*, *2*, 100009. https://doi.org/10.1016/j.cresp.2021.100009

Magnusson, M. K., Arvola, A., Hursti, U.-K. K., Åberg, L. ve Sjödén, P.-O. (2003). Choice of organic foods is related to perceived consequences for human health and to environmentally friendly behaviour. *Appetite*, *40*(2), 109–117. https://doi.org/10.1016/S0195-6663(03)00002-3

Manzo, L. C. (2018). City life and well-being. A. S. Devlin (ed.), *Environmental Psychology and Human Well-Being* (s. 107–133) içinde. Elsevier.

Marans, R. W. ve Stimson, R. (2011). An overview of quality of urban life. R. W. Marans ve R. Stimson (ed.), *Investigating Quality of Urban Life* (s. 1–29) içinde. Springer.

Maslow, A. (1962). *Toward a psychology of being*. Van Nostrand Company.

McCay, L., Abassi, A., Abu-Lebdeh, G., Adam, Z., Audrey, S., Barnett, A., Carrasco-Turigas, G., ... Zolnierczuk, M. (2017). Scoping assessment of transport design targets to improve public mental health. *Journal of Urban Design and Mental Health*, *3*(8).

Mitchell, R. (2013). Is physical activity in natural environments better for mental health than physical activity in other environments? *Social Science & Medicine*, *91*, 130–134. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.04.012

Moghetti, P., Balducci, S., Guidetti, L., Mazzuca, P., Rossi, E., Schena, F., … Rossi, E. (2021). Walking for subjects with type 2 diabetes: a systematic review and joint AMD/SID/SISMES evidence-based practical guideline. *Sport Sciences for Health*, *17*(1), 1–20. https://doi.org/10.1007/s11332-020-00690-y

Moser, G. (2012). Cities. S. D. Clayton (Ed.), *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology* (s. 203–220) içinde. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199733026.013.0012

Netuveli, G. ve Watts, P. (2020). Pro-environmental behaviours and attitudes are associated with health, wellbeing and life satisfaction in multiple occupancy households in the UK Household Longitudinal Study. *Population and Environment*, *41*(3), 347–371. https://doi.org/10.1007/s11111-020-00337-7

Nguyen, H. V., Le, M. T. T., Pham, C. H. ve Cox, S. S. (2022). Happiness and pro-environmental consumption behaviors. *Journal of Economics and Development*. https://doi.org/10.1108/JED-07-2021-0116

Nguyen-Phuoc, D. Q., Young, W., Currie, G. ve De Gruyter, C. (2020). Traffic congestion relief associated with public transport: state-of-the-art. *Public Transport*, *12*(2), 455–481. https://doi.org/10.1007/s12469-020-00231-3

Novaco, R. W., Kliewer, W. ve Broquet, A. (1991). Home environmental consequences of commute travel impedance. *American Journal of Community Psychology*, *19*(6), 881–909. https://doi.org/10.1007/BF00937890

OECD (2020). Average usual weekly hours worked on the main job. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022).

Panahi, S., Yunus, A. S. M., Roslan, S., Jaafar, R. A. K., Jaafar, W. M. W. ve Panahi, M. S. (2016). Predictors of psychological well-being among Malaysian graduates. *The European Journal of Social & Behavioural Sciences*, *16*(2), 122–137. https://doi.org/10.15405/ejsbs.186

Passmore, H. A. ve Howell, A. J. (2014). Nature involvement increases hedonic and eudaimonic well-being: a two-week experimental study. *Ecopsychology*, *6*(3), 148–154. http://doi.org/10.1089/eco.2014.0023

Pereira, M. ve Forster, P (2015). The relationship between connectedness to nature, environmental values, and pro-environmental behaviours. *Reinvention: An International Journal of Undergraduate Research*, *8*(2).

Perkins, D. D., Meeks, J. W. ve Taylor, R. B. (1992). The physical environment of street blocks and resident perceptions of crime and disorder: Implications for theory and measurement. *Journal of Environmental Psychology, 12*(1), 21–34. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80294-4

Pierceall, E. A. ve Keim, M. C. (2007). Stress and coping strategies among community college students. *Community College Journal of Research and Practice*, *31*(9), 703–712. https://doi.org/10.1080/10668920600866579

Porteous, J. (1976). Home: The Territorial Core. *Geographical Review, 66*(4), 383–390. https://doi.org/10.2307/213649

Prati, G., Albanesi, C. ve Pietrantoni, L. (2016). The reciprocal relationship between sense of community and social well-being: A cross-lagged panel analysis. *Social Indicators Research, 127*(3), 1321–1332. https://doi.org/10.1007/s11205-015-1012-8

Pretty, J., Peacock, J., Hine, R., Sellens, M., South, N., & Griffin, M. (2007). Green exercise in the UK countryside: Effects on health and psychological well-being, and implications for policy and planning. *Journal of Environmental Planning and Management*, *50*(2), 211–231. https://doi.org/10.1080/09640560601156466

Reese, G., Stahlberg, J. ve Menzel, C. (2022). Digital shinrin-yoku: do nature experiences in virtual reality reduce stress and increase well-being as strongly as similar experiences in a physical forest? *Virtual Reality*. https://doi.org/10.1007/s10055-022-00631-9

Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: T he role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(4), 419–435. https://doi.org/10.1177/0146167200266002

Rich, S. A., Hanna, S. ve Wright, B. J. (2017). Simply satisfied: The role of psychological need satisfaction in the life satisfaction of voluntary simplifiers. *Journal of Happiness Studies, 18*(1), 89–105. https://doi.org/10.1007/s10902-016-9718-0

Richards, J., Jiang, X., Kelly, P., Chau, J., Bauman, A. ve Ding, D. (2015). Don't worry, be happy: cross-sectional associations between physical activity and happiness in 15 European countries. *BMC Public Health*, *15*(53), 1−8. https://doi.org/10.1186/s12889-015-1391-4

Roe, J., Thompson, C., Aspinall, P., Brewer, M., Duff, E., Miller, D., … Clow, A. (2013). Green space and stress: evidence from cortisol measures in deprived urban communities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *10*(9), 4086–4103. https://doi.org/10.3390/ijerph10094086

Rosa, C. D. ve Collado, S. (2019). Experiences in nature and environmental attitudes and behaviors: S etting the ground for future research. *Frontiers in Psychology*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00763

Rosenbaum, S., Vancampfort, D., Tiedemann, A., Stubbs, B., Steel, Z., Ward, P. B., Berle, D. ve Sherrington, C. (2016). Among inpatients, posttraumatic stress disorder symptom severity is negatively associated with time spent walking. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, *204*(1), 15−19. https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000000415

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, *52*, 141–166. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069–1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Saelens, B. E., Sallis, J. F., Black, J. B. ve Chen, D. (2003). Neighborhood-based differences in physical activity: an environment scale evaluation. *American Journal of Public Health*, *93*(9), 1552−1558. https://doi.org/10.2105/ajph.93.9.1552

Salihoğlu, T. ve Türkoğlu, H. (2018). Residential Environment and Quality of Urban Life. *MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal, 14, 203-217*. https://doi.org/10.5505/megaron.2018.06977

Sarı, E. (2021). Çevre ve ahlak. G. Arslantürk (Ed.), *Ahlak Psikolojisi* (s. 247-270) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarı, E. ve Bozo, Ö. (2020). Urban design and psychological health in Ankara: A city case study. *Journal of Urban Design and Mental Health*, *6*(8).

Sarı, E. ve Öner-Özkan, B. (2022). Sosyal medya kullanıcılarının eve atfettiği anlamlar: Ekşi Sözlük örneği. *Onto Psikoloji Dergisi*, *22*, 97-105.

Schmitt, M. T., Aknin, L. B., Axsen, J. ve Shwom, R. L. (2018). Unpacking the relationships between pro-environmental behavior, life satisfaction, and perceived ecological threat. *Ecological Economics*, *143*, 130–140. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.07.007

Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P. ve Franěk, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *36*(4), 457–475. https://doi.org/10.1177/0022022105275962

Schweizer, C., Edwards, R. D., Bayer-Oglesby, L., Gauderman, W. J., Ilacqua, V., Juhani Jantunen, M., … Künzli, N. (2007). Indoor time–microenvironment–activity patterns in seven regions of Europe. *Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology*, *17*(2), 170–181. https://doi.org/10.1038/sj.jes.7500490

Scott, E. E., LoTemplio, S. B., McDonnell, A. S., McNay, G. D., Greenberg, K., McKinney, T., Uchino, B. N. ve Strayer, D. L. (2021). The autonomic nervous system in its natural environment: Immersion in nature is associated with changes in heart rate and heart rate variability. *Psychophysiology*, *58*(4), e13698. https://doi.org/10.1111/psyp.13698

Seidman, M. D. ve Standring, R. T. (2010). Noise and quality of life. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *7*(10), 3730–3738. https://doi.org/10.3390/ijerph7103730

Shanahan, D. F., Bush, R., Gaston, K. J., Lin, B. B., Dean, J., Barber, E. ve Fuller, R. A. (2016). Health benefits from nature experiences depend on dose. *Scientific Reports*, *6*(1), 28551. https://doi.org/10.1038/srep28551

Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: an exploratory study of environmental experience. *Journal of Environmental Psychology*, *6*, 281–198. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(86)80002-0

Sullivan, W. C., Kuo, F. E. ve De Pooter, S. F. (2004). The fruit of urban nature: Vital neighbourhood spaces. *Environment and Behavior*, *36*(5), 678–700. https://doi.org/10.1177/0193841X04264945

Tatar, A., Özüdoğru, M. T., Uysal, A. R. ve Uyğur, G. (2017). Kent yaşamından memnuniyet ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Kent Akademisi*, *10*(32), 413–431.

Taufik, D., Bolderdijk, J. W. ve Steg, L. (2015). Acting green elicits a literal warm glow. *Nature*, *5*(1), 37–40. https://doi.org/10.1038/NCLIMATE2449

Tawatsupa, B., Lim, L. L., Kjellstrom, T., Seubsman, S. A., Sleigh, A. ve The Thai Cohort Study Team (2010). The association between overall health, psychological distress, and occupational heat stress among a large national cohort of 40,913 Thai workers. *Global Health Action*, *3*. https://doi.org/10.3402/gha.v3i0.5034

Tiwari, G. K. (2016). Sustainable behaviors and happiness: An optimistic link. *The International Journal of Indian Psychology, 4*(1), 127–136.

Tomei, G., Fioravanti, M., Cerratti, D., Sancini, A., Tomao, E., Rosati, M. V., Vacca, D., Palitti, T., Di Famiani, M., Giubilati, R., De Sio, S. ve Tomei, F. (2010). Occupational exposure to noise and the cardiovascular system: a meta-analysis. *The Science of The Total Environment*, *408*(4), 681–689. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2009.10.071

Turk, A., Tierney, S., Wong, G., Todd, J., Chatterjee, H. J. ve Mahtani, K. R. (2022). Self-growth, well-being and volunteering - Implications for social prescribing: A qualitative study. *SSM - Qualitative Research in Health*, *2*, 100061. https://doi.org/10.1016/j.ssmqr.2022.100061

Türkiye İstatistik Kurumu (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500 (Erişim Tarihi: 8 Mart 2022).

Türkoğlu, H. D. (1997). Residents' satisfaction of housing environments: the case of Istanbul, Turkey. *Landscape and Urban Planning*, *39*(1), 55–67. https://doi.org/10.1016/S0169-2046(97)00040-6

Ulrich, R. S. (1979). Visual landscapes and psychological well-being. *Landscape Research*, *4*(1), 17–23. https://doi.org/10.1080/01426397908705892

Ulrich, R. S. (1981). Natural versus urban scenes: Some psychophysiological effects. *Environment and Behavior, 13*(5), 523–556. https://doi.org/10.1177/0013916581135001

Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, *224*(4647), 420–421. https://doi.org/10.1126/science.6143402

Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A. ve Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology, 11*(3), 201–230. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7

Venhoeven, L. A. (2016). *A look on the bright side of an environmentally-friendly life: Whether and why acting environmentally-friendly can contribute to well-being* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Groningen.

Venhoeven, L. A., Bolderdijk, J. W. ve Steg, L. (2016). Why acting environmentally-friendly feels good: Exploring the role of self-image. *Frontiers in Psychology*, *7*(1846). https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01846

Vlek, C. (2000). Essential psychology for environmental policy making. *International Journal of Psychology*, *35*(2), 153–167. https://doi.org/10.1080/002075900399457

Wang, H. ve Yang, Y. (2019). Neighborhood walkability: A review and bibliometric analysis. *Cities*, *93*, 43−61. https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.04.015

Ward Thompson, C., Aspinall, P., Roe, J., Robertson, L. ve Miller, D. (2016). Mitigating stress and supporting health in deprived urban communities: The importance of green space and the social environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *13*(4). https://doi.org/10.3390/ijerph13040440

Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(4), 678–691. https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.4.678

Weinstein, N. D. (1982). Community noise problems: Evidence against adaptation. *Journal of Environmental Psychology*, *2*(2), 87–97. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(82)80041-8

Welsch, H., Binder, M. ve Blankenberg, A.K. (2021). Green behavior, green self-image, and subjective well-being: Separating affective and cognitive relationships. *Ecological Economics*, *179*, 106854. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106854

Welsch, H. ve Kuhling, J. (2011). Are pro-environmental consumption choices utility maximizing? Evidence from subjective well-being data. *Ecological Economics, 72*, 75–87. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.04.015

Wen, M., Hawkley, L. C. ve Cacioppo, J. T. (2006). Objective and perceived neighborhood environment, individual SES and psychosocial factors, and self-rated health: an analysis of older adults in Cook County, Illinois. *Social Science & Medicine, 63*(10), 2575–2590. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.06.025

Whitburn, J., Linklater, W. ve Abrahamse, W. (2019). Meta-analysis of human connection to nature and proenvironmental behavior. *Conservation Biology*, *34*(1), 180–193. https://doi.org/10.1111/cobi.13381

Wicks, C., Barton, J., Orbell, S. ve Andrews, L. (2022). Psychological benefits of outdoor physical activity in natural versus urban environments: A systematic review and meta-analysis of experimental studies. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *14*(3), 1037–1061. https://doi.org/10.1111/aphw.12353

Wiik, R. (2011). Indoor productivity measured by common response patterns to physical and psychosocial stimuli. *Indoor Air*, *21*(4), 328–340. https://doi.org/10.1111/j.1600-0668.2011.00708.x

World Health Organization (2010). Global Recommendations on Physical Activity for Health. https://www.who.int/publications/i/item/9789241599979 sitesinden erişildi (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2022).

Wray-Lake, L., DeHaan, C. R., Shubert, J. ve Ryan, R. M. (2019). Examining links from civic engagement to daily well-being from a self-determination theory perspective. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(2), 166–177. https://doi.org/10.1080/17439760.2017.1388432

Wrosch, C., Scheier, M. F., Miller, G. E., Schulz, R. ve Carver, C. S. (2003). Adaptive self- regulation of unattainable goals: Goal disengagement, goal reengagement, and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*(12), 1494–1508. https://doi.org/10.1177/0146167203256921

Yoon, J. H., Won, J. U., Lee, W., Jung, P. K. ve Roh, J. (2014). Occupational noise annoyance linked to depressive symptoms and suicidal ideation: a result from nationwide survey of Korea. *PLOS ONE*, *9*(8), e105321. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0105321

Yuriev, A., Boiral, O., Francoeur, V. ve Paillé, P. (2018). Overcoming the barriers to pro-environmental behaviors in the workplace: A systematic review. *Journal of Cleaner Production*, *182*, 379–394. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.041

Zawadzki, S. J., Steg, L. ve Bouman, T. (2020). Meta-analytic evidence for a robust and positive association between individuals' pro-environmental behaviors and their subjective wellbeing. *Environmental Research Letters*, *15*(12). https://doi.org/10.1088/1748-9326/abc4ae

Zenker, S., Petersen, S. ve Aholt, A. (2013). The Citizen Satisfaction Index (CSI): Evidence for a four basic factor model in a German sample. *Cities*, *31*, 156–164. https://doi.org/10.1016/j.cities.2012.02.006

bölüm 14

MEVSİMSELLİK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Elvan Kiremitçi Canıöz

Dünyanın dönüş hareketlerine bağlı olarak mevsimler meydana gelmektedir. Bir yıl içerisinde art arda yaşanan bu mevsimler çeşitli değişimlere neden olmaktadır. Sıcaklık, günlerin kısalması veya uzaması, güneş ışığından yararlanma sürelerindeki farklılıklar gibi etmenler, dört mevsim arasındaki farklardır. Sıcaklık ve gün ışığı gibi değişimler, bireylerin günlük yaşamını etkilemektedir. Yaz aylarında sıcaklıklar ve açık alanda geçirilen vakit artmakta; kış aylarında ise soğuk havalara ve gün ışığının azalmasına bağlı olarak azalmakta, evde geçirilen vakit artmaktadır. Yaz aylarında açık havada bulunmanın ve gerçekleştirilen aktivitelerin sayısındaki artış bireylere daha fazla seçenek sunabilmektedir. Kış aylarında ise bu etkinliklerin daha çok kapalı alanlarla sınırlı olması bireyleri etkileyebilmektedir. Mevsimsellik, bireylerin mevsimlere bağlı olarak bu değişimlerden etkilenmeleri olarak tanımlanmaktadır (Ekinci ve ark., 2005). Mevsimlere bağlı olarak bireylerin yoğun depresif belirtiler yaşamaları, mevsimsel duygudurum bozukluğu olarak adlandırılmaktadır. Mevsimsel değişimler, bireylerin duygu durumlarını ve psikolojik iyi oluşlarını etkilemektedir (Goodwin ve ark., 2007).

Günümüzde bireylerin iyi oluşlarını etkileyen faktörler büyük merak uyandırmaktadır. Bu nedenle bu bölümde, mevsimsel değişimlerin iyi oluş üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Çünkü mevsimsel değişimler özellikle bireylerin psikolojik iyi oluşları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede çalışmada, mevsimsellik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki, literatürde bu iki kavram arasındaki ilişki azlığına bağlı olarak mevsimselliğin psikolojik iyi oluş kavramı ile ilişkisi, konuyla ilgili görgül araştırmalar ve kültürel bağlamda mevsimsellikle ilişkili kavramlardan biri olan Hyyge felsefesi konuları ele alınacaktır.

Kaynakça

Akesen, A. (1984). Açıkhava rekreasyonunda bazı temel kavramlar ve özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 34*(1), 131-137.

American Psychiatric Association. (2000). Practice guideline for the treatment of patients with major depressive disorder (revision). *American Journal of Psychiatry*, *157*, 1-45.

Attar-Levy, D. (1997). Seasonal affective disorder. *Revue du praticien, 47*, 1899-1903.

Beauchemin, K. M. ve Hays, P. (1996). Sunny hospital rooms expedite recovery from severe and refractory depressions. *Journal of Affective Disorders, 40*(1-2), 49-51. https://doi.org/10.1016/0165-0327(96)00040-7

Bille, M. (2015). Lighting up cosy atmospheres in Denmark. *Emotion, Space and Society*, *15*, 56-63. https://doi.org/10.1016/j.emospa.2013.12.008

Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine.

Brymer, E., Cuddihy, T. F. ve Sharma-Brymer, V. (2010). The role of nature-based experiences in the development and maintenance of wellness. *Asia-Pacific Journal of Health, Sport and Physical Education, 1*(2), 21-27. https://doi.org/10.1080/18377122.2010.9730328

Colombo, C., Lucca, A., Benedetti, F., Barbini, B., Campori, E. ve Smeraldi, E. (2000). Total sleep deprivation combined with lithium and light therapy in the treatment of bipolar depression: replication of main effects and interaction. *Psychiatry research*, *95*(1), 43- 53. https://doi.org/10.1016/S0165-1781(00)00164-5

Commission Internationale de l'Eclairage (CIE). (2004). *Ocular lighting effects on human physiology and behaviour*. Vienna, Austria.

Connolly, M. (2013). Some like it mild and not too wet: The influence of weather on subjective well-being. *Journal of Happiness Studies, 14*, 457–473. https://doi.org/10.1007/s10902-012-9338-2

Cunningham, J. E., Stamp, J. A. ve Shapiro, C. M. (2019). Sleep and major depressive disorder: a review of non-pharmacological chronotherapeutic treatments for unipolar depression. *Sleep medicine*, *61*, 6-18. https://doi.org/10.1016/j.sleep.2019.04.012

De Vries, N., van Ark, E. M., Stoof, J., Kuipers, E. J., van Vliet, A. H. ve Kusters, J. G. (2003). The stress-induced hsp12 gene shows genetic variation among helicobacter pylori strains. *FEMS Immunology & Medical Microbiology*, *38*(1), 45-51. https://doi.org/10.1016/S0928-8244(03)00105-6

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. (2009). Subjective well-being. *The science of well-being*, 11-58.

Ekinci, M., Okanlı, A. ve Gözüağca, D. (2005). Mevsimsel depresyonlar ve baş etme yolları. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, *8*(1), 109-112.

Eryılmaz, G. ve Kamil, U. (2019). Açık alan rekreasyon etkinliklerine katılan bireylerin pozitif ve negatif duygu durumlarının karşılaştırılması. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, *3*(4), 562-578. https://doi.org/10.32958/gastoria.577011

Feddersen, J., Metcalfe, R. ve Wooden, M. (2016). Subjective well-being: Why weathermatters. *Journal of Royal Statistical Society Series A*,*179*(1):203–228.

Frandsen, T.B., Pareek, M., Hansen, J.P. ve Nielsen, C.T. (2014). Vitamin D supplementation for treatment of seasonal affective symptoms in healthcare professionals: a double-blind randomised placebo-controlled trial. *BMC Research Notes 7*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/1756-0500-7-528

Garde, A. H., Hansen, Å. M., Persson, R., Österberg, K., Ørbæk, P., Karlson, B. ve Kristiansen, J. (2014). Month-to-month variation in sleep among healthy, Scandinavian daytime workers. *Scan-*

dinavian Journal of Clinical and Laboratory Investigation, *74*(6), 527 535. https://doi.org/10.3109/00365513.2014.913303

Gdańska, P., Kiersnowska, I., Baranowska, J., Kotomska, M. ve Węgrzyn, P. (2019). Bright light therapy as a method of supportive treatment of depression in pregnancy, puerperium and other selected psychiatric diseases. *Journal of Education, Health and Sport*, *9*(5), 304-309. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3157429

Gloth, F.M., Alam W. ve Hollis B. (1999). Vitamin D vs broad spectrum phototherapy in the treatment of seasonal affective disorder. *Journal of Nutrition, Health and Aging*, *3* (1), 5-7.

Golder, S. A. ve Macy, M. W. (2011). Diurnal and seasonal mood vary with work, sleep, and daylength across diverse cultures. *Science, 333,* 1878–1881. https://doi.org/10.1126/science.1202775

Goodwin, F.K., Jamison K.R. ve Ghaemi S.N. (2007). *Manic-Depressive Illness: Bipolar Disorders and Recurrent Depression*. NewYork.

Güleç, C. ve Köroğlu, E. (1998). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Hekimler Yayın Birliği, Cilt:2, Ankara.

Hartig, T., Evans, G. W., Jamner, L. D., Davis, D. S. ve Gärling, T. (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, *23*(2), 109 123. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00109-3

Helliwell, J. F., Layard,R., Sachs, J. D.,De Neve, J. E., Aknin, L. B. ve Wang, S. (2022). *World Happiness Report*. Sustainable Development Solutions Network.

Howell, J. P. ve Sundberg, T. (2015). Towards an affective geopolitics: Soft power and the Danish notion of "hygge". *Environment, Space, Place*, *7*(2), 97-120. https://doi.org/10.5840/esplace20157213

Humble, M. B. (2010). Vitamin D, light and mental health. *Journal of Photochemistry and Photobiology B: Biology*, *101*(2), 142-149.

Igawa, M., Piao, X. ve Managi, S. (2022). The impact of cooling energy needs on subjective well-being: Evidence from Japan. *Ecological Economics*, *198*, 107464. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107464

Jorde, R., Sneve, M., Figenschau, Y., Svartberg, J. ve Waterloo, K. (2008). Effects of vitamin D supplementation on symptoms of depression in overweight and obese subjects: randomized double blind trial. *Journal of Internal Medicine*, 264 (6): 599-609. https://doi.org 10.1111/j.1365-2796.2008.02008.x

Kiremitçi, E. ve Coşkun, H. (2017). Mevsimsellik ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(2), 239-248.

Larsen, M. A. (2019). Hygge, and higher education: a case study of Denmark. P. Gibbs ve A. Peterson (Ed.), *Higher education and hope*. (s.71-89) içinde. Palgrave Macmillan.

Liu, P., Tov, W., Kosinski, M., Stillwell, D. J. ve Qiu, L. (2015). Do Facebook status updates reflect subjective well-being? *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *18*(7), 373-379. https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0022

Lyall, L. M., Wyse, C. A., Graham, N., Ferguson, A., Lyall, D. M., Cullen, B., ... ve Smith, D. (2018). wellbeing, and cognitive function: a cross-sectional study of 91 105 participants from the UK Biobank. *The Lancet Psychiatry*, *5*(6), 507-514. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30139-1

Martinaitiene, D. ve Raskauskiene, N. (2022). Effects of changes in seasonal weather patterns on the subjective well-being in patients with CAD enrolled in cardiac rehabilitation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(9), 4997. https://doi.org/10.3390/ijerph19094997

McLaughlin, C., Bowman, M. L., Bradley, C. L. ve Mistlberger, R. E. (2008). A prospective study of seasonal variation in shift-work tolerance. *Chronobiology International*, *25*(2-3), 455-470. https://doi.org/10.1080/07420520802118269

Meesters, Y. ve Gordijn, M. C. M. (2016). Seasonal affective disorder, winter type: Current insights and treatment options. Psychology Research and Behavior Management, 9, 317-327. https://

doi.org/10.2147/PRBM.S114906

Morken, G., Lilleeng, S. ve Linaker, O. M. (2002). Seasonal variation in suicides and in admissions to hospital for mania and depression. *Journal of Affective Disorders*, *69*(1 3), 39-45. https://doi.org/10.1016/S0165-0327(00)00373-6

Murray, G., Allen, N. B. ve Trinder, J. (2001). A longitudinal investigation of seasonal variation in mood. *Chronobiology International*, *18*(5), 875-891. https://doi.org/10.1081/CBI-100107522

Nobari, H., Badicu, G., Akyildiz, Z. ve Clemente, F. M. (2023). Relationships between training load and wellbeing measures across a full season: a study of Turkish national youth wrestlers. *Biology of Sport, 40*(2), 399- 408. https://doi.org/10.5114/biolsport.2023.116009

Noelke, C., McGovern, M., Corsi, D. J., Jimenez, M. P., Stern, A., Wing, I. S. ve Berkman, L. (2016). Increasing ambient temperature reduces emotional well-being. *Environmental Research*, *151*, 124-129. https://doi.org/10.1016/j.envres.2016.06.045

Özdemir, Y. Z. (2018). *Bipolar bozuklukta mevsimsellik ve klinik özellikler ile ilişkisi*. [Tıpta uzmanlık tezi]. Ege Üniversitesi.

Partonen, T. ve Lönnqvist, J. (1998). Seasonal affective disorder. *CNS Drugs*, *9*(3), 203-212.

Partonen, T., ve Lönnqvist, J. (2000). Bright light improves vitality and alleviates distress in healthy people. *Journal of Affective Disorders*, *57*(1-3), 55-61. https://doi.org/10.1016/S0165-0327(99)00063-4

Pedross, A. B., Schröder, C., Muench, M., Wirz-Justice, A. ve Cajochen, C. (2008). Circadian modulation in subjective well-being under high and low sleep pressure conditions: effects of age and gender. *Journal of Sleep Research, 17*(81).

Persson, R., Österberg, K., Garde, A. H., Hansen, Å. M., Ørbæk, P. ve Karlson, B. (2010). Seasonal variation in self-reported arousal and subjective Health complaints. *Psychology, Health & Medicine*, *15*(4), 434- 444. https://doi.org/10.1080/13548506.2010.482140

Pinchasov, B. B., Shurgaja, A. M., Grischin, O. V. ve Putilov, A. A. (2000). Mood and energy regulation in seasonal and non-seasonal depression before and after midday treatment with physical exercise or bright light. *Psychiatry Research*, *94*(1), 29-42. https://doi.org/10.1016/S0165-1781(00)00138-4

Raison, C. L., Hale, M. W., Williams, L. E., Wager, T. D. ve Lowry, C. A. (2015). Somatic influences on subjective well-being and affective disorders: the convergence of thermosensory and central serotonergic systems. *Frontiers in Psychology*, *5*, 1580. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01580

Rehdanz, K. ve Maddison, D. (2005). Climate and happiness. *Ecological Economics 52*, 111- 125. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.06.015

Roecklein, K. A. ve Rohan, K. J. (2005). Seasonal affective disorder: an overview and update. *Psychiatry (Edgmont)*, *2*(1), 20-26.

Rohan, K. J., Evans, M., Mahon, J. N., Sitnikov, L., Ho, S. Y., Nillni, Y. I., Potolache, T.T. ve Vacek, P. M. (2013). Cognitive-behavioral therapy vs. light therapy for preventing winter depression recurrence: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, *14*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/1745-6215-14-82

Rosenthal, N. E., Sack, D. A., Skwerer, R. G., Jacobsen, F. M. ve Wehr, T. A. (1988). Phototherapy for seasonal affective disorder. *Journal of Biological Rhythms*, *3*(2), 101 120. https://doi.org/10.1177/0748730488003002

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719. https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719

Ryff, C. D. ve Singer, B. H. (2006). Best news yet on the six-factor model of well-being. *Social Science*

Research, *35*(4), 1103-1119. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.01.002

Rosenthal, N. E., Sack, D. A., Gillin, J. C., Lewy, A. J., Goodwin, F. K., Davenport, Y., Mueller, P.S., Newsome, D.A. ve Wehr, T. A. (1984). Seasonal affective disorder: A description of the syndrome and preliminary findings with light therapy. *Archives of General Psychiatry*, *41*(1), 72-80.

Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of Positive Psychology*, (2. Baskı, s. 3-12) içinde. Oxford University Press.

Seligman, M. E., Steen, T. A., Park, N. ve Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: empirical validation of interventions. *American Psychologist*, *60*(5), 410. https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.5.410

Seligman, M. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. *American psychologist*, *55*(1), 5-14. https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.1.5

Smoyer, A. B. ve Minke, L. K. (2019). Hygge: Food and the construction of safety among incarcerated women in Denmark. *Appetite*, *141*, https://doi.org/10.1016/j.appet.2019.104319

Shipowick, C. D., Moore, C. B., Corbett, C. ve Bindler, R. (2009). Vitamin D and depressive symptoms in women during the winter: a pilot study. *Applied Nursing Research*, 22 (3): 221-225. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2007.08.001

Terman, M. ve Terman, J. S. (2005). Light therapy for seasonal and nonseasonal depression: Efficacy, protocol, safety, and side effects. *CNS Spectrums*, *10*(8), 647-663. https://doi.org/10.1017/s1092852900019611

Tucker, P., Macdonald, I., Folkard, S. ve Smith, L. (1998). The impact of early and late shift changeovers on sleep, health, and well-being in 8-and 12-hour shift systems. *Journal of Occupational Health Psychology*, *3*(3),265. https://doi.org/10.1037/1076-8998.3.3.265

Veleva, B. I., van Bezooijen, R. L., Chel, V. G., Numans, M. E. ve Caljouw, M. A. (2018). Effect of ultraviolet light on mood, depressive disorders and well being. *Photodermatology, Photoimmunology & Photomedicine*, *34*(5), 288-297. https://doi.org/10.1111/phpp.12396

Vieth, R., Kimball, S., Hu, A. ve Walfish, P.G. (2004). Randomized comparison of the effects of the vitamin D3 adequate intake versus 100 mcg (4000 IU) per day on biochemical responses and the wellbeing of patients. *Nutrition Journal*, 3(8), 1-10. https://doi.org/10.1186/1475-2891-3-8

Westerhof, G. J. ve Keyes, C. L. (2010). Mental illness and mental health: The two continua model across the lifespan. *Journal of Adult Development*, *17*(2), 110-119. https://doi.org/10.1007/s10804-009-9082-y

Wiking, M. ve Wiking, M. (2017). *The little book of hygge: Danish secrets to happy living* (240). Harper Collins.

Zapata, O. (2022). Happiness in the tropics: climate variables and subjective wellbeing. *Environment and Development Economics*, *27*(3), 250-271. https://doi.org/10.1017/S1355770X21000267

bölüm 15

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞU ARTIRMAYA YÖNELİK MÜDAHALE PROGRAMLARI

Rukiye Kızıltepe, Duygu Eslek ve Türkan Yılmaz Irmak

Son yıllarda psikoloji biliminin odağında, psikolojik problemleri azaltmaktan ya da önlemekten ziyade bireylerin olumlu yönlerini geliştirmek ve desteklemek bulunmaktadır. Bilindiği üzere olumsuzu ortadan kaldırmak ya da azaltmak, olumlu özelliklerin ortaya çıkacağı anlamına gelmemektedir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2014). Psikolojik iyi oluşun gelişim üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra depresyon, anksiyete, madde kullanımı gibi olumsuz gelişimsel özellikler üzerindeki tampon rolü düşünüldüğünde (Sin, 2016; Wood ve Joseph, 2010) güncel çalışmalar, psikolojik iyi oluşu artırmaya ve desteklemeye odaklanmaktadır. Ancak ülkemizde önleme ve müdahale programları ile ilgili az sayıda çalışma olduğu ve önleyici müdahale biliminin yeni gelişmeye başladığı dikkate alındığında; bu bölümde, psikolojik iyi oluş ile ilgili yürütülecek müdahale çalışmaları için yol gösterici olması amacıyla farklı örneklem grupları için geliştirilen ve etkililiği test edilen psikolojik iyi oluşu desteklemeye yönelik müdahale programları gözden geçirilmiştir. Bu bölümde ilk olarak programların amacı ve bu programlar kapsamında psikolojik iyi oluşun kavramsallaştırılması (diğerleri ile olumlu iyi ilişkiler, öz kabul gibi) ele alınmıştır. İkinci olarak uygulanma süreçleri hakkında detaylı bilgi sunulmuştur. Bu amaç doğrultusunda sırasıyla programların uygulandığı bağlam (ör., kurum temelli, internet temelli), uygulama türü (ör.; bireysel, grup, kendine yardım müdahaleleri) ve hedef grubu özellikleri (evrensel, seçici ve belirlenmiş müdahaleler) hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu programların dayandığı bilişsel davranışçı terapi, bilinçli farkındalık gibi birçok farklı teknik de açıklanmıştır. Üçüncü olarak, kanıt temelli olarak gerçekleştirilen müdahale programlarının etkililik sonuçları sunulmuştur. Dördüncü olarak ülkemizde iyi oluşu destekle-

Kaynakça

Akar, A. (2018). *Psikolojik sağlamlık programının ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeyine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi

Arakkathara, J. G. ve Bance, L. O. (2019). Promotion of well-being, resilience and stress management (POWER): An intervention program for mothers of children with intellectual disability: A pilot study. *Indian Journal of Positive Psychology*, *10*(4), 294-299.

Asmussen, K. (2012). *The evidence-based parenting practitioner's handbook*. Routledge.

Bendig, E., Bauereiß, N., Ebert, D. D., Snoek, F., Andersson, G. ve Baumeister, H. (2018). Internet-based interventions in chronic somatic disease. *Deutsches Ärzteblatt International*, *115*(40), 659-665. https://doi.org/10.3238/arztebl.2018.0659

Boehm, J. K. ve Kubzansky, L. D. (2012). The heart's content: The association between positive psychological well-being and cardiovascular health. *Psychological Bulletin*, *138*(4), 655-691. https://doi.org/10.1037/a0027448

Bolier, L., Haverman, M., Westerhof, G. J., Riper, H., Smit, F. ve Bohlmeijer, E. (2013). Positive psychology interventions: A meta-analysis of randomized controlled studies. *BMC Public Health*, *13*(1), 1-20. https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-119

Bradley, C. ve Lewis, K. S. (1990). Measures of psychological well-being and treatment satisfaction developed from the responses of people with tablet-treated diabetes. *Diabetic Medicine*, *7*(5), 445-451. https://doi.org/10.1111/j.1464-5491.1990.tb01421.x

Bränström, R., Kvillemo, P. ve Moskowitz, J. T. (2012). A randomized study of the effects of mindfulness training on psychological well-being and symptoms of stress in patients treated for cancer at 6-month follow-up. *International Journal of Behavioral Medicine*, *19*(4), 535-542. https://doi.org/10.1007/s12529-011-9192-3

Buchanan, G. M., Gardenswartz, C. A. R. ve Seligman, M. E. P. (1999). Physical health following a cognitive–behavioral intervention. *Prevention & Treatment, 2*(1), 10a. https://doi.org/10.1037/1522-3736.2.1.210a

Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji.* (Çev. Ümit Şendilek). Kaknüs Yayınları.

Chida, Y. ve Steptoe, A. (2008). Positive psychological well-being and mortality: A quantitative review of prospective observational studies. *Psychosomatic Medicine*, *70*(7), 741-756. https://doi.org/10.1097/PSY.0b013e31818105ba

Cho, S. M. ve Shin, Y. M. (2013). The promotion of mental health and the prevention of mental health problems in child and adolescent. *Korean Journal of Pediatrics*, *56*(11), 459-464. https://doi.org/10.3345/kjp.2013.56.11.459

Cilar, L., Štiglic, G., Kmetec, S., Barr, O. ve Pajnkihar, M. (2020). Effectiveness of school-based mental well-being interventions among adolescents: A systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, *76*(8), 2023-2045. https://doi.org/10.1111/jan.14408

Clarke, P. J., Marshall, V. W., Ryff, C. D. ve Wheaton, B. (2001). Measuring psychological well-being in the Canadian study of health and aging. *International Psychogeriatrics*, *13*(S1), 79-90. https://doi.org/10.1017/s1041610202008013

Daniels, K. ve Harris, C. (2000). Work, psychological well-being and performance. *Occupational Medicine*, *50*(5), 304-309. https://doi.org/10.1093/occmed/50.5.304

Davies, E. B., Morriss, R. ve Glazebrook, C. (2014). Computer-delivered and web-based interventions to improve depression, anxiety, and psychological well-being of university students: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research*, *16*(5), e3142. https://doi.org/10.2196/jmir.3142

de Manincor, M., Bensoussan, A., Smith, C., Fahey, P. ve Bourchier, S. (2015). Establishing key com-

ponents of yoga interventions for reducing depression and anxiety, and improving well-being: A Delphi method study. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *15*(1), 1-10. https://doi.org/10.1186/s12906-015-0614-7

de Manincor, M., Bensoussan, A., Smith, C. A., Barr, K., Schweickle, M., Donoghoe, L. L., ... ve Fahey, P. (2016). Individualized yoga for reducing depression and anxiety, and improving well-being: A randomized controlled trial. *Depression and Anxiety*, *33*(9), 816-828. https://doi.org/10.1002/da.22502

Della Porta, M. D., Sin, N. L. ve Lyubomirsky, S. (2008). Searching for the placebo effect in happiness-enhancing interventions: An experimental longitudinal study with depressed and nondepressed participants. In *Poster presented at the 2009 Annual Meeting of the Society for Personality and Social Psychology,* Tampa, FL.

Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Kurt, S. Ç. ve Ünverdi, B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu. *Yaşadıkça Eğitim*, *35*(1), 192-206. https://doi.org/10.33308/26674874.2021351256

Demirci, İ. (2021). Pozitif psikoloji temelli PERMA grupla psikolojik danışma uygulamasının üniversite öğrencilerinin iyi oluşlarına etkisi: Bir pilot çalışma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 453-466. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.62826-656748

Diener, E. (2009). Subjective Well-being. *The science of well-being* içinde (ss.11-58). Springer.

Diener, E. ve Biswas-Diener, R. (2019). Well-being interventions to improve societies. *Global Happiness Council, Global Happiness and Well-being Policy Report*, 95-110.

Diener, E. ve Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, *5*(1), 1-31. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00501001.x

Dünya Sağlık Örgütü (2004). *Prevention of mental disorders: Effective interventions and policy options, Summary report*. Geneva: World Health Organization.

Elfrink, T. R., Goldberg, J. M., Schreurs, K. M., Bohlmeijer, E. T. ve Clarke, A. M. (2017). Positive educative programme: A whole school approach to supporting children's well-being and creating a positive school climate: A pilot study. *Health Education*, *117*(2), 215-230. https://doi.org/10.1108/HE-09-2016-0039

Elgán, T. H., Kartengren, N., Strandberg, A. K., Ingemarson, M., Hansson, H., Zetterlind, U. ve Gripenberg, J. (2016). A web-based group course intervention for 15-25-year-olds whose parents have substance use problems or mental illness: Study protocol for a randomized controlled trial. *BMC Public Health*, *16*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12889-016-3691-8

Erden, S. ve Eminoğlu, Z. (2020). Bilişsel davranışçı temelli psiko-eğitim programının psikolojik dayanıklılık ve duygu düzenleme üzerindeki etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches, 21*(15), 555-582. https://doi.org/10.26466/opus.626228

Fava, G. A., Ruini, C., Rafanelli, C., Finos, L., Salmaso, L., Mangelli, L. ve Sirigatti, S. (2005). Well-being therapy of generalized anxiety disorder. *Psychotherapy and Psychosomatics*, *74*(1), 26-30. https://doi.org/10.1159/000082023

Fernández-Ballesteros R., Robine, J., M., Walker, A. ve Kalache, A. (2013). Active aging: A global goal, *Current Gerontology and Geriatrics, 298012,* 1-4. https://doi.org/10.1155/2013/298012

Gordon Jr, R. S. (1983). An operational classification of disease prevention. *Public Health Reports*, *98*(2), 107-109.

Graham, K. ve Schmidt, G. (1999). Alcohol use and psychosocial well-being among older adults. *Journal of Studies on Alcohol*, *60*(3), 345-351. https://doi.org/10.15288/jsa.1999.60.345

Haslam, C., Haslam, S. A., Jetten, J., Bevins, A., Ravenscroft, S. ve Tonks, J. (2010). The social treatment: The benefits of group interventions in residential care settings. *Psychology and Aging*, *25*(1), 157-167. https://doi.org/10.1037/a0018256

Herrera-Sánchez, I. M., León-Pérez, J. M. ve León-Rubio, J. M. (2017). Steps to ensure a successful implementation of occupational health and safety interventions at an organizational level. *Frontiers in Psychology*, *8*, 2135. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02135

Hoppes, S., Bryce, H., Hellman, C. ve Finlay, E. (2012). The effects of brief mindfulness training on caregivers' well-being. *Activities, Adaptation & Aging*, *36*(2), 147-166. https://doi.org/10.1080/01924788.2012.673154

Howells, A., Ivtzan, I. ve Eiroa-Orosa, F. J. (2016). Putting the 'app'in happiness: A randomised controlled trial of a smartphone-based mindfulness intervention to enhance wellbeing. *Journal of Happiness Studies*, *17*(1), 163-185. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9589-1

Jain, R. (2018). Effect of psychological wellbeing on violent behavior among adolescents ın reference to parenting style. *European Journal of Social Sciences*, *1*(3), 103-110.

Jiménez, M. G., Izal, M. ve Montorio, I. (2016). Programa para la mejora del bienestar de las personas mayores. Estudio piloto basado en la psicología positiva. *Suma Psicológica*, *23*(1), 51-59. https://doi.org/10.1016/j.sumpsi.2016.03.001

Jones, J. K., Turner, M. J. ve Barker, J. B. (2021). The effects of a cognitive–behavioral stress intervention on the motivation and psychological well-being of senior UK police personnel. *International Journal of Stress Management*, *28*(1), 46-60. https://doi.org/10.1037/str0000218

Kabat-Zinn, J. (1982). An outpatient program in behavioral medicine for chronic pain patients based on the practice of mindfulness meditation: Theoretical considerations and preliminary results. *General Hospital Psychiatry*, *4*(1), 33-47. https://doi.org/10.1016/0163-8343(82)90026-3

Karekla, M., Kasinopoulos, O., Neto, D. D., Ebert, D. D., Van Daele, T., Nordgreen, T., ... ve Jensen, K. L. (2019). Best practices and recommendations for digital interventions to improve engagement and adherence in chronic illness sufferers. *European Psychologist*, *24*(1), 49–67. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000349

Kelly, B. ve Perkins, D. F. (Eds.). (2012). *Handbook of implementation science for psychology in education*. Cambridge University Press.

Kersemaekers, W., Rupprecht, S., Wittmann, M., Tamdjidi, C., Falke, P., Donders, R., ... ve Kohls, N. (2018). A workplace mindfulness intervention may be associated with improved psychological well-being and productivity. A preliminary field study in a company setting. *Frontiers in Psychology*, *9*, 195. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00195

Khoury, B., Sharma, M., Rush, S. E. ve Fournier, C. (2015). Mindfulness-based stress reduction for healthy individuals: A meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*, *78*(6), 519-528. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2015.03.009

Korte, J., Bohlmeijer, E. T., Cappeliez, P., Smit, F. ve Westerhof, G. J. (2012). Life review therapy for older adults with moderate depressive symptomatology: A pragmatic randomized controlled trial. *Psychological Medicine*, *42*(6), 1163-1173. https://doi.org/10.1017/S0033291711002042

Koydemir, S., Sökmez, A. B. ve Schütz, A. (2021). A meta-analysis of the effectiveness of randomized controlled positive psychological interventions on subjective and psychological well-being. *Applied Research in Quality of Life*, *16*(3), 1145-1185. https://doi.org/10.1007/s11482-019-09788-z

Lamers, S. M., Westerhof, G. J., Glas, C. A. ve Bohlmeijer, E. T. (2015). The bidirectional relation between positive mental health and psychopathology in a longitudinal representative panel study. *The Journal of Positive Psychology*, *10*(6), 553-560. https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1015156

Li, W. H., Chung, J. O. ve Ho, E. K. (2011). The effectiveness of therapeutic play, using virtual reality computer games, in promoting the psychological well-being of children hospitalised with cancer. *Journal of Clinical Nursing*, *20*(15-16), 2135-2143. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2011.03733.x

Lock, M., Post, D., Dollman, J. ve Parfitt, G. (2018). Development of a self-determination theory-based physical activity intervention for aged care workers: Protocol for the activity for well-being program. *Frontiers in Public Health*, *6*, 341. https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00341

Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success?. *Psychological Bulletin*, *131*(6), 803-855. https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803

Mackenzie, K. ve Williams, C. (2018). Universal, school-based interventions to promote mental and emotional well-being: What is being done in the UK and does it work? A systematic review. *BMJ Open*, *8*(9), e022560. http://dx.doi. org/10.1136/bmjopen-2018- 022560

Malkoç, A. (2011). *Öznel İyi Oluş Müdahale Programının üniversite öğrencilerinin öznel iyıi oluş düzeylerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Marks, I. ve Cavanagh, K. (2009). Computer-aided psychological treatments: Evolving issues. *Annual Review of Clinical Psychology*, *5*, 121-141. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.032408.153538

McGhee, P. E. (1996). *Health, healing and the amuse system: Humor as survival training.* Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

McGhee, P. E. (2010). *Humor as survival training for a stressed-out world: The 7 Humor Habits Program.* Bloomington, IN: Author House.

Measham, T., Guzder, J., Rousseau, C., Pacione, L., Blais-McPherson, M. ve Nadeau, L. (2014). Refugee children and their families: Supporting psychological well-being and positive adaptation following migration. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, *44*(7), 208-215. https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2014.03.005

Meşe, G. ve Keser Açıkbaş, E. (2022). Sosyal Psikolojide Pozitif Psikoloji Uygulamaları. M. B. Bulut (Ed.) *Psikolojinin alt disiplinleri: Cezbedici bir renk skalasının oluşumu* içinde (ss. 435-447). Nobel Yayınevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (2020). *Hedef kitlesi.* https://orgm.meb.gov.tr/www/2020-2021-rehberlik-ve-psikolojik-danisma-programi/icerik/1413'den 18.08.2022 tarihinde alınmıştır.

Nauta, H., Hospers, H. ve Jansen, A. (2001). One-year follow-up effects of two obesity treatments on psychological well-being and weight. *British Journal of Health Psychology*, *6*(3), 271-284. https://doi.org/10.1348/135910701169205

Oades, L. ve Mossman, L. (2017). The Science of Wellbeing and Positive Psychology. M. Slade, L. Oades ve A. Jarden (Ed.), *Wellbeing, recovery and mental health* içinde (ss. 7-23). Cambridge University Press

Oliver, J. J. ve MacLeod, A. K. (2018). Working adults' well-being: An online self-help goal-based intervention. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *91*(3), 665-680. https://doi.org/10.1111/joop.12212

Páez-Gallego, J., Gallardo-López, J. A., López-Noguero, F. ve Rodrigo-Moriche, M. P. (2020). Analysis of the relationship between psychological well-being and decision making in adolescent students. *Frontiers in Psychology*, *11*, 1195. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01195

Park, N. ve Peterson, C. (2009). Character strengths: Research and practice. *Journal of College and Character*, *10*(4) 1-10. https://doi.org/10.2202/1940-1639.1042

Pehlivan, T. (2019). *Onkoloji-hematoloji hemşirelerine uygulanan kısa ve uzun süreli merhamet yorgunluğu dayanıklılık programının yaşam kalitesi, algılanan stres ve psikolojik dayanıklılık üzerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Koç Üniversitesi

Peterson, C. (2006). Strengths of character and happiness: Introduction to special issue. *Journal of Happiness Studies*, *7*(3), 289-291. https://doi.org/10.1007/s10902-005-36459

Peterson, C. ve Seligman, M. E. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification (Vol. 1).* Oxford University Press.

Proctor. C. (2017). *Positive psychology interventions in practice*. Springer.

Reivich, K. ve Shatté, A. (2002*). The resilience factor: 7 essential skills for overcoming life's inevitable obstacles*. Broadway Books.

Reivich, K. J., Seligman, M. E. P. ve McBride, S. (2011). Master resilience training in the U.S. Army. *American Psychologist*, *66*(1), 25–34. https://doi.org/10.1037/a0021897

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Ou, S. R., Robertson, D. L., Mersky, J. P., Topitzes, J. W. ve Niles, M. D. (2007). Effects of a school-based, early childhood intervention on adult health and well-being: A 19-year follow-up of low-income families. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, *161*(8), 730-739. https://doi.org/10.1001/archpedi.161.8.730

Rowling, L. (2008). Prevention science and implementation of school mental health promotion: Another way. *Advances in School Mental Health Promotion*, *1*(3), 29-37. https://doi.org/10.1080/1754730X.2008.9715731

Ruini, C., Belaise, C., Brombin, C., Caffo, E. ve Fava, G. A. (2006). Well-being therapy in school settings: A pilot study. *Psychotherapy and Psychosomatics*, *75*(6), 331-336. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ruini, C., Ottolini, F., Tomba, E., Belaise, C., Albieri, E., Visani, D., ... ve Fava, G. A. (2009). School intervention for promoting psychological well-being in adolescence. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, *40*(4), 522-532. https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2009.07.002

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, *55*(1), 68-78.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology, 52*, 141–166. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ryan, M. L., Shochet, I. M. ve Stallman, H. M. (2010). Universal online interventions might engage psychologically distressed university students who are unlikely to seek formal help. *Advances in Mental Health*, *9*(1), 73-83. https://doi.org/10.5172/jamh.9.1.73

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *57*(6), 1069- 1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Sağkal, A. S. ve Türnüklü, A. (2017). Barış eğitimi programının lise öğrencilerinin öznel iyi oluş ve umut düzeyleri üzerindeki etkileri. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *7*(47), 69-85.

Segal, Z., Williams, M. ve Teasdale, J. (2018). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression*. Guilford Publications.

Seligman M. E. P. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention, and Positive Therapy. R. Snyder ve S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde (ss. 3–9). Oxford University Press.

Seligman, M. (2018). PERMA and the building blocks of well-being. *The Journal of Positive Psychology*, *13*(4), 333-335. https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1437466

Seligman, M. E. ve Csikszentmihalyi, M. (2014). Positive Psychology: An Introduction. *Flow and the foundations of positive psychology* içinde (ss. 279-298). Springer, Dordrecht.

Seligman, M. E., Schulman, P. ve Tryon, A. M. (2007). Group prevention of depression and anxiety symptoms. *Behaviour Research and Therapy, 45(*6), 1111-1126. https://doi.org/10.1016/j.brat.2006.09.010

Sheffield, J. K., Spence, S. H., Rapee, R. M., Kowalenko, N., Wignall, A., Davis, A. ve McLoone, J. (2006). Evaluation of universal, indicated, and combined cognitive-behavioral approaches to the prevention of depression among adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *74*(1), 66-79. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.1.66

Serlachius, A., Boggiss, A., Lim, D., Schache, K., Wallace-Boyd, K., Brenton-Peters, J., ... ve Thabrew, H. (2021). Pilot study of a well-being app to support New Zealand young people during the COVID-19 pandemic. *Internet Interventions*, *26*, 100464. https://doi.org/10.1016/j.invent.2021.100464

Sin, N. L. (2016). The protective role of positive well-being in cardiovascular disease: Review of current evidence, mechanisms, and clinical implications. *Current Cardiology Reports, 18*(11), 1-10. https://doi.org/10.1007/s11886-016-0792-z

Sin, N. L. ve Lyubomirsky, S. (2009). Enhancing well-being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice-friendly meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, *65*(5), 467-487. https://doi.org/10.1002/jclp.20593

Suh, A. ve Li, M. (2022). How the use of mobile fitness technology influences older adults' physical and psychological well-being. *Computers in Human Behavior*, *131*, 107205. https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107205

Steptoe, A., Dockray, S. ve Wardle, J. (2009). Positive affect and psychobiological processes relevant to health. *Journal of Personality*, *77*(6), 1747-1776. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00599.x

Şahan Aktan, B. (2018). *48-72 aylık çocuklar için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin geliştirilmesi ve eğitici drama temelli psikolojik dayanıklılık programının etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi

Tang, Y. Y., Tang, R. ve Gross, J. J. (2019). Promoting psychological well-being through an evidence-based mindfulness training program. *Frontiers in Human Neuroscience*, *13*, 237. https://doi.org/10.3389/fnhum.2019.00237

Tatarer, Z. (2020). *Çocuk ve ergenler için psikolojik sağlamlık programı'nın baba kaybı yaşamış çocukların psikolojik sağlamlık düzeyine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İbn Haldun Üniversitesi.

Tejada-Gallardo, C., Blasco-Belled, A., Torrelles-Nadal, C. ve Alsinet, C. (2020). Effects of school-based multicomponent positive psychology interventions on well-being and distress in adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, *49*(10), 1943-1960. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01289-9

Tesfaye, W. T. (2020). Psychological well-being and its relationship with the academic achievement of Dambi Dollo university students. *Indian Journal of Positive Psychology*, *11*(4), 371-373.

Trudel-Fitzgerald, C., Millstein, R. A., von Hippel, C., Howe, C. J., Tomasso, L. P., Wagner, G. R. ve VanderWeele, T. J. (2019). Psychological well-being as part of the public health debate? Insight into dimensions, interventions, and policy. *BMC Public Health*, *19*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/s12889-019-8029-x

Ümmet, D. ve Sevgi Yalın, H. (2020). Üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi oluşu artırmaya yönelik bir psiko-eğitim programının etkililiğinin sınanması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *24*(3), 575-587.

van Agteren, J., Iasiello, M., Lo, L., Bartholomaeus, J., Kopsaftis, Z., Carey, M. ve Kyrios, M. (2021). A systematic review and meta-analysis of psychological interventions to improve mental wellbeing. *Nature Human Behaviour*, *5*(5), 631-652. https://doi.org/10.1038/s41562-021-01093-w

van der Heijden, I., Abrahams, N. ve Sinclair, D. (2017). Psychosocial group interventions to improve psychological well-being in adults living with HIV. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *3*(3), CD010806. https://doi.org/10.1002/14651858.CD010806.pub2

van Dierendonck, D. ve Lam, H. (2022). Interventions to enhance eudaemonic psychological well-being: A meta-analytic review with Ryff's scales of psychological well-being. *Applied Psychology: Health and Well-Being*. https://doi.org/10.1111/aphw.12398

Viejo, C., Gómez-López, M. ve Ortega-Ruiz, R. (2018). Adolescents' psychological well-being: A multidimensional measure. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *15*(10),

2325. https://doi.org/10.3390/ijerph15102325

Visani, D., Albieri, E. ve Ruini, C. (2014). School Programs for the Prevention of Mental Health Problems and the Promotion of Psychological Well-Being in Children. G. A. Fava ve C. Ruini (Eds). *Increasing psychological well-being in clinical and educational settings* içinde (ss. 177-185). Springer.

Weare, K. ve Markham, W. (2005). What do we know about promoting mental health through schools?. *Promotion & Education*, *12*(3-4), 118-122. https://doi.org/10.1177/10253823050120030104

Wersebe, H., Lieb, R., Meyer, A. H., Hofer, P. ve Gloster, A. T. (2018). The link between stress, well-being, and psychological flexibility during an Acceptance and Commitment Therapy self-help intervention. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, *18*(1), 60-68. https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2017.09.002

Weiss, L. A., Westerhof, G. J. ve Bohlmeijer, E. T. (2016). Can we increase psychological well-being? The effects of interventions on psychological well-being: A meta-analysis of randomized controlled trials. *PloS One*, *11*(6), e0158092. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158092

Westerhof, G. J., Bohlmeijer, E. T., Van Beljouw, I. M. ve Pot, A. M. (2010). Improvement in personal meaning mediates the effects of a life review intervention on depressive symptoms in a randomized controlled trial. *The Gerontologist*, *50*(4), 541-549. https://doi.org/10.1093/geront/gnp168

Wilkie, L., Arroyo, P., Conibeer, H., Kemp, A. H. ve Fisher, Z. (2021). The impact of psycho-social interventions on the wellbeing of individuals with acquired brain injury during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, *12*, 648286. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.648286

Wood, A. M. ve Joseph, S. (2010). The absence of positive psychological (eudemonic) well- being as a risk factor for depression: A ten year cohort study. *Journal of Affective Disorders*, *122*(3), 213-217. https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.06.032

Yavuz, Ü. (2020). *Pozitif psikoloji müdahale yöntemlerinin tip 1 diyabetli çocukların ve ebeveynlerinin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İbn Haldun Üniversitesi.

Yurayat, P. ve Seechaliao, T. (2021). Effectiveness of online positive psychology intervention on psychological well-being among undergraduate students. *Journal of Education and Learning*, *10*(4), 143-155. https://doi.org/10.5539/jel.v10n4p143

PYTHON İLE VERİ YAPILARI VE ALGORİTMA ANALİZİ

Doç. Dr. Yılmaz Kaya

nobel

PYTHON İLE VERİ YAPILARI VE ALGORİTMA ANALİZİ

Doç. Dr. Yılmaz Kaya

Yayın No.: 4790
Matematik-İstatistik No.: 184
ISBN: 978-625-397-166-3
E-ISBN: 978-625-397-165-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kaya, Yılmaz.
Python ile Veri Yapıları ve Algoritma Analizi
Doç. Dr. Yılmaz Kaya
1. Basım, XII + 300 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-166-3
E-ISBN: 978-625-397-165-6
1. Python Programlama 2. Algoritma Analizi 3. Veri Yapıları.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ III

BÖLÜM 1
PYTHON PROGRAMLAMA TEMELLERİ1

1.1. Python Nedir? 1
1.2. Python Temelleri 3
1.3. Operatörler 4
1.4. if-else Kontrol Deyimi 6
1.5. Döngüler 8
1.6. break ve continue Deyimleri 10
1.7. Hata Yönetimi 10
1.8. Fonksiyonlar 12
1.9. Lambda Fonksiyonlar 15
1.10. Rekürsif (Özyinelemeli) Fonksiyonlar 15
1.11. Hazır Fonksiyonlar 16
    1.11.1. Matematiksel Fonksiyonlar 16
    1.11.2. Rastgele Sayı Üretim Fonksiyonları 19
    1.11.3. İstatistiksel Fonksiyonlar 22
    1.11.4. String Fonksiyonlar 24
1.12. Dosyalama İşlemleri 28
    1.12.1. Dosya Oluşturma 28
    1.12.2. Dosyaya Yazma 28
    1.12.3. Dosya Sonuna Veri Ekleme 28
    1.12.4. Dosyadan Veri Okuma 29
1.13. Modüller ve Paketler 29
1.14. Nesneye Yönelik Programlama (Object-Oriented Programming, OOP) 31
    1.14.1. Sınıf (Class) 31
    1.14.2. Nesne(Object) 32
    1.14.3. Kurucu Metot 33
    1.14.4. Kalıtım (Miras, Inheritance) 35

1.14.5. Çok Biçimlilik(Polymorphism) 37
1.14.6. Kapsülleme (Encapsulation) 39
1.14.7. Veri Soyutlama (Data Abstraction) 39

BÖLÜM 2
ALGORİTMA ANALİZİ KAVRAMLAR

1.1. Veri Yapıları 41
1.2. Algoritma 42
1.3. Algoritma Analizi 43
1.4. Notasyonlar 46
1.5. Zaman Karmaşıklığı Örnekleri 48
1.6. Bellek Karmaşıklığı Örnekleri 50
1.7. Karmaşık Analizi için Örnekler 51

BÖLÜM 3
DİZİLER

3.1. Dizi 57
3.2. Çeşitli Boyutta Diziler 58
3.3. Python'da Diziler 60
3.4. Diziye Eleman Ekleme 62
3.5. Dizi Elemanlarını Dolaşma 63
3.6. Dizi Elemanlarına Erişim 64
3.7. Dizilerde Arama İşlemleri 64
3.8. Dizilerden Elaman Silme 65
3.9. Tek Boyutlu Dizilere ait Fonksiyonlar 66
3.10. İki Boyutlu Diziler (Matrisler) 68
3.11. Matrislere Satır/Sütun Ekleme 69
3.12. Matris Elemanlarına Erişim 70
3.13. Matris Dolaşma 71
3.14. Matriste Arama 72
3.15. Matristen Satır veya Sütun Silme 72

BÖLÜM 4
LİSTE VE DEMET KOLEKSİYONLARI

4.1. Listeler 75
4.1.1. Liste Oluşturma 76

4.1.2. Liste Elemanlarına Erişim 76
4.1.3. Liste Elemanları Üzerinde Dolaşma 78
4.1.4. Listede Elemanların Değiştirilmesi 78
4.1.5. Listeye Eleman Ekleme 79
4.1.6. Listeden Silme Fonksiyonları 80
4.1.7. Listede Arama 82
4.1.8. Liste Operatörleri 84
4.1.9. Liste Fonksiyonları 84
4.1.10. Dizi ve liste koleksiyonların Karşılaştırılması 86
4.2. Demeter (Tuples) 87
4.2.1. Demet Elemanlarına Erişim 88
4.2.3. Dilimleme 88
4.2.4. Demet Üzerinde Dolaşma 89
4.2.5. Demetler Üzerinde Arama 90
4.2.6. Demet Koleksiyonu için Fonksiyonlar 91
4.2.7. Demet ve Listelerin Karşılaştırılması 92

BÖLÜM 5
SÖZLÜK KOLEKSİYONU

5.1. Sözlük 93
5.2. Sözlükteki Elemanlara Ulaşma 94
5.3. Sözlükteki Değerleri Değiştirme 96
5.4. Sözlüğe Değer Ekleme 97
5.5. Sözlük Üzerinde Dolaşma 98
5.6. Sözlükte Arama İşlemi 98
5.7. Sözlükte Silme İşlemleri 99
5.8. Sözlük Fonksiyonları 100
5.9. Sözlük ve Liste Koleksiyonların Karşılaştırılması 102

BÖLÜM 6
KÜME VE CHAINMAP KOLEKSİYONLARI

6.1. Kümeler 103
6.1.1. Python ile Küme İşlemleri 103
6.1.2. Küme Birleşimleri 105
6.1.3. Küme Kesişimleri 105
6.1.4. Küme Fark İşlemleri 106

6.1.5. Alt Küme 106
6.2. ChainMap Koleksiyonu 107
6.2.1. Eleman Ekleme 108
6.2.2. ChainMap'ten Silme 110

BÖLÜM 7
SIRALAMA ALGORİTMALARI

7.1. Sıralama Nedir? 113
7.2. Bubble (Kabarcık) Sıralama Algoritması 115
7.3. Selection (Seçim) Sıralama Algoritması 118
7.4. Insertion(Eklemeli) Sıralama Algoritması 121
7.5. Bucket (Kova) Sıralama Algoritması 124
7.6. Merge (Birleştirmeli Sıralama Algoritması 127
7.7. Quick (Hızlı) Sıralama Algoritması 130
7.8. Heap (Yığın) Sıralama Algoritması 133
7.9. Count(Sayma) Sıralama Algoritması 136
7.10. Sıralama Algoritmaların Karşılaştırılması 139

BÖLÜM 8
ARAMA ALGORİTMALARI

8.1. Arama 141
8.2. Doğrusal Arama Algoritması 142
8.3. İkili (binary) Arama Algoritması 143
8.4. İki Yöntemin Karşılaştırılması 147

BÖLÜM 9
YIĞIN VE KUYRUK KOLEKSİYONLARI

9.1. Yığın (Stack) 151
9.2. Yığın Metotları 154
9.3. Boyut Sınırı ile Liste Kullanarak Yığın İşlemleri 162
9.4. Kuyruklar 164
9.5. Boyut sınırı olmadan Liste kullanarak kuyruk oluşturma 165

BÖLÜM 10
ÇIRPI TABLOSU

10.1. Çırpı Tablosu 173
10.2. Hashing Terminolojisi 176
10.3. Çırpı Fonksiyonları 177
10.4. Collision(Çakışma) Çözüm Teknikleri 178
10.4.1. Zincirleme Tekniği (Chaining) 179
10.4.2. Doğrusal Sondalama (Direct Chaining) 179
10.4.3. Karesel sondalama (Quatratic Probing) 182

BÖLÜM 11
BAĞLANTILI LİSTELER

11.1. Bağlantılı Liste 185
11.2. Bağlantılı Liste Türleri 186
11.3. Python ile Bağlantılı Listeler 188
11.4. Bağlantı Liste Üzerinde Dolaşım 189
11.5. Bağlantı Listeye Ekleme İşlemleri 191
11.6. Bir Düğümün Silinmesi 196
11.7. Tek Yönlü Bağlantılı Listelerin Analizi 198
11.8. Python ile Çift Yönlü Bağlantılı Listeler 199
11.9. Çift Yönlü Bağlantılı Listelerin Analizi 200

BÖLÜM 12
AĞAÇ VERİ YAPISI

12.1. Ağaç Terminolojisi 201
12.2. Python Temel Ağaç İşlemleri 203
12.3. İkili Ağaç Türleri 207
12.4. Ağaçlarda Dolaşım İşlemleri 208
12.5. İkili Arama Ağacı 214
12.6. İkili Arama Ağacı Oluşturma 215
12.7. İkili Arama Ağacına Ekleme 218
12.8. İkili Arama Ağacında Dolaşım 221
12.9. İkili Arama Ağacında Önce Genişlik Dolaşımı 227
12.10.İkili Arama Ağacında Arama 230
12.11. İkili Arama Ağacında Silme 232
12.12. İkili Arama Ağacın Silinmesi 234
12.13. Heap Ağacı 234

BÖLÜM 13
GRAFLAR (ÇİZGELER)

13.1. Graf 237
13.2. Python ile Graf Oluşturma 240
13.3. Düğüm ve Kenarların Gösterilmesi 241
13.4. Düğüm ve Kenar Ekleme 242
13.5. Graflarda Dolaşım 245
13.5.1. Önce Derinlik (Depth First) Dolaşımı İşlem Adımları 245
13.5.2. Önce Genişlik (Breadth First) Dolaşımı İşlem Adımları 247
13.6. Graf Algoritmaları 249
13.6.1. Dijkstra's Algoritması 249
13.6.2. Bellman-Ford's Algoritması 254
13.6.3. Minimum Kapsama Ağaç (Minimum Spanning Tree) 259
13.6.4. Kruskal Algoritması 261
13.6.5. Prim Algoritması 266
13.6.6. Graf Renklendirme 269

BÖLÜM 14
DURUM MAKİNELERİ

14.1. Durum Makinesi Kavramlar 273
14.2. Deterministik Sonlu Durum Makineleri (deterministic Finite Automata, DFA) 275
14.3. Python ile DFA 279
14.4. DFA İçin Metotlar 281
14.5. Non-Deterministik Sonlu Durum Makineleri (Non-Deterministic Finite States, NFA) 286
14.6. Python ile NFA 287
14.7. NFA İçin Metotlar 288
14.8. Düzenli İfadeler (Regular Expression) 289
14.9. Push Down Otomatlar (PDA) 290
14.10. Python ile PDA 292
14.11. Turing Makineleri (Turing Machines, TM) 295

KAYNAKÇA

Kitaplar

Algorithms Notes for Professionals GoalKicker.com Free Programming Books

Cielen, D., & Meysman, A. (2016). *Introducing data science: big data, machine learning, and more, using Python tools*. Simon and Schuster.

Downey, A. (2008). *How to think like a computer scientist: learning with python*. Green Tea Press.

Kaya, Y(2018). Örnekler ile Python Programlama Dili. Papatya Yayıncılık

Kuhlman, D. (2009). *A python book: Beginning python, advanced python, and python exercises* (pp. 1-227). Lutz: Dave Kuhlman.

Lutz, M. (2014). *Python Pocket Reference: Python In Your Pocket*. " O'Reilly Media, Inc.".

Lutz, M. (2001). *Programming python*. " O'Reilly Media, Inc.".

McMillan, M. (2007). *Data Structures and Algorithms Using C*. Cambridge University Press.

Nakov, S., & Kolev, V. (2013). *Fundamentals of Computer Programming with C#: The Bulgarian C# Book*. Faber Publishing.

Shaw, Z. A. (2013). *Learn Python the hard way: A very simple introduction to the terrifyingly beautiful world of computers and code*. Addison-Wesley.

Spronck, P. (2016). The Coder's Apprentice: Learning Programming with Python 3. NonCommercial 3.0 Unported License

VanderPlas J. (2016). A Whirlwind Tour of Python. O'Reilly Media,

Lubanovic, B. (2014). *Introducing Python: Modern Computing in Simple Packages*. " O'Reilly Media, Inc.".

İnternet Adresleri

https://www.tutorialspoint.com

https://stackabuse.com/

https://pythonwife.com/

https://compucademy.net/

https://www.geeksforgeeks.org

https://github.com/caleb531/automata/

https://pypi.org/project/visual-automata

REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİ

Baş Editör
Prof. Dr. Merdiye Şendir

Editörler
Prof. Dr. Semiha Akın
Doç. Dr. Melike Dişsiz
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Temiz

nobel

REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİ

Baş Editör
Prof. Dr. Merdiye Şendir

Editörler: Prof. Dr. Semiha Akın, Doç. Dr. Melike Dişsiz,
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Temiz

Yayın No.: 4738
Sağlık Bilimleri No: 202
ISBN: 978-625-397-057-4
E-ISBN: 978-625-397-058-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şendir, Merdiye.
Rehabilitasyon Hemşireliği
Baş Editör: Prof. Dr. Merdiye Şendir
Editörler: Prof. Dr. Semiha Akın, Doç. Dr. Melike Dişsiz,
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Temiz
1.Basım, XXII + 586 s., 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-397-057-4
E-ISBN: 978-625-397-058-1
1. Bakım, 2. Hemşirelik, 3. Rehabilitasyon, 4. Rehabilitasyon Hemşireliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti. İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71 Sertifika No: 47479

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLER, YAZAR BİLGİLERİ ..... **III**

BÖLÜM 1
REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİNE GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 1
Rehabilitasyon Kavramının Tanımlanması 2
Rehabilitasyonun Felsefesi 4
Rehabilitasyon Hemşireliği 5
Rehabilitasyonda Hemşirelik Girişimlerinin Kapsamı 8
Rehabilitasyon Hemşireliğinde Temel Kavram ve İlkeler 8
Sadece İyileşme Değil, Yeni Duruma Uyum Sağlanması 9
Yeteneklerin Vurgulanması 10
Bütüncül Yaklaşımın Sağlanması 11
Bireyin Fonksiyonel Kaybının Tüm Aileyi Etkilemesi 11
Rehabilitasyonda Komplikasyonların Önlenmesi "Birinci Gün" Başlar 12
Sonuç 13
Kaynaklar 14

BÖLÜM 2
DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİ

Giriş 15
Rehabilitasyonun Tarihçesi 16
Dünyada Rehabilitasyon Hemşireliği 20
Ülkemizde Rehabilitasyon Hemşireliği 28
Sonuç 32
Kaynaklar 37

BÖLÜM 3
REHABİLİTASYONDA İNOVASYON UYGULAMALARI

Giriş 41
Rehabilitasyon 42
İnovasyon 42
Rehabilitasyonda İnovasyon Uygulamaları 43
Güvenli Çevrenin Sağlanması ve Sürdürülmesi Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 43
İletişim Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 45
Solunum Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 46
Beslenme Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 47
Boşaltım Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 48
Kişisel Temizlik ve Giyinme Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 49
Beden Sıcaklığının Kontrolü Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 50
Hareket Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 51
Çalışma ve Eğlenme Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 53
Cinselliği İfade Etme Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 53
Uyku Aktivitesinin Rehabilitasyonunda İnovasyon 54
Sonuç 55
Kaynaklar 55

BÖLÜM 4
REHABİLİTASYON HASTALARINDA ÖZ BAKIM YÖNETİMİ

Giriş 61
Öz Bakım 62
Rehabilitasyon Hastalarında Öz Bakım 63
Rehabilitasyon Hastalarında Öz Bakım Yönetiminde Hemşirelik Uygulamaları 65
Rehabilitasyon Hastalarında Aile Desteği ve Eğitim 67
Öz Bakım Eksikliğinde Sıklıkla Kullanılan Hemşirelik Tanıları 68
Sonuç 72
Kaynaklar 72

BÖLÜM 5
YUTMA FONKSİYON BOZUKLUĞUNDA (DİSFAJİ) REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 75
Yutmanın Fizyopatolojisi 76
Disfajinin Tanımı 77
Disfajinin Etyolojisi ve Epidemiyolojisi 77
Disfaji Rehabilitasyonu 80
    Kompansatuvar (Telafi Edici) Yaklaşımlar 81
    İndirekt Terapi Yöntemleri 87

Direkt Terapi Yöntemleri 89
Disfaji Rehabilitasyonunda Hemşirenin Rolü 93
Sonuç 102
Kaynaklar 102

BÖLÜM 6
REHABİLİTASYON HASTALARINDA FİZİKSEL AKTİVİTE VE MOBİLİZASYONUN SÜRDÜRÜLMESİ

Giriş 107
Rehabilitasyon Hastalarında Fiziksel Aktivite ve Mobilizasyonun Sürdürülmesi 107
Rehabilitasyon Hastalarında Fiziksel Aktivite ve Mobilizasyonun Tanılanması 109
Fizik Muayene 110
Eklem Hareket Açıklığı 110
Kas Gücü Muayenesi 111
Yürümenin Değerlendirilmesi 112
Transfer Yeteneğinin Değerlendirilmesi 112
Dengenin Değerlendirilmesi 113
Düşme Riskinin Belirlenmesi 113
Bağımlılık-Bağımsızlık Durumunun Değerlendirilmesi 114
Rehabilitasyon Hastalarında Fiziksel Aktivite ve Mobilizasyonun Sürdürülmesine Yönelik Hemşirelik Tanıları 115
Rehabilitasyon Hastalarında Fiziksel Aktivite ve Mobilizasyonun Sürdürülmesine Yönelik Planlama 116
Rehabilitasyon Hastalarında Fiziksel Aktivite ve Mobilizasyonun Sürdürülmesine Yönelik Uygulamalar 118
Düşmelerin Önlenmesi 119
Vücut Mekaniği İlkeleri 121
Rehabilitasyon Hastalarında Mobilizasyonu Sağlama ve Sürdürmeye Yönelik Uygulamalar 122
Pozisyon Değişimi 125
Egzersiz 126
Oturmanın Sağlanması 127
Yataktan Sandalyeye Transfer 127
Ambulasyon 128
Ambulasyonun Desteklenmesi 128
Adaptif Cihazların Kullanımı 129
Yardımcı ve Güvenlik Cihazlarının Kullanımı 129
Değerlendirme 130
Sonuç 130
Kaynaklar 132

BÖLÜM 7
KARDİYAK REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 135
Sınıflama 137
Egzersiz Temelli Kardiyak Rehabilitasyon Bileşenleri 138
Egzersiz Reçetesi 147
Kardiyak Rehabilitasyon Birimlerinin Organizasyonu 149
Kardiyak Rehabilitasyon Birimlerinde Örnek İş Akışı 152
Sonuç 154
Kaynaklar 154

BÖLÜM 8
RENAL HASTALIKLARDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 159
Renal Rehabilitasyon Tanımı ve Tarihçesi 160
Renal Rehabilitasyon Endikasyonları ve Kontrendikasyonları 162
Böbrek Hastalarında Fiziksel İnaktivite 163
Renal Rehabilitasyon ve Böbrek Hastalıkları 165
Böbrek Hastalıklarında Egzersiz Uygulamaları 173
Rehabilitasyon Ekibi 182
Sonuç 183
Kaynaklar 183

BÖLÜM 9
KANSER HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 189
İnsidans-Prevalans 190
Kanser Hastalarında Rehabilitasyon Uygulamaları 190
Kanser Rehabilitasyonunun Evreleri 194
Prehabilitasyon Evresi 194
Restoratif Evre 195
Destekleyici Evre 195
Palyatif Evre 195
Kanser Rehabilitasyonu ve Palyatif Bakım İlişkisi 196
Kanserde Rehabilitasyon ve Yaşam Kalitesi 197
Kanserde Rehabilitasyon ve Egzersiz 197
Kanser Rehabilitasyonunda Hemşirenin Rolü 198
Sonuç 199
Kaynaklar 199

BÖLÜM10
İNMELİ HASTANIN REHABİLİTASYONU

Giriş 201
İnmenin Risk Faktörleri 201
İnme Patogenezi 202
İskemik İnme 202
Hemorajik İnme 203
Geçici İskemik Atak 203
İnme Sonrası Klinik Bozukluklar 204
Arter Tutulumuna Göre Klinik Bulgular 204
İnmeli Hastalarda Ortaya Çıkan Bozukluklar 205
    Motor Bozukluklar 205
    Denge ve Postür Bozuklukları 206
    Duyusal Bozukluklar 206
    Apraksi 206
    İletişim Bozuklukları 206
    Bilişsel ve Emosyonel Bozukluklar 207
    Uyku Bozukluğu ve Yorgunluk 207
    Üriner Problemler 207
    Yutma Bozuklukları 208
İnmeli Hastalarda Değerlendirme 208
    Patolojik Reflekslerin Değerlendirilmesi 208
    Duyu Değerlendirmesi 209
    Tonusun Değerlendirilmesi 210
Motor Fonksiyonların Değerlendirilmesi 210
    Aktiviteye Katılım Düzeyi ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi 211
    Dengenin Değerlendirilmesi 211
    Kognitif Durum ve Depresyon Düzeyinin Değerlendirilmesi 211
İnme Rehabilitasyonu 212
    Akut Dönem İnme Komplikasyonları 212
    Akut Dönem İnme Rehabilitasyonu 213
Kronik Dönem İnme Rehabilitasyonu 215
    Kısıtlayıcı Zorunlu Hareket Tedavisi 215
    Biyofeedback Yöntemleri 215
    Robot Yardımlı Egzersiz Tedavisi 215
    Sanal Gerçeklik Uygulamaları 216
    İş Uğraşı Terapisi 216
Sonuç 216
Kaynaklar 217

BÖLÜM 11
PULMONER REHABİLİTASYON UYGULAMALARI (KOAH VE ASTIM)

Giriş 221
Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı 222
KOAH Patoloji, Patogenez ve Patofizyoloji 223
Patoloji 223
Patogenez 223
Patofizyoloji 224
Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı Risk Faktörleri 225
Astım 225
Astımın Patofizyolojik Mekanizması ve Etyolojisi 226
Astım Alevlenmelerinin Etyolojisi 226
KOAH-Astım Örtüşme (Overlap) Sendromu 227
Pulmoner Rehabilitasyonda KOAH ve Astım Hastalarının Değerlendirilmesi 228
KOAH ve Astım Rehabilitasyonunda Uygulanan Pulmoner Rehabilitasyon Müdahaleleri 234
Pulmoner Rehabilitasyonun Zamanlaması 241
Pulmoner Rehabilitasyon Organizasyon Tipleri 241
Sonuç 242
Kaynaklar 243

BÖLÜM 12
REHABİLİTASYONDA ZİHİN BEDEN UYGULAMALARI

Giriş 247
Zihin Beden Tıbbının Tarihçesi 248
Tamamlayıcı ve Bütüncül Terapilerin Sınıflandırılması 249
Konsantrasyon Temelli Zihin Beden Terapileri 251
Gevşeme Eğitimi ve Nefes Teknikleri 251
Meditasyon 253
Hareket Temelli Zihin Beden Terapileri 254
Geleneksel Doğu Uygulamaları 254
Batı Hareket Gelenekleri 256
Kronik Ağrıda Zihin Beden Yaklaşımlarının Kullanımı 259
Ağrı Tedavisinde Beden Farkındalığı: Teorik Çerçevesi 260
Sonuç 260
Kaynaklar 261

BÖLÜM 13
ORTOPEDİ HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 265
Ortopedi Hastalarında Tanılama 266

Ortopedi Hastalarında Rehabilitasyon Uygulamaları 269
Akut Dönemde Rehabilitasyon Uygulamaları 269
Akut Dönem Sonrası Rehabilitasyon Uygulamaları 271
Taburculuk Sürecinde Rehabilitasyon Uygulamaları 273
Sonuç 275
Kaynaklar 275

BÖLÜM 14
AMPUTE HASTALARDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 277
Ampütasyon 278
Ampütasyonun Etiyolojisi ve Epidemiyolojisi 278
Ampütasyonu Önleme ve Koruma 279
Ampütasyon Seviyeleri ve Tipleri 280
Ampute Hastalarda Hemşirelik Bakımı 284
Ameliyat Öncesi Hemşirelik Bakımı 284
Ameliyat Sonrası Hemşirelik Bakımı 285
Beden İmajı Değişiklikleri İle Baş Etme 289
Ampütasyon Uygulanan Hastalarda Klinik Rehabilitasyon Yönetimi 290
Ampütasyon Uygulanan Hastalarda Rehabilitasyon Dönemleri 291
Ameliyat Öncesi Dönem 291
Ampütasyon Cerrahisi/Bandajlama Dönemi 292
Akut Ameliyat Sonrası Dönem 295
Preprostetik Dönem 295
Protez Reçeteleme Dönemi 296
Protez Eğitimi Dönemi 299
Topluma Yeniden Entegrasyonu ve Ampütasyon Sonrası İşe Dönüş Dönemi 300
Uzun Dönem Takip 300
Sonuç 300
Kaynaklar 301

BÖLÜM 15
SPİNAL KORD YARALANMALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 307
Spinal Kord Yaralanmalarında Nörolojik Değerlendirme 308
Spinal Kord Yaralanmalarında Klinik Sendromlar 310
Spinal Kord Yaralanmalarında Görülen Komplikasyonlar ve Yönetimi 310
Spinal Kord Yaralanması Geçiren Hastaların Rehabilitasyonunda Kapsamlı Rehabilitasyon Merkezleri ve Multidisipliner Ekibin Önemi 322
Spinal Kord Yaralanması Geçiren Hastaların Rehabilitasyonunda Yaralanma Seviyelerine Göre Hedefler ve

Egzersiz Prognozu 323
Spinal Kord Yaralanması Geçiren Hastaların ve Bakım Verenlerin Rehabilitasyondan Beklentileri 326
Spinal Kord Yaralanması Geçiren Hastaların Rehabilitasyonunda Hemşirelerin Karşılaştığı Sorunlar 326
Sonuç 327
Kaynaklar 328

BÖLÜM 16
PELVİK REHABİLİTASYON

Giriş 333
Pelvik Taban Yapı ve Fonksiyonu 333
Kadın Pelvik Taban Kas Yapısı ve Fonksiyonu 334
Erkek Pelvik Taban Kas Yapısı ve Fonksiyonu 335
Pelvik Rehabilitasyonun Önemi 336
Pelvik Taban Kas Gücü Tayini 337
Dijital Palpasyon 337
Dijital Perineometre 338
Pasif Pelvik Rehabilitasyon Yöntemleri 339
Fonksiyonel Elektriksel Stimülasyon 339
Ekstrakorporeal Magnetik Sandalye (Elektro Magnetik Sandalye) 340
Posterior Tibial Sinir Uyarımı 341
Aktif Pelvik Rehabilitasyon Yöntemleri 342
Biofeedback 342
Vajinal Konlar 344
Kegel Egzersizleri 345
Hipertonik Pelvik Taban Yapısında Rehabilitasyon 346
Sonuç 346
Kaynaklar 347

BÖLÜM 17
ENGELLİLİKTE ÜREME SAĞLIĞI VE REHABİLİTASYON

Giriş 351
Engellilik ve Üreme Sağlığı 352
Engellilik, İletişim ve Cinsellik 355
Mastürbasyon 359
Engellilik ve Fertilite, Çocuk Sahibi Olma, Perinatal Dönem 360
Engellilik, Menstrüel Siklus ve Rehabilitasyon 362
Engellilik ve Doğurganlığın Düzenlenmesi 363
Sonuç 364
Kaynaklar 366

BÖLÜM 18
REHABİLİTASYONDA EĞİTİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Giriş 369
Rehabilitasyonda Hasta ve Ailesinin Eğitimi Süreci 369
Tanılama (Gereksinim Belirleme/Veri Toplama) 370
Planlama 370
Uygulama 371
Değerlendirme 373
Rehabilitasyonda Eğitim Yöntem ve Teknikleri 374
Sonuç 379
Kaynaklar 379

BÖLÜM 19
PEDİATRİDE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 383
Pediatrik Rehabilitasyonda Sık Görülen Durumlar 383
Serebral Palsi 384
Spina Bifida 385
Duchenne Müsküler Distrofi 387
Spinal Kord Yaralanması 389
Konjenital Ekstremite Eksiklikleri 390
Pediatrik Rehabilitasyonda Kullanılan Uygulamalar 391
Botulinum Enjeksiyon Uygulamaları 392
Ortez ve Yardımcı Cihazlar 392
Uyarlanmış Spor ve Rekreasyon 395
Pediatrik Rehabilitasyonda Aile Merkezli Bakımın Önemi 396
Pediatrik Rehabilitasyon Hemşireliği 397
Sonuç 398
Kaynaklar 399

BÖLÜM 20
GERİATRİK REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 405
Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri 406
Yaşlılıkta Sık Görülen Hastalıklar 409
Dolaşım Sistemi Hastalıkları 410
Solunum Sistemi Hastalıkları 411
Kanser 412
Endokrin ve Metabolizma Hastalıkları 412
Sinir Sistemi Hastalıkları 413
Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları 413

Geriatrik Sendrom 413
Geriatri, Geriatri Hemşireliği ve Geriatrik Hasta Bakımı 414
Geriatrik Hasta ve Evde Bakım 415
Geriatrik Hizmetler 416
Sonuç 419
Kaynaklar 420

BÖLÜM 21
PSİKİYATRİ HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 423
Psikiyatri Hastalarının Yaşamdan Beklentileri 424
Konut ve Barınma 424
Çalışma Yaşamı 425
Sosyal ve Yakın İlişkiler 426
Toplum Yaşamına Katılma 427
Şiddetli Psikotik Bozukluklarda Psikiyatrik Rehabilitasyon 428
Ana Rehabilitasyon Yaklaşımları 428
    Psikososyal Eğitim 428
    Müzik/Film/Sanat Müdahalesi 429
    Yoga 430
    Fiziksel Egzersiz 430
    Psikososyal Rehabilitasyon Hemşireliği 430
    Psikoeğitim ve Aile Terapisi 431
Sosyal Beceri Eğitimi ve Rehabilitasyonu 431
Sonuç 432
Kaynaklar 433

BÖLÜM 22
SOSYAL REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 437
Sosyal Rehabilitasyon 438
Sosyal Rehabilitasyon Amaç, Kapsam ve Önemi 439
Sosyal Rehabilitasyon Uygulamalarının Hizmet Alanları 439
    Ruh Sağlığı Hizmetleri 439
    Suçlulara Yönelik Hizmetler 440
    Terör ve Toplumsal Olayların Sonuçlarından Etkilenenlere Yönelik Hizmetler 441
    Yaşlılara Yönelik Hizmetler 441
    Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Sokakta Çalışan Çocukları Kapsayan Hizmetler 442
    Kronik Hastalıklar Alanındaki Hizmetler 442
    Olağanüstü Durum ve/veya Doğal Afet Yaşayan Bireylere Yönelik Hizmetler 443
    Korunmaya Muhtaç Bireylere Yönelik Hizmetler 444

Engelli Bireylere Yönelik Hizmetler 445
Sosyal Rehabilitasyon Ekibi 446
Sosyal Rehabilitasyon Uygulamaları ve Rehabilitasyon Hemşiresi 447
Sonuç 448
Kaynaklar 449

BÖLÜM 23
YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 451
Rehabilitasyon Hizmetlerinde Ekip Modelleri 451
Pulmoner Rehabilitasyon 454
Göğüs Fizyoterapisi Yöntemleri 455
Disfaji ve Yutma Problemleri 458
Yoğun Bakım Ünitesinde Rehabilitasyon Uygulamalarında Hemşirenin Rolü 459
Sonuç 459
Kaynaklar 460

BÖLÜM 24
MULTİPLE SKLEROZDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 463
Rehabilitasyon 464
Multiple Skleroz Hastalarında Rehabilitasyon Sürecinin Planlanması 468
Multiple Skleroz Hastalarında Egzersizler 469
Yürüme Bozukluğu 473
Yorgunluk 474
Spastisite 477
Multiple Sklerozda Kognitif Rehabilitasyon 478
Kognitif Rehabilitasyon Hastalarının Değerlendirilmesi 479
Nörojenik Mesane 479
Bağırsak Disfonksiyonu 480
Denge ve Yürüyüş 480
Ataksi ve Tremor 481
Sonuç 481
Kaynaklar 482

BÖLÜM 25
PARKİNSON HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 483
Klinik Bulgular 484
Motor Semptomlar 484
Non-Motor Semptomlar 486

Tanı 487
Tedavi 489
Medikal Tedavi 489
Cerrahi Tedavi 489
İş Uğraşı Terapisi 497
Dil ve Konuşma Terapisi 497
Hemşirelik Bakımı Yönetimi 497
Sonuç 501
Kaynaklar 502

BÖLÜM 26
ANKİLOZAN SPONDİLİT HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 509
Ankilozan Spondilit Hastalarında Rehabilitasyon Uygulamaları 512
Hasta Eğitimi ve Öz Yönetim Müdahaleleri 512
Fiziksel Aktivite ve Egzersiz 514
Aerobik Egzersizler 515
Direnç Egzersizleri 516
Germe Egzersizleri 516
Solunum Egzersizleri 517
Postür ve Global Postüral Reedükasyon Egzersizleri 517
Su İçi Egzersizler 518
Spa Tedavisi 519
Tai Chi Egzersizi 519
Qigong Egzersizi 519
Yijin Jing Egzersizi 520
Bilişsel Egzersiz Terapi Yaklaşımı 521
Beslenmenin Düzenlenmesi 522
Baş Etme Yöntemleri ve Psikososyal Müdahaleler 523
Sigaranın Bırakılması 523
Sonuç 524
Kaynaklar 525

BÖLÜM 27
ROMATOİD ARTRİTTE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 531
Romatoid Artrit 531
Fizyopatoloji 534
Belirti ve Bulgular 534
Tedavi 535

Romatoid Artritte Rehabilitasyon Uygulamaları 536
Hasta Eğitimi ve Öz Yönetim Müdahaleleri 537
Fiziksel Aktivitenin Etkileri ve Önündeki Engeller 539
Romatoid Artritte Aerobik Egzersizler 542
Romatoid Artritte Direnç Egzersizleri 543
Romatoid Artritte Esneme Egzersizleri 544
Hidroterapi (Su Egzersizleri)/Balneoterapi (Suda Banyo/Kaplıca Tedavileri) 544
El Egzersizleri 545
Eklem Koruma ve Enerji Koruma Yöntemleri 546
İstirahat Splintleme Yöntemleri 546
El/Bilek Deformiteleri ve Ortezleri 547
Ayak Deformiteleri ve Ortezleri 547
Destekleyici ve Yardımcı Cihazlar 548
Meslek/İş Terapileri 548
Beslenmenin Düzenlenmesi 549
Problem Çözme Becerileri/ Psikoeğitim Müdahaleleri 550
Diğer Fiziksel Modaliteler 551
Sonuç 552
Kaynaklar 552

BÖLÜM 28
TRAVMATİK BEYİN HASARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Giriş 557
Travmatik Beyin Hasarı Epidemiyolojisi 558
Travmatik Beyin Hasarının Patofizyolojisi 558
Birincil ve İkincil Beyin Yaralanması 560
Yaralanma Çeşitleri 560
Travmatik Beyin Hasarının Sınıflandırılması 561
Travmatik Beyin Hasarı Sonrası Değerlendirme 562
Travmatik Beyin Hasarı Sonrası Rehabilitasyon 566
Acil Müdahale 567
Yoğun Bakım Yönetimi 567
Ayaktan veya Yatarak Rehabilitasyon 570
İyileşme 571
Topluma Yeniden Entegrasyon 572
Sonuç 573
Kaynaklar 573

Dizin 577

BİRİNCİ BÖLÜM

REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİNE GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR

Merdiye Şendir
İlayda Türkoğlu

Giriş

Teknolojik gelişmelerle birlikte sağlık hizmetlerine yönelik beklentiler de giderek artmaktadır. Geçmişte sağlık hizmetleri daha çok "iyileştirme" veya "insan hayatını kurtarmak" üzerine odaklanırken günümüz sağlık hizmetleri hedeflerinin kapsamı genişlemiştir. Doğumsal anomaliler, yaşam süresinin uzaması, yaşlı bireylerde kronik hastalıkların ve kısıtlılıkların artması rehabilitasyona, dolayısıyla doğumdan ölüme kadar yaşam süresinin her bir aşamasında bireylere gereksinim duydukları desteği sunan hemşireliğe olan ilgiyi giderek artırmıştır (1-3).

Rehabilitasyon hemşirelik bakımının bir parçası olup bu alanda çalışacak hemşirelerin alana özgü bilgi birikimi ve beceriye sahip olmasını gerektirir. Rehabilitasyon hemşireliğinde hemşirelik bakımı; bilişsel, fiziksel ve psikolojik işlev kaybı olan bireylerin yaşam tarzındaki değişikliklere uyum sağlamalarına, günlük yaşam aktivitelerini optimal düzeyde gerçekleştirebilmelerine ve aile ve toplum içindeki rollerini sürdürebilmelerine odaklanır. Bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve işlevsel kayıplarına bağlı sonuçların iyileştirilmesi amaçlanır. Bilişsel, fiziksel ve psikolojik yeteneklerin optimal düzeye getirilmesi ile bireylerin öz yeterlilik algısı ve yaşam kalitesi artırılır. Böylelikle bu bireylerin değişen yaşam koşullarına uyum sağlamaları desteklenir. Bunun yanında rehabilitasyon hemşireliği hastaneye tekrarlı yatış oranlarını, işlevsel kayıplara bağlı komplikasyonları ve ikincil kayıpları da azaltarak sağlık hizmetleri bağlamında da maliyet etkin bir sağlık hizmetinin sunulmasına destek olur (1-3).

Kaynaklar

1. Koç, A. (2012). Rehabilitation Nursing: Applications for Rehabilitation Nursing. *International Journal of Caring Sciences*, *5* (2), 80-86. file:///C:/Users/hp/Downloads/Rehabilitation_Nursing_Applications_for_Rehabilita%20(1).pdf
2. Mauk, K. L. (Ed.) (2012). General concepts and principles of rehabilitation nursing. Rehabilitation Nursing: A Contemporary Approach to Practice in (s. 1-13) (1st Ed.). Burlington: Jones & Bartlett Learning.
3. Commissioning Guidance for Rehabilitation. Retrieved June 16 2022, https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2016/04/rehabilitation-comms-guid-16-17.pdf
4. Stucki, G., Bickenbach, J., Gutenbrunner, C. & Melvin, J. (2018). Rehabilitation: The Health Strategy of the 21st Century. *Journal of Rehabilitation Medicine, 50* (4), 309–316. doi:10.2340/16501977-2200
5. Çubukçu, S. (2016). Rehabilitasyona Giriş. Erişim tarihi: 10 Haziran 2022, http://tip.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2016/11/rehabilitasyona-giris.pdf
6. WHO. (2021). Rehabilitation. Retrieved June 10, 2022, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation
7. WHO. (2022). Rehabilitation. Retrieved June 10 2022, https://www.who.int/health-topics/rehabilitation#tab=tab_1
8. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Stewart, D., Catton, H. & Nugraha, B. (2021). Role of Nursing in Rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Medicine-Clinical Communications*, *4,* 1000061. doi.org/10.2340/20030711-1000061
9. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D. & Catton, H. (2022). Nursing -A Core Element of Rehabilitation. *International Nursing Review, 69* (1), 13–19. doi.org/10.1111/inr.12661
10. History of Rehabilitation Nursing. Retrieved June 5, 2022, from https://rehabnurse.org/about/history
11. Rehabilitation Nurses Play a Variety of Roles. Retrieved June 10, 2022, from https://rehabnurse.org/about/roles-of-the-rehab-nurse
12. Australasian Rehabilitation Nurses' Association. Retrieved June 6, 2022, from https://www.arna.com.au/
13. Akpınar, N. B. & Ceran, M. A. (2019). Kronik Hastalıklar ve Rehabilitasyon Hemşireliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3* (2), 140-152. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/amusbfd/issue/45465/454918
14. National Institute for Health and Care Excellence-NICE, (June 10, 2022). Rehabilitation after Traumatic Injury. Retrieved June 10, 2022, from https://www.nice.org.uk/search?q=Rehabilitation%20after%20critical%20%20illness%20overview
15. Resmî Gazete. (2011). Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Erişim tarihi: 10 Haziran 2022, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110419-5.htm
16. Havrilla, E. (2017). Rehabilitation Concepts for the Acute Care Nurse. *Madridge Journal of Nursing, 2* (2), 72-75. doi:10.18689/mjn-1000113
17. Rehabilitation after traumatic injury. (2022, January 18). NICE guideline [NG211]. Retrieved June 10, 2022, https://www.nice.org.uk/guidance/ng211/chapter/Recommendations#initial-assessment-and-early-interventions-for-people-with-complex-rehabilitation-needs

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE REHABİLİTASYON HEMŞİRELİĞİ

Şenay Uzun

Giriş

Rehabilitasyon hemşireliği, engelli ve kronik hastalığı olan bireylerin yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Hemşirelerin rehabilite edici rolü "eğitici" ve "danışmanlık" rollerinin doğal bir sonucudur ve giderek güçlenmektedir (1). Rehabilitasyon, akut ya da kronik bir hastalık, bozukluk, yaralanma ya da travma bulunan bireylerin işlevlerini maksimum hâle getirme ve yetersizliklerini en aza indirmek üzere düzenlenmiş girişimler bütünüdür (2). Bu tanıma göre rehabilitasyonun temel amacı, bireylerin başkalarına gereksinim olmadan yaşayabilmelerini sağlamaktır. Rehabilitasyon hemşireliği ise Rehabilitasyon Hemşireliği Derneği (Association of Rehabilitation Nursing) tarafından özel bilgi ve uzmanlık yoluyla engelli ve kronik sağlık durumlarına sahip bireylerin bakım süresi boyunca bakımının sağlanması ve yönetilmesi olarak tanımlanmıştır (3). Sağlıklı, hasta veya engelli bireye yönelik olan ve sağlığı koruma, geliştirme, hastalığı önleme ya da bakıma ve otonominin yeniden kazandırılmasına yönelik faaliyetleri içeren hemşirelik ile rehabilitasyon ve rehabilitasyon hemşireliğinin ortak amacı; bireyin bağımsız yaşamasını sağlamaktır. Dolayısıyla hemşireliğin kapsamında rehabilitasyon faaliyetlerinin tümünün yer aldığı söylenebilir. Nitekim Virginia Henderson (4) hemşirelerin "mükemmel rehabilitatörler" olduğunu ifade etmiştir.

Dünyada ve ülkemizde rehabilitasyon hemşireliğinin tartışılacağı bu konu başlığında, rehabilitasyon hemşireliğinin mevcut durumunu anlamak için öncelikle rehabilitasyonun tarihçesinin bilinmesine gereksinim vardır. Rehabilitasyon

Kaynaklar

1. Gedük, E. A. (2018). Hemşirelik Mesleğinin Gelişen Rolleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5* (2), 253-258. doi.org/10.17681/hsp.358458
2. World Health Organization. (2019). Rehabilitation in health systems: Guide for action. Retrived Nov 24, 2021, https://www.who.int/publications/i/item/9789241549974
3. Vaughn, S., Rye, J., Allen, A., Bok, A., Mauk, K., Park, L., Pierce, L. & Holler, W. W. (2022). Updated Competency Model for Professional Rehabilitation Nursing: Practice Applications. *Rehabilitation Nursing Journal, 47* (1), 12-23. doi:10.1097/RNJ.0000000000000350
4. Henderson, V. A. (1980). Preserving the Essence of Nursing in a Technological Age. Journal of *Advanced Nursing, 5* (3), 245-260. doi.org/10.1111/j.1365-2648.1980.tb03350.x
5. Kemaloğlu, Y. K., Kemaloğlu, P. Y. & Mengü, G. (2013). The Idea of Rehabilitation Began with the Sumerians. *Turkish Journal of Medical Sciences*, *43*, 185-186. doi:10.3906/sag-1205-49
6. Kemaloğlu, Y. K. & Kemaloğlu, P. Y. (2012). The History of Sign Language and Deaf Education in Turkey. *Kulak Burun Boğaz İhtisas Dergisi, 22* (2), 65-76. doi:10.5606/kbbihtisas.2012.013
7. Epstein, S. (1937). Art, History and the Crutch. *Annals of Medical History, 9* (4), 304.
8. Arasıl, T. (2008). Türkiye'de ve Dünya'da Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyonu Durumu. *Türk Fiz Tıp Rehab Derg, 54*, Özel Sayı 1, 1-3.
9. Atanelov, L., Stiens, S. A. & Young, M. A. (2015). History of Physical Medicine and Rehabilitation and Its Ethical Dimensions. *AMA Journal of Ethics, 17* (6), 568-574. doi:10.1001/journalofethics.2015.17.6.mhst1-1506
10. Conti, A. A. (2014). Western Medical Rehabilitation Through Time: A Historical and Epistemological Review. *The Scientific World Journal*, 2014:432506. doi:10.1155/2014/432506
11. May, F. (1955). The Changing Face of Physical Medicine. *Australian Journal of Physiotherapy*, *1* (1), 6-10.
12. Kokkinos, P. & Myers, J. (2010). Exercise and Physical Activity: Clinical Outcomes and Applications. *Circulation, 122* (16), 1637-1648. doi:10.1161/CIRCULATIONAHA.110.948349
13. Zampieri, F., ElMaghawry, M., Zanatta, A. & Thiene, G. (2015). Andreas Vesalius: Celebrating 500 Years of Dissecting Nature. *Global Cardiology Science & Practice*, *2015* (5), 66. doi.org/10.5339/gcsp.2015.66
14. Ford, E. (1954). The" De Arte Gymnastica" of Mercuriale. (p. 30-32). Sydney: Australasian Medical Publishing.
15. Palmer, R. (2008). Girolamo Mercuriale and the plague of Venice. In: Girolamo Mercuriale and the Plague of Venice, 51-65.in Girolamo Mercuriale: Medicina e Cultura nell'Europa del Cinquecento, ed. Alessandro Arcangeli and Vivian Nutton (Florence: Leo S. Olschki, 2008). Erişim tarihi: 02.01.2022, https://en.wikipedia.org/wiki/Girolamo_Mercuriale,
16. Blocker, Jr W. P., Knudson, A. B. C., Schaffer, F. J., Bridges, J. A. & Eagleson Jr, H. M. (1967). Physical Medicine and Rehabilitation Service 50th Anniversary (1917–1967). *Military Medicine, 132* (7), 489-500.
17. Act, R. (1998). Rehabilitation Act of 1973. *Public Law, 94,* 142.
18. Moffat, M. (2012). A history of Physical Therapist Education Around the World. *Journal of Physical Therapy Education*, *26* (1), 13-23.
19. Ottosson, A. (2010). When the Orthopaedist was a Physical Therapist or Something on why Physical Therapists Lack a Historical Awareness-Relationship between Orthopaedics and Physical Therapy in Sweden during the 19th Century. *Manuelle Therapie, 14* (01), 14-21.

20. Wilson, N. (2020). A Royal Charter: 100 Years Old But Still Relevant. Retrived December 03, 2021, from https://history.physio/a-royal-charter-100-years-old-but-still-relevant/
21. Pierce, L. L. & Larsen, P. D. (2010). The Rehabilitation Nursing Foundation Celebrates 20+ Years of Funded Research. *Rehabil Nurs. 35* (4), 135-40, 160. doi:10.1002/j.2048-7940.2010.tb00038.x
22. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi. Erişim Tarihi: 08.12.2021, https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararas%C4%B1 _K%C4%B1z%C4%B1lha%C3%A7 _ve_ K%C4%B1z%C4%B1lay_Hareketi
23. Jenkins, W. M. (1987). Rehabilitation History and Legislation. Rehabilitation Counseling: Basics and Beyond, 3-29.
24. Opitz, J. L., Folz, T. J., Gelfman, R. & Peters, D. J. (1997). The History of Physical Medicine and Rehabilitation as Recorded in the Diary of Dr. Frank Krusen: Part 1. Gathering Momentum (the years before 1942). *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 78* (4), 442-445.
25. Blum, N. & Fee, E. (2008). Howard A. Rusk (1901–1989) from Military Medicine to Comprehensive Rehabilitation. *American Journal of Public Health, 98* (2), 256-257.
26. Cutolo, S. (1956). This Hospital is My Home: The Story of Bellevue. London: Victor Gollancz.
27. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: 2006. Retrieved December 23, 2015, from http://www.un.org/ disabilities/convention/conventionfull.shtml
28. Heybet, S. (2020). Bahriye Sağ Kolağası Hüseyin Efendi; Hamidiye Etfal Hastanesinde İlk Pediatrik Fizyoterapi ve Ortez-Protez Uygulamaları. *Lokman Hekim Dergisi, 10* (1), 77-83. doi:10.31020/mutftd.628772
29. Sindel, D. (2012). Editorial/Editorden. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, 58* (4), A-VIIII. *Gale Academic OneFile* https://link.gale.com/apps/doc/A352489978/AONE?u=googlescholar&sid=bookmark-AONE&xid=c166075e
30. Berker, E. (2013). Ülkemizde ve Dünyada Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyonun Tarihçesi. *Türk Fiz Rehab Derg. 59*, 1.
31. Yağcı, İ. & Sindel, D. (2013). Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Alanında Türkiye'de Yapılan Bilimsel Yayınlar. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 59* (4), 273-275.
32. Chan, F., Chronister, J., Allen, C. A., Catalano, D. E. & Lee, E. J. (2004). Foundations of Rehabilitation Counseling. *Directions of Rehabilitation Counseling, 15,* 1-11.
33. Nightıngale, F. (1860). Notes on Nursing: What it is, and it is not. D. Appleton and Company
34. Phenix FL (1946). Nursing and Physical Therapy Consultation in State Crippled Children's Programs. Public Health Nurs. Jan;38, 2-6.
35. Mauk, K. L. (2011). Overview of rehabilitation. In: Mauk K. L. (Ed.) *Rehabilitation nursing: A contemporary approach to practice*. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning, Pp. 1-13
36. Mack, M. J. (1952). The Personal Adjustment of Chronically ill Old People Under Home Care. *Nurs Res. 1* (1), 9-30.
37. Verhonick, P. J. (1961). Decubitus Ulcer Observations Measured Objectively. *Nursing Research, 10* (4), 211-214.
38. Riccardi, M. A 42 Year Love Affair with Rehabilitation Nursing. Retrived December 27, 2022, https://www.fsarn.org/42%20year%20Love%20Affair%20with%20Rehab%20Nursing.pdf
39. Nolan, M. & Nolan, J. (1998). Rehabilitation: Scope for improvement in Current Practice. *British Journal of Nursing*, *7* (9), 522-526.
40. Australasian Rehabilitation Nurses' Association (1999). Rehabilitation nursing – scope of practice. *JARNA 2*, 14–15.
41. Pryor, J. & Smith, C. (2002). A Framework for the Role of Registered Nurses in the Specialty Practice of Rehabilitation Nursing in Australia. *Journal of Advanced Nursing, 39* (3), 249–257. doi:10.1046/j.1365-2648.2002.02271.x

42. World Health Organization. (2011). World Report on Disability 2011. World Health Organization.
43. Camicia, M., Black, T., Farrell, J., Waites, K., Wirt, S., Lutz, B. & Association of Rehabilitation Nurses Task Force. (2014). The Essential Role of the Rehabilitation Nurse in Facilitating Care Transitions: A White Paper by the Association of Rehabilitation Nurses. *Rehabilitation Nursing Journal, 39* (1), 3-15. doi:10.1002/rnj.135
44. Betz, A. (2019). Pros and Cons of Becoming a Rehabilitation Nurse. Retrived December 22, 2022, https://www.noodle.com/articles/the-pros-and-cons-of-becoming-a-rehabilitation-nurse.
45. Mauk, K. (2021). 7 Strategies for Building a Strong Rehabilitation Nursing Team. Retrived January 28, 2021, https://www.medbridgeeducation.com/resources/access/?name=7_Strategies_for_Building_a_Strong_Rehabilitation_Nursing_Team.pdf
46. Arpacıoğlu, O. (1997). Rehabilitasyon Hemşireliği. Ankara: GATA Basımevi.
47. Çiçek, E. & Öncel, S. (2017). Türkiye'de Hemşirelik Alanında Engelli Bireylere Yönelik Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi. *Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırmaları Dergisi, 10*, 180-214. doi:10.17371/UHD2017.2.10
48. Küçük, Y. (2001). *İşitme engelli çocukların topluma uyum sorunları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Erzurum.
49. Arasil, T. & Kayhan, Ö. (1997). The Status of Rehabilitation in Turkey. *Disability and Rehabilitation, 19* (9), 379–381. doi:10.3109/09638289709166557
50. Akdemir, N. & Akkuş, Y. (2006). Rehabilitasyon ve Hemşirelik. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 82-91. http://www.hacettepehemsirelikdergisi.org/pdf/pdf_HHD_22.pdf
51. Sağlık Bakanlığı. (2011). Sağlık Bakanlığı'ndan Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *Resmi Gazete*. Sayı: 27910.
52. Öztürk, S. (2019). *Yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan hemşirelerde iş doyumu ve etkileyen faktörler*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
53. Yükseköğretim Kurumu Hemşirelik Komisyonu Eğitim Grubu HUÇEP çalışma grubu. (2014). Hemşirelik Çekirdek Eğitimi Programı. Erişim adresi. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/ egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/hemsirelik_cekirdek_egitim_ programi.pdf
54. Tıpta Uzmanlık Kurulu. (2017). TUKMOS: Tıpta Uzmanlık Kurulu Müfredat Oluşturma ve Standart Belirleme Sistemi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Uzmanlık Eğitimi Çekirdek Müfredatı**.** Erişim tarihi: 21 Aralık 2021, https://tuk.saglik.gov.tr/Eklenti/14453/0/fizikseltipverehabilitasyonmufredatv21docx.docx
55. Yüksek Öğretim Kurulu. (2017). Hemşirelik Lisans Eğitimi Çalıştayı Sonuç Raporu-Ankara, Erişim tarihi: 23 Kasım 2017, https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/ Hemsirelik_Lisans_Egitimi_Calistayi_Sonuc_Raporu.pdf
56. Topçuoğlu, M. A., Tülek, Z., Boyraz, S., Özdemir, A. Ö., Özakgül, A., Güler, A. vd. (2020). İnme Hemşireliği: Standartlar ve Pratik Uygulamalar Kılavuzu. *Türk Beyin Damar Hastalıkları Dergisi, 26* (1), 1-90. doi:10.5505/tbdhd.2020.00000
57. World Health Organisation. (2021). Rehabilitation. Retrived date: December 30, 2021, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation
58. World Health Organization. (2017). Rehabilitation 2030 Initiative. Retrived date: January 5, 2022, https://www.who.int/initiatives/rehabilitation-2030

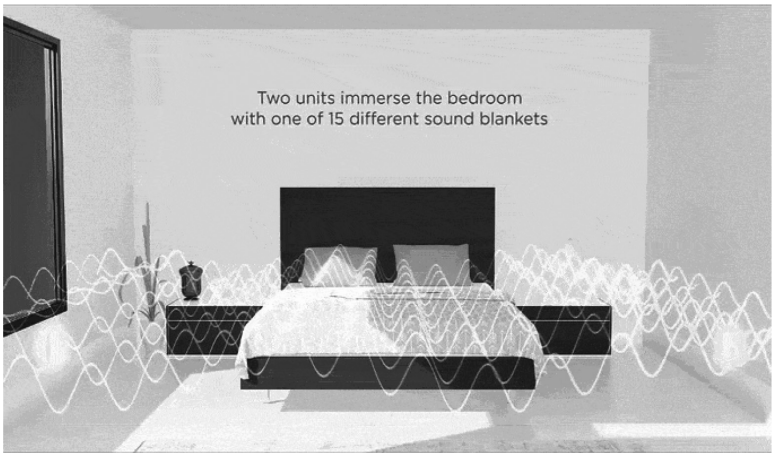
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REHABİLİTASYONDA İNOVASYON UYGULAMALARI

Merdiye Şendir
Ayşe Kabuk

Giriş

Yaşamdan beklenen sürenin artışı, kronik hastalıkların yaygınlaşması, kazalar sonucu oluşan travmalar, gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeni sağlık sorunları, sedanter yaşam gibi birçok durum bireylerin rehabilitasyon gereksinimini artırmıştır. Ancak günümüzde artan gereksinime cevap verebilecek sayıda ve nitelikte sağlık kurumları bulunamamaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmeler bireyin rehabilitasyon süreçlerini evde, işte, okulda aksatmadan devam etmesini sağlayan, riskleri tanımlayan, önlem alan ve bireye geri bildirimlerde bulunan giyilebilir araçları, sanal gerçekliği, biyosensörleri, robotları, 3D yazıcıları hayata geçirmeyi sağlamıştır. Rehabilitasyonda kullanılan araçları uyarlamak, geliştirmek ve değiştirmek için sağlık profesyonelleri mühendis, kimyager, yazılımcı gibi farklı mesleklerle birlikte çalışmakta, bireyin sonuçlarını iyileştirecek inovatif ürünleri ortaya çıkarmaktadırlar. Geliştirilen araçlar akıllı cihazlara dönüştükçe uzaktan bağlanmaya olanak verdikçe ve bireyin gereksinimleri doğrultusunda özelleştikçe rehabilitasyon da gelişebilir. Rehabilitasyonda inovasyon uygulamaları bireyin çevresindeki sınırlılıkları azaltabilir, sağlık hizmetlerinin uzaktan yürütülmesini sağlayabilir, bireylerin birbirleri ile etkileşimini artırabilir ve böylece destek sistemlerini güçlendirebilir.

Resim 5. Nightingale-İlk Akıllı Ev Uyku Sistemi (62)

Sonuç

Günümüzde rehabilitasyon uygulamalarının ve bireyin ihtiyaçlarının karmaşık duruma gelmesi, sağlık hizmetlerinden beklentilerin artışı, hızla gelişen teknoloji ve uyum sağlama gereksinimi, sağlık bakım hizmeti maliyetlerindeki artış, rehabilitasyonda inovasyonu gerekli duruma getirmiştir. Hemşirelerin bakım kalitesini ve bakım uygulamalarını iyileştirmek, bireyin günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlıklarını desteklemek, engellerini kaldırmak için rehabilitasyonda inovasyon potansiyelini ortaya çıkarmak ve bunun yollarını araştırmak için harekete geçmeleri önemlidir.

Kaynaklar

1. World Health Organization (WHO). (2022). Disability. Retrieved June 1, 2022, https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1
2. American Physical Therapy Association (APTA). (2020). APTA Physical Therapy Workforce Analysis A Report From the American Physical Therapy Association. Retrieved April 1, 2022, https://www.apta.org/contentassets/5997bfa5c8504df789fe4f1c01a717eb/apta-workforce-analysis-2020.pdf
3. Itoh, S., Miwa, H., Wu, W. X., Okuyama, A., Watanabe, K., Ikeuchi, T. & Wakui, T. (2021). Acceptance of Care Technologies to Support Activities of Daily Living by Middle-Aged and Older Adults in Japan: A Cross-Sectional Study, *International Journal of Nursing Studies Advances, 3*, 100042. doi:10.1016/j.ijnsa.2021.100042
4. OECD. (2006). Bilimsel ve Teknolojik Faaliyetlerin Ölçümü. Oslo Kılavuzu. *TÜBİTAK,* 1-165. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2022, http://www.tubitak.gov. tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf

5. Melnyk, B. M. & Davidson, S. (2009). Creating a Culture of Innovation in Nursing Education Through Shared Vision, Leader Ship, Interdisciplinary Partnerships, and Positive Deviance. *Nursing Administration Quarterly*, *33* (4), 288–295. doi:10.1097/NAQ.0b013e3181b9dcf8
6. Turchetti, G., Labella, B., Bellelli, S., Cannizzo, S., Palla, I. & Mezzoleni, A. (2009). Innovation in Rehabilitation Technology: Technological Opportunities and Socioeconomic Implications – A Theoretical Model. *Int. J. Healthcare Technology and Management, 10,* 4/5, 245-261. doi:10.1504/IJHTM.2009.030449
7. Aslan, Ö., Boz, C. & Cerit, M. (2020). Sağlık İnovasyonu Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve ve Sağlıkta Dönüşüm Programı. *Social Sciences Studies Journal, 4* (15), 786-798. doi:10.26449/sssj.435
8. Manuli, A., Maggio M. G., Tripoli, D., Gullì, M., Cannavò, A. La Rosa, G., Sciarrone, F., Avena, G. & Calabrò, R. S. (2020). Patients' Perspective and Usability of Innovation Technology in a New Rehabilitation Pathway: An Exploratory Study in Patients with Multiple Sclerosis. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, *44*, 102312, 1-9. doi:10.1016/j.msard.2020.102312
9. Lin, B., Mei Y, Wang, W., Wang, S., Li, Y., Xu, M., Zhang, Z. & Tong, Y. (2021). Unmet Care Needs of Community-Dwelling Stroke Survivors: A Systematic Review of Quantitative Studies. *BMJ Open 11, e045560*. doi:10.1136/bmjopen-2020-045560
10. Chiang, V. C., Lo, K. H. & Choi, K. S. (2017). Rehabilitation of Activities of Daily Living in Virtual Environments with Intuitive User Interface and Force Feedback. *Disabil Rehabil Assist Technol*. *12* (7), 672-680. doi:10.1080/17483107.2016.1218554
11. Holland, K. (2008). An Introduction to the Roper- Logan- Tierney Model for Nursing, Based on Activities of Living. in: K. Holland, J. Jenkins, J. Solomon, S Whittam (Ed.), Applying The Roper-Logan- Tierney in Practice. China: Churchill Livingstone.
12. Crocker, T., Young, J., Forster, A., Brown, L., Ozer, S. & Greenwood, D. C. (2013). The Effect of Physical Rehabilitation on Activities of Daily Living in Older Residents of Long-Term Care Facilities: Systematic Review with Meta-Analysis, *Age and Ageing, 42,* 6, 682–688. doi:10.1093/ageing/aft133
13. Tarbert, R. J. (2019). Role of Rehabilitation in Innovative Models for Mobility in the Short-Term Care Setting. *J Phys Med Rehabil Disabil*. *5*, 035. doi:10.24966/PMRD-8670/100035
14. Shorr, R. I., Chandler, A. M., Mion, L. C., Waters, T.M., Liu, M., Daniels, M.J., Kessler, L.A. & Miller, S.T. (2012). Effects of an Intervention to Increase Bed Alarm Use to Prevent Falls in Hospitalized Patients: A Cluster Randomized Trial. *Ann Intern Med 157*, 692-699. doi:10.7326/0003-4819-157-10-201211200-00005
15. Quigley, P. A., Singhatat, W. & Tartbert, R. J. (2019). Technology Innovation to Protect Hips from Fall-related Fracture. *Phys Med Rehabil Res., 4, 1-4*. doi:10.15761/PMRR.1000205
16. Zhang, D. & Zhang, X. (2021). Rehabilitation Brace Based on the Internet of Things 3D Printing Technology in the Treatment and Repair of Joint Trauma. *Journal of Healthcare Engineering*. 2021, *663892,* 1-11. doi.org/10.1155/2021/6663892
17. The Medical Futurist. (2017a). The First Medical Tricorder? The Big Viatom Check Me Pro Review. Retrieved May 30, 2022, https://medicalfuturist.com/first-medical-tricorder-viatom-checkme-pro-review/
18. The Medical Futurist. (2017b). The Bridge Between Tradition and Innovation – The Eko Core Digital Stethoscope Review. Retrieved May 30, 2022, https://medicalfuturist.com/bridge-tradition-innovation-eko-core-digital-stethoscope-review/
19. NIDA. (2020), Substance Use in Older Adults Drug Facts. Retrieved May 30, 2022, https://nida.nih.gov/publications/drugfacts/substance-use-in-older-adults-drugfacts
20. Sağlık Bakanlığı (2019). İlaç Takip Sistemi (ITS). Erişim tarihi 22 May 2022, https://www.its.gov.tr/

21. Google Play. (2022). İlaç Alarmı & Hap Hatırlatıcı. Retrieved June 1, 2022, https://play.google.com/store/apps/details?id=eu.smartpatient.mytherapy&hl=tr&gl=US
22. Ghadiri, F., Naser Moghadasi, A. & Sahraian, M.A. (2022). Telemedicine as a Strategic Intervention for Cognitive Rehabilitation in MS Patients during COVID-19. *Acta Neurol Belg 122*, 23–29. doi:10.1007/s13760-022-01875-7
23. Chang, P.J., Jay, G.M., Kalpakjian, C., Andrews, C. & Smith, S. (2021). Patient and Provider-Reported Satisfaction of Cancer Rehabilitation Telemedicine Visits During the COVID-19 Pandemic. *PM&R: The Journal of Injury, Function and Rehabilitation*, 13 (12), 1362-1368. doi:10.1002/pmrj.12552
24. Lively, Health and Aging. (2022). Education, Resources & Support for Older Adults & Caregivers | Lively Health and Aging. Retrieved April 1, 2022, https://www.lively.com/health-and-aging/
25. Soldier Strong. (2022). Brave Mind. Retrieved May 22, 2022, https://www.soldierstrong.org/bravemind/
26. Rizzo, A., Harthold, A., Grimani, M., Leeds, A. & Liewer, M. (2014). Virtual Reality Exposure Therapy for Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder. *Computer, 47*, 31-37. doi:10.1109/MC.2014.199
27. Lecciso, F., Levante, A., Fabio, R. A., Caprì, T., Leo, M., Carcagnì, P., Distante, C., Mazzeo, P.L., Spagnolo, P. & Petrocchi, S. (2021). Emotional Expression in Children with ASD: A Pre-Study on a Two-Group Pre-Post-Test Design Comparing Robot-Based and Computer-Based Training. *Frontiers in Psychology*. 12, 678052. doi:10.3389/fpsyg.2021.678052
28. Alwakeel, A. J., Sicondolfo, A., Robitaille, C., Bourbeau, J. & Saad, N. (2022). The Accessibility, Feasibility, and Safety of a Standardized Community-based Tele-Pulmonary Rehab Program for Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A 3-Year Real-World Prospective Study. *Ann Am Thorac Soc*. *19* (1), 39-47. doi:10.1513/AnnalsATS.202006-638OC
29. Rawal, H., Cornelison, S. D., Flynn, S. M. & Ohar, J. A. (2021). Will Remotely Based Pulmonary Rehabilitation Water Down Its Effectiveness? *Life (Basel). 11* (11), 1270. doi:10.3390/life11111270
30. Rutkowski, S., Rutkowska, A., Kiper, P., Jastrzebski, D., Racheniuk, H., Turolla, A., Szczegielniak, J. & Casaburi, R. (2020). Virtual Reality Rehabilitation in Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Randomized Controlled Trial. *Int J Chron Obstruct Pulmon Dis.* 15, 117-124. doi:10.2147/COPD.S223592
31. Natural Machine. (2022). Foodini. Retrieved May 30, 2022, https://www.naturalmachines.com/how-it-works.
32. Biozoon GmbH. (2022). Biozoon Food Innovations GmbH. Retrieved May 5, 2022, https://biozoon.de/en/
33. Roper, N., Logan, W. & Tierney, A.J. (1996). *The Elements of Nursing*. Churchill Livingstone, London.
34. Yachnin, D., Gharib, G., Jutai, J. & Finestone, H. (2017). Technology-Assisted Toilets: Improving in Dependence and Hygiene in Stroke Rehabilitation. *Journal of Rehabilitation and Assistive Technologies Engineering, 4*, 2055668317725686. doi:10.1177/2055668317725686
35. Fujita, T., Sato, A., Togashi, Y, Kasahara, R., Ohashi, T. & Yamamoto, Y. (2015). Contribution of Abdominal Muscle Strength to Various Activities of Daily Living of Stroke Patients with Mild-paralysis. *J Phys Ther Sci, 27,* 815–818. doi:10.1589/jpts.27.815
36. Rodríguez-Mendoza, B., Santiago-Tovar, P. A., Guerrero-Godinez, M. A. & García-Vences, E. (2020). Rehabilitation Therapies in Spinal Cord Injury Patients. José Juan Antonio Ibarra Arias and Carlos Alberto Cuellar Ramos (Eds.), In: *Paraplegia.* Intech Open. doi.org/10.5772/intechopen.92825

37. Borojeny, A. L., Albatineh, A. N., Dehkordi, A. H. & Gheshlagh, R. G. (2020). The Incidence of Pressure Ulcers and its Associations in Different Wards of the Hospital: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Int J PrevMed. 11,* 171. doi:10.4103/ijpvm.IJPVM_182_19

38. Wound Source. (2022a). VU Advanced Pressure Visualization System. Retrieved May 4, 2022, https://www.woundsource.com/product/vu-advanced-pressure-visualization-system

39. Scafide, K. N., Narayan, M. C. & Arundel, L. B. (2020). Technologies to Enhance the Early Detection of Pressure Injuries, *Journal of Wound, Ostomy and Continence Nursing: 47* (2), 128-136. doi:10.1097/WON.0000000000000626

40. Ross, G. & Gefen, A. (2019). Assessment of Sub-Epidermal Moisture By Direct Measurement of Tissue Biocapacitance, *Medical Engineering & Physics, 73*, 92-99. doi:10.1016/j.medengphy.2019.07.011

41. Wound Source. (2022b). Offloading Footwear. Retrieved May 4, 2022, https://www.woundsource.com/product-category/offloading-devices/offloading-footwear

42. Lv, Z. & Li, Y. (2022). Wearable Sensors for Vital Signs Measurement: A Survey. *Journal of Sensor and Actuator Networks. 11* (1), 19. doi:10.3390/jsan11010019

43. Ifejika-Jones, N. L. & Barrett, A. M. (2011). Rehabilitation-Emerging Technologies, Innovative Therapies, and Future Objectives. *Neurotherapeutics 8,* 452–462. doi:10.1007/s13311-011-0057-x

44. Peng, Z. & Huang, J. (2019). Soft Rehabilitation and Nursing-Care Robots: A Review and Future Outlook. *Appl. Sci*., *9*, 3102. doi:10.3390/app9153102

45. Lo, H. S. & Xie, S. Q. (2012). Exoskeleton Robots for Upper-Limb Rehabilitation: State of the Art and Future Prospects. *Med. Eng. Phys. 34*, 261–268. doi:10.1016/j.medengphy.2011.10.004

46. Gao, Z., Shi, Q., Fukuda, T., Li, C. & Huang, Q. (2019). An Overview of Biomimetic Robots with Animal Behaviors. *Neurocomputing 332*, 339–350. doi:10.1016/j.neucom.2018.12.071

47. Guo, J., Yu, S., Li, Y., Huang, T. H., Wang, J., Lynn, B., Fidock, J., Chien-Lung Shen, C. L., Edwards, D. & Su, H. (2018). A Soft Robotic Exo-Sheathusing Fabric EMG Sensing for Hand Rehabilitation and Assistance. *IEEE International Conference on Soft Robotics, Livorno, Italy, 24–28 April 2018;* pp. 497–503. https://assistiverobotcenter.github.io/img/Paper/2018RoboSoft-EMGGlove.pdf doi:10.1109/ROBOSOFT.2018.8405375

48. HAMSA Brain & Spine Center. (2022). The Innovative Technologies Used In Medical Rehabilitation. Retrieved June 1, 2022, https://www.hamsarehab.com/chennai/innovative-technologies-used-in-medical-rehabilitation

49. AETHON (2022). TUG robot. Retrieved April 10, 2022, https://aethon.com/mobile-robots-for-healthcare

50. Simeks Tıbbi Sistemler Sanayi ve Ticaret A.Ş. (2022). Relay Autonomous Mobile Robot. Retrieved May 22, 2022, https://www.simeks.com.tr/en/portfolio-item/relay-autonomous-mobile-robot

51. Ackerman, B. (2022). How Diligent's Robots are Making a Difference in Texas Hospitals. Retrieved April 1, 2022, https://spectrum.ieee.org/how-diligents-robots-are-making-a-difference-in-texas-hospitals

52. Schnitzler, I., Jourdan, C., Josseran, L., Azouvi, P., Jacob, L. & Genêt, F. (2019). Participation in Work and Leisure Activities After Stroke: A National Study. *Annals of Physical and Rehabilitation Medicine, 62* (5), 351-355. doi:10.1016/j.rehab.2019.04.005

53. Medical Futurist, (2017c). Virtual Reality Is Used in Clinical Practice. Retrieved date: May 30, 2022, https://medicalfuturist.com/virtual-reality-used-clinical-practice

54. Soft Bank Robotics. (2022). Pepper. Retrieved date: May 22, 2022, https://www.softbankrobotics.com/emea/en/pepper

55. Robots. (2022). Jibo. Retrieved May 22, 2022, https://robots.ieee.org/robots/jibo

56. Paro. (2014). PARO Therapeutic Robot. Retrieved May 22, 2022, http://www.parorobots.com
57. Wittmann, D., Mehta, A., Northouse, L., Dunn, R., Braun, T., Duby A., et al. (2017). True NTH Sexual Recovery Study Protocol: A Multi-Institutional Collaborative Approach to Developing and Testing A Web-Based Intervention for Couples Coping with the Side-Effects of Prostate Cancer Treatment in a Randomized Controlled Trial. *BMC Cancer, 17* (1), 664. doi:10.1186/s12885-017-3652-3
58. Trachtenberg, L., Wong, J., Rennie, H., McLeod, D., Leung, Y., Warner, E. & Esplen, M. J. (2020). Feasibility and Acceptability of i-Restoring Body Image after Cancer (i-ReBIC): A Pilot Trial for Female Cancer Survivors. *Psychooncology, 29* (4), 639–646. doi:10.1002/pon.5288
59. Matthew, A. G., Trachtenberg, L. J., Yang, Z. G., Robinson, J., Petrella, A., McLeod, D., et al. (2022). An Online Sexual Health and Rehabilitation eClinic (TrueNTHSHAReClinic) for Prostate Cancer Patients: A Feasibility Study. Supportive Care in Cancer. *Supportive Care in Cancer, 30* (2), 1253–1260. doi:10.1007/s00520-021-06510-4
60. BEDDIT (2019). Beddit sleep monitor. Retrieved April 1, 2022, https://www.beddit.com
61. Ebben, M. R., Yan, P. & Krieger, A. C. (2021). The Effects of White Noise on Sleep and Duration in Individuals Living in a High Noise Environment in New York City, *Sleep Medicine, 83*, 256-259. doi:10.1016/j.sleep.2021.03.031
62. KICKSTARTER (2022). Nightingale - The First Smart Home Sleep System. Retrievd Retrieved May 26, 2022, https://www.kickstarter.com/projects/meetnightingale/nightingale-the-first-smart-home-sleep-system

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REHABİLİTASYON HASTALARINDA ÖZ BAKIM YÖNETİMİ

Demet İnangil
Rümeysa Demir

Giriş

Öz bakım bireylerin yaşamı boyunca sürdürdüğü fiziksel, bilişsel, duygusal, kişiler arası ve sosyal işlevleri kapsayan temel bir insan gereksinimidir. Her bireyin günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilmesi için öz bakım gereksinimlerini karşılaması gerekir. Bu gereksinim karşılanmadığı ve öz bakım sürdürülemediği zaman bireyin sağlığı olumsuz yönde etkilenebilir (1).

Yaşam süresince bireyler günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmede bağımlılık/bağımsızlık dizgesinde farklı seviyelerde özerklik yaşarlar (2). Yetişkinliğe doğru bu aktiviteleri gerçekleştirmede bağımsız olma yeteneği artarak öz bakım becerisi gelişmektedir. Ancak sağlığın bozulduğu durumlarda bireyin öz bakım becerisi kendi gereksinimlerini karşılamaya yetemeyebilir. Böylece bireyler öz bakımlarını karşılamada bağımlı ya da yarı bağımlı duruma gelebilirler (3). Aslında hemen hemen tüm bireyler hayatlarının bir noktasında geçici veya kalıcı olarak öz bakım gereksinimlerini karşılamada yetersiz hâle gelebilir (4). Profesyonel sağlık ekibi üyesi olarak özellikle bireylerle en fazla zaman geçiren hemşireler bu durumlarda öz bakım gereksinimlerinin sürdürülmesini sağlamaktadır. Hemşirelerin bu gereksinimlerin akut veya uzun süreli olduğu rehabilitasyon hastalarına bütüncül bir bakış açısıyla bakım, eğitim, danışmanlık ve bakımın yönetimi gibi sorumlulukları vardır. Hemşireler ayrıca rehabilitasyon hastalarında oluşan fonksiyon kayıplarına karşı, onların yaşama uyum sağlayabilmeleri ve kendi öz bakım gereksinimlerini karşılayabilmeleri için önemli rollere sahiptir. Hemşireler

Sonuç

Rehabilitasyon hastalarının kendi sağlıklarını koruma, iyileştirme ve yükseltmede aktif rol almaları gerekmektedir. Günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilmeleri için öz bakım yeteneğinin artırılması ve normal yaşama en kısa sürede geçişinin sağlanmasında hemşirelerin önemli sorumlulukları vardır. Hemşireler bakım, eğitim, danışmanlık ve bakımın yönetimi gibi rolleri ile rehabilitasyon hastalarının öz bakımlarını desteklemektedir. Rehabilitasyon hastalarını yeni bir yaşama hazırlarken aile üyelerini bu ekibin içine dâhil ederek sosyal iyilik hâlini sürdürmektedir. Rehabilitasyon alanlarına göre hastaların gereksinim duydukları öz bakımın aşamaları akut, uzun süreli ve toplum temelli rehabilitasyon olarak sıralanabilir. Bu alanlarda hemşireler rehabilitasyon hastalarının öz bakımlarını karşılamada bağımlı ya da yarı bağımlı olmalarına göre gereksinimlerini destekler. Bu nedenle rehabilitasyon hastalarının öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında hemşirelik bakımının önemi tartışılmazdır.

Kaynaklar

1. Orem, D. E. (2001). *Self-Care Deficit Theory of Nursing: Concepts and Applications* (7th Ed.). USA: Dennis CM Mosby-Year Book Inc.
2. Holland, K. & Jenkins, J. (Eds.). (2019). *Applying the Roper-Logan-Tierney Model in Practice-E-Book* (3rd Ed.). Edinburg: Elsevier Health Sciences. https://books.google.com.tr/books?id=erKMDwAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
3. Queirós, P. J., Vidinha, T. S. & Filho, A. J. (2014). Self-Care: Orem´s Theoretical Contribution to the Nursing Discipline and Profession. Revista de Enfermagem Referência, *4* (3), 157-163. doi:10.12707/RIV14081
4. Spasser, M. A. & Weismantel, A. (2006). Mapping the Literature of Rehabilitation Nursing. *Journal of the Medical Library Association*, *94* (2), 137-142.
5. Bektaş Akpınar, N. & Aşkın Ceran, M. (2019). Kronik Hastalıklar ve Rehabilitasyon Hemşireliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3* (2), 140-152.
6. Velioğlu, P. (2012). Hemşirelikte Kavram ve Kuramlar. İstanbul: Akademi Basın ve Yayımcılık.
7. Karadağlı, F. & Ecevit Alpar, Ş. (2017). Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Kemoterapi Uygulanan Hastalarda Özbakım Yetersizliği Kuramına Göre Özbakım Davranışları Ölçeği. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10* (3), 168-181. doi.org/10.26559/mersinsbd.315331
8. McEwen, M. & Wills, E. M. (2014). *Theoretical Basis for Nursing* (4th Ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins Wolters Kluwer.
9. Kahraman Berberoğlu, B. & Çalışır, H. (2020). Serebral Palsili Bir Çocuğun Orem Öz-Bakım Eksikliği Kuramı'na Göre Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *4* (2), 154-167.
10. Meleis, A. (2012). Theoretical Nursing: Development & Progress. Philadelphia: Wolters Kluwer | Lippincott Williams & Wilkins.
11. Ay, F. & Süzen, B. (2019). Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. Fatma Akça Ay (Ed.), (s. 369-408). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

12. Suter-Riederer, S., Imhof, R. M., Gabriel, C., Kesselring, J., Schnepp, W. & Imhof, L. (2018). Consenting on Principles of Rehabilitation Nursing Care: A Delphi Study. *Rehabilitation Nursing Journal*, *43* (6), E35-E41. doi:10.1097/rnj.0000000000000111
13. Vaughn, S., Mauk, K. L., Jacelon, C. S., Larsen, P. D., Rye, J., Wintersgill, W., Cave, C. E. & Dufresne, D. (2016). The Competency Model for Professional Rehabilitation Nursing. *Rehabilitation Nursing Journal*, *41*, 33–44. doi:10.1002/rnj.225
14. Jindel, R. M., Joseph, J. T., Morris, M. C., Santella, R. N. & Baines, L. S. (2003). Noncompliance after Kidney Transplantation: A Systematic Review. *Transplantation Proceedings*, *35*, 2868-75. doi:10.1016/j.transproceed.2003.10.052
15. Ünsal Avdal, E. & Kızılcı, S. (2010). Diyabet ve Özbakım Eksikliği Hemşirelik Teorisinin Kavram Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3* (3), 164-168.
16. World Health Organization. (May 12, 2010). Community-Based Rehabilitation: CBR Guidelines Introductory Booklet, Malta. https://www.who.int/publications/i/item/9789241548052
17. Uğurlu, Y., Öz Alkan, H. & Enç, N. (2019). Sağlığın Geliştirilmesi ve Sürdürülmesi. Nuray Enç (Ed.), *Kardiyovasküler Hemşirelik* içinde (s. 315-325). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
18. Webber, D., Guo, Z. & Mann, S. (2013). Self-care in Health: We Can Define It, But Should We Also Measure It? *Self Care Journal. 4* (5), 101- 6.
19. Ünsal, A. (2016). *Hijyen Uygulamaları.* Türkinaz Atabek Aştı, Ayişe Karadağ (Ed.), *Hemşirelik Esasları: Hemşirelik Bilim ve Sanatı* içinde (s. 442-481). İstanbul: Akademi Yayınları.
20. Karadağ, A., Çalışkan, N. & Baykara, Z. G. (2017). Hemşirelik Teorileri ve Modelleri. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
21. Aadal, L., Angel, S., Dreyer, P., Langhorn, L. & Pedersen, B. B. (2013). Nursing Roles and Functions in the Inpatient Neurorehabilitation of Stroke Patients: A Literature Review. The Journal of Neuroscience Nursing, *45* (3), 158–170. doi:10.1097/JNN.0b013e31828a3fda
22. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D. & Catton, H. (2022). Nursing–A Core Element of Rehabilitation. *International Nursing Review, 69* (1), 13-19. doi:10.1111/inr.12661
23. Wanchai, A. & Armer, J. M. (2018). Promoting Self-Care Capabilities of Patients: Nurses' Roles. *JOJ Nurse Health Care, 7* (4), 1-3. doi:10.19080/JOJNHC.2018.07.555719
24. Bayrak, B., Yıldırım, G., Oğuz, S., Sağaltıcı, Ç., Doğanay, E., Özdemir, F. & Enez, Ö. F. (2019). Kalp Yetersizliği Hastalarında Öz Bakımı Değerlendirme ve Etkileyen Risk Faktörlerin Belirlenmesi. *Turkish Journal of Cardiovascular Nursing, 10* (23), 114-121. doi:10.5543/khd.2019.68552
25. Singh, A., Stewart, A., Franzsen, D., et al. (2011). Energy Expenditure of Dressing in Patient with Stroke. *International Journal of Therapy & Rehabilitation, 18* (12), 683-693.
26. Uchimoto, K., Yokoi, T., Yamashita, T. & Okamura, H. (2013). Investigation of Toilet Activities in Elderly Patients with Dementia From the Viewpoint of Motivation and Self-Awareness. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias, 28* (5), 459-468. doi:10.1177/1533317513494438
27. Jaiswal, V. C., Parmar, L. & Ghodey, S. (2022). Patient Education Strategies for Coronary Heart Disease in Cardiac Rehabilitation Setting: A Scoping Review. *Journal of Datta Meghe Institute of Medical Sciences University, 17* (1), 152-165. doi:10.4103/jdmimsu.jdmimsu_93_21
28. Choi, E. S. & Lee, J. (2012). Effects of a Face-To-Face Self-Management Program on Knowledge, Self- Care Practice and Kidney Function in Patients with Chronic Kidney Disease before The Renal Replacement Therapy. *Journal of Korean Academy of Nursing, 42* (7), 1070-8. doi:10.4040/jkan.2012.42.7.1070
29. Senara, S. H., Abdel Wahed, W. Y. & Mabrouk, S. E. (2019). Importance of Patient Education in Management of Patients with Rheumatoid Arthritis: An Intervention Study. *Egyptian Rheumatology and Rehabilitation, 46* (1), 42-47. doı:10.4103/err.err_31_18

30. Ackley, B. J., Ladwig, G. B., Makic, M. B. F., Martinez-Kratz, M. & Zanotti, M. (Ed.) (2019). Hemşirelik Süreci, Klinik Akıl Yürütme, Hemşirelik Tanısı ve Kanıta Dayalı Hemşirelik. Nermin Gürhan, Ülkü Görgülü Polat, Berna Eren Fidancı (Çev.). *Hemşirelik Tanıları El Kitabı Bakım Planlamasında Kanıta Dayalı Rehber içinde* (11. Baskı). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri. (s.1-15).
31. Ackley, B. J., Ladwig, G. B., Makic, M. B. F., Martinez-Kratz, M. & Zanotti, M. (Ed.) *Hemşirelik Tanıları El Kitabı Bakım Planlamasında Kanıta Dayalı Rehber* içinde (s. 740-750). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
32. Carpenito-Moyet, L. J. (2013). *Hemşirelik Tanıları El Kitabı.* Firdevs Erdemir (Çev.). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
33. Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J. M. & Wagner, C. (2013). *Nursing Interventions Classification (NIC)* (6th Ed). St Louis: Elsevier.
34. Harrington, L. (2019). Future Model for Nursing Documentation: Extinction. *Nurse Leader*, *17* (2), 113–116. doi.org/10.1016/j.mnl.2018.12.005

BEŞİNCİ BÖLÜM

YUTMA FONKSİYON BOZUKLUĞUNDA (DİSFAJİ) REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Cemile Savcı

Giriş

Yutma fonksiyon bozukluğu (disfaji) zamanında etkin yönetilmez ise kilo kaybı, dehidratasyon, malnütrisyon, aspirasyon, aspirasyon pnömonisi gibi ciddi komplikasyonlara yol açabilmektedir. Disfaji Ayrıca bireyin psikolojik durumunu ve sosyal yaşamını da olumsuz etkileyerek yaşam kalitesini düşürebilmektedir. Bireyi, ailesi ve bakım vericisini etkilediği için disfaji tedavisi ve rehabilitasyonu büyük önem taşımaktadır (1).

Disfaji rehabilitasyonunun amacı, yutma güvenliğini ve etkinliğini artırmak için bireye özgü kapsamlı bir tedavi planı geliştirmektir. Disfaji rehabilitasyonu; diyet modifikasyonları, postüral teknikler, yutma manevraları, bireyin yaşam kalitesini artırmak amacıyla birey ve/veya çevresinde yapılan kısa süreli değişiklikleri içermektedir. Disfaji rehabilitasyonu ekip üyelerinin uyumlu, düzenli ve koordineli çalışmasını gerektirmektedir. Her bir üye eş değerdedir (2), bununla birlikte disfajili birey ile sık ve yakın temasta bulunan, disfaji bulgularını en iyi şekilde gözlemleyebilen ve tanımlayabilen ekip üyeleri hemşirelerdir. Hemşireler kanıta dayalı uygulamalar doğrultusunda disfajili bireyin bakım ve rehabilitasyon sürecini yönettiklerinde olumlu sağlık sonuçlarının elde edilmesine katkı sağlayabilirler (3).

Sonuç

Disfaji rehabilitasyonunun amacı; bireyin yeterli beslenmesini ve hidrasyonunu güvenli bir şekilde desteklemek, disfajiye bağlı komplikasyonların gelişmesini önlemek ve bireyin yaşam kalitesini yükseltmektir. Disfaji rehabilitasyonu; diyet modifikasyonları, postüral teknikler, yutma manevraları, bireyin yaşam kalitesini artırmak amacıyla birey ve/veya çevresinde yapılan kısa süreli değişiklikleri içermektedir. Disfajinin rehabilitasyonunda mutidisipliner ekip yaklaşımı ile başarılı sonuçlar elde edilmesi kaçınılmazdır. Hemşireler kanıta dayalı uygulamalar doğrultusunda disfajili bireyin bakım ve rehabilitasyon sürecini yönettiklerinde olumlu sağlık sonuçlarının elde edilmesine katkı sağlayabilirler. Hemşireler anamnez, detaylı klinik yutma muayenesi verileri ile birlikte doğrulanmış bir disfaji tarama aracını entegre ederek bireyin yutma fonksiyonu hakkında doğru ve kapsamlı bilgi elde edebilir. Disfajili bireylerde salya akışını ve tad duyusunu uyarmada ağız hijyeni önemlidir. Hemşirelerin geçerli ve güvenilir değerlendirme araçları kullanarak oral mukoza bütünlüğünü tanılaması, kanıta dayalı uygulamalar ile ağız bakım sürecini yönetmesi iyileşmeyi olumlu etkileyecektir. Disfajili bireylerde ağızdan beslenme risk oluşturuyor veya yetersiz ise nazogastrik tüp ve perkütan endoskopik gastrostomi gibi enteral beslenme yöntemleri tercih edilebilir. Hemşireler birey, ailesi ve bakım vericisini enteral beslenme yöntemi, bakım, komplikasyonların önlenmesi ve yönetimi konusunda bilgilendirmelidir.

Kaynaklar

1. Vesey, S. (2013). Dysphagia and Quality of Life. *British Journal of Community Nursing*, *18* (5), 14-19.
2. Çiyilyepe, M.M., Karaman, M. (2020). Yutma Rehabilitasyonu. İçinde: Çiyiltepe, M.M. (Ed.). Pediatriden Geriatriye Yutma Bozuklukları. İstanbul. *Tıbbi Yayınlar Merkezi*, s.361-395.
3. Özbudak, G., Özer, S. (2021). Disfaji Rehabilitasyonunda Hemşirenin Rolü. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *30* (2), 86-93.
4. Türk Dil Kurumu, Hemşirelik Terimleri Sözlüğü (2015). Erişim Tarihi: 20.04.2022. https://www.tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/
5. Boyraz, S. (2015). İnmeli Bireylerde Yutma ve Beslenme. *Türkiye Klinikleri Journal of Internal Medicine Nursing-Special Topics*, *1* (1), 1-6.
6. Costa, M.M.B. (2018). Neural Control of Swallowing. *Arquivos de Gastroenterologia*, *55*, 61-75.
7. Leblebici, G., Yazgan, Y.Z. (2021). Yutma Bozuklukları ve Fizyoterapi Rehabilitasyonu. İçinde: Tarakçı, E., Hüseyinsinoğlu, B.E. (Eds.). Nörolojik ve Nöroşirurjik Hastalıklarda Fizyoterapi Rehabilitasyon. Ankara. *Hipokrat Yayınevi,* s. 149-160.
8. Çiyiltepe, M.M. (2020). Yutma Fonksiyonu: Anatomofizyolojisi. İçinde: Çiyiltepe, M.M. (Ed.). Pediatriden Geriatriye Yutma Bozuklukları. İstanbul: *Tıbbi Yayınlar Merkezi*, s.1-21.
9. Acaroğlu, R., Özsaban, A. (2021). Beslenme. İçinde: Acaroğu, R., Şendir, M., Kaya, H. (Çev. Eds.). Roper-Logan-Tierney Modelinin Uygulamada Kullanılması. İstanbul: *Nobel Tıp Kitabevleri*, s.190-225.

10. Aksoy, E.A., Öz, F. (2012). Yutma Bozukluklarında tanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3* (1), 1-6.
11. Soares, T.J., Moraes, D.P., Medeiros, G.C.D., Sassi, F.C., Zilberstein, B., & Andrade, C.R.F.D. (2015). Oral Transit Time: A Critical Review of the Literature. *ABCD. Arquivos Brasileiros de Cirurgia Digestiva (São Paulo), 28,* 144-147.
12. Miller, A.J. (2008). The Neurobiology of Swallowing and Dysphagia. *Developmental Disabilities Research Reviews*, *14,* 77-86.
13. Aydoğdu, I., Tanrıverdi, Z., Ertekin, C. (2011). Dysfunction Of Bulbar Central Pattern Generator in ALS Patients with Dysphagia During Sequential Deglutition. *Clinical Neurophysiology*, *122* (6), 1219-1228.
14. Alemderoğlu, E. (2019). Disfajide Klinik Değerlendirme. İçinde: Eyigör, S. (ed.). Disfaji: Tanıdan Tedaviye Multidisipliner Yaklaşım. İzmir. *US Akademi*, s.89-102.
15. Gerek, M., Çiyiltepe, M., Atalay, A., Özkaptan, Y. (2004). Yutma Bozukluğunda Fiberoptik Endoskopik Tanı Yöntemi ve Değerlendirme Protokolü. *KBB ve BBC Dergisi*, *12* (1), 25-42.
16. Delaney, A.L., Arvedson, J.C. (2008). Development of Swallowing and Feeding: Prenatal Through First Year of Life. Developmental *Disabilities Research Reviews*, *14* (2), 105-117.
17. Demir, N., Oytun, M.G., Halil, M.G. (2021). Disfaji. İçinde: Ülger, Z., Erdinçler, D., Karan, M.A. (eds.). Geriatri: Yaşlı Sağlığı ve Hastalıkları. Ankara. *Hipokrat Yayınevi*, s.837-855.
18. Şenkal, Ö.A. (2020). Postür ve Yutma. İçinde: Çiyiltepe, M.M. (Ed.). Pediatriden Geriatriye Yutma Bozuklukları. İstanbul. *Tıbbi Yayınlar Merkezi*, s.113-119.
19. Rofes, L., Arreola, V., Romea, M., Palomera, E., Almirall, J., Cabré, M., et al. (2010). Pathophysiology of Oropharyngeal Dysphagia in the Frail Elderly. *Neurogastroenterology & Motility*, *22* (8), 851-e230.
20. Serra-Prat, M., Hinojosa, G., Lopez, D, Juan, M., Fabré, E., Voss, D.S., et al. (2011). Prevalence of Oropharyngeal Dysphagia and Impaired Safety and Efficacy of Swallow in Independently Living Older Persons. *J Am Geriatr Soc*, *59* (1), 186-187.
21. Crogan, N.L. (2014). Dysphagia and Malnutrition. In: Mauk KL (ed.). Gerontological Nursing 3rd ed. Burlington, USA. *Jones & Bartlett Learning*, p.621-643.
22. Roy, N., Stemple, J., Merrill, R.M., & Thomas, L. (2007). Dysphagia in the Elderly: Preliminary Evidence of Prevalence, Risk Factors and Socioemotional Effects. *Annals of Otology, Rhinology and Laryngology*, *111* (11), 858-865.
23. Huang, K.L., Liu, T.Y., Huang, Y.C., Leong, C.P., Lin, W.C., & Pong, Y.P. (2014). Functional Outcome in Acute Stroke Patients with Oropharyngeal Dysphagia After Swallowing Therapy. *Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases*, *23* (10), 2547-2553.
24. Smithard, D., Smeeton, N.C., & Wolfe, C.D.A. (2007). Long-Term Outcome After Stroke: Does Dysphagia Matter. *Age and Ageing*, *36* (1), 90-94.
25. Calcagno, P., Ruoppolo, G., Grasso, M., De Vincentiis, M., & Paolucci, S. (2002). Dysphagia in Multiple Sclerosis Prevalence And Prognostic Factors. *Acta Neurol Scand*, *105,* 40-43.
26. Sura, L., Madhavan, A., Carnaby, G., & Crary, M.A. (2012). Dysphagia in the Elderly: Management and Nutritional Considerations. *Clinical Interventions in Aging*, *7,* 287-298.
27. Fung, E.B., Samson-Fang, L., Stallings, V.A., Conaway, M., Liptak, G., Henderson, R. C., et al. (2002). Feeding Dysfunction is Associated with Poor Growth and Health Status in Children with Cerebral Palsy. *Journal of the American Dietetic Association*, *102* (3), 361-373.
28. Rofes, L., Arreola, V., Almirall, J., Cabré, M., Campins, L., García-Peris, P., et al. (2011). Diagnosis and Management of Oropharyngeal Dysphagia and Its Nutritional and Respiratory Complications in The Elderly. *Gastroenterol Res Pract*, 1-14.

29. Langmore, S.E., Pisegna, J.M. (2015). Efficacy of Exercises to Rehabilitate Dysphagia: A Critique of The Literature. *International Journal of Speech-Language Pathology*, *17* (3), 222-229.
30. Easterling, C. (2017). 25 Years of Dysphagia Rehabilitation: What have We Done, What are We Doing, and Where are We Going? *Dysphagia*, *32* (1), 50-54.
31. Garcia, J.M., Chambers IV, E. (2010). Managing Dysphagia Through Diet Modifications. *AJN The American Journal of Nursing, 110* (11), 26-33.
32. IDDSI (2019). IDDSI Framework and Detailed Definitions. Erişim tarihi: 08.05.2022. https://iddsi.org/IDDSI/media/images/Complete_IDDSI_Framework_Final_31July2019.pdf,
33. Marcason, W. (2017). What is the International Dysphagia Diet Standardisation Initiative? *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, *117* (4), 652-652.
34. Ong, J.J.-X., Steele, C.M., & Duizer, L.M. (2018). Sensory Characteristics of Liquids Thickened with Commercial Thickeners to Levels Specified in The International Dysphagia Diet Standardization Initiative (IDDSI) Framework. *Food Hydrocolloids*, *79*, 208-217.
35. Groher, M.E., Crary, M.A. (2021). Dysphagia-E-Book: Clinical Management in Adults and Children. Third edition. USA. *Elsevier Health Sciences*, p.205-251.
36. Çiyiltepe, M. (2005). Yutma Bozuklukları ve Rehabilitasyonu. Ankara. *GATA Basımevi.*
37. Butler, S.G., Pelletier, C.A., Steele, C.M. (2012). Compensatory Strategies and Techniques. In: Shaker, R., Easterling, C., Belafsky, P.C., Postma, G.N. (Eds.). Manual of Diagnostic and Therapeutic Techniques for Disorders of Deglutition. *Springer Science & Business Media*, p.299-319.
38. Calvo, I., Sunday, K.L., Macrae, P., & Humbert, I.A. (2017). Effects of Chin-Up Posture on The Sequence of Swallowing Events. *Head & Neck*, *39* (5), 947-959.
39. Eom, M.J., Chang, M.Y., Oh, D.H., Kim, H.D., Han, N.M., & Park, J.S. (2017). Effects of Resistance Expiratory Muscle Strength Training in Elderly Patients with Dysphagic Stroke. *NeuroRehabilitation, 41* (4), 747-752.
40. Inamoto, Y., Pongpipatpaiboon, K., Shibata, S., Aoyagai, Y., Kagaya, H., & Matsuo, K. (2018). Swallowing Exercises. In: Saitoh, E., Pongpipatpaiboon, K., Inamoto, Y., Kagaya, H. (Eds.). Dysphagia Evaluation and Treatment. *Springer, Singapore*, p.109-155.
41. Yıldız, Z. (2021). Yutma Bozukluklarında Tanı ve Tedavi. Ankara: *İksad Yayınevi*, s.1-82.
42. Kim, J.H., Kim, Y.A., Lee, H.J., Kim, K.S., Kim, S.T., Kim, T.S., & Cho, Y.S. (2017). Effect of the Combination of Mendelsohn Maneuver and Effortful Swallowing on Aspiration in Patients with Dysphagia After Stroke. *J Phys Ther Sci*, *29* (11), 1967-1969.
43. Hoffman, M. R., Mielens, J. D., Ciucci, M. R., Jones, C. A., Jiang, J. J., & McCulloch, T. M. (2012). High-Resolution Manometry of Pharyngeal Swallow Pressure Events Associated With Effortful Swallow and The Mendelsohn Maneuver. *Dysphagia*, *27* (3), 418-426.
44. Korkmaz, M., Eyigör, S. (2019). Disfaji Rehabilitasyonu. İçinde: Eyigör, S. (ed.). Disfaji: Tanıdan Tedaviye Multidisipliner Yaklaşım. İzmir: *US Akademi,* s.345-350.
45. Byeon, H. (2016). Effect of the Masako Maneuver and Neuromuscular Electrical Stimulation on The Improvement of Swallowing Function in Patients with Dysphagia Caused By Stroke. *Journal of Physical Therapy Science*, *28* (7), 2069-2071.
46. Begen, S.N., & Arslan, S.S. (2021). Yutma Rehabilitasyonunda Servikal Bölgeye Yönelik Egzersiz Yaklaşımları. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi*, *29* (2), 136-144.
47. Lee, D.H., Park, J.S., Lee, S.W., Choi, J.B. (2017). Effects of Electrical Stimulation Combined with Dysphagia Therapy in Elderly Individual with Oropharyngeal Dysphagia: A Case Study. *Journal of Physical Therapy Science*, *29* (3), 556-557.
48. Kase, K., Wallis, J., Kase, T. (2003). Clinical Therapeutic Applications of the Kinesio Taping Method. 2nd Edition, *Kinesio Taping Association*.

49. Vural, H., Çiyiltepe, M., & Aslan, F. (2004). Disfajili Hastanın Beslenmesi ve Hemşirelik Bakımı. *Türkiye Klinikleri*, *4*, 202-210.
50. Şahin, S.K. (2020). Hemşire Bakış Açısıyla Yutma Bozukluğu Olan Hastanın Bakımı. İçinde: Çiyiltepe, M.M. (Ed.). Pediatriden Geriatriye Yutma Bozuklukları. İstanbul. *Tıbbi Yayınlar Merkezi*, s.405-412.
51. Abu-Snieneh, H.M., & Saleh, M.Y. (2018). Registered Nurse's Competency To Screen Dysphagia Among Stroke Patients: Literature Review. *The Open Nursing Journal*, *12*, 184-194.
52. Horasan, N.E. (2016). Beslenme. İçinde: Aştı, T.A., Karadağ, A. (Eds.), Hemşirelik Esasları: Hemşirelik Bilimi ve Sanatı. İstanbul. *Akademi Basın ve Yayıncılık*, s.901-942.
53. Martino, R., Knutson, P., Mascitelli, A., & Vinden, B.P. (2006). Management of Dysphagia in Acute Stroke: An Educational Manual for The Dysphagia Screening Professional, 5-41.
54. Marian, T., Schröder, J., Muhle, P., Claus, I., Oelenberg, S., Hamacher, C., et al. (2017). Measurement of Oxygen Desaturation is Not Useful for The Detection of Aspiration in Dysphagic Stroke Patients. *Cerebrovascular Diseases Extra*, *7* (1), 44-50.
55. Mills, R.H., & Ashford, J.R. (2008). A Methodology For The Inclusion of Laboratory Assessment in The Evaluation of Dysphagia. *Perspectives on Swallowing and Swallowing Disorders (Dysphagia), 17* (4), 128-134.
56. Powers, W.J., Rabinstein, A.A., Ackerson, T., Adeoye, O.M., Bambakidis, N.C., Becker, K. et al. (2018). 2018 Guidelines for The Early Management of Patients with Acute İschemic Stroke: A Guideline For Healthcare Professionals From The American Heart Association/American Stroke Association. Stroke, *49* (3), e46-e99.
57. DePippo, K.L., Holas, M.A., & Reding, M.J. (1994). The Burke Dysphagia Screening Test: Validation of Its Use in Patients with Stroke. *Archives of Physical Medicine And Rehabilitation, 75* (12), 1284-1286.
58. Massey, R., Jedlicka, D. (2002). The Massey Bedside Swallowing Screen. *Journal of Neuroscience Nursing*, 252-259.
59. Trapl, M., Enderle, P., Nowotny, M., Teuschl, Y., Matz, K., Dachenhausen, A., & Brainin, M. (2007). Dysphagia Bedside Screening for Acute-Stroke Patients: The Gugging Swallowing Screen. *Stroke*, *38* (11), 2948-2952.
60. Umay, E.K., Gürçay, E., Bahçeci, K., Öztürk, E., Yılmaz, V., Gündoğdu, I., et al. (2018). Validity and Reliability of Turkish Version of The Gugging Swallowing Screen Test in The Early Period of Hemispheric Stroke. *Neurol Sci Neurophysiol*, *35*, 6-13.
61. Belafsky, P.C., Mouadeb, D.A., Rees, C.J., Pryor, J.C., Postma, N., Allen, J., & Leonard, R.J. (2008). Validity and Reliability of The Eating Assessment Tool (EAT-10). *Ann Otol Rhinol Laryngol*, *117* (12), 919-924.
62. Demir, N., Serel Arslan, S., İnal, Ö., Karaduman, A.A. (2016). Reliability and Validity of The Turkish Eating Assessment Tool (T-EAT-10). *Dysphagia, 31* (5), 644-649.
63. Potter, P.A., & Perry, A.G. (2008). Fundamentals of Nursing. (7th ed). *Mosby Elsevier*, p.1087-1127.
64. Bösel, J., Schiller, P., Hook, Y., Andes, M., Neumann, J. O., Poli, S., et al. (2013). Stroke-Related Early Tracheostomy Versus Prolonged Orotracheal Intubation in Neurocritical Care Trial (SETPOINT) A Randomized Pilot Trial. *Stroke*, *44* (1), 21-28.
65. Akçay, K., Suluhan, D., Kesik, G., Uzunoğlu, K., Kartal, E., & Şahna, A. (2020). Nursing Practices in Enteral Nutrition. *Clin Sci Nutr*, *2*, 1-14.
66. Uçar, Y., Halil, M.G. (2021). Malnütrisyon. İçinde: Ülger, Z., Erdinçler, D., Karan, M.A. (Eds.). Geriatri: Yaşlı Sağlığı ve Hastalıkları. Ankara. *Hipokrat Yayınevi*, s.805-821.

67. Aksoy, E.A., & Öz, F. (2012). Yutma Bozukluklarında Tanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*, 1-6.

68. Savcı, C., Acaroğlu, R. (2021). The Effects of Swallowing Training and Follow-Up on The Problems Associated with Dysphagia in Patients with Stroke. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *29* (2), 137-149.

69. Gürkan, A., & Gülseven, B. (2013). Enteral beslenme: bakımda güncel yaklaşımlar. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *16* (2), 116-122.

70. Kabaçam, G., & Özden, A. (2009). Enteral Tüple Beslenme. *Güncel Gastroenteroloji*, *13* (4), 201-210.

71. Boullata, J.I., Carrera, A.L., Harvey, L., Escuro, A.A., Hudson, L., Mays, A., et al. (2017). ASPEN Safe Practices for Enteral Nutrition Therapy. *J Parenter Enteral Nutr, 41* (1), 15-103.

72. Bayındır Çevik, A. (2016). Oral Mukozitler. İçinde: F, Eti Aslan, N, Olgun (Eds.). Yoğun Bakım Seçilmiş Semptom ve Bulguların Yönetimi. Ankara. *Akademisyen Yayınevi*, s.141-157.

73. Yalazı, R.Ö. (2020). Oral Bakımda Hemşirenin Rolü. İçinde: İçinde: Çiyiltepe, M.M. (Ed.). Pediatriden Geriatriye Yutma Bozuklukları. İstanbul. *Tıbbi Yayınlar Merkezi*, s.413-415.

ALTINCI BÖLÜM

REHABİLİTASYON HASTALARINDA FİZİKSEL AKTİVİTE VE MOBİLİZASYONUN SÜRDÜRÜLMESİ

Nurdan Yalçın Atar

Giriş

Rehabilitasyon hemşireliğinin amacı, akut veya kronik seyirli sınırlılık durumlarında bireylerin fonksiyonel bağımsızlıklarını optimal düzeyde yeniden kazandırarak/geliştirerek yaşam kalitelerini ve işlevselliklerini artırmaktır. Rehabilitasyon hemşireliğinde temel olan bağımsızlık kavramı, fiziksel aktivite ile çok yakından ilişkilidir. Fiziksel aktivite, yalnızca fizyolojik değil aynı zamanda psikolojik, sosyokültürel, politikoekonomik ve çevresel olmak üzere bireyin tüm boyutlarını etkileyerek, yaşamsal aktivitelerindeki bağımlılık-bağımsızlık düzeyini şekillendirir. Rehabilitasyon sürecinin tüm aşamalarında (akut, akut sonrası ve uzun süreli rehabilitasyon) anahtar konumda olan rehabilitasyon hemşireleri, multidisipliner bir ekip anlayışı çerçevesinde, bireyin fiziksel aktivitesini bütüncül bir şekilde değerlendirerek, durumuna uygun hedefler belirleyerek gereksinimleri doğrultusunda mobilizasyon uygulamalarını gerçekleştirmektedir. Bu süreçte rehabilitasyon hemşiresi, rehabilite edici rolünün yanı sıra eğitici, araştırmacı, iletişim ve koordinatörlük, hasta hakları savunuculuğu, danışmanlık, bakım verici gibi rolleri aracılığıyla ekip içinde aktif rol oynar.

Kaynaklar

1. Akdemir, N., & Akkuş, Y. (2006). Rehabilitasyon ve Hemşirelik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *13* (1), 82-91.
2. Akpınar, N.B., & Ceran, M.A. (2019). Kronik Hastalıklar ve Rehabilitasyon Hemşireliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3* (2), 140-152.
3. Parry, S.M., Knight, L.D., Connolly, B., Baldwin, C., Puthucheary, Z., Morris, P., et al. (2017). Factors Influencing Physical Activity and Rehabilitation in Survivors of Critical İllness: A Systematic Review of Quantitative and Qualitative Studies. *Intensive Care Medicine*, *43* (4), 531-542.
4. Erdem, H. R., Sayan, M., Gökgöz, Z., & Ege, M. R. (2021). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite: Derleme. *YIU Sağlık Bil Derg*, *2*, 16-22.
5. Mihaylova,V., Ivanova, I., Alakidi, A., Kilova, K., & Liochkovaet, M. (2021). Physical Activity and Rehabilitation – A Keyto Healthy Aging. *Acta Medica Bulgarica, XLVIII,* 4.
6. Koenig, S., Teixeira, J., Yetzer, E. (2014). Hareket ve Fonksiyonun Desteklenmesi. L. Özdemir, H.S. Çiçek (Çev. Ed.) ve S. Açıksöz (Çev). *Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım.* (1. Baskı, s. 136-147) içinde, Nobel Akademik Yayıncılık (orijinal eserin yayın tarih, 2012, 1.Baskı).
7. Büyükyılmaz, F., & Özsaban, A. (2021). Hareket Aktivitesi. Mağfiret Kara Kaşıkçı, Esra Akın Palandöken (Ed.), *Temel Hemşirelik: Esaslar, Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar* içinde (s. 470-491). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.
8. Çelik, S. (2019). Yoğun Bakım Ünitesinde Erken Mobilizasyon Uygulamaları ve Etkileri. Durmaz Akyol A (Ed.), *Yoğun Bakım Hemşireliği* içinde (s. 40-7). 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri.
9. Amidei, C. (2012). Mobilisation in Critical Care: A Concept Analysis. *Intensive and Critical Care Nursing*, *28* (2), 73-81. doi:10.1016/j.iccn.2011.12.006
10. Garzon-Serrano, J., Ryan, C., Waak, K., Hirschberg, R., Tully, S., Bittner, E. A., et al. (2011). Early Mobilization in Critically Ill Patients: Patients' Mobilization Level Depends on Health Care Provider's Profession. *PM & R: The Journal of Injury, Function, and Rehabilitation*, *3* (4), 307–313. doi:10.1016/j.pmrj.2010.12.022
11. Hemşirelik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2011), T.C. Resmi Gazete, 27910, 19 Nisan 2011 https://www.thder.org.tr/uploads/hukuk/yonetmelikler/27910.pdf
12. Anton, P., & Richard, C. (2018). A Nurse-Led Mobility Program on An Acute Rehabilitation Unit. *Critical Care Nursing Quarterly*, *41* (3), 282-288. doi:10.1097/CNQ.0000000000000207
13. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D., & Catton, H. (2022). Nursing–A Core Element of Rehabilitation. *International Nursing Review*, *69* (1), 13-19. doi:10.1111/inr.12661
14. Hoeman, S.P., Liszner, K., & Alverzo, J. (2008). Functional Mobility with Activities Of Dailiy Living. S.P. Hoeman (Ed.), *Rehabilitation Nursing: Prevention, Intervention, And Outcomes* içinde (s. 200-257). 4. Baskı, Mosby Elseive: St Louis.
15. Cunningham, S. (2021). Movement assessment and exercises. Sheila Cunningham, Tina Moore (Ed.), *Nursing Skills in Supporting Mobility* içinde.London;Routledge
16. Büyükyılmaz, F., Özsaban, A. (2017). Preventive Patient Position, Exercises And Mobility in Intensive Care Units: Safe Practice Guidelines. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *25* (2), 139-144. doi:10.17672/Fnhd.18197
17. Gürbüz, İ. Z., & Akın, S. (2020). İnmeli Hastalarda Hareket Fonksiyonuna Yönelik Rehabilitatif Yaklaşımlar. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, *2* (3), 191-196. doi:10.48071/sbuhemsirelik.732487
18. Taşdemir, F.C. (2019). Periferik Kas Kuvvetinin Değerlendirilmesi. *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi*, *7 (1),* 39-49. doi:10.5152/Gghs.2019.004

19. Akgül, A., Tarakci, E., Arman, N., Büyükkaya, F., Irmak, H. S., & Karaaslan, T. (2018). Yaşlılarda Denge, Mobilite ve Düşmenin Değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri. Tip Bilimleri Dergisi*, *38* (1), 94-98. doi:10.5336/medsci.2018-59723
20. Yenişehir, S., Batur, V., Karakaya, İ. Ç., & Karakaya, M. G. (2020). Parkinsonlu Bireylerde Fonksiyonel Mobilite ve Aktivite Limitasyonuna Yönelik Hasta Bildirimli ve Performansa Dayalı Sonuç Ölçümleri. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, *25* (2), 160-173. doi:10.21673/anadoluklin.622194
21. Dickinson, S., Taylor, S., &Anton, P. (2018). Integrating a Standardized Mobility Program and Safe Patient Handling. *Critical Care Nursing Quarterly*, *41* (3), 240-252. doi:10.1097/CNQ.0000000000000202
22. Doğan, E., Büyükturan, B., Karartı, C., & Büyükturan, Ö. (2021). Yaşlı Bireylerde Üst Ekstremite Fonksiyonları ile Denge Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, *43* (1), 26-35.
23. https://www.thieme.com/images/stories/epaper-NANDA_NursingDiagnoses_21/#6,
24. Çakır, A.D., & Büyükyılmaz, F. (2020). İtaki Düşme Ölçeği: Bağımsız Gözlemciler Arası Uyum Çalışması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9* (1), 1-7.
25. Canlı, S., Karataş, N. (2018). Yaşlılar İçin Bir Halk Sağlığı Hemşireliği Yaklaşımı: ''Fiziksel Aktivite Danışmanlığı''. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *17* (2), 36-45.
26. Alankaya, N. (2019). İnme Sonrası Yeti Yitimi ve Rehabilitasyonda Hemşirenin Rolü. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, *23* (3), 195-201.
27. Nydahl, P., Sricharoenchai, T., Chandra, S., Kundt, F. S., Huang, M., Fischill, M., et al. (2017). Safety of Patient Mobilization and Rehabilitation in the Intensive Care Unit. Systematic Review with Meta-Analysis. *Annals of the American Thoracic Society, 14 (5),* 766–777. doi:10.1513/AnnalsATS.201611-843SR
28. Koyuncu, F. (2020). *Abdominal Cerrahi Geçiren Hastalarda Mobilizasyon Protokolünün Mobilizasyon Başlama Zamanına ve Hasta Bakım Sonuçlarına Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi / Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
29. Öden, T.N., & Van Giersbergen, M.Y. (2021). Düşme ve Düşmelere Bağlı Yaralanmaların Azaltılması için Kanıt Temelli Uygulama Önerileri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *18* (1), 17-40.
30. Beşli, Ö. (2018). *Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Kliniğinde Yatan Hastaların Düşme Riski ve Uygulanan Hemşirelik Girişimlerinin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
31. Çalışkan, T., & Serap, Ö. (2021). Güçlendirme Modelinin Kullanımına Örnek Bir Olgu Çalışması: İnme Rehabilitasyonu. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *24* (3), 389-394. doi:10.17049/Ataunihem.784976
32. Buchanan, T. (2021). Patienth and lingand Mobility. Anne Griffin Perry, Patricia A. Potter, Wendy Ostendorf, Nancy Laplante (Ed.), *Clinical Nursing Skills and Techniques* içinde (s.298-312). Missouri:Elsevier
33. Olson, L.M., Zonsius, M.C., Rodriguez-Morales, G., & Emery-Tiburcio, E.E. (2022). Promoting Safe Mobility. *AJN, American Journal of Nursing*, *122* (7), 46-52. doi:10.1097/01.NAJ.0000842256.48499.47
34. Luan, X., Tian, X., Zhang, H., Huang, R., Li, N., Chen, P. et al. (2019). Exercise As A Prescription For Patients with Various Diseases. *Journal of Sport and Health Science*, *8* (5), 422–441. doi:10.1016/j.jshs.2019.04.002
35. Akıncı, B. (2019). Fiziksel Aktiviteyi Geliştiren Teknolojiler, Ela Tarakcı, Devrim Tarakcı (Ed.), *Rehabilitasyonda Teknoloji* içinde (s.211-221). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
36. Bayram, S., & Akgül, T. (2019). Ambulasyona Yardımcı Cihazlar. Özcan Kaya (Ed.), *Endikasyondan Pratiğe Ortez Protez* içinde (s.275-280). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

YEDİNCİ BÖLÜM

KARDİYAK REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Mehmet Uzun
Berrin Topçu Özcan

Giriş

Kalp ve damar hastalıkları tüm dünyada ölüm ve hastaneye yatışların en başta gelen nedenidir (1). Bu özelliği ile iş gücü kaybının da en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Kalp hastalarının topluma yeniden kazandırılması, iş gücüne katkılarının devam etmesinin sağlanması gerek sosyal devlet anlayışı açısından gerekse finansal açıdan çok önemlidir. Bunu sağlamak için kalp hastalarının doğru yönetimi şarttır. Kalp hastalarının yönetimi, her hastada olduğu gibi beş ana yol üzerinden ilerler: İlaç tedavisi, Girişimsel tedavi, Cerrahi tedavi, Bakım ve Rehabilitasyon.

Kardiyak rehabilitasyon (KR), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2) tarafından "Kalp hastalarının fiziksel, mesleki, sosyal ve mental açıdan *hastalık öncesi döneme mümkün olan en yakın hâle* getirilmesi için yapılan faaliyetlerin tümü" olarak tanımlanmaktadır. Hedefi tanımlaması açıdan çok yerinde olan bu tanım dışında yapısal organizasyonu daha iyi tanımlayan bir diğer tanım Avustralya Rehabilitasyon Derneğine aittir. (3): "Kalp hastalarının aktif ve tatmin edici bir yaşam biçimine dönüşünü sağlamak için tıbbi, psikososyal, eğitsel, mesleki ve fiziksel önlemlerin *bir arada ve koordinasyon içinde* kullanımıdır". Amerikan Kalp Derneği (4) ise rehabilitasyonun tıbbi gözetim altında olma özelliğini vurgulayarak "Kardiyak rehabilitasyon, kalp krizi, kalp yetmezliği, anjiyoplasti ya da kalp cerrahisi olanlarda kalp damar sağlığını daha iyi hâle getirmek için tasarlanmış, *tıbbi gözetim altında* yapılan bir program olup egzersiz danışmanlığı ve eğitimi, kalp

Sonuç

Kardiyak rehabilitasyonun birçok tanımı içinde bir tanesi de "kalp hastası olduğu bilinen bireylerin optimal sağlık durumlarına kavuşması ve bunu koruması için yapılan aktif yardım süreci" tanımıdır (48). Bu tanım hemşirelik mesleğinin tanımıyla birçok yönden örtüşmektedir. Bu nedenle hemşireliği ve hemşireleri kardiyak rehabilitasyon süreci dışında tutmak mümkün değildir. Hemşireler kardiyak rehabilitasyonda yürüttükleri ve yürütebilecekleri faaliyetleri ile kilit role sahiptirler.

Kaynaklar

1. Castelli, W. P. (1984). Epidemiology of Coronary Heart Disease: The Framingham Study. *The American Journal of Medicine, 76*(2), 4-12.
2. World Health Organization. (1993). Needs and Action Priorities in Cardiac Rehabilitation and Secondary Prevention in Patients with CHD. Geneva World Health Organization. Available from http://whqlibdoc.who.int/euro/- 1993/EUR_ICP_CVD_125.pdf 1993.
3. Australian Association of Cardiac Rehabilitation. (1993). How to Plan a Cardiac Rehabilitation Program. Sydney: *National Heart Foundation of Australia* (NSW Division); 1993.
4. Amerikan Kalp Derneği. (2016). What is Cardiac rehabilitation? Erişim adresi: https://www.heart.org/en/health-topics/cardiac-rehab/what-is-cardiac-rehabilitation. Erişim tarihi: 07.02.2022
5. Jillings. C.R. (1988). The Process of Rehabilitation: Concepts of Health Restoration, Maintenance, and Promotion. In: Cardiac Rehabilitation Nursing, Jillings CR. (s. 38-44), An Aspen Publication, 1988, Maryland
6. National Heart Foundation of Australia & Australian Cardiac Rehabilitation Association. Recommended Framework For Cardiac Rehabilitation '04. Erişim adresi: http://www.wdhs.net/sites/default/files/pph-cardiacrehab-hf-rec-framework.pdf Erişim tarihi: 20.02.2022
7. World Health Organization Expert Committee (1993). Rehabilitation after Cardiovascular diseases With Special Emphasis of Developing Countries. Technical Report Series Number 831. Geneva World Health Organization.
8. Schou, L., & Zwissler, A.D.O. (2004) Organizing Interprofessional Clinical Practice. In Zwissler ADO, Schou L, Sorensen LV: Cardiac Rehabilitation. Rationale, Methods, and Experience From Bisbepjerg Hospital. Bisbepjerg Hospital, Copenhagen, Denmark, 2004, pp.147-156
9. Thomas, R. J., Beatty, A. L., Beckie, T. M., Brewer, L. C., Brown, T. M., Forman, D. E., & Whooley, M. A. (2019). Home-Based Cardiac Rehabilitation: A Scientific Statement from the American Association of Cardiovascular and Pulmonary Rehabilitation, the American Heart Association, and the American College of Cardiology. *Circulation, 140*(1), e69-e89.
10. Clark, A. M., Hartling, L., Vandermeer, B., & McAlister, F. A. (2005). Meta-Analysis: Secondary Prevention Programs for Patients with Coronary Artery Disease. *Annals of internal medicine, 143*(9), 659-672.
11. Hu, Y., Li, L., Wang, T., Liu, Y., Zhan, X., Han, S., & Huang, L. (2021). Comparison Of Cardiac Rehabilitation (Exercise+ Education), Exercise Only, and Usual Care for Patients With Coronary Artery Disease: A Non-Randomized Retrospective Analysis. *Pharmacology Research & Perspectives, 9*(1), e00711.

12. Balady, G. J., Williams, M. A., Ades, P. A., Bittner, V., Comoss, P., Foody, J. M., ... & Southard, D. (2007). Core Components of Cardiac Rehabilitation/Secondary Prevention Programs: 2007 Update: A Scientific Statement From The American Heart Association Exercise Cardiac Rehabilitation, and Prevention Committee, the Council on Clinical Cardiology; The Councils on Cardiovascular Nursing, Epidemiology And Prevention, And Nutrition, Physical Activity, and Metabolism; And The American Association of Cardiovascular and Pulmonary Rehabilitation. *Circulation, 115*(20), 2675-2682.
13. Salzwedel, A., Jensen, K., Rauch, B., Doherty, P., Metzendorf, M. I., Hackbusch, M., ... & Davos, C. H. (2020). Effectiveness of Comprehensive Cardiac Rehabilitation in Coronary Artery Disease Patients Treated According to Contemporary Evidence Based Medicine: Update of The Cardiac Rehabilitation Outcome Study (CROS-II). *European Journal of Preventive Cardiology, 27*(16), 1756-1774.
14. De Vries, H., Kemps, H. M., Van Engen-Verheul, M. M., Kraaijenhagen, R. A., & Peek, N. (2015). Cardiac Rehabilitation and Survival in A Large Representative Community Cohort of Dutch Patients. *European Heart Journal, 36*(24), 1519-1528.
15. Dendale, P., Berger, J., Hansen, D., Vaes, J., Benit, E., & Weymans, M. (2005). Cardiac Rehabilitation Reduces the Rate of Major Adverse Cardiac Events After Percutaneous Coronary İntervention. *European Journal of Cardiovascular Nursing, 4*(2), 113-116.
16. Rechciński, T., Kałowski, M., Kasprzak, J. D., Trzos, E., & Kurpesa, M. (2013). Beneficial Effects of Cardiac Rehabilitation in Patients with İncomplete Revascularization After Primary Coronary Angioplasty. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, 49*(6), 785-791.
17. Rauch, B., Davos, C. H., Doherty, P., Saure, D., Metzendorf, M. I., Salzwedel, A., ... & Schmid, J. P. (2016). The Prognostic Effect of Cardiac Rehabilitation in The Era of Acute Revascularisation And Statin Therapy: A Systematic Review And Meta-Analysis of Randomized and Non-Randomized Studies–The Cardiac Rehabilitation Outcome Study (CROS). *European Journal of Preventive Cardiology, 23*(18), 1914-1939.
18. Mares MA, McNally S, Fernandez RS. Effectiveness of nurse-led cardiac rehabilitation programs following coronary artery bypass graft surgery: a systematic review. JBI Database System Rev Implement Rep. 2018 Dec;16(12):2304-2329. doi: 10.11124/JBISRIR-2017-003565.
19. Abraham, L. N., Sibilitz, K. L., Berg, S. K., Tang, L. H., Risom, S. S., Lindschou, J., ... & Zwisler, A. D. (2021). Exercise-Based Cardiac Rehabilitation for Adults After Heart Valve Surgery. Cochrane Database of Systematic Reviews, (5).
20. Sibilitz, K. L., Berg, S. K., Rasmussen, T. B., Risom, S. S., Thygesen, L. C., Tang, L., ... & Zwisler, A. D. (2016). Cardiac Rehabilitation İncreases Physical Capacity But Not Mental Health After Heart Valve Surgery: A Randomised Clinical Trial. *Heart, 102*(24), 1995-2003.
21. Buckley, B. J., de Koning, I. A., Harrison, S. L., Fazio-Eynullayeva, E., Underhill, P., Kemps, H. M., ... & Thijssen, D. H. (2022). Exercise-Based Cardiac Rehabilitation Vs. Percutaneous Coronary İntervention for Chronic Coronary Syndrome: İmpact On Morbidity and Mortality. *European Journal of Preventive Cardiology, 29*(7), 1074-1080.
22. Devrome, A. N., Aggarwal, S., McMurtry, M. S., Southern, D., Hauer, T., Lamb, B., ... & Martin, B. J. (2019). Cardiac Rehabilitation in People with Peripheral Arterial Disease: A Higher Risk Population That Benefits from Completion. *International Journal of Cardiology, 285,* 108-114.
23. Taylor, R. S., Brown, A., Ebrahim, S., Jolliffe, J., Noorani, H., Rees, K., ... & Oldridge, N. (2004). Exercise-Based Rehabilitation for Patients with Coronary Heart Disease: Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *The American Journal of Medicine, 116*(10), 682-692.
24. Long, L., Mordi, I. R., Bridges, C., Sagar, V. A., Davies, E. J., Coats, A. J., ... & Taylor, R. S. (2019). Exercise-Based Cardiac Rehabilitation For Adults With Heart Failure. Cochrane Database of Systematic Reviews, (1).

25. Taylor, R. S., Davies, E. J., Dalal, H. M., Davis, R., Doherty, P., Cooper, C., … Smart, N. A. (2012). Effects of Exercise Training for Heart Failure with Preserved Ejection Fraction: A Systematic Review and Meta-Analysis of Comparative Studies. *International Journal of Cardiology, 162*(1), 6–13. doi:10.1016/j.ijcard.2012.05.070

26. Nakayama, A., Morita, H., Nagayama, M., Hoshina, K., Uemura, Y., Tomoike, H., & Komuro, I. (2018). Cardiac Rehabilitation Protects Against The Expansion of Abdominal Aortic Aneurysm. *Journal of the American Heart Association, 7*(5), e007959.

27. Fuglsang, S., Heiberg, J., Hjortdal, V. E., & Laustsen, S. (2017). Exercise-Based Cardiac Rehabilitation in Surgically Treated Type-A Aortic Dissection Patients. *Scandinavian Cardiovascular Journal, 51*(2), 99-105.

28. Wen, H., & Wang, L. (2017). Reducing Effect of Aerobic Exercise on Blood Pressure of Essential Hypertensive Patients: A meta-analysis. *Medicine, 96*(11).

29. Cornelissen, V. A., Buys, R., & Smart, N. A. (2013). Endurance Exercise Beneficially Affects Ambulatory Blood Pressure: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Hypertension, 31*(4), 639-648.

30. Gobeil, K., White, K., Bhat, A., Szalai, H., Lagu, T. C., & Pack, Q. R. (2021). Cardiac Rehabilitation in Takotsubo Cardiomyopathy: Predictors of Utilization And Effects of Exercise Training. *Heart & Lung, 50*(2), 230-234.

31. Lin, M. T., Chen, W. C., Wu, C. H., Chen, S. Y., & Lee, C. M. (2020). The Effectiveness of Cardiac Rehabilitation in Non-İschemic Dilated Cardiomyopathy Patients: A Pilot Study. *Journal of the Formosan Medical Association, 119*(2), 627-634.

32. Junior, L. F. R., Mendes, F. D. S. N. S., Pinto, V. L. M., da Silva, P. S., da Silva, G. M. S., Pinheiro, R. O., ... & Mediano, M. F. F. (2020). A Cardiac Rehabilitation Exercise Program Potentially Inhibits Progressive Inflammation in Patients with Severe Chagas Cardiomyopathy: A Pilot Single-Arm Clinical Trial. *Journal of Research in Medical Sciences*: *The Official Journal of Isfahan University of Medical Sciences,* 25.

33. Saberi, S., Wheeler, M., Bragg-Gresham, J., Hornsby, W., Agarwal, P. P., Attili, A., ... & Day, S. M. (2017). Effect of Moderate-İntensity Exercise Training on Peak Oxygen Consumption in Patients with Hypertrophic Cardiomyopathy: A Randomized Clinical Trial. *JAMA, 317*(13), 1349-1357.

34. Wasserstrum, Y., Barbarova, I., Lotan, D., Kuperstein, R., Shechter, M., Freimark, D., ... & Arad, M. (2019). Efficacy and Safety of Exercise Rehabilitation in Patients with Hypertrophic Cardiomyopathy. *Journal of Cardiology, 74*(5), 466-472.

35. Rosenbaum, A. N., Kremers, W. K., Schirger, J. A., Thomas, R. J., Squires, R. W., Allison, T. G., ... & Edwards, B. S. (2016). Association between Early Cardiac Rehabilitation and Long-Term Survival in Cardiac Transplant Recipients. In Mayo Clinic Proceedings (Vol. 91, No. 2, pp. 149-156). Elsevier.

36. Yardley, J. E., Hay, J., Abou-Setta, A. M., Marks, S. D., & McGavock, J. (2014). A Systematic Review and Meta-Analysis of Exercise Interventions in Adults With Type 1 Diabetes. *Diabetes Research and Clinical Practice, 106*(3), 393-400.

37. Hansen, D., Niebauer, J., Cornelissen, V., Barna, O., Neunhäuserer, D., Stettler, C., … Dendale, P. (2018). Exercise Prescription in Patients with Different Combinations of Cardiovascular Disease Risk Factors: A Consensus Statement from the EXPERT Working Group. *Sports Medicine, 48*(8), 1781–1797. doi:10.1007/s40279-018-0930-4

38. Barron, C. J., Klaber Moffett, J. A., & Potter, M. (2007). Patient Expectations of Physiotherapy: Definitions, concepts, and theories. *Physiotherapy Theory and Practice, 23*(1), 37–46. doi:10.1080/09593980601147843

39. Nurse as Educator: Principles of Teaching and Learning for Nursing Practice, Second Edition

(2003), Susan B. Bastable Page 84 http://eprints.qums.ac.ir/1682/1/Principles of Teaching and Learning for Nursing Practice.PDF

40. Prochaska, James O.; DiClemente, Carlo C. (2005). "The Transtheoretical Approach". In Norcross, John C.; Goldfried, Marvin R. (Eds.). Handbook of Psychotherapy İntegration. Oxford Series İn Clinical Psychology (2nd ed.). Oxford; New York: Oxford University Press. pp. 147–171. ISBN 978-0195165791. OCLC 54803644.
41. Beagley, L. (2011). Educating Patients: Understanding Barriers, Learning Styles, and Teaching Techniques. *Journal of PeriAnesthesia Nursing, 26*(5), 331-337.
42. Mezzani, A., Hamm, L. F., Jones, A. M., McBride, P. E., Moholdt, T., Stone, J. A., ... & Williams, M. A. (2013). Aerobic Exercise İntensity Assessment and Prescription İn Cardiac Rehabilitation: A Joint Position Statement of The European Association For Cardiovascular Prevention And Rehabilitation, The American Association of Cardiovascular And Pulmonary Rehabilitation and The Canadian Association of Cardiac Rehabilitation. *European Journal of Preventive Cardiology, 20*(3), 442-467.
43. Carvalho, T. D., Milani, M., Ferraz, A. S., Silveira, A. D. D., Herdy, A. H., Hossri, C. A. C., ... & Serra, S. M. (2020). Brazilian Cardiovascular Rehabilitation Guideline–2020. *Arquivos Brasileiros de Cardiologia, 114*, 943-987.
44. Hackett, D. A., Cobley, S. P., Davies, T. B., Michael, S. W., & Halaki, M. (2017). Accuracy in Estimating Repetitions to Failure During Resistance Exercise. *Journal of Strength and Conditioning Research, 31*(8), 2162–2168. doi:10.1519/jsc.0000000000001683
45. Uzun, M., & Kozan, H. (2014). Kardiyak Rehabilitasyon Endikasyonları ve Kardiyak Rehabilitasyon Birimlerinde Organizasyonel Konular. Uzun, M. (Ed.) Kardiyak ve Pulmoner Rehabilitasyon içinde (s.19-34), İstanbul Tıp Kitabevi.
46. Jilling, C.R. (1988a). The nature of Nursing in Cardiac Rehablitation. In: Cardiac Rehabilitation Nursing, Jillings CR. (s.46-54) An Aspen Publication, 1988, Maryland
47. Uysal, H. (2014). Kardiyak ve Pulmoner Rehabilitasyonda Hemşirenin Rolü. İçinde:Uzun, M. (Ed.), Kardiyak ve Pulmoner Rehabilitasyon, (s. 55-58), İstanbul Tıp Kitabevi.
48. Jilling, C.R. (1988b). A Framework for Viewing Cardiac Rehabilitation. In: Cardiac Rehabilitation Nursing, Jillings CR. (s.3-6), An Aspen Publication, 1988, Maryland

SEKİZİNCİ BÖLÜM

RENAL HASTALIKLARDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Dede Şit
Ayten Karakoç

Giriş

Böbrek hastalıkları sık görülen, tüm yaş gruplarını etkileyen, kronikleşebilen, fiziksel kapasiteyi önemli ölçüde etkileyen, uzun süre izlem ve tedavi gerektiren hastalıkların başında gelmektedirler. Böbrek hastalığı denilince akla ilk gelen Kronik Böbrek Hastalığı (KBH, eski literatürde Kronik Böbrek Yetmezliği terimi tercih edilirdi) günümüzün küresel halk sağlığı sorunlarından biri hâline gelmiştir. Tüm kronik hastalıklarda olduğu gibi kronik böbrek hastalıkları da insan sağlığını tehdit eden, ölümcül olabilen, sosyodemografik problemlere yol açabilen veya sakat bırakabilen önemli hastalıklardan sayılır (1).

Böbreklerin glomerül ve tübül gibi temel yapısal elemanlarından kaynaklanan hastalıkları olabildiği gibi, sistemik birçok hastalık tarafından böbrekler etkilenmekte ve ağır klinik sonuçları olan patolojilere yol açabilmektedir. Belli başlı böbrek hastalıkları ve hastalık etyolojisinde rol oynayan faktörler:

- Böbrekler ve üriner sistemi etkileyen hastalıklar; infeksiyon, taş, tümör, kist, nefritik sendrom (akut glomerülonefritler), nefrotik sendrom, akut böbrek hasarı, kronik böbrek hastalığı vs...
- Böbrekleri etkileyen sistemik hastalıklar; diyabet, hipertansiyon, amiloidoz, sistemik lupus eritematozus, romatoid artrit, maligniteler,
- Böbreklerin genetik ve herediter hastalıkları; polikistik böbrek hastalığı, Fabry Hastalığı, Alport sendromu vs...

reler, diyaliz teknikerleri, sosyal hizmet uzmanları, eczacılar ve terapistlerin içinde olduğu, KBH tedavisi ile ilişkili sağlık profesyonellerinin yakın iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Ekibi oluşturan tüm sağlık profesyonelleri, programın yürütülmesinde eşit derecede sorumludurlar (65).

Sonuç

Nispeten yeni bir kavram olan renal rehabilitasyon kronik böbrek hastalığının tüm evrelerinde prognozu olumlu etkileyen, morbidite ve mortaliteyi azaltan, yaşam kalitesi ve sağkalımı düzelten, hastalığın progresyonunu yavaşlatan veya durduran, düşük maliyetli günümüzün olmazsa olmaz bir tedavi seçeneğidir. Bu tedavi yaklaşımından daha çok hastanın yararlanabilmesi için ayrıntılı ve kapsamlı değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu grup hastaların fiziksel yetenek ve kapasiteleri azaldığı için rehabilitasyon stratejilerinin yaş, fonksiyonel sınırlamalar, programa katılım isteği, mevcut yetenekleri ve komorbiditeler temelinde düzenlenmesi önerilmektedir. Fiziksel aktivite programları hastaların fiziksel aktivite seviyelerini daha geniş bir ölçekte iyileştirmeye yönelik engellerin ortadan kaldırılmasına odaklanmalıdır. Programın devamlılığı ve başarısı için uzman hekimlerle rehabilitasyon terapistleri, diyet beslenme uzmanları, hemşirelik uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, eczacılar ve terapistler gibi diğer sağlık profesyonellerinin iş birliği içinde çalışması şarttır.

Kaynaklar

1. Cockerham, W. C., Hamby, B. W., Oates, G. R. (2017). The Social Determinants of Chronic Disease. *Am J Prev Med,* 52(1S1):S5-S12. doi:10.1016/j.amepre.2016.09.010.
2. *World report on disability. Geneva:* World Health Organization and The World Bank; 2011.
3. Moinuddin, I., Leehey, D. J. (2008). A Comparison of Aerobic Exercise and Resistance Training İn Patients With And Without Chronic Kidney Disease. *Advances in chronic kidney disease*, *15*(1), 83-96. doi:10.1053/j.ackd.2007.10.004.
4. Mills, T. , Marks, E. , Reynolds, T., Cieza, A. (2017). Rehabilitation: Essential along the Continuum of Care. In: Jamison DT, Gelband H, Horton S, Jha P, Laxminarayan R, Mock CN, Nugent R, editors. Disease Control Priorities: Improving Health and Reducing Poverty. 3rd ed. Washington (DC): *The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank;* Chapter 15. PMID: 30212161.
5. Kohzuki, M. (2013). Renal Rehabilitation: Present and Future Perspectives. *In Hemodialysis. IntechOpen*. 10.5772/52909.
6. Chen, J. Y., Wan, E. Y. F., Choi, E. P. H., Chan, A. K. C., Chan, K. H. Y., Tsang, J. P. Y., et al. (2017). The Health-Related Quality of Life of Chinese Patients on Hemodialysis and Peritoneal Dialysis. *The Patient-Patient-Centered Outcomes Research*, *10*(6), 799-808.doi:10.1007/s40271-017-0256-6.
7. Bellinghieri, G., Savica, V., Santoro, D. (2008). Renal Alterations During Exercise. *Journal of Renal Nutrition*, *18*(1), 158-164. doi:10.1053/j.jrn.2007.10.031.

8. Villanego, F., Naranjo, J., Vigara, L. A., Cazorla, J. M., Montero, M. E., et al. (2020). Impact Of Physical Exercise in Patients With Chronic Kidney Disease: Systematic Review and Meta-Analysis. *Nefrología (English Edition)*, *40*(3), 237-252. doi:10.1016/j.nefro.2020.01.002.
9. K/DOQI Workgroup (2005). K/DOQI Clinical Practice Guidelines For Cardiovascular Disease in Dialysis Patients. *American journal of kidney diseases: the official journal of the National Kidney Foundation*, *45*(4 Suppl 3), S1–S153.
10. Eknoyan, G., Lameire, N., Eckardt, K. U. (2013). Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) CKD Work Group KDIGO 2012 Clinical Practice Guideline for The Evaluation And Management of Chronic Kidney Disease. *Kidney Int Suppl.*;3:1–150.
11. Hoshino, J. (2021). Renal Rehabilitation: Exercise Intervention and Nutritional Support in Dialysis Patients. *Nutrients,* 13(5):1444. doi:10.3390/nu13051444.
12. Smart, N. A., Williams, A. D., Levinger, I., Selig, S., Howden, E., Coombes, J. S., et al. (2013). Exercise & Sports Science Australia (ESSA) Position Statement on Exercise And Chronic Kidney Disease. *Journal of science and medicine in sport*, *16*(5), 406–411. https://doi.org/10.1016/j.jsams.2013.01.005.
13. Ferguson, B. (2014). ACSM's Guidelines for Exercise Testing And Prescription 9th Ed. 2014. *The Journal of the Canadian Chiropractic Association*, *58*(3), 328.
14. Yamagata, K., Hoshino, J., Sugiyama, H., Hanafusa, N., Shibagaki, Y., Komatsu, Y., et al. Clinical Practice Guideline for Renal Rehabilitation: Systematic Reviews and Recommendations of Exercise Therapies in Patients With Kidney Diseases. *Ren Replace Ther* 5, 28 (2019). https://doi.org/10.1186/s41100-019-0209-8.
15. Xie, L., Hu, X., Li, W., Ouyang, Z. (2021). A Retrospective Study of End-Stage Kidney Disease Patients on Maintenance Hemodialysis With Renal Osteodystrophy-Associated Fragility Fractures. *BMC Nephrology*, *22*(1), 1-9. doi:10.1186/s12882-020-02224-7.
16. Johansen, K. L.(2007). Exercise in The End-Stage Renal Disease Population. *J Am Soc Nephrol,*18:1845–54. doi:10.1681/ASN.2007010009.
17. Intiso, D. (2014) The Rehabilitation Role in Chronic Kidney and End Stage Renal Disease. *Kidney Blood Press Res,* 39(2-3):180-8. doi:10.1159/000355795.
18. Kim, J. C., Kalantar-Zadeh, K., Kopple, J. D. (2013). Frailty and Protein-Energy Wasting in Elderly Patients With End Stage Kidney disease. *Journal of the American Society of Nephrology : JASN*, *24*(3), 337–351. https://doi.org/10.1681/ASN.2012010047.
19. O'Hare, A. M., Tawney, K., Bacchetti, P., Johansen, K. L. (2003). Decreased Survival Among Sedentary Patients Undergoing Dialysis: Results From The Dialysis Morbidity and Mortality Study Wave 2. *American Journal of Kidney Diseases : The Official Journal Of The National Kidney Foundation*, *41*(2), 447–454. https://doi.org/10.1053/ajkd.2003.50055.
20. Avesani, C. M., Trolonge, S., Deléaval, P., Baria, F., Mafra, D., Faxén-Irving, G., et al. (2012). Physical Activity and Energy Expenditure in Haemodialysis Patients: An İnternational Survey. *Nephrology, dialysis, transplantation: official publication of the European Dialysis and Transplant Association - European Renal Association*, *27*(6), 2430–2434. https://doi.org/10.1093/ndt/gfr692.
21. Hiraki, K., Shibagaki, Y., Izawa, K. P., Hotta, C., Wakamiya, A., Sakurada, T., et al. (2017). Effects of Home-Based Exercise on Pre-Dialysis Chronic Kidney Disease Patients: A Randomized Pilot And Feasibility Trial. *BMC Nephrology*, *18*(1), 1-7. doi:10.1186/s12882-017-0613-7.
22. Jhamb, M., Weiner, D. E. (2014). Exercise to Improve Physical Function and Quality Of Life in CKD. *Clinical journal of the American Society of Nephrology: CJASN*, *9*(12), 2023–2024. https://doi.org/10.2215/CJN.10411014.
23. Robinson-Cohen, C., Littman, A. J., Duncan, G. E., Weiss, N. S., Sachs, M. C., Ruzinski, J., et al. (2014). Physical Activity and Change in Estimated GFR Among Persons With CKD. *Journal of the American Society of Nephrology: JASN*, *25*(2), 399–406. https://doi.org/10.1681/ASN.2013040392.

24. Anderson, J. E., Boivin, M. R., Jr, Hatchett, L. (2004). Effect of Exercise Training on Interdialytic Ambulatory And Treatment-Related Blood Pressure in Hemodialysis Patients. *Renal failure*, *26*(5), 539–544. https://doi.org/10.1081/jdi-200031735.

25. Ruggenenti, P., Perna, A., Gherardi, G., Benini, R., Remuzzi, G. (2000). Chronic Proteinuric Nephropathies: Outcomes And Response to Treatment In A Prospective Cohort of 352 Patients With Different Patterns Of Renal İnjury. *American journal of kidney diseases : the official journal of the National Kidney Foundation*, *35*(6), 1155–1165. https://doi.org/10.1016/s0272-6386(00)70054-0.

26. Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) AKI Work Group.(2012). KDIGO Clinical Practice Guideline for Acute Kidney Injury. *Kidney Int Suppl.*,2(1):1–138.

27. McAdams, M., Ortiz-Soriano, V., Jordan, M., Armentrout, B., Vasquez-Rios, G., Lima, F., et al. (2019). Kidney Recovery İn Patients Discharged To An Acute Rehabilitation Facility With Acute Kidney Injury Requiring Hemodialysis. *Clinical nephrology*, *92*(1), 15–24. https://doi.org/10.5414/CN109743.

28. Levey, A. S., Coresh, J., Balk, E., Kausz, A. T., Levin, A., Steffes, M. W., et al. and National Kidney Foundation (2003). National Kidney Foundation Practice Guidelines for Chronic Kidney Disease: Evaluation, Classification, and Stratification. *Annals of internal medicine*, *139*(2), 137–147. https://doi.org/10.7326/0003-4819-139-2-200307150-00013.

29. Cieza, A., Causey, K., Kamenov, K., Hanson, S. W., Chatterji, S., Vos, T. (2021). Global Estimates of The Need for Rehabilitation Based on the Global Burden of Disease study 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *Lancet (London, England)*, *396*(10267), 2006–2017. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32340-0.

30. Süleymanlar, G., Utaş, C., Arinsoy, T., Ateş, K., Altun, B., Altiparmak, M. R., et al. (2011). A Population-Based Survey of Chronic Renal Disease In Turkey--The CREDIT Study. *Nephrology, Dialysis, Transplantation: Official Publication of The European Dialysis And Transplant Association - European Renal Association*, *26*(6), 1862–1871. https://doi.org/10.1093/ndt/gfq656.

31. Kohzuki M (2012) Definition of Renal Rehabilitation. In: "Renal Rehabilitation" Edited by Kohzuki M Ishiyaku Publishers, Inc., Tokyo.

32. Obi, Y., Qader, H., Kovesdy, C. P., Kalantar-Zadeh, K. (2015). Latest Consensus and Update on Protein-Energy Wasting İn Chronic Kidney Disease. *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care*, *18*(3), 254–262. https://doi.org/10.1097/MCO.0000000000000171.

33. Kim, S. M., Jung, J. Y. (2020). Nutritional Management in Patients With Chronic Kidney Disease. *The Korean journal of internal medicine*, *35*(6), 1279–1290. https://doi.org/10.3904/kjim.2020.408

34. Rossi, A. P., Burris, D. D., Lucas, F. L., Crocker, G. A., Wasserman, J. C. (2014). Effects of a Renal Rehabilitation Exercise Program in Patients With CKD: A Randomized, Controlled Trial. *Clinical journal of the American Society of Nephrology: CJASN*, *9*(12), 2052–2058. https://doi.org/10.2215/CJN.11791113.

35. Greenwood, S. A., Koufaki, P., Mercer, T. H., MacLaughlin, H. L., Rush, R., Lindup, H., et al. (2015). Effect of Exercise Training on Estimated GFR, Vascular Health, And Cardiorespiratory Fitness in Patients With CKD: a pilot randomized controlled trial. *American Journal o Kidney Diseases: The Official Journal of The National Kidney Foundation*, *65*(3), 425–434. https://doi.org/10.1053/j.ajkd.2014.07.015.

36. Süleymanlar G, Ateş K, Seyahi N, Koçyiğit İ. (2021). Türkiye 2020 Yılı Ulusal Nefroloji, Diyaliz ve Transplantasyon Kayıt Sistemi Raporu. Türk Nefroloji Derneği yayınları, Miki Matbacılık Ankara ISBN 978-605-62465-0-0.

37. Heiwe, S., Jacobson, S. H. (2011). Exercise Training for Adults with Chronic Kidney Disease. *Cochrane Database Syst Rev.;*(10):CD003236. doi:10.1002/14651858.CD003236.pub2.

38. O'Connor, E., Koufaki, P., Clark, R., Lindup, H., Mercer, T. H., Macdougall, I., et al. (2014). Renal Rehabilitation: The Benefits, Barriers and Exercise Options. *Journal of Renal Nursing,* 6(1): 29-33. doi.org/10.12968/jorn.2014.6.1.29.

39. Tentori, F., Elder, S. J., Thumma, J., Pisoni, R. L., Bommer, J., Fissell, R. B., et al. (2010). Physical exercise among participants in the Dialysis Outcomes and Practice Patterns Study (DOPPS): Correlates and Associated Outcomes. *Nephrology Dialysis Transplantation*, *25*(9), 3050-3062. doi:10.1093/ndt/gfq138.

40. Hristea, D., Deschamps, T., Paris, A., Lefrançois, G., Collet, V., Savoiu, C., et al. (2016). Combining Intra-Dialytic Exercise and Nutritional Supplementation İn Malnourished Older haemodialysis patients: Towards Better Quality of Life and Autonomy. *Nephrology (Carlton, Vic.)*, *21*(9), 785–790. https://doi.org/10.1111/nep.12752

41. Davies, S.J., Finkelstein, F. O. (2020). Accuracy of The Estimation of V and The İmplications This Has When Applying K T/V Urea for Measuring Dialysis Dose İn Peritoneal Dialysis. *Peritoneal Dialysis International*, *40*(3), 261-269. doi:10.1177/0896860819893817.

42. Ozkayar, N., Altun, B., Halil, M., Kuyumcu, M. E., Arik, G., Yesil, Y., et al. (2014). Evaluation of Sarcopenia in Renal Transplant Recipients. *Nephro-urology monthly*, *6*(4), e20055. https://doi.org/10.5812/numonthly.20055.

43. Clunk, J. M., Lin, C. Y., Curtis, J. J. (2001). Variables Affecting Weight Gain in Renal Transplant Recipients. *American Journal of Kidney Diseases : The Official Journal of The National Kidney Foundation*, *38*(2), 349–353. https://doi.org/10.1053/ajkd.2001.26100.

44. Courivaud, C., Kazory, A., Simula-Faivre, D., Chalopin, J. M., Ducloux, D. (2007). Metabolic Syndrome and Atherosclerotic Events in Renal Transplant Recipients. *Transplantation*, *83*(12), 1577–1581. https://doi.org/10.1097/01.tp.0000266898.93894.3d.

45. Hannan, M., Bronas, U. G. (2017). Barriers to Exercise For Patients with Renal Disease: An İntegrative Review. *Journal of nephrology*, *30*(6), 729–741. https://doi.org/10.1007/s40620-017-0420-z.

46. Schrag, W. F., Witten, B. (1998). Rehabilitation as an Essential Social Work Function: A Study of LORAC Exemplary Practice Winners. Life Options Rehabilitation Advisory Council. Part I. *Nephrology news & issues*, *12*(10), 26–40.

47. Kettritz, R., Schirmer, S. H., Heine, G. H. (2021). Volumen Management Bei Chronischen Nierenerkrankungen [Volume Management in Chronic kidney disease]. *Deutsche medizinische Wochenschrift (1946)*, *146*(8), 518–524. https://doi.org/10.1055/a-1267-5219.

48. Tao, X., Chow, S. K. Y., Wong, F. K. Y. (2015). A Nurse-Led Case Management Program on Home Exercise Training For Hemodialysis Patients: A Randomized Controlled Trial. *International Journal of Nursing Studies*, *52*(6), 1029-1041.

49. Ma, T. K. W., Li, P. K. T. (2016). Depression in dialysis patients. *Nephrology*, *21*(8), 639-646. doi:10.1111/nep.12742.

50. Vanden Wyngaert, K., Van Craenenbroeck, A. H., Van Biesen, W., Dhondt, A., Tanghe, A., Van Ginckel, A., et al. (2018). The Effects of Aerobic Exercise on eGFR, Blood Pressure and VO2peak in Patients With Chronic Kidney Disease Stages 3-4: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PloS one*, *13*(9), e0203662. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203662.

51. Sietsema, K. E., Amato, A., Adler, S. G., Brass, E. P. (2004). Exercise Capacity As A Predictor of Survival Among Ambulatory Patients With End-Stage Renal Disease. *Kidney international*, *65*(2), 719–724. https://doi.org/10.1111/j.1523-1755.2004.00411.x

52. Bowling, C. B., Sawyer, P., Campbell, R. C., Ahmed, A., Allman, R. M. (2011). Impact of Chronic Kidney Disease on Activities of Daily Living in Community-Dwelling Older Adults. *Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences*, *66*(6), 689-694.

53. Bullani, R., El-Housseini, Y., Giordano, F., Larcinese, A., Ciutto, L., Bertrand, P. C., et al. (2011). Effect of Intradialytic Resistance Band Exercise on Physical Function in Patients on Maintenance Hemodialysis: A Pilot Study. *Journal of Renal Nutrition: the official journal of the Council on Renal Nutrition of the National Kidney Foundation*, *21*(1), 61–65. https://doi.org/10.1053/j.jrn.2010.10.011.

54. Sheng, K., Zhang, P., Chen, L., Cheng, J., Wu, C., Chen, J. (2014). Intradialytic Exercise in Hemodialysis Patients: A Systematic Review And Meta-Analysis. *American journal of nephrology*, *40*(5), 478–490. https://doi.org/10.1159/000368722.

55. JSOR (2018), Rehabilitation. Guideline for Renal Rehabilitation. *Tokyo: Nankodo*.

56. Kosmadakis, G. C., John, S. G., Clapp, E. L., Viana, J. L., Smith, A. C., Bishop, N. C., et al. (2012). Benefits of Regular Walking Exercise in Advanced Pre-Dialysis Chronic Kidney Disease. *Nephrology Dialysis Transplantation*, *27*(3), 997-1004.

57. Orcy, R., Antunes, M. F., Schiller, T., Seus, T., Böhlke, M. (2014). Aerobic Exercise İncreases Phosphate Removal During Hemodialysis: a Controlled Trial. *Hemodialysis İnternational. International Symposium On Home Hemodialysis*, *18*(2), 450–458. https://doi.org/10.1111/hdi.12123.

58. Dungey, M., Hull, K. L., Smith, A. C., Burton, J. O., Bishop, N. C. (2013). Inflammatory Factors and Exercise in Chronic Kidney Disease. *International journal of endocrinology*, *2013*, 569831. https://doi.org/10.1155/2013/569831.

59. Wasserman, K., Van Kessel, A. L., Burton, G. G. (1967). Interaction of Physiological Mechanisms During Exercise. *Journal of applied physiology*, *22*(1), 71–85. https://doi.org/10.1152/jappl.1967.22.1.71

60. Balady, G. J., Arena, R., Sietsema, K., Myers, J., Coke, L., Fletcher, G. F., et al., American Heart Association Exercise Cardiac Rehabilitation, and Prevention Committee of the Council on Clinical Cardiology, Council on Epidemiology and Prevention, Council on Peripheral Vascular Disease, & Interdisciplinary Council on Quality of Care and Outcomes Research (2010). Clinician's Guide to cardiopulmonary exercise testing in adults: a scientific statement from the American Heart Association. *Circulation*, *122*(2), 191–225. https://doi.org/10.11661CIR.0b013e3181e52e69

61. Wilund, K. R., Thompson, S., Viana, J. L., Wang, A. Y. M. (2021). Physical Activity and Health in Chronic Kidney Disease. *Nephrology and Public Health Worldwide*, *199*, 43-55. doi:10.1159/000517696.

62. Delgado, C., Johansen, K. L. (2012). Barriers to Exercise Participation Among Dialysis Patients. *Nephrology, Dialysis, Transplantation: Official Publication of The European Dialysis And Transplant Association - European Renal Association*, *27*(3), 1152–1157. https://doi.org/10.1093/ndt/gfr404.

63. Zheng, J., You, L. M., Lou, T. Q., Chen, N. C., Lai, D. Y., Liang, Y. Y., et al. (2010). Development and Psychometric Evaluation of The Dialysis Patient-Perceived Exercise Benefits And Barriers Scale. *International Journal of Nursing Studies*, *47*(2), 166–180. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2009.05.023.

64. Tong, A., Manns, B., Hemmelgarn, B., Wheeler, D. C., Evangelidis, N., Tugwell, P., et al. (2017). Establishing Core Outcome Domains in Hemodialysis: Report of The Standardized Outcomes in Nephrology–Hemodialysis (SONG-HD) Consensus Workshop. *American Journal of Kidney Diseases*, *69*(1), 97-107. doi:10.1053/j.ajkd.2016.05.022.

65. Capitanini, A., Lange, S., D'Alessandro, C., Salotti, E., Tavolaro, A., Baronti, M. E., et al. (2014). Dialysis Exercise Team: The Way To Sustain Exercise Programs İn Hemodialysis Patients. *Kidney And Blood Pressure Research*, *39*(2-3), 129-133.doi:10.1159/000355787.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KANSER HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Gamze Temiz
Nermin Eroğlu

Giriş

Kanser, en önemli sağlık sorunlarından biridir. Hücrelerdeki kontrolsüzce ve anormal çoğalma olarak tanımlanır. Bir hücrenin kanser hücresine dönüşebilmesi için bir dizi genetik farklılaşmalar olmalıdır. Gen yapısında görülen bu hasar normal hücrenin biyolojik düzenin (çoğalma, büyüme, yaşlanma, ölüm) bozulmasına neden olup kanserogenezisi başlatır (1,2).

Kanser etiyolojisi birçok faktörden oluşturmaktadır. Bu faktörler viral etmenler, bakteri ve parazitler, fiziksel faktörler, sigara, alkol ve madde kullanımı, genetik, hormonal ve immünolojik faktörler olarak gruplanabilir (1,2).

Kanserin evresi ve tipine göre uygulanan tedaviler sağkalım şansını artırırken hastaların yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır (3).

Kanserin tedavi planında temel amaç; hastalığı tedavi edip hastalıksız dönemi uzatmaktır. Uygulanan tedavi protokolleri hastalarda birçok semptomun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (1-4).

Yan etkilerin derecesi ve görülme sıklığı, uygulanan tedavinin tipine, dozuna, uygulama şekline ve süresine, tedavi aralığına ve hastanın kişisel özelliklerine göre değişiklik gösterir. Kontrol edilemeyen semptomlar, hastaların tedaviye uyumunu güçleştirdiği gibi tedavi dozunda değişiklik yapılmasına ya da tedavinin sonlandırılmasına sebep olabilmektedir. Fiziksel semptomlar uzun dönem devam ederse hastalarda psikososyal sorunlar görülebilmekte, özürlülük artmakta ve yaşam kalitesinin

- Yaşam tarzı değişen hastanın yeni durumuna adaptasyon sağlamasını kolaylaştırmak,
- Hastanın mevcut sağlığını geliştirmek için tedavi stratejileri tasarlamak ve uygulamak,
- Hastaya özel terapötik bir bakım süreci planlamak,
- Diğer sağlık profesyonelleri ile iş birliği yapmak yer alır.

Sonuç

Kanser hastalarının sağ kalım sürelerinin iyileştirilmesi ve yaşam kalitesinin erken aşamada kontrol altına alınabilmesi için güncel ve etkili uygulamalara gereksinim duyulmaktadır. Kanser rehabilitasyonu; kanser tanısı konulan hastalar için ayrıntılı ve bütüncül bir değerlendirme sonrası hastaların ve bakım vericilerin gereksinimleri doğrultusunda planlanmalı ve uygulanmalıdır. Rehabilitasyon programları içerik olarak hasta ve aile eğitimi, egzersiz eğitimi, pulmoner rehabilitasyon, beslenme alışkanlıkları, eş ve cinsel terapi, psikososyal rehabilitasyon, kognitif rehabilitasyon, nörobilişsel eğitimler gibi konulardan oluşturmaktadır. Bireylerin yaşam kalitesinin en üst düzeye çıkarılması ve yan etkilerin en aza indirilmesi ile sağ kalım sürelerinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda kanser rehabilitasyonunun etkinliğini artırmak, daha görünür hâle getirmek ve kanıtlamak için ileriye yönelik, koordine edilmiş ve kanıt düzeyinde çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Kaynaklar

1. Durna, Z. (2013). İç Hastalıkları Hemşireliği. Akademi Kitapevi, İstanbul.
2. Henoch, I., & Lövgren, M. (2014). The Influence of Symptom Clusters and The Most Distressing Concerns Regarding Quality of Life Among Patients with Inoperable Lung Cancer. *European Journal of Oncology Nursing, 18*, 236-241.
3. Can, G. (2014). Onkoloji Hemşireliğinde Kanıttan Uygulamaya. Nobel Tıp Kitapevi, İstanbul.
4. Çalışkan, T., & Duran, S. (2015). Kanser Hastalarının Yaşam Kalitesi ve Sosyal Destek Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *17* (1), 27-36.
5. Winnie, K. W., Ka Ming, C., Helen, Y. L., Kai Chow, C., Rayman, W. M., Suzanne, S. S., Sek, Y., & Carmen, W. H. (2014). Quality of Life and Most Prevalent Unmet Needs of Chinese Breast Cancer Survivors at One Year after Cancer Treatment. *European Journal of Oncology Nursing, 18* (3), 323-328.
6. Malcomson, F. C., Willis, N. D., & Mccallum, I. (2018). Adherence to The World Cancer Research Fund/American Institute for Cancer Research Cancer Prevention Recommendations and Wnt-Pathway-Related Markers of Bowel Cancer Risk. *British Journal of Nutrition,* 1-9.
7. Nagendra, Hr. (2020). Cancer: Prevention and Rehabilitation through Yoga. *International Journal of Yoga, 11* (1), 1-2.

8. Morishita, S., & Tsubaki, A. (2017). Physical Therapy in Patients with Cancer. In Clinical Physical Therapy. Chapter 6. Intechopen, 95-120.
9. GLOBOCAN, 2020. https://gco.iarc.fr/. Erişim tarihi:14.07.2022.
10. Şahin, H., Kocamaz, D., &Yıldırım, M. (2020). Kanser Sürecinde Psikolojik Sorunlar ve Psikoonkoloji. *Zeugma Health Res*, *2* (3), 136-141.
11. Düger, T., Atasavun Uysal S., & Yıldız Kabak, V. (2019). Onkolojik Fizyoterapi ve Rehabilitasyonda Egzersizin Kanıt Düzeyi. Yazıcıoğlu Şener, F. G., Editör. Fizyoterapi ve Rehabilitasyonda Kanıta Dayalı Yaklaşımlar. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 71-78.
12. Dietz Jr, J. H. (1969). Rehabilitation of the Cancer Patient. *Medical Clinics of North America*, *53* (3), 607-624.
13. Silver, J. K., Baima, J., & Samuel Mayer, R. (2013). Impairment-Driven Cancer Rehabilitation: An Essential Component of Quality Care and Survivorship. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, *63* (5), 295-317.
14. Okamura, H. (2011). Importance of Rehabilitation in Cancer Treatment and Palliative Medicine. *Japanese Journal of Clinical Oncology, 41* (6), 733-738.
15. Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2011). Dünya Bankası: Dünya Engellilik Raporu. https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182. Erişim tarihi: 15.07.2022
16. Düzgün, G., & Karadakovan, A. (2018). Palyatif Bakımda Kanser Rehabilitasyonu ve Hemşirelik Yönetimi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *34* (3), 103-118.
17. Keser, İ., Özdemir, K., Ertürk, B., Haspolat, M., Duman, T., & Esmer, M. (2017). Kanser Hastalarına Yönelik Onkolojik Rehabilitasyon Ünitesi'nde Sunulan Hizmetlerin Analizi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *2* (1), 18-27.
18. Silver, J. K., & Gilchrist, L. S. (2011). Cancer Rehabilitation with A Focus on Evidence-Based Outpatient Physical and Occupational Therapy Interventions. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation, 90* (5), 5-15.
19. Bag, B. (2012). Psikoonkoloji, Psikososyal Sorunlar ve Ölçüm Yöntemleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *4* (4), 449-464.
20. Bilgin, A. U. (2014). Kanser İlişkili Hâlsizlik ve Fiziksel Egzersiz. *Genel Tıp Dergisi*, *24* (1), 38-44.
21. Aras, M., Delialioğ, S. Ü., Atalay, N., & Taflan-Selçuk, S. (2009). Kanser Hastalarının Rehabilitasyon Gereksinimi. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, *55* (1), 25-29.
22. Aslan, Y. (2020). Türkiye'de ve Dünya'da Palyatif Bakım Modellerine Genel Bakış. *Anadolu Güncel Tıp Dergisi*, *2* (1), 19-27.
23. Cheville, A. L., Kollasch, J., Vandenberg, J., Shen, T., Grothey, A., & Gamble, G. (2013). A Home-Based Exercise Program to Improve Function, Fatigue, and Sleep Quality in Patients with Stage IV Lung and Colorectal Cancer: A Randomized Controlled Trial. *J Pain Symptom Manage, 45* (5), 811-21.
24. Karabulutlu, E., & Karaman, S. (2015). Kanser Hastalarında Hastalık Algısının Değerlendirilmesi. *HSP, 2* (3), 271-284.
25. Oğuz, G., & Kömürcü, Ş. (2020). Kanser Hastalarının Palyatif Bakım Hizmetlerine Erişimi, Sorunlar ve Öneriler. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Onkoloji-Özel Konular*, *13* (1), 15-21.
26. Akel, B. S. (2018). Kanserde Tamamlayıcı Tedaviler. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, *1* (2), 91-92.

ONUNCU BÖLÜM

İNMELİ HASTANIN REHABİLİTASYONU

Muammer Çorum
Zuhal Kunduracılar

Giriş

İnme, Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) tanımlamasına göre vasküler nedenlerle ilişkili olarak bölgesel veya genel serebral fonksiyon kaybına bağlı 24 saatten uzun süreli belirti ve semptomların eşlik ettiği hızla gelişen klinik bir sendromdur (1). Hastalığın klinik seyri birkaç günde tamamen iyileşme, kısmen iyileşme, ağır hasar ve özür veya ölüm gibi değişkenlik gösterebilir (2). Gelişmiş ülkelerde kalp hastalıkları ve kanserden sonra üçüncü en fazla ölüm nedeniyken nörolojik hastalıklar içerisinde ölüm ve sakatlık sebebi olarak ilk sırada inme yer almaktadır (3). İnmenin görülme sıklığı yaşa bağlı olarak artarken erkeklerde kadınlara kıyasla görülme sıklığı fazladır. İnme geçiren her üç hastadan biri yaklaşık bir yıl içerisinde ölmektedir. Hayatta kalan her üç hastadan biri ise çeşitli seviyelerde bağımlı kalmaktadır. İnmeli hastalarda kas zayıflığı, istemsiz hareket paternleri, limitasyonlar, kognitif yetersizlikler, konuşma bozuklukları ve hareket kontrolünde yetersizlik gibi çeşitli duyusal ve motor bozukluklar meydana gelmektedir (4).

İnmede Risk Faktörleri

İnmeye sebep olabilecek risk faktörleri değiştirilebilen ve değiştirilemeyen risk faktörleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu risk faktörlerinin kontrol edilmesi ve önlenmesi inme görülme sıklığının azaltılmasında önemlidir (5).

Kaynaklar

1. Sudlow, C., & Warlow, C. (1996). Comparing Stroke Incidence Worldwide. *Stroke, 27* (3), 550–558.
2. Çoban, O., & Ekizoğlu, E. (2019). Beyin Damar Hastalıklarında Tanımlar, Sınıflama, Epidemiyoloji ve Risk Faktörleri. Erişim Tarihi: 12 Haziran 2022. Available from: http://www.itfnoroloji.org/svh/bdhtanimlar.htm
3. Bakar, C., Oymak, S., & Maral, İ. (2017). Turkey's Epidemiological and Demographic Transitions: 1931-2013. *Balkan Medical Journal*, *34* (4), 323–34.
4. Çorum, M., & Baskan, E. (2022). The Effect of Kinesiological Taping Applied to the Tibialis Anterior Muscle on Gait Parameter in Stroke Patients. *Turkish Journal of Science and Health*, *3* (1), 40–49.
5. Go, A. S., Mozaffarian, D., Roger, V. L., Benjamin, E. J., Berry, J. D., Blaha, M. J., et al. (2014). Executive Summary: Heart Disease and Stroke Statistics 2014 update: A Report from The American Heart Association. *Circulation, 129* (3), 399–410.
6. Guzik, A., & Bushnell, C. (2017). Stroke Epidemiology and Risk Factor Management. *Continuum (Minneap Minn)*, *23* (1), 15–39.
7. Midi, İ., & Afşar, N. (2010). İnme Risk Faktörleri. *Klinik Gelişim*, 1–14.
8. Karapanayiotides, T., Piechowski-Jozwiak, B., Melle, G. van, Bogousslavsky, J., & Devuyst, G. (2004). Stroke Patterns, Etiology, and Prognosis in Patients with Diabetes Mellitus. *Neurology*, *62* (9), 1558–1562.
9. Balcı, B. (2014). Serebrovasküler Olay-İnme ve Rehabilitasyonu. Candan Algun (Ed.), *Fizyoterapi ve Rehabilitasyon* (s. 397), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
10. Amarenco, P., Bogousslavsky, J., Caplan, L. R., Donnan, G. A., & Hennerici, M. G. (2009). Classification of Stroke Subtypes. *CED*. *27* (5), 493–501.
11. Kılınç, M., Yılmaz, S., & Yıldırım, S. (2016). İnme. Karaduman A, Yıldırım S, Yılmaz Ö, (Ed.), *İnme Sonrası Fizyoterapi ve Rehabilitasyon* (s. 1-10). Ankara: Hipokrat kitabevi.
12. Lawton, M. T., & Vates, G. E. (2017). Subarachnoid Hemorrhage. *N Engl J Med*, *377* (3), 257–266.
13. Johnston, S. C. (2002). Clinical Practice. Transient Ischemic Attack. *N Engl J Med*, *347* (21), 1687–1692.
14. Langhorne, P., & Duncan, P. (2001). Does The Organization of Postacute Stroke Care Really Matter? *Stroke*, *32* (1), 268–274.
15. Taner, D., (Ed.) (2017). Fonksiyonel Nöroanatomi. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
16. Snell, R. S., (Ed.) (2010). Clinical Neuroanatomy. Philadelphia: Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins.
17. Ozyemisci-Taskiran, O., Gunendi, Z., Aknar, O., Karatas, G. K., & Sepici, V. (2011). Revisiting Length of Stay in Stroke Rehabilitation in Turkey. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 92* (2), 257–264.
18. Charalambous, C. P. (2014). Interrater Reliability of a Modified Ashworth Scale of Muscle Spasticity. Banaszkiewicz, P. A., Kader, D. F., (Eds.), *Classic Papers in Orthopaedics* (p. 415-17). London: Springer. Available from: https://doi.org/10.1007/978-1-4471-5451-8_105
19. Çevikol, A., & Çakıcı, A. (2015). İnme Rehabilitasyonu. Oğuz, H. (Ed.), *Tıbbi Rehabilitasyon* (s. 419-49). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
20. Batchelor, F., Hill, K., Mackintosh, S., & Said, C. (2010). What works in falls prevention after stroke? A Systematic Review and Meta-Analysis. *Stroke*, *41* (8), 1715–1722.
21. Buxbaum, L. J., Haaland, K. Y., Hallett, M., Wheaton, L., Heilman, K. M., Rodriguez, A., et al. (2008). Treatment of Limb Apraxia: Moving Forward to Improved Action. *Am J Phys Med Rehabil*, *87* (2), 149–161.

22. Al-Qazzaz, N. K., Ali, S. H., Ahmad, S. A., Islam, S., & Mohamad, K. (2014). Cognitive Impairment and Memory Dysfunction after A Stroke Diagnosis: A Post-Stroke Memory Assessment. *Neuropsychiatr Dis Treat*, *10*, 1677–1691.

23. Chen, P., Hreha, K., Kong, Y., & Barrett, A. M. (2015). Impact of spatial Neglect on Stroke Rehabilitation: Evidence from The Setting of An Inpatient Rehabilitation Facility. *Arch Phys Med Rehabil*, *96* (8), 1458–1466.

24. Paolucci, S. (2008). Epidemiology and Treatment of Post-Stroke Depression. *Neuropsychiatr Dis Treat*, *4* (1), 145–154.

25. Ingles, J. L., Eskes, G. A., &Phillips, S. J. (1999). Fatigue after Stroke. *Arch Phys Med Rehabil*, *80* (2), 173–178.

26. Kolominsky-Rabas, P. L., Hilz, M. J., Neundoerfer, B., & Heuschmann, P. U. (2003). Impact of Urinary Incontinence after Stroke: Results From a Prospective Population-Based Stroke Register. *Neurourol Urodyn, 22* (4), 322–327.

27. Umay, E. K., Unlu, E., Saylam, G. K., Cakci, A., & Korkmaz, H. (2013). Evaluation of Dysphagia in Early Stroke Patients By Bedside, Endoscopic, and Electrophysiological Methods. *Dysphagia*, *28* (3), 395–403.

28. Kılınç, O. Ö., Gümüşlüoğlu, S., Özcan, A. M., & Aktaş, A. (2021). İnme Rehabilitasyonunda Ölçme ve Değerlendirme. Kılınç, M., Yıldırım, A. S., (Ed.), Nörolojik Fizyoterapi ve Rehabilitasyonda Ölçme ve Değerlendirme (s. 7-44). Ankara: Vize Yayıncılık.

29. Lee, S., Kim, H., Choi, S., Park, Y., Kim, Y., & Cho, B. (2003) Clinical Usefulness Of The Two-Site Semmes-Weinstein Monofilament Test for Detecting Diabetic Peripheral Neuropathy. *J Korean Med Sci*, *18* (1), 103–107.

30. Collina, D. D., Villarroel, M. F., & Tierra-Criollo, C. J. (2011). Thermal Record of The Test Tubes Method Used For Small Fibers Assessment. *Arq Neuro-Psiquiatr*, *69*, 932–937.

31. Riemann, B. L., Myers, J. B., & Lephart, S. M. (2002). Sensorimotor System Measurement Techniques. *J Athl Train*, *37* (1), 85–98.

32. vanNes, S. I., Faber, C. G., Hamers, R. M. T. P., Harschnitz, O., Bakkers, M., Hermans, M. C. E., et al. (2008). Revising Two-Point Discrimination Assessment in Normal Aging and in Patients With Polyneuropathies. *J Neurol Neurosurg Psychiatry*, *79* (7), 832–824.

33. Naghdi, S., Ansari, N. N., Mansouri, K., Olyaei, G. R., Asgari, A., & Kazemnejad, A. (2008). The Correlation between Modified Ashworth Scale Scores and The New Index of Alpha Motoneurones Excitability In Post-Stroke Patients. *Electromyogr Clin Neurophysiol*, *48* (2), 109–115.

34. Daley, K., Mayo, N., & Wood-Dauphinée, S. (1999). Reliability of Scores on The Stroke Rehabilitation Assessment of Movement (STREAM) Measure. *Phys Ther*, *79* (1), 8–19.

35. Fugl-Meyer, A. R. (1980). Post-Stroke Hemiplegia Assessment of Physical Properties. *Scand J Rehabil Med Suppl*, *7*, 85–93.

36. Quinn, T. J., Langhorne, P., & Stott, D. J. (2011). Barthel Index for Stroke Trials. *Stroke, 42* (4), 1146–1151.

37. Hobart, J. C., Lamping, D. L., Freeman, J. A., Langdon, D. W., McLellan, D. L., Greenwood, R. J., et al. (2001). Evidence-Based Measurement: Which Disability Scale For Neurologic Rehabilitation? *Neurology*, *2857* (4), 639–644.

38. Quinn, T. J., Dawson, J., Walters, M. R., & Lees, K. R. (2009). Functional Outcome Measures in Contemporary Stroke Trials. *Int J Stroke*, *4* (3), 200–205.

39. Rivolta, M. W., Aktaruzzaman, M., Rizzo, G., Lafortuna, C. L., Ferrarin, M., Bovi, G., et al. (2019). Evaluation of the Tinetti Score and Fall Risk Assessment via Accelerometry-Based Movement Analysis. *Artif Intell Med*, *95*, 38–47.

40. Zwick, D., Rochelle, A., Choksi, A., & Domowicz, J. (2000). Evaluation and Treatment of Balance in The Elderly: A Review of The Efficacy of The Berg Balance Test and Tai Chi Quan. *Neuro Rehabilitation*, *15* (1), 49–56.

41. Dick, J. P., Guiloff, R. J., Stewart, A., Blackstock, J., Bielawska, C., Paul, E. A., et al. (1984). Mini-Mental State Examination in Neurological Patients. *J Neurol Neurosurg Psychiatry*, *47* (5), 496–499.
42. Karaman, N. S., & Tuncer, T. (2016). Akut Dönemde İnme Rehabilitasyonu. *Turkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics*, *9* (1), 53–62.
43. Davenport, R. J., Dennis, M. S., Wellwood, I., & Warlow, C. P. (1996). Complications After Acute Stroke. *Stroke*, *27* (3), 415–420.
44. Langhorne, P., Stott, D. J., Robertson, L., MacDonald, J., Jones, L., McAlpine, C., et al. (200). Medical Complications after Stroke: A Multicenter Study. *Stroke*, 31(6), 1223–1229.
45. Roth, E. J., Lovell, L., Harvey, R. L., Heinemann, A. W., Semik, P., & Diaz, S. (2001). Incidence of and Risk Factors for Medical Complications During Stroke Rehabilitation. *Stroke*, *32* (2), 523–529.
46. Jørgensen, H. S., Nakayama, H., Raaschou, H. O., Vive-Larsen, J., Støier, M., & Olsen, T. S. (1995). Outcome and Time Course of Recovery in Stroke. Part II: Time Course of Recovery. The Copenhagen Stroke Study. *Arch Phys Med Rehabil*, *76* (5), 406–412.
47. Duncan, P. W., Jorgensen, H. S., & Wade, D. T. (200). Outcome Measures in Acute Stroke Trials: A Systematic Review and Some Recommendations to Improve Practice. *Stroke*, *31* (6), 1429–38.
48. Ottenbacher, K. J., & Jannell, S. (1993). The Results of Clinical Trials in Stroke Rehabilitation Research. *Arch Neurol, 50* (1), 37–44.
49. Cifu, D. X., & Stewart, D. G. (1999). Factors Affecting Functional Outcome after Stroke: A Critical Review of Rehabilitation Interventions. *Arch Phys Med Rehabil*, *80* (5 Suppl 1), 35-39.
50. Lynch, E., Hillier, S., & Cadilhac, D. (2014). When Should Physical Rehabilitation Commence After Stroke: A Systematic Review. *Int J Stroke*, *9* (4), 468–478.
51. Liepert, J., Bauder, H., Wolfgang, H. R., Miltner, W. H., Taub, E., & Weiller, C. (2000). Treatment-Induced Cortical Reorganization after Stroke in Humans. *Stroke*, *31* (6), 1210–6.
52. Stein, J., & Bransdstater, M. (2010). Stroke Rehabilitation. Frontera, W. (Ed.), D*eLisa's Physical Medicine and Rehabilitation, Principles and Practice* (p. 551-74). Philadelphia: PA: Lippincott Williams & Wilkins.
53. Armutlu, K., Salcı, Y., & Fil, A. (2014). Rehabilitasyon Uygulamalarının Bölümleri. Karaduman, A., Yıldırım, S., Yılmaz, Ö., (Ed.), *İnme Sonrası Fizyoterapi ve Rehabilitasyon* (s. 41-56). Ankara: Pelikan Yayıncılık.
54. Management of Stroke Rehabilitation Working Group. (2010). VA/DOD Clinical Practice Guideline for The Management Of Stroke Rehabilitation. *J Rehabil Res Dev*, *47* (9), 1–43.
55. Maulden, S. A., Gassaway, J., Horn, S. D., Smout, R. J., & DeJong, G. (2005). Timing of Initiation of Rehabilitation After Stroke. *Arch Phys Med Rehabil*, *86* (12 Suppl 2), 34–40.
56. Salter, K., Jutai, J., Hartley, M., Foley, N., Bhogal, S., Bayona, N., et al. (2006). Impact of Early Vs Delayed Admission to Rehabilitation on Functional Outcomes in Persons with Stroke. *J Rehabil Med*, *38* (2), 113–7.
57. Kalra, R. (2009). Medical Complications after Stroke. Stein, J., Harvey, R., Macko, R., Winsstein, C., Zorowitz, R., (Eds.), *Stroke Recovery and Rehabilitation* (p. 405-12). New York: Desmosmedical.
58. Shetty, N., Samuel, S. R., Alaparthi, G. K., Amaravadi, S. K., Joshua, A. M., & Pai, S. (2020). Comparison of Diaphragmatic Breathing Exercises, Volume, and Flow-Oriented Incentive Spirometry on Respiratory Function in Stroke Subjects: A Non-randomized Study. *Ann Neurosci, 27* (3–4), 232–241.
59. Eyigör, S., & Kirazlı, S. (2005). İnme Rehabilitasyonu. *Yoğun Bakım Derneği Dergisi*, *3* (1), 30–38.
60. Veerbeek, J. M., van Wegen, E., van Peppen, R., van der, Wees, P. J., Hendriks, E., Rietberg, M., et al. (2014). What Is The Evidence For Physical Therapy Poststroke? A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoSOne*, *9*(2), e87987.

61. Sabari, J. S., Kane, L., Flanagan, S. R., & Steinberg, A. (2001). Constraint-Induced Motor Relearning After Stroke: A Naturalistic Case Report. *Arch Phys Med Rehabil*, *82* (4), 524–528.

62. Page, S. J., Sisto, S. A., & Levine, P. (2002). Modified Constraint-Induced Therapy In Chronic Stroke. *Am J Phys Med Rehabil*, *81*(11), 870–875.

63. Krakauer, J. W. (2006). Motor Learning: Its' Relevance to Stroke Recovery And Neurorehabilitation. *Curr Opin Neurol*, 19(1), 84–90.

64. Oğuz, H., Dursun, E., & Dursun, N., (Ed.) (2004). *Tıbbi Rehabilitasyon*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

65. Basmajian, J. (1993). Biofeedback in Rehabilitation Medicine. De Lisa, J., Gans, B., (Ed.), *Rehabilitation Medicine; Principles and Practice* (p. 425-40). Philadelphia: JB Lippincott.

66. Song, R., Tong, K. Y., Hu, X., & Li, L. (2008). Assistive Control System Using Continuous Myoelectric Signal in Robot-Aided Arm Training for Patients After Stroke. *IEEE Trans Neural Syst Rehabil Eng*, *16* (4), 371–379.

67. Tong, R. K., Ng, M. F., & Li, L. S. (2006). Effectiveness of Gait Training Using an Electromechanical Gait Trainer, With and Without Functional Electric Stimulation, In Subacute Stroke: A Randomized Controlled Trial. *Arch Phys Med Rehabil*, *87* (10), 1298–1304.

68. Palma, G. C. D. S., Freitas, T. B., Bonuzzi, G. M. G., Soares, M. A. A., Leite, P. H. W., Mazzini, N. A., et al. (2017). Effects of Virtual Reality for Stroke Individuals Based on The International Classification of Functioning and Health: A Systematic Review. *Top Stroke Rehabil*, *24* (4), 269–278.

69. Gillen, G. (2004). Upper Extremity Function and Management. Gillen, G., Burkhardt, A., (Ed.), *Stroke Rehabilitation A Function-Based Approach* (p. 172-217). St. Louis: Mosby.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

PULMONER REHABİLİTASYON UYGULAMALARI (KOAH VE ASTIM)

Amine Ataç
Esra Pehlivan

Giriş

Pulmoner Rehabilitasyon (PR), kronik solunum hastalığı olan bireylerde ayrıntılı bir hasta değerlendirmesini ve bunu takip eden, hastaya özel terapileri temel alan, sadece egzersiz, eğitim ve davranışsal değişiklikleri değil aynı zamanda bireylerin fiziksel ve psikolojik durumlarını geliştirmek üzere dizayn edilmiş kapsamlı bir müdahaledir (1). Pulmoner rehabilitasyon, kronik solunum hastalıklarında, nonfarmakolojik tedavi yöntemleri içerisinde en etkili tedavi biçimi olarak kabul edilmektedir (2). Birçok çalışma PR'nin dispne ve yorgunluk semptomlarını azaltmada, egzersiz kapasitesini artırmada ve sağlıkla ilgili yaşam kalitesini iyileştirmede etkinliğini göstermiştir (3,4).

Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı (KOAH) birçok komorbidite riski taşıyan, yüksek sağlık hizmeti kullanımı ve yüksek mortalite oranları ile ilişkili, ilerleyici ve hayatı tehdit eden bir hastalıktır (5). Pulmoner rehabilitasyon, özellikle dispne nedeniyle aktivite toleransında azalma yaşayan KOAH'lı bireyler için önerilen tedavi yöntemlerinden biridir (1).

Küresel Astım Girişimi'ne (Global Initiative for Asthma [GINA]) göre bronşiyal astım, hırıltı, nefes darlığı, göğüste sıkışma ve öksürük ile kendini gösteren kronik hava yolu iltihabı ile karakterize, yaygın, heterojen bir solunum hastalığıdır (6). Son zamanlarda astım hastalığının yönetiminde farmakolojik tedaviye ek olarak ilaç dışı tedavinin önemi vurgulanmaktadır. Pulmoner rehabilitasyon, bu ilaç dışı tedavilerin en önemlilerinden biridir (7).

Kaynaklar

1. Spruit, M. A., Singh, S.J., Garvey, C, ZuWallac, R., Nici, L., Rochester, C. et al. (2013). An Official American Thoracic Society/European Respiratory Society Statement: Key Concepts and Advances in Pulmonary Rehabilitation. *Am J Respir Crit Care Med, 188* (8), 13-64. doi:10.1164/rccm.201309-1634ST
2. Schultz, K., Seidl, H., Jelusic, D., Wagner, R., Wittmann, M., Faller, H. et al. (2017). Effectiveness of Pulmonary Rehabilitation for Patients with Asthma: Study Protocol of A Randomized Controlled Trial (EPRA). *BMC Pulm Med*, *17* (1), 1-10. doi:10.1186/s12890-017-0389-3
3. Huivaniuk, O., Stupnytska, H., Fediv, O., & Bocharov, A. (2022). The Effectiveness of Short-Term Pulmonary Rehabilitation Program in Patients with Comorbid Asthma, Chronic Obstructive Pulmonary Disease and Obesity. *J Med Life*, *15* (2), 196-201. doi:10.25122/jml-2021-0050
4. Pehlivan, E., Balcı, A., Kılıç, L., & Kadakal, F. (2018). Preoperative Pulmonary Rehabilitation for Lung Transplant: Effects on Pulmonary Function, Exercise Capacity, and Quality of Life; First Results in Turkey. *Exp Clin Transplant, 16* (4), 455-460. doi:10.6002/ect.2017.0042
5. Miranda, J., Underwood, D., Kuepfer-Thomas, M., Coulson, D., Park, A. C., Butler, S. J. et al. (2020). Exploring Transitions in Care From Pulmonary Rehabilitation to Home for Persons with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Descriptive Qualitative Study. *Heal Expect, 23* (2), 414-422. doi:10.1111/hex.13012
6. Böckmann, D., Szentes, B. L., Schultz, K., Nowak, D., Schuler, M., & Schwarzkopf, L. (2021). Cost-Effectiveness of Pulmonary Rehabilitation in Patients With Bronchial Asthma: An Analysis of the EPRA Randomized Controlled Trial. *Value Heal, 24* (9), 1254-1262. doi:10.1016/j.jval.2021.01.017
7. Zampogna, E., Zappa, M., Spanevello, A., & Visca, D. (2020). Pulmonary Rehabilitation and Asthma. *Front Pharmacol. 11*(5), 1-6. doi:10.3389/fphar.2020.00542
8. Cheriamane, D., Joshi, V., Agarwal, K., Purohit, G., Choudhary, C., & Patil, S. (2012). The Effect of 6 Week Pulmonary Rehabilitation in COPD - A Randomized Control Study. *Chest, 144* (4), 785A. doi:10.1378/chest.1704651
9. Sahin, H., & Naz, I. (2019). Comparing The Effect of Pulmonary Rehabilitation in Patients with Uncontrolled and Partially Controlled Asthma. *J Asthma, 56* (1), 87-94. doi:10.1080/02770903.2018.1443468
10. Osadnik, C. R., & Singh, S. (2019). Pulmonary Rehabilitation For Obstructive Lung Disease. *Respirology, 24* (9), 871-878. doi:10.1111/resp.13569
11. Huang, Q., Lin, P., Dang, J., Fu, L., & Ding, L. (2021). Effect of Internet-Based Self-Management on Pulmonary Function Rehabilitation and Living Quality in Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Am J Transl Res*, *13* (5), 5224-5231.
12. Rabe, K. F., Hurd, S., Anzueto, A., Barnes, P. J., Buist, S.A., Calverley, P. et al. (2007). Global Strategy for The Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease: GOLD Executive Summary. *Am J Respir Crit Care Med*, *176* (6), 532-555. doi:10.1164/rccm.200703-456SO
13. World Health Organization (WHO). (2022). https://www.who.int/. Accessed April 26, 2022.
14. World Health Organization (WHO). (2022). Chronic Obstructive Pulmonary Disease (COPD). Health Topics. http://www.emro.who.int/health-topics/chronic-obstructive-pulmonary-disease-copd/index.html. Accessed April 26, 2022.
15. Liang, J., Abramson, M. J., Zwar, N., Russel, G., Holland, A. E., Bonevski, B., et al. (2017). Interdisciplinary Model of Care (RADICALS) for Early Detection and Management of Chronic Obstructive Pulmonary Disease (COPD) in Australian Primary Care: Study Protocol for A Cluster Randomised Controlled Trial. *BMJ Open*, *7* (9), 1-12. doi:10.1136/bmjopen-2017-016985 x*atr*, *7* (3), 1-12. doi:10.3389/fped.2019.00054

16. Zeng, Y., Jiang, F., Chen, Y., Chen, P., & Cai, S. (2018). Exercise Assessments and Trainings of Pulmonary Rehabilitation in COPD: A Literature Review. *Int J COPD, 13*, 2013-2023. doi:10.2147/COPD.S167098

17. Beaumont, M., Losq, A., Péran, L., Berriet, A. C., Couturaud, F., Le Ber, C., et al. (2019). Comparison of 3-minute Step Test (3MStepT) and 6-minute Walk Test (6MWT) in Patients with COPD. *COPD J Chronic Obstr Pulm Dis*, *16* (3-4), 266-271. doi:10.1080/15412555.2019.1656713

18. Santos, C. D., das Neves, R. C., Ribeiro, R. M., Caneiras, C., Rodrigues, F., Spruit, M. A., et al. (2020). Novel Input for Designing Patient-Tailored Pulmonary Rehabilitation: Telemonitoring Physical Activity As A Vital Sign—Smartreab Study. *J Clin Med, 9* (8), 1-14. doi:10.3390/jcm9082450

19. Siddiq, M. A. B., Rathore, F. A., Clegg, D., & Rasker, J. J. (2021). Pulmonary Rehabilitation in COVID-19 Patients: A Scoping Review of Current Practice and Its Application during The Pandemic. *Turkish J Phys Med Rehabil, 66* (4), 480-494. doi:10.5606/TFTRD.2020.6889

20. Laveneziana, P., Albuquerque, A., Aliverti, A., Babb, T., Barreiro, E., Dres, M., et al. (2019). ERS Statement on Respiratory Muscle Testing at Rest and During Exercise. *Eur Respir J. 53* (6). doi:10.1183/13993003.01214-2018

21. Stavrou, V. T., Tourlakopoulos, K. N., Daniil, Z., & Gourgoulianis, K. I. (2021). Respiratory Muscle Strength: New Technology for Easy Assessment. *Cureus*, *13* (2800). doi:10.7759/cureus.14803

22. Borghi-Silva, A., Mendes, R. G., Trimer, R., Oliveira, C. R., Fregonezi, G. A., Resqueti, V. R., et al. (2015). Potential Effect of 6 vs 12-Weeks of Physical Training on Cardiac Autonomic Function and Exercise Capacity in Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Eur J Phys Rehabil Med*, *51* (2), 211-221.

23. França-Pinto, A., Mendes, F. A., de Carvalho-Pinto, R. M., Agondi, R. C., Cukier, A., Stelmach, R., et al. (2015). Aerobic Training Decreases Bronchial Hyperresponsiveness and Systemic Inflammation in Patients with Moderate or Severe Asthma: A Randomised Controlled Trial. *Thorax*, *70* (8), 732-739.

24. Gesinde, B., & Harry, S. (2018). The Use of Motivational Interviewing in Improving Medication Adherence for Individuals with Asthma: A Systematic Review. *Perspect Public Health*, *138* (6), 329-335. doi:10.1177/1757913918786528

25. Physical activity. (2022). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity. Accessed April 29, 2022.

26. Strath, S. J., & Rowley, T. W. (2018). Wearables for Promoting Physical Activity. *Clin Chem*, *64* (1), 53-63. doi:10.1373/clinchem.2017.272369

27. Pehlivan, E., Niksarlıoğlu, E.Y., Balcı, A., & Kılıç, L. (2019). The Effect of Pulmonary Rehabilitation on The Physical Activity Level and General Clinical Status of Patients with Bronchiectasis. *Turkish Thorac J. 20* (1), 30-35. doi:10.5152/TurkThoracJ.2018.18093

28. Wouters, E. F., Posthuma, R., Koopman, M., Liu, W. Y., Sillen, M. J., Hajian, B., et al. (2020). An Update on Pulmonary Rehabilitation Techniques for Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Expert Rev Respir Med*, *14* (2), 149-161. doi:10.1080/17476348.2020.1700796

29. Armstrong, M., & Vogiatzis, I. (2019). Personalized Exercise Training in Chronic Lung Diseases. *Respirology, 24* (9), 854-862. doi:10.1111/resp.13639

30. Garber, C. E., Blissmer, B., Deschenes, M. R., Franklin, B. A., Lamonte, M. J., Lee, I. M., et al. (2011). Quantity and Quality of Exercise for Developing and Maintaining Cardiorespiratory, Musculoskeletal, and Neuromotor Fitness in Apparently Healthy Adults: Guidance for Prescribing Exercise. *Med Sci Sports Exerc*, *43* (7), 1334-1359. doi:10.1249/MSS.0b013e318213fefb

31. Spooner, C., Spooner, G. R., & Rowe, B. H. (2003). Mast-Cell Stabilising Agents to Prevent Exercise-Induced Bronchoconstriction. *Cochrane Database Syst Rev, 2010* (1). doi:10.1002/14651858.cd002307

32. Santino, T. A., Chaves, G. S., Freitas, D. A., Fregonezi, G. A., & Mendonça, K. M. (2020). Breathing Exercises for Adults with Asthma. *Cochrane Database Syst Rev, (3)*. doi:10.1002/14651858.CD001277.pub4
33. Li, J., Liu, W., Ding, X., Wang, W., & Li, K. (2021). Breathing Exercises in People with COPD: A Realist Review. *J Adv Nurs, 77* (4), 1698-1715. doi:10.1111/jan.14703
34. Pehlivan, E., Mutluay, F., Balcı, A., & Kılıç, L. (2018). The Effects of Inspiratory Muscle Training on Exercise Capacity, Dyspnea and Respiratory Functions in Lung Transplantation Candidates: A Randomized Controlled Trial. *Clin Rehabil*, *32* (10), 1328-1339. doi:10.1177/0269215518777560
35. Zhang, F., Zhong, Y., Qin, Z., Li, X., & Wang, W. (2021). Effect of Muscle Training on Dyspnea in Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Medicine (Baltimore), 100* (9), e24930. doi:10.1097/MD.0000000000024930
36. Chung, Y., Huang, T. Y., Liao, Y. H., & Kuo, Y.C. (2021). 12-Week Inspiratory Muscle Training Improves Respiratory Muscle Strength in Adult Patients with Stable Asthma: A Randomized Controlled Trial. *Int J Environ Res Public Health*, *18* (6), 1-17. doi:10.3390/ijerph18063267
37. Gloeckl, R., Schneeberger, T., Jarosch, I., & Kenn, K. (2018). Pulmonary Rehabilitation and Exercise Training in Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Dtsch Arztebl Int*, *115* (8), 117-123. doi:10.3238/arztebl.2018.0117
38. Mckeough, Z. J., Velloso, M., Lima, V. P., & Alison, J. A. (2014). Upper Limb Exercise Training for COPD. *Cochrane Database Syst Rev, (12)*. doi:10.1002/14651858.CD011434
39. Vanfleteren, L. E. G. W., & Gloeckl, R. (2019). Add-on Interventions during Pulmonary Rehabilitation. *Respirology, 24* (9), 899-908. doi:10.1111/resp.13585
40. Elnaggar, R. K., Moawd, S. A., Ali, S. E., Yousef, A. M., & Azab, A. R. (2021). Potential Impacts of Acu-TENS in The Treatment of Adolescents with Moderate to Severe Bronchial Asthma: A Randomized Clinical Study. *Complement Ther Med, 57*, 102673. doi:10.1016/j.ctim.2021.102673
41. McIlwaine, M., Bradley, J., Elborn, J. S., & Moran, F. (2017). Personalising Airway Clearance in Chronic Lung Disease. *Eur Respir Rev, 26* (143). doi:10.1183/16000617.0086-2016
42. Wedzicha, J. A., Calverley, P. M., Albert, R. K., Anzueto, A., Criner, G. J., Hurst, J. R., et al. (2017). Prevention of COPD Exacerbations: A European Respiratory Society/American Thoracic Society Guideline. *Eur Respir J*, *50* (4), 1-16. doi:10.1183/13993003.00791-2016
43. Güell-Rous, M. R., Morante-Vélez, F., Flotats-Farré, G., Paz-del Río, L. D., Closa-Rusinés, C., Ouchi-Vernet, D., et al. (2020). Timing of Pulmonary Rehabilitation in Readmitted Patients with Severe Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Randomized Clinical Trial. *COPD J Chronic Obstr Pulm Dis, 18* (1), 26-34. doi:10.1080/15412555.2020.1856059
44. Pehlivan, E., Yazar, E., Balcı, A., & Kılıç, L. (2019). Comparison of Compliance Rates and Treatment Efficiency in Home-Based With Hospital-Based Pulmonary Rehabilitation in COPD. *Turkish Thorac J*, *20* (3), 192-197. doi:10.5152/TurkThoracJ.2019.18060
45. Peretti, A., Amenta, F., Tayebat,i S. K., Nittari, G., & Mahdi, S. S. (2017). Telerehabilitation: Review of The State-of-The-Art and Areas of Application. *JMIR Rehabil Assist Technol*, *4* (2), 1-9. doi:10.2196/rehab.7511
46. ehlivan, E., Palalı, İ., Atan, S. G., Turan, D., Çınarka, H., & Çetinkaya, E. (2022). The Effectiveness of POST-DISCHARGE Telerehabilitation Practices in COVID-19 Patients: Tele-COVID Study-Randomized Controlled Trial. *Ann Thorac Med [serial online]*, *17*, 110-7.Available from: https://www.thoracicmedicine.org/text.asp?2022/17/2/110/343444, Accessed May 5, 2022.
47. Katwa, U., & Rivera, E. (2018). Asthma Management in the Era of Smart-Medicine: Devices, Gadgets, Apps and Telemedicine. *Indian J Pediatr, 85* (9), 757-762. doi:10.1007/s12098-018-2611-6

ON İKİNCİ BÖLÜM

REHABİLİTASYONDA ZİHİN BEDEN UYGULAMALARI

Hamiyet Yüce

Giriş

Zihin-beden bağlantısının farkındalığı yeni ortaya çıkan bir kavram değildir. Yaklaşık 300 yıl öncesine kadar dünyadaki hemen hemen her tıp sistemi, zihni ve bedeni bir bütün olarak tedavi ediyordu. Ancak 17. yüzyılda Batı dünyası zihni ve bedeni iki ayrı varlık olarak görmeye başladı. Bu görüşe göre beden değiştirilebilir, bağımsız parçalarla tamamlanmış, zihin ile hiçbir bağlantısı olmayan bir makine gibiydi. Bu Batılı bakış açısının cerrahi, travma bakımı, ilaçlar ve diğer allopatik tıp alanlarındaki ilerlemelerin temeli olarak hareket etmesi açısından faydaları vardı. Bununla birlikte insanların duygusal ve ruhsal yaşamına yönelik bilimsel araştırmaları büyük ölçüde azaltmış ve doğuştan gelen iyileşme yeteneğini önemsizleştirmiştir. Yirminci yüzyılda bu görüş yavaş yavaş değişmeye başlamıştır (1). Modern tıbbın zihin-beden uygulamalarıyla birlikte kullanımı, Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) sağlık tanımı olan "yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli" için bir olanak sunmaktadır (2). Zihin beden yaklaşımı, zihin ve bedenin işlevsel birlikteliğine ve psikolojik deneyimlerimizin beden aracılığıyla oluştuğunu, deneyimlendiğini, ifade edildiğini ve yeniden şekillendirildiğini kabul etmeye dayanmaktadır. Biyopsikososyal bir yaklaşımdır çünkü bütüncüldür ve beden (biyo) ile zihni (psişe)

uygulayıcı veya öğretmen tarafından uygulanan veya öğretilen geniş ve çeşitli prosedürler veya teknikler grubunu içerir. Bu bütüncül yaklaşımlar muhtemel bir eğitim eksikliği ve yetersiz zaman nedeniyle ülkemizde yeterince kullanılmamaktadır. Bu yaklaşımları destekleyen kanıt temeli hakkında farkındalık eksikliği olmasına rağmen alana yönelik iyi tasarlanmış çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Zihin-beden mekanizmalarına ve tepkilerdeki bireysel farklılıklara odaklanacak, zihin-beden yaklaşımlarının etkinliğini ve bireysel olarak uyarlanmasını artırabilecek yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

1. Integrative Medical Instituet. (2022). Mind-Body Therapies [Internet]. Available from: https://integrative-med.org/services/mind-body-therapies/
2. Phuphanich, M. E., Droessler, J., Altman, L., & Eapen, B. C. (2020). Movement-Based Therapies in Rehabilitation. *Phys Med Rehabil Clin N Am, 31,* 577–591. doi:10.1016/j.pmr.2020.07.002
3. Payne, H., & Brooks, S. (2018). Different Strokes for Different Folks: The Bodymind Approach as A Learning Tool For Patients With Medically Unexplained Symptoms to Self-Manage. *Front Psychol, 9*, 2222. doi:10.3389/fpsyg.2018.02222
4. Leung, P. P. Y., Chan, C. L. W., Ng, S. M., & Lee, M. Y. (2009). Towards Body-Mind-Spirit Integration: East Meets West in Clinical Social Work Practice. *Clin Soc Work J, 37,* 303–311. doi:10.1007/s10615-009-0201-9
5. Kramlich, D. (2014). Introduction to Complementary, Alternative, and Traditional Therapies. *Crit Care Nurse, 34,* 50–56. doi:10.4037/ccn2014807
6. Rice, B. I. (2001). Mind-body Interventions. *Diabetes Spectr, 14,* 213–217. doi:10.2337/diaspect.14.4.213
7. Mehta, D. (2022). Integrative Medicine in Current Medical Diagnosis & Treatment. Maxine A. Papadakis, Stephen J. McPhee, Michael W. Rabow, Kenneth R. McQuaid (Ed.), *Current Medical Diagnosis & Treatment.* LANGE medical book
8. Tang, Y. Y. (2011). Mechanism of Integrative Body-Mind Training. *Neurosci Bull, 27,* 383–388. doi:10.1007/s12264-011-1141-2
9. Theadom, A., Cropley, M., Smith, H. E., Feigin, V. L., & Mcpherson, K. (2015). Mind and Body Therapy for Fibromyalgia. *Cochrane Database Syst Rev, 4*, doi:10.1002/14651858.CD001980.pub3
10. Del Rosso, A., & Maddali-Bongi, S. (2016). Mind Body Therapies in Rehabilitation of Patients with Rheumatic Diseases. *Complement Ther Clin Pract. 22,* 80–86. doi: 10.1016/j.ctcp.2015.12.005
11. Lee, C., Crawford, C., Hickey, A., Buckenmaier, C. C., Crawford, P., Delgado, R., et al. (2014). Mind-Body Therapies for The Self-Management of Chronic Pain Symptoms. *Pain Med (United States), 15,* S21–S39. doi: 10.1111/pme.12383
12. Wieland, L. S., Manheimer, E., & Berman, B. M. (2011). Development and Classification of an Operational Definition of Complementary and Alternative Medicine for The Cochrane Collaboration. *Altern Ther Health Med, 17,* 50.
13. Satija, A., & Bhatnagar, S. (2017). Complementary Therapies for Symptom Management in Cancer Patients. *Indian J Palliat Care, 23,* 468–479. doi: 0.4103/IJPC.IJPC_100_17
14. Wells, R. E., & Loder, E. (2012). Mind/Body and Behavioral Treatments: The Evidence and Approach. *Headache, 52,* 70–75. doi:10.1111/j.1526-4610.2012.02238.x

15. Bongi, S. M., & Del Rosso, A. (2012). Mind Body Therapies in The Rehabilitation Program of Fibromyalgia Syndrome. *New Insights into Fibromyalgia,* 169–186. doi:10.5772/27661

16. Wahbeh, H., Elsas, S. M., & Oken B. S. (2008). Mind-Body Interventions: Applications in Neurology. *Neurology, 70,* 2321–2328. doi:10.1212/01.wnl.0000314667.16386.5e

17. Goslin, R. E., Gray, R. N., McCrory, D. C., Penzien, D., Rains, J., & Hasselblad, V. (1999). Behavioral and Physical Treatments For Migraine Headache. *AHRQ Technical Reviews and Summaries.*

18. Vambheim, S. M., Kyllo, T. M., Hegland, S., & Bystad, M. (2021). Relaxation Techniques as an Intervention For Chronic Pain: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Heliyon, 7,* e07837. doi:10.1016/j.heliyon.2021.e07837

19. Varvogli, L., & Darviri, C. (2011). Stress Management Techniques: Evidence-based Procedures That Reduce Stress and Promote Health. *Heal Sci J, 5*

20. Naylor, R., & Marshall, J. (2007). Autogenic Training: A Key Component in Holistic Medical Practice. *J Holist Healthc, 4,* 14–19.

21. Ospina, M. B., Bond, K., Karkhaneh, M., Tjosvold, L., Vandermeer, B., Liang, Y., et al. (2007). Meditation Practices for Health: State of The Research. *Evid Rep Technol Assess (Full Rep), 155,* 1–263.

22. Dacher, E. S. (2014). A Brief History of Mind-Body Medicine. *Int J Transpers Stud, 33,* 148–157. doi:10.24972/ijts.2014.33.1.148

23. Krebs, L. U. (2015). Mind-Body Interventions. *Complementary and Alternative Therapies.* Oncology Nursing Society

24. Gyllensten, A. L. (2001). *Basic Body Awareness Therapy. Assessment, Treatment and Interaction*. Lund University, Sweden

25. Büssing, A., Michalsen, A., Khalsa, S. B. S., Telles, S., & Sherman, K. J. (2012). Effects of Yoga on Mental and Physical Health: A Short Summary of Reviews. *Evidence-based Complement Altern Med,* 2012. doi:10.1155/2012/165410

26. Jain, S., Janssen, K., & DeCelle, S. (2004). Alexander technique and Feldenkrais method: A Critical Overview. *Phys Med Rehabil Clin N Am, 15,* 811–825. doi:10.1016/j.pmr.2004.04.005

27. Cacciatore, T. W., Johnson, P. M., & Cohen, R. G. (2020). Potential Mechanisms Of The Alexander Technique: Toward A Comprehensive Neurophysiological Model. *Kinesiol Rev, 9,* 199–213. doi:10.1123/KR.2020-0026

28. Kimmel, M., Irran, C., & Luger, M. A. (2015). Bodywork As Systemic and Inter-Enactive Competence: Participatory Process Management in Feldenkrais® Method and Zen Shiatsu. *Front Psychol, 5,* 1424. doi:10.3389/fpsyg.2014.01424

29. Henry, L. J., Paungmali, A., Mohan, V., & Ramli, A. (2016). Feldenkrais Method and Movement Education - An Alternate Therapy in Musculoskeletal Rehabilitation. *Polish Ann Med, 23,* 68–74. doi:10.1016/j.poamed.2015.05.007

30. Buchanan, P. A., & Ulrich, B. D. (2001). The Feldenkrais Method®: A Dynamic Approach to Changing Motor Behavior. *Res Q Exerc Sport, 72,* 315–323. doi:10.1080/02701367.2001.10608968

31. Mehling, W. E., Wrubel, J., Daubenmier, J. J., Price, C. J., Kerr, C. E., Silow, T., et al. (2011). Body Awareness: A phenomenological Inquiry into The Common Ground of Mind-Body Therapies. *Philos Ethics, Humanit Med, 6,* 6. doi:10.1186/1747-5341-6-6

32. Gyllensten, A. L., Skoglund, K., & Wulf, I. (2018). *Basic Body Awareness Therapy: Embodied identity.* Stockholm: Vulkan

33. Skjaerven, L. H., Gard, G., & Kristoffersen, K. (2003). Basic Elements And Dimensions to The Phenomenon of Quality of Movement–A Case Study. *J Bodyw Mov Ther, 7,* 251–260. doi:10.1016/S1360-8592(03)00052-4

34. Skjaerven, L. H., & Gard, G. (2018). Perspectives on Human Movement, The Phenomenon of Movement Quality and How to Promote Movement Quality Through Movement Awareness As Physiotherapy in Mental Health. Michel Probst, Liv Helvik Skjaerven (Ed.), *In Physiotherapy in Mental Health and Psychiatry A Scientific and Clinical Based Approaches* (p. 23–31). Elsevier

35. Hedlund, L., & Gyllensten, A. L. (2010). The Experiences of Basic Body Awareness Therapy in Patients with Schizophrenia. *J Bodyw Mov Ther, 14,* 245–254. doi:10.1016/j.jbmt.2009.03.002

36. Yüce, H., & Keçelioğlu, Ş. (2022). Fizyoterapide Zihin-Beden Birlikteliğini Amaçlayan Bütüncül Bir Yaklaşım: Temel Beden Farkındalık Terapisi–Literatür Derlemesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilim Fakültesi Derg, 7,* 157–165

37. Lundwall, A., Ryman, A., Bjarnegård Sellius, A., & Mannerkorpi, K. (2019). Pain requires Processing – How The Experience of Pain is Influenced By Basic Body Awareness Therapy in Patients with Long-Term Pain. *J Bodyw Mov Ther, 23,* 701–707. doi:10.1016/j.jbmt.2019.02.006

38. Price, C., & Mehling, W. (2016). Body Awareness and Pain. Diana L. Thompson, Marissa Brooks (Ed.), *In Integrative Pain Management*. Handspring Publishing

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTOPEDİ HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Funda Büyükyılmaz

Giriş

Rehabilitasyon sürecinde hastalık, travma ya da ameliyat sonrası hastanın tamamen iyileşmesinin en uygun hâle getirilmesi hedeflenmektedir. Rehabilitasyonda temel amaçlar; hastanın optimum düzeyde fonksiyonlarını (fiziksel, psikolojik ve sosyal) kazanması, olası en üst bağımsızlığın, bakım gereksinimi ile ilgili yardımın ve değişen sağlık düzeyi ya da fonksiyonu ile ilgili adaptasyonun sağlanması olmalıdır. Ayrıca hasta ve bakım vericilerin psikososyal ihtiyaçlarının karşılanması, olası komplikasyonların erken dönemde tespit edilmesi, hasta ile birlikte kısa, orta ve uzun dönemdeki bakım hedeflerinin belirlenmesi, bağımsızlığı destekleyecek sosyal çevre ve destek sistemlerinin oluşturulması, hasta ve bakım vericilerin tedavi ve bakımın yönetimi konusundaki eğitimi, hastanın öz denetiminin sağlanması ve yaşam kalitesinin (ağrı yönetimini de içeren) güçlendirilmesi de oldukça önemlidir (1,2).

Rehabilitasyon kavramı yeni bir kavram olmamakla birlikte geçmişten günümüze ortopedi hastaları için önemlilik taşıyan bir alandır. Tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde, Kırım Savaşı'nda Florence Nightingale'in çalışmalarında da bahsedildiği gibi, hemşireler için rehabilitasyon kavramı yaşanan savaşlar sonrası yaralı askerlerin yeni yaşamlarına uyum sağlamasını içermekteydi. Günümüzdeki gelişmiş ortez/protez, yardımcı araçlar, hareket yardımcıları, tedavi ve bakım yöntemleri ile rehabilitasyon uygulamaları; sadece asker değil kadın ya da erkek ayrımı olmaksızın toplumun her kesimindeki, her yaş grubundaki bireylerin gereksinimi olabilmektedir (1).

Sonuç

Hemşireler, ortopedi hastalarının rehabilitasyon sürecini planlama, uygulama ve bakımın sürekliliğini sağlamada önemli bir role sahiptir. Akut dönemde hastanede başlayan bakım; akut dönem sonrası ve evde taburculuk süreci ile birlikte rehabilitasyonun sağlanması ile devam etmelidir. Akut dönemde klinik becerilere (pozisyon değişimi, aktif/pasif egzersizler) odaklanan rehabilitasyon uygulamaları, akut dönem sonrası bireyin fonksiyonel yeterliliğini destekleyecek hareketliliğin sağlanmasına ve öz bakımının karşılanmasına odaklanmalıdır. Taburculuk sürecinde ise bireyin bireysel özellikleri dikkate alınarak hareketlilik ve denge düzeyini artıracak şekilde kademeli olarak bir rehabilitasyon süreci planlanmalıdır. Rehabilitasyon sürecinin multidisipliner ekip yaklaşımı ile gerçekleştirilmesi gerektiği unutulmamalı ve bakım vericiler de bu sürece dâhil edilmelidir.

Kaynaklar

1. Jester, J. (2014). Rehabilitation and the Orthopaedic and Musculoskeletal Trauma Patient. Sonya Clarke, Julie Santy-Tomlinson (Eds.), *Orthopaedic and Trauma Nursing* in (p. 59-66). Oxford: Wiley Blackwell.
2. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D. & Catton, H. (2022). Nursing–A Core Element of Rehabilitation. *International Nursing Review*, *69* (1), 13-19. doi:10.1111/inr.12661
3. Dyer, S. M., Perracini, M. R., Smith, T., Fairhall, N. J., Cameron, I. D., Sherrington, C. & Crotty, M. (2021). Rehabilitation Following Hip Fracture. Paolo Falaschi, David Marsh (Eds.), *Orthogeriatrics: The Management of Older Patients with Fragility Fractures* in. (p. 183-222). Switzerland: Springer Open.
4. Spirgiene, L. & Brent, L. (2018). Comprehensive Geriatric Assessment from a Nursing Perspective. Karen Hertz, Julie Santy-Tomlinson (Eds.), *Fragility Fracture Nursing* in (p. 41-52). Switzerland: Springer Open.
5. Davis, P. S. (2005). Why move? Julia Kneale, Peter Davis MBE (Eds.), *Orthopaedic and Trauma Nursing* in (p. 76-104). Oxford: Churchill Livingstone.
6. Barberi, S. & Mielli, L. (2018). Rehabilitation and discharge. Karen Hertz, Julie Santy-Tomlinson (Eds.), *Fragility Fracture Nursing* in (p. 125-136). Switzerland: Springer Open.
7. Copanitsanou, P. (2018). Mobility, Remobilisation, Exercise and Prevention of the Complications of Stasis. Karen Hertz, Julie Santy-Tomlinson (Eds.), *Fragility Fracture Nursing* in (p. 62-84). Switzerland: Springer Open.
8. Ryan, J. (2008). Mobility. Funda Büyükyılmaz (Çev.). Roper, Logan, Tierney Modelinin Uygulamada Kullanılması (p.317-354). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
9. Meehan, A. J., Maher, A. B., Brent, L., Copanitsanou, P., Cross, J., Kimber, C., MacDonald, V., Marques, A., Peng, L., Queirós, C., Roigk, P., Sheehan, K. J., Skúladóttir, S. S. & Hommel, A. (2019). The International Collaboration of Orthopaedic Nursing (ICON): Best Practice Nursing Care Standards for Older Adults with Fragility Hip Fracture. *International Journal of Orthopaedic and Trauma Nursing*, *32* (Complete), 3-26. doi:10.1016/j.ijotn.2018.11.001
10. Brent, L., Hommel, A., Maher, A. B., Hertz, K., Meehan, A. J. & Santy-Tomlinson, J. (2018). Nursing Care of Fragility Fracture Patients. *Injury*, *49* (8), 1409-1412. doi:10.1016/j.injury.2018.06.036

11. Büyükyılmaz, F. & Özsaban, A. (2021). Hareket Aktivitesi. Esra Akın, Mağfiret Kaşıkçı (Eds.), *Temel Hemşirelik Esaslar, Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar* içinde. (s. 470-489). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

12. Zou, X., Cong, L., Yu, Z. & Wang, J. (2019). Fast-Track Rehabilitation and Nursing Care in Post-Anesthesia Care Unit on Orthopedic Patients. *Australian Journal of Advanced Nursing, 36* (3), 39-44.

13. Sciumè, L., Rebagliati, G. A. A., Iannello, P., Mottini, A., Alessandro, A., Caserta, A. V., Gattoronchieri, V. & Panella, L. (2018). Rehabilitation after Urgent or Elective Orthopedic Surgery: The Role of Resilience in Elderly Patients. *Rehabilitation Nursing Journal*, *43* (5), 267-274. doi:10.1097/rnj.0000000000000038

14. Sawa, R., Doi, T., Misu, S., Tsutsumimoto, K., Nakakubo, S., Asai, T., Yamada, M. & Ono, R. (2014). The Association between Fear of Falling and Gait Variability in Both Leg and Trunk Movements. *Gait Posture*, *40* (1), 123-127. doi:10.1016/j.gaitpost.2014.03.002

15. Haerper, A. & Wilkinson, I. (2021). Falls in Older Adults: Causes, Assessment and Management. *Medicine, 49* (1), 32-37. doi:10.1016/j.mpmed.2020.10.007

16. Pi, H., Hu, M., Zhang, J., Peng, P. & Nie, D. (2015). Circumstances of Falls and Fall-Related Injuries among Frail Elderly under Home Care in China. *International Journal of Nursing Sciences*, *2* (3), 237-242. doi:10.1016/j.ijnss.2015.07.002

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMPÜTE HASTALARDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Sonay Göktaş
Sena Melike Taşcı

Giriş

Ampütasyon farklı nedenlerle ekstremitelerde görülen nekroze dokunun sağlıklı dokudan uzaklaştırılması için uygulanan cerrahi girişimdir. Ampütasyonda amaç ağrısız, yara iyileşmesi tamamlanmış ve protez kullanımına uygun bir güdük oluşturmaktır. Ampütasyonlar parmak gibi küçük dokulara uygulanırken ekstremitenin büyük bölümünün çıkarıldığı cerrahi girişimlerde de yapılabilmektedir. Ampütasyon seviyesine karar verilirken hastanın genel durumunun en üst düzeyde olması gereklidir. Ampütasyonun hasta üzerinde fizyolojik ve psikolojik etkileri bulunmakta olup bu etkilerin yönetilmesinde ve hastaların bu sürece uyumunun sağlamasında rehabilitasyon ekibi oldukça önemlidir.

Ampütasyon rehabilitasyonu, zorlu bir süreç olmasına karşın tecrübeli ve iyi organize olan multidispliner rehabilitasyon ekibi ile birlikte hasta süreci daha olumlu geçirebilmektedir. Bu süreç tıbbi, fiziksel, işlevsel, psikolojik, sosyal ve mesleki yönlerden çok boyutlu bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. Rehabilitasyonda amaç hastanın sadece fiziksel olarak iyileşmesi olmamalı, hastanın günlük yaşam aktivitelerine katılabilmesi, protezi kullanabilmesi ve çalışma hayatında eski yerini alabilmesi de amaçlanmalıdır. Rehabilitasyon uygulamaları ameliyat

sini artırırken fiziksel ve duygusal olarak da iyileştirir. Rehabilitasyonun başarısı ampütasyonun seviyesine, hastanın genel sağlık durumuna, gereksinimlerine ve beklentisine, yakınlarının desteğine bağlıdır. Ampute hastaların rehabilitasyonu ameliyat öncesi ve sonrası hastalara verilen bireyselleştirilmiş hemşirelik bakımı ile multidisipliner ekip anlayışı çerçevesinde gerçekleşmelidir. Rehabilitasyon hemşiresi, rehabilitasyon sürecinde hasta ve ekip arasında köprü görevi görmektedir. Hemşireler bakım gereksinimlerinin karşılanmasında hastayı destekler, hastanın/ailesinin eğitim ihtiyaçlarını karşılar ve diğer ekip üyeleri ile hastalar arasındaki iletişimde anahtar rol üstlenir.

Kaynaklar

1. Çoban, N., Gezginci, E. & Göktaş, S. (2019). Ampütasyon Bakımında Abdellah'ın Modelinin Kullanımı: Olgu Sunumu. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, *1* (3), 249-256.
2. Glapa, K., Wolke, J. & Hoffmann, R. (2021). Rehabilitation bei Patienten nach Amputationen an den Extremitäten. *Orthopäde*, *50*, 900–909. doi:10.1007/s00132-021-04173-x
3. Belatti, D. A. & Phisitkul, P. (2013). Declines in Lower Extremity Amputation in The U.S. Medicare Population, 2000–2010. *Foot and Ankle International*, *34* (7), 923–931.
4. Efejuku, T., Chokshi, S. N., Jupiter, D., Chen, J. & Panchbhavi, V. K. (2022). Retrospective Study Analyzing Risk Factors of Foot and Ankle Amputation in Patients with Diabetes Diagnosed with Osteomyelitis. *Foot & Ankle Orthopaedics*, *7* (1), 2473011421S00185. doi:10.1177/2473011421S00185
5. Jabeen, N. & Malik, S. (2015). Prevalence and Pattern of Traumatic Limb Amputations in Female Population of Bhimber District, *Pakistan Journal of Medical Sciences*, *31* (1), 54–59. doi:10.12669/pjms.311.6423
6. Maduri, P. & Akhondi, H. (2022) *Upper Limb Amputation*. In: StatPearls Treasure Island (FL): StatPearls Publishing. Retrieved address: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK540962/
7. Mauk, K. L. (2014). Rehabilitation Nursing A Contemporary Approach to Practice (Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım). Hatice Sütçü Çiçek & Leyla Özdemir (Ed.), *Ampütasyonlu Kişiler İçin Klinik Rehabilitasyon Yönetimi* içinde (s. 296-315). Ankara.
8. Akutay, S. & Ceyhan, Ö. (2019). Diyabetik Hastalarda Ampütasyon Sonrası Yara İyileşmesi ve Bakım, *Sakarya Tıp Dergisi*, *9* (1), 11-15.
9. Balcı, K. M., (ed.) (2019). *Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi içinde*. Erişim Tarihi: 19 Haziran 2022, https://www.turkdiab.org/admin/PICS/files/Diyabet_Tani_ve_Tedavi_Rehberi_2019.pdf
10. Shankhdhar, K. (2021). Diabetic Foot Amputation Prevention during COVID-19. *Advances in Skin & Wound Care*, *34* (5), 1–4. doi:10.1097/01.ASW.0000741532.29113.78
11. The Rehabilitation of Individuals with Lower Limb Amputation Work Group (ed.) (2017). *VA/DoD Clinical Practice Guideline For Rehabilitation of Individuals with Lower Limb Amputation in*, Retrieved date: May 25, 2022. efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.healthquality.va.gov/guidelines/Rehab/amp/VADoDLLACPG092817.pdf
12. Harris, J. K., Beatty, K., Leider, J. P., Knudson, A., Anderson, B. L. & Meit, M. (2016). The Double Disparity Facing Rural Local Health Departments. *Annual Review of Public Health, 37* (1), 167–184. doi.10.1146/annurev-publhealth-031914-122755
13. Miranda, C., Da Ros, R. & Marfella, R. (2021). Update on Prevention of Diabetic Foot Ulcer. *Archives of Medical Sciences. Atherosclerotic Diseases*, *6*, 123–131. doi:10.5114/amsad.2021.107817

14. Armstrong, D. G., Boulton, A. J. M. & Bus, S. A. (2017). Diabetic Foot Ulcers and Their Recurrence. *The New England Journal of Medicine. 376* (24), 2367–2375. doi:10.1056/NEJMra1615439.

15. Blanchette, V., Brousseau-Foley, M. & Cloutier, L. (2020). Effect of Contact with Podiatry in A Team Approach Context on Diabetic Foot Ulcer and Lower Extremity Amputation: Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal Foot Ankle Research. 13* (1), 15. https://doi.org/10.1186/s13047-020-0380-8

16. Musuuza, J., Sutherland, B. L., Kurter, S., Balasubramanian, P., Bartels, C. M. & Brennan, M. B. (2020). A Systematic Review of Multidisciplinary Teams to Reduce Major Amputations for Patients with Diabetic Foot Ulcers. *Journal of Vascular Surgery. 71* (4), 1433–1446. doi:10.1016/j.jvs.2019.08.244

17. Frykberg, R. G., Attinger, C., Smeets, L., Koller, A., Bal, A. & Kavarthapu, V. (2021). Surgical Strategies for Prevention of Amputation of the Diabetic Foot. *Journal of Clinical Orthopaedics and Trauma*, *17,* 99–105. doi.org/10.1016/j.jcot.2021.02.019

18. OSHAFactSheet (n.d.). *Amputations in.* Retrieved date: June 21, 2022. efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.osha.gov/sites/default/files/publications/amputation-factsheet.pdf

19. NIOSH (n.d.). *Hierarchy of Controls in.* Retrieved date: July 7, 2022. https://www.cdc.gov/niosh/topics/hierarchy/

20. Mucci, N., Traversini, V., Lulli, L. G., Baldassarre, A., Galea, R. P. & Arcangeli, G. (2020). Upper Limb's Injuries in Agriculture: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17* (12), 4501. doi:10.3390/ijerph17124501

21. Marshall, C. & Stansby, G. (2010). Amputation and Rehabilitation. *Surgery (Oxford), 28* (6), 284-287.

22. Çulha, C. (2017). Transfemoral ve Daha Üst Seviyeli Ampütasyonlarda Protezler ve Eklem Seçimi, *Türkiye Klinikleri Journal PM&R-Special Topics*, *10* (4), 337-343.

23. Adams, C. T. & Lakra, A. (2022). Below Knee Amputation. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; Retrieved address: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534773/

24. Buğdaycı, D. & Şen, E. İ. (2017). Ayak Bileği ve Distalindeki Ampütasyon ve Protez Seçimi, Ayak Tipleri, *Türkiye Klinikleri Journal PM&R-Special Topics*, *10* (4), 352-361.

25. Akan, K. H. (2015), Diyabetik Ayakta Ampütasyon, *TOTBİD Dergisi*, *14*, 421–432.

26. Houdek, M. T., Kralovec, M. E. & Andrews, K. L. (2014). Hemipelvectomy: High-Level Amputation Surgery and Prosthetic Rehabilitation. *American Journal Physical Medicine Rehabilitation. 93* (7), 600-608. doi:10.1097/PHM.0000000000000068

27. The Rehabilitation of Individuals with Upper Limb Amputation Work Group (ed.) (2017). *VA/DoD Clinical Practice Guideline for Rehabilitation of Individuals with Upper Limb Amputation in*, Retrieved date: May 25, 2022. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.healthquality.va.gov/guidelines/Rehab/ULA/VADoDULACPG_ProviderSummary_Final_508.pdf

28. Demir, Y. & Aydemir, K. (2020). Gülhane Lower Extremity Amputee Rehabilitation Protocol: A Nationwide, 123-Year Experience. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, *66* (4), 373–382. doi:10.5606/tftrd.2020.7637

29. Virani, A., Werunga, J., Ewashen, C. & Green, T. (2015). Caring for Patients with Limb Amputation. *Nursing Standard*, *30* (6), 51-60. doi: 10.7748/ns.30.6.51.s47

30. Parnell, B. & Urton, M. (2021). Rehabilitation Nursing Challenges for Patients with Lower Limb Amputation. Rehabilitation Nursing: *The Official Journal of the Association of Rehabilitation Nurses, 46* (3), 179–184. doi.org/10.1097/RNJ.0000000000000289

31. Vadivelu, N., Mitra, S. & Narayan, D. (2010). Recent Advances in Postoperative Pain Management. *Yale Journal of Biology and Medicine*. *83* (1), 11-25.

32. SIGN, *Management Chronic Pain (A national clinical guideline) in*. Retrieved date: June 22, 2022. efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sign.ac.uk/assets/sign136.pdf.

33. Knotkova, H., Cruciani, R. A., Tronnier, V. M. & Rasche, D. (2012). Current and Future Options for the Management of Phantom-Limb Pain. *Journal Pain Research*. *5,* 39-49. doi:10.2147/JPR.S16733

34. Li, H., Li, Y., Guo, Z., Hao, L., Li, Y., Tang, Y., Guo, Y., Zhang, D., He, L., Wang, Y., Meng, Y., Li, F. & Ni, J. (2018). Low-Temperature Plasma Radiofrequency Ablation in Phantom Limb Pain: A Case Report. *Brain Circulation*, *4* (2), 62–64. doi.org/10.4103/bc.bc_7_17

35. Güzelküçük, Ü. (2017). Ampütasyonlu Hastalarda Ağrı, *Türkiye Klinikleri Journal PM&R-Special Topics*, *10* (4), 391-396.

36. Demirdel, U. F. S. & Bayramlar, K. (2014). Ampütasyondan Sonra Normal Yaşama Yeniden Katılım Sürecinin Yaşam Kalitesi ve Fonksiyonel Düzey ile İlişkisinin İncelenmesi. *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, *25* (3), 1-7.

37. De Jong, R. & Shysh, A. J. (2018). Development of a Multimodal Analgesia Protocol for Perioperative Acute Pain Management for Lower Limb Amputation. *Pain Research and Management, 2018,* 5237040. doi.org/10.1155/2018/5237040

38. Alviar, M.J.M., Hale, T. & Dungca, M. (2016). Pharmacologic Interventions or Treating Phantom Limb Pain. *Cochrane Database Systematic Review*, *10*(10), CD006380. doi:10.1002/14651858.CD006380.pub3

39. Stockburger, S., Sadhir, M. & Omar, H. (2016). Phantom Limb Pain. *Australasian Anaesthesia*, *9* (2), 169–174.

40. Mulvey, M. R., Radford, H. E., Fawkner, H. J., Hirst, L., Neumann, V. & Johnson, M. I. (2013). Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation for Phantom Pain and Stump Pain in Adult Amputees. *Pain Practice*, *13* (4), 289-296.

41. Darnall, B. D. & Li, H. (2012). Home-based Self-delivered Mirror Therapy for Phantom Pain: A Pilot Study. *Journal of Rehabilitation Medicine*. *44* (3), 254-260. doi:10.2340/16501977-0933.

42. Moura, V. L., Faurot, K. R., Gaylord, S. A., Mann, J. D., Sill, M., Lynch, C. & Lee, M. Y. (2012). Mind-Body Interventions for Treatment of Phantom Limb Pain in Persons with Amputation. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, *91* (8), 701–714. doi:10.1097/PHM.0b013e3182466034

43. Sinici, E. (2016). Fantom Ağrılarının Tedavisinde EMDR Terapi Etkinliğinin Değerlendirilmesi, *Dusunen Adam the Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, *29*, 349-358.

44. Davies, A. (2013). Acupuncture Treatment of Phantom Limb Pain and Phantom Limb Sensation in a Primary Care Setting. *Acupuncture in Medicine*, *31* (1), 101-104. doi: 10.1136/acupmed-2012-010270.

45. King, H. & Forrester, M. (2021). Electroacupuncture for Alleviation of Phantom Limb Pain. *Journal of Rehabilitation Medicine*. *4*, 1000063. doi:10.2340/20030711-1000063

46. Choo, Y. J., Kim, D. H. & Chang, M. C. (2022). Amputation Stump Management: A Narrative Review. *World Journal of Clinical Cases*. *10* (13), 3981-3988 doi:10.12998/wjcc.v10.i13.3981

47. Aternali, A. & Katz, J. (2019). Recent Advances in Understanding and Managing Phantom Limb Pain. *F1000Research*, *8*, F1000 Faculty Rev-1167. doi:/10.12688/f1000research.19355.1

48. Cárdenas, K. & Aranda, M. (2017). Uso de Psicoterapias Como Tratamiento Del Dolor De Miembro Fantasma [Psychotherapies for the Treatment of Phantom Limb Pain]. *Revista Colombiana de Psiquiatria*, *46* (3), 178–186. doi:10.1016/j.rcp.2016.08.003

49. Jacobs, M. B. & Niemtzow, R. C. (2011). Treatment of Phantom Limb Pain with Laser and Needle Auricular Acupuncture: A Case Report. *Medical Acupuncture*, *23* (1), 57-60. doi:10.1089/acu.2010.0785

50. Gunduz, M. E., Pacheco-Barrios, K., Bonin Pinto, C., Duarte, D., Vélez, F., Gianlorenco, A., Teixeira, P., Giannoni-Luza, S., Crandell, D., Battistella, L. R., Simis, M. & Fregni, F. (2021). Effects of Combined and Alone Transcranial Motor Cortex Stimulation and Mirror Therapy in Phantom Limb Pain: A Randomized Factorial Trial. *Neurorehabilitation and Neural Repair*, *35* (8), 704–716. doi:10.1177/15459683211017509

51. Virani, A., Green, T. & Turin, T.C. (2014). Phantom Limb Pain: A Nursing Perspective. *Nursing Standard*, *29* (1), 44–50. doi:10.7748/ns.29.1.44.e8730

52. Yavuz, M. (2013). Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. Ayfer Karadakovan & Fatma Eti Arslan (Ed.) *Kas İskelet Sistemi Hastalıkları* içinde (s. 1309-1313). Ankara: Akademisyen Kitapevi.

53. Alsancak, S., Köse, S. K. & Altınkaynak, H. (2011). Effect of Elastic Bandaging and Prosthesis on the Decrease in Stump Volume. *Acta Orthop Traumatol Turc*. *45* (1), 14-22. doi: 10.3944/AOTT.2011.2365.

54. Topuz, S., Ülger, Ö., Yurt, Y., Bayramlar, K., Erbahçeci, F., Şener, G. & Yetkin, H. (2013). Diz Altı Amputelerde Farklı Postoperatif Ödem Kontrol Yöntemlerinin Etkinliğinin Karşılaştırılması. *Fizyoterapi Rehabilitasyon*. *24* (1), 64-70.

55. Aydemir, K., (2017). Protez Öncesi Dönem: Egzersiz Programı ve Bandajlama. *Türkiye Klinikleri Journal PM & R-Special Topics*, *10* (4), 331-336.

56. Hunter, T. R., Naohiro, S. & Daniel, C. J. (2021). Minor vs. Major Leg Amputation in Adults with Diabetes: Six-Month Readmissions, Reamputations, and Complications. *Journal of Diabetes and its Complications*. *35* (5), 107886 doi:10.1016/j.jdiacomp.2021.107886

57. Köse, G. & Güler, S. (2021). Cerrahi Hemşireliği Kavram Haritası ve Akış Şemalı. Mevlüde Karadağ ve Hülya Bulut (Ed.) *Kas İskelet Sistemi Hastalıkları* içinde (s. 637-698). Ankara: Vize Yayıncılık.

58. Kaya, Ç. & Bilik, Ö. (2020). Ampütasyon Ameliyatı Uygulanan Bir Hastanın Roy Uyum Modeli'ne Göre Yapılandırılmış Hemşirelik Bakımı. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17* (Ek sayı), 131-9. doi:10.5222/HEAD.2020.42800

59. Özsoy, İ. & Okyayuz, Ü. H. (2016). Ampütasyon Geçirmiş Kişilerin Baş Etme Becerileri: Olgu Sunumu. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *19* (1), 45-51.

60. Sahu, A., Sagar, R., Sarkar, S. & Sagar, S. (2016). Psychological Effects of Amputation: A Review of Studies from India. *Industrial Psychiatry Journal*, *25* (1), 4–10. doi:10.4103/0972-6748.196041

61. Purutçuoğlu, E. & Aksel, C. (2017). Engelli Kadınların Beden İmajı Algısı ile Yaşam Doyumunun Belirlenmesi. *Journal of International Social Research*, *10* (50), 428-438.

62. Gilg, A. C. (2016). The Impact of Amputation on Body Image. The University of Southern Mississippi, Department of Nursing Thesis.

63. Senra, H., Oliveira, R. A., Leal, I. & Vieira, C. (2011). Beyond The Body Image: A Qualitative Study on How Adults Experience Lower Limb Amputation. *Clinical Rehabilitation*, *26* (2), 180-91. doi: 10.1177/0269215511410731.

64. Demiralp, M., Demiralp, B., Sarıkoç, G., İyigün, E., Açıkel, C. & Başbozkurt, M. (2015). Beden İmgesinin Yaşam Niteliğine Etkisi Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *16* (1), 82-90

65. Atay, İ. M., Turgay, O. & Atay, T. (2014). Alt Ekstremite Ampütasyonlarında Profitez Kullanımının Sıklığı ile Beden İmajı, Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Üzerine Etkileri. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, *60* (3), 184-7. doi:10.5152/tftrd.2014.56767

66. Boylu, A. A. & Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *8* (15), 137-150

67. Kulkarni, T., Hande, D. & Parab, K. U. (2014). Body Image and Quality of Life Among Individuals with Lower Limb Amputation. *Indian Journal of Basic and Applied Medical Research*, *3* (3), 63-66.

68. Aran, O. T, Şuay Üçgül, M. & Ekici, G. (2018). Alt Ekstremite Ampütelerinde Vücut İmajı Algısı ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi, 6*, 89-94.

69. Holzer, L. A., Sevelda, F., Fraberger, G., Bluder, O., Kickinger, W. & Holzer, G. (2014). Body Image and Self-Esteem in Lower-Limb Amputees. *PloS one*, *9* (3), e92943. doi:10.1371/journal.pone.0092943

70. Madsen, U. R., Baath, C., Berthelsen, C. B. & Hommel, A. (2019). Age and Health-Related Quality of Life, General Self-Efficacy, and Functional Level 12 Months Following Dysvascular Major Lower Limb Amputation: A Prospective Longitudinal Study. *Disability and Rehabilitation*, *41* (24), 2900–2909. doi:10.1080/09638288.2018.1480668

71. Xiuqun, W. & Yuru, Y. Persons' Experience Before and After Amputation: A Descriptive Review. Unpublished Thesis. Lishui University; 2019, Retrieved address: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1332782/FULLTEXT01.pdf

72. McDonald, C. L., Kramer, P. A., Morgan, S. J., Halsne, E. G., Cheever, S. M. & Hafner, B. J. (2018). Energy Expenditure in People with Transtibial Amputation Walking with Crossover and Energy Storing Prosthetic Feet: A Randomized within-Subject Study. *Gait Posture*, *62*, 349-354. doi:10.1016/j.gaitpost.2018.03.040

73. Kwah, L. K., Webb, M. T., Goh, L. & Harvey, L. A. (2019). Rigid Dressings versus Soft Dressings for Transtibial Amputations. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, *6* (6), CD012427. doi:10.1002/14651858.CD012427.pub2

74. Topuz, S., Ülger, Ö., Yurt, Y., Bayramlar, K., Erbahçeci, F., Şener, G. & Yetkin H.D. (2015). Diz Altı Amputelerde Farklı Postoperatif Ödem Kontrol Yöntemlerinin Etkinliğinin Karşılaştırılması. *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, *24* (1), 64-70.

75. Churilov, I., Churilov, L. & Murphy, D. (2014). Do Rigid Dressings Reduce The Time rom Amputation To Prosthetic Fitting? A Systematic Review and Meta-Analysis. *Annals of Vascular Surgery*, *28* (7), 1801-8. doi: 10.1016/j.avsg.2014.05.002.

76. Jones, W. S., Patel, M. R., Dai, D., Vemulapalli S, Subherwal, S., Stafford, J. & Peterson, E. D. (2013). High Mortality Risks after Major Lower Extremity Amputation in Medicare Patients with Peripheral Artery Disease. *American Heart Journal*, *165* (5), 809-15. doi: 10.1016/j.ahj.2012.12.002.

77. Duwayri, Y., Vallabhaneni, R., Kirby, J. P., Mueller, M. J., Volshteyn, O., Geraghty, P. J., Sicard, G. A. & Curci, J.A. (2012). Early Protection and Compression of Residual Limbs May Improve and Accelerate Prosthetic Fit: A Preliminary Study. *Annals of Vascular Surgery*, *26* (2), 242–249. doi:10.1016/j.avsg.2011.08.001

78. Selvam, P. S., Sandhiya, M., Chandrasekaran, K., Rubella, D. H. & Karthikeyan, S. (2021). Prosthetics for Lower Limb Amputation. In (Ed.), *Prosthetics and Orthotics*. *Intech Open*. doi:10.5772/intechopen.95593

79. Tok, F., Tezel, K., Güzelküçük, Ü. & Adıgüzel, E., Ampütasyonlu Hastanın Enerji Tüketimi ve Yürüyüş Analizi, *Türkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics, 10* (4), 369-74.

80. Köroğlu, Ö. (2017). Üst Ekstremite Ampütasyonlarında Rehabilitasyon, *Turkiye Klinikler PM&R-Special Topics*, *10* (4), 381-5.

81. Yüzer Nakipoğlu, G. F. & Özgirgin, N. (2017). Alt Ekstremite Ampütasyonlarında Protez Eğitimi ve Yürüme Rehabilitasyonu, *Türkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics, 10* (4), 362-8.

82. Fortington, L. V., Rommers, G. M., Geertzen, J. H. B., Postema, K. & Dijkstra, P. U. (2012). Mobility in Elderly People with a Lower Limb Amputation: A Systematic Review. *Journal of the American Medical Directors Association, 13* (4), 319–25. doi:10.1016/j.jamda.2010.12.097

83. Ülger, Ö., Yıldırım Şahan, T. & Çelik, S. E. (2018). A Systematic Literature Review of Physiotherapy and Rehabilitation Approaches to Lower-Limb Amputation. *Physiotherapy Theory and Practice*, *34* (11), 821–834. doi:10.1080/09593985.2018.1425938

84. Christensen, J., Ipsen, T., Doherty, P. & Langberg, H. (2016). Physical and Social Factors Determining Quality of Life for Veterans with Lower-Limb Amputation (s): A Systematic Review. *Disability and Rehabilitation*, *38* (24), 2345–2353. doi:10.3109/09638288.2015.1129446

85. Kearns, N. T., Powers, M. B., Jackson, W. T., Elliott, T. R. & Ryan, T. (2019). Posttraumatic Stress Disorder Symptom Clusters and Substance Use among Patients with Upper Limb Amputations due to Traumatic Injury. *Disability and Rehabilitation*, *41* (26), 3157–3164. doi:10.1080/09638288.2018.148518

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

SPİNAL KORD YARALANMALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Erdi Kayabınar

Giriş

Spinal kord yaralanmaları (SKY) travmatik ve non-travmatik etiyolojik nedenlerle ortaya çıkabilen, sadece motor, duyusal ve otonomik fonksiyon kayıplarına değil aynı zamanda çoklu organ yetmezliklerine de neden olan ciddi ve engel bırakıcı yaralanmalardır (1-3). SKY'nin ortaya çıkmasında genellikle kordda geçici bir kompresyonun etkisi, spinal kord üzerinde kalıcı bir kompresyonun etkisi, distraksiyon yaralanması ve doğrudan laserasyon ya da transeksiyon olmak üzere 4 temel neden bulunmaktadır. Travmatik yaralanmalar doğrudan kesi ve penetrasyon yaralanmasını, non-travmatik yaralanmalar ise disk herniasyonu ve tümörler gibi yaralanmaları içerir. Trafik kazaları, yüksekten düşme, spor yaralanmaları ve silahlı yaralanmalar SKY'nin en temel nedenleri arasında gösterilmektedir (2,3). Eskiden gelişmiş ülkelerde motorlu taşıt yaralanmaları en temel neden olarak bulunsa da artık hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde en çok görülen neden düşmelerdir (1).

Spinal kord yaralanmaları epidemiyolojisi ve etiyolojisi incelendiğinde, özellikle genç erkeklerde daha fazla görüldüğü bilinmekle birlikte günümüzde uzun yaşam ömürleri nedeniyle yaşlı popülasyonda da sık karşılaşılmaktadır. Genç yaşlarda travmatik yaralanmalar yaygın iken yaş ilerledikçe non-travmatik yaralanmaların sıklığı artmaktadır (2,3). Aynı zamanda erkeklerde görülme sıklığı kadınlara oranla 2 ile 4 kat daha fazladır (2). Tüm popülasyonda prevalansı gelişmiş ülkelerde milyonda 526'ya kadar çıkabilmektedir (4).

Kaynaklar

1. Kang, Y., Ding, H., Zhou, H., Wei, Z., Liu, L., Pan, D. & Feng, S. Q. (2018). Epidemiology of Worldwide Spinal Cord Injury: A Literature Review. *J Neurorestoratology*, *6* (1), 3. doi.org/10.2147/JN.S143236
2. Lee, J. & Thumbikat, P. (2015). Pathophysiology, Presentation and Management of Spinal Cord Injury. *Surgery* (Oxf), *33* (6), 238-47. doi.org/10.1016/j.mpsur.2015.04.003
3. Patek, M. & Stewart, M. (2020). Spinal Cord Injury. *Anaesthesia & Intensive Care Medicine*, *21* (8), 411-6. doi.org/10.1016/j.mpaic.2020.05.006
4. Knútsdóttir, S., Thorisdottir, H., Sigvaldason, K., Jónsson, H., Björnsson, A. & Ingvarsson, P. (2012). Epidemiology of traumatic Spinal Cord Injuries in Iceland from 1975 to 2009. *Spinal cord*, *50* (2), 123-6. doi.org/10.1038/sc.2011.105
5. Taşoğlu, Ö., Koyuncu, E., Daylak, R., Karacif, D. Y., İnce, Z., Yenigün, D. & Özgirgin, N. (2018). Demographic and Clinical Characteristics of Persons with Spinal Cord Injury in Turkey: One-Year Experience of a Primary Referral Rehabilitation Center. *J Spinal Cord Med, 41* (2), 157-64. doi.org/10.1080/10790268.2016.1224215
6. Karakaya, M. G. (2017). Spinal Kord Yaralanması ve Rehabilitasyonu. Karaduman AA, Yılmaz ÖT (Ed.). *Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Cilt 3* içinde (s. 115-164). Ankara: Hipokrat Kitabevi;
7. Solinsky, R., Svircev, J. N., James, J. J., Burns, S. P. & Bunnell, A. E. (2016). A Retrospective Review of Safety Using A Nursing Driven Protocol for Autonomic Dysreflexia in Patients with Spinal Cord Injuries. *J Spinal Cord Med, 39* (6), 713-9. doi.org/10.1080/10790268.2015.1118186
8. Lavis, T. & Goetz, L. L. (2019). Comprehensive Care for Persons with Spinal Cord Injury. *Phys Med Rehabil Clin*, *30* (1), 55-72. doi.org/10.1016/j.pmr.2018.08.010
9. Gundogdu, I., Ozturk, E.A., Umay, E., Karaahmet, O.Z., Unlu, E. & Cakci, A. (2017). Implementation of A Respiratory Rehabilitation Protocol: Weaning from The Ventilator and Tracheostomy in Difficult-to-Wean Patients with Spinal Cord Injury. *Disabil Rehabil, 39* (12), 1162-70. doi.org/10.1080/09638288.2016.1189607
10. Berney, S., Bragge, P., Granger, C., Opdam, H. & Denehy, L. (2011). The Acute Respiratory Management of Cervical Spinal Cord Injury in The First 6 Weeks After Injury: A Systematic Review. *Spinal Cord*, *49* (1), 17-29. doi.org/10.1038/sc.2010.39
11. Onders, R. P., Elmo, M., Khansarinia, S., Bowman, B., Yee, J., Bass, B., Dunkin, B., Ingvarsson, P. E. & Oddsdóttir, M. (2009). Complete Worldwide Operative Experience in Laparoscopic Diaphragm Pacing: Results and Differences in Spinal Cord Injured Patients and Amyotrophic Lateral Sclerosis Patients. *Surg Endosc*, *23* (7), 1433-40. doi.org/10.1007/s00464-008-0223-3
12. Nakashima, H., Yukawa, Y., Imagama, S., Ito, K., Hida, T., Machino, M., Kanbara S, Morita, D., Hamajima, N., Ishiguro, N. & Kato, F. (2013). Characterizing the Need for Tracheostomy Placement and Decannulation After Cervical Spinal Cord Injury. *Eur Spine J, 22* (7), 1526-32. doi.org/10.1007/s00586-013-2762-0
13. Wong, S., Derry, F., Jamous, A., Hirani, S., Grimble, G. & Forbes, A. (2012). Validation of the spinal Nutrition Screening Tool (SNST) in Patients with Spinal Cord Injuries (SCI): Result From A Multicentre Study. *Eur J Clin Nutr, 66* (3), 382-7. doi.org/10.1038/ejcn.2011.209
14. Bølling Hansen, R., Biering-Sørensen, F. & Kvist Kristensen, J. (2007). Urinary Calculi Following Traumatic Spinal Cord Injury. *Scand J Urol Nephro, l41* (2), 115-9. doi.org/10.1080/00365590600991383
15. Campoy, L. T., Rabeh, S. A. N., Castro, F. F. S., Nogueira, P. C. & Terçariol, C. A. S. (2018). Bowel Rehabilitation of Individuals with Spinal Cord Injury: Video Production. *Rev Bras Enferm*, *71*, 2376-82. doi.org/10.1590/0034-7167-2017-0283

16. Krassioukov, A., Eng, J. J., Claxton, G., Sakakibara, B. M. & Shum, S. (2010). Neurogenic Bowel Management After Spinal Cord Injury: A Systematic Review of The Evidence. *Spinal Cord*, *48* (10), 718-33. doi.org/10.1038/sc.2010.14

17. Coggrave, M., Norton, C. & Wilson-Barnett, J. (2009). Management of Neurogenic Bowel Dysfunction in The Community After Spinal Cord Injury: A Postal Survey in the United Kingdom. *Spinal Cord, 47* (4), 323-33. doi.org/10.1038/sc.2008.137

18. Rabeh, S. A. N. & Caliri, M. H. L. (2010). Functional Ability in Individuals with Spinal Cord Injury. *Acta Paulista de Enfermagem*, *23*, 321-7. doi.org/10.1590/S0103-21002010000300002

19. Zakrasek, E., Creasey, G. & Crew, J. (2015). Pressure Ulcers in People with Spinal Cord Injury in Developing Nations. *Spinal Cord*, *53* (1), 7-13. doi.org/10.1038/sc.2014.179

20. Burns, A. S. & O'Connell, C. (2012). The Challenge of Spinal Cord Injury Care in The Developing World. *J Spinal Cord Med*, *35* (1), 3-8. doi.org/10.1179/2045772311Y.0000000043

21. Stansby, G., Avital, L., Jones, K. & Marsden, G. (2014). Prevention and Management pf Pressure Ulcers in Primary and Secondary Care: Summary of NICE guidance. *BMJ, 23*, 348. doi:10.1136/bmj.g2592

22. Cowan, L. J., Ahn, H., Flores, M., Yarrow, J., Barks, L. S., Garvan, C., Weaver, M. T. & Stechmiller, J. (2019). Pressure Ulcer Prevalence By Level of Paralysis in Patients with Spinal Cord Injury in Long-Term Care. Adv *Skin Wound Care*, *32* (3), 122-30. doi:10.1097/01.ASW.0000553109.70752.bf

23. Li, Y., Reinhardt, J. D., Gosney, J. E., Zhang, X., Hu, X., Chen, S., Ding, M. & Li, J. (2012). Evaluation of Functional Outcomes of Physical Rehabilitation and Medical Complications in Spinal Cord Injury Victims of the Sichuan Earthquake. *J Rehabil Med, 44* (7), 534-40. doi:10.2340/16501977-1005

24. Saunders, L. L., Krause, J. S. & Acuna, J. (2012). Association of Race, Socioeconomic Status, and Health Care Access with Pressure Ulcers After Spinal Cord Injury. *Arch Phys Med Rehabil*, *93* (6), 972-7. doi.org/10.1016/j.apmr.2012.02.004

25. Gelis, A., Dupeyron, A., Legros, P., Benaim, C., Pelissier, J. & Fattal, C. (2009). Pressure Ulcer Risk Factors in Persons with Spinal Cord Injury Part 2: The Chronic Stage. *Spinal Cord, 47* (9), 651-61. doi.org/10.1038/sc.2009.32

26. Uzun, O. & Tan, M. (2007). A Prospective, Descriptive Pressure Ulcer Risk Factor and Prevalence Study at A University Hospital in Turkey. *Ostomy Wound Manage*, *53* (2), 44.

27. Avsar, P., Moore, Z., Patton, D., O'Connor, T., Budri, A. M. & Nugent, L. (2020). Repositioning for Preventing Pressure Ulcers: A Systematic Review and Meta-Analysis. *J Wound Care*, *29* (9), 496-508. doi.org/10.12968/jowc.2020.29.9.496

28. Yazicıoğlu, K., Gündüz, S., Özgül, A., Alaca, R. & Arpacioğlu, O. (2001). Nursing Care in Spinal Cord Injuries in Turkey. *Spinal Cord*, *39* (1), 47-50. doi.org/10.1038/sj.sc.3101106

29. Brackett, N. L., Ibrahim, E., Iremashvili, V., Aballa, T. C. & Lynne, C. M. (2010). Treatment for Ejaculatory Dysfunction in Men with Spinal Cord Injury: An 18-Year Single Center Experience. *J Urol*, *183* (6), 2304-8. doi.org/10.1016/j.juro.2010.02.018

30. Holmgren, T., Lee, A. H. X., Hocaloski, S., Hamilton, L. J., Hellsing, I., Elliott, S., Hultling, C. & Krassioukov, A. V. (2018). The Influence of Spinal Cord Injury On Breastfeeding Ability and Behavior. *J Hum Lact, 34* (3), 556-65. doi.org/10.1177/0890334418774014

31. Çivici, N. Y., Yılmaz, B., Güzelküçük, Ü., Göktepe, A. S. & Tan, A. K. (2014). Sexual Function in Female Patients with Spinal Cord Injury. *Turk J Phys Med Rehabil, 60* (1), 1-10. doi:10.5152/tftrd.2014.30164

32. Mousavi, V. (2017). Quality of Life in Patients with Spinal Cord Injury: The Role of Depressed Mood. *Iranian Journal of Neurosurgery, 2* (4), 9-14. doi:10.29252/irjns.2.4.9

33. Dijkers, M. (1997). Quality of Life After Spinal Cord Injury: A Meta-Analysis of The Effect of Disablement Components. *Adapt Phys Activ Q*, *35* (12), 829-40. doi:10.1038/sj.sc.3100571

34. Haran, M. J., Lee, B. B., King, M. T., Marial, O. & Stockler, M. R. (2005). Health Status Rated with The Medical Outcomes Study 36-Item Short-Form Health Survey After Spinal Cord Injury. *Arch Phys Med Rehabil*, *86* (12), 2290-5. doi.org/10.1016/j.apmr.2005.07.293

35. Cao, Y., Massaro, J. F., Krause, J. S., Chen, Y. & Devivo, M. J. (2014). Suicide Mortality After Spinal Cord Injury in The United States: Injury Cohorts Analysis. *Arch Phys Med Rehabil*, *95* (2), 230-5. doi.org/10.1016/j.apmr.2013.10.007

36. Van Gorp, S., Kessels, A., Joosten, E., Van Kleef, M. & Patijn, J. (2015). Pain Prevalence and its Determinants After Spinal Cord Injury: A Systematic Review. *Eur J Pain*, *19* (1), 5-14. doi.org/10.1002/ejp.522

37. Finnerup, N. B. & Baastrup, C. (2012). Spinal Cord Injury Pain: Mechanisms and Management. *Curr Pain Headache Rep*, *16* (3), 207-16. doi.org/10.1007/s11916-012-0259-x

38. Zeilig, G., Enosh, S., Rubin-Asher, D., Lehr, B. & Defrin, R. (2012). The Nature and Course of Sensory Changes Following Spinal Cord Injury: Predictive Properties and Implications on The Mechanism of Central Pain. *Brain,135* (2), 418-30. doi.org/10.1093/brain/awr270

39. Mishra, C. & Ganesh, G. S. (2014). Inter-rater Reliability of Modified Modified Ashworth Scale in The Assessment of Plantar Flexor Muscle Spasticity in Patients with Spinal Cord Injury. P*hysiotherapy Research International: Physiother Res Int, 19* (4), 231-7. doi:10.1002/pri.1588

40. Mumtaz, N., Shah, S. H., Waheed, A. & Gull, N. F. (2014). Spasticity after Traumatic Spinal Cord Injury: A Cross Sectional Study. *Rawal Medical Journal*, *39* (2), 171-3. https://www.rmj.org.pk/?mno=45470

41. Lawrason, S. V. & Martin Ginis, K. A. (2021). Factors associated with Leisure-Time Physical Activity Participation Among Individuals with Spinal Cord Injury Who Ambulate. *Disabil Rehabil*, *44* (16), 4343-4350. doi.org/10.1080/09638288.2021.1904011

42. Goetz, L. L., Ottomanelli, L., Barnett, S. D, Sutton, B. & Njoh, E. (2018). Relationship between Comorbidities and Employment Among Veterans with Spinal Cord Injury. *Top Spinal Cord Inj Rehabil*, *24* (1), 44-53. doi.org/10.1310/sci16-00047

43. Meade, M. A., Forchheimer, M. B., Krause, J. S. & Charlifue, S. (2011). The Influence of Secondary Conditions on Job Acquisition and Retention in Adults with Spinal Cord Injury. *Arch Phys Med Rehabil*, *92* (3), 425-32. doi.org/10.1016/j.apmr.2010.10.041

44. Cheng, C. L., Plashkes, T., Shen, T., Fallah, N., Humphreys, S., O'Connell, C., Linassi, A. G., Ho, C., Short, C., Ethans K., Charbonneau, R., Paquet, J. & Noonan V. K. (2017). Does Specialized Inpatient Rehabilitation Affect Whether or Not People with Traumatic Spinal Cord Injury Return Home? *J Neurotrauma*, *34* (20), 2867-76. doi.org/10.1089/neu.2016.4930

45. Derakhshanrad, N., Vosoughi, F., Yekaninejad, M., Moshayedi, P. & Saberi, H. (2015). Functional Impact of Multidisciplinary Outpatient Program on Patients with Chronic Complete Spinal Cord Injury. *Spinal Cord*. *53* (12), 860-5. doi.org/10.1038/sc.2015.136

46. LaVela, S. L., Landers, K., Etingen, B., Karalius, V. P. & Miskevics, S. (2015). Factors related to Caregiving for Individuals with Spinal Cord Injury Compared to Caregiving for Individuals with Other Neurologic Conditions. *J Spinal Cord Med*, *38* (4), 505-14. doi.org/10.1179/2045772314Y.0000000240

47. Kroll, T. (2008). Rehabilitative Needs of Individuals with Spinal Cord Injury Resulting From Gun Violence: The Perspective of Nursing and Rehabilitation Professionals. *Appl Nurs Res*, *21* (1), 45-9. doi.org/10.1016/j.apnr.2006.06.001

48. Moreno, A., Zidarov, D., Raju, C., Boruff, J. & Ahmed, S. (2017). Integrating the Perspectives of Individuals with Spinal Cord Injuries, Their Family Caregivers and Healthcare Professionals from The Time of Rehabilitation Admission to Community Reintegration: Protocol for A Scoping Study on SCI needs. *BMJ Open*, *7* (8), e014331. doi.org/10.1136/bmjopen-2016-014331

49. Nikbakht, A., Gomarverdi, S., Bastami, A., Pashaei Sabet, F., Bastami, M. & Yaz, M. R. S. (2017). Spouses' Experiences of Living with Patients with Spinal Cord Injuries: A Phenomenological Study. *Iranian Journal of Nursing Research*, *12* (3), 24-35. doi:10.21859/ijnr-12034

50. Gillespie, B. M., Chaboyer, W., Wallis, M. & Werder, H. (2011). Education and Experience Make A Difference: Results of a Predictor Study. *AORN J*, *94* (1), 78-90. doi.org/10.1016/j.aorn.2010.11.037

51. Bibi, S., Rasmussen, P. & McLiesh, P. (2018). The Lived Experience: Nurses' Experience of Caring for Patients with A Traumatic Spinal Cord Injury. *Int J Orthop Trauma Nurs*, *30*, 31-8. doi.org/10.1016/j.ijotn.2018.05.002

52. Abbaszadeh, A., Nakhaei, N., Borhani, F. & Roshanzadeh, M. (2013). The Relationship Between Moral Distress and Retention in Nurses in Birjand Teaching Hospitals. *J Med Ethics Hist Med*, 6 (2), 57-66.

53. Goyaghaj, N. S., Zoka, A. & Mohsenpour, M. (2022). Moral Sensitivity and Moral Distress Correlation in Nurses Caring of Patients with Spinal Cord Injury. *Clin Ethics*, *17* (1), 51-56. doi.org/10.1177/1477750921994279

ON ALTINCI BÖLÜM

PELVİK REHABİLİTASYON

Cansu Işık
Melike Dişsiz

Giriş

Pelvik taban fonksiyon bozuklukları istemsiz idrar kaçırma (üriner inkontinans), pelvik organ prolapsusu, defekasyon problemleri ve istemsiz dışkı kaçırma (fekal inkontinans), kronik pelvik ağrı, cinsel fonksiyon bozuklukları gibi oldukça geniş bir yelpazeyi içine alan, sıklıkla kadınlarda görülen ve yaşam kalitesinin her boyutunu etkileyen ciddi bir sağlık sorunudur. Bu sorunlar her yaşam evresindeki kadınlarda görülse de özellikle yetişkinlerde ve yaşlı popülasyon da daha yaygındır. Bireysel farklılıklar olmakla birlikte kadınlar genel olarak pelvik taban bozukluklarını kabullenme, normal olarak değerlendirme ve bu nedenle tedaviye başvurmama eğilimindedirler. Önemli derecede klinik semptom yaşamadıkları ve yaşamlarını etkilemediği sürece kadınların sağlık kuruluşuna başvurma davranışları oldukça azdır. Hemşireler diğer sağlık profesyonelleri birlikte profesyonel rolleri doğrultusunda pelvik taban fonksiyon bozukluğu yaşayan kadınların tedavi ve bakımında yaşam kaliteleri, cinsel fonksiyon ve psikososyal açıdan etkilenme durumunu değerlendirmelidir.

Pelvik Taban Yapısı ve Fonksiyonu

Pelvik taban, kemik pelvis, bağ dokusu, nörovasküler yapılar ve kaslardan oluşmaktadır. Pelvik tabanın majör görevi abdominal kavite içerisinde yer alan organların pozisyonunu desteklemektir. Pelvik tabanı oluşturan tüm yapılar nö-

Kaynaklar

1. Şakul, U. & Bilecenoğlu, B. (2008). Pelvis ve Perine Anatomisi. Derya Balbay (Ed.), Prostat içinde (s. 7–33). İstanbul: Türkiye Kitabevi.
2. Yalçın, Ö. (2016). Pelvik Tabanın Anatomi ve Fizyolojisi. Ayşe Karan (Ed.), Ürojinekolojide Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon içinde (6. Baskı, s. 1–15). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
3. Herschorn, S. (2004). Treatment of SUI Female Pelvic Floor Anatomy: The Pelvic Floor, Supporting Structures, and Pelvic Organs. *Reviews in Urology*, *6* (5), 2-10.
4. Verbeek, M. & Hayward, L. (2019). Pelvic Floor Dysfunction and Its Effect on Quality of Sexual Life. *Sexual Medicine Reviews,* 7(4), 559-564 doi.org/10.1016/j.sxmr.2019.05.007
5. Cohen, D., Gonzalez, J. & Goldstein, I. (2016). The Role of Pelvic Floor Muscles in Male Sexual Dysfunction and Pelvic Pain. *Sexual Medicine Reviews*, *4* (1), 53-62. doi.org/10.1016/j.sxmr.2015.10.001
6. Ohtake, P. J. & Borello-France, D. (2017). Rehabilitation for Women and Men with Pelvic-Floor Dysfunction. *Physical Therapy, 97* (4), 390–392. doi.org/10.1016/j.jpag.2015.09.006
7. Bolatli, G. (2018). Perine Fasyaları Klinik Anatomisi Clinical Anatomy of Perineum Fascia. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, 1* (1), 2-15.
8. Richmond, C. F., Martin, D. K., Yip, S. O., Dick, M. A. & Erekson, E. A. (2016). Effect of Supervised Pelvic Floor Biofeedback and Electrical Stimulation in Women with Mixed and Stress Urinary Incontinence. *Female Pelvic Medicine and Reconstructive Surgery, 22* (5), 324–327. doi.org/10.1097/SPV.0000000000000279
9. Bo, K., Frawley, H. C., Haylen, B. T., Abramov, Y., Almeida, F. G., Berghmans, B., Bortolini, M., Dumoulin, C., Gomes, M., McClurg, D., Meijlink, J., Shelly, E., Trabuco, E., Walker, C. & Wells, A. (2017). An International Urogynecological Association (IUGA)/International Continence Society (ICS) Joint Report on the Terminology for the Conservative and Nonpharmacological Management of Female Pelvic Floor Dysfunction. *Neurourology and Urodynamics, 36* (2), 221–244. doi.org/10.1002/nau.23107
10. Wallace, S. L., Miller, L. D. & Mishra, K. (2019). Pelvic Floor Physical Therapy in The Treatment of Pelvic Floor Dysfunction in Women. *Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 31* (6), 485–493. doi.org/10.1097/GCO.0000000000000584
11. Laycock J. & Jerwood D. (2001). Pelvic Floor Muscle Assessment: The PERFECT Scheme. *Physiotherapy*, *87* (12), 631–642.
12. Özdemir, F. & Pehlivan, E. (2015). Malatya İl Merkezinde Jinekoloji Polikliniklerine Başvuran Kadınların Pelvik Taban Kas Kuvvetinin Değerlendirilmesi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Medicine Science, 4* (4), 2762-2771. doi.org/10.5455/medscience.2015.04.8285
13. Abe-Takahashi, Y., Kitta, T., Ouchi, M., Okayauchi, M., Chiba, H., Higuchi, Togo, M. & Shinohara, N. (2020). Reliability and Validity of Pelvic Floor Muscle Strength Assessment Using The MizCure Perineometer. *BMC Women's Health, 20* (1), 257. doi.org/10.1186/s12905-020-01127-x
14. da Roza, T., Mascarenhas, T., Araujo, M., Trindade, V. & Jorge, R. N. (2013). Oxford Grading Scale vs Manometer for Assessment of Pelvic Floor Strength in Nulliparous Sports Students. *Physiotherapy (United Kingdom), 99* (3), 207–211. doi.org/10.1016/j.physio.2012.05.014
15. Rahmani, N. & Mohseni-Bandpei, M. A. (2011). Application of Perineometer in The Assessment of Pelvic Floor Muscle Strength and Endurance: A Reliability Study. *Journal of Bodywork and Movement Therapies, 15* (2), 209–214. doi.org/10.1016/j.jbmt.2009.07.007
16. Terra, M. P., Dobben, A. C., Berghmans, B., Deutekom, M., Baeten, C. G., Janssen, L. W., Boeckxstaens, G. E., Engel, A. F., Felt-Bersma, R. J., Slors, J .F., Gerhards, M. F., Bijnen, A .B., Everhardt, E., Schouten, W .R., Bossuyt, P. M. & Stoker, J. (2006). Electrical Stimulation and Pelvic Floor Muscle Training with Biofeedback in Patients with Fecal Incontinence: A Cohort Study of 281 Patients. *Diseases of the Colon and Rectum, 49* (8), 1149–1159. doi.org/10.1007/s10350-006-0569-3

17. Erkan, H. A. (2006). Kadınlardaki Üriner İnkontinans Tedavisinde Konservatif Tedavi Yöntemleri. *İstanbul Üniversitesi F.N.H.Y.O. Dergisi*, *14* (56), 207–219.

18. Karan, A. (2009). Üriner İnkontinansta Konservatif Tedavi Rehabilitasyon Programları. Önay Yalçın (Ed.), Temel Ürojinekoloji içinde (s. 303–315). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

19. Sedighimehr, N. & Dehghan Manshadi, F. (2018). Electrical Stimulation for Lower Urinary Tract Dysfunction in People with Multiple Sclerosis: A Systematic Review. *Journal of Clinical Physiotherapy, 3* (2), 48-53.

20. Gümüşsoy, S. & Kavlak, O. (2016). Kadınlarda Üriner İnkontinansın Birinci Basamak Tedavisinde Konservatif Yöntemler. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 8* (6), 6-14.

21. Ignácio Antônio, F., Bø, K., Pena, C. C., Bueno, S. M., Mateus-Vasconcelos, E. C. L., Fernandes, A. C. N. L. & Ferreira, C. H. J. (2022). Intravaginal Electrical Stimulation Increases Voluntarily Pelvic Floor Muscle Contractions in Women Who Are Unable to Voluntarily Contract Their Pelvic Floor Muscles: A Randomised Trial. *Journal of Physiotherapy, 68* (1), 37–42. doi.org/10.1016/j.jphys.2021.12.004

22. Laurienzo, C. E., Magnabosco, W. J., Jabur, F., Faria, F., Gameiro, M. O., Sarri, J., Kawano, P. R., Yamamoto, H. A., Reis, L. O. & Amaro, J. L. (2018). Pelvic Floor Muscle Training and Electrical Stimulation as Rehabilitation after Radical Prostatectomy: A Randomized Controlled Trial. *The Journal of Physical Therapy, 30 (6)*, 825-831.

23. Brusciano, L., Gambardella, C., Gualtieri, G., Terracciano, G., Tolone, S., Visconte, M. S. Grossi, U., Genio, G. D. & Docimo, L. (2020). Effects of *Extracorporeal Magnetic Stimulation in Fecal Incontinence. Open Medicine (Poland), 15* (1), 57–64. doi.org/10.1515/med-2020-0009

24. Pan, H., Bao, Y., Cao, H., Jin, R., Wang, P. & Zhang, J. (2018). The Effectiveness Of Magnetic Stimulation For Patients with Pelvic Floor Dysfunction: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Neurourology and Urodynamics*, *37* (8), 2368–2381. doi.org/10.1002/nau.23797

25. Baran, E., Orhan, C., Uzelpasacı, E., Özgül, S., Nakip, G. & Akbayrak, T. (2018). Fekal İnkontinansı Olan Erkek Hastada Pelvik Taban Kas Eğitimi ile Ekstrakorporeal Manyetik Stimülasyonun Etkisi: Vaka Raporu. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation, 5* (1), 59-64.

26. Onem, K. (2016). Asiri Aktif Mesane'de Sakral Noromodulasyona Dair A'dan Z'ye Bilinmesi Gerekenler. *Kontinans ve Nöroüroloji Bülteni, 3* (2), 84–96. doi.org/10.5152/knb.2016.06

27. Özen, Ş. & Polat, Ü. (2022). Effects of Lower Urinary Tract Symptoms on Quality of Life and Complementary Treatments in Multiple Sclerosis. *Van Medical Journal, 29* (2), 229–235. doi.org/10.5505/vtd.2022.36776

28. Macías-Vera, N. N., Velázquez-Castellanos, P. I. & Godoy-Rodríguez, N. (2016). Transcutaneous Stimulation of the Posterior Tibial Nerve versus Darifenacin for The Treatment of Refractory Overactive Bladder in Women. *In Rev Mex Urol*, *76* (1), 3-9.

29. Astasio-Picado, Á. & García-Cano, M. (2022). Neuromodulation of the Posterior Tibial Nerve for the Control of Urinary Incontinence. *Medicina, 58* (442), 1-12. doi.org/10.3390/medicina58030442

30. Eskiyurt, N. & Karan, A. (2008). Üriner İnkontinans Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon. Haldun Güner (Ed.), içinde Ürojinekoloji ve Pelvik Rekonstrüktif Cerrahi (s. 119–137). Ankara: Güneş Kitabevi.

31. Meyer, I. & Richter, H. E. (2014). An Evidence-Based Approach to the Evaluation, Diagnostic Assessment, and Treatment of Fecal Incontinence in Women. *Current Obstetrics and Gynecology Reports, 3* (3), 155–164. doi.org/10.1007/s13669-014-0085-8

32. Karan. A. (2005). Üriner Fizik Tedavi Modaliteleri. *Türkiye Klinikleri J. Int. Med. Sci, 1* (45), 56-62.

33. Yılmaz, B. & Aslan, E. (2018). Fekal inkontinans ve Hemşirelik Yaklaşımı. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, 9* (3), 39-44. doi.org/10.22312/sdusbed.362880

34. Oliveira, M., Ferreira, M., Azevedo, M. J., Firmino-Machado, J. & Santos, P. C. (2017). Pelvic Floor Muscle Training Protocol for Stress Urinary Incontinence in Women: A Systematic Review. *Revista da Associacao Medica Brasileira, 63* (7), 642–650. doi.org/10.1590/1806-9282.63.07.642

35. Haddad, J. M., Ribeiro, R. M., Bernardo, W. M., Abrão, M. S. & Baracat, E. C. (2011). Vaginal Cone Use in Passive and Active Phases in Patients with Stress Urinary Incontinence. *Clinics, 66* (5), 785–791. doi.org/10.1590/S1807-59322011000500013

36. Dur, R., Akkurt, İ., Coşkun, B., Dur, G., Çoşkun, B., Ünsal, M. & Sivaslıoğlu, A. A. (2019). The Impact of Vaginal Cone Therapy on Stress Urinary Incontinence Compared with Transobturator Tape. *Turkish Journal of Obstetrics and Gynecology, 16* (3), 169–173. doi.org/10.4274/tjod.galenos.2019.89137

37. Boyle, R., Hay-Smith, E. J. C., Cody, J. D. & Mørkved, S. (2012). Pelvic Floor Muscle Training for Prevention and Treatment of Urinary and Faecal Incontinence in Antenatal and Postnatal Women. Cochrane Database of Systematic Reviews. *Neurourology and Urodynamics, 33*, 269–276. doi.org/10.1002/14651858.cd007471.pub2

38. Lamin, E., Parrillo, L. M., Newman, D. K. & Smith, A. L. (2016). Pelvic Floor Muscle Training: Underutilization in the USA. *Current Urology Reports, 17 (2), 1-7.* doi.org/10.1007/s11934-015-0572-0

39. EAU-Guidelines-on-Non-neurogenic-Female-LUTS-2022. Retrieved date: May 1, 2022, https://d56bochluxqnz.cloudfront.net/documents/full-guideline/EAU-Guidelines-on-Non-neurogenic-Female-LUTS-2022.pdf

40. Bradley, M. H., Rawlins, A. & Brinker, C. A. (2017). Physical Therapy Treatment of Pelvic Pain. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America, 28* (3), 589–601. doi.org/10.1016/j.pmr.2017.03.009

41. Stein, A., Sauder, S. K. & Reale, J. (2019). The Role of Physical Therapy in Sexual Health in Men and Women: Evaluation and Treatment. Sexual Medicine Reviews, *7* (1), 46–56. doi.org/10.1016/j.sxmr.2018.09.003

42. Pedraza, R., Nieto, J., Ibarra, S. & Haas, E. M. (2014). Pelvic Muscle Rehabilitation: A Standardized Protocol for Pelvic Floor Dysfunction. *Advances in Urology, 2014,* 487436. doi.org/10.1155/2014/487436

ON YEDİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİKTE ÜREME SAĞLIĞI VE REHABİLİTASYON

Melike Dişsiz

Giriş

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre engellilik "Bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli bir oranda ve sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşam gereklerine uyamama durumu" olarak tanımlanmıştır (1,2). Ülkemizde ise T.C. Başbakanlık Özürlüler Dairesi Başkanlığına göre (2010) engelli birey "Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi'' olarak tanımı yapılmıştır (3).

Yapılan tanımlamalara göre engellilik durumu görme, işitme, konuşma, fiziksel, zihinsel ve diğer (sürekli bakıma ihtiyaç duyan kalıcı rahatsızlıkları olanlar) olarak sınıflandırılmıştır (2). Bunlardan zihinsel engellilik; bireyin zekâ gelişiminde meydana gelen yavaşlama, duraklama, gerileme gibi sebeplerle etkili uyum davranışlarında gerilik ve yetersizliğin olduğunu gösteren sürekli bir durum (mental retardasyon vb.) şeklinde ifade edilebilir. Fiziksel engellilik; doğuştan veya sonradan meydana gelen herhangi bir hastalık ya da kaza sonucu kas ve iskelet sisteminde oluşan hasar sebebiyle bireyin hareketlerinin kısıtlanması, ihtiyaçlarını karşılayamaması ve sosyal hayata katılımının engellenmesi (serebral palsi vb.), işitme engeli; işitme eyleminin gerçekleşmemesi, görme engeli; tek ya

seviyeye uygun iletişim becerisi kazanmalıdır. Engelli kadınların otonomilerini artıracak ve doğum sonrası süreçte kullanabilecek, bebek hareketini algılayan elektronik kemerler, dokununca titreyen biberon şişesi gibi teknolojik gelişmeler hakkında bilgi vermeli, cihazların sağlanması için destek olunmalıdır (40,41). Tüm kadınlara aynı danışmanlık hizmeti tarafsızca sunularak kontraseptif yöntemler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar açısından taranmaları, kilo takipleri, emzirme, bebek bakımı, menstrüasyon ve genel hijyen eğitimleri ihmal edilmemeli, takip ve kontrol zamanları iyi gözlenmelidir (40,41). Gebelik, doğum ve doğum sonrası ortaya çıkabilecek tüm durumlar karşısında bilinçli ve dikkatli olunmalıdır.

Kaynaklar

1. World Health Organization, (WHO). Disability-Draft WHO Global Disability Action Plan 2014–2021: Better Health for All People with Disability-Report by the Secretariat. Sixty-Seventh World Health Assembly, A67/16; (2014). Retrieved date: April 19, 2022, http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/
2. World Health Organization (WHO). International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps: A Manual of Classification Relating to the Consequences of Disease, WHO. Geneva. WHO; World Report on Disability, (2014). Retrieved date: January 20, 2022, http://whqlibdoc.who.int/publications/1980/9241541261_eng.pdf
3. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. (2019). Erişim Tarihi: 21.04.2022, URL: https://ailevecalisma.gov.tr/media/6598/bu-lten_may%C4%B1s2019_20190624-1.pdf.
4. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engellilik ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Temmuz (2021), https%3A%2F%2Fwww.aile.gov.tr%2Fmedia%2F88684%2Feyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2021.pdf&clen=5782921&chunk=true
5. Kokanalı, D., Karaca, M., Özel, Ş. & Engin-Üstün, Y. (2018). Engelli Kadınlarda Üreme Sağlığı. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, *15* (1), 28-30.
6. Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (2020). *Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları İçin Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele: Mevcut Durum, İlgili Hizmetler ve Hizmetlere Erişimin Artırılması İçin Öneriler.* Ankara: Üçgen Matbaacılık.
7. Elman, A. (2005). *Confronting the Sexual Abuse of Women with Disabilities*. Harrisburg, PA: VAWnet, a Project of the National Resource Center on Domestic Violence/Pennsylvania Coalition against Domestic Violence. Retrieved date: March 23, 2022, http://www.vawnet.org.
8. Murphy, N. A. & Elias, E. R. (2006). Sexuality of Children and Adolescents with Developmental Disabilities, for the Council on Children with Disabilities. *Pediatrics, 118* (1), 398-403.
9. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2020. Erişim Tarihi: 25.03.2022, http://www.tohad.org/tohad/wp-content/uploads/2021/08/TOHAD_Engelli_Haklari_Izleme_Raporu_2020.pdf
10. Şahiner Kurt, G. (2005). Cinsellik ve Engellilik. Hatice Sütçü Çiçek, Leyla Özdemir (Çev. Ed.), *Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım* içinde (s.163-174). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
11. Kal, H. E. & Şahin, N. H. (2013). Fiziksel Engelli Kadınlarda Cinsellik ve Cinsel Sağlık. *Androloji Bülteni, 15* (52), 65-70.

12. Wiegerink, D., Roebroeck, M., Bender, J., Stam, H. & Cohen-Kettenis, P. (2011). Sexuality of Young Adults with Cerebral Palsy: Experienced Limitation and Needs. *Sexuality Disabilty, 29*, 128-199. doi:10.1007/s11195-010-9180-6
13. Wilmoth, M. C. (2007). Sexuality and Chronic Illness: Assessment and Interventions. *Nursing Clinics of North America, 42* (4), 507-514.
14. Steinke, E. E. (2008). Evidence- Based Guideline: Sexual Counselling. In: B. Ackley, G. Ladwig, B. A. Swan, S. Tucker (Ed.), Evidence-Based Nursing Care Guidelines: Medical-Surgical Interventions (pp.744-750). St. Louis: Mosby.
15. Kautz, D. D. (2007). Hope for Love: Practical Advice For Intimacy and Sex After Stroke. *Rehabilitation Nursing*, *32* (3), 95-103. doi:10.1002/J.2048-7940.2007.TB00160.X
16. Mick, J. M. (2007). Sexuality Assessment: 10 Strategies for Improvement. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, *11* (5), 170-176. doi:10.1188/07.CJON.671-675
17. Hershey, L. *Women with Disabilities: Health, Reproduction, and Sexuality. Global Women's Issues and Knowledge*. (4th Ed.). Routledge Press, 2000.
18. Steggall, M. J. (2007). Erectile Dysfunction: Physiology, Causes and Patient Management. *Nursing Standard*, *21* (43), 49-56.
19. Hardin, S. (2007). Cardiac Disease and Sexuality: Implications for Research and Practice. *Nursing Clinics of North America, 42*, 593-603.
20. Newman, A. M. (2007). Arthritis and Sexuality. *Nursing Clinics of North America. 42* (4), 621-630.
21. Kaurtz, D. D., Van Horn, E. R. & Moore, C. (2009). Sex after Stroke: An Integrative Review and Recommendations for Clinical Practice. *Critical Reviews in Physical and Rehabilitation. Medicine, 21* (1), 25-41.
22. Spinal Cord Injury BC. (2019). Sexuality 201-Spinal Cord Injuries and Sex. Retrieved date: February 25, 2022, https://scisexualhealth.ca/sexuality-201-sci/
23. Anderson, C. D., Kautz, D. D., Bryant, S. & Clanin, N. (2011). Physical Health Care Patterns and Nursing Interventions. In: Jacelon CS, (Ed.) *Specialty Practice of Rehabilitation Nursing: A Core Curriculum.* Glenview, IL: Association of Rehabilitation Nurses, 103–144.
24. Mitra, M., Clements, K. M., Zhang, J., Lezzoni, L. I., Smeltzer, S. C. & Long-Bellil, L. M. (2015). Maternal Characteristics, Pregnancy Complications and Adverse Birth Outcomes among Women with Disabilities. *Med Care, 53* (12), 1027–1032.
25. Lim, N. G., Lee, J. Y., Park, J. O., Lee, J. & Oh, J. (2015). Pregnancy, Prenatal Care, and Delivery of Mothers with Disabilities in Korea. *Journal of Korean Medical Science*, *30*, 127-132. doi:10.3346/jkms.2015.30.2.127
26. Tarasoff, L. A. (2017). Barriers to Perinatal Care for Women with Physical Disabilities. *Disability and Health Journal*, *10*, 426-433. doi:10.1016/j.dhjo.2017.03.017
27. Malouf, R., Redshaw, M., Kurinczuk J. J. & Gray, R. (2014). Systematic Review of Health Care Interventions to Improve Outcomes for Women with Disability and Their Family during Pregnancy, Birth and Postnatal Period. *BMC Pregnancy Childbirth, 14*, 58.
28. Başgöl, Ş. & Oskay, Ü. (2015). Fiziksel Engelliliğin Gebelik ve Annelik Üzerine Etkisi. *F.N. Hem. Derg. 23* (1), 88-95.
29. Yanıkkerem, E. & Esmeray, N. (2017). İşitme ve Konuşma Engelli Kadınların Yaşadığı Güçlükler. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6* (2), 38-46.
30. Yao, C. S., Merz, E. L., Nakaji, M., Harry, K. M., Malcarne, V. L. & Sadler, G. R. (2012). Cervical Cancer Control: Deaf and Hearing Women's Response to an Educational Video. *J Cancer Educ*, *27* (1), 62-66. doi:10.1007%2Fs13187-011-0264-5

31. Redshaw, M., Malouf, R., Gao, H. & Gray, R. (2013). Women with Disability: The Experience of Maternity Care during Pregnancy, Labour and Birth and the Postnatal Period. *BMC Pregnancy Child-birth*, *13*, 174-178. doi:10.1186/1471-2393-13-174

32. Wilbur, J., Torondel, B., Hameed, S., Mahon, T. & Kuper, H. (2019). Systematic Review of Menstrual Hygiene Management Requirements, Its Barriers and Strategies for Disabled People. *PloSOne*, *14* (2), e0210974. doi:10.1371/journal.pone.0210974

33. Pokhrel, B., Mahat, S. & Parajuli, K. (2019). Knowledge and Practice Regarding Menstrual Hygiene among Physically Disabled Women in Kathmandu, Nepal. *Janaki Medical College Journal of Medical Science*, *7* (1), 8–13. doi:10.3126/jmcjms.v7i1.29919

34. White, S., Kuper, H., Itimu-Phiri, A., Holm, R. & Biran, A. (2016). A Qualitative Study of Barriers to Access to Water, Sanitation and Hygiene for People with Disabilities in Malawi. *PLoSOne*, *11* (5), e0155043. doi:10.1371/journal.pone.0155043

35. Atress, M. S., Fouad, N. A. & Hamad, H. M. (2018). Knowledge and Practices Regarding Menstrual Hygiene among Mentally Retarded Females at Schools. *Medical Journal of Cairo University*, *86* (82), 1743–1750. doi:10.21608/MJCU.2018.5657

36. Yimer, A. S. & Modiba, L. M. (2019). Modern Contraceptive Methods Knowledge and Practice among Blind and Deaf Women in Ethiopia. A Cross-Sectional Survey. *BMC Womens Health, 19* (151), 1-13. doi:10.1186/s12905-019-0850-y

37. Taner, A. & Demirel Bozkurt, Ö. (2021). Görme Yetersizliği Olan Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Yolları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *14* (1), 84-91. doi:10.46483/deuhfed.684928

38. Tejeji, M. Y., Assefa, B., Kedebe, T., McDowell, M. & Tenaw, E. (2017). *Assessment on Family Planning Needs of People Living with Disabilities: Case of Addis Ababa, Ethiopia.* Retrieved date: March10, 2022, https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-disability-report.pdf

39. Badu, E., Mensah, I., Gyamfi, N., Agyei-Okyere, E., Eric, A. & Adusei-Nkrumah, J. (2019). Knowledge and Sources of Accessing Sexual and Reproductive Health Information Among Visually Impaired Women in Ghana. *BMC Res Notes. 12* (529), 2-8. doi:10.1186/s13104-019-4568-6

40. Arar Alpaslan, M., Erbil, N. & Yıldırım, F. (2021). Engelli Kadınlarda Üreme Sağlığı Sorunları ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Androloji Bülteni*, *23*, 250−255. doi:10.24898/tandro.2021.16870

41. Cangöl, E., Palas Karaca, P. & Aslan, E. (2013). Engelli Bireylerde Cinsel Sağlık. *Androloji Bülteni*, *15* (53), 141–146.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

REHABİLİTASYONDA EĞİTİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Hacer Özel

Giriş

"Doğuştan ya da hastalık, kaza ya da yaralanma nedeniyle bazı fonksiyonlarını kaybetmiş bireyi tıbbi, psikolojik, sosyal ve mesleki yönlerden mümkün olan en iyi düzeye ulaştırarak kendine, ailesine, topluma daha yararlı olmasını sağlamayı amaçlayan, kalıcı sakatlıkların etkilerini en aza indirmek için düzenlenen tedavi edici çalışmaları kapsayan rehabilitasyon süreci bakım ve tedavi uygulamaları, eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle yürütülmektedir." (1). Akciğer ve solunum hastalıkları, kardiyak hastalıklar, multipl skleroz gibi nörolojik hastalıklar, inme, motor nöron hastalığı ve diğer durumlar, kalça ve diz artroplastisi ve subakut veya kronik sırt ağrısı gibi kas-iskelet bozuklukları, maligniteler ve daha bir çok hastalıkta rehabilitasyon uygulamalarına gereksinim duyulmaktadır (2). Günümüzde hastaların daha kısa süre hastanede kalmaları ve iyileşme dönemlerini evde geçirmeleri nedeniyle hasta ve ailesi, bakım gereksinimlerinin karşılanmasında daha etkin rol almaktadır. Hasta ve ailesinin eğitimi bütüncül hemşirelik yaklaşımının bir parçasıdır. Hasta bakımının etkili olması için hasta ve ailesinin eğitimi giderek daha fazla önem kazanmaktadır (3-5).

Rehabilitasyonda Hasta ve Ailesinin Eğitimi Süreci

Rehabilitasyonda ve ailesinin eğitimi, hasta merkezli, öğrenenin hedeflerine ve gereksinimlerine uygun, yüksek kalitede rehabilitasyon ve sağlığının iyileştirilmesi için hastanın istekli olarak bilgi, tutum ve davranışların değişimini içerir (6).

ile 11 yaşları arasındaki nörolojik yetersizlikleri olan çocuklar için internet tabanlı eğitim animasyonunun Manyetik Rezonans Görüntüleme taramasına hazırlık sürecine üzerinde olumlu etkisi olduğu vurgulanmıştır (60).

Sanal gerçeklik: Günümüzde hasta eğitiminde sanal gerçekliğin kullanıldığı görülmektedir. *"Sanal gerçeklik, bilgisayar kaynaklı üç boyutlu oyunlarda karşılaşılan, kullanıcının bu ortama girdiğinde dünya ile ilişkisinin tamamen yok olduğu bir ortam olarak ifade edilebilir."* (61). Jimenez ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmada hasta eğitiminde sanal gerçeklik kullanımının radyasyon tedavisi gören meme kanseri hastalarının bilgisini ve deneyimlerini olumlu şekilde etkilediği belirtilmiştir (62).

Robotlar: Son yıllarda hasta eğitiminin gerçekleştirilmesinde robotların kullanıldığı da görülmektedir. Henkemans ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında 8-12 yaş arası diyabetli çocukların bireyselleştirilmiş robot ile iletişim kurdukları, robotu taklit ettikleri ve diyabet bilgi düzeyinde artışın gözlediği bildirilmiştir (63).

Sonuç

Sonuç olarak, rehabilitasyonda hasta ve ailesinin eğitimi, hasta ve ailesinin bakıma etkin katılımı hastalığa uyumu, iyileşmeyi ve hastalık ile baş etme sürecinde büyük katkı sağlamaktadır. Sağlık profesyonelleri hasta eğitiminin öneminin farkında olarak sürecin her aşamasını özenle yapılandırmalı, hasta ve ailesinin gereksinimlerini belirlemelidir. Ayrıca verileri toplamalı, hasta ve ailesine uygun eğitim yöntem ve teknikleriyle eğitimi gerçekleştirmeli ve eğitimin etkinliğini, hedeflere ulaşılma durumunu değerlendirmelidir. Rehabilitasyonda hasta eğitimine ilişkin doğru, güncel ve kanıta dayalı bilgilere sahip olan eğitimci, eğitim etkinliklerini bu bilgiler doğrultusunda gerçekleştirmelidir.

Kaynaklar

1. Akdemir, N. & Akkus, Y. (2006). Rehabilitasyon ve Hemşirelik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *13* (1), 82-91.
2. Wade, D. T. (2020). What Is Rehabilitation? An Empirical Investigation Leading to an Evidence-Based Description. *Clinical Rehabilitation*, *34* (5), 571-583. doi:10.1177/0269215520905112
3. Barnett, D. (1999). The Rehabilitation Nurse as Educator. Smith, M. (Ed.). in Rehabilitation in adult nursing practice (pp. 53-76). London: Churchill Livingstone.
4. Şenyuva, E. & Taşocak, G. (2007). Hemşirelerin Hasta Eğitimi Etkinlikleri ve Hasta Eğitim Süreci. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *15* (59), 100-106.
5. Farrel, P., Raptosh, R. (2014) (Çev: Çınar, F.İ.). Hastaların ve Ailelerin Eğitimi. Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım içinde (pp.296-316), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık
6. Dreeben, O. (2010). Context Physical and Occupational Rehabilitation. Patient Education in Rehabilitation in. (p.34). USA: Jones and Bartlett Publishers.

7. Wittink, H. & Oosterhaven, J. (2018). Patient Education and Health Literacy. *Musculoskeletal Science and Practice*, *38*, 120-127. doi:10.1016/j.msksp.2018.06.004
8. Falvo, D. R. (2011). Effective Patient Education: A Guide to Increased Adherence (4th ed.). Sudbury, MA: Jones and Bartlett.
9. Kelsey, L. (2017). Essentials of Patient Education, by Susan B. Bastable. *Journal of Consumer Health on the Internet*, *21* (3), 319-20. doi:10.1080/15398285.2017.1353294
10. HCEA. (2020). Health Care Education Association. Patient Education Practice Guidelines for Health Care Professionals. Retrieved date: June 20, 2022. https://www.hcea-info.org/patient-education-practice-guidelines-for-health-care-professionals
11. Taşocak, G. (2017). *Hasta Eğitimi*. (s.3-104). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi.
12. Flanders, S. A. (2018). Effective Patient Education: Evidence and Common Sense. *Medsurg Nursing*, *27* (1), 55-58.
13. Euromed Info. (2021). Process of Patient Education. [https://www-euromedinfo-eu.translate.goog/process-of-patient-education introduction.html/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc *https://www.hcea-info.org/patient-education-practice-guidelines-for-health-care-professionals* Erişim Tarihi: 10.07.2022]
14. Weiss, B. D. (2009). Health Literacy and Patient Safety: Help Patients Understand. 2nd edition, Chicago: American Medical Association Foundation and American Medical Association.
15. Yücel, O. (2017). Sağlık Hizmeti Sunumunda Dil Engeli ve Hasta Hakkı Olarak Tercümandan Yararlanma Hakkı. *Terazi Hukuk Dergisi*, *12* (129), 50-65. doi.org/1306-9802
16. Aguiar, A. S. C. D., Almeida, P. C. D., Grimaldi, M. R. M. & Guimarães, F. J. (2022). Health Education Technologies for People with Visual Impairment: Integraive Review. *Texto & Contexto-Enfermagem*, *31*, e20210236, 11-15. doi:10.1590/1980-265X-TCE-2021-0236en
17. Orgun, F. & Paylan Akkoç, C. (2020). Hasta Eğitim Materyallerinin Değerlendirilmesi: Okunabilirlik Formülleri ve Materyal Değerlendirme Araçları. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, *12* (3), 412-1-418. doi:10.5336/nurses.2020-74172
18. Kaya, N. & Kaya, H. (2008). Hemşireler Tarafından Geliştirilen Yazılı Hasta Eğitim Materyallerinin Okunabilirliğinin Saptanması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *11* (1), 1-6.
19. Keçeci, A., Toprak, S. & Kiliç, S. (2019). How Effective Are Patient Education Materials in Educating Patients? *Clinical Nursing Research*, *28* (5), 567-582. doi:10.1177/1054773817740521
20. Kaya, H. (2012). Hasta Eğitimi. Türkinaz Atabek Aştı, Ayişe Karadağ (Ed). Hemşirelik Esasları, Hemşirelik Bilimi ve Sanatı içinde (s. 237-246). İstanbul: Akademi.
21. Teleş, M. & Kaya, S. (2018). Sağlık Okuryazarlığının Geliştirilmesinde Çeşitli Kişi ve Kuruluşların Rolleri. 2. Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Bildiriler Kitabı (Tam Metin). Bodrum, Türkiye
22. London, F. (2016). No Time To Teach: The Essence of Patient and Family Education For Health Care Providers (2nd ed.). Atlanta, GA: Pritchett & Hull.
23. Baska, D. Y., Madjid, T. H. & Idjradinata, P. S. (2020). The Effect of Health Education with Flashcard Media on Improvement of Knowledge and Reduction of Anxiety Degree in Adolescents Primigravida. *Global Medical and Health Communication*, *8* (1), 59-66. doi:10.29313/gmhc.v8i1.5192
24. Melnyk, B. M., Alpert-Gillis, L, Feinstein N. F., Crean, H. F., Johnson, J. Fairbanks, E., Small, L., Rubenstein, J., Slota, M. & Corbo-Richert B. (2004). Creating Opportunities for Parent Empowerment: Program Effects on The Mental Health/Coping Outcomes of Critically Ill Young Children and Their Mothers. *Pediatrics, 113* (6), e597-e607. doi:10.1542/peds.113.6.e597
25. Akın, S. (2020). Hasta Eğitimi. Çaylan Pektekin, Semiha Akın (Ed). Sağlık Bilimlerinde Eğitim içinde. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.
26. Friedman, A. J., Cosby, R., Boyko, S., Hatton-Bauer, J. & Turnbull, G. (2011). Effective Teaching Strategies and Methods of Delivery for Patient Education: A Systematic Review and Practice Guideline Recommendations. *Journal of Cancer Education*, *26* (1), 12-21. doi:10.1007/s13187-010-0183-x

27. Zheng, F., Liu, S., Liu, Y. & Deng, L. (2019). Effects of an Outpatient Diabetes Self-Management Education on Patients with Type 2 Diabetes in China: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Diabetes Research*, 1073131. doi:10.1155/2019/1073131
28. Mensing, C. R. & Norris, S. L. (2003). Group Education in Diabetes: Effectiveness and Implementation. *Diabetes Spectrum*. *16*, 96-103. doi:10.2337/diaspect.16.2.96
29. Walters, J. A., Courtney-Pratt, H., Cameron-Tucker, H., Nelson, M., Robinson, A., Scott, J. & Wood-Baker, R. (2012). Engaging General Practice Nurses in Chronic Disease Self-Management Support in Australia: Insights from A Controlled Trial In Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Australian Journal of Primary Health*, *18* (1), 74-79. doi:10.1071/PY10072
30. Özdemir, H. ve Taşçı, S. (2013). Motivasyonel Görüşme Tekniği ve Hemşirelikte Kullanımı. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1* (1), 41-47.
31. Lange, N. (2005). Influence Positive Change with Motivational Interviewing. *The Nurse Practitioner*, *30* (3), 44-53. doi:10.1097/00006205-200503000-00007
32. Griffey, R. T., Shin, N., Jones, S., Aginam, N., Gross, M., Kinsella, Y., Williams, J. A., Carpenter, C. R., Goodman, M. & Kaphingst K. A. (2015). The Impact of Teach-Back on Comprehension of Discharge Instructions and Satisfaction Among Emergency Patients with Limited Health Literacy: A Randomized, Controlled Study. *J Commun Healthc*. *8* (1), 10–21. doi:10.1179/1753807615Y.0000000001
33. Slater, B. A, Huang, Y. & Dalawari, P. (2017). The Impact of Teach-Back Method on Retention of Key Domains of Emergency Department Discharge Instructions. *J Emerg Med*. *53* (5), 59–65. doi:10.1016/j.jemermed.2017.06.032
34. Talevski, J., Wong Shee, A., Rasmussen, B., Kemp, G. & Beauchamp, A. (2020). Teach-Back: A Systematic Review of Implementation and Impacts. *PLoS One*, *15* (4), e0231350. doi:10.1371/journal.pone.0231350
35. Yen, P. H. & Leasure, A. R. (2019). Use and Effectiveness of the Teach-Back Method in Patient Education and Health Outcomes. *Federal Practitioner*, *36* (6), 284-9.
36. Caplin, M. & Saunders, T. (2015). Utilizing Teach-Back to Reinforce Patient Education: A Step-By-Step. Approach. *Orthopaedic Nursing*, *34* (6), 365-368. doi:10.1097/NOR.0000000000000197
37. Graham, S. & Brookey, J. (2008). Do Patients Understand? *The Permanente Journal*, *12* (3), 67. doi:10.7812/tpp/07-144
38. Rankin, S. H., Stallings, K. D. & London, F. (2005). Patient Education in Health and Illness. Lippincott Williams & Wilkins.
39. Sharma, S. K. (2017). Patient Education. Potter and Perry's Fundamentals of Nursing. Second South Asia Edition. (pp.157-176). New Delhi: RELX India
40. Kiger, A. (2004). *Teaching for Health*. (3rd Edition). Elsevier Health Sciences. (pp 100-200). Edinburgh: Churchill Livingstone.
41. Çelebi, A., Aytekin, A., Küçükoğlu, S. & Çelebioğlu, A. (2015). Hastanede Yatan Çocuk ve Oyun. *Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital*, *5* (3), 156-160. doi:10.5222/buchd.2015.156
42. Yayan, E. H. & Zengin, M. (2018). Çocuk Kliniklerinde Terapötik Oyun. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *7* (1), 226-233.
43. Pelicand, J., Gagnayre, R., Sandrin-Berthon, B. & Aujoulat, I. (2006). A Therapeutic Education Programme for Diabetic Children: Recreational, Creative Methods, and Use of Puppets. *Patient Education and Counseling*, *60* (2), 152-163. doi:10.1016/j.pec.2004.12.007
44. Demir, Y. & Gözüm S. (2011). Sağlık Eğitiminde Yeni Yönelimler; Web Destekli Sağlık Eğitimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 4* (4), 196-203.
45. Doğu, Ö., Kaya, H., Gündüz, H. & Parlak, Z. (2015). Miyokard İnfarktüsü Geçirmiş Bireylere Eğitim ve Danışmanlıkta Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Önerisi. *MN Kardiyoloji*, *22* (4), 217-22.
46. Srikesavan, C., Bryer, C., Ali, U. & Williamson, E. (2019). Web-Based Rehabilitation Interventions for People with Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. *Journal of Telemedicine and Telecare*, *25* (5), 263-275. doi:10.1177/1357633X18768400

47. Tallner, A., Pfeifer, K. & Mäurer, M. (2016). Web-Based Interventions in Multiple Sclerosis: The Potential of Tele-Rehabilitation. *Therapeutic Advances in Neurological Disorders*, *9* (4), 327-335. doi:10.1177/1756285616640684

48. Jongerius, C., Russo, S., Mazzocco, K. & Pravettoni, G. (2019). Research-Tested Mobile Apps for Breast Cancer Care: Systematic Review. *JMIR Mhealth Uhealth. 7* (2), e10930. doi:10.2196/10930

49. Toğluk, E. & Şendir, M. (2021). Mobile Application in Stoma Care Education: STOMA-M. *Journal of Education and Research in Nursing. 18* (2), 270-275. doi:10.5152/jern.2021.85688

50. Çınar, D., Karadakovan, A. & Erdoğan, A. P. (2021). Effect of Mobile Phone App-Based Training on The Quality of Life For Women with Breast Cancer. *European Journal of Oncology Nursing*, *52*, 101960. doi:10.1016/j.ejon.2021.101960

51. Davis, S. & Oakley-Girvan, I. (2015). mHealth Education Applications Along the Cancer Continuum. *J Cancer Educ. 30* (2), 388-394. doi:10.1007/s13187-014-0761-4

52. Archangeli, C., Marti, F. A., Wobga-Pasiah, E. A. & Zima, B. (2017). Mobile Health Interventions for Psychiatric Conditions in Children: A Scoping Review. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *26* (1), 13-31. doi:10.1016/j.chc.2016.07.009

53. Yüksel, M. & Bektaş, H. (2020). Diyabete Bağlı Kronik Komplikasyonların Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar. *Current Approaches in the Administration of Chronic Complications Related to Diabetes*. *12* (1), 133-57. doi:10.5336/nurses.2019-70201

54. Ekingen, E. (2021). Diyabet Hastalığı Bağlamında Oyunlaştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, *7* (28), 388-401.

55. Lieberman, D. A. (2001). Management of Chronic Pediatric Diseases with Interactive Health Games: Theory and Research Findings. *The Journal of Ambulatory Care Management*, *24* (1), 26-38. doi:10.1097/00004479-200101000-00004

56. Bany Hamdan, A., Ballourah, W., Elghazaly, A., Javison, S., Alshammary, S., Erlandez, R., Garatli, A., Mohammad, H. & Alharbi, M. (2022). The Effect of Video-Assisted Education Prior Intrathecal Chemotherapy on Anxiety and Knowledge Enhancement. *Journal of Cancer Education*, *37* (1), 65-70. doi:10.1007/s13187-020-01787-1

57. Yıldız, T. (2015). Cerrahi Hasta Eğitiminde Kullanılan Güncel Yöntemler: Hastalık Merkezli Değil Hasta Merkezli Eğitim. *Clinical and Experimental Health Sciences*, *5* (2), 129-133.

58. Abed, M.A, Himmel, W., Vormfelde, S, Koschack, J. (2014). Video-Assisted Patient Education to Modify Behavior: A Systematic Review. *Patient Educ Couns*., *97* (1), 16-22. doi:10.1016/j.pec.2014.06.015.

59. Szeszak, S., Man, R., Love, A., Langmack, G., Wharrad, H. & Dineen, R. A. (2016). Animated Educational Video to Prepare Children for MRI Without Sedation: Evaluation of The Appeal and Value. *Pediatric Radiology*, *46* (12), 1744-50. doi:10.1007/s00247-016-3661-4

60. McGlashan, H. L., Dineen, R. A., Szeszak, S., Whitehouse, W. P., Chow, G., Love, A., Langmack, G. & Wharrad, H. (2018). Evaluation of an Internet-Based Animated Preparatory Video for Children Undergoing Non-Sedated MRI. *The British Journal of Radiology*, *91* (1087), 20170719. doi:10.1259/bjr.20170719

61. İçten, T. & Bal, G. (2017). Artırılmış Gerçeklik Üzerine Son Gelişmelerin ve Uygulamaların İncelenmesi. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*, *5* (2), 111-36.

62. Jimenez, Y. A., Cumming, S., Wang, W., Stuart, K., Thwaites, D. I. & Lewis, S. J. (2018). Patient Education Using Virtual Reality Increases Knowledge and Positive Experience for Breast Cancer Patients Undergoing Radiation Therapy. *Supportive Care in Cancer*, *26* (8), 2879-2888. doi:10.1007/s00520-018-4114-4

63. Henkemans, O. A. B., Bierman, B. P., Janssen, J., Neerincx, M. A., Looije, R., van der Bosch, H. & van der Giessen, J. A. (2013). Using a Robot to Personalise Health Education for Children with Diabetes Type 1: A Pilot Study. *Patient Education and Counselling*, *92* (2), 174-181. doi:10.1016/j.pec.2013.04.012

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

PEDİATRİDE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Eda Aktaş

Giriş

Pediyatrik rehabilitasyon; gebelikte, doğum sırasında ya da doğumdan sonra oluşan özür ya da engel durumunun rehabilitasyonudur. Amaç; çocuğun mümkün olan en üst düzeyde bağımsızlığını kazanması, günlük yaşam becerilerini geliştirmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasıdır (1,2). Rehabilitasyon gereksinimi olan çocuklar; fiziksel, gelişimsel, davranışsal ve duygusal açıdan kronik sorunları olan ya da belirtilen parametreler yönünden risk altında olan çocuklardır. Bu çocuklar toplumdaki diğer çocuklara oranla daha fazla sağlık bakım gereksinimine ihtiyaç duyarlar (2). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre bu çocuklar sağlıkta eşitsizlikle karşı karşıyadır. Rehabilitasyon gereksinimi olan çocukların genel sağlık gereksinimleri yeterli düzeyde karşılanmamakta, sağlık kontrolleri ve rutin izlemleri düzenli yapılamamaktadır. Bu çocukların sağlık hizmetlerine uygun biçimde erişimini sağlamak rehabilitasyon hemşiresinin rollerinden biridir (3). Bu bölümde pediatrik rehabilitasyonda sık görülen durumlara, rehabilitasyonda kullanılan uygulamalara, rehabilitasyonda aile merkezli bakıma ve pediatrik rehabilitasyon hemşiresinin sorumluluklarına yer verilmiştir.

Pediatrik Rehabilitasyonda Sık Görülen Durumlar

Bebek ve çocuklarda karşılaşılan bazı durumlar rehabilitasyon desteği gerektirmektedir. Bu bölümde rehabilitasyon gereksiniminin sık olduğu serebral palsi,

Rehabilitasyon ekibinin merkezinde yer alan rehabilitasyon hemşiresi ekip üyeleri ile iş birliği içinde çalışır. Çocuk ve ailenin gereksinimlerinin farkında olarak kaybedilen fonksiyonların optimal düzeye ulaştırmak için çalışır, olumlu beden algısını destekler, yaşam kalitelerini artırır ve çocuğun yetişkin yaşamında toplumla bütünleşmelerini sağlayarak rehabilitasyon uygulamalarının başarıya ulaşmasında önemli katkı sağlar (3).

Kaynaklar

1. Yıldırım, M. A. (2019). Pediyatrik Rehabilitasyon Servisinde Yatan Hastaların Değerlendirilmesi. *Medical Journal of Bakırkoy*, *15* (1), 55-59. doi:10.4274/BTDMJB.galenos.2018.20180304084931
2. Apkon, S. D. & Myers, E. (2015). Medical Care of Children with Disabilities. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp.12-22) (5th edition). New York: Demos Medical.
3. Yılmaz, G. (2017). Engelli Çocuk ve Rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatric Nursing-Special Topics*, *3* (3), 169-175.
4. Coates, J., Mulpuri, K., Farr, J. & Miller, S. D. (2022). Cerebral Palsy Diagnosis and The Impact on Hip Surveillance Enrollment. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *64* (7), 1-7. doi:10.1111/dmcn.15188
5. Rosello, M., Caro-Llopis, A., Orellana, C., Oltra, S., Alemany-Albert, M., Marco-Hernandez, A. V., ... & Tomás, M. (2021). Hidden Etiology of Cerebral Palsy: Genetic and Clinical Heterogeneity and Efficient Diagnosis by Next-generation Sequencing. *Pediatric Research*, *90* (2), 284-288.
6. Tosun, Ö. & Bayat, M. (2015). Serebral Palsi. *Turkiye Klinikleri J Pediatr Nurs-Special Topics*, *1* (3), 30-5.
7. Ar, I. & Avcı, Ö. (2022). Nöromüsküler Fonksiyondaki Değişiklikler. Çeviri Editörü: Özlem Avcı. *Pediatri Hemşireliği Vaka Temelli Yaklaşım* içinde (s.574-598). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
8. Hekne, L., Montgomery, C. & Johansen, K. (2021). Early Access to Physiotherapy for Infants with Cerebral Palsy: A Retrospective Chart Review. *PloSone*, *16* (6), e0253846. doi:10.1371/journal.pone.0253846
9. Ramanandi, V. H. & Shukla, Y. U. (2022). Socio-demographic and Clinical Profile of Pediatric Patients with Cerebral Palsy in Gujarat, India. *Bulletin of Faculty of Physical Therapy*, *27* (1), 1-9. doi:10.1186/s43161-022-00077-9
10. Avcı, Ö. (2020). Çocuklarda Sinir Sistemi Hastalıkları (2. Cilt). Selmin Köse (Ed.), *Anne ve Çocuk Sağlığı* içinde (s. 283-327). İstanbul: Eğiten Kitap.
11. Patel, D. R., Neelakantan, M., Pandher, K. & Merrick J. (2020). Cerebral Palsy in Children: A Clinical Overview. *Transl Pediatr*, 9 (Suppl 1), 125-135 doi:10.21037/tp.2020.01.01
12. Velde, A., Morgan, C., Nocak, I., Tantsis, E. & Badawi, N. (2019). Early Diagnosis and Classification of Cerebral Palsy: An Historical Perspective and Barriersto an Early Diagnosis. *J. Clin. Med*, *8* (10), 1599. doi:10.3390/jcm8101599
13. Efe, E. & İşler, A. (2018). Çocuklarda Sinir Sistemi Hastalıkları, Yaralanmaları ve Hemşirelik Bakımı. Zeynep Conk, Zümrüt Başbakkal, Hatice Bal Yılmaz, Bahire Bolışık (Ed.), *Pediatri Hemşireliği* içinde (s.615-666). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
14. Chin, E. M., Gwynn, H. E., Robinson, S. & Hoon, A. H. (2020). Principles of Medical and Surgical Treatment of Cerebral Palsy. *Neurologic Clinics*, *38* (2), 397-416. doi:10.1016/j.ncl.2020.01.009
15. Phillips, L. A., Burton, J. M. & Evans, S. H. (2017). Spina Bifida Management. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, *47* (7), 173-177. doi:10.1016/j.cppeds.2017.06.007

16. Avagliano, L., Massa, V., George, T. M., Qureshy, S., Bulfamante, G. P. & Finnell, R. H. (2019). Overview on Neural Tube Defects: From Development to Physical Characteristics. *Birth Defects Research*, *111* (19), 1455-1467. doi:10.1002/bdr2.1380

17. Çavuşoğlu, H. (2013). Çocuk Sağlığı Hemşireliği (1. Cilt). 11. Baskı, Ankara: Sistem Ofset Basımevi.

18. Gannon Tagher, C. & Knapp L.M. (2020). Alterations in Neurological and Sensory Function. In: *Pediatric Nursing a Case Based Approach* (pp.377-416). USA: Wolters Kluwers.

19. Sarıkaya Karabudak, S. & Ergün, S. (2018). Yenidoğan Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Zeynep Conk, Zümrüt Başbakkal, Hatice Bal Yılmaz, Bahire Bolışık (Ed.), *Pediatri Hemşireliği* içinde (s.289-358). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

20. Akyuva, Y. (2016). İntrauterin Hayatta Oluşan Nöral Gelişim Hasarı: Spina Bifida. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *9* (2), 61-66.

21. Mohd-Zin, S. W., Marwan, A. I., Abou Chaar, M. K., Ahmad-Annuar, A. & Abdul-Aziz, N. M. (2017). Spina Bifida: Pathogenesis, Mechanisms, and Genes in Mice and Humans. *Scientifica*, *2017,* 5364827, 1-29. doi:10.1155/2017/5364827

22. Geçkil, E. (Yazar: Brown, J. P. &Braun, P. G.). (2020). Nörofizyolojik Fonksiyon Bozukluğu Olan Çocuğun Bakımı. Çevri Editörü: Firdevs Erdemir, Naime Altay, Ebru Kılıçarslan Törüner, (Eds): Wendy Votroubek, Aaron Tabacco. Hemşireler için Pediatrik Evde Bakım Aile Merkezli Yaklaşım içinde (s. 107-155). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

23. Pico, E. L., Wilson, P. E., Smith, K., Thomson, J., Young, J., Ettinger, D., Clayton, G. H. Sobus, K. (2015). Spina Bifida. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), Pediatric Rehabilitation (pp. 373-411) (5th edition). New York: Demos Medical.

24. Kim, I., Hopson, B., Aban, I., Rizk, E. B., Dias, M. S., Bowman, R., ... & Rocque, B. G. (2018). Decompression for Chiari Malformation Type II in Individuals with Myelomeningocele in the National Spina Bifida Patient Registry. *Journal of Neurosurgery: Pediatrics*, *22* (6), 652-658. doi:10.3171/2018.5.PEDS18160

25. Marreiros, H. (2018). Update on Bone Fragility in Spina Bifida. *J Pediatr Rehabil Med*, *11* (4), 265-81. doi:10.3233/PRM-180555

26. Akgülle, A. H., Yücel, F. N. & Saygı, E. K. (2020). Spina Bifidalı Çocuklarda Kırık Gelişimi. *Turk J Osteoporos*, *26*, 165-8. doi:10.4274/tod.galenos.2020.49379

27. Beytut, D. (2018). Genetik Sorunu Olan Çocuklar ve Hemşirelik Yaklaşımı. Zeynep Conk, Zümrüt Başbakkal, Hatice Bal Yılmaz, Bahire Bolışık (Ed.), *Pediatri Hemşireliği* içinde (s.271-288). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

28. Duan, D., Goemans, N., Takeda, S. I., Mercuri, E. & Aartsma-Rus, A. (2021). Duchenne Muscular Dystrophy. *Nature Reviews Disease Primers*, *7* (1), 1-19. doi:10.1038/s41572-021-00248-3

29. Ryder, S., Leadley, R. M., Armstrong, N., Westwood, M., De Kock, S., Butt, T., ... & Kleijnen, J. (2017). The Burden, Epidemiology, Costs and Treatment for Duchenne Muscular Dystrophy: An Evidence Review. *Orphanet Journal of Rare Diseases*, *12* (1), 1-21. doi:10.1186/s13023-017-0631-3

30. Wahlgren, L., Kroksmark, A. K., Tulinius, M. & Sofou, K. (2022). One in Five Patients with Duchenne Muscular Dystrophy Dies from Other Causes Than Cardiac or Respiratory Failure. *European Journal of Epidemiology*, *37* (2), 147-156. doi:10.1007/s10654-021-00819-4

31. Geçkil, E., Çetinkaya, Ş. & Cabar, D. (2018). Çocuklarda Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları, Yaralanmaları ve Hemşirelik Bakımı. Zeynep Conk, Zümrüt Başbakkal, Hatice Bal Yılmaz, BahireBolışık (Ed.), *Pediatri Hemşireliği* içinde (s.699-740). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

32. Wang, J. Z., Yang, M., Meng, M. & Li, Z. H. (2022). Clinical Characteristics and Treatment of Spinal Cord İnjury in Children and Adolescents. *Chinese Journal of Traumatology*. *16*, S1008-1275(22)00044-X. doi:10.1016/j.cjtee.2022.04.007

33. Hornyak IV, J. E., Wheaton, M. W. & Nelson, V. S. (2015). Spinal Kord Injuries. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp.412-428) (5th edition). New York: Demos Medical.

34. Botchway, E. N., Knight, S., Muscara, F., Greenham, M., D'Cruz, K., Bonyhady, B., ... & Scheinberg, A. (2022). Rehabilitation Models of Care for Children and Youth Living with Traumatic Brain and/or Spinal Cord Injuries: A Focus on Family-centred Care, Psychosocial Wellbeing, and Transitions. *Neuropsychological Rehabilitation*, *32* (4), 537-559. doi:10.1080/09602011.2020.1833945

35. Mano, H., Fujiwara, S., Takamura, K., Kitoh, H., Takayama, S., Ogata, T., ... & Haga, N. (2018). Congenital Limb Deficiency in Japan: A Cross-sectional Nationwide Survey on Its Epidemiology. *BMC Musculoskeletal Disorders*, *19* (1), 1-10. doi:10.1186/s12891-018-2195-3

36. Syvänen, J., Nietosvaara, Y., Hurme, S., Perheentupa, A., Gissler, M., Raitio, A. &Helenius, I. (2021). Maternal Risk Factors for Congenital Limb Deficiencies: A Population-Based Case–Control Study. *Paediatric and Perinatal Epidemiology*, *35* (4), 450-458. doi:10.1111/ppe.12740

37. Modrcin, A., McLaughlin, M. & Matthew Luetk M. (2015). Pediatric Limb Deficiencies. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp.307-335) (5th edition). New York: Demos Medical.

38. Dukhovny, S., Van Bennekom, C. M., Gagnon, D. R., Hernandez Diaz, S., Parker, S. E., Anderka, M., ... & Mitchell, A. A. (2018). Metformin in the First Trimester and Risks for Specific Birth Defects in the National Birth Defects Prevention Study. *Birth Defects Research*, *110* (7), 579-586. doi:10.1002/bdr2.1199.

39. Tinker, S. C., Gilboa, S. M., Moore, C. A., Waller, D. K., Simeone, R. M., Kim, S. Y., ... & Study, N. B. D. P. (2020). Specific Birth Defects in Pregnancies of Women with Diabetes: National Birth Defects Prevention Study, 1997–2011. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *222* (2), 176. e1-176.e11. doi:10.1016/j.ajog.2019.08.028

40. Mano, H., Fujiwara, S. & Haga, N. (2021). How Children with Congenital Limb Deficiencies Visually Attend to Their Limbs and Prostheses: Eye Tracking of Displayed Still Images and Visuospatial Body Knowledge. *Developmental Neurorehabilitation*, *24* (8), 547-554. doi:10.1080/17518423.2021.1901151

41. Sayın Kasar, K., Yıldırım, Y. & Özer, S. (2018). Rehabilitasyon Hemşireliğinde Hortikültürel Terapi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *34* (3), 119-127.

42. Pavone, V., Testa, G., Restivo, D. A., Cannavò, L., Condorelli, G., Portinaro, N. M. & Sessa, G. (2016). Botulinum Toxin Treatment for Limb Spasticity in Childhood Cerebral Palsy. *Frontiers in Pharmacology*, *7* (29), 1-6. doi:10.3389/fphar.2016.00029

43. Alter, K. E. & Murphy K. P. (2015). Guidance Techniques for Botulinum Toxins and Others Injections. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp. 153-169) (5th edition). New York: Demos Medical.

44. Strobl, W., Theologis, T., Brunner, R., Kocer, S., Viehweger, E., Pascual-Pascual, I. & Placzek, R. (2015). Best Clinical Practice in Botulinum Toxin Treatment for Children with Cerebral Palsy. *Toxins*, *7* (5), 1629-1648. doi:10.3390/toxins7051629

45. Picelli, A., Santamato, A., Chemello, E., Cinone, N., Cisari, C., Gandolfi, M., ... & Baricich, A. (2019). Adjuvant Treatments Associated with Botulinum Toxin İnjection for Managing Spasticity: An Overview of the Literature. *Annals of Physical and Rehabilitation Medicine*, *62* (4), 291-296. doi:10.1016/j.rehab.2018.08.004

46. Kahraman, A., Seyhan, K., Değer, Ü., Kutlutürk, S. & Mutlu, A. (2016). Should Botulinum Toxin A Injections be Repeated in Children with Cerebral Palsy? A Systematic Review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *58* (9), 910-917. doi:10.1111/dmcn.13135

47. Koczur, E. L., Strine, C. E., Peischl, D., Lytton, R., Rahman, T. & Alexander M. A. (2015). Orthotics and Assistive Devices. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp. 172-195) (5th edition). New York: Demos Medical.

48. Bilgili, F., Temelli, Y. & Akalın, N. E. (2018). Serebral Palside Cihazlama ve Ortez Kullanımı. *TOTBİD Dergisi*, *17*, 437-445.

49. Tarsuslu Şimşek, T. (2019). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Teknoloji. Ela Tarakçı, Devrim Tarakçı (Ed.), Rehabilitasyonda Teknoloji içinde (s. 245-266). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

50. Köse, K. C. (2021). Alt Ekstremitenin Robotik Rehabilitasyonu. *Journal of Scientific Reports-C*, *2*, 18-31.

51. Özbudak Demir, S. (2015). Omurilik Yaralanmalı Hastalarda Robot Yardımlı Yürüme Eğitimi. *Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, *61*, S37-S44.

52. Elbasan, B. & Adıgüzel, H. (2019). Engelli Çocuklar için Mobilite Yardımcıları. Ela Tarakçı, Devrim Tarakçı (Ed.), Rehabilitasyonda Teknoloji içinde (s. 203-210). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

53. Miller, M. & Kaitz, E. (2015). Adaptive Sports and Recreation. Michael A. Alexander, Dennis J. Matthews (Eds.), in: Pediatric Rehabilitation (pp. 196-216), (5th edition). New York: Demos Medical.

54. Sarol, H., Güloğlu, N., Gürkan, R. K. & Budak, D. (2022). Özel Eğitim Kurum Yöneticileri Perspektifinden Uyarlanmış Fiziksel Aktivite Uygulamaları: Fenomenolojik Bir Yaklaşım. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, *9* (1), 36-52.

55. Savucu, Y. (2019). Uyarlanmış Beden Eğitimi ve Spor. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences*, *5* (4), 192-200.

56. Diaz, R., Miller, E. K., Kraus, E. & Fredericson, M. (2019). Impact of Adaptive Sports Participation on Quality of Life. *Sports Medicine and Arthroscopy Review*, *27* (2), 73-82. doi:10.1097/JSA.0000000000000242

57. Winnick, J. P. & Poretta, D. L. (2017). *Adapted Physical Education and Sport* (Sixth Edition). Illinois: Human Kinetics.

58. Kılıçarslan Törüner, E. & Büyükgönenç, L. (2017). Çocuk Sağlığı: Temel Hemşirelik Yaklaşımları içinde (s.24-25). Ankara: Göktuğ Yayıncılık.

59. Yılmaz, Ö. E. & Gözen, D. (2019). Pediatri Hemşireliğinde Aile Merkezli Bakımın Önemi ve Bakım Kalitesini Geliştirmedeki Değeri. Emine Geçkil (Ed.), Pediatri Hemşireliğinde Aile Merkezli Bakım içinde (s.5-11). Ankara: Türkiye Klinikleri.

60. Öztürk, C. & Ayar, D. (2019). Pediatride Aile Merkezli Bakımın Çocuk, Aile ve Hemşireler Üzerine Yansımaları. Emine Geçkil (Ed.), Pediatri Hemşireliğinde Aile Merkezli Bakım içinde (s.12-17). Ankara: Türkiye Klinikleri.

61. Jolley J. & Shields L. (2009). The Evolution of Family-centered Care. *Journal of Pediatric Nursing, 24* (2), 164-70. doi:10.1016/j.pedn.2008.03.010

62. An, M. & Palisano, R. J. (2014). Family–Professional Collaboration in Pediatric Rehabilitation: A Practice Model. *Disability and Rehabilitation*, *36* (5), 434-440. doi:10.3109/09638288.2013.797510

63. King, G., Williams, L. & Hahn Goldberg, S. (2017). Family-Oriented Services in Pediatric Rehabilitation: A Scoping Review and Framework to Promote Parent and Family Wellness. *Child Care, Health and Development*, *43* (3), 334-347. doi:10.1111/cch.12435

64. Smart, E., Nalder, E., Rigby, P. & King, G. (2019). Generating Expectations: What Pediatric Rehabilitation Can Learn From Mental Health Literature. *Physical &Occupational Therapy in Pediatrics*, *39* (2), 217-235. doi:10.1080/01942638.2018.1432007

65. Lavigne, J., Rushton, P. W. & Trudelle, N. (2017). Perceptions of A Multidisciplinary Team Regarding A Pediatric Rehabilitation Modified Needs Assessment. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, *24* (6), 431-437. doi:10.1080/11038128.2017.1320584

66. Beyece İncazlı, S., Özer, S. & Yıldırım, Y. (2016). Rehabilitasyon Hemşireliğinde Hayvan Destekli Uygulamalar. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5* (2), 88-93. doi:10.5505/bsbd.2016.98700

67. Australasian Rehabilitation Nurses' Association. Retrieved date: June 6, 2022. http://www.arna.com.au

68. Güdücü Tüfekci, F. & Kadiroğlu, T. (2017). Engelli Çocuk ve Hemşirelik Yönetimi. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatric Nursing-Special Topics*, *3* (3), 185-192.

69. Öztürk, C. (Yazar: Williams, S.). (2020). Ebeveyn Eğitiminde Hemşirenin Rolü. Çevri editörü: Firdevs Erdemir, Naime Altay, Ebru Kılıçarslan Törüner, (Eds): Wendy Votroubek, Aaron Tabacco. *Hemşireler için Pediatrik Evde Bakım Aile Merkezli Yaklaşım* içinde (s.583-592). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

70. Oral, A., Aydın, R., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, D. & Yalıman, A. (2016). Dünya Engellilik Raporu: Türkiye'de Engellilik ile İlgili Konuların Analizi ve Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Tıp Uzmanlığının Katkıları. *J Phys Med Rehab*, *1* (62), 83-97. doi:10.5606/tftrd.2016.219

YİRMİNCİ BÖLÜM

GERİATRİK REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Gaye Öz Esmeray

Giriş

Yaşlı kavramı "olgun, görgülü, yaş yaşamış ve yaşı ilerlemiş" anlamına gelirken yaşlılık ise "yaşlı olma durumu, yaşamsal işlevlerde yavaşlama ile birlikte zihinsel ve bedensel güçte yitim" olarak tanımlanmaktadır (1). Yaşlılık bir taraftan yaşlı olma durumuna vurgu yaparken diğer taraftan yaşlanma döneminin bir uzantısı olarak da değerlendirilir (2). Yaşlılık, vücudun genelinde görülmekte olan ruhsal, zihinsel, biyolojik ve fizyolojik gerilemeleri ifade etmektedir (3).

Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin demografik yapı üzerinde meydana getirdiği değişimlere bağlı olarak her geçen gün yaşlı nüfus oranında artış meydana gelmektedir (4). Günümüzde insan ömrünün uzaması da bu gelişmeler sonucunda olmuştur. Yaşlanma ve yaşlılık canlıların hayatında kaçınılmaz bir doğal yaşam sürecidir. Yaşlanma, süreç bakımından insanın doğumundan ölümüne kadar geçen dönemi ifade etmektedir. Yaşlanma, günlük faaliyetlerde yavaşlamalara ve kısıtlamalara neden olan, genetik olumsuzluklar ve çevresel faktörler ile mücadeleyi gerektiren bir dönemdir (5).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılığı, çevresel koşullara uyum yeteneğinde meydana gelen azalma olarak tanımlamaktadır (6). *Biyolojik açıdan yaşlılık*, organların fonksiyonel olarak azalması, dokuların yıpranması ve vücut fonksiyonlarında tahribatın artmasıdır. *Kronolojik açıdan yaşlılık*, yaşlanma takvim yaşının artmasıdır. *Sosyal açıdan yaşlanma*, ileri yaş bireylerin toplumda güçlerinin azalması ya da kaybolması ile sosyal ortamlar karşısında uyumsuzluk yaşamasıdır. *Psikolojik*

açılmamıştır. Geriatri hastanesinin bulunmaması önemli eksiklik ve gereksinim duyulan bir konudur. Ülkemizde sunulan geriatrik hizmetlerin büyük çoğunluğu sadece tıbbi ve tedavi olarak devam etmektedir.

Yaşlı bireylerin yaşam kalitesini geliştirmek ve günlük yaşam aktivitelerini bağımsız yerine getirebilmeleri için bireylerin bütüncül olarak, yani biyopsikososyokültürel açıdan değerlendirilmeleri gerekmektedir ve belirlenen eksiklikler domino taşı gibi yerine konulmamalıdır. Aksi hâlde yaşam kalitesinden söz edilemeyeceği gibi hastane yatışları artacak ve hem bireyin hem de çevresinin dengesi bozulacak, önlenebilir ölüm sebeplerinden dolayı morbidite ve mortalite sayıları artacaktır. Yaşlı bireylerde bütüncül yaklaşımla sosyal gereksinimlere odaklanan tanılama yapılmalı ve çok disiplinli ekip anlayışı benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

Kaynaklar

1. Dil Derneği (2018). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
2. Metin, B. (2016). D*ünyada ve Türkiye'de yaşlanma sorunu: Yaşlanan toplum ve aktif yaşlanma*. Ankara: Gazi Kitapevi.
3. Türk Dil Kurumu. (2022). *Yaşlılık Bilimi*. Erişim: 27 Mart 2022, https://sozluk.gov.tr/.
4. Aközer, M., Nuhrat, C. & Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler Araştırması. *Aile ve Toplum Dergisi. 7* (27), 103-128.
5. Ölüç, F. (2017). *Edirne kentsel kesimde yaşlılarda sağlıkla ilintili yaşam kalitesi.* Uzmanlık Tezi. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Edirne.
6. Öztürk, M. O. & Uluşahin, A. (2011). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: Nova Danışmanlık, Dış Ticaret, Taşımacılık ve Turizm.
7. Beğer, T. & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim. 25,* 1-3.
8. Schaie, K. W. (2015). International Encyclopedia of The Social & Behavioral Sciences. Wright J.D. (ed.). *Aging Theories of Elsevier* (p.498-503).
9. Uyanık, Y. (2017). Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. *İş ve Hayat Dergisi, 3* (5), 67-100.
10. Aslan, M. & Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 7* (1), 53-62.
11. Word Bank, (2020). Erişim: 27.03.2022, http://www.worldbank.org/.
12. WHO. *Cancer Report 2020,* Edited By Stewart B, Wild CP. 2020; Erişim Tarihi: 28.03.2022, http://www.who.int/cancer/publications/WRC_2014/en/
13. TÜİK (2021). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2020, Tablo 4: Yaş grubu ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusu*. Erişim: 22.3.2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210.
14. Kinsella, K. & Wan, H. (2008). *U.S. Census Bureau: International Population Reports*. An Aging World: 2008, Washington: U.S. Government Printing Office (s. 1-209) Erişim: 20.03.2022, http://census.gov/prod/2009pubs/p95-09-1.pdf.
15. United Nations, (2021*), Department of Economic and Social Affairs Population Division: World Population Ageing 1950-2050.* Erişim: 15.03.2022, http://www.un.org/esa/population/oublications/worldageing19502050/.

16. Yardım, N. (2012). Yaşlanma ve Kronik Hastalıklar; Türkiye Perspektifi. (Ed. Aslan, D. & Ertem, M.). *Yaşlı sağlığı sorunlar ve çözümler*, Ankara: Palme Yayıncılık.
17. Demir, G., Bulucu, G. D., Özcan, A., Efe, Ö. & Urhan, D. (2014). Kırşehir'de Bir Bölgede Yaşayan Yaşlılarda Kronik Hastalık Sıklığı ve İlaç Kullanımları. *Akad Geriatri, 6*, 13-18.
18. Kinzel, J., Nowak, C., Clancy, R. J. & Pisoni, C. E. (2017). Gerontology. (Ed. Rundio A., Lorman W. J.). Editors, Family Nurse Practitioner & Adult-Gerontology Nurse Practitioner. (1st Ed., pp. 396-408). Philadelphia, Baltimore, New York, London, Buenos Aires, Hong Kong, Sydney, Tokyo, *Wolters Kluwer*.
19. Saraç, S., Erzurum, C. & Suher, M. (2012). Yatarak Tedavi Gören Geriatrik Hastaların Özellikleri. *Akad Geriatri, 4,* 104-109.
20. Kılınç, A., Çatak, B., Badıllıoğlu, O., Sütlü, S., Dikme, Ö., Aydın, O., Teker, A. & Atay, E. (2012). Acil Servise Başvuran Yaşlı Hastaların Cinsiyete Göre Başvuru Sonuçları ve Hastalıklarının Dağılımı. *S.D.Ü. Tıp Fak. Dergisi, 19* (2), 109-140.
21. Şenuzun Aykar, F. (2013). Kalp Hastalıklarında Evde Bakım. Fadıloğlu Ç, Ertem G, Şenuzun Aykar F. Editörler, *Evde Sağlık ve Bakım*, 1. Baskı, Amasya: Göktuğ Basın Yayım ve Dağıtım.
22. Olgun, N., Eti Aslan, F. & Çil, A. (2010). Toraks ve alt solunum sistemi hastalıkları. Karadakovan A, Eti Aslan F. Editörler, *Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım*. 1. Baskı, Adana: Nobel Kitapevi.
23. Fadıloğlu, Ç. (2013). Solunum Sistemi Hastalıklarında Evde Bakım. (Ed. Fadıloğlu Ç, Ertem G, Şenuzun Aykar F.). *Evde Sağlık ve Bakım*, 1. Baskı, Amasya: Göktuğ Basın Yayım ve Dağıtım.
24. Hızel, K. (2012). Yaşlılık Döneminde Görülen Başlıca Enfeksiyonlar. *Türk Geriatri Dergisi, 15,* 40-41.
25. Özen, Y., Tanrıcı Başbuğ, A., Örgücü, P., Akıncı, E., Yetkin, M. A., Ülgen Pepe, F. & Bodur, H. (2017). Evaluation of Geriatric Infections in Past Six Years. *Turkish Journal of Geriatrics, 20* (2), 82-90.
26. Ovayolu, Ö. & Ovayolu, N. (2017). Geriatrik Hematolojik Malignensilerde Akupresör ve Yorgunluk. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4* (1), 69-78.
27. İlhan, M. & Karan, M. A. (2018). Yaşlı Onkolojik Hastalarda Perioperatif Bakım. (Ed. Saka, B.). *Geriatrik Onkoloji*. 1. Baskı, Ankara: Türkiye Klinikleri.
28. Karadağ, B. & Altuntaş, Y. (2011). Yaşlılık ve Metabolik Sendrom. *Türkiye Klinikleri Journal Endocrin-Special Topics, 4* (3), 55-61.
29. Keskin, A. O., Uncu, G., Tanburoğlu, A. & Özbabalık Adapınar, D. (2016). Yaşlanma ve Yaşlılıkla İlgili Nörolojik Hastalıklar. *Osmangazi Tıp Dergisi, 38* (1), 75-82.
30. Şahin Onat, Ş., Biçer, S. & Özgirgin, N. (2013). Geriatrik Hastalarda Unutkanlık mı? Demans mı? Bir Olgu Nedeni İle. *Türk Osteoporoz Dergisi, 19*, 56-57.
31. Çopuroğlu, C. & Heybeli, N. (2011). Yaşlılarda Ortopedik Sorunlar. *GeroFam, 2* (1), 1-10. doi. org/10.549/gerofam.2011.2.1.2
32. Yaşar, G. & Türk, G. (2018). Hasta Düşmelerinin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi, 1* (1), 15-20.
33. Şahin, S. (2012). Geriatrik Sendromlar. *Klinik Gelişim, 25*, 13-17.
34. Kaya, D., Koçyiğit, S. E., Dokuzlar, Ö., Soysal, P. & Işık, A. T. (2018). Geriatri Poliklinik Olgularında Geriatrik Sendromlar: 1048 Olgunun Analizi. *Ege Tıp Dergisi,* 57 (1), 31-35.
35. Eşme, M. & Yavuz, B. B. (2018). Kapsamlı geriatrik değerlendirmenin bileşenleri, amacı ve faydaları. Yavuz B. B., Editör. *Kapsamlı Geriatrik Değerlendirme* (1. Baskı). Ankara: Türkiye Klinikleri.
36. Kaptan, G. (2016). Yaşlanma ve Yaşlılıkla İlgili Tanımlar. (Ed. Kaptan G.).*Geriatriye Çok Yönlü Bakış*. 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

37. Tabloski, P. A. (2006). *Gerontological Nursing*. 1st Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
38. Kılıç, D. (2009). Yaşlı Sağlığı. Erci B. Editör, *Halk Sağlığı Hemşireliği*, 1. Baskı, Ankara: Fırat Matbaacılık.
39. Genç, Y. & Barış, İ. (2015). Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3* (10), 36-57.
40. Bilge, U., Elçioğlu, Ö., Ünalacak, M. & Ünlüoğlu, İ. (2014). Türkiye'de Yaşlı ve Evde Bakım Hizmetleri. Euras J Fam Med. 3 (1), 1-8.
41. Naharcı, İ. (2017). Yaşlıda Önlenebilir Hastaneye Yatışlar: Rüya Mı? ve ya Gerçek mi? *İstanbul Medical Journey, 8,* 114-9.
42. Dedeli, Ö. & Kaptan, G. (2016). Yaşlılık ve yaşlanmanın sosyolojik yönü. (Ed. Kaptan G.). *Geriatriye Çok Yönlü Bakış*. 1.Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
43. Okumuş, H. (2002). III. Basamak Sağlık Hizmetlerinde Yaşlı Bakımı. *I. Ulusal Geriatri Kongresi Bildiri Kitabı.* Ankara: Türk Geriatri Vakfı Yayını.
44. Beers, M. H. & Berkow, R. (2000). Comprehensive geriatric assessment: basics of geriatric caregeriatric social work, *The Merck Manual of Geriatric* (3rd. ed.), New Jersey: Merck Sharp & Dohme Corp.
45. Cankurtaran, M. (2006). Kalp Yetmezliği ve Yaşlı. (Ed. Arıoğul, S.). *Geriatri ve Gerontoloji* içinde (s.535-549). Ankara: MN Medikal ve Nobel Yayınları.
46. Akın, B., Seviğ, Ü. & Karataş, N. (2001). Türkiye'de Gerontoloji Hemşireliği Eğitimi (I): Bir Sertifika Eğitim Programı Geliştirme Çalışması-Programın Dayandığı Temeller, Deneyimler ve Eğitim Programı Önerisi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 5* (1), 33-39.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

PSİKİYATRİ HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Latife Utaş Akhan

Giriş

Ruh sağlığı ve psikiyatrik hizmet organizasyonun yakın geçmişte kavramsal ve yapısal olarak değiştiği dikkat çekmektedir. 1950'lerde antipsikotik ilaçların piyasaya sürülmesi, şizofreni ve diğer psikotik bozuklukların tedavisini önemli ölçüde etkilemiştir (1).

Son yıllarda ağır psikiyatrik bozuklukların tedavisinin semptomların yönetimi ve stabilizasyonundan çok, daha geniş ve daha iddialı fonksiyonel iyileşmenin sağlanması hedefine doğru kaydığı dikkat çekmektedir. Psikiyatri hastalıkların farmakolojik tedavisindeki ilerlemelere rağmen tam semptom remisyonunu ve fonksiyonel iyileşmeyi sağlamak için ilaçların tek başına yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır (2). Çoğu psikiyatrik bozukluğun ciddi ve kalıcı engellilik ile ilişkili olduğunun kabul edilmesi ve uzun vadeli sonuçlarını iyileştirmek üzere etkili prosedürlerin geliştirilmesiyle birlikte ruh sağlığı alanında "psikiyatrik rehabilitasyon" teriminin rutin olarak kullanılmaya başlandığı dikkat çekmektedir.

Psikiyatrik rehabilitasyonun amacı bireylerin toplumda yaşamak, öğrenmek ve çalışmak için gereken duygusal, sosyal ve entelektüel becerileri en az miktarda profesyonel destek ile geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Ruh sağlığı sorunu olan hastaların toplumda aktif bir birey olabilmelerini sağlamak rehabilitasyonun temel amaçlarından biridir. Psikiyatrik rehabilitasyonun genel felsefesi iki strate-

katılımı "öz saygıyı" ve "öz güveni" artırarak hastaların ve yakınlarının mutluluğuna katkıda bulunur.

Tüm psikososyal rehabilitasyon müdahaleleri, psikiyatrik hastalıklar için kanıta dayalı uygulamalar olarak standart tedavinin önemli bir parçası hâline getirilmelidir.

Kaynaklar

1. Andreou, C. & Moritz, S. (2016). Non-Pharmacological Interventions for Schizophrenia: How Much Can Be Achieved and How? *Frontiers in Psychology*, *7,* 1289. doi:10.3389/fpsyg.2016.01289
2. Vita, A. & Barlati, S. (2018). Recovery from Schizophrenia: Is It Possible? *Current Opinion in Psychiatry*, *31* (3), 246-255. doi:10.1097/YCO.0000000000000407
3. Corrigan, P. W., Mueser, K. T., Bond, G. R., Drake, R. E. & Solomon, P. (2012). *Principles and Practice of Psychiatric Rehabilitation: An Empirical Approach*: Guilford Press.
4. Agarwal A. K., Rai, S., Upreti, M. C., Srivastava, A. K., Sheeba. (2015). Day Care As An Innovative Approach in Psychiatry: Analysis of Lucknow experience. *Indian J Psychiatry. 57* (2), 162-4. doi: 10.4103/0019-5545.158157
5. Sahu, K. K., Niveditha, S., Dharitri, R. & Kalyanasundaram, S. (2013). A Decade and Half of Day Care Service for Persons with Psychiatric Disabilities: The RFS (I) Experience. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, *18* (2), 37-47.
6. Roy, A., Jayarajan, D. & Sivakumar, T. (2022). Income Generation Programs for Persons with Mental Health Challenges: Practices from 13 Indian Mental Health Rehabilitation Centers. *Indian Journal of Psychological Medicine*, *44* (2), 160-166.
7. Samuel, R., Abirame, S. & Jacob, K. S. (2020). A Qualitative Study Exploring the Lived Experience of Unemployment among People with Severe Mental Illness. *Indian Journal of Psychological Medicine*, *42* (5), 435-444
8. Çiçekoğlu, P. & Duran, S. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Toplum Temelli Koruyucu Ruh Sağlığı Hizmetleri. İçinde Ünsal Barlas G, (Ed.) *Toplum Ruh Sağlığı Hemşireliği, Türkiye Klinikleri*, 1.Baskı. Ankara: 8-18.
9. Sylvestre, J., Nelson, G., Aubry, T. (Eds.). (2017). *Housing, Citizenship, and Communities for People with Serious Mental Illness: Theory, Research, Practice, and Policy Perspectives*. Oxford: University Press.
10. World Health Organization. (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps: A Manual of Classification Relating to the Consequences of Disease, Published in Accordance with Resolution WHA29. 35 of the Twenty-ninth World Health Assembly, May* 1976. World Health Organization.
11. Farkas, M. & Coe, S. (2019). From Residential Care to Supportive Housing for People with Psychiatric Disabilities: Past, Present, and Future. Frontiers in Psychiatry, 10, 862. doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00862
12. Jäckel, D., Kupper, Z., Glauser, S., Mueser, K. T., Hoffmann, H. (2017). Effects of Sustained Competitive Employment on Psychiatric Hospitalizations and Quality of Life. *Psychiatric Services*, *68* (6), 603-609.
13. Millner, U. C., Rogers, E. S., Bloch, P., Costa, W., Pritchett, S., Woods, T., Teixeira, C. & Hintz, K. (2022). Unpacking the Meaning of Work for Individuals Living with Serious Mental Illness. *Journal of Career Development*, *49* (2), 393–410. doi.org/10.1177/0894845320941256

14. Fleury, M. J., Ngui, A. N., Bamvita, M. J., Grenier, G. & Caron, J. (2014). Predictors of Healthcare Service Utilization for Mental Health Reasons. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *11*, 10559–10586
15. Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A. & Autin, K. L. (2016). The Psychology of Working Theory. *Journal of Counseling Psychology*, *63* (2), 127–148. doi.org/10.1037/cou0000140
16. Drake, R. E., Bond, G. R., Goldman, H. H., Hogan, M. F. & Karakus, M. (2016). Individual Placement and Support Services Boost Employment for People with Serious Mental Illness, But Funding is Lacking. *Health Affairs*, *35* (6), 1098–105. doi:10.1377/hlthaff.2016.0001
17. Işıl, I. Ş. I. K., Savaş, G. & Kılıç, N. (2019). Şizofreni Hastalığına Sahip Bireylerin Çalışma Hayatı Konusunda Yaşadıkları Güçlükler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10* (3), 399-408.
18. Martin, F. H., Walls, R. T., Brodwin, M. G., Parker, R. M., Siu, F. W. & Kurata, E. (2012). Competitive Employment Outcomes of Vocational Rehabilitation. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*, *43* (1), 3–10.
19. Thomas, E. C., Snethen, G. & Salzer, M. S. (2017). A Developmental Study of Community Participation of Individuals with Serious Mental Illnesses: Implications for Policy and Practice. *American Journal of Orthopsychiatry*, *87* (5), 597–605. doi.org./10.1037/ort0000269
20. Cohen, D. A., Klodnick, V. V., Stevens, L., Fagan, M. A. & Spencer, E. (2020). Implementing adapted Individual Placement and Support (IPS) Supported Employment for Transition-Age Youth in Texas. *Community Mental Health Journal*, *56* (3), 513-523. doi:10.1007/s10597-019-00508-3
21. Gewurtz, R. E., Cott, C., Rush, B. & Kirsh, B. (2012). The Shift to Rapid Job Placement for People Living with Psychiatric Disability: An Analysis of Consequences. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, *35* (6), 428–434. doi.org/10.1037/h0094575
22. Blank, A. A., Harries, P. & Reynolds, F. (2015). 'Without Occupation You Don't Exist': Occupational Engagement and Mental Illness. *Journal of Occupational Science*, *22* (2), 197–209.
23. Torres Stone, R. A., Sabella, K., Lidz, C. W., McKay, C. & Smith, L. M. (2018). The Meaning of Work for Young Adults Diagnosed with Serious Mental Health Conditions. *Psychiatric Rehabilitation Journal, 41* (4), 290–298. doi.org/10.1037/prj0000195
24. Davidson, L. (2016). The Recovery Movement: Implications for Mental Health Care and Enabling People to Participate Fully in Life. *Health Affairs*, *35* (6), 1091-1097.
25. Kudva, K. G., El Hayek, S., Gupta, A. K., Kurokawa, S., Bangshan, L., Armas-Villavicencio, M. V. C., Oishi, K., Mishra, S., Tiensuntisook, S. & Sartorius, N. (2020). Stigma in Mental Illness: Perspective from Eight Asian Nations. *Asia-Pacific Psychiatry*, *12* (2), e12380. doi:10.1111/appy.12380
26. Corrigan, P. W. & Nieweglowski, K. (2019). How Does Familiarity Impact The Stigma of Mental Illness? *Clinical Psychology Review*, *70*, 40-50. doi: 10.1016/j.cpr.2019.02.00
27. Townley, G. & Kloos, B. (2009). Development of a Measure of Sense of Community for Individuals with Serious Mental Illness Residing in Community Settings. *Journal of Community Psychology*, *37* (3), 362-380.
28. Kloos, B. & Townley, G. (2011). Investigating the Relationship between Neighbourhood Experiences and Psychiatric Distress for Individuals with Serious Mental Illness. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, *38* (2), 105-116.
29. Yanos, P. T., Stefanic, A. & Tsemberis, S. (2011). Psychological Community Integration among People with Psychiatric Disabilities and Nondisabled Community Members. *Journal of Community Psychology*, *39* (4), 390-401.
30. Karaağaç, H. & Var, E. Ç. (2021). Adli Psikiyatrik Alanda Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve İşlevleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *0* (18), 125-141. doi.org/10.46218/tshd.995837
31. Terry, R., Townley, G., Brusilovskiy, E. & Salzer, M. S. (2019). The Influence of Sense of Community on the Relationship between Community Participation and Mental Health for Individuals with Serious Mental Illnesses. *Journal of Community Psychology*, *47* (1), 163-175.

32. Salzer, M. S., Brusilovskiy, E., Prvu-Bettger, J. & Kottsieper, P. (2014). Measuring Community Participation of Adults with Psychiatric Disabilities: Reliability of Two Modes of Data Collection. *Rehabilitation Psychology*, *59* (2), 211-19. doi:10.1037/a0036002

33. Tomita, A., Burns, J. K., King, H., Baumgartner, J. N., Davis, G. P., Mtshemla, S., Nene, S. & Susser, E. (2016). Beyond Symptom Management: Family Relations, Unmet Needs of Persons Living with Severe Mental Illnesses, and Potential Implications For Social Work in South Africa. *Social Work in Health Care*, *55* (1), 12-27.

34. Panou, T., Mastorodemos, V., Papadaki, E., Simos, P. G. & Plaitakis, A. (2012). Early Signs of Memory Impairment among Multiple Sclerosis Patients with Clinically Isolated Syndrome. *Behavioural Neurology*, *25* (4), 311-326.

35. Viterbo, R. G., Iaffaldano, P. & Trojano, M. (2013). Verbal Fluency Deficits in Clinically Isolated Syndrome Suggestive of Multiple Sclerosis. *Journal of the Neurological Sciences, 330* (1-2), 56-60.

36. Keefe, R. S. (2014). The Longitudinal Course of Cognitive Impairment in Schizophrenia: an Examination of Data from Premorbid Through Posttreatment Phases of Illness. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 75 (suppl 2), 10562.

37. Antonucci, L. A., Pergola, G., Pigoni, A., Dwyer, D., Kambeitz-Ilankovic, L., Penzel, N., Romano, R., Gelao, B., Torretta, S., Rampino, A., Trojano, M., Caforio, G., Falkai, P., Blasi, G., Koutsouleris, N. & Bertolino, A. (2020). A Pattern of Cognitive Deficits Stratified for Genetic and Environmental Risk Reliably Classifies Patients with Schizophrenia from Healthy Control Subjects. *Biological Psychiatry*, *87* (8), 697-707. doi:10.1016/j.biopsych.2019.11.007

38. Menon, M., Balzan, R. P., Harper, K., Kumar, D., Andersen, D., Moritz, S. & Woodward, T. S. (2017). Psychosocial Approaches in the Treatment of Psychosis: Cognitive Behavior Therapy for Psychosis (CBTp) and Metacognitive Training (MCT). *Clinical Schizophrenia & Related Psychoses*, *11* (3), 156-163. doi:10.3371/CSRP.MEBA.022015

39. Mueser, K. T., Deavers, F., Penn, D. L. & Cassisi, J. E. (2013). Psychosocial Treatments for Schizophrenia. *Annual Review of Clinical Psychology*, *9*, 465-497.

40. Lexén, A., Hofgren, C., Stenmark, R. & Bejerholm, U. (2016). Cognitive Functioning and Employment among People with Schizophrenia in Vocational Rehabilitation. *Work, 54* (3), 735-744.

41. Attard, A. & Larkin, M. (2016). Art Therapy for People with Psychosis: A Narrative Review of The Literature. *The Lancet Psychiatry*, *3* (11), 1067-1078. doi.org/10.1016/S2215-0366(16)30146-8

42. Yang, M., He, H., Duan, M., Chen, X., Chang, X., Lai, Y., Li, J., Liu, T., Luo, C. & Yao, D. (2018). The Effects of Music Intervention on Functional Connectivity Strength of the Brain in Schizophrenia. *Neural Plasticity*, *2018*, 2821832. doi.org/10.1155/2018/2821832

43. He, H., Yang, M., Duan, M., Chen, X., Lai, Y., Xia, Y., Shao, J., Biswal, B. B., Luo, C. & Yao, D. (2018). Music Intervention Leads to Increased Insular Connectivity and Improved Clinical Symptoms in Schizophrenia. *Front Neurosci. 11*, 744. doi:10.3389/fnins.2017.00744

44. Peña, J., Sánchez, P., Elizagárate, E., Ibarretxe-Bilbao, N., Ezcurra, J., Caballero, L., Magariños, M., García Del Castillo, I., Gutiérrez, M. & Ojeda, N. (2015). Clinical (but not Cognitive) Recovery in Schizophrenia through the Experience of Fictional Cinema. *Schizophr Res Cogn. 2* (4), 189-194. doi:10.1016/j.scog.2015.10.003

45. Dudai, Y. (2012). The Cinema-Cognition Dialogue: A Match Made in Brain. *Frontiers in Human Neuroscience*, *6*, 248. doi:10.3389/fnhum.2012.00248

46. Sarbacker, S. R. (2021). *Tracing the Path of Yoga: The History and Philosophy of Indian Mind-Body Discipline*. New York: SUNY Press.

47. Cramer, H., Lauche, R., Langhorst, J. & Dobos, G. (2013). Yoga for Depression: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Depression and Anxiety*, *30* (11), 1068-83.

48. Saeed, S. A., Antonacci, D. J. & Bloch, R. M. (2010). Exercise Yoga, and Meditation for Depressive and Anxiety Disorders. *American Family Physician*, *81* (8), 981-986.

49. Vancampfort, D., Vansteelandt, K., Scheewe, T., Probst, M., Knapen, J., De Herdt, A. & De Hert, M. (2012). Yoga in Schizophrenia: A Systematic Review of Randomised Controlled Trials. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 126* (1), 12-20.
50. Varambally, S., Venkatasubramanian, G., Govindaraj, R., Shivakumar, V., Mullapudi, T., Christopher, R., Debnath, M., Philip, M., Bharath, R. D. & Gangadhar, B. N. (2019). Yoga and Schizophrenia—A Comprehensive Assessment of Neuroplasticity: Protocol for A Single Blind Randomized Controlled Study of Yoga in Schizophrenia. *Medicine*, *98* (43), e17399. doi:10.1097/MD.0000000000017399
51. Bhatia, T., Mazumdar, S., Wood, J., He, F., Gur, R. E., Gur, R. C., Nimgaonkar, V. L. & Deshpande, S. N. (2017). A Randomised Controlled Trial of Adjunctive Yoga and Adjunctive Physical Exercise Training for Cognitive Dysfunction in Schizophrenia. *Acta Neuropsychiatrica*, *29* (2), 102-114.
52. Dauwan, M., Begemann, M. J., Heringa, S. M. & Sommer, I. E. (2016). Exercise Improves Clinical Symptoms, Quality of Life, Global Functioning, and Depression in Schizophrenia: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Schizophrenia Bulletin*, *42* (3), 588-599.
53. Firth, J., Cotter, J., Carney, R. & Yung, A. R. (2017). The Pro-Cognitive Mechanisms of Physical Exercise in People with Schizophrenia. *British Journal of Pharmacology*, *174* (19), 3161-3172.
54. Vancampfort, D., Stubbs, B., Ward, P. B., Teasdale, S. & Rosenbaum, S. (2015). Integrating Physical Activity as Medicine in the Care of People with Severe Mental Illness. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *49* (8), 681-682.
55. Vancampfort, D., Stubbs, B., Ward, P. B., Teasdale, S. & Rosenbaum, S. (2015). Why Moving More Should Be Promoted for Severe Mental Illness. *The Lancet Psychiatry*, *2* (4), 295.
56. Dhillon, A. S. & Dollieslager, L. P. (2000). Rehab Rounds: Overcoming Barriers to Individualized Psychosocial Rehabilitation in an Acute Treatment Unit of a State Hospital. *Psychiatric Services*, *51* (3), 313-317.
57. Revell, E. R., Neill, J. C., Harte, M., Khan, Z. & Drake, R. J. (2015). A Systematic Review and Meta-Analysis of Cognitive Remediation in Early Schizophrenia. *Schizophrenia Research*, *168* (1-2), 213-222.
58. Nuernberg, G. L., Baeza, F. L., Fleck, M. P. & Rocha, N. S. (2016). Outcomes of Inpatients with Severe Mental Illness: A Naturalistic Descriptive Study. *Brazilian Journal of Psychiatry*, *38,* 141-147.
59. Antai-Otong, D. (2016). Psychosocial Recovery and Rehabilitation. *Nursing Clinics, 51* (2), 287-297.
60. Fukuura, Y. & Shigematsu, Y. (2021). The Work Ability of People with Mental Illnesses: A Conceptual Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18* (19), 10172.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Merve Kolcu

Giriş

Rehabilitasyon genel olarak sahip olunan işlev ve yetilerin yeniden kazandırılması olarak tanımlanmaktadır (1). Sosyal rehabilitasyon kavramının gelişmesiyle birlikte rehabilitasyon kapsamına ruh sağlığı bozulan bireyler, suçlular, sokak çocukları, bağımlı bireyler, korunmaya muhtaç çocuk, kadın, yaşlı ve engelli bireyler gibi gruplar da dâhil olmuştur. Bu kapsamın gelişmesine rehabilitasyon alanında yaşanan gelişmeler ve değişimler neden olmuş ve böylelikle sosyal rehabilitasyonun hizmet alanı genişlemiştir (1,2).

Sosyal rehabilitasyon uygulamaları kapsamında yürütülecek programlar temel olarak bireylerin yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla yürütülecek tüm sosyal rehabilitasyon uygulamaları kapsamında sağlığın korunması ve bireylerin yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik çeşitli programlar planlanmakta ve yürütülmektedir. Sosyal rehabilitasyon uygulamaları; temel yaklaşım olarak rehabilitasyon sürecinde olan birey ya da grupların tıbbi, psikolojik, ekonomik ve sosyal nedenlerle yaşadığı işlev kaybı ve bu kaybın yol açtığı yetersizliklerin önlenmesi ve/veya en aza indirilmesini benimsenmektedir (1-4).

Sosyal rehabilitasyon uygulamaları bireylerin toplum ile bağlarını koparmadan bağımsız ve üretken bir yaşam sürmesi, yaşadığı problemlerin çözümünde ise sosyal ve kurumsal kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmesini sağlayarak yaşam kalitelerinin en iyi düzeye getirilmesini destekler. Ayrıca sosyal

Kaynaklar

1. Hertberg, D. L. (2008). Rehabilitation Nursing Care of People with Intellectual/Developmental Disabilities. Shirley P. Hoeman (Ed.), Rehabilitation Nursing: Prevention, Intervention, and Outcomes. (p.610-630). USA: Mosby Elsevier.
2. Vaughn, S., Mauk, K. L., Jacelon, C. S., Larsen, P. D., Rye, J., Wintersgill, W., et al. (2016). The Competency Model for Professional Rehabilitation Nursing. *Rehabilitation Nursing*, *41 (1)*, 33-44. doi:10.1002/rnj.225
3. Aytaç, Ö., &Kurtdaş, M. Ç. (2015). Sağlık Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *25 (1)*, 231-50. doi:10.18069/fusbed.31544
4. Akın, G. (2014). İnsan Sağlığı ve Çevre Etkileşimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *54 (1)*, 105-16.
5. Sarr-Jansman, E. T. M., & Rowberry D. J. (2018). Cognition, Emotion, and Behavior. Bianca Buijck, Gerard Ribbers (Eds.), *The Challenges of Nursing Stroke Management in Rehabilitation Centres* (p.113-120). Rotterdam: Springer International Publishing.
6. Koç, A. (2012). Rehabilitation Nursing: Applications for Rehabilitation Nursing. *International Journal of Caring Sciences*, *5* (2), 80-86.
7. Li, L., Dai, J. X., Xu, L. E., Huang, Z. X., Pan, Q., Zhang, X. I., et al. (2017). The Effect of A Rehabilitation Nursing Intervention Model on Improving The Comprehensive Health Status of Patients With Hand Burns. *Burns, 43* (4), 877-885. doi:10.1016/j.burns.2016.11.003
8. Özdemir, Ü., & Taşcı, S. (2013). Kronik Hastalıklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakım. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1 (1)*, 57-72.
9. Jester, R. (2008). Supporting People with Long-term Conditions. Rebecca Jester (Ed.), *Advancing Practice in Rehabilitation Nursing*. (p.158-170). England: John Wiley & Sons.
10. Aydın, R. (2016). Toplum Temelli Rehabilitasyon. Mehmet Beyazova, Yeşim Gökçe Kutsal (Eds). *Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon* içinde (s.110-128). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
11. Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *14* (33), 79-92. doi:10.21560/spcd.17773
12. Akpınar, N. B., & Ceran, M. A. (2019). Kronik Hastalıklar ve Rehabilitasyon Hemşireliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3* (2), 140-152.
13. Gutenbrunner, C., Stievano, A., Nugraha, B., Stewart, D., & Catton, H. (2022). Nursing–A Core Element of Rehabilitation. *International Nursing Review*, *69* (1), 13-19. doi:10.1111/inr.12661
14. Christiansen, B., & Feiring, M. (2017). Challenges in the Nurse's Role in Rehabilitation Contexts. *Journal of Clinical Nursing*, *26* (19-20), 3239-3247. doi:10.1111/jocn.13674

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Kadriye Nilay Genç

Giriş

Yoğun bakım üniteleri, uzun süreli kritik bakım hizmeti alan hastaların yattığı ünitelerdir. Tedavi ve bakımın yanında kişilerin normal günlük yaşam aktivitelerini, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına rehabilitasyon hizmetlerine gereksinim vardır. Hizmetin interdisipliner olduğu yoğun bakım ünitelerinde rehabilitasyon hizmetinin de interdisipliner yürütülmesi gerekmektedir.

Rehabilitasyon reversibıl ya da irreversibıl fonksiyon sorunu yaşayan kişilerin bağımsızlıklarını yeniden kazanmaları için gereken adaptasyon ve iyileşme sürecidir. Rehabilitasyon bir travma veya hastalık nedeniyle fonksiyon kaybı (fiziksel, psikolojik, sosyal veya mesleki) yaşamış bireylere yardımcı olmak için tasarlanmış hizmet ve programları belirtmektedir (1,2,6,9).

Rehabilitasyon Hizmetlerinde Ekip Modelleri

Sağlık hizmet alanında sağlık bakım kalitesini artırmak ve maliyeti azaltmak için yöntem arayışları devam ederken dört temel profesyonel ekip modeli geliştirilmiştir. Bu modeller; medikal, multidisipliner, interdisipliner ve transdisipliner model olarak uygulanmaktadır.

tirilmesi, hasta bakımının gerçekleştirilmesi, takip ve tedavilerinin yapılmasında aktif görev alırlar. Hastalara pozisyon verirken hastanın hastalığı ve hekim direktiflerini dikkate almalıdırlar. Günlük yaşam aktiviteleri için hastanın tüm vücut bakımlarını günlük olarak gerçekleştirmelidirler. Mekanik ventilatör parametrelerini izleyip kayıt altına almalıdırlar (22).

Kaynaklar

1. Dongaz, Ö.İ, Dongaz, S., Cenikli, U., Çaman, M.B., & Bayar, B. (2021). Guillain-Barré Sendromlu Bir Hastanın Uzun Dönem Rehabilitasyon Sonuçları: Olgu Sunumu. *Karya J Health Sci, 2* (2), 61-65.
2. Hashem. M.D., Nelliot, A., & Needham, D.M. (2016). Early Mobilization and Rehabilitation in the ICU: Moving back to the future. *Respir Care, 61* (7), 971–979.
3. Polat, G.M. (2007). Yoğun Bakımda Fizyoterapi Uygulamaları. *Yoğun Bakım Dergisi, 7* (3), 357-361.
4. Kılıç, L., & Pehlivan, E. (2019). Yoğun Bakımda Pulmoner Rehabilitasyon. *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 7* (1), 144-159.
5. Wahab, R., Yip, N.H., Chandra, S., Nguyen, M., Pavlovich, K.P., Benson, T., Vilotijevic, D., Rodier, D.M., Patel, K.R., Rychcik, P., Perez-Mir, E., Boyle, S.M., Berlin, D., Needham, D.M., & Brodie, D. (2016). The Implementation of an Early Rehabilitation Program is Associated with Reduced Length of Stay: A Multi-ICU study. *Journal of the Intensive Care Society, 17* (1), 2–11.
6. Connolly, B., Denehy, L., Brett, S., Elliott, D., & Hart, N. (2012). Exercise Rehabilitation Following Hospital Discharge in Survivors of Critical Illness: An Integrative Review. *Critical Care, 16,* 226.
7. Altınışık, M., & Arıkan, F. (2020). Koronavirüs (Covıd-19) Olgularında Pulmoner Rehabilitasyon ve Yoğun Bakım Hemşiresinin Rolü. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 24* (3), 190-198.
8. Kılıç, S. (2020). Yoğun Bakımda Egzersiz Kapasitesini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Kardiyopulmoner Rehabilitasyon Programı (Danışman: Naciye Vardar Yağlı), Ankara.
9. Mauk, K. L. (Ed.) (2012). Rehabilitation Nursing: A Contemporary Approach to Practice in (s. 84) (1st Ed.). (Çeviri Ed. Hatice Sütçü Çiçek, Leyla Özdemir). Burlington: Jones & Bartlett Learning.
10. Savran Y., Limon M., Tokur M.E., & Cömert, B. (2016). Erişkin Yoğun Bakımda Entübe Hastalarda Beslenme Yetersizliğine Yol Açan Faktörler ve Zamanında Yeterli Beslenme Desteğinin Hasta Sonuçları Üzerine Etkisi. *Yoğun Bakım Derg, 7,* 15-20.
11. Tokgöz, O.S., & Öztürk, Ş. (2020). Nöro-Yoğun Bakımda Beslenme ve Sağlıkta Yaşam Kalitesi. *Selcuk Med J. 36* (2), 168-172.
12. Kıra, T., & Özdemir, E.A. (2019). Yoğun Bakım Ünitesinde Çalışan Hemşirelerin Göğüs Fizyoterapisi Hakkındaki Bilgi ve Davranışlarının İncelenmesi. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi. 23* (1), 18-26.
13. Schreiber, A., Bertoni, M., & Goligher, E.C. (2018). Avoiding Respiratory and Peripheral Muscle Injury during Mechanical Ventilation: Diaphragm-Protective Ventilation and Early Mobilization. *Critical Care Clinics. 34* (3), 357-81.
14. Fernandez-Carmona, A., Olivencia-Pena, L., Yuste-Ossorio, M.E., Penas-Maldonado, L., Grupo de Trabajo de Unidad de Ventilacion Mecanica Domiciliaria de G. (2018). Ineffective Cough and Mechanical Mucociliary Clearance Techniques. *Medicina Intensiva. 42* (1), 50-9.

15. Turner-Stokes, L., Vanderstay, R., Stevermuer, T., Simmonds, F., Khan, F., & Eagar, K. (2015). Comparison of Rehabilitation Outcomes for Long-Term Neurological Conditions: A Cohort Analysis of The Australian Rehabilitation Outcomes Centre Dataset for Adults of Working Age. *PLoS One. 10* (7), e0132275.
16. Dewlin, et al. (2018). Executive Summary: Clinical Practice Guidelines for The Prevention and Management of Pain, Agitation/Sedation, Delirium, Immobility, and Sleep Disruption in Adult Patients in The ICU. *Crit Care Med. 46*, 1532–1548. doi:10.1097/CCM.0000000000003299.
17. Terzi, B., & Kaya, N. (2011). Yoğun Bakım Hastasında Hemşirelik Bakımı. *Yoğun Bakım Derg, 1*, 21-5.
18. Korhan, E.A, Yönt Hakverdi, G., Demiray, A., Akça, A., & Eker, A. (2015). Yoğun Bakım Ünitesinde Hemşirelik Tanılarının Belirlenmesi ve NANDA Tanılarına Göre Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5* (1), 16-21.
19. Uslu, Y., & Korkmaz, F. (2015). Yoğun Bakım Hastalarında Uyku: Hemşirelik Bakımı. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi,12* (3), 156-161.
20. Küçük L, İkican T. Yoğun Bakım Hemşireliği İçinde; Yoğun Bakım Hastalarında Psikososyal Sorunlar: (Editör. Prof. Dr. Nuray ENÇ), Nobel Tıp Kitabevi, 2021. P.457.
21. İnce, D.İ. (2006). Yoğun Bakımda Solunum Destek Tedavisi. *Yoğun Bakım Dergisi, 6* (1), 28-42.
22. Efil, S., Türen, S. (2021). Yoğun Bakım Hemşireliği İçinde; Yoğun Bakım Hastalarında Solunum Sistemi Sorunları: (Editör. Prof. Dr. Nuray ENÇ), Nobel Tıp Kitabevi, p.221.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MULTİPLE SKLEROZ'DA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Recai Türkoğlu
Duygu Özkan Yaşargün

Giriş

Multiple Skleroz (MS) genç erişkinlerde sık görülen, merkezî sinir sistemi bozukluğu olup dünyada yaklaşık 2,5 milyon kişiyi etkilemektedir. Genç erişkinlerde travmaya bağlı olmayan engelliliğin birinci nedenidir. Multiple Skleroz merkezî sinir sisteminde (MSS) nöroinflamasyon ve nörodejenerasyon ile seyreden otoimmün kökenli, ak maddeyi ön planda tutan, derin gri maddeyi de etkileyebilen multifokal tutulum ile seyreden kronik bir hastalıktır. Heterojen, multifaktöryel, karmaşık gen ve çevre etkileşiminin sebep olduğu immün geçişli nörolojik bir tablo olarak da tanımlanabilir (1-3).

Multiple Skleroz inflamatuar-demiyelinizan lezyonların lokalizasyonuna bağlı olarak nörolojik bulgular ortaya çıkar. Belirtiler hafif ya da ağır olabilir. Aniden ortaya çıkabilir, sürebilir ya da kısmen düzelir. Klinik belirtilerin seyri ve şiddeti; otoimmün saldırının yarattığı hasar ve buna bağlı gelişen tamir süreçlerinin başarısına bağlıdır. İnflamatuvar-demiyelinizan lezyonlara bağlı gelişen aksonal hasar nörolojik özürlülükten birinci derecede sorumludur.

Multiple Skleroz tanısı, klinik ve manyetik rezonans görüntüleme (MRG) bulguları dikkate alınarak merkezî sinir sisteminde farklı zamanlarda, farklı bölgelerde ortaya çıkan belirti ve bulguların varlığı ile konulur. Tanının konulabilmesi için benzer klinik tabloya yol açabilecek hastalıkların dışlanması gereklidir (1,2,4).

Kaynaklar

1. Orkun, S. (2015). Multipl Skleroz. Oğuz H (Ed.), Tıbbi Rehabilitasyon içinde (s.479-496). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
2. Kurtzke, J. F. (2008). Historical and Clinical Perspectives of the Expanded Disability Status Scale. *Neuroepidemiology*, *31* (1), 1–9.https://doi.org/10.1159/000136645
3. Armutlu, M. F., Fil, A., et al. (2016). Multipl Sklerozda Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon. In: Multipl Skleroz Tanı ve Tedavi Kılavuzu içinde s.87-108. İstanbul: Galenos Yayınevi.
4. Schwid, S. R., Thornton, C.A., Pandya, S., Manzur, K.L., & Sanjak, M. (1999). Quantitative Assessment of Motor Fatigue and Strength in Multiple Sclerosis. *Neurology, 53*, 743-750.
5. Ponichtera, J. A. (1993). Exercise and Multiple Sclerosis. *Medicine and Science in Sports and Exercise 25* (4), 451-465.
6. Kraft, G. H. (1998). Rehabilitation Principles for Patients with Multiple Sclerosis. *J Spinal Cord Med. 21* (2), 117-120.
7. Burks, J. S., Bigley, G. K., & Hill, H.H. (2009). Rehabilitation Challenges in Multiple Sclerosis. *Ann Indian Acad Neurol. 12* (4), 296-306. doi:10.4103/0972-2327.58273
8. Wilkin, J.A., Sullivan, C., & Wallen, M. (2008). Treatment of Multiple Sclerosis-Related Cognitive Problems with Adjunctive Emodafinil. *Intel J MS Care. 10*, 1–10.
9. Kraft, G.H., & Bowen, J. (2005). Modafinil Forfatigue in MS: A Randomized Placebo-Controlled Double-Blind Study. *Neurology. 65*, 1995–7.
10. Efendi, H., & Kuşçu, D.Y. (Ed.), (2018). Multipl Skleroz Tanı ve Tedavi Kılavuzu içinde (s.157). İstanbul: Galenos Yayınevi.
11. Öncel, S. (2011). Multipl Skleroz. Beyazova M, Kutsal YG, (Ed.), Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon içinde (s.2839-2851). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
12. Clark, A.J., Ware, M.A., Yazer, E.D., et al. (2004). Patterns of Cannabis Use Among Patients with Multiple Sclerosis. *Neurology, 62* (11), 2098-2100.
13. Diokno, A.C., Appell, R.A., Sand, P.K., et al. (2003). Prospective, Randomised, Double –Blind Study of Efficacy and Tolerability of The Extended-Release Formulations of Oxybutinin and Tolretodine for Overactive Bladder: Results of OPERA trial. *Mayo Clinic Proc. 78*, 687-695.
14. Ata, E., & Kahraman, T. (2019). Multipl Skleroz Rehabilitasyonu. Ayşe Sağduyu Kocaman, Serkan Demir (Ed.), MS Referans Hasta Rehberi içinde (s. 92-113). İstanbul: Galenos Yayınevi.
15. Şendur, Ö.F., & Bozbaş, G.T. (2017). Multipl Skleroz Tedavi ve Rehabilitasyonu. Göksoyt (Ed.), Nörolojik Rehabilitasyon içinde (s.87-103). İstanbul: Bilmedya Grup.
16. Karakaş, S., Erkeç, C., & Yüksel, N. (Ed). (2003). Beyin ve Nöropsikoloji: Temel ve klinik bilimler (s.181-205). Ankara: Çizgi Tıp.
17. Nick, S.T., Robert, C., Billiodeaux, S., Davis, D.E., Zamanifekri, B., Sahraian, M.A., et al. (2012). Multiple Sclerosis and Pain. *Neurol Res. 34* (9), 829-41.
18. Volt, A., Kappos, L., Calabrese, P., Stöcklin, M., Gschwind, L., Opwis, K., & Penner, I. K. (2009). Working Memory Training in Patients with Multiple Sclerosis– Comparison of Two Different Training Schedules. *Restorative Neurology and Neuroscience, 27* (3), 225-235.
19. Özakbas, S. (2011). Multipl Sklerozda Semptomatik Tedavi. *Noro-Psikyatri Arsivi, 48* (2), 83-89.
20. Arsoy, E., Tüzün, E., & Türkoğlu, R. (2018). Effects of Computer-Assisted Cognitive Rehabilitation in Benign Multiple Sclerosis. *Turk J Med Sci. 48* (5), 999-1005. doi:10.3906/sag-1803-53
21. Robert, W. M.,Brian, M. S, Kwakkel, G., Dalgas,U., Feinstein, A., et al. (2017). Exercise in Patients with Multiple Sclerosis. *Lancet Neurol, 16* (10), 848-856. doi:10.1016/S1474-4422(17)30281-8

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

PARKİNSON HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Baha Naci

Giriş

Parkinson hastalığı 1817 yılında James Parkinson tarafından tanımlanmış olup hem nörolojik belirtilerle hem de motor özellik taşımayan (non-motor) sistemik belirtilerle birlikte seyreden çok sistemli, kompleks, merkezî sinir sisteminin kronik ve ilerleyici bir bozukluğudur (1). Tipik olarak 60 yaş üstü bireylerde ortaya çıkmaktadır ve yaklaşık 3:2 oranıyla erkekler kadınlara kıyasla hastalığa yakalanmaya daha yatkındır (2). Parkinson hastalığının, Alzheimer hastalığının ardından ikinci en yaygın görülen nörodejeneratif hastalık olduğu ve dünya çapında en az 6 milyon insanı etkilediği bilinmektedir (3). Yıllık insidans oranlarının gelişmiş ülkelerde 100.000 kişide 14 olduğu, 65 yaş ya da üstü bireylerde ise 100.000 kişide 160 olduğu rapor edilmiştir (4). Parkinson hastalığına yakalanan kişi sayısının hızla yaşlanan nüfus nedeniyle 2040 yılında iki katına çıkarak 12 milyona yükselmesi, böylece sağlık sistemi ve toplum üzerindeki yükü artırması beklenmektedir (5).

Parkinson hastalığı nörokimyasal bir messenger olan dopaminin üretildiği sinir hücrelerinin, bazal ganglionda lokalize substansiya nigradaki dejenerasyonuyla karakterizedir. Normal hareketi koordine eden tüm mesajlardan dopamin sorumlu olduğu için bu hücrelerin kaybıyla ortaya çıkan dopamin düzeyindeki azalma Parkinson hastalığı için karakteristik özelliği olarak tremor ve yürüme bozukluklarını içeren motor komplikasyonlara neden olur. Dopamin düzeyindeki azalma hareketlerin yavaşlamasına yol açar ve yıllar içerisinde dereceli olarak

sizler, sanal gerçeklik, esneklik eğitimi, Tai Chi, Qi Gong, Yoga, dans egzersiz terapisi) önemli rolü bulunmaktadır. Çok boyutlu yapısından dolayı Parkinson hastalığında multidisipliner ekip desteğiyle kişiye özgü bir yönetim planı gerekli olup non-farmakolojik girişimler arasında fizyoterapi ve rehabilitasyon, iş uğraşı terapisi, dil ve konuşma terapisi, hemşirelik bakım yönetimi öne çıkmaktadır.

Kaynaklar

1. Sauerbier, A., Jenner, P., Todorova, A. & Chaudhuri, K. R. (2016). Non Motor Subtypes and Parkinson's Disease. *Parkinsonism & Related Disorders*, *22 Suppl 1*, S41–S46. doi.org/10.1016/j.parkreldis.2015.09.027
2. Kalia, L. V. & Lang, A. E. (2015). Parkinson's Disease. *Lancet (London, England)*, *386* (9996), 896–912. doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61393-3
3. Wirdefeldt, K., Adami, H. O., Cole, P., Trichopoulos, D. & Mandel, J. (2011). Epidemiology and Etiology of Parkinson's Disease: a Review of the Evidence. *European Journal of Epidemiology*, *26 Suppl 1*, S1–S58. doi.org/10.1007/s10654-011-9581-6
4. Hirtz, D., Thurman, D. J., Gwinn-Hardy, K., Mohamed, M., Chaudhuri, A. R. & Zalutsky, R. (2007). How Common are the "Common" Neurologic Disorders? *Neurology*, *68* (5), 326–337. doi.org/10.1212/01.wnl.0000252807.38124.a3
5. Dorsey, E. R., Sherer, T., Okun, M. S. & Bloem, B. R. (2018). The Emerging Evidence of the Parkinson Pandemic. *Journal of Parkinson's Disease*, *8* (s1), S3–S8. doi.org/10.3233/JPD-181474
6. Jagadeesan, A. J., Murugesan, R., Vimala Devi, S., Meera, M., Madhumala, G., Vishwanathan Padmaja, M., et al. (2017). Current trends in Etiology, Prognosis and Therapeutic Aspects of Parkinson's Disease: A Review. *Acta Bio-medica: Atenei Parmensis*, *88* (3), 249–262. doi.org/10.23750/abm.v88i3.6063
7. Emig, M., George, T., Zhang, J. K. & Soudagar-Turkey, M. (2021). The Role of Exercise in Parkinson's Disease. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*, *34* (4), 321–330. doi.org/10.1177/08919887211018273
8. Moon, S., Sarmento, C., Smirnova, I. V., Colgrove, Y., Lyons, K. E., Lai, S. M., et al. (2019). Effects of Qigong Exercise on Non-Motor Symptoms and Inflammatory Status in Parkinson's Disease: A Protocol for a Randomized Controlled Trial. *Medicines (Basel, Switzerland)*, *6* (1), 13. doi.org/10.3390/medicines6010013
9. Iranzo, A., Tolosa, E., Gelpi, E., Molinuevo, J. L., Valldeoriola, F., Serradell, M., et al. (2013). Neurodegenerative Disease Status and Post-Mortem Pathology in İdiopathic Rapid-Eye-Movement Sleep Behaviour Disorder: An Observational Cohort Study. *The Lancet. Neurology*, *12* (5), 443–453. doi.org/10.1016/S1474-4422(13)70056-5
10. Noyce, A. J., Bestwick, J. P., Silveira-Moriyama, L., Hawkes, C. H., Giovannoni, G., Lees, A. J., et al. (2012). Meta-Analysis of Early Nonmotor Features and Risk Factors for Parkinson Disease. *Annals of Neurology*, *72* (6), 893–901. doi.org/10.1002/ana.23687
11. Xu, X., Fu, Z. & Le, W. (2019). Exercise and Parkinson's disease. *International Review of Neurobiology*, *147*, 45–74. doi.org/10.1016/bs.irn.2019.06.003
12. Çakmur, R. (2018). *Hareket Bozuklukları Tanı ve Tedavi Rehberi.* Türk Nöroloji Derneği-Türkiye Parkinson Hastalığı Derneği Parkinson Hastalığı ve Hareket Bozuklukları Çalışma Grubu.
13. Greenland, J. C. & Barker, R. A. (2018). The Differential Diagnosis of Parkinson's Disease. Thomas B. Stoker & Julia C. Greenland (Eds.), in: *Parkinson's Disease Pathogenesis and Clinical Aspects* (pp. 109-128). Australia: Codon Publications.

14. Nallegowda, M., Singh, U., Handa, G., Khanna, M., Wadhwa, S., Yadav, S. L., et al. (2004). Role of Sensory Input and Muscle Strength in Maintenance of Balance, Gait, and Posture In Parkinson's Disease: A Pilot Study. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, *83* (12), 898–908. doi.org/10.1097/01.phm.0000146505.18244.43

15. Forsaa, E. B., Larsen, J. P., Wentzel-Larsen, T. & Alves, G. (2015). A 12-Year Population-Based Study of Freezing of Gait in Parkinson's Disease. *Parkinsonism & Related Disorders*, *21* (3), 254–258. doi.org/10.1016/j.parkreldis.2014.12.020

16. Allen, N. E., Schwarzel, A. K. & Canning, C. G. (2013). Recurrent Falls in Parkinson's Disease: A Systematic Review. *Parkinson's Disease*, *2013*, 906274. doi.org/10.1155/2013/906274

17. Latt, M. D., Lord, S. R., Morris, J. G. & Fung, V. S. (2009). Clinical and Physiological Assessments For Elucidating Falls Risk In Parkinson's Disease. *Movement Disorders: Official Journal of The Movement Disorder Society*, *24* (9), 1280–1289. doi.org/10.1002/mds.22561

18. Deandrea, S., Lucenteforte, E., Bravi, F., Foschi, R., La Vecchia, C. & Negri, E. (2010). Risk Factors for Falls in Community-Dwelling Older People: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Epidemiology (Cambridge, Mass.)*, *21* (5), 658–668. doi.org/10.1097/EDE.0b013e3181e89905

19. Kim, S. D., Allen, N. E., Canning, C. G. & Fung, V. (2018). Parkinson Disease. *Handbook of Clinical Neurology*, *159*, 173–193. doi.org/10.1016/B978-0-444-63916-5.00011-2

20. Zesiewicz, T. A., Sullivan, K. L., Arnulf, I., Chaudhuri, K. R., Morgan, J. C., Gronseth, G. S., et al. (2010). Practice Parameter: Treatment of Nonmotor Symptoms of Parkinson Disease: Report of the Quality Standards Subcommittee of the American Academy of Neurology. *Neurology*, *74* (11), 924–931. doi.org/10.1212/WNL.0b013e3181d55f24

21. Vestal, E., Rusher, A., Ikeda, K. & Melnick, M. (2020). Disorders of the Basal Nuclei. Rolando T. Lazaro, Sandra G. Reina-Guerra & Myla U. Quiben (Eds.), *Umphred's Neurological Rehabilitation* (7. Baskı) içinde (pp. 532-559). Canada: Elsevier.

22. Mehanna, R. & Jankovic, J. (2012). Respiratory Disorders Associated with Dystonia. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *27* (14), 1816–1819. doi.org/10.1002/mds.25269

23. Muslimovic, D., Post, B., Speelman, J. D. & Schmand, B. (2005). Cognitive Profile of Patients with Newly Diagnosed Parkinson Disease. *Neurology*, *65* (8), 1239–1245. doi.org/10.1212/01.wnl.0000180516.69442.95

24. Eichhorn, T. E. & Oertel, W. H. (2001). Macrogol 3350/Electrolyte İmproves Constipation in Parkinson's Disease and Multiple System Atrophy. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *16* (6), 1176–1177. doi.org/10.1002/mds.1211

25. Van der Marck, M. A., Munneke, M., Mulleners, W., Hoogerwaard, E. M., Borm, G. F., Overeem, S., et al. (2013). Integrated Multidisciplinary Care in Parkinson's Disease: A Non-Randomised, Controlled Trial (IMPACT). *The Lancet. Neurology*, *12* (10), 947–956. doi.org/10.1016/S1474-4422(13)70196-0

26. Qamar, M.A., Harington, G., Trump, S., Johnson, J., Roberts, F. & Frost, E. (2017). Multidisciplinary Care in Parkinson's Disease. Patricia Janak & Peter Jenner (Eds.), in: *International Review of Neurobiology* (pp. 511-523). India: Elsevier.

27. Postuma, R. B., Berg, D., Stern, M., Poewe, W., Olanow, C. W., Oertel, W., et al. (2015). MDS Clinical Diagnostic Criteria for Parkinson's Disease. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *30* (12), 1591–1601. doi.org/10.1002/mds.26424

28. Katzenschlager, R., Head, J., Schrag, A., Ben-Shlomo, Y., Evans, A., Lees, A. J., et al. (2008). Fourteen-Year Final Report of the Randomized PDRG-UK Trial Comparing Three İnitial Treatments in PD. *Neurology*, *71* (7), 474–480. doi.org/10.1212/01.wnl.0000310812.43352.66

29. Marsili, L., Marconi, R. & Colosimo, C. (2017). Treatment Strategies in Early Parkinson's Disease. Patricia Janak & Peter Jenner (Eds.), *International Review of Neurobiology* içinde (pp. 345-360). India: Elsevier.

30. Savaş, A., Akbostancı, C. & Kanpolat, Y. (2008). Parkinson Hastalığının Cerrahi Tedavisi. *Turkiye Klinikleri Neurosurgery – Special Topics, 1* (2), 5-12.

31. Keus, S. H. J., Munneke, M. & Graziano, M. (2014). *European Physiotherapy Guideline for Parkinson's disease.* The Netherlands: KNGF/ParkinsonNet.

32. Hoehn, M. M. & Yahr, M. D. (1967). Parkinsonism: Onset, Progression and Mortality. *Neurology*, *17* (5), 427–442. doi.org/10.1212/wnl.17.5.427

33. Mak, M. K., Wong-Yu, I. S., Shen, X. & Chung, C. L. (2017). Long-Term Effects of Exercise and Physical Therapy in People with Parkinson Disease. *Nature Reviews. Neurology*, *13* (11), 689–703. doi.org/10.1038/nrneurol.2017.128

34. Mak, M. & Wong-Yu, I. (2019). Exercise for Parkinson's Disease. *International Review of Neurobiology*, *147*, 1–44. doi.org/10.1016/bs.irn.2019.06.001

35. Oguh, O., Eisenstein, A., Kwasny, M. & Simuni, T. (2014). Back to The Basics: Regular Exercise Matters in Parkinson's Disease: Results From The National Parkinson Foundation QII registry study. *Parkinsonism & Related Disorders*, *20* (11), 1221–1225. doi.org/10.1016/j.parkreldis.2014.09.008

36. Petzinger, G. M., Fisher, B. E., McEwen, S., Beeler, J. A., Walsh, J. P. & Jakowec, M. W. (2013). Exercise-Enhanced Neuroplasticity Targeting Motor and Cognitive Circuitry in Parkinson's Disease. *The Lancet. Neurology*, *12* (7), 716–726. doi.org/10.1016/S1474-4422(13)70123-6

37. Monteiro-Junior, R. S., Cevada, T., Oliveira, B. R., Lattari, E., Portugal, E. M., Carvalho, A., et al. (2015). We Need to Move More: Neurobiological Hypotheses of Physical Exercise as A Treatment for Parkinson's Disease. *Medical Hypotheses*, *85* (5), 537–541. doi.org/10.1016/j.mehy.2015.07.011

38. Tomlinson, C. L., Herd, C. P., Clarke, C. E., Meek, C., Patel, S., Stowe, R., et al. (2014). Physiotherapy for Parkinson's Disease: A Comparison of Techniques. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, *2014* (6), CD002815. doi.org/10.1002/14651858.CD002815.pub2

39. Alberts, J. L., Linder, S. M., Penko, A. L., Lowe, M. J. & Phillips, M. (2011). It is not About The Bike, It is About The Pedaling: Forced Exercise and Parkinson's Disease. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, *39* (4), 177–186. doi.org/10.1097/JES.0b013e31822cc71a

40. Shulman, L. M., Katzel, L. I., Ivey, F. M., Sorkin, J. D., Favors, K., Anderson, K. E., et al. (2013). Randomized Clinical Trial of 3 Types of Physical Exercise For Patients With Parkinson Disease. *JAMA Neurology*, *70* (2), 183–190. doi.org/10.1001/jamaneurol.2013.646

41. Marusiak, J., Fisher, B. E., Jaskólska, A., Słotwiński, K., Budrewicz, S., Koszewicz, M., et al. (2019). Eight Weeks of Aerobic Interval Training Improves Psychomotor Function in Patients with Parkinson's Disease-Randomized Controlled Trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16* (5), 880. doi.org/10.3390/ijerph16050880

42. Bryant, M. S., Workman, C. D., Hou, J. G., Henson, H. K. & York, M. K. (2016). Acute and Long-Term Effects of Multidirectional Treadmill Training on Gait and Balance in Parkinson Disease. *PM & R: The Journal of Injury, Function, and Rehabilitation*, *8* (12), 1151–1158. doi.org/10.1016/j.pmrj.2016.05.001

43. Reuter, I., Mehnert, S., Leone, P., Kaps, M., Oechsner, M. & Engelhardt, M. (2011). Effects of a Flexibility and Relaxation Programme, Walking, And Nordic Walking on Parkinson's Disease. *Journal of Aging Research*, *2011*, 232473. doi.org/10.4061/2011/232473

44. Cheng, F. Y., Yang, Y. R., Chen, L. M., Wu, Y. R., Cheng, S. J. & Wang, R. Y. (2016). Positive Effects of Specific Exercise and Novel Turning-based Treadmill Training on Turning Performance in Individuals with Parkinson's disease: A Randomized Controlled Trial. *Scientific Reports, 6,* 33242. doi.org/10.1038/srep33242

45. Pang, M. Y. (2021). Physiotherapy Management of Parkinson's Disease. *Journal of Physiotherapy*, *67* (3), 163–176. doi.org/10.1016/j.jphys.2021.06.004

46. Li, Z., Wang, T., Liu, H., Jiang, Y., Wang, Z. & Zhuang, J. (2020). Dual-Task Training on Gait, Motor Symptoms, and Balance in Patients with Parkinson's Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Clinical Rehabilitation*, *34* (11), 1355–1367. doi.org/10.1177/0269215520941142
47. Spaulding, S. J., Barber, B., Colby, M., Cormack, B., Mick, T. & Jenkins, M. E. (2013). Cueing and Gait Improvement among People with Parkinson's Disease: A Meta-Analysis. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, *94* (3), 562–570. doi.org/10.1016/j.apmr.2012.10.026
48. De Dreu, M. J., Van Der Wilk, A. S., Poppe, E., Kwakkel, G. & Van Wegen, E. E. (2012). Rehabilitation, Exercise Therapy and Music in Patients With Parkinson's Disease: A Meta-Analysis of The Effects of Music-Based Movement Therapy on Walking Ability, Balance and quality of life. *Parkinsonism & Related Disorders*, *18 Suppl 1*, S114–S119. doi.org/10.1016/S1353-8020(11)70036-0
49. Falvo, M. J., Schilling, B. K. & Earhart, G. M. (2008). Parkinson's Disease and Resistive Exercise: Rationale, Review, And Recommendations. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *23* (1), 1–11. doi.org/10.1002/mds.21690
50. Inkster, L. M., Eng, J. J., MacIntyre, D. L. & Stoessl, A. J. (2003). Leg Muscle Strength is Reduced in Parkinson's Disease and Relates to The Ability To Rise From A Chair. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *18* (2), 157–162. doi.org/10.1002/mds.10299
51. Oliveira de Carvalho, A., Filho, A., Murillo-Rodriguez, E., Rocha, N. B., Carta, M. G. & Machado, S. (2018). Physical Exercise for Parkinson's Disease: Clinical and Experimental Evidence. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health: CP & EMH*, *14*, 89–98. doi.org/10.2174/1745017901814010089
52. Ellis, T. D., Colón-Semenza, C., DeAngelis, T. R., Thomas, C. A., Hilaire, M. S., Earhart, G. M., et al. (2021). Evidence for Early and Regular Physical Therapy and Exercise in Parkinson's Disease. *Seminars in Neurology*, *41* (2), 189–205. doi.org/10.1055/s-0041-1725133
53. Chung, C. L., Thilarajah, S. & Tan, D. (2016). Effectiveness of Resistance Training on Muscle Strength and Physical Function in People with Parkinson's Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Clinical Rehabilitation*, *30* (1), 11–23. doi.org/10.1177/0269215515570381
54. Santos, L., Fernandez-Rio, J., Winge, K., Barragán-Pérez, B., González-Gómez, L., Rodríguez-Pérez, V., et al. (2017). Effects of Progressive Resistance Exercise in Akinetic-Rigid Parkinson's Disease Patients: A Randomized Controlled Trial. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, *53* (5), 651–663. doi.org/10.23736/S1973-9087.17.04572-5
55. Hegland, K. W., Okun, M. S. & Troche, M. S. (2014). Sequential Voluntary Cough and Aspiration or Aspiration Risk in Parkinson's Disease. *Lung*, *192* (4), 601–608. doi.org/10.1007/s00408-014-9584-7
56. van de Wetering-van Dongen, V. A., Kalf, J. G., van der Wees, P. J., Bloem, B. R. & Nijkrake, M. J. (2020). The Effects of Respiratory Training in Parkinson's Disease: A Systematic Review. *Journal of Parkinson's Disease*, *10* (4), 1315–1333. doi.org/10.3233/JPD-202223
57. Oguz, S., Gurses, H. N., Kuran Aslan, G., Demir, R., Ozyilmaz, S., Karantay Mutluay, F., et al. (2022). Walking Training Augments The Effects of Expiratory Muscle Training in Parkinson's Disease. *Acta Neurologica Scandinavica*, *145* (1), 79–86. doi.org/10.1111/ane.13524
58. Claus, I., Muhle, P., Czechowski, J., Ahring, S., Labeit, B., Suntrup-Krueger, S., et al. (2021). Expiratory Muscle Strength Training for Therapy of Pharyngeal Dysphagia in Parkinson's Disease. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *36* (8), 1815–1824. doi.org/10.1002/mds.28552
59. Pickering, R. M., Grimbergen, Y. A., Rigney, U., Ashburn, A., Mazibrada, G., Wood, B., et al. (2007). A meta-analysis of Six Prospective Studies of Falling in Parkinson's disease. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *22* (13), 1892–1900. doi.org/10.1002/mds.21598

60. Shen, X., Wong-Yu, I. S. & Mak, M. K. (2016). Effects of Exercise on Falls, Balance, and Gait Ability in Parkinson's Disease: A Meta-Analysis. *Neurorehabilitation and Neural Repair*, *30* (6), 512–527. doi.org/10.1177/1545968315613447

61. Jacobs, J. V. & Horak, F. B. (2007). Cortical Control of Postural Responses. *Journal of Neural Transmission (Vienna, Austria: 1996)*, *114* (10), 1339–1348. doi.org/10.1007/s00702-007-0657-0

62. Cugusi, L., Manca, A., Bergamin, M., Di Blasio, A., Monticone, M., Deriu, F., et al. (2019). Aquatic Exercise Improves Motor Impairments in People with Parkinson's Disease, with Similar or Greater Benefits Than Land-Based Exercise: A Systematic Review. *Journal of Physiotherapy*, *65* (2), 65–74. doi.org/10.1016/j.jphys.2019.02.003

63. Dockx, K., Bekkers, E. M., Van den Bergh, V., Ginis, P., Rochester, L., Hausdorff, J. M., et al. (2016). Virtual Reality for Rehabilitation in Parkinson's Disease. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, *12* (12), CD010760. doi.org/10.1002/14651858.CD010760.pub2

64. Wang, B., Shen, M., Wang, Y. X., He, Z. W., Chi, S. Q. & Yang, Z. H. (2019). Effect of Virtual Reality on Balance and Gait Ability in Patients with Parkinson's Disease: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Clinical Rehabilitation*, *33* (7), 1130–1138. doi.org/10.1177/0269215519843174

65. Mirelman, A., Rochester, L., Maidan, I., Del Din, S., Alcock, L., Nieuwhof, F., et al. (2016). Addition of a Non-Immersive Virtual Reality Component to Treadmill Training to Reduce Fall Risk in Older Adults (V-TIME): a Randomised Controlled Trial. *Lancet (London, England)*, *388* (10050), 1170–1182. doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31325-3

66. Schenkman, M., Hall, D. A., Barón, A. E., Schwartz, R. S., Mettler, P. & Kohrt, W. M. (2012). Exercise for People in Early- or Mid-Stage Parkinson Disease: A 16-Month Randomized Controlled Trial. *Physical Therapy*, *92* (11), 1395–1410. doi.org/10.2522/ptj.20110472

67. Ni, X., Liu, S., Lu, F., Shi, X. & Guo, X. (2014). Efficacy and Safety of Tai Chi For Parkinson's Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *PloS One*, *9* (6), e99377. doi.org/10.1371/journal.pone.0099377

68. Choi, H. J., Garber, C. E., Jun, T. W., Jin, Y. S., Chung, S. J. & Kang, H. J. (2013). Therapeutic Effects of Tai Chi in Patients with Parkinson's Disease. *ISRN Neurology*, *2013*, 548240. doi.org/10.1155/2013/548240

69. Carapellotti, A. M., Stevenson, R. & Doumas, M. (2020). The Efficacy of Dance For Improving Motor Impairments, Non-Motor Symptoms, and Quality of Life in Parkinson's Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PloS One*, *15* (8), e0236820. doi.org/10.1371/journal.pone.0236820

70. Sturkenboom, I. H. W. M., Thijssen, M. C. E., Gons-van Elsacker, J. J., Jansen, I. J. H., Maasdam, A., Schulten, M., et al. (2011). Guidelines for Occupational Therapy in Parkinson's Disease Rehabilitation. Nijmegen, The Netherlands: ParkinsonNet/ National Parkinson Foundation (NPF).

71. Bouça-Machado, R., Titova, N., Chaudhuri, K. R., Bloem, B. R. & Ferreira, J. J. (2017). Palliative Care for Patients and Families with Parkinson's Disease. Patricia Janak & Peter Jenner (Eds.), *International Review of Neurobiology* içinde (pp. 475-509). India: Elsevier.

72. Radder, D., Sturkenboom, I. H., van Nimwegen, M., Keus, S. H., Bloem, B. R. & de Vries, N. M. (2017). Physical Therapy and Occupational Therapy in Parkinson's Disease. *The International Journal of Neuroscience*, *127* (10), 930–943. doi.org/10.1080/00207454.2016.1275617

73. Kalf, J. G., Munneke, M., van den Engel-Hoek, L., de Swart, B. J., Borm, G. F., Bloem, B. R., et al. (2011). Pathophysiology of Diurnal Drooling in Parkinson's Disease. *Movement Disorders: Official Journal of the Movement Disorder Society*, *26* (9), 1670–1676. doi.org/10.1002/mds.23720

74. Manor, Y., Mootanah, R., Freud, D., Giladi, N. & Cohen, J. T. (2013). Video-assisted swallowing therapy for patients with Parkinson's disease. *Parkinsonism & Related Disorders*, *19* (2), 207–211. doi.org/10.1016/j.parkreldis.2012.10.004

75. Cotterell P. (2018). Parkinson's Disease: Symptoms, Treatment Options and Nursing Care. *Nursing Standard (Royal College of Nursing (Great Britain): 1987)*, *33* (7), 53–58. doi.org/10.7748/ns.2018.e11207

76. Lennaerts, H., Groot, M., Rood, B., Gilissen, K., Tulp, H., van Wensen, E., et al. (2017). A Guideline for Parkinson's Disease Nurse Specialists, with Recommendations for Clinical Practice. *Journal of Parkinson's Disease*, *7* (4), 749–754. doi.org/10.3233/JPD-171195

77. National Institute for Health and Care Excellence. (2017). *Parkinson's Disease in Adults.* NICE guideline No. 71. NICE, London. www.nice.org.uk/guidance/ng71

78. Axelrod, L., Gage, H., Kaye, J., Bryan, K., Trend, P. & Wade, D. (2010). Workloads of Parkinson's Specialist Nurses: Implications for Implementing National Service Guidelines in England. *Journal of Clinical Nursing*, *19* (23-24), 3575–3580. doi.org/10.1111/j.1365-2702.2010.03279.x

79. Sürücü, A. H. (2020). Parkinson. Hatice Mert & Özlem Bilik (Ed.), *Brunner & Suddarth'ın Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği Klinik El Kitabı* içinde (s. 637-644) (13. Baskıdan Çeviri). Ankara: Palme Yayınevi.

80. Durna, Z., Akın, S. & Özdilli, K. (2020). Zehra Durna (Ed.), *İç Hastalıkları Hemşireliği Uygulama Rehberi* (4. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp kitabevleri.

81. Lewis, S. M., Heitkemper, M. M. & Dirkesen, S. R. (Eds.). (2000). *Medical - Surgical Nursing: Assessment and Management of Clinical Problems.* St. Louis, MO: Mosby.

82. Calne, S. M. & Kumar, A. (2003). Nursing Care of Patients with Late-Stage Parkinson's Disease. *The Journal of Neuroscience Nursing: Journal of the American Association of Neuroscience Nurses*, *35* (5), 242–251. doi.org/10.1097/01376517-200310000-00002

83. Yardımcı Gürel, T. (2019). Parkinson Hastalığı ve Bakım Yönetimi. Serap Özer (Ed.), *Olgu Senaryolarıyla İç Hastalıkları Hemşireliği* içinde (s. 353-364). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

84. Civil, M. (2018). Parkinson Hastalarında Yaşam Kalitesi ve Hemşirelik Bakımı. *Sağlık ve Toplum, 28* (2), 9-15.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

ANKİLOZAN SPONDİLİT HASTALARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Semiha Akın
Başak Türkmen

Giriş

Ankilozan Spondilit (AS), aksiyel spondiloartropati (axSpA) grubu hastalıkların bir protipidir. Ankilozan Spondilit, esas olarak sakroiliak eklemleri ve omurgayı etkileyen, ekstraartiküler semptomlar gösteren (genellikle üveit, inflamatuar bağırsak hastalığı ve psöriazis), etiyolojisi tam olarak bilinmeyen, sistemik, otoimmün ve kronik inflamatuar bir hastalıktır (1-3).

Ankilozan Spondilit prevalansı, belirli bir popülasyonda insan lökosit antijeni (HLA) B27'nin pozitif oranını ifade eder. Literatür HLA-B27 pozitif popülasyonlarda AS prevalansını yaklaşık %5-6 olarak belirtmektedir (3). Ankilozan Spondilit'li hastaların HLA-B27 pozitif birinci derece akrabalarında nüks riski genel popülasyondaki HLA-B27 taşıyıcılarının riskine kıyasla 6-16 kat daha yüksektir (4). Ülkemizde modifiye New York (mNY) kriterleri esas alınarak yapılmış olan bir çalışmada AS prevalansı yaklaşık %0,5 bildirilmiştir (5). Ülkemizde yapılan bir başka araştırmada 20 yaş ve üzeri bireylerde AS prevalansı erkeklerde %0,54, kadınlarda %0,44 bulunmuştur (6). Edirne'nin Havsa ilçesinde yapılan bir çalışmada ise 20 yaş ve üzeri bireylerde AS prevalansı erkeklerde %0,18, kadınlarda %0,6 belirtilmiştir (7).

Modifiye New York (mNY) Kriterleri (Tablo 1) günümüzde AS tanısında yararlı bulunan ve yaygın kullanılan kriterler olmasına rağmen yapısal hasara odaklanıp diğer kriterleri [ekstraspinal semptomlar, manyetik rezonans görüntüleme

Kaynaklar

1. Yılmaz, S. (2015). Aksiyel Spondiloartropati Tedavisine Güncel Yaklaşımlar. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 29* (1), 57-64.
2. Gensler, L., Weisman, M., & Caplan, L. (2016). Epidemiology of Axial Spondyloarthritis. Robert D. Inman, Joachim Sieper (Ed.), IN: *Oxford Textbook of Axial Spondyloarthritis* (s.13-18). United Kingdom: Oxford University Press. https://l24.im/tvyT7eQ
3. Zhu, W., He, X., Cheng, K., Zhang, L., Chen, D., Wang, X. et al. (2019). Ankylosing spondylitis: Etiology, Pathogenesis, and Treatments. *Bone Research*, *7*, 22. doi:10.1038/s41413-019-0057-8
4. Brown, M. A., Kenna, T., Wordsworth, B. P. (2016). Genetics of Ankylosing Spondylitis- İnsights into Pathogenesis. *Nature Reviews Rheumatology, 12* (2), 81-91. doi:10.1038/nrrheum.2015.133
5. Akkoç, N., Atagündüz, P., Direskeneli, H., Erken E., Ertenli, İ., Gül, A. ve diğerleri. (2014). Aksiyel Spondiloartropatinin Tanımlama, Teşhis ve Tedavisi: Türkiye Çalışma Grubu Önerileri. *RAED Dergisi, 6* (1), 1-7. doi:10.2399/raed.14.58076
6. Onen, F., Akar, S., Birlik, M., Sari, I., Khan, M. A., Gurler, O. et al. (2008). Prevalence of Ankylosing Spondylitis and Related Spondyloarthritides in an Urban Area of Izmir, Turkey. *J Rheumatol, 35* (2), 305-9.
7. Cakır, N., Pamuk, Ö. N., Derviş, E., Imeryüz, N., Uslu, H., Benian, Ö. et al. (2012). The Prevalences of Some Rheumatic Diseases in Western Turkey: Havsa Study. *Rheumatol Int, 32* (4), 895-908. doi:10.1007/s00296-010-1699-4
8. van Tubergen, A., & Weber, U. (2012). Diagnosis and Classification in Spondyloarthritis: İdentifying a Chameleon. *Nat Rev Rheumatol, 8* (5), 253-61. doi:10.1038/nrrheum.2012.33
9. van Gaalen, F., van der Heijde, D., & Dougados, M. (2016). Diagnosis and Classification of Axial Spondyloarthritis. Robert D. Inman, Joachim Sieper (Ed.), *Oxford Textbook of Axial Spondyloarthritis* İçinde (s.19-28). United Kingdom: Oxford University Press. https://l24.im/tvyT7eQ
10. Deodhar, A. (2014). Axial Spondyloarthritis Criteria and Modified NY Criteria: Issues and Controversies. *Clin Rheumatol, 33* (6), 741-7. doi:10.1007/s10067-014-2661-8
11. Poddubnyy, D. (2020). Classification vs Diagnostic Criteria: The Challenge of Diagnosing Axial Spondyloarthritis. *Rheumatology, 59*, iv6–iv17. doi:10.1093/rheumatology/keaa250
12. Sarı, İ., Öztürk, M. A., & Akkoç, N. (2015). Treatment of Ankylosing Spondylitis. *Turk J Med Sci, 45*, 416-430. doi:10.3906/sag-1401-79
13. Oskay, D. (2016). Spondiloartropatiler. A. Karaduman, Ö. Tunca Yılmaz (Ed.), *Fizyoterapi ve Rehabilitasyon* İçinde (s. 603-611). Ankara: Hipokrat Kitabevi & Pelikan Kitabevi.
14. Inderjeeth, C. A., Boland, E., Connor, C., Johnson, C., Jacques, A., & McQuade, J. (2021). Evaluation of an Ankylosing Spondylitis Education and Self-Management Program: Beneficial Effects on Ankylosing Spondylitis Specific Outcomes. *International Journal of Rheumatic Diseases, 24* (3), 434-444. doi:10.1111/1756-185x.14070
15. Siebert, S., Sengupta, R., & Tsoukas, A. (Ed.) (2016). *Axial Spondyloarthritis*. United Kingdom: Oxford University Press. https://l24.im/1rd
16. Walker, D., & Thompson, B. (2013). Patient Education. Conaghan, P., Denton, C., Foster, H., Isaacs, J., Müller-Ladner, U. (Ed.), In: *Oxford Textbook of Rheumatology* (s. 575-81). United Kingdom: OUP Oxford. https://l24.im/vBYEc
17. World Health Organization Regional Office for Europe (1998). Therapeutic Patient Education Continuing Education Programmes for Health Care Providers in The Field of Prevention of Chronic Diseases. Report of a WHO Working Group, Copenhagen. https://l24.im/Joz

18. Nikiphorou, E., Santos, E. J. F., Marques, A., Böhm, P., Bijlsma, J. W., Daien, C.I. et al. (2021). 2021 EULAR Recommendations for the Implementation of Self-Management Strategies in Patients with Inflammatory Arthritis. *Annals of the Rheumatic Diseases, 80* (10), 1278-1285. doi:10.1136/annrheumdis-2021-220249

19. Zangi, H.A., Ndosi, M., Adams, J., Andersen, L., Bode, C., Boström, C. et al. (2015). EULAR Recommendations for Patient Education for People with Inflammatory Arthritis. *Annals of the Rheumatic Diseases, 74* (6), 954-962. doi:10.1136/annrheumdis-2014-206807

20. Nowak, S. M. (2015). Nursing care of Patients with Immune Disorders. Linda S. Williams, Paula D. Hopper (Ed.). In: *Understanding Medical Surgical Nursing* (s.358). Philadelphia: F. A. Davis. https://l24.im/NHp

21. Wolfsthal, S. D. (2008). NMS Medicine National Medical Series for Independent Study. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins. https://l24.im/L8U

22. Akgul, O., Kiliç, E., Kiliç, G., & Ozgocmen, S. (2013). Physiotherapy and Rehabilitation in Ankylosing Spondylitis: is it Still The Mainstay of Management in The Era of Biologics? *International Journal of Clinical Rheumatology, 8* (5), 579-584. doi:10.2217/ijr.13.50

23. Ardıç, F. (2014). Egzersiz Reçetesi. *Türk Fiz Tıp Rehab Derg, 60* (Özel Sayı 2), 1-8. doi:10.5152/tftrd.2014.25665

24. Lim, J. M., & Cho, O. H. (2021). Effects of Home-and-Workplace Combined Exercise for Patients with Ankylosing Spondylitis. *Asian Nursing Research, 15* (3), 181-188. doi:10.1016/j.anr.2021.03.001

25. Eskiyecek, C. G., & Türken A. (2021). Ankilozan Spondilitte Tedavi ve Egzersiz. Ali Kemal Kadiroğlu (Ed.), *Güncel Genel Dâhiliye Çalışmaları* içinde (s. 119-137). Ankara: Akademisyen Kitabevi A.Ş.

26. U.S. Department of Health and Human Services. (2018). *Physical Activity Guidelines for Americans, 2nd edition*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services. https://l24.im/EvSpT

27. Hsieh, L. F., Wei, J. C., Lee, H. Y., Chuang, C. C., Jiang, J. S., & Chang, K. C. (2014). Aerobic Capacity and Its Correlates in Patients with Ankylosing Spondylitis. *International Journal of Rheumatic Diseases, 19* (5), 490-499. doi:10.1111/1756-185x.12347

28. Dean, E., & Frownfelter, D. (2012). Individuals with Chronic Secondary Cardiovascular and Pulmonary Dysfunction. Donna Frownfelter, Elizabeth Dean (Ed.), In: *Cardiovascular and Pulmonary Physical Therapy: Evidence to Practice* (s. 522-542). Missouri: Elsevier Mosby. https://l24.im/ulQo6T

29. Sharma, M. (2020). *Simplified Approach to Orthopedic Physiotherapy: Rationale and Rehabilitation*. India: Jaypee Brothers Medical Publishers. https://l24.im/R2ix

30. Calabro, J. J. (2012). Management of Ankylosing Spondylitis. John J Calabro, W Carson Dick (Ed.), in: *Ankylosing Spondylitis New Clinical Applications: Rheumatology* (s: 117-140). England: Springer Science & Business Media. https://l24.im/Uqt

31. Jennings, F., Oliveira, H. A., de Souza, M. C., Cruz, Vd. G., & Natour, J. (2015). Effects of Aerobic Training in Patients with Ankylosing Spondylitis. *The Journal of Rheumatology, 42* (12), 2347-2353. doi:10.3899/jrheum.150518

32. Yosmaoğlu, H. B. (2017). Rehabilitasyon: Klinik Egzersiz Uygulamaları. *Turkiye Klinikleri J Physiother Rehabil-Special Topics, 3* (2), 94-102.

33. Çelebi, M. M., & Zergeroğlu, A. M. (2017). Isınma ve Germe Egzersizlerinin Propriosepsiyon ve Denge Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 70* (2), 83-89. doi:10.1501/Tıpfak_000000969

34. Passalent, L., & Ozgocmen, S. (2017). Non-Pharmacological Management in Axial Spondyloarthritis. Robert D. Inman, Joachim Sieper (Ed.), *Oxford Textbook of Axial Spondyloarthritis* içinde (s.175-187). United Kingdom: Oxford University Press. https://l24.im/tvyT7eQ

35. Gonzalez-Medina, G., Perez-Cabezas, V., Marin-Paz, A. J., Galán-Mercant, A., Ruiz-Molinero, C., & Jimenez-Rejano, J. J. (2020). Effectiveness of Global Postural Reeducation in Ankylosing Spondylitis: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Clinical Medicine, 9* (9), 2696. doi:10.3390/jcm9092696

36. Grossi, E. (2018). Global Postural Re-Education: Souchard Method. Leon Chaitow (Ed.), In: *Facial Dysfunction Manuel Therapy Approaches*. Scotland: Handspring Publishing Limited. https://l24.im/rpfHS

37. Silva, E. M., Andrade S. C., & Vilar M. J. (2012). Evaluation of the effects of Global Postural Reeducation in Patients with Ankylosing Spondylitis. *Rheumatology International, 32* (7), 2155-2163. doi:10.1007/s00296-011-1938-3

38. Coksevim, N. H., & Durmus, D., & Kuru, O. (2018). Effects of Global Postural Reeducation Exercise and Anti-TNF Treatments on Disease Activity, Function, Fatigue, Mobility, Sleep Quality and Depression in Patients with Active Ankylosing Spondylitis: A Prospective Follow-Up Study. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation, 31* (6), 1005-1012. doi:10.3233/bmr-170901

39. Bukowski, E. L. (2018). Aquatic Exercise. Carolyn Kisner, Lynn Allen Colby, John Borstad (Ed.), in: Therapeutic Exercise: Foundations and Techniques (s: 295-319). Philadelphia: F.A. Davis Company. https://l24.im/GeUo

40. Alp, A. (2019). Akuatik Egzersizler. Durmaz B (Ed.), Tedavi Edici Egzersizler içinde (s: 26-32). 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri. https://l24.im/O9J

41. Dundar, U., Solak, O., Toktas., H, Demirdal, U. S., Subasi, V., Kavuncu, V. et al. (2014). Effect of Aquatic Exercise on Ankylosing Spondylitis: A Randomized Controlled Trial. *Rheumatol Int, 34* (11), 1505-11. doi:10.1007/s00296-014-2980-8

42. Karaarslan, F., & Kardeş, S. (2019). Ankilozan Spondilitli Hastalarda Su İçi Egzersizin Etkinliği: Bir Derleme. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation,* Sup (1), 4.

43. Karagülle, M., Kardeş, S., & Karagülle, M. Z. (2017). Real-Life Effectiveness of Spa Therapy in Rheumatic and Musculoskeletal Diseases: A Retrospective Study of 819 Patients. *International Journal of Biometeorology, 61* (11), 1945-1956. doi:10.1007/s00484-017-1384-3

44. Reimold, A. M., Chandran, V. (2014). Nonpharmacologic Therapies in Spondyloarthritis. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology, 28* (5), 779-792. doi:10.1016/j.berh.2014.10.003

45. Bernetti, A., Mangone, M., Alviti, F., Paolucci, T., Attanasi, C., Murgia, M. et al. (2020). Spa Therapy and Rehabilitation of Musculoskeletal Pathologies: A Proposal for Best Practice in Italy. *International Journal of Biometeorology, 64*, 905-914. doi:10.1007/s00484-019-01731-z

46. Ciprian, L., Lo Nigro, A., Rizzo, M., Gava, A., Ramonda, R., Punzi, L. et al. (2013). The Effects of Combined Spa Therapy and Rehabilitation on Patients with Ankylosing Spondylitis Being Treated with TNF Inhibitors. *Rheumatology International, 33* (1), 241-245. doi:10.1007/s00296-011-2147-9

47. Cetin, S. Y., Calik, B. B., Ayan, A., & Kabul, E. G. (2020). The Effectiveness of 10-Tai Chi Movements in Patients with Ankylosing Spondylitis Receiving Anti-Tumor Necrosis Factor A Therapy: A Randomized Controlled Trial. *European Journal of Integrative Medicine, 39* (12), 101208. doi:10.1016/j.eujim.2020.101208

48. Wang, J. (2011). *Cultivating Qi: An Introduction to Chinese Body-Mind Energetics*. Berkeley: North Atlantic Books. https://l24.im/wYV

49. Akyuz, G., & Kenis-Coskun, O. (2018). The Efficacy of Tai Chi and Yoga in Rheumatoid Arthritis and Spondyloarthropathies: A Narrative Biomedical Review. *Rheumatology International, 38* (3), 321-330. doi:10.1007/s00296-017-3867-2

50. Kong, L. J., Lauche, R., Klose, P., Bu, J. H., Yang, X. C., Guo, C. Q. et al. (2016). Tai Chi for Chronic Pain Conditions: A Systematic Review and Meta-analysis of Randomized Controlled Trials. *Scientific Reports*, *6,* 25325. doi:10.1038/srep25325

51. Liu, W., Fan, Y., Wan, R., Zhao, L., Lu, H., Liao, R. et al. (2021). Effects of Traditional Qigong Exercise on Ankylosing Spondylitis: A Protocol for Systematic Reviews and Meta-Analysis. *BMJ Open, 11* (4), e046188. doi:10.1136/bmjopen-2020-046188
52. Kuo-Deemer, M. (2019). *Qigong and the Tai Chi Axis: Nourishing Practices for Body, Mind, and Spirit*. Mineola: Ixia Press. https://l24.im/kC2
53. Liu, B., Fan, Z., Wang, Z., Li, M., & Lu, T. (2020). The Efficacy and Safety of Health Qigong for Ankylosing Spondylitis: Protocol for a Systematic Review and Meta-Analysis. *Medicine, 99* (3), e18734. doi:10.1097/MD.0000000000018734
54. Chen, Y., Ma, Y., Zhang, Z., Zhang, Y., & Jia, J. (2021). The Efficacy and Safety of Yijinjing Exercise in The Adjuvant Treatment of Ankylosing Spondylitis: A Protocol of Randomized Controlled Trial. *Medicine, 100* (38), e27109. doi:10.1097/MD.0000000000027109
55. McGee, R. (2021). The Use of Yi Jin Jing to Treat Illness: A Summary of Three Studies. *Academia Letters,* Article 547. doi:10.20935/AL547
56. Cruz, E. A. (2020). *Health, Longevity and the Martial Arts.* Bloomington: AuthorHouse. https://l24.im/lO1tF
57. Wang, H., Yu, H., Wang, T., Liu, N., Zhang, X., Wei, Q. et al. (2021). TCM Nonpharmacological Interventions for Ankylosing Spondylitis: A Protocol for Systematic Review and Network Meta-Analysis. *Medicine, 100* (6), e24279. doi:10.1097/MD.0000000000024279
58. Zhang, S., Guo, G., Li, X., Yao, F., Wu, Z., Zhu, Q. et al. (2022). The Effectiveness of Traditional Chinese Yijinjing Qigong Exercise for the Patients With Knee Osteoarthritis on the Pain, Dysfunction, and Mood Disorder: A Pilot Randomized Controlled Trial. *Front Med, 8*, 792436. doi:10.3389/fmed.2021.792436
59. Oflaz, F. B. (2018). *Bilişsel Egzersiz Terapi Yaklaşımı Ölçeği'nin Romatoid Artrit Tanısı Alan Bireylerde Geçerliği, Güvenirliği ve Duyarlılığının Belirlenmesi*. Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
60. Zahid, M. (2018). *Bilişsel Egzersiz Terapi Yaklaşımı Ölçeği'nin Fibromiyalji Tanısı Alan Bireylerde Geçerliği, Güvenirliği ve Duyarlılığının Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
61. Küçüktepe, İ., Fil Balkan, A., Salcı, Y., Arın, G., Karaca, N. B., Armutlu, K. ve diğerleri. (2018). Multiple sklerozlu bireylerde Bilişsel Egzersiz Terapi Yaklaşımı'nın yorgunluk ve denge üzerine etkileri. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation, 5* (2), 74-81.
62. Karaca, N. B. (2018). *Ankilozan Spondilitli Hastalarda Anti-Tnf Tedavisi ile Eş Zamanlı Başlatılan Bilişsel Egzersiz Terapi Yaklaşımı'nın Hastalığın Semptomları Üzerine Etkilerinin Araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
63. Kisacik, P., Unal, E., Akman, U., Yapali, G., Karabulut, E., Akdogan, A. (2016). Investigating The Effects of A Multidimensional Exercise Program on Symptoms and Antiinflammatory Status in Female Patients With Ankylosing Spondylitis. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 22*, 38-43. doi:10.1016/j.ctcp.2015.11.002
64. Popa, S. L., Dumitrascu, D. I., Brata, V. D., Duse, T. A., Florea, M. D., Ismaiel, A. et al. (2022). Nutrition in Spondyloarthritis and Related Immune-Mediated Disorders. *Nutrients.14* (6), 1278. doi:10.3390/nu14061278
65. Mohebbi, B., Soleimanifar, N. (2022). Spondyloarthropathies and Food Intake. Mohammad Hossein Nicknam (Ed.), *Ankylosing Spondylitis- Axial Spondyloarthritis Cellular, Molecular and Environmental Factors* içinde (s: 157-169). Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd. https://l24.im/gAwdb
66. Feldtkeller, E., Lind-Albrecht, G., & Rudwaleit, M. (2013). Core Set of Recommendations for Patients with Ankylosing Spondylitis Concerning Behaviour and Environmental Adaptations. *Rheumatol Int, 33* (9), 2343-9. doi:10.1007/s00296-013-2727-y

67. Gutiérrez, S., Svahn, S. L., & Johansson, M. E. (2019). Effects of Omega-3 Fatty Acids on Immune Cells. *Int J Mol Sci, 20* (20), 5028. doi:10.3390/ijms20205028

68. Rocha, D. M., Caldas, A. P., Oliveira, L. L., Bressan, J., & Hermsdorff, H. H. (2016). Saturated Fatty Acids Trigger TLR4-Mediated Inflammatory Response. *Atherosclerosis. 244*, 211-15. doi:10.1016/j.atherosclerosis.2015.11.015

69. Niu, Q., Wei, W., Huang, Z., Zhang, J., Yang, B., & Wang, L. (2019). Association Between Food Allergy and Ankylosing Spondylitis: An Observational Study. *Medicine, 98* (6), e14421. doi:10.1097/MD.0000000000014421

70. Güvener, S., Güvener, O., Sarıkaya, P. M., Özdemir, A. A., & Şahin, G. (2021). The Association between Disease Activity and Depression, Anxiety, and Quality Of Life İn Patients with Ankylosing Spondylitis. *Ulus Romatol Derg, 13* (3), 94-99. doi:10.4274/raed.galenos.2021.19480

71. Jiang, Y., Yang, M., Lv, Q., Qi, J., Lin, Z., Liao, Z. et al. (2018). Prevalence of Psychological Disorders, Sleep Disturbance and Stressful Life Events and Their Relationships with Disease Parameters in Chinese Patients with Ankylosing Spondylitis. *Clinical Rheumatology, 37*, 407-414. doi:10.1007/s10067-017-3907-z

72. Bech, B., Primdahl, J., van Tubergen, A., Voshaar, M., Zangi, H. A., Barbosa, L. et al. (2020). 2018 Update of The EULAR Recommendations for the Role of The Nurse in the Management of Chronic Inflammatory Arthritis. *Ann Rheum Dis, 79* (1), 61-68. doi:10.1136/annrheumdis-2019-215458

73. Ben Tekaya, A., Mahmoud, I., Hamdı, I., Hechmı, S., Saidane, O., Tekaya, R. et al. (2019). *Türk Psikiyatri Dergisi, 30* (2), 90-8. doi:10.5080/u20449

74. Park, J. S., Jang, H. D., Hong, J. Y., Park, Y. S., Han, K., Suh, S. W. et al. (2019). Impact of Ankylosing Spondylitis on Depression: A Nationwide Cohort Study. *Sci Rep, 9,* 6736. doi:10.1038/s41598-019-43155-0

75. World Health Organization. (2022). Smoke. https://l24.im/sZY

76. Zhao, S. S., Goodson, N. J., Robertson, S., & Gaffney, K. (2020). Smoking in Spondyloarthritis: Unravelling the Complexities. *Rheumatology, 59* (7), 1472-1481. doi:10.1093/rheumatology/keaa093

77. Mojtahedi, H., & Soleimanifar, N. (2022). Spondyloarthropathies and Environmental Stresses. Mohammad Hossein Nicknam (Ed.), in: *Ankylosing Spondylitis-Axial Spondyloarthritis Cellular, Molecular and Environmental Factors* (s: 171-182). Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd. https://l24.im/gAwdb

78. Wendling, D., & Prati, C. (2013). Spondyloarthritis and Smoking: Towards a New Insight into the Disease. *Expert Review of Clinical Immunology, 9* (6), 511-516. doi:10.1586/eci.13.35

79. Akar, S., Kaplan, Y. C., Ecemiş, S., Keskin-Arslan, E., Gercik, Ö., Gücenmez, S., et al. (2018). The role of Smoking in the Development and Progression of Structural Damage in Axial Spa Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Eur J Rheumatol, 6* (4), 184-192. doi:10.515Zhu2/eurjrheum.2019.19073

80. Chen, C. H., Chen, H. A., Lu, C. L., Liao, H. T., Liu, C. H., Tsai, C. Y. et al. (2013). Association of Cigarette Smoking with Chinese Ankylosing Spondylitis Patients in Taiwan: A Poor Disease Outcome in Systemic Inflammation, Functional Ability, and Physical Mobility. *Clinical Rheumatology, 32* (5), 659-663. doi:10.1007/s10067-013-2165-y

81. Dülger, S., Aykurt Karlibel, İ., Kasapoğlu Aksoy, M., Altan, L., Şengören Dikiş, & Ö., Yildiz, T. (2018). How Does Smoking Cessation Affect Disease Activity, Function Loss, and Quality of Life in Smokers with Ankylosing Spondylitis? *Journal of Clinical Rheumatology, 25* (7), 288-296. doi:10.1097/rhu.0000000000000851

82. Hatemi, G., Akar, S., Akdoğan, A., Atagündüz, P., Ersözlü, E. D., Esatoğlu, S. N. ve diğerleri. (2018). Türkiye Romatoloji Derneği Aksiyel Spondiloartrit Ulusal Tedavi Önerileri. *Ulus Romatol Derg, 10* (2), 88-98. doi:10.2399/raed.18.18024

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

ROMATOİD ARTRİTTE REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Semiha Akın
Elif Acar

Giriş

Romatoid artrit (RA) klasik olarak el ve ayakların küçük eklemlerini etkileyen, eklem şişmesi, hassasiyeti ve sinoviyal eklemlerin yıkımı ile karakterize, sakatlık ve erken ölüme yol açan kronik, sistemik ve inflamatuar otoimmün bir hastalıktır (1-3). Otoimmünite hastalığın daha yıkıcı şekilde seyretmesine neden olur. Romatoid artritin ayırt edici özelliği kemik ve eklem kıkırdağının aşınmasına bağlı gelişen sinoviyal hiperplazidir (4). Romatoid artritte meydana gelen yapısal değişiklikler geleneksel radyografi gibi görüntüleme teknikleriyle kolay saptanır. Romatoid artrit eklem hasarı sıklıkla zaman içinde tutarlı şekilde ilerleme gösterir, hastalığın erken evrelerinde eklem hasarı nadiren görülür (1).

Romatoid Artrit

Amerikan Romatoloji Koleji (American College of Rheumatology [ACR]) ve Avrupa Romatizma ile Mücadele Birliğinin (European League Against Rheumatism [EULAR]) oluşturduğu ortak çalışma grubu hastalığın erken evrelerinde tanı koyma sürecini kolaylaştırmak amacıyla 2010 yılında RA hastalığı için sınıflandırma kriterlerini güncellemiştir. Bu çalışma grubu öncelikle yüksek risk altındaki hasta gruplarını belirlemeye yönelik inflamatuar sinovit ile başvuru yapan hastalara yönelik yaklaşım geliştirmeye odaklanmıştır (Tablo 1) (1). Romatoid artrit tanısı fizik muayene, serolojik test sonuçları ve görüntüleme yöntemlerinden elde edilen bulguların biraraya getirilmesiyle konur (5).

si, kas-iskelet ağrısı üzerine yararlı etkiler oluşturmaktadır ve yorgunluğu azaltmaktadır. Tüm vücut titreşimi özellikle ağırlık kaldırma egzersizi yapamayan RA hastalarında kemik kütlesini korumak için alternatif non-farmakolojik tedavi seçeneğidir. Romatoid artrit hastalarında rehabilitasyon uygulamaları rehberlerde önerildiği gibi ağrıyı gidermek, fonksiyonel kapasiteyi artırmak için adjuvan tedavi olarak kullanılır (7).

Romatoid artrit hastalarında hastalık aktivitesini ve ağrıyı azaltmak, eklem hasarını ve eklem fonksiyon kaybını önlemek, çalışma yeteneğini korumak için kapsamlı tedavilere başvurulmalıdır. Bu tedavi programlarının temeli hastanın durumuna ve olanaklarına göre uyarlanan kineziterapi uygulamalarıdır (11).

Sonuç

Romatoid artrit klasik olarak el ve ayakların küçük eklemlerini etkileyen eklem şişmesi, eklem hassasiyeti ve sinoviyal eklemlerin yıkımıyla karakterize, sakatlık ve erken ölüme yol açan kronik, sistemik ve inflamatuar otoimmün bir hastalıktır. Romatoid artrit hastalarında fonksiyonel yetersizlik, ağrı ve yorgunluğun yönetimi için farmakolojik tedaviye ek olarak hasta eğitimi, öz yönetim müdahaleleri, egzersiz, fiziksel aktivite, ortez/yardımcı cihazların kullanımı, beslenmenin düzenlenmesi, eklem ve enerji koruma yöntemleri, balneoterapi ve psikoeğitim müdahalelerini içeren rehabilitasyon programlarına gereksinim vardır.

Kaynaklar

1. Aletaha, D., Neogi, T., Silman, A. J., Funovits, J., Felson, D. T., Bingham, C. O., et al. (2010). 2010 Rheumatoid Arthritis Classification Criteria: An American College of Rheumatology/European League Against Rheumatism Collaborative Initiative. *Annals of the Rheumatic Diseases,* 69 (9), 1580-1588. doi.org/10.1136/ard.2010.138461
2. Chancay, M. G., Guendsechadze, S. N., & Blanco, I. (2019). Types of Pain and Their Psychosocial Impact in Women with Rheumatoid Arthritis. *Women's Midlife Health*, *5* (1), 1-9. doi.org/10.1186/s40695-019-0047-4
3. Ye, H., Weng, H., Xu, Y., Wang, L., Wang, Q., & Xu, G. (2022). Effectiveness and Safety of Aerobic Exercise for Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation, 14* (1), 1-15. doi.org/10.1186/s13102-022-00408-2
4. Mateen, S., Moin, S., Khan, A. Q., Zafar, A., Fatima, N., & Shahzad, S. (2018). Role of Hydrotherapy in the Amelioration of Oxidant-Antioxidant Status in Rheumatoid Arthritis Patients. *International Journal of Rheumatic Diseases, 21* (10), 1822-1830. doi.org/10.1111/1756-185X.13118
5. Sparks, J. A. (2019). Rheumatoid Arthritis. *Annals of Internal Medicine, 170* (1), ITC1-ITC16. doi:10.7326/AITC201901010

6. Bungau, S. G., Behl, T., Singh, A., Sehgal, A., Singh, S., Chigurupati, S., et al. (2021). Targeting Probiotics in Rheumatoid Arthritis. *Nutrients, 13* (10), 1-18. doi.org/10.3390/nu13103376
7. Küçükdeveci, A. A. (2019). Nonpharmacological Treatment in Established Rheumatoid Arthritis. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology, 33* (5), 1-15. doi.org/10.1016/j.berh.2019.101482
8. Fernandez-Gonzalez, M., Fernandez-Lao, C., Martin-Martin, L., Gonzalez-Santos, A., Lopez-Garzon, M., Ortiz-Comino, L., et al. (2021). Therapeutic Benefits of Balneotherapy on Quality of Life of Patients with Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18* (24), 1-15. doi.org/10.3390/ijerph182413216
9. Nikiphorou, E., Santos, E. J. F., Marques, A., Böhm, P., Bijlsma, J. W., & Daien, C. I., (2021). 2021 EULAR Recommendations for the Implementation of Self-Management Strategies in Patients with Inflammatory Arthritis. *Annals of the Rheumatic Diseases, 80* (10), 1278-1285. doi.org/10.1136/annrheumdis-2021-220249
10. Dedmon, L. E. (2020). The Genetics of Rheumatoid Arthritis. *Rheumatology, 59* (10), 2661-2670. doi:10.1093/rheumatology/keaa232
11. Gizińska, M., Rutkowski, R., Romanowski, W., Lewandowski, J., & Straburzyńska-Lupa, A. (2015). Effects of Whole-Body Cryotherapy in Comparison with Other Physical Modalities Used with Kinesiotherapy in Rheumatoid Arthritis. *BioMed Research International, 2015,* 1-7. doi.org/10.1155/2015/409174
12. Oskay, D., Tuna, Z., Töre, N., & Sarı, F. (2018). Romatoid Artritli Hastaların Fizyoterapi ve Rehabilitasyonunda Ortez Yaklaşımları. *Türkiye Klinikleri Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Özel Sayı, 4* (1), 80-85.
13. Metsios, G. S., & Kitas, G. D. (2018). Physical Activity, Exercise and Rheumatoid Arthritis: Effectiveness, Mechanisms and Implementation. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology, 32* (5), 669-682. doi.org/10.1016/j.berh.2019.03.013
14. Fraenkel, L., Bathon, J. M., England, B. R., St. Clair, E. W., Arayssi, T., Carandang, K., et al. (2021). 2021 American College of Rheumatology Guideline for the Treatment of Rheumatoid Arthritis. *Arthritis & Rheumatology*, *73* (7), 1108-1123. doi.org/10.1002/art.41752
15. Nichols, V. P., Williamson, E., Toye, F., & Lamb, S. E. (2017). A Longitudinal, Qualitative Study Exploring Sustained Adherence to a Hand Exercise Programme for Rheumatoid Arthritis Evaluated in the SARAH trial. *Disability and Rehabilitation, 39* (18), 1856-1863. doi.org/10.1080/09638288.2016.1212111
16. Hammond, A. (2004). Rehabilitation in Rheumatoid Arthritis: A Critical Review. *Musculoskeletal Care, 2* (3), 135-151. doi.org/10.1002/msc.66
17. Bobos, P., MacDermid, J. C., Nazari, G., Lalone, E. A., Ferreira, L., & Grewal, R. (2021). Joint Protection Programmes for People with Osteoarthritis and Rheumatoid Arthritis of the Hand: An Overview of Systematic Reviews. *Physiotherapy Canada, 73* (1), 56-65. doi.org/10.3138/ptc-2019-0037
18. Vliet Vlieland, T. P. M., & Pattison, D. (2009). Non-Drug Therapies in Early Rheumatoid Arthritis. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology*, *23* (1), 103-116. doi.org/10.1016/j.berh.2008.08.004
19. Nagy, G., Roodenrijs, N. M. T., Welsing, P. M. J., Kedves, M., Hamar, A., Goes, M. C. van der, et al. (2022). EULAR Points to Consider for the Management of Difficult-To-Treat Rheumatoid Arthritis. *Annals of the Rheumatic Diseases, 81* (1), 20-33. doi.org/10.1136/annrheumdis-2021-220973
20. Al-Qubaeissy, K. Y., Fatoye, F. A., Goodwin, P. C., & Yohannes, A. M. (2013). The Effectiveness of Hydrotherapy in the Management of Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. *Musculoskeletal Care, 11* (1), 3-18. doi.org/10.1002/msc.1028
21. Nattagh-Eshtivani, E., Pahlavani, N., Ranjbar, G., Gholizadeh Navashenaq, J., Salehi-Sahlabadi, A., Mahmudiono, T., et al. (2022). Does Propolis Have any Effect on Rheumatoid Arthritis? *A Review Study. Food Science & Nutrition, 10* (4), 1003-1020. doi.org/10.1002/fsn3.2684
22. Vliet Vlieland, T. P., & Van den Ende, C. H. (2011). Nonpharmacological Treatment of Rheumatoid Arthritis. *Current Opinion in Rheumatology, 23* (3), 259-264. doi.org/10.1097/BOR.0b013e32834540fb

23. Hernández-Hernández, M. V., & Díaz-González, F. (2017). Role of Physical Activity in the Management and Assessment of Rheumatoid Arthritis Patients. *Reumatología Clínica, 13* (4), 214-220. doi.org/10.1016/j.reuma.2016.04.003
24. Ritschl, V., Stamm, T. A., Aletaha, D., Bijlsma, J. W. J., Böhm, P., Dragoi, R. G., et al. (2021). 2020 EULAR Points to Consider for the Prevention, Screening, Assessment, and Management of Non-Adherence to Treatment in People with Rheumatic and Musculoskeletal Diseases for Use in Clinical Practice. *Annals of the Rheumatic Diseases, 80* (6), 707-713. doi.org/10.1136/annrheumdis-2020-218986
25. Manning, V. L., Hurley, M. V., Scott, D. L., Coker, B., Choy, E., & Bearne, L. M. (2014). Education, Self-Management, and Upper Extremity Exercise Training in People with Rheumatoid Arthritis: A Randomized Controlled Trial: Upper Extremity Exercise Training and Education in RA. *Arthritis Care & Research, 66* (2), 217-227. doi.org/10.1002/acr.22102
26. Posadzki, P., Pieper, D., Bajpai, R., Makaruk, H., Könsgen, N., Neuhaus, A. L., et al. (2020). Exercise/Physical Activity and Health Outcomes: An Overview of Cochrane Systematic Reviews. *BMC Public Health, 20*, 1-12. doi.org/10.1186/s12889-020-09855-3
27. Osthoff, A.-K. R., Niedermann, K., Braun, J., Adams, J., Brodin, N., Dagfinrud, H., et al. (2018). 2018 EULAR Recommendations for Physical Activity in People with Inflammatory Arthritis and Osteoarthritis. *Annals of the Rheumatic Diseases, 77* (9), 1251-1260. doi.org/10.1136/annrheumdis-2018-213585
28. Khoja, S. S., Almeida, G. J., Chester Wasko, M., Terhorst, L., & Piva, S. R. (2016). Light Intensity Physical Activity is Associated with Lower Cardiovascular Risk Factor Burden in Rheumatoid Arthritis. *Arthritis Care & Research, 68* (4), 424-431. doi.org/10.1002/acr.22711
29. Piercy, K. L., Troiano, R. P., Ballard, R. M., Carlson, S. A., Fulton, J. E., Galuska, D. A., et al. (2018). The Physical Activity Guidelines for Americans. *JAMA, 320* (19), 1-9. doi.org/10.1001/jama.2018.14854
30. Sokka, T., Häkkinen, A., Kautiainen, H., Maillefert, J. F., Toloza, S., MØrk hansen, T., et al. (2008). Physical Inactivity in Patients with Rheumatoid Arthritis: Data from Twenty-One Countries in a Cross-Sectional, International Study. *Arthritis Care & Research: Official Journal of the American College of Rheumatology, 59* (1), 42-50. doi:10.1002/art.23255
31. Verhoeven, F., Tordi, N., Prati, C., Demougeot, C., Mougin, F., Wendling, D. (2016). Physical Activity in Patients with Rheumatoid Arthritis. *Joint Bone Spine, 83* (3), 265-270. doi.org/10.1016/j.jbspin.2015.10.002
32. Bearne, L. M., Sekhon, M., Grainger, R., La, A., Shamali, M., Amirova, A., et al. (2020). Smartphone Apps Targeting Physical Activity in People with Rheumatoid Arthritis: Systematic Quality Appraisal and Content Analysis. *JMIR mHealth and uHealth, 8* (7), 1-13. doi.org/10.2196/18495
33. Swärdh, E., Opava, C., & Brodin, N. (2021). Physical Activity in Patients with Rheumatoid Arthritis - An Agile Lifelong Behaviour: A Qualitative Meta-Synthesis. *RMD Open, 7* (2), 1-13. doi.org/10.1136/rmdopen-2021-001635
34. Cooney, J. K., Law, R. J., Matschke, V., Lemmey, A. B., Moore, J. P., Ahmad, Y., et al. (2011). Benefits of Exercise in Rheumatoid Arthritis. *Journal of Aging Research, 2011*, 1-14. doi:10.4061/2011/681640
35. Di Giuseppe, D., Bottai, M., Askling, J., & Wolk, A. (2015). Physical Activity and Risk of Rheumatoid Arthritis in Women: A Population-Based Prospective Study. *Arthritis Research & Therapy, 17* (1), 1-7. doi.org/10.1186/s13075-015-0560-2
36. Lourenzi, F. M., Jones, A., Pereira, D. F., Santos, J. H. C. A. dos, Furtado, R. N. V., & Natour, J. (2017). Effectiveness of an Overall Progressive Resistance Strength Program for Improving the Functional Capacity of Patients with Rheumatoid Arthritis: A Randomized Controlled Trial. *Clinical Rehabilitation, 31* (11), 1482-1491. doi.org/10.1177/0269215517698732
37. Hammond, A., & Prior, Y. (2016). The Effectiveness of Home Hand Exercise Programmes in Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. *British Medical Bulletin, 119* (1), 49-62. doi.org/10.1093/bmb/ldw024

38. Hu, H., Xu, A., Gao, C., Wang, Z., Wu, X. (2021). The Effect of Physical Exercise on Rheumatoid Arthritis: An Overview of Systematic Reviews and Meta-Analysis. *Journal of Advanced Nursing, 77* (2), 506-522. doi.org/10.1111/jan.14574

39. Fernández-Llanio Comella, N., Fernández Matilla, M., & Castellano Cuesta, J. A. (2016). Have Complementary Therapies Demonstrated Effectiveness in Rheumatoid Arthritis? *Reumatología Clínica, 12* (3), 151-157. doi.org/10.1016/j.reuma.2015.10.011

40. Eversden, L., Maggs, F., Nightingale, P., & Jobanputra, P. (2007). A Pragmatic Randomised Controlled Trial of Hydrotherapy and Land Exercises on Overall Well Being and Quality of Life in Rheumatoid Arthritis. *BMC Musculoskeletal Disorders, 8* (23) 1-7. doi.org/10.1186/1471-2474-8-23

41. Verhagen, A. P., Bierma-Zeinstra, S. M., Boers, M., Cardoso, J. R., Lambeck, J., de Bie, R., et al. (2015). Balneotherapy (or Spa Therapy) for Rheumatoid Arthritis. *The Cochrane Database of Systematic Reviews, 2015* (4), 1-51. doi.org/10.1002/14651858.CD000518.pub2

42. Santos, I., Cantista, P., & Vasconcelos, C. (2016). Balneotherapy in Rheumatoid Arthritis—A Systematic Review. *International Journal of Biometeorology, 60* (8), 1287-1301. doi.org/10.1007/s00484-015-1108-5

43. Karagülle, M., Kardeş, S., & Karagülle, M. Z. (2018). Long-Term Efficacy of Spa Therapy in Patients with Rheumatoid Arthritis. *Rheumatology International, 38* (3), 353-362. doi.org/10.1007/s00296-017-3926-8

44. Ellegaard, K., Bülow, C. V., Røpke, A., Bartholdy, C., Hansen, I. S., Rifbjerg-Madsen, S., et al. (2019). Hand Exercise for Women with Rheumatoid Arthritis and Decreased Hand Function: An Exploratory Randomized Controlled Trial. *Arthritis Research & Therapy, 21* (1), 1-9. doi:10.1186/s13075-019-1924-9

45. Hammond, A., Prior, Y., Cotterill, S., Sutton, C., Camacho, E., Heal, C., et al. (2021). Clinical and Cost Effectiveness of Arthritis Gloves in Rheumatoid Arthritis (A-GLOVES): Randomised Controlled Trial with Economic Analysis. *BMC Musculoskeletal Disorders, 22* (1), 1-13. doi.org/10.1186/s12891-020-03917-8

46. Williams, M. A., Srikesavan, C., Heine, P. J., Bruce, J., Brosseau, L., Hoxey□Thomas, N., et al. (2018). Exercise for Rheumatoid Arthritis of the Hand. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (7), 1-52. doi:10.1002/14651858.CD003832.pub3

47. Williamson, E., McConkey, C., Heine, P., Dosanjh, S., Williams, M., Lamb, S. E. (2017). Hand Exercises for Patients with Rheumatoid Arthritis: An Extended Follow-Up of The SARAH Randomised Controlled Trial. *BMJ Open*, *7* (4), 1-11. doi:10.1136/bmjopen-2016-013121

48. Lee, Y.-H., Bae, S.-C., & Song, G.-G. (2012). Omega-3 Polyunsaturated Fatty Acids and the Treatment of Rheumatoid Arthritis: A Meta-Analysis. *Archives of Medical Research, 43* (5), 356-362. doi.org/10.1016/j.arcmed.2012.06.011

49. Longo, V. D., & Mattson, M. P. (2014). Fasting: Molecular Mechanisms and Clinical Applications. *Cell metabolism, 19* (2), 181-192. doi.org/10.1016/j.cmet.2013.12.008

50. Wang, P., Tao, J.-H., & Pan, H.-F. (2016). Probiotic Bacteria: A Viable Adjuvant Therapy for Relieving Symptoms of Rheumatoid Arthritis. *Inflammopharmacology, 24* (5), 189-196. doi.org/10.1007/s10787-016-0277-0

51. So, J.-S., Kwon, H.-K., Lee, C.-G., Yi, H.-J., Park, J.-A., Lim, S.-Y., et al. (2008). Lactobacillus Casei Suppresses Experimental Arthritis by Down-Regulating T Helper 1 Effector Functions. *Molecular Immunology, 45* (9), 2690-2699. doi.org/10.1016/j.molimm.2007.12.010

52. Blaney, C., Hitchon, C. A., Marrie, R. A., Mackenzie, C., Holens, P., & El-Gabalawy, R. (2021). Support for A Non-Therapist Assisted, Internet-Based Cognitive-Behavioral Therapy (ICBT) Intervention for Mental Health in Rheumatoid Arthritis Patients. *Internet Interventions, 24*, 1-10. doi.org/10.1016/j.invent.2021.100385

53. Sharpe, L. (2016). Psychosocial Management of Chronic Pain in Patients with Rheumatoid Arthritis: Challenges and Solutions. *Journal of Pain Research, 9,* 137-146. doi.org/10.2147/JPR.S8365

54. Sharpe, L., Sensky, T., Timberlake, N., Ryan, B., Brewin, C. R., & Allard, S. (2001). A Blind, Randomized, Controlled Trial of Cognitive-Behavioural Intervention for Patients with Recent Onset Rheumatoid Arthritis: Preventing Psychological and Physical Morbidity. *Pain, 89* (2), 275-283. doi.org/10.1016/S0304-3959(00)00379-1

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

TRAVMATİK BEYİN HASARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI

Elif Gezginci

Giriş

Travmatik beyin hasarı, kafaya veya vücuda dışarıdan uygulanan bir kuvvete bağlı gelişen beyin fonksiyonunun bozulmasıdır (1). Bu tablo ensefalon, meninksler, kafatası ve kafa derisini anatomik ve fonksiyonel açıdan olumsuz şekilde etkileyen herhangi bir travmatik yaralanma ile karakterizedir (2). Travmatik beyin hasarında bilinç düzeyinde bozulma, hafıza kaybı, mental durumda değişiklikler, nörolojik defisitler veya intrakraniyal lezyon belirtilerinden herhangi biri görülebilmektedir (3). Beyin hasarının ciddiyeti, beyin dokusundaki hasarın boyutuna ve yaralanmanın şiddetine bağlı değişmektedir (4).

Geçici veya kalıcı işlev bozukluğuna neden olan travmatik beyin hasarı, bireyin aktivitelerini sınırlayarak yaşam kalitesini azaltmaktadır. Bu durum beyin travması geçiren bireyde depresyona ve diğer kronik hastalıklara yol açabilmektedir (5). Travmatik beyin hasarı ile ilgili birçok sorunun ve uzun vadeli etkisinin erken dönemde görünmemesi ve toplumun bu durumdan büyük ölçüde habersiz olması, travmatik beyin hasarının "sessiz bir salgın" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır (3,6).

Travmatik beyin hasarı sonrası hastalar, uzun süre yoğun bakım ünitesinde kalmakta ve fiziksel, bilişsel, psikososyal sorunlar yaşayabilmektedir. Bu yüzden birçok hasta günlük yaşama uyum sağlayabilmek için taburculuk sonrası uzun süre rehabilitasyona gereksinim duymaktadır (7). Ayrıca yaralanma sonrası işlev

Sonuç

Travmatik beyin hasarı sonrası hastaların iyileşmesini ve günlük yaşam aktivitelerine geri dönüşünü hızlandırmak için erken rehabilitasyon uygulamalarının önemi büyüktür. Hastanın bilinci açık ve tıbbi durumu stabil hâle gelir gelmez rehabilitasyon uygulamalarına başlanmalıdır. Erken rehabilitasyonun kalıcı hasarların önlenmesi, iyileşme sürecinin hızlandırılması ve yaşam kalitesinin artırılması gibi hasta sonuçları üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Travmatik beyin hasarı sonrası rehabilitasyon, uzun ve zorlu bir süreçtir. Hasta ve ailesi, rehabilitasyon süreci boyunca rehabilitasyon ekibi tarafından her zaman desteklenmeli ve rehabilitasyon uygulamalarına aktif katılmalıdır. Rehabilitasyon sürecinde multidisipliner ekip içerisinde yer alan hemşireler, hasta/ailesinin bakım ve eğitim gereksinimlerini karşılama ve diğer ekip üyeleri ile etkili iletişim kurarak iş birliği içerisinde çalışma gibi konularda etkin rol almaktadır. Rehabilitasyon ekibi tarafından yaralanma sonrası hastanın gereksinimi olduğu alanlara yönelik çeşitli rehabilitasyon programları ile travmatik beyin hasarlı hasta topluma yeniden kazandırılmalıdır.

Kaynaklar

1. Silverberg, N.D., Iaccarino, M.A., Panenka, W.J., Iverson, G.L., McCulloch, K.L., Dams-O'Connor, K., et al. (2020). Management of Concussion and Mild Traumatic Brain Injury: A Synthesis of Practice Guidelines. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 101* (2), 382-93. doi:10.1016/j.apmr.2019.10.179
2. Sardinha, D.M., Costa, G.F., Cunha, L.C., Mafra I.N.P., Silva, M.R., Matos, W.D.V., et al. (2019). Nursing Care in Severe Traumatic Brain Injury. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science, 6* (12), 432-438. doi:10.22161/ijaers.612.49
3. Lee, S.Y., Amatya, B., Judson, R., Truesdale, M., Reinhardt, J.D., Uddin, T., et al. (2019). Clinical Practice Guidelines for Rehabilitation in Traumatic Brain Injury: A Critical Appraisal. *Brain Injury, 33*(10), 1263-1271. doi:10.1080/02699052.2019.1641747
4. Anton, P.M. (2014). Travmatik Beyin Yaralanması. Z. Gök Metin (Çev.), Kristen L. Mauk (Eds.), Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım İçinde. L. Özdemir, H. Sütçü Çiçek (Çev. Ed.) (s.255-268). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
5. Dang, B., Chen, W., He, W., & Chen, G. (2017). Rehabilitation Treatment and Progress of Traumatic Brain Injury Dysfunction. *Neural Plasticity,* 1582182, 1-6. doi:10.1155/2017/1582182
6. Peniket, D., & Grove, R. (2007). Rehabilitation of Patients with an Acquired Brain Injury or A Degenerative Neuromuscular Disorder. Rebecca Jester (Ed). In Advancing Practice in Rehabilitation Nursing. (pp. 123-157). Blackwell Publishing.
7. Larsson-Lund, M., Pettersson, A., & Strandberg, T. (2022). Team-Based Rehabilitation after Traumatic Brain Injury: A Qualitative Synthesis of Evidence of Experiences of The Rehabilitation Process. *Journal of Rehabilitation Medicine, 54*, 1-12. doi:10.2340/jrm.v53.1409
8. Stergiannis, P., Katsoulas, T., Fildissis, G., Intas, G., Galanis, P., Kosta, N., et al. (2014). Health-Related Quality of Life and Rehabilitation Cost Following Intensive Care Unit Stay in Multiple Trauma Patients. *Journal of Trauma Nursing, 21* (3), 115-121. doi:10.1097/JTN.0000000000000042

9. GBD 2016 Traumatic Brain Injury and Spinal Cord Injury Collaborators. (2019). Global, Regional, and National Burden of Traumatic Brain Injury and Spinal Cord Injury, 1990-2016: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *Lancet Neurology, 18* (1), 56-87. doi:10.1016/S1474-4422(18)30415-0
10. Dewan, M.C., Rattani. A., Gupta, S., Baticulon, R.E., Hung, Y.C., Punchak, M., et al. (2018). Estimating The Global Incidence of Traumatic Brain Injury. *Journal of Neurosurgery, 130* (4), 1080-1097. doi:10.3171/2017.10.JNS17352
11. Iaccarino, M.A., Bhatnagar, S., & Zafonte, R. (2015). Rehabilitation after Traumatic Brain Injury. *Handbook of Clinical Neurology, 127*, 411-422. doi:10.1016/B978-0-444-52892-6.00026-X
12. Armstrong, M., Chung, K., Himmler, M., Mortimer, D., & Tonkin, B. (2019). TBI Classifications and Rehabilitation Intensities. Blessen C. Eapen, David X. Cifu (Eds.) In Rehabilitation after Traumatic Brain Injury. (pp. 13-22). Elsevier.
13. Capizzi A., Woo J., & Verduzco-Gutierrez M. (2020). Traumatic Brain Injury an Overview of Epidemiology, Pathophysiology, and Medical Management. *Medical Clinics of North America, 104* (2), 213-238. doi:10.1016/j.mcna.2019.11.001
14. Kaur, P., & Sharma, S. (2018). Recent Advances in Pathophysiology of Traumatic Brain Injury. *Current Neuropharmacology, 16* (8), 1224-1238. doi:10.2174/1570159X15666170613083600
15. Teasdale, G., & Jennett, B. (1974). Assessment of Coma and Impaired Consciousness: A Practical Scale. *Lancet, 304* (7872), 81-84. doi:10.1016/s0140-6736(74)91639-0
16. Levin, H.S., O'Donnell, V.M., & Grossman, R.G. (1979). The Galveston Orientation and Amnesia Test, A Practical Scale to Assess Cognition After Head Injury. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 167* (11), 675-684. doi:10.1097/00005053-197911000-00004
17. Hagen, C., Malkmus, D., & Durham, P. (1979) Rehabilitation of the Head Injured Adult; Comprehensive Physical Management, Downey, CA Association of Rancho Los Amigos National Rehab. Center.
18. Rappaport, M., Hall, K.M., Hopkins, K., Belleza, T., & Cope, D.N. (1982). Disability Rating Scale for Severe Head Trauma Patients: Coma to Community. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 63* (3), 118-123.
19. Hall, K.M., Hamilton, B., Gordon, W.A., & Zasler, N.D. (1993). Characteristics and Comparisons of Functional Assessment Indices: Disability Rating Scale, Functional Independence Measure, and Functional Assessment Measure. *Journal of Head Trauma Rehabilitation, 8* (2), 60-74. doi:10.1097/00001199-199308020-00008
20. Bulduk, E.B., & Ercan, S. (2020). Kafa travmasında rehabilitasyon. *Türk Nöroşirürji Dergisi, 30* (2), 312-316.
21. Behm, J., & Gray, N. (2012). Interdisciplinary Rehabilitation Team. Rehabilitation Nursing; A Contemporary Approach of Practice. (pp. 51-62). Jones & Bartlett Learning. Available from: http://samples.jblearning.com/9781449634476/80593_ch05_5806.pdf. Available date: June 08, 2022.
22. Vedantam, A., Gopinath, S.P., & Robertson, C.S. (2019). Acute Management of Traumatic Brain Injury. Blessen C. Eapen, David X. Cifu (Eds.) In Rehabilitation after Traumatic Brain Injury. (pp. 1-11). Elsevier.
23. Varghese, R., Chakrabarty, J., & Menon, G. (2017). Nursing Management of Adults with Severe Traumatic Brain Injury: A Narrative Review. *Indian Journal of Critical Care Medicine, 21* (10), 684-697. doi:10.4103/ijccm.IJCCM_233_17
24. Carney, N., Totten, A.M., O'Reilly, C., Ullman, J.S., Hawryluk, G.W.J., Bell, M.J., et al. (2017). Guidelines for the Management of Severe Traumatic Brain Injury, Fourth Edition. *Neurosurgery, 80* (1), 6-15. doi:10.1227/NEU.0000000000001432

25. New Zeland Guidelines Group (2006). Traumatic Brain Injury: Diagnosis, Acute Management and Rehabilitation. Best Practice Evidence-Based Guideline. 67-68.
26. Eapen, B.C., Hong, S., Subbarao, B., & Jaramillo, C.A. (2019). Medical Complications after Moderate to Severe Traumatic Brain Injury. Blessen C. Eapen, David X. Cifu (Eds.) in Rehabilitation after Traumatic Brain Injury. (pp. 23-36). Elsevier.
27. Kretzmer, T., Kieffer, K., Kaplan, J.M., Darkangelo, B.J., Garrison, B., Humayun, F., & Belanger, H.G. (2019). Community Reintegration. Blessen C. Eapen, David X. Cifu (Eds.) in Rehabilitation after Traumatic Brain Injury. (pp. 255-269). Elsevier.

SAĞLIK İŞLETMELERİ BAKIŞ AÇISIYLA DAVRANIŞ BİLİMLERİNE GİRİŞ

Editör
Doç. Dr. Aydan Yüceler

nobel

SAĞLIK İŞLETMELERİ BAKIŞ AÇISIYLA DAVRANIŞ BİLİMLERİNE GİRİŞ

Editör: Doç. Dr. Aydan Yüceler

Yayın No.: 4698
Sağlık Bilimleri No: 200
ISBN: 978-625-427-976-8
E-ISBN: 978-625-427-977-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yüceler, Aydan.
Sağlık İşletmeleri Bakış Açısıyla Davranış Bilimlerine Giriş
Editör: Doç. Dr. Aydan Yüceler
1. Basım, XVIII + 298 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-976-8
E-ISBN: 978-625-427-977-5
1. Davranış 2. Sağlık İşletmeleri 3. İnsan 4. Davranış Bilimleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları III
ÖN SÖZ VII

BÖLÜM 1
DAVRANIŞ BİLİMLERİNE GİRİŞ VE SAĞLIK İŞLETMELERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Giriş 1
1. Davranış Bilimlerine Giriş ve Davranış Kavramı 2
2. Davranış Bilimlerinin Tarihçesi 3
3. Davranış Bilimlerinin İlişkili Olduğu Temel Disiplinler 7
4. Sağlık İşletmelerinde Davranış Bilimlerinin Önemi ve Çeşitli Düzenlemeler 9
Kaynakça 12

BÖLÜM 2
DAVRANIŞ BİLİMLERİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 15
1. Kişilik 16
2. Benlik 16
3. Davranış 17
4. Bilinç 17
5. Tutum 17
6. Duygu 18
7. Değer 18
8. Algı 19
9. Atfetme 19

10. İhtiyaç 20
11. Motivasyon 20
12. Özdeşleşme 20
13. Rol 21
14. Statü 21
15. Norm 22
16. Çatışma 22
17. Yansıtma 23
18. Pekiştirme 23
19. Ön Yargı 24
20. Davranış Düzlemi 24
21. İletişim 24
22. Zekâ 25
23. Geri bildirim 25
24. Bellek (Hafıza) 26
25. Düşünme 26
26. Öğrenme 27
27. Stres 27
28. Grup 28
29. Yargılama 29
Kaynakça 29

BÖLÜM 3
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE KÜLTÜR VE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Giriş 33
1. Örgüt Kültürü 34
2. Örgüt Kültürünün Boyutları 37
3. Sağlık İşletmeleri ve Örgüt Kültürü İlişkisi 41
Sonuç 43
Kaynakça 45

BÖLÜM 4
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE İNANÇLAR, DEĞERLER VE TUTUMLAR

GİRİŞ 47
1. İnançlar 48
2. Değerler 49

2.1. Değerlerin Özellikleri....51
2.2. Değerlerin Sınıflandırılması....52
3. Tutumlar....53
3.1. Tutumları Oluşturan Faktörler....54
3.2. Tutumu Oluşturan Faktörlerin Özellikleri....54
3.3. Tutumların Ölçülmesi ve Tutum Ölçme Teknikleri....55
3.3.1. Dereceli Ölçekler....55
3.3.2. Özel Teknikler....55
3.3.3. İş Tatmini Ölçümü....56
4. Sağlık İşletmelerinde İnançlar Değerler ve Tutumlar....56
Kaynakça....58

BÖLÜM 5
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE SOSYAL ETKİ VE UYMA DAVRANIŞI

Giriş....61
1. Sosyal Psikoloji Nedir?....62
2. Sosyalleşme ve Sosyal Davranış....62
3. Sosyal Etki Kavramı....63
3.1. Klasik Sosyal Etki Araştırmaları....64
3.1.1. Muzaffer Sherif'in "Grup Normunun Oluşması" Deneyi....65
3.1.2. Solomon Asch'in "Uyma" Deneyi....65
3.1.3. Stanley Milgram'ın "İtaat" Deneyi....67
3.2. Sosyal Etki Kuramının Kaynakları ve Türleri....68
3.3. Uyma (Conformity)....69
3.3.1. Neden Uyum Sağlarız?....71
3.3.2. Uyma Davranışı Türleri....71
Kaynakça....73

BÖLÜM 6
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE KİŞİLİK, BENLİK VE DUYGULAR

Giriş....79
1. Kişilik....80
1.1. Kişilik Özellikleri....81
1.2. Kişiliğin Belirleyicileri....82

1.2.1. Biyolojik Faktörler....82
1.2.2. Ailesel Faktörler....82
1.2.3. Çevresel Faktörler....83
1.2.4. Kültürel Faktörler....83
1.3. Kişilik Kuramları....83
1.3.1. Psikanalitik Kuramlar....83
1.3.2. Ayırıcı Özellik Kuramı....87
1.3.3. Biyolojik Kuram....87
1.3.4. İnsancıl Kuram....88
1.3.5. Davranışçı Kuramlar....88
1.3.6. Bilişsel Kuram....88
1.4. Kişilik Tipleri....89
1.4.1. A ve B Tipi Kişilik....89
1.4.2. Beş Faktör Kişilik Modeli....89
1.5. Kişiliğin Ölçülmesi....90
1.5.1. Beş Faktör Kişilik Ölçeği....90
1.5.2. Cattel 16 Kişilik Faktörü Envanteri....91
1.5.3. Hogan Kişilik Ölçeği....91
1.5.4. Myers ve Briggs Kişilik Ölçeği....91
1.5.5. Holland Mesleki Kişilik Ölçeği....91
2. Benlik....92
2.1. Benlik Saygısı....92
3. Duygular....92
3.1. Duygusal Uyumsuzluk....92
3.2. Duygusal Emek....92
3.3. Duygusal Zekâ....94
4. Sağlık İşletmelerinde Kişilik, Benlik ve Duygular....95
Kaynakça....97

BÖLÜM 7
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ALGI VE ALGILAMA

Giriş....101
1. Algı....102
1.1. Algı Türleri....103

2. Algılama 105
2.1. Algılama Süreci 106
2.1.1. Karşılaşma ve Seçme 106
2.1.2. Kaydetme ve Örgütleme 108
2.1.3. Yorumlama 116
2.1.4. Davranış Geliştirme ve Sonuca Varma 116
2.1.5. Bilgilerin İhtiyaç Duyulduğunda Tekrar Hatırlanması 117
3. Algılamayı Etkileyen Faktörler 117
3.1. Algılayan Bireyin Özellikleri 118
3.2. Algılanan Hedef veya Nesnenin Özellikleri 120
3.3. Algının Yapıldığı Durum 120
4. Algılama Hataları 120
4.1. Örtük Kişilik Teorileri 121
4.2. Hâle Etkisi ve Boynuz Etkisi 121
4.3. Yansıtma 122
4.4. Basmakalıpçılık 123
4.5. Kontrast (Zıtlık) Etkisi 123
4.6. Kendini Gerçekleştiren Kehanet 124
4.7. Model Oluşturma (Prototipleştirme) 124
4.8. Bana Benzer Etki 125
5. Sağlık İşletmelerinde Algı ve Algılama 125
Sonuç 126
Kaynakça 127

BÖLÜM 8
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ÖĞRENME VE ÖĞRENEN ÖRGÜTLER

Giriş 131
1. Öğrenme Olgusu 132
1.1. Öğrenme ve Öğrenmenin İlkeleri 132
1.2. Öğrenme Seviyeleri 134
1.2.1. Bireysel Öğrenme 134
1.2.2. Takım (Grup) Hâlinde Öğrenme 134
1.2.3. Organizasyon Düzeyinde Öğrenme 135
2. Örgütsel Öğrenme 135

2.1. Örgütsel Öğrenme Yaklaşımları 136
3. Öğrenen Örgütler (Learning Organızatıons) 137
3.1. Öğrenen Örgüt Kavramı 139
3.2. Öğrenen Örgütlerin İlkeleri ve Boyutları 140
3.3. Öğrenen Örgütlerin ve Yöneticilerin Özellikleri 142
3.4. Öğrenmeyi Yönetmek 145
4. Sağlık İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme 145
Kaynakça 150

BÖLÜM 9
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE İLETİŞİM VE KİŞİLER ARASI İLETİŞİM

Giriş 153
1. İletişim 154
2. Kişiler Arası İletişim 155
2.1. Yüz Yüze İletişim 159
2.2. Yazılı İletişim 160
3. Kurum İçi İletişim 160
4. Sağlık İşletmelerinde İletişim 162
Sonuç 166
Kaynakça 167

BÖLÜM 10
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE LİDERLİK VE YÖNETİCİLİK

Giriş 169
1. Liderlik 170
1.1. Liderlik Kavramı 170
1.2. Örgütlerde Liderliğin Önemi 170
1.3. Lider-Üye İlişkileri (Leader- Member Exchange) (Lmx) 171
1.4. Transformasyonel Liderlik 172
2. Yöneticilik 173
2.1. Yönetim ve Yöneticilik Kavramı 173
2.2. Yöneticinin Yönetsel İşlevleri 174
2.3. Sağlık Yöneticisi 176
Sonuç 179
Kaynakça 180

BÖLÜM 11
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ZAMAN YÖNETİMİ

Giriş....183
1. Zaman Kavramının Tanımı ve Önemi 184
2. Zaman Tuzakları 184
3. Zaman Yönetimine Genel Bir Bakış....186
4. Zaman Yönetimi Teknikleri....187
5. Zamanı Etkin Kullanmayı Sağlayan Yöntemler....188
5.1. Zaman Yönetimi ve ABC Sistemi 190
5.2. Zaman Yönetimi ve Pareto Analizi....190
5.3. Zaman Kullanım Matrisi Tekniği....191
6. Zaman Yönetimi ve İşletme Yöneticiliği İlişkisi 192
6.1.Yetki Devretmek ve Yetki Devrinden Kaçınmak....192
6.2. Zaman Kayıplarını En Aza İndirmek 193
6.3. Rutin Oluşturma 193
7. Zaman Yönetimi ve Sağlık İşletmeleri İlişkisi 194
7.1. Zaman Yönetiminin Sağlık İşletmelerine İlişkin Genel Açıklamalar....194
7.2. Zaman Yönetiminin Sağlık İşletmeleri İle İlişkisine Yönelik Değerlendirmeler 194
Sonuç....197
Kaynakça 197

BÖLÜM 12
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE EKİP ÇALIŞMASI

Giriş....201
1. Ekip Kavramı 202
2. Grup, Takım ve Ekip Ayrımı 202
3. Ekip Özellikleri 203
4. Ekip Süreçleri 204
4.1. Ekip Geliştirme 204
4.2. Ekip Normları....206
4.3. Ekip Üyelerinin Rolleri 206
4.4. Ekip Uyumu....207
5. Ekip Türleri 208
6. Ekip Çalışmasının Yararları....209

7. Ekip Çalışmasında Karşılaşılacak Sorunlar 209
8. Ekip Etkililiği Modelleri 210
9. Sağlık İşletmelerinde Ekip Çalışması 213
10. Sağlık İşletmelerinde Ekip Çalışmasının Önemi 217
11. Sağlık İşletmelerinde Ekip Çalışmasını Etkileyen Faktörler 218
Kaynakça 221

BÖLÜM 13
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ÇATIŞMA VE STRES YÖNETİMİ

Giriş 227
1. Çatışma 228
1.1. Çatışma Türleri 229
1.2. Çatışma Nedenleri 230
1.3. Örgütlerde Çatışma Yönetimi Stilleri 232
2. Stres 233
2.1. Örgütsel Stres 235
2.2. Örgütsel Stres Kaynakları 235
2.3. Stres Yönetimi Şekilleri 236
3. Stres ve Çatışmanın Bireylere ve Çalışma Verimliliğine Etkisi 237
4. Sağlık Kuruluşlarında Çatışma ve Stres Yönetimi 238
Sonuç 240
Kaynaklar 240

BÖLÜM 14
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE DEĞİŞİM

Giriş 243
1. Sağlık İşletmelerinde Değişimin Kavramsal İçeriği 244
2. Sağlık İşletmelerinde Değişimi Ortaya Çıkaran Nedenler 245
2.1 Küresel Düzeyde Değişimler ve Dış Çevre Faktörleri 245
2.2. İç Çevre Faktörleri 246
3. Sağlık İşletmelerinde Değişimin Temel İlkeleri 247
3.1. Değişen Şartlara Uyum 247
3.2. Rekabet Gücünü Artırma 248
3.3. Müşteri (Hasta) Memnuniyeti 249

3.4. Yaratıcılık ve Yenilikçilik 249
3.5. Değişimin Tüm Çalışanlar ve Birimlerce Benimsenmesini Sağlama (Kapsayıcılık) 250
3.6. Değişim ve Gelişmeyi Sağlamada Liderlerin Rolü 251
4. Sağlık İşletmelerinde Değişim Süreci ve Sonuç 252
Kaynakça 254

BÖLÜM 15
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE MOTİVASYON

Giriş 257
1. MAKRO PERSPEKTİFTEN MOTİVASYON KAVRAMI 258
1.1. Motivasyon Tanımı ve Literatürel Geçmişi Nedir? 258
1.2. Motivasyon Oluşum Süreçleri İle İç ve Dış Motivasyon Kavramları 259
1.2.1. Dışsal Motivasyon 260
1.2.2. İçsel Motivasyon 261
2. Motivasyon Teorileri 261
2.1. Kapsam Teorileri 261
2.1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi 262
2.1.2. Alderfer'in ERG Teorisi 262
2.1.3. Herzberg'in Çift Faktör Teorisi 264
2.1.4. David McClelland'ın Üç İhtiyaç Teorisi 264
2.1.5. McGregor'un X ve Y Teorisi 265
2.2. Süreç Teorileri 266
2.2.1. Vroom'un Beklenti Teorileri 266
2.2.2. Adams'ın Eşitlik Teorisi 267
2.2.3. Locke ve Latham'ın Hedef Belirleme Teorisi 267
2.2.4. Davranışsal Şartlanma Teorisi 266
2.2.5. Lawler ve Porter Geliştirilmiş Beklenti Kuramı 266
3. Motivasyonu Etkileyen Faktörler Nelerdir? 269
3.1. Bireysel Faktörler 269
3.2. Ekonomik Faktörler 270
3.3. Psikososyal Faktörler 272
3.4. Örgütsel ve Yönetsel Faktörler 274
4. Sağlık İşletmelerinde Motivasyon Kavramı 278

5. Sağlık Çalışanlarını Motive Eden Etmenler 278
Sonuç 280
Kaynakça 281

BÖLÜM 16
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DAVRANIŞSAL EKONOMİ

Giriş....285
1. Geleneksel Ekonomiden Davranışsal Ekonomiye 287
2. Sağlık Hizmetleri Davranışlarında Temel Ekonomi Dengesini Uygulamada Karşılaşılan Sınırlılıklar 288
2.1. Bilgi Asimetrisi 288
2.2. Sınırlı Rasyonellik....289
2.3. Ahlaki Tehlike....290
2.4. Ters Seçim 290
3. Davranışsal Ekonominin Sağlık Hizmetlerine Uygulanması 290
3.1. Organ Bağışı 290
3.2. Bağımlı Alışkanlıklar ve Obezite 294
Sonuç 295
Kaynakça 297

BÖLÜM

1

DAVRANIŞ BİLİMLERİNE GİRİŞ VE SAĞLIK İŞLETMELERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Aydan Yüceler - Mustafa Kafes

GİRİŞ

Davranış, temel ögesi insan olan ve dolayısıyla pek çok farklı disiplinle ilişkisi olan bir kavramdır. Davranış bilimleriyse davranış kavramını inceleyen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı ve insan davranışlarının nedenlerini anlamaya çalışan bir bilim dalı olarak davranış bilimleri hakkında bilgi sahibi olmak günümüz işletmeleri ve yöneticileri açısından her zamankinden daha önemli hâle gelmiştir. Bunun en önemli nedeni günümüzde insanın iç ve dış müşteri olarak işletmeler karşısında elde ettiği güçtür.

Bir işletmenin sahip olduğu nitelikli insan gücü, varlığını sürdürebilmesi ve rekabet edebilmesi için en önemli temel yeteneği hâline gelmiştir. Bundan dolayı pek çok işletmede çalışanlar iç müşteri olarak kabul edilmektedir. Çalışandan en üst düzeyde yararlanabilmek ve nitelikli çalışanı kaybetmemek için çok fazla çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bunun içinde öncelikli olarak onları tanımalı, davranışlarının arkasında yatan nedenleri anlamalı ve onları harekete geçirecek unsurları bilebilmelidirler. Ayrıca onun bütün ihtiyaç ve beklentileri karşılamaya çalışmak zorundadırlar. Söz konusu ihtiyaç ve beklentileri bilebilmeleri içinde çalışanlarını çok iyi tanıyıp onları harekete geçirecek unsurları anlamaya çalışmalıdırlar. Bu da davranış ve davranış bilimlerine ilişkin belirli bir bilgiyle sağlanabilecektir.

- Hekim, her an için insan hakkını koruduğunun farkında olarak ona göre davranış göstermek durumundadır.
- Hekim, hastalarına karşı dürüst olmak durumundadır.
- Hekim her zaman hastasının mahremiyetini ve gizliliğini gözetecek şekilde davranış göstermek durumundadır.
- Hekimlerin birbirine karşı olan görevleri olarak kategorize edilen hekim davranışları şu şekilde olmaktadır (Türk Tabipleri Birliği, 2009: 16):
- Hekim, meslektaşlarından nasıl bir davranış bekliyorsa o şekilde davranış göstermek durumundadır.
- Hekimler birbirlerinin hastalarını kendilerine yöneltecek veya çekecek davranışlar içerisinde bulunamaz.
- Son olarak hekimler, "Cenevre Bildirgesi"nin ilkelerine uygun davranış göstermelidir.

KAYNAKÇA

Akdağ, R. (Ed.). (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları. Erişim Adresi: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/5131,sdpturkpdf.pdf?0, Erişim Tarihi: 22.12.2022

Akkoç, N. ve Güldal, D. (2001). Kliniğe Giriş: Kavram ve Uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C15/Özel Sayı, 75–78.

Aksoy, H. (1994). Devlet ve Demokrasi. İstanbul: Yön Yayınları.

Altıntaş, A. (2014). Hasta Hakları ve Etkili İletişim. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 3, 6–17.

Atıcı, E. (2007). Hasta - Hekim İlişkisini Etkileyen Unsurlar. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 33(2), 91–96.

Bodner, R. ve Prelec, D (2002) Self-Signaling and Diagnostic Utility In Everyday Decision Making. In: Collected Essays In Psychology and Economics, Edt.: I. Brocas ve J. D. Carillo. 105 – 23. Oxford University Press.

Borsboom, D. ve Dolan, CV. (2006) Why G Is Not An Adaptation: A Comment On Kanazawa (2004). *Psychological Review* 113, 433– 37.

Evans, R.B. (1990). William James, "The Principles of Psychology," and Experimental Psychology. *The American Journal of Psychology*, 103(4), 433–447.

Eyüboğlu, E. (2020). COVID-19 Salgını Bizimle Nasıl Konuşuyor? Sağlık İletişimi Ekseninde Değerlendirmeler. Edt.: M. Çiçek. #*EvdeKal COVID-19 Günlerinde Sağlık ve İletişim Stratejileri* içinde. 249–282. Maltepe Üniversitesi Kitapları.

Greenwood, J.D. (2003). Social Facts, Social Groups and Social Explanation. *Noûs,* 37(1), 93–112.

Güney, S. (2020). Davranış Bilimleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Hakyemez A.D. (2006). Tebaadan Yurttaşa Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da Toplum Sözleşmesi Kuramları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. İstanbul.

Hart, C. (1943). The Hawthorne Experiments. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 9(2), 150-163.

Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik. (2011, 6 Nisan). Resmî Gazete: 27897. Erişim Adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/Eklenti/3628/0/hastavecalisanguvenliginin-saglanmasinadairyonetmelikpdf.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

Hasta Hakları Yönetmeliği (1998). Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

Hodgetts, R.M. ve Luthans, F. (1993). US Multinationals' Compensation Strategies For Local Management: Cross-Cultural Implications. *Compensation & Benefits Review*, 25(2), 42-48.

International Relations and Security Networks (ISN) (2023). Rousseau, Jean-Jacques: A Discourse on Political Economy/Ekonomi Politik Üzerine Konuşma, 1755, Erişim Adresi: https://www.files.ethz.ch/isn/125495/5020_Rousseau_A_Discourse_on_Political_Economy.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1949, 27 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 7217). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf , Erişim Tarihi: 21.12.2022

Kihtir, A. (2011). Sağlık Çalışanları için Etkili İletişim: Hekim-Hasta İletişiminde Temel Noktalar. *SD Platform, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 18, 72–77.

Kowalski, T. J. (2013). The School Superintendent: Theory, Practice, and Cases. 3. Baskı. SAGE Publications.

Lloyd, S.A., (1992). Ideals as Interests in Hobbes's 'Leviathan': the Power of Mind over Matter, Cambridge: Cambridge University Press.

McLeod, S.A. (2007). Pavlov's Dogs. Erişim Adresi: http://www.simplypsychology.org/pavlov.html. Erişim Tarihi: 21.12.2022

New Encyclopaedia Britannica (2023). Erişim Adresi: http://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1823_Encyclopedia_A770.06.pdf. Erişim Tarihi: 08.01.2023

Öngören, B. (2017). Hekim-Hasta İlişkisi ve Sağlık Hizmetlerinde İletişim. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 10, 57–69.

Özyurda, F. (2009). Sağlıkta İletişim. Edt.: D. Aslan. *Halk Sağlığı ile İlgili Güncel Sorunlar ve Yaklaşımlar* içinde. 15-21. Ankara: Ankara Tabip Odası.

Rodax, N. ve Benetka, G. (2021). Debating Experimental Psychology's Frontiers: Re-discovering Wilhelm Wundt's Contribution to Contemporary *Psychological Research*. Hu Arenas 4, 48–63.

Skinner, B.F. (1967). B.F. Skinner. Edt.: E. G. Boring ve G. Lindzey. *A History Of Psychology In Autobiography*, 5, 385–413. Appleton-Century-Crofts.

Sloman, SA. (1996) The Empirical Case For Two Systems Of Reasoning. *Psychological Bulletin,* 119, 3– 22.

Spillmann, J. ve Spillmann, L. (1993). The Rise and Fall Of Hugo Münsterberg. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 29(4), 322–338.

Şimşek, M.Ş.; Çelik, A. ve Akgemci T. (2016). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. 9. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Şimşek, M.Ş.; Çelik, A. ve Akgemci, T. (2019). Davranış Bilimleri. 10. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Tambağ, A.G. (2015). Hekim Hak ve Yükümlülükleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Taş, S. (2020). Emile Durkheim'ın Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi ve İntihar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 442-449.

Tenbruck, F.H. ve Weber, M. (1980). The Problem of Thematic Unity In The Works of Max Weber. *The British Journal of Sociology*, *31*(3), 316–351.

Türk Tabipleri Birliği. (2009). Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler. Türk Tabipleri Birliği Füsun Sayek TTB Raporları/Kitapları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 17863). Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2022

Williams, J.R. (2015). Tıp Etiği Elkitabı. Türk Tabipleri Birliği. Erişim Adresi: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2022

Wilson, D.S. ve Dugatkin, LA. (1997). Group Selection and Assortative Interactions. *American Naturalist* 149(2):336 – 51.

Winterhalder, B. ve Smith, EA. (2000). Analyzing Adaptive Strategies: Human Behavioral Ecology At Twenty-Five. *Evolutionary Anthropology* 9:51–72.

Yağbasan, M. ve Çakar, F. (2006). Doktor-Hasta İlişkisinde Dile ve Davranışa Dayalı İletişimsel Sorunları Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 609-629.

Yaylacı, F. (2013). Davranış Bilimlerine Giriş. Edt. A. Şimşek ve Ö. Eroğlu. *Davranış Bilimleri* içinde. Konya: Eğitim Yayınevi.

Zengin, N. (2010). "Sağlık Hakkı" ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumu. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1(1), 44-52.

BÖLÜM

2

DAVRANIŞ BİLİMLERİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Afsun Ezel Esatoğlu - İzzet Aydemir

GİRİŞ

Davranış bilimleri, topluluk içinde veya tek olarak insan davranışının sistematik olarak incelenmesini amaçlayan bir bilim dalıdır. İlgi alanları, insan ve davranışlarını ele alan çeşitli bilim dallarından oluşmaktadır. Davranış bilimleri, insan davranışlarının toplumsal ilişkilerle bağlantısını araştırarak bu davranışları daha anlamlı hâle getirebilmek amacıyla kapsamlı bir şekilde inceler (Eren, 2004: 2; Luthans, 2011: 20). Davranışları, neden sonuç ilişkileri açısından ele alarak davranışların oluşum şeklini, değişimini, nedenleri ile devamını inceler ve değerlendirir.

İnsan davranışlarını ve bu davranışların gerisinde yatan etmenleri açıklamanın güçlüğü, davranışların bir yandan insanın gereksinim ve güdülerinin, öğrenme sürecinin, kişiliğinin, algılamalarının, tutum, inanç ve değerlerinin, öte yandan kişinin üyesi olduğu toplumda kültür, sosyal sınıf, referansları ve aile gibi sosyal-kültürel etmenlerin etkilerinin bir bütünüdür (İnceoğlu, 1993: 5).

Bu bölüm, davranış bilimleri konusundaki temel kavramların bazılarını kapsayacak şekilde temellendirilmiştir.

- Çalışma ve İş Başarımı: grup üyeleri açık iletişim sağlarlar ve güven atmosferi sağlanmış olur. Bu aşamada esneklik söz konusudur ve hiyerarşik özellikler grup üyeleri arasında düşük düzeydedir.
- Çözülme ve Dağılma: bu aşamada görevler gerçekleştirilmiş olacağından hedefler değerlendirilir ve grup dağılımıyla süreç tamamlanmış olur.

29. YARGILAMA

Yargılama (judgement); olayları, durumları ve sonuçların değerlendirilmesi, kritike edilmesi, mevcut problemlerin çözülmesi gibi süreçleri içermektedir. Mevcut değerlendirme ve karar verme araçları yoluyla verilerin elde edilmesi, analizi ve yorumlanması birer yargılama parametreleridir. Yargılama, bireylerin her şeyin bağlamsal olduğunu ve her zaman değiştiğini bilerek kararlar vermelerini ancak zamanında harekete geçebilmelerini gerektirir (Nonakam ve Takeuchi, 2011). Dolayısıyla yargılama, rasyonel karar verme sürecinin aksine yapılandırılmış, tutarlı bir süreç değildir; bazı kararlar beş dakikadan daha kısa sürede verilebilirken diğerleri haftalar ya da aylarca sürebilir. Ayrıca yargılama, bireyin daha yaratıcı yanını ve hayal gücünü harekete geçirir, bu da onun daha sanatsal doğasını göstermektedir. Yargılama bir bireyin belirli bir durumun özelliklerini tanımlayabilmesini ve anlayabilmesini sağlar. Bireylerin yaşamları boyunca deneyimledikleri gözlemlere ve sonuçlara dayanarak belirleyici kararlar vermelerine yardımcı olmaktadır (Dane ve Pratt, 2007; Fuller ve Sturm, 2017)

KAYNAKÇA

Ağın, K. (2022). Grupların Genel Oluşumları, Yapıları ve Özellikleri Açısından Grup İçi İletişim Süreçlerinin İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 10(1), 494-518.

Akarsu, B. (1998). Felsefe Terimleri Sözlüğü. 7. Baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akçay, C. ve Çoruk, A. (2012). Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 1(1), 3-25.

Akpunar, B. (2011). Biliş ve Üstbiliş (Metabiliş) Kavramlarının Zihin Felsefesi Açısından Analizi. *Turkish Studies,* 6(4), 353-365.

Argyris, C. ve Schön, D.A. (1996). Organizational Learning II. New York: Addison-Wesley Pub.Comp.

Baumeister, R.F.; Dale, K. ve Sommer, K.L. (1998). Freudian Defense Mechanisms and Empirical Findings in Modern Social Psychology: Reaction Formation, Projection, Displacement, Undoing, Isolation, Sublimation, and Denial. *Journal of Personality,* 66(6), 1081-1124.

Borkowski, N. (2019). Tutumlar ve Algılar. Çev. Edt.: Afsun Ezel Esatoğlu. *Sağlık Hizmetlerinde Örgütsel Davranış* içinde. 41-70. Ankara: Nobel Yayınevi.

Can, H.; Aşan Ö. ve Aydın, E. M. (2006). Örgütsel Davranış. Ankara: Arıkan Kitabevi.

Corey, D. (2013). Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. 9. Baskı. California, USD: Cengage Learning.

Cuddy, A.J.; Glick, P. ve Beninger, A. (2011). The Dynamics of Warmth and Competence Judgments, and Their Outcomes in Organizations. *Research in Organizational Behavior*, 31, 73-98.

Cüceloğlu, D. (1993). İnsan ve Davranışı; Psikolojinin Temel Kavramları. 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çıtak, E.A. ve Uysal, G. (2012). Kavram Analizi: Eleştirel Düşünme. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 3-9.

Dane, E. ve Pratt, M.G. (2007). Exploring Intuition and Its Role in Managerial Decision Making. *Academy of Management Review*, 32, 33-54.

Davis, K. (1987). Human Behavior at Work: Organizational Behavior. 6. Baskı. McGraw Hill.

Davis, K. ve Newstrom, J.W. (1988). Organizatianol Behavior; Human Behavior at Work. 9. Baskı. New Jersey: McGraw-Hill, Inc

Ende J. (1983). Feedback In Clinical Medical Education. *JAMA*, 250(6), 777-781.

Erbay, E. ve Esatoğlu A.E. (2019). Sağlık Kurumlarında Motivasyon Çalışmalarının Sistematik Derlemesi. Edt.: İsmail Ağırbaş. *Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Kurumları Yönetiminde Temel Konular* içinde. 237-254. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Eren, E. (2004). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Yayınları.

Eroğlu, A. (2012). Henri Bergson'da Bilinç-Sezgi İlişkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 81-102.

Fuller, M. ve Sturm R. (2017). The Art of Leader Judgement in Organizations: A Qualitative Investigation of Its Development. Wright State University, Dayton, Ohio.

Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.

Gökçe, O. ve Şahin, A. (2003). Yönetimde Rol Kavramı ve Yönetsel Roller. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(6), 133-156.

Hargie, O. ve Dickson, D. (2004). Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice. London: Routledge.

Hergenhahn, R.R. ve Olson M.H. (2000). An Introduction to Theories of Learning. 6. Baskı. 502. Prentice Hall.

Hillman, L.W.; Schwandt, D.R. ve Bartz, D.E. (1990). Enhancing Staff Members' Performance through Feedback and Coaching. *Journal of Management Development*, 9(3), 20-27.

https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnme

Huitt, W. (2003). The Information Processing Approach to Cognition. Educational Psychology Interactive Valdosta State University. Erişim adresi: http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/cogsys/infoproc.html, Erişim tarihi: 20.07.2022,

Ivancevich, J. M. ve Matteson, M.T. (2002). Organizational Behaviour and Management. McGraw-Hill Irvin.

İnceoğlu, M. (1993). Tutum Algı İletişim. Ankara: V Yayınları.

Kerse, G. ve Karabey, C.N. (2019). Örgütsel Sinizm ve Özdeşleşme Bağlamında Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Bağlanma ve Politik Davranış Algısına Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 14(1), 83-108.

Keser, A. ve Zincirkıran, M. (2021). Örgütsel Davranış. Bursa: Dora Yayınevi.

Koçel, T. (2014). İşletme Yöneticiliği. 15. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2010). İnsan ve Değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kurgat, A.; Chebet, W.T. ve Rotich, J.K. (2015). Behaviour Modification and Organizational Development: Revisiting the Theories of Learning. *European Journal of Psychological Research,* 2(1), 34-42.

Levitis, D.A.; Lidicker, W.Z. ve Freund, G. (2009). Behavioural Biologists Do Not Agree on What Constitutes Behaviour. *Animal Behaviour*, 78, 103-110.

Luthans, F. (2011). Organizational Behavior: An Evidence-Based Approach. 12 Baskı. New York: McGraw-Hill/Irwin.

Luthans, F. ve Kreitner, R. (1985). Organizational Behavior Modification and Beyond: An Operant and Social Learning Approach, Scott, Foresman: Glenview, ILL.

Meyvacıoğlu, Y.K. (1983). Benlik ve İdeal Benlik Kavramlarının "Tercih Edilen Meslek" Kavramı İle İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi* Dergisi, 16(1), 1-10.

Moorman, C. ve Miner, A.S. (1998). Organizational Improvization and Organizational Memory. *Academy of Management Review*, 28(4), 698-723.

Morris, C.G. (2002). Psikolojiyi Anlamak. 3. Baskı. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Mutlu, E. ve Aktan, E. (2011). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Düşünme Eğitimi ile İlgili Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 799-830.

Nonakam, I. ve Takeuchi, H. (2011). The Wise Leader. 59-67, Harvard Business Review.

Onorel, P.B. (2019). The Importance of Feedback in Organizational Communication. *Social Economic Debates,* 8(1), 30-38.

Özalp, İ. (1998). İşletmelerde Grup ve Ekip Kavramı, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-16.

Özekes, M. (2013). Peabody Resim Kelime Testi 3.01-3.12 Yaş Aralığı İzmir Bölgesi Standardizasyonu Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi,* 14(1), 90-107.

Passons, W.A. (1975). Gestalt Approaches in Counseling. NewYork, Holt, Rinehart and Winston, 183-185.

Peterson, R.S. (1997). A Directive Leadership Style in Group Decision Making Can Be Both Virtue and Vice: Evidence from Elite and Experimental Groups. *Journal of Personality and Social Psychology,* 72(5), 1107-1121.

Robbins, S.P. (2003). Organizational Behavior. 10. Baskı. New Jersey: Prentice Hall.

Robbins, S.P. ve Judge, T.A. (2013). Organizational Behaviour. 14. Baskı. Çev. Edt.: İnci Erdem. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sabuncuoğlu Z. ve Tüz M. (1996), Örgütsel Psikoloji. 2. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Schermerborn, J.R.; Hunt, J.G. ve Osborn, R.N. (1988). Managing Organizational Behavior. 3. Baskı. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Schimel, J.; Greenberg, J. ve Martens, A. (2003). Evidence That Projection of a Feared Trait Can Serve a Defensive Function. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(8), 969-979.

Seçer, H.S. (2005). Çalışma Yaşamında Duygular ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirme. *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 813-834.

Selye, H. (1977). Stress Without Distress. 1. Baskı. New York: Lippincott Williams & Wilkins Publisher.

Seven, M.A. ve Engin, A.O. (2008) Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, 12(2), 189-212.

Skinner, B.F. (1954). The Science of Learning and the Art of Teaching. *Harvard Educational Review*, 24(2), 86-97.

Stephens, N.M.; Rivera, L.A. ve Townsend, S.S.M. (2021). The Cycle of Workplace Bias and How to Interrupt It. *Research in Organizational Behavior*, 40(2020): 100137.

Şimşek, M.Ş.; Akgemci, T. ve Çelik, A. (2011). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Ankara: Gazi Kitabevi.

Tan, M. (1981). Toplumbilime Giriş, Temel Kavramlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No 97.

Taymur, İ. ve Türkçapar M.H. (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(2), 154-177.

TDK. (2022). Türk Dil Kurumu Sözcükleri. https://www.tdk.gov.tr/

Tokat, B. (1999). Örgütlerde Çatışma ve Çatışmanın Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 23-40.

Tolan, B. (1975). Toplum Bilimlerine Giriş. Ankara: Kalite Matbaası.

Tuckman, B.W. (1965). Developmental Sequence in Small Groups. *Psychological Bulletin*, 63: 384-399.

Tuğrul C. (1999). Duygusal Zekâ. *Klinik Psikiyatri,* 1, 12-20.

Villere, M.F. ve Hartman, S.S. (1991). Reinforcement Theory: A Practical Tool. *Leadership & Organization Development Journal,*12(2), 27-31.

Wiggles Worth, C. (2004). Spiritual Intelligence and Why It Matters. Erişim adresi: www.conscious-pursuits.com.

Yaka, A. (2018). Sosyoloji Yazıları/Çatışma Kültüründen Uzlaşma Kültürüne. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Yılmaz, A. ve Eroğlu, C. (2008). Davranış Bilimleri ve Örgütsel Davranış. Ankara: Detay Yayıncılık.

BÖLÜM

3

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE KÜLTÜR VE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Yeter Uslu - Emre Yılmaz

GİRİŞ

Kültür kavramı köken olarak antropoloji bilimine dayanır ve içerisinde farklı bakış açıları ile ele alınarak çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Örneğin kavramsal antropolojide, kültür "paylaşılan bilgi"yi ifade ederken sembolik antropolojide ise "paylaşılan değerler sistemi" olarak açıklanmaktadır (Smircich, 1983, akt. Baytok 2006). Alan yazın incelendiğinde ise Kroeber ve Kluckhohn (Kağıtçıbaşı, 1979) bir çalışmasında kültürün 164 farklı tanımını tespit etmişlerdir. Kağıtçıbaşı ise kültürü "belirli bir toplumun yaşamından doyum sağlayabilmeleri için başardığı tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, yetenek ve alışkanlıklarla birlikte tüm toplumsal kuramları kapsadığını açıklamıştır. Taylor ise kültürü "Bilginin, inancın, sanatın, hukukun, ahlakın, örf ve âdetlerin bireyler tarafından kazanılmış değer yetenek ve alışkanlıkların karmaşık bir bütünü" şeklinde tanımlamıştır.

Örgüt kavramını ise literatürdeki temel kaynaklar göz önüne alındığında Schein (1995) "İş ve işlev bölümü yapılarak bir otorite ve sorumluluk hiyerarşisi içinde, ortak ve açık bir amacın gerçekleştirilmesi için bir grup insanın faaliyetlerinin eş güdümsel uyumu."; Etzioni (1964) "Belirli amaçlara ulaşmak için kurulmuş toplumsal birimler"; Marc ve Simon (1958) ise "Üyeleri arasındaki ilişkilerden oluşan toplumsal bir yapı" olarak değerlendirmektedirler. Yapılan çeşitli tanımlardan da anlaşılacağı üzere örgütler; birbirine benzer ya da çeşitli özellik-

üstlenmektedir. Nitekim sağlık yöneticilerinin örgüt kültürlerini iyi bilmeleri ve özümsemeleri, çalışanları da bu doğrultu da yönlendirmeleri ve ortak amaç etrafında hizmet etmeleri, işletmenin varlığını devam ettirebilmesi ve rekabet üstünlüğü kazanması açısından hayati öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Acuner, Ş.A. (2010). Örgüt Kültürünü Oluşturan Unsurların Çalışanlar Üzerindeki Motivasyonel Etkileri. Milli Prodüktivite Merkezi.

Akıncı, Z. (2002). Turizm Sektöründe İşgörenlerin İş Tatmini Etkileyen Faktörler. *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 4: 2.

Baytok, A. (2006). Hizmet İşletmelerinde Örgüt Kültürünün Oluşturulmasında Liderin Rolü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar

Brooks, I. (1996). Leadership Of A Cultural Change Process. *Leadership & Organization Development Journal, 17(5), 31-37.*

Bülbül, S.E. (1993). Örgüt İkliminin İşlevleri ile ilişkisi ve Hayat Sigorta Şirketlerinde Uygulamalı Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Demir, N. (2005). Hastanelerde Örgüt Kültürü ve Hastane Yöneticilerinin Örgüt Kültürü Oluşturmadaki Yeterlilik Derecesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Dinçer, Ö. (1996). İşletme Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Erdem, R. (2007). Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 63-79.

Eren, E. (2020), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 17. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Eren, E. ve Özdemirci, A. (2018), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. 10. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Etzioni, A. (1964). Modern Organizations. New Jersey: Prentice- Englewood Cliff.

Gizir, S. (2003). Örgüt Kültürü Çalışmalarında Yönetsel Yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* Dergisi, 35(35), 374-397.

Güney, S. (2007). Yönetim ve Organizasyon. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.

Hofstede, G. (1980-2001). Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values. Newbury Park: Sage Publications.

Horward, W.O. (1997). Managing Corporate Culture, Innovation and Intrapreneusrhip, USA: Library Of Congress Cataloging-in Publication Data.

Hoy, W.K. (1990) Organizational Climate And Culture: A Conceptual Analysis Of The School Work Place. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(2), 149-168.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1979). İnsan ve İnsanlar. 3. Baskı. İstanbul: Cem Ofset Yayıncılık.

Karadeniz, D. (2010). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık ve Örgütte Kalma Niyeti Açısından İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.

Karcıoğlu, F. (2001). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2), 265-283.

Kaya, E. (2007). Sağlık Kurumlarında Örgüt Kültürü (Burdur-Isparta Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

Koçel, T. (2003). İşletme Yöneticiliği. 9. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Luthans, F. ve Hodgetts, R.M. (1996). Managing in America: Recreating a Competitive Culture. *Managing Across Cultures: Issues and Perspectives*, 7, 105-123.

March, J.G. ve Simon, H.A. (1958). Organizations. New York: John Willey and Sons, lnc.

Oktay, A. (2000). Kurum Kimliği. MediaCat Kitapları. Ankara: Pelin Ofset.

Ott, J. S. (1989). The Organizational Culture Perspective. Chicago: Dorsey Press.

Özkalp, E. (1995). Örgüt Kültürü ve Kuramsal Gelişmeler. *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59-85.

Pala, B. (2009). Sağlık Kuruluşlarında Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Uygulama Çalışması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

Peters, T.J. ve Waterrnan, R.H. (1987). Yöntem Eve Yükselme Sanatı: Mükemmeli Arayış. Çev: Selami Sargut. İstanbul: Altın Kitaplar.

Schein, E.H. (1992). Organizational Culture and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

Schein, E.H. (1995). Örgüt Psikolojisi. Çev.: Mustafa Tosun. TODAİ Yayınları No: 173.

Serpin, D.M. (2012). Örgüt Kültürü ve Mobbing (İş Yerinde Psikolojik Taciz) Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Sevinç, K.; Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(1), 219-242.

Smircich, L., (1983). Concepts of Culture And Organizational Analysis, *Administrative Science Quarterly*, 28, 348.

Stephen, G.W. (1994). Organizational Analiysis: A Health Service Commentary, *Leadership & Organization Development Journal*, MCB University Pres, 15(1), 32.

Şahin, F. (2012). Örgüt Kültürü ve Entelektüel Sermaye İlişkisi: Marmara Bölgesindeki Otel İşletmeleri Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bilecik.

Şişman, M. (2002). Örgütler ve Kültürler. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Taşçıoğlu, H. (2010). Örgüt Kültürünün Örgütsel Adalete Etkisi: Bir Örnek Olay. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Tosun, K. (1978). Yönetim ve Organizasyon- Uygulama ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi işletme İktisadi Enstitüsü Yayını, 2(2).

Türk, M.S. ve Aydoğan, E. (2008). Kültürün Örgütsel Boyutu. Edt: T. Akgemci, Ş. Aslan ve M. Düşükcan. *Yöneticinin El Kitabı* içinde. Konya: Eğitim Kitabevi.

Uhl-Bien, M.; Piccolo, R.F. ve Schermerhorn Jr, J.R. (2020). Organizational Behavior. *John Wiley & Sons*.

Young, D.W. (2000). The Six Levers For Managing Organizational Culture. *Business Horizons*, 43, 19-29.

BÖLÜM

4

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE İNANÇLAR, DEĞERLER VE TUTUMLAR

Yeter Demir Uslu - Erman Gedikli - Sefer Aygün

GİRİŞ

Günlük yaşantıda insanların sıkça karşılaştığı; inançlar, değerler ve tutumlar birbiri ile sıkı ilişkileri olan kavramlardır. İnançlar, insanların iç dünyaları ile ilgili algılarının ve tanımların meydana getirdiği duygulardır. Tutumlar, belirli değer yargılarının ve inançların içinde saklıdır. Değer ise tutum kavramı ile birbirine benzetilse de bunlar farklı kavramlardır. Bu kavramlar bireylerde olaylara ve olgulara göre hem itici güç hem de geriletici güç olarak görülmektedir. Özellikle inanç, tutum ve değerler kavramı olumlu durumlarda itici güç görevi görmektedir. Aksi durumlarda ise geriletici güç görevi görmektedir.

İnanç, değer ve tutum kavramlarının insanlara olduğu gibi işletmelere de hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Meydana gelecek etkinin olumlu yönde olması işletme açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu etki sayesinde işletme kendisini bir adım ileriye taşıyabilecektir.

İnançlar bireylerin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir. Çünkü inançlar sayesinde insanların psikolojik dünyası şekillenmektedir. Aksi durumda insanlar dış etmenlere tamamen açık duruma gelecektir. Bu da insanların her durumdan etkilenen dengesiz bir yapıya sahip olmalarına neden olacaktır. Bu durum işletmelerde de geçerlidir. İşletme ortamlarında astların olumlu tutumlarını teşvik eden, güdüleyen ve ödüllendiren; olumsuz tutumlarını ise cezalandıran ya

KAYNAKÇA

Argandona, A. (2003). Private-to-Private Corruption. Journal of Business Ethics,47(3), 253-267

Bacanlı, H. (2002). Psikolojik Kavram Analizleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bakan, İ. ve Paksoy, M. (2013). Yönetim ve Organizasyon. 2. Baskı. İstanbul: Lisans Yayıncılık

Cable, D.M. (1995). The Role of Person-Organization Fit in Organizational Entry. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cornell University.

Chatman, J.A. (1991). Matching People and Organizations: Selection and Socialization in Public Accounting Firms. *Administrative Science Quarterly*, (36), 459-484.

Coffey, C.E.; Cook C.W. ve Hunsaker, P.L. (1984). Management and Organizational Behavior. New York: Irmin Publucition.

Demirtaş, H. ve Güneş, H. (2002). Eğitim Yönetimi ve Denetimi Sözlüğü, Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdem, A.R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 1(4).

Eren, E. (2001). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 7. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Güney, S. (2009). Davranış Bilimleri. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Güngör, E. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar Ahlak Psikolojisi Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme. 4.Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Hersey, P. ve Blanchard, K.H. (1982). Management of Organization Behavior: Utilizing Human Resources. 4. Baskı. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Hultman, K. ve Gellerman, B. (2002). Balancing Individual and Organizational Values: Walking The Tightrope to Success. San Francisco, C.A.: JosseyBass/Pfeiffer.

Inglehart, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *Washington Quarterly*, 23(1), 215-228.

İbrahim, E.B. (1991). Örgütsel Davranış. Ankara: Gül Yayınları.

Kayaaslan, S. (2015). Değerler Sosyolojisi Bize Ne Kazandırır. Yıldırım Gazetesi 19 Şubat.

Kaymakcan, R. ve Hasan, M. (2014). Ahlak, Değerler ve Değerler Eğitimi. Değerler Eğitimi Merkezi. İstanbul: DEM Yayınları.

Korkmaz, A. (2013). Değerler Sosyolojisi. *Toplum Bilim Dergisi*. 31 7(14), 51-78.

Mannix, B.A.; Thatcher, S.M.B. ve Jehn, K.A. (2001). Does Culture Always Flow Downstream? Linking Group Consensus and Organizational Culture. Edt.: C. Cooper; C. Early; J. Chatman, ve W. Starbuck. *Handbook of Organizational Culture*. 289-306, UK: John Wiley & Sons, Ltd.

Mcdonald, P. ve Gandz, J. (1991). Identification of Values Relevant to Business Research. Human Resource Management, 30 (2), 217-236.

Müftüoğlu, T. (2003). İşletme Yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özbaş, S. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Ormana Yönelik Tutumları: Lefkoşa Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 3(3), 82-94.

Ravlin, E.C. ve Meglino, B.M. (1987). Effect of Values on Perception and Decision Making: A Study of Alternative Work Values Measures. *Journal of Applied Psychology*, 72(4), 666.

Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. New York: The Free Press.

Schwartz, S.H. (1992). Universals In The Content And Structure Of Values: Theoretical Advances And Empirical Tests In 20 Countries. *In Advances In Experimental Social Psychology,* (25)1-65. Academic Press.

Sezgin, F. (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Bireysel ve Örgütsel Değerlerinin Uyumu (Ankara İli Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sullivan, G.R. ve Harper, M.V. (1996). Hope Is Not A Method: What Business Leaders Can Learn From America's Army. New York: Times Books

Şener, S. (2016). Sosyal İlim ve Değer. İstanbul: Erkam Yayınları.

Şimşek, M.Ş; Çelik, A. ve Akgemci T. (2019). Davranış Bilimleri. 10. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 8-8 Summer, Ankara.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24-1.

Yıldız, Y. (1993). A Study On The Relationship Between Organizational Climate And A Organizational Commitment. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BÖLÜM

5

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE SOSYAL ETKİ VE UYMA DAVRANIŞI

Nilay Gemlik - Merve Akbaş

GİRİŞ

İnsanoğlu, sosyal bir çevre içinde sosyal bir varlık olarak diğer insanlarla ilişki kurmaktadır. Bu şekilde içinde bulunduğu toplumdan hem etkilenmekte hem de toplumu etkileyerek yaşamını sürdürmektedir.

Günlük hayat içerisinde pek çok olguyu, kurduğumuz ilişkileri ve kendimizi anlamamız noktasında yol gösterici konuları ele alması açısından önemli bir role sahip olan "*Davranış Bilimleri*", insan davranışlarını, bu davranışlara yönelten nedenleri ve davranışların neden olabileceği sonuçları inceleyen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla davranış bilimleri, insanın etkileşim içerisinde olduğu topluma ve çevre üzerine odaklanır (Şimşek vd., 2019).

Sağlık sektörünün, dinamik, teknoloji/emek yoğun ve insan kaynağının kritik bir yere sahip olduğu bir alan olmasının yanı sıra, başarıya ulaşmasındaki en önemli faktörlerden biri de çalışan davranışları ile ilgili konulara özen göstermesidir (Ersan, 2018: 133). Bununla birlikte hizmeti kullananların birbirlerini etkilemesi ve sağlık davranışlarında meydana gelen değişimler, sağlık alanında sosyal etki konusunun önemini gözler önüne sermektedir.

tan çıkmaktadır (Greffi, 2020). Bu çerçevede literatür incelendiğinde sosyal etki kuramının, giyilebilir teknolojilerin kabul görmesini önemli ölçüde etkilediği (Lee ve Lee, 2018; Rosis vd., 2020) kabul edilmektedir. Kullanıcılar dijital sağlık hizmetlerinin kullanımını sosyal ortamlardan öğrendikçe kullanma etkisi de artmaktadır (Nuti vd., 2016). Bu doğrultuda farkındalık yaratacak politikalar geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

Alp, AG (2015). Sağlık güvenliğinde kalıcı özdeşleşme, vatandaşlık ve iletişim dışı çatışma algıları arasındaki yollar:(Bir alan araştırması) (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Alparslan, A.M.; Taş, M.A. ve Aytaş, S. (2016). Bireylerin Uyma Davranışlarında Kişisel Değerlerin Rolü: Bir Deney Çalışması. 4. Örgütsel Davranış Kongresi. Adana.

Amiot, C. E., Sukhanova, K. ve Bastian, B. (2020). Social identification with animals: Unpacking our psychological connection with other animals. Journal of Personality and Social Psychology, 18(5), 991-1017.

Arkonaç, S. (2001). Sosyal psikoloji. 2. Baskı. İstanbul: Alfa.

Aronson, E., Wilson, T. ve Akert, R. (2013). Social psychology. New York, NY: Pearson

Asch, S.E. (1951). Effects Of Group Pressure Upon The Modification And Distortion Of Judgments. In Groups, Leadership And Men. *Research In Human Relations*. England: Carnegie Press.

Batmaz, V. (2006). Asch Çizgi Deneyi: Uyma (Konformizm) Nedir, Nasıl Oluşur? Otoriteryen Kişilik. Çev: Nazlı Fatma Kilerci ve Veysel Batmaz, İstanbul.

Blau, P.M. (1963). Critical Remarks On Weber's Theory Of Authority. *American Political Science Review*, (57)2, 305- 316.

Cartwright, E. (2011). Behavioral economics. New York, NY: Routledge.

Caverzagie, K. J., Goldenberg, M. G., & Hall, J. M. (2019). Psychology and learning: The role of the clinical learning environment. Medical teacher, 41(4), 375-379. doi.org/10.1080/0142159X.2019.1567910.

Cialdini, R. B. (2009). Influence: Science and practice. New York, NY: Pearson.

Cialdini, R. (2013). İknanın Psikolojisi: Teori ve Pratik Bir Arada. Çev: Yasemin Fletcher. İstanbul: Mediacat Yayınları.

Cialdini, R.B. ve N.J. Goldstein, (2004). Social Influence: Compliance And Conformity, *Annual Review of Psychology*, 55(1), 591–621.

Elson, S.J.; Merino, L.A. ve Derrick, D.C. (2022). Investigating Conformity And The Role Of Personality In A Visual Decision Task With Humanoid Robot Peers. *Proceedings of the 55th Hawaii International Conference on System Sciences.*

Ersan, H. (2018). Sağlık Kurumlarında Örgütsel Güven ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi ve Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.

Farr, M.R. (1996). The Roots of Modern Social Psychology. USA: Blackwell. Ford, G. ve Bird, C. (2008). Life Is Sales. Kanada: Insomniac Press.

Freedman, J.L., Sears D.O., Carlsmit ve J.M. (1993). Sosyal Psikoloji. Çev: A. Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi. French, J. ve Raven, B. (1959). The Bases of Social Power. Institute for Social Research.

Fromm, E. (1987). İtaatsizlik üzerine. Çev: Ayşe Sayın. İstanbul: Yaprak Yayın Pazarlama.

Gao, Y., Li, H., & Luo, Y. (2015). An empirical study of wearable technology acceptance in healthcare. Industrial Management & Data Systems.

Göktepe, M. (2021). Dini Gruplar Bağlamında Sosyal Psikolojik Etki ve Uyma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Gereffi, G. (2020). What does the COVID-19 pandemic tech us about global value chains? The case of medi-

cal supplies. Journal of International Business Policy, 3, 287-301. Retrieved from https:// link.springer. com/article/10.1057/ s42214-020-00062-w.

Gruen, A. (2018). İtaate karşı. Çev: Yasemin Wöhler. İstanbul: Totem Yayınları. Heinzen, T. ve Goodfriend, W. (2018). Social Psychology. USA: Sage Publication.

Hogg, M.A. ve Abrams, D. (1988). Social Identifications: A Social Psychology Of Intergroup Relations And Group Processes. London: Routledge.

Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (1995). Social Psychology: An Introduction. Londra: Prentice Hall /Harvester Wheatsheaf.

Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (2017). Social Psychology. Çev: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez. Ankara: Ütopya Yayınevi.

İlerler, G.T. ve Gülova Altın, A. (2020). Örgütsel Kurallar ve Normlara Uyma Davranışına Örgüt Kültürü Bağlamında Kavramsal Bir Bakış. İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 104.129.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2017). Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar. İstanbul: Evrim Yayınları. Kelman, H.C. (1958). Compliance, Identification and Internalization: Three Processes of Attitude Change.

Journal of Conflict Resolution, 2(1), 51-60.

Kesebir, P. (2012). Sosyal Psikoloji. Edt.: Z. Cemalcılar. *Psikolojiye Giriş* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kojave, A. (2007). Otorite Kavramı. Çev: Murat Erşen. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Latané, B. (1981). The psychology of social impact. American psychologist, 36(4), 343.

Lee, Y.; Lee, J. ve Lee, Z. (2006). Social Influence on Technology Acceptance Behavior: Self-Identity Theory Perspective. *ACM Sigmis Database*, 37, 60–75.

Lee, S. Y., ve Lee, K. H. (2018). Factors that influence an individual's intention to adopt a wearable healthcare device: The case of a wearable fitness tracker. Technological Forecasting and Social Change, 129(April), 154-163. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.01.002.

Lipson, L. (1973). Politika Biliminin Temel Sorunları. Çev: Tuncer Karamustafaoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Maisonneuve, J. (2005). Sosyal Psikoloji. Çev: Evin Aktar. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Marangoz, M., & Aydın, A. E. (2018). Tüketicilerin giyilebilir teknoloji ürünlerini benimsemesinde etkili olan faktörler: akıllı saatler üzerine bir araştırma. Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, 4(1), 1-20. endel, G. (2005). Son Sömürge Çocuk: Sosyopsikanaliz Açıdan Otorite. Çev: Hüsen Portakal. İstanbul: Cem Yayınları.

Milgram, S. (1963). Behavioral Study Of Obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 67(4), 371-378.

Myers, D. G. (2015). Sosyal psikoloji (Çev. S. Akfırat). (Eserin orijinali 2010'da yayımlandı).

Narter, M. (2007). Sosyal Psikolojinin Sosyal Kavramına Dair Öneriler. *Sosyoloji Dergisi*, 3(15), 23-30.

Nuti S., Vola, F., Bonini, A., & Vainieri M. (2016). Making governance work in the health care sctor: Evidence from a 'natural experiment's in Italy. Health Economics, Policy and Law, 11(1), 17-38. https://doi.org/10.1017/s1744133115000067.

Odabaşı, F. (2021). Kime/Neye, Niçin ve Nasıl İtaat Ediyorlar? Gençlerin İtaat Algısı ve Din Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Amasya* Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 33-81.

Omura, M., Maguire, J., Levett-Jones, T., & Stone, TE (2017). Sağlık uzmanları ve öğrenciler için atılganlık iletişimi eğitim programlarının etkinliği: Sistematik bir derleme. Uluslararası hemşirelik çalışmaları dergisi , 76 , 120-128.

Hurley, J., & Hutchinson, M. (2020). Hierarchy and medical error: Speaking up when witnessing an error. Safety Science, 125, 104648.

Rashotte, L.S. (2007). Social Influence. Edt: G. Ritzer ve J. M. Ryan. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* içinde. USA: Blackwell Publishing.

Rosis, S. D., Cerasuolo, D., & Nuti, S. (2020). Using patient-reported measures to drive change in healthcare: the experience of the digital, continuous and systematic PREMs. BMC Health Services Research, 20, 315. https://doi. org/10.1186/s12913-020-05099-4.

Russell, N.J.C. (2011). Milgram's Obedience To Authority Experiment: Origins And Early Evolution. *British Journal of Social Psychology*, 50, 140-162.

Sakallı, N. (2001). Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?. Ankara: İmge Kitabevi. Sakallı, N. (2016). Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?. Ankara. İmge Kitabevi.

Sherif, M. ve Sherif, C.W. (1996). Sosyal Psikolojiye Giriş. Çev: M. Atakay, A. Yavuz. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Sherif, M., Sherif, C.W. (2006). Sosyal Normların Oluşumu ve Otokinetik Etki Deneyi. Çev: M. Atakay ve A. Yavuz. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Şimşek, A., & Eroğlu, Ö. (2013). Davranış bilimleri. Eğitim Yayınevi.

Şimşek, M.Ş., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2019). Davranış Bilimleri. 10. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Tak, B. ve Çiftçioğlu, A. (2009). Algılanan Örgütsel Prestij İle Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Akdeniz* Üniversitesi İ.İ.B.F. *Dergisi*, 18, 100-116.

Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2015). Sosyal psikoloji (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitapevi. (Eserin orijinali 2006'da yayımlandı).

Taylor, S.E.; Letitia A.P. ve Sears, D. O. (2007). Sosyal Psikoloji. Çev: A. Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi.

Thompson, W.E. ve Hickey J.V. (2002). Society In Focus: An Introduction To Sociology. USA: Allyn and Bacon.

Tuğcu, T.Ş. (2003). Tüketim Kültüründe Satın Alma Davranışının Oluşması. *Eskişehir: Selçuk* İletişim *Dergisi*, 3(1), 145.

Tutar, H. (2016). Sosyal Psikoloji Kavramlar ve Kuramlar. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Violato, E., King, S., & Bulut, O. (2022). Conformity, obedience, and the Better than Average Effect in health professional students. Canadian Medical Education Journal, 13(1), 55-64.

Yüksel, H. (2013). Toplumsal Etki ve Uyma. Edt.: A. Şimşek A. Ve Ö. Eroğlu. *Davranış Bilimleri* içinde. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Yükselbaba, Ü. (2017). Milgram Deneyi: Otorite ve İtaate Karşı. İstanbul Üniversitesi *Hukuk Fakültesi Mecmu-ası*, 75(1), 227-270.

Zimbardo, P.G. ve Leippe, M.R. (1991). The Psychology Of Attitude Change And Social Influence. USA: Graw- Hill.

BÖLÜM

6

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE KİŞİLİK, BENLİK VE DUYGULAR

Melek Yağcı Özen

GİRİŞ

Aynı kültüre sahip olan, aynı toplumda yaşayan bireylerin olaylara yaklaşım tarzlarının farklılık göstermesi kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bireyi diğerlerin farklı kılan özellikleri onun kişiliğini oluşturmaktadır. Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri, çevresinden etkilenmekle birlikte iş ve sosyal çevresini de etkileyebilmektedir. Benzer şekilde bireyin duygusal durumları, kişiliğine yönelik algıları, duyguları ve duygularını yönetebilme becerisi de iş ve sosyal çevresiyle olan etkileşimlerinde önemlidir. Özellikle de yüz yüze iletişimin yoğun olduğu meslek gruplarında çalışanlar için bu tür farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Söz konusunun insan hayatı olduğu, kesintisiz hizmetin sunulduğu, emek yoğun bir sektör olan sağlık kurumlarında hizmet sunan sağlık profesyonellerinin de kişilik yapısı ve duygusal durumları hem bireysel hem örgütsel hem de hizmetten yararlananları sonuçları bakımından olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda bu bölümde kişiliğin ne olduğu, özellikleri, kişiliğin belirleyicileri ve kişilik kuramlarından bahsedilmiştir. Ardından bireyin kendi kişiliğini nasıl algıladığını açıklayan benlik kavramına değinilmiştir. Kişilik ve benlik kavramlarının ardından çalışma hayatında önemli bir yer edinen duygular açıklanmıştır. Son olarak, kişilik, benlik ve duyguların sağlık kurumları açısından önemine ve bu konuda gerçekleştirilen çalışmalara değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Acaray, A. ve Günsel, A. (2017). Motivasyon, Duygusal Emek, Duygusal Uyumsuzluk ve Etkileşim Yoğunluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Kamu Kurumu Çalışanları Üzerinde Araştırma. *Social Sciences Research Journal*, 6(4), 83-98.

Akbolat, M. ve Işık, O. (2012). Sağlık Çalışanlarının Duygusal Zekâ Düzeylerinin Motivasyonlarına Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 109-123.

Allen, J.A.; Pugh, S.D.; Grandey, A.A. ve Groth, M. (2010). Following Display Rules In Good or Bad Faith?: Customer Orientation as a Moderator of the Display Rule-Emotional Labor Relationship. *Human Performance*. 101-115.

Asforth B.E. ve Humphrey R.H. (1995). Emotion In The Workplace: A Reappraisel. *Human Relations*. 48(2), 97-129.

Ashforth, B.E. ve Humphrey, R.H. (1993). Emotional Labor In Service Roles: The Influence of Identity. *Academy of Management Review*. 18(1), 88-115.

Aslan, Ş. (2013). Geçmişten Günümüze Liderlik Kuramları (Sağlık Yönetimi Bakış Açısıyla). Konya: Eğitim Kitabevi.

Aslan, Ş. ve Güzel, Ş. (2018). Duygusal Zekâ, Problem Odaklı Stresle Başa Çıkma, İyileşme ve Duygusal Tükenme İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 59-82.

Aslan, Ş. ve Özata, M. (2008). Duygusal Zekâ ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Sağlık Çalışanları Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergis*i, (30), 77-97.

Atli, A. ve Keldal, G. (2017). Mesleki Kişilik Tipleri Envanterinin Geliştirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 73-93.

Aydın, C. ve Özel, Ç.H. (2017). A ve B Kişilik Tiplerinin Boş Zaman Davranışlarının Kıyaslanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 21-41.

Basım, H.N.; Çetin, F. ve Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişiler Arası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20-34.

Basım, H.N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 19(1), 77-90.

Boyacı, M. ve Güven, M. (2021). Kişilik ve Değerler. Edt: S. Özdemir ve N. Cemaloğlu. *Örgütsel Davranış ve Yönetimi* içinde, 55-79. Ankara: Pegem Akademi.

Burger, J. M. (2016). Kişilik. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Can, H.; Azizoğlu, Ö.A. ve Aydın, E.M. (2015). Örgütsel Davranış. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cemaloğlu, N. ve Şahin, F. (2021). Birey, Örgüt ve Yönetim. Edt.: S. Özdemir ve N. Cemaloğlu. *Örgütsel Davranış ve Yönetimi* içinde. 1-33. Ankara: Pegem Akademi.

Çiçek, İ. ve Aslan, A.E. (2020). Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 137-147.

Dal, V. ve Eroğlu, A.H. (2015). Farklı Kişilik Özelliklerine Sahip Bireylerin Risk Algılarının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361-385.

Demirtaş, E.T. (2020). Kişilik ve Kişiliğin Temel Kavramları. Edt.: D. G. Kurt ve E. Ç. Yıldız. *Kişilik Kuramları: Gerçek Yaşamdan Kişilik Analizi Örnekleriyle* içinde. 1-31. Ankara: Pegem Akademi.

Develioğlu, K. ve Tekin, Ö. A. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 15-30.

Digman, J.M. (1992). The Crious History of the Five Factor Model. Edt.: J. S. Wiggins. *The Five Factor Model of Personality: Theorical Perspectives* içinde. 1-21. New York: The Guilford Press.

Dinçer, F. ve Öztunç, G. (2009). Hemşirelik ve Ebelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyleri. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 22-33.

Doğan, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.

Doğar, N. (2016). Kişilik ile İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin Kişiliğin İşe Yönelik Özellikleri Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 439-448.

Erdem, R.; Yıldırım, H.H.; Attilla, G. ve Oksay, A. (2009). Hastane Çalışanlarının Kişilik Özellikleri ve Zamanı Kullanma Biçimlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2), 105-120.

Erol, S.; Aygün, S. ve Çay, H. (2018). Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarında Duygusal Zekâ, Benlik Saygısı ve İlişkili Faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 10-20.

Gerits, L.; Derksen, J.J.L. ve Verbruggen, A.B. (2004). Emotional Intelligence and Adaptive Success of Nurses Caring for People With Mental Retardation and Severe Behavior Problems. *Mental Retardation*,42,106-121.

Gözel, G.; Atmaca, G.D. ve Durat, G. (2017). Hemşirelerin Kişilik Özellikleri ile İş Performansları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 11-16.

Grandey, A.; Diefendorff, J. ve Rupp, D.E. (2013). Emotional Labor in the 21st Century: Diverse Perspectives on Emotion Regulation at Work, New York: Routledge.

Hochschild, A.R. (2003). The Managed Heart: Commercialization Of Human Feeling. England: University of California Press.

Hunt, N. ve Evans, D. (2004). Predicting Traumatic Stress Using Emotional Intelligence. *Behaviour Research and Therapy*, 42, 791-98.

İnanç, B.Y. ve Yerlikaya, E.E. (2020). Kişilik Kuramları. Ankara: Pegem Akademi.

Judge, T.A. ve Bono, J.E. (2000). Five-Factor Model of Personality and Transformational Leadership. *Journal of Applied Psychology*, 85(5), 751-765.

Karademir, T.; Döşyılmaz, E.; Çoban, B. ve Kafkas, M. E. (2010). Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Özel Yetenek Sınavına Katılan Öğrencilerde Benlik Saygısı ve Duygusal Zekâ. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 653-674.

Karaırmak, Ö. ve Aydoğan, D. (2020). Bireysel Psikoloji: A. Adler. Edt.: D. G. Kurt ve E. Ç. Yıldız. *Kişilik Kuramları: Gerçek Yaşamdan Kişilik Analizi Örnekleriyle* içinde. 150-188. Ankara: Pegem Akademi.

Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(2), 681-695.

Kilerci, S. (2020). Yoğun Bakım Sağlık Çalışanlarının Benlik Saygısı, Tükenmişlik ve Duygusal Emek Düzeyi Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Maree, J.G. (2021). The Psychosocial Development Theory of Erik Erikson: Critical Overview. *Early Child Development and Care*, 191(7-8), 1107-1121.

Mayer, J.D. (2004). What Is Emotional Intelligence?. *UNH Personality Lab*, 8, 1-13.

Oral, T. (2016). Kişilik Gelişimi. Edt.: E. Arslan. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* içinde. 85-109. Ankara: Eğiten Kitabevi.

Ötken A.B. ve Cenkci, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Modeli ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 41-51.

Özdemir, O.; Özdemir, P.G.; Kadak, M.T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 4(4), 566-589.

Özen, Y. ve Gülaçtı, F. (2010). Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişimi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 21-37.

Özgüngör, S. ve Kapıkıran, N. A. (2011). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeklerinin Türk Kültürüne Uygunluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Ön Bulgular. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(36), 114-126.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2003). Örgüt İçinde Birey ve Kişilik. Edt. E. Özkalp. *Örgütsel Davranış* içinde. 43-63. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özsoy, E. ve Yıldız, G. (2013). Kişilik Kavramının Örgütler Açısından Önemi: Bir Literatür Taraması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 1-12.

Pamukcu, S.D. (2020). Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarının Duygusal Zekâ Düzeyleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Manisa.

Perkmen, S. ve Tezci, E. (2015). Holland Teorisi Işığında Meslek Kişiliğinin Ölçülmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 184-203.

Pittenger, D.J. (1993). The Utility of the Myers-Briggs Type Indicator. *Review of Educational Research*, 63(4), 467-488.

Sakallı, S.Ö. ve Örücü, E. (2020). Sağlık Kurumlarında Çalışanların Adalet Algılarının ve Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Güven Üzerindeki Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 249-268.

Salovey, P. ve Mayer, J.D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.

Sarı, M. ve Cenkseven, F. (2008). İlköğretim Öğrencilerinde Okul Yaşam Kalitesi ve Benlik Kavramı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.

Sarıtaş, M. (1997). Yönetimde Kişilik Faktörü. *Eğitim Yönetimi*, 3(4), 527-548.

Schutte, N.S.; Malouff, J.M.; Hall, L.E.; Haggerty, D.J.; Cooper, J.T.; Golden, C.J. ve Dornheim, L. (1998). Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Difference*, 25,167- 177.

Şahin, T. ve Ocak, S. (2020). Birey ve Kişilik. Edt.: A.E. Esatoğlu ve S. Tekingündüz. *Sağlık Kurumlarında Örgütsel Davranış Araştırma ve Olgularla* içinde. 69-83. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Şimşek, M.Ş.; Akgemci, T ve Çelik, A. (2008). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Ankara: Gazi Kitabevi.

Şimşek, M.Ş.; Çelik, A. ve Akgemci, T. (2015). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Konya: Eğitim Yayınevi.

Tatlılıoğlu, K. (2013). Beş Faktör Kişilik Kuramı Bağlamında Kişilik Kavramına Genel Bir Bakış. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 127-146.

Torun, N. ve Tekin, P.Ş. (2014). Ankara İlinde Çalışan Sağlık Kurumları Yöneticilerinin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 45-56.

Tözün, M. (2010). Benlik Saygısı. *Actual Medicine*, 18(7), 52-57.

Tuğrul, C. (1999). Duygusal Zekâ. *Klinik Psikiyatri*, 12-20.

Tuna, M. ve Türkmen, F. (2015). Kişilik Tiplerinin Çatışmayı Yönetme Yöntemlerine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 43-65.

Tutar, H. (2018). Kişilik ve Kişilik Kuramları. Edt.: H. Tutar. *Davranış Bilimleri: Kavramlar ve Kuramlar* içinde. 289-321. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yalçın, İ. (2020). Kişilik Kuramlarına Genel Bakış. Edt.: D. G. Kurt ve E. Ç. Yıldız. *Kişilik Kuramları: Gerçek Yaşamdan Kişilik Analizi Örnekleriyle* içinde. 34-64. Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, E. ve Pirende, G. (2019). Hediye Satın Alma Davranışının A ve B Tipi Kişilik Özelliği Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 309-327.

Yıldız, E.Ç ve Kurt, D.G. (2020). İnsancıl Kuram: C. Rogers ve A. Maslow. Edt.: D.G. Kurt ve E.Ç. Yıldız. *Kişilik Kuramları: Gerçek Yaşamdan Kişilik Analizi Örnekleriyle* içinde. 436-481. Ankara: Pegem Akademi.

Yüksel, E. (2017). Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromunun Kişilik Özellikleri ile İlişkisi: Tunceli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Munzur Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tunceli.

Zorbaz, S.D. (2020). Biyolojik Kuram: H. Eysenck. Edt.: D. G. Kurt ve E. Çetinkaya Yıldız. *Kişilik Kuramları: Gerçek Yaşamdan Kişilik Analizi Örnekleriyle* içinde. 556-574. Ankara: Pegem Akademi.

BÖLÜM

7

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ALGI VE ALGILAMA

Şerife Didem Kaya - Gülnur Tekin

GİRİŞ

Algılama, davranışı etkileyen önemli unsurlardan biridir. İnsanlar sürekli olarak çevrelerinde olup biten durumları araştırmaya, öğrenmeye ve anlamaya çalışırlar. Çevredeki durumları anlamlandırmaya çalışan birey duyu organlarına gelen bilgiler aracılığıyla bunu gerçekleştirir. Bu bilgilendirme süreci ile elde edilen bilgi ve deneyimler yoluyla bireyler olaylar karşısında bazı davranışlar geliştirirler. Aslında çevrede olup bitenlerin duyu organları ile bireye ulaşması ve bu şekilde öğrenilen bilgiler algılama sürecini oluşturur. Algılama süreci genellikle subjektif bir süreçtir. Yani bireyler aynı olayı kendilerine göre farklı yorumlayabilirler. Ünlü filozof Platon'un da dediği gibi "Aynı rüzgâr bir bireye soğuk, bir diğerine göre sıcak olabilir". Bu durumda rüzgâr, sıcak gelen birey için sıcak, soğuk gelen birey için ise soğuktur.

Gerek sosyal hayatımızda gerek çalışma hayatımızda algılar büyük önem taşımaktadır. Günlük yaşantıda bireyler karşılaştıkları durumlarda kendilerinde oluşan algıya göre hareket ederler. Bu durum sağlık hizmetlerinde de aynı şekilde olmaktadır. Hizmet üretimi mal üretimi gibi tek tip olmasa da belli standartları vardır. Alınan bir sağlık hizmeti her ne kadar belirli standartlar üzerinden ihtiyaç duyan bireylere sunulsa da her bireyde oluşan algıya göre aynı sonuca ulaşılamayabilir. Sağlık hizmetlerinde sağlık sonuçlarını iyileştirmek için bireylerin algıla-

bireysel yaşam deneyimleri ile gelir. Sağlık çalışanları bu farklılıkların sağlık hizmetinin verilmesini nasıl etkileyebileceğinin farkında olmalıdır. Bir hastayı veya hasta yakınını kötü olarak etiketlemek yerine, sağlık çalışanının bireyin algılarını neyin etkilediğini keşfetmeli, hasta ve sağlık personeli ortak olarak neleri paylaştığını belirleyerek sağlık hizmetini olumlu yönde etkileyecek stratejiler geliştirmelidir.

Sağlık hizmeti kullanıcısının, hizmet almak istediği sağlık kurumunun tercihinde bireylerin kendisinin ve yakınlarının deneyimleri etkili olabilmektedir. Sağlık hizmet algısı, bireyin deneyim sağlık hizmeti deneyimi ile şekillenmektedir. Sağlık hizmet algısı, sağlık hizmeti sunan kurumun ve sağlık çalışanın performansı ile de ilgilidir. Sağlık davranışlarını açıklamak için hedef kitle tarafından nelerin algılandığını incelemek oldukça önemlidir. Bildiğimiz tek algı bize aittir ve hasta, hasta yakını ve sağlık personeli algıları arasındaki bir çatışma, yanlış iletişime yol açabilir. Bu nedenle sağlık hizmeti veren kurumların ve sağlık çalışanlarının amaçları sağlık hizmeti algısını geliştirmeye yönelik uygulamalar olmalıdır.

KAYNAKÇA

Bachkirov, A.A. (2017). Pygmalion Going International Self-fulfilling Prophecy In A Non-Western Multicultural Expatriate Context. *Team Performance Management*, 23(5/6), 260-272.

Bişkin, F. (2014). Sublimial A.Ş., Tüket, İtaat Et. Ankara: Elma Yayınevi.

Cevizci, A. (2020). Bilgi Felsefesi. İstanbul: Say Yayıncılık.

Cialdini R.B. (2020). İknanın Psikolojisi: Teori ve Pratik Bir Arada. Çev.: Yasemin Fletcher. İstanbul: Mediacat Yayıncılık.

Demuth, A. (2013). Perception Theories. Towarzystwo Słowaków w Polsce Publish.

Edgü, E. (2021). Hayatta Kalma Güdüsü: Bir Mekânsal Algı Süreci. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(1), 217-241.

Eren, E. (2012). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 13. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Enns, J.T. (2006). Perception, Gestalt Principles Of. *Encyclopedia of Cognitive Science*, 503-508.

Eroğlu, Ö. (2013). Algılama. Edt.: A. Şimşek ve Ö. Eroğlu, *Davranış Bilimleri* içinde. 95-126. Konya: Eğitim Yayınevi.

Fidan M. ve Yetiş A. (2018). Sağlık İletişiminde Algı: Kamu Spotları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim,*11(2), 159-178.

George, J.M. ve Jones, G.R. (2012). Understanding and Managing Organizational Behavior. New York: Pearson Education.

Güney, S. (2013). Davranış Bilimleri. Ankara: Nobel yayınevi.

Gür, Ü.H.; Ateş, M.; Bektaş, G. ve İrban, A. (2012). Hastane Hizmetleri Hakkında Sağlık Çalışanlarının Algıları ile Hastaların Değerlendirmelerinin Karşılaştırılması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3(1), 32-39.

Güven, E.; Tevfik, A.T.; Cerit, Ç. ve Ebru, R. (2020). Sağlık Hizmetleri ve Hizmet Algısı: Devlet Hastanesinde Hemşirelerin Hizmet Algılarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 3(2), 213-232.

Hitt, M.A.; Miller, C.C. ve Colella A. (2011). Organizational Behavior. USA: John Wiley & Sons, Inc.

http1: "Şekil zaman algısına örnek resim 1" 9 Haziran 2022 tarihinde şu adreste erişilmiştir: https://pdrbirimi.com/gestalt-kurami-butunculuk/

http2: "Tamamlama ilkesine örnek resim" 3 Temmuz 2022 tarihinde şu adreste erişilmiştir: http://kiralslab.com/2019/12/27/gestalt-ilkeleri/

Huxley, A. (2018). Algı Kapıları, Cennet ve Cehennem. Çev.: Mehmet Fehmi İmre. Ankara: İmge Kitabevi.

İnceoğlu, M. (2011). Tutum, Algı, İletişim. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kahya, V. ve Ceylan, E. (2020). Algı yönetimi. Edt.: M.Ş. Şimşek; A. Çelik; T. Akgemci ve A. Diken. *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* içinde. 144. Konya: Eğitim Yayınevi.

Karadağ Ş. ve Kaya Ş.D. (2020). Hekim ve Hemşirelerin Mesleki Algılarının Metafor Analizi Yöntemi ile Karşılaştırmalı Değerlendirmesi. *Nobel Medicus*, 16(3), 35-49.

Koç, E. (2019). Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri, Global ve Yerel Yaklaşım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Koçel, T. (2018). İşletme Yöneticiliği. Ankara: Beta Yayınları.

Langton, N.; Robbins, S.P. ve Judge, T. (2016). Organizational Behaviour, Concept, Controversies, Applications. Toronto: Pearson Education Limited.

McDonald, S.M. (2011). Perception: A Concept Analysis. *International Journal of Nursing Terminologies and Classifications*, 1-8.

McShane, S.L. ve Von Glinow, M.A. (2016). Örgütlerde Kendimizi ve Diğerlerini Algılamak. Çev. Edt.: A. Günsel, S. Bozkurt. *Örgütsel davranış* içinde. Çev: E. Alnıaçık. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Mungan, E. (2020). Geştalt Kuramı: Bir "Nazariye"Nin Mazisi, Akameti ve Akıbeti. *Nesne Psikoloji Dergisi,* 8(18), 585-618.

Otara, A. (2011). Perception: A Guide For Managers And Leaders. *Journal of Management and Strategy,* 2(3), 21-24.

Ou, Q. (2017). A Brief Introduction To Perception. *Studies in Literature and Language*, 15(4), 18-28.

Özipek Avcı, A. (2016). Akademik Erteleme Davranışının Geştalt Temas Biçimleri ile İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2016). Örgütsel Davranış. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Richetin, J.; Demartini, E.; Gaviglio, A.; Ricci, E.C.; Stranieri, S.; Banterle, A. ve Perugini, M. (2021). The Biasing Effect Of Evocative Attributes At The İmplicit And Explicit Level: The Tradition Halo And The Industrial Horn In Food Products Evaluations. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 1-11.

Robbins S.P. ve Judge T.A. (2013). Algılama ve Bireysel Karar Verme. Çev.Edt: İnci Erdem. *Örgütsel Davranış* içinde. 166-201, Çev.: H.E. Erdost Çolak. Ankara: Nobel yayıncılık.

Robbins, S.P. ve Judge, T.A. (2017). Organizational Behavior. England: Pearson Education Limited.

Rowe, W.G. ve O'Brien, J. (2002). The Role Of Golem, Pygmalion, And Galatea Effects On Opportunistic Behavior In The Classroom. *Journal of Management Education*, 26(6), 612-628.

Schönitz, M. S. (2019). The Horn Effect In Relationship Marketing: A Systematic Literature Review. Proceedings of the European Marketing Academy, 48, 1-11.

Spelke, E.S. (1990). Principles Of Object Perception. *Cognitive Science,* 14, 29-56.

Şimşek, Ş.M. ve Çelik, A. (2020). Algılama ve Öğrenme. Edt.: M.Ş. Şimşek; A. Çelik; T. Akgemci ve A. Diken. *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi* içinde. 49-58. Konya: Eğitim Yayınevi.

Taylor, J.F.A. (1958). The Psychology Of Perception: A Philosophical Examination Of Gestalt Theory And Derivative Theories Of Perception By D. W. Hamlyn. *The Journal of Philosophy,* 55(2), 77-81.

TDK Sözlükleri, 1932, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi 18.05.2022.

Tevrüz, S.; Erdem, İ. ve Bozkurt, T. (2012). Davranışlarımızdan Seçmeler Örgütsel Yaklaşım. Ankara: Nobel Yayınevi.

Tutar, H. (2018). Algı ve Algılama. Edt.: H. Tutar. *Davranış Bilimleri: Kavramlar ve Kuramlar* içinde. 198-220. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ünlü, S.E. ve Ece, A.S. (2019). Gestalt Algı İlkeleri ile Notasyon Okuma. *Journal of Human Sciences,* 16(4), 1104-1120.

Wagemans, J.; Elder, J.H.; Kubovy, M.; Palmer, S.E.; Peterson, M.A.; Singh, M. ve Heydt, R. (2012). A Century Of Gestalt Psychology In Visual Perception I. Perceptual Grouping And Figure-Ground Organization. *Psychollogical Bulletin,* 138(6), 1172-1217.

BÖLÜM

8

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ÖĞRENME VE ÖĞRENEN ÖRGÜTLER

Nurperihan Tosun

GİRİŞ

Küresel olarak yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde hayatın her alanında hızlı bir dönüşüm ve değişim yaşanmaktadır. Dünya genelinde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesiyle bilgiye dayalı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Örgütlerin, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte yaşanan hızlı dönüşüm ve gelişime başarılı bir şekilde uyum sağlamalarında sürekli eğitim ve öğrenmeye önem vermeleri gerekmektedir. Örgütlerde yaşanan bütün değişimlerin temelinde ise öğrenme yer almaktadır. Bir örgütün, değişimi proaktif olarak yönetebilmesinde, sürekli büyümeyi kültürünün bir parçası hâline getirmesi diğer bir ifade ile öğrenen bir organizasyon hâline gelmesi önemlidir. Öğrenen örgütler uzun vadeli başarı için gerekli pozitif örgütlü değişiklik yapmak amacıyla ortak vizyon ve öğrenmeyi desteklemektedir. Sağlığın yeniden kazanılması ve sürdürülmesinde birincil role sahip olan sağlık sistemleri, büyük ölçüde kuruluşlara, insanlara ve onların yeterliliklerine bağlıdır. Değişen çevre, her sağlık kuruluşunu kalite ve güvenliği artırmaya zorlarken öğrenen örgütler, sağlık profesyonellerinin bilgi ve becerilerini geliştirir ve onlara daha verimli çalışmanın daha iyi yollarını bulma konusunda rehberlik eder. Kitabın bu bölümü, öğrenme, örgütsel öğrenme, öğrenen organizasyon ve sağlık işletmelerinde örgütsel öğrenme alt başlıkları ile ele alınacaktır.

ortak bir amaç duygusu yaratmak için çalışmalıdır. Öğrenme kültürüyle bütünleştirilmiş iyi bağlantılı sistemler, yapıları, prosedürleri ve varsayımları düzeltirken sağlık hizmetlerinde arzu edilen uygulamaları güçlendiren etkili ilişkiler ev koordineli eylemler oluşturmaya yardımcı olacaktır.

Değişen çevre, her sağlık işletmesini kalite ve güvenliği artırmaya zorlarken öğrenen örgüt yaklaşımı, sağlık personelinin bilgi ve becerilerini geliştirir ve onlara daha verimli çalışmanın daha iyi yollarını bulma konusunda rehberlik eder. Sağlık hizmetleri bağlamında ekip üyeleri bilgilerini eylemlere dönüştürebilir ve sonrasında çağdaş kılavuzlarla ilişkili kanıta dayalı uygulamalarla eylemleri değerlendirebilir. Sağlık hizmetlerinde öğrenme süreci zaman isteyen bir süreç olmasına rağmen, sağlık krizleri ile başa çıkmanın kesin yoludur (Alozi, 2021).

21. yüzyılın en önemli halk sağlığı krizi olarak ortaya çıkan Covid-19 pandemisi sadece sağlık sektörünü değil beraberinde getirdiği ulusal ve küresel düzeyde ekonomik ve sosyal yıkımın tetiklemesi ile iş dünyası üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Şüphesiz pandemiden ve yarattığı koşullardan en çok sağlık işletmeleri etkilenmiş, insan gücü, ekipman ve kapasite bağlamında varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Pandemi öncesinde de artan sağlık harcamaları, hastalık yükü, maliyetler ve talepler karşısında baskı altında olan sağlık işletmeleri hatta ulusal sağlık sistemleri önemli bir sınav vermiş, bazıları bu ciddi kapasitesi baskısı altında süreci etkili yönetip başarılı olurken bazı ülkelerin sağlık sistemleri ve politikaları pandemiye verdiği farklı yanıtlar ihtiyaca karşılık verememiştir. Yeni ve büyük bir yük olarak nitelendirebileceğimiz Covid-19 pandemisi iki yıl geçmesine rağmen hâlen hayatımızdadır. Bundan sonra da gerek sağlık sistemlerinin gerekse sağlık işletmelerinin yeni pandemilere ve farklı tehditlere hazırlıklı olmamız gerektiği mesajını vermektedir. Bu krizler ve değişimleri etkili ve başarılı bir şekilde yönetmede örgütsel öğrenmeyi benimseme ve öğrenen örgüt kültürünü oluşturma önemlidir. Bu şekilde örgütler dinamik bir şekilde uyum sağlamakta, sorunlara ve yeni çevre koşullara hızlı, etkili ve tüm örgüt tarafından benimsenmiş bir reaksiyon göstereceklerdir. Değişim de başarılı bir şekilde yönetmiş olacaklardır.

KAYNAKÇA

AHRQ. (2019). How Learning Health Systems Learn: Lessons from the Field. Erişim adresi: https://www.ahrq.gov/learning-health-systems/how-lhs-learn.html, Erişim Tarihi:03.05.2022.

Andreasson, J.; Ljungar, E.; Ahlstrom, L.; Hermansson, J. ve Dellve, L. (2018). Professional Bureaucracy and Health Care Managers' Planned Change Strategies: Governance in Swedish Health Care. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 8(1).

Aragón, T.J. ve Garcia, B.A. (2015). Designing A Learning Health Organization for Collective Impact. *Journal of Public Health Management and Practice*, 21(1), 24.

Argyris, C. (1992). On Organizational Learning.Blackwell,Cambridge, MA.

Argyris, C. ve Schon, D. (1978), Organizational Learning: A Theory of Action Perspective, Addison-Wesley, Reading, MA.

Argyris, C. ve Schön, D.A. (1997). Organizational Learning: A Theory of Action Perspective. Reis. 77/78, 345-348.

Ayden, C. (2020). Öğrenen Organizasyonlar: Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerle Yapılan İş Ortaklıklarında Bir Uygulama. Hiperlink Yayınları.

Azmi, F.T. (2019). Strategic Human Resource Management: Text and Cases. Cambridge University Press.

Basım, N. ve Şeşen, H. (2009). Öğrenme ve Öğrenen Örgütler. Edt.: K. Varoğlu ve N.Basım. *Örgütlerde Değişim ve Öğrenme* içinde. 45-74. Siyasak Kitabevi.

Braham, B.J. (1995). Creating a Learning Organization: Promoting Excellence Through Education. Thomson Crisp Learning.

Budak, G. (2016). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi. Nobel Akademik Yayınları.

Christensen, W.D. ve Hooker, C.A. (2000). An Interactivist-constructivist Approach to Intelligence: Self-directed Anticipative Learning. *Philosophical Psychology*, 13(1), 5-45.

Chan, V. (2003). Autonomous language learning: The teachers' perspectives. Teaching in higher education, 8(1), 33-54.

Çeri-Booms, M. (2014). Chris Argyris. Edt.: Ö. Livvarçin ve D. Kurt, *Yönetim Biliminde 49 İnsan Teori* içinde. 50-57. Beta Yayınevi.

Dale, M. (1994). Learning Organizations, Edt.: C. Mabey ve P. Iles, *Managing Learning* içinde. 22-3, Routledge with the Open University, London, New York, NY.

Davies, H.T. ve Nutley, S.M. (2000). Developing Learning Organisations in the new NHS. *BMJ*, 320(7240), 998-1001.

DeCenzo, D.A.; Robbins, S.P. ve Verhulst, S.L. (2017). Fundamentals of Human Resource Management, Hoboken NJ, John Wiley & Sons, Inc

Dodgson, M. (1993). Organizational Learning: A Review of Some Literatures. *Organization Studies*, 14(3), 375–94.

Easterby-Smith, M. ve Lyles, M.A. (Edt.). (2011). Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management. John Wiley & Sons.

Efil, İ. (2013). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Eren, E. (2006). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eroğlu, U. (2021). İnsan Kaynakları Eğitimi ve Gelişimi. Edt.: Ali Şahin Örnek. *İnsan Kaynakları Yönetimi Strateji, Politika ve Uygulamalar Kapsamında Davranışşal Bir Yaklaşım* içinde. 319-361. Nobel Yayınevi.

Flood, R.L. (1998). Fifth Discipline: Review and Discussion. *Systemic Practice and Action Research*, 11(3), 259-273.

Garvin, A.D. (1993). Building a Learning Organization. Harvard Business Review, July August, 78-89.

Glaser, J. ve Overhage, J.M. (2013). Becoming a Learning Organization: the Role of Healthcare IT: Healthcare IT Will Play a Critical Role in Helping Providers Capture Data and Transfer Knowledge from Every Patient Interaction--the Basis for Higher-quality Care at Reduced Cost. *Healthcare Financial Management*, 67(2), 56-64.

Güney, S. (2013). Davranış Bilimleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güney, S. (2019). İnsan Kaynakları Yönetimi. 3. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Khatri, N.; Brown, G.D. ve Hicks, L.L. (2009), From a Blame Culture to a Just Culture in Health Care. *Health Care Management Review*, 34(4), 312-322.

Koçel, T. (2014). İşletme Yöneticiliği, 15. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Langton, N. ve Robbins, S.P. (2007). Organizational Behaviour: Concepts, Controversies, Applications. Pearson Prentice Hall.

Luckner, J.L. ve Nadler, R.S. (1997). Processing the Experience: Strategies to Enhance and Generalize Learning. Kendall/Hunt Publishing Company, 4050 Westmark Drive, Dubuque, IA 52002.

Marquis, B.L. ve Huston, C.J. (2018). Hemşirelikte Liderlik Rolleri ve Yönetim İşlevleri. Nobel Tıp Kitabevi.

Marsick, V.J. ve Watkins, K.E. (2003). Demonstrating the Value of an Organization's Learning Culture: the Dimensions of the Learning Organization Questionnaire. *Advances In Developing Human Resources,* 5(2), 132-151.

Michaelsen, L.K.; Parmelee, D.X.; McMahon, K.K. ve Levine, R.E. (2007). Team-based Learning for Health Professions Education: a Guide to Using Small Groups. Stylus Publishing LLC, Sterling, USA.

Mullins, L.J. ve McLean, J.E. (2019). Organisational Behaviour in the Workplace. Harlow: Pearson.

Orakcı, Ş. (Edt.). (2020). Paradigm Shifts in 21st Century Teaching and Learning. Information Science Reference.

Ovretveit, J.; Nelson, E. ve James, B. (2016). Building a Learning Health System Using Clinical Registers: a Non-technical Introduction. *Journal Of Health Organization And Management*. 30(7), 1105-1118.

Pennel, C.L.; McLeroy, K.R.; Burdine, J.N. ve Matarrita-Cascante, D. (2015). Nonprofit Hospitals' Approach to Community Health Needs Assessment. *American Journal Of Public Health*, 105(3), 103-113.

Ratnapalan, S. ve Uleryk, E. (2014). Organizational Learning in Health Care Organizations. *Systems,* 2, 24-33.

Schabracq, M.; Winnubst, J.A. ve Cooper, C.L. (Edt.). (2003). The Handbook of Work and Health Psychology. 438-463. J. Wiley & Sons.

Schon, D. (1983). Organizational Learning. Edt.: G. Morgan. *Beyond Method* içinde. Thousand Oaks, CA: Sage.

Senge, P. (1990). The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization, New York: Doubleday.

Smith, M.; Saunders, R.; Stuckhardt, L.; McGinnis, J.M. (2013). Best Care at LowerCost: the Path to Continuously Learning Health Care in America. Washington, DC: National Academies Press

Soklaridis, S. (2014). Improving Hospital Care: Are Learning Organizations The Answer?. *Journal of Health Organization and Management*, 28(6), 830- 838.

Sökmen, A. (2014). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon. Detay Yayıncılık.

Stewart, D. (2001), Reinterpreting the Learning Organization, *The Learning Organization*, 8(4), 141-52.

Şengün, H. ve Şahin, K. (2017). Hospitals As A Learning Organızatıon Model In Health Services. *International Journal of Current Research*, 9(02), 46349-46355.

Şimşek, M.Ş. ve Çelik, A. (2012). Yönetim ve Organizasyon. Konya: Eğitim Kitabevi.

Şimşek, Ş. (2002). Yönetim ve Organizasyon. 7. Baskı. Konya: Günay Ofset.

Toksöz, S. (2016). Öğrenen Örgütler ve Etkili Olduğu Kavramlar. Artikol Yayıncılık.

Tsang, E.W. (1997). Organizational Learning and the Learning Organization: a Dichotomy Between Descriptive and Prescriptive Research. *Human Relations*, 50(1), 73-89.

Vassalou, L. (2001). The Learning Organization in Health-care Services: Theory and Practice. *Journal of European Industrial Training*.

Watkins, K.E. ve Marsick, V.J. (1993). Sculpting the Learning Organization: Lessons in the Art and Science of Systemic Change. San Francisco: Jossey-Bass.

Watkins, K.E. ve Marsick, V.J. (1996). In Action: Creating the Learning Organization. Alexandria, VA: American Society for Training and Development.

Wilson, F.M. (2018). Organizational Behaviour and Work: a Critical Introduction. Oxford University Press.

BÖLÜM

9

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE İLETİŞİM VE KİŞİLER ARASI İLETİŞİM

Ayhan Uludağ

GİRİŞ

Günlük hayatın temel ihtiyaçlarından olan iletişim aynı zamanda bir beceriye dönüştüğünde kişinin başarısı için daha da önemli hâle gelmektedir. Geçmişte daha iyi konuşan, daha iyi masal, hikâye ve destan anlatanların toplumlarda öne çıktığı görülmektedir. Yazının bulunmasıyla sözlü kültürün yanı sıra yazılı bir kültür de ortaya çıkmıştır. Böylece iletişim çok yönlü bir boyuta evrilerek kişinin de birçok açıdan becerilerini geliştirmesini doğurmuştur. Günümüzde de hâlâ iyi konuşan kimseler diğerlerinden birkaç adım öne geçerken iyi bir metin yazanlarda toplumun bilinen kişileri arasında yer almaktadır.

Toplumsal hayatta iletişimin önemi yadsınamazken işletmelerde iletişim ise daha da stratejik bir hâl almaktadır. Sadece günlük hayatın sürdürülmesinin ötesinde uzun vadeli sistematik, insani ve vizyoner bir forma bürünmesi iletişimin vazgeçilmezliğini göstermektedir. İşletmeler her ne kadar kâr amacı ile kurulmuş olsalar da hem çıktıları hem de çalışanların durumu, gerçekleşecek olan iletişimin insani vasfının her daim önde olmasını gerektirmektedir.

İşletmelerde iletişim çalışma ve çabaları bir bütün olarak sürdürülmelidir. Bütünden kastedilen yüz yüze, kişiler arası, örgüt içi ve kitle iletişim türlerinin bir arada uygun ve senkronize şekilde gerçekleştirilmesidir. Kullanılan dilin de bir bütünlük göstermesi, insani olmaktan uzaklaşmaması ve zamana yayılan stratejik, sistematik hâlde sürdürülmesi gereklidir.

aralarında çatışma ve sürtüşme çıkması doğaldır. Çatışma çıktı diye ilişkinin bozulması ise doğal değildir. Aslında ilişkilerin bozulmasından öte çatışma ve sürtüşmeden kişiler birbirlerini daha iyi anlayabilmek için fırsatlar yaratmalıdır (Cüceloğlu 1999: 195-196).

SONUÇ

Sağlık hizmeti sunan işletmelerin yöneticileri ve/veya sağlık politika yapıcıların ana davranış sebepleri, hedeflenen sağlık iyileştirmelerini sağlamaktır. Gerek kişiler arası gerekse de kitle iletişiminde hasta/sağlıklı kişi veya grupta istendik tutum ve davranışta bulundurmak sağlık iletişimcilerin temel amaçlarındandır. Bu amaçları gerçekleştirmek için oldukça yorucu, karmaşık, yoğun, kapsamlı, detaylı bir çalışma süreçlerinin gerekliliği ortadadır.

Sağlık işletmelerinde iletişim çabaları işletmenin varlığı ve devamlılığı için hayati öneme sahiptir. Sağlık hâlâ emek yoğun bir çalışma alanıdır ve kişilerin iletişim becerileri hasta memnuniyetini belirleyicidir. Kişiler arası iletişim, işletmelerde en çok kullanılan ve doğru yapılması gereken bir ilişkidir. Kişiler arası iletişimde sağlık çalışanları ile hastalar arasındaki ilişkinin düzeltilmesinin yanında sağlık çalışanlarının kendi aralarındaki ilişkinin sağlığı açısından da önemlidir.

Sağlık hizmeti bir ekiple yürütülür. Ekibin verimli bir hizmet sunması için kişiler arası iletişim çabalarında başarıyı yakalaması gereklidir. İşletmelerde aynı zamanda kurumsal iletişim çalışmaları kişiler arası iletişim çabalarını etkilemektedir. Formel ve informel iletişim tekniklerini doğru yönetmek kurumsal iletişime dair başarıyı belirleyecektir. Sağlık yöneticileri işletmelerdeki her türlü ilişkiyi ve ilişkiyi kuracak iletişimin doğru işlemesini sağlamaktan sorumludur. O nedenlerdeki iyi bir iletişim uzmanı gibi iletişim becerilerine sahip olmalı ve bu konuda uzmanlarla çalışmalıdır.

Sağlık iletişimi sadece genel iletişimin kurallarından beslenmez. Genel iletişim ilkelerinin yanında tıp etiği belirleyici bir konumdadır. Hasta sağlık çalışanı ilişkisinde tıp etiğinden kaynaklı ilişki kurallarını bilmek kişiler arası ilişkilerinin yürüyeceği zemini doğru inşa edecektir. Sağlık işletmelerinde iletişim başarısındaki ihtiyaç belki de hiçbir sektörde aranmayacak değin gereklidir.

Sağlık işletmelerinde iletişim başarısı için sağlık meslek mensubu yetiştiren okullarda genel iletişime dair verilecek eğitimin yanı sıra sağlık iletişimi özelinde müfredat dersleri olmalıdır. Sağlık iletişimi etik öğretiler, kodlar ile desteklenmeli, sağlıkta kim karar verici olmalı? sorusunun cevabı, meslek mensuplarınca doğru iletişim teknikleri ile doğru şekilde verilebilmelidir.

KAYNAKÇA

Altındiş, S. (2010). Bilgi Yönetim Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 325-352.

Babrow, A.S. ve Mattson, M. (2003). Theorizing About Health Communication. Edt.: Thompson Teresa L.; Dor-sey Alicia M.; Miller Katherine I. ve Parrott, Roxanne. *Handbook of Health Communication*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 35-62.

Caldwell, C. (1998). Sağlık Kuruluşlarında Stratejik Yönetim. 1. Baskı. Çev.: Osman Akınhay. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Can, H. (1997). Organizasyon ve Yönetim. 4. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1999). Yeniden İnsan İnsana. 20. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dökmen, Ü. (1999). İletişim Çatışmaları ve Empati. 10. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erbaydar, T. (2003). Halk Sağlığı Açısından Sağlık İletişimi. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4 Özel ek): 45-51.

Freedman, J.L.; Sears, D.O ve Carlsmith, J.M. (1998). Sosyal Psikoloji. Çev.: Ali Dönmez, Ankara: İmge Yayınları.

Gordon, T. ve Edwards W.S. (2014). Hasta ve Doktor İletişimi. 1. Baskı. Çev.: Okşan Aytolu, İstanbul: Profil Yayınları.

Gordon, T. ve Edwards, W.S. (1997). Doktor-Hasta İş birliği. 1. Baskı. Çev.: Emel Aksay. İstanbul: Sistem Yayınları.

Göksel, A.B. (2010). Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güngör, N. (2013a). İletişime Giriş. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güngör, N. (2013b). İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürüz, D. ve Eğinli, A.T. (2010). İletişim Becerileri. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gürüz, D. ve Eğinli, A.T. (2014). Kişiler Arası İletişim. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Koçel, T. (2003). İşletme Yöneticiliği. 9. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Kreps, G.L. ve Thornton, B.C. (1992). Health Communication Teory – Practice. 2. Baskı. Long Grove, Illinois: Waveland Pres.

Kurtz S.; Silverman J. ve Draper J. (1998). Tıpta İletişim Teknikleri. Çev.: Selim Yeniçeri; Ayşegül Yurdaçalış ve Murat Yaşarlar. İstanbul: Beyaz Yayınları.

Odabaşı, Y. (1995). Pazarlama İletişimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Okay, A. (2009). Sağlık İletişimi. İstanbul: Farmaskop/MediaCat.

Özlü, T. (2003). Hekiminizi nasıl alırdınız?. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Peltekoğlu, F.B. (2012). Halkla İlişkiler Nedir?. 7. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Sanders, B. (1999). Öküzün A'sı. Çev.: Şehnaz Tahir. İstanbul: Ayrıntı.

Şahin, D. (1999). Hasta-Tedavi İlişkisi. 1. Baskı. Edt.: Ülgen H. Okyayuz. *Sağlık Psikolojisi*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları. No: 19, 39-78.

Tredgold, R.F. (1992). Çağdaş Çalışma Düzeninde Kişiler Arası İlişkiler. Çev.: Cevdet Aykan, İstanbul: Yaprak Yayınları.

Türkkan, R.O. (1998). İkna ve Uzlaşma Sanatı. İstanbul: Hayat.

BÖLÜM

10

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE LİDERLİK VE YÖNETİCİLİK

Merve Tarım - Mehveş Tarım

GİRİŞ

Liderlik kavramı pek çok araştırmacı tarafından uzun yıllardan beri araştırılmakta ve günümüzde hâlâ bu araştırmalar devam etmektedir. Araştırmacıların en çok odaklandıkları nokta ideal liderlik türü ya da davranışını anlamaktır. Ancak durumsal yaklaşım ile birlikte ideal tek bir formatın tespitinin mümkün olmadığı ortaya konulmuştur. Durumsal yaklaşıma göre; değişen durumlar karşısında adaptasyon kapasitesini maksimum hâle getirebilmek için değişim şarttır. Ayrıca yapılan araştırmalara göre, liderin liderlik davranışının sadece kendi özellikleri ile sınırlı kalmadığı, takipçilerin de liderin davranışını etkiledikleri bilinmektedir. Rekabetin yoğun ve değişimin hızlı olduğu bir dış çevrede, örgütlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için liderlerin göz önünde bulundurması gereken birçok parametre mevcuttur. Değişen dış koşullara adaptasyon becerisi yüksek olan liderler hem örgütlerini ayakta tutabilmekte hem de kendi pozisyonlarını muhafaza edebilmektedirler. Liderler, bulundukları sektörlere göre farklı özelliklerini ortaya koymaktadırlar. Ancak hangi sektör olursa olsun liderin takipçilerini etkilemesi ve onları ortak bir amaca yönlendirmesi standarttır. Liderliğin türüne ve liderin takipçileriyle olan ilişkisine göre etki alanı değişmektedir. Dolayısıyla bu durum örgütleri ve onların yapılarını da etkilemektedir. Bir örgütün başarısı lider ve takipçileri arasındaki bağın gücüyle de orantılıdır. Kurulan bağ ne kadar güçlü

rında da bir değişiklik olmuştur. Böyle bir yapı içinde hasta bakımının kalitesi ve kurumsal performans iyileştirmektedir. Lider yöneticilerin dengeyi kurması gerekir. Böylece kurumsal ortamda bu rollerin yerine getirildiği organizasyon kültürünü ve iklimini şekillendirir ve işlerin nasıl yürüdüğü üzerinde önemli bir etkiye ve sorumluluğa sahiptir. Her organizasyonun içinde, liderliğin yarattığı enerjiyi kullanmak, daha sonra bunu belirlenen misyonu gerçekleştirmek üzere organize etmek ve şekillendirmek için etkili bir yönetim yapısı olmalıdır.

KAYNAKÇA

Avolio, B.J.; Bass, B.M. ve Jung, D.I. (1999). Re-Examining The Components Of Transformational And Transactional Leadership Using The Multifactor Leadership Questionnaire. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 441-462.

Bajaba, A.; Bajaba, S.; Algarni, M.; Basahal, A. ve Basahel, S. (2021). Adaptive Managers as Emerging Leaders During the Covid-19 Crisis. Frontiers in Psychology, 12.

Bass, B. (1999). Two Decades of Research and Development in Transformational Leadership. *European Journal Of Work And Organızatıonal Psychology*, 9-32.

Bass, B. (2000). The Future of Leadership in Learning Organizations. *Journal of Leadership*, 18-40.

Bass, B.M. (1985). Leadership: Good, Better, Best. *Organizational Dynamics*, 26-40.

Bass, B.M. (1995). The Theory of Transformational Leadership Redux. *The Leadership Quarterly*, 463-478.

Bass, B.M. (1997). Personal Selling and Transactional/Transformational Leadership. *The Journal of Personal Selling and Sales Management*, 19-28.

Bass, B.M.; Avolio, B.J.; Jung, D.I. ve Berson, Y. (2003). Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*, 207-218.

Bauer, T.N. ve Green, S.G. (1996). Development of Leader-Member Exchange: A Longitudinal Test. *The Academy of Management Journal*, 1538-1567.

Bennis, W. (1982). Leadership by James MacGregor Burns Review. *American Journal of Sociology*, 202-205.

Boyatzis, R.E. (1982), The Competent Manager, Wiley, New York, NY

Brooks, C. (2006). Working With Healthcare Professionals. Edt.: K. Walshe ve J. Smith. *Healthcare Management* içinde. 253-269, Open University Press, McGraw-Hill Education.

Burns, J.M. (2012). Leadership. *Open Road Integrated Media:* New York.

Cellucci, L.W. ve Wiggins, C. (2009). Essential Tecniques for Healthcare Managers. Health Administration Press.

Certosimo, F. (2010). Leaders or Managers: Who Will Define a New Vision for Dental Education. *Journal of Dental Education*, 74, 459-463.

Choi, S.L.; Goh, C.F.; Adam, M.B.H. ve Tan, O.K. (2016). Tarnsformational Leadership, Empowerment and Job Satisfaction: The Mediating Role Employee Empowerment. *Human Resources Health.* 14:73.

Chong-Do, H. ve Bartol, F.C. (1983). Political Leadership as a Causative Phenomenon:Some Recent Analyses The Scientific Study of Political Leadership. *World Politics*, 100-120.

Chun, H.; Graen, G. ve Taylor, E. (2006). Experienced-Based Learning about LMX Leadership and Fairness in Project Teams: A Dyadic Directional Approach. *Academy of Management Learning & Education*, 448-460.

Curry, L.A.; Ayedun, A.A.; Cherlin, E.J.; Allen, N.H. ve Linnander, E.L. (2020). Leadership Development in Complex Health Systems: A Qualitative Study. *BMJ Open*.

Dubinsky, A.J.; Yammarino, F.J.; Jolson, M.A. ve Spangler, W.D. (1995). Transformational Leadership: an Initial Investigation in Sales Management. *The Journal of Personal Selling and Sales Management*, 17-31.

Dunn, R. (2002). Haimann's Healthcare Management. 7. Baskı. Health Administration Press.

Elg, M.; Stenberg, J.; Kammerlind, P.; Tulberg, S. ve Olsson, J. (2011). Swedish Healthcare Management Practicis and Quality Improvement Work: Development Trends. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 24(2), 101-123.

Fiedler, F.E. ve Macaulay, J.L. (1998). The Leadership Situation: A Missing Factor in Selecting and Training Managers. *Human Resource Management Review*, 335-350.

Grady, C.M. ve Hinings, C.R. (2019). Turning the Titanic: Physicians as Both Leaders and Managers in Healthcare Reform. *Leadership in Health Services*, 32(3), 338-347.

Graen, G. ve Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership over 25 Years: Applying A Multi-Level Multi-Domain Perspective. *Leadership Quarterly*, 219-247.

Haddock, C.C.; McLean, R.A. ve Chapman, R.C. (2002). Careers in Healthcare Management. Health Administration Press.

Hochwarter, W. (2005). Lmx and Job Tension: Linear and Non-Linear Effects and Affectivity. *Journal of Business and Psychology*, 505-520.

Howell, J.P.; Bowen, D.E.; Dorfman, P.W.; Kerr, S. ve Podsakoff, P.M. (1990). Substitutes for Leadership:Effective Alternatives to Ineffective Leadership. *Organizational Dynamics*, 21-38.

Ingram, T.N.; La Forge, R.W.; Locander, W.B.; MacKenzie, S.B. ve Podsakoff, P.M. (2005). New Directions in Sales Leadership Research. *Journal of Personal Selling&Sales Mangement*, 137-154.

Jansen, O. ve Van Yperen, N.W. (2004). Employees' Goal Orientations, the Quality of Leader-Member Exchange, and the Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction. *The Academy of Management Journal*, 368-384.

Kakemam, E.; Janati, A.; Mohagheg, B.; Gholizadeh, M. ve Liang, Z. (2021). Developing Component Public Hospital Managers: A Qualitative Study from Iran. *International Journal of Workplace Health Management*, 14(2), 149-163.

Keller, T. ve Dansereau, F. (2001). The Effect of Adding Items to Scales:An Illusrative Case of LMX. *Organizational Research Methods*.

Kotter, J.P. (1990). A Force for Change: How Leadership Differs From Management. London: Free Press.

Kotter, J.P. (1999). What Leaders Really Do. Boston: Harvard Business School Press. 23-34.

Leach, L.; Hastings, B.; Schwarz, G.; Watson, B.; Bouckenooghe, D.; Seoane, L. ve Hewett, D. (2021). Distributed Leadership in Healthcare: leadership Dyads and The Promise of İmproves Hospital Outcomes. *Leadership in Health Services*, 34(4), 353-374.

Lipshitz, R. ve Nevo, B. (1992) Who is Good Manager. *Leadership & Organizational Development Journal*. 13(6), 3-7. MCB University Press.

Mintzberg, H. (2009). Managing. Berrett-Koehler Publishers.

Nielsen, K.; Yarker, J.; Randall, R. ve Munir, F. (2009). The Mediating Effects of Team and Self-Efficacy on The Relationship Between Transformational Leadership, and Job Satisfaction and Psycholocical Well-Being in Healthcare Professionals: A Cross-Sectional Questionnaire Survey. *International Journal of Nursing Studies*, 46, 1236-1244.

Peck, E. (2006). Leadership and Its Development in Healthcare. Edt.: K. Walshe ve J. Smith. *Healthcare Management* içinde. 323-341, Open University Press, McGraw-Hill Education.

Pellegrini, E.K. ve Scandura, T.A. (2006). Leader-Member Exchange (LMX), Paternalism and Delegation in the Turkish Business Culture:An Empirical Investigation. *Journal of International Business Studies*, 264-279.

Poels, J.; Verschueren, M.; Milisen, K. ve Vlaeyen, E. (2020). Leadership Styles and Leadership Outcomes in Nursing Homes: A Cross-Sectional Analysis. *BMJ Health Sector Research*, 20:1009.

Rosenberg, C.E. (1987). The Care of Strangers. New York: Basic Books.

Rosner, D. (1989). Doing Well or Doing Good: The Ambivalent Focus of Hospital Administration. Edt.: D. Long ve J. Golden. *The American General Hospital: Communities and Social Contexts* içinde. 157-169, Cornell University Press.

Rotenstein, L.S.; Huckman, R.S. ve Cassel, C.K. (2021). Making Doctors Effective managers and Leaders: A Matter of Health and Well-being. *Acad Med.* 96(5), 652-654.

Von Knoring, M.; Alexanderson., K. ve Eliasson, M.A. (2016). Healthcare Managers' Constuction of The Manager Role in Relation to The Medical Profession. *Journal of Health organization and Management*, 30(3), 421-440.

Walshe, K. ve Smith, J. (2006). Introduction: The Current and Future Challenges of Healthcare Management. Edt.: K. Walshe ve J. Smith. *Healthcare Management* içinde. 1-11, Open University Press, McGraw-Hill Education.

Weberg, D. (2010). Transformational Leadership and Staff Retension.*Nursing Administration Quality,* 34(3), 246-258 .

West, M.; Armit, K.; Eckert, R.; West, T. ve Lee, A. (2015). Leadership and Leadership Development in Health Care: The Evidence Base. *Faculty of Medical Leadership and Management&The King's Fund.*

BÖLÜM

11

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ZAMAN YÖNETİMİ

Şebnem Yücel - Recep Yücel - Ayşe Özdemir

GİRİŞ

Çağımızda zaman gerekliliği ve kıymeti geç anlaşılmasına rağmen sosyal yaşamın yanında, iş yaşamında da ihmal edilmeyecek kadar çok önemli bir kaynak ve kavramlardan birisidir. Ayrıca birey için olduğu kadar örgütler içinde zaman hükmedilemeyen, kontrol edilemeyen, durdurulamayan, biriktirilemeyen ve en kritik boyutu ile değiştirilemeyen kayda değer bir olgudur. Öte yandan zaman hem kamu hem de özel sektör yönetimlerinde bilgi, teknoloji, para, ham madde ve insan gücü gibi kullanılan en değerli kaynaklar içinde yer almaktadır. Dolayısıyla zaman günlük ve sürekli olarak akıp gider. Bu nedenle zamanın bu özelliği karşısında yapılacak tek şey, onu boşa harcamak veya kullanmak yerine, kayıtsız şartsız doğru ve gerektiği gibi çok iyi değerlendirmektir. Kaldı ki zaman için yapılacak tek ve en iyi hâl tarzının da bu olduğu kaçınılmazdır. Şu hâlde ortam, durum ve şartları yoğun ve meşgul olan kişiler ve çalışanlara olan olumlu ve olumsuz etkisi nedeni ile zamanın yönetilmesi ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. Ayrıca hastaların tanı, teşhis tedavi gibi sorunlarının çözülerek hayati öneme haiz olan iyileştirilmelerinin sağlandığı dikkate alınırsa zaman ve zaman yönetiminin sağlık işletmeleri açısından ne kadar kilit ve vazgeçilemez bir konu olduğu özellikle belirtilebilir. Bu temel görüşlere dayanılarak bu bölümde zaman ve zaman yönetiminin özellikle sağlık işletmelerinde neden önemli olduğu ve etkilerinin neler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

belirlenmesi, önceliklerin belirlenmesi, sorumlulukların devredilmesi, erteleme ve kesintilerin en aza indirilmesi gibi yinelenen temalar bulunmaktadır (Brunicardi ve Hobson, 1996: 582).

SONUÇ

2019 yılının başında başlayıp bütün dünyada iş ve sosyal yaşamı en şiddetli bir biçimde saran ve sarsan Covid-19 Pandemisinin gücü aşılarla azalmış olsa bile etkisi hâlen devam etmektedir. Pandemi sürecinde özellikle insan sağlığı için sağlık hizmetlerini yürüten işletmeler ve sağlık çalışanlarının ne kadar gerekli ve önemli olduğunun altı bu çalışma ile bir kez daha çizilmiştir. Kaldı ki bu konu böyle bir pandemi süreci olmasa da yine oldukça kayda değerdir. Ancak pandemi süreci, aciliyeti bakımından sağlık işletmelerinde zamanı ve dolayısıyla zaman yönetimini daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda sağlık çalışanı, hasta ve sağlık değişkenlerini içeren bu denklemde vazgeçilemez ve olmazsa olmaz parametre saniyelerin dahi çok çok kıymetli olduğu zaman ve onun yönetimidir. Sonuç olarak, literatür yoluyla yukarıda ortaya konulan temel gerekçelere dayanılarak zaman yönetiminin, sağlık işletmelerinde insan sağlığı ve hastaların alacağı her türlü sağlık hizmeti için ne kadar hassas, kilit ve kritik olduğunun altı, bu çalışmada bir kez daha çizilmiştir. Geçmişte, bugün olduğu gibi; stratejik olarak gelecekte de bu konunun hassasiyetinin artarak devam edeceği ve her zaman öncelikle ele alınması ile asla ihmal edilmesi ve ilgililerce duyarlı bir biçimde yakından takip edilmesinin gerekliliği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abyad, A. (2020). The Pareto Principle: Applying the 80/20 Rule to Your Business. *Middle East Journal of Business*, 15(1), 6-9.

Ak, B. (2001). Hastane İşletmelerinin Özellikleri ve Profesyonel Hastane Yöneticiliği. *Yeni Türkiye Dergisi,* 40(Temmuz, Ağustos), 1304-1311.

Akatay, A. (2003). Örgütlerde Zaman Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 281-300.

Akgemci, T.; Çelik, A.; Aydoğan, E. ve Akatay, A. (2003). Zaman Yönetimi ve Yönetsel Zamanda Etkinlik. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akın, H.B. ve Peker A. (2002). Yöneten ve Yönetilenlerin Bakış Açısıyla Yetki Devri Kavramı: Selçuk Üniversitesi Gerçeği. 10. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi.

Aladi A.Q. ve Shaima I. Jabbar. (2021). A Proactive Time Management Approach In The Stroke Service Evaluation. 1. Babylon International Conference on Information Technology and Science 2021 (BICITS 2021)- Babil- IRAQ, 205-209.

Alexander, R. ve Dobson, M.S. (2009). Real-World Time Management. USA: American Management Association.

Ardahan, F. (2003). Küçük ve Orta Boy İşletme Yöneticileri İçin Zaman Yönetimi. *Akdeniz Üniversitesi Yayını,* (59).

Atay, O. (1999). Örgütlerde Zaman Yönetimi ve Kahramanmaraş Tekstil Sanayinde Bir Uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(5), 63-73.

Bahadori, M.; Salesi, M.; Ravangard, R.; Hosseini, S.M.; Raadabadi, M.; Hojati Dana, A. ve Ameryoun, A. (2015). Prioritization Of Factors Affecting Time Management Among Health Managers. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, *3*(4), 159-164.

Bekereci, Ü.; Yazıcı, M. ve Hamzaoğlu, E. (2020). Pareto Analizi Tekniğiyle Belirlenen Parametrelerin Öğretim Sürecinde Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 51(51), 199-219.

Boduç, N. ve Baykal, Ü. (2021). Hemşirelerde Zaman Yönetiminin Önemi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi SHYD,* 8(1):125-131.

Braithwaite, J. ve Westbrook, M.T. (2011). Time Spent by Health Managers in Two Cultures on Work Pursuits: Real Time, Ideal Time and Activities' Importance. *The International Journal of Health Planning and Management*, *26*(1), 56-69.

Brunicardi, F.C. ve Hobson, F.L. (1996). Time Management: A Review For Physicians. *Journal of the National Medical Association*, *88*(9), 581-587.

Caverly, T.J.; Hayward, R.A. ve Burke, J.F. (2018). Much To Do With Nothing: Microsimulation Study on Time Management in Primary Care. *bmj*, *363*.

Christie, S. (2009). Effective Time Management Skills For Doctors: Making The Most Of The Time You Have. MY Books Distribution.

Claessens, B.J.; Van Eerde, W.; Rutte, C.G. ve Roe R.A. (2004). Planning Behavior and Perceived Control Of Time At Work. *J Organ Behav,* 25(8):937-50.

Covey, S.R. (1989). The 7 Habits Of Highly Effective People. New York, NY: Fireside.

Covey, S.R. (2000). Önemli İşlere Öncelik Verin. Çev.: Osman/Filiz Nayır Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları, Sayı No:557.

Covey, S.R.; Merrill, A.R. ve Merrill, R.R. (1995). First Things First. Simon and Schuster.

Cüceloğlu, D. (1999). İyi Düşün Doğru Karar Ver. İstanbul: Sistem Yayınevi.

Davis, M.A. (2000). Time and The Nursing Home Assistant: Relations Among Time Management, Perceived Control Over Time, and Work-Related Outcomes. *Academy of Management, Toronto, Canada*, 365-380.

Drucker, P.F. (1996). Etkin Yöneticilik. 2. Baskı. Çev.: Ahmet Özden ve Nuray Tunalı. İstanbul: Eti Kitapları.

Drucker, P.F.; Brech, E.F.L. ve Robertson, A.B. (1964). The Effective Business. The Effective Excutive. Edt.: EFL Brech ve Andrew Robertson (Two Talks.). British Institute of Management.

Erdem, R. ve Kaya, S. (1998). Zaman Yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, *7*(2), 99-120.

Ergül, B. (2006). Yönetimde Yetki Devri ve Uygulamalı Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Edirne.

Farrell, M. (2017). Time Management. *Journal of Library Administration*, *57*(2), 215-222.

Francis-Smythe, J.A. ve Robertson, I.T. (1999). On The Relationship Between Time Management And Time Estimation. *British Journal of Psychology*, *90*(3), 333-347.

Gezginerler S. ve Lorcu F., (2019). Sağlık Çalışanları Zamanı Nasıl Yönetiyor?. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 5(1).

Goldsby, E.; Goldsby, M.; Neck, C.B. ve Neck, C.P. (2020). Under Pressure: Time Management, Self-Leadership, and the Nurse Manager. *Administrative Sciences, 10(3), 38.*

Gordon, C.E. ve Borkan, S.C. (2014). Recapturing Time: A Practical Approach To Time Management For Physicians. *Postgraduate medical journal*, *90*(1063), 267-272.

Gönen, E. ve Özmete, E. (2004). Çalışma Yaşamında Zaman Tuzaklarına İlişkin Bir İnceleme. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergisi*, *43*(507), 46-52.

Gran-Moravec, M.B. ve Hughes, C.M. (2005). Nursing Time Allocation And Other Considerations For Staffing. *Nursing & Health Sciences*, *7*(2), 126-133.

Greene, R. ve Elffers, J. (2000). As 48 leis do poder. Rocco.

Güçlü, N. (2001). Zaman Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, *25*(25), 87-106.

Güner, M. (2009). Konfeksiyon İşletmelerinde Örgütsel Zaman Yönetimi İçin ABC Analizinin Uygulanması. *Journal of Textile & Apparel/Tekstil ve Konfeksiyon*, *19*(2), 162-169.

Häfner, A.; Oberst, V. ve Stock, A. (2014). Avoiding Procrastination Through Time Management: An Experimental Intervention Study. *Educational Studies*, *40*(3), 352-360.

Hahn, M.; Lawson, R. ve Lee. Y.G. (1992). The Effects Of Time Pressure and Information Load On Decision Quality. *Psychology and Marketing,* 9(5): 365–378.

Hartley, H.J. ve Kramer, J. A. (1991). Time Management and Leadership Styles: An Empirical Study Of Long-Term Health Care Administrators. *The Journal of Health Administration Education*, *9*(3), 307-322.

Haynes, M.E. (1999). Kişisel Zaman Yönetimi. Çev: Yaşar Bülbül. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Hayward, R.A. (2007). Performance Measurement In Search Of A Path. *New England Journal of Medicine*, *356*(9), 951-953.

Hooke, R.; Trivedi, D. ve Trivedi, K. (2008). Time Management: A Guide For The Foundation Year Doctor. *British Journal of Hospital Medicine,* 69(Sup3), M43–M44.

Huber, D. (2013). Leadership and Nursing Care Management. *Elsevier Health Science*s.

Jackler, R.K. (2013). How To Be Organized and Manage Time. *The Academic Medicine Handbook* içinde, 17-25. New York: Springer.

Jackson, V.P. (2009). Time Management: a Realistic Approach. *Journal of the American College of Radiology*, 6(6), 434-436.

Johnson, S.R. (2008). Personal Productivity: How To Work Effectively And Calmly In The Midst Of Chaos. http://www.cvdtraining.pitt.edu/docs/Johnson2009_Essays.pdf.

Karagöz, N. ve Çetinkaya, Ö.F. (2019). Sağlık Kurumu Çalışanlarında Zaman Yönetimi (Sivas İli Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 12(6), 1145-1463,

Kidak, L.B. (2011). Hastane Yöneticilerinin Zaman Yönetimi Tutumlarının Belirlenmesi: İzmir İli Eğitim ve Araştırma Hastaneleri Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 159-172.

Kobza J. ve Syrkiewicz-Świtała M. (2014). Time Based Management in Health Care System: The Chosen Aspects. *Medycyna Pracy*. 65(4), 555–566.

Koch, R. (2011). 80/20 İlkesi: Daha Azıyla Daha Çoğunu Elde Etmenin Sırrı. Çev.: Kerem Özdemir. İstanbul: Varlık Yayınları.

Lakein, A. ve Leake, P. (1973). How To Get Control Of Your Time and Your Life. 204. New York: New American Library. Çev: Selda Tezcan, *Zaman Hayattır*. (1997). İstanbul: Rota Yayınevi.

Lourenço, L.; Almeida, A. ve Mendes, C. (2005). An Application Of ABC Analysis in The Clothing Service At Centro Hospitalar. Economía de la Salud Dónde Estamos 25 Años Después, XXV Jornadas de Economía de la Salud Barcelona, Poster paper.

McDougle, L.G. (1979). Time Management: Making Every Minute Count. *Supervisory Management*. USA: American Management Association.

Nicholson, J. (1992). How Do You Manage. London: Book Club Associates,

Nonis, S.A. ve Hudson, G.I. (2006). Academic Performance Of College Students: Influence Of Time Spent Studying And Working. *Journal Of Education For Business*, 81(3), 151-159.

Ortynski, J. (2020). From Resident To Family Doctor: Time Management Tips To Help Keep You Sane. *Canadian Family Physician*, 66(2), 144-145.

Oshagbemi, T. (1995). Management Development and Managers' Use Of Their Time. *Journal of Management Development*, 14(8), 19-34.

Örücü, E.; Tıkıcı, M. ve Kanbur, A. (2007). Farklı Sektörlerde Faaliyetlerini Sürdüren İşletmelerde Zaman Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Bursa İli Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 9-31.

Özcanlı D. ve İlgün S., (2021). Yoğun Bakım Hemşireliği ve Zaman Yönetimi. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*. 12(1-2), 23-25.

Özer, A.M. (2008). 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Peker, Ö. ve Aytürk, N. (2002). Yönetim Becerileri: Öğrenilebilir ve Geliştirilebilir. 2. Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi.

Rajalin H.V.; Nasman Y. ve Fagerstrom L. (2020). Nurses' Activities And Time Management During Home Healthcare Visits, *Scand J Caring Sci*, 34: 1045–1053.

Raudsepp, E. (1987). Delegate Your Way To Success. *The management of time*. U.S.A.: Kend.

Shanafelt, T.D.; Dyrbye, L.N.; Sinsky, C.; Hasan, O.; Satele, D.; Sloan, J. ve West, C.P. (2016, July). Relationship Between Clerical Burden and Characteristics Of The Electronic Environment With Physician Burnout and Professional Satisfaction. *Mayo Clinic Proceedings* içinde. 91(7), 836-848.

Sheridan, M.S. (1988). Time Management In Health Care Social Work. *Social Work in Health Care*, 13(3), 91-99.

Silahtaroğlu, F. (2004). Akademisyenlerde Zaman Yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.

Smith, H.W. (1998). Hayatı ve Zamanı Yönetmenin 10 Doğal Yasası. Çev.: Adalet Çelbiş. İstanbul: Sistem Yayınları.

Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). Basics Of Qualitative Research Techniques.

Sucu, Y. (1996). Yönetsel Zamanın Etkin Kullanılması El Kitabı. Bolu.

Summers, D. ve Soper, P.A. (1998). Implementation and Evaluation Of Stroke Clinical Pathways and The Impact On Cost Of Stroke Care. *Journal of Cardiovascular Nursing*, 13(1), 69-87.

Şimşek, H. (2007). Toplam Kalite Yönetimi. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Taner, B. (2005). Ağırlama Endüstrisinde Verimlilik Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Thomas, J. (2000). Mission Accomplish: Manage Multiple Projects and Meet Deadlines. *Women in Business*, 52(2), 38.

Turhan, M. (2012). Öğretim Elemanlarının Zaman Yönetiminde Bilgisayarı Kullanma Düzeyleri. *Education Sciences*, 7(1), 140-147.

Tutar, H. (2011). Zaman Yönetimi. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Vizeshfar, F.; Rakhshan, M.; Shirazi, F. ve Dokoohaki R. (2022). The Effect Of Time Management Education On Critical Care Nurses' Prioritization: A Randomized Clinical Trial. *Acute and Critical Care,* 37(2): 202-208.

Warhurst, C. ve Thompson P. (1998). Hands, Hearts and Minds: Changing Work and Workers At The End Of The Century. Edt.: P. Thompson ve C. Warhurst. *Workplaces of the Future* içinde Macmillan Business, Hampshire, 1–24.

Waterworth, S. (2003). Time Management Strategies In Nursing Practice. *Journal of Advanced Nursing*, *43*(5), 432-440.

Wei, Z; Fu, Q.; Kang, M. ve Zhang, Y. (2022). A Data-Driven Real Time Energy Management Strategy For Fuel Cell Hybrid Vehicle In The Connected Environment, The 13th Asian Control Conference Jeju Island, Korea.

Ziapour, A.; Khatony, A.; Jafari, F. ve Kianipour, N. (2015). Evaluation Of Time Management Behaviors And Its Related Factors In The Senior Nurse Managers, Kermanshah-Iran. *Global Journal Of Health Science*, *7*(2), 366.

BÖLÜM

12

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE EKİP ÇALIŞMASI

Aysun Yeşiltaş - Muhammed Yusuf Aydamak

GİRİŞ

Ortak bir hedefe ulaşmak için benzer ya da farklı bilgi ve uzmanlıklara sahip bireylerin bir araya geldiği, etkileşimde bulunduğu topluluk olarak kabul edilen ekip, günümüzde organizasyonların önemli bir parçası hâline gelmiştir. Tek bir bireyin bir işi başarmak konusunda yetersiz kalacağı durumlarda ekipler aktif görev almaktadır. Farklı uzmanlık alanlarını bünyesinde bulunduran sağlık kurumları da ekip çalışmalarının sıklıkla kullanıldığı organizasyonlardır. Sağlık hizmetlerinde ekip çalışmasının önemli göstergeleri arasında hataların azaltılması, hizmet kalitesinin artırılması, motivasyonun artması gibi unsurlar yer alabilir. Ayrıca sağlık kurumlarında farklı özellikte ekip türleri hem idari hizmetlerin hem de sağlık hizmetlerinin sunumunda görev almaktadır. Bu bağlamda görevlerin etkin ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için ekipler sağlık kurumlarının her aşamasında bulunmaktadır. Bu bölümde ekip kavramına ilişkin kavramsal çerçevenin ardından grup, ekip ve takım ayrımı, ekip özellikleri, ekip süreçleri, ekip geliştirme, ekip normları, ekip üyelerinin rolleri, ekip türleri, ekip çalışmasının yararları, ekip çalışmasında karşılaşılan sorunlar, ekip etkililiği modelleri sağlık işletmelerinde ekip çalışması ve önemi, sağlık işletmelerinde ekip çalışmasını etkileyen faktörlere değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Aslan, Ş.; Özata, M. ve Atayeter, C. (2004). Sağlık İşletmelerinde Ekip Yönetimi: Fırsatlar ve Sınırlılıklar. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, *43*(516), 17–23.

Babiker, A.; El Husseini, M.; Al Nemri, A.; Al Frayh, A.; Al Juryyan, N.; Faki, M.O.; Assiri, A.; Al Saadi, M.; Shaikh, F. ve Al Zamil, F. (2014). Health Care Professional Development: Working as A Team to Improve Patient Care. *Sudanese Journal of Paediatrics*, *14*(2), 9–16.

Baker Arapoğlu, N. (2021). 50 Soruda Liderlik ve Takım Yönetimi. 1. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi

Baltaş, A. (2013). Sağlık Hizmetlerinde Yöneticilik ve Liderlik. Edt.: H. Sur ve T. Palteki. *Hastane Yönetimi* içinde. 43-51. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

Başçı, A.B.A.; Özyurda, F. ve Yılmazel, G. (2016). Ankara Üniversitesi Hemşirelerinde İşe Bağlı Gerginlik Düzeyi ve Rol Çatışması-Rol Belirsizliği Durumu ve Diğer Etmenler. *Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, *2*(2), 51–58.

Belbin (2015). Team Roles in a Nutshell. Erişim Adresi: https://www.belbin.com/media/1336/belbin-for-students.pdf, Erişim Tarihi: 18.05.2022

Benishek L.E. ve Lazzara, E.H. (2019). Teams in a New Era: Some Considerations and Implications. *Frontiers in Psychology*. 10:1006.

Better Health Channel. (2015, October 19). *Who's Who in Your Healthcare Team*. https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/servicesandsupport/whos-who-in-your-healthcare-team

Borrill, C.; West, M.; Shapiro, D. ve Rees, A. (2000). Team Working and Effectiveness in Health Care. *British Journal of Healthcare Management*, *6*(8), 364–371.

Budakoğlu, I.İ. (2015). Cerrahi Eğitimde Liderlik. *Toraks Cerrahisi Bülteni*, *9*(3), 234–239.

Bulut, Z.A. (2004). Etkin Takım Oluşturma ve Yönetme, *Mevzuat Dergisi,* 7(77).

Can, H.; Aşan Azizoğlu, Ö. ve Miski Aydın, E. (2015). Örgütsel Davranış. 2. Baskı. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Çetin, C. (1997). Etkili Takım Çalışması Kuralları. *Öneri Dergisi,* 1(6), 9-11.

Crowe, S. ve McAllister, M. (2012). Professionalism, Teamwork and Regulation in the Intensive Care. Edt.: N. Shaikh ve T. Aslanidis. *ICU Management and Protocols [Working Title]* içinde. IntechOpen.

Çıraklı, Ü.; Çelik, Y. ve Beylik, U. (2015). Etkili Ekip Çalışmasının Sağlıktaki Önemi ve Faydaları: Bir Literatür Çalışması. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *2*(3), 140–146.

Çelik, A. ve Karaca, A. (2017). Hemşirelerde Ekip Çalışması ve Motivasyon Arasındaki İlişkinin ve Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *14*(4), 254–263.

Daft, R.L. (2010). Leading Teams. 9. Baskı. *Management*. 502-535. South-Western Cengage Learning, USA.

Decker, F.S. (2010) Types of Teams and Effective Team Building, Baker College, Center for Graduate Studies.

Devine, D.J. (2002) A Review and Integration Of Classification Systems Relevant To Teams In Organizations, *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice,* 6(4), 291-310.

Dinçel, Y.M. (2019). Çalışma Ortamlarında Hekim Hemşire Arasındaki Çatışma Nedenleri ve Çatışmaların Yönetimi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *6*(3), 256–265.

Dulger, M. (2017). Increasing Organizational Performance And Competitive Advantage: A Team Perspective In Strategic Human Resources Management. *Research Journal of Business and Management- RJBM*, 4(3), 326-335.

Düzgün, F.; Yılmaz, D.U.; Karaman, D.; Çinar, H.G.; Dikmen, Y. ve Yılmaz, D. (2019). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Ekip Çalışması Tutumlarının İncelenmesi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, *9*(1), 32–36.

Eddy, K.; Jordan, Z. ve Stephenson, M. (2016). Health Professionals' Experience of Teamwork Education in Acute Hospital Settings: A Systematic Review of Qualitative Literature. *JBI Database of Systematic Reviews and Implementation Reports*, *14*(4), 96–137.

Efil, İ. (2010). Organizasyonlarda Uygulanan Ekip Modelleri: Tanım, Amaç, Tarihçe ve Toplam Kalite Yönetimi Kavramına Genel Bakış. 7. Baskı. İşletme Organizasyonu ve Ekip Yönetimi (Kalite Proje ekipleri, Proses Geliştirme Ekipleri, Kalite Çemberleri, Sanal Ekipler). 6-55. Bursa: Dora Yayınları.

Eren, E. (2000). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 6. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Fernandez, R.; Kozlowski S.W.J.; Shapiro M.J. ve Salas, E. (2008). Toward A Definition Of Teamwork In Emergency Medicine. *Acad Emerg Med*, 15, 1104-1112.

Gorman, J.C.; Cooke, N.J. ve Amazeen, P.G. (2010). Training Adaptive Teams, *Human Factors*, 52(2), 295-307.

Hall, P. ve Weaver, L. (2001). Interdisciplinary Education and Teamwork: A Long and Winding Road. *Medical Education*, *35*(9), 867–875.

Hamlyn-Harris, J.H.; Hurst, B.J.; von Baggo, K. ve Bayley, A.J. (2006). Predictors of Team Work Satisfaction, *Journal of Information Technology Education*, 5, 299-313.

Health Professions Network Nursing and Midwifery Office within the Department of Human Resources for Health. (2010). *Framework for Action on Interprofessional Education & Collaborative Practice* (WHO/HRH/HPN/10.3).

Hertel, G. (2011). Synergetic Effects In Working Teams. *Journal of Managerial Psychology*, 26(3), 176-184.

İbrahim, Z.; Rahman, N.R.A. ve Johar, M.G.M. (2019). To Understand The Team Cohesiveness, Teamwork Quality And Team Performance In Employee Performance In University, *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8, (2S9), 853-859.

İzzettin, F.V.; Sancar, M.; Sancar, A.A. ve Rabuş, Ş.A. (2013). İlaç Yönetimi. Edt.: H. Sur ve T. Palteki, *Hastane Yönetimi* içinde. 845-862. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

James, T.A. (2021). *Teamwork as a Core Value in Health Care*. https://postgraduateeducation.hms.harvard.edu/trends-medicine/teamwork-core-value-health-care

Karadağ, F. (2019). Sağlık Alanında Sosyal Hizmet ve Ekip Çalışması. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *28*(1), 67–70.

Kozlowski, S.W.J. ve Bell, B.S. (2003). Work Groups and Teams In Organizations. Edt.: W.C. Borman; D.R. Ilgen ve R.J. Klimoski. C*omprehensive Handbook Of Psychology: Industrial And Organizational Psychology* içinde. 12,333-375 New York: Wiley.

Kozlowski, S.W.J. ve Ilgen, D.R. (2006). Enhancing The Effectiveness Of Work Groups And Teams. Psychological Science in the Public Interest, 7, 77-124.

Kozlowski, S.W.J. (2018). Enhancing The Effectiveness Of Work Groups And Teams: A Reflection. *Perspectives on Psychological Science,* 13(2), 205-212.

Kurt, A.Ö. ve Şaşmaz, T. (2012). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi: 1961-2003. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *2*(1), 21–30.

Kwak, E.J.L. (2004), Team Effectiveness And Characteristics: Apparel Product Development Teams. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Department of Textiles and Consumer Sciences, The Florida State University College Of Human Sciences, United States.

Lafçı, D.; Pehlivan, S. ve Demiray, G. (2016). Cerrahi Kliniklerinde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin Ekip Çalışmasına İlişkin Görüşleri. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *3*(2), 55–64.

Landman, N.; Aannestad, L.K.; Smoldt, R.K. ve Cortese, D.A. (2014). Teamwork in Health Care. *Nursing Administration Quarterly*, *38*(3), 198–205.

Lencioni, P. (2002) The Five Dysfunctions of a Team. 1. Baskı. A. Wiley Inprint, USA.

Leggat, S.G. (2007). Effective Healthcare Teams Require Effective Team Members: Defining Teamwork Competencies. *BMC Health Services Research*, *7*, 17.

Li, M.; Zhuang, X.; Liu, W. ve Zhang P. (2017). More Stable Ties or Better Structure? An Examination of the Impact of Co-author Network on Team Knowledge Creation. *Front. Psychol.* 8:1484.

Marks M.A., Mathieu, J.E. ve Zaccaro, S.J. (2001). A Temporally Based Framework And Taxonomy Of Team Processes. *Academy of Management Review*, 26(3), 356-376.

Manser, T. (2009). Teamwork and Patient Safety in Dynamic Domains of Healthcare: A Review of The Literature. *Acta Anaesthesiologica Scandinavica*, *53*(2), 143–151.

Mickan, S.M. (2005). Evaluating The Effectiveness of Health Care Teams. *Australian Health Review*, *29*(2), 211–217.

Mickan, S. ve Rodger, S. (2000). Characteristics of Effective Teams: A Literature Review. *Australian Health Review*, *23*(3), 201–208.

Mitchell, P.; Wynia, M.; Golden, R.; McNellis, B.; Okun, S.; Webb, C.E.; Rohrbach, V. ve von Kohorn, I. (2012). Core Principles & Values of Effective Team-Based Health Care. *Discussion Paper, Institute of Medicine,* Washington.

Morey, J.C.; Simon, R.; Jay, G.D.; Wears, R.L.; Salisbury, M.; Dukes, K.A. ve Berns, S.D. (2002). Error Reduction and Performance Improvement in the Emergency Department through Formal Teamwork Training: Evaluation Results of the MedTeams Project. *Health Services Research*, *37*(6), 1553–1581.

Narter, K.F. (2013). Ameliyathane Süreç Yönetimi. Edt.: H. Sur, ve T. Palteki. *Hastane Yönetimi* içinde. 691-711 İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Orchard, C.A. (2010). Persistent Isolationist or Collaborator? The Nurse's Role in Interprofessional Collaborative Practice. *Journal of Nursing Management*, *18*(3), 248–257.

Öğüt, A. ve Kaya, Ş.D. (2011). Sağlık Kurumlarında Ekip Çalışması. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 87–96.

Özdemir, U. (1999). Psikiyatri Tedavi Ekibinin "Ekip Çalışması" Kavramına İlişkin Kendi Bilgilerini ve Çalıştıkları Psikiyatri Tedavi Kurumlarını Değerlendirmeleri. *Kriz Dergisi*, *7*(2), 17–24.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2001). Örgütsel Davranış. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayını.

Riebe, L.; Roepen, D.; Santarelli, B. ve Marchioro, G. (2010). Teamwork: Effectively Teaching an Employability Skill. *Education + Training*, 52,(6/7), 528-539.

Rosen, M.A.; DiazGranados, D.; Dietz, A.S.; Benishek, L.E.; Thompson, D.; Pronovost, P.J. ve Weaver, S.J. (2018). Teamwork in Healthcare: Key Discoveries Enabling Safer, High-Quality Care. *American Psychologist*, *73*(4), 433–450.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun. (1961, 5 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 10705). Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.224.pdf

Salas, E.; Cooke, N.J. ve Rosen, M.A. (2008). On Teams, Teamwork, and Team Performance: Discoveries and Developments. *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society,* 50, 540-547.

Salas, E.; Sims, D.E. ve Burke, C.S. (2005). Is There A "Big Five" in Teamwork? *Small Group Research*, *36*(5), 555–599.

Saldamlı, A. ve Andsoy, I.I. (2019). Cerrahi Süreçteki Sağlık Profesyonellerinin Kişiler Arası İletişim Tarzları ve Ekip Çalışması Tutumları. *Cukurova Medical Journal*, *44*(Suppl 1), 483–491.

Sanyal, S. ve Hisam, M.W. (2018) The Impact of Teamwork on Work Performance of Employees: A Study of Faculty Members in Dhofar University, *IOSR Journal of Business and Management*, 20(3), 15-22.

Saygılı, M. ve Özer, Ö. (2020). Sağlık Çalışanlarında Ekip Çalışması Tutumlarının İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *11*(27), 444–454.

Scott, E. ve Pollock, M. (2006). Effectiveness of Self-selected Teams: A Systems Development Project Experience. *Issues in Informing Science and Information Technology*, *3*, 601–617.

Silver, M.P. ve Antonow, J.A. (2000). Reducing Medication Errors in Hospitals: A Peer Review Organization Collaboration. *The Joint Commission Journal on Quality Improvement*, *26*(6), 332–340.

Sütçü, S. (2021). Evde Bakım ve Evde Sağlık Hizmetlerinde Sosyal Hizmet Rolleri ve Sosyal Hizmet İhtiyacı. *Retorik Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*, 51–61.

Şimşek, M.Ş. ve Çelik, A. (2012). Yönetim ve Organizasyon. 14. Baskı. Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Şimşek, M.Ş. ve Çelik, A. (2020). Takımların Yönetimi. 1. Baskı. Edt.: M.Ş. Şimşek, A. Çelik, T. Akgemci ve A. Diken. *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi* içinde. 89-98. Konya: Eğitim Yayınevi.

Taylan, S.; Alan, S. ve Kadıoğlu, S. (2012). Hemşirelik Rolleri ve Özerklik. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, *14*(3), 66–74.

T.C. Sağlık Bakanlığı Konya Şehir Hastanesi. (2021, December 21). *Kurullar ve Ekipler*. http://konyasehir.saglik.gov.tr/TR-473934/kurullar-ve-ekipler.html?Sayfa=1#

Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Daire Başkanlığı. (2011). *Güvenli Cerrahi*. Sağlık Bakanlığı. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/Eklenti/3747/0/0901guvenlicerrahipdf.pdf

Thomas, E.J. (2011). Improving Teamwork in Healthcare: Current Approaches and The Path Forward. *BMJ Quality & Safety*, *20*(8), 647–650.

Thompson, L.L. (2016). Making The Team: A Guide for Managers. 6. Baskı. New York: Pearson Education.

Tuckman, B.W. (1965). Developmental Sequence in Small Groups', *Psychological Bulletin*, 63, (6), 384-99.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Takım, Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 18/05/2022

Tweedie, J.; Peake, L.; Dutta, N.; Wasson, P. ve Goddard, A. (2017). Improving Teams in Healthcare: Resource 1 - Building Effective Teams. *Improving Teams in Healthcare* (Vol. 1). https://www.rcplondon.ac.uk/projects/improving-teams-healthcare

Ulusoy, H. ve Tokgöz, D.M. (2009). Hekim ve Hemşirelerin Ekip Çalışmasına İlişkin Görüşleri. *Pamukkale Tıp Dergisi*, *2*(2), 55–61.

Valentine, M.A.; Nembhard, I.M. ve Edmondson, A.C. (2015). Measuring Teamwork in Health Care Settings: A Review of Survey Instruments. *Medical Care*, *53*(4), e16–e30.

Yıldırım, A. (2013). Hemşirelik Hizmetleri Yönetimi. Edt.: H. Sur ve T. Palteki. *Hastane Yönetimi* içinde. 807-830. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

Zajac, S.; Woods, A.; Tannenbaum, S.; Salas, E. ve Holladay, C.L. (2021). Overcoming Challenges to Teamwork in Healthcare: A Team Effectiveness Framework and Evidence-Based Guidance. *Frontiers in Communication*, *6*, 606445.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). Örgütsel Davranış. 1. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.

Weeks, W.B.; Mills, P.D.; Dittus, R.S.; Aron, D.C. ve Batalden, P.B. (2001). Using an Improvement Model to Reduce Adverse Drug Events in VA Facilities. *The Joint Commission Journal on Quality and Patient Safety*, *27*(5), 243–254.

Weller, J.; Boyd, M. ve Cumin, D. (2014). Teams, Tribes and Patient Safety: Overcoming Barriers to Effective Teamwork in Healthcare. *Postgraduate Medical Journal*, *90*(1061), 149–154.

Wildman, J.L.; Thayer, A.L.; Rosen, M.A.; Salas, E.; Mathieu, J.E. ve. Rayne, S.R. (2011). Task Types and Team Level Attributes: Synthesis of Team Classification Literature. *Human Resource Development Review*, 11(1), 97-129.

Wittenbaum, G.M.; Vaughan, S.I.ve Stasser, G. (1998). Coordination in Task-Performing Groups Theory and Research on Small Groups. Edt.: R. Scott Tindale vd.. 177-204. Plenum Press, New York.

World Health Organization. (2009). *WHO Patient Safety: Curriculum Guide for Medical Schools*. https://apps.who.int/iris/handle/10665/44091

World Health Organization. (2011). Patient Safety Curriculum Guide: Multi-Professional Edition. https://www.who.int/publications/i/item/9789241501958

World Health Organization. (2013). Interprofessional Collaborative Practice in Primary Health Care: Nursing and Midwifery Perspectives. In *Human Resources for Health Observers*. https://apps.who.int/iris/handle/10665/120098

World Health Organization. (2018). *HEARTS Technical Package for Cardiovascular Disease Management in Primary Health Care: Team-based Care*. Geneva: World Health Organization; 2018 (WHO/ NMH/ NVI/18.4). Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

Xyrichis, A. ve Ream, E. (2008). Teamwork: A Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing*, *61*(2), 232–241.

BÖLÜM

13

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE ÇATIŞMA VE STRES YÖNETİMİ

Şule Karadağ Alçı

GİRİŞ

Sosyal yaşamın vazgeçilmez unsuru iletişimdir. Günlük hayatımız içinde iletişimin bütün türlerine maruz kalıyoruz. İletişimin kişi içi iletişim, kişiler arası iletişim, kitle iletişimini ve örgütsel iletişim şeklinde türleri vardır. Tüm bu iletişim sınıflamalarında iletişim sürecini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek ise sahip olduğumuz iletişim becerileri ile mümkün olabilmektedir.

Her birey farklı deneyimlere, bu deneyimlerine bağlı olarak farklı algılara, farklı kültürlere ve farklı koşullara sahiptir. Bütün bu sahip olduklarımız bizi birey yapan ve her birimizi diğerinde ayıran özelliklerdir. Düşünceleri, algıları, becerileri, olaylara bakış açıları farklı olan bireylerin hem bireysel yaşam hem de örgütsel yaşam içerisinde çatışmaya girmesi kaçınılmazdır. Ancak çatışma nedenleri sadece bireysel farklılıklardan kaynaklanmamakta örgütsel sistem içerisindeki belirsizlikler, sistemden kaynaklı aksaklıklar, görev ve sorumluluklardaki belirsizlikler gibi etmenlerde önemli birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle işletme içende meydana gelen çatışmaların kaynağı örgütsel belirsizliklerden kaynaklanmaktadır.

Her kurumun, organizasyonun ya da örgütün kendine has bir kültürü vardır. Bu örgütsel kültür bireylerin davranış kalıplarından, sistemin işleyiş şekline kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. İşleyiş sırasında oluşabilecek problemlerin çözümünde çatışmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bireyler açısından önemli

SONUÇ

Sağlık kuruluşları mesleki stresin yoğun yaşanıldığı ve çok çeşitli çatışma ortamlarının oluşabildiği çeşitlilik (farklı meslek gruplarından çalışanlar, hekimler, hemşireler, hasta ve hasta yakınları vs.) barındıran kuruluşlardır. Farklı kişiliklerde, farklı rollerde, farklı algı düzeylerinde birçok unsuru içerisinde bulunduran bu yapıda, çatışma ve stres kaçınılmazdır. Sağlık kuruluşlarında çalışanların zihinsel ve bedensel yorgunluklarının yanında aynı zamanda çatışmalardan kaynaklanan yorgunluklarla baş etmeleri iş yükünü artırmakta ve hem iş hem kişisel yaşamına etki etmektedir. Görev tanımları açısından toplumsal yaşam içerisinde önemli bir yere sahip olan sağlık kurumlarının yönetim ve çalışanların psikososyal ve çalışma koşullarının da bir o kadar değerli olduğu unutulmamalıdır.

Örgütlerin çalışma verimlilikleri ve çalışma ortamlarının iyileştirilebilmesi adına yöneticilere ve çalışanlara yönelik stres ve çatışma yönetimi eğitimleri vermeleri elzemdir. Günümüzde bu yönde yapılan çalışmalara rastlanmakla birlikte bu uygulamaların simülasyonlarla zenginleştirilmiş eğitimler ile periyodik olarak tekrarlanarak çok daha amaca hizmet eden bir noktaya ulaştırılabilir/ulaştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Alkış, H. (2018). Stres ve Stres Yönetimi (Modern Çağın Hastalığı). Edt.: Senem Nart ve Yavuz Tansoy Yıldırım. *Current Debates in Management and Organization* içinde. 267-278. London: Ijopec Publication Ltd.

Arıcan, K. (2011). Örgütsel Stres Kaynakları: Kavramsal Bir Çözümleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (4), 55-76.

Aslan, Ş. (2004). Hastanelerde Örgütsel Çatışma: Teori ve Örnek Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 599-617.

Cox, K.B. (2003). The Effects Of Intrapersonal, Intragroup, And Intergroup Conflict On Team Performance Effectiveness And Work Satisfaction. *Nursing Administration Quarterly*, 27(2), 153-163.

Erol-Korkmaz, H.T. (2021). Örgütsel Çatışma: Neye Baktığımız mı, Nereden Baktığımız mı Önemli?. *Nesne*, 9(21), 495-510.

Erol-Korkmaz, H.T. (2019). Örgütsel Çatışmaya Yönelik Bir Günlük Çalışması: Çatışmanın Olumsuz Etkilerini Artıran Unsurlar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(83), 20-43.

Fink, G. (2010). Stress: Definition And History. *Stress Science: Neuroendocrinology*, *3*(9), 3-14.

Folger, J.P.; Poole, M.S. ve Stutman, R. K. (2021). Working Through Conflict: Strategies for Relationships, Groups, and Organizations. Routledge: New York.

Gordon, A.T. (1994). Organizational Stress And Stress Management Programs. *International Journal of Stress Management*, 1(4), 309-322.

Göl, E.; Arslankılıç, Ç. ve Göl, L.A. (2017). Sağlık Kurumlarında Yaşanan Çatışmaların Çözüm Yöntemleri. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, *1*(2), 97-124.

Güney, S. (2020). Davranış Bilimleri. 12.Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Henry, O. (2009). Organizational Conflict and Its Effects on Organizational Performance. *Research Journal Of Business Management*, 2(1), 16-24.

Hussein, A.F.F. ve Al-Mamary, Y.H.S. (2019). Conflicts: Their Types, and Their Negative and Positive Effects on Organizations. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 8(8), 10-12.

Jaramillo, F.; Mulki, J.P. ve Boles, J.S. (2011). Workplace Stressors, Job Attitude, and Job Behaviors: is Interpersonal Conflict the Missing Link?. *Journal Of Personal Selling & Sales Management*, 31(3), 339-356.

Kaynak, İ. (2021). İş Stresinin Örgüt İçi Çatışmaya Etkisi. Sivil Havacılık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Anemon Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 647-658.

Kılınç E.; Hasdemir S. ve Ulusoy, H. (2018). Sağlık Kurumlarında Çatışma ve Çatışma Yönetimi. *Journal Of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-47

Kırel, Ç. (1993). Örgütsel Stres Yönetimi. A*nadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 159-173.

Mendagudli V.G.; Sarawad S.S. ve Mahajani V.S. (2021). Stress Management-Strategies. *International Journal of Nursing Education and Research*, 9(2), 238-241.

Omisore B.O. ve Abiodun, A.R. (2014). Organizational Conflicts: Causes, Effects and Remedies. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 3(6), 118.

Pavlakis, A.; Kaitelidou, D.; Theodorou, M.; Galanis, P.; Sourtzi, P. ve Siskou, O. (2011). Conflict Management in Public Hospitals: the Cyprus Case. *International Nursing Review*, 58(2), 242-248.

Rahim, M.A. (2002). Toward A Theory of Managing Organizational Conflict. *The International Journal of Conflict Management*. 13(3), 206-235.

Robinson, A.M. (2018). Let's Talk About Stress: History Of Stress Research. *Review of General Psychology*, 22(3), 334-342.

Rumbold, J.L.; Fletcher, D. ve Daniels, K. (2018). Using A Mixed Method Audit To Inform Organizational Stress Management Interventions In Sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 35, 27-38.

Selvi, M.S.; Erdem, Y. ve Kayar, Y. (2014). Örgütsel Stres Kaynakları ve Baş Etme Yolları: Tekirdağ Adliyesi Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 56-75.

Seval, H. (2006). Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 245-254.

Seyhan, F. ve Sivuk, D. (2021). Örgütsel Çatışma, Örgütsel Stres, İş Yaşam Kalitesi, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanlarının Verimliliği Üzerine Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*, (4), 185-201.

Tekin E.; Çilesiz Z.Y. ve Selçuk G. (2019). Farklı Mesleklerde Çalışanların Algılanan Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Üzerine Bir Araştırma. *Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (Odüsobiad)*, *9*(1), 79-89.

Temel, M. (2017). Sağlık Örgütlerinde Çatışma: Nedenleri, Yönetimi ve Çözüm Önerileri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 5(2), 31-43.

Tonbul, İ. ve Aykanat, Z. (2019). Örgütsel Stresin Çalışan Performansına Etkisi: Yerel Yönetimlerde Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(37), 1-20.

Uzun, T. ve Ayık, A. (2017). Relationship Between Communication Competence And Conflict Management Styles Of School Principals. *Eurasian Journal of Educational Research*, 68, 167-186.

BÖLÜM

14

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE DEĞİŞİM

Levent Yücel- Ali Arslanoğlu

GİRİŞ

Diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de değişime hazırlanırken genellikle değişimin mevcut bir sorun için bir iyileştirme veya çözümle sonuçlanacağına dair bir beklenti bulunmaktadır. Fakat gerçekte ise tüm değişiklikler bir çözüm veya iyileştirme ile sonuçlanmayabilmektedir. Değişiklik, bazı durumlarda çok az iyileştirme veya fayda sağlayabilirken bazen de beklenmedik bir şekilde olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Tüm bu beklenmeyen sonuçlarına rağmen değişimin etkileri gözlendiğinde ister başarısızlık ister başarı ile sonuçlansın, değişimin sağlık hizmetlerindeki iyileştirme ve geliştirmelerin (fikirler, yöntemler, ürün ve hizmetler) anahtarlarından biri olarak görüldüğünü kabul etmek yerinde olacaktır (Kimble ve Massoud, 2017: 91).

Bu anlamda sağlıkta yeni bir şeyin olması veya ortaya çıkarılması sürecinde, yenilik kriterlerini karşılayabilmek için de değişikliğin itici gücünden faydalanılmasının gerekliliği benimsenmektedir. Bu gereklilik içerisinde etkili, verimli ve sürdürülebilir bir sağlık hizmetinin sağlanabilmesi maksadıyla önemli ölçüde farklı, uygulanabilir, hasta ve personel merkezde olmak üzere faydalı değişikliklerin sağlanabilmesi için değişimin karmaşık yapısını anlama zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle; sağlık işletmelerinde değişimin kavramsal içeriği açıklanacak, sağlık işletmelerinde değişimi ortaya çıkaran nedenler başlığı altında ise küresel düzeyde değişimler ve dış çevre faktörleri ile iç çevre faktörlerine değinilecektir. Sağlık işletmelerinde değişimin temel ilkeleri doğrultusunda değişen

Diğer taraftan hasta ve çalışan istek ve beklentilerinin dikkate alındığı, olumlu bir çalışma ortamına sahip sağlık işletmelerinde, değer odaklı olarak belirlenen bir değişimin başarı şansının oldukça yüksek olduğu konusunda ortak bir bakış açısı mevcut bulunmaktadır. Olumlu bir çalışma ortamı ile pozitif bir iş yeri kültürünün, değişimin gerçekleştirilmesi yolunda hem bireysel hem de örgütsel pek çok faydasının olduğu görülmektedir (Woolley vd., 2010: 445). Bu faydanın üst düzeyde elde edilebilmesi için; bireysel ve organizasyonel gelişimlerin birlikte değerlendirildiği, yeni teknolojilerin edinilmesi ve hizmet sunma süreçlerini de kapsayan idari ve mali bir yapıya kavuşturulması gerekliliği vurgulanmaktadır (Milella vd., 2021: 404, 405).

Son olarak, bilgi ve iletişim sağlık işletmelerinde değişimin istenilen düzeyde ve şekilde gerçekleştirilmesi için üzerinde durulması gereken bir husus olarak kendini göstermektedir. Sağlık çalışanlarının, örgütsel değişimlere hazırlanması için yöneticilerin bilgi iletişiminin önemi örgütsel değişim literatüründe sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilmek istenilen organizasyonel değişikliklerin başarılı olabilmesi için öncelikle öngörülebilirliğin ve değişikliklerin nedenlerinin çalışanlara iletilmesinin önemi kavranmalıdır. Çünkü öngörülebilirliğin yüksek olduğu, çalışanların benimsediği, birim/birey olarak gerekli hazırlıkların yapıldığı ve örgüt ikliminin değişime uygun hâle getirildiği sağlık işletmelerinde değişimin uygulanması ve başarı düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Nilsen vd., 2020: 5).

KAYNAKÇA

Andersson, U.; Dasí, À.; Mudambi, R. ve Pedersen, T. (2016). Technology, Innovation And Knowledge: The Importance Of Ideas And International Connectivity. *Journal of World Business*, 51(1), 153-162.

Avey, J.B. (2014). The Left Side of Psychological Capital: New evidence On The Antecedents Of Psychological Capital. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21(2), 141-149.

Balogun, B. ve Ogunnaike, O. (2017). Healthcare Organisations In A Global Marketplace: A Systematic Review Of The Literature On Healthcare Marketing. *Journal of Marketing Management and Consumer Behavior*, 1(5), 36-52.

Chen, M.Y.-C.; Lam, L.W. ve Zhu, J.N.Y. (2020). Should Companies Invest In Human Resource Development Practices? The Role Of Intellectual Capital And Organizational Performance Improvements. *Personnel Review*, 1-18.

European Observatory on Health Systems and Policies ve Nolte, E. (2018) How Do We Ensure That Innovation In Health Service Delivery And Organization Is Implemented, Sustained And Spread?. *World Health Organization. Regional Office for Europe*.

Grol, R.; Wensing, M.; Eccles, M. ve Davis, D. (2013). Improving Patient Care: The Implementation of Change in Health Care, 2. Baskı. Wiley-Blackwell.

Hosseini, S.; Nikkhah Tekmedash, Y.; Karami, A. ve Jabarzadeh, Y. (2019). The Impact of Knowledge Management Strategy On Service Innovation Performance In Private And Public Hospitals. *Iranian Journal of Management Studies*, 12(1), 1-24.

http1: "Global Health Innovation Index. Center for Innovation and Impact (CII) Bureau for Global Health, USAID (United States Agency for International Development)". Erişim Adresi: https:// https://www.usaid.gov/cii/global-health-innovation-index, Erişim Tarihi: 25 Mart 2022

http2: "How We Can Expect The Healthcare Industry to Change in The Future. George Washington University School of Business". Erişim Adresi: https://healthcaremba.gwu.edu/blog/how-we-can-expect-the-healthcare-industry-to-change-in-the-future/, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022

Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2018). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. 5. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kimble, L.E. ve Massoud, M.R. (2017). What Do We Mean By Innovation In Healthcare. *European Medical Journal*, 1(1), 89-91.

Koçyiğit, Y. (2018). Firmaların Örgütsel Esnekliği, Kullandıkları Rekabet Stratejileri ve Algılanan Rekabet Üstünlüğü Arasındaki Etkileşim: Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi İşletmesinde Bir Uygulama. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı. İzmir.

Lamont, B.T.; Marlin, D. ve Hoffman, J.J. (1993). Porter's Generic Strategies Discontinuous Environments And Performance: A Longitudinal Study Of Changing Strategies In The Hospital Industry. *Health Services Research*, 28, 623-640.

Liu, C.-H.; Chang, A.Y.-P. ve Fang, Y.-P. (2020). Network Activities As Critical Sources Of Creating Capability And Competitive Advantage: The Mediating Role Of Innovation Capability And Human Capital. *Management Decision*, 58(3), 544-568.

Macit, G. ve Erdem, R. (2019). Sağlık Kurumları Stratejilerinin Uygulanmasında Örgüt Kültürü. Edt: E.D. Yardan. *Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 145-169.

Milella, F.; Minelli, E.A.; Strozzi, F. ve Croce, D. (2021). Change And Innovation In Healthcare: Findings From Literature. *ClinicoEconomics and Outcomes Research*, 13, 395-408.

Mintzberg, H. (1979). *The Structuring of Organizations*. Örgütler ve Yapıları. Çev: Ahmet Aypay (2019). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Nilsen, P.; Seing, I.; Ericsson, C. vd. (2020). Characteristics Of Successful Changes In Health Care Organizations: An Interview Study With Physicians, Registered Nurses And Assistant Nurses. *BMC Health Serv Res,* 20(147), 1-8.

Nybakk, E. ve Jenssen, J.I. (2012). Innovation Strategy, Working Climate, And Financial Performance In Traditional Manufacturing Firms: An Empirical Analysis. *International Journal of Innovation Management*, 16(2), 1-26.

Olmedo-Cifuentes, I. ve Martínez-León, I.M. (2015). Human Capital And Creation Of Reputation And Financial Performance. *The Electronic Journal of Knowledge Management*, 13(3), 209-218.

Porter, M.E. (1980). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Rekabet Stratejisi Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri. Çev.: Gülen Ulubilgen (2015). İstanbul: Aura Yayınları.

Powers, T.L. ve Hahn, W. (2004). Critical Competitive Methods, Generic Strategies, And Firm Performance. *International Journal of Bank Marketing*, 22 (1), 43-64.

Rea, D.M. (2005). Organisational Learning and Care Management: A Case Study from Services for People with Learning Disabilities. Edt: John N. Yfantopoulos and Gregory T. Papanikos. *Health Economics, Management and Policy* içinde. Athens Institute for Education and Research. 251-286. Athens, Greece.

Shortell, S.M.; Gillies, R. ve Wu, F. (2010). United States Innovations In Healthcare Delivery. *Public Health Reviews*, 32(1), 190-212.

Tengilimoğlu, D.; Işık, O. ve Akbolat, M. (2021). Sağlık İşletmeleri Yönetimi. 10. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Woolley, L.; Caza, A. ve Levy, L. (2010). Authentic Leadership and Follower Development. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18(4), 438–448.

Yardan, E.D. (2019). Stratejik Yönetimle İlgili Temel Kavramlar. Edt.: E.D. Yardan. *Stratejik Yönetimle İlgili Temel Kavramlar* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

BÖLÜM

15

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE MOTİVASYON

Serdal Keçeli

GİRİŞ

Dünyamızın global bir köy hâlini aldığı, Endüstri 4.0.'ların, Metaverse'lerin, Web 3.0'ların konuşulduğu bir dönemde değişmeyen ve değişmeyeceği düşünülen tek kaynağın "İNSAN" olduğu yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Sanayileşmenin geldiği seviyeler düşünüldüğünde insana olan ihtiyacın azaldığı günümüzde yöneticilerin de "İnsan Kaynakları (İK)"nı yönetebilmesi güçleşmektedir. İnsan pek çok sektörde olduğu gibi sağlık hizmet sektörünün de ana unsuru konumundadır. Hizmet sektörünü, insan faktörü düşünülmeden varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Hizmet sektörünün diğer özelliklerinden birisi de çalışma şartlarının zor olmasıdır. Çünkü insanın insan ile uğraşması her ne şart altında olursa olsun zordur. Her insanı memnun/tatmin etmek, yüksek kalitede hizmet sunmak ve bu kaliteyi sürdürebilir kılmak, ayrıca bahsi geçen etmenleri ülkemiz ve çalışma şartları düşünüldüğünde hepsini birden gerçekleştirmek bir hayli emek isteyen faktörlerdendir.

Sağlık sektörü diğer sektörler gibi, hata payının sıfırdan yukarı seviyelerde olduğu durumlarda problem teşkil edeceği aşikârdır. Çünkü odak noktasını "insan sağlığı" oluşturmaktadır. Her zorluk kendi içinde, gelen zorluğu aşabilmek için bir motivasyon kaynağı barındırmaktadır. İnsanoğlu geçmişinden bugüne, kendinde var olan ve bazı hâllerde ortaya çıkan gücün farkında değildir. Zorluk

kullanmalıdırlar. Özellikle emek yoğun olan sağlık disiplininde bu durum çok daha önemlidir. Şu anda hâlâ etkisini devam ettirmekte olan "Covid-19 pandemisi" süreçleri gibi, sağlık emekçileri çok zor şartlar altında hizmet üretmek zorundadırlar. Bu süreçlerin kolay atlatılabilmesi adına motivasyon kavramının bütün argümanları ile kullanılabilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abele, A.E. (2003). The Dynamics Of Masculine-Agentic And Feminine Communal Traits: Findings From Prospective Study. *Journal of Personality and Social Psychology*.

Adair, J., (2003). Etkili Motivasyon: İnsanlardan En İyi Verimi Nasıl Alabilirsiniz?. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Alkış, H. ve Öztürk, Y. (2009). Otel İşletmelerinde Motivasyon Faktörleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 212-236.

Antep, Z.; Bektaş, G.; Altınç, U. ve İrban, A. (2012). For Strategic Planning Of Healthcare Management, The Effect Of Mobbing On Motivation Of Healthcare Providers., *Procedia - Social And Behavioral Sciences*, 58, 540-613.

Aslanadam, B. (2011). Sağlık Personelinin Motivasyonu ve Buna İlişkin Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.

Aslantürk, R. (2014). Çalışanlarda Motivasyon ve Motivasyonu Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Aşıkoğlu, M. (1996). İnsan Kaynaklarını Verimliliğe Yönlendirme Aracı Olarak Motivasyon. İstanbul: Üniversite Kitabevi.

Aydın, H. (2013). Çalışanların Motivasyonu Etkileyen Faktörler: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Avrupa Yakasına Bağlı Sosyal Tesislerde Bir Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Barbuto, J.E. ve Scholl R.W. (1998). Motivation Sources Inventory: Development and Validation of New Scales to Measure An Integrative Taxonomy of Motivation, *Psychological Reports*, 82, 1011-1022.

Barlı, Ö. (2010). Davranış Bilimleri ve Örgütlerde Davranış. 4.Baskı. Erzurum: Aktif Yayınevi

Başaran, İ. (2000). Örgütsel Davranış, İnsanın Üretim Gücü. Ankara: Feryal Matbaası.

Bektaş, A. (2012). Yöneticilerin İş Tatmini ve Motivasyon Düzeylerinin Yaşam Anlamı Düzeyi Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Bentley, T. (1999). İnsanları Motive Etme. Çev.: Onur Yıldırım. İstanbul: Hayat Yayınları,

Bingöl, D. (2003). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Ceylan, A. (2011). Yönetimde İnsan ve Davranış. 195-227, İstanbul: Kaan Matbaacılık.

Chiu, S.K. (2004). The Linkage Of Job Performance To Goal Setting, Work Motivation, Team Building, And Organizational Commitment In The High-Tech Industry In Taiwan, Yayınlanmamış Doktora Tezi. H. Wayne Huizenga School of Business and Entrepreneurship. Nova Southeastern University.

Çakır, G. (2009). İşgörenlerin Demografik Özelliklerine Göre Motivasyon Araçları ve Denetim Odağı Değişkeninin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi, SBE.

Çatıkoğlu, M.E. (2006). Kurum Kültürü, Motivasyon ve İş Memnuniyetine Etki Eden Faktörlerin Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.

Çeltek, E. (2004). Motivasyon Yönetimi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 6(1).

Çoroğlu, C. (2003). İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi. İstanbul: Alfa Yayınları.

DeCenzo, A.D. ve Robbins, P.S. (2000). Personnel / Human Resource Management. 4. Baskı. New Delhi: Prentice-Hall.

Deci, E.L. (1971). Effects Of Externally Mediated Rewards On Intrinsic Motivation. *Journal of Personality and Social Psychology,* 18, 105–115.

Dieleman, M.; Cuong, P.V.; Anh, L.V. ve Martineau, T. (2003). Identifying Factors For Job Motivation Of Rural Health Workers In North Viet Nam. *Human Resources For Health,* 1(10), 4-8.

Eren, E. (2003). Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar. 6. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi.

Eren, E. (2010). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 12. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Eroğlu, F. (2000). Davranış Bilimleri. 5. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Eyigün, E. (2015). Örgütlerde Motivasyon-Verimlilik İlişkisi ve Sağlık Çalışanları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi SBE.

Fincham, R. ve Rhodes, P. (2005). Principles of Organizational Behaviour. 4. Baskı. OUP Catalogue. New York: Oxford University Press.

Forgionne, G.A. ve Peeters, V.E. (1982). Differences In Job Motivation And Satisfaction Among Female And Male Managers. *Human Relation*.

Gardner, R.C. (1985). Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. London, UK: Edward Arnold.

Genç, N. (2004). Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gökçe, G. (2001). Davranış Bilimleri Ders Notları. Edt.: O. Gökçe ve N.A. Atabey. Konya.

Gülen, H. (2011). Hastanelerde Öğrenme Yöneliminin Çalışan Motivasyonu ve Örgütsel Performansa Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gülmez, E. (2008). Türk Kamu Sektöründe Performans Değerlendirme ve Kamu Görevlilerinin Motivasyona Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.

Gümüş, S. ve Sezgin, B. (2012). Motivasyonun Örgütsel Bağlılığa ve Performansa Etkisi. 1. Baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Herzberg, F.; Mausner, B. ve Snyderman, B.B. (2010). The Motivation to Work, New Jersey, USA: Transaction Publishers.

Hicks, G.H.; Gulet, C.R. (1981). Organizasyonlar: Teori ve Davranış. Çev: B. Baykal. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Enstitüsü Yayınları.

Hofstede, G. ve Hofstede, G.J. (2005). Cultures and Organizations. Software of the Mind, McGraw-Hill.

Huberman, B.A.; Loch, C.H. ve Onculer, A. (2004). Status as Valued Resource. *Social Psychology* Quarterly, 67(1), 103-114.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile. İstanbul: Evrim Yayıncılık.

Kantar H. (2000). İşletmede Motivasyon. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Keser, A. (2006). Çalışma Yaşamında Motivasyon. İstanbul: Alfa Aktüel.

Keskin, B. (2008). Çalışanların Performanslarını Artırmada Bir Araç Olarak Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, SBE.

Kıray, İ. (2019). Motivasyon Faktörlerinin Satış Personelinin Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, SBE.

Koçel, T. (2005). İşletme Yöneticiliği. 10. Baskı. İstanbul: Arıkan Yayınları.

Koçel, T. (2011). İşletme yöneticiliği. 13.Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Konur, D. (2006). İş Yerlerinde Motivasyon Teorileri ve Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kutlu, O. ve Bozkurt, M.C. (2003). Okulda ve Sınavlarda Adım Adım Başarı: Etkili Öğrenme ve Ders Çalışma Yöntemleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

Küçükkazan, Y. (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 86-115.

Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. Edt: Celaleddin Serinkan. *Motivasyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Künarcı, Z. (2016). Sağlık Çalışanlarının Motivasyonunu Etkileyen Faktörlerin Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği A.D., Denizli.

Lacy, F.J. ve Sheehan, B.A. (1997). Job Satisfaction Among Academic Staff: An International Perspective. *Higher Education*, 34(3), 307.

Locke, E.A. ve Latham, G.P. (199O). A Theory Of Goal Setting And Task Performance. *Englewood Cliffs*, NJ: PrenticeHall.

Luthans, F. (1992). Organization Behavior. 6. Baskı. NewYork: McGrawHill.

Maitland, I. (1997). İnsanları Motive Etmek. Çev.: B. Aksu ve O. Cankoçak. Ankara: İlk Kaynak Kültür ve Sanat Ürünleri.

Maslow, A. (1970). Motivation and Personality. 2. Baskı. New York.

Maslow, A. (2001). İnsan Olmanın Psikolojisi. Çev.: Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Maslow, A.H. (1943). A Theory Of Human Motivation. *Psychological Review. 50*(4), 370–396.

Newman, William H. (1979). İşletmelerde ve Kamu Yönetiminde Sevk ve İdare. Çev.: K. Sürgit. Ankara: Todai Yayını.

Northcraft, G.B. ve Neale M.A (1990). Organizational Behavior: A Management Challenge. Chicago: Dryden Press.

Oflezer, C.; Ateş, M.; Bektaş, G. ve İrban, A. (2011). Kamu Hastanelerinde Çalışan Personelin İş Doyumunu Etkileyen Faktörler. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(4), 204-213.

Oraman, Y.; Unakıtan, G. ve Selen, U. (2011). Measuring Employee Expectations In A Strategic Human Resource Management Research: Job Satisfaction, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1(24), 413-420.

Önen, L. ve Tüzün, B. (2005). Motivasyon. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Özdemir, E. (2004). Hemşirelerin Motivasyon Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Özdemir, H. ve Taşcı, S. (2013). Motivasyonel Görüşme Tekniği ve Hemşirelikte Kullanımı. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-47.

Özgen, H.; Öztürk A. ve Yalçın A (2002). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Nobel Kitabevi.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2011). Örgütsel Davranış. Bursa: Ekin Yayınevi.

Öztürk, H., (2002). Hemşirelerin Motivasyon Düzeyleri ve Performans Düzeyleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı. İstanbul.

Pekel, H.N. (2001). İşletmelerde Motivasyon Verimlilik İlişkisi, Devlet Hava Meydanları İşletmesi Antalya Havalimanı Çalışanları Arasında Bir Örnek Olay Araştırması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

Pfeffer, J. (1995). Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan. 2. Baskı. Çev.: S. Gül. İstanbul: Sabah Yayınları.

Riggio, R.E. (2014). Endüstri ve Örgüt Psikolojisine Giriş. 6. Baskı. Çev.: B. Özkara. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Robbins, S.P. (1998). Organizational Behavior. New Jersey: Prentice Hall.

Ryan, R.M. (1995). Psychological Needs And The Facilitation Of İntegrative Processes. *Journal of Personality,* 63(3), 397-427.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2003). Örgütsel Psikoloji. 4. Baskı. Bursa: Furkan Ofset.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2013). Örgütsel Davranış. 5. Baskı. Bursa: Aktüel Yayınları.

Sapancalı, F. (1993). Çalışanların Güdülenmesinde Kullanılan Özendirici Araçlar. *Verimlilik Dergisi*, 22(4).

Sarpkaya, R. (2006). Yöneticilerin Öğretmenleri Güdülemesinde İçerik Kuramlarından Yararlanması ve Bir Örnek Olay. *Süleyman Demirel Üniversitesi*, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 95-105.

Seeley, E. (1992). Human Needs And Consumer Economics: The Implications Of Maslow's Theory Of Motivation For Consumer Expenditure Patterns. *Journal of Socio-economics,* 21, 303-324.

Selen, U. (2009). İşletmelerde Motivasyon Sistemi, Araçları ve Yardımcı Ögeler; Ar-Ge Şirket Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi, FBE, Tekirdağ.

Sevinç, H. (2015). Kamu Çalışanlarının Motivasyonunda Kullanılan Araçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(39), 944- 964.

Skinner, B.F. (1953). Some Contributions Of An Experimental Analysis Of Behavior To Psychology As Whole. *American Psychologist*, 8, 6978.

Soykenar, M. (2008). Sağlık İşletmelerinde Personelin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler: Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesinde Örnek Bir Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Şimşek, M.Ş.; Akgemci, T. ve Çelik A. (2011). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Ankara: Gazi Kitabevi.

Şimşek, M.Ş.; Çelik, A. ve Akgemci, T. (2008). İşletme Becerileri Grup Çalışması. Ankara: Gazi Kitapevi.

Teke A. (2011). Yöneticilik ve Motivasyon. Baştabip Oryantasyon Eğitimi. Erişim Adresi: http://www.gata.edu.tr/saglikbilimleri/saglikhizmetleri/2009%20Ders%20Notlar%C4%B1/Y%C3%B6neticilik%20ve%20Motivasyon.pdf, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2016.

Tınar, M.Y. (1988). İş Davranışlarını Açıklama Yeterliliği Açısından Güdüleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 11.

Tiryaki, A. (2008). İşletmelerde Modern Liderlik Yaklaşımları ve Çalışan Motivasyonu İlişkisine Yönelik Bir Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Tümtürk, A. (2002). Motivasyon Kuramları ve İşletmelerde Motivasyonu Artırmaya Yönelik Kullanılan Araçlar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.

Uyargil, C. (1985). İşletmelerde Verim Artırıcı Motivasyon Tekniklerinden Biri İş Dizaynı. İstanbul: Mess Yayını: MESS 25. Yıl Seminerleri Eğitim Kitapları Dizisi.

Üstün, B. ve Karagül, S. (2015). Hastanelerde Monotonluk Sorunu ve Alınacak Önlemler. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi.* 2(1).

Üçüncü, K. (2016). İş Tatmini ve Motivasyon. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Waterman, A.S. (2005). When Effort Is Enjoyed: Two Studies of Intrinsic Motivation for Personally Salient Activities. *Motivation and Emotion,* 29(3), 165.

Yavilioğlu, C. (2006). Ekonomik Kalkınma ve Motivasyon Arasındaki İlişki, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 112.

Zaybak, A. (2018). Sağlık Bakımı Yönetiminde Değişimin Bakım Gücüne Yansıması. Edt.: Y. Dikmen. 5. *Ulusal 1. Uluslararası Hemşirelikte Güncel Yaklaşımlar Kongresi* içinde. Sakarya: Vize Yayıncılık.

BÖLÜM

16

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DAVRANIŞSAL EKONOMİ

Lütfiye Tekpınar

GİRİŞ

Geleneksel ekonomide, bireylerin aldıkları kararlarda rasyonel davrandıkları, seçimlerini yapabilmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip oldukları veya manipülasyona uğramadıkları varsayılmaktadır. Davranışsal ekonomi ise bireylerin kararlarında mutlak bir rasyonellik olmadığını psikoloji biliminden de yararlanarak bireylerin karar alma mekanizmaları üzerinde sosyal ve psikolojik faktörlerin etkilerini araştırmaktadır. Sağlık hizmetlerinin temel özelliklerine bakıldığında ise tüketici olarak görülen hastaların davranışlarının irrasyonel olduğu görülmektedir. Tam da bu noktada davranışsal ekonominin çıkış noktası ile sağlık hizmetlerinin temel bir özelliğinin çakıştığı göze çarpmaktadır. Nispeten yeni bir alan olsa da davranışsal ekonomi açısından sağlık hizmetlerinin yapısının incelenmesi sunulmuştur.

Davranışsal ekonominin varlığını ve özelliklerinin anlaşılabilmesi için bu bölümde öncelikle davranışsal ekonominin temel bakış açısı ve ilkeleri üzerinde durulmuştur. Ardından temel ekonomi dengesinin sağlık hizmetlerine uygulamada karşılaşılan sınırlılıklar açıklanarak davranışsal ekonomi yaklaşımından sağlık hizmetlerinin kendine has özellikleri incelenmiştir. Sağlık hizmetlerinin arz ve talep tarafında davranışların belirleyici rol oynadığı başlıca konular; organ bağışı, sağlık sigortası ve ters seçim, paternalist yaklaşımlar ve vekalet teorisi, bağımlı alışkanlıklar, obezite ve salgın hastalıklar ele alınmıştır.

Bu ihtiyacın farkına varmak çok önemlidir. İnsanların dünyaya değişmez tercihlerle gelmediğini, her zaman geleneksel ekonomik anlamda rasyonel davranmadığını ve bazen önüne gelen tüm bilgileri idare edemediğini kabul edebilirsek o zaman insanların manipülasyona açık olduğu görülebilir. İnsanların refahını teşvik etmekle ilgilenen hükûmet veya diğer kuruluşların varlığı, insanları kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yönlendirebilir.

Davranışsal ekonomide en çok dikkat çeken başarı öykülerinden biri organ bağışlarıyla ilgilidir. Organ bağışı davranışlarının iyileştirilmesinde davranışsal ekonomiden yararlanılabilir. Sağlık hizmetlerinde davranışsal ekonomiyi uygularken asla herkese uyan tek bir çözüm olmayacağı çünkü tüm insanların farklı davranışlara sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım benimsendiğinde olumlu davranış değişikliği sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, S.; Ozer, A.; Gokce, A.; Demyati, K. vd. (2020). Attitudes, Awareness, And Knowledge Levels Of The Turkish Adult Population Toward Organ Donation: Study Of A Nationwide Survey. *World J Clin Cases,* 8(11), 2235-2245.

Akerlof, G. (1970). The Market For Lemons: Quality, Uncertainty And The Market Mechanism. *The Quarter Journal of Economics,* 84(3), 488-500.

Akerlof, G. (1991). Procrastination And Obedience. *American Economic Review*, 81(2), 1-19.

Arrow, K.J. (1963). Uncertainty And The Welfare Economics Of Medical Care. *American Economic Review*, 53, 941-973.

Baicker, K.; Congdon, W.J. ve Mullainathan, S. (2012). Health Insurance Coverage And Take-Up: Lessons From Behavioral Economics. *Milbank Q*, 90,107-34.

Bickel, W.K. ve Vuchinich, R.E. (2000). Reframing Health Behavior Change With Behavioral Economics. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bickel, W.K.; Jarmolowicz, D.P.; Mueller, E.T.; Koffarnus, M.N. ve Gatchalian, K.M. (2012). Excessive Discounting Of Delayed Reinforcers As A Trans-Disease Process Contributing To Addiction And Other Disease-Related Vulnerabilities: Emerging Evidence. *Pharmacology & therapeutics,* 134 (3), 287-297.

Bickel, W.K.; Moody, L. ve Higgins, S.T. (2016). Some Current Dimensions Of The Behavioral Economics Of Health-Related Behavior Change. *Prev. Med*, 92, 16–23.

Blades, D. (2006). Tobacco Consumption. In Women And Men In OECD Countries. *Paris: OECD*. http://www.oecd.org/std/37962502.pdf

Cartwright, E. (2018). Behavioral Economics. 4. Baskı. Oxon: Routledge.

Cawley, J. ve Ruhm, C.J. (2011). The Economics Of Risky Health Behaviors. Edt.: Mark V. Pauly, Thomas G. Mcguire, Pedro P. Barros. *Handbook of Health Economics* içinde. Amsterdam: Elsevier.

Chandra, A.; Handel, B. ve Schwartzstein, J. (2019). Behavioral Economics And Health Care Markets. Handbook Of Behavioral Economics. Edt.: B.D. Bernheim, S. Stefano DellaVigna, D. Laibson. Amsterdam: Elsevier.

Coleman, J.S. ve Fararo, T.J. (1996). Introduction. Rational Choice Theory Advocacy And Critique. London: Sage Publication.

Dixon, J.B. (2010). The Effect Of Obesity On Health Outcomes. *Molecular and Cellular Endocrinology*, 316, 104-108.

Donate Life Am. (2012). National Donor Designation Report Card. Richmond, VA: Donate Life Am. http://donatelife.net/wp-content/uploads/2012/06/DLA-Report-Card-2012-350781.pdf

Estle, S.J.; Green, L.; Myerson, J. ve Holt, D.D. (2006). Differential Effects Of Amount On Temporal And Probability Discounting Of Gains And Losses, *Memory & Cognition,* 34(4), 914-928.

Gaski, J.F. (2016). Applied Behavioral Economics And Mental Health. *Encyclopedia of Mental Health*, 1: 91-97.

Green, L. ve Myerson, J. (2004). A Discounting Framework For Choice With Delayed And Probabilistic Rewards. *Psychological bulletin*, 130 (5), 769-792.

Grossman, M. (1972). On The Concept Of Health Capital And The Demand For Health. *Journal of Political Economy*, 80(2), 223-249.

Grossman, M. (2000). The Human Capital Model. Edst.: Culyer, A.J. ve Newhouse, J.P. *Handbook of health economics (Vol. 1A)*. New York: Elsevier.

Ha, H.T.; Minh D.H. ve Weiss B. (2019). Delay Discounting And Health Risk Behaviors: A Review And Suggestions For School Based Intervention In Vietnam. *VNU Journal of Science: Education Research,* 35(4), 75-8.

https://www.organdonor.gov/learn/organ-donation-statistics

Hursh, S.R. ve Roma, P.G. (2013). Behavioral Economics And Empirical Public Policy. *J. Exp. Anal. Behav*. 99, 98-124.

Johnson, E.J. ve Goldstein, D.G. (2004). Defaults And Donation Decisions. *Transplantation* 78, 1713-16.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk. *Econometrica*, 47, 263-92

Kernodle, A.B.; Zhang, W.; Motter, J.D. vd. (2021). Examination Of Racial And Ethnic Differences In Deceased Organ Donation Ratio Over Time In The US. JAMA Surg. 156(4), e207083.

Mill, J.S. (1874). On The Definition Of Political Economy, And On The Method Of Investigation Proper To It, Essays On Some Unsettled Questions Of Political Economy. London: Longmans

Mullainathan, S. ve Thaler, R.H. (2000). Behavioral Economics. Cambridge: National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper No. 7948.

Munsey, L. (2019). Ekonomi Kitabı. Çev: Yosun Akverdi, Supni N. Ağırnaslı. İstanbul: Alfa Yayınları.

OECD. (2017). Obesity Update 2017. Paris: OECD. https://www.oecd.org/health/obesity-update.

Persky, J. (1995). The Ethology Of Homo Economicus. *The Journal of Economic Perspectives*. 9(2), 221-231

Reed, D.R.; Strickland, J.C.; Gelino, B.W. vd. (2022). Applied Behavioral Economics And Public Health Policies: Historical Precedence And Translational Promise. *Behavioural Processes,* 198 (2022), 104640.

Rice, T. (2013). The Behavioral Economics of Health and Health Care. *Annu. Rev. Public Health.* 34, 431-447

Sağlık Bakanlığı. Organ Nakli Hizmetleri Yönetmeliği. 9 Aralık 2022 tarihli 32038 Sayılı. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/12/20221209-3.htm

Simon, H.A. (1978). Rationality As The Process And Product Of Thought. *Am. Econ. Rev.* 68, 1–16.

Simon, H.A. (1955). A Behavioral Model Of Rational Choice. *Q. J. Econ.* 69, 99-118

Simon, H.A. (1956). Rational Choice And The Structure Of The Environment. *Psychol. Rev.* 63, 129–38

Simon, H.A. (1984). Models Of Bounded Rationality. Volume 1. Cambridge: MIT Press.

Simon, H.A. (1997). Administrative Behavior. 4. Baskı. New York: The Free Press

Smith, A. (1776). The Wealth Of Nations. Bibliomania: Oxford

Thaler, R.H. ve Sunstein, C.R. (2008). Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, And Happiness. New Haven. CT: Yale Univ. Press

Uludağ, A.; Kara, İ. ve Uluer, M.S. (2021). Beyin Ölümü Tanısı Sonrasında Hasta Yakını Davranışlarının İncelenmesi: Bir Tıp Fakültesi Hastanesi Uygulaması. *Genel Tıp Dergisi*. 31(4), 440- 444.

World Health Organization. (2009). Global Health Risks: Mortality And Burden Of Disease Attributable To Selected Major Risks. Geneva: WHO Press.

Zimmerman, F.J. (2011). Using Marketing Muscle To Sell Fat: The Rise Of Obesity In The Modern Economy. *Annu. Rev. Public Health*, 32, 285-306.

SAĞLIK KURUMLARI PERSPEKTİFİNDEN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ: SEÇME KONULAR

Editörler:
Prof. Dr. Mahmut Paksoy
Dr. Öğr. Üyesi Artür Yetvart Mumcu

nobel

SAĞLIK KURUMLARI PERSPEKTİFİNDEN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ: SEÇME KONULAR

Editörler: Prof. Dr. Mahmut Paksoy
Dr. Öğr. Üyesi Artür Yetvart Mumcu

Yayın No.: 5071
İşletme No.: 363
ISBN: 978-625-397-733-7
E-ISBN: 978-625-397-734-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Paksoy, Mahmut., Yetvart Mumcu, Artür
Sağlık Kurumları Perspektifinden Örgütsel Davranış: Seçme Konular
Editörler: Prof. Dr. Mahmut Paksoy, Dr. Öğr. Üyesi Artür Yetvart Mumcu
1. Basım, XII+ 242 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-733-7
E-ISBN: 978-625-397-734-4
1. Örgütsel Davranış 2. Sağlık Kurumları 3. Sağlık Çalışanları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ III
BÖLÜM YAZARLARI V

BÖLÜM 1
SAĞLIK KURUMLARINDA ETİK

Giriş 1
1. Etik Kavramı 2
1.1. Bireylerin Etik Davranışını Belirleyen Unsurlar 3
1.2. Etik Kuramları 5
1.3. Etik Alanları 7
2. Meslek Etiği ve Sağlık Alanında Etik 7
3. İş Etiği 10
4. Yönetsel Etik 12
5. Sağlık Kurumlarında Etik 13
5.1. Sağlık Kurumlarında Etik Dışı Davranışlar 14
5.2. Sağlık Kurumlarında Etik İklim 15
5.3. Sağlık Kurumlarında Etik Liderlik 17
5.4. Sağlık Kurumlarında Etik Kodlar 19
5.5. Sağlık Kurumlarında Etik Karar Verme Süreci ve Etik İkilemler 20
5.6. Sağlık Kurumlarında Etik Anlayışın Geliştirilmesi 21
5.7. Pandemi Döneminde Sağlık Kurumlarında Etik 23
Sonuç ve Değerlendirme 24
Kaynakça 26

BÖLÜM 2
SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Giriş 29
1. Örgüt Kültürü 30
2. Örgüt Kültürünün Özellikleri 31
3. Örgüt Kültürünün Unsurları 32
4. Örgüt Kültürüne İlişkin Sınıflandırılmalar 34
5. Örgüt Kültürü Modelleri 35
5.1. Hofstede Kültür Modeli 35

5.2. Denison Örgüt Kültürü Modeli ... 37
5.3. Rekabetçi Değerler Modeli ... 39
6. Örgüt Kültürünün Sağlık Kurumları Açısından Önemi ... 40
Sonuç ve Değerlendirme ... 43
Kaynakça ... 45

BÖLÜM 3
SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL GÜVEN VE DESTEK

Giriş ... 49
1. Örgütsel Güven ... 50
2. Örgütsel Destek ... 53
3. Sağlık Kurumlarında Örgütsel Güven ve Destek ... 55
Sonuç ve Değerlendirme ... 57
Kaynakça ... 59

BÖLÜM 4
SAĞLIK ÇALIŞANLARI VE İŞ-YAŞAM DENGESİ YÖNETİMİ

Giriş ... 63
1. İş-Yaşam Dengesi ... 64
2. İş Yaşam Etkileşimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar ... 65
2.1. Rol Kuramı ... 65
2.2. Sınır Kuramı (Boundary Theory) ... 66
2.3. Çatışma Kuramı ... 66
3. İş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler ... 67
4. Sağlık Kurumlarında İş Yaşam Dengesi ... 68
Sonuç ve Değerlendirme ... 69
Kaynakça ... 72

BÖLÜM 5
SAĞLIK KURUMLARINDA PERSONEL GÜÇLENDİRME

Giriş ... 75
1. Personel Güçlendirme ... 76
1.1. Personel Güçlendirmenin Unsurları ... 77
1.2. Personel Güçlendirmenin Aşamaları ... 78
1.3. Personel Güçlendirme ile İlgili Sınıflandırmalar ... 80
1.4. Personel Güçlendirmenin Örgütler ve Sağlık Kurumları Açısından Önemi ... 83
Sonuç ve Değerlendirme ... 88
Kaynakça ... 90

BÖLÜM 6
SAĞLIK KURUMLARINDA STRES: KOVİD-19 ETKİLERİ

Giriş 93
1. Stres Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 94
2. Sağlık Çalışanları ve Stres 97
3. Sağlık Kurumlarında Kovid-19 ile Stres İlişkisi Üzerine Bir İnceleme 98
3.1. Kovid-19 Öncesi Araştırmalar 100
3.2. Kovid-19 Dönemi Araştırmaları 104
Sonuç ve Değerlendirme 106
Kaynakça 110

BÖLÜM 7
SAĞLIK KURUMLARINDA HASTA VE ÇALIŞAN GÜVENLİĞİ

Giriş 115
1. Hasta Güvenliği 117
1.1. Hasta Güvenliği Kültürü 117
1.2. Hasta Güvenliğini Tehdit Eden Riskler 118
1.2.1. Tıbbi Hatalar 118
1.2.2. Diğer Riskler 120
2. Sağlık Çalışanlarının Güvenliği 120
2.1. Sağlık Çalışanlarının Güvenliğini Tehdit Eden Riskler 121
2.1.1. Fiziksel Tehlike ve Riskler 121
2.1.1.1. Gürültü 121
2.1.1.2. Sıcaklık 122
2.1.1.3. Havalandırma 122
2.1.1.4. Aydınlatma 123
2.1.1.5. Radyasyon 124
2.1.2. Kimyasal Tehlike ve Riskler 125
2.1.3. Biyolojik Tehlike ve Riskler 125
2.1.4. Ergonomik Tehlike ve Riskler 126
2.1.5. Güvenlik Tehlike ve Riskleri 127
2.1.6. Psiko-Sosyal Tehlike ve Riskler 128
2.1.6.1. Psiko-Sosyal Tehlikelere Maruz Kalmada Örgütsel Unsurların Rolü 129
Sonuç ve Değerlendirme 130
Kaynakça 133

BÖLÜM 8
SAĞLIK KURUMLARINDA MOBBİNG (PSİKOLOJİK ŞİDDET)

Giriş 139
1. Mobbing (Psikolojik Şiddet) Kavramı 140
2. Mobbingin Unsurları 142
3. Sağlık Kurumlarında Mobbing 143
3.1. Sağlık Kurumlarında Mobbing Davranış Şekilleri 143
3.2. Sağlık Kurumlarında Mobbing Türleri 145
3.3.Sağlık Kurumlarında Mobbing Süreci 146
3.4. Sağlık Kurumlarında Mobbinge Sebep Olan Faktörler 147
3.5. Sağlık Kurumlarında Mobbingin Sonuçları 151
3.6. Sağlık Kurumlarında Mobbingin Önlenmesi ve Yönetimi 153
3.7. Pandemi Döneminde Mobbing ve Sağlık Çalışanları 158
Sonuç ve Değerlendirme 159
Kaynakça 161

BÖLÜM 9
SAĞLIK KURUMLARINDA
İLETİŞİM

Giriş 165
1. İletişim ve İletişim Süreci 166
1.1. İletişim Süreci (Shannon Weaver Modeli) 167
1.2. Kişilerarası İletişim 169
1.3. Kurumsal/Örgütsel İletişim 170
2. Sağlık Kurumlarında İletişim 170
3. Etkili Dinleme 173
3.1. Dinleme Seviyeleri 174
3.1.1. Sözde Dinleyici 175
3.1.2. Marjinal Dinleyici 175
3.1.3. Değerlendirici Dinleyici 175
3.1.4. Aktif Dinleyici 175
Sonuç ve Değerlendirme 176
Kaynakça 178

BÖLÜM 10
SAĞLIK KURUMLARINDA EKİP

Giriş 181
1. Ekip Kavramı ve Türleri 182
1.1. Dikey Ekipler 183
1.2. Yatay Ekipler 183
1.3. Özel Amaçlı Ekipler 183
1.4. Kendini Yöneten Ekipler 183
2. Ekip Çalışmasının Sağlık Kurumlarındaki Yeri ve Önemi 184
3. Etkin Ekip Çalışması İçin Gerekli Faktörler 186
3.1. Öz Farkındalık 187
3.2. Çalışma Ortamı ve Altyapı 187
3.3. Etik 187
3.4. Liderlik 188
3.5. İletişim 188
3.6. İş Birliği 188
3.7. Rekabet 188
4. Sağlık Kurumlarında Ekip Çalışması Yazın İncelemesi ve Bibliyometrik Analiz 189
4.1. Bibliyometrik Analiz 192
Sonuç ve Değerlendirme 193
Kaynakça 195

BÖLÜM 11
SAĞLIK KURUMLARI ÇALIŞANLARI VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK

Giriş 199
1. Örgütsel Sessizlik 200
1.1. Örgütsel Sessizlik Yaklaşımları 201
1.1.2. Fayda-Maliyet Analizi 201
1.1.3. Beklenti Teorisi 202
1.1.4. Sessizlik Sarmalı 202
1.1.5. Kendini Uyarlama 203
1.2. Örgütsel Sessizliğin Nedenleri 203
2. Sağlık Kurumları Çalışanlarında Sessizliğe İlişkin Sonuçlar ve Öneriler 205
Sonuç ve Değerlendirme 206
Kaynakça 208

BÖLÜM 12
SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTE BAĞLILIK

Giriş 211
1. Örgüte Bağlılık Kavramı 212
2. Örgüte Bağlılık Yaklaşımları 214
2.1. Etzioni Yaklaşımı (1975) 214
2.2. Katz ve Khan Yaklaşımı (1977) 214
2.3. Wiener Yaklaşımı (1982) 214
2.4. Mowday Yaklaşımı (1982) 215
2.5. O'Reilly ve Chatman Yaklaşımı (1986) 215
2.6. Allen ve Meyer Yaklaşımı (1990) 215
3. Sağlık Kurumlarında Örgüte Bağlılık 216
3.1. Örgüte Bağlılık ve İş Tatmini 218
3.2. Örgüte Bağlılık ve Örgüte Güven 219
3.3. Örgüte Bağlılık ve Motivasyon 219
3.4. Örgüte Bağlılık ve Örgüt Kültürü 220
3.5. Sağlık Kurumlarında Örgüte Bağlılığın Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi 221
Sonuç ve Değerlendirme 222
Kaynakça 225

BÖLÜM 13
SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL YALNIZLIK

Giriş 231
1. Yalnızlık ve Örgütsel Yalnızlık 232
2. Örgütsel Yalnızlık Alanında Yapılan Çalışmalar 233
3. Sağlık Kurumlarında Örgütsel Yalnızlık Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma 235
Sonuç ve Değerlendirme 237
Kaynakça 239

BÖLÜM 1

SAĞLIK KURUMLARINDA ETİK

Gökçe Senem Tınaztepe

Giriş

Örgütlerde insan davranışlarına yön veren ahlaki standartları konu alan iş etiğinin her geçen gün işletmeler için önemi artmaktadır. Yapılan araştırmalarda da görüldüğü üzere işletmelerde etik davranışların desteklenmesinin maliyetleri artırıcı bir unsur olmadığı, hatta aksine uzun dönem kârlılığa katkısı olduğu görülmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin getirdiği riskler, mahremiyetin kolayca ihlal edilebiliyor olması, nanoteknoloji, bioteknoloji, genetik mühendisliği ve insan hayatını ilgilendiren riskler gibi birçok unsur, iş etiğinin önemini artırmıştır (Velasquez, 2018). Teknoloji sayesinde bilgi hızla yayılmakta ve etik olmayan uygulamaların sakıncaları geniş kitlelere duyurulabilmektedir. Bu doğrultuda oluşan kamuoyu baskısı nedeniyle firmalar, uygulamalarını şeffaflıkla gerçekleştirmek ve kararlarını etik kurallar çerçevesinde almaya zorlanmaktadır (Boatright, 2000).

Etikle ilgili çalışmaların işletmenin kârına ve itibarına katkısının görülmesi, örgütlerde etiğin kurum kültürünün bir parçası olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ahlaki sorumluluklarını yerine getirmeyen işletmeler, kısa dönemde istedikleri karlılığa ulaşsa bile uzun dönemde toplum önünde imaj kaybına uğramakta ve çeşitli maliyetlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Güney, 2015).

Örgütlerde yaşanan etik sorunlar, çalışanların iş tatminlerini, işe bağlılıklarını ve işten ayrılma niyetlerini etkilemektedir (Ulrich vd., 2007). Sağlık kurumları da etik kavramının büyük önem taşıdığı sektörlerdendir. Sağlık çalışanlarının hastalarla direkt iletişim hâlinde olması etik kararların önemini ortaya koymaktadır (Sarıhan ve Yarar, 2021). Sağlık kurumlarında etik iklimle ilgili araştırma sonuçları etik iklimin örgüt için olumlu etkilerini ortaya koymaktadır (Korkmazer vd., 2020).

Kaynakça

Ay, Ü. (2003). İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk, 1.Baskı Adana: Nobel Kitabevi

Aydın, İ. (2021). Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik, 9.Baskı, Ankara: Pegem Akademi

Aydın, E. (2021). Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik, Tıpta Etik Bölümü, 9.Baskı, Ankara: Pegem Akademi

Başak, T., Uzun, Ş. ve Arslan, F. (2010). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Etik Duyarlılıklarının İncelenmesi, Gülhane Tıp Dergisi, 52(2), 76-81.

Batga, B. ve Özdemir, L. (2022). Politik Davranış, Bilgi İfşası ve Etik İş İklimi Algısı Üzerine Sağlık Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 220-235

Berkman, Ü. (2007). Yönetim ve Organizasyon. Editör: Salih Güney, 2.Baskı. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım

Bilgin, R. ve Küçükhazar, M. (2018). Türkiye'de Kamu Sağlık Kuruluşlarında Yaşanan Etik Dışı Davranışlar ve Uygulamaların Genel Görünümü, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 119-140

Boatright, J.R. (2000). Globalization and the Ethics of Business, Business Ethics Quarterly, 10(1), 1-6

Boatright, J.R. ve Smith J.D. (2017). Ethics and the Conduct of Business, 8th Edition, Pearson Education Inc.

Cerit, B. ve Özveren H. (2019). Effect of Hospital Ethical Climate on the Nurses' Moral Sensitivity, The European Research Journal, 5(2), 282-290

Çobanoğlu, N. (2020). Bireysel, Profesyonel, Toplumsal, Bilimsel ve Siyasal Etiği Yeniden Sorgulatan Covid-19 Pandemisi, Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 25(Özel Sayı), 36-42

Çobanoğlu, N., (2020). Covid-19 Pandemisi ile Değişen Yaşamlar ve Toplumsal Değerler, Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(Sayı-Covid-19), 90-94

Danis, M., Fox, E., Tarzian, A. ve Duke, C.C. (2021). Health Care Ethics Programs in U.S. Hospitals:Result from a National Survey, BMS Medical Ethics, 22(107), 2-14

Deshpande S.P., Joseph J. ve Prasad R. (2006). Factors Impacting Ethical Behavior in Hospitals, Journal of Business Ethics, 69, 207-216

Deshpande S.P., Joseph J. ve Prasad R. (2009). Impact of Emotional Intelligence, Ethical Climate, and Behavior of Peers on Ethical Behavior of Nurses, Journal of Business Ethics, 85, 403-410

Dicle, İ.A. ve Ertop, D. (2019). Liderlikte Etik Toplumsal Sorumluluk Kültür, 1.Baskı, İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Dünya Tabipler Birliği (DTB). (2015). Tıp Etiği El Kitabı, 3. Baskı,

Ersoy, N. (2015). Araştırma Etiği, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 1(1), 2-8

Ferrell, O.C., Harrison D.E., Ferrell L. ve Hair J.F. (2019). Business Ethics, Corporate Social Responsibility and Brand Attitudes:An Exploratory Study, Journal of Business Research, 95, 491-501.

Filizöz, B., Mesci, G., Aşcı, A. ve Bağcıvan, E., (2020). Hemşirelerde Etik Duyarlılık: Sivas İli Merkez Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma, İş Ahlakı Dergisi, 8(1), 47-66.

Ferrari A., Manotti P., Balestrino A. ve Fabi M. (2018). The Ethics of Organizational Change in Heathcare. Acta Biomed, 89(1), 27-30.

Fritz, J.M.H., Arnett R.C ve Conkel M. (1999). Organizational Ethical Standards and Organizational Commitment, Journal of Business Ethics, 20, 289-299.

Gökçe, O. ve Bulduklu, Y. (2015). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda "Müşteri Hasta" ve Etik Sorunlar, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Der-

gisi, 15(29), 38-61

Güney, S. (2015). Liderlik, 2.Baskı, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık

Gün, M., Yıldırım, G. ve Ağapınar Şahin, S. (2022). Hemşirelerin Hastane Etik İklim Algılamalarının İş Doyumu Üzerine Etkisinin Belirlenmesi, Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 27(2), 184-193

Haddiya I., Janfi T. ve Guedira M. (2020). Application of the Concepts of Social Responsibility, Sustainability, and Ethics to Healthcare Organizations, Risk Management and Healthcare Policy, 2020 (13), 1029-1033

Huang, N., Qiu, S., Yang, S. ve Deng, R. (2021). Ethical Leadership and Organizational Citizenship Behavior: Mediation of Trust and Psychological Well-being, Psychology Research and Behavior Management, 2021(14), 655-664.

Işıklı, E.İ. (2018). Hastane Çalışanlarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerinin ve Etik Sorunların İncelenmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(66) , 861-873

İnaç Yılmaz, B. ve Özdemir, Ö. (2022). Covid-19 Pandemisinde Sağlık Çalışanı Olarak Hemşirelerin Karşılaştığı Sorunlar . Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi , 2 (2) , 488-496

İyicil, A.G. (2021). Sağlık Sektörü Çalışanlarının Pandemi Sürecindeki Çalışma Yükümlülüklerinin İş Ahlakı Kapsamında Değerlendirilmesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(37), 158-186

Korkmazer, F., Piro, M. ve Güneysu, E. (2020). Hemşirelerin Hastane Etik İklim Algılarının Performansları Üzerine Etkisi, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 163-170

Kuenzi, M., Mayer, D.M. ve Greenbaum, R.L. (2020). Creating an Ethical Organizational Environment:The Relationship Between Ethical Leadership, Ethical Organizational Climate, and Unethical Behavior, Personnel Psychology, 73, 43-71.

Leblebicioğlu, H. ve Nair Aktaş, F. (2020). Covid-19 Salgınıyla Mücadele: Yoğun Bakım Hemşireliği Meslek ve Kişisel Etik Perspektifi, Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 24(Ek-1), 73-80

Mansur, F. ve Uysal, D. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Hemşirelerin Etik ve Alturistik Liderlik Algısı, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi , 7 (2) , 329-344

Mulki, J.P., Jaramillo, J.F. ve Locander W.B. (2008). Effect of Ethical Climate on Turnover Intention:Linking Attitudinal-and Stress Theory, Journal of Business Ethics, 78, 559-574

Ocak, S., Köseoğlu, M.A. and Yıldız, M. (2020), Business Ethics Research in Healthcare Management:A Systematic Review, International Journal of Healthcare Management, 13(2), 170-176

Özer, M. ve Dinç, A. (2022). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Etik İklim Algısı. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 9(3), 203-210.

Özgener, Ş. (2020). İş Ahlakının Temelleri: Yönetsel Bir Yaklaşım, 5.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2018). Örgütsel Davranış, 8.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi

Özmen, S., Özer, Ö. ve Özkan, O. (2020). Sağlık Çalışanlarınd Etik Liderlik ve Örgüt Kültürünün İncelenmesi:Özel Bir Hastanede Uygulama, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 440-456

Öztaş, B., Kurt G. ve Uğurlu M. (2021). Hemşirelerin Örgütsel Etik İklim Algısı ile Brikoloaj ve Yenilikçilik Davranışları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, 24(1), 81-92

Sadler, G.B. (2011). Five Ethical Theories:Bare Bones For Business Educators, Ethics in Business Education Project

Sarıhan, M. ve Yarar, O. (2021). Sağlık Sektöründe Yönetsel Etik Kaygılar, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 27, 267-282

Sarıyıldız, A. Y. (2019). Örgütsel Bağlılık ile İş Etiği Arasındaki İlişkinin Sağlık Çalışanları Tarafından Değerlendirilmesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2) , 116-130

Sauser, W.I.Jr. (2005). Ethics in Business: Answering the Call, Journal Of Business Ethics, 58, 345-357

Schwartz, M.S. (2005). Universal Moral Values for Corporate Codes of Ethics, Journal of Business Ethics, 59, 27-44

Sims, R.R. (1992). The Challenge of Ethical Behavior in Organizations, Journal of Business Ethics, 11, 505-513

Tarım, M., Zaim, H. ve Torun, Y. (2014). İş Ahlakı Uygulamalarının Hastane Performansına Etkisi: Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Saha Çalışması, İş Ahlakı Dergisi, 7(2), 121-153

Trevino L.K., Weaver G.R. and Brown M.E. (2008). It's Lovely at the Top:Hierarchical Levels, Identities and Perceptions of Organizational Ethics, Business Ethics Quarterly, 18(2), 233-252

Tsai M. ve Huang C. (2008). The Relationship Among Ethical Climate Types, Facets of Job Satisfaction, and the Three Components of Organizational Commitment:A Study of Nurses in Taiwan. Journal of Business Ethics, 80, 565-581.

Turale, S., Meechamnan, C. ve Kunaviktikul, W. (2020). Challenging Times: Ethics, Nursing and the Covid-19 Pandemic, International Nursing Review, 67(2), 164-167.

Türk Tabipleri Birliği (2021), Türkiye'de Sağlık Çalışanı Ölümlerinin Anlattığı, www.ttb.org.tr

Ulrich, C., O'Donnell, P., Taylor, C., Farrar, A., Danis, M.ve Grady C.(2007). Ethical Climate, Ethics Stress, and the Job Satisfaction of Nurses and Social Workers in the United States, Social Science &Medicine, 65(8), 1708-1719

Uslu, F. ve Aksoy, A. (2019). İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(3), 163-179

Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim, 8.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım

Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam Ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması, Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 25(1), 142-143

Velasquez, M.G. (2018). Business ethics Concepts and Cases, 8th Edition, New York:Pearson

Victor, B. ve Cullen J.B. (1988). The Organizational Bases of Ethical Work Climates, Administrative Science Quarterly, 33, 101-125

Weber, L.J. (2000). Health Care Management Ethics: Business Ethics With a Difference, Business Ethics Quarterly, 10(4), 975-982.

Werhane, P.H. and Rorty M.V. (2000). Organization Ethics in Healthcare. Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics, 9, 145,146

Yaman, T., (2021). Etik İklim Algısı Ve Örgütsel Etkileri: Sağlık Çalışanları Uygulaması, Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 86-117,

Yıldırım, G. (2008). Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları İle Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri, Doktora Tezi

Zeybek Yılmaz, E ve Bayram,A. (2019). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Etiksel İfşa Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1), 246-267.

BÖLÜM 2

SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Emine Sever

Giriş

Teknolojik gelişmelerin yoğun yaşandığı günümüzde, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin önemli unsurlarının başında güçlü bir örgüt yapısına sahip olmaları ve çalışanlarının bu yapıya ait değer ve inançları paylaşmaları gelmektedir. Bu sebeple bahsi geçen örgüt yapısının bir kurumdaki tüm çalışanları bir arada tutan bağ olduğu söylenebilmektedir. Sağlık kurumları ise sundukları hizmetin önemi ve organizasyonlarında yer alan farklı fonksiyonları açısından oldukça önemli örgüt yapılarıdır. Bunların yanı sıra merkezine insanı almış olmaları bu karmaşık yapıda aksaklıklar olmamasını, yeni teknolojilerin tüm sağlık hizmeti süreçlerine etkin şekilde entegre edilmesini, zor süreçlerin üstesinden gelinmesini ve koordineli çalışılmasını gerektirmektedir. Gereksinimlerin ışığında, sağlık kurumları bünyesindeki tüm çalışanların güçlü bir örgüt yapısı oluşturulması süreçlerine dâhil edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hatch ve Schultz'un ortaya koyduğu (1997), çalışan ve liderlerden oluşan tüm örgüt üyelerinin katkılarının önemli olduğu, üyelerin kurumun varlığını devam ettirdiği görüşünün benimsendiği bir örgüt kültürü kavramı karşımıza çıkmaktadır. Örgüt kültürü, çalışanlarının hangi davranışları sergilemeleri gerektiği, kuruma katkı sağlayacak ne tür faaliyetler yapılabileceği ve kuruma zarar verecek hangi eylemlerin yapılmaması gerektiği ile ilgili çerçeveyi oluşturmaktadır (Van Fleet ve Griffin, 2006). Kurum içerisindeki davranışların örgüt kültürü tarafından şekillendirildiğinden yola çıkılarak, çalışanlar tüm paydaşlarla olan iletişimlerinde uymaları beklenen davranışları ne kadar içselleştirir ve benimserse, o düzeyde güçlü bir örgüt kültüründen bahsedilebilir. Böylece örgütün amaçlarına ulaşması daha kolay gerçekleşebilmektedir (Yiğit, 2019).

Güçlü bir örgüt kültürünün örgüt amaçlarına katkı sağlamasının bir sonucu olarak örgütler, içerisinde yer aldıkları sektörde önemli bir rekabet avantajı yaka-

Kaynakça

Azizollah, A., Abolghasem, F., & Amin, D. M. (2016). The Relationship Between Organizational Culture and Organizational Commitment in Zahedan University of Medical Sciences. Global Journal of Health Science, 8(7), s. 195-202.

Bakoğlu, R., Aşkun, O. B., & Yıldırım, H. (2016). Türkiye'de Kamu Kurum Kültürü. İstanbul: Beta.

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1993, Spring). Transformational Leadership and Organizational Culture. Public Administration Quarterly, 17(1), s. 112-121.

Bennett, E., Ojha, S., & Vardhan, C. V. (2022). Indian Healthcare and Organisational Culture: A Review. International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT), 10(2), 131-134.

Brown, A. (1995). Organisational Culture. London: Pitman Publishing.

Business Week. (1980, October). Corporate Culture: The hard to Change Values That Spell Success or Failure. (27), s. 148-160.

Cameron, K., & Quinn, R. (1999). Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework. New York:: Addison-Wesley.

Coşkun, G., & Akıncı Vural, Z. B. (2007). Örgüt Kültürü. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çelik, G. G. (2021, Nisan). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(36), s. 2742-2766.

Çerik, Ş., & Erkmen, T. (2006). Kurum İmajını Etkileyen Faktörlerin Algılanması ve Bu Algılamaların Beklentilerle Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), s. 1-22.

Daft, R. L. (2009). Organization Theory & Design 12th Edition. St. Paul: West Publishing.

Değirmen, G. C., & Küçükcan, G. (2019). Hastanelerde Kurum Kültürü, Kimliği Ve Etkileşim Alanları Açısından Web Sitesi Kullanımı Ve Önemi: Türkiye'deki Devlet Üniversitesi Hastaneleri Üzerine Bir Araştırma. BMIJ, 7(4), s. 1690-1708.

Demir, C., & Öztürk, U. C. (2011). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 17-41.

Denison, D. R. (1984). Bringing Corporate Culture to the Bottom Line. Organizational Dynamics, 13(2), 5-22.

Denison, D. R., & Mishra, A. K. (1995, Mar. - Apr.). Toward a Theory of Organizational Culture and Effectiveness. Organization Science, 6(2), s. 204-223.

Denison, D. R., & Neale, W. S. (2000). Denison Organizational Culture Survey: Facilitator Guide. MI: Aviat.

Doğan, S., & Yılmaz, M. (2020). Sağlık Kurumlarında Örgüt Kültürü ile Örgütsel Sesszilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Business & Management Studies: An International Journal, 8(2), 1523-1545.

Erdem, R. (2007, Ekim). Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 63-79.

Erdoğan, İ. (1994). İşletmelerde Davranış. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eren, E. (2013). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, 9.b. İstanbul: Beta Yayınları.

Fortune Magazine. (1982, March).

Gemlik, N., & Sığrı, Ü. (2007, Bahar). Kurum İmajı Analizi ve Bir Belediye Üzerindeki Uygulamanın Değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), s. 267-282.

Gregory, K. L. (1983). Native View Paradigms: Multiple Cultures and Culture Conflicts in Organizations. Administrative Science Quarterly, 28(3), 359-376.

Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü. Sosyal Bilimler Dergisi, 9(6), 147-159.

Hatch, M. J., & Schultz, M. (1997). Relations Between Organizational Culture, Identity and Image. European Journal of Marketing, 31(5/6), s. 356-365.

Higgins, J. M., & Mcallaster, C. (2004). If You Want Strategic Change, Don't Forget to Change Your Cultural Artifacts. Journal of Change Management, 4(1), 63-73.

Hofstede, G., Neuijeu, B., Ohavy, D. D., & Sanders, G. (1990). Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantative Study Across Twenty Cases. Administrative Science Quarterly, 35(2), s. 286-316.

Hofstede-Insights. (2022). Design a Culture That Will Support Your Strategy. Hofstede-Insights: https://hi.hofstede-insights.com/national-culture adresinden alındı

Ivanko, S. (2012, September). Organizational Behavior. University of Ljubljana Faculty of Public Administration.

Karapınar, Ö. (2020). Sağlık İşletmelerinde Yenilikçilik Kültürünün Örgütsel İnovasyon Etkinliği Üzerinde Etkisi: İstanbul İli Kamu Hastaneleri Örneği (Doktora Tezi). İstanbul.

Karasoy, H. A. (2022). Örgüt Kültürü ve Hizmet Kalitesi İlişkisi: Sistematik Bir Tarama. Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3(1), s. 25-40.

Kobal, H. Y., Şimşek, S., & Bilgen, İ. (2022). Örgütsel Kültürün Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Hakkâri Devlet Hastanesi Hemşireleri Üzerine Bir Araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), s. 376-389.

Koç, Ö. (2020, Şubat). Dönüştürücü Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi: Sağlık Kurumları Üzerine Bir Uygulama (Gümüşhane İli Örneği). Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçel, T. (2015). İşletme Yöneticiliği 16. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt kültürünü Oluşturan Faktörler. Yönetim ve Ekonomi, 7(1), s. 219-242.

Küçük, G. (2022, Ocak). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel İletişimin İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Sosyalleşmenin Aracılık Rolü. Kastamonu.

Luthans, F. (2011). Organizational Behavior An Evidence-Based Approach (12th Edition). Boston: Mcgraw-Hill.

Odunlami, S. A., Olughor, R. J., & Chikere, N. (2021). Organizational Culture and Firm Innovativeness: A Study of General Hospital, Epe, Lagos State, Nigeria. Augustine University Journal of Social Sciences (AUJSS), 1(2), 142-161.

Orhan, F. (2022). Örgütsel Değişim ve Performans Yönetimi. Ankara: İksad Publishing House.

Orr, L. M., & Hauser, W. J. (2008). A Re-Inquiry of Hofstede's Cultural Dimensions: A Cross-Cultural Research. Marketing Management Journal, 18(2).

Ostroff, C., Kinicki, A. J., & Muhammad, R. S. (2012). Organizational Culture and Climate. The Work Environment (s. 643–676). içinde Hoboken, NJ: Wiley.

Owens, R. G., & Steinhoff, C. R. (2007). Towards a Theory of Organisational Culture. Journal of Educational Administration, 27(3), 6-16.

Öztürk, Z., & Arslantaş, S. (2021). Sağlık İşletmelerinde Strateji Uygulamalarına Etki Eden Faktörlerden Örgüt Kültürü ile Performans İlişkisi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 20(43), s. 73-91.

Pettigrew, A. M. (1979, December). On Studying Organizational Cultures. Administrative Science Quarterly, 24(4), s. 570-581.

Quinn, R. E., Hildebrandt, H. W., Rogers, P. S., & Thompson, M. P. (1991, Summer). A Competing Values Framework for Analyzing Presentational Communication in Management Contexts. The Journal of Business Communicaiton, 28(3), s. 213-232.

Rad, A. M. (2006). The Impact of Organizational Culture on the Successful Implementation of Total Quality Management. The TQM Magazine, 18(6), 606-625.

Rahmah, R. (2022). Örgüt Kültürünün İş Tatminine Etkisi: Hemşireler Üzerine Bir Araştırma (Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi).

Robbins, S. P. (1990). Organization Theory: Structure, Design and Applications 3rd Edition. New Jersey: Prentice Hall.

Robbins, S. P., Judge, T. A., Odendaal, A., & Roodt, G. (2009). Organizational Behavior Global and Southern African Perspectives. Cape Town: Pearson Education.

Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. (2008). Örgütsel Psikoloji 4.b. Bursa: Alfa Yayınları.

Sanati, S., & Demirsel, M. T. (2021). Örgüt Kültürünün Algılanan Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisi: Bir Kamu Hastanesinde Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 24(2), s. 597-609.

Schein, E. H. (2010). Organizational Culture and Leadership, 4th Edition. San Francisco: Jossey-Bass.

Standartd & Poor's. (2003, August). Standard & Poor's Compustat® User's Guide.

Şişman, M. (2007). Örgüt Kültürü. Ankara: Pegem.

Van Fleet, D. D., & Griffin, R. W. (2006). Dysfunctional Organization Culture The Role of Leadership in Motivating Dysfunctional Work Behaviors. Journal of Managerial Psychology, 21(8), s. 698-708.

Varoğlu, A. (2019). Örgüt Kültürü. A. Ç. Kırel, & O. Ağlargöz içinde, Örgütsel Davranış (s. 89-117). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yahyagil, M. Y. (2004). Denison Örgüt Kültürü Ölçme Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması: Ampirik Bir Uygulama. Yönetim Dergisi: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü, 15(47), s. 53-76.

Yılmaz, F., Pülat, R., & Söyük, S. (2020). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sessizlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. Social Sciences Research Journal, 9(3), s. 1-20.

Yiğit, B. (2019). Kurum İmajının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Çalışma. Doktora Tezi. İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BÖLÜM 3

SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL GÜVEN VE DESTEK

Ceylan Merve Binici

Giriş

Sağlık kurumları, sunulan sağlık hizmetinin gereği olarak yüksek seviyede uzmanlaşmış kişilerin kesintisiz hizmet sunduğu ve gerek hastalarla gerek diğer çalışanlarla birebir ilişki içerisinde oldukları örgütlerdir. Sağlık hizmetlerinde çalışanların birbirleri ile sürekli iletişim ve koordinasyon hâlinde olmaları, çalışanların tutum ve davranışlarını etkileyen örgütsel faktörlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2010). Çalışanların algıları ile şekillenen örgütsel güven ve destek, söz konusu örgütsel faktörler arasında yer almaktadır (Taş, 2012).

Örgütsel güven, çalışanların istek ve ihtiyaçlarının karşılandığına, örgüt içi adaletin sağlandığına ve örgütün çalışan odaklı yönetim yapısına sahip olduğuna yönelik algısı ile şekillenmektedir (Neves ve Caetano, 2006). **Örgütsel destek** ise örgüt değerlerinin çalışanların esenliğini dikkate alması ve onların mutluluklarını artırıcı nitelik taşıması algısı ile oluşmaktadır (Eisenberger vd., 1986). Çalışanların fikirlerinin önemsenmesi, öneri ve şikâyetlerinin dinlenmesi, işle ilgili veya iş dışı her konuda destek görmesi örgütsel güven ve destek algılarını pekiştirmektedir (Tekingündüz, 2012). Kendilerini güvende hisseden ve örgüt desteğini duyumsayan sağlık çalışanları sağlık hizmetinden faydalanan kişilerin tedavi, bakım, teşhis ve kontrol süreçlerini daha özverili ve başarılı bir şekilde tamamlamaktadır (Laschinger vd., 2001). Örgütsel güven ve destek algısı iş tatmini, memnuniyet, işe bağlılık, problem çözme yeteneği, risk alma davranışı gibi olumlu yansımalar sayesinde sunulan sağlık hizmetinin kalitesi artmaktadır (Nyhan, 2000). Odak noktası insan olan sağlık sektöründe, sağlık çalışanlarının örgütsel güven ve destek algısının güçlü olması, örgüt amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek için istekli olarak çaba gösterilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple örgütsel güven ve destek üzerinde durulması gereken önemli konular arasında yer almaktadır.

Kaynakça

Akalın, E.H. (2005). Yoğun Bakım Ünitelerinde Hasta Güvenliği, Yoğun Bakım Dergisi, 5(3), 141–146.

Akyan, E. (2007). "Algılanan Örgütsel Destek İle Örgütsel Güven ve Tükenme Davranışı Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 25-27 Mayıs 2007. Sakarya: Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Alaszweski, A. (2003). Risk, Trust and Health. Editorial Health. Risk and Society, 5 (3), 235-240.

Allen, L., Shore M. ve Griffeth, Rodger W. (2003). The Role of Perceived Organizational Support and Supportive Human Resource Practices in the Turnover Process, Journal of Management, 29(1), 99-118.

Altuntaş, S. (2008). Hemşirelerin Örgütsel Güven Düzeyleri İle Kişisel Mesleki Özellikleri Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki, T.C. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Ateş, M., Fikret, M., Sani , İ. ve Turgut, H. (2017). The Indirect Effect of Organizational Prestige on the Effect of Organizational Trust and Organizational Support on Organizational Identification, European Journal of Business and Management, 9(18), 103-117.

Bilgili, E. ve Ecevit, E. (2008), Sağlık Hizmetleri Piyasasında Asimetrik Bilgiye Bağlı Problemler ve Çözüm Önerileri, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 11 (2), 201-228.

Boe, T. A. (2002). Gaining and/or Maintaining Employee Trust Within Service Organizations, The Graduate School University of Wisconsin-Stout, Doctoral Dissertion, The United States of America.

Calnan, M. ve Rowe, R. (2005). *Trust relations in the 'new' NHS: theoretical and methodological challenges.* Taking Stock of Trust' E.S.R.C Conference. https://www.kent.ac.uk/scarr/events/Calnanand%20Rowe%20paper.pdf, Erişim Tarihi: 03.07.2016.

Carnavale, D.G. ve Wechsler, B. (1992). Trust in the Public Sector, Individual and Organizational Determinants. *Administration and Society, 23 (4)*, 471–494.

Caudron, S. (2003). Rebuilding Employee Trust.*Workforce Management*, 82, 124-128.

Cropanzano, R., Howes, J. C., Grandey, A. A. ve Toth, P. (1997). The Relationship of Organizational Politics and Support to Work Behaviors, Attitudes, and Stress, *Journal of Organizational Behavior*, 22, 159– 180.

Cummings, L. L. ve Bromiley, P. (1996). The organizational trust inventory (OTI). *Trust in organizations: Frontiers of theory and research*, *302*(330), 39-52.

DeFrank, R. Ve Ivancevich, J. (1998). Stress On The Job: An Executive Update, *Academy of Management Executive*, 12 (2), 55-66.

Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 139-150.

Doney, P., Cannon, J. Ve Mullen, M. (1998). Understanding the Influence Of National Culture on the Development of Trust, *Academy of Management Review*, 23 (4), 601-620.

Durukan, S., Akyürek, Ç., Coşkun, E. (2010). Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme ve Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3).

Eğriboyun, D. (2015). The Relation Between Organizational Trust, Organizational Support and Organizational Commitment, *African Journal of Business Management*, 9(4), 134-156.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support, *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-521.

Erdem, F. (2003). *Sosyal Bilimlerde Güven*, Ankara: Vadi Yayınları.

Erdoğan, N. (2017). Tıbbi hatalarla örgütsel güven arasındaki ilişki. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Firth-Cozens, J. (2001). Cultures for Improving Patient Safety Through Learning: The Role of Teamwork. *Quality in Health Care, 10 (2),* 26–31.

Firth-Cozens, J., Firth, R.A. ve Booth, S. (2003). Attitudes to and Experiences of Reporting Poor Care. *Clin1ical Governance: An International Journal, 8 (4)*, 331- 336.

Gilson, L., Palmer, N. ve Schneider, H. (2005). Trust and Health Worker Performance: Exploring Aconceptual Framework Using South African Evidence. *Social Science and Medicine, 61 (7),* 1418-1429.

Gün, İ., Söyük, S. (2017). Sağlık Kuruluşlarında Örgüt İklimi ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki, *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi,* (1), 40-48.

Gürbüz, R. (2012). Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık İlişkisi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Hall, M., Dogan, E., Zheng, B. ve Mishra, A. (2001). Trust in Physicians and Medical Institutions. Does İt Matter? *The Milbank Quarterly, 79 (4),* 613-639.

Hart, K. M. (1988). A Requisite For Employee Trust: Leadership Psychology. *Journal of Human Behavior*. 25, 1-7.

Hosmer, L., T. (1995). Trust: The Connecting Link Between Organizational Theory and Philosophical Ethics, *Academy of Management Review*, 20, 379-403.

Huff, L. ve Kelley, L. (2003). Levels Of Organizational Trust in Individualist Versus Collectivist Societies: A Seven-Nation Study, *Organization Science*, 14, 81-90.

JCI (Joint Commission International). (2006). Sentinel Event Statistics. [Erişim tarihi: 20.05.2022]. Erişim: www.jointcommission.org/Library/

JCI (Joint Commission International). (2003). *Uluslararası Birleşik Komisyon Hastaneler için Akreditasyon Standartları*. Second Edition, USA.

Jones, G. ve George, J. (1998). The Experience And Evolution of Trust: Implications for Cooperation and Teamwork, *Academy of Management Review*, 23 (3), 531-546.

Joseph, E.E. ve Winston, B.E. (2005). A Correlation of Servant Leadership, Leader Trust, and Organizational Trust, *Leadership & Organization Development Journal, 26 (1),* 6.

Karataş, M. ve Yakıncı, C. (2010). Tıbbi hata nedenleri ve çözüm yolları. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 17(3), 233-236.

Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2010). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, Siyasal Kitapevi, Ankara.

Kayabeyoğlu İ. (2000). Tıbbi uygulama hataları ve adli tıp açısından incelenmesi, T.C. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Kumral B. ve Özdeş T. (2013). Tekirdağ ilindeki hekimlerin tıbbi uygulama hatalarına (malpraktis) bakışı ve değerlendirmeler. *Uluslararası Temel ve Klinik Tıp Dergisi*, 1(2):83–93.

Laschinger, H. S., Shamian,J. ve Thomson, D. (2001). Impact of Magnet Hospital Characteristics On Nurses' Perceptionsof Trust, Burnout, Quality of Care, and Work Satisfaction, *Nursing Economics*, 19, 209–219.

Mayer, R.C., Davis, J.H. ve Schoorman, F.D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review, 20 (3),* 709-734.

McAllister, D. J. (1995). Affect- and Cognition-Based Trust as Foundations for Interpersonal Cooperation in Organizations, *Academy of Management Journal*, 38, 24-59

Mishra, J. ve Morrissey, M. (1990). Trust in employee/employer relationships: a survey of west Michigan managers. *Public Personnel Management*, 19(4), 443- 486.

Moorman, R. H., Blakely, G. L. ve Niehoff, B. P. (1998). Does Perceived Organizational Support Mediate the Relationship Between Procedural Justice and Organizational Citizenship Behavior?, *Academy of Management Journal*, 41, 351–357.

Neves, P. ve Caetano, A. (2006). Social Exchange Processes in Organizational Change: The Roles of Trust and Control. *Journal of Change Management, 6 (4),* 351-364.

Nyhan, R. C. (2000). Changing the Paradigm: Trust and its Role in Public Sector Organizations, *The American Reciew of Public Administration*, 30, 87-109.

Özdaşlı, K. ve Yücel, S. (2010). Yöneticiye Bağlılıkta Yöneticiye Güvenin Etkisi Yapısal Eşitlik Modeli ile Bir Analiz. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (1),* 67-83.

Özdemir, B., Özcan, H. M. ve Yalçınkaya, A. (2019). Algılanan Örgütsel Destek ve Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Aracı Rolü: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 706-724.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 109-126.

Özkan, Ş. (2018). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık ilişkisinin hemşireler açısından incelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Uygulama Hastanesi örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Özyılmaz, A. (2010). Vertical Trust in Organizations: A Review of Empirical Studies Over The Last Decade. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (13),* 1-28.

Perry, R. W. ve Mankin L. D. (2007). Organizational trust, trust in the chief executive and work satisfaction. *Public Personnel Management*, 36(2), 165-179.

Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of the Literature, *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-703.

Settoon, Randall P., Bennett, Nathan ve Liden, Robert C. (1996). Social Exchange in Organizations: Perceived Organizational Support, Leader-Member Exchange, and Employee Reciprocity, *Journal of Applied Psychology*, 81, 219–227.

Shockley-Zalabak, P., Ellis, K. Ve Winograd, G. (2000). Organizational Trust: What it Means, Why it Matters, *Organizational Development Journal*, 18 (4), 35-49.

Sikorska-Simmons, E. (2005). Predictors of Organizational Commitment Among Staff in Assisted Living. The Gerontologist, 45 (2), 196-205.

Taş, Ö. (2012), Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Güven ve İş Doyumu Arasındaki İlişki: Özel Bir Hastane Örneği, T.C. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tekingündüz, S. (2012). Örgütsel Bağlılık Üzerinde Örgütsel Güven ve İş Tatminin Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Tüysüz, M. (2015). Effects Of Percieved Organizational Trust On Employee Motivation: An Application On Retail Store Employees. T. C. Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Türe, A. ve Yıldırım, A. (2018). Algılanan Örgütsel Destek Ölçeğinin Hemşirelikte Geçerlik ve Güvenirliği. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *5*(1), 9-18.

Tüzün, İ. K. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri, *Karamanoğlu Mehmetbey İ.İ.B.F Dergisi*, 13, 93-118.

Wayne, Sandy J., Shore, Lynn M. ve Liden, Robert C. (1997). Perceived Organizational Support and LeaderMember Exchange: A Social Exchange Perspective, *Academy of Management Journal*, 40, 82–111.

Whitener, E.M. (1997). The Impact of HR Activities on Employee Trust. *Human Resource Review, 7 (4),* 389-404.

Zagenczyk, T. J. (2006). A Social Influence Analysis Of Perceived Organizational Support, Unıversıty Of Pıttsburgh Katz Graduate School Of Business Doctoral Dissertation, USA.

BÖLÜM 4

SAĞLIK ÇALIŞANLARI VE İŞ-YAŞAM DENGESİ YÖNETİMİ

Pınar Sarp

Giriş

Günümüzde bir çalışanın kişisel ve profesyonel yaşamı arasındaki ilişki gittikçe önem kazanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışanın ailesine, örgütüne ve topluma karşı çeşitli sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ise çalışanların mental ve psikolojik sağlığı için önemlidir.

Her mesleğin de doğası gereği farklı koşulları ve zorlukları bulunmaktadır. Sağlık sektörü de bu zorlukların oldukça fazla olduğu sektörler arasındadır. Sağlık hakkının ertelenemez oluşu ve yerine bir başka hizmetin konulamayışı, sağlık çalışanlarının çalışma saatlerini diğer çalışanlardan ayırmaktadır. Sağlık hizmetleri, bireye has, karmaşık, değişken ve acil olma özelliği taşımaktadır. Özellikle sağlık hizmetinin gerekli olduğu herhangi bir zamanda hizmet vermek için çalışanın fiziksel olarak hazır bulunması bu duruma örnek olarak verilebilir (Shivakumar ve Pujar, 2017).

Buradan hareketle, bu araştırma yaşadıkları zorluklar sebebiyle sağlık kurumları çalışanlarının iş yaşam dengesine odaklanmaktadır. Sağlık kurumları çalışanları mesai saatleri ve günleri dışında çalışmak zorunda olan, hayati önem taşıyan rol ile sorumlulukları bulunan, zamanla yarışan, yoğun stres altında çalışmak zorunda olan bir örneklemi ifade etmektedir (Bilazer vd., 2008). Bu nedenle, bireylerin sağlığını ve refahını geliştirmekten sorumlu sağlık sektöründe iş yaşam dengesini kurmak kritik bir konudur ve ele alınması elzem nitelik taşımaktadır. Özellikle sağlık sektörü çalışanlar üzerindeki baskı ve iş yükü, iş gücü temininde de sorunlar yaratmaktadır. Çalışanların daha uzun saatler çalışmaları veya ek sorumluluklar alması nedeniyle iş yaşam dengesi olumsuz etkilenebilmektedir. Bu bağlamda ABD'de medikal ve idari personelin örneklemini oluşturduğu bir has-

Kaynakça

Allen, T. D., Cho, E. ve Meier, L. L. (2014). Work–Family Boundary Dynamics. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 99–121.

Apaydın, Ç. (2011). Öğretim üyelerinin işe bağımlılık düzeyi ile iş-yaşam dengesi ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişki", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Arima, M. (2016). Career' or 'Family'? Increasing Work–Life Balance Satisfaction among Japanese Physicians with and without Children, *Diversity and Equality in Health and Care*, 13(4), 290-291.

Ashforth, B. E., Kreiner, G. E., ve Fugate, M. (2000). All in A Day's Work: Boundaries and Micro Role Transitions. *The Academy of Management Review*, 25 (3), 472–491.

Babore, A., Lombardi, L., Viceconti, M. L., Pignataro, S., Marino, V., Crudele, M., Candelori, C., Bramanti, S. M. ve Trumello, C. (2020). Psychological Effects Of The COVID-2019 Pandemic: Perceived Stress And Coping Strategies Among Healthcare Professionals. *Psychiatry Research*, 293, 1–6.

Baki S. ve Piyal B. (2020). Work-Family Conflict As Regard To Healthcare Workers İn Extraordinary Situations Such As Covid-19 Pandemic, *Health and Community Special Issue*, 119- 123.

Barnett, T, Namasivayam, P & Narudin, D 2010, 'A critical review of the nursing shortage in Malaysia', International Nursing Review, 57(1)1: 32-53.

Biddle, B.J. (1986). Recent Developments In Role Theory. *Annual Rewiev Sociology*. 12: 67-92**.**

Bilazer, FN., Konca, GE., Uğur, S., Uçak, H., Erdemir, F., Çıtak, E. (2008). Türkiye'de Hemşirelerin Çalışma Koşulları. Türk Hemşireler Derneği Yayınları, Ankara.

Cho, J., Laschinger, H.K.S. and Wong, C. (2006), "Workplace empowerment, work engagement and organizational commitment of new graduate nurses", Nursing Leadership, 19(3): 43-60.

Cortese, C.G., Colombo, L. and Psicologia, D. (2010), "Determinants of nurses job satisfaction : the role of work – family conflict, job demand, emotional charge and social support", Journal of Nursing Management, 18: 35-43.

Çetintepe, S. P. ve İlhan, M.N. (2020). COVİD-19 Salgınında Sağlık Çalışanlarında Risk Azaltılması, Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 4 (50), 50-54.

Dai, Y., Hu, G., Xiong, H., Qiu, H. ve Yuan, X. (2020). Psychological Impact of the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Outbreak On Healthcare Workers İn China, *medRxiv,* 2, 624–646.

Dousin, O., Collins, N. ve Kler, B.K. (2019). Work-Life Balance, Employee Job Performance and Satisfaction among Doctors and Nurses in Malaysia, *International Journal of Human Resource Studies*, 9 (4), 306-319.

Edwards,J.R. ve Rothbard,N. P. (2000). Mechanisms Linking Work and Famıly: Clarifying the Relatıonshıp Between Work and Family Constructs. *Academy of Management,*25(1),178-199.

Ekici, T. ve Özçelik, Z. (2011). *Hekimlerin Çalışma Süresi, Nöbet, Fazla Çalışma Ücreti, Dinlenme ve İzin Hakları*. 1. Baskı, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Gandi, J. C., Beben, W. W. and Gyarazama, Y. (2011), "Nurse's roles and the mediating effects of stress on job performance in low and developing economies", Psychology , 2(4): 323-330.

Grzywacz, J. G. ve Carlson, D.S. (2007). Conceptualizing Work—Family Balance: Implications for Practice and Research, *Advances in Developing Human Resources* 9(4), 455-471.

Guest, E. D. (2002). Perspectives on the Study of Work-life Balance. *Social Science Information*, 41(2): 255-279.

Hannan, F. M., Ashrafi, D.M. ve Sarker, M.A.R. (2019). Work-Life Balance, Employee Job Performance and Satisfaction Among Doctors and Nurses in Malaysia, *Journal of Health and Social Sciences*, 2(3), 410-421.

Konrad, A. ve Mangel, R. (2000). The Impact of Work-Life Programs on Firm Productivity, *Strategic Management Journal*, 21, 1225-37.

Koruca, H. İbrahim ve Boşgelmez, G. (2018). İş Yaşam Dengesi ve Esnek Çalışma Sisteminin Çalışan Memnuniyetine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Sdü Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(4), 32-37.

Kuzulu, E., Kurtuldu, S. ve Özkan, G. V. (2013). İş Yaşam Dengesi ile Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(1), 88–127.

MacInnes, J. (2006). Work–Life Balance in Europe: A Response to the Baby Bust or Reward for the Baby Boomers, *European Societies*, 8 (2), 223-249.

McGinnity, F. ve Whelan, C. T. (2009). Comparing Work-Life Conflict in Europe: Evidence From The European Social Survey, *Social Indicators Research*, 93 (3), 433-444.

McIntosh, B., McQuaid, R. ve Munro, A. (2015), The Impact of Gender Perceptions and Professional Values on Women's Careers in Nursing, *Gender in Management: An International Journal*, 30 (1), 26-43.

Merton,K R.(1957). The Role-Set: Problems in Sociological Theory, *The British Journal of Sociology*,8 (2),105-120.

Moore, F. (2007). Work-Life Balance: Contrasting Managers and Workers in an MNC, *Employee Relations*, 29(4), 385-399.

Naithani, P. (2010), "Overview of work-life balance discourse and its relevance in current economic scenario", Asian Social Science, 6(6): 148-155.

Parida S, Aamir A, Alom J., Rufai, T.A. ve Rufai, S. R. (2021). British Doctors' Work–Life Balance And Home-Life Satisfaction: A Cross-Sectional StudY. *Postgraduate Medical Journal*. 117-123.

Razak, A. Z. A. A., Yunus, N. K. Y., ve Nasarudin, A. M. (2011). The Impact of Work Overload and Job İnvolvement on Work-Family Conflict among Malaysian Doctors, *Labuan e-Journal of Muamalat and Society*, 5, 1-10.

Roberts, K. (2007). Work-Life Balance – The Sources of the Contemporary Problem and the Probable Outcomes, *Employee Relations*, 29(4), 334-351.

Shivakumar, K. N. ve Pujar, V. (2018). Work Life Balance in the Health Care Sector, Amity Journal of Healthcare Management, 1(2), 45-54.

Sibbald, B., Enzer, I., Cooper, C., Rout, U., ve Sutherland, V. (2000). GP Job Satisfaction İn 1987, 1990 And 1998: Lesson for the Future?, *Family Practice*, 17(5), 364-71.

Suifan, S. T., Abdallah, B. A. ve Diab, H. (2016). The Influence of Work Life Balance on Turnover Intention in Private Hospitals: The Mediating Role of Work Life Conflict, *European Journal of Business and Management*, 8(20), 126-139.

Talreja, M. (2017). Women Entrepreneurship and Work Life Balance, *Global Journal of Human-Social Science H Interdisciplinary*, 17(6), 1-13.

Tuğsal, T. (2017). İş-Yaşam Dengesi, Sosyal Destek ve Sosyo-Demografik Faktörlerin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yamazaki, Y., Uka, T., ve Marui, E. (2017). Professional Fulfillment and Parenting Work-Life Balance in Female Physicians in Basic Sciences And Medical Research: A Nationwide Cross-Sectional Survey Of All 80 Medical Schools in Japan. *Human Resources For Health*, 15(1), 15- 65.

Yıldırımalp, S., Öner, M. ve Yenihan, B. (2014). Hemşirelerin İş-Aile Çatışması ve Yaşam Tatmini Düzeyleri: Demografik Özellikler Açısından Bir Değerlendirme, Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 165–182.

BÖLÜM 5

SAĞLIK KURUMLARINDA PERSONEL GÜÇLENDİRME

Emine Sever

Giriş

Yirminci yüzyılın ortalarında, kurumsal yönetimin (Corporate Governance) önemli teorisyenleri (Argyris, 1957; Likert, 1961; McGregor, 1960), o dönemin geleneksel hiyerarşik ve otoriter yönetim anlayışlarını eleştirerek, daha demokratik ve katılımcı yaklaşımlara çağrıda bulunmuşlar ve örgüt çalışanlarının karar alma mekanizmalarına dâhil olmalarının öneminden bahsetmişlerdir. Daha sonraki yıllarda bu anlayışın izinden giden araştırmacılar (Bennis, 1991) hızlı, sürekli değişen ve kaotik iş ortamlarının; yaratıcı, esnek düşünen ve yüksek motivasyonlu çalışanlar gerektirdiği; bunun da ancak daha fazla özerkliğe, kararlara katılımlarına imkânı verilerek sağlanabileceğini savunmuşlardır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise daha katılımcı yönetim uygulamaları popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bu konuda Bowen ve Lawler (1995), katılımcı yönetim anlayışının yeni yorumu olan çalışanların güçlendirilmesini ön plana çıkartmışlardır. Bir başka ifadeyle personel güçlendirme teorisyenleri, bireyi örgütsel işleyişin odağına yerleştirir ve örgüt hedeflerine ulaşmada en uygun eylemleri gerçekleştirmesi için onu "güçlendirmeye" çalışır (Potterfield, 1999).

İşletmelerin üretim faktörleriyle bir bütün olduğu, değişen koşullarla mücadele edebilmesi ve sürdürülebilir şekilde rekabet edebilmesi için kaynaklarını verimli şekilde kullanması gerektiği göz önünde alındığında, en önemli faktörün insan kaynağı olacağı aşikârdır. Çünkü, diğer tüm faktörlerin etkin olabilmesi, insan kaynağının gücüyle ilintilidir (Özer ve Özdoğan, 2019). Bu gücü artırma araçlarının başında personel güçlendirme uygulamaları gelmektedir.

Personel güçlendirme, çalışanların motivasyonlarını artırdıkları, bilgi ve deneyimlerine güvenlerinin arttığı, inisiyatif kullanarak eyleme geçme arzusu duydukları, olayları kontrol edebileceklerine inandıkları ve örgütün amaçlarına uy-

Kaynakça

Acar, S. (2022). Örgütlerde Yeşil İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi. Ankara: İksad.

Ahmad, N., & Oranye, N. O. (2010). Empowerment, job satisfaction and organizational commitment: a comparative analysis of nurses working in Malaysia and England. Journal of Nursing Management, 18(5), s. 582–591.

Alrige, M., Alshahrani, F., Alharbi, A., Aljuhani, N., & Aldini, N. (2022, July-September). The Effects of Empowerment on Health Care Worker Performance During the COVID-19 Pandemic in Saudi Arabia. Quality Management in Health Care, 31(3), 143-148.

Altındiş, S., & Özutlu, H. (2011). Psikolojik Güçlendirme ve Güçlendirmeyi Etkileyen Faktörler: Türkiye'deki Devlet Hastanelerinde Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), s. 161-191.

Argyris, C. (1957). Personality and Organization; The Conflict Between System and The Individual. New York: Harper & Brothers.

Arslan, B., Karakaya, A., & Araşkal, S. (2020). Personel Güçlendirme ve Yönetim Tarzı İlişkisi. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi, (s. 32-42). Kastamonu.

Babin, B. J., & Boles, J. S. (1996). The Effect of Perceived Co-Worker Involment and Supervisior Support on Service Provider Role Stress, Performance and Job Satisfaction. Journal of Retailing, 72(1), s. 57-75.

Barutçugil, P. D. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayınları.

Bennis, W. (1991). Managing the Dream: Leadership in the 21st Century. 49(1), s. 22–28.

Birinci, M. (2022). Sosyal Hizmet Örgütlerinde Personel Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi. Toplumsal Politika Dergisi, 3(1), 101-117.

Block, P. (1986). The Empowered Manager. San Francisco, CA: Jossey Bass.

Bowen, D. E., & III, E. E. (2006). The Empowerment of Service Workers: What, Why, How, and When. D. Mayle içinde, Managing Innovation and Change (3rd Edition) (s. 155-169). London: SAGE Publications.

Bowen, D. E., & Lawler, E. E. (1992). The Empowerment of Service Workers: What, Why, How, and When. Sloan Management Review, 33(3), s. 31-39.

Bowen, D. E., & Lawler, E. E. (1995, Summer). Empowering Service Employees. Sloan Management Review, s. 73.

Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1988, July). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. he Academy of Management Review, 13(3), s. 471-482.

Çavuş, M. F., & Demir, Y. (2010). Personel Güçlendirme ve Tükenmişlik: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. II. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Bİldiriler Kitabı (s. 216-222). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Daft, R. L. (2007). Organization Theory and Design, 9Th Edition . Mason, OH: Thomson Higher Education.

Darıcan, Ş. (2019, Mayıs). Hastanelerde Personel Güçlendirmenin İş Tatmini, Yöneticiye Güven ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Buna Yönelik Bir Araştırma (Doktora Tezi). İstanbul.

Doğan, S. (2006). Personel Güçlendirme Rekabette Başarının Anahtarı (2. b.). İstanbul: Kare Yayınları.

Durukan, S., Akyürek, Ç., & Coşkun, E. (2010). Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme Ve Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3), s. 411-434.

Er, F., & Altuntaş, S. (2014). Hemşirelikte Personel Güçlendirme. Journal of Health and Nursing Mangement(3), s. 155-160.

Erdoğan, B., & Üler, E. (2022). Sağlık Kurumlarında Liderlik, Motivasyon ve Performans. Ankara: İKSAD.

Hauck, A., Griffin, M. T., & Fitzpatrick, J. J. (2011). Structural empowerment and anticipated turnover among critical care nurses. 19(2), s. 269–276.

Honold, L. (1997). A Review Of The Literature On Employee Empowerment. Empowerment In Organizations, 5(4), 202-212.

Höpfl, H. (1994). Empowerment and the Managerial Prerogative. Empowerment in Organizations, 2(3), 39-44.

İlusu, İ. (2012). Personel Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Niğde.

Kanter, R. M. (1979). Power Failure In Management Circuits. Harvard Business Review, 57(4), s. 65-75.

Kanter, R. M. (1993). Men and Women of the Corporation ((2nd ed.). New York: Basic Books.

Karahan, A. (2009). İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesine Katkısı Açısından Personel Güçlendirme Yaklaşımı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Hastanesi Örneği. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), s. 95-114.

Karahan, A. (2009). İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesine Katkısı Açısından Personel Güçlendirme Yaklaşımı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Hastanesi Örneği. Sosyal Bilimler, s. 95-114.

Karahan, A., & Yılmaz, H. (2010). Örgütsel öğrenme, personel güçlendirme ve takım performansı arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(24), s. 136-156.

Koçel, T. (2013). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Laschinger, H. K. (2012, January). Conditions for Work Effectiveness Questionnaire I and II User Manuel. Canada.

Laschinger, H. K., Finegan, J. E., Shamian, J., & Wilk, P. (2004). A Longitudinal Analysis of the Impact of Workplace Empowerment on Work Satisfaction. Journal of Organizational Behavior(25), s. 527–545.

Laschinger, H. K., Finegan, J., Shamian, J., & Wilk, P. (2001). Impact Of Structural And Psychological Empowerment On Job Strain In Nursing Work Settings-Expanding Kanter's Model. Journal Of Nursing Administration, 31(5), 260–272.

Laschinger, H. K., Gilbert, S., Smith, L. M., & Leslie, K. (2010). Towards a comprehensive theory of nurse/patient Empowerment: Applying Kanter's Empowerment Theory to Patient Care. Journal of Nursing Management, 2010(18), 4–13.

Laschinger, H. K., Sabiston, J. A., & Kutszcher, L. (1997). Empowerment and Staff Nurse Decision Involvement in Nursing Work Environments: Testing Kanter's Theory of Structural Power in Organizations. Research in Nursing & Health, 20(4), s. 341–352.

Leggat, S. G., Bartram, T., Casimir, G., & Stanton, P. (2010, October-December). Nurse Perceptions of the Quality of Patient Care: Confirming the Importance of Empowerment and Job Satisfaction. Health Care Manage Review, 35(4), s. 355- 364.

Likert, R. (1961). New Patterns of Management. Inc: McGraw-Hill.

McGregor, D. M. (1960). The Human Side of Enterprise. New York: McGraw-Hill.

Moore, L. G., Hopkins, W. E., & Hopkins, S. A. (1998). Quality and Empowerment Programs: Dual Paths to Customer Satisfaction? Managing Service Quality, 133-141.

Ongori, H. (2009). Managing Behind The Scenes: A View Point On Employee Empowerment. African Journal Of Business Management, 3(1), 009-015.

Özer, E., & Özdoğan, O. N. (2019). Personel Güçlendirmenin İşgörenlerin İş Performansına Etkisi: Afyonkarahisar Örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(2), s. 1205-1224.

Öztürk, H. (2010). Yoğun Bakımlarda Çalışan Hemşirelerin Güçlendirme Algısı ve Ortamı Güçlendirme Açısından Değerlendirmeleri. Ankara: T.C Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Potterfield, T. A. (1999). The Business of Employee Empowerment:Democracy and Ideology in the Workplace. Wesport, Connecticut, London: Quorum Books.

Psoinos, A., Kern, T., & Smithson, S. (2000). An Exploratory Study of Information Systems in Support of Employee Empowerment. Journal of Information Technology(15), s. 211-230.

Randolph, A. W. (1995). Empowerment Is Not About Increasing The Power of Employees. Harvard Business Review(January-February), s. 38-31.

Russ, D. E. (1995). Empowerment: A Matter of Degree-Executive Commentary. Academy of Management Elxecutive, 9(3), 21-29.

Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. Academy of Management Journal, 38(5), s. 1442-1465.

Stephanie Gilbert, H. K., & Leiter, M. (2010). The Mediating Effect of Burnout on the Relationship Between Structural Empowerment and Organizational Citizenship Behaviours. Journal of Nursing Management, 18(3), s. 339–348.

Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An Interpretive Model of Intrinsie Task Moivation. Academy of Management Review, 15(4), s. 666-681.

Tolay, E., Surgevil, O., & Topoyan, M. (2012, October). Akademik Çalışma Ortamında Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılık ve İş Doyumu Üzerindeki Etkileri. Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review), 12(4), 449-449.

Wilkinson, A. (1998). Empowerment: Theory and Practice. Personnel Review, 27(1), s. 40-56.

Wong, C. A., & Laschinger, H. K. (2012). Authentic leadership, performance, and job satisfaction: the mediatingrole of empowerment. Journal of Advanced Nursing, 69(4), s. 947–959.

Yoon, M. H., Beatty, S. E., & Suh, J. (2001). The Effect of Work Climate On Critical Employee And Customer Outcomes: An Employee-Level Analysis. International Journal of Service Industry Management, 12(5), s. 500-521.

Yüksel, O., & Adıgüzel, O. (2015). Kamu Hastaneleri Birliği kapsamında Yer Alan Sağlık Kurumlarında Çalışanlar Açısından Personel Güçlendirmenin İş Tatmini ve İş Motivasyonu Üzerine Etkilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), s. 1019-1027.

BÖLÜM 6

SAĞLIK KURUMLARINDA STRES: KOVİD-19 ETKİLERİ

Artür Yetvart Mumcu

Giriş

Çalışma hayatının bir parçası olarak kabul edilen stres, son yıllarda etkilerini arttırarak pandemi özelliklerini taşıyan bir tehdit hâlini almıştır. Teknolojik gelişmeler ve iş yapış yöntemlerindeki değişimler bu olumsuz etkide önemli unsurlardır. Bu durum örgütlerde büyük sorunlara kaynak oluşturma potansiyeline sahiptir. Ülkeler ve işletmeler bu durumun yarattığı olumsuzluklarla baş etmek ve üstesinden gelmek için çeşitli stratejiler oluşturmaya çalışmaktadır (Sharma vd., 2021).

Stres, çeşitli farklı unsurlardan doğabilen ve bireyin yaşamı boyunca tecrübe ettiği, çoğu zaman olumsuz etkileri ile bahis olan bir durumdur. Bu durum bireyleri etkilediği gibi örgütleri hatta toplumları dahi etkilemektedir. Stresin etkileri birçok unsur ile artmakta veya azalabilmektedir. Tüm dünyayı saran Koronavirüs hastalığı-2019 (Kovid-19) da son dönem etkiler arasında özellikle yer almaktadır (Boyraz & Legros, 2020).

1915 yılında İspanyol gribi pandemisinde yaşanan grip fobisi gibi toplumlarda Kovid-19 sürecinde de benzer bir korku ve stres oluşmuştur. Virüsün kişiye veya sevdiklerine bulaşma riski başta olmak üzere doğrudan veya dolaylı birçok endişe yaratacak düşünceler doğmuştur. Sağlık kaynaklı endişelerle birlikte işini kaybetme, maddi kaygılar, alışkanlıklardan vazgeçme, sosyal sınırlılıklar gibi unsurlar da yine stres yaratan unsurlar olmuştur (Salari vd., 2020). Söz konusu stres o kadar önemli etkiler yaratmıştır ki konu ile ilgili gerçekleştirilen birçok bilimsel araştırma neticesinde "kovid stres sendromu" ve "koronafobi" gibi kavramlar ortaya konulmuştur (Taylor, 2021). Bu kavramlarla ilgili ölçekler geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Campo-Arias vd., 2020).

Kaynakça

Afşar, F., Erdoğan, H., İbrahimoğlu, Ö., Şaylan, B., & Köksal, Ö. (2021). COVİD-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının İş Stresi Ve Örgütsel Destek Algıları. *Gevser Nesibe Journal Of Medical And Health Sciences*, *6*(14), 89–96.

Aldoğan, E. U., & Aykora, D. (2017). Sağlık kurumları çalışanlarında örgütsel stres ve zaman yönetimi incelemesi: Bitlis ili örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 41–56.

Arslan, M., Atan, S. G., & Palalı, İ. (2021). COVID-19 Salgınında Sağlık Çalışanlarının Stres Algı Düzeyinin Kas İskelet Sistemi Ağrılarına Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, *12*(43), 106–113.

Atasoy, A., & Yorgun, S. (2013). Sağlık çalışanlarında iş gerilimi ve iş stres düzeyinin değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *6*(2), 71–88.

Bakan, İ., Doğan, İ. F., Yılmaz, Y. S., & Oğuz, M. (2018). Sağlık Personellerinde presenteism algısının stres ve performans üzerindeki etkisi: Bir alan araştırması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *66*(2), 373–386.

Biggs, A., Brough, P., & Drummond, S. (2017). Lazarus and Folkman's psychological stress and coping theory. *The handbook of stress and health: A guide to research and practice*, 351–364.

Boyraz, G., & Legros, D. N. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) and traumatic stress: probable risk factors and correlates of posttraumatic stress disorder. *Journal of Loss and Trauma*, *25*(6–7), 503–522.

Bryant, C., Fairbrother, G., & Fenton, P. (2000). The relative influence of personal and workplace descriptors on stress. *British Journal of Nursing*, *9*(13), 876–880.

Bumin, G., Tatlı, İ. Y., Cemali, M., Sevgi, K., & Akyürek, G. (2019). Vardiyalı ve gündüz çalışan sağlık çalışanlarında uyku kalitesi, reaksiyon zamanı, stres ve iyilik halinin karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *6*(3), 170–176.

Camcı, G., & Kavuran, E. (2021). Hemşirelerin İş Stresi Ve Tükenmişlik Düzeyleri İle Meslek Ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *24*(2), 274–283.

Çamkerten, S., Tatar, A., & Saltukoğlu, G. (2020). Sağlık Çalışanlarının Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *7*(4), 257–265.

Campo-Arias, A., Pedrozo-Cortés, M. J., & Pedrozo-Pupo, J. C. (2020). Pandemic-Related Perceived Stress Scale of COVID-19: An exploration of online psychometric performance. *Revista Colombiana de psiquiatria (English ed.)*, *49*(4), 229.

Cebeci, S. P., & Hilal, K. (2021). Corona virüslü hastalara bakım veren hemşirelerde depresyon, anksiyete ve stres düzeyinin belirlenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(1), 46–56.

Çelik, M., & Muhammet, T. (2021). Stres Ve Motivasyon İlişkisi: Kadın Sağlık Çalışanları Örneği. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 43–61.

Ceylan, A., & Ulutürk, Y. H. (2006). Rol belirsizliği, rol çatişmasi, iş tatmini ve performans arasindaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *7*(1), 48–58.

Çınar, F., Es, M., & Bülbüloğlu, S. (2021). COVID-19 Hastalarına Bakım Veren Cerrahi Hemşirelerinin Stres Düzeyleri ve Kaynaklarının İncelenmesi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, *10*(Supp: 1), 85–93.

Clegg, A. (2001). Occupational stress in nursing: a review of the literature. *Journal of nursing management*, *9*(2), 101–106.

Cohen, S., Kessler, R. C., & Gordon, L. U. (1997). *Measuring stress: A guide for health and social scientists*. Oxford University Press on Demand.

Demir, T., & Ergün, K. (2019). Duygusal Zekâ Ve Örgütsel Stres: Osmaniye'de Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Örnek Olay Araştırması. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(1), 1–16.

Demirel, E. T., & Kılıç, G. (2019). *Duygusal zekâ mesleki stres ilişkisinin duygusal emeğin aracılık etkisi bağlamında okunması: Elazığ sağlık çalışanları örneği*.

Demirtürk Selçuk, E., & Demirba, B. C. (2021). COVID-19 Salgınının Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Strese ve Uyku Kalitesi Üzerine Etkisi. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, *13*(3).

Dilaver, İ., Şahin, K., Somuncu, B. P., Topbaş, M., Beyhun, N. E., & Turhan, S. (2021a). Sağlık Çalışanlarının Covid-19' a Yönetlik Tutum, Endişe ve Stres Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Nobel Medicus*, *30*, 38.

Dilaver, İ., Şahin, K., Somuncu, B. P., Topbaş, M., Beyhun, N. E., & Turhan, S. (2021b). Sağlık Çalışanlarının Covıd-19'a Yönelik Tutum, Endişe Ve Stres Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Nobel Medicus*, *30*, 38.

Douglas, M. K., Meleis, A. I., Eribes, C., & Kim, S. (1996). The work of auxiliary nurses in Mexico: stressors, satisfiers and coping strategies. *International Journal of Nursing Studies*, *33*(5), 495–505.

Erşan, E. E., Yıldırım, G., Doğan, O., & Doğan, S. (2013). Sağlık çalışanlarının iş doyumu ve algılanan iş stresi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *14*(2), 115–121.

Ertekin, Y. (1993). *Stres ve yönetim*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2000). Stress, positive emotion, and coping. *Current directions in psychological science*, *9*(4), 115–118.

Goldberger, L., & Breznitz, S. (2010). *Handbook of stress*. Simon and Schuster.

Goldstein, D. S., & Kopin, I. J. (2007). Evolution of concepts of stress. *Stress*, *10*(2), 109–120.

Hasan, G., Oktay, E., & Gökçe, H. (2008a). İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti ve Performans arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Akademik Bakış*, *15*.

Hasan, G., Oktay, E., & Gökçe, H. (2008b). İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti Ve Performans Arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Akademik Bakış*, *15*.

Havva, T. E. L., Karadağ, M., Hatice, T., & Aydın, Ş. (2003a). Sağlık çalışanlarının çalışma ortamındaki stres yaşantıları ile başetme durumlarının belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, *5*(2), 13–23.

Havva, T. E. L., Karadağ, M., Hatice, T., & Aydın, Ş. (2003b). Sağlık Çalışanlarının Çalışma Ortamındaki Stres Yaşantıları İle Başetme Durumlarının Belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, *5*(2), 13–23.

Hüseyin, E., & Havlioğlu, S. (2019). Suriyeli Sığınmacı Kamplarının Bulunduğu İlçelerde Çalışan Sağlık Personelinin İş Stres Seviyesi: Şanlıurfa Örneği. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *16*(3), 435–442.

Iacovides, A., Fountoulakis, K. N., Kaprinis, S., & Kaprinis, G. (2003). The relationship between job stress, burnout and clinical depression. *Journal of affective disorders*, *75*(3), 209–221.

Jerusalem, M. (1993). Personal resources, environmental constraints, and adaptational processes: The predictive power of a theoretical stress model. *Personality and Individual Differences*, *14*(1), 15–24.

Kabahaliloğlu, K., Gügerçinoğlu, E., & Barut, T. (2019). Acil ve afetlerde sağlık hizmetleri çalışanlarının algılanan aidiyet, algılanan stres ve problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Journal of ADEM*, *1*(2), 5–19.

Koç, S., Özkul, A. S., Özdemir-Ürkmez, D., Özkul-Özel, H., & Çelik-Çevik, L. (2017). Bir sağlık kuruluşunda görev yapmakta olan hemşirelerin stres kaynaklarının ve düzeylerinin analizi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, *33*(2), 68–75.

Krippendorff, K. (1980). *Validity in content analysis*.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.

Luthans, F. (1994). Organizational behaviour (Örgütsel Davranış). *İstanbul, Literatür Yayıncılık*.

Nur, D. (2011). Kamu hastanelerinde çalışan sağlık personelinde iş doyumu ve stres ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *14*(4), 230–240.

Oğlak, S., & Durmaz, E. (2018). The Relationship of stress and workaholism to demographic variables and occupational status in health care workers. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, *4*(2), 112–122.

Orhan, S., & Gümüş, M. (2021). Covid-19 Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının bilgi, uygulama ve stres düzeylerinin incelenmesi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, *7*(2), 70–77.

Özcan, E. M., Ali, Ü., & Çakıcı, A. B. (2014). Sağlık çalışanlarında işe bağlı stres: Konya numune hastanesi saha çalışması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 125–132.

Özdaş, İ., & Kızılkaya, M. (2021). Acil servis hemşirelerinin algıladıkları stres kaynakları: Nitel bir araştırma. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *8*(1), 64–70.

Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde stresin verimlilik ve performansla etkileşimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 271–288.

Öztürk, M., Ertem, G. T., Kotanoğlu, M. S., Erdinç, Ş., & Kınıklı, S. (2021). Covıd-19 Pandemisinde Görev Alan Sağlık Çalışanlarının Algıladıkları Sosyal Desteğin Depresyon, Anksiyete Ve Stres Düzeylerıne Etkisi. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, *54*(1), 70–77.

Park, C. L., Russell, B. S., Fendrich, M., Finkelstein-Fox, L., Hutchison, M., & Becker, J. (2020). Americans' COVID-19 stress, coping, and adherence to CDC guidelines. *Journal of general internal medicine*, *35*(8), 2296–2303.

Polat, Ö. P., & Coşkun, F. (2020). COVID-19 Salgınında sağlık çalışanlarının kişisel koruyucu ekipman kullanımları ile depresyon, anksiyete, stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, *4*(2), 51–58.

Rahe, R. H., & Arthur, R. J. (1978). Life change and illness studies: Past history and future directions. *Journal of human stress*, *4*(1), 3–15.

Rosch, P. J. (1999). Reminiscences of Hans Selye, and the birth of" stress". *International journal of emergency mental health*, *1*(1), 59–66.

Şahin, N. H., & Batigün, A. D. (1997). Bir özel hastahane sağlik personelinde iş doyumu ve stres. *Türk Psikoloji Dergisi*.

Salari, N., Hosseinian-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., Rasoulpoor, S., & Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Globalization and health*, *16*(1), 1–11.

Seago, J. A., & Faucett, J. (1997). Job strain among registered nurses and other hospital workers. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, *27*(5), 19–25.

Selye, H. (1946). Stress without distress. Içinde *Psychopathology of human adaptation* (ss. 137–146). Springer.

Seyhan, F., & Sivuk, D. (2021). Örgütsel Çatışma, Örgütsel Stres, İş Yaşam Kalitesi, İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanlarının Verimliliği Üzerine Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*, *4*, 185–201.

Sharma, K. A., Cooper, C. L., & Pestonjee, D. M. (2021). *Organizational Stress Around the World: Research and Practice*. Routledge.

Taylor, S. (2021). COVID stress syndrome: clinical and nosological considerations. *Current psychiatry reports*, *23*(4), 1–7.

Tokmak, C., Kaplan, Ç., & Türkmen, F. (2011). İş koşullarının sağlık çalışanlarında yol açtığı stres üzerine Sivas' ta bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 49–68.

Topal, A., & Demirkasımoğlu, M. (2020). TC Sağlık Bakanlığı Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) Çalışanlarında Algılanan Stres Düzeyleri Üzerinde Otantik Liderlik Davranışları Etkisinin İncelenmesi: İstanbul İli Örneği. *Dirençlilik Dergisi*, *4*(1), 159–168.

Yıldırım, M., & Solmaz, F. (2022). COVID-19 burnout, COVID-19 stress and resilience: Initial psychometric properties of COVID-19 Burnout Scale. *Death Studies*, *46*(3), 524–532.

Yıldız, E., Çeviker, S. A., Tokur, M. E., Koçak, Ö., Bilgeç, S. B., Yıldırımer, A., & Balcı, C. (2021). Pandemi Servisi ve Yoğun Bakımda Çalışan Sağlık Çalışanlarının Anksiyeteve Stres Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *28*(Özel Sayı 1 (COVID-19 Özel Sayısı)), 19–29.

Yılmaz Karaman, İ. (2021). *COVID-19 pandemisinde görev yapan sağlık çalışanlarında depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres belirtilerinin sosyodemografik ve mesleki değişkenler ile ilişkisi nasıldır?*

BÖLÜM 7

SAĞLIK KURUMLARINDA HASTA VE ÇALIŞAN GÜVENLİĞİ

Ceylan Merve Binici

Giriş

Sağlık hizmetleri bireylerin sağlıklarını korumak, sahip oldukları hastalıkların tanı, tedavi ve bakım süreçlerini yürütmek üzere çeşitli sağlık kurumlarında sağlık çalışanları tarafından verilen hizmetler ile sağlanmaktadır (Odabaşı, 2001). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sağlık alanında çalışanları; *hekimler*; eczacı, biyolog, psikolog, diyetisyen, diş hekimi, fizyoterapist gibi *doğrudan hizmet sunucular*; hemşire ve ebe gibi *sağlık memurları*; radyoloji teknisyeni, ameliyathane ve anestezi teknisyeni, diş teknisyeni, odyoloji teknisyeni, EEG, EKG teknisyeni gibi *teknik elemanlar*; sekreter, temizlik görevlileri, şoför gibi eğitim ve formasyonu bakımından *sağlık personeli olmayan ancak sağlık kurumlarında çalışan* kişiler olmak üzere 5 grupta toplamaktadır. Sağlık çalışanları sağlık kurumlarında görev alarak, hastaların sağlığının korunması, tedavisi ve rehabilite edilmesi gibi sağlık hizmetlerini sunmaktadırlar.

Sağlık kurumları, amaçları gereği dinamik ve kaotik bir yapıya sahiptirler. Sağlık hizmetlerinin sunumunda bu yapıya bağlı olarak hem hasta hem de sağlık çalışanlarının karşılaşabileceği çok ve çeşitli riskler söz konusu olmaktadır. Sağlık kurumları tarafından bu riskleri önlemeye yönelik alınan önlemler hasta ve çalışan güvenliğini sağlamaktadır. Sağlık kurumları hasta ve çalışan güvenliğini sağlamak için bir yandan yasal düzenlemeleri referans alırken diğer yandan hasta ve çalışan güvenliği kavramının örgüt kültürünün bir parçasına hâline getirmektedir. Ülkemizde hasta ve çalışan güvenliğini sağlamak üzere yapılan yasal çalışmalardan bir tanesi Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan Sağlık Hizmet Kalite Standartları'dır (SHKS). Bu standartlar; kurumsal hizmet yönetimi, sağlık hizmetleri yönetimi, destek hizmetleri yönetimi ve tıbbi cihaz yönetimi gibi dört temel boyutu oluştururken beşinci boyut olan hasta ve ça-

Kaynakça

Akarsu, H ve Güzel, M. (2016). Sağlık Sektöründe Tehlike ve Riskler. Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi*, Ankara, 18-34.

Akçapınar M. (2015). İş Sağlığı ve Güvenliği Kapsamında Kalite Yönetimi Uygulanan Hastanelerin Doğumhanelerinde Çalışan Güvenliği ve Çalışan Güvenliğini Etkileyen Nedenler, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlıkta Kalite Geliştirme ve Akreditasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Akgün, S. ve Al-Assaf,A.F. (2007). Sağlık Kuruluşlarında Hasta Güvenliği Anlayışını Nasıl Oluşturabiliriz?, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 3, 42-47.

Altınel L, Köse KÇ, Cihan Altınel E. (2007). Profesyonel Hastane Çalışanlarında Bel Ağrısı Prevalansı ve Bel Ağrısını Etkileyen Faktörler. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 115-120 .

Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı- AİSGA (2007). İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Yeni Ortaya Çıkan Psikososyal Riskler, İSG Bülteni.

Bar, M., Çelik, C., Çelik, Y., (2014). Ofis Çalışmalarında Ergonomik Faktörler ve Çalışanların Verimliliği. *VII. Uluslararası İş Sağlığı Ve Güvenliği Konferansı Bildiri Kitapçığı*, İstanbul, 397.

Bel Caruso C C. (2014). Negative Impacts of Shiftwork and Long Work Hours. Association of Rehabilitation Nurses Rehabilitation Nursing.

Binbay, T. (2006). Kent, İş Stresi ve Akıl Sağlığı. Kent ve Sağlık Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Bursa.

Birliği, T. T. (2008). *Sağlık Çalışanlarının Meslek Riskleri*, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Bozoğlan H. (2015). Acil Serviste Çalışan Güvenliği, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bulut, A. (2016). 112 Acil Durum Ambulanslarında İSG Risklerinin Tespiti ve İSG Rehberi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi, Ankara.

Ceylan, C. (2009). Hastanede Çalışan Hemşirelerin Bildirimlerine Dayalı İş Kazalarının İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Cox, T. ve Griffiths, A. (1995). Work-related stress: Nature and assessment. In *IEE Colloquium on Stress and Mistake-Making in the Operational Workplace*, IET.

Çakır A. (2008). Hasta Güvenliği Kültürü ile Kalite Yönetimi Sistemi Arasındaki İlişkinin Analizi. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ÇASGEM (2016). Sağlık Sektöründe tehlike ve Riskler, Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Ankara

Çelik, G. (2020). Sağlıkta Kalite Yönetimi Bağlamında Çalışanların Hasta ve Çalışan Güvenliği Kültürü Algıları: Özel ve Kamu Hastaneleri Karşılaştırması, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çevik, G. (2018). Hemşirelerin Hasta Güvenliği Tutumunun Hasta Güvenliği Kültürü Üzerine Etkisi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Darcy, A. E., Hancock, L. E. ve Ware, E. J. (2008). A Descriptive Study of Noise in the Neonatal Intensive Care Unit. Ambient Levels and Perceptions of Contributing Factors, *Adv Neonatal Care*, 8(3), 165-175.

Deilkas, E. T. ve Hofoss, D. (2008). Psychometric Properties of The Norwegian Version of The Safety Attitudes Questionnaire (SAQ), Generic version (Short Form 2006). *BBMC Health Services Research*, 8(191), 1-10.

Demir, T. (2014). *Sağlık kurumlarında çalışan güvenliği*, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

DiCuccio, M. H. (2015). The Relationship Between Patient Safety Culture and Patient Outcomes: A systematic review, *Journal of Patient Safety*, 11, 135–142.

Dursun, S., Bayram, N., Aytaç, S. (2010). Hasta Güvenliği Kültürü Üzerine Bir Uygulama, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-14.

Ergenoğlu, S., Aytuğ, A. (2007). Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E – Dergisi*, 2(1), 51-53.

Ergin, A. (2022). COVİD-19 Pandemi Sürecinde Ameliyathane Çalışanlarının Hasta ve Çalışan Güvenliği ile İlgili Deneyimleri, T.C. İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

European Survey of Enterprises on New and Emerging Risks (2011). Yeni Ortaya Çıkan ve Acil Önlem Gerektiren Riskler Hakkında Avrupa İşletmeler Araştırması. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, (11) 49, 38-50.

Gödelek, E. (2007, 20-21 Nisan). İnşaat, Otomotiz, Mobilya-Hızar Sektöründe Çalışanların Güvenli İş Davranışları Değişim Basamakları Yordanabilir mi? IV. İş sağılığı ve Güvenliği Kongresi Bildirileri, MMO yayınları, Yayın No: E/2007/424, Adana.

Greene, J., Hibbard, J. H., Atkinson, R. L., Macdonald, I., Stephen, R., Emily, R. (2012). Health Care Access and Use Among Low-İncome Children: Who Fares Best? *Pediatrics*, 30, 502–508.

Gül, G. (2012). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personele Yönelik Hasta ve Çalışan Güvenliğinin İncelenmesi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Gürer, A. (2018). Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Güvenliği. *Journal of Health Services and Education*, 2(1), 9-14.

Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete, 06 Nisan 2011, Sayı 27897, Erişim tarihi: 20.04.2022

Hatch, M. J. ve Schultz, M. (1997). Relations Between Organizational Culture, Identity and Image. *European Journal of marketing*, 31 (5/6), 356-365.

Hayran, M. ve Akalın, H. (1993). Hastane İnfeksiyonları, Ankara: Güneş Yayınevi.

Hedge, A., James, T., Veselinovic, S.P. (2011). Ergonomics Concern And The İmpact Of Healthcare İnformation Technology, *International Journal of Industrial Ergonomic*, *41*(4), 345-351.

Hignett, S., Wilson, J.R., Morris, W. (2005). Findings Ergonomic Solutions-Participatory Approaches, *Occupational Medicine*, 55, 200-207.

Hughes, R.G., Clancy, C. M. (2009). Nurse's Role in Patient Safety, *Journal of Nursing Care Quality*, 24(1),1-4.

IEC 60364-7-710, (2002). Medikal Alan Aydınlatması Standardı.

Industrial Accident Prevention Assocition- IAPA (2007) Psychosocial Risk Management What Every Business Manager Should Know, Erişim Tarihi: 20.04.2022

International Council of Nurse. (2007). Positive Practice Environments: Quality Workplaces = Quality Patient Care. Information and Action Tool Kit developed by Andrea Baumann for ICN. Geneva: International Council of Nurses Erişim Tarihi: 21.04.2022

Işık, O. (2019). Özel Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliğinin Korunmasında İşverenin Yükümlülüğü, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kocaeli.

İlçe, A.(2007). Yoğun Bakım Ünitelerinde Ergonomik Faktörlerin İncelenmesi, T.C. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.

İşlek, E. (2009). Bir Özel Dal Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Hasta Güvenliğini Tehdit Eden Olayların ve Olası Nedenlerinin Tanımlanması, T.C. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Janowitz I. L., Gillen M., Ryan G., Rempel D., Trupin L., Swig L. ve Blanc P. D. (2006). Measuring the Physical Demands of Work in Hospital Settings: Design and Implementation of an Ergonomics Assessment, *Applied Ergonomics*, 37(5): 641-658.

Johnstone, R., Quinlan, M. ve McNamara,M. (2011). OHS Inspectors and Psychosocial Risk Factors: Evidence From Australia. *Safety Science*. 49, 547-557.

Kahraman, G., Özyiğit, G., & Kaya, S. (2016). Hastanelerin Radyoloji, Radyoterapi Ve Nükleer Tıp Biriminde Çalışan Sağlık Personelinin Çalışan Güvenliği Konusundaki Farkındalığı. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(3), 305-324.

Kahriman İ. (2014). Hemşirelerin Sözel ve Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Durumlarının Belirlenmesi. *Journal of Psychiatric Nursing*, 5(2):77- 83.

Kalkan, A. (2013). Algılanan Örgüt Kültürünün Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Kuramsal ve Görgül Bir Araştırma, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya.

Karahan, A. (2008). Çalışanların Örgüt Kültürü Algılamalarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20, 457-478.

Karasek R., Brisson C., Kawakami N., Houtman I., Bongers P. ve Amick B.(1998). The Job Content Questionnaire (JCQ): An Instrument For İnternationally Comparative Assessments Of Psychosocial Job Characteristics, *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4):322-55.

Kutlu, A., Taşkapan, O. ve Bozkanat, E. (2007). Sağlık Personelinde Lateks Alerjisi: İki Olgu Üzerine, *Toraks Dergisi*, 8(3),193.

Kutney-Lee, A., McHugh, M. D., Sloane, D. M., Cimiotti, J. P., Flynn, L., Neff, D. F., & Aiken, L. H. (2009). Nursing: A Key To Patient Satisfaction: Patients' Reports Of Satisfaction are Higher in Hospitals Where Nurses Practice in Better Work Environments or With More Favorable Patient-To-Nurse Ratios. *Health affairs*, *28*(3), 669-677.

Leka, S. ve Cox, T. (2008). PRIMA-EF Guidance on the European Framework for Psychosocial Risk Management: A Resource for Employers and Worker Representatives. WHO Protecting Workers' Health Series.

Maddox P., Wakefield M. ve Bull J. (2001). Patient Safety And The Need For Professional And Educational Change, *Nursing Outlook*, 49(1), 8–13.

Menachemi, N., Saunders, C., Chukmaitov, A., Matthews, M. C., & Brooks, R. G. (2007). Hospital Adoption of Information Technologies and Improved Patient Safety: A study of 98 Hospitals in Florida. *Journal of Healthcare Management*, *52*(6).

Metin, B. (2018). Hemşirelik Hizmetlerinde Hasta Güvenliği: Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Tıbbi Hata Eğiliminin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Myhre, M. (2012). The Other 21th Century Health Care Issue: An Ergonomic Approach to Addressing Workplace Injuries, Symposium on Human Factors and Ergonomics in Health Care, 7-83.

National Patient Safety Foundation, July 2003, www.Npsf.Org/ (Erişim Tarihi: 28.04.2022).

Odabaşı, Y. (2001). Sağlık Hizmetleri Pazarlaması, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ovalı, F. (2010). Hasta Güvenliği Yaklaşımları*, Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1, 33- 43.

Önder, Ö., R., Ağırbaş, İ., Yenimahalleli, G., Aksoy, A. (2011). Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin Geçirdikleri İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Yönünden Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1), 31-44.

Özata, M., Altunkan, H. (2010). Hastanelerde Tıbbi Hata Görülme Sıklıkları, Tıbbi Hata Türleri ve Tıbbi Hata Nedenlerinin Belirlenmesi: Konya Örneği, *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 100-111.

Özkan, Ö. (2005). Hastanede Çalışan Hemşirelerin İş ve Çalışma Ortamı Tehlike ve Riskleri İle Risk Algılarının Saptanması. T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Parlar S. A. (2008). Problem that is not considering in healthy work environment. *TAF-Preventive Medicine Bulletin*, *7*(6), 547-554.

Qi J, Xu J, Li B, Huang J, Yang Y, Zhang Z, Yao D, Liu Q, Jia M, Gong D, Ni X, Zhang Q, Shang F, Xiong N, Zhu C, Wang T, Zhang X. (2020). The evaluation of sleep disturbances for chinese frontline medical workers under the outbreak of COVID-19. *Sleep Med Rev*iew, 72.

Reddy S, Manuel R, Sheridan E, Sadler G, Patel S, Riley P. (2010). Brucellosis in the UK: a risk to laboratory workers? Recommendations for prevention and management of laboratory exposure, *Journal of clinical pathology*, *63*(1), 90-92.

Reiman, T., Oedewald, P.(2002). The Assesment of Organizational Culture: A Methodological Study. Research Notes 2140, Finland,13.

Sadullah, Ö. (2013) İnsan Kaynakları Yönetiminde Koruma İşlevi: İş Güvenliği ve İş Gören Sağlığı. (Der.) Uyargil, C. İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Beta Yayınları, İstanbul.

Sağlık Bakanlığı (2014). Klinik Mikrobiyoloji Laboratuvarı Kalite Yönetim Rehberi, 1. Baskı, Ankara.

Sezgin, B. (2007). Kalite Belgesi Alan Hastanelerde Çalışma Ortamı ve Hemşirelik Uygulamalarının Hasta ve Hemşire Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Solmaz, M., Solmaz, T. (2017). Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 147-156.

Springer, T.(2007).Ergonomics for Healthcare Environment. Erişim Tarihi: 12.05.2022.

Şerifoğlu, U. K., Sungur ,E. (2007, 20-21 Nisan). Kazaların Habercileri: Kaza Habercisi Olayların Yönetimi ve Sağlık ve Güvenlik Kültürü İlişkisi, IV. İş sağılığı ve Güvenliği Kongresi Bildirileri, MMO yayınları, Yayın No: E/2007/424, Adana,297-312.

Şimşek, M. (2006). Toplam Kalite Yönetiminde Başarının Anahtarı İnsan Faktörü, İstanbul: Babı Ali Kültür Yayıncılığı.

Tarantola, A., Abiteboul, D., Rachline, A. (2006). Infection Risks Following Accidental Exposure To Blood or Body Fluids in Health Care Workers: A Review of Pathogens Transmitted in Published Cases. *American Journal of İnfection Control*, *34*(6), 367-375.

TS EN 12464_1 (2014). Işık ve Aydınlatma- Çalışma Yerlerinin Aydınlatılması Standardı

Türetgen, İ.Ö., Berk, Ö.S., Basbuğ, G. ve Unsal, P. (2012) The Development of the Job Stressor Appraisal Scale as Part of the Job Stress Battery, *European Journal of Psychological Assessment*, 28(2):147–153.

Türk Tabipler Birliği. (2008). Sağlık Çalışanlarının Mesleki Riskleri, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.

Ulutaşdemir, N., Çırpan, M., Çopur, E. ve Tanır, F. (2015). Occupational Risks of Health Professionals in Turkey as an Emerging Economy, *Annals of Global Health*, 4, 522 – 529.

Van Fleet, D. D. ve Griffin, R. W. (2006). Dysfunctional organization culture: The role of leadership in motivating dysfunctional work behaviors. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (8), 698-708.

Van Stolk, C., Staetsky, L., Hassan, E. ve Kim, C.W.(2012). Management of Psychosocial Risks At Work. EU-OSHA, Luxemburg.

Wilburn, S. Q., Eijkemans G. (2004). Preventing needlestick ınjuries among healthcare workers: A WHO–ICN collaboration, *International journal of occupational and environmental health*, *10*(4), 451-456.

Yayla, E.N. (2018). Hekimlerin Profesyonalizm Anlayışının Tıbbi Hatalarda Tutum Üzerine Etkisinin Belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi Örneği, T.C. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Yıldırım, Ö. (2005). Akreditasyon ve Hasta Güvenliği, Sağlık Bakanlığı Yayın Organı, 15, 34- 38, Ankara.

Yıldırım, R. (2007). Hasta Güvenliği, 1. Uluslararası Hasta Güvenliği Kongresi, Antalya.

Yurdakoş, K. (2016). Sağlık Hizmetlerinde Bir Risk Yönetimi Tekniği Olarak X Tipi Matris Metodu: Acil Servise Yönelik Bir Uygulama, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, (12),73-76.

Yüceler, A. (2011). Sağlık İşletmelerinde Örgüt Kültürünün Bir Boyutu Olarak Hasta ve Çalışan Güvenliği: Kuram ve Konya İlindeki Hastanelerde Bir Uygulama, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya.

Yüceler, A., (2021). Örgüt Kültürünün Bir Boyutu Olarak Çalışan ve Hasta Güvenliği, 2. Baskı, İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Zeyrek, S., Kürkçü, EA., Çakar, İ. (2014). İşyerlerinde Aydınlatma. İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları Rehberi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın No: 09. Ankara, 14.

Zhang, R., Hou, T., Kong, X., Wang, G., Wang, H., Xu, S., Xu, J., He, J., Xiao, L., Wang, Y., Du, J., Huang, Y., Su, T., Tang, Y. (2020). Effects of region, epidemic stage, and demographic characteristics on sleep quality and mental disturbances among health care workers during COVID-19 outbreak. Europe PMC

Zorlutuna, Y. (2008). Sağlık Kurumlarında Hasta Güvenliği. *Sağlık Yönetimi Kongresi. Antalya*.

BÖLÜM 8

SAĞLIK KURUMLARINDA MOBBİNG (PSİKOLOJİK ŞİDDET)

Gökçe Senem Tınaztepe

Giriş

İş hayatında, ekonomik ve sosyal gelişmelerin getirdiği belirsizlik, teknolojinin hızlı değişimi, zorlaşan rekabet koşulları çalışanlara olumsuz etkiler üretebilmektedir. Kontrol edilmesi zor bu faktörlerin yanında, çalışanlar üzerinde baskı ve stres yaratan, iş tatminini, işe bağlılığı ve işten ayrılma niyetini etkileyen ancak yönetilebilir örgüt içi faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri, çalışanların iş ortamında karşılaştıkları mobbing davranışlarıdır. Mobbing örgütlerde bir çalışana yönelik düzenli ve uzun süreli düşmanca ya da etik olmayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Leymann, 1990).

Mobbing; çalışana, örgüte, topluma ve ekonomiye çeşitli zararlar vermektedir. Mobbing çalışanların işe katılımlarının düşmesine ve örgüte bağlılıklarının azalmasına neden olmaktadır (Hutchinson vd., 2010). Mobbing davranışları örgütte tüm çalışanları etkilemektedir. Mobbing davranışına maruz kalanlar, işten ayrılmakta ve yaşadıkları psikolojik sorunlar nedeniyle tekrar iş bulamamaktadırlar. Örgütte tacize tanık olan diğer çalışanlar da stres yaşamakta, işe devamsızlıkları artmakta, performansları azalmakta ve işten ayrılma eğilimleri artmaktadır (Tınaz ve Karatuna, 2010).

Sağlık kurumlarında çalışanların, hizmet kalitesi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Araştırma sonuçları sağlık kurumlarında çalışanların sıklıkla mobbinge maruz kaldıklarını ortaya koymuştur (Karsavuran, 2014). TBMM Başkanlığı tarafından yayımlanan bir araştırma raporunda, Türkiye'de mobbing vakalarının en fazla ortaya çıktığı sektörlerden birinin sağlık sektörü olduğu belirtilmiştir (Yıldırım, 2017).

Kaynakça

Agervold, M. (2007). Bullying at Work: A Discussion of Definitions and Prevalence, Based on an Empirical Study, Scandinavian Journal of Psychology, 48(2), 161-172.

Akca, N., Çakmak, A., ve Şahin, H. (2022). Cam Tavan Sendromu ve Mobbing: Kadın Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Akademik Hassasiyetler, 9(20), 89-106.

Ayyıldız, O. (2020). Koronavirüs Pandemisi: Sağlık Çalışanlarının Küresel Mobbingi, Meyad Akademi Dergisi, 1(1), 1-11.

Ayyıldız, O. (2021). Sağlık Çalışanlarına Yönelik Zorbalık ve Mobbing Davranışları: Bibliyometrik Bir Analiz, Meyad Akademi Dergisi, 2(2), 126-149.

Boudrias, V., Trepanier, S. G. ve Salin, D. (2021). A Systematic Review of Research on the Longitudinal Consequences of Workplace Bullying and the Mechanisms Involved, Aggression and Violent Behavior, 56(2021),101508, 1-17.

Branch, S., Ramsay, S. and Barker, M. (2013). Workplace Bullying, Mobbing and General Harassment: A Review, International Journal Of Management Review, 15(3), 280-299.

Büyüktaş Gayır, G. ve Özçelik, Z. (2021). Sağlık Çalışanlarının Mobbing Algıları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 24(4), 793-812.

Ceran, E. B. ve Pınar, İ. (2022). İşyerinde Mobbıng Davranışına İlişkin Meta Analiz Temelli Bir Araştırma, Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 237-281.

Çetin, A. ve Keklik, B. (2020). Sağlık Çalışanlarının Yıldırıcı Davranışa Maruz Kalma ve Mesleki Adanmışlık Düzeylerinin Araştırılması: Bir Hastane Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 2(4), 308-340.

Dicle, İ.A. ve Ertop, D. (2019). Liderlikte Etik, Toplumsal Sorumluluk, Kültür, 1.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım

Diken, Ö.F. ve Bedük, A. (2021). Mobbing Davranışlarının Çalışanların Tükenmişliği ile İlişkisi: Üniversite Hastanesinde Bir Araştırma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (33), 61-81.

Dirican, O., Bozyel, Ö. A., Hülür, Ü. ve Öztaş, D. (2020). Mobbing in the Case of Primary Healthcare Providers, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 21(1), 5-13.

Divincova, A. and Sivakova, B. (2014). Mobbing at Workplace and Its Impact on Employee Performance, Human Resources Management and Ergonomics, 8(2), 20-34.

Durmuş, S. C., Topcu, I. and Yıldırım, A. (2018). Mobbing Behaviors Encountered by Nurses and Their Effects on Nurses, International Journal of Caring Sciences, 11(2), 905-913.

Efe, S. Y. ve Ayaz, S. (2010). Mobbing Against Nurses in the Workplace in Turkey, International Nursing Review, 57(3), 328-334.

Einarsen, S. (2000). Harassment and Bullying at Work: A Review of the Scandinavian Approach, Aggression and Violent Behavior, 5(4), 379-401.

Ertaş, H. ve Kıraç, F.Ç. (2018). Sağlık Sektöründe Mobbing, International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 4(2), 36-46.

Escartin, J., Dollard, M., Zapf, D. and Kozlowski, W.J. (2021). Multilevel Emotional Exhaustion: Psychosocial Safety Climate and Workplace Bullying as Higher Level Contextual and Individual Explanatory Factors, European Journal of Work and Organizational Psychology, 30(5),742-752.

Hamzaoğlu, N., Yayak, A. and Türk, B. (2022). Evaluation of Mobbing Perception Levels of Health Employees, Health Services Management Research, 35(2), 74-82. Hauge, L. J., Skogstad, A. and Einarsen, S. (2010). The Relative Impact of Workplace Bullying as a Social Stressor at Work, Scandinavian Journal of Psychology, 51(5), 426-433.

Hutchinson, M., Wilkes, L., Jackson, D. and Vickers, M. H. (2010). Integrating Individual, Work Group and Organizational Factors: Testing a Multidimensional Model of Bullying in the Nursing Workplace, Journal of Nursing Management, 18(2), 173-181.

Johnson, S.L. (2019). Workplace Bullying. Biased Behaviors and Performance Review in the Nursing Profession: a Qualitative Study, Journal of Clinical Nursing, 28(9-10), 1528-1537.

Johnson, S. L., Boutain, D. M., Tsai, J. H. C. and De Castro, A. B. (2015). Managerial and Organizational Discourses of Workplace Bullying, The Journal of Nursing Administration, 45(9), 457.

Johnson, S. L., Boutain, D. M., Tsai, J. H. C., Beaton, R. and De Castro, A. B. (2015). An Exploration of Managers' Discourses of Workplace Bullying, Nursing Forum, 50(4), 265-273.

Kara, S. ve Kaya, Ş.D. (2021). Sağlık Çalışanlarının Psikolojik Yıldırma ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi: Konya İlinde Bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 24(2), 381-399.

Karaahmetoğlu, A. (2020). İşverenin İşyerinde Mobbingi Önleme ve İşyerinde Uygun Çalışma Koşullarını Sağlama Yükümlülüğü Üzerine Bir Değerlendirme, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 566-582.

Karsavuran, S. (2014). Sağlık Sektöründe Mobbing: Hastane Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,11(26), 271-296

Kılıç, N. ve Tel, H.. (2017). Sağlık Çalışanlarında Mobbing Algısı ve İş Doyumunun Belirlenmesi, Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 25(1), 31-40.

Kırel, Ç. (2007). Örgütlerde Mobbing Yönetiminde Destekleyici ve Risk Azaltıcı Önlemler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 317-334.

Kıroğlu, F. (2020). Covid-19 Pandemi Ortamında Çalışma Koşulları ve Genel Sorunlar, Meyad Akademi Dergisi, 1(1) , 79-90.

Lanctot, N. and Guay S. (2014). The Aftermath of Workplace Violence Among Healthcare Workers: A Systematic Literature Review of the Consequences, Aggression and Violent Behavior, 19(5), 492-501.

Lewis, D., Sheehan M. and Davies, C. (2008). Uncovering Workplace Bullying, Journal of Workplace Rights,13(3), 281-301.

Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at Workplaces, Violence and Victims, 5(2), 119-126

Leymann, H. (1996). The content and Development of Mobbing at Work, European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2), 165-184.

Lutgen-Sandvik, P., Tracy, S.J. and Alberts, J.K. (2007). Burned by Bullying in the American Workplace: Prevalence, Perception, Degree and Impact, Journal of Management Studies, 44(6), 837-862.

Metin, A. ve Karakulaç, Ö. (2022). Sağlık Çalışanlarında Mobbing, Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(1), 65-74.

Nielsen, M. B. and Einarsen, S. (2012). Outcomes of Exposure to Workplace Bullying: A Meta-analytic Review, Work & Stress, 26(4), 309-332.

Öcal, H. ve Menteş, K. (2020). Sağlık Çalışanlarında Mobbinge Maruz Kalanların Üzerindeki Psikolojik Etki ve Mücadele Yöntemleri ile İlgili Bir Araştırma, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 201-221.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2018). Örgütsel Davranış, 8.Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.

Öztuna, Ş. ve Gürhan, N. (2021). Hasta yakını ve Sağlık Çalışanlarının Birbirlerine Uyguladıkları Şiddet: Sistematik Derleme, Ejons International Journal, 5(20), 765-792.

Samnani, A. K. and Singh, P. (2012). 20 Years of Workplace Bullying Research: A Review of the Antecedents and Consequences of Bullying in the Workplace, Aggression and Violent Behavior, 17(6), 581-589.

Sezerel, H., Bostan, S. ve Okan, T. (2015). Kişiliğe Yönelik Yıldırma (Mobbıng) Davranışları ve Fizyolojik Etkiler Arasındaki İlişkide Psikolojik Etkilerin Aracılık Rolü, İş Güc Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 17(3).93-118.

Tınaz, P. ve Karatuna, I. (2010). İşyerinde Psikolojik Taciz Sağlık Sektöründe Kesitsel Bir Araştırma, Türk-İş Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara: Ziraat Gurup Matbaacılık

Tutar, H., (2015). Mobbing Nedenleri ve Başa Çıkma Stratejileri: Kuramsal Yaklaşım, 1.Baskı Ankara: Detay Yayıncılık

Şat Özkan, S., Akbaş, P. and Yaman Sözbir, Ş. (2021). Nurses' Exposure to Violence and Their Professional Commitment, Journal of Clinical Nursing, 30(13-14), 2036-2047

Ulaş, H. Afşaroğlu, H. ve Binbay, İ.T. (2017). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Kadınlarda Psikososyal Bir Stres Olarak İşyerinde Yıldırmanın Genel Psikopatoloji ve Psikotik Yaşantılar ile İlişkisi, Türk Psikiyatri Dergisi, 29(2), 102-108.

Yıldırım, D. (2017). Sağlık Sektörüne Yönelik Mobbing Araştırmalarının Lisansüstü Tezler Açısından Değerlendirilmesi: Literatür çalışması, Yüksek Lisans Tezi

Zainal, N., Rasdi, I., Saliluddin, S. M. (2018). The Risk Factors of Workplace Violence Among Healthcare Workers in Public Hospital, Malaysian Journal of Medicine and Health Sciences, 14(2), 120-127.

Zapf, D. (1999). Organisational, Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/bullying at Work, International Journal of Manpower, 20(1/2), 70-85.

BÖLÜM 9

SAĞLIK KURUMLARINDA İLETİŞİM

Aysun İpek Paksoy, Artür Yetvart Mumcu

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1947'de resmen benimsenen biyo-psiko-sosyal yaklaşıma göre sağlık; fiziksel, ruhsal ve sosyal tam iyilik hâlidir. Bu tanıma göre sağlık, sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değildir. Söz konusu iyilik hâli kişinin öznel algısını da içeren herhangi bir rahatsızlık olmayışı durumu iken hasta; esenliği yerinde olmayan, sağlığı bozuk olan kimse olarak betimlenmektedir. Dolayısıyla, hasta olmak/olmamak durumu ile iyi olmak/rahatsız olmak durumları farklı iki durumu belirtmektedir (Tanrıverdi ve Sarıhan, 2013).

Değişen bu sağlık ve hasta tanımları ile birlikte sağlıkta iletişim büyük önem kazanmıştır. Geçmişte sağlık kurumlarında sağlık çalışanlarının hasta ile iletişim kurması sınırlı bir seviyede kalmaktaydı. Sadece doktorun doğru teşhisi koyup gerekli ilaçları belirtmesi yeterliydi. Hastanın duyguları veya herhangi bir görüşü sürece dâhil edilmezdi. İlk ve son sözü doktor söyler, hastanın yanlış işleyen kısmını düzeltir, daha fazla bir beklenti söz konusu olmazdı (Markides, 2011).

Ancak sağlık alanındaki gelişmeler neticesinde hastaların fikir ve duygularının önemi anlaşılmış ve hastaya yaklaşımda önemli değişiklikler olmuştur. Hastanın genel hâl ve yaklaşımının tedavi sürecinde ne kadar değerli olduğu fark edilmiştir. Tedavide hastanın psikolojik ve fiziksel durumunun tespitinde iletişimin önemi artmıştır. Tüm bu hasta ve sağlık çalışanları ilişkisinin önemi doğrultusunda sağlık kurumlarında tüm iletişim sürecinin çok iyi yönetilmesi gerekliliği kaçınılmaz olmuştur (Markides, 2011).

Sağlık alanında iletişimin kapsadığı konular sadece hasta ve sağlık çalışanı ile sınırlı değildir. Sağlık çalışanlarının toplum için sahip olduğu sorumluluklar dâhilinde de iletişim çok önemlidir. Toplumdaki temel sorunlardan biri olan

Kaynakça

Akgün, Meftun. 2012. "Hastanede yatan yaşlı hastalarda iletişim güçlükleri ve sağlık çalışanlarının yaklaşımı". *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 9(2):51–56.

Al-Fedaghi, Sabah. 2012. "A conceptual foundation for the Shannon-Weaver model of communication". *International Journal of Soft Computing* 7(1):12-19.

Atilla, Gaye, Aygen Oksay, ve Ramazan Erdem. 2012. "Hekim-Hasta İletişimi Üzerine Nitel Bir Ön Çalişma". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal* (43):23-37.

Atıcı, Elif. 2007. "Hasta-hekim ilişkisini etkileyen unsurlar". *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 33(2):91-96.

Çetin, Cemile, Pınar Kurban, ve Nazlı Müge Bilici. 2016. "Sağlık kurumlarında sağlıklı iletişim: bilgisayar operatörleri, güvenlik görevlileri ve yönlendirme çalışanları örneklemi". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 19(4):503-10.

Chichirez, C. M., ve V. L. Purcărea. 2018. "Interpersonal communication in healthcare". *Journal of medicine and life* 11(2):119.

Demirtaş, Mine. 2010. "Örgütsel iletişimin verimlilik ve etkinliğinde yararlanılan iletişim araçları ve halkla ilişkiler filmleri örneği". *Marmara Üniversitesi İİ BF Dergisi* 28(1):411-44.

Dökmen, Üstün. 2004. "İletişim Çatişmalari ve Empati". *İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Mat. Sanayi Ticaret AŞ*.

Elgünler, Tuğçe Çedikçi, ve Tuğba Çedikçi Fener. 2011. "İletişimin kalitesini etkileyen engeller ve bu engellerin giderilmesi". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 1(1):35-39.

Gabbott, Mark, ve Gillian Hogg. 2001. "The role of non-verbal communication in service encounters: A conceptual framework". *Journal of Marketing Management* 17(1-2):5-26.

Gemlik, Nilay, R. Özgür Çatar, ve Yağmur Manioğlu. 2015. "Geert Hofstede'in Örgüt Kültürü Modeline Göre Sağlık Meslek Gruplarının İncelenmesi ve Kamu Özel Hastanelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.

Hindi, R. A. 1974. "Biological bases of human social behavior". *New York, MeGraw-Hill*.

Kavuncubaşı, Şahin, ve Selami Yıldırım. 2000. "Hastane ve Sağlik Kurumlari Yönetimi".

Kihtir, Arzu. 2011. "Sağlık çalışanları için etkili iletişim: Hekim-hasta iletişiminde temel noktalar". *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* (18).

Kumbasar, Banu. 2019. "Halkla ilişkiler literatüründe sağlık iletişimi araştırmaları: 1992-2018 yılları arasında yayımlanmış makalelere yönelik bir inceleme". *Kurgu* 27(4):50-60.

Markides, Markos. 2011. "The importance of good communication between patient and health professionals". *Journal of Pediatric Hematology/Oncology* 33:S123-25.

McKay, Matthew, Martha Davis, ve Patrick Fanning. 2009. *Messages: The communication skills book*. New Harbinger Publications.

Nilakanta, Sree, ve Richard W. Scamell. 1990. "The effect of information sources and communication channels on the diffusion of innovation in a data base development environment". *Management Science* 36(1):24-40.

Oğuz, N. Yasemin. 1995. "Klinik uygulamada hekim-hasta ilişkisi". *T Klin Tıbbi Etik* 2(3):59-65.

Park, Eun-kyung, ve Misoon Song. 2005. "Communication barriers perceived by older patients and nurses". *International journal of nursing studies* 42(2):159-66.

Rane, D. B. 2011. "Good Listening Skills Make Efficient Business Sense." *IUP Journal of Soft Skills* 5(4).

Ratna, Haran. 2019. "The importance of effective communication in healthcare practice". *Harvard Public Health Review* 23:1-6.

Van Riel, Cees B. M., ve Charles J. Fombrun. 2007. *Essentials of corporate communication: Implementing practices for effective reputation management*. Routledge.

Sabuncuoğlu, Zeyyat, Mahmut Paksoy, Güven Ordun, ve B. Aydem Aydemir. 2005. "Hasta-hekim iletişiminde hastaların memnuniyet düzeylerinin ölçümüne yönelik bir araştırma." Ss. 199–203 içinde *13. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. İstanbul.

Shannon, Claude E. 1948. "A mathematical theory of communication". *The Bell system technical journal* 27(3):379-423.

Şimşek, Ali. 1998. "Eğitsel iletişimde çokortamlı teknolojik gelişmeler". *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* 15(15):311–26.

Somunoğlu, S., İ. Ağırbaş, D. Tengilimoğlu, Y. Çelik, R. Erdem, Y. Akbulut, ve G. Erigüğ. 2012. *Sağlık Kurumları Yönetimi*. editör M. Tatar.

Sperber, Dan, ve Deirdre Wilson. 1986. *Relevance: Communication and cognition*. C. 142. Citeseer.

Tabak, R. S., ve İkizler HC. 1999. "İletişim Kuramları ve Sağlık İletişimi". *Sağlık ve Toplum, Temmuz-Eylül, Yıl* 9.

Tanrıverdi, Haluk. 2014. "Sağlık yönetiminde iletişim". *AÜ Fakültesi içinde, Sağlık Kurumları Yönetimi* 1-23.

Tanrıverdi, Haluk, ve Mucize Sarıhan. 2013. "İie bağlılığın tükenmişlik ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkileri: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma". *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi* 1(2).

Turhan, Esra Seda. 2014. "Aile hekimliği dünya ve Türkiye uygulamaları: Aile hekimliğinde hekim-hasta ilişkisinde iletişimin rolü ve tarafların memnuniyeti üzerine etkilerinin incelenmesine yönelik bir alan araştırması".

Ün, Arzu. 2014. "Sağlık kurumlarında yönetici ve diğer sağlık personeli arasındaki iletişim sorunları (Tire Devlet Hastanesinde bir uygulama)".

Uzuntaş, Aysel. 2013. "Etkili iletişim: anlatabilmek ve anlayabilmek". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21(1):11-30.

Yüksel, Ahmet Haluk. 1989. "İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi". *Kurgu* 6(2):15-63.

BÖLÜM 10

SAĞLIK KURUMLARINDA EKİP

Feride Bal

"Ekip çalışması sıradan insanların sıra dışı sonuçlar almasını sağlayan sırdır."

Ifeanyi Enoch Onuoha

Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte sağlık hizmetleri alanı da kentleşme, sanayileşme ve demografik hareketlilikten etkilenmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, sağlık kurumlarındaki bilimsel yargıların değişmesine, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artmasına, her ülkenin kendi sağlık sistemini kurmasına neden olmuş ve hatta zorunlu hâle gelmesini sağlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında ise bu gelişmelere ilave olarak, sağlık alanındaki meslekler ve uzmanlıklar gelişmeye ve güç kazanmaya başlamıştır. Ülkemizde ise 1960'lı yıllardan bu yana, sağlık hizmetleri, temel sağlık hizmetleri anlayışı doğrultusunda ilerleme göstermektedir. Temel sağlık hizmetleri stratejisi, bir çalışanın kendi bilgisi ve becerisi ışığında verdiği bireysel hizmetten ziyade çok daha geniş bir bakış açısı ile tasarlanmış bir hizmet anlayışı olan ekip çalışması önemli hâle gelmiştir (Özsoy, Bayık, Uysal, Ergül, & Özer, 2003). Dünya Sağlık Örgütü, sağlık hizmetinin gelişmesi için ekip çalışmasını öngörmüş ve farklı birimlerdeki sağlık personellerinin iş bölümü yapmasını, disiplin içi ve disiplinler arası çalışmasını talep etmiştir. Bu sebeple 1981'de "Sağlık sisteminin kuruluşunu desteklemek ve gelişimine katkı sağlamak için" farklı meslek gruplarının ekip çalışması konusunda istekli hâle gelmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir (Tosun ve Albayrak, 2002).

Son zamanlarda yaşanan ve tüm dünyada etkisini gösteren Kovid-19 pandemisi her sektörü etkilerken en çok da sağlık sektörünü benzeri görülmemiş bir şekilde etkisi altına almıştır. Sağlık sektörü ekip çalışmasını gerektiren bir alan-

Kaynakça

Akdemir, N. (1995). Sağlık Hizmetlerinde Ekip Anlayışı ve Önemi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 11*(3), 79-83.

Almost, J., Wolff, A. C., Stewart-Pyne, A., McCormick, L. G., Strachan, D., & D'Souza, C. (2016). Managing and mitigating conflict in healthcare teams: an integrative review. *JAN, 72*(7), 1490-1505.

Armstrong, J. (2013). Leadership and team-based care. *AMA Journal of Ethics, 13*(6), 534-537.

Asela, M. O., Hughes, C., & Balasooriya, C. D. (2009). A review of the literature on the teamwork competencies in healthcarre practice and training:implications for undergraduate medical education. *South East Asian Journal of Medical Education, 3*(2), 61-72.

Baltaş, A. (2003). *Değer Katan Ekip Çalışması.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berber, N., Slavic, A., & Aleksic, M. (2020). Relationship between Perceived Teamwork Effectiveness and Team Performance in Banking Sector of Serbia. *Sustainability, 2*, 1-15.

Berg, L. M., Ehrenberg, A., Florin, J., Östergren, J., & Göransson,, K. E. (2019). Significant changes in emergency department length of stay and case mix. *International Emergency Nursing,*, 50–55.

Berlinger, N., & Dietz, E. (2016). Time-out: the professional and organizational ethics of speaking up in the OR. *AMA journal of ethic*, 925-932.

Çıraklı, Ü., Çelik, Y., & Beylik, U. (2015). Etkili ekip çalışmasının sağlıktaki önemi ve faydaları: Bir literatür çalışması. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 2*(3), 140-147.

Daft, R. L. (2000). *Management.* Orlando: The Dryden Press.

Drinka, T. J., & Clark, P. G. (2000). *Health Care teamwork: Interdisciplinary Practice and Teaching,.* USA: Greenwood Publishing.

Eren, E. (2008). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi.* İstanbul: Beta.

Eryaşar, S. (2017, Aralık 14). *Ekip mi, Takım mı? Doğru Kavram Hangisi?* https://tr.linkedin.com/: https://tr.linkedin.com/pulse/ekip-mi-tak%C4%B1m-m%C4%B1-do%C4%9Fru-kavram-hangisi-selman-erya%C5%9Far#:~:text=K%C4%B1saca%20g%C3%B6z%20atacak%20olursak%3B,planda%20olan%20tak%C4%B1m%20%C3%BCyelerine%20aittir. adresinden alındı

Esatoğlu, A. E. (2017). *Sağlık Yönetiminde Etik.* Ankara: Ankara Üniversitesi AÖF.

Fichter, J. (1994). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Atilla.

Finn, R., Learmonth, M., & Reedy, P. (2010). Some unintended effects of teamwork in healthcare. *Social Science & Medicine*, 1148-1154.

Goodwin, G. F., Blacksmith, N., & Coats, M. R. (2018). The science of teams in. *American Psychologist, 72*(4), 322–333.

Harris, P. R. (2004). European Leadership in cultural synergy. *European Business Review, 16*(4), 358-380.

Haynes, N. (2012). *Group Dynamics: Basic and Pragmatics for Practitioners.* United States of America: University Press of America.

Hekmat, S. N., Dehnavieh, R., Rahimisadegh, R., & Kohpeima, V. (2015). Team attitude evaluation: an evaluation in hospital committees. *Mater Sociomed, 27*(6), 429-433.

Johnson, A. P., & Aggarwal, R. (2019). Assessment of non-technical skills: Why aren't we there yet? BMJ. *Quality & Safety,, 28*(8), 606–608.

Johnson, J. (2001). *Bulding a Team that Works.* United States: Select Knowledge.

Johnson, J. A., & Rossow, C. C. (2017). *Health Organizations: Theory Behavior and Development.* USA: Jones & Bartlett.

Jones, J. W., McCullough, L. B., & Richman, B. W. (2005). Turf wars: The ethics of professional territorialism. *Journal of Vascular Surgery, 42*(3), 587-589.

Kallberg, A. S., Goransson, K. E., Florin, J., Ostergren, J., Brixey, J. J., & Ehrenberg, A. (2015). Contributing factors to errors in Swedish emergency departments. *International Emergency Nursing, 23*(2), 156–161.

Karakaya, A. (2020, Şubat). Sağlık Çalışanlarının Klinik Liderlik Anlayışının Ekip Çalışmasına Etkisi: Bir Kamu Hastanesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas, Türkiye: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kossaify, A., Hleihel, W., & Lahoud, J. C. (2017). Team-based efforts to improve quality of care, the fundamental role of ethics, and the responsibility of health managers: monitoring and management strategies to enhance teamwork. *Public Health, 153*, 91-98.

Levi, D., & Askay, D. A. (2011). *Group Dynamics for Teams.* United States of America:: Sage.

Liu, J., Masiello, I., Ponzer, S., & Farrokhnia, N. (2019). Interprofessional teamwork versus fast track streaming in an emergency department An observational cohort study of two strategies for enhancing thethroughput of orthopedic patients presenting limb injuries or back pain. *PLoS One, 14*(7).

Lyubovnikova, J., West, M. A., Dawson , J. F., & Carter, M. R. (2015). 24-Karat. *European Journal of Work and Organizational, 24*(6), 929–950.

Makary, M. A., Sexton, J. B., Freischlag, J. A., Holzmueller, J. G., Millman, E. A., Rowen, L., & Pronovost, P. J. (2006). Operating room teamwork among physicians and nurses:Teamwork in the eye of the beholder. *Journal of American College of Surgeons, 202*(5), 746-752.

Mayo, A. T., & Woolley, A. W. (2016). TW in health care: maximi collective intelligence via inclusive collaboration and open communication. *AMA Ethichs, 18*(9), 933-940.

Mazer, S. E. (2012). Creating a culture of safety: reducing hospital noise. Biomed Instrum Technol. *Biomed Instrum Technol, 46*(5), 350-355.

McConnell, C. R. (2003). *The Effective Health Care Supervisor.* Boston,: Jones and Bartlett Publishers.

Mejia, L. R., Balkin, D. B., & Cardy, R. L. (2005). *Management.* Boston,: McGraw-Hill,.

Milton, J., Gillespie, B. M., Åberg, D., Andersson , A. E., & Oxelmark , L. (2023). Interprofessional teamwork before and after organizational change in a tertiary. *EMPIRICAL RESEARCH ARTICLES, 37*(2), 300–311.

Montgomery-Colbert, D. A. (2010, Haziran 17). Environmental Affects on Teamwork: Case Study of a Trauma and Surgical Intensive Care Unit. *Doktora Tezi*. Colorado, A.B.D.: School of Education, Colorado.

Morgan, S., Pullon, S., & McKinlay, E. (2015). Observation of interprofessional collaborative practice in primary care teams: An integrative. *International Journal of Nursing Studies, 52*(7), 1217–1230.

Nagamine, J. (2008). *Principle of good teamwork.* USA: McGraw-Hill.

Oteshova, A. K., Niyazbayeva, A. A., Prodanova, N. A., Sabirova, R. K., & Zayed, N. M. (2021). THE EFFECT OF TEAMWORK ON EMPLOYEE. *Academy of Strategic Management Journal, 30*(5), 1-8.

Özsoy, S., Bayık, A., Uysal, A., Ergül, Ş., & Özer, M. (2003). Sağlık Çalışanlarının "Sağlık Hizmetlerinde Ekip Kavramına İlişkin Görüşlerini İncelenmesi". *Sağlık ve Toplum Dergisi, 13*(4), 24-31.

Rathert, C., & Fleming, D. A. (2008). Hospital ethical climate and TW in acute care: the moderating role of leaders. *Health Care Manage, 33*(4), 323-331.

Reeves, S., Pelone, F., Harrison, R., Goldman, J., & Zwarenstein, M. (2017). Interprofessional collaboration to improve professional practice and healthcare outcomes. *Cochrane database of systematic reviews*, 1-40.

Salas, E., Dickinson, T., Converse, S., & Tannenbaum, S. (1992). Toward an understanding of team performance and training. R. W. Swezey, & E. Salas içinde, *Their training and performance* (s. 3-29). New York: Ablex.

Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G., & Osborn, R. N. (2000). *Organizational Behavior*. New York: John Wiley & Sons Inc.

Şimşek, M. Ş., & Çelik, A. (2009). *Yönetim ve Organizasyon.* Eğitim Akademi Yayınları: Ankara.

Tannenbaum, S. I., Traylor, A. M., Thomas, E., & Salas, E. (2021). Managing teamwork in the face of pandemic: evidence-based tips. *BMJ*, 59-63.

Tosun, N. (2002). *Sağlık ekibinin karar verme sürecinde hemşirenin rolü.* Ankara: GATA Basımevi.

Tosun, N., & Albayrak, N. (2002). Sağlık Ekibi ve Ekibin Bir Üyesi Olarak Hemşirenin Rolü. *Sendrom Dergisi, 14*(1), 133-137.

TTB. (2005, Şubat 10). *SAĞLIK HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİ HAKKINDA SAĞLIK BAKANLIĞI YÖNERGESİ.* https://www.ttb.org: https://www.ttb.org.tr/mevzuat_goster.php?Guid=5f5d8700-a285-11e7-9205-300896da83fe adresinden alındı

Wright, M. C., Phillips-Bute, B. G., Petrusa, E. R., & Griffin, K. L. (2009). Taekman JM. Assessing TW in medical education and practice: relating behavioural TW ratings and clinical performance. *Med Teach, 31*(1), 30-38.

BÖLÜM 11

SAĞLIK KURUMLARI ÇALIŞANLARI VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK

Tuğçe Kumral Yürek

Giriş

Günümüzde pek çok araştırmacı, hiyerarşik bir yapı içerisinde örgüt tabanından gelen bilgi ve farklı bakış açılarının örgütün sürdürülebilirliği için oldukça önemli olduğunu ileri sürmektedir. Örgütler daha çeşitli hâle geldikçe, iletişim süreçleri de daha karmaşık hâle gelmektedir. Örgüt içerisinde yer alan tüm çalışanların birbirleriyle olan iletişimi örgütün performansını ve işlerin sorunsuz yürütülebilmesini dolaylı veya doğrudan etkilemektedir. Çalışanlar işle ilgili sorunları dile getirmek ve bu sorunları çözebilmek için önemli bir geri bildirim kaynağı olarak görülmektedir (Morrison ve Milliken, 2000). Ancak araştırmalar, çalışanların yorum ve değişiklik önerilerinin mevcut dengeyi ve örgütü bozabileceğine veya yöneticileri üzebileceğine inandıkları için yönetim tarafından görüş ve fikirlerini açıklamaları istendiğinde genellikle bir güvensizlik duygusu hissettiklerini ortaya koymuştur. Bu güvensizlik duygusu, çalışanın bilinçaltından gelerek veya bilinçli olarak sessiz kalma kararı almasıyla sonuçlanmaktadır (Deniz vd., 2013). Örgütsel sessizlik, çalışan bireylerin örgütü ilgilendiren konu ve sorunlar hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olmasına rağmen sessiz kalması anlamına gelmektedir (Özişli, 2022). Çalışanların örgütsel sorunlar ve örgütsel gelişmelere ilişkin fikir ve kanaatlerini esirgemeleri ve bu durumun toplu olarak gerçekleşmesi örgütsel değişim ve gelişimin önündeki en büyük engeldir (Van Dyne vd., 2003). Sağlık kuruluşlarında örgütsel sessizlik çalışanların gelişimlerini, organizasyonel yeteneklerini ve hasta güvenliğini etkilediği için hayati öneme sahiptir. Sağlık kuruluşları uzun saatler çalışma ve işe odaklanmanın zorunlu olduğu kurumlardır. Çalışma alanının insan yaşamı olması nedeniyle gecikmeler, aksamalar ve dikkatsizliğin tolere edilemeyeceği bir sektördür. Bu nedenle sağlık kuruluşlarında çalışanlar, ekip arkadaşları ile devamlı iletişim hâlinde olmalı, görüş ve düşüncelerini

Kaynakça

Alheet, A. F. (2019). The impact of organizational silence causal factors on self-efficacy of health center employees in the Jordanian capital city (Amman). Academy of Strategic Management Journal, 18(3), 1-13.

Alparslan, A. M., Can, A., & Erdem, R. (2015). Reasons for Employee Silence Behavior: Developing and Validating a Scale for Nurses. Araştırma, 18(2), 183-204.

Bowen, F., & Blackmon, K. (2003). Spirals of silence: The dynamic effects of diversity on organizational voice. Journal of Management Studies, 40(6), 1393-1417.

Brinsfield, C. T. (2009). Employee Sılence: Investıgatıon Of Dımensıonalıty, Development Of Measures, and Examınatıon Of Related Factors (Cilt 27, Sayı 7).

Brinsfield, C. T. (2013). Employee silence motives: Investigation of dimensionality and development of measures. Journal of Organizational Behavior, 1.

Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 145-162.

Creese, J., Byrne, J. P., Matthews, A., McDermott, A. M., Conway, E., & Humphries, N. (2021). "I feel I have no voice": hospital doctors' workplace silence in Ireland. Journal of Health Organization and Management, 35(9), 178-194.

Deniz, N., Noyan, A., & Ertosun, Ö. G. (2013). The Relationship between Employee Silence and Organizational Commitment in a Private Healthcare Company. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 99, 691-700.

Detert, J. R., & Edmondson, A. C. (2005). No exit, no voice: The bind of risky voice opportunities in organizations. Academy of Management 2005 Annual Meeting: A New Vision of Management in the 21st Century, AOM 2005.

Doğan, S., & Yılmaz, M. (2020). Sağlık Kurumlarında Örgüt Kültürü İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, BMIJ, 8(2), 1523-1545.

Donaghey, J., Cullinane, N., Dundon, T., & Wilkinson, A. (2011). Reconceptualising employee silence: Problems and prognosis. Work, Employment and Society, 25(1), 51-67.

Erdoğan T., Bayraktar Y., Uçan F., & Atilgan S.S. (2022). The effect of perceived stress on organizational silence in emergency service doctors in Turkey: The mediating role of emotional intelligence. Front. Public Health, 10:1010827.

Eriguc, G., Ozer, Ö., Turac, İ. S., & Songur, C. (2014). The Causes and Effects of the Organizational Silence: on Which Issues the Nurses Remain Silent? International journal of management economics and business, 10(22), 131-153.

Gambarotto, F., & Cammozzo, A. (2010). Dreams of silence: Employee voice and innovation in a public sector community of practice. Innovation: Management, Policy and Practice, 12(2), 166–179.

Gkorezis, P., Panagiotou, M., & Theodorou, M. (2016). Workplace ostracism and employee silence in nursing: the mediating role of organizational identification. Journal of Advanced Nursing, 72(10), 2381-2388.

Harmanci S. A. K., Topcu, İ., Eskin Bacaksiz F., Unaldi Baydin N., Tokgoz Ekici E., & Yildirim A. (2018). Organisational silence among nurses and physicians in public hospitals. Journal of Clinical Nursing, 27(7-8), 1440-1451.

Henriksen, K., & Dayton, E. (2006). Organizational silence and hidden threats to patient safety. Health Services Research, 41(4 II), 1539-1554.

Huang, X., Vliert, E. Van De, & Vegt, G. Van Der. (2005). Breaking the Silence Culture : Stimulation of Participation and Employee Opinion Withholding. Management and Organization Review,

1, 459-482.

John, S. P., & Manikandan, K. (2019). Employee Silence : A Meta-Analytic Review. 7(1).

Kılınç, E. & Ulusoy, H. (2014). Investigation of Organizational Citizenship Behavior, Organizational Silence and Employee Performance at Physicians and Nurses, and The Relationship Among Them. Business Management Dynamics, 3(11), 25-34.

Lehner, C. (2022). The Phenomenon of Organizational Silence: a Literature Review. Johannes Kepler University.

LePine, J. A., & Van Dyne, L. (1998). Predicting voice behavior in work groups. Journal of Applied Psychology, 83(6), 853-868.

Manapragada, A., & Bruk-Lee, V. (2016). Staying silent about safety issues: Conceptualizing and measuring safety silence motives. Accident Analysis and Prevention, 91, 144-156.

Maxfield, David, Grenny, Joseph, McMillan, Ron, Patterson, Kerry, Switzler, Al. (2005), Silence Kills: The Seven Crucial Conversations in Healthcare, Vital Smarts, UT.

Milliken, F. J., Morrison, E. W., & Hewlin, P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. Journal of Management Studies, 40(6), 1453-1476.

Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. The Academy of Management Review, 25(4), 706.

Noelle Neumann, E. (1974). The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion. Journal of Communication, 24(2), 43-51.

Özişli, Ö. (2022). The Effect of Workplace Ostracism on Organizational Silence and Workplace Lonelıness: A Study on Healthcare Workers. Int. J. of Health Serv. Res. and Policy, 7(3), 300-308.

Pope, R. (2019). Organizational Silence in the NHS: 'Hear no, See no, Speak no'. Journal of Change Management, 19(1), 45-66.

Premeaux, S. F., & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: The moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. Journal of Management Studies, 40(6), 1537-1562.

Rhee, J., Dedahanov, A., & Lee, D. (2014). Relationships among power distance, collectivism, punishment, and acquiescent, defensive, or prosocial silence. Social Behavior and Personality, 42(5), 705-720.

Schwappach, D. LB., & Gehring, K. (2014). Trade-offs between voice and silence: a qualitative exploration of oncology staff's decisions to speak up about safety concerns. BMC Health Services Research, 14, 303.

Slade, M. R. (2008). The adaptive nature of organizational silence: A cybernetic exploration of the hidden factory. 269.

Tangirala, S., & Ramanujam, R. (2008). Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate. Personnel Psychology, 61(1), 37-68.

Tayfun, A. & Çatır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 5(3), 114-134.

Toker, F., Korkmaz, M., Kılıç, B., Yücel, A. & Gümüş, S. (2014). The Factors Affecting the Organizational Silence of the Nurses And The Other Clinical-care Providers in Turkey, Akademik Bakış Dergisi, 44.

Tutar, H. (2016). Örgütsel Davranış, Detay Yayıncılık, Ankara.

Van Dyne, L., Ang, S., & Botero, I. G. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. Journal of Management Studies, 40(6), 1359-1392.

Wang, Y. De, & Hsieh, H. H. (2013). Organizational ethical climate, perceived organizational support, and employee silence: A cross-level investigation. Human Relations, 66(6), 783-802.

Wu, J. B., & Kinicki, A. J. (2010). 53(1), 90-106.

Yang, J., Yang, H., & Wang, B. (2022). Organizational Silence among Hospital Nurses in China: A Cross-Sectional Study. BioMed Research International, 2022.

BÖLÜM 12

SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTE BAĞLILIK

Cem Bıçakçı

Giriş

Sağlık kurumları, hizmet kurumları içinde yer alan ve doğrudan insanların fiziksel ve zihinsel iyilikleri için emek veren çalışanların bulundukları bir hizmet alanıdır. Sağlık örgütlerinin kurulum aşamasında ciddi sermayeye ihtiyaçları olurken aynı zamanda yapılan işin niteliği itibarıyla çalışan emeğinin yoğun olduğu da bir hizmet birimidir. Bu sebeple çalışanların gösterdikleri performans üzerinde önemli etkileri olan örgüte bağlılık kavramı, her örgütte olduğu gibi sağlık kurumlarında da oldukça önem arz etmektedir.

"Bağlılık" araştırmacıların, hem bireysel hem de örgütsel davranışları incelemede kullandıkları bir kavramdır (Becker, 1960). Bu kavram özellikle son otuz yıldır sosyologların ilgisini çekmektedir (Rusbult vd., 2006). Türk Dil Kurumu, bağlılığı, bağlı olma durumu; birine karşı sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat olarak tanımlamaktadır (TDK, 1998). Bağlılık ayrıca bireyin geçmişinde yaşadığı olaylar sonucu çıkarımlar yaptığı ve bu çıkarımlar sonucu tekrar ettiği davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Bielby, 1992). Bu çıkarımlar da bireyin belli bir başka birey, düşünce ya da gruba karşı önceden hazır olma durumudur (Yazıcıoğlu ve Topaloğlu, 2009).

Sosyal bir varlık olan insanda bağlılık kavramının temelini oluşturan unsur, bireylerin beraber ve/veya grup olarak yaşama istekleridir. Bu istek yüzünden de bireyler diğer bireylere aile, arkadaş, çalışma arkadaşı vb. şekildeki formlarla bağlılık davranışı göstermektedirler (Ulusoy ve Kılınç, 2019). Bu bağlılık davranışı da bireyin bağlılık ihtiyacını karşılamasından ortaya çıkmaktadır.

Sosyologlar, bağlılığın davranışsal ve tutumsal olduğu yönünde görüş belirtmektedirler. Davranışsal bağlılık, bireyin geçmiş deneyimlerine göre şekillen-

Kaynakça

Adeniji, A. A., Osibanjo, A. O., Iruonagbe, T. C., Olawande, T., Ibidunni, A. S., ve Olokundun, M. A. (2019). From job satisfaction to organizational commitment: the mediating influence of perceived treatment of diversity among Nigeria's public healthcare employees. *Open access Macedonian journal of medical sciences, 7*(12), 2031.

Agegnehu, W., Abdissa, D., ve Alemayehu, D. (2022). Confirmatory and Exploratory Factor Analysis for Validating Allen and Meyer Organizational Commitment Questionnaire for Health Professionals in Ethiopia—Amharic Language. *Journal of Healthcare Leadership, 14*, 99.

Ak, M. (2019). Yapısal değişim ekseninde kamuda örgütsel bağlılık: Acil sağlık hizmetleri istasyonlarında ampirik bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33*(1), 179-201.

Akça, S., ve Devebakan, N. (2017). Sağlık kurumlarında çalışanların kurumda kalma ya da ayrılma kararlarının belirlenmesinde örgütsel bağlılığın etkisi: İzmir ilinde bir araştırma. *Solmuş, T.(2004). İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul., 32*(2), 239-261.

Akgerman, A., ve Sönmez, B. (2020). The relationship between trust in first□line nurse managers and organizational commitment. *International nursing review, 67*(2), 183-190.

Akkaya, B. J. O. (2020). Linking organizational commitment and organizational trust in health care organizations. *53*(4), 306-318.

Aksoy, A., ve Taşkaya, S. (2022). Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini İlişkisi: Türkiye'de Sağlık Sektörü Çalışanları Perspektifinden Kapsamlı Bir Meta Analiz Çalışması *Dumlupinar University Journal of Social Science/Dumlupinar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*(74).

Akyürek, Ç. E., Toygar, Ş. A., ve Şener, T. (2013). Örgütsel kültür ve alt kültürün örgütsel bağlılığa etkisi: sağlık çalışanları üzerine bir arastırma. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 12*(2), 55-62.

Al-Aameri, A. (2000). Job satisfaction and organizational commitment for nurses. *Saudi medical journal 21*(6), 531-535.

Al-Haroon, H. I., ve Al-Qahtani, M. F. (2020). Assessment of organizational commitment among nurses in a major public hospital in Saudi Arabia. *Journal of Multidisciplinary Healthcare, 13*, 519.

Al-Jabari, B., ve Ghazzawi, I. (2019). Organizational Commitment: A Review of the Conceptual and Empirical Literature and a Research Agenda. *International Leadership Journal, 11*(1).

Allen, N., ve Meyer, J. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of occupational psychology, 63*(1), 1-18.

Allen, N. J., ve Meyer, J. (1993). Organizational commitment: evidence of career stage effects? *Journal of business research, 26*(1), 49-61.

Altinoz, M., Cakiroglu, D., ve Cop, S. (2012). The effect of job satisfaction of the talented employees on organizational commitment: A field research. *Procedia-Social Behavioral Sciences 58*, 322-330.

Arı, M., Gülova, A. A., ve Köse, S. (2017). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık davranışının ilişkisi: Bir sağlık kuruluşunda araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 10*(1), 43-51.

Aydın, Ö., Dilek, A., Dede, F. G., Bilgili, M. E., ve Kaplan, D. (2016). Kamu Hastanesinde Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 2*(1).

Azeem, S. M., ve Akhtar, N. (2014). The influence of work life balance and job satisfaction on organizational commitment of healthcare employees. *International journal of human resource studies 4*(2), 18.

Bakan, I., Büyükbeşe, T., ve Erşahan, B. (2011). An investigation of organizational commitment and education level among employees. *International journal of emerging sciences, 1*(3), 231-245.

Bakhshi, A., Sharma, A. D., ve Kumar, K. (2011). Organizational commitment as predictor of organizational citizenship behavior. *European Journal of Business Management, 3*(4), 78-86.

Becker, H. (1960). Notes on the concept of commitment. *American journal of Sociology, 66*(1), 32-40.

Berber, A. (2013). *Geleneksel Yönetim Düşüncesi Geleneksel ve Klasik Paradigmalarla Klasik ve Neo-Klasik Örgüt Teorileri* (Vol. 1. Basım). Melisa Matbaacılık, İstanbul.

Berberoglu, A. (2018). Impact of organizational climate on organizational commitment and perceived organizational performance: empirical evidence from public hospitals. *BMC health services research, 18*(1), 1-9.

Bıçakçı, C. (2021). *Toplum kültürü ile örgüt kültürü etkileşimi: Türkiye'de bir özel okul çalışanları üzerinde bölgeler arası araştırma.* (Doktora), İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Bielby, D. (1992). Commitment to work and family. *Annual review of sociology*, 281-302.

Caldwell, D., Chatman, J., ve O'reilly, C. (1990). Building organizational commitment: A multifirm study. *Journal of occupational Psychology, 63*(3), 245-261.

Canan, H., ve Oksay, A. (2015). Hemşirelerde örgütsel bağlilik ile iş tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(4), 1-24.

Cengiz, A. A. (2015). *Kişisel özelliklerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri ve Eskişehir'de sağlık personeli üzerine bir uygulama.* (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu University (Turkey), Eskişehir.

Chen, S.-Y., Wu, W.-C., Chang, C.-S., Lin, C.-T., Kung, J.-Y., Weng, H.-C., . . . Lee, S.-I. (2015). Organizational justice, trust, and identification and their effects on organizational commitment in hospital nursing staff. *BMC health services research, 15*(1), 1-17.

Cherian, S., Alkhatib, A., ve Aggarwal, M. (2018). Relationship between organizational commitment and job satisfaction of nurses in Dubai hospital. *Journal of Advances in Social Science Humanities, 4*(1), 36373-36400.

Chi, H., ve Hsiao, J. C. (2012). The influence of hospital organizational culture on organizational commitment among nursing executives. *African Journal of Business Management, 6*(44), 10888-10895.

Cihangiroğlu, N., Teke, A., Özata, M., ve Çelen, Ö. (2015). Mesleki bağlılık ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin analizi. *Gülhane Tıp Dergisi 57*(4), 367-372.

Çağatay, A., ve Kızılkaya, S. (2020). Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışanların Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi: Samsun İli Örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 6*(3), 578-593.

Çelik, G. G. (2021). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches, 17*(36), 2740-2766.

Çöl, G. (2004). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *The Journal of Industrial Relations, 6*(2).

Dinc, M. S., Kuzey, C., ve Steta, N. (2018). Nurses' job satisfaction as a mediator of the relationship between organizational commitment components and job performance. *Journal of Workplace Behavioral Health, 33*(2), 75-95.

Doğan, S., ve Kılıç, S. (2007). Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29*, 37-61.

Durna, U., ve Veysel, E. (2011). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6*(2), 210-219.

Durukan, S., Akyürek, Ç., ve Coşkun, E. (2010). Hacettepe Üniversitesi Erişkin HAstanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme ve Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(3), 411-434.

Erdem, R. (2007). Örgüt kültürü tipleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Elazığ il merkezindeki hastaneler üzerinde bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2*(2), 63-79.

Erkmen, T., ve Bozkurt, S. (2011). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin İnclenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31*(2), 197-227.

Fu, W., ve Deshpande, S. (2014). The impact of caring climate, job satisfaction, and organizational commitment on job performance of employees in a China's insurance company. *Journal of business ethics, 124*(2), 339-349.

Galletta, M., Portoghese, I., ve Battistelli, A. (2011). Intrinsic motivation, job autonomy and turnover intention in the Italian healthcare: The mediating role of affective commitment. *Journal of Management Research*.

Goh, C. Y., ve Marimuthu, M. (2016). The path towards healthcare sustainability: the role of organisational commitment. *Procedia-Social Behavioral Sciences, 224*, 587-592.

Gözlü , K. (2022). Örhütsel Bağlılık ve Sağlık Kurumları. *Sağlık Yönetimi Güncel Konular Üzerine Akademik Değerlendirmeler*, 143.

Grusky, O. (1966). Career mobility and organzational commitment. *Administrative science quarterly*, 488-503.

Güdük, Ö., ve Önder, E. (2021). Kamu hastanelerinde örgütsel bağlılık düzeyi: İstanbul örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(3), 720-733.

Hackett, R. D., Bycio, P., ve Hausdorf, P. (1994). Further assessments of Meyer and Allen's (1991) three-component model of organizational commitment. *Journal of Applied Psychology, 79*(1), 15.

Hakami, A., Almutairi, H., Alsulyis, R., Al Rrwis, T., ve Al Battal, A. (2020). The relationship between nurses job satisfaction and organizational commitment. *Health Science Journal, 14*(1), 0-0.

Hamidi, Y., Mohammadibakhsh, R., Soltanian, A., ve Behzadifar, M. (2017). Relationship between organizational culture and commitment of employees in health care centers in west of Iran. *Electronic physician, 9*(1), 3646.

Ingersoll, G. L., Olsan, T., Drew-Cates, J., DeVinney, B. C., ve Davies, J. (2002). Nurses' job satisfaction, organizational commitment, and career intent. *JONA: The Journal of Nursing Administration 32*(5), 250-263.

Işık, O., Uğurluoğlu, Ö., Mollahaliloğlu, S., Kosdak, M., ve Taşkaya, S. (2016). The effect of job satisfaction and motivation of health care professionals on their organizational commitment The case of Turkey. *Preventive Medicine Bulletin, 15*(1).

Kaptanoğlu, R. Ö. (2017). An application on organisational commitment and emotional intelligence. *Balkan Near Eastern Journal of Social Sciences, 3*(3).

Karabetyan, L. (2020). Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Sağlık Sektörü Örneği. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(1), 45-55.

Karem, M., Mahmood, Y., Jameel, A., ve Ahmad, A. R. (2019a). The effect of job satisfaction and organizational commitment on nurses' performance. *Journal of Humanities Social Sciences Reviews*, 2395-6518.

Karem, M., Mahmood, Y., Jameel, A., ve Ahmad, A. R. (2019b). The effect of job satisfaction and organizational commitment on nurses' performance. *Journal of Humanities Social Sciences Reviews*, 2395-6518.

Kaya, Ş. D. (2010). Hemşirelerin Örgütsel Bağlilik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10*(20), 77-96.

Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Köse, S. D., ve Köse, T. (2017). The effect of job satisfaction on organizational commitment of healthcare personnel. *IOSR Journal of Business Management 19*(01), 54-59.

Kumar, P., Mehra, A., Inder, D., ve Sharma, N. (2016). Organizational commitment and intrinsic motivation of regular and contractual primary health care providers. *Journal of family medicineprimary care, 5*(1), 94.

Küçüközkan, Y. (2015). Örgütsel bağlılık ile cinsiyet arasındaki ilişki: Hastanelerde çalışan sağlık personeli üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi 1*(1), 14-37.

Laschinger, H. K. S., Finegan, J., ve Shamian, J. (2002). The impact of workplace empowerment, organizational trust on staff nurses' work satisfaction and organizational commitment. In *Advances in health care management*: Emerald Group Publishing Limited.

Locke, E. (1969). What is job satisfaction? *Organizational behaviorhuman performance, 4*(4), 309-336.

Lok, P., ve Crawford, J. (2001). Antecedents of organizational commitment and the mediating role of job satisfaction. *Journal of managerial psychology*

McNeese-Smith, D. (1996). Increasing employee productivity, job satisfaction, and organizational commitment. *Journal of Healthcare Management 41*(2), 160.

Metin, A. (2011). A research on the relation between organizational commitment and learning organization. *African Journal of Business Management, 5*(14), 5612-5616.

Meyer, J. P., ve Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human resource management review, 11*(3), 299-326.

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of vocational behavior, 61*(1), 20-52.

Morris, T., Lydka, H., ve O'Creevy, M. F. (1993). Can commitment be managed? A longitudinal analysis of employee commitment and human resource policies. *Human Resource Management Journal, 3*(3), 21-42.

Mowday, R., Steers, R., ve Porter, L. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of vocational behavior, 14*(2), 224-247.

Myrvang, N. A., Demir, H., ve Mustafa, M. (2022). Sağlık Kurumlarında Örgütsel Kültür İle Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Performansı İlişkisi: Bitlis ve Tatvan Devlet Hastaneleri Örneği. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi, 42*, 132-148.

O'Reilly, C., ve Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: The effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. *Journal of Applied Psychology, 71*(3), 492.

Özdemir, H. Ö. (2020). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Algılarının Örgütsel Adalet Algıları ile Diğer Faktörlerden Yordanması. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 172-181.

Özyurt, M., ve Özgen, Ç. (2020). Sağlık Kurumlarında Örgütsel Bağlılık Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(10), 231-243.

Paksoy, M. (2002). *Çalışma Ortamında İnsan ve Toplam Kalite Yönetimi*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Pala, F., Eker, S., ve Melek, E. (2008). The effects of demographic characteristics on organizational commitment and job satisfaction: An empirical study on Turkish health care staff. *The Journal of Industrial Relations Human Resources, 10*(2), 54-75.

Penley, L. E., ve Gould, S. J. J. o. o. B. (1988). Etzioni's model of organizational involvement: A perspective for understanding commitment to organizations. *9*(1), 43-59.

Pinho, J. C., Rodrigues, A. P., ve Dibb, S. (2014). The role of corporate culture, market orientation and organisational commitment in organisational performance: the case of non-profit organisations. *Journal of management development*.

Porter, L. W., ve Lawler, E. E. (1968). Managerial attitudes and performance.

Rodríguez-Fernández, M., Herrera, J., ve de Las Heras-Rosas, C. (2021). Model of organizational commitment applied to health management systems. *International journal of environmental research public health 18*(9), 4496.

Rusbult, C. E., Coolsen, M. K., Kirchner, J. L., ve Clarke, J. A. (2006). Commitment.

Sayan, İ., Zeyneloğlu, S., ve Malatyalı, İ. (2023). Covid-19 pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının stresle başa çıkma tarzlarının örgütsel bağlılık düzeylerine etkisi. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 7-15.

SelmaAltindis. (2011). Job motivation and organizational commitment among the health professionals: A questionnaire survey. *African Journal of Business Management, 5*(21), 8601-8609.

Shockley-Zalabak, P., Ellis, K., ve Winograd, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organization Development Journal, 18*(4), 35.

Sow, M. (2017). The relationship between leadership style, organizational culture, and job satisfaction in the US healthcare industry. *Management and Economics Research Journal, 3*(2017), 1332.

Şencan, N., Yegenoglu, S., ve Aydıntan, B. (2013). Sağlık çalışanları ve eczacılar üzerinde yapılan iş doyumu ve örgütsel bağlılık araştırmaları. *Marmara Pharmaceutical Journal, 17*(2), 104-112.

TDK. (Ed.) (1998). Türk Tarik Kurumu Basım Evi, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tekingündüz, S., Top, M., Tengilimoğlu, D., ve Karabulut, E. (2017). Effect of organisational trust, job satisfaction, individual variables on the organisational commitment in healthcare services. *Total Quality Management Business Excellence 28*(5-6), 522-541.

Top, M., ve Gider, O. (2013). Interaction of organizational commitment and job satisfaction of nurses and medical secretaries in Turkey. *The International Journal of Human Resource Management, 24*(3), 667-683.

Top, M., Tarcan, M., Tekingündüz, S., ve Hikmet, N. (2013a). An analysis of relationships among transformational leadership, job satisfaction, organizational commitment and organizational trust in two Turkish hospitals. *The International journal of health planning management, 28*(3), e217-e241.

Top, M., Tarcan, M., Tekingündüz, S., ve Hikmet, N. (2013b). An analysis of relationships among transformational leadership, job satisfaction, organizational commitment and organizational trust in two Turkish hospitals. *The International journal of health planning management, 28*(3), e217-e241.

Torkaman, M., Heydari, N., ve Torabizadeh, C. (2020a). Nurses' perspectives regarding the relationship between professional ethics and organizational commitment in healthcare organizations. *Journal of Medical Ethics History of Medicine, 13*.

Torkaman, M., Heydari, N., ve Torabizadeh, C. (2020b). Nurses' perspectives regarding the relationship between professional ethics and organizational commitment in healthcare organizations. *Journal of Medical Ethics History of Medicine, 13*.

Turunç, Ö., ve Erkuş, A. (2010). İş-Aile Yaşam Çatışmasının iiş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri: İş Stresinin Aracılık Rolü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 10*(19), 415-440.

Tüfekçi, N. (2018). Birinci Basamak Sağlik Kurumlarinda Örgütsel Bağlilik: Kişisel Farkliliklari Belirlemeye Yönelik Bir Araştirma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 10*(19), 460-473.

Ulusoy, H., ve Kılınç, Ö. Ü. E. (2019). *Sağlık kurumlarında örgütsel bağlılık (Teoriden uygulamaya bir bakış)*: Eğitim Yayınevi.

Veličković, V. M., Višnjić, A., Jović, S., Radulović, O., Šargić, Č., Mihajlović, J., ve Mladenović, J. (2014). Organizational commitment and job satisfaction among nurses in Serbia: A factor analysis. *Nursing Outlook, 62*(6), 415-427.

Way, C., Gregory, D., Davis, J., Baker, N., LeFort, S., Barrett, B., ve Parfrey, P. (2007). The impact of organizational culture on clinical managers' organizational commitment and turnover intentions. JONA: The Journal of Nursing Administration, 37(5), 235-242.

Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. Academy of management review 7(3), 418-428.

Wright, P. M., ve Kehoe, R. (2008). Human resource practices and organizational commitment: A deeper examination. Asia Pacific Journal of Human Resources 46(1), 6-20.

Yang, J., Liu, Y., Chen, Y., ve Pan, X. (2014). The effect of structural empowerment and organizational commitment on Chinese nurses' job satisfaction. Applied Nursing Research 27(3), 186-191.

Yazıcıoğlu, İ., ve Topaloğlu, I. G. (2009). Örgütsel adalet ve bağlilik ilişkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama. İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(1), 3-16.

BÖLÜM 13

SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL YALNIZLIK

Ozan Emre Ufacık

Giriş

İnsan, binlerce yıl önce yeryüzünde varlığı görülmeye başladığından beri kendi türüyle etkileşim ihtiyacı içerisinde olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2012). Bu etkileşim, başlarda yırtıcı hayvanlardan korunma, barınma ve avcılık gibi çeşitli nedenlerle kurulmuş olsa da yakın tarihte psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçların karşılanması da elzem bir durum hâline gelmiştir. Birbirleriyle iletişim hâlindeki insanlar, sosyal ilişkileri ve bunun neticesinde oluşturdukları sosyal bağlarla bu ihtiyaçlarını da gidermeye çalışmışlardır. Ancak ortaya çıkan bazı olumsuz durumlar ise insanların duygusal ve sosyal açıdan yalnızlaşmalarına neden olabilmektedir. Son dönemlerde yaşanan Kovid-19 pandemisi ve deprem felaketleri gibi olumsuz durumlar da insanların duygusal ve sosyal açıdan yalnızlaşmalarına zemin hazırlamıştır. Yalnızlık, arzu edilmeyen bir durum olarak karşımıza çıksa da hemen hemen her insan, hayatının bir bölümünde bu sorunla baş etmek durumunda kalacaktır.

Yalnızlık sadece kişinin tek başına kalması olarak algılanmamalıdır. Kişinin ihtiyaç duyduğu ilişki ve iletişim yetersizliği de bu olumsuz duruma neden olabilir (Weiss, 1973). Yalnızlığın süresi uzadığında ise insanların fiziksel ve zihinsel sağlıklarına zarar verebilecek boyutları da görülmektedir (Perlman ve Peplau, 1984). İnsanların günlük yaşamlarında karşılaştıkları olumsuz bir durum olan yalnızlık, iş yaşamında ise sıklıkla baş etmek zorunda kaldıkları bir durum olarak karşılarına çıkmaktadır (Erdirençelebi ve Ertürk, 2018). Sosyal yaşamlarında tatmin edici sosyal ilişki ağlarına sahip insanlar, iş yaşamlarında karşılaştıkları sorunlardan dolayı kendilerini yalnız hissetmektedir (Doğan vd., 2009). Bununla birlikte bazı meslek gruplarındaki yönetici ya da çalışanların astlarına ya da ilişki içerisinde bulundukları müşteri ve tedarikçi gibi paydaşlara karşı da profesyonel

Kaynakça

Allen, K. A., Svendsen, G. T., Marwan, S., & Arslan, G. (2021). Trust and belonging in individual and organizational relationships. In strategic corporate communication in the digital age. Emerald Publishing Limited.

Andel, S. A., Shen, W., & Arvan, M. L. (2021). Depending on your own kindness: The moderating role of self-compassion on the within-person consequences of work loneliness during the COVID-19 pandemic. Journal of Occupational Health Psychology, 26(4), 276.

Arslan, A., Yener, S., & Schermer, J. A. (2020). Predicting workplace loneliness in the nursing profession. Journal of nursing management, 28(3), 710-717.

Bowers, A., Wu, J., Lustig, S., & Nemecek, D. (2022). Loneliness influences avoidable absenteeism and turnover intention reported by adult workers in the United States. Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance, 9(2), 312-335.

Brillon, P., Philippe, F. L., Paradis, A., Geoffroy, M. C., Orri, M., & Ouellet-Morin, I. (2022). Psychological distress of mental health workers during the COVID-19 pandemic: A comparison with the general population in high-and low-incidence regions. Journal of clinical psychology, 78(4), 602-621.

Cacioppo, J. T., Cacioppo, S., Adler, A. B., Lester, P. B., McGurk, D., Thomas, J. L., & Chen, H. Y. (2016). The cultural context of loneliness: risk factors in active duty soldiers. Journal of Social and Clinical Psychology, 35(10), 865-882.

Chan, S. H., & Qiu, H. H. (2011). Loneliness, job satisfaction, and organizational commitment of migrant workers: Empirical evidence from China. The International Journal of Human Resource Management, 22(05), 1109-1127.

Chou, S. Y., & Chang, T. (2016). The costs of being rejected: A theoretical analysis of rejections to newcomers' interpersonal helping behaviours in teams. Team Performance Management, 22(3/4), 181-203.

Chung, Y. W., Dong, X. T., & Yun, J. K. (2022). A study on the mediating effects of anxiety and happiness for workplace loneliness and behavioral outcomes of Korean police officers. Policing: An International Journal

Cubitt, S., & Burt, C. (2002). Leadership Style, Loneliness and Occupational Stress in New Zealand Primary School Principals. New Zealand Journal of Educational Studies.

Demirbaş, B., & Haşit, G. (2016). İş yerinde yalnızlık ve işten ayrılma niyetine etkisi: Akademisyenler üzerine bir uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 137-158 Kaplan, M. S. (2011). Öğretmenlerin iş yerinde yalnızlık duygularının okullardaki örgütsel güven düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi.

Doğan, T., Çetin, B., ve Sungur, M. Z. (2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10(6), 271-277.

Duru, E. (2004). Yalnızlık Duygusu ile İlgili Temel Karakteristik ve Boyutların Psikolojik Danışma Süreci Çerçevesinde İncelenmesi, Eurasian Journal of Educational Research, 15, s 36-48.

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2012). Ekonomi Politikası. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erdirençelebi, M.ve Ertürk, E. (2018). Çalışanların örgütsel yalnızlık algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17(2), 603-617.

Ernst, J. M., & Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. Applied and preventive psychology, 8(1), 1-22.

Firoz, M., & Chaudhary, R. (2022). The impact of workplace loneliness on employee outcomes: what role does psychological capital play?. Personnel Review, 51(4), 1221-1247.

Gabriel, A. S., Lanaj, K., & Jennings, R. E. (2021). Is one the loneliest number? A within-person examination of the adaptive and maladaptive consequences of leader loneliness at work. Journal of Applied Psychology, 106(10), 1517.

Galanaki, E. (2004). Are children able to distinguish among the concepts of aloneness, loneliness, and solitude?. International Journal of Behavioral Development, 28(5), 435-443.

Guenzi, P., Rangarajan, D., Chaker, N. N., & Sajtos, L. (2019). It is all in good humor? Examining the impact of salesperson evaluations of leader humor on salesperson job satisfaction and job stress. Journal of personal selling & sales management, 39(4), 352-369.

Hasan, T., & Tuncay, E. A. (2021). Examining the mediating role of organizational loneliness in the effect of organizational silence on the intention to quit. Управленец, 12(2), 102-118.

Hernández-Ascanio, J., Perula-de Torres, L. Á., Rich-Ruiz, M., Roldán-Villalobos, A. M., Perula-de Torres, C., & PE, V. P. (2021). Determinants for addressing social isolation and loneliness of non-institutionalized older adults from Primary Health Care. Atencion Primaria, 54(2), 102218-102218.

Jung, H. S., Song, M. K., & Yoon, H. H. (2021). The effects of workplace loneliness on work engagement and organizational commitment: moderating roles of leader-member exchange and co-worker exchange. Sustainability, 13(2), 948.

Karaoğlu, N., & Demirbaş, N. The Effect of the COVID-19 Pandemic on Interns' and Physicians' Loneliness, Hopelessness and Anxiety Symptom Levels COVID-19 Pandemisinin İntörn Hekim ve Hekimlerin Yalnızlık, Umutsuzluk ve Anksiyete Belirti Düzeylerine Etkisi.

Kaymaz, K., Eroğlu, U., & veSayılar, Y. (2014). Effect of loneliness at work on the employees' intention to leave. ISGUC the Journal of Industrial Relations and Human Resources, 16(1), 38-53.

Kılıç, B. (2018). İşyerinde Yalnızlık ve İşyerinde Dışlanma Sarmalında Presenteeism: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi.

Krug, H., Haslam, S. A., Otto, K., & Steffens, N. K. (2021). Identity leadership, social identity continuity, and well-being at work during COVID-19. Frontiers in psychology, 12, 684475.

Lam, L. W., & Lau, D. C. (2012). Feeling lonely at work: investigating the consequences of unsatisfactory workplace relationships. The International Journal of Human Resource Management, 23(20), 4265-4282.

Li, J., Zhou, L., Van Der Heijden, B., Li, S., Tao, H., & Guo, Z. (2021). Social isolation, loneliness and well-being: the impact of WeChat use intensity during the COVID-19 pandemic in China. Frontiers in Psychology, 12, 707667.

Mäkiniemi, J. P., Oksanen, A., & Mäkikangas, A. (2021). Loneliness and well-being during the COVID-19 pandemic: the moderating roles of personal, social and organizational resources on perceived stress and exhaustion among Finnish university employees. International journal of environmental research and public health, 18(13), 7146.

Mercan, N., Emine, O., Alamur, B., Serpil, G. Ü. L., & Bengül, S. (2012). İşyeri yalnızlığı ve sosyal fobi arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1), 213-226.

Mohapatra, M., Madan, P., & Srivastava, S. (2020). Loneliness at work: Its consequences and role of moderators. Global Business Review, 0972150919892714.

Noronha, E., & D'Cruz, P. (2008). The Dynamics of teleworking: Case studies of women medical transcriptionists from Bangalore, India. Gender, Technology and Development, 12(2), 157-183.

Nurmi, J. E., Toivonen, S., Salmela-Aro, K., & Eronen, S. (1997). Social strategies and loneliness. The Journal of Social Psychology, 137(6), 764-777.

Ong, W. J. (2022). Gender-contingent effects of leadership on loneliness. Journal of Applied Psychology, 107(7), 1180.

Ozcelik, H., & Barsade, S. G. (2018). No employee an island: Workplace loneliness and job performance. Academy of Management Journal, 61(6), 2343-2366.

Önen, C. ve Dinçer, E. (2020). Sağlık Çalışanları ve Ekip Hizmeti, Bitlis İl Merkezi Örneği,IKSAD Yayınevi

Perlman, D. ve Peplau, L. A. (1982). Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy, John Wiley.

Redaelli, M., Engen, M. L. V., & Andre, S. (2022). Perceived Covid-19-crisis intensity and family supportive organizational perceptions as antecedents of parental burnout: A study conducted in Italy in March/April 2021 and 2022.

Rook, K. S. (1984). Promoting social bonding: Strategies for helping the lonely and socially isolated. American Psychologist, 39(12), 1389.

Scott, G., & Lovell, R. (2015). The rural pastors initiative: Addressing isolation and burnout in rural ministry. Pastoral Psychology, 64, 71-97.

Sehitoglu, Y. , Bilgetürk, M. , Şengüllendi, M. F. & Kurt, E. (2020). İşletme Eğitimi Alanının Kavramsal Yapısının Keşfi: Bir Bibliyometrik Analiz . Türkiye Eğitim Dergisi , 5 (2) , 415-443.

Seppala, E., & King, M. (2017). Burnout at work isn't just about exhaustion. It's also about loneliness. Harvard Business Review, 29, 2-4.

Sîrbu, A. A., & Dumbravă, A. C. (2019). Loneliness at work and job performance: The role of burnout and extraversion. Psihologia Resurselor Umane, 17(1), 7-18.

Shaolong, E., Ying, T., Liu, D., Bai, S., Liu, X., & Su, H. (2022). Prevalence and Risk Factors of Loneliness and Social Isolation Among Medical Residents: A Multi-center Cross-sectional Study

Shipman, K., Burrell, D. N., & Huff Mac Pherson, A. (2021). An organizational analysis of how managers must understand the mental health impact of teleworking during COVID-19 on employees. International Journal of Organizational Analysis.

Sığrı, Ü. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Silard, A., & Wright, S. (2020). The price of wearing (or not wearing) the crown: The effects of loneliness on leaders and followers. Leadership, 16(4), 389-410.

Smith, C. S., Kennedy, E., Quick, K., Carrico, C. K., & Saeed, S. (2022). Dental faculty well-being amid COVID-19 in fall 2020: a multi-site measure of burnout, loneliness, and resilience. Journal of dental education, 86(4), 406-415.

Sønderby, L. C., & Wagoner, B. (2013). Loneliness: An integrative approach. Journal of Integrated Social Sciences, 3(1), 1-29.

Şensoy, N., Kurttaş Çolak, P., & Doğan, N. (2020). Sağlık çalışanlarında psikolojik iyi oluş düzeyi ile sanal ortamda yalnızlık düzeyi arasındaki ilişki.

Talić, I., Einhorn, A., & Renner, K. H. (2022). Individual and Organizational Factors in Coping With COVID-19 in Soldier Students. Frontiers in Psychology, 3766.

Tian, G., Pu, L., & Ren, H. (2021). Gender differences in the effect of workplace loneliness on organizational citizenship behaviors mediated by work engagement. Psychology Research and Behavior Management, 1389-1398.

Tuononen, T., Suominen, A. L., & Lammintakanen, J. (2016). Factors associated with staying or leaving a dentist leader's position–a qualitative study. BMC Oral Health, 16(1), 1-8.

Wang, D., & Liu, H. (2020). Effects of job autonomy on workplace loneliness among knowledge workers. Chinese Management Studies, 15(1), 182-195.

Wax, A., Deutsch, C., Lindner, C., Lindner, S. J., & Hopmeyer, A. (2022). Workplace loneliness: The benefits and detriments of working from home. Frontiers in Public Health, 10.

Waytz, A., Chou, E. Y., Magee, J. C., & Galinsky, A. D. (2015). Not so lonely at the top: The relationship between power and loneliness. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 130, 69-78.

Weeks, D. G., Michela, J. L., Peplau, L. A., & Bragg, M. E. (1980). Relation between loneliness and depression: a structural equation analysis. Journal of personality and social psychology, 39(6), 1238.

Weiss, R. (1973). Loneliness: The experience of emotional and social isolation. MIT Press.

Wright, S. L. (2005). Loneliness in the workplace. Doktora Tezi. Canterbury.

Wright, S. L., Burt, C. D., & Strongman, K. T. (2006). Loneliness in the workplace: Construct definition and scale development.

Yilmaz, E. (2008). Organizational commitment and loneliness and life satisfaction levels of school principals. Social Behavior and Personality: an international journal, 36(8), 1085-1096.

Yılmaz, E., Yılmaz, E., & Karaca, F. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. Genel Tip Dergisi, 18(2).

Zhang, X., & Dong, S. (2022). The relationships between social support and loneliness: A meta-analysis and review. Acta Psychologica, 227, 103616.

Zumaeta, J. (2019). Lonely at the top: how do senior leaders navigate the need to belong?. Journal of Leadership & Organizational Studies, 26(1), 111-135.

SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM

Dr. Öğr. Üyesi Perihan Eren Bana

nobel

SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM

Dr. Öğr. Üyesi Perihan Eren Bana

Yayın No.: 4743
İşletme No.: 339
ISBN: 978-625-397-070-3
E-ISBN: 978-625-397-067-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bana, Perihan Eren.
Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim / Dr. Öğr. Üyesi Perihan Eren Bana
1.Basım, XVIII + 234 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-070-3
E-ISBN: 978-625-397-067-3
1. Sağlık Kurumu 2. İşletme 3. Stratejik Yönetim.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz V

Bölüm 1 Stratejik Yönetimle İlgili Kavramlar 1
1.1. Değerler 4
1.2. Temel Yetenek 8
1.3. Misyon ve Vizyon 9
1.3.1. Vizyon 10
1.3.2. Misyon ve Vizyon Karşılaştırması 13
1.3.3. Sağlık Kurumları Açısından Misyon ve Vizyon 15
1.4. Amaç ve Hedefler 17
1.5. Planlama 20
1.6. Politika 23
1.7. Taktik 24
1.8. Etik 25

Bölüm 2. Yönetim ve Stratejik Yönetim 27
2.1. Stratejik Yönetim Teorileri 30
2.1.1. Davranışsal Teoriler 31
2.1.2. Durumsallık Teorileri 33
2.2. Stratejik Yönetimin Tarihsel Gelişim Süreci 37
2.3. Kamuda Stratejik Yönetim Uygulamaları 39
2.3.1. Kamuda Stratejik Yönetim Uygulamalarının Önemi 41
2.3.2. Kamuda Stratejik Yönetim Uygulamalarının Önündeki Engeller 42
2.3.3. Kamuda Stratejik Yönetim Uygulamaları İçin Öneriler 44
2.4. Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim 46

Bölüm 3 Stratejik Yönetim Yaklaşımları 51
3.1. Kaynak Yaklaşımı 51
3.2. Pazar Yaklaşımı 53

Bölüm 4 Çevre Analizi ve Rekabet Stratejileri 57
4.1. Çevre Nedir? 59
4.2. İşletme Çevresi 59
4.2.1. Yasal Çevre 62
4.2.2. Ekonomik Çevre 64
4.2.3. Politik Çevre 65
4.2.4. Sosyokültürel ve Demografik Çevre 66
4.2.5. Teknolojik ve Dijital Çevre 68
4.2.6. Uluslararası Çevre 70
4.2.7. Doğal Çevre 72
4.3. İşletme İş/Sektör Çevresi 72
4.4. Rekabet Stratejileri 73
4.4.1. Maliyet Liderliği 75
4.4.2. Farklılaştırma 75
4.4.3. Odaklanma 76

Bölüm 5 Stratejik Yönetim Araçları 77
5.1. Kıyaslama (Benchmarking) 78
5.2. SWOT Analizi 80
5.3. Değer Zinciri Analizi 82
5.4. Portföy Analizi 83
5.5. Pareto Yaklaşımı 85
5.6. Dengeli Puan Cetveli 86
5.7. Örümcek Ağı Diyagramı 89
5.8. Gelecek Senaryosu Oluşturma 91
5.9. Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim Araçlarının Kullanımı ... 92

Bölüm 6 Stratejik Yönetimi Destekleyen Süreçler 93
6.1. Örgüt Kültürü 94
6.2. Yönetişim 97
6.3. Toplam Kalite Yönetimi 99
6.3.1. Toplam Kalite Yönetiminin Tarihsel Gelişim Süreci 102

6.3.2. Toplam Kalite Yönetimi Sürecinde Hızlandırıcılar ve Engelleyiciler 104
6.3.3. Sağlık Hizmetlerinde Birimlerin Kalite Göstergeleri 106
6.3.4. Stratejik Planlama ve Toplam Kalite Yönetimi 111
6.4. İnsan Kaynakları Yönetimi 112
6.4.1. Çalışanların Seçilmesi ve İşe Başlaması 115
6.4.2. Çalışanların Motivasyonu 118
6.4.3. Çalışanların Eğitimi 123
6.4.4. Çalışanların İşten Ayrılması 126
6.4.5. Ücret Politikası 128
6.4.6. Performans Değerlendirme 130
6.4.7. Çalışan Sağlığı ve İş Güvenliği 133
6.4.8. Çalışanların Güçlendirilmesi 136
6.4.9. Sağlık Kurumları Açısından İnsan Kaynaklarının Önemi 137
6.5. Dış Kaynak Kullanımı 139
6.6. Toplumsal ve Sosyal Sorumluluk 141
6.7. Değişim Yönetimi 144
6.8. İnovasyon (Yenilikçilik) 149

Bölüm 7 Ar-Ge Çalışmaları 153
7.1. Ar-Ge Çalışanları 155
7.2. Ar-Ge Çalışmalarında Uygulanması Gereken Stratejiler 157
7.3. Sağlık Kurumlarında Ar-Ge Çalışmaları 159

Bölüm 8 Stratejik Yönetim Uygulamaları 163
8.1. Karar Verme Stratejileri 165
8.1.1. Karar Verme Sürecinin Özellikleri ve Aşamaları 166
8.1.2. Karar Verme Sürecini ve Kalitesini Etkileyen Faktörler 167
8.1.2. Karar Verme Sürecinde Güçlendiriciler ve Olası Tuzaklar 169
8.2. Karar Verme Sürecinde Kullanılan Teknikler 171
8.2.1. Beyin Fırtınası Tekniği 172
8.1.2. Delphi Tekniği 174
8.1.3. Nominal Grup Tekniği 176

8.1.4. Gantt Şeması 177
8.1.5. Balık Kılçığı Tekniği 178
8.1.6. Kontrol Grafiği 179
8.2.Süreç Değerlendirme 180
8.1.1. Finansal Açıdan Süreç Değerlendirme 183
8.2.2. Çevresel Açıdan Süreç Değerlendirme 183
8.2.2.1. İç Çevre Değerlendirmesi 184
8.2.2.2. Dış Çevre Değerlendirmesi 185

Bölüm 9 İşletmelerde Temel Stratejiler 187
9.1. Büyüme 187
9.1.1. İç Büyüme 189
9.1.2. Dış Büyüme 190
9.1.2.1. Satın Alma 191
9.1.2.2. Birleşme/Evlilik 191
9.2. Küçülme 194
9.3. Denge 196
9.4. İş Birliği 198
9.5. Karma Stratejiler 200
9.6. Çekilme 200
9.7. Konkordato ve İflas 201
9.8. İşletmelerde Temel Finansal Göstergeler 202
9.8.1. Oran Analizi 204
9.8.2. Başa Baş Analizi 205
9.8.3. Stok Devir Hızı 207

Bölüm 10 Kriz Yönetimi 211
10.2. Sağlık Yönetiminde Kriz Yaklaşımı 216
10.2.1. Salgınlar 218
10.2.2. Depremler ve Doğal Afetler 222

Kaynaklar 227

Kaynaklar

Abaan S. ve Altıntoprak A. (2005). Hemşirelerde problem çözme becerileri: Öz değerlendirme sonuçlarının analizi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 12(1), 62-76.

Akar, Ç., ve Özalp, H.(2009). *Sağlık hizmetlerinde yönetim* (5. Baskı). Songür Eğitim Hizmetleri, Ankara, ISBN: 978-975-6470-03-8

Akat, İ., Budak, G., Budak., G. (1994). *İşletme Yönetimi*, (1. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul, ISBN: 975-486-392-X

Akpınar, N. B., & Ceran, M. (2020). Afetlerle ilgili güncel yaklaşımlar ve afet hemşiresinin rol ve sorumlulukları. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 28-40.

Aksoy, H. H., & Aksoy, N. (2003). Okullarda krize müdahale planlaması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1), 37-49.

Aktepe, E.(2009). *Genel işletme* (3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-975-591-996-6

Anderson, C. (1997). Values-based management. *Academy of Management Executive*, 11, 25–46.

Arslan, N. T. (2004). Kar amaçsız örgütler ve stratejik yönetim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 155-172.

Ataman, G.(2009). *İşletme yönetimi* (3. Baskı). Türkmen Kitabevi, İstanbul, ISBN: 975-6812-40-0

Atıgan, F. (2011). *Yönetim ve organizasyon* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-605-395-430-9

Bakan, İ.(2013). *Çağdaş yönetim yaklaşımları: İlkeler, kavramlar ve yaklaşımlar* (4. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul, ISBN: 978-605-377-424-2

Balçık Bahaettin (2002). *İşletme yönetimi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Başok-Yurdakul, N. B. (2003). İşletme yönetiminde iki stratejik görev: İmaj-marka yönetimi ve müşteri ilişkileri yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 8(1), 205-211.

Bateman, T.S., Snell, S.A., (Çeviri, Besler, S., Erbil, C.). (2016). *Yönetim* (3. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-605-320-410-7

Baykal, T. (2018). Örgütlerde etkinlik ve etkililik için stratejik yönetim ve stratejik planlama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(2), 151-160.

Bekereci, Ü., Yazıcı, M., & Hamzaoğlu, E. (2020). Pareto analizi tekniğiyle belirlenen parametrelerin öğretim sürecinde kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 51(51), 199-219.

Beyatlı H.Z. (2017). *Hastane ve sağlık işletmeleri yönetimi*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, SS: 244.

Biçer, E. B. (2018). Sağlık kurumları yöneticilerinin stratejik yönetim tekniklerine bakış açılarının ve yaklaşım tarzlarının belirlenmesi: Sivas ili örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 405-427.

Bilgiç, A. (2013). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi. *Denetişim Dergisi*, (11), 69-75.

Bilgin Demir İ. ve Uğurluoğlu, Ö. (2015). Sağlık kurumlarında stratejik yönetim araçları. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 18(2), 219-251.

Birinci M. (2014) Üniversitelerde stratejik yönetim uygulamalarının performansa etkileri: Devlet ve vakıf üniversitelerinin karşılaştırmalı analizi, *Yükseköğretim Dergisi*, 4(3), 135-147.

Birinci, M. (2021). Stratejik yönetim ve sosyal hizmet örgütleri açısından önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 251-273.

Bolat, T., Seymen, O. A., Bolat, O. İ., Erdem, B. (2014). *Yönetim ve organizasyon* (4. Baskı). Detay Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-9944-223-33-1

Boone L. E. ve Kurtz D.L. (2013). *Çağdaş işletme*. (Çev. Ed. Prof. Dr. Azmi Yalçın). Nobel Akademik Yayıncılık. (S.S. 652)

Bourne, H., & Jenkins, M. (2013). Organizational values: A dynamic perspective. *Organization Studies*, 34(4), 495–514.

Bracker, J. (1980). The historical development of the strategic management concept. *Academy of Management Review*, 5(2), 219-224.

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*.

Budak, G. (2000). Öğrenen örgütlerde stratejik planlama ve stratejik öğrenme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-11.

Caldwell Chip (1998). *Sağlık kuruluşlarında stratejik yönetim*. (Çev. Osman Akhınay). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Cameron, K. S./Quinn, R. E. (2011). *Diagnosing and changing organizational culture. Based on the competing values framewor* (3rd edition). San Francisco. SS: 288.

Can, H.(2002). *Organizasyon ve yönetim* (6. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, ISBN: 975-7351-15-6

Cemalcılar, İ., Bayar, D., Aşkun, İ. C., Özalp, Ş. (1994). *İşletmecilik bilgisi* (4. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphane, ISBN: 975-492-132-6

Çağlar İ. ve Kılıç S. (2013). *Pazarlama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., SS: 245.

Çınar ve Toker (2019). Hastane yöneticilerinin stratejik yönetim araçları bilgi ve kullanım düzeylerin örgütsel inovasyona etkisi (ss. 2108-2111). 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Sakarya, Türkiye, 10 - 13 Ekim 2019.

Çınar, F., Demircan, R., & Nişancı, Z. (2019). Hastane yöneticilerinin stratejik yönetim araçlarını kullanım durumlarının incelenmesi: Nitel bir çalışma. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 40-52.

Çopur, Z., Varlı, B., Avşar, M., & Şenbaş, M. (2006). Ege Üniversitesi Hastanesi'nde çalışan ev idaresi personelinin iş kazası geçirme durumunun incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(2), 155-176.

Çubukcu, M. (2018b). İşletmelerde uygulanan strateji tipleri ve uygulamadan örnekler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 142-156.

Çubukcu, M., (2019). Stratejik yönetim araştırmalarındaki ilerlemeler ve güncel tartışma konuları-Progress in strategic management researches and current discussion conditions. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 35-57.

Çubukçu, M., (2018a). Stratejik yönetimin gelişim süreci ve stratejik yönetime dair literatürdeki güncel araştırma konularının sınıflandırılması. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 61-84.

Daft, R. L. (2015). Örgüt Kuramları Ve Tasarımını Anlamak, (Çev. Özmen, Ö. N. T.; 10. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-605-320-144-1

Delice, E., Karadayı, M. A., & Tozan, H. (2022) Sağlık hizmetlerinde performans değerlendirmede kullanılan araç ve yöntemler. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10(3), 1543-1566.

Deliorman-Bakıoğlu R. B., & Özcan, E. D. (2010). İşletme düzeyinde strateji paradokslarının Mintzberg'in on stratejik yönetim okulu açısından değerlendirilmesi- *Öneri Dergisi*, 9(34), 57-69.

Demirtaş, A. G. H. (2000). Kriz Yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 23(23), 353-373.

Drucker P. (1993). *Gelecek için yönetim: 1990'lar ve sonrası* (Çev. İçcan F.). İş Bankası Kültür Yayınları SS: 407.

Efstathiou Panos, M. D., & Dafni, P. (2009). Crisis management in the health sector; qualities and characteristics of health crisis managers. *International Journal of Caring Sciences*, 2(3), 105-107.

Ekiz T, & Tarım, M. (2020) Sağlık yöneticilerinin stratejik planlama tutumlarının hastanelerin pazar oryantasyonuna olan etkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 29-41.

Eren Bana P., (2020) Evaluation of the COVID-19 process from the health management perspective. C19 – Sciences & Humanities (97-139).

Eren, E.(2013). *Yönetim ve Organizasyon* (11. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, ISBN: 978-605-377-975-9

Eren-Bana P., (2023). Sosyal Damgalanma ve COVID-19 Salgını. *Journal of Medical Sciences*, *4*(1), 8-14.

Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.

Erol, Y., İnce, A. R., & Aras, M. (2013). Türk sanayi sektöründe stratejik yönetim yaklaşımları tercihi: ISO 1000 firmalarında bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 4(3), 75-92.

Ferrell, O. C., Hirt, G. A., Ferrell, L., (2017). *İşletme* (Çev. Akküçük, U.; 4. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-605-320-601-9

Gül N. (2017). *Stratejik yönetim ve kamu çalışanları açısından stratejik yönetim*. T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Yö-

netim Organizasyon Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Güner, S. (2004). Stratejik yönetim anlayışı ve kamu yönetimi, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 446, Nisan.

Hao, A., Yi, T., Li, X., Wei, L., Huang, P., Xu, X., & Yi, L. (2016). Strategic management of public hospitals' medical services. *Journal of BUON*, 21(2), 473-477.

Hardy, S. A. (2006). Identity, reasoning, and emotion: An empirical comparison of three sources of moral motivation. *Motivation and Emotion,* 30(3), 205–213.

Hawryluck, L., Gold, W. L., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S., & Styra, R. (2004). SARS control and psychological effects of quarantine, Toronto, Canada. *Emerging Infectious Diseases*, *10*(7), 1206.

Ho, C. S., Chee, C. Y., & Ho, R. C. (2020). Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic. *Ann Acad Med Singapore*, *49*(1), 1-3.

Hodgetts, R.M. (1999). *Yönetim, teori, süreç ve uygulama.* (Çev. Çetin, C., Mutlu, E. C.; 2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, ISBN: 975-486-827-3

İşcan, Ö. F. (2000). Stratejik yönetim ve işgören eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1).

İşcan, Ö. F., & Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-135.

Kang, L., Ma, S., Chen, M., Yang, J., Wang, Y., Li, R., ... & Hu, S. (2020). Impact on mental health and perceptions of psychological care among medical and nursing staff in Wuhan during the 2019 novel coronavirus disease outbreak: A cross-sectional study. *Brain, behavior, and immunity*.

Kara B (2018) Türkiye'de sağlık alanında yapılan stratejik yönetim ile ilgili araştırma sonuçlarının hemşirelik perspektifinden değerlendirilmesi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi,* 1(1), 51-59.

Karalar, R.(2011). Genel işletme, Yenilenmiş Baskı, Meta Basım, İzmir, ISBN:975-8309-06-4

Kavuncubaşı, Ş.(2000). Hastane ve sağlık kurumları yönetimi. Ankara: Siyasal Kitabevi, ISBN: 975-7351-51-2

Kaya İ, (2010). Konaklama işletmeciliğinde stratejik yönetim süreci: Kavramsal bir yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(1), 27-35.

Kılıç, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde değerler, vizyon ve misyon kavramları arasındaki ilişki. *Sosyoekonomi Dergisi*, 13(13).

Kocabıyık, O. O. (2014). Benlik ve ahlaki kimlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 261-280.

Koçel Tamer, (2020). *İşletme yöneticiliği* (18. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, ISBN: 978-605-242-581-7.

Koçer İ., (2007). *İşletme ve organizasyonlarda stratejik yönetim yaklaşımları, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri.* Ana Bilim Dalı Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kördeve, M. K. (2018). Hastanelerde Stratejik Yönetim SWOT Analizi: Özel bir Hastane Uygulaması. *Sağlık Yönetimi Dergisi,* 2(1), 67-78.

Köse Arzu (2010). *Doğru düşünmek ve doğru karar vermek stratejik yönetim*. (2. Baskı). İstanbul: Kumsaati Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Köseoğlu, M. A., Karayormuk, K., & Barca, M. (2013). Stratejik yönetim literatüründe iş etiğinin örüntüsü nasıl gelişiyor? Türkiye'deki akademik çalışmalar üzerine bir araştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(1), 79-110.

Kutlu H. A. (2013). *Meslek Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık. SS: 158. ISBN: 978-605-133-001-3.

Lee, K. (2009). How the Hong Kong government lost the public trust in SARS: Insights for government communication in a health crisis. *Public Relations Review*, 35(1), 74-76.

Liu, X., Shao, L., Zhang, R., Wei, Y., Li, J., Wang, C., ... & Zhou, F. (2020). Perceived Social Support and Its Impact on Psychological Status and Quality of Life of Medical Staffs After Outbreak of SARS-CoV-2 Pneumonia: A Cross-Sectional Study.

Marşap Akın (2014). *Sağlık İşletmelerinde Kalite*. İstanbul: Beta Yayınevi. ISBN: 978-605-333-140-7.

Matheson, D., Matheson, J. E., Tüzel, M., & Elhüseyni, N. (1999). *Akıllı örgüt: Stratejik AR-GE ile değer yaratma*. Boyner Holding Yayınları. SS: 135-136.

Matheson, D., Matheson, J. (1999). *Akıllı Örgüt*. (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: Bzd yayıncılık, ISBN: 975-7004-22-7

Maunder, R., Hunter, J., Vincent, L., Bennett, J., Peladeau, N., Leszcz, M., ... & Mazzulli, T. (2003). The immediate psychological and occupational impact of the 2003 SARS outbreak in a teaching hospital. *CMAJ*, *168*(10), 1245-1251.

Mora N., (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14.

Mucuk, İ. (2013). *Modern işletmecilik*. (18. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi, ISBN: 978-605-4749-06-5

Öztürk, M.(2003). *İşletme ve yönetim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, ISBN: 975-67-97-50-9

Öztürk, Z., & Arslantaş, S. (2021) Sağlık işletmelerinde strateji uygulamalarına etki eden faktörlerden örgüt kültürü ile performans ilişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(43), 73-91.

Pamuk, Z. (2014), Kriz yönetimi stratejileri. Harmancı, F. M; Gözübenli, M. ve Zengin, C. (Ed.). *Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler* içinde (s. 305-330). İstanbul: Nobel Yayınevi, ISBN: 978-605-133-960-3

Peker, A. E., & Boyraz, A. (2017). Stratejik yönetim kavramına teorik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 67-92.

Powell, T. C., Lovallo, D., & Fox, C. R. (2011). Behavioral strategy. *Strategic Management Journal*, 32(13), 1369-1386.

Robbins, S.P., Decenzo, D.A., Coulter, M. (2016). *Yönetimin Esasları*. (Çev. Öğüt, A.; 8. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-605-133-660-2

Sabuncuoğlu, Z., Tokol, T. (2001). *İşletme*. Bursa: Ezgi Yayınları, ISBN: 975-8606-03-4

Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite Standartları (2020). 1. Baskı, Ankara. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1156. ISBN: 978-975-590-766-6.

Sakin, U. (2018). Stratejik yönetimin kamuda uygulanması: Türkiye'de yaşanan on sorun. *Strategic Public Management Journal*, 4(7), 83-97.

Sati, Z. E., ve Işık Ö., (2011). İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: Stratejik inovasyon. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 538-559.

Sobacı, Z. (2008). Stratejik yönetim ve Türk kamu yönetiminde uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 103-120.

Soylular, B., ve Esatoğlu, A. E. Sağlık hizmetlerinde stratejik teknoloji planlama süreci: teknolojik değişim ve yıpranma altında ömür devrine dayalı bir tıbbi cihaz plan örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 219-246.

Söyler, İ. (2007). Kamu sektöründe stratejik yönetim uygulanabilir mi?(engeller/güçlükler). *Maliye Dergisi*, 152, 103-115.

Şimşek, M. Ş.(1994). *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Atlas Basın Yayın.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A. (2013). *İşletme bilimine giriş*, (20. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi, ISBN: 978-605-4392-08-7

Şimşek, Ş., Çelik, A.(2011). *İşletme yönetimi* (3. Baskı). Konya: Eğitim Akademi Yayınları, ISBN: 978-605-4392-52-0

Tam, C. W., Pang, E. P., Lam, L. C., & Chiu, H. F. (2004). Severe acute respiratory syndrome (SARS) in Hong Kong in 2003: Stres and psychological impact among frontline healthcare workers. *Psychological Medicine*, 34(7), 1197-1204.

Taner, A. (2015). Kamuda stratejik yönetim ve bütçe. *Sayıştay Dergisi*, 99, 29-46.

Taş Ali, Öztürk, O., Orhan, U., & Ayan Sena,. (2020) Stratejik yönetimin temel kavramlarına pratikte yüklenen anlamların tespiti üzerine bir araştırma. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 179-207.

Taşçı D. ve Çabuk S. N. (2013). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2810 Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1768, Eskişehir.

Tekin, M. (2011). *İşletme Bilimi*. (1. Baskı). Konya: Günay Ofset, ISBN: 978-975-00248-2-5

Tekir M. (2007). An application of balanced scorecard (bsc) as a strategic management tool in bornova county, Dokuz Eylül University Graduate School of Natural and Applied Sciences, İzmir.

Tengilimoğlu, D., Işık, O., Akbolat, M. (2012). Sağlık İşletmeleri Yönetimi (5. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-605-133-184-3

Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B.(1993). *Yönetim bilimi*. Ankara: Yargı Yayınları, ISBN: 93-06-0168-19

Tüzüner, V., & Özaslan, B. (2011). Hastanelerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 138-154.

Uğurluoğlu Ö. ve Demirkasımoğlu E. (2010) Ankara'da bir kamu hastanesinde çalışan yöneticilerin stratejik düşünme ve karar verme becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 9(1), 67-75.

Uğurluoğlu Ö., Bilgin İ. Demir, B. ve Ürek D. (2019). *Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, SS: 244.

Uslu, Y. D., Alarçin, E. Y., Yılmaz, E., & Gedikli, E. (2022). Türk sağlık sisteminin markalaşmasına stratejik bir bakış. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 207-225.

Uyargil, C., Adal, Z., Ataay, İ. D., Acar, A. C., Özçelik, A. O., Dündar, G.,& Tüzüner, L. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta.

Uyargil, C., Adal, Z., Ataay, İ. D., Acar, A.C.(2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, ISBN: 978-975-295-910-1

Üçışık, H. F. (2017). *Sağlık hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ülgen Hayri ve Mirze S. Kadri, (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayıncılık Dağıtım Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti, ISBN: 975-04-0251-0.

Ülgen Hayri ve Mirze S. Kadri, (2020). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, ISBN: 978-605-242-696-8.

Verma, S., Mythily, S., Chan, Y. H., Deslypere, J. P., Teo, E. K., & Chong, S. A. (2004). Post-SARS psychological morbidity and stigma among general practitioners and traditional Chinese medicine practitioners in Singapore. *Ann Acad Med Singapore*, *33*(6), 743-8.

Williams, M. R. (1971). *İşyerinde yönetimin denetlenmesi*. (Çev. Şeyhun, G. F.). İstanbul: İstanbul Reklam Yayınları.

Yeşil, S. (2009). Kültürel farklılıkların yönetimi ve alternatif bir strateji: Kültürel zeka. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1), 100-131.

Yıldırım-Kaptanoğlu A., Gemlik N. Şişman-Ayanoğlu F., Tarım M. , Zaim S., Bayraktar E., Bekaroğlu B., Peksu S., Varol N., Sert G., Kaynak R., Sert T. ve Zengin O. (2013). *Sağlık yönetimi*. İstanbul: Beşir Kitabevi.

Zencir,B. (2022). Sağlık sektöründe stratejik satın alma yönetimine ilişkin bir literatür taraması. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi* (ANAMEUD), 1(1), 53-69.

Zeybek, K., & Koç M. (2022). Sağlık kurumları ve stratejik ortaklıklar üzerine sistematik bir derleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 12(1), 127-144.

İnternet Kaynakları:

www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 10/02/2023)

https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2005/06/22/_olume_davetiye__cikarmak (Erişim tarihi: 16/08/2022)

https://teyit.org/analiz-hammurabi-yasalarinin-yaptigi-ev-yikilan-ustanin-infazini-buyurdugu-iddiasi (Erişim tarihi: 05/10/2022)

http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/onkoloji.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2017/07/OE-GT-040-Laboratuvar-Teknik-Personeli.pdf (Erişim tarihi: 16/05/2020)

https://www.kubadostluk.org/bmde-kuba-ablukasi-oylamasi-yapilacak-dunyanin-en-uzun-suren-soykirimi/ (Erişim tarihi: 10/02/2023).

SAĞLIKLI VE SAYGILI İLİŞKİLER PROGRAMI

ŞİDDETİ ÖNLEMEK İÇİN ERKEKLERLE GRUP UYGULAMALARI

Zeynep Turhan
Engin Fırat
Nur Başer Baykal
İhsan Çağatay Ulus
Emel Genç

nobel

SAĞLIKLI VE SAYGILI İLİŞKİLER PROGRAMI: ŞİDDETİ ÖNLEMEK İÇİN ERKEKLERLE GRUP UYGULAMALARI

Zeynep Turhan, Engin Fırat, Nur Başer Baykal, İhsan Çağatay Ulus, Emel Genç

Yayın No.: 4896
Beşeri Bilimler No.: 519
ISBN: 978-625-397-375-9
E-ISBN: 978-625-397-376-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Turhan, Zeynep., Engin, Fırat., Başer Baykal, Nur., Ulus., Genç, Emel
Sağlıklı ve Saygılı İlişkiler Programı: Şiddeti Önlemek İçin Erkeklerle Grup Uygulamaları
Zeynep Turhan, Engin Fırat, Nur Başer Baykal, İhsan Çağatay Ulus, Emel Genç
1. Basım, VI + 128 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-375-9
E-ISBN: 978-625-397-376-6
1. Davranış Değişimi 2. Grup Müdahalesi 3. Şiddet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Teşekkür III

I. BÖLÜM: KİTABININ KULLANIMIYLA İLGİLİ REHBER BİLGİLER 1

Uygulama Kitabının Tasarlanma Süreci ve Amaçları 1
Uygulama Kitabını Kullanırken Dikkat Edilecek Hususlar 2
Program Uygulayıcıları 2
Programın Genel Kuramsal Alt Yapısı 3
Oturum Aşamalarıyla İçerik Özetleri ve Kuramsal Bilgiler 5
Grup Liderleri İçin Kilit Öneriler Kutusu 9
Çevrim İçi Platformun Kullanılması 10
Kaynaklar 11

II. BÖLÜM: GRUP UYGULAMA OTURUM İÇERİKLERİ 13

1. Oturum: Tanışma, Grup Kuralları ve Hedefler 13
2. Oturum: Düşünce-Duygu İlişkisini Fark Etmek 18
3. Oturum: Öfke Kontrolü Yöntemleri 28
4. Oturum: Şiddet Türleri ve Yıkıcı Etkileri Fark Etme 35
5. Oturum: Empati ve Ben Dili 43
6. Oturum: Cinsiyetçi Şiddeti Tanıma 47
7. Oturum: Şiddetsiz İletişim ve Ebeveyn (Babalık) Becerileri 55
8. Oturum: İletişim Becerileri ve Sınırları Belirleme 65
9. Oturum: Travma Anılarını Çalışma 72
10. Oturum: Kapanış 79

III. BÖLÜM: ETKİLİ GRUP UYGULAMALARI İÇİN ÖNERİLER 85

Birinci Oturum İçin Öneriler: Tanışma, Grup Kuralları ve Hedefler 85
İkinci Oturum İçin Öneriler: Düşünce ve Duyguları İfade Edebilmek 89
Üçüncü Oturum İçin Öneriler: Öfke Kontrolü Yöntemleri 90
Dördüncü Oturum İçin Öneriler: Şiddet Türleri ve Yıkıcı Etkileri Fark Etme 92

Beşinci Oturum İçin Öneriler: Empati ve Ben Dili 97
Altıncı Oturum İçin Öneriler: Cinsiyetçi Şiddeti Tanıma 99
Yedinci Oturum İçin Öneriler: Şiddetsiz İletişim ve Ebeveyn (Babalık) Becerileri 105
Sekizinci Oturum İçin Öneriler: İletişim Becerileri ve Sınırları 107
Dokuzuncu Oturum İçin Öneriler: Duygusal ve Bilişsel Travma Tetikleyicilerden Korunma 110
Onuncu Oturum İçin Öneriler: Güçlü Yönlerini Fark Etme ve Kapanış 112

EKLER 113

YAZAR ÖZ GEÇMİŞLERİ 125

1

KİTABININ KULLANIMIYLA İLGİLİ REHBER BİLGİLER

UYGULAMA KİTABININ TASARLANMA SÜRECİ VE AMAÇLARI

Bu uygulama kitabı, *Aile İçi Şiddet Fail Müdahale Hizmeti: Sağlıklı ve Saygılı Davranış Geliştirme* isimli kitabın devamı niteliğinde olup, ayrıntılı oturum basamaklarının yer aldığı bir rehber niteliğinde tasarlanmıştır. Sağlıklı ve Saygılı İlişkiler Programı (SASİP) ismiyle tasarlanmış bu müdahale hizmetinin nasıl uygulamaya koyulabileceği, bu kitapta yer alan oturumlarla ortaya konmuştur. Grup uygulama kitabı, müdahale grup oturumlarını sürdürecek olan meslek elemanlarının faydalanması amacıyla hazırlanmıştır. Bu oturumların içerikleri meslek elemanlarının aile içi şiddete müdahale çalışmalarını daha etkili uygulayabilmeleri için geliştirilmiştir.

Programın geliştirilmesinde aile içi şiddete maruz kalan kadınların ve çocukların en az zararla, şiddet ortamından kurtulmalarını sağlamak ve devam etmesi muhtemel olan şiddet mağduriyetlerini azaltmak ve sonlandırmak amaçlanmıştır. Bu programın geliştirilmesinde ve uygulanmasında, insan davranışlarının sosyal ortamlarda öğrenildiği ve şiddet davranışlarının etkili müdahale hizmetlerinin sunulmasıyla değişebileceğini gösteren çalışmalar etkili olmuştur.

SASİP; aile içinde şiddet uygulamış erkekler için tasarlanmış olup, aile içinde öfkesini kontrol edemeyen, şiddet eğilimleri bulunan, gönüllü olarak destek almak isteyen erkekler veya denetimli serbestlik gibi cezalar almış kişiler için de uygundur. Ayrıca, mahkemeye ya da polise yansımamış ancak ev içi öfke kontrolü sorunu olan bireylere de ihtiyaçlarına göre oturum içerikleri uygulanabilir. Bunun ötesinde kadın, erkek ya da gençler arasında şiddet davranışları gösteren gruplar için de bazı uyarlama çalışmaları yapılarak grupların ihtiyaçlarına göre oturumlardaki etkinliklerden faydalanılması söz konusudur.

Kaynaklar

Bandura, A., & Barab, P. G. (1971). Conditions governing nonreinforced imitation. *Developmental Psychology*, *5*, 244–255.

Bowen, E. (2010). Therapeutic environment and outcomes in a UK domestic violence perpetrator program. *Small Group Research*, *41*(2), 198–220.

Daniels, J. W., & Murphy, C. M. (1997). Stages and processes of change in batterers' treatment. *Cognitive and Behavior Practice*, *4*(1), 123–145. https://doi.org/10.1016/S1077-7229(97)80015-6

Fırat, E. (2022). *Kadına Karşı Şiddet Uygulayan Erkeklere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi [Evaluation of Social Work Practices for Men Who Committed Violence Against Women: A Model Proposal]*. Hacettepe Univesity, Unpublished Doctoral Thesis, Ankara.

Gondolf, E. W. (2007). Theoretical and research support for the Duluth Model: A reply to Dutton and Corvo. *Aggression and Violent Behavior*, *12*(6), 644–657. https://doi.org/10.1016/j.avb.2007.03.001

Heckert, D., & Gondolf, E. (2000). Assessing assault self-reports by batterer program participants and their partners. *Journal of Family Violence*, *5*(2), 181–197.

Herman, K., Rotunda, R., Williamson, G., & Vodanovich, S. (2014). Outcomes from a Duluth model batterer intervention program at completion and long term follow-up. *Journal of Offender Rehabilitation*, *53*(1), 1–18. https://doi.org/10.1080/10509674.2013.861316

Ho, C. S. H., Chee, C. Y. I., Psychiatry, M., & Ho, R. C. M. (2020). Mental Health Strategies to Combat the Psychological Impact of COVID-19 Beyond Paranoia and Panic. *Commentary*, 1–6.

Kalmuss, D. (1984). The intergenerational transmission of marital aggression. *Journal of Marriage and the Family*, *46*(46), 11–19.

Kelly, L., & Westmarland, N. (2015). *Domestic violence perpetrator programmes: steps towards change. Project Mirabal Final Report*.

McConnaughy, E. A., Prochaska, J. O., & Velicer, W. F. (1983). Stages of change in psychotherapy: Measurement and sample profiles. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, *20*(3), 368–375.

Neighbors, C., Walker, D. D., Mbilinyi, L. F., O'Rourke, A., Edleson, J. L., Zegree, J., & Roffman, R. A. (2010). Normative misperceptions of abuse among perpetrators of intimate partner violence. *Violence Against Women*, *16*, 370–386.

Pence, E., & Paymar, M. (1993). *Education groups for men who batter: The Duluth model*. Springer Publishing Company.

Rosenberg, M. B. (2019). *Şiddetsiz İletişim*. Remzi Kitabevi. https://www.kitapyurdu.com/kitap/siddetsiz-iletisim/253037.html

Sinclair, H. (2002). A Community Activist Response to Intimate Partner Violence. In E. Aldarondo & M. Castro-Fernandez (Eds.), *Family Violence and Men of Color*. Springer Publishing Company.

Stuart, S., & Robertson, M. (2013). *Kişilerarası ilişkiler psikoterapisi klinisyen kılavuzu*. Yerküre Tanıtım ve Yayıncılık.

Sünbüloğlu, N. Y., Gözcü, B., Günay-Erkol, Ç., Sayılan, G., & Akyüz, S. (2020). *Şiddetsiz Erkeklik Atölyeleri El Kitabı*. Özyeğin Üniversitesi Bu.

Taft, C. T., Murphy, C. M., Musser, P. H., & Remington, N. A. (2004). Personality, interpersonal, and motivational predictors of the working alliance in group cognitive-behavioral therapy for partner violent men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *72*, 349–354.

Turhan, Z. (2020). *Aile İçi Şiddet Fail Müdahale Hizmeti: Sağlıklı ve Saygılı Davranış Geliştirme Programı (Domestic Violence Perpetrator Intervention: Healthy and Respectful Relationship Program)* (1st ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Türkçapar, M. H. (2010). *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Formları*. https://www.bilisseldavranisci.com/formlar

Türkçapar, M. H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi-Temel İlkeler ve Uygulama*. Epsilon Yayınevi.

Voltan-Acar, N. (2021). *Grupla Piskolojik Danışma Alıştırmalar Deneyler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Ward, T., Day, A., Howells, K., & Birgden, A. (2004). The multifactor offender readiness model. *Aggression and Violent Behavior*, *9*(6), 645–673. https://doi.org/10.1016/j.avb.2003.08.001

Wistow, R., Kelly, L., & Westmarland, N. (2016). "Time Out": A strategy for reducing men's violence against women in relationships? *Violence Against Women*, *23*(6), 730–748. https://doi.org/10.1177/1077801216647944

SANAL MÜZE

Dr. Ali Efe İralı

nobel bilimsel

SANAL MÜZE
Dr. Ali Efe İralı

Yayın No.: 1511
ISBN: 978-625-398-347-5
E-ISBN: 978-625-398-348-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Alan Editörü: Sadık Küçükakman -sadik@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İralı, Ali Efe.
Sanal Müze
1. Basım, VIII + 164 s., 13,5x21,5 cm.
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-347-5
E-ISBN: 978-625-398-348-2
1. Sanal Müze 2. Kullanılabilirlik
3. Ziyaret Motivasyonu.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7
Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77
Faks: 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Kika, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi
Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Kitap içinde yer alan kişilerin, şirketlerin, kurum veya kuruluşların ve onların ürünlerinin tüm hakları hak sahiplerine ait olup; kitapta yalnızca tanıtmak ve bilimsel açıdan değerlendirmek için adil kullanım bağlamında kendilerine yer verilmiş ve zarar verme niyeti güdülmemiştir.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler VII
GİRİŞ 1
1. Sanal Gerçeklik 3
1.1. Kavramsal Yapılar 3
1.2. Simülasyona Doğru Yolculuk 8
1.3. Sanal Gerçekliğin Teknik Gelişimi 24
2. Sanal Müzeler 36
2.1. Sanal Müze Kavramı ve Çıkış Noktaları 37
2.2. Sanal Müzelerin Web 2.0 Öncesi Tarihî Gelişimi 40
2.2. Sanal Müzelerde Web 2.0 Etkisi 44
2.3. Sanal Müzelerin Taşınabilir Cihaz Uygulamaları 55
3. Sanal Müzeler ve Sanal Gerçeklik 62
3.1. Sanal Müze ve Sanal Gerçekliğin Kavramsal Bağlantıları 62
3.2. Sanal Müze ve Sanal Gerçekliğin Teknik Bağlantıları 70
4. Sanal Müzede Kullanılabilirlik 86
5. Sanal Müzede Ziyaret Motivasyonu 109
6. Alanyazında Yer Alan Tez Çalışmalarına Örnekler 121
6.1. Sanal Müze Doğrudan Odaklanan Çeşitli Tez Çalışmaları 121
6.2. Kullanıcı Deneyimine ve Ziyaret Amaçlarına Yönelik Çeşitli Tez Çalışmaları 123
7. Sanal Müze İnternet Sitesi ile Üç Boyutlu Simülasyonun Karşılaştırılması 129
SONUÇ 136
KISALTMALAR 141
KAYNAKÇA 144

KAYNAKÇA

3D-MURALE (t.y.). 3D Measurement and Virtual Reconstruction of Ancient Lost Worlds of Europe, CORDIS EU Research Project, Proje Belge Numarası IST-1999-20273, https//cordis.europa.eu/project/rcn/52648/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Abeele, V. V., & Zaman, B. (2009). Laddering the User Experience!. User Experience Evaluation Methods in Product Development (UXEM'09), İsveç.

Abowd, G. D., Atkeson, C. G., Hong, J., Long, S., Kooper, R., & Pinkerton, M. (1997). Cyberguide A Mobile Context-Aware Tour Guide. Wireless Networks, Cilt 3, Sayı 5, 421-433. Springer.

ACC (2017, Temmuz 25). Flash & The Future of Interactive Content. Adobe The Blog, https//theblog.adobe.com/adobe-flash-update/ , Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Alturki, R., & Gay, V. (2017). Usability Testing of Fitness Mobile Application Methodology and Quantitative Results. Meghanathan, N. (Ed.), 7th International Conference on Computer Science, Engineering & Applications, 98-114.

Alver, F. (2003). Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı, İstanbul: Der Yayınları.

AMICO (t.y.). AMICO Members. http//www.amico.org/join/members.html , Erişim Tarihi 27.08.2018.

Amirian, S. (2001, Eylül 19). Hand-held Mobile Computing in Museums. CIMI (Consortium Museum Intelligence), https//web.archive.org/web/20040225050156/www.cimi.org/whitesite/AmirianBJM.htm , Erişim Tarihi 23.12.2018.

Andrews, K., & Pichler, M. (1994). Hooking Up 3-Space Three-Dimensional Models as Fully-Fledged Hypermedia Documents. Brusilovsky, P. (Ed.), Kommers, P. (Ed.), Streitz, N. (Ed), First International Conference, MHVR'94 Multimedia, Hypermedia and Virtual Reality Models, Systems and Applications, 28-44, Moskova, Rusya, .

ARCHEOGUIDE (t.y.). Augmented Reality-based Cultural Heritage On-site Guide. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası IST-1999-11306, https//cordis.europa.eu/project/rcn/60831/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

ARCO (t.y.). Augmented Representation of Cultural Objects. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası IST-2000-28336, https//cordis.europa.eu/project/rcn/60993/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Asghar, T., & Nauman, A. A. (2010). Augmented Reality in Museum Environments A Case Study at Lund University Historical Museum. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Lund Üniversitesi, Lund, İsveç.

Aydoğdu, D. (2013). Artırılmış Gerçeklik Teknolojilerinin Kullanımı Müzelerde Artırılmış Gerçeklik Çalışması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi, İzmir.

Barak, M., Herscoviz, O., Kaberman, Z., & Dori, Y. J. (2009). MOSAICA A web-2.0 based system for the preservation and presentationof cultural heritage. Computers & Education, Cilt 53, 841-852.

Barton, J. (2004). Digital libraries, virtual museums same difference?". Library Review, Cilt 54, No 3, 149-154, Emerald.

Baudrillard, J. (1993). Hyperreal America. Macey, D. (Çev.), Economy and Scoiety, 22(2), 243-252.

Baudrillard, J. (2005). Simülakrlar ve Simülasyon, Adanır, O., (Çev.), Ankara Doğu Batı Yayınları.

Bay-Cheng, S. (2015). Virtual Realisms Dramatic Forays into the Future. Theatre Journal, 67, 687-698.

Bayus, B. L., Jain, S., & Rao, A. G. (1997). Too Little, Too Early Introduction Timing and New Product Performance in the Personal Digital Assistant Industry. Journal of Marketing Reseach, 34(1), 50-63.

Bearman, D. (1991). Interactive and Hypermedia in Museums". Bearman, D. (Ed.), Hypermedia & Interactivity in Museums, Proceedings of an International Conference, 1-6, Pittsburgh Archives & Museum Informatics.

Bearman, D., & Trant, J. (1999). Interactivity comes of age museums and the World Wide Web". Museum Interantional UNESCO, No 204, 51(4), 20-24, Paris Blackwell Publishers.

Bederson, B. B. (1995). Audio Augmented Reality A Prototype Automated Tour Guide". Mosaic of Creativity, 210-211, Chicago.

Behr, J. Eschler, P., Jung, Y., & Zöllner, M. (2009). X3DOM: a DOM-based HTML5/ X3D integration model. Proceedings of the 14th International Conference on 3D Web Technology, 127-135.

Benyon, D., Quigley, A., O'Keefe, B., Riva, G. (2013). Presence and digital tourism. AI & Society, 29(4), 521-529, Springer.

Berners-Lee, T., Cailliau, R., Luotonen, A., Nielsen, H. F., & Secret, A. (1994). The World-Wide Web. Communication of the ACM, 37(8), 76-82.

Bernstein, S. (2010, Aralık 1). App Store Confusion Necessitates API Changes. Brooklyn Museum, https//www.brooklynmuseum.org/community/blogosphere/2010/12/01/ app-store-confusion-necessitates-api-changes/ , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Bevan, N. (1995). Measuring usability as quality of use. Software Quality Journal, 4, 115-130, Chapman & Hall.

Bevan, N. (1999). Quality in use Meeting user needs for quality. The Journal of Systems and Software, 89-96, Elsevier.

Bevan, N., Kirakowski, J., & Maissel, J. (1991). What is Usability?. Proceedings of the 4th International Conerence on HCI, Stuttgart.

Bianchini, R. (2018, Ağustos 9). When museums became virtual - 1 the origins. InexhibitCase Studies, https//www.inexhibit.com/case-studies/virtual-museums-part-1-the-origins/ , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Blade, R. A., & Padgett, M. L. (2002). Virtual Environments History and Profession. Stannet, K. M. (Ed.), Handbook of Virtual Environments Design, Implementation and Applications, 1167-1178, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Blas, N. D., Paolini, P., & Poggi, C. (2005). 3D Worlds for Edutainment Educational, Relational and Organizational Principles. 3rd International Conference on Pervasive Computing and Communications Workshops, IEEE.

Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Freeman, L. C. (2002). Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis. Harvard, MA: Analytic Technologies.

Borgatti, S. P. (2002). Netdraw Network Visualizaiton. Analyric Technologies: Harvard, MA.

Booth, B. (1998). Understanding the Information Needs of Visitors to Museums. Museum Management and Curatorship, 17(2), 139-157, Elsevier.

BOUN (1999, Nisan 29). Museums. Web Archive, http//web.archive.org/web/19990429105146/http//ieiris.cc.boun.edu.tr80/ftp/pub/ie120/proj/sazoglu%26gunduz/istanbul/museum.htm , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Bowen, J. P. (2000). The virtual museum. Museum International (UNESCO), 52(1), 4-7.

Bowen., J. P. (2010). A Brief History of Early Museums Online. The Rutherford Journal, http//www.rutherfordjournal.org/article030103.html , 3, Erişim Tarihi 26.08.2018.

Brey, P. (1999). The ethics of representation and action in virtual reality. Ethics and Information Technology, 1, 5-14.

Brey, P. (2008). Virtual Reality and Computer Simulation. Himma, K. E. (Ed.), Tavani, H. T. (Ed.), The Handbook of Information and Computer Ethics, 361-384, John Wiley & Sons Inc..

Brice, R. (1997). Multimedia & Virtual Reality Engineering, Newnes, Oxford, Birleşik Krallık.

Britannica (2019, Şubat 7). Types of Museums. https//www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution/Types-of-museums , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Brooke, J. (2013). SUS A Retrospective. Journal of Usability Studies, 8(2), 29-40.

Brooks, F. P. (1999). What's Real About Virtual Reality?. IEEE Computer Graphics and Applications, 19(6), 16-27.

Brooks, F. P., Ouh-Young, M., Batter, J., & Kilpatrick, P. J. (1990). Project GROPE - Haptic Displays for Scientific Visualization. Computer Graphics, 24(4), 177-185.

Bryson, S., Levit, C. (1992). The Virtual Wind Tunnel. IEEE Computer Craphics and Apllications, 12(4), 25-34.

Burdea, G. C. (1999). Haptic Feedback for Virtual Reality. Virtual Reality and Prototyping Workshop, Haziran 1999, Laval, Fransa.

Cabrera, J. S., Frutos, H. M., Stoica, A. G., Avouris, N., Dimitriadis, Y., Fiotakis, G., & Liveri, K. D. (2005). Mystery in the Museum Collaborative Learning Activities using Handheld Devices. Proceedings of the 7th international conference on Human computer interaction with mobile devices & services, 318-321, Salzburg, Avusturya.

CAHRISMA (t.y.). Conservation of the acoustical heritage by the revival and identification of the sinan's mosque's acoustics. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası ICA3-CT-1999-00007, https//cordis.europa.eu/project/rcn/52749/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Cailliau, R. (1995). A Little History of the World Wide Web. W3C, https//www.w3.org/History.html , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Canepa, G. H., & Lee, D. (2010). A Virtual Cloud Computing Provider for Mobile Devices. ACM Workshop on Mobile Cloud Computing & Services Social Networks and Beyond, No 6, San Francisco.

Carmigniani, J., Furht, B., Anisetti, M., Ceravolo, P., Damiani, E., & Ivkovic, M. (2011). Augmented reality technologies, systems and applications. Multimedia Tools Applications, Cilt 51, Sayı 1, 341-377, Springer Science.

Carroll, J. M., Singley, M. K., & Rosson, M. B. (1992). Integrating theory development with design evaluation. Behaviour & Information Technology, 11(5), 247-255.

Celis, V., Husson, J., Abeele, V. V., Loyez, L., Audenaeren, L. V. d., Ghesquiére, P., Goeleven, A., Wouters, J., & Geurts, L. (2013). Translating preschoolers' game experiences into design guidelines via a laddering study. IDC 13, 147-156.

Chen, S. E. (1995). QuickTimeÒ VR – An Image-Based Approach to Virtual Environment Navigation. SIGGRAPH, Computer Graphics Proceedings Annual Conference Series, 29-38.

Chin, J. P., Diehl, V. A., & Norman, K. L. (1988). Development of a Tool Measuring User Satisfaction of the Human Computer. CHI '88 Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, University of Maryland.

Chong, E., & Xie, B. (2011). The Use of Theory in Social Studies of Web 2.0. 44th Hawaii International Conference on System Sciences.

Ciavarella, C., & Paterno, F. (2003). Design Criteria for Location-Aware, Indoor, PDA Applications. Chittaro, L. (Ed.), Mobile HCI 2003 Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services, 131-144, Springer.

Cihan Hükümdarı (t.y.). Süleymaniye Camii Simülasyonu. İstanbul Üniversitesi, http//cihanhukumdari.istanbul.edu.tr/S%C3%BCleymaniye-Simulasyonu.html , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Cleary, Y. (2000). An examination of the impact of subjective cultural issues on the usability of localized Web site The Louvre Museum Web site. Proceedings of the Fourth Museums and the Web Conference, Minneapolis.

Coelho, C., Tichon, J., Hine, T. J., Wallis, G., & Riva, G. (2006). Media Presence and Inner Presence The Sense of Presence in Virtual Reality Technologies. Riva, G. (Ed.), Anguera, M. T. (Ed.), Wiederhold, B. K. (Ed.), ve Mantovani, F. (Ed.), Communication to Presence Cognition, Emotions and Culture towards the Ultimate Communicative Expeirence, 25-45, IOS Press.

Cohen-Or, D., & Rich, E. (1996). A Real-Time Photo-Realistic Visual Flythrough. IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics, 2(3), 255-265.

Cosmas, J., Itegaki, T., Karner, K., Leberl, F., & Schindler, K. (2001). 3D MURALE A Multimedia System for Archaeology. Virtual Reality, Archeology and Cultural Heritage, 297-306.

Crotts, J. C., & Rekom, J. v. (1998). Exploring and Enhancing the Psychological Value of a Fine Arts Musuem. Journal of International Hospitality, Leisure & Tourism Management, 1(4), The Haworth Press.

Culture 2000 (t.y.). European Commision Creative Europe. https//ec.europa.eu/programmes/creative-europe/previous-programmes/culture-2000_en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Cunliffe, D., Kritoue, E., & Tudhope, D. (2002). Usability Evaluation for Museum Web Sites. Museum Management and Curatorship, 19(3), 229-252, Elsevier.

Çetin, A. E., Gerek, O. N., & Tewfik, A. H. (2000). The Topkapi Palace Museum. Museum International (UNESCO), 52(1), 22-25.

Çoruh, L. (2011). Grafik Eğitimi Anabilim Dalı'nda Sanat Tarihi Dersinde Bir Öğrenme Modeli Olarak Sanal Gerçeklik Uygulamasının Etkinliğinin Değerlendirilmesi (Erciyes Üniversitesi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakülteleri Örneği Uygulaması), Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Danube Virtual Museum (t.y.). About Us, http//virtuelnimuzejdunava.rs/home/about-us.457.html , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Delice, E. K. (2016). Acil Servis Hekimlerinin NASA-RTLX Yöntemi ile Zihinsel İş Yüklerinin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama Çalışması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30(3), 645-662.

Devrani, T. K. (2010). Kişisel Değerlerin Kuramsal Yapısı ve Pazarlamadaki Uygulamalar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1), 49-70.

Dinh, H. Q., Walker, N., Hodges, L. F., Song, C., & Kobayashi, A. (1999). Evaluating the Importance of Multi-sensory Input on Memory and the Sense of Presence in Virtual Environments. Proceedings IEEE Virtual Reality, 13-17 Mart.

Draper, J. V., Kaber, D. B., & Usher, J. M. (1998). Telepresence. Human Factors, Cilt 40, No 3, 354-375.

Edwards, P. N. (1990). The Army and the Microworld Computers and the Politics of Gender Identity. Journal of Women in CUlture and Society, 16(11), 102-127.

Egenfeldt-Nielsen, S., Smith, J. H., Tosca, S. P. (2011). Understanding Video Games The Essential Introduction, New York, ABD, Routledge.

Emerson, T. (1993). Mastering the art of VR on becoming the HIT Lab cybrarian. The Electronic Library, 11(6), 385-391.

ERATO (t.y.). Identification, evaluation and revival of the acoustical heritage of ancient theatres and odea. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası ICA3-CT-2002-10031, https//cordis.europa.eu/project/rcn/68732/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

European Commision (2008, Kasım 20). Not Online 'Europeana', Europe's Digital Library. Digital Single Market News, https//ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/now-online-europeana-europes-digital-library-0 , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Falk, J. H., Dierking, L. D., & Adams, M. (2006). Living in a Learning Society Musuems and Free-choice Learning. MacDonald, S. (Ed.), A Companion to Musuem Studies, 323-339, Blackwell Publishing.

Falk, J. H., Moussouri, T., & Coulson, D. (1998). The Effect of Visitors' Agendas on Museum Learning. Curator The Museum Journal, 41(2), 107-120.

Falk, J. H., Scott, C., Dierking, L., Rennie, L., & Jones, M. C. (2004). Interactives and Visitor Learning. Curator The Museum Journal, 171-198.

Fantoni, S. F., Stein, R., & Bowman, G. (2012). Exploring the Relationship between Visitor Motivation and Engagement in Online Museum Audiences. Museums and the Web 2012, Nisan 11-14, https//www.museumsandtheweb.com/mw2012/papers/exploring_the_relationship_between_visitor_mot.html , Erişim Tarihi 18.12.2018.

Ferko, A., Martinka, J., Sormann, M., Karner, K., Zara, J., & Krivograd, S. (2004). Virtual Heart of Central Europe. CORP 2004 9th International Symposium on Information and Communication Technologies in Urban and Spatial Planning and Impacts of ICT on Physical Space, 193-200, Viyana.

Fernandes, K. J., Raja, V., & Eyre, J. (2003). Cybersphere The Fully Immersive Spherical Projection System. Communication of the ACM, 46(9), 141-146.

Fitzmaurice, G. W., Zhai, S., & Chignell, M. H., (1993). Virtual Reality for Palmtop Computers. Transactions on Information Systems, 11(3), 197-218.

Fletcher, A., & Lee, M. J. (2012). Digital Heritage Current social media uses and evaluations in American museums. Museum Management and Curatorship, 27(5), 505-521, Routledge.

Forlizzi, J., & Battarbee, K. (2004). Understanding Experience in Interactive Systems. DIS '04 Proceedings of the 5th conference on Designing interactive systems processes, practices, methods, and techniques, 261-268.

Fotakis, T., & Economides, A. A. (2008). Art, science/technology and history museums on the web. International Journal Dihital Culture and Electronic Tourism, 1(1), 37-63.

Francaviglia, R. (1995). History After Disney The Significance of 'Imagineered' Historical Places. The Public Historian, 17(4), 69-74.

Fraunhofer IGD (t.y.). Reference Projects: Pergamon Altar 3D. https://www.igd.fraunhofer.de/en/projects/pergamon-altar-3d , Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Gallud, J. A., Lozano, M., Tesoriero, R., & Penichet, V. M. R. (2007). Using Mobile Devices to Improve the Interactive Experience of Visitors in Art Museums. Jacko, J. (Ed.), Human-Computer Interaction Part II, 280-287.

Garau, M., Slater, M., Vinayagamoorthy, V., Brogni, A., Steed, A., & Sasse, M. A. (2003). The Impact of Avatar Realism and Eye Gaze Control on Perceived Quality of Communication in a Shared Immersive Virtual Environment. New Directions in Video Converencing, CHI, 5(1), 529-536.

Garbaciauskas, S., Moesgaard, T. G., & Nielsen, M. H. (2016). Interaction Methods for Virtual Reality Installations in Museum Environments An investigation into the usability and practicality of different VR interaction methods for a museum installation (designing an Interactive Firtual Reality Installation for Greve Museum, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aalbord Üniversitesi, Kopenhag, Danimarka.

Garibaldi, R. (2015). The use of Web 2.0 tools by Italian contemporary art museums. Museum Management and Curatorship, 30(3), 230-243, Routledge.

Garvin, D. A. (1984, Ekim 15). What Does "Product Quality" Really Mean?. MIT Sloan Management Review, https//sloanreview.mit.edu/article/what-does-product-quality-really-mean/ , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Gessler, S., & Kotulla, A. (1995). PDAs as mobile WWW browsers. Computer Networks and ISDN Systems, 28, 53-59.

Ghiani, G., Paterno, F., Santoro, C., & Spano, L. D. (2009). UbiCicero A location-aware, multi-device museum guide. Interacting with Computers, 21, 288-303, Elsevier.

Giaccardi, E. (2004). Memory And Territory New Forms Of Virtuality For The Museum. Museums and The Web, https//www.museumsandtheweb.com/mw2004/papers/giaccardi/giaccardi.html , Erişim Tarihi 04.09.2018.

Gigante, M. A. (1993). Virtual Reality Definitions, History and Applications. Virtual Reality Systems, 3-14, Academic Press.

Goldman, K. H., & Schaller, D. T. (2004). Exploring Motivational Factors and Visitor Satisfaction in On-line Museum Visits. Bearman, D. (Ed.), Trant, J. (Ed.), Museums and the Web.

Greenhow, C., Robelia, B., & Hughes, J. E. (2009). Learning, Teaching and Scholarship in a Digital Age Web 2.0 and Classroom Research What Path Should We Take Now?. Educational Researcher, 38(4), 246-259.

Grinter, R. E., Aoki, P. M., Hurst, A., Szymanski, M. H., Thornton, J., & Woodruff, A. (2002). Revisiting the Visit Understanding How Technology Can Shape the Museum Visit. CSCW '02 Proceedings of the 2002 ACM conference on Computer supported cooperative work, 146-155.

Guerra, R.. (2014). What are visitors looking for when they visit museum websites?. The European network of science centres and museums, https//www.ecsite.eu/activities-and-services/resources/revealing-motivations-online-museum-audiences , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Gutiérrez, M. A., Vexo, F., & Thalmann, D. (2008). Stepping into Virtual Reality, Londra Springer.

Gutman, J. (1982). A Means-End Chain Model Based on Consumer Categorization Processes. Journal of Marketing, 46, 60-72.

Györödi, C., Györödi, R., Pecherle, G., Lorand, T., & Alin, R. (2011). Web 2.0 Technologies with jQuery and Ajax. Antonakos, J. L. (Ed.), Computer Technology and Computer Programming New Research and Strategies, Oakville Apple Academic Press.

Hall, T., Ciolfi, L., Bannon, L., Fraser, M., Benford, S., Bowers, J., Greenhalgh, C., Hellström, S. O., Izadi, S., Schnädelbach, H., & Flintham, M. (2001). The visitor as virtual archaeologist explorations in mixed reality technology to enhance educational and social interaction in the museum. Proceedings of the 2001 Conference on Virtual Reality, Archeology and Cultural Heritage, 28-30 Kasım, 91-96.

Hallwylska Museet (t.y.). Picture Gallery 3d, http//hallwylskamuseet.se/en/picture-gallery-3d , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Hand, E. (2017, Aralık 4). In William Gibson's recent work, sinister forces from the future reach out to shape the past. Omni Magazine Taking Agency, http//omnimagazine.com/taking-agency/ , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Harding, S. (2018, Kasım 9). Mudra Inspire Wristband Turns Nerve Impulses Into VR and AR Action. Tom's Hardware Virtual Reality Feature, https//www.tomshardware.com/reviews/mudra-inspire-vr-ar-wearable-controller,5899.html , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Harms, I., & Schweibenz, W. (2001). Evaluating The Usability of A Museum Web Site. Musuems and the Web Papers 5th International Conference, https//files.eric.ed.gov/fulltext/ED482074.pdf , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Harrison, R., Flood, D., & Duce, D. (2013). Usability of mobile applications literature review and rationale for a new usability model. Journal of Interaction Science, Springer.

Harvey, C., & Stanton, N. (2013). Usability Evaluation for In-Vehicle Systems, CRC Press, Taylor & Francis Group.

Hassenzahl, M., & Tractinsky, N. (2006). User experience - a research agenda. Behaviour & Information Technology, 25(2), 91-97, Taylor & Francis.

Held, R. M., & Durlach, N. I. (1992). Telepresence. Presence Teleoperators and Virtual Environments, 1(1), 109-112, MIT Press.

Hertzum, M. (1998). A Review of Museum Web Sites In Search of User-Centred Design. Archives and Museum Informatics, 12, 127-138, Hollanda Kluver Academic Publishers.

Hettinger, L., & Riccio, G. (1992). Visually Induced Motion Sickness in Virtual Environments. Presence, 1(3), 306-310.

Holdgaard, N. (2014). Online Museum Practices A holistic analysis of Danish museums and their users, Yayımlanmamış doktora tezi, Kopenhag Bilgi Teknolojileri Üniversitesi, Kopenhag, Danimarka.

Holloway, R., Fuchs, H., & Robinett, W. (1992). Virtual-Worlds Research at the University of Noth Carolina at Chapel Hill as of February 1992. Kunii, T. (Ed.), Visual Computing, 109-128.

Honjo, T., & Lim, E. (2001). Visualization of landscape by VRML system. Landscape and Urban Planning, 55, 175-183.

Hsu, C., & Park, H. W. (2011). Sociology of Hyperlink Networks of Web 1.0, Web 2.0 and Twitter A Case Study of South Korea. Social Science Computer Review, 29(3), 354-368.

Hudson, T. (2015, Ekim 29). Back to the Future. Perlberg, E. (Aktaran), Autodesk Area The 3ds Max Blog, https//area.autodesk.com/blogs/the-3ds-max-blog/back-to-the-future/ , Erişim Tarihi 05.03.2019.

Huhtamo, E. (2002). On the Origins of the Virtual Museum. Nobel Symposium Virtual Museums and Public Understanding of Science and Culture, 26-29 Mayıs, Stockholm, İsveç.

Hussain, A., & Kutar, M. (2012). Usability Evaluation of SatNav Application on Mobile Phone Using mGQM. International Journal of Computer Information Systems and Industrial Management Applications, 4, 92-100.

ICOM (t.y.). Activities/Standards and guidelines Museum Definition, http//icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/ , Erişim Tarihi 15.03.2019.

ISO (2018). Ergonomics of human-system interaction -- Part 11 Usability Definitions and concepts ISO 9241-112018", Standards Catalogue, Erişim Tarihi 26.12.2018.

ISO/IEC (2011). Systems and software engineering — Systems and software Quality Requirements and Evaluation (SQuaRE) — System and software quality models ISO/IEC 250102011, https//www.iso.org/obp/ui/#isostdiso-iec25010ed-1v1en , Erişim Tarihi: 15.09.2018.

ISR News Story (t.y.). QUIS Questionnaire for User Interaction Satisfaction 7.0. University of Maryland The Institute for Systems Research, https//isr.umd.edu/news/news_story.php?id=4099 , Erişim Tarihi 26.12.2018.

İTÜ (t.y.). İTÜ Endüstri Mühendisliği, Ders Katalog Formu, "Sezgisel Arama ve Yapay Zeka. http//ssb.sis.itu.edu.tr9000/pls/PROD/itu_icerik.p_download?file=END457 , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Jans, G., & Calvi, L. (2006). Using Laddering and Association Techniques to Develop a User-Friendly Mobile (City) Application. Meersman, R. (Ed.), Herrero, P. (Ed.), OTM 2006 On the Move to Meaningful Internet Systems 2006 OTM 2006 Workshops, 1956-1965, Springer.

Jensen, B. (2013). Instagram as Cultural Heritage User participation, historical documentation, and curating in Museums and archives through social media. IEEE Digital Heritage International Congress (DigitalHeritage), 311-314.

Jerald, J. (2016). The VR Book Human-Centered Design for Virtual Reality, Morgan & Claypool Publishers, ABD.

Jiang, S., Scott, N., & Ding, P. (2015). Using means-end chain theory to explore travel motivation An examination of Chinese outbound tourists. Journal of Vacation Marketing, Cilt 2, No 1, 87-100, SAGE.

Jobs, S. (2010, Nisan). Thoughts on Flash. Apple Hotnews, https//www.apple.com/hotnews/thoughts-on-flash/ , Erişim Tarihi: 15.09.2018.

JodeirieRajaie, M. (2014). Virtual Presentation of Cultural Heritage Case Study Ani, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Jones, J. (2014, Kasım 14). What is Retopology. 3D Coat, 3D-Coat Online Documentation, http//3dcoat.com/manual/retopo/225-quidretopology/ , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Kangal, A. (2013). Neden - Sonuç Zinciri Teorisi ve Basamaklama Yöntemi Tüketici Davranışı Araştırmalarında Kullanımı. Business and Economic Research Journal, Cilt 4, No 2, 55-78.

Karatay, A. (2015). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ve Müze İçi Eser Bilgilendirme ve Tanıtımlarının ARtırılmış Gerçeklik Teknolojisi Yormadıyla Yapılması, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Karoulis, A., Sylaiou, S., & White, M. (2006). Usability Evaluation of a Virtual Museum Interface. Informatica, Cilt 17, No 3, 1-17, Institute of Mathematics and Informatics, Vilnius.

Keevil, B. (1998a). Measuring the usability index of your Web site. SIGDOC Proceedings of the 16th annual international conference on Computer documentation, 271-277.

Keevil, B. (1998b, Eylül 17). Measuring the Usability of Your Web Site, Usability Index Checklist for Web Sites. Sympatico, http//www3.sympatico.ca/bkeevil/sigdoc98/checklist/WebCheck_Sep13.html , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Kennedy, R. (2005, Mayıs 28). With Irreverence and an iPod, Recreating the Museum Tour. New York Times, https//www.nytimes.com/2005/05/28/arts/design/with-irreverence-and-an-ipod-recreating-the-museum-tour.html , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Kennedy, R. S., Drexler, J., & Kennedy, R. C. (2010). Research in visually induced motion sickness. Applied Ergonomics, 41, 494-503.

Killgrove, K. (2018, Eylül 5). Here's How You Can Help Document Rio's National Museum Collections After The Catastrophic Fire. Forbes, https//www.forbes.com/sites/kristinakillgrove/2018/09/05/heres-how-you-can-help-document-rios-national-museum-collections-after-the-catastrophic-fire/#448a80463dac , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Kiourt, C., Koutsoudis, A., & Pavlidis, G. (2016). DynaMus A fully dynamic 3D virtual museum framework. Journal of Cultural Heritage, 22, 984-991.

Koutsoudis, A., Arnaoutoglou, F., Pavlidis, G., Tsioukas, V., & Chamzas, C. (2007). Process Evaluation of 3D Reconstruction Methodologies Targeted to Web Based Virtual Reality. XXI International CIPA Symposium, 1-6 Ekim, Atina, Yunanistan.

Kubat, Ö. Z. (2012). Sanal Müze Arayüz Tasarımı (Ressam Ahmet Yakupoğlu Sanal Müze Uygulaması), Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Kwiatek, K., & Woolner, M. (2010). Transporting the Viewer Into a 360° heritage story Panoramic interactive narrative presented on a wrap-around screen. 16th International Conference on Virtual Systems and Multimedia, 13 Aralık, 234-241.

Lanir, J., Kuflik, T., Sheidin, J., Yavin, N., Leiderman, K., & Segal, M. (2016). Visualizing museum visitors' behavior Where do they go and what do they do there?. Personal and Ubiquitous Computing, 21(2), 313-326.

Lanskaya, V. (2017). Museums and strategic usage of Web 2.0 The qualitative case studies on the role of the museums' websites and social media pages, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erasmus Üniversitesi, Rotterdam, Hollanda.

Lapin, K. (2014). Deriving Usability Goals for Mobile Applications. Multimedia, Interaction, Design and Innovation International Conference, 24-25 Haziran, 1-6, Polonya.

Latta, J. N., & Oberg, D. J. (1994). A Conceptual Virtual Reality Model. IEEE Computer Graphics and Applications, 14(1), 23-29.

Laws, A. L. S. (2015). Museum Websites and Social Media Issues of Partification, Sustainability, Trust and Diversity, Berghan Books.

Lazarinis, F., Kanellopoulos, D., & Lalos, P. (2008). Heuristically Evaluating Greek e-Tourism and e-Musuem Websites. The Electronic Journal Information Systems Evaluation, 11(1), 17-26.

Lepouras, G., Katifori, A., Vassilakis, C., & Charitos, D. (2004). Real exhibitions in a virtual museum. Virtual Reality, 7, 120-128.

Lepouras, G., & Vassilakis, C. (2005b). Virtual museums for all employing game technology for edutainment. Virtual Reality, 8, 96-106.

Lepouras, G., & Vassilakis, C. (2005a). Adaptive Virtual Reality Museums on the Web. Chen, S. Y., & Magoulas, G., D. (Eds.), Adaptable and Adaptive Hypermedia Systems, IRM Press.

Lercari, N. (2016). Terrestrial Laser Scanning in the Age of Sensing. Forte, M., & Campana, S. (Eds.). Digital Methods and Remote Sensing in Archaeology: Archaeology in the Age of Sensing, 3-35, Springer.

Lévy, P. (1999). Becoming Virtual Reality in the Digital Age, Bononno, R. (Çev.), Plenum Press, New York.

Lewis, G. (1996, Ağustos 23). The first museum homepages. Listserv Museum-L Archives, http//home.ease.lsoft.com/scripts/wa-home.exe?A2=ind9608D&L=MUSEUM-L&P=R4332 , Erişim Tarihi 09.09.2018.

Lewis, M., & Jacobson, J. (2002). Game Engines in Scientific Research. Communications of The ACM, 45(1), 27-31.

LIFEPLUS (t.y.). Innovative revival of LIFE in ancient frescoS and creation of immerse narrative sPaces, featuring reaL scenes with behavioUr fauna and flora. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası IST-2001-34545, https//cordis.europa.eu/project/rcn/61825/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Lin, C. Y. (2009). Investigating the potential of on-line 3D virtual environments to improve access to museums as both an informational and educational resource, Yayımlanmamış doktora tezi, De Montfort Üniversitesi, Leicester, Birleşik Krallık.

Lombard, M., & Ditton, T. (1997). At the Heart of It All The Concept of Presence. Journal of Computer-Mediated Communication, 3(2), https//academic.oup.com/jcmc/article/3/2/JCMC321/4080403 , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Loncaric, D., Prodan, M. P., & Ribaric, I. (2016). The Influence of a Visitor's Perceptions of a Museum's Website Design on Behavioural Intentions. Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economics Issues, 29(1), 65-79.

Lopatovska, I. (2015). Museum website features, aesthetics, and visitors' impressions a case study of four museums. Museum Management and Curatorship, 30(3), 191-207, Routledge.

Lopez, X., Margapoti, I., Maragliano, R., & Bove, G. (2010). Digital Heritage The Presence of Web 2.0 tools on museum websites a comparative study between England, France, Spain, Italy, and the USA. Museum Management and Curatorship, 25(2), 235-249, Routledge.

Luebke, D., Reddy, M., Cohen, J. D., Varshney, A., Watson, B., & Huebner, R. (2003). Level of Detail for 3D Graphics, ABD Morgan Kaufmann Publishers, Elsevier.

MacDonald, L. W. (2015). Realistic Visualisation of Cultural Heritage Objects, Yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi Akademisi, Londra, Birleşik Krallık.

Machover, C. (1978). A Brief, Personal History of Computer Graphics. Computer, Kasım, 38-45.

Mack, Z., & Sharples, S. (2009). The importance of usability in product choice A mobile phone case study. Ergonomics, 52(12), 1514-1528.

MacKenzie, S. I. (2013). Human-Computer Interaction An Empirical Research Perspective, Elsevier, Morgan Kaufmann.

Manic, L., Aleksic, M., & Tankosic, M. (2013). Possibilities of New Technologies in Promotion of the Cultural Heritage Danube Virtual Museum. Advances in Environment, Ecosystems and Sustainable Tourism Proceedings of the 2nd International Conference on Sustainable Tourism and Cultural Heritage, 322-326, Romanya.

Marcotte, E. (2010, Mayıs 25). Responsive Web Design. A List Apart, https://alistapart.com/article/responsive-web-design , Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Mariage, C., Vanderdonckt, J., & Pribeanu, C. (2004). State of the Art of Web Usability Guidelines. Proctor, R. V. K. (Ed.), Handbook of Human Factors in Web Design, 688-700, Lawrence Erlbaum.

Marques, D. C. V. (2017). The Visitor Experience Using Augmented Reality on Mobile Devices in Museum Exhibitions, Yayımlanmamış doktora tezi, Porto Üniversitesi, Porto, Portekiz.

Marty, P. (2007). Museum Websites and Museum Visitors Before and After the Museum Visit. Museum Management and Curatorship, 22(4), 337-360, Routledge.

Martz, P. (2006). OpenGL Distilled, ABD Addison-Wesley, Pearson Education.

Mazuryk, T., & Gervautz, M. (1996). Virtual Reality History, Applications, Technology and Future. Vienna University of Technology, Tech Report, Avusturya.

McLean, F. (1994). Services Marketing The Case of Museums. The Service Industries Journal, 14(2), 190-203.

McLean, F. (1997). Marketing the Museum, Routledge, Londra.

McLellan, H. (2004). Virtual Realities. Jonassen, D. H. (Ed.), Handbook of Research on Educational Communications and Technology A Project of the Association for Educational Communications and Technology, 461-499, Londra Lawrence Erlbaum Associates.

McNamara, N., & Kirakowski, J. (2005). Defining Usability Quality of Use or Quality of Experience. IEEE International Professional Communication Conference Proceedings, 200-204.

McNamara, N., & Kirakowski, J. (2006). Functionality, Usability, and User Experience Three Areas of Concern. Interactions, 26-28.

Mendes, C. M., Drees, D. R., Silva, L., & Bellon, O. R. (2010). Interactive 3d visualization of natural and cultural assets. eHeritage '10 Proceedings of the second workshop on eHeritage and digital art preservation, 25 Ekim, 49-54.

Mendes, N., & Dias-Neto, A. C. (2016). A Process-Based Approach to Test Usability of Multi-platform Mobile Applications. Marcus Aaron (Ed.), Design, User Experience and Usability Design Thinking and Methods, 5th International Conference, DUXU, 456-468, Springer.

Mevzuat (t.y.). T.C. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, http//www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Milgram, P., Takemura, H., Utsumi, A., & Kishino, F. (1994). Augmented reality a class of displays on the reality-virtuality continuum. Telemanipulator and Telepresence Technologies Photonics for Industrial Applications, 2351, 282-292.

Miller, G., Hoffert, E., Chen, S. E., Patterson, E., Blackketter, D., Rubin, S., Applin, S. A., Yim, D., & Hanan, J. (1992). The Virtual Museum Interactive 3D Navigation of a Multimedia Database. The Journal of Visualization and Computer Animation, 3, 183-197.

Moraes, M. C., Bertoletti, A. C., & Costa, A. C. R. (1999). Virtual Guides to Assist Visitors in the SAGRES Virtual Museum. SCCC'99 XIX International Conference of the Chilean Computer Science Society.

Moraes, M. C., Bertoletti, A. C., & Costa, A. C. R. (2001). Evaluating Usability of SAGRES Virtual Museum. Watson, D., & Andersen, J. (Eds.). Networking The Learner Computers in Education, Seventh IFIP World Conference on Computers in Education, Temmuz 29- Ağustos 3, 353-362.

MOSAICA (t.y.). Semantically enhanced, multifaceted, collaborative access to cultural heritage. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası 034984, https//cordis.europa.eu/project/rcn/79350/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

MSU (1999, Ocak 16). İstanbul Museum of Painting and Sculpture. Web Archive, http//web.archive.org/web/19990116234411/http//mediacces.msu.edu.tr80/services/irhm/irhm-home.html , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Mutugesan, S. (2007). Understanding Web 2.0. IT Professional, 9(4), 34-41.

NASA (t.y.). NASA Task Load Index, Human Performance Research Group, NASA Ames Research Center, https://ntrs.nasa.gov/archive/nasa/casi.ntrs.nasa.gov/20000021488.pdf , Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Nicholson, S. (2015). A Recipe for Meaningful Gamification. Reiners, T. (Ed.), Wood, L. C. (Ed.), Gamification in Education and Business, Springer, 1-20.

Nickolls, J., Dally, W. J. (2010). The GPU Computing ERA. IEEE Micro, 30(2), 56-69.

Nielsen, J. (1993). Usability Engineering, California Academic Press.

Nielsen, J. (1994). Usability Inspection Methods. Computer Human Interaction, 413-414, Boston.

Nielsen, J. (2001). Success Rate: The Simplest Usability Metric. Nielsen Norman Group, https://www.nngroup.com/articles/success-rate-the-simplest-usability-metric/ , Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Nielsen, J. (2012b, Ocak 4). Usability 101 Introduction to Usability. Nielsen Normal Group, https//www.nngroup.com/articles/usability-101-introduction-to-usability/ , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Niiniluoto, I. M. (2011). Virtual Worlds, Fiction, and Reality. Discusiones Filosoficas, 12(19), 13-28.

Novak, J. M., Brazda, P., Janak, M., & Kocisko, M. (2011). Application of virtual reality technology in simulation of automated workplaces. Tehnicki Vjesnik, 18(4), 577-580.

Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2009). Appying the means-end chain theory and the laddering technique to the study of host attitudes to tourism. Journal of Sustainable Tourism, 17(3), 337-355.

Nuo, Y. (2013). Contemporary art museum websites in Amsterdam and Beijin personalization and interaction, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erasmus Üniversitesi, Rotterdam, Hollanda.

Olsina, L., Sassano, R., & Mich, L. (2008). Specifying Quality Requirements for the Web 2.0 Applications. Integrated Communications Worldwide Events 7th International Workshop on Web-Oriented Software Technologies-IWWOST 2008, 50-56.

Onursoy, S. (2017). Sosyal medya tüketicilerinin derin metaforları sosyal medya üzerine bir zmet çalışması. 1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, 79-90.

O'Reilly, T. (2007). What Is Web 2.0 Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. Communicaitons & Strategies, 65, 17-37.

Othman, M. K., Petrie, H., & Power, C. (2011). Engaging Visitors in Museums with technology scales for the measurement of visitor and multimedia guide experience. IFIP Conference on Human-Computer Interaction, 92-99.

Othman, M. K., Petrie, H., & Power, C. (2013). Measuring the usability of a smartphone delivered museum guide. Social and Behavioral Sciences The 9th International Conference on Cognitive Science, 629-637, Elsevier.

Owens, T. (2011). Modding the History of Science Values at Play in Modder Discussions of Sid Meier's Civilization. Simulation & Gaming, 42(4), 481-495.

Özer, A. (2016). Sanal Müzede Öğrenmenin Bağlamsal Modelinin Kullanımının Öğrencilerin AKademik Başarısı, Motivasyonu ve Memnuniyet Düzeylerine Etkisi, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Packer, J., & Ballantyne, R. (2002). Motivational factors and the visitor experience A comparison of three sites. Curator, 45(3), 183-198.

Page, R. (2000). Brief history of flight simulation. The SimTecT 2000 Proceedings, Sydney, Avustralya.

Palen, L., Salzman, M., & Younds, E. (2000). Going Wireles. Behavior & Practice of New Mobile Phone Users. Proceedings of the 2000 ACM conference on Computer supported cooperative work, 201-210.

Panina, N, Kazakov, V., Bartosh, N., & Emelyanov P. (2013). Virtual Museum in Teaching Subjects in the Culture Area. Societal Studies, 5(2), 501-514.

Paolini, P., Barbieri, T., Loiudice, P., Alonzo, F., Zanti, M., & Gaia, G. (2000). Visiting a Museum Together How to Share a Visit to a Virtual World. Journal of The American Socity for Information Science, 51, 33-38.

Papagiannakis, G., Schertenleib, S., O'Kennedy, B., Arevalo-Poizat, M., Magnenat-Thalmann, N., Stoddart, A., & Thalmann, D. (2005). Mixing virtual and real scenes in the site of ancient Pompeii. Computer Animation and Virtual Worlds, 11-24, John Wiley & Sons, Ltd.

Pape, D., & Sandin, D. (2000). Quality Evaluation of Projection-Based VR Displays. IPT 2000 Immersive Projection Technology Workshop, Ames.

Parker, L. O. (1997, Temmuz 8). Digital Docents. The Washington Post, https//www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1997/07/08/digital-docents/59bd7a6f-c1e1-4ef8-a2d0-e29212b7ee12/?noredirect=on&utm_term=.0daa1f006cb2 , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Patel, M., White, M., Walczak, K., & Sayd, P. (2003). Digitisation to Presentation - Building Virtual Museum Exhibitions. Hall, P. (Ed.), Willis, P. (Ed.), Vision, Video and Graphics, 1-8.

Pavlidis, G., Koutsoudis, A., Arnaoutoglou, F., Tsioukas, V., & Chamzas, C. (2007). Methods for 3D digitization of Cultural Heritage. Journal of Cultural Heritage, 8, 93-98.

Peddie, J. (2013). The History of Visual Magic in Computers How Beautiful Images are Made in CAD, 3D, VR and AR, ABD Springer.

Petersen, J. K. (2003). Fiber Optics Ullustrated Dictionary Comprehensive Encyclopedic Reference, CRC Press.

Petrelli, D., Not, E., Sarini, M., & Stock, O. (1999). Strapparava, C., Zancanaro, M. HyperAudio location-awareness + adaptivity. Computer Human Interaction Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 21-22.

Pioch, N. (t.y.). WebMuseum, ibiblio, https//www.ibiblio.org/wm/ , Erişim Tarihi 04.09.2018.

Pollack, A. (1989, Nisan 10). For Artificial Reality, Wear A Computer. The New York Times, https//www.nytimes.com/1989/04/10/business/for-artificial-reality-wear-a-computer.html , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Prentice, R., Davies, A., & Beeho, A. (1997). Seeking Generic Motivations for Visiting and Not Visiting Museums and Like Cultural Attractions. Museum Management and Curatorship, 16(1), 45-70, Elsevier.

Pujol, L. (2004). Archaeology, museums and virtual reality. Digit-HVM Revista Digital d'Humanitats, No6.

Quesenberry, W. (2003). Dimensions of Usability Defining the Conversation, Driving the Process. UPA Conference.

Rabinowitz, R. (2016). Curating America Journeys Through Storyscapes of the American Past, ABD The University of North Carolina Press.

Ragusa, J. M., & Bochenek, G. M. (2001). Collaborative Virtual Design Environments. Communications of the ACM, 44(12), 40-43.

Randall, N. (1998, Şubat 10). A Guide to DirectX. PC Mag PCTech Tour, 17(3), 249-251.

Redmill, K. A., Martin, J. I., & Özgüner, Ü. (2000). Virtual Environment Simulation for Image Processing Sensor Evaluation. IEEE Intelligent Transportation Systems Conference Proceedings, 64-70.

Rhyne, T. M. (2000). Computer games' influence on scientific and information visualization. IEEE Computer, 33(12), 154-156.

Riva, G., Mantovani, F., Capideville, C. S., Preziosa, A., Morganti, F., Villani, D., Gagioli, A., Botella, C., & Alcaniz, M. (2007). Affective Interactions Using Virtual Reality The Link between Presence and Emotions. CyberPsychology & Behavior, 10(1), 45-56, Mary Ann Liebert Inc..

Rivera, L. W. (2013). The Museum 2.0 Divide Approaches to Digitisation and New Media. ICOM Museum International, 65(45017).

Robinson, W. (2009, Ağustos 27). What should a musuem iPhone app look like?. artnet, http//www.artnet.com/magazineus/news/artnetnews/museum-iphone-apps8-27-09.asp , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Rodriguez, S. R. (2009). Improving the experience of exploring a virtual museum - Lund after 1658, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Lund Üniversitesi, Lund, İsveç.

Roes, I., Stash, N., Wang, Y., & Aroyo, L. (2009). A Personalized Walk through the Museum The CHIP Interactive Tour Guide. Computer Human Interaction, Boston.

Rosenzweig, R. (2001). The Road to Xanadu Public and Private Pathways on the History Web. The Journal of American History, Sayı 88, No 2, 548-579.

Rubenstein, D. (1989). The Mirror of Reproduction Baudrillard and Reagan's America. Political Theory, 17(4), 582-606.

Rubin, J. (2018). Theme Index: Musuem Index 2017, https://www.aecom.com/content/wp-content/uploads/2018/05/2017-Theme-Museum-Index.pdf , Erişim Tarihi: 26.12.2018

Ryan, M. L. (2001). Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media, Baltimore The Johns Hopkins University Press.

Sağdıç, R. O. (2008). Âbidin Elderoğlu Sanal Müze Tasarımı, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sanchez-Vives, M., & Slater, M. (2005). From presence to consciousness through virtual reality. Nature, 6, 332-339.

Sauro, J., & Dumas, J. (2009). Comparison of Three One-Question, Post-Task Usability Questionnaires. Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1599-1608.

Sauro, J. (2010). If you could only ask one question, use this one. Measuring U, https://measuringu.com/single-question/, Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Schafer, V. (2017). From far away to a click away The French state and public services in the 1990s. Brügger, N. & Schroeder, R. (Eds.). The Web as History, 117-133, ABD UCL Press.

Schneider, K. (2010, Mart 13). The Best Tour Guide May Be in Your Purse. New York Times, https//www.nytimes.com/2010/03/18/arts/artsspecial/18SMART.html , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Schroeder, R. (1993). Virtual Reality in the Real World History, applications and projections. Futures, 963-973, Butterworth-Heinemann.

Schuemie, M. J., Van Der Straaten, P., Krijn, M., & Mast, C. A. P. G. (2001). Research on Presence in Virtual Reality A Survey. CyberPsychology & Behavior, 4(2), 183-201, Mary Ann Liebert Inc..

Schweibenz, W. (1998). The 'Virtual Museum' New Perspectives For Museums to Present Objects and Information Using the Internet as a Knowledge Base and Communication System. Zimmermann, H. (Ed.), Schramm, V. (Ed.), Knowledge Management und Kommunikationssysteme, Workflow Management, Multimedia, Knowledge Transfer. Proceedings des 6. Internationalen Symposiums für Informationswissenschaft (ISI 1998), Prag, 185-200.

Schweibenz, W. (2004). The Development of Virtual Museums. ICOM News, 3.

Sergeev, A. (2010). Efficiency. UI Designer, http://ui-designer.net/usability/efficiency.htm , Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Shackel, B. (2009). Usability - Context, framework, definition, design and evaluation. Interacting with Computers, (Orijinal metin 1991), Cilt 21, 339-346.

SHAPE (t.y.). Situating Hybrid Assemblies in Public Environments. CORDIS EU Research Results, Proje Belge Numarası IST-2000-26069, https//cordis.europa.eu/project/rcn/56769/factsheet/en , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Sheridan, T. B. (1992). Musings on telepresence and virtual presence. Presence Teleoperators and Virtual Environments, 1(1), 120-126.

Sherman, W. R., & Craig. A. B.. (2019). Understanding Virtual Reality Interface, Application and Design, İkinci Baskı, Morgan Kaufmann Publishers Elsevier, ABD.

Shiaw, H., Jacob, R. J. K., & Crane, G. R. (2004). The 3D Vase Museum A New Approach to Context in a Digital Library. Proceedings of the 2004 Joint ACM/IEEE Conference on Digital Libraries, 125-134.

Shitkova, M., Holler, J., Heide, T., Clever, N., & Becker, J. (2015). Towards Usability Guidelines for Mobile Websites and Applications. Wirtschaftsinformatik Proceedings, 1603-1617.

Shull, F., Seaman, C., & Zelkowitz, M. (2006). Victor R. Basili's Contributions to Software Quality. IEEE Software, 23(1).

Siivonen, T. (1996). Cyborgs and Generic Oxymorons The Body and Technology in William Gibson's Cyberspace Trilogy. Science Fiction Studies, 23(2), 227-244.

Skamantzari, M., & Georgopoulos, A. (2016). 3D Visualization for Virtual Museum Development. 13. The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, 12-19 Temmuz, 41(5), 961-968.

Skov, M., & Ingwersen, P. (2008). Exploring information seeking behaviour in a digital museum context. Proceedings of the second international symposium on Information interaction in context, 110-115, Londra.

Spool, J. M. (2007, Aralık 4). Five Usability Challenges of Web-Based Applications. UIE, https//articles.uie.com/usability_challenges_of_web_apps/ , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Squire, K. D., DeVane, B., & Durga, S. (2008). Designing Centers of Expertise for Academic Learning Through Video Games. Theory Into Practice, 47, 240-251.

Statista (2018, Aralık). Number of available applications in the Google Play Store from December 2009 to December 2018. https//www.statista.com/statistics/266210/number-of-available-applications-in-the-google-play-store/ , Erişim Tarihi 08.12.2019.

Stephens, S. (2010, Haziran 15). Museum Practice 'Further resourcesapps'. Museums Association, https//www.museumsassociation.org/museum-practice/apps/15062010-apps-further-resources , Erişim Tarihi 24.12.2018.

Steuer, J. (1992). Defining Virtual Reality Dimensions Determining Telepresence. Journal of Communication, 42(4), 73-93, MIT Press.

Stone, R. J. (2001). Haptic Feedback A Brief History from Telepresence to Virtual Reality. Brewster, S. (Ed.), Murray-Smith, R. (Ed.), Haptic HCI, 1-16, Springer-Verlag.

Storksdieck, M. (2001). Differences in teachers' and students' museum field-trip experiences. Visitor Studies Today!, 4(1), 8-12.

Stouffs, R., & Krishnamurti, R. (2001). On The Road To Standardization. de Vries, B., van Leeuwen, J., & Achten, H. (Eds.). Computer Aided Architectural Design Futures, Springer Science, 75-88.

Stuart, H. (2019). Virtual Reality Marketing Using VR to grow a brand and create impact, Birleşik Krallık Kogan Page Limited.

Sutherland, I. E.. (1965). The Ultimate Display. International Federation for Information Processing. Congress, 506-508.

Sylaiou, S. Liarokapis, F., Sechidis, L., Patias, P., & Georgoula, O. (2005). Virtual Museums First Results of a Survey on Methods and Tools. 20. International Symposium ICOMOS & ISPRS Committee on Documentation of Cultural Heritage, 20.

Sylaiou, S., Almosawi, A., Mania, K., & White, M. (2004). Preliminary Evaluation of the Augmented Representation of Cultural Objects System. Proceedings of the Tenth International Conference on Virtual Systems and Multimedia, 426-432, IOS Press.

Sylaiou, S., Killintzis, V., Paliokas, I., Mania, K., & Patias, P. (2014). Usability Evaluation of Virtual Museums' Interfaces Visualization Technologies. Shumaker, R. (Ed.), Lackey, S. (Ed.), 6th International Conference Proceedings, Virtual, Augmented and Mixed Reality Applications of Virtual and Augmented Reality, 124-133.

Sylaiou, S., Liarokapis, F., Kotsakis, K., & Patias, P. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. Journal of Cultural Heritage, 10, 520-528.

Tallon, L. (2008). Introduction Mobile, Digital, and Personal. Tallon, L. (Ed.), Walker, K. (Ed.), Digital Technologies and the Museum Experience Handheld Guides and Other Media, VIII-XXV, Altamira Press.

Tan, J., Rönkkö, K., & Gencel, C. (2013). A Framework for Software Usability & User Experience Measurement in Mobile Industry. 2013 Joint Conference of the 23rd International Workshop on Software Measurement and the 8th International Conference on Software Process and Product Measurement.

Tano, S., Kodera, T., Nakashima, T., Kawano, I., Nakanishi, K., Hamagishi, G., Inoue, M., Watanabe, A., Okamoto, T., Kawagoe, K., Kaneko, K., Hotta, T., & Tatsuoka, M. (2003). Godzilla Seamless 2D and 3D Sketch Environment for Reflective and Creative Design Work. Rauterberg, M. (Ed.), Human-Computer Interaction, 311-318, IOS Press.

Taylor, T. L. (2012). Raising the Stakes E-Sports and The Professionalization of Computer Gaming, The MIT Press.

Teftiş (t.y.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı Yönetmelikler - Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği, http//teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-14442/muzeler-ic-hizmetler-yonetmeligi.html , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Teker, N., & Özer, A. (2016). Sanal Müze Sanal Tur Memnuniyet Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Milli Eğitim Dergisi, 314-335.

Tesoriero, R., Gallud, J. A., Lozano, M., & Penichet, V. M. R. (2008). A Location-aware System using RFID and Mobile Devices for Art Museums. Fourth International Conference on Autonomic and Autonomous Systems, 76-81.

Tesoriero, R., Lozano, M., Gallud, J. A., & Penichet, V. M. R. (2007). Evaluating the Users' Experience of a PDA-Based Software Applied in Art Museums. International Conference on Web Information Systems and Technologies, 351-358.

The European Library (t.y.). About Us, http//www.theeuropeanlibrary.org/tel4/aboutus , Erişim Tarihi 15.03.2019.

The Hallwyl Museum (t.y.). Sketchfab, https//sketchfab.com/TheHallwylMuseum , Erişim Tarihi 15.03.2019.

The Museum of Anything Goes (1995). https//archive.org/details/museum-of-anything-goes , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Theocharidis, A. I., Nerantzaki, D. M., Vrana, V., & Paschaloudis, D. (2014). Use of the web and social media by Greek museums. International Journal of Cultural and Digital Tourism, 1(2), 8-22.

Thyne, M. (2000). The importance of values research for nonprofit organisations The motivation-based values of museum visitors. International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing, Cilt 6, No 2, 116-130, Henry Steward Publications.

Timmins, L. R., & Lombard, M. (2005). When 'Real' Seems Mediated Inverse Presence. Presence Teleoperators and Virtual Environments, 14(4), 492-500.

Trant, J., Richmond, K., & Bearman, D. (2002). Open concepts museum digital documentation for education through The AMICO Library™, Art Libraries Journal, 27(3), 30-42.

Tsichritzis, D., & Gibbs, S. (1991). Virtual Museums and Virtual Realities. Bearman, D. (Ed.), Hypermedia & Interactivity in Museums, Proceedings of an International Conference, Pittsburgh Archives & Museum Informatics, 17-25.

TÜBA (t.y.). Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, "heuristic. http//www.tubaterim.gov.tr/ , Erişim Tarihi 15.03.2019.

TÜİK (2018). Türkiye İstatistik Kurumu, Veritabanı, http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt , Erişim Tarihi: 26.12.2018.

UNC (2001, Şubat 17). The Walkthru Project. University of North Carolina Computer Science, http//www.cs.unc.edu/~walk/overview/index.html , Erişim Tarihi 05.03.2019.

Urban, R. (2007). A Second Life for Your Museum 3D Multi-User Virtual Environments and Museums. Museums and the Web, https//www.museumsandtheweb.com/mw2007/papers/urban/urban.html , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Verbeke, M. J., & Rekom, J. v.. (1996). Scanning Museum Visitors Urban Tourism Marketing. Annals of Tourism Research, 23(2), 364-375, Elsevier.

Versailles 1685 (1997). https//archive.org/details/playhns_003 , Erişim Tarihi 15.03.2019.

Virtual Library Museums (1997, Aralık 11). Around The World", Web Archive, http//web.archive.org/web/19971211040223/http//www.comlab.ox.ac.uk80/archive/other/museums/world.html , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Vlahakis, V., Karigiannis, J., Tsotros, M., Gounaris, M., Almeida, L., Stricker, D., Gleue, T., Christou, I. T., Carlucci, R., & Ioannidis, N. (2001). Archeoguide first results of an augmented reality, mobile computing system in cultural heritage sites. Proceedings of the 2011 Conference on Virtual reality, archeology, and cultural heritage, 131-140.

Vysotskiy, A., Makarov, S., Zolotova, J., & Tuchkevich, E. (2015). Features of BIM Implementation Using Autodesk Software. International Scientific Conference Urban Civil Engineering and Municipal Facilities, 1143-1152, ScienceDirect.

Wagner, D., Schmalstieg, D., & Billinghurst, M. (2006). Handheld AR for Collaborative Edutainment. International Conference on Artificial Reality and Telexistence Advances in Artificial Reality and Tele-Existence, 85-96.

Wallace-Wells, D. (2011). William Gibson, The Art of Fiction 211. The Paris Review, https//www.theparisreview.org/interviews/6089/william-gibson-the-art-of-fiction-no-211-william-gibson , Erişim Tarihi 26.08.2018.

Walsh, P. (1997). The Web and the Unassailable Voice. Archives and Museum Informatics, No 11, 77-85.

Wang, Y., Sambeek, R., Schuurmans, Y., Aroyo, L., Stash, N., Rutledge, L., & Gorgels, P. (2008). Be your own curator with the CHIP tour wizard. Museums and the Web, Toronto Archives and Museum Informatics.

Web3D Consortium (t.y.-a). About Web3D Consortium. http://www.web3d.org/about , Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Web3D Consortium (t.y.-b). X3D & VRML, The Most Widely Used 3D Formats. http://www.web3d.org/x3d-vrml-most-widely-used-3d-formats , Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Welch, C. (2018, Ocak 30). Google took down over 700,000 bad Android apps in 2017 That's 70 percent more than 2016's removals. The Verge, https//www.theverge.com/2018/1/30/16951996/google-android-apps-removed-security-2017 , Erişim Tarihi 26.12.2018.

White, M., Mourkoussis, N., Darcy, J., Petridis, P., Liarokapis, F., Lister, P., Walczak, K., Wojciechowski, R., Cellary, W., Chmielewski, J., Stawniak, M., Wiza, W., Patel, M., Stevenson, J., Manley, J., Giorgini, F., Sayd, P., & Gaspard, F. (2004). ARCO - an arhitecture for digitization, management and presentation of virtual exhibitions. Proceedings of the Computer Graphics International, 19 Haziran, IEEE.

Winokur, D. (2011, Kasım 9). Flash to Focus on PC Browsing and Mobile Apps; Adobe to More Aggressively Contribute to HTML5. Adobe Adobe News, https//blogs.adobe.com/conversations/2011/11/flash-focus.html , Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Witcomb, A. (2003). Re-Imagining the Museum Beyond the Mausoleum, Routledge, Londra.

Zaidan, S., & Roehrer, E. (2016). Popular Mobile Phone Apps for Diet and Weight Los. A Content Analysis. JMIR Mhealth Uhealth, Cilt 4, No 3, https//www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4960405/ , Erişim Tarihi 26.12.2018.

Zaidi, S. A. J. (2016). Gamification as a Strategy to Improve User-Experience with Interactive Museum Exhibits, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Zara, J. (2004). Virtual Reality and Cultural Heritage on the Web. Proceedings of the 7th International Conference on Computer Graphics and Artificial Inteligence, 101-112, Fransa.

Zara, J. & Slavik, P. (2003). Cultural Heritage Presentation in Virtual Environment Czech Experience. Proceedings of the 14th International Workshop on Database and Expert Systems Applications, IEEE.

Zeltzer, D. (1992). Autonomy, Interaction and Presence. Presence Teleoperators and Virtual Environments, 1(1)1, 127-132.

Zhang, D., & Adipat, B. (2005). Challenges, Methodologies, and Issues in the Usability Testing of Mobile Applications. International Journal of Human-Computer Interaction, Cilt 18, NO 3, 293-308.

Zone, R. (2012). 3D Revolution The History of Modern Stereoscopic Cinema, ABD University Press of Kentucky.

Zuiderduin, M. (2014). Laddering as a Method to Measure Consumer Behaviour in the Arts, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erasmus Üniversitesi, Rotterdam, Hollanda.

Zyda, M. (2005). From visual simulation to virtual reality to games. Computer, 38(9), 25-32.

1. Basım

STEM EĞİTİMİNE YOLCULUK: STEM EĞİTİMİNDE ÖĞRENME YOLLARI

Editörler
Prof. Dr. Esin Kaya
Doç. Dr. Bekir Yıldırım

nobel

STEM EĞİTİMİNE YOLCULUK:
STEM EĞİTİMİNDE ÖĞRENME YOLLARI

Editörler: Prof. Dr. Esin Kaya
Doç. Dr. Bekir Yıldırım

Yayın No.: 1801
ISBN: 978-625-398-907-1
E-ISBN: 978-625-398-908-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -Emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldırım, Bekir.
STEM Eğitimine Yolculuk: Stem Eğitiminde Öğrenme Yolları
Editör: Doç. Dr. Bekir Yıldırım
1.Basım, XIV + 294 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-907-1
E-ISBN: 978-625-398-908-8
1. STEM 2. Öğretme-Öğrenme 3. Öğretmen

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

Ön Söz III
Teşekkür V
Bölüm Yazarları VII

1. BÖLÜM
STEM EĞİTİMİ'NİN SOSYAL BİLİMLERE ENTEGRASYONU: DİSİPLİNLER ARASI BAKIŞ

Giriş 1
Disiplinlerin Birleştirilmesi 4
Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimlerde Disiplinlerin Birleştirilmesi 5
Entegre STEM Eğitimlerinin Önemi 10
Kaynakça 13

2. BÖLÜM
DİJİTAL ÇAĞDA STEM EĞİTİMİ

Giriş 17
Dijital Çağda Öğrenme 18
Dijital Çağda STEM Eğitimi 20
Dijitalleşmenin STEM Eğitimine Etkileri 21
STEM Eğitiminde Dijital Kaynaklar ve Araçlar 22
STEM Eğitiminde Kişiselleştirilmiş Öğrenme 23
STEM Eğitiminde Sanal Laboratuvarlar ve Simülasyonlar 24
STEM Eğitiminde Programlama ve Kodlama 24
STEM Eğitiminde Uzaktan Eğitim 26
STEM Eğitiminde Dijital Kaynaklar ve Araçların Sağladığı Avantajlar 26
Erişilebilirlik 27
Çeşitlilik ve Zenginlik 28
Pratik Deneyimler 28

Sonuç 29
Kaynakça 31

3. BÖLÜM
STEM SAĞLIK TEKNOLOJİLERİNDE UYGULANABİLİR Mİ?

STEM ve Teknoloji 37
STEM ve Sağlık Teknolojileri 38
Tele-Sağlık 39
Dijital Hastane 39
Nesnelerin İnterneti 40
Kişiselleştirilmiş Tıp 40
Giyilebilir Teknolojiler 40
Yapay Zekâ 41
Robotik Teknolojiler 41
Blok Zincir 42
Büyük Veri 42
Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik 42
Nanoteknoloji 43
3D Yazıcılar 43
Sonuç 43
Kaynakça 44

4. BÖLÜM
ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİ STEM KARİYERLERİNE YÖNLENDİRMEDE BİR STRATEJİ OLARAK MENTORLUK

GİRİŞ 49
Mentorluk (Mentoring) 50
STEM Eğitim Yaklaşımı ve Mentorluk 51
STEM Kariyerlerine Yönlendirmede Mentorluk Programını Uygulama 52
Öneriler 58
Kaynakça 60

5. BÖLÜM
ENTEGRE STEM VE BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME

STEM 63
Bilgi İşlemsel Düşünme (BID) Nedir? 66

BID Bileşenleri 67
Fen Bilimleri Öğretim Programı ve BID Becerileri 69
BID ve STEM 70
Kaynakça 74

6. BÖLÜM
21.YÜZYIL EĞİTİM ANLAYIŞI: STEM

Giriş 89
21. Yüzyıl Becerileri 92
21. Yüzyıl Öğrenme Yaklaşımı: STEM 95
21. Yüzyıl Becerileri ve STEM Arasındaki İlişki 98
Kaynakça 100

7. BÖLÜM
GİRİŞİMCİLİK TEMELLİ STEM (E-STEM)

Giriş 103
Girişimcilik.....104
Girişimci Bireylerin Özellikleri 105
Erken Çocukluk Döneminde ve Yetişkinlerde Girişimcilik.....106
Genç ve Yetişkinlerde Girişimcilik Eğitimi.....110
Girişimciliği Etkileyen Faktörler.....116
STEM ve Girişimcilik.....118
Girişimcilik Temelli STEM (E-STEM).....119
Girişimcilik Temelli STEM Tasarım Süreci 121
Bölüm Sonu Özeti 125
Kaynakça 131

8. BÖLÜM
STEM'İN DOĞASI

Giriş.....135
STEM Nedir? 136
Bilimin Doğası Nedir?.....137
Teknolojinin Doğası Nedir? 142
Mühendisliğin Doğası Nedir? 142
Matematiğin Doğası Nedir? 148
STEM'in Doğası Nedir? 149

STEM Doğasına Yönelik Tartışmalar 151
Öğretim Programlarında STEM'in Doğası 153
2018 MEB Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Disiplinlerinin Yeri 153
STEM'in Doğasına Yönelik Sorular 154
Örnek Etkinlik: 155
Kaynakça 166

9. BÖLÜM
FETEMM ENTEGRASYONU İÇİN BİR FIRSAT: SOSYOBİLİMSEL KONULAR

Giriş 169
Matematik ve Fen Eğitimi İçin FeTeMM Entegrasyonu 170
Fen Eğitimi İçin FeTeMM Entegrasyonu 170
Matematik Eğitimi İçin FeTeMM Entegrasyonu 172
FeTeMM Entegrasyonunda Öğretim Programı 173
FeTeMM Entegrasyonunda Bir Fırsat: Sosyobilimsel Konular 174
Etkinlik Örnekleri 176
Kaynakça 177
Örnek Etkinlik 1 181

10. BÖLÜM
STEM VE STEM MESLEKLERİ

STEM Nedir ve Neden Önemlidir? 192
Beceriler ve STEM 194
Beceriler ve STEM Meslekleri 196
STEM Mesleklerinin Önemi ve Ülkemizdeki Durumu 199
STEM Meslekleri 200
Kaynakça 207

11. BÖLÜM
PROBLEME DAYALI STEM UYGULAMALARI

Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi 213
İyi Bir Problemin Özellikleri 218
PDÖ'de Öğretmen Rolü 218
PDÖ Yönteminin Hedefleri 218

PDÖ Yönteminin Faydaları 219
PDÖ Yönteminin Dezavantajları 219
PDÖ-Proje Tabanlı Öğrenme (PTÖ) ve Örnek Olaya Dayalı Öğrenme (ÖDÖ) 220
STEM ve Bütünleşik STEM Eğitimi 220
PDÖ ve STEM İlişkisi 222
PDÖ Temelli STEM Uygulamaları 222
Probleme Dayalı STEM Uygulamalarının Öğrenciler Üzerindeki Etkileri 223
Probleme Dayalı STEM Uygulamalarının Fen Derslerine Uyarlanması 224
Sonuç ve Öneriler 228
Kaynakça 230

12. BÖLÜM
ORTAÖĞRETİMDE STEM EĞİTİMİ

Giriş 233
Ortaöğretimde STEM Eğitiminin Etkileri 236
STEM Liseleri 241
Kaynakça 243

13. BÖLÜM
STEM EĞİTİMİNDE MÜHENDİSLİK ENTEGRASYONU

Mühendislik Tasarım Süreci 254
Mühendislik Tasarımının Ana Bileşenleri (NGSS, 2013) 256
Kaynakça 263

14. BÖLÜM
KESİŞEN KAVRAMLAR VE STEM

Giriş 265
Kesişen Kavramlar 268
Örüntü 268
Neden ve Sonuç 269
Ölçek, Orantı ve Miktar 270
Sistemler ve Sistem Modelleri 270
Enerji ve Madde 271
Yapı ve İşlev 271
Denge ve Değişim 272
Kesişen Kavramlar ve STEM 272

Örnek Ders Planı.....276
Kaynakça 284

15. BÖLÜM
STEM EĞİTİMİ VE NANOTEKNOLOJİ

STEM Eğitim Yaklaşımı 287
STEM Eğitiminin Felsefesi ve Program Entegrasyonu 288
Nanoteknoloji 289
Biyomimikri 291
Öğretmenler İçin Nanoteknoloji Eğitimi 291
Kaynakça 292

1.
BÖLÜM

STEM EĞİTİMİNİN SOSYAL BİLİMLERE ENTEGRASYONU: DİSİPLİNLER ARASI BAKIŞ

Ayça Kartal

"Sembollerin hareketiyle sezgiler kazanırız ve sanatkârın kendisi gibi tabiatla içten bir münasebet kurarız. Sezgiyi duymak, tabiatın bize nüfuz etmesidir."

Nurettin Topçu, İsyan Ahlakı, 2019, s.127

Giriş

Varlığın anlamına ilişkin sorunun yeniden sorulması gerektiğini ifade eden Heidegger, her sorunun bir arayış olduğunu vurgulayarak var olanı nedenliği içinde bilebilmek için arayışta bulunmanın soru sormakla mümkün olduğunu belirtmiştir (Heidegger, 2021). Kendine ve var olduğu dünyaya ilişkin sorular sorarak varlığını anlamlandırmaya çalışan insan için evren, sırlarla dolu bir kapı eşiği olarak görülebilir. Evrenin varoluşuna dair sorulan sorular ve geliştirilen teorilerle birlikte insan başlangıcı merak ederek ilerlemiştir. Bu başlangıç, insanın yaşamı, dünya ve evrenin oluşumunun sırrı, başka gezegenlerde insanüstü akıllı canlıların bulunma olasılığı gibi birbiri ile ilişkili birçok bilimsel sorunun da yanıtlarını aramasına sebep olmuştur (Sagan, 1982).

20. yüzyıl kozmologlarının ifadesiyle, bundan 13 milyar yıl önce içinde yaşadığımız evren genişlemeye ve kendini dönüştürmeye başlamış, uzay ve zamanın da doğduğu "büyük patlama" ile madde ve enerji birbirinden ayrışarak farklı

Kaynakça

Açıkgül-Fırat, E. (2020). Science, technology, engineering, and mathematics integration: science teachers' perceptions and beliefs. *Science Education International, 31*(1), 104-116 https://doi.org/10.33828/sei.v31.i1.11

Anthony-Stevens, V. & Matsaw Jr, S. L. (2020). The productive uncertainty of indigenous and decolonizing methodologies in the preparation of interdisciplinary STEM researchers. *Cultural Studies of Science Education, 15*, 595–613. https://doi.org/10.1007/s11422-019-09942-x

Aslan, S., Reigeluth, C. M. & Mete, S. E. (2016). Transforming classrooms into learning studios: What does it take to make classrooms a living space?. *Educational Technology, 56*(5), 35-41.https://www.jstor.org/stable/44430547

Awad, N. A., Salman, E. & Barak, M. (2019). Integrating teachers to teach an interdisciplinary STEM-focused program about sound, waves and communication systems. *European Journal of STEM Education, 4*(1), 05. https://doi.org/10.20897/ejsteme/5756

Awang, Z., Yakob, N., Hamzah, A. & Talling, M. M. (2020). Exploring STEAM teaching in preschool using Fred Rogers approach. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE), 9*(4), 1071-1078. DOI: 10.11591/ijere.v9i4.20674

Aydın-Günbatar, S. (2020) Making homemade indicator and strips: a STEM+activity for acid-base chemistry with entrepreneurship applications. *Science Activities, 57*(3), 132-141. DOI: 10.1080/00368121.2020.1828794

Azkın, Z. (2019). *STEAM (fen-teknoloji-mühendislik-sanatmatematik) uygulamalarının öğrencilerin sanata yönelik tutumlarına, steam anlayışlarına ve mesleki ilgilerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Bacanak, A. (2013). Fen ve teknoloji dersinin öğrencilerde girişimcilik becerisinin gelişimine etkisi üzerine öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(1), 609-629.

Bartels, S. L., Rupe, K. M. & Lederman, J. S. (2019). Shaping preservice teachers' understandings of STEM: A collaborative math and science methods approach. *Journal of Science Teacher Education,* 1–15. doi:10.1080/1046560x.2019.1602803

Başaran, M. & Erol, M. (2021). Recognizing aesthetics in nature with STEM and STEAM education. *Research in Science & Technological Education,* DOI:10.1080/02635143.2021.1908248.

Beane, J. A. (1997). *Curriculum integration: Designing the core of democratic education*. US: Teacher College Press. ISBN: 97808077368838.

Bernstein, B. (1999). Vertical and horizontal discourse: An essay. *British Journal of Sociology of Education, 20*(2), 157–173. https://doi.org/10.1080/01425699995380

Birney, L. & McNamara, D. (2019). The curriculum and community enterprise for restoration science S.T.E.M. + C professional learning model: expansion and enhancement. *Journal of Curriculum and Teaching, 8*(3), 122. doi:10.5430/jct.v8n3p122.

Bousalis, R. & Furner, J. M. (2020). Linking middle school mathematics and social studies through immigration issues. *Middle School Journal, 51*(1), 19–28. doi:10.1080/00940771.2019.1689777.

Caldis, S. & Kleeman, G. (2019). Geography and STEM. *Geographical Education, 32*, 5-10. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1238489.pdf

Christian, D. (2022). *Zaman haritaları: Büyük tarihe giriş* (Çev. Ç. Sunay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Carrell, J., Keaty, H. & Wong, A. (2020). Humanities-driven STEM— using history as a foundation for STEM education in honors. *Honors in Practice, 16*, 53-69. https://digitalcommons.unl.edu/nchchip/315/

Chung, C. C., Huang, S. L., Cheng, Y. M. & Lou, S. J. (2020). Using an iSTEAM project-based learning model for technology senior high school students: Design, development, and evaluation. *International Journal of Technology and Design Education.* https://doi.org/10.1007/s10798-020-09643-5

Classen, A. (2018). STEM and teaching german language and literature with an ınterdisciplinary approach: 18th-century reports by german jesuit missionaries in the german classroom. *Die Unterrichtspraxis/Teaching German, 51*(1), 53-62. https://doi.org/10.1111/tger.12054

Copeland, S., Furlong, M. & Boroson, B. (2018). A STE[A]M approach to teaching and learning. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education, 30*(3), 534-548. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1199406.pdf

Costantino, T. (2017). STEAM by another name: Transdisciplinary practice in art and design education. *Arts Education Policy Review, 119*(2), 100–106. doi:10.1080/10632913.2017.1292973

Çelik, M. & Tekbıyık, A. (2016). The influence of activities based on GEMS with the theme of earth crust on the fourth grade students' conceptual understanding and scientific process skills. *Pegem Journal of Education and Instruction, 6*(3), 303–332. https://doi.org/10.14527/pegegog.2016.016

Çetin, A., & Doğan, A. (2018). Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan matematik öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19*(4), 615-641. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.370355

Drake, S. & Burns, R. (2004). *Meeting standards through integrated curriculum*. Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development. ISBN-0-87120-840-7.

European Commission. (2007). https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/rapportrocardfinal.pdf adresinden 30.05.2021 tarihinde edinilmiştir.

Gündoğan, A. & Can, B. (2020). Sınıf öğretmenlerinin tasarım-beceri atölyeleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies - Education, 15*(2), 851-876. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40357

Gür, B. S. (2016). PISA ve TIMSS Sonuçları, Türkiye Matematik Eğitimi Hakkında ne Söylüyor?. *TÜBA GÜNCE,* 100-103. https://www.researchgate.net/publication/346681681_PISA_ve_TIMSS_Sonuclari_Turkiye_Matematik_Egitimi_Hakkinda_ne_Soyluyor

Gürliyenkaya-Baş, G. (2020). *İlkokul öğrencilerinin STEAM tutumlarının belirlenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Güvenç, H. (2017). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *Elementary Education Online, 16*(3), 935-948. DOI: 10.17051/ilkonline.2017.330233

Hartshorne, R., Waring, S. M. & Okraski, H. (2019). Developing well-informed, critically thinking, and active citizens through the connection of modeling & simulation and social studies education. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas,* 1–5. doi:10.1080/00098655.2019.1571988.

Heidegger, M. (2021). *Varlık ve zaman* (Çev. K. Ökten). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Henriksen, D. (2017). Creating STEAM with design thinking: Beyond STEM and arts integration. *The STEAM Journal, 3*(1), 11. DOI: 10.5642/steam.20170301.11.

Herdem, K. & Ünal, İ. (2018). STEM eğitimi üzerine yapılan çalışmaların analizi: Bir meta-sentez çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 48*(48), 145-163. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/37936/345486#article_cite

Huang, H. (2020). Music in STEAM: Beyond notes. *The STEAM Journal, 4*(2), 5. DOI: 10.5642/steam.20200402.05.

Jacobs, H. H. (1989). *Interdisciplinary curriculum: Design and implementation*. USA: ASCD Publications.

Kartal, A. & Çağlayan, K.T. (2018). Disiplinlerden bir buket: SOFEM (Sosyal Bilimler-Fen Bilimleri-Matematik) uygulaması. *Eğitim ve Bilim, 43*(196), 189-214. http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/7565

Kılıç, T. (2021). *Yeni bilim: Bağlantısallık yeni kültür: Yaşamdaşlık.* İstanbul: Ayrıntı Bilim Yayınları.

Kılıç, Y., Ata, H., H. & Seyrek, İ. (2015). Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (66), 129-150 . DOI: 10.25095/mufad.396535

Kızılay, E. (2017). Türkiye'de öğretmen eğitimi konusundaki STEM çalışmaları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), 11*(34), 1201-1226. http://dx.doi.org/10.14225/Joh1163

Kolsuz, S. (2018). *Sosyobilimsel konuların işlenmesinde STEAM uygulamaları.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Korkmaz, Ö. & Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, bellek ve öğrenme. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(1), 93-104. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/819224

Li, K.-C. & Wong, B.T.-M. (2020). Trends of learning analytics in STE(A)M education: A review of case studies. *Interactive Technology and Smart Education, 17*(3), 323-335. https://doi.org/10.1108/ITSE-11-2019-0073

Mueller-Worster, A. & Rohde, L. (2020). A transdisciplinary approach to teacher preparation: providing equitable access for all students to learn social studies content, skills, and processes. *The Social Studies,* 1–14. doi:10.1080/00377996.2020.1736489.

National Council for the Social Studies (NCSS). (1992). *Expectations of excellence: Curriculum standards for social studies*. Washington, DC: NCSS.

Ocak, G. & Didin, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinde girişimcilik becerisi değerlendirme ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science Research, 7*(1), 1-18. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/502503

Oner, A. T., Nite, S. B., Capraro, R. M. & Capraro, M. M. (2016). From STEM to STEAM: Students' beliefs about the use of their creativity. *The STEAM Journal, 2*(2), 6. DOI: 10.5642/steam.20160202.06 Available at: http://scholarship.claremont.edu/steam/vol2/iss2/6

Özay-Köse, E. (2016). Disiplinler Arası öğretim yaklaşımı ve biyoloji öğretmenliği programlarının incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 13-2*(25), 17-26. https://hayefjournal.org/Content/files/sayilar/89/89-368.pdf

Park, Y. J. & Mills, K. A. (2014). Enhancing interdisciplinary learning with a learning management system. *Merlot Journal of Online Learning and Teaching, 10*(2), 299-313. https://jolt.merlot.org/vol10no2/park_0614.pdf

Pompea, S. M. & Gek, T. K. (2002). *Optics in the Great Exploration in Math and Science (GEMS) program: a summary of effective pedagogical approaches*. Proc. SPIE 4588, Seventh International Conference on Education and Training in Optics and Photonics, https://doi.org/10.1117/12.468687

Ring, E. A., Dare, E. A., Crotty, E. A. & Roehrig, G. H. (2017). The evolution of teacher conceptions of STEM education throughout an intensive professional development experience. *Journal of Science Teacher Education, 28*(5), 444–467. doi:10.1080/1046560x.2017.1356671

Roehrig, G. H., Moore, T. J., Wang, H. H. & Park, M. S. (2012). Is adding E enough? Investigating the impact of K-12 engineering standards on the implementation of STEM integration. *School Science and Mathematics, 112*, 31–44. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2011.00112.x

Sagan, C. (1982). *Kozmos: Evrenin ve yaşamın sırları* (Çev. R. Aşçıoğlu). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

Sağat, E. (2019). *STEAM temelli fen öğretiminin üstün zekâli ve yetenekli öğrencilerin steam performanslarına, tasarım temelli düşünme becerilerine ve steam tutumlarina etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.

Sağdıç, M. (2019). Türkiye'de sosyal bilgiler eğitiminde disiplinler arası öğretim yaklaşımının tarihsel gelişimi. *Journal of History Culture and Art Research, 8*(2), 390-403. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2121

Sarıer, Y. (2020). TIMSS uygulamalarında türkiye'nin performansı ve akademik başarıyı yordayan değişkenler. *Temel Eğitim Dergisi, 2*(2), 6-27. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1127364

Sarıpınarlı, L. (2018). STEAM döngüsü kapsamına beyin haritalarının entegre edilmesi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat (J-STEAM) Eğitimi Dergisi, 2*(1), 50-78. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/615402

Shifflet, R. & Hunt, C. S. (2019). All teaching should be integration: Social studies and literacy integration in preservice teacher education. *The Social Studies,* 1–14. doi:10.1080/00377996.2019.1635978.

Stohlmann, M., Moore, T. J. & Roehrig, G. H. (2012). Considerations for teaching ıntegrated STEM education. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER), 2*(1), Article 4. https://doi.org/10.5703/1288284314653

Şahin, L., Ezgin, N. & Çevik, Ö.S. (2018). Edebiyat ve tarih dünyasından fizyoloji ve tıp alanındaki nobel ödülüne: Eric Richard Kandel. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 8*(1), 13-22. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutftd/issue/43185/523823

Tanpınar, A. (2017). *Mahur beste*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tekbiyik, A. & Yalçin, F. (2013). Gems tabanlı etkinliklerle desteklenen proje yaklaşımının okul öncesi eğitimde kavramsal gelişime etkisi. *Journal of Turkish Studies, 8*(9), 2375-2399. https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpjNE9EZzFOUT09

Thuneberg, H. M., Salmi, H. S. & Bogner, F. X. (2018). How creativity, autonomy and visual reasoning contribute to cognitive learning in a STEAM hands-on inquiry-based math module. *Thinking Skills and Creativity, 29*, 153–160. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2018.07.003

Topçu, N. (2019). *İsyan ahlakı*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinler arası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies,* 2(2), 166-190. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/904670

VanFossen, P. J. (2018). Fake news, the scientific method, and the social studies: The role of STEM in citizenship education. *School Science and Mathematics, 118*(6), 203-205. https://doi.org/10.1111/ssm.12295

Wood, B. E. & Sheehan, M. (2021). Transformative disciplinary learning in history and social studies: Lessons from a high autonomy curriculum in New Zealand. *The Curriculum Journal, 32,* 495–509. DOI: 10.1002/curj.87

TÜSİAD (2016). https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/8854-nobel-odullu-prof-dr-aziz-sancar-kiz-cocuklari-icin-stem-kamplari-projesi-kapanis-toreni-gerceklesti

Yaki, A. A., Saat, R. M., Sathasivam, R. V. & Zulnaidi, H. (2019). Enhancing science achievement utilising an integrated stem approach. *Malaysian Journal of Learning and Instruction, 16*(1), 181-205. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1219799.pdf

Yoon, M. & Baek, J. (2018). Development and application of the STEAM education program based on the soccer robot for elementary students. *International Journal of Mobile and Blended Learning, 10*(3), 11–22. doi:10.4018/ijmbl.2018070102.

Yıldırım, B. & Türk, C. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının STEM eğitimine yönelik görüşleri: uygulamalı bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 195-213. DOI: 10.24315/trkefd.310112

Yıldırım, B. (2021). Preschool STEM activities: Preschool teachers' preparation and views. *Early Childhood Education Journal, 49*, 149–162. https://doi.org/10.1007/s10643-020-01056-2

Yıldırım, H. & Gelmez-Burakgazi, S. (2020). Türkiye'de STEM eğitimi konusunda yapılan çalışmalar üzerine bir araştırma: Meta-sentez çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50,* 291-314. doi:10.9779/pauefd.590319

2.
BÖLÜM

DİJİTAL ÇAĞDA STEM EĞİTİMİ

Cemal Tatlı

Giriş

21. yüzyıl, dijitalleşmenin hız kazandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Son yıllarda internet, akıllı cihazlar, yapay zekâ, bulut bilişim ve benzeri dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle hayatımızın hemen her alanında kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolojiler, iletişim, eğitim, sağlık, ticaret, sanat, eğlence gibi birçok alanda hayatımızın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiş ve hızla gelişmeye devam etmektedir. Son dönemde yaşanan pandemi süreci, dijitalleşmenin önemini daha da artırdı ve online çalışma, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlar hayatımızın olmazsa olmazları arasına girmiştir (World Economic Forum, 2020). Bu süreçte dijital teknolojiler sayesinde birçok insan işlerini evden yürütebilmiş, uzaktan eğitim almış ve sağlık hizmetlerine erişebilmiştir. Pandemi sonrasında da dijitalleşme hayatımızın bir parçası olmaya devam etmiş ve bu alandaki yenilikler hayatımızı kolaylaştırmaya devam edecektir. Dijitalleşmenin artması, hayatımızın birçok yönünde önemli değişikliklere yol açmıştır. Özellikle genç kuşaklar arasında dijital teknolojilerin kullanımı daha yaygın hâle gelmiş ve iletişim, eğlence, bilgi alışverişi gibi alanlarda dijital platformlar tercih edilmiştir.

Dijitalleşme, eğitim alanında da büyük etkiler yaratmıştır. Eğitimde dijitalleşme, öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif bir şekilde yer almalarını sağlamaktadır. Dijital teknolojiler, öğrencilere öğrenme materyallerine daha kolay erişim sağlayarak öğrenme sürecini daha keyifli hâle getirebilmektedir. Öğrenciler, dijital araçlar sayesinde öğrenme materyallerini daha etkileşimli bir şekilde işleyebilme ve

Kaynakça

Akcayır, M., & Akcayır, G. (2018). Advantages and challenges associated with augmented reality for education: A systematic review of the literature. *Educational Research Review*, 24, 1-14. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.02.003

Al-Jamal, H. A., Sintema, E. J., Al-Mallah, M. H., & Alawadhi, S. A. (2021). Effects of Virtual Labs on Students' Attitudes towards STEM Education: A Case of Kuwait University. *Journal of Educational Technology & Society*, 24(1), 211-224. https://doi.org/10.1007/978-981-16-5397-7_10

Aydın, B. & Kılıç, E. (2019). Kodlama Becerilerinin STEM Eğitimine Etkisi: Bir Örnek Olay İncelemesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 10(3), 731-750. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.521632

Bai, H., Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2017). Exploring the relationship between teachers' technology self-efficacy and technology integration beliefs and practices in K-12 classrooms. *Journal of Educational Computing Research*, 55(8), 1071-1097. https://doi.org/10.1177/0735633117718839

Bai, H., Xu, Y., Chen, S., Lin, L., & Lu, Y. (2017). Effects of digital technology on reading and writing skills of students. *Higher Education Studies*, 7(1), 1-9. https://doi.org/10.5539/hes.v7n1p1

Bakioğlu, A. ve Öztürk, İ. (2016). The effects of digital storytelling on student achievement, social presence, and attitude in online courses. *The Turkish Online Journal of Educational Technology,* 15(2), 44-56. https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2016.09.001

Baram-Tsabari, A., & Yarden, A. (2020). STEM Education for 21st Century Citizens: Creativity, Cultural Awareness, and Problem-Solving. *In STEM Education for 21st Century*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-32336-9_7

Baturay, M. H., & Dönmez, O. (2021). Evaluation of digital learning materials developed for distance education in STEM courses. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(7), 51-66. https://doi.org/10.3991/ijet.v16i07.13973

Benson, L. A., He, W., & West, J. (2020). Students' Perceptions of Online Learning during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Chemical Education*, 97(9), 3353-3358. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c01061

Bhagat, K. K., Chang, Y., & Chang, C. (2020). The Future of Online Learning in Higher Education: A Survey of Current Research. *Journal of Education and Practice*, 11(10), 54-63. https://doi.org/10.7176/jep/11-10-06

Brosnan, T., Hernandez-Martinez, P., Martin, L., & Zandvliet, D. (2021). Digital resources in mathematics education: a review. *Mathematics Education Research Journal,* 1-21. https://doi.org/10.1007/s13394-021-00376-7

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14th ed.). Pegem Akademi.

Capraro, R. M., Capraro, M. M., Morgan, J. R., & Ríos, J. (2016). STEM integration in K-12 education: Status, prospects, and an agenda for research. *Educational Research and Evaluation*, 22(5-6), 293-312. https://doi.org/10.1080/13803611.2016.1243017

Chen, C.-H., & Huang, Y.-M. (2018). The effects of digital learning on student learning outcomes: A meta-analysis. *Journal of Educational Technology & Society*, 21(4), 16-27. https://doi.org/10.14306/JETS.21.4.16

Çakır, R. (2019). Öğrencilerin STEM Alanlarında Programlama Becerisi Kazanmalarına Yönelik Bir Uygulama. International Journal of Instruction, 12(2), 277-292. https://doi.org/10.29333/iji.2019.12219

D'Angelo, B. J., Touchman, S., Clark, D. B., & Mayer, R. E. (2019). Interactive digital technology and learning: A review of theory, research, and practice. *Journal of Educational Psychology,* 111(5), 701-712. https://doi.org/10.1037/edu0000321

Dhawan, S. (2020). Online Learning: A Panacea in the Time of COVID-19 Crisis. *Journal of Educational Technology Systems,* 49(1), 5-22. https://doi.org/10.1177/0047239520934018

Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2013). Removing obstacles to the pedagogical changes required by Jonassen's vision of authentic technology-enabled learning. *Computers & Education*, 64, 175-182. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.008

Ghavifekr, S., Afshari, M., & Amla, S. (2016). Digital games in science education: A review of the potentials and challenges. *International Journal of Educational Research*, 79, 98-107. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.06.007

Gikas, J., & Grant, M. M. (2013). Mobile computing devices in higher education: Student perspectives on learning with cellphones, smartphones & social media. *Internet and Higher Education*, 19, 18-26. https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2013.06.002

Gonzalez, A., & Kuenzi, J. J. (2012). Computing and STEM education with robotics. *Technology and Engineering Teacher*, 71(4), 4-10. https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.12.002

Hsieh, J.-S. (2019). Factors influencing students' intention to use e-learning systems in higher education. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(4), 1-14. https://doi.org/10.24990/jetos.2019s0401

Hwang, G. J., & Tsai, C. C. (2011). Research trends in mobile and ubiquitous learning: a review of publications in selected journals from 2001 to 2010. *British Journal of Educational Technology,* 42(4), E65-E70. https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2011.01183.x

Jegede, O. J., & Owolabi, J. O. (2021). COVID-19 Pandemic and the Challenges of Online Learning in Higher Education. *Journal of Education and Practice,* 12(12), 154-162. https://doi.org/10.7176/JEP/12-12-20

Jones, S. A. (2020). Digital technologies in STEM education: Opportunities and challenges. *Journal of Technology and Science Education*, 10(3), 275-291. https://doi.org/10.3926/jotse.791

Kafai, Y.B. & Burke, Q. (2014). *Connected Code: Why Children Need to Learn Programming*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Kalelioğlu, F. (2016). The Effects of Teaching Programming via Scratch on Problem Solving Skills: A Discussion from Learners' Perspective. *Journal of Educational Computing Research*, 54(4), 515-535. https://doi.org/10.1177/0735633116650867

Kalelioğlu, F., & Gülbahar, Y. (2014). The effect of teaching programming via Scratch on problem solving skills: A discussion from learners' perspective. *Computers & Education*, 78, 367-381. https://doi.org/ 10.1016/j.compedu.2014.06.014

Karakaya, I. (2018). The effectiveness of digital learning materials in mathematics education: A meta-analysis. *Journal of Educational Technology & Society*, 21(2), 119-130. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.12.010

Karslı, F. & Yılmaz, R. (2019). Üniversite öğrencilerinin öğrenme stilleri ve öğrenme stratejileri. *Journal of Higher Education and Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(1), 104-118. https://doi.org/10.5961/jhes.2019.307

Kavak, Y., Yıldırım, Z., Sezgin, S., & Odabaşı, H. F. (2020). Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecine ilişkin öğretmen görüşleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 10(3), 821-842. doi: 10.14527/pegegog.2020.026

Kay, R. H., Busch, M. M., & Cook, M. P. (2019). Exploring the use of digital learning resources in high school STEM classrooms: A multimethod study. *Computers & Education,* 136, 113-129. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.03.007

Kaya, H., & Kaya, G. (2021). An analysis of STEM teachers' views on the use of digital tools during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES),* 5(4), 371-384. https://doi.org/10.46328/ijtes.v5i4.1419

Kaya, T., & Kaya, H. (2021). The impact of digital resources on STEM education: a systematic review. *Education and Information Technologies*, 1-22. https://doi.org/10.1007/s10639-021-10579-0

Khan, S. (2019). Digital learning and its impact on STEM education. *Journal of Educational Technology & Society,* 22(1), 58-71. https://doi.org/10.1177/0031721718769342

Kim, B., & Park, J. H. (2017). Digital competency and its implications for teacher education. *Journal of Educational Technology Development and Exchange (JETDE),* 10(1), 1-14. https://doi.org/10.18713/JETDE.2017.10.1.1

Korkmaz, Ö., Çakıroğlu, Ü., & Çağlar, S. (2019). Programlama Öğrenme Ortamlarında Kullanılan Görsel Programlama Dillerinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Computer and Information Sciences*, 2(2), 75-82.

Kuenzi, J. J. (2008). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: Background, federal policy, and legislative action. Congressional Research Service. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc462260/

Lai, K.-W., & Law, N. (2018). Promoting STEM learning through digital technology and creativity: A systematic review of the literature. *Journal of Science Education and Technology,* 27(3), 265-277. https://doi.org/10.1007/s10956-018-9727-6

Lee, Y.-H., & Wong, A. M.-Y. (2020). Interactive learning environments: A review of digital learning towards creativity, collaboration and communication. *Educational Research Review*, 30, 100327. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.100327

Liao, Y., & Vahedi, M. (2020). The Use of Digital Technologies in Mathematics Education: A Systematic Review of Research Published in Selected Mathematics Education Journals. Journal of Educational Computing Research, 58(8), 1575-1612. https://doi.org/10.1177/0735633120904899

Liu, Z., Zhang, X., Wang, J., Xie, J., & Wu, L. (2021). The Influence of Programming Education on STEM Learning: A Meta-Analysis. *Educational Research Review*, 32, 100396. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2021.100396

Mouza, C., Karchmer-Klein, R., Nandakumar, R., Ozden, S. Y., & Hu, L. (2014). Investigating the impact of an integrated approach to the development of computational thinking skills in elementary school mathematics. *Journal of Educational Computing Research,* 51(3), 397-416. https://doi.org/10.2190/EC.51.3.e

Murray, M., Pérez, J., Geist, D., & Hedrick, A. (2018). The impact of technology-enhanced formative assessment practices on student engagement and teachers instructional practices. *International HETL Review*, 8(1), Article 6. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.069

National Science Foundation. (2017). STEM Education Data Brief. https://www.nsf.gov/statistics/2017/nsf17306/static/report/nsf17306.pdf

National Science Foundation. (2021). About STEM Education. Retrieved from https://www.nsf.gov/education/stem/about.jsp

Ng, W., Nicholas, H., & Williams, P. (2018). The impact of a STEM enrichment program on student achievement and motivation in mathematics. *Journal of STEM Education: Innovations and Research,* 19(3), 37-42. https://doi.org/10.1007/s41979-018-0008-8

Nguyen, T. T. T., Pham, H. H., Nguyen, T. T. T., & Tran, N. N. H. (2021). Challenges and Opportunities of STEM Education in Remote Learning during COVID-19 Pandemic. *Journal of Physics: Conference Series,* 1749(1), 012064. https://doi.org/10.1088/1742-6596/1749/1/012064

Nguyen, T., Pham, T., & Do, T. (2021). STEM education in the digital era: Current trends and future directions. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 14(1), 1-14. https://doi.org/10.18785/jetde.1401.01

Niess, M. L. (2018). Supporting STEM learning through out-of-school-time (OST) programs. *International Journal of STEM Education*, 5(1), 15. https://doi.org/10.1186/s40594-018-0111-6

Nurmi, S., Jaakkola, T., & Veermans, K. (2018). Predicting Students' Interest in STEM: A Finnish Perspective. *European Journal of Education*, 53(2), 149-162. https://doi.org/10.1111/ejed.12262

Nurmi, S., Jormanainen, I., & Lakkala, M. (2018). Programming as a learning tool in STEM education: Effects on coding skills, logical thinking, and attitudes. *Education and Information Technologies,* 23(3), 1173-1193. https://doi.org/10.1007/s10639-017-9685-5

Özdemir, Ş. (2021). Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim: Öğretmen Görüşleri. *International Journal of Language Academy*, 9(1), 84-96. https://doi.org/10.17985/ijla.731379

Özgür, A. (2020). The effects of virtual laboratory on academic achievements, attitudes and laboratory skills. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4(2), 117-131. https://doi.org/10.46328/ijtes.v4i2.70

Özgür, E. (2020). Online fen eğitiminde sanal laboratuvarların kullanımı: Bir literatür taraması. *İlköğretim Online*, 19(4), 1745-1756. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.04.13

Özkan, A. (2020). The Effects of Robotics Applications on STEM Education. *Journal of Education and Training Studies*, 8(7), 122-126. https://doi.org/10.11114/jets.v8i7.4892

Ranieri, M., Di Serio, Á., Jurado de los Santos, P., & Maroto Sánchez, B. (2020). Impact of COVID-19 on Education: A Study of the Transition to Remote Teaching of Schoolteachers in Spain. *Sustainability*, 12(16), 6562. https://doi.org/10.3390/su12166562

Reid-Griffin, A., Knezek, G., & Christensen, R. (2018). Interdisciplinary STEM education reform: Dishing out artfully integrated science, technology, engineering, and mathematics initiatives. *Journal of STEM Education: Innovations and Research, 19(2), 6-16. https://doi.org/10.1080/155448 0X.2018.1432075*

Shahrill, M., Alavi, R., Alias, N., & Ismail, N. (2018). The Effectiveness of Virtual Laboratory Simulation for Enhancing Student Understanding of Electrostatics. *International Journal of Instruction,* 11(2), 151-164. https://doi.org/10.12973/iji.2018.11211a

Smith, S. (2019). The Impact of Digital Technology on STEM Education. International *Journal of Emerging Technologies in Learning*, 14(18), 122-134. https://doi.org/10.3991/ijet.v14i18.10991

Sönmez, V. (2020). Dijital dönüşüm ve eğitim. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 8(1), 461-469. doi: 10.21325/jotags.2020.91

Tatlı, C., & Şimşek, N. (2022). *Uzaktan Eğitimde Etkileşim Tasarımı.* Nobel Akademik Yayıncılık, Basım sayısı:1, Sayfa sayısı:114, ISBN:978-625-417-935-8.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9781118269558

UNESCO. (2020). Education in the time of COVID-19. https://en.unesco.org/covid19/education-response

Vakili, V. & Mousapour, N. (2018). Teaching Programming in STEM Education: A Systematic Review. *Journal of Educational Computing Research*, 56(5), 633-660. https://doi.org/10.1177/0735633117742995

Wang, Q., Chen, L., & Liang, Y. (2017). The effects of mobile learning on students' achievement and motivation in mathematics learning: a meta-analysis. *Educational Research Review*, 20, 183-204. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.11.003

World Economic Forum. (2020). The future of jobs report 2020. Geneva, Switzerland: Author. https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020

Yıldırım, G. (2019). Sanal laboratuvar uygulamaları: öğrenci görüşleri ve tutumları. *Turkish Journal of Education,* 8(3), 68-87. https://doi.org/10.19128/turje.523015

Yıldırım, G. (2019). Sanal laboratuvar uygulamalarının fen bilgisi öğretimine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 407-425. https://doi.org/10.17343/sdufbe.358923

Yıldırım, G., & Akkoyunlu, B. (2017). Dijitalleşme Sürecinde Eğitim Kurumlarında Yönetim, Planlama ve Değerlendirme. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(4), 86-107. https://doi.org/10.17943/etku.340460

Yıldırım, G., & Demir, G. (2020). The Effects of STEM Education on Technology Literacy and 21st Century Skills. *Journal of Education and Practice*, 11(2), 54-61. https://doi.org/10.7176/JEP/11-2-05

3.
BÖLÜM

STEM SAĞLIK TEKNOLOJİLERİNDE UYGULANABİLİR Mİ?

Cuma Fidan

STEM ve Teknoloji

STEM; bilim, teknoloji, mühendislik, fen ve matematik bilim alanlarının bütünleşik bir şekilde ön plana çıkaran bir yaklaşımı ifade eder (Çetin & Demircan, 2018). STEM yaklaşımı bireylerin günlük yaşamlarında, çalışma dünyasında ve küresel dünyada; bilim, matematik, teknoloji ve mühendislik yoluyla yaşam boyu öğrenme, problem çözme, yaratıcı düşünme, bilimsel araştırmalar yapma, tasarım teknikleri oluşturma, teknolojik okuryazar olma, kariyer geliştirme ve rekabet avantajı sağlama becerilerinin kazanılmasını sağlar (Bodzin vd., 2020; Utami & Wilujeng, 2020). Bu beceriler ancak STEM yaklaşımın içerisindeki bilim alanlarının birlikte kullanımı ile kazanılabilir (Yepes, Barone & Porciuncula, 2022).

STEM teknolojileri eğitim bilimleri alanında genel olarak öğretim ve öğrenme tasarımı ve kalitesi, öğretim ve öğrenme süreci değerlendirilmesi üzerine odaklanır (Xu & Ouyang, 2022). Bu bağlamda robotik uygulamalar (Darmawansah vd., 2023; Graffin, Sheffield & Koul, 2022; Sapounidis, Tselegkaridis & Stamovlasis, 2023; Tselegkaridis & Sapounidis, 2022), sanal gerçeklik (Christopoulos, Pellas & Laakso, 2020; Yıldırım vd ., 2020), artırılmış gerçeklik (Godoy, 2022; Ibáñez & Delgado-Kloos, 2018; Mystakidis, Christopoulos & Pellas, 2022; Sırakaya & Alsancak Sırakaya, 2022; Velázquez & Méndez, 2021; Yu, Denham & Searight, 2022), 3D yazıcılar (Şen, Sonay Ay & Kiray, 2020), nesnelerin interneti (Abichandani vd., 2022), siber güvenlik (Maina, Smit & Serwadda, 2021), bulut bilişim (Soroko, 2018) teknolojileri öğrenci temelli öğretim ve öğrenme sürecinde kullanılmakta ve bu

Kaynakça

Abichandani, P., Sivakumar, V., Lobo, D., & Shekhar, P. (2022). Internet of things curriculum, pedagogy and Assessment for STEM education: A review of literature. *IEEE Access*, 10, 38351-38369.

Abou Allaban, A., Wang, M., & Padır, T. (2020). A systematic review of robotics Research in support of in-home care for older adults. *Information*, 11(2). 75.

Agbo, C.C., Mahmoud, Q.H., & Eklund, J.M. (2019). Blockchain technology in healthcare: A systematic review. *Healthcare*, 7(2), 1-30.

Arivarasan, V., Loganathan, K., & Janarthanan, P. (2021). Nanotechnology in medicine. Cham: Springer International Publishing.

Austin, J.A., Smith, I.R., & Tariq, A. (2018). The impact of closed loop electronic medication management on time to first dose: A comperative study between paper and digital hospital environments. *International Journal of Pharmacy Practice*, 26(6), 526-533.

Baim, D.S., & Grossman, W. (2006). Grossman's cardiac catheterization, angipgraphy and ıntervation. 7th ed., Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.

Benniger, B. (2015). Google glass, ultrasound and palpation: The anatomy teacher of the future?. *Clinical Anatomy*, 28(2), 152-155.

Beyar, R. (2010). Navigation within the heart and vessels in clinical practice. *Annals of the Newyork Acedemy of Sciences*, 1188(1), 207-213.

Bodzin, A., Hammond, T., Fu, Q., & Farina, W. (2020). Development of instruments to assess students' Spatial Learning Attitudes (SLA) and interest in Science, Technology and Geospatial Technology (STEM-GEO). *International Journal of Educatioanal Methodology,* 6(1), 67-81.

Borm, P.J.A. (2009). Nanotechnology and healthcare. *Health Management*, 4(2).

Cascella, M., Rajinik, M., Cuomo, A., Dulebohn, S.C., & Di Napoli, R. (2022). Features, evaluation and treatment coronavirüs (Covid-19). Erişim Tarihi: 02.03.2023. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554776/

Chen, X., & Schluesener, H.J. (2008). Nanosilver: A nanoproduct in medical application. *Toxicol Lett*, 176(1), 1-12.

Christopoulos, A., Pellas, N., & Laakso, M.J. (2020). A learning analytics theorical framework for STEM education virtual reality applications. *Educations Sciences*, 10, 317-332.

Chung, K., & Park, R.C. (2019). Chatbot-based healthcare service with a knowledge base for cloud computing. *Cluster Computing*, 22(1), 1925-1937.

Comstock, J. (2014). Necklace sensor cloud be early warning system for health failure. Erişim Tarihi: 27.02.2023. https://www.mobihealthnews.com/30340/necklace-sensor-could-be-early-warning-system-for-heart-failure

Çetin, M., & Demircan, H.Ö. (2018). Empowering technology and engineering for STEM education through programming robots: A systematic literatüre review. *Early Child Development and Care*, 190(9), 1323-1335.

Darmawansah, D., Hwang, G.J., Chen, M.R.A., & Liang, J.C. (2023). Trends and research foci of robotics-based STEM education: A systematic review from diverse angles based on the technology-based learning model. *International Journal of STEM Education*, 10, 12-36.

Das, S.K. (2019). Adaptive physical human-robot interaction (PHRI) with a robotic nursing assistant. Ph.D. Thesis, Kentucky: University of Loisville.

Decker, S., Sportsman, S., Puetz, L., & Billings, L. (2008). The evolution of simulation and its contribition to competency. *The Journal of Continuing Education in Nursing*, 39(2), 74-80.

Di Gesù, R., Acharya, A.P., Jacobs, I., & Gottardi, R. (2020). 3d printing for tissue engineering in otolaryngology. *Connective Tissue Research*, 61(2), 117-136.

Dyer, E., Swartzlander, B.J., & Gugliucci, M.R. (2018). Using virtual reality in medical education to teach empathy. *Journal of Medical Library Association*, 106(4), 498.

Frennert, S.A., Forsberg, A., & Östlund, B. (2013). Elderly people's perceptions of a telehealthcare system: Relative advantage, compatibility, complexity and observability. *Journal of Tecjnology in Human Sevices*, 31(3), 218-237.

Godoy, C.H. (2022). A review of augmented reality apps for an ar-based STEM education framework. *Southeast Asian Journal of STEM Education Framework*, 3(1), 63-73.

Goher, K.M., Mansouri, N., & Fadlallah, S.O. (2017). Assessment of personal care and medical robots from older adults' perspective. *Robotics and Biomimetics*, 4(1), 1-7.

Graffin, M., Sheffield, R., & Koul, R. (2022). More than robots': Reviewing the impact of the FIRST LEGO League Challenge Robotic Competition on school students' STEM attidues, learning and twenty-first century skill development. *Journal for STEM Education Research*, 5, 322-343.

Hoffman, H.G., Meyer III, W.J., Ramirez, M., Roberts, L., et al. (2014). Feasibility of articulated arm mounted oculus rift virtual reality goggles for adjunctive pain control during occupational therapy in pediatric burn patients. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 17(6), 397-401.

Ibáñez, M.B., & Delgado-Kloos, C. (2018). Augmented reality for STEM learning: A systematic review. *Computers & Educations*, 123, 109-123.

Ishack, S., & Lipner, S.R. (2020). Applications of 3D printing technology to address Covid-19 related supply shotages. *The American Journal of Medicine*, 133(7), 771-773.

Jamil, F., Hang, L., Kim, K., & Kim, D. (2019). A novel medical blockchain model for drug supply chain integrity management in a smart hospital. *Electronics*, 8(5), 505.

Jefferson, R.S. (2018). Biomedical engineer says her new smart socks can save the lives and limbs of diabetics. Erişim Tarihi: 27.02.2023. https://www.forbes.com/sites/robinseatonjefferson/2018/03/28/biomedical-engineer-says-her-new-smart-socks-can-save-the-lives-and-limbs-of-diabetics/?sh=43b358bd64ef

Jin, T., Sun, D., Su, J.Y., Zhang, H., & Sue, H.J. (2009). Antimicrobial efficacy of zinc oxide quantum dots against listeria monocytogenes, salmonella enteritidis and escherichia coli O157:H7. *J Food Sci*, 74(1), M46-52.

Johonsson Pajala, R.M., Thommes, K., Hoppe, J.A., Tuisku, O., Hennala, L., et al. (2020). Care robot orientation: What, who and how? Potential users' percepitons. *International Journal of Social Robotics*, 1-15.

Juan, M.C., Alcaniz, M., Monserrat, C., Botella, C., Baños, R.M., & Guerrero, B. (2005). Using augmented reality to treat phobias. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 25(6), 31-37.

Kaiser, M.S., Al Mamun, S., Mahmud, M., & Tania, M.H. (2020). Healthcare robots to combad Covid-19. In Covid-19: Prediction, decision-making and its impacts (pp. 83-97). Springer, Singapore.

Kesner, S.B., & Howe, R.D. (2011). Position control of motion compensation cardiac catheters. *IEEE Transactions on Robotic*, 27(6), 1045-1055.

Kessler, A., Hickel, R., & Reymus, M. (2020). 3D printing in dentistry state of the art. *Operative Dentistry*, 45(1), 30-40.

Khor, W.S., Baker, B., Amin, K., Chan, A., Patel, K., & Wong, J. (2016). Augmented and virtual reality in surgery – the digital surgical environment: Applications, limitations and legal pitfalls. *Annals of Translational Medicine*, 4(23), 454.

Khowaja, S.A., Prabono, A.G., Setiawan, F., Yahya, B.N., & Lee, S.L. (2018). Contextual activity based healthcare internet of things, services and people (HIoTSP): An architectural framework for healthcare monitoring using weerable sensors. *Computers Networks*, 145, 190-206.

Kittmann, R., Fröhlich, T., Schäfer, J.,Reiser, U., Weißhardt, F., & Haug, A. (2015). Let me introduce myself: I am care-O-bot 4, a gentleman robot. *Mensch und Computer 2015 Proceedings*, 223-232.

Kjar, A., & Huang, Y. (2019). Application of micro-scale 3D printing in pharmaceutics. *Pharmacetics*, 11(8), 390.

Kruse, C.S., Goswamy, R., Raval, Y.J., & Marawi, S. (2016). Challenges and opportunities of big data in healthcare: A systematic review. *JMIR Medical Informatics*, 4(4), 1-12.

Kyrarini, M., Lygerakis, F., Rajavenkatanarayanan, A., Sevastopoulos, C., et al. (2021). A survey of robots in healthcare. *Technologies,* 9(1), 8.

Lemire, J. (2018). Welt smartbelt can track movements and eating habits. Erişim Tarihi: 27.02.2023. https://www.sporttechie.com/

Litman, T. (2019). Personalized medicine-concepts, Technologies and applications in inflamatory skin deseases. *Apmiss*, 127(5), 386-424.

Live Clinic (2017). The Top 10 telemedicine specialities in 2017. Erişim Tarihi: 27.02.2023. https://liveclinic.com/blog/top-10-telemedicine-specialties-2017.

Lurie, N., & Carr, B.G. (2018). The role of telehealth in the medical response to disasters. *JAMA International Medicine*, 178(6), 745-746.

Maina, F., Smit, J., & Serwadda, A. (2021). Professional development for rural STEM teachers on data science and cybersecurity: A university and school districts' patnership. *Australian and International Journal of Rural Education*, 31(1), 30-42.

Maughan, T. (2017). The promise and the type of personalized medicine. The New Bioethics, 23(1), 13-20.

McCarthy, C.J., & Uppot, R.N. (2019). Advances in virtual and augmented reality exploring the role in healthcare education. *Journal of Radiology Nursing*, 38(2), 104-105.

Mcsweeney, K. (2020). The e tattoo is the future of healthcare technology. Erişim Tarihi: 27.02.2023. https://now.northropgrumman.com/e-tattoos-are-futuristic-healthcare-wearables/

Mehta, N., & Pandit, A. (2018). Concurrence of big data analytics and healthcare: A systematic review. *International Journal of Medical Informatics*, 114, 57-65.

Murali, N., & Sivakumaran, N. (2018). Artificial intelligence in healthcare: A review. *International Journal of Modern Computation, Information and Communication Technology*, 1(6), 103-110.

Mystakidis, S., Christopoulos, A., & Pellas, N. (2022). A systematic mapping review of augmented reality applications to support STEM learning in higher education. *Education and Information Technologies*, 27, 1883-1927.

Pandey, A.K., & Gelin, R. (2018). A mass-produced sociable humanoid robot: Pepper: The first machine of this kind. *IEEE Robotics & Automation Magazine*, 25(3), 49-48.

Parry, C.M., & Aneja, N. (2020). Artificial intelligence for healthcare insights from India. ISBN: 978 1 78413 394 8, London: The Royal Institute of International Affairs.

Patel, S., Nanda, R., & Sahoo, S. (2015). Nanotechnology in healthcare: Applications and challenges. *Medicinal Chemistry*, 5, 528-533.

Pavelic, K., Pavelic, S.K., Martinovic, T., Teklic, E., & Rebersek, E., & Rebersek Gorisek, J. (2019). Patient-physician relationship in personalized medicine. In: Personalized Medicine in Healthcare Systems Legal, Medical and Economic Implications. Bodiroga Vukobrat, D., Rukovina, S., Rodin, S., & Sander, G.G. (Eds). pp. 217-226, Springer.

Perry, T.S. (2013). Profile: Vebot. Making a robot that can draw blood faster and more safely than a human can. *IEEE Spectrum*, 50(8), 23.

Philip, V., Suman, V.K., Menon, V.G., & Dhanya, K.A. (2017). A review on latest internet of things based healthcare applications. *International Journal of Computer Sciense and Information Security*, 15(1), 248-254.

Powell, J. (2019). Trust me, I'ma chatbot: How artificial intelligence in healthcare fails the turing test. *Journal of Medical Interest Research*, 21(10), e16222.

Praminik, P.K.D., Pal, S., & Mukhopadhyay, M. (2018). Healthcare big data: A comprehensive overview. *Intelligent Systems for Healthcare Management and Delivery*, 72-100.

Raad, M.W., Deriche, M.A., Hafeedh, A.B., Almasaea, H., Jofan, K.B., Alsakkaf, H., Bahumran, A., & Salem, M. (2019). An IOT based wearable smart glove for remote monitoring of rheumatoid arhritis patients. In *Proceedings of the 12 th International Joint Conferance on Biomedical Engineering Systems and Technologies*, 224-228.

Raja, R., Mukherjee, I., & Sarkar, B.K. (2020). A systematic review of healthcare big data. *Scientific Programming*, 2020, 1-15.

Ranney, M.L., Griffeth, V., & Jha, A.K. (2020). Critical supply shortages – the need for ventilators and personal protective equipment during the Covid-19 pandemic. *New England Journal of Medicine*, 382(18), e41.

Reliefband (2023). https://www.reliefband.com/. Erişim Tarihi: 27.02.2023.

Reznick, R.K., Harris, K., Horsley, T., & Hassani, M.S. (2020). Task force report on artificial intelligence and emerging digital technologies. *R Coll Physicians Surg Canada*, 1-52.

Rizzo, A., Hartholt, A., Grimani, M., Leeds, A., & Liewer, M. (2014). Virtual reality exposure therapy for combat-related posttraumatic stress disorder. *Computer*, 47(7), 31-37.

Saadeh, Y., & Vyas, D. (2014). Nanorobotic applications in medicine: Current proposals and designs. *American Journal of Robotic Surgery*, 11(1), 4-11.

Sağlık Bakanlığı, (2018). Tam donanımlı dijital hastane kılavuzu. https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/23473/0/tam-donanimli-dijital-hastane-kilavuzupdf.pdf. Erişim Tarihi: 19.03.2023.

Sapounidis, T., Tselegkaridis, S., & Stamovlasis, D. (2023). Educational robotics and STEM in primary education: A review and meta-analysis. *Journal of Research on Technology in Education,* 1-13.

Sato, M., Yasuhara, Y., Osaka, K., Ito, H., et al. (2020). Rehabilitation care with Pepper humanoid robot: A qualitative case study of older patients with schizophrenia and/or dementia in Japan. *Enfermeria Clinica*, 30, 32-36.

Seneviratne, S., Hu, Y., Nguyen, T., Lan, G., Khalifa, S., Thilakarathna, K., Hassan, M., & Seneviratne, A. (2017). A survey of wearable devices and challenges. *IEEE Communications Surveys & Tutorials,* 19(4), 2573-2620.

Senthilkumar, S.A., Rai, B.K., Meshram, A.A., Gunasekaran, A., & Chandrakumarmangalam, S. (2018). Big data in healthcare management: A review of literature. *American Journal of Theoretical and Applied Business,* 42(2), 57-69.

Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2022). Augmented reality in STEM education: A systematic review. *Interactive Learning Environments*, 30(8), 1556-1569.

Smarr, B.L., Aschbacher, K., Fisher, S.M., Chowdhary, A., Dilchert, S., Puldon, K., Rao, A., Hecht, F.M., & Mason, A.E. (2020). Feasibility of continuous fever monitoring using wearable devices. *Scientific Reports*, 10(1), 1-11.

Smith, A.C., Thomas, E., Snoswell, C.L., Haydon, H., Mehrotra, A., Clemensen, J., & Caffery, L.J. (2020). Telehealth for global emegencies: Implications for coranavirus disease 2019 (Covid-19). *Journal of Telemedicine and Telecare,* 26(5), 309-313.

Soroko, N. (2018). Using cloud computing for STEM education in general school. *Studies in Comparative Education*, (1), 1-9.

Şen, C., Sonay Ay, Z., & Kiray, S.A. (2020). A design-oriented STEM activity for students' using and improving their engineering skills: The balance model with 3D printer. *Science Activities*, 57(2), 88-101.

Tselegkaridis, S., & Sapounidis, T. (2022). Exploring the features of educational robotics and STEM Research in primary education: A systematic literature review. *Education Sciences*, 12, 305-322.

Tsiakas, K., Abujelala, M., & Makedon, F. (2018). Task engagement as personalization feedback for socially-assistive robots and cognitive training. *Technologies*, 6(2), 49.

Tzou, C.H.J., Artner, N.M., Pona, I., Hold, A., Placheta, E., Kropatsch, W.G., & Frey, M. (2014). Comparison of three dimensional surface imaging systems. *Journal of Plastic, Reconstructive & Aesthetic Surgery,* 67(4), 489-497.

Utami, V.B., & Wilujeng, I. (2020). STEM application through simple technology to improve technology literacy. *Journal of Physics*, 1440, 012050.

Valtolina, S., Barricelli, B.R., & Di Gaetanao, S. (2020). Communicability of traditional interfaces VS chatbots in healthcare and smart home domains. *Behaviour & Information Technology,* 39(1), 108-132.

Velázquez, F.D.C., & Méndez, G.M. (2021). Systematic review of the development of spatial intelligence through augmented reality in STEM knowladge areas. *Mathematics*, 9, 3067-3087.

Wang, S.S.Y., Teo, W.Z.W., Teo, W.Z.Y., & Chai, Y.W. (2020). Virtual realiy as a bridge in palliative care during Covid-19. *Journal of Palliative Medicine*, 23(6), 756.

World Health Organization – WHO (2016). Global diffusion of ehealth: Making universal health coverage achievable: Report of the third global survey on ehealth. Geneva: World Health Organizations.

Wu, J., & Tran, N.K. (2018). Application of blockchain technology in sustainable energy systems: An overview. *Sustainability*, 10(9), 3067.

Wu, K.C., Tseng, C.L., Wu, C.C., Kao, F.C., Tu, Y.K., C So, E., & Wang, Y.K. (2013). Nanatechnology in the regulation of stem cell behavior. *Science and Technology of Advanced Materials*, 14(5), 054401.

Xu, W., & Ouyang, F. (2022). The application of al Technologies in STEM education: A systematic review from 2011 to 2021. *International Journal of STEM Education*, 9, 59-79.

Yepes, I, Barone, D.A.C., & Porciuncula, C.M.D. (2022). Use of drones as pedagocigal technology in STEM disciplines. *Informatics in Educations*, 21(1), 201-203.

Yıldırım, B., Sahin Topalcengiz, E., Arikan, G., & Timur, S. (2020). Using virtual rality in classroom: Reflections of STEM teachers on the use of teaching and learning tools. Journal of Education in Science, Environment and Health, 6(3), 231-245.

Yın, Y., Zeng, Y., Chen, X., & Fan, Y. (2016). The internet of things in healthcare: An overview. *Journal of Industrial Information Integration*, 1, 3-13.

Yu, J, Denham, A.R., & Searight, E. (2022). A systematic review of augmented reality game based learning in STEM education. *Educational Technology Research and Development*, 70, 1169-1194.

Yuen, S.G., Vasilyev, N.V., Pedro, J., & Howe, R.D. (2013). Robotic tissue tracking for beating heart mitral valve surgey. *Medical Image Analysis*, 17(8), 1236-12242.

Zhang, X., Ma, X., Zhou, J., & Zhou, Q. (2018). Summary of medical robot technology development. In 2018 International Conference on Mechatronics and Automation (ICMA). Changchun, China, 2018, pp. 443-448, doi: 10.1109/ICMA.2018.8484458.

4.
BÖLÜM

ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİ STEM KARİYERLERİNE YÖNLENDİRMEDE BİR STRATEJİ OLARAK MENTORLUK

Melek Nur Erdoğan
Erhan Şahin

GİRİŞ

Bir ülkenin sürdürülebilir bir refaha kavuşması ve büyümesi toplumdaki bireylerin yaratıcı potansiyeline bağlıdır. Gelecekteki keşiflere ve yeniliklere bir katkı sağlamak ve rekabet gücünü sürdürebilmek için toplumun, hükûmetlerin, eğitim sistemlerinin ve eğitimcilerin öncelikli olarak tüm öğrencilerin eğitim ve gelişim ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Son yıllarda geleneksel öğretim yaklaşımlarından çok farklı öğretim stratejilerini gerektiren yeni paradigmalar ortaya çıkmış ve nitelikli öğrenmeyi gerçekleştirmek, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamak için öğretimin her bireyin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır.

Özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama ve potansiyellerini en üst düzeye çıkarma konusu eğitimin en önemli hususlarından biridir. Özel yetenekli bireylerden bahsettiğimizde genellikle kıvrak zekâlı, akıllı, parlak, keskin fikirli gibi ifadeler kullanılır. Özel yetenekli bireyler, açık fikirliliğini, nesnelliğini ve tarafsızlıklarını kullanarak tutum, eğilim ve alışkanlıklar yoluyla kendilerini gösterirler. Genellikle kendi düşünme süreçlerini analiz ederek üst biliş uygularlar. Öğrenmenin yönlendirilmesi, eğitimin en iyi şekilde analiz edilmesine ve geleceğin planlanmasına dayalı olarak gerçekleştirilmelidir. Özel yetenekli bireyler, özel bir merakla hareket ederler, tüm evrenin nasıl işlediğini anlamaya heveslidirler, iyileştirmeler ve reformlar hayal edebilirler, sosyal açıdan faydalı değerler ürete-

Kaynakça

Ambrose, D. & Allen, J. & Huntley, S. (1994). Mentorship of the highly creative. *Roeper Review*, 17, 131-134.

Anderman, E. M., & Young, A. J. (1994). Motivation and strategy use in science: Individual differences and classroom effects. *Journal of Research in Science Teaching, 31*(8), 811–831. https://doi.org/10.1002/tea.3660310805

Berger, S. (1990). Mentor relationships and gifted learners (Report No. EDO–ED–90–5). *Washington, DC: Office of Educational Research and Improvement.* (ERIC Document Reproduction Service No. ED 321 491)

Clark, B. (2013). Growing up gifted: Developing the potential of children at school and at home (8th ed.). *NJ, USA: Pearson Education.*

Clasen, D. R, & Clasen, R. E. (2003). Mentoring the gifted and talented. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of Gifted Education* (3rd ed., pp. 254–267). Boston, MA: Allyn and Bacon.

Clasen, D. R., & Clasen, R. E. (1997). Mentoring: A time-honoured option for education of the gifted and talented. In N. Colangelo & G. Davis (Eds.), *Handbook of Gifted Education* (2nd ed., pp. 218-229). Boston: Allyn ve Bacon.

Darling, T. (2005). Well Logging and Formation Evaluation, *Gulf Professional Publishing*, Elsevier, 326 p.

Erdoğan, M. N. (2015). Eğitim programında ve uygulamada farklılaştırma. *Ankara: Pegem Akademi.*

Galbraith, M.W. & Zelemark, B.S. (1991). Adult learning methods and techniques, *in Galbraith MW (ed), Facilitating Adult Learning,* Malabar, Fla: Krieger Publishing.Goff, K. & Torrance, E. P. (1999). Discovering and developing giftedness through mentoring. *Gifted Child Today*, 22(3), 14-15, 52-53.

Gorman, S., Durmowicz, M., Roskes, E., & Slattery, S. (2010). Women in the academy: Female leadership in STEM education and the evolution of a mentoring web. *Forum on Public Policy Online, 2010*(2), 1-21.

Grassinger, R., Porath, M. & Ziegler, A. (2010). Mentoring the gifted: A conceptual analysis. *High Ability Studies*, 21(1), 27–46.

Grybek, D. D. (1997). Mentoring the gifted and talented. *Preventing School Failure*, 41(3), 115-118.

Kerr, B. (1985). Smart girls, gifted women. *Columbus, OH: Ohio Psychology.*

Kocabaşoğlu, B., & Şahin, E. (2021). Investigation of gifted students' cognitive structures on the concept of innovation. *Journal of Turkish Science Education*, *18*(4), 649-673.

Kulik J.A. & Kulik C-L.C. (1997) Ability Grouping. In N. Colangelo and G.A. Davis Handbook of gifted education (2nd Ed). *Boston, MA: Allyn & Bacon.*

Larose, S., Bernier, A., & Tarabulsy, G. M. (2005). Attachment State of Mind, Learning Dispositions, and Academic Performance During the College Transition. *Developmental Psychology, 41*(1), 281–289. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.281

Levent, F. (2011). A study of the views and policies on gifted education. *Unpublished Doctoral Dissertation. Marmara Universitesi, Egitim Bilimleri Enstitusu, Istanbul.*

Luedke, C. L., McCoy, D. L., Winkle-Wagner, R., & Lee-Johnson, J. (2019). Students perspectives on holistic mentoring practices in STEM fields. *JCSCORE, 5*(1), 33–59.

McCoy, D. L., Winkle-Wagner, R., & Luedke, C. L. (2015). Colorblind mentoring? Exploring white faculty mentoring of students of color. *Journal of Diversity in Higher Education, 8*(4), 225–242. https://doi.org/10.1037/a0038676

MEB. (2019). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*, Erişim: http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/87-2019

Nash, D. (2001). Enter the mentor. *Parenting for High Potential*, 18-21.

National Academies. (2023). The science of effective mentoring in STEMM. Erişim https://www.nationalacademies.org/our-work/the-science-of-effective-mentoring-in-stemm adresinden, 23 Mart 2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Nkrumah, T., Scott, K.A. (2022). Mentoring in STEM higher education: a synthesis of the literature to (re)present the excluded women of color. *IJ STEM Ed* **9**, 50. https://doi.org/10.1186/s40594-022-00367-7

Rhodes, J. E. (2002). Stand by me: The risks and rewards of mentoring today's youth. *Boston, Harvard University Press*

Sak, U. (2014). *Üstün zekâlılar- özellikleri tanılanmaları eğitimleri*. 4. Baskı. Ankara:Vize Yayıncılık.

Schatz, E. (1999). Mentors: Matchmaking for young people. *Journal of Secondary Gifted Education,* 11, 67-86.

Schwiebert V. L., Deck M. D., Bradshaw M. L., Scott P., Harper M. (1999). Women as mentors. *Journal of Humanistic Counseling Education and Development*, 37, 241–252.

Siegle, D. & McCoach, D. B. (2005). Motivating gifted students. In F. A. Karnes and K.R. Stephens (Eds.), *Practical strategies series in gifted education*. Waco, TX: Prufrock Press.

Siegle, D. (2005). *Developing mentorship programs for gifted students*. TX: Prufrock Press, Inc.

Smith, D. D. (2007). *Introduction to special education making a difference* (6th ed.). Boston: Pearson USA.

Stelter, R.L., Kupersmidt, J.B. and Stump, K.N. (2021), Establishing effective STEM mentoring relationships through mentor training. *Ann. N.Y. Acad. Sci*., 1483: 224-243. https://doi.org/10.1111/nyas.14470

Stoeger, H., & Ziegler, A. (2012). Wie effektiv ist Mentoring? Ergebnisse von Einzelfall- und Meta-Analysen [How effective is mentöring? Results of case studies and meta-analyses]. *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung*, **7**(2), 131– 146.

Stoeger, H., Debatin, T., Heilemann, M., & Ziegler, A. (2019). Online mentoring for talented girls in STEM: The role of relationship quality and changes in learning environments in explaining mentöring success. In R. F. Subotnik, S. G. Assouline, P. Olszewski-Kubilius, H. Stoeger, & A. Ziegler (Eds.), The Future of Research in Talent Development: Promising Trends, Evidence, and Implications of Innovative Scholarship for Policy and Practice. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 168, 75– 99.

Şahin, E. (2021). Bilim ve sanat merkezi öğretmelerinin STEM eğitim yaklaşımı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies* , 8 (2) , 129-160.

Şahin, E., & Yıldırım, B. (2020). Determination of the effects of stem education approach on career choices of gifted and talented students. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 8(3), 1-13

TBMM, (2012). Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu) yasama yılı: 3, Donem: 24: Ankara. 25 Mart 2023 tarihinde https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/129 sayfasından erişim sağlanmıştır.

Templin, M. A. (1999). A locally based science mentörship program for high achieving students: Unearthing issues that influence affective out- comes. *School Science and Mathematics, 99*, 205–212.

Tomlinson, C. A. (2000). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.

Tomlinson, C.A. (2003). Instructional strategies for the differentiated classroom: Video and facilitator's guide for learning contracts. Alexandria, *VA: Association for Supervision and Curriculum Development*. 1-800-933-2723.

Tomlinson, C. A. (2005). Grading and differentiation: Paradox or good practice? *Theory into Practice*, 44(3), 262-269.

Tompkins, C. and McGraw, M. J. (1988). The negotiated learning contract', *in D Boud (ed), Developing Student Autonomy in Learning,* (pp.172-191), (2nd edn), London: Kogan Page.

Wilson, Z. S., Holmes, L., Degravelles, K., Sylvain, M. R., Batiste, L., Johnson, M., McGuire, S. Y., Pang, S. S., & Warner, I. M. (2012). Hierarchical mentoring: A transformative strategy for improving diversity and retention in undergraduate STEM disciplines. *Journal of Science Education and Technology, 21*(1), 148–156. https://doi.org/10.1007/s10956-011-9292-5.

Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: *An Overview. Educational Psychologist,* 25, 3-17.

5.
BÖLÜM

ENTEGRE STEM VE BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME

Mehtap Yıldırım
Gülsüm Yasemin Uz

STEM

İngilizce "Science, Technology, Engineering, Mathematics" kelimelerinin baş harflerinden oluşturulan STEM, dilimize "FETEMM" olarak çevrilmiş (Çorlu vd., 2012) disiplinler arası bir yaklaşım modelidir.

Dünyada tüm devletler diğer devletlerden ekonomi, sağlık, teknoloji, sanayi ve endüstri gibi alanlarda önde olma yarışı içindedirler. Soğuk savaş döneminden beri STEM disiplinleri kullanılarak birçok ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen eğitim alanında uygulanır bir yaklaşım olarak uzun yıllar okul müfredatlarına yeterince yansımamıştır. Rusya'nın Sputnik uydusunu uzaya fırlatması ile başlayan yarışta geri kalmamak için Amerika Birleşik Devletleri öğrencilerin mühendislik becerilerini ve ülkesindeki gelecek iş gücünü sorgulamaya başlamıştır. Böylelikle ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanmaya başlanılan STEM yaklaşımının ana amacı "nitelikli insan gücü" yetiştirmek olmuş sonrasında tüm dünyada kullanılan popüler bir yaklaşıma dönüşmüş ve çoğu ülke STEM yaklaşımını okul öncesinden yükseköğretime kadar uygulamaya başlamıştır.

Yıllar içerisinde STEM ile ilgili çok sayıda tanımlama yapılmıştır. En bilinen tanımlardan yola çıkarak STEM yaklaşımı aşağıdaki gibi ifade edilebilir; problem çözme becerilerini geliştiren, yaratıcılığı destekleyen ve üretken bireyler yetiştirilmesi konusunda etkili bir araç olan (Daugherty, 2009) en az iki STEM alanının birbirine entegre edilmesi ile işlenen; konu ve gerçek hayat arasında bağlantılar

Kaynakça

Aho, A. V. (2012). Computation And Computational Thinking. The Computer Journal, 55(7), 832-835.

Akpınar, Y. & Altun, A. (2014). Bilgi toplumu okullarında programlama eğitimi gereksinimi. *Elementary Education Online*, 13(1), 1-4.

Aldağ, H. & Tekdal, M. (2015). *Bilgisayar kullanımı ve programlama öğretiminde cinsiyet farklılıkları*. 1. Uluslararası Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi, (236-243). Adana, Turkey

Angeli, C., Voogt, J., Fluck, A., Webb, M., Cox, M., Malyn-Smith, J., & Zagami, J. (2016). A K-6 Computational thinking curriculum framework: ımplications for teacher knowledge. *Educational Technology & Society*, 19 (3), 47–57.

Barr, D., Harrison, J. & Conery, L. (2011). Computational thinking: A digital age skill for everyone. *Learning & Leading with Technology*, 38(6), 20-23.

Cansu, F. K., & Cansu Kılıçarslan, S. (2019). An overview of computational thinking. *International Journal of Computer Science Education in Schools*, 3(1), 17–30. https://doi.org/10.21585/ijcses.v3i1.53.

Çepni, S., & Çil E. (2016). *Fen ve teknoloji programı (tanıma, planlama, uygulama ve SBS'yle ilişkilendirme) ilköğretim 1. ve 2. kademe öğretmen el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çorlu, M. A., Adıgüzel, T., Ayar, M. C., Çorlu, M. S., & Özel, S. (2012). *Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (BTMM) eğitimi: Disiplinler arası çalışmalar ve etkileşimler*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi. Niğde, Ömer Halisdemir Üniversitesi.

Daugherty, M. K. (2009). The "T" and "E" in STEM. *The Overlooked STEM İmperatives: Technology And Engineering*, 18-25.

Devran, P., Öztay, E. S., & Tarkın-Çelikkıran, A. (2021). Türkiye'de fen eğitiminde teknoloji entegrasyonu üzerine öğretmenler ile yapılan çalışmaların içerik analizi. *Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 10(4), 1789-1825.

Fessakıs, G., & Prantsoudı, S. (2019). Computer science teachers' perceptions, beliefs and attitudes on computational thinking in Greece. *Informatics in Education*, 18(2), 227-258. doi:10.15388/infedu.2019.11.

Gomez, A. & Albrecht, B. (2014). True STEM education. *Technology and Engineering Teacher,* 73(4), 8-16.

Grover, S. and Pea, R. (2013). Computational thinking in k–12: a review of the state of the field. *Educational Researcher*, 42 (1), 38–43. Doi: 10.3102/0013189X12463051.

ISTE (2011). Operational definition of computational thinking for K–12 education. Retrieved from

https://cdn.iste.org/www-root/Computational_Thinking_Operational_Definition_ISTE.pdf

ISTE (2023, Nisan 10). CT leadership toolkit. Retrieved from https://cdn.iste.org/www-root/2020-10/ISTE_CT_Leadership_Toolkit_booklet.pdf?_ga=2.66768169.60636955.1681125561-928725128.1681125561

Jim, C. K. W. (2010). Teaching with LEGO mindstorms robots: Effects on learning environment and attitudes toward science. Unpublished Ph. D. Thesis. University of Texas, Dallas.

Kazımoğlu, C., Kiernan, M., Bacon, L. & Mackinnon, L. (2012). A serious game for developing computational thinking and learning introductory computer programming. *Procedia-Social And Behavioral Sciences,* 47, 1991-1999.

Korkmaz, Ö. & Mahiroğlu, A. (2009). Üniversiteyi yeni kazanmış öğrencilerin bilgisayar okuryazarlık düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (3) , 983-1000.

Korkmaz, Ö. Çakır, R. & Özden, M. Y. (2017). A validity and reliability study of the computational thinking scales (CTS). *Computers in Human Behavior*, 72, 558-569, https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.005.

Korkmaz, Ö., Çakır, R., ve Özden, M. Y. (2015). Bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri ölçeğinin (BDBD) ortaokul düzeyine uyarlanması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 143-162.

Li, Y., Schoenfeld, A.H., diSessa, A.A. *et al.* (2020). Computational thinking ıs more about thinking than computing. *Journal for STEM Educ Res* **3**, 1–18 https://doi.org/10.1007/s41979-020-00030-2.

Lockwood, J. & Mooney, A. (2017, February). Computational thinking in education: where does it fit? a systematic literary review. retrieved from https://www.researchgate.net/publication/315514475_Computational_Thinking_in_Education_Where_does_it_Fit_A_systematic_literary_review

McCune, J.C. (2023). *Computational concepts, practices, and perspectives in k-8 computer science teaching readiness*. (Unpublished Doctoral Thesis). Grand Canyon University, Phoenix, Arizona.

MEB. (2013). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2017). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2018). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

National Research Council (NRC). (2010). *Standards for K–12 engineering education?*. Washington, DC: The National Academies Press.

Papert, S. (1993). *The children's machine: Rethinking school in the age of the computer*. Newyork: Basic Books, Inc.

Reeve, E. M. (2015). STEM thinking!. *Technology And Engineering Teacher*, 75(4), 8-16.

Royal Society. (2012, January). Shut down or restart: The way forward for computing in UK schools. Retrieved from http://royalsociety.org/education/policy/computing-in-schools/report/

Sanders, M. (2009). STEM, STEM Education, STEMmania. *The Technology Teacher*. 68(4), 20-26.

Schunn, C. D. (2009). How kids learn engineering: the cognitive science. Bugliarello, G. (Ed.). *The Bridge Linking Engineering and Society*. (32-38). Washington, DC: National Academy of Engineering.

Shute, V. J. Sun, C. & Asbell-Clarke, J. (2017). "Demystifying computational thinking," *Educational Research Review*, 22, 142–158, doi: 10.1016/j.edurev.2017.09.003.

Srisangngam, P. & Dechsura, C. (2020, November 46). *STEM education activities development to promote computational thinking's students.* International STEM Education Conference (ISTEM-Ed), Hua-hin, THAILAND.

Stebbins, M., & Goris, T. (2019). Evaluating STEM education in the us secondary schools: Pros And Cons Of The «Project Lead The Way» Platform. *International Journal of Engineering Pedagogy (IJEP), 9(1), 50-56.* DOI: https://doi.org/10.3991/ijep.v9i1.9277.

Swaid, S. I. (2015). Bringing computational thinking to STEM education. *Sciencedirect*, 3, 3657–3682.

Şahiner, A. (2017) *Komputasyonel düşünme kavramı ile ilgili 2006-2016 yılları arasındaki bilimsel yayınların incelenmesi: Doküman analizi çalışması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Şahiner, A. & Kert, S. B. (2016). Komputasyonel düşünme kavramı ile ilgili 2006-2015 yılları arasındaki çalışmaların incelenmesi. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 5(9), 38-43.

Thomasian, J. (2011). *Building a science, technology, engineering, and math education agenda: An update of state actions.* Washington, D.C.: National Governors.

TUSIAD (2023, Nisan 10). 2023'e Doğru Türkiye'de STEM Gereksinimi. Retrieved from https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9735-2023-e-dog-ru-tu-rkiye-de-stem-gereksinimi

Wing, J. M (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM*, 49(3), 33–36.

Wing, J. M. (2008). Computational thinking and thinking about computing. *Phil. Trans. R. Soc. A*, 366: 3717–3725 doi:10.1098/rsta.2008.0118

Wing, J. M. (2010, November 17). Computational thinking—What and why? Retrieved from https://www.cs.cmu.edu/~CompThink/resources/TheLinkWing.pdf

Yang, D. & Feng, S. (2022). *A collaborative approach to ıntegrate computational thinking in an ıntegrated STEM curriculum*, 2022 IEEE Integrated STEM Education Conference (ISEC), Princeton, NJ, USA, 238-240, doi: 10.1109/ISEC54952.2022.10025038.

YEĞITEK (2016, Haziran). STEM eğitim raporu. Retrieved from https://Yegitek.Meb.Gov.Tr/STEM_Egitimi_Raporu.Pdf

Yıldırım, B. (2020). Öğretmen yetiştirme üzerine bir model önerisi: STEM öğretmen enstitüleri eğitim modeli. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (50) , 70-98 . DOI: 10.9779/pauefd.586603.

6.
BÖLÜM

21.YÜZYIL EĞİTİM ANLAYIŞI: STEM

Oylum Çavdar

Giriş

Teknolojinin gelişimi ve bilginin artışına bağlı olarak bilgiye erişim artık çok kolay olsa da asıl hedef bilgiye ulaşmak değil bu bilgileri kullanmak için gereken becerilere sahip olmaktır. Bu bağlamda bireylerin bilginin doğruluğunu ayrıştırarak analiz etmesi, bilgiyi sentezlemesi ve bilgiyi kullanılabilir hâle getirerek gerçek hayata aktarması gerekmektedir (Çepni, 2018). Bu doğrultuda 21. yüzyılda nitelikli insan tanımı güncellenmiştir. 21. yüzyıl teknoloji çağında tüm devletler gelişime adapte olabilecek ve 21.yüzyıl çalışma dünyasının beklentilerini karşılayacak yetkinlikte fertlerin sayısını artırmayı amaçlamaktadır (Sarı & Yazıcı, 2018). Bireylerin değişimlere uyum sağlayabilmeleri, teknolojiyi yakından takip edebilmeleri, yeni bilgiler arasından doğru bilgiyi ayrıştırarak, analiz ederek ve değerlendirerek sonuca ulaşmaları, eldeki bilgiyi günlük hayatlarında kullanabilmeleri hatta ürün hâline getirebilmeleri için belli birtakım becerilerin yanında üst düzey beceri ve yeterliliklere de sahip olması gereklidir. Günümüz dünyasında kendini geliştiren bireylerde bulunması beklenen beceri ve yeterlilikler 21. yüzyıl becerileri olarak tanımlanmaktadır (Anagün, Atalay, Kılıç & Yaşar, 2016).

21. yüzyıl becerileri, yalnızca beceriyi ve bilgiyi kapsamaz. 21. yüzyıl becerileri, anlamayı ve uygulamayı da kapsar. Başka ifadeyle bilgi ile becerinin harmanlandığı bir kavramdır (Dede, 2010). 21. yüzyıl becerilerini farklı kurumlar değişik biçimlerde gruplandırmışlardır (Voogt & Roblin, 2012). Ancak bu gruplamalarda bazı ortak nitelikler vardır. 21. yüzyıl becerileri arasında, eleştirel düşünme, yara-

Kaynakça

Akgündüz, D. ve Ertepınar, H. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu "Günün modası mı yoksa gereksinim mi?" (Rapor no: 15434).İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi*

Akgündüz, D., Ertepınar H., Ger, M. A., Kaplan-Sayı, A. ve Türk Z. (2015). *STEM eğitimi çalıştay raporu Türkiye STEM eğitimi üzerine kapsamlı bir değerlendirme.* İstanbul Aydın Üniversitesi STEM Merkezi ve Eğitim Fakültesi, İstanbul. Erişim adresi: goo.gl/1spmPu

Altunel, M (2018). *STEM eğitimi ve Türkiye: Fırsatlar ve riskler.* https://setav.org/assets/uploads/2018/07/STEM_Eg%CC%86itimi-1.pdf

Anagün Ş. S., Atalay N., Kılıç Z. ve Yaşar S. (2016). Öğretmen Adaylarına Yönelik 21. yüzyıl Becerileri Yeterlilik Algıları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi,* 40, 160-175.

Aydeniz, M., (2017). Eğitim sistemimiz ve 21. yüzyıl hayalimiz: 2045 hedeflerine ilerlerken Türkiye için STEM odaklı ekonomik bir yol haritası. *University of Tennessee, Knoxville.*

Aydın, A. (2019) İngilizce öğretmen adaylarının görüşleri çerçevesinde öğretmen eğitiminde 21. yüzyıl becerilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi.

Bahçe, M. (2020). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin FeTeMM etkinlik uygulamalarının değerlendirilmesi* (Tez No. 607514) [Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=QW2CoLghmndOX8SMD6Eurw&no=mzNwmlpL46FOdMn43DcbrQ

Baran, E., Canbazoğlu-Bilici, S. ve Mesutoğlu, C. (2015). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) spotu geliştirme etkinliği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 5*(2),60-69.

Beers, S. Z. (2011). *21st century skills: Preparing students for their future.* Erişim Tarihi: 15.03.2021 http://cosee.umaine.edu/files/coseeos/21st_century_ skills.pdf

Bircan, M. A. (2019). *STEM eğitimi etkinliklerinin ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarına, 21.yüzyıl becerilerine ve matematik başarılarına etkisi* (Tez No.600567) [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Büyükkör, B. (2021). *Türkiye'de STEM eğitimini uygulayan fen bilimleri öğretmenlerinin kullandıkları yöntem, teknik ve materyaller ile karşılaştıkları sorunların incelenmesi* (Tez. No.657356) [Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Bybee, R. W. (2010). Advancing STEM education: A 2020 vision. *The Technology And Engineering Teacher, 70(1),* 30-35.

Bybee, R. W. (2013). *The Case for STEM Education: Challenges and opportunities.* National Science Teachers Association, NSTA Press, Arlington, Virginia.

Cansoy, R. (2018) Uluslararası Çerçevelere Göre 21. Yüzyıl Becerileri ve Eğitim Sisteminde Kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3112-3134.

Çepni, S. (2018). *Kuramdan Uygulamaya STEM Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Çorlu, M. A., Adıgüzel, T., Ayar, M. C., Çorlu, M. S. ve Özel, S. (2012, Haziran). *Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (BTMM) eğitimi: disiplinler arası çalışmalar ve etkileşimler*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Niğde.

Çorlu, M. ve Aydın, E. (2016). Evaluation of learning gains through integrated STEM projects. *International Journal of Education in Mathematics, Science ve Technology*, 4(1), 20-29.

Dede, C. (2010). *Comparing frameworks for 21st century skills.* In J. Bellanca & R. Brandt (Eds.), 21st century skills: Rethinking how students learn (pp. 221–240). Bloomington, IN: Solution Tree Press.

Dugger, W. E. (2010). Evolution of STEM in the United States. *6th Biennial International Conference on Technology Education Research,* Queensland, Australia

Ekici, G., Abide, Ö. F., Canbolat, Y. ve Öztürk, A. (2017). 21.Yüzyıl Becerilerine Ait Veri Kaynaklarının Analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6*(Özel Sayı 1), 124-134.

Erçetin, E. E. (2021). *STEM odaklı matematik öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına, derse yönelik tutumlarına ve STEM mesleklerine olan ilgilerine etkisi* (Tez No.660696) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Gelen, İ. (2017) P21-Program ve Öğretimde 21. Yüzyıl Beceri Çerçeveleri (ABD Uygulamaları). *Disiplinler Arası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 15-29.

Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı.* https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf

Karakaya, F. ve Avgın, S. S. (2016). Effect of demographic features to middle school students' attitude towards FeTeMM (STEM). *Journal of Human Scienc*es, 13(3), 4188-4198.

Koonce, D. A., Zhou, J. and Anderson, C. D., (2011). *What is STEM?. D.A. Hening & V. M. Conley (Eds.). 2011 ASEE Annual Conference (pp. 1-9). American Society for Engineering Education. https://peer.asee.org/what-is-stem*

Korkmaz, Ö. ve Buyruk, B. (2016). Öğrencilerin fen ve teknolojiye dönük kavramları günlük hayatla ilişkilendirme durumları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 35 (1), 159-172.

Marulcu, İ. ve Sungur, K. (2012). Fen Bilimleri öğretmen adaylarının mühendis ve mühendislik algılarının ve yöntem olarak mühendislik-dizayna bakış açılarının incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *12* (2012), 13-23.

MEB (2015) Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

MEB (2016). *STEM eğitim raporu.* MEB Yayınları. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2013). *İlköğretim Kurumları (İlkokullar ve Ortaokullar) Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı.* Ankara: MEB Yayınevi.

MEB (2018a). STEM Eğitimi Öğretmen El Kitabı. http://scientix.meb.gov.tr/icerik/35. Erişim Tarihi:18.04.2022

MEB (2018b). *Dünyada eğitim trendleri ve ülkemizde STEM öğrenme etkinlikleri: MEB K12 okulları örneği.*

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul3,4,5,6,7ve8.sınıflar).* Ankara:http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2017726121110793REV_SON_2017717141158599-04FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%203-81.pdf. Erişim Tarihi: Temmuz 2017

National Research Council. (2011). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas.* Washington, DC: National Academies Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2009). 21 st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. *Education Working Papers, 41.*

Özçiftçi, M. ve Çakır, R. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitim teknolojisi standartları öz yeterliliklerinin incelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 5(1), 1-19.

Pacific Policy Research Center. (2010). *21st Century skills for students and teachers.* Honolulu, HI: Kamehameha Schools, Research & Evaluation Division.

Roblin, N. P. (2012, November). 21st century competences: A new challenge for Higher Education institutions? Retrieved from http://www.fue.es/HTML/PDFS/01%20EUGRAD%20DISSEMINATION/%20SEMINA R_21st%20CENTURY%20SKILLS.pdf.

Sahin, A., Ayar, M. C. ve Adiguzel, T. (2014). STEM-related after-school program activities and associated outcomes on student learning. *Educational Sciences: Theory & Practice, 14(1),* 309–322.

Sakarya, G. C. (2016). *STEM nedir? Heves mi? Yoksa eğitimdeki sorunların çözümü mü?* http://www.egitimdeteknoloji.com/stem-nedir/

Salinger, G. ve Zuga, K. (2009). Background and History of the STEM Movement ITEEA (Ed.), *The Overlooked STEM Imperatives: Technology and Engineering 4-9*. Reston, VA: ITEEA.

Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *International Technology Education Association, 68*(4), 20-26.

Sarı, U. ve Yazıcı, Y. (2018) 6E Öğrenme Modeline Göre Geliştirilen "Bitmeyen Stadyum!" STEM Etkinliği Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Internatıonal Symposıum On Contemporary Educatıon And Socıal Scıences (Iscess)*, 22-25 November, Antalya, Türkiye.

Smith, J. and Karr-Kidwell, P. (2000). The interdisciplinary curriculum:A literary review and a manual for administrators and teachers. *Educational Resources Information Center,* 1-71. https://eric.ed.gov/?id=ED443172

Şahin, A. ve Top, N. (2015). How does The STEM SOS Model help students acquire and develop 21st century skills? In: Sahin A. (eds), *A Practice-based Model of STEM Teaching:STEM Students on the Stage (SOS)* (s. 171-186). Rotterdam, ABD; Houston: Sense Publishers.

Şahin, A., Ayar, C. M. ve Adıgüzel, T. (2014). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik içerikli okul sonrası etkinlikler ve öğrenciler üzerindeki etkileri. *Kuram ve Uygulamada eğitim Bilimleri, 14*(1), 297-322.

Thomas, T. A. (2014). *Elementary teachers' receptivity to integrated science, technology, engineering, ve mathematics (STEM) education in the elementary grades* (Unpublished Doctoral Thesis). University of Nevada, Reno. Erişim adresi: goo.gl/HwQFBf

Thomasian, J. (2011). *Building A Science, Technology, Engineering and Math Education Agenda*. National Governors Association, US.

Toulmin, C. N. ve Groome, M. (2007). Building a science, technology, engineering, and math agenda. *National Governors Association.*

Tuğluk, M. N. ve Özkan, B. (2019) MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının 21. Yüzyıl Becerileri Açısından Analizi. *Dergipark*, 29-38.

Uştu, H. (2019). *İlkokul Düzeyinde Bütünleşik STEM/STEAM Etkinliklerinin Uygulanması: Sınıf Öğretmenleriyle Bir Eylem Araştırması* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Voogt, J. and Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworksfor 21st century competences: Implications for national curriculumpolicies. *Journal of Curriculum Studies, 44* (3), 299–321.

Williams, J. (2011). STEM Education: Proceed With Caution. *Design and Technology Education: An International Journal*, *16*(1).

Yıldırım, B. (2013a). *STEM Eğitimi ve Türkiye.* IV. National Primary Education Student Congress, Nevşehir Hacı Bektaş University, Nevşehir.

Yıldırım, B. (2013b). *Amerika, AB Ülkeleri ve Türkiye'de STEM Eğitimi.* The 22rd National Congress of Educational Sciences, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Yıldırım, P. (2017). Fen, Teknoloji, Mühendislik Ve Matematik (Stem) Entegrasyonuna İlişkin Nitel Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (35),* 31-55.

7.
BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK TEMELLİ STEM (E-STEM)

Sema Altun Yalçın
Meryem Meral

Giriş

Eğitim, 21. yüzyıl toplumunda amaç ve işlevi açısından yeni özellikler kazanmıştır. Günümüzde bilgiye erişimin çok daha kolay olması ve kolayca kaydedilip aktarılabilmesi bilgiyi ezberlemenin önemini yitirmesine neden olmuştur. Artık bireylerden beklenen bilginin direkt işlenmeden ya da eleştirmeden, sorgulamadan alınması değildir. Günümüzde karşılaştığı bilgiyi eleştiren, sorgulayan, kaynağını araştıran ve bu bilgileri kullanarak özgün bir sentez oluşturan bireylerin eğitimi değer kazanmıştır. Bu anlayış değişiminin nedeni günümüz toplumunda ve ekonomi dünyasındaki gelişimlerin bazı yeni becerilere sahip, nitelikli ve donanımlı bireylere ihtiyaç duymasıdır (Ananiadou ve Claro, 2009). Bu nedenle günümüz toplumunun ihtiyaç duyduğu bireylerin sahip olması beklenen beceriler "21. yüzyıl becerileri" adı altında yer almaktadır. Bu beceriler 4 alt başlıkta kategorize edilmektedir (Johnson, 2009):

1. Temel konular ve 21. yüzyıl temaları (dil sanatları, matematik, bilim, küresel farkındalık ve finansal okuryazarlık).
2. Öğrenme ve inovasyon becerileri (yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme).
3. Bilgi, medya ve teknoloji becerileri (Medya ve teknoloji okuryazarlığı).
4. Yaşam ve kariyer becerileri (girişimcilik ve öz yönelim).

Değişen ve gelişen toplumun ihtiyaç duyduğu birey yapısı ile 21.yüzyıla ait bu temalar ve beceriler eğitimde çeşitli revizyon ve yenilik ortaya koyma çabala-

Kaynakça

Abimbola, O. H., & Agboola, G. M. (2011). Environmental factors and entrepreneurship development in Nigeria. *Journal of sustainable development in Africa*, *13*(4), 166-176.

Akdemir, E. ve Yavuz, Ö. (2018). Öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri, teknolojiye yönelik eğilimleri ve bireysel girişimcilik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 13(27), 73-85.

Ananiadou, K. & Claro, M. (2009). 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. OECD Education Working Papers, No. 41. Paris, OECD Publishing.

Aracıoğlu, B., Demirhan, D., Tatarlar, D. C., ve Zalluhoğlu, A. E. (2016). *Tüm Boyutlarıyla Girişimcilik* (1. Baskı). İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.

Arıkan, S. (2004). *Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular* (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Avcı, Ö., Çelik, H., ve Bayram, K. (2022). Farklılaştırılmış Öğretim Uygulamalarının Ortaokul Öğrencilerin Elektrik Ünitesindeki Başarısı ve Girişimcilik Becerisi Üzerinde Etkisi. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, *5*(3), 278-297.

Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimci kültür: Sosyolojik Bir Perspektif, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (18), 101- 120.

Bacanak, A. (2013). Fen ve teknoloji dersinin öğrencilerde girişimcilik becerisinin gelişimine etkisi üzerine öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *13*(1), 609-629.

Baum, J. R., & Locke, E. A. (2004). The relationship of entrepreneurial traits, skill, and motivation to subsequent venture growth, *Journal of applied psychology*, 89(4), 587.

Bektaş, O., ve Vurgun, F. (2019). Altıncı sınıf öğrencilerinin Fen'e yönelik girişimcilik becerilerinin belirlenmesi. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, *2*(2), 60-78.

Bilge, H. ve Bal, V. (2012). Girişimcilik eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 131-148.

Boone, L. E., & Kurtz, D. L. (2013). Essentials of Contemporary Business. John *Wiley & Sons*. 4 (2), 27-46.

Bozkurt, Ö. (2007). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*,1(2), 93-111.

Bozkurt, Ö. Ç., ve Alparslan, A. M. (2013). Girişimcilerde bulunması gereken özellikler ile girişimcilik eğitimi: girişimci ve öğrenci görüşleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.

Caldwell, L., Garcia, R., & Cagle, N. (2018). K-12 diversity pathway programs in the E-STEM fields: A review of existing programs and summary of unmet needs, *Journal of STEM Education: Innovations and Research,* 19(4).

Camesano, T. A., Billiar, K., Gaudette, G., Hoy, F., & Rolle, M. (2016). Entrepreneurial mindset in STEM education: Student success. In *VentureWell. Proceedings of Open, the Annual Conference* (p. 1). National Collegiate Inventors & Innovators Alliance.

Castaño, M. S., Méndez, M. T., and Galindo, M. Á. (2015). The effect of social, cultural, and economic factors on entrepreneurship, *Journal of Business Research*, 68(7), 1496-1500.

Cheng, Y. M., Chan, S. W., & Mahmood, A. (2009). The effectiveness of entrepreneurship education in Malaysia. Education 1 Training, 51(7), 555–566.

Çetin, Ş., Şahin, Ç., Mertol, H., Arcagök, S., ve Girgin, D. (2017). Öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki girişimcilik becerileri: BILSEM ve ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Giftedness & Education*, 7(2), 110-125.

Dao, C. T. (2018). A proposal for improving entrepreneurship education for engineering students in Vietnam. *Review of Integrative Business and Economics Research*, *7*, 12-19.

Dao, C. T., & City, C. M. (2020). Suggestions for an Extensive Implementation Plan of Early Entrepreneurship Education in Vietnam. *Review of Integrative Business and Economics Research*, *9*, 75-83.

Deakova, K., Drazovska, K. G., & Grznárik, G. D., & Kondasova, I (2010). *Entrepreneurship. Bratislava: SOPK.*

Dees, J.G. (1998). The meaning of "social entrepreneurship." Comments and suggestions contributed from the Social Entrepreneurship Founders Working Group. Durham, NC: Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Fuqua School of Business, Duke University. Available at http://faculty.fuqua.duke.edu/ centers/case/files/dees-SE.pdf.

Deveci, İ. (2017). *E-STEM Girişimcilik, Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik. S. Çepni (Ed.), Kuramdan Uygulamaya STEM Eğitimi* (133-163). Ankara: Pegem yayıncılık.

Deveci, İ. (2018a). Ortaokul öğrencilerinin fen tabanlı girişimcilik eğilimlerinin incelenmesi, *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi,* 1(1), 19-47.

Deveci, İ. (2018b). Fen bilimleri öğretmen adaylarının sahip oldukları FeTeMM farkındalıklarının girişimci özellikleri yordama durumu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *26*(4), 1247-1256.

Deveci, İ. (2019). Girişimci proje (G-FeTeMM) sürecinin fen bilimleri öğretmen adaylarının yaşam becerilerine yansımaları: Nitel bir araştırma. *Journal of Individual Differences in Education*, *1*(1), 14-29.

Deveci, İ., ve Konuş, F. Z. (2022). The Predictive Power of Turkish Middle School Students' Entrepreneurial Competencies on STEM Attitudes. *The Journal of Entrepreneurship*, *31*(2), 425-457.

Deveci, İ., & Seikkula-Leino, J. (2015). Entrepreneurship in Finnish teacher training. *The International Journal of Research in Teacher Education*, *6*(3), 24-39.

Deveci, İ., Zengin, M. N., & Çepni, S. (2015). Fen Tabanlı Girişimcilik Eğitimi Modüllerinin Geliştirilmesi Ve Değerlendirilmesi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 14(27), 59-80.

Din, B. H., Anuar, A. R., & Usman, M. (2016). The effectiveness of the entrepreneurship education program in upgrading entrepreneurial skills among public university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *224*, 117-123.

Paço, A. D., & Palinhas, M. J. (2011). Teaching entrepreneurship to children: a case study. *Journal of Vocational Education & Training*, *63*(4), 593-608.

Durak, İ. (2011). Girişimciliği etkileyen çevresel faktörlerle ilgili girişimcilerin tutumları: bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *9*(2), 191-213.

Eisenmann, T. R. (2013). Entrepreneurship: A working definition, *Harvard Business Review,* 10.

Eltanahy, M., Forawi, S., & Mansour, N. (2020). Incorporating entrepreneurial practices into STEM education: Development of interdisciplinary E-STEM model in high school in the United Arab Emirates. *Thinking Skills and Creativity*, *37*, 100697.

Fahed-Sreih, J., Pistrui, D., Huang, W. V., & Welsch, H. P. (2010). Family and cultural factors impacting entrepreneurship in war time Lebanon. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, *12*(1), 35-51.

Gedeon, S. A. (2017). Measuring student transformation in entrepreneurship education programs [Special issue on entrepreneurship education with impact: Opening the black box (EEI)]. *Education Research International*, *2017*, 1–12.

Gonzalez, H. B., and Kuenzi, J. J. (2012). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: A primer. Washington, DC, *Congressional Research Service,* Library of Congress.

Von Graevenitz, G., Harhoff, D., & Weber, R. (2010). The effects of entrepreneurship education. *Jour-*

nal of Economic behavior & organization, *76*(1), 90-112.

Hindle, K., and Rushworth, S. (2000). Yellow pages global entrepreneurship monitor (gem) australia 2000, University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship.

Johnson, P. (2009). The 21st century skills movement, *Educational Leadership*, 67(1), 11.

Kaygın, E. ve Güven, B. (2013). Güçlü Kadınlar: Türkiye'de Kadının Girişimciliği. İstanbul: Çatı Akademi.

Kozubíková, L., Belás, J., Bilan, Y., and Bartoš, P. (2015). Personal characteristics of entrepreneurs in the context of perception and management of business risk in the SME segment, *Economics and Sociology,* 8 (1), 41-54.

Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneurial personality. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 6(6), 295–309.

Liu, H., Kulturel-Konak, S., & Konak, A. (2021). A measurement model of entrepreneurship education effectiveness based on methodological triangulation. *Studies in Educational Evaluation*, *70*, 100987.

Loi, M., Fayolle, A., van Gelderen, M., Riot, E., Refai, D., Higgins, D., ... & Cavarretta, F. (2022). Entrepreneurship education at the crossroads: challenging taken-for-granted assumptions and opening new perspectives. *Journal of Management Inquiry*, *31*(2), 123-134.

Martin, R.J., Osberg, S., 2007. Social Entrepreneurship: The Case for a Definition, Stanford Social Innovation Review, pp. 29–39. Spring.

MEB, (2019). Fen bilimleri dersi öğretim programı (Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Meral, M. (2020). Basit malzemelerle gerçekleştirilen STEM etkinliklerinin öğrencilerin girişimcilik ve öz düzenleme becerileri üzerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

Meydan, C. H. (2011). İş tatmini ve öz yeterliliğin örgüt içi girişimciliğe etkisi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(1), 25-40.

Oosterbeek, H., Van Praag, M., & Ijsselstein, A. (2010). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation. *European economic review*, *54*(3), 442-454.

Ortaakarsu, F., ve Şendil, C.(2019). Ortaokul Öğrencilerinin Fen Tabanlı Girişimcilik Eğilimlerinin Araştırılması", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi,* 5(3), 361-369.

Özdemir, A. (2014). Kültür, benlik saygısı ve girişimcilik eğilimi: Amerikan ve Türk üniversite öğrencilerinde karşılaştırmalı bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *43*(2), 351-367.

Pan, V. L., ve Akay, C. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin çeşitli değişikenler açısından incelenmesi, *NWSA-Education Sciences,* 9(6), 125- 138.

Rae, D., & Melton, D. E. (2017). Developing an entrepreneurial mindset in US engineering education: An international view of the KEEN project. *Journal of Engineering Entrepreneurship, 7*(3), 1–16.

Sabzeh, B. (2022). Creative Playes are the Basis for the Formation of Entrepreneurial Attitudes in Children. *Educational and Scholastic studies*, *10*(4), 495-523.

Sánchez-García, J. C., Rodriguez-Gómez, E., Hernández-Sánchez, B. R., & Pérez-Díaz, J. M. (2018). Entrepreneurship Education as a Key Antecedent to Boost Nascent Entrepreneurs. In *Nascent Entrepreneurship and Successful New Venture Creation* (pp. 58-84). IGI Global.

Sharma, L., and Madan, P. (2014). Effect of individual factors on youth entrepreneurship–a study of Uttarakhand state, India, *Journal of Global Entrepreneurship Research,* 4(1), 3.

Sexton, D. L. (2001). Wayne Huizenga: Entrepreneur and wealth creator. *Academy of Management Pers-*

pectives, *15*(1), 40-48.

Sidik, I. G. (2012). Conceptual framework of factors affecting SME development: Mediating factors on the relationship of entrepreneur traits and SME performance. *Procedia Economics and Finance*, *4*, 373-383.

Sirelkhatim, F., & Gangi, Y. (2015). Entrepreneurship education: A systematic literature review of curricula contents and teaching methods. *Cogent Business & Management*, *2*(1), 1052034.

Tarigan, N. M., Doringin, F., & Budiana, M. W. (2022). The Effect of Entrepreneurship Education and Entrepreneurial Motivation on Aro Gapopin's Student Interest in Entrepreneurship. *The Winners*, *23*(1), 73-79.

Tur-Porcar, A., Roig-Tierno, N., and Llorca Mestre, A. (2018). Factors affecting entrepreneurship and business sustainability, *Sustainability,* 10(2), 452.

Türkoğlu, T., Tetik, S., ve Açıkgöz, A. (2017). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyodemografik Özellikleri İle Girişimci Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Journal of Yasar University,* 12(45), 76-92

Uçkun, N., ve Girginer, N. (2012). Girişimciliği Etkileyen Faktörler: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesindeki Metal Sektörü Girişimcilerine Yönelik Bir Uygulama, *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi,* 1(1), 97-113.

Uygun, M., ve Güner, E. (2016). Girişimcilik eğiliminin gelişiminde girişimcilik eğitimin rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(5), 37-57.

Uygun, M., Güner, E., ve Mete, S. (2018). Girişimcilik eğitiminin gençlerin girişimcilik motivasyonlarının gelişimindeki rolü. *Yonetim ve Ekonomi*, *25*(3), 879.

Vanevenhoven, J. (2013). Advances and challenges in entrepreneurship education. *Journal of small business management*, *51*(3), 466-470.

Yalçıntaş, M. (2010). Çağımızda Girişimcilik, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 95-98.

Yamak, B., Eliöz, M., ve Çebi, M. (2019). Üniversitelerde Girişimcilik Eğitimi Kimlere Verilmelidir?, *Turkish Studies - Social Sciences* , 14(3), 1159 - 1168.

Yelkikalan, N., Akatay, A., Yıldırım, H. M., Karadeniz, Y., Köse, C., Koncagül, Ö., ve Özer, E. (2010). Dünya ve Türkiye üniversitelerinde girişimcilik eğitimi: karşılaştırmalı bir analiz. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 2010, 51-59.

Wang, C., Mundorf, N., & Salzarulo-McGuigan, A. (2022). Entrepreneurship education enhances entrepreneurial creativity: The mediating role of entrepreneurial inspiration. *The International Journal of Management Education*, *20*(2), 100570.

Wijaya, S., & Puspitowati, I. (2022, May). The Effect of Personal Qualities, Family Environment, Attitudes, Subjective Norms and Self-Efficacy on Entrepreneurial Intentions. In *Tenth International Conference on Entrepreneurship and Business Management 2021 (ICEBM 2021)* (pp. 323-329). Atlantis Press.

8.
BÖLÜM

STEM'İN DOĞASI

Arzu Tanış Özçelik
Banu Avşar Erümit

Giriş

Herhangi bir disiplini öğrenmek için öncelikle o disiplinin doğasına ait değerlerin ve epistemolojik özelliklerin iyi anlaşılması gerekir (Faikhamta, 2020). Bu nedenle fen bilimleri öğretmen adayları ve öğretmenleri, STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) öğretim uygulamalarını geliştirmeden ve uygulamadan önce "STEM' in doğasını" anlamalıdır. Ancak STEM tek bir disiplinden ibaret olmadığı için STEM'in doğası var mıdır? varsa eğer STEM'in doğası onu oluşturan disiplinlerin doğasının toplamı mıdır yoksa kesişimi midir? veya STEM'in doğasını açıklamaya giden yol STEM problemlerinin doğasını anlamaktan mı geçmektedir? soruları fen bilimleri eğitimcileri tarafından sorulmakta ve alan yazında STEM'in doğasına dair çeşitli önermeler yer almaktadır.

Matematik, bilim ve mühendisliğin her biri farklı bilgi, özel uygulamalar ve belirli beceriler ve zihinsel alışkanlıklar içerir (Reynante vd., 2020). Dolayısıyla STEM'in doğasından bahsetmek, onu oluşturan disiplinlerin doğasından bahsetmekten daha karmaşıktır. STEM'in doğasını anlamak için öncelikle onu oluşturan her alt disiplinin doğası ve epistemolojisi incelenmelidir. Hatta fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerinin doğasının anlaşılması da etkin bir STEM öğretimi için yeterli değildir. Dahası bu disiplinlerin birbirlerine olan bağlılığının anlaşılması etkin bir STEM öğretimi için elzemdir (Faikhamta, 2020). STEM'i oluşturan disiplinlerin STEM öğretiminde birbiriyle hemen eşit paya sahip olduğu vurgulansa da öğretim yaparken disiplinlerin hepsinin aynı ağırlıkta kullanılması

Matematiğin Doğası: Bu etkinlikte yapının ölçülerini ve boyutlarını hesaplamak için matematik disiplini kullanılır. Öğrenciler yapılarının stabilitesini, dayanıklılığını, boyutunu ve maliyetini hesaplamak için matematiksel işlemler yapacaklardır.

Genel olarak, öğretmen bu etkinlikte bilim, mühendislik, teknoloji ve matematiğin birbirine bağlılığını ve gerçek dünya problemlerini çözmek için nasıl birlikte çalıştıklarını vurgulamalıdır. Öğretmen ayrıca STEM alanlarında yaratıcılığın, eleştirel düşünmenin ve iş birliğinin rolünü vurgulamalıdır.

Kaynakça

Akerson, V. L., Abd-El-Khalick, F., & Lederman, N. G. (2000). Influence of a reflective explicit activity-based approach on elementary teachers' conceptions of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching*, *37*(4), 295-317.

Akerson, V. L., Burgess, A., Gerber, A., Guo, M., Khan, T. A., & Newman, S. (2018). Disentangling the meaning of STEM: Implications for science education and science teacher education. *Journal of Science Teacher Education*, *29*(1), 1-8.

Allchin, D. (2011). Evaluating knowledge of the nature of (whole) science. *Science Education*, *95*(3), 518-542.

Antink-Meyer, A., & Brown, R. A. (2019). Nature of engineering knowledge: an articulation for science learners with nature of science understandings. *Science & Education*, *28*, 539-559.

Arthur, W. B. (2009). *The nature of technology: What it is and how it evolves*. Simon and Schuster.

Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C., & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School science and mathematics*, *112*(1), 3-11.

Bybee, R. W. (1997). *Achieving scientific literacy: From purposes to practices*. Heinemann, 88 Post Road West, PO Box 5007, Westport, CT 06881.

Bybee, R. W. (2013). The case for STEM education: challenges and opportunities. Arlington: NSTA Press.

Chesky, N. Z., & Wolfmeyer, M. R. (2015). *Philosophy of STEM education: A critical investigation*. Springer.

Cunningham, C. M. (2009). Engineering is elementary. The Bridge, 30(3), 11–17.

Cunningham, C. M., & Carlsen, W. S. (2014). Precollege engineering education. In N. G. Lederman & S. K.Abell (Eds.), Handbook of research on science education (Vol. 2, pp. 747 – 758). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Cunningham, C. M., & Kelly, G. J. (2017). Epistemic practices of engineering for education. *Science Education, 101*(3), 486–505.

DeBoer, G. E. (2000). Scientific literacy: Another look at its historical and contemporary meanings and its relationship to science education reform. *Journal of Research in Science Teaching*, *37*(6), 582-601.

De Vries, M. J. (2018). Handbook of technology education. Cham: Springer.

Erduran, S., & Dagher, Z. R. (2014). *Reconceptualizing nature of science for science education* (pp. 1-18). Springer Netherlands.

Faikhamta, C. (2020). Pre-Service Science Teachers' Views of the Nature of STEM. *Science Education International*, *31*(4), 356-366.

Hersh, R. (1998). What is mathematics, really?. *Mitteilungen der Deutschen Mathematiker-Vereinigung*, *6*(2), 13-14.

Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (2014). STEM integration in K-12 education. Washington:National Academy Press and National Research Council.

Irzik, G., & Nola, R. (2011). A family resemblance approach to the nature of science for science education. *Science & education*, *20*, 591-607.

ITEA/ITEEA (2007). Retrieved from https://www.iteea.org/STEL.aspx Accessed 19 April 2023.

Kaya, E.., Erduran, S., Akgün, S., & Aksöz, B. (2017). Öğretmen eğitiminde bilimin doğası: Bütünsel bir yaklaşım. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *11*(2), 464-501

Kelley, T. R., & Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education, 3*(11), 1-11.

Kelly, G. J. (2008). Inquiry, activity, and epistemic practice. In R. A. Duschl & R.E. Grandy (Eds.), *Teaching scientific inquiry: Recom- mendations for research and implementation* (pp. 99–117; 288–291). Rotterdam, the Netherlands: Sense Publishers.

Kelly, G. J. (2011). Scientific literacy, discourse, and epistemic practices. In C. Linder, L. Ostman, D.A. Roberts, P.-O. Wickman, G. Erickson, & A. MacKinnon (Eds.), *Exploring the landscape of scientific lit- eracy* (pp. 61–73). New York, NY: Routledge.

Khishfe, R., & Abd-El-Khalick, F. (2002). Influence of explicit and reflective versus implicit inquiry-oriented instruction on sixth graders' views of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, *39*(7), 551-578.

Kruse, J. W. (2013). Implications of the nature of technology for teaching and teacher education. In *The Nature of Technology* (pp. 345-369). Brill.

Lederman, N. G. (1992). Students' and teachers' conceptions of the nature of science: A review of the research. *Journal of Research in Science Teaching*, *29*(4), 331-359.

Lederman, N. G., Abd-El-Khalick, F., Bell, R. L., & Schwartz, R. S. (2002). Views of nature of science questionnaire: Toward valid and meaningful assessment of learners' conceptions of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching*, *39*(6), 497-521.

Lederman, N.G. (2007). Nature of science: Past, present, and future. In S.K. Abell & N.G. Lederman (Eds.), Handbook of research on science education (pp. 831–879). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates

Lederman, N. G., & Lederman, J. S. (2014). Research on teaching and learning of nature of science. In *Handbook of Research on Science Education, Volume II* (pp. 614-634). Routledge.

Maass, K., Geiger, V., Ariza, M. R., & Goos, M. (2019). The role of mathematics in interdisciplinary STEM education. *Zdm*, *51*, 869-884.

Martín-Páez, T., Aguilera, D., Perales-Palacios, F. J., & Vílchez-González, J. M. (2019). What are we talking about when we talk about STEM education? A review of literature. *Science Education*, *103*(4), 799-822.

Millî Eğitim Bakanlığı, [MEB] (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı. Ankara

Mitcham, C. (2022). *Thinking through technology: The path between engineering and philosophy*. University of Chicago Press.

Moore, T. J., Glancy, A. W., Tank, K. M., Kersten, J. A., Smith, K. A., & Stohlmann, M. S. (2014). A framework for quality K-12 engineering education: Research and development. *Journal of pre-college engineering education research (J-PEER)*, *4*(1)

National Research Council (NRC). (2012). *A framework for K–12 sci- ence education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas.* Washington, DC: National Academies Press.

NGSS (2013). *Next generation science standards: For states, by states.* The National Academy Press.

Park, W., Wu, J. Y., & Erduran, S. (2020). The nature of STEM disciplines in the science education standards documents from the USA, Korea, and Taiwan. *Science & Education, 29*(4), 899–927.

Peters-Burton, E. (2014). Is there a ''nature of STEM''? *School Science and Mathematics*, 114(3), 99-101.

Pleasants, J. (2020). Inquiring into the nature of STEM problems: Implications for pre-college education. *Science & Education*, *29*(4), 831-855.

Reynante, B. M., Selbach-Allen, M. E., & Pimentel, D. R. (2020). Exploring the promises and perils of integrated STEM through disciplinary practices and epistemologies. *Science & Education*, *29*, 785-803.

STEM Task Force Report. (2014). Innovate: A blueprint for science, technology, engineering, and mathematics in California public education. Dublin: Californians Dedicated to Education Foundation.

Zeidler, D. L. (2016). STEM education: a deficit framework for the twenty first century? A sociocultural socioscientific response. Cultural Studies of Science Education, 11(1), 11–26.

9.
BÖLÜM

FeTeMM ENTEGRASYONU İÇİN BİR FIRSAT: SOSYOBİLİMSEL KONULAR

Şirin Yılmaz
Mustafa Çağrı Gürbüz

Giriş

Bir ülkenin nitelikli birey yetiştirmesi, gençler için sağlam bir eğitim temeli oluşturulmasına bağlıdır. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ulaşma hedeflerinin temellerinde iyi yapılandırılmış eğitim sistemiyle birlikte iyi bir matematik ve fen eğitimi yer almaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hedeflenen teknolojik ilerleme, toplumsal refah ve ülkeler arası rekabet ön plana çıkarken okuryazarlık kavramı ve bileşenlerinin temellendirilmesi önem kazanmıştır. Bu noktada eğitimin genel tanımının da tarih içerisinde farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu süreçte özellikle matematik ve fen eğitimcileri toplumla beraber çalışarak bilimi ve bilim insanlarının çalışmalarını anlayabilen ve sempati duyabilen, cinsiyet, ırk, dil ayrımı yapmaksızın toplumun tüm bireylerine ulaşmayı hedefleyerek bireyler yetiştirmeyi amaçlamışlardır. Günümüze geldiğimizde bu amaçları gerçekleştirebilmek için fen, teknoloji, matematik ve mühendislik (FeTeMM) eğitiminin entegrasyonun önem kazandığı görülmektedir. FeTeMM, geleceğin bireylerine geleceğin becerilerini bugünden kazandırmak amacıyla birçok disiplini, öğrenme ortamlarını zenginleştirerek etkili bir şekilde entegre etmektedir.

FeTeMM'in kavramsal gücü Tytler vd. (2008) tarafından "FeTeMM'in genel anlamda topluma ve özel olarak da gençlere hizmet eden ve onları besleyen bir olgu olarak yeniden ele alınması gerektiği" şeklinde tanımlanmıştır (s. 11). Fe-

tik ve teknoloji eğitiminin-evrensel uygulaması" şeklinde ifade etmektedir (s.20). Bybee (2013) daha temkinli bir yaklaşımla eğitim camiasında FeTeMM teriminin eğitim bağlamlarında kullanıldığında gerçekten ne anlama geldiğini belirlemeye zaman ayırmadan FeTeMM'in bir slogan olarak benimsediğini belirtmektedir. Williams (2011) ise FeTeMM eğitiminin mantığını, iş ve endüstrinin doğasıyla başa çıkmak için bir iş gücünü daha iyi donatacak ve mezunları mühendislik ve bilim alanlarında daha fazla eğitim ve istihdam aramaya teşvik edeceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu noktada eğitimciler için temel sorun, bu konu kombinasyonu için sağlam bir eğitim mantığının bulunmamasıdır (Jurdak, 2016). FeTeMM eğitiminin, iyi yapılandırılmış öğretim programı entegrasyonu ve kazanımlarla uyumlu sürdürülebilir etkinliklerle desteklendiğinde amacına varacağı düşünülebilir.

Araştırmacılar arasında FeTeMM'in eğitim sistemimizde yeterince temsil edilmediği düşüncesine karşı bir çözüm yolu olarak ilköğretim düzeyinde, erken sınıflarda sorgulama yoluyla meraklı genç zihinleri harekete geçirmek gerekliliği konusunda genel bir fikir birliği vardır (Duschl, Schweingruber ve Shouse, 2007; Haynes, 2008; Swarat vd., 2013). National Academy of Engineering, and Institute of Medicine [Ulusal Mühendislik Akademisi ve Tıp Enstitüsü] (2011) raporuna göre FeTeMM programlarında başarıya ulaşmak için öğrencilere teşvik edici fırsatlar sağlanmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer aşamasında yukarıda yapılan eleştiriler dikkate alınarak FeTeMM entegrasyonuna yönelik etkinlik geliştirilmiş, uygulanmış, gerekli düzenlemeler yapılarak kullanıma sunulmuştur.

Kaynakça

Abd-El Khalick, F., ve Lederman, N. G. (2000). The influence of history of science courses on students'views of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching, 37,* 295-317.

Akerson, V. L., & Buck, G. A. (Eds.). (2020). *Critical Questions in STEM Education*. Springer.

Atasoy, Ş., Tekbıyık, A., Çalık, M., ve Tüzün, Ö. Y. (2022). Sosyobilimsel Konularda Argümantasyon Temelli Kavram Karikatürlerinin Geliştirilmesi: Bilim ve Sanat Merkezleri Örneği. *Eğitim ve Bilim, 47*(211).

Baran, E., Canbazoğlu-Bilici, S., & Mesutoğlu, C. (2015). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) spotu geliştirme etkinliği. *Journal of Inquiry Based Activities, 5*(2), 60-69.

Becker, K., & Park, K. (2011). Integrative approaches among science, technology, engineering, and mathematics (STEM) subjects on students' learning: A meta-analysis. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 12(5–6), 23–37.

Bethke Wendell, K., & Rogers, C. (2013). Engineering design-based science, science content performance, and science attitudes in elementary school. *Journal of Engineering Education, 102*(4), 513-540.

Brenneman, K., Lange, A., & Neyfeld, I. (2019). Integrated STEM into preschool education; Designing a professional development model in diverse settings. *Early Childhood Education Journal*, 47(1), 15–28.

Burton, M. (2022). STEM teaching experiences: Impacting elementary teacher candidates' perceptions of teaching mathematics. *Investigations in Mathematics Learning, 1*4(1), 14-27.

Bybee, R. W. (2010). Advancing STEM education: A 2020 vision. *Technology and Engineering Teacher, 70*(1), 30-35.

Bybee, R. W. (2013). *The case for STEM education: Challenges and opportunities*. National Science Teachers Association.

Committee on STEM Education of the National Science & Technology Council. (2018). *Charting a course for success: America's strategy for STEM education*. Executive Office of the President National Science and Technology Council.

Çorlu, M. S. (2012). *A pathway to STEM education: Investigating pre–service mathematics and science teachers at Turkish universities in terms of their understanding of mathematics used in science (Unpublished doctoral dissertation)*. Texas A&M University.

Çorlu, M. S., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers in the age of innovation. *Eğitim ve Bilim, 39*(171), 74-85

DeCoito, I. (2015). Gender diferences in STEM career aspirations amongst middle school students. In *Proceedings of the STEAM International Conference*. Honolulu: University of Hawaii.

DeCoito, I., & Richardson, T. (2016). Focusing on integrated STEM concepts in a digital game. In M. Urban & D. Falvo (Eds.), *Improving K-12 STEM education* (pp. 1–23). Hershey, PA: IGI Global.

Duschl, R., Schweingruber, H., & Shouse, A. (Eds.). (2007). *Taking science to school: Learning and teaching science in Grades K-8*. Washington, DC: National Academies Press.

Evagorou, M., Jimenez-Aleixandre, M. P. & Osborne, J. (2012). 'Should we kill the grey squirrels?' A study exploring students' justifications and decision-making. *International Journal of Science Education, 34*(3), 401-428.

Fisher, S. (2013). *Developing creativity from school and home experiences: how parents and educators influence students' creative literacy practices*. (Yayınlanmamış doktora tezi). The State University of New Jersey Graduate program in Learning and Teaching in Education, New Jersey.

Forbes, C. T. ve Davis, E. A. (2008). Exploring preservice elementary teachers' critique and adaptation of science curriculum materials in respect to socioscientific issues. *Science & Education, 17*,829-854.

Gough, A. (2015). STEM policy and science education: Scientistic curriculum and sociopolitical silences. *Cultural Studies of Science Education*, 10(2), 445–458.

Gray, D.S.ve Bryce, T. (2006). Socio-scientific issues in science education: implications for the professional development of teachers. *Cambridge Journal of Education, 36* (2), 171-192.

Haynes, L. (2008). *Studying STEM: What are the barriers?* London, England: Institute of Engineering and Technology.

Herman, B.C., Zeidler, D.L. & Newton, M. (2020). Students' Emotive Reasoning Through Place-Based Environmental Socioscientific Issues. *Res Sci Educ 50,* 2081–2109.

Hurley, M. (2001). Reviewing integrated science and mathematics: The search for evidence and definitions from new perspectives. *School Science and Mathematics*, 101(5), 259–271.

Jurdak, M. (2016). STEM Education as a Context for Real-World Problem Solving. In: *Learning and Teaching Real World Problem Solving in School Mathematics*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08204-2_10

Kaiser, G., & Willander, T. (2005). Development of mathematical literacy: Results of an empirical study. *Teaching Mathematics and Its Applications*, 24(2–3), 48–60.

King, P. M. ve Kitchener, K. S. (2004). Reflective judgment: Theory and research on the development of epistemic assumptions through adulthood. *Educational Psychologist, 39*(1), 5-18.

Kolsto, S. D., Bungum, B., Arnesen, E., Isnes, A., Kristensen, T., Mathiassen, K., Mestad, I., Quale, A., Tonning, A. S. V. & Ulvık, M. (2006). Science students' critical examination of scientific information related to SSI. *Science Education, 90,* 632-655.

Lee, Y. C. & Grace, M. (2010). Students' reasoning processes in making decisions about an authentic, local socioscientific issue: Bat conservation. *Journal of Biological Education, 44*(4), 156-165.

Li, Y., & Schoenfeld, A. H. (2019). Problematizing teaching and learning mathematics as "given" in STEM education. *International Journal of STEM Education*, 6(1).

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3., 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar) öğretim programı.* Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2019). Kazanım merkezli STEM uygulamaları. Erişim adresi https://ookgm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-ve-ilkokul-kazanim-merkezlistem uygulamalari-ornek-ders-planlari-yayimlandi/icerik/1343

Moore, & L. D. English (Eds.), *Handbook of research on STEM education* (pp. 3–16). Routledge.

Moore, T. J., Johnston, A. C., & Glancy, A. W. (2020). STEM integration: A synthesis of conceptual frameworks and definitions. In C. C. Johnson, M. J. Mohr-Schroeder, T. J. National Academy of Sciences. (2014). *STEM integration in K- 12 education: Status, prospects, and an agenda for research*. National Academies Press.

National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, & Institute of Medicine. (2011). *Expanding underrepre-sented minority participation: America's science and technology talent at the crossroads*. Washington, DC: The National Academies Press.

National Academy of Sciences. (2014). *STEM integration in K- 12 education: Status, prospects, and an agenda for research*. National Academies Press.

National Council of Teachers of Mathematics. (2018). *Catalyzing change in high school mathematics: Initiating critical conversations*. VA: National Council of Teachers of Mathematics in Reston.

National Research Council [NRC] (2012). *A framework for K–12 science education: Practices, crosscutting concepts, and coreideas.* Washington DC: The National Academic Press.

National Research Council. (2011). Successful K-12 STEM education: Identifying effective approaches in science, technology, engineering, and mathematics.Washington, DC: The National Academy. researchers and practitioners program. Turkish Journal of Education, 11(1), 36-55.

National Science and Technology Council. (2013). *A report from the committee on STEM education*.

Niess, M. L. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: Developing a technology pedagogical content knowledge. *Teaching and Teacher Education*, 21(5), 509–523.

Öztürk, S. ve Leblebicioğlu, G. (2015). Sosyobilimsel bir konu olan hidroelektrik santraller (HES) hakkında karar verilirken kullanılan irdeleme şekillerinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 9*(2), 1-33.

Partnership for 21st Century Skills (2009). *P21 framework definitions.* Erişim adresi http://www.p21.org/storage/documents/P21_Framework_Definitions.pdf

Penprase, B. E. (2020). *STEM Education for the 21st Century.* Springer Nature.

Powell, N. W., Cleveland, R., Thompson, S., & Forde, T. (2012). *Using multi-instructional teaching and technology-supported active learning strategies to enhance student engagement*. Educational Leadership and Policy Studies Faculty and Staff Research.

Ratcliffe, M., & Grace, M. (2003). *Science education for citizenship: Teaching socio-scientific issues.* Maidenhead: Open University Press.

Richards, J. (2014). *Warning signs for Canadian educators: The bad news in Canada's PISA results*. Toronto, ON, Canada: C.D. Howe Institute.

Sadler, T. D. (2004). Informal reasoning regarding socioscientific issues: A critical review of research. *Journal of Research in Science Teaching*, 41(5), 513–536.

Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher, 68*(4), 20–26.

Seage, S. J., & Türegün, M. (2020). The effects of blended learning on STEM achievement of elementary school students. *International Journal of Research in Education and Science*, 6(1), 133–140.

Steen, L. A., Turner, R., & Burkhardt, H. (2007). Developing mathematical literacy. In W. Blum, P. L. Galbraith, H. W. Henn, & M. Niss (Eds.), *Modelling and applications in mathematics education: The 14th ICMI study* (pp. 285–294). Springer.

Swarat, S., Ortony, A., & Revelle, W. (2012). Activity matters: Understanding student interest in school science. *Journal of Research in Science Teaching*, *49*(4), 515–537.

Tal T., & Kedmi, Y. (2006) Teaching socioscientific issues: classroom culture and students' performances. *Science and Education, 1*, 615–644.

Tran, Y. (2018). The development of elementary-aged students' STEM and computer science literacy in elementary perceptions and career aspirations in STEM. *Technology, Knowledge, and Learning*, 23(2), 273–299.

Tytler, R. (2001). Dimensions of evidence, the public understanding of science and science education. *International Journal of Science Education, 23*(8), 815-832.

Tytler, R., Osborne, J., Williams, G., Tytler, K., & Cripps Clark, J. (2008). Opening up pathways: Engagement in STEM across the primary-secondary school transition. Canberra, Australia: Australian Department of Education, Employment and Workplace Relations.

Williams, J. (2011). STEM education: Proceed with caution. Design and Technology Education: *An International Journal, 16*(1).

Wulf, W. (1998). The image of engineering. *Issues in Science and Technology*. *15*(2), 23-25.

Yabaş, D., & Boyacı, S. (2022). A mentorship model for teacher education: Young STEM

10.
BÖLÜM

STEM VE STEM MESLEKLERİ

Ümmühan Ormancı
Yüsra Çavdar

STEM, fen, matematik, teknoloji ve mühendislik alanlarının bütüncül ve disiplinler arası bir şekilde ele alındığı bir yaklaşımdır. Burada amaç, bireyin bir problemi çözerken fen, matematik, teknoloji ve mühendislik alanlarından hangileri gerekiyorsa o alanı/ alanları kullanarak problemine çözüm bulmasıdır. Toplumların ilerlemesinde ve gelişmesinde ülkelerin kendi problemlerine çözüm bulabilmeleri ve bu süreçte fen, matematik, teknoloji ve mühendislik alanlarındaki bilgi ve becerilerini kullanabilmelerinin önemi büyüktür. Zaten bu disiplinler, modern toplumların gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

STEM sayesinde bireyler fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerine ilişkin bilgi ve becerileri kazanabilmekte, yani yaratıcı, problem çözebilen, üretken iletişim becerisine sahip bireyler olabilmektedir. STEM becerileri, bireyin hem günlük yaşamında hem eğitim öğretim hayatında hem de iş dünyasında aranan nitelikler arasındadır. Bu noktada STEM becerileri bireylerin gelecekteki kariyerlerinde başarılı olabilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü STEM eğitimi almış öğrenciler bu becerileri kazanabilecek ve gelecekteki çalıştıkları iş ortamında avantajlı bir konumda olabileceklerdir.

STEM meslekleri ise fen, matematik, teknoloji ve mühendislik alanlarının uygulanmasını ve geliştirilmesini sağlayan mesleklerdir. Bu meslekler dört ana disiplinde birçok mesleği içermektedir. Örneğin veri analisti, matematikçi, fizikçi, web tasarımcı, yazılım mühendisi gibi. Dünyada ve ülkemizde STEM meslekleri-ne olan talep artmış ve bu talebin gelecekte de devam etmesi beklenmektedir. Bu

STEM Yönetim Meslekleri için;

- **Bilgi sistemleri yöneticisi / yönetmeni** olmak için üniversitelerin elektrik-elektronik mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, yazılım mühendisliği ve ilgili bölümlerinden lisans derecesi ile mezun olmak gerekmektedir. Bunun gibi diğer meslek alanlarında (ör. mühendislik yöneticisi, doğa bilimleri yöneticisi) üniversitede bu alanlarda akademik kariyer yaparak hem yönetici olunabilir hem de akademik çalışmalara devam edilebilir.

Kaynakça

Abdullah, M., & Osman, K. (2010). 21st century inventive thinking skills among primary students in Malaysia and Brunei. *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 9, 1646-1651.

Akgündüz, D. (2016). A Research about the placement of the top thousand students in STEM fields in Turkey between 2000 and 2014. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, *12*(5).1365-1377.

Akgündüz, D., & Akpınar, B. C. (2018). Evaluation of STEM applications based on science education in pre□school education in terms of students, teachers and parents. *Education for Life*, *32*(1), 1-26.

Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T. & Özdemir, S. (2015). STEM eğitimi Türkiye raporu: Günün modası mı yoksa gereksinim mi?. İstanbul Aydın Üniversitesi: STEM Merkezi ve Eğitim Fakültesi. http://www.aydin.edu.tr/belgeler/IAU-STEM-Egitimi-Turkiye-Raporu2015.pdf

Altunel, M. (2018). STEM eğitimi ve Türkiye: fırsatlar ve riskler. *Seta Perspektif, 207*, 1-7.

Aslan-Tutak, F., Akaygün, S., & Tezsezen, S. (2017). Collaboratively learning to teach STEM: Change in participating pre-service teachers' awareness of STEM. *Hacettepe University Journal of Education*, *32*(4), 794-816.

Aydeniz, M. & Bilican, K. (2017). *STEM eğitiminde global gelişmeler ve Türkiye için çıkarımlar.* (Edt: Çepni, S.) Kuramdan Uygulamaya STEM Eğitimi, Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, G., Saka, M., & Guzey, S. (2017). Science, technology, engineering, mathematic (STEM) attitude levels in grades 4th-8th. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, *13*(2), 787-802.

Aygün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(40), 160-175.

Badur, S., & Timur, B. (2020). Ortaokul öğrencilerin FeTeMM mesleklerine yönelik ilgileri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 16*(2), 178-192.

Bahar, M., Yener, D., Yılmaz M., Emen, H.,& Gürer, F. (2018). The changes of standards in the 2018 science curriculum and STEM integration. *Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education, 18 (*2), 702-735.

Becker, K., & Park, K. (2011). Effects of integrative approaches among science, technology, engineering, and mathematics (STEM) subjects on students' learning: A preliminary meta-analysis. *Journal of STEM Education: Innovations & Research*, *12* (5-6), 23-37.

Breiner, J., Harkness, S., Johnson, C. C. & Koehler, C. M. (2012). What Is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics, 112(*1) 3-11.

Bybee, R. W. (2010). What is STEM education?. *Science*, *329*(5995), 996-996.

Canbazoğlu, H. B. & Tümkaya, S. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (FeTeMM) tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(1), 188-209.

Chen, X. (2009). *Students who study science, technology, engineering, and mathematics (STEM) in postsecondary education*. Stats in Brief. NCES 2009-161. National Center for Education Statistics.

Çepni, S., & Ormancı, Ü. (2017). *Geleceğin dünyası*. S. Çepni (Edt). Kuramdan uygulamaya STEM eğitimi. Ankara: PegemA Akademi. s.1-32.

Çetin, A., & Kahyaoğlu, M. (2018). STEM temelli etkinliklerin fen bilgisi öğretmen adaylarının fen, matematik, mühendislik ve teknoloji ile 21. yüzyıl becerilerine yönelik tutumlarına etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, (75), 15-28.

Çetin, M., & Demircan, H. Ö. (2020). Erken Çocukluk döneminde STEM eğitimi anlayışı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 102-117.

Çevik, M. (2018). Impacts of the project based (PBL) science, technology, engineering and mathematics (STEM) education on academic achievement and career interests of vocational high school students. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 8*(2), 281-306.

Çorlu, M. S. (2014). FeTeMMeğitimi makale çağrı mektubu. *Turkish Journal of Education,* 3(1), 4-10.

Çorlu, M. S., Capraro, R. M. & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers in the age of innovation. *Education and Science, 39*(171), 74-85.

Dugger, W. E. (2010, December). Evolution of STEM in the United States. In *6th biennial international conference on technology education research* (Vol. 10).

Ejiwale, J. (2013). Barriers to successful implementation of STEM education. *Journal of Education and Learning, 7*(2), 63-74.

Erden, S., & Yalçın, V. (2021). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımına göre hazırlanan okul öncesı STEM etkinliklerinin çocukların problem çözme becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *11*(3), 1239-1250.

Eroğlu, S. & Bektaş, O. (2016). STEM eğitimi almış fen bilimleri öğretmenlerinin STEM temelli ders etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 4* (3), 43-67.

Gencer, A.S. (2015). Fen eğitiminde bilim ve mühendislik uygulaması: Fırıldak etkinliği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 5*(1), 1-19.

Gencer, A. S., Doğan, H., Bilen, K., & Can, B. (2019). Integrated STEM education models. *PAU Journal of Education*, *45*(45), 38-55.

Gonzalez, H. B., & Kuenzi, J. J. (2012). *Science, technology, engineering and mathematics (STEM) education: A primer*. Library of Congress. Congressional Research Service.

Gülhan, F. & Şahin, F. (2016). Fen-teknoloji-mühendislik-matematik entegrasyonunun (STEM) 5. sınıf öğrencilerinin bu alanlarla ilgili algı ve tutumlarına etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 602-620.

Gündüz Bahadır, E. B. & Özay Köse, E. (2021). STEM eğitimlerinin ortaokul öğrencilerinin bilimsel yaratıcılıklarına ve STEM mesleklerine olan ilgilerine etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi,* 6 (1), 12-30.

Herdem, K., & Ünal, İ. (2018). Analysis of studies about STEM education: A meta-synthesis study. *Marmara University Journal of Educational Sciences*, *48, 145-163.*

Hill, C., Corbett, C., & St Rose, A. (2010). *Why so few? Women in science, technology, engineering, and mathematics*. Washington: American Association of University Women.

Kalemkuş, F., & Bulut Özek, M. (2021). 21. yüzyıl becerileri konusunda araştırma eğilimleri: 2000-2020 (Ocak ayı). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(2), 878-900.

Kalkan, Ç., & Eroğlu, S. (2016). Destek eğitim odalarında üstün/özel yetenekli öğrenciler için STEM materyallerine dayalı örnek etkinliklerin tasarlanması. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, *4*(2), 36-46.

Kaplan, S., & Yılmaz, F. (2021). The opinions effect of student in disadvantaged classes for STEM applications. *Qualitative Research,* 1(1), 1-17.

Karakaya, F., Yantırı, H., Yılmaz, G. & Yılmaz M. (2019). İlkokul öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkında görüşlerinin belirlenmesi: 4. sınıf örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7* (13), 1-14.

Karakuş, B., & Bircan, M. A. (2022). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM kariyer ilgileri ve STEM'e yönelik tutumları. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal, 1*(2), 120-129.

Kennedy, T. J., & Odell, M. R. L. (2014). Engaging students in STEM education. *Science Education International*, *25*(3), 246-258.

Korkmaz, Ö., & Buyruk, B. (2016). FeteMM farkındalık ölçeği (ffö): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Fen Eğitimi Dergisi, 13*(2), 61-76.

Langdon, D., McKittrick, G., Beede, D., Khan, B., & Dom, M. (2011). STEM: Good jobs now and for the future. *US Department of Commerce Economics and Statistics Administration, 3* (11), 1-10.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2013). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı.* Ankara: MEB Yayınevi. http://ttkb.meb.gov.tr/

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2016). *STEM eğitimi raporu*. http://yegitek.meb.gov.tr/STEMEducation Report.pdf adresinden alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2017). *İlköğretim fen bilimleri dersi (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınevi. http://ttkb.meb.gov.tr/

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı: İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*.http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325

Medeiros, D. J. (2011). *The influence of female social models in corporate STEM initiatives on girls' math and science attitudes*. (Doctoral dissertation). University of Pennsylvania.

Merrill, C. ve Daugherty, J. (2010). STEM education and leadership: a mathematics and science partnership approach. *Journal of Technology Education. 21* (2), 2134.

Natural Sciences and Engineering Research Council of Canada. (2010). *Women in science and engineering in Canada.* Ottawa, Canada.

Noonan, R. (2017). *STEM Jobs: 2017 Update*. ESA Issue Brief# 02-17. US Department of Commerce.

OECD. (2019). *OECD Future of education and skills 2030: OECD Learning compass 2030.* https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/adresinden erişildi.

P21 (2019). *Partnership for 21st century learning*. http://www.p21.org adresinden 12.11.2021 tarihinde edinilmiştir

Ramsey, K., & Baethe, B. (2013). The keys to future STEM careers: Basic skills, critical thinking, and ethics. *Delta Kappa Gamma Bulletin, 80*(1), 26-33.

Regisford, K. (2012). *Life and work in a global city – The need to improve STEM education*. The Recruitment & Employment Confederation. http://www.rec.uk.com/ press/news/2253

Roberts, A. (2012). A justification for STEM education. *Technology and Engineering Teacher, 71*(8), 1-4.

Sanders, M., (2009). STEM, STEM Education, Stemmania. *The Technology Teacher,* 68 (4),20-26.

Srikoom, W., Faikhamta, C., & Hanuscin, D. (2018). Dimensions of effective STEM integrated teaching practice. *K-12 STEM Education, 4(*2), 313-330.

Sumen, O. O., & Calisici, H. (2016). The associating abilities of pre-service teachers science education program acquisitions with engineering according to STEM education. *Journal of Education and Practice*, *7*(33), 117-123.

Thomas, T. A. (2014). *Elementary teachers' receptivity to integrated science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education in the elementary grades* (Doctoral dissertation).

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği-TÜSİAD (2017).*2023'e doğru Türkiye'de STEM gereksinimi*. İstanbul: TÜSİAD. https://tusiad. org/tr/yayinlar/raporlar/item/9735-2023-e-dog-ru-tu-rkiye-de-stem-gereksinimi.

Uluyol, Ç., & Eryılmaz, S. (2015). 21. yüzyıl becerileri ışığında FATİH projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2).

Wang, H., Moore, T. J., Roehrig, G. H., & Park, M. S. (2011). STEM Integration: Teacher Perceptions and Practice. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER)*, 1(2).

WEF, (World Economic Forum), (2020). *The Future of Jobs Report, October,*https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020/ adresinden 14.04.2023 tarihinde edinilmiştir.

Williams, J. (2011). STEM education: Proceed with caution. *Design and Technology Education: An International Journal*, *16*(1), 26-35.

Yamak, H., Bulut, N., & Dündar, S. (2014). 5. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ile fene karşı tutumlarına FeTeMM etkinliklerinin etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34*(2), 249-265.

Yıldırım, B. (2018). *Teoriden pratiğe STEM eğitimi: Uygulama kitabı*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldırım, B., & Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezeri, 2*(2), 28-40.

Zorlu, Y., Zorlu, F., & Dinç, S. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının yaşam becerileri ile bilişüstü farkındalıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 13*(1), 302-327.

12.
BÖLÜM

ORTAÖĞRETİMDE STEM EĞİTİMİ

Emine Şahin-Topalcengiz

Giriş

Günümüz dünyasında bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile eğitim süreci sonunda bireylerden beklenen bilgi ve becerilerde değişiklik meydana gelmiştir. Eğitimle bireylerin toplumsallaşabilmesi için problem çözme, yaratıcılık, inovasyon gibi farklı 21. yy. becerilerine sahip olmaları ve öğrendikleri güncel bilimsel bilgileri ilişkilendirerek yaşamla ilgili bilgi ve becerilere sahip olmaları beklenmektedir (Bybee, 2013; Wagner, 2008). Son yıllarda bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla mühendislik, inovasyon odaklı STEM eğitim fikri gündeme gelmiştir (Akgündüz vd., 2015). STEM eğitimi ile fen, teknoloji, matematik, mühendislik gibi disiplinleri ayrı ayrı öğretmek yerine disiplinler birbiriyle ilişkilendirilerek gerçek yaşam bağlamından seçilen bir problem durumu üzerinden tasarlanan bir öğrenme ortamında öğretilir (Roehrig vd., 2021). Bu durum STEM disiplinlerinin doğası ile de uyuşmaktadır. STEM kariyer alanları farklı disiplinlerden kazanılan bilgi, beceri ve davranışların birlikte kullanımı gerektirmektedir (Honey vd., 2014). STEM eğitimiyle öğrenciler sınıf ortamında STEM disiplinlerini ilişkilendirirken daha iyi ve etkili bir şekilde anlamakta, STEM uzmanları gibi sınıf ortamında pratik uygulamalar yapabilmektedirler (Aschbacher vd., 2010). STEM uygulamaları öğrencilere deneyimlediği STEM mesleğine aitlik duygusu geliştirmesine, bu meslek dalıyla ilgili kimlik oluşturmasına yardımcı olmaktadır (Aschbacher vd., 2010). Ayrıca öğrenciler kendilerini STEM disiplinlerine ait his-

cı öğrencilerin sadece öğrenci başarısının artırılması ile sınırlı değildir (Hebebci, 2022). STEM okulları/akademileri öğrencilerin STEM kariyer alanlarına ilgilerini artırmayı ve yüksek öğrenimde STEM alanlarında başarılı bir şekilde eğitim almalarını hedeflenmektedir (Öner vd., 2014). STEM okulları öğrenci kabullerinde ve öğretmen alımlarında oldukça seçicidir. Bu okullarda çalışan birçok öğretmen STEM alanlarında lisansüstü eğitim almışlardır ve öğretmenlik dışında STEM alanlarından iş deneyimleri (örneğin mühendis olarak çalışmak gibi) bulunmaktadır (Tofel-Grehl, 2013). Farklı türlerde STEM okulları bulunmaktadır. Okul içinde okul modellinde (school-within-a-school model); STEM okulunda farklı STEM seçmeli dersleri bulunmaktadır (Tofel-Grehl, 2013). STEM'e Özgü Okul modelinde (pullout STEM-specific school) öğrenciler örgün eğitim programı dışında ileri düzeyde STEM derslerine kayıt yaptırmaktadırlar (Lundgren vd., 2011). Öğrenciler ileri düzey STEM derslerine haftada birkaç gün ya da okul saatlerinde belli saat aralıklarında katılmaktadırlar (Tofel-Grehl, 2013). Yatılı okullarda (residential schools) ise örgün eğitim ve okul dışı öğrenme ortamlarında öğrencilere ağırlıklı olarak STEM odaklı dersler verilmektedir ve programlar tasarlanmaktadır (Tofel-Grehl, 2013). Üniversite iş birlikli STEM okullarında (university-based schools) ise üniversite ve liseler iş birliği yapmakta, öğrencilerin üniversiteden STEM alanlarıyla ilgili dersler almaları, STEM alanlarındaki uzmanlara ulaşmaları sağlanmaktadır (Tofel-Grehl, 2013).

Kaynakça

Abdurrahman, A., Nurulsari, N., Maulina, H., & Ariyani, F. (2019). Design and validation of inquiry-based STEM learning strategy as a powerful alternative solution to facilitate gift students facing 21st century challenging. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 7(1), 33–56. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/685205.

Akdağ, F. T., & Güneş, T. (2015). Enerji konusunda yapılan STEM uygulamaları ile ilgili fen lisesi öğrenci ve öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), 1643-1656.

Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavas, B., Çorlu, M. S., Öner, T. & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu: Günün modası mı yoksa gereksinim mi?* İstanbul, Türkiye: İstanbul Aydın Üniversitesi.

Altin H., Pedaste M. (2013). Learning approaches to applying robotics in science education. *Journal of Baltic Science Education,* 12(3), 365–377. http://oaji.net/articles/2015/987-1425808570.pdf.

Apedoe, X. S., Reynolds, B., Ellefson, M. R., & Schunn, C. D. (2008). Bringing engineering design into high school science classrooms: The heating/cooling unit. *Journal of Science Education and Technology*, 17, 454-465. https://doi.org/10.1007/s10956-008-9114-6.

Arastoopour Irgens, G., Dabholkar, S., Bain, C., Woods, P., Hall, K., Swanson, H., Horn, M., & Wilensky, U. (2020). Modeling and measuring high school students' computational thinking practices in science. *Journal of Science Education and Technology*, 29, 137-161. https://doi.org/10.1007/s10956-020-09811-1.

Archer, L., & DeWitt, J. (2016). Understanding young people's science aspirations: How students form ideas about 'becoming a scientist'. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315761077.

Aschbacher, P. R., Li, E., & Roth, E. J. (2010). Is science me? High school students' identities, participation and aspirations in science, engineering, and medicine. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, *47*(5), 564-582.

Ayar, M. C. (2015). First-hand experience with engineering design and career interest in engineering: An informal STEM education case study. *Educational Sciences Theory & Practice*, 15(6), 1655–1675. https://doi.org/10.12738/estp.2015.6.0134.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ:Prentice Hall.

Becker, K. H., & Park, K. (2011). Integrative approaches among science, technology, engineering, and mathematics (STEM) subjects on students' learning: A meta-analysis. *Journal of STEM education: Innovations and research*, 12(5).

Benitti F. B. V. (2012). Exploring the educational potential of robotics in schools: A systematic review. *Computers & Education*, 58(3), 978–988.

Bicer, A., & Capraro, R. M. (2018). Mathematics achievement in the secondary high school context of STEM and non-STEM schools. *School Science and Mathematics*, 119(2), 61-71. https://doi.org/10.1111/ssm.12321.

Bottia, M. C., Stearns, E., Mickelson, R. A., & Moller, S. (2018). Boosting the numbers of STEM majors? The role of high schools with a STEM program. *Science Education*, *102*(1), 85-107. https://doi.org/10.1002/sce.21318.

Bozkurt-Altan, E. (2018). Tasarım temelli fen eğitimi ve probleme dayalı STEM uygulamaları. S. Çepni (Ed.) *Kuramdan Uygulamaya STEAM Eğitimi* (4. Baskı) içinde (169-199). Ankara: Pegem Akademi.

Bybee, R. W. (2013). *The case for STEM education: challenges and opportunities*. Arlington: NSTA Press.

Brown, P.L., Concannon, J.P., Marx, D., Donaldson, C.W., & Black, A. (2016). An examination of middle school students' STEM self-efficacy with relation to interest and perceptions of STEM. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 17(3), 27–38. https://search-proquestcom.ezproxy.eduhk.hk/docview/183303699/.

Brown, J. (2012). The Current Status of STEM Education Research. *Journal of STEM*

Education: Innovations & Research, *13*(5), 7–11.

Cantrell, P., Pekca, G., & Ahmad, I. (2006). The effects of engineering modules on student learning in middle school science classrooms. *Journal of Engineering Education*, 95(4), 301–309.

Ceylan, Ö. & Karahan, E. (2021). The effects of STEM-focused mathematics applications on mathematics attitudes and knowledge of 11th grade students. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(2), 660-683. https://doi.org/10.18039/ajesi.793601.

Chang, C. C., & Chen, Y. (2020). Cognition, attitude, and interest in cross-disciplinary i-STEM robotics curriculum developed by thematic integration approaches of webbed and threaded models: A concurrent embedded mixed methods study. *Journal of Science Education and Technology*, 29(5), 622-634. https://doi.org/10.1007/s10956-020-09841-9.

Chen, Y., & Chang, C. C. (2018). The impact of an integrated robotics STEM course with a sailboat topic on high school students' perceptions of integrative STEM, interest, and career orientation. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(12), em1614.

Chien, Y. H. (2017). Developing a pre-engineering curriculum for 3D printing skills for high school technology education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(7), 2941-2958. https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00729a.

Chien, Y. H., & Chu, P. Y. (2018). The different learning outcomes of high school and college students on a 3D-printing STEAM engineering design curriculum. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16, 1047-1064. https://doi.org/10.1007/s10763-017-9832-4.

Chien, Y. H., Liu, C. Y., Chan, S. C., & Chang, Y. S. (2023). Engineering design learning for high school and college first-year students in a STEM battlebot design project. *International Journal of STEM Education*, 10(1), 1-15. https://doi.org/10.1186/s40594-023-00403-0.

Chonkaew, P., Sukhummek, B., & Faikhamta, C. (2016). Development of analytical thinking ability and attitudes towards science learning of grade-11 students through science technology engineering and mathematics (STEM education) in the study of stoichiometry. *Chemistry Education Research and Practice*, 17(4), 842-861.

Çakırlar-Altuntaş, E., & Turan, S.L. (2022). Çevre eğitiminde belgesel temelli artırılmış gerçeklik uygulamasına ilişkin öğrenci görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 10 (2), 281-298. https://doi.org/10.56423/fbod. 1119286.

Çopur, S., & Türkdoğan, A. (2021). 3D yazıcı kalem teknolojisinin matematik dersinde uygulanmasından yansımalar. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 106-136. https://doi.org/10.33711/yyuefd.859507.

Curzon, P. (2015). Computational thinking: Searching to speak. http://www.cs4fn.org/computationalthinking/booklets/ComputationalThinkingSearchingToSpeak.pdf.

Damlamian, A., Rodrigues, J. F., & Sträßer, R. (Eds.). (2013). *Educational interfaces between mathematics and industry: report on an ICMI-ICIAM-study*. New York, NY: Springer.

Davenport Huyer, L., Callaghan, N. I., Dicks, S., Scherer, E., Shukalyuk, A. I., Jou, M., & Kilkenny, D. M. (2020). Enhancing senior high school student engagement and academic performance using an inclusive and scalable inquiry-based program. *NPJ Science of Learning*, 5(1), 17. https://doi.org/10.1038/s41539-020-00076-2.

Doppelt, Y., Mehalik, M. M., Schunn, C. D., Silk, E., & Krysinski, D. (2008). Engagement and achievements: A case study of design-based learning in a science context. *Journal of Technology Education*, 19(2), 22-39.

Dugger, W. E. (2010, December). Evolution of STEM in the United States. Paper presented at the 6th Biennial International Conference on Technology Education Research, Gold Coast,

Queensland, Australia. ITEA. http://www.iteaconnect.org/Resources/PressRoom/AustraliaPaper.pdf.

Duran, M., Höft, M., Lawson, D. B., Medjahed, B., & Orady, E. A. (2014). Urban high school students' IT/STEM learning: Findings from a collaborative inquiry-and design-based afterschool program. *Journal of Science Education and Technology*, 23, 116-137. https://doi.org/10.1007/s10956-013-9457-5.

Dym, C. L., Agogino, A. M., Eris, O., Frey, D. D., & Leifer, L. J. (2005). Engineering design thinking, teaching, and learning. *Journal of Engineering Education*, *94*(1), 103–120.

Erdogan, N. & Stuessy, C. L. (2015). Modeling successful STEM high schools in the United States: an ecology framework. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 3(1), 77-92.

Ergül, N. R., & Çalış, S. (2021). Examination of high school students' engineering design skills: example of electromagnetism. *Journal of Turkish Science Education*, 18(4), 765-780. DOI: 10.36681/tused.2021.102.

Forde, E. N., Robinson, L., Ellis, J. A., & Dare, E. A. (2023). Investigating the presence of mathematics and the levels of cognitively demanding mathematical tasks in integrated STEM units. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research,* 5(1), 3. https://doi.org/10.1186/s43031-022-00070-1.

Fortus, D., Krajcik, J., Dershimer, R. C., Marx, R. W., & Mamlok-Naaman, R. (2005). Design-based science and real-world problem-solving. *International Journal of Science Education*, 27(7), 855-879. https://doi.org/10.1080/09500690500038165.

Freeman, B., Marginson, S., & Tytler, R. (2015). *The age of STEM: educational policy and practice across the world in Science, Technology, Engineering and Mathematics*. London: Routledge, Taylor & Francis.

Fournier, G. (2001). School Achievement Indicators Program (SAIP): Bridging the gap to jurisdictional assessments, *Empirical Issues in Canadian Education Conference*, Queens College, USA, http://qed.econ.queensu.ca/pub/jdi/deutsch/edu_conf/Fournier.pdf.

Gale, J. (2022). Inventing the baby saver: an activity systems analysis of applied engineering at the high school level. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER)*, 12(1), 1. https://doi.org/10.7771/2157-9288.1312.

Gao, F., Li, L., & Sun, Y. (2020). A systematic review of mobile game-based learning in STEM education. *Educational Technology Research and Development*, 68, 1791-1827. https://doi.org/10.1007/s11423-020-09787-0.

Han, J. & Kelley, T. R. (2022) STEM Integration through shared practices: examining secondary science and engineering technology students' concurrent think-aloud protocols. Journal of Engineering Design, 33(5), 343-365. https://doi.org/10.1080/09544828.2022.2042498 .

Hsu, YS., Lin, YH. & Yang, B. (2017). Impact of augmented reality lessons on students' STEM interest. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(2). https://doi.org/10.1186/s41039-016-0039-z.

Holmlund, T., Lessig, K., & Slavit, D. (2018). Making sense of "STEM education" in K-12 contexts. *International Journal of STEM Education*, 5(32), 1–18.

Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. A. (Eds.). (2014). *STEM integration in K-12 education: status, prospectus, and an agenda for research*. Washington, DC: The National Academies Press.

Hughes, A. J., & Denson, C. (2021). Scaffolding middle and high school students' engineering design experiences: quality problem-SCOPEing promoting successful solutions. *Journal of Technology Education*, 32(2), 4–20.

Huri, N. H. D., & Karpudewan, M. (2019). Evaluating the effectiveness of Integrated STEM-lab activities in improving secondary school students' understanding of electrolysis. *Chemistry Education Research and Practice*, 20(3), 495-508.

Huizenga, J., Ten Dam, G., Voogt, J., & Admiraal, W. (2017). Teacher perceptions of the value of game-based learning in secondary education. *Computers & Education*, 110, 105–115. https://doi:10.1016/j.compedu.2017.03.008.

Kasza, P., & Slater, T. F. (2017). A survey of best practices and key learning objectives for successful secondary school STEM academy settings. *Contemporary Issues in Education Research (CIER)*, 10(1), 53-66.

Keaton, W. G. (2018). *Examining the academic and extracurricular experiences and behaviors of high school students in online STEM courses* (Unpublished Doctoral Thesis). George Mason University.

Kelley, T. R., ve Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*, 3(11), 1-11.

Khan, A., Ahmad, F. H., & Malik, M. M. (2017). Use of digital game based learning and gamification in secondary school science: The effect on student engagement, learning and gender difference. Education and Information Technologies, 22, 2767-2804. https://doi.org/10.1007/s11423-020-09787-0.

Kohen, Z., & Orenstein, D. (2021). Mathematical modeling of tech-related real-world problems for secondary school-level mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, 107, 71-91. https://doi.org/10.1007/s10649-020-10020-1.

Kopcha, T., Mcgregor, J., Shin, S., Qian, Y., Choi, J., Hill, R., Mativo, J., & Choi, I. (2017). Developing an integrative stem curriculum for robotics education through educational design research. Journal of Formative Design in Learning, 1(1), 31–44. https://doi.org/10.1007/s41686-017-0005-1.

Ladachart, L., Cholsin, J., Kwanpet, S., Teerapanpong, R., Dessi, A., Phuangsuwan, L. & Phothong, W. (2021). Ninth-grade students' perceptions on the design-thinking mindset in the context of reverse engineering. *International Journal of Technology and Design Education*, 32, 2445-2465. https://doi.org/10.1007/s10798-021-09701-6.

LaForce, M., Noble, E., King, H., Century, J., Blackwell, C., Holt, S., Ibrahim, A., & Loo, S. (2016). The eight essential elements of inclusive STEM high schools. *International Journal of STEM education*, *3*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/s40594-016-0054-z.

Liou, H. H., Yang, S. J., Chen, S. Y., & Tarng, W. (2017). The influences of the 2D image-based augmented reality and virtual reality on student learning. Journal of Educational Technology & Society, 20(3), 110-121. https://www.jstor.org/stable/10.2307/26196123.

Lundgren, D., Laughen, R., Lindeman, C., Shapiro, M., & Thomas, J. (2011). *Schools*

like ours: Realizing our STEM future. Chicago, IL: Berrien.

Lou, S., Chung, C., Dzan, W., Tseng, K., & Shih, R. (2013). Effect of using TRIZ creative learning to build a pneumatic propeller ship with applying STEM knowledge. *International Journal of Engineering Education*, 29(2), 365–379.

Lou, S. J., Shih, R. C., Ray Diez, C., & Tseng, K. H. (2011). The impact of problem-based learning strategies on STEM knowledge integration and attitudes: an exploratory study among female Taiwanese senior high school students. *International Journal of Technology and Design Education*, *21*, 195-215.

Miller, L. M., Chang, C. I., Wang, S., Beier, M. E., & Klisch, Y. (2011). Learning and motivational impacts of a multimedia science game. *Computers & Education*, 57(1), 1425-1433. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.01.016.

Mitsopoulou, A. G., & Pavlatou, E. A. (2021). Factors associated with the development of secondary school students' interest towards STEM studies. *Education Sciences*, 11(11), 746.

Mooney, M. A., & Laubach, T. A. (2002). Adventure engineering: A design centered, inquiry based approach to middle grade science and mathematics education. *Journal of Engineering Education*, 91(3), 309-318.

Moore, T. J., Stohlmann, M. S., Wang, H. H., Tank, K. M., Glancy, A. W., ve Roehrig, G. H. (2014). Implementation and integration of engineering in K-12 STEM education. In Ş. Purzer, J. Strobel ve M. Cardella (Eds.), *Engineering in pre-college settings: Synthesizing research, policy, and practices* (ss. 35–60). West Lafayette, IN: Purdue University Press.

Morrison, J., Frost, J., Gotch, C., McDuffie, A. R., Austin, B., & French, B. (2021). Teachers' role in students' learning at a project-based STEM high school: Implications for teacher education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *19*, 1103-1123. https://doi.org/10.1007/s10763-020-10108-3.

Morrison, J., Roth McDuffie, A., & French, B. (2015). Identifying key components of teaching and learning in a STEM school. *School Science and Mathematics*, 115(5), 244-255.

Mohtar, L. E., Halim, L., Rahman, N. A., Maat, S. M., Iksan, Z. H., & Osman, K. (2019). A model of interest in STEM careers among secondary school students. *Journal of Baltic Science Education*, 18(3), 404-416.

Mustafa Tevfik Hebebci, M. T. (2022). STEM Schools: Benefits, Challenges and Impacts on Education. In S. Eş Takach & Ö. T. Öztürk (Eds). Studies on Social and Education Sciences 2022 (pp. 322-336). ISTES Organization.

NGSS Lead States. (2013). *Next generation science standards: For states, by states*. Washington, DC: National Academies Press.

Ngo, H., & Li, H. (2016). Cultural identity and adaptation of mainland Chinese immigrants in Hong Kong. American Behavioral Scientist, 60(5–6), 730–749.

Özdemir, H. (2018). *Meslek lisesi öğrencilerinin alanlarıyla ilgili mesleki matematik başarısını geliştirmeye yönelik STEM uygulamaları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Petrov, P. D., & Atanasova, T. V. (2020). The Effect of augmented reality on students' learning performance in stem education. *Information*, 11(4), 209. https://doi.org/10.3390/info11040209.

Pérez, S. E., & López, J. F. (2019). An ultra-low cost line follower robot as educational tool for teaching programming and circuit's foundations. *Computer Applications in Engineering Education*, 27(2), 288–302. https://doi.org/10.1002/cae.22074.

Roehrig, G. H., Dare, E. A., Ellis, J. A., & Ring-Whalen, E. (2021). Beyond the basics: a detailed conceptual framework of integrated STEM. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research*, 3(11), 1-18. https://doi.org/10.1186/s43031-021-00041-y.

Roehrig, G. H., Moore, T. J., Wang, H. H., & Park, M. S. (2012). Is adding the E enough? Investigating the impact of K-12 engineering standards on the implementation of STEM integration. *School science and Mathematics,* 112(1), 31-44.

Sadler, P. M., Sonnert, G., Hazari, Z., & Tai, R. (2012). Stability and volatility of STEM career interest in high school: A gender study. Science education, 96(3), 411-427. https://doi.org/10.1002/sce.21007.

Sanders, M. (2008). STEM, STEM education, STEMmania. *Technology Teacher*, *68*(4), 20-26.

Samsudin, M. A., Jamali, S. M., Md Zain, A. N., & Ale Ebrahim, N. (2020). The effect of STEM project based learning on self-efficacy among high-school physics students. *Journal of Turkish Science Education*, 16(1), 94-108.

Sahin, A. (2015). STEM students on the stage (SOS): Promoting student voice and choice in STEM education through an interdisciplinary, standards-focused project based learning approach. *Journal of STEM Education,* 16(3).

Saricam, U., & Yildirim, M. (2021). The effects of digital game-based STEM activities on students' interests in STEM fields and scientific creativity: Minecraft case. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 5(2), 166-192. https://doi.org/10.46328/ijtes.136.

Shahali, E. H. M, L. Halim, M. S. Rasul, K.Osman, and N. M. Arsad. 2019. "Students' Interest Towards STEM: A Longitudinal Study." *Research in Science & Technological Education* 37(1):1–19.

Slough, S. W. & Milam, J. O. (2016). Theoretical framework for the design of STEM project-based learning. In R. M. Capraro ve M. M. Capraro (Eds.), *STEM project-based learning; an ıntegrated science, technology, engineering, and mathematics (STEM) approach* (ss. 15–29). Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers.

Stanley, R. M. (2017). *What Does It Mean To Be A STEM School: A Comparison of Science Programs* (Unpublished Doctoral Thesis). North Carolina State University.

Stehle, S. M., & Peters-Burton, E. E. (2019). Developing student 21st Century skills in selected exemplary inclusive STEM high schools. *International Journal of STEM education*, 6(1), 1-15.

Şen, C., Ay, Z. S., & Kiray, S. A. (2020). A design-oriented STEM activity for students' using and improving their engineering skills: the balance model with 3D printer. *Science Activities*, *57*(2), 88-101. https://doi.org/10.1080/00368121.2020.1805581.

Olson, S. (2009). *Strengthening high school chemistry education through teacher outreach programs: A workshop summary to the Chemical Sciences Roundtable.* Washington, DC: National Research Council.

O'Sullivan, M. K., & Dallas, K. B. (2010). A collaborative approach to implementing 21st century skills in a high school senior research class. *Education Libraries*, 33(1), 3-9.

Öner, A. T., Navruz, B., Biçer, A., Peterson, C. A., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. T-STEM Academies' Academic Performance Examination by Education Service Centers: A Longitudinal Study. *Turkish Journal of Education*, *3* (4), 40-51.

Puntambekar, S., & Kolodner, J. L. (2005). Toward implementing distributed scaffolding: Helping students learn science from design. *Journal of Research in Science Teaching*, 42(2), 185-217. https://doi.org/10.1002/tea.20048.

Taştan Akdağ, F., Güneş, T. (2017). Enerji konusunda yapılan STEM uygulamaları ile ilgili Fen Lisesi öğrenci ve öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), 1643-1656

Tawfik, A. A., Gishbaugher, J. J., Gatewood, J., & Logan Arrington, T. (2021). How K-12 teachers adapt problem-based learning over time. Interdisciplinary *Journal of Problem-Based Learning*, 15(1), https://doi.org/10.14434/ijpbl.v15i1.29662.

Thomas, B., Watters, J. (2015) Perspectives on Australian, Indian and Malaysian approaches to STEM education. *International Journal of Educational Development*, 45(C), 42-53. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2015.08.002.

Timms, M. J., Moyle, K., Weldon, P. R., & Mitchell, P. (2018). *Challenges in STEM learning in Australian schools: Literature and policy review*. Victoria: Australian Council for Educational Research. https://research.acer.edu.au/policyinsights/7/.

Tofel-Grehl, C. (2013). *Exploring Specialized STEM High Schools: Three Dissertation Studies Examining Commonalities and Differences Across Six Case Studies* (Unpublished Doctoral Thesis). University of Virginia.

Tomperi, P., Kvivesen, M., Manshadi, S., Uteng, S., Shestova, Y., Lyash, O., Lazareva, I., & Lyash, A. (2022). Investigation of STEM Subject and Career Aspirations of Lower Secondary School Students in the North Calotte Region of Finland, Norway, and Russia. Education Sciences, 12(3), 192. https://doi.org/10.3390/educsci12030192.

Tsai, L. T., Chang, C. C., & Cheng, H. T. (2021). Effect of a STEM-Oriented Course on Students' Marine Science Motivation, Interest, and Achievements. *Journal of Baltic Science Education*, 20(1), 134-145.

Ucgul M., Cagiltay K. (2014). Design and development issues for educational robotics training camps. *International Journal of Technology and Design Education*, 24(2), 203–222.

Wagner, T. (2008). Rigor redefined. *Educational Leadership*, 66(2), 20–24.

Welch, A., & Huffman, D. (2011). The effect of robotics competitions on high school students' attitudes toward science. *School Science and Mathematics*, 111(8), 416-424. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2011.00107.x.

Wieselmann, J., Roehrig, G., & Kim, J. (2020). Who succeeds in STEM? Elementary girls' attitudes and beliefs about self and STEM. *School Science and Mathematics*, 120, 233–244. https://doi.org/10.1111/ssm.12407.

Yağcı, M. (2018). A study on computational thinking and high school students' computational thinking skill levels. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2), 81-96. https://doi.org/10.15345/iojes.2018.02.006.

Zhang, Y., Luo, R., Zhu, Y., & Yin, Y. (2021). Educational robots improve K-12 students' computational thinking and STEM attitudes: systematic review. *Journal of Educational Computing Research*, 59(7), 1450-1481. https://doi.org/10.1177/0735633121994070.

13.
BÖLÜM

STEM EĞİTİMİNDE MÜHENDİSLİK ENTEGRASYONU

Aytaç Karakaş

Sürekli değişen, giderek küreselleşen toplumumuzda karşılaştığımız sorunlar çok disiplinlidir ve çoğu, bunları çözmek için birden çok STEM kavramının entegrasyonunu gerektirir. Bu sorunlar, STEM alanlarına girme yollarında daha fazla öğrenci için ulusal çağrıların arkasındaki itici güçtür. Bununla birlikte öğrencileri yalnızca STEM alanlarına mevcut yollara girmeye motive etme girişimleri büyük olasılıkla işe yaramayacaktır. İhtiyaç duyulan şey, başarıya giden yeni bir yörüngedir. Bu yörünge, öğrencinin teknoloji tabanlı bilgi çağında önemli bir şekilde ortaya çıkan yeni matematik/fen/mühendislik düşüncesi türleri ile daha tutarlı anlayış ve yetenekler geliştirmesine yardımcı olmalıdır. K-12 Eğitiminde Mühendislik: Durumu Anlamak ve Beklentileri İyileştirmek ((National Academy of Engineering [NAE] ve National Research Council [NRC], 2009) adlı yakın tarihli bir raporda, "Gerçek dünyada mühendislik tek başına yapılmaz. -kaçınılmaz olarak bilim, teknoloji ve matematiği içerir." Bu bağlamda mühendislik ve mühendislik tasarım süreçlerinin bilinmesi önem taşımaktadır.

Mühendislik, doğadaki madde ve enerjinin insanlık için faydalı hâle getirildiği ve yukarıda da ifade edildiği gibi bilim ve matematiğin uygulanması olarak tanımlanabilir (Merriam-Webster, 2018). Mühendislik içindeki sayısız disiplin için tarih boyunca geliştirilen kavramlar ve uygulamalar, toplumu ilerletmek için bilim, matematik ve teknolojik bilgi ve becerilerinin etkili bir şekilde uygulanmasının göstergesidir (Kelley ve Knowles, 2016). Wulf (1998) mühendisliği "İnsanların ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için yaratıcılık, matematik ve bilimi kullanarak

Kaynakça

Asimow, M. (1962). *Introduction to design* (Vol. 394). Englewood Cliffs, NJ: Prentice- Hall.

Blank, J., & Lynch, S. (2018). The Design Process. *YC Young Children*, *73*(4), 89-93.

Brophy, S., Klein, S., Portsmore, M., & Rogers, C. (2008). Advancing engineering education in P-12 classrooms. *Journal of Engineering Education*, *97*(3), 369-387.

Bybee, R. W. (2011). K-12 engineering education standards: Opportunities and barriers. *Technology and Engineering Teacher*, *70*(5), 21.

Capobianco, B. M., Nyquist, C., & Tyrie, N. (2013). Shedding light on engineering design. *Science and Children*, *50*(5), 58.

Cunningham, C. M., Knight, M. T., Carlsen, W. S., & Kelly, G. R. E. G. O. R. Y. (2007). Integrating engineering in middle and high school classrooms. *International Journal of Engineering Education*, *23*(1), 3.

Dym, C. L. (1999). Learning engineering: Design, languages, and experiences. *Journal of Engineering Education*, *88*(2), 145-148.

Dym, C. L., Agogino, A. M., Eris, O., Frey, D. D., & Leifer, L. J. (2005). Engineering design thinking, teaching, and learning. *Journal of engineering education*, *94*(1), 103-120.

Eide, A., Jenison, R., Northup, L., & Mashaw, L. (2001). *Introduction to engineering design and problem solving*. McGraw-Hill Science/Engineering/Math.

Goodale, T. A. (2013, March). The influence of a ROV themed engineering design workshop on in-service teacher self-efficacy. In *2013 IEEE Integrated STEM Education Conference (ISEC)* (pp. 1-5). IEEE.

Gregory, S. A. (Ed.). (1966). *The design method*. London, UK: Butterworths.

Hirsch, L. S., Carpinelli, J. D., Kimmel, H., Rockland, R., & Bloom, J. (2007, October). The differential effects of pre-engineering curricula on middle school students' attitudes to and knowledge of engineering careers. In *2007 37th Annual Frontiers in Education Conference-Global Engineering: Knowledge without Borders, Opportunities without Passports* (pp. S2B-17). IEEE.

Hubka, V. (1982). *Principles of engineering design*. Eder, W. E. (Ed.). (Eder, W.E., Trans.). London, UK: Butterworth. (Original work published 1980)

International Technology Education Association. Technology for All Americans Project.(2000). *Standards for technological literacy: Content for the study of technology*.

Jamison, A., Kolmos, A., & Holgaard, J. E. (2014). Hybrid learning: An integrative approach to engineering education. *Journal of Engineering Education*, *103*(2), 253-273.

Kelley, T. R., & Wicklein, R. C. (2009). Teacher Challenges to Implement Engineering Design in Secondary Technology Education. Journal of Industrial Teacher Education, 46(3), 34-50.

Kennedy, T. J., & Odell, M. R. (2014). Engaging students in STEM education. *Science Education International*, *25*(3), 246-258.

Merriam-Webster.com. (19 Nisan 2023).

Moore, T. J., Tank, K. M., Glancy, A. W., & Kersten, J. A. (2015). NGSS and the landscape of engineering in K-12 state science standards. *Journal of Research in Science Teaching*, *52*(3), 296-318.

Moriarty, G. (1994). Engineering design: content and context. *Journal of Engineering Education*, *83*(2), 135-140.

National Academy of Engineering and National Research Council (NAE & NRC). (2009). Engineering in K-12 education: Understanding the status and improving prospects. Washington, DC: National Academies Press.

National Research Council (2012). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas.* Washington, DC: National Academies Press.

National Research Council. (2013). Next generation science standards: For states, by states.

National Research Council (2014). *STEM integration in K-12 education: Status, prospects, and an agenda for research.* Washington, DC: National Academies Press.

NGSS Lead States. (2013). *Next generation science standards.* Washington, D.C.: Achieve, Inc.

Pahl, G., & Beitz, W. (2013). *Engineering design: a systematic approach.* London, UK: Springer.

Park, D. Y., Park, M. H., & Bates, A. B. (2018). Exploring young children's understanding about the concept of volume through engineering design in a STEM activity: A case study. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *16*, 275-294.

Purzer, Ş., Strobel, J., & Cardella, M. E. (Eds.). (2014). *Engineering in pre-college settings: synthesizing research, policy, and practices*. Purdue University Press.

Schaffhauser, D. (2017, June). *Kids, education and engineering*. Retrieved from https://thejournal.com/Articles/2017/06/15/Kids-Education-and- Engineering.aspx?Page=1

Sullivan, J. F. (2006). A call for K-16 engineering education. *BRIDGE-WASHINGTON-NATIONAL ACADEMY OF ENGINEERING-*, *36*(2), 17.

Svensson, N. L. (1974). *Introduction to engineering design*. Bath, UK: Pitman.

Wicklein, R. C. (2006). Five good reasons for engineering as the focus for technology education. *The Technology Teacher*, *65*(7), 25.

Wulf, W. A. (1998). The image of engineering. *Issues in Science and Technology*, *15*(2), 23-25.

14.
BÖLÜM

KESİŞEN KAVRAMLAR VE STEM

Elif Benzer
Sibel Uyanık

Giriş

İnsanın merak duygusundan filizlenen kendisine, çevresine ve evrene yönelik bilme ihtiyacı onu gözlem yapmaya, olayları olası biçimlerde açıklayacak savlar sunmaya ve bu savları çürütmeye veya doğrulamaya itmiştir. Bu anlama ve çözüm bulma uğraşı zamanla sistematik bir hâl alarak bilimi doğurmuştur. Bilim, verilere dayalı olarak mantıksal düşünme yolu ile olguları açıklama gücü taşıyan hipotezler bulma ve bu hipotezleri doğrulama yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2018). Bilim, mikro düzeyde bir canlının incelenmesinden makro düzeyde uygarlıkları incelemeye kadar geniş bir kapsama sahiptir. Bilimin bu geniş perspektifi içerisindeki tüm disiplinlerde kullanılan düşünme biçimleri ortaklaşmaktadır (AAAS [American Association for the Advancement of Science], 1993). Ortaklaşan bu düşünce biçimlerini daha iyi anlayabilmek adına bilimin bir konusu olarak Güneş Sistemi'ni ele alalım.

Güneş Sistemi, bir bütünü oluşturan farklı parçalardan oluşmaktadır ve parçalar arası ilişkileri içerir. Güneş Sistemi'nde yer alan gezegenler, kuyruklu yıldızlar ve uydular farklı parçalar olmakla birlikte birbirleriyle ilişki içerisindedir. Bu ilişkiler bir sistemi oluşturur. Bu sistem kısa ölçekli zamanlar dâhilinde incelendiğinde durağanmış gibi gözükse de milyonlarca yıl gibi uzun zaman dilimlerinde değişim gösterebilir. Örneğin evren durağanmış gibi görünür ancak devamlı olarak genişleme hâlindedir. Kısa ölçekli zaman dilimlerinde denge olarak görülen bu durum uzun zaman dilimleri boyunca incelendiğinde değişim olarak kendini

Kaynakça

American Association for the Advancement of Science (1993). Benchmarks for science literacy. New York, NY: Oxford University Press.

Chesnutt K., Gail Jones M., Corin E.N., Hite, R., Childers, G. Perez, M., Cayton E. & Ennes, M. (2019). Crosscutting concepts and achievement: Is a sense of size and scale related to achievement in science and mathematics? Journal of Research Science Teaching, 56, 302–321. https://doi.org/10.1002/tea.21511

Cunningham, C. (2009). Engineering Is Elementary. The Bridge, 30, p.11-17.

Dorsey, C. (2013). Improving STEM Education with Next Generation Science Standards. Concord Concortium, 17 (1), 2-3.

Fick, S. J. (2018). What does three-dimensional teaching and learning look like? Examining the potential for crosscutting concepts to support the development of science knowledge. Science Education, 102(1), 5– 35.

Fick, S.J., Arias, A.M., & Baek, J. (2017). Unit Planning Using the Crosscutting Concepts. Science Scope, 40(8), 34-39.

German, S. (2017). Assessing crosscutting concepts. Science Scope, 40(5), 70-72.

Köroğlu, M. & Benzer, E. (2020). Fen Bilimleri Öğretim Programındaki Kazanımların Kesişen Kavramlar Bağlamında İncelenmesi / The Examination of the 2018 Science Curriculum Objectives in the Context of Crosscutting Concepts. Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi (FMGT), Bursa/Türkiye, 19-22 Kasım, 2020.

McElhaney, K.W., Basu, S., Wetzel, T. & Boyce, J. (2019). Three-Dimensional Assessment of NGSS Upper Elementary Engineering Design Performance Expectations. 2019 NARST Annual International Conference. http://spiceprojects.org/wp-content/uploads/2019/05/SPICE-NARST--2019-Three-Dimensional-Assessment-of-NGSS-Upper-Elementary-Engineering-Design-Performance-Expectations.pdf

NGSS Lead States. (2012). Next Generation Science Standards: For States. Washington, DC: The National Academies Press.

NGSS Lead States. (2013). NGSS Appendix G: Crosscutting concepts. Washington, DC: National Academies Press.

NRC (National Research Council) (2012). A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/13165.

NSTA National Science Teachers Association Convention. (1964). The Science Teacher, 31(2), 52–53. http://www.jstor.org/stable/24147355

NSTA National Science Teachers Association (2009). NSTA position statement: Parent involvement in science learning. Retrieved from National Science Teachers Association website: http://www.nsta.org/about/positions/parents.aspx

Plonczak, I. & Zwirn, S.G. (2015). Understanding the Art in Science and the Science in Art through Crosscutting Concepts. Science Scope, 38(7), 57-63.

Pratt, H. (2014). Implementing NGSS crosscutting concepts: Opportunities for elementary teacher contributions. Science and Children, 52(2), 8-11.

Sam, A., Waters, V., & Lim, C.I. (2021). A guide to cross-cutting concepts. Chapel Hill, NC: STEM Innovation for Inclusion in Early Education Center. https://stemie.fpg.unc.edu/guide-cross-cutting-concepts.

Sumirat, F. (2019). Strategies of Teaching: Promoting Science Technology Engineering and Mathematics (STEM) Education Through Crosscutting Concept. J. Phys.: Conf. Ser. 1179.

Whitaker, D.D. (2018). Scientific and Engineering Practices and Crosscutting Concepts. https://knowledge.carolina.com/professional-growth/crosscutting-concepts-2/

Yıldırım, C. (2018). Bilim Felsefesi (21. bs). Remzi Kitabevi.

Etkinlik kaynağı:

https://www.sciencebuddies.org/teacher-resources/lesson-plans/compost

15.
BÖLÜM

STEM EĞİTİMİ VE NANOTEKNOLOJİ

Bekir Yıldırım
Esin Kaya

Teknolojik gelişmelerle birlikte iş dünyasının bireylerden beklentileri önemli ölçüde değişmiştir ve bu değişim ülkelerin eğitim sistemlerine bakış açılarını da etkilemiştir. Çünkü ülkeler gelecek yüzyılda birçok mesleğin kaybolacağını yerine veri üreticisi, yapay zekâ eğitimcisi gibi farklı yeni mesleklerin ortaya çıkacağını düşünmektedir (Çepni & Ormancı, 2018). Nanoteknoloji alanı da gelecekte önemli bir iş sahası olarak öne çıkmaktadır (Tytler et al., 2019). Bu sebeple ülkeler başta nanoteknoloji alanı olmak üzere gelecekte ortaya çıkacak olan yeni mesleklere bireylerin hazır olmaları için eğitim sistemlerinde değişiklikler yapmış ve yapmaya da devam etmektedir. Bu doğrultuda, gelecekteki meslekler için bireylerin gerekli bilgi ve becerileri edinebilmesi için çeşitli eğitim yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Ülkelerin üzerinde durduğu eğitim yaklaşımlarından birini de STEM eğitim yaklaşımı oluşturmaktadır.

STEM Eğitim Yaklaşımı

STEM eğitim yaklaşımı bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarının günlük yaşamla ilişkilendirilerek bir problemin çözümüne katkı sunan eğitim yaklaşımıdır. Bunun yanında bu eğitim yaklaşımı bireylerin problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, algoritmik düşünme, bilgi işlemsel düşünme gibi farklı becerilerinin gelişimine katkı sunmaktadır. STEM eğitiminin farklı becerilerin gelişimine katkısının temelini, ilerlemeci eğitim felsefesi ve program entegrasyonu oluşturmaktadır.

Kaynakça

Bayda, S., Adeel, M., Tuccinardi, T., Cordani, M., & Rizzolio, F. (2019). The history of nanoscience and nanotechnology: from chemical–physical applications to nanomedicine. *Molecules, 25*(1), 112. https://doi.org/10.3390/molecules25010112

Benyus, JM. (1997). *Biomimicry: innovation inspired by nature*. Harper Collins.

Brenneman, K., Lange, A., & Nayfeld, I. (2019). Integrating STEM into preschool education; designing a professional development model in diverse settings. *Early Childhood Education Journal, 47*(6), 15–28. doi:10.1007/s10643-018-0912-z

Bowman, D.M. & Hodge, G.A. (2006). Nanotechnology: mapping the wild regulatory frontier. *Futures*, *38,* 1060-1073.

Cavanagh, S., & A. Trotter. 2008. *Where's the "T" in STEM?*. http://www.edweek.org/ew/articles/2008/03/27 /30stemtech.h27 .html

Çelikel, S. B. & Uçar, S. (2020). Biyomimikri: Doğayla uyumlu yeni bir tasarim modeli. *Humanities Sciences, 15*(2), 51-61. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsahuman/issue/53884/667486

Çepni, S., and Ormancı, Ü. (2018). Geceleğin dünyası [future of the world]. In S Çepni . (Ed.) (2018). *Kuramdan uygulamaya STEAM+A+E eğitimi* 1–37. Pegem Publishing.

Greenberg, A. (2009). Integrating nanoscience into the classroom: Perspectives on nanoscience education projects. *ACS Nano, 3*(4), 762−769. https://doi.org/10.1021/nn900335r

Hall, J.S. (2013). *Nano Gelecek Nano Teknolojinin Yarını* (Mehmet DOĞAN Ed.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Jackman, J. A., Cho, D. J., Lee, J., Chen, J. M., Besenbacher, F., Bonnell, D. A., Hersam, M. C., Weiss, P. S., Cho, N.J. (2016). Nanotechnology education for the global world: training the leaders of tomorrow. *ACS Nano, 10*, 5595−5599. https://doi.org/10.1021/acsnano.6b03872

Karabetçe, A. R. (2007). Doğadan esinlenmiş tasarımlar: Tasarım stratejisi olarak biyomimikri. https://www.researchgate.net/profile/Aliye_Karabetca3/publication/277076667_DOGADAN_ESINLENMIS_TASARIMLAR_TASARIM_STRATEJISI_OLARAK_BIYOMIMIKRI/links/5560c7f608ae8c0cab31ebd8/DOGADANESINLENMIS-TASARIMLAR-TASARIM-STRATEJISI-OLARAKBIYOMIMIKRI.pdf

Kennedy, S. (2004). *Biomimicry/biomimetics: General principles and practical examples*. The Science Creative Quarterly. http://www.scq.ubc.ca/biomimicrybimimeticsgeneral-principles-and-practicalexamples/

Laszcz, M., & Dalvi, T. (2023) Studying the affordances of a technology-based nanoscience module to promote student engagement in learning novel nanoscience and nanotechnology concepts at the middle school level. *Research in Science & Technological Education*, *41*(2), 700-716.

Tytler, R., Bridgstock, R., White, P., Mather, D., McCandless, T., Grant-Iramu, M. (2019). *100 jobs of the future.* Avustralya: Ford Motor Company of Australia Limited. https://100jobsofthefuture.com/report/100jobsofthefuturereport-SCREEN.pdf

Mahgoub, Y. M., & Alawad, A. A. (2014). The impact of teaching biomimicry to enhance thinking skills for students of art education in higher education. Pensee Journal, 76(4), 2-11.

Mallmann, M. (2008). Nanotechnology in School. *Science in School 10*, 70–75.

Murday, J. S. (2009). *NSF workshop report: Partnership for nanotechnology education*. University of South California.

Naschie, M.S.E. (2006). Nanotechnology for developing world. Chaos, *Solitions and Fractals, 30*(4), 769-773. https://doi.org/10.1016/j.chaos.2006.04.037

Nickols-Richardson, S.M. (2007). Nanotechnology: Implications for food and nutrition professionals. *Journal of American Dietetic Association 107*(9), 1494 – 1497. https://doi.org/10.1016/j.jada.2007.06.016

Poyraz, H. (2003). Nanoteknoloji ve kullanım alanları. *Harp Akademileri Bülteni, 205*(7), 61-74.

Roco, M. C. (2003). Nanotechnology: convergence with modern biology and medicine. *Current Opinion in Biotechnology, 14*(3), 337-346. https://doi.org/10.1016/s0958-1669(03)00068-5

Roco, M.C. & Bainbridge, W.S. (2001). *Societal Implications of Nanoscience and Nanotechnology*. Kluwer.

Stevens, S. Y., Sutherland, L., Schank, P., & Krajcik, J. (2009). The Big Ideas of Nanoscale Science and Engineering. NSTA Press.

Stohlmann, M., Tamara, M., & Roehring, G. (2012). Considerations for Teaching Integrated STEM Education. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER), 2*(1), 28–34. doi:10.5703/1288284314653

Turkan, Y. (2015). The Effects of nanotechnology investments on costs journal of economics. *Finance and Accounting, 2*(4). Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/jefa/issue/32437/360759

Yıldırım, B. (2020). Öğretmen yetiştirme üzerine bir model önerisi: STEM öğretmen enstitüleri eğitim modeli. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50, 70-98.doi: 10.9779/pauefd.586603

Yıldırım, B. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM eğitiminde biyomimikri uygulamalarına yönelik görüşleri. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39 (1), 63-90. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/43993/361834

STM32CUBEIDE İLE STM32F407 PROGRAMLAMA

Prof. Dr. Hayati Mamur
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

nobel

STM32CUBEIDE İLE STM32F407 PROGRAMLAMA

Prof. Dr. Hayati Mamur

Yayın No.: 4999
Mühendislik-Teknik No: 493
ISBN: 978-625-397-596-8
E-ISBN: 978-625-397-595-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Evrim Korkmaz -evrim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Ada l-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Mamur, Hayati.
STM32CubeIDE ile STM32F407 Programlama
Prof. Dr. Hayati Mamur
1. Basım, VI + 370s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-596-8
E-ISBN: 978-625-397-595-1
1. Mikrodenetleyici 2. Gömülü Sistem 3. Programlama

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

STM32CUBEIDE İLE
STM32F407 PROGRAMLAMA

1. GİRİŞ 1
1.1. Gömülü sistem 1
1.2. Gömülü sistem tasarım aşamaları 5
1.3. Tümleşik geliştirme ortamı (Integrated Development Environment – IDE) 5
1.4. C programlama dilinin özellikleri 7
Kaynaklar 9

2. STM32F4XX MİKRODENETLEYİCİLERİ 10
2.1. STM32F4DISCOVERY BOARD kiti 12
2.2. STM32F4DISCOVERY BOARD özellikleri 13
2.3. STM32F4DISCOVERY BOARD kullanılması için gerekli dokümanlar 16
2.4. STM32F4DISCOVERY BOARD kullanılması için gerekli programlar 18
2.5. STM32CubeIDE 18
Kaynaklar 19

3. STM32F4DISCOVERY BOARD RESET VE CLOCK KONTROL 20
3.1. Reset 20
3.1.1. Sistem reset 20
3.1.2. Power reset 20
3.1.3. Backup domain reset 21
3.2. Clock kontrol 21
Kaynaklar 25

4. STM32CUBEIDE İLE PROJE OLUŞTURMA 26
4.1. Proje: STM32CubeIDE ile program oluşturma ve RCC ayarları yapma 27
Kaynaklar 42

5. GENEL AMAÇLI I/O KULLANIMI (GENERAL PURPOSE INPUT/OUTPUT – GPIO) 43
5.1. GPIO'nun özellikleri 43
5.2. GPIO fonksiyonları 44
5.3. GPIO çıkış yapılandırması 46

5.3.1. Push-pull çıkış ve open drain çıkış 47
5.4. Proje: HAL kütüphanleri ile giriş çıkış işlemleri 52
5.5. Proje: REGISTER seviyesinde giriş çıkış işlemleri 59
5.6. Proje: HAL kütüphaneleri ile giriş çıkış örneği 67
5.7. GPIO giriş yapılandırması 71
5.8. Proje : HAL kütüphaneleri ile girişin okunup çıkışların yönlendirilmesi 74
5.9. Proje : REGISTER seviyesinde girişin okunup çıkışların yönlendirilmesi 78
5.10. Proje : HAL kütüphaneleri ile buton arkı söndürme uygulaması 80
Kaynaklar 82

6. YEDİ SEGMENT DISPLAYLER 83
6.1. Tekli seven segment display 83
6.2. Proje: HAL kütüphaneleri ile seven segment display örneği 86
6.3. Dörtlü seven segment display çalıştırma 89
6.4. Proje: HAL kütüphaneleri ile çoklu seven segment display örneği 91
Kaynaklar 96

7. LCD KULLANIMI 97
7.1. Karakter 2×16 LCD kullanımı 97
7.2. Proje: HAL kütüphaneleri ile karakter 2×16 LCD kullanımı 99
7.3. Proje: HAL kütüphaneleri ile LCD örneği 106
Kaynaklar 107

8. KESMELER (INTERRUPTS) 108
8.1. STM32F407 kesme kaynakları 110
8.2. Nested vectored interrupt denetleyicisi (NVIC) 110
8.3. Haricî kesme (External interrupt – EXTI) 111
8.4. Proje: HAL kütüphaneleri ile tek kanal kesme örneği 114
8.5. Proje: REGISTER seviyesinde EXTI0 kesme örneği 120
8.6. Proje: HAL kütüphaneleri ile kesme önceliği verilen çoklu kesme örneği 129
8.7. Proje: REGISTER kullanarak kesme önceliği verilen çoklu kesme örneği 140
8.8. Proje: HAL kütüphaneleri ile kesme önceliği verilen çoklu kesme 146
Kaynaklar 150

9. ANALOG DİJİTAL ÇEVİRME (ANALOG DIGITAL CONVERTER) 151
9.1. STM32F4DISCOVERY BOARD kiti ADC özellikleri 152
9.1.1. ADC açma-kapatma 155
9.1.2. ADC Clock 155
9.1.3. Kanal seçme 155

9.2. ADC dönüşüm modları ... 157
9.2.1. Tek dönüştürme modu ... 157
9.2.2. Sürekli dönüştürme modu ... 157
9.2.3. Analog watchdog (AWD) ... 157
9.2.4. Tarama modu (Scan mode) ... 158
9.2.5. Enjekte kanal yönetimi (Injected channel method) ... 158
9.2.6. Süreksiz mod ... 160
9.3. Veri hizalaması ... 161
9.4. Kanal bazında programlanabilir örnekleme süresi ... 162
9.5. Hızlı çevrim modu ... 162
9.6. Proje: HAL kütüphaneleri ile 10 bitlik ADC çevrimi örneği ... 164
9.7. Proje: REGISTER kullanarak ADC çevrimi örneği ... 169
9.8. Proje: REGISTER kullanarak 12 bitlik ADC çevrimi örneği ... 179
9.9. ADC değer iyileştirme yöntemleri ... 182
9.10. Proje: HAL kütüphaneleri ile hassas ADC çevrimi örneği ... 183
9.11. STM32FDISCOVERY BOARD üzerindeki sıcaklık sensörü ile sıcaklık bilgisinin okunması 186
9.12. Proje: HAL kütüphaneleri STM32FDISCOVERY BOARD sıcaklık sensörü kullanımı örneği 187
9.13. Proje: HAL kütüphaneleri ile ADC kesmesi örneği ... 190

10. DİJİTAL ANALOG ÇEVİRİCİ (DAC - DIGITAL ANALOG CONVERTER) ... 194
10.1. STM32F4DISCOVERY board kiti DAC özellikleri ... 196
10.2. Proje: HAL kütüphaneleri ile DAC çıkışı örneği ... 203
10.3. Proje: REGISTER seviyesinde DAC çıkışı kullanımı örneği ... 205
10.4. Proje: HAL kütüphaneleri ile DAC çıkışı ile ADC girişinin birlikte kullanılması örneği ... 211
10.5. Proje: DAC ile sinüs dalgası üretme örneği ... 215
Kaynaklar ... 223

11. DOĞRUDAN BELLEK ERİŞİMİ (DMA - DIRECT MEMORY ACCESS) ... 224
11.1. DMA ana özellikleri ... 224
11.2. DMA veri transferleri ... 227
11.3. Proje: DMA kullanım örneği ... 229
Kaynaklar ... 232

12. ZAMANLAYICILAR (TIMERS) ... 233
12.1. Temel timerlar ... 234
12.2. Proje: TIM7 kesmesi örneği ... 245
12.3. Genel amaçlı timerlar ... 249
12.2.1 TIM2-TIM5 genel amaçlı timerların ana özellikleri ... 249

12.4. Proje: TIM4'ü kullanarak PWM sinyali üretme uygulaması 254
12.5. Proje: Analog sinyal ile PWM sinyalinin duty değerini değiştirme uygulaması 258
12.6. Proje: Analog sinyal ile PWM sinyalinin frekansını değiştirme uygulaması 262
12.7 TIM9-TIM14 genel amaçlı timerların ana özellikleri 266
12.8 TIM1 ve TIM8 gelişmiş kontrol timerlarının ana özellikleri 268
12.9. Proje: IM14 ile nano ve mikro saniye düzeyinde gecikme fonksiyonu oluşturma örneği .. 272
Kaynaklar 276

13. BAĞIMSIZ WATCHDOG (IWDG), WINDOW WATCHDOG (WWDG), RASTGELE SAYI ÜRETECİ (RNG) VE GERÇEK ZAMAN SAATİ (RTC) ÇEVRESEL BİRİMLERİ 277

13.1. Bağımsız watchdog (Independent Watchdow - IWDG) 277
13.2. Proje: IWDG resetinin kullanılması uygulaması 280
13.3. Window Watchdow (WWDG) 282
13.4. Proje: WWDG resetinin kullanılması uygulaması 286
12.5. Rastgele Sayı Üreteci (Random Number Generator - RNG) 288
13.6 Proje: RNG ile rastgele sayı üretilmesi uygulaması 291
13.7. Gerçek Zaman Saati (Real Time Clock - RTC) 294
13.8. Proje: RTC ile süre işlemleri uygulaması 297
13.9. Proje: RTC saat ve takvim değerlerinin yedeklenmesi uygulaması 301
13.10. Proje: RTC alarm işlemleri uygulaması 307
Kaynaklar 313

14. I^2C, SPI VE USART/UART HABERLEŞMELERİ 314

14.1. Seri ve parallel iletişim 314
14.2. I^2C 315
14.3. Proje: I^2C iletişiminin kullanımı uygulaması 322
14.4. Proje: I^2C iletişimini kullanarak RTC tarih ve saat değerlerini LCD'de gösterme uygulaması 333
14.5. SPI 339
14.6. Proje: SP haberleşmesi ile LIS3DSH haberleşme uygulaması 344
14.7. USART/UART 353
14.8. Proje. UART6 birimi ile iletişim örneği 357
14.9. Proje: UART4 birimi kullanarak veri iletişimi 363
Kaynaklar 369

STM32CUBEIDE İLE STM32F407 PROGRAMLAMA

1. Giriş

Bu bölümün amacı, **gömülü sistemler** ve gömülü sistemlerin programlanmasında kullanılan **C programlama dili** hakkında genel bir bilgi vermek ve bu tür sistemlerle çalışacak olan öğrencileri, mühendisleri, AR-GE'cileri hazırlamaktır.

STM32F4DISCOVERY BOARD gömülü sistem program geliştirme kartıdır. Programlanması için **tümleşik geliştirme ortamı** (Integrated Development Environment – IDE) **STM32CubeIDE** kullanılır. Programlamada kullanılan en yaygın dillerden biri **C programlama dili**dir. Şimdi gömülü sistem ve C programlama dili hakkında temel nitelikte bilgiler sunalım.

1.1. Gömülü sistem

Yaptırılması gereken **belirli bir görevi** sürekli olarak yerine getirmek için geliştirilen sistemlerdir. Bu sistemlerin temelini **mikrobilgisayarlar, mikroişlemciler (Microprocessor – MPU) veya mikrodenetleyiciler (Microcontroller – MCU)** oluşturur. Her MCU'lu sistem bir gömülü sistem iken, her gömülü sistem MCU'lu sistem olmayabilir. Bu sistemlerde mikrobilgisayarlar ve MPU'lar bulunabilir. Başka bir tanım ile gömülü sistemi şöyle de ifade edebiliriz. Amaçlarımız için bir veya daha fazla mikrobilgisayar, MCU veya MPU kullanan, özel olarak belirlenmiş programlar çalıştıran ve özel bir donanıma bağlı, özel bir dizi işlevi yerine getiren bir sistemdir.

MCU'ların ucuzlamasıyla kullanım alanları oldukça fazla artmıştır. Bu kitabımızın konusu STM32F4xx MCU'ların programlanmasıdır. Tipik bir MCU'nun yapısı **Şekil 1.1**'de gösterilmiştir.

C dili **zengin yerleşik operatör seti** barındırır. Karmaşık veya basitleştirilmiş C programlarının yazılmasında kullanılan zengin yerleşik operatör setine sahip çeşitlendirilmiş bir dildir.

C dili **hızlı ve verimlidir**. Diğer diller C diline nazaran daha fazla özellik sunmalarına rağmen performans olarak C dili daha hızlı ve verimlidir. Bunun nedeni diğer diller ek işlemlere ihtiyaç duyarlar. Orta seviyeli dil olan C dili, programcılara bilgisayar donanımı ile doğrudan iletişim sağlar. Yüksek seviyeli diller buna pek izin vermezler. C dilinin statikliği sayesinde dinamik dillere nazaran daha hızlı çalışır.

C dilinin **uzatılması kolaydır**. C dilinde yazılmış programlar kolaylıkla genişletilebilir. Bir program yazıldıktan sonra ona bazı özellikler ve işlevler eklenebilir.

C dili **zengin işlevlere sahip kütüphaneler** içerir. Güçlü kütüphaneler ve işlevler, yeni başlayan bir kodlayıcının bile kolaylıkla kodlamasına yardımcı olur.

C dili **mülkiyetsizdir**. Dolayısıyla her programcı rahatlıkla kullanabilir. Standartları geliştirilmiş ve algoritmiktir. MCU'ların programlanmasında çoğunlukla C programlama dili kullanılır.

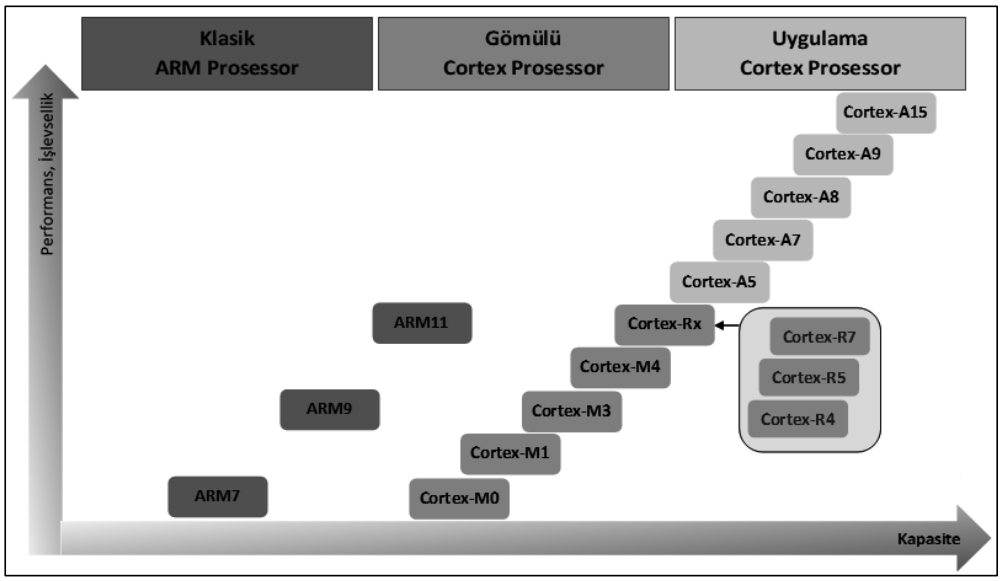
Kaynaklar

1. Henzinger, T. A., & Sifakis, J. (2006, August). The embedded systems design challenge. In International Symposium on Formal Methods (pp. 1-15). Springer, Berlin, Heidelberg.
2. Rosero-Montalvo, P. D., Batista, V. F. L., Rosero, E. A., Jaramillo, E. D., Caraguay, J. A., Pijal-Rojas, J., & Peluffo-Ordóñez, D. H. (2018, November). Intelligence in embedded systems: overview and applications. In Proceedings of the Future Technologies Conference (pp. 874-883). Springer, Cham.
3. De Micco, L., Vargas, F. L., & Fierens, P. I. (2019). A literature review on embedded systems. IEEE Latin America Transactions, 18(02), 188-205.
4. Bolanakis, D. E. (2019). A survey of research in microcontroller education. IEEE Revista Iberoamericana de Tecnologias del Aprendizaje, 14(2), 50-57.
5. Javed, F., Afzal, M. K., Sharif, M., & Kim, B. S. (2018). Internet of Things (IoT) operating systems support, networking technologies, applications, and challenges: A comparative review. IEEE Communications Surveys & Tutorials, 20(3), 2062-2100.

2. STM32F4xx Mikrodenetleyicileri

Bu bölümün amacı, STM32F4xx programlanması için kullanılacak olan STM32F4DISCOVERY BOARD kitine ait çevre birimlerinin ve kullanılacak yazılımların tanıtılmasıdır. STM32F4xx MCU'ları STMicroelectronics firması tarafından geliştirilmiştir. STMicroelectronics firması İsviçre, İtalyan ve Fransız ortaklı bir MCU üreticisidir. Genellikle ST olarak isimlendirilir. Avrupa'daki MCU üreticilerinin büyüklerindendir.

STM32F4DISCOVERY BOARD kiti, Arm® Cortex®-M4 32-bit çekirdekli STM32F407VGT6 yüksek performanslı MCU ile kullanıcıların uygulamalarını kolayca geliştirmelerini sağlar. Acorn RISC Machine (ARM) tabanlı işlemcidir. Yeni başlayanlar veya deneyimli kullanıcılar için hızlı bir şekilde çalışma imkanı sunar. ARM tabanlı işlemcilerin sınıflandırılması **Şekil 2.1**'de verilmiştir.

Şekil 2.1. ARM tabanlı işlemcilerin sınıflandırılması.

ARM ailesinde Cortex-A serisi 32 ve 64 bit olarak üretilir. Yüksek performans gerektiren telefon, otomobil ve ağ gömülü sistemlerinde tercih edilmektedir. Cortex-R serisi 32 bitlik yapıya sahiptir. Gerçek zamanlı işlemlerde zamanın en hassas kullanılması gereken uygulamalar için kullanılır. Tıbbi uygulamalar, kameralar ve otonom sistemler uygulama örnekleridir. Cortex-M işlemciler 32 bitliktir.

STM32CubeIDE, hepsi bir arada kurulum ve geliştirme süresinden tasarruf etmek için STM32CubeMX'ten STM32 yapılandırma ve proje oluşturma işlevlerini entegre eder. Boş bir STM32 MCU veya MPU'nun veya önceden konfigüre edilmiş MCU veya MPU'nun bir kart seçiminden veya bir örnek seçiminden sonra proje oluşturulur. Geliştirme sırasında kullanıcı, çevre birimlerinin veya ara yazılımın başlatılmasına ve yapılandırılmasına geri dönebilir. Başlatma kodunu, kullanıcı kodu üzerinde hiçbir etkisi olmadan yeniden oluşturabilir. STM32CubeIDE, kullanıcıya proje durumu ve bellek gereksinimleri hakkında faydalı bilgiler sağlayan yapı ve yığın çözümleyicileri içerir. STM32CubeIDE ayrıca MPU çekirdek kayıtları, bellekler ve çevresel kayıtların yanı sıra canlı değişken izleme, Serial Wire Viewer arabirimi veya arıza analizörü gibi standart ve gelişmiş hata ayıklama özellikleri içerir.

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#

3. STM32F4DISCOVERY BOARD Reset ve Clock Kontrol

Bu bölümün amacı, STM32F40xx MCU'larının reset kaynaklarının ve clock ayarlarının yapılmasının nasıl gerçekleştiğinin STM32 programcılarına gösterilmesidir. MCU'ların reset ve clock kontrollerinin (**Reset and Clock Control – RCC**) yapılması MCU'nun reset ve çalışma hızını belirlediği için önemlidir. RCC iki kısımda incelenir. Birincisi STM32F407VFT6'nın **resetlenmesi** ve ikincisi de çalışma hızının belirlenmesi için kullanılan **clock kontrolleridir**.

3.1. Reset

STM32F407VFT6'nın **sistem Reset**, **power Reset** ve **backup domain Reset** olmak üzere üç tane reset kaynağı vardır.

3.1.1. Sistem reset

Sistem reseti gerçekleştiğinde, kontrol ve durum registerları **(Control and Status Register – CSR)** ve Backup domain reset bayrakları hariç tüm registerları ilk değerine kurar. Aşağıdaki olaylar gerçekleştiğinde, sistem reseti olur:

- Normal reset pin (Normal reset – NRST) durumu Lojik – 0 olduğunda (**external reset**)
- Window watchdog son değerine ulaştığında (Window watchdog – **WWDG reset**)
- Bağımsız watchdog son değerine ulaştığında (Independent watchdog – **IWDG reset**)
- Yazılımsal olarak gerçekleştirilen reset sinyali alındığında (Software – **SW reset**)
- Düşük güç yönetimi uygulama reseti (**Low power management reset**) kurulduğunda.

3.1.2. Power reset

Power reset geçekleştiğinde Backup domain hariç tüm registerlar ilk değerlerine dönerler. Bu reset kaynakları aşağıda verilmiştir.

- Güç verilmesi ve güç düşüşü (**Power-on/Power-down – POR/PDR reset**) veya kasıtlı-kasıtsız güç artması ve azalması **(Brownout – BOR)**
- Standby moddan çıkıldığı an.

Kaynaklar

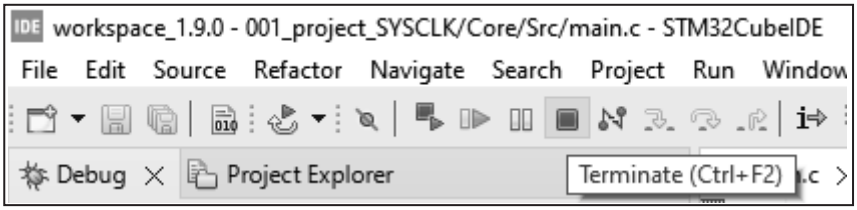
1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#

4. STM32CubeIDE ile Proje Oluşturma

Bu bölümün amacı, STM32CubeIDE ile ilk projenin oluşturulması ve bunun STM32F4DISCOVERY BOARD kitinin üzerinde denenmesi için kullanılacak adımların detaylı bir şekilde STM32F40xxx programcılarına gösterilmesidir. Bu amaçla **STM32CubeIDE 1.12.1** versiyonunu kullanarak ilk projemizi oluşturalım ve açıklamalarımızı bu proje üzerinden gerçekleştirelim.

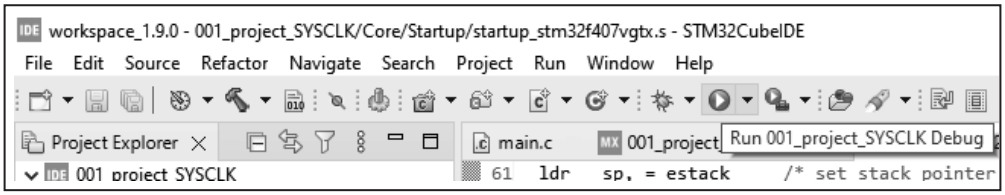
Bu proje oluşturulurken detaylı bir şekilde anlatım gerçekleştirilecektir. Bu anlatımların bazılarına ilerleyen projelerde girilmeyecektir. Proje ilk oluşturmaya başlandığında veya program çalıştırıldığında internet bağlantısı açık ise program gerekli güncellemeleri yapacaktır ve bu belirli bir zaman alacaktır.

Bu kitapta, STM32F40xxx programlama **için hem HAL kütüphaneleri** ile hem de **register seviyesinde** programlama kullanılacaktır. İlk önce HAL kütüphaneleri ile programlama yapılacak sonrasında da register seviyesinde programlama gösterilecektir. HAL kütüphanelerinin kullanılması programcıya yüksek seviye programlama imkânı sağlarken, registerların kullanılması alt seviye programlama imkânı verir. HAL kütüphanelerinin kullanımında tüm register bitlerinin bilinmesine gerek kalmazken, register seviyesinde programlamada ilgili registerların bitlerine erişimin sağlanması gerekir. HAL kütüphaneleri ile programlama programcıya hız katarken, register seviyesinde programlama biraz daha uzun zaman almaktadır. Ama register seviyesinde yapılan program programcıya daha detaylı bir bilgi birikimi katarken, HAL kütüphaneleri ile programlamada detaya inilmemektedir. Bir başka programlama türü de **Periph** kütüphaneleri kullanmaktır. Bu kitapta Periph kütüphaneleri ile programlama anlatılmayacaktır.

Şekil 4.16. Debug modunu durdurmak.

STM32F4DISCOVERY BOARD kitine yüklenecek **programın çalıştırılması Debug moda almaksızın da gerçekleştirilebilir**. Bunun için STM32Cube**IDE**'de iken program yazma işlemi bittiğinde, **Şekil 4.17**'deki "**Run**" butonuna basmak yeterli olacaktır.

Şekil 4.17. Run butonu ile STM32F4DISCOVERY BOARD kitinin çalıştırılması.

Ayrıca, Run butonuna basılması programda yapılan değişikliklerin kaydedilmesi, programın hex kodlarına çevrilmesi ve STM32F4DISCOVERY BOARD kitinin çalışma moduna alınması işlemlerinin yapılmasını sağlar.

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. https://www.st.com/content/st_com/en/support/learning/stm32-education.html

5. Genel Amaçlı I/O Kullanımı (General Purpose Input/Output – GPIO)

Bu bölümde STM32F407G-DISC1 kartında bulunan genel amaçlı giriş çıkış (GPIO) pinlerinin kullanımının kavranılması amaçlanılmaktadır.

Genel amaçlı I/O (General Purpose Input/Output – GPIO) adından anlaşılacağı gibi I/O için kullanılmaktadır. Her genel amaçlı I/O bağlantı noktasında **dört** adet 32 bitlik yapılandırma registeri:

- GPIO port mode register (**GPIOx_MODER**),
- GPIO port output type register (**GPIOx_OTYPER**),
- GPIO port output speed register (**GPIOx_OSPEEDR**) ve
- GPIO port pull-up/pull-down register (**GPIOx_PUPDR**)

vardır. Bunlarla birlikte **iki** adet 32 bitlik veri registeri:

- GPIO port input data register (**GPIOx_IDR**) ve
- GPIO port output data register (**GPIOx_ODR**)

sahiptir. Ayrıca **bir** tane 32 bitlik set/reset register**:**

- GPIO port bit set/reset register (**GPIOx_BSRR**),

bir adet 32 bit configuration lock register**:**

- GPIO port configuration lock register (**GPIOx_LCKR**)

ve **iki** adet 32 bit alternatif fonksiyon register:

- GPIO alternate function low register (**GPIOx_AFRL**) ve
- GPIO alternate function high register (**GPIOx_AFRH**)

bulunur. Register isimlendirmelerinde kullanılan x = A..I/J/K anlamındadır.

5.1. GPIO'nun özellikleri

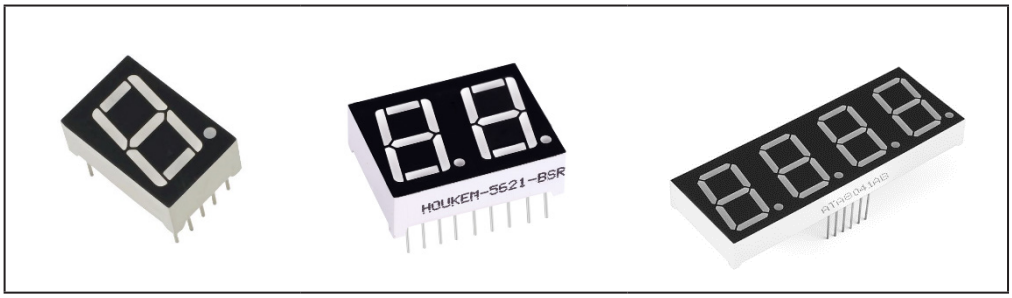
- Kontrol altında 16 I/O bulunur.
- Bu giriş çıkışlar; push-pull veya open drain + pull-up/down yapılabilir.
- Çıkış veri registerı olan GPIOx_ODR'den veya alternatif fonksiyon çıkışı olan çevreselden çıkış verileri alınabilir.
- Her I/O için hız seçimi yapılabilir.

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. Shang, K., Bao, O., Zhang, H., Sun, M., & Yang, M. (2019, June). Design and Simulation of Solar Photovoltaic Directional Tracking Device. In 2019 Chinese Control and Decision Conference (CCDC) (pp. 1160-1165).
6. Ibrahim, D. (2020). ARM-Based Microcontroller Multitasking Projects: Using the FreeRTOS Multitasking Kernel. Newnes.
7. Gupta, G. S., & Mukhopadhyay, S. C. (2010). Design Issues of Microcontroller Interfacing. In Embedded Microcontroller Interfacing (pp. 67-82). Springer, Berlin, Heidelberg.
8. Asadi, F., & Pongswatd, S. (2021). Programming the ARM® Cortex®-M4-based STM32F4 Microcontrollers with Simulink®. Synthesis Lectures on Digital Circuits and Systems, 16(2), 1-183.
9. Vinko, D. (2017, May). Power management circuit for energy harvesting applications with zero-power charging phase. In 2017 40th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO) (pp. 158-161).
10. Sitompul, D. R., & Sihombing, P. (2018). A teaching media of using the busy bit and SDCC in displaying character string on LCD in MCU 8051 IDE. Alexandria Engineering Journal, 57(2), 813-818.
11. Sarker, V. K., Rahman, M. A., & Matin, M. A. (2012). Design and development of microcontroller based digital bangla clock. International Journal of Computer Theory and Engineering, 4(6), 935.
12. Yunfei, J., Jiping, L., & Feng, J. (2013, December). Design of DC motor wireless controller based on MCU MSP430. In Proceedings 2013 International Conference on Mechatronic Sciences, Electric Engineering and Computer (MEC) (pp. 3492-3495).
13. Imtiaz, M. H., Chowdhury, Z. I., Moinul, M., Azam, M., Mahbub, M. I., & Nur, N. S. (2022). Design of MCU based universal power adapter for utilizing photovoltaic energy. Chips, 1(1), 2-13.

6. Yedi Segmentli Display

"Seven segment display" olarak da ifade edilen yedi segmentli displayler **Şekil 6.1**'de verildiği gibi dikdörtgen şeklinde düzenlenmiş ve plastik kılıfa yerleştirilmiş yedi LED'den meydana gelir. Yedi LED'in her birine segment denir. Çünkü segment aydınlatıldığında görüntülenecek sembolün parçasını oluşturur. Bazen aynı display içinde ek bir sekizinci LED kullanılır. Bu LED decimal sayı (decimal point - DP) gösterimleri içindir.

Şekil 6.1. Seven segment displayler (SSD).

6.1. Tekli seven segment display

Displayleri oluşturan LED'lerin bağlantısı iki tiptir. Bunlarından birincisi tüm LED'lerin **anotlarının** plastik kılıf içinde birleştirilmiş hâli, diğeri tüm LED'lerin **katotlarının** plastik kılıf içinde birleştirilmiş hâlidir. Displaydeki tüm LED'lerin anotlarının birleştirilmiş olanına **ortak anotlu (common anode – CA)** display, katotları birleştirilmiş olana **ortak katotlu (common cathode – CC)** display denir. Ortak anot ve katot bağlantısı olan seven segment sisplaylerin bağlantıları **Şekil 6.2**'de gösterilmiştir.

```
      }
      if(HAL_GPIO_ReadPin(GPIOA, GPIO_PIN_1) == 1)//Azaltmaya
basıldı mı?
      {
            HAL_Delay(100); //Key debounce süresi
            while(HAL_GPIO_ReadPin(GPIOA, GPIO_PIN_1) == 1)
            {
            tarama();//Buton bırakılana kadar TARAMAYI çalıştır.
            }

            sayi--;
          if(sayi == 0xFFFF)//sayi sıfırın altına düştüğünde
            sayi = 9999; //ring için sayıyı 9999'a çevir.
          basamak_bul();  //basamak_bul fonksiyonunu çalıştır.
      }
      tarama();//Kodları gönder.
  }
}
//Buradan sonraki sistemin oluşturduğu kodlar alınMAmıştır.
```

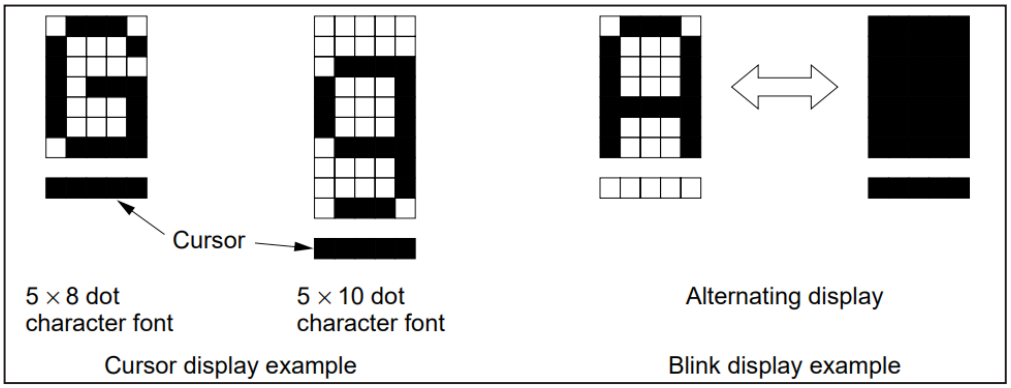
Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. https://www.labcenter.com/

7. LCD kullanımı

7.1. Karakter 2×16 LCD kullanımı

LCD (Liquid Crystal Display – Sıvı Kristal Display) verilerin gösterilmesini sağlayan elektronik komponentlerdir. Bu LCD'ler birçok karakterin, sayının ve sembolün gösterilmesini sağlarlar. Karakter tabanlı LCD'lerde **her bir karakter** 5 sütun ve 7 satırdan oluşturulur. Karaterin sekizinci satırı imleç için ayrılmıştır. Bu durum **Şekil 7.1**'de gösterilmiştir. Burada Lojik-1 ifadelerinin bulunduğu kristaller ışık verir ve Lojik-0'ın bulunduğu kistaller sönüktür. Bu şekilde istenilen karakterler oluşturulabilir.

Şekil 7.1. 5 sütun 7 satırda bir karakterin gösterilmesi.

LCD'deki karakterlerin gösterilmesinde tarama yöntemi kullanılır. Bu tarama işlemini LCD'de bulunan entegre devreler yaparlar. Dolayısı ile programlayıcı tarama işlemine ihtiyaç duymaz. Programcı için yalnızca karakterlerin MCU'dan gönderilmesi yeterlidir.

Piyasada bulunan karakter LCD'lerde Hitachi marka HD44780 entegre bulunur. Genelde 2×16 LCD olarak satılırlar. Buradaki 2 satır sayısını ve 16 sütun sayısını ifade eder. Toplamda aynı anda 32 karakterin görüntülenmesini sağlar. Piyasada değişik LCD çeşitlerini bulmak mümkündür. Bunlar 2×8, 2×14, 2×16, 2×20, 4×16, 4×20 gibi karakter LCD'lerdir. Hatta özel isteklere bağlı olarak üretici firmalara LCD imal ettirilebilir. Bir karakter LCD'nin 16 tane bağlantı ucu vardır. **Şekil 7.2**'de 2×16 karakter LCD'nin bağlantı pinleri verilmiştir.

```
  while (1)
  {
        for(int i = 0; i < 128; i++)
        {
             lcd_put_cur(satir, sutun); //satır ve sutun ayarla

             lcd_send_data(i + 48); //ASCII karakterleri için 48 ekle

               sutun++;   //sutunu artır

               if(sutun > 15) //sonuncu sutuna varıldı ise
               {
                     sutun = 0; //sutunu sıfırla
                     satir++;          //satırı artır
               }
               if(satir > 1)     //birinci satırdan büyük değer ise
                     satir = 0; //sıfırıncı satıra dön

               HAL_Delay(200);
        }
  }
}
//Buradan sonraki sistemin oluşturduğu kodlar alınMAmıştır.
```

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. https://www.labcenter.com/
6. https://controllerstech.com/
7. HD44780U (LCD-II), (Dot Matrix Liquid Crystal Display Controller/Driver) (sparkfun.com)

8. Kesmeler (Interrupts)

MCU'ların güçlü fonksiyonları ve donanımları arasında bulunan; zamanlayıcılar, UART'lar, ADC'ler ve I²C'ler kesme fonksiyonlarını yaygın bir şekilde kullanırlar. Dolayısı ile bir MCU'nun fonksiyonel bir şekilde kullanabilmesi için kesme fonksiyonlarının anlaşılması önemlidir. Kesme fonksiyonları gömülü sistem programcılarına büyük kolaylıklar sağlar. Acil yaptırılması gereken işlerin çalıştırılmasında yardımcı görevi üstlenirler. Kesme fonksiyonlarının kullanımı yazılan programın işlevselliğini artırır.

Ana programlar çalışmasını yürütürken *çevresel birimlerde* veya *MCU'nun içerisinde* bir değişiklik oluştuğunda, acil yapılması gereken bir görev var ise, ana program çalışmasını durdurur. Bu oluşan değişiklikten dolayı acil yapılması gereken bir görev fonksiyonu devreye girer. Bu fonksiyondan sonra program tekrar ana program fonksiyonunda kaldığı yere geri döner. Bu olay kesme (interrupt) olarak ifade edilir.

Sonuçta, çalıştırılma önceliği olan program fonksiyonları kesme fonksiyonları olarak programlarda kullanılır. Bu kesme fonksiyonunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. Bir mühendis normal şartlarda çalışmasını sürdürürken, bir telefon araması gelebilir. Bu telefon araması bir kesme sinyalinin oluşması gibi düşünülebilir. Gelen telefonun önem derecesine göre mühendis çalışmayı bırakır ve telefona cevap verir. Telefon görüşmesi bittiğinde nerede kaldıysa, çalışmasına kaldığı yerden devam eder.

Kesme programları beklenmedik anlarda meydana gelen olayları yönetebilmek için programcıya güçlü ve yönetilebilir bir programlama kabiliyeti katar. Bu yönü ile alt program fonksiyonlarından farklıdır. **Alt program fonksiyonlarında komut sırası geldiğinde** alt program fonksiyonunun çalışması gerçekleşirken, **kesme işlemlerinde alt program fonksiyonlarında donanımdan kaynaklanan bir sinyal ile** kesme alt program fonksiyonuna dallanma olur.

Ana program çalışırken, kesme sinyali oluştuğunda ana programda işlenen komut biter bitmez programın kaldığı yer program sayıcıya (PC – Program counter) veya link registerına yazılır. Program ISR'ye (Interrupt service routine) gider. Bu gitme süresinin olabildiğinde az olması istenir. Bu süreye kesme gecikmesi denir. Program kesme fonksiyonuna geldiğinde diğer sinyallerin kesme oluşturmaması için kapatılır. Bazen birkaç farklı kaynaktan kesme oluşabilir. Bunların birbirine göre **kesme oluşturma önceliği** bulunur. Bu öncelik kurulmuş ise ve hangi kesmenin önceliği var ise o kesme fonksiyonu işlenir. Sonra diğerine gidilir ve oradan da program ana programda kaldığı yere geri döner.

Gömülü sistem programlayıcısı kullandığı MCU'nun hangi kesmesini aktif edeceğini kendi program yazılımında belirler. Bu kesmeyi ihtiyaca bağlı olarak programının bazı bölümlerinde aktif bazı bölümlerinde pasif yapabilir. Kurulan

```
        HAL_GPIO_TogglePin(GPIOD, GPIO_PIN_12);
        HAL_Delay(bekle);
        HAL_GPIO_TogglePin(GPIOD, GPIO_PIN_13);
        HAL_Delay(bekle);
        HAL_GPIO_TogglePin(GPIOD, GPIO_PIN_14);
        HAL_Delay(bekle);
        HAL_GPIO_TogglePin(GPIOD, GPIO_PIN_15);
        HAL_Delay(bekle);
  }
}
//Buradan sonraki sistemin oluşturduğu kodlar alınMAmıştır.
```

Yukarıdaki kodlar derlenip karta yüklendiğinde PD12–PD15 arası LED'ler belirli aralıklarla sıra ile yanar. PA0, PA1 ve PA2'deki butonlar pull-down moddadır. Butona basıldığında yükselen kenar (rising edge) MCU pinlerine gider ve kesme oluşur. Kesme önceliğine göre program çalışır.

`stm32f4xx_it.c` dosyasının içerisinde bulunan `EXTI0_IRQHandler`, `EXTI1_IRQHandler` `EXTI2_IRQHandler` kesme fonksiyonlarında bir kod yazılmadığı için buraya konulmamıştır.

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. Cheng, Q. (2022, March). Design Method of Experimental Development Board Based on STM32 Microcontroller. In The International Conference on Cyber Security Intelligence and Analytics (pp. 998-1004). Springer, Cham.
6. Song, J., & Meng, H. (2020, January). Research and Teaching Practice on Experiment Course of STM32-Embedded Microcontroller. In 2019 3rd International Conference on Education, Economics and Management Research (ICEEMR 2019) (pp. 342-345). Atlantis Press.
7. Ibrahim, D. (2020). ARM-Based Microcontroller Multitasking Projects: Using the FreeRTOS Multitasking Kernel. Newnes.
8. Gridling, G., & Weiss, B. (2007). Introduction to microcontrollers. Vienna University of Technology Institute of Computer Engineering Embedded Computing Systems Group.
9. Valdes-Perez, F. E., & Pallas-Areny, R. (2017). Microcontrollers: fundamentals and applications with PIC. CRC press.
10. Wilmshurst, T. (2006). Designing embedded systems with PIC microcontrollers: principles and applications. Elsevier.

10. Dijital Analog Çevirici (DAC - Digital Analog Converter)

DAC birimi ADC biriminin yaptığı işlemin tersini yapan bir birimdir. DAC dijital sayısal değerleri olan sinyali analog sinyale çevirmekte kullanılır. Daha önceki konularda analog veriler dijitale çevrilmiştir. Örnek olarak girişten gelen analog 3,3 VDC değeri MCU içerisinde 8, 10 veya 12 bitlik sayı değerlerine çevrilmiştir. 8 bitlik çevrim yapıldığında 0-255 arası değerlere, 10 bitlik okuduğumuzda 0-1023 arası değerlere veya 12 bitlik okumuşsak 0-4095 arası değerlere çeviriyorduk. Şimdi burada ise bu dijital sayısal veriler analog sinyallere çevrilecektir. 8 veya 12 bitlik sayı değerleri 0-3,3 VDC arasında analog değerlere DAC kontrol registerları ile çevrilir.

Bu DAC birimleri güvenlik alarmları, Bluetooth kulaklıklar, konuşan oyuncaklar, cevap veren makineler, insan-makine arayüzleri ve düşük maliyetli müzik çalarlar gibi birçok ses uygulamasında kullanılır. Aynı zamanda bu DAC birimi analog dalga formunun üretilmesi ve kontrol mühendisliği gibi pekçok analog amaçlar için tercih edilir.

Yazılımsal ve haricî tetikleyicilere ek olarak, DAC çevrimi farklı zamanlayıcılar ile tetiklenebilir. TIM6 ve TIM7 temel zamanlayıcılardır ve DAC tetiklemesi için yoğunlukla tercih edilirler. Bir DAC birimi, seçilen zamanlayıcı tetik çıkışında (TIMx_TRGO) yükselen bir kenar algıladığında, AC_DHRx registerinde saklanan son veri DAC_DORx kaydına aktarılır.

Her DAC kanalının bir DMA özelliği vardır. DAC kanalı DMA isteklerine hizmet vermek için iki DMA kanalı kullanılır. DMAENx biti ayarlıyken haricî bir tetikleyici (ancak bir yazılım tetikleyicisi değil) oluştuğunda bir DAC DMA isteği oluşturulur. DAC_DHRx kaydının değeri daha sonra DAC_DORx kaydına aktarılır. İkili modda, her iki DMAENx biti de ayarlanmışsa, iki DMA isteği oluşturulur. Yalnızca bir DMA talebi gerekiyorsa, kullanıcı yalnızca karşılık gelen DMAENx bitini ayarlamalıdır. Bu şekilde uygulama, bir DMA isteği ve benzersiz bir DMA kanalı kullanarak her iki DAC kanalını ikili modda yönetebilir.

DAC DMA isteği sıraya alınmaz. Böylece birinci haricî tetikleyicinin onayı (ilk istek) alınmadan önce ikinci bir haricî tetikleyici gelirse, yeni bir istek verilmez. DAC_SR registerinde DMA channelx underrun flag DMAUDRx ayarlanır ve hata durumunu bildirir. DMA veri aktarımları daha sonra devre dışı bırakılır. Başka DMA talebi işleme alınmaz. DAC channelx eski verileri dönüştürmeye devam eder. Yazılım, "1" yazarak DMAUDRx bayrağını temizlemeli, kullanılan DMA akışının DMAEN bitini temizlemeli ve aktarımı doğru bir şekilde yeniden başlatmak için hem DMA hem de DAC channelx'i yeniden başlatmalıdır. Yazılım, yeni bir DMA alt çalışmasını önlemek için DAC tetikleme dönüştürme sıklığını değiş-

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. Application note - Audio and waveform generation using the DAC in STM32 microcontrollers. Doc ID16895 Rev 3

11. Doğrudan Bellek Erişimi (DMA - Direct Memory Access)

Doğrudan bellek erişimi (DMA - Direct Memory Access) yüksek hızlı veri iletişimi sağlamak için kullanılır. Bu veri transferini çevresel arayüzler ve hafıza arasında olabildiği gibi hafızadan hafızaya da gerçekleşebilir. DMA vasıtasıyla aktarılan veriler CPU'ya uğramaksızın gerçekleşir. Bu sayede CPU daha fazla meşgul edilmemiş olur. DMA denetleyicisi karmaşık bir veri yolu matrisi ile AHB veri yolu mimarisini bağımsız FIFO (İlk Gelen İlk Çıkar – First Input First Output) ile birleştirir.

STM32F407 iki tane DMA1 ve DMA2 olmak üzere 2 tane DMA'ya sahiptir. Bunların her biri 8 tane akışa sahiptir. Her akış toplamda en fazla 8 tane kanala sahiptr. Her bir verinin önceliğe göre işlenmesi için bir düzenleyicisi bulunur.

11.1. DMA ana özellikleri:

DMA'nın ana özellikleri aşağıda sıralanmıştır.

- Biri bellek erişimlerine, diğeri çevresel erişimlere ayrılmış çift AHB ana veri yolu mimarisi bulundurur.
- Yalnızca 32 bit erişimi destekleyen AHB bağımlı programlama arabirimi vardır.
- Her DMA denetleyicisi için 8 akış, akış başına 8 kanal bulundurur.
- FIFO modunda veya doğrudan modda kullanılabilen, akış başına dört word **büyüklüğünde** 32 tane hafıza bufferları (FIFO'lar) sunar.
    - FIFO modu: FIFO boyutunun 1/4'ü, 1/2'si veya 3/4'ü arasında seçilebilen eşik seviyesi yazılımı ile ve
    - Doğrudan mod ile kullanılır.
    - Her DMA talebi, bellekten/belleğe bir aktarımı hemen başlatır. Doğrudan modda yapılandırıldığında (FIFO devre dışı), verileri bellekten çevre birimine aktarmak için DMA, bir DMA isteği tetiklenir tetiklenmez anında veri aktarımını sağlamak için bellekten dâhilî FIFO'ya yalnızca bir veriyi önceden yükler.
- Her akış, donanım tarafından şu şekilde yapılandırılabilir:
    - Çevre biriminden belleğe, bellekten çevreye ve bellekten belleğe aktarımları destekleyen normal bir kanal
    - Bellek tarafında çift arabelleğe almayı da destekleyen bir çift arabellek kanalı olur.

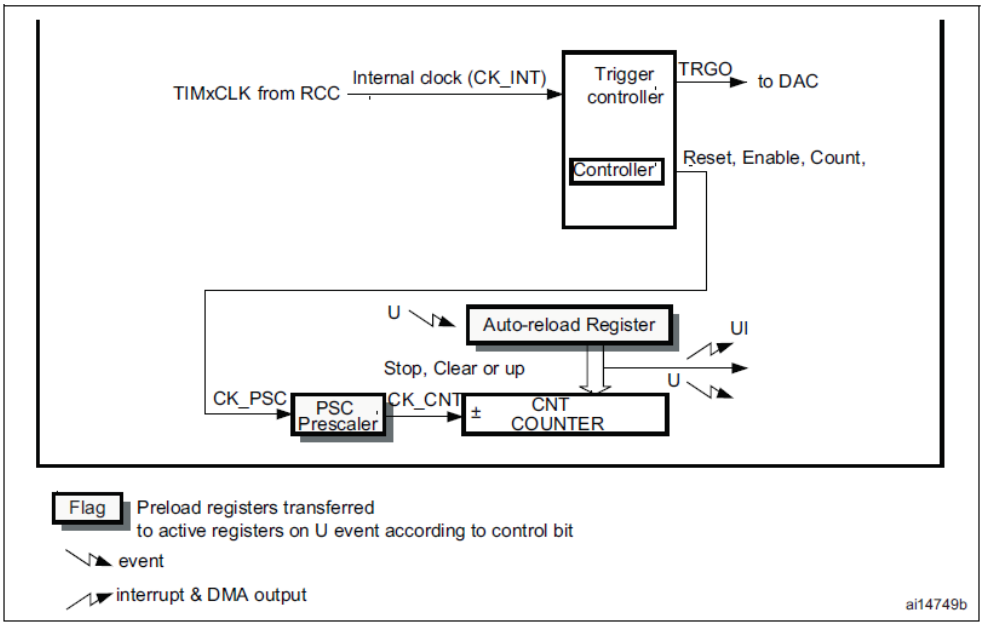
Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#

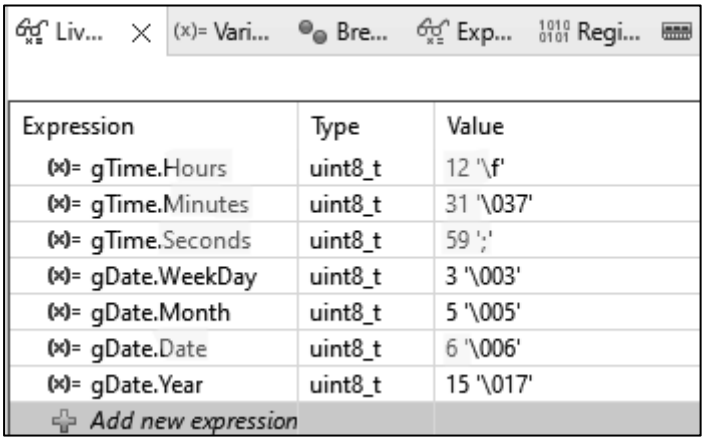
12. Zamanlayıcılar (Timers)

MCU'larda bulunan timerların çoğu hem zamanlama hem de sayma işlemi yaparlar. Her birinin çalışması için bir temel frekans ile beslenmesi gerekir. Bu besleme frekansı kullanılan osilatör frekansı veya hariçten uygulanan bir frekans kaynağı olabilir. Bu timerlar zamanlama işlemi yaparken sayma işlemini de besleme frekansının değerine göre gerçekleştirirler. İstenirse uygulanan frekans değeri prescaler (önbölücü) ile bölünebilir. Bu ön bölücü prescaler olarak bilinir.

Timerlar MCU'nun CPU'sundan bağımsız olarak çalışan birimlerdir. Bu sayede CPU'yu yormazlar. Sayma işlemine bir sayı girilmediği sürece 0 sayısından başlarlar. Eğer timer 16 bitlik ise 0XFFFF değerine ulaştıktan sonra tekrar 0 sayısına döner. Bu döngü sürekli devam eder. Timer değeri istenilen değere kadar da artırılabilir. Bu değer otomatik-yeniden yükleme registeri tarafından belirlenir. Örneğin Auto-Reload Register (ARR) değeri 0X0005 ise timer bu değere kadar sayar ve buradan tekrar 0 sayısına döner. ARR değeri yüklendiğinde olay (event) oluşturulabilir. Bu değer 0 sayısına döndüğünde bir interrupt olabilir. Temel bir timer blok diyagramı **Şekil 12.1**'de verilmiştir. Tüm timerlarda bu blok diyagramındaki birimler bulunur. Gelişmiş timerlarda başka birimlerde bulunmaktadır.

Şekil 12.1. Timer blok diyagramı

Şekil 13.14. "Live Expressions" RTC time değerlerinin izlenmesi

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. https://www.st.com/content/ccc/resource/training/technical/product_training/group0/01/24/22/29/38/70/40/57/STM32WB-WDG_TIMERS-Independent-Watchdog-IWDG/files/STM32WB-WDG_TIMERS-Independent-Watchdog-IWDG.pdf/_jcr_content/translations/en.STM32WB-WDG_TIMERS-Independent-Watchdog-IWDG.pdf
6. https://www.st.com/content/ccc/resource/training/technical/product_training/group0/7b/5b/71/88/b9/64/48/d6/STM32WB-WDG_TIMERS-System-Window-Watchdog-WWDG/files/STM32WB-WDG_TIMERS-System-Window-Watchdog-WWDG.pdf/jcr:content/translations/en.STM32WB-WDG_TIMERS-System-Window-Watchdog-WWDG.pdf

14. I²C, SPI ve USART/UART haberleşmeleri

Elektrikli cihazlar arasındaki iletişim insanlar arasındaki iletişime benzer. İki veya birçok insanın birbiri ile iletişim kurabilmesi için aynı dili konuşmasına ihtiyaç duyulur. Elektronikte bu diller iletişim protokolleri ve birimleri olarak isimlendirilir. MCU'lar çevre birimlerle ve diğer MCU'larla haberleşmek için yaygın olarak **I²C** (Inter-Integreted Communication) protokolü, **SPI** (Serial Peripheral Interface) protokolü, **USART** (Universal Synchronous Asynchronous Receiver Transmitter) birimi ve **UART** (Universal Asynchronous Receiver Transmitter) birimini kullanırlar.

I²C, SPI ve USART/UART iletişimleri USB (Universal Serial Bus), ethernet, Bluetooth ve WiFi gibi iletişimlerden biraz daha yavaştır, ancak çok daha basittirler ve daha az donanım ve sistem kaynağı kullanırlar. I²C, SPI ve USART/UART iletişimleri MCU'ların birbirleri ile iletişimlerinde büyük miktarda yüksek hızlı verinin aktarılmasının gerekmediği MCU'lar ve sensörler için idealdir.

14.1. Seri ve parallel iletişim

Elektronik cihazlar, kablolu ve kablosuz olarak aralarında veri bitleri gönderip birbirleriyle konuşurlar. Bit, bir kelimedeki harf gibidir, ancak bit ikilidir ve Lojik-1 veya Lojik-0 olabilir. Bitler, gerilimdeki hızlı değişikliklerle bir cihazdan diğerine aktarılır. 5 V ile çalışan bir sistemde, Lojik-0, 0 V geriliminde ve Lojik-1, 5 V geriliminde kısa darbe ile iletilirler.

Veri bitleri paralel veya seri biçimde haberleşilen cihaza gönderilir. **Paralel iletişimde, veri bitlerinin tümü aynı anda**, her biri ayrı bir bağlantı aracılığıyla gönderilir**. Şekil 14.1**'de 'C' harfinin bir cihazdan diğer bir cihaza paralel iletimi göstermiştir. 'C' harfinin binary karşılığı 01000011 sayısıdır.

Kaynaklar

1. User Manual – Discovery kit with STM32F407VG MCU
2. Reference manual – STM32F405/415, STM32F407/417, STM32F427/437 and STM32F429/439 advanced Arm®-based 32-bit MCUs
3. User manual – Description of STM32F4 HAL and low-layer drivers
4. https://www.st.com/content/st_com/en.html#
5. https://www.analog.com/en/technical-articles/i2c-primer-what-is-i2c-part-1.html
6. Çiçek, S. (2007). CCS C ile PIC programlama. Altaş Mekatronik ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Limited Şirketi.
7. https://controllerstech.com/i2c-lcd-in-stm32/
8. https://www.micropeta.com/video61
9. https://www.ti.com/lit/ds/symlink/pcf8574.pdf
10. https://www.analog.com/media/en/technical-documentation/data-sheets/2946fa.pdf
11. https://www.analog.com/en/analog-dialogue/articles/introduction-to-spi-interface.html
12. https://www.circuitbasics.com/basics-of-the-spi-communication-protocol/
13. Çakıl, E. Ç. (2021). ARM CORTEX-M4 ile mikrodenetleyici programlama. KODLAB.
14. https://www.st.com/resource/en/schematic_pack/mb997-f407vgt6-b02_schematic.pdf
15. https://www.geeksforgeeks.org/difference-between-usart-and-uart/
16. https://www.circuitbasics.com/basics-uart-communication/
17. https://www.youtube.com/@MuhammedFatihKOSEOGLU
18. https://www.youtube.com/@coskuntasdemirYoutube
19. https://tr.wikipedia.org/wiki/RS-232#:~:text=RS%2D232%20standard%C4%B1%2C%20veri%20iletimi,RS%2D232%20i%C3%A7in%20ge%C3%A7erli%20de%C4%9Fildir.
20. https://www.hw-group.com/software/hercules-setup-utility
21. https://www.mcu-turkey.com/

ŞİDDETİN SOSYOLOJİSİ

Kişiler Arası Şiddete Bütüncül Bir Bakış

Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz

nobel

ŞİDDETİN SOSYOLOJİSİ
Kişiler Arası Şiddete Bütüncül Bir Bakış

Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz

Yayın No.: 4749
Beşeri Bilimler / Sosyoloji No.: 210
ISBN: 978-625-397-079-6
E-ISBN: 978-625-397-080-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ersöz Günindi, Aysel.
Şiddetin Sosyolojisi
Kişiler Arası Şiddete Bütüncül Bir Bakış / Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz
1. Basım, X + 266 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-079-6
E-ISBN: 978-625-397-080-2
1. Şiddet 2. Sosyoloji 3. Şiddetin Nedenleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM - ŞİDDETİN TANIMI VE KURAMSAL AÇIKLAMALAR .. **7**
1.1. Şiddetin Tanımı ve Şiddet Sınıflamaları 7
1.1.1. Şiddet Kavramının Etimolojisi 7
1.1.2. Şiddetin Tanımı 9
1.1.3. Şiddet Sınıflamaları 14
1.2. Şiddet/Saldırganlığa Kuramsal Açıklamalar 19
1.2.1. Psikolojik Kuramda Saldırganlık/Şiddet 20
1.2.2. Sosyolojik Kuramda Şiddet 23
1.2.3. Sosyolojinin Bir Uzmanlık Alanı Olarak "Şiddet Sosyoloji" 28

2. BÖLÜM - SPOR VE ŞİDDET **33**
2.1. Spor Nedir? 33
2.2. Sporun İşlevleri Nedir? 35
2.3. Spor ve Şiddet İlişkisi 39
2.4. Holigan Kavramı 39
2.5. Şiddetin Yaygınlığı 42
2.6. Sporda Şiddetin Nedenleri 50

3. BÖLÜM - SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARA YÖNELİK ŞİDDET **69**
3.1. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı 75
3.2. Sağlık Çalışanına Şiddetin Nedenleri 82
3.2.1. Sağlık Kurumlarından Kaynaklı Şiddet 83
3.2.2. Sağlık Çalışanından Kaynaklı Şiddet 87

3.2.3. Hasta ve Hasta Yakınından Kaynaklı Şiddet 88
3.2.4. Medyanın Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddete Yaklaşımı..... 91

4. BÖLÜM - AİLE İÇİ ŞİDDET 97
4.1. Aile İçi Şiddet Kavramı 98
4.2. Kadına Yönelik Şiddet: Tanımlar ve Türleri 100
4.2.1. Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı 107
4.2.2. Kadın Cinayetleri 110
4.2.3. Namus/Töre Cinayetleri..... 118
4.2.4. Cinsel Şiddet ve Taciz..... 123
4.2.5. Kadın Sünneti 126
4.2.6. Kadına Yönelik Şiddetin Nedenleri 127
4.3. Ailede Çocuğa Şiddet..... 135
4.3.1. Çocuğa Şiddetin Tanımı ve Türleri..... 135
4.3.2. Çocuk Yaşta Evlilikler..... 139
4.3.3. Çocuğa Şiddetin Yaygınlığı 140
4.3.4. Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi..... 142
4.3.5. Çocuklara Yönelik İstismar ve İhmali Etkileyen Risk Faktörleri..... 143
4.4. Engelli Çocuklara Yönelik Şiddet 145
4.5. Ailede Yaşlı Şiddeti..... 146

5. BÖLÜM - TRAFİKTEKİ ŞİDDET..... 149
5.1. Trafikte Yaşanan Şiddet Olaylarının Yaygınlığı..... 150
5.2. Trafikte Yaşanan Şiddetin Nedenleri 158

6. BÖLÜM - EĞİTİM KURUMLARINDA ŞİDDET 163
6.1. Bir Kurum Olarak Eğitim..... 163
6.2. Sayılarla Okullarda Yaşanan Şiddet 165
6.3. Okul ve Akran Zorbalığı 169
6.4. Okullarda Yaşanan Şiddetin Nedenleri 170
6.4.1. Aile Kurumundan Kaynaklı Nedenler..... 171
6.4.2. Öğrencinin Bireysel Özellikleri 172

6.4.3. Okullardaki Şiddetin Toplumsal, Çevre ve Arkadaş Etkisi 173
6.4.4. Okul Bağlantılı Diğer Bir Şiddet: Veli Şiddeti 174

7. BÖLÜM - KAMUSAL ALANDAKİ DİĞER ŞİDDET TÜRLERİ ... 177
7.1. Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet 177
7.1.1. Israrlı Takip 179
7.1.2. Flört Şiddeti 180
7.1.3. Pornografi 182
7.1.4. Kadın Ticareti 183
7.1.5. LGBTİ+ Şiddeti 186
7.1.6. Covid-19 Salgın Sürecinde Kadına Şiddet 186
7.2. Mobbing 189
7.3. Siber Şiddet/Siber Zorbalık 193

8. BÖLÜM - ŞİDDETİN NEDENLERİ 195
8.1. Şiddeti Olağanlaştırma Aracı Olarak Medya 196
8.2. Şiddetin Siyasal ve Sosyokültürel Nedenleri 200
8.3. Şiddetin Psikolojik Nedenleri 204

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME 207

KAYNAKÇA 213

EK:1 223

EK:2 247

KAYNAKÇA

Adak, N. (2019). Sağlık Sosyolojisinin Temel Kavramları, Sağlık Sosyolojisi, Editörler: Mevlüt Özben ve İsmail Öz, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aile Araştırma Kurumu (1995). Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları, Ankara: AAK Yayınları.

Akbaş, E. (2020). Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet Durum Raporu 2020, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi yayınları.

Aktaş, A. ve Akgur, S. (2022). Yol Şiddeti Öyküleri: Bir Nitel Çalışma, Trafik ve Ulaşım Araştırmaları Dergisi,%/1,1-21.

Aktay, M. (2020). İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi, Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD), 1(2):169-184.

Anıl, S. (2009). Hasta, Hasta Yakını Tarafından Uygulanan Şiddetin Nedenleri, Türk Tabipler Birliği İstanbul Tabip Odası Hekime Yönelik Şiddet Çalıştayı Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Hasan Oğan, İstanbul: Golden Print

Arendt, H. (2018). Şiddet Üzerine, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arın, C. (1996). Kadına Yönelik Şiddet, Cogito, 6(7):305-312.

Artuk, M. E. (2006). Cinsel Taciz Suçu (TCK. m.105), Çalışma ve Toplum, 4:29-44.

Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T. ve Temel, F. (2008). Ankara'da İki Hemşirelik Yüksekokulun Birinci ve Dördüncü Sınıflarında Okuyan Öğrencilerin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının ve Bu Konudaki Görüşlerinin Saptanması Araştırması, http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/ flort_siddeti.pdf.

Atmaca, T. ve Öntaş, T. (2014). Velilerin Öğretmenlere Uyguladığı Şiddete Yönelik Nitel Bir Araştırma, Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 2(1):47-62.

Avcı, A. (2010). Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi, Değerler Eğitimi Dergisi, 8(19):7-52.

Ayan, S. (2021). Sosyolojik Kuramlarda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kadın Cinayetleri, Kadın Cinayetleri, Editörler: Meral Öztürk ve Meryem Berrin Bulut, Ankara: Nobel Yayınları

Ayan, S. (2006). Şiddet Ve Fanatizm, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2):191-209.

Ayas, T. ve Piskin, M. (2011). Investigation of bullying among high school students with regard to sex, grade level and school, İlköğretim Online, 10(2), 550-568.

Aydın, M. (2015). Kurumlar Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitabevi.

Aydın, Z. A. (2017). Nisâ Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Evlilik Hayatında Kadının Geçimsizliği Durumunda Uygulanacak Çözümlerden "Darb"a Dair, Turkish Studies, 12 (27): 87-100.

Aytaç, Ö. ve Kurtdaş, M. Ç. (2015). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1): 231-250.

Aytaç, S., Etemen, F. S., Aydın, G. Ç., Reçber, B. ve Sezen H. K. (2016). Kadına Yönelik Şiddetin Dünü, Bugünü, Yarını: Kestirim Tabanlı Bir Araştırma, Sosyoloji Konferansları, 54 (2), 275-297.

Bak, T.; Bak, S.; Güner, G.; Bak, G.; Bak, O.; Gençer. M. & Bak, A. (2019). "Yol Trafiğinde İnsan Faktörü", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 5(23): 1281-1288.

Bal, N. (2014). Sosyolojide Şiddet Kavramı, Yurt ve Dünya Dergisi, 6:6-22.

Barış, İ. &Taylan, H. H. (2020). Küresel salgın sürecinde Türkiye'de aile içi sorunlar. Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, Gürsoy Akça Özel Sayısı, 5, 13-32.

Berger, A. A. (2015). Durkheim Öldü!, Çeviri: Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Heretik Yayınları.

Berktay, H. ve Toprak, Z. (1996). Tarihçi Gözüyle "Şiddetin Tarihi" üzerine Bir Söyleşi, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Blaskó, Z., Papadimitriou, E., Manca, A. R., How will the COVID-19 crisis affect existing gender divides in Europe?, EUR 30181 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, ISBN 978-92-76-18170-5, doi:10.2760/37511, JRC120525. Erişim Tarihi: 27.05.2022.

Bourdieu, P. (2014). Eril Tahakküm, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bozdemir, C. G. (2014). İşyerinde Psikolojik Taciz: Bir Kamu Kuruluşunda Çalışanların Psikolojik Tacize Uğrama Oranlarının İncelenmesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bulgu, N. (2005). Sporda Şiddet ve Alt-Kültür, Spor Bilimleri Dergisi, 16(4):229-250.

Büyükbayram, A. ve Okçay, H. (2013). Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddeti Etkileyen Sosyo-Kültürel Etmenler, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 4(1):46-53.

Canatan, A. (2020). Kadın ve Yaşlılık, Destandan Güncele Doğudan Batıya Kadın Üzerine Tartışmalar, Editör: Aysel Günindi Ersöz, Ankara, Nobel Yayıncılık.

Collins, R. (2012). Entering and leaving the tunnel of violence: Micro-sociological dynamics of emotional entrainment in violent interactions, Current Sociology, 61/2: 95-111.

Connell, R. W. (2019). Erkeklikler, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Covington, T. (2022). Road Rage Statistics in 2022.
https://www.thezebra.com/resources/research/road-rage-statistics/ Erişim Tarihi: 23.10.2023.

Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31:25-47.

Çelebi, N. (2015). Sosyoloji Tarihimize Kısa Bir Bakış, Sosyoloji Konferensları, Sayı 52, Kısım I, 13-28.

Çelik, Y., Şenol Çelik, S. (2007). Sexual Harassment Against Nurses in Turkey, Journal of Nursıng Scholarshıp, 39(2):200-206.

Çetin, İ. (2014). Gelenek ve Modernite Arasında Türkiye'de Son Dönem Kadın Cinayetleri, Sosyoloji Dergisi, 30:41-63.

Dawson, M. (2022). Data Gaps Impede Identification and Prevention of Femicide, Global Dialugue, 12(1):50-51.

Demirbaş, N. ve Karaoğlu, N. (2021). Hekim ve Hekim Adaylarının Hekime Yönelik Şiddet Algıları: Bir Ön Çalışma, Genel Tıp Dergisi, 31(2):130-134.

Dever, A. (2015). Spor Sosyolojisi, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dever, A. (2017). Sosyolojik Teoriler ve Spor, Konya: Çizgi Yayınevi.

Dunning, E., Murphy, P., Williams, J.(1989). "Keyfiler", "Açık Tribün Çeteleri" ve "Kavga Şirketleri": Futbol Fanatiği Davranışının Sosyolojik Bir Açıklamasına Doğru, Antropolojik Açıdan Şiddet, Yayıma hazırlayan David Riches, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Dunnıng, E. (2000). Towards A Socıologıcal Understandıng of Football Hoolıganısm As A World Phenomenon, European Journal on Criminal Policy and Research, 8: 141-162.

Dursun, Yücel. (2011). "Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 1-18.

Dursun, S., Aytaç, S., Sokullu Akıncı, F. (2011). İşe Bağlı Şiddet ve Stres: Taksi Sürücülerine Yönelik Bir Uygulama, Sosyal Siyaset Konferansları, 61/2: 1–20.

Er, A. (2018). Bir çocuğun gözünden Aile İçi Şiddet: Herve Mestron'da Touche Pas A Ma (Anneme dokunma), Edebiyatta Kadın ve Şiddet, Editörler: Ayten Er ve Yavuz Çelik, Ankara: Bilgin Yayınları.

Ergur, A. (2009). İnsan ve Şiddet, Türk Tabipler Birliği İstanbul Tabip Odası Hekime Yönelik Şiddet Çalıştayı Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Hasan Oğan, İstanbul: Golden Print.

Erkal, M., Güven, Ö. ve Ayan, D. (1998). Sosyolojik Açıdan Spor, İstanbul: Der Yayınları.

Ersöz Günindi, A. (2018). Toplumsal Yaşamda Şiddet: Trafikte Yol Vermeme Nedeni İle Yaşanan Şiddet Olaylarının Nedenlerine Multidispliner Bir Bakış, Turkish Studies, 13(15):495-508.

Ersöz Günindi, A. (2019). Nedir Bu Şiddet?, 15. Uluslararası Anadolu Adli Bilimler Kongresi Bildiri kitabı, Editörler: Hamit Hancı ve Hatice Demirbaş,Ankara: Vize Basın Yayın.

Ersöz Günindi, A. (2020). "Bir Salgını Kadın Olarak Deneyimlemek: Covid-19 Günlerinde Ev İçindeki Yaşamın Eşitsiz Doğası", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(31):1510-1522.

Erten, Y. ve Ardalı, C. (1996). Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ertong Attar, G. (2017). Hekimlere Yönelik Şiddet: Bir Temellendirilmiş Kuram Analizi, Sosyoloji Dergisi, 37(1):157-178.

Ertürk, Y. (2015). Sınır Tanımayan Şiddet, İstanbul: Metis yayınları.

Eslek, D., Kızıltepe, R., Yılmaz Irmak, T. (2012). Flört Şiddetini Anlamak: Nitel Bir Çalışma, Türk Psikoloji Yazıları, 24(48):53-67, DOI: 10.31828/tpy1301996120210505m000039

Fichter, J. (2011). Sosyoloji Nedir? Çeviren: Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Göka, E., Türkçapar, H. (2007). Gençlik ve Şiddet, https://merichrd.wordpress.com/2007/03/14/genclik-ve-siddet-2/, Erişim Tarihi: 7.09.2022.

Gökkaya, F., & Tekinsav Sütcü, S. (2018). An investigation of the prevalence of peer bullying among middle school students. Hacettepe University Journal of Education. Advance online publication. doi:10.16986/HUJE.2018042225.

Güçlü, İ ve Aktaş, H. (2019). Suç Sosyolojisi, Ankara: Gazi Kitapevi.

Güdücü, B. (2018).Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Editörler: Dolunay Şenol ve Havva Eylem Kaya, İstanbul: Lisans Yayınları.

Gümüş, A. Şiddetin Nedenleri, (http://egitimsen.org.tr/wpcontent/uploads/2016/11/%C5%9Eiddetin-Nedenleri.pdf). Erişim Tarihi: 14 .02.2018.

Gürsel, C. (2020). Bir İstismar Biçimi Olarak Çocuk Yaşta Evlilikler, Destandan Güncele Doğudan Batıya Kadın Üzerine Tartışmalar, Editör: Aysel Günindi Ersöz, Ankara, Nobel Yayıncılık.

Hamzaoğlu, O. (2010) Sağlık nedir? Nasıl tanımlanmalıdır? Toplum ve Hekim Dergisi, 25(6):403-410.

Hoyek, D., Sıdawı, R. R. ve Mrad, A. A. (2014). Lübnan'da kadın cinayetleri, NAMUS, Editörler: Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst yayınları.

Höşgörür, V. ve Asil, O. (2017). Okulda Zorbalık ve Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesinin Yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği), Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(24):859-880.

İçli, T. (2013). Kriminoloji, Ankara: Seçkin Yayınevi.

İlhan, E. (2014). Spor 'da Şiddet 'in Ulaştığı Nokta; 17 Eylül 1967 Kayserispor-Sivasspor Karşılaşması, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(I):188-196.

İlhan M. N., Çakır, M., Tunca, M. Z., Avcı E., Çetin, E., Aydemir, Ö., Tezel, A. ve Bumin, M. H. (2013). Toplum gözüyle sağlık çalışanlarına şiddet: nedenler, tutumlar, davranışlar. Gazi Medical Journal, 24, 5-10.

İnal, R. (2008). Küreselleşme ve Spor, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

İnci, Ü. H. (2013). Basında Yer Alan Namus Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2/3, DOI: 10.7596/taksad.v2i3.273,282-296.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1995). Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu, Ankara: KSSGM Yayınları.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara: KSGM Yayınları.

Kayaoğlu, A. G. (2004). Futbolda seyirci şiddeti: Sosyal psikolojinin katkıları ve sınırlılıkları. Türk Psikoloji Yazıları, 7(13):79-101.

Keleş, R. ve Ünsal, A. (1996). Kent ve Siyasal Şiddet, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kılıç, M. (2019). Sosyolojik Açıdan Sporda Şiddet Olgusu: Bütüncül Bir Bakış, Muhakeme Dergisi, 2(1):83-98.

Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2):247-267.

Kızmaz, Z. (2006b). Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(1): 47-70

Kilby, J. ve Ray, L. (2014). Violence ane society: Toward a New Sociology Introduction, The Sociological Review, 62/S2,1-12.

Kocacık, F. (2001). Şiddet Olgusu Üzerine, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1 Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN'ın Anısına (http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/88.pdf).Erişim Tarihi: 5.09.2022.

Koç, F., Aksit, S., Tomba, A., Aydın, C., Koturoğlu, G., Çetin, S., Aslan, A., Halıcıoğlu, O., Erşahin, Y., Turhan, T., Çelik, A., Şenol, E., Kara, S. ve Solak, U. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi Çocuk Koruma Birimi'nin bir yıllık deneyimi. Türkiye Pediatri Arşivi Dergisi, 47:119-124.

Koç, G. (2022). A Study of Femicide in Turkey From 2010 to 2017, SAGE Open, 1-20, DOI: 10.1177/21582440221119831,journals.sagepub.Com/Home/Sgo.

Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2019). Toplumsal Sapma, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kurt, M. E. ve Korkutan, M. (2018). Ülkemizde ve Dünyada Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet ve Sonuçları, 1. Uluslararası Gevher Nesibe Sağlık Bilimleri Kongresi Bildirileri, 19-32.

Lök, N. (2015). Türkiye'de Yaşlı İstismarı ve İhmali: Sistematik Derleme, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 7(2):149-156, doi:10.5455/cap.20140714124315

Macionis, J. J. (2013). Sosyoloji, Çeviri Editörü: Vildan Akan, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Michaud, Y. (1991). Şiddet, İstanbul: Yeni yüzyıl kitaplığı.

Mil, H. İ. ve Şanlı S. (2015). Sporda Şiddet ve Medya Etkisi: Bir Maçın Analizi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14/55,231-247.

Milroy, J. J., Hanna, K., VandeLinde, T., Lee, D.S.,Kaufman, K. L., Raj, A., Barker, K. M., Sitney, M., Lipman, A., Maryn, A. ve Kyler-Yano, J. (2022). Prevention of Sexual Violence in sport: AT.,Socioecological Review, Journal of Interpersonal Violence, 0(0) 1-24, DOI: 10.1177/08862605211067003, journals.sagepub.com/home/jiv.

Mutlu, E. (1996). Avrupa'yı salladık, İngiltere'yi Sarsacağız: Futbol, Milliyetçilik ve Şiddet, Cogito, 6, 7:367-378.

Neuman, W. L (2009). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Okray, Z. (2018). Basınında Kadına Yönelik Tecavüz Haberlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi Modeliyle İncelenmesi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21(1): 190-238.

Oktik, N. (2007-2008). İntihar, Şiddet, Doğu Batı, 10(43):199-220.

Oskay, Ü. (1993). Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar, Sosyoloji Dergisi, (4):89-140.

Ögel, K., Tarı, I. ve Ceyda Yılmazçetin Eke, C. (2005), Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme, http://www.ogelk.net/dosyadepo/vio14.pdf, Erişim Tarihi: 2.09.2022.

Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler, Eğitime Bakış 2(7):16-24.

Öz, İ. (2019). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri, Sağlık Sosyolojisi, Editörler: Mevlüt Özben ve İsmail Öz, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Özcan, N. K. ve Bilgin, H. (2011). Türkiye'de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Sistematik Derleme, Türkiye Klinikleri J Med Sci;31/6:1442-1456.

Özdemir, E. (2006). İşyerinde Cinsel Taciz, Çalışma ve Toplum, 4:83-96.

Özer, E., Aydoğdu, H. İ., Seçkin Kırcı, G. ve Önal G. (2016). Kadın Cinayetleri-Femisid Kavramı, Adli Tıp Bülteni, 21/2.

Özerkmen, N. ve Gölbaşı, H. (2010). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD) 15:23-37.

Özkan, T. ve Lajunen, T. (2004). Kültür, Güvenlik Kültürü, Türkiye ve Avrupa'da Trafik Güvenliği, https://www.researchgate.net/publication/328803029, Erişim Tarihi: 13.11.2022.

Özkan, T., Lajunen, T., Parker, D., Sümer, N. ve Summala, H. (2011). Aggressive driving among British, Dutch, Finnish and Turkish drivers, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13588265.2010.536687?scroll=top&needAccess=true, Erişim Tarihi: 23.10.2022.

Öztürk, F. & Ardor, H. M. (2007) . "Suç Sanayiinin Bir Alanı İnsan Ticareti: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", Ekonomik Yaklaşım, 18(62):79-102.

Öztürk, M. ve Ayan S. (2019). Kadın Cinayetleri (Femisid): Kavramlaştırma ve Kavramlaştırmada Yaşanan Sorunlar, Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri,Editörler: Meral Öztürk ve Meryem Berrin Bulut, Ankara: Nobel Yayıncılık, 21-44.

Öztürk, H. ve Babacan, B. (2014). Hastanede Çalışan Sağlık Personeline Hasta/Yakınları Tarafından Uygulanan Şiddet: Nedenleri ve İlgili Faktörler, Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 2 (1), Doi:10.5222/SHYD.2014.070,70-80.

Parkin, D. (1989). Şiddet ve İrade, Antropolojik Açıdan Şiddet, Yayıma hazırlayan David Riches, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Paslı, F. (2020). Çocuğa yönelik fiziksel istismar. Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 1(1):60-72.

Pektezel, K. (2017). Şiddetin Küresel Perspektifi, Küresel Şiddet, Doğu Batı, 81.

Pımentel, S., Pandjıarjıan, V., Belloque, J. (2014). 'Meşru namus savunması' mı cinayetin cezasız kalması mı? NAMUS, Editörler: Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst Yayınları.

Pınar T., Acikel C., Pinar G., Karabulut E., Saygun M., Bariskin E., Guidotti T.L., Akdur R., Sabuncu H., Bodur S., Egri M., Bakir B., Acikgoz E. M., Atceken I., Cengiz M.(2015). Workplace Violence in the Health Sector in Turkey: A National Study. Journal of Interpersonal Violence 32(15):2345-2365. doi: 10.1177/0886260515591976.

Polat, A. ve Gül, S. K. (2010). Kriminoloji araştırmalarında mağdur anketlerinin yeri ve önemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [Bağlantıda]. 7:1. Erişim: http://www.insanbilimleri.com.

Polat, O. (2017). Şiddet, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1): 15-34.

Reyhan, S., Müniroğlu, S. R. ve Yetim, A. (2020). Taraftarların Futbolda Şiddetin Kaynağına İlişkin Görüşleri: Ölçek Geliştirme Çalışması, Spormetre, 18(1): 213-224

Riches, D. (1989). Antropolojik Açıdan Şiddet, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sallan Gül, S. ve Altındal, Y. (2015). Medyada Kadın Cinayeti Haberlerindeki Cinsiyetçi İzler: Radikal Gazetesi, Akdeniz İletişim Dergisi, 24: 168-188.

Sancar, S. (2020). Erkeklik: İmkansız İktidar,İstanbul: Metis Yayınları.

Sayın, Ö. (1990). Aile Sosyolojisi, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Saz, İ. (2013). Spor - Şiddet İlişkisi, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2(2): 137-157.

Sen, P. (2014). Namus suçları, anlam ve önemi, NAMUS, Editörler: Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst Yayınları.

Shiva, V. ve Mies, M. (2019). Ekofeminizm. Muğla: Sekiz Sinek Yayınevi.

Solmaz, B., Duğan, Ö. (2018). Sağlık Çalışanı ile Hasta ve Yakınları Arasında Yaşanan Şiddetin Nedenlerinden "İletişim" Üzerine Bir İnceleme, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2):185-206.

Solmuş, T. (2005). "İş yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz (Mobbing)", İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7(2): 1-14.

Şahin, M. (2009). Spor Ahlakı ve Sorunları, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Şener, Y. ve Polat, S. (2019). Medyaya Yansıyan Engelli Kadınlara Yönelik Şiddet Olgularının İncelenmesi, Uluslararası V. Adli Hemşirelik, IV. Adli Sosyal Hizmet, III. Adli Gerontoloji Kongresi Bildirileri, Editörler. Hamit Hancı ve Yurdagül Erdem, Ankara: Basın Yayınları.

Şenol, D. ve Mazman, İ. (2014). Çocuğa Uygulanan Şiddet: Türkiye Özelinde Sosyolojik Bir Yaklaşım, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(26): 11-17.

Talimciler, A. (2006). "Sosyolojik Açıdan Futbol Fanatizmi", Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 15, 91-104.

Talimciler, A. (2015). Sporun Sosyolojisi, sosyolojinin Sporu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tarı Selçuk, K., Avcı, D. ve Mercan, Y. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Flört Şiddetine Maruziyet: Flört Şiddetine Yönelik Tutumların ve Toplumsal Cinsiyet Algısının Şiddete Maruziyet ile İlişkisi, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(3): 302-30

Taşar, H.H (2019). Eğitimde Şiddet ve Şiddeti Azaltma Erciyes İletişim Dergisi, 6(2):899-912.

Taşdemir Afşar, S. (2015). Türkiye'de Şiddetin "Kadın Yüzü", Sosyoloji Konferansları, 52(2): 715-753.

Tatlılıoğlu, K. (2015). Kentleşme Sürecinde Değer Yargılarında ve İnsan İlişkilerinde Görülen Değişmelerin Suç ve Şiddet Bağlamında Değerlendirilmesi (Samsun Örneği), Editör: Osman Köse, Geçmişten Günümüze Samsun / Canik ve Değerleri, Samsun: Canik Belediyesi Yayınları. 103-119.

Tecim, E. (2016). Sağlık Sosyolojisi: Türkiye'de Gelişimi ve Yeni Yönelimler, Konya: Açılım Kitabevi.

Terkes, N., Değirmenci, K., Bedir, G. (2021). Hasta/Hasta Yakınları Bakış Açısıyla Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Nedenleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 14(4): 328-336.

Tezcan, M. (1996). Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, M. (2010). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Anı Yayıncılık.

Tezcan, M. (2009). Eğitimde Şiddet Olgusunun Sosyolojik Kaynakları, 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Çalışma ve Toplum, 4:13-28.

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (2016). Engelli Bireylere Yönelik Fiziksel-Cinsel Şiddet, İstismar ve Kötü Muamele Olayları İzleme Raporu, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/engelli-bireylere-yonelik-fiziksel-cinsel-siddet-istismar-ve-kotu-muamele-olaylari-izleme-raporu-2016.pdf, Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Turam, E. (1996). TV'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Türkdoğan, O. (1991). Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi, İstanbul: MEB Yayınları.

Türkdoğan, O. (2016). Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği, Konya: Çizgi Kitabevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2016). Türk Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukukta İşyerinde Psikolojik Taciz, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.

Türkiye Körler Federasyonu (2020). Covid-19 Pandemisinde Engelli Kadınların Hak İhlalleri, Ankara: Türkiye Körler Federasyonu Yayını.

Uluocak, Ş., Gökulu, G. ve Bilir, O. (2014). Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde stratejik bir başlangıç noktası: Partner şiddeti, International Journal of Human Sciences, 11(2), 362-387.

Ural, H. ve Çubuk Kaya, N. (2018). Kadın Cinayetlerinde Sembolik İktidarın Krizi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21(2), 356-382.

Ünsal, A. (1996) Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi, Cogito,6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Walby, S. (2016). Patriyarka Kuramı, Ankara: Dipnot Yayınları.

Walby, S. (2012). Violence and society:Introduction to an emerging field of sociology, Current Sociology, 61(2): 95-111.

Warraıch, S. A. (2014). Pakistan'da "namus cinayetleri" ve hukuk, NAMUS, Editörler: Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst Yayınları.

Welchman, L. ve Hossain, S. (2014). NAMUS, İstanbul: bgst Yayınları.

Yayak, A. (2020). Kadına Yönelik Şiddetin Türkiye'deki Yüzü: Son 10 Yılda Basına Yansıyan 10 Şiddet Olayı, Turkish Studies Social, 15(5):2739-2755. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.41895.

Yetim, A. (2000). Sporun Sosyal Görünümü, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 1:63-72.

Yılmaz, A., Ergün Özler, D. ve Mercan, N. (2008). Mobbing ve Örgüt İklimi İle İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(26): 334-357.

Yılmaz, Ş., Öz, B. ve Özkan, T. (2019). Profesyonel Sürücülükte Sürücü Davranışlarına Yönelik Nitel Bir Çalışma, TUAD, 2(1): 51-65.

Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Çavlın, A. (2015). Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Ankara: KSGM Yayınları.

Yüksel- Kaptanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15(2): 128-161.

Zara-Page, A.(2004). Cinsel Bağlı Travma: Psikolojik Tedavi Süreci ve ilkeleri, Türk Psikoloji Yazıları, 7(14):15-22.

Ziyagil, M. A., Bilir, P., Çekin, R. ve Temur, S. (2012). Türkiye'de Sporda Saldırganlık, Şiddet ve Çözüm Önerileri, CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7(1): 1-14.

İNTERNET KAYNAKLARI

Adalet Bakanlığı (2020). Adli İstatistikler 2020. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22420211449082020H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf, Erişim Tarihi: 27 Ekim 2022.

Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Teknik Destek Projesi, https://siddetinonlenmesi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/17121034_1.2.4._erken_uyari_uygulamalari_programi.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2022.

Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu Konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik bir Kılavuz, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/9241594365_tur.pdf?sequence=21&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Dizilerin Şiddet Karnesi, dizinin birer bölümü incelendi... 219 silah, 23 kadına şiddet, 41 cinayet sahnesi, https://www.indyturk.com)/node/41411/k%C3%BClt%C3%BCr/8-dizinin-birer-b%C3%B6l%C3%BCm%C3%BC-incelendi%C2%A0219-silah-23-kad%C4%B1na-%C5%9Fiddet-41-cinayet-sahnesi Erişim Tarihi: 29.12.2022.

Dünya Sağlık Örgütü (2011). Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/64546/9789755903613_tur.pdf;sequence=3, Erişim Tarihi: 6.12.2022.

Global Report on Traffıckıng in Persons 2020, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf, Erişim Tarihi: 2.08.2022.

Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2015-2019, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2015-2019-33632, Erişim Tarihi: 1.1.2023.

Hafızalara Kazınmış En İyi Tribün Besteleri, https://seyler.eksisozluk.com/hafizalara-kazinmis-en-iyi-tribun-besteleri, Erişim Tarihi: 13.12.2022.

https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/trafikte-tartistigi-3-kisiyi-falcatayla-yaraladi-dograrim-diye-tehdit-etti-1951749, Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmirde-dehset-trafikte-tartistigi-adamin-kafasina-kaldirim-tasiyla-vurdular-42154106 Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.kanal23.com/haber/elazig/malatya-caddesinde-silahli-ve-bicakli-kavga-6nJYmdSq, Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.medyatava.com/haber/beyoglunda-kursunlar-konustu-trafikte-tartistiklari-kisiyi-parkta-bulusmaya-davet-etti-silahlar-konustu-kendi-arkadasini-oldurdu_278714, Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.milliyet.com.tr/gundem/yolda-tartistiklari-kuryeyi-bicakla-katlettiler-kan-donduran-anlar-6853600, Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.pusulagazetesi.com.tr/trafikte-levyeli-kavga-amator-kamerada, Erişim Tarihi: 23.04.2023.

https://www.sarkisozum.net/song/holigan-978b523f4bc, Erişim Tarihi: 14.12.2022.

https://www.sondakika.com/haber/haber-konya-da-araciyla-seyir-halindeki-bir-sahis-trafikte-tartistigi-ve-kendisini-ev-15254889,Erişim Tarihi: 23.04.2023.

İki takım taraftarı mola yerinde karşılaştı: 7 yaralı, https://www.sonhaberler.com/iki-takim-taraftari-mola-yerinde-karsilasti-7-yarali-haber-162254

KAMER (2015). "Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi. Proje Final Raporu". https://www.kamer.org.tr/menuis/kadin_haklari_insan_haklaridir.pdf Erişim Tarihi: 23.04.20023.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Kadına Yönelik Şiddet Nedir?, https://morcati.org.tr/kadina-yonelik-siddet-nedir/.

TBMM (2013). Sağlık Çalışanlarına Yönelik Artan Şiddet Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/110/ss454.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 07.09.2022.

TDK, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 31.07.2022.

TRT, "Dünyanın En Ünlü 100 Sporcusu Listesi" açıklandı, https://www.trtspor.com.tr/foto-galeri/dunyanin-en-unlu-100-sporcusu-listesi-aciklandi/1530/sayfa-91.html, Erişim Tarihi: 9.11.2022.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim Tarihi: 1.1.2023.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması 2022, https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/TTCKAA2022-5.pdf

Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet Durum Raporu 2020, http://www.cocukhaklariizleme.org/storage/app/uploads/public/5fc/746/7d5/5fc7467d5fc0c660761537.pdf, Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Türk Sağlık-Sen, Tıp Bayramı nedeniyle yaptığı bir araştırmayla Türkiye'nin doktor haritasını çıkardı, https://www.turksagliksen.org.tr/1-doktor-basina-dusen-hasta-sayisi-5635_3069.html.

Türk Tabipler Birliği (2009). Hekime Yönelik Şiddet Çalıştayı Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Hasan Oğan, İstanbul: Golden Print.

Uluslararası Af Örgütü (2017). Bosna-Hersek: Savaş yıllarında cinsel şiddetten sağ kalan 20 binden fazla kişiye adalet sağlanması için son şans, https://www.amnesty.org.tr/icerik/bosna-hersek-savas-yillarinda-cinsel-siddetten-sag-

kalan-20-binden-fazla-kisiye-adalet-saglanmasi-icin-son-sans, Erişim Tarihi: 5.02.2023.

UNİCEF, (2010). Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması, https://www.unicef.org/turkiye/media/5221/file/%20T%C3%9CRK%C4%B0YE'DE%20%C3%87OCUK%20%C4%B0ST%C4%B0SMARI%20VE%20A%C4%B0LE%20%C4%B0%C3%87%C4%B0%20%C5%9E%C4%B0DDET%20ARA%C5%9ETIRMASI%20-%20%C3%96zet%20Raporu%202010.pdf, Erişim Tarihi: 1.1.2023.

WHO, Dünya Sağlık Örgütü (2002). World Report On Violence And Health, (https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42512/9241545623_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Erişim Tarihi: 20.08.2022.

World Health Organization Dünya Sağlık Örgütü (2002). World report on violence and health: summary. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/42512, Erişim Tarihi: 20.08.2022.

TEMEL EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE EĞLENEREK ÖĞRENİYORUM

-OKUL ÖNCESİ ÖRNEĞİ-

Editörler:
Doç. Dr. İbrahim Yüksel
Dr. Abdulhamit Kurupınar

nobel

TEMEL EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE EĞLENEREK ÖĞRENİYORUM -OKUL ÖNCESİ ÖRNEĞİ-

Editörler
Doç. Dr. İbrahim Yüksel
Dr. Abdulhamit Kurupınar

Yayın No.: 4718
Eğitim No. 974
ISBN: 978-625-397-013-0
E-ISBN: 978-625-397-014-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Emre Gürbüz -emregurbuz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yüksel, İbrahim., Kurupınar, Abdulhamit.
Temel Eğitimde Zekâ Oyunları ile Eğlenerek Öğreniyorum -Okul Öncesi Örneği-
İbrahim Yüksel, Abdulhamit Kurupınar
1. Basım, X + 128 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-013-0
E-ISBN: 978-625-397-014-7
1. Okul Öncesi Eğitimi 2. Zekâ Oyunları 3. Okul Öncesi Öğretmenleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

Editörler:
Doç. Dr. İbrahim Yüksel
Dr. Abdulhamit Kurupınar

1. Bölüm — Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Fen Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri

Dr. Abdulhamit Kurupınar
ORCID: 0000-0001-5885-9131

2. Bölüm — Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Matematik Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri

Dr. Büşra Şen
ORCID: 0000-0001-8753-1792

Hülya Gültekin
ORCID: 0000-0003-0011-8212

3. Bölüm — Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Okuma Yazmaya Hazırlık ve Etkinlik Örnekleri

Dr. Ömer Erbasan
ORCID: 0000-0001-7852-2747

Dr. Abdulkadir Sağlam
ORCID: 0000-0003-3023-5751

Sezgin KEL
ORCID: 0000-0002-0721-7208

4. Bölüm — Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Hareket Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri

Dr. Büşra Şen
ORCID: 0000-0001-8753-1792

Hamit Özdamar
ORCID: 0000-0001-8625-4594

5. Bölüm Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Türkçe Öğretimi ve Etkinlik Örnekleri

Dr. Abdulkadir Sağlam
Orcıd: 0000-0003-3023-5751

Dr. Ömer Erbasan
ORCID: 0000-0001-7852-2747

Elif Ayça Kıvanç
ORCID: 0009-0008-0650-0651

6. Bölüm Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Sanat Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri
Dr. Serkan Çiftci
ORCID: 0000-0003-0949-1267

Cihan Avcı
ORCID: 0000-0001-7179-0802

7. Bölüm Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Dikkat ve Görsel Hafıza Oyunları Etkinlik Örnekleri
Muhammed Ali Savaş
ORCID: 0000-0002-9689-3768

Kenan Kemer
ORCID: 0000-0003-0427-2137

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI....III
ÖN SÖZ V

BÖLÜM 1
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE FEN EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Giriş....1
1. Okul Öncesinde Fen Eğitimi....2
2. Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Fen Eğitimi....6
3. Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Fen Eğitimi Eğitimi Etkinlik Örnekleri....8
Etkinlik 1: Hikâye Küpleri Oyunu ile Canlıları Tanıyalım....8
Etkinlik 2: Hafıza Oyunu ile Taşıtları Tanıyalım....11
Etkinlik 3: Sudoku Oyunu ile Duyu Organlarını Tanıma....14
Kaynakça....16

BÖLÜM 2
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE MATEMATİK EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Giriş....19
1. Zekâ Oyunları ile Matematik....20
2. Etkinlikler....21
Etkinlik 1: Pipet ve Misketler....21
Etkinlik 2:Bak ve Aynısını Yap....23
Etkinlik 3: Kaç Nohut Hangi Şekil?....26
Etkinlik 4: Renkli Kuleler....27

Etkinlik 5: Say ve Bas 29
Etkinlik 6: Geometrik Şekillerle Oynuyoruz 31
Etkinlik 7: Bak Doğru Bardağı Bul, Kuleyi Yap 34
Etkinlik 8: Şeklin Rengini Bul 35
Etkinlik 9: İlişki Matrisi 38
Etkinlik 10: Şekillerin Açılımı 40
Etkinlik 11: Nim Oyunu 43
Kaynakça 44

BÖLÜM 3
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE OKUMA YAZMAYA HAZIRLIK VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

1. Okul Öncesi Eğitiminde İlk Okuma Yazma Öğretimi 45
2. Okul Öncesinde Okuma Yazmaya Hazırlık Çalışmaları 46
3. Zekâ Oyunları ile Okuma Yazmaya Hazırlık 47
Etkinlik 1 48
Etkinlik 2 52
Etkinlik 3 56
Etkinlik 4 59
Kaynakça 62

BÖLÜM 4
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE HAREKET EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

1. Okul Öncesi Dönemde Hareket Eğitimi 63
2. Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Hareket Eğitimi 64
Etkinlik 1 65
Etkinlik 2 68
Etkinlik 3 70
Etkinlik 4 72
Etkinlik 5 74
Etkinlik 6 76
Kaynakça 78

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

1. Türkçe Öğretimi 79
2. Okul Öncesinde Türkçe Öğretimi ve Zekâ Oyunları 81
Etkinlik 1 82
Dinleme Metni 1 82
Dinleme Metni 2 85
Etkinlik 2 91
Dinleme Metni 89
Etkinlik 3 89
Kaynakça 92

BÖLÜM 6
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE SANAT EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Giriş
1. Okul Öncesi Eğitiminin Önemi 93
2. Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Sanat Etkinlikleri 94
3. Okul Öncesi Eğitimde Zekâ Oyunları ile Sanat Etkinlikleri Örnekleri 95
Etkinlik 1: Hazine Avı (Mayın Tarlası) 95
Etkinlik 2: Piramit 97
Etkinlik 3: Renkli Sudoku 98
Etkinlik 4: Müzikli Sudoku 99
Etkinlik 5: Notayı Tahmin Et 100
Etkinlik 6: ABC Bağlama 101
Etkinlik 7: Nesneyi Bul 102
Kaynakça 103

BÖLÜM 7
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE DİKKAT VE GÖRSEL HAFIZA OYUNLARI ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Giriş.....105
1. Fark Bulma Etkinlikleri 107
2. Farklı Olanı Bul Etkinlikleri 119
Etkinlik Cevapları 123
Kaynakça 126

1

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE FEN EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Abdulhamit Kurupınar

1. Giriş

Okul öncesi eğitim, hızlı bir gelişim süreci içerisinde yer alan çocukların ilk formal eğitimi olarak değerlendirilmektedir. Bu eğitim ülkemizde ana sınıfları, kreşler, okulların ve kurumların bünyesinde yer alan ana sınıflarında 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı çerçevesinde yürütülmektedir.

Okul öncesi eğitim sürecinde çocuğun gelişimi için temel teşkil edecek olan bilişsel, sosyal ve duygusal, fiziksel, dilsel, öz bakım becerilerinin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu becerilerin kazandırılmasında fen ve doğa etkinlikleri ile çocuğun çevresindeki canlıları, doğa olaylarını vb. fen ve doğaya yönelik konu ve kavramları öğrenmesi, fen ve doğa olaylarına yönelik olumlu tutum geliştirmesi amaçlanmaktadır. Fen eğitiminde farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılabilmektedir. Bunlardan biri de oyundur.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (TDK, 2022) *oyun*; "yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence" olarak tanımlanmıştır. Özyürek ve Çavuş (2016) oyunun, çocukların mevcut bilgilerini aktifleştirerek karşılaştığı yeni bilgileri zihninde yapılandırmasına ve gerektiğinde kullanılmasına destek olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Çocukların sağlıklı olarak gelişmesinde beslenme ve sevgi ile birlikte oyun da önem arz etmektedir. Çocukluk dönemi; öğrenme, deneyim, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlık süreçle-

Kaynakça

Akcanca, N., Aktemur Gürler, S. ve Alkan, H. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimi uygulamalarına yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Caucasian Journal of Science, 4*(1), 1-19. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/cjo/issue/33909/381915

Aksan, Z. ve Çelikler, D. (2016). Dramatizasyon yöntemi ile okul öncesi çocuklara fen konularının öğretimine yönelik etkinlikler oluşturulması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(35), 108-122. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/24546/259987

Aksoy, N. C. (2014). *Dijital oyun tabanlı matematik öğretiminin ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin başarılarına, başarı güdüsü, öz-yeterlik ve tutum özelliklerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akyol, N. (2016). Okul öncesi dönemde fen eğitiminin uygulanabilirliğine yönelik öğretmen ve yöneticilerin görüşlerinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye.

Artut, Y. (2015). Üretim firelerinin endüstriyel tasarım ile geri kazanımı. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aykaç, M., ve Köğce, D. (2020). Eğitsel oyunlar ile matematik öğretimi. *Ankara: Pegem Akademi*.

Babaroğlu, A. ve Okur Metwalley, E. (2018). Erken çocukluk döneminde fen eğitimine ilişkin okulöncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(1), 125-148.

Can, S., ve Çava, G. (2018). Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre ilkokulda uygulanan oyun ve fiziki etkinlikler dersinin değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*.

Çamlıbel Çakmak, Ö. (2012). Okul öncesi öğretmen adaylarının fen öğretime yönelik tutumları ile bazı fen kavramlarını anlama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Turkish Science Education, 9*(3), 40–51. Retrieved from http://tused.org/index.php/tused/article/view/438

Çevik, M., Düzgün, M., & Öztaş, B. E. (2016). Effects of the intelligence games approaches on academic achievement and attitude of students with mild intellectual disability in mathematics course. *International Journal of Learning and Teaching, 8*(1), 2-11.

Çınar, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerin fen ve doğa konularının öğretiminde kullandıkları etkinliklerin belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 364-371.

Doğan, Y., Yalçın, V. ve Simsar, A. (2017). Okul öncesi sınıflarındaki fen merkezleri ve kullanım durumlarının incelenmesi-Kilis örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(14), 147-164. DOI: 10.31834/kilissbd.354745

Duran, M. (2019). Okul öncesi fen eğitiminin içeriğine ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi (Giresun ili örneği). *Tarih Okulu Dergisi, 12*(39), 42-84. http://dx.doi.org/10.14225/Joh1595

Gezgin, D. ve Kılıç, D. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin fen etkinliklerinde tercih ettikleri kazanım ve yöntemlerin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(3), 620-630.

Güneş, G. (2018). Okul öncesi fen ve doğa eğitimi araştırmalarına ilişkin bir tarama çalışması: Türkiye örneği. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 2*(1), 33-67. 10.24130/eccd-jecs.196720182150

İsmal, Ö. E. ve Yıldırım, L. (2012). Tekstil tasarımında çevre dostu yaklaşımlar. *Akdeniz Sanat Dergisi, 4*(8), 9-13.

Karakuş, H. (2021). Okul öncesi dönemde fen eğitimine yönelik ebeveyn görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(3), 1431-1443. 10.24315/tred.852592

Karaman Eflatun, H. ve Kuloğlu, A. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumları ile fen ve doğa etkinliklerine yönelik görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(3), 2078-2095. DOI: 10.17679/inuefd.1000517

Kefi, S., Çeliköz, N. ve Erişen, Y. (2013). Okulöncesi eğitim öğretmenlerinin temel bilimsel süreç becerilerini kullanım düzeyleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 300-319.

Kılıç, H., ve Elaldı, Ş. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin akıl ve zekâ oyunlarına yönelik görüşleri ve oyunları sınıflarında kullanabilme durumları. In *International Congress Of Eurasian Social Sciences-5* (s.261-271).

Kurupınar, A. (2021). Okul öncesi çocukların problem çözme becerilerine zekâ oyunları eğitim programının etkisi. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kurupınar, A. ve Aydoğan, Y. (2020). Zekâ oyunlarına yönelik tutum ölçeğinin (ZOTÖ) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Turkish Studies Education, 15(6), 4383-4400.

Kurupınar, A., Yüksel, İ. & Kurt, H. (2022). Views of secondary school science, pre-school and primary school teachers on science education with ıntelligence games. *International Journal of Education and Literacy Studies, 10*(1), 48-57.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013). Okul öncesi eğitim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2016). Çocuk gelişimi ve eğitimi fen ve matematik etkinlikleri modülü. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Fen%20ve%20Matematik%20Etkinlikleri .pdf adresinden 26.12.2022 tarihinde erişilmiştir

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). İlköğretim kurumları fen bilimleri dersi öğretim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Ott, M. & Pozzi. F. (2012). *Digital games as creativity enablers for children. Behaviour & Information Technology. 31*(10), 1011-1019.

Özbek, S. ve Sığırtmaç, A. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine ilişkin görüşleri ve uygulamalarının incelenmesi. *Education Sciences, 6*(1), 1039-1056. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsaedu/issue/19821/212191

Özer, A., Gürkan, A. C. ve Ramazanoğlu, M. O. (2006). Oyunun çocuk gelişimi üzerine etkileri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,* 54-57.

Özyürek, A. ve Çavuş, Z. S. (2016). İlkokul öğretmenlerinin oyunu öğretim yöntemi olarak kullanma durumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *24*(5), 2157-2166.

Presser, A. L., Kamdar, D., Vidiksis, R., Goldstein, M., Dominguez, X., & Orr, J. (2017). *Growing Plants and Minds. Science and Children, 55*(2), 41.

Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerin fen etkinlikleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(3), 87-102. DOI: 10.17679/iuefd.16308213

Simsar, A. ve Doğan, Y. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimi süreçleri üzerine görüşlerinin incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research, 6*(2), 19-32. DOI: 10.30900/kafkasegt.590361

Şimşek, N. ve Çınar, Y. (2012). Okul öncesi dönemde fen ve teknoloji öğretimi (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tahan, Ö. ve Uçar, Z. (2017). Okul öncesi eğitim kurumlarında fen okuryazarlığına ilişkin yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. Bilecik Şeyh *Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 558-567. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/bseusbed/issue/32065/318166

TDK (2022). Oyun. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.

Ültay, N., Ültay, E. ve Çilingir, S. K. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin fen konularındaki uygulamalarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22* (Özel Sayı), 773-792. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/issue/36559/382873

Yıldırım, L. (2017). Geri dönüşüm/ileri dönüşüm/tekrar kullanım kapsamında ikince el giysiler ve sürdürülebilirlik. *SDÜ Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi. 10*(20), 484- 503.

Yılmaz, M. M., Özen-Uyar, R. ve Dikici-Sığırtmaç, A. (2020). Okul öncesi fen eğitimi alanında yapılan çalışmaların tematik içerik analizi: 2015-2019 yılları arası. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(2), 553-589.

Zengin, L. (2018). Examining the effectiveness of mind games on leadership skills of fourth grade elementary school students. *The Journal of Academic Social Science*s, *6*(68), 568–579. https://doi.org/10.16992/asos.13563

2

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE MATEMATİK EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Büşra Şen - Hülya Gültekin

Giriş

Matematiksel beceri ve kavramlar yaşamın her alanında karşımıza çıkabildiği gibi okul öncesi dönemde de çocukların edindikleri kazanımların başında gelmektedir. Bu dönemde çocuklar, matematiği öğrenme ve günlük yaşamda kullanabilme becerilerine sahiptir. Çeşitli yollarla matematik becerilerini geliştirip kavramları anlamlandırmaya başlarlar (Clements ve Sarama, 2008; Kıvılcım ve Mertoğlu, 2017).

Okul öncesi dönemde çocuklar elde ettikleri deneyimler yoluyla sayma, karşılaştırma, sıralama, problem çözme, ölçme gibi becerilerin yanı sıra akıl yürütme, ilişkilendirme, analitik ve mantıksal düşünme becerilerini geliştirebilmektedirler. Bu dönemde edinilen matematik deneyimleri ileriki yaşamlarında daha başarılı bireyler olmalarını sağlamaktadır. Çocukların matematiğe karşı olumlu tutum geliştirerek merak içinde ve istekli olması, erken çocuklukta edindikleri matematik deneyimleriyle ilişkilidir. Matematiksel süreç ve beceriler çocuklara sunulan imkân ve fırsatlarla zengin öğrenme ortamları ile desteklenmelidir (Karakuş, 2020; Lewis-Presser, Clements, Ginsburg ve Ertle, 2015). Bu yüzden etkin programlara nitelikli materyal ve oyunlaştırılmış etkinlik planlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Chiarello, F., & Castellano, M. G. (2016). Board games and board game design as learning tools for complex scientific concepts: some experiences. *International Journal of Game-Based Learning, 6*(2), 1-14.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2008). Experimental evaluation of the effects of a researchbased preschool mathematics curriculum. *American Educational Research Journal, 45*(2), 443-494.

Çubukcu, A. ve Kahraman, P. B. (2018). Okulöncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerinin satranç eğitimi alma durumlarına göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43*(43), 51-61.

Devecioğlu, Y. ve Karadağ, Z. (2014). Amaç, beklenti ve öneriler bağlamında zeka oyunları dersinin değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 41-61.

Karakuş, H. (2020). *Okul Öncesi Matematik Programının çocukların matematik becerilerine etkisi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kıvılcım, T. ve Mertoğlu, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarına uygulanan müzik eğitimi programının matematik becerileri açısından ilkokula hazırbulunuşluğa etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 1-13.

Kurupınar, A. ve Aydoğan, Y. (2020). Zekâ oyunlarına yönelik tutum ölçeğinin (ZOTÖ) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies Education, 15*(6), 4383-4400.

Lewis-Presser, A., Clements, M., Ginsburg, H. & Ertle, B. (2015). Big math for little kids: The effectiveness of a preschool and kindergarten mathematics curriculum. *Early Education and Development, 26*(3), 399-426.

Şen, B. ve Aydoğan, Y. (2022). Matematik temelli hareket eğitim programının okul öncesi çocukların matematik becerilerine etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tatlıpınar, S. ve Serçe, H. (2019). Satranç öğretiminin okul öncesi çocukların dikkat toplama becerisine etkisi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi. 22*(2), 481-489.

Yüzbaşıoğlu, Y. (2019). Küçük çocuklar için büyük matematik eğitim programının 36-48 aylık çocukların matematik becerilerine etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

3

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE OKUMA YAZMAYA HAZIRLIK VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Ömer Erbasan
Abdulkadir Sağlam
Sezgin Kel

1. Okul Öncesi Eğitiminde İlk Okuma Yazma Öğretimi

Dinleme, konuşma, okuma ve yazma dört temel dil becerisi olarak adlandırılmaktadır. Dinleme ve konuşma becerileri erken çocukluk döneminde kazanılmaya başlanan becerilerdendir. İlk okuma ve yazma eğitimi de erken çocuklukta başlayan dinleme ve konuşma becerilerine okuma ve yazma becerilerini eklemeyi amaçlayan ilkokul döneminde sürdürülen bir eğitimdir (Wray, Medwell, Poulson ve Fox, 2002).

Okuma ve yazma becerisi, bireyin hayatı boyunca kullanacağı en temel becerilerin başında geldiği için kritik bir role sahiptir (Çetinkaya ve Elalmış, 2022). Çünkü okuma ve yazma becerisi, kişilerin hayatı boyunca edineceği pek çok kazanımın da başlangıcı ve temeli olarak değerlendirilebilir. Öyle ki eğitim ve iş yaşamındaki başarının temelinde iyi kazanılmış okuma ve yazma becerisi yatmaktadır.

Okuma ve yazma öğretimi genellikle üç aşamaya ayrılmaktadır. İlk aşama hazırlık, ikinci aşama ilk okuma yazmaya başlama ve ilerleme, üçüncü aşama ise okuryazarlığa ulaşmadır (Arslan, 2006). Okul öncesi dönemde genellikle ilk aşama olan hazırlık aşamasına yönelik çalışmalara yer verilmektedir. Bu aşamada asıl amaç, çocukların okuma ve yazmaya karşı olumlu tutum geliştirmeleri ve hazır bulunuşluklarını artırmaktır.

Kaynakça

Akyıldız, S. (2006). *Uygulamalı ilk okuma yazma öğretimi* (3. baskı). Trabzon: Celepler.

Arslan, M. (2006). Ses temelli cümle yöntemi ve uygulanması. *İlköğretim Eğitimci Dergisi*, 4, 25-31.

Babayiğit, Ö. ve Gültekin, M. (2019). İlk okuma yazma öğretiminde oyunla öğretim yöntemi uygulamaları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 9*(2), 450-483.

Çetinkaya, F. Ç., ve Elalmış, S. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde ilk okuma yazma öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 10*(3), 598-618.

Cunningham, P. M., Moore, S. A., Cunningham, J. W., & Moore, D. W. (1995). *Reading and writing in elementary classrooms*. USA: Longman Publishers.

Elliott, E., & Olliff, C. (2008). Developmentally appropriate emergent literacy activities for young children: Adapting the early literacy and learning model (ELLM). *Early Childhood Education Journal,* 35, 551–556.

Güneş, F. (2015). Oyunla öğrenme yaklaşımı. *Turkish Studies, 10*(11), 773-786.

MEB (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

NAEYC (1998). *Learning to read and write. Developmentally appropriate practices for young children.* Retrieved from https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/PSREAD98.PDF

National Early Literacy Panel. (2008). *Developing early literacy: Report of the National Early Literacy Panel.* National Institute for Literacy. Retrieved from https://lincs.ed.gov/publications/pdf/NELPReport09.pdf

Neuman, S. B.,ve Dickinson, D. K. (2018). *Erken okuryazarlık araştırmaları el kitabı* (G. Akoğlu ve C. Ergül, Çev.). Ankara: Nobel.

Tabak, G., ve Göçer, A. (2014). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde benzetim tekniği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(10), 77-102.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development,* 68, 848–872. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.

Wray, D., Medwell, J., Poulson, L., & Fox, R. (2002). Teaching literacy effectively in the primary school. London: Routledge Falmer.

4

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE HAREKET EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Büşra Şen
Hamit Özdamar

1. Okul Öncesi Dönemde Hareket Eğitimi

Hareket eğitimi, merkezî sinir sistemi gelişimiyle birlikte fiziksel uygunluğu arttıran, içten dışa ve baştan ayağa olacak şekilde ilerleyen ve koordinasyon becerisini geliştirmeyi içeren bir süreci ifade etmektedir (Ayob, 2016; Neljak, 2009). Hareket, anne karnında başlar ve yaşamın olduğu her yerde karşımıza çıkar. Hareket becerisinin erken çocukluk dönemiyle birlikte çocuklara kazandırılması bireylerin hayat boyu devam eden bütünsel gelişimleri açısından oldukça önemlidir (Gallahue, Ozmun ve Goodway, 2014). Hareket eğitiminin çocuklarda; iletişim becerilerini geliştirdiği özgünlüklerini olumlu yönde etkilediği ve iş birliği becerilerini arttırdığı görülmüştür (Duman, 2014).

Sürekli hareket hâlinde olan okul öncesi dönem çocukları keşfederken ve öğrenirken süreçte aktif olmak isterler. Çalışmalar, hareketli oyunların çocukların öğrenme isteklerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu yüzden okul öncesi dönemde çocukların hareket becerilerini geliştirecek, hareketler yoluyla keşfetmelerine olanak sağlayan etkinliklerin planlanması ve uygulanması önemli görülmektedir (Ihmeideh ve Al-Qaryouti, 2016; Purtaş ve Duman, 2017).

Değişen dünya koşulları, teknolojik gelişmeler ve yaşanılan hastalıklar çocukları daha hareketsiz bir yaşama doğru sürüklemiş ve hareketin önemine daha çok vurgu yapılmaya başlanmıştır. Son yıllarda da okul öncesi dönemde hareket etkinliklerine ve bu etkinliklerin bilinçli şekilde planlanmasına daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bu kapsamda MEB Okul Öncesi Programı'nda hareket etkinlikleri oyun etkinliklerinden ayrılmış ve ayrıca bir etkinlik olarak ele alın-

Kaynakça

Altınkök, M. (2017). The effects of coordinated teaching method practices on some motor skils of six year old children. *Eurasian Journal of Education Research, 68*, 49-61.

Ayob, S. (2016). *Using structured movement educational activities to teach numeracy and literacy concepts to preschoolers*. University of Pretoria, Department of Educational psychology Faculty of Educaiton, Pretoria.

Bredekamp, S. (2015). *Erken çocukluk eğitiminde etkili uygulamalar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Duman, G. (2014). Hareket eğitimine giriş, okul öncesi dönemde beden eğitimi. G. Duman (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim* içinde. Ankara: Hedef.

Ergül, O. K., Alp, H. ve Çamlıyer, H. (2018). Ders dışı etkinlikler kapsamında uygulanan fiziksel aktivite programının ilköğretim öğrencilerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 208-222.

Furmanek, D. (2014). Enhancing learning through movement. *Young Children*, *69*(4), 80-85.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. ve Goodway, J. D. (2014). Çocuklarda Motor Gelişimi Anlamak: Bebekler, Çocuklar, Ergenler, Yetişkinler. Ankara.

Ihmeideh, F. M. & Al-Qaryouti, I. A. (2016). Exploring kindergarten teachers' views and roles regarding children's outdoor play environments in Oman. *Early Years, 1*(36), 81-96.

Kurupınar, A. (2021). *Okul öncesi çocukların problem çözme becerilerine zeka oyunları eğitim programının etkisi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı, http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooprogram sayfasından erişilmiştir.

Neljak, B. (2009). *Kineziološka metodika u predškolskom odgoju*. Skriptarnica Kineziološkog fakulteta, Zagreb.

Omidire, M. F., Ayob, S., Mampane, R. & Sefotho, M. (2018). Using structured movement educational activities to teach mathematics and language concepts to preschoolers. *South African Journal of Childhood Education, 8*(1), 1-10.

Purtaş, Ö. ve Duman, G. (2017). Okul öncesi eğitimde uygulanan hareket etkinlik planlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education, 2,* 11-29.

Şen, B. ve Aydoğan, Y. (2021). Hareket Etkinliklerinin Çocukların Matematik Becerileri Üzerindeki Rolüne İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Turkish Studies Educational Science*, 16(6), 2615-2628.

5

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Abdulkadir Sağlam
Ömer Erbasan
Elif Ayça Kıvanç

1. Türkçe Öğretimi

Bir ülkenin kalkınması ve dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alabilmesi için yapılması gereken işlerin başında eğitim kalitesini yükseltmek gelmektedir. Bunun başarılabilmesinde ana dil eğitiminin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Çünkü ancak ana dili etkin bir şekilde kullanabilen kişiler çevreleriyle sağlıklı iletişim kurabilirler. Yine diğer pek çok öğrenmenin başarısı ana dildeki başarıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle ana dil eğitimi, tüm eğitimlerin odağında bulunmaktadır. Sever (2004) bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Dil düşünme ve iletişim aracıdır. Kişinin iletişim yeteneğini büyük ölçüde onun iletişim aracı olarak dili kullanabilme becerisi belirler. Çünkü dil bir öğrenme ve öğretme aracıdır." (s.11).

Kurudayıoğlu ve Çetin'e (2015) göre insanın çevresiyle kurduğu bağı güçlendirmesi, düşünce ve ifade gücünü artırması ve çağdaşlaşabilmesi için önemli olan ana dil eğitimi, bireyin bağlı olduğu toplumun kültürünü benimsemesinde ve yaşam becerilerini edinmesinde de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle dili kendi kuralları ve zenginliği içinde kullanmak önem taşımaktadır. Bunun yolu da iyi bir Türkçe öğretiminden geçmektedir.

Türkçe öğretiminin amacı bireylerin doğru, açık ve etkili bir iletişim sağlayabilmeleri ve sağlıklı toplumsallaşabilmeleridir (Arslan, 2017). Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2019, s. 8) dersin amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

Kaynakça

Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alkan, C. (2018). *Türk-İslâm bilginleri.* İstanbul: Kamer Yayınları.

Anlar, Ö. (2021). *El-Kanun fi't-tıbb (Tıp Prensipleri)*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Arslan, M. (2017). Ana dili olarak Türkçe öğretimi ve temel dil becerilerinin gelişiminde karşılaşılan sorunlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(46), 63-77.

Baş, Ö., Kuzu, O., ve Gök, B. (2020). The effects of mind games on higher level thinking skills in gifted students'. *Journal of Education and Future,* 17, 1-13.

Bottino, R. M., ve Ott, M. (2006). Mind games, reasoning skills, and the primary school curriculum. *Learning Media and Technology, 31*(4), 359-375.

Devecioğlu, Y. & Karadağ, Z. (2016). Amaç, beklenti ve öneriler bağlamında zekâ oyunları dersinin değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 41-61.

Genişyürek, C. (2021). *Zekâ oyunlarının 5-6 yaş çocuklarının dil gelişimine etkisinin incelenmesi.* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bursa.

Kurudayıoğlu, M. ve Çetin, Ö. (2015). Temel beceriler ve Türkçe öğretimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 3*(3), 1-19.

MEB (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Öztürk, A. (2005). *Okul öncesi eğitim kurumlarında ana dili etkinlikleri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Pekkaya, M. H. (2007). *Öğrenci merkezli Türkçe öğretiminde çocuk şiirleri (yeniden yapılandırılan Türkçe öğretimi programı uygulamalarına yönelik eleştiriler ve öneriler).* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı yayıncılık.

Varol, İ., Ala, S. ve Eti, M. (2020). Okul öncesi eğitimde Türkçe etkinliklerinde kullanılan hikâye anlatım tekniklerinin çocukların dikkat süresi üzerine etkisi. *Temel Eğitim,* 2(1), 26-39.

Yalçın, A. (2006). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1, (2023). https://arcegitim.com.tr/ahsap-ogretici-puzzle/1189-hayvanat-bahcesi-ahsap-puzzle.htmlhttps://arcegitim.com.tr/ahsap-ogretici-puzzle/1189-hayvanat-bahcesi-ahsap-puzzle.html, 30/04/2023 tarihinde edinilmiştir.

URL-2, (2023). https://tr.depositphotos.com/vector-images/sebze-bah%C3%A7esi.html, 30/04/2023 tarihinde edinilmiştir.

6

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE SANAT EĞİTİMİ VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Serkan Çiftci
Cihan Avcı

1.1. Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Çocuklar, ilk yıllarında hızlı büyürler ve eğitim öğretime dâhil olduklarında, yaşadıkları iyi ya da kötü deneyimler okula ne kadar uyum sağladıklarını ve uzun vadede ne kadar başarılı olacaklarını etkileyebilir. Çocuklar eğitim öğretim yaşantılarına okul öncesi eğitimi ile adım atarlar. Çocukların iyi bir okul öncesi eğitim alması, yaşamın her alanında başarılı olmalarına yardımcı olacaktır. Çocuklar okul öncesi dönemde sosyal, akademik ve genel yaşam becerilerinde güçlü bir temel geliştirir ve bu da okulda ve okul sonrasındaki yaşantılarında başarılı olmalarına yardımcı olur.

Erken çocukluk eğitimi, temel gelişim biliminin, politika araştırma ve analizinin, eğitim ve önleme biliminin uygulamalı disiplinlerinin bağlantısındadır. Alan, bilimsel gelişmeler ve teori, program tasarımı, politika ve sınıf uygulamaları arasındaki bağlantılar açısından bilimsel faaliyetin en canlı alanlarından biri hâline gelmiştir. Ancak bir yandan araştırma ve değerlendirme ile diğer yandan program geliştirme, uygulamalar ve kamu politikası arasındaki potansiyel bağlantılara rağmen kamu politikası ve uygulamasının bilgi tabanıyla iyi bir uyum içinde olmadığı çok fazla kilit alan bulunmaktadır (Pianta vd., 2009) Bu, bir çocuğun benlik saygısının geliştiği ilk alandır. Bir genç kendi adının, mülklerinin ve arkadaşlarının değerini öğrenir. Anaokulunda her çocuk öğretmenleri ve sınıf arkadaşlarıyla konuşmayı öğrenir. Okul öncesi eğitimin en büyük işlevi; çocukların sosyal, duygusal ve kişisel gelişimine yardımcı olmaktır. Üç yaşındaki bir çocuğun akranlarıyla birlikte harcadığı zaman, onun diğer bireylerle güvene da-

Kaynakça

Bottino, R. M.,Ott, M., Tavella, M. & Benigno, V. (2010). *Can digital mind games be used to investigate children's reasoning abilities*. In Proceedings of the 4th ECGBL Conference on Games Based Learning Copenhagen.

Bottino, R. M.,Ott, M.& Tavella, M. (2013). *Investigating the relationship between school performance and the abilities to play mind games, In European Conference on Games Based Learning*. Academic Conferences International Limited.

Curtis, L. & Fallin, J. (2014). Neuro education and music: Collaboration for student success. *Music Educators Journal, 101*(2), 52-56.

Faas, S.,Wu, S. & Geiger, Steffen (2017). The importance of play in early childhood education: A critical perspective on current policies and practices in Germany and Hong Kong. *Global Education Review, 4* (2), 75-91.

Kayılı, G. ve Erdal, Z. (2018). Okul öncesi eğitimde kullanılabilen akıl-zekâ oyunlarının 60-72 aylık çocukların bilişsel becerilerine etkisi. *Eğitim Bilimleri Çalışmaları 2018*. İstanbul: Çizgi.

Magsamen, S. H. & Battro, A. M. (2011). Understanding how thearts can enhance learning. *Mind, Brain, and Education, 5*(1), 1-2.

Marangoz, D. (2018). *Mekanik zekâ oyunlarının ilkokul 2. sınıf öğrencilerinin zihinsel beceri düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

MEB (2013). Okul öncesi eğitim programı. http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf sitesinden 10 Eylül 2022'de erişildi.

Liu, X. (2020). Design of educational art activities for pre-schoolers. Lifelong Education, 9(3), 57-60.

OECD (2012). *Quality matters in early childhood education and care*. Czech Republic: OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264176515-en.

Omatseye, B. O. J. & Emeriewen, K. O. (2010). Art in early childhood education classrooms: An invitation to creativity. *African Research Review, 4*(3), 214-226.

Pianta, R.,Barnett, W. S., Burchinal, M. & Thornburg, K. R. (2009). The effects of preschool education: What we know, how public policy is or is not aligned with the evidence base, and what we need to know. *Psychological Science in the Public Interest 10*(2), 49–88.

Ramberg, M. R. (2014). What makes reform work? School based conditions as predictors of teachers' changing practice after a national curriculum reform. *International Education Studies, 7*(2), 46-65.

Tomaž, Z.,Branka, Č. & Matjaž, M. (2015). Preschool teaching staff 's opinions on the importance of preschool curricular fields of activities, art genres and visual arts fields. *CEPS Journal, 5*(4), 9-29.

7

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ZEKÂ OYUNLARI İLE DİKKAT VE GÖRSEL HAFIZA OYUNLARI ETKİNLİKLERİ

Muhammed Ali Savaş
Kenan Kemer

1. Giriş

Bireyi çocukluk döneminde geleceğe hazırlayacak en önemli unsur, onun deneyimleridir. Çocuğun deneyimleri ise büyük ölçüde oyunlara dayanmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar ışığında oyuna ait en genel tanımlardan biri; çocuğun amaçlı ya da amaçsız biçimde, isteyerek katıldığı, kuralları olan veya olmayan, çocuğun tüm gelişim alanlarına etki eden en doğal öğrenme aracı şeklindedir (Koçyiğit, Tuğluk ve Kök, 2007). Dolayısıyla çocuğun tüm gelişim alanlarına etkisi olan oyunu, bilişsel beceriler boyutunda da katkısı olan önemli bir etken olarak yorumlayabiliriz.

Okul öncesi öğrencilerin bilişsel gelişimlerine yönelik zekâ oyunlarının dikkat, hafıza, odaklanma ve yoğunlaşma, kavrama, akıl yürütme ve özellikle problem çözme becerisine olumlu katkılarının olduğu tespit edilmiştir (Kurupınar, 2021). Yılmaz, Yüzbaşıoğlu ve Hacıtahiroğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın bulgularına göre de zekâ oyunlarının okul öncesi öğrencilerinin dikkat becerilerinin gelişimine olumlu yönde katkı sağladığı yönündedir. Hafıza oyunları arasında değerlendirilen, resim eşeleme ve resim hatırlama oyunları da okul öncesi dönemde ve ilkokul düzeyinde olumlu katkılara sahiptir (Coolen ve Castronovo, 2023). Okul öncesi dönem öğretmenleri de bilişsel becerilerin gelişmesini destekleyecek zekâ oyunlarının kullanımının önemini vurgulamaktadır (Kurupınar, Yüksel ve Kurt, 2022).

Kaynakça

Bozan, A. ve Akay, Y. (2012). Dikkat geliştirme eğitiminin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin dikkatlerini toplama becerilerine etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(6), 53-66.* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/39529 adresinden erişilmiştir.

Coolen, I. E. J. I., & Castronovo, J. (2023). How memory counts in mathematical development. *Journal of Cognition, 6*(1), 1. http://doi.org/10.5334/joc.248

Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. ve Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 324-342.

Kurupınar, A. (2021). *Okul öncesi çocukların problem çözme becerilerine zekâ oyunları eğitim programının etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kurupınar, A., Yüksel, İ. & Kurt, H. (2022). Views of secondary school science, pre-school and primary school teachers on science education with ıntelligence games. *International Journal of Education and Literacy Studies*, *10*(1), 48-57.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). Okul öncesi eğitim programı. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=652 adresinden erişilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2016). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu zekâ oyunları dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretmen eğitim materyali. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.*

Yılmaz, E., Yüzbaşıoğlu, Y. ve Hacıtahiroğlu, N. (2022). Zekâ oyunlarının okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç ve dikkat becerilerine etkisinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim, 36*(3), 627-642. https://doi.org/10.33308/26674874.2022363408

TEMEL EPİDEMİYOLOJİ

Editör
Doç. Dr. Saliha Özpınar

nobel

TEMEL EPİDEMİYOLOJİ

Editör: Doç. Dr. Saliha Özpınar

Yayın No.: 4598
Sağlık Bilimleri No.: 185
ISBN: 978-625-427-779-5
E-ISBN: 978-625-427-780-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özpınar, Saliha.
Temel Epidemiyoloji
Editör: Doç. Dr. Saliha Özpınar
1. Basım, XX + 354 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-779-5
E-ISBN: 978-625-427-780-1
1. Epidemiyoloji 2. Araştırma Yöntemleri 3. Epidemiyolojik Ölçütler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
ÖN SÖZ V

I. KISIM
SAĞLIKLA İLGİLİ ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

1. BÖLÜM
BİLİM VE BİLİMSEL YÖNTEM

Giriş 2
1. Bilim 2
2. Bilimsel Yöntem 4
2.1. Bilimsel Yöntem Basamakları 5
2.1.1. Basamak: Sorunun Farkına Varılması 5
2.1.2. Basamak: Sorunun Kavranması ve Sistematize Edilmesi 7
2.1.3. Basamak: Araştırma Sorusu Oluşturma / Hipotez Kurma 10
3. Bilim Nasıl Yapılandırılır? 12
3.1. Dergilerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler 14
3.1.1. Etki Faktörü 14
3.1.2. Eigen Faktör 14
3.2. Makalelerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler 15
3.2.1. Meslektaş Değerlendirmesi 15
3.2.2. Alıntı Endeksi 15
3.2.3. Altmetrik Dikkat Skoru (Altmetric Attention Score) 15
3.3. Makale Düzeyindeki Ölçüler (Article-Level Metric/Alms) 16
3.4. Araştırma Etiğine Aykırı Durumlar 16
3.4.1. Özensiz / Disiplinsiz Araştırma / "Yarım Yamalak" (Sloppy Research) 16
3.4.2. Sahtecilik (Fraud) 16
3.4.2.1. Çarpıtma (Falsification) 16
3.4.2.2. Verileri Uydurma (Fabrication) 17
3.4.2.3. İntihal (Plagiarism) 17

3.4.3. Dilimleme/Salamlama (Duplication) 17
3.4.4. Haksız Yazarlık 17
3.4.4.1. Onursal yazarlık (Honorary authorship) 17
3.4.4.2. Armağan Yazarlık (Gift-Guest Authorship) 18
3.4.4.3. Gölge Yazarlık (Ghost Authorship) 18
3.5. Kaynakların Yanlı Seçimi 18
3.6. Alınan Destekleri Belirtmemek 18
4. Araştırma Sorusu Oluşturma 18
Kaynakça 22

2. BÖLÜM
EPİDEMİYOLOJİYE GİRİŞ

1. Epidemiyolojinin Tanımı 26
1.1. Terim Olarak Epidemiyoloji 26
1.2. Kavram Olarak Epidemiyoloji 26
1.3. Alt Uzmanlıklar 27
1.4. Epidemiyoloji ile İlişkili Disiplinler 29
1.4.1. Halk Sağlığı ve Epidemiyoloji 31
2. Epidemiyolojinin Kapsamı ve Kullanım Alanları 32
3. Epidemiyolojinin Tarihsel Gelişimi ve Başarıları 36
3.1. Erken Dönem 36
3.2. 19 ve 20. Yüzyıllar 39
3.3. Günümüz Epidemiyolojisi 45
Kaynakça 51

3. BÖLÜM
EPİDEMİYOLOJİDE KORUNMA KAVRAMI

Giriş 56
1. Kısa Tarihçe 56
2. Hastalığın Doğal Öyküsü 57
2.1. Duyarlılık Evresi 58
2.2. Presemptomatik (Preklinik) Evre 58
2.3. Klinik Evre 58
2.4. Düzelme, Engellilik, Ölüm Evresi 59
3. Epidemiyolojide Korunma 60
3.1. Temel Önleme 61

3.2. Birincil Önleme 62
3.3. İkincil Koruma 64
3.4. Üçüncül Korunma 65
3.5. Dördüncül Koruma 66
3.6. Sağlığın Geliştirilmesi 67
4. Bulaşıcı Hastalıklarda Korunma ve Kontrol 68
4.1. Enfeksiyon Zinciri 69
4.2. Enfeksiyon Hastalıklarında Korunma Örnekler 73
4.2.1. Bulaşıcı Hastalıklarda Birincil Korunma 74
4.2.2. Bulaşıcı Hastalıklarda İkincil Korunma 75
4.2.3. Bulaşıcı Hastalıklarda Üçüncül Korunma 76
5. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Kontrol ve Korunma 76
5.1. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Risk Faktörleri 78
5.2. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Korunma Örnekleri 80
5.2.1. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Birincil Korunma 80
5.2.2. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda İkincil Koruma 80
5.2.3. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Üçüncül Korunma 80
6. Tarama 81
6.1. Etkili Tarama Testlerini Seçme 83
6.2. Testlerin Geçerliliği 83
6.3. Testlerin Güvenilirliği 84
6.4. Tarama Programlarının Değerlendirilmesi 85
Kaynakça 86

4. BÖLÜM
EPİDEMİYOLOJİDE NEDENSELLİK KAVRAMI (ASOSYASYONLAR)

Giriş 90
1. Neden Kavramı 90
1.1. Yeterli ya da Gerekli 91
1.2 Yeterli ve Gerekli 92
2. Bir Hastalığın Nedeninin Belirlenmesi 94
2.1. Nedensellikte Faktörler 94
2.2. Nedenselliğin Değerlendirilmesi 95
2.3. İlişkilerin (Asosyasyon) Gruplandırılması 98
2.3.1. Nedensel Olmayan İlişkiler 99

2.3.1.1. Şansa Bağlı veya İstatistiksel Olarak Gösterilemeyen İlişki 100
2.3.1.2. Artefakt İlişki 100
2.3.1.3. Sekonder İlişki 101
2.3.2. Nedensel İlişkiler 101
2.3.2.1. Koch Fenomeni-Direkt İlişki 102
2.3.2.2. Çok Etkenli (İndirekt) İlişki 102
2.4. Nedensel İlişkinin Özellikleri 103
2.4.1. İlişkinin Kuvveti 103
2.4.2. Doz-Cevap İlişkisi 104
2.4.3. İlişkinin Tutarlılığı 104
2.4.5. İlişkinin Özgüllüğü 104
2.4.6. İlişkinin Zamana Uyumu 105
2.4.7. İlişkinin Elde Bulunan Tüm Bilgilere Uygunluk Göstermesi 105
Kaynakça 105

5. BÖLÜM
SAĞLIK VE HASTALIĞIN ÖLÇÜLMESİ

1. Sağlık ve Hastalık 108
1.1. Tarihsel Süreçte Sağlık ve Hastalık Kavramlarına Yaklaşım 108
1.2. Hastalıkların Doğal Seyri 112
1.3. Sağlığın Belirleyicileri 113
2. Sağlık Ölçütleri 114
2.1. Tanımı ve Kullanım Alanları 114
2.2. Oran, Orantı, Hız 115
2.3. Sağlık Ölçütleri Hesaplanırken Nelere Dikkat Edilmeli 118
2.4. Ölüm Ölçütleri 119
2.4.1. Kaba Ölüm Hızı 120
2.4.2. Özel Ölüm Hızları 120
2.4.2.1. Yaşa Özel Ölüm Hızı 120
2.4.2.2. Cinsiyete Özel Ölüm Hızı 120
2.4.2.3. Yerleşim Yerine Özel Ölüm Hızı 120
2.4.2.4. Nedene Özel Ölüm Hızı 121
2.4.3. Orantılı Mortalite 121
2.4.3.1. Nedene Özel Orantılı Mortalite 121
2.4.3.2. Yaşa Özel Orantılı Mortalite 122
2.4.4. Bebek ve Çocuk Ölüm Hızları 122

2.4.4.1. Ölü Doğum Hızı 123
2.4.4.2. Ölü Doğum Oranı 123
2.4.4.3. Perinatal Ölüm Hızı 123
2.4.4.4. Neonatal Ölüm Hızı 123
2.4.4.5. Post-Neonatal Ölüm Hızı 124
2.4.4.6. Bebek Ölüm Hızı 124
2.4.4.7. Çocuk Ölüm Hızı 124
2.4.4.8. Beş Yaş Altı Ölüm Hızı 125
2.4.5. Anne Ölümleri 125
2.4.5.1. Anne Ölüm Oranı 126
2.4.5.2. Anne Ölüm Hızı 126
2.4.5.3. Gebeliğe Bağlı Ölüm Oranı 126
2.4.5.4. Gebeliğe Bağlı Ölüm Hızı 127
2.4.6. Yetişkin Mortalite Hızı 127
2.4.7. Yaşam Beklentisi 127
2.5. Doğurganlık Ölçütleri 128
2.5.1. Kaba Doğum Hızı 128
2.5.2. Özel Doğurganlık Hızları 128
2.5.2.1. Yaşa Özel Doğurganlık Hızı 128
2.5.2.2. Pariteye Özel Doğurganlık Hızı 128
2.5.3. Toplam Doğurganlık Hızı 129
2.5.4. Genel Doğurganlık Hızı 129
2.5.5. Çocuk/Kadın Oranı 129
2.5.6. Net Üreme Hızı 129
2.5.7. Gros Üreme Hızı 129
2.6. Hastalık (Morbidite) Ölçütleri 130
2.6.1. İnsidans 130
2.6.2. Prevalans 135
2.7. Bulaşıcı Hastalıklarla İlgili Ölçütler 138
2.7.1. Atak Hızı 138
2.7.2. Olgu Fatalitesi 140
2.7.3. Epizod Hızı 140
2.8. Hastalık Oluşumunun Karşılaştırılması 140
2.8.1. Rölatif Karşılaştırmalar 140
2.8.1.1. Risk Oranı 141
2.8.1.2. Hız Oranı 143

2.8.1.3. Olasılıklar Oranı (Odds Ratio) 143
2.8.2. Mutlak Karşılaştırmalar 146
2.8.2.1. Atfedilen Risk 146
2.8.2.2. Topluma Atfedilen Risk (Etiyolojik Fraksiyon) 147
2.8.2.3. Korunabilirlik Yüzdesi 148
2.9. Hızların Standardizasyonu 149
2.9.1. Doğrudan Standardizasyon 149
2.9.2. Dolaylı Standardizasyon 150
Kaynakça 153

6. BÖLÜM
ARAŞTIRMA TÜRLERİ

1. Tanımlayıcı Araştırmalar 158
1.1. Olgu Sunumu ve Olgu Serisi 160
2. Kesitsel Çalışmalar 161
2.1. Kesitsel Çalışmaların Üstünlükleri 163
2.2. Kesitsel Çalışmaların Sınırlılıkları 164
3. Ekolojik Çalışmalar 165
3.1. Ekolojik Çalışmanın Üstünlükleri 166
3.2. Ekolojik Çalışmanın Sınırlılıkları 168
4. Olgu-Kontrol Çalışması 170
4.1. Olgu ve Kontrollerin Seçilmesi 171
4.2. Olgu-Kontrol Çalışmaları Üstünlükleri 173
4.3. Olgu-Kontrol Çalışmaları Sınırlılıkları 174
4.4. Olgu-Kontrol Çalışmalarında Hesaplamalar 174
5. Kohort Çalışmaları 176
5.1. Prospektif Kohort Çalışması 177
5.1.1. Prospektif Kohort Tasarımı 177
5.1.2. Prospektif Kohort Çalışmasında Hesaplar 179
5.1.3. Prospektif Kohort Çalışması Üstünlükleri 181
5.1.4. Prospektif Kohort Çalışması Sınırlılıkları 182
5.1.5. Prospektif Kohort Çalışmalarında Yanlılık 182
5.1.6. Prospektif Kohort Çalışmalarında Geçerlilik 184
5.2. Retrospektif Kohort Çalışması 186
6. Hibrid Çalışmalar 188
6.1. Yuvalanmış Olgu-Kontrol (Nested Case Control) Tasarımı 188

6.2. Olgu-Kohort (Case-Cohort) Tasarımı 191
6.3. Olgu Çaprazlama (Case-Crossover) Tasarımı 193
7. Müdahale /Girişim Çalışmaları 195
7.1. Öncesi-Sonrası (Pre-Post) Çalışmaları 196
7.2. Randomize Olmayan Deneme Çalışmaları 197
7.3. Randomize Klinik Çalışmalar (RKÇ) 197
7.4. RKÇ Araştırmaların Türleri 197
7.5. RKÇ Örnek Boyutu ve Hasta Seçimi 199
7.5.1. Randomizasyon/Rastgeleleştirme 200
7.5.2. Faktöriyel Çalışma Tasarımı 201
7.5.3. Çapraz Çalışma Tasarımı 202
7.5.4. Küme Randomize Çalışmaları 202
7.6. Körleme 202
7.7. Rkç İzlem Sorunları 204
7.8. Çalışma Sonlanımı/ Sonuç Değişken 204
7.9. RKÇ'de İstatistik Değerlendirme 206
7.9.1. Eksilme Yanlılığı ve Tedavi Amacına Yönelik Analiz (Intention-To-Treat Analizi-Itt) 207
7.9.2. Protokol Başına (Per-Protokol) Analizler 207
7. 10. Rkç Sınırlılıkları/Eleştiriler 208
8. Sistematik Derleme 210
8.1 Sistematik Derleme Sürecinin Basamakları 212
8.1.1. Araştırma Sorusunun ve Çerçevesinin Tanımlanması 213
8.1.2. Literatür Taraması Yapılması 213
8.1.3. Kanıt Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Analiz 214
8.1.4. Kanıtın Sunumu ve Özetlenmesi 214
8.1.5. Kanıtın Tartışılması 215
8.1.6. Sistematik Derlemenin Sunumu 215
9. Yaşayan Sistematik Derleme 216
10. Meta Analiz 218
10.1. Meta Analizde Kullanılan İstatistik Değerlendirmeler 220
10.2. Meta Analizin Üstünlükleri 223
10.3 Meta Analizin Sınırlılıkları 223
11. Ağ (Network) Meta Analizi 224
12. Metodolojik Çalışmalar 226
12.1. Ölçeğin Psikometrik Değerlendirmesi 230
12.2. Güvenilirlik 231

12.3. Geçerlilik 235
12.3.1. Kültürler Arası Geçerlilik 237
12.3.2. Yüz Geçerliliği 238
12.3.3. İçerik (Kapsam) Geçerliliği 238
12.3.4. Yapı Geçerliliği 239
12.3.5. Kriter Geçerliliği 239
12.3.6. Yakınsak Geçerlilik/Eş Zamanlı Geçerlilik 239
12.3.7. Iraksak Geçerlilik 240
12.3.8. Tahmine Dayalı/Prediktif Geçerlilik 240
12.3.9. Bilinen Grup Geçerliliği 240
12.3.10. Hipotez Geçerliliği 240
12.3.11. Faktör Analizi 241
12.3.12. "Rasch Modelleri" ve "Madde-Tepki Teorisi" (Item Reaction Teory) Ölçümü 242
12.3.13. Ant Colony Optimization Algorithms 242
Kaynakça 243

7. BÖLÜM
EPİDEMİYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA OLASI HATALAR VE BAŞ ETME YOLLARI

Giriş: Epidemiyolojik Araştırmalarda Olası Hatalar 250
1. Rastgele Hata 252
1.1. Örneklem Büyüklüğü 254
2. Sistematik Hata 257
2.1. Seçim Yanlılığı 259
2.1.1. Cevaplanmama Yanlılığı ve Gönüllülüğe Bağlı Yanlılık 261
2.1.2. Berkson Yanılgısı 261
2.1.3. Neyman Tipi Yanlılık 261
2.1.4. Tanı Almaya/Belirlemeye/Tayine Bağlı Yanlılık 262
2.1.5. İzlem Kaybına Bağlı Yanlılık 262
2.1.6. Üye Olma/Gruba Dâhil Olmaya Bağlı Yanlılık 263
2.1.7. Sağlıklı İşçi Etkisi 263
2.1.7. Aşırı Eşleştirme 264
2.2. Ölçüm Yanlılığı 265
2.2.1. Anketöre Bağlı Yanlılık 266
2.2.2. Gözlemciye Bağlı Yanlılık 266
2.2.3. Hatırlama Yanlılığı 266
2.2.4. Ölçüm Aletine Bağlı Yan Tutma 267
2.2.5. Ankete Bağlı Yanlılık 267

2.2.6. Katılımcıya Bağlı Yanlılık 268
2.2.7. Tanıyla İlgili Kuşku Yanlılığı 269
2.2.8. Etkenle İlgili Kuşku Yanlılığı 269
2.2.9. Sağlıklı Sigara İçici Etkisi 269
2.3. Karıştırıcılara Bağlı Yanlılık 270
2.3.1. Başa Çıkma Yolları: Randomizasyon, Sınırlama, Eşleştirme, Tabakalı Analizler, İstatistiksel Modelleme 271
2.3.2. Etkileşim/Etki Değişimi 272
3. Araştırma Tipine Göre Tasarlanmış Rehberler ve Çalışmaların Yayınlanma Aşaması 272
Kaynakça 274

II. KISIM
ARAŞTIRMA PLANLAMA VE UYGULAMA

8. BÖLÜM
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Giriş 280
1. Etik 280
2. Bilim 281
3. Bilimsel Araştırma 282
4. Bilimsel Araştırma Etiği 283
5. Araştırmacıların Uyması Gereken Temel Etik İlkeler 284
6. Araştırmacılar Tarafından Bilimsel Araştırmalarda Yapılan Etik Dışı Davranışlar 287
6.1. Disiplinsiz veya Özensiz Araştırma ve Yazım 288
6.2. Araştırma ve Yazımda Bilimsel Saptırma 288
7. Araştırma Etiği ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler 295
Kaynakça 301

9. BÖLÜM
EVREN-ÖRNEKLEM

1. Evren (Popülasyon, Kitle, Toplum, Yığın) 304
2. Örnek-Örneklem (Sample) 305
3. Örnekleme Teknikleri 307
3.1. Olasılıklı Örnekleme Teknikleri 307
3.1.1. Basit Rastgele Örnekleme 308
3.1.2. Sistematik Örnekleme 309
3.1.3. Tabakalı Rastgele Örnekleme 309

3.1.4. Küme Örnekleme (Cluster Sampling) 310
3.2. Olasılıksız Örnekleme Teknikleri 311
3.2.1. Gelişigüzel Örnekleme. 311
3.2.2. Kota Örnekleme (Quoto Sampling) 311
3.2.3. Amaçlı Örnekleme (Purposive Sampling) 312
3.2.4. Kartopu Örnekleme 312
4. Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi 313
Kaynaklar 316

10. BÖLÜM
UYGULAMALI EPİDEMİYOLOJİDE İLK ADIMLAR

Giriş 320
1. Epidemiyolojik Araştırma Planlama 321
1.1. Araştırma Konusu Seçimi ve Konunun Gerekçelendirme 321
1.2. Amaçların Belirlenmesi 321
1.3. Araştırma Hipotezlerinin Belirlenmesi 322
1.4. Literatür Bilgilerinin Derlenmesi 323
1.5. Araştırmada Kullanılacak Değişkenlerin Tanımlanması 326
1.6. Araştırma Tasarımına Karar Verme 327
1.7. Örnek Seçiminin Planlanması 327
1.8. Gerekli İzinlerin Alınması 328
2. Veri Toplama 329
2.1. Niceliksel Veri Toplama Yöntemleri 330
2.2. Niteliksel Veri Toplama Yöntemleri 330
3. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi 332
3.1. İkiye İki Tablo 332
4. Rapor Yazımı 333
5. Yayınlama 335
Kaynakça 340

11. BÖLÜM
ELEŞTİREL MAKALE DEĞERLENDİRME

Giriş 344
1. Makalenin Adı ve Özeti 346
2. Giriş Bölümü 347
3. Yöntem Bölümü 348

4. Bulgular Bölümü 350
5. Tartışma Bölümü 351
6. Sonuç ve Öneriler 352
7. Diğer Bilgiler 352
Kaynakça 353

1.
BÖLÜM

BİLİM VE BİLİMSEL YÖNTEM

Şafak Taner

ÖZET

İnsan üretimi olan bilim diğer alanlar gibi toplum yapısı ve dinamiklerinden kopuk değildir. Var oluşundan bu yana insan doğayı anlama, yaşamı güvenli kılma adına çeşitli düşünce biçimleri geliştirmiştir. Günümüzde geçerli olan yöntemse bilimsel yöntemdir. Bu bölümde bilimsel yöntemin basamakları, karşılaşılan zorluklar ve bilimin nasıl yapılandırıldığı ele alınmış, bilimsel çalışmaları değerlendirebilmek için farklı bakış açılarının varlığını göz önünde bulundurabilmenin ve güçlü teknik bilgiye sahip olmanın zorunluluğu vurgulanmıştır.

- Almanya'ya gelen göçmenlerin çoğu nereden geliyor?
- Berlin'deki son Türk, Polonyalı ve Suriyeli göçmenlerin deneyimlerindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

21. İlk soru çok basit, çevrim içi olarak kolayca bulunabilecek basit bir gerçeği soruyor. İkincisi, yanıtlanması için veri toplama ve ayrıntılı tartışma gerektiren daha karmaşık bir karşılaştırmalı sorudur.

- Shakespeare'in Othello'sunda etnisite nasıl temsil edilir?
- Shakespeare'in Othello'sunun modern uyarlamaları, seçme, sahneleme ve çağdaş olaylara gönderme yoluyla etnisite temasını nasıl ele aldı?

22. İlk soru orijinal veya alakalı değil: O kadar çok cevaplandı ki yeni bir şeye katkıda bulunmak çok zor olurdu. İkinci soru, özgün bir argüman oluşturma kapsamı ile belirli bir açı alır ve mevcut sosyal kaygılar ve tartışmalarla daha fazla ilgilidir

- Alkollü araç kullanma nasıl önlenebilir?
- Avrupa ülkelerinde alkollüyken araç kullanan kişilerin sayısı üzerinde farklı yasal yaklaşımların etkisi nedir?

23. İlk soru hazır bir çözüm istiyor ve odaklanmış veya araştırılabilir değil. İkinci soru daha net bir karşılaştırma sorusudur ancak bunun pratik olarak mümkün olmayabileceğini unutmayın. Daha küçük bir araştırma projesi veya tezi için, sadece bir veya iki ülkedeki alkollü araç kullanma yasalarının etkinliğine odaklanmak için daha da daraltılabilir.

KAYNAKÇA

AKSOY, M./ DİNÇOL. K. /ERDEM, S./ AKGÜN, T./ DİNÇOL, G. (1972). Details of blood changes in 32 patients with pancytopenia associated with long-term exposure to benzene**.** *Br J Ind Med,* 29(1),56-64.

AKSOY, M./ ERDEM, S./ DİNÇOL, G. (1974). Leukemia in shoe-workers exposed chronically to benzene. *Blood,* 44(6), 837-41.

AL, U./ ŞENCAN, İ. (2016). Bilimsel İletişimin Dikenli Yolları: Makalelerin Yayın Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*. 30, 3 449-470.

ALTMETRİC WEB SAYFASI (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde https://www.altmetric.com/ adresinden erişildi.

ASLAM, S./ EMMANUEL, P. (2010). Formulating a researchable question: A critical step for facilitating good clinical research. *Indian journal of sexually transmitted diseases and AIDS*, *31*(1), 47–50.

BEST, M./ NEUHAUSER,D. (2004). Ignaz Semmelweis and the birth of infection control.Qual Saf Health Care. 13**,** 233-234.

BİLİMDİLİ WEB SAYFASI (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde https://bilimdili.com/dusunce/bilimsel-etik-literatur-arastirmasi/4/ adresinden erişildi.

DOĞAN, Ö. (2019). 20 Ocak 2022 tarihinde https://acilci.net/science-citation-index-ve-bilimsel-dergi-indeksleri-bir-kotuye-kullanim-oykusu/ adresinden erişildi.

HAMZAOĞLU, O. (2013). Bilimsel Yöntem Taraflılık İçerir: Neden Tarafım?. İçinde: Kapitalizmin Kıskacında Doğa, Toplum ve Bilim Onur Hamzaoğlu Olayı. Eds: Terzi, C., Yuvayapan, E., Başer, E., Yordam Kitap, İstanbul. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx

KAMPUSULA WEB SAYFASI (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde_https://www.kampusula.com/h-indeksi-i10-indeksi-g-indeksi/ adresinden erişildi.

MBARGA, G./ FLEURY, J. M. Bilim nedir? 20 Ocak 2022 tarihinde https://docplayer.biz.tr/3323899-Cevrim-ici-bilim-haberciligi-kursu-wfsj-ve-scidev-net-tarafindan-olusturulmustur-ders-5-bilim-nedir-gervais-mbarga-ve-jean-marc-fleury.htm adresinden erişildi.

OTLU, U. (2013). İzmir'deki Hastanelerde İşçi Sağlığı ve iş Güvenliği Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış uzmanlık tezi). EÜTF, İzmir.

ÖZKAN, Ö./ KAYA, Ş.Ş. (2015). Bilimsel makalede "sınırlılıklar" neden ve nasıl yazılır. *TAF Prev Med Bull* ,14 (6), 496-505.

S4BE WEB SAYFASI (2013). 20 Ocak 2022 tarihinde https://s4be.cochrane.org/?s=pyramid adresinden erişildi.

SCRİBBR WEB SAYFASI (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde https://www.scribbr.com/research-process/research-questions/ adresinden erişildi.

SPARC WEB SAYFASI 1 (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde_https://sparcopen.org/our- adresinden erişildi.

SPARC WEB SAYFASI 2 (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde_http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/sparc-alm-primer.pdf adresinden erişildi.

TDK (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 20 Ocak 2022 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

WAKEFİELD, A.J./ MURCH, S.H./ ANTHONY, A./ LİNNELL, J./ CASSON, D.M./ MALİK, ..., WALKER-SMİTH, J.A. (1998). Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia, non-specific colitis, and pervasive developmental disorder in children. *Lancet,* 28,351(9103),637-41.

WHONAMEDIT (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde http://www.whonamedit.com/doctor.cfm/354.html adresinden erişildi.

YARIŞ, F./ DİKİCİ, M./ AKBULUT, T./ YARIŞ. E./ SABUNCU, H. (2004). Story of benzene and leukemia: Epidemiologic approach of Muzaffer Aksoy. *J Occup Health,* 46, 244-247.

YÖK BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ YÖNERGESİ (2022). 20 Ocak 2022 tarihinde

2.
BÖLÜM

EPİDEMİYOLOJİYE GİRİŞ

Levent Özdemir

ÖZET

Epidemiyoloji, sağlıkla ilgili olayların dağılım ve nedenlerini araştıran bir bilim dalıdır. Toplumda meydana gelen değişiklikler ve yeni hastalıkların ortaya çıkması ile gelişen yeni bir disiplindir. Bu evrim, epidemiyolojinin hastalıkları ve sağlık olaylarını aydınlatmak ve anlamak için yararlı bir araç olarak kalmasını sağlamaktadır. Temelinde sağlam bilimsel araştırma yöntemleri bulunan bir bilim dalı olan epidemiyoloji veri odaklıdır, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasına yönelik sistematik ve tarafsız bir yaklaşıma dayanır.

Epidemiyolojik araştırma yöntemleri çevre ve yaşam tarzlarıyla ilgili bazı risk faktörlerini tanımlamayı mümkün kılmıştır. Gözlemsel, deneysel ve metodolojik araştırma yöntemleri epidemiyolojide kullanılmaktadır. Analitik tipte araştırmalar olan vaka kontrol, kesitsel ve kohort araştırmaları neden-sonuç ilişkisini tespit etmede bilim insanlarına imkân sağlamaktadır. Nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik müdahaleler ve tanı koymada kullanılan yöntemlerin ne kadar geçerli (valid) oldukları ve bu yöntemleri uygulayan kişilerden kaynaklanan gözlem-ölçüm hatalarının boyutunun ne olduğunu belirleyen metodolojik araştırmalar epidemiyolojinin kapsamında yer almaktadır. Sağlık çalışanlarının temel epidemiyoloji bilgisine sahip olmaları bilimsel literatürü okuma ve anlamlandırma yönünde kendilerine katkı sağlayacaktır.

araştırmalar için büyük bir zorluktur. Genellikle birkaç çalışmanın bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilen büyük ölçekli çalışmalar, hastalık riskini artıran genetik varyantları değerlendiren genom ölçeğinde ilişkilendirme çalışmalarının (GWAS) yolunu açtı.

Sonuç olarak epidemiyoloji, sağlıkla ilgili olayların dağılım ve nedenlerini araştıran bir bilim dalıdır. Çok geniş bir çalışma alanına sahiptir. Epidemiyolojik araştırma yöntemleri, neden-sonuç ilişkisini tespit etmede bilim insanlarına imkân sağlamaktadır. Nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik müdahaleler yine epidemiyoloji kapsamı içerisinde yer almaktadır. Tanı koymada kullanılan yöntemlerin ne kadar geçerli (valid) oldukları ve bu yöntemleri uygulayan kişilerden kaynaklanan gözlem-ölçüm hatalarının boyutunun ne olduğunu belirleyen metodolojik araştırmalar epidemiyolojinin diğer bir alanıdır. Hekimlerin temel epidemiyoloji bilgisine sahip olmaları, bilimsel literatürü okuma ve anlamlandırma yönünde kendilerine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ACKERKNECHT, E. H. (1954). RUDOLF VIRCHOW. *Am. J. Med. Sci*. 227, 238.

ACKERKNECHT, E. H. (1967). Medicine at the Paris hospital 1794-1848.

AHRENS, W. AND PIGEOT, I. eds. (2014). *Handbook of Epidemiology*. 2nd ed. New York, NY: Springer New York.

ARİF, G. (2020). Hz. Peygamber'in Hastalıklara Karşı Tutumu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

AUSTIN, M. A. ed. (2013). *Genetic epidemiology: methods and applications*. Wallingford: CABI.

BERNARD, C. (1865). *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*. Paris: JB Baillière.

BERNOULLI, D. (1765). Essai d'une nouvelle analyse de la mortalité cause par la petite vérole et des avantages de l'inoculation pour la prévenir. histoire de l'académie royale des sciences avec les mémoires de mathématique et de physique tirés des registres de cette académie. Paris 1766 (année 1760). *History of Actuarial Science* 8,.

BOSLAUGH, S. (2007). *Encyclopedia of Epidemiology*. 1st ed. SAGE Publications, Inc.

BRYAN, C. S. AND MULL, S. R. (2015). Pellagra Pre-Goldberger: Rupert Blue, Fleming Sandwith, and The "Vitamine Hypothesis". *Trans. Am. Clin. Climatol. Assoc.* 126, 20-45.

BUELL, P. AND DUNN, J. E. (1965). Cancer mortality among japanese issei and nisei of california. *Cancer* 18, 656–664.

BULLOCH, W. (1979). *The history of bacteriology*. New Ed. New York: Dover Publications.

C**ARTER-POKRAS, O. D., SPIRTAS, R., BETHUNE, L., MAYS, V., FREEMAN, V. L. AND COZİER, Y. C.** (2009). The training of epidemiologists and diversity in epidemiology: findings from the 2006 Congress of Epidemiology survey. *Ann. Epidemiol*. 19, 268-275.

CARTER, C., HAVLIK, R., FEINLEİB, M., KULLER, L. H., ELSTON, R. AND RAO, D. C. (1984). Genetic epidemiology of coronary heart disease. Past, present, and future. *Arteriosclerosis* 4, 510-516.

CATES, W. (1982). Epidemiology: Applying principles to clinical practice. *Contemp Ob/Gyn* 20, 147-61.

CHEN, W. Y. (2002). Use of postmenopausal hormones, alcohol, and risk for invasive breast cancer. *Ann. Intern. Med.* 137, 798.

CHEN, Y.-C. AND HUNTER, D. J. (2005). Molecular epidemiology of cancer. *CA Cancer J. Clin.* 55, 45-54; quiz 57.

COLE, P. (1979). THE EVOLVING CASE-CONTROL STUDY**From the Unit of Epidemiology and Biostatistics, International Agency for Research on Cancer, Lyon, France. Supported by a contract (N01–C0–55195) from the International Cancer Research Data Bank, National Cancer Institute, U.S.A. In *The Case-Control Study Consensus and Controversy*, pp. 15-27. Elsevier.

COXE, J. R. (1846). *The Writings of Hippocrates and Galen* . Philadelpia: Lindsay and Blackiston.

DAWBER, T. R. (1980). The Framingham Studv: The Epidemiology of Atherosclerotic Disease Harvard University Press. *Cambridge, MA*.

DAWBER, T. R., MEADORS, G. F. AND MOORE, F. E. (1951). Epidemiological approaches to heart disease: the Framingham Study. *Am J Public Health Nations Health* 41, 279-281.

DETELS, R. (2002). Epidemiology: the foundation of public health. In *Oxford textbook of public health. Vol 2: The methods of publichealt*, pp. 485-491. Oxford/New York: Oxford University Press.

DOLL, R. AND HİLL, A. B. (1950). Smoking and carcinoma of the lung; preliminary report. *Br. Med. J.* 2, 739-748.

DOLL, R. AND HİLL, A. B. (1954). The mortality of doctors in relation to their smoking habits; a preliminary report. *Br. Med. J.* 1, 1451-1455.

DOLL, R. AND HİLL, A. B. (1964). Mortality in relation to smoking: ten years' observations of british doctors. *Br. Med. J.* 1, 1399-1410.

DOLL, R. AND PETO, R. (1978). Cigarette smoking and bronchial carcinoma: dose and time relationships among regular smokers and lifelong non-smokers. *J. Epidemiol. Community Health* 32, 303-313.

FARR, W. (1885). Vital statistics: A memorial volume of selections from the reports and writings of William Farr (NA Humphreys, Ed.). *London: Sanitary Institute of London.(Reprinted 1975 by Scarecrow Press, Metuchen, NJ)*.

FERREİRA ANTUNES, J. L. (2009). A dictionary of epidemiology. *J. Epidemiol. Community Health* 63, 337.

FRÉROT, M., LEFEBVRE, A., AHO, S., CALLIER, P., ASTRUC, K. AND AHO GLÉLÉ, L. S. (2018). What is epidemiology? Changing definitions of epidemiology 1978-2017. *PLoS ONE* 13, e0208442.

GALEN (1951). *A translation of Galen's Hygiene (De sanitate tuenda).* Springfield: Charles C Thomas Publisher.

GERSTMAN, B. B. (2013). *Epidemiology Kept Simple: An Introduction to Traditional and Modern Epidemiology*. 3rd ed. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.

GORDON, A. (1794). A Treatise on the Epidemic Puerperal Fever of Aberdeen: By Alexander Gordon, MD Physician to the Dispensary.

GRAUNT, J. (1977). Natural and political observations mentioned in a following index, and made upon the bills of mortality. In *Mathematical Demography*, pp. 11–20. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

GREENWOOD, M. (1932). Epidemiology: Historical and Experimental. The Herter Lectures for 1931. *Epidemiology: Historical and Experimental. The Herter Lectures for 1931.*

HALLEY, E. ed. (1693). *An estimate of the degrees of the mortality of mankind, drawn from curioustables of the births and funerals at the city of Breslau; with an attempt to ascertain the price ofannuities upon lives.* London: Philos Trans R Soc.

HENNEKENS, C. H. AND BURING, J. E. (1987). *Epidemiology in medicine*. (ed. Mayrent, S. L.) Little Brown.

HOFMAN, A. (2010). New studies, technology, and the progress of epidemiology. *Eur. J. Epidemiol.* 25, 851-854.

HOLMES, O. W. (1842). ART. V.--The Contagiousness of Puerperal Fever. … *Journal of Medicine and Surgery (1842-1843)*.

HOUTSMA, M. TH. (MARTIJN T. (1993). *E.J. Brill's First Encyclopaedia of Islam, 1913-1936 (9 Volume Set)*. Illustrated. Leiden: Brill.

HU, F. ed. (2008). *Obesity Epidemiology*. Oxford University Press.

IOANNIDIS, J. P. A. (2007). Genetic and molecular epidemiology. *J. Epidemiol. Community Health* 61, 757-758.

JENNER, E. (1799). An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the western counties of England, particularly Gloucestershire …. *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the western counties of England, particularly Gloucestershire, and known by the name of the cow pox*.

KAPRİO, J. (2000). Science, medicine, and the future. Genetic epidemiology. *BMJ* 320, 1257-1259.

KEYS, A. (1980). Seven Countries: A multivariate analysis of death and coronary heart disease. *Harvard University PressCambridge, Massachusetts*.

KHOURY, M. J., BEATY, T. H., BEATY, T. H. AND COHEN, B. H. (1993). Fundamentals of genetic epidemiology.

KROMHOUT, H. (1994). From eyeballing to statistical modelling: methods for assessment of occupational exposure.

KURTZKE, J. F. (2002). Medical Geography in Historical Perspective Medical History, Supplement No. 20 Nicolaas A. Rupke, ed.Medical Geography in Historical Perspective Medical History, Supplement No. 20 Nicolaas A. Rupke, ed. London: The Wellcome Trust Centre for the History of Medicine at UCL, 2000, xii + 227 p., US $50. *Can. Bull. Med. Hist.* 19, 511–513.

LABARTHE, D. R. (2010). *Epidemiology and Prevention of Cardiovascular Diseases: A Global Challenge*. 2nd ed. Sudbury, Mass: Jones & Bartlett Learning.

LAST, J. M. (2000). *A Dictionary of Epidemiology. International Epidemiological Association*. 4th ed. New York: Oxford University Press.

LAST, J. M., ABRAMSON, J. H. (Joseph H. and International Epidemiological Association (1995). *A Dictionary of Epidemiology (Handbooks Sponsored by the IEA and WHO)*. 3rd ed. New York: Oxford University Press.

LE MARCHAND, L. (2005). The predominance of the environment over genes in cancer causation: implications for genetic epidemiology. *Cancer Epidemiol. Biomarkers Prev.* 14, 1037-1039.

LILIENFELD, D. E. (1978). Definitions of epidemiology. *Am. J. Epidemiol.* 107, 87-90.

LIND, J. (1810). An Essay on Diseases Incidental to Europeans: In Hot Climates, with the Method of Preventing Their Fatal Consequences... To which is Added, an Appendix …. *An Essay on Diseases Incidental to Europeans: In Hot Climates, with the Method of Preventing Their Fatal Consequences... To which is Added, an Appendix, Concerning Intermittent Fevers; and a Simple and Easy Way to Render Sea Water Fresh, and to Prevent a S*.

LIND, J. (2014). The prophylaxis, or means of preventing this disease, especially at sea. In *A Treatise of the Scurvy, in Three Parts: Containing an Inquiry into the Nature, Causes, and Cure, of that Disease*, pp. 180-239. Cambridge: Cambridge University Press.

LIPNICK, R. J., BURING, J. E., HENNEKENS, C. H., ROSNER, B., WILLETT, W., BAIN, C., STAMPFER, M. J., COLDITZ, G. A., PETO, R. AND SPEIZER, F. E. (1986). Oral contraceptives and breast cancer. A prospective cohort study. *JAMA* 255, 58-61.

LOUIS, P. C. A. (1834). Recherches sur les effets de la saignée dans quelques maladies inflammatoires... *Recherches sur les effets de la saignée dans quelques maladies inflammatoires*.

MACMAHON, B. AND PUGH, T. F. (1970). *Epidemiology Principles and methods*. 1st ed. Boston: Little, Brown.

MAUSNER, J. S. (1974). *Epidemiology;: An introductory text*. Philadelphia: Saunders.

MORABİA, A. (2006). Pierre-Charles-Alexandre Louis and the evaluation of bloodletting. *J. R. Soc. Med*. 99, 158-160.

PAGEL, W. (1982). *Paracelsus: An Introduction to Philosophical Medicine in the Era of the Renaissance*. 2nd, revised edition ed. Basel: S. Karger.

POTT, P. (1774). Cancer scroti in chirurgical observations relative to the cataract, the polypus of the nose, the cancer of the scrotum, the different kinds of ruptures and the modification of the toes and feet. *Howes, Clarke and Collins, London*.

RAMAZZINI, B. (1742). De morbis artificum diatriba... *De morbis artificum diatriba*.

ROSE, G. AND SHIPLEY, M. (1986). Plasma cholesterol concentration and death from coronary heart disease: 10 year results of the Whitehall study. *Br Med J (Clin Res Ed)* 293, 306-307.

ROTHMAN, K. J., GREENLAND, S. AND LASH, T. L. (2008). *Modern Epidemiology*. 3rd ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

SAMET, J. M., WIPFLI, H., PLATZ, E. A. AND BHAVSAR, N. (2009). A dictionary of epidemiology, fifth edition: edited by miquel porta. *Am. J. Epidemiol.* 170, 1449-1451.

SCHAIRER, E. AND SCHÖNIGER, E. (1944). Lungenkrebs und Tabakverbrauch. *Z Krebs-forsch* 54, 261-269.

SCHOTTENFELD, DAVID. AND FRAUMENI, J. F. (2006). *Cancer Epidemiology and Prevention*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.

SCHULTE, P. A. (1993). A conceptual and historical framework for molecular epidemiology. In *Molecular Epidemiology*, pp. 3-44. Elsevier.

SCHULTE, P. A. AND PERERA, F. P. (2012). *Molecular Epidemiology: Principles and Practices*. (ed. Schulte, P. A.) Academic Press.

SEMMELWEIS, I. P. (1861). Die aetiologie, der begriff und die prophylaxis des kindbettfiebers.

SIMPSON, J. Y. (1869). Our existing system of hospitalism and its effects. *Edinburgh medical journal*.

SNOW, J. (1936). *Snow on Cholera*. London. Humphrey Milford. Oxford University Press: New York The Common Wealth Fund.

SNOW, J. (2021). *On the Mode of Communication of Cholera*. Alpha Editions.

STAMPFER, M. J., WILLETT, W. C., COLDITZ, G. A., ROSNER, B., SPEIZER, F. E. AND HENNEKENS, C. H. (1985). A prospective study of postmenopausal estrogen therapy and coronary heart disease. *N. Engl. J. Med.* 313, 1044–1049.

TENON, J. R. (1787). Mémoires sur les hôpitaux de Paris, par M. Tenon...

THACKER, S. B. (2000). Historical Development. In *Principles and Practice of Public Health Surveillance* (ed. Teutsch, S. M.) and Churchill, R. Elliott.), pp. 1-16. Oxford: Oxford University Press.

TRUETT, J., CORNFIELD, J. AND KANNEL, W. (1967). A multivariate analysis of the risk of coronary heart disease in Framingham. *J. Chronic Dis.* 20, 511-524.

WILLETT, W. C., STAMPFER, M. J., COLDITZ, G. A., ROSNER, B. A., HENNEKENS, C. H. AND SPEİZER, F. E. (1987). Dietary fat and the risk of breast cancer. *N. Engl. J. Med.* 316, 22-28.

3.
BÖLÜM

EPİDEMİYOLOJİDE KORUNMA KAVRAMI

Meltem Çiçeklioğlu

ÖZET

Epidemiyoloji, hastalıklardan korunma ve sağlığın geliştirilmesi açısından halk sağlığının en önemli temel bilimidir. Hastalıklardan korunma, dar anlamda, patolojik bir durumun gelişmesini önlemek anlamına gelirken daha geniş anlamda, hastalığın seyrinin herhangi bir aşamasında ilerlemesini sınırlayan tüm önlemleri içermektedir. Sağlığın korunması anlamında önleyici tedbirler, hastalığın doğal öyküsü sürecindeki müdahale düzeylerine göre temel, birincil, ikincil, üçüncül ve dördüncül olarak sınıflandırılmaktadır. Temel önleme, hastalığa neden olabilecek sosyal ve çevresel koşulların ortaya çıkmasını önleme olarak tanımlanırken; birincil önleme, riske maruz kalmayı sınırlayan veya risk altındaki bireylerin hastalığa karşı direncini artıran faaliyetleri içerir. İkincil önleme, hastalığın erken tespitini vurgular ve tarama programları bu düzeydeki önlemenin en önemi stratejisidir. Üçüncül önlemede amaç, hastalığın hastanın işlevi, ömrü ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisini azaltmaktır. Dördüncül önleme, aşırı yarardan çok zarara yol açması muhtemel tıbbi müdahalelerden bireyleri korumak, etik olarak kabul edilebilir müdahaleler önermek için yapılan eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar için her düzeydeki önleme uygulamaları hastalıkların doğasındaki farklılıklar nedeniyle kendine özgüdür.

talığın seyri üzerinde hiçbir etkisi olmadığında ya da kanseri erken evrelerinde tespit etmek için tarama yeterince duyarlı olmadığında, bu yanlılığın özellikle sağ kalımdaki bariz farklılıkların altında yatan neden olması muhtemeldir.[8]

Uzunluk Yanlılığı (Length Bias): Preklinik aşama, bir tarama testinin hastalığı tespit edebildiği süre ile hastanın semptomları fark edip bakım aradığı zaman arasındaki aralık olarak tanımlanır. Klinik öncesi aşamanın süresi, hastalığın ilerleme hızının ve hastanın semptomlara ilişkin farkındalığının bir fonksiyonudur. Taramada tespit edilen vakaların, semptom tespit edilen vakalardan daha iyi bir prognoza sahip olması mümkündür. Çünkü yavaş ilerleyen hastalıkları olan hastaların tarama yoluyla tespit edilme olasılığı daha yüksektir. Uzunluk yanlılığı olarak tanımlanan bu durum, gerçekte var olmasa da tarama testlerinin sağ kalım süresine daha olumlu bir katkıda bulunuyormuş gibi değerlendirilmesine neden olabilir.[8]

Gönüllülük Yanlılığı (Volunter Bias): Gönüllülerin kullanıldığı diğer çalışmada olduğu gibi tarama programlarına katılmayı seçen bireyler, hayatta kalma ile ilgili olabilecek özellikleri açısından katılmayanlardan farklı olabilir. Örneğin, katılımcı olmayanlarla karşılaştırıldığında, katılımcılar genel olarak daha yüksek eğitim düzeyine ve sağlık bilincine sahip olabilir, risk faktörlerine maruz kalma durumlarını değiştirme olasılığı daha yüksek olabilir, semptomların daha farkında olabilir ve reçete edilen tedaviyle daha uyumlu olabilir. Tüm bu özellikler, tarama programının kendisinden bağımsız bir şekilde bu programa katılanlardaki sağ kalım oranlarının yüksek olmasına neden olabilir.[8]

Tarama programlarının etkinliğinin değerlendirilmesinde tüm bu yanlılıklar dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

ACKLAND, M./ CHOI, B./ PUSKA, B. (2003). "Rethinking the Terms Non-communicable Disease and Chronic Disease", Journal of Epidemiology and Community Health, 57(11):838-849. http://dx.doi.org/10.1136/jech.57.11.838

BLACKWOOD, R. (2009, Revised in 2016 by Claire Curri). "Epidemiological basis for preventive strategies", in Public Health Textbook, Health Knowledge. https://www.healthknowledge.org.uk/public-health-textbook/research-methods/1c-health-care-evaluation-health-care-assessment/epidemiological-basis-pstrategies

BONILLA-CHACÍN, M. E. (2014). "Promoting Healthy Living in Latin America and the Caribbean: Governance of Multisectoral Activities to Prevent Risk Factors for Noncommunicable Diseases", Directions in Development. Washington, DC: World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16376

BONITA, R./ BEAGLEHOLE, T./ KJELLSTRÖM, R. (2006). "Basic Epidemiology", 2nd edition, WHO publication.

BRITANNICA, T. Editors of Encyclopaedia (2022, February 10), "Preventive Medicine", Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/science/preventive-medicine. Erişim tarihi: Mayıs 2022.

BROWNSON, R. C./ PETTITI, D. (1998). "Applied Epidemiology: Theory to Practice", Oxford University Press.

CDC. (October 2006 Updated May 2012), "Principles of Epidemiology in Public Health Practice", *Third Edition* An Introduction to Applied Epidemiology and Biostatistics U.S. Department Of Health And Human Services Centers for Disease Control and Prevention (CDC)Atlanta, GA. **Https://www.cdc.gov/csels/dsepd/ss1978/lesson1/index.html**

DONAVAN, D./ MCDOVALL, I. (2018). AFMC Primar on Population Health, Chapter 4 Basic Concepts in Prevention and Health Promotion, The Association of Faculties of Medicine of Canada. https://phprimer.afmc.ca/en/part-i/chapter-4/

FROOM, P./ BENBASSAT, J. (2000). "Inconsistencies in the Classification of Preventive Interventions", Preventive Medicine, 31(2): 153-8.

KRÄMER, A./ AKMATOV, M/ KRETZSCHMAR, M. (2010). "Principles of Infectious Disease Epidemiology", Modern Infectious Disease Epidemiology Concepts; Methods, Mathematical Models, and Public Health, Ed: Krämer A., Kretzschma M., Krickeberg, K. Springer Science+Business Media, New York. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7178878/

KILIÇ, M./ ASLAN, D./ AKIN, L. (2015). "Vektör Kaynaklı Hastalıklar: Küresel Resme Türkiye Verileri ile Bakma", STED, 24 (2);154-162.

KIM-FARLEY R. J. (2015). "Principles of infectious disease control", Oxford Textbook of Global Public Health (6 ed. Edited by: Roger Detels R./ Gulliford,M./ Abdool Karim, Q./ Chuan Tan, C). Oxford University Press, https://oxfordmedicine.com/view/10.1093/med/9780199661756.001.0001/med-9780199661756-chapter-238

KISLING, L. A./ DAS, J. M. (2022). "Prevention strategies", In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK537222/

MAUSNER, J. S. / KRAMER, S./ BAHN. (1985). "Epidemiology: An Introductory Text", Second Edition, Saunders.

MCKENZIE, J./ PINGER, R./KOTECI, J. E. (2011). "An Introduction to Community Health", 4th ed. Jhones and Bartlett Publisher İnternational, London.

PADVE, H. (2014). "Quaternary Prevention: Need of the Hour", J Family Med Prim Care. 3(4): 309-310.

PORTA, M. / GREENLAND, S./ LAST, J. M.(2008). "A Dictionary of Epidemiology", Ed: Miquel Porta 4th ed. Oxford University Press New York, NY.

RAJ BHOPAL. (2008). "Concepts of Epidemiology: Integrating the Ideas, Theories, Principles and Methods of Epidemiology", 2nd edn. Oxford: Oxford University Press.

REDDY, K. S (2015). "Prevention and control of non-communicable diseases", Oxford Textbook of Global Public Health (6 ed. Edited by: Roger Detels R./ Gulliford,M./ Abdool Karim, Q./ Chuan Tan, C). Oxford University Press, https://oxfordmedicine.com/view/10.1093/med/9780199661756.001.0001/med-9780199661756-chapter-237

SCHMIDT, H. (2016). "Chronic Disease Prevention and Health Promotion", in Public Health Ethics: Cases Spanning the Globe, Public Health Ethics Analysis Edited ye Barrett D.H. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435779/

STARFIELD, B./ HYDE, J./ GÉRVAS, J./ HEATH, I. (2008). "The concept of prevention: a good idea gone astray?" J Epidemiol Community Health; 62(7):580-583.

TIMMRECK, T. C. (2002). "An Introduction to Epidemiology" Third Edition, Jones and Bartlett Publishers Internationa, UK.

ÜNER, S./ BALCILAR, M./ ERGÜDER, T. "Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması: Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı", Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi, Ankara.

VAN SEVENTER, J. M./ HOCHBERG, N. S. (2017). "Principles of Infectious Diseases: Transmission, Diagnosis, Prevention, and Control", International Encyclopedia of Public Health, Elsevier https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7150340/.

WHITEA, F. (2020). "Application of Disease Etiology and Natural History to Prevention in Primary Health Care: A Discourse", Med Princ Pract 2020; 29:501-513.

WHO, EMRO (2017). "Assessment of Essential Public Health Functions in Countries of the Eastern Mediterranean Region Assessment tool", WHO publication. http://www.emro.who.int/about-who/public-health-functions/health-promotion-disease-prevention.html

WHO, (2021). "Noncommunicable diseases", WHO Fact-Sheet. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases

WHO REGIONAL OFFICE FOR EUROPE. (2020). "Screening Programmes: a Short Guide. Increase Effectiveness, Maximize Benefits and Minimize Harm", World Health Organization. Regional Office for Europe. https://apps.who.int/iris/handle/10665/330829.

WILSON, J./ JUNGER, G. (1968). "Principles and Practice of Screening for Disease", Geneva: World Health Organization, Geneve. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/37650/WHO_PHP_34.pdf?sequence=17

4.
BÖLÜM

EPİDEMİYOLOJİDE NEDENSELLİK KAVRAMI (ASOSYASYONLAR)

Saliha Özpınar

ÖZET

Epidemiyolojinin en büyük odak noktası, hastalıkların önlenmesi ve kontrolüne yardımcı olmak ve sağlığın geliştirilmesine katkı yapmaktır. Bunu yapmak için hastalık veya yaralanmanın nedenlerini ve nedenlerin hangi yollarla değiştirilebileceğini bilmemiz gereklidir. Epidemiyolojik çalışmalar, bir hastalık ve hastalığa maruz kalma arasında istatistiksel ilişkiler elde etmemizi sağlar. Ancak bu sadece ilk adımdır, bundan sonraki adımda bu ilişkilerin anlamı yorumlanmalıdır. Bu ilişki nedensel olabileceği gibi tesadüfi, yapay, nedensel olmayan bir ilişki olabilir.

Bu bölümde, epidemiyolojide nedensellik kavramı tanımlanmakta, örnekler verilmekte, nedensel ilişki özellikleri, nedensel olmayan ilişki özellikleri ve bir hastalığın nedeninin belirlenmesinde epidemiyolojik yaklaşımlar anlatılmaktadır. Epidemiyolojide nedensellik konusunda bilgi sahibi olmak, epidemiyolojik çalışmalarda ilişkilerin anlamlı olup olmadığını yorumlayabilmek bakımından yararlıdır.

2.4.6. İlişkinin Zamana Uyumu

Neden olarak düşünülen olayın, sonuç olarak düşünülen olaydan daha önce var olmasıdır. İlişkinin zamana uyumluluğu, başka ifade ile temporal ilişki çok önemlidir (Neden, sonuçtan önce ortaya çıkmak zorundadır). Nedenin, farklı düzeylerde oluşabilecek bir maruziyet olduğu hâllerde doğru bir temporal ilişkinin mevcut olması için hastalık oluşmadan önce, yeterince yüksek bir düzeye erişilmesi zorunludur. Zaman içindeki birden fazla noktada ve farklı yerlerde yinelenen maruziyet ölçümleri belirginliği kuvvetlendirebilir. Özellikle bulaşıcı olmayan kronik hastalıkların etiyoloji araştırılırken kişilerin şüphe edilen etkenle hasta olmadan belirli/yeterli süre karşılaşmaları gerekir. Örneğin, sigara içme-akciğer kanseri örneğinde kanser meydana gelmeden önce kişinin uzun bir süre, belli miktarda sigara içme öyküsü olmalıdır. Akciğer kanseri tanısı aldıktan sonra kişinin sigara içmeye başlamasının o kişi için kanserde nedensel bir anlamı olamaz.

2.4.7. İlişkinin Elde Bulunan Tüm Bilgilere Uygunluk Göstermesi

Şüphe edilen etkenle hastalık arasındaki ilişki, incelenen konu ile ilgili tüm bilgilerle bilimsel ve mantıksal uygunluk gösteriyorsa bu bulgular "nedensel"lik lehine değerlendirilir.[22]

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler her zaman bu kriterlere göre incelenemeyebilir. Maalesef, bir ilişkinin nedensel olup olmadığının saptanması ile ilgili tam olarak hiçbir güvenilir ölçüt bulunmamaktadır. Ancak pek çok farklı türdeki kanıtın aynı sonuca yol açtığı hâllerde nedensel ilişki olasılığı artar. İyi tasarlanmış araştırmalardan elde edilen kanıtlar, özellikle eğer söz konusu araştırmalar farklı yerlerde yapılmışsa özel bir öneme sahiptir. Özellikle tekrarlanan çok yönlü araştırmalar, ayrıntılı analizler (meta analizler gibi) önemlidir. Ayrıca zaman içinde yapılacak çalışmalar ile yeni bilgilerin elde edilebileceği ve nedensel ilişkilere yönelik eski bilgilerin, varsayımların değişebileceği unutulmamalıdır.[6, 8, 12, 13]

KAYNAKÇA

ACKLAND, M./ CHOI, B./, PUSKA, B. (2003). "Rethinking the Terms Non-communicable Disease and Chronic Disease", Journal of Epidemiology and Community Health, 57(11):838-9. http://dx.doi.org/10.1136/jech.57.11.838

BLACKWOOD R. (2009, Revised in 2016 by Claire Curri) **"**Epidemiological basis for preventive strategies", in Public Health Textbook**,** Health Knowledge. https://www.healthknowledge.org.uk/public-health-textbook/research-methods/1c-health-care-evaluation-health-care-assessment/epidemiological-basis-pstrategies

[22] **Susser M.** What is a cause and how do we know one? Am J Epidemiol 1991;133(7):635-48.

CATES, W. (1982). Epidemiology: Applying principles to clinical practice. Contemp Ob/Gyn, 20, 147-161.

ANFİELD RL, HENDERSON CR, CORY-SLECHTA DA, COX C, JUSKO TA, & LANPHEAR BP. Intellectual impairment in children with blood lead concentrations below 100 ug/l. N Engl J Med 2003;348:1517-26.

GREENLAND S. Causal analysis in the Health Sciences. J Am Statist Assoc. 2000;95:286-9

GRANDJEAN P, BAİLAR J, GEE D, NEEDLEMAN HL, OZONOFF DM, RİCHTER E, et al. Implications of the precautionary principle in research and policymaking. Am J Ind Med 2004;45:382-5. doi:10.1002/ajim.1036

GORDIS, L. (2008). Epidemiyology (4th ed). Philadelphia:W.B.Saunders. Chapter 13 discuss association and causation and evidence that can be used to support a causal argument.

GUNTHER F. CRAUN, REBECCA L. CALDERON. How To Interpret Epidemiological Associatıons. https://www.who.int/water_sanitation_health/dwq/nutrientschap9.pdf

HAYRAN O. Epidemiyolojide neden, nedensellik ve açıklayıcı modeller. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi. 2022;7(1):192-208.

JONES & BARTLETT LEARNING, LLC. NOT FOR SALE OR DISTRIBUTION. http://samples.jbpub.com/9781449604752/04752_ch16_final.pdf

LAST JM (ed.). A dictionary of epidemiology. Fourth edition, Oxford University Press, 2001:26.

LITTLE J, CARDY A, MUNGER RG. Tobacco smoking and oral clefts: a metaanalysis. Bull World Health Organ 2004;82:213-

MARMOT M. Social determinants of health inequalities. Lancet 2005;365:1099-104.

PEARL J. Causality. Models, Reasoning, and Inference. Cambridge University Press, 2000.

PEARCE NE. The ecologic fallacy strikes back. J Epidemiol Community Health 2000;54:326-7.

PİCKETT JP (ed.). The American Heritage Dictionary of the English Language. 4th ed. Boston, MA: Houghton Mifflin; 2000.

ROTHMAN KJ, GREENLAND S. Causation and causal inference in epidemiology. Am J Public Health 2005;95:S144-S150.

ROTHMAN KJ, GREENLAND S. Basic Concepts. In: Ahrens W., Pigeot I. (eds) Handbook of Epidemiology. Springer, Berlin, Heidelberg 2014:77. Available from:https://doi.org/10.1007/978-3-540-2 6577-1_2

SUSSER M. What is a cause and how do we know one? Am J Epidemiol 1991;133(7):635-648.

TEZCAN S. Temel Epidemiyoloji. Hipokrat Kitabevi, Ankara, 2017.Türk Dil Kurumu Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

THE EPIDEMIOLOGİCAL APPROACH TO CAUSATION. http://samples.jblearning.com/9781284128352/9781284128437_CH15_Print_Secure.pdf

5.
BÖLÜM

SAĞLIK VE HASTALIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Raziye Özdemir

ÖZET

Sağlık ölçütleri, toplumun sağlık düzeyinin tanımlanmasında ve izlenmesinde kullanılan özet ölçümlerdir. Topluma tanı koymanın araçları olan bu ölçütler, sağlıkta eşitsizliklerin değerlendirilmesine ve halk sağlığı politikalarının belirlenmesine temel oluşturur. Bu bölüm, iki ana başlıktan oluşmaktadır. Sağlık ve hastalık başlığı altında zaman içinde sağlık ve hastalık kavramlarına açıklamaya yönelik yaklaşımların geçirdiği değişim, hastalıkların doğal seyri ve sağlığın belirleyicileri konularına yer verilmiştir. İkinci ana başlık olan sağlık ölçütleri altında ise epidemiyolojide yaygın olarak kullanılan ölüm, doğurganlık ve hastalık ölçütleri sunulmuştur.

KAYNAKÇA

THE ASSOSCIATION OF FACULTIES OF MEDICINE OF CANADA (AFMC). (2014), "AFMC Primer on Population Health a Virtual Textbook on Public Health Concepts for Clinicians." Concepts Of Health and Illness. https://ubccpd.ca/sites/default/files/documents/AFMC_Primer_on_Population_Health_2014-12-23.pdf

BORUCHOVITCH, E. / MEDNICK, B. R. (2002), "The Meaning of Health and Illness: Some Considerations for Health Psychology." Psico-USF, S.7, s.175-183.

CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (CDC). (1992), Principles of Epidemiology, 2nd ed. Atlanta: U.S. Department of Health and Human Services.

CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (CDC). (2012), Principles of Epidemiology in Public Health Practice, An Introduction to Applied Epidemiology and Biostatistics, Third Edition October 2006, updated May 2012, Atlanta, USA.

DAHLGREN, G. / WHITEHEAD, M. (2021), The Dahlgren-Whitehead Model of Health Determinants: 30 Years on and Still Chasing Rainbows. Public Health, 199, s. 20-24.

GREENBERG, R.S. (2020), Medikal Epidemiyoloji, Toplum Sağlığı ve Etkili Sağlık Hizmetleri. Çev. Saltık, A. Palme Yayınevi, 5. Baskı, Ankara.

GÜVEN TEZCAN, S. (2017), Temel Epidemiyoloji, Hipokrat Kitapevi, Ankara.

HÜNEE. (2006), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ICON-INSTITUT Public Sector GmbH ve BNB Danışmanlık. Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, 2005. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ankara.

KANNADAN, A. (2018), History of the Miasma Theory of Disease, ESSAI, S.16(18) https://dc.cod.edu/essai/vol16/iss1/18

KLEINBAUM, D. G. / SULLIVAN, K. M. / BARKER, N. D. (2007), A Pocket Guide to Epidemiology. Springer Science Business Media, LLC.

NAING N.N. (2000), Easy Way to Learn Standardization: Direct and Indirect Methods. Malaysian Journal of Medical Sciences, 7 (1), s.10-15.

NOACK, H. (1987), Concepts of Health and Health Promotion. In Measurement in Health Promotion and Protection. Eds. Abelin, T. Brzezniski, Z.J. Carstairs.V.D.L. World Health Organization, I, Regional Office for Europe Copenhagen WHO Regional Publications European Series No. 22.

ÖZTEK, Z. (2020), Halk Sağlığı Kuramlar ve Uygulamalar. Bireklam Arısı, Ankara.

PAHO (PAN AMERICAN HEALTH ORGANIZATION). (2018), Health Indicators. Conceptual and operational considerations. Washington, D.C.: PAHO, 2018.

SAĞLIK BAKANLIĞI. (2004), Bulaşıcı hastalıkların ihbarı ve bildirim sistemi, Standart tanı, sürveyans ve laboratuvar rehberi, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

SVALASTOG, A.L. / DONEV, D. / KRISTOFFERSEN, N.J. / GAJOVIĆ, S. (2017), Concepts and definitions of health and health-related values in the knowledge landscapes of the digital society. Croat Med J, S.58, s. 431-435.

TAMM, M.E. (1993), Models of health and disease. Britisb Jomal of Medical Pycbology, S.66, s. 213-228.

TEZCAN, S. (2012), Epidemiyoloji. In Halk Sağlığı Temel Bilgiler I. Cilt, Eds Güler Ç, Akın L. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TRIPEPI, G. / JAGER, G. J. / DEKKER, F.W. (2010), Carmine Zoccali. Stratification for Confounding-Part 2: Direct and Indirect Standardization. Nephron Clin Pract, S.116, s. 322-325.

TULCHINSKY, T. H./VARAVIKOVA, E. A. (2009), The New Public Health Second Edition Elsevier Academic Press, London.

TÜRKIYE İSTATISTIK KURUMU (TÜİK). (2019), https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706

United Nations Development of Economic and Social Affairs Statistics Division. https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/DYBNat/NotesNatStatTab03.htm

UNITED NATIONS. (2002), Department of Economic and Social Affairs Population Division. Methods for estimation adult mortality, New York.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO). (2006), Basic epidemiology. Bonita, R. Beaglehole, R. Kjellström, T. 2nd edition WHO Press, Geneva.

6.
BÖLÜM

EPİDEMİYOLOJİK ARAŞTIRMA TİPLERİ

Aliye Mandıracıoğlu

ÖZET

Bu bölümde, epidemiyolojik araştırma yöntemlerinin tasarımları, üstünlükleri, kısıtlılıkları yanı sıra hesaplanabilecek epidemiyolojik risk ölçütleri anlatılacaktır. Ayrıca sistematik derleme, metaanaliz, ağ metaanaliz yöntemleri açıklanacaktır. Metodolojik çalışmalara da yer verilecektir.

Gözlemsel çalışmalar, araştırmacının çalışma katılımcıları üzerinde müdahale etmediği, bunun yerine risk faktörleri ve sonuçlar arasındaki doğal ilişkileri gözlemlediği çalışmalardır. Deneysel çalışmalar olarak da adlandırılan girişimsel çalışmalar, araştırmacının çalışma tasarımının bir parçası olarak araya girdiği çalışmalardır. İyi tasarlanmış, yürütülmüş ve analiz edilmiş bir girişimsel çalışma, popülasyondaki müdahalelerin yararlılığı için yüksek kalitede kanıt sağlayabilir. Sistematik derleme, klinik bir soruya yanıt ya da probleme çözüm oluşturmak için, o alanda yayınlanmış tüm çalışmaların kapsamlı bir biçimde taranarak, çeşitli dâhil etme ve dışlama kriterleri kullanarak ve araştırmaların kalitesi değerlendirilerek hangi çalışmaların derlemeye alınacağının belirlenmesi, derlemeye dâhil edilen araştırmalarda yer alan bulguların sentez edilmesidir. Sistematik derlemeler (SD), sağlık hizmetleri müdahalelerinin değerlendirmeleri, klinik kararlar alınması için oldukça faydalı olan bilgi kaynakları hâline gelmiştir. Bireysel çalışmalarda elde edilemeyenden daha fazla güç ve doğrulukla bir sonuca varmak için meta analizden yararlanılabilir. Geleneksel meta analiz ile sadece iki farklı tedavi arasındaki ilişki incelenebilmekte iken Network meta analizi "Hangi tedavi hasta için en iyidir?" sorusuna karşılık yanıt vermeye olanak sağlamaktadır. Yeni geliştirilecek ölçeklerde öznellik olduğundan dolayı kullanılan ölçümlerin güvenilirliğini ve geçerliliğini kanıtlamak önemlidir. Güvenilirliği ve geçerliliği olmayan ölçüm araçlarının kullanılması, karar vermeyi tehlikeye atabilir ve sıkıntılı sonuçlara yol açabilir. Araçların psikometrik testi, bir araçta (güvenilirlik) veya araç kullanılarak üretilen verilerde (geçerlilik) bulunan hata miktarını değerlendirmek için tasarlanmış özel araştırma yöntemlerinin uygulanmasıdır.

KAYNAKÇA

AGGARWAL, R./ RANGANATHAN, P. (2019). Study Designs: Part 2–Descriptive Studies. Perspectives in Clinical Research, S. 10(1), s. 34.

AGGARWAL, R./ RANGANATHAN, P. (2019). Study Designs: Part 4–İnterventional Studies. Perspectives in Clinical Research, S.10(3), s. 137.

AHN, E./ KANG, H. (2018). Introduction to Systematic Review and Meta-Analysis. Korean Journal of Anesthesiology, S. 71(2), s. 103.

AHRENS, W./ PIGEOT, I. (Eds.). (2014). Handbook of Epidemiology (Vol. 451). Berlin, Germany: Springer.

ALSHAREEF, B./ KHUDARI, O. (2021). Perforated Mesenteric Meckel's Diverticulum: Case Report. International Journal of Surgery Case Reports, S. 79, s. 271-274.

ALTMAN, D. G./ SCHULZ, K. F./ MOHER, D./ EGGER, M./ DAVİDOFF, F./ ELBOURNE, D./ LANG, T. (2001). The Revised Consort Statement for Reporting Randomized Trials: Explanation and Elaboration. Annals of Internal Medicine, S. 134(8), s. 663-694.

AROMATARİS, E./ PEARSON, A. (2014). The Systematic Review: An Overview. Ajn the American Journal of Nursing, S.114(3), s. 53-58.

BASU, A. (2017). How to Conduct Meta-Analysis: A Basic Tutorial. Peerj Preprints, S. 5, s. 1-15.

BHİDE, A./ SHAH, P. S./ ACHARYA, G. (2018). A Simplified Guide to Randomized Controlled Trials. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, S. 97(4), s. 380-387.

BOLARİNWA, O. A. (2015). Principles and Methods of Validity and Reliability Testing of Questionnaires Used in Social and Health Science Researches. Nigerian Postgraduate Medical Journal, S. 22(4), s. 195.

BORGAN, Ø./ KEOGH, R. (2015). Nested Case–Control Studies: Should One Break the Matching?. Lifetime Data Analysis, S. 21(4), s. 517-541.

BRİGNARDELLO-PETERSEN, R./ BONNER, A./ ALEXANDER, P. E./ SIEMIENİUK, R. A./ FURUKAWA, T. A./ROCHWERG, B.,/ GRADE WORKING GROUP. (2018). Advances in the Grade Approach to Rate the Certainty in Estimates From a Network Meta-Analysis. Journal of Clinical Epidemiology, S. 93, s. 36-44.

CAMARGO, L. M. A./ SILVA, R. P. M./ DE OLIVEIRA MENEGUETTİ, D. U. (2019). Research Methodology Topics: Cohort Studies or Prospective and Retrospective Cohort Studies. Journal of Human Growth and Development, S. 29(3), s. 433-436.

CHRIS DELANEY, J. A./ SUISSA, S. (2009). The Case-Crossover Study Design in Pharmacoepidemiology. Statistical Methods in Medical Research, S. 18(1), s. 53-65.

CROWTHER, M./ LIM, W./ CROWTHER, M. A. (2010). Systematic Review and Meta-Analysis Methodology. Blood, the Journal of the American Society of Hematology, S. 116(17), s. 3140-3146.

DOMİCİANO, D. S./ MACHADO, L. G./ FIGUEİREDO, C. P./ CAPARBO, V. F./ OLIVEIRA, R. M./ MENEZES, P. R./ PEREIRA, R. M. R. (2021). Incidence and Risk Factors For Osteoporotic Non-Vertebral Fracture in Low-İncome Community-Dwelling Elderly: A Population-Based Prospective Cohort Study in Brazil. The Sao Paulo Ageing and Health (Spah) Study. Osteoporosis International, S. 32(4), s. 747-757.

DONEGAN, S./ WILLIAMSON, P./ D'ALESSANDRO, U./ TUDUR SMITH, C. (2013). Assessing Key Assumptions of Network Meta-Analysis: A Review of Methods. Research Synthesis Methods, S. 4(4), s. 291-323.

DEVON, H. A./ BLOCK, M. E./ MOYLE-WRIGHT, P./ ERNST, D. M./ HAYDEN, S. J./ LAZZARA, D. J./ KOSTAS POLSTON, E. (2007). A Psychometric Toolbox for Testing Validity and Reliability. Journal of Nursing Scholarship, S. 39(2), s. 155-164.

ELLİOTT, J. H. / TURNER, T. / CLAVİSİ, O. / THOMAS, J. / HIGGINS, J. P. / MAVERGAMES, C. / GRUEN, R. L. (2014). Living Systematic Reviews: An Emerging Opportunity to Narrow the Evidence-Practice Gap. Plos Medicine, S. 11(2), s. E1001603.

ELLIOTT, J. H. / SYNNOT, A. / TURNER, T. / SİMMONDS, M. / AKL, E. A. / MCDONALD, S. / PEARSON, L. (2017). Living Systematic Review: 1. Introduction—The Why, What, When, and How. Journal of Clinical Epidemiology, 91, 23-30.

FAZEKAS-PONGOR, V. / CSÁKY-SZUNYOGH, M. / FEKETE, M. / MÉSZÁROS, Á. / CSEH, K. / PÉNZES, M. (2021). Congenital Heart Diseases and Parental Occupational Exposure in a Hungarian Case-Control Study in 1997 to 2002. Congenital Anomalies, S. 61(2), s. 55-62.

GARCÍA-PERDOMO, H. A. (2018). Network Meta-Analysis, A New Statistical Technique at Urologists' Disposal to İmprove Decision Making. International Braz J Urol, S. 44, s. 422-428.

GRİMES, D. A. / SCHULZ, K. F. (2002). Descriptive Studies: What They Can and Cannot Do. The Lancet, S. 359(9301), s. 145-149.

GRIMES, D. A. / SCHULZ, K. F. (2002). An Overview of Clinical Research: The Lay of the Land. The Lancet, S. 359(9300), s. 57-61.

GUPTA, R. S. / HEGDE, A. / MULIK, T. / YEWALE, K. / BABU, P. A. / PARDESHI, K. / REDDY, D. C. S. (2016). Descriptive Study of the Utility of İndividual Tracking Tool in Program Monitoring for Prevention of Mother-To-Child Transmission of Hıv, Maharashtra, India. Current Opinion in Hıv and Aıds, S. 11(Suppl 1), s. S30.

HEALE, R. / TWYCROSS, A. (2015). Validity and Reliability in Quantitative Studies. Evidence-Based Nursing, S. 18(3), s. 66-67.

HANNAN, E. L. (2008). Randomized Clinical Trials and Observational Studies: Guidelines for Assessing Respective Strengths and Limitations. Jacc: Cardiovascular Interventions, S. 1(3), s. 211-217.

HAMMOUDEH, S. / GADELHAQ, W. / JANAHI, I. (2018). Prospective Cohort Studies in Medical Research (Pp. 11-28). Intechopen.

HARRIS, J. D. / QUATMAN, C. E. / MANRING, M. M. / SISTON, R. A. / FLANIGAN, D. C. (2014). How to Write a Systematic Review. The American Journal of Sports Medicine, S. 42(11), s. 2761-2768.

KARAÇAM, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak İçin Bir Rehber. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, S. 6(1), s. 26-33.

KESMODEL, U. S. (2018). Cross-Sectional Studies–What Are They Good For?. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, S. 97(4), s. 388-393.

KESZEI, A. P. / NOVAK, M. / STREINER, D. L. (2010). Introduction to Health Measurement Scales. Journal of Psychosomatic Research, S. 68(4), s. 319-323.

KILIÇ, S. (2016). Meta Analizi Anlama ve Yorumlama. Journal of Mood Disorders, S. 6(2).

KİM, Y. M. (2009). Validation of Psychometric Research İnstruments: The Case of İnformation Science. Journal of The American Society For Information Science and Technology, S. 60(6), s. 1178-1191.

KIMBERLIN, C. L. / WINTERSTEIN, A. G. (2008). Validity and Reliability of Measurement İnstruments Used in Research. American Journal of Health-System Pharmacy, S. 65(23), s. 2276-2284.

KNOLL, T. / OMAR, M. I. / MACLENNAN, S. / HERNANDEZ, V. / CANFIELD, S. / YUAN, Y. / GROUP, E. G.

O.S. A. (2018). Key Steps in Conducting Systematic Reviews for Underpinning Clinical Practice Guidelines: Methodology of The European Association of Urology. European Urology, S. 73(2), s. 290-300.

LEE, Y. H. (2018). An Overview of Meta-Analysis For Clinicians. The Korean Journal of Internal Medicine, S. 33(2), s. 277.

LEITE, W. L. / HUANG, I. C. / MARCOULIDES, G. A. (2008). Item Selection for the Development of Short Forms of Scales Using An Ant Colony Optimization Algorithm. Multivariate Behavioral Research, S. 43(3), s. 411-431.

LEY, P. / FLORIO, T. (1996). The Use of Readability Formulas in Health Care. Psychology, Health & Medicine, S. 1(1), s. 7-28.

LINDSAY, B. (2004). Randomized Controlled Trials of Socially Complex Nursing İnterventions: Creating Bias and Unreliability?. Journal of Advanced Nursing, S. 45(1), s. 84-94.

LIU, Y. / PAN, J. / FAN, C. / XU, R. / WANG, Y. / XU, C. / ZHANG, L. (2021). Short-Term Exposure to Ambient Air Pollution and Mortality From Myocardial İnfarction. Journal of the American College of Cardiology, S. 77(3), s. 271-281.

LIU, Y. / SALVENDY, G. (2009). Effects of Measurement Errors On Psychometric Measurements in Ergonomics Studies: Implications for Correlations, Anova, Linear Regression, Factor Analysis, and Linear Discriminant Analysis. Ergonomics, S. 52(5), s. 499-511.

MANDIRACIOĞLU, A. (2009). Araştırmalarda Melez Tasarımlar. Türkiye Parazitoloji Dergisi, S. 33(3), s. 227-231.

MAYO, A. M. (2015). Psychometric İnstrumentation: Reliability and Validity of Instruments Used For Clinical Practice, Evidence-Based Practice Projects and Research Studies. Clinical Nurse Specialist, S. 29(3), s. 134-138.

MIRAHMADİZADEH, A. / Rezaei, F. / Jokari, K. / Moftakhar, L. / Hemmati, A. / Dehghani, S. S. / Ghojogh, M. (2021). Correlation Between Environmental Factors and Covıd-19 İndices: A Global Level Ecological Study. Environmental Science and Pollution Research, s.1-11.

MIYASHITA, T. / TADAKA, E. / ARIMOTO, A. (2021). Cross-Sectional Study of Individual and Environmental Factors Associated With Life-Space Mobility Among Community-Dwelling Independent Older People. Environmental Health and Preventive Medicine, S. 26(1), s. 1-8.

MORGENSTERN, H. (1995). Ecologic Studies in Epidemiology: Concepts, Principles, and Methods. Annual Review of Public Health, S. 16(1), s. 61-81.

MUNN, Z. / PETERS, M. D. / STERN, C. / TUFANARU, C. / MCARTHUR, A. / AROMATARİS, E. (2018). Systematic Review or Scoping Review? Guidance for Authors When Choosing Between a Systematic or Scoping Review Approach. Bmc Medical Research Methodology, S. 18(1), s. 1-7.

NEUMARK, Y. (2017). What Can Ecological Studies Tell Us About Death?. Israel Journal of Health Policy Research, S. 6(1), s. 1-5.

NOMA, H. / TANAKA, S. (2017). Analysis of Case-Cohort Designs With Binary Outcomes: İmproving Efficiency Using Whole-Cohort Auxiliary İnformation. Statistical Methods in Medical Research, S. 26(2), s. 691-706.

PARK, E. Y. / KIM, J. / PARK, E. / OH, J. K. / KIM, B. / LIM, M. K. (2021). Serum Concentrations of Persistent Organic Pollutants and Colorectal Cancer Risk: A Case-Cohort Study Within Korean National Cancer Center Community (Knccc) Cohort. Chemosphere, S. 271, s. 129596.

PENEDONES, A. / ALVES, C. / BATEL-MARQUES, F. (2019). Recommendations to Conduct and Report Systematic Reviews in Medical Literature: A Scoping Review. Bmc Medical Research Methodology, S. 19(1), s. 1-14.

PEREZ-DOMİNGUEZ, B. / CASAÑA-GRANELL, J. / GARCIA-MASET, R. / GARCİA-TESTAL, A. / MELENDEZ-OLİVA,E. / SEGURA-ORTİ, E. (2021). Effects of Exercise Programs On Physical Function and Activity Levels in Patients Undergoing Hemodialysis. A Randomized Controlled Trial. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, S. 57(6), s. 994-1001

RANGANATHAN, P. / AGGARWAL, R. (2020). Study Designs: Part 5–Interventional Studies (Iıı). Perspectives in Clinical Research, S. 11(1), s. 47.

RAMİREZ-SANTANA, M. (2018). Limitations and Biases in Cohort Studies. Intechopen.

REİSCHE, E. C. / MÄNNISTÖ, T. / PURDUE-SMİTHE, A. / KANNAN, K. / KIM, U. J. / SUVANTO, E. / MILLS, J. L. (2021). The Joint Role of Iodine Status and Thyroid Function On Risk for Preeclampsia in Finnish Women: A Population-Based Nested Case-Control Study. Biological Trace Element Research, S. 199(6), s. 2131-2137.

RİLEY, T. / SHENJERE, P. / JAIN, A. / SUNDER, S. (2021). Renal Myopericytoma: A Case Report and Literature Review. Urology Case Reports, S. 35, s. 101537.

ROUSE, B. / CHAIMANI, A. / LI, T. (2017). Network Meta-Analysis: An Introduction For Clinicians. Internal and Emergency Medicine, S. 12(1), s.103-111.

SHARP, S. J. / POULALIOU, M. / THOMPSON, S. G. / WHITE, I. R. / WOOD, A. M. (2014). A Review of Published Analyses of Case-Cohort Studies and Recommendations for Future Reporting. Plos One, S.9(6), s. E101176.

SETIA, M. S. (2017). Methodology Series Module 7: Ecologic Studies and Natural Experiments. Indian Journal of Dermatology, S. 62(1), s. 25.

SETIA, M. S. (2016). Methodology Series Module 1: Cohort Studies. Indian Journal of Dermatology, S. 61(1), s. 21.

SETIA, M. S. (2016). Methodology Series Module 2: Case-Control Studies. Indian Journal of Dermatology, S. 61(2), s. 146.

SETIA, M. S. (2016). Methodology Series Module 4: Clinical Trials. Indian Journal of Dermatology, S. 61(4), s. 393.

SEVEN CAN, F./ÇAKIR, B. (2007). Vaka-Kohort Araştırmaları. Http://Www.Thb.Hacettepe.Edu.Tr/Arsiv/2007/Sayi_1/Baslik7.Pdf

SHIN, I. S. (2017). Recent Research Trends in Meta-Analysis. Asian Nursing Research, S. 11(2), s. 79-83.

SONG, J. W. / CHUNG, K. C. (2010). Observational Studies: Cohort and Case-Control Studies. Plastic and Reconstructive Surgery, S.126(6), s. 2234.

SOUZA, A. C. D. / ALEXANDRE, N. M. C. / GUİRARDELLO, E. D. B. (2017). Psychometric Properties in İnstruments Evaluation of Reliability and Validity. Epidemiologia e Servicos de Saude, S. 26, s. 649-659.

THIESE, M. S. (2014). Observational and Interventional Study Design Types; An Overview. Biochemia Medica, S. 24(2), s. 199-210.

TENNY, S. / KERNDT, C. C. / HOFFMAN, M. R. (2017). Case Control Studies. Https://Www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Books/Nbk448143/

VAN AERT, R. C. / WICHERTS, J. M. / VAN ASSEN, M. A. (2019). Publication Bias Examined in Meta-Analyses From Psychology and Medicine: A Meta-Meta-Analysis. Plos One, S. 14(4), s. E0215052.

VAN STRALEN, K. J. / DEKKER, F. W. / ZOCCALİ, C. / JAGER, K. J. (2010). Case-Control Studies–An Efficient Observational Study Design. Nephron Clinical Practice, S.114(1), s. C1-C4.

VON ELM, E. / ALTMAN, D. G. / EGGER, M., POCOCK. / GØTZSCHE, P. C. / VANDENBROUCKE, J. P. (2007). The Strengthening the Reporting of Observational Studies in Epidemiology (Strobe) Statement: Guidelines for Reporting Observational Studies. Bulletin of the World Health Organization, S. 85, s. 867-872.

VAN ZILE-TAMSEN, C. (2017). Using Rasch Analysis to Inform Rating Scale Development. Research in Higher Education, S. 58(8), s. 922.

WANG, X. / CHENG, Z. (2020). Cross-Sectional Studies: Strengths, Weaknesses, and Recommendations. Chest, S. 158(1), s. S65-S71.

WHITE, I. R. (2015). Network Meta-Analysis. The Stata Journal, S. 15(4), s. 951-985.

YAO, X. / FLOREZ, I. D. / ZHANG, P. / ZHANG, C. / ZHANG, Y. / WANG, C. / GHERT, M. A. (2020). Clinical Research Methods For Treatment, Diagnosis, Prognosis, Etiology, Screening, and Prevention: A Narrative Review. Journal of Evidence-Based Medicine, S. 13(2), s. 130-136.

YEFET, E. / BEN SHMUEL, Y. / NACHUM, Z. (2021). The Association Between Polyhydramnios and Cmv İnfection–Retrospective Cohort Study. The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, S. 34(22), s. 3716-3722.

7.
BÖLÜM

EPİDEMİYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA OLASI HATALAR VE BAŞ ETME YOLLARI

Raika Durusoy

ÖZET

Bir araştırma tamamlandığında araştırma grubunda saptanan sonuç veya ölçülen değer, hedeflenen toplumdaki gerçek sonuç veya değerden bir miktar farklı olabilir. Gerçek değer ile ölçülen değer arasındaki bu farka hata denir ve rastgele ve sistematik olmak üzere iki türlü olabilir. Rastgele hatalar belirli bir yönde değildir ve genelde örnek büyüklüğünün artırılmasıyla veya ölçümlerde tutarsızlıkların önlenmesiyle giderilebilir. Sistematik hatalar ise gelişigüzel dağılmayan, belli bir yöndeki hatalardır ve örnek büyüklüğünden bağımsızdır, araştırmanın yöntemiyle ilgili alınmış çeşitli kararlar veya sınırlılıklar nedeniyle oluşabilir, araştırıcıların bilinçli veya bilinçsiz olarak yan tutmaları sonucu ortaya çıkar. Sistematik hatalar farklı şekilde sınıflandırılabilmekle birlikte genelde üç ana grup altında kategorize edilmektedir: seçim yanlılığı, ölçüm yanlılığı ve karıştırıcılara bağlı yanlılık. Bu bölümde, araştırmalardaki olası hata kaynakları tanıtılmakta, örnekler verilmekte ve başa çıkma yolları sunulmaktadır. Bu olası hata kaynakları hakkında bilgi sahibi olmak, yürütülecek araştırmalarda hatayı en aza indirmek ve literatürü okurken daha iyi değerlendirebilmek açılarından yararlıdır.

KAYNAKÇA

AGOGO, G. O. / VAN DER VOET, H. / VAN 'T VEER, P. / FERRARI, P. / MULLER, D. C. / SÁNCHEZ-CANTALEJO, E. / BAMIA, C. / BRAATEN, T. / KNUPPEL, S. / JOHANSSON, I. / VAN EEUWİJK, F. A. / BOSHUIZEN, H. C. (2016). A method for sensitivity analysis to assess the effects of measurement error in multiple exposure variables using external validation data. BMC medical research methodology, C. 16, S. 1, s. 139.https://doi.org/10.1186/s12874-016-0240-1

BEAGLEHOLE, R / BONITA, R. / KJELLSTROM T. (1997). Temel epidemiyoloji. Nobel & Güneş Tıp Kitabevi.

BEAGLEHOLE, R. / BONITA, R. (2004). Public Health at the Crossroads: Achievements and Prospects. 2nd Edition. Cambridge University Press.

BOVBJERG, M. L. / JOHNSON, K. (2020). Foundations of Epidemiology. https://open.oregonstate.education/epidemiology/. Erişim tarihi 27.06.2022.

CATALOGUE OF BIAS COLLABORATION (2019). Catalogue of Bias 2019. https://catalogofbias.org/

CERVERI, I. / CAZZOLETTI, L. / CORSICO, A. G. / MARCON, A. / NINIANO, R. / GROSSO, A. / RONZONI, V. / ACCORDINI, S. / JANSON, C. / PIN, I. / SIROUX, V. / DE MARCO, R. (2012). The impact of cigarette smoking on asthma: a population-based international cohort study. International archives of allergy and immunology, C. 158, S. 2, s. 175-183. https://doi.org/10.1159/000330900

CHOI, B. C. / PAK, A. W. (2005a). Understanding and minimizing epidemiologic bias in public health research. Canadian journal of public health = Revue canadienne de sante publique, C. 96, S. 4, s. 284-286. https://doi.org/10.1007/BF03405165

CHOI, B. C. / PAK, A. W. (2005b). A catalog of biases in questionnaires. *Preventing chronic disease*, 2(1), A13. https://www.cdc.gov/pcd/issues/2005/jan/04_0050.htm

CAKIR, B. (2004). Do not get confused by the confounders: identification and control of confounders in medical research. Turkish Journal of Public Health, C. 2, S. 1, s. 34-43.

ÇAKIR, B. (2005). Sağlık Araştırmalarında "Bias" (Yanlılık, taraf tutma): Tipleri, sınıflandırılması, Nedenleri, Önleme Yöntemleri-I. Turkiye Klinikleri J Med Sci, C. 25, s. 100-110.

DOS SANTOS SILVA, I. (1999). Cancer Epidemiology: Principles and Methods. WHO International Agency for Research on Cancer, Lyon, France.

JAGER, K. J. / TRIPEPI, G. / CHESNAYE, N. C. / DEKKER, F. W. / ZOCCALI, C. / STEL, V. S. (2020). Where to look for the most frequent biases?. Nephrology (Carlton, Vic.), C. 25, S. 6, s. 435–441. https://doi.org/10.1111/nep.13706

JANNOT, A. S. / AGORITSAS, T. / GAYET-AGERON, A. / PERNEGER, T. V. (2013). Citation bias favoring statistically significant studies was present in medical research. Journal of Clinical Epidemiology C. 66, S. 3, s. 296-301 (https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0895435612003198)

GERSTMAN, B. B. (2013). Epidemiology Kept Simple: An Introduction to Traditional and Modern Epidemiology. 3rd Edition. Wiley-Blackwell.

GREENLAND, S. (1996). Basic Methods for Sensitivity Analysis of Biases. International Journal of Epidemiology, C. 25, S. 6, s. 1107-1116.

GREENLAND, S. (2014). Sensitivity Analysis and Bias Analysis. In: Ahrens W., Pigeot I. (eds) Handbook of Epidemiology. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-09834-0_60

GRIMES, D. A. / SCHULZ, K. F. (2002). Bias and causal associations in observational research. Lancet (London, England), C. 359, S. 9302, s. 248-252. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)07451-2

HERNÁN, M. A. / HERNÁNDEZ-DÍAZ, S. / ROBINS, J. M. (2004). A structural approach to selection bias. Epidemiology (Cambridge, Mass.), C. 15, S. 5, s. 615-625. https://doi.org/10.1097/01.ede.0000135174.63482.43

HOWE, L. D. / TILLING, K. / GALOBARDES, B. / LAWLOR, D. A. (2013). Loss to Follow-up in Cohort Studies, Epidemiology, C. 24, S. 1, s. 1-9 doi: 10.1097/EDE.0b013e31827623b1

MADDEN, K. / SCOTT, T. / MCKAY, P. / PETRISOR, B. A. / JERAY, K. J. / TANNER, S. L. / BHANDARI, M. / SPRAGUE, S. (2017). Predicting and Preventing Loss to Follow-up of Adult Trauma Patients in Randomized Controlled Trials: An Example from the FLOW Trial. The Journal of bone and joint surgery. American volume, C. 99, S. 13, s. 1086-1092. https://doi.org/10.2106/JBJS.16.00900

MARSH, J. L. / HUTTON, J. L. / BINKS, K. (2002). Removal of radiation dose response effects: an example of over-matching. BMJ (Clinical research ed.), C. 325, S. 7359, s. 327-330. https://doi.org/10.1136/bmj.325.7359.327

MORGAN, L. L. (2009). Estimating the risk of brain tumors from cellphone use: Published case-control studies. Pathophysiology : the official journal of the International Society for Pathophysiology, C. 16, S. 2-3, s. 137-147. https://doi.org/10.1016/j.pathophys.2009.01.009

O'SULLIVAN, J. / BANERJEE, A. / PLUDDEMANN, A. (2017). Catalogue of Bias Collabaration. Detection bias. In: Catalogue of Bias 2017: https://catalogofbias.org/biases/detection-bias/ Erişim tarihi 03.07.2022.

ÖCEK, Z. A. / GÜRSOY, Ş. T. (2007). Klinisyenlerin ve araştırıcıların bilimsel araştırmalarda sorgulamaları gereken iki temel kavram: Güvenilirlik ve geçerlilik. Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst, C. 17, s. 310-320.

PAGE, L. A. / HENDERSON, M. (2008). Appraising the evidence: what is measurement bias?. Evidence-based mental health, C. 11, S. 2, s. 36-37. https://doi.org/10.1136/ebmh.11.2.36

PEW RESEARCH CENTER. Writing Survey Questions. https://www.pewresearch.org/our-methods/u-s-surveys/writing-survey-questions/

ROTHMAN, K. J. /GREENLAND, S. / LASH, T. L. (1998). Modern Epidemiology. Lippincott Williams and Wilkins.

SACKETT, D. L. (1979). Bias in analytic research. Journal of Chronic Diseases C. 32, 5s. 1-63.

SCHOENBACH, V. J. / ROSAMOND, W. D. (2000). Understanding the fundamentals of epidemiology: An evolving text. Chapel Hill, North Carolina.

SMITH, L. H. (2020). Selection Mechanisms and Their Consequences: Understanding and Addressing Selection Bias. Current Epidemiology Reports C. 7, s. 179-189.

TURK, A. / HENEGHAN, C. / NUNAN, D. (2019). Catalogue of Bias Collaboration. Non-response bias. In: Catalogue of Bias 2019. https://catalogofbias.org/biases/non-response-bias/

WEISS, S. T. / UTEII, M. J. / SAMET, J. M. (1999). Environmental Tobacco Smoke Exposure and Asthma in Adults. Environmental Health Perspectives, C. 107, S. S6, s. 891-895. https://doi.org/10.1289/ehp.99107s6891

YILDIZ, F. / OKYAY, P. (2019). Sağlık araştırmalarında yan tutma (bias) ve yan tutmanın değerlendirilmesi. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, C. 4, S. 2, s. 219-31.

YILDIZ, F. / OKYAY, P. (2020). Gözlemsel sağlık araştırmalarında yan tutma (bias) kontrol aracı geliştirilmesi: Metodolojik bir çalışma. Uzmanlık tezi, Aydın.

8.
BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Ergün Haldun Sümer

ÖZET

Araştırmacıların bilimsel araştırma süreci boyunca uymaları gereken etik ilkeler bulunmaktadır. Etik ilkelere uyulmadığı taktirde elde edilen verilerin güvenilirliği tartışmalı bir hâl alır. Araştırmacıların uyması gereken temel etik ilkeler ve etik dışı davranışların neler olduğu farklı resmî kurumlarca yayınlanan metinlerde ortaya konulmuştur. Etik dışı davranışlara karşı uygulanacak hukuki yaptırımlar da tam olarak yeterli olmamakla birlikte birçok kanunun içinde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

6764 sayılı Kanun, (2016). https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6764.html. Erişim Tarihi: 16.12.2021.

Akbaba, A. (2021). "Bilimin Tanımı ve Özellikleri", Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik (Editör: Atilla Akbaba), Detay Yayıncılık, Ankara.

Arslan, R. (2019). "Araştırmalarda Etik İhlalleri ve Yaptırımları", Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği (Editörler: Yalçın Karagöz / Muammer Mesci), Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Aydın, İ. (2016). "Akademik Etik", Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara.

Balkan, A. / Balkan, M. (2013). "Hayvan Çalışmalarında Etik, Laboratuar Standardizasyonu ve Hayvan Bakımı ile İlgili Yasal Zorunluluklar", Türk Toraks Dergisi, 14 (2), s. 6-9.

Bardakçı, S. (2019). "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğinin Temel Prensipleri", Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği (Editörler: Yalçın Karagöz / Muammer Mesci), Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Boydak, M. (2011). "Araştırma ve Yayın Etiği", Bilim Etiği (Editörler: Nurhan Atasoy / Melih Boydak / Hakan Ali Çırpan / Abuzer Kendigelen / İbrahim Engin Meriç / Ayşegül Topal Sarikaya / Ayhan Ulubelen / Hasan Yazıcı / Nuran Yıldırım), İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5048, İstanbul.

Cevizci, A. (2014). Etik Ahlak Felsefesi. Say Yayınları, İstanbul.

Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists (1991). "Specialty Guidelines for Forensic Psychologists", *Law and Human Behavior*, 15, p. 655-666.

Deliveli, K. (2020). "Bilimsel Araştırma ve Bilimsel Araştırma Süreci", Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik (Editör: Necati Cemaloğlu), Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara.

Demircioğlu, M.Y. (2014). "İdari Yargı Kararları Çerçevesinde Bilimsel Yayın Etiği Soruşturmaları", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, s. 147-217.

Demirkasımoğlu, N. (2020). "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği", Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik (Editör: Necati Cemaloğlu), Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara.

Eren, A. (2018). "Türk Yükseköğretim Etik Mevzuatının Hukuki Değerlendirmesi", *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 1-46.

Ersoy, N. (2015). "Araştırma Etiği", *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (1), s. 2-8.

Ertekin, C. / Berker, N. / Tolun, A. / Dinçer, Ü. (2002). "Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları", Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Gül, H. (2021). "Bilim ve Araştırma Etiği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 42, Özel Sayı 1, s. Ö103-Ö120.

Gür, R. / Özbaş, M. (2021). "Bilim, Araştırma ve Yayın Etiği", Bilim ve Araştırma Etiği (Editörler: Kürşad Yılmaz / Recep Serkan Arık), 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, s. 45-63.

Hakeri, H. (2020). "Tıp Hukuku", Seçkin Yayınları, 20. Baskı, İstanbul.

International Committee of Medical Journal Editors. (1994). "Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals", Canadian Medical Association Journal, 150: 147-154.

Kırbaş, D. / Çevik, F. E. (2021). "Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Araştırma Etiği", Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (2016). (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat? MevzuatNo =6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5). Erişim Tarihi: 21.12.2021.

Pekerşen, Y. (2019). "Bilimsel Araştırmada Etik Sorumluluklar", Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği (Editörler: Yalçın Karagöz / Muammer Mesci), Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Tari Kasnakoğlu, B. / Kalender, Y. (2021). "Akademik Etik Konusunda Bazı Gözlemler", Akademide Etik İhlalleri (Editörler: Fahri Apaydın / Sinan Kadir Çelik), Nobel, Ankara.

Türk Ceza Kanunu. (2004). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf. Erişim Tarihi: 21.12.2021.

Türk Tabipleri Birliği. (1999). **"**Hekimlik Meslek Etiği Kuralları", (https://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php? option=com_ content&id=65&Itemid=31). Erişim Tarihi: 16.12.2021.

Türk Tabipleri Birliği. (2009). "Araştırma Etiği Bildirgesi", https://www.ttb.org.tr/705yi42. Erişim Tarihi: 16.12.2021.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. (2010, 2015, 2018). TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği. (https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/3654/277_ islenmis_hali.pdf). Erişim Tarihi: 21.12.2021.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. (2018). TÜBİTAK Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu Yönergesi, (https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/3654/275-hadyek_yonergesi_ islenmis_hali.pdf). Erişim Tarihi: 21.12.2021.

Türk Dil Kurumu. (2019). Büyük Türkçe Sözlük. (http://tdk.gov.tr/). Erişim Tarihi: 21.12.2021.

Tüzel İşeri, E. (2020). "Bilimin Tanımı, Doğası, Özellikleri, Tarihsel Gelişimi ve Bilimsel Paradigmalar", Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik (Editör: Necati Cemaloğlu), Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara.

Vurucu, İ. (2019). **"**Bilimsel Araştırma-Yayın Etiği ve Akademik Teşvik", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8 (23), s. 247-295.

Yılmaz, M.B. (2021). "Araştırma ve Yayın Etiğiyle İlgili Yasal Mevzuat ve Kurullar", Bilim ve Araştırma Etiği (Editörler: Kürşad Yılmaz / Recep Serkan Arık), Pegem Akademi, 3. Baskı, Ankara.

Yükseköğretim Kurulu. (2012). "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi", https://www.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/yuksekogretim_kurumlari_bilimsel_arastirma_ve_yayin_etigi_yonergesi.pdf. Erişim Tarihi 25.12.2021.

Yükseköğretim Kurulu. (2014). "Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri", https://kurul.odu.edu.tr/files/other/UniversitesYasamiEtikK/akademik-etik-ilkeler.pdf. Erişim Tarihi 25.12.2021.

Yükseköğretim Kurulu. (2018). Doçentlik Yönetmeliği. (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24519& MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5). Erişim Tarihi 25.12.2021.

Yükseköğretim Kurulu Genel Kurul Kararı. (2021). 2021.18.643 sayılı karar. (https://www.uak.gov.tr/DuyuruBelgeleri/2022/yagmac%C4%B1-saibeli-dergiler-hk-duyuru-25012022.pdf). Erişim Tarihi 11.01.2022.

9.
BÖLÜM

EVREN-ÖRNEKLEM

Ufuk Berberoğlu

ÖZET

Epidemiyolojik araştırmalarda, genellikle hakkında bilgi edinmek istenilen toplulukların yerine, onları temsil eden daha küçük gruplar seçilmektedir. Araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün canlı, cansız varlıkların oluşturduğu topluma-popülasyona evren denir. Örneklem ise evrenin tümünün incelenemediği durumda, onu en iyi temsil eden ve rastlantısal olarak seçilen, yeterli büyüklükteki gruptur. Seçilen gruba örnek-örneklem, seçme işlemine örnekleme adı verilmektedir. Örneklemin evreni temsil edebilmesi; yeterli büyüklükte olması, en uygun olan olasılıklı örnekleme yönteminiyle seçilmesi, evrendeki özellikleri taşıması ve yan tutmaya neden olabilecek faktörlerin yok edilmesi gibi özelliklere dayanmaktadır. Örneklemin hem uygun hem de yeterli büyüklükte olması istenilen bir durumdur. Uygunluk, örnekleme tekniğinin çalışmanın amacıyla uyumlu ve araştırma sorununun anlaşılmasına yardımcı olduğu anlamına gelmektedir. Örneklem büyüklüğü ise kabul edilebilir belirli bir hata payı ile araştırmanın yapılabileceği en az katılımcı sayısını göstermektedir. Sağlık alanında yapılan epidemiyolojik araştırmalarda, çoğunlukla kullanılan olasılıklı örnekleme teknikleridir. Bu tekniklerin temeli yansızlık kuralına dayanmaktadır. Olasılıklı teknikler; basit rastgele, sistematik, tabakalı ve küme/grup örnekleme olmak üzere 4 alt sınıfta incelenmektedir. Olasılıksız örnekleme teknikleri, evrendeki bireylerin örnekleme çıkma şanslarının önceden bilinmediği, eşit olmadığı ve olasılıklı tekniklere göre çok daha az kullanılan tekniklerdir. Niteliksel araştırmalarda, piyasa araştırmalarında, kamuoyu yoklamalarında sık olarak kullanılmaktadırlar. Gelişigüzel örnekleme, kota örnekleme, amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme gibi türleri bulunmaktadır. Epidemiyolojik araştırmalarda örneklemin seçildiği evreni en iyi şekilde temsil etmesi, yeterli büyüklükte olması ve uygun teknik kullanılarak seçilmiş olması, evrendeki gerçek durumu ortaya koyabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

ARIKAN, R. (2017). Araştırma Yöntem ve Teknikleri. (3. Baskı). Ankara: Nobel

BALCI, A. (2021). Sosyal Bilimlerde Araştırma-Yöntem, Teknik ve İlkeler (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

BAŞTÜRK, S., TAŞTEPE, M. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Evren ve Örneklem Bölümü. Baştürk S (Ed.). Ankara: Vize Yayıncılık. 2013:129-159.

BAYDAR, M. L., GÜL, H., AKÇİL, A. (2007). Bilimsel araştırmanın temel ilkeleri. Isparta: Süleyman-Demirel Üniversitesi Basımevi.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ ÇAKMAK, E., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş., DEMİREL, F. (2021). Bilimsel araştırma yöntemleri (31. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

COHEN, L., MANION, L., MORRİSON, K. (2007). Research methods in education (6. Baskı). London: Routledge.

DAWSON, R. B., TRAPP, R. G. (2011). Basic and Clinical Biostatistics,4th Edition, Lange MedicalBooks/McGraw-Prentice-Hall International Inc.

ERKUŞ, A. (2011). Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci (3. Baskı). Ankara: SeçkinYayıncılık.

FIELD, A. (2009). Discovering statistics using SPSS. Beverly Hills: Sage Publications.

FRAENKEL, J. R., WALLEN, N. E., HYUN, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education (Eight Edition). New York: McGraw-Hill Companies.

GRAVETTER, J. F. VE FORZANO, L. B. (2012). Research methods for the behavioral sciences (4. Baskı).USA: Linda Schreiber-Ganster.

HOLLOWAY, I., GALVIN, K. (2016). Qualitative research in nursing and healthcare: John Wiley & Sons.

KAPTANOĞLU, Y. (2013). Sağlık Alanında Hipotezden Teze: Veri Toplama ve Çözümleme Serüveni. Beşir Kitabevi, İstanbul.2013:238-249.

KILIÇ, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. Journal of Mood Disorders,2013(1):44-46

MERTENS, D. M. (2010). Research and evaluation in education and psychology: integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods (3.Baskı). USA: SAGE Publications.

MORTON, R. F., HEBEL, J. R., MC CARTER, R. J. (2012). A Study Guide to Epidemiology and Biostatistics, (Seventh Edition), Aspern Publisher Inc.

NOY, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research.International Journal of social research methodology. 2008;11(4):327-344.

ÖZDAMAR, K. (2017). Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri.(3.Baskı). Eskişehir: Kaan Kitabevi.

PASSER, M. W. (2014). Research Methods Concepts and Connections. New York: A MacmillanHigher Education Company.

SÜMBÜLOĞLU, V., SÜMBÜLOĞLU, K. (2021). Sağlık Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri.(9. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Basım ve Yayım.

ŞAHİN, B. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri (4. Baskı). A. Tanrıöğen (Yay. Haz). Metodoloji. Ankara: Anı Yayıncılık.

ŞENOL, Ş. (2012). Araştırma ve örnekleme yöntemleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.

TARHAN, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2015(9):649-669.

TEDDLIE, C., YU, F. (2007). Mixed methods sampling: A typology with examples. Journal of mixed methods research. 2007;1(1):77-100.

TEZCAN, S. (2012). Biyoistatistik Bölümü içinde Örnekleme. Halk SağlığıTemel Bilgiler I.Cilt (Genişletilmiş 2. Baskı). Güler Ç, Akın L (editörler). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 2012;160-164.

URAL, A., KILIÇ, İ. (2021). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi (6.baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.

WALLIMAN, N. (2006). Social research methods. London: SAGE Publications.

10.
BÖLÜM

UYGULAMALI EPİDEMİYOLOJİDE İLK ADIMLAR

Ummahan Yücel

ÖZET

Epidemiyolojinin ilke ve yöntemlerini öğrenmenin en iyi yolu, deneyimli bir eğitmen veya araştırmacı danışmanlığında çalışma planlamaktır. Çalışma planlama ve uygulama sürecinde uygulamalı epidemiyolojide atılacak ilk ve temel adımları, bu adımların ilke ve yöntemlerine ait genel bilgileri bilmek gerekir. Nitelikli epidemiyolojik araştırma yapmak, sağlık olgularına ve sağlık sorunları risk faktörlerine yönelik doğru soruları sormayı, kapsamlı ve güncel literatür taramayı ve incelemeyi, net araştırma protokolü oluşturmayı, etik onay almayı, güvenilir sonuçlar elde etmeyi ve araştırma sonuçlarını yayınlamayı gerektirir.[1]

Bu kitap bölümünün birinci kısmında, araştırma konusunun seçimini ve gerekçelendirme, amaçların ve hipotezlerinin belirlenmesi, literatür bilgilerinin derlenmesi, araştırma tasarımına karar verme, araştırmada kullanılacak değişkenlerin tanımlanması, örnek seçiminin planlanması ve gerekli izinlerin alınması alt başlıkları ile epidemiyolojik araştırma planlaması, ikinci kısımda veri toplama, üçüncü kısımda verilerin analizi ve değerlendirilmesi, dördüncü kısımda rapor yazımı, beşinci kısımda ise yayınlama konusu ana hatları ile ele alınmıştır.

[1] **Bonita, R./ Beaglehole, R./ T. Kjellström.** (2006). Basic Epidemiology, Bölüm First Steps in Practical Epidemiology, World Health Organization.

Saha notları	20	Görüşme/odak grubu sırasında ve/veya sonrasında saha notları alındı mı?	
Süre	21	Görüşmelerin veya odak grubunun süresi neydi?	
Veri doygunluğu	22	Veri doygunluğu tartışıldı mı?	
İade edilen transkriptler	23	Transkriptler yorum ve/veya düzeltme için katılımcılara iade edildi mi?	
3. Alan: Analiz ve Bulgular			
Veri analizi			
Veri kodlayıcı sayısı	24	Kaç tane veri kodlayıcı verileri kodladı?	
Kodlama ağacının açıklaması	25	Yazarlar kodlama ağacının bir açıklamasını sağladı mı?	
Temaların türetilmesi	26	Temalar önceden tanımlanmış mı yoksa verilerden mi türetilmiş?	
Yazılım	27	Varsa verileri yönetmek için hangi yazılım kullanıldı?	
Katılımcı kontrolü	28	Katılımcılar bulgular hakkında geri bildirim sağladılar mı?	
Raporlama			
Sunulan alıntılar	29	Temaları/bulguları açıklamak için katılımcı alıntıları sunuldu mu? Alıntıların her biri tanımlandı mı? (ör., katılımcı numarası)	
Veri ve bulgu tutarlılığı	30	Sunulan veriler ile bulgular arasında tutarlılık var mıydı?	
Ana temaların netliği	31	Bulgularda ana temalar açıkça sunuldu mu?	
İkincil temaların netliği	32	Farklı vakaların bir açıklaması veya ikincil temaların tartışılması var mı?	

KAYNAKÇA

AHRENS, W. / PIGEOT, I. (2014). Handbook of Epidemiology, Springer Science, New York.

AKSAKOĞLU, G. (2013). Sağlıkta Araştırma ve Çözümleme, Meta Basımevi, İzmir, s. 106-130.

BONITA, R. / BEAGLEHOLE, R. / KJELLSTRÖM, T. (2006). Basic Epidemiology, Bölüm First Steps in Practical Epidemiology, World Health Organization.

CONSORT TRANSPARENT REPORTING OF TRIALS. (2022). Consort 2010 Translations. 15 Kasım 2022 tarihinde http://www.consort-statement.org/downloads/translations) adresinden erişildi.

CRESWELL, J. W. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çevirenler: Mesut Bütün / Selçuk Beşir Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 145-168.

DICKER, R. C. (2018). The CDC Field Epidemiology Manuel. Analyzing and Interpreting data. 6 Ocak 2022 tarihinde https://www.cdc.gov/eis/field-epi-manual/chapters/analyze-Interpret-Data.html. adresinden erişildi.

ERCI, B. (2016). Halk Sağlığı Hemşireliği, Anadolu Nobel Tıp Kitapevleri, Elazığ, s. 320-330.

ERDOĞAN, S. / BAHÇIVA, N. / ESİN, N. (2014). Hemşirelikte Araştırma, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, s. 65-87.

EREFE, İ. (2002). Hemşirelikte Araştırma İlke Süreç ve Yöntemleri, Hemşirelikte Araştırma ve Geliştirme Derneği, İstanbul, s. 49-63.

GERMAN SOCIETY FOR EPIDEMIOLOGY. (2004). Guidelines and Recommendations for Ensuring Good Epidemiological Practice (GEP). 15 Kasım 2021 tarihinde https://www.dgepi.de/assets/Leitlinien-und-Empfehlungen/cec55 ccaaa/Recommendations-for-good-Epidemiologic-Practice.pdf adresinden erişildi.

GÖKDEMİR, F. / DOLGUN, G. (2020). Nitel, Nicel, Sistematik Derleme, Meta-Analiz, Meta-Sentez Araştırmalarında Gereç ve Yöntem Bölümünün Yazımı, Arch Health Sci Res, C. 7, S. 2, s. 189-195.

GÜLER, Ç. / AKIN, L. (2015). Halk Sağlığı Temel Bilgiler 1, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 96-153.

HOFFMANN, W. / LATZA, U. / BAUMEISTER, S. E. / BRÜNGER, M. / BUTTMANN-SCHWEIGER, N. /HARDT, J., ... & VAN DEN BERG, N. (2019). Guidelines and Recommendations for Ensuring Good Epidemiological Practice (GEP): a Guideline Developed by the German Society for Epidemiology. European Journal of Epidemiology, C. 34, S. 3, s. 301-317.

KASIM, K. (2012). Basic Concepts of Modern Epidemiolog. 15 Kasım 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/236259922_Basic_Concepts_of_Modern_Epidemiology_Epidemiology_and_Research adresinden erişildi.

POLİT, D. F. / BECK, C. T. (2010). Essentials of Nursing Research : Appraising Evidence for Nursing Practic, Lippincott Williams and Wilkins, Philadelphia.

TONG, A. / SAINSBURY, P. / CRAIG, J. (2007). Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research (Coreq): A 32-İtem Checklist for İnterviews and Focus Groups. International Journal for Quality in Health Care, C. 19, S. 6, s. 349-357.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2009). Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) in collaboration with the World Health Organization (WHO) . International ethical guidelines for epidemiological studies. Geneva, 2009. 28 Şubat 2022 tarihinde https://cioms.ch/wp-content/uploads/2017/01/International_Ethical_Guidelines_LR.pdf. Adresinden erişildi.

YÜCEL, U. / ÇİÇEKLİOĞLU, M. / ÖCEK, Z. A. / VAROL, Z. S. (2020). Access to Primary Health Care Family Planning Services and Contraceptive Use in Disadvantaged Women: A Qualitative Study. The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care, C. 25, S.5, s. 327-333.

11.
BÖLÜM

ELEŞTİREL MAKALE DEĞERLENDİRME

Hatice Şimşek Keskin

ÖZET

Eleştirel değerlendirme, araştırma bulgularının yararlılığını ve geçerliliğini değerlendirmek için kullanılan bir süreçtir ve kanıta dayalı tıbbın da önemli bir basamağını oluşturur. Diğer taraftan herhangi bir konuda yapılan çalışma sayısı gün geçtikçe artıyor. Bu çalışmalar arasından kısıtlı zamanda önemli olandan önemli olmayanı ayırt etmek oldukça güçtür. Bu nedenle, eleştirel değerlendirme ile kanıtları ön yargı ve varsayımdan ayırt ederek aşırı bilgi yükü azaltılmış olur. Eleştirel bir değerlendirmenin en önemli bileşenleri, çalışma tasarımının araştırma sorusuna uygunluğunun ve bu tasarımın temel yöntemsel özelliklerinin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesidir. Araştırmaların niteliğini artırmak ve standardizasyonu sağlamak için eleştirel değerlendirmeye yardımcı rehberler vardır. Pek çok dergi, kendilerine gönderilecek makalelerin bu rehberlere göre kontrol edilerek hazırlanmasını istemektedir. Bu nedenle, eleştirel okuma eleştirel yazmanın da ilk adımı sayılabilir. Dolayısıyla eleştirel makale değerlendirmeye ilişkin bilgiler aynı zamanda makale yazımı için de ipucu olacaktır.

Potansiyel çıkar çatışmalarıyla başa çıkmanın başlıca yolu bunu açıkça belirtmektir. Eleştirel değerlendirme sürecinde çıkar çatışmasına yönelik olarak çalışmanın finansman kaynağına ve bu çatışmanın nasıl yönetildiğine ilişkin beyanın kontrol edilmesi gerekir. Örneğin; araştırmacılar, sponsor kuruluşun araştırma protokolüne, veri analizine ya da bulguların yorumlanmasına hiçbir etkisi olmadığını belirtebilirler. Artık birçok dergi, bir makale gönderildiğinde yazarların olası finansal ya da diğer çıkar çatışmalarını beyan etmelerini rutin olarak talep eder.[1]

Sonuç olarak eleştirel değerlendirme, araştırma bulgularının yararlılığını ve geçerliliğini değerlendirmeyi sağlayan bir yöntemdir ve çalışmanın güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyar. Bu yöntem, aşırı bilgi yükü içinde ilişkili makalelerin kısa sürede bulunabilmesini sağlar ve bu değerlendirme sürekli mesleki gelişime katkı sunar. Diğer taraftan sıkça karşılaşılan ve gereksiz bilimsel iddialarda bulunan haberlerdeki çalışmaların eleştirel olarak değerlendirilebilmesi toplumun güvenilir bilgiyle buluşturulması açısından önemlidir. Eleştirel değerlendirmede en önemli bileşen çalışmanın tasarımının ya da yönteminin ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi olsa da makalenin adından başlayarak her bölümünün ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekir. Eleştirel değerlendirme başlangıçta zaman alıcı olabilir ancak konuya ilişkin rehberler eşliğinde bu becerinin geliştirilmesi zor değildir ve zamanla makaleleri okumanın ve seçmenin otomatik bir yolu hâline gelir.

KAYNAKÇA

AZER, S. A. / DUPRAS, D. M. / AZER, S. (2014). "Writing for publication in medical education in high impact journals", European Review for Medical and Pharmacological Sciences, Vol. 18, p. 2966-81.

BOERS, M. (2018). "Designing effective graphs to get your message across", Annals of the Rheumatic Disease, Vol. Jun; 77(6), p. 833-39.

BUCCHERI, R. K. /SHARIFI, C. (2017). Critical appraisal tools and reporting guidelines for evidence-based practice", Worldviews on Evidence-Based Nursing, Vol. 14(6), p. 463-72.

CALS, J. W. / KOTZ, D. (2013). "Effective writing and publishing scientific papers, part III: introduction", Journal of Clinical Epidemiology, Vol. 66, p. 702.

CASP. http://www.casp-uk.net/#!casp-tools-checklists/c18f8

CONSORT 2010 publications. http://www.consort-statement.org/downloads/consort-statement

CRITICALLY READING JOURNAL ARTICLE. www.colby.edu/biology/bi319/GuideReadJour.doc

ÇAKIR, B (2005). Sağlık araştırmalarında "bias" (yanlılık, taraf tutma): Tipleri, sınıflandırılması, nedenleri, önleme Yöntemleri-II", Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, No. 25(2), s. 280-8.

GROVES, T. / ABBASI, K. (2004). "Screening research papers by reading abstracts", British Medical Journal, Vol. 329(7464), p. 470-1.

HILL, A. / SPITTLEHOUSE, C. (2001). "What is critical appraisal", Evidence-based Medicine, Vol. 3, p. 1-8.

ISKANDER, J. K./WOLICKI, S. B./ LEEB, R. T./ SIEGEL, P. Z. (2018). "Successful scientific writing and publishing: A step-by-step approach", Preventiventing Chronic Disease, 2018;14(15):E79.

LAST, J. M. (1983). "Dictionary of epidemiology", Oxford University Press, New York.

LETCHFORD, A. / MOAT, H. S. / PREIS, T. (2015). "The advantage of short paper titles", Royal Society Open Science, Vol. 2(8), p. 150266.

MASIC, I. / MIOKOVIC, M. / MUHAMEDAGIC, B. (2008). "Evidence Based Medicine – New Approaches and Challenges", Acta Informatica Medica, Vol. 16(4), p. 219-25.

MAYS, N. / POPE, C. (2000). "Assessing quality in qualitative research", British Medical Journal, V. 320, p. 50-52.

MOHER, D. / ALTMAN, D. G. / SCHULZ, K. F., SIMERA, I. / WAGER, E. (2014). "Guidelines for reporting health research: A user's manual", Chichester, UK: Wiley, p. 4.

PRISMA 2009 checklist. http://prisma-statement.org/documents/PRISMA%202009%20checklist.pdf

ROEVER, L. / RESENDE, E. S. / DINIZ, A. L. D. / PENHA-SILVA, N. / BIONDI-ZOCCAI, G. / CASELLA-FILHO, A. / Dourado, P. M. / Chagas, A. C. P. (2015). "Critical analysis of clinical research articles: A guide for evaluation", Evidence Based Medicine and Practice, Vol. 2(1), p. e116.

SACKETT, D./ ROSENBERG, W./ GRAY, J./ HAYNES, R. B./ RICHARDSON, W. S. (1996). "Evidence based medicine: What it is and what it isn't?", British Medical Journal, Vol. 312, p. 71-2.

SCHRIGER, D. L./ SINHA, R./ SCHROTER, S./ LIU, P. Y./ ALTMAN, D. G. (2006). "From submission to publication: a retrospective review of the tables and figures in a cohort of randomized controlled trials submitted to the British Medical Journal", Ann Emerg Med, Vol. 48, p. 750–6.

STROBE. http://www.strobe-statement.org/index.php?id=available-checklists

TWELLS, L. K. (2015). "Evidence-based decision-making 1: Critical appraisal" (Patrick S. Parfrey and Brendan J. Barrett (eds.), Clinical Epidemiology: Practice and Methods, Methods in Molecular Biology, vol. 1281, Springer Science+Business Media, New York.

URSCHEL, J. D. (2005). "How to analyze an article". World Journal of Surgery, Vol. 29, p. 557-60.

VENESS, M. (2010). "Strategies to successfully publish your first manuscript", Journal of Medical Imaging and Radiation Oncology, Vol. 54, p. 395-400.

VİTSE, C. L. / POLAND, G. A. (2017). "Writing a scientific paper- a brief guide for new investigators", Vaccine, Vol. 35(5), p. 722-8.

YOUNG, J. M. / SOLOMON, M. J. (2009). "How to critically appraise an article", Nature Clinical Practice Gastroenterology & Hepatology, Vol. Feb;*6*(2), p. 82-91.

TERÖRİZM ÜZERİNE

Editörler
Prof. Dr. Sertaç Hami Başeren
Doç. Dr. Serkan Yenal

nobel

TERÖRİZM ÜZERİNE

Editörler
Prof. Dr. Sertaç Hami Başeren, Doç. Dr. Serkan Yenal

Yayın No.: 5060
Yönetim Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler No.: 108
ISBN: 978-625-397-698-9
E-ISBN: 978-625-397-699-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başeren, Sertaç Hami., Yenal, Serkan.
Terörizm Üzerine
Editörler: Prof. Dr. Sertaç Hami Başeren, Doç. Dr. Serkan Yenal
1. Basım, XII + 244 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-698-9
E-ISBN: 978-625-397-699-6
1. Uluslararası Güvenlik 2. Terörizm 3. Terörizmle Mücadele

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Ön Söz ..... Vıı
İçindekiler Ix

KISIM 1
TERÖRİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, AMAÇLARI, STRATEJİLERİ, NEDENLERİ VE TÜRLERİ

BÖLÜM 1 TERÖRİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE 1

Giriş 3
Terör-Terörizm Kavramları 4
Siyasal Şiddet ve Terörizm İlişkisi 5
Terörizm ve Devlet İlişkisi 6
Aşırılık ve Radikalleşme Kavramları 7
Radikalleşme ile Mücadele 11
Sonuç 13
Kaynakça 14

BÖLÜM 2 POLİTİK TERÖRİZMİN AMAÇ VE STRATEJİLERİ 17

Giriş 17
Kimlik, Amaç ve Şiddet İlişkisi Açısından Terörizmin Politik Hedefi: Öteki 20
Terörizmin Politik Doğasının Ayırıcı Yönü: Dehşet Yoluyla Etki Amacı 22
Politik Terörizmin Hedef, Amaç ve Strateji İlişkisi 27
Şiddet Yoluyla Toplumu Yıldırma Stratejisi: Devlet Düzenini Yıkma Amacı 29
Politik Terörizmin Kışkırtma Stratejisi: Devlet-Vatandaş İlişkisini Bozma Amacı 32
Teröristlerin Kendilerini Meşrulaştırma Stratejisi: Uluslararası Destek Amacı 36
Terörizmin Meşrulaşma Amacını Destekleyen Algı: Kimin Teröristi? 39
Sonuç 43
Kaynakça 46

BÖLÜM 3 TERÖRİZMİN NEDENLERİ 49

Giriş 49
Dinî Nedenler 49
Sosyoekonomik Nedenler 51
Siyasi ve ideolojik Nedenler 52
Etnik Nedenler 53
Kültürel Nedenler 54
Psikolojik Nedenler 55
Sonuç 56
Kaynakça 57

BÖLÜM 4 TERÖRİZMİN TÜRLERİ 59

Giriş 59
Yukarıdan Aşağıya Terörizm: Tanımlama Zorlukları ve Meşruiyet Tartışmaları 60
Tarihsel ve Güncel Yukarıdan Aşağıya Terörizm Vakaları 66
Yukarıdan Aşağıya Terörizme Uluslararası Tepki 67
Aşağıdan Yukarıya Terörizm 68
Sonuç 85
Kaynakça 86

KISIM 2
TERÖRİZMİN GELİŞİM SÜRECİ

BÖLÜM 1 TERÖRİZMİN GELİŞİM SÜRECİNE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME 93

Giriş 93
Terörizmin Başlangıç Süreci 94
Fransız İhtilali Dönemi ile 19 ve 20. Yüzyılda Terörizm 96
Soğuk Savaş Sonrası Terörizm 98
Sonuç 100
Kaynakça 102

BÖLÜM 2 RAPOPORT'UN DALGA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE MODERN TERÖRİZMİN ANALİZİ: AMAÇLAR, HEDEFLER VE ÖRGÜTLER 105

Giriş 105
Rapoport'un Dört Dalga Teorisi Çerçevesinde Modern Terörizm 106
1880-1920: Anarşist Dalga Dönemi 107

1920-1960: Sömürge Karşıtı Dalga Dönemi 109
1960-1980: Yeni Sol Dalga 110
1979- Hâlâ Devam Ediyor: Dinî Dalga Dönemi 112
Modern Terörizmde Beşinci Dalga Tartışmaları 115
Sonuç 118
Kaynakça 119

BÖLÜM 3 YENİ NESİL TERÖRİZM: YENİ Mİ YOKSA ESKİNİN TEKRARI MI? 121

Giriş 121
Yeni Terörizmde Yeni Olan Ne? 122
Yeni mi Yoksa Eskinin Tekrarı mı? 126
Sonuç 130
Kaynakça 131

KISIM 3
TERÖRİZMİN SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

BÖLÜM 1 TERÖRİZMİN VE TERÖRİST PROFİLİNİN SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ 135

Giriş 135
Terör ve Suç 142
Terör Olgusunun Sosyolojik Değerlendirilmesi 150
Teröre Sürüklenen Bireyler 161
Sonuç 168
Kaynakça 170

BÖLÜM 2 TERÖRİZMİN PSİKOLOJİSİ 175

Giriş 175
Terör Failinin Psikolojisi 177
Terör Örgütü Üyeliği 183
Kaynakça 186

KISIM 4
TERÖRİZMLE MÜCADELE

BÖLÜM 1 BİRLEŞİK KRALLIK'IN İRLANDA ADASINDAKİ İSYAN VE ŞİDDET HAREKETLERİ İLE 20. YÜZYILDA MÜCADELESİNİN İNCELENMESİ 191

Giriş 191
İrlanda İsyanının Tarihi ve 20. Yüzyılda Önemli Gelişmeler 192
İrlanda İsyanına Birleşik Krallık Yönetiminin 20. Yüzyılda Yaklaşımının İsyanla Mücadele Stratejileri Açısından Tartışılması 198
Sonuç ve Değerlendirme 201
Kaynakça 202

BÖLÜM 2 TERÖRİZMİN FİNANSMANININ ÖNLENMESİ VE YENİ ARAÇLAR 205

Giriş 205
Terörizmin Finansmanında Tarihsel Süreç 206
Terörizmin Finansmanında Mevzuat Çalışmaları 210
Sonuç: Bugün ve Yarın Terörizmin Finansmanının Önlenmesi 216
Kaynakça 219

BÖLÜM 3 TERÖRİZMLE MÜCADELEDE İSTİHBARAT 221

Giriş 221
Terörizmle Mücadele İstihbaratının Özgün Yönleri 225
Terörizmle Mücadelede İstihbarat: Stratejiler, Gereksinimler ve Zorluklar 230
Terörizmle Mücadelede İstihbarat Toplama ve Analiz Yöntemleri 234
Sonuç 240
Kaynakça 241

1

TERÖRİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Serkan Yenal - Ali Gök

Giriş

Terör ve terörizm, günümüzde en yaygın kullanımı olan kavramlar arasında yer almaktadır. Başlangıçta sadece terörist eylemleri tanımlamak amacıyla kullanılan bu kavramlar zaman içinde geniş bir çerçevede değerlendirilmeye başlanmıştır.

Terör ve terörizm kavramları, alan uzmanları ve ülkeler tarafından pek çok kez tanımlanmış, bununla birlikte hâlen üzerinde anlaşılmış, kesin bir tanımlama gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle klasikleşen "birinin teröristi bir başkasının özgürlük savaşçısıdır!" söylemi, hâlen etkisini sürdürmektedir.

Terörizm, pek çok görüşe göre antik dönemden günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiş ve antik dönemden beri varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte modern dönemde terörizmin Fransız İhtilali ile birlikte başlaması söz konusudur.

Başlangıçta terörizm, "zayıfın silahı" olarak düşünülmekte ve kullanılmaktayken, ilerleyen dönemde gelişmiş ülkelerin de kullandığı bir yöntem konumuna gelmiştir. Günümüzde terör veya terörizmden etkilenmeyen herhangi bir ülke ya da bölgeden söz etmek zordur. Terörizm, herhangi bir ülkenin değil küresel çapta bir sorundur.

Terörizm, çok farklı nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Bazı gruplar, siyasi ve ideolojik amaçlarla terörizmi kullanırken, diğer gruplar, ekonomik-sosyal, dinî inanışlar, milliyetçi ya da ayrılıkçı amaçlarla terörizme yönelirler.

Bu çalışmada terörizm konusunda önemli kavramlara değinilmiştir. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır.

Diğer bir ifadeyle, ilk aşamada sempatizan olan birey, son aşamada teröriste dönüşmektedir.

Terörizm boyutuna ulaşmış birey ya da grupların de-radikalizasyonu önceki aşamalardan çok daha sıkıntılı ve zordur. Bu noktada önceki aşamalarda ulaşılan birey ve grupların geri döndürülmesi daha kolayken, terörist aşamasına gelen bireyin geri döndürülmesi zorlaşmaktadır.

Radikalleşme açısından en önemli ve başarılı yöntem, birey ya da grupların radikalleşmesinin önlenmesidir. Bunda da aile yapısının güçlü tutulması, sosyo-ekonomik önlemler, dijitalleşme ve sosyal medyanın kontrol altında tutulması, istihbarat imkânlarının geliştirilmesi, toplumsal iletişim ve diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi çok önemlidir.

Kaynakça

Acar, H. ve Karaağaç, Y. (2020). Siyasal Şiddet, terör ve terörizm kavramları. H. Acar, & S. Yenal içinde, *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri* (s. 1-20). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Alonso, R., Bjørgo, T. & Della Porta, D. ve Coolsaet, R. et al. (2008). Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism. *European Commission*. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20080500_cscp _report_vries.pdf

Arendt, H. (1970). *On Violence*. Florida: HBJ Book Publisher.

Bak, M. Tarp, K. N. and Liang, C.S. (2019). Defining the Concept of 'Violent Extremism' *Geneva Paper*, 24 (19). https://dam.gcsp.ch/files/2y10xuCSaBlvYTDbinjPokvyDO2XLpn5jG4va93JVUzppqj08EDHwnC

Başeren, S. H. (2003). Terörizm ve uluslararası ilişkiler. *Stratejik Araştırmalar* (1), 51-58.

Bjørgo, T. and Ravndal, J.A. (2019). Extreme-Right Violence and Terrorism: Concepts, Patterns, and Responses. *ICCT Policy Brief*, https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Extreme-Right-Violence-and-Terrorism-Concepts-Patterns-and-Responses-4.pdf

Borum, R. (2003). Understanding the terrorist mind-set, *FBI Law Enforcement Bulletin*, 72 (7), 7-10.

Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73-77.

Ceviz, M. (2021). Almanya'da Deradikalizasyon Çalışmaları. O. Şen içinde, *Tüm Boyuytlarıyla Radikalleşme Süreci ve Radikalleşmeyle Mücadelede Ülke Uygulamaları* (s. 189-223). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Crenshaw, M. (2003). Thoughts on relating terrorism to historical Contexts. Içinde M. Crenshaw (Ed.). *Terrorism in Context.* (s.1-24). The Pennsylvania state University Press, ABD.

Dandurand, Y. (2015). Social Inclusion Programmes for Youth and the Prevention of Violent Extremism. In M. Lombardi et al. (Ed.) *Countering Radicalisation and Violent Extremism Among Youth to Prevent Terrorism*, IOS Press.

Denoeux, G. and Carter, L. (2009). Guide to The Drivers of Violent Extremism. *United States Agency for International Development*, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1870/VEI_Policy_Final.pdf

Frazer, O. and Nunlist, C. (2015). The Concept of Countering Violent Extremism, *CSS Analyses in Security Policy*, 183, https://www.rcc.int/swp/download/docs/CSSAnalyse183-EN.pdf/35ed6de8e00fe308cd21d8295a597a68.pdf

Falk, R.A. (2008). A dual Reality: terrorism against the state and terrorism by the state. İçinde (Ed.) C. W. Kegley(s.: 53-59). *The New Global Terroism.* Prentice Hall, New Jersey, ABD

Hannover-Re. Political Violonece and Terrorism.Hannover, Re (2023). political-violence-and-terrorism-2023.pdf (hannover-re.com)

Laquerer W. (2002). *A history of terrorism*. Transaction Publishers: New Brunswick and London

Kruglanski, A. W., Szumowska, E. and Kopetz, C. (2022). The Psychology of Extremism. In Arie W. Kruglanski, Catalina Kopetz and Ewa Szumowska (Ed.), *The Psychology of ExtremismA Motivational Perspective*, New York: Routledge.

Makarenko, T. (2002). Terrorism and transnational organsed crime: The emerging nexus. P. Smith & P. Smith (Dü.). İçinde, Transnational Violence and Seams of Lawlesness in the Asia-Pacific: Linkages to Global Terrorism (ss. 1-10). Hawaii: Asia Pacific Centre for Security Studies, Forthcoming.

McCauley, C. ve Moskalenko, S. (2008). *Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism.* Terrorism and political violence, 20(3), ss. 415-433. doi: 10.1080/09546550802073367.

Jenkins, B. M. (2003). *Castles and towers: Symbolic violence and political order*. Routledge.

Mudde, C. (2002). *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press.

Muro, D. (2016). What does Radicalisation look like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism, https://www.cidob.org/publicaciones/serie_de_publicacion/notes_internacionals_cidob/n1_163/what_does_radicalisation_look_like_four_visualisations_of_socialisation_into_violent_extremism

Neumann, P. (2013). The Trouble With Radicalisation, *International Affairs*, 89(4).

Özkan, K. M. (2022). Toplumsal güvenlik bağlamında terörizm ve terörizmle mücadele yaklaşımı. S. Yenal & M. Terzi içinde, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm* (s.13-33). Ankara Orion Akademi Yayıncılık.

Schmid, A.P. (2014). Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin?, The International Centre for Counter-Terrorism, *ICCT Research Paper*, https://www.icct.nl/publication/violent-and-non-violent-extremism-two-sides-same-coin

Sotlar, A. (2004). Some Problems with a Definition and Perception of Extremism within a Society, https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/Mesko/208033.pdf

Southers, E. (2013). *Homegrown Violent Extremism*. Oxford: Elsevier.

Thornton, T. P. (2006). *Terror as a weapon of political agitation*. D. C. Rapoport & D. C.

Weiss, M., Newman, E., & Abraham, I. (2010). Introduction - The politics of violence: Modalities, frames and functions. I. Abraham, E. Newman, & M. L. Weiss içinde, *Political ViolencE in South and Southeast Asia* (s. 1-26). Tokyo, New York, Paris: United Nations University.

Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Transaction Publishers.

Yıldırım, U. T. (2022). Siyasal Şiddetin Anlam Karmaşasının Temelleri Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies, 15* (89), 477-486.

2

POLİTİK TERÖRİZMİN AMAÇ VE STRATEJİLERİ

Gökhan Çapar

Giriş

Terörizm, politik amaçlarla toplumları doğrudan hedef alarak korkuya dayalı propaganda yoluyla mesajlar vermeye yönelen politik bir şiddet türüdür. Birey veya bağlı bulunduğu gruplar, burada sembolik kurbanlar olarak seçilirken amaçlarının doğrudan hedefleri, devlet düzeni ve içindeki toplumlardır. Bu açıdan terörizm, tarihten günümüze ortaya çıkan sayısız örneğiyle insan hayatını ciddi şekilde etkilemektedir. Ancak en azından güvenlikle ilgili herkesin terörizmin içeriğini, yönelimini ve amaçlarını tanımasına rağmen bu şiddet türü, hâlâ ne olduğu konusunda uzlaşı sağlanamayan bir görüngü (phenomenon) olarak kalmaya devam etmektedir. Bu açıdan terörizmin hedef, amaç ve stratejileri, uluslararası çapta insanlığın dikkatini çeken ve geniş bir akademik çalışma alanı oluşturan karmaşık konudur.

Bu çalışmada, *şiddet aracılığıyla hedef toplum(lar) veya aktör(ler) üzerinde korkuya dayalı bir etki oluşturarak onların davranışlarını yönlendirmeyi ve böylece stratejik amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen eylemler,* politik terörizm olarak tanımlanmıştır. Yani bir hükûmeti devirmek veya siyasal sistemi yıkmak gibi aşağıdan yukarıya yönelen şiddet eylemleri ve aynı zamanda çeşitli toplumların, özellikle sivilleri kasıtlı olarak hedef alan sistematik saldırıları, politik terörizm kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla farklı toplumların devletleri eliyle yürüttüğü bir savaşta görülen, insanlığa karşı suç kapsamındaki şiddet eylemleri de bunun içerisine dâhildir. Bunun yanında çalışmamızda daha çok aşağıdan yukarıya yönelen politik terörizm üzerinde durulmaktadır ve devlet terörizmi, sadece gerektiği ölçüde ele alınmıştır. Devlet terörizmi de toplum üzerinde bir kimliği, ideolojiyi ve kamu yararı içermeyen öznel bir çıkarı dayatmak için korkuya dayalı bir etki ile baskı

Kaynakça

Arquilla, J., Ronfeldt, D. ve Zanini, M. (1999). Networks, netwar, and informationage terrorism, I. O. Lesser, B. Hoffman, J. Arquilla, D. Ronfeldt, M. Zanini içinde, *Countering the new terrorism* (s. 39-84), California: RAND.

Arvon, H. (1991). *Anarşizm*, A. Kotil (çev.), İstanbul: İletişim.

Başeren, S. H. (2002). Terrorism and Human Rights, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 33, 31-52.

Bessner, D. ve Stauch, M. (2010). Karl Heinzen and the intellectual origins of modern terror, *Terrorism and Political Violence*, 22(2), 143-176.

Biglaiser, G., Lance, Y. H. & McGauvran, R. J. (2023). Domestic terrorism and sovereign bond ratings in the developing world, *Terrorism and Political Violence*, 35(4), 754-784.

Borradori, G., Habermas, J. ve Derrida, J. (2003). *Philosophy in a time of terror: dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, Chicago: The University of Chicago.

Buzan, B. (1983). *People, states and fear: the national security problem in international relations*, Sussex: Wheatsheaf.

Cavanaugh, W. T. (2009). The myth of religious violence: secular ideology and the roots of modern conflict, Oxford: Oxford University.

Cirhinlioğlu, Z. (2010). *Terör ve toplum (ikinci baskı)*, İstanbul: Gündoğan.

Connolly, W. E. (1991). *Identity difference: democratic negotiations of political paradox (expanded edition)*. Minneapolis: University of Minnesota.

Crenshaw, M. (1988). The subjective reality of the terrorist: ideological and psychological factors in terrorism R. O. Slater, M. Stohl içinde, *Current perspectives on international terrorism* (s. 12-46), London: Macmillan.

Crenshaw, M. (1995). Thoughts on relating terrorism to historical contexts, M. Crenshaw içinde, *Terrorism in context* (s. 3-24), Pennsylvania: Pennsylvania State University.

Cronin, A. K. (2004). Introduction: meeting and managing the threat, A. K. Cronin, J. M. Ludes içinde, *Attacking terrorism: elements of a grand strategy* (s. 1-16). Washington: Georgetown University.

Çapar, G. (2018). Türkiye ile ilişkiler kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nin değişen terörist örgütler algısı, İ. Kurtbaş, S. Cengiz içinde, *I. Uluslararası siyaset ve sosyal bilimler sempozyumu tam metin kitabı* içinde (s. 404-425), Ardahan: Ardahan Üniversitesi.

Çapar, G. (2020a). Dış politika açısından toplumsal, siyasal ve uluslararası boyutlarıyla kimlik ve kültür: biz ve ötekiler ayrımına kavramsal ve kuramsal bir bakış. G. Çapar içinde, *Biz ve ötekiler: uluslararası ilişkilerde kimlik perspektifinden dış politika* (s. 13-52), Ankara: Siyasal.

Çapar, G. (2020b). Şii motifli Hizbullah (Lübnan) terör örgütü ve faaliyetleri, H. Acar, S. Yenal içinde, *Siyasal şiddet ve radikalleşme bağlamında terör örgütleri* (s. 163-192), Ankara: Nobel.

Çapar, G. (2020c). Terör örgütleri ve uluslararası aktörler tarafından meşrulaştırılan bir kavram olarak terörizm: kuramsal bir değerlendirme, Ö. Leblebici, A. Gürer, S. Yenal içinde, Savunma yönetimi ve uluslararası güvenlik (s. 313-345), Ankara: Nobel.

Dahl, R. A. (1957). The concept of power, *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.

Der Derian, J. (1992). *Antidiplomacy: spies, terror, speed, and war*, Oxford: Blackwell.

Eliaçık, Z. (2020). Political manipulation of the law the PKK case in Belgium and its consequences, *SETA - Perspective*, 57, 1-5.

Ganor, B. (2005). *The counter-terrorism puzzle: a guide for decision makers*, New Brunsvick: Transaction.

Hobbes, T. (2016). *Leviathan veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti*, S. Lim (çev.), İstanbul: Yapı Kredi.

Hoffman, B. (1999). Terrorism trends and prospects, I. O. Lesser, B. Hoffman, J. Arquilla, D. Ronfeldt, M. Zanini içinde, *Countering the new terrorism* (s. 7-38), California: RAND.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism: revised and expanded edition*, New York: Columbia University.

IOHR (2020). Submission to the UN special rapporteur on freedom of religion or belief Report on Anti-Muslim Hatred and Discrimination in support of the upcoming report on antiMuslim hatred and discrimination in preparation for the 46th Session of Human Rights Council, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Civil%20Society%20or%20Individuals/InternationalObservatoryHumanRights.pdf, (Erişim Tarihi 24.03.2023).

Jenkins, B. M. (1980). *The study of terrorism: definitional problems*, California: RAND.

Jenkins, B. M. (1999). Foreword, I. O. Lesser, B. Hoffman, J. Arquilla, D. Ronfeldt, M. Zanini içinde, *Countering the new terrorism* (s. iii-xiv), California: RAND.

Jones, A. (2006). *Genocide: a comprehensive introduction*, London: Routledge.

Käsehage, N. (2021). Prevention of radicalization in Western Muslim diasporas, A. P. Schmid içinde, *Handbook of terrorism prevention and preparedness* (s. 290-357), The Hague: ICCT.

Kydd, A. H., Walter, B. F. (2006). The strategies of terrorism, *International Security*, 31(1) 49-80.

Laqueur, W. (1987). *The age of terrorism*, Boston: Little, Brown.

Laqueur, W. (2002). *A history of terrorism*, New York: Transaction.

McCauley, C. ve Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: pathways toward terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415-433.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*, New York: W. W. Norton & Company, Inc.

Miller, M. A. (2013). *The foundations of modern terrorism: state, society and the dynamics of political violence*, Cambridge: Cambridge University.

Morgenthau, H. J. (1985). *Politics among nations*, 6th ed., New York: Alfred A. Knopf.

Richards, A. (2015). *Conceptualizing terrorism*, Oxford: Oxford University.

Richardson, L. (1999). Terrorists as transnational actors, *Terrorism and Political Violence*, 11(4), 209-219.

Schmid, A. (1988). Goals and objectives of international terrorism, R. O. Slater, M. Stohl içinde, *Current perspectives on international terrorism* (s. 47-87), London: Macmillan.

Schmid, A. P. (2011). Glossary and abbreviations of terms and concepts relating to terrorism and counter-terrorism, A. P. Schmid içinde, *The Routledge handbook of terrorism research* (s. 598-706), London: Routledge.

Schmid, A. P. ve Jongman, A. I. (2005). *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature* (2nd ed.), New Brunswick: Transaction.

Shabad, G. ve Ramo, F. J. L. (1995). Political violence in a democratic state: Basque terrorism in Spain, M. Crenshaw içinde, *Terrorism in context* (s. 410-469), Pennsylvania: Pennsylvania State University.

Shaheed, A. (2021). Countering Islamophobia/anti-Muslim hatred to eliminate discrimination and intolerance based on religion or belief, *Report of the special rapporteur on freedom of religion or belief*, A/HRC/46/30, UN Human Rights Council.

Slater, R. O. ve Stohl, M. (1988). Introduction: towards a better understanding of international terrorism, R. O. Slater, M. Stohl içinde, *Current perspectives on international terrorism* (s. 1-11), London: Macmillan.

Stares, P. B. ve Yacoubian, M. (2007). Rethinking the War on Terror: new approaches to conflict prevention and management in the post-9/11 world, C. A. Crocker, F. O. Hampson ve P. Aall içinde, *Leashing the dogs of war: conflict management in a divided world*, Washington: United States Institute of Peace.

Strauss, L. (1952). *The political philosophy of Hobbes: its basis and its genesis*, E. M. Sinclair (çev.), Chicago: The University of Chicago.

Ullman, R. H. (1983). Redefining security, *International Security*, 8(1), 129-153.

Waugh Jr., W. L. (2018). Terrorism as hazard and disaster, H. Rodriguez, W. Donner, J. E. Trainor içinde, *Handbook of disaster research: Handbooks of sociology and social research (2nd ed.)* (s. 123-143), Switzerland: Springer.

Weber, M. (1978). *Economy and society: an outline of interpretive sociology*, G. Roth, C. Wittich, ed. & çev.). Berkeley: University of California.

Weeks, J. (1990). The value of difference, J. Rutherford içinde, *Identity: community, culture, difference* (s. 88-100), London: Lawrence and Wishart.

Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism*, London: Macmillan.

Wilkinson, P. (1977). *Terrorism and the liberal state*, London: The Macmillan.

Wolfers, A. (1952). "National security" as an ambiguous symbol, *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

3

TERÖRİZMİN NEDENLERİ

Mert Umut Dölek

Giriş

Geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi terörizm günümüz dünya barışının ve uluslararası güvenliğinin önündeki en büyük engellerden biri olarak varlığını korumaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği değişimlerle terörizm, uluslararası güvenliğe ve topluma yönelik en dikkat edilmesi gereken tehditleri içermesi bakımından öncelikle ilgilenilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmıştır (Kanat, 2014: 196).

İnsanların en önemli ihtiyaçları arasında güvende olma hissi yani güvenliğin sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır. İnsanların ve toplumların güvenliği günümüzde devlet ve diğer karar alma mekanizmaları eliyle sağlanmaktadır. Dolayısıyla en önemli ihtiyaçlardan olan güvenliğin karşısındaki en büyük tehditlerden biri terördür.

Terörizmin nedenleri arasında dinî, siyasi, sosyal-ekonomik, ideolojik, kültürel ve psikolojik temel faktörlerin yanında geçmişten gelen sorunlar, idarecilerin tutum ve davranışları, insan hakkı ve uluslararası hukuk ihlalleri gibi unsurlar da sayılabilir. Bu çalışmada terörizmin temel nedenleri incelenmeye çalışılmıştır.

Dinî Nedenler

Yüzlerce can kaybına neden olması ve meydana getirdiği psikolojik etkiyle dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 11 Eylül saldırıları "din motifli terörizm" tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezini hedef alan bu saldırılar neticesinde küresel güvenlik algıları değişmiştir.

Terörizmin dinî nedenlerini anlamak için amaçlarına odaklanmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Din motifli terörizmin öncelikli amacı, var olan dünya düzeni-

Kaynakça

FBI: https://www.fbi.gov/history/famous-cases/oklahoma-city-bombing adresinden alındı

The Economics Times: https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/2007-samjhauta-express-blast-case-68-dead-all-accused-acquitted/articleshow/68506483.cms adresinden alındı

Euronews: https://tr.euronews.com/2020/07/08/uluslararas-af-orgutu-19-arakanl-musluman-n-oldugu-myanmar-ordusu-nun-sald-r-lar-savas-suc adresinden alındı

Live Law: https://www.livelaw.in/news-updates/bombay-hc-allows-2008-malegaon-blast-victim-to-intervene-in-lt-col-prasad-purohits-plea-challenging-prosecution-without-obtaining-prior-sanction-166464 adresinden alındı

Akça, M. (2014, şubat). Terörizmin Kendine Özgü (SUI GENERIS) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu. *İstanbul Barosu Dergisi*, s. 15-63.

Alkan, N. (2000). Psikolojik Harekât, Terörizm ve Polis. *TEMÜH Yayınları, Ankara*.

Anadolu Ajansı. (2022, 02 27). https://www.aa.com.tr/en/middle-east/palestine-marks-28-years-since-ibrahimi-mosque-massacre/2515594 adresinden alındı

Boylan, B. (2014). What Drives Ethnic Terrorist Campaigns? A View at the Group Level of Analysis. *Conflict Management and Peace Science*, 1-23.

Byman, D. (1998). The Logic of Ethnic Terrorism", Studies in Conflict & Terrorism. 149-169.

Cerrah, İ. (2000). PKK Terörünün SosyoEkonomik ve Kültürel Nedenleri. *1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri.* Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.

Çınar, B. (2009, june). The Root Causes of Terrorism. *METU Studies in Devolopment*, s. 106.

Denker, M. (1997). *Uluslararası Terör ve Türkiye.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Erdoğan, D. (1999). Terörle Mücadelede Halkla İlişkiler ve Propagandanın Yeri ve Önemi. *TODAIE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara*.

Erkal, M. (1987). 'Terörün Sosyolojik Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*.

Gregg, H. (2014). Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism. 36-51.

Kanat, S. (2014). Terörizmin Dünü Bugünü Yarını:Siyasal Gerçekçi Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, s. 195-210.

Kongar, E. (1994). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı I-II.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köknel, Ö. (1996). Örgüt Psikolojisi. *Bilim-Teknoloji Araştırma Dergisi*.

Martin, C. (2013). *Essentials of Terrorism Concepts and Controversies.* California State Universıty.

Newman, E. (2006). Exploring the "Root Causes" of Terrorism. 749-772.

S.Dönmezer. (1996). *Kriminoloji.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Sambuddha Ghatak, A. G. (2017). Development, Discrimination, and Domestic Terrorism: Looking Beyond a Linear Relationship, Conflict Management and Peace Science. 620-621.

Seçkin, O. (2001). *Devlet Güvenliği ve Haberalma.* Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Songar, A. (1984). Genel Olarak Terör ve Türkiye'deki Terör Olaylarının Psikiyatrik Değerlendirmesi. *Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu.* Ankara: A.Ü Yayınları.

Stepanova, E. (2008). *Terrorism in Asymmetrical Conflict Ideological and Structural Aspects.* Oxford Universıty Press.

Türkiye ve Terörizm (2006) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Yenal, S. (2020). Uluslararası Göç ve Terörizm. ed. M. Imıl.*Yeni Nesil Terörizm* (s. 35-61). Ankara: Nobel Yayıncılık.

4

TERÖRİZMİN TÜRLERİ

Ahmet Cülük - Ömer Faruk Kocatepe

Giriş

Terörizm kavramına dair akademik tartışmalar geniş bir literatüre sahip olmakla birlikte ortak bir tanım bulmak hayli zordur. Bununla birlikte Thomas Perry Thornton'un terörizme dair "*Şiddet kullanımı ya da şiddet kullanımına yönelik tehdit içeren normal dışı yollarla politik davranışları etkilemek amacıyla tasarlanmış sembolik fiil*" tanımı genel bir kabul görmektedir (Thornton, 1964). Terörün tanımı üzerine mevcut akademik literatür incelendiğinde her ne kadar Thornton'un tanımı genel kabul görse de ortak tek bir tanımın olmadığı gibi terörizmin türlerine yönelik ortak bir sınıflandırmanın bulunmadığı da görülmektedir.

Pek çok araştırmacı, terörün türlerine yönelik çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır. Bu bağlamda terör örgütlerinin siyasal yönelimleri ve ideolojilerine yönelik sınıflandırmaların sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Audrey Kurth Cronin, terörizmi sol ideoloji kökenli, etnik ayrılıkçı, sağ ideoloji kökenli ve dinî motivasyonlu terörizm olmak üzere dört başlıkta ele almaktadır (Cronin, 2002). Paul Wilkinson ise terörizmi fiziksel, kriminal, savaş içeren ve politik olmak üzere dört tipte incelemiştir (Sen, 1993). Brian Jenkins'in 1974 yılında yayımladığı çalışmalarının ardından ise birçok çalışmada uluslararası terörizm, yeni terörizm gibi sınıflandırmalar ortaya çıkmıştır (Jenkins, 1974). Gus Martin ise devlet terörizmi, muhalif terörizmi, dinî motifli terörizm, uluslararası terörizm, yurt içi terörizm gibi sınıflandırmalar yapmıştır (Martin, 2017).

Bu çalışma kapsamında terörizmin türlerine, tiplerine ve sınıflandırılmasına dair geniş bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda terörizmin türleri bir çatı başlık olarak yukarıdan aşağı terörizm ve aşağıdan yukarı terörizm olarak ikiye ayrılmıştır. Yukarıdan aşağıya terörizm başlığı çerçevesinde öncelikle

Terörizmin dinamik yapısı, türleri üzerine yapılan sınıflandırmalarda çeşitli hedef ve saiklerle ayrımların gerçekleştirilmesine neden olmakta; bununla birlikte farklı türler içerisinde gözlemlenen benzer özellikler terörizmin türlerinin geniş bir çatı çerçevesinde ele alınmasını daha sağlıklı kılmaktadır. Bu kapsamda yukarıdan aşağıya terörizm ve aşağıdan yukarıya terörizm, birçok; tür, hedef, yöntem, yapı, ideoloji ve taktik açısından terörizmin türlerinin incelenmesinde toparlayıcı bir rol üstlenmektedir.

20 ve 21. yüzyılın talep ve getirileri karşılaştırıldığında her alanda olduğu gibi terörizm konusunda da oluşan yenilik ve farklar, önümüzdeki süreçte mevcut terörizm türlerinde zamanın gerekliliklerine uyum sağlanması adına gerçekleşebilecek değişiklikleri ve ortaya çıkabilecek yeni türleri işaret etmektedir. Böylece günümüzde her ne kadar toparlayıcı bir çerçeve görevi gören sınıflandırmalar mevcut olsa da ilerleyen yıllarda insanlığın gelişimi ve değişimi ile eş güdümlü olarak terörizmin bizatihi kendisinin ve türlerinin değişimini gözlemlemek, gelişimini sürdüren insanlığın güvenliğinin sağlanması adına en önemli görevlerden olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Alkan, N. (2002). *Gençlik ve terörizm.* Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.

Assumpção, F. O. (2019). The neglect of state terrorism in terrorism studies. *Critical Studies on Terrorism, 12*(3), 436-456. https://doi.org/10.1080/17539153.2019.1604055

Auger, A. V. (2020). Right-wing terror: A fifth global wave. *Perspectives on Terrorism, 14*(3), 87-97.

Avcı, Engin. (2019). Yeni sol dalgadan küresel dalgaya Türkiye'de terörizm. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 29*(1), 139-166.

Barros, C. P. (2003). An intervention analysis of terrorism: The Spanish ETA case. *Defence and Peace Economics, 14*(6), 401-412.

Başeren, Sertaç Hami (2002). Uluslararası hukuk açısından terörizm. İçinde *Dünyada ve Türkiye'de Terör Konferansı: Ekonomik ve Sosyal Yapıya Yansımaları(ss. 109-130).* TC Merkez Bankası Yayını.

Bechtol, B. E. Jr. (2010). North Korea and support for terrorism: an evolving history. *Stratejik Güvenlik Dergisi*, 3(2), 45-54.

Biçer, Rüştü Salim. (2020). Modern terörizmin beşinci dalgası: Devletlerin uluslararası terörist örgütlerle işbirliğinin sebepleri ve sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16*(36), 915-945.

Blakeley, R. (2010). State terrorism in the social sciences: theories, methods and concepts. In R. Jackson, E. Murphy, & S. Poynting (Eds.), *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice (ss. 12-27).* Routledge.

Bodzin, S. (2013, September 11). *40 years later, Chile struggles with legacy of Pinochet coup.* https://www.csmonitor.com/World/Americas/2013/0911/40-years-later-Chile-struggles-with-legacy-of-Pinochet-coup

Bülbül, İsmail. (2021). Osmanlı belgelerine göre Rus nihilistler. *Rusya Araştırmaları Dergisi,* 5, 35-58.

Byman, Daniel. (2016). Understanding the Islamic State-A review essay. *International Security, 40*(4), 127-165.

Chaliand, Gerard. & Blin, Arnaud. (2016). Lenin, Stalin and state terrorism. İçinde Chaliand, Gerard. & Blin, Arnaud (Ed.), *The History of Modern Terrorism (ss. 197-207).* University of California Press.

Coll, S. (2004). *Ghost Wars: The secret history of the Cıa, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet ınvasion to september 10, 2001.* Penguin Books.

Cronin, Audrey Kurth. (2002). Behind the curve: Globalization and ınternational terrorsim. *International Security, 27*(3), 30-58.

Çona, Ö. (2022). Terörizm araştırmalarında devlet merkezciliğinin bir sonucu olarak devlet terörizmine yönelik sessizlikler, *Alternatif Politika, 14*(1), 106-141. https://doi.org/10.53376/ap.2022.04

Demir, C. K. (2019). *Terörizm ve terörizmle mücadele.Güvenlik Yazıları Serisi, No. 2*.https://trguvenlik-portali.com/wp-content/uploads/2019/11/TerorizmTerorizmleMucadele_CKDemir_v.1.pdf

Demir, Cenker Korhan. (2018). Terörizm ve terörizmle mücadele. İçinde Demir, Cenker Korhan & Sarı, Gökhan (Ed.), *Teoriden Uygulamaya "Güvenlik" Üzerine (ss.159-206).* Gazi Kitabevi.

Dunn, David Husting. (2005). Bush, 11 September and the conflict strategies of the "war on terrorism". *Irish Studies in International Affairs,* 16, 11-33.

Emanuilov, Rahamim & Yashlavsky, Andrey. (2011). *Afghanistan: From mujahideen to Taliban.* Academic Studies Press.

Gibbs, D. N. (2010). *The political economy of third world intervention: Mines, money, and US policy in the Congo crisis*. University of Chicago Press.

Gofas, Andreas. (2012). "Old" vs "new" terrorism: What's in the name? *Uluslararası İlişkiler/International Relations, 8*(32), 17-32.

Gupta, Dipak K. (2009). Global spread of radical ıdeologies: causes, consequences and policies. *India Quarterly, 65*(2), 109-121.

Haenel, D. M., & Prentice, S. (Eds.). (2019). *State-sponsored terrorism, crimes, and lies: collection of essays*, Cases, and Research. Springer.

Herf, Jeffrey. (2014). At war with Israel. *Journal of cold war studies, 16*(3), 129-163.

Hess, James H., Dolan, John P. & Falkenstein, Paul A. (2020). The fifth wave of modern terrorism. *American Intelligence Journal, 37*(2), 128-138.

Hitchens, C. (2001). *The trial of Henry Kissinger*. Verso.

Hoffman, Bruce. (1998). *Inside terrorism.* Victor Gollancz

Horowitz, D. (2004). *Unholy alliance: radical Islam and the American left.* Regnery Publishing.

Human Rights Watch. (2021). *World Report 2021: Syria.*https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/syria

Jalil, Muhammed Raza. (2021). The rise of the fifth wave of global terorsim (Islamophobia). *Margalla Papers, 25*(2), 14-22.

Jarvis Lee. ve Michel Lister (2014), State terrorism research and critical terrorism studies: an assessment, *Critical Studies on Terrorism, 7*(1): 43-61.

Jenkins, Brian M. (1978). International terrorism: Trends and potentialities. *International Terrorsim, 32*(1), 115-123.

Jenkins, Brian. (1974). *International terrorism: A new kind of warfare.* RAND Corporation.

Jensen, Richard. (2004). Daggers, rifles and dynamite: anarchist terrorism in nineteenth century Europe, *Terrorism and Political Violence, 16*(1), 116-153.

Kaplan, Jeffrey. (2008). Terrorism's fifth wave: A theory, a conundrum and a dilemma. *Perspectives on Terrorism, 2*(2), 12-24.

Kaplan, Jeffrey. (2021). Waves of political terrorism. Oxford Research Encylopedia of Politics. https://

doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.24

Kaskabayeva, D. (2019). Bağımsızlık sonrası Kazakistan'ın uluslararası terörizmle mücadeledeki tutumu: hukuki bir bakış. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Keser, Ulvi. (2011). 21 aralık 1963 kanlı noel, kumsal faciası ve bugüne yansımaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11*(23), 93-121.

Khan, A. U. (2005). The terrorist threat and the policy response in Pakistan. SIPRI Policy Paper No. 11.

Kılınç, Doğan. (2008). Self determinasyon ilkesinin azınlıklar açısından değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(1), 949-982.

Koncagül, İ. (2021). Terörizmin unutulan yüzü: devlet terörizmi. *Savunma Bilimleri Dergisi,* (39), 323-353. DOI: 10.17134/khosbd.913876

Lutz, James M. & Lutz, Brenda. (2005). *Terrorism: Origins and evolution.* Palgrave Macmillan.

Malek, A. A. (2017). State terrorism and human rights: international responses since the end of the Cold War. Routledge.

Mannik, Erik. (2009). Terrorism: it's past, present and future prospects. *KVÜOA Toimetised,* 12, 151-171.

Martin, Gus. (2017). *Terörizm: Kavramlar ve kuramlar.* İhsan Çapçıoğlu &Bahadır Metin (Çev.), Adres Yayınları.

Mickolus, E. (1977). Statistical approaches to the study of terrorism. İçinde Morgenthau, Hans. (Ed.), *Terrorism: Interdisciplinary Perspectives(ss. 177-198).* The John Jay Press.

Miller, M. C. (2021, August 25). *Pakistan's support for the Taliban: What to know.* https://www.cfr.org/article/pakistans-support-taliban-what-know

Parker, T. & Sitter, N. (2016). The four horsemen of terrorism: ıt's not waves, ıts strains. *Terrorism and Political Violence*, *28*(2), 197-216.

Patyk, Lynn Ellen. (2009). The terrorism: Sergei Stepniak-Kravchinskii's underground Russia. *Slavic Review, 68*(4), 758-781.

Porat, Dan. (2022). The hijacking of El Al flight 426: The advent of air terrorism. *Journal of Contemporary History, 54*(4), 1072-1088.

Radil, Steven M. & Pinos, Jaume Castan. (2022). Reexamining the four waves of modern terrorism: a territorrial interpretation. *Studies in Conflict & Terrorism, 45*(4). 311-330.

Rapoport, David C. (2001). The fourth wave: September 11 in the history of terrorism. *Current History, 100*(650), 419-424.

Rapoport, David C. (2002). The four waves of rebel terror and september. *Anthropoetics, 8*(1), 1-11.

Rapoport, David C. (2004). The four waves of modern terrorism. İçinde Audrey Kurth Cronin &James M. Ludes (Ed.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy (ss.46-73).* Georgetown University Press.

Rapoport, David C. (2011). Terrorism and the American experience. *The Journal of American History, 98*(1), 115-120.

Robison, Kristopher K., Crenshaw, Edward M. & Jenkins, J. Craig. (2006). Ideologies of violence: The social origins of Islamist and leftist transnational terrorism. *Social Forces, 84*(4). 2009-2026.

Schlesinger, Philip. (1981). "Terrorism" the media and the liberal-democratic state: A critique of orthodoxy. *Social Research, 48*(1), 74-99.

Schraut, Sylvia. & Weinhauer, Klaus. (2014). Terrorism, gender and history-ıntroduction. *Historical Social Research, 39*(3), 7-45.

Sen, Sankar. (1993). Features of modern terrorism. *The Police Journal, 66*(1), 37-42.

Sönmez, Göktuğ. (2019). Factors behind the rise and fall of left-wing terrorism in Western Europe:

The cases of rote armee fraktion and brigate rosse. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 15*(31), 469-496.

Tumsoyev, M. (2002, Dec. 16). *The Russian-Chechen conflict in the context of international politics. https://reliefweb.int/report/russian-federation/russian-chechen-conflict-context-international-politics?gclid=Cj0KCQjwlumhBhClARIsABO6p-wdRgU9umM6kINqzFfYBj2M-bBNtQ3ehKiUAPL2Bt_R4piMx1RS-_oaAvc-EALw_wcB*

Van der Borgh, C. (2000). The politics of neoliberalism in postwar El Salvador, *International Journal of Political Economy, 30*(1), 36-54.

Vittori, Jodi. (2011). *Terrorist financing and resourcing*. Palgrave Macmillan.

Wilkinson, Paul. (1983). Armenian terrorism. *The World Today, 39*(9), 344-350.

Winn, P. (Ed.). (2004). *Victims of the chilean miracle: workers and neoliberalism in the pinochet era, 1973-2002.* Duke University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv125jmv6

Wright, Joshua D. (2016). Why is contemporary religious terrorism predominantly linked to Islam? Four possible psychosocial factors. *Perspectives on Terrorism, 10*(1), 19-31.

Yetgin, M. A., & Baştuğ, M. (2021). Devlet terörizmi bağlamında tarihsel vakaların iç ve dış etkilerinin analizi: bm güvenlik konseyi üyeleri örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(4), 955-980.

Zain, Omar Farooq. (2006). Afghanistan: From conflict to conflict. *Pakistan Horizon, 59*(1), 79-86.

1

TERÖRİZMİN GELİŞİM SÜRECİNE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Zafer Koç

Giriş

Terörizm, tarih boyunca insanlar, toplumlar ve devletler için sorun alanı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde terörizm, meydana geldiği ülkede veya bölgede, insanlar ve devletler üzerinde ekonomik, sosyal, kültürel, politika gibi alanlarda olumsuz etkileriyle kendini göstermiştir. Hem can hem de mal kaybına sebep olmasının yanı sıra ekonominin çalkantılı bir dönem geçirmesini veya neredeyse çökmesine neden olabilen terörizmin tarihsel gelişim süreci, incelenmesi gereken önemli bir konudur.

Terörizm, tarihsel süreçte hedeflerine ulaşmak için farklı teknikler kullansa da insanlar arasında korku ve panik yaratmak, devletleri yıpratmak gibi amaçlardan sapmadan teknolojinin gelişimine ayak uydurmuş ve bu doğrultuda değişim/gelişim göstermiştir.

Terörizmin başlangıcı olarak farklı kaynaklarda farklı zamanlar işaret edilse de değişmeyen gerçek insanın varlığı sürecine paralel olarak ilerlemesidir. İnsanoğlunun toplu yaşama geçmesi, milletleri ve devletleri oluşturması ve insanın içinde var olan kendisinin dışında kalan ötekine üstünlük kurma çabası, terörizmin besin kaynağı olan şiddet eylemlerini doğurmuş ve geliştirmiştir. Hızla gelişen dünyada terörizm de aynı hızda gelişim göstermiş ve varlığını korumuştur.

Bu çalışmada söz konusu değişim ve gelişim süreci, Fransız İhtilali'nden önceki ve sonraki dönem ana başlıkları altında incelenmiştir. Makalede, ihtilal öncesi süreç terörizmin başlangıç bölümünü oluştururken günümüze kadar uzanan süreç ise biraz daha detaylandırılarak 19, 20 ve 21. yüzyılda terörizm bölümlerini içermektedir.

Bu nedenle, terörizmi dar kalıplara ve tanımlara sokarak mücadele alanları belirlemek, ulus devletler ve uluslararası örgütler açısından yanıltıcı olabilir. Ancak terörizm her ne kadar çok değişkenli bir problem odağı olarak karşımıza çıksa da terörün tarihî gelişimi analiz edildiğinde kurulmuş istikrar düzenini, yönetimi ve siyasal otoriteyi yıkmak, halkı korkutmak ve panik ortamı yaratarak kendi alanlarını genişletmek gibi amaçların değişmeyeceği aşikârdır.

Bunun içindir ki terörle mücadele bir ülkenin mücadelesi olmaktan ziyade dünya genelinde bütün ülkelerinin ortak sorunudur. Bu yüzden, bu mücadele ülkelerinin ortak mücadelesi olmak zorundadır. Bu nedenle ülkeler arasında iş birliği ve eş güdüm önemli bir hâl almaktadır. Bu kapsamda, ülkeler ortak düşman olarak belirlediği terörü bertaraf etmek maksadıyla birlikte hareket etmeye ve bilgi paylaşmaya mecburdurlar. BM ve NATO gibi uluslararası örgütler de aynı maksatla hareket etmek ve önlemler almak için çaba göstermektedir.

Terörün tarihsel süreci incelendiğinde açıkça görülmektedir ki terör sadece askerî tedbirlerle çözüme ulaşamamıştır. Sosyoekonomik ve sosyokültürel gibi çok boyutu olan terörün çözümü kökeni gibi çok boyutludur. Bu nedenle terör olaylarının; tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri de incelenerek geniş kapsamlı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Ağkaya, O. (2017). Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 211-216.

Aktan, C.C. (2018). Aydınlanma Çağı Düşünürlerinin Keyfi Vergileme Üzerine Eleştirel Düşünceleri, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 10 (2), 171-201.

Akıner, N. (2004). 11 Eylül Saldırıları ve Amerikan Medyası: Yurtseverlik Akımının Öteki Kavramına Etkisi ve Medyanın Tarafgirliği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (20), 133-142.

Akbarshah, A. (2017). Dinsel Şiddet'in Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 117-132.

Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Başaran, B.E. (2020). Yeni Nesil Terörizm Paradigması. M. Imıl (Ed.), *Yeni Nesil Terörizm* (28-32). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Başeren, S. (2006). *Kavramsal Özellikleri ile Terörizm.* Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 7-18.

Biçer, R.S.S. (2020). Modern Terörizmin Beşinci Dalgası: Devletlerin Uluslararası Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 16 (36), 915-945.

Chiangi, M.A. (2021). Crtically Examining David Rapoport's Four Wawes Theory of Modern Terrorism in the Light of Factual Historical Events. *African Journal on Terrorism,* 11 (1), 11-30.

Clarke, T. (1981). *By Blood and Fire: The Attack on the King David Hotel*, London: Hutchinson.

Cottey, A. (2002). Afghanistan and The New Dynamics of İntervention: Counter-Terrorism And Nation Building. *Securıty And Conflıcts*, 168-194.

Çakmak, H. (2008). *Terörizm.* Ankara: Barış Pilatin Kitap Ltd. Şti.

Çelik, Ö. (2012). Terrosim Overwiev. A. Duyan (Ed.), *Defence Against Terrorism: Different Dimensions and Trends of an Emerging Threat* (1-17). Amsterdam: IOS Press.

Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriye'deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi,* 5 (2), 541-580.

Giritli, İ. (1989). French Revolution and Its Effects. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 5 (15), 239-550.

Kasımoğlu, H. (2010). *Terörün Küreselleşmesi ve AB'nin Terörle Mücadelesindeki Dönüşüm* (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Kaymaz, İ.Ş. (2007). Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 23 (67-68-69), 145-174.

Kodal, T. (2015). Birinci Dünya Savaşına Giden Yol. *Belgi Dergisi,* (9), 1290-1294.

Koç, Z. (2022). NATO'nun Bosna ve Kosova Müdahalelerinin Balkanlardaki Güvenlik Algılarına Etkileri. S.Yenal ve M.Terzi (Ed.), *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm* (227-239). Ankara: Orion Yayınevi.

Kongar, E. (2016). *Küresel Terör ve Türkiye.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kurt, S. (2019). "Yeni Terörizm"in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: DAEŞ Örneği, *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* 13 (25), 133-161.

Kuyaksil, A. (2014). Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dini Kavramlar. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi,* 1 (1), 79-114.

Laqueur, W. (1977). *Terrorism.* Boston: Little Brown and Company.

NATO. (2001). Statement by the North Atlantic Council, 122, 124.

NATO. (2010). Lisbon Summit Declaration", Alındığı yer: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm.

Öktem, E. (2004). Uluslararası Hukukta Terörizm Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 3 (5), 133-147.

Özer, H. (2010). *11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özel Özcan, M. S. ve Tutuş, L. (2022). Nazi Almanya'sına Giden Süreci Yaratmak: Paris Barış Konferansı, Versailles Antlaşması ve Weimar Almanyası. *Akademik Araştırmalar Dergisi (AKAD),* 14 (27), 276-291.

Parker, T. ve Sitter, N. (2016). The Four Horsemen of Terrorism: It's Not Waves, It's Strains. *Terrorism and Political Violence,* 28 (2), 197-216.

Rapoport, D.C. (2013). The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions And Consequences. J.M. Hanhimaki ve B. Blumenau (Ed), *An International History of Terrorism: Western and Non-Weatern Experiences* (282-310), London: Routledge Taylor&Francis Group.

UN General Assembly. (2001). Resolution 1368, 1373.

White House. (2002). The National Security Strategy of The United States of America. Alındığı yer: https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2002.pdf?ver=oyVN99aEnrAWijAc_O5eiQ%3d%3d.

White House. (2006). The National Security Strategy of The United States of America. Alındığı yer: https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2006.pdf?ver=Hfo1-Y5B6CMl8yHpX4x6IA%3d%3d.

Wilkinson, P. (1977). *Terrorism And The Liberal State*. London: The Macmillan Press Ltd.

Yenal, S. ve Beğenirbaş M. (2019). Değişen Terörizm Konseptinde Latin Amerika Ülkerinde Terörizmin Değerlendirilmesi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi,* 29 (2), 203-227.

2

RAPOPORT'UN DALGA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE MODERN TERÖRİZMİN ANALİZİ: AMAÇLAR, HEDEFLER VE ÖRGÜTLER

Çağla Mavruk

Giriş

Terörizm ve içerdiği terör eylemleri birçok kişi tarafından günümüzde uluslararası siyasetin en önemli güvenlik sorunu olarak kabul edilmektedir. Tarihsel perspektifte terör eylemleri, terminolojinin yeni olmasının aksine insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Eski bir taktik olarak teröre yönelik davranışlar, insanların geçmişte attığı adımlara göre şekillenmiştir. Bu çerçevede tarihin derinliklerine kök salmış bir olgu olan terörizmin tarihçesi de ancak terörizmin tarihsel süreçte hem ortaya çıkış hem de boyutları bakımından analiz edildiğinde bir bütünlük ortaya koymaktadır.

Erken dönem ve modern dönem olarak ayrılan terörizm tarihinde, modern terörizme yönelik en etkili çalışmalardan biri de David C. Rapoport tarafından 2004'te yayınlanan "*Modern Terörizmin Dört Dalgası*" başlıklı çalışmadır. Modern terörizmin dört dalgası modeli ile terörizmin amaç, motivasyon, mantık ve hedefinin değişimini 1880'lerden günümüze dek incelediği çalışmasında Rapoport, modern terörizmi tarihsel süreçte dönemlere ayırarak her dönemin ana hatlarını çizmiştir. Bu ayrıma göre modern terörizm anarşist, sömürge karşıtı, yeni sol ve dinî olmak üzere dört dalga şeklinde ifade edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünün amacı modern terörizmin zaman içinde yakından dönüşümünü analiz etmektir. Çalışmada Rapoport'un dalga modelindeki tarihsel ayrım söz konusu dönüşümün analizini yapmak için kullanılacaktır. Çalışmada ilk olarak Rapoport'un Dört Dalga Teorisi incelenecek ve her dalganın katalizörleri, amaçları, hedefleri ve eylem türleri ortaya konacaktır. Ayrıca dalga teorisindeki

Kaynakça

Balz, H. (2015). "Militant Organizations in Western Europe in the 1970s and 1980s", Randall D. Law. (ed), *The Routledge History of Terrorism*, (s. 297-314). Londonand New York: Routledge.

Biçer, Rüştü S. S. (2020). "Modern Terörizmin Beşinci Dalgası: Devletlerin Uluslararası TeröristÖrgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(36), s. 915-945.

Celso, Anthony N. (2015). "TheIslamicStateandBoko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups", *Orbis*, 59(2), s. 249-268.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007). "From 1968 to Radical Islam", Chaliand, Gerard ve Arnaud Blin. (eds.), *The History of Terrorism: FromAntiquityto Al Qaeda,* (s. 221-254). Berkeley: University of California Press.

Federal Bureau of Investigation, (2023). "Weather Underground Bombings", https://www.fbi.gov/history/famous-cases/weather-underground-bombings(Erişim Tarihi: 25 Nisan 2023).

Gallaher, C. (2015). "Contemporary Domestic Terrorism in the United States", Randall D. Law. (ed), *The Routledge History of Terrorism*, (s. 317-332). Londonand New York: Routledge.

Gartenstein-Ross, D. (2015). "TheGenesis, Rise, and Uncertain Future of al-Qaeda", Randall D. Law. (ed), *The Routledge History of Terrorism*, (s. 333-350). Londonand New York: Routledge.

Grob-Fitzgibbon, B. (2015). "Britain's Small Wars: the Empire Strikes Back 1952-68", Randall D. Law. (ed), *The Routledge History of Terrorism*, (s. 190-203). Londonand New York: Routledge

Gupta, Dipak K. (2011). "Waves of International Terrorism: An Explanation of the Process by Which-Ideas Floodthe World", Jean E. Rosenfeld. (ed.), *Terrorism, Identity and Legitmacy: theFourWaves-Theory and Political Violence*, (s. 30-43). Londonand New York: Routlegde.

Hewitt, S. (2008). *The British War on Terror: Terrorism and Counter-Terrorism on the Home Front Since 9-11*. Continuum.

Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. New York: Columbia UniversityPress.

Honig, Or ve IdoYahel, (2019). "A FifthWaveof Terrorism? TheEmergenceof Terrorist Semi-States", *Terrorism and Political Violence*, 31(6), s. 1210-1228.

Jensen, Richard B. (2013). *The Battle against Anarchist Terrorism: An International History, 1878-1934*. Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Juergensmeyer, M. (1996). "The Worldwide Rise of Religious Nationalism", *Journal of International Affairs*, 50(1), s. 1-20.

Kalic, Sean N. (2013). "Terrorism in theTwenty-First Century: A New Era of Warfare", Jussi M. Hanhimaki ve Bernhard Blumenau. (eds.), *An International History of Terrorism: Western andNon-Western Experiences,*(s. 263-280). New York:Routledge

Kaplan, J. (2007). "The Fifth Wave: The New Tribalism?", *Terrorism and Political Violence*, 19(4), s. 545-570.

Kaplan, J. (2016). "Waves of politicalterrorism", *Oxford Research Encyclopedia of Politics,* November.

Kurt, S. (2023). "Dini Dalga Özelinde Betimlenen Yeni Terörizm", *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 40-73.

Manela, E. (2007). *The Wilsonian Moment: Self Determinationand the International Origins of Anticolonial Nationalism*. Oxford: Oxford UniversityPress.

McConaghy, K. (2021). "Transnational Connections: MilitantIrishRepublicansandthe World", Richard English. (ed.), *The Cambridge History of Terrorism*, (s. 477-500). Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Migaux, P. (2007). "The Roots of Radical Islamism", Chaliand, Gerard ve Arnaud Blin. (eds.), *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda,* (s. 255-313). Berkeley: University of California Press.

New York Times, (1977). "German Kidnapped; 4 Guardsare Slain", https://www.nytimes.com/1977/09/06/archives/german-kidnapped-4-guards-are-slain-abduction-of-leading.html (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2023).

Norman, Julie M. (2021). "Terrorism in Israel/Palestine", Richard English. (ed.), *The Cambridge History of Terrorism*, (s. 149-172). Cambridge: Cambridge University Press

Rapoport, David C. (2004), "The Four Waves of Modern Terrorism", Cronin, Audrey K. ve James M. Ludes. (eds.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy,* (s. 46-73).Washington DC: Georgetown University Press.

Rapoport, David C. (1987). "Why Does Religious Messianism Produce Terror?, Paul Wilkinson ve A. M. Stewart. (eds.), *Contemporary Research on Terrorism*, (s. 72-88). Aberdeen: Aberdeen UniversityPress.

Rasler, K. ve Thompson, William R. (2011). Lookingfor Waves of Terrorism". Jean E. Rosenfeld. (ed.), *Terrorism, Identity and Legitmacy: the Four Waves The ory and Political Violence*, (s. 13-29). Londonand New York: Routlegde

Saunders, Robert A. (2015). "Media and Terrorism", Randall D. Law. (ed), *The Routledge History of Terrorism*, (s. 428-441). London and New York: Routledge.

Shaffer, R. (2018). "Changesand Drivers in Contemporary Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 30(3), s. 544-552.

Simon, Jeffrey D. (2011)."Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism." Jean E. Rosenfeld. (ed.), *Terrorism, Identity and Legitmacy: the Four Waves Theory and PoliticalViolence*, (s. 13-29). Londonand New York: Routlegde

Spaaij, R. (2010). "The Enigmaof Lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, *33*(9), s. 854-870.

Stepanova, Ekaterina, (2021). "Terrorism in the Russian Empire: The Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries", Richard English. (ed.), *The Cambridge History of Terrorism*, (s. 284-312). Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Thorup, M. (2010). *An IntellectualHistory of Terror: War, Violence and the State*. New York: Routledge.

3

YENİ NESİL TERÖRİZM: YENİ Mİ YOKSA ESKİNİN TEKRARI MI?

İzzet Koncagül

Giriş

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne El Kaide terör örgütü tarafından yapılan saldırılar, akademisyenlerin, politikacıların ve uzmanların terörizm alanına odaklanmasına neden olmuştur. Söz konusu odaklanma, sadece alanla ilgili çalışmaların artmasına neden olmamış, terörizmin sorgulanmasına, eski-yeni tartışmalarına sebebiyet vermiştir. Yazında daha çok eski ve yeni terörizm, 5. dalga terörizmi, yalnız kurt saldırıları gibi kavram ve tanımlar üzerinden yapılan çalışmalar terörizmin yöntemsel, araçsal ve taktiksel açıdan değiştiğini bununla beraber terör örgütlerinin de farklılaştığını ve karmaşık bir hâl aldığını ele almaktadır. Nitekim eski-yeni tartışması terörizm kavramına yüklenen birtakım özellikler üzerinden yapılırken, yeni bir dalga oluştuğuna ilişkin söylemler ise terörizmi 4 dalgaya ayıran Rapoport'un çalışması üzerinden yapılmaktadır.

Sosyal bilimlerde herhangi bir kavramın tanımı üzerinde kesin bir ortak görüş olduğunu söylemek zordur. Özellikle terörizm gibi kavramın siyasi alanda da kendine yer bulması, ortak bir tanımın ötesine geçmekle kalmamakta, akademik alanın aksine devletlerin çıkarları bağlamında da tanımlamalar yapılmasına neden olmaktadır. Bu derece zorlu bir alanda bulunan ve ortak bir görüş birliğinin olmadığı terörizm kavramının, eski ve yeni veya 5. dalga bağlamında ele alınması söz konusu süreci oldukça zor duruma getirmektedir. Yapılacak olan çalışmada ilk olarak yeni terörizm ve 5. dalga yaklaşımları literatür incelemeleri bağlamında değerlendirilecektir. Yazında yapılmış olan ve terörizmin yeni bir sürece veya özelliklere sahip olduğunu vurgulayan yazarların görüşleri, yorumları ve değerlendirmeleri belirtilecektir. Sonraki bölümde ise gerçekten terörizmin değişip değişmediği ya da eski-yeni arasındaki farkların ne olduğu (varsa) ve yeni terörizm tanımlamasının arkasında yatan nedenler irdelenecektir. Sonuç bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

olarak günümüzde özellikle Avrupa ve ABD'de artan sağ ideolojili şiddetin ve terörizmin görmezden gelinmesi, yeni terörizm ve 5. dalga yaklaşımının dinî motivasyonlu terörizmi güncel tutmak ve sağ ideolojili terörizmi gizlemek için de kullanıldığını göstermektedir.

Terör örgütleri, tarih içinde elbette birtakım özelliklerini geliştirme veya değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bunda gelişen teknoloji, küreselleşme, dış destek vb. gibi faktörler etkili olmuştur. Ancak yaşanan gelişim veya değişim daha önce görülmemiş bir özellik şeklinde ortaya çıkmaktan ziyade olan bir özelliğin üstüne koyma veya farklı bir biçimini benimseme şeklinde olmuştur. Bu nedenle yeni terörizm veya 5. dalga yaklaşımından ziyade yaşanan değişim ve gelişimin sebepleri sorgulanmalı, gelişen özellikler ve uygulanan yöntemlerin neden terör örgütleri tarafından benimsendiği incelenmelidir.

Kaynakça

Arquilla, J. David, R., Zanini, M. (1999). Networks, Netwar and Information-Age Terrorism.içinde I. O. Lesser vd. (Ed), *Counterin the New Terrorism* (ss. 39-84). Santa Monica: RAND

Auger, V.A. (2020). Right-Wing Terror: A Fifth Global Wave. *Perspectives on Terrorism, 14*(3), 87-97.

Cameron, G. (2004). Weapons of Mass Destruction Terrorism Research. A. Silke içinde, *Research on Terrorism-Trends, Achievement and Failures* (s. 72-91). London: Frank Cass.

Carter, A.B., Deutch, J., Zelikow, P. (1998). CatastrophicTerrorism Tackling the New Danger. *Foreign Affairs, 77* (5), 80-94.

Crenshaw, M. (2003). "New" versus "Old" Terrorism. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture, 10*(1), 48-53.

Crenshaw, M. (2008). The Debate over "New" vs. "Old" Terrorism. İçindeW. M. Ibrahim Karawan (Ed).*Values and Violence: Intangible Aspects of Terrorism* (s. 117-137). Springer.

Cronin, A. K. (2003). Behind the Curve: Globalization and International Terrorism. *International Security, 27*(3), 30-58.

Duyvesteyn, I. (2004). How New is the New Terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism, 27*(5), 439-454.

Field, A. (2009). The 'New Terrorism': Revolution or Evolution? *Political Studies Review, 7*(2), 195-207.

Global Terrorism Index 2019 (2019). InstituteforEconomicsandPeace.

Gofas, A. (2012). Oldvs New Terrorism: What's in a Name?, *Uluslararası İlişkiler, 8*(32), 17-32.

Hoffman, B. (1989). The Contrasting Ethical Foundations of Terrorism in the 1980's. *Terrorism and PoliticalViolence, 1(*3), 361-377.

Hoffman, B. (1993). Terrorist Targeting: Tactics, Trends and Potentialities. *Terrorism and Political Violence, 5*(2), 12-29.

Hoffman, B. (1998-1999). Revival of Religious Terrorism Begs for Broader U.S. Policy. *RAND Review, 22*(2), 12-17.

Hoffman, B. (1998). *Insıde Terrorism.* London: St.Andrew's University Press.

Honig, O., Yahel, I. (2017). A Fifth Wave of Terrorism? The Emergence of Terrorist Semi-States. *Terrorism and Political Violence, 31(*6), 1-19.

Jackle, S., Baumann, M. (2017). New Terrorism: Higher Brutality? An Empirical Test of the BrutalizationThesis, *Terrorism and Political Violence, 29*(5), 875-901.

Jenkins, B. (1985). *The Future Course of International Terrorism.* RAND Corporation.

Juergensmeyer, M. (1997). Terror Mandated by God. *Terrorism and Political Violence, 9*(2), 16-23.

Juergensmeyer, M. (2000). *Terror in the Mind of God.* Berkeley: University of California Press.

Kurtulus, E. (2011). The "New Terrorism" and its Critics. *Studies in Conflict and Terrorism, 34*(6), 476-500.

Laqueur, W. (1996). Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs, 75*(5), 24-36.

Laqueur, W. (1999). *The New Terrorism*. Oxford University Press.

Laqueur, W. (2001). Left, Right and Beyond: The Changing Face of Terror. İçinde J. H. Rose (Ed), *How Did This Happen? Terrorisn and the New War* (ss. 71-82). New York: Public Affairs.

Laqueur, W. (2003). *No End to War.* New York: Continuum.

Laqueur, W. (2011). *A History of Terorism*. TransactionPress.

Lynch, O., Ryder, C. (2012). Deadliness, Organisational Change and SuicideAttacks: Understanding the Assumptions inherent in the use of the term "New Terrorism", *Critical Studies on Terrorism, 5*(2), 257-275.

McClintock, C. (1998). *Revolutionary Movements in Latin America Salvador's FLMN and Peru's Shining Path.* Washington: United States Institute of PeacePress.

Masters, D. (2008). The Origin of Terrorist Threat: Religious, Separatistor Something Else?, *Terrorism and Political Violence, 20(*3), 396-414.

Medd, R., Goldstein, F. (1997). International Terrorism on the Eve of the Millennium. *Studies in Conflict and Terrorism, 20*(3), 218-316

O'Lesser, Hoffman, B., Arquilla, J., Ronfeldt, D. Zanini, M., Jenkins, M.B. (1999). *Counteringthe New Terrorism*. RAND Corporation.

Quillen, C. (2002). A Historical Analysis of Mass Casualty Bombers. *Studies in Conflict and Terrorism, 25*(5), 279-292.

Rapoport, D. (1984). Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions. *American Political Science Review, 78*(3), 658-677.

Rapoport, D. (2022). *Waves of Global Terrorism From 1780 to the Present*. Columbia UniversityPress.

Rueda, O. E. (2001). *New Terrorism? A Case Study of Al-Qaida and the Lebanese Hezbollah* (Unpublished Master Dissertation). Naval Postgraduate School.

Simon, S., Benjamin, D. (2000). America and New Terrorism, *Survival, 42*(1), 59-75.

Simon, S., Benjamin, D. (2001). *The Terror, Survival, 43*(4), 5-18.

Soriano, M.R.T. ve Buezo, M.T. (2019). Five Terrorist Dystopias. *The International Journal of Intelligence, Security and Public Affairs, 21*(1), 49-65.

Spencer, A. (2006). Questioning the Concept of 'New Terrorism'. *Peace Conflict and Development*(8), 1-33.

Sprinzak, E. (2001). The Lone Gunmen. *Foreign Policy* (127), 72-73.

TheWtihe House. George W.Bush. https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/george-w-bush/

Tomarchio, C. F. (1998). Responding to New Terrorist Threat. *Orbis, 42*(3), 439-451.

Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. The Macmillan Press.

Wilkinson, P. (2003). Why Modern Terrorism? DifferentiatingTypesandDistinguishingIdeological Motivations içinde C. W. Kegley (Ed.), *The New Global Terrorism: Causes and Consequences* (ss. 106-138). New York: PrenticeHall.

1

TERÖRİZMİN VE TERÖRİST PROFİLİNİN SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

Murat Koçanlı

Giriş

Terör olgusu; nedenleri, amaçları ve sonuçlarıyla beraber değerlendirildiğinde tek bir açıdan ortaya konması, konunun bütünlüğü açısından eksik kalmasına yol açacaktır. Alanyazın incelendiğinde genellikle sadece jeopolitik, uluslararası ilişkiler veya siyasal açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Terör olgusunun belirtilen nedenleri olduğu kadar toplumun tüm kesimlerini etkileyen ve ilgilendiren sosyal ve psikolojik nedenlerini de derinlemesine irdelemek gerekir. Alanyazında terör ve terörizm olgularının sosyolojik açıdan değerlendirmelerin ve araştırmaların azınlıkta kalmasının en önemli nedenleri kapsamında terör eylemlerinin gizlice planlanıp yürütülmesinden dolayı sahada veri toplamada karşılaşılan güçlükler ve terörün diğer faktörlerle kıyaslandığında toplumsal değişme açısından anlamlı bir etken olarak görülmemesi sayılabilir (Küçükcan, 2010). Ancak 2001 yılından itibaren ABD'de meydana gelen terör olaylarının artması ve Avrupa'nın belirli ülkelerinde yaygınlaşmaya başlaması, terör ve şiddet olgularının sosyolojik açıdan incelenmesiyle ihtiyacı atmıştır. Zira terör eylemlerinin yapılış tarzları, teröristlerin terör örgütlerine olan katı bağlılıkları, bireysel benliklerinin örgüt benliğinde erimesi ve sonuçlarının toplumun tüm kesimlerini etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle terör ve terörizm olgularının güvenlik ve uluslararası ilişkilerden ziyade sosyolojik açıdan incelenmesi sorunun kaynağına itilmesine yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, terör olgusunun temel unsurları ve örgüt üyeleri durumundaki teröristlerin profili incelemesi kapsamında neden terör örgütlerine katıldıkları, kendilerini örgüt üyeliğine götüren süreçleri ve nedenleri ile toplumun bu süreçleri nasıl tetiklediği sosyolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte değerlendirmenin yanında PKK Terör Örgütü özelinde Jandarma Genel Komutanlığının olay kayıtları, alınan ifade tutanakları ve mülakatlara dayanılarak yapılan çalışmadan faydalanılmıştır.

rak değerlendirildiğinde, bu tür aile yapılarının gerek ekonomik gerekse sosyal yardımlarla desteklenmesi ve çocukların sağlıklı bir birey olarak yetişme sürecinde gerekli eğitimler verilmesi sağlanmalıdır. Zira bireyleri topluma sağlıklı bir şekilde hazır hâle getirmesi gereken en temel kurum ailedir. Bu çerçevede sadece suç işleyen çocuklar üzerinde değil anne, baba ve kardeşler ile sürecin değerlendirilmesi gerekmektedir. Aile ebeveynlerin ve diğer kardeşlerinin sürece dâhil edilmesi ve çocukların topluma kazandırılması bağlamında bir farkındalık oluşturulmalıdır. Özellikle bu konudaki tek görevli konumundaki Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kolluk kuvvetleri ile yakın iş birliği içerisinde riskli konumundaki çocukları ve aile ebeveynlerini tespit etmelidir. Tespit edilenler çok yakın takip edilerek denetim ve gözetim altına tutulmalıdır. Bu süreç içerisinde gerekli rehberlik ve farkındalık eğitimleri verilerek çocukların topluma sağlıklı bir birey olarak kazandırılmasında anahtar ve aktif bir rol üstlenilmelidir. Aktif rolün ısrarla sürdürülmesinin, çocukların suç veya terör gruplarına katılımında farkındalığı arttırarak katılım olasılıklarını önemli bir derecede düşüreceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Akar, E. (2019). *İnsancıl Hukuk Çerçevesinde Çocuk Askerler Sorunu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akdeniz, S. ve Üzümcü, A. (2013). Suç ve Sosyoekonomik Değişkenler Arasındaki Bağımlılık İlişkisi: Kars Cezaevi Üzerine Bir İnceleme. *KAU IIBF Dergisi*, 4(6), 115-138.

Akers, R. L. (2011). *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance.* New York: Transaction Publishers.

Akers, R. L. ve Sellers, C. S. (2004). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application.* Los Angeles, CA: Roxbury Publishing.

Akers, R. L. ve Jennings, W. G. (2015). *Social Learning Theory, The Handbook of Criminological Theory* (Ed. A. R. Piquero). London: John Wiley & Sons, Inc., s.230-240.

Akmaral, T. K. (2004).*Anti Teröristin El Kitabı.* İstanbul: Karınca Yayınları.

Aksin, S. (2004).*Terörizmin Uluslararası Tanım Sorunu.* Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Akşen, H. (2002). Sosyolojik Açıdan Terör ve Teröre Karışanların Sosyal Tabanı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm.*Ankara: TEMÜH Daire Başkanlığı Yayınları.

Alkan, N. (2002).*Orta Doğu ve Terör.* Dünyada ve Türkiye'de Terör Konferansı Bildirileri, TCMB Yayınları, Ankara.

Altuğ, Y. (1995).*Terörün Anatomisi.* İstanbul: Altın Kitap Yayınevi.

Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine.* Çev.: Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arıboğan, D.Ü. (2005). *Terör/Korku Hali.* İstanbul: Profil Yayınları.

Bahar, H. İ. (2005). Göç Teröre Yarıyor. Cumhuriyet, 27 Kasım 2005, s.13.

Bal, M. A. (2003). *Savaş Stratejilerinde Terör.* İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum.* İstanbul: Bilge Yayınevi.

Baybaş, Ş. (2007). *Türkiye'deki Terör ve Terörle Mücadele Yöntemleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Bayraktar, K. (1982). *Siyasal Suç.* İstanbul: İÜHF Yayınları.

Bilgin, R. (2014). Çatışma ve Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuklar Sorunu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 24(1), 135-151.

Blackman, S. (2014). Subculture Theory: An Historical and Contemporary Assessment of the Concept for Understanding Deviance, *Deviant Behavior,* 35(6), 496-512.

Braithwaite, J. (1989). Criminological Theory and Organizational Crime, *Justice Quarterly,* 6(3), 333-358.

Bortner, M. A. (1988). *Delinquency And Justicie&Crisis.* New York: Mc Graw Hill Book Company.

Bozkurt, V. (2010). *Değişen Dünyada Sosyoloji.* İstanbul: Ekin Kitabevi Yayınları.

Burkay, S. (2008). Teorik Çerçevede Suç.*Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar,* Sayı: 2/4. s.1-15.

Caşın, M.H. (2008). *Uluslararası Terörizm.* Ankara: Nobel Yayınları.

Cirhinlioğlu, Z. (2004).*Terör ve Toplum.* İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Child Soldiers Global Report,(2004).*Coalition to Stop the Use of Child Soldiers*.http://www.child-soldiers.org/document_get.php?id=966. (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022).

Coady, C.A.J. (2005). Terrorism, Just War and Right Response. G. Meggle (Ed.), *Ethics of Terrorism and Counter-Terrorism,* ss. 135-150

Cömertoğlu, Y. (1995). Terörün Psikolojik Temelleri. *Strateji Dergisi,* 1995/2, s.134.

Crenshaw, M. (1981). The Causes of Terrorism. *Comparative Politics,* Cilt 13, No 4, s. 379-399.

Cohen, L.E. ve Felson, M. (1979). Social Change and Crıme Rate Trends: A Routıne Actıvıty Approach.*American Sociological Review,* 44, 588-608.

Çeşme, A. (2005). *Psikolojik Harekât ve PKK.* İstanbul: IQ Kültür Yayınları.

Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör.* Ankara: Sam Yayınları.

Çitlioğlu, E. (2005). *Gri Tehdit: Terörizm.* Ankara: Ümit Yayınları.

Darden, J, T. (2019). Tackling Terrorists' Exploitation of Youth, https://www.un.org/sexual violenceinconflict/wp-content/uploa-ds/2019/05/report/tackling-terrorists-exploitation-of-youth/Tackling-Terrorists-Exploitation-of-Youth.pdf (Erişim tarihi: 16.11.2022)

Denker, M. S. (1997). *Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK.* İstanbul:Boğaziçi Yayınları.

Denov, M. (2010). *Child Soldiers: Sierra Leone's Revolutionary United Front.* Londra: Cambridge Press.

Dilmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu ve Türkiye.* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji.* Ankara: Global Politika ve Strateji.

Dönmezer, S. (1984). *Toplumbilim.* İstanbul: Savaş Yayınevi.

Dönmezer, S.(1994). *Kriminoloji.* 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları

Durkheim, E. (1986). *İntihar: Toplum Bilimsel İnceleme*. (Ö. Ozankaya, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Ergil, D. (1990). Türkiye ve Terör. Ankara: Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayını.

Erdoğmuş, Z. (1987). *Türkiye'de Terörist Eylemin Sebepleri.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Erkal, M. (1995). *Sosyoloji (Toplumbilim).*6.Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Ganor, B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? *Police*

Practice and Research, 3(4), 287-304.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji.* Çeviren: H. Özel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Göktaş, E. (2005).*Terör Örgütleri'nin Hedefi 15-20 Yaş.*Yenişafak, 25 Ağustos 2005, s.11.

Grover, S. C. (2012). *Child Soldier Victims of Genocidal Forcible Transfer,* Springer.

Gülver, Ö., Tekneci, N. ve Akdemir, N. (2022). *PKK Terör Örgütü ve Teröre Sürüklenen Çocuklar.*Ed.: Doç. Dr. Engin Avcı, Ankara: Nobel Yayınları.

Hazır, H. (2001). *Siyasal Şiddet ve Terörizm.* Ankara: Nobel Yayınları.

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency.* Berkeley: University of California Press.

Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism.* New York: Columbia University Press.

HRW Press Release, 15 Haziran 1999, http://www.hrw.org/backgrounder/crp/labor615.htm. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2022).

İçli, T. (2002). *Toplumdan Kopuş: Suç ve Şiddet. Sosyolojiye Giriş.* (Ed.). İhsal Sezal, Ankara: Martı Yayınları.

İçli, T. (2016). *Kriminoloji.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İçişleri Bakanlığı. (2017). PKK/KCK Terör Örgütünün Çocukları ve Kadınları İstismarı, https://www.icisleri.gov.tr/strateji/yeni-yayinlar (Erişim tarihi: 15.11.2022)

Jenkins, B. (1975). International Terrorism: A Balance Sheet. *Survival,* 17(4), 158-164.

Juvonen, J. ve Wentzel, K. R. (Eds.). (1996). *Social motivation: Understanding children's school adjustment.* London: Cambridge University Press.

Kekevi, S. ve Kılıçoğlu, G. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/Militanları, *Ankara Barosu Dergisi,* 3, 483-510.

Keleş, R.ve Ünsal, A. (2005). *Kent ve Siyasal Şiddet.*İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kılıç, O. (2016). *Öğrenme Teorileri, Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar.* Ed. E. Muş, Ankara: Karınca Yayınevi.

Kışlalı, M. A. (1996). *Güneydoğuda Düşük Yoğunluklu Çatışma.* Ankara: Ümit Yayınları.

Kışlalı, A.T. (1998). *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma.* Ankara: İmge Kitabevi.

Kızmaz, Z. (2005) Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme.*C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt: 29 No: 2 149-174

Knobe, J. (2005). Ordinary Ethical Reasoning and the Ideal of 'Being Yourself', *Philosophical Psychology,* 18(3), 327-340.

Koçanlı, M. (2020). Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Ailenin Etkisi ve Bağımlı Sayısının Azaltılmasında Jandarmanın Etkinliği: İstanbul'da Bir Uygulama. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 2(4),* 576-619.

Koçanlı, M., Avcı, E. ve Akdemir, N. (2022). *PKK Terör Örgütü ve Teröre Sürüklenen Çocuklar.*Ed.: Doç. Dr.Engin Avcı, Ankara: Nobel Yayınları.

Koçanlı, M., Avcı, E. ve Çardak, B. (2022). *PKK Terör Örgütü ve Teröre Sürüklenen Çocuklar.*Ed.: Doç. Dr.Engin Avcı, Ankara: Nobel Yayınları.

Kohlberg, L. ve Kramer, R. (1969). Continuities and Discontinuities in Childhood and Adult Moral Development, *Human Development,* 12(2), 93-120.

Kohut, H. (1982). Introspection, Empathy, And The Semicircle Of Mental Health. *International Journal PsychoAnal.*, 63, 395-407.

Kongar, E. (2007). *Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme.*İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2006). *Toplumsal Sapma.* Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları

Kurt, Ş. (1998). *Uygulamada Terör Suçları ve İlgili Mevzuat.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Kurum, M. (2017). *Terör Örgütlerinin Güvenli Ortamları ve PKK.* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Küçükcan, T. (2010).*Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı*. Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 24, s. 33- 54.

Laquer, W. (2002). *Bomba Felsefesi*. Haz.: Cemal Güzel, *Silinen Yüzler Karşısında Terör,* Ankara: Ayraç Yayınevi.

Laqueur, W. (2007). Terrorism: A Brief History. *Foreign Policy Agenda,* 12(5), 20-23.

Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim-Sanat Yayınları.

Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. *Sociological Review,* Cilt 3, No. 5, s. 672-682.

Mulroy, M., Oehlerich E. ve Baddorf Z. (2020). Begin with the children: Child soldier numbers doubled in the Middle East in 2019. 14 April 2020 https://www.mei.edu/ publications/begin-children-child-soldier-numbers-doubled-middle-east-2019 (Erişim tarihi: 05.12.2022)

Oskay, Ü. (1983). *Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi.* İzmir: Ege Ün. Ed. Fak.Yay.

Özdemir, O. (2013). *Yoksulluk ve Terör İlişkisi.* Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Özerkmen, N. (2004). Terör, Terörizm ve Terörün Küreselleşmesi. *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl.2, Cilt No.II, S.1, ss. 13-31.

Özönder, M.C. (1998). Terörün Sosyo Kültürel Yönleri. Doğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, Fırat Üniversitesi Yayınları, ss. 287-307.

Özel, S. (2005).*Teröre Akıllı Çözüm*. Sabah, 21 Temmuz 2005, s.11.

Öztürk, B. (2019). Evlat Nöbetleri ve PKK'nın Devşirme Faaliyetleri, *Seta Analiz,* 299, 1-20.

Peters, L. (2015). War is No Child's Play: Child Soldiers from Battlefield to Playground, *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Occanional Papers,* 8, 1-60.

Polat, O. ve Güldoğan, E. (2010). Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi,* 1 (1), 105-124.

Post, J. M. (1990).*Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behavior As A Product Of Psychological Forces.* Walter Reich (Der.), Origins of Terrorism, Cambridge: Cambridge University Press.

Reynolds, L. T. (1993). *Interactionism: Exposition and Critique.* Toronto: Rowman & Littlefield.

Ritzer, G. (1992). *Sociological Theory.* New York: McGraw-Hill.

Salur, H. (2006). *Küreselleşme Bağlamında Din ve Terörizm*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Salmaner, F. (2010). *Sosyal ve Mali Boyutlarıyla Terör Örnek Olay İncelemesi: SOFU Terör Örgütü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Schmid, A. (2004). Terrorism-The Definitional Problem. *Case Western Reserve Journal of International Law,*36 (2), 375-419.

Schmid, A. P. (2011). *Introduction, The Routledge Handbook of Terrorism Research.* (Ed. A. P. Schmid), Londra: Routledge.

Shaw, C. R. ve McKay, H. D. (1970) *Cultural Transmission*. M. E. Wolfgan L. Asvitz ve N. Johston (Ed) *The Sociology of Crime and Delinquency*. New York: John Willey & Soons. Inc.

Sheley J. F. (1991). *Criminology*. California: Wadsworth Publishing Company.

Scheider, M. C. (2002). Teaching Criminological Theory: Presentation According To The Dependent Variable. *Journal Of Criminal Justıce Educatıon*, Vol. 13 No. 2.

Sülün, G. (2003). *Şeriatçı Örgütler Cephanelik Gibi.*Cumhuriyet, 28 Ocak 2003, s.12.

Sümer, O. (2006). Sosyal Değişme ve Suç. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya.

Thackrah, J. R. (2004). *Dictionary of Terrorism*. 2. Baskı, Londra: Routledge.

Thornton, T. P. (1964). *Terror as a Weapon of Political Agitation, Internal War: Problems and Approaches.* (Ed. H. Eckstein), Londra: Free Press of Glencoe.

Tolon, B. (1981). *Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma.* Ankara: A.İ.T.İ.A.Yayınları.

Türkdoğan, O. (1996). *Sosyal Şiddet ve Terör.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (1995). Doğu Sorunu, Teşhis ve Tespitler. (Ed.) Doğu Ergil, Ankara: TOBB Yayınları.

Uluğtekin, S. (1983). Hükümlü Çocukların Toplumsal Kökeni.*Adalet Dergisi,* Ankara,s.639.

UNODC (2017). Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorist and Violent Extremist Groups: The Role of the Justice System, https://www.un.org/victimsof terrorism/en/node/4662 (Erişim tarihi: 01.12.2022)

United States Department of State Bureau of Democracy (2012). Human Rights and Labor, Turkey 2012 Human Rights Report, http:// www.state.gov/documents/organization/ 204558 (Erişim tarihi: 07.10.2022)

Wentzel, K. R. (1991). Relations Between Social Competence And Academic Achievement In Early Adolescence. Child Development, 62(5), 1066-1078.

Yalvaç, G. (2005). *TC Anayasası* (TCK, CMK, CGTİK), İstanbul: Adalet Yayınları.

Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar.* Ankara: Vadi Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2004). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar.* İstanbul: Özgür Yayınları.

2

TERÖRİZMİN PSİKOLOJİSİ

Cansel Akyüz - Gülçin Orhan

Giriş

Hızla değişen dünyada, tüm toplumlar için yüzyıllardır önemli bir sorun olan şiddet ve bununla bağlantılı şekilde gelişen terör, günümüzde herkesin hayatını bir yönüyle etkilemektedir (Demirli, 2011; Şeker, Tunç ve Şahin, 2010; Tuncay ve Akçay, 2018; Yaman, 2016). Terör; siyasi bir amaç taşımayan, sistematik olmayan ve ani meydana gelen olayları tariflemektedir (Bugur Özdemir ve Aşıcıoğlu, 2022). Terör eyleminin amacı veya teröristin motivasyonu, terör saldırılarında kullanılan cebiri ve şiddeti, suç teşkil eden diğer eylemlerden ayırmaktadır (Howitt, 2021). Teknolojinin gelişmesiyle beraber çeşitli şekillerde bireylerin karşısına çıkan, insani değerlerin yıpratılmasına ve telafisi güç izlerin kalmasına yol açan terör olaylarının amacı, bireyleri korkutma ve yıldırmadır (Bugur Özdemir ve Aşıcıoğlu, 2022; Crenshaw, 2000; Demirli, 2011; Kürkçü ve Erendor, 2022; Songar, 1983; Tuncay ve Akçay, 2018).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşarak dünya çapında birçok insanın hayatını tehdit eden terörizm ise çağdaş toplumların ekonomik ve politik düzenlerine yönelik önemli bir saldırıdır (Kruglanski ve Fishman, 2006). Terörizm hakkında bu tanım gibi pek çok tanım yapılsa da bu olgu hakkında kesin ve ortak bir tanıma varılamadığı, tanımların ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Her ne kadar hakkında küresel boyutta bir tanım birliğine varılamasa da (Bugur Özdemir ve Aşıcıoğlu, 2022; Mete ve Gündoğmuş, 2021) tarih boyunca devletler ve bireyler için önemli bir tehdit olan ve günümüzün en önemli sorunlarından birisi hâlini alan (Kürkçü ve Erendor, 2022; Saraçlı, 2007; Taşçıer, 2006) terörizm için politik nitelikli bir şiddet davranışı denilebilir (Özel Kızıl, 2012). Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen 11 Eylül terör olaylarının ardından

Kaynakça

Abbasi, I., Khatwani, M. K., & Soomro, H. A. (2018). A review of psycho-social theories of terrorism. *Grassroots*, *51*(2), 319-333.

Açıkgöz, R. (2016). İntihar saldırıları ve terörizm ilişkisi üzerine eleştirel bir değerlendirme (Filistin örneği). *Mukaddime*, *7*(2), 321-340.

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Olcutleri Başvuru Elkitabı'ndan, Çev. Koroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2013.

Atkin, C. K. (1976).Children's social learning from television advertising: research evidence on observational modeling of product consumption. *NA - Advances in Consumer Research, 3*, 513-519.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory.* Prenteice Hall.

Beck, C. J. (2008). The contribution of social movement theory to understanding terrorism. *Sociology Compass*, *2*(5), 1565-1581. https://doi.org/10.1111/j.1751 9020.2008.00148.x8

Borum, R. (2010). Understanding terrorist psychology. In *The psychology of counter terrorism* (pp. 33-47). Routledge.

Bugur Özdemir, Ö., & Aşçıoğlu, F. (2022). Toplumun terörizm algısının değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *9*(1), 197-208.

Corner, E., & Gill, P. (2015). A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and Human Behavior*, *39*(1), 23-34. https://doi.org/10.1037/lhb0000102

Corner, E., & Gill, P. (2018). The nascent empirical literature on psychopathology and terrorism. *World Psychiatry*, *17*(2), 147. https://doi.org/10.1002/wps.20547

Crayton, J. W. (1983). "Terrorism and the Psychology of the Self." In L. Z. Freedman and Y.Alexander (eds.) *Perspectives on Terrorism* (p. 33-41). Scholarly Resources.

Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political psychology*, *21*(2), 405-420.

Cronin, A. K. (2003). *Terrorist and Suicide Attacks. CRS Report for Congress.* Congressional Research Service & The Library of Congress.

Çardak, B., & Bilgin, M. S. (2022). Sivil bireylerin terörizm korkusuna nitel perspektiften bakış. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *18*(42), 347-386.

Çitlioğlu, E., & Dedemen, F. (2014). Terörizmi anlamak. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 25- 39.

Della Porta, D., & Diani, M. (2006). *Social movements: An introduction*. Blackwell Publishing

Demirli, A. (2011). Terörizm, psikososyal etkileri ve müdahale modelleri. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, *4*(35), 66-78. https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.5.9.66

Dollard J., Miller N. E., Doob L. W., Mowrer, O H., & Sears R. (1939). *Frustration and Aggression.* Yale University Press.

Elisha, D., Castle, D., & Hocking, B. (2006). Reducing social isolation in people with mental illness: The role of the psychiatrist. *Australasian Psychiatry*, *14*, 281-284. https://doi.org/10.1080/j.1440-1665.2006.02287.x

Gill, P., & Corner, E. (2017). There and back again: The study of mental disorder and terrorist involvement. *American Psychologist*, *72*(3), 231. https://doi.org/10.1037/amp0000090

Güler, R., & İlhan, R. S. (2015). Stratejik iletişim ve politik psikoloji bağlamında terörizmle mücadele yöntem ve uygulama alanları. *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi, 2*(8), 65-99.

Güler, R., & İlhan, R. S. (2016). Terörizmle mücadelede stratejik iletişim ve politik psikoloji: Yöntem ve uygulamalar. Bilgi Notu-009 (Kavramsal, 05.12.2016). http://merkezstrateji.com/'dan 28.01.2023'te erişildi.

Gürel, M. M. (2008). *Küreselleşen dünya ve terörizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Howitt, D. (2021). Adli psikoloji ve suç psikolojisine giriş (6. Basımdan çeviri). Yenisey, F. ve Çalıcı, C. (Çevirenler). *Terör amaçlı rehin alma olayları* (ss. 245-266). (Çev. Ed. D. Yücel Elitez, F. Giray Sözen). Nobel Akademik Yayıncılık.

Hudson, R. A. (1999, September). The sociology and psychology of terrorism: Who becomes a terrorist and why? Library of Congress Washington Dc Federal Research Div.

İskender, M. (2017). *Türkiye'de terörizm ve terörle mücadelede kurumlar arası yeni entegrasyon süreci* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, M., Yıldırım, A., & Arslan, Ş.(2021). Terör örgütlerinin eleman temininde sosyal medyayı kullanma yöntemlerinin kuramsal değerlendirilmesi. *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi "II. Uluslararası Güvenlik Kongresi" Bildiri Özel Kitabı*, 2-3.

Kılıç, Z. (2007). *Küreselleşme ile ivme kazanan uluslararası terörizm ve buna karşı alınan tedbirler* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kohn, M. L., & Clausen, J. A. (1955). Social isolation and schizophrenia. *American Sociological Review*, *20*(3), 265-273.

Kruglanski, A. W., & Fishman, S. (2006). The psychology of terrorism:"Syndrome" versus "tool" perspectives. *Terrorism and Political Violence*, *18*(2), 193-215.

Kürkçü, S., & Erendor, M. E. (2022). İnternet ve sosyal medyada terör eylemleri: PKK örneği. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 367-396. http://dx.doi.org/10.29228/trad.13

Lachkar, J. (2002). The psychological make-up of a suicide bombar. *Journal of Psychohistoy, 20*, 349-367.

Lester, D., & Zeyrek-Rios, E. Y. (2017). İntihar bombacılarının profilini çıkarma (çev. S. Yalçın). E. Şenol-Durak, M. Durak (Eds.). *Adli Psikoloji* içinde (ss. 259-283). Nobel Akademik Yayıncılık.

Margolin, J. (1977). Psychological perspectives in terrorism. Y. Alexander, & S. Maxwell Finger (Eds.) In *Terrorism: Interdisciplinary Perspectives* (p. 273-274). John Jay.

Merari, A. (2005). Social, organizational and psychological factors in suicide terrorism. In T Bjørgo (Ed.). In *Root causes of terrorism* (pp. 88-104). Routledge.

Merari, A. (2007). Psychological aspects of suicide terrorism. B. Bongar, L. M. Brown, L. E. Beutler, J. N. Breckenridge, & P. G. Zimbardo(Eds.). *Psychology of Terrorism* (p. 101- 115). Oxford University Press.

Mete, M., & Gündoğmuş, B. (2021). Terörizmin kitle psikolojisi: PKK üzerine psikopolitik bir inceleme. *Journal of Academic Value Studies*, *7*(2), 111-126.

Miller, L. (2006). The terrorist mind: II. typologies, psychopathologies, and practical guidelines for investigation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *50*(3), 255-268. https://doi.org/10.1177/0306624X05281406

Moghaddam, F. M. (2005). *The staircase to terrorism: A psychological exploration. American Psychologist, 60(2), 161-169.* https://doi.org/10.1037/0003-066x.60.2.161

Nikbay, Ö. (2001). *İntihar saldırıları ve Türkiye'deki intihar saldırılarının sosyodinamik açıdan incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.

Öğünç, G. İ. (2019). Kent güvenliğinde araç bomba saldırısı tehdidi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, 401-416.

Özel Kızıl, E. T. (2012). Terörizmin psikolojik boyutu. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 2*, 87-93.

Pearce, K. I. (1977). Police negotiations: A new role for the community psychiatrist. *Canadian Psychiatric Association Journal*, *22*(4), 171-175. https://doi.org/10.1177/070674377702200405

Piccinni, A., Marazziti, D., & Veltri, A. (2018). Psychopathology of terrorists. *CNS Spectrums*, *23*(2), 141-144. https://doi.org/10.1017/S1092852917000645

Post, J. M., Ali, F., Henderson, S. W., Shanfield, S., Victoroff, J., & Weine, S. (2009). The psychology of suicide terrorism. *Psychiatry*, *72*(1), 13-31.

Rasch, W. (1979). Psychological dimensions of political terrorism in the Federal Republic of Germany. *International Journal of Law and Psychiatry, 2*(1), 79-85. https://doi.org/10.1016/0160-2527(79)90031-1

Saraçlı, M. (2007). Uluslararası hukukta terörizm. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 1049-1078.

Sevinç, B. (2012). İntihar bombacıları ve ölümün rasyonelleştirilmesi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, *3*(1), 67-86.https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.620968

Songar, A. (1983). Psikolojik açıdan toplumda şiddet. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, *48*(1-4), 443-450.

Şar, V., & Öztürk, E. (2013). Stimulus deprivation and overstimulation as dissociogenic agents in postmodern oppressive societies. *Journal of Trauma & Dissociation*, *14*(2), 198-212. https://doi.org/10.1080/15299732.2013.724346

Şeker, B. D., Tunç, A. İ., & Şahin, E. (2010). Van ili örneğinde terör suçlarına karışan kişilerin iç göç, sosyal psikolojik ve eğitim açılarından değerlendirilmesi. *Terörün Sosyal Psikolojisi*, 229-253.

Taşçıer, F. (2006). Küresel bir tehdit: Terörizm. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, *7*, 58-66.

Tuncay, T., & Akçay, S. (2018). Terörizmin psikososyal etkileri ve sosyal hizmet uzmanının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *29*(2), 307-334.

Volkan, V. (2002). September 11 and societal regression. *Group Analysis, 35*, 456-483.

Volkan, V. (2010). İntihar bombacıları. *Akademik Orta Doğu*, *4*(2), 1-8.

Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam rising: Muslim extremism in the West.* Rowman & Littlefield Publishers

Yaman, F. (2016). İslam toplumlarında şiddet yanlısı radikalleşme nedenleri üzerine bir inceleme. *Milel ve Nihal, 13*(2), 32-61.

1

BİRLEŞİK KRALLIK'IN İRLANDA ADASINDAKİ İSYAN VE ŞİDDET HAREKETLERİ İLE 20. YÜZYILDA MÜCADELESİNİN İNCELENMESİ

Aytekin Cantekin

Giriş

İsyana karşı koyma (*counterinsurgency*) literatüründe Britanya İmparatorluğu'nun isyan ve terör hareketlerine karşı uygulamalarının önemli yeri bulunmaktadır. Malaya, Kıbrıs gibi bazı örnekler bu bakımdan çok sayıda incelemeye konu olmuştur. Buna karşın İrlanda adasındaki İrlandalıların bağımsızlık mücadelesi, isyan (*insurgency*) ve isyana karşı koyma (*counterinsurgency*) literatüründe hak ettiği yeri ve incelemeyi görmemiştir demek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca Türkçe literatürde, İrlandalıların bağımsızlık savaşına ilişkin çoğunlukla tarihsel olayların aktarımı odaklı sınırlı sayıda çalışma dışında fazlaca kapsamlı inceleme bulunmamaktadır. Bu çalışmanın, belirtilen eksikliklerin giderilmesine yönelik katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Britanya hükûmetlerinin 1900'lü yıllarda İrlanda adasında Katolik İrlandalıların isyan ve şiddet hareketlerine karşı nasıl yaklaştıkları, mücadele ettikleri konusunun tartışılmasından önce olayların tarihsel gelişiminin incelenmesi yararlı olacaktır. Bu nedenle öncelikle İrlanda isyanının tarihsel gelişimi ortaya konulacaktır. Daha sonra ise Birleşik Krallık hükûmetlerinin isyan ve şiddet hareketleri karşısında dönemsel olarak hangi stratejileri tercih ettikleri tartışılacaktır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise bu tartışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak açıklanacaktır.

1960'ların sonunda Kuzey İrlanda'da milliyetçi, Cumhuriyetçi dalganın Katolik İrlandalılar arasında güç kazandığı görülmüştür. Konuyu yerel güvenlik güçleriyle çözemeyen Birleşik Krallık idaresi, başka yerlerdeki isyan hareketleriyle mücadelenin tersine askerî çözüm yolunu tercih etmiştir. Londra, sorunu çözmesi için 1969'da orduyu görevlendirmiştir. Askerî çözüm ve onu destekleyen adli mekanizmaların PIRA terörü karşısında başarılı bir sonuç verdiği söylenemez. Sonuç elde edilememesi ve Katolik toplumun bir araya gelmesinin ötesinde ordunun uygulamaları dünya kamuoyunda olumsuz tepkilere yol açmıştır. Birleşik Krallık yönetimi, askerî yöntemlere ek olarak müzakere ve pazarlığı yavaş yavaş devreye sokmuş, 1980'li yıllardan başlayarak bunun neticelerini almaya başlamıştır. 1985 yılında İngiltere-İrlanda Mutabakatı, 1993 Downing Street Müşterek Deklerasyonu ve nihayet 1998 Hayırlı Cuma Anlaşması (iki ana sözleşme) müzakere yönteminin meyveleridir. 1970'ten itibaren artış gösteren PIRA şiddet ve terörünün 1980'li yıllarda azalması, 1994'te ateşkes ilan etmesinin sağlanması ve nihayet Hayırlı Cuma Anlaşması'nı kabul etmesi müzakere yolunun tercih edilmesiyle sağlanmıştır. Hayırlı Cuma Anlaşması ile 1998'de başlayan sürecin en azından bugüne kadar başarılı olduğu ve Kuzey İrlanda'da barışın hâkim olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Birleşik Krallık hükûmetleri, 20. yüzyıl boyunca İrlanda milliyetçiliği ve bağımsızlıkçılığı karşısında askerî yöntemleri de yasal hak sağlayıcı çözümleri de askerî metot ve sonrasında müzakere süreçlerini de kullanmıştır. Katolik milliyetçi ve cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu İrlanda Cumhuriyeti süreç içinde bağımsızlığını kazanmış ve Avrupa Birliği (AB) üyesi olmuş; Protestan birlikçilerin ve Katolik Cumhuriyetçilerin bir arada yaşadığı Kuzey İrlanda ise Britanya'nın bütünlüğü içinde kalmaya devam etmiştir.

Kaynakça

Ackerman, G. A. (2016). The Provisional Irish Republican Army and the Development of Mortars, *Journal of Strategic Security*, Vol.9 No.1, Spring, pp. 12-34.

Akaras, A. I. (2017). 'Uluslararası Terörizm ve IRA Örneği', *TURAN-SAM Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, cilt 9, sayı 34 İlkbahar, ss. 321-329.

Britanncica. (2023). 'Eastern Rising'. https://www.britannica.com/event/Easter-Rising, Erişim Tarihi: 18 Haziran 2023).

Cantekin, A. (2020). Bir Etnik Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Örneği: PIRA (Provisional IRA). Ed: H.Acar ve S.Yenal, *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s.289-313.

Deligöz, E. (2015). *IRA Terör Örgütünün Dil Politikası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: E.Erol). Ankara: Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Demir, C. K. (2010). *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Avrupa'da Etnik Ayrılıkçı Terörizmin Analizi: PIRA, ETA, PKK*, Doktora Tezi (Danışman: Mustafa Aydın), Ankara: Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Drake, C.J. (1991). 'The Provisional IRA: A Case Study', *Terrorism and Political Violence*, cilt 3, sayı 2, ss. 43-60.

Geraghty, T. (2000). *The Irish War: The Hidden Conflict Between the IRA and British Intelligence*, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Gürses, E. (2001). *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi: IRA-ETA-PKK,* Ankara: Bağlam Yayınları.

Laçiner, S. (2001). *İngiltere, Terör, Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları*, Ankara: ASAM Yayınları.

Laqueur, W. (2002). *A History of Terrorism*, 3. Baskı, New Brunswick, U.S.: Transaction Publishers.

Marone, F. (2013). 'Self-Sacrifice and Martyrdom in Terrorism: Political and Religious Motives', *Religions in Movement: The Local and the Global in Contemporary Faith Traditions*, (Editörler: R. W. Hefner, J. Hutchinson, S. Mels, C. Timmerman), Londra ve New York: Routledge, ss. 132-146.

Martin, G. (2017). Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar, (Çeviren: İ.Çapçıoğlu ve B.Metin), Ankara: Adres Yayınları.

Newmann, P. (2005). 'From Revolution to Devolution: Is the IRA Still a Threat in Northern Ireland', *Journal of Contemporary European Studies*, 13 (1), ss. 79-90.

Oppenheimer, A.R., (2009). *IRA: The Bombs and the Bullets: A History of Deadly Ingenuity*, Dublin: Irish Academic Press.

Özçağatay, L. (1998). *Kuzey İrlanda ve IRA*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Rapoport, D. C., (2008). 'The Four Waves of Rebel Terror ad September 11', *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*, (Editör: Charles W. Kegley), New Jersey: Prentice Hall, ss. 36-52.

Volkan, V. D., (2007). *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Everest Yayınları.

White, J. R. (2003). *Terrorism: An Introduction*, 4'üncü Baskı, Toronto: Thomson Wadsworth.

Wikipediaa. (2023). "*Óglaigh na hÉireann",* https://en.wikipedia.org/wiki/Óglaigh_na_hÉireann, (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Wikipediab. (2023).'Good Friday Aggreement'. https://en.wikipedia.org/wiki/Good_Friday_Agreement, (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*, Londra: The Macmillan Press Ltd.

Wilkinson, P. (1979). *Terrorism and the Liberal State*, 2. Baskı, Londra: The Macmillan Press Ltd.

2

TERÖRİZMİN FİNANSMANININ ÖNLENMESİ VE YENİ ARAÇLAR

Fikret Baykalı

Giriş

Suçun bir ekonomisi vardır. Terör suçunda ise bu, terörizmin finansmanı meselesi ile ifade edilmektedir. Terör örgütleri öğrenen bir yapıda olduğundan[1] terörizmi finanse etme anlamında da sürekli kendini yenileyen bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla terörizmin finansmanının önlenmesi meselesi de özünde yine "aklın akılla mücadelesi"dir. Terör örgütleri için hayati bir konu olan finansman ve finansmanın sürekliliği meselesi yeni yöntem ve arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda çalışma, terörizmin finansmanındaki yeni metot ve arayışları değerlendirerek terörizmin finansmanının önlenmesi hakkındaki düzenlemeleri ele alacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde terör örgütlerinin finans bakımından kaynak yaratma sürecinde hangi araçlara başvurduklarına vekimi örneklerden üzerinden finansman sürecinin tarihsel arka planına yer verilecektir. İkinci bölümde terörizmin finansmanının önlenmesinde uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler ve mevzuatlar irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise günümüzden geleceğe terörizmin yeni finansal araçlarının gerek kaynak yaratma gerekse de finansmanın transferi konularında nasıl hareket edebileceği ve bu işlemlerin nasıl önlenebileceği ele alınacaktır.

Çalışma boyunca finansman kelimesi tercih edilmiştir. Finansman ile kasıt, her türlü mali kaynak temin etmek ya da para, mal veya fon sağlamak şeklinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla menfaat ilişkisi aradığımız terörizmin finansmanı konusu, aktörleri ve yöntemleri değişse de hedefleri belirli bir konudur. Terör örgütleri yalnızca ülke sınırları içerisindeki kimi bölgelerde değil, sınır aşan uzak coğrafyalarda da etkili eylemler icra edebildiğinden uluslararası kamuoyundaki

[1] Bk. Crenshaw, 1988.

Kaynakça

Akartuna, E. A., Johnson, S. D., & Thornton, A. E. (2022). The money laundering and terrorist financing risks of new and disruptive technologies: a futures-oriented scoping review. *Security Journal*, 1-36.

Alvarez, F. E., Argente, D., & Van Patten, D. (2022). *Arecryptocurrenciescurrencies? Bitcoin as legal tender in El Salvador* (No. w29968). National Bureau of Economic Research.

Blomberg, S. B., Hess, G. D. (2005).The Lexus and the olive branch: globalization, democratizationandterrorism. *Soc. Sci. Electron. Publ. 12*(12), 3-11.

Bravo, A. B. S., Dias, C. M. M. (2006). An empiricalanalysis of terrorism: deprivation, islamism andgeopolitical factors. *Def. Peace Econ. 17*(4), 329-341.

Bures, O. (2015). "Ten Years of EU's Fight Against Terrorist Financing: A Critical Assessment", *Intelligence and National Security*, Cilt 30, Sayı 2-3.

Caruso, R., Schneider, F. (2013).Brutality of Jihadist terrorism. A contest theory perspective and empirical evidence in the period 2002-2010. *J. Policy Model. 35*(5), 685-696.

CoinMarketCap. (2023). (Web) https://coinmarketcap.com, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023.

Crenshaw, M. (1988). "Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches", David Rapoport (ed.), *Inside Terrorist Organizations*, Londra, Frank Cass, s. 19.

DiPierro, M. (2017). What is theblockchain?. *Computing in Science & Engineering*, *19*(5), 92-95.

Enders W. & Sandler, T. (2012).*The Political Economy of Terrorism*, Cambridge University Press, Cambridge.

Freeman, M. (2012). *FinancingTerrorism: Case Studies*, Ashgate Publishing Limited, Farnham.

Gawali, N. N., & Bendale, S. (2022). Artifical Intelligence and Machine Learning Algorithms in Dark Web Crime Recognition. In *Using Computational Intelligence for the Dark Web and Illicit Behavior Detection* (pp. 126-149). IGI Global.

Goel, S., Cagle, S., & Shawky, H. (2017). How vulnerable are international financial markets to terrorism? An empirical study based on terrorist incidents worldwide. *Journal of Financial Stability*, *33*, 120-132.

Griffin, D. R. (Ed.). (1988). *Spirituality and society: Postmodern visions*. State University of New York Press.

Kfir, I. (2020). Cryptocurrencies, national security, crime and terrorism. *Comparativestrategy*, *39*(2), 113-127.

Makarenko, T. (2004). "The Crime-Terror Continuum: Tracing the Interplay Between Transnational Organised Crime and Terrorism", *Global Crime*, Cilt 6, Sayı 1.

Merchant Machine. (2021). (Web) https://merchantmachine.co.uk/the-countries-most-reliant-on-cash-in-2021/ Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023.

Muradyan, S., Pcholovsky, N., Sarbaev, G., Vinogradova, K., & Vasyukov, V. (2022). Cryptocurrency as a Priority Means of Terrorism Fınancing in the Digital Economy. *Revista Gestão & Tecnologia*, *22*.

Oftedal, E. (2015). The Financing of Jihadi Terrorist Cells in Europe, *Norwegian Defence Research Establishment* (FFI), 2015, http://www.ffi.no/no/Rapporter/14-02234.pdf.

Parida, P. K. (2007). Globalisation, relative deprivation and terrorism: An Analysis. *India Quarterly*, *63*(4), 122-154.

Patel, P. C., & Pereira, I. (2021). The relationship between terrorist attacks and cryptocurrency returns. *Applied Economics*, *53*(8), 940-961.

Rosand, E. (2003). "Security Council Resolution 1373, The Counter-Terrorism Committee, and the-Fight against Terrorism", *The American Journal of International Law*, Cambridge University Press,

Vol. 97, No. 2, 333-341, s. 339.

Shaffer, R. (2015). Counter-terrorism intelligence, policy and theory since 9/11. *Terrorism and Political Violence*, *27*(2), 368-375.

Shahbaz, M., et al. (2013). An analysis of a causal relationship between economic growth and terrorism in Pakistan. *Econ. Model. 35*, 21-29.

She, S., Wang, Q., & Weimann-Saks, D. (2020). Correlation factors influencing terrorist attacks: political, social or economic? A study of terrorist events in 49 "Beltand Road" countries. *Quality & Quantity*, *54*(1), 125-146.

Shelley, L. (2004). The unholy trinity: transnational crime, corruption, and terrorism. *Brown J. World Aff.*, *11*, 101.

Shetret, L. (2022). The Uses of Cryptoassets in Terrorism Financing. *Countering Terrorism Financing*, COE-DAT Centre of Excellence Defence Against Terrorism, 93-120.

Singh, P. P., & Philip, D. (2022). Extraction and analysis of high impact attacks for insights in global terrorism. *Global Business Review*, 1-27.

Sørensen, G. (1999). Sovereignty: Change and continuity in a fundamental institution. *Political Studies*, *47*(3), 590-604.

Sørensen, G. (2007). After the security dilemma: The challenges of insecurity in weak states and the dilemma of liberal values. *Security Dialogue*, *38*(3), 357-378.

Şimşek, G. (2016). *Terörizmin finansmanıyla mücadele stratejileri ve yöntemleri: PKK örneği*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.

Vittori, J. (2011*). Terrorist Financing and Resourcing*, Palgrave Macmillan.

Yenal, S. (2020). Radikalleşme-Köktencilik Bağlamında Terör ve Terörizm. *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri içinde (ss. 21-43). Nobel*.

Yılmaz, Y. (2020). Terörün Finansmanı Suçu. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 177-267.

3

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE İSTİHBARAT

Muhammed Hayati Taban

Giriş

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca güvenliği tanımlayan Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, birçok devlet ulusal güvenlik söylemlerinin büyük bir kısmını diğer devlet aktörlerinden gelen tehditler yerine uluslararası terörizme yöneltmiştir. Tartışmalı bir şekilde adlandırılan "Terörizme Karşı Savaş", birçoklarına göre, ulus ötesi devlet dışı terörist aktörlere karşı mücadeleyi kavramsallaştırmak için bir yol olmuştur (Richards, 2019: 395). Bu doktrini kabul edip etmemek bir yana terörizm tehdidinin 11 Eylül saldırıları ile dünya güvenlik gündeminin temel meselesi olması 2010 sonrası ise zirve noktasına ulaşması inkâr edilemez[1]. Konvansiyonel olan yani devletlere karşı yürütülen mücadeledeki istihbaratın rolü, yöntemleri ve karşılaşılan zorluklar terörizmle mücadelede farklılık göstermektedir. Bu çalışmada terörizmle mücadelede istihbaratın önemi, devletlere karşı yürütülen istihbarattan farklılıkları ve istihbarat toplama ve analiz yöntemleri üzerinde durulacaktır.

Terörizmle mücadelede her şeyden önce "düşmanı yenme sorunu büyük ölçüde onu bulmaktan ibarettir" (Kitson, 2010: 95). Bunun yanında terörizmle mücadele stratejisi ve operasyonları, "terörist yaşam döngüsü"nün altında yatan temel kapasite ve süreçler olan ideolojik ve operasyonel liderlik ve örgütlenme; güvenli sığınaklar; eleman bulma, eğitim ve doktrinasyon; mali kaynaklar ve altyapı; planlama, hedefleme, hazırlık ve kaynak sağlama; kritik teknolojinin benimsenmesi ve kullanımı; personel ve malzeme mobilizasyonu; operasyonel planlama ve

[1] Yıllara, bölgelere ve ülkelere göre terörist saldırılara ilişkin güncel ve tarihî verilere ulaşmak için https://ourworldindata.org/terrorism, https://ucdp.uu.se, https://acleddata.com gibi sitelere bakılabilir.

Kaynakça

Berkowitz, B. (2002). "Intelligence and the War on Terrorism." *Orbis* 46(2): 289-300. doi: 10.1016/S0030-4387(02)00109-6.

Best, Richard A. (2003). *Intelligence to Counter Terrorism: Issues for Congress*.

Betts, Richard K. (2003). "Fixing Intelligence." Pp. 473-83 in *Terrorism and counterterrorism: understanding the new security environment: readings & interpretations*, edited by R. D. Howard and R. L. Sawyer. Guilford, Conn: McGraw-Hill/Dushkin.

Byman, D. (2014). "The Intelligence War on Terrorism." *Intelligence and National Security* 29(6): 837-63. doi: 10.1080/02684527.2013.851876.

Correa, Denzil, and Ashish Sureka. (2013). "Solutions to Detect and Analyze Online Radicalization : A Survey."

Crelinsten, R. (2019). "Conceptualising Counterterrorism." pp. 363-74 in *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism*, *Routledge handbooks*, edited by A. Silke. London New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Cronin, A. K. (2009). *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*. Princeton: Princeton University Press.

Dahl, Eric J. (2008). "Preventing Terrorist Attacks: Intelligence Warning And Policy Response." The Faculty Of The Fletcher School of Law and Diplomacy.

Dahl, Erik J. (2011). "The Plots That Failed: Intelligence Lessons Learned from Unsuccessful Terrorist Attacks Against the United States." *Studies in Conflict & Terrorism* 34(8): 621-48. doi: 10.1080/1057610X.2011.582628.

Dahl, Erik J. (2013). *Intelligence and Surprise Attack: Failure and Success from Pearl Harbor to 9/11 and Beyond*. Washington, DC: Georgetown University Press.

Demir, C. K. (2008). "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 5(19): 57-88.

Derksen, K. M. (2005). "Commentary: The Logistics of Actionable Intelligence Leading to 9/11." *Studies in Conflict & Terrorism* 28(3): 253-68. doi: 10.1080/10576100590928133.

DeRosa, M. (2004). *Data Mining and Data Analysis for Counterterrorism*. Washington, DC: CSIS Press.

Ganor, B. (2021). "Artificial or Human: A New Era of Counterterrorism Intelligence?" *Studies in Conflict & Terrorism* 44(7): 605-24. doi: 10.1080/1057610X.2019.1568815.

Gellman, B., Aaron Blake, and Miller Greg. (2013). "Edward Snowden Comes Forward as Source of NSA Leaks." *Washington Post*, June 9.

Hayden, Michael V. (2016). *Playing to the Edge: American Intelligence in the Age of Terror*. New York: Penguin Press.

Hoffman, B. (1996). "Intelligence and Terrorism: Emerging Threats and New Security Challenges in the Post cold War Era." *Intelligence and National Security* 11(2): 207-23. doi: 10.1080/02684529608432353.

Hughbank, Richard J., and Don Githens. (2010). "Intelligence and Its Role in Protecting Against Terrorism." *Journal of Strategic Security* 3(1): 31-38. doi: 10.5038/1944-0472.3.1.3.

Jeffery, K. (1987). "Intelligence and Counter insurgency Operations: Some Reflections on the British Experience." *Intelligence and National Security* 2(1): 118-49. doi: 10.1080/02684528708431879.

Jenkins, B. M. (2006). "The New Age of Terrorism." Pp. 117-30 in *The McGraw-Hill homeland security handbook*, edited by D. G. Kamien. New York: McGraw-Hill.

Kaplan, F. (2014). "Why Snowden Won't, and Shouldn't, Get Clemency." *The Peninsula*, January 8.

Kerstetter, W. A. (1979). "Terrorism and Intelligence." *Terrorism* 3(1-2): 109-15. doi: 10.1080/10576107908435447.

Kitson, F. (2010). *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency and Peacekeeping*. London: Faber and Faber.

Labib, Ashraf, Salem Chakhar, Lorraine Hope, John Shimell, and Mark Malinowski. (2022). "Analysis of Noise and Bias Errors in Intelligence Information Systems." *Journal of the Association for Information Science and Technology* 73(12): 1755-75. doi: 10.1002/asi.24707.

Lazarus, David B. (2005). "Effects-Based Operations and Counterterrorism." *Air & Space Power Journal* 19(3): 22-28.

Lee, Timothy B. (2013). "Here's Everything We Know about PRISM to Date." *Washington Post*, June 12.

Magdy, Walid, Kareem Darwish, and Ingmar Weber. (2015). "#FailedRevolutions: Using Twitter to Study the Antecedents of ISIS Support." doi: 10.48550/ARXIV.1503.02401.

Major, A. (2018). "Network Intelligence Analysis in the Age of Big Data." *Intelligence - in Theory and in Practice* 3: 54-61.

Martin, Gus. (2010). *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*. 3. Los Angeles: Sage.

Mcconnell, J. Michael. (2007). "Confronting the Terrorist Threat to the Homeland: Six Years after 9/11."

Ormond, Valerie A. (2002). *The Role of Intelligence Analysis in the War on Terrorism*. U.S. Army War College.

Parker, Marc. (2019). "Tackling Terrorist Fundraising and Finances." Pp. 425-33 in *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism*, *Routledge handbooks*, edited by A. Silke. London New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Pillar, Paul R. (2004). "Counterterrorism after Al Qaeda." *The Washington Quarterly* 27(3): 101-13.

Pollard, Neal A. (2009). "On Counterterrorism and Intelligence." Pp. 117-46 in *National Intelligence Systems*, edited by G. F. Treverton and W. Agrell. Cambridge University Press.

Pollard, Neal A., and John P. Sullivan. (2014). "Counterterrorism and Intelligence." Pp. 245-55 in *Routledge companion to intelligence studies*, edited by R. Dover. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.

Redd, John Scott. (2007). "Confronting the Terrorist Threat to the Homeland: Six Years after 9/11."

Richards, Julian. (2019). "Intelligence and Counterterrorism." Pp. 395-405 in *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism*, *Routledge handbooks*, edited by A. Silke. London New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Rovner, Joshua, and Austin Long. (2005). "The Perils of Shallow Theory: Intelligence Reform and the 9/11 Commission." *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 18(4): 609-37. doi: 10.1080/08850600500177119.

Rudner, Martin. (2007). "Intelligence Analysis and Counterterrorism: How Lies the Landscape?" Pp. 189-209 in *Mapping terrorism research: state of the art, gaps and future direction*, *Cass series: political violence*, edited by M. Ranstorp. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Sims, Jennifer. (2007). "Intelligence to Terror: The Importance of All Source Fusion." Pp. 139-56 in *Strategic intelligence*. Vol. 4, *Intelligence and the quest for security*, edited by L. K. Johnson. Westport, Conn: Praeger Security International.

Sloan, Stephen. (2002). "Meeting the Terrorist Threat: The Localization of Counter Terrorism Intelligence." *Police Practice and Research* 3(4): 337-45. doi: 10.1080/1561426022000032097.

Taban, Muhammed Hayati. (2022). "Terörizmle Mücadelede Açık Kaynak ve Sosyal Medya İstihbaratı." Pp. 35-74 in *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*. Orion Akademi.

Treverton, Gregory F. (2009). *Intelligence for an Age of Terror*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Puyvelde, Damien, Stephen Coulthart, and M. Shahriar Hossain. (2017). "Beyond the Buzzword: Big Data and National Security Decision-Making." *International Affairs* 93(6): 1397-1416. doi: 10.1093/ia/iix184.

Weisburd, David, and David H. Bayley. (2009). "Cops and Spooks: The Role of the Police in Counter-terrorism." Pp. 81-99 in *To protect and to serve: policing in an age of terrorism*, edited by D. Weisburd, T. Feucht, I. Hakimi, L. Mock, and S. Perry. New York: Springer-Verlag.

Williams, Phil. (2005). "Warning Indicators, Terrorist Finances, and Terrorist Adaptation." *Strategiv Insights* 4(1).

Wills, Hernry H., Tom LaTourrette, Terrence K. Kelly, Scot Hickey, and Samuel Neill. (2007). *Terrorism Risk Modeling for Intelligence Analysis and Infrastructure Protection*. RAND Corportation.

Zech, Steven T., and Michael Gabbay. (2016). "Social Network Analysis in the Study of Terrorism and Insurgency: From Organization to Politics." *International Studies Review* 18(2): 214-43. doi: 10.1093/isr/viv011.

TERÖRİZM ÜZERİNE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Editörler
Fahri Erenel, Ahmet Gedik

nobel

TERÖRİZM ÜZERİNE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Editörler: Fahri Erenel, Ahmet Gedik

Yayın No.: 4739
Uluslararası İlişkiler No: 219
ISBN: 978-625-397-060-4
E-ISBN: 978-625-397-059-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzamanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erenel, Fahri., Gedik, Ahmet.
Terörizm Üzerine Güncel Yaklaşımlar
Editörler: Fahri Erenel, Ahmet Gedik
1. Basım, XII + 232 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-060-4
E-ISBN: 978-625-397-059-8
1. Terörizm Çalışmaları 2. Güvenlik Politikaları 3. Uluslararası Sistem.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI III
ÖN SÖZ V

BÖLÜM 1 ULUSLARARASI İLİŞKILER PERSPEKTIFINDEN MODERN TERÖRIZMIN KISA TARIHI: ELEŞTIREL-ANALITIK BIR BAKIŞ 1
Öz 1
1. Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Modern Terörizmin Kısa Tarihi: Eleştirel-Analitik Bir Bakış 2
2. Modern Terörizmin Öncülleri 4
3. Modern Çağda Terörizmin Dört Dalgası 7
Sonuç 14
KAYNAKÇA 16

BÖLÜM 2 MODERN ZAMANLARDA ULUSLARARASI BİR SORUN OLARAK "DENİZ TERÖRÜ" 19
Öz 19
Giriş 20
1. Deniz Haydutluğu Kavramı ve Korsanlıktan Farkı 23
2. Uluslararası Toplumun Modern Deniz Haydutluğu ile Mevzuat Mücadelesi 28
3. Gerçeklikten Gerçek Ötesiliğe 21. Yüzyılda Deniz Terörizminin Ortaya Çıkışı: Nedenler, Gelişmeler ve Etkiler 29
Sonuç 33
KAYNAKÇA 34

BÖLÜM 3 YENİ TERÖRİZM VE ESKİMEYEN TERÖRİZM 37
Öz 37
Giriş 38
1. Terörizmin Tanımı ve Eskimeyen Terörizm 38
2. Yeni Terörizm 40
Sonuç 41
KAYNAKÇA 44

BÖLÜM 4 TEKNİK, TAKTİK, OPERATİF, STRATEJİK, POLİTİK VE ULUSLARARASI SEVİYEDE TERÖRİSTLERDEN ALINAN DERSLER 45
Öz 45
Giriş 46
1. Teknik Seviyede Alınan Dersler 47
2. Taktik Seviyede Alınan Dersler 49
3. Operatif Seviyede Alınan Dersler 52
4. Stratejik Seviyede Alınan Dersler 53
5. Politik Seviyede Alınan Dersler 55
6. Uluslararası Seviyede Alınan Dersler 57
Sonuç 59
KAYNAKÇA 62

BÖLÜM 5 KUZU POSTUNA BÜRÜNMÜŞ KURTLAR: BEŞ DALGADA KADIN TERÖRİSTLER 65
Öz 65
Giriş 66
1. Kadınların Terör Faaliyetlerindeki Rolü 67
2. Anarşist Dalga 68
3. Antikolonyal Dalga 69
4. Yeni Sol/Marksist Dalga 70
5. Dinî Dalga 73
6. Modern Terörizmin Beşinci Dalgası 74
Sonuç 76
KAYNAKÇA 77

BÖLÜM 6 MEDYA VE TERÖRİZM: "STRATEJİK SİMBİYOZ" 79
Öz 79
Giriş 80
1. Medya ve Terör Yakınlığı: Kim Kimin Arkadaşı? 82
2. Medyada Dramatizasyon ve Çerçeveleme 87
3. Terör Yayınlarıyla İlgili Tartışmalar 90
Sonuç 93
KAYNAKÇA 95

BÖLÜM 7 FRANSA'DA TERÖR VE TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİLERİ 97
Öz 97
Giriş 98

1. Terör ve Terörizm 99
2. Avrupa Birliği'nde Terör ve Terörizm 102
3. Arap Baharı Sonrasındaki Süreçte Fransa'da Terörizm ve Terörizme Karşı Mücadele 106
Sonuç..... 111
KAYNAKÇA..... 112

BÖLÜM 8 STRATEJİK İSTİHBARATIN TERÖRİZMLE MÜCADELEYE ETKİSİ 115
Öz 115
Giriş 116
1. Strateji ve İstihbarata Bakış 119
2. "Stratejik İstihbarat"ın Kavramsallaşması, Temel Nitelikleri ve Amacı 122
3. Stratejik İstihbaratın Terörizmle Mücadelede Önemi 128
Sonuç..... 133
KAYNAKÇA..... 135

BÖLÜM 9 GELECEĞİN İÇ GÜVENLİK HAREKÂTINI YÖNETEBİLMEK: TERÖRİSTLER TAMAM, PEKİ DEVLET TERÖRÜ? 139
KAYNAKÇA..... 144

BÖLÜM 10 TERÖRİZM İLE MÜCADELEDE SİVİL İRADE VE ULUSAL KURUMLAR 145
Öz 145
Giriş 146
1. Terör ve Devlet..... 147
2. Terörizm İle Mücadele..... 149
3. Terörle Mücadele Stratejisi..... 151
4. Terörizm İle Mücadelede Sivil Otorite: Özgürlük-Güvenlik İkileminin Kurumlara Yansıması.... 154
5. Terörizm İle Mücadele Ulusal Kurumların Yapılanması 155
Sonuç..... 159
KAYNAKÇA..... 160

BÖLÜM 11 DİNÎ KÖKTENCİLİĞİN BALKANLAR'DAKİ ETKİSİ VE GÜVENLİK BOYUTU: BOSNA HERSEK ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME1 161
Öz 161
Giriş 162
1. Kavramsal Çerçeve 162
2. Balkanlar'da Köktencilik ve Aşırıcılık 164
3. Bosna Hersek'te Dinî Köktencilik ve Aşırıcılık 166
4. Avrupa Birliği Antiterörizm Politikaları ve Batı Balkanlar 168

Sonuç 170
KAYNAKÇA 171

BÖLÜM 12 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN HİBRİT TEHDİTLERLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ 173
Özet 173
Giriş 174
1. Hibrit Tehditler ve Etki Alanları 176
2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Güvenlik Uygulamaları 181
3. Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Uygulamaları 186
4. Farklılıklar ve Benzerliklerin Karşılaştırmalı Analizi 193
Sonuç 197
KAYNAKÇA 198

BÖLÜM 13 PKK-ABD İLİŞKİSİNDE DÖRT DÖNEM 201
Öz 201
Giriş 202
1. Soğuk Savaş: Tehdit Doğu Bloğu'ndan Geliyor 202
2. ABD-PKK İlişkisinde Dönemler 203
2.1. 1980-1991 Dönemi 203
3. Kürt Sorunu ve Uluslararası Alanda İnsan Hakları Gündemi 205
3.1. 1991-1999 Dönemi 205
4. Çekiç Güç, İncirlik Üssü ve Adana Konsolosluğu 206
5. Tehdit Önceliğinde Değişiklik 206
6. "Türkiye Himayesinde Kürdistan"dan Türkiye'yi Parçalamaya 207
6.1. 1999-2003 Dönemi 209
7. AB Kapısına Bağlanma ve Ulus Devletin Tasfiyesi 210
7.1. 2003 ve Sonrası 211
KAYNAKÇA 214

BÖLÜM 14 THE HUMAN BODY BECOMING THE TERRORIST'S WEAPON: THE PHENOMENON OF SUICIDE TERRORISM 217
Abstract 217
Öz 217
Introduction 218
1. A Brief History of Suicide Terrorism 218
2. A Conceptual Framework for Suicide Terrorism 219
3. Profile of a Suicide Bomber and The Changing Profile of the Terrorist 221

4. Theoretical Approach 224
5. Individual Logic of Suicide Terrorism 224
6. The Strategic Logic of Suicide Terrorism 225
7. The Social Logic of Suicide Terrorism 226
8. Recruitment, Selection, and Training of Suicide Attackers 227
REFERENCES 230

BÖLÜM
1

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN MODERN TERÖRİZMİN KISA TARİHİ: ELEŞTİREL-ANALİTİK BİR BAKIŞ

Efe Can Gürcan
Suat Eren Özyiğit

Öz

Terörizm uluslararası bir olgu olarak ne zaman ortaya çıkmıştır? Modern uluslararası terörizmin tarihi nasıl seyretmiş ve hangi dönemlerden ve hangi dönemlerden meydana gelmektedir? Bu dönemler hangi belirleyici özelliklere sahiptir? Bu bölümde, süreç izleme yöntemi üzerinden ve eleştirel bir şekilde David C. Rapoport'un kuramsal çerçevesine yaslanarak bu soruları yanıtlamaktadır. Terörizmin tarihini, devletlerin ortaya çıkışı ile başlatmak mümkündür. Ancak terörizmin gerçek anlamda küresel bir olgu hâline gelmesinin modern uluslararası ilişkiler döneminde gerçekleştiği söylenebilir. Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında modern terörizm küresel bir olarak dört farklı şekilde değerlendirilebilir: 1870-1910'lar arasındaki anarşizm, 1920-1960'lar arasındaki milliyetçi (anti-sömürgeci) dalga, 1960-1980'ler arasındaki Yeni Sol Dalgası ve 1979'dan günümüze kadar olan din temelli dalga. Bununla birlikte terörizm kavramının öznel karakteri, kimi zaman bu dönemlendirmeye meydan okuyabilmektedir. Örneğin, birinci dalganın başlangıcı, burjuva devrimlerini takip eden döneme ve özellikle Fransız Devrimi'ni takiben hem milliyetçi hem de radikal sosyalist düşüncelerin yükseliş yakaladığı 1820, 1830 ve 1848 devrimlerini de içeren döneme kadar sürülebilir. Dolayısıyla bu bölümde, Rapoport'un önerdiği tarihsel çerçevenin bu yönde geliştirilmesini önerilmektedir. Tarihsel incelememizden çıkan bir diğer dikkat

KAYNAKÇA

Akalın, C. (2006). Latin Amerika'da Devrimci Program ve Siyasetler. *Teori Dergisi*, 200, 4-14.

Angaut, J. C. (2018). Revolution and the Slav Question: 1848 and Mikhail Bakunin.

Armaoğlu, F. (2017). *19.Yüzyıl Siyasi tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Cavallaro, J., Vargas, C. ve Duhaime, B. (2019). *Doctrine, Practice, and Advocacy in the Inter-American Human Rights System*. Oxford: Oxford University Press.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007a). Introduction. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 1-11). Kaliforniya: UC Press.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007b). Zealots and Assassins. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 55-78). Kaliforniya: UC Press.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007c). Manifestations of Terror through the Ages. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 79-92). Kaliforniya: UC Press.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007d). The Invention of Modern Terror. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 95-112). Kaliforniya: UC Press.

Chaliand, G. ve Blin, A. (2007e). From 1968 to Radical Islam. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 221-254). Kaliforniya: UC Press.

Che Guevara, E. (2007). *Che Guevara Reader: Writings on Politics & Revolution*. Victoria: Ocean Press.

Çayan, M. (1992). *Bütün Yazılar*. İstanbul: Atılım Yayınları.

El-Kaide (2005). The Al Qaeda Manual. Londra: Pavilion Press.

Géré, F. (2007). Suicide Operations: Between War and Terrorism. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 363-397). Kaliforniya: UC Press.

Golder, B. ve Williams, G. (2004). What is "Terrorism": Problems of Legal Definition. *UNSW Law Journal*, 27(2), 270-295.

Gürcan, E. C. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. Londra: Routledge.

Gürcan, E. C. (2020a). International Security After the Arab Spring: Domestic and International Sources of the Syrian and Libyan Conflicts (2011-2020). *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1 (2), 65-80.

Gürcan, E. C. (2020b). The construction of "post-hegemonic multipolarity" in Eurasia: A comparative perspective. *The Japanese Political Economy*, 46 (2-3), 127-151.

Hubac-Occhipinti, O. (2007). Anarchist Terrorists of the Nineteenth Century. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 113-131). Kaliforniya: UC Press.

İçinde D. Moggach ve G. S. Jones (Ed.), *The 1848 Revolutions and European Political Thought* (ss. 405-428). Cambridge: Cambridge University Press.

Johnson, C. (1968). The Third Generation of Guerrilla Warfare. *Asian Survey*, 8(6), 435-447.

Jones, T. (2018). French Republicanism after 1848. İçinde D. Moggach ve G. S. Jones (Ed.), *The 1848 Revolutions and European Political Thought* (ss. 70-93). Cambridge: Cambridge University Press.

Kropotkin, P. A. (1975). *The Essential Kropotkin*. Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan.

Law, R. D. (2009). *Terorism: A History*. Cambridge: Polity Press.

Lenin, V. I. (1914). "The Right of Nations to Self-Determination." https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/self-det/index.htm

Lewis, B. (2002). *Assassins: Radical Sect in Islam*. New York: Basic Books.

Mao, Tse-tung (1955). *Mao Tse-toung: La Guerre Revolutionnaire*. Paris: Editions sociales.

Mao, Tse-tung (1989). *Mao Tse-tung on Guerrilla Warfare*. U.S. Marina Corps. https://www.marines.mil/Portals/1/Publications/FMFRP%2012-18%20%20Mao%20Tse-tung%20on%20Guerrilla%20Warfare.pdf.

Marighella, C. (2002). *Mini-Manual of the Urban Guerrilla*. ABD: Abraham Guillen Press.

Martin, G. (2006). *Understanding terrorism: challenges, perspectives, and issues* (2nd edition). Thousand Oaks: Sage Publications.

Merriman, J. (2009). *A history of modern europe from renaissance to the present*. Londra: WW Norton & Co.

Miller, W. H. (2000). Insurgency theory and the conflict in Algeria: A theoretical analysis. *Terrorism and Political Violence*, 12(1), 60-78.

Narodnaya Volya (1881). Letter Of The Revolutionary Committee To Alexander III (1881). https://salemcc.instructure.com/courses/451/pages/letter-of-the-revolutionary-committee-to-alexander-iii-1881.

Parker, T. ve Sitter, N. (2016). The Four Horsemen of Terrorism: It's Not Waves, It's Strains. *Terrorism and Political Violence*, 28(2), 197-216.

Rapoport, D. C. (2004). The Four Waves of Modern Terrorism. İçinde A. K. Cronin ve J. M. Ludes (Ed.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy* (ss.46-73). Washington DC: Georgetown University Press.

Rapoport, D. C. (2016). It is waves, not strains. *Terrorism and Political Violence*, 28(2), 217-224.

Selected Works of Mao Tse-Tung Cilt II (1967). Peking: Foreign Languages Press.

Sked, A. (2018). The Nationality Problem in the Habsburg Monarchy and the Revolutions of 1848. İçinde D. Moggach ve G. S. Jones (Ed.), *The 1848 Revolutions and European Political Thought* (ss. 322-344). Cambridge: Cambridge University Press.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi Cilt 2 (1988). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sperber, J. (2005). *The European Revolutions, 1848–1851*. Cambridge: Cambridge University Press.

T.C. Resmi Gazete (1991). Sayı: 20843. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20843_1.pdf.

Ternon, Y. (2007). Russian Terrorism, 1878–1908. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS* (ss. 132-174). Kaliforniya: UC Press.

Union of Russian Socialist Revolutionaries (2006). The Basic Principles pf the Program of the Union of Revolutionary Socialists. İçinde D. Rapoport (Ed.), *Terrorism: Critical Concepts in Political Science Volume I: The First or Anarchist Wave* (ss. 135-136). Londra: Routledge.

Vennesson, P. (2008). Case Studies and Process Tracing: Theories and practices. İçinde D. Della Porta ve M. Keating (Ed.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective* (ss. 223-239). Cambridge: Cambridge University Press.

Vision of Humanity. (2021). "Far-right attacks in the West surge by 320 per cent." https://www.visionofhumanity.org/far-right-attacks-in-the-west-surge-by-320-per-cent/

Vo Nguyen, G. (1968). *Halk Savaşı Halk Ordusu*. Ankara: Sol Yayınları.

Vo Nguyen, G. (1970). *The Military Art of People's War: Selected Writings of General Vo Nguyen Giap*. ABD: Monthly Review Press.

Weber, M. (2006). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları (Çev. Taha Parla).

Winter, A. (2017). Terrorism. İçinde B. Turner et al. (Ed.), *Encyclopaedia of Social Theory*. Oxford: Wiley-Blackwell.

BÖLÜM
2

MODERN ZAMANLARDA ULUSLARARASI BİR SORUN OLARAK "DENİZ TERÖRÜ"

Gökhan Ak

Öz

1991 yılında Soğuk Savaş'ın sonlanması ertesinde kontrolsüz kalan Amerikan tek kutupluluğunun yarattığı yeni küresel ilişkiler ortamında "terörizm" gibi bir fenomenin çeşitli küresel/bölgesel güç mücadeleleri bağlamında ulus devletler ve/ya uluslararası örgütler tarafından asimetrik bir tehdit olarak kullanıldığı yeni bir uluslararası düzene girilmiştir. 21. yüzyılında daha acımasızlaşan ve karmaşıklaşan bu yeni düzen(sizlik), uluslararası toplumun denizlerdeki güvenliğini 2000'li yıllarda doğrudan tehdit eden "deniz terörizmi" gibi jeopolitik ve jeoemperyal hedefler içeren, post-truth nitelikli post-terörist bir boyut kazanmış; deyiş yerindeyse her insani moral, değer ve anlayışın birbirine karıştığı akıl ve gerçek ötesi bir ortam doğmuştur. Dolayısıyla bugün gelinen noktada küresel terörizm risk ve tehditlerinin de evrildiğini ve bu bağlamda, "terörizm sonrası" (*post-terrorism*) ve "gerçek ötesi" (*post-truth*) bir döneme girildiğini, ulus devletler ile uluslararası örgütlerin terörizmi -istihbarat örgütleri aracılığıyla- kendi çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullandıkları bir döneme girildiğini söylemek pek de hatalı olmayacaktır. Deniz terörizmi tehdidi de bu bağlamda denizi bu amaçla kullanan terörist devlet ve gruplar tarafından uluslararası toplumun denizlerdeki hak ve menfaatlerine karşı ortaya çıkmış yeni bir post terörist fenomendir. Bu çalışma, söz konusu fenomeni, kavramsal boyutta ve tarihsel, hukuksal olarak tümdengelimci bir yaklaşımla irdeleyici, açıklayıcı ve yorumlayıcı niteliklerle incelemiştir. Temelde nitel (kalitatif) bir araştırma metodolojisine sahip bu çalışmada,

dahi teşkil etmemektedir. Modern çağdaki deniz haydutluğu ise devletlerle deniz haydutları arasında bir güç çekişmesi değil insan haklarını gözeten gelişmiş ülkelerin deniz haydutluğu ile maliyeti faydasını aşmayacak şekilde mücadele edecek hukuki zemini bulamamasından kaynaklanan bir trenddir (Aydoğdu, 2018: 17).

Dolayısıyla "gerçek ötesi zamanlar"da (*post-truth times*) terörizmle mücadelenin geleceği, 22 Kasım 2020 günü AB'nin Doğu Akdeniz'de sergilediği "deniz terörü" örneği ile dünya denizlerinde bambaşka bir aşamaya girmiştir; post-terörizm de bu olsa gerektir... Zira 2020 yılının Kasım ayında Doğu Akdeniz'de Türk Bandıralı bir ticaret gemisine karşı hukuksuzca gerçekleştirilen bu son örnek göstermektedir ki;

- Uluslararası ilişkiler, her aracın amaca ulaşmak için kullanılabileceği gerçek ötesi anarşik bir statü kazanmış, düzen içerisinde girmiştir.
- Devletler ve devletler arası birlikler, daha dürüst, mert ve güvenilir olmalıdır.
- Devletler, millî güç unsurları ve birlik-beraberlikleri oranında güçlüdürler.
- Uluslararası hukuk, güçlünün hukukudur.
- Devletler, özellikle de yöneticilerinin söylem ve eylemleri tam olarak örtüşmeli hem kendine hem milletine hem de tüm insanlığa karşı özde ve sözde dürüstlük esas olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aydoğdu, B. (2018). Deniz Haydutluğu: Somali Örneği. http://acm.klu.edu.tr/ dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/18273850.pdf (Erişim: 22.01.2021).

Batır, K. (2011). *Yirmibirinci Yüzyılda Deniz Haydutluğu ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Usak Yayınları.

Bayıllıoğlu, U. (2011). Somali Sahilleri ve Açıklarında İşlenen Deniz Haydutluğu Fiillerine Karşı Yürütülen Mücadelenin Hukuki Dayanakları ve Türkiye'nin Durumu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 125-162.

Çaycı, S. (2009). *Deniz Haydutluğu ile Mücadele ve Türkiye'nin Konumu: Somali Örneği*. Ankara: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kamu Araştırmaları Vakfı Yayını.

Doğru, S. (2017). Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu: Uluslararası Toplumun Mücadelesi ve Türkiye'nin Katkıları. *Ankara Üniversitesi. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(3), 551-580.

Ece, N.J. (2009). Stratejik Sularda Deniz Haydutluğu ve Korsanlık Raporu (1). *Mersin Deniz Ticareti Dergisi*, 200, 22-27.

Ece, N.J. (2010). Deniz Haydutluğu Saldırıları ve Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-20.

Fuller, S. (2018). *Post-Truth: Knowledge as a Power Game*. London: Anthem Press.

Germond, B. (2015). The Geopolitical Dimension of Maritime Security. *Marine Policy*, 54, 137-142.

Hodgkinson, S.L. vd. (2011). Piracy: New Efforrts in Addressing this Enduring Problem. *Tulane Maritime Law Journal*, 36, 65-137.

https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/dunya-haritasi-siyasi-yuksek-cozunurluklu-buyuk-ve-renkli-dunya-siyasi-haritasi-6306564 (Erişim: 20.12.2020).

https://www.icc-ccs.org/ (Erişim: 11.11.2020).

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/1122_somalia_pirates.shtml, 2008, (Erişim: 11.11.2020).

https://turkishnavy.net/2010/08/28/turkish-navy-to-take-the-command-of-ctf-151/ (Erişim: 20.12.2020).

https://www.dunya.com/kuresel-ekonomi/suveyste-10-milyar-dolarlik-tikanma-haberi-615790 (Erişim: 25.03.2021).

https://tr.sputniknews.com/asya/202103281044137862-suveys-kanalini-kapatan-evergreenin-tiri-bu-kez-cindeki-bir-otoyolu-tikadi/#:~:text=M%C4%B1s%C4%B1r'da%2024%20Mart'ta,gemi%2C%20ge%C3%A7i%C5%9F%20i%C3%A7in%20s%C4%B1raya%20girdi (Erişim: 28.03.2021).

https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-korsan-alarmi-dunya-ticaretini-tikayan-gemi-icin-abd-donanmasina-ulastilar-6466269/15 (Erişim: 27.03.2021).

https://odatv4.com/meger-gemi-baskini-ilk-degilmis-30112046.html (Erişim: 30.11.2020).

https://www.amerikaninsesi.com/a/ankaradan-turk-gemisine-mudahaleye-tepki/5673113.html (Erişim: 23.11.2020).

https://www.mdto.org.tr/18-24-kasim-2020-haftasi-denizcilik-haberleri (Erişim: 24.11.2020).

https://tr.sputniknews.com/avrupa/202103261044127749-ab-akdenizdeki-tartismali-irini-operasyonunun-yetki-suresini-uzatti/ (Erişim: 26.03.2021).

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/emekli-tumamiral-kutluk-turk-gemisine-mudahalenin-gizli-siyasi-hedefi-var/2053888 (Erişim: 24.11.2020).

https://icil.org.tr/eunavfor-med-irini-operasyonu-cercevesinde-roseline-a-gemisine-karsi-gerceklestirilen-askeri-mudahalenin-hukuka-uygunlugunun-degerlendirilmesi/ (Erişim: 01.01.2021).

Hyvönen, A-E. (2018). Careless Speech: Conceptualizing Post-Truth Politics. *New Perspectives: Interdisciplinary Journal of Central & East European Politics and International Relations*, 26(3), 31-55.

Isanga, J.M. (2010). Countering Persistent Contemporary Sea Piracy: Expanding Jurisdictional Regimes. American University Law Review, 59(5), Haziran, 1267-1319.

İstikbal, C. (2009). Somalili Korsanlar. http:www.denizhaber.com (Erişim: 11.11.2020).

Kalpokas, I. (2019). Post-truth: The Condition of Our Times. Ignas Kalpokas (Ed.). *A Political Theory of Post-Truth* (ss. 9-49). London Borough of Camden: Palgrave Pivot.

Meray, S.L. (1963). Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Korsanlık ve Deniz Haydutluğunun Yasaklanması. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 105-188.

Middelburg, A. (2010). *Piracy in a Legal Context-Prosecution of Pirates Operating Off The Somali Coast*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Møller, B. (2009). *Piracy, Maritime Terrorism and Naval Strategy*. Danish Institute for International Studies (DIIS) Report 2009:02, Copanhagen: DIIS Pubs.

Öktem, E. ve Kurtdarcan, B.R. (2011). *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık-Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*. İstanbul: Kaptan Yayıncılık, Denizler Kitabevi.

Sterio, M. (2009). Fighting Piracy in Somalia (and Elsewhere): Why More is Needed. *Fordham International Law Journal*, 33(2), 371-408.

T.C. İçişleri Bakanlığı (2017). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Yayını. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf (Erişim: 11.01.2021).

T.C Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2018). *Deniz Haydutluğu ile Mücadele Tanıtım Kitapçığı*. Ankara: Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü Yayını. http://denizhaydutlugu.udhb.gov.tr/RehberTR.pdf (Erişim: 01.11.2020).

Topal, A.H. (2010). Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Mücadele Yöntemleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 99-130.

Yavuz, C. (2008). Somali'de Korsanlık-Denizde Terör ve Deniz Ulaştırmasının Güvenliği. http://www.turksam.org/tr/yazdir1535.html (Erişim: 22.12.2020), 1-3.

BÖLÜM
3

YENİ TERÖRİZM VE ESKİMEYEN TERÖRİZM

Sidar Sönmez

Öz

Bilgi çağının doğal bir sonucu olarak gelişen ve değişen dünya dengelerinde terörizm de yeni bir boyuta evrilmiştir. 21. yüzyıl öncesinde daha bölgesel olan terörizm 11 Eylül (9/11) sonrasında bütün dünyanın gündemi hâline gelmiş ve üzerinde eskiye nazaran çok daha fazla araştırmanın ve çalışmanın yapıldığı bir alan ve sorun hâline gelmiştir. Terörizmi tanımlamak için akademisyenler tarafından yapılmış onlarca çalışmanın yanı sıra hemen hemen her devletinde kendine göre kendi iç hukuk kanunlarıyla yapmış oldukları bir terör tanımı mevcuttur. Devlet ve yazarların yanı sıra Birleşmiş Milletler (BM) veya Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası veya uluslarüstü küresel örgütlerin de kendi terör ve terörizm tanımları mevcuttur.

Bu çalışmada, terörizmle ilgili farklı bakış açılarıyla birlikte ortaya koyulan terörizm tanımları irdelenip 11 Eylül sonrası sıklıkla anılmaya başlanan yeni terörizmin eskiye nazaran ne kadar yeni olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, 11 Eylül Saldırıları, Yeni Terörizm, Küreselleşme.

KAYNAKÇA

Ağkaya O. (2018). "Eski Terörizm, Yeni Terörizm: 9/11 ve Eskimeyen Terörizm Söylemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 20(2), 275-298.

Cebeci, M. (2012). "Definingthe "New Terrorism": Reconstruction of the Enemy in the Global Risk Society", *Uluslararası İlişkiler*, 8(32-33).

Çağlar, T. M. (2018). *Toplumsal İnşacı Yaklaşım Açısından Yeni Terörizm, 6. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi Uluslararası İlişkiler ve Yeni Dünya Düzeni Tam Metin Kitabı*, ss.657-662, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları.

Ergil, D. (1992). "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 47(3), 139-143.

FBI and Terrorism, Erişim Adresi: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/fbi-and-terrorism

Gaswaga, D. (2013). "The Definition of Terrorism", *The International Journal of Ethical Leadership*, 2(15), Erişim Adresi: https://scholarlycommons.law.case.edu/ijel/vol2/iss1/15

Legal Information Institut, (t.y.). 22 U.S. Code 2656f – Annual country reports on terrorism". Erişim Adresi: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/2656f

Legal Information Institut, (t.y.). 18 U.S. Code 2331-Definitions. Erişim Adresi: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18

Mevzuat Bilgi Sistemi, (1991). 7215 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 12.04.1991 Resmî Gazete Sayısı: 20843. Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3713&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Yayla A. (1990). "Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 45(1), 335-385.

BÖLÜM
4

TEKNİK, TAKTİK, OPERATİF, STRATEJİK, POLİTİK VE ULUSLARARASI SEVİYEDE TERÖRİSTLERDEN ALINAN DERSLER

Erol Demir

Öz

Dünya savaş tarihi incelendiğinde terörizm ve teröristlerin özel bir yerinin olduğu kabul edilmektedir. Bugün savaşların en yoğun yaşandığı yer olarak kabul edilen Orta Doğu coğrafyasının kaderi, tarih boyunca değişmediği görülmektedir. Bu yoğunluğa paralel olarak terörizmin de bu topraklardan doğduğu kabul edilmektedir. Hâlihazırda, dünya genelindeki gelişmelere bakılacak olursa terörün doğduğu toprakları pek terk etmediği değerlendirilebilir. 11 Eylül saldırılarına kadar terör örgütleri ile hedef ülke ve onun ordusu arasında gerçekleşen terörizmin bu olaydan sonra "uluslararası" boyut kazandığı değerlendirilmektedir. Bunu takip eden süreçte de ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınan terörizmin Arap Baharı'nın etkisiyle "teknik, taktik, operatif" seviyeden "stratejik ve politik" seviyeye ulaştığı değerlendirilmektedir. Savaş alanlarında devlet ordularının yanında sivil kişiler, şirketler, milisler hatta teröristlerin yer alması ile savaşın hibrit savaşa dönüştüğü kabul edilirken bu süreçte ortaya çıkan, terör örgütlerinin yanında devlet ordularının veya devlet kurumlarının boy gösterdiği, her türlü desteği verdiği görülmektedir. Bu sebeple de terörizmin artık hibrit terörizme dönüştüğü değerlendirilebilmektedir. Bu çalışmada, güvenliğin her seviyesinde teröristlerin faaliyet gösterdiği alanlar ayrı ayrı incelenecek ve alınan dersler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Terörist, 11 Eylül, Uluslararası Seviye, Arap Baharı, Hibrit Terörizm.

Terör örgütleri ve teröristler dünya kamuoyuna çok iyi anlatılmalı, başta BM gibi uluslararası kuruluşlar daha sonra NATO, BRICS, AB gibi ulus üstü kuruluşlara kabul ettirilmeli ve sonucu ne olursa olsun diğer ülkelere yaptırım yapılmalıdır. Dünyanın teröre karşı tutumunun değişmesi için girişimlerde bulunulmalıdır. Arap Baharı sonrası çıkan savaşlar olmuş ancak Suriye'deki savaş ülkedeki terör örgütlerinin varlığından dolayı uzayıp gitmektedir. Ukrayna'daki savaşın da benzer şekilde uzun yıllar süreceği aşikârdır. Başta büyük güçler olarak değerlendirilebilecek BMGK üyesi ülkeler olmak üzere teröre karşı koşulsuz savaş verilmelidir. Bu savaşlara "vekalet savaşı, demir savaş, bulanık savaş, hibrit savaş" gibi isimler verilmektedir. Ama işin özünün "teröristlerin devletleri kullandığı" ve bunun yerine "hibrit terörizm" tabirinin kullanılmasının daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Terörizm ve teröristlerden alınan en önemli ve en büyük dersin "terörün emperyal olduğu ve günün birinde kendisini besleyenlere dahi zarar vereceği" olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Al, S. (2021). İsrail 2017 Irak Kürdistanı Bağımsızlık Referandumunu Neden Destekledi? Ontolojik Güvenlik Çerçevesinden Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, *45*(3), 559-586.

Alagha, J. (2012). Hizbullah's identity construction. In *Hizbullah's Identity Construction*. Amsterdam University Press.

Alhuseen, A. (2017). *The effect of identity on the conflict in Syria* (Doctoral dissertation).

Aydın, Ö. TERÖR VE SİYASAL PARTİLER: HERRİ BATASUNA VE BATASUNA İSPANYA'YA KARŞI DAVASI ÜZERİNE BİR İNCELEME Terrorism and Political Parties: An Analysis on Herri Batasuna and Batasuna v. Spain Decision.

Balcı, S. (2013). Immigrations from the Balkans to Turkey and Immigrant Setttlements in Western Anatolia. International Balkan Annual Conference.

Barkey, H. (2009). *Preventing Conflict Over Kurdistan*. Carnegie Endowment for International Peace.

Barkey, H. J., & Fuller, G. E. (1997). Turkey's Kurdish question: Critical turning points and missed opportunities. *The Middle East Journal*, 59-79.

Bassil, Y. (2012). The 2003 Iraq war: operations, causes, and consequences. *Journal of Humanities and Social Science*, *4*(5), 29-47.

Bayraklı, E., Yalçın, H. B., & Yeşiltaş, M. (2019). *Avrupa'da PKK Yapılanması*. SETA Vakfı İktisadi İşletmesi.

Bell, J. B. (1990). The Transcendental Irish Republic, The Dream Of Diaspora. *Journal of Political Science*, *18*(1), 7.

Bogdanoski, M., & Petreski, D. (2013). Cyber terrorism–global security threat. *Contemporary Macedonian Defense-International Scientific Defense, Security and Peace Journal*, *13*(24), 59-73.

Bourne, A. K. (2010). Political parties and terrorism: Why ban Batasuna. In *Elections, Public Opinion and Parties Annual Conference* (ss. 9-11).

Budak, L. (2012). Çeçenistan Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (13), 7-38.

Clausewitz, C. (2007). *On War*, New York: Oxford University Press.

Congressional Research Service, U.S. Periods of War and Dates of Recent Conflicts, Updated 5 June 2020. s. 6-7. Erişim Adresi: U.S. Periods of War and Dates of Recent Conflicts (fas.org) Erişim: 13.06.2022.

Darıcılı, A. B. (2015). "NATO'nun Siber Güvenlik Stratejisinin Analizi", *VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferans Bildirges*i, 21-22 Ekim 2015.

Doğan, G. (2012). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve terör suçları açmazı: çözüm açısından bir değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *8*(15).

Ergül, E. (2014). Avrupa Konseyi Çerçevesinde Terörle Hukuki ve Kurumsal Mücadele. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *18*(3), 737-770.

Estes, K. W. (2012). *US Army Soldier: Baghdad 2003-04*. Bloomsbury Publishing.

Faria, J. R. (2008). Public support and terrorism: the Putin paradox. *The Open Political Science Journal*, *1*(1).

Gambetta, D. (2006). Epilogue to the paperback edition. *Making sense of suicide missions*, 301-333.

Grant, R. G. (2011). *History of Britain and Ireland*. Dorling Kindersley Ltd.

Greco, K. (2013). The Arab Spring: Where Was the EU, and What is Its Future Role in the Region. *Miami-Florida European Union Center of Excellence, University of Miami*, *13*(4), 1-8.

Guevara, Ernesto Che. (1989). *Gerilla Savaşı*. İstanbul: Yar Yayınlar.

Gunaratna, R. vd., Al Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution, Studies in Conflict & Terrorism, 20 November 2010. s. 1053-1060. Erişim Adresi: (56) Al Qaeda's Organizational Structure and its Evolution | Aviv Oreg - Academia.edu 13.06.2022.

Gutfraind, A. (2009). Understanding terrorist organizations with a dynamic model. In *Mathematical Methods in Counterterrorism* (ss. 107-125). Springer, Vienna.

Human Right Watch, Weapons Transfers And Vıolatıons Of The Laws Of War In Turkey, November 1995. s. 44-47, Erişim Adresi: turkey95n.pdf (hrw.org) Erişim: 13.06.2022.

Iain, O., & Henry, D. (2013). A short history of suicide bombing. *Action on Armed Violence*.

Krueger, A. B., & Malečková, J. (2003). Education, poverty and terrorism: Is there a causal connection?. *Journal of Economic perspectives*, *17*(4), 119-144.

Loertscher, S. (2020). Terrorist Lists: An Examination of the US Government's Counterterrorism Designation Efforts.

Marghella, C. (2015). *Şehir Gerillasının El Kitabı*. İstanbul: Eriş Yayınları.

Marsden, S. V., & Schmid, A. P. (2011). Typologies of terrorism and political violence. In *The Routledge handbook of terrorism research* (pp. 158-200). Routledge.

Mecit, N., & Mecit, K. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin İfade Özgürlüğü ve Yargı Mensupları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (33), 839-874.

National Comission on Terorist Attacks upon United States, The 9/11 Comission Report. s. 400-423. Erişim Adresi: The 9/11 Commission Report (9-11commission.gov) 13.06.2022.

O'Hegarty, P. S. (1919). *Sinn Fein: An Illumination*. Dublin: Maunsel.

Öztürk, S. (2019). Küresel Terör Örgütü el-kaide'nin gelişimi ve Ön Plana Çıkan liderleri Bağlamında "Cihad" anlayışının geçirdiği değişimler. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, *6*(2), 167-196.

Qutrib, H. I. (2016). "Useful Syria" and Demographic Changes in Syria. *King Faisal Center for Research and Islamic Studies*.

Rauta, V., & Mumford, A. (2017). Proxy wars and the contemporary security environment. In *The Palgrave handbook of security, risk and intelligence* (pp. 99-115). Palgrave Macmillan, London.

Salam, E. A. A. (2015). The Arab spring: Its origins, evolution and consequences… four years on. *Intellectual Discourse*, *23*(1).

Schweitzer, Y. (2020). Suicide Bombings Worldwide in 2019: Signs of Decline following the Military

Defeat of the Islamic State.

Sezek, N., v.d. (2021). Bir Çatışmanın Analizi ve Müzakere Süreci: Kolombiya'da FARC Örneği. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, *9*(1), 185-211.

Sökmen, A. İ. (2015). *Foreign Fighters in Syria*. 4th International Conference on Conflict, Terrorism and Society: Framing Violence: Borders, Conflicts and Identities, Kadir Has University, Istanbul.

Ülgen, H. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Ündücü, C. A. (2011). Uluslararası sistem ve terörizm arasındaki ilişki. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *2*(02), 1-20.

Yılmaz, S. vd. (2022). *Rus İstihbaratı*. İstanbul: Kamer Yayınları.

Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika (Joseph S. NYE: Yumuşak Güç).* İstanbul: Alfa Yayınları.

Yılmaz, S. (2018). *ABD İstihbaratı*. Ankara: Kripto Yayınları.

Zelin, A. Y. (2002). *The Age of Political Jihadism: A Study of Hayat Tahrir al*-Sham. The Washington Institute for Near East Policy, May 2022.

BÖLÜM
5

KUZU POSTUNA BÜRÜNMÜŞ KURTLAR: BEŞ DALGADA KADIN TERÖRİSTLER

Nuriye Niğdelioğlu Happani

Öz

Kadınlar uzun zamandır bağımsızlıkları için toplu iç ve dış savaşlarda mücadele ediyorlar, bu nedenle günümüzde terörist oldukları fikri yeni değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın Yeni Sol Dalgası'nın ardından kadınların terörizme katılımı arttı. Bu eğilim Fransız Devrimi ile başlamıştır. Kadın teröristler 1970'lerde komünist örgütlerde aktif olarak yer almaya başladıktan sonra bugün hâlâ terör örgütlerinde varlıklarını sürdürmektedirler. 1980'lerden sonra kadın militanlar Çeçenistan, Filistin ve El-Kaide gibi terör örgütlerinin lider kadrolarına entegre olmuş ve dinî dalganın bir sonucu olarak tüm dünyaya yayılan saldırılara katılmışlardır. Kadınların erkeklere göre kendilerini gizleme ve fark edilmeme gibi stratejik avantajları nedeniyle günümüzde terör örgütleri kadın militanları bünyelerine katmaya büyük önem vermektedir. Kadınlar terörist gruplara çeşitli ideolojik, dinî, siyasi ve politik nedenlerle katılmaktadır. Buna ek olarak kadınları terör örgütlerine çeken şeylerden biri de birçok topluluğun ataerkil özellikleridir.

Bu çalışmada, terörizmin tarih haritasını dalga sistemi olarak tanımlayan David Rapoport'un dört dalga teorisi ve modern terörizmin beşinci dalga teorisi kullanılarak terörizm dalgalarını kuşaklar boyunca devam eden faaliyetler döngüsü olarak irdelenecektir. Kadınların anarşist sol, aşırı sağ, dinî temelli ve cihatçı terör örgütlerine katılımı, katılım motivasyonları ve örgüt içindeki oluşumları uzun bir zaman dilimi boyunca (yaklaşık 150 yıl) değerlendirilmiştir. 11 Eylül sonrası uluslararasılaşan terörün kadın militan sayılarındaki değişimi de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Dört Dalga Teorisi, Modern Terörizm Teorileri, Kadın Teröristler.

dının içinde bulunduğu toplum içerisinde sosyal konumunun değişmesi kadınların militanlaşma oranını arttırmıştır. Kadınların hak ve özgürlüklerinin sınırlandırıldığı ve geri planda tutulduğu toplumlarda, kişisel ve toplumsal problemlerinin çözümü için kadınların terör örgütlerine katıldığı örneklerle açıklanmıştır.

Kadın militanın örgüt içi rolleri, örgütün ideolojisi ve örgütün bulunduğu coğrafyadaki mevcut sosyal yapı, kadının örgütsel konumunu şekillendirmektedir. Sol fraksiyonlu örgütlerin, kadın hakları ve feminist fikirler üzerinden bildiri veya manifesto yayınladıkları, örgütün karar alma mekanizmalarında kadınlara üst düzey görevler verdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun aksine, dinî motivasyonlu örgütlerde kadınlara istihbarat, sağlık, lojistik ve manevi destek gibi ataerkil sistem yapısı üzerinden ikincil roller verilmektedir. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında terörün uluslararasılaşması ile din temelli örgütlerde kadın militanların sayılarında artış göstermiştir.

Modern terörizmin dört dalgasından sonra beşinci bir dalga olarak öne sürülen terör hareketleri; etnik gruplar ile cemaat toplumu oluşturmak, hilafetin kurulması için tekfirci-cihatçı terör faaliyetler ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile terör eylemlerinin dijital olarak gerçekleştirilebilmesidir. Bu dalgada tespit edilen genel eğilimler; kadın militanların yeni nesil teknolojik gelişimlere kendilerini kısa sürede adapte ettiği, terörist grupların internet ve sosyal medya aracılığıyla dünyanın farklı bölgelerinden yeni örgüt üyeleri temin edebildiği, kadınlarında üst düzey görevlerde yer aldığı cemaat toplumları oluşturarak yeni siyasal yapılanmaların oluşturulduğu ve cihatçı örgütlerin bazı kadınları askerî cephelerde görevlendirirken diğer kadınlara şiddet, taciz ve tecavüz olayları uygulamasıdır.

KAYNAKÇA

Afshar, H., & Eade, D. (2004). Development, Women, and War Feminist Perspectives. London: Oxfam.

Alexander, E. (2014). Women of war: The female fighters of the Liberation Tigers of Tamil Eelam. *Cornell International Affairs Review*, *7*(2).

Auger, V. A. (2020). Right-Wing Terror. *Perspectives on Terrorism*, *14*(3), 87-97.

Bigio, J., & Vogelstein, R. (2019). Women and Terrorism: Hidden Threats, Forgotten Partners.

Celso, A. N. (2015). The Islamic State and Boko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups. *Orbis*, *59*(2), 249-268.

Center, C. (2017). The Women in Daesh: Deconstructing Complex Gender Dynamics in Daesh Recruitment Propaganda.

Cunningham, K. J. (2003). Cross-regional Trends in Female Terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, *26*(3), 171-195.

Daniele, G. (2014). *Women, Reconciliation and the Israeli-Palestinian Conflict: The Road Not Yet Taken*. Routledge.

Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Daire Başkanlığı. (2019) Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu, Ankara.

Hamilton, C. (2013). *Women and ETA: The Gender Politics of Radical Basque Nationalism*. Manchester University Press.

Haner, M., Cullen, F. T., & Benson, M. L. (2020). Women and the PKK: Ideology, Gender, and Terrorism. *International Criminal Justice Review*, *30*(3), 279-301.

Herrera, N., & Porch, D. (2008). "Like Going to a Fiesta"-The Role of Female Fighters in Colombia's FARC-EP. *Small Wars & Insurgencies*, *19*(4), 609-634.

Jacob, F. (2020). Emma Goldman and the Russian Revolution. In *Emma Goldman and the Russian Revolution*. De Gruyter Oldenbourg.

Jacques, K., & Taylor, P. J. (2008). Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons?. *Studies in Conflict & Terrorism*, *31*(4), 304-326.

KADEM, (2017). FETÖ Fetthullahçı Terör Örgütü. İstanbul: Kadın ve Demokrasi Derneği.

Kaplan, J. (2008). Terrorism's Fifth Wave: A Theory, a Conundrum and a Dilemma. *Perspectives on Terrorism*, *2*(2), 12-24.

Knight, A. (1979). Female Terrorists in The Russian Socialist Revolutionary Party. *The Russian Review*, *38*(2), 139-159.

Leede, S. D., Haupfleisch, R., Korolkova, K., & Natter, M. (2017). Radicalisation and Violent Extremism – Focus on Women: How Women Become Radicalised, and How to Empower Them to Prevent Radicalisation, *European Parliament Policy Department for Citizens' Rights And Constitutional Affairs,* 1-97.

Finley, L., & Minch, M. (2020). Revolutionary Nonviolence in Violent Times United Kingdom: Cambridge Scholars Publishing.

Nagy, S. (2018). Vera Zasulich: The Legacy of a Female Terrorist. In *The Palgrave Handbook of Women and Gender in Twentieth-Century Russia and the Soviet Union* (pp. 25-40). Palgrave Macmillan, London.

Simon, J. (2011). "Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects For a Fifth Wave of Global Terrorism", in Jean Rosenfeld, ed., Terrorism, Identity and Legitimacy, New York: Routledge.

Martin, G. (2017). *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*. SAGE Publications.

Parashar, S. (2009). Feminist international relations and women militants: case studies from Sri Lanka and Kashmir. *Cambridge Review of International Affairs*, *22*(2), 235-256.

Rapoport, D. C. (2002). The Four Waves of Rebel Terror and September. *Anthropoetics*, *8*(1).

Rapoport, D. C. (2006). Terrorism Critical Concepts in Political Science. New York: Routledge.

Saltman, E. M., & Smith, M. (2015). *"Till Martyrdom Do Us Part": Gender and the ISIS Phenomenon*. Institute for Strategic Dialogue.

Schraut, S., & Weinhauer, K. (2014). Terrorism, Gender, and History: *Historical Social Research*, *39*(3), 7-45.

Von Knop, K. (2007). The Female Jihad: Al Qaeda's Women. *Studies in Conflict & Terrorism*, *30*(5), 397-414.

Weimann, G.. (2008). A Review of:"Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop on Responses to Cyber Terrorism, edited by Centre of Excellence" Defence Against Terrorism, Ankara: IOS Press.

Von Knop, K. (2008). Institutionalization of a Web-Focused, Multinational Counter-Terrorism Campaign-Building a Collective Open-Source Intelligent System. A Discussion Paper. *NATO Securıty Through Scıence Serıes E Human And Socıetal Dynamıcs*, *34*, 8.

BÖLÜM
6

MEDYA VE TERÖRİZM: "STRATEJİK SİMBİYOZ"

Aybike Serttaş
Şükran Pakkan

Öz

Kamuoyunun terörizm ve yarattığı tehlikelere ilişkin algısı, insanların küresel ölçekte terörizme erişimini sağlayan kitle iletişim araçlarından etkilenebilmektedir. Buna ek olarak medya, ulusal ve uluslararası siyaset yoluyla geliştirilen ilişkileri ve terörizme tepki olarak yapılan siyasi tercihleri de etkileyebilir. Terör örgütleri, medyanın hedeflerine ulaşmada ne kadar önemli olduğunun farkındadır. Medya ve terörizm arasında bu noktada başlayan simbiyotik bir ilişki vardır eğer medya endüstrisinin üretim eğilimleri sansasyonelliğe doğru yönelirse terör örgütleri eylemleriyle medyada maksimum düzeyde yer almayı garanti altına alabilir ve aynı zamanda medyayı kendi amaçları doğrultusunda manipüle etmeye ve sömürmeye çalışabilir.

Bu çalışma, medya ve terörist aktörler arasındaki ilişkiyi literatür taraması ve gazetecilik ilkelerinin değerlendirilmesi yoluyla analiz ederek bu amaçla olmasa da ya da aralarında organik bir bağ bulunmasa da medya ve terörizmin yollarının sıklıkla kesiştiğini savunacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, terör eylemlerinin uzun vadeli hedefleri arasında korku yaymak ve halkın terörist topluluğu tanımasını sağlamanın nasıl yer aldığı ele alınacaktır. Bu hedefler sadece yerel bir etki yaratmanın ötesine geçmektedir. Şu anda, terörist faaliyetlerin iki kategoriye ayrıldığı açıktır: Medya merkezli olanlar ve olmayanlar. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, terör örgütleri ile geleneksel medya arasında hala bir bağlantı olup olmadığına bakılacaktır. Bununla birlikte, terör örgütlerinin artık tüketiciler kadar medya üreticileri de olan yeni amatör yayıncıları, paylaşımcıları ve kullanıcıları kullanarak "zamanın ruhuna" uyum sağlayıp sağlamadıklarına da bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Terörizm, Stratejik Simbiyoz, Yeni Medya Çalışmaları.

KAYNAKÇA

Adams, W.C. (Ed.) (1982), "Television Coverage of International Affairs. Norwood" Nj: Ablex.

Archetti, C. (2015). Terrorism, Communication and New Media: Explaining Radicalization in the Digital Age. Perspectives on Terrorism , February 2015, Vol. 9, No. 1, 49- 59.

Badey, T. J. (2002) Annual Edition: Violence And Terrorism: (6th Ed). 3-4. United States: Mcgraw Hill Higher Education.

Barnhurst, K. G. (1991) The literature from terrorism. In A.O. Alali & K.K. Eke, Media coverage of terrorism, methods of diffusion. London: Sage, pp. 112-137.

Bassiouni, M.C. (1982) Media Coverage of Terrorism: The Law and the Public. Journal of Communication, 32 (2), 128-143.

Benmahou, J. (2018) "Terrorism, Communication and New Media What Guidelınes Should the Media Follow in Its Coverage of Terrorist Acts?", Policy Prescriptions Based On French Media's Coverage of the 2015 Terrorist Attacks- Policy Report"

Campbell, D. (1998) Writing Security: United States Foreign Policy and The Politics of Identity, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Camphuijsen, M., Vissers, E. (2012) Terrorism and the Mass Media: A symbiotic relationship? Social Cosmos, volume 3, issue 1, 14-24.

Carlton, D., Schaerf, C. (1978) Contemporary Terror Studies In Sub-State Violence. New York: St.Martin's Press.

Csa. Recommandation Report (2013), Https://Www.Csa.Fr/Reguler/Espace-Juridique/Les-Relations-Du-Csa-Avec-Les-Editeurs/Codes-De-Bonne-Conduite-Et-Textes-De-Precautions-Relatives-A-La-Couverture-Audiovisuelle/Precautions-Relatives-A-La-Couverture-Audiovisuelle-D-Actes-Terroristes, Erişim Tarihi: 20.10.2020

Dwivedi, R., Lefvre, S.P., S. Bute, (2017), "International Terrorism, Electronic Media-Operation And Regulation Of TV News Channels During The Terrorism Coverage", Psycholinguistics.

European Union Parliamentary Assembly Regarding Media and Terrorism Report, 20th Of May 2005: https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/pace Yayın Tarihi: December 3, 2016

Hess, S. (1996) International News & Foreign Correspondents. Washington, Dc: Brookings Institution.

Hoffman, B. (1998) Inside Terrorism. New York: Columbia University Press.

Iqbal, M. Z. (2017), "Terrorism In The Backyard: Coverage Of London Attacks", British Tv News Channels Journal Of Broadcasting & Electronic Media, 61(2), 449–466.

Jetter, M. (2017) Terrorism and The Media: The Effect Of Us Television Coverage On Al-Qaeda Attacks. Iza Discussion Paper, 10708, 1-50.

Kampf Z. (2014), "News Media and Terrorism: Changing Relationship, Changing Definitions", Sociology Compass.

Koh, H.H. (2002) Preserving American Values: In D.L. Paletz & C.D. Schmid, Terrorism and the media. London: Sage.

Laqueur, Walter (1999) The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction. Oxford: Oxford University Press.

Marthoz, J.P. (2017) Terrorism and the Media: A Handbook for Journalists. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Matusitz, J. (2013) Terrorism And Communication: Critical Introduction. United States: Sage Publication.

Miguel, G.S., Begoña et al (2010) "Analysing the development of TV news programmes: from information to dramatization". Revista Latina de Comunicación Social, 65, 126-145.

Milburn, M.A., McGrail, A.B. (1992) The Dramatic Presentation of News and Its Effects on Cognitive Complexity. International Society of Political Psychology, Vol. 13, No. 4 613-632.

Morris, J.S. (2004) The Effects of Dramatized Political News on Public Opinion. The American Review of Politics, Vol. 25, 321-343.

Nacos, B.L. (2002). Mass-mediated terrorism: The central role of media in terrorism and counterterrorism. Oxford: Rowman & Littlefield.

Norris, P., Kern, M., Just, M. (2003). Framing Terrorism: The News Media, The Government, The Public. Routledge: New York.

Orhon, N. (2004). "*Terörün Anlamı ve Görselleştirilmiş Terör: Terörün Görsel Sunumu*", Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü içinde, ed. Orhan Gökçe ve Uğur Demiray, Konya: Çizgi Kitabevi.

Perešin, A. (2007) Mass Media And Terrorism. Medijıstraž, 13(1), 5-22.

Piquard, A. (2016) "Médias : Faut-İl Divulguer L'identité Et La Photo Des Terroristes?", Lemonde France, Https://Www.Lemonde.Fr/Actualite-Medias/Article/2016/07/27/Des-Medias-Decident-De-Ne-Plus-Publier-Les-Portraits-Des-Auteurs-D-Attentats_4975341_3236.Html Yayın Tarihi: 14.12.2017, erişim tarihi: 29.10.2020

R. Dwivedi, S.P. Lefvre, S. Bute. (217). "International Terrorism, Electronic Media-Operation and Regulation of TV News Channels During the Terrorism Coverage", Psycholinguistics.

Ray Surette, R., Hansen K., Noble, G. (2009) Measuring Media Oriented Terrorism. Journal Of Criminal Justice, 37, 360-370.

Smyth, Marie B, Jeroen Gunning, Richard Jackson, George Kassimeris, and Piers Robinson, (2008) "Critical Terrorism Studies–An Introduction." Critical Studies on Terrorism 1(1)

The Shefayyim Conference Report, "Contending with Terror: Psychological Aspects",

Torres Soriano, M. R. (2008) Terrorism and The Mass Media After Al Qaeda: A Change Of Course, Athena Intelligence Journal, 3 (1), 1-20.

United States United States Code, "U.S. Annual Country Reports on Terrorism", Section 2656f, https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/, Erişim Tarihi: 30.10.2020.

Wilkinson, P. (1997) The media and terrorism: A reassessment, Terrorism and Political Violence, 9:2, 51-64.

Yayın Tarihi: Haziran – Temmuz 1997, Https://Www.İct.Org.İl/Article.Aspx?Id=1320#Gsc.Tab=0, Erişim Tarihi: 29.10.2020

BÖLÜM
7

FRANSA'DA TERÖR VE TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİLERİ

Ahmet Gedik
Özenç Kayalı

Öz

Terörün siyasete ve sosyal yaşama etkileri, 21. yüzyılın ilk günlerinden itibaren giderek daha çok etki etmeye başlamış ve özellikle 11 Eylül saldırıları başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı devletlerde korku yaratmıştır. Avrupa'da ise Suriye İç Savaşı ve sonrasındaki süreçte terör eylemleri artmış ve köktenci hareketlere karşı mücadele edilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan başta IŞİD olmak üzere köktenci hareketlerin Avrupa'daki terör eylemleri 2010'lu yıllara ağır izler bırakmıştır.

Fransa'da gerçekleşen Charlie Hebdo saldırısı ve sonrasındaki saldırılar, Fransız savunma politikalarının teröre karşı gözden geçirilmesine neden olmuştur. Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde çeşitli terör olayları yaşansa bile uluslararası terörizmin etkisine 1985'te ve sonrasında giderek maruz kalan Fransa'nın günümüz terör örgütleri ve eylemlerine yönelik geliştirdiği politikalar ve önlemler bu çalışma kapsamında incelenecek, Avrupa'da baş gösteren terör eylemlerinin ülkelerin ve AB'nin nasıl tutum aldığı, nasıl önlemler geliştirdiği ele alınacaktır. Bu doğrultuda, Fransa özelinde olmak üzere AB'nin de nasıl ortak politikalar ürettiği ve üye ülkelerin savunma ve dış politikalarına yönelik evrimleri bu çalışmanın ana konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Fransa, Savunma Politikaları, Avrupa Birliği, AGDP.

KAYNAKÇA

Andréani, G. (2004). La guerre contre le terrorisme, le piège des mots. *AFRI*, 4, 102-114.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2022). *Terörle Mücadele*. Erişim Adresi: https://www.avrupa.info.tr/tr/terorle-mucadele

Balmond, L. (2019). Les attentats islamistes dans le monde 1979-2019; Fondation pour l'innovation politique. *Paix et sécurité européenne et internationale*. Paris.

BBC Türkçe. (2022a). *Avrupa ve Irak: Kim ne diyor?*. Erişim Adresi: https://www.bbc.co.uk/turkish/eu_iraq.shtml#kararsiz

BBC Türkçe. (2022b). *Europol: Avrupa'daki terör örgütleri nefreti yaymak için Covid salgınını kullanıyor*. Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57574827

Bigo, D., & Hermant, D. (1986). Simulation et dissimulation. Les politiques de lutte contre le terrorisme en France. *Sociologie du travail*, 506-526.

Carli, P., Telion, C., & Baker, D. (2003). Terrorism in France. *Prehospital and disaster medicine*, *18*(2), 92-99.

Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Cettina, N. (2003). The French approach: vigour and vigilance. İçinde *Confronting Terrorism*. (71-94), M, V, Leeuwen. (Ed.), Brill Nijhoff.

Cettina, N. (2011). Antiterrorisme: une fragile coordination. *Sécurité globale*, *15*(1), 105-122.

Droff, J., & Malizard, J. (2021). Determinants of defense spending: the role of strategic factors in France. *Defence and Peace Economics*, 1-18.

Eren, S. (2021). Europol 2021 Terör Raporu: Pandemi Yılının Şiddet Karnesi. *İKV E-Bülteni*, Erişim Adresi: https://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=11195&id=11199

Erol, Ş. (2020). *Göç, Terörizm ve Sınır Güvenliği İlişkisi; Avrupa Birliği Örneği.* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Milli Savunma Üniversitesi.

Esen, H. (2017). Avrupa'daki Büyük Terör Saldırıları. *Anadolu Ajansı*, 18 Ağustos 2017, Erişim Adresi: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupadaki-buyuk-teror-saldirilari-/886942

Güneş, E. (2012). Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 12(23), 78-101.

Gürel, M. M. (2008). *Küreselleşen Dünya ve Terörizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Kadir Has Üniversitesi.

Hanon, J. P. (2004). Militaires et lutte antiterroriste. *Cultures & conflits*, (56), 121-140.

Hecker, M. (2019). Qui sont les djihadistes de France?. *Le Genre humain*, *61*(2), 65-68.

Irmak, F. ve Kahya, Y. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde Terörizm ve Terörizm Korkusu: 11 Eylül Terör Saldırılarının Öncesi ve Sonrasına İlişkin Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(33), 315-324.

Kartal, A. B. (2018). Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAEŞ ve YPG Örneği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 14(27), 39-77.

Keleş, R. ve Ünsal, A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

La., J. (2022). Attentats du 13 novembre : L'origine des armes des terroristes de Bruxelles et de Paris reste un mystère. *La Libre*, 18 Mayıs 2022, Erişim Adresi: https://www.lalibre.be/belgique/judiciaire/2022/05/18/lorigine-des-armes-des-terroristes-de-bruxelles-et-de-paris-reste-un-mystere-4QKAIHFTHVHTRM6OMXEPT364EM/

McLaughlin, G. (2019). Penser la radicalisation politique en France. *Études internationales*, *50*(1).

Mignot-Mahdavi, R. (2020). Le silence des agneaux: France's war against 'jihadist groups' and associated legal rationale. *ICCT journal*.1-39.

Pannier, A., & Schmitt, O. (2019). To fight another day: France between the fight against terrorism and future warfare. *International Affairs*, *95*(4), 897-916.

Passot, O. (2018). Renseignement français et lutte contre le terrorisme. Évolutions récentes et perspectives. *Les Champs de Mars*, (2), 63-71.

Plenel, E. (1986). La France et le terrorisme: la tentation du sanctuaire. *Politique étrangère*, 919-936.

Premier Ministre. (2020). *Plan d'Action Contre le Terrorisme*. 18 Temmuz 2018, Erişim Adresi: https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/risques/pdf/dossier_de_presse_-_plan_daction_contre_le_terrorisme_-_13.07.2018.pdf

Raflik, J. (2017). La France face au terrorisme d'hier à aujourd'hui. *Outre-Terre*, (2), 202-214.

Rapoport, D. C. (2002). The Four Waves of Rebel Terror and September 11. *Antropoetics: The Journal of Generative Antropology*, 8(1), Erişim Adresi: http://anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror/

Sökmen, A. İ. (2016). Terörizmle Mücadele ve Birleşmiş Milletler. İçinde E. Parlar Dal, G. Oğuz Gök ve T. Sakman (Ed.), *Küresel Yönetişim, Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM* (ss.173-189). İstanbul: TASAM Yayınları.

Tangör, B. ve Sayın, S. (2012). Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı mı?. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 11(1), 85-118.

Tangut, H. (2021). *Terörizmle Mücadelede Teknoloji Yönetimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Tarhan, K. (2020). Küresel Terörün Tanım Sorunsalı. İçinde H. Acar (Ed.). *Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları* (ss. 39-53). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

United Nations. (2004). *A more secure world: Our shared responsibility*. Erişim Adresi: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf

Zenginoğlu, S. (2016). Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(25), 157-178.

BÖLÜM
8

STRATEJİK İSTİHBARATIN TERÖRİZMLE MÜCADELEYE ETKİSİ

Kazim Murat Özkan

Öz

Terörizmin ideolojisi, stratejisi, yöntemi, güdüleyici etkenleri, eylem ve saldırıları; zamana, mekâna ve kuvvetine göre değişiklik gösterse de daima güvenlik için bir tehdit olmuştur. Güvenliğin sağlanması ve istikrarın devamlılığı için askerî, ekonomik, toplumsal ve siyasi alan başta olmak üzere her alanda tedbirler alınmalı, terörizmin nedenleri ortadan kaldırılmalı ve terör örgütlerinin faaliyetleri etkisiz hâle getirilmelidir. Terörizmle mücadele edebilmek için devletler, değişik stratejiler uygulamakta ve düzenlemeler yapmaktadır. Demokrasilerde, tehditlere karşı koymak için gerekli yasal yetkilere sahip olunması ve bunların uygun ve orantılı kullanılması temelinde, güvenlik ve temel özgürlükler arasında denge kurulması gerektiği vurgulanır. Devletler, güvenliklerine yönelik tehditlerden biri olan terörizmle mücadele edebilmek için toplumsal, ekonomik, hukuksal, siyasi, kültürel değerler, coğrafi konum, eğitim gibi sahip olduğu etkenlerle birlikte güvenlik ve kolluk kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini de dikkate alarak belirlediği değişik yöntem ve stratejiyi izleyebilirler. Bu kapsamda devletin toplumun ve bireyin güvenliğine, istikrarının devamlılığına yönelik en büyük tehdit olan, hedefine ulaşmak için insani, ahlaki ve etik değerleri tanımayan, dinî ve etnik yapıyı istismar eden, yıkıcı, bölücü, aşırılık ideolojileri kullanan terörizmle mücadele stratejisinin belirlenmesinde, tehdidin çok yönlü olarak değerlendirilmesi maksadıyla başta yöneticiler olmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların, istihbarat topluluğunun ve kolluk kuvvetlerinin koordine içerisinde bulunmaları özel önem taşımaktadır.

leri tanımayan terörizmin ortaya çıkış nedenleri, ideolojisi, kaynakları, hedefleri, yöntemleri, lider kadrosu, örgütlenmesi ve hiyerarşik yapılanması, desteği, eylem ve saldırılarının niteliklerinin coğrafi konum, sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel yapı, din, etnik kimlik, uluslararası ilişkiler, millî güç, halk desteği, güvenlik yapılanması, kolluk kuvvetleri, temel sorunlar, tehdit algılaması ve istihbarat topluluğu gibi birçok etkene bağlı olduğu dikkate alındığında istihbarat üretme sürecinde keskin sınırlarla stratejik, operasyonel ve taktik seviye ayrımına gidilmemeli, konulara göre öncelikler tespit edilerek görevlendirme yapılmalı, birbirlerini tamamlamaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Bernhardt, Douglas (2003). Competitive Intelligence: How to Acquire and Use Corporate Intelligence and Counter-Intelligence, London: Financial Times Prentice Hall.

Boesche, Roger (2002). The First Great Political Realist Kautilya and His Arthashastra, Maryland: Lexington Books.

Buzan, Barry (2015). İnsanlar, Devletler & Korku. (Çev. Emre Çıtak), İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Byman, Daniel (2014). The Intelligence War on Terrorism, *Intelligence and National Security*, 29(6), 837-863, https://doi.org/10.1080/02684527.2013.851876

Çıtak, Emre (2019). Savaş Stratejisinde İstihbarat, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 775-778. http://busbed.bingol.edu.tr/tr/pub/issue/49585/561959

Davies, P.H.J. (2012). Intelligence and Government In Britain and The United States, California: Praeger.

Engels, Donald (1980). Alexander's Intelligence System, *The Classical Quarterly, New Series*, 30(2), 327-340 (Aktaran Çıtak, Emre (2019) Savaş Stratejisinde İstihbarat, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 775-778.)

Falode, Adewunmi J. (2018). Terrorism 4.0: A Global and Structural Analysis, *Open Political Science*, 1(1), 153-163. http://busbed.bingol.edu.tr/tr/download/article-file/835616 (Erişim: 11.11.2022).

George, Roger Z. (2020). Intelligene in the National Security Enterprise, Washington D.C.: Georgetown University Press.

Goldman, Jan (2006). Words of Intelligence: A Dictionary, Oxford: The Scarecrow Press.

Gray, Colin S. (1990). War, Peace and Victory: Strategy and Statecraft for the Next Century, New York: Simon & Schuster, [Aktaran: Falode, Adewunmi J. (2019) Hybrid Doctrine: The Grand Strategy for Counterinsurgency and Counterterrorism Operations in Nigeria, *Defence Against Terrorism Review-DATR,* 11(9), 7-31, Ankara: Başkent Klişe Matbaacılık.]

Gül, Zakir (2015). Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 111-132. DOI: 10.28956/gbd.239737

Imler, Norman B. (2006). Espionage in an Age of Change: Optimizing Strategic Intelligence Services for the Future, İçinde Roger Z. George and Robert D. Kline (Ed) Intelligence and the National Security Strategist: Enduring Issues and Challenges, 217-235, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Kennedy, Paul (1995). Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Eti Kitapları.

Kent, Sherman (1965) Strategic Intelligence for American World Policy, Connecticut: Archon Books.

Kent, Sherman (2003) Stratejik İstihbarat (Çev. B. Yasemin ÖZBEK, Nazlım Şüküroğlu Arıca), Ankara: ASAM Yayınları.

Lowenthal Mark M. (2020). Intelligence: From Secrets to Policy, California: SAGE Publications, Inc.

Marrin, Stephen (2011). The 9/11 Terrorist Attacks: A Failure of Policy Not Strategic Intelligence Analysis, *Intelligence and National Security*, 26(2-3), 182-202. https://doi.org/10.1080/02684527.2011.559140.

Mathams R.T. (1995). Intelligence Analysis, İçinde Douglas H. Death and Thomas R. Goodden (Ed.) *Stratejik Intelligence: Theory and Application* (ss.77-93). Washington D.C.: Washington Defence Intelligence Agency. https://books.google.com.tr/books?id=mgjzAAAAMAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_book_other_versions_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim: 10.11.2022)

Mcdowell, Don (2009). Strategic Intelligence: A Handbook for Practitioners, Managers, and Users, UK: The Scarecrow Press.

MI5 (2022) Securty Service International Terrörism, https://www.mi5.gov.uk/international-terrorism (Erişim: 23.11.2022).

Murray, Williamson ve Grimsley, Mark (2009). Introduction: On strategy, İçinde Williamson Murray, Macgregor Knox, Alvin Bernsteın (Ed.) *The Making of Strategy: Rulers, States, and War,* 1-23. Cambridge: Cambridge University Press.

NCJRS (1976). US Report of The Task Force on Disorders and Terrorism. National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals, Washington. https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/39469NCJRS.pdf (Erişim: 23.11.2022).

Obama, Barack (02 Mayıs 2011) Remarks by The President on Osama Bin Laden, The White House. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/02/remarks-president-osama-bin-laden (Erişim: 12.11.2022).

Özdağ, Ümit (2020). İstihbarat Teorisi, Ankara, Kripto Basım ve Yayım.

Özkan, K. M. (2021). Birleşik Krallık ve Terörizmle Mücadele, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Petersen, Martin (2017). Reflections on Readings on 9/11, Iraq WMD, and Detention and Interrogation Program, *Studies in Intelligence*, 61(3)., 31-44. https://www.cia.gov/static/6a343a58379e307652565d3ef4c6bed7/Reflections-on-Readings-911.pdf (Erişim: 05.11.2022).

Priest, Dana (18 November 2005). Foreign Network at Front of CIA's Terror Fight, Washington Post. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2005/11/18/foreign-network-at-front-of-cias-terror-fight/b15b27dd-8de2-441e-9eb5-8509770a1d53/ (Erişim: 05.11.2022).

Sharfman, Peter (2004). Information Sharing in Support of Strategic Intelligence, International Conference on Countering Modern Terrorism: History, Current Issues and Future Threats, 16-17 December 2004, Berlin, 2-6. https://docplayer.net/12519576-Information-sharing-in-support-of-strategic-intelligence.html (Erişim: 15.11.2022).

Shulsky, Abram N.ve Schmitt, Gary J. (2002). Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence, Washington: Potomac Books.

Silove, Nina (2018). Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy", *Security Studies*, 27(1), 27-57. https://doi.org/10.1080/09636412.2017.1360073.

Sims, Jennifer (2007) Intelligence to Counter Terror: The importance of Allsource Fusion, *Intelligence and National Security*, 22(1), 38-56, https://doi.org/10.1080/02684520701200772

Souza, Philip (2005.). The Peloponnesian War 431–404 BC, London: Routledge.

Stephens, Alan ve Baker, Nicola (2009). Savaşı Anlamak (Çev. Süleyman Yazır), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Steury Donald P. (Ed.) (1994) Sherman Kent and the Board of National Estimates Collected Essays, Center Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence. Washington D.C.

TDK (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim:04.11.2022).

Treverton, Gregory F. (2004), Reshaping National Intelligence for an Age of Information, Cambridge, Cambridge University Press. (Aktaran: Çıtak, Emre (2019) Savaş Stratejisinde İstihbarat, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 775-778.)

Treverton Gregory F. and Gabbard, C. Bryan (2008) Assessing the Tradecraft of Intelligence Analysis, Santa Monica: RAND Corporation.

US (1955). Foreign Relations of The United States, The Intelligence Community Report by the Task Force on Intelligence Activities of the Commission on Organization of the Executive Branch of The Government, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55Intel/d220 (Erişim: 04.11.2022).

US (1996). Preparing for The 21st Century: An Appraisal of U.S. Intelligence, https://www.govinfo.gov/app/details/GPO-INTELLIGENCE/ (Erişim: 04.11.2022).

US (2010). Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms Joint Publication 1-02. https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf (Erişim: 04.11.2022).

US (2011). National Intelligence an Overview, https://www.dni.gov/files/documents/IC_Consumers_Guide_2011.pdf (Erişim: 04.11.2022).

US (2019). ADP 2-0 Intelligence, https://irp.fas.org/doddir/army/adp2_0.pdf (Erişim: 04.11.2022).

US (2021). Army Joint Publication 3-24, Counterinsurgency, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_24.pdf (Erişim: 04.11.2022).

Ülker, Halil (2022), Ulusal Güvenlik Politikalarının Oluşturulmasında Stratejik İstihbaratın Önemi, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 4(2), 13-38. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2186263

Warner, Michael (2002). Wanted: A Defmition of Intelligence, *Central Intelligence Agency, Studies in Intelligence*, 46(3), 15-22. https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA525816.pdf (Erişim: 7.11.2022).

White, Jonathan R. (2017). Terrorism and Homeland Security, Boston: Cengage Learning.

https://www.cia.gov/spy-kids/parents-teachers/docs/Briefing-intelligence-cycle.pdf (Erişim: 11.11.2022)

https://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_Pakistan#Statistics, Languages of Pakistan (Erişim: 11.11.2022).

BÖLÜM
9

GELECEĞİN İÇ GÜVENLİK HAREKÂTINI YÖNETEBİLMEK: TERÖRİSTLER TAMAM, PEKİ DEVLET TERÖRÜ?

Fahri Erenel

> *Terör, toplum bilim açısından siyasal yapıda yani egemenlik ilişkisi içinde yer alan bir etkinliktir. Esas olarak hedeflediği kişinin, grubun ya da toplumun ardındaki yönetim felsefesine yani meşru ya da gayrimeşru olarak belirlenmiş olan egemenlik ilişkisine saldırır. Devletler ve arası savaşlar, doğrudan doğruya egemenlik ilişkisini değiştirmeye ve bu ilişkiye el koymaya yönelik olduklarından ve sivillerinde ölümüne yol açtıklarından, zaten tanım gereği terörist nitelik taşırlar. Örneğin, Taliban'ın Usame Bin Ladin ve adamları aracılığı ile 11 Eylül'de yaptıkları terör ile ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sona ererken Hiroşima ve Nagazaki'de atom bombası kullanarak yüz binlerce masum insanın ölümüne yol açması arasında, ahlaken de siyaseten de bir fark olduğu öne sürülemez* (Kongar, 2016: 73-74).

Terörün "zayıfın silahı" olduğu fikri yaygın kabul görür. Gücü ve kaynakları kısıtlı devlet altı eşkıyaların dehşet verici bir şiddetle önüne gelen saldırdığı, devletin ise masumları koruduğu söylenir hep. Yani siyasi meşruiyetiniz varsa tam donanımlı büyük bir ordu elinizin altındaysa ve uluslararası meselelerde sözünüz geçiyorsa kimse size terörist diyemez (Aksan ve Bailes, 2014: 11). Aksan ve Bailes'in editörlük yaptıkları "Amerikan Devlet Terörü" üzerine söyleşilerin yer aldığı *Güçlünün Silahı* adlı çalışmanın girişinde kullanılan bu metnin devamında, 1975-1999'a kadar geçen süre içinde Endonezya'nın Doğu Timur'a ABD desteği ile uyguladığı baskı nedeniyle yaklaşık 200 bin kişinin yani toplam nüfusun

ma altında yer almalıdırlar. İç güvenlik harekâtı ve sınır yönetimi ağ merkezli harekât konseptine uygun olarak yürütülmelidir. Operasyonel birlikler yetenek temelli planlama doğrultusunda modüler olarak yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aksan, C., ve Bailes, J. (2014). *Güçlünün Silahı-Amerikan Devlet Terörü Üzerine Söyleşiler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bingöl, O. (2016). *Başarısız Devletler*. Ankara: Barış Kitap.

Çelik, N. (2016). Güvenlik Stratejileri Dergisi. içinde *İktisadi, Politik ve Mekansal Dinamikleri Dâhilinde Küreselleşen Terörizm*. İstanbul: MSÜ Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayını.

Khanna, P. (2011). *Dünya Nasıl Yönetilmeli-İstikrarsız Dönemde Yeni Diplomasi*. Çev. M. Akcanbaş. İstanbul: Destek Yayınevi.

Kongar, E. (2016). *Küresel Terör ve Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Şen, Ü.B. (2021). *Terörle Mücadelede Yeni Güvenlik Stratejileri*. SASAM, https://sahipkiran.org/2021/01/07/terorle-mucadelede-yeni-guvenlik-stratejileri/

Tan, A. (2016). *Orta Doğu*. İstanbul: Çira Yayınları.

Varlı, İ. (2018). *Hegemonya Savaşı*. İstanbul: Destek Yayınları.

Yılmaz, S. (2012). Türkiye'nin İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 17-40.

BÖLÜM
10

TERÖRİZM İLE MÜCADELEDE SİVİL İRADE VE ULUSAL KURUMLAR

Tolga Sakman

Öz

Terörün tanımı ve mantığı gereği içerdiği şiddetin temelinde var olan siyasi düşünceler ve etkilemeye çalıştığı devlet politikaları nedeniyle terör ve terörizm ile mücadelede sivil idarenin belirleyeceği politikalar ve uygulayacağı hareketler de kendine has öznellikler barındırmaktadır. Bir terörist hareketi ayakta tutan unsurların terörist ideoloji, örgütlenme, eylem ve bu doğrultuda geliştirdikleri stratejiler olduğu düşünülürse bütün bu unsurlara yönelik, çok katmanlı ve kapsamlı bir mücadele konsepti geliştirilmesi ve sadece asayiş/güvenlik tedbirlerinin ötesinde ilgili politikaların geliştirilmesi ve uygulanması ile sürecin desteklenmesi gerekmektedir.

Devletin yapılanması kadar eski olan terörizmle mücadelede için devletlerin stratejilerinde de sivil iradenin kapasitesi ve gücü önemlidir. Bu çalışmada da devletlerin sivil iradelerinin kapasitesinin oluşması, kapasite dâhilinde strateji ve politikaların belirlenmesi süreçlerinin analizi ve bu süreçlerde ulusal kurumların yerlerinin tartışılması amaçlanmaktadır. Terörizmin boyutunu etkileyen, devletin ve ulusal kurumların strateji belirleme ve uygulamada özgürlük-güvenlik ikilemiyle ilişkilendirilen hareketleri yanında kurumların yapılanması da konunun anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir ve çalışmada irdelenmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, N. (2000). *Psikolojik Harekât, Terörizm ve Polis*. Ankara: TEMUH Yayınları.

Arıboğan, D. Ü. (2007). *Terör, Korku Hali: Tarihin Sonundan, Barışın Sonuna*. 3. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık

Başaren, S. (2006). *Kavramsal Olarak Terörizm; Tarihi, ve Hukuki Boyutlarıyla*. Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, Ankara: Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi

Beşe, E. (2002). *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*. Ankara: Seçkin Kitapevi

Bilican, N. (2005). Pentagon'un Yeni Yol Haritası ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikalarına Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(1), 60-69.

Ergül, E. (2014). Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Bağlamında Uluslararası Terörle Mücadele Stratejileri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (EÜHFD)*, 18 (1–2), 63-98.

Falode, A. J. (2018). Terrorism 4.0: A Global and Structural Analysis. *Open Political Science*, 1(1), 153-163.

Gunaratna, R. (2015). Combating Terrorism and Extremism: A Shift in US Approach?. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 7(2), 4-7.

Güçlü, İ. (2015). Terörle Mücadele Stratejileri. İçinde F. M. Harmancı vd (Ed.), *Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Gürses, E. (1997). *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları

Hazır, H. (2001). *Siyasal Şiddet ve Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

https://www.dhs.gov/, The Department of Homeland Security, Proposal to Create the Department of Homeland Security, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/book_0.pdf (Erişim: 12.08.2022)

https://www.dni.gov, The National Counterterrorism Center, History, https://www.dni.gov/index.php/nctc-who-we-are/history (Erişim: 12.08.2022)

Laqueur, W. and Alexander, Y. (1987). *The Terrorism Reader: A Historical Anthology*. New York: NAL Penguin.

Löckinger, G. (2004). *Terrorısmus, Terrorısmusabwehr, Terrorısmusbekämpfung*. Retrieved April 05, 2011, http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/05_ttt_01_ttt.pdf (Erişim: 07.08.2022)

Öktem, E. (2007). *Terörizm: İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Derin Yayınları

Perl, R. (2005). *US Anti-terror Strategy and the 9/11 Commission Report*. CRS Report for Congress. Washington DC: Library of Congress

Rüstemova, S. (2006). *Küresel Terörizm*. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara

Şenocak, H. E. (2006). *Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları*. Ankara: Platin Yayınları

Tarhan, N. (2011). *Psikolojik Savaş: Gri Propaganda*. 15. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları

Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: USAK Yayınları.

Tella, O. (2018). Boko Haram Terrorism and Counter-Terrorism: The Soft Power Context. *Journal of Asian and African Studies*, 53(6), 815-829.

Yamaç, F. (2006). 11 Eylül 2001 Sonrası Fransız Terörle Mücadele Politikası. İçinde İ. Bal (Ed.), *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terör ile Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK Yayınları.

BÖLÜM
11

DİNÎ KÖKTENCİLİĞİN BALKANLAR'DAKİ ETKİSİ VE GÜVENLİK BOYUTU: BOSNA HERSEK ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME[1]

Simge Pelit

Öz

9/11 terör saldırısı sonucu küresel çapta başlayan terörle mücadele girişimi, Avrupa ve Balkanlar'a da sıçramıştır. Mücadele kapsamında özellikle Avrupa Birliği (AB) için Balkanlar öncelikli hâle gelmiştir. Yugoslav Savaşları sırasında bölgeye gelen ve savaş sonrasında da bölgeyi terk etmeyen aşırıcı zihniyete sahip kişi ve gruplar, bölge ülkeleri ve AB için endişe yaratmıştır. Ayrıca Yugoslav Savaşları sonrası ortaya çıkan organize suç örgütleri, sosyoekonomik problemler, etnik milliyetçilik, zayıf siyasi kurumlar gibi sorunlar terörizm, dinî köktencilik ve aşırıcılık gibi tehditlerin ortaya çıkması için verimli bir ortam yaratmıştır. Bu durumun farkında olan bölge ülkeleri terörle ve aşırıcı anlayışlarla mücadele için gerekli adımları atmaya başlamıştır. 1995 Dayton Antlaşması ile Balkan bölgesinde başlayan 2001 yılında Amerika'daki terör saldırısı sonucu dünyada hızlı bir şekilde yayılan terörle mücadele girişimi, 2004 Madrid saldırısı ile de tüm Avrupa kıtasında daha da yoğunlaşmıştır. Bu çalışma, tüm Batı Balkan ülkelerinin deneyimlediği terörizm, dinî köktencilik ve aşırıcılık gibi sorunları Bosna Hersek üzerinden değerlendirecektir. Hem Bosna Hersek'in hem de AB'nin güvenliği ve emniyeti sağlamak için attığı adımlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Avrupa Birliği, Terörizm, Dinî Köktencilik, Aşırıcılık.

[1] Bu çalışmada, "Balkanlar" ve "Batı Balkanlar" kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

stratejisine dâhil edilmiştir. Burada altının çizilmesi gereken başka bir mesele de Balkanlar'daki dinî köktencilik ve aşırıcılığın üzerinde durulmasıyla "Balkanlar'a halifelik geliyor!" tarzında kıyamet senaryoları türemeye başlamasıdır (Deliso, 2007; Schindler, 2007; Shay, 2007). Fakat yapılan analizler göz önüne alındığında terör örgütlerinin bölgede etkisinin olduğunu kabul etmekle beraber bu tür alarm verici senaryoların pek mümkün olmadığı, bölgenin olası gelecek saldırılar için bir sıçrama tahtası olarak kullanılabileceğinin söylenmesi gerekir (Tziampiris, 2009: 210). Batı Balkanlar'da terörle mücadele kapsayıcı bir girişim olarak görünse de henüz tam kapasitesine ulaşmamıştır. Balkanlardaki organize suç örgütleri, sosyoekonomik sorunlar, etnik milliyetçilik, zayıf siyasi kurumlar gibi sorunlar çözülmedikçe bölgenin terörizm için verimli bir saha olması kaçınılmaz olur. Bu yüzden hem bölge ülkelerine hem de AB'ye büyük iş düşmektedir. Terörle mücadele girişimi kapsamında çalışmaların yoğunlaştırılıp sorunların temelden çözülmesi gerekir. Bu gibi değişimler gerçekleştirilene kadar girişimin potansiyelini kullanmadığı gerçeği sabit kalacaktır.

KAYNAKÇA

Alexandrova-Arbatova, N. (2004). European security and international terrorism: the Balkan connection, *Southeast European and Black Sea Studies*, 4(3), 361-378, DOI:10.1080/1468385042000281602

Azinović, V. (2018). *Understanding Violent Extremism in the Western Balkans*. Western Balkans Extremism research forum- Regional report. Sarajevo: British Council.

Borum, R. (2012). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7-36.

Dayton Peace Agreement. (1995). http://hrlibrary.umn.edu/icty/dayton/daytonannex1A.html

Deliso, C. (2007). *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*. Praeger Security International.

European Council, (2003). *A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy*. Brussels. https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf

European Council, (2008). *Report on the Implementation of the European Security Strategy: Providing Security in a Changing World*. Brussels. https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf

Gerges, F.A. (2007). *Journey of the Jihadist: Inside Muslim Militancy*. New York: Harcourt Press.

Heywood, A. (2007). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.

Kudlenko, A. (2019). The Western Balkan counter-terrorism initiative (WBCTi) and the capability of the EU as a counter-terrorism actor, *Journal of Contemporary European Studies*, DOI: 10.1080/14782804.2019.1652148

Kurum, M. ve Avcı, E. (2018). Radikalizm ve Aşırıcılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması, *Güvenlik Stratejileri,* 28, 37-90.

Lutz, J. ve Lutz, B. (2008). *Global Terrorism*. Londra: Routledge.

Macaluso, A. (2016). *From Countering to Preventing Radicalization Through Education: Limits and Opportunities.* Working Paper 18, The Hague Institute for Global Justice, The Hague the Netherlands.

Moghaddam, F. M. (2009). De-radicalization and the staircase from terrorism. İçinde D. Canter, (Ed.), *The faces of terrorism: Multidisciplinary perspectives* (ss.277-292). New Jersey: John Wiley & Sons Ltd. doi:10.1002/9780470744499.ch16

Morrison, K. (2008). *Wahhabism in the Balkans*.Defence Academy of the United Kingdom. Defence Academy of the United Kingdom. 1-10. https://www.files.ethz.ch/isn/50179/2008_March_Wahabism.pdf

Muro, D. (2016). *What Does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism*. Notes Internacionals CIDOB 163.

OnlMaps. (2018). "Muslim Percentage in Balkan Peninsula. https://T.co/zoanql9nluPic.twitter.com/ggz2afxekd." Twitter. Twitter, May 9, 2018. https://twitter.com/onlmaps/status/994137657470054401.

Petrović, P. (2016). *Islamic radicalism in the Balkans*. European Union Institute for Security Studies.

Prezelj, I. (2008). Role of the European Union in the Fight against International Terrorism. İçinde I. Prezelj (Ed.), *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans* (ss. 16-34). IOS Press.

Schindler, J. R. (2007). *Unholy Terror: Bosnia, Al-Qaida, and the Rise of Global Jihad*. Zenith Press.

Schmid, A.P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. The International Centre for Counterterrorism (ICCT) Research Paper. The Hague.

Shay, S. (2007). *Islamic Terror and the Balkans*. Routledge.

Simeunovic´, D. ve Dolnik, A. (2013). Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for Southeast Europe and Beyond. İçinde S. Cross, S. Kentera, R. Vukadinovic, & R. Nation (Eds.), *Shaping Southeast Europe's security community for the 21st century: Trust, partnership, integration* (ss. 87–113). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Terrorists Bomb Trains in Madrid. (2010, February 09). Retrieved July 4, 2022, from https://www.history.com/this-day-in-history/terrorists-bomb-trains-in-madrid

Tsintsadze-Maass E. ve Maass, R. W. (2014). Groupthink and Terrorist Radicalization. *Terrorism and Political Violence,* 26(5), 735-758.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2022a). Radikalizm. https://www.tdk.gov.tr/ Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

Türk Dil Kurumu (TDK). (2022b). Ekstrem. https://www.tdk.gov.tr/ Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

Tziampiris, A. (2009). Assessing Islamic terrorism in the Western Balkans: the state of the debate, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11:2, 209-219, DOI: 10.1080/19448950902921143

Webber, D. ve Kruglanski, A. W. (2018). The social psychological makings of a terrorist. *Current Opinions in Psychology*, 19, 131-134.

Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism.* Londra: The Macmillan Press.

Woehrel, S. (2005). *Specialist in European Affairs, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division*. Congressional Research Service, Islamic Terrorism and the Balkans, CRS Report for Congress.

BÖLÜM
12

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN HİBRİT TEHDİTLERLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Güngör Şahin
Rabia Güngörsen

Özet

Bu çalışmanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun hibrit tehditler kapsamında kritik altyapıların korunması, siber tehditler ve terörizmle mücadele stratejilerinin karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Bu çalışma, icra ettikleri eylemler ile uluslararası konjonktürü etkileme kapasitesine sahip olan iki aktörün değişen ve dönüşen güvenlik ortamında hibrit tehditler kapsamında belirtilen üç alandaki güvenlik kurumlarını, yasalarını ve stratejilerini karşılaştırmalı olarak incelemesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın bulguları ise ilk olarak terörizm ve hibrit tehditler doğasında barındırdığı gri alanlar ve genişleyen tehdit yelpazesi nedeniyle mücadele etmenin zorluğunu ortaya koymaktadır. İkinci olarak ise her iki aktörde kritik altyapıların korunması ve siber tehditler ile mücadele etme kapsamında hem saldırılar gerçekleşmeden önlemeyi, gerçekleştiği anda ise etkilerinin azaltılması ve saldırılar sonrası düzeltme çabalarının iyileştirilmesini ulusal güvenliği ile yakın ilişki içinde olduğunu belirtmesi nedeniyle bu alanların korunması/dayanıklılığın arttırılması ve saldırılara cevap verme yeteneklerinin geliştirilmesi için çeşitli stratejiler, kurumlar ve hukuki düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Üçüncü olarak ise Vaşington yönetimi 11 Eylül saldırıları sonrası, Moskova yönetimi ise Beslan saldırısı sonrası terörizmle mücadele stratejilerini revize etme sürecini başlatma suretiyle askerî operasyonlarına/hukuki düzenlemelerine güvenlikleştirme kuramının araç ve unsurlarını kullanarak hem ulusal hem de uluslararası alanda meşruiyet/kamuoyu desteği kazanma gayreti içine girmişlerdir.

KAYNAKÇA

Alcaraz, C., Zeadallly, S. (2015). Critical Infrastructure Protection: Requirements and Challenges for the 21st Century, *In International Journal of Critical Infrastructure Protection (IJCIP), vol. 8, Elsevier Science*, 1-34.

Bajarūnas, E. Keršanskas, V. (2018) Hybrid Threats: Analysis of Content, Challenges Posed and Measures to Overcome. *Lithuanian Annual Strategic Review*, Volume 16, 123-170.

Brown, K. A. (2006), *A Brief History of Critical Infrastructure Protection in the United States Critical Path*, U.S. Spectrum Publishing Group.

Buzan, B, Waever O, Wilde J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis.* ABD: Lynne Rienner Publishers.

Canadian Centre for Cyber Security, (2022). *An Introduction to The Cyber Threat Enviroment,* Canada Communication Security Establishment, Ottowa. https://cyber.gc.ca/sites/default/files/ncta-2022-intro-e.pdf (01.01.2023).

Chislova, O. Sokolova, M. (2021). Cybersecurity in Russia, *Int. Cybersecur. Law Rev*, 245–251.

Civic Assistance Committee, (July 2009). Russıan Socıety Under Control Abuses In The Fight Against Extremism And Terrorism.

Cyberwarfare without Rules, https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/cyberwarfare-without-rules/ (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

Giannopoulos, G. Smith, H. Theocharidou, M. (2020), *The Landscape of Hybrid Threats:A Conceptual Model Public Version,* Europan Commission, HybridCoEhttps://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC123305 (Erişim Tarihi: 15.01.2022).

Harknett, R. J., Stever, J A. (September 2011). The Struggle to Reform Intelligence after 9/11, *Public Administration Review*, 700-706.

Hedenskog, J. (March, 2020). Russia and International Cooperation on Counter-Terrorism: From the Chechen Wars to the Syria Campaign", *FOI.*

Hellmann, G, Wolf, R. (1993), "Neorealısm, Neolıberal Instıtutıonalısm And The Future Of NATO", *Security Studies,* Vol. 3, No. 1, 3-43.

Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*, Columbia University Press New York.

Hoffman, F. G. (2007). *Conflict In The 21st Century The Rise Of Hybrid Wars,* Potomac Institute For Policy Studie, Arlington, Virgina.

http://en.nac.gov.ru/. Natıonal Antıterrorısm Commıttee: Goals And Objectıves", Natıonal Antıterrorısm Commıttee, http://en.nac.gov.ru/index.html (Erişim Tarihi: 26.04.2022).

http://government.ru/en/. Federal Service for Supervision of Communications, Information Technology and Mass Media, The Russian Government, http://government.ru/en/department/58/ (Erişim Tarihi: 21.04.2022).

http://www.cisa.gov/. About CISA, Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, https://www.cisa.gov/about-cisa (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

http://www.cisa.gov/. Critical Infrastructure Sectors, https://www.cisa.gov/critical-infrastructure-sectors (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

http://www.cisa.gov/. Cybersecurıty Traınıng & Exercıses, Cybersecurity and Infrastructure Security Agency – https://www.cisa.gov/cybersecurity-training-exercises (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

http://www.cisa.gov/. Executıve Order On Strengthenıng The Cybersecurıty Of Federal Networks And Crıtıcal Infrastructure, Cybersecurity and Infrastructure Security Agency, https://www.cisa.gov/executive-order-strengthening-cybersecurity-federal-networks-and-critical-infrastructure (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

http://www.cisa.gov/. US-CERT United States Computer Emergency Readiness Team, Homeland Security, https://www.cisa.gov/uscert/sites/default/files/publications/infosheet_US-CERT_v2.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2022).

http://www.consultant.ru/. Federal Law No. 187-FZ of July 26, 2017 "On the Security of the Critical Information Infrastructure of the Russian Federation, Article 2. Basic concepts used in this Federal Law,http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_220885/c5051782233acca771e-9adb35b47d3fb82c9ff1c/ (Erişim Tarihi: 21.04.2022).

https://cert.gov.ru/en/. National Computer İncident Response & Coordination Center, NCIRCC, https://cert.gov.ru/en/ (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

https://commission.europa.eu/index_it., (2016). FAQ: Joint Framework On Countering Hybrid Threats, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/MEMO_16_1250 (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

https://digital.gov.ru/en/. General information, Ministry of Digital Development, Communications and Mass Media of the Russian Federation, https://digital.gov.ru/en/ministry/common/ (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

https://ecrats.org/en/. History, https://ecrats.org/en/history/ (Erişim Tarihi: 07.05.2022)

https://en.mchs.gov.ru/. EMERCOM of Russia, *Main tasks of the Emergencies Ministry of Russia*, https://en.mchs.gov.ru/Ministry/Competencies/main-tasks-of-the-emergencies-ministry-of-russia (Erişim Tarihi: 20.04.2022).

https://en.mchs.gov.ru/. EMERCOM of Russia, National Crisis Management Center Tasks and functions, https://en.mchs.gov.ru/Ministry/Forces/national-crisis-management-centre/tasks-and-functions (Erişim Tarihi: 21.04.2022).

https://en.odkb-csto.org/. History of creation, fundamentals of activity, organizational structure, https://en.odkb-csto.org/25years/ (Erişim Tarihi: 07.05.2022).

https://irp.fas.org/. Executive Order EO 13010 Crıtıcal Infrastructure Protectıon, (July 15 1996), https://irp.fas.org/offdocs/eo13010.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

https://www.congress.gov/. (2001), USA PATRIOT ACT Unıtıng and Strengthenıng Amerıca By Provıdıng Appropnate Tools Requıred To Intercept and Obstruct Terrorısm Act *of 2001*, (PUBLIC LAW 107–56—OCT. 26, 2001) https://www.congress.gov/107/plaws/publ56/PLAW-107publ56.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

https://www.cybercom.mil/. U.S. Cyber Command, Our History, https://www.cybercom.mil/About/History/ (Erişim Tarihi: 06.03.2022).

https://www.dhs.gov/. Homeland Security, Creation of the Department of Homeland Security, https://www.dhs.gov/creation-department-homeland-security (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

https://www.dni.gov/. History, The National Counterterrorism Center, https://www.dni.gov/index.php/nctc-who-we-are/history (Erişim Tarihi: 25.03.2022).

https://www.elazig.pol.tr/. Elazığ Emniyet Müdürlüğü, Terör ve Terörizm, https://www.elazig.pol.tr/teror-ve-terorizm (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

https://www.eng.cisatc.org/. About CIS ATC, https://www.eng.cisatc.org/132 (Erişim Tarihi: 07.05.2022).

https://www.europol.europa.eu/. Partners & Collaboration, https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration (Erişim Tarihi: 09.05.2022).

https://www.fema.gov/. History of FEMA, https://www.fema.gov/about/history (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

https://www.fincen.gov/. USA PATRIOT Act, An official website of the United States Government, https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

https://www.nsa.gov/. Cybersecurıty Collaboratıon Center, National Security Agency, https://www.nsa.gov/About/Cybersecurity-Collaboration-Center/Overview/ (Erişim Tarihi: 07.03.2022).

Kegley, C.W. Raymond, G. A. (2003), Preventive War and Permissive Normative Order, *International Studies Perspectives*, 4, 385–394.

Moteff, J. D. (2007), Critical Infrastructures: Background, Policy, and Implementation, Congressional Research Service.

NATO, (2019), *Hybrid Threats A Strategic Communications Perspective*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, NATO StratCom COE ResearhProduct,https://stratcomcoe.org/pdfjs/?file=/publications/download/2nd_book_short_digi_pdf.pdf?zoom=page-fit (Erişim Tarihi:28.01.2022).

NATO, (2021), *Russıa's Strategy In Cyberspace,* NATO Strategic Communications Centre of Excellence

Omelicheva, M. (January, 2009) Russıa's Counterterrorısm Legıslatıon, Warts And All: Overvıew And Assessment Of The Legal Framework For Combatıng Terrorısm In The Russıan Federatıon, 1-21

Pursiainen, C. (2021). Russia's Critical Infrastructure Policy: What do we Know About it? *European Journal for Security Research,* 21–38.

Pynnöniemia, K, Busygina, I. (2013) Critical infrastructure protection and Russia's hybrid regime, *European Security*, Vol. 22, No. 4, 559-575.

Roffey, R. (2016), *Russia's EMERCOM: Managing Emergencies And Political Credibility*, FOI.

Schmid, A. P. Jongman, A. J. (2017), *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories & Literature*, London and New York: Routledge, https://books.google.com.tr/books/about/Political_Terrorism.html?id=Up4uDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 30.01.2022).

Schmid, A. P. (2011) The Definition of Terrorism, The Routledge Handbook of Terrorism Research, Edited: Alex P. Schmid. Routledge (ss.39-99), https://books.google.com.tr/books?id=_PXpFxKRsHgC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=snippet&q=single-issue%20terrorism&f=false (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

Sinai, J. (Fall 2015), The Terrorist Threats Against Russia and its Counterterrorism Response Measures, *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, Vol. 14, No. 4. 95-102.

Wadsworth, M. R. (2019). The Patrıot Act: How It Hurts Democracy, Undergraduate Honors Capstone Projects, Utah State University

Wolfers, A. (1952). National Security As An Ambigous Symbol, *Political Science Quarterly.* C. 67, S. 4, 481-502.

BÖLÜM
13

PKK-ABD İLİŞKİSİNDE DÖRT DÖNEM

Fikret Akfırat

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası güç mücadelesinde Orta Doğu'da 1948'de İsrail'in kurulması, yeni jeopolitik ortamın ilk sonucu oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sykes-Picot anlaşmasıyla temelleri atılan Sevr Anlaşması'yla sonuca ulaştırılmak istenen emperyalist paylaşım planı, Ekim Devrimi ve Kemalist Devrim ile bozulmuş, bu iki devrimin etkisi dalga dalga Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın yanı sıra bütün dünyaya yayılmıştı. Arap milliyetçiliği, bu iki büyük devrimin etkisiyle giderek anti emperyalist temelde genişlemeye başlamış, İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı kurtuluş mücadelelerine yol açmıştı. 1950-60'lı yıllar, bölgede anti emperyalist Arap milliyetçiliğinin genişlediği ve serpildiği yıllardır. Atlantik İttifakı'nın buna yanıtı, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki planları çekmeceden çıkarmak ve bölgede İsrail'in yalnızlığını ortadan kaldıracak, ABD ve Batı'ya mahkûm ve mecbur yeni bir devlet için kolları sıvamak olmuştur. Daha sonraları Büyük Ortadoğu Planı haritalarında "Free Kurdistan" olarak çizilecek olan bölgede, bu yeni devleti inşa etmek için Türkiye, Suriye, Irak ve İran'ın parçalanması gerekmekteydi. Bunun için bu ülkelerde bölücü hareketler desteklenmeye başlamıştır. 1970'li yılların ortasından itibaren ortaya çıkan PKK işte bu zeminde hayat bulmuştur.

Bu çalışmada, 1970'li yılların sonundan itibaren eyleme geçen PKK'nın kuruluşu ve bu süreçteki dış etkenler ele alınarak bu terör örgütünün günümüze kadar geçirdiği değişim ile dış bağlantıları ele alınacaktır. Bu doğrultuda, PKK'nın terör faaliyetleri dört aşamada incelenip, analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Uluslararası Terörizm, Vesayet Savaşları, Türkiye'de Terörle Mücadele, PKK.

Raporun yazarlarının temel önerisi şu: "Türkiye-PKK arasındaki barış sürecini, Suriye'deki iç savaşı, Irak'taki güvenlik durumunu ve tomurcuklanan Kürt Ulusal Hareketi'ni pozitif etki etmek adına harekete geçmenin zamanı gelmiştir." 53 sayfalık raporun "öneriler" bölümünde, ABD'nin Türkiye'deki PKK ile görüşmeleri desteklemesi öneriliyor. Raporda, ABD Hükûmeti'ne öneriler arasında dikkat çekenler şunlar: "ABD, Türkiye'deki insan hakları ve demokrasi konularındaki geri gidiş ile ilgili olarak endişelerinde net olmalı. Başbakan Erdoğan'ın hâlen sözünü dinlediği Başkan Obama ve Dışişleri Bakanı Kerry, bu konularda daha çok sesini yükseltmeli. Eğer PKK, tümüyle barış sürecine angaje olursa ABD'nin terörist listesinden çıkarılmayı hak edebilir. Bu çıkarılma hemen olmayabilir. Terörist listesinden çıkarılması ABD'nin PKK'nın davranışını etkilemesine yol açabilir. ABD, bu etkiyi, PKK'nın terörist listesinden çıkarılması için ortaya net şartlar koymasıyla ulaşabilir. Bu listeden çıkarma Ankara ile koordineli olarak yapılmalıdır. Buna her ne kadar Türkiye büyük ihtimalle karşı çıkabilirse de PKK, IŞİD ve El Kaide'nin aksine, son hareketleri ile eninde sonunda terörist organizasyondan meşru bir siyasi aktör olabileceğini göstermiştir. ABD, PYD politikasını ise çok daha çabuk değiştirmelidir. ABD de Türkiye de resmî olarak PYD'yi hiçbir zaman terörist grup olarak listelemedi, bu da demektir ki iletişime geçilmesi için hiçbir yasal engel bulunmuyor. ABD'nin bakış açısından PYD, Suriye İç Savaşı'nda kendisini korumak için gayret eden silahlı Kürt grubudur. Görünen o ki, Suriye'de Kürtlere, siyasi tavizler (bir çeşit federalizm gibi) verilmeden uzun süreli bir siyasi uzlaşı sağlanamayacaktır. Eğer Başbakan Erdoğan'ın danışmanları hapisteki PKK lideri Öcalan ile müzakere edebiliyorlarsa ABD de PYD'ye yardım gönderebilmek gibi faydalı amaçlar için angaje olabilmeli. Aynı şekilde Irak'taki KDP ile PYD arasındaki diyalogu da teşvik etmek ABD'nin çıkarlarınadır. Suriye krizi, geniş Kürt ulusal hareketleriyle görüşmek ve PKK ve PYD'nin silahlı hareketlerden siyasi kurumlara evrilmesini cesaretlendirmek için fırsat sunmaktadır".

KAYNAKÇA

Akfırat, F. (2007). *Kukla Devlet.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akfırat, F. (2013). Açılımın yol haritası Amerikan raporlarında, *Aydınlık Gazetesi*, 12 Ocak.

Babacan, A. (2009). Açılımın altyapısının Dağlıca baskınından sonraki diplomatik çalışmalarla başlatıldığını açıklamıştı. *Taraf Gazetesi*, 2 Kasım.

Buzoğlu, M. H. (1997*). Körfez Savaşı ve PKK*. İstanbul: Strateji Yayınları.

Cengiz Çandar, Sabah, 25 Mart 1995.

Country Reports on Human Rights Practises for 1987. Erişim Adresi: http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015013385052;view=1up;seq=1 ve Erişim Tarihi: 6.12.2014.

Country Reports on Human Rights Practises for 1988. http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uma.ark:/13960/t3dz0qf3z;view=1up;seq=3, Erişim Tarihi: 6.12.2014.

Fuller, Graham E. "The Fate of The Kurds." Foreign Affairs; Vol. 72 Issue 2, Spring 1993, 108-121.

Hoagland, J. (1997). How CIA's Secret War on Saddam Collapsed. *Washington Post*, *26*.

Hürriyet. (2000). "PKK, Kürdistan'ı adından atıyor", *Hürriyet*, 10 Şubat. Erişim Adresi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hayalin-sonu-39132399

Milliyet, (2007) *ABD'liler Kandil'e Silah Getirdi*. 2 Temmuz, Erişim Adresi: http://www.milliyet.com.tr/abd-liler-kandil-e-silahgetirdi/yasam/haberdetayarsiv/02.07.2007/204443/default.htm, Erişim Tarihi:10.12.2014).

Özdağ, Ü. (2007). *Türk Ordusunun PKK operasyonları:(1984-2007)*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Phillips, D. L. (2008). Disarming, Demobilizing, and Reintegrating the Kurdistan Worker's Party. *American Foreign Policy Interests*, *30*(2), 70-87.

Phillips, D. L. (2009). *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*. Atlantic Council.

Snyder, J. C. (1995). *Turkey's Role in the Greater Middle East*. National Defense Universiy of Washington DC. Institut for National Strategic Studies.

Werz, M., & Hoffman, M. (2014). The United States, Turkey, and the Kurdish Regions: The Peace Process in Context. *Center for American Progress*.

BÖLÜM
14

THE HUMAN BODY BECOMING THE TERRORIST'S WEAPON: THE PHENOMENON OF SUICIDE TERRORISM

Nuriye Niğdelioğlu Happani- Fahri Erenel

Abstract

Suicide terrorism, which has been prominent for generations by pro-violent non-state actors, is used by terrorist groups, guerrilla groups and insurgents. Particularly in the post-Cold War period, the human body has become the main object of terrorist activity. The suicide bomber has been used in a variety of ways throughout history, the preferred choices varied according to the aims of the attackers. Suicide bombers can walk to their destination using a suicide belt, explode their own bodies using different vehicles or public transport. Especially in the occupied territories of the Middle East, the possibility of reaching a paradise that offers a better life by humiliating both their religion and them is the last task that gives hope for many suicide bombers. According to research by Adam Fosson, the request of a Palestinian child who wants to become a martyr is almost the same as an American child who wants to visit Disneyland.

Keywords: Suicide Terrorism, Motivation, Demographic Characteristics.

Öz

Şiddet yanlısı devlet dışı aktörler tarafından nesiller boyunca öne çıkan intihar terörizmi, terörist gruplar, gerilla grupları ve isyancılar tarafından kullanılmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde insan bedeni terör faaliyetinin temel objesi hâline gelmiştir. İntihar bombacısı tarih boyunca çeşitli şekillerde

REFERENCES

Abadie, A. (2004). Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism. *John F. Kennedy School of Government, 96*(2).

Afflerbach, H., & Strachan, H. (2012). *How fighting ends: a history of surrender*: Oxford University Press on Demand.

Berge, W. v. d. (2014). History's Most Consequential Terrorist Attack. *Terrorism and Political Violence*

Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The allure of suicide terror*. New York: Columbia University Press.

Bryant, C. D. (2003). *Handbook of Death and Dying*: Sage.

Burgess, M. (2003). A Brief History of Terrorism. *Center for Defense Information*.

Canter, D. V. (2010). *The Faces of Terrorism: Multidisciplinary Perspectives*. United Kingdom John Wiley & Sons.

Chandran, D. S. (2003). Suicide Terrorism in South Asia: From Promised Land to Presumed Land. *Institute of Peace and Conflict Studies*.

Combs, C. C. (2002). *Terrorism in the 21st Century*: Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

Demircan, D., & Aksüt, F. (27.02.2020). 48 Terrorists Surrendered to Turkish Forces This Year. *Anadolu Agency*.

Gerwehr, S., & Daly, S. A. (2006). *Al-Qaida: Terrorist Selection and Recruitment*. Retrieved from

Graitl, L. (2017). Terror as Sacrificial Ritual? A Discussion of (Neo-)Durkheimian Approaches to Suicide Bombing. *Cambridge University Press*, 116-131.

Hacker, F. (1976). *Crusaders, Criminals, Crazies: Terror and Terrorism in Our Time*: Norton New York.

Hafez, M. M. (2006). Suicide Terrorism in Iraq: A Preliminary Assessment of the Quantitative Data and Documentary Evidence. *Studies in Conflict & Terrorism, 29*(6).

Jacques, K., & Taylor, P. J. (2008). Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons? . *Routledge, 31*(4).

Kaplan, J. (2016). Waves of Political Terrorism. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.

Krueger, A. B. (2007). *What Makes a Terrorist*. New Jersey: Princeton University Press.

Kushner, H. W. (2003). *Encyclopedia of Terrorism*. United States of America: Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.

Lankford, A. (2014). The myth of martyrdom: What really drives suicide bombers, rampage shooter, and other self-destructive killers. *Cambridge University Press, 37*.

Lester, D., Gunn, J. F., & Quinnett, P. (2014). *Suicide in Men: How Men Differ From Women in Expressing Their Distress*: Charles C Thomas Publisher.

Lewandowski, C. (2017). Caroline Kennedy-Pipe, Gordon Clubb, and Simon Mabon (Eds.), Terrorism and Political Violence. Los Angeles, CA: Sage Publications (2015). 298 pages of content; plus index and 10 pages of contents, contributors and foreword, $50.00 (paperback). In: Taylor & Francis.

Madsen, J. (2004). Suicide terrorism: Rationalizing the irrational. *Strategic Insights, 3*(8), 1-6.

Merari, A. (2010). *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*: Oxford University Press.

Merari, A., Webber, D., Klein, K., Kruglanski, A., & Brizi, A. (2017). Divergent Paths to Martyrdom

and Significance Among Suicide Attackers. *Terrorism and Political Violence, 29*(5), 852-874.

Moghadam, A. (2006). Suicide Terrorism, Occupation, and the Globalization of Martyrdom: A Critique of Dying to Win. *Studies in Conflict & Terrorism, 29*(8).

Obaid-Chinoy, S. (Writer) & F. t. P. Documentary (Director). (14 April 2009). Children of Taliban In.

Pape, R. A. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.

Parker, T., & Sitter, N. (2016). The Four Horsemen of Terrorism: It's Not waves, It's Strains. *Terrorism and Political Violence, 28*(2), 197-216.

Pedahzur, A. (2006). *Root Causes of Suicide Terrorism: The Globalization of Martyrdom*. New York: Routledge.

Rae, J. A. (2012). Will it Ever be Possible to Profile the Terrorist. *Journal of Terrorism Research, 3*(2).

Reuter, C. (2004). *My life is a weapon: A modern history of suicide bombing*: Princeton University Press.

Riaz, H. (2011). Suicide bombings. In. Abingdon, Oxon: Routledge.

Shay, S. (2017). *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*. New Jersey: Transaction Publishers.

Smith, M., & Zeigler, S. M. (2017). Terrorism Before and After 9/11–A More Dangerous World? *RAND Corporation Research and Politics, 4*(4), 2053168017739757.

Stack, S. (2004). Emile Durkheim and Altruistic Suicide. *Archives of Suicide Research, 8*(1), 9-22.

Stern, J. (2003). *Why Religious Militants Kill: Terror in the Name of God*. New York: Harper Collins Publishers.

Victor, B. (2003). *Army of roses: Inside the world of Palestinian women suicide bombers*: Perseus Books Group.

Volkan, V. (2010). İntihar Bombacıları. *Akademik Orta Doğu, 4*(2), 1-8.

Ward, V. (2018). What do we know about suicide bombing?: Review and analysis. *Politics and the life sciences, 37*(1), 88-112.

1. Basım

TEST GELİŞTİRME, PUANLARI YORUMLAMA VE NORMLAR

Satılmış Tekindal

nobel

TEST GELİŞTİRME, PUANLARI YORUMLAMA VE NORMLAR
Satılmış Tekindal

Yayın No.: 4746
Eğitim No.: 992
ISBN: 978-625-397-078-9
E-ISBN: 978-625-397-077-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tekindal, Satılmış.
Test Geliştirme, Puanları Yorumlama ve Normlar
Satılmış Tekindal
1. Basım, XVIII + 270 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-829-7
E-ISBN: 978-625-427-830-3
1. Test Geliştirme 2. Ölçekleme 3. Normlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü.

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
TEMEL KAVRAMLAR VE BAZI PROBLEMLER

Giriş 1
Temel Kavramlar 3
Bazı Problemler 5
Ölçme Teorileri 7

BÖLÜM 2
TEST GELİŞTİRME

Giriş 9
TEST GELİŞTİRME BASAMAKLARI 9
TEST GELİŞTİRME BASAMAKLARI 11
ÖLÇMENİN AMACININ VE NEYİN ÖLÇÜLMEK İSTENDİĞİNİN BELİRLENMESİ 11
Ölmenin Amacının Belirlenmesi 11
Neyin Ölçülmek İstendiğinin Belirlenmesi 11
Ölçülmek İstenilen Özelliğin Açık Hâle Getirilmesinde Alan Yazın ve Teoriden Yararlanma 12
Bir Ölçmenin Neyi İçereceği Hakkında Açık Olma 13
Kavramsal Tanım 14
Ölçme İçin Operasyonel Tanım Yapma (İşevuruk Hâle Getirme) 14
BİR MADDE HAVUZU OLUŞTURMA 15
Madde Yapısının Belirlenmesi 15
Maksimum Performans Testleri Madde Formları 16
Tipik Davranış Testleri Madde Formları 18
Katılırım-katılmam şeklinde ikili cevap isteyen madde formu 18
Eşit görünüşe aralıklar yöntemi 19
Likert tipi madde formu 20

Anlamsal farklılık ölçeği tipi madde formu 21
ALAN DAYANAKLI YAKLAŞIM 22
Ölçmenin Amacına Uygun Maddeleri Yazma veya Seçme 27
Maddelerin Yazılması 29
Ölçülecek Konu 31
Öğrenme Konusu Boyutları 31
İlgiye yönelik davranışla ilgili maddeler 31
Meraka yönelik davranışla ilgili maddeler 32
Güvene yönelik davranışla ilgili maddeler 32
Bağımsızlığa yönelik davranışla ilgili maddeler 33
Azime yönelik davranışla ilgili maddeler 33
Kabule yönelik davranışla ilgili maddeler 34
Değere yönelik davranışla ilgili maddeler 34
MADDELERİN YARGISAL İNCELENMESİ 35
Maddelerin Yargısal Olarak İncelenmesi 35
İyi ve Kötü Maddelerin Bazı Özellikleri 37
Olumlu ve Olumsuz İfade Edilen Maddeler 37
Maddelerin Geçerliği 40
Ölçmenin Amacına Uygun Maddelerin Ön Seçimin Yapılması 41
DENEME TEST FORMUNU HAZIRLAMA 41
Denemelik Test Formunun Hazırlanması 41
Test Alma Sırasında Uyulacak Kuralların Belirlenmesi: Test Uygulama Yönergesi 41
DENEMELİK TEST FORMUNU UYGULAMA 43
Uygun Bir Test Uygulama Ortamı Oluşturmak İçin Bazı Temel İlkeler 43
Testi Alanların Test Alma Yeteneklerini Eşitleme 46
Test Geçerliliğini Tehdit Eden Etmenlerin Bir Kaydını Oluşturma 46
Test Uygulamasını İzleme 47
Testi Uygulama Süresini Belirleme 48
UYGULAMA SONUÇLARINA GÖRE MADDELERİ DEĞERLENDİRME 53
Test Formlarının Ön İncelemesini Yapma 53
Madde Analiz Yöntemini Seçme ve Madde Analizi Yapma 53
Madde Ayırıcılığını Yüzde 25'lik Alt ve Üst Grup Yöntemiyle Hesaplama 55
Korelasyon Teknikleriyle Madde Ayırıcılığını Hesaplama 57
Üst ve Alt Grup Puanlarıyla t İstatistiğinin Hesaplanması 60
Madde varyansı 61

Madde puanlarının ortalaması ... 62
Madde güvenirliği ... 62
Faktör analizi ... 64
Alfa katsayısı ... 64
Madde seçme ... 66
FİNAL FORMU OLUŞTURMA ... 67
Test Uzunluğunu Uygun Hâle Getirme ... 67
Kötü Maddeleri Ölçekten Çıkarma ... 67
Ölçek Uzunluğu ... 68
Örneklem ... 68
Final Formun Güvenirliği ve Geçerliliği ... 69
TEST KULLANIM KILAVUZUNU HAZIRLAMA ... 69
Giriş ... 70
Ölçme Konusun Tanıtılması (Literatür ve Varsa Teori) ... 70
Testin Amacı ve Testin Tanıtılması ... 71
Testin Geliştirilmesi ... 71
Test Kitapçığı veya Kitapçıklarıyla Ek Materyallerin Tanıtılması ... 72
Testin Uygulanması ... 72
Uygulama Süresi ... 73
Puanlama Yöntemi ... 74
Test Puanlarının Yorumlanması ve Kullanılması ... 74
Test Puanlarının Normları ... 76
Profiller ... 76
Testin Bireysel veya Grupla Kullanım Durumları ... 78
Test Puanlarının Bireysel veya Grupla Yorumlanması ... 78
Test Puanlarının Psikometrik Özellikleri ... 78
Geçerlik ... 78
Güvenirlik ... 78
Test Uygulayıcıların Eğitilmesi ... 79
TEST UYARLAMA ... 79

BÖLÜM 3
ÖLÇEKLEME

Giriş ... 91
Ölçekleme Süreci ... 93

Boyut ... 9
TEK BOYUTLU ÖLÇEKLEME YÖNTEMLERİ ... 96
ÖRTÜK ÖZELLİK MODELLERİ ... 96
Bilişsel Araçlar ... 96
Duyuşsal Araçlar ... 96
Kişiyi Ölçmek İçin Maddelerin Derecesi ... 97
Madde Uyumu ... 98
Kişi Uyumu ... 99
ANLAMSAL FARKLILIK ÖLÇEĞİ ... 100
Dengelenmiş ve Dengelenmemiş Cevap Kategorileri ... 101
Zıt Anlamlıları Seçme ... 103
Madde (İfade) Seçme ... 104
Anlamsal Farklılık Ölçeği Örneği ... 104
Yönerge ... 104
Anlamsal Farklılığın Analizi ... 106
Puanlama ... 107
FISHBEIN'İN BEKLENEN DEĞER MODELİ ... 109
LİKERT YÖNTEMİ ... 112
Cevap Formatları ... 112
Cevap Formatındaki Kategori Sayısı ... 113
İKİLİ KARŞILAŞTIRMALAR YÖNTEMİ ... 118
İkili Karşılaştırmalar Verilerinin Şematik Gösterimi ... 123
F Matrisi ... 123
P Matrisi ... 124
Z Matrisi ... 125
V. Hâl: Tam Veri Çözümlemesi ... 126
Ölçek Değerlerini Elde Etme ... 127
Ölçek değerlerinin iç tutarlığı ... 130
V. Hâl: Eksik Veri ... 132
EŞİT GÖRÜNEN ARALIKLAR YÖNTEMİ ... 138
Sınıflandırma Yolu ... 138
Medyanların ve Q Değerlerinin Hesaplanması ... 139
ARDIŞIK ARALIKLAR YÖNTEMİ ... 144
Aralık Genişliklerini Tahmin Etme ... 145
Maddeler (İfadeler)'in Ölçek Değerleri ... 148

Q-SORT TEKNİĞİ 154
DERECELENDİRME ÖLÇEĞİ 156
Sayısal Derecelendirmeme Ölçeği 156
Grafik Derecelendirme Ölçeği 157
Maddelenmiş Derecelendirme Ölçeği 158
Karşılaştırmalı Derecelendirme Ölçeği 160

BÖLÜM 4
ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME

Giriş 163
Uzay Modelleri 165
FAKTÖR ANALİZİ 169
İçeriğin Kategorileriyle Yapıların İlişkisi 169
Açımlayıcı (Exploratory) ve Doğrulayıcı (Confirmatory) Analizler 170
İlk Kararlar 170
FAKTÖR ANALİZİ UYGULAMASI 175
Ortalamalar ve Standart Kaymalar 176
Maddeler Arası Korelasyonlar 177
Öz Değerleri (Eigen Values) ve Varyansı Hesaplama 177
Faktör Sayısı 178
İlk Komünaliti 179
Döndürülmemiş Faktör Matrisi 180
Final Komünaliti 180
Varimaks Rotasyonu 180
Oblik Rotasyon (Eğik Döndürme) 182
Faktör Korelasyonları 184
Faktör Yorumları 186
İçerik ve Yapı Geçerliği 189
Faktörü Tanımlama 190
Ölçek Düzeyinde Faktör Analizi 190
Doğrulayıcı Faktör Analizi 193
LİSREL 194
Aç 194
Test Yanlılığı ve Geçerlik 197
DUYGUSAL ZEKÂNIN ÖLÇÜLMESİ 200
Duygusal Zekânın Ögeleri ve Bunlara İlişkin Soru Örnekleri 202

BÖLÜM 5
ÖLÇÜMLERİN NİTELİKLERİ GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK

Giriş ... 213
GÜVENİRLİK ... 214
Güvenirlik Teorisi ... 214
Hata Kaynakları ... 216
Güvenirlik Katsayısı Türleri ... 217
Bir Tek Test Uygulamasını İsteyen Modeller ... 217
Kuder-Richardson Formülleri ... 218
Hoyt Yöntemi ... 219
İki Yarı Yöntemi ... 220
Rulon Yöntemi ... 221
İki Test Uygulamasını İsteyen Modeller ... 223
Test-Tekrar Test Yöntemi ... 223
Alternatif Formlarla Test-Tekrar Test Yöntemi ... 224
Paralel Formlar Yöntemi ... 224
Puanlayıcı Güvenirliği ... 225
Güvenirliği Etkileyen Faktörler ... 225
Örneklemin Özellikleri ... 225
Madde İçeriğindeki Homojenlik ... 226
Madde Sayısı ... 226
Güvenirliğin Kabul Edilebilir Seviyesi ... 227
GEÇERLİK ... 227
Geçerlik Delili ... 228
Kapsam Geçerliği ... 228
Tanım ... 228
Delil ... 228
Kriter Dayanaklı Geçerlik ... 234
Uyum Geçerliği Delili ... 235
Yordama Geçerliği Delili ... 235
Kriter Dayanaklı Geçerlikle ilgili Bazı Problemler ... 235
Kriter Problemi ... 235
Örneklem Büyüklüğü ... 236
Kriterin Etkilenmesi ... 236
Puan Aralığı ... 236

Kriterin ve Yordayıcının Güvenirliği 237
Güvenirlik ve Geçerlik Arasındaki İlişki 237

BÖLÜM 6
TEST PUANLARINI YORUMLAMA VE NORMLAR

Giriş 239
Ham Puanlar 241
Yüzdelik Sıra 242
Staniler 247
Yaş ve Sınıf Eş Değerli Puanlar 249
Normalleştirilmiş Z Puanları 252
Normların Özellikleri 256
Temsil Edicilik 256
Uygunluk 257
Karşılaştırılabilirlik 257
Güncellik 257
Test Puanlarını Yorumlamak İçin Bilgisayarlardan Yararlanma 258

KAYNAKÇA 259
Ek Kaynakça 262
Ekler 262

KAYNAKÇA

Anderson, L.W. (1981). *"Assessing Affective Characteristics in the Schools",Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain.*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Andrich, D. (1978). *"Scaling Attitude I tems Constructed and Scored in the Likert Tradition", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* **Instrument Development in the Affective Domain**.

Benson, J. (1982). *Detecting Item Bias in Affective Scales.* Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New York.

Benson, J. And S. Wilcox. (1981). *"The Effect of Positive and Negative Item Phrasing on the Measurement of Attitudes", Bulunduğu Kaynak:Robert K.Gable. (1986)* ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Berk, R.A.(Ed.). (1982). *"Handbook of Methods for Detecting Item Bias", Bulunduğu Kayna: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain.*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Cattell, R.B. (1966). *"The Meanain and Strategie Use of Factor Analysis", Bulunduğu Kaynak: R.B. Cattell (Ed.),* ***Handbook of Multivariate Experimental Psychology***. Chicago:RandMcNally.

Charles J Wolfe Associates. (2001). **Sample Test Questions:** http://www.cjwolfe.com/sample. htm.

Churchill, Gilbert A. (1987). **Marketing Research Methodological Foundations**, (Fourth Edition). Chicago:The Dryden Press.

Cole, N.S. (1981). *"Bias in Testing", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain.*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Crocker, Linda and James Algina. (1986). ***Introduction to Classical and Modern Test Theory***. New York: CBS College Publishing.

Cronbach, L.J.(1971). *Test Validation. Bulunduğu Kaynak:R.L. Thorndike (Ed).* ***Educational Measurement****, (İkinci Baskı).* Washington, DC: American Council on Education.

Cronbach, L.J. (1971). *"Further Evidence on Responce Sets and Test Design", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Çokluk, Ö., G. Şekercioğlu, Ş. Büyüköztürk, (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları. (İkinci Baskı).* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Dixon, P.N., M.Bobo and R.A. Stevick. (1984). *"Response Differances and Preferences for all Category-Defined and end-CategoryDefined Likert Formarts".* **Educational and Psychologial Measurement**. 44.

DeVellis, Robert F., (2003). *Scale Development. (Second Edition).* London:Sage Publications. Edwards Allen L. (1957). ***Techniques of Attitude Scale Construction***. New York: Appleton-Century-Grofts, Inc.

Edwards, A.L. and F.P. Kilpatrick. (1948). *"A Technique for Contruction of Attitude Scales," Bulunduğu Kaynak: Allen L. Edwards. (1957).* ***Techniques of Attitude Scale Construction***. New York: Appleton-Century -Crofts, Inc.

Fishbein, *"Martin and Bertram H.Raven (1967) The AB Scales: An Operational Definition of Belief And Attitude" Reading, Bulunduğu Kaynak:****Attitude Theory And Measurement***. Edited By Martin Fishbein, New York: John Wiley and Sons Inc.

Gable, Robert K. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Goleman, Daniel. (1996). ***Duygusal Zekâ. Neden IQ'dan Daha Önemlidir?****,* Çeviren: Banu Seçkin Yüksel, İstanbul: Varlık Yayınları.

Green, P.E. and V.R. Rao. (1970). *"Rating Scales and Information Recovery-How Many Scales and Response Categories to Use?", Bulunduğu Kaynak: G.David Hughes. (1971).* ***Attitude Measurement for Marketing Strategies****.* Glen view: Scott, Frosman and Company.

Guilford J.P. (1954). ***Psychometric Methods. Second Edition****.* New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.

Gulo, E.V. (1975). *"Measuring Dimensions of Teaching Effectivenees with the Semantic Diferential",* Bulunduğu Kaynak: Robert K. Gable, (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Hambleton, R.K. and H. Swaminathan. (1984). *"Item Respons Theory: Prenciples and Applications",* Bulunduğu Kaynak: Bulunduğu Kaynak: Robert K. Gable, (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Hughes, G.David. (1971). ***Attutide Measurement for Marketing Strategies****.* Glenview: Scott, Foresman and Company.

Hughes, G.D. (1969). *"Some Confounding Effects of Forced-Choise Scales",* Bulunduğu Kaynak: G.D. Huges. (1971). ***Attitude Measurment for Marketing Strategies****.* Glenview: Scott, Foresman and Company.

Khan, H. (1974). *"Instructor Evaluation Using the Thurstone Technique",* Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Kerlinger, F.N. (1973). **Fundations of Bhavioral Research** (2nd. Ed.). New York: Holt, Rinehart and Winston.

Koch, W.R. (1983). *"Likert Scaling Using the Graded Response Latent Trait Model",* Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Krathwohl, David R., Benjamin S. Bloom, Bertram B. Masia. (1967). ***Taxonomy of EducationalObjectivestheClassificationof****EducationalGoalsHandbookII:AffectiveDomain. (Reprinted),* New York: David Mckay Company, Inc.

Lynch, M.D. (1973). *"Multidimensional Measurement With the D Statistic and the Semantic Differential,"* Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain.*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Masters, G.N. and N.H. Hyde. (1984). *"Measuring Attitude to School With a Lafent Trait Model,"* Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Masters, G.N. (1980). *"A Rash Model for Rating Scales",* Bulunduğu Kaynak:Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Mayberry, P.W. (1984). *A Study of Item Bias for Attitudianal Measurement Using Maximum likelihood Factor Analysis.* Paper Presented at the Annual Meeting of the National Council on Measurment in Education, New Orleans.

Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü. (1997). ***İlköğretim Okulu Programı****. (Dördüncü Basılış),* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2846, Mevzuat Dizisi: 297.

Mosteller, F. (1951). *"Remarks on the Method of Paired Comparisions: I. The Least Squares Solution Assuming Equal Standart Deviations and Equal Correlations".* **Psyhometrika**, 16, 3-11.

Mosteller, F. (1951). *"Remarks on the Method o Paired Comparison: II. The Effect of an Abberant Standard Deviation When Equal Standart Deviations and Equal Correlations Are Assumed", Bulunduğu Kaynak: Warren S. Torgerson (1965).* ***Theory and Methods of Scaling****.* New York: John Wiley and Sons, Inc.

Naumann, Earl and Kathleen Giel. (1995). ***Customer Satisfaction Measurement and Management: Using the Voice of the Customer****.* Ohio: International Thomson Publishing.

Norton, K. (1984). *Sports Plus: A Treatment Intended to Improve Attitudes of Gifled, Normal and Special Populations Towards Physcal Education.* (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Connecticut.

Nunnally, J. (1967). ***Psychometric Theory****.* McGrav-Hill.

Ory, J.C. and S.L. Wise. (1981). "*Attitude Change Measured by Scales With 4 and 5 Response Options", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Osgood, C.E., C.J. Suci and P.H. Tannenbaum. (1957). ***The Measurement of Meaning****.* Urbana: University of Illinois Press.

Osgood, C.E. (1952). *"The Nature and measurement of Meaning", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain****.* Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Öncü, H. (1994). ***Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme****.* Ankara: Matser Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Özçelik, D.Ali. (1981). ***Okullada Ölçme ve Değerlendirme***. Ankara ÜSYM-Eğitim Yayınları: 3. Özgüven, İ.Ethem. (1994). *Psikdojik Testler.* Ankara: Yeni Doğuş Matbaası.

Pappalardo, S.J. (1971). *An Investigation of the Efficacy of "in-basket" and "roleplaying" Variations of Smulation Technique for Use in Counselor Education", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Purkey, W.W. (1970). *"Self-Concept and School Achievement." Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: KluwerNijhoff Publishing.

Severy, L.J. (1974). *"Procedures and Issues in the Measurement of Attitudes (TM Report 30)", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain*** Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Shaw, E. Marvin and Jack M. Wright. (1967). ***Scales for the Measurement of Attitudes***. New York: McGraw-Hill Book Company.

Snider, J.G. and C.E. Osgood (Eds). (1969). ***Semantic Differantiel Technique: A Sourcebook*** Chicago: Aldine.

Sönmez, Veysel. (1999). ***Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı***. *(Geliştirilmiş 8.Baskı),* Ankara: Anı Yayıncılık.

Stevens, S.S. (1959). *"Measurement, Psychopysics and Utility", Bulunduğu Kaynak: C.W. Churcman and P.Ratoosh Wiley (Eds).* ***Measurement: Definition and Theories***. New york: John Wiley and Sons.

Summers, Gene F. (1969). ***Attitude Measurement***, Illinois.

Super. C. (1962). *"Appraising Vocational Fitness",* Bulunduğu Kaynak: İ.Ethem Özgüven. ***Psikolojik Testler***. Ankara: Yeni Doğuş Matbaası.

Tekin, Halil.(1982). ***Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme***. *(Üçüncü Baskı),* Ankara: Daily News Web Ofset Tesisleri.

Tekindal, Satılmış. (1998-1). ***Okullarda Ölçme, Klasik Yazılı Sınavla ve Çok Sorulu Testle Elde Edilen Ölçümlerin Güvenirlik ve Geçerliği.*** *(İkinci Baskı),* Samsun: Cem Ofset.

_____. (1997-3). ***Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Tutum Aracı Geliştirme***. Samsun: Cem offset.

_____.(1995). *"Dil Yeteneklerini Ölçen Üç Testin Yapı Geçerlikleri".* ***Eğitim Yönetimi***. Yıl:1, Sayı:3.

Tekindal, S., (2019). *Okullarda ölçme ve değerlendirme yöntemleri. (7. Basım)* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. (1996). ***Likert Tipi Ölçek Geliştirme***. Ankara: Türk Psikoloji Derneği Yayını.

Thurstone, L.L. (1927 a). *"A law of Comparative Jadgment", Bulunduğu Kaynak: Warren S.Torgerson (1965).* ***Theory and Methods of Scaling***. *(Sixth Priting),* New York: John Wiley and Sons Inc.

Thurstone, L.L. and E.J. Chave (1929). ***The Measurement of Attitude***. Chicago: University Chicago Press.

Torgerson, Warren S. (1965). ***Theory And Methods of Scaling***. (Sixth Printing), New York: John Wiley And Sons, Inc.

Turgut, M.Fuat ve Yaşar Baykul. (1992-1). ***Ölçekleme Teknikleri.*** Ankara, ÖSYM Yayınları.

Turgut, M.Fuat.(1978). *Madde ve Test İstatistikleri.* (Çoğaltma), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bölümü.

_____.(1979). *Test Geliştirme Teknikleri.* (Çoğaltma), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bölümü.

_____.(1986). ***Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları***. (Dördüncü Baskı), Ankara: Saydam Matbaası.

_____.(1978). *Ölçekleme Teknikleri.* (Çoğaltma), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bölümü.

Wicker, W. A. (1969). *"Attitudes Versus Actions: The Relationship of Verbal and Owert Behavioral Respenses to Attitude", Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986).* ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.

Wiley, D. (1967). *"Latent Partition Analysis".* **Psyhometrika**. V. 32.

Wright B.D. and G.N. Maylers. (1982). *"Rating Scale Analysis",* Bulunduğu Kaynak: Robert K.Gable. (1986). ***Instrument Development in the Affective Domain***. Boston: KluwerNijhoff Publishing.

http://emotionaliq.com/testina_eı.htm.(2001). **Tseting Emotional Intelligence.** http://emotionaliq.com/about_ei.htm. (2001). **All About Emotional Intelligence.** http://trochim.human.cornell.edu/tutorial/young/eıwebz.htm(2001.) **Validity Issues in**

Measuring Psychological Constructs: The Case of Emotional Intelligence. http://trochim.human.cornell.edu./kb/scalthur.htm. (2000). **Thurstone Scaling.** http://trochim.human.cornell.edu/kb/scalgutt.htm.(2001). **Guttman Scaling.**

Ek Kaynakça

Aktaş, Ş., O. Çimen, E. Günhan ve A. Oruç. (2005). *İlköğretim Matematik 5 ÖğretmenKılavuzu Kitabı.* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Aytaç, Mustafa ve Burcu Öngen, *(2012).* Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin Yapı Geçerliğini İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi* 5; pp, 14-22.

Behar, L. (1974). Manual For The Preschool Behavior Questonnaire. ERIC: ED 167 576. EDRS

Crocker, L. and Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. New York: CBS College Publishing.

DeVellis, F. R. (2003). *Scale Development. Theoy and Applications.* (Second Edition). London: SAGE Publications.

Eq. London: Kogan Page Limited, UK.

Fry, E. (1977). Fry's Prenadability Graph: Clarification, Validity and Extension to level 17. *Journal of Reading.* 21. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Development. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

Furlong, N. E., Lovelace, E. A. and Lovelace, K. L. (2000*). Research methods and statics, an integrated approach.* San Diego: Harcourt College Publishers.

Holland, John L. (1985). The Self- Directed Search. Professional Manual. Psychological Assessment Resources, Inc. P. O. Box 98/Odessa, Florida 33556.

International Test Commission. (2017). *The ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests (Second edition).* [www.InTestCom.org]

Karagöz, D., M. Tekerek, N. Kaya ve Diğerleri (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. Öğretmen Klavuzu.* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.

Kepçeoğlu, M., (1994). Mesleki Yönelim Envanteri El Kitabı. (2. Basım). Ankara: GÜ Gazi Eğitim Fakültesi.

Kuzgun Y. ve Bacanlı, F., (1996).Mesleki Olgunluk Ölçeği El Kitabı. : MEB Yayınevi.

Levenson, H. (1973). Multidimentional Locus of Control in Psychiatric Patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 4. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Development. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory.* (2nd ed.). New York: Mç GrawHill. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Development. Theoy and Application. (Second Edition). London: SAGE Publications.

Öner, N., (1994). Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı El Kitabı. Türk Psikologlar Derneği-1996.

Özdemir, A. ve M. Yıldız. (2005). *İlköğretim Hayat Bilgisi Öğretmen Kılavuzu* 2. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özgüven, E., (1992). *Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı.* Ankara Odak Ofset Matbaacılık.

Polat,Yadigar, (2012). Faktör Analizi Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Hayvancılık Denemesine Uygulanışı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-İmage.* Princeton, NJ: Princeton University Press. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Deelopment. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for İnternal vs. External Control of Reinforcement. *Psychologial Monograph*, 80. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Development. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

Sternberg, R. J. (2000). *Handbook of İntelligence.* Camridge, United Kingdom: University Pres. Wood, R. and H. Tollay. (2003). *Test Your Emotional İntelligence. How to Assess and Boost Your*

Tekindal, S. (2015). *Duyuşsal özelliklerin ölçülmesi İçin araç oluşturma* (3.baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Tekindal, S. (2019). *Okullarda ölçme ve değerlendirme yöntemleri*. (7. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Wallston, K. A., B. S. Wallston and R. DeVellis. (1978). Development and Validation of the Multidimetional Health Locus of Control (MHLC) Scales. *Health Education Monographs,* 6. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003). Scale Development. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

Wallston, K. A., M. J. Stein and C. A. Smith. (1994). Form C of the MHLC Scales: A ConditionSpecific Measure of Locus of Control. *Journal of Personality Assesment,* 63. Bulunduğu Kaynak: Robert F. DeVellis (2003).Scale Development. Theoy and Application: (Second Edition). London: SAGE Publications.

White, Karl R. and Carcelli, L., (1982). The Effect of Item Format on Students' Standardized Mathematics Achievement Test Scores Washington, D.C.: Distributed by ERIC Clearinghouse.

Worthen, B. R., White,K. R., Fan, X. and Sudweeks. R. R. (1999). *Measurement and assesment in schools.* New York: Longman.

Ekler

A. Birim Normal Dağılımda p Oranlarına Karşılık Gelen Z Değerleri Tablosu

B. Derece ile Yüzdelerin Açısal Dönüşümü

C. Çok Boyutlu Ölçekleme ile ilgili Okuma Kaynakları

TIBBİ BİYOLOJİ VE GENETİK

Editörler

Prof. Dr. Ramazan Güneşaçar

Prof. Dr. Serkan Yılmaz

Prof. Dr. Hüseyin Aksoy

Prof. Dr. Mustafa Çelik

nobel

TIBBİ BİYOLOJİ VE GENETİK

Editörler
Prof. Dr. Ramazan Güneşaçar
Prof. Dr. Serkan Yılmaz
Prof. Dr. Hüseyin Aksoy
Prof. Dr. Mustafa Çelik

Yayın No.: 4882
Sağlık Bilimleri No: 214
ISBN: 978-625-397-349-0
E-ISBN: 978-625-397-350-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güneşaçar, Ramazan., Yılmaz, Serkan., Aksoy, Hüseyin., Çelik, Mustafa.
Tıbbi Biyoloji ve Genetik
Editörler: Ramazan Güneşaçar, Serkan Yılmaz, Hüseyin Aksoy, Mustafa Çelik
1. Basım, XIV + 404 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-349-0
E-ISBN: 978-625-397-350-6
1. Hücre 2. Moleküler Biyoloji 3. Tıbbi Genetik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
HÜCREYE GİRİŞ, HÜCRENİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ARAŞTIRMA METOTLARI

Öğrenim Hedefleri 1
Hücreye Giriş 1
Hücrenin Genel Özellikleri 2
Hücre Araştırma Metotları 5
- Mikroskop Altında Hücreleri Görüntüleme 5
- Hücre ve Doku Preparasyon Teknikleri 5
- Mikroskop Tipleri ve Uygulama Alanları 8
- Stereomikroskop 8
- Işık Mikroskobu 9
- Faz Kontrast Mikroskobu 10
- Polarizasyon (Kutuplaştırma) Mikroskobu 10
- Floresan Mikroskop 11
- Konfokal Mikroskop 12
- Elektron Mikroskobu (EM) 13
- Dekalsifikasyon Metodu 14
- Hücre ve Doku Kültürü 15
- Hücrenin Bölümlerine Ayrılması 15
- Histokimyasal Yöntemler 16
- Spektrofotometrik Yöntemler 17
- Hücre İşaretleme Yöntemleri 17
- Sitolojik Teknikler 18
- Otoradyografi 18

Kaynaklar 19
Kısaltmalar 20

BÖLÜM 2
BİYOENERJETİK

Öğrenim Hedefleri 21
Biyoenerjinin Kimyası 22
Enerji Formları 23
Enerji Transferi ve Dönüşüm Yasaları 24
Anabolizma 27
Fotosentez ile Karbonhidratların Sentezi 29
Fotorespirasyon 38
Kemosentez 40
Katabolizma 40
Solunum 40
Enerjinin Karbohidrat Dışı Besinlerden Eldesi 52
Kaynaklar 55

BÖLÜM 3
BİYOMEMBRANLAR

Öğrenim Hedefleri 57
Biyomembranlar Ne İş Görür? 58
Membran Araştırmalarının Tarihçesi 59
Membranların Yapı ve Çeşitleri 61
Membran Bileşenleri 62
Membran Lipitleri 62
Fosfogliseritler 63
Diğer Fosfogliserit (Fosfolipit) Tipleri 66
Sfingolipitler 67
Glikolipitler 70
Steroller 71
Membran Lipitlerinin Hareketi ve Membran Akıcılığı 75
Lipopolisakkarit Membranlar 78
Arkebakterilerde Membranlar 81
Membran Proteinleri 83
Membran Proteinlerinin Zara Tutunma Şekilleri 85
Lipit Çapalı Membran Proteinleri 88
Membran Füzyonları 89
Membran Elektrostatiği 92
Akıcı Mozaik Modeli Destekleyen Çalışmalar 92
Kaynaklar 93

BÖLÜM 4
ORGANEL

Öğrenim Hedefleri 97
Çekirdek 98
Sentrozom 101
Ribozom 105
Endoplazmik Retikulum 108
Golgi Aygıtı 111
Mitokondri 113
Lizozom 117
Peroksizom 121
Kaynaklar 125

BÖLÜM 5
HÜCRE İSKELETİ

Öğrenim Hedefleri 131
Hücre İskeleti 131
Aktin Filamentler/Mikrofilamentler 133
    Aktin Filamentlerinin Organizasyonu 136
    Aktin Filamentleri ve Hücre Zarı Bağlantıları 137
    Aktin Filamentleri ve Hücre Yüzeyi Çıkıntıları 139
Aktin, Miyozin ve Hücre Hareketi 139
    Aktin ve Miyozinin Diğer Hücrelerdeki Kasma Faaliyetleri 140
    Aktin Filamentleri ve Miyozin I ile Hücre İçi Taşıma (Kargoculuk) 141
    Aktin Filamentleri ve Hücre Göçü 142
Ara Filamentler 143
    Ara Filamentlerin Hücre İçi Organizasyonları 145
Mikrotübüller 147
    Mikrotübüllerin Yapısı, Oluşumu ve Dinamik Kararsızlığı 147
    Sentrozom ve Mikrotübül Organizasyonu 149
Prokaryotik Hücre İskelet Proteinleri 151
Kaynaklar 152

BÖLÜM 6
HÜCRE ZARINDA MADDE TAŞINMASI

Öğrenim Hedefleri 153
Hücre Zarı Seçici Geçirgenliği ve Yapısı 154
    Hücre Zarının Yapısına İlişkin Modeller 154

Hücre Zarının Yapısı, Özellikleri ve Görevleri 156
Hücre Zarında Taşınma Çeşitleri 159
Difüzyon 160
Küçük Moleküllerin ve İyonların Taşınması 161
Büyük Moleküllerin Hücreye Alınması ve Taşınması 169
Kaynaklar 172

BÖLÜM 7
VEZİKÜLER TRAFİK

Öğrenim Hedefleri 175
Giriş 176
Veziküler Taşıma ve Mekanizmaları 176
Veziküler Veziküller Taşımanın Aşamaları 178
ER'den Golgi ER'den Golgi Kompleksine Veziküller ile Taşınım 179
Trans-Golgi Ağından Lizozomlara Veziküller ile Taşınım 180
Endositoz 181
Fagositoz 182
Pinositoz 183
Klatrin (Reseptör) Aracılı Endositoz 184
Kaveola ve Klatrin Bağımsız Endositoz 188
Makropinositoz 188
Ekzositoz 189
Kaynaklar 191

BÖLÜM 8
HÜCRELER ARASI SİNYAL İLETİM MEKANİZMALARI

Öğrenim Hedefleri 195
Ligand ve Reseptör 196
Ligand-Reseptör İlişkisi 196
Hücreler Sinyal Moleküllerine Farklı Tepkiler Gösterebilir 197
Ekstraselüler Sinyallerle İletişim Basamakları 197
Sitokin Reseptörleri ve JAK/STAT Sinyal Yolu 205
JAK-STAT Yolağı 205
Tirozin Kinaz Reseptörleriyle Sinyal İletimi (Reseptör Tirozin Kinazlar) 206
RAS/MAP Kinaz Yolu 207
Fosfoinositid Sinyal Yolları 208
Serin/Treonin Kinazlar 209

Smad'leri Etkinleştiren Reseptör Serin Kinazlar 210
Kemik Morfogenetik Proteinleri (BMP) 210
Kinaz Olmayan Reseptörlerle Sinyal İletimi 214
Notch (Çentik) 215
Kaynaklar 224

BÖLÜM 9
GENOM ORGANİZASYONU

Öğrenim Hedefleri 225
Genel Bakış 225
Genom Organizasyonu 226
Gen ve Gen Dizileri 226
Tek Kopya Genler 227
Multigen Aileleri 227
Psödogen 227
Mitokondriyel DNA 227
Ekstragenetik DNA 228
Ardışık Tekrar Dizileri 228
Dağılmış Tekrar Dizileri 228
DNA Molekülünün Kromozoma Paketlenmesi 229
Ökromatin ve Heterokromatin 230
Kromozomlarda Bulunan Özelleşmiş DNA Dizileri 232
Kaynaklar 234

BÖLÜM 10
GEN İFADESİNİN KONTROLÜ

Öğrenim Hedefleri 235
Prokaryotik Hücrelerde Gen, Promotor ve RNA Polimerazın Yapı ve İşlevleri 236
Prokaryotlarda Gen Yapısı 236
RNA Polimeraz 237
Prokaryotlarda Transkripsiyon 238
Prokaryotlarda Gen İfadesinin Kontrolü 238
Transkripsiyonun Negatif Kontrolü 239
Transkripsiyonun Pozitif Kontrolü 240
Ökaryotik Hücrelerde Gen, Promotor ve RNAP'ların Yapı ve İşlevleri 242
Ökaryotlarda Gen Yapısı 242
Ökaryotlarda RNAP'lar ve Gen Promotorları 242

RNAP I ve Gen Promotoru 243
RNAP II ve Gen Promotoru 243
RNAP III ve Promotorları 244
Ribozomal RNA ve Taşıyıcı RNA'ların İşlenmesi 245
Protein Kodlayan Genlerin Transkripsiyonu 246
Ökaryotik Aktivatör ve Represörler 246
Ökaryotlarda Gen Transkripsiyonu 247
Ökaryotlarda Pre-mRNA'nın İşlenmesi 248
RNAP I ve III ile Transkripsiyon 250
Ökaryotlarda Gen İfadesinin Kontrolü 251
Nükleusta Gen İfadesinin Kontrolü 251
Kromatin Yeniden Yapılandırma Faktörleri ile Gen İfadesinin Düzenlenmesi 251
İşlevsel mRNA'nın Nükleustan Sitoplazmaya Geçişinin Kontrolü 252
Sitoplazmada Gen İfadesinin Kontrolü 252
İşlevsel mRNA'nın Yıkımı 252
Sentezlenen Protein Yapısının Değişimi ve Yıkımı 253
Kaynaklar 253

BÖLÜM 11
DNA HASARI VE TAMİR SİSTEMLERİ

Öğrenim Hedefleri 255
Kalıcı DNA Hasarı (Gen Mutasyonları) ve Önemi 256
Sessiz (Silent) Mutasyonlar 256
Nötral Mutasyonlar 256
Yanlış Anlamlı (Missense) Mutasyonlar 257
Anlamsız (Nonsense) Mutasyonlar 257
Çerçeve Kayması (Frameshift) Mutasyonlar 257
DNA Hasar Türleri 257
Endojen DNA Hasarı 257
Eksojen DNA Hasarı 260
DNA Hasar Yanıtı (DDR) 261
DNA Onarım Tipleri 262
Doğrudan DNA Onarımı 263
Fotoreaktivasyon ile Onarım 263
Q6-Metilguanin-DNA-Metiltransferaz ile Onarım 264
Doğrudan Olmayan DNA Onarımı 264
Yanlış Eşleşme Onarımı 267

SOS Onarımı 269
DNA Hasarı ve Telomerler 270
Mitokondriyal DNA Hasarı 271
Kaynaklar 272

BÖLÜM 12
HÜCRE DÖNGÜSÜ VE KONTROL MEKANİZMALARI

Öğrenim Hedefleri 275
Hücre Döngüsüne Genel Bakış 276
Hücre Döngüsü Denetim Sistemi 277
Hücre Döngüsü Kontrol Noktaları 277
Hücre Döngüsünde Düzenleyici Proteinler 280
Hücre Döngüsünün Düzenlenmesi 282
MPF Aktivitesinin Düzenlenme Mekanizmaları 287
DNA Hasarı Denetim Noktaları 290
Mitoz Bölünme (M Evresi Olayları) 291
Hücre Bölünmesinin Moleküler Mekanizmaları 294
Mayoz Bölünme 297
Birinci Mayoz (Mayoz I) 298
İkinci Mayoz (Mayoz II) 300
Mayoz Bölünme ve Genetik Çeşitlilik 304
Kaynaklar 305

BÖLÜM 13
KANSER GENETİĞİ

Öğrenim Hedefleri 307
Kanser 307
Kanserleşme Sürecinde Onkogenler ve Tümör Baskılayıcı Genler 308
Familyal Kanserler 313
Familyal Kanserler İçin Genetik Testler ve Danışma 316
Kanser Genomları 318
Tümör Heterojenitesi 319
Kanserde Bireysel Yaklaşım 322
Kaynaklar 323

BÖLÜM 14
KALITIM MODELLERİ

Öğrenim Hedefler 325
Canlılar Bulundukları Ortama Nasıl Uyum Sağlarlar? 326
Kalıtımla İlgili Temel Kavramlar 329
Mendel'in Çalışmaları 330
Monohibrit Çaprazlamalar 332
Monogenik Kalıtım (Tek Genli Kalıtım) 334
Otozomal Dominant Kalıtım 335
Otozomal Resesif Kalıtım 337
Eşey ile İlgili Kalıtım 340
Eşeye Bağlı Kalıtım 341
Eşeyin Etkisi Altında Olan Kalıtım 343
Eşeyle Sınırlı Kalıtım 344
Mendel Birden Fazla Karakterle de Çalışmıştır 344
Dihibrit ve Trihibrit Çaprazlamalar 344
Poligenik Kalıtım (Çok Genli Kalıtım) 348
Çekirdek Dışı Kalıtım 351
Kan Grupları Çoklu Allel Olarak Kalıtılırlar 354
AB Kan Grubuna Sahip Bir Kişinin O Kan Grubuna Sahip Çocuğu Olur mu? 355
Mendel Kanunları Her Zaman Geçerli midir? 356
Bağlantılı Genler Mendel Açılımına Uymaz 357
Bölüm Değerlendirmesi 361
Kaynaklar 361

BÖLÜM 15
GENETİK HASTALIKLAR VE GENETİK DANIŞMANLIK

Öğrenim Hedefleri 363
Genetik Hastalıklar 364
Kromozomal Hastalıklar 364
Yapısal Kromozom Anomalileri 365
Sayısal Kromozom Anomalileri 367
Tek Gen Hastalıkları 369
Multifaktöryal-Poligenik Hastalıklar 371
Somatik Genetik Hastalıklar 372
Mitokondriyal Hastalıklar 372
Genetik Danışmanlık 373

Genetik Danışmanlık Süreci 374
Genetik Danışma Endikasyonları 375
Genetik Testler 377
Prenatal Genetik Danışmanlık 379
Mendelyan Hastalıklarda Genetik Danışmanlık 380
Kaynaklar 381

BÖLÜM 16
EPİGENETİK

Öğrenim Hedefleri 383
Epigenetik: Tarihsel Bir Bakış 383
Kromatin Yapısı ve Epigenetikteki Rolü 384
Kromatinin Yeniden Modellenmesi 386
Nükleozom Varyantları 387
Histon Modifikasyonları 388
Histon Asetilasyonu 389
Histon Metilasyonu 390
Histon Fosforilasyonu 391
ADP-Ribozilasyon 392
Ubikitinasyon 393
Sumolasyon 394
DNA Metilasyonu 395
Genomik Baskılanma (Genomik Imprinting) 397
Kodlamayan RNA (non-coding RNA) 399
Kaynaklar 400

HÜCREYE GİRİŞ, HÜCRENİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ARAŞTIRMA METOTLARI

BÖLÜM 1

F. Gökçe Apaydın

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Hücre tanımını ve hücre tiplerini bilir.
- Hücrenin genel özelliklerini sayar.
- Mikroskop tiplerini bilir.
- Mikroskoplarla yapılan araştırma metotlarını sayar.
- Hücre araştırma metotlarını bilir.

HÜCREYE GİRİŞ

Canlının en küçük yapısal ve işlevsel birimi, canlılık faaliyetlerini gerçekleştirebilen en küçük birimi "hücre"dir. Hücreyi inceleyen bilim dalına Hücre Bilimi-Sitoloji adı verilir. Ökaryotik ve prokaryotik hücreler olarak iki tip hücre grubu vardır. Ökaryotik hücre grubunu içeren canlılar daha gelişmiş, prokaryotik hücre grubunu içerenler ise daha ilkel canlılardır. Prokaryotik hücrelerde (Yun. *Pro*, önce+*karyon*, çekirdek), genetik materyali hücrenin diğer kısımlarından ayıran bir çekirdek zarı bulunmamaktadır ve zarla çevrili organellere sahip değillerdir (bakteriler ve arkeler). Ökaryotik hücreler ise (Yun. *eu*, iyi, gerçek + karyon, çekirdek) daha büyüktür ve zarla çevrili bir çekirdeğe sahiptir ve zarla çevrili çok sayıda

KAYNAKLAR

Akay, T. (2017). *Sitoloji*. Palme yayıncılık, Ankara. ss: 1-30.

Akpınar, M.A. ve Akpınar, N. (1997). *Sitoloji Laboratuvar Kılavuzu*. Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Özemek Matbaa. Sivas, 1. Baskı.

Apaydın, F.G. ve Kalender, Y. (2013). Chlorpyrifos induced hepatotoxic and hematologic changes in rats: The role of quercetin and catechin. *Food And Chemical Toxicology*, 55, 549-556. DOI:10.1016/j.fct.2013.01.056

Apaydın, F.G., Aslanturk, A., Uzunhisarcikli, M., Bas, H., Kalender, S. ve Kalender, Y. (2019). Histopathological and biochemical studies on the effect of curcumin and taurine against bisphenol A toxicity in male rats. *Environmental Science and Pollution Research*, 26:12302–12310. DOI:10.1007/s11356-019-04578-4

Apaydın, F.G. (2021). Biyolojik Örnekleri Mikroskopta inceleme Teknikleri. Kalender Y. (Ed.) *Biyolojik Bilimlerde Çalışma Metotları/ Uygulamalı Laboratuvar Teknikleri ve Arazi Çalışmaları*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss: 79-96.

Bas, H. (2021). Mikroskop Çeşitleri ve Kullanım Alanları. Kalender Y. (Ed.) *Biyolojik Bilimlerde Çalışma Metotları/ Uygulamalı Laboratuvar Teknikleri ve Arazi Çalışmaları*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss: 15-36.

Candan, S. ve Koçakoğlu Özyurt, N. (2021). Elektron Mikroskobu Teknikleri. Kalender Y. (Ed.) *Biyolojik Bilimlerde Çalışma Metotları/ Uygulamalı Laboratuvar Teknikleri ve Arazi Çalışmaları*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss: 163-186.

Cooper, G.M. (2021). *Hücre Moleküler Yaklaşım*. Kalay E., Atabey, N., Öztürk, M. (Çeviri Ed.), Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.

Duruel, H.E.E., Çağan, N.S., Işık, S. ve Kayhan, F. E. (2021). Hücre Kültürlerine Genel Bakış. *S.Ü. Fen Fakültesi Fen Dergisi*. 47 (2), 136-149.

Eroschenko, V.P. (2013). *diFiore'nin Histoloji Atlası*. (Ed.) Demir, R. Palme Yayıncılık, Ankara. ss: 1-36.

Güleş, Ö. ve Eren, Ü. (2008). Apoptozun Belirlenmesinde Kullanılan Yöntemler. *Y.Y.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, (2) 73-78. ISSN 1017-8422; e-ISSN: 1308-3651.

Hardin, J. & Bertoni, G. (2019). *Berker'in Hücre Dünyası*. (Ed.) Beldüz, A.O. Palme Yayıncılık, Ankara.

Hardin, J., Bertoni, G. & Kleinsmith, L. (2019). *Hücre Dünyası*. Beldüz, A.O. (Ed). Palme Yayınevi. Ankara. ss: 1-19.

Junquira, L.C. & Carneiro, J. (2003). *Temel Histoloji*. (Ed.) Aytekin, Y. ve Solakoğlu, S. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 1-53.

Kalender, S. (2021). Ölçme Birimleri, Işık ve Renk Bilgisi. Kalender Y. (Ed.) *Biyolojik Bilimlerde Çalışma Metotları/ Uygulamalı Laboratuvar Teknikleri ve Arazi Çalışmaları*, Palme Yayıncılık, Ankara, ss: 39-48.

Karaçalıoğlu, A. Ö. (2015). Otoradyografi. Altun, G.D. ve Üstün, F. (Ed.) *Deney Hayvanlarında Moleküler Görüntüleme*. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul. ss:109-120.

Karakoç, Z., Ketani, M.A. ve Ketani, Ş. (2016). Mikroskopların Çalışma Mekanizması ve Çeşitleri. *Dicle Üniv Vet Fak Derg* 1(1):1-6.

Kheyrodin, H., Jami, R. & Rehman, F.U.R. (2022). Cellular structure and molecular functions of plants, animals, bacteria, and viruses. *Cell. Mol. Biomed. Rep*. 2(1): 33-41. DOI: 10.55705/cmbr.2022.330941.1021

Kutlubay, İ. (2015). Hücre İşaretleme Yöntemleri ve İşaretli Hücreler ile hayvan Modellerinde Moleküler Görüntüleme. Altun, G.D., Üstün, F. (Ed.) *Deney Hayvanlarında Moleküler Görüntüleme*. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul. ss:143-150.

Ozban, N. ve Özmutlu, Ö. (1994). *Mikropreparasyon Yöntemleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sayı: 3803 Fen Fakültesi No:232, 3. Baskı.

Puralı, N. (2004). Fonksiyonel hücre görüntüleme teknikleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*. 35:107-113.

Rencüzoğulları, E. (2010). *Sitoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss. 1-15.

Ross, M.H., Pawlina, W. (2014). *Histoloji Konu Anlatımı ve Atlas*. (Ed). Baykal, B. Palme Yayıncılık, Ankara.

Ünal, M., Vardar, F. ve İsmailoğlu, I. (2014). *Hücre Biyolojisi Laboratuvarı*. Nobel Yayıncılık, Ankara. ss:1-100.

Resimler

Kheyrodin, H., Jami, R. & Rehman, F.U.R. (2022). Cellular structure and molecular functions of plants, animals, bacteria, and viruses. Cell. Mol. Biomed. Rep. 2(1): 33-41. DOI: 10.55705/cmbr.2022.330941.1021

https://www.incekara-yasambilim.com.tr/tr/mikroskoplar-ve-goruntuleme-cozumleri/stereo-mikroskoplar (Erişim Tarihi:11.08.2022)

https://bab.com.tr/prgdis.php?prog_id=babflo&dilsec=1 (Erişim Tarihi: 12.08.2022)

https://www.incekara-endustri.com.tr/tr/mikroskoplar-ve-goruntuleme-cozumleri/polarize-mikroskoplar (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

https://www.incekara-yasambilim.com.tr/tr/mikroskoplar-ve-goruntuleme-cozumleri/lazer-taramali-konfokal-mikroskoplar (Erişim tarihi: 02.09.2022).

https://www.biyolojidersim.com/hucre-zari/ (Erişim tarihi: 02.10.2022).

https://en.wikipedia.org/wiki/Plant_cell#/media/File:Plant_cell_structure-en.svg (Erişim tarihi: 21.10.2022)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Eukaryotic_Cell_(animal).jpg (Erişim tarihi: 21.10.2022)

Kısaltmalar

Cr-51	: Krom 51
DNA	: Deoksiribo nükleik asit
In-111	: Indiyum-111
In-113m	: Indiyum 113m
RNA	: Ribonükleik asit
Tc-99m	: Teknesyum-99m

BİYOENERJETİK

BÖLÜM 2

Birsen Elibol

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Biyoenerjinin tanımını yapabilir.
- Metabolizmanın ve alt bölümleri olan anabolizma ve katabolizmanın detaylı tanımlamalarını yapabilir.
- Hücrede kullanılan enerji çeşitlerini öğrenmiş olur.
- Fotosentez ve evrelerinin kloroplastın yapısı ile birlikte detaylı olarak incelemesini yapmış olur.
- Hücresel solunum ve hücrede enerji kullanımının mitokondri yapısı ile birlikte analizini yapmış olur.

Enerji, iş yapabilme yeteneği olarak tanımlanan maddenin bir özelliğidir. Kimyasal reaksiyonlar her zaman enerji içerir. Biyoenerji ise biyolojik sistemlerde enerji ilişkileri ve enerji dönüşümlerinin nicel çalışmasıdır. Biyolojik enerji dönüşümleri de termodinamiğin yasalarına uymaktadır.

Tüm organizmalar, kendilerini canlı tutmak ve işlev görmek için serbest enerjiye ihtiyaç duyarlar. Dünyadaki tüm yaşam, doğrudan veya dolaylı olarak güneş enerjisine ihtiyaç duymaktadır. Ancak hiçbir organizma, metabolizma için enerji kaynağı olarak güneş ışığını doğrudan kullanamaz; onun yerine tüm canlılar

Proteinlerden de enerji eldesi sağlanmaktadır. Fakat bir molekül protein oksi-de edilince elde edilen enerji, karbohidratlarınkinden fazla, yağların oksidasyon-larında ise daha azdır. Hücrede en son proteinler yakıt maddesi olarak kullanılır. Çünkü proteinler hücrede yapı maddesi ve enzim olarak görev alırlar. Proteinler okside olmadan önce proteinaz enzimi ile amino asitlere parçalanırlar. Daha son-ra aminaz enziminin etkisiyle amino (-NH_2) grupları çıkarılır ve meydana gelen madde ait olduğu noktada siklusa girer.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., & Walter, P.(1989). *Molecular biology of the cell*. Chapter 14: Energy Conversion: Mitochondria and Chloroplasts, New York: Garland Pub., ss.813-876.

Campbell, N. A., Urry, L. A., Cain, M. L., Wasserman, S. A., Minorsky, P. V., & Reece, J. B. (2018). *Biology: A Global Approach*. Chapter 6: The Energy of Life, Pearson/Benjamin Cummings, ss. 142-145.

Cruz, J.A., Avenson, T.J. (2021). Photosynthesis: a multiscopic view. *J Plant Res* 134, 665–682 (2021). https://doi.org/10.1007/s10265-021-01321-4

El Ibrahimi, B.. Jmiai A, Bazzi L., El Issami S., (2017). Amino acids and their derivatives as corrosion inhibitors for metals and alloys, *Arabian Journal of Chemistry*, 10.1016/j.arabjc.2017.07.013.

Karp, G. (2002). *Cell and Molecular Biology*, 3rd edition, Chapter 6: Photosynthesis and the chloroplast, John Wiley and Sons, Inc. New york, ss. 218-237.

Lehninger, *Principles of Biochemistry*, 6th edition.

Lodish, H. F. (2000). *Molecular cell biology*. Chapter 8: Cellular Energetics, 5th ed. New York, W.H. Freeman. Ss. 301-347.

Wise, R. R., & Hoober, J. K. (2007). *The Structure and Function of Plastid*s. Springer. ss. 32–33.

BİYOMEMBRANLAR

BÖLÜM 3

Ashabil Aygan

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Hücre membranının tanımlanması,
- Hücre membranının günümüze kadar olan analizlerinde önerilen model özetleri,
- Hücre membranlarının yapısal organizasyonu, akıcı mozaik zar modelinin tanımlanması,
- Membran bileşenleri,
- Membran lipitlerinin çeşitleri, özellikleri, bulundukları yerler,
- Membran lipitlerinin hareketleri,
- Zar akıcılığını etkileyen faktörler,
- Ökaryotik hücre ve hücre altı organellerinin membranlarının, prokaryotik ve arkebakterilerin membranlarının yapısal ve moleküler benzerlikleri ile farklılıkları,
- Membran proteinlerinin çeşitleri, bazı fonksiyonları ve membranlara bağlanma şekilleri,
- Membran füzyonlarında membran bileşeni lipitlerin davranış modelleri

hakkında temel bilgiler kazanacaktır.

30'da görüldüğü gibi belirgin kırmızı ve yeşil renkli bir durum ortaya çıkar. Yaklaşık 40 dk sonra parçalı renklilik durumunun kaybolduğu ve floresans boyalı antikor işaretli yüzey proteinlerinin tamamen birbirlerine karışmış olduğu gözlemlenir.

Şekil 30. Hücre zar yapısının açıklanmasında akıcı mozaik modeli destekleyen füzyon çalışması ve zar proteinlerinin yayılımı

KAYNAKLAR

Adams, P.G., Lamoureux, L., Swingle, K.L., Mukundan, H., Montaño, G.A. (2014). Lipopolysaccharide-induced dynamic lipid membrane reorganization: tubules, perforations, and stacks. *Biophysical Journal*, 106,11, 2395–2407. doi.org/10.1016/j.bpj.2014.04.016

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Morgan, D., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2015). *Molecular biology of the cell*. Garland Science-Taylor and Francis Group. Ss.1342

Bergtrom, G. (2016). *Cell and Molecular Biology*, What we know and How we found out. UWM Digital Commons ss.474.

Bhuiyan, R. H., Kondo, Y., Yamaguchi, T., Tokuda, N., Ohkawa, Y., Hashimoto, N., Ohmi, Y., Yamauchi, Y., Furukawa, K., Okajima, T., & Furukawa, K. (2016). Expression analysis of 0-series gangliosides in human cancer cell lines with monoclonal antibodies generated using knockout mice of ganglioside synthase genes. *Glycobiology*, 26(9), 984–998. doi.org/10.1093/glycob/cww049

Bozelli, J.C. Jr, Azher, S., Epand, R.M. (2021). Plasmalogens and Chronic Inflammatory Diseases. *Front. Physiol.*, 12:730829. doi: 10.3389/fphys.2021.730829

Bradshaw, R.A., Stalh, P.D. (2016). *Encyclopedia of Cell Biology*. Academic Press, Oxford, ss.375.

Brandenburg, K., Koch, M. H., Seydel, U. (1990). Phase diagram of lipid A from Salmonella minnesota and Escherichia coli rough mutant lipopolysaccharide. *Journal of structural biology*, 105(1-3), 11–21. doi.org/10.1016/1047-8477(90)90093-r

Chernomordik, L. V., & Kozlov, M. M. (2008). Mechanics of membrane fusion. *Nature structural & molecular biology*, *15*(7), 675–683. https://doi.org/10.1038/nsmb.1455.

Cooper, G.M. (2019). *The Cell: A Molecular Approach*. Oxford University Press U.S.A. ss.783.

Coughlin, R.T., Haug, A. McGroarty, E.J. (1983). Physical properties of defined lipopolysaccharide salts. *Biochemistry*, 22,2007–2013.

Daraee, H., Etemadi, A., Kouhi, M., Alimirzalu, S., & Akbarzadeh, A. (2016). Application of liposomes in medicine and drug delivery. *Artificial cells, nanomedicine, and biotechnology*, *44*(1), 381–391. https://doi.org/10.3109/21691401.2014.953633

Eşrefoğlu, M. (2019).The Golgi Apparatus: Morphology and Function with Recent Facts. *Bezmialem Science*, 7,4,331-338.

Furt, F., Simon-Plas, F., Mongrand, S.(2010). Lipids of the plant plasma membrane. Nick P. (Ed.)*Plant Cell Monographs*. Springer Nature, ss.3-30.

Garavito, R. M., & Ferguson-Miller, S. (2001). Detergents as tools in membrane biochemistry. *The Journal of biological chemistry*, *276*(35), 32403–32406. https://doi.org/10.1074/jbc.R100031200

Haluska, C. K., Riske, K. A., Marchi-Artzner, V., Lehn, J. M., Lipowsky, R., & Dimova, R. (2006). Time scales of membrane fusion revealed by direct imaging of vesicle fusion with high temporal resolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *103*(43), 15841–15846. https://doi.org/10.1073/pnas.0602766103.

Hianik, T. (2006). Structure and Physical Properties of Biomembranes and Model Membranes. *Acta Physica Slovaca*, 56,6, 687-805.

Hubbell, W.L., McConnell, H.M. (1969). Motion of steroid spin labels in membranes. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 63(1), 16–22. doi.org/10.1073/pnas.63.1.16

Jahn, R., Lang, T., & Südhof, T. C. (2003). Membrane fusion. *Cell*, *112*(4), 519–533. https://doi.org/10.1016/s0092-8674(03)00112-0.

Jeworrek, C., Evers, F., Winter, R. (2011). Effects of specific versus nonspecific ionic interactions on the structure and lateral organization of lipopolysaccharides. *Biophys. J.*, 100, 2169–2177.

Kalkan, K.T., Eşrefoğlu, M.(2020).The Cell Membrane: A Historical Narration. *Bezmialem Science*. 8(1),81-88.

Koga Y. (2012). Thermal adaptation of the archaeal and bacterial lipid membranes. *Archaea*, 789652. doi.org/10.1155/2012/789652.

Kucerka, N., Papp-Szabo, E., Katsaras, J. (2008). Effect of cations on the structure of bilayers formed by lipopolysaccharides isolated from Pseudomonas aeruginosa PAO1. *J. Phys. Chem. B.*, 11, 8057–8062.

Lodish,H., Berk, A., Kaiser, C.A., Krieger, M., Bretshcer, A., Ploegh, H., Amon,A., Mrtin,K.C. (2016). *Molecular Cell Biology*. W. H. Freeman and Company, New York.ss. 1170.

Lombard J. (2014). Once upon a time the cell membranes: 175 years of cell boundary research. *Biology direct*, 9, 32. doi.org/10.1186/s13062-014-0032-7

Martens, S., & McMahon, H. T. (2008). Mechanisms of membrane fusion: disparate players and common principles. *Nature reviews. Molecular cell biology*, *9*(7), 543–556. https://doi.org/10.1038/nrm2417.

Messias, M.C.F., Mecatti, G.C., Priolli, D.G., Carvalho, P.O. (2018). Plasmalogen lipids: functional mechanism and their involvement in gastrointestinal cancer. *Lipids Health Dis.*, 17, 41. doi.org/10.1186/s12944-018-0685-9

Moon, Y., & Jun, Y. (2020). The Effects of Regulatory Lipids on Intracellular Membrane Fusion Mediated by Dynamin-Like GTPases. *Frontiers in cell and developmental biology*, *8*, 518. https://doi.org/10.3389/fcell.2020.00518.

Munro S. (2003). Lipid rafts: elusive or illusive? *Cell*, 115(4), 377-388. doi: 10.1016/s0092-8674(03)00882-1.

Naumann, D, C. Schultz, Sabisch, A. Kastowsky, M. Labischinski, H. (1989). New insights into the phase behavior of a complex anionic amphiphile: architecture and dynamics of bacterial deep rough lipopolysaccharide membranes as seen by FTIR, x-ray, and molecular modeling techniques. *J. Mol. Struct.*, 214, 213–246.

Nelson D.L., Cox, M.M. (Çev Ed. Kılıç,N) (2005). *Lehninger Biyokimya ilkeleri*. Palme Yayıncılık, Ankara.

Ouweneel AB, Thomas MJ, Sorci-Thomas MG. (2020). The ins and outs of lipid rafts: functions in intracellular cholesterol homeostasis, microparticles, and cell membranes: Thematic Review Series: Biology of Lipid Rafts. *J. Lipid Res.*, 61(5), 676-686. doi: 10.1194/jlr.TR119000383

Petty, H.R. (1983). *Molecular Biology of Membranes*. Structure and Function. Plenum Press,New York-London ss.404.

Ripa, I., Andreu, S., López-Guerrero, J. A., Bello-Morales, R. (2021). Membrane Rafts: Portals for Viral Entry. *Frontiers in microbiology*, 12, 631274. doi.org/10.3389/fmicb.2021.631274

Salvador-Castell, M., Golub, M., Erwin, N., Demé, B., Brooks, N. J., Winter, R., Peters, J., & Oger, P. M. (2021). Characterisation of a synthetic Archeal membrane reveals a possible new adaptation route to extreme conditions. *Communications biology*, *4*(1), 653. https://doi.org/10.1038/s42003-021-02178-y

Sheehan, M. (1994). *Biochemistry and Molecular Biology*. University of Bath Science 16-19. Nelson, Surrey.

Shinitzky, M. (1984). *Physiology of membrane fluidity*. CRC Press, Florida ss.196.

Siliakus, M. F., van der Oost, J., & Kengen, S. (2017). Adaptations of archaeal and bacterial membranes to variations in temperature, pH and pressure. *Extremophiles : life under extreme conditions*, *21*(4), 651–670. https://doi.org/10.1007/s00792-017-0939-x

Siliakus, M. F., van der Oost, J., Kengen, S. (2017). Adaptations of archaeal and bacterial membranes to variations in temperature, pH and pressure. *Extremophiles : life under extreme conditions*, 21(4), 651–670. doi.org/10.1007/s00792-017-0939-x

Snyder, D.S., McIntosh, T.J. (2000). The lipopolysaccharide barrier: correlation of antibiotic susceptibility with antibiotic permeability and fluorescent probe binding kinetics. *Biochemistry*, 39, 11777–11787.

Sun, Y., & Tien, P. (2013). From endocytosis to membrane fusion: emerging roles of dynamin in virus entry. *Critical reviews in microbiology*, *39*(2), 166–179. https://doi.org/10.3109/1040841X.2012.694412

Suthar, S.M. ve Rathva B.A. Development of liposomal formulation: From formulation to sterilization. *World Journal of Pharmaceutical Research*, 8,3, 1561-71.

van Alphen, L., Verkleij, A., Lugtenberg. B. (1980). ^{31}P Nuclear magnetic resonance and freeze-fracture electron microscopy studies on Escherichia coli. II. Lipopolysaccharide and lipopolysaccharide-phospholipid complexes. *Biochim. Biophys. Acta. Biomembr.*, 597, 502–517.

Villanueva, L., von Meijenfeldt, F.A.B., Westbye, A.B., Yadav, S., Hopmans, E.C., Dutilh, B.E., Damste, J.S.S. (2021). Bridging the membrane lipid divide: bacteria of the FCB group superphylum have the potential to synthesize archaeal ether lipids. *ISME J*, 15, 168–182.

ORGANELLER

BÖLÜM 4

Ahmet Çarhan - Elif Ercan

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında şunları öğrenecektir:

- Hücre, canlıların temel yapı taşıdır.
- Ökaryotik hücrelerde çekirdeğe ve zara bağlı organellere sahipken bir prokaryotta yoktur.
- Küçük organ anlamına gelen "Organel" kelimesi, vücutta bir organın yaptığı gibi hücrede bir veya daha fazla özel işlevi yerine getiren hücre altı yapı taşıdır.
- Organellere hücre içi veziküller de denir ve hücre içinde farklı işlevleri ayırmada önemli roller üstlenirler.
- Ökaryotik hücreler, endoplazmik retikulum (ER), Golgi aygıtı, mitokondri, lizozomlar, peroksizomlar ve çekirdek dâhil olmak üzere çeşitli zarlı organeller içerir.
- Son zamanlarda yapılan araştırmalar, her bir organelin birden fazla farklı işlevi olduğunu ortaya koymuştur.

belirtilmiştir. Çeşitli tümör tiplerinde peroksizom sayısı ve aktivitesinde değişiklikler görülmektedir. Peroksizomal protein seviyeleri veya enzimatik aktiviteleri kolon, meme ve hepatoselüler karsinomda önemli ölçüde düşerken renal hücreli karsinomda sayıca azlığı dikkat çekmektedir. Farklı kanser türlerinde, peroksizomal yağ asidi oksidasyon ve eter fosfolipit biyosentezi düzeyinde artış gözlemlenmektedir.

KAYNAKLAR

Anyuan, H., John, M.D. ve Irfan, J.L. (2021). Peroxisomes as cellular adaptors to metabolic and environmental stress. *Trends Cell Biol*, 31(8), 656-670.

Banterle, N. ve Gonczy, P. (2017). Centriole biogenesis: from identifying the characters to understanding the plot. *Annu. Rev. Cell Dev. Biol*., 33, 23–49.

Baßler, J. ve Hurt, E. (2018). Eukaryotic Ribosome Assembly. *Annual Review of Biochemistry*, 88, 281-306.

Bonam, S.R., Wang, F. ve Muller, S. Lysosomes as a therapeutic target. *Nature Reviews-Drug Discovery*, 18, 923-948.

Bouhamdani, N., Comeau, D. ve Turcotte, S. (2021). A Compendium of Information on the Lysosome. *Frontiers in Cell and Developmental Biology*, 9, 798262.

Boulon, S., Westman, B. J., Hutten, S., Boisvert, F.-M., ve Lamond, A. I. (2010). The Nucleolus under Stress. *Molecular Cell*, 40(2), 216–227.

Carmona-Gutierrez, D., Hughes, A.L. ve Madeo, F. Ruckenstuhl, C. (2016). The crucial impact of lysosomes in aging and longevity. *Ageing Res Rev*., 32, 2–12.

Carvalho-Santos, Z., Azimzadeh, J., Pereira-Leal José, B. ve Bettencourt-Dias, M. (2011). Tracing the origins of centrioles, cilia, and flagella. *J. Cell Biol*., 194, 165–175.

Cell Image Library web sitesi. Erişim: cellimagelibrary.org/images/.

Colin, F. ve Amaravadi, R.K. (2017). Lysosomal Biology in Cancer. *Methods Mol Biol*., 1594, 293–308.

Correll, C. C., Bartek, J., ve Dundr, M. (2019). The nucleolus: A multiphase condensate balancing ribosome synthesis and translational capacity in health, aging and ribosomopathies. *Cells*, 8(8).

Crick, F.H. (1958). On protein synthesis. *Symp. Soc. Exp. Biol*, 12, 138–63.

De Duve, C. (2005). The lysosome turns fifty. *Nat. Cell Biol*. 7, 847–849.

Debec, A., Sullivan, W. ve Bettencourt-Dias, M. (2010). Centrioles: active players or passengers during mitosis? *Cell. Mol. Life Sci*., 67:2173–2194.

Dechat, T., Pfleghaar, K., Sengupta, K., Shimi, T., Shumaker, D. K., Solimando, L., ve Goldman, R. D. (2008). Nuclear lamins: Major factors in the structural organization and function of the nucleus and chromatin. *Genes and Development*, 22(7), 832–853.

Doo, S.J. ve Dong-Hyung, C. (2019). (2019). Peroxisomal dysfunction in neurodegenerative diseases. *Arch. Pharm. Res*., 42, 393–406.

Doo, S.J., Park, N.Y. ve Dong-Hyung, C. (2020).Peroxisome quality control and dysregulated lipid metabolism in neurodegenerative diseases. *Experimental ve Molecular Medicine*, 52,1486–1495.

Fatica, A., Tollervey, D. (2002). Making ribosomes. *Curr. Opin. Cell Biol*., 14, 313–318.

Florey, O., Kim, S.E., Sandoval, C.P., Haynes, C.M. ve Overholtzer, M. (2011). Autophagy machinery mediates macroendocytic processing and entotic cell death by targeting single membranes. *Nat. Cell Biol*., 3, 1335–1343.

Freeda, E.F., Bleicherta, F., Dutcab, L.M. ve Baserga, S.J. (2010). When ribosomes go bad: diseases of ribosome biogenesis. *Mol Biosyst*, 6(3), 481–493.

Gambarotto D. ve Basto R. (2016). Consequences of numerical centrosome defects in development and disease. In: Lüders J, editor. The microtubule cytoskeleton: organisation, function and role in disease. *Vienna: Springer Vienna*; s.117–49.

Gemmer, M., ve Förster, F. (2020). A clearer picture of the ER translocon complex. *Journal of Cell Science*, 133(3).

Gentilella, A., Kozma, S. C. ve Thomas, G. (2015). A liaison between mTOR signaling, ribosome biogenesis and cancer. *Biochim. Biophys. Acta*, 1849, 812–820.

Giacomello, M., Pyakurel, A., Glytsou, C., ve Scorrano, L. (2020). The cell biology of mitochondrial membrane dynamics. *Nature Reviews Molecular Cell Biology*, 21(4), 204–224.

Glancy, B., Kim, Y., Katti, P., ve Willingham, T. B. (2020). The Functional Impact of Mitochondrial Structure Across Subcellular Scales. *Frontiers in Physiology*, 11, 1–24.

Gonczy, P. (2015). Centrosomes and cancer: revisiting a longstanding relationship. *Nat. Rev. Cancer*, 15, 639–652.

Grady, J. P., Murphy, J. L., Blakely, E. L., Haller, R. G., Taylor, R. W., Turnbull, D. M., ve Tuppen, H. A. L. (2014). Accurate measurement of mitochondrial DNA deletion level and copy number differences in human skeletal muscle. *PLoS ONE*, 9(12), 1–15.

Gruenbaum, Y. ve Medalia, O. (2015). Lamins: The structure and protein complexes. *Current Opinion in Cell Biology*, 32, 7–12.

Grumati, P., Dikic, I., ve Stolz, A. (2018). ER-phagy at a glance. *Journal of Cell Science*, 131(17), 1–6.

Grummt, I. (2003). Life on a planet of its own: Regulation of RNA polymerase I transcription in the nucleolus. *Genes Dev*., 17, 1691–1702.

Harry, N.F., Lancaster, L., Mohan, S. ve Zhou, J. (2017). Ribosome structural dynamics in translocation: yet another functional role for ribosomal RNA. *Quarterly Reviews of Biophysics*, 50, e12, 1-28.

Hildebrandt, F., Benzing, T. ve Katsanis, N. (2011). *Ciliopathies, N Engl J Med*., 364(16):1533–43.

Islinger, M., Voelkl, A., Fahimi, H.D. ve Schrader, M. (2018). The peroxisome: an update on mysteries 2.0. *Histochemistry and Cell Biology*, 150, 443–471.

Jaiswal, S. ve Singh, P. (2021). Centrosome dysfunction in human diseases. *Seminars in Cell and Developmental Biology*, 110, 113-122.

Kerketta, L.S., Ghosh, K., Nadkarni, A., Madkaikar, M. ve Vundinti, B.R. (2017). Centrosome aberration frequency and disease association in B-acute lymphoblastic leukemia. *In Vivo* 31, 215–220.

Kim, J-A. (2020). Peroxisome Metabolism in Cancer. *Cells*, 9, 1692-1710.

Kumari A, Panda D. (2018). Regulation of microtubule stability by centrosomal proteins. *IUBMB Life*, 70(7):602-611.

Kühlbrandt, W. (2015). Structure and function of mitochondrial membrane protein complexes. *BMC Biology*, 13(1), 1–11.

Lafontaine, D. L. J., Riback, J. A., Bascetin, R., ve Brangwynne, C. P. (2021). The nucleolus as a multiphase liquid condensate. *Nature Reviews Molecular Cell Biology*, 22(3), 165–182.

Li, J., Ahat, E., ve Wang, Y. (2019). Golgi structure and function in health, stress, and diseases. *In Results and Problems in Cell Differentiation* (Vol. 67).

Lismont, C., Revenco, I ve Fransen, M. (2019). Peroxisomal Hydrogen Peroxide Metabolism and Signaling in Health and Disease. *Int. J. Mol. Sci*., 20, 3673-3692.

Loncarek, J. ve Bettencourt-Dias, M. (2018). Building the right centriole for each cell type. *J. Cell Biol*. 217, 823–835.

Lusk, C. P., ve King, M. C. (2017). The nucleus: keeping it together by keeping it apart. *Current Opinion in Cell Biology*, 44, 44–50.

Macara, I. G. (2001). Transport into and out of the Nucleus. *Microbiology and Molecular Biology Reviews*, 65(4), 570–594.

Mahalingam, S.S., Shukla, N., Farré,J-C., Zientara-Rytter, K., Subramani, S. (2021). Balancing the Opposing Principles That Govern Peroxisome Homeostasis. *Trends Biochem Sci.*, 46(3), 200–212.

Marchi, S., Patergnani, S., ve Pinton, P. (2014). The endoplasmic reticulum-mitochondria connection: One touch, multiple functions. *Biochimica et Biophysica Acta - Bioenergetics*, 1837(4), 461–469.

Meldi, L., ve Brickner, J. H. (2011). Compartmentalization of the nucleus. *Trends in Cell Biology*, 21(12), 701–708.

Mironov, A. A., ve Beznoussenko, G. V. (2012). The kiss-and-run model of intra-Golgi transport. *International Journal of Molecular Sciences*, 13(6), 6800–6819.

Mohanty, A., Tiwari-Pandey, R., ve Pandey, N. R. (2019). Mitochondria: the indispensable players in innate immunity and guardians of the inflammatory response. *Journal of Cell Communication and Signaling*, 13(3), 303–318.

Munro, S. (2011). What is the Golgi apparatus, and why are we asking? *BMC Biology*, 9.

Mysior, M. M., ve Simpson, J. C. (2021). Emerging roles for Rho GTPases operating at the Golgi complex. *Small GTPases*, 12(5–6), 311–322.

Nigg, E.A. ve Holland, A.J. (2018) Once and only once: mechanisms of centriole duplication and their deregulation in disease. *Nat. Rev. Mol. Cell Biol*. 19, 297–312.

Noller, H. F. (2012). Evolution of protein synthesis from an RNA world. *Cold Spring Harb. Perspect. Biol*. 4, a003681.

Nordgren,M. ve Fransen, M. (2014). Peroxisomal metabolism and oxidative stress. *Biochimie*, 98, 56-62.

Norris, K., Hopes, T. ve Aspden, J.L. (2021). Ribosome heterogeneity and specialization in development. *WIREs RNA*, 12: e1644.

Owais, M.B. ve Pin-Lan, L. (2021). Lysosome Function in Cardiovascular Diseases. *Cell Physiol Biochem.*, 55, 277-300.

Pearl, P.Y.L. ve Ralph, A.N. (2019). Lysosome trafficking and signaling in health and neurodegenerative diseases. *Neurobiol Dis.*, 122, 94–105.

Pederson, T. (2011). The nucleus introduced. *Cold Spring Harbor Perspectives in Biology*, 3(5), 1–16.

Pelletier, J., Thomas, G. ve Volarevic, S. (2018). Ribosome biogenesis in cancer: new players and therapeutic avenues. *Nature Reviews Cancer*,18, 51-63.

Pelletier, J., Thomas, G. ve Volarevic, S. (2018). Ribosome biogenesis in cancer: new players and therapeutic avenues. *Nature Reviews Cancer*,18, 51-63.

Penzo, M., Montanaro, L., Treré, D. ve Derenzini, M. (2019). The Ribosome Biogenesis-Cancer Connection. *Cells*, 8, 55-69.

Phillips, B. P., Gomez-Navarro, N., ve Miller, E. A. (2020). Protein quality control in the endoplasmic reticulum. *Current Opinion in Cell Biology*, 65, 96–102.

Phillips, N. R., Sprouse, M. L., ve Roby, R. K. (2014). Simultaneous quantification of mitochondrial DNA copy number and deletion ratio: A multiplex real-time PCR assay. *Scientific Reports*, 4, 1–7.

Picca, A., Calvani, R., Coelho junior, H. J., ve Marzetti, E. (2021). Cell death and inflammation: The role of mitochondria in health and disease. *Cells*, 10(3), 1–17.

Pu, J., Guardia, C.M., Keren-Kaplan, T. ve Bonifacino, J.S. (2016). Mechanisms and functions of lysosome positioning. J. *Cell Sci.*, 129, 4329–4339.

Robledo, S., Idol, R.A., Crimmins, D.L., Ladenson, J.H., Mason, P.J., Bessler, M. (2008). The role of human ribosomal proteins in the maturation of rRNA and ribosome production. *RNA*, 14(9):1918-1929.

Roger, A. J., Muñoz-Gómez, S. A., ve Kamikawa, R. (2017). The Origin and Diversification of Mitochondria. *Current Biology*, 27(21), R1177–R1192.

Rudnik, S. ve Damme.M. (2021). The lysosomal membrane—export of metabolites and beyond. *The FEBS Journal*, 288, 4168–4182.

Sasaki, K., ve Yoshida, H. (2019). Golgi stress response and organelle zones. *FEBS Letters*, 593(17), 2330–2340.

Scheer, U. (2014). Historical roots of centrosome research: discovery of Boveri's microscope slides in Würzburg. Philos. *Trans. R. Soc. B Biol. Sci.*, 369.

Shen, P. S., Park, J., Qin, Y., Li, L., Parsawar, K., Larson, M.H., …, Frost, A. (2015). Protein synthesis. Rqc2p and 60S ribosomal subunits mediate mRNA-independent elongation of nascent chains. *Science*, 347, 75–78.

Smith, M., ve Wilkinson, S. (2017). ER homeostasis and autophagy. *Essays in Biochemistry*, 61(6), 625–635.

Tao, T., Ze yu, Y., Di, W., Xian Yan, Y., Wang, J., Lin, L., …, Shi Cang, Y. (2020). The role of lysosomes in cancer development and progression. *Cell Biosci*, 10, 131-148.

Thawani, A., Stone, H.A., Shaevits, J.W. ve Petry, M. (2019) Spatiotemporal organization of branched microtubule networks. *eLife*, 8, e43890.

Trivedi, P.C., Bartlett, J.J. ve Pulinilkunnil, T. (2020). Lysosomal Biology and Function: Modern View of Cellular Debris Bin. *Cells*, 9(5), 1131-1165.

Tsou, M-F.B., Wang, W-J.W., Kelly, A.G. Uryu, K., Stearns, T. ve Jallepalli, P.V. (2009). Polo kinase and separase regulate the mitotic licensing of centriole duplication in human cells. *Dev. Cell*, 17, 344–354.

Turi, Z., Lacey, M., Mistrik, M. ve Moudry, P. (2019). Impaired ribosome biogenesis: mechanisms and relevance to cancer and aging. *Aging*, 11(8), 2512-2540.

Ushioda, R., ve Nagata, K. (2019). Redox-mediated regulatory mechanisms of endoplasmic reticulum homeostasis. *Cold Spring Harbor Perspectives in Biology*, 11(5).

Van Der Bliek, A. M., Sedensky, M. M., ve Morgan, P. G. (2017). Cell biology of the mitochondrion. *Genetics*, 207(3), 843–871.

van Vliet, A. R., Verfaillie, T., ve Agostinis, P. (2014). New functions of mitochondria associated membranes in cellular signaling. *Biochimica et Biophysica Acta - Molecular Cell Research*, 1843(10), 2253–2262.

Viscomi, C., ve Zeviani, M. (2018). Mitochondria in Health and Disease. *Clinical Mitochondrial Medicine*, 1–9.

Walters, A. D., Bommakanti, A., ve Cohen-Fix, O. (2012). Shaping the nucleus: Factors and forces. *Journal of Cellular Biochemistry*, 113(9), 2813–2821.

Wang, J.T., Kong, D., Hoerner, C.R., Loncarek, J. ve Stearns T. (2017). Centriole triplet microtubules are required for stable centriole formation and inheritance in human cells. *eLife*, 6, e29061.

Weigel, A. V., Chang, C. L., Shtengel, G., Xu, C. S., Hoffman, D. P., Freeman, M., …, Lippincott-Schwartz, J. (2021). ER-to-Golgi protein delivery through an interwoven, tubular network extending from ER. *Cell*, 184(9), 2412-2429.e16.

Werner, S., Pimenta-Marques, A., Bettencourt-Dias, M. (2017). Maintaining centrosomes and cilia. *J. Cell. Sci.*, 130, 3789–3800.

Wilkinson, S. (2020). Emerging Principles of Selective ER Autophagy. *Journal of Molecular Biology*, 432(1), 185–205.

Wilson, D.N. ve Doudna Cate, J. H. (2012). The Structure and Function of the Eukaryotic Ribosome. *Cold Spring Harb Perspect Biol*, 4, a011536.

Wlodkowic, D., Skommer, J., McGuinness, D., Hillier, C., ve Darzynkiewicz, Z. (2009). ER-Golgi network-A future target for anti-cancer therapy. *Leukemia Research*, 33(11), 1440–1447.

Wu, Q., Li, B., Liu, L. Sun, S. Sun, S. (2020). Centrosome dysfunction: a link between senescence and tumor immunity. *Signal Transduction and Targeted Therapy*, 5 (107), 1-9.

Yim, W. W.Y. ve Mizushima, N. (2020). Lysosome biology in autophagy. *Cell Discovery*, 6, 6-17.

Yusupova, G. ve Yusupov, M. (2015). Ribosome biochemistry in crystal structure determination. *RNA*, 21(4), 771–773.

Zyss, D. ve Gergely, F. Centrosome function in cancer: guilty or innocent? *Trends Cell Biol.* 19, 334–346 (2009)

HÜCRE İSKELETİ

BÖLÜM 5

Ali İrfan Güzel

Öğrenim Hedefleri

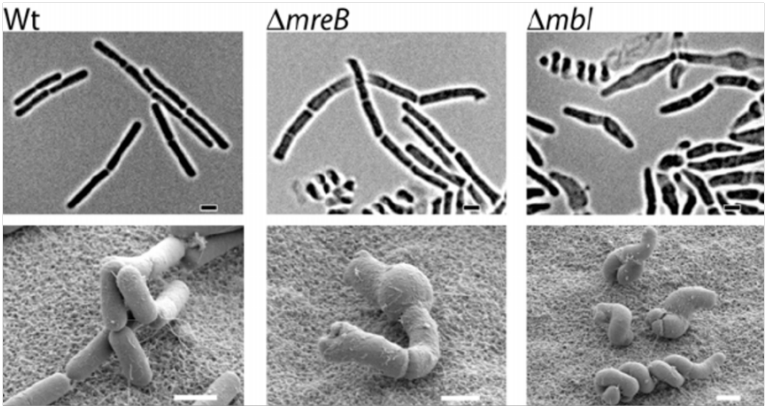
Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Hücre iskelet yapısını, önemini ve temel görevlerini sayar.
- Hücre iskeletini oluşturan temel elemanları sayar.
- Mikrofilament yapısını, organizasyonunu ve görevlerini açıklar.
- Ara filament yapısını, organizasyonunu ve görevlerini açıklar.
- Mikrotübül yapısını, organizasyonunu ve görevlerini açıklar.
- Hücre iskeleti ile ilişkili hastalık örneklerini irdeler.
- Prokaryotik hücre iskelet yapısını irdeler.

HÜCRE İSKELETİ

Hücre zarının içini dolduran kısım **protoplazma** olarak adlandırılmakta olup **sitoplazma** ve **çekirdek** olarak iki bölümde incelenir. Sitoplazma, hücre zarı ile çekirdek arasında kalan viskoz kısım olup **sitozol** olarak adlandırılan kolloidal bir çözelti ile burada dağılmış olan şekilli elemanlardan (**organel**) oluşmaktadır. Kolloidal çözeltiyi ise suda çözünmüş olan inorganik tuzlar ve **hücre iskeleti** de dâhil birtakım organik moleküller oluşturmaktadır. Yumurta akında olduğu gibi belli bir akışkanlığı olan yapılar kolloid olarak adlandırılır. Kolloid yapının su oranı; hücrenin tipi, görevi ve bulunduğu yere göre değişebilir (ör., beyin hücrelerinde su oranı %85-90'dır). Kolloid çözeltilerde çözünen partiküllerin büyüklüğü gerçek çözeltiler ile süspansiyon partikülleri arasında olduğundan çözeltide asılı olarak bulunurlar (ne çözünür ne de çökelir). Kolloid yapı, ortamdaki molekül-

Bir tür aktin homoloğu olan MreB ve Mbl, bakterilerin şeklinin belirlenmesinde rol almaktadır. MreB ve Mbl proteini olmayan (mutant; mreB ve mbl) bakteriler ise düzensiz bir hücre şekline sahip olmakta ve sonunda ölmektedir (Şekil 26).

Şekil 26. Bakterilerde hücre iskelet proteinlerinin önemi

KAYNAKLAR

Bruce Alberts, Alexander Johnson, Julian Lewis, Martin Rafi, Keith Roberts, and Peter Walter (2008). *Molecular Biology of the Cell*. 5th Edition, Garland Science, NewYork, ss. 965-1052.

Gerald Karp (2010). *Cell and Molecular Biology, Concepts and Experiments*. 6th Edition, John Wiley & Sons, Inc. USA, ss. 318-367.

Geoffrey M. Cooper, Robert E. Hausman (2007). *The Cell, A Molecular Approach*. 4th Edition, ASM Press, Washington D.C., ss. 473-528.

Nalini Chandar, Susan Viselli (2010). *Lippincott's Illustrated Reviews: Cell and Molecular Biology*. Lippincott Williams & Wilkins, a Wolters Kluwer business, Baltimore, ss. 35-46.

Robert K. Murray, Daryl K. Granner, Peter A. Mayes, Victor W. Rodwell (2003). *Harper's Illustrated Biochemistry*. 26th, The McGraw-Hill Companies, Inc. USA, ss. 556-579.

HÜCRE ZARINDA MADDE TAŞINMASI

BÖLÜM 6

Gaye Tomatır

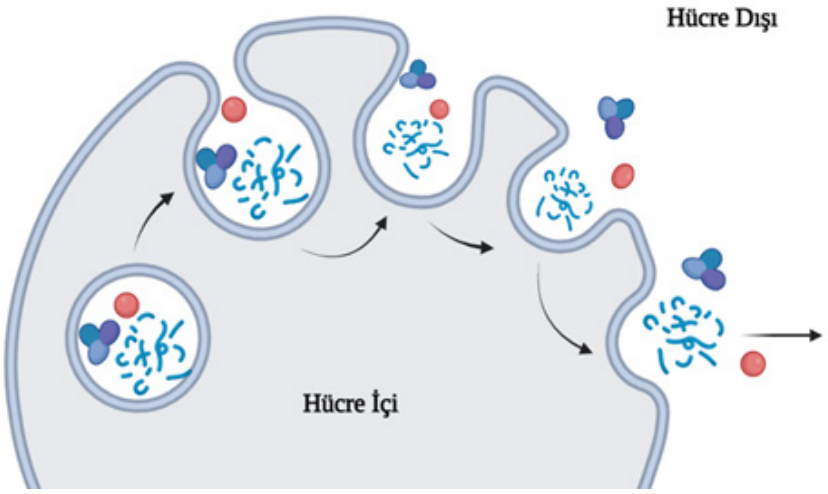
Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Hücre zarının yapısı ve özellikleri açıklayabilir.
- Hücre zarının bileşenlerini tanımlayabilir.
- Hücre zarı modellerini tanımlayabilir.
- Konsantrasyon gradiyenti kavramını açıklayabilir.
- Basit difüzyon, hücre zarından serbestçe geçebilen molekül grupları, osmoz, izotonik, hipertonik ve hipotonik çözeltiler ve hücreye etkilerini açıklayabilir.
- Kolaylaştırılmış difüzyonu açıklayabilir.
- Taşıyıcı proteinler ile kanal proteinlerinin farkını açıklayabilir.
- Basit difüzyon ile kolaylaştırılmış difüzyon arasındaki farkı açıklayabilir.
- Kanal proteinlerinin tipleri ve çalışma mekanizmalarını açıklayabilir.
- Aktif taşınma tiplerini tanımlayabilir.
- Endositoz ve ekzositoz mekanizmalarını açıklayabilir.

B. Ekzositoz

Hücre zarından geçemeyecek kadar büyük olan moleküllerin hücre içinden hücre dışına doğru taşınmasına ***ekzositoz*** denir (Şekil 13). Ekzositozda da maddelerin taşınım yönü yoğunluk farkına bağlı değildir. Ekzositozun gerçekleşebilmesi için hem enzimlere gereksinim duyulur hem de ATP harcanır. Madde dışarı doğru atılırken hücre zarının yüzeyi büyür. Hücrede üretilen enzim ve hormonların salgılanması, boşaltım kofullarında bulunan çeşitli atıkların vücuttan uzaklaştırılması ve hormonların kana verilmesi gibi olaylar ekzositoz ile gerçekleşir.

Şekil 13. Ekzositoz

KAYNAKLAR

Alberts, B., Bray, D., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Watson, J.D. (1994). *Molecular Biology of The Cell*. Third Ed., Garland Publishing, Inc. Newyork & London.

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2008). *Hücrenin Moleküler Biyolojisi*. Dördüncü Baskı (Çeviri), TÜBA Ders Kitapları 3, Sistem Ofset, Ankara.

Anamourlis, C. (2020). The Cell Membrane. *Southern African Journal of Anaesthesia and Analgesia* 26:51-57.

Aydın, F., Gürtekin, M. (2002). *Tıbbi Biyoloji*. Editör: Çarin MN, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Başaran, A. (2010). *Tıbbi Biyoloji Ders Kitabı*. Sekizinci Baskı. Pelikan Tıp ve Teknik Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Cherak, S.J., Gugala, N. and Turner, R. (2016). *Membrane Transport*. Basic Biochemistry.

www.Austinpublishinggroup.com/ebooks.

Cooper, G.M. and Hausman, R.E. (2007). *The Cell A Molecular Approach*. Fourth Ed., ASM Press, Washington DC.

Cooper, G.M. and Hausman, R.E. (2016). *Hücre, Moleküler Yaklaşım*. Üçüncü Baskı, Çeviri Editörleri: M Sakızlı, N Atabey, Ersan Kalay. İzmir Tıp Kitabevi, İzmir.

Estadella, I., Pedrós-Gámez, O., Colomer-Molera, M., Bosch, M., Sorkin, A., Felipe, A. (2020). Endocytosis: A Turnover Mechanism Controlling Ion Channel Function. *Cells* 9(8):1833. doi: 10.3390/cells9081833.

Güneş, H.V. (2013). *Moleküler Hücre Biyolojisi*. Üçüncü Baskı. İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul.

Kasap, H., Kasap, M., Demirhan, O., Alptekin, D., Lüleyap, Ü., Pazarbaşı, A., Güzel, A.İ. (2010). *Tıbbi Biyoloji ve Genetik*. Editör: Kasap H, Nobel Kitabevi, Adana.

Keeton, W.T., Gould, J.L. and Gould, C.G. (1999). *Genel Biyoloji*. Beşinci Baskı. Çeviri Editörleri: Ali Demirsoy, İsmail Türkan. Palme Yayıncılık, Ankara.

Mattaini, K.R. (2020). *Introduction to Molecular and Cell Biology*. Creative Commons Attribution 4.0 International Licence USA. https://openstax.org/details/books/biology-2e.

Plattner, H. (2022). Membrane traffic and Ca^{2+} signals in ciliates. *Journal of Eukaryotic Microbiology*, https://doi.org/10.1111/jeu.12895.

VEZİKÜLER TRAFİK

BÖLÜM 7

Yasemin Kartal

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Zardan taşınmanın moleküler mekanizmalarını açıklayabilecektir.
- Endoplazmik retikulumdan Golgi kompleksine veziküller ile taşınım süreçlerini anlatabilecektir.
- Trans Golgi ağından lizozomlara taşınma mekanizmalarını açıklayabilecektir.
- Endositoz tanımını yapabilecek ve mekanizmasını açıklayabilecektir.
- Endositozun iki temel tipi olan fagositoz ve pinositoz mekanizmalarını anlatabilecek ve ikisi arasındaki farkları sayabilecektir.
- Klatrin (reseptör) aracılı endositoz ve klatrin bağımsız endositoz mekanizmalarını açıklayabilecektir.
- Kaveola aracılı endositoz, kaveola ve klatrin bağımsız endositoz ile makropinositoz mekanizmalarını anlatabilecek ve aralarındaki farkları sayabilecektir.
- Ekzositoz tanımını yapabilecek ve mekanizmasını açıklayabilecektir.
- Ekzositoz yolağında vezikül çeşitlerini ve görevlerini sayabilecektir.
- Sinaptik veziküllerin ekzositozunda görevli önemli bileşenleri sayabilecek ve bunların görevlerini anlatabilecektir.

ve rbsec1 olarak da adlandırılır), munc18-2 (munc18b olarak da adlandırılır) ve munc18c. Bunların arasında, Munc18-1 sinaptik vezikül ekzositozunda nörotransmiter salınımında rol oynamaktadır.

Sinaptik ekzositozda, Ca^{++} iyon derişimi ve sintaksin de düzenleyici etkiye sahip diğer faktörlerdir. Bir Ca^{++} bağlayıcı protein olan ve sintaksinle bağlantılı olan sinoptotagmin ise ekzositozu etkileyen başka bir parametredir.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis J., Raff, M., et al., (2002). *Molecular biology of the cell*. 4th edition. Garland Science, New York, ss: 711-765.

Anderson, R. G., Kamen, B. A., Rothberg, K. G., & Lacey, S. W. (1992). Potocytosis: sequestration and transport of small molecules by caveolae. *Science* (New York, N.Y.), 255(5043):410–411. DOI: 10.1126/science.1310359.

Benlimame, N., Le, P. U., & Nabi, I. R. (1998). Localization of autocrine motility factor receptor to caveolae and clathrin-independent internalization of its ligand to smooth endoplasmic reticulum. *Molecular biology of the cell*, 9(7):1773–1786. DOI: 10.1091/mbc.9.7.1773.

Bhattacharya, N., O Donnell, J., & Stagg, S. M. (2012). The structure of the Sec13/31 COPII cage bound to Sec23. *Journal of molecular biology*, 420(4-5):324–334. DOI: 10.1016/j.jmb.2012.04.024.

Bhuin, T., & Roy, J. K. (2014). Rab proteins: the key regulators of intracellular vesicle transport. *Experimental cell research*, 328(1):1–19. DOI: 10.1016/j.yexcr.2014.07.027.

Blocker, A., Severin, F. F., Habermann, A., Hyman, A. A., Griffiths, G., & Burkhardt, J. K. (1996). Microtubule-associated protein-dependent binding of phagosomes to microtubules. *The Journal of biological chemistry*, 271(7), 3803–3811. DOI: 10.1074/jbc.271.7.3803.

Boron, W.F. & Boupaep, E.L. (2017). *Medical Physiology*. 3rd edition, Elsevier Publisher, Philadelphia, ss. 34-43.

Boucrot, E., Ferreira, A. P., Almeida-Souza, L., Debard, S., Vallis, Y., Howard, G., Bertot, L., Sauvonnet, N., & McMahon, H. T. (2015). Endophilin marks and controls a clathrin-independent endocytic pathway. *Nature*, 517(7535):460–465. DOI: 10.1038/nature14067.

Campbell, S. M., Crowe, S. M., & Mak, J. (2001). Lipid rafts and HIV-1: from viral entry to assembly of progeny virions. *Journal of clinical virology: the official publication of the Pan American Society for Clinical Virology*, 22(3):217–227. DOI: 10.1016/s1386-6532(01)00193-7.

Carver, L. A., & Schnitzer, J. E. (2003). Caveolae: mining little caves for new cancer targets. Nature reviews. *Cancer*, 3(8):571–581. DOI: 10.1038/nrc1146.

Celli, J., & Finlay, B. B. (2002). Bacterial avoidance of phagocytosis. *Trends in microbiology*, 10(5):232–237. DOI: 10.1016/s0966-842x(02)02343-0.

Conner, S. D., & Schmid, S. L. (2003). Regulated portals of entry into the cell. *Nature*, 422(6927): 37–44. DOI: 10.1038/nature01451.

Doherty, G. J., & McMahon, H. T. (2009). Mechanisms of endocytosis. *Annual review of biochemistry*, 78:857–902. DOI: 10.1146/annurev.biochem.78.081307.110540.

Ellinger, I., & Pietschmann, P. (2016). Endocytosis in health and disease-a thematic issue dedicated to Renate Fuchs. *Wiener medizinische wochenschrift*, 166(7-8):193–195. DOI:10.1007/s10354-016-0454-1.

Ford, M. G., Mills, I. G., Peter, B. J., Vallis, Y., Praefcke, G. J., Evans, P. R., & McMahon, H. T. (2002). Curvature of clathrin-coated pits driven by epsin. *Nature*, 419(6905):361–366. DOI: 10.1038/nature01020.

Fotin, A., Cheng, Y., Grigorieff, N., Walz, T., Harrison, S. C., & Kirchhausen, T. (2004). Structure of an auxilin-bound clathrin coat and its implications for the mechanism of uncoating. *Nature*, 432(7017):649–653. DOI: 10.1038/nature03078.

Freeman, S. A., & Grinstein, S. (2014). Phagocytosis: receptors, signal integration, and the cytoskeleton. *Immunological reviews*, 262(1):193–215. DOI: 10.1111/imr.12212.

Gerber, S. H., & Südhof, T. C. (2002). Molecular determinants of regulated exocytosis. Diabetes, 51(1): S3–S11. DOI: 10.2337/diabetes.51.2007.s3.

Haigler, H. T., McKanna, J. A. & Cohen, S. (1979). Rapid stimulation of pinocytosis in human carcinoma cells A-431 by epidermal growth factor. *The Journal of cell biology*, 83(1): 82–90. DOI: 10.1083/jcb.83.1.82.

Jaggi, U., Yang, M., Matundan, H. H., Hirose, S., Shah, P. K., Sharifi, B. G., & Ghiasi, H. (2020). Increased phagocytosis in the presence of enhanced M2-like macrophage responses correlates with increased primary and latent HSV-1 infection. *PLoS pathogens*, 16(10): e1008971. DOI: 10.1371/journal.ppat.1008971.

Joffe, A. M., Bakalar, M. H., & Fletcher, D. A. (2020). Macrophage phagocytosis assay with reconstituted target particles. *Nature protocols*, 15(7): 2230–2246. DOI: 10.1038/s41596-020-0330-8.

Johannes, L., Parton, R. G., Bassereau, P., & Mayor, S. (2015). Building endocytic pits without clathrin. Nature reviews. *Molecular cell biology*, 16(5): 311–321. DOI: 10.1038/nrm3968.

Jones A. T. (2007). Macropinocytosis: searching for an endocytic identity and role in the uptake of cell penetrating peptides. *Journal of cellular and molecular medicine*, 11(4):670–684. DOI: 10.1111/j.1582-4934.2007.00062.x.

Kerr, M. C., & Teasdale, R. D. (2009). Defining macropinocytosis. *Traffic* (Copenhagen, Denmark), 10(4):364–371. DOI: 10.1111/j.1600-0854.2009.00878.x.

Khan, I., & Steeg, P.S. (2021). Endocytosis: a pivotal pathway for regulating metastasis. *Br J Cancer*, 124(1):66-75. DOI: 10.1038/s41416-020-01179-8.

Kirkham, M., & Parton, R. G. (2005). Clathrin-independent endocytosis: new insights into caveolae and non-caveolar lipid raft carriers. *Biochimica et biophysica acta*, 1746(3):349–363. DOI: 10.1016/j.bbamcr.2005.11.007.

Lakshminarayan, R., Wunder, C., Becken, U., Howes, M. T., Benzing, C., Arumugam, S., Sales, S., Ariotti, N., Chambon, V., Lamaze, C., Loew, D., Shevchenko, A., Gaus, K., Parton, R. G., & Johannes, L. (2014). Galectin-3 drives glycosphingolipid-dependent biogenesis of clathrin-independent carriers. *Nature cell biology*, 16(6):595–606. DOI: 10.1038/ncb2970.

Larson, D. R., Gosse, J. A., Holowka, D. A., Baird, B. A., & Webb, W. W. (2005). Temporally resolved interactions between antigen-stimulated IgE receptors and Lyn kinase on living cells. *The Journal of cell biology*, 171(3):527–536. DOI: 10.1083/jcb.200503110.

Lim, J. P., & Gleeson, P. A. (2011). Macropinocytosis: an endocytic pathway for internalising large gulps. *Immunology and cell biology*, 89(8):836–843. DOI: 10.1038/icb.2011.20.

Lin, X. P., Mintern, J. D., & Gleeson, P. A. (2020). Macropinocytosis in different cell types: similarities and differences. *Membranes*, 10(8):177. DOI: 10.3390/membranes10080177.

Lodish, H., Berk, A., Kaiser, C.A., Krieger, M., Bretscher, A., et al. (2012). *Molecular cell biology*. 7th edition, W.H. Freeman and Co., New York, ss: 627-653.

Lundmark, R., Doherty, G. J., Howes, M. T., Cortese, K., Vallis, Y., Parton, R. G., & McMahon, H. T. (2008). The GTPase-activating protein GRAF1 regulates the CLIC/GEEC endocytic pathway. *Current biology: CB*, 18(22):1802–1808. DOI: 10.1016/j.cub.2008.10.044.

Mayor, S., & Pagano, R. E. (2007). Pathways of clathrin-independent endocytosis. Nature reviews. *Molecular cell biology*, 8(8):603–612. DOI: 10.1038/nrm2216.

Mayor, S., Parton, R. G., & Donaldson, J. G. (2014). Clathrin-independent pathways of endocytosis. *Cold spring harbor perspectives in biology*, 6(6):a016758. DOI: 10.1101 cshperspect.a016758.

McMahon, K. A., Zajicek, H., Li, W. P., Peyton, M. J., Minna, J. D., Hernandez, V. J., Luby-Phelps, K., & Anderson, R. G. (2009). SRBC/cavin-3 is a caveolin adapter protein that regulates caveolae function. *The EMBO journal*, 28(8):1001–1015. DOI: 10.1038/emboj.2009.46.

Mercer, J., & Helenius, A. (2009). Virus entry by macropinocytosis. *Nature cell biology*, 11(5): 510–520. DOI: 10.1038/ncb0509-510.

Mousavi, S. A., Malerød, L., Berg, T., & Kjeken, R. (2004). Clathrin-dependent endocytosis. *The Biochemical journal*, 377(Pt 1):1–16. DOI: 10.1042/BJ20031000.

Naslavsky, N., Weigert, R., & Donaldson, J. G. (2004). Characterization of a nonclathrin endocytic pathway: membrane cargo and lipid requirements. *Molecular biology of the cell*, 15(8):3542–3552. DOI: 10.1091/mbc.e04-02-0151.

Parton, R. G., Joggerst, B., & Simons, K. (1994). Regulated internalization of caveolae. *The Journal of cell biology*, 127(5):1199–1215. DOI: 10.1083/jcb.127.5.1199.

Pelkmans, L., Kartenbeck, J., & Helenius, A. (2001). Caveolar endocytosis of simian virus 40 reveals a new two-step vesicular-transport pathway to the ER. *Nature cell biology*, 3(5):473–483. DOI: 10.1038/35074539.

Pietiäinen, V., Marjomäki, V., Upla, P., Pelkmans, L., Helenius, A., & Hyypiä, T. (2004). Echovirus 1 endocytosis into caveosomes requires lipid rafts, dynamin II, and signaling events. *Molecular biology of the cell*, 15(11): 4911–4925. DOI: 10.1091/mbc.e04-01-0070.

Pucadyil, T. J., & Schmid, S. L. (2009). Conserved functions of membrane active GTPases in coated vesicle formation. *Science* (New York, N.Y.), 325(5945):1217–1220. DOI: 10.1126/science.1171004.

Puri, V., Watanabe, R., Singh, R. D., Dominguez, M., Brown, J. C., Wheatley, C. L., Marks, D. L., & Pagano, R. E. (2001). Clathrin-dependent and -independent internalization of plasma membrane sphingolipids initiates two Golgi targeting pathways. *The Journal of cell biology*, 154(3):535–547. DOI: 10.1083/jcb.200102084.

Rappoport J. Z. (2008). Focusing on clathrin-mediated endocytosis. *The Biochemical journal*, 412(3):415–423. DOI: 10.1042/BJ20080474.

Reiné, J., Rylance, J., Ferreira, D. M., Pennington, S. H., Welters, I. D., Parker, R., & Morton, B. (2020). The whole blood phagocytosis assay: a clinically relevant test of neutrophil function and dysfunction in community-acquired pneumonia. *BMC research notes*, 13(1): 203. DOI: 10.1186/s13104-020-05034-0.

Richter, T., Floetenmeyer, M., Ferguson, C., Galea, J., Goh, J., Lindsay, M. R., Morgan, G. P., Marsh, B. J., & Parton, R. G. (2008). High-resolution 3D quantitative analysis of caveolar ultrastructure and caveola-cytoskeleton interactions. *Traffic* (Copenhagen, Denmark), 9(6): 893–909. DOI: 10.1111/j.1600-0854.2008.00733.x.

Richterová, Z., Liebl, D., Horák, M., Palková, Z., Stokrová, J., Hozák, P., Korb, J., & Forstová, J. (2001). Caveolae are involved in the trafficking of mouse polyomavirus virions and artificial VP1 pseudocapsids toward cell nuclei. *Journal of virology*, 75(22):10880–10891. DOI: 10.1128/JVI.75.22.10880-10891.2001.

Romer, W., Berland, L., Chambon, V., Gaus, K., Windschiegl, B., Tenza, D., Aly, M. R., Fraisier, V., Florent, J. C., Perrais, D., Lamaze, C., Raposo, G., Steinem, C., Sens, P., Bassereau, P., & Johannes, L. (2007). Shiga toxin induces tubular membrane invaginations for its uptake into cells. *Nature*, 450(7170):670–675. DOI: 10.1038/nature05996.

Rothberg, K. G., Ying, Y. S., Kolhouse, J. F., Kamen, B. A., & Anderson, R. G. (1990). The glycophospholipid-linked folate receptor internalizes folate without entering the clathrin-coated pit endocytic pathway. *The Journal of cell biology*, 110(3):637–649. DOI: 10.1083/jcb.110.3.637.

Royle S. J. (2006). The cellular functions of clathrin. Cellular and molecular life sciences: *CMLS*, 63(16):1823–1832. DOI: 10.1007/s00018-005-5587-0.

Sabharanjak, S., Sharma, P., Parton, R. G., & Mayor, S. (2002). GPI-anchored proteins are delivered to recycling endosomes via a distinct cdc42-regulated, clathrin-independent pinocytic pathway. *Developmental cell*, 2(4): 411–423. DOI: 10.1016/s1534-5807(02)00145-4.

Sahay, G., Alakhova, D.Y., & Kabanov, A.V. (2010). Endocytosis of nanomedicines. *Journal of controlled release: official journal of the controlled release society*, 145(3):182-95. DOI: 10.1016/j.jconrel.2010.01.036.

Schnitzer, J. E., Oh, P., Pinney, E., & Allard, J. (1994). Filipin-sensitive caveolae-mediated transport in endothelium: reduced transcytosis, scavenger endocytosis, and capillary permeability of select macromolecules. *The Journal of cell biology*, 127(5):1217–1232. DOI: 10.1083/jcb.127.5.1217.

Simons, K., & Toomre, D. (2000). Lipid rafts and signal transduction. Nature reviews. *Molecular cell biology*, 1(1):31–39. DOI: 10.1038/35036052.

Slepnev, V. I., & De Camilli, P. (2000). Accessory factors in clathrin-dependent synaptic vesicle endocytosis. Nature reviews. *Neuroscience*, 1(3):161–172. DOI: 10.1038/35044540.

Smirnov, A., Solga, M. D., Lannigan, J., & Criss, A. K. (2020). Using imaging flow cytometry to quantify neutrophil phagocytosis. *Methods in molecular biology* (Clifton, N.J.), 2087:127–140. DOI: 10.1007/978-1-0716-0154-9_10.

Sowa, G., Pypaert, M., Fulton, D., & Sessa, W. C. (2003). The phosphorylation of caveolin-2 on serines 23 and 36 modulates caveolin-1-dependent caveolae formation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 100(11):6511–6516. DOI: 10.1073/pnas.1031672100.

Sverdlov, M., Shinin, V., Place, A. T., Castellon, M., & Minshall, R. D. (2009). Filamin A regulates caveolae internalization and trafficking in endothelial cells. *Molecular biology of the cell*, 20(21):4531–4540. DOI: 10.1091/mbc.e08-10-0997.

Takei, K., & Haucke, V. (2001). Clathrin-mediated endocytosis: membrane factors pull the trigger. *Trends in cell biology*, 11(9):385–391. DOI: 10.1016/s0962-8924(01)02082-7.

Thomas, C. M., & Smart, E. J. (2008). Caveolae structure and function. *Journal of cellular and molecular medicine*, 12(3):796–809. DOI: 10.1111/j.1582-4934.2008.00295.x.

Underhill, D. M. & Ozinsky, A. (2002). Phagocytosis of microbes: complexity in action. *Annual review of immunology*, 20:825–852. DOI: 10.1146/ annurev.immunol.20.103001.114744.

Ungar, D., & Hughson, F. M. (2003). SNARE protein structure and function. *Annual review of cell and developmental biology*, 19:493–517. DOI: 10.1146/annurev.cellbio.19.110701.155609.

Wu, L. G., Hamid, E., Shin, W., & Chiang, H. C. (2014). Exocytosis and endocytosis: modes, functions, and coupling mechanisms. *Annual review of physiology*, 76:301–331.DOI: 10.1146/annurev-physiol-021113-170305.

Yamauchi, Y., & Helenius, A. (2013). Virus entry at a glance. *Journal of cell science*, 126(Pt 6):1289–1295. DOI: 10.1242/jcs.119685.

Yao, Q., Chen, J., Cao, H., Orth, J. D., McCaffery, J. M., Stan, R. V., & McNiven, M. A. (2005). Caveolin-1 interacts directly with dynamin-2. *Journal of molecular biology*, 348(2):491–501. DOI: 10.1016/j.jmb.2005.02.003.

Zhao, F., Zhao, Y., Liu, Y., Chang, X., Chen, C., & Zhao, Y. (2011). Cellular uptake, intracellular trafficking, and cytotoxicity of nanomaterials. *Small* (Weinheim an der Bergstrasse, Germany), 7(10):1322–1337. DOI:10.1002/smll.201100001.

HÜCRELER ARASI SİNYAL İLETİM MEKANİZMALARI

BÖLÜM 8

Ülkan Kılıç

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Sinyal molekülleri ve reseptörlerin tanımları ve görevleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Farklı yapıdaki sinyal moleküllerinin işlevlerini karşılaştırabilir.
- Hücre yüzey ve hücre içi reseptörleri aracılı sinyal yolaklarını öğrenir.
- Hücreler arası iletişim mekanizmalarını ve bunların klinik önemini öğrenir.

Hücreler yaşadıkları sürece yakın ve uzak çevrelerinden dış uyarıları algılar, tanır, işler ve bu uyarılara yanıt vererek hücre dışı sinyaller yoluyla iletişim kurar. Tek hücreli organizmalarda, hücre dışı sinyal molekülleri bireyler arasındaki etkileşimleri düzenlerken, çok hücreli organizmalarda hücreler arasındaki iletişim ve hücrelerin davranışlarının koordinasyonu organizmanın bir bütün olarak işlev görmesini sağlar. Hücrelerin yakın ve uzak çevrelerinden dış uyarıları algılaması, tanıyıp işlemesi ve bu uyarılara yanıt oluşturması sürecine **sinyal iletimi** (signal transduction) ismi verilir. Hücre dışı sinyaller membrana bağlı ve salgılanan proteinleri veya peptitleri (ör., vazopressin ve insülin), küçük hidrofobik molekülleri (ör., steroid hormonları ve tiroksin), küçük hidrofilik molekülleri (ör., epinefrin), gazları (ör., O_2, nitrik oksit) ve fiziksel uyaranları (ör., ışık) içerir. Hidrofobik sinyal molekülleri sitozolik reseptör-

teinin protein bağlama alanını kullanan pull-down tekniği, bir hücre içindeki bir GTP bağlama proteininin aktivasyonunu ölçmek için kullanılan yöntemlerdir.

Sinyal iletimi, biyolojinin önemli ve büyüleyici alanlarından biridir. Öyle ki bir hücrenin ne zaman bölüneceğini ve hatta ne zaman öleceğini belirler. Embriyonik gelişim sırasında hücre farklılaşmasını yönlendirerek tüm doku ve organlarımızın oluşumunu sağlar ve sonrasında onları korur. Görmemizi, duymamızı, tatmamızı, koklamamızı, bunların yanında düşünmemizi, hatırlamamızı ve hareket etmemizi sağlar. Kanımızın pıhtılaşmasını ve bağışıklık sistemimizin enfeksiyonla savaşmasını sağlar. Yaralarımızı iyileştirmemize ve etrafımızdaki dünyaya uyum sağlamamıza izin verir.

Hücreler arasındaki sinyal iletimi çok hücreli organizmaların gelişimi ve işlevi için esastır ve sinyal iletiminin bozulması, birçok hastalık durumunun önde gelen nedenidir. Sinyal proteinleri, bugün en yaygın olarak reçete edilen çoğu ilacın hedefi olarak bu alanda yapılan çalışmaların da temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, M., Morgan, D., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2015). *Molecular Biology of the Cell*, Garland Science, ISBN 978-0-8153-4464-3, 6th Edition

Ferrell, James, E. Jr. (2022). *Systems Biology of Cell Signaling*, Taylor & Francis Group, LLC, ISBN 9781003124269 (ebook), DOI: 10.1201/9781003124269

Güneş, H. V. (2014). *Moleküler Hücre Biyolojisi*, İstanbul Tıp Kitabevleri, ISBN 978-605-4499-47-2, 3. Baskı

Goodman, S. R. (2008). *Medical Cell Biology*, Academic Press, ISBN 978-0-12-370458-0, 3rd Edition

Lodish, H., Berk, A., Kaiser, Ch. A., Krieger, M., Bretscher, A., Ploegh, H., Amon, A., Martin, K.C. (2016). *Molecular Cell Biology*, by W. H. Freeman and Company 8th Edition

GENOM ORGANİZASYONU

BÖLÜM 9

Banu Bayram

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Genomu tanımlayabilecektir.
- İnsan genom organizasyonu ve öğelerini açıklayabilecektir.
- DNA molekülünün kromozoma paketlenmesini açıklayabilecektir.
- Ökromatin ve heterokromatin bölgeleri tanımlayabilecektir.
- Kromozom üzerinde özelleşmiş DNA dizilerini açıklayabilecektir.

GENEL BAKIŞ

Tüm canlı organizmalar yaşamın esas birimi olan en az bir hücreden oluşur ve tüm hücreler önceden var olan bir diğer hücreden köken alır. İnsan yaşamın devamlılığı için genetik materyal olan DNA, etkili bir mekanizma ile korunarak bir nesilden diğerine aktarılır. Kodlanan DNA bölgeleri olan genler, ebeveynden yavruya aktarılan karakteristik özellikleri ve protein üretimi için gerekli olan genetik kodu taşırken, kodlanmayan DNA bölgeleri yapısal ve düzenleyici bir role sahiptir. Bu bölümde genetik materyal olan DNA molekülünün kodlanan ve kodlanmayan bölgelerininin tamamı ile mitokondride yer alan DNA molekülünü ifade eden insan genomu anlatılacaktır.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2008). DNA ve Kromozomlar. N., Dalay N., Özgüç M., Öztürk M., Sakızlı M. (Ed.) *Hücrenin Moleküler Biyolojisi* (Dördüncü Baskı), TÜBA, Ankara, ss.198-234

Başaran, A. (2010). *Nükleus (Nucleus). Tıbbi Biyoloji Ders Kitabı*, Pelikan Tıp ve Teknik Kitapçılık, Ankara, ss.110-114

Forero, D.A., Patrinos, G.P. (2020). *Overview of the Human Genome. Genome Plasticity in Health and Disease*, Elsevier, Amsterdam, ss. 9-23

Güneş, H.V. (2013). *Çekirdek. Moleküler Hücre Biyolojisi*, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss. 67-77

Kasap, H., Kasap, M., Demirhan, O., Alptekin, D., Lüleyap, Ü., Pazarbaşı, A., Güzel, A.İ. (2010). Genom Organizasyonu: DNA Dizileri ve Kromozom. Kasap H. (Ed.) *Tıbbi Biyoloji ve Genetik*, Nobel Kitabevi, Adana, ss.265-275

Lodish, H., Berk, A., Kaiser, C.A., Krieger, M., Scott, M.P., Bretscher, A., Ploegh, H., Matsudaira, P. (2011). Genler, Genomik ve Kromozomlar. Geçkil H., Özmen M., Yeşilada Ö. (Ed.) *Moleküler Hücre Biyolojisi* (6. Baskıdan Çeviri), Palme Yayıncılık, Ankara, ss.217-263

Lüleyap, H.Ü. (2008). *Gen ve Genom Yapısı, Moleküler Genetiğin Esasları*, Nobel Kitapevi, Adana, ss. 208-225

Nelson, D.L., Cox, M.M. (2005). Genler ve Kromozomlar. Kılıç N. (Ed.) *Lehninger Biyokimyanin İlkeleri* (3. Baskıdan Çeviri), Palme Yayınları, Ankara, ss. 907-927

Richards, J.E., Hawley, R.S. (2011). *The Genetic Code: How the Cell Makes Proteins from Genetic Information Encoded in mRNA Molecule*s (Üçüncü Baskı), The Human Genome, Elsevier, Amsterdam, ss. 406-440

Shen, C-H. (2019). *The Genome, Diagnostic Molecular Biology*, Elsevier, Amsterdam, ss. 117-141

GEN İFADESİNİN KONTROLÜ

BÖLÜM 10

Fuat Dilmeç

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Yüksek yapılı organizmalarda hücre farklılaşmalarının gen ifadesinin kontrolüne bağlı olduğunu öğrenir.
- Gen ifadesinin düzenlenmesinin hücrelerin gerek gördüğü zamanda, gerekli miktarda ve gerekli proteinlerin üretilmesini sağlayarak organizmaların çok yönlülüğünü ve adaptasyonunu arttırdığını öğrenir.
- Hücre davranışlarının, herhangi bir zamanda belirli genlerin hangilerinin ifadelendirilmesine göre belirlendiğini öğrenir.
- Bir genin ifadesinin, hücrenin; tipine, fonksiyonuna, kimyasal durumuna ve dış ortamdan gelen sinyallere bağlı olduğunu öğrenir.

Gen ifadesinin kontrolünün anlaşılabilmesi için prokaryot ve ökaryot hücre gen yapıları, gen promotorları, promotorlar üzerindeki özel diziler ve bu dizilerle ilişkili özgül protein molekülleri ve transkripsiyon mekanizmalarını bilmek gerekir.

Sentezlenen Protein Yapısının Değişimi ve Yıkımı

Ökaryot hücrelerde birçok biyolojik işlemin düzenlenmesinde ubiquitinasyonun düzenleyici rolleri bulunmaktadır. Bu işlem ubiquitinasyon enzimleriyle sağlanır ve ubiquitin ile işaretlenmiş proteinler diğer proteinlerden ayırt edilir. Ubiquitinasyon enzimlerinin hedefi, ihtiyaç duyulmayan veya hatalı proteinlerin işaretlenmesi ile yıkımıdır.

Ubiquitin yapısı asetilasyon ve fosforilasyon ile değiştirilebilir. Ubiquitin asetilasyonu ubiquitin zincir oluşumunu ve uzamasını kısıtlar. Fosforilasyon, ubiquitin molekül yapısının birden fazla bölgesinde gerçekleşir. Bu durumda ubiqitin zinciri parçalanarak çok sayıda ubiquitin molekülü serbest kalır. Ubiquitin fosforilasyonu ubiquitin ligazı aktive eder ve ortamdaki ubiquitin moleküllerinin enzime bağlanması sağlanır. Ubiquitin işaretli proteinler proteozom sistemi tarafından yıkılır. Böylece gen ifadesi sonrası üretilen proteine ihtiyaç duyulmuyorsa bu işlemle gen ürünü yok edildiğinden gen susturulmuş olur. Bu mekanizma ile gen ifadesi kontrol altına alınır.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Morgan, D., & Raff, M. (2015). *Molecular Biology of the Cell*, Sixth edition. New York: Garland Science.

Arimbasseri, A.G., Rijal, K., & Maraia, R.J. (2013). Comparative overview of RNA polymerase II and III transcription cycles, with focus on RNA polymerase III termination and reinitiation. *Transcription*, 41(6), 1-13. e27639.

Cooper, G.M., & Hausman, R.E. (2016). The Cell: A Molecular Approach, Sevnth Edition (N. Atabay, E. Kalay, M. Sakızlı, Çev.), *Hücre Moleküler Yaklaşım*, Yedinci Baskı, İzmir Tıp Kitabevi, İzmir. ss 259-315, 2015.

Czarniecki D., Noel R.J., & Reznikoff, W.S. (1997). The -45 Region of the *Escherichia coli lac* Promoter: CAP-Dependent and CAP-Independent Transcription. *Journal of Bacteriolology*, 179(2), 423-29.

Lei, E.P., & Silver, P.A. (2002). Protein and RNA Export from the Nucleus. *Developmental Cell*, 2, 261–272.

Maraia, R.J., & Lamichhane, T. N. (2010). 3′ processing of eukaryotic precursor tRNAs. *Wiley Interdiscip Rev RNA*, 2(3), 362–375. doi:10.1002/wrna.64.

Meng, H., Cao, Y., Qin, J., Song, X., Zhang, Q., Shi, Y., …Cao, L. (2015). DNA Methylation, its Mediators and Genome Integrity. *International Journal of Biological Sciences*, 11(5), 604-617. doi: 10.7150/ijbs.11218.

Murakami, K.S. (2015). Structural Biology of Bacterial RNA Polymerase. *Biomolecules*, 5, 848-864. doi:10.3390/biom5020848.

Shin, Y., Qayyum, M.Z., Pupov, D., Esyunina, D., Kulbachinskiy, A., & Murakami, K.S. (2021). Structural basis of ribosomal RNA transcription regulation. *Nat Commun*, 12(1), 1-12. doi: 10.1038/s41467-020-20776-y.

Song, L., & Luo, Z.Q. (2019). Post-translational regulation of ubiquitin signaling. *J. Cell Biol.*, 218(6), 1776-1786. https://doi.org/10.1083/jcb.201902074.

Tai, H.C., & Schuman, E.M. (2008). Ubiquitin, the proteasome and protein degradation in neuronal function and dysfunction. *Nature Reviews Neuroscience*, 9, 826–838.

Yuan, J., Chen K., Zhangi W., & Chen, Z. (2022). Structure of human chromatin-remodelling PBAF complex bound to a nucleosome. *Nature*,605, 166-171. https://doi.org/10.1038/s41586-022-04658-5.

DNA HASARI VE TAMİR SİSTEMLERİ

BÖLÜM 11

Sacide Pehlivan

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Gen mutasyonlarını açıklayabilir.
- DNA hasar türlerini açıklayabilir.
- DNA replikasyon hatalarını açıklayabilir.
- DNA onarım çeşitlerini açıklayabilir.
- DNA hasarı ve telomer ilişkisini açıklayabilir.
- Mitokondriyal DNA hasarını açıklayabilir.

Canlı organizmalarda genomik dizi bilgilerinin korunması, türün ve sağlıklı yaşamın devamı için önemlidir. Kalıtımın temel birimi olan DNA'nın özünde reaktif bir molekül olduğu, endojen ve eksojen ajanlar tarafından kimyasal modifikasyonlara karşı hassas olduğu bilinmektedir. İnsan hücrelerinde hem nukleusta hem de mitokondride yer alan DNA'ların replikasyonu ve onarımında görevli enzimler hatalar yapabilir ve bu nedenle potansiyel olarak dezavantajlı mutasyonlarla hücrelere mutasyon yükü oluşur. Oluşan DNA hasarının zararlı sonuçlarını azaltmak için hücreler, toplu olarak işlev gören karmaşık sistemlerle (Hasar Tespiti, DNA Onarımı, Hasar Toleransı, Hücre Döngüsü Kontrol Noktaları ve Hücre Ölüm Yolları gibi) donatılmıştır. Hücrelerde DNA hasarı oluştuğunda, belirli DNA onarım yollarında, substrata bağlı bir şekilde fiziksel olarak ortadan kaldırması için yeterli zaman sağlayan DNA hasar yanıtı (DNA Damage Response: DDR) yollarını başlatarak yanıt verilir. Hasarın ortadan kaldırılması için hüc-

KAYNAKLAR

Ahmed Aglan, S., Mohamad Zaki, A., Sobhy El Sedfy, A. vd. (2022). O6-Methylguanine-DNA Methyltransferase and ATP-Binding Cassette Membrane Transporter G2 Promotor Methylation: Can Predict the Response to Chemotherapy in Advanced Breast Cancer? *Rep Biochem Mol Biol*. 11, 1, 20-29. doi: 10.52547/rbmb.11.1.20.

Allkanjari, K., Baldock, RA. (2021). Beyond base excision repair: an evolving picture of mitochondrial DNA repair. *Biosci Rep*. 41, 10, BSR20211320. doi: 10.1042/BSR20211320

Biechele-Speziale, D.J., Sutton, T.B., Delaney, S. (2022). Obstacles and opportunities for base excision repair in chromatin. Kromatinde baz eksizyon onarımı için engeller ve fırsatlar. *DNA Repair (Amst)*. 116, 103345, doi: 10.1016/j.dnarep.2022.103345.

Chatterjee, N., Walker, G.C. (2017). Mechanisms of DNA damage, repair, and mutagenesis. *Environ Mol Mutagen*. 58, 5, 235-263.

Chung, J., Das, A., Sun, X. vd. (2022). *Genome-wide association and multi-omics studies identify MGMT as a novel risk gene for Alzheimer's disease among women*. Alzheimers Dement. Jun 30, doi: 10.1002/alz.12719.

Gusho, E., Laimins, L.A. (2022). Human papillomaviruses sensitize cells to DNA damage induced apoptosis by targeting the innate immune sensor cGAS. *PLoS Pathog*. 18, 7, e1010725. doi: 10.1371/journal.ppat.1010725.

Häni, L., Kopcic, M., Branca, M. vd. (2022). Quantitative Analysis of the MGMT Methylation Status of Glioblastomas in Light of the 2021 WHO Classification. *Cancers* (Basel). 14, 13, 3149. doi: 10.3390/cancers14133149.

Hindi, N.N., Elsakrmy, N., Ramotar, D. (2021). The base excision repair process: comparison between higher and lower eukaryotes. Cell Mol Life Sci. 78, 24, 7943-7965. doi: 10.1007/s00018-021-03990-9.

Jiang, K., Ding, Y., Dong, C. vd. (2022). BCLAF1, a functional partner of BACH1, participates in DNA damage response. *DNA Repair (Amst)*. 118, 103371. doi: 10.1016/j.dnarep.2022.103371. 930.

Kavakli, H., Gul, S., Berkel, C. vd. (2018). Kanserde DNA tamiri ve tedavide DNA tamir yolakları. *Kanser Moleküler Biyolojisi*, Yusuf Baran, Editör, Kısayol Yayıncılık, İstanbul, ss.173-184.

Kostyusheva, A., Brezgin, S., Glebe, D., Kostyushev, D., Chulanov, V. (2021). Host-cell interactions in HBV infection and pathogenesis: the emerging role of m6A modification. *Emerg Microbes Infect*. 10, 1, 2264-2275. doi: 0.1080/22221751.2021.2006580.

Kurtoglu, E.L., Tekedereli, I. (2015). DNA repair mechanisms. *Balıkesir Health Sciences Journal*, 4, 3, 169-177.

Li, L., Guan, Y., Chen, X., Yang, J., Cheng, Y. (2021). The repair pathways in cancer therapy and resistance. *Frontiers in Pharmacol*. 21, 2, doi: 10.3389/fphar.2020.529266.

Liao, S., Chen, L., Song, Z., He, H. (2022). The fate of damaged mitochondrial DNA in the cell. *BBA-Mol Cell Res*. 1869, 119233, doi: 10.1016/j.bbamcr.2022.119233.

Ljungman, M. (2022). Transcription and genome integrity. *DNA Repair (Amst)*. 118, 103373. doi: 10.1016/j.dnarep.2022.103373.

Ma, Y., Lu, Z., Jia, B. vd. (2022). *DNA Origami as a Nanomedicine for Targeted Rheumatoid Arthritis Therapy through Reactive Oxygen Species and Nitric Oxide Scavenging*. ACS Nano. 2. doi: 10.1021/acsnano.2c03991. Online ahead of print. PMID: 35917300.

McHugh, D.R., Steele, M.S., Valerio, D.M. vd. (2018). A G542X cystic fibrosis mouse model for examining nonsense mutation directed therapies. *PLoS One*. 13(6):e0199573.

Monika, E., Hegi, I., Koichi, I. (2021). MGMT testing always worth an emotion. *Neuro Oncol*. 23, 9, 1417-1418. doi: 10.1093/neuonc/noab163.

Niger, M., Nichetti, F., Casadei-Gardini, A. vd. (2022). MGMT inactivation as a new biomarker in patients with advanced biliary tract cancers. *Mol Oncol*. 16, 14, 2733-2746. doi: 10.1002/1878-0261.13256.

Padin-Iruegas, E., Chamorro-Petronacci, C.M., Sines-Cajade, I. vd. (2022). DNA Methylation by Bisulfite Next-Generation Sequencing for MLH1 and MGMT in Oral Squamous Cell Carcinomas and Potentially Malignant Disorders: An Integrative Analysis towards Field Cancerization. *Medicina (Kaunas).* 58, 7, 878. doi: 10.3390/medicina58070878.

Peng, Y., Pei, H., J. Zhejiang. (2021). DNA alkylation lesion repair: outcomes and implications in cancer chemotherapy. *Univ Sci B.* 22, 1, 47-62. doi: 10.1631/jzus.B2000344. 33448187.

Ribeil, J.A., Hacein-Bey-Abina, S., Payen, E. vd. (2017) Gene Therapy in a Patient with Sickle Cell Disease. *N Engl J Med.* 376, 9, 848-855.

Rill, N., Mukhortava, A., Lorenz, S., Tessmer, I. (2020). Alkyltransferase-like protein clusters scan DNA rapidly over long distances and recruit NER to alkyl-DNA lesions. *Proc Natl Acad Sci U S A.* 117, 17, 9318-9328. doi: 10.1073/pnas.1916860117.

Qayum, A., Singh, J., Kumar, A. vd. (2022). 2-Pyridin-4-yl-methylene-beta-boswellic Acid-A Potential Candidate for Targeting O6-Methylguanine-DNA Methyltransferase Epi-transcriptional Reprogramming in KRAS G13D-Microsatellite Stable, G12V-Microsatellite Instable Mutant Colon Cancer. *ACS Pharmacol Transl Sci.* 5, 5, 306-320. doi: 10.1021/acsptsci.1c00228.

Shen, X., Li L. (2010). Mutagenic repair of DNA interstrand crosslinks. *Environ Mol Mutagen.* 51, 6, 493-499.

Uppugunduri, C.R.S., Huezo-Diaz Curtis, P., Nava, T. vd. (2022). Association study of candidate DNA-repair gene variants and acute graft versus host disease in pediatric patients receiving allogeneic hematopoietic stem-cell transplantation. MGMT rs10764881 *Pharmacogenomics J.* 22, 1, 9-18. doi: 10.1038/s41397-021-00251-7.

Urrutia, K.M., Xu, W., Zhao, L. (2022). The 5′-phosphate enhances the DNA-binding and exonuclease activities of human mitochondrial genome maintenance nuclease 1 (MGME1). *J Biol Chem.* 102306, doi: 10.1016/j.jbc.2022.102306.

Valentijn, F.A., Knoppert, S.N., Marquez-Exposito, L. vd. (2022). Cellular communication network 2 (connective tissue growth factor) aggravates acute DNA damage and subsequent DNA damage response-senescence-fibrosis following kidney ischemia reperfusion injury. Kidney Int. S0085-2538, 22, 00553-1. doi: 10.1016/j.kint.2022.06.030.

Wang, L., Feng X., Jiao, Z., Gan, J., Meng, Q. (2022). Characterization of the prognostic and diagnostic values of ALKBH family members in non-small cell lung cancer. *Pathol Res Pract.* 231, 153809. doi: 10.1016/j.prp.2022.153809.

Zhao, S., Devega, R., Francois, A., Kidane, D. (2021). Human ALKBH6 Is Required for Maintenance of Genomic Stability and Promoting Cell Survival During Exposure of Alkylating Agents in Pancreatic Cancer. *Front Genet.* 12, 635808. doi: 10.3389/fgene.2021.635808. eCollection 2021.

Xiao, M.Z., Liu, J.M., Xian, C.L. vd. (2020). Therapeutic potential of ALKB homologs for cardiovascular disease. *Biomed Pharmacother.* 131, 110645. doi: 10.1016/j.biopha.2020.110645.

Xu, B., Liu, D., Wang, Z., Tian, R., Zuo, Y. (2021). Multi-substrate selectivity based on key loops and non-homologous domains: new insight into ALKBH family. *Cell Mol Life Sci.* 78, 1, 129-141. doi: 10.1007/s00018-020-03594-9.

Xu, G.L., Bochtler, M. (2020). Reversal of nucleobase methylation by dioxygenases. *Nat Chem Biol.* 16, 11, 1160-1169. doi: 10.1038/s41589-020-00675-5.

WEB siteleri

https://www.khanacademy.org/test-prep/mcat/biomolecules/genetic-mutations/v/the-different-types-of-mutations

https://www.youtube.com/watch?v=2yI_SoOWFMU

https://www.khanacademy.org/test-prep/mcat/biomolecules/dna/v/dna-repair-1

https://www.youtube.com/watch?v=wukucowb8sA

https://www.youtube.com/watch?v=ASgzWbRgJfU
https://www.youtube.com/watch?v=3xBeELy6HlE
https://www.youtube.com/watch?v=oRfK85gPAVA
https://videocast.nih.gov/watch=11199
https://www.youtube.com/watch?v=liT4ctlGisM
https://www.youtube.com/watch?v=HZLWKIqpJnA
https://www.youtube.com/watch?v=xjdajhgHBHI
https://www.youtube.com/watch?v=MTcPFRZLLxc
https://www.youtube.com/watch?v=TtMS1Q_NmWo
https://www.youtube.com/watch?v=N-rbDGU9VKM
https://www.youtube.com/watch?v=y_OWCU5HwMU
https://www.youtube.com/watch?v=HIBqUnpn7Io
https://www.youtube.com/watch?v=v9x_Sl98H5s
https://www.youtube.com/watch?v=BV1LBxs94-s
https://www.youtube.com/watch?v=y3Tyx0i8Oww
https://www.facingourrisk.org/info/risk-management-and-treatment/biomarker-testing-dna-damage-repair

HÜCRE DÖNGÜSÜ VE KONTROL MEKANİZMALARI

BÖLÜM 12

Gülay Gülbol Duran

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Hücre döngüsünü tanımlayabilecek ve evrelerini sayabilecektir.
- Hücre döngüsündeki kontrol noktalarını sayabilecektir.
- Hücre döngüsünde yer alan düzenleyici proteinleri ve yer aldıkları evrelere göre işlevlerini açıklayabilecektir.
- Hücre döngüsünün ilerlemesindeki düzenleyici mekanizmaları açıklayabilecektir.
- Mitoz ve mayoz bölünme evrelerini sıralayabilecektir.
- Hücre bölünmesindeki moleküler mekanizmaları açıklayabilecektir.
- Mayoz bölünmenin önemini ve genetik çeşitliliğe katkısını açıklayabilecektir.
- Mitoz bölünme ve mayoz bölünmenin ortak noktaları ile farklarını sayabilecektir.

KAYNAKLAR

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2008). Hücre Döngüsü ve Programlı Hücre Ölümü. Buyru N., Dalay N., Özgüç M., Öztürk M., Sakızlı M. (Ed.) *Hücrenin Moleküler Biyolojisi* (Dördüncü Baskı), TÜBA, Ankara, ss.983-1025

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2008). Hücre Bölünmesinin Mekaniği. Buyru N., Dalay N., Özgüç M., Öztürk M., Sakızlı M. (Ed.) *Hücrenin Moleküler Biyolojisi* (Dördüncü Baskı), TÜBA, Ankara, ss.1028-1061

Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., Walter, P. (2008). Germ Hücreleri ve Döllenme. Buyru N., Dalay N., Özgüç M., Öztürk M., Sakızlı M. (Ed.) *Hücrenin Moleküler Biyolojisi* (Dördüncü Baskı), TÜBA, Ankara, ss.1127-1139

Başaran, A. (2002). Hücre Bölünmesi, Canlılarda Üreme ve Embriyonal Gelişim. *Tıbbi Biyoloji Ders Kitabı*, Güneş ve Nobel Tıp Kitapevleri, Bursa, ss.181-199

Bolcun-Filas, E., Handel, M.A.(2018). Meiosis: the chroromosomal foundation of reproduction. *Biol Reprod*. 99(1):112-126. DOI: 10.1093/biolre/ioy021.

Cooper, G.M., Hausman, R.E. (2016). Hücre Döngüsü. Atabey N., Kalay E., Sakızlı M. (Ed.) *Hücre Moleküler Yaklaşım* (Yedinci Baskı), İzmir Tıp Kitabevi, İzmir, ss.651-690

Crncec, A., Hochegger, H. (2019). Trigering mitosis. *FEBS Lett*. 593 (20):2868-2888. DOI:10.1002/1873-3468.13635.

Engeland, K. (2022). Cell cycle regulation: p53-p21-RB signaling. *Cell Death Differ*, 29(5):946-960. DOI: 10.1038/s41418-022-00988-z.

Evans, T., Rosenthal, E.T., Youngblom, J., Distel, D., Hunt, T. (1983). Cyclin: A Protein Specified by Maternal mRNA in Sea Urchin Eggs That Is Destroyed at Each Cleavage Division. *Cell*. 33(2):389-396. DOI: 10.1016/0092-8674(83)90420-8.

Güneş, H.V. (2013). *Hücre Bölünmesi, Yaşlanması ve Ölümü. Moleküler Hücre Biyolojisi*, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, ss. 347-383

Hartwell, L.H., Culotti, J., Reid, B. (1970). Genetic Control of the Cell-Division Cycle in Yeast, I.Detection of Mutants. *Proc Natl Acad Sci USA*. 66 (2): 352-359. DOI:10.1073/pnas.66.2.352.

Kasap, H., Kasap, M., Demirhan, O., Alptekin, D., Lüleyap, Ü., Pazarbaşı, A., Güzel, A.İ. (2009). Hücre Döngüsü ve Bölünme. Kasap H. (Ed.) *Tıbbi Biyoloji ve Genetik*, Nobel Kitabevi, Adana, ss.151-166

Lodish, H., Berk, A., Kaiser, C.A., Krieger, M., Scott, M.P., Bretscher, A., Ploegh, H., Matsudaira, P. (2011). Ökaryotik Hücre Döngüsünün Düzenlenmesi. Geçkil H., Özmen M., Yeşilada Ö. (Ed.) *Moleküler Hücre Biyolojisi* (6. Baskıdan Çeviri), Palme Yayıncılık, Ankara, ss.847-904

Masui, Y., Markert, C.L. (1971). Cytoplasmic Control of Nuclear Behavior during Meiotic Maturation of Frog Oocytes. *J Exp Zool*. 177(2): 129-145. DOI: 10.1002/jez.1401770202.

Morgan, D.O. (2007). *The Cell Cycle Principle of Control*, Oxford University Press, London, UK.

Temizkan, G., Rekombinasyon. (2013). *Moleküler Genetik* (Genişletilmiş İkinci Baskı), Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, ss.302-308

Venuto, S., Merla, G. (2019). E3 Ubiquitin Ligase TRIM Proteins, Cell Cycle and Mitosis. *Cells*, 27;8(5):510. DOI:10.3390/cells8050510

KANSER GENETİĞİ

BÖLÜM 13

Korkut Ulucan

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Kanser tanımını yapabilecektir.
- Onkogenler ve tümör baskılayıcı genleri açıklayabilecektir.
- Familyal kanserlerin çeşitlerini tanımlayabilecektir.
- Kanserler için genetik testler ve danışma hakkında yorum yapabilecektir.

KANSER

Kanser, hücrelerin çoğalması ile sonlanan hücre genomundaki bir dizi somatik değişiklikler yoluyla ortaya çıkan genetik bir hastalıktır (Roy ve Saikia, 2016). Bu genomik değişiklikler, genomda mutasyon adı verilen bir dizi değişiklikleri içerir. Somatik mutasyonlar, replikasyon hatalarının veya mutajen tabiatındaki kanserojenlere maruz kalmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir ve hatalı DNA onarım süreçlerinin işin içine girmesi ile etkisini daha da artırabilir. Çoğu kanser rastgele olarak ortaya çıkarken kanser metabolizmasında rol alan geninlerdeki mutasyon(ları) taşıyan ailelerde birçok kanser türü kalıtımsal olarak bir sonraki jenerasyona aktarılabilir ve ailesel olarak meydana gelir.

Hemen hemen tüm kanserler tek bir hücreden kaynaklanır ve klonal olarak gelişir. Bu klonal kaynak, neoplazi ve hiperplazi arasında kritik bir ayırt edici

KAYNAKLAR

Chakraborty, S., Hosen, M.I., Ahmed, M., Shekhar, H.U. Onco-Multi-OMICS Approach: A New Frontier in Cancer Research. *Biomed Res Int.* 2018 Oct 3;2018:9836256. doi: 10.1155/2018/9836256. PMID: 30402498; PMCID: PMC6192166.

Knudson, A. 1971. Mutation and cancer: statistical study of retinoblastoma. *Proc Natl Acad Sci USA*. 68 (4): 820–823.

Li, A.Y., McCusker, M.G., Russo, A., Scilla, K.A., Gittens, A., Arensmeyer, K., Mehra, R., Adamo, V., Rolfo, C. RET fusions in solid tumors. *Cancer Treat Rev*. 2019 Dec;81:101911. doi: 10.1016/j.ctrv.2019.101911. Epub 2019 Oct 30. PMID: 31715421.

Manavis, J., Gilham, P., Davies, R., Ruszkiewicz, A. The immunohistochemical detection of mismatch repair gene proteins (MLH1, MSH2, MSH6, and PMS2): practical aspects in antigen retrieval and biotin blocking protocols. Appl Immunohistochem *Mol Morphol*. 2003 Mar;11(1):73-7. doi: 10.1097/00129039-200303000-00012. PMID: 12610360.

Pellat, A., Netter, J., Perkins, G., Cohen, R., Coulet, F., Parc, Y., Svrcek, M., Duval, A., André, T. Syndrome de Lynch : quoi de neuf ? [Lynch syndrome: What is new?]. *Bull Cancer*. 2019 Jul-Aug;106(7-8):647-655. French. doi: 10.1016/j.bulcan.2018.10.009. Epub 2018 Dec 4. PMID: 30527816.

Roulot, A., Héquet, D., Guinebretière, J.M., Vincent-Salomon, A., Lerebours, F., Dubot, C., Rouzier, R. Tumoral heterogeneity of breast cancer. *Ann Biol Clin* (Paris). 2016 Dec 1;74(6):653-660. English. doi: 10.1684/abc.2016.1192. PMID: 27848916.

Roy, P.S., Saikia, B.J. Cancer and cure: A critical analysis. *Indian J Cancer*. 2016 Jul-Sep;53(3):441-442. doi: 10.4103/0019-509X.200658. PMID: 28244479.

Semaan, L., Mander, N., Cher, M.L., Chinni, S.R. TMPRSS2-ERG fusions confer efficacy of enzalutamide in an in vivo bone tumor growth model. *BMC Cancer*. 2019 Oct 21;19(1):972. doi: 10.1186/s12885-019-6185-0. PMID: 31638934; PMCID: PMC6802314.

KALITIM MODELLERİ

BÖLÜM 14

Hüseyin Aksoy

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Canlılarda uyum mekanizmasını açıklayabilir.
- Tek gen kalıtımını açıklayabilir.
- Çoklu gen kalıtımını açıklayabilir.
- Çekirdek dışı kalıtımı açıklayabilir.
- Eşeyle ilgili kalıtımı açıklayabilir.
- Bağlantılı genleri açıklayabilir.

İnsanlar, evrenin ve canlılığın nasıl oluştuğunu hep merak etmişlerdir. İnsanların sonraki en çok merak ettiği konulardan birisi de bireylerin sahip olduğu karakterlerin nasıl oluştuğu ve bu karakterlerin yeni nesillere nasıl aktarıldığıdır. İnsanlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların kaynağı nedir? Aynı anne babadan olan kardeşler bazen birbirine oldukça benzerken bazen de çok farklı olabilmektedirler. Anne babaları aynı olmalarına rağmen iki kardeş neden farklıdır? İki kardeş diğer insanlara göre birbirine neden bu kadar benzer? İnsanlar bu ve benzeri sorulara hep cevap aramışlardır.

Doğada prokaryotlar, bazı tek hücreli ökaryot canlılar ve tek yumurta ikizleri dışında, canlılar genetik olarak birbirinden farklıdır. Genetik olarak aynı olan bu bireylerin, çevresel faktörlere bağlı olarak, morfolojik birtakım farklı özellikleri karşımıza çıkabilir. Beslenme şekli, maruz kalınan toksik maddeler, zararlı ışınlar, biyolojik ve sosyal çevre vb. etkenler, bu morfolojik farklılıklara neden olurlar.

Bir türün kromozom sayısının sabit kalması mayoz bölünme ile sağlanır. Başarılı bir mayoz bölünme dölden döle genetik devamlılığı sağlar. Mayoz bölünme

Davenport, G.C. (1914). Skin color of mulattoes. *Journal of Heredity*, 5(12), 556–558.

Gabriel, A. ve Przybylski, J. (2010). Sickle-cell anemia: A look at gGlobal haplotype distribution. *Nature Education*, 3(3), 2.

Gündüz, E. (2006). Mayoz ve eşeyli yaşam döngüleri. E. Gündüz, A. Demirsoy ve İ. Türkan (Çev. Ed.). *Biyoloji* (6. bs.) içinde (ss. 234-246).(N.A. Campbell ve J.B. Reece, Çev.). Ankara, Palme Yayıncılık.

http://www.kifter.org/kistik-fibrozis-nedir (Erişim tarihi: 10/09/2022).

https://www.tibbigenetikdanisma.com/2020/03/goz-renginin-kaltm, Tıbbi genetik, Genetik ve genetik hastalıklar hakkında (Erişim tarihi: 10/05/2021).

Ingram, V. M. (1957). Gene mutations in human haemoglobin: The chemical difference between normal and sickle-cell haemoglobin. *Nature*, 180, 326-328.

International Human Genome Sequencing Consortium. (2001). Initial sequencing and analysis of the human genome. *Nature*. 2001;409(6822), 860-921.

International Human Genome Sequencing Consortium. (2004). Finishing the euchromatic sequence of the human genome. *Nature*. 431(7011), 931-45.

Kandemir, İ. (2022). Kalıtım modelleri. M. Sözen ve H. Duman (Çev. Ed.) *Biyoloji: Dünyada yaşam* (12. bs.) içinde (ss.156-176). (T. Audesirk, G. Audesirk ve B.E. Byers, Çev.). Konya, Eğitim Yayınevi.

Kartal, Y. (2012). HERC2 gen polimorfizminin göz rengi üzerine etkisi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi.

Kuru, M. ve Ergene, S. (2005). *Genetik (Örnek problemlerle)*. Ankara, Palme Yayıncılık.

Malinovskaya E.M., Ershova, E.S., Golimbet, V.E. vd. (2018). Copy number of human ribosomal genes with aging: unchanged mean, but narrowed range and decreased variance in elderly group. *Frontiers Genetics*, 9, 1-11

Öner, R. (2002). Ökaryotlarda gen ifadesinin regülasyonu (düzenlenmesi).C. Öner (Çev. Ed.), *Genetik Kavramlar* (6.bs.) içinde (ss. 433-454). (W.S. Klug ve M.R. Cummings, Çev.). Ankara, Palme Yayıncılık (2000).

Özdoğdu, H. (2014). Erişkin orak hücre hastaları için transplant protokolü geliştirme çalışmaları. *8. Ulusal kemik iliği transplantasyonu ve kök hücre tedavileri kongresi*, 6-8 Mart, Antalya, 101-103.

Parisien, M., Wang, X ve Pan, T. (2013). Diversity of human-tRNA genes. *RNA Biology*, 10(12), 1853-1867.

Salzberg, S.L. (2018). Open questions: How many genes do we have?. *BMC Biology*, 16(94), 1-3.

Stults, D.W. killen, M.W., Pierce, H.H., Pierce, A.J. (2008). Genomic architecture and inheritance of human. *Genome Research*, 18, 13-18.

Torres, A.G. (2019). Enjoy the silence nearly half of human. *Bioinformatics and Biology Insights*, 13, 1-3.

Venter J.C., Adams M.D., Myers E.W., Li, P.W., Mural R.J., Sutton GG vd. (2001). The sequence of the human genome. *Science*. 291(5507), 1304-1351.

Yentür Doni, N. (2012). Şanlıurfa bölgesinde görülen sıtma olgularının nested PCR yöntemi ile tür tayini ve PCR-RFLP ile *Plasmodium vivax* alt tür tayini. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı Mikrobiyoloji ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi.

Şekil Kaynakları: Şekil 3 (ID: 2208077295 ve ID: 2152), 4 (ID: 1520985113) ve 9 (ID: 647665627) https://www.shutterstock.com/tr/home sitesinden alınmıştır.

GENETİK HASTALIKLAR VE GENETİK DANIŞMANLIK

BÖLÜM 15

Durkadın Demir Ekşi

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Genetik hastalıkları sınıflandırabilir.
- Kromozomal hastalıklar, tek gen hastalıkları, multifaktöryal hastalıklar, somatik genetik hastalıklar ve mitokondriyal hastalıkların özelliklerini açıklayabilir.
- Sayısal ve yapısal kromozom anomalilerini tanımlayabilir.
- Genetik danışmanlığı tanımlayabilir.
- Genetik danışma sürecini açıklayabilir.
- Genetik danışmanlık endikasyonlarını açıklayabilir.
- Başlıca genetik testleri tanımlayabilir.
- Prenatal genetik danışmanlığın özelliklerini açıklayabilir.
- Mendelyan hastalıklarda ve diğer bazı hastalıklarda genetik danışmanlığı açıklayabilir.

İnsan hücresinin 46 kromozomunda yaklaşık olarak 20.000 gen bulunmaktadır. Her gen, anne ve babadan gelen birer kopyadan oluşur. Genler DNA'da lokalizedir ve çoğu genin nihai ürünleri proteinlerdir. Bir genin DNA dizilimi onun genotipidir. Organizmadaki fiziksel sonuç ise onun fenotipidir. DNA dizilimi ve yorumlanması ile ilgili bilgiler gün geçtikçe artmaktadır (Bachman, 2005).

Aile hekimliğinde genetik bilgi, bir hastanın genetik bir bozukluk için sahip olabileceği riski değerlendirmede ve hastalara gelecekte sahip olacağı çocuklar ile ilgili olası riskler hakkında tavsiye vermede faydalıdır. Günümüzün aile hekimi, genetik sorunların yönetiminde birçok rol üstlenmelidir. Genetik bilimindeki ilerleme,

cuk %25 olasılıkta hasta, %50 olasılıkta taşıyıcı, %25 olasılıkta homozigot normal olur. Ebeynlerden biri taşıyıcı, diğeri değil ise çocuk %50 olasılıkla taşıyıcı olur. Bir ebeveyn taşıyıcı, diğeri hasta ise çocuk %50 olasılıkta hasta olur. Bir ebeveyn hasta, diğeri homozigot yabanıl tip allellere sahip ise çocuk %100 taşıyıcı olur, hasta olmaz. Özellikle yakın akraba evlilikleri bu kalıtım tipindeki hastalıklar için önemli risk teşkil etmektedir. Ailede kalıtsal hiçbir hastalık olmasa bile akraba evliliği yapan ailelerde majör konjenital anomalili çocuğa sahip olma riski en az %5 olarak bildirilmektedir.

X'e bağlı resesif kalıtım tipinde hasta erkekler, taşıyıcı annelerden doğarlar. Bu gruptaki hastalıklar daha çok erkek bireyleri etkiler. Babadan çocuklara hastalık geçişi olmaz. Hastalık jenerasyon atlayabilir. X'e bağlı dominant kalıtım tipinde hasta annenin, hasta olmayan kızı ya da oğlu olabilir. Her iki cinsiyet de hastalıktan etkilenir. Hastalık jenerasyon atlamaz, her jenerasyonda gözlenir. Y'ye bağlı kalıtım tipine uyan hastalıklarda ise hasta erkeğin bütün oğullarında hastalık gözlenir. Genellikle her jenerasyonda hastalık gözlenir. Genetik danışmanlar, hastalığa ve mutasyona göre bu risk hesaplamalarını, varsa istisnai durumları aile ile paylaşır.

Mendelyan hastalıklar grubuna dâhil olmamakla birlikte, mitokondriyal DNA mutasyonlarından kaynaklı ortaya çıkan mitokondriyal hastalıklar anneden bütün çocuklara aktarılabilir. Hastalığın ortaya çıkması veya şiddeti, bireyin sahip olduğu mutant mitokondri/yabanıl tip mitokondri oranına bağlıdır. Dolayısıyla her jenerasyonda hastalık görülmeyebilir ya da hafif bulgular vermesi sebebiyle tanı konmamış olabilir. Bu tür hastalıklarda babadan çocuklara hastalık geçişi olmamaktadır (Akşit ve Başaran, 2019).

KAYNAKLAR

Akşit, M. A. ve Başaran, N. (2019). Genetik Danışmanlık. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi 1*, 94-171.

Alliance, G. (2009). In N. Y.-M.-A. C. f. G. a. N. S. S. Genetic Alliance (Ed.), *Understanding Genetics: A New York, Mid-Atlantic Guide for Patients and Health Professionals*. Washington (DC): Genetic Alliance.

Bachman, J. W. (2005). Genetic Disorders. In R. B. Taylor, David, A.K., Fields, S.A., Phillips, D.M., Scherger, J.E. (Ed.), *Taylor's Diagnostic and Therapeutic Challenges*. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/0-387-27287-9_3

Banoon, S. R., Salih, T. S., & Ghasemian, A. (2022). Genetic Mutations and Major Human Disorders: A Review. *Egyptian Journal of Chemistry*, *65*(2), 571-589.

Ethical Dilemmas in Genetics and Genetic Counseling: Principles through Case Scenarios. (2015). (J. Berliner, Ed.). Oxford University Press, New York.

Fact Sheet 40: Turner Syndrome. Health Centre for Genetics Education. https://www.genetics.edu.au/

PDF/Turner_syndrome_fact_sheet-CGE.pdf

Gartika, M., Ai, A. C. T., Chemiawan, E., & Soewondo, W. (2018). Karyotype Analyses of Down Syndrome Children in East Priangan Indonesia. *Medicine*.

Genetic Counseling. (2022). Centers for Disease Control and Prevention (CDC). https://www.cdc.gov/genomics/gtesting/genetic_counseling.htm

Genetic Disorder. (2021). In *Biotechnology*. The National Council for Educational Research and Training (NCERT).

Genetic Testing. (2022). https://www.cdc.gov/genomics/gtesting/genetic_testing.htm

Gymrek, M., McGuire, A. L., Golan, D., Halperin, E., & Erlich, Y. (2013). Identifying personal genomes by surname inference. *Science*, *339*(6117), 321-324. https://doi.org/10.1126/science.1229566

Harper, P. S. (2010). *Practical Genetic Counselling* (7th Edition ed.). CRC Press.

Ioannides, A. S. (2017). Preconception and prenatal genetic counselling. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol*, *42*, 2-10. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2017.04.003

Maung, A. C., Hsieh, J. Y., Carmody, D., & Soon, S. D. (2021). Lessons of the month 3: Mosaic Klinefelter syndrome unveiled by acute vertebral fracture in a middle-aged man. *Clin Med (Lond)*, *21*(4), e420-e422. https://doi.org/10.7861/clinmed.2021-0348

McKusick, V. A. (1997). *Emery and Rimoin's principles and practice of medical genetics*. Churchill Livingstone, New York.

Moore, C. M., & Best, R. G. (2001). Chromosomal Genetic Disease: Structural Aberrations. In *Encyclopedia of Life Sciences*. Nature Publishing Group.

Ouhtit, A. (2010). *A Practical Guide to the Genetic Family History*. Wiley-Blackwell.

Poduri, A., Evrony, G. D., Cai, X., & Walsh, C. A. (2013). Somatic mutation, genomic variation, and neurological disease. *Science*, *341*(6141), 1237758. https://doi.org/10.1126/science.1237758

Powell-Hamilton, N. N. (2021). *Down Syndrome (Trisomy 21)*. Merck Manuals. https://www.merckmanuals.com/home/children-s-health-issues/chromosome-and-gene-abnormalities/down-syndrome-trisomy-21

Reed, S. C. (1974). A short history of genetic counseling. *Soc Biol*, *21*(4), 332-339. https://doi.org/10.1080/19485565.1974.9988131

Resta, R. G. (2006). Defining and redefining the scope and goals of genetic counseling. *Am J Med Genet C Semin Med Genet*, *142C*(4), 269-275. https://doi.org/10.1002/ajmg.c.30093

Temizkan Sekizler, E. D., Zeynep (2021). Preconception Healthcare and Counselling in Primary Care. *Journal of Nursing Science*, *4*(2), 94-105.

Turner Syndrome. Loyola University Chicago, Health Sciences Division. https://www.meddean.luc.edu/lumen/meded/genetics/diseases/turner.htm

Witt, M. M., & Witt, M. P. (2016). Privacy and confidentiality measures in genetic testing and counselling: arguing on genetic exceptionalism again? *J Appl Genet*, *57*(4), 483-485. https://doi.org/10.1007/s13353-016-0339-4

Yashar, B. M., & Peterson, M. (2013). Introduction to the special issue on genetic counseling: a global perspective. *J Genet Couns*, *22*(6), 685-687. https://doi.org/10.1007/s10897-013-9658-3

EPİGENETİK

BÖLÜM 16

Serkan Yılmaz - Mustafa Çelik

Öğrenim Hedefleri

Okuyucu bölüm sonuna ulaştığında;

- Epigenetik tanımını ve önemini öğrenir.
- Epigenetik mekanizmaların embriyonik dönemdeki etkilerini bilir.
- Histon Yapısı ve Modifikasyonlarını açıklar.
- Kodlanmayan RNA'ların görevlerini ve özelliklerini bilir.

EPİGENETİK: TARİHSEL BİR BAKIŞ

Epigenetik terimi ilk olarak 1940'ların başlarında İngiliz embriyolog Conrad Waddington tarafından, döllenmiş bir zigotun olgun, karmaşık bir organizmaya dönüştüğü tam olarak anlaşılmayan tüm gelişim süreçlerini belirtmek için kullanılmıştır. Epigenetik, bir organizmanın ayrı dokularının bir dizi farklılaşma aşaması boyunca kademeli olarak geliştiği süreci ifade etmek için kullanılan çok daha eski bir terim olan epigenez teriminden türetilmiştir.

Embriyonik gelişimin moleküler düzeyde nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenen Conrad Waddington epigenetiği genler ve fenotipi meydana getiren ürünleri arasındaki nedensel etkileşimleri inceleyen biyolojinin bir dalı olarak tanımlamıştır. Gelişimsel süreçlerde epigenetiğin önemini belirlemek için Nanney, özellikle terimin kullanımına rehberlik eden ve epigenetiğin temel ilkelerini oluşturan bazı önemli hücresel olayları vurgulamıştır.

inaktivasyonunda görevlidir.

KAYNAKLAR

Fukuto, A., Ikura, M., Ikura, T., Sun, J., Horikoshi, Y., Shima, H., ... Tashiro, S. (2018). SUMO modification system facilitates the exchange of histone variant H2A. Z-2 at DNA damage sites. *Nucleus*, 9(1), 87-94.

Geng, H., Chen, H., Wang, H. ve Wang, L. (2021). The Histone Modifications of Neuronal Plasticity. *Neural Plasticity*, 2021.

Gong, F. ve Miller, K.M. (2017). Histone Methylation and the DNA Damage Response. *Mutation Research/Reviews in Mutation Research*, 780, 37–47.

Güler, C. ve Peynircioğlu, B.B. (2016). DNA Metilasyonu ve Hastalıklarla İlişkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 2, 61-68.

Güneş, S. ve Kulaç, T. (2013). Epigenetiğin Spermatogenezdeki Rolü. *Turkish Journal of Urology*, 39(3), 181-187.

Güngör, Ö. F. ve Ünal, N. (2015). Epigenetik ve genomik baskılanma. *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, *55*(2), 73-81.

Hassa, P.O,. Haenni, S.S., Elser, M. ve Hottiger, M.O. (2006). Nuclear ADP-ribosylation reactions in mammalian cells: where are we today and where are we going?. *Microbiology and Molecular Biology Reviews,* 70, 789–829.

Hesson, L. B. ve Pritchard, A. L. (Eds.). (2019). *Clinical epigenetics*. Springer Nature. 16-20.

Huang, S., Litt, M.D. ve Blakey, C. A. (2016). *Epıgenetıc Gene Expressıon And Regulatıon.* The Unıted States Of Amerıca: Elsevier.

Jiang, Y., Bressler, J. ve Beaudet, L.A. (2004). Epigenetics and human disease. *Annual Review of Genomics and Human Genetic,* 5, 479-510.

Johnson, E. S. (2004). Protein modification by SUMO. *Annual review of biochemistry*, *73*(1), 355-382.

Kaur, J. ve Daoud, A. (2019). Targeting Chromatin Remodeling for Cancer Therapy. *Current Molecular Pharmacology,* 12, 215-229.

Kim, J. H. ve Workman, J. L. (2010). Histone acetylation in heterochromatin assembly. *Genes and development*, 24(8), 738-740.

Kliza, K. ve Husnjak, K. (2020). Resolving the complexity of ubiquitin networks. *Frontiers in Molecular Biosciences*, 7, 21.

Kouzarides, T. (2007). Chromatin modifications and their function. *Cell,* 128, 693–705.

Kürtüncü, M. ve Eraksoy, M**.** (2008). Multipl Skleroz: Epigenetik Bir Hastalık Olabilir mi? *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 15-20.

Lewis, M. W., Brant, J. O., Kramer, J. M., Moss, J. I., Yang, T. P., Hansen, P. J., ... Resnick, J. L. (2015). Angelman syndrome imprinting center encodes a transcriptional promoter. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *112*(22), 6871-6875.

Li, E. ve Zhang, Y. (2014). DNA methylation in mammals. *Cold Spring Harbor perspectives in biology*, 6(5), a019133.

Liu, L., Li, Y. ve Tollefsbol, T.O. (2008). Gene-environment interactions and epigenetic basis of human diseases. *Current Issues in Molecular Biology*,10, 25–36.

Lodish, H., Berk, A., Kaiser, C. A., Krieger, M., Scott, M. P., Bretscher, A., ... Matsudaira, P. (2011). Moleküler hücre biyolojisi. *Çeviri editörleri: Geçkil, H., Özmen, M., Yeşilada, Ö., Palme yayıncılık*, *6*, 247-256.

Maeshima, K., Hihara, S. ve Eltsov, M. (2010). Chromatin structure: does the 30-nm fibre exist in vivo?. *Current Opinion in Cell Biology*, 22(3), 291–7.

Marmorstein, R. ve Zhou, M.M. (2014). Writers and readers of histone acetylation: Structure, mechanism, and inhibition. *Cold Spring Harbor Perspectives in Biology,* 6, 4-7.

Martin, C. ve Zhang, Y. (2007). Mechanisms of epigenetic inheritance. *Current opinion in cell biology*, *19*(3), 266-272.

Mattei, A. L., Bailly, N. ve Meissner, A. (2022). DNA methylation: a historical perspective. *Trends in Genetics*. 37, 6.

McBrian, M. A., Behbahan, I. S., Ferrari, R., Su, T., Huang, T.W., Li, K.,… .Kurdistani, S. K. (2013). Histone acetylation regulates intracellular pH. *Molecular Cell*, 49, 310 –321.

Mıhçıoğlu, D. (2019). Epigenetik Mekanizmaların Besinlerin Biyoaktif Bileşenleri ile İlişkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi,* 47(3),102-108.

Min, C., Moore, N., Shearstone, J. R., Quayle, S. N., Huang, P., van Duzer, J. H., ... Yang, M. (2017). Selective inhibitors of histone deacetylases 1 and 2 synergize with azacitidine in acute myeloid leukemia. *PloS one*, 12(1), e0169128.

Mishra, V.(2019). *Principles of Epigenetics*. United States: Delve Publishing. 11-16.

Moore, L. D., Le, T. ve Fan, G. (2013). DNA methylation and its basic function. *Neuropsychopharmacology*, 38(1), 23-38.

Morrison, A. J., Gowans, G., Schep, A., King, D. ve Greenleaf, W. (2018). INO80 Chromatin Remodeling Connects Metabolic Gene Expression to Cell Division. *Biochemistry and Molecular Biology,* 31,

Nanney, D.L. (1958). Epigenetic control systems. *Proceedıngs Of The Natıonal Academy Of Scıences Of The Unıted States Of Amerıca,* 44(7), 712–717.

Nestler, E. J. (2014). Epigenetic mechanisms of drug addiction. *Neuropharmacology*, *76*, 259-268.

Nestler, E. J. (2014). Epigenetic mechanisms of drug addiction. *Neuropharmacology*, *76*, 259-268.

Orcan, S. (2006). Epigenetik ve epigenomik. *Hacettepe üniversitesi*.

Oss-Ronen, L., Sarusi, T. ve Cohen, I. (2022). Histone Mono-Ubiquitination in Transcriptional Regulation and Its Mark on Life: Emerging Roles in Tissue Development and Disease. *Cells*, *11*(15), 2404.

Özgür, E., Tığlı, H. ve Tığlı, H. (2020). İnsan Hastalıklarında Epigenetiğin Rolüne Klinik Bakış. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (10), 107-122.

Palazzo, L., Mikoc, A. ve Ahel, I. (2017) ADP-ribosylation: new facets of an ancient modification. *FEBS Journal,* 284, 2932 – 2946.

Palazzo, L., Mikolcevic, P., Mikc, A. ve Ahel, I. (2019). ADP-ribosylation signalling and human disease. *Open biology*, 9(4), 190041.

Rahn, E. J., Guzman-Karlsson, M. C. ve Sweatt, J. D. (2013). Cellular, molecular, and epigenetic mechanisms in non-associative conditioning: implications for pain and memory. *Neurobiology of learning and memory*, 105, 133-150.

Rakyan, V.K., Blewitt, M.E., Druker, R., Preis, J.I., Whitelaw, E. (2002). Metastable epialleles in mammals. *Trends in Genetics,* 18, 348–51.

Reik, W. (2007). Stability and flexibility of epigenetic gene regulation in mammalian development. *Nature,* 447 (7143), 425-32.

Reik, W. ve Walter, J. (2001). Genomic imprinting: parental influence on the genome. *Nature Reviews Genetics*, *2*(1), 21-32.

Reik, W., Dean, W. ve Walter, J. (2001). Epigenetic reprogramming in mammalian development. *Science*, 293(5532), 1089-1093.

Ringel, A.E., Tucker, S.A. ve Haigis, M.C. (2018). Chemical and physiological features of mitochondrial acylation. *Molecular Cell,* 72, 610– 624.

Robinson, P.J., Fairall, L., Huynh, V.A., Rhodes, D. (2006). EM measurements define the dimensions of the "30-nm"chromatin fiber: evidence for a compact, interdigitated structure. *Proceedıngs Of*

The Natıonal Academy Of Scıences Of The Unıted States Of Amerıca, 103(17), 6506–6511.

Rossetto, D., Avvakumov, N. ve Cote J. (2012). Histone phosphorylation A chromatin modification involved in diverse nuclear events. *Epigenetics,* 7,1098–1108.

Russo, V. E., Martienssen, R. A. ve Riggs, A. D. (1996). *Epigenetic mechanisms of gene regulation*. New York: Cold Spring Harbor Laboratory Press, 29–45.

Schübeler, D. (2015). Function and information content of DNA methylation. *Nature*, 517(7534), 321-326.

Seto, E. ve Yoshida, M. (2014). Erasers of Histone Acetylation: The Histone Deacetylase Enzymes Edward. Gene Expression. *Critical Review in Oncogenesis,* 6,1-4.

Shiio, Y. ve Eisenman, R. N. (2003). Histone sumoylation is associated with transcriptional repression. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(23), 13225-13230.

Skulte, K. A., Phan, L., . Clark, S. J. ve Taberlay, P. C. (2014). Chromatin remodeler mutations in human cancers: epigenetic implications. *Epigenomics*, 6, 4.

Smeenk, L., Van Heeringen, S. J., Koeppel, M., Gilbert, B., Janssen-Megens, E., Stunnenberg, H. G. ve Lohrum, M. (2011). Role of p53 serine 46 in p53 target gene regulation. *PloS one*, 6(3), e17574.

Steunou, A.L, Rossetto, D. ve Côté, J. (2014). Regulating chromatin by histone acetylation. *Fundamentals of chromatin*, 147–212.

Stuppia, L., Franzago, M., Ballerini, P., Gatta, V. ve Antonucci, I. (2015). Epigenetics and male reproduction: the consequences of paternal lifestyle on fertility, embryo development, and children lifetime health. *Clinical Epigenetics*, 7, 120.

Sun, T., Liu, Z. ve Yang, Q. (2020). The role of ubiquitination and deubiquitination in cancer metabolism. *Molecular cancer*, 19(1), 1-19.

Şurgun, E. (2019). Maternal Beslenmenin Epigenetik Mekanizmalar Üzerinden İnfant Sağlığına Etkileri. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD,* 4(1), 1-17.

Tessarz, P. ve Kouzarides, T. (2014). Histone core modifications regulating nucleosome structure and Dynamics. *Nature Reviews Molecular Cell Biology*, 15, 703–708.

Tollefsbol, T. O. (2011). Epigenetics: The new science of genetics. *In Handbook of epigenetics* içinde (ss. 1-6). Academic Press.

Tollefsbol, T. O. (Ed.). (2017). *Handbook of epigenetics: the new molecular and medical genetics*. Academic Press.

Torano, E. G., Fernandez, A. F., Urdinguio, R. G. ve Fraga, M. F. (2014). Role of epigenetics in neural differentiation: implications for health and disease. *In Molecular mechanisms and physiology of disease* içinde (ss. 63-79). New York: Springer.

Tropberger , P., Pott, S., Keller, C., Kamieniarz-Gdula, K., Caron, M., Richter, F.,… Schneider, R. (2013). Regulation of transcription through acetylation of H3K122 on the lateral surface of the histone octamer. *Cell,* 14, 152(4), 859-872.

Tucci, V., Isles, A. R., Kelsey, G., Ferguson-Smith, A. C., Bartolomei, M. S., Benvenisty, N., ... Wilkins, J. (2019). Genomic imprinting and physiological processes in mammals. *Cell*, 176(5), 952-965.

Ünal, H. U., Karaman, M. ve Yılmaz, M. İ. (2016). Epigenetik ve Nefroloji. *Turkish Nephrology, Dialysis and Transplantation Journal.*

Waddington, C. H. (1942). The epigenotype. *Endeavour,* 1, 18–20.

Weaver, I. C. G., Korgan, A.C., Lee, K., Wheeler, R. V., Hundert, A. S. ve Goguen D. (2017). Stress and the Emerging Roles of Chromatin Remodeling in Signal Integration and Stable Transmission of Reversible Phenotypes, *Frontıers In Behavıoral Neuroscıenc,* 11, 41.

Wei, J. W., Huang, K., Yang, C. ve Kang, C. S. (2017). Non-coding RNAs as regulators in epigenetics. *Oncology reports*, 37(1), 3-9.

Woodcock, C.L. (2016). Chromatin architecture. Current Opinion in Structural Biology, 16(2), 213–220.

Xhemalce, B., Dawson, M. A., & Bannister, A. J. (2011). Histone modifications. Epigenetic regulation and epigenomics. *Encyclopedia of Molecular Cell Biology and Molecular Medicine*.

Yang, Y., He, Y., Wang, X., Liang, Z., He, G., Zhang, P., ... Liang, S. (2017). Protein SUMOylation modification and its associations with disease. *Open Biology*, *7*(10), 170167.

Yu, M., Li, Y., Hu, M., Guérin, T. M., Marcand, S., Murawska, M., ... Dionisi-Vici, C. (2022). 632 Pursuing totipotency: authentic totipotent stem cells in culture. *Genetics*, *38*(7).

Zhou, W., Wang, X. ve Rosenfeld, M. G. (2009). Histone H2A ubiquitination in transcriptional regulation and DNA damage repair. *The international journal of biochemistry and cell biology*, 41(1), 12-15.

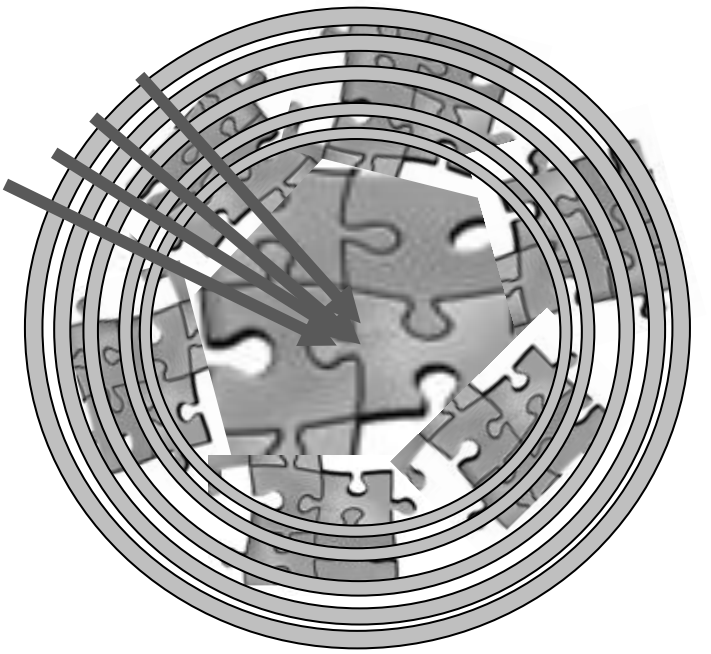
Zhu, Q. ve. Wani, A.A. (2010). Histone Modifications: Crucial Elements for Damage Response and Chromatin Restoration. Journal of Cellular Physiology, 223(2), 283–288.

Ziller, M. J., Gu, H., Müller, F., Donaghey, J., Tsai, L. T. Y., Kohlbacher, O., ... Meissner, A. (2013). Charting a dynamic DNA methylation landscape of the human genome. *Nature*, *500*(7463), 477-481.

TIBBİ LABORATUVARLARDA

RİSK, KALİTE VE SÜREÇ TEMELLİ YÖNETİM MODELİ

Prof. Dr. Diler Aslan

Aşağıdaki kitap ile birlikte okunmalıdır.

"Aslan D. Süreç Temelli Yönetim. Dijital Dönüşüme Hazır mısınız?
Nobel Akademik Yayıncılık. 2021"

nobel

TIBBİ LABORATUVARLARDA
RİSK, KALİTE VE SÜREÇ TEMELLİ YÖNETİM MODELİ

Prof. Dr. Diler Aslan

Yayın No.: 4587
Sağlık Bilimleri No.: 182
ISBN: 978-625-427-756-6
E-ISBN: 978-625-427-757-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aslan, Diler.
Tıbbi Laboratuvarlarda Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli / Diler Aslan
1. Basım, XXXII + 756 s., 16,5x24 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-427-756-6
E-ISBN: 978-625-427-757-3
Tıbbi laboratuvar, Klinik Laboratuvar, Yönetim, Risk, Kalite, Süreç

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 RİSK, KALİTE VE SÜREÇ TEMELLİ YÖNETİM MODELİ 1

1.1 Tıbbi Laboratuvarın Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli İçin Hazırlanması 3
1.2 İş Süreci Yaşam Döngüsü Basamaklarının PUKÖ Döngüsüyle Eşleşmesi 4
1.3 Süreç Tanınması ve Tanıtılması Aşamasında Risk Temelli Kontrolün Yerleştirilmesi 6
1.4 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modelinin Kurulması Basamakları 6
1.5 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modelinin Oluşturulması Açısından Kitap Bölümlerinin İlişkilendirilmesi 7
1.6 Tıbbi Laboratuvar Süreçlerinin İlişkilendirilmesi 9
1.7 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli Kontrol Listesi 10
1.8 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli İle Standartlar ve Kılavuzlar Şartları 13
Özetlenirse 23
Kaynaklar 24

BÖLÜM 2 TIBBİ LABORATUVAR SÜREÇ ÇERÇEVESİ VE İYİ SÜREÇ YÖNETİMİ 25

2.1 Süreç Çerçevesi 26
2.2 Tıbbi Laboratuvarın Süreç Çerçevesi 27
2.3 Dijital Çağda Tıbbi Laboratuvarın Genişleyen Süreç Çerçevesi 32
2.4 İyi Süreç Yönetimi Şartları 39
2.5 Eğitim İhtiyacının Belirlenmesi ve Eğitim Programlarının Sürekliliği 43
Özetlenirse 43
Kaynaklar 44

BÖLÜM 3 TIBBİ (KLİNİK) LABORATUVARDA DOKÜMAN HİYERARŞİSİ VE DOKÜMANLAR 45

3.1 Tıbbi Laboratuvarda Dokümanların Sıralanması 46
3.2 Tıbbi Laboratuvar Dokümanlarının Gruplandırılması ve Doküman Örnekleri 47
3.3 Dokümanların Sıralanmasında İzlenecek Yollar 53
3.4 Süreç İle İlgili Dokümanların Derlenmesi ve Yayımlanmasına Karar Verilmesi 58
Özetlenirse 58
Kaynaklar 58

BÖLÜM 4 İŞ SÜRECİNİN TANINMASI VE TANITILMASI 59

4.1 Tıbbi Laboratuvarlarda Süreç Temelli Yönetim İçin Süreçlerin Tanınması ve Tanıtılması İş Planı 61
4.2 İş Süreci Dokümanları 62

4.3 Süreç Tanınması ve Tanıtılması İş Akışı, Sorumlular ve Dokümanlar 63
4.3 Bir Sürecin Tanınması ve Tanıtılması Basamakları 65
4. Performans Hedefleri, Göstergeleri ve Göstergeleri İçin Veri/Bilgi Toplanması Sisteminin Tanımlanması 73
1. Süreç Tanınması ve Tanıtılması Basamaklarında Gerekli Araç ve Teknikler 83
2. Tanınan Süreç İçeriği İle İlgili Bilgi ve Beceriye Dayalı Eğitim İhtiyacı 84
Özetlenirse 84
Kaynaklar 85

BÖLÜM 5 TIBBİ LABORATUVAR YÖNETİŞİMİ VE YÖNETİM SİSTEMİNDE SÜREÇ YAKLAŞIMI 87

5.1 Yönetim Fonksiyonlarının Analizi 90
1. Yönetimin Planlama Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi 92
2. Tıbbi Laboratuvarın Organizasyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi 96
3. Yönetimin Liderlik Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi 100
4. Yönetimin Kontrol Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımı İle SIPOC Diyagramında Analizi 101
5.4 Performans Değerlendirilmelerinde Yönetimin Fonksiyonlarına Yer Verilmesi 104
Özetlenirse 105
Kaynaklar 105

BÖLÜM 6 STRATEJİK PLAN, UYGULANMASI, İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ 107

6.1 Stratejik Planın Kapsamı 109
6.2 Stratejik Yönetim 110
6.3 Stratejik Planlama Süreci ve Çıktılarına Genel Bakış 115
6.4 Stratejik Değişim Döngüsü Basamakları 119
1. Stratejik Planlanma Sürecine Karar Verilmesi ve Başlatılması 119
2. TL'nin Yükümlü Olduğu Zorunlulukların Belirlenmesi 122
3. Misyon ve Değerlerin Belirlenmesi; Vizyon Taslak Metninin Yazılması 123
4. İç Ortam ve Dış Çevre Analizi 124
5. Stratejik Konuların Tanımlanması, Stratejik Temaların Yazılması 124
6. Stratejilerin Formülasyonu ve Stratejik Haritaların Hazırlanması 126
7. Stratejik Planın Hazırlanması 132
8. Vizyon İfadesinin Netleştirilmesi 136
9. Stratejik Yönetim Planının Uygulanması 136
10. Stratejik Planın Gözden Geçirilmesi, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi 139
6.5 Anahtar Performans Göstergeleri 141
Özetlenirse 145
Kaynaklar 146

BÖLÜM 7 TOPLAM TEST SÜRECİ VE TEST SİSTEMİ 149

7.1 Test Sisteminin Toplam Test Süreci İle İlişkisi 150
7.2 Toplam Test Sürecinin Genel Hatlarıyla Tanınması 151
7.3 Kuruluşun (TL'nin) Toplam Test Süreci İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 176
Toplam Test Süreci İçin Sağlanan Varlıklar 176
Toplam Test Süreciyle İlgili İşletme Özellikleri 176
7.4 Toplam Test Süreci Performansının Stratejik Hedeflerle İlişkilendirilmesi 177
Özetlenirse 179
Kaynaklar 179

BÖLÜM 8 ANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI 181

8.1 Analitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 183
8.2 Analitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 184
8.3 Analitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 186
U. Analitik Sürecin Uygulanması (Operasyonel) Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 186
T. Analitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 208
P. Analitik Sürecin Planlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 223
K. Analitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 236
İ. Analitik Sürecin İyileştirilmesi Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 246
8.4 Kuruluşun (TL'nin) Analitik Süreç İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 247
8.5 Analitik sürecin performansının stratejik hedeflerle ilişkilendirilmesi 249
Özetlenirse 251
Kaynaklar 252

BÖLÜM 9 PREANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI 255

9.1 Preanalitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 256
9.2 Preanalitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 257
9.3 Preanalitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 259
U. Preanalitik Sürecin Uygulanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 259
T. Preanalitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 278
P. Preanalitik Sürecin Planlanması Aşamasının Tanınması ve Tanıtılması 285
K. Preanalitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 291
İ. Preanalitik Sürecin İyileştirme Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 299
9.4 Kuruluşun (TL'nin) Preanalitik Süreç İçin Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 299
9.5 Preanalitik sürecin performansının stratejik hedeflerle ilişkilendirilmesi 301
Özetlenirse 302
Kaynaklar 303

BÖLÜM 10 POSTANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI 305

10.1 Postanalitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 306
10.2 Postanalitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 307
10.3 Postanalitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 308
U. Postanalitik Sürecin Uygulanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 309
T. Postanalitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 323
P. Postanalitik Sürecin Planlanması Aşamasının Tanınması ve Tanıtılması 330
K. Postanalitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 337
İ. Postanalitik Sürecin İyileştirme Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 342
10.4 Kuruluşun (TL'nin) Postanalitik Süreç İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 342
10.5 Postanalitik Sürecin Performansının Stratejik Hedeflerle İlişkilendirilmesi 344
Özetlenirse 345
Kaynaklar 346

BÖLÜM 11 KLİNİK LABORATUVARLARDA VERİ ANALİZİ SÜRECİ 347

11.1 TPUKİ ve PUKÖ yaklaşımıyla Veri Analitiği Uygulama Programları ve Süreçleri 349
11.2 Veri Analizi Süreci 350
11.3 Veri Analitiği ve Klinik Laboratuvar 352
11.4 Klinik Laboratuvarlarda Süreçlere Veri Analitiğinin Uygulanması Örnekleri 360
11.5 Laboratuvar Test Sonuçlarından Klinik Yararlanım 378
11.6 Gereksiz İstenen Laboratuvar Testleri Sürekli İzlenmelidir 394
11.7 IVD TC Gruplarına Göre Klinik Yararlanım ve Ekonomik Değerlendirmede Sorumluluklar 394
Özetlenirse 395
Kaynaklar 395

BÖLÜM 12 KLİNİK LABORATUVARLARDA EĞİTİM VE BİLGİLENDİRME SÜRECİ 401

12.1 Tıbbi Laboratuvarlarda Yürütülen Eğitim ve Bilgilendirme Programları 402
12.2 Eğitim ve Yetkinlik Değerlendirme Programının Kurulması 404
12.3 Amaç ve Hedeflere Göre Eğitim ve Bilgilendirme Programları 414
Özetlenirse 414
Kaynaklar 418

BÖLÜM 13 TIBBİ LABORATUVARDA RİSK YÖNETİMİ SİSTEMİNİN KURULMASI, UYGULANMASI, İZLENMESİ VE SÜREKLİ İYİLEŞTİRİLMESİ 419

13.1 Risk Yönetimi Sisteminin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 420
13.2 Tıbbi Laboratuvar Risk Yönetimi İçin Yasal Mevzuat, Standart ve Kılavuzlar 421
13.3 Risk Yönetimi Süreci Basamakları ve Kazanılması Gereken Bilgiler 423
13.4 Risk Yönetimi Sisteminin Kurulması 432

13.5 Kuruluşun (TL'nin) Risk Yönetimi İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 452
Özetlenirse 458
Kaynaklar 458

BÖLÜM 14 TIBBİ LABORATUVARDA KALİTE YÖNETİM SİSTEMİNİN KURULMASI 461

14.1 Kalite Yönetim Sistemi Kurulması Kararı 462
14.2 Kalite Yönetim Sisteminin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 464
14. 3 Kalite Yönetim Sisteminin Kurulması 465
14.4 Kuruluşun (TL'nin) Kalite Yönetimi İle Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 472
Özetlenirse 475
Kaynaklar 476

BÖLÜM 15 DENETİM SİSTEMİNİN KURULMASI 515

15.1 Denetim Sisteminin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 517
15.2 Kuruluşun (TL'nin) Denetim Sistemi İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 527
Özetlenirse 528
Kaynaklar 529

BÖLÜM 16 YALIN ALTI SİGMA METODOLOJİSİ: RİSK YÖNETİMİ VE SÜREKLİ İYİLEŞTİRME 531

16.1 Yalın Yönetim 532
16.2 Altı Sigma Metodolojisi ve Uygulama Yolları 535
16.3 Toplam Test Süreci Alt Süreçlerine Altı Sigma Metodolojisinin Uygulanması 537
16.4 Yalın Altı Sigma 548
Özetlenirse 548
Kaynaklar 549

BÖLÜM 17 RKSTY MODELİNİ BENİMSEMİŞ TIBBİ LABORATUVARIN WEB SİTESİ 551

17.1 Web Sitesinin Tasarlanması, Yayımlanması ve Yönetilmesi 552
17.2 Tıbbi (Klinik) Laboratuvar Web Sitesi İçin Öneriler 556
17.3 El kitapları Ekran Görüntüleri 557
Özetlenirse 574
Kaynaklar 575

BÖLÜM 18 YÖNETİM SİSTEMLERİ YAZILIMLARI 577

18.1 İş Yönetimi İle İlgili Yazılım Paketleri 578
18.2 Denetim Modülleri ve Yazılım Paketleri 580
18.3 Tıbbi Laboratuvarın Yönetim Yazılımından Beklentilerini Belirlemesi 585

Değerlendirmeler ve Tıbbi Laboratuvar Testleriyle İlgili Görüşler 601
Özetlenirse 590
Kaynaklar 590

BÖLÜM 19 TIBBİ LABORATUVARLARLA İLİŞKİLİ YASAL MEVZUAT VE ULUSAL SAĞLIK STRATEJİSİ 591

19.1 Sağlık Bakanlığı: Tıbbi Laboratuvarlarla İlgili Yasal Mevzuat 592
19.2 Kamu Kurumlarında Risk ve Kalite İle Şartları İçeren Yasal Mevzuat 595
19.3 Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı'ndaki Laboratuvar Testlerini Kapsayan Hedeflerle İlgili Görüşler 597
Özetlenirse 604
Kaynaklar 605

BÖLÜM 20 IN VİTRO DİYAGNOSTİK TIBBİ CİHAZLAR VE İZLENMESİNDEN YARARLI BİLGİLERİN ÇIKARILMASI 607

20.1 In vitro Diyagnostik Tıbbi Cihazlar 608
20.2 In vitro diyagnostik tıbbi cihazları onaylayan otoriteler ve IVD TC grupları 610
20.3 In vitro diyagnotik tıbbi cihazların izlenmesi projesi 612
20.4 Sağlık Bakanlığı Tıbbi İlaç ve Cihaz Kurumu Ürün Takip Sisteminde IVD TC'ler 631
Özetlenirse 635
Kaynaklar 635

BÖLÜM 21 TIBBİ (KLİNİK) LABORATUVAR YÖNETİMİ İÇİN YETKİNLİKLER 637

21.1 Tıbbi Laboratuvar Uzmanlığı Eğitimi Müfredatları 638
1. T.C. Sağlık Bakanlığı Tıbbi Laboratuvar Uzmanlığı Eğitimi Çekirdek Müfredatları 639
2. Avrupa Klinik Kimya ve Laboratuvar Tıbbı Federasyonunun Laboratuvar Tıbbı Uzmanlığı Müfredatı 642
21.2 Tıbbi Laboratuvar Yönetimi İçin Yetkinlik Alanları 643
21.3 Tıbbi (klinik) Laboratuvar Yönetimi Yetkinliklerinin Değerlendirilmesi Rubrikleri 647
Özetlenirse 728
Kaynaklar 728

BÖLÜM 22 TIBBİ LABORATUVAR YÖNETİMİYLE İLGİLİ ANAHTAR TERİMLER, ADLANDIRMALAR VE TANIMLARI 731

22.1 Alfabetik Sırayla Terimler ve Açıklamaları 732
Kaynaklar 752

DİZİN 753

BÖLÜM 1

RİSK, KALİTE VE SÜREÇ TEMELLİ YÖNETİM MODELİ

1.1 Tıbbi Laboratuvarın Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli İçin Hazırlanması 3
1.2 İş Süreci Yaşam Döngüsü Basamaklarının PUKÖ Döngüsüyle Eşleşmesi 4
1.3 Süreç Tanınması ve Tanıtılması Aşamasında Risk Temelli Kontrolün Yerleştirilmesi 6
1.4 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modelinin Kurulması Basamakları 6
1.5 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modelinin Oluşturulması Açısından Kitap Bölümlerinin İlişkilendirilmesi 7
1.6 Tıbbi Laboratuvar Süreçlerinin İlişkilendirilmesi 9
1.7 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli Kontrol Listesi 10
1.8 Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli İle Standartlar ve Kılavuzlar Şartları 13
Özetlenirse 23
Kaynaklar 24

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Gerçek hayatta yürütülen iş süreçleri, süreç öncesi ve süreç sonrası süreçleriyle birlikte yapılandırılır.
- Süreç yaşam döngüsü olarak adlandırılan bu aşamalar, iş sürecinin tasarlanması, planlanması, uygulanması, kontrol edilmesi ve iyileştirilmesi (TPUKİ) süreçlerinden oluşur.
- Bir tıbbi laboratuvar, her sürecini süreç yaşam döngüsüne göre yapılandırırsa "Planla-Uygula-Kontrol et-Önlem al" (PUKÖ) döngüsünü sürekli çevirmiş olur.
- Süreç yapılandırılırken risk temelli kontrol sistemi yerleştirilir.
- Risk, kalite ve süreç temelli yönetim modeliyle laboratuvar, kurumsallaşma uygulamalarını da yerine getirir.
- Risk, kalite ve süreç temelli yönetim modelinin bileşenlerine göre oluşturulan kontrol listesiyle modele genel bakış oluşturulur.

aşaması pilot uygulamaları içerir. Dijitalleştirilen uygulama aşaması, yapay zekâ vb. dijitalleşen operasyon ve kontrollerle yürütülür. Bu bağlamda TPUKİ yaklaşımı dijitalleşmede başarıyı belirler. Süreçlerdeki risk olayları ve performanstan sapmalar gerçek zamanlı izlenebilir. Hazırlanabilecek ekran panolarında yöneticiler hem süreç boyutunda hem kurum boyutunda hem de iş boyutunda bütünsel değerlendirmeler yapabilir. Bu şekilde sürekli iyileştirme sağlanabilir.

Kitap bu yaklaşımın kazandırılmasını amaçlamaktadır. Tıbbi laboratuvarlar risk, kalite ve süreç temelli yönetim sistemlerini kurarken el kitabı olarak kullanabileceklerdir.

Kaynaklar

1. ISO 9001:2015 Quality management systems -- Requirements. International Organization for Standardization; 2015.
2. TS EN ISO 15189: 2013-04 Tıbbi laboratuvarlar - Kalite ve yeterlilik için şartlar (ISO 15189:2012). Türkiye Standardları Enstitüsü; 2014.
3. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
4. CLSI. Quality Management System: A Model for Laboratory Services Approved Guideline—Fourth Edition. CLSI Document QMS01-A4. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2011.
5. Standard T. TS ISO 31000 Risk Yönetimi - Prensipler ve Kılavuzlar. 2011.

BÖLÜM 2

TIBBİ LABORATUVAR SÜREÇ ÇERÇEVESİ VE İYİ SÜREÇ YÖNETİMİ

2.1 Süreç Çerçevesi 26
2.2 Tıbbi Laboratuvarın Süreç Çerçevesi 27
2.3 Dijital Çağda Tıbbi Laboratuvarın Genişleyen Süreç Çerçevesi 32
2.4 İyi Süreç Yönetimi Şartları 39
2.5 Eğitim İhtiyacının Belirlenmesi ve Eğitim Programlarının Sürekliliği 43
Özetlenirse 43
Kaynaklar 44

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Tıbbi (klinik) laboratuvarın ana çekirdek süreci toplam test sürecidir.
- Dijital çağ, tıbbi laboratuvarlara ek çekirdek süreçler için olanak sağlamaktadır.
- Bu olanaklar hasta hizmeti yanında hastalık bakım kalitelerinde, sağlık politikalarının oluşturulmasında yer almaları şeklindedir.
- Dijital çağ olanaklarından yararlanılması, TL'nin çekirdek süreçlerinin iyi yapılandırılmasına ve anlaşılmasına bağlıdır.
- TL süreç çerçevesi oluşturulunca süreçler arasındaki ilişkiler net anlaşılır.
- İyi süreç yönetimi ilkelerine göre yapılanılır.
- Bunlar yanında sürekli öğrenen kuruluşlar olarak gelişmeleri, veri yönetiminde etkili ve verimli olmalarını sağlar.
- Dijital çağda sağlık hizmetlerinde başarı için gerekli olanlar sürekli dikkate alınır.

Laboratuvar, türüne göre hizmet veriyorsa ArGe sürecini de tanımlar.

Tüm süreçler; iyi süreç yönetimi ilkelerine bağlı olarak süreç varlıklarının dengeli sağlanması ve sürekli eğitim programlarıyla başarılı yönetilebilir.

Kaynaklar

1. Beeson I, Green S, Kamm R. Process Architectures in Higher Education. In: IS methods and modelling. 2009.
2. Beeson I, Green S, Lane C, Kamm R. Comparative process architectures in two higher education institutions. 2013;3(1):35–66.
3. Dumas M, La M, Mendling J, Reijers HA. Fundamentals of Business Process Management. 2018. 1–546 p.
4. INTRODUCTION TO APQC ' S PROCESS CLASSIFICATION FRAMEWORK ® [Internet]. American Productivity & Quality Center (APQC); 2018. Available from: https://www.apqc.org/ (Erişim: 6 Haziran 2020)
5. Pearson J. The Hidden value of Laboratory Medicine. How to Leverage Laboratory Stewardship to Your Advantage [Internet]. 2019 [cited 2021 Sep 29]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=_s4DoSFaEUc
6. Quality Improvement for Laboratory Testing Processess in Primary Care Implementation [Internet]. United States Centers for Disease Control and Prevention. [cited 2021 Jun 19]. Available from: www.cdc.gov
7. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
8. Badrick T. Evidence-based laboratory medicine. Clin Biochem Rev. 2013;34(2):43–6.
9. White TE, Wong WB, Janowiak D, Hilborne LH. Strategies for laboratory professionals to drive laboratory stewardship. Pract Lab Med [Internet]. 2021;26(July):e00249. Available from: https://doi.org/10.1016/j.plabm.2021.e00249
10. Procop GW. Strategies for Appropriate Test Utilization for the Right Patient at the Right Time The Right Test [Internet]. https://cl. Cleveland Clinic Laboratories Laboratory Stewardship. 2011 [cited 2021 Sep 28]. Available from: https://clevelandcliniclabs.com/resources/laboratory-stewardship/
11. Astion M, Jackson BR. Moving Toward Patient- Stewardship. Clin Lab News. 2021;
12. Dickerson JA, Fletcher AH, Procop G, Keren DF, Singh IR, Garcia JJ, et al. Transforming Laboratory Utilization Review into Laboratory Stewardship : Guidelines by the PLUGS National Committee for Laboratory Stewardship. 2017;(September):259–68.
13. Lubin IM, Astles JR, Shahangian S, Madison B, Parry R, Schmidt RL, et al. Bringing the clinical laboratory into the strategy to advance diagnostic excellence. Dagnosis. 2021;8(3):281–94.
14. Reddy A, Procop GW. Laboratory Stewardship Committee 2019 Annual Report [Internet]. 2019. Available from: https://clevelandcliniclabs.com/resources/laboratory-stewardship/
15. Aslan D. Yükseköğretim Kurumlarında Risk, Kalite ve Süreç Temelli Yönetim Modeli. 1st ed. Nobel Akademik Yayıncılık Ankara; 2022. 1–659 p.
16. A Guide to the Project Management Body of Knowledge. 5th ed. Project Management Institute, Inc.; 2013. 1–616 p.
17. Aslan D, Tuncel P, İnal T. Tıbbi laboratuvarlar için "İyi Klinik Laboratuvar Uygulamaları Kılavuzu" - Good Clinical Laboratory Practices Guidelines. 1st ed. Aslan D, editor. Türk Biyokimya Derneği; 2001. 1–52 p.
18. Tıbbi Laboratuvar Yönetmeliği. 30629 Türkiye: Resmî Gazete 18.12.2018; 2018.

BÖLÜM 3

TIBBİ (KLİNİK) LABORATUVARDA DOKÜMAN HİYERARŞİSİ VE DOKÜMANLAR

3.1 Tıbbi Laboratuvarda Dokümanların Sıralanması 46
3.2 Tıbbi Laboratuvar Dokümanlarının Gruplandırılması ve Doküman Örnekleri 47
3.3 Dokümanların Sıralanmasında İzlenecek Yollar 53
3.4 Süreç İle İlgili Dokümanların Derlenmesi ve Yayımlanmasına Karar Verilmesi 58
Özetlenirse 58
Kaynaklar 58

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Doküman ve kayıtların yönetimi iyi yönetim ve yönetişim ilkelerinin temelindedir.
- İyi doküman yönetimi tıbbi laboratuvarda doküman hiyerarşisinin tüm çalışanlar tarafından öğrenilmiş olmasına bağlıdır.
- Kâğıt ortamında ve dijital ortamda iyi doküman ve kayıt yönetimi sistemi kurulduğu kanıtlanır.

3.4 Süreç İle İlgili Dokümanların Derlenmesi ve Yayımlanmasına Karar Verilmesi

RKST Yönetim modeli kalite sistem şartlarını temel alır. Dokümanlar ve kayıtların yönetim başlığında doküman yönetimi politikası ve politika belgesi açıklanır.

Her sürecin tanınmasında ortak kullanılan dokümanların bulunduğu gözlenmektedir. Örneğin parlamenter toplantı sisteminin belirlenmesi, toplantı düzenlenmesi, gündem hazırlanması, tutanaklarda kararların sistematik bir şekilde izlenebilmesi; süreç kontrolü ve iyileştirmelerinde ortak olan BYKK dokümanları.

Bu ortak dokümanların çoğu kalite yönetim sistemi (KYS) ve risk yönetim sistemi (RYS) kapsamında oluşturulur. Her süreç sahibinin kullanılmasına sunulur.

Süreç dokümanları bu bölümdeki bilgilerden yararlanılarak oluşturulacak olan gruplandırmalarla klasörler şeklinde doküman ve kayıt yönetimi politikasına göre dijital ortamda saklanır. Sürekli erişime açılır.

Özetlenirse

Doküman ve kayıt yönetimi iyi yönetimin veya yönetişimin yapı taşlarındandır. Kalite yönetim sistemi kapsamında ele alınsa da bu bölümde doküman yönetiminde temel olan bazı bilgiler özetlenmektedir. Özellikle terimler ve kavramları arasındaki farklılıkların anlaşılması dijitalleşmede başarı için önem arz eder.

Kaynaklar

1. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
2. TS EN ISO 9000:2015 Kalite yönetim sistemleri - Temel esaslar, terimler ve tarifler (ISO 9000:2015). 2015.
3. Tıbbi Laboratuvar Yönetmeliği. 30629 Türkiye: Resmî Gazete 18.12.2018; 2018.
4. Vücut Dışında Kullanılan (in Vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği [Internet]. Sağlık Bakanlığı. 2007 [cited 2021 Sep 3]. Available from: https://saglik.gov.tr/TR,10487/in-vitro-vucut-disinda-kullanilan-tibbi-tani-cihazlari-yonetmeligi.html
5. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU (Text with EEA relevance.) [Internet]. 2017. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0746

BÖLÜM 4

İŞ SÜRECİNİN TANINMASI VE TANITILMASI

4.1 Tıbbi Laboratuvarlarda Süreç Temelli Yönetim İçin Süreçlerin Tanınması ve Tanıtılması İş Planı 61
4.2 İş Süreci Dokümanları 62
4.3 Süreç Tanınması ve Tanıtılması İş Akışı, Sorumlular ve Dokümanlar 63
4.3 Bir Sürecin Tanınması ve Tanıtılması Basamakları 65
4. Performans Hedefleri, Göstergeleri ve Göstergeleri İçin Veri/Bilgi Toplanması Sisteminin Tanımlanması 73
1. Süreç Tanınması ve Tanıtılması Basamaklarında Gerekli Araç ve Teknikler 83
2. Tanınan Süreç İçeriği İle İlgili Bilgi ve Beceriye Dayalı Eğitim İhtiyacı 84
Özetlenirse 84
Kaynaklar 85

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- İş sürecinin, iş süreci yaşam döngüsü (TPUKİ) aşamalarına göre tanınması ve tanıtılması kurumun yol gösterici dokümanlarını eksiksiz hazırlamasını sağlar.
- Tıbbi laboratuvardaki ve tıbbi laboratuvar dışındaki ilgili alanlarda kullanılabilecek iş süreci tanınması ve tanıtılması protokolü (uygulama basamakları) çoklu katılımla oluşturulur.
- Süreç, süreçle ilgili iç ve dış paydaşlardan oluşan takım tarafından müzakere edilerek tanınır ve tanıtılır.
- Süreç tanınmasında bütünsel bakıştan ayrıntıya doğru yol alınır.
- Süreç bileşenleri, süreç elemanları ve süreç faaliyetleri (basamakları) şartları net belirlenir.
- Bu şartlar sürecin performans göstergeleri, risk olayları ve kalite göstergelerinin belirlenmesinde yol göstericidir.
- Her süreç için süreç tanıtım belgesi oluşturulur.
- Süreç tanınması ve tanıtılması basamakları için gerekli yöntem, teknoloji ve araçlar konusunda periyodik ve sürekli eğitim programları bulunur ve yürütülür.
- Tıbbi laboratuvar ve tıbbi laboratuvarın bağlı olduğu sağlık kuruluşunun her süreç için politikaları belirlenir. Politika, niyeti gösterir ve belirsizlikleri kaldıran yolu açıklar.
- Her süreç içeriği ile ilgili periyodik ve sürekli eğitim programları bulunur.

RKSTY Modeline karar veren laboratuvarın, bu bölümde açıklanan basamakları tüm çalışanlarıyla içselleştirmesi önerilir. En yaygın bilinen analitik sürece uygulanarak öğrenilmesi, daha kolay ve net anlaşılmasında ve ortak öğrenilmesinde yarar sağlayabilir.

Kaynaklar

1. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
2. A Guide to the Project Management Body of Knowledge. 5th ed. Project Management Institute, Inc.; 2013. 1–616 p.

BÖLÜM 5

TIBBİ LABORATUVAR YÖNETİŞİMİ VE YÖNETİM SİSTEMİNDE SÜREÇ YAKLAŞIMI

5.1 Yönetim Fonksiyonlarının Analizi 90
1. Yönetimin Planlama Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi..... 92
2. Tıbbi Laboratuvarın Organizasyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi 96
3. Yönetimin Liderlik Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımıyla SIPOC Diyagramında Analizi..... 100
4. Yönetimin Kontrol Fonksiyonunun Süreç Yaklaşımı İle SIPOC Diyagramında Analizi..... 101
5.4 Performans Değerlendirilmelerinde Yönetimin Fonksiyonlarına Yer Verilmesi 104
Özetlenirse 105
Kaynaklar 105

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Yönetişim uygulayan tıbbi (klinik laboratuvar) yönetim kavramından farklılığı kanıtlamalıdır.
- Laboratuvardaki tüm süreçler yönetimin fonksiyonlarının yönetişim ilkelerine göre uygulanmasına bağlıdır.
- Yönetimin dört fonksiyonu süreç yaklaşımıyla yapılandırılır.
- Stratejik, taktik ve operasyonel planlar net uygulanır.
- Performans değerlendirilmelerinde yönetimin fonksiyonlarına yer verilir. Çünkü tüm süreçler bu fonksiyonların başarısına dayanır.

Özetlenirse

Yönetim ve yönetişimin arasındaki farkın net anlaşılması önemlidir. Kalite yönetim sistem belgesini almış ve/veya akredite olmuş bir kuruluş kalite kültürünü kurduğunu düşünür. Yönetim için bu bölümdeki yapılanmaları sağlamıyorsa kalite kültürünün yerleştiği konusunda hiçbir iddiada bulunamaz. Yönetimin dört fonksiyonunun işlerliğinin kanıtlanması yolları bu bölümde açıklanmaya çalışıldı.

Kaynaklar

1. Fidan Y. Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış (A Conceptual Look from Management to Governance). Yalova Sos Bilim Derg. 2011;1:5–10.
2. 12 Principles of Good Governance [Internet]. Council of Europe. 2021 [cited 2021 Jun 26]. Available from: https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles#%7B%2225565951%22:[11]%7D
3. Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı. 2019.
4. Schlos EP. Strategic Planing [Internet]. [cited 2022 Mar 2]. Available from: https://moodle.publichealth.arizona.edu/
5. Knowlton LW, Phillips CC. The Logic Moel Guidebook better Strategies for Great Results. Vol. 2. SAGE Publication; 2009.
6. Taylor-Powell E, Hener E. Developing a logic model: Teaching and training guide [Internet]. University of Wisconsin System; 2008. 217–222 p. Available from: https://fyi.extension.wisc.edu/programdevelopment/files/2016/03/lmguidecomplete.pdf
7. Kahan B, Goodstadt M. The Interactive Domain Model of Best Practices in Health Promotion: Developing and Implementing a Best Practices Approach to Health Promotion. Health Promot Pract. 2001;2(1):43–67.
8. Yenice S, Randell E, Wamono AAK, Orth M. Leadership Basics for Clinical Laboratory Professionals. Yenice S, Randell E, editors. Committee on Clinical Laboratory Management. International Federation of Clinical Chemistry and Laboratory Medicine (IFCC); 2018. 1–112 p.

BÖLÜM 6

STRATEJİK PLAN, UYGULANMASI, İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1 Stratejik Planın Kapsamı 109
6.2 Stratejik Yönetim 110
6.3 Stratejik Planlama Süreci ve Çıktılarına Genel Bakış 115
6.4 Stratejik Değişim Döngüsü Basamakları 119
1. Stratejik Planlanma Sürecine Karar Verilmesi ve Başlatılması 119
2. TL'nin Yükümlü Olduğu Zorunlulukların Belirlenmesi 122
3. Misyon ve Değerlerin Belirlenmesi; Vizyon Taslak Metninin Yazılması 123
4. İç Ortam ve Dış Çevre Analizi 124
5. Stratejik Konuların Tanımlanması, Stratejik Temaların Yazılması 124
6. Stratejilerin Formülasyonu ve Stratejik Haritaların Hazırlanması 126
7. Stratejik Planın Hazırlanması 132
8. Vizyon İfadesinin Netleştirilmesi 136
9. Stratejik Yönetim Planının Uygulanması 136
10. Stratejik Planın Gözden Geçirilmesi, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi 139
6.5 Anahtar Performans Göstergeleri 141
Özetlenirse 145
Kaynaklar 146

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Stratejik plan her kuruluşa olduğu gibi tıbbi laboratuvarlara gelecek için yol çizer.
- Stratejik plan stratejik yönetimi tanımlar.
- Stratejik planlama sürecinde tüm stratejik yönetim bileşenleri planlanır.
- Stratejik planın uygulanmasında yönetim, ara yönetim veya süreç sahipleri ve süreç çalışanları belirli sistematik içerinde yer alır.
- Bu sistematik; Dengeli Puan Kartı, Hoshin Kanri, A3, Yalın Altı Sigma gibi yaklaşımlarla sağlanır.
- Stratejik değişim döngüsü stratejik yönetimin, stratejik planlama, uygulama, izleme, değerlendirme aşamalarını kapsar.
- Anahtar performans göstergelerinin belirlenmesi kuruluşa (TL'ye) bütünsel bakış ve geriye dönük aksaklıkların değerlendirilmesinde yararlıdır.

Öğrenme, inovasyon ve geliştirme boyutunun yaşamsal önemde olduğunu tekrar vurgulamak isterim. Şekil 6.10'da gözlenen " A1. Tüm süreçlerde güvenilir, etkili ve verimli olmak" amacına odaklanıldı. Diğer "A2. Etkili sağlık hizmeti için tıbbi laboratuvar verilerinden yararlanmak", "A3. Yetkin laboratuvar profesyoneli eğitimi hizmeti sağlamak" amaçlarıyla ilgili stratejiler için insan kaynakları bilgi ve yetkinliğinin durumu ülke genelinde değerlendirilmesi gereken en önemli unsurlardandır.

Tıbbi laboratuvarlarda stratejik yönetim, ulusal boyutta sağlık stratejisini de olumlu etkileyecektir. Yaşanan çok sayıda sorunun çözümlenmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

1. Devitt R, Klassen W, Martalog J. Strategic management system in a healthcare setting--moving from strategy to results. Healthc Q. 2005;8(4):58–65.
2. Our Strategy for Transforming care, together 2019-2024 [Internet]. Kngston Health Sciences Center. 2019 [cited 2022 Mar 13]. p. 1–4. Available from: https://kingstonhsc.ca/report/our-strategy-transforming-care-together
3. Pathology and Laboratory Medicine Strategy Map: 2018 - 2023 Redefining Our Future Our Vision [Internet]. Schulich Mediciane & Dentistry Pathology and Laboratory Medicine. 2018 [cited 2022 Mar 13]. p. 1. Available from: https://www.schulich.uwo.ca/pathol/about_us/overview/strategic_plan.html
4. Ahler M. A Balanced Scorecard for the Clinical Laboratory. 2007.
5. Bryson JM, Edwards LH, Van Slyke DM. Getting strategic about strategic planning research. Public Manag Rev [Internet]. 2018;20(3):317–39. Available from: https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1285111
6. 5018 Sayılı Kamu Malî Yöneti□mi□ ve Kontrol Kanunu [Internet]. Türkiye: Resmî Gazete; 2003 p. 8659. Available from: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf (Erişim: 16 Mayıs 2020).
7. Wallace J. Strategic Planning – Strategies [Internet]. 2012. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=KXAnYWaaP0s&list=PL1Q71Yh8F5byFH3WFFK2eAk2GtSouu6Za&index=6
8. Bryson JM. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. 4th ed. John Wiley & Sons; 2011. 1–536 p.
9. Wallace J. Strategic Planning, Management & Processes [Internet]. 2012 [cited 2022 Mar 8]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=xnruwJfBLpM&list=PL1Q71Yh8F5byFH3WFFK2eAk2GtSouu6Za&index=10
10. Price CP, Christenson RH, editors. Aslan D. (Çeviri Editörü) Kanıta - Dayalı Laboratuvar Tıbbı İlkeler, Uygulamalar ve Sonuçlar. 2nd ed. Palme Yayınevi, Ankara; 2010.
11. Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu. 3rd ed. T.C. Kalkınma Bakanlığı; 2018. 1–124 p.
12. Jackson B. Sunquest and API Webinar Series -Part 3: Measuring Lab Performance [Internet]. Sunquest Information Systems. 2019 [cited 2022 Mar 4]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=7bUXNmsTNzk
13. Barnabè F, Giorgino MC. Practicing Lean strategy: Hoshin Kanri and X-Matrix in a healthcare-centered simulation. TQM J. 2017;29(4):590–609.
14. A3 Raporlama [Internet]. KalDer Ankara Şubesi. [cited 2021 Jan 31]. Available from: http://

www.kalderankara.org/bilgi-merkezi/yonetim-ve-kalite-araclari/a3-raporlama-6

15. Stuenkel K, Faulkner T. A Community Hospital ' s Journey into Lean Six Sigma.
16. Hagg HW, Mapa L, Vanni C. Application of Lean Six Sigma techniques to optimize hospital laboratory Emergency Department Turnaround time across a multi-hospital system. In: Proceedings of the Spring 2007 American Society for Engineering Education Illinois-Indiana Section Conference [Internet]. 2007. Available from: http://docs.lib.purdue.edu/rche rp/30
17. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
18. Smith ML, Wilkerson T, Grzybicki DM, Raab SS. The Effect of a Lean Quality Improvement Implementation Program on Surgical Pathology Specimen Accessioning and Gross Preparation Error Frequency. Am J Clin Pathol [Internet]. 2012;138:367–73. Available from: https://academic.oup.com/ajcp/article/138/3/367/1766296
19. Ennals R. Hoshin Kanri: The strategic approach to continuous improvement. Ai Soc. 2010;25(3):371–2.
20. Wallace J. Strategic Planning Overview 1 [Internet]. 2012 [cited 2022 Mar 7]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=YtNrobAuqBo
21. Kaplan S.Rober, Nurton DP. BALANCED SCORECARD. The balanced scorecard translating strategy into action. Harvard Business School Press Boston, Massachusetts; 1996. 1–329 p.
22. Wallace J. Strategic Planning: Strategic Issues [Internet]. 2012. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=XUS1l4-J- V8&list=PL1Q71Yh8F5byFH3WFFK2eAk2GtSouu6Za&index=3
23. Moody I. The Balanced Scorecard - What Does It Mean And How To Implement It [Internet]. Informa – Middle East. 2015 [cited 2022 Mar 10]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=4RQF-oUMgcw&t=627s
24. Nelson B. 1001 Ways to Reward Employees. 2nd ed. Workman Publishing Company; 2005. 1–352 p.
25. Southern University at New Orleans (SUNO). Strategic Planning Handbook and Managers Implementation Tools 2006-2011. Southern University at New Orleans (SUNO); 2010. 50 p.
26. Argüden Y, Sağdıç E, Kaplan RS, Norton DP. B a l a n c e d S c o r e c a r d [Internet]. ARGE danışmanlık A.Ş. Rota Yay›n Yap›m Tan›t›m Ticaret Ltd. Şti. İstanbul; 2000. 1–48 p. Available from: www.arge.com
27. Wallace J. Strategic Planning Scanning & Vision [Internet]. 2012 [cited 2022 Mar 8]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=a0QfU_-wYM8&list=PL1Q71Yh8F5byFH3WFFK2eAk2GtSouu6Za&index=5
28. What Is A Key Performance Indicator (KPI)? [Internet]. [cited 2020 May 16]. Available from: https://kpi.org/KPI-Basics
29. Preformance Measurement [Internet]. Bureau of educational and cultural affairrs. [cited 2022 Mar 18]. p. 1–5. Available from: https://eca.state.gov/files/bureau/performance_measurement_definitions.pdf%0Ahttp://socialcapitalpartners.ca/images/uploads/docs/Is_it_Working_CCSE2007.pdf

BÖLÜM 7

TOPLAM TEST SÜRECİ VE TEST SİSTEMİ

7.1 Test Sisteminin Toplam Test Süreci İle İlişkisi 150
7.2 Toplam Test Sürecinin Genel Hatlarıyla Tanınması 151
7.3 Kuruluşun (TL'nin) Toplam Test Süreci İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 176
Toplam Test Süreci İçin Sağlanan Varlıklar 176
Toplam Test Süreciyle İlgili İşletme Özellikleri 176
7.4 Toplam Test Süreci Performansının Stratejik Hedeflerle İlişkilendirilmesi 177
Özetlenirse 179
Kaynaklar 179

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Toplam test süreci test sistemini sistematik bir şekilde açıklar.
- Toplam test sürecinin ilk tanınmasında TL çalışanlarıyla birlikte süreç iş akışının oluşturulması süreç temelli yönetiminin başarısı artırır.
- Toplam test süreci yönetimi alt süreçlerin tanınmasıyla oluşturulur. Ancak genel hatlarıyla tanınması alt süreçler tanınırken yararlı olur.

Özetlenirse

Toplam test süreci bir klinik laboratuvarın ana çekirdek sürecidir. Bölüm 2'de vurgulanan diğer çekirdek süreçler bu sürecin başarılı yürütülmesine dayanır. Klinik laboratuvarın temel amacı güvenilir test sonuçlarının, zamanında ve maliyet etkili olarak ulaştırmak ve hastaya katma değer sağlamaktır.

Bu amaçla laboratuvar testin yöntemini temel alarak analitik süreci uygular. Analitik sürecin başarısı preanalitik sürecin başarılı yürütülmesine bağlıdır. Analitik süreçte üretilen test sonucunun hasta test raporuna aktarılması postanalitik sürecin başarısına dayanır. Hepsinin yönetimi birbirleriyle ilişkili olarak toplam test sürecinin iyi yönetimine dayanır.

Bu bilgiler ışığında preanalitik, analitik ve postanalitik süreçlerin tanınması ve tanıtılmasına geçmeden önce TTS'nin genel olarak tanınması amaçlanmıştır. TTS test sistemi bileşenlerinin hepsini kapsar. Preanalitik, analitik ve postanalitik süreçler tanındıktan sonra TTS bağlamında derlenerek sunulur.

Kaynaklar

1. Epner PL, Gans JE, Graber ML. When diagnostic testing leads to harm: A new outcomes-based approach for laboratory medicine. BMJ Qual Saf. 2013;22(SUPPL.2):6–11.
2. Hallworth M. Maximising the value of laboratory medicine [Internet]. Omnia Health. 2020 [cited 2022 Mar 23]. Available from: https://insights.omnia-health.com/laboratory/linking-laboratory-testing-patient-outcomes
3. Horvath AR, Lord SJ, StJohn A, Sandberg S, Cobbaert CM, Lorenz S, et al. From biomarkers to medical tests: the changing landscape of test evaluation. Clin Chim Acta [Internet]. 2014 Jan 1 [cited 2014 Jun 5];427:49–57. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24076255
4. Lord SJ, St John A, Bossuyt PMM, Sandberg S, Monaghan PJ, O'Kane M, et al. Setting clinical performance specifications to develop and evaluate biomarkers for clinical use. Ann Clin Biochem. 2019;56(5):527–35.
5. Balogh EP, Miller BT, Ball JR. Improving diagnosis in health care. Improving Diagnosis in Health Care. 2016. 1–472 p.
6. Sciacovelli L, Panteghini M, Lippi G, Sumarac Z, Cadamuro J, Galoro CADO, et al. Defining a roadmap for harmonizing quality indicators in Laboratory Medicine: A consensus statement on behalf of the IFCC Working Group "laboratory Error and Patient Safety" and EFLM Task and Finish Group "performance specifications for the extra-analytic. Clin Chem Lab Med. 2017;55(10):1478–88.

BÖLÜM 8

ANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI

8.1 Analitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 183
8.2 Analitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 184
8.3 Analitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 186
U. Analitik Sürecin Uygulanması (Operasyonel) Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 186
T. Analitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 208
P. Analitik Sürecin Planlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 223
K. Analitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 236
İ. Analitik Sürecin İyileştirilmesi Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 246
8.4 Kuruluşun (TL'nin) Analitik Süreç İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 247
8.5 Analitik sürecin performansının stratejik hedeflerle ilişkilendirilmesi 249
Özetlenirse 251
Kaynaklar 252

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Analitik süreç laboratuvarda gerçekleştirilen çekirdek süreçtir.
- Laboratuvar dışındaki ve laboratuvar içerisindeki diğer toplam test süreci alt süreçleri analitik sürece göre yapılandırılır.
- Analitik süreç, test/inceleme/ölçüm/analiz yöntem ve tekniklerini temel alır.
- Bu nedenle her test için spesifik hazırlıklar gerekir.
- Test sisteminin satın alınması, laboratuvar koşullarında işlerliğinin kanıtlanması aşamaları büyük önem arz eder.
- Analitik süreç iş süreci yaşam döngüsü alt süreçlerine (TPUKİ) göre tanınırsa ve tanıtılırsa kurum, sürecin PUKÖ Döngüsüne göre sürekli iyileştirme sistemini kurmuş olur.

Kaynaklar

1. Sciacovelli L, Panteghini M, Lippi G, Sumarac Z, Cadamuro J, Galoro CADO, et al. Defining a roadmap for harmonizing quality indicators in Laboratory Medicine: A consensus statement on behalf of the IFCC Working Group "laboratory Error and Patient Safety" and EFLM Task and Finish Group "performance specifications for the extra-analytic. Clin Chem Lab Med. 2017;55(10):1478–88.
2. Aslan D, Sert S, Aybek H YG. Araştırma Makalesi [Research Articl] Klinik Laboratuvarlarda Toplam Laboratuvar Performansının Değerlendirilmesi: Normalize OPSpec Grafikleri, Altı Sigma ve Hasta Test Sonuçları. 2005;30(4):296–305.
3. Emekli Dİ. Tıbbi laboratuvar akreditasyonunda toplam test süreci performansının değerlendirilmesi: Altı sigma metodolojisi [Internet]. Pamukkale Üniversitesi; 2012. Available from: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
4. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council on "in vitro Medical Devices" [Internet]. 2017/746 2017. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0746
5. The National Pathology Accreditation Advisory Council. Requirements for the Development and Use of In-house In Vitro Diagnostic Medical Devices (Fourth Edition 2018). Online. 2018.
6. Aslan D, Köseoğlu M. Klinik Laboratuvarlarda Otomasyon. GRAF ART Reklam ve Halka İlişkiler Tic. Ltd.Şti.; 1998. 1–114 p.
7. Linnet K, Boyd JC. Selection and Analytical Evaluation of Methods — With Statistical Techniques. In: Burtis CA, Ashwood ER, Bruns DE, editors. Tietz Textbook of Clinical Chemistry and Molecular Diagnostics. 6th ed. St. Louis, MO: Elsevier Saunders; 2015. p. 7–47.
8. Burnett D. A Practical Guide to ISO 15189 in Laboratory Medicine [Internet]. Association of Clinical Biochemistry and Laboratory Medicine (UK); 2013. 1–380 p. Available from: http://www.acbstore.org.uk
9. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU [Internet]. Vol. 2013, The European Parliament and the Council of the European Union. THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION; 2017 [cited 2021 Sep 3]. p. 176–332. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R0746
10. Vücut Dışında Kullanılan (in Vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği [Internet]. Sağlık Bakanlığı. 2007 [cited 2021 Sep 3]. Available from: https://saglik.gov.tr/TR,10487/in-vitro-vucut-disinda-kullanilan-tibbi-tani-cihazlari-yonetmeligi.html
11. CLSI. A Framework for Using CLSI Documents to Evaluate Clinical Laboratory Measurement Procedures. 2nd ed. CLSI report EP19. 2nd ed. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2015.
12. EP05-A2 Evaluation of Precision Performance of Quantitative Measurement Methods; Approved Guideline—Second Edition. 2nd ed. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2004. 1–67 p.
13. CLSI. CLSI EP15-A2 User verificaiton of Perfromance for Precision and Trueness; Approved Guideline-Second Edition. Vol. 27, Clinical and Laboratory Standars Institute - CLSI. 2005. 1–182 p.
14. EP06-A Evaluation of the Linearity of Quantitative Measurement Procedures: A Statistical Approach; Approved Guideline. NCCLS document EP6-A. NCCLS. NCCLS, 940 West Valley Road, Suite 1400, Wayne, Pennsylvania 19087- 1898 USA; 2003. 1–40 p.
15. Clinical and Laboratory Standards Institute (CLSI). User Protocol for Evaluation of Qualitative Test Performance; Approved Guideline—Second Edition. CLSI document EP12-A2. Clinical and Laboratory Standards Institute, 950 West Valley Road, Suite 2500, Wayne, Pennsylvania 19087 USA; 2008. 1–78 p.

16. CLSI. Statistical Quality Control for Quantitative Measurement Procedures: Principles and Definitions; Approved Guideline—Third Edition. CLSI document C24-A3. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2006.
17. Aslan D, editor. Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı). 1st ed. Türk Biyokimya Derneği İzmir Şubesi, İzmir Türk Biyokimya Derneği Yayınları; 2015. 1–232 p.
18. Aslan D. Çok Analizli Sistemlerde Tıbben İstenen Kalitenin Sağlanabilmesi için Uygun Kalite Kontrol Prosedürlerinin Seçimi. Biyokim Derg. 1993;28(3):91–102.
19. Aslan D. Klinik Biyokimya Laboratuvarlarında Kalite Kontrol: Tıbben Geçerli Analitik Prosesler için Ölçüm Yöntemlerinin "Güvenirlilik" ve "Doğruluk" Açısından Gereksinimleri. Yöntem Performans Değerlendirmelerinde Hedef kriterlerin Oluşturulması. Biyokim Derg. 1993;28(1):103–24.
20. Aslan D, Editor. Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı). Türk Biyokimya Derneğ İzmir Şubesi; 2015. 1–232 p.
21. Tomak L. Teknik Rapor [Technical Report] Kalite planlama araçlarının klinik kimya laboratuvarındaki önemi. Türk Biyokim Derg. 2015;39(August 2014):554–61.
22. Westgard JO. Basic QC Practices Training in Statistical Quality Control for Medical Laboratories. 4th ed. Westgard Q, Ibc. Madison US; 2016.
23. Aslan D, Demir S. Laboratuvar Tıbbında Altı-Sigma Kalite Yönetimi. TurkJBiochem. 2005;30(4):272–8.
24. Aslan D. Klinik Biyokimya Laboratuvarlarında Kalite Kontrol Prosedürlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi: Güç Fonksiyon Grafikleri, Hata Red ve Hata Saptama Olasılıkları. Biyokim Derg. 1994;19(1):35–56.
25. Westgard JO, Barry PL. Cost-Effective Quality Control: Managing the Quality and Productivity of Analytical Processes. AACC Press; 1995. 1–229 p.
26. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.

BÖLÜM 9

PREANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI

9.1 Preanalitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 256
9.2 Preanalitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 257
9.3 Preanalitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 259
U. Preanalitik Sürecin Uygulanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 259
T. Preanalitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 278
P. Preanalitik Sürecin Planlanması Aşamasının Tanınması ve Tanıtılması 285
K. Preanalitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 291
İ. Preanalitik Sürecin İyileştirme Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 299
9.4 Kuruluşun (TL'nin) Preanalitik Süreç İçin Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 299
9.5 Preanalitik sürecin performansının stratejik hedeflerle ilişkilendirilmesi 301
Özetlenirse 302
Kaynaklar 303

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Preanalitik süreç, laboratuvarın çekirdek süreci olan analitik sürecin performansında etkilidir.
- Laboratuvar dışında yürütülen evresi için laboratuvar gerekli olan tüm bilgilendirici, yönlendirici, kolaylaştırıcı ve kanıtlayıcı (BYKK) dokümanları hazırlar.

Laboratuvar;

- BYKK dokümanlarına kolay erişildiğinden emin olur.
- Erişilmesini sağlar. Öğrenilmesi için bilgilendirme ve eğitim programları hazırlar.
- Preanalitik süreç risklerine göre girişimleri uygular ve kontrol eder.
- Sık karşılaşılan hataların kaynaklarına özel eğitimler düzenler.

Kaynaklar

1. Sciacovelli L, Panteghini M, Lippi G, Sumarac Z, Cadamuro J, Galoro CADO, et al. Defining a roadmap for harmonizing quality indicators in Laboratory Medicine: A consensus statement on behalf of the IFCC Working Group "laboratory Error and Patient Safety" and EFLM Task and Finish Group "performance specifications for the extra-analytic. Clin Chem Lab Med. 2017;55(10):1478–88.
2. Ebubekir B, Nurinnisa O, Nurcan KB. Automation in the clinical laboratory: integration of several analytical and intralaboratory pre- and post-analytical systems. Turkish J Biochem. 2017;42(1):1–13.
3. Article R, Bakan E, Umudum FZ. Automation of extra-analytical phase for clinical laboratory. Turk J Biochem. 2021;46(36):115–28.
4. Felder RA. Pre-Analytical Automation Systems. Collage of American Pathologists. 2004.
5. McCudden CR, Henderson MPA, Jackson BR. Laboratory information management [Internet]. Contemporary Practice in Clinical Chemistry. INC; 2020. 301–321 p. Available from: http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-815499-1.00018-1
6. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.

BÖLÜM 10

POSTANALİTİK SÜRECİN TANINMASI VE DOKÜMANLARININ HAZIRLANMASI

10.1 Postanalitik Sürecin TPUKİ ve PUKÖ Döngüsü Basamaklarının Eşleştirilmesi 306
10.2 Postanalitik Sistemin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 307
10.3 Postanalitik Sürecin TPUKİ Basamaklarına Göre Tanınması ve Tanıtılması 308
U. Postanalitik Sürecin Uygulanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 309
T. Postanalitik Sürecin Tasarlanması Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 323
P. Postanalitik Sürecin Planlanması Aşamasının Tanınması ve Tanıtılması 330
K. Postanalitik Sürecin Kontrolü Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 337
İ. Postanalitik Sürecin İyileştirme Sürecinin Tanınması ve Tanıtılması 342
10.4 Kuruluşun (TL'nin) Postanalitik Süreç İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 342
10.5 Postanalitik Sürecin Performansının Stratejik Hedeflerle İlişkilendirilmesi 344
Özetlenirse 345
Kaynaklar 346

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Postanalitik süreç preanalitik süreç ve analitik süreç performansına bağlıdır.
- Bunların yanında, veri transferinin başarısından etkilenir.
- Bunların yanında testi isteyen klinisyenin bilgi düzeyinden etkilenir.
- Bunların yanında klinik onayı veren laboratuvar profesyonelinin bilgi derecesinden etkilenir.
- Postanalitik süreç test/analiz/inceleme/ölçüm sonucunun hasta yararına ve maliyet etkili kullanılmasını da içerir.

Kaynaklar

1. Sciacovelli L, Panteghini M, Lippi G, Sumarac Z, Cadamuro J, Galoro CADO, et al. Defining a roadmap for harmonizing quality indicators in Laboratory Medicine: A consensus statement on behalf of the IFCC Working Group "laboratory Error and Patient Safety" and EFLM Task and Finish Group "performance specifications for the extra-analytic. Clin Chem Lab Med. 2017;55(10):1478–88.
2. McCudden CR, Henderson MPA, Jackson BR. Laboratory information management [Internet]. Contemporary Practice in Clinical Chemistry. INC; 2020. 301–321 p. Available from: http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-815499-1.00018-1

BÖLÜM 11

KLİNİK LABORATUVARLARDA VERİ ANALİZİ SÜRECİ

11.1 TPUKİ ve PUKÖ yaklaşımıyla Veri Analitiği Uygulama Programları ve Süreçleri 349
11.2 Veri Analizi Süreci 350
11.3 Veri Analitiği ve Klinik Laboratuvar 352
11.4 Klinik Laboratuvarlarda Süreçlere Veri Analitiğinin Uygulanması Örnekleri 360
11.5 Laboratuvar Test Sonuçlarından Klinik Yararlanım 378
11.6 Gereksiz İstenen Laboratuvar Testleri Sürekli İzlenmelidir 394
11.7 IVD TC Gruplarına Göre Klinik Yararlanım ve Ekonomik Değerlendirmede Sorumluluklar 394
Özetlenirse 395
Kaynaklar 395

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Laboratuvar verilerinden birey/hasta yanında kuruluş, yerel, bölgesel ve ülke genelinde sağlık bakımının kalitesi ve sağlık harcamaları hakkında anlamlı bilgiler elde edilir.
- Tıbbi (klinik) laboratuvarlar dijital dönüşüme hazır olmak zorundadır.
- Veri analitiği ile ilgili gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikler kazanılır.
- Laboratuvar profesyonelleri görevlerine göre dijital okuryazarlığın gerekliliklerini kazanırlar.
- Klinik bakım haritaları "Laboratuvar Testlerinden Yararlanım" programlarında yarar sağlar.
- Sağlıkta dijital dönüşümde başarıya, ulusal otoritenin liderliğinde ulusal dijital sağlık ekosisteminin kurulmasıyla ulaşılır.
- Bunun için çoklu disiplinli takımlar kaçınılmazdır.

Bu konuda sağlam yapılandırılmış ulusal boyutta veri analizi sağlayacak veri ambarları ve veri toplama sistemleri de kaçınılmazdır.

Özetlenirse

Sağlık hizmetlerinde büyük veri kaynağı olan klinik laboratuvarların bu özelliklerinden dijital teknolojilerle anlamlı bilgi üretilmesinde yararlanılmalıdır. Bu bölümde, ilgili paydaşlardan oluşturulan platformlarda, eğitim-araştırma-üretim-hizmet ekosistemi bağlamında ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Laboratuvar profesyonelleri dijital okuryazarlıklarını geliştirmek yanında çoklu disiplinli takımlarda yer alacak bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olmalıdır. Özellikle Türkiye'de tek alanda eğitim almış tek bireyin her görevi yürütmesine odaklanıldığından geleceğe olumlu bakmak zorlayıcıdır. Bu yaklaşım, veri analizine ve dijital çağa uymamaktadır. Bu Bölüm bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

1. Wilkerson ML, Henricks WH, Castellani WJ, Whitsitt MS, Sinard JH. Management of laboratory data and information exchange in the electronic health record. Arch Pathol Lab Med. 2015;139(3):319–27.
2. McCudden CR, Henderson MPA, Jackson BR. Laboratory information management [Internet]. Contemporary Practice in Clinical Chemistry. INC; 2020. 301–321 p. Available from: http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-815499-1.00018-1
3. Swchuk M, Linville M, Cornish N, Pollock A, Lubin I, Gagnon M, et al. The Essential Role of Laboratory Professionals: Ensuring the Safety and Effectiveness of Laboratory Data in Electronic Health Record Systems [Internet]. Atlanta GA.; 2014. Available from: http://www.cdc.gov/labhit/paper/ Laboratory_Data_in_EHRs_2014.pdf
4. Beckwith BA, Aller RD, Brasse JH, Brodsky VB, Baca ME de. Laboratory Interoperability Best Practices: Ten Mistakes to Avoid. 2013.
5. Clinical Laboratory Analytics : Improving Healthcare Outcomes Through Big Data and AI [Internet]. 2021. Available from: www.aacc.org
6. Hillier W. A Step-by-Step Guide to the Data Analysis Process [Internet]. 2021 [cited 2021 Nov 13]. Available from: https://careerfoundry.com/en/blog/data-analytics/the-data-analysis-process-step-by-step/
7. Guide To Data Cleaning: Definition, Benefits, Components, And How To Clean Your Data [Internet]. [cited 2021 Nov 14]. Available from: https://www.tableau.com/learn/articles/what-is-data-cleaning
8. Pickell D. What Is the Data Analysis Process? 5 Key Steps to Follow [Internet]. [cited 2021 Nov 13]. Available from: https://www.g2.com/articles/data-analysis-process
9. Barneveld A Van, Arnold KE, Campbell JP. Analytics in Higher Education: Establishing a Common Language. EDUCAUSE; 2012. 1–11 p.
10. Manyika J, Chui M, Lund S, Ramaswamy S. What's now and next in Analytics, AI and Automation. McKinsey Glob Inst Brief Note. 2017;(May):1–12.
11. Sher R. Automating Data Analysis Is a Must for Midsize Businesses. Harvard Business Review. 2021.

12. Adair B. Descriptive vs Predictive vs Prescriptive vs Diagnostic Analytics [Internet]. SelectHub. [cited 2021 Nov 10]. Available from: https://www.selecthub.com/business-intelligence/predictive-descriptive-prescriptive-analytics/
13. Tyagi N. 7 Steps of Business Analytics Process [Internet]. AnalyticsSteps. 2020 [cited 2021 Nov 9]. Available from: https://www.analyticssteps.com/blogs/7-steps-business-analytics-process
14. Bhatt C, Ganatra A. BUSINESS ANALYTICS-Applications and Practices for Continuous Iterative Exploration. 2014;(August).
15. Adi E, Anwar A, Baig Z, Zeadally S. Machine learning and data analytics for the IoT. Neural Comput Appl. 2020;32(20):16205–33.
16. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin) [Internet]. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 1–386 p. Available from: 978-625-439-607-6
17. Vohr G. 25 Most Popular Data Analytics Tools To Know In 2021 [Internet]. Jigsaw. 2021 [cited 2021 Nov 10]. Available from: https://www.jigsawacademy.com/10-most-popular-analytic-tools-in-business/
18. May T. The Fragmentation of Health Data. A Survey of The Health Data Ecosystem [Internet]. Medium. 2019 [cited 2021 Nov 11]. Available from: https://medium.com/datavant/the-fragmentation-of-health-data-8fa708109e13
19. Chute CG, Beck SA, Fisk TB, Mohr DN. The Enterprise Data Trust at Mayo Clinic: A semantically integrated warehouse of biomedical data. J Am Med Informatics Assoc. 2010;17(2):131–5.
20. GE & UCSF. Big Data , Analytics & Artificial Intelligence The Future of Health Care is Here. 2016;19. Available from: https://www.gehealthcare.com/static/pulse/uploads/2016/12/GE-Healthcare-White-Paper_FINAL.pdf
21. Hallworth MJ. The "70% claim": What is the evidence base? Ann Clin Biochem. 2011;48(6):487–8.
22. Shirts BH, Jackson BR, Baird GS, Baron JM, Clements B, Grisson R, et al. Clinical laboratory analytics: Challenges and promise for an emerging discipline. J Pathol Inf. 2015;6(9):2153–3539.
23. Winsten D. Laboratory Operational & Clinical Analyitics: Use & Benefits [Internet]. [cited 2021 Nov 5]. Available from: https://www.labinstitute.com/wp-content/uploads/2018/10/LI2018_Laboratory_Operational_and_Clinical_Analytics.pdf
24. Tuthill JM. API and Sunquest - Business and Clinical Analytics as Key Components of Lab Operations [Internet]. Sunquest and API. 2021 [cited 2021 Nov 7]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=eYASzhplewc&t=645s
25. Wilson L. How data analytics improves operational performance at clinical labs. Medical Laboratory Observer (MLO). 2021.
26. Wilson ES. Data Analytics in the Clinical Laboratory [Internet]. Computing Systems, Information Technology, Middleware & Software. 2016 [cited 2021 Nov 5]. Available from: https://clpmag.com/lab-essentials/information-technology/data-analytics-clinical-laboratory/
27. Adair B. Business Intelligence Systems and the Different Types of BI Tools [Internet]. SelectHub. 2018 [cited 2021 Nov 10]. Available from: https://www.selecthub.com/business-intelligence/key-types-business-intelligence-tools/
28. Aslan D, Demir S. Çağrılı Derleme [Invited Review] Laboratuvar Tıbbında Altı-Sigma Kalite Yönetimi. Türk Biyokim Derg [Turkish J Biochem - Turk J Biochem. 2005;30(4):272–8.
29. Aslan D, editor. Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı). Türk Biyokimya Derneğ İzmir Şubesi; 2015. 1–232 p.
30. Aslan D, Kuralay F, Tanyalsin T, Topraksu M, Chol T. Use of averages of patient data for quality control. 1999;431–3.

31. Aslan D, Emekli Dİ. Patient-Based Moving Averages For Quality Control In Medical Laboratories. Clin Chem Lab Med. 2014;52(S1577).
32. Grande L De, Stöckl D, Uytfanghe K Van, Thienpont L. Patient percentile monitoring - A valuable quality indicator for the examination phase. Clin Chem Lab Med [Internet]. 2014;52(11):eA219. Available from: http://ovidsp.ovid.com/ovidweb.cgi?T=JS&PAGE=reference&D=emed15&NEWS=N&AN=71678539
33. Emekli Dİ. Tıbbi laboratuvar akreditasyonunda toplam test süreci performansının değerlendirilmesi: Altı sigma metodolojisi [Internet]. Pamukkale Üniversitesi; 2012. Available from: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
34. Aron DC. Quality Indicators and Performance Measures in Diabetes Care. Curr Diab Rep. 2014;14:472.
35. Aslan D, Yılmaztürk GC, Akalın N, Büyükbeşe MA, Sermez Y. Diyabet bakım kalitesinin değerlendirilmesinde diyabet hastalarının laboratuvar test sonuçlarından nasıl yararlanılabilir. Pamukkale Tıp Derg. 2013;6(2):68–81.
36. Altobelli E, Angeletti PM, Profeta VF, Petrocelli R. Lifestyle Risk Factors for Type 2 Diabetes Mellitus and National Diabetes Care Systems in European Countries. Nutrients. 2020;12:1–14.
37. Zander K. Integrated care pathways: Eleven international trends. Int J Care Pathways. 2002;6(3):101–7.
38. World Health Organization. Regional Office for Europe EO on HS and P, Busse R, Klazinga N, Panteli D, Quentin W. Improving healthcare quality in Europe: Characteristics, effectiveness and implementation of different strategies [Internet]. Improving Healthcare Quality in Europe. 2019. 419 p. Available from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/327356/9789289051750-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
39. Klinik Kalite Ölçme ve Değerlendirme Rehberi [Internet]. Sağlık BakanlığıSağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı; 2021. 1–303 p. Available from: https://shgmklinikkalite.saglik.gov.tr/Eklenti/40941/0/kalite-rehber-intbasilabilir-formatpdf.pdf
40. Trimarchi L, Caruso R, Magon G, Odone A, Arrigoni C. Clinical pathways and patient-related outcomes in hospital-based settings: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Acta Biomed. 2021;92(1):1–13.
41. European Pathway Association (E-P-A) [Internet]. [cited 2021 Oct 26]. Available from: https://e-p-a.org/
42. Van Der Linden C, Reijnen R, Derlet RW, Lindeboom R, Van Der Linden N, Lucas C, et al. Emergency department crowding in the Netherlands: Managers' experiences. Int J Emerg Med. 2013;6(1):2–9.
43. Driesen BEJM, Van Riet BHG, Verkerk L, Bonjer HJ, Merten H, Nanayakkara PWB. Long length of stay at the emergency department is mostly caused by organisational factors outside the influence of the emergency department: A root cause analysis. PLoS One. 2018;13(9):1–15.
44. Cadamuro J, Ibarz M, Cornes M, Nybo M, Haschke-Becher E, Von Meyer A, et al. Managing inappropriate utilization of laboratory resources. Diagnosis. 2019;6(1):5–13.
45. Tapan B. Klinik bakım haritalarının bakım sürecinin iyileştirilmesine etkisinin incelenmesi: Bir hastane örneği. Istanbul Bilim Univ Florence Nightingale J Med. 2015;1(1):18–27.
46. Seehusen DA. Clinical pathways: Effects on practice, outcomes, and costs. Am Fam Physician. 2010;82(11):1338–9.
47. About care pathways [Internet]. European Pathway Association (E-P-A). [cited 2021 Sep 29]. Available from: https://e-p-a.org/care-pathways/
48. The Design and Development of the Ddiagnosis Related Ggroups. [Internet]. 2019 [cited 2021 Oct 27]. Available from: https://www.cms.gov/icd10m/version37-fullcode-cms/fullcode_cms/P0001.html

49. Center of Medicare and Medicade (CMS) Defining the Medicare Severity Diagnosis [Internet]. 2019 [cited 2021 Oct 28]. p. 1–2. Available from: https://www.cms.gov/icd10m/version37-fullcode-cms/fullcode_cms/Defining_the_Medicare_Severity_Diagnosis_Related_Groups_(MS-DRGs).pdf
50. Ayanoğlu Y, Beylik U, Orhan F. Tanı İlişkili Gruplara (Drg) Göre Hastaneler Ve Ülkeler Arasi Karşilaştirma:Bir VakaÖrneği. Elektron Sos Bilim Derg. 2014;13(51).
51. Childrens' Hospital ColoradoClinical Pathways Diabetic Ketoacidosis (DKA) [Internet]. [cited 2021 Oct 30]. p. 1–15. Available from: https://www.childrenscolorado.org/49f5c5/globalassets/healthcare-professionals/clinical-pathways/diabetic-ketoacidosis.pdf
52. Reddy A, Procop GW. Laboratory Stewardship Committee 2019 Annual Report [Internet]. 2019. Available from: https://clevelandcliniclabs.com/resources/laboratory-stewardship/
53. Dickerson JA, Fletcher AH, Procop G, Keren DF, Singh IR, Garcia JJ, et al. Transforming Laboratory Utilization Review into Laboratory Stewardship : Guidelines by the PLUGS National Committee for Laboratory Stewardship. 2017;(September):259–68.
54. White TE, Wong WB, Janowiak D, Hilborne LH. Strategies for laboratory professionals to drive laboratory stewardship. Pract Lab Med [Internet]. 2021;26(July):e00249. Available from: https://doi.org/10.1016/j.plabm.2021.e00249
55. Fletcher A. Laboratory Stewardship: Demonstrating the Value of Clinical Laboratory Medicine.
56. Astion AM, Dickerson J. Focus : A New Quarterly Section in Clinical Laboratory News. 2019;
57. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council on "in vitro Medical Devices" [Internet]. 2017/746 2017. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0746
58. Vücut Dışında Kullanılan (in Vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği [Internet]. Sağlık Bakanlığı. 2007 [cited 2021 Sep 3]. Available from: https://saglik.gov.tr/TR,10487/in-vitro-vucut-disinda-kullanilan-tibbi-tani-cihazlari-yonetmeligi.html
59. Mrazek C, Haschke-Becher E, Felder TK, Keppel MH, Oberkofler H, Cadamuro J. Laboratory Demand Management Strategies-An Overview. 2021; Available from: https://doi.org/10.3390/diagnostics11071141
60. Epner PL, Gans JE, Graber ML. When diagnostic testing leads to harm: A new outcomes-based approach for laboratory medicine. BMJ Qual Saf. 2013;22(SUPPL.2):6–11.
61. Hoffmann G, Aufenanger J, Födinger M, Cadamuro J, von Eckardstein A, Kaeslin-Meyer M, et al. Benefits and limitations of laboratory diagnostic pathways. Diagnosis. 2014;1(4):269–76.
62. Lee Y, Lin Y, Wahba G. Multicategory support vector machines: Theory and application to the classification of microarray data and satellite radiance data. J Am Stat Assoc. 2004;99(465):67–81.
63. Erdoğan BA. Sağlık Süreçlerini İyileştirmede Süreç Madenciliği Tekniği Kullanan Bir Performans Analiz Metodu [Internet]. Hacettepe Üniversitesi; 2018. Available from: http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/5562/10204476.pdf?sequence=3
64. Price CP, Christenson RH, editors. Evidence-based Laboratory Medicine: From Principles to Outcomes. Washington, DC US: AACC Press; 2003. 1–279 p.
65. Aslan D. Kanıta-Dayalı Laboratuvar Tıbbı: Genel Bakış. 1st ed. Türk Biyokimya Derneği İzmir Şubesi; 2005. 1–64 p.
66. Price CP, Christenson RH, editors. Aslan D. (Çeviri Editörü) Kanıta - Dayalı Laboratuvar Tıbbı İlkeler, Uygulamalar ve Sonuçlar. 2nd ed. Palme Yayınevi, Ankara; 2010.
67. Vecellio E, Li L, Xiong J, Georgiou A, Eigenstetter A, Gibson-roy C. Examination of variation in hospital pathology investigations by Diagnosis- Related Groups and associations with outcomes and costs. Report to Commonwealth of Australia, Department of Health, Quality Use of Pathology Committee. Australian Institute of Health Innovation, Macquarie University, Sydney; 2015. 1–107 p.

68. Aydoğdu A. Bir üniversite hastanesinde gereksiz laboratuvar test istemlerinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi; 2021.
69. Walraven C van, Naylor D. Do We Know What Inappropriate Laboratory Utilization Is ? A Systematic Review of Laboratory Clinical Audits. 1998;280(6).
70. Hauser RG, Shirts BH. Do we now know what inappropriate laboratory utilization is? An expanded systematic review of laboratory clinical audits. Am J Clin Pathol. 2014;141(6):774–83.

BÖLÜM 12

KLİNİK LABORATUVARLARDA EĞİTİM VE BİLGİLENDİRME SÜRECİ

12.1 Tıbbi Laboratuvarlarda Yürütülen Eğitim ve Bilgilendirme Programları 402
12.2 Eğitim ve Yetkinlik Değerlendirme Programının Kurulması 404
12.3 Amaç ve Hedeflere Göre Eğitim ve Bilgilendirme Programları 414
Özetlenirse 414
Kaynaklar 418

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Tıbbi laboratuvarın hizmet verdiği kurum ve kuruluşlara göre eğitim programları farklılık gösterir.
- Farklılık bulunsa da her laboratuvarın bu bölümde vurgulanan en az bir alanda eğitim ve hepsinde yetkinlik değerlendirme programı yürütülür.
- İnsan sağlığı ve hasta güvenliği açısından olmazsa olmazlar arasındadır.
- Eksik eğitim, beceri ve yetkinliğin ulusal sağlık harcamalarına etkileri de göz ardı edilemez.

jiye ve geleceğe odaklanarak sürekli iyileştirirler.

Tıbbi laboratuvarın hizmet verdiği kurum ve kuruluşlara göre eğitim programları farklılık gösterir. Farklılık bulunsa da her laboratuvarın bu bölümde vurgulanan en az bir alanda eğitim ve hepsinde yetkinlik değerlendirme programı yürütülür. İnsan sağlığı ve hasta güvenliği açısından olmazsa olmazlar arasındadır. Eksik eğitim, beceri ve yetkinliğin ulusal sağlık harcamalarına etkileri de göz ardı edilemez.

Kaynaklar

1. Clinical and Laboratory Standards Institute (CLSI). Training and Competence Assessment; Approved Guideline—Third Edition. CLSI document QMS03-A3. Clinical and Laboratory Standards Institute. 950 West Valley Road, Suite 2500, Wayne, Pennsylvania 19087 USA; 2009.
2. Sağlık Bakanlığı. Tıbbi Laboratuvar Yönetmeliği [Internet]. 2013. Available from: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131009-11.htm
3. Regier A. What is training? In: Sporting Cultures, 1650-1850 [Internet]. 2018. p. 272–93. Available from: https://slideplayer.com/slide/5672841/
4. Aslan D. Yükseköğretim Kurumlarında Risk, Kalite ve Risk Temelli Yönetim Modeli. 1st ed. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2022. 1–659 p.
5. Kricka LJ. History of disruptions in laboratory medicine: What have we learned from predictions? Clin Chem Lab Med. 2019;57(3):308–11.
6. Neumaier M. Diagnostics 4.0: the medical laboratory in digital health. Clin Chem Lab Med. 2019;57(3):343–8.

BÖLÜM 13

TIBBİ LABORATUVARDA RİSK YÖNETİMİ SİSTEMİNİN KURULMASI, UYGULANMASI, İZLENMESİ VE SÜREKLİ İYİLEŞTİRİLMESİ

13.1 Risk Yönetimi Sisteminin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 420
13.2 Tıbbi Laboratuvar Risk Yönetimi İçin Yasal Mevzuat, Standart ve Kılavuzlar 421
13.3 Risk Yönetimi Süreci Basamakları ve Kazanılması Gereken Bilgiler 423
13.4 Risk Yönetimi Sisteminin Kurulması 432
13.5 Kuruluşun (TL'nin) Risk Yönetimi İle İlgili Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 452
Özetlenirse 458
Kaynaklar 458

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Sağlık hizmetlerinde "0" hata hedeflenir.
- Bu bağlamda risk temelli düşünülür.
- Riskler belirlenir, değerlendirilir, önlenmesi için girişimler planlanır, risk düzeyi düşürülemeyen riskler için süreç basamaklarına kontroller uygulanır, düzeltilir.
- Tekrarlı oluşan risk olayları için iyileştirmeler gerçekleştirilir.
- Bu uygulamalar için gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikler kazanılır
- Risk temelli düşünce, risk kültürünün geliştirilmesiyle gerçekleşir.

dartlar; kalite konusunda eğitimli personel, personel kadrosu; süreç yönetim bilgi sistemi (Ör. otomatize araçlar - programlama yazılım araçları, yapılanma yönetim sistemi, bilgi toplama ve dağıtım sistemi veya web arayüzleri ve diğer çevrim içi otomatize sistemler) gibi ortam ve işletme özellikleridir.

Özetlenirse

Her süreç için riskler belirlenir. TL, her sürece uygulanmasında yararlanılacak risk yönetimi el kitabını hazırlar. Bu Bölüm RYEK'in tüm ayrıntılarıyla ve ilgili BYKK dokümanlarının hazırlanmasına yol göstermektedir. Özellikle her süreç için hazırlanan risk kütüğü dijitalleşmede yarar sağlar. TL, Bölüm 18'de örnekleri sunulan risk yönetimi yazılım paketleri alıp uygulamaya karar verse de kendi hazırladığı risk kütüğünü uyarlamalıdır.

KYS yaklaşımında olduğu gibi risk yönetimi yalnız risk sorumlularının sorumluluğunda yürütülmez. Her süreç çalışanı sorumludur.

Kaynaklar

1. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
2. ISO/DIS 22367 Medical laboratories — Application of risk management to medical laboratories. Vol. 2019. 2019. p. 1–97.
3. Failure Mode Effects Analysis (FMEA) (IEC 60812'ye göre) [Internet]. ICH. 2006 [cited 2021 Sep 26]. Available from: https://ich.org/page/briefing-pack
4. Failure Mode Effects Analysis (FMEA). University of Texas School of Public Health.
5. Quality Manual Table of Contents [Internet]. Mountsinai Hospital. 2021. Available from: https://eportal.mountsinai.ca/MSHPresentations/public/paradigm/D0024133.pdf
6. International Standardization Institute. Risk-Based Thinking in ISO 9001:2015 [Internet]. 2015. Available from: www.iso.org/tc176/sc02/public
7. Risk culture. Resources for Practitioners [Internet]. The Institute of Risk Management (IRM), Protiviti; 2012. 1–116 p. Available from: https://www.iia.org.uk/media/329076/irm_risk_culture_-_resources_for_practitioners.pdf
8. Domańska-Szaruga B. Maturituy of Risk Management Culture. Entrep Sustain Issues. 2020;7(3):2060–78.
9. Tıbbi Laboratuvar Yönetmeliği. 30629 Türkiye: Resmî Gazete 18.12.2018; 2018.
10. BS ISO 31000: 2018 Risk management — Guidelines [Internet]. ISO; 2018. p. 1–47. Available from: www.iso.org
11. Sağlıkta Akreditasyon Standartları Ayaktan Sağlık Hizmetleri Seti - v.1.0/2020. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı; 2020.
12. 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu [Internet]. Türkiye: Resmî Gazete; 2003 p. 8659. Available from: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf (Erişim: 16 Mayıs 2020).

13. Kamu İç Kontrol Rehberi [Internet]. 13 Türkiye: T.C. Maliye Bakanlığı; 2014 p. 1–132. Available from: https://www.hmb.gov.tr/duyuru/kamu-ic-kontrol-rehberi-yayimlanmistir
14. Standard T. TS ISO 31000 Risk Yönetimi - Prensipler ve Kılavuzlar. 2011.
15. CLSI. Laboratory Quality Control Based on Risk Management; Approved Guideline. CLSI document EP23-A™. Clinical and Laboratory Standards Institute; 2011.
16. Institute C and LS. EP18-A2 Risk Management Techniques to Identify and Control Laboratory Error Sources; Approved Guideline-Second Edition. Clinical and Laboratory Standards Institute; 2009.
17. Tıbbî cihazlar - Tıbbî cihazlara risk yönetimi uygulaması. Türk Standrtları Enstitüsü; 2013.
18. Vücut Dışında Kullanılan (in vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği. 26398 2007.
19. Bendre R. Controlling Vlinical Laboratory Errors [Internet]. Pamukkale Üniversitesi. [cited 2021 Sep 25]. Available from: https://www.slideshare.net/RajeshBendre/controlling-clinical-laboratory-errors
20. IFCC webinar on "Risk Management in Clinical Laboratories" [Internet]. International Federation of Clinical Chemistry and Laboratory Medicine (IFCC). 2021 [cited 2021 Sep 26]. Available from: https://www.workcast.com/ControlUsher.aspx?cpak=3071202974282642&pak=1334117441192043
21. Aslan D, Demir S. Çağrılı Derleme [Invited Review] Laboratuvar Tıbbında Altı-Sigma Kalite Yönetimi. Türk Biyokim Derg [Turkish J Biochem - Turk J Biochem. 2005;30(4):272–8.
22. Aslan D, Sert S, Aybek H YG. Araştırma Makalesi [Research Article] Klinik Laboratuvarlarda Toplam Laboratuvar Performansının Değerlendirilmesi : Normalize OPSpec Grafikleri , Altı Sigma ve Hasta Test Sonuçları. 2005;30(4):296–305.
23. Emekli Dİ. Tıbbi laboratuvar akreditasyonunda toplam test süreci performansının değerlendirilmesi: Altı sigma metodolojisi [Internet]. Pamukkale Üniversitesi; 2012. Available from: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
24. IQCP Individualized Quality Control Plan. Developing an IQCP A Step-by-Step Guide. U.S. Department of Health and Human Services; 1–68 p.

BÖLÜM 14

TIBBİ LABORATUVARDA KALİTE YÖNETİM SİSTEMİNİN KURULMASI

14.1 Kalite Yönetim Sistemi Kurulması Kararı 462
14.2 Kalite Yönetim Sisteminin Süreç Temelli Tanınması İş Planı 464
14. 3 Kalite Yönetim Sisteminin Kurulması 465
14.4 Kuruluşun (TL'nin) Kalite Yönetimi İle Sağladığı Varlıklar ve İşletme Özellikleri 472
Özetlenirse 475
Kaynaklar 476

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Sağlık hizmetlerinde "0" hata hedeflenir.
- Bu bağlamda tıbbi laboratuvar kalite yönetim sistemini kurar.
- On iki kalite sistemi şartı yönetimin yapı taşlarını oluşturur.
- Risk, kalite ve süreç temelli yönetim modeline göre yapılanma ile hem ISO 9001 hem de tıbbi laboratuvar akreditasyon standardı ISO 15189 şartları karşılanır.
- Kalite yönetimi süreç performansı boyutlarından kalite boyutuna odaklanır.
- Süreç kalitesinde tüm süreç bileşenlerinin etkisi vardır.
- Süreç bileşenlerinin yönetimi kalite sistem şartlarının yönetimiyle kurulur.
- Bu uygulamalar için gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikler kazanılır.
- Kalite yönetimi dokümantasyon değildir. Kalite kültürünün yerleştirilmesiyle süreklilik kazanır.

ve kurallarına uygun bir denetim sisteminin kuruluş (TL) içerisinde iş disiplinine katma değer sağlayacağı gerçeği akılda tutulmalıdır.

Kaynaklar

1. Price CP, Christenson RH, editors. Aslan D. (Çeviri Editörü) Kanıta - Dayalı Laboratuvar Tıbbı İlkeler, Uygulamalar ve Sonuçlar. 2nd ed. Palme Yayınevi, Ankara; 2010.
2. Erasmus RT, Zemlin AE. Clinical audit in the laboratory. J Clin Pathol. 2009;62(7):593–7.
3. TS EN ISO 19011-Yönetim Sistemleri Tetkik Standardı. 2018. p. 1–62.
4. CLSI. CLSI Document QMS15-A. Assessments: Laboratory Internal Audit Program; Approved Guideline. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute.; 2013.
5. Laboratory Internal Audit Plan. Association of Public Health Laboratories. 2017. p. 1–12.
6. Internal Audit Communites (IA CO). Good Practice Internal Audit Manual Template. Europe and Central Asia. [Internet]. PEM PAL IA COP; 2015. Available from: https://www.pempal.org/node/1006
7. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin). 1st ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 386 p.
8. Seyit Koçberber. Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği. Sayıştay Derg. 2008;(68):65–89.

BÖLÜM 16

YALIN ALTI SİGMA METODOLOJİSİ: RİSK YÖNETİMİ VE SÜREKLİ İYİLEŞTİRME

16.1 Yalın Yönetim 532
16.2 Altı Sigma Metodolojisi ve Uygulama Yolları 535
16.3 Toplam Test Süreci Alt Süreçlerine Altı Sigma Metodolojisinin Uygulanması 537
16.4 Yalın Altı Sigma 548
Özetlenirse 548
Kaynaklar 549

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Yalın yaklaşım kayıplara odaklı bir felsefedir.
- Altı Sigma Metodolojisi değişkenliklere odaklanır.
- Yalın Altı Sigma ile hem kaliteye hem süreye hem de maliyete odaklı çalışmalar yürütülür.
- Yalın Altı Sigma uygulamalarının yararları kanıtlanmaktadır.
- Her ikisinin başarılı uygulanması iş süreçlerinin iyi tanınması ve tanıtılmasına dayanır.

Kaynaklar

1. Blaha BJ, White M. Power of Lean in the Laboratory : A Clinical Application [Internet]. ISIX-SIGMA. 2005 [cited 2005 Apr 5]. Available from: https://www.isixsigma.com/methodology/kaizen/power-lean-laboratory-clinical-application/
2. Barnabè F, Giorgino MC. Practicing Lean strategy: Hoshin Kanri and X-Matrix in a healthcare-centered simulation. TQM J. 2017;29(4):590–609.
3. Zito JS, Stewart D a. LEAN deploys at Centrex Clinical Labs. MLO Med Lab Obs [Internet]. 2008 Mar;40(3):32–4. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18429550
4. Umut B, Alipour P, Sarvari PA. Applying lean tools in the clinical laboratory to reduce turnaround time for blood test results. Int J Adv Sci Eng Technol. 2016;4(1):1–6.
5. Byers E. HMS Lean Yellow Belt Training A3 Thinking [Internet]. Harvard Medical School Lean Community. [cited 2021 Jan 31]. Available from: https://hms.harvard.edu/
6. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin) [Internet]. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 1–386 p. Available from: 978-625-439-607-6
7. Aslan D, Demir S. Çağrılı Derleme [Invited Review] Laboratuvar Tıbbında Altı-Sigma Kalite Yönetimi. Türk Biyokim Derg [Turkish J Biochem - Turk J Biochem. 2005;30(4):272–8.
8. What is Lean Sigma [Internet]. Invensis Learning. 2022 [cited 2022 Apr 4]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=YciO5jSjeHg&t=206s
9. Chassin R. The Six Sigma initiative at Mount Sinai Medical Center. Mt Sinai J Med [Internet]. 2001;75(1):45–52. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18306249
10. Emekli Dİ. Tıbbi laboratuvar akreditasyonunda toplam test süreci performansının değerlendirilmesi: Altı sigma metodolojisi [Internet]. Pamukkale Üniversitesi; 2012. Available from: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp
11. Aslan D, Sert S, Aybek H YG. Araştırma Makalesi [Research Articl] Klinik Laboratuvarlarda Toplam Laboratuvar Performansının Değerlendirilmesi: Normalize OPSpec Grafikleri, Altı Sigma ve Hasta Test Sonuçları. 2005;30(4):296–305.
12. Messinger BL, Rogers DN, Hawker CD. Use of Automation and Process Improvement to Achieve a Six Sigma Level of Nonanalytic Quality. J Appl Lab Med. 2017 Jul 1;2(1):86–91.
13. Smy L. The Case for Six Sigma in Lab Quality Management Systems. Clin Lab News [Internet]. 2020;(April). Available from: https://www.aacc.org/publications/cln/articles/2020/april/the-case-for-six-sigma-in-lab-quality-management-systems?utm_source=cln-etoc&utm_medium=email&utm_campaign=april-etoc-2020
14. Woodward H, Scachitti S, Mapa L, Vanni C, Brandford L, Cox C. Application of Lean Six Sigma techniques to optimize hospital laboratory Emergency Department Turnaround time across a multi-hospital system. In: Proceedings of the Spring 2007 American Society for Engineering Education Illinois-Indiana Section Conference [Internet]. 2007. Available from: http://docs.lib.purdue.edu/rche rp/30
15. Hamilton L. Lean, Lean Six Sigma, and the clinical laboratory. Med Lab Obs (MLO)ory [Internet]. 2018; Available from: https://www.mlo-online.com
16. Stuenkel K, Faulkner T. A Community Hospital ' s Journey into Lean Six Sigma.
17. Black J. Transforming the patient care environment with Lean Six Sigma and realistic evaluation. J Healthc Qual [Internet]. 2009;31(3):29–35. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19522345
18. Atmaca E, Girenes SS. Lean Six Sigma methodology and application. Qual Quant. 2013;47(4):2107–27.

BÖLÜM 17

RKSTY MODELİNİ BENİMSEMİŞ TIBBİ LABORATUVARIN WEB SİTESİ

17.1 Web Sitesinin Tasarlanması, Yayımlanması ve Yönetilmesi 552
17.2 Tıbbi (Klinik) Laboratuvar Web Sitesi İçin Öneriler 556
17.3 El kitapları Ekran Görüntüleri 557
Özetlenirse 574
Kaynaklar 575

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Tıbbi laboratuvar web sitesi "kuruluşun aynasıdır" yaklaşımıyla düzenlenir.
- Tıbbi laboratuvarın yönetim modeliyle ilgili ve uygun tüm bilgiler açıklanır.
- Yönetim modeli kapsamındaki başlıkların hepsi belirsizlikleri engelleyecek şekilde ve uzantıları erişilebilirdir.
- İç paydaşların iletişim aracı olarak kullanılır.
- Dış paydaşların laboratuvarı tanımalarına olarak tanır.

Bu önerilen site yapısı laboratuvardan laboratuvara değişebilir. Önemli olan tıbbi laboratuvarın kendisiyle ilgili, çoğu bu kitapta vurgulanan, paydaşlara yarar sağlayacak bir web sitesi yayımlayabilmesidir.

Kaynaklar

1. Department of Microbiology - Clinical Laboratory Manual [Internet]. Mount Sinai Hospital. [cited 2021 Oct 12]. Available from: https://www.mountsinai.on.ca/education/staff-professionals/microbiology
2. MAYO Clinic Laboratories [Internet]. MAYO Clinic Laboratories. [cited 2021 Oct 12]. Available from: https://www.mayocliniclabs.com/
3. Web Sayfası Analizi [Internet]. [cited 2022 Apr 7]. Available from: http://iibf.erciyes.edu.tr/guven/web/webanalizi.pdf
4. Web Sitesi Değerlendirme Süreci ve Ölçütleri [Internet]. Altın Örümcek. 2021 [cited 2021 Mar 7]. p. 40–2. Available from: 1. Web Sitesi Değerlendirme Süreci ve Ölçütleri. Altın Örümcek
5. CLSI. Quality Management System: A Model for Laboratory Services Approved Guideline—Fourth Edition. CLSI Document QMS01-A4. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2011.

BÖLÜM 18

YÖNETİM SİSTEMLERİ YAZILIMLARI

18.1 İş Yönetimi İle İlgili Yazılım Paketleri 578
18.2 Denetim Modülleri ve Yazılım Paketleri 580
18.3 Tıbbi Laboratuvarın Yönetim Yazılımından Beklentilerini Belirlemesi 585
Özetlenirse 590
Kaynaklar 590

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Dijital çağın sağladığı olanaklardan yararlanılır.
- Bunun için yazılım paketlerinden beklentiler net olarak belirlenir.
- Süreç temelli yönetim modelinin kurulması dijital dönüşümde başarı için anahtar önemdedir.
- Denetim modülleri net yapılandırılırsa yararlı izleme araçları olurlar.

Kitabın tamamından anlaşılacağı gibi risk temelli düşünceyle kalite güvencesinin sağlanması ve TL süreçlerinin sürekli iyileştirildiğini kanıtlanması çok kompleks hazırlığa dayanır ve izlem gerektirir. PUKÖ döngüsünün sürekli çevrildiği de kanıtlanmalıdır. Dijital çözümlerden yararlanmak bu kompleks yapının sürdürülmesini kolaylaştırır.

Ancak operasyonel iskeletleri dolayısıyla iş süreçleri yönetimi net olarak tanınmamış ve tanımlanmamış hiçbir sistemde dijital çözümlerin yararlı olamadığı kanıtlanmaktadır (4,5). Dijital çözüm sunan yönetim yazılımlarının satın alınarak TL'nin süreçlerinin iyileştirileceği düşüncesi hiç uygun değildir. Dijital çözümlerin yararlılığı da ancak TL süreçlerinin çok iyi yönetilmesi ve bilinmesiyle sağlanır. Bu karşılıklı etkileşimlerin çok iyi anlaşılması gerektiği vurgulanarak bu bölümde yönetim yazılımları hakkında özet bilgiler sunulmaya çalışıldı.

Özetlenirse

Dijital çağ olağanüstü araçlar sunmaktadır. Bu araçlardan mutlaka yararlanılmalıdır. Etkili ve verimli kullanım için tıbbi laboratuvarın süreçlerinin net olarak tanınması ve tanıtılması gerekir. STY DDH kitabı temel bilgilerde yardımcıdır. Bu Kitap her tıbbi laboratuvarın dijital dönüşümde başarılı olabilmesi için süreç temelli sistemini kurmasına ve dijital çağda başarıyla yönetilmesinde yararlı bilgileri sunmaktadır.

Bu yaklaşım bağlamında yönetim yazılım paketleriyle ilgili bilgiler bu bölümde paylaşılmaktadır. Her yazılım için TL profesyonelinin sorması gereken sorular ve yazılım paketlerinden beklentilerine katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar

1. q5Systems [Internet]. [cited 2022 Jan 15]. Available from: https://www.q5systems.com/ ve http://www.d-tek.com.tr
2. QDMS Entegre Yönetim Sistemi [Internet]. [cited 2022 Jan 15]. Available from: https://bimser.com/qdms-entegre-yonetim-sistemi/
3. Entegre Kurumsal Mükemmellik Sistemi [Internet]. [cited 2022 Jan 15]. Available from: https://www.smartersolutions.com/
4. ROSS J, BEATH C, MOCKER M. Digital Success Requires Breaking Old Rules [Internet]. MIT. 2019. Available from: https://cisr.mit.edu/publication/2019_1001_BreakingRules_RossBeath-Mocker (Erişim: 10 Nisan 2020)
5. Tracy Mayor. 5 building blocks of digital transformation [Internet]. MIT Management Sloan School. 2019. Available from: https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/5-building-blocks-digital-transformation (Erişim: 10 Nisan 2020)

BÖLÜM 19

TIBBİ LABORATUVARLARLA İLİŞKİLİ YASAL MEVZUAT VE ULUSAL SAĞLIK STRATEJİSİ

19.1 Sağlık Bakanlığı: Tıbbi Laboratuvarlarla İlgili Yasal Mevzuat 592
19.2 Kamu Kurumlarında Risk ve Kalite İle Şartları İçeren Yasal Mevzuat 595
19.3 Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı'ndaki Laboratuvar Testlerini Kapsayan Hedeflerle İlgili Görüşler 597
Değerlendirmeler ve Tıbbi Laboratuvar Testleriyle İlgili Görüşler 601
Özetlenirse 604
Kaynaklar 605

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Her kurum gibi tıbbi laboratuvarlar da yasal mevzuata göre kurulur.
- Türkiye'de sağlık alanındaki yasal mevzuatın anlaşılması tematik alanlar açısından zorlayıcıdır.
- Yasal mevzuat kalite ve risk temelli yaklaşımı şart koşmaktadır.
- Bu bağlamda yasal mevzuata göre her tıbbi laboratuvar sistemini kalite güvencesi ve risk temelli yaklaşımla kurar.
- Dolayısıyla risk temelli kalite güvencesi sistemi yapılandırılmadıkça "Yasal mevzuata göre kurdum" ifadesi yeterli olmamaktadır.
- Risk, kalite ve süreç temelli yönetim modeli dış değerlendirme programları şartlarını da sağlar.
- Tıbbi laboratuvar, bu yönetim modeli ile "Planla-Uygula-Kontrol et-Önlem al (PUKÖ) Döngüsünü sürekli çevirir.
- Tıbbi laboratuvarlar ulusal sağlık ekosisteminin temel paydaşlarıdır.
- Ulusal sağlık stratejik planında yer alması sağlık bakım kalitesi ve sağlık harcamaları açısından yararlıdır.

Ancak bu bölümdeki bilgilerden anlaşılacağı gibi çok karmaşık bir paylaşım politikası bulunmaktadır. Bu durum Sağlık Bakanlığı tarafından ivedi değerlendirilmelidir.

Sağlık Bakanlığı ulusal sağlık stratejisini belirler. Kalkınma Stratejileriyle eşleştirerek yürütür. Hemen hemen tüm stratejik planlarda gözlendiği gibi stratejik amaç – hedef – politika – faaliyet – izlem – iyileştirme hiyerarşisine göre sıralanarak izlenememektedir. Çok sayıda doküman yayımlanmaktadır. Büyük çaba, para ve zaman harcanmaktadır. Ancak iyileştirme hedeflerini net açıklayan projeler gözlenmemektedir. Terimler ve adlandırmalar açısından karmaşa olduğu gözlenmektedir. Örneğin "akılcı" terimi yerine "kanıta dayalı" ifadesi daha uygun görünmektedir. "Akılcı" adlandırmasının içi net doldurulmamaktadır.

Paydaşlara yönelik kullanıcı dostu web siteleri, tematik gruplandırılmış başlıklarda paylaşıma ivedi ihtiyaç gözlenmektedir. Bunların yanında tıbbi (klinik) laboratuvar alanında ekosistemin oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

1. Klinik Kalite Ölçme ve Değerlendirme Rehberi [Internet]. Sağlık BakanlığıSağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı; 2021. 1–303 p. Available from: https://shgmklinikkalite.saglik.gov.tr/Eklenti/40941/0/kalite-rehber-intbasilabilir-formatpdf.pdf
2. Sağlıkta Akreditasyon Standartları Ayaktan Sağlık Hizmetleri Seti - v.1.0/2020. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı; 2020. 1–276 p.
3. MD Tokens to trade on Knovatech OTC platform in Hong Kong [Internet]. 2018 [cited 2021 Feb 20]. Available from: https://www.biospectrumasia.com/news/46/10499/md-tokens-to-trade-on-knovatech-otc-platform-in-hong-kong.html
4. Akılcı Laboratuvar Kullanımı Projesi [Internet]. T.C. Sağlık Bakanlığı. 2020 [cited 2022 Jun 14]. Available from: https://shgmtetkikdb.saglik.gov.tr/TR,32919/akilci-laboratuvar-kullanimi-projesi.html#
5. Akılcı laboratuvar kullanımı karar sınırı (eşik değer), kritik değer (panik değer) ve ölçüm birimlerinin harmonizasyonu [Internet]. T.C. Sağlık Bakanlığı. 2018 [cited 2022 Jun 15]. p. 1–12. Available from: https://shgmtetkikdb.saglik.gov.tr/Eklenti/15143/0/karar-siniri-esik-degerkriek42009846pdf.pdf

BÖLÜM 20

IN VITRO DİYAGNOSTİK TIBBİ CİHAZLAR VE İZLENMESİNDEN YARARLI BİLGİLERİN ÇIKARILMASI

20.1 *In vitro* Diyagnostik Tıbbi Cihazlar 608
20.2 *In vitro* diyagnostik tıbbi cihazları onaylayan otoriteler ve IVD TC grupları 610
20.3 *In vitro* diyagnotik tıbbi cihazların izlenmesi projesi 612
20.4 Sağlık Bakanlığı Tıbbi İlaç ve Cihaz Kurumu Ürün Takip Sisteminde IVD TC'ler 631
Özetlenirse 635
Kaynaklar 635

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- *In vitro* diyagnostik tıbbi cihazlar tıbbi cihaz sınıfında olsa da yönetimleri farklılık gösterir.
- Dijital teknoloji kullanılırken altyapının çok sağlam kurulması izlenebilirlik açısından gereklidir.

Tablo 20.12 yalnız glukoz örneğidir. "Glukoz" yazınca ve sınıfı olarak "tümü" tıklanınca listede hepsi "IVD Diğer" olarak gözlenmektedir. "Kişisel Test Cihazları" olarak seçildiğinde listede cihaz gözlenmemektedir. Bu inceleme birkaç test için de gerçekleştirildi.

TİTCK'nın sayfasında "Ürün Takip Sistemi" tıklanarak erişilen bilgiler arasındaki "Takip ve İzleme" başlığındaki "Ürün Ağacı Yönetimi Modülü", "Ürün Yönetimi Modülü", "Ürün Hareketleri Modülü" ve "Ürün Geri Çağırma Modülü" ile hedeflenen istatiksel bilgilerin tablosuna erişilmesi bulgularımızın değerlendirilmesini sağlayacaktır. "Lot numaraları" ÜTS'de kayıtlı değil ise piyasa gözetim ve denetiminin nasıl sağlanacağı konusunda bir bilgiye de rastlanamadı.

Sonuç olarak, ÜTS'de "Tıbbi cihaz" sekmesi altında IVD ayrımı bulunmalıdır. IVD kitleri ve reaktifleri sürekli tüketilen sarflardır. İzlenmeleri oldukça iyi yapılandırılmış altyapı gerektirir. Büyük emek, çaba, masraf ile hazırlanmış olan bu sistemden toplanan verilerin büyük veri bağlamında nasıl değerlendirileceğini açıklayan bilgilerin bulunması yararlı olacaktır.

Özetlenirse

Tıbbi laboratuvar testleri çok fazla sayıdadır. 5.000'nin üzerindeki bu testler için çok sayıda gereç, malzeme, cihaz kullanılır. Sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Kitler yanında tek test için kullanılan taşınmaz ve taşınır bileşenler de vardır. IVD TC yönetimi diğer tıbbi cihazlardan farklıdır. Türkiye'deki sistem bu farklılık dikkate alınarak yapılandırılmalıdır.

Sağlık Bakanlığı bu konuda kararlı ve tutarlı olacak şekilde politika izlemeli ve uygulamalıdır. Web sitesinin kullanıcı dostu olacak şekilde hazırlanması katma değer sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Global Harmonization Task Force. Definition of the Terms 'Medical Device' and 'In Vitro Diagnostic (IVD) Medical Device' [Internet]. 2012. Available from: http://www.imdrf.org/ghtf/ghtf-archives-sg1.asp
2. GHFT Steering Committee. Glossary and Definitions of Terms Used in GHTF Documents. GHTF/SC/N4:2012 (Edition 2). Global Harmonization Task Force (GHTF); 2012. p. 1–34.
3. International Medical Device Regulators Forum. Software as a Medical Device (SaMD): Clinical Evaluation [Internet]. 2017. Available from: http://www.imdrf.org/docs/imdrf/final/technical/imdrf-tech-170921-samd-n41-clinical-evaluation_1.pdf

4. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU [Internet]. Vol. 2013, The European Parliament and the Council of the European Union. THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION; 2017 [cited 2021 Sep 3]. p. 176–332. Available from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R0746
5. US Food and Drug Adminstration (FDA) In vitro Diagnostics [Internet]. [cited 2022 Jul 10]. Available from: https://www.fda.gov/MedicalDevices/ProductsandMedicalProcedures/InVitroDiagnostics/default.htm
6. REGULATION (EU) 2017/745 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2017 on medical devices. Official Journal of the European Union THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION; 2017.
7. Vücut Dışında Kullanılan (in Vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği [Internet]. Sağlık Bakanlığı. 2007 [cited 2021 Sep 3]. Available from: https://saglik.gov.tr/TR,10487/in-vitro-vucut-disinda-kullanilan-tibbi-tani-cihazlari-yonetmeligi.html
8. *In vitro* Tanı Amaçlı Tıbbi Cihaz Yönetmeliği. Türkiye İlaç Tıbbi ve Tıbbi Cihaz Kurumu; 2021 p. 1–125.

BÖLÜM 21

TIBBİ (KLİNİK) LABORATUVAR YÖNETİMİ İÇİN YETKİNLİKLER

21.1 Tıbbi Laboratuvar Uzmanlığı Eğitimi Müfredatları 638
1. T.C. Sağlık Bakanlığı Tıbbi Laboratuvar Uzmanlığı Eğitimi Çekirdek Müfredatları 639
2. Avrupa Klinik Kimya ve Laboratuvar Tıbbı Federasyonunun Laboratuvar Tıbbı Uzmanlığı Müfredatı 642
21.2 Tıbbi Laboratuvar Yönetimi İçin Yetkinlik Alanları 643
21.3 Tıbbi (klinik) Laboratuvar Yönetimi Yetkinliklerinin Değerlendirilmesi Rubrikleri 647
Özetlenirse 728
Kaynaklar 728

Bölümde vurgulanan anahtar noktalar

- Klinik laboratuvarlar insan ve toplum sağlığı, hasta güvenliği ve ulusal sağlık harcamaları açısından veri merkezleridir.
- Bu büyük verilerin ulusal açıdan etkili ve verimli kullanılması klinik laboratuvar yöneticilerinin kazanmaları gereken bilgi, beceri ve yetkinliklere bağlıdır.
- Tıbbi laboratuvar uzmanlığı ve doktora eğitim müfredatlarla belirlenmektedir.
- Ancak bu müfredatlardaki bilgi, beceri ve yetkinliklerin tek bir kurumda kazanılması olanaklı değildir.
- Sürekli eğitim kapsamında yetkinlik kazandırma eğitim programları yürütülmektedir.
- Ancak klinik laboratuvar yöneticisi yetkinliklerinin kazanılma durumunu değerlendiren ulusal sistemler bulunmamaktadır.
- İnsan ve toplum sağlığı, hasta güvenliği ve ulusal harcamalar açısından klinik laboratuvar yetkinliklerinden en az bu bölümde önerilen yetkinliklerin kazanılmış olması beklenir.

Özetlenirse

TUKMOS kapsamında yalnız çekirdek müfredat ve standartları belirtilmektedir. Uzmanlık eğitimi programlarının uygulanması kurum ve kuruluşlara bırakılmaktadır. Uzmanlık eğitimi sağlayan kurum ve kuruluşlar denetimden geçerler. Kurumlar asistan çalışma karneleri hazırlarlar. Uzmanlık sınavları sözlü yapılır. Ancak çekirdek müfredatlarda hedeflenen bilgi, beceri ve yetkinliklerin kazanılma durumunun değerlendirildiği yapılandırılmış ulusal bir değerlendirme sistemi bulunmamaktadır.

Gerçek şudur ki bu kadar yetkinlikler tek kurum ya da kuruluşta kazanılamamaktadır. Uzmanlık Eğitimi sağlayan kurum ve kuruluşların eğitim yöntemlerini belirleyerek sunmaları beklenir (11). Hazırlanan "Asistan Çalışma Karnelerinin" etkinliği değerlendirilmelidir. Bu bağlamda uzmanlık eğitimindeki öğrencilerin kendilerini ek kurslar ve/veya eğitimlerle geliştirmeleri veya mezuniyet sonrası sürekli gelişme programı hazırlamaları gerekir[7,8,9]. Ancak kursların uygulamalı olması, yetkinlik kazandırması açısından önem arz eder. Özellikle mikro yetkinlikler belgeleri kapsamında ele alınabilir (12,13). Bu bölümde sunulan tıbbi laboratuvar yönetimi yetkinlikleri değerlendirilmesi rubriklerinin TL profesyonellerinin kendi gelişimleri için yol çizmelerine de yararlı olabilecektir.

Kaynaklar

1. Ned-Sykes R, Johnson C, Ridderhof JC, Perlman E, Pollock A, DeBoy JM, et al. Competency Guidelines for Public Health Laboratory Professionals: CDC and the Association of Public Health Laboratories. Centers Dis Control Prev Morb Mortal Wkly Rep [Internet]. 2015;64(1):1–81. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25974716
2. Jassam N, Lake J, Dabrowska M, Queralto J, Rizos D, Lichtinghagen R, et al. The European Federation of Clinical Chemistry and Laboratory Medicine syllabus for postgraduate education and training for Specialists in Laboratory Medicine : version 5 – 2018. 2018;
3. Boateng BA, Bass LD, Blaszak RT, Farrar HC. The Development of a Competency-Based Assessment Rubric to Measure Resident Milestones. J Grad Med Educ. 2009;1(1):45–8.
4. Weiss RL. Training in Laboratory Management and the MBA/MD in Laboratory Medicine. Clin Lab Med. 2007;27(2):381–95.
5. Pathology Associations Council. Competency-based Standards for Medical Scientists. 2009;(December):1–21. Available from: http://www.aims.org.au/documents/item/259
6. Choi BCK. The Past,Present,and Future of PH Surveillance. Hindawi Publ Corp. 2012;2012(Table 1):26.
7. Taga Y, Aslan D, Güner G, Kutay ZF, editors. Tıbbi laboratuvarlarda standardizasyon ve kalite yönetimi. 1st ed. Türk Biyokimya Drrneği; 2000. 1–5000 p.

[7] https://www.ifcc.org/ifcc-education-division/webinars/

[8] The IFCC Curriculum: https://www.ifcc.org/media/477173/2017-ifcc-curriculum.pdf

[9] The EFLM Syllabus Course: https://www.eflm.eu/site/page/last/1554

8. Aslan D, editor. Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı). 1st ed. Türk Biyokimya Derneği İzmir Şubesi, İzmir Türk Biyokimya Derneği Yayınları; 2015. 1–232 p.
9. Aslan D. Kanıta-Dayalı Laboratuvar Tıbbı: Genel Bakış. 1st ed. Türk Biyokimya Derneği İzmir Şubesi; 2005. 1–64 p.
10. Price CP, Christenson RH, editors. Aslan D. (Çeviri Editörü) Kanıta - Dayalı Laboratuvar Tıbbı İlkeler, Uygulamalar ve Sonuçlar. 2nd ed. Palme Yayınevi, Ankara; 2010.
11. Aslan D. Worldwide standardized education and training in clinical chemistry and laboratory medicine [Internet]. International Encyclopedia of Education. 2016 [cited 2022 Jun 18]. Available from: https://www.ifcc.org/media/412873/S6.9.Aslan_WS_GC2016.pdf
12. Aslan D. Yükseköğretim Kurumlarında Risk, Kalite ve Risk Temelli Yönetim Modeli. 1st ed. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2022. 1–659 p.
13. ORR D, PUPINIS M, KIRDULYTĖ G. Towards a European approach to micro credentials: a study of practices and commonalities in offering micro-credentials in European higher education. Analytical report. NESET report, Luxembourg: Publications Office of the European Union.; 2020.

BÖLÜM 22

TIBBİ LABORATUVAR YÖNETİMİYLE İLGİLİ ANAHTAR TERİMLER, ADLANDIRMALAR VE TANIMLARI

22.1 Alfabetik Sırayla Terimler ve Açıklamaları 732
Kaynaklar 752

Bu bölümde kitaptaki anahtar terimlerin tanımları açıklanmaktadır. Bölüm 21'deki yetkinlikler rubriklerinin sunulduğu tablolardaki "*" üst işareti bulunan sözcüklerle ilgili tanımlar ve açıklamalar bulunmaktadır. Temel olarak "Competency Guidelines for Public Health Laboratory Professionals: CDC and the Association of Public Health Laboratories", "Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı)", Süreç Temelli Yönetim. Dijital Dönüşüme Hazır mısınız", "Laboratuvar Güvenliği Rehberi" ve ilgili ISO Standartlarından yararlanılmıştır (1–7). Diğer kaynaklar ilgili yerlerinde belirtilmektedir.

Kaynaklar

1. Ned-Sykes R, Johnson C, Ridderhof JC, Perlman E, Pollock A, DeBoy JM, et al. Competency Guidelines for Public Health Laboratory Professionals: CDC and the Association of Public Health Laboratories. Centers Dis Control Prev Morb Mortal Wkly Rep [Internet]. 2015;64(1):1–81. Available from: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25974716
2. Aslan D, editor. Tıbbi Laboratuvar Performansının Kanıtlanması Kursu Kitabı (Olguya Dayalı). 1st ed. Türk Biyokimya Derneği İzmir Şubesi, İzmir Türk Biyokimya Derneği Yayınları; 2015. 1–232 p.
3. Aslan D. Süreç Temelli Yönetim Dijital Dönüşüme Hazır mısınız? (Kamu Kurumları Özel Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin) [Internet]. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti.; 2021. 1–386 p. Available from: 978-625-439-607-6
4. Abacıoğlu H, Sönmez C, editors. Laboratuvar Güvenliği Rehberi [Internet]. 2nd ed. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü; 2021. 1–374 p. Available from: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/laboratuvar-guvenligi
5. TS EN ISO 15189: 2013-04 Tıbbi laboratuvarlar - Kalite ve yeterlilik için şartlar (ISO 15189:2012). Türkiye Standardları Enstitüsü; 2014.
6. ISO/IEC CD 2 Guide 73 Risk management — Vocabulary. International Organization for Standardization (ISO); 2008.
7. TS EN ISO 9000:2015 Kalite yönetim sistemleri - Temel esaslar, terimler ve tarifler (ISO 9000:2015). 2015.
8. Flowerday S, Von Solms R. What constitutes information integrity? SA J Inf Manag. 2007;9(4).
9. CLSI. Statistical Quality Control for Quantitative Measurement Procedures: Principles and Definitions; Approved Guideline—Third Edition. CLSI document C24-A3. Wayne, PA: Clinical and Laboratory Standards Institute; 2006.
10. Tıbbi Cihazlarla ilgili Mal ve Hizmet Alımı İşlemleri [Internet]. Available from: https://shgm.saglik.gov.tr/

3. Basım

TURİZM PAZARLAMASI

Prof. Dr. Selma Meydan Uygur

nobel

TURİZM PAZARLAMASI

Prof. Dr. Selma Meydan Uygur

Yayın No.: 5062
Seyahat Ve Turizm No.: 036
ISBN: 978-625-397-714-6
E-ISBN: 978-625-397-715-3
Basım Sayısı: 3. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Meydan Uygur, Selma.
Turizm Pazarlaması
Prof. Dr. Selma Meydan Uygur
3.Basım, XVI+ 450 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-714-6
E-ISBN: 978-625-397-715-3
1. Pazarlama 2. Hizmet 3. Turizm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com**E-Satış:** www.nobelkitap.com esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093

Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

Ön Söz ..... Iıı
İçindekiler V

BİRİNCİ BÖLÜM
PAZARLAMANIN TANIMI,
KAPSAMI VE GELİŞİMİ

1.1. Pazarlamanın Tanımı ve Kapsamı 1
1.2. Pazarlamada Temel Kavramlar 5
1.3. Pazarlamanın Özellikleri 12
1.4. Pazarlamanın İşlevleri 13
1.5. Pazarlama Anlayışındaki Değişmeler 14
1.5.1. Üretime Yönelik Anlayış 15
1.5.2. Ürüne Yönelik Anlayış 16
1.5.3. Satışa Yönelik Anlayış 16
1.5.4. Modern Pazarlama Anlayışı 17
1.5.5.Toplumsal Pazarlama Anlayışı 19
1.5.6. İlişkisel Pazarlama Anlayışı 20
1.6. Kotler'in Pazarlama 1.0 - Pazarlama 5.0 Anlayışları 24
1.7. Postmodernizm ve Pazarlamaya Yansımaları 27
1.8. Etik ve Pazarlama Etiği 33
Örnek Olay 37
Araştırma ve Tartışma Soruları 39

İKİNCİ BÖLÜM
HİZMET PAZARLAMASI

2.1. Hizmet Sektöründeki Gelişmeler 41
2.2. Hizmet Kavramının Tanımlanması 43
2.3. Hizmetlerin Özellikleri 45
2.4. Hizmetlerin Sınıflandırılması 52
2.5. Hizmetlerin Boyutları İtibarıyla İncelenmesi 55
2.6. Hizmet İşletmeleri İçin Yönetim Stratejileri 64
2.7. Hizmet Pazarlaması ve Pazarlama Karma Elemanları 65
Örnek Olay 69
Araştırma ve Tartışma Soruları 70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TURİZM PAZARLAMASI

3.1. Turizm Pazarlamasının Tanımı ve Kapsamı 71
3.2. Turizm Pazarlamasının Özellikleri 73
3.3. Turizm Pazarı 76
3.4. Turizm Pazarlama Sistemi 79
3.5. Turizm Pazarlamasında Yeni Yaklaşımlar 81
Örnek Olay 84
Araştırma ve Tartışma Soruları 84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TURİZM PAZARLAMA ÇEVRESİ

4.1. Turizm Pazarlama Çevresi 85
4.1.1. Turizm Pazarlama Kararlarını Etkileyen Mikro Çevre Faktörleri 86
4.1.2. Turizm Pazarlama Kararlarını Etkileyen Makro Çevre Faktörleri 94
Örnek Olay 105
Araştırma ve Tartışma Soruları 106

BEŞİNCİ BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE STRATEJİK PLANLAMA VE PAZARLAMA PLANLAMASI

5.1. Planlama ve Stratejik Planlama Kavramları 107
5.2. Stratejik Planlama/Stratejik Pazarlama Planlaması Süreci 108
5.2.1. İşletme Vizyon, Misyon ve Değerlerinin Tanımlanması 109

5.2.2. Durum (SWOT) Analizi Yapılması: "Şimdi Neredeyiz?" 110
5.2.3. Amaçların Belirlenmesi: "Nereye Gitmek İstiyoruz?" 113
5.2.4. İşletme Stratejilerinin Belirlenmesi: Portföy Planının Oluşturulması 115
5.2.4.1. İşletme Portföy Analizinin Yapılması 116
5.2.4.2. İşletme Stratejilerinin Belirlenmesi 119
5.2.5. Bütçe Belirleme 132
5.2.6. İşlevsel Stratejilerin Planlanması/Pazarlama Planlaması 132
5.2.6.1. Stratejik Pazarlama Planlaması Süreci 132
5.2.7. Performans Değerlendirme ve Kontrol 137
Örnek Olay 139
Araştırma ve Tartışma Soruları 141

ALTINCI BÖLÜM
TURİZM PAZARLAMA BİLGİ SİSTEMİ VE PAZARLAMA ARAŞTIRMASI

6.1. Pazarlama Kararları İçin Bilgi İhtiyacı 143
6.2. Pazarlama Bilgi Sisteminin (PBS) Tanımı ve Kapsamı 145
6.3. Pazarlama Araştırması Tanımı ve Kapsamı 148
6.3.1. Turizmde Pazarlama Araştırması Alanları 149
6.3.2. Pazarlama Araştırması Süreci 152
6.3.3. Yaygın Görülen Pazarlama Araştırma Hataları 159
Örnek Olay 161
Araştırma ve Tartışma Soruları 162

YEDİNCİ BÖLÜM
TURİSTİK TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞI

7.1. Turistik Tüketici Satın Alma Davranışının Tanımı ve Kapsamı 163
7.2. Tüketici Satın Alma Davranışı Modeli (Kara Kutu Modeli) 165
7.3. Tüketici Davranışını Etkileyen Faktörler 166
7.3.1 Kültürel Faktörler 167
7.3.2. Sosyal Faktörler 168
7.3.3. Kişisel Faktörler 170
7.3.4. Psikolojik Faktörler 172
7.4. Tüketici Satın Alma Karar Tipleri 177
7.5. Tüketici Satın Alma Karar Verme Süreci 180
7.5.1. İhtiyacın Ortaya Çıkması 181
7.5.2. Bilgi Araştırması 182

7.5.3. Alternatiflerin Değerlendirilmesi 184
7.5.4. Satın Alma Kararı 184
7.5.5. Satın Alma Sonrası Davranış 185
7.6. Turist Tipleri 186
Örnek Olay 189
Araştırma ve Tartışma Soruları 190

SEKİZİNCİ BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZAR BÖLÜMLEME, HEDEF PAZAR SEÇME VE KONUMLANDIRMA

8.1. Pazar Bölümleme Kavramının Tanımlanması 191
8.1.1. Pazar Bölümlemenin Yararları 193
8.1.2. Pazar Bölümleme Yapılırken Dikkate Alınması Gereken Özellikler 193
8.2. Pazar Bölümleme Değişkenleri 194
8.2.1. Coğrafik Bölümleme Değişkenleri 197
8.2.2. Demografik Bölümleme Değişkenleri 197
8.2.3. Psikografik Bölümleme Değişkenleri 197
8.2.4. Davranışsal Bölümleme Değişkenleri 198
8.3. Pazar Bölümlerini Değerlendirmek 200
8.4. Hedef Pazar Seçim Stratejileri 201
8.4.1. Farklılaştırılmamış Hedef Pazar (Kitlesel Pazarlama) Stratejisi 202
8.4.2. Farklılaştırılmış Hedef Pazar (Çok Bölüm) Stratejisi 202
8.4.3. Yoğunlaştırılmış Hedef Pazar (Tek Bölüm/Niş Pazar) Stratejisi 203
8.5. Hedef Pazar Seçim Stratejisini Belirlerken Dikkate Alınması Gereken Faktörler 204
8.6. Konumlandırma Kavramının Tanımlanması 205
8.6.1. Konumlandırmada Dikkat Edilecek Özellikler 207
8.6.2. Konumlandırmanın Önemi 208
8.6.3. Konumlandırma Yaklaşımları 210
8.6.4. Konumlandırma Stratejileri 211
8.6.5. Yeniden Konumlandırma 214
8.6.6. Konumlandırma / Algılama Haritaları (Positioning/Perceptual Maps) 215
Örnek Olay 217
Araştırma ve Tartışma Soruları 218

DOKUZUNCU BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: ÜRÜN

9.1. Ürünün Tanımlanması 219
9.2. Ürünün Sınıflandırılması 220
9.3. Turizm Ürünü Kavramının Tanımlanması 223
9.3.1. Turizm Ürününü Oluşturan Unsurlar 226
9.3.2. Turizm Ürününün Boyutları 227
9.3.3. Turizm Ürünü Olarak Destinasyon 231
9.3.4. Turizm Ürününün Özellikleri 233
9.4. Yeni Ürün Üretimi 235
9.5. Ürün Yaşam Süreci 240
9.5.1. Pazara Giriş-Tanıtma Dönemi 243
9.5.2. Büyüme Dönemi 245
9.5.3. Olgunluk Dönemi 246
9.5.4. Düşüş Dönemi 248
9.6. Ürün Çıkarma 249
9.7. Marka Kararları 251
9.8. Ürün Farklılaştırma 253
Örnek Olay 256
Araştırma ve Tartışma Soruları 257

ONUNCU BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: FİYAT

10.1. Fiyatın Tanımı 259
10.2. Fiyatın Önemi 260
10.3. Fiyatlandırma Kararlarını Etkileyen Faktörler 262
10.4. Fiyatlandırma Amaçları 267
10.5. Fiyatlandırma Süreci 269
10.6. Fiyat Politikaları 270
10.6.1. Yeni Ürün Fiyatlama 270
10.6.2. Psikolojik Fiyatlama 273
10.6.3. Reklam (Tutundurma) Amaçlı Fiyatlama 273
10.6.4. İndirim 274
10.6.5. Coğrafi Bölgelere Göre Fiyatlama 275
10.6.6. Farklı Fiyatlama 275

10.6.7. Garantili Fiyatlama 275
10.7. Fiyatlama Yöntemleri 275
10.7.1. Maliyet Odaklı Fiyatlama 276
10.7.2. Talep Odaklı Fiyatlama 277
10.7.3. Rekabet Odaklı Fiyatlama 278
10.8. Fiyat Değişimleri 280
10.9. Dinamik Fiyatlama ve Gelir Yönetimi 281
Örnek Olay 282
Araştırma ve Tartışma Soruları 283

ON BİRİNCİ BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: DAĞITIM

11.1. Dağıtım ve Dağıtım Kanallarının Tanımlanması 285
11.2. Dağıtım Kanalının İşlevleri 286
11.3. Dağıtım Kanalı Katmanları 287
11.4. Dağıtım Kanalının Oluşturulması 289
11.4.1. Müşteri İhtiyaçlarının Analizi 290
11.4.2. Dağıtım Kanalı Amaçlarının Analizi 291
11.4.3. Dağıtım Kanalı Alternatiflerinin Belirlenmesi 292
11.4.4. Dağıtım Kanalı Alternatiflerinin Değerlendirilmesi 293
11.5. Turizm Dağıtım Kanallarının Sınıflandırılması 294
11.5.1. İlişkinin Türüne Göre Dağıtım Kanalları 294
11.5.2. Yönetim İlişkilerine Göre Dağıtım Kanalları 294
11.5.3. Bütünleşmenin Yönüne Göre Dağıtım Kanalları 296
11.6. Turizm Dağıtım Kanalında Yer Alan Aracılar 296
11.6.1. Toptancı Kuruluşlar - Tur Operatörleri 296
11.6.2. Perakendeci Kuruluşlar - Seyahat Acenteleri 298
11.6.3. Turizm Dağıtım Kanalında Yer Alan Diğer Aracılar 299
Örnek Olay 308
Araştırma ve Tartışma Soruları 310

ON İKİNCİ BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: PAZARLAMA İLETİŞİMİ (TUTUNDURMA)

12.1. Pazarlama İletişimi Kavramının Tanımlanması ve Önemi 311
12.2. Pazarlama İletişim Karmasını Etkileyen Unsurlar 313

12.3. Pazarlama İletişim Süreci 316
12.4. Pazarlama İletişim Karması Elemanları 323
12.4.1. Reklam 324
12.4.1.1. Reklam Amaçlarının Belirlenmesi 326
12.4.1.2. Reklam Bütçesinin Belirlenmesi 327
12.4.1.3. Reklam Mesajının Seçilmesi 327
12.4.1.4. Reklam Aracının (Medyanın) Seçilmesi 329
12.4.1.5. Reklam Etkinliğinin Ölçülmesi 331
12.4.2. Satış Geliştirme 332
12.4.2.1. Satış Geliştirmenin Amaçları 332
12.4.2.2. Satış Geliştirmenin Avantaj ve Dezavantajlı Yönleri 333
12.4.2.3. Satış Geliştirme Araçları 334
12.4.2.4. Satış Geliştirme Programı Geliştirme 336
12.4.3. Halkla İlişkiler ve Duyurum 336
12.4.3.1. Halkla İlişkiler Süreci 340
12.4.3.2. Halkla İlişkilerde Kullanılan Başlıca Araçlar 342
12.4.4. Kişisel Satış 343
12.4.4.1.Satış Gücünün Oluşturulması 345
12.4.4.2. Satış Gücü Taktikleri 351
12.4.5. Doğrudan Pazarlama 355
12.4.5.1. Doğrudan Pazarlamanın Yararları 356
12.4.5.2. Doğrudan Pazarlama Teknikleri 357
12.4.5.3 Doğrudan Pazarlama ve Veri Tabanlı Pazarlama 364
12.4.5.4. Turizm İşletmelerinde Elektronik Ortamda Pazarlama 367
12.4.5.5 Turizm İşletmelerinde İnternette Pazarlama 369
Örnek Olay: 377
Araştırma ve Tartışma Soruları 379

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TURİZM İŞLETMELERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: FİZİKSEL ÇEVRE

13.1. Fiziksel Çevre Karma Elemanının Tanımlanması 381
13.2. Çevresel Psikoloji ve Müşterilerin Fiziksel Çevreye Verdikleri Tepkiler 383
13.3. Fiziksel Çevrenin Boyutları 386
13.3.1. Tasarım ve Fiziksel Çevre 387
13.4. Turizm İşletmeleri İçin Fiziksel Çevre Elemanları 388
13.5. Bakım ve Yenileme 391

Örnek Olay 393
Araştırma ve Tartışma Soruları 394

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: SÜREÇ YÖNETİMİ

14.1. Süreç Kavramının Tanımlanması 395
14.2. Süreç Yönetimi 396
14.3. Turizm İşletmelerinde Hizmet Sürecinin Anlaşılması 397
14.4. Hizmet Tasarımında Ayrıntılı Hizmet Planı (Service Blue Print) 400
14.5. Turizm Hizmetlerinde Hizmet Sürecinin Karmaşıklık ve Farklılık Düzeyleri 402
14.6. Hizmet Süreci Stratejileri 403
14.7. Hizmet Sunum Sürecinde Ortaya Çıkan Hizmet Hataları 404
14.7.1. Müşterilerin Hizmet Hatalarına Verdikleri Tepkiler ve Müşteri Şikâyetleri 405
14.8. Hizmet Telafisi ve Telafi Stratejileri 409
14.9. Hizmet Kalitesi 412
14.9.1. Hizmet Kalitesinin Boyutları 413
14.9.2. Hizmet Kalitesi Boşluk (Gap) Modeli 414
Örnek Olay 417
Araştırma ve Tartışma Soruları 418

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
TURİZM PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARI: İNSAN

15.1. İnsan Karma Elemanının Tanımlanması 419
15.2. Turizm İşletmelerinde Müşteri – İşgören İletişimi 420
15.3. İçsel Pazarlama ve İşgören Tatmini 422
15.4. Hizmet Kültürü 430
15.5. Dışsal Pazarlama ve Müşteri Tatmininin Sağlanması 432
15.5.1. Müşteri Tatmininin Önemi 433
15.5.2. Müşteri Tatmin Garantileri (Hizmet Garantileri) 435
15.5.3. Müşteri Tatmininin Ölçülmesi 437
Örnek Olay 441
Araştırma ve Tartışma Soruları 442

Kaynakça 443

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Pazarlama Süreci 3
Şekil 2. Pazarlama Kavramının Temel Elemanları 5
Şekil 3. Pazarlama Kavramını Oluşturan Unsurlar 6
Şekil 4. Müşteri ile İşletme (Üretici) Arasındaki Değişim 8
Şekil 5. Satış ve Pazarlama Anlayışlarının Karşılaştırılması 18
Şekil 6. İlişkisel Pazarlamada Sadakat Merdiveni 24
Şekil 7. Mal ve Hizmet Yelpazesi 43
Şekil 8. Hizmetin Dört Özelliği 46
Şekil 9. Ürün Niteliklerinin Müşteri Değerlendirmesini Kolaylaştırmadaki Etkisi 51
Şekil 10. Hizmetin Boyutları 56
Şekil 11. Hizmet Çiçeği: Destekleyici Ürünlerle Çevrelenmiş Çekirdek Ürün 60
Şekil 12. Hizmet Pazarlama Üçgeni 66
Şekil 13. Turizm Pazarlama Sistemi 80
Şekil 14. İşletmenin Mikro Çevresini Oluşturan Faktörler 86
Şekil 15. İşletmenin İç Çevresi 87
Şekil 16. Rekabet Düzeyleri 91
Şekil 17. Alıcı Pazar Türleri 93
Şekil 18. İşletmenin Makro Çevresini Oluşturan Faktörler 95
Şekil 19. İç Çevre Analiz Süreci 111
Şekil 20 . Boston Danışmanlık Grubunun Büyüme-Pazar Payı Matrisi 117
Şekil 21. Ürün-Pazar Büyüme Izgarası ile Pazar Fırsatlarının Belirlenmesi 120
Şekil 22. Rekabetin Beş Güç Modeli 124
Şekil 23. Stratejik Pazarlama Planlaması Süreci 135
Şekil 24. Pazarlama Bilgi Sistemi 146
Şekil 25. Pazarlama Araştırması Süreci 153
Şekil 26. Tüketici Satın Alma Davranışı Modeli 165
Şekil 27. Tüketicinin Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler 166

Şekil 28. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi 173
Şekil 29. Tüketici Sorun Çözme Davranışları Dizisi 180
Şekil 30. Tüketici Satın Alma Karar Süreci 181
Şekil 31. Satın Alma Kararı 185
Şekil 32. Pazar Bölümleme, Hedefleme ve Konumlandırmada Yer Alan Adımlar 192
Şekil 33. Misafir Kullanım Durumu 199
Şekil 34. Pazar Bölümlendirme Örnekleri 200
Şekil 35. Hedef Pazar Seçim Stratejileri 202
Şekil 36. Hizmet Kalitesi ve Fiyat Özelliklerine Göre Otellerin Konumlandırma Haritası 216
Şekil 37. Ürün Boyutları 227
Şekil 38. Örnek Bir Ekonomik Otelin Çekirdek, Somut ve Genişletilmiş Ürünü 229
Şekil 39. Yeni Ürün Geliştirme Sürecindeki Önemli Aşamalar 236
Şekil 40. Ürün Yaşam Eğrisi 241
Şekil 41. Ürün Çıkarma 250
Şekil 42. Fiyatlama Kararlarını Etkileyen Faktörler 263
Şekil 43. Fiyatlamada 3C Modeli 276
Şekil 44. Tüketici Pazarı Dağıtım Kanalları 287
Şekil 45. Örnek Bir Konaklama İşletmesinin Çevrim İçi Dağıtım Kanalları 299
Şekil 46. İtme ve Çekme Tutundurma Stratejisi 315
Şekil 47. İletişim Süreci 316
Şekil 48. Reklamla İlgili Önemli Kararlar 325
Şekil 49. Fiziksel Çevreye Duygusal Cevaplar 384
Şekil 50. Hizmet Dağıtım Sistemi 398
Şekil 51. Turizm Hizmetlerinde Karmaşıklık ve Farklılık 402
Şekil 52. Müşterilerin Hizmet Hatalarına Tepkileri 406
Şekil 53. Hizmet Kâr Zinciri 421
Şekil 54. Müşteri Tatmini 433
Şekil 55. Önem/Performans Matrisi, Otel Örneği 439

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Pazarlama Anlayışındaki Değişim 15
Tablo 2. İlişkisel Pazarlama ve İşlemsel Pazarlamanın Karşılaştırılması 21
Tablo 3. Pazarlama 1.0, Pazarlama 2.0 ve Pazarlama 3.0..... 25
Tablo 4. Pazarlama 3.0, Pazarlama 4.0 ve Pazarlama 5.0 26
Tablo 5. Mallar ve Hizmetler Arasındaki Farklılıklar ve Pazarlama Açısından Uygulamalar 49
Tablo 6. Hizmetin Doğasının Anlaşılması..... 53
Tablo 7. Hizmet İşletmesinin Müşteri İle İlişki Türüne Göre Sınıflandırması..... 54
Tablo 8. Hizmet Dağıtım Yöntemleri..... 55
Tablo 9. Pazarlama Anlayışındaki Gelişmelere Turizm Açısından Bakış..... 72
Tablo 10. Turizm Pazar Bölümleri ve Önemli Pazarlama Özellikleri..... 77
Tablo 11. Otel Durum Analizi 114
Tablo 12. Pazarlama Planı Formatı 134
Tablo 13. Turizm Pazarlama Karması Matrisi..... 137
Tablo 14. Araştırma Yaklaşımları, Kullanım Zaman ve Yerleri 154
Tablo 15: Birincil Kaynaklardan Veri Toplama Planlaması..... 155
Tablo 16. Dört Temas Yönteminin Güçlü ve Zayıf Yönleri..... 157
Tablo 17. Sosyal Sınıflar 168
Tablo 18. Aile Yaşam Dönemleri ve Turizm Satın Alma Davranışları..... 171
Tablo 19 . Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi İle Turistik Davranış Arasındaki İlişkiler 174
Tablo 20. İhtiyaç, Dürtü ve Davranış Bağlantıları 176
Tablo 21. Dört Çeşit Satın Alma Davranışı..... 178
Tablo 22. Turistik İhtiyaçlar ve Pazarlama Cevapları 182
Tablo 23. Tüketici Pazarları İçin Önemli Bölümleme Değişkenleri..... 195
Tablo 24. Konaklama İşletmeleri Pazar Bölümleri..... 196
Tablo 25. Pazarlama Yönetiminde Konumlandırmanın Temel İşlevleri..... 209
Tablo 26. Otel Yarar Matrisi..... 213
Tablo 27. Paket Tatil Bileşenleri..... 225

Tablo 28. Ürün Yaşam Döngüsü Özelliklerinin, Hedeflerinin ve Stratejilerinin Özeti 242
Tablo 29. Dokuz Fiyat-Kalite Stratejisi 271
Tablo 30. Hava Yolu Endüstrisinde Bilgi Sistemlerinin Evrimi 304
Tablo 31. Pazarlama İletişim Karması Elemanları 318
Tablo 32. Müşterilerden Alınacak Tepkilere İlişkin Hiyerarşi Modelleri 320
Tablo 33. Önemli Medya Araçlarının Profilleri 329
Tablo 34. İnternette Pazarlamanın Avantajları 373
Tablo 35. Turizm İşletmelerinde Fiziksel Çevre Elemanları 388
Tablo 36. Otel Yatak Odasının Bakım Yaşam Döngüsü 392

KAYNAKÇA

Akar, Erkan, İ. Varinli ve K. Çatı (Ed.) (2008), *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Aktan, M., Zaman, U., Farías, P., Raza, S. H. and Ogadimma, E. C. (2022). Real bounce forward: experimental evidence on destination crisis marketing, destination trust, e-WOM and global expat's willingness to travel during and after COVID-19. *Sustainability*, *14*(3), pp. 1111.

Altuğ, Nevin ve E. G. Güler (2003), "Pazarlama Etiği: Hizmet Pazarlamasında Karşılaşılan Etiksel Sorunlar ve Malların Pazarlanmasından Farklılıkları", *1. Türkiye Uluslararası İş ve Meslek Ahlakı Kongresi*, Hacettepe Üniversitesi, 17-19 Eylül.

Altunışık, Remzi (Editör) (2016), *Hizmet Pazarlaması ve Stratejileri*, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Altunışık, Remzi ve N. Sarıkaya (2003), "Aynanın Hangi Yüzü: Tüketiciler Düşüncelerini Yasıtıyor mu?", *1. Türkiye Uluslararası İş ve Meslek Ahlakı Kongresi*, Hacettepe Üniversitesi, 17-19 Eylül.

Angelo and Vladimir (1994), *An Introduction to Hospitality Today*, Second Edition, AHMA, USA.

American Marketing Association (AMA) (2007), *Definition of Marketing*, Approved by the AMA Board of Directors, October 25.

Armstrong, Gary and P. Kotler (2003), *Marketing an Introduction*, Pearson Education Ltd., Sixth Edition, New Jersey.

Arpacı, T., D. Y. Ayhan, E. Böge, D. Tuncer ve M. M. Üner (1992), *Pazarlama*, Gazi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

Avcıkurt, Cevdet, Ş. Demirkol ve B. Zengin (Ed.) (2009), *Turizm İşletmelerinin Pazarlamasında 7P ve 7C*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Aydın Aslaner, D. (2020). Covid-19 Pandemisinde Elektronik Ağızdan Ağıza Pazarlamanın (E Womm'un) Marka Bilinirliğine Etkisi: Şölen Luppo Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Kent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Batman, Orhan, İ. Kılıç ve G. Kılıç (2001), "İnternetin Seyahat İşletmelerinin Pazarlamasına Olan Etkileri", *Turizmde Bilgi Teknolojileri*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu ve Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Bec, A., Moyle, B., Schaffer, V. and Timms, K. (2021). Virtual Reality and Mixed Reality for Second Chance Tourism. *Tourism Management*, *83*, pp. 104-256.

Beck, J., Rainoldi, M. and Egger, R. (2019). Virtual Reality in Tourism: A State-Of-The-Art Review. *Tourism Review*, *74*(3), pp. 586-612.

Bennett, Richard and B. Rice (1998), "The Relationship Between Brand Usage and Advertising Tracking Measurements:International Findings", *Journal of Advertising Research*, May-June, pp. 58-66.

Berry, Leonard L. (1983), *Relationship Marketing Emerging Perspectives on Services Marketing*, L. Berry, G L Shostack and G D Upah, eds.: American Marketing Association, Chicago, pp. 25-28.

Bowie, David and F. Buttle (2004), *Hospitality Marketing and Introduction*, Elsevier Butterworth Heinemann, Amsterdam.

Bowie, David and F. Buttle (2011), *Hospitality Marketing Priciples and Practice*, Butterworth-Heinamann Publication, USA.

Brooksbank, Roger (1994), "The Anatomy of Marketing Positioning Strategy", *Marketing Intelligence Planning*, XII, 4: pp. 10-14.

Buhalis, Dimitrios (2000), "Marketing the competitive destinastion of future", *Tourism Management*, 21, pp. 97-116.

Buhalis, Dimitrios (2003), "E-Airlines: Strategic and Tactical Use of ICTs in the Airline Industry", *Information Management*, Vol: 41, pp. 808-810.

Buhalis, Dimitrios. and M. C. Licata (1998), "The Future E-Tourism Intermediaries",*Tourism Management*, Vol:23, pp. 412.

Burkart, A. J. and S. Medlik (1981), *Tourism: Past, Present and Future, Heinmann*, London, 1981.

Burke, James F. and B. P. Resnic (1991), *Marketing & Selling The Travel Product*, South Western Publishing, Cincinati.

Calvaresi, D., İbrahim, A., Calbimonte, J. P., Schegg, R., Fragniere, E. and Schumacher, M. (2021). The evolution of chatbots in tourism: A systematic literature review. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2021: Proceedings of the ENTER 2021 eTourism Conference, January 19–22, 2021* (pp. 3-16). Springer International Publishing.

Carlzon, J. (1987). *Moments of truth*. New York: Harper and Row.

Carroll, A. B. (1979), "A Three Dimensional Conceptual Model of Corporate Social Performance", *Academy of Management Review*, 4, pp. 497-505.

Congram, Carole A. and M. L. Friedman (1991), *The AMA Handbook of Marketing For the Service Industries*, Amacom, NewYork.

Çağlar, İrfan ve S. Kılıç (2005), *Pazarlama*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Çatı, K. ve M. Işkın, (2008). "*Pazar Yönlülük", Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*, Edt. İ. Varinli ve K. Çatı, Detay Yayıncılık. Çatı ve Işkın 2008:81

Çelik, Ayşe (2009), "Destinasyon Pazarlama Unsuru Olarak Etkinlik Turizmi ve Etkileri", G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi ABD, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Çizel, Rabia Batu (2002), İletişim ve Bilgi (Enformasyon) Teknolojilerinin Turizm Dağıtım Kanalları üzerindeki Etkileri: Antalya Yöresinde Faaliyet Gösteren Seyahat Acentelerinin Performansı üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dalrymple, Douglas J. and L. J. Parsons (1995), *Basic Marketing Management*, John Wiley Sons Inc., New York.

Demir, Ebru (2006), Kurumsal Marka İmajının Oluşumunda Reklam Stratejilerinin Etkisi: World of Wonders Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğt. ABD (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Eren, Şaban ve N. Zincir (1998), "Turizm Bilgi Sistemleri", Adnan Menderes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, *9. Ulusal Turizm Kongre Bildirileri*, Güven Ofset, Aydın.

Erol, Mikdat (2003), *Turizm Pazarlaması*, Ekin Kitabevi, İstanbul.

Fill, Chris (1995), *Marketing Communications Frame Works, Teories and Amplications*, Prentice Hall Inc., New York.

Fyall, Alan., Legohérel, P., Frochot, I., and Wang, Y. (2019). *Marketing for tourism and hospitality: Collaboration, technology and experiences*. Routledge, New York.

George, Richard (2021). Marketing Tourism and Hospitality: Concepts and Cases. Springer Nature, Londra.

Go, H. and Kang, M. (2023). Metaverse Tourism for Sustainable Tourism Development: Tourism Agenda 2030. *Tourism Review*, *78*(2), pp. 381-394.

Goncalves, Karen (1998), *Services Marketing – A Strategic Approach*, Prentice Hall Inc., U.S.A.

Grönroos, C. (1982). An applied service marketing theory. *European Journal of Marketing,* 16(7), 30-41.

Gronroos, C. (1994). From marketing mix to relationship marketing: towards a paradigm shift in marketing. *Asia-Australia Marketing Journal*, 2(1), 9-29.

Grönroos, C. (1998). Marketing services: the case of a missing product. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 13(4/5), 322-338

Gronroos, Christian (1987), "Developing The Service OfferingA Source of Competitive Advantage", *Marketing Science*, XXI, 2, Spring: pp. 117-132.

Gronroos, Christian (2007), *Service Management and Marketing*, Third Edition, JohnWiley & Sons Ltd. England.

Gülcan, Bilgehan (2002), Veri Tabanlı Pazarlama: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Seyahat Acentelerine Yönelik Bir Uygulama, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğt. ABD (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Gün, Devrim (2001), Havayolu İşletmelerinde Dağıtım Kanalları ve Bilgisayarlı Rezervasyon Sistemleri Türkiye Uygulaması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürsoy, D., Malodia, S. and Dhir, A. (2022). The Metaverse in The Hospitality and Tourism Industry: An Overview of Current Trends and Future. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *31*(5), pp. 527-534.

Hart, Christopher W. L. and D. A. Troy (1996), Strategic Hotel/Motel Marketing, Educational Institute American Hotel & Motel Association, *Revised Edition*, East Lansing, Michigan.

Hassu, Metin (2004), Rekabet Hukuku ve Hava Taşımacılık Sektörü, *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, Rekabet Kurumu, Ankara.

Hoffman, K. Douglas and J. E. G. Bateson (1997), *Essentials of Services Marketing*, Dryden Pres, Florida.

Hooley, Graham, A. Broderic and K. Moller (1998), "Compettitive Positioning and the Resourse Based View Of The Firm", *Journal of Strategic Marketing*, VI, pp. 97-115.

Hooley, Graham, J. A. Saunders and N. F. Piercy (1998), *Marketing Strategy & Competitive Positioning*, Prentice Hall, Second Edition, London.

Holloway, J. C. and R. V. Plant (1992), *Marketing for Tourism*, Pitman Publishing, Second Edition, London.

Hsu, Cathy H. C. and T. Powers (2002), *Marketing Hospitality*, John Wiley&Sons, Inc., Third Edition, United States of America.

Ivanov, S. and Webster, C. (2020). Robots in Tourism: A Research Agenda for Tourism Economics. *Tourism Economics*, *26*(7), pp. 1065-1085.

İçöz, Orhan (1996), *Turizm İşletmelerinde Pazarlama*, Anatolia Yayıncılık, Ankara.

Jain, Subhash C. (1993), *Marketing Planning & Strategy*, South Western Publishing, Third Edition, Cincinati.

Jobber, David (2005), *Principles and Practice of Marketing,* The McGraw-Hill Company, 4th Edition, London.

Jozefowicz, Benedict (1987), "Is Auditing a Commodity", *Add Value to Your Service*, AMA, New York.

Karahan, Samet (2013), "İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin İşgören Tatmini Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama", G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi ABD, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Karaman, F. ve Baş, M. (2019). Üç Büyüklerin Taraftar Mağazalarının Dijital Pazarlama Kanalları Kapsamında İncelenmesi. 23. *Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi*, s. 407-419.

Karamustafa, Kurtuluş, D. Mehmet Biçkes ve Ş. Uluma (2001), "Türkiye'deki Konaklama İşletmelerinin İnternet Web Sitelerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Uygulama", *Turizmde Bilgi Teknolojileri*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu ve Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Kaya, İsmail (2010), *Pazarlama Bi'Tanedir*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

Keller, Lane Kevin (2003), *Strategic Brand Management*, Pearson International Education, Second Edition.

Kırcova, İbrahim (2002), *İnternette Pazarlama*, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Kocabaş, Füsun ve M. Elden (2004), *Reklamcılık Kavramlar, Kararlar ve Kurumlar*,İletişim Yayınları, İstanbul.

Kocaman, Serpil, U. Durna ve M. E. İnal, (2013), "Konaklama İşletmelerinde İçsel Pazarlama Uygulamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Alanya Örneği", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:5, S:1, s. 21-29.

Koç, Erdoğan (2015), *Hizmet Pazarlaması ve Yönetimi Global ve Yerel Yaklaşım*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Kolte, A., Mahajan, Y. and Vasa, L. (2022). A Bibliometric Analysis of Buzz Marketing: Research Areas, Concerns, and Suggestions for Advancement. *Plos One*.

Kotler, P., Kartajaya, H., and Setiawan, I. (2021). *Marketing 5.0: Technology for humanity.* John Wiley & Sons.

Kotler, Philip (2000), *Pazarlama Yönetimi*, Tercüme: Nejat Muallimoğlu, Beta Yayıncılık, Millennium Baskısı.

Kotler, Philip and A. R. Andreasen (1996), *Strategic Marketing for Non Profit Organization*, Prentice Hall, New York.

Kotler, Philip, J. Bowen And J. Makens (2003), *Marketing for Hospitality and Tourism*, Prentice Hall, Third Edition, United States of America.

Kotler, Philip., Bowen, J. T., Makens J., and Baloğlu, S. (2022). *Marketing for Hospitality and Tourism,* Global Edition, Londra.

Kotler, P., Kartajaya, H., and Setiawan, I. (2010). *Pazarlama 3.0,* Çeviren:.Kıvanç Dündar, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.

Kotler, P., Kartajaya, H., and Setiawan, I. (2017). *Pazarlama 4.0:Gelenekselden Dijitale Geçiş,* Çeviren: Nadir Özata, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.

Kotler, P., Kartajaya, H., and Setiawan, I. (2021). *Pazarlama 5.0: İnsan İçin Teknoloji,* Çeviren: Taner Gezen, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş., İstanbul

Kozak, Nazmi (2006), *Turizm Pazarlaması*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kozak, Nazmi (2014), *Turizm Pazarlaması*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kurtuluş, Kemal (1996), *Pazarlama Araştırmaları*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.

Küçükergin, G. Kemal (2012), "Müşteri Sadakatinin Oluşum Sürecine Müşteri Tatmini ve Ataletin Etkisi: Yiyecek-İçecek İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama", *G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Turizm İşletmeciliği ABD, Ankara.

Lauterborn, B. (1990). New Marketing Litany: Four Ps Passé: C-Words Take Over. *Advertising Age*, 61(41): 26.

Lewis, Robert C. (1990), "Advertising Your Hotel's Position", *The Cornell Hotel & Restaurant Administration Quarterly*, XXXI, 2, August, pp. 84-91.

Lovelock, Christopher (1996), *Services Marketing*, Prentice Hall, Third Edition, New Jersey.

Lovelock, Christopher and J. Wirtz (2004), *Services Marketing: People, Technology and Srtategy*, Pearson/Prentice Hall.

Martin, William (1993), *Müşteri Hizmetlerinde Kalite*, Rota Yayınları, İstanbul.

Meydan, Selma (1999), Otel İşletmelerinde Stratejik Pazarlama Planlaması Sürecinde Ürün Konumlandırma ve Algılama Haritalarının Kullanılması (Ankara'da Bulunan 5 Yıldızlı Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama), G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğt. ABD, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Meydan, Selma (2001), "Ankara'da Bulunan 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinin Seyahat Acenta Yöneticilerinin Algılama Sonuçlarına Göre Algılama Haritalarının Düzenlenmesi", *G.Ü. Vakfı AH&MA Uluslararası Turizm İşletmeciliği Programları Turizm Akademik Dergisi*, Yıl: 2001, Sayı: 1.

Meydan, Selma (2001), "Stratejik Pazarlama Planlaması Elemanlarından Ürün Konumlandırma ve Yeniden Konumlandırma Stratejilerinin Ortaya Konulması", *Kooperatifçilik*, Sayı: 131, Ocak-Şubat-Mart.

Meydan Uygur, Selma (2007), *Turizm Pazarlaması*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Meydan Uygur, Selma ve A. Çelik Yetim (2016), Ed. Akyay Uygur, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk", *Stratejik Yönetimde Güncel Konular*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Meydan Uygur, Selma (2017), *Örnek Olaylarla Turizm Pazarlaması*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Middleton, V. T. C. (1988), *Marketing in Travel and Tourism*, Butterworth–Heinemann, Oxford.

Minazzi, R. (2015). *Social Media Marketing in Tourism and Hospitality*. Springer International Publishing: Switzerland.

Moorman, C. & Rust, R. T. (1999). The role of marketing. *Journal of Marketing*, 63(4_suppl1), 180-197.

Mucuk, İsmet (2001), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, Genişletilmiş Basım, İstanbul.

Murdick, Robert G., B. Render and R. S. Russell (1990), *Service Operation Management*, Allyn and Bacon, America.

Myers, James H. (1996), *Segmentation and Positioning for Strategic Marketing Decions*, American Marketing Ass., Chicago.

Nart, Sima (2015), "Hizmetlerin Rolü ve Önemi", (Ed. R. Altunışık) Hizmet Pazarlaması ve Stratejileri, Beta Basım A. Ş., İstanbul.

Nilsson, S. and Vennberg, K. (2016). Culture & Electronic Word-of-Mouth: A Case Study of the Hotel Industry in the Northern Sweden, http://www.diva-portal.org.

Norman, Richard (1991), *Service Management Strategy and Leadership in Service Business*, John Wiley &Sons Inc., Second Edition, England.

O'conner, Peter and A. J. Frew (2002), "The Future of Hotel Electronic Distribution",*Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, Vol 32, pp. 32-34.

O'conner, P., Andrew and J. Frew (2002), "An Evaluation Methodology for Hotel Electronic Channels of Distribution", *International Journal of Hospitality Management*, Vol 23, pp. 178-186.

Odabaşı, Yavuz ve T. Kılıçer, Varinli, İ. ve K. Çatı (Ed.) (2008), *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Olalı, Hasan ve M. Korzay (1989), *Otel İşletmeciliği*, Yön Ajans, İstanbul.

Onaran, Berrin (2014), *Sürdürülebilir Pazarlama*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Özdemir, Erkan (2001), Pazarlama Kararlarında Etik Değerlerin Rolü ve Bir Uygulama, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.

Özdemir, G. (2007), Destinasyon Yönetimi ve Pazarlama Temelleri İçin Bir Destinasyon Model Önerisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Özdipçiner, Nuray ve Seher Ceylan (2001), "Konaklama İşletmelerinde İnternet Kullanımı (İstanbul İli 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *Turizmde Bilgi Teknolojileri*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu ve Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Özer, Leyla, Kazancı, Ş., Yılmazel S. E., Küpeli, T. Ş., Demiray, D. K. Ozanözgü, A. M., Yaylacı, A. ve Onuklu, N. N. (2016), *Hizmet Pazarlaması Güncel Konular ve Yaklaşımlar*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Öztaş, Kadir (2001), "Toplumsal Turizm Bilinci Oluşturulmasında İnternetten Yararlanma Fonksiyonunun Geliştirilmesi", *Turizmde Bilgi Teknolojileri*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu ve Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Palmer, Adrian (2005), *Principles of Services Marketing*, The McGraw Hill Companies, 4th Edition, London.

Porter, M. E. (1980). Industry structure and competitive strategy: Keys to profitability. *Financial Analysts Journal*, 36(4), 30-41.

Pride, R. (2016). Yourism – accessible, personalized experiences. Keynote presentation at the University of Surrey, June 2016.

Pride, William M. and O. C. Ferrell (2006), *Marketing Concepts and Strategies*, Houghton Mifflin Company, Boston.

Proctor, Tony (2004), *Pazarlama Araştırmasının Temelleri* (Çev. İclem Er), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Rızaoğlu, B. (2004), *Turizm Pazarlaması*, Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara.

Richardson, J. I. (1996), *Marketing Australian Travel and Tourism: Principles and Practice*, Hospitality Press Ltd., Australia.

Robledo, S., Duque, P. and Aguirre, A. M. G (2023). Ağızdan Ağıza Pazarlama: Scientometrik Bir Analiz. *J. Sci. Res* , *11* , pp. 436-446.

Sarıışık, M. ve O. Akova (2001), "Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinin Bilgi Teknolojisine Yönelik Tutumları: İstanbul Örneği", *Hafta Sonu Semineri VIII*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi, Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Sezgin, Erkan (1999), "Bütünleşme Girişimleri ve Bilgi Teknolojilerinin Türk Seyahat İşletmelerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, Mart-Haziran.

Shimp, T. A. (1993), *Promotion Management & Marketing Communications*, Dryden Press, USA.

Soyuer, Haluk ve D. G. Odgers (2001), "Turizm Endüstrisinde Bilgisayara Dayalı Bilgi Sistemi Uygulamaları", *Turizmde Bilgi Teknolojileri*, 9-11 Kasım, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu ve Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği, Nevşehir.

Swarbrooke, J. and S. Horner (2007). *Consumer Behaviour in Tourism(2)*. Oxford: Elsevier Ltd.

Tanrısevdi A. ve S. Çavuş (2003), "Özel İlgi Turizmi ve Özel İlgi Turizmi Kapsamında Kuşadası ve Çevresinde Var olan Potansiyel Kaynaklar Üzerine Kuramsal Bir inceleme", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 (1), Bahar.

Tapp, Alan (2005), *Principles of Direct and DataBase Marketing*, Pearson Education Limited, Third Edition, England.

Tek, Ömer Baybars (1997), *Pazarlama İlkeleri*, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., Geliştirilmiş 7. Baskı, İzmir.

Treacy, M. & Wiersema, F. (1995) The discipline of market leaders: choose your customers, narrow your focus, and dominate your market. USA: Addison-Wesley.

Tengilimoğlu, Dilaver ve Y. Öztürk (2004), *İşletmelerde Halkla İlişkiler*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Tosun, Nurhan Babür (2003), *Pazarlama Halkla İlişkileri ve Reklam*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Tunç, Azize (1993), Otel İşletmelerinde Pazarlama Araştırmaları İçinde SWOT Analizinin Yeri ve Önemi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Ural, Tülin (2003), *İşletme ve Pazarlama Etiği*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Urban, Glen L. and R. Hauser (1980), *Design and Marketing of New Products*, Prentice Hall Inc., New Jersey.

Usal, A. ve S. Oral (2001), *Turizm Pazarlaması*, Kanyılmaz Matbaası. USTA, Öcal (2001), *Genel Turizm*, Anadolu Matbaacılık: İzmir.

Usta, Ö. (2001). Genel turizm. Anadolu Matbaacılık, İzmir.

Uygur, Akyay (2016), *Örnek Olaylarla Yönetim*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Üner, Mithat (1994), "Hizmet Pazarlamasında Pazarlama Karması Elemanları Değişiklik Gösterir mi?", *Pazarlama Dünyası*, Yıl: 8, Sayı: 43, Ocak-Şubat.

Yamamoto, Gonca Telli (2007), "Buzz Gibi Söylenti Pazarlaması", *Pazarlama Dünyası*, Şubat.

Yılmaz, Ali İzzet (2002), Merkezi Rezervasyon Sistemleri ve İstanbul'daki Dört ve Beş Yıldızlı Otellere Yönelik Uygulamalar, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, İstanbul.

Yılmaz, Rafi (2001), Konaklama İşletmelerinde Doğrudan Pazarlama Aracı Olarak İnternetin Kullanılması ve Loryma Resort Otelinde Bir Uygulama, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yolal, Medet (2003), Türkiye'deki Küçük ve Orta Büyüklükteki Konaklama işletmelerinde Bilgi Teknolojileri Kullanımı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Yükselen, Cemal (2003), *Pazarlama İlkelerYönetim*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yükselen, Cemal (2013), *Pazarlama İlkeler-Yönetim-Örnek Olaylar*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Zeithaml, Valarie A. and M. J. Bitner (1996), *Services Marketing*, McGraw Hill Company, London.

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Editör
Doç. Dr. Umut Başar

nobel

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Editör: Doç. Dr. Umut Başar

Yayın No.: 5049
Eğitim No.: 1039
ISBN: 978-625-397-693-4
E-ISBN: 978-625-397-692-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -Mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başar, Umut.
Türk Dillilere Türkiye Türkçesinin Öğretimi
Editör: Doç. Dr. Umut Başar
1. Basım, XXII+ 606 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-693-4
E-ISBN: 978-625-397-692-7
1. Türk Dünyası 2. Türk Dilliler 3. Türkiye Türkçesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları V
Ön Söz IX

KISIM 1
KURAMSAL YAKLAŞIM

BÖLÜM 1
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 3
1. Balkan Türkleri 4
2. Azerbaycan ve Azerbaycan Türkçesi 6
3. İran Türkleri ve İran'daki Türk Dilleri 9
4. Kazakistan ve Kazak Türkçesi 11
5. Kırgızistan ve Kırgız Türkçesi 12
6. Özbekistan ve Özbek Türkçesi 14
7. Rusya Türkleri 16
8. Türkiye ve Türkiye Türkçesi 18
9. Türkmenistan ve Türkmen Türkçesi 19
10. Türk Ocakları 20
11. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 22
12. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 23
13. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) 24
14. Türk Devletleri Teşkilatı 25
15. Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu 27
Sonuç 27
Kaynaklar 28

BÖLÜM 2
EĞİTİM DİPLOMASİSİNDE TÜRK DİLLİ ÖĞRENCİLER VE TÜRK DÜNYASI'YLA ETKİLEŞİM

Giriş 31
1. Kamu Diplomasisi Uygulama Alanı Olarak Eğitim Diplomasisi 33
2. Türkiye'nin Eğitim Diplomasisi Stratejileri ve Hedefleri 35

2.1. Stratejik Ortaklıklar 36
2.2. Uluslararası Öğrenci Alımı 37
2.3. Eğitim Diplomasisi Misyonları 38
2.4. Öğretmen ve Uzman Eğitimleri/Değişimleri 39
3. Türk Dünyası ve Türk Dilli Ülkeler 39
4. Türk Cumhuriyetleriyle Eğitim Hareketlilikleri ve Türk Dilli Öğrenciler 44
4.1. Türkiye Bursları Kapsamında Türk Dilli Öğrenciler 48
4.2. Türk Dilli Öğrencilerin Eğitim Hareketliliklerini Etkileyen Faktörler 55
4.3. Türk Dilli Öğrencilerle İlk İletişim Noktası TÖMER'ler ve Süreklilik 57
5. Türkiye'nin Eğitim Diplomasisindeki Hedefleri ve Planları 58
5.1. Küresel Eğitim Merkezi Olma 59
5.2. Uluslararası Öğrenci Üssü Olma 59
5.3. Akademik İş Birlikleri ve Kardeş Üniversiteler 60
5.4. Dil ve Kültür Eğitimi 60
5.5. İnovasyon ve Teknoloji Transferi 60
Sonuç 63
Kaynaklar 67

BÖLÜM 3
TÜRK DÜNYASINDA ORTAK İLETİŞİM DİLİ OLMA YOLUNDA TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Giriş 69
1. Türkçenin Tarihî Süreci ve Tarihî Süreç İçerisinde Ortak Türkçe Tartışmaları 70
2. Ortak Türkçe Niçin Gereklidir? 79
3. Kabul Edilecek Ortak Türkçenin Taşıması Gereken Özellikler 80
4. Ortak Türkçenin Hayata Geçirilmesinin Önündeki Engeller ve Yapılması Gerekenler 91
Sonuç ve Öneriler 97
Kaynaklar 102

BÖLÜM 4
DİL ÖĞRETİMİ AÇISINDAN TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN TİPOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Giriş 105
1. Dil Tipolojisi Nedir? 107
2. Dil Bilimsel Tipoloji Ne İşe Yarar? 108
2.1. Dil Bilimsel Tipolojinin Kimi Özellikleri 108
3. Dil Öğretimi ve Dil Bilimsel Tipoloji 109

Sonuç 114
Kaynaklar 115

BÖLÜM 5
TÜRK DİLLERİNDE KARŞILIKLI ANLAŞILABİLİRLİK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNE ETKİSİ

Giriş 117
1. Türk Dillerinin Ayrışması 118
2. Karşılıklı Anlaşılırlık 120
3. Uygulama Çalışmaları 121
4. Yapısal Benzerlikler 125
    4.1. Fonoloji 125
    4.2. Morfoloji 126
    4.3. Söz Dizimi 127
    4.4. Söz Varlığı 129
5. Yalancı Eş Değerler Sorunu 130
6. Türk Dillilere Türkçenin Nesini Öğretmeliyiz? 131
Sonuç 133
Kaynaklar 134

BÖLÜM 6
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GRAMATİKAL KOŞUTLUKLARIN SÜRECE ETKİSİ

Giriş 137
1. Dil Bilgisi ve Ortak Özellikler 139
Sonuç 147
Kaynaklar 149

BÖLÜM 7
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE ÖĞRETİCİ YETERLİKLERİ

Giriş 151
1. Öğretici Yeterliğine İlişkin Ölçütler 152
2. Türkçe Öğretiminde Öğretici Yeterlikleri 158
    2.1. İkinci/Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Öğretici Yeterlikleri 158
    2.2. İkinci/Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ile Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretimi Arasındaki Farklılıklar 159

2.3. Türk Dilli Öğrenicilerin Hazırbulunuşlukları 160
2.3.1. Türk Dilli Öğrenicilerin Öğrenim Geçmişleri 160
2.3.2. Türk Dilli Öğrenicilerin Kültürel Geçmişleri 163
2.4. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Öğretici Yeterlikleri 164
3. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Görev Alacak Öğreticilerin Yetiştirilmesi 171
Sonuç 172
Kaynaklar 174

BÖLÜM 8
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİ İÇİN HAZIRLANMIŞ ÖĞRETİM SETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş 177
1. Türkçe Öğretimi Setlerinde Yer Alan Ünite Sayıları 181
2. Türkçe Öğretimi Setlerinde Yer Alan Üniteler ve Temalar 182
3. Türkçe Öğretimi Setlerindeki Etkinlik Sayıları 186
4. Türkçe Öğretimi Setlerinde Yer Alan Kültürel Unsurlar 188
Sonuç 194
Kaynaklar 198

BÖLÜM 9
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE ORTAK KÜLTÜREL ÖGELERDEN YARARLANMA

Giriş 201
1. Dil-Kültür İlişkisi 202
2. Yabancı Dil Öğretiminde Kültürel Ögelerin Yeri 204
3. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Ortak Kültürel Ögelerin Yeri ve Önemi 207
3.1. Türk Dillilerde Ortak Kültürel Ögeler 211
3.1.1. Tarihî Olaylar ve Kurumlar 211
3.1.2. Tarihî ve Kültürel Mekânlar ve Yapılar 212
3.1.3. Türk Büyükleri ve Önemli Şahsiyetler 212
3.1.4. Ortak Türk Edebiyatı 213
3.1.5. Ortak Türk Sanatı ve Zanaatı 213
3.1.6. Ortak Değerler, İnançlar, Gelenek ve Görenekler 214
3.1.7. Ortak Mutfak Kültürü 215
3.2. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretimine Yönelik Hazırlanan Ders Kitaplarında Ortak Kültürel Ögeler 215
3.3. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Ortak Kültürel Ögelerin Kullanımına Yönelik Sonuç 231

Kaynaklar 233

BÖLÜM 10
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE METİN SEÇİMİ

Giriş 237
1. Metin Türleri 239
2. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretimi İçin Metin Uyarlama 243
3. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Metin Seçimini Etkileyen Unsurlar 247
Sonuç 250
Kaynaklar 251

BÖLÜM 11
TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE OTANTİK DEĞERLENDİRME

Giriş 255
1. Hedef Kitle Olarak Türk Dilliler 256
2. Eylem Odaklı Yaklaşım 259
3. Otantik Öğrenme 260
4. Otantik Değerlendirme 263
Sonuç 271
Kaynaklar 272

BÖLÜM 12
TÜRK DÜNYASINDA TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK KURUMSAL FAALİYETLER

Giriş 275
1. Türkiye Maarif Vakfı 278
2. Yunus Emre Enstitüsü 283
3. Üniversiteler ve Üniversitelerin Türkoloji Bölümleri 286
4. Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğreten Okullar 288
5. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 290
6. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 293
7. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 295
8. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) 295
Sonuç 296
Kaynaklar 296

KISIM 2
UYGULAMA

BÖLÜM 13
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş 301
1. Türkiye Türkçesi Öğrenme Gereksinimleri 304
2. Türkiye Türkçesi Öğrenmede Hedef Kitleye Özgü Güçlükler 308
2.1. Konuşma Becerisi 308
2.2. Yazma Becerisi 311
2.2.1. Alfabe Kaynaklı Yazım Hataları 312
2.2.2. Yazım ve Noktalama Kurallarının Farklılığından Kaynaklanan Yazım Hataları 312
2.3. Konuşma ve Yazma Becerilerinde Görülen Ortak Güçlükler 316
2.3.1. Seslik Hatalar 316
2.3.2. Biçimlik Hatalar 320
2.3.3. Söz Dizimi Hataları 324
2.3.4. Söz Varlığı Hataları 327
2.4. Gramatikal Koşutluklar ve Karşıtlıklar 330
2.5. İkinci Dilin Öğrenme Sürecine Etkisi 340
3. Öğretici Profili 346
4. Türklük Bilimi (Türkoloji) 349
Sonuç ve Öneriler 354
Kaynaklar 357
Kısaltmalar 360
Ek 1: Azerbaycan'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerle İlgili Temel Bilgiler Sormacası 362
Ek 2: Azerbaycan'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretenlerle İlgili Temel Bilgiler Sormacası 366

BÖLÜM 14
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ: İRAN ÖRNEĞİ

Giriş 369
1. Türkiye Türkçesinin İran'daki Saygınlığı 371
2. Türkiye Türkçesi Öğrenme Gereksinimleri 373
3. Türkiye Türkçesi Öğrenmede Hedef Kitleye Özgü Güçlükler 376
3.1. Anlatma Becerileri 377
3.2. İkinci Dilin Öğrenme Sürecine Etkisi 379

4. Ortak Kültürel Unsurların Dil Öğretiminde İşe Koşulması 383
5. Öğretici Profili 384
6. Türkoloji Bölümleri 385
7. İletişim Dili Olarak Türkiye Türkçesi..... 387
Sonuç ve Öneriler..... 389
Kaynaklar..... 392

BÖLÜM 15
TÜRKMENCE KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş..... 395
1. Türkmenistan'da Türkiye Türkçesi Öğretimi..... 397
2. Türkmence 398
3. Ses Bilgisel Özellikler 399
4. Biçim Bilgisel Özellikler..... 401
5. Söz Dizimsel Özellikler..... 402
6. Hata Analizi 403
Sonuç 405
Kaynaklar..... 406

BÖLÜM 16
ÖZBEK TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş..... 409
1. Dil Öğretiminde Karşılaştırmalı Çözümleme Yaklaşımının Kullanımı..... 415
2. Eğitsel Temelli Karşılaştırmalı Çözümlemenin Aşamaları..... 417
3. Karşılaştırmalı Çözümleme Yaklaşımıyla Etkinlikler Tasarlama Aşamaları..... 420
4. Türkçe ve Özbek Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değer Sözcükler..... 435
Sonuç 437
Kaynaklar..... 438

BÖLÜM 17
KAZAK TÜRKÇESİ KONUŞURLARA
TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş 441
1. Kazak Türkçesi Konuşurlarının Türkiye Türkçesi Öğrenme Gereksinimleri 443
2.Türkiye Türkçesi Öğrenmede Hedef Kitleye Özgü Güçlükler 445
3. Yöntem 447
3.1. Araştırma Modeli 447

3.2. Çalışma Grubu 448
3.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi 448
4. Yazma Becerisi 449
4.1. Alfabe Farklılığından Kaynaklı Yazım Hataları 450
4.1.1. Ünsüz Harflerin Yazımındaki Hatalar 451
4.1.2. Ünlü Harflerin Yazımındaki Hatalar 454
4.2. Eklerde Yapılan Yazım Hataları 455
4.2.1. Ad Durum Ekleri Hataları 455
4.2.2. Eylemde Zaman Çekim Ekleri Hataları 457
4.2.3. Kişi Ekleri Hataları 458
4.3. Fiilerle İlgili Hatalar 459
4.3.1. Fiil İstemi (Valenz) Hataları 459
4.3.2. Fiilimsi Hataları 460
4.3.3. Yardımcı Fiillerde Yapılan Hatalar 461
4.3.4. Fiillerin Anlam ve Biçimlerinde Yapılan Hatalar 462
4.4. Diğer Hatalar 462
4.4.1. Kelime, Kelime Yapımı ve Söz Grubu Hataları 462
5. Konuşma Becerisi 463
5.1. Gramatikal Koşutluklar ve Karşıtlıklar 464
5.2. İkinci Dilin Öğrenme Sürecine Etkisi 469
6. Ortak Kültürel Unsurların Dil Öğretiminde İşe Koşulması 471
7. Öğretici Profili 474
8.Türkoloji Bölümleri 475
Sonuç ve Öneriler 478
Kaynaklar 482

BÖLÜM 18
KIRGIZ TÜRKÇESİ KONUŞURLARA
TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş 487
1. Yabancılara Türkçe Öğretimi 489
2. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Homojen ve Heterojen Sınıfların Önemi 490
3. Kırgızistan'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi 492
4. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kırgız Türkçesi Konuşurları 494
5. Kırgız Türkçesi Konuşurlara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Dikkat Edilecek Hususlar 500
5.1. Alfabe 501
5.2. Kelime Hazinesi - Ortaklıklar, Benzerlikler ve Farklılıklar, Yalancı Eş Değerler Vb. 503

5.3. Dil Bilgisi Kuralları 507
Sonuç 507
Kaynaklar 509

BÖLÜM 19
BALKANLARDAKİ TÜRK DİLLİLER VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN EĞİTİMİ

Giriş 511
1. Bulgaristan Türkleri ve Türkiye Türkçesi Eğitimi 512
2. Batı Trakya Türkleri ve Türkiye Türkçesi Eğitimi 519
3. Kuzey Makedonya Türkleri ve Türkiye Türkçesi Eğitimi 525
4. Kosova Türkleri ve Türkiye Türkçesi Eğitimi 531
Sonuç 536
Kaynaklar 537

BÖLÜM 20
MOĞOLCA KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Giriş 541
1. Türkiye Türkçesi Öğrenme Gereksinimleri 546
2. Türkiye Türkçesi Öğrenmede Hedef Kitleye Özgü Güçlükler 551
2.1. Yazma Becerisi 552
2.2. Konuşma Becerisi 554
2.3. Gramatikal Koşutluklar ve Karşıtlıklar 556
2.3.1. Türkçe ile Moğolca Arasındaki Koşutluklar 557
2.3.2. Türkçe ile Moğolca Arasındaki Karşıtlılar 562
2.4. İkinci Dilin Öğrenme Sürecine Etkisi 571
3. Ortak Kültürel Unsurların Dil Öğretiminde İşe Koşulması 572
4. Öğretici Profili 579
5. Türkoloji Bölümleri 582
5.1. Moğolistan Devlet Üniversitesi Bilimler Fakültesi Asya Araştırmaları Bölümü Türkoloji Ana Bilim Dalı 583
5.2. MUIS-İKÇÜ Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü 585
5.3. Moğolistan Savunma Üniversitesi yabancı Dil Öğretim Merkezi Türkçe Sınıfı 585
Sonuç ve Öneriler 586
Kaynaklar 590
Ek 1. 593
Ek 2. 595

Yazarlar Hakkında 599

BÖLÜM 1

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE TEMEL KAVRAMLAR

Mehmet Emre Çelik - Önder Çangal

Giriş

Türk dili konuşan toplulukların sınırları; doğuda Çin ortalarına, kuzeyde Sibirya, güneyde İran, Irak, Suriye ve batıda Kuzey Makedonya'ya kadar uzanmaktadır. Kafkaslar, Anadolu, Kıbrıs, Balkanların önemli bölümü, batı ve doğu Türkistan, kuzey ve batı Sibirya'nın yanı sıra Volga bölgesi günümüzde Türk dilinin konuşulduğu başlıca coğrafyalar olarak gösterilebilir. Bu geniş coğrafyada 250 milyondan fazla insan Türk dillerinden birini konuşmaktadır. Adı anılan coğrafya ve ülkelerin dışında çeşitli nedenlerle (eğitim, iş, evlilik vd.) Avustralya, Amerika, Kanada, İngiltere, İskandinav ülkeleri, batı Avrupa ülkelerine göç etmiş, yerleşmiş Türk dillilerin sayısı da azımsanmayacak ölçektedir. Türkçenin eğitim-öğretimi etkinlikleri bu kategoridekiler için de ilgili kurumlar ve uzmanlarca yürütülmektedir.

"Türk dilliler" tabiriyle beraber alanyazında "Türk soylular" tabirine de rastlanmaktadır. Bu bağlamda "Türkiye Türkleri dışında Türk soylular kimlerdir?" sorusunun cevabı şöyle açıklanabilir: Özellikle günümüzde Türkistan (Orta Asya) coğrafyasında bulunan, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan Türk cumhuriyetlerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) vatandaşları, İran coğrafyasındaki Türkler, Irak Türkmenleri, Rusya Federasyonu'nda varlıklarını sürdüren özerk Türk cumhuriyetlerinin vatandaşları ile Balkanlarda (Bulgaristan, Batı Trakya, Kuzey Makedonya, Kosova vd.) farklı ülkelerde bulunan Osmanlı bakiyesi Türklerdir.

tır. Büyük Öğrenci Projesi ile binlerce öğrenci Türkiye'ye taşınmış ve böylece ilk kez Türkçenin Türk dillilere/soylulara öğretimi meselesi gündeme gelmiştir. Ankara, Ege, Gazi, Hacettepe gibi üniversitelerde bu öğrencilere yönelik Türkçe kursları düzenlenmiş ve TİKA tarafından alan uzmanlarına çeşitli kitap setleri hazırlatılmıştır.

Bugün hem Türkiye hem de Türkistan coğrafyasındaki üniversitelerin dil öğretim merkezlerinde Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu etkinlikler esnasında karşılaşılan birtakım problemler bulunmaktadır. Bu problemlerden bazıları öğretici, bazıları öğrenici, bazıları program, bazıları da materyal kaynaklı olabilmektedir. Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretmekle meşgul olan öğreticilerin Türk dünyası, coğrafyası, tarihi, diplomasisi vb. hakkındaki temel konularla ilgili kuramsal ve kurumsal birtakım kavramlara hâkim olmaları dil öğretim sürecinde kendilerine yardımcı olacaktır.

Azerbaycan toprağı Karabağ'ın önemli bir kısmının Ermeni işgalinden yakın zamanda kurtarılmasının ardından tarafların imzaladığı anlaşmanın 9. maddesi gereğince Nahçıvan-Azerbaycan arasındaki Zengezur Koridorunun açılması kararlaştırılmıştır. Bu koridor açıldığında Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında oldukça stratejik bir karayolu bağlantısı kurulmuş olacaktır. Bu durumun Türkiye ile Türk dünyası arasındaki ekonomik, kültürel, sanatsal, diplomatik vb. ilişkilerin daha hızlı gelişmesine katkı sunacağı kesindir. Karşılıklı ulaşımın kolaylaşması ile bölgede ticaret canlanacak, halklar birbirleriyle daha sık etkileşime gireceklerdir. Böylesi gelişmeler Türkiye Türkçesini öğrenmek isteyenlerin sayısını da artıracaktır. Türkçenin öğretimi hususunda doğabilecek fırsatlardan yararlanmak için Türk dillilere yönelik her türlü eğitim-öğretim materyalinin, programın, ders kitabının, yardımcı kitapların, sesli/görüntülü araçların, okuma setlerinin alan uzmanlarınca hazırlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Açık, F. (2010). Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında zaman bildiren kelimelerin eş değerliği bakımından karşılaştırılması. Web: https://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/fatma_acik_ozbek_turkcesi_zaman_esdegerlik.pdf [24 Temmuz 2023]

Anadolu Ajansı (2022). Türk devletleri dilde birlik için "ortak alfabe komisyonu" kurdu. Web: https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-devletleri-dilde-birlik-icin-ortak-alfabe-komisyonu-kurdu/2716134 [27 Temmuz 2023]

Ateş, T. (1986). Geçmişte ve günümüzde Balkanlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 44*(1-4), 81-104.

Aydın, M. (2018). Kırgızistan örneğinde Sovyetler Birliğinin dil politikalarının sonuçları. *Yeni Türkiye Dergisi,* (101), 561- 566.

Aydın, M. (2019). Kırgızistan'da iki dillilik ve çok dillilik. S. Şen ve M. Mangır (Ed.), *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* içinde (ss. 1458-1464). Samsun.

Baldane, O. (2020). Azerbaycan Türkçesini ne kadar anlıyoruz? *Türk Dili, 69*(827), 62-70.

Başar, U. ve Boylu, E. (2015). *İran'da Türkiye Türkçesinin öğretimi*. Ankara: Öncü.

Başar, U. ve Sevindik, C. (2016). İran Türkleri ve İran'da Türkçe üzerine güncel bir değerlendirme. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(18), 135-148.

Bayraktar, Z. (2012). Türkiye'nin Balkanlardaki yumuşak gücü Türk kültürü. *Karadeniz Araştırmaları,* (35), s. 181-189.

Blaga, R. (1997). İran halkları el kitabı. Web: https://turkistanilibrary.com/ [23 Temmuz 2023]

Buran, A. ve Alkaya, E. (2018). *Çağdaş Türk yazı dilleri II.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Çelik, M. (2002). Kaşkay Türkleri. *Türkler Ansiklopedisi.* C. 20. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Develi, H. (2002). Eski Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılmasında morfolojik esaslar. *Türkbilig,* (4), 117-124.

Dok, B. (2009). Türkiye'nin gururu "Büyük öğrenci projesi". *Doğu Türkistan'ın Sesi*, *71*, 47-48.

Ercan, Y. (1990). Balkan Türkleri ve Bulgarlar. *Belleten, 54*(209), 297-308.

Gökdağ, B., A. ve Doğan, T. (2016). *İran'da Türkler ve Türkçe*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Gümüş, İ. (2018). Türksoy ve Türk dünyası halk edebiyatı. B. H. Eryiğit (Ed.), *TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss. 225-235). TESAM.

Heyet, C. (2004). Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin teşekkülü. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 7-19.

Hitchins, K. (2022). Kazaklar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C. 25, ss. 132-134, Ankara.

İpek, C., D. (2012). Güney Azerbaycan Türklerinde kimlik sorunu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 12(1), 267-283.

Kara, M. (1998). Türkmen Türkçesinde ünsüzler. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (1), 379-386.

Kasapoğlu Çengel, H. (2015). Kırgız Türkleri ve Kırgız Türkçesi. Web: https://www.altayli.net/kirgiz-turkleri-ve-kirgiz-turkcesi.html [24 Temmuz 2023]

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Maskan, A. (2020). Balkanlardaki Türk Azınlıklarının Siyasi Varlığı. Web: https://www.sde.org.tr/ali-maskan/genel/balkanlardaki-turk-azinliklarinin-siyasi-varligi-kose-yazisi-17542 [5 Ağustos 2023]

Muhammedcanov, A. (2007). II. Tarih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C. 34, ss. 111-113, Ankara.

Mutlu, N. (2018). Hanlıklardan cumhuriyete doğru Azerbaycan'ın kısa tarihi (1747-1920). *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37*(1), 147-167.

Nepesova, R., Nazarov, O., & Göklenov, J. (2004). Türkmen Türkçesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(17), 271-286.

Oruzbaeva, B., O. (1997). *Kirgizskiy yazık.* Yazıki Mira, Tyurkskie Yazıki, 286-298.

Öztürk, R. (2016). *Özbek Türkçesi el kitabı.* Konya: Palet Yayınları.

Polat, D., Ş. (2020). Türk iş birliği ve koordinasyon başkanlığının (TİKA) uluslararası güvenliğe katkıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(35), 245-281.

Purtaş, F. (2013). Türk cumhuriyetlerinin kültürel entegrasyonu ve TÜRKSOY. Web: https://tasam.org/Files/Icerik/File/F%C4%B1rat_PURTA%C5%9E.pdf_9b330256-1fba-4996-8e31-abe2f4187d51.pdf [27 Temmuz 2023]

Sadakbayev, T. (2018). İstiriya Kazahskogo alfavita. Almatı: Universitet Kaynar, Kazahskaya Tsiviizatsiya. s. 6-11.

Saraçlı, M. (2008). İran'da azınlıklar. *Akademik Ortadoğu,* (4), 159-180.

Sarsenbekova, G. (2019). *Kazaklara Türkçe öğretiminde yalancı eşdeğer sözcükler*. [Yayınlanmamış lisans tezi] Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Sefercioğlu, N. (2021). Türk ocaklarının kısa tarihçesi. Web: https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/6/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi [25 Temmuz 2023]

Şimşir, B., N. (2011). *Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri.* Ankara: Bilgi.

Temizel, A. (2011). Esedullah Merdânî Rahîmî ve İran'da Kaşkay Türkçesinin öğretimine dair çalışmaları. *1. Uluslararası Asya Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu*, 5-6 Mayıs Kayseri, s. 539-552.

TİKA (2023). *Türk iş birliği ve koordinasyon ajansı başkanlığı stratejik plan 2019-2023.* Web: https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/98901,tikastratejikplanpdf.pdf?0 [25 Temmuz 2023]

Timurtaş, F., K. (1979). Türkiye Türkçesinin ana hatları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 23,* 175-202.

Tokat, F. (2017). Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerlerin XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiş bir metindeki örnekleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 1*(2), 85-99.

Türk Devletler Teşkilatı (2023a). Logo ve bayrak. Web: https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak [25 Temmuz 2023]

Türk Devletler Teşkilatı (2023b). İşbirliği alanları. Web: https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari [25 Temmuz 2023]

Türk Devletler Teşkilatı (2023c). Organizasyon şeması. Web: https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi [25 Temmuz 2023]

Türk Dil Kurumu (2023a) *Güncel Türkçe sözlük*. Web: https://sozluk.gov.tr/ [22 Temmuz 2023]

Türk Dil Kurumu (2023b). Türk dünyası ortak alfabe komisyonu birinci toplantısı Astana'da yapıldı. Web: https://www.tdk.gov.tr/icerik/basindan/turk-dunyasi-ortak-alfabe-komisyonu-birinci-toplantisi-astanada-yapildi/ [27 Temmuz 2023]

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (2023a). Amaç ve hedeflerimiz. Web: https://turan.org/amac-ve-hedefler/ [28 Temmuz 2023]

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (2023b). Hakkımızda. Web: https://turan.org/turk-dunyasi-arastirmalari-vakfi/ [28 Temmuz 2023]

Türk Ocakları Genel Merkezi (2021). Tüzük. Web: https://www.turkocaklari.org.tr/upload/articles/editor/2032857002.pdf [25 Temmuz 2023]

Türkoğlu, İ. (2007). III. Kültür ve Medeniyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C. 34, ss. 113-117, Ankara.

TÜRKSOY (2023). Tarihçe. Web: https://www.turksoy.org/tarihce [27 Temmuz 2023]

Yiğit, A. (2012). Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türk topluluklarının anadillerini kullanma oranlarındaki bölgesel farklılıklar. *E-Journal of New World Sciences Academy, 7*(2), 16-34.

BÖLÜM 2

EĞİTİM DİPLOMASİSİNDE TÜRK DİLLİ ÖĞRENCİLER VE TÜRK DÜNYASIYLA ETKİLEŞİM

Tarık Demir

Giriş

Yabancı dil öğretimi, hedef dil ve kültürün sahibi devletler için bir diplomasi alanıdır. Bu alan yakın geçmişte kamu diplomasisi olarak tanımlanmış ve buradaki etken kuvvet yumuşak güç olarak isimlendirilmektedir. Ancak burada kamu diplomasisi ile yumuşak gücün birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirtmek gerekir.

> Kamu diplomasisi yumuşak güç kavramı ile doğrudan ilişkilidir ve kimi zaman birbiri yerine de kullanıldığı olur fakat yumuşak güç kavramına kıyasla daha somut ve dar kapsamlıdır. Zira yumuşak güç kullanımı ile ilgili kurum ve faaliyetler kamu diplomasisi adı altında yer alırlar. Kamu diplomasisi yumuşak güç kullanımında devletlerin sürekli başvurduğu yöntemlerden birisidir ve uygulamaları yumuşak güce dayanmaktadır, bu nedenle de başarılı bir uygulama için yumuşak güç kaynaklarının mevcudiyeti büyük önem arz etmektedir. Kamu diplomasisi faaliyetleri ülkelerin sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarının ülke çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda karar mercileri tarafından karşı ülkede belirlenen hedeflere yönlendirilmesi suretiyle oluşturulmaktadır. Yumuşak güç kaynaklarının varlığının yanında bunların birbirleriyle senkronizasyonu da büyük önem taşımaktadır. Nasıl ki sert güç uygulamalarının yumuşak gücün değerine zarar vermesi olası ise yumuşak güç kaynaklarından birindeki olumsuz uygulamanın da diğerlerini etkisiz hâle getirmesi mümkün olmaktadır (Nye, 2005, s. 102).

> Kamu diplomasisi, diğer ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini, halklarını anlama; mesajların aktarılması, hatalı algılamaların düzeltilmesi, ortak amaçlar için uygun zeminlerin tespit edilmesi hedefleri ile ortaya konulan ilişki geliştirme yöntemidir. Bir başka ifadeyle, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından diğer ülkelerin halkları ile kurulan pozitif ilişkiler bütünüdür (CİB, 2022, s. 12).

Kaynaklar

Akar, E. & Gürkaynak, M. (2022). Ülke markalama bağlamında Türkiye'nin eğitim diplomasisine yönelik bir değerlendirme. İletişim ve Diplomasi, 7 (Kamu Diplomasisi ve Ülke Markalama Özel Sayısı), 137-164.

Akçalı, P. - C. E. Demir (2012). Turkey's educational policies in Central Asia and Caucasia: perceptions of policy makers and experts. *International Journal of Educational Development.* XXXII/1: 11-21.

Altybaeva, B. (2020). Eğitim diplomasisinde Türkiye bursları programının halkla ilişkiler bağlamında ulusal ve uluslararası boyutta değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

AYU (2023). Ahmet Yesevi Üniversitesi. Web: https://www.ayu.edu.tr/hakkimizda/hakkimizda [Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2023].

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2022). Kamu diplomasisi nedir?. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2023). Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu. Web: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/kamu-diplomasisi-koordinasyon-kurulu-cumhurbaskanligi-iletisim-baskani-altun-baskanliginda-toplandi [Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2023].

Demir, F. (2019). Değişen dünyada diplomasi, eğitim ve diplomatik dil. Umay Türkeş Günay Armağanı Kitabı. 1.Baskı: İstanbul, Hiperyayın.

Demir, T. (25-26 Şubat 2022). Eğitim diplomasisi faaliyeti olarak yabancılara Türkçe öğretimi [Konferans Sunumu]. 5. Uluslararası Ege Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, Şubat 25-26, 2022 / İzmir, Türkiye.

Dinçer, O. B ve Kutlay, M. (2012). Türkiye'nin ortadoğu'daki güç kapasitesi. Ankara: Usak Yayınları.

Kavak, Y. ve Baskan, G. A. (2001). Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri, Türk ve akraba topluluklarına yönelik eğitim politika ve uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20, 2001, 92-103.

Karadağ, H. (2012). Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verme Süreci Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara. Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vVNzTGHHhjH-u3WMToxQ-kjA0Kzjcporw7UxC4P11c9iZ6Aqfa3uBb3ImHBbS6_D [Erişim Tarihi: 08.08.2023].

Kaya F. M. (2014). Uluslararası öğrenci hareketliliğinin lider 6 dünya ülkesinin yükseköğretim tanıtım uygulamaları ve Türkiye bursları tanıtım stratejisi için bir model önerisi. (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi). Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.

Leskına, N. & E. Sabzalıeva (2021). Constructing a eurasian higher education region: points of correspondence between Russia's eurasian economic union and China's belt and road ınitiative in central asia. *Eurasian Geography and Economics.* LXII/5-6: 716-744.

MANAS (2023). Manas Üniversitesi. https://manas.edu.kg/tr/manas [Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2023].

Merril, M. (2019). Internationalization of higher education in central asia ımplications beyond the ıntended. *Globalization on the Margins (2nd Edition): Education and Post-Socialist Transformations in Central Asia.* (ed. Iveta Silova- Sarforoz Niyozov). Information Age Publishing: 15-40.

Mevzuat (2023). Mevlana değişim programına ilişkin yönetmelik. https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=15219&MevzuatTertip=5 [Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2023].

Nye, J. S. (2017). Yumuşak güç. Ankara: BB101.

Nye JS (2005). Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu. Ankara: Elips Kitap.

Oktay, E. G. (2012). NATO'nun dönüşümü ve kamu diplomasisi'nin artan rolü. *Uluslararası İlişkiler, 9 (34), 125-149.*

Önal, B. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'da uyguladığı kamu ve kültür diplomasisi politikaları. Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu (Ed.) Yumuşak güç ve kamu diplomasisi üzerine akademik analizler Türkiye ve dünyadan örnekler içinde (ss. 41-96). Ankara: Nobel Yayıncılık.

SDE (2020). Dünyada Türk diasporası tahkimatı. https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/dunyada-turk-diasporasi-tahkimati-kose-yazisi-17463 [Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023].

TAÜ (2023). Türk Alman Üniversitesi. https://www.tau.edu.tr/hakkimizda [Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2023].

TBMM (2023). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere ilişkin kanun. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602922.pdf [Erişim Tarihi: 29 Haziran 2023].

TDPB (2021). Dünyada ne kadar Türk var? https://www.tdpb.org.tr/post/d%C3%BCnyada-ne-kadar-t%C3%BCrk-var [Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023].

TÜRKÜNİB (2023). Türk keneşi Türk üniversiteler birliği. http://turkunib.org/tr/orhun [Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2023].

UNESCO IS (2023). Unesco institute of statistics. https://uis.unesco.or [Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023].

Vaxevanidou, M. (2018). Education as public diplomacy: how to build on an international image in education. Journal of Media Critique, 4 (14), 55-70.

BÖLÜM 3

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK İLETİŞİM DİLİ OLMA YOLUNDA TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Gül Banu Duman

Giriş

Geçmişte büyük devletler kuran dünya tarihine yön veren medeniyet tarihine katkılar sunarak günümüze kadar gelmeyi başaran tarihin en kadim milletlerinden biri olan Türkler, dünyanın en eski yazı dillerine sahip milletleri arasında yer alır.

Sovyetler Birliği (1922-1991) içerisindeki Türk topluluklarının bazılarının 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ortak dil meselesi gündeme gelmiş, "bağımsız Türk devletlerinin kendi aralarında ortak Türkçede konuşup anlaşması gerektiği" akademik ve siyasi birçok platformda dile getirilmiştir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşmalarının üzerinden otuz yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen ortak dil ve ortak alfabe konusu Türk devletleri arasında ne yazık ki hâlâ çözüme kavuşamamıştır. Aslında "ortak dil" konusu 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkmış bir tartışma değildir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerekse Rusya İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerinde ortak Türkçe, ortak alfabe konuları zaman zaman gündeme gelmiş, aydınlar tarafından tartışılmıştır. Bu sebeple günümüzdeki ortak dil tartışmalarına gelmeden önce Türkçenin tarihî serüveninden haberdar olmak, Türkçenin geliştirilmesi ve ortak dil olması yolunda görüşlerini belirten aydınların ve bu alanda somut adımlar atmış fikir adamlarının fikirlerine yer vermek, yaptıkları çalışmaları tanımak günümüzdeki ortak dil tartışmalarını anlamak açısından yol gösterici olacaktır.

Çarlık Rusya'nın Türkistan'daki Türk topraklarını ele geçirmesi ile başlayan kolonileştirme çalışmalarını Sovyetler Birliği döneminde uygulanan katı dil

sürdürmesine zemin hazırlamaktadır. Orta Asya Türk devletlerine bu konuda önemli görevler düşmektedir.

İkili ilişkilerin artması devletlerin ortak dil konusunda da yönetim anlamında hazır bulunuşluluklarına zemin hazırlarken halkın da buna zihnen hazırlanması ve sürecin hızlanması için birtakım somut adımlar da atılmalıdır. Süreci tamamen doğal akışına bırakmak yerine birtakım siyasi, bilimsel çalışmalar neticesinde sürecin hızlandırılması, gerçek anlamda her yönüyle Türk dünyası birliğinin sağlanması açısından büyük önem arz eder. Türk dünyasının ortak Türkçe konusunda daha fazla kaybedecek zamanı yoktur, ortak Türkçenin başarıya ulaşması durumunda Türk dünyası, dünya siyasetine yön veren önemli bir aktör olacaktır.

Türk dünyasında Türkiye Türkçesine duyulan ilgi ortadadır. Bu da Türkiye Türkçesini ortak iletişim dili olma yolunda diğer Türk lehçelerinin önüne taşımaktadır. Türkiye Türkçesine duyulan ilgi aslında Türkiye'ye duyulan ilgiden kaynaklanmaktadır. Türkiye günümüz konjonktüründe Türk dünyasının cazibe merkezi hâline gelmiştir. Türkiye'nin ekonomik, askerî, eğitim, turizm, sanat… gibi birçok alanda Türk dünyasına öncülük etmesi, Türk dünyasında Türkiye Türkçesine ilginin de sebeplerindendir. Bu da Türkiye Türkçesinin Türk dünyasında yaygınlaşmasının önünü açmakta, doğal süreç çerçevesinde ortak iletişim dili olma yolunda Türkiye Türkçesini öne çıkarmaktadır. Devletlerin siyasi desteklerinin alınmasının ardından kendiliğinden başlayan bu doğal sürecin siyasi iradelerle de desteklenmesi, Türkiye Türkçesini ortak iletişim dili yapmaya yetecektir.

Kaynaklar

Ak, M. (2017). Dilde birlikte yaşama tecrübesi olarak Osmanlı Türkçesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, s. 17-36.

Akalın, Ş. H. (2022). Açış konuşması II. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 11-14). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Argunşah, M. (2022). Ortak dil yaratırken yapılanlar ve beklentiler. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 15-22). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Başar, U. (2023). Cumhuriyetin birinci asrına doğru dil devrimi ve Türk dünyası. *Türkiye Yazarlar Birliği*. (Web: https://www.tyb.org.tr/doc-dr-umut-basar-cumhuriyetin-birinci-asrina-dogru-dil-devrimi-ve-turk-dunyasi-58899h.htm)

Baygaziyev, S. (2002). XX Kılımdagı Kırgız dramaturgiyasının tarıhı (20-50- Cıldar), Bişkek: Elpek

Çağatay, N. (1996). Türklerin tarihteki yeri ve millî özellikleri. *Erdem*, 23.Sayı, 503-528

Duman, G. B. (2022). Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşum yıllarında Kırgız tiyatrosu. *Prof. Dr. Necati Demir'e anı kitabı*. s. 149-166. Ankara: İKSAD

Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri. *Dil Araştırmaları*. Sayı: 12 Bahar, ss 17-22

Eren, H. (1991). "Dilde birlik, yazıda birlik" dil ve alfabe üzerine görüşler. s. 3-10. Ankara: TDK Yay.

https://cdn.istanbul.edu.tr (20.05.2023)

https://www.tbmm.gov.tr (08.07.2023)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ortak_Türkçe_alfabesi (16.06.2023)

Kaplan, M. 1985. Dil ve kültür. *Türk Edebiyatı*, Eylül 1985, Sayı: 143

Karabulut, F. (2009). İktidar ve meşrulaştırma mücadelesinin odağı Orta Asya: Sovyetlerin dil ve eğitim politikaları. *Bilig*, Yaz, sayı 50, s. 65-96

Korkmaz Z. (1974). Cumhuriyet döneminde Türk dili, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Musaoğlu, M. (2022). Ortak dünya dilleri bağlamında ve Türk yazı dilleri ekseninde ortak Türkçe. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Öner, M. (1998). Ortak Türk alfabesi hakkında bazı notlar. *Avrasya Etüdleri*, Sayı 13, İlkbahar-1998, 71-79.

Özkan, M. (2014). Türkçenin Anadolu'da yazı dili olarak gelişmesi. *Türkiyat Mecmuası*, C. 24/Bahar, s. 53-73

Saray, M. (2003). Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk dünyasında dil ve kültür birliği. İstanbul: Çantay Kitabevi

Tayiz, B. (2015). Yahya Kemal'de kültür ve medeniyet kavramı, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Tekin, T (1997). *Tarih boyunca Türkçenin yazımı*. Ankara: Simurg.

Tural, S. (2022). Açış konuşması I. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 7-10). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uraksin, Z. (2022). Türk halklarının birbirleriyle anlaşmada, ilişki kurmada sözlüklerin önemi. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 47-48). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yaman, E. (2022). Ortak Türkçenin temel ilkeleri. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 49-58). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Zekiyev, M. (2022). Tatar kültüründe Türkçenin geçmişi ve bugünü. *Türk dünyasında ortak dil Türkçe bilgi şöleni (25 Eylül 2002)* (s. 59-64). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ek Okuma

1. Gürsoy Naskali, E. (1997). Türk dünyası ve ortak dil. *Yeni Türkiye*, Mayıs-Haziran, yıl:3, S.15, s. 196-198.

2. Kerımov B. ve Mutalov, Ş. (Aktaran: Yaman, E.) (1996). Ortak Türkçe. *Bilig*, (3), s. 190-195.

3. Kocaoğlu, T. (1999). Türk ülkelerinde Lâtin alfabesine geçme sürecindeki başlıca meseleler. *3.Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996*, s. 675-678. Ankara: TDK.

4. Özkan N., Ortak Türkçe mümkün mü? (https://tasam.org/ortak_turkce)

BÖLÜM 4

DİL ÖĞRETİMİ AÇISINDAN TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN TİPOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Oğuzhan Durmuş

Giriş

Dünya üzerinde yaşayan hemen herkes, yabancı dil öğrenimine ilişkin belirli düzeyde bir fikre sahiptir. Gerek ana dilinden başka bir dil bilmeyen bir kimse olsun gerekse birden fazla yabancı dile hâkim bir kişi olsun herkesin yabancı dil öğreniminde üzerinde uzlaştığı asgari müşterek bazı dilleri öğrenmenin "zor" olduğudur. Herhangi bir yabancı dilde hiçbir hâkimiyeti olmayan bir Türkçe konuşurunun Çince, Arapça, Arnavutça gibi dilleri öğrenmenin çok zor olduğu şeklinde bir kanıya sahip olduğunu sıklıkla gözlemlemişizdir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'de Almanca için söylediği "Nemse lisânı gâyet ağır dildir." şeklindeki ifadesi böylesi yargıların yenilerde ortaya çıkmadığını göstermektedir (Dağlı, Kahraman ve Dankoff, 2003, s. 125).

Belki de toplum nezdinde bu genel yargıya en çok konu olan dil Türkçedir. Bu satırları okuyanların büyük bir kısmının Türkçe üzerine akademik ilgiye/bilgiye sahip olmalarına rağmen zaman zaman hiç okul yüzü görmemiş kişilere varana dek toplumun geniş bir yelpazesinden bu "bilgiye" maruz kaldıkları/kalacakları da bir gerçektir. Şurası muhakkak ki bir yabancı dili öğrenmek "kolay" bir şey değildir, dolayısıyla "zor" bir süreçtir. Ancak bu zorluk kişinin kökeni, içinde yaşadığı toplum, eğitimi, bilgi düzeyi, zekâsı, kültürel birikimi, sosyoekonomik düzeyi vb. hususlara göre değişkenlik gösterebilir. Benzer şekilde bu "zorluk" toplumsal düzeyde sahip olunan ana dili, coğrafya, kullanılan alfabe, din gibi pek çok faktöre göre değişkenlik gösterebilir. Bu durumda belirli bir dilin öğreniminin bir kişi veya dil topluluğu için zor olmasını belirleyen temel faktörlerin ilgili kişi ya da toplumun sahip olduklarından "farkı" ile bağlantılı olduğunu söylemek

mevcut olmayışı, genetik dil bilim açısından önemliyken dil öğretimi açısından tasnif dışı olarak değerlendirilir. Bu durumda genetik dil bilimin açısından bir dilin başka dillere göre farklı ya da koyulaştığı özelliklerin mevcut olmasının yanında mevcut bulunmayışı da bir özellik olarak kabul edilirken dil eğitimi açısından bir özelliğin mevcut bulunmayışı, çoğu zaman herhangi bir öneme sahip değildir. Özetlemek gerekirse, bir dilin tipolojik özelliklerinin bir kısmı genetik dil bilim ve dil öğretimi bakış açısıyla ortak olabileceği gibi biri için geçerli olan diğeri için geçersiz olabileceği de bir gerçektir.

Şemsettin Sami, dil konusuna hasrettiği *Lisan* adlı kitabında dilin bilimsel olarak ele alındığı bilim dalına "İlmü'l-lisan" adını vermekte ve bu kavram ile ilgili olarak Türkçedeki ilk terim önerisini ortaya koymaktaydı. Kitabının dördüncü bölümü olan "Bizce İlmü'l-lisan" adlı başlık altında eğitimli Türkçe konuşurlarının ana dillerinden başka Arapça ve Farsça gibi farklı dil ailelerine mensup üç dili öğrenmekle bu bilim alanında derinleşme durum ve konumunda olduklarını belirten Sami (1997, s. 19-21), aslında farklı ailelere mensup dillerin bilinmesinin dil tipolojisi bakımından açabileceği kapıya değinmek istemekteydi.

Dil öğretimi sürecinde bilimsel bir yöntem gereği olarak tipolojik özellikler gibi önemli hususların dikkate alınması ve öğretim planının bu çerçevede belirlenmesi büyük öneme sahiptir.

Kaynaklar

Dağlı, Y., Kahraman, S. A. ve Dankoff, R. (2003). *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, VII. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dilâçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten – 1971*, 83-145.

Durmuş, O. (2016). Köken Bilgisi Araştırmalarında Sözcüksel Benzerlikler Nasıl Değerlendirilmelidir (Türkiye Türkçesi ve Çuvaşça Örneğinde). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(11), 17-35.

Durmuş, O. (2022). Türk'ün Almanca ile İmtihanı. M. Cengiz ve M. Ekti (Ed.), Göçün 60. Yılında Almanya'da Türkler ve Türkçe Öğretimi içinde (ss. 79-92). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri. *Dil Araştırmaları*, (12), 17-22.

Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Johanson, L. (2017). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (N. Demir, Çev.) (2. baskı.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şemseddin Sâmi (1997). *Lisan*. (Hazırlayan: İsmail Doğan), Ankara: Gündoğan Yayınları.

Uzun, N. E. (2013). Dil Öğretiminde Dil Tipolojisinin Yeri Üzerine. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (ss. 23-35). Grafiker Yayınları.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2. baskı.). İstanbul: Multilingual.

Yılmaz, E. (2016). Türkçenin Tipolojisi. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Kuramlar, Yöntemler, Beceriler, Uygulamalar* içinde (ss. 1-15). Ankara: Pegem Akademi.

Yüceol Özezen, M. (2021). Dilbilimsel Tipoloji ve Türkçe. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, (49), 117-133.

BÖLÜM 5

TÜRK DİLLERİNDE KARŞILIKLI ANLAŞILABİLİRLİK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNE ETKİSİ

Nurettin Demir

Giriş

Türk dilleri arasında karşılıklı anlaşılırlık meselesi, daha önceki bir yazımda ayrıntılarıyla tartıştığım üzere (bk. Demir, 2006) Türkiye Türkolojisinde kullanışsız ölçütlerle de olsa geçen yüzyılda Sovyetlerin dağılmasından önce hararetle tartışılan bir konu olmuştur. 1991'de Sovyetlerin dağılması sonrası Türk Cumhuriyetleri kendi dilleri hakkında karar verecek duruma gelince temelinde daha çok Türk dillerinin dil mi lehçe mi yoksa şive mi olduğu konusunun yattığı tartışmalar kısmen önemini yitirmiştir. Tartışmalarda mevcut bilgileri sorgulamak ve konuyu derinleştirmek, karşılıklı anlaşılırlığı ölçmekte kullanılabilecek ölçütler aramak ve bulunan ölçütlerin kullanışlı olup olmadığını verilerle sınamak yerine alanda otorite sayılan Türkologlardan birinin görüşüne taraf olma yaygındır. Türkçenin aslında tek bir dil, geri kalanların bunun lehçeleri olduğu, bunları Rusların dile dönüştürdüğü, bu lehçelerin de kolayca öğrenilebileceği gibi tarihî ayrışma süreci ve gerçek durumu olduğundan çok daha basitleştiren bir yaklaşım, Türkoloji araştırmalarında yeni denemelerin önünü tıkar. Öyle ya, hepsi zaten tek dil olduğuna ve birkaç gün, bilemedin birkaç hafta içinde öğrenileceğine göre bunları öğretmek için zaman, emek ve kaynak harcamaya ne gerek var?

Türk dillerinin ayrışma süreçleri ve ortaya çıkışları başka dil ailelerine mensup çağdaş dillerinkinden farklı değildir. Almanca konuşurlara İngilizceyi, Fransızca konuşurlara Portekizceyi yabancı dil olarak nasıl öğretiyorlarsa farklı Türk dillerini alandaki ihtiyaç çeşitliliğini göz önünde bulundurarak kardeş dilleri konuşanlara yabancı dil olarak öğretmek gerekmektedir. Bunun için de derste kullanılacak nitelikli materyale, dilleri öğretecek personele ve öğrenme ortamına ihtiyaç vardır.

dilleri konuşanların ihtiyaçları da dikkate alınarak karşılıklı olarak, "yabancı dil gibi" öğretilmesi gerekir. Dil öğretimi ihtiyaçları çok çeşitlidir. Türk dillerinin karşılıklı anlaşılırlığı konusundaki yüzeysel tartışmalarda olduğu gibi ihtiyaçlar "*günaydın, ne var ne yok, nerelisin"* gibi hâl hatır sormaktan ya da havadan sudan konuşmaktan ibaret değildir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda çalışanların içinde olduğu akademik ortamlardan da ibaret değildir. Akademik ortamlar insanların seçilerek geldiği, karşıdakini anlayabilecek aracı bulabileceği yerlerdir. Üniversite eğitimi için başka bir ülkeye giden genç insanlar, ülkenin en zekileri arasında yer alır ve bir dili yetkin biçimde öğrenmenin yolunu her durumda bulurlar. Bunları göz ardı etmeden özellikle bağımsız Türk cumhuriyetleriyle olan ilişkiler bağımsız ama iş birliği yapmak isteyen iki ülke ve vatandaşları arasındaki bütün karmaşık süreçleri barındırdığı için Türkçeyi Türk dillilere öğretme konusunda farklı ihtiyaçları karşılayacak kaynakların hazırlanması ve Türkçe öğretecek öğreticilerin yetiştirilmesi gerekir. Bu yapılırken benzerliklerden yararlanılmalıdır. Ancak yabancı dil öğrenirken Türk dillilerin kendi dillerindeki yapıları Türkçelerini aktarma kolaylığına kaçacakları unutulmamalıdır. Bu nedenle derslerde Türk dillilerin Türkçeyi yetkin biçimde öğrenmelerini zorlaştıran hususlarda daha fazla ders ve daha fazla alıştırma yapılmalıdır. Karşılıklı anlaşılırlığın getirdiği kolaylaştırıcı yönler yanında zorlaştırıcı yönlere de ayrıca odaklanılmadır. Bunların tam olarak ne olduğu ise her bir dil hakkında yapılacak araştırmalarla ortaya konabilir.

Türk dünyasında en kolay iş birliği yapılacak alanlar dil, kültür ve edebiyattır. Diğer alanlardaki iş birliği ya başka diller üzerinden olacaktır ya da dilleri karşılıklı olarak yetkin biçimde öğretmek gerekecektir. Konuya Türkçe açısından baktığımızda, burada "Yabancılara Türkçe Öğretimi" çalışanlar için hem araştırılmayı gerektiren yığınla konu hem de üst seviyeye taşınması gereken uygulama imkânları bulunmaktadır.

Kaynaklar

Brands, H. W. (1973). *Studien zum wortbestand der Türkischen sprachen*. Leiden: E.J. Brill.

Demir, N. (2006). Türkiye'de dil-lehçe-şive-ağız tartışmaları. A. Menz - C. Schroeder (Derleyenler). *Türkiye'de Dil Tartışmaları* (ss. 119-146) içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2003). *Türk dili el kitabı.* Ankara: Grafiker.

Eker, S. (2007). Modern Türk yazı dillerinin oluşumu. T. S. Halman (Ed.). *Türk edebiyatı tarihi* (C. 4). 2. Baskı. (ss. 628-640) içinde. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Fraenkel, G. (1962). Mutual intelligibility between Turkish of Turkey and Azerbaijani. In N. Poppe (Ed.). *American studies in Altaic linguistics* (pp. 71-96). Bloomington: Indiana University.

Johanson, L. (2021). *Turkic.* Cambridge: University Press.

Johanson, L. (1998). The history of Turkic. In L. Johanson & É. Á. Csató (Eds.). *The Turkic languages* (pp. 81-125). Londra, New York: Routledge.

Lindsay, R. (2010). *Mutual intelligibility among Turkic languages.* Web: https://md.teyit.org/file/mutual-intelligibility-among-the-turkic.pdf [24.08.2023].

Sağın-Şimşek, Ç. ve Wolf, K. (2011). Receptive multilingualism and language understanding: Intelligibility of Azerbaijani to Turkish speakers. *International Journal of Bilingualism 16*(3) 315-331.

Salehi, M. ve Aydin N. (2017). Receptive intelligibility of Turkish to Iranian-Azerbaijani speakers. *Cogent Education*, *4*(1), 1-15. DOI: 10.1080/2331186X.2017.1326653

Tekin, T. (1997 [=1978]). Türk dilleri ailesi I. *Türkoloji Eleştirileri* (ss. 238-247) içinde. Ankara: Simurg.

Tekin, T. (2023 [= 1994]). Türkçenin yakın ve uzak akrabaları. E. Yılmaz ve N. Demir (Yay. Haz.). *Makaleler III,* e-kitap (ss. 405-414). Ankara: TDK.

Tekin, T. (1978). Türkçe ile Kazakça arasında karşılıklı anlaşabilirlik. *Genel Dilbilim Dergisi,* 1-2, 33-42.

Tekin, T. (1980). Türk dilleri ailesi: II. *Genel Dilbilim Dergisi*, c. 2. 7-8, 72-85.

BÖLÜM 6

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GRAMATİKAL KOŞUTLUKLARIN SÜRECE ETKİSİ

Ahmet Başkan - Muhammet Hüseyin Yazıcı

Giriş

Birey, günlük hayatında karşılaştığı durumlarda kendi ana dilini nasıl kullanıyorsa öğrendiği dillerde de benzer yapıları aynı/yakın şekilde kullanmak ister. Ancak kelime ve sesleri çok iyi öğrense dahi dil öğretim sürecinde bireyin karşısına kullanacağı dile özgü olan, çeşitli kurallar ve özellikleri içerisinde barından, kültür ve dil bilgisi yapıları çıkar. Günümüzde birçok dilin bir dil ailesinden geldiği bilinmektedir. Fakat aynı dil ailesinden gelse bile hayata bakış açısı, yaşam tarzı, bulunulan coğrafya, dinî ve toplumsal kurallar, teknolojik gelişmeler, farklı kültür ve toplumlara iletişime girme gibi birçok farklı unsur etkisinde diller gelişir ve farklılaşır.

Dillerin kullanım şekli ve kendisine özgü yapıları, kullanıldığı toplum içerisinde anlam ve anlaşılırlık kazanır. Dolayısıyla da başka bir dil öğrenen bireyin doğrudan kendi dilindeki yapıları öğrendiği dilde kullanması genellikle mümkün değildir. Çeşitli diller arasında harf, kelime, cümle, dil bilgisi yapısı bakımından ortak özellikler bulunabilir veya evrensel kurallar, dili etkileyen kültür içerisinde yer alabilir. Ancak bu durum, o dillerin aynı olduğu anlamına gelmez. Bell'e (1976) göre bir dili oluşturan yedi özellik bulunmaktadır. Bunlar standartlaşma, canlılık, daraltma, tarihsellik, özerklik, karışmışlık ve fiilî kurallardır. Bu özelliklere göre farklılaşan ve özerklik kazanan dili, meydana getiren bazı bileşenler vardır. Bloom ve Lahey'e (1978) göre dilin bileşenleri; içerik, kullanım ve biçimdir. Oflaz; ise bu bileşenleri "Dili oluşturan bu bileşenlere bakıldığında, söz dizimsel, ses bilgisel ve biçimbilgisel kurallar 'biçim'i; anlambilimsel yapılar 'içerik'i ve pragmatik açıdan uygulanması da 'edim'i oluşturmaktadır." (Oflaz, 2020) şeklinde açıklamıştır.

Türk dilli öğrenicilerin kendi dillerinde de yer alan benzer veya yakın dil bilgisi yapılarını kullanırken kendi ana dillerinin de etkisiyle yaptıkları hataları fark etme düzeyleri düşüktür. Bu nedenle bu hataların özellikle öğrenicilere gösterilmesi ve yapılan yanlışların üzerinde durulması gerekmektedir. Bazen bir cümle veya paragraf içerisinde tek bir yanlış kullanım olsa dahi onun üzerinde durulması ve öğrenicilere yapılar arasındaki farkların belirtilmesi gerekmektedir.

Bireylerin kendi ana dilleri ile Türkçe arasındaki alfabe, yazım, telaffuz, ek, atasözü ve deyimler, kalıp ifadeler, kelime ve cümle bağlamları ile dil bilgisi yapıları arasındaki farkların pekiştirilerek verilmesi ve iki farklı dilde hangi durumlar hangi yapıların kullanıldığının gösterilmesi önemlidir.

Türkiye'deki Türkçe öğretim merkezleri ve kurslarında genellikle farklı ülkelerden gelen bireyler bir arada ders görmektedirler. Türk dilli ülkelerden gelen bireyler ile diğer ülkelerden gelen öğrenicilerin dili öğrenme seviye, ihtiyaçları ve hızları birbirlerinden farklı olacağından Türk dilli öğrenicilerin farklı bir sınıfta eğitim görmeleri, öğretim sürecinin daha verimli olması açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Aktaş, T. (2015). Deyimlerde Yalancı Eş Değerlik: Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği. *Journal of Turkish Studies*. 10. 1-1.

Balcı, A. ve Ayşegül, Ş. (2015). Ortaokul 6-8. Sınıflar Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Konu Sıralaması ve Konu Tekrarı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 87-148.

Bell, R T. (1967), *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, s, 147-157 London, Batsford.

Bloom, L, Lahey, M. (1978). *Language Development and Language Disorders*. Nev York: John Wiley & Sons Inc.

Boylu, E. ve Başar, U. (2015). Yurt Dışında Türkiye Türkçesi Öğrenen Türk Dillilerin Yazılı Anlatım Hataları İran Örneği, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 324-338.

Boylu, E. (2019). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ölçme Değerlendirme Uygulamaları ve Standart Oluşturm*a. Doktora Tezi. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi

Çelik, E. (2005). *Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eş Değerlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Demir Celal ve BARIN Erol (2006). *Türk Dil Bilgisi 1, Ses Bilgisi,* 1. Baskı. Ankara: Öncü Kitap.

Dolunay, S. K. (2010). Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* (27), 275-284

Duman, A.(2003). Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Metin Seçimi, *Türklük Bilimi Araştırmaları,* (13), 151.

Er, O, Biçer, N. ve Bozkırlı, K. Ç. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İlgili Alan Yazını Alanında Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(2), 51-69.

Ercilasun, A. B. (2021, Güz). Dilin Doğuşu ve Evrimi: Basamak Teorisi. *Dil Araştırmaları* (29), 1-17.

Güneş, F. (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Eğitimi Dergisi*, 2(7), 71-92

Kara, M. (2010). Gazi Üniversitesi TÖMER Öğrencilerinin Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunların Çözümüne Yönelik Öneriler. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8(3),661-696.

Karaca, O, S. (2011) Çağdaş Türk Lehçelerinin Söz Varlığındaki Ortaklığa Karşılaştırmalı Bir Bakış, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Terature And History Of Turkish Or Turkic,* Volume 6/1 Winter 2011, p. 1379-1390, Türkiye.

Karadoğan, A. (2004b). *Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eş Değerliği ve Yalancı Eş Değer Yapılar*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, Türk Dil Kurumu, ss. 1591-1604.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I-Fiil Basit Çekim, TDK, Ankara, 2006.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları, s 44

Oflaz, A (2020). *Dil, Bellek ve Kelime Öğrenimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

Özbay, M. (2006*). Özel Öğretim Yöntemleri* II. Ankara: Öncü Kitap.

Özlem, Y. (2013), *Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Özyürek, R. (2009). Türk Devlet ve Topluluklarından Türkiye Üniversitelerine Gelen Türk Soylu Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenimlerinde Karşılaştıkları Sorunlar. *Turkish Studies*, 4(3).

Resulov, A. (1995). Akraba Diller ve "Yalancı Eş Değer" Sorunu. *Türk Dili*, S. 524, s. 916-924.

Sağlam, B. (2014). "*Çağdaş Türk Lehçelerinde Şekil Bilgisi Ortaklıkları"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Sarsenbekova, G. (2019), *Kazaklara Türkçe Öğretiminde Yalancı Eş Değer Sözcükler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Şahin, M, (2007), *Güvenlik Bilimleri Fakültesinde Öğrenim Gören Yabancı Öğrencilerin Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Zorluklar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara.

Takıl, N. B. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitiminde Yazma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Bir Eylem Araştırması Döngüsel Yazma Etkinliği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 299-312

Tamir, F (2007). Kazak Türkçesi, Ercilasun, A, B. (ed), *Türk Lehçeleri Grameri*, içinde (ss. 428-480), Akçağ yayınları, Ankara

Terzioğlu, Y, (2023) Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi: Yesevi Türkçe Öğretim Seti Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TDK. https://sozluk.gov.tr/ 20.07.2023 tarihinde erişilmiştir.

Türkel, A. ve Dündar, E. (2020). Türkçe Öğretmen Adaylarının Sezgisel Yolla Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Hazır Bulunuşlukları. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 34(2), 200-211.

Uğurlu, M. (2000). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve 'Abay Yolu' Romanı, *Bilig*, 15, s. 59-80.

BÖLÜM 7

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE ÖĞRETİCİ YETERLİKLERİ

Feride Tekeli

Giriş

Öğretici yetiştirmeye yönelik eğitim programları, uygulamalı dil bilimi ve eğitim bilimlerinin yanı sıra, dil ve edebiyat bölümlerinde ağırlıklı olarak yapılandırılmaktadır. Bu bölümler, arzu edilen yeterliklere sahip öğreticileri yetiştirmeyi ve hâlihazırda görev yapan öğreticiler için hizmet içi gelişim programları düzenlemeyi hedeflemektedir (Crandall, 2000, s. 34). Görev başındaki öğreticilerin yeterliklerinin saptanması ve hizmet içi gelişim programlarının öğretim sürecine dair beklentilere uygun, ihtiyaçları karşılamaya yönelik planlanması önemlidir.

Dil öğreticilerinin yeterliklerini değerlendirme ve mesleki gelişim programları tasarlama süreçleri çağın gerekliliklerinin yanı sıra öğrenicilerin ihtiyaç ve beklentileri de dikkate alınarak programlanmaktadır. Bu alanda çalışan veya çalışmak isteyenler, söz konusu ihtiyaç ve beklentileri karşılamak amacıyla belirli alanlarda uzmanlaşmaktadır. Dil öğretimi, dolayısıyla Türkçe öğretimi, alanında ağırlıklı olarak ana dili ve ikinci/yabancı dil öğretimine yoğunlaşılmaktadır. Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi uğraşından bir diğer uzmanlaşma alanı olarak bahsetmek mümkündür.

Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminin, her ne kadar ikinci/yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin bir kolu olarak kabul edilebilse de öğrenicilerin hazırbulunuşluk düzeyleri, öğrenme süreçleri ve kültürel yakınlık göz önünde bulundurulduğunda, bağımsız bir dil öğretimi alanı olmasa dahi ikinci/yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanından kayda değer farklılıklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Türk dilli öğreniciler, Türkiye Türkçesini ikinci/yabancı dil olarak öğrenenlerle kimi zaman eş değer tutulabilmektedir. Dil öğretim merkez-

Kaynaklar

Abazov, R. (2007). *Culture and Customs of the Central Asian Republics.* Westport: Greenwood Press.

Atkinson, D. (1987). The mother tongue in the classroom: a neglected resource? *ELT Journal Volume 4114,* 241-247.

Bahry, S., Niyozov, S., Shamatov, D.A., Ahn, E. ve Smagulova, J. (2017). Bilingual Education in Central Asia. Cham: Springer International Publishing. O. García, A.M.Y., Lin ve S. May (Ed.), *Bilingual and Multilingual Education Encyclopedia of Language and Education* içinde (ss. 259-280). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02258-1_20.

Barın, E. (1998). *Grameri Türkçe Olan Topluluklara Türkiye Türkçesinin Öğretimi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Başar, U. (2020). İran'da Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Yöntem Sorunu. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi 14(32)*. 266-283.

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk Soylulara Türkçe Öğretimi ile İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29(1),* 143-157.

Borg, S. (2015). *Teacher cognition and language education: Research and practice.* Londra: Bloomsbury.

Cook, V. (2001). Using the First Language in the Classroom. *Canadian Modern Language Review 57(3),* 402-423.

Crandall, J. (2000). Language Teacher Education. *Annual Review of Applied Linguistics 20,* 34-55.

Davies, A. (2003). *The native speaker: Myth and reality.* Clevedon: Multilingual Matters.

Demir, T. (2021). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Öğreticilerin Pedagojik Yeterliklerine Yönelik Bir İnceleme.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Durmuş, M. (2019). *Dil Öğretiminde Öğretici Yeterlikleri ve Pedagojik Muhakeme Becerisi.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Ellis, R. (1997). *Second Languaage Acquisition.* Oxford: Oxford University Press.

Er, O. (2016). Türk Soylulara Türkçe Öğretimi. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar Yöntemler Beceriler Uygulamalar* içinde (403-422). Ankara: Pegem Akademi.

Ergin, İ., Açışlı Çelik, S. ve Akkaya, B. (2021). A Comparative Study on the Education Systems in the Turkic Countries. *Pegem Journal of Education and Instruction 11(3),* 67-80.

Freeman, D. ve Johnson, K. E. (1998). Reconceptualizing the Knowledge-Base of Language Teacher Education. *Tesol Quarterly 32(3),* 397-417.

İnal, E. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğreticilerinin Eğitim Teknolojisi Standartları ile İlgili Öz yeterliklerinin İncelenmesi. *Turkophone 7(1),* 37-54.

Johnson, K. E. (2009). *Second Language Teacher Education: A Sociocultural Perspective.* New York: Routledge.

Karadoğan, A. ve Uyumaz, F. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğretici yeterliklerinin belirlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (31),* 174-196.

Kuşçu, S. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Öğretmen Bilişi ve Öğrenci İnanışları. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi 1,* 111-120.

Niyozov, S. ve Shamatov, D. (2009). Teachers Trading: Ideological Implications for Post-Soviet Education and Society in Central Asia. *Political Crossroads 16(2),* 21-38.

Our World in Data. Adult literacy rates. https://ourworldindata.org/grapher/literacy-rate-adults. (Erişim Tarihi: 27.07.2023).

Renandya, W. A. ve Jacobs, G. M. (2023). Top Ten Characteristics Of 21st Century English Language Teachers. L. England, L.D. Kamhi-Stein ve G. Kormpas (Ed.), *English Language Teacher Education in Changing Times Perspectives, Strategies, and New Ways of Teaching and Learning* içinde (ss. 37-49). New York: Routledge.

Richards, J. C. (2011). Exploring teacher competence in language teaching. *The Language Teacher, 35(4)*, 3-7.

Sahr, S. (2023). Empowering Students to Utilize Their Full Language Spectrum the Importance of L1 in these Changing Times. L. England, L.D. Kamhi-Stein ve G. Kormpas (Ed.), *English Language Teacher Education in Changing Times Perspectives, Strategies, and New Ways of Teaching and Learning* içinde (ss. 25-36). New York: Routledge.

Sia, E. (2015). Student motivation, intercultural competence and transnational higher education: Uzbekistan, a case study. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning 15(1)*, 57-69. doi: 10.14434/josotl.v15i1.13000.

Swain, M. ve Lapkin, S. (2000). Task based second language learning: The uses of the first language. *Language Teaching Research 4(3),* 251-274.

Taştekin, A. (2015). Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretimi Nasıl Olmalıdır. *International Journal of Languages' Education and Teaching 3(3),* 43-55.

Turnbull, M. ve Arnett, K. (2002). Teachers' Uses of the Target and First Languages in Second and Foreign Language Classrooms. *Annual Review of Applied Linguistics 22,* 204-218.

Turnbull, M. (2001). There is a Role for the L1 in Second and Foreign Language Teaching, But. *The Canadian Modern Language Review 57(4),* 531-540.

World Education Services. Higher Education Reform in Central Asia. http://wenr.wes.org/wp-content/uploads/2015/05/WENR-Central-Asia-v2.png. (Erişim Tarihi: 27.07.2023).

Yıldız, Ü. ve Tepeli, Y. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Öğretmen Yeterlilikleri Üzerine Bir Çalışma. *International Journal of Language Academy 2(4),* 564-578.

Yükseköğretim Kurulu YÖK Atlas. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Programı. https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=10037. (Erişim Tarihi: 17.06.2023).

BÖLÜM 8

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİ İÇİN HAZIRLANMIŞ ÖĞRETİM SETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Perihan Gülce Özkaya

Giriş

Yabancı dil öğretim materyalleri, dil öğretim sürecinin temel bir unsuru olarak dil öğretiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu materyaller, dil öğreticilerinin dersleri planlaması ve yürütmesi için gereken içerik, kaynak ve araçları sağlar (Tomlinson, 2012, s. 143). Dil öğretim materyallerinden biri de ders kitaplarıdır. Tarihsel süreç içinde eğitim ve öğretimde en sık kullanılan, öğretici ve öğrenici için rehber mahiyetinde bulunan materyal, ders kitabı olarak kabul edilmektedir (Şimşek ve Aktaş, 2020, s. 708). Ders kitapları, dil öğreticilerine ve dili öğrenenlere derslerin planlanması ve yürütülmesi için rehberlik eder. Ders kitapları; dil bilgisi, söz varlığı, dil becerileri ve kültürel içeriklerin sistematik bir şekilde sunulması için yapılandırılan materyallerdir. Ayrıca ders kitapları, dil öğrenme sürecini desteklemek için çeşitli aktiviteler, görsel, işitsel ve etkileşimli öğrenme araçları ve alıştırmalar içerebilir (Richards ve Renandya, 2002, s. 66). Ders kitapları ve ders kitaplarını tamamlayıcı bir şekilde hazırlanan bu materyallerin tamamı yabancı dil öğretim setleri olarak tanımlanabilir. Dil öğretim setleri; dil öğrenme sürecini kolaylaştırmak, etkili bir şekilde öğrenmeyi teşvik etmek ve dil öğrenicilerinin dil bilgisi, söz varlığı ve iletişim becerilerini geliştirmek için kullanılan temel araçlardır. İyi tasarlanmış ve çeşitlendirilmiş dil öğretim setleri, öğrenicilerin hedef dili öğrenmelerine güçlü bir temel sağlar. Ayrıca etkileşimli alıştırmalarla pratik yapma ve dilin gerçek hayatta kullanımı için fırsatlar sunarak öğrenicilerin dil becerilerini geliştirmeye yardımcı olur. Dil öğretim setlerinin dil öğretimindeki önemine dair bazı hususlar şu şekilde sıralanabilir:

Kaynaklar

Akış, İ. ve Akdemir, D. (2020). Türkçe Öğreniyoruz Orhun ders ve çalışma kitaplarında Türk imgesi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 125,* 277-298.

Arslan, M. ve Gürsoy, A. (2008). Rol yapma ve drama etkinlikleriyle yabancılara Türkçe öğretiminde motivasyonun sağlanması. *Ege Eğitim Dergisi, 9*(2), 109-127.

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk dillilere Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(1), 143-157. doi:10.18069/firatsbed.538665

Council of Europe (2020). Common Europen framework of reference for languages: Learning, Teaching, Assesment. (CEFR). Web: https://rm.coe.int/1680459f97 http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/04144518_CEFR_TR.pdf

Çelik, G. ve Çelik, Ö. (2021). İleriye ket vurma bağlamında Kırgız öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmede yaptıkları hatalar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı,* 15-23. doi:10.47948/efad.897450

Duman, A. (2003). Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde metin seçimi. T*ürklük Bilimi Araştırmaları, 13,* 151-154.

Güngör, A., Karabağ, A. ve Cailova Güngör, A. (2018). Uluslararası Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Hazırlık Fakültesinde günümüze kadar okutulan Türkçe ders kitaplarının dil öğretimi açısından değerlendirilmesi. *ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІ ХАБАРШЫСЫ, 3,* 83-88.

İnalöz, A. B. (2021). Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki okuma-anlama metinlerinde yer verilen değerler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı,* 24-34. DOI: 10.47948/efad.897297

Koçak, N. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretimi kitap setlerinde dil bilgisi öğretimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Mehmet, G. (2019). Türk dilli gruplara Türkiye Türkçesinin öğretiminde dikkat edilecek noktalar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(1), 273-284.

Richards, J. C. ve Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice.* Cambridge University Press.

Sarybaeva, B. (2021). *Yabancılara Türkçe öğretimi kitap setlerinde dil bilgisi öğretimi Türk soylulara Türkçe öğretimi kapsamında Altın Köprü kitabının değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Şimşek, R. ve Aktaş, T. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının ünite değerlendirme ölçütleri bağlamında analizi. *Cumhuriyet International Journal of Education, 9*(3), 708-728.

Tomlinson, B. (2012). Materials development for language learning and teaching. *Language Teaching, 45*(2), 143-179. doi:10.1017/S0261444811000528

Yıldız, Ü., Demir, T. ve Sertoğlu, G. (2020). Türk Soylu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenme süreçlerinde yararlandıkları kurum ve kaynaklara yönelik bir araştırma. *International Journal of Language Academy, 8*(5), 312-326.

İncelenen Kitaplar

Durmuş, M. ve Kurt, M. (Ed.). (2016). *Yesevi Türkçe B1 orta düzey ders kitabı*. Ankara: Grafiker.

Durmuş, M. ve Temur, N. (Ed.). (2016). *Yesevi Türkçe A1 temel düzey ders kitabı*. Ankara: Grafiker.

Gümüş, M. (Ed.). (2019a). *Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı A1* (4 Baskı). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Gümüş, M. (Ed.). (2019b). *Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı A2* (3 Baskı). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Gümüş, M. (Ed.). (2019c). *Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı C1*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Gümüş, M. (Ed.). (2020a). *Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı B1* (3 Baskı). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Gümüş, M. (Ed.). (2020b). *Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı B2* (3 Baskı). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Kurt, M. ve Temur, N. (Ed.). (2016). *Yesevi Türkçe A2 temel düzey ders kitabı*. Ankara: Grafiker.

Özbay, M ve Temizyürek, F. (2004a). *Türkçe öğreniyoruz Orhun 1 ders kitabı*. Ankara: TİKA.

Özbay, M ve Temizyürek, F. (2004b). *Türkçe öğreniyoruz Orhun 2 ders kitabı*. Ankara: TİKA.

Özbay, M ve Temizyürek, F. (2004c). *Türkçe öğreniyoruz Orhun 3 ders kitabı*. Ankara: TİKA.

Temur, N. ve Kurt, M. (Ed.). (2016a). *Yesevi Türkçe B2 orta düzey ders kitabı*. Ankara: Grafiker.

Temur, N. ve Kurt, M. (Ed.). (2016b). *Yesevi Türkçe C1 ileri düzey ders kitabı.* Ankara: Grafiker.

BÖLÜM 9

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE ORTAK KÜLTÜREL ÖGELERDEN YARARLANMA

Yasmin Terzioğlu

Giriş

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin müstakil bir akademik disiplin olarak gün geçtikçe gelişim gösterdiği ve bu alanda yapılan bilimsel araştırmalar aracılığıyla uygulama sürecinde de somut neticelerin görülmeye başlandığı söylenebilir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi faaliyeti içerisinde yürütülen Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminin de müstakil bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan birçok çalışmanın olduğu bilinmektedir. Bu çalışmalarda Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi sürecinin içeriğinin yabancılara Türkçe öğretiminden farklı planlanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu süreçte Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimine yönelik hazırlanan ders kitaplarının alanda yapılan girişimlerin en somut örneği olarak değerlendirilebilir. Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesinde hazırlık sınıfında Türkiye Türkçesi öğrenen Türk dillilere yönelik Yesevi Türkçe Öğretim Seti'nin, Türk dillilerin hazır bulunuşluk düzeyi dikkate alınarak tasarlandığı görülmektedir. Özellikle bu durum, Türk dünyasının ortak kültürel ögelerinin çok sayıda kullanıldığı metinlerde, görsellerde gözlemlenmektedir (Terzioğlu, 2023).

Ercilasun (2011, s. 17), Türk halklarının yaşadıkları ortak tarihî sürecin; ortak bir kültür oluşturduğunu, ortak bir dil ve edebiyat yarattığını belirtmektedir. Türk dillilerin olaylar karşısında gösterdikleri davranışlar, verdikleri tepkiler, uzun deneyimler sonucunda oluşturdukları gelenek ve görenekleri, kısacası ruh dünyaları ve yaşam biçimleri birbirine benzerlik göstermiştir. Bunun sonucunda ortak bir kültürün mirasçıları olarak Türkler, kültürlerini koruyarak günümüze kadar gelmişlerdir. Bu ortak kültürel ögelerin, Türkiye Türkçesini öğrenmeyi isteyen veya öğrenmekte olan Türk dilli öğrenicilerin öğrenme hızına ve motivasyonuna

Kaynaklar

Abakumova İ. A. ve Karpova G. F. (2016). Osobennosti obucheniya inostrannım yazıkam v kontekste diyaloga kultur. *İnternet-jurnal "Mir Nauki"*, 4 (6) Web: http://mir-nauki.com/PDF/60PDMN616.pdf

Açık, F. (2018). Karşılaştırmalı çözümleme yaklaşımı ile Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi. A. Şahin (Ed.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kuramlar, yaklaşımlar, etkinlikler* içinde (2. Baskı, ss. 309-332). Ankara: Pegem Akademi.

Akış, İ. ve Akdemir, D. (2020). Türkçe öğreniyoruz Orhun ders ve çalışma kitaplarında Türk imgesi. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 125 (247), 277-298.

Aksan, D. (2020). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aktaş, T. (2005). Yabancı dil öğretiminde iletişimsel yeti. *Journal of Language Linguistik* Studies, 1(1), 45-57.

Artun, E. (1999). *Türk halk kültüründe Nevruz.* [Sempozyum Sunumu]. Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan.

Artun, E. (2011). Türk dünyası destan söyleme geleneğinde Türkmen destanlarının yeri. Gülensoy T. ve İvgin H. (Hazırlayanlar). *Nail Tan'a Armağan* içinde (ss. 103-110). Ankara: Kültür Ajansı Yayınları.

Atasoy, F. (2013). İpek yolunda Türk dünyası ortak kültür mirası. *Türk Yurdu Dergisi,* 313, 28-31. Web: https://www.turkocaklari.org.tr/fahri-atasoy/ipek-yolunda-turk-dunyasi-ortak-kultur-mirasi/1300

Barcın, S. (2019). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabında (B2 seviyesi) yer alan kültür ögeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi,* 3(2), 39-50. Web: https://dergipark.org.tr/tr/pub/utsobilder/issue/48464/623222

Bayat, F. (2020). *Türk dünyasının velâyet sahibi bilgesi Korkut Ata.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayyurt, Y. (2009). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültür kavramı ve sınıf ortamına yansıması. D. Yaylı ve Y. Bayyurt (Ed.), *Yabancılara Türkçe öğretimi politika yöntem ve beceriler* içinde (ss. 29-42). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bölükbaş Kaya, F. ve Keskin, F. (2010). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metinlerin kültür aktarımındaki işlevi. *Journal of Turkish Studies,* 5(4), 221-235.

Brown, H.D. (2000). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. New York: Longman Inc.

Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Çifçi, M. ve Batur, Z. (2018). Kültürel etkinliklerle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (2. Baskı, ss. 367-383). Ankara: Grafiker Yayınları.

Demir, A. ve Açık, F. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürlerarası yaklaşım ve seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler. *Türklük Bilim Araştırmaları*, 30, 51-72.

Diyarbekirli, N. (2002). Eski Türklerde kültür ve sanat. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 827-894). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Durmuş, M., Kurt, M., Temur, N. (Ed.). (2016, 2017). *Yesevi Türkçe öğretim seti.* Ankara: Grafiker.

Ercilasun, A. B. ve diğerleri (1991). Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü. (II Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2011). *Türk dünyası üzerine incelemeler.* Ankara. Akçağ Yayınları.

Fuat, M. (2021). *Nasreddin Hoca fıkraları.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Goroşko E.M. & Kalimulin A.Г. Vliyaniye inostrannogo yazıka na razvitiye kulturı studentov v usloviyah otkrıtoy obrazovatelnoy sredı. *Materialı XI Mejdunarodnoy Studencheskoy Nauchnoy Konferensiyi "Studencheskiy Nauchnıy Forum"*, Web: https://scienceforum.ru/2019/article/2018015363">https://scienceforum.ru/2019/article/2018015363

Göçer, A. (2012). Dil kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50-57.

Gömeç, S. Y. (2018). Tarihi Türk coğrafyasının genel hatları. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 120 (237), 103-114.

Gümüş, M. (Ed.). (2019, 2020). *Altın Köprü Türkçe öğretim seti.* Bişkek: Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Gümüş, M. (2021). Altın Köprü Türkçe öğretimi (B2 ve C1) ders kitaplarının Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programının dil düzeyi göstergelerine uygunluğu açısından değerlendirilmesi. *Uzbekistan: Language and Culture*, (2), 6-37.

Jumabayev, M. (2006). *Kırgız gelenek ve inanışlarında dini ritüeller.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk millî kültürü.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Khodjoeva, S. ve Yüce, M. (2022). Geçmişten günümüze tarihi dokusuyla Hiva ve Türk kültürüne katkıları. *Türk Dünyası Akademik Bakış*, 2 (3), 33-75.

Kurt, M. (2018). Türkiye Türkçesinin Türk dillilere öğretiminde karşılaşılan olumlu ve olumsuz transferler. A. Şahin (Ed.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kuramlar, yaklaşımlar, etkinlikler* içinde (2. Baskı, ss. 301-308). Ankara: Pegem Akademi.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Çeviri Komisyonu. (2009). Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni öğrenme-öğretme-değerlendirme. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları.

Ögel, B. (1982). *Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarihi gelenekleri.* [Sempozyum Sunumu]. Türk Mutfağı Sempozyumu, Ankara. Web: http://www.turkish-cuisine.org/print.php?id=18&link=http://www.turkish-cuisine.org/culinary-culture-202/the-development-of-turkish-cuisine-18.html

Özbay, M. ve Temizyürek, F. (2004). *Orhun dil öğretim seti I/II/III.* Ankara: TİKA.

Risager, K. (2005). Languaculture as a key Concept in language and culture teaching. In B. Preisler, A. Fabricius, H. Haberland, S. Kjærbeck, & K. Risager (Eds.), *The Consequences of Mobility: Linguistic and Sociocultural Contact* Zones Roskilde Universitet.

Sağlam, S. (2008). Türk dünyasında Nasreddin Hoca. *Türk Yurdu*, 255. Web: https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.[Kasım 2008]

Sarybaeva, B. (2021). *Türk soylulara Türkçe öğretimi kapsamında Altın Köprü kitabının değerlendirilmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Talas, M. (2005). Tarihi süreçte Türk beslenme kültürü ve Mehmet Eröz'e göre Türk yemekleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (18), 273-283. Web: https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26305/277238

Tang, R. (1999). The place of "Culture" in the foreign language classroom: A reflection. *The Internet TESL Journal,* 5 (8), Web: http://iteslj.org/Articles/Tang-Culture.html. [August 1999]

Tapan, N. (1990). Yabancı dil olarak Almanca öğretiminde kültür bağlamının değerlendirilmesi. *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 0 (7), 55-68.

Temizyürek, F. ve Sallabaş, M. E. (2020). Türk dünyasından gelen öğrencilerin Türkiye Türkçesi metinlerine yönelik tutumları. *Bilig*, (95), 1-26. DOI: 10.12995/bilig.9501

Temur, N. ve Altınkaya Duman, A. (2020). Dil düzeylerine göre sosyokültürel bilgilerin belirlenmesi ve sunumu. G. Aydın (Ed.), *Yabancı/ikinci dil öğretiminde kültür ve kültürel etkileşim* içinde (1. Baskı, ss. 121-154). Ankara: Pegem Akademi.

Terzioğlu, Y. (2023). *Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi: Yesevi Türkçe Öğretim Seti örneği.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Tomalin, B. & Stempleski, S. (1993). *Cultural awareness*. Oxford: Oxford University Press.

TRT Avaz. (2021, Mart 31). *Farabi'nin şehri "Otrar".* [Fotoğraf]. Web: https://www.trtavaz.com.tr/ Erişim Tarihi: 19.06.2023

TRT Avaz. (2022, Haziran 14). *Hive'nin gökyüzüne meydan okuyan minareleri.* [Fotoğraf]. Web: https://www.trtavaz.com.tr/ Erişim Tarihi: 19.06.2023

TRT Avaz. (2022, Haziran, 28). *Türkmenistan'ın tarihî Merv şehri Türk-İslam tarihinin en önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biri.* [Fotoğraf]. Web: https://www.trtavaz.com.tr/ Erişim Tarihi: 19.06.2023

Türkiye Maarif Vakfı. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı. İstanbul: TMV Yayınları.

TRT Avaz. (2022, Kasım 6). *Tophane Saat Kulesi'nin asırlık saati 30 yıl sonra çalıştırıldı.* [Fotoğraf]. Web: https://www.trtavaz.com.tr/ Erişim Tarihi: 19.06.2023

Yılar, M. B. (2020). Türk kültürü ve Türk uygarlığı menşei ve gelişmesi. A. S. Bilgili (Ed.), *Türk kültür coğrafyası* içinde (ss. 29-92). Ankara: Pegem Akademi. DOI:10.14527/9786257228220.03 Web:https://www.researchgate.net/publication/348025472_Turk_Kulturu_ve_Turk_Uygarligi_Mensei_ve_Gelismesi

BÖLÜM 10

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE METİN SEÇİMİ

Aslı Koçak

Giriş

İletişimin temeli olan dil, insanlara anlaşma ve iletişimin kapılarını açarken aslında farklı bireyleri ve bireylerden hareketle toplumları, inançları, kültürleri tanıma şansı verir. Dil, toplumu bir arada tutar ve topluma ait değerlerin, kültürün taşıyıcısıdır. Bir dil hem ana dili hem de ikinci\yabancı dil olarak öğretilirken dilin ait olduğu toplumun, kültürün özellikleri de öğretilmektedir. Bu nedenle dil öğretiminde kullanılan materyaller dikkatle seçilmelidir. Dil öğretim materyallerinden olan metinler, dilin kullanımını ve kültürün dile yansımalarını somut olarak göstermesi açısından dil öğretiminde temel kaynak olarak kullanılmaktadır.

Dil öğretiminde farklı dil öğretim yaklaşımları kullanılmaktadır ve tercih edilen yaklaşıma göre metin seçimleri farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma daha çok metin içerikleri açısından görülmektedir. Ancak dil öğretiminde hangi yaklaşım tercih edilirse edilsin metin seçiminde temel olarak dikkate alınması gereken özellikler bulunmaktadır. Dil öğretiminde metinlerin konularının basitten karmaşığa somuttan soyuta doğru olması esasına göre belirlenmesi, hedef dile ve dil öğretim amacına uygun olması ve öğrenilenlerin kalıcı olması için günlük yaşamla ilişkilendirilerek verilmesi önemlidir.

Dil öğretim sürecinde hedef kitle büyük önem taşımakta ve birçok açıdan belirleyici olabilmektedir. Teoride genel kurallar, kabuller olmakla birlikte uygulamada dil öğretiminin içeriği, süresi, kullanılan yöntem ve materyaller de hedef kitleye göre şekillenmektedir. Türkiye Türkçesi öğretiminde farklı gruplara Türkçe öğretilirken hedef kitlenin özelliklerini göz önünde bulundurmak ortaya çıkan sorunların çözümünde yol gösterici olabilmektedir. Türkler ve Türk kültürü hakkında bilgi sahibi olmayan gruplara Türkiye Türkçesi öğretimi ile ortak kültü-

bilmeleri için metinlerin Türk kültürünü yansıtan içeriklere sahip olması önemlidir. Ortak kültür ögeleri içeren metinlerin Türk dillilerin ön bilgilerini harekete geçirerek hem metne ilgilerini hem de metin üzerindeki başarılarını artırdığı ve öğrenicilerin metne karşı tutumları ve okuduklarını anlamaları üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Başaran (2020, s. 154), dil öğrenicilerinin kendi kültüründen aşina oldukları metinleri hem daha iyi anladıklarını hem de daha iyi hatırladıklarını, bu durumun sebebinin metnin konusu hakkındaki ön bilgilerin, okuduğunu anlama ve hatırlama üzerindeki etkisi olduğunu belirtmiştir. Türk dilliler arasında ortak bir kültür varlığının olduğu dikkate alınacak olursa Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde kullanılan metinlerinde ortak kültürel ögelerin ve ortak kelimelerin kullanımının eğitim öğretim sürecini zevkli hâle getirerek öğrenmeyi kolaylaştıracağı ve öğrenmeyi kalıcı hâle getirebileceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Ortak unsur içerikleriyle oluşturulan metinlerin Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde kullanımı Türk dilliler için farklı bir öğretim yapılmasının temelini oluşturmaktadır. Türk dilliler arasındaki ortak unsurları dikkate alarak yürütülecek dil öğretim çalışmaları nitelikli bir Türkçe öğretimi ile Türk dili ve kültürü bilincinin oluşturulması amacına ulaşılmasına imkân sağlayacaktır. Biçer ve Alan (2019, s. 154), Türk dilliler arasında Türkçenin sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda ortak dil olarak kullanılabileceğini ve farklı bir dil öğretim metodolojisinin kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Türk dillilerin Türkiye Türkçesi öğrenme süreçleri planlanırken Türk dillilerin lehçeleri arasındaki telaffuz, alfabe farklılıkları ve yalancı eş değerlikleri göz ardı etmeden öğrenicilerin ilgilerini çekecek konuları içeren metinlerin hedef kitleye uygun yöntem ve yaklaşımlarla aktarılması esasına göre hareket etmek nitelikli bir Türkçe öğretimi sağlayabilecektir.

Kaynaklar

Barın, E. (1998). *Grameri Türkçe olan topluluklara Türkiye Türkçesinin öğretimi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Bakan Aktaş, H. ve Ay, S. (2021). Yabancı dil öğretiminde geleneksel metin sadeleştirme yaklaşımına karşı metindilbilimsel sadeleştirme önerisi: Bağlaşıklık ve bağdaşıklık kavramları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(1), 94-102.

Başaran, M. (2020), Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde "Ortak Metinler", *International Journal of Languages' Education and Teaching, 8*(1), 149-160.

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29* (1), 143-157.

Bölükbaş, F. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma metinlerini dil düzeylerine göre sadeleştirilmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching,* (UDES 2015), 924-935.

Brantmeier, C. (2005). Effects of reader's knowledge, text type, and test type on L1 and L2 reading comprehension in Spanish. *The Modern Language Journal 89* (1), 37-53.

Courtillon, J. (2003). *Elaborer un cours de FLE*. Paris: Hachette.

Council of Europe (2020), Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment - Companion volume, Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/lang-cefr.

Demir, A. ve Açık, F. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürlerarası yaklaşım ve seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları 30,* 51-72.

Demirel, İ. F. (2020). Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe öğretiminde metne müdahale: Uygulamalı bir değiştirim örneği olarak 'Deneme'. *Aydın TÖMER Dil Dergisi 5* (2), 139-169.

Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metin dilbilim ve Türkçe öğretimi*. Ankara: Anı.

Duman, A. (2003). Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde metin seçimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları 2003* (13), 151-154.

Durmuş M. (2013). Türkçenin Yabancılara öğretimi: sorunlar, çözüm önerileri ve yabancılara Türkçe öğretiminin geleceğiyle ilgili görüşler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(11), 207-228.

Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde sadeleştirilmiş metin sorunları üzerine. *Bilig*, *Bahar* (65) 135-150.

Durmuş, M. (2013). İkinci/Yabancı dil öğretiminde özgün ve değiştirilmiş dilsel girdi üzerine. *Turkish Studies 8*(1), 1291-1306.

Günay, D. V. (2007). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Güneş, F. (2013). Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *1* (1), 1-12.

Iltar, L. ve Açık, F., (2019) Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin türlerinin sınıflandırılması ve ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinin değerlendirilmesi, *Türkiyat Mecmuası 29* (2) 311-346.

Karatay, H. ve Kartallıoğlu, N. (2012). Kırgız öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenmeye ilişkin tutumları. *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, *2012* (4), 1-11.

Kaya, M. ve Nurlu, M. (2017). Özgün ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için sadeleştirilmiş metinlerde fiilimsi kullanımı: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı Örneği. *Electronic Turkish Studies*, *12* (30) 325-342.

Kınay, D. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (ed), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (Kuramlar- yöntemler-beceriler-uygulamalar)* içinde (s. 57-91). Ankara: Pegem Akademi.

Lüleci, M. (2011). (26- 29 Mayıs 2010) *Gerçek'leşsek de mi, öğretsek? Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde otantik malzeme* [Konferans/Sempozyum Sunumu]. III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiler Kitabı, (ss 541-553). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dil Kurumu Yay.

Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *Turkish Studies, 4*(3), 1819- 1862

Ragan, A. (2006). Using adapted text in ELL clasroom. The ELL outlook march/april, (http://www.coursecrafters.com/ELL-Outlook/2006/mar_apr/ ELLOutlookITIArticle1.htm)

Soral, G. (2009). *Anadilden yabancı dile sözcüksel aktarım*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Toklu, O. (2009). *Dilbilimine giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları

Yağmur, K. (2013). Dil öğretiminde anadili, ikinci dil ve yabancı dil kavramları. M. Durmuş ve A. Okur (Ed). *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (ss 181-200). Ankara: Grafiker Yayınları.

Ek Okuma

1. Alyılmaz, S. Biçer, N. ve Çoban, İ. (2015). Atatürk üniversitesinde öğrenim gören Kırgız öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye yönelik görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 4*(1), 328-338.
2. Çağlar, A. (2018). Türk üniversitelerinde öğrenim gören Türk cumhuriyetleri ve akraba toplulukları öğrencilerinin sorunları. *Amme İdaresi Dergisi, 32*(4), 132-169.
3. Er, O. (2016). Türk soylulara Türkçe öğretimi. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (Ed). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (Kuramlar- yöntemler-beceriler-uygulamalar)* içinde (s. 403-422). Ankara: Pegem Akademi.
4. Ergin, G. ve Türk, F. (2010). Türkiye'de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 2*(1), 35-41.
5. Kökcü, Ş. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirimine Ömer Seyfettin'in "Rüşvet" Hikâyesi Örneği. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları, (22),* 213-246.
6. Rasih, E. (2004), *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara, Anı.
7. Toprak, F. (2011). Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarındaki Okuma Parçaları ve Diyaloglar Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 29* 11-24
8. Türkiye Maarif Vakfı (2020). Türkiye Maarif Vakfı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı.
9. Uslu Üstten, A. ve Haykır, T. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin seçimi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(3), 1633-1652.
10. Yılmaz, O. (2015). Yaratıcı yazma çalışmalarının Türk soylu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenmelerine katkısı üzerine bir uygulama. *EKEV Akademi Dergisi 19*(62): 629-640.

BÖLÜM 11

TÜRK DİLLİLERE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE OTANTİK DEĞERLENDİRME

Emrah Boylu

Giriş

Dil öğretiminde başarıyı etkileyen temel faktörlerden biri, belki de en önemlisi hedef kitleyi tanımaktır. Çünkü hedef kitlenin sahip olduğu özellikler yapılacak öğretimin nasıl yapılandırılması gerektiğinin ana belirleyicisidir. Bu kapsamda Türkçe öğretiminde hedef kitleler (ana dili Türkçe olanlar, yabancılar, iki dilliler, Türk dilliler, göçmenler) incelendiğinde her birinin birçok yönüyle farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Geçmişten bugüne ilgili hedef kitlelere Türkçe öğretiminde ciddi bir ilerleme kaydedilmesine rağmen Türk dillilere Türkçe öğretimi ihmal edilen bir alan olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu duruma kanıt olarak ise diğer hedef kitlelerin ayrı bir disiplin alanı olarak kabul edilerek öğretim programı, eğitici eğitimi, ders materyallerinin tasarımı vb. müstakil çalışmalar yapılması gösterilebilir. Bu noktada Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi daha çok alanda çalışan akademisyenlerin bireysel ilgileri doğrultusunda ilerleme kaydeden bir alan konumundadır. Oysaki Duman'nın (2013, s. 82) da belirttiği gibi Türkiye Türkçesinin "soydaşlara" öğretimi ile "yabancılara" öğretiminin farklı olması gerektiği artık herkes tarafından kabul edilse de uygulamada bu kabulün yeterince dikkate alındığı söylenemez. Çünkü uygulamada Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi, yabancılara Türkçe öğretimi kapsamında ele alınmakta ve hiç Türkçe bilmeyenlerle Türk dilliler aynı eğitim programına tabi tutulmaktadır (Taştekin, 2015, s. 49). Fakat Türk dillilere öğrencilerin ana dillerinin Türkiye Türkçesine ses, kelime, dil bilgisel öge, cümle dizimi, kalıp sözler, mecaz ve bunların hepsini kuşatıcı bir iletişim unsuru olarak kültür açısından yakınlığı nedeni ile Türkçe öğretimi bağlamında ilgili hedef kitle yabancı olarak kabul edilemez (Türkçe Çalıştay Raporu, 2022, s. 22). Çünkü Türk dilli bir birey

- Hedef kitlenin dilsel ve kültürel yakınlık/uzaklığı, ihtiyaçları, öğrenme stilleri gibi temel unsurlar dikkate alınarak öğrenicilerin yeteneklerini farklı açılardan açıklığa kavuşturan birçok tekniği içermelidir.
- Otantik görevler ve ürünler kullanılmaya imkân sağlayacak şekilde planlanmalıdır.
- Eylem odaklı anlayışa uygun, gerçek yaşam durumlarında izlenebilir görevlerin oluşturulabilmesine fırsat tanımalıdır.
- Hatırlama, tanıma gibi bilişsel düşünme süreçlerinden çok üstbilişsel düşünme süreçlerini kapsamalıdır.
- Öğrenenlere, kendilerini ve akranlarını nasıl değerlendirebilecekleri öğretecek şekilde iş birlikli çalışmaya fırsat oluşturmalıdır.
- Hazırlanan çalışmaların çeşitli ortamlarda (sınıf, sergi, okul panosu, panel, konferans vb.) sunulmasına imkân verecek şekilde planlanmalıdır.
- Değerlendirme ölçütleri ve standartlarının belirlenmesi ve bunların öğreniciye nasıl sunulacağına dikkat edilmesidir.

Kaynaklar

ALsabbah, S., Almomani, J., Amani, D. ve Najwan, F. (2022). Traditional versus authentic assessments in higher education. *Pegem Journal of Education and Instruction*, *12*(1), 283-291.

Alyılmaz, S. (2018). Türkçe öğretiminde hedef kitlenin/"öğrenen"in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7*(4), 2452-2463.

Asante, G. (2023) knowledge and practices of authentic assessment in junior high schools. *Open Access Library Journal, 10*, 1-14.

Aziz, M. N. A., Yusoff, N. M. ve Yaakob, M. F. M. (2020). Challenges in Using Authentic Assessment in 21st Century ESL Classrooms. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, *9*(3), 759-768.

Barut, M. (2022). *Türk dizileri ve Türkçe.* Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.

Başol Göçmen, G. (2004). Otantik değerlendirme nedir ve nasıl yapılır? *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi: Malatya.

Berardo, S. A. (2006). The use of authentic materials in the teaching of reading. *The Reading Matrix, 6* (2), 60-69.

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(1), 143-157.

Bolat, Y. (2016). *Kavram temelli disiplinler arası yaklaşıma göre tasarlanan ünitenin otantik değerlendirmesine yönelik bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Borthwick, F, Bennett, S, Lefoe, G. ve Huber, E. (2007). Applying authentic learning to social science: A learning design for an inter-disciplinary sociology subject, *The Journal of Learning Design, 2*(1), 14-24.

Boylu, E. (2023). Eylem odaklı yaklaşım. L. İltar ve C. B. Korkmaz (Ed.), *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yaklaşım ve yöntemler* içinde (ss. 57-68). Pegem Akademi.

Boylu, E. ve Başar, U. (2015a). Televizyondan yabancı dil olarak Türkçe öğrenimine ilişkin bir durum tespiti çalışması: İran örneği. *International Journal of Language Academy,3*(4),401-414.

Boylu, E. ve Başar, U. (2015b). Yurt dışında Türkiye Türkçesi öğrenen Türk dillilerin yazılı anlatım hataları: İran örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(5), 324-338.

Bozkırlı, K. Ç., Er, O. ve Polatcan, F. (2019). Kafkas Üniversitesindeki Türk soylu öğrencilerin sorunlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(1), 211-228.

Çıkrıkçı, R. N. (2017). Öğrenme, öğretim ve değerlendirme arasındaki ilişkiler. R. N. Çıkrıkçı (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (ss. 1-24). Anı yayıncılık.

D-AOBM. (2021). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme, değerlendirme.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Duman, G. B. (2013). Kırgızların Türkiye Türkçesi öğrenirken ad durum biçimbirimleriyle ilgili yaptıkları hatalar ve çözüm önerileri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2*(5), 82-94.

Elbistanlı, A. (2015). Otantik öğrenme, Arı, A. (Ed.), *Alternatif öğrenme öğretme yaklaşım ve yöntemleri* içinde (ss. 85-98). Eğitim Yayınevi.

Erten, P. (2020). Otantik Öğrenme. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi, 2*(1), 17-30.

Fook, C. Y. ve Sidhu, G. K. (2010). Authentic assessment and pedagogical strategies in higher education. *Journal of social sciences*, *6*(2), 153-161.

Frey, B. B. ve Schmitt, V. L. (2007). Coming to terms with classroom assessment. *Journal of Advanced Academics, 18*, 402-423.

Herrington, J. ve Herrington, A. (1998). Authentic assessment and multimedia: How university students respond to a model of authentic assessment. *Higher Education Research and Development, 17*(3), 305-322.

Horzum, M. B. ve Bektaş, M. (2012). Otantik öğrenmenin topluma hizmet uygulamaları dersini alan öğretmen adaylarının derse yönelik tutum ve memnuniyetine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 20*(1), 341-360.

Hunter, D., Cousineau, D., Collins, G. ve Hook, G. (2019). Action-oriented approach: Handbook. Ottawa, Canada: Canadian Association of Second Language Teachers.

Kara, M. (2010). Gazi Üniversitesi TÖMER öğrencilerinin Türkçe öğrenirken karşılaştıkları sorunlar ve bunların çözümüne yönelik öneriler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(3), 661-696.

Karakoç, B. (2016). *Otantik görev odaklı uygulamaların yabancı dil eğitimine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Karakuş, F. (2006). *Sosyal bilgiler öğretiminde yapıcı öğrenme ve otantik değerlendirme yaklaşımlarının öğrencilerin akademik başarı, kalıcılık ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarına etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Karim, A., A. Amir, M. Darman ve Yunus, M. (2018). "The effectivity of authentic assessment based character education evaluation model." *TEM Journal, 7*(3), 495-500.

Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H. (2012). "Azerbaycan Türkçesi." Ercilasun, A. B. (Ed.), *Türk lehçeleri grameri içinde* (ss. 171-230). Akçağ Yayınları.

Koçyiğit, S. ve Zembat, R. (2013). Otantik görevlerin öğretmen adaylarının başarılarına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(3), 291-303.

McAlister, B.K., Custer R.L., Schell, J., Scott, J.S. ve Hoepfl, M. (2000) Using authentic assessment in vocational education. *ERIC Monograph*, Washington. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED440293.pdf adresinden 29.07.2023 tarihinde erişilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Türkiye'de ve dünyada Türkçenin öğretimi çalıştayı sonuç raporu.* Ankara: MEB.

Mueller, J. (2005). The authentic assessment toolbox: enhancing student learning through online faculty development. *Journal of Online Learning and Teaching*, *1*(1), 1-7.

Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *Turkish Studies, 4*(3), 1819- 1862.

Polat, M. (2019). *Otantik videoların farklı İngilizce yeterlik düzeylerinde yabancı dilde dinleme becerisinin geliştirilmesi ve yabancı dilde dinleme kaygısı üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Pullu, E. K. (2019). *Programlama öğretiminde otantik görev odaklı uygulamaların öğrencilerin akademik başarısına, tutumlarına, problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Reeves, T., Herrington, J. ve Oliver, R. (2002) Authentic activities and online learning. in Quality Conversations, Proceedings of the 25th HERDSA Annual Conference, Perth, Western Australia, 7-10 July 2002: pp 562-567. http://www.ecu.edu.au/conferences/herdsa/papers/ref/pdf/Reeves.pdf. 29.07.2023 tarihinde erişilmiştir.

Sönmez, Ö. (2021). Yabancı dil öğretiminde iletişimsel ve eylem odaklı yaklaşımın ilkelerine karşılaştırmalı bir bakış: "reflets" ve "tendances" örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 35-53.

Taştekin, A. (2015). Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi nasıl olmalıdır. *International Journal of Languages' Education and Teaching, 3*(3), 43-55.

Ülper, H. ve Çetinkaya, G. (2017). *Türk soylu öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken karşılaştıkları sorunlar.* IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, C 3, ss. 361-368.

Villarroel, V., Bloxham, S., Bruna, D., Bruna, C. ve Herrera-Seda, C. (2018) Authentic assessment: creating a blueprint forcourse design. *Assessment&Evaluation in Higher Education, 43*(5), 840-854.

Yunus Emre Enstitüsü (2022). Türk dizilerinin Türkçeye ve Türk kültürüne yakınlaştırıcı etkisi programı düzenlendi, [16.08.2023].

BÖLÜM 12

TÜRK DÜNYASINDA TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK KURUMSAL FAALİYETLER

Mehmet Celal Varışoğlu - Şerife Kafali

Giriş

Dil canlı bir sistemdir ve ait olduğu toplumun tarihini, coğrafyasını, sözlü ve yazılı ürünlerini, soyut ya da somut kültürel unsurlarını, ortak değerlerini, tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümlerini kuşaktan kuşağa taşıyan en önemli araçtır. Dil, bu yönleriyle toplumsal hafızayı canlı tutmakta ve bireyleri millet olma şuuruyla bir araya getirmektedir. Bireyin kimliği kadar millî kimlik oluşumu ve kültürel bellek de dil ile gelişmekte ve şekillenmektedir.

Kaplan (1983, s. 45, 187), dilin insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtardığını, aralarında duygu ve düşünce birliği olan millet hâline getirdiğini; her milletin dilinin, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin âdeta özeti olduğunu ifade eder. Aksan'ın (1999, s. 23) kodlama ve kod çözme olarak tanımladığı dildeki kodları aynı dil birliğinden olan ya da o dili bilen bir birey çözer; bildiriyi algılamış olur.

Türk dillilere Türkçe öğretimi, aynı kültürel belleğe sahip bireyleri dil bağlamında bir araya getirmeyi hedeflemesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Türkçenin farklı şive ve lehçelerinin kullanıldığı devletlerle tarihî ve kültürel bağların bu yolla geliştirilmesi; tarihî, kültürel, ticari ve bilimsel anlamdaki ortaklık ilişkilerine de katkı sağlayacaktır. 1984 yılında kurulan Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezini (TÖMER) sonraki yıllarda diğer üniversiteler tarafından kurulan Türkçe Öğretim/Öğrenim Uygulama ve Araştırma Merkezleri takip etmiş; süreç Türkiye'nin diğer Türk cumhuriyetlerinde ve akraba toplulukların bulunduğu ülkelerde okullar, üniversiteler açması ile devam etmiştir.

rın yanında "TRT Türk Lehçeleri Sözlüğü, TRT Türk Müziği Arşivi, TRT Avaz" gibi öncü işlerle Türk dünyası başta olmak üzere tüm dünyaya Türkçenin zenginliğini, Türk lehçelerini, zengin Türk kültürünü ulaştırmaktadır. Bu bağlamda Türkçenin gelişimi, yayılması ve korunması için Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurulan Meclis Komisyonuna, Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna (RTÜK) ve Türk Dil Kurumu (TDK) gibi kurumlara büyük sorumluluklar düşmektedir.

Sonuç

Türk dillilere Türkçe öğretimi, ortak kültürel belleğe ve tarihî şuura sahip bireyleri dil çerçevesinde buluşturması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu, aynı zamanda Türkiye'nin dış politikadaki yumuşak gücünü destekleyen önemli araçlardan biridir. Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gibi kamu kurumları bu bağlamda sahada aktif bir şekilde rol almakta; bu faaliyetlere üniversiteler, çeşitli vakıflar ve sivil toplum kuruluşları katkı sağlamaktadırlar. 2009 yılında kurulan Türk Devletler Teşkilatı bu iş birliğini daha da ileri noktaya taşımak adına etkin rol oynamaktadır. Uzun yıllar siyasal nedenlerle Türk dünyası ile kurulamayan bağ, 1990'ların başından itibaren giderek artan bir ivme ile kültür, ekonomi, bilim, tarım, sağlık ve turizm sahalarında yeniden oluşturulmuştur. Türk dillilere Türkiye Türkçesinin öğretimi bu aşamada önemli bir rol üstlenmektedir. Günümüzde hem Türkiye'deki kurumlarda hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kamu kurumlarının yurt dışında kurduğu/destek verdiği okullarda, merkezlerde, üniversitelerde yürütülen Türkçe öğretimi faaliyetlerinin meyveleri özellikle dış politikada açık bir şekilde görülmektedir. Türk dili konuşan ülkelerle yapılan askerî, ticari ve kültürel iş birlikleri bu meyvelerden sadece birkaçıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel diplomasisinin önemli bir aracı olan Türk dillilere Türkçe öğretimi faaliyeti arttıkça, kamu kurumları bu yöndeki çalışmaları destekledikçe, söz konusu iş birlikleri ve ortak şuurun daha da ileri bir aşamaya taşınacağı öngörülmektedir.

Kaynaklar

Ahmet Yesevi Üniversitesi, AYU (2023). web: https://www.ayu.edu.tr/ [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

Aksan, D. (1999). *Şiir dili ve Türk şiir dili*. Engin yayınevi.

Arıcı, A. F. ve Kaldırım, A. (2015). 21. yüzyılda bir medeniyet ve bilim dili olarak Türkçe: sorunlar ve çözümler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. ÖS-II*, 269-284.

Barut, M. (2022). *Türk dizileri ve Türkçe Türk dizilerinin Türkçe ve Türk kültürüne yakınlaştırıcı etkisi.* Yunus Emre Enstitüsü & Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. Web:https://www.yee.org.tr/sites/default/files/TurkDizileriveTurkce-KulturelDiplomasi-Stratejik-iletisim-Stratejik-Etkilesim-Dr.MelihBarut.pdf[Erişim tarihi: 12 Temmuz 2023].

Başar, U. ve Boylu, E. (2015). *İran'da Türkiye Türkçesinin öğretimi (tespitler, tahliller, teklifler)*. Öncü yayınları.

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29* (1), 143-157.

Boylu, E. ve Başar, U. (2016). Türkçe öğretim merkezlerinin güncel durumu ve standartlaştırılması üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(24), 309-324.

Çiçek, A., Baykal N. & Arslan E. (2018). *Türkiye'nin Türk dünyası vizyonu: TİKA faaliyetleri üzerinden bir inceleme,* Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Bişkek.

Dal, M. (2005). "*Avrupa Birliği ve sivil toplum kuruluşları*", Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Martı Grubu.

Dünyada Türkçe Öğretimi Özel Sayısı. (1988). Dil Dergisi, S. 1, Mart 1988. Web: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-olaganustu-zirve-ankara-bidirisi-2023-20-tr.pdf [Erişim tarihi: 15 Temmuz 2023].

Gökdağ, B. A. (2011). "İran Türkleri", *Türk Yurdu*, *100* (287).

IBU, (2023). Uluslararası Balkan Üniversitesi, Web: https://balkan.edu.tr/ [Erişim tarihi: 13 Ağustos 2023].

IUS, (2023). Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Web: https://www.ius.edu.ba/tr [Erişim tarihi: 13 Ağustos 2023].

İbrahimgil, M. Z. ve Konuk, Neval (2006). XXI; İslâm Ansiklopedisi, Cilt 27, 2003: 437.

Kaplan, M. (1983). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, MANAS (2023). Web: https://www.manas.edu.kg/tr [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

MEB (2019). Web: https://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-okullarimiz/icerik/366 [Erişim tarihi: 19 Temmuz 2023].

MEB (2022). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Türkiye'de ve dünyada Türkçenin öğretimi çalıştayı sonuç raporu,* Bursa. Web: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_04/14170116_tuYrkce__calistay_raporu.pdf [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

MEB (2023). *Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü*, web: https://yyegm.meb.gov.tr/ [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

Özdemir C. (2018). *Günümüzde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin durumu,* Alatoo Akademic Studies, No:1.

Özden, M.& Boylu, E.ve Başar, U. (2017). İran'da yabancı dil olarak Türkçe öğreten yerel öğretmenlerin dil öğretim tecrübelerine ilişkin bir durum tespiti çalışması, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, [TAED], 59,* 595-613.

Tefeyyüz (2023). Web: http://tefeyyuz.edu.mk/ [Erişim tarihi: 26 Ağustos 2023].

Temizyürek, F. ve Boylu, E. (2015). İran'da Türkçenin dünü ve bugünü. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi, 2*, 95-106.

Temizyürek, Fahri. (2005). Son gelişmeler ışığında dünyada Türkçe öğretimi. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 7-11 Haziran 2005, Ankara, 1-7.

TİKA (2011). Web: https://www.tika.gov.tr/tr/duyuru/turkoloji_projesi_tek_elde_toplaniyor-9343 [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

TİKA (2022). Faaliyet Raporu. Web: https://www.tika.gov.tr [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

TİKA (2023). Web: https://www.tika.gov.tr/tr[Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

TRT AVAZ (2023). Web:https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistanda-biskek-maarif-egitim-kompleksi-ogrencilerinin-velileri-iftardabu/6439c0f001a30a3af4bcac20 [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

Turatbek Kızı, V. (2004). *Kırgızistan'da Türk dili öğretimi hakkında Kırgız yayınları. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 20-26 Eylül 2004.* Türk Dil Kurumu Yayınları, 2973-2978.

Tüm, G. (2010). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihçesi: dünü ve bugünü*. Çukurova Üniversitesi.

Türk Devletleri Teşkilatı (2023). Web: https://www.turkicstates.org/tr [Erişim tarihi: 16 Temmuz 2023].

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (2023). Web: https://turan.org/ [Erişim tarihi: 27 Ağustos 2023].

Türkiye Maarif Vakfı (2023). Web: https://turkiyemaarif.org/ [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

UNYT, (2023). University of New York Tirana, web: https://unyt.edu.al/ [Erişim tarihi: 13 Ağustos 2023].

YEE (2018). Web: https://kabil.yee.org.tr/ [Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2023].

YTB (2023). Web: https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari [Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023].

YTB (2023). Web:https://ytb.gov.tr/haberler/turk-devletleri-diaspora-kurumlari-ytb-ev-sahipliginde-toplaniyor[Erişim tarihi: 20 Temmuz 2023].

YTB (2023). *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*, Web: https://ytb.gov.tr/ [Erişim tarihi: 20 Temmuz 2023].

Yunus Emre Enstitüsü (2016). Web: https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-dunyasinda-yunus-emre-enstitusu [Erişim tarihi: 20 Temmuz 2023].

Yunus Emre Enstitüsü (2022). Web:https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-dizilerinin-turkceye-ve-turk-kulturune-yakinlastirici-etkisi-programi-duzenlendi[Erişim tarihi: 25 Temmuz 2023].

Yunus Emre Enstitüsü (2023). Web https://baku.yee.org.tr/az [Erişim tarihi: 25 Temmuz 2023].

Yunus Emre Enstitüsü (2023). Web: https://baku.yee.org.tr/tr[Erişim tarihi: 25 Temmuz 2023].

Yunus Emre Enstitüsü (2023). Web: https://www.yee.org.tr[Erişim tarihi: 25 Temmuz 2023].

BÖLÜM 13

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Mustafa Karataş

Giriş

Çağdaş Türk lehçelerinin sınıflandırmasında yönlere göre Güneybatı, boylara göre Oğuz grubunda Türkiye Türkçesi (TT), Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle birlikte yer alan Azerbaycan Türkçesi (AZT); başta Azerbaycan Cumhuriyeti (Kuzey Azerbaycan) ve Güney Azerbaycan (İran'ın kuzeybatısı) olmak üzere Beyaz Rusya (Belarus), Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkiye (Doğu Anadolu), Türkmenistan, Ukrayna, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve birçok Avrupa ile Afrika ülkesinde yaşayan Azerbaycan Türkleri tarafından kullanılan Türk lehçesidir. Azerbaycan Türklerinin dünyadaki toplam nüfusunun 50 milyonun üzerinde olduğu kabul edilmesinden[1] hareketle Azerbaycan Türkçesinin de dünyada 50 milyonun üzerinde konuşuru olduğunu söylemek mümkündür. Bu sayının yaklaşık 20-30 milyonu Güney Azerbaycan'da, 10.127.01'i de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde[2] yaşamaktadır.

Oğuzcanın yazı dili olma sürecinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde bir *ağız* olarak izleri görülen; süreç içerisinde siyasi, dinî ve kültürel gelişmeler sonrasında Anadolu'daki yazı dilinden (Osmanlı Türkçesi) 15. yüzyıldan itibaren farklılaşmaya başlayan, 20. yüzyıldan itibaren ölçünlü bir yazı dili olarak gelişi-

[1] Azerbaijan.az. (t.y.). Web: https://azerbaijan.az/related-information/207 [25 Temmuz 2023]

[2] President.az.(t.y.). Web: https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/population [25 Temmuz 2023]

da olan Azerbaycan'dan günümüzde öğrenci kabul etmeyen üniversiteler bulunmaktadır. Bu uygulamanın sadece birkaç üniversitede bulunması, uygulamanın ilgili üniversitelerin bir tercihi olduğunu göstermektedir. İdarecilerin bu tercihlerini gözden geçirmeleri; Türkçe, Türkiye ve Türk dünyası için en önemli "diaspora" alanı olan eğitimdeki iş birliği ve dayanışmanın eğitim başta olmak üzere her alanda geliştirilmesi şarttır. Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra başta Azerbaycan olmak üzere Türk dünyasının farklı coğrafyalarından ülkemiz üniversitelerine gelen çok başarılı akademisyenlerin başarılı çalışmalarını sürdürdükleri, Türkiye'ye ve Türk dünyasına hizmet ettikleri görülmektedir. Ayrıca 1992'den başlayarak eğitim için Türkiye'ye burs karşılığında davet ettiği binlerce öğrenciden eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönenler arasından siyasi, idari, ekonomik, eğitim, kültür, sanat ve spor vb. alanlarda üst düzey görevlere geldikleri bilinmektedir. Gerek Türkiye'deki Azerbaycan Türkleri gerek Azerbaycan'daki Türkiye Türkleri aldıkları ortak eğitimle Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik!" ülküsüne hizmet etmektedir. Türk dünyası arasındaki ilişkilerin bu seviyeye gelmesini sağlayan Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Maarif Vakfı, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ve Türk Devletleri Teşkilatının yaptığı başarılı çalışmalar üniversitelerin destekleriyle elbirliğiyle sürdürülmelidir. "Bir millet yedi devlet!" ülküsünün gereği budur.

Kaynaklar

Akalın, Ş. H. (2009). Türk dili: dünya dili. *Türk Dili Dergisi*, *687*, 195-204.

Akın, Ü. (2018). Çarlık Rus Azerbaycan'ında eğitim. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* (*OPUS*), *8*(15), 2193-2215.

Aliyeva, G. (2005). *SSCB Döneminde Azerbaycan'da dil plânlaması*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Asker, R. (2020). Azerbaycan'da Türkolojinin kısa tarihi. *Zeıtschrıft für dıe Welt der Türken Dergisi ZfWT*, *12*(2), 1-16.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati. (2011). *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına dilçilik institutu*. Bakı: Şərq-Qərb.

Başar, U. ve Coşgun, G. (2015), İranlılara yabancı dil olarak türkiye türkçesi öğretiminde önemli bir sorun: yalancı eşdeğerlikler. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*. 497-512.

Çelik, E. (2005). *Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değerlik*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].

Demirçizade, Ə. (2007). *Muasır Azərbaycan dili (Cilt 1: fonetika, orfoepiya, orfografia)*. Bakü: Şark-Garp.

Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin milli mücadele tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Garibova, J. (2018). Azerbaycan'da dil-kimlik bağlantısının oluşumu ve Türkiye Türkçesi faktörü. *SUTAD, 44*, 15-41.

Gatt, J. T. (2016). *Eğitim-bir kitle imha silahı*. (M. A. Özkan, Çev.). İstanbul: Edam Yayınları.

Gökdağ, B. A. (2002). *Dil planlaması bağlamında Türk yazı dillerinin görünümü (Cilt.19)*. Ankara: Türkler Ansiklopedisi. Yeni Türkiye Yayınları.

Gürses, R. (2000). *Azerbaycan Türkçesini, Türkmen Türkçesini ve Gagavuz Türkçesini konuşanlara Türkiye Türkçesinin öğretilmesi.* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].

Karaağaç, G. (2017). İki lehçelilik psikolojisi. *Türkçe üzerine yazılar* içinde (ss. 311-314). Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Karataş, M. ve Çevik, A. İ. (2017). Dil öğretiminde "ana lehçe" ile "hedef lehçe" arasındaki ilişkinin (benzerlik) dil becerilerine etkisi (Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi örneği). *International Journal of Languages' Education and Teaching* (*IJLET*), *5*(3), 579-608.

Karataş, M. (2018a). Sovyet Dönemi Azerbaycan matbuatından kommunist gazetesinin dili. 6. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (25-27 Ekim 2017, Ankara). Y. Koç ve M. Cengiz (Ed.), *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Bildirileri* içinde (ss. 857-874). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Karataş, M. (2018b). Azerbaycan Türklerinin konuştuğu dilin adı nedir? N. Muradov ve Y. Özkaya (Ed.), *Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir Köprü Yavuz Akpınar* içinde (ss. 425-466). Ankara: Bengü Yayınları.

Karataş, M. (2019). Türk Dilinin Azerbaycan'da ders kitaplarıyla dirilişi. F. Ağca ve A. Koç (Ed.), *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-19.11.2017, Eskişehir) Bildirileri* içinde (ss. 967-983). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Karataş, M. (2020). Fuzûlî'nin Türkçesinde ezgili soru cümlesi yapıları**.** *Türkiyat Mecmuası*, *30*(2), 563-606.

Karataş, M. ve Karaduman, M. (2021). Belirtme durumu çekiminin kommunist gazetesi örneğinde Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki değişimi ve bu değişimde SSCB'nin dil planlaması politikasının etkisi. *Söylem Filoloji Dergisi, 6*(3). 762-793.

Karataş, M. ve Tunalı Uçar, B. (2022). Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki yazım tutarsızlıkları ve nedenleri (/ķ/ > /ḫ/ sızıcılaşması örneği). E. Hirik, N. Çelik ve S. Hirik (Ed.), Türk Diline Artzamanlı ve Eşzamanlı Bakışlar içinde (ss. 473-527). Paradigma Akademi.

Sultanzade, V. (2009). Turkish - Azerbaijani dictionary of ınterlingual homonyms and paronyms. LINCOM Studies in Asian Linguistics.

Süleymanlı, E. (2006). Milletleşme sürecinde Azerbaycan Türkleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şimşek, P. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ana dil ve dil ailesi etkisi. Ankara: Pegem Akademi.

Tahirzade, A. (2001). Azerbaycan ziyalısının hüneri. Düşüncə Dergisi, Göy Seriya, N. 1, s. 3-5). B. Ersanlı ve H. Mehmedov (Ed.), Sözün, Sazın, Ateşin Ülkesi Azerbaycan içinde (ss. 61-70). İstanbul: DA Yayıncılık.

Tahirzade, A. (2005). 'Azerbaycan Cumhuriyeti'- ilk milli devletimizin adı. *525'inci Gazete*, 26 Şubat 2005.

Tahirzade, A. (2018). Niyə 'Azerbaycan Cumhuriyeti? Azerbaycan Millî İlmler Akademiyası Haberler. *İctimai İlmler Seriyası, Azerbaycan Cumhuriyətinin 100 İlliyine Hasr Olunmuş Hususi Bırakılış* (N. 1,) (ss. 95-110).

Uğurlu, M. (2014). Lehçeler arası 'dil katışımı': Seydî Ali Reis'in Mira'tü'l-memâlik'i üzerine. N. Demir, B. Karakoç ve Astrid M (Ed.), *Turcology and Linguistics* (*Éva Ágnes Csató Festschrift*) içinde (ss. 449-460). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Uzun, N. E. (2013). Dil öğretiminde dil tipolojisinin yeri üzerine. *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (ss. 551-563). Ankara: Grafiker.

Uzun, N. E. (2014). Türkçe ile Türkiye'de konuşulan diğer diller arasındaki dilsel uzaklıklar: wals tabanlı bir yapısal özellikler karşılaştırması. *6. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı Bildirileri* içinde (ss. 597-604). Niğde Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi. (t.y.). *Türkçe Yeterlik Sınavı (TYS) tanıtım metni*. Web: http://statistics.science.ankara.edu.tr/2022/08/12/turkce-yeterlik-sinavi-tys-tanitim-metni/ [1 Ağustos 2023]

Az.sputniknew.ru. (t.y.). Web: https://az.sputniknews.ru/20230606/vostrebovan-no-ne-khvataet-kadrov-russkiy-yazyk-v-azerbaydzhane--455652643.html [2 Ağustos 2023]

Azerbaijan.az. (t.y.). *Azərbaycandan kənarda yaşayan azərbaycanlıların sayı*. Web: https://azerbaijan.az/related-information/207 [25 Temmuz 2023]

Azərbaycan Dillər Universiteti (t.y.). Web: https://adu.edu.az/az/bim/Centers/TurkeyResearchCenter/ [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Dövlət İqtisat Universiteti. (t.y.). Web: https://unec.edu.az/education/faculty/turk-dunyasi-isletme-fakultesi/ [1 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələr şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/959 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Türk dilləri şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/390 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Türk filologiyası şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/907 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Türk xalqları ədəbiyyatı şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/238 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Türk xalqları folkloru şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/194 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmlər Akadəmiyası (t.y.). *Türkdilli əlyazmalar şöbəsi*. Web: https://science.gov.az/az/institutes/497 [2 Ağustos 2023]

Azərbaycan Milli Elmler Akadəmiyası. (t.y.). Web: https://science.gov.az/az [2 Ağustos 2023]

Bakı Avrasiya Univərsitəti. (t.y.). *Filologiya (Türk dili və ədəbiyyatı)*. Web: https://fil.baau.edu.az/az/page/filologiya-turk-dili-ve-edebiyyati-57 [2 Ağustos 2023]

Bakı Slavyan Universiteti - BSU (t.y.). Web: https://www.facebook.com/BakuSlavicUniversityBSU/posts/pfbid02ouBaN7eWxEoCjj87L1KVcB4omLAinCW6RjSyCwN8RFggE3WtyCgjA5LspLExN64Sl?locale=hi_IN [2 Ağustos 2023]

Bakı Slavyan Univərsitəti. (t.y.). *Türkologiya kafedrası*. Web: https://bsu-uni.edu.az/az/pulpit/41 [2 Ağustos 2023]

Bakı Slavyan Univərsitəti. (t.y.). Web: http://orient.bsu.edu.az/az/content/trk_filologiyas_kafedras_8 [2 Ağustos 2023]

Filologiya Fakültəsi. (t.y.). *Kafedranın tarixi*. Web: http://philology.bsu.edu.az/az/content/kafedrann_tarixi_742 [2 Ağustos 2023]

Filologiya Fakültəsi. (t.y.). Web: http://philology.bsu.edu.az/az/content/struktur_511 [2 Ağustos 2023]

Maarif Okulları. (t.y.). Web: https://az.maarifschools.org/ [1 Ağustos 2023]

President.az. (t.y.). *Azərbaycan Respublikasının əhalisi*. Web: https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/population [25 Temmuz 2023]

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye - Azerbaycan siyasi ilişkileri*. Web: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa [7 Temmuz 2023]

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (t.y.). *Azerbaycan Bakü Türk Anadolu Lisesi*. Web: https://btal.meb.k12.tr/ [1 Ağustos 2023]

Teref.az. (t.y.). *Bakıda nə qədər rusdilli məktəb var? - Statistika*. Web: http://teref.az/arasdirma/100046-bakida-ne-qeder-rusdilli-mekteb-var-statistika.html [2 Ağustos 2023]

The World Atlas of Language Structures Online. (t.y.). Web: www.wals.info [2 Ağustos 2023]

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). Web: https://sozluk.gov.tr [1 Ağustos 2023]

Türk Dünyası Atatürk Bakü Lisesi. (t.y.). Web: https://www.tdavbakuataturk.com/ [1 Ağustos 2023]

Türkiye Diyanet Vakfı Bakü Türk Lisesi. (t.y.). Web: http://tdv-btl.edu.az [1 Ağustos 2023]

Türkologiya. (t.y.). Web: https://www.turkologiya.az/ [2 Ağustos 2023]

Vikipedi. (t.y.). *Azerbaycan'da Rusça*. [1 Ağustos 2023]

Vikipedi. (t.y.). *Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi*. Web: https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycanda_Atat%C3%BCrk_M%C9%99rk%C9%99zi [2 Ağustos 2023]

Xəzər Univərsitəti. (t.y.). Web: https://khazar.org/az/item/10011 [2 Ağustos 2023]

Yunus Emre Enstitüsü (t.y.). *Bakü*. Web: https://baku.yee.org.tr/tr [2 Ağustos 2023]

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (t.y.). Web: https://istatistik.yok.gov.tr/ [7 Temmuz 2023]

Yunus Emre Enstitüsü (2023) https://twitter.com/yeeorgtr/status/1687739330809188352 [6 Ağustos 2023]

BÖLÜM 14

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ: İRAN ÖRNEĞİ

Umut Başar

Dil çalışmaları açısından İran,
dünyada aydınlığa kavuşmuş en son bölgelerden biridir.
Bu keyfiyet, bilhassa ülkedeki Türk dilleri için geçerlidir.
Gerhard Doerfer - 1998

Giriş

"Tarihî Azerbaycan" olarak isimlendirilebilecek coğrafyanın büyük bir kısmı günümüzde İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi sınırları içinde bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak hâlihazırda İran'ın Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki nüfustan neredeyse üç katı kadar bir Azerbaycanlıya ev sahipliği yaptığını söylemek mümkündür. Bu kalabalık nüfusla Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra en çok Türkçe konuşan nüfusa sahip ülkenin İran olduğu iddia edilebilir. Her ne kadar "Türk dünyası" dendiğinde pek akla gelmese de İran gerek Türkçe konuşan nüfus yoğunluğu gerekse de bu nüfusun kültürel varlığı, Türkoloji birikimi açısından oldukça zengin ve üzerinde çalışmaya değerdir.

2022 verilerine göre 88.550.570 (Dünya Bankası, 2023) kişilik bir nüfusa sahip olan İran'daki Türk dilli nüfusa ilişkin sayı vermek oldukça güçtür. Zira modern İran tarihinde şimdiye kadar etnik temelli bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Mevcut tahminler 25 milyon ila 45 milyonluk bir Türk nüfusu arasında değişmektedir. Nitekim Gökdağ ve Heyet (2004, s. 52), güncel olmayan bir çalışmasında, 20 milyon ila 35 milyon arasında değişen tahminlere işaret etmektedir. Tahminlerin bilimsel temeli ve argümanları sorguya açık olmakla birlikte İran'da etnik kimliğin en

Kaynaklar

Abukan, M. (2023). Şehriyar'ın gönderme yaptığı şairler üzerinden İran'da Türkçe öğretimine dair bir okuma denemesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1*(57), 55-68.

Balcı, M. (2014). *Türkçe Farsça ilişkileri: Türkçenin Farsça üzerindeki etkilerine dair bir inceleme.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Bani-Shorak, H. (2007). Azerbaycan dili ve kimliği yeniden canlanıyor mu? (S. Eker, Çev.). *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları OAKA, 2*(3), 160-167.

Başar, U. (2019). *İran'da yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.* [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi].

Boylu, E. (2014a). Dil-kültür ilişkisi ve İran'da Türkçe öğretimine etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı II)*, 19-28.

Boylu, E. (2014b). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen İranlıların temel seviyedeki yazma problemleri. *Journal of World of Turks*, *6*(2), 335-349.

Boylu, E. ve Başar, U. (2015). Yurt dışında Türkiye Türkçesi öğrenen Türk dillilerin yazılı anlatım hataları: İran örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(5), 324-338.

Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi: İran örneği. *International Journal of Language Academy*, *2*(4), 127-151.

Bulut, G. (2022). *Ana dili Farsça olan B1 ve B2 seviyesindeki İranlıların yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisiyle ilgili karşılaştıkları sorunlar.* [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi].

Çangal, Ö. ve Başar, U. (2020). İranlılara yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak edebî unsurlardan yararlanma. G. L. Uzun, B. Ü. Bozkurt, E. A. Akkök ve Ö. Dağ Tarcan (Ed.). *Türkçenin eğitimi-öğretiminde kuramsa ve uygulamalı çalışmalar 11* içinde (ss. 611-622). Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları.

Doerfer, G. (1974). İran'da bir dilbilim araştırma gezisi üzerine rapor (S. Tezcan, Çev.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 21-22*, 195-198. https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38478/446188

Dünya Bankası (2023). İran İslam Cumhuriyeti ülke profili. Web: https://data.worldbank.org/country/IR [15 Temmuz 2023].

Eker, S. (2008). Farsçanın kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *9*, 183-198.

Eker, S. (2010). Orhon yazıtları: İran dilleri ile ilk temaslar ve benzer birkaç öge üzerine. Ü. Çelik Şavk (Ed.), *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 yıl sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (26-29 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 321-332).

Eker, S. (2010) Türkçe-Farsça dil ilişkilerinde anlam kopyaları üzerine notlar. *Sosyoloji yazıları 1* içinde (ss. 197-211). Ankara: Hacettepe Üniversitesi,

Ghaffari, R. (2016). *Türkçedeki ve Farsçadaki tamlamaların karşılaştırılması ve Türkçe öğrenen Fars öğrenciler için bir öğretim durumu geliştirme.* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].

Ghaffari, R. (2022). *Yabancılara Türkçe öğretiminde dil yeterliklerine uygun edebî metin uyarlama.* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].

Gökdağ, A. B. ve Heyet, M. R. (2004). İran Türklerinde kimlik meselesi. *Bilig, 30*, 51-84.

Güngör, H. (2021). İran'da Türkçe öğretimi. E. Aktaş ve V. Halitoğlu (Ed.), *Dünyada Türkçe öğretimi* içinde (ss. 235-248). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

İnan, K. (2013). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen İranlıların yazılı anlatımları üzerine bir inceleme.* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].

Karaman, E. (2009). Azerbaycan'da Türkiye Türkçesi öğretiminde karşılaşılan problemler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (28).

Karatay, H. ve Güngör, H. (2015). Doğrudan öğretim stratejilerinin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen İranlı öğrencilerin metin özetleme becerilerine etkisi. D. Uçgun ve A. Balcı (Ed.), *Akademik hayatının 25. yılında Türkçe eğitimi alanının ilk Profesörü Murat Özbay'a armağan* içinde (ss. 297-326). Ankara: Pegem Akademi.

Sadri Ardalani, M. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde İranlı öğrencilerin motivasyonları üzerine bir araştırma*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].

Shirazi, F. (2018). *Ana dili Farsça olanlara yabancı dil olarak farsça öğretiminde ortak dil unsurlarından yararlanma: atasözleri, deyimler ve kalıp sözler*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].

Şen, Ü. ve Boylu, E. (2015) Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen İranlı öğrencilerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(30), 13-25.

Temizel, A. (2007). İran'da Türkçe öğretimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*, 547-560.

Yükseköğretim Kurulu (2023). İstatistikler (uyruk İran). https://istatistik.yok.gov.tr/ Web: [14 Temmuz 2023].

Ek Okuma

1. Bosnalı, S. (2007). *İran Azerbaycan Türkçesi toplumdilbilimsel bir inceleme*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
2. Bosnalı, S. (2004). İran'da 'diller ilişkisi' - 'diller çatışması': Azeri Türkçesi'nin konumu ve işlevine toplumdilbilimsel bir bakış. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 111-121.
3. Bulut, C. (2022). Turkic Languages of Iran. In L. Johanson & É Á. Csató (Eds.), *The Turkıc Languages* (2nd Edition) (pp. 287-302). New York: Routledge.
4. Eker, S. (2008). Türkçe-Farsça ilişkilerine ses, biçim ve tümcebilgisi düzeylerinde eşzamanlı genel bir bakış. *Essays on Turkish Linguistics* içinde. The International Conference on Turkish Linguistics-Proceedings. Harrassowitz Verlag Wiesbaden: Antalya.
5. Saeed R., Ashkan L., & Arash N. (2017) Attitude towards Azeri language in Iran: a large-scale survey research. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, *38*(10), 931-941, DOI: 10.1080/01434632.2017.1342652.
6. Shahiditabar, M. & Pourghasemian, H. (2016). A cross-cultural view of Iranian multilingualism: The case of Azerbaijani Turkish, Persian, Arabic and Kurdish contact. *Global Journal of Social Sciences Studies*, *2*(2), 72-82.
7. Johanson, L. ve Bulut, C. (2006). *Turkic-Iranian contact areas*. Harrassowitz.
8. Doerfer, G. (2006). The Turkic languages of Iran. In L. Johanson & É Á. Csató (Eds.), *The Turkic Languages* (1998) (pp. 273-282). London and New York: Routledge.
9. Doerfer, G. (1969). İran'da Türk dilleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1-11.
10. Köprülü, M. F. (1942). Yeni Fariside Türk unsurları. *Türkiyat Mecmuası, 7*, 1-16.
11. Shaffer, B. (2008). *Sınırlar ve kardeşler-İran ve Azerbaycanlı kimliği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
12. Akpınar, Y. (2001). Son dönem İran Türkçesinde Türkiye Türkçesinin etkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17,* s. 39-52.
13. Genceli, T. (2003). Safaviler Devleti ve Türk Dili (G. Gencelap, Çev.). *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, *37*, 347-354.
14. Heyet, M. R. (2005). *19. yüzyıldan günümüze İran'da Türkçe basın-yayın hayatı*. [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
15. Kafkasyalı, A. (2004). İran Türkleri ve İran Türk edebiyatı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 24*, 99-132.

BÖLÜM 15

TÜRKMENCE KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Sema Aslan Demir

Giriş

Türk dillilere Türkiye Türkçesinin öğretimi, 1990'lı yıllardan bu yana tartışılagelen konulardan biridir. Araştırma ve tartışmaların temel motivasyonunu Türk dilleriyle Türkiye Türkçesi arasında, temel dil bilgisel omurganın, sapma gösteren durumlar dışında, tipolojik olarak örtüşmesi ve söz varlığındaki (yalancı eş değerler hariç) ortaklıkların Türkiye Türkçesi öğretim sürecini olumluya taşıma potansiyeli oluşturmaktadır. Bu doğrultuda; Barın 1998, Duman 2003, Muradova 2012, Er 2016, Kurt 2018, Açık 2018, Kara 2018, Terzioğlu 2023 vb. birçok çalışmada bu konu ele alınarak konunun çeşitli yönlerine dikkat çekilmiş, Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminin nasıl olması gerektiğine dair öğretim programı, yöntem, materyal, metin seçimi vb. konulara ilişkin öneriler sunulmuş ve hata analizleri yapılmıştır. Bununla birlikte Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimine ilişkin sınanmış, sonuçları gözlenmiş, geliştirilmiş ve içinde program, süre ve düzeye ilişkin değişkenler, amaca uygun materyal, yöntem ve teknikler, öğretici farkındalığı vb. göstergelerin bulunduğu somut bir uygulamalar bütünü henüz gerçekleştirilmemiştir. Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimi, hedef kitlenin göz önünde bulundurulduğu yeni bir anlayışla yürütülme veya yabancılara Türkçe öğretimi programı içinde sürdürülme gibi bir ikilemin içinde, ikincisinin uygulandığı ancak ilkine yönelik bir uygulama ihtiyacının sıklıkla dillendirildiği bir süreçtedir.

Türk dilleri, "karşılıklı kavrayış/anlaşma" (intercomprehension) olgusu açısından da belirli bir potansiyele sahiptir. Karşılıklı kavrayış/anlaşma olgusu, Tekin 2005a'da "düzeysel" bir olgu olarak tartışılan 'karşılıklı anlaşılabilirlik'ten farklı olarak konuşurun aşina olduğu dillere yönelik bilgisini yeni dilleri anlamak için kullanmaya yönelik çabasını içeren "yöntemsel" bir

alınması önemli hâle gelir. Yapılan hata analizlerinde, öğrenici hatalarının hangi konularda/alanlarda sıklık gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Bu tür veriler dikkate alınarak öğrenme süreci daha sağlıklı şekillendirilebilir.

Kaynaklar

Açık, F. (2018). Karşılaştırmalı Çözümleme Yaklaşımı ile Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi. A. Şahin (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler* içinde (2. Baskı, ss. 315-332). Ankara: Pegem Akademi.

Amannepesow, K., Arazkulyýew, S., Metnepesow K. (1994). Garagalpagystan Türkmenleri. Aýdogdyýew, M. (Ed.). *Dünýä Türkmenleri* içinde (ss. 42-44). Aşgabat: Ruh.

Arazkulyýew, K. (1987). *Garagalpagystan Türkmen Gepleşiklerinde Garyndaşlyk Terminleri*. Aşgabat: Ilym.

Aslan Demir, S. (2013). Truhmen: Kuzey Kafkasya'da Tarihi Bir Türkmen Diaspora Değişkesi. *Tehlikedeki Türk Dilleri Dergisi* 2 (2), 75-87.

Aslan Demir, S. (2017). Türkmencede er- Yardımcı Fiilinin Yan Cümledeki Sözdizimsel ve Görünüş-Zamansal İşlevleri. *Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı* içinde *(ss.* 299-306). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Aslan Demir, S. (2018a). Written and Spoken Turkmen. É. Á. Csató, J. Parslow, E. Türker and E. Wige (Eds). In: *Building Bridges to Turkish Essays in Honour of Bernt Brendemoen.* (pp. 33-38). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Aslan Demir, S. (2018b). Dilbilimsel Tipoloji ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine Etkisi. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 114-123). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Aydın Özkan, I. (2017). *Evrensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem.* Ankara: Garfiker.

Barın, E. (1998). *Grameri Türkçe Olan Topluluklara Türkiye Türkçesinin Öğretimi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Bonvino, E. (2015). Intercomprehension Studies in Europe: History, Current Methodology, and Future Developments. R. Dolci, A. Tamburri (Eds). In: *Intercomprehension and Plurilingualism* (pp. 29-60). New York: John D. Calandra Italian American Institute.

D-AOBM. (2021). *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni: Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme. Tamamlayıcı Cilt.*

Dinç, S. (2017). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Doyé, P. (2005). *Intercomprehension*. Strasbourg: Council of Europe.

Duman, A. (2003). Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Metin Seçimi. *TÜBAR 13*, 151-155.

Durdyýew, M., Kadyrow, Ş. (1991). *Dünýädäki Türkmenler*. Aşgabat: Harp.

Er, O. (2016). Türk Soylulara Türkçe Öğretimi. F. Yıldırım, B. Tüfekçioğlu (Ed). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* içinde (ss. 403-422). Ankara: Pegem Akademi.

FREPA/CARAP. (2010). *Framework of reference for pluralistic approaches to languages and cultures*. Version 3. European Centre for Modern Languages.

Johanson, L. (2021). *Turkic*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Kara, M. (2018). Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi. M. Durmuş, A. Okur (Ed), *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı içinde* (2. Baskı, ss. 201-210). Ankara: Grafiker.

Kurt, M. (2018). Türkiye Türkçesinin Türk Dillilere Öğretiminde Karşılaşılan Olumlu ve Olumsuz Transferler. A. Şahin (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler* içinde (2. Baskı, ss. 302-308). Ankara: Pegem Akademi.

Muradova, Y. (2012). *Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metni Doğrultusunda Orta Asya'daki Türk Soylulara A1 Seviyesinde Türkiye Türkçesi Öğretim Programı Örneği.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Nurlu, M. (2018). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Durum Ekleri-Fiil İlişkisi. A. Şahin (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler* içinde (2. Baskı, ss. 601-615). Ankara: Pegem Akademi.

Nurlu, M., Özkan, N. (2016). Türkiye Türkçesi Öğrenen Türkmenlerde Görülen Sesli Okuma Yanlışları ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (34), 24-37.

Täçmyradow, T., Çaryýew M. (1967). *Türkmen Edebi Diliniň Orfoepiýasy ve Gysgaça Orfoepik Sözlük*. Aşxabat: Ylym.

Tekin, T. (2005a). Türkçe ile Kazakça Arasında Karşılıklı Anlaşılabilirlik. E. Yılmaz, N. Demir (Ed.), *Makaleler 3: Çağdaş Türk Dilleri* içinde (ss. 277-284). Ankara: Grafiker.

Tekin, T. (2005b). Türkçenin Yakın ve Uzak Akrabaları. E. Yılmaz, N. Demir (Ed.), *Makaleler 3: Çağdaş Türk Dilleri* içinde (ss. 453-464). Ankara: Grafiker

Terzioğlu, Y. (2023). Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi: Yesevi Türkçe Öğretim Seti. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Tiryaki, Ş. (2014). Türkiye Türkçesi Öğrenen Türkmen Öğrencilerin Olumsuz Aktarım Yanlışları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi I*, 181-193.

Töre, M. (2017). *Türkmencenin Morfofonolojisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Töre, M. (2021). *Türkmencenin Türetim Morfolojisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Töre, M. (2023). Türkmencede +lX Ekinin İşlevleri. *Dil Araştırmaları 32*, 175-185.

BÖLÜM 16

ÖZBEK TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Fatma Açık

Giriş

Türk dilli öğreniciler, lehçeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nedeniyle Türkiye Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığını anlama ve iletişimde doğru kullanma konusunda sorunlar yaşamaktadır. Başka bir deyişle Türk dilli öğrenicilerin dil bilimsel yeterliliklerinin yeterli düzeyde gelişmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle lehçeler arasındaki dilsel yapılar göz ardı edilmeden uygun öğretme-öğrenme etkinlikleri ve stratejileri çerçevesinde Türk dilli öğrenicilerin dil bilimsel yeterliliklerinin geliştirilmesinde kullanılmalıdır. Çünkü dil öğrenimi ve dil kullanımı sürecinde bireyler dil etkinliklerine katılmakta, belirli alanlardaki konulara ilişkin metinlerin oluşturulması ve algılanması ile ilgili dil süreçlerinde belirli yeterlilikler geliştirmekte ve bunları gerçekleştirmek için en uygun stratejiler çerçevesinde hareket etmektedir (D-AOBM, 2020, s. 32). Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken nokta iletişimsel dil etkinlikleri ve iletişimsel dil stratejileridir. D-AOBM'de (2020, s. 33), iletişimsel dil etkinlikleri ve stratejileri algılama, üretim, etkileşim ve aracılık olmak üzere dört temel dil becerisinin (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) yerine geçerek dil kullanımının doğasını yansıtmaktadır.

Dil bilimsel yeterliliğin dil bilgisi yapıları algılama, üretme ve denetlemeyle ilişkili bilgi ve beceri bütünü olduğu göz önüne alındığında Türkçe öğretimi sürecinde algılama, üretim, etkileşim ve aracılık gibi iletişimsel dil etkinliklerine dikkat edilmelidir. Lehçeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nedeniyle Türk dilli öğrenicilerin dil bilimsel yeterliliği konuları ele alındığında aracılık ön plana çıkmaktadır. Çünkü Türk dilli öğreniciler Türkçe öğrenirken kaynak lehçeden hedef lehçeye köprüler kuran ve ortak bir dilsel dünya resmini oluşturmaya çalı-

Türkiye Türkçesi arasındaki koşutluklar ve karşıtlıkların öğretim sürecini doğrudan etkilediğine, kurumsal açıklamalar eşliğinde dikkat çekilmiştir. Dil bilim çalışmalarında sıklıkla kullanılan karşılaştırmalı çözümleme yaklaşımının disiplinlerarası bir bakışla yabancı dil öğretimine uygulanması, bu yaklaşımın genelde yabancılara Türkçe öğretimi özelde ise Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde kullanılmasına zemin oluşturmaktadır. Bundan hareketle bu bölümde, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesine yönelik; alfabe, ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi ve yalancı eş değerlikler tablolar yoluyla karşılaştırma bir şekilde okuyucuda konuyu somutlaştırmak adına verilmiştir. Bu iki akraba dil arasındaki dil bilimsel karşılaştırmaları, öğrencilerin hedef dil ile ana dili arasındaki karşıtlık ve koşutluklara dair farkındalık düzeyini arttırabilmek adına daha derinleştirmek ve ayrıntılandırmak mümkün olmakla beraber bu uğraş başka çalışmalara bırakılmıştır. Bölümün Özbekçe konuşurlara Türkiye Türkçesi öğreteceklere ve konuya ilgi duyanlara faydalı olması umulmaktadır.

Kaynaklar

Açık, F. (2018). Karşılaştırmalı çözümleme yaklaşımı ile Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi. Şahin, A. (Ed.). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitabı* içinde (ss. 309-332). Ankara: Pegem Akademi.

Alkan, H. (2012). Lehçeler arası aktarmalarda yalancı eş değerler sorunu (Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi fiil örneği). *Turkish Studies, 7*(4), 671-688.

Altamimi, A. (2016). The effects of bilingualism on inhibitory control and divergent thinking: Investigating the roles of proficiency and frequency of use. California State University, Long Beach ProQuest Dissertations Publishing. Web: https://www.proquest.com/openview/8f03a873d10add7b68e350ad1de28fd0/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750

Altuğ, S. A. ve Önal, A. (2022). Cross-linguistic ınfluence: the case of adjective and preposition collocations. *Journal of Language Education and Research, 8* (1), 47-69. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2047759

Arabski, J. (2006). Language transfer in language learning and language contact. In Arabski, J. (Ed.) *Cross-linguistic influences in the second language lexicon* (pp. 12-21). Multilingual Matters.

Azizov, A. A. (2010). *Tilshunoslik nazariyasıga kirish.* Toshkent: Sharq nashriyati.

Begmatov, E. vd. (2020). *O'zbek Tilining ızohli lug'ati* (5 Tom). Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyati.

Bialystok E. (2001). *Bilingualism in development: Language. literacy, and cognition*. New York: Cambridge University Press.

Brown, H. D. (2000). *Principles of language learning and teaching*. New York: Longman.

Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence.* Clevedon: Multilingual Matters.

Canale, M. ve Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics, 1*(1), 1-48.

Carter, R. (2003). Language awareness. *ELT Journal*, *57*, 1, 64-65.

Cummins, J. (1979). Linguistic interdependence and the educational development of bilingual child-

ren. *Review of Educational Research, 49*(2), 222-251.

D-AOBM. (2020). *Diller için avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme ve değerlendirme, tamamlayıcı cilt.* Web: www.coe.int/lang-cefr

Daurenbek, S. (2023). *Karşılaştırmalı çözümleme yönteminin Kazak öğrencilerin Türkçe dil bilimsel yeterliliklerini geliştirmedeki etkisi.* [Gazi Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi].

Durmuş, M. ve Kılınç, A. K. (2021). Kazaklara Türkçe öğretimi ve söz edimsel bir karşılaştırma. *Bilig*, (97), 1-28.

Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition*. China: Oxford University Press.

Ellis, R. (2015). *Understanding second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Ercilasun, A. B. (2021). *Türk lehçeleri grameri* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınevi.

Gass, S. M. ve Selinker, L. (2008). *Second language acquisition. An introductory course*. New York: Routledge.

Gedik, S. ve Uçar, İ. (2015). Bålä älişer isimli eser esasında Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arası "yalancı eş değerlik" üzerine bir inceleme. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(1), 114-126.

Halliday, M. (1985). *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.

Johansson, S. (2008). *Contrastive analysis and learner language: A corpus-based approach.* Oslo: University of Oslo.

Khansir, A. A., & Pakdel, F. (2019). Contrastive analysis hypothesis and second language learning. *Journal of ELT Research, 4*(1), 35-43. https://doi.org/10.22236/JER_Vol4Issue1pp35-43

Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition.* Pergamon Press.

Komisyon (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü.* Ankara: Kültür Bakanlığı Başbakanlık Basımevi.

Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers.* Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.

Marton, W. (1981). Contrastive analysis in the classroom. In J. Fisiak (Ed.) *Contrastive Linguistics and the Language Teacher* (pp. 147-155). UK: Pergamon Press.

MEB (2001). *Diller için avrupa ortak başvuru metni: öğrenme - öğretme değerlendirme.*

MEB (2012). *Diller için avrupa ortak öneriler çerçevesi öğrenim, öğretim ve değerlendirme.*

Merhan, A. (2012). Türkçe ve Özbekçe eş sesli sözcük karşılaştırması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47, 1-16.

Odlin, T. (1989). *Cross-linguistic influence in language learning*. Cambridge University Press.

Oğuz, D. (2014). Yabancı dil öğretiminde araç olarak çeviri. *International Journal of Language Academy, 2*(1), 55-62.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ringbom, H. (1987). *The role of the first language in foreign language learning*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

Robinson Anthony, J., Blumenfeld, H., Potapova, I., & Pruitt-Lord, S. (2022). Language dominance predicts cognate effects and metalinguistic awareness in preschool bilinguals. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 25*(3), 922-941.

Sanders, C. (1981). Recent developments in contrastive analysis and their relevance to language teaching. In J. Fisiak (Ed.) *Contrastive linguistics and the language teacher* (pp. 21-32). UK: Pergamon Press.

Sajavaara, K. (1981). Psycholinguistic models, second-language acquisition and contrastive analysis. In J. Fisiak (Ed.) *Contrastive linguistics and the language teacher* (pp. 87-120). UK: Pergamon Press.

Solso, R. L., MacLin, M. K., & MacLin, O. H. (2018). Bilişsel psikoloji. (Ayçiçeği-Dinn, Çev.). Bilge Kültür.

Sridhar, S. N. (1981). Contrastive analysis, error analysis and interlanguage. In J. Fisiak (Ed.) *Contrastive linguistics and the language teacher* (pp. 207-241). UK: Pergamon Press.

Uğurlu, M. (2004). Türk lehçeleri arasında kelime eş değerliği. *Bilig,* (29), 29-40. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25391/267944 adresinden erişilmiştir.

Weisgerber, J. L. (Ed.). (2004). *Native language and the formation of the spirit.* URSS. Moscow.

BÖLÜM 17

KAZAK TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Burak Sözer

Giriş

Geniş bir coğrafya üzerinde yazı, konuşma, devlet, eğitim ve bilim dili olarak varlığını sürdüren ve bu bileşenlerle bir dünya dili olma yolunda ilerleyen Türkiye Türkçesi özellikle Türk dünyasında kültürel ve tarihî birliktelikten güç alarak gelişimine devam etmektedir. Bir iletişim aracı olmasının yanı sıra bir kültür aktarıcısı olan dil, öğretim aşamasında öğrenen-öğretici ilişkisi, öğrenen hazır bulunuşluğu ve sosyal çevre gibi farklı unsurlardan etkilenmekle birlikte kariyer olanakları sunma ve özellikle dijital yerliler olarak adlandırılan genç nesil için dünyaya açılma imkânı sağlamasıyla bireylere yeni bir kimlik kazandırma özelliğine de sahiptir. 2000'li yılların başından itibaren özellikle Yunus Emre Enstitüsünün kurulmasıyla birlikte dünyada ve Türk dünyasında Türkiye Türkçesinin öğretimine bilimsel, kültürel ve akademik yatırımlar yapılmaktadır. Türkiye Türkçesi öğretimine talebin arttığı ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Yaklaşık 19 milyonluk nüfusu ile farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Kazakistan, Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKSOY gibi önemli birleşimlerin üyesi olduktan sonra Türkiye'deki üniversiteler başta olmak üzere resmî ve özel eğitim kurumları ile iş birliği yaparak Türkiye Türkçesi öğretimi için çeşitli olanaklara sahip olmuştur.

26 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Türk dünyasının bilimsel, siyasi ve kültürel ortaklık sürecine önem veren Kazakistan, 2008 yılında Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) üyeliğinde yer alarak Türk Dilli ülkeler arasında siyasi ve ekonomik iş birliğinin gelişmesinde yer almıştır. Bu iş birliğini kültürel ve eğitim alanlarında ilerletmek isteyen Kazakistan, 2012 yılında kurulan Türk Akademisi ile birlikte Türk Devletleri Teşkilatı himayesinde dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel araştırmaların

Kaynaklar

Adıyaman, H., Çangal, Ö. ve Yazıcı, M. H. (24-26 Nisan 2015). *Kazakistan'da Türkçe öğrenen öğrencilerin ihtiyaç analizi: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi örneği.* [Konferans Sunumu]. I. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Sempozyumu, Gent, Belçika.

Akçalı, B. (2013). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki iyi, kötü kavramlarının karşılaştırmalı biçimde incelenmesi. *Journal of Turkish Studies 8/9* s.403-428.

Aksoy, K. (2021). *Yabancılara Türkçe öğretiminde dil ihtiyaçlarının belirlenmesi: Tunus örneği.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Arbatlı, S. M. ve Kurar, İ. (2015). Türk dizilerinin Kazak-Türk kültürel etkileşimine ve Türkçenin yaygınlaşmasına etkisi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (10)* 2 s. 31-48.

Arslan, M. ve Özdemir, C. (2017). Kazak öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenirken vokal seslerin kullanımında karşılaştıkları sorunlar. *The Journal of Academic Social Science 5*, (59). 46-70.

Atmaca, E. (2012). Kazak Türkçesinin söz varlığındaki Rusça alıntılar ve ses değişmeleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 7/3*, s. 275-298.

Aydoğmuş, E. (2018a). Türkiye Türkçesi öğrenen Kazakların Rusça etkisiyle yaptıkları yanlışlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 44* (11), 11-27.

Aydoğmuş, E. (2018b). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler üzerine. *Gazi Türkiyat, 23,* 109-135.

Ayyıldız, E. (2021). Arapça, Türkçe ve Kazak dillerindeki ortak atasözleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Internatıonal Congress Of Kazakhs Hıstory, Culture And Language Bildiri Kitabı* (ss. 41-57). Ankara.

Baeten, M., Dochy, F. ve Struyven, K. (2012). Using students' motivational and learning profiles in ınvestigating their perceptions and achievement in case-based and lecture-based learning environments. *Educational Studies, 38*, (5) 491-506.

Balcı, O. (2010). *Bugünkü Kazak Türkçesi gramerlerinde ses ve şekil bilgisinin işlenişi.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Barçın, S. (2019). Kırgızlara Türkçe öğretiminde ad durum eklerinin yeri. *Aydın Tömer Dil Dergisi, 4*(1), 30-55.

Başar, U. ve Akbulut, E. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde öğrenen ihtiyaçlarının belirlenmesi: Yunus Emre Enstitüsü Tiflis Türk Kültür Merkezi örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 5* (2), 1005-1020.

Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi: İran örneği. *International Journal of Language Academy, 2* (5), 127-127.

Brown, H. D. (2007). Principles of *language learning and teaching*. Pearson Education.

Brown, J. D. (1995). *The elements of language curriculum: A systematic approach to program development.* Boston: Heinle and Heinle Press.

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York, NY: Routledge.

Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni - nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları.* (Çev: S. B. Demir). (3.Baskı). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Çalışkan, N. ve Çangal, Ö. (2013). Yabancılara Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi: Bosna-Hersek örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(2), 310- 334.

Çalışkan, N. ve Bayraktar, S. (24 - 28 Eylül 2012). *Yabancılara Türkçe öğretimi konusunda bir ihtiyaç analizi: Kahire Yunus Emre Türk Kültür Merkezi örneği.* [Konferans Sunumu]. VII. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, Türkiye.

Çetin, İ. (2016). *Nitel içerik analizi: Eğitimde üretim tabanlı çalışmalar için nitel araştırma yöntemleri.* (M. Yaşar Özden, Levent Durdu, Ed.) Ankara:Anı Yayıncılık.

Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Routledge.

Durmuş, M. ve Kılınç, Kaan A. (2021). Kazaklara Türkçe öğretimi ve söz edimsel bir karşılaştırma. *BİLİG, 97,* 1-28.

Ellis, R. (2008). *The study of second language acquisition.* Oxford University Press.

Farzan, E. (2019). *Afganistan'da Türkçe öğrenen öğrencilere yönelik dil ihtiyaç analizi.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Gardner, R. C. ve Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second language learning.* Rowley, MA: Newbury House Publishers.

Genç, E.ve Yaylı, D. (2019). The second language writing anxiety: The perceived sources and consequences. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 45,* 235-251.

Graves, K. (2000). *Designing language course: A guide for teachers.* Boston, MA: Heinle and Heinle.

Henson, K. T. (2003). Foundations for learner-centered education: a knowledge base. *Education 124*(1), 5-16.

Hyland, K. (2003). *Second language writing*. Cambridge UK: Cambridge University Press.

Islıoğlu, S. (2015). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri*. [Yayınlanmamış doktora tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.

İnan, K. (2022). Kişinev örneğinde Moldova'da Türkçe öğrenenlerin dil ihtiyaç analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (29)*, 113-132.

İpek, S. ve Çelik, N. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi: Polonya örneği. *Aydın TÖMER Dil Dergisi, 4* (2), 101-136.

İşcan, A., Şahin Yağmur, E., Kana, F. Koçer, Ö. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin ihtiyaç algıları: betimsel bir durum çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies 6* (4), 1185-1198.

Jilta, G. (2016). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrenene yönelik dil ihtiyaç analizi: Kosova örneği.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi

Johns, A. (1991). English for specific purposes: its history and contribution. Celce-Murcia, M. (Ed). *Teaching English as a second or foreign language* içinde (ss. 67-77). Boston, MA: Heinle and Heinle.

Kalfa, M. (2013). Yabancılara Türkçe öğretiminde sözlü kültür unsurlarının kullanımı. *Millî Folklor, (25)* 97.

Karaca, O. S. (2010). Kazak Türkçesinde sözdizimi düzeyinde Rusça etkisi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5/2* s. 1192-1209.

Kastal, Gizem F. (2021). *Arnavutluk'ta yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçe öğrenmeye yönelik algı ve ihtiyaçlarının incelenmesi.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Kılınç, K. A. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde/öğreniminde istek (rica) söz edimi.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Koçer, Ö. (2013). Program geliştirmenin ilk basamağı: Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ihtiyaç ve durum analizi. *Eğitim ve Bilim, 38*(169), 159-174.

Kumsar, E. ve Kaplankıran, İ. (2016). Kazakların Türkiye Türkçesi öğreniminde yaptıkları yanlışlıklar ve bu yanlışlıkların düzeltilmesine yönelik öneriler. *Diyalektolog, 12,* 81-103.

Larsen-Freeman, D. ve Anderson, M. (2013). Techniques and *principles in language teaching.* Oxford University Press.

Larsen-Freeman, D. ve Long, M. H. (2014). *An introduction to second language acquisition research*. Longman.

Lightbown, P. M. ve Spada, N. (2013). *How languages are learned.* Oxford University Press.

Miles, M. B. ve Huberman, M. A. (2019). *Nitel veri analizi.* (Sadegül Akbaba Altun - Ali Ersoy, Ed.) 3.Baskı. Ankara:Pegem Akademi.

Nation, I. S. P. ve Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL listening and speaking*. Routledge.

Ospanova, G. (2022). Kazak Türkçesinde Rusçadan geri ödünçlenen kelimeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (37),* 231-258.

Oteir, I. N. ve Al-Otaibi, A. N. (2019). Foreign language anxiety: A systematic review. *Arab World English Journal, 10 (3),* 309-317.

Önel, K. ve Özdemir, C. (2022). Kazakça ve Türkçedeki benzer ses ve şekildeki kelimelerin Türkçe dinleme ve yazma becerisine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6,* 148-170.

Özdemir, C. (2019). Türk soylu üniversite öğrencilerinin Türkçe konsonantları uygulayabilme düzeyleri: Kazakistan örneği. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(4), 265-287.

Özdemir, C. ve Arslan, M. (2018). Öğretmen görüşüne göre yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Kazak öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar. *İdil, 7(41),* 15-23.

Özkan, A. ve Özdemir, C. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Kazak öğrencilerdeki motivasyon eksikliğinin nedenleri. *Journal of Research in Turkic Languages, 5* (1), 21-36.

Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4* (3). 1819-1862.

Richards, J. C. (2005). *Curriculum development in language teaching.* (4.Baskı). Cambridge: Cambridge University.

Richards, J. C. ve Schmidt, R. (2013). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics*. Routledge.

Robinson, P. (Ed.). (2002). *Individual differences and ınstructed language learning.* John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/lllt.2.

Sakallı, E. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Türk soylu öğrencilerle Türk soylu olmayan öğrencilere durum eklerinin öğretilmesi meselesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi 2*(2), 101-108.

Sarsenbekova, G. (2019). *Kazaklara Türkçe öğretiminde yalancı eş değer sözcükler.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Sayar, E. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenme nedenlerine yönelik bir ihtiyaç analizi: Cibuti örneği. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi, (5),* 95-108.

Sidek, H. M. ve Rahim, H. A. (2015). The role of vocabulary knowledge in reading comprehension: A cross-linguistic study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *197*, 50-56. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.046.

Sözer, B. ve Semiz, K., (2023). Kazakistan örneğinde Türkçe öğreticilerinin genel durumu: Sorunlar, beklentiler ve öneriler" ODÜSOBİAD 12(3), 1815-1844Doi: 10.48146/odusobiad.1135739

Strauss, A. ve Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques.* Washington: Sage Publications.

Şimşek, P. (2023). Ana dili Kazak Türkçesi olan öğrencilerin Türkçe öğrenim sürecinde yazma becerileri sorunları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 12* (1), 239-252.

Takıl, N. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisini geliştirmeye yönelik bir eylem araştırması: Döngüsel yazma etkinliği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20 (1)*, 299-312.

Tiryaki, E. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1*(1), 38-44.

Urakova, L. (2014). Geçmişten günümüze Kazakistan'daki dille ilgili yasa koyuculuğa genel bir bakış. *Türkbilig, 28,* 97-104.

Ülper, H. ve Çetinkaya G. (2019). Türk soylu öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken karşılaştıkları sorunlar. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 361-368). Niğde.

Üstünova, K. (2001). Rusça etkisindeki Kazakça. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,(11),* 98-104.

Webb, E. ve Roe, E. (2008). *Reviewing research evidence for nursing practice: Systematic reviews*. John Wiley and Sons.

Weimer, M. (2002). *Learner-centered teaching: Five key changes to practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız Uzdu, F. ve Ramanenkava, A. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil ihtiyaçlarının belirlenmesi: Belarus örneği. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 531-559.

Yıldız, Ü., Demir, T., Sertoğlu, G. (2020). Türk soylu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenme süreçlerinde yararlandıkları kurum ve kaynaklara yönelik bir araştırma. *International Journal of Language Academy, 8* (5). 312-326.

Yılmaz, O. (2015). Türkiye Türkçesi öğrenen Kazakistanlıların karşılaştıkları sorunlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları 37,* 257-277.

Zhumakanova, T. (2020). *Kazakistan'da yükseköğretimde Türkiye Türkçesini öğrenen öğrencilerin Türkoloji bölümünü seçme sebepleri.* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi

Ek Okuma

Ametbek, D. ve Amirbek, A. (2014). Kazak-Turkish cooperation in the field of education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences 143*, 190 - 194.

Badem, C. (2012). Sovyet sonrası Kazakistan'da dil siyaseti ve dilsel kimlik. G. Pultar (Ed.), *Ağır gökyüzünde kanat çırpmak içinde* (ss. 157-184). Ankara: Tetragon Yayıncılık.

Bostanova, A. (2022). Kazak Türkleri ve Türkiye Türkleri arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıklar. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2*(1), 119-129.

Durmuş, M. ve Okur, A. (Ed.). (2018). *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Güngör, A. (2018). Kazakistan'da Türkçe öğretiminin dünü, bugünü ve yarını. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 7* (3), 1875-1883.

Karaman, M. H ve Arıcı, A. F. (2021). Türkiye ve Kazakistan ana dili ders kitaplarının Türk dünyası kültür unsurları bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1*(4), 25-41.

Okur, A. ve Göçen, G. (Ed.). (2020). *Yabancı dil olarak, ikinci dil olarak, yurtdışındaki Türk soylular için Türkçenin sözcük öğretimi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Şimşek, P. (2018). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ana dil ve dil ailesi etkisi.* Ankara: Pegem Akademi.

Yılmaz, Y. ve Çangal, Ö. (Ed.). (2023). *Yurt dışında Türkoloji ve Türkçe öğretimi 2.* Kırklareli ve Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Zhanbosinova, A.S ve Lysenko, Yu. A. (2020). Тюркология Казахстана в системе Евразийских координат. *Society and Security Insights, 4*, 81-111.

BÖLÜM 18

KIRGIZ TÜRKÇESİ KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Kerim Sarıgül

Giriş

Dil öğretim süreci, öğrenicilerin farklı becerileri ve ihtiyaçları dikkate alarak bireysel özelliklerine odaklanan, öğrenici merkezli bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir süreçtir. Dil öğretiminde, okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerinin yanı sıra dil bilgisi ve sözcük öğretimi da eş zamanlı olarak ele alınmalıdır. Bu çok yönlü yaklaşım, süreci zorlaştırmanın yanında dil öğrenenlerin öğrenme süreçlerini zenginleştirme ve geliştirme açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Doğru ders materyallerinin seçimi ve kullanılacak yöntemlerin belirlenmesi, başarılı bir dil öğretimi için hayati öneme sahiptir. Öğrenicilerin yaşları, cinsiyetleri, motivasyon seviyeleri ve dil öğrenme geçmişleri gibi kişisel özelliklerinin yanı sıra dil öğrenme amaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Akademik, mesleki, ticari, sosyal veya kişisel amaçlarla dil öğrenen öğrenicilere yönelik özel stratejiler ve teknikler geliştirmek, onların öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağlayacaktır.

Öğrenicilerin bireysel farklılıklarını anlamak, yeteneklerini, bilişsel özelliklerini ve hazır bulunuşluk durumlarını dikkate almak, dil öğretiminde etkili ve verimli bir yöntem sunmak açısından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede dil öğretimi sürecinin öğrenicilerin hedeflerine ve ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlandığından emin olunmalıdır. Dil öğretiminde öğrenen özellikleri özelinde ihtiyaç ve hedeflerin gözetilmesi, öğrenici merkezli bir öğrenme ortamının oluşturulmasını sağlayacak ve dil öğretiminin belirlenen hedef ve ihtiyaçlar doğrultusunda başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini temin edecektir.

Yabancı dil öğretim süreci, öğretici, materyal, öğretim yöntemi ve hedef kitle gibi dört temel bileşenden oluşmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretimi bağlamın-

Kaynaklar

Abdıkulova, R. (2013). Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki ortak kelimeler üzerine genel bir değerlendirme. *Ulakbilge*, 1 (2), s. 41-48.

Abduvaliyeva, Gülsanam (2010). Türkiye Türkçesi öğretiminde Kırgız öğrencilerin karşılaştıkları morfolojik sorunlar ve çözüm yolları. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yeni Çalışmalar, 8. Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu* (6 - 7 Mart 2009, Ankara Üniversitesi TÖMER), Bildirileri, ss. 341-346. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Alyılmaz, S. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hedef kitlenin/"öğrenen"in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*. 7 (4), 2452-2463.

Alyılmaz, S., Biçer, N. ve Çoban, İ. (2015). Atatürk üniversitesinde öğrenim gören Kırgız öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye yönelik görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4 (1), 328-338.

Aydoğmuş, E. (2018). Kırgız öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğreniminde yaptıkları yanlışlıklar ve yapılan yanlışlıklar üzerine öneriler (Manas üniversitesi hazırlık sınıfında okuyan öğrenciler örneğinde). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 8 (1), 51-64.

Baki, Y. (2019). Yabancılara Türkçe öğretimi alanındaki araştırma eğilimleri. *International journal of language Academy*, Volume 7/3.

Barcın, S. (2018). Türk soylulara Türkçe öğretiminde kültür aktarım aracı olarak atasözleri ve deyimlerin kullanımı: Kırgızistan-Türkiye manas üniversitesi Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabı (B1 seviyesi). *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 3 (2), 1-16.

Barcın, S. (2019). Kırgızistan-Türkiye Manas üniversitesi Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabında (B2 seviyesi) yer alan kültür ögeleri. *IJOSSAR*, 3(2), 39-50.

Barcın, S. (2019). Kırgızlara Türkçe öğretiminde ad durum eklerinin yeri. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 4 (1), 30-55.

Barcın, S. (2020). Altın Köprü Türkçe öğretimi ders kitabının (B2 seviyesi) erdemler bakımından incelenmesi. *IV. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu,* Çevrim içi.

Barcın, S. (2021). Altın Köprü Türkçe öğretimi alıştırma kitabındaki (A1 düzeyi) etkinliklerin incelenmesi. *Atlas International Congresson Social Sciences* 8. ISSN - 2616 - 936X- 876-881.

Barcın, S. (2022). Türkiye Türkçesi öğrenen B2 seviyesindeki Kırgız öğrencilerin yazılı anlatımlarının değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, IV. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu Özel Sayısı, 138-144.

Biçer, N. (2017). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yayınlanan makaleler üzerine bir analiz çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 236-247.

Council of Europe (2001). *Common European framework of Reference for languages learning, teaching, assessment.* Cambridge: Cambridge University Press.

Council of Europe (2018). *Common European framework of reference for languages*. Strasbourg: Cambrigde University Press.

Council of Europe (2020), *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment - Companion volume*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/lang-cefr.

Çelik, G. ve Çelik, Ö. (2021). İleriye ket vurma bağlamında Kırgız öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmede yaptıkları hatalar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi., 2021* Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı, 15-23.

Daşman, A. (2009). *Kırgızistan'da Türkçe öğretimi ve KTMÜ örneği*. 8. Dünyada Türkçe Öğretimi, Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğretenler Zirvesi, Ankara.

Demir, S. (2021). Yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde biçimbilim ve sözdizimi farkındalığını geliştirmede araç dil kullanımı. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi,* 4 (1), 56-77.

Diykanbayeva, M. (2017). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eşdeğerler, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*, 6/4, s. 2256- 2271.

Duman, A. (2003). Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde metin seçimi, *TÜBAR-XIII-/*Bahar, s. 151

Duman, G. B. (2013). Kırgızların Türkiye Türkçesi öğrenirken ad durum biçimbirimleriyle ilgili yaptıkları hatalar ve çözüm önerileri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(5), 82-94.

Durmuş, M. (2019). Yabancı dil öğretimi sınıflarında ana dilinin yeri. *Sakarya University Journal of Education*, 9(3), 567-577.

Erbeden, E. (2018). Kırgızça-Türkçö sözdük "Kırgızca Türkçe sözlük" I (A-J), II (K-Z). *Dil Araştırmaları, 12 (22), 256-264.*

Gümüş, M. (2014), *Türkçe ile Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnalöz, A. B. (2021). "Altın köprü Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki okuma-anlama metinlerinde yer verilen değerler". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 4 (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı), 24-34.

Jankowski, H. (2010). Orta Asya Türk dillerinin bazı ortak özellikleri. *Türkoloji Dergisi*, 17 (2), 131-142.

Kara, K. ve Açan, M. N. (2022). Kırgız öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenme kaygıları. *Dil Dergisi,* 173 (1), 7-25.

Kocayanak, D. (2021). Yabancılara Türkçe Öğretimi, Erdost Özkan (Editör). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde standartlaşma: diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi (CEFR)*. Eğitim Yayınevi.

Kulaliyeva, Kaliya (2010). Kırgızistan-Türkiye Manas üniversitesi. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yeni çalışmalar, *8. Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu* (6 - 7 Mart 2009, Ankara Üniversitesi TÖMER), Bildirileri, ss. 60-68. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kulamshaeva, B. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan morfonolojik sorunlar - Kırgız öğrenciler örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl: 6, Sayı: 70, Mayıs 2018, s. 212-224.

Maden, S., Önal, A. (2021). Research tendencies of postgraduate theses related to teaching turkish as a foreign language. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi,* 1(7), 42-56.

Maksüdünov, A., Gül, H., Asanbekova, M. (2020). *Yüksek öğretimde Türkiye'nin imajı ve cazibe düzeyi*. Ankara: İKSAD Yayınevi.

Sarbaeva, B. (2021). Türk soylulara Türkçe öğretimi kapsamında altın köprü kitabının değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tok, M., & Yığın, M., (2013). Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenme nedenlerine ilişkin bir durum çalışması. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, 132-147.

Turatbek Kızı, Venera (2004). Kırgızistan'da Türk dili öğretimi kakkında Kırgız yayınları. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (20-26 Eylül 2004) Bildirileri II, ss. 2973-2978. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turatbek Kızı, Venera (2010). Türkçe öğretimine ve kelime hazinesine katkıda bulunmak için Kırgızca ve Türkçe atasözleri ve deyimler üzerine. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yeni Çalışmalar, 8. Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu* (6 - 7 Mart 2009, Ankara Üniversitesi TÖMER), Bildirileri, ss. 259-261. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Manas Üniversitesi (2023b). *Manas üniversitesi ÖİDB*, Erişim adresi: http://oidb.manas.edu.kg, Erişim Tarihi: 25.07.2023

Manas Üniversitesi (2023a). *Sayılarla Manas*, Erişim adresi: https://manas.edu.kg/tr/about_manas/ktmu_at_a_glance, Erişim Tarihi: 25.07.2023

Yürümez, R. ve Yürümez, A. (2019). Kırgızistan'da Türkiye Türkçesi Öğretimi, Cengiz Buyar (Editör), Kırgızistan araştırmaları içinde (ss. 221-236). BYR Publishing House.

BÖLÜM 19

BALKANLARDAKİ TÜRK DİLLİLER VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN EĞİTİMİ

Önder Çangal - Mehmet Emre Çelik

Giriş

Balkanlar, ismini Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru ikiye bölen "Koca Balkan Dağları"ndan alan Avrupa'nın güney doğusu, İtalya yarımadasının doğusu ve Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan bölgedir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan Balkan ülkeleridir. Adı geçen ülkelerden Sırbistan (%72,2), Hırvatistan (%54,8), Slovenya (%26,7), Romanya (%6,5) ve Türkiye'nin (%3) diğer ülkelerin aksine topraklarının bir kısmı Balkan coğrafyası içerisinde yer almakta olup Balkanların toplam yüz ölçümü yaklaşık 500.000 kilometrekare olarak hesaplanmaktadır.

Balkanlar, coğrafi anlamda olduğu kadar tarihî anlamda da önemli bir bölgedir. Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören bölgede tarihî süreçte pek çok farklı millet akınlar düzenlemiş, hüküm sürmüştür. Bununla beraber Balkanların Türkleşmesi milattan sonra 4. yüzyıl sonlarında Avrupa'da Hun Türkleriyle başlamıştır. 390'lı yıllarda Hunlar, 610'lı yıllarda Avar Türkleri ve 670'li yıllarda Bulgar Türkleri Balkanlara yerleşmiştir. 11. yüzyılda Tuna üzerinden gelen Türk kavimleri, Balkan yarımadasının büyük ölçüde Türkleşmesini sağlamıştır. 1036 yılında Peçenek Türkleri Turakhan Kalesi'ni kurarak Bizans'ın Tuna sınırını korumakla görevlendirilmiştir. 1080'li yıllardan itibaren Kuman-Kıpçaklar Balkanlara akın ederek Rodop Dağları, Vardar Makedonya'sı, Dobruca ve Tuna boylarına yerleşmiştir. Benzer şekilde 13. yüzyıla kadar devam eden göçler sayesinde Osmanlı Devleti fetihleri öncesinde Balkanların belirli yörelerinde yoğun bir Türk yerleşimi gerçekleşmiştir (Can, 2012).

Kaynaklar

ABTTF (2023). Demografi. Web: https://www.abttf.org/bati-trakya.php?id=53 [10 Ağustos 2023]

Anadolu Ajansı (2022a). Bulgaristan'da Türkçe ana dile ilgi sorununun çözümü velilerin elinde. Web: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-turkce-ana-dile-ilgi-sorununun-cozumu-velilerin-elinde/2508340 [1 Ağustos 2023]

Anadolu Ajansı (2022b). Türkiye Maarif Vakfı Okullarının Üsküp'teki kampüsü açıldı. Web: https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-maarif-vakfi-okullarinin-uskup-teki-kampusu-acildi/2768785 [25 Temmuz 2023]

Anadolu Ajansı (2023). Batı Trakyalı Türklerden 9 azınlık okulunun kapatılmasına tepki. Web: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-trakyali-turklerden-9-azinlik-okulunun-kapatilmasina-tepki/2950724 [2 Ağustos 2023]

Atatürk Ansiklopedisi (2023). Garbî (Batı) Trakya Türk Cumhuriyeti. Web: https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/garbi-bati-trakya-cumhuriyeti/?pdf=3653 [10 Ağustos 2023]

Arif, A. (2008). *Makedonya Cumhuriyeti'nin Azınlık Politikası ve Eğitime Katkısı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Altay, E. ve Akkaya, A. (2022). Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimi, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 147-167

Ateş, T. (1986). Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 44*(1-4), 81-104.

Bekir, H. (2016). Bulgaristan eğitim sisteminde Türkçenin ana dili olarak öğretimi. *II. Uluslararası Öncü Öğretmenler Zirvesi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Yıldız Basımevi.

Burma, M. (2008). *Lozan'dan Günümüze Batı Trakya'da Azınlık Eğitimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Can, T. (2012). Balkanlarda Türk İzleri. *Türk Yurdu, 101*(303). Web: https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1260 [25 Temmuz 2023]

Canpolat, M. D. ve Altaç, E. (2023). Bulgaristan Türklerinin yükseköğretim kademelerinde Türkçe eğitim-öğretimi ve Türkiye'nin bu konuda izlediği politikalar. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, *5*(1), 49-70.

Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig,* (4), 123-154.

Çayırlı, N. (2002). Makedonya Türkleri. *Türkler* içinde (Cilt 20, ss. 444-454). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Çelik, M. E. (2018). Batı Trakya Türklerinin yerel basına yansıyan Türkçe eğitim-öğretime dayalı meseleleri. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (17-19 Ekim), İnönü Üniversitesi.

Çelik, M. E. (2020). İki dillilik ve Bulgaristan iki dilliliği üzerine bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *10*(20), 241-262.

Durmuşçelebi, M. ve Koro, B. (2012). XX. Yüzyılda Kosova'da Türkçe Öğretim Programlarının Uygulanması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32*(1), 137-154.

Elmas, N. (2014). Kosovalı Türkler: Dilleri ve Kültürleri. *Bilig,* (70), 131-152.

Ergül, H., F. (2009). Kosova'da Türkçe Eğitim ve Sınıf Öğretmeni Yetiştirme İhtiyacı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* (13), 39-51.

Hafız, N. ve Hafız, T., Z. (2014). Sırbistan ve Kosova'da Dünya Dili Olarak Türkçe. *Kültür Evreni, 6*(21), 7-15.

Halil, İ. (2000). "Batı Trakya'da Türk okullarında 1923'ten günümüze eğitim ve öğretim", *IV. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Kurultayı* (16-18 Haziran 2000), Londra.

Hasan, E. ve Adiller, S. (2017). Makedonya, Radoviş Türklerinin Türkçe Eğitiminde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 1-28.

Hoca, F. (1995). Ülke Temsilcilerinin Sunuşları: Makedonya. Mustafa Kahramanyol (Ed.), *Türk Hakları* içinde, Ankara.

İnalcık, H. (1943). *Tanzimat ve Bulgar meselesi*. Ankara: TTK Basımevi.

İnan, Y. (1988). Bulgaristan'daki Türkler ve uluslararası hukuk açısından hukuksal statüleri. *İnsan Hakları Yıllığı*, 10-11, 65-90.

Kalay, E. (1998). *Edirne ili ağızları*. Ankara: TDK.

Koro, B., Kervan, S., Volkan, O., Yıldırım, S. ve Bay, E. (2017). Kosova Eğitim Raporu 2017. H. Y. Celkan (Ed.), *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları* içinde (ss. 5-100). Ankara: Pegem Akademi.

Kosova İstatistik Kurumu (2013). Popullsia Sipas Gjinisë Etnicitetit Dhe Vendbanimit. Web: https://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjinis%C3%AB-etnicitetit-dhe-vendbanimit.pdf [10.10.2007].

Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu (2002)**.** Web: http://www.stat.gov.mk/popis2002 [10.10.2007].

Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu (2016). Primary, lower secondary and upper secondary schools at the end of the school year 2014/2015. Web: https://www.stat.gov.mk/pdf/2016/2.1.16.06.pdf [10.06.2023].

Maskan, A. (2020). Balkanlardaki Türk Azınlıkların Siyasi Varlığı. Web: https://www.sde.org.tr/alimaskan/genel/balkanlardaki-turk-azinliklarinin-siyasi-varligi-kose-yazisi-17542 [28 Temmuz 2023]

Merçil, E. (2006). *Müslüman - Türk devletleri tarihi*. Ankara: TTK Basımevi.

Luşi, B. (2009). Makedonya Eğitim Sisteminde Türklerin Kadro Sorunu ve Getirilen Öneriler. *3. Uluslararası Balkan Kongresi* içinde (ss. 287-291). TASAM.

Ömeroğlu, A. (1994). *Belgeler ve olaylar ışığında, bilinmeyen yönleriyle Batı Trakya Türkleri ve gerçek - I-*. İstanbul: Avcı Ofset.

Özdemir, S., Ruşid, F., Çevik, İ. A., Yerlikaya, E. ve Ali, M. (2016). Makedonya'da Türkçe öğretimi, karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri. *Yunus Emre Enstitüsü Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yöntem ve Uygulamalar II* içinde (ss. 211-257). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Özdemir, A. (2020). *Kosova'da Türkçe Eğitimi ve Öğretimi* [Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi]. Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Paçaman, R. (2011). *Batı Trakya'da eğitim*. Ankara Üniversitesi.

Şen, E. (2020). *Batı Trakya'daki Müslüman Türk Azınlığın Hakları ve Avrupa Birliğinin Rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi.

Toğrol, B. (1989). *112 yıllık göç (1878-1989)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Tsaous, A. (2021). *Batı Trakya azınlık okulları eğitim durumları ve yasal çerçevenin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Osmangazi Üniversitesi.

Turan, Ö. (1996). Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü. *Bilig,* (3), 21-32.

Turan, Ö. (2023). Makedonya'da Türk Varlığı. Web: https://turkalemiyiz.com/Home/Getbalkanlar?categoryid=5&aid=2078 [22 Temmuz 2023]

Uzunçarşılı, İ. H. (1987). *Osmanlı tarihi I*. Ankara: TTK.

Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press.

Yeni Balkan (2022). 2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusunun %3,86'sını oluşturuyor. Web: https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor [28 Temmuz 2023]

Yörüsün, S., Kardaş, D., M. ve Erdoğan, T. (2016). Kosova'da Türkçe öğretimi, karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri. *Yunus Emre Enstitüsü Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yöntem ve Uygulamalar II* içinde (ss. 143-167). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Yücel, Y. (1992). *Balkanlarda Türk yerleşmesi ve sonuçları*. Ankara: TTK.

BÖLÜM 20

MOĞOLCA KONUŞURLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Fatma Albayrak

Giriş

Yayılma alanı bakımından oldukça geniş coğrafyalara ulaşan diller arasında yer alan Türk dilleri, yeryüzünde kıta sahası olarak düşünüldüğünde oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Türk dilinin yurtları olarak nitelendirebileceğimiz bu alanlardan biri de Moğolistan'dır. Yaşadıkları coğrafya itibarıyla geçmişten günümüze Türk boylarının ilişki kurduğu kültürlerden biri olan Moğol kültürü ve bu kültürün taşıyıcısı olan Moğollar, her ne kadar Türk dili konuşan topluluklar arasında yer almasalar da Türk dili ve kültürü mirasçılarına en yakın topluluklardan kabul edilir. Kimilerine göre de Moğollar, Türk dili konuşurları bakımından akraba topluluklar olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde Moğollar, ana vatanları Moğolistan ile Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetler ve Çin Halk Cumhuriyetine bağlı İç Moğolistan Özerk Bölgesi sınırları içerisinde yaşamaktadır. Moğolistan, coğrafi konumu itibarıyla Orta Asya'da (Türkistan) yer alır. Ülkenin kuzeyinde Rusya, güneyinde, doğusunda ve batısında Çin Halk Cumhuriyeti vardır ve 1.565.500 km² yüz ölçümüne sahiptir. Başkenti Ulaanbaatar, resmî dili Moğolcadır ve yazı dilinde Kiril alfabesi kullanılır.

Moğolistan coğrafyası tarihin eski dönemlerinden beri başta Türk ve Moğol halkları olmak üzere pek çok konargöçere ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla günümüzde Moğollar dışında miras diller bakımından çeşitli iki dilli topluluklar ülkede yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir. Bunlar arasında Kazak, Uygur, Hoton, Tuva, Duha (Tsaatan) gibi Türk kökenli topluluklar da yer alır (Kalafat ve Can, 2013; Gül, 2013, ss. 2815-2824; Azatkhan, 2019; Auyeskhan, 2021; Albayrak, 2022; Albayrak ve Badam, 2023). "Türk kökenli topluluklar ile Moğolların Büyük Hun İmparatorluğu'na kadar uzanan tarihî birliktelikleri, sonraki yüzyıllarda iç içe geçecek olan Köktürk, Uygur Kağanlıkları ile Cengiz Han liderliğinde sağlanan Moğol birliği içerisinde devam etmiştir. Türkler ve Moğollar, Moğol

Kaynaklar

Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay.

Albayrak, F. (2010). *Türkçe öğrenen Moğol öğrencilerin yazılı anlatım yanlışlarının dil bilgisi açısından değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Albayrak, F. (2015a). Moğolistan'da Türklük Bilimi Çalışmaları Üzerine Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/3, s. 918-954.

Albayrak, F. (2015b). Bir Lehçe İçi Yalancı Eşdeğerlik Örneği Olarak Soğan-Sarımsak Meselesi. *International Conference on Asian Studies (ICAS 2015)*, Vol.1, Ulaanbaatar, ss. 438-457.

Albayrak, F. (2016). Moğolistan'da Türkçe öğretiminin geçmişi, bugünü ve geleceği. *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yöntem ve uygulamalar 1/2*, Yunus Emre Enstitüsü, (Ed.) İ. Gültekin, O. Mert, İ. Erdem, H. Develi, H. Karatay, Ş. Ateş vd., Basım sayısı:1.

Albayrak, F. (2017a). *Köktürk ve Uygur Dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Albayrak, F. (2017b). Moğolistan'da Yaşatılan Bayram Gelenekleri: Tsagaan Sar Örneği. International Congress On Turkish World Social Sciences Research 'Common Values' başlıklı sempozyumda sunulan bildiri, Arnavutluk/ Tiran.

Albayrak, F. (2021). Prof. Dr. Battulga Tsend'in Eski Türkçe Yazıtlar Üzerine Çalışmaları ve Mongolın Runi Biçgiin Baga Dursgal / The Small Monuments of Mongolian Runic İnscription Adlı Eseri. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1: 69-84.

Albayrak, F. (2022). Dil Politikaları Bağlamında Moğolistan'da Yaşayan İki Dilli Türk Dili Konuşurlarının Ana Dili Eğitimleri. *Türkbilig*, 2022 (43), 21-48. Alıntılandı https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/70560/1136136

Albayrak, F. ve Arman, A. (2014). Moğolistan Kazaklarında Nevruz Gelenekleri. *V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi (23-24 Haziran) Bildiriler TUDOK 20.,* (Yay. Hz.) A. Dinçel, K. Şahan, N. Gür, Y. Yalçınkaya ve E.B. Yeni). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayın No: 213, 679-694.

Albayrak, F. ve Badam, A. (2023). A Bilingual Life Among the Triangle Tent and Reindeer: Heritage Language Education and Use of Mongolian Dukha Children. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 13, (3), 104-116. DOI: 10.47750/pegegog.13.03.12

Albayrak, F. ve Batchuluun, A. (2019). Moğolistan'da Türkiye Türkçesi- Moğolca Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Türkçe Öğretimi. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), 131-156. Alıntılandı: https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/47774/603556

Albayrak, F. ve Gül, B. (2018). Türkçe ve Moğolcada Kökteş Sözcüklerin Oluşturduğu Birleşik Fiil Yapıları Üzerine. *Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirileri* içinde, 74-89. Ulanbator,

Albayrak, F. ve Serin, N. (2022). The Effect of Task-Based Out-Of-Class Activities on Language Learning Processes to Create a Natural Language Environment in Teaching Turkish to Foreigners. *Psycho-Educational Research Reviews*, *11* (1), 404-423. https://doi.org/10.52963/PERR_Biruni_V11.N1.26

Albayrak, F. ve Tüfekçioğlu, B. (2022). Analysis of Written Expressions of Turkish Learners' as a Second Language in Terms of Typological Features of Turkish. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches,* 7(19), 1543-1595. http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.506

Albayrak, F., Batchuluun, A. ve Norolhoojav, H. (2017). Orta Asya Göçebelerinde Gök Tuğun Kurban Töreni. *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Kültürü Kongresi Bildirileri* içinde, 4 - 06 Mayıs 2017, ss. 67-89. Konya.

Alyılmaz, C. (2005). Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara: Kurmay Yayıncılık.

Artun, E. (2002). "Türk Halk Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, (15-16 Mart 2002: Diyarbakır),* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 17-25.

Auyeskhan, R. (2021). *Moğolistan Kazaklarının dili -sosyolinguistik inceleme-*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Azatkhan, M. (2019). *Duha Türklerinde geçiş dönemleri.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Batchuluun, A., Badam, A., Albayrak, F. ve Serin, N. (2015). Moğolistan'da Türkiye Türkçesi Öğreten Kurumlar ve Moğolistan Kazakları, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumu*, Özet Bildiri, Erzurum.

Bozkurt, M. F. (2010). "Altay Dil Ailesi ve Japoncanın Türkçe ile Akrabalığı Sorunu", Erişim: 25.6.2010, *turkoloji.cu.edu.tr/.../mehmet_fuat_bozkurt_akrabalik_japonca.pdf*

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Clauson, S. G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*. Prize Publication Fund, XX.

Comrie, B. (1988). General Features of the Uralic Languages, Denis Sinor (Ed.), *The Uralic Languages: Description, History And Foreign* İnfluences (ss. 451-477), Leiden, The Netherlands.

Corder, S. P. (1971). Idiosyncratic errors and error analysis. *IRAL,* 9 (2), 147-159.

Doerfer, G. (1993). The Older Mongolian layer in Ancient Turkic. *Türk Dilleri Araştırmaları Talat Tekin Armağanı*, Cilt 3, Simurg, Ankara, 79-86.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.

Ersoy, F. (2006). Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 20.

Ersoy, F. (2019). Altay Dil Ailesinin İki Önemli Kolu: Moğolca ve Türkçe. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 3 (1), 65-86. Alıntılandı https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/47774/601077

Ersoy, F. (2022). *Türk- Moğol dil ilişkisi ve Çuvaşça*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gül, B. (2013). Moğolistan Türkleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dünyası Özel Sayısı II 54, 2815-2824.

İşler, E. (2001). Türklerin Arapçanın Ünsüzlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(2), 243-255.

Kalafat, Y. ve Can, T. (2013). Kaybolmakta Olan Türk Topluluklarından Hoton/Hatun Türkleri ve Türk Halk İnançlarındaki Yerleri. M. Erdal vd. (Ed.), *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri içinde (*ss. 309-316). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kalan, E. (2021). Moğolistan'daki Türk Topluluklarının Dünü, Bugünü ve Yarını. C. Korkut ve M. Doğrul (Ed.), *Cengiz Han ve Mirası* içinde (ss. 163-189). Ankara: TÜBA.

Kartallıoğlu, Y. (2003). Türkçe ve Moğolcada İsim Çekim Eklerinin Sırası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (13), 353-367. Alıntılandı https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26283/276969

Kartallıoğlu, Y. (2010). Çağdaş Moğolcanın Grameri -Ses ve Şekil Bilgisi-. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Dil Araştırmaları.

Kartallıoğlu, Y. (2014). Moğolistan'da Türkçe Öğretimi, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu Bildirileri* içinde, 21-24 Ekim 2010, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (1986). Türkçe ile Moğolca Arasında Ortaklaşan Unsurlar ve Moğolcanın Türk Dili Araştırmalarındaki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 34, 43-52. Alıntılandı https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/43774/536966

Korkmaz, Z., Zülfikar, H. ve Ercilasun, A.B. (2003). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: Yargı Yay.

Lado, R. (1957). *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers*, Ann Arbor: Michigan University Press.

Lado, R. (1964). *Language teaching: a scientific approach*. NMe York: McGraw-Hill.

Mert, O., Gündoğdu, K. ve Albayrak, F. (2013). Analysis of the mistakes by the foreign students in the written language while learning Turkey turkish. *International Journal of Humanities and Social Science*, *3*(2), 130-141.

MFA, Türkiye-Moğolistan Siyasi İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-mogolistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 05.05.2023)

Mönkhtsetseg, T. & Enkhjargal, P. (2010). MUIS, Gadaad Hel Soyoliin Surguuli Tüühiin Tovçoon, Ulaanbaatar.

Myagmarsüren, U. (2004). *Türkiye Türkçesi ve Halha Moğolcasında fiil zaman şekilleri, [Yayımlanmamış doktora tezi]*. Ankara Üniversitesi.

Nyamdavaa, A. (2019). *Türkçe ve Moğolcanın birlikte yer aldığı çok dilli tarihî sözlüklerdeki ortak sözcükler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Özkan, M. (1997). *Tarih içinde Türk dili*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Poppe, N. (1994). *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri 1. Kısım Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,* (Çev.) Z. Kaymaz, İstanbul: Fatih Ofset.

Richards, J. C. (1974). *A Noncontrastive Aproach to Error Analysis Hypothesis*, Newyork: Longman.

Şçerbak, A. M. (1992). Zetasizm-Rotasizm Meselesi ve Türkçe ile Moğolca Arasındaki İlişkilere Dair Bazı Düşünceler. *TDAY Belleten (1987)*, AKDTYK TDK Yay.: 545, Ankara, ss. 281-288.

Şenoğlugil, F. (2002). *Türkçede fiil çekim sistemi ve bunun Moğollara öğretimi*, *[Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]*. Marmara Üniversitesi.

Tavkul, U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi,* 12 (45), 23-32.

Tekin, T. (1986). Türkçe /ş/, Çuvaşça /ś/ ve Moğolca /ç/. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*. C. 34. TDK Yayınları, ss. 71-75.

Temir, A. (1955). Türkçe ve Moğolca Arasındaki İlgiler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya. Fakültesi Dergisi. Cilt XIII,* 1-2, (Mart-Haziran), 295-300.

Tsend, B., Rinçinhorol, M. ve Albayrak, F. (Ed.) (2016). *Moğolistan'da Türk Ayak İzleri / Turkic Footprints İn Mongolia,* Ulaanbaatar / Moğolistan: Mönhiin Üseg, 244 s.

Tumenbayar, B. (2021). *Türkçeyle Moğolca arasındaki benzer kelimeler ve ekler.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Tuna, O. N. (1992). *Altay Dilleri Teorisi. Türk Dünyası El Kitabı Dil-Kültür-Sanat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, (ss. 7-58). Ankara: TKAE Yay.:121.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVA) (2005). C. 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzun, N. E. (2013). Dil öğretiminde dil tipolojisinin yeri üzerine. (Ed.) M. Durmuş ve A. Okur *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde, 551-563, Gafiker Yay.

Wickman, Bo (1988). *The History of Uralic Linguistics*, Denis Sinor (Ed.), *The Uralic Languages: Description, History And Foreign* İnfluences (ss. 792-818), Leiden, The Netherlands.

Ek Okuma

Clauson, S. G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*. Prize Publication Fund, XX.

Doerfer, G. (1993). The Older Mongolian layer in Ancient Turkic. *Türk Dilleri Araştırmaları Talat Tekin Armağanı*, Cilt 3, Simurg, Ankara, 79-86.

Ersoy, F. (2007). Moğol Yazısının Tarihi Gelişimi ve Moğolların Kullandıkları Alfabeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, ss. 393-404.

Ersoy, F. (2018a). *Çağdaş Moğolca el kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ersoy, F. (2018b). Türkçe Niçin Moğolcaya En Yakın Dildir? *125.Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı (2 cilt).* İstanbul: Kesit Yayınları.

Ersoy, F. (2021). *Moğol dili grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. ve Kartallıoğlu, Y. (2009). *Moğolca-Türkçe Konuşma Kılavuzu*, İstanbul.

Lessing, F. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük* (Çev.) G. Karaağaç. TDK Yayınları, 2 Cilt, Ankara.

Poppe, N. (1965). *Introduction to Altaıc Linguistıcs, Ural-Altaische Bibliothek,* Otto Harrassowıtz: Wıesbaden.

Poppe, N. (1982). On Some Mongolian Adverbs of Turkic Origin. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung Tomus XXXVI (1-3),* 405-411.

Poppe, N. (1992). *Moğol Yazı Dilinin Grameri.* (Çev.) G. Karaağaç. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Türkçe Öğretim Teknolojileri: Vizyon, Çağdaş Uygulamalar ve Dijital Materyal Tasarlama

Editör

Doç. Dr. Halil Erdem Çocuk

nobel

Türkçe Öğretim Teknolojileri: Vizyon, Çağdaş Uygulamalar ve Dijital Materyal Tasarlama

Editör: Doç. Dr. Halil Erdem Çocuk

Yayın No.: 5031
Eğitim No.: 1035
ISBN: 978-625-397-636-1
EISBN: 978-625-397-646-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

---

Kütüphane Bilgi Kartı

Çocuk, Halil Erdem.
Türkçe Öğretim Teknolojileri: Vizyon, Çağdaş
Uygulamalar ve Dijital Materyal Tasarlama / Editör: Doç. Dr. Halil Erdem Çocuk
1. Basım, XIV + 388, 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-636-1
EISBN: 978-625-397-646-0
1. Türkçe Öğretim Teknolojileri 2. Dijital Materyal Tasarlama 3. Dijital Uygulamalar.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları III
Ön Söz V
İçindekiler VII

BÖLÜM 1
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ VE ANA DİLİ ÖĞRETİM SÜRECİ

1. Giriş 2
2. Modern Zamanlar: Teknoloji Yaşamımızı Kuşatıyor 4
3. Eğitim Teknolojisi: Avantajlar ve Eleştiriler 6
4. Ana Dili Eğitiminde Teknoloji Kullanımı: Neden ve Nasıl? 8
5. Sonuç 10

Ödev 10
Kaynakça 11

BÖLÜM 2
TEKNOPEDAGOJİK EĞİTİM VE ÖĞRETİCİ YETERLİKLERİ

1. Giriş 14
2. Teknopedagoji Nedir? 16
3. Teknopedagojik Eğitim 17
   - 3.1. Ters Yüz Edilmiş Sınıf 17
   - 3.2. Web Tabanlı Öğrenme, E-Öğrenme ve Uzaktan Öğrenme 18
   - 3.3. Mobil Uygulamalar 19
   - 3.4. E-Değerlendirme 19
   - 3.5. Etkileşimli Sunum Araçları 20
   - 3.6. Sınıf Yönetim Araçları 20
   - 3.7. Eğitimde Yapay Zekâ 21
   - 3.8. Teknofobi 22
   - 3.9. Video Konferans Görgü Kuralları 22
4. Teknopedagojik Eğitim Modeli 23
5. Teknopedajojik Eğitimde Öğretici Yeterlilikleri 25
6. Sonuç 26

Kaynakça 28

BÖLÜM 3
EĞİTİM PORTALLARI VE TÜRKÇE ÖĞRETİM OLANAKLARI

1. Giriş 32
2. Eğitim Portalı 36
3. Yurt Dışı Eğitim Portalları 37
   3.1. Khan Akademi 37
   3.2. Scootle 40
   3.3. Imagine Learning Classroom (IL Sınıf) 41
   3.4. Frogasia 42
   3.5. Merlot 43
   3.6. Open Educational Resources Commons 44
4. Yurt İçi Eğitim Portalları 45
   4.1. Eğitim Bilişim Ağı (EBA) 45
      4.1.1. EBA Öğretmen Sayfası Modülleri 50
         4.1.1.1. Dersler 50
         4.1.1.2. Canlı Dersler 50
         4.1.1.3. Sınavlar 51
         4.1.1.4. Kütüphane 52
         4.1.1.5. Listeler 52
         4.1.1.6. Çalışmalar 52
         4.1.1.7. Raporlar 53
         4.1.1.8. Müze Deneyimleri 53
         4.1.1.9 Mesleki Gelişim 53
         4.1.1.10. Gruplar 54
         4.1.1.11. Portfolyolar 54
         4.1.1.12. Dosyalar 54
         4.1.1.13.Takvim 54
         4.1.1.14. İçerik Üretimi 54
         4.1.1.15. Soru ve Sınav Sistemi 54
   4.2. Morpa Kampüs 55
      4.2.1. Dersler 57
      4.2.2. Sınavlar 57
      4.2.3. E- Kütüphane 58
      4.2.4. Raporlar 58
      4.2.5. Bilgilerim 58
      4.2.6. Mesajlarım 58

4.2.7. Takvim 58
4.2.8. Duyurular 59
4.2.9. Öğretmen Araçları 59
4.2.10. Eğitim Materyalleri 59
4.3. Okulistik 60
4.4. Vitamin 61
5. Eğitim Portallarında Türkçe Öğretim Uygulamaları 61
6. Sonuç 62
Kaynakça 68

BÖLÜM 4
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE MOBİL ÖĞRENME FIRSATLARI

1. Giriş 72
2. Mobil Öğrenme 74
2.1. Mobil Öğrenmenin Avantajları 76
2.2. Mobil Öğrenmenin Dezavantajları 77
2.3. Mobil Öğrenmeyle İlgili Çalışmalar 78
2.4. Türkçe Öğretiminde Mobil Öğrenme Fırsatları 82
3. Sonuç 91
Kaynakça 92

BÖLÜM 5
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE WEB TABANLI ÖĞRENME ORTAMLARI

1. Web Tabanlı Öğrenme Ortamları 96
2. Türkçe Öğretimi ve Web Tabanlı Öğrenme Ortamları 98
2.1. Zoom 99
2.2. Google Meet 101
2.3. Microsoft Teams 103
2.4. Teamlink 105
2.5. Webinar 107
2.6. Web Tabanlı Öğrenme Ortamında Etkinlik Planlama 109
3. Sonuç 112
4. Ödevlendirme 113
5. Kaynakça 114

BÖLÜM 6
TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE TERS YÜZ EĞİTİM MODELİ

1. Ters Yüz Eğitim Modeli 118
1.1. Ters Yüz Eğitimde Öğretmenin Rolü 123
1.2. Ters Yüz Eğitimde Yararlanılabilecek Web Destekli Öğrenme Ortamları ve Uygulamaları 124
2. Türkçe Öğretiminde Ters Yüz Eğitim 126
2.1. Ters Yüz Eğitim Modeliyle Etkinlik Planlama 127
3. Sonuç 130
4. Ödevlendirme 131
5. Kaynakça 132

BÖLÜM 7
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜ UYGULAMALARI

1. Giriş 136
2. Dijital Öykü Oluşturma Süreci 139
3. Dijital Öykü Araçları 147
4. Sonuç 153
Kaynakça 154

BÖLÜM 8
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KİŞİSEL BLOG KULLANIMI

1. Giriş 160
2. Blog Hakkında 161
3. Blog Türleri 165
4. Blog Tasarımı 167
5. SAMR Modeli 170
6. Türkçe Öğretiminde Kişisel Blog Kullanımı 172
7. Türkçe Öğretiminde Kişisel Blog Kullanımına Yönelik Ders Planı 175
8. Sonuç 182
Kaynakça 185

BÖLÜM 9
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÇEVRİM İÇİ SUNU ARAÇLARI

1. Giriş 190
2. Etkili Sunu Teknikleri 191
    2.1 Hazırlık Öncesi 192
    2.2 Hazırlık 193
        2.2.1 Konunun Belirlenmesi 193
        2.2.2 İçeriğin oluşturulması 193
        2.2.3 Organize etme 194
    2.3 Sunu esnasında sunucunun dinleyici ile iletişimi 194
    2.4 Mesajı iletme 195
3. Sunu Hazırlama Teknikleri 196
4. Çevrim İçi Sunu Kavramı 197
5. Çevrim İçi Sunu Araçları 198
    5.1 Powtoon 199
        5.1.1 Powtoon Kullanımı 200
    5.2 Prezi 209
        5.2.1 Prezi Kullanımı 209
    5.3 Emaze 219
    5.3.1 Emaze Kullanımı 219
6. Sonuç 226
Kaynakça 228

BÖLÜM 10
KELİME ÖĞRETİM UYGULAMALARI

1. Giriş 230
2. Kelime Öğretimi 232
3. Okuma Becerisiyle Kelime Öğretimi 235
4. Konuşma Becerisiyle Kelime Öğretimi 236
5. Dinleme Becerisiyle Kelime Öğretimi 237
6. Yazma Becerisiyle Kelime Öğretimi 238
7. Kelime Serveti / Hazinesi / Dağarcığı 238
8. Aktif ve Pasif Kelime Serveti 242
9. Kelime Öğrenme Öğretme Sürecinde Kullanılan Etkinlikler 242
10. Sonuç 249
Kaynakça 250

BÖLÜM 11
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ELEKTRONİK KİTAPLAR

1. Giriş 252
2. Elekronik Kitap Kavramı 253
3. Elektronik Kitap ve Basılı Kitap Farklar 255
4. Elektronik Kitap Donanım Özellikleri 257
5. Elektronik Kitap Tasarım Özellikleri 258
6. E-Kitap Oluşturma Programları 262
    6.1. Storyjumper 263
    6.2. Joomag 265
    6.3. Pixton 266
    6.4. Storybird 267
7. Türkçe Öğretiminde Elektronik Kitap Olanakları 268
8. Türkçe Öğretiminde Elektronik Kitap Uygulamaları 271
    8.1. Kız Kalesi Efsanesinin Storyjumper Programı ile Uygulaması 272
9. Sonuç 275
Kaynakça 276
EKLER 278

BÖLÜM 12
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KARİKATÜR VE POSTER KULLANIMI

1. Giriş 281
2. Karikatür 283
3. Poster 292
4. Sonuç 296
Kaynakça 298

BÖLÜM 13
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KAVRAM VE ZİHİN HARİTASI HAZIRLAMA

1. Kavram Öğretimi 302
2. Kavram Haritaları 304
    2.1. Kavram Haritalarının Kullanım Alanları ve Faydaları 306
    2.2. Kavram Haritalarında Web 2.0 Araçları ve Uygulamaları 306
    2.3. Kavram Haritalarına Yönelik Ders Planı 309
EK-1 312

3. Zihin Haritaları 312
3.1. Zihin Haritalarının Kullanım Alanları ve Faydaları 314
3.2. Zihin Haritalarında Web 2.0 Araçları ve Uygulamaları 314
3.3. Zihin Haritalarına Yönelik Ders Planı 317
EK-2 320
4. Sonuç 320
Ödevlendirme 321
Kaynakça 322

BÖLÜM 14
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİJİTAL OYUNLAR VE BULMACALAR

1. Giriş 326
2. Oyun Oluşturma Araçları 332
3. Bulmaca Oluşturma Araçları 343
4. Sonuç 350
Kaynakça 351

BÖLÜM 15
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SANAL VE ARTTIRILMIŞ GERÇEKLİK

1. Giriş 354
2. Temel Dil Becerileri ve Okuryazarlık 355
3. Arttırılmış Gerçeklik 363
4. Sanal Gerçeklik 367
5. Türkçe Öğretiminde Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojileri 370
Sonuç 376
Kaynakça 377

YAZAR BİLGİLERİ 383

BÖLÜM 1

Eğitim Teknolojisi ve Ana Dili Öğretim Süreci

Yunus Emre Çekici

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Teknolojinin insan yaşamındaki etkisini tartışır.
- Geçmişten günümüze eğitim ile teknoloji arasındaki etkileşimi değerlendirir.
- Eğitimde teknoloji kullanımına eleştirel yaklaşır.
- Eğitimde teknoloji kullanımının avantaj ve dezavantajlarını değerlendirir.
- Ana dili öğretiminde teknolojinin yerini tartışır.

Özet

Eğitimle teknoloji arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Eğitimdeki ilerlemeler teknolojiyi geliştirmekte, teknolojik gelişmeler de eğitim ortamlarında kullanılabilmektedir. Söz konusu karşılıklı ilişkiden beslenen eğitim teknolojisi, eğitsel amaçlar için kullanılan araç gereçlere yönelik teori ve pratiklerin toplamı şeklinde tanımlanabilir. Gelişen teknolojinin eğitime entegrasyonu, bilimsel bir disiplin olarak eğitim teknolojisinin uğraş alanına girmektedir. Günümüzde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, eğitime yeni bir boyut kazandırmakta, öğretmen ve öğrenci rollerini değiştirmek-

Kaynakça

Alım, M. (2007). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme (ÖTMG) dersinin önemi ve öğretim sürecine ilişkin öneriler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 243-262.

Alpar, D., Batdal, G. ve Avcı, Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 19-31.

Baç, M. (2022). Teknoloji felsefesinin antropolojik ve görüngübilimsel kipleri üzerine bir sorgulama. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2022 (2), 1-22.

Baki, Y. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesinde dijital öykülerin etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 964-995.

Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

Çocuk, H. E. (2020). Dijital öykü uygulamalarının Türkçe öğretmen adaylarının akademik başarılarına, dijital okuryazarlık ve Türkçe öğretimi özyeterlik algılarına etkisi. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çocuk, H. E. ve Çekici, Y. E. (2020). Bilişim Çağı'nda Türkçe eğitiminin geleceği (Ed. O. Zuhal). Eğitim Bilimlerinde Teori ve Araştırmalar içinde,s. 521-536. Ankara: Gece Kitaplığı.

Elvan, M. ve Mutlubaş, H. (2020). Eğitim-öğretim faaliyetlerinde teknoloji kullanımı ve teknolojinin sağladığı yararlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(4), 100-109.

Fırat, D. ve Kayacan, D. (2021). Teknolojinin eğitimdeki dönüştürücü etkisi üzerine yeniden düşünmek. *Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, 19(73), 30-48.

Gülenç, K. ve Arıtürk, M. H. (2014). Teknoloji çağında rasyonalite, deneyim ve bilgi: sorunlar & eleştiriler. *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 113-131.

Karal, H. (2022). Eğitim teknolojileri (M. A. Y. Saraç, Ed.). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* içinde, s. 386. İstanbul: TÜBİTAK Bilim Yayınları.

Ketenci, T. (2007). Chaplin'in gözlerindeki şaşkınlık: postmodern akıl eleştirisi üzerine. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 59-75.

Kükürt, R. O. (2014). Kapitalizm ve modern teknolojinin metafiziği üzerine eleştirel bir yorum ve eğitimsel çıkarımlar. *Eleştirel Pedagoji*, 6(33), 19-23.

MEB (2019). *Türkçe deresi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Ankara: MEB.

Mete, F. ve Batıbay, E., F. (2019). Web 2.0 uygulamalarının Türkçe eğitiminde motivasyona etkisi: Kahoot örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1029-1047.

Özdemir, T. (2014). Eğitimde teknoloji teriminin temsil ettiği kavram üzerin**e.** *Eleştirel Pedagoji*, 6(33), 24-31.

Soydaş Çakır, H. (2015). Eğitimde teknoloji kullanım yöntemlerinin verimli öğrenme sürecindeki etkileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 56-63.

Yaşar Sağlık, Z. ve Yıldız, M. (2021). Türkiye'de dil öğretiminde Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik yapılan çalışmaların sistematik incelemesi. *JRES*, 8(2), 418-442

Okuma Önerileri

Ellul, J. (2003). *Teknoloji toplumu* (M. Ceylan, Çev.). İstanbul: Bakış.

Marcuse, H. (2016). *Tek-boyutlu insan ileri işleyim toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea.

BÖLÜM 2

Teknopedagojik Eğitim ve Öğretici Yeterlikleri

Taşkın Soysal

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Teknopedagojiyi tanımlar.
- Teknopedagojik eğitimi tanımlar.
- Eğitimde teknoloji entegrasyonunun önemini bilir.
- Teknopedagojik eğitimde öğretici yeterliliklerini kavrar.

Özet

21. yüzyılda meydana gelen birçok değişiklik eğitimi de doğrudan etkilemiş, gelişen teknoloji öğretim ortamlarında da köklü değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Eğitimde teknolojinin kullanılmaya başlaması da aynı şekilde bazı diğer ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Çünkü teknolojinin eğitime entegrasyonu, teknolojik araçların öğretim ortamlarında basit bir şekilde kullanılmasından çok daha öte anlamlar taşımaktadır. Teknolojinin eğitimle bütünleşmesi esnasında pedagojik süreçlerin de bu bütünleşmede yer alması gerekir. Eğitimde teknoloji entegrasyonunda kilit rol elbette öğretmenlere aittir. 21. yüzyılın yetkin bir öğretmeni olmak için teknolojik cihazlara, programlara, mobil uygulamalara, bilgi ve iletişim teknolojileri ile pedagoji bilgisine hâkim olmak önemlidir. Günümüz öğretmenleri birer

Kaynakça

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 11*(1), 71-88.

Atılgan, H. (2009). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme (4. Baskı).* Ankara: Anı Yayıncılık.

Beaudin, L., & Hadden, C. (2004). Developing techno pedagogical skills in preservice teachers. In Proceedings of World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education 2004, 492-498. Norfolk,VA: Association for the Advancement of Computing in Education.

Çam, E. ve Uysal, M. (2017). Mobil uygulamaların eğitsel amaçlı kullanımı: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(9), 559-567.

Dash, M. K. (2007). Integration of ICT in teaching Learning: A challenges. *Edutract, 6*(12), 11-13.

Erdoğan. İ. (2001), *Sınıf Yönetimi -Ders, Konferans, Panel ve Seminer Etkinliklerinde Başarının Yolları-* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

French, D. (1999). *Internet based learning: An introduction and framework for higher education and business* (Editör: D. French, C. Hate, C. Johnson, G. Farr), Stylus, Virginia.

Hogan, M. (2005). "Technophobia amongst older adults in Ireland" *Irish Journal of Management, Special Issue,* 57-77.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning.* Boston, MA: Center for Curriculum Redesign.

Kabakçı Yurdakul, I. (2011). Öğretmen adaylarının teknopedagojik eğitim yeterliklerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 40,* 397-408.

Kabakçı Yurdakul, I., Odabaşı, H. F., Kılıçer, K., Çoklar, A. N., Birinci, G. ve Kurt, A. A. (2014). Ulusal standartlar açısından teknopedagojik eğitime dayalı öğretmen yeterliklerinin oluşturulması. *İlköğretim Online, 13*(4), 1185-1202.

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2005). What happens when teachers design educational technology? The development of technological pedagogical content knowledge. *Journal of Educational Computing Research, 32*(2), 131-152.

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2008). Introducing TPACK. In AACTE Committee on Innovation & Technology (Eds.), Handbook of technological pedagogical content knowledge for educators (pp. 3-29). New York, NY: Routledge.

Lee, M. H., & Tsai, C. C. (2010). Exploring teachers' perceived self efficacy and technological pedagogical content knowledge with respect to educational use of the World Wide Web. *Instructional Science, 38*, 1-21.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A new framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017-1054.

Monsivais, M. I., McAnally, L., & Lavigne, G. (2014). Application and validation of a *technopedagogical* lecturer training model using a virtual learning environment. *Revistade Universidady Sociedaddel Conocimiento, 11*(1), 91-107.

Osiceanua, M., E. (2015). Psychological implications of modern technologies: "Technofobia" versus "technophilia" *Procedia Social and Behavioral Sciences, 180,* 1137-1144.

Sathiyaraj, K., & Rajasekar, S. (2013). The relationship between the techno-pedagogical competency of higher secondary school teachers and their anxiety towards the use of instructional aids in teaching. *International Journal of Teacher Educational Research, 2*(12), 7-14.

Shulman, L. S. (1986). *Paradigms and research programs for the study of teaching*. In M.C. Wittrock (Ed.), Handbook of research on teaching (3rd ed.). New York: Macmillan.

Taş, D. ve Turanlıgil, F. (2020). Sağlık çalışanlarının bilgisayar teknolojisine karşı tutumları ile teknoloji öz-yeterliği düzeylerinin işgücü devrine etkisi: Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi örneği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(2), 1-17.

Thakur, N. (2015). A study on implementation of techno-pedagogical skills, its challenges and role to release at higher level of education. *American International Journal of Research in Humanities, Arts, and Social Sciences, 9*(2), 182-186.

Tomas, C., Borg, M., & McNeil, J. (2015). E-assessment: Institutional development strategies and the assessment life cycle. *British Journal of Educational Technology, 46*(3), 588-596.

Yavuz-Konokman, G., Yanpar-Yelken, T., & Sancar-Tokmak, H. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının TPAB'lerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Mersin Üniversitesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(2), 665-684.

BÖLÜM 3

Eğitim Portalları ve Türkçe Öğretim Olanakları

Halil Erdem Çocuk-Helime Kılıçlı

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Eğitim portalı kavramını tanımlar.
- Yurt dışı ve yurt içi eğitim portallarını listeler.
- Yurt içi eğitim portallarını karşılaştırır.
- Eğitim portallarında Türkçe öğretim olanaklarını tartışır.
- Eğitim portallarında Türkçe öğretim uygulamaları tasarlar.
- Eğitim portallarını Türkçe öğretim uygulamaları açısından değerlendirir.

Özet

Gelişen ve değişen dünyada bilgisayar ve internet teknolojisinin her geçen gün hızlı bir şekilde artması her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da kendisini göstermektedir. Bilişim teknolojilerinin eğitimde kullanımı gelişmiş ülkelerde 1970'lerde başlarken ülkemizde bu girişimde bulunma zamanı olarak 1984 yılları gösterilmektedir. Bilişim teknolojilerinin eğitimde yoğun olarak kullanılması ile birlikte çevrim içi kaynakların ve benzer özelliklere sahip olan eğitim portallarının eğitimin geleceğinde daha etkin bir şekilde yer alması beklenmektedir. Eğitim portalı; öğrencilerin özel ola-

Kaynakça

Alayyar, G. M., Aljeeran, R. K., ve Almodaires, A. A. (2018). Information and communication technology and educational policies in primary and secondary education in the Middle East and North African (MENA) region. *Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education*, 1-21.

Aljaafreh, R.F.S. (2009). *A Model for E-Learning Content Design* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Middle East University for Graduate Studies).

Altun, A., Gülbahar, Y., & Madran, O. (2007). Öğretimde içerik yönetim sistemleri: eniyisi örneği. *XII."Türkiye'de İnternet" Konferansı*, 8-10 Kasım 2007, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1-4.

Aydın, E. (2021). Covid-19 döneminde EBA ile yapılan uzaktan eğitim sürecinde canlı Türkçe derslerinin değerlendirilmesi. Journal of History School, 50, 512-540.

Buluş Kırıkkaya, E. & Yıldırım, İ . (2019). Eğitim Portalları Hakkında Fen Bilimleri Öğretmenleri Ne Düşünüyor?. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD) , 4* (2) , 222-235 . doi: 10.21733/ibad.531997

Can, E. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2018). Eğitim bilişim ağı kullanımının (eba) ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik tutumlarına etkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi, 3(1), 61-68.

Çakmak, Z., & Taşkıran, C. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin perspektifinden Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformu. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(9), 284-295.

Daş, F.ve Ersöz, S. (2013). Uzaktan Eğitimde İçerik Geliştirme İçin Açık Kaynak Yazılımların Kullanımı. *Akademik Bilişim Konferansı*, 23-25 Ocak, Akdeniz Üniversitesi, Antalya .http://ab.org.tr/ab13/bildiri/87.pdf adresinden 15 Nisan 2023 tarihinde erişilmiştir.

Demirarslan, Y., & Usluel, Y. K. (2005). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenme öğretme sürecine entegrasyonunda öğretmenlerin durumu. *Turkish Journal of Educational Technology*, 47- 61.

Eğitim Bilişim Ağı Web Sitesi (EBA), 20 Nisan 2023 tarihinde *http://www.eba.gov.tr/* adresinden erişilmiştir.

Ergüney, M. (2015). Uzaktan eğitimin geleceği: MOOC (massive open online course). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 15-22.

Fatih Projesi, (2023). Fatih Projesi Web Sitesi, 20 Nisan 2023 tarihinde http://fatihprojesi.meb.gov.tr/about.html adresinden alınmıştır.

Genç, Z. (2019). *Fırsat Eşitliği Bağlamında Eğitimde Teknoloji:Fatih Projesi Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ABD, Kocaeli.

Junyong ve Yumei (2010) Junyong, Z., & Yumei, Z. (2010). The Present situation and problems of advanced distance education in China. *2nd International Conference on Computer Engineering and Technology.*

Kalkınma Bakanlığı, (2023). Kalkınma Bakanlığı Web Sitesi, 15 Nisan 2023 tarihinde *http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yatirim/* adresinden erişilmiştir.

Karademirci, A. H. (2010). Öğretim teknolojileri: Tanımı ve tarihsel gelişimine yeniden bakmak. *Akademik Bilişim'10, 496*.

Karasu, Teceli,(2018). İmam hatip meslek ve dikap dersi öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı (eba) ile ilgili görüşleri. BEÜ SBE Dergisi, 7(2), 925-943.

Kuloğlu, E.M, (2018). İngilizce Öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Kullanım Durumlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Maden, S. & Önal, A. (2020). Eğitim bilişim ağı (EBA) içerik modülündeki Türkçe dersi ile ilgili dokümanlar. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 10(1), 25-50.

Mishra, P. and Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: Aframework for teacher knowledge. *Teachers college record, 108*(6), 1017.

Morpa Kampüs. (2023). Morpa kampüs. https://www.morpakampus.com/anasayfa adresinden 01.05.2023 tarihinde erişilmiştir.

Oldknow, A. and Taylor, R. (2003). *Teaching mathematics using ICT* (Vol. 1): Continuum Intl Pub Group.

Özerbaş, M. ve Yalçınkaya, M. (2018). Çoklu Ortam Kullanımının Akademik Başarı ve Motivasyona Etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 5* (2), 1-21.

Pala, F, Arslan, H. ve Özdinç, F. (2017). Eğitim Bilişim Ağı web sitesinin otantik görevler ve göz izleme ile kullanılabilirliğinin incelenmesi. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 24-38.

Sakowski, P. A. M., ve Tóvolli, M. H. (2016). Complex approaches for education in brazil. http://repositorio.ipea.gov.br/bitstream/11058/6362/1/DiscussionPaper_210.pdf adresinden erişilmiştir.

Shiratuddin, N., Hassan, S. and Landoni, M. (2003). A Usability Study for Promotinge Content in Higher Education. *Educational Technology & Society, 6* (4). 112-124.

Sürek, G. (2018). *Eğitimde Teknoloji Uygulamalarına İlişkin Ortaokul ve Lise Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi (Şanlıurfa İli Örneği).* (Yüksek Lisans Tezi Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Tutar, M. (2015). *Eğitim Bilişim Ağı (Eba) sitesine yönelik olarak öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Türk Dil Kurumu (TDK).Güncel Türkçe sözlük. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi:15.04.2023

Tüysüz, C., & Çümen, V. (2016). EBA ders web sitesine ilişkin ortaokul öğrencilerinin görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 278-296.

Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEĞİTEK). (2016). *Yeni EBA Yayında.* http://yegitek.meb.gov.tr/www/yeni-eba-yayinda/icerik/859 adresinden 15 Nisan 2023 tarihinde erişilmiştir.

Yılmaz, M. (2007). Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Teknoloji Eğitimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*(1), 155-167.

BÖLÜM 4

Türkçe Öğretiminde Mobil Öğrenme Fırsatları

Hüseyin Özçakmak

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Mobil öğrenmeyi tanımlar.
- Mobil öğrenme ve e-öğrenme farkını kavrar.
- Mobil öğrenme uygulamaları hakkında bilgi edinir.
- Mobil öğrenmeden daha etkili bir şekilde yararlanır.
- Türkçe öğretiminde mobil öğrenme fırsatlarını fark eder.

Özet

Mobil öğrenme kavramı, e-öğrenme içerisinde yer alan ancak son yıllarda yüksek bir ivme yakalayarak bağımsız bir öğrenme türü olma yolunda ilerleyen bir kavramdır. Z kuşağı olarak adlandırılan 2000 yılı sonrasında doğan kuşağın öne çıkan özellikleri arasında teknoloji yerlisi olmaları bulunmaktadır. Hızlı ve pratik hareket etmeyi seven, akıllı telefon ve sosyal medyayı etkili bir biçimde kullanabilen bu nesil, geleneksel öğrenme modellerinden daha çok e-öğrenme içinde yer alan mobil öğrenmeye yatkındır. Ancak interneti etkin kullanmayı; sosyal medya ve mobil oyunları iyi bilme olarak gören öğrenciler olabilmektedir. İnternet teknolojilerinin çok ilerlediği günümüzde mobil uygulamalar aracılığıyla akıllı telefonlar

Kaynakça

Alsancak Sırakaya, D. ve Seferoğlu, S. S. (2018). Türkiye'nin mobil öğrenme karnesi: İmkânlar, fırsatlar ve sorunlarla ilgili bir inceleme. B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı (Ed). *Eğitim teknolojileri okumaları* içinde (ss. 492-513). Adapazarı: TOJET ve Sakarya Üniversitesi.

Altunçekiç, A. (2020). 2010-2020 yılları arasında mobil öğrenme çalışmalarının içerik analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(3),1087-1104. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/58826/816555

Aydoğdu, H. (2019). *Mobil öğrenme ile ilgili araştırmaların eğilimleri: Bir içerik analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi.

Berk, R.R., & Açık, F. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde elektronik dinletilerin dinlediğini anlama başarısı ve dinleme kaygısına etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(32), 329-348. https://dergipark.org.tr/en/pub/befdergi/issue/67328/747319

Bozkurt, A. (2015). Mobil Öğrenme: Her zaman, her yerde kesintisiz öğrenme deneyimi. Açıköğretim *Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi 1*(2), 65-81. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35561

Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 85-124. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403827

Çakır, H. (2011). Mobil öğrenmeye ilişkin bir yazılım geliştirme ve değerlendirme. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2(40), 1-9. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/120502/

Demir, K., & Akpınar, E. (2016). Mobil öğrenmeye yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 6*(1), 59-79. https://dergipark.org.tr/tr/pub/etku/issue/27427/288482

Dominic, M., Francis, S. & Pilomenraj, A. (2014). E-learning in web 3.0. *International Journal of Modern Education and Computer Science, 6*(2), 8. https://www.researchgate.net/publication/304445019_E-Learning_in_Web_30

Elçiçek, M., & Karal, H. (2019). Mobil öğrenmeye ne kadar hazırız? Öğretmen adayları perspektifinden bir inceleme. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education, 8*(1), 1-9. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jitte/issue/48794/538742

Gür, D. ve Bulut-Özek, M. (2021). Mobil öğrenmenin öğrencilerin akademik başarısı, motivasyonu ve tutumları üzerine etkisi: bir meta analiz çalışması, *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(1), 1-15. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tred/issue/59869/581539

Güzel, A. ve Elkıran, Y. M. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının internet tabanlı okuma motivasyonu ve etkileşim ile mobil öğrenme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 24*, 324-341. https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumelide/issue/64972/996583

Güzeller, C. O. & Üstünel, F. (2016). Effects of mobile learning on academic achievement: a meta-analysis. *Journal of Social Sciences, 8*(23), 528-561. https://dergipark.org.tr/en/pub/adyusbd/issue/24305/257582

Ilić, V. (2019). *Information and communication technology in visual art education*. Zvečan: University of Pristina. Faculty of Arts, Kosovska Mitrovica.

İskender, M. E. ve Gücüyeter, B. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe yazma öğretiminde anlık mesajlaşma programlarının kullanımı: Whatsapp uygulaması örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(2), 571-590. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/51614/622095

Kalınkara, Y. (2021). Eğitimde mobil öğrenmeye yönelik yapılan araştırmaların incelenmesi: bir içerik analizi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi, 5*(1), 86-103. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uybisbbd/issue/63334/933542

Kavaklı, A. ve Yakın, İ. (2019). Mobil öğrenme: 2015–2019 çalışmalarına yönelik bir içerik analizi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(21), 251-268. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/50850/585485

Kılınç, H. (2015). Mobil öğrenme: eğitim ve öğrenimin dönüşümü [Kitap tanıtımı: *Mobile learning: transforming the delivery of education and training*, M. Ally (Ed.)]. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 1*(4), 132-138. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/402539

Koparan, T. ve Yılmaz, G. K. (2020). Matematik öğretmeni adaylarının mobil öğrenme ile desteklenen öğrenme ortamına yönelik görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(1), 109-128. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1055372

Korucu, A. T., & Biçer, H. (2019). Mobil öğrenme: 2010-2017 çalışmalarına yönelik bir içerik analizi. *Trakya Eğitim Dergisi, 9*(1), 32-43. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tred/issue/42642/516911

Kurt, A. ve Göçer, A. (2021). Mobil öğrenme aracı olarak podcastin Türkçe öğretiminde kullanılabilirliği üzerine: kuramsal bir çalışma. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi,7*(2), 77-97. *https://dergipark.org.tr/tr/pub/uebt/issue/65427/911440*

MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

Ozan, Ö. (2013). *Bağlantıcı mobil öğrenme ortamlarında yönlendirici destek*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi.

Sarıgül, K. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çevrim içi süreç değerlendirme araçları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4* (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı), 56-80. https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/issue/62306/922748

Sırakaya, M. ve Sırakaya, D. A. (2021). Mobil öğrenme hazırbulunuşluğunun akıllı telefon kullanımına göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 57*, 362-381. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/60050/624927

Solmaz, E. ve Gökçearslan, Ş. (2016). Mobil öğrenme: Lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi çalışması. 10th International Computer and Instructional Technologies Symposium'da (ICITS) sunulan bildiri, Rize. https://www.academia.edu/35091985/Mobil_%C3%96%C4%9Frenme_Lisans%C3%BCst%C3%BC_Tezlere_Y%C3%B6nelik_Bir_%C4%B0%C3%A7erik_Analizi_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1

Sönmez, N. (2019). *Mobil öğrenmenin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Adıyaman Üniversitesi.

Talan, T. (2020). The effect of mobile learning on learning performance: A meta-analysis study. *Educational Sciences: Theory and Practice 20*(1), 79–103. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1241462.pdf

Tenekeci, M. (2020). Türkçe öğretiminde web uygulamaları ve mobil uygulamalar ile bunların öğretmenlerce bilinirliği. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(227), 429-445. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tred/issue/42642/516911

Tıraşoğlu, C. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde söz varlığını geliştirmeye yönelik web 2.0 araçları: Kahoot!* örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.

Trifonova, A. (2003). *Mobile learning: review of the literature.* Technical Report DIT-03-009, Informatica e-Telecomunicazioni, University of Trento.

Turgut, K., & Akdemir, E. (2019). Öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları. *OPUS International Journal of Society Researches, 13*(19), 500-526. https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/46281/595870

Turumbetova, Z. A., & Varol, S. (2017). Mobil uygulamalarıyla Türkçe sözcük öğretimi. *Suleyman Demirel Unıversıty Bulletin, 2*(41), 43-51. http://rmebrk.kz/journals/4736/55618.pdf

Uygun, D. ve Sönmez, A. (2019). Mobil öğrenme üzerine güncel çalışmalarla ilgili bir içerik analizi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 53-69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/44098/543492

We Are Social Report (2023). https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/digital-2023.

Yağan, S. A. (2023). Yükseköğretimde mobil öğrenme: Bir karma araştırma sentezi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(1), 108-125. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erziefd/issue/76147/884448

Yılmaz, F., & Babacan, G. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde podcast kullanımı. Electronic *Turkish Studies, 10*(3). https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=18266

Yılmaz, R. & Karaoğlan Yılmaz, F.G. (2019). *Bir oyunlaştırma ve biçimlendirici değerlendirme aracı olarak Kahoot kullanımına yönelik öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi.* II. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Mersin.

Yılmaz, Y. (2011). *Mobil öğrenmeye yönelik lisansüstü öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının farkındalık düzeylerinin araştırılması.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yokuş, G. (2016). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin mobil öğrenmeye ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve eğitim bilimleri alanına yönelik mobil uygulama geliştirme çalışması: Mobil akademi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.

BÖLÜM 5

Türkçe Öğretiminde Web Tabanlı Öğrenme Ortamları

İlke Altuntaş Gürsoy

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Web tabanlı öğrenmeyi açıklar.
- Web tabanlı öğrenme ortamlarının olumlu yönlerini listeler.
- Web tabanlı öğrenme ortamlarını karşılaştırır.
- Türkçe öğretiminde web tabanlı ortamları kullanır.
- Türkçe öğretiminde web tabanlı öğrenme ortamlarında etkinlikler tasarlar.

Özet

Web tabanlı öğrenme ortamları; zaman-mekân esnekliği, erişilebilirlik, ekonomiklik, bireysel öğrenme vb. olumlu yönleri sayesinde tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra küresel salgın hastalıklar, deprem, kötü hava koşulları gibi olumsuz durumlar nedeniyle zorunlu olarak da kullanılabilmektedir. Web tabanlı ortamlarda öğrenme-öğretme süreci iki türlü; eş zamanlı (senkron) ya da eş zamanlı olmayan (asenkron) biçimde olabilir. Eş zamanlı öğretime katılamayan öğrenciler, daha sonra öğretmen tarafından kaydedilip paylaşılan dersi izleyebilir. Bu çalışma kapsamına web tabanlı öğrenme ortamlarından Zoom, Google Meet, Microsoft Teams,

Kaynakça

Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, *15*(4), 131-151. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44460

Bulut, S. ve Susar Kırmızı, F. (2021). Covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitimde Türkçe dersine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, *7*(4), 1-30. https://doi.org/10.51948/auad.960960

Fuady, I., Sutarjo, M. A. S. ve Ernawati, E. (2021). Analysis of students' perceptions of online learning media during the covid-19 pandemic (study of e-learning media: zoom, google meet, google classroom, and LMS). *Randwick International of Social Science Journal*, *2* (1), 51-56. https://doi.org/10.47175/rissj.v2i1.177

Erturan, N., Çevik, R., Gürel, N. ve Çağıltay, K. (?). Eğitimde *webinar(sanal sınıf) kullanımı: ticari (adobe connect) ve açık kaynak (openmeetings) webinar uygulamalarının karşılaştırılması*. https://ab.org.tr/ab12/bildiri/107.pdf

Gücükoğlu, B. ve Türker, F. M. (2015). Yabancı dil olarak web tabanlı Türkçe öğretiminde materyal hazırlama süreci. *Turkish Studies, 10* (15), 439-450. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8758

İskender, M. E. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzaktan eğitim derslerine ilişkin deneyimler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 96-117. https://doi.org/10.29000/rumelide.885523.

Kaplan, K. ve Gülden, B. (2021). Öğretmen görüşlerine göre salgın (COVID-19) dönemi uzaktan eğitim ortamında Türkçe eğitimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 233-258. DOI: 10.29000/rumelide.995291.

Karacaoğlu, M., Karakuş, N., Esendemir, N. ve Ucuzsatar, N. (2021). Uzaktan eğitim üzerine bir araştırma: "Türkçe öğretmenleriyle mülakatlar". *International Journal of Language Academy*, *9* (1), 124-144. http://dx.doi.org/10.29228/ijla.48641

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf

Oral, Behçet ve Kenanoğlu, R. (2012). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemlerinin öğrenci başarısına ve bilgisayara yönelik tutumlarına etkisi, Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 1 (2), 58-67. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus/issue/15938/167589

Ozan, Ö. ve Göçmenler, H. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak uzaktan farklılaştırılmış öğretimi projesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı, 129-13. https://doi.org/10.19171/uefad.430162

Özdemir, O. (2017). Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımı ve bir web uygulaması örneği. *Turkish Studies*, *12*(4), 427-444. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11283

Özdemir, O. (2021). Türkçe öğretiminde teknoloji kullanımı https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/2721/T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretiminde%20TEKNOLOJ%C4%B0%20KULLANIMI.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Özgül, E., Ceran, D. ve Yıldız, D. (2020). Uzaktan eğitimle yapılan Türkçe dersinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Millî Eğitim*, *49* (1), 395-412. https://doi.org/10.37669/milliegitim.776137

Pilancı, H. (2015). Web tabanlı uzaktan dil öğretimindeki gelişmeler ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, *3* (3), 253-267.

DOI: 10.18298/ijlet.518

Sarıçam, İ., Özdoğan, Ü. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2020). Uzaktan eğitim bünyesindeki Türkçe dersinin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. Turkish Studies - Education, *15*(4), 2943-2959. https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.42919

Sarıgül, K. (2018). https://kerimsarigul.com/e%C4%9Fitimde-teknoloji/zoom-ile-canl%C4%B1-ders-verin-veya-ders-al%C4%B1n

Singh, R., ve Awasthi, S. (2020). Updated comparative analysis on video conferencing platforms- zoom, google meet, microsoft teams, webex teams and gotomeetings. *EasyChair Preprint*, 4026. https://easychair.org/publications/preprint/Fq7T

Şen, Ü. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzaktan eğitim programları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17* (2), 411-428. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59426/853589

Tran, V. M. Y. ve Nguyen, T. U. N. (2021). The practice of online English teaching and learning with microsoft teams: from students' view. *AsiaCALL Online Journal*, *12* (2), 51-57. https://asiacall.info/acoj/index.php/journal/article/view/41

Wiyono, B. B., Indreswari, H. ve Putra, P, A. (2021). The utilization of "google meet" and "zoom meetings" to support the lecturing process during the pandemic of COVID-19. *International Conference on Computing, Electronics & Communications Engineering (iCCECE)*, 25-29, DOI: 10.1109/iCCECE52344.2021.9534847.

İnternet Kaynakları

https://zoom.us/

https://meet.google.com/

https://www.microsoft.com/tr-tr/education/products/teams

https://learn.microsoft.com/en-us/sharepoint/teams-connected-sites

https://www.teamlink.co/

https://tr.wikipedia.org/wiki/Webinar#:~:text=Webinar%20kavram%C4%B1%20Web%2Dbased%20Seminer,bir%20kamera%20ve%20mikrofon%20yeterlidir

BÖLÜM 6

Türkçe Öğretimi ve Ters Yüz Eğitim Modeli

İlke Altuntaş Gürsoy

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Ters yüz eğitim modelini açıklar.
- Türkçe öğretiminde ters yüz öğretim modelinin olumlu yönlerini listeler.
- Türkçe öğretiminde geleneksel eğitim ile ters yüz eğitimi karşılaştırır.
- Türkçe öğretiminde ters yüz eğitim modelini uygular.
- Türkçe öğretiminde ters yüz eğitim modelini çok boyutlu tartışır.
- Türkçe öğretiminde ters yüz eğitim modeline uygun etkinlikler tasarlar.

Özet

Ters yüz eğitim, hem sınıf dışında hem de sınıf ortamında öğretime olanak tanıyan bir modeldir. Bu modelde öğrenci, sınıf dışı ortamda dersin konusuyla ilgili öğretmen tarafından hazırlanmış ders kayıtlarını (video, sunum, ses kaydı, animasyon, film vb.) izler, not alır, sorularını yazar ve kayıtta yer alan etkinlikleri tamamlar. Sınıf içi ortamda ise öğretmen öğrencilere izlenen ders kaydı hakkında sorular sorar, planladığı etkinliklerin öğrenciler tarafından yapılmasını sağlar, bireysel ya da gruplara ayırarak görevler/projeler verir. Kısacası ters yüz eğitimde, geleneksel eğitimdeki sınıf dışı ortamda yapılan uygulamalarla sınıf içinde yapılan uygulamalar yer değiştirir. Ancak sınıf dışı ve sınıf içi öğrenme içerikleri öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekici nitelikte,

5. Kaynakça

Akgün, M. ve Atıcı, B. (2017). Ters-düz sınıfların öğrencilerin akademik başarısı ve görüşlerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *25*(1), 329-344. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/27737/309169

Akgündüz, D. (2016). Yeni nesil okulda teknoloji entegrasyonu. M. Yavuz (Ed.). *Yeni nesil okul-araştıran okul* (s. 134-185). Eğitim Yayınevi.

Akın, T. ve Solak, M. Ş. (2021). Ters yüz edilmiş sınıfta kullanılan teknolojiler (Web 2.0 araçları). E. H. S. Toykok, M. Ramazanoğlu, Ö. Bolat (Eds.). *Ters yüz edilmiş sınıf ve öğrenme*. (s. 135-199). Pegem Akademi.

Aydın, B. (2016). *Ters yüz sınıf modelinin akademik başarı, ödev/görev stres düzeyi ve öğrenme transferi üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

Baker, J. W. (2000) *The classroom flip: using web course management tools to become the guide by the side*. 11th International Conference on College Teaching and Learning. https://upcea.edu/wp-content/uploads/2020/09/The-Classroom-Flip-Baker.pdf

Bergmann, J. ve Sams, A. (2012). *Flip your classroom: reach every student in every class every day*. Washington: International Society for Technology in Education.

Boyraz, S. (2014). İngilizce öğretiminde tersine eğitim uygulamasının değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Butt, A. (2014). Student views on the use of a flipped classroom approach: evidence from Australia. *Business Education & Accreditation*, *6*(1), 33-43.

Carbaugh, E. M., ve Doubet, K. J. (2015). *The differentiated flipped classroom: A practical guide to digital learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin. https://books.google.com.tr/books?id=i7BiCgAAQBAJ&pg=PT118&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false

Correa, M. (2015). Flipping the foreign language classroom and critical pedagogies: a (new) old trend. *Higher Education for the Future, 2*(2), 114-125. DOI:10.1177/2347631115584122

Çakır, H. (2021). Ters yüz edilmiş sınıfta öğretim sürecinin planlanması. H. S. Toykok, M. Ramazanoğlu, Ö. Bolat (Eds.). *Ters yüz edilmiş sınıf ve öğrenme* (s. 79-100). Pegem Akademi

Çetin, S. A. (2018). Ters-yüz sınıf modelinin yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılması üzerine bir öneri. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, *3*(1), 61-70. https://uluturkad.org/index.jsp?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1070780163_5-%2061-70%20Sad%C4%B1k%20Ahmet%20CETIN.pdf&key=44012

Doğru, E. (2022). Uzaktan eğitimde alternatif bir öğretim yaklaşımı olarak çevrim içi ters yüz öğrenme modelinin ortaokul öğrencilerine etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Evseeva, A. ve Solozhenko, A. (2015). Use of flipped classroom technology in language learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 206, 205-209. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.006

Frydenberg, M. (2013). Flipping excel. *Information Systems Education Journal (ISEDJ)*, *11*(1), 63-73. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1145027.pdf

Gasparič, R. P. (2017). Jonathan Bergmann and Aaron Sams, flipped learning: gateway to student engagement, ınternational society for technology in education: Eugene, Oregon and Washington, DC, 2014, 169. (book review). https://doi.org/10.26529/cepsj.293 173-176

Gençer, B. G. (2015). *Okullarda ters-yüz sınıf modelinin uygulanmasına yönelik bir vaka çalışması.* (Yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi.

Hayırsever, F. ve Orhan, A. (2018). Ters yüz edilmiş öğrenme modelinin kuramsal analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 572-596. DOI: 10.17860/mersinefd.431745

İyitoğlu, O. (2018). *Ters yüz sınıf modelinin İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin akademik başarıları, tutumları ve öz yeterlik inançları üzerindeki etkisi: Bir karma yöntem çalışması*. (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.

Kansızoğlu, H. B. ve Bayrak Cömert, Ö. (2021) Ters yüz edilmiş sınıf modeline dayalı yazma öğretiminin ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel yazma farkındalığı ve yazma başarılarına etkisi. *Eğitim ve Bilim, 46*(205), 279-302. DOI: 10.15390/EB.2020.8823

Karadeniz, A. (2015). Ters-yüz edilmiş sınıflar. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(3), 322-326. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/35._abdulkadir_karadeniz.pdf

Kaya, M. F. (2018). *4. sınıf öğrencilerinin temel dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik tersyüz sınıf modelinin uygulanması* (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Khalmatova, Z. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde modern yöntem ve tekniklerin kullanımı: ters-yüz sınıf modeli. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, Yaz (3), 35-51. https://dergipark.org.tr/tr/pub/huydotad/issue/37786/436240

Korucuk, M. ve Engin, A. O. (2023). The effect of flipped learning on students' creative thinking tendencies, communication skills, motivation and success. *Trakya Journal of Education*, *13*(1), 534-558. DOI: 10.24315/tred.1064907

Lage, M. J., Platt, G. J. veTreglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. *The Journal of Economic Education*, *31*(1), 30-43. DOI:10.1080/00220480009596759

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf

Ök, S. (2019). Ters yüz öğrenme ortamlarında öğrencilerin akademik başarılarının ve öz-düzenleyici öğrenme becerilerinin araştırılması. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi.

Özdal, H. ve Güneyli, A. (2020). Türkçe öğretiminde kullanılabilecek dijital araç ve uygulamalar. C. Aslan ve G. Çalışkan (Eds.). *Uzaktan eğitim sürecinde Türkçe e*ğitimi (s. 89-115). Pegem Akademi.

Sakar, D. ve Uluçınar Sağır, Ş. (2017). Flipped classroom model in education. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, *3*(5), 1904-1916. https://doi.org/10.24289/ijsser.348068

Solmaz, E. (2021). Ters yüz sınıf modelinde kullanılan dijital program ve araçlar. A. Özdemir (Ed.). *Ters yüz sınıf modeli-kuramdan uygulamaya* (s. 117-159). Pegem Akademi.

Şanal, F. (2017). Flipped learning in foreign language teaching. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4(*11), s. 362-368. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/563806

Talbert, R. (2012). Inverted classroom. *Colleagues*, *9*(1), 18-19. https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=colleagues

Temizyürek, F. v e Ünlü, N. A. (2015). Dil öğretiminde teknolojinin materyal olarak kullanımına bir örnek: "flipped classroom". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), s. 64-72. DOI: 10.14686/BUEFAD.2015111015

Ünsal, H. (2018). Ters yüz öğrenme ve bazı uygulama modelleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*(2), 39-50. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gebd/issue/38655/437492

Yıldız, D. G., Kıyıcı, G. ve Altıntaş, G. (2016). Ters yüz edilmiş sınıf modelinin öğretmen adaylarının eleştirileri ve görüşleri açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, *6(*3), 186-200. http://dx.doi.org/10.19126/suje.281368

Yıldız, Ş. N., Sarsar, F. ve Çobanoğlu, A. A. (2017). Dönüştürülmüş sınıf uygulamalarının alanyazına dayalı incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(60), 76-86. https://doi.org/10.17755/esosder.289652

https://www.youtube.com/watch?v=3r3kJQr6DWk&ab_channel=TRTAvaz

BÖLÜM 7

Türkçe Öğretiminde Dijital Öykü Uygulamaları

Serkan Furtun

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Dijital öykünün temel dil becerilerine etkisini tartışır.
- Dijital öykü kavramına eleştirel yaklaşır.
- Dijital öykü hazırlama araçlarını tanır ve kullanabilir.
- Web 2.0 araçlarını kullanarak dijital öykü hazırlayabilir.
- Türkçe eğitiminde dijital öyküleri etkili bir biçimde kullanır.

Özet

Teknolojide yeni gelişmeler ve değişmeler, bireyin dünyasında bütünüyle bir değişikliğe yol açmıştır. Dijital yerliler ve dijital göçmenler olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkilenmeyen toplum sayısı yok denecek kadar azdır. Etki alanı bu ölçüde büyük olan bu değişimler eğitim sistemini ve eğitim içeriğini de aynı oradan etkilemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitim içerisinde öğrenme tekniklerini, stratejilerini, öğrenme alanlarını ve öğretimde kullanılan materyalleri bile etkilemiştir. Geleneksel öğrenme ortamları yerini önemli oranda sanal öğrenme ortamlarına bırakmış, geleneksel okuma ve yazma çalışmaları da yine büyük orada dijital okuma ve

Kaynakça

Akgül, G. (2018). *Fen ve teknoloji dersinde dijital öyküleme sürecinde yaratıcı drama kullanımının başarı, tutum ve bilimsel yaratıcılığa etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Mersin Üniversitesi.

Atal, D. ve Koçak Usluel, Y. (2011). İlköğretim öğrencilerinin okul içinde ve dışında teknoloji kullanımları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *41*(1).

Baki, Y., & Feyzioğlu, N. (2017). Dijital öykülerin 6. sınıf öğrencilerinin yazmaya yönelik tutumlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(40), 31–58. http://dergipark.gov.tr/mkusbed/issue/33533/289223

Balaman, F. (2016). Dijital öykülemenin üniversite öğrencilerinin demokratik değer yargılarına etkisi: Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği. *Current Research in Education*, *2*(1), 42–52.

Banaszewski, T. (2002). Digital storytelling finds its place in the classroom. *Multimedia Schools*, *9*(1), 32.

Bernard R. Robin. (2016). The Power of Digital Storytelling to Support Teaching and Learning. *Digital Education Review*, *30*(1), 13.

Botsis, T., Fairman, J. E., Moran, M. B., & Anagnostou, V. (2020). Visual storytelling enhances knowledge dissemination in biomedical science. *Journal of Biomedical Informatics*, *107*, 103458. https://doi.org/10.1016/j.jbi.2020.103458

Brown, J., Bryan, J., & Brown, T. (2005). Twenty-first Century Literacy and Technology in K-8 Classrooms. *Innovate*, *1*(3), 5.

Ceylan, B., & Birinci, G. (2013). Teknopedagojik eğitimde çoklu ortam uygulamaları. İçinde I. K. Yurdakul (Ed.), *Teknopedagojik eğitime dayalı öğretim teknolojieri ve materyal tasarımı* (s. 129). Anı Yayıncılık.

Chung, S.-K. (2006). Digital storytelling in integrated arts education. *The International Journal of Arts Education*, *1*(1), 17.

Çiftçi, S., Sağlam, A., & Yayla, A. (2021). 21. yüzyıl becerileri bağlamında öğrenci, öğretmen ve eğitim ortamları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *24*(14), 718–734. https://doi.org/10.29000/rumelide.995863

Ciğerci, F. M. (2015). *İlkokul dördüncü sınıf türkçe dersinde dinleme becerilerinin geliştirilmesinde dijital hikayelerin kullanılması (yayınlanmamış doktora tezi)*. Anadolu Üniversitesi.

Çocuk, H. E. (2020). *Dijital Öykü Uygulamalarının Türkçe Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına, Dijital Okuryazarlık ve Türkçe Öğretimi Özyeterlik Algılarına Etkisi (yayınlanmamış doktora tezi)*. Mersin Üniversitesi.

Çoruk, H., & Seferoğlu, S. S. (2020). The Effect of Digital Storytelling Process on the Development of Reflective Thinking Skills of Learners. *Instructional Technology and Lifelong Learning*, *1*(1), 1–23.

Dayan, G. (2017). *İlkokul öğrencilerinin Türkçe dersinde dijital öyküleme çalışmaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Osmangazi Üniversitesi.

Dayan, Gökhan, & Girmen, P. (2018). Türkçe Eğitimi Yazma Sürecinde: Dijital Öyküleme. *Journal of Qualitative Research in Education*, *6*(3), 1–22. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s10m

Demirer, V., & Baki, Y. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital öyküleme sürecine ilişkin görüşleri ve algıları. *Journal of Theoretical Educational Science*, *11*(4).

Dincel, M. (2005). *Öyküleme ve deney tekniğinin fen bilgisi dersinde öğrencilerin kavramsal anlama ve başarılarına etkisi (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Marmara Üniversitesi.

Dinçer, B. (2019). *Dijital hikaye temelli matematik öğretiminin ortaokul öğrencilerinin kavram öğrenmeleri üzerine etkileri. (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Edutech. (2023). *https://www.i-theatre.org/en*. R&D team with pedagogic skills and experts in emerging technologies.

GPE Secretariat. (2020). 21st Century Skills: What Potential Role for the Global Partnership for Education? Içinde *Global Partnership for Education* (Sayı January).

Kabaran, G. G. (2022). Fen Eğitimi Alanında Dijital Öykü Uygulamalarının Akademik Başarıya Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *13*(6), 86–102.

Kahraman, Ö. (2013). *Dijital hikayecilik metoduyla hazırlanan öğretim materyallerinin öğrenme döngüsü giriş aşamasında kullanılmasının fizik dersi başarısı ve motivasyonu düzeyine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Balıkesir Üniversitesi.

Karoğlu, A. K. (2015). Öğretim sürecinde öykü anlatmanın teknolojiyle değişen doğası: Dijital öykü anlatımı. *Eğitim Teknolojisinde Kuram ve Uygulama*, *5*(2).

Kır, D. (2011). *Hikayelerle matematik öğretiminin ilköğretim 2. sınıf öğrencilerinin toplama ve çıkarmaya ilişkin sözel problem çözme becerileri üzerindeki etkileri (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Çukurova Üniversitesi.

Köse, H. B. T., & Bartan, M. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarında dijital öykü anlatımının dinleme becerilerine etkisi. Içinde *Ankara Üniversitesi Egitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. https://doi.org/10.30964/auebfd.703473

Kurudayıoğlu, M., & Bal, M. (2014). Ana Dili Eğitiminde Dijital Hikâye Anlatımlarının Kullanımı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*, 74–95.

Lee, K., Kang, E., & Park, E. J. (2023). Storytelling as a learning tool in creative education: A case study in an architecture design studio. *Thinking Skills and Creativity*, *48*, 101274. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101274

Nassim, S. (2018). Digital Storytelling: An Active Learning Tool for Improving Students' Language Skills. *PUPIL: International Journal of Teaching, Education and Learning*, *2*(1), 14–27. https://doi.org/10.20319/pijtel.2018.21.1427

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, *9*(5).

Pürbudak, A., & Usta, E. (2019). Bellek Destekli Strateji Yöntemiyle Hazırlanmış Dijital Öykünün Yabancı Dil Dersi Tutumuna Etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 95–114. https://doi.org/10.30855/gjes.2019.05.02.006

Robin, B. (2023). *digitalstorytelling*. Dijital Hikaye Anlatma Merkezi. digitalstorytelling.coe.uh.edu

Tatlı, Z. (2016). Dijital öyküleme. Içinde A. İş, H. F. Odabaşı, & B. Akkoyunlu (Ed.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları 2016* (1. baskı, s. 733). Salmat Basım Yayıncılık.

Tatlı, Z., & Er, B. (2021). Dijital Öykü Geliştirmede Storyboardthat Aracının Sürece Etkisi: Medya OKuryazarlığı Örneği. *Ekev Academic Review*, *25*(88), 593–618. https://login.ezproxy.elib11.ub.unimaas.nl/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=154417843&site=ehost-live&scope=site

Tepebaş, G. Ş. (2011). *6 Yaş çocuklarının temel kavram bilgi düzeylerini desteklemeye yönelik öyküleştirme yöntemine fayalı bir eğitim uygulaması (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Ankara Üniversitesi.

Towndrow, P. A., & Kogut, G. (2020). *Digital Storytelling for Educative Purposes* (C. 1). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-8727-6

Tunç, Ö. A., & Karadağ, E. (2013). Postmodernden Oluşturmacılığa Dijital Öyküleme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(4), 6.

Turan, T., & Şeker, B. S. (2018). Dijital hikâyelerin beşinci sınıf öğrencilerinin motivasyonlarına etkisi. *Journal of Education and Future*, *1*(13), 65–78.

Türel, Y. K. ., Şimşek, A., Vautier, C. G. Ş., Şimşek, E., & Kızıltepe, F. (2023). *21. yüzyıl beceri□leri□ ve değerlere yöneli□k araştirma raporu*.

Ulum, E., & Yalman, F. E. (2020). Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Konularında Dijital Öykü Hazırlama Deneyimleri. *Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi*, *2*(1), 1–24. https://www.academia.edu/download/60224752/Bayesian_Statistics20190807-34094-cxa0g6.pdf

Uslupehlivan, E., Erden, M. K., & Cebesoy, Ü. B. (2017). Öğretmen Adaylarının Dijital Öykü Oluşturma Deneyimleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(2), 1–22.

Yiğit, E. Ö. (2007). *Öyküleştirme yönteminin 6. sınıf sosyal bilgiler programı ülkemizin kaynakları ünitesindeki öğrenci başarısı üzerine etkisi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Bolu Abant Ġzzet Baysal Üniversitesi.

Yılmaz, G., & Özden, M. (2022). Dijital öykü kullanımının öğrencilerin konuşma becerisi tutum ve motivasyonuna etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *31*(14), 197–208. https://doi.org/10.29000/rumelide.1220518

BÖLÜM 8

Türkçe Öğretiminde Kişisel Blog Kullanımı

Halilibrahim Kabadayı

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Çoklu medya araçlarından biri olan blog kullanımını tanımlar.
- Blogların kullanım amaçlarını sınıflandırır.
- Kullanım amaçlarına göre blog türlerini sınıflandırır.
- Türkçe öğretimine yönelik oluşturulmuş blogları değerlendirir.
- Türkçe öğretimi amaçlı kişisel bir blog tasarlar.
- Türkçe öğretimi amaçlı sınıf bloguna rehberlik eder.
- Blog kullanımında SAMR modelini uygular.

Özet

Son yıllarda eğitimdeki dijital dönüşüm, öğrenme sürecinin elektronik ortamlar aracılığıyla zaman ve mekândan bağımsız hâle getirilmesini hedeflemektedir. Eğitim teknolojileri; eğitim ve öğretim hizmetlerini geniş kitlelere ulaştırmanın yanı sıra öğretme-öğrenme faaliyetlerinde teknolojik araçları işe koşarak süreci daha etkin hâle getirmeyi, öğrenmeyi bireyselleştirmeyi ve kişiselleştirmeyi amaçlamaktadır. Güncel Türkçe dersi öğretim programının özel amaçlarında da belirtildiği üzere; basılı materyallerin yanında çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme,

- Oluşturulacak blog sayfasında paylaşımların yapılacağı seviyelerine uygun kitabı belirleyiniz.
- İş birlikli öğrenme yaklaşımı kapsamında oluşan takımlara blog sayfasındaki paylaşımlar için kitaptan sorumlu oldukları bölümleri içlerinde birer lider seçmelerini isteyerek birlikte belirleyiniz.
- Öğrencilerinizin blog kullanımı ve yorum yazmaları gibi görevleri gerçekleştirirken diğerlerinin sürekli aktif kalmalarını sağlayacak, ilgilerini çekecek görsellerle çoklu medya kaynaklarından yararlanmaları konusunda destekleyiniz.
- Etkinlik sonrası öğrencilerin neler öğrendikleriyle ilgili olarak öğrenme deneyimlerini yansıtmalarını sağlayınız. Öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerini sağlamak amacıyla grup arkadaşlarıyla birlikte konuya ilişkin sorular/yanıtlar oluşturmalarını isteyiniz.
- Hem blogdaki ilgili bölümden sorumlu yönlendirici öğrencilerin paylaşımlarıyla hem de diğerlerinin bu paylaşımlara blogda yazdıkları yorumlarla ilgili olarak performanslarını geliştirme amaçlı geri bildirimler veriniz.
- Gerçekleştirdiğiniz etkinlik sonunda sınıf blogunda aktif rol alan yönlendiriciler başta olmak üzere tüm öğrencilerle etkinliği değerlendiriniz. Her ne kadar etkinlik dört temel dil becerisinden öncelikle yazma becerisinin gelişimini hedef alsa da bu etkinlikte neler öğrendiklerini, blog oluşturulurken biçim, içerik ve tasarım gibi hangi alanlarda zorlandıklarını hangi görevleri yerine getirirken zevk aldıklarını konuşma becerilerinin gelişimi kapsamında ifade etmelerini sağlayınız.

Kaynakça

Altun, A. (2005). *Eğitimde İnternet uygulamaları*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydoğan Yenmez, A., Gökçe, S. (2019). Using the SAMR model for evaluating technology-aided mathematics activities. *HAYEF: Journal of Education, 16*(2); 221-245.

Baron, N. S. (2008). *Always on: Language in an online and mobile world*. Oxford: Oxford University Press.

Bozkurt, A. (2013). *Açık ve uzaktan öğretim: Web 2.0 ve sosyal ağların etkileri*. Akademik Bilişim Kongresi Akdeniz Üniversitesi, Antalya, s. 689–694.

Chu, S. K., Chan, C. K. ve Tiwari, A. F. (2012). Using blogs to support learning during internship. *Computers and Education*, *58*(3), 989–1000.

Deng, L. ve Yuen, A. H. (2011). Towards a framework for educational affordances of blogs. *Computers and education, 56*(2), 441–451.

Dieu, B. (2004). Practice view: Blogs for language learning. *Tesol Essential Teacher, 1*(4), 26–30.

Downes, S. (2004). Educational blogging. *Educause Review, 39*(5), 14-26.

Duffy, P. D. ve Bruns, A. (2006). *The use of blogs, wikis and RSS in education: A conversation of possibilities*. In Brown, A (Ed.) Learning on the move: Proceedings of the online learning and teaching conference. Queensland University of Technology, s.31-38.

Efimova, L. ve Fiedler, S. (2003). *Learning webs: Learning in weblog networks*. In P. Kommers, P. Isaias and M. B. Nunes (Eds.), Proceedings of the IADIS International Conference Web Based Communities, s. 490–494.

Friedberg, Judy. (2010). *Class blogs: a better way to teach?* Açık Erişimli: Erişim Tarihi: 07.04.2023 http://www.guardian.co.uk/education/mortarboard/2010/nov/04/class-blog-alex-wilson

Fun, K. ve Rachael, I. P. (2005). *An Exploratory Study on how Weblog Technologies fit Virtual Community Members' Social Needs*. AMCIS Proceedings.

Godwin-Jones, B. (2003). Emerging technologies: Blogs and wikis: Environments for on-line collaboration. *Language Learning and Technology, 7*(2), 12–16.

Göktaş, Y. (2009). ıncorporating blogs and the seven principles of good practice into preservice ICT courses: A case study. *The New Educational Review, 19*(3-4), 29–44.

Jimoyiannis, A. ve Angelaina, S. (2012). Towards an analysis framework for investigating students' engagement and learning in educational blogs. *Journal of Computer Assisted Learning, 28*(3), 222–234.

İşman, A. ve Eskicumalı A. (2001). *Eğitimde planlama ve değerlendirme*. Değişim Yayınları, İstanbul.

Keane, T., Keane, W. F. ve Blicblau, A. S. (2016). Beyond traditional literacy: Learning and transformative practices using ICT. *Education and Information Technologies, 21*(4), 769–781.

Kozma, R. B. (1991). Learning with media. *Review Of Educational Research, 61*(2), 179–211.

MEB (2018). *UNESCO öğretmenlere yönelik bilgi ve iletişim teknolojileri yetkinlik çerçevesi.* Erişim tarihi: 22.05.2023 http://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_01/18130452_UNESCO_OYretmenlere_Yonelik_Bilgi_ve_YletiYim_Teknolojileri_Yetkinlik_Cercevesi.pdf

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Minocha, S. ve Kerawalla, L. (2011). *University students' self-motivated blogging and development of study skills and research skills. Web 2.0-based e-learning: Applying social informatics for tertiary teaching* Hershey Pa: Information Science Reference.

Nicolaou, A. ve Constantinou, E. K. (2014). *Blogging revisited:The use of blogs in esap courses.* International conference on learning and collaboration technologies (s.95-106). Cham: Springer International Publishing. Erişim Tarihi: 16.05.2023. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-07482-5_10

Özden, A. T. (2021). *Dijital dünyada pazarlama iletişimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Pan, V. L. (2019). İşbirlikli düzenleme ortamı olarak blog kullanımının öğretmen adaylarının mesleki kimlik gelişimleri ve işbirlikli düzenleme durumları üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Puentedura, R. (2010). *SAMR and TPCK: Intro to advanced practice.* Erişim tarihi: 23.05.2023 http://hippasus.com/resources/sweden2010/SAMR_TPCK_IntroToAdvancedPractice.pdf

Richardson, D. W. (2006). *Blogs, wikis, podcasts, and other powerful web tools for classrooms.* Corwin Press.

Ray, J. (2006). *Welcome to the blogoshere: The educational use of blogs (aka Edublogs)* Kappa Delta Pi Record. Cilt: 42, Sayı: 4, Indianapolis, Kappa Delta Pi, s.175–177.

Redecker, C. ve Johannessen, O. (2013). Changing assessment: Towards a new assessment para¬digm using ICT. *European Journal of Education, 48*(1), 79–96.

Rinke, C. R., Stebick, D. M., Schaefer, L. and Gaffney, M. E. (2009). *Using blogs to foster inquiry, collaboration, and feedback in pre-service teacher educatio*n. In Information technology and constructivism in higher education: Progressive learning frameworks (s.303-318).

Saeed, N., Yang, Y. ve Sinnappan, S. (2009). Emerging Web technologies in higher education: A case of incorporating blogs, podcasts and social bookmarks in a Web programming course based on students' learning styles and technology preferences. *Educational Technology and Society, 12(*4), 98–109.

Selwyn, N. (2011). Digitally distanced learning: A study of international distance learners'(non) use of technology. *Distance Education, 32*(1), 85–99.

Sharma, P. ve Barrett, B. (2007). *Blended Learning: Using technology in and beyond the language classroom.* Oxford: Macmillan.

Solomon, G. ve Schrum, L. (2010). *Web 2.0: How to for educators.* Eugene, Oregon: International Society for Technology in Education.

Şenel, H. C. ve Seferoğlu, S. S. (2009). *Eğitimde ağ günlüğü uygulamaları: İlköğretim bilişim teknolojileri dersinden örnekler*. 9th International Educational Technology Conference. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Topa Çiftçi, G. (2017). *Dijital tabanlı hizmet içi iletişim eğitimleri: iletişim eğitimi blog tasarimi üzerine bir model önerisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Topa Çiftçi, G. (2019). *Hizmet içi eğitimde dijitalleşme: Blog tabanlı iletişim eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Türker, M. S. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blog kullanımının okuma becerisine etkisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

Türker, M. S. ve Genç, A. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blogların öğretim amaçlı kullanımı üzerine öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1*(39) , 251–266.

Wang, S. K. ve Hsu, H. Y. (2008). *Reflections on using blogs to expand in-class. TechTrends, 52*(3), 81–85.

Wassell, B. ve Crouch, C. (2008). Fostering connections between multicultural education and technology: Incorporating weblogs into preservice teacher education. *Journal of Technology and Teacher Education, 16*(2), 211–232.

Woolf, B. (2006). *Wiki vs. blog. E-content: IBM developer works*. Erişim tarihi: 12.03.2023

http://www.ibm.com/developerworks/wikis/display/woolf/Wiki+vs.+Blog

Yang, S. H. (2009). Using blogs to enhance critical reflection and community of practice. *Journal of Educational Technology and Society, 12*(2). 11–21.

Yüksel, O. (2014). İnternet gazeteciliği ve blog yazarlığı. Ankara: Sinemis Yayınları.

BÖLÜM 9

Türkçe Öğretiminde Çevrim İçi Sunu Araçları

Halil Erdem Çocuk- Arzu Kuş

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Çevrim içi sunu araçlarını listeler.
- Normal sunular ile çevrim içi sunular arasındaki fark/benzerlikleri karşılaştırır.
- Çevrim içi sunu araçlarının Türkçe öğretiminde kulanım olanaklarını tartışır.
- Çevrim içi sunu uygulama programlarında alanına özgü sunular tasarlar.
- Çevrim içi sunu uygulamalarını değerlendirir.

Özet

Çevrim içi sunular, bireylerin etkili bir iletişim kurmasını sağlarken bilgileri dinleyiciye daha özgün bir şekilde aktarır. Karşımızdaki dinleyiciye duygularımızı ve düşüncelerimizi ifade etmek için çevrim içi sunular ve çevrim içi sunu araçları önemli bir alternatiftir. Temelinde öğrenmeyi ve öğretmeyi amaçlayan araçlar, bilginin öğrenilmesini verimli bir şekilde gerçekleştirir. Teknolojinin yıllar geçtikçe gelişmesi, çevrim içi sunu uygulamalarının ihtiyaç niteliğinde olmasına sebep olmuştur. Eğitim ve iş hayatında kullanılan

Kaynakça

Maden, S. ve Altunbay, M. (2016). Türkçe eğitiminde görsel sunu ve görsel okuma aracı olarak grafik ve tabloların kullanımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5* (4) , 1971-1983. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265085

Morkoç Kekeç, D. (2016). İletişimin vitrini sunum. Ankara: Detay Yayıncılık.

Sarıgül, K. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çevrim içi süreç değerlendirme araçları. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 4, 56-80. https://doi.org/10.47948/efad.922748

Olson, J. (1999). *Etkili sunuş atak yöneticinin rehberi*. (E. S. Yarmalı, Çev.). İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Bütün, M. (2022). Çevrim içi sunum araçları. H. Çalışkan (Yay. haz.). Öğretim teknolojileri içinde (s. 108-110). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bıngaman, E. C. (1993). *Etkili sunuş.* (E. Tuskan, Çev.). İstanbul: Rota Yayıncılık.

Smith, R. (2007). Bir sunum nasıl yapılmamalı. G.M. Hall (Yay. haz.). *Toplantılarda sunum nasıl yapılır* içinde (s. 62-66). (E. Bilge, Çev.) İstanbul: CSA Global Publıshıng.

Kaya, F. (2014). Etkili sunum teknikleri. M. Sayılı, E. Oruç, H. Günal ve H. Önen (Yay. haz.) *Tarımsal yayım ve danışmanlık* içinde (s. 39-55). Ankara: Epamat Yayıncılık.

Tonbuloğlu, İ. (2022). Çevrim içi etkileşimli sunum araçları. B. Çukurbaşı, E. Çam ve M. Kıyıcı (Yay. haz.). Öğretim teknolojilerinde web araçları içinde (s. 138). Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.

Eşgi, N. ve Ünver Kocadağ. T. (2018). *Bilişim teknolojileri öğretim teknolojileri materyal geliştirme için web 2.0 araçları.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

https://www.powtoon.com/ Erişim tarihi: 13.05.2023

Benzer, A. (2021).*Dijital çağda öğretim teknolojileri ile Türkçe eğitimi.* İstanbul: Eğitim Yayınevi.

https://www.prezi.com/ Erişim tarihi: 14.05.2023

https://www.emaze.com/ Erişim tarihi:14.05.2023

https://www.canva.com/ Erişim tarihi: 15.05.2023

https://www.visme.com/tr/ Erişim tarihi: 16.05.2023

BÖLÜM 10

Kelime Öğretim Uygulamaları

Meral Doğru

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Okuduğu metinleri kendi başına anlayabilir.
- Öğrencinin kendine olan öz güveni artar.
- Öğrencinin dil ve iletişim becerisi gelişir.
- Kelimeleri doğru anlayıp doğru yorumlayabilir.
- Öğrencinin kelime hazinesi gelişir.

Özet

Bir milletin geleneği, göreneği, yaşantısı, tarihi, geçmişi, müziği, yaşam şekli, edebiyatı, inançları o dilin söz varlığından öğrenilebilir. Bir kişinin anlama ve anlatma becerisini en iyi gösterebildiği temel unsur söz varlığıdır. Sözcükler bir dilin kelime hazinesini göstermektedir. İnsanlar, birbirleriyle daha kolay iletişim kurabilmek, kendilerini daha rahat ifade edebilmek, duygu ve düşüncelerini dile getirebilmek için kelimelere ihtiyaç duymaktadır. Sözcük öğretimi çocuğun bebeklik dönemlerinde başlayıp gençlik çağlarına kadar devam etmektedir. Kelime öğretimi her ne kadar da olgunluk çağlarında devam ediyor olsa da gençlik dönemlerindeki

yine uygun programa ihtiyaç vardır. Kelime sıklığı fazla olan kelimelere okuma metinlerinde daha sık yer verilmelidir. Eğitim öğretim yılı içerisinde hangi seviyedeki öğrenciye kaç kelime ve hangi kelimelerin öğretilmesi gerektiği tespit edilmeli, ilköğretim çocuklarına özellikle somut kelimelerin öğretilmesine özen gösterilmeli, öğretilen kelimeler materyallerle, görsellerle, oyunlarla, bulmacalarla, alıştırmalarla da desteklenmelidir.

Kaynakça

Akalın, Ş.H. (2011). Türkçe sözlük. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akyol, Hayati (2005). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Akyol, H. ve Temur, T. (2009). K*elime hazinesinin geliştirilmesi.* İlköğretimde Türkçe Öğretimi (2. Baskı). Editör: Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol. Ankara: Pegem Akademi. 193-229.

Calhoon, J.A. and Leslie, L. (2002). a longitudinal study of the effects of word frequency and rime -neigborhood size on beginning readers' rime reading accuracy in words and nonword. journal of literacy research, 34 (1), 39-58.

Demir, Celal (2006). Türkçe/edebiyat eğitimi ve kişisel kelime serveti. *Millî Eğitim Dergisi,* (169), 207-226. https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422334.

Ergin, M. (2004). *Türk dil bilgisi.* (4. baskı). İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Dağıtım.

Gairns, R. Redman, S. (1986). Working with words. CUP.

Göçer, A. (2015). Türkçe dersi metin işleme sürecinde bağlam temelli sözcük öğretimi ve etkin sözcük dağarcığı oluşturmadaki işlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 3(1), 48-63.

Kaplan, Mehmet (1991). *Nesillerin ruhu* (5.Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karakuş, İdris (2000). *Türkçe Türk dili ve edebiyatı öğretimi.* Ankara: Sistem Ofset Yayınları.

Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 27(1), 141-153.

MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu 1-5. sınıflar.* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

NAGY, W. E. (2005), "Why vocabulary ınstruction needs to be long-term and comprensive", teaching and learning vocabulary bringing 1 research to practice, (Eds.Heibert, H.E.&Kamil,L.M.).

Özalp, B. (2011). *İlköğretim 1. ve 2. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin kelime sayısının kişisel kelime servetine katkısının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.

Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2001). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sever, S. (2000). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Tosunoğlu, Mesiha (1999). Kelime servetinin eğitim ve öğretimdeki yeri ve önemi. *Millî Eğitim Dergisi,* (144), 71-73.

Ünalan, Ş. (2001). *Türkçe öğretimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

YILDIZ, Cemal (2003). *Ana dili öğretiminde çağdaş yaklaşımlar ve Türkçe öğretimi.* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Yıldız, C. ve Okur, A. (2007*). İlköğretim okullarındaki okuma etkinliklerinde göz ardı edilen bir konu: sözcük öğretimi.* I. uluslararası Türkçe eğitimi ve öğretimi sempozyumu bildiri, Gazimağusa /KKTC.

BÖLÜM 11

Türkçe Öğretiminde Elektronik Kitaplar

Halil Erdem Çocuk - Ayşenur Ergun - Fatma Ersoy

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Elektronik kitap kavramını tanımlar.
- Elektronik kitap ögelerini listeler.
- Elektronik kitap ile basılı kitap arasındaki fark/benzerlikleri karşılaştırır.
- Elektronik kitapların Türkçe öğretiminde kulanım olanaklarını tartışır.
- Elektronik kitap uygulama programlarında alanına özgü kitap tasarlar.
- Elektronik kitap uygulamalarını değerlendirir.

Özet

Yüzyıllardır kitap bilginin aktarımında ve yazılı iletişimin kalıcılığını pekiştirme konusunda en önemli araç olmuştur. Kitap zaman içinde pek çok evrimden geçerek çağına ayak uydurma çabası içinde bugünkü son hâlini almıştır. Bugün bilgiye erişimde en çok başvurulan kaynaklar kitaplardır fakat kitaplar gelişen teknoloji çağıyla birlikte sayısal ortamlara aktarılarak bugün sahip olduğu dijital görünüme kavuşmuştur. Günümüz alan yazında hakkında elektronik kitap ifadesi kullanılan bu dijital yazılı kaynaklar, etkileşimli elektronik yayımcılık, çoklu ortam ve yenilenmiş iletişim tekno-

e-kitap formatına uygunluğu değerlendirilmiştir. Yer alan çoğu eserin elektronik ortama dönüştürülmesinde sayısal ortama aktarımı yeterli görülmüş olup bu eksikliklerin yer verilen uygulama çalışmasında iyileştirilmiş donanım ve yazılım özellikleriyle güncellenerek aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır. Halk efsanelerinden ''Kız Kalesi' efsanesi örnek bir uygulayıcı program olan Storyjumper uygulaması üzerinden e-kitaba çevrilmiş çocukların soyut algılarını salt gerçek tasarımla bütünleştirerek çok yönlü düşünmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu noktada çalışmada ses, görüntü, tipografi ve renk ögeleri hedef kitlenin yaş aralığı göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Okurun çoklu ortam araçlarını keşfetmesini sağlamak, bireyin okuma isteğini artırmak amacıyla özgün hamlelerde bulunulmuştur. Bu çalışmanın elektronik kitapların okuma faaliyetlerinde daha sık kullanımını artırmaya çalışmak, öğrenme öğretme yöntemlerine faydalı olması planlanmıştır.

Kaynakça

Armstrong, C., Edwards, L. & Londsdale, R. (2002) Virtually there? E-books in UK Akademic Libraries. Program:Electronic Library and Information systems, 36 (4), 217.

Aydoğan, D. (2014). Romanda dijitalleşme: E-kitap.

Bayter, M. (2009). E-kitapların Kataloglanması. *Türk Kütüphaneciliği*, *23*(2), 321-336.

Borchers, J. O. (1999). Electronic Books: Definition, Genres, Interaction Design Patterns, http://hci.rwthaachen.de/materials/publications/borchers1999c.pdf 22, Eylül 2010.

Bozkaya, M. ve Bozkurt A. (2013). Bir öğrenme malzemesi olarak etkileşimli e-kitap hazırlama adımları. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi,* 2(2), 8-20.

Bozkurt, A., & Bozkaya, M. (2013). Bir öğrenme malzemesi olarak etkileşimli e-kitap hazırlama adımları. *Eğitimde Politika Analizi*, 2(2), 8-20.

Bozkurt, A., & Bozkaya, M. (2013). Etkileşimli e-kitap: Dünü, bugünü ve yarını. *Akademik Bilişim*, *23*, 25.

Bulduk, B. (2015). *Seçilmiş Türk Efsanelerinden Etkileşimli Bir Elektronik Kitap Uygulaması* (Yayınlanmamış yüksek sanatta yeterlilik tezi).Hacettepe üniversitesi.

Çatal, D. (2008). Çocuk hikâye kitaplarının e-kitap olarak internet ortamında yapılandırılması ve billur köşk ile elmas gemi masalı için uygulama çalışması (Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi). *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.

Erdoğan Aydın, D. (2015). *Kitap ve e-kitap tasarımının tarihsel gelişimi ve grafik tasarım perspektifi üzerinden incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi).

Farrokhi, N. (2015). Eğitim amaçlı e-kitaplarda tasarım güçlükleri: türkçe kullanımı için bir e-kitap uygulaması.

Farrokhie, N. (2015). *Eğitim Amaçlı e-kitaplarda tasarım sorunları: Türkçe öğrenimi için bir e-kitap uygulaması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Gümüş, S., Güler, E., Güler, C., & Erorta, Ö. (2012). Mobil cihazlar için etkileşimli e-kitap tasarım araçları. *17. Türkiye'de İnternet Konferansı* , *7* (9).

Hatipoğlu, N. (2011). *Yenilenebilir, etkileşimli ve hipermedya destekli e-kitap destekli e-kitap şablonu tasarımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

http://www.webidemi.com/pixton-nedir-ve-nasil-kullanilir/

https://www.egitimdebilisim.com/post/storyjumper-tanitimi-ve-kullanimi

https://www.kerimsarigul.com/e%C4%9Fitimde-teknoloji/storyboardthat-ile-dijital-%C3%B6yk%C3%BCler-olu%C5%9Fturun

https://www.webegitimaraclari.com/storybird/

Kara, M. ve Keş, Y. (2016). Bir öğrenim aracı olarak etkileşimli e-kitap. *Art-e Sanat Dergisi,* 9(17), 189-209.

Önder, I. (2010) *E- kitap olgusu ve Türkiye'de durum.*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Öngöz, S. (2015). Elektronik kitap. *Eğitim teknolojileri okumaları içinde (ss. 336-353), Ankara: Sakarya Üniversitesi-TOJET.*

Rukancı, F., & Anameriç, H. (2003). E-kitap teknolojisi ve kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, *17*(2), 147-166.

Shamir, A. & Korat, O. (2009). The educational electronic book as a tool for supporting children's emergent literacy. In A. Bus & S. B. Neuman (Eds.), *Multimedia and literacy development* (pp. 168-181). New York: Routledge.

Siegenthaler, E., Wurtz, P. & Groner, R. (2010). Improving the Usability of E-Book Readers, Journal of Usability Studies, 6, 1, 25-38

Yılar, Ö. (2010). Mit-efsane ve eğitim. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,0 (11), 383-392.

EKLER

Kız Kalesi Efsanesi

Yurdumuzda pek çok Kız Kalesi vardır. Bunların hepsinin, hemen hemen birbirini hatırlatan hikâyeleri halk arasında nesilden nesile anlatılagelmektedir. Bunlardan biri de Silifke sahillerinde, kıyıdan birkaç yüz metre uzaktadır. Uzaktan bakıldığı zaman deniz içindeki heybetli duruşu ile dikkatleri üzerine çeken bu Kale'nin şöyle bir hikâyesi anlatılır.

Vaktiyle bugünkü İçel ilimizin bulunduğu bölgede hâkim olan bir Bey varmış. Bu Bey'in bir kızı olur. Baba da devrin âdetine uyarak kızını bir kâhine götürür ve onun geleceği hakkında bilgi edinmek ister. Kâhin, kızın on dokuz yaşına girince bir yılan tarafından sokulmak suretiyle öleceğini söyler. Buna çok üzülen baba derin derin düşünmeye başlar. Ne yapsa da kızını bu kötü gelecekten kurtarsa diye. sözler

Bey'in aklına güzel bir fikir gelir. Denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır. Hemen bu fikrin gerçekleşmesi için planlar hazırlar ve bugünkü Kız Kalesi'nin bulunduğu yerde binanın yapılmasına başlanır. Aradan günler, aylar, yıllar geçer; sonunda Bey'in istediği kale ortaya çıkar. Artık kızını daima orada oturmakta, karşı tarafa hiç geçirtmemektedir. Bey'in kızı on dokuz yaşını tamamlar, onun şerefine kalede eğlenceler tertip edilir. Bu eğlencelere davet edilen bir köylü kadın da hediye olmak üzere bağındaki nefis üzümlerinden bir sepet dolusu getirir. Fakat kader bu ya kadın üzümleri doldururken dalgınlığından istifade ederek sepetin içine gizlenen yılanı görmez. Üzümü çok seven Bey'in kızı da bu sepeti doğruca odasına çıkarttırır. Gece geç vakit herkes gittikten sonra yiyecektir.

Misafirler gittikten, eğlenceler bittikten sonra odasına çıkan genç kız çok sevdiği üzümlerden yemeye başlar. Fakat tam bu sırada sepetin içinden çıkan yılan, kızcağızı sokar ve ölümüne sebep olur.

Bugün Akdeniz'in bu şirin köşesinden geçenler Kale'yi mutlaka görürler ve hikâyesini öğrenmeden oradan ayrılmazlar. Fakat ayrılırlarken de Bey'in kızına acımadan edemezler.

BÖLÜM 12

Türkçe Öğretiminde Poster ve Karikatür Kullanımı

Meral Doğru-Gülşah Gündoğdu

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Öğrenci dersi gülerek ve eğlenerek öğrenir.
- Öğrenci dersi sıkılmadan severek dinler.
- Öğrenme anında daha fazla duyuya yer verildiğinden dolayı öğrenme daha kalıcı olur.
- Öğrenci çevresini ve toplumu daha iyi tanıyabilir.
- Öğrenci düşünerek öğrenir, yaratıcılığı gelişir.
- Öğrenci derse daha çabuk motive olur ve ders daha canlı işlenir.

Özet

Dil toplumların en değerli varlığıdır. Dil ile var olunur, dil ile yaşanılır ve toplumlar dil ile varlıklarını devam ettirirler. Bu bağlamda bilhassa ana dil eğitimi çok önemlidir. Kendini rahatça ifade edebilme, etrafındaki olayları farklı perspektiflerden değerlendirebilme, fikir üretebilme, eleştirel bakış açılara sahip olabilme dil eğitiminin en temel amacıdır.

Dil eğitiminde verimliliği artırmak için çeşitli materyaller kullanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte eğitim sistemi de kendini yenilemektedir.

Kaynakça

Akgül F. (2019). *Karikatür (çizgi roman) yoluyla yabancı dil öğretimi.* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Akyol H. (2014). Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri (12. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.

Alpan G. (2008). Görsel okuryazarlık ve öğretim teknolojisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5(2), 74-102.

Altun A., ve Yaylı, D. (2022). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında karikatür okuryazarlığının değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 6(2), 108-128.

Arslan, A. ve Adem, E. (2010). Yabancılara Türkçe öğretiminde görsel ve işitsel araçların etkin kullanımı. *Dil Dergisi,* 147, 63-86.

Aydın Y. Z. (2007). Sınıf öğretmenlerine Türkçe öğretimi, yeni Türkçe programına göre hazırlanmış uygulama örnekleri, Ankara: Nobel Yayınları, Eğitim Yayınları Dizisi: 278.

Bayne, Kristofer (2005); Using the poster session' format in L2 contexts, Lifelong Learning: Proceedings of the 4th Annual JALT Pan-SIG Conference, Tokyo.

Coşkun İ. (2017). Etkinlik temelli posterlerin öğrencilerin akademik başarılarına, öğrenmedeki kalıcılık düzeylerine ve derse ilişkin tutumlarına etkisi. (Yüksek lisans tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi.

Çelebi, S. (2021). Instructional Technology and Lifelong Learning, *Itally,* 2 (1), 135-152.

Çiftçi M, Kaplan K. (2020). Karikatürde Yer Alan Kırılma Çizgilerinin Söz Sanatları Öğretimine Etkisi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 8 (2), 509-527.

Demirel Ö, Şahinel M. (2006). Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ersoy, A. (2010). İlköğretimde değer kazanımlarının incelenmesinde karikatür kullanımı: Dayanışma değeri örneği. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 29 (2), 79-104.

Göçer, A. (2020). Bir eğitsel materyal olarak karikatür kullanımına yönelik kesitsel bir değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 48, 13-28.

Güneş (2022) Kuramdan Uygulamaya Kelime Öğretimi

Maden, S. (2013). Temel dil becerileri eğitiminde kullanılabilecek aktif öğrenme öğretimsel iş/taktikleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 1(2), 20-35.

Marie H. S. ve Celile, E. Ö. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde resimli metin okumaları. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi,* 2, 65-79.

Melanlıoğlu D., Tayşi E. ve Özdemir B. (2012). Yabancılara Türkçe öğretiminde karikatür kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 19 (9), 241-256.

Osa, J. O., & Musser, L. R. (2004). The role of posters in teacher education programs. Education Libraries, 27(1), 16-21.

Sallabaş M.E. ve Tekin E. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan Posterlere Yönelik Öğretmen Görüşleri, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7 (3), 31-39.

Schmidt, I. (2002). Yabancı dil olarak Almanca derslerinde görsel tasarlanmış eğitim materyali olarak dijital karikatür ve çizgi roman kullanımı. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Sever S, Kaya Z. ve Aslan C. (2011). Etkinliklerle Türkçe Öğretimi, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Sidekli S., Er H.,Yavaşer, R. ve Aydın E. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: Karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2(2), 151-163.

Uslu, H. (2007). Eğitimde karikatür. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi.* 84, 15-18.

Üstdal, M..(2009). Bilimsel bir posterin hazırlanmasında ve sunulmasında bilinmesi gerekenler, *Erciyes Tıp Dergisi,* 31(3), 282-290.

Sever, S. (2007). Türkçe öğretiminde karikatürün kullanılması- I. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi,* 11, 18-23.

Yazıcı S., Ocak İ. ve Bokurt M. (2021). Web 2.0 araçları ile ilgili eğitim araştırmalarının incelenmesi, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi,* 8(2), 474-487.

Yılmaz T. (2013). Kavram karikatürleriyle desteklenmiş bilimsel hikâyelerin öğrencilerin akademik başarıları, tutumları ve motivasyonları üzerine etkisi. (Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi.

BÖLÜM 13

Türkçe Öğretiminde Kavram ve Zihin Haritası Hazırlama

Halil Erdem Çocuk - Esra Nur Zileli

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Kavram öğretimini tanımlar.
- Kavram ve zihin haritalarını tanımlar.
- Kavram ve zihin haritalarını karşılaştırır.
- Türkçe öğretiminde kavram ve zihin haritalarını kullanır.
- Türkçe öğretiminde Web 2.0 araçları vasıtasıyla kavram ve zihin haritasını kullanarak ders planı hazırlar.

Özet

Bireyde var olması istenen dört temel dil becerisinin temelinde kavramlar yer almaktadır. İnsan doğumundan ölümüne kadar geçen süre içerisinde sürekli yeni kavramlar öğrenir. Bu kavramların öğretiminde çeşitli tekniklere ihtiyaç duyulmaktadır. Kavram öğretim teknikleri arasında yer alan kavram ve zihin haritaları, geleneksel öğretim yaklaşımının aksine bireylere farklı bakış açıları sunarak bir öğretim süreci yaratmaktadır. Kavram ve zihin haritalarının Web 2.0 araçları vasıtasıyla tasarlanması teknolojinin insan hayatındaki yeri gün geçtikçe artması nedeniyle önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma, Türkçe eğitiminde kavram öğretimi için kullanılan kavram ve zihin haritalarının önemini vurgu-

Kaynakça

Acat B. (2003). Kavram haritalarının Türkçe öğretiminde kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 168-193.

Akgül, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2019). *Türkçe 7.sınıf ders kitabı (ortaokul ve imam hatip ortaokulu)* (2.Baskı,s.172-174). Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Anderson-Inman, L. ve Horney, M. (1996). Computer-based concept mapping: enhancing literacy with tools for visual thinking. *Journal of Adolescent & AdultLiteracy, 40*(4), 302-306.

Arıkan, M. (2003). *Nitelikli insan*. Bilge Yayıncılık.

Aydın, G. (2010). Zihin haritalama tekniğinin dinleneni anlamaya ve kalıcılığa etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(2), 47-62.

Buzan, T. ve Buzan B. (2011). *Zihin haritaları*. (G. Tercanlı, Çev.).Alfa Yayınları.

Çaycı, B., Demir, M., Başaran, M. ve Demir, M. (2007). Sosyal Bilgiler dersinde işbirliğine dayalı öğrenme ile kavram öğretimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(2), 619-630.

Çocuk, H.E. ve Gürsoy İ.A. (2022). Türkçe öğretiminde kavram öğretim teknikleri. H.E. Çocuk (Ed.), *Etkili Türkçe öğretim yaklaşımları* (1.Baskı, s.385-405) içinde. Nobel Yayınevi.

Davies, M. (2010). Concept mapping, mind mapping and argument mapping: what are the differences and do they matter?. *Higher Education, 62*(3),279-301.

Ebenezer, J. V. ve Haggerty, M. S. (1999). *Becoming a secondary school science teacher*. New Jersey: Merrill Press.

Ede, Ç. (2012). *Zihin haritalama tekniğinin öğrencilerin Türkçe okuma metinlerini anlama, başarı ve öğrenmelerinin kalıcılığına etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Elkatmış, M. (2019). Kelime bilgisi. H. Kavruk ve H. Kurnaz. (Ed.), *Türkçe öğretimi* (1. Baskı, s.175-197) içinde. Pegem Yayınları.

Eraslan, L. (2019). Öğrenme ve öğretme ilkeleri. M. Güçlü (Ed.), Öğretim ilke ve yöntemleri (2.Baskı, s.154-184) içinde. Maya Akademi.

Fraser, K. M. (1993). *Theory based use of concept mapping in organization development: creating shared understanding as a basis for the cooperative design of work changes and changes in working relationships* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Cornell University, Ithaca, NY.

Gelb, M.J. (2002). *Düşünmenin tam zamanı*(1.Baskı). (T. Bilgiç, Çev.). Arıon Yayınevi.

Girgin, Y. (2012). İlköğretim 8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kavram haritası kullanımının öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri üzerine etkisi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Gürel, Z. ve Gerek, H. G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kavram haritaları kullanımının başarıya etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 110-123.

Kalaycı N. ve Çakmak M. (2000). Kavram haritalarının öğretim sürecinde kullanılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi , 24*(24) , 571-580.

Karslı Baydere, F. (2020). Kavram haritası. Z. Tatlı (Ed.). *Kavram öğretiminde web 2.0* (2.Baskı, s.68-84) içinde. Pegem Akademi.

Kılınç, A. (2007). Bir öğretim stratejisi olarak kavram haritalarının kullanımı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 21-48.

MEB (2019). *Türkçe Dersi (1-8 Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Pınar, F. N. (2018). *Türkçe öğretiminde harita kavramlarının önemi ve anlama becerilerine ait teorik bilgiler kavram haritası çeşitleriyle genişliği/kavram haritası çeşitleri ile Türkçe öğretiminde kavram haritalarının ve anlama becerisinin önemine ilişkin kuramsal bilgilerin sunumu* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Polatcan, F. (2013). *6.sınıflarda kavram haritalarıyla dil bilgisi öğretiminin başarıya etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Senemoğlu, N. (1999). Öğrenme ürünleri ve öğretimi. İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme öğretmen el kitabı.

Şenay, A. (2007). *Kavram haritaları yöntemiyle metin öğretimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Şeyihoğlu, A., Akbaş, Y. ve Kartal, A. (2012). *Uygulama örnekleri ile coğrafya eğitiminde kavram ve zihin haritaları.* (1. Baskı, s.61-83) içinde. Pegem Yayınları.

Tağa, T. (2013). İlköğretim 7.sınıf Türkçe dersinde kullanılan zihin haritası tekniğinin öğrencilerin yazma becerilerine etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Yaman, H. (2006). İlköğretim ikinci kademe dil bilgisi derslerinde kavram haritası tekniğinin öğrenci başarısına ve hatırlamaya etkisi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

BÖLÜM 14

Türkçe Öğretiminde Dijital Oyunlar ve Bulmacalar

Serkan Furtun

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Dijital oyun kavramı hakkında bilgi sahibi olur.
- Dijital oyun tasarlayabilir.
- Dijital bulmacalar tasarlayabilir.
- Türkçe öğretiminde kullanılabilir dijital ortamları tanır.
- Ders veya materyal hazırlarken dijital ortamları kullanabilir.

Özet

Teknolojinin hızlı gelişimi ve sürekli değişim göstermesi bireylerin ilgi ihtiyaç ve eğilimlerini de teknolojiye yönelmiştir. Bilgi teknolojilerinin kullanımı kolaylaştıkça ve maliyeti azaldıkça kullanıcı sayısı da hızla artış göstermiş, bireylerin doğumdan ölüme kadar hayatının her alanında bilgi teknolojileri kendisine yer edinmiştir. İnsanlığın başlangıcı ve insanın doğumundan ölümüne kadar geçen her sürede bir ihtiyaç olan oyun, geleneksel yaşantı içerisinden ayrılarak sanal ortam ortama doğru tümüyle bir geçiş yaşamaktadır. Bireyler, özellikle dijital yerli denilebilecek öğrenciler hızlı, rekabetçi ve ulaşılabilirliği oldukça yüksek olan dijital ortam ve oyunlarda oldukça fazla zaman geçirmektedir.

Kaynakça

All, A., Castellar, E. N. P., & Van Looy, J. (2021). Digital Game-Based Learning effectiveness assessment: Reflections on study design. *Computers & Education*, *167*, 104160. https://doi.org/10.1016/J.COMPEDU.2021.104160

Bird, J., & Edwards, S. (2015). Children learning to use technologies through play: A Digital Play Framework. *British Journal of Educational Technology*, *46*(6), 1149-1160. https://doi.org/10.1111/BJET.12191

Biricik, Z., & Atik, A. (2021). Gelenekselde Dijitale Değişen Oyun Kavramı ve Çocuklarda Oluşan Dijital Oyun Kültürü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *36648253*, 445-469. https://doi.org/10.19145/e-gifder.818532

Büyükbaykal, C. I., & Cansabuncu, İ. A. (2017). Türkiye'deYeni Medya Ortamı ve Dijital Oyun Olgusu. *Electronic Journal of New Media*, *4*(1), 1-9. https://doi.org/10.17932/iau.ejnm.25480200.2020.4/1.1-9

Byun, J., & Loh, C. S. (2015). Audial engagement: Effects of game sound on learner engagement in digital game-based learning environments. *Computers in Human Behavior*, *46*, 129-138. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.052

Chang, W.-L., & Yeh, Y. (2021). A blended design of game-based learning for motivation, knowledge sharing and critical thinking enhancement. *Technology, Pedagogy and Education*, *30*(2), 271-285. https://doi.org/10.1080/1475939X.2021.1885482

Çakır, A., & Öztürk, G. (2015). Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar. *Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi*, 6.

Demirel, H. G., Cicioğlu, H. İ., & Tekkurşun Demir, G. (2019). Lise Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Motivasyonlarının İncelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *21*(3), 128-137. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunibesyo/issue/48912/614554

Dinç, M. (2014). *İnternet Bağımlılığı*. Yeşilay Yayınları.

Gilson, C. M., Flowers, C., & Chang, W. H. (2022). The Teacher Listening Orientation Questionnaire: a Validity Study. *https://doi.org/10.1080/10904018.2022.2098130*. https://doi.org/10.1080/10904018.2022.2098130

Güvendi, B., Tekkurşun Demir, G., & Keskin, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Saldırganlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. https://doi.org/10.26466/opus.547092

KODU. (2023). *kodugamelab*. https://www.kodugamelab.com/

Mellou, E. (2006). Play Theories: A contemporary review. *https://doi.org/10.1080/0300443941020107*, *102*(1), 91-100. https://doi.org/10.1080/0300443941020107

Oral, A. H., & Arabacıoğlu, T. (2019). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 44-60. https://doi.org/10.24315/tred.450656

Sakarya, S., Tercan, İ., & Çoklar, A. N. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin İnterneti ve Arama Motorlarını Kullanım DUrumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *7*(1).

Shah, M. R., & Wong, R. P. (2015). The Changing Paradigm of HIV-Related Heart Failure. *Global Heart*, *10*(4), 241. https://doi.org/10.1016/j.gheart.2015.09.001

Sheppard, C., Manalo, E., & Henning, M. (2018). Is ability grouping beneficial or detrimental to Japanese ESP students English language proficiency development? *English for Specific Purposes*, *49*, 39-48. https://doi.org/10.1016/J.ESP.2017.10.002

Taylan, H. H., Kara, H. Z., & Durğun /, A. (2017). Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alişkanliklari ve Oyun Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 3.

Tekkurşun Demir, G., & Bozkurt, T. M. (2019). Dijital Oyun Oynama Tutum Ölçeği (DOOTÖ): Geçerlik ve GÜvenirlik. *Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, *6*(1), 1-18. https://doi.org/10.33468/sbsebd.79

Toksöz, R. (1993). *Yeni Bir Medya Türü Olarak Etkileşimli Bilgisayar Oyunları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi.

Tsai, Y. L., & Tsai, C. C. (2018). Digital game-based second-language vocabulary learning and conditions of research designs: A meta-analysis study. *Computers & Education*, *125*, 345-357. https://doi.org/10.1016/J.COMPEDU.2018.06.020

Weisberg, L., Dawson, K., & Dana, N. F. (2022). Engaging Preservice Teachers in the Design of Digital Breakout Games in an Educational Technology Course. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, *38*(2), 71-88. https://doi.org/10.1080/21532974.2022.2038738

Xu, Y. (2010). Children's social play sequence: Parten's classic theory revisited. *Early Child Development and Care*, *180*(4), 489-498. https://doi.org/10.1080/03004430802090430

Yavuzer, H. (1993). *Ana-Baba ve Çocuk*. Remzi Kitapevi.

Yengin, D. (2010). *Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi.

BÖLÜM 15

Türkçe Öğretiminde Sanal ve Arttırılmış Gerçeklik

Hakan Çetin

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu bölümü tamamladıktan sonra:

- Okuryazarlık ve temel dil becerileri hakkında bilgi sahibi olur.
- Temel dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinde kullanılabilecek yöntem ve stratejiler hakkında fikir edinir.
- Arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojileri kavramsal ve içerik olarak tanımlanabilir.
- Arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojilerinin Türkçe Öğretim Programı'nda kullanımına yönelik örnekler hakkında bilgi sahibi olur.

Özet

Bireylerin hem akademik hem de günlük hayatlarında ihtiyaçları olan en temel ihtiyaçların başında temel dil becerilerine olan hâkimiyet gelmektedir. Bireylerin bu becerileri küçük yaşlarda olabildiğince iyi bir biçimde almış olmalarının onlara gelecek yaşantılarının her alanında büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Türkçe Öğretim Programında okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinden oluşan bu temel becerilere yönelik kazanımlar ve bu kazanımların öğretilmesinde kullanılan belirli yöntem ve stratejilerin neler olabileceğinden bahsedilmiştir. Günümüzde teknoloji her

Kaynakça

Ağın Haykır, H. (2012). The relationship between the skills of reading comprehension and writing of the 6th, 7th and the 8th grade students. *Unpublished Master's Thesis, Ahi Evran University Graduate School of Social Sciences, Kırşehir*.

Aktaş, E., & Bayram, B. (2018). Türkçe öğretiminde okuduğunu anlama stratejilerinin kullanımı üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22*(3), 1401-1414.

Aktaş, N., Özdemir, E. Ç., & Özgül, B. K. The relationship between reading comprehension and writing skills of fourth grade students and their motivation to read and write. *International Journal of Educational Research Review*, *8*(2), 122-136.

Alkhabra, Y. A., Ibrahem, U. M., & Alkhabra, S. A. (2023). Augmented reality technology in enhancing learning retention and critical thinking according to STEAM program. *Humanities and Social Sciences Communications*, *10*(1), 1-10.

Anderson, N. J. (2012). Reading instruction. *The Cambridge guide to pedagogy and practice in second language teaching*, *218*, 225.

Anyiendah, M. S., Odundo, P. A., & Kibuyi, A. (2020). Prediction skills, reading comprehension and learning achievement in vihiga county kenya. addressing constraints and prospects. *English Language Teaching*, *13*(10), 139-157.

Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: teleoperators & virtual environments*, *6*(4), 355-385.

Bower, M., Howe, C., McCredie, N., Robinson, A., & Grover, D. (2014). Augmented Reality in education–cases, places and potentials. *Educational Media International*, *51*(1), 1-15.

Bursali, H., & Yilmaz, R. M. (2019). Effect of augmented reality applications on secondary school students' reading comprehension and learning permanency. *Computers in Human Behavior*, *95*, 126-135.

Carbonell Carrera, C., & Bermejo Asensio, L. A. (2017). Augmented reality as a digital teaching environment to develop spatial thinking. *Cartography and geographic information science*, *44*(3), 259-270.

Carmigniani, J., & Furht, B. (2011). Augmented reality: an overview. *Handbook of augmented reality*, 3-46.

Carmigniani, J., Furht, B., Anisetti, M., Ceravolo, P., Damiani, E., & Ivkovic, M. (2011). Augmented reality technologies, systems and applications. *Multimedia tools and applications*, *51*, 341-377.

Carroll, J. M., Holliman, A. J., Weir, F., & Baroody, A. E. (2019). Literacy interest, home literacy environment and emergent literacy skills in preschoolers. *Journal of Research in Reading*, *42*(1), 150-161.

Chandrasekera, T., & Yoon, S. Y. (2018). Augmented reality, virtual reality and their effect on learning style in the creative design process. *Design and Technology Education: An International Journal*, *23*(1), 55-75.

Cheng, K. H. (2017). Reading an augmented reality book: An exploration of learners' cognitive load, motivation, and attitudes. *Australasian Journal of Educational Technology*, *33*(4).

Choi, I. C. (2008). The impact of EFL testing on EFL education in Korea. *Language Testing, 25*(1), 39-62.

Chowdhury, K. P. (1995). *Literacy and primary education*. World Bank, Human Resources Development and Operations Policy.

CSM. (2011, 12 2). *Augmented Reality*. Retrieved from Colorado School of Mines Division of Engineering: http://engineering.mines.edu/research/sensing-comm-control/project/?pid=44

Çetin, H., & Türkan, A. (2022). The effect of Augmented reality based applications on achievement and attitude towards science course in distance education process. *Education and Information Technologies*, *27*(2), 1397-1415.

Çetin, H., & Ulusoy, M. (2023). The effect of augmented reality-based reading environments on retelling skills: Formative experiment. *Education and Information Technologies*, 28(5), 5849-5873.

Fitri, D. (2017). *The effectiveness of visualization strategy to improve students'memorization in listening descriptive text for tenth graders at Sma Muhammadıyah 1 Malang* (Doctoral dissertation, University of Muhammadiyah Malang).

David, M., & Sulaiman, N. A. (2021). The functions of visualization in assisting reading comprehension among young learners. *Int J Acad Res Bus Soc Sci*, *11*(10), 68-79.

Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 185-204.

Epçaçan, C. (2013). Temel bir dil becerisi olarak dinleme ve dinleme eğitimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 331-352.

Graham, S. (2020). The sciences of reading and writing must become more fully integrated. *Reading Research Quarterly*, *55*, 35-S44.

Grasset, R., Dunser, A., & Billinghurst, M. (2008). The design of a mixed-reality book: Is it still a real book? In *2008 7th IEEE/ACM International Symposium on Mixed and Augmented Reality* (pp. 99-102). IEEE.

Huang, K. T., Ball, C., Francis, J., Ratan, R., Boumis, J., & Fordham, J. (2019). Augmented versus virtual reality in education: An exploratory study examining science knowledge retention when using augmented reality/virtual reality mobile applications. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *22*(2), 105-110.

Huh, Y. (2020). 360 virtual reality project to inspire future educators to be creators. *Journal of Education for Teaching*, *46*(3), 421-423.

Hussein, M., & Nätterdal, C. (2015). The Benefits of Virtual Reality in Education: A Comparison Study: University of Gothenburg. *Chalmers University of Technology*.

Jerald J (2015) The VR book: human-centered design for virtual reality. Morgan & Claypool Publishers and ACM Books.

Kamińska, D., Sapiński, T., Wiak, S., Tikk, T., Haamer, R. E., Avots, E., ... & Anbarjafari, G. (2019). Virtual reality and its applications in education: Survey. *Information*, *10*(10), 318.

Kapur, R. (2019). Types of literacy. *Types of literacy*. Retrieved May 9, 2023 from https://www.researchgate.net/publication/332875093_Types_of_Literacy.

Kaur, D. P., Mantri, A., & Horan, B. (2020). Enhancing student motivation with use of augmented reality for interactive learning in engineering education. *Procedia Computer Science*, *172*, 881-885.

Küçükoğlu, H. (2013). Improving reading skills through effective reading strategies. *Procedia-*

Social and Behavioral Sciences, *70*, 709-714.

Liarokapis, F., Mourkoussis, N., White, M., Darcy, J., Sifniotis, M., Petridis, P., ... & Lister, P. F. (2004). Web3D and augmented reality to support engineering education. *World transactions on engineering and technology education*, *3*(1), 11-14.

Lim, C., & Park, T. (2011). Exploring the educational use of an augmented reality books. In *Proceedings of the Annual Convention of the Association for Educational Communications and Technology* (pp. 172-182).

Lytridis, C., & Tsinakos, A. (2018). Evaluation of the ARTutor augmented reality educational platform in tertiary education. *Smart Learning Environments*, *5*(1), 1-15.

Mangen, A., & Van der Weel, A. (2016). The evolution of reading in the age of digitisation: an integrative framework for reading research. *Literacy*, *50*(3), 116-124.

Marzano, R. (2004). *Building background knowledge for academic achievement: Research on what works in schools*. Alexandria, VA: Association of Supervision and Curriculum Development.

MEB (2019). Türkçe Öğretim Programı. Ankara.

Miller, B., McCardle, P., & Long, R. (2012). The reading-writing connection. *International Reading Association*.

Na Patthalung, K., Kanchanachaya, N., Nitjarunkul, K., Auksornnit, V., Tammachart, J., & Duangjaidee, W. (2021). The use of augmented reality book to enhance writing skill of primary school students using Thai as a second language. *Elementary Education Online, 20*(6), 1163-1171.

OECD (2019). *PISA 2018 results. Combined executive summaries (Volume I, II, III)*. OECD Publishing.

Ortiz, G., Cardona, H., Guzman, E., & Arteaga, J. (2019). Production model of virtual reality learning environments. In *Proceeding of the Congreso Internacional Sobre Educación y Tecnologıa en Ciencias-CISETC* (pp. 319-328).

Özçakır, B., & Çakıroğlu, E. (2021). An Augmented reality learning toolkit for fostering spatial ability in mathematics lesson: Design and development. *European Journal of Science and Mathematics Education, 9*(4), 145-167. https://doi.org/10.30935/scimath/11204

Pegrum, M. (2021). Augmented reality learning: education in real-world contexts. In T. Beaven & F. Rosell- Aguilar (Eds), *Innovative language pedagogy report* (pp. 115-120). Research-publishing.net. https://doi.org/10.14705/ rpnet.2021.50.1245

Petrov, P., Atanasova, T., & Kostadinov, G. (2021, September). Enhancing Art education in school through augmented reality. In *International Conference Automatics and Informatics (ICAI)*.

Potur, Ö., & Yildiz, N. (2016). Konuşma becerisi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, (18).

Prensky, M. (2001). The games generations: How learners have changed. *Digital game-based learning*, *1*(1), 1-26.

Proniewska, K., Dołęga-Dołęgowski, D., Pregowska, A., Walecki, P., & Dudek, D. (2020). Holography as a progressive revolution in medicine. Retrieved 6 May, 2023 from https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/257437/proniewska_walecki_dudek_et-al_holography_as_a_progressive_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Saat, A., Razak, N. I. A., Abas, R., & Rahmat, R. W. O. (2021). Augmented reality in facilitating learning: a review. *Asia-Pacific J Inf Technol Multimed*, *10*(1), 74-85.

Sadiku, L. M. (2015). The importance of four skills reading, speaking, writing, listening in a lesson hour. *European Journal of Language and Literature*, *1*(1), 29-31.

Schmidt, R. (2010). Attention, awareness, and individual differences in language learning. In W. M. Chan, S. Chi, K. N. Cin, J. Istanto, M. Nagami, J. W. Sew, T. Suthiwan, & I. Walker, *Proceedings of CLaSIC 2010*, Singapore, December 2-4 (pp. 721-737).

Schoonen, R. (2019). Are reading and writing building on the same skills? The relationship between reading and writing in L1 and EFL. *Reading and Writing*, *32*(3), 511-535.

Schulman, L. (1999). Taking learning seriously",.*Change Journal, 31*(4).

Schutera, S., Schnierle, M., Wu, M., Pertzel, T., Seybold, J., Bauer, P., ... & Krause, M. J. (2021). On the potential of augmented reality for mathematics teaching with the application cleARmaths. *Education Sciences*, *11*(8), 368.

Shenglan, Z. (2021). Integrating augmented reality into a task-based thematic language teaching unit. *Journal of Technology and Chinese Language Teaching*, *12*(2), 29-48.

Soon, C. T., Neo, H. F., & Teo, C. C. (2022). Reading augmented reality story book in enhancing learning perceptions. *journal of logistics, Informatics and Service Science*, *9*(4), 105-118.

Sumardani, D., Sipayung, E. R., & Chiu, P. S. (2022). Enabling spatial thinking through an augmented reality for teaching crystal structure. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-12.

Sumirat, R., Padilah, C. F., & Haryudin, A. (2019). The Use of Predictions Strategy in Improving Students' Reading Comprehension. *PROJECT (Professional Journal of English Education)*, *2*(4), 521-525.

Suwancharas, T. (2016). Development of multimedia using augmented reality (AR) for improving undergraduates' English listening skill. *Apheit Journal*, *5*(2), 5-13.

Temizyürek, F. (2007). İlköğretim ikinci kademede konuşma becerisinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40*(2), 113-131.

Tierney, R. J., & Shanahan, T. (1991). *Research on the reading–writing relationship: Interactions, transactions, and outcomes*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

UNESCO Report (2017). Literacy and Non-Formal Education. http://www.unesco.org.

Uğur, F. (2018). The relationship between reading comprehension and writing success of 7th graders at secondary school. *Research in Reading & Writing Instruction (RRWI), 6*(1), 1-12.

Vaughan-Nichols, S. J. (2009). Will mobile computing's future be location, location, location? *Computer*, *42*(2), 14-17.

Varışoğlu, B., & Sevim, O. (2022). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için alıcı dil becerisi öz yeterlilik algısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 72-92.

Wahyuni, I. (2020). Fostering first language skills through early listening activities: a case study on a pre-school child's language acquisition. *Research and Innovation in Language Learning*, *3*(1), 57-70.

Wang, Y. H. (2017). Exploring the effectiveness of integrating augmented reality-based materi-

als to support writing activities. *Computers & Education*, *113*, 162-176.

World Bank. (2018). Retrieved May 11, 2023 from https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS.

Wooley, G. (2010). Developing reading comprehension: combining visual and verbalcognitive processes. *Australian Journal of Language and Literacy, 33*(2), 108-125.

Wu, H.-K., Lee, S. W.-Y., Chang, H.-Y., & Liang, J.-C. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers & Education, 62*, 41-49.

Yen, J. C., Tsai, C. H. & Wu, M. (2013). Augmented reality in the higher education: Students' science concept learning and academic achievement in astronomy. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 103(26): 165-173.

Yıldırım, F. S. (2020). The effect of the augmented reality applications in science class on students' cognitive and affective learning. *Journal of Education in Science Environment and Health*, *6*(4), 259-267.

Yıldız Durak, H., & Saritepeci, M. (2017). Investigating the effect of technology use in education on classroom management within the scope of the FATİH project. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *46*(2), 441-457.

Youvalari, G. R. (2016). "360-Degree Panoramic Video Coding." *Master's thesis*, *Tampere University of Technology, Finland.*

Zhang, J., Sung, Y.-T., Hou, H.-T., & Chang, K.-E. (2014). The development and evaluation of an augmented reality-based armillary sphere for astronomical observation instruction. *Computers & Education, 73*, 178-188.

YAZAR BİLGİLERİ

Doç. Dr. Halil Erdem Çocuk

Mersin ilinin Erdemli ilçesinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Erdemli'de aldı. Lisans eğitimini 2009 yılında Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde; yüksek lisansını 2012 yılında Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında; doktorayı ise 2017 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında tamamladı. Doç. Dr. Çocuk, ayrıca Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalında "dijital öyküleme, dijital okuryazarlık" konulu ikinci doktora çalışmasını 2020 yılında sundu. 2009-2018 yılları arasında Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesinde çalıştı. Mersin Üniversitesi Türkçe Uygulama ve Araştırma merkezi bünyesindeki yabancılara Türkçe öğretimi kurslarında dil, kültür ve iletişim dersleri verdi. 2018-2019 yıllarında askerliğini yedek subay olarak Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığında yaptı. Burada Harbiyelilerin Türk Dili, Hitabet, Türk kültürü derslerine girdi; bunun yanı sıra misafir askeri personellerin Yabancılara Türkçe Öğretimi derslerini yürüttü. Askerlik sonrası Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünün kurucu bölüm başkanlığı görevini üstlendi ve hâlâ bu görevi yürütmektedir. Temel dil becerileri, yabancılara Türkçe öğretimi, öğrenme yöntemleri, dil becerilerinin psikometrik özellikleri, program geliştirme ve çocuk edebiyatı başlıca çalışma alanlarıdır.

Doç. Dr. Taşkın Soysal

2004 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde lisans eğitimini tamamlayan yazar, 2005 yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir ortaokulda Türkçe öğretmeni olarak göreve başlamıştır. 2011 yılında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesinde Türkçe eğitimi alanında başladığı yüksek lisansını 2015 yılında tamamlamış, aynı üniversite ve bölümde 2015 yılında başladığı doktora eğitimini de 2019 yılında tamamlamıştır. 2020 yılı itibarıyla Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümünde akademisyen olarak başladığı görevini hâlen sürdürmektedir.

Doç. Dr. İlke Altuntaş Gürsoy

İlk, orta ve liseyi Adana'da okudu. Lisans eğitimini Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde, yüksek lisansı Çukurova Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim-Türkçe Dalında ve doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bilim Dalında tamamladı. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yabancılara Türkçe Öğretimi yüksek lisans programını kazandı. Bu programdaki lisansüstü eğitimine hâlen devam etmektedir. 2011-2013 yılları arasında Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde ve 2013-2018 arasında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2018 yılında Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisinde Öğr. Gör. olarak göreve başladı. Doç. Dr. unvanıyla hâlen aynı kurumun Yabancı Diller Yüksekokulunda Türkçe Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır. Yurt dışından subay ve subay adayı olarak gelen askerî öğrencilere Türkçe öğretmektedir. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinde çeşitli dersler verdi. Dil becerileri, Türkçe ders kitapları, çocuk edebiyatı, konuşma eğitimi, yabancılara Türkçe öğretimi başlıca çalışma alanlarıdır.

Doç. Dr. Hüseyin Özçakmak

Gaziantep'in İslahiye ilçesinde doğmuştur. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Antalya'da tamamladı. Lisansını 2008 yılında Trakya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde; yüksek lisansını 2011 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında; doktorasını 2015 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. 2009 yılında

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak meslek hayatına başlayan Özçakmak, 2016 yılında yardımcı doçent, 2020 yılında doçent unvanını almıştır. 2016-2020 yıllarında HMKÜ TÖMER müdür yardımcılığı görevini yürütmüştür. Lisans eğitiminde "Dinleme Eğitimi", "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi", "Kelime Öğretimi", "Ses Eğitimi ve Diksiyon" ve "Türkçe Öğretiminde Sınav Hazırlama ve Değerlendirme" derslerini; yüksek lisans eğitiminde "Dinleme Eğitimi Araştırmaları I ve Dinleme Eğitimi Araştırmaları II" derslerini ve doktora eğitiminde "Türkçe Eğitiminde Süreli Yayınların İncelenmesi", "Türkçe Eğitiminde Mobil Uygulamalar" ve "Türkçe Eğitiminde Nitel Araştırma" derslerini vermektedir. Dinleme eğitimi, okuma eğitimi ve yabancılara Türkçe eğitimi alanlarında, özel olarak da not alma ve özetleme konularında çalışmalar yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Dr. Öğretim Üyesi Hakan Çetin

İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Adana'nın Pozantı ilçesinde tamamlayan Dr. Hakan Çetin 2012 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünden lisans derecesiyle mezun oldu. Yazar 2013 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini 2016 yılında tamamlamıştır. Dr. Çetin aynı yıl Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında başlamış olduğu doktora öğrenimini 2020 yılında tamamlamıştır. Akademik meslek hayatına 2013 yılında Siirt Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak başlamış olan Dr. Hakan Çetin hâlâ Siirt Üniversitesi Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Hakan Çetin, arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojileri, resimli çocuk kitapları, okuma ve yazma güçlükleri alanlarında çalışmalar yürütmektedir.

Öğr. Gör. Dr. Yunus Emre ÇEKİCİ

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden 2010 yılında mezun oldu. 2014 yılında aynı üniversitede Türkçe Eğitimi alanında yüksek lisansını tamamladı. 2021 yılında Gazi Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi programında doktorasını bitirdi. 2011-2016 arasında MEB'e bağlı okullarda Türkçe öğretmeni olarak görev yapan Çekici, 2016'dan bu yana Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve okuma eğitimi alanında akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Öğr. Gör. Dr. Meral Doğru

Uşak ilinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini burada tamamladı. Lisans eğitimini 2008 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde; yüksek lisansını 2012 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Anabilim Dalında; doktorayı ise 2022 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamladı. 2012 yılından beri Selçuk Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma merkezinde yabancılara Türkçe öğretimi kurslarında dil, kültür ve iletişim dersleri vermeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra Sağlık Bilimleri alanında akademik Türkçe dersleri ve Tıp Fakültesinde Türk Dili derslerine de girmektedir. Temel dil becerileri, yabancılara Türkçe öğretimi, öğrenme yöntemleri, çocuk edebiyatı, halk edebiyatı, halk bilimi başlıca çalışma alanlarıdır.

Dr. Serkan Furtun

Trabzon'un Sürmene ilçesinde doğdu. İlköğretimini Trabzon'un Araklı ilçesinde tamamladı. Liseyi Araklı Anadolu Öğretmen Lisesinde okudu. Lisans öğrenimini Bülent Ecevit Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği programında yaptı. Yüksek Lisansı yine aynı üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yaptı. 2015 yılında Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ ile Atatürk Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında doktora eğitimime başladı ve bu eğitimini 2022 yılında tamamladı. 2013 yılında Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Buradan 2015 yılında ayrılıp Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında göreve başladı ve hâlen aynı görevde devam etmektedir. Uzmanlık alanları olarak Temel dil becerilerinin kazandırılması, akademik yazma ve söylem ana çalışma alanlarını olarak söylenebilir.

Doktora Öğrencisi, Öğretmen Halilibrahim Kabadayı

1980 Afyonkarahisar-Bolvadin doğumludur. İlk lisans eğitimini Abant İzzet Baysal Üniversitesinde "Sınıf Öğretmenliği"; ikinci lisans eğitimini Necmettin Erbakan Üniversitesinde "Türkçe Öğretmenliği" programında tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini "Eğitim Programları ve Öğretim" alanında ve Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin yapılandırmacı yaklaşımın temel alındığı 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programına uygunluğunun incelenmesi konusundaki teziyle Bülent Ecevit Üniversitesinde tamamlamış-

tır. Hâlen Mersin Üniversitesinde "Eğitim Programları ve Öğretim" alanında doktora öğrenimine devam etmektedir. Zonguldak, Sivas, Afyonkarahisar, Uşak ve Konya illerinde ilköğretim kademelerinde öğretmenlik yapmıştır. Son olarak Konya Selçuklu Bilim ve Sanat Merkezinde görev yapmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.

Arzu Kuş

Karaman'ın Merkez ilçesinde 1997 yılında doğdu. İlk öğrenimine Şehit İsmail Erez İlköğretim okulunda başladı. 5. sınıftan, 8. sınıfa kadar olan öğrenimine ise 100. Yıl Ortaokulunda devam etti. Lise öğrenimini ise Ahi Evran Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde tamamladıktan sonra 2021 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2019 yılı içerisinde Temizel Ünlü Teknik ve Anadolu Lisesinde stajını tamamladı. 2021 yılı içerisinde özel kurumlarda Türkçe ve edebiyat dersleri vermiştir. 2022 yılından itibaren Karaman Belediyesi şirketinde çalışmaktadır. 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde başlamış olduğu yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

Ayşe Nur Ergün

Aslen Mersin ilinin Gülnar ilçesinden olup 1993 yılında Karaman ilinde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğretimini aynı şehirde devam ettirmiş; 2011 -2015 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimi tamamlamıştır. 2015 yılından bu yana Karaman'da özel bir eğitim kurumanda Türkçe-Edebiyat öğretmenliği yapmaktadır. 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde başlamış olduğu yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

Esra Nur Zileli

2000 yılında Konya'da doğdu. Üniversite eğitimine kadar Konya'da öğrenim gördü. Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden 2022 yılında mezun oldu. Yine 2022 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi ana bilim dalında yüksek lisansa başladı.

Fatma Ersoy

1989 yılında Mersin'de doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimimi Mersin'de tamamladı. Lisans eğitimini 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde; tezsiz yüksek lisansını 2021 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri ana bilim dalı Eğitim Yönetimi bölümünde tamamladı. 2013 yılında Hatay'ın Kırıkhan ilçesine atanarak Millî Eğitim Bakanlığında Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. 2014-2016 yılları arasında Giresun'un Piraziz ilçesinde görev yaptı. 2016 yılı itibarıyla Karaman'da Türkçe öğretmeni olarak görevini sürdürmektedir. 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde başlamış olduğu yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

Gülşah Gündoğdu

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2018 yılında mezun oldu. 2018-2022 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde (TÖMER) Türkçe öğretimi derslerine girdi. 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde başlamış olduğu yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

Helime Kılıçlı

Isparta'nın Yalvaç ilçesinde 1991 yılında doğdu. İlk öğrenimine Aşağı Tırtar İlköğretim Okulunda başladı, 5.sınıftan 8.sınıfa kadar olan öğrenimine ise Uluborlu Cumhuriyet Pansiyonlu İlköğretim Okulunda devam etti. Lise öğrenimini ise Uluborlu Lisesinde tamamladıktan sonra (2010), lisans öğrenimini de aynı yıl girmiş olduğu Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden 2014 yılında mezun olarak tamamladı. 2015-2019 yıllarında Antalya'da çeşitli okullarda Türkçe öğretmeni olarak görev yaptı. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı itibari ile hâlen görev yapmakta olduğu Karaman Şehit Polis Hakan Yılmaz İmam Hatip Ortaokulunda Türkçe öğretmenidir. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde başlamış olduğu yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Editörler
Doç. Dr. Bekir Direkci
Doç. Dr. Murat Ateş

nobel

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Editörler: Doç. Dr. Bekir Direkci, Doç. Dr. Murat Ateş

Yayın No. 5002
Eğitim No. 1028
ISBN: 978-625-397-600-2
E-ISBN: 978-625-397-599-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Direkci Bekir., Ateş, Murat.
Türkçe Öğretimi
Editörler: Doç. Dr. Bekir Direkci, Doç. Dr. Murat Ateş
1. Basım, XVI + 346 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-600-2
E-ISBN: 978-625-397-599-9
1. Türk dili 2. Dil öğretimi 3. Türkçe öğretimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

ÖN SÖZ

Türkçe öğretimi; temel dil becerileri, söz varlığı, dil bilgisi öğretimi gibi birçok boyutta yürütülebilecek bir süreçtir. Bu sürecin en sağlıklı şekilde yürütülebilmesi için farklı disiplinlerden faydalanmak gerekir. Öncelikle Türk dilinin tarihî gelişimi ve kaynakları üzerinde durmalı, ardından kadim geçmişimizden hareketle günümüzün ve geleceğimizin Türkçe öğretimi süreçlerini planlamalıyız. Bu doğrultuda bireyin henüz doğmadan edinmeye başladığı dilin gelişim süreçleri bir bütün olarak ele alınmalıdır. Aile ve sosyal çevre ile başlayan ve okul öncesi dönemle devam eden bu süreç, ilköğretimle beraber sistemli bir programa tabidir. Programda, Türkçe öğretimi sürecinde çağdaş yöntem ve tekniklerle birlikte öğrencilerin temel dil becerilerinin geliştirilmesi ve söz varlığının zenginleştirilmesi asıl hedef olarak görülmektedir. Bu kitap, söz konusu hedefe ulaşmak için çağın gereklerine uygun, çeşitli ders materyalleri ve teknolojik uygulamalar kullanılarak gerçekleştirilebilecek Türkçe öğretimi sürecine rehberlik etme amacı taşımaktadır.

Kitap, on beş bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, alanında uzman akademisyen ve araştırmacılarca kaleme alınmıştır. Kitapta; Türkçenin Tarihî Gelişimi, Türkçe Dersi Öğretim Programının İçeriği ve Tarihsel Gelişimi, Türkçe Öğretiminde Yöntem ve Teknikler, Dil Edinimi ve Gelişimi, Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinlikleri, Dinleme Eğitimi, Konuşma Eğitimi, Okuma Eğitimi, Yazma Eğitimi, Dil Bilgisi Öğretimi, Okuryazarlık Türleri ve Türkçe Öğretimi, Türkçe Öğretiminde Teknoloji Kullanımı, Söz Varlığı ve Türkçe, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme bölümleri sırasıyla ele alınmıştır.

Türkçe Öğretimi kitabı, eğitim fakültelerinin Türkçe Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği programlarında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına, hâlihazırda görev yapmakta olan sınıf öğretmenleri ve Türkçe öğretmenlerine ve bu alanda çalışan araştırmacılara katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu kitabın hazırlanmasında özveriyle çalışan yazarlara teşekkür ederiz. Kitabın Türkçe öğretimiyle ilgilenen herkese yararlı olması dileğiyle.

Editörler

Doç. Dr. Bekir Direkci

Doç. Dr. Murat Ateş

İÇİNDEKİLER BAŞLIĞI

BÖLÜM YAZARLARI ..... **III**
ÖN SÖZ ..... **V**

1. BÖLÜM
TÜRKÇENİN TARİHÎ GELİŞİMİ

Giriş 1
1. Türkçenin Tarihî Dönemleri 2
1.1. Altay Dil Birliği Dönemi 2
1.2. En Eski Türkçe Dönemi 2
1.3. İlk Türkçe Dönemi 3
1.4. Eski Türkçe Dönemi (6-13. yüzyıllar arası) 3
1.4.1. Köktürk Metinleri 3
1.4.2. Uygur Metinleri 4
1.4.2.1 Altun Yaruk 5
1.4.2.2. Sekiz Yükmek 5
1.4.2.3. Irk Bitig 5
1.4.2.4. Prens Kalyanamkara ve Papamkara 5
1.4.2.5. Maitrisimit 5
1.4.2.6. Altı Dişli Fil Hikâyesi 6
1.4.2.7. Hüen-Tsang (Küentso) Biyografisi 6
1.4.3. Karahanlı Metinleri 6
1.4.3.1. Kutadgu Bilig 6
1.4.3.2. Divanü Lügati't-Türk 7
1.4.3.3. Atabetü'l-Hakayık 7
1.4.3.4. Divan-ı Hikmet 8
1.5. Orta Türkçe Dönemi (13-15. yüzyıllar arası) 8

1.5.1. Harezm Türkçesi Metinleri 8
1.5.1.1. Mukaddimetü'l-Edeb 8
1.5.1.2. Kısasü'l-Enbiya 9
1.5.1.3. Muinü'l-Mürid 9
1.5.1.4. Muhabbetname 9
1.5.1.5. Nehcü'l-Feradis 9
1.5.1.6. Husrev ü Şirin 9
1.5.2. Kıpçak Türkçesi Metinleri 10
1.5.2.1. Codex Cumanicus 10
1.5.2.2. Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türkî ve Arabî ve Mugali 10
1.5.2.3. İrşadü'l-Müluk ve's-Selatin 10
1.5.2.4. Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak 11
1.5.2.5. Baytaratü'l-Vâzıh 11
1.5.2.6. et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye 11
1.5.2.7. Kitabü fi Rıyazati'l-Hayl 11
1.5.3. Eski Anadolu Türkçesi 11
1.6. Yeni Türkçe Dönemi (15-20. yüzyıllar arası) 12
1.6.1. Osmanlı Türkçesi 12
1.6.2. Çağatay Türkçesi 13
1.7. Modern Türkçe (20. yüzyıl ve sonrası) 13
Sonuç 18
Kaynakça 19

2. BÖLÜM
TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Giriş 21
1. Haftalık Ders Çizelgesinde Türkçe Dersinin Yeri 22
2. 1924 İlk Mektep Türkçe Öğretim Programı 25
3. 1926 İlk Mektep Türkçe Öğretim Programı 26
4. 1930 İlk Mektep Türkçe Öğretim Programı 28
5. 1936 İlkokul Türkçe Programı 28
6. 1948 İlkokul Türkçe Programı 30
7. 1968 İlkokul Türkçe Programı 31
8. 1981 Yılı Temel Eğitim Okulları Türkçe Programı 32
9. 2005 Yılı İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı 33

10. 2009 İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı 35
11. 2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı 35
12. 2017 Türkçe Dersi Öğretim Programı 37
13. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı 38
Sonuç 39
Kaynakça 40

3. BÖLÜM
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

Giriş 43
1. Yöntemler 44
1.1. Anlatım Yöntemi 44
1.2. Gösterip Yaptırma Yöntemi 45
1.3. İş Birlikli Öğrenme 46
1.4. Probleme Dayalı Öğrenme 48
1.5. Proje Temelli Öğretim 49
1.6. Tartışma Yöntemi 51
2. Teknikler 52
2.1. Altı Şapkalı Düşünme 52
2.2. Balık Kılçığı 53
2.3. Bireyselleştirilmiş Öğretim 54
2.4. Çözümlemeli Öykü 55
2.5. Dikte 56
2.6. İstasyon 56
2.7. Kavram Haritası 57
2.8. Kaynak Kişi/Konuk Getirme 59
2.9. Özetleme 59
2.10. Serbest Çağrışım 61
2.11. 5N1K 61
2.12. Sokrat Tekniği/Sokratik Tartışma/Sokratik Sorgulama 62
2.13. Soru-Cevap 63
2.14. Zihin Haritası 63
Sonuç 65
Kaynakça 65

4. BÖLÜM
DİL EDİNİMİ VE GELİŞİMİ

Giriş 67
1. Dil Gelişimi ile İlgili Temel Kavramlar 68
1.1. Dil Edinimi 68
1.1. Dil Öğretimi 71
1.2. Dil Edimi ve Dil Edinci 71
2. Dil Gelişimine Yönelik Kuramlar ve Kuramcılar 72
2.1. Dil Gelişim Kuramları 73
2.1.1. Davranışçı Kuram 73
2.1.2. Doğuştancı Kuram 74
2.1.3. Bilişsel Gelişim Kuramı 74
2.1.4. Pragmatik Dil Gelişim Kuramı 75
2.2. Dil Gelişim Kuramcıları 76
2.2.1. Jean Piaget 76
2.2.2. Lev Vygotsky 77
2.2.3. Jerome Bruner 78
2.2.4. Noam Chomsky 79
3. Dil Gelişiminin Desteklenmesi 80
3.1. Dili Oluşturan Unsurlar 80
3.2. Dil Gelişim Süreçleri 80
3.3. Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler 83
Sonuç 84
Kaynakça 86

5. BÖLÜM
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE TÜRKÇE ETKİNLİKLERİ

Giriş 93
1. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinlikleri ve Önemi 94
1.1. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliklerinin Çocuğun Gelişim Alanlarına Katkıları 95
1.1.1. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliklerinin Çocuğun Bilişsel Gelişimine Katkıları 96
1.1.2. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliklerinin Çocuğun Dil Gelişimine Katkıları 97
1.1.3. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliklerinin Çocuğun Sosyal-Duygusal

Gelişimine Katkıları 98
1.1.4. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliklerinin Çocuğun Psikomotor Gelişimine Katkıları 99
2. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinliği Kapsamında Yapılan Çalışmalar 100
2.1. Tekerleme Söyleme 100
2.2. Parmak Oyunu Oynama 101
2.3. Şiir Okuma 102
2.4. Bilmece Sorma 102
2.5. Sohbet Etme 103
2.6. Resimli Kitap Okuma 104
2.7. Etkileşimli ve Paylaşımlı Okuma 104
2.8. Öykü Anlatma 104
2.9. Taklit Oyunları 105
2.10. Dramatizasyon (Canlandırma) 105
2.11. Öykü Tamamlama 106
2.12. Başka Öykü Oluşturma 107
2.13. Öyküyü Tekrar Anlatma 107
2.14. Bir Öyküyü Resimlendirme 107
2.15. Resimlerden Yeni Bir Öykü Oluşturma 108
3. Okul Öncesi Eğitimde Türkçe Etkinlik Sürecinde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar ... 108
Sonuç 110
Kaynakça 111

6. BÖLÜM
DİNLEME EĞİTİMİ

Giriş 119
1. Ana Dilinde Dinleme Becerisinin Gelişimi 121
2. Yabancı/İkinci Dilde Dinleme Becerisinin Gelişimi 122
3. Dinleme Becerisi Eğitimi 125
4. Dinleme Türleri 127
4.1. Eleştirel Dinleme 129
4.2. Seçerek Dinleme 129
4.3. Estetik Dinleme 129
4.4. Empatik Dinleme 129
4.5. Not Alarak Dinleme 130

4.6. Grup Hâlinde Dinleme 130
4.7. Yaratıcı Dinleme 130
5. Etkili Dinleyicinin Özellikleri 130
Sonuç 131
Kaynakça 132

7. BÖLÜM
KONUŞMA EĞİTİMİ

Giriş 135
1. İletişim ve Dil 136
2. Konuşma 138
3. Konuşma Eğitimi 140
4. Türkçe Öğretim Programı ve Türkçe Ders Kitaplarında Konuşma Eğitimi 143
Sonuç 146
Kaynakça 146

8. BÖLÜM
OKUMA EĞİTİMİ

Giriş 149
1. Dil Öğretimi Sistematiği 150
2. Okuma Eğitimi 152
2.1. Okuma ve Anlama İlişkisi 154
2.2. Okuma Alışkanlığı 158
3. Türkçe Öğretim Programlarında Okuma 160
Sonuç 163
Kaynakça 165

9. BÖLÜM
YAZMA EĞİTİMİ

Giriş 169
1. Yazma Becerisinin Geliştirilmesi ve Yazma Eğitimi 170
2. Yazma Yaklaşımları ve Modelleri 172
2.1. Ürün Odaklı Yazma Yaklaşımı 172
2.2. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı 173
2.3. Tür Odaklı Yazma Yaklaşımı 174

2.4. Süreç-Tür Odaklı Yazma Yaklaşımı 175
3. Yazma Modelleri 176
3.1. Schmidt Modeli (1975) 176
3.2. Hayes ve Flower Modeli (1980) 176
3.3. Bretier ve Scardamalia Modeli (1987) 177
3.4. Flower Modeli (1994) 178
3.5. Kellogg Modeli (1996) 179
3.6. Hayes Modeli (1996) 180
3.7. Zimmerman ve Risemberg Modeli (1997) 181
3.8. Hayes Modeli (2012) 182
4. Yazma Eğitiminde Strateji Kullanımı 185
5. Yazma Becerisinin Öğretim Programlarındaki Yeri 187
6. Yazma Becerisinde Ölçme ve Değerlendirme 189
6.1. Geleneksel Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri 190
6.2. Alternatif Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri 191
6.3. Yazma Becerisinin Ölçme ve Değerlendirilmesinde Kullanılan Başlıca Yöntem, Teknik ve Araçlar 191
Sonuç 193
Kaynakça 194

10. BÖLÜM
DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Giriş 199
1. Dil Öğretimi, Dil Bilgisi Öğretimi 200
2. Dil Bilimi, Dil Bilgisi 202
3. Dil İşlevleri ve Dil Bilgisi Öğretimi 210
4. Türkçe Öğretim Programları ve Dil Bilgisi Öğretimi 213
4.1. 1924 Lise Birinci Devre Müfredat Programı 213
4. 2. 1929 Orta Mektep Türkçe Programı 213
4.3. 1931–1932 Ders Senesi Tadilatı Türkçe Programı 214
4.4. 1938 Ortaokul Türkçe Programı 215
4. 5. 1949 Ortaokul Türkçe Programı 215
4.6. 1962 Ortaokul Türkçe Programı 216
4.7. 1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı 216
4.8. 2005 İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu 219

4.9. 2015 Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) Öğretim Programı 220
4.10. 2017 Türkçe Dersi Öğretim Programı 221
4. 11. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı 222
5. Dil Bilgisi Öğretiminin İlkeleri 222
Sonuç 227
Kaynakça 228

11. BÖLÜM
OKURYAZARLIK TÜRLERİ VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Giriş 231
1. Okuryazarlık Kavramı ve Türkçe Öğretimi 232
2. Başlıca Okuryazarlık Türleri 236
2.1. Bilgi Okuryazarlığı 236
2.2. Bilim Okuryazarlığı 238
2.3. Bilişim Okuryazarlığı 240
2.4. Çoklu Okuryazarlık 241
2.5. Dijital Okuryazarlık 243
2.6. Eleştirel Okuryazarlık 244
2.7. Medya Okuryazarlığı 246
Sonuç 248
Kaynakça 249

12. BÖLÜM
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Giriş 255
1. Eğitime Teknoloji Entegrasyonunun Temelleri 256
2. Türkçe Öğretiminde Teknoloji Kullanımın Yeri ve Önemi 261
3. Dil Öğretiminde Güncel Teknolojik Uygulamalar 264
3.1. Dinleme Eğitimi 264
3.2. Konuşma Eğitimi 265
3.3. Okuma Eğitimi 267
3.4. Yazma Eğitimi 268
3.5. Sözcük Öğretimi 270
Sonuç 271
Kaynakça 272

13. BÖLÜM
SÖZ VARLIĞI VE TÜRKÇE

Giriş 279
1. Söz Varlığı 280
2. Söz Varlığının Temel Unsurları 282
3. Türkçenin Söz Varlığı 285
4. Türkçe Eğitimi ve Söz Varlığı 287
5. Söz Varlığı Üzerine Yapılan Çalışmalar 289
Sonuç 291
Kaynakça 292

14. BÖLÜM
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Giriş 297
1. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Tarihçesi 298
2. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımı 300
3. Avrupa Ortak Başvuru Metni ve Yabancı Dil Öğretimi 302
4. Yabancı Dil Öğretiminin İlkeleri 305
5. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Temel Dil Becerileri 305
5.1. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisi 306
5.2. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Becerisi 308
5.3. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Konuşma Becerisi 309
5.4. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazma Becerisi 310
5.5. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisi Öğretimi 311
5.6. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kelime Öğretimi 312
6. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Materyal Kullanımı 313
7. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme 315
Sonuç 316
Kaynakça 317

15. BÖLÜM
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Giriş 321
1. Yazılı Yoklamalar 321
2. Sözlü Sınavlar 323
3. Kısa Cevap Gerektiren Testler 324
4. Doğru Yanlış Testleri 325
5. Çoktan Seçmeli Testler 326
6. Eşleştirme Testleri 328
7. Performans Değerlendirme 329
8. Proje 330
9. Portfolyo (Öğrenci Ürün Dosyası) 330
10. Dereceli Puanlama Anahtarı (Rubrik) 331
11. Kontrol Listeleri 332
12. Kavram Haritası 333
13. Yapılandırılmış Grid 333
Sonuç 334
Kaynakça 335

ÖZGEÇMİŞLER 337

1. BÖLÜM

TÜRKÇENİN TARİHÎ GELİŞİMİ

Bekir DİREKCİ – Hidayet DUYAR

Giriş

İnsanlık tarihiyle beraber ortaya çıktığı bilinen ve kültürün temel ögesi olarak kabul edilen dilin köklerinin ne olduğu bugün de meçhuldür. Dillerin şubelere ayrılışına ve köken itibarıyla aile oluşturduğu dönemlere dair farklı görüşler bulunmaktadır. Organ adları, sayılar ile akrabalık adlarının ortaklığından ve yapı benzerliğinden hareketle diller arasında aileler oluşturulmuştur. Bu ortaklıklardan hareketle Moğolca, Mançuca ve Tunguzca ile Altay dil ailesine mensup olan ve ilk yazılı kaynakları 7. yüzyıla ait olan Türkçe, dünyanın en çok konuşulan dilleri arasında Çince, Hintçe, İspanyolca ve İngilizceden sonra gelerek beşinci sırada yer almıştır. Bu dil, kuzeyde Sibirya içlerinden güneyde Yemen'e, doğuda Moğolistan içlerinden batıda Amerika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada yirmiden fazla lehçe ve ağızla yaklaşık 250 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır (Akar, 2005). Yapısı itibarıyla sondan eklemeli diller grubuna giren Türkçenin tespit edilebilen en eski yazılı belgesi, Orta Moğolistan'ın Çoyr bölgesinde bulunan Çoyren (687-692) bengü taşıdır. Bu bengü taş, Köktürk harflerinin yer aldığı tespit edilebilen en eski belgedir. Köktürklerin varlığından hareketle Türkçenin yazılı tarihini 1500 yıl öncesine kadar götürmemiz mümkündür. Dil âlimleri, özellikle Orhun Abideleri'nde var olan işlenmiş dil ve sanatkârane üsluptan hareketle Türkçenin derin bir tarihi olduğunu ifade etmektedir (Ergin, 1978). Türkçenin ondan öncesine ait varlığı ise Çin kaynaklarında yer alan bilgilere dayanmaktadır. Japon Türkolog Masao Mori, Çin kaynaklarında Türkçeden Çinceye 607 yılında tercüme edilmiş bir mektuptan bahsederek bu mektubun Köktürkçenin öncü metni olduğunu iddia etmektedir. Yine Kazakistan'da MÖ 5. yüzyıldan kalma olduğu düşünülen Esik Kurganı'nda Altın Elbiseli Adam ile beraber bulunan gümüş bir çanağın üstündeki yazının Köktürk alfabesiyle yazıldığını ve metnin Proto-Türkçe

Karay Türkçesi:

Kırım Tatar Türkçesine yakın olan Karay Türkçesini bugün Litvanya, Ukrayna ve Kırım'da yaşayan yaklaşık 500 Karay Türk'ü konuşmaktadır. Ölmek üzere olan bir Türk lehçesidir. Günümüzde Latin alfabesi kullanmaktadırlar.

Sonuç

Tarihin eski devirlerinden bugüne varlıklarını oldukça geniş bir coğrafyada sürdürmeye devam eden Türklerin tarihî süreç içerisinde kullandıkları dili konuşma ve yazı dili olarak iki başlık altında ele almak mümkündür. Türklerin dönem dönem konuştukları dilin tespiti, günlük konuşma diline ait metinleri bulmakla mümkündür. Yazı dilinin tarihî gelişimini ise tarihî süreç içerisinde kaleme alınmış yazılı metinlerle takip edebiliriz. Metinlerle takip edilemeyen dönemlere ait kesin hüküm vermek zor olsa da bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Bu noktadan hareketle Türkçenin tarihî seyri (*Altay Dil Birliği Dönemi, En Eski Türkçe Dönemi, İlk Türkçe Dönemi, Eski Türkçe Dönemi, Orta Türkçe Dönemi, Yeni Türkçe Dönemi, Modern Türkçe*) farklı başlıklar altında incelenmiştir. Söz konusu veriler, Türkçenin tarihî gelişimine kronolojik olarak ışık tutacağı gibi Türkçe öğretimi araştırmalarına da kaynaklık teşkil edecektir. Nitekim bu veriler gerek Türkçenin çağdaş dil bilgisi özelliklerinin anlaşılmasına gerekse kadim eserlerinden hareketle Türkçe öğretimine dair bir bakış açısının kazanılmasına fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akar, A. (2005). *Türk dili tarihi*. Ötüken Neşriyat.

Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I metin*. Millî Eğitim Basımevi.

Atalay, B. (1941). *Divan-ı Lügat-it-Türk Tercümesi*. C: I-II-III. Alaaddin Kıral Basımevi.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk dili tarihi*. Enderun Kitabevi.

Doerfer, G. (1988). *Grammatik des Chaladsch* **(**Vol. 4). Otto Harrassowitz Verlag.

Eckmann, J. (1996). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (Haz. Sertkaya, O . F.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1978). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.

Güzel, A. (2017). Tarihî seyir içinde Türklerin kullandıkları alfabeler. İçinde A. Güzel (Ed.) *Başlangıçtan günümüze Türkçenin eğitim-öğretim tarihi araştırmaları* (ss. 23-24). Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2011). *Türk dili üzerine incelemeler*. Akçağ Yayınları.

Karasoy, Y., Yavuz, O., Kayasandık, A. ve Direkci, B. (2001) *Uygulamalı Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Akçağ Yayınları.

Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Fenomen Yayınları.

Özkan, M. (2000). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Filiz Kitapevi.

Özürk, R. (2015). *Köktürkçe el kitabı.* Palet Yayınları.

Şen, S. (2015). *Eski Uygur Türkçesi dersleri*. Kesit Yayınları.

Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler*. Simurg.

Tuna, O. N. (2002). *"Altay dilleri teorisi", Türk Dünyası El Kitabı* (C2). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

User, H. Ş. (2006). *Başlangıcından günümüze Türk yazı sistemleri*. Akçağ Yayınları.

2. BÖLÜM

TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Gökhan Kayır

Giriş

Öğrenme, insan hayatı boyunca devam eden ve vazgeçilemez bir süreçtir. Sanayi devrimi ile hızlanan ve evrimleşen okullaşma ihtiyacı, okul ortamlarında yapılan eğitim ve öğretimin daha sistematik ve amaca uygun yetiştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Amaca uygun olarak yetiştirilen birey, giderek karmaşıklaşan dünyada okul dışındaki çevresinden öğrenemeyeceği bilgileri edinebilecektir.

Ana dili edinimi, bireylerin dünyaya geldikleri ilk andan itibaren başlamakta ve yakın çevresi ile girdiği etkileşim sayesinde formel eğitim öncesi dönemde pek çok temel kazanım elde edilmiş olmaktadır. Bireylerin okul çağlarında öğrenmeye başladıkları ve çoğunlukla okul temelli olarak öğrenilen yabancı dil bilgisinin aksine, ana dili öğretiminde bireylerin hâlihazırda kullanmış oldukları dilin eksik kalan veya kazandırılması gereken özelliklerinin okul ortamında verilmesi Türkçe dersi ile hedeflenmektedir.

Ülkemizde "eğitim" kavramını tanımlarken en sık kullanılan ifade, Ertürk (1972) tarafından yapılmış tanımlamadır. Bireyde istendik yönde davranış değişikliği yaratma süreci olarak görülen eğitimin okullarda yapılan "istendik ve kasıtlı" kısmını uygulayabilmek için öğretim programları işe koşulmaktadır. Bu bölümde Türkçe dersi öğretim programlarının ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde 1924 yılından itibaren geçirmiş olduğu süreç, tarihsel ve içeriksel olarak sunulmaya çalışılacaktır. Günümüzde Türkçenin öğretimi yalnızca ana dili öğretimi olarak değil aynı zamanda yabancılara Türkçe öğretimi ve iki dillilere Türkçe öğretimi olarak da ele alınmaktadır. Bu programlar da içerik olarak bütünsel bir bakış açısı ile sunulmaya çalışılacaktır.

tikçe artan bir ivme kazanmıştır. Günümüzde ise Türkçe dersi, estetik değer ve estetik algı gibi değer ve yargıların öğretilebileceği bir ders olarak kabul edilmektedir.

Genel olarak öğretim programları, ülkemizde öğretmenleri sınırlayıcı etkiye sahiptir. Öğretmenleri programın amaçlarına göre sınıf bazlı kazanımlarla, etkinlik örnekleri ile, öğretme yöntem ve teknikleri ile sınırlamaktadır. Bu açıdan öğretim programlarının aynı zamanda bir mesleki gelişim dokümanı gibi algılandığı görülebilir.

Gelecek dönemde öğretim programları, gelişen teknoloji başta olmak üzere pek çok alana bağlı olarak değişim gösterecektir. Türkçe öğretim programlarında iki dilli çocuklara yönelik kısımların bulunması, yapay zekâ uygulamalarının dil kullanımı ile ilgili kazanımların bulunması, gelecek programlarda yer alması muhtemel özelliklerdendir.

KAYNAKÇA

Altunkeser, F. ve Coşkun, İ. (2018). 2009 ve 2015 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırılması ve değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 114-135.

Altunkaya, H. (2010). *Eski ve yeni II. kademe Türkçe dersi öğretim programları ve ders kitaplarında dil bilgisi öğretiminin karşılaştırılması* (Tez No: 264371) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi

Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkokullarda izlediği ilk öğretim programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı" . *İlköğretim Online*, *10*(2), 717-734

Aşıllıoğlu, B. (1993). *Ortaokullarda Türkçe Öğretimi* (Tez No: 25980) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi

Atik, S. ve Aykaç, N. (2017). 2009 ve 2015 Türkçe Öğretim Programlarının Eğitim Programı Ögeleri Açısından Değerlendirilmesi. *KEFAD, 18*(3), 586-607.

Aydın, E. (2017). Türkçe dersi öğretim programlarının (2015 ve 2017) değerlendirilmesi. *Turkish Studies. 12(28), 41-66. Doi: 10.7827/TurkishStudies*

Balcı, A., Coşkun, E. ve Tamer, M. (2012). Cumhuriyet dönemi Türkçe dersi öğretim programlarının genel amaçları bakımından değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, *1*(1), 1-13.

Bayburtlu, Y. S .(2015). *2006 ve 2015 Türkçe öğretim programlarının değerlendirilmesi. Journal of Turkish Studies*, *10*(15) 137-158.

Çelenk S., Tertemiz N. ve Kalaycı, N. (2000*). İlköğretim programları ve gelişmeler: Program geliştirme ilke ve teknikleri açısından değerlendirilmesi.* Nobel Yayın Dağıtım.

Dilek, H. (2016). Cumhuriyet döneminde kesintisiz eğitim: 1924 ilkokul, ortaokul ve lise müfredat programları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(12) , 1-15 .

Ertürk, S. (1972). *Eğitimde program geliştirme*, Yelkentepe Yayınları.

Fer, S. (2010). 1923 Yılından günümüze cumhuriyet dönemi ilköğretim programları üzerine bir inceleme, M. Parlak (Ed.) *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu* (s. 97-136) . Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Gelen, İ. ve Beyazıt, N. (2007). Eski ve yeni ilköğretim programları ile ilgili çeşitli görüşlerin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 51*(51), 457-476.

Girgin, Y. (2011). Cumhuriyet dönemi (1929-1930, 1949,1981) ortaokul Türkçe öğretimi programlarının içerik, genel ve özel amaçlarıyla karşılaştırmalı gelişim düzeyi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 11-26.

Güzel, A. ve Karadağ, Ö. (2013). Anlatma becerileri açısından "Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, 8. Sınıflar)"na eleştirel bir bakış. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *1*(1), 45-52.

İşeri, K. (2002). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilköğretim programına uygunluğunun incelenmesi: Gösterge bilimsel bir betimleme* (Tez No. 122396) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.

Kalaycı, N. ve Yıldırım, N. (2020). Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2009-2017-2019). *Trakya Eğitim Dergisi*, *10*(1), 238-262.

Kırkkılıç, A. ve Akyol, H. (2007). İlköğretimde Türkçe Öğretimi. PegemA Yayıncılık.

Kocayiğit, A. ve Aykaç, N. (2019). İlkokul Türkçe öğretim programının eğitim programı ögeleri açısından değerlendirilmesi (1923-2017). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(44), 251-279.

Kutluca Canbulat, A. (2004). *Türkiye ve Almanya anadili öğretim programlarının karşılaştırılması* (Tez No. 144054) [Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.

Kültür Bakanlığı (1936). *İlkokul programı*. Devlet Basımevi.

Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul programı*. Devlet Basımevi.

Maarif Vekâleti (1929). *Orta mektep ve liselerin Türkçe müfredat programı*. Yeni Gün Matbaası.

Maarif Vekâleti (1930). *İlkmektep müfredat programı.* Devlet Matbaası.

Maarif Vekâleti (1931). *Ortamektep müfredat programı (1931-1932 ders senesi tadilatı).* Devlet Matbaası.

Maden, S. (2022). *Türkçe öğretim programları ve yöntem ve teknikler.* Nobel Akademi Yayıncılık.

MEB (1948). *İlk okul programı*. Millî Eğitim Basımevi.

MEB (1949). *Orta okul programı*. Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1962). *Ortaokul programı*. Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1968). *İlkokul programı*. Millî Eğitim Basımevi.

MEB (1981). Temel eğitim okulları Türkçe eğitim programı. *Tebliğler Dergisi, 2098,* 327-356.

MEB (2000). *İlköğretim okulu Türkçe –yazı programı 6-7-8.* Millî Eğitim Basımevi.

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB (2009). *İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. MEB.

MEB (2015). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*: MEB.

MEB (2017). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*: MEB.

MEB (2019). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*: MEB.

Melanlıoğlu, D. (2010). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretim programları. *Eğitim ve Bilim, 33*(150), 64- 73.

Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2012). Türkçe öğretim programlarının dinleme becerisi bakımından değerlendirilmesi. *Turkish Studies, 7*(1), 87-97.

Şahin, D. ve Bayramoğlu, C. D. (2016). 2015 Türkçe öğretim programının metin tür ve tema seçimi bakımından değerlendirilmesi. *Journal of Turkish Studies, 11*(3). 2095-2130.

Şahin, İ. (2007). Yeni ilköğretim 1. kademe Türkçe programının değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, *6*(2), 284-304.

Vural, M. (2003). *İlköğretim programları.* Yakutiye Yayıncılık.

3. BÖLÜM

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

Mehmet Özşavlı

Giriş

Sağlıktan kültüre, siyasetten eğitime, tarihten ekonomiye kadar bütün sahalarda bir ulusu ulus yapan ve diğer uluslar arasındaki yerini belirleyip varlığını sürdürmesini sağlayan, özdeksel ve tinsel tüm unsurları bir arada tutan, ayrıca bunların kuşaktan kuşağa aktarımı görevini üstlenen unsur, ana dilidir. Bu temel işlevlerinin yanı sıra formel ya da informel ortam ayrımı yapılmaksızın tüm öğrenme ve öğretme ortamlarında temel aracı olan, dolayısı ile diğer bütün alanlarda gelişim sağlamasında da doğrudan katkısı olan unsur yine ana dilidir. Bu açılardan bakıldığında ana dilinin toplumu oluşturan bireylere mümkün olan en etkili şekilde öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü ana dili eğitiminin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi hem ulusların gelişmesi ve varlığını koruyabilmesi hem de kendilerini oluşturan bireylerin yukarıda ifade edilen tüm alanlarda birbirleri ile etkili bir şekilde iletişim kurabilmelerinin ön koşuludur.

Dilin etkili bir iletişim aracı olarak işlevsel bir şekilde kullanılabilmesi için erken dönemden itibaren bilinçli bir şekilde zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi gerekir. Çocuk, ana dili eğitimini, anne karnında duyma yetisini kazandığı andan itibaren okul dönemi başlayıncaya kadar aile ve yakın çevresi tarafından doğal ortamda alır. Ancak buradaki eğitim süreci ev ve yakın çevre ile sınırlı olduğundan alınan eğitim sınırlı kalır. Sonra okul dönemi başlar ve bireyin daha profesyonel materyaller, öğretim yöntem teknikleri ve eğiticiler aracılığıyla ana dilini geliştirmesi sağlanır. Okuldaki eğiticiler, kullanılan materyaller ve özellikle öğretim yöntem tekniklerinin niteliği eğitimin kalitesini belirler. Bu sebeple ana dili eğitiminin niteliğini ve etkililiğini arttırmak için çağın gereklerini karşılayan, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri, ilgi ve isteklerine göre belirlenmiş öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekir. Bu bölümde, sözü edilen ölçütleri karşıladığı

Sonuç

Eğitim, istendik yönde kalıcı izli davranış değişikliği olarak tanımlanmaktadır. Davranışının değiştirilmesi istenen ve beklenen eğitim paydaşı ise öğrencidir. Ancak her öğrenci; yaşı, bilgi birikimi, düşünme tarzı, psikososyal durumu, yaşam şekli, öğrenme stili, hazır bulunuşluk düzeyi vb. açılardan farklıdır. Öğrencilerin sahip olduğu bu farklılıklar, öğrenme durumlarını doğrudan etkilemektedir. Bunun sebebi, başta teknoloji olmak üzere tüm alanlarda artan bilgi birikimi sayesinde insan doğasının ve dolayısı ile insanın öğrenme mekanizmasının işleyişine dair oluşan farkındalıklardır. Bu durum, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda da belirtilmekte, öğretim sürecinin buna göre şekillendirilmesi önerilmektedir.

Eğitim ve öğretim alanında yaşanan değişim ve gelişmeler, sadece insanın öğrenme mekanizması ile ilgili kalmayıp bilginin doğası üzerine de gerçekleştiğinden bilginin üretimi ve paylaşımı son yıllarda daha önce görülmemiş bir hızla artmış, okullarda öğretmenlerin bilgiyi aktarım hızları, üretim hızına ayak uyduramaz hâle gelmiştir. Bu sebeple öğrenciyi merkeze alan bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Öğretmenler de bilgiyi kendi başına edinip kullanabilen, sorgulayabilen, düşünüp tartışabilen, problem çözme becerilerine sahip bireyler yetiştirme amacı güden birer rehber rolünü üstelenmişlerdir. Tüm bu değişim ve gelişmeler, Türkçe öğretimine de yansıdığından ana dili eğitimi sürecinde öğrencilerin yukarıda ifade edilen becerilerle beraber Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan temel yeterlikler de dâhil olmak üzere 21. yy. becerilerine sahip bireyler olarak yetişmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde, Türkçe öğretiminin söz konusu amacına ulaşmasında önemli katkılar sunacağı düşünülen öğretim yöntem ve teknikleri hakkında bilgi verilmiş ve uygulama örnekleri sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Akınoğlu, O. (2011). Öğretim kuram ve modelleri. Tan, Ş. (Yay. Haz.), Öğretim ilke ve yöntemleri: Öğretim yöntem ve teknikleri *kpss el kitabı* içinde (11. baskı, s. 149-202). Pegem Akademi.

Aydın, Y. (2022). *Özetleme stratejileri eğitiminin 7. Sınıf öğrencilerinin özetleme başarısına etkisi* (Tez No. 723246) [Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Bozer Özsaraç, E. N. (2022). Sokratik tartışma. Kızılkaya Namlı, A. (Ed.), *Eğitimin kavramsal Temelleri* içinde (s. 73-80). Efe Akademi.

Cengizhan, S. (2019). Öğretim yöntemleri. Yanpar Yelken, T. ve Akay, C. (Eds.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* (5. baskı, s. 223-256). Anı.

Daluba, N. E. (2013). Effect of demonstration method of teaching on students' achievement in agricultural science. *World Journal of Education, 3*(6), 1-7.

Demirel, M. ve Aslan Turan, B. (2010). Probleme dayalı öğrenmenin başarıya, tutuma, bilişötesi farkındalık ve güdü düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *38*, s. 55-66.

Dikici, A., Türker, H. H. ve Özdemir, G. (2010). 5e öğrenme döngüsünün anlamlı öğrenmeye etkisinin incelenmesi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 3(39), s. 100-128.

Dolmans, D. ve Schmidt, H. (1996). Techniques in medical education: problem-based learning. *Postgrad Med, 72*, s. 535-538

Erciyeş, G. (2011). Öğretim yöntem ve teknikleri. Tan, Ş. (Yay. Haz.), Öğretim ilke ve yöntemleri içinde (7. baskı, s. 263-394). Pegem Akademi.

Göçer, A. (2017). *Türkçe özel öğretim yöntemleri* (2. baskı). Pegem Akademi.

Gürlen, E. (2015). Probleme dayalı öğrenme. Demirel Ö. (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* içinde (6. baskı, s. 81-91). Pegem Akademi Yayıncılık.

Hess, D. E. (2004). Discussion in social studies: Is it worth the trouble?. *Social Education*, *68*(2), 151-155

Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235-266.

Kanadlı, S. (2019). Öğretim teknikleri. Yanpar Yelken, T. ve Akay, C. (Eds.), Öğretim ilke ve yöntemleri içinde (5. baskı, s. 257-310). Anı.

Keller, F. S. (1968). Good-Bye Teacher. *Journal of Applied Behavıor Analysis, 1*, s. 79-89.

Kivunja, C. (2015). Using De Bono's six thinking hats model to teach critical thinking and problem solving skills essential for success in the 21st century economy. *Creative Education, 6*, s. 380-391. http://dx.doi.org/10.4236/ce.2015.63037.

Laal, M. ve Ghodsi, S. M. (2012). Benefits of collaborative learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 31*, 486-490.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı

Pang, C., Lau, J., Seah, C. P., Cheong, L. ve Low, A. (2018). Socially challenged collaborative learning of secondary school students in Singapore. *Education Science, 8*(24), 1-10. https://doi.org/10.3390/educsci8010024.

Paul, R. ve Elder, L. (2019). *The thinker's guide to Socratic questioning.* Rowman & Littlefield

Pollock, P. H., Hamann, K. ve Wilson, B. M. (2011) Learning through discussions: comparing the benefits of small-group and large-class settings. *Journal of Political Science Education, 7*(1), 48-64. DOI: 10.1080/15512169.2011.539913.

Saroyan, A. ve Snell, L. S. (1997). Variations in lecturing styles. *Higher Education, 33*, 85-104.

Tok, T. N. (2017). Etkili öğretim için yöntem ve teknikler. Doğanay, A. (Ed.), Öğretim ilke ve yöntemleri içinde (11. baskı, s. 176-259). Pegem Akademi.

Uzunöz, A. (2019). Öğretim teknikleri. Uzunöz A. ve Aktepe, V. (Eds.), Özel öğretim yöntemleri cilt-1 içinde (2. baskı, s. 225-249). Pegem Akademi.

Üredi, L. (2019). Öğretim ilke ve yöntemleri. Uzunöz A. ve Aktepe, V. (Ed.), Özel öğretim yöntemleri cilt-1 *içinde* (2. baskı, s. 197-224). Pegem Akademi.

4. BÖLÜM

DİL EDİNİMİ VE GELİŞİMİ

Mehmet Canbulat - Betül Koparan

Giriş

Dil, "İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem" biçiminde ifade edilebilir (TDK Dilbilim Terimleri Sözlüğü). Aksan ise dili "düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü çok gelişmiş bir dizge" (2007, s. 55) olarak tanımlamaktadır. Humboldt kelimeleri "yalnızca düşünmeyi yansıtmaya yarayan birer araç değil, düşünceyi tamamlayan, onu yaratan şeylerdir." olarak ifade etmektedir (Akarsu, 1955). Porzig'e göre de insan, dil sayesinde düşüncelerini açıklamaktadır ve dili, düşüncenin yapıcı bir organı olarak tanımlamaktadır (Akarsu, 1984). Temel dil yapılarının çocuklara kazandırılması, zihinde saklanılması ve dilin yapısına ait kuralların benimsenerek kullanılabilmesi, dil gelişim sürecini ortaya koymaktadır (MEB, 2013a). Dil gelişimi, bebeklerin dünyaya geldikleri ilk andan itibaren çevrelerinde duydukları sesleri taklit ederek başlayan, sonrasında bu taklitlerin sözcüklere, cümlelere ve son olarak da dilin kurallarını anlatan yapısı olan dil bilgisine doğru ilerlemesi şeklinde açıklanabilir (Özkılıç Kabul, 2019).

İnsanlar dünyaya geldikleri ilk anda bilişsel olarak algı, his, hafıza ve dikkat etme gibi birkaç bilişsel işleve sahiptir. Doğuştan sahip olunan bu basit düzeydeki zihinsel yetiler, zamanla bireylerin çevresindeki sosyal yapının ve kültürün etkisiyle daha ileri ve karmaşık zihinsel etkinliklere dönüşür (Shaffer ve Kipp, 2010). Yani bir bebeğin sahip olduğu sınırlı hafıza, düşünsel ve imge yapısı maruz kaldığı kültürel etkenlere göre çeşitlenmekte, zenginleşmekte ve bireyler, temel

yoluyla, gelişmelere uygun bir biçimde yapılması gerekmektedir. Ailede ve yakın çevrede başlayan dil edinimi, erken çocukluk dönemine uygun bir biçimde öncelikle ebeveynlerin bilinçlendirilmesi ile yapılmalıdır. Daha sonraki süreçte okul ortamında öğreticilerin yardımıyla zenginleştirilmiş öğrenme alanlarının oluşturulmasına olanak verilmesi sonucunda çocukların dili aktif bir biçimde kullanılmasına ve geliştirmesine imkân sağlanmalıdır. Böylece etkili bir dil edinim ve öğretim sürecinin gerçekleştirileceği düşünülmektedir. Dil gelişimi tüm bu unsurlar gözetilerek gerçekleşen bireylerin, bebeklikten yetişkinlik dönemlerine kadar hayatlarının her alanında olumlu bir etkileşim yaşayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abbeduto, L. ve Hesketh, L. J. (1997). Pragmatic development in individuals with mental retardation: Learning to use language in social interactions. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 3*(4), 323-333.

Airenti G. (2017). Pragmatic development. L. Cummings (Ed.), *Research in clinical pragmatics* (s. 3-28). Springer, Cham.

Akarsu, B. (1955). *Wilhelm von Humboldt'ta dil kültür bağlantısı.* İ. Ü. Mtb. Dil ve Kültür.

Akarsu, B. (1984). *Wilhem Von Humboldt'da dil- kültür bağlantısı.* Remzi Kitabevi.

Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim.* TDK Yay.

Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yay.

Aksu Koç, A. ve Ketrez, F. N. (2016). Anadili gelişimi. Çağla Aydın vd. (ed.). *Aklın çocuk hali, zihin gelişimi araştırmaları*. (s. 13-39). Koç Üniversitesi Yayınları.

Akyüz, Y. (2008). *Türk eğitim tarihi (M.Ö 1000-M.S. 2008).* (Gözden geçirilmiş 12. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Alşen Güney S, Baykara B. (2018). Oyun döneminde bilişsel gelişim. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun dönemi ruh sağlığı ve hastalıkları.* 1st ed. 107 2018:41-50.

Altınörs, S. A. (2012). Dile davranışçı yaklaşımlara Chomsky'nin itirazı üzerine, *Karadeniz, 14*, 65-90.

Aslan H. (2019) *.48-66 aylık çocuklarda dil gelişimi ve sosyal beceri ile ilişkili değişkenlerin araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Atasagun, A. (2022). *Görsel okuryazarlık bağlamında sessiz kitaplar ve dil edinimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Atay M. (2009). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (1. Baskı). Kök Yayıncılık.

Austin, J.L. (1962). *How to do things with words.* Harvard University Press.

Aydın, Ö. (1997). Anadili eğitimi, yabancı dil öğretimi ve evrensel dilbilgisi. *Dil Dergisi, 54*, 23-30.

Ayrancı, B. B. (2018). 0-12 yaş dil gelişimi uygulamaları ve yapılması gerekenler. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(1),13-34.

Bates, E. (1976). *Language and context: The acquisition of pragmatics.* Academic Press.

Bates, E., Thal, D. ve Janowsky, JS (1992). Erken dil gelişimi ve sinirsel bağıntıları. *Nöropsikoloji El Kitabı, 7,* 69-69.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi.* Morpa.

Baykent, U. Ö. (2015). *Chomsky'nin bilişselci dil yaklaşımının yabancı dil eğitiminde uygulanabilirliğine ilişkin bir soruşturma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Baykoç Dönmez, N. (1986). *Çocuklarda dilin kazanılması*. Ya-Pa 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. Ya-Pa Yayınları. 90-96.

Baykoç Dönmez, N. ve Arı, M. (1992). 12-30 aylık Türk çocuklarında dilin kazanılması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 115-161.

Bee H ve Boyd D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (1st ed.). Kaknüs Psikoloji.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi.* Onur, B. (Çev. Ed.) İmge Yayınevi.

Berko Gleason, J. (1993). Birinci dil edinimi ve kaybının nörolinguistik yönleri. *Dilde ilerleme ve gerileme: sosyokültürel, nöropsikolojik ve dilbilimsel perspektifler,* Cambridge University Press, Cambridge-New York, s. 147-177.

Bernstein, D. K. ve Tiegerman – Farber, E. (2009). *Language and communication disorders in children.* (6th ed.). Pearson/Allyn and Bacon.

Bloom, L. ve Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders.* Wiley and Sons.

Bozavlı, E. (2015). İlkokul 2. sınıfta yabancı dil öğretiminin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 74-83.

Bruner, J.S. (1974). From communication to language: A psychological perspective. *Cognition, 3*(3), 255-287.

Budak Y., Gençtanırım Kurt D. ve Kula S. S. (2018). Bilişsel gelişimde farklı bir görüş geliştiren henri wallon ve jean piaget'nin görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48,* 415-436.

Bzoch, K. R. ve League, R. (1991). *Receptive-Expressive emergent language test: A method for assessing the language skills of infants*. (2nd. edition). Pro-ed.

Chomsky, N. (2006). *Language and mind.* (3. b.). Cambridge University Press.

Chomsky, N. (2007). *Demokrasi ve eğitim.* C. P. Otero (Ed.). Bgst Yayınları.

Chomsky, N. (2009). *Bilgi sorunları ve dil managua dersleri.* Veysel Kılıç (Çev.). Bgst Yayınları.

Chomsky, N. (2011), *Dil ve zihin.* çev. Ahmet Kocaman. BilgeSu Yayıncılık.

Chomsky, N. (2014). *Dilin mimarisi.* İsa Kerem Bayırlı (çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Cowie, F. (2010). *Innateness and language.* The Stanford Encyclopedia of Philosophy, ed. Edward N. Zalta.

Curtiss, S. (1981). Dissociations between language and cognition: Cases and implications. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *11*(1), 15-30.

Çat Şahin, A. (2009). *Okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş gurubu çocukların dil gelişimi ile ilgili annelerin okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Çekirdekci, S. ve Toptaş, V. (2017). Bruner'in zihinsel gelişim ilkelerine göre ilkokul matematik ders ve çalışma kitaplarında geometri*, International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 2*, 72-86.

Çelebi, M. D. (2006). Türkiye'de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(21). 285-307.

Çubukçu, Z. (1991). *Okul öncesi eğitimde öğretmen davranışlarının çocuk gelişimine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi. 1*(18). 5-15.

Ergün M. ve Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi. *Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 269-292.

Gallagher, T. M. (1991). Language and social skills: Implications for assessment and intervention with school-age children, T. M. Gallagher (Ed.) *Pragmatics of language içinde* (s. 11-41). Springer.

Gallenstein, N. L. (2005). Engaging young children in science and mathematics. *Journal of Elementary Science Education, 17*(2), 27-41.

Genishi, C. (1988). *Young children's oral language development.* ERIC Digest.

Golinkoff, RM, Hirsh-Pasek, K., Bloom, L., Smith, LB, Woodward, AL, Akhtar, N., Tomasello, M. ve Hollich, G. (2000). *Becoming a word learner: A debate on lexical acquisition*. Oxford University Press.

Günçe, G. (1973). *Çocukta zihin gelişimi-Piaget kuramına toplu bakış*. Baylan Matbaası.

Güneş, F. (2011). Dil öğretim yaklaşımları ve Türkçe öğretimindeki uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 123–148.

Gürkan, T. (1986). *Çocuğun dil gelişimi ve eğitiminde ailenin rolü*. Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı, AÜ EBF Yay., 27-41.

Hammer, K. (2017). Sociocultural integration and second language proficiency following migration. *In The Linguistic Integration of Adult Migrants: Some lessons from research* (pp. 91-96). DeGruyter Mouton.

Harley, A. T. (2001). *The psychology of language, from data to theory*. Pschology Press Ltd.

Hockenbury, Sandra E., Susan A. Nolan ve Don H. Hockenbury. (2016). *Discovering psychology*. (7. bs.). Worth Publishers.

Hower, M. ve Griffey H. (2003). *Çocuğunuza iyi bir başlangıç kazandırın* (Çevirenler: Ali Çimen ve Gönül Utku). Timaş Yayınları.

Hu, R. (2004). *A case study: emergent biliteracy in English and Chinese of a five-year old Chinese child with wordless picture book.*

Huber, E. (2007). Bildirişim edincinin dil edincine etkisi. *Dil Dergisi, 1*(35). 7-21.

İlhan, N. (2005). Çocukların dil edinimi, gelişimi ve dile katkıları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(13), 155-160.

İmer, K., Kocaman A. ve Özsoy, S (2013). *Dilbilim sözlüğü.* Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Jakendoff, R. (1994). *Patterns in the mind: Language and human nature*. BasicBooks.

Kapanadze, D. Ü. (2019). Vygostky'nin sosyo-kültürel ve bilişsel gelişim teorisi bağlamında türkçe öğretiminin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(47), 181-195.

Kara, Y ve Özgün-Koca, S.A. (2004). Buluş yoluyla öğrenme ve anlamlı öğrenme yaklaşımlarının matematik derslerinde uygulanması: "İki terimin toplamının karesi" konusu üzerine iki ders planı. *İlköğretim-Online, 3*(1), 2-10.

Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve çocuklarda dil gelişimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 3*(4), 263-268.

Karakaya, Ş. (2007). *Dil gelişimi ve dil politikası.* Akçağ Yayınevi.

Karakuş, E. (2020). *Okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik analog etkileşimli oyun tasarımı için Jean Piaget'nin gelişim teorisi odağında bir kılavuz önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*, 208-225.

Kayahan Yüksel, D. ve Yüksel, A. (2022). Göç ve dil edinimi: Türkiye'de mevcut durum ve eğitim politikaları üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 158-168.

Koçyiğit, S., Tuğluk, M. ve Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Kazım Karabekir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16,* 326-328.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21,* 1-21.

Krashen, S. (1981, 2002). *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press.

Kurshumliu, S. (2021). Yabancı dil öğretiminde ve anadil ediniminde "kritik dönem". *Edebiyat, Dil ve Eğitim, 171.*

Kurt, E. (2014). *TRT çocuk kanalının 4-6 yaş grubu öğrencilerinin dil gelişimine etkisi hakkında öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Kutlusoy, Z. (2014). Özdekçi (materyalist) zihin yaklaşımlarının esin kaynağı olarak Aristoteles'in ruh anlayışı. *Cogito*, Sayı 78, Yapı Kredi Yayınları.

Landa, R.J. (2005). Assessment of social communication skills in preschoolers. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 11*(3), 247-252.

Lenneberg, E. H. 1967. *Biological foundations of language.* New York: John Wiley and sons.

Lund, N. (2003). *Language and thought.* Routledge.

Lutz, S. ve Huitt, W. (2004). Connecting cognitive development and constructivism: Implications from theory for instruction and assessment. *Constructivism in the Human Sciences*, *9*(1), 67-90.

Maury, L. (2008). *Piaget ve çocuk.* (N. Sarıca, Çev.). De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Maviş, İ. (2007). Çocukta dil edinim kuramları. (Ed: S.Topbaş), içinde: *Dil ve kavram gelişimi*. Kök Yayıncılık.

Maviş, İ. (2015). Çocukta dil edinim kuramlar. S. Topbaş (Ed.). *Dil ve kavram gelişimi* (s. 39-73) içinde. Kök Yayıncılık.

MEB (1991). *On ikinci millî eğitim şurası (Temmuz 1988).* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (1993). *On dördüncü millî eğitim şurası (27-29 Eylül 1993).* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEGEP (2007). Çocuk gelişimi ve eğitimi-dil gelişimi. Mesleki Eğitim ve Öğretim.

Merten, S. (1997). *Wie man Sprache(n) lernt. Eine Einführung in die Grundlagen der Erst- und Zweitspracherwerbsforschung mit Beispielen für das Unterrichtsfach Deutsch.* Frankfurt am Main: Peter Lang.

Miller, P. H. (2011). *Theories of developmental psychology.* Worth Publisher.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2013a). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, dil gelişimi,* MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP).

Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, dil Gelişimi.* MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP).

Montrul, S. (2008). Incomplete acquisition in bilingualism. Incomplete Acquisition in Bilingualism, 1-322.

Morgan, C. T. (2013). *Psikolojiye giriş. 21.* (Karakaş S, Eski R, eds.). Eğitim Kitabevi Yayınları.

Ninio, A. ve Snow, C. (1996). *Pragmatic development.* Westview Press.

Nowak, M. A., Komarova, N. L. ve Niyogi, P. (2001). Evolution of universal grammar. *Science, 291*(5501), 114-118.

Oates, J. ve Grayson A. (2004). *Cognitive and language development in children*. Blackwell Publishing.

Oksaar, E. (1987). *Spracherwerb im Vorschulalter.* W. Kohlhammer.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihirli yılları: Okulöncesi dönem.* (1. Baskı.). Epsilon Yayıncılık.

Öncül, V. (2022). Çocuk dil ediniminde söz dizimi gelişimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 1-14.

Özcan, S. (2022). Noam Chomsky'nin dilbilim kuramı bağlamında dil ve zihin ilişkisi. *Tabula rasa. Felsefe ve Teoloji*, (38), 48-61.

Özdemir, A. (2002). *Bilişsel gelişim kuramları ışığında Türkçenin ana dil olarak öğretiminde yeni yaklaşımlar.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Özen, Ş. (2008). *Okul öncesi eğitim ve aile: anne ve babaların okul öncesi eğitimden beklentileri.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.

Özgediz, S. (1979). *Çocuk gelişiminin temel ilkeleri.* Boğaziçi Yayınları.

Özkılıç Kabul, N. D. (2019). *Üç yaşındaki çocuklarda teknolojik alet kullanma becerisi, oyun becerisi ve sosyal dil gelişimi üzerindeki incelemelerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Paul, R., Baker, L. ve Cantwell, D.P. (1996). *Development of communication. Child and Adolescent Psychiatry,* M Lewis (Ed). William & Wilkins, 191-192.

Perry, Bruce D. MD., PhD., "*How Young Children Learn Language", Early Childhood Today Magazine*, http://teacher.scholastic.com/products/learn_language.htm

Piaget, J. (1936). *Origins of intelligence in the child.* Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J. (2000). *Çocukta zihinsel gelişim.* (H. Portakal, Çev.). Cem Yayınevi.

Prutting, C.A. (1982). Pragmatics as social competence. *Journal of Speech and Hearing Disorders, 47*(2), 123-134.

Resnick, M. (2019). *Yaşam boyu anaokulu.* (1. bs.). Aba Yayınları.

Saussure D. F. (1985). *Genel dilbilim dersleri.* (Çev. Berke Vardar). Türk Dil Kurumu Yay.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya.* Pegem Akademi.

Shaffer, D. R. ve Kipp, K. (2010). *Developmental psychology (childhood and adolescence).* Wadsworth Publishing.

Su, M. (2022). Piaget'in Bilişsel gelişim teorisinin ergenlik dönemi dini gelişim üzerindeki etkileri: Elkind'in yaklaşımı. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, *13*(1), 63-82.

Şahin, M. (1995). Çocukta dil gelişimi. *Dil Dergisi, 30*, 64-70.

Şahin, Y. (2013). *Farklı boyutlarıyla yabancı dil öğrenimi ve öğretimi*. Eğitim Kitabevi Yay.

Şen, E. (2020). Karnavalizmin çocuk edebiyatına yansıması ve pedagojik işlevi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi,* 4(4), 963-982.

Şen, Ü. (2019). *Dil eğitiminin genel kavramları.* Pegem Akademi.

Şimşek, B. ve Direkci, B. (2019). The investigation of the relationship between online games and acquisition of Turkish vocabulary. *International Journal of Instruction*, *12*(3).

Taştekin, A. (2016). Dil psikolojisinin ilgi alanları. *Turkish Studies, 11*(4), 987-1000.

Temel, F. (2009). *0-6 Yaş çocuklarında dilin kazanılması.* Çukurova Üniversitesi-Türkoloji. Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi.

Temel, Z. F., Bekir, H. ve Yazıcı, Z. G. (2014). *Erken çocuklukta dil edinimi*. (1. Baskı). Vize Yayıncılık.

Topbaş, S. (2013). (Project coordinator) *TODİL Project: anadili Türkçe olan tek-dilli ve iki dilli okul öncesi ve ilköğretim çağı çocuklarında* (2:0-9 0) *özgül dil bozukluklarını ölçme ve değerlendirme çalışması.*

Uçak, S. (2016). Dil öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın Tömer Dil Dergisi, 1(*1), 65-80.

Uladı, G., Eryılmaz, D., Geyik, M. ve Öztürk, M. (2019). 36-72 aylık çocukların dil gelişim özelliklerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(1), 265-277.

Ülgen, G. ve Fidan, E. (1997). *Çocuk gelişimi.* Millî Eğitim Basımevi.

Wadsworth, B.J. (2015). *Piaget'nin duyuşsal ve bilişsel gelişim kuramı*. (Çev. Ed.: Ziya Selçuk). Pegem Akademi.

Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review. 20* (2), 158-177.

WEB2: http://www.chomsky.info/bios/1991----.htm adresinden 12.03.2023 tarihinde elde edilmiştir.

White, L. (1989). *Universal grammar and second language acquisition.* (Vol. 1). John Benjamins Publishing.

Yazıcı, Z. ve Dereobalı, N. (2015). Sözel dil becerisi ve erken okuryazarlık. Z. F. Temel (Ed.), *Dil ve erken okuryazarlık içinde* (s. 34-59). Hedef CS Yayıncılık.

Yıldırım, Y. (2016). Eğitim sosyolojisi perspektifi ile Piaget ve Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramları üzerine sosyolojik bir analiz denemesi, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 617-628.

Yule, G. (1996). *The study of language.* Cambridge University Press.

Zollinger, B. (1996). *Die entdeckung der sprache*. 2. Unveränderte Auflage. Bern, Stutgart, Wien: Verlag Paul Haupt.

5. BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE TÜRKÇE ETKİNLİKLERİ

Emine Ela Şimşek

Giriş

Okul öncesi dönem, çocukların dünyayı keşfederken öğrendikleri bir dönemdir. Bu dönemde çocuklar, hızlı ve kritik değişimler yaşamaktadır. Çocukların bilişsel gelişim, dil gelişimi, sosyal-duygusal gelişim ve psikomotor gelişim alanlarında yaşadıkları bu değişimler, okul öncesi eğitimle desteklendiğinde çocuklar bu süreci daha verimli geçirebilmektedir. Okul öncesi dönemde çocuklara sunulan eğitim fırsatları, gelişim alanlarına olumlu katkılar sağlamanın yanı sıra çocukların yaşamlarının ilerleyen dönemlerini de şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda kaliteli bir okul öncesi eğitim, her çocuk için önemli fırsatları içinde barındırmaktadır.

Ülkemizde okul öncesi eğitim süreci, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan programlar aracılığıyla yürütülmektedir. Son olarak 2013 yılında yürürlüğe giren Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde, programda çocukların gelişim alanlarının çeşitli etkinlik türleriyle desteklendiği görülmektedir. Okul öncesi eğitim ortamlarında sıklıkla yer verilen etkinliklerden birisi olarak karşımıza Türkçe etkinlikleri çıkmaktadır. Türkçe etkinlikleriyle çocukların öncelikle dil gelişimi olmak üzere diğer gelişim alanlarının da desteklenmesi amaçlanmaktadır. Zira dil gelişimiyle yakından ilgili görünen Türkçe etkinliklerinin diğer gelişim alanlarına da etkileri oldukça açıktır. Bu kitabın ilk bölümünde okul öncesi eğitimde Türkçe etkinlikleri ve bu etkinliklerin önemi açıklanmaktadır. Daha sonra Türkçe etkinliklerinin çocukların gelişimine ve gelişim alanlarına katkıları her bir gelişim alanı için ayrı ayrı ele alınmaktadır. İkinci bölümde okul öncesi eğitimde Türkçe etkinlikleri kapsamında yer verilen etkinlik çalışmaları tek tek açıklanmakta ve çeşitli örnekler sunulmaktadır. Son bölümde ise okul öncesi eğitimde Türkçe etkinlik sürecinde dikkat edilmesi gereken noktalar üzerinde durulmaktadır.

ve değerlendirme süreçlerinin de iyi olması gerekmektedir. Bu noktada okul öncesi öğretmenlerine oldukça önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, S. ve Bulgur Erten, G. (1993). *Kız meslek liseleri için okulöncesi eğitimi*. Gülen Ofset.

Ahmetoğlu, E. (2009). *Sosyal gelişim. Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi*. Kriter Yayınları.

Albayrak, H. (2000). *Okuma yazma eğilimine hazırlık çalışmaları. Selçuk Üniversitesi anaokulu/anasınıfı öğretmeni el kitabı*. YA-PA Yayınları.

Albrecht, K. M. ve Miller, L. G. (2004). *The comprehensive preschool curriculum*. Gryphon House, Inc.

Alkan Ersoy, Ö. ve Bayraktar, V. (2015). Okul öncesi dönemde çocuk edebiyatı kavramı ve çocuk kitaplarının özellikleri. İçinde A. Turla (Ed.), *Okul öncesi dönemde çocuk edebiyatı* (s. 155-187). Hedef CS Yayıncılık.

Aral, A. ve Can Yaşar, M. (2014). 36-72 Aylık çocuklar için eğitim programı. İçinde A. Köksal-Akyol (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim 7: Okul öncesi eğitim programları* (s. 238-257). Hedef CS Yayınları.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2000). Kitabın çocuğun gelişimdeki yeri ve önemi. *Yaşadıkça Eğitim, 67*, 30-34.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). *Çocuk gelişimi*. YA-PA Yayınları.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal Akyol, A., Bütün Ayhan, A., Erdoğan, S. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2008). Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin altı yaş Türk çocukları için uyarlama çalışması. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, *33*(353), 4-13.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2001). *Okulöncesi eğitimi* II. YA-PA Yayınları.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2002). *Okul öncesi eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı*. YA-PA Yayınları.

Arı, M. (2003). *Gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar. Türkiye'de erken çocukluk eğitimi ve kalitenin önemi*. Morpa Yayınları.

Arthur, L. M. (2001). High quality early literacy programs. *Leonie Australian Journal of Early Childhood, 26*(2), 41-53. https://doi.org/10.1177/183693910102600204

Aytemiz, A. (2000). *Avrupa'da yaşayan Türk çocuklarının anadil sorunlar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Barnett, W. S. (2011). Effectiveness of early educational intervention. *Science, 333*(6045), 975-978. https://doi.org/10.1126/science.1204534

Batur, S. (1998). *Türk halk edebiyatı*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Bektaş, H. (2010). *Okulöncesi öğretmenlerinin Türkçe dil etkinliklerinde kullandıkları hikâye anlatım yöntemlerinin incelenmesi: Karaman ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Beyhan, Ö. ve Köksal, O. (2013). Learner perceptions of building constructivist learning environments in secondary schools. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World, 3*(2), 160-169.

Bulut, Ş. (1999). Çocukların yaratıcı gelişmelerine yardımcı olmak. *Yaşadıkça Eğitim, 61*, 13-16.

Bulut-Pedük, Ş. ve Erdoğan, S. (2014). Okul öncesi eğitimde drama etkinliklerinin planlanması. İçinde A. Köksal-Akyol (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim 3: Okul öncesi eğitimde drama* (s. 118-120). Hedef CS Yayınları.

Bunce, B. H. (1995). *Building a language-focused curriculum for the preschool classroom. Volume II: A planning guide*. Brookes Publishing.

Cantwell, D. ve Baker, L. (1987). *Developmental speech and language disorders*. Guilford Press.

Can-Yaşar, M. (2013). Drama. İçinde N. Aral, Ü. Deniz ve A. Kan (Eds.), *Okul öncesi öğretmenliği* (s. 399-402). Ofset Yayıncılık.

Cermak, S., Ward, E. ve Ward, L. (1986). The relationship between articulation disorders and motor coordination in children. *American Journal of Occupational Therapy, 40*(8), 546-550. https://doi.org/10.5014/ajot.40.8.546

Charles, C. M. (2000).Öğretmenler için Piaget ilkeleri. Pegem Akademi Yayıncılık.

Cioni, G. ve Sgandurra, G. (2013). Normal psychomotor development. *Handbook of Clinical Neurology, 111*, 3-15. https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52891-9.00001-4

Connor, C. M., Morrison, F. J. ve Slominski, L. (2006). Preschool instruction and children's emergent literacy growth. *Journal of Educational Psychology, 98*(4), 665-689. https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.4.665

Cornell, C. E. (1993). Language and culture monsters that lurk in our traditional rhymes and folktales. *Young Children, 48*(6), 40-46.

Cömert, D. (2004). Erken çocukluk döneminde parmak oyunları. *Çoluk Çocuk Dergisi*, *4*(37), 20-21.

Cummins, J. (2001). Bilingual children's mother tongue: Why is it important for education?. *Sprogforum, 7*(19), 15-20.

Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H. (2012). *Çocuk edebiyatı okul öncesinde edebiyat ve kitap* (2. Baskı). Kriter yayınları.

Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu Örneği. *Türk Kütüphaneciliği, 3*(2), 489-509.

Çetin, F., Bilbay, A. ve Kaymak, D. A. (2002). *Araştırmadan uygulamaya çocuklarda sosyal beceriler*. Epsilon Yayıncılık.

Damar, M. (2009). Okul öncesi eğitimde dil etkinlikleri. *Millî Eğitim Dergisi, 182*, 96-105.

Demiriz, S., Koç, F., Karadağ, A., Koca, E. ve Ulutaş, İ. (2009). *Erken çocukluk döneminde dramatizasyon araçları ve kostüm tasarımları*. Kök Yayıncılık.

Dilidüzgün, S. (2002). Okulöncesi çocuk anlatıları. İçinde Z. Güneş (Ed.), *Çocuk edebiyatı* (57-76). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dinçer, Ç. (1993). *Okulöncesi dönemde öykü anlatma teknikleri*. YA-PA Yayınları.

Drake, S. V. (1990). Why not an informal reading readiness inventory. *Academic Therapy, 25*(3), 315-319. https://doi.org/10.1177/105345129002500305

Eggen, P. ve Kauchak, D. (2001). *Educational psychology (Windows on clasroom)*. Prentice Hall Publishing.

Einon, D. (2000). *Bebeklikten okula öğrenmede ilk adımlar* (A. Çetin, Çev.). Remzi Kitabevi.

Er, H. N. (2008). *Zaman kavramıyla zenginleştirilmiş Türkçe dil etkinliklerinin 5-6 yaş çocuklarında zaman kavramı gelişimine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Erdemir, N. (2001). *12-30 aylar arası Türk çocuklarının dil yapılarının anlamsal yönden incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ergişi, A. (2014). *Türkçe etkinliklerinin anasınıfına devam eden çocukların gelişimlerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Fabes, R. A., Hanish, L. D. ve Martin, C. L. (2003). Children at play: The role of peers in understanding the effects of child care. *Child Development, 74*(4), 74-81. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00586

Fantuzzo, J. W., Gadsden, V. L. ve McDermott, P. A. (2011). An integrated curriculum to improve mathematics, language, and literacy for Head Start children. *American Educational Research Journal, 48*(3), 763-793. https://doi.org/10.3102/0002831210385446

Farrar, M. J., Friend, M. J. ve Forbes, J. N. (1993). Event knowledge and early language acquisition. *Journal of Child Language, 20*(3), 591-606. https://doi.org/10.1017/S0305000900008497

Fernald, A., Marchman, V. A. ve Weisleder, A. (2013) SES differences in language processing skill and vocabulary are evident at 18 months. *Developmental Science, 16*(2), 234-248. https://doi.org/10.1111/desc.12019

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (1995). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (A. Dönmez, N. Çelen ve B. Onur, Çev.). İmge Kitabevi.

Girgin, Ü. (2003). *Okumaya hazırlık etkinlikleri. Çocukta dil ve kavram gelişimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gönen, M. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocuklar için kitap seçimi. Okul öncesi eğitimcileri için el kitabı*. YA-PA Yayınları.

Gönen, M., Uzmen, S. ve Çakmak, H. (1994). *Türkiye'deki resimli çocuk kitaplarının fiziki, içerik ve resimlendirilme yönünden incelenmesi*. YA-PA Yayınları.

Gönen, M., Ünüvar, P., Bıçakçı, M., Koçyiğit, S., Yazıcı, Z., Orçan, M., Aslan, D., Güven, G. ve Özyürek, A. (2010). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin dil etkinliklerini uygulama biçimlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(19), 23-40.

Grandcoin-Joly, G., Spitz, J. ve Cejtlin, D. (2003). *Pour une classe réussie en maternelle*. Nathan.

Gürsoy, F. ve Özaslan, H. (2013). Erken Çocuk edebiyatı. İçinde N. Aral, Ü. Deniz ve A. Kan (Eds.), *Okul öncesi öğretmenliği* (s. 317-333). Ofset Yayıncılık.

Hay, D. F. (2006). Yours and mine: Toddlers talk about possessions with familiar peers. *British Journal of Developmental Psychology, 24*(1), 39-52. https://doi.org/10.1348/026151005X68880

Hodges, E., Malone, M. J. ve Perry, D. G. (1997). Individual risk and social risk as interacting determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology, 33*(6), 1032-1039. https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.6.1032

Hoff, E. (2003). The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. *Child Development, 74*(5), 1368-1378. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00612

Hohmann, M., Weikart, D., Bourgon, L. ve Proulx, M. (2007). Partager le plaisir d'apprendre. Guide d'intervention éducative au préscolaire.

Hohmann, M. ve Weikart, D. P. (2002). *Educating young children: Active learning practices for preschool and child care programs*. High/Scope Publishing.

Jeanjean, M. F. ve Massonnet, J. (2001). Pratiques de l'oral: en maternelle:[repères culturels et disciplinaires, attentes de l'institution, pratiques de classe]. Retz.

Johnston, R. P. (1977). Social class and grammatical development. A comparison of the speech of five years olds from middle and working class backgrounds. *Language and Speech, 20*(4), 317-324. https://doi.org/10.1177/002383097702000403

Justice, L. M., Kaderavek, J. N., Fan, X., Sofka, A. ve Hunt, A. (2009). Accelerating preschoolers' early literacy development through classroom-based teacher-child storybook reading and explicit print referencing. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 40*(1), 67-85. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2008/07-0098)

Kagan, J., Rosman, B. L., Day, D., Albert, J. ve Phillips, W. (1966). Information processing in the child: Significance of analytic and reflective attitudes. *Monographs Psychological, 78*(1), 1-37. https://doi.org/10.1037/h0093830

Kantarcıoğlu, S. (1992). *Anaokullarında eğitim*. Millî Eğitim Basımevi.

Karacan, E. (2000). *Bebeklerde ve çocuklarda dil gelişimi*. http://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_3_4_263_268.pdf adresinden erişilmiştir.

Karadağ, E. ve Çalışkan, N. (2008). *İlköğretimde drama*. Anı Yayıncılık.

Karadağ. A. (2003). *Okul öncesinde dramatik etkinlikler*. Kök Yayıncılık.

Karatay H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(3), 463-475.

Kierman, B. ve Swisher, L. (1990). The initial learning of novel english words: Two single-subject experiments with minority-language children. *Journal Speech and Hearing Research, 33*(4), 707-716. https://doi.org/10.1044/jshr.3304.707

Košir, K. ve Pečjak, S. (2005). Sociometry as a method for investigating peer relationships: What does it actually measure? *Educational Research, 47*(1), 127-144. https://doi.org/10.1080/0013188042000337604

Köksal Akyol, A. ve Ergişi, A. (2009). Okul öncesi dönemde Türkçe etkinlikleri. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 104*, 9-17.

Köksal, O., Tükel, A. ve Duman, A. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe dil etkinliklerini gerçekleştirmelerine yönelik görüşleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2180-2194

Köksal, O., Yağışan, N. ve Aksoy, Y. (2013). Theimpact of activelearningactivities on attainment, attitudesandretention in secondaryschoolstudents in musiclessons. *Journal of Education and Sociology, 4*(2), 89-98. https://doi.org/10.7813/jes.2013/4-2/13

Körükçü, Ö. (2014). Drama ile ilgili kavramlar. İçinde A. Köksal-Akyol (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim 3: Okul öncesi eğitimde drama* (s. 15-22). Hedef CS Yayınları.

Ladd, G. W., Kochenderfer, B. ve Coleman, C. C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children"s early school adjustment. *Child Development*, 67(3), 1103-1118. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01785.x

Leconte, F. (2000). Récits enfantins en situation de contacts de langues et de cultures. *Repères. Recherches en didactique du français langue maternelle, 21*(1), 79-93.

Le Manche, C. (2001). *Pratiqu e ora le de la langue*. Bordas pedagogie Paris.

Lorch, E. P., Milich, R., Sanchez, R. P., Lorch, E. P., Milich, R. ve Sanchez, R. P. (1998). Story comprehension in children with ADHD. *Clinical Child & Family Psychology Review, 1*(3), 163-178.

Lundberg, I., Frost, J. ve Petersen, O. P. (1988). Effects of an extensiveprogram for stimulating phonolocigical awareness in preschool children. *Reading Research Quanterly, 23*(3), 263-284.

Malenfant, N. (2010). *Le petit enfant au quotidien: en crèche, en garderie et en classe de maternelle*. Armando Editore.

Martin, A., La Borderie, R. ve Morandi, F. (2002). *L'oral en maternelle*. Nathan pédagogie.

Mashburn, A. J., Pianta, R. C., Hamre, B. K., Downer, J. T., Barbarin, O. A., Bryant, D. Burchinal, M., Early, D. M. ve Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development, 79*(3), 732-749. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01154.x

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2016). *Türkçe dil etkinlikleri*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Morgül, M. (1999). *Eğitimde yaratıcı dramaya merhaba*. Kök Yayıncılık.

Mussen, P. N, Conger, J. J. ve Kagan, J. (1990). *Child development and personality*. Harper Collins.

Oğuzkan, F. (1987). *Yerli ve yabancı yazarlardan örneklerle çocuk edebiyatı*. Emel Matbaacılık.

Oğuzkan, Ş. ve Oral, G. (1995). *Okulöncesi eğitimi*. Millî Eğitim Basımevi.

Oktay, A. (2001). *Okul öncesi eğitim ve temel ilkeleri: Marmara Üniversitesi anaokulu/anasınıfı öğretmeni el kitabı*. YA-PA Yayınları.

Oktay, A. ve Ayçiçeği, A. (1996). Okulöncesi çocuk kitaplarının değerlendirilmesi. *Yaşadıkça Eğitim, 47*, 10-16.

Orçun, M. (2008). *Sosyal gelişimi, erken çocukluk döneminde gelişim*. Maya Akademi Yayınları.

Ömeroğlu, E. (1990). *Anaokuluna giden beş-altı yaşındaki çocukların sözel yaratıcılıkları ve yaratıcı drama eğitimine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ömeroğlu, E. (2006). *Yaratıcı drama*. Naturel Yayıncılık.

Ömeroğlu, E. ve Can Yaşar, M. (1999). *Okul öncesi eğitimde drama uygulamaları. Gazi Üniversitesi anaokulu/anasınıfı öğretmen el kitabı*. YA-PA Yayınları.

Özbey, S. ve Uyanık, Ö. (2012). *Dil etkinlikleri. Erken çocukluk eğitimi dizisi (5-7 yaş çocuklar için*). Efil Yayıncılık.

Özer, H. (2013). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ana dil gelişimleri ile ikinci dil öğrenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Öztürk Samur, A. (2013). *Çocuk edebiyatı ve medya*. Vize Yayıncılık.

Öztürk, A. (2010). *Çocuk edebiyatı ve okul öncesi eğitimde Türkçe dil etkinlikleri*. Eğiten Kitap Yayınları.

Pierre, R., Terrieux, J. ve Babin, N. (1990). *Orientations-projets-activités: pour l'école maternelle*. Hachette Education Paris.

Poslaniec, C. ve Houyel, C. (2008). *Activités de lecture à partir de la littérature policière*. Hachette éducation.

Powell, R. P. ve Bishop, D. V. M. (1992). Clumsiness and perceptual problems in children with specific language impairment. *Developmental Medicine and Child Neurology, 34*(3), 755-765. https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1992.tb11514.x

Rintala, P. ve Palsio, N. (1994). Effects of physical education programs on children with learning disabilities. İçinde K. Yabe, K. Kusano ve H. Nakata (Eds.), *Adapted physical activity: Health and fitness* (pp. 37-40). Springer.

Sedat, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Anı Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (1994). Okulöncesi eğitim programları hangi yeterlikleri kazandırmalıdır? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*, 21-30.

Sever, S. (2003). Çocuk ve edebiyat. Kök Yayıncılık.

Smith, P. K., Cowie, H. ve Blades, M. (2005). *Understanding childrens development*. Blackwell Publishing.

Stadler, M. A. ve Ward, C. G. (2005). Supporting the narrative development of young children. *Early Childhood Education Journal, 33*(2), 73-80. https://doi.org/10.1007/s10643-005-0024-4

Stoodt, B. D ve Amspaugh-Corson, L. B. (2005). *Children's literature: Discovery for a lifetime*. Merrill Prentice Hall Press.

Şentürk, H. (2008). *Ana dil (Türkçe) öğretiminde tekerlemelerin kullanılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.

Şimşek, E. E. ve Şimşek, B. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinlikleri uygulamalarına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies-Education, 15*(3), 2085-2100. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42155

Şimşek, T., Yalçın, F. ve Yakar, Y. M. (2011). Çocuk ve edebiyat. İçinde T. Şimşek (Ed.), *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.

Şimşek-Bekir, H. ve Temel, F. (2004). Almanya'da okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5- 6 yaş grubu Türk çocuklarına uygulanan dil eğitim programının dil gelişim düzeyine etkisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*, 14-27.

Taner, M. ve Başal, H. (2005). Farklı sosyoekonomik düzeylerde okul öncesi eğitim alan ve almayan ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin dil gelişimlerinin cinsiyete göre karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2), 395-420.

Turla, A. (2015). Okul öncesi dönemde hikaye okuma teknikleri. İçinde A. Turla (Ed.), *Okul öncesi dönemde çocuk edebiyatı* (s. 235-246). Hedef CS Yayıncılık.

Tüfekçioğlu, E. (2008). *Okul öncesi 4-6 yaş çocuklarında algısal motor gelişim programlarının denge ve çabukluk üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Tür, G. (1986). *Okulöncesi dönemde anadili etkinlikleri*. YA-PA Yayınları.

Tür, G. ve Turla, A. (1999). *Okul öncesinde çocuk edebiyat ve kitap*. YA-PA Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2023). *Güncel Türkçe sözlük*. TDK.

Tzu-Jung, L., Justice, L.M., Emery, A. A., Mashburn, A. J. ve Pentimonti, J. M. (2017). Impacts of teacher-child managed whole-group language and literacy instruction on the depth of preschoolers' social interaction. *Early Education and Development, 28*(4), 457-474. https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1246287

Uyanık, Ö. ve Kandır, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 3*(2), 118-134.

Ünüvar, G. (2006). *Okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 4-5 yaş çocuklarında, zenginleştirilmiş Türkçe dil etkinliklerinin bakış açısı alma becerisine ve ifade edici dil düzeylerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Veziroğlu, M. ve Gönen, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının MEB Okul Öncesi Eğitim Programındaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 37*(163), 226-238.

Walker, S. (2004). Teacher reports of social behavior and peer acceptance in early childhood: Sex and social status differences. *Child Study Journal, 34*(1), 13-28.

Wishon, P. M., Brazee, P. ve Eller, B. (1986). Facilitating oral language competence: The natural ingredients. *Childhood Education, 63*(2), 91-94. https://doi.org/10.1080/00094056.1986.10521748

Wolfgang, H. C., Stannard, L. L. ve Jones, I. (2003). Advanced constructional play with legos among preschoolers as a predictor of later school achievement in mathematics. *Early Child Development and Care, 173*(5), 467-475. https://doi.org/10.1080/0300443032000088212

Wolland, B. (1993). *The teaching of drama in the primary school*. Longman.

Yavuzer, H. (2006). *Çocuğunuzun ilk altı yılı*. Remzi Kitapevi.

Yazıcı, Z. (2002). *Dil merkezli okul öncesi eğitim programı.* Kök Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2007). *Okulöncesi eğitimde Türkçe etkinliklerinde uygulanan öykü tamamlama tekniğinin çocukların problem çözme becerisine etkisi konusunda öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Yılmaz, S. (2005). *Okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarına zaman kavramı öğretilmesi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Yörükoğlu, A. (1983). *Çocuk ruh sağlığı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zembat, R. ve Yurtsever, M. (2002). *Beş-altı yaş çocuklarının kelime dağarcığı gelişimine ana dil eğitim programının etkisi*. Kök Yayıncılık.

6. BÖLÜM

DİNLEME EĞİTİMİ

Mehmet Emre Çelik

Giriş

Ana dili eğitimi ya da dil öğretimi, özünde, öğrenicinin temel dört dil becerisini geliştirmeye yönelik bir süreçtir. Bu beceriler arasında dinleme ve okuma, anlama; konuşma ve yazma, anlatma basamağını oluşturmaktadır (Akyol, 2016). Anlama basamağında bulunan dinleme, ilk edinilen beceridir (Özbay, 2006). Henüz anne karnında iken bireyin dinleme becerisi gelişmeye başlar. Çocukken ana dilimizi dinleyerek öğreniriz. Daha sonra, hayatımız boyunca dinlemek, iletişim süremizin önemli bir bölümünü alır. Burley-Allen'e (1995) göre, günlük iletişim sürecinde temel becerilere harcanan ortalama süre yüzde 35 konuşma, yüzde 16 okuma, yüzde 9 yazma ve yüzde 40 dinlemedir. Dinleme becerisini edinen birey, ardından konuşacaktır. Okul sürecinin de başlaması ile birlikte birey, önce okuyacak, sonra yazacaktır. Dolayısıyla edinim sıralarına göre temel dil becerileri şöyledir: dinleme, konuşma, okuma ve yazma.

Bireyin dinleme becerisinin gelişimi, akademik başarısını da doğrudan etkilemektedir. Akademik başarı, öğrenmeye; öğrenme de en nihayetinde iletişime dayanır. Dinleme becerisi, iletişimin temelini oluşturmaktadır. İletişim ise insanın hayat içinde ihtiyaç duyduğu, başvurduğu önemli bir gereksinimdir. Bireyler duygu, düşünce ve hayallerini iletişim kurarak birbirleriyle paylaşırlar. Kurulan bu iletişimle insanlar; birbirlerini anlar, sorunlarını paylaşır ve bunlara çözüm üretmeye çabalarlar. İletişim süreci, kaynak, mesaj, alıcı ve dönüt unsurlarını içerir. Sağlıklı bir iletişim süreci için bireyin dinleme becerisinin gelişmiş olması gerekmektedir.

İletişime dayalı dil öğretiminde dinleme becerisi önemli yer tutar. Bu modelde dil öğretiminin amacı hedef dilde iletişim kurabilmektir. Süreçteki tüm etmenler buna göre şekillenir. Birey, hedef dilin kullanıldığı ortamlarda ihtiyacı olan

ri yapmalıdır. Bu etkinliklerde öğrencilerin dinleme/izlediklerinden hareketle kendi aralarında tartışma ortamı yaratmaları, yeni düşünceler keşfetme, kendini kahramanın yerine koyarak duruma yönelik yorumda bulunma vb. becerilerini kazanmaları hedeflenmelidir.

Sınıftaki dinleme/izleme çalışmalarında öğretmenler, etkinliklerde/görevlerde tüm öğrencileri sürece dâhil etmelidirler. Bireysel farklılıklar dikkate alınarak öğrencilere farklı türlerde (fabl, şiir, mâni, tekerleme, bilmece, hikâye vd.) metinler materyal olarak verilebilir. Bu materyallerde dikkat edilmesi gereken başlıca hususlar, metinlerin öğrenci düzeyine uygun olması ve öğrencilerin ilgisini çekmesidir. Dinleme öncesi, dinleme sırası ve dinleme sonrasına yönelik yapılması gerekenleri öğretmen, öğrencilerle paylaşmalıdır. Öğretmen, dinleme etkinliklerine öğrencilerin aktif katılımlarını sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Akyol, H. (2016). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri*. Pegem Akademi.

Bayram, B. (2019). Türkçe öğretmenlerinin sınıf içi dinleme eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri. *Millî Eğitim Dergisi*, *48*(1), 57-80.

Benzer, A. ve Arslan, Ş. (2022). Dinleme türlerinin adlandırma ve sınıflama bakımından eleştirisi. *Rumeli DE Dil ve Edebiyat Dergisi*, 28, 254-267.

Burley-Allen, M. (1995). *Listening the forgotten skill: A self-teaching guide*. John Wiley & Sons.

De Casper, A. J. ve Spence, M. (1986). Prenatal maternal speech influences newborns' perceptions of speech sounds. *Infant Behaviour and Infant Development*, 9, 133-150.

Doğan, Y. (2010). Dinleme becerisini geliştirmede etkinliklerden yararlanma. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXVII, 263-274.

Doğan, Y. (2016). *Dinleme eğitimi*. Pegem Akademi.

Doğanay, A., Türkoğlu, A. ve Yıldırım, A. (2009). *Okulda başarı için ders çalışma ve öğrenme yöntemleri*. Seçkin.

Erkek, G. (2020). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin eleştirel dinleme becerilerinin geliştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uşak Üniversitesi.

Flowerdew, J. ve Miller, L. (2005). *Second language listening theory and practice*. Cambridge University.

Göçer, A. (2017). Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde iletişimsel yöntemin özellikleri, kullanımı ve işlevleri. *IJLA*, *5*(4), 1-16.

Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Pegem Akademi.

Gürbüz, E. ve Yılmaz, M. (2021). Dinleme becerilerinin geliştirilmesinde etkileşimli dinlemenin önemi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, *7*(47), 1442-1449.

Hetherington, E. M. ve Parke, R. D. (1999). *Child psychology: A contemporary viewpoint*. McGraw-Hill College.

Karabay, A. (2014). Dinleme metinlerinin sınıf içi uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(3), 81-94.

Kardaş, M. N., (2020). Dinlerken not tutmanın önemi ve not tutma teknikleri. M. N. Kardaş (Ed.), *Dinleme eğitimi* (s. 269-305). Pegem Akademi.

Kemiksiz, Ö. (2015). Türkçe öğretiminde eleştirel dinleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS-II, 299-316.

Kline, J. A. (1996). *Listening effectively*. Air University.

MEB (2006). *Türkçe dersi öğretim programı*. MEB.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı*. MEB.

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme becerisine yönelik ölçme değerlendirme çalışmalarında üstbiliş stratejilerinin kullanımı. *Turkish Studies*, *7*(1), 1583-1595.

Onan, B. (2014). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Nobel Akademik.

Osada, N. (2004). *Listening comprehension research: A brief review of the last thirty Years.* TALK, Japan.

Owens, R. E. (1996). *Language development* (4th ed.). Allyn and Bacon.

Özbay, M. (2005). *Bir dil becerisi olarak dinleme eğitimi.* Akçağ.

Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*. Öncü.

Vandergrift, L. (2007). "Recent development in second language listening comprehension research". In Graeme Porte (Ed.), *Language teaching: Surveys and studies.* (pp. 291-210). Cambridge University.

Werker, J. F. ve Tess, R. C. (1984). Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life. *Infant Behaviour and Development*, *7*, 49-63.

7. BÖLÜM

KONUŞMA EĞİTİMİ

Arif Çerçi - Sıdıka Büyük

Giriş

Dil, iletişimin en önemli aracıdır, insanı toplum içinde var eden ve görünür kılan dildir. Bu bağlamda kişisel, sosyal ve mesleki anlamda gelişmek, ilerlemek, toplumda birey olarak yer edinmek, hayatın farklı alanlarında ürettiklerini diğer insanlarla paylaşmak için iletişime, buna bağlı olarak anlama ve anlatmaya ihtiyaç duyar. "İletişim tanımlarına bakıldığında, dilden ve dolayısıyla konuşmadan bağımsız bir iletişim tanımından söz edilmemektedir. Çünkü iletişimde esas olan aktarma sürecinde insanoğlunun sahip olduğu en gelişmiş ve pratik vasıta konuşmadır." (Çerçi, 2013, s. 8). Dinleme, konuşma, okuma ve yazma şeklinde sıralanan temel dil becerileri içinde konuşma, bir anlatma becerisi olarak yazma becerisinden daha fazla kullanılmakta, günlük yaşamda iletişimin büyük bir bölümü "konuşarak" veya "konuşanı dinleyerek" sağlanmaktadır.

İnsanın sosyal yaşamdaki varlığının vazgeçilmez bir gereği olan konuşma becerisi, doğumdan itibaren çevreyle etkileşim içinde doğal bir süreçte öğrenilir; insanlar, gelişimlerinin doğal seyrinde önce dinler, ardından konuşur. Ancak birey; doğru, güzel ve etkili konuşma için elbette ki eğitime ihtiyaç duymaktadır: "Çocuklar, belirli konuşma alışkanlıkları edinerek okula gelirler. Okul öncesi dönemde çocuk ailenin gelenek, görenek ve alışkanlık sınırı içinde gelişen bir konuşma eğitiminden geçirilir. Ancak çocukların konuşmalarını gelişigüzellikten kurtarıp onlara doğru ve güzel konuşmanın kural ve teknikleriyle ilgili davranışların kazandırılması okul eğitiminin sorumluluğudur" (Sever, 2000, s. 19). Konuşma eğitimiyle insan, bu sınırları aşarak doğuştan getirdiği ve çevresinin şekillendirdiği yeteneğini geliştirir; kendisini doğru, güzel, etkili bir şekilde ifade eder, konuşma becerisini konuşma sanatı hâline getirebilir.

sürekli bir değerlendirmeye tabi tutulması, yanlışların düzeltilerek eksiklerin giderilmesi gerekir. Diğer öğrenme-öğretme süreçlerinde olduğu gibi konuşma eğitiminde de ölçme ve değerlendirmeye ihtiyaç vardır" (Çerçi, 2015 s. 189).

Sonuç

Konuşma eğitimi, Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar dâhil olmak üzere mümkün olduğunca yeniden ele alınmalı, konuşma etkinlikleri hazırlık, uygulama, ölçme ve değerlendirme aşamalarıyla bir bütün olarak planlanmalı; ders materyalleri, materyal hazırlama ilkeleri ve ders kitabı incelemelerinde esas alınacak kriterler ışığında özenle seçilmeli, etkinlikler öğretmen rehberliğinde ana dili dersinin bir beceri dersi olduğu hatırdan çıkarılmayarak uygulanmalıdır.

Konuşma eğitimi özelinde ana dili eğitiminin bireyin yaşamında yadsınamaz bir öneme sahip olduğunun bilinciyle ayrı bir kategoride değerlendirilmesi gerektiğini, teorik bir ders anlayışı içinde gerçekleştirilemeyeceğini, bu anlayışla yapılan uygulamaların "beceri geliştirme" amacına hizmet etmeyeceğini söylemek mümkündür. Bu süreçte ana dili eğitimcisi olarak Türkçe öğretmenlerinin etki alanları dâhilinde bu bilinçle hareket etmesi ve yöneticilerin ana dili eğitiminde nitelikli ve kullanışlı çözümler ortaya koyabilmek için yurt içinde ve dışında alanyazını takip ederek uzmanlar rehberliğinde düzenlemeler yapması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, E. (2020). Konuşma eğitimi açısından Türkçe öğretmeni adaylarının ikna edici konuşmalarında kullandıkları ikna teknikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 180-197.

Aktaş, E. ve Bayram, B. (2021). Anlatma becerileri kapsamında 1-8. sınıf Türkçe ders kitaplarına bir bakış: Konuşma ve yazma stratejilerinin kullanımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 9*(1), 1-18.

Aristoteles, (2022). *Retorik*. (8. Baskı). (A. Çokona, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Baba, C. (2017). *Retorik ve kanıtlama, ikna etme, inandırma ilişkisi* (Tez No. 475857) [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Başaran, M. ve Erdem, İ. (2009). Öğretmen adaylarının güzel konuşma becerisi ile ilgili görüşleri üzerine bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *17*(3), 743-754.

Cömert, Ö. B. (2017) Türkçe dersi öğretim programında yer alan ortaokul düzeyindeki (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) konuşma becerisi kazanımlarına yönelik bir çalışma. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(3), 1331-1344.

Çapraz Baran, Ş. ve Diren, E. (2022). *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Anıttepe Yayınları.

Çerçi, A. (2013). *Konuşma eğitiminin telaffuz vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretimi* (Tez No. 347492) [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çerçi, A. (2015). Türkçe öğretmenlerinin öğrencilerin konuşma becerisini ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(4), 189.

Demirel, T. (2019). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ekoyay Yayınları.

Demirer, N. (Ed.). (2021). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.

Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 185-204.

Erdönmez, İ. (2019). İletişimin döngüsel süreci bağlamında sözlü iletişim. *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi, 2*(1), 1-98.

Ergenç, İ. (1995). *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü*. Simurg Yayınları

Erkal, H. ve Erkal, M. (2022). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Özgün Yayınları.

Ertürk, N. (Ed.). (2021). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.

Filiz, S. B. ve Yıldırım, N. (2019). Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre analizi. *İlkogretim Online*, *18*(4). 1550-1573.

Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Gül Yayınevi

Hamzadayı, E., Bayat, N. ve Gölpınar, Ş. (2018). Konuşma kaygı düzeyi ile konuşma başarımı arasındaki ilişki. *Journal of Language Education and Research*, *4*(2), 75-85.

Hamzadayı, E. ve Büyükikiz, K. K. (2015). Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin konuşma becerisi öz-yeterlik algıları ile kişilik tipleri arasındaki ilişki. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *19*(1), 297-312.

İşcan. A. (2015). İletişim, konuşma ve konuşmayla ilgili temel kavramlar. A. Şahin (Ed.), *Konuşma Eğitimi* içinde (s.1-27) Pegem Akademi.

Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1995). *Türkçe Öğretimi*. Engin Yayınları.

Kırman, E. (Ed.). (2021). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.

Kurudayıoğlu, M. ve Kiraz, B. (2020). Hazırlıksız konuşma stratejileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (20)*, 167-189 https://doi.org/10.29000/rumelide.791129

MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı.

Okur, A., Süğümlü, Ü. ve Göçen, G. (2013). İkna edici konuşma ve karşılaştırmalı bir araştırma (Avustralya ana dili öğretimi ders materyalleri ve Türkçe örneği). *Electronic Turkish Studies*, *8*(8). 951-970.

Özcan, S. (2022). Noam Chomsky'nin Dilbilim Kuramı Bağlamında Dil ve Zihin İlişkisi. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji, (38)*, 48-61. https://dergipark.org.tr/en/pub/tabula/issue/70919/1038058

Porzig, W. (2018). *Dil Denen Mucize* (V. Ülkü, Çev.) Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sarıboyacı, M. O. (2021). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ata Yayınları.

Seki, Ö. (2017). *İkna edici iletişim açısından korku çekiciliği kullanımı: Sağlık bakanlığı tarafından yayınlanan kamu spotları örneği*. (Tez No. 471191) [Yüksek lisans tezi Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Sever, S. (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Anı Yayınları.

Taşer, S. (1980). *Örneklerle konuşma eğitimi*. Örgün Yayınlar.

Temizkan, M. (2009). Akran değerlendirmenin konuşma becerisinin geliştirilmesi üzerindeki etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(12), 90-112.

Temizyürek, F. (2007). İlköğretim ikinci kademede konuşma becerisinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *40*(2), 113-131.

Tuna. Y. (2012). İletişim süreci ve öğelerinin özellikleri. İ. Vural (Ed.), *İletişim.* içinde (s. 9-24). Pegem Akademi.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Utma, S. (2019) İletişimde dil ve anlamlandırma: İletişim felsefesi bağlamında kuramsal bir değerlendirme. *Social Science Studies, 7*(1), 225-237.

Yücel, A. (Ed.). (2021). *8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr

8. BÖLÜM

OKUMA EĞİTİMİ

Murat Ateş - Osman Yakışan

Giriş

Okuma, bir yazıyı; harfleri, sözcükleri, noktalama işaretleri ve diğer ögeleriyle görme, algılama ve anlamlandırma becerisidir. Bireysel ve toplumsal anlamda çok önemli işlevleri ve önemi haizdir. Çünkü okuma, bireyin bilgi edinme yollarından biridir ve bu yönüyle insanın kendini, yaşadığı toplumu ve evreni anlama aracıdır. Diğer taraftan ana dili eğitiminin ana amaçlarından biri olan standart dil kullanımının gerçekleşmesinde ve böylelikle sağlıklı bir toplum yaşantısı oluşmasındaki rolü büyüktür. Bu açılardan bakıldığında okuma eğitiminin önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi ve bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi çoğunlukla önüne geçilemeyen bir bilgi kirliğine neden olabilmektedir. Böyle bir ortamda ülkeler için okuma yazma bilmek, artık bir üstünlük olmaktan çıkmıştır. Ülkeler, okuma yazma bilmenin ötesinde okuma kültürü yerleşmiş, okuduğundan doğru çıkarımlar elde edebilen bireylere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç ancak sağlam temellere oturtulmuş bir okuma eğitimiyle sağlanabilecektir. Nitekim okuma eğitiminin amacı, "metne eleştirel yaklaşabilen, metni anlayan, analiz eden ve bunu doğru bir şekilde aktaran ve tüm okuma süreçlerinde bu becerilerle hareket eden bireyler yetiştirmektir" (Karatay, 2019, s. 225).

Okuma, her çağda ve her toplumda insan yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Bilgi ve iletişim çağı olarak adlandırılan günümüzde de okuma, bilgiye ulaşmanın en temel yolu olarak önemini korumaktadır. Yaşanılan çağın gereği olarak bilgi kaynakları hızla artmış, ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşmak kolay hâle gelmiştir. Ancak bununla birlikte karmaşık bilgi birikiminin içerisinde hem gerekli hem de doğru bilgiye ulaşma ve bu bilgileri diğerlerinden ayırt edilebilme, önemli bir nitelik hâline gelmiştir. Bu durum, günümüzde bireylerin iyi birer okuyucu olmalarının yanı sıra okuduklarını anlama becerisine de sahip olmalarını gerekli hâle getirmiştir (Kasap ve Susar Kırmızı, 2017, s. 167). Okuma ve anlama becerisi günümüzde, ülkeler için önemli hâldeyken ülkemiz için okuduğunu anlama becerisinin dünya

süreç içinde birtakım değişikliklere uğramış ve ülkedeki eğitim çalışmaları da yayımlanan yeni programa göre şekillenmiştir. Ülkemizde yayımlanan Türkçe öğretim programlarına bakıldığında ilk örneğine cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında rastlamaktayız. Arap harfleriyle yayımlanan bu programdan sonra 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk alfabesinin kabul edilmesiyle yeni bir alfabeye geçilmiş ve buna bağlı olarak da 1929 yılında yeni yazıyla ilk program yayımlanmıştır. Daha sonra süreç içinde birçok program yayımlanmıştır ancak bu programlardan en önemlisi, 2005 yılında ilköğretim 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıflar için; 2006 yılında ise 6, 7 ve 8. sınıflar için yayımlanan programdır. Çünkü bu programlar, eğitim anlayışımıza yeni bir bakış açısı getirmiş ve Türkçe dersi, bir bilgi aktarımı dersi olmaktan çıkıp öğrencilerin süreç içinde yaparak, yaşayarak öğrenmelerinin istendiği, beceriye dayalı bir ders hâline gelmiştir. Ancak bu zamana kadar yayımlanan Türkçe öğretim programlarında olduğu gibi okuma, en çok üzerinde durulan beceri alanı olarak dikkat çekmiştir. Buna göre programda, derslerde öğrencilerin çeşitli okuma tekniklerini kullanmaları istenmiş ve buna yönelik çeşitli etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

2006 yılından sonra yayımlanan 2015, 2017, 2018 ve son olarak 2019 programlarının tamamında okuma, üzerinde en çok durulan beceri alanı olarak dikkat çekmiş ve bu alanda verilen kazanımlarla bu beceriyi öğrencilerin kazanması için hem öğretmenlere hem de öğrencilere bir planlama yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda programın ışığında hem okuldaki hem de okul dışındaki zamanlarda okuma becerisinin öğrencilere kazandırılmasında ve buna bağlı olarak öğrencilerin anlama yeterliliğinin geliştirilmesinde yapılacak etkinliklerin iyi tasarlanması ve öğrencilere en çok fayda sağlayacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu konuda sorumluluk, öğretmenlerde olmakla birlikte ailelere ve öğrencinin çevresinde bulunan, onu etkileyen diğer bireylere de önemli sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

Akyol, H. (1997). Okuma ve prensipleri. *Çağdaş Eğitim*, *233*, 26-28.

Arıcı, A. F. (2005). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma durumları* (Tez No. 162923) [Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ateş, M. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ile Türkçe dersine karşı tutumları ve akademik başarıları arasındaki ilişki* (Tez No. 235252) [Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ateş, M. (2023). Yurt dışındaki Türkoloji bölümlerinde okuma eğitimi. Y. Yılmaz ve Ö. Çangal (Ed.), *Yurt dışında Türkoloji ve Türkçe eğitimi 1* içinde (ss. 158-166). Fenomen Yayıncılık ve RumeliYA Yayıncılık.

Aytaş, G. (2005). Okuma eğitimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *3*(4), 461-470.

Balcı, A. (2013). *Okuma ve anlama eğitimi*. Pegem Akademi.

Bamberger, R. (1990). *Okuma alışkanlığını geliştirme* (Çev. Bengü Çarpar). Kültür Bakanlığı Kütüphanecilik Dizisi.

Binbaşıoğlu, C. (1993). Okumanın mekanizması ve okuma aracının bazı nitelikleri. *Çağdaş Eğitim*, *28*(193), 15-20.

Bloom, B. S. (1976). *Human characteristics and school learning*. Mc Graw-Hill Book Company.

Cain, K., Oakhill, J. ve Bryant, P. (2004). Children's reading comprehension ability: concurrent prediction by working memory, verbal ability, and component skills. İçinde *Journal of Educational Psychology*, *96*(1), 31-42. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.31

Celep, C. (2010). Eğitimin toplumsal işlevi. C. Celep (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* içinde. Anı Yayıncılık.

Çalık, T. (2012). Eğitim bilimi ile ilgili temel kavramlar. *Eğitim bilimine giriş* içinde (9. bs). Nobel Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2003). *Türkçe öğretimi* (5. bs). Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2011). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi.

Dillon, A. (1992). Reading from paper versus screens: a critical review of the empirical literature. *Ergonomics*, *35*(10), 1297-1326. http://hdl.handle.net/10150/105748

Dökmen, Ü. (1994). *Okuma becerisi ilgisi ve alışkanlığı üzerine psiko-sosyal bir araştırma* (1. bs). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ercan, A. N. ve Ateş, M. (2015). Ekrandan okuma ile kâğıttan okumanın anlama düzeyi açısından karşılaştırılması. *Turkish Studies*, *10*(7), 395-406.

Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.

Foorman, B. R., Koon, S., Petscher, Y., Mitchell, A. ve Truckenmiller, A. (2015). Examining general and specific factors in the dimensionality of oral language and reading in 4th–10th grades. *Journal of Educational Psychology*, *107*(3), 884-899. https://doi.org/10.1037/edu0000026

Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Gül Yayınevi.

Güneş, F. (2009). Türkçe öğretiminde günümüz gelişmeleri ve yapılandırıcı yaklaşım. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(11), 1-21.

Harris, A. J. ve Sipay, E. R. (1990). *How to increase reading ability: a guide to developmental* (9. bs). Longman.

Karatay, H. (2019). Okuma eğitimi: kuram, uygulama, ölçme ve değerlendirme. A. Güzel ve H. Karatay (Ed.), *Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (3. bs, ss. 221-264). Pegem Akademi.

Kasap, D. ve Susar Kırmızı, F. (2017). Yaratıcı okuma sürecini değerlendirme ölçeği: geçerlik güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 166-175. https://doi.org/10.17860/mersinefd.305787

Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1997). *Türkçe öğretimi Türkçe ve sınıf öğretmenleri için*. Engin Yayınevi.

Kaya, İ. (1996). İlköğretim ders kitaplarında tasarım sorunları. H. Coşkun, İ. Kaya ve J. Kuglin (Ed.), *Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları* içinde (ss. 152-158). Bizim Büro Basımevi.

Kim, Y. S. (2015). Language and cognitive predictors of text comprehension: Evidence from multivariate analysis. *Child Development*, *86*(1), 128-144. https://doi.org/10.1111/cdev.12293

Kurniawan, S. H. ve Zaphiris, P. (2001). Reading online or on paper: Which is faster? *Paper presented at the The 9 th International Conference on Human Computer Interaction*.

May, F. B. (1986). *Reading as communication: an interactive approach* (2. bs). Merill Publishing Company.

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB (2016). *PISA 2015 ulusal raporu*. https://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2023)

MEB (2019a). *Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi Türkiye ön raporu* (C. 10). https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/03105347_pisa_2018_turkiye_on_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2023)

MEB (2019b). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Melanlıoğlu, D. (2021). Okuduğunu anlamada bilişsel ve üstbilişsel stratejilerin kullanımı. E. Kolaç ve S. Dal (Ed.), *Etkinliklerle Türkçe öğretimi* içinde (2. bs). Nobel Yayıncılık.

Özbay, M. (2011). *Anlama teknikleri I: okuma eğitimi* (2. bs). Öncü Yayınları.

Özdemir, E. (1967). *İlkokul öğretmenleri için Türkçe öğretimi kılavuzu*. Ansiklopedi Yayınları.

Paris, A. H. ve Hamilton, E. E. (2009). The development of children's reading comprehension. Içinde S. E. Israel ve G. G. Duffy (Ed.), *Handbook of research on reading comprehension* (s. 32-53). Routledge.

Pearson, P. D., Hansen, J. ve Gordon, C. (1979). The effect of background knowledge on young children's comprehension of explicit and implicit information. *Journal of Reading Behavior*, *11*(3).

Schisler, R. A. (2008). *Comparing the effectiveness and efficiency of oral and written retellings as strategies for improving reading comperehension performance* [Unpublished Doctoral Thesis, The Ohio State University].

Smith, C. B. ve Elliott, P. G. (1986). *Reading activities for middle and secondary schools: a handbook for teachers* (2. bs). Teachers College Press Columbia University.

Şimşek, B. (2022). Okuduğunu anlama üzerine bir inceleme: Dijital ve kâğıt tabanlı okuma. M. A. Hacıgökmen ve H. Akdağ (Ed.), *Eğitimde ve kültürde akademik çalışmalar* (s. 348-359) içinde. Tablet Kitapevi.

Şimşek, B. ve Direkci, B. (2023). The effects of augmented reality storybooks on student's reading comprehension. *British Journal of Educational Technology*, *54*(3), 754-772. https://doi.org/10.1111/bjet.13293

TDK. (2011). *Türkçe sözlük* (11. bs). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Thorndike, R. L. (1973). *Reading comprehension education in fifteen countries*. Wiley.

Tinker, M. A. ve McCullough, C. M. (1968). *Teaching elemantary reading* (3. bs). Appleton-Century-Crofts.

Topçuoğlu Ünal, F. (2018). Okuma etkinliklerini tasarlama. O. Sevim ve Y. Söylemez (Ed.), *Okuma eğitimi* içinde (ss. 257-273). Nobel Yayıncılık.

Tosunoğlu, M. (2010). Farklı yazı stillerinin okuduğunu anlama sürecine etkisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, *27*, 679-690.

Tunagür, M. (2020). Okuma eğitimi. A. İşcan ve S. Baskın (Ed.), *Türkçe eğitimi* içinde. Nobel Yayıncılık.

Ungan, S. (2008). Okuma alışkanlığımızın kültürel altyapısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 218-228.

Yenal, O. (1999). *Ulusların zenginliği ve uygarlığı-eğitim boyutu*. İş Bankası Yayınları.

9. BÖLÜM

YAZMA EĞİTİMİ

Eylem Ezgi Ahıskalı- Serdar Akbulut

Giriş

Yazma sözlü veya sözsüz ileti unsurlarını gösterge biçimine dönüştürme ve bu göstergelerin birleşimiyle türlü anlam oluşturma sürecidir. Konuşma içeriğinin görülebilir işaretleyicilerle kayıt altına alınması biçiminde de tanımlanabilecek yazma kavramı (Bloomfield, 1933); zihinsel, fiziksel ve görsel-algısal olarak üç bileşenden oluşur. Bu bileşenler, sarmal yapıdadır ve karşılıklı olarak birbirini etkileyerek yazma sürecini yönlendirir (D'Ignazio ve Martin, 2018). Yazma, türlü işlem ve beceriler gerektiren karmaşık bir etkinliktir ve sağlıklı bir yazma sürecinin gerçekleştirilmesi bu becerilerin doğru işletilmesi gerekir. Bunların en başında zihinsel işlem ve beceriler gelir. Ardından görsel ve algısal beceriler ile fiziksel beceriler süreçte yer alır (Güneş, 2013). Yazma sırasında bütün bu beceriler eyleme geçirilir, duygu ve düşünceler sıralanarak cümlelere aktarılır. Yazma, bilişsel bir beceri olarak en başta bir düşünme, düşüncelerini aktarma ve sorun çözme etkinliğidir. Çünkü yazma; sıralama, sınıflama, ilişki kurma, değerlendirme gibi birçok bilişsel işlemin bir arada yapılmasını zorunlu kılar (Alamargot ve Chanquoy, 2001). Yazmanın doğasındaki bu çok yönlülük de yazma becerisinin genellikle zor ve karmaşık bir beceri olarak nitelendirilmesine neden olur.

Yazma becerisinin geliştirilmesi, bireyin yazma sürecine etkin katılımı ve süreç boyunca sergilediği çaba ile doğru orantılıdır. Güneş'e göre (2007) beyinde yapılandırılmış bilgilerin sembolleştirilmesi, yazıya aktarılması olarak tanımlanabilecek yazma ediminin gerçekleştirilmesinde zihinsel süreçlerin kas koordinasyonuyla birleşmesi gerekir. Birey yazma yoluyla bilgiye ulaşma ve düşünceleri sıralama, sınırlama, düzenleme, yazma amacını belirleme ve yazma kurallarını uygulama gibi becerileri öğrenir. Yazma, amaçlı bir öğretim etkinliğidir ve yazma süreci, yazmadan önce konu seçiminden başlayan yazmadan sonra ortaya çıkan ürünün değerlendirilmesine kadar çeşitli aşamalar içeren bir süreci ifade eder (Göçer, 2010).

tanı amaçlı kullanmayı ve ölçme sonuçlarını öğretimi yönlendirmek için kullanmayı önermektedir. Yazma becerisinin ölçme ve değerlendirmesinde, çeşitli ölçme araçları kullanılmalı ve öğrencilerin hem ürün hem de süreç odaklı gelişimi takip edilmelidir.

Sonuç olarak yazma becerisi, Türkçe eğitimi için önemli bir alan olup öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek ve kendilerini etkili bir şekilde ifade etmek için önemli bir araçtır. Yazma becerisinin geliştirilmesi ve ölçme değerlendirme süreçlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi, öğrencilerin başarılı bir şekilde yazılı anlatım becerilerini kazanmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alamargot, D. ve Chanquoy, L. (2001). *Through the models of writing*. Academic Publishers.

Arı, G. (2017). Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki (ortaokul) okuma kazanımlarının değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5*(4), 685-703.

Ayas, A., Ayaydın, A., Öncü, E., Kaymakçı, S., Börkan, B., Hatipoğlu, Ç., Durukan, E., Karataş, F. Ö., Çetinkaya, F. Ç., Aslan Tutak, F., Ateşkan, A., Orçan, F. ve Dinç Altun, Z. (2020). Okul ve sınıf tabanlı değerlendirmeye dayalı öğretmen kapasitesinin güçlendirilmesi: Türkçe dersi öğretmen rehber kitapçığı. https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/14191151_Turkce.pdf adresinden erişilmiştir.

Baddeley, A. (2007). *Working memory, thought, and action.* Oxford University Press.

Badger, R. ve White, G. (2000) A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal, 54*, 153-160.

Bayburtlu, Y. S. (2015). 2015 Türkçe dersi öğretim programı ve 2006 Türkçe dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic, 10*(15), 137-158.

Benzer, A. ve Eldem, E. (2013). Türkçe ve edebiyat öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme araçları hakkında bilgi düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(2),649-664.

Bereiter, C. ve Scardamalia, M. (1987). *The psychology of written composition*. Lawrence Erlbaum Associates Pub.

Beyreli, L. Çetindağ Z. ve Celepoğlu, A. (2012). *Yazılı ve sözlü anlatım.* PegemA Yayıncılık.

Bloomfield, L. (1933). *Language.* Henry Holt and Company Pub.

Boylu, E. (2019). Kuramdan uygulamaya yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. Pegem Akademi.

Calp, M. (2005). *Özel öğretim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Eğitim kitabevi.

Calp, M. ve Calp, Ş. (2016). *Türkçe öğretimi I-II*. Nobel Yayınları.

Can, B. (2016). *Öz düzenlemeli strateji geliştirmeye dayalı öğretim modelinin öykü yazma becerilerini geliştirmeye etkisi* (Tez No. 429528) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Cavkaytar, S. (2010). İlköğretimde yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesinde yazma süreci modelinden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(10), 133-139.

Chamot, A.U. (2005). The cognitive academic language learning approach (CALLA): An update. P.A. Richard-Amato & M.A. Snow (Eds.), *Academic success for English language learners: Strategies for K-12 mainstream teachers* içinde (s. 87-101). Longman Pub.

Chenoweth, N. ve Hayes, J. R. (2001). Fluency in writing. *Generating text in L1 and L2. Written Communication, 18,* 80-98.

Cho, Y. (2003). Assessing writing: Are we bound by only one method? *Assessing Writing, 8* (3), 165-191.

Coşkun, E. (2007). *Geçmişten günümüze Türkçe öğretiminin gelişimi ve ilköğretimde Türkçe öğretimi*. PegemA Yayıncılık.

D'Ignazio, A. ve Martin, J. (2018).*100 idées pour développer la psychomotricité des enfants*. Editions Tom Pousse Pub.

Demirel, A. (2021). *4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin öğretmen adaylarının tartışmacı metin yazma becerilerine etkisi* (Tez No. 684308) [Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Demirel, Ö. (2006). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme* (9. Baskı). PegemA Yayıncılık.

Derewianka, B. ve Jones, P. (2016). *Teaching language in context*. Oxford University Press.

Dilidüzgün, Ş. (2015). Eylem odaklı yaklaşım bağlamında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma etkinlikleri. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 2*,16-34.

Direkci, B., Akbulut, S., ve Şimşek, B. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerileri bağlamında incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7*(16), 797-813.

Elma, C. ve Bütün, E. (2015). İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15* (2), 104-131. Doi: 10.17240/aibuefd.2015.15.2-5000161315.

Fidalgo, R., Torrance, M. ve García, J. N. (2008). The long-term effects of strategy-focussed writing instruction for grade six students. *Contemporary Educational Psychology, 33*(4), 672– 693.

Flower, L. (1994). A cognitive basis for problems in writing. *College English*, 41, 19-37.

Flower, L. S. ve Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication, 32,* 365-387.

Flower, L. ve Hayes, J. R. (1980). The dynamics of composing. L.W. Gregg & E.R. Steinberg (Eds.) *Cognitive processes in writing* in (p. 31-50). Lawrence Erlbaum Assoc., Pub.

Galbraith, D. ve Rijlaarsdam, G. (1999). Effective strategies for the teaching and learning of writing. *Learning and instruction, 9*(2), 93-108.

Glaser, C. ve Brunstein, J. C. (2007). Improving fourth-grade students' composition skills: Effects of strategy instruction and self-regulation procedures. *Journal of educational psychology, 9*(2), 297-310.

Göçer A. ve Kurt A. (2022). Yazma eğitiminde süreç-tür odaklı yazma yaklaşımının kullanımı. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(*2),335-360,

Göçer, A. (2009). Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol (Editörler), *İlköğretimde Türkçe öğretimi* **içinde** (s. 375-416), (2. Baskı). Pegem Akademi.

Göçer, A. (2010). Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi, 3*(12), 178-195.

Göçer, A. (2011). Öğrencilerin yazılı anlatım çalışmalarının Türkçe öğretmenlerince değerlendirilmesi üzerine. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*(2), 71-97.

Göçer, A. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarına göre yazma becerisinin edinimi ve gelişiminde etkili olan unsurlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(24), 1-14.

Göçer, A. ve Tabak, G. (2013). Öğretmen adaylarının görsel okuryazarlık ile ilgili algıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*, 517-541.

Graham, S. (2006). Strategy instruction and the teaching of writing: A meta-analysis. IC. MacArthur, S. Graham, & J. Fitzgerald (Eds.), *Handbook of writing research* içinde (s. 187- 207). New York: Guilford Pub.

Graham, S. ve Harris, K. R. (2005). *Writing better: effective strategies for teaching students with learning difficulties.* Paul H. Brookes Publishing Co.

Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma.* Nobel Yayıncılık.

Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi: yaklaşım ve modeller*. Pegem Akademi.

Harris, K. R. ve Graham, S. (1992). Self-regulated strategy development: A part of the writing process. M. Pressley, K. Harris & J. T. Guthrie (Eds.), *Promoting academic competence and literacy in school* içinde (s. 277–309). Academic Press.

Harris, K. R., Graham, S. ve Mason, L. H. (2006). Improving the writing, knowledge, and motivation of struggling young writers: Effects of self-regulated strategy development with and without peer support. *American Educational Research Journal, 43*(2), 295-340.

Hayes, J. R. (1996). A new framework for understanding cognition and affect in writing. C. M. Levy& S. Ransdell (Eds.), *The science of writing: Theories, methods, individual differences, and applications* içinde (s. 1–27). Lawrence Erlbaum Associates Pub.

Hayes, J. R. (2012). Modeling and remodeling writing. *Written Communication, 29*(3), 369-388.

Hayes, J. R. ve Flower, L. (1980). Identifying the organization of writing processes. L. W. Gregg, & E. R. Steinberg (Eds.), *Cognitive Processes in Writing: An Interdisciplinary Approach* içinde (s. 3-30). Lawrence Erlbaum Pub.

Hyland, K. (2005). Stance and engagement: A model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies, 7*(2), 173–191.

İşeri, K. ve Ünal, E. (2012). Türkçe öğretmen adaylarının yazma kaygı durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 67-76.

Jarunthawatchai, W. (2010). *A process-genre approach to teaching second language writing: theoretical perspective and implementation in a Thai university setting*. [Doktora tezi, University of Southampton]. https://eprints.soton.ac.uk/349425/1/Binder1.pdf adresinden erişilmiştir.

Kalaycı, N. ve Yıldırım, N. (2020). Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2009-2017-2019). *Trakya Eğitim Dergisi, 10*(1), 238-262.

Karatay, H. (2011). 4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin öğretmen adaylarının yazılı anlatım tutumlarını ve yazma becerilerini geliştirmeye etkisi. *Turkish Studies, 6*(3) 1029-1047.

Karatay, H. (2013). Süreç temelli yazma modelleri: 4+1 Planlı yazma ve değerlendirme modeli. M. Özbay (Ed.), *Yazma eğitimi* içinde (s. 21-40). Pegem.

Kellog, R. T. (2008). Training writing skills: A cognitive development perspective. *Journal of writing research,1*, 1–26.

Kellogg, R. T. (1996). A model of working memory in writing. C. M. Levy & S. Ransdell (Eds.), *The science of writing: Theories, methods, individual differences, and applications* içinde (s. 57–71). Lawrence Erlbaum Associates Pub.

Kılıç, Ş. (2016). İngilizce okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesinde özdüzenlemeye *dayalı öğretimin etkililiği* (Tez No. 429925) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Klimova, B. F. (2011). Evaluating writing in English as a second language. *Social and Behavioral Sciences, 28,* 390-394.

Kustati, M. ve Yuhardi, T. (2014). The effect of the peer-review technique on students' writing ability. *Studies in English Language and Education, 1*(2), 71-81.

Leavitt-Noble, K.A. (2008). *Improving the writing skills of sixth grade English language learners with and without learning disabilities: An Integrated Model approach.* [Doktora tezi, State University of New York at Buffalo]. ProQuest Dissertations ve Theses Global veri tabanından erişildi.

Leki, I. (1995). Coping strategies of ESL students in writing tasks across the curriculum. *Tesol Quarterly, 29*(2), 235-260.

Macarthur, C. A., Graham, S. ve Schwartz, S. (1991). Knowledge of revision and revising behavior among students with learning disabilities. *Learning disability quarterly, 14*(1), 61-73.

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları.

MEB (2018). *Yazarlık ve yazma becerileri dersi öğretim programı (Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2019). *Türkçe dersi (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02.pdf adresinden erişilmiştir.

Ogan-Bekiroğlu, F. (2008). Performansa dayalı ölçümler: Teori ve uygulama. *Türk Fen Eğitimi Dergisi, 5*(1), 113-131.

Oral, G. (2008). *Yine yazı yazıyoruz*. Pegem Yay.

Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know.* Newbury House Publisher.

Oxford, R.L. ve Nyikos, M. (1989). Variables affecting choice of language learning strategies by university students. *The Modern Language Journal, 73,* 291-300.

Özdemir, E. E. ve Akkaya, N. (2020). Ortaokul Türkçe dersi öğretim programının yazma öğrenme alanı bağlamında değerlendirilmesi ve programda planlama ve yazma stratejilerinin yerinin belirlenmesi. *Turkish Studies, 15*(3), 2285-2301.

Özdemir, O. (2019). Yazma eğitiminde süreç, tür ve süreç-tür temelli yaklaşımların kullanımları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39*(1), 545-573.

Rubin, J. (1987). Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology. In A. Wenden & J. Rubin (Eds.), *Learner Strategies and Language Learning* (s. 15-29). Prentice Hall Pub.

Sayın, A. ve Kahraman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinin yazma becerilerinin tekrarlı ölçülmesine yönelik bir ölçme aracı: Geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, *11*(2) 113-130. doi: 10.21031/epod.639148.

Schmidt, R.A. (1975). A schema theory of discrete motor skill learning. *Psychological Review, 82*, 225-260.

Schmidt, R.A. (1982). *Motor control and learning: A behavioral analysis.* Human Kinetics Pub.

Şengül, M. (2011). *İlköğretim II. kademe Türkçe öğretiminde yazma becerilerine yönelik öğretim ve ölçme-değerlendirme yaklaşımlarının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi* (Tez No. 300437) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Şimşek, T. (2022). Türkçe dersi yazma becerisinin öğretim programları çerçevesinde karşılaştırmalı değerlendirmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 19-36. DOI: 10.29000/rumelide.1163998.

TELC (2013). *Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi öğrenim, öğretim ve değerlendirme.* https://www.telc.net/fileadmin/user_upload/Publikationen/Diller_iain_Avrupa_Ortak_oneril er_AEeraevesi.pdf adresinden erişildi.

Tiryaki, E. N. ve Bilgili, S. (2020). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının tür odaklı yazma yaklaşımı bağlamında karşılaştırılması. A. Okur, İ. Güleç ve B. İnce (Editörler) *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yeni yönelimler* içinde (s. 78-100). Beşiz Yayınları.

Ungan, S. (2007). Yazma becerisinin geliştirilmesi ve önemi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(2), 461-472.

Ülper, H. (2008). *Bilişsel süreç modeline göre hazırlanan yazma öğretimi programının öğrenci başarısına etkisi* (Tez No. 228342) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ülper, H. (2009). Yazma becerilerini ölçmede (notlandırmada) kullanılan farklı ölçme (notlandırma) yaklaşımlarının geçerlikleri üzerine kompozisyon yazmanın amaçları bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme [Bildiri]. I. *Ulusal Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongresi* (14-16 Mayıs, 2008), Ankara, Türkiye.

Vardar, A. K. (2011). *Öz-düzenleme stratejileri öğretiminin, öğrencilerin İngilizce başarılarına, öz-düzenleme stratejileri kullanımına ve tutumlarına etkisi* (Tez No. 304289) [Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Zhang, Z. ve Hyland, K. (2018). Student engagement with teacher and automated feedback on L2 writing. *Assessing Writing, 36*, 90-102.

Zimmerman, B. J. ve Reisemberg. (1997). Becoming a self-regulated writer: A social cognitive perspective. *Contemporary educational psychology, 22 (1), 73-101.*

Zimmerman, B. J. (1990) Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational psychologist, 25*(1), 3-17.

10. BÖLÜM

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Serdar Derman

Giriş

Dil bilgisi öğretiminin kapsamı ve amacına dair açıklamalar sunmadan önce özellikle dil bilgisi öğretiminde ortaya çıkan sorunların kaynağına inmek ve dil bilgisi öğretiminin temel ilkelerine değinmek gerekir. Dil öğretiminin odağında yer alan *dil*, insanın iletişim boyutuyla gündelik yaşamda sosyal yaşamını düzenlemesinin ve sürdürebilmesinin, düşünsel ve estetik planda varoluş-dışa vurum eksenindeki döngüyü tamamlayarak dış dünya ile birlikte sosyal çevresini ve kendisini tanımasının, kendisini hayat içinde konumlandırmasının yani kısacası insanın yaşamı anlama ve anlamlandırma çabasının temel dayanağını oluşturur. İnsan yaşamı için vazgeçilmez bunca özelliğe sahip dilin ve dilin estetik bir bakış açısıyla kullanımından doğan edebiyatın öğretimi, niçin ülkemizde ilkokuldan lise sonuna dek zorunlu eğitim kapsamında okul müfredatları içerisinde önemli ve ağırlıklı bir yer edinmesine rağmen bireyde istenen dil kullanım düzeyine ve kalitesine ulaşamamaktadır?

Elbette dil bilgisi öğretimi dilin inceliklerinin ayırdına varabilmek için gereklidir ancak dil öğretimi, dil bilgisi öğretimine indirgenebilir mi? Yani Türkçenin yapısını, kurallarını, tanımlarını ve dilimizdeki sözcüklerin ve terimlerin anlamlarını oldukça genel ve sınırlandırılmış belirli kalıplardaki örnekler ve metinler üzerinden kavratmaya çalışmak dilin öğretimi sayılabilir mi? Dil bilgisi konularının öğretimi, dil öğretimiyle eş değer tutulabilir mi? Dil bilgisi yani gramer öğrenmemiş kişiler, dilin inceliklerine vâkıf olabilir mi? Dil bilgisi öğretimi olmadan ana dilinin öğretimi olabilir mi? Dil öğretimi içinde dil bilgisi öğretiminin yeri ne olmalıdır? Bu sorular daha da çoğaltılabilir. Fakat bu sorular bile dil bilgisi öğretiminin ne kadar incelikli, hassas ve uzmanlık gerektiren bir alan olduğunu ortaya koymak için yeterlidir. Bu noktada dil öğretimi gibi oldukça geniş bir alan içinde dil bilgisi öğretiminin dili tanımak ve kullanmak için gerektiği kadar değinilmesi gereken bir öğrenme alanı olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı* (3. baskı). İnkılâp Kitabevi.

Baş, B. (2002). *4306 sayılı sekiz yıllık ilköğretim kanununun kabulünden sonra ilköğretim kurumlarının altıncı sınıflarında okutulan Türkçe ders kitapları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Binyazar, A. (1983). Anadili öğretiminde yazınsal alanlara açılım. *Türk Dili Dergisi*, 379-380, 57-73.

Chomsky, N. (2011). *Dil ve zihin* (Çev. A. Kocaman). Bilgesu Yayınları.

Chomsky, N. (2013). *Demokrasi ve eğitim* (Çev. E. Abadoğlu, B. Karadağ, Z. Kutluata, N. Ersoy, A. K. Saysel, A. Sönmez). Bgst Yayınları.

Çekici, Y. E. (2021). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi açısından dil işlevleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Demirel, Ö. ve Şahin, M. (2006). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi*. PegemA Yayıncılık.

Derman, S. (2008). *Dil bilgisi öğretiminde metinlerin seçimi üzerine bir araştırma (7. sınıf).* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Göğüş, B. (1978). *İlkokullarda Türkçe öğretimi kılavuzu*. MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, No:10.

Göğüş, B. (1990). Anadili eğitiminde yetersizliklerimiz. *Çağdaş Türk Dili*. 30-31, 870-874.

Güneş, F. (2013). Yapılandırmacı yaklaşımla dil bilgisi öğretimi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, *9*(3), 171-187.

Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi* (9. Baskı). Engin Yayınevi

Huber, E. (2008). *Dilbilime giriş*. Multilingual.

İmrağ, Ö. S. (2018). *Üretici-dönüşümsel dil bilgisi ışığında Almanca, Türkçe ve İngilizcede olumsuz önermelerin dil bilimsel ve mantıksal açıdan incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics. T. Sebeok (Eds.), *Style in Langua*ge (s. 350-377). Cambridge.

Karaca, H. (2003). *İlköğretim 8. sınıfta okutulmakta olan Türkçe ders kitaplarının Türkçe dersi genel ve 8. sınıfa yönelik özel amaçları ile müfredat programlarına göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Karadüz, A. (2007). İlköğretimde Türkçe öğretimi. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Eds.), *Dil bilgisi öğretimi* (s. 281-308). PegemA Yayıncılık.

Kerimoğlu, C. (2019). *Genel dilbilime giriş* (5. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.

Kocaman, A. (1990). Ana dili öğretimi, yabancı dille öğretim ve ötesi. *Çağdaş Türk Dili*, 30-31, 861-865.

Marshall, J. (1994). *Anadili ve yazın öğretimi*. Çağdaş Yayınları.

MEB (1949). *Ortaokul programı*. Millî Eğitim Basımevi.

MEB (2002). *İlköğretim okulu ders programları Türkçe yazı programı 6–7–8*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar)*. Devlet Kitapları Müdürlüğü

MEB (2019). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (1-8. sınıflar)*. MEB.

Müldür, F. (2016). Noam Chomsky'de üretici dilbilgisi: Derin yapı ve yüzey yapı ayrımı. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27), 59-74.

Nas, R. (2003). *Türkçe Öğretimi*. Ezgi Kitabevi.

Ömeroğlu, A. F. (2018). Dil bilgisi öğretiminin 2004-2017 yılları arası Türkçe dersi öğretim programları açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *6*(1), 260-280.

Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri I*. Öncü Kitap.

Özkaya, B. (2000). *Anadili olarak Türkçenin öğretimine tarihsel bir bakış* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Sağır, M. (2002). *İlköğretim okullarında Türkçe dil bilgisi öğretimi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri* (Çev. Berke Vardar). Multilingual Yayınları.

Sever, S. (1995). *Türkçe öğretiminde tam öğrenme*. Ya-Pa Yayınları.

Temizyürek, F. ve Balcı, A. (2006). *Cumhuriyet dönemi İlköğretim okulları Türkçe programları*. Nobel Yayın Dağıtım.

Toklu, O. (2011). *Dilbilime giriş*. Akçağ.

Üstünova, K. (2018). Dil bilgisi çalışmalarında dilin dizge oluşunun izleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(14), 1-13.

Yücel, T. (1977). Dilin ve toplumun yapısı. *Birikim*, *28*(29), 44-52.

11. BÖLÜM

OKURYAZARLIK TÜRLERİ VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Serdar Akbulut

Giriş

Okuryazarlık, tarihsel süreç boyunca çeşitli evrimler geçirmiştir ve bugün sadece okuma ve yazma yeteneklerini değil, aynı zamanda geniş bir yelpazede çeşitli beceri setlerini de kapsamaktadır. Bilgi çağının başlangıcı ve teknolojik gelişmelerin hız kazanması, okuryazarlık kavramını ve çeşitlerini farklılaştırmıştır (Kress, 2003). Bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, görsel okuryazarlık, çevre okuryazarlığı, politik okuryazarlık ve kültürel okuryazarlık gibi türler, okuryazarlık türlerinin sadece birkaçını oluştururken hemen her disipline özgü çok sayıda okuryazarlıktan söz edebiliriz.

Okuryazarlık kavramının çeşitliliği, bireylerin toplumun çeşitli alanlarında etkin ve başarılı olmalarını sağlar. Güncel anlayış, okuryazarlığın sadece okuma ve yazma yeteneğini değil, aynı zamanda belirli bir alanda bilgili ve eğitimli olmayı da gerektirdiğini savunmaktadır (UNESCO, 2006). UNESCO, okuryazarlığı bir insan hakkı olarak tanımlar ve hayat boyu öğrenmenin temel taşı olarak görür.

Günümüzde okuryazarlık kavramı, giderek daha çok simgeler ve işaretlerle iletişim kurma yeteneğini de içerir hâle gelmiştir. Teknolojiye olan talep, okuryazarlık kavramının genişlemesine ve bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık gibi yeni okuryazarlık türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güneş, 2019). Okuryazarlık, bireyin zihinsel yeteneklerini, hesaplama ve teknolojik becerilerini geliştirir ve sürekli değişen dünyada aktif bir birey olmalarını sağlar. Nitekim okuryazar olmayan bireylerin bu dinamiklerin etkin olduğu dünya düzeninde var olmaları ve yaşamaları zorlaşmıştır. Öyle ki okuryazarlık, yalnızca bireyi değil toplumları da etkileyen bir yere sahiptir (Güneş, 2019). Eğitim, dolayısıyla okuryazarlık, geri kalmışlık ve yoksullukla ilişkilidir ve toplum-

KAYNAKÇA

Adıgüzel, A. (2011). Bilgi okuryazarlığı ölçeğinin geliştirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17, 15-28.

Ainley, J., Schulz, W. ve Fraillon, J. (2016). Conceptualising and measuring computer and information literacy across countries. *Journal of Research in International Education, 15*(3), 193-211.

Akkoyunlu, B. ve Yılmaz Soylu, M. (2010). Öğretmenlerin sayısal yetkinlikleri üzerine bir çalışma. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi, 24*(4), 748-768.

Aksoy, N. C., Karabay, E. ve Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim, 14*(2), 859-894

Alderson, J. C. (2000). *Assessing reading*. Cambridge University Press.

Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar*. Anı Yayıncılık.

American Library Association (ALA). (1998). *Presidential committee on information literacy: Final report*. http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential

Ananiadou, K. ve Claro, M. (2009). *21st century skills and competences for new millennium learners in OECD Countries*. OECD Education Working Papers, No. 41, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/218525261154

Association of College and Research Libraries (ACRL). (2003). *Information literacy* competency standards for higher education. http://www.ala.org/acrl/standards/informationliteracycompetency

Barton, D. (2007). *Literacy: An introduction to the ecology of written language*. BlackwellPublishing.

Barton, D. 2012. *Literacy: An introduction to the ecology of written language*, (2nd edt.). Blackwell.

Barton, D. ve Hamilton, M. (1998). *Local literacies: Reading and writing in one community.* Routledge.

Başaran, M. (2005). Sınıf öğretmeni adaylarının bilgi okuryazarlıklarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(3), 163-177.

Bircan, A. (2022). *Öğretmenlerin internete yönelik eleştirel okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesinde bilgi ve teknoloji okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi* (Tez No. 714456) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Borsheim, C., Merritt, K. ve Reed, D. (2008). Beyond technology for technology's sake: Advancing multiliteracies in the twenty-first century. *Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 82*(2), 87-90.

Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens.* Yale University Press.

Caena, F. ve Punie, Y. (2019). Developing a European Framework for the Personal, Social & Learning to Learn Key Competence (LifEComp). *Literature Review & Analysis of Frameworks*; Punie, Y., (Ed.) Publications Office of the European Union.

Cervetti, G., Damico, J. ve Pearson, P. D. (2012). Multiple literacies, new literacies, and teacher education. *Theory into Practice, 45*(4), 378-386.

Cho, S. (2012). *Critical pedagogy and social change: Critical analysis on the language of possibility.* Routledge.

Churcill, D. (2016). *Teaching: Making a difference* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Ciardiello, A. V. (2004). What is critical literacy? A report from the classroom. *Language Arts, 81*(2), 118-128.

Coffey, H. (2008). Literacy and social justice: The role of critical pedagogies. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 52*(2), 96-100.

Comber, B. (2001). Critical literacy: Operationalizing across three generations of curriculum theorizing. *Journal of Curriculum Studies, 33*(3), 295-316.

Cope, B. ve Kalantzis, M. (2009). "Multiliteracies": New literacies, new learning. *Pedagogies: An International Journal, 4*(3), 164-195.

Cope, B. ve Kalantzis, M. (Eds.). (2000). *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures.* Psychology Press.

Çiftçi, H. (2019). Üniversite öğrencilerinin internet için eleştirel okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(2), 1341-1358.

Çubukçu, Z. ve Bayzan, A. (2013). Dijital okuryazarlık. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46*(1), 233-252.

Darder, A. (2017). *Reinventing Paulo Freire: A pedagogy of love*. Routledge.

Değerli, A. (2013). Bireylerin biliş ihtiyacı düzeylerinin bilişim okuryazarlığına etkisi üzerine bir araştırma. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi,* (5), 61-73.

Direkci, B., Şimşek, B. ve Uygun, M. (2020). Türkçe öğretmenlerinin Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 3*(1), 34-49.

Doyle, C. S. (1994). Information literacy in an information society: A concept for the information age. *ERIC Clearinghouse on Information & Technology*. https://eric.ed.gov/?id=ED369569

Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia, 13*(1), 93-106.

Feinstein, N. (2011). Salvaging science literacy. *Science Education, 95*(1), 168-185.

Fransman, J. (2005). UNESCO's changing views of literacy as seen through its literacy assessments. *International Journal of Educational Development, 25*(5), 515-528.

Freire, P. (2003). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.

Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. Wiley Computer Publishing.

Greenhow, C., Robelia, B. ve Hughes, J. E. (2009). Learning, teaching, and scholarship in a digital age. *Educational Researcher, 38*(4), 246–259. https://doi.org/10.3102/0013189X09336671

Gülay Ogelman, H., Demirci, F. & Güngör, H. (2022). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi, 12*(1), 235-247. DOI: 10.24315/tred.887072

Güneş, F. (2019). Okuryazarlık yaklaşımları. *The Journal of Limitless Education and Research, 4*(3), 224-246. DOI: 10.29250/sead.634908

Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: Differences in people's online skills. *First Monday, 7*(4).

Herman, T., Maknun, J., Barliana, M. I. ve Mardiana, R. (2018). Developing technology literacy for pre-service science teachers through Lesson Study. *Journal of Physics: Conference Series, 1088*(1), 012121.

Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. The Aspen Institute.

Hodson, D. (2014). Learning science, learning about science, doing science: Different goals demand different learning methods. *International Journal of Science Education, 36*(15), 2534-2553.

Hurd, P. D. (1958). Science literacy: Its meaning for American schools. *Educational Leadership*, 16, 13– 16.

Jols T.- Thoman E. (2008). *21. Yüzyıl Okuryazarlığı medya okuryazarlığına genel bir bakış ve sınıf içi etkinlikler*, (Çev. C. Elma-A. Kesten). Ekinoks Yayınevi

Karabacak, Z. İ. ve Sezgin, A. A. (2019). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. *Türk İdare Dergisi, 1*(488), 319-343.

Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), 683-700.

Kellner, D. ve Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education. In *Media literacy: A reader* (pp. 3-23). Peter Lang.

Kress, G. (2003). *Literacy in the new media age*. Routledge.

Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge.

Kurbanoğlu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği, 24*(4), 723-747.

Kurudayioğlu, M. ve Tüzel, S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi. *Journal of Türklük Bilimi Arastirmalari, 15*(28), 283-298.

Lankshear, C. & Knobel, M. (2008). *Digital literacies: Concepts, policies and practices*. Peter Lang.

Lau, J. (2006). An introduction to information literacy. In A. K. B. Society (Ed.), *Information literacy in Asia Pacific: Development and implementation of 21st century competencies* (pp. 1-15). Times Academic Press.

Laugksch, R. C. (2000). Scientific literacy: A conceptual overview. *Science Education, 84*(1), 71-94.

Lea, M. R. ve Jones, S. (2011). Digital literacies in higher education: exploring textual and technological practice. *Studies in Higher Education, 36*(4), 377-393.

Lederman, N. G. (2007). Nature of science: Past, present, and future. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education* (pp. 831-879). Lawrence Erlbaum Associates.

Livingstone, S. (2009). *Children and the Internet*. Polity Press.

Longman (2003). *Longman dictionary of contemporary English*. Pearson Education Limited.

Loveless, A. M., Burton, J. ve Turvey, K. (2006). Developing conceptual frameworks for creativity, ICT and teacher education. *Thinking Skills and Creativity, 1*(1), 3-13.

Luke, A. (2012). Critical literacy: Foundational notes. *Theory into Practice, 51*(1), 4-11.

Luke, A. (2013). The social practices of reading. In *Critical readings in teacher education* (pp. 47-69). Springer.

Martin, A. (2003). The Landscape of Digital Literacy. In *Literacies for the digital age* (A. Martin and J. Madigan. Eds.). Facet Publishing.

McLaughlin, M. ve DeVoogd, G. L. (2004a). *Critical literacy: Enhancing students' comprehension of text*. Scholastic.

McLaughlin, M. ve DeVoogd, G. L. (2004b). *Critical literacy: Reading and writing in a postmodern world*. Routledge.

MEB (2018). *Medya okuryazarlığı dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

MEB (2019). Türkçe dersi (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02.pdf adresinden erişilmiştir.

MEB (2020). *Öğretmen strateji belgesi 2020-2023*. https://tegm.meb.gov.tr/www/ogretmen-strateji-belgesi/icerik/124 adresinden erişilmiştir.

Metin Taş, A. (2019). Öğretmen yeterlikleri. A. Metin Taş, B. Aslan, ve F. Hazır Bıkmaz (Editörler) *Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakürek'e armağan* içinde (s. 75-82). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Miller, J. D. (2010). Adult science learning in the internet era. *Curator: The Museum Journal, 53*(2), 191-208.

Mills, K. A. (2010). A review of the "digital turn" in the new literacy studies. *Review of Educational Research, 80*(2), 246-271.

Mohammadyari, N. ve Singh, H. (2015). Exploring digital literacy competences among educators in the digital age. *British Journal of Educational Technology, 46*(1), 1-17.

National Academy of Sciences (1996). *National science education standards*. National Academies Press.

National Science Teachers Association (2019). *Science literacy*. https://www.nsta.org/science-literacy adresinden erişilmiştir.

New London Group (2000). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. In *Multiliteracies* (pp. 9-38). Palgrave, London.

Norris, S. P. ve Phillips, L. M. (2003). How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy. *Science Education, 87*(2), 224-240.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2006). *Assessing scientific, reading and mathematical literacy: A framework for PISA 2006*. OECD Publishing.

Osborne, J. (2010). Arguing to learn in science: The role of collaborative, critical discourse. *Science, 328*(5977), 463-466.

Owusu-Ansah, E. K. (2003). *Information literacy and higher education: Placing the academic library in the center of a comprehensive solution*. Greenwood Press.

Özdemir, E. E. ve Akkaya, N. (2020). Ortaokul Türkçe dersi öğretim programının yazma öğrenme alanı bağlamında değerlendirilmesi ve programda planlama ve yazma stratejilerinin yerinin belirlenmesi. *Turkish Studies, 15*(3), 2285-2301.

Özerbaş, M. A. ve Kuralbayeva, A. (2018). Türkiye ve Kazakistan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(1), 16-25.

Park, S. (2012). Dimensions of digital media literacy and the relationship with social exclusion. *Media International Australia, 142*(1), 87-100.

Partnership for 21st Century Skills. (2009). P21 framework definitions. Retrieved from http://www.p21.org/storage/documents/P21_Framework_Definitions.pdf adresinden erişilmiştir.

Pietrandrea, P. (2008). Confronting injustice through critical literacy: Educating for social change. *International Journal of Learning, 15*(5), 105-112.

Pilgrim, C. ve Martinez, A. (2013). *Global perspectives on information literacy: Fostering a dialogue for international understanding*. Chandos Publishing.

Potter, W. J. (2005). *Media literacy*. Sage Publication.

Prior, J., Mazanov, J., Meacheam, D., Heaslip, G. ve Hanson, J. (2016). Attitude, digital literacy and self efficacy: Flow-on effects for online learning behavior. *The Internet and Higher Education*, 29, 91-97.

Purcell-Gates, V. (2002). The irrelevancy – and danger – of the 'simple view' of reading to meaningful standards. In: Fisher, F., Brooks, G. and Lewis, M. (Eds.) *Raising standards in literacy*, pp. 105–15. Routledge Falmer.

Rheingold, H. (2012). *Net smart: How to thrive online*. MIT Press.

Ribble, M. (2011). *Digital citizenship in schools: Nine elements all students should know* (2nd ed.). International Society for Technology in Education (ISTE).

Roberts, D. A. (2007). Scientific literacy/Science literacy. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education* (pp. 729-780). Lawrence Erlbaum Associates.

Rogow, F. (2014). Media literacy in early childhood education: Inquiry-based technology integration. In *Technology and digital media in the early years* (pp. 91-103). Routledge.

Rosen, L. D., Carrier, L. M. ve Cheever, N. A. (2013). Facebook and texting made me do it: Media-induced task-switching while studying. *Computers in Human Behavior, 29*(3), 948–958.

Ryder, J. (2001). Identifying science understanding for functional scientific literacy. *Studies in Science Education, 36*(1), 1-44.

Schlindwein, F. (2013). The New London Group's multiliteracies: An approach for the English classroom in a South American context. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada, 13*(2), 633-657.

Snavely, L. ve Cooper, N. (1997). The meaning of information literacy. College & Research Libraries News, *58*(6), 510-512.

Spitzer, Kathleen L., Michael B. Eisenberg, Carrie A. Lowe. (1998) Information literacy: Essential skills for the information age. ERIC Clearinghouse on Information & Technology. IR-104.

Street, B. (2009). The future of 'social literacies'. *The Future of Literacy Studies,* 21-37.

Sur, E. (2022). Okuryazarlık kavramı ve Türkiye'deki okuryazarlık araştırmaları üzerine bir inceleme. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 445-467.

Swedeen, P. (2011). Critical literacy: Bringing theory to praxis. *Childhood Education, 87*(3), 221-225.

Şimşek, B. (2022). Dil gelişimi bağlamında medya okuryazarlığı. İ. Y. Öztürk ve S. Say (Ed.), *Medya okuryazarlığı eğitimi* (s. 249-266) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Thoman, E. ve Jolls, T. (2005). Media literacy education: Lessons from the center for media literacy. *Teachers College Record, 107*(13), 180-205.

Turgut, H. (2005). *Yapılandırmacı tasarım uygulamasının fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık yeterliklerinden "bilimin doğası" ve "bilim-teknoloji-toplum ilişkisi" boyutlarının gelişimine etkisi* (Tez No. 161515) [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Tzafilkou, K., Perifanou, M. ve Economides, A. A. (2022). Development and validation of students' digital competence scale (SDiCoS). *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 19*(1), 30

UNESCO (2004). *The plurality of literacy and its implications for policies and programme*. UNESCO Education Sector Position Paper.

UNESCO. (2006). *Development of information literacy through school libraries in South-East Asian Countries.* UNESCO Bangkok.

van Deursen, A. ve van Dijk, J. (2010). Measuring internet skills. *International Journal of Human–Computer Interaction, 26*(10), 891–916.

Walsh, M. (2010). Multimodal literacy: What does it mean for classroom practice? *Australian Journal of Language and Literacy, 33*(3), 211-239.

Wellington, J. ve Osborne, J. (2001). *Language and literacy in science education.* Open University Press.

Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(4), 815-824.

Zeybek, G. (2019). Lise öğrencilerinin 21. yüzyıl öğrenme becerileri kullanım düzeylerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 5*(2), 142-156.

12. BÖLÜM

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Bilal Şimşek

Giriş

Teknolojik gelişmeler, tarih boyunca birçok alanda etkisini göstermiştir. Söz konusu etki; sanayi, tarım, sosyal yaşam vb. alanlarda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Değişimin gerçekleştiği alanlardan bir diğeri de eğitimdir. Teknolojik gelişmelerle beraber yeni yaklaşımlar, eğitim ortamları, içerikler ve materyaller ortaya çıkmıştır. Önceleri fiziksel ortamda yaşanan bu gelişmeler, yakın dönemle birlikte hem fiziksel hem de dijital ortamda kendini göstermektedir. Projeksiyon, akıllı tahta, bilgisayar, tablet gibi araçlar, dijital ortamlarda geliştirilen içeriklerle birlikte eğitim-öğretim süreçlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığının da bu araçları okul ortamlarına entegre etme girişimleriyle beraber Türkiye de eğitimde teknoloji kullanımı noktasında belirli adımları atmıştır. Bu adımlar, programlarda ve ders içeriklerinde de değişimi beraberinde getirmiştir. Ayrıca yetiştirilmesi hedeflenen öğrenci profilinde de dijital yetkinlikler örneğinde olduğu gibi değişimler olmuştur.

Eğitim-öğretim sürecinde teknoloji kullanımına yönelik gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde dil öğretimine yönelik oldukça kapsamlı bir çalışma alanı olduğu görülmektedir. Nitekim bu çalışmada da söz konusu araştırmaların bazıları üzerinde durulacak ve teknolojik araçların Türkçe öğretiminde kullanımı, çalışmanın ana noktası olarak alınacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle eğitimde teknoloji entegrasyonunun temelleri üzerinde durulacak ve teknolojinin ders içeriğinin aktarılmasındaki araçsallığı ele alınacaktır. Ardından Türkçe öğretiminde teknoloji kullanımın yeri ve önemi gerek program gerekse ders içeriği bağlamında tartışılacaktır. Son olarak dil öğretiminde kullanılan güncel teknolojik uygulamalar, literatürde yer alan araştırmaların sonuçlarından hareketle aktarılacak ve bu uygulamaların Türkçe öğretimine yansımaları değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

Aghlara, L. ve Tamjid, N. H. (2011). The effect of digital games on Iranian children's vocabulary retention in foreign language acquisition. *Procedia-social and Behavioral Sciences*, *29*, 552-560.

Albirini, A (2006). Teachers' attitudes toward information and communication technologies: The case of Syrian EFL teachers. *Computers & Education, 47*(4), 373-398.

Allagui, B. (2021). Writing a descriptive paragraph using an augmented reality application: An evaluation of students' performance and attitudes. *Technology, Knowledge and Learning*, *26*(3), 687-710.

Al-Zaidiyeen N. J., Mei, L. L. ve Fook, F. S. (2010). Teachers' attitudes and levels of technology use in classrooms: The Case of Jordan Schools. *International Education Studies*, *3*(2), 211–218.

Aydın, E. ve Erol, S. (2021). The views of Turkish language teachers on distance education and digital literacy during Covid-19 pandemic. *International Journal of Education and Literacy Studies*, *9*(1), 60-71. http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.1p.60.

Aydın, E. (2022). Dijital hikâyelerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen lisans öğrencilerinin dinleme becerisine ve Türkçe öğrenme motivasyonlarına etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 247-268. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1075557

Aydoğan Yenmez, A. ve Gökçe, S. (2019). Teknoloji destekli matematik etkinliklerinin değerlendirilmesinde SAMR modelinin kullanımı. *Journal of Hasan Ali Yücel Faculty of Education/ Hasan Ali Yücel Egitim Fakültesi Dergisi (HAYEF)*, *16*(2), 221-245.

Baceviciute, S., Terkildsen, T. ve Makransky, G. (2021). Remediating learning from non-immersive to immersive media: Using EEG to investigate the effects of environmental embeddedness on reading in Virtual Reality. *Computers & Education*, *164*, 104122.

Baker, J. P., Goodboy, A. K., Bowman, N. D. ve Wright, A. A. (2018). Does teaching with PowerPoint increase students' learning? A meta-analysis. *Computers & Education*, *126*, 376-387.

Baki, Y. ve Feyzioğlu, N. (2017). The effects of digital stories on the writing skills of 6th grade students. *International Online Journal of Educational Sciences*, *9*(3), 686-704.

Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Electronic Turkish Studies*, *15*(4), 131-151. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44460.

Benzer, A. (2017). *Dijital çağda öğretim teknolojileri ile Türkçe öğretimi*. İdeaport Yayınları.

Boetje, J. ve Van Ginkel, S. (2021). The added benefit of an extra practice session in virtual reality on the development of presentation skills: A randomized control trial. *Journal of Computer Assisted Learning*, *37*(1), 253-264.

Bokayev, B. ve Torebekova, Z. (2021). Exposing policy gaps: the experience of Kazakhstan in implementing distance learning during the COVID-19 pandemic. *Transforming Government: People, Process and Policy*, *15*(2), 275-290. https://doi.org/10.1108/TG-07-2020- 0147

Bursalı, H. ve Yılmaz, R. M. (2019). Effect of augmented reality applications on secondary school students' reading comprehension and learning permanency. *Computers in Human Behavior, 95*, 126-135.

Bus, A. G., Takacs, Z. K. ve Kegel, C. A. T. (2015). Affordances and limitations of electronic storybooks for young children's emergent literacy. *Developmental Review*, *35*, 79e97.

Chen, M., Chai, C. S., Jong, M. S. Y. ve Chao, G. C. N. (2021a). Modeling learners' self-concept in Chinese descriptive writing based on the affordances of a virtual reality-supported environment. *Education and Information Technologies*, *26*(5), 6013-6032.

Chen, M., Chai, C. S., Jong, M. S. Y. ve Jiang, M. Y. C. (2021b). Teachers' conceptions of teaching Chinese descriptive composition with interactive spherical video-based virtual reality. *Frontiers in Psychology*, *12*, 591708.

Cheung, A. C. ve Slavin, R. E. (2013). The effectiveness of educational technology applications for enhancing mathematics achievement in K-12 classrooms: A meta-analysis. *Educational Research Review*, *9*, 88- 113.

Chien, S. Y., Hwang, G. J. ve Jong, M. S. Y. (2020). Effects of peer assessment within the context of spherical video-based virtual reality on EFL students' English-Speaking performance and learning perceptions. *Computers & Education*, *146*, 103751.

Clinton, V. (2019). Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Research in Reading*, *42*, 288-325.

Cong-Lem, N. (2018). Web-based language learning (WBLL) for enhancing L2 speaking performance: A review. *Advances in Language and Literary Studies*, *9*(4), 143-152.

Çakır, A. (2015). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde video kullanımının dinleme becerisine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Çalıcı, M. A. (2019). *Ters yüz sınıf yönteminin 6. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Çetinkaya Özdemir, E. ve Akyol, H. (2021). Effect of augmented reality-based reading activities on some reading variables and participation in class. *International Journal of Progressive Education, 17*(4), 135-154.

Dalim, C. S. C., Sunar, M. S., Dey, A. ve Billinghurst, M. (2020). Using augmented reality with speech input for non-native children's language learning. *International Journal of Human-Computer Studies, 134*, 44-64.

Danaei, D., Jamali, H. R., Mansourian, Y. ve Rastegarpour, H. (2020). Comparing reading comprehension between children reading augmented reality and print storybooks. *Computers & Education, 153*, 1-10.

Davis, F. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of information Technology. *MIS Quarterly*, *13*(3), 319-340.

Del Río Guerra, M. S., Garza Martínez, A. E., Martin-Gutierrez, J. ve López-Chao, V. (2020). The limited effect of graphic elements in video and augmented reality on children's listening comprehension. *Applied Sciences, 10*(2), 527-544.

Delgado, P., Vargas, C., Ackerman, R. ve Salmerón, L. (2018). Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational research review*, *25*, 23-38.

Demir, S. ve Kılıçkıran, H. (2018). Dijital öykü uygulamasının özel yetenekli öğrencilerin yazma becerilerine etkisi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *2*(4), 12-18.

Direkci, B., Akbulut, S. ve Şimşek, B. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerileri bağlamında incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *7*(16), 797-813.

Direkci, B., Şimşek, B. ve Akbulut, S. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinin salgın sürecinde eğitimde yaşadıkları sorunlar ve ana dili eğitimine yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (56), 219-238.

Dizon, G. ve Thanyawatpokin, B. (2018). Web 2.0 tools in the EFL classroom: Comparing the effects of Facebook and blogs on L2 writing and interaction. *The EuroCALL Review*, *26*(1), 29-42.

Durrani, N., Helmer, J., Polat, F. ve Qanay, G. (2021). *Education, gender and family relationships in the time of COVID-19: Kazakhstani teachers', parents' and students' perspectives. Partnerships for Equity and Inclusion (PEI) pilot project report.* Graduate School of Education, Nazarbayev University.

Ebadi, S. ve Ebadijalal, M. (2022). The effect of Google Expeditions virtual reality on EFL learners' willingness to communicate and oral proficiency. *Computer Assisted Language Learning*, *35*(8), 1975-2000.

Emilia (2020). *The use of augmented reality (AR) media to enhance students' speaking skill at Ma Syekh Yusuf Sungguminasa* [Unpublished master thesis]. Muhammadiyah University of Makassar.

Fuhrman, O., Eckerling, A., Friedmann, N., Tarrasch, R. ve Raz, G. (2021). The moving learner: Object manipulation in virtual reality improves vocabulary *learning. Journal of Computer Assisted Learning*, *37*(3), 672-683.

Günaydın, Y. (2021). Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yazma becerisinin geliştirilmesine ilişkin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 71*, 703-724. https://doi.org/10.14222/Turkiyat4520.

Hassani, K., Nahvi, A. ve Ahmadi, A. (2016). Design and implementation of an intelligent virtual environment for improving speaking and listening skills. *Interactive Learning Environments*, *24*(1), 252-271.

Hassani, K., Nahvi, A. ve Ahmadi, A. (2016). Design and implementation of an intelligent virtual environment for improving speaking and listening skills. *Interactive Learning Environments*, *24*(1), 252-271.

Hayati, A. (2020). The use of digital guessing game to improve students' speaking ability. *Journal of English Education and Teaching*, *4*(1), 115-126.

Huang, H. L., Hwang, G. J. ve Chang, C. Y. (2020). Learning to be a writer: A spherical video□ based virtual reality approach to supporting descriptive article writing in high school Chinese courses. *British Journal of Educational Technology*, *51*(4), 1386-1405.

Ibrahim, A., Huynh, B., Downey, J., Höllerer, T., Chun, D. ve O'donovan, J. (2018). Arbis pictus: A study of vocabulary learning with augmented reality. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics, 24*(11), 2867-2874.

Ismayatim, W. F. A., Yunus, M. M., Zamri, N. A., Nazri, N. D. M. ve Hashim, H. (2019). Enhancing 21st century students listening skills via augmented reality and mobile applications. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, *7*(11), 314-325.

ISTE (2022). *ISTE standards: Educators.* https://www.iste.org/standards/iste-standards-for-teachers

Kabadayı, H., Çocuk, H. E. ve Yanpar-Yelken, T. (2022). Ters yüz edilmiş sınıfta zihin haritalama tekniğinin özel yetenekli öğrencilerin yazma becerilerine etkisinin incelenmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19*(49), 253-276.

Kao, G. Y. M., Tsai, C., Liu, C. Y. ve Yang, C. H. (2016). The effects of high/low interactive electronic storybooks on elementary school students' reading motivation, story comprehension and chromatics concepts. *Computers & Education, 100*, 56-70.

Karatay, H., Karabuğa, H. ve Ozan, İ. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Edmodo'nun kullanımı: Bir durum çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *6*(4), 1064-1090.

Kates, A. W., Wu, H., Coryn, C. L. (2018). The effects of mobile phone use on academic performance: A metaanalysis. *Computers & Education*, *127*, 107-112.

Koç, Ö., Altun, E. ve Yüksel, H. G. (2022). Writing an expository text using augmented reality: Students' performance and perceptions. *Education and Information Technologies*, *27*, 845-866.

Koehler, M. ve Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, *9*(1), 60-70.

Kong, Y., Seo, Y. S. ve Zhai, L. (2018). Comparison of reading performance on screen and on paper: A meta-analysis. *Computers & Education*, *123*, 138-149.

Lai, K. W. K. ve Chen, H. J. H. (2021). A comparative study on the effects of a VR and PC visual novel game on vocabulary learning. *Computer Assisted Language Learning*, *36*(33), 1-34. 10.1080/09588221.2021.1928226

Lamb, R. L., Etopio, E., Hand, B. ve Yoon, S. Y. (2019). Virtual reality simulation: Effects on academic performance within two domains of writing in science. *Journal of Science Education and Technology*, *28*(4), 371-381.

Lin, V., Liu, G. Z. ve Chen, N. S. (2020). The effects of an augmented-reality ubiquitous writing application: A comparative pilot project for enhancing EFL writing instruction, *Computer Assisted Language Learning*, *37*(1), 1-42.

Liu, T. Y. (2009). A context-aware ubiquitous learning environment for language listening and speaking. *Journal of Computer Assisted Learning, 25*(6), 515-527.

Güner Özer, M. (2022). *Yabancı uyruklu ilkokul öğrencilerinin Türkçe okuma anlama ve yazma becerilerinin eğitsel dijital oyun destekli öğretim etkinlikleri ile geliştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Koparan, B. (2022). Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2019) çoklu okuryazarlık becerisi bağlamında incelenmesi. *Elektronik Dil ve Eğitim Dergisi, 3(1), 1-14.*

Metin, M., Gürbey, S. ve Çevik, A. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik öğretmen görüşleri. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 66-89. https://doi.org/10.46762/mamulebd.881284.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Mishra, P. ve Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, *108*(6), 1017-1054.

Ömer, E. (2015). Vocabulary learning on learner-created content by using web 2.0 tools. *Contemporary Educational Technology*, *6*(4), 281-300.

Özgül, E., Ceran, D. ve Yıldız, D. (2020). Uzaktan eğitimle yapılan Türkçe dersinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *49*(1), 395-412. https://doi.org/10.37669/milliegitim.776137

Patera, M., Draper, S. ve Naef, M. (2008). Exploring magic cottage: A virtual reality environment for stimulating children's imaginative writing. *Interactive Learning Environments*, *16*(3), 245-263.

Puentedura, R. (2008). *TPACK and SAMR: Models for enhancing technology integration. In, As we may teach: Educational technology, from theory into practice*. Maine Department of Education. https://itunes.apple.com/itunes-u/as-we-mayteacheducational/id380294705?mt=10

Rau, P. L. P., Zheng, J., Guo, Z. ve Li, J. (2018). Speed reading on virtual reality and augmented reality. *Computers & Education*, *125*, 240-245.

Salman, M. ve Akay, C. (2022). Web 2.0 araçlarının ortaokul öğrencilerinin yabancı dilde kelime öğrenme stratejilerine ve başarılarına etkisinin incelenmesi: Bir karma yöntem araştırması. *EDUCATIONE*, *1*(2), 362-388.

Shulman, L. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, *57*(1), 1-23.

Sülter, R. E., Ketelaar, P. E. ve Lange, W. G. (2022). SpeakApp-Kids! Virtual reality training to reduce fear of public speaking in children–A proof of concept. *Computers & Education*, *178*, 104384.

Şimşek, B. (2022). *Artırılmış gerçeklik destekli metinlerin öğrencilerin okuduğunu anlamalarına etkisi ve öğrenci tutumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Şimşek, B. ve Direkci, B. (2023). The effects of augmented reality storybooks on student's reading comprehension. *British Journal of Educational Technology*, *54*(3), 754-772.

Tai, T. Y. (2022). Impact of mobile virtual reality on EFL learners' listening comprehension. *Language Learning & Technology*, *26*(1), 1-23.

Tai, T. Y. ve Chen, H. H. J. (2021). The impact of immersive virtual reality on EFL learners' listening comprehension. *Journal of Educational Computing Research*, *59*(7), 1272-1293.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2022). *Elektronik eğitim içerikleri rehberi*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Tanrıkulu, F. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde Türkçe öğretmenlerinin dijital ortam ve içeriklerin kullanımında karşılaştıkları sorunlar. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 78-120.

Tatlı, Z. ve Aksoy, D. A. (2017). Yabancı dil konuşma eğitiminde dijital öykü kullanımı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *45*(45), 137-152.

Teo, T. (2009). Modelling technology acceptance in education: A study of pre-service teachers. *Computers & Education*, *52*(2), 302–312.

Tsai, C. C. (2020). The effects of augmented reality to motivation and performance in EFL vocabulary learning. *International Journal of Instruction*, *13*(4), 987-1000.

Turhan, O. ve Bayram, B. (2017). Yabancılara Türkçe öğretiminde yazma becerisine yönelik web 2.0 araçları: Poll everywhere örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 1233-1248.

Türegün Çoban, B. ve Adıgüzel, A. (2022). Uzaktan eğitim İngilizce dersi kelime öğretiminde Web 2.0 araçları kullanımının öğrenci başarısına ve tutuma etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*, 164-180.

Türker, M. S. (2019). Blog kullanımının yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin okumaya yönelik tutumları üzerindeki etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *9*(2), 199-210.

Ungan, S. ve Buçan, B. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın 21. yüzyıl becerilerinden yaratıcılık ve üretkenlik becerilerine teşvik yönünden incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *7*(1), 46-64.

Van Ginkel, S., Ruiz, D., Mononen, A., Karaman, C., de Keijzer, A. ve Sitthiworachart, J. (2020). The impact of computer-mediated immediate feedback on developing oral presentation skills: An exploratory study in virtual reality. *Journal of Computer Assisted Learning*, *36*(3), 412-422.

Venkatesh, V. ve Bala, H. (2008). Technology acceptance model 3 and a research agenda on interventions. *Decision sciences*, *39*(2), 273-315.

Wang, Y. H. (2017). Exploring the effectiveness of integrating augmented reality-based materials to support writing activities. *Computers & Education, 113*, 162-176.

Wijanarko, D., Hadi, S. ve Puspitasari, I. (2021, November). The influence of playing digital game in distance learning towards students' speaking skill. In *ELT Forum: Journal of English Language Teaching*, *10*(3) 290-299.

Wyant, J. ve Baek, J. (2019) Re-thinking technology adoption in physical education, *Curriculum Studies in Health and Physical Education*, *10*(1), 3-17.

Xie, Y., Ryder, L. ve Chen, Y. (2019). Using interactive virtual reality tools in an advanced Chinese language class: A case study. *TechTrends*, *63*(3), 251-259.

Yang, G., Chen, Y. T., Zheng, X. L. ve Hwang, G. J. (2021). From experiencing to expressing: A virtual reality approach to facilitating pupils' descriptive paper writing performance and learning behavior engagement. *British Journal of Educational Technology*, *52*(2), 807-823.

Yasemin, B. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesinde dijital öykülerin etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *7*(4), 964-995.

Yılmaz, R. M., Küçükk, S. ve Göktaş, Y. (2017). Are augmented reality picture books magic or real for preschool children aged five to six?. *British Journal of Educational Technology, 48*(3), 824-841.

Zainuddin, N., Sahrir, M. S., Idrus, R. M. ve Jaffar, M. N. (2018). Scaffolding a conceptual support for personalized arabic vocabulary learning using augmented reality (AR) enhanced flashcards. *Journal of Personalized Learning, 2*(1), 95-103.

Zamruddyn, H. (2020). The use of digital story telling to improve students'listening comprehension. *Jurnal Pendidikan Edutama.* Retrieved from http://repository.ikippgribojonegoro.ac.id/806/

Zhou, N. ve Yadav, A. (2017). Effects of multimedia story reading and questioning on presc-hoolers' vocabulary learning, story comprehension and reading engagement. *Educational Technology Research & Development, 65*(6), 1523-1545.

13. BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI VE TÜRKÇE

Nermin Er Aydemir

Giriş

Dil, insanların düşünme ve iletişim aracı olarak toplumsal bir kimlik kazanmasını, inşa edilen kimliğin geliştirilerek millî hüviyet kazanmasını sağlayan kültür göstergesi olarak tanımlanabilmektedir. Kolektif bilincin oluşması ve millî tekamül süreci doğrultusunda, sözlüklerdeki dil tanımlamaları da geniş ve etkin bir anlam evrenini işaret etmektedir. Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde dilin on üç tanımı ve yetmiş civarında dille ilgili atasözleri, deyimler, birleşik fiiller veya kalıp sözler, birleşik kelimeler (*dil/diller dökmek, dil ağız vermemek, dil bir karış, dil çıkarmak, dilden düşmez olmak, dile getirmek, dili açılmak, dilini kedi/ fare mi yedi, dilinin ucunda, dili uzamak, dili varmamak, dili sürçmek, dilinin ucunda, dilinin altındaki baklayı çıkarmak, dilaltı, dilotu, kedidili, kıyı dili, kuşdili, küçük dil, dil balığı)* yer almaktadır. İnsanlar arasında haberleşmeyi sağlayan bir araç olarak dilin işlevlerini, Eker'in (2006) eserinde belirtildiği üzere, şu tanımlarda görebiliriz:

- Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaret sistemidir (T. Banguoğlu).
- Dil, insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir (Z. Korkmaz).
- Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü yasaları olan ve ancak bu yasalar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur (M. Ergin).

Dolayısıyla, bireyin anlama ve anlatma becerileri, kişinin akademik başarısını da etkilemekte ve belirlemektedir. Öğrencilerin söz varlığının geliştirilmesi, eğitim öğretim faaliyetlerinin hedefleri içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle, söz varlığına yönelik çalışmalar, okul öncesi dönemden itibaren sistemli ve planlı bir şekilde yürütülmeli ve bunun için uygun yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Çeşitlilik arz eden yöntem ve teknikler belirlenirken öğrencilerin yaş, sınıf, dil seviyesi gibi özellikleri göz önünde bulundurulmalı ve bu bilgiler doğrultusunda ders kitapları ile materyalleri hazırlanmalıdır. Nihayetinde Türkçe öğretmenlerinin söz varlığının geliştirilmesine yönelik yöntem ve teknikleri uygulayabilmeleri, hizmet içi eğitimlerle güncellenmeli ve tabii ki eğitim fakültelerinde lisans eğitimini alan öğretmen adayları da söz varlığı üzerine aldıkları derslerle bu önemli alana dair yetkinliklerini diri tutmalıdır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, B. (2008). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının kelime serveti* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Aksan, D. (1995). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yayınevi.

Aksan, D. (1999). *Türkçenin gücü Türk dilinin zenginliklerine tanıklar*. Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe yazıları*. Multilingual.

Aksan, D. (2005). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2007). *Türkçenin bağımsızlık savaşımı son 75 yılda Türkiye Türkçesi*. Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2007). *Türkiye Türkçesinin dünü, bugünü, yarını*. Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2016). *Anlambilim*. Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2018). *Türkçenin sözvarlığı*. Bilgi Yayınevi.

Aksoy, E. (2018). *5.Sınıf öğrencilerin hedef söz varlığı ve Türkçe sözlüğü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Altınay, Y. B. (2022). *Dördüncü sınıf Türkçe dersinin söz varlığı öğretimi açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Apaydın, N. (2010). *6. sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Arslan Kutlu, H. (2006). *MEB ilköğretim 6,7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin söz varlığı açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Arslan, N. (2014). *Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında söz varlığı unsurlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Balta, E. E. (2013). Bilmecelerin dil-düşünme bağlamında eğitimdeki yeri ve önemi. *Turkish Studies, 8*(1), 891-899.

Baş, B. (2010). Söz varlığının oluşumu ve gelişiminde çocuk edebiyatının rolü. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, *27*(27), 137-159.

Baş, B. (2011). Söz varlığına dair, yurtdışında ve Türkiye'de yapılan temel araştırmalar. *Okuma Kültürü ve Söz Varlığını Geliştirme Çalıştayı Bildirileri,* Talim Terbiye Kurulu Yayınları, Ankara.

Baş, B. (2011). Söz varlığı ile ilgili çalışmalarda kullanılacak ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 29*, 27-61.

Baş, B. (2012). Türk masallarının söz varlığı üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor Dergisi*, *24*(93), 125-134.

Bayraktar, S. (2022). *Kalıp sözler özellikleri, sınıflandırılması, kültürel göstergeleri, yabancı dil öğretimindeki yeri*. TDK Yayını.

Benzer, A. (2013). Kelime dağarcığını geliştirmede 6. sınıf Türkçe ders kitabının etkisi. *İlköğretim Online Dergisi*, *12*(2), 425-435.

Bıyık, M. ve Erdoğan, T. (2016). *Okumayı etkileyen etmenler ve hazırlık çalışmaları, ilk okuma yazma öğretimi*. Anı Yayıncılık.

Biçer, N. (2017). *Türkçe öğretimi tarihi*. Kesit Yayınları.

Bilgiç, M. (2016). *Batı Avrupa'da iki dilli Türk çocuklarının yazılı Türkçe kelime sıklıkları: Fransa örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Büyükhallaç, S. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Canbulat, M. ve Dilekçi, A. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki kalıp sözler ve öğrencilerin kalıp sözleri kullanma düzeyleri. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *8*(7), 217-232.

Çelik, A. (2015). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının söz varlığı üzerine art zamanlı bir inceleme 1947 tarihli Türkçe 1 ve MEB 2014 Türkçe 6 ders kitapları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mevlana Üniversitesi.

Çiçek, S. ve Dilekçi, A. (2022). Kelime öğretimi yöntem ve teknikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (26), 284-299.

Çifci, M. (2022). *Türkçe öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler*. TDK Yayını.

Çolakoğlu, B. K. (2021). *Haber bültenlerindeki söz varlığı üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Demir, C. (2016). Türkçe eğitim öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim Dergisi, 210*, 141-161.

Demirci, S. (2015). *İlkokul 3. sınıflarda hedef söz varlığının geliştirilmesi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Demirci, S. ve Baş, B. (2016). İlkokul 3. sınıflarda söz varlığının geliştirilmesi üzerine bir eylem araştırması. *Millî Eğitim Dergisi*, *45*(210), 215-235.

Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük öğretme yöntemlerinin yeterliliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(17), 233-258.

Doğan, F. (2016). *Türkçe dersi ortaokul öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin söz varlığı üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Siirt Üniversitesi.

Eğilmez İpek, N. (2010). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımlarına aktarımı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.

Ekmen, H. (2009). *2005 Programına göre hazırlanan 7.sınıf Türkçe ders kitabının söz varlığı bakımından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Erdoğan Çeltik, S. (2022). Metinle öğretimde kelime kazandırma teknikleri. M. Çifci (Ed.) *Türkçe öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler*, TDK Yayını, Ankara, 345-379.

Eroğlu, S. (2022). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerdeki akademik türkçe söz varlığı ile akademik Türkçe kitaplarındaki söz varlığı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Ersoy, B. G. (2017). *Türkçe dersinde oyunlaştırmanın ilkokul öğrencilerinin söz varlığına ve motivasyonlarına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Göçen, G. ve Okur, A. (2015). Ortaokula yönelik söz varlığı araştırmalarının incelenmesi: Tezler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 3*(1), 64-79.

Göçer, A. (2010). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5*(1), 1007-1036.

Göçer, A. (2015). Türkçe dersi metin işleme sürecinde bağlam temelli sözcük öğretimi ve etkin sözcük dağarcığı oluşturmadaki işlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *3*(1), 48-63.

Göğüş, B. (1983). Anadili eğitim programlarının niteliği. *Türk Dili*, 379-380, 40-48.

Göğüş, B. (1998). *Anlatım terimleri sözlüğü*. Kurtuluş Ofset Basımevi.

Güneş, F. (2015). Oyunla öğrenme yaklaşımı. *Turkish Studies, 11*(10), 773-786.

Gürler, H. (2022). *Türkiye'de yayımlanan çocuk dergilerindeki söz varlığının belirlenmesi: Doğan Kardeş Dergisi örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Güzel, A. (2017). *Başlangıçtan günümüze Türkçenin eğitim-öğretim tarihi araştırmaları*. Akçağ Yayınları.

Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Engin Yayınevi.

İltar, L. (2022). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük hazinesini geliştirmede görsel unsurlardan yararlanma*. M. Çifci (Ed.) Türkçe Öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler, TDK Yayını, Ankara, ss. 381-401.

İzgören, M. K. (1999). *Oyunlarla dil öğretimi*. Academyplus Yayınları.

Karaağaç, G. (2021). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karadağ, Ö. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Karadağ, Ö. ve Kurudayıoğlu, M. (2006). 2005 Türkçe programına göre hazırlanmış ilköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarının kelime hazinesi. XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 13-15 Eylül 2006.

Karadağ, Ö., Baş, B. ve Kurudayıoğlu, M. (2008). Eski ve yeni 6,7,8. sınıf ders kitaplarının söz varlığı açısından karşılaştırılması. Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 20-21 Kasım 2008.

Karadağ, Ö. (2021). *Kelime öğretimi*. Pegem Akademi.

Karagöz, B. ve Şeref İ. (2022). Söz varlığı araştırmaları: Küresel görünüm (1974-2019). M. Çifci (Ed.) *Türkçe öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler*, TDK Yayını, Ankara, ss. 241-256.

Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *27*(1), 141-153.

Katı, T. N. (2022). *Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarının söz varlığı unsurları üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Korkmaz, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Kurt, B. (2019). Sözcük eğitiminin temel kavramları. Ülker Şen (Ed.) *Dil eğitiminin temel kavramları*, Pegem Akademi, ss. 131-155.

Kurudayıoğlu, M. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kurudayıoğlu, M. ve Karadağ, Ö. (2005). Kelime hazinesi çalışmaları açısından kelime kavramı üzerine bir değerlendirme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(2), 293-307.

Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2016) Cumhuriyet dönemi ilkokul Türkçe dersi öğretim programlarının söz varlığının geliştirilmesi açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 4*(4), 559-598.

Kurudayıoğlu, M. ve Dölek, O. (2018). Kelime öğretimi. *İlkokuma Yazma ve Türkçe Öğretimi* içinde. Nobel Yayınevi.

Kurudayıoğlu, M. (2022). Kelime hazinesinin zihinsel boyutu. M. Çifci (Ed.) *Türkçe Öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler*, TDK Yayını, Ankara, ss. 103-120.

Melanlıoğlu, D. (2022). Kelime öğretiminde eğitici oyunların kullanımı. M. Çifci (Ed.) *Türkçe öğretiminde söz varlığı üzerine incelemeler*, TDK Yayını, Ankara, ss. 404-424.

Mert, E. L. (2009). Anadili eğitimi ve öğretimi sürecinde söz varlığı belirleme çalışmalarının önemi ve 'deyim' kazandırmaya yönelik etkinlik örnekleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 83-93.

Okur, A. (2007). *Serbest okuma etkinliğinin sözcük hazinesi ve kavram gelişimine etkisi(MEB tarafından ilköğretim II. kademe öğrencilerine önerilen 100 temel eser örneğinde)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Onan, B. (2016). Söz varlığı terminolojisi üzerine bir analiz çalışması. *Milli Eğitim, 210*, 12-29.

Onan, B. (2017). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Nobel Yayınları.

Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(1), 30-45.

Öztürk, A. Ö. (2008). *Dil devrimi sonrası Türkiye Türkçesine giren Türkçe kelimelerin söz varlığına etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Öztürk, A. Ö. (2019). *Dil inkılabının Türkçenin söz varlığına etkileri*. TDK Yayını.

Pilav, S. (2008). *Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin söz varlığı üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Samuk, O. (2018). *Çizgi filmlerin söz varlığı üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Serin, N. (2017). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için hazırlanmış ders kitapları ile bu kitapları kullanan öğrencilerin söz varlığının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Şen, Ü. (2019). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Pegem Akademi.

Şimşek Ç. ve Hatipoğlu, Ç. (2010). *24. ulusal dilbilim kurultayı bildiri kitabı*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Şimşek, Ş. ve Demirel, İ. F. (2020). Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı kazandırma / kelime öğretimi etkinliklerinin kullanılan yöntemler açısından incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 317-330.

Şimşek, B. ve Direkci, B. (2019). The investigation of the relationship between online games and acquisition of Turkish vocabulary. *International Journal of Instruction*, *12*(3), 69-88.

Şimşek, B. ve Direkci, B. (2020). In-game language usages of students playing online games: The sample of League of Legends. *Ilkogretim Online*, *19*(4), 2042-2052.

Şimşek, B. Direkci, B. ve Koparan, B. (2021). Türkçe öğretmenlerinin eğitimde teknoloji entegrasyonu ve Türkçe öğretmeni yetiştirme sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Academic Research Review, 6*(3), 882-902.

Tekin, N. D. (2022). *Çocuk dergilerinde söz varlığının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Topçu, F. K. (2020). *Mesleklerin ana kelimelerinin Türkçenin söz varlığına katkısı bakımından ele alınması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Turhan, H. (2010). *8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin söz varlığı açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Güncel Türkçe sözlük*. TDK Yayını. (https://sozluk.gov.tr)

Uçar, S. (2012). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin kelime öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerden haberdar olma ve kullanma sıklıkları düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.

Uluçay, M. (2011). *İlköğretim 6,7, ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlere altyapı oluşturma yeterliliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi.

Uluçay, M. (2016). *Etkinlik temelli kelime öğretiminin ortaokul öğrencilerinin söz varlığını geliştirme sürecine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Uludağ, Ç. (2010). *7. sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Uslu, K. (2010). *MEB 9. sınıf Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metinlerin söz varlığı açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Ülper, H. ve Karagül, S. (2011). *Zenginleştirilmiş sözcük öğretimi yaklaşımı bağlamında türkçe ders kitaplarının değerlendirilmesi*. IV. Uluslararası Türkçenin Eğitimi- Öğretimi Kurultayı, Sakarya.

Yalçın, S. K. (2005). *İlköğretim 1. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı unsurlarının eğitsel açıdan değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Kitabevi.

Vardar, B. (1998). *Dilbilim temel kavram ve ilkeleri*. Multilingual.

Zülfikar, H. (2018). *Söz varlığı, yazım ve anlatım açısından Türkçedeki gelişmeler*. TDK Yayını.

14. BÖLÜM

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Aliye Nur Ercan Güven - Rabia Gürbüz Us

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte toplumlar arasındaki etkileşim artmış ve bu etkileşimin sonucunda yeni diller öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kişisel, sosyal, siyasi veya ekonomik nedenlerden dolayı bireyler, ana dilleri dışında başka diller öğrenmekte ve dil öğrenmek her geçen gün daha önemli hâle gelmektedir. Dünyanın diğer dillerinde olduğu gibi Türkçe öğrenmeye olan ilgi de gün geçtikçe artmaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, 2020).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, özellikle son yıllarda etkisini arttırmış olsa da başlangıcı 11. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kaşgarlı Mahmut ile başladığı varsayılan Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, günümüzde bilgi birikimi ve çağın gerektirdiği teknolojik imkânlarla etkili ve verimli şekilde devam etmektedir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, ana dili olarak Türkçe eğitiminden çeşitli yönleriyle ayrılmaktadır. Çünkü bir dilin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler değişmekte ve dil becerilerinin öğretimi noktasında da farklılıklar oluşmaktadır. Ayrıca yabancı dil olarak Türkçenin öğretildiği kitaplar da ana dili eğitimi için kullanılan kitaplardan farklıdır.

Dil öğretiminde bir diğer önemli nokta ise kültür aktarımıdır. Kültür aktarımını sağlayan en temel aracın dil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir dil öğrenilmeye başlandığında o dilin konuşulduğu kültür de öğrenilmekte; sosyal yaşantı, gelenek ve görenekler, toplum normları da dil ile aktarılmaktadır. Bu noktada yabancılara Türkçe öğretilirken kültür aktarımının yapılması da önem taşımaktadır.

Bu bölümde, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihçesi ve günümüzdeki

yasla alınması gereken daha çok yol olduğu söylenebilir.

Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin bu dili en iyi şekilde öğrenebilmesi için açılan kurslar, hazırlanan program, ders kitapları ve sözlükler, yazılan öykü ve alıştırma kitapları, son dönemlerde kullanılan zenginleştirilmiş kitaplar, öğreticilerin eğitimi için açılan sertifika programları hep bu alanı geliştirmektedir. Kuşkusuz bu alanda yapılacak çalışmaların artması, ilerleyen yıllarda da Türkçe öğrenmeye olan talebi artıracaktır.

Bu bölümde, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olması düşünülerek temel konulara değinilmiştir. Bu doğrultuda Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihçesi ve günümüzdeki durumu kısaca anlatılmıştır. Temel dil becerileri, dil bilgisi ve kelime öğretimi üzerinde durulmuş ayrıca dil öğretiminin ayrılmaz bir parçası olan kültür aktarımı da ele alınmıştır. Yabancı dil öğretimi ilkeleri ile Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nden bahsedilmiş, dil öğretiminde uluslararası ölçütlere ve dil seviyelerine yer verilmiştir. Son olarak dil öğretiminde materyal kullanımı hakkında bilgi verilerek ölçme ve değerlendirme hususları üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

Açık, F. (27-28 Mart 2008). *Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretilirken karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri* [Bildiri]. 1. Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi, Gazimağusa, KKTC.

Ağar, M. E. (2006). Türkçe öğretiminin tarihçesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1*, 1-10.

Akalın, Ş. H. (2008). *Bin yıl önce bin yıl sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugat'it-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akyol, H. (2014). Okuma. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Eds.). *İlköğretimde Türkçe öğretimi* (4. bs.) içinde (s. 15-48). Pegem Akademi.

Bağcı, H. ve Başar, U. (2013). Yazma eğitimi. M. Durmuş ve A. Okur (Eds.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (s. 309-331). Grafiker.

Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe öğretiminde ilkeler. *Türkiyat Araştırmaları*, (1), 1-19.

Başkan, A. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yazma becerisi öğretimi ve etkinlik örnekleri. İ. Erdem, B. Doğan ve H. Altunkaya (Eds.) *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi* içinde (s. 157-176). Pegem Akademi.

Başkan, A. ve Ustabulut, M. Y. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde anlama becerileri (dinleme ve okuma). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (21), 39-55. http://dx.doi.org/10.29000/rumelide.835294

Bayraktar, N. (2003). Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimi. *Dil Dergisi*, (119), 58-71.

Becker, A. (2016). L2 students' performance on listening comprehension items targeting local and global information. *Journal of English for Academic Purposes*, (24), 1-13. http://dx.doi.org/10.1016/j.jeap.2016.07.004

Biçer, N. (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 1*(4), 107-133. http://dx.doi.org/10.7884/teke.100

Coşkun, O. (2017). Ders araç ve gereçleri, materyal tasarımı, dil eğitiminde bilişim teknolojileri ve sosyal medya kullanımı. H. Develi, C. Yıldız, M. Balcı, İ. Gültekin ve D. Melanlıoğlu (Eds.), *Uygulamalı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı* 2. cilt içinde (s. 237-324). Kesit.

Çangal, Ö. (2022). Teknoloji tabanlı yabancı dil olarak Türkçe öğretimi. E. Boylu ve L. İltar (Eds.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi politika, program, yöntem ve öğretim* (6. bs.) içinde (s. 169-213). Pegem Akademi.

Çetin, D. (2017). Dil becerileri – anlatma (konuşma ve yazma becerileri). H. Develi, C. Yıldız, M. Balcı, İ. Gültekin ve D. Melanlıoğlu (Eds.), *Uygulamalı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı* 1. cilt içinde (s. 359-424). Kesit.

Demir, A. (2013). Yabancı dil eğitiminde temel dil becerileri. Y. Şahin (Ed.), *Farklı boyutlarıyla yabancı dil öğrenimi ve öğretimi* içinde (s. 117-130). Eğitim.

Demircan, Ö. (1990). *Yabancı dil öğretim yöntemleri: Dilbilimleri öğrenme ve öğretme yolları, yabancı-dil öğretim yaklaşımları ve yöntemleri*. Elif Kitabevi.

Dilidüzgün, Ş. (2013). Dinleme eğitimi. M. Durmuş ve A. Okur (Eds.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (s. 259-276). Grafiker.

Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni [D-AOBM], (2021). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme ve değerlendirme (Tamamlayıcı Cilt)*. https://rm.coe.int/diller-icin-avrupa-ortak-basvuru-metni-ogrenme-ogretme-degerlendirme-t/1680a52d54 adresinden erişilmiştir.

Direkci, B., Şimşek, B. ve Akbulut, S. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenme sürecinde kültür aktarımına yönelik öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8*(22), 278-293.

Doğan, S. (2011). *XIX. yüzyılda Batı'da yabancılara Türkçe öğretimi Çalışmaları: W. B. Barker örneği* (Tez No. 300443) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Durmuş, M. (2013). *Yabancılara Türkçe öğretimi* (2. bs.). Grafiker.

Elkıran, Y. M., Yıldız, R. ve Kana F. (2019). Türkçe öğretiminin Divân ü Lügati't Türk ile Türkiye Cumhuriyeti arasında tarihi evreleri denemesi. *International Journal of Language Academy, 7*(3), 149-156.

Ercan-Güven, A. N., ve Gürbüz-Us, R. (2020). Akademik Türkçe öğretiminde dinleme eğitimi. B. Tüfekçioğlu (Ed.) *Akademik amaçlar için Türkçe öğretimi -kuram ve uygulama-* içinde (s. 191-223). Pegem Akademi.

Field, J. (2002). The changing face of listening. J. C. Richards ve W. A. Renandya (Eds.). In *Methodology in language teaching* (p. 242-247). Cambridge University Press.

Flowerdew, J. ve Miller, L. (2005). *Second language listening: theory and practice*. Cambridge University Press.

Göçen, G. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma (yazılı iletişim, etkileşim ve üretim). E. Aktaş ve V. Halitoğlu (Eds.), *Etkinlik temelli yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (kuramdan uygulamaya)* içinde (s. 121-155). Nobel.

Göçer, A. ve Moğul, S. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Turkish Studies, 6*(3), 797-810.

Göçmenler, H. (2015). Yabancılara Türkçe öğretiminde materyal geliştirme ve teknoloji kullanımı. A. Sarıçoban (Ed.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi metodolojisi* içinde (s. 214-255). Anı.

Gökdayı, H. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde sözcük öğretimi ve kalıp sözler. *Turkish Studies, 11*(19), 379-394.

Güneş, F. (2013) Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1*(1), 1-12.

Güzel, A. (2017). Türkçenin yabancı dil olarak öğretim tarihine kısa bir bakış. A. Güzel (Ed). *Başlangıçtan Günümüze Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi Araştırmaları* içinde (s. 775-837). Akçağ Yayınları.

Güzel, A. ve Barın, E. (2013). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.* Akçağ.

Halitoğlu, V. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde teknoloji kullanımı. E. Aktaş ve V. Halitoğlu (Eds.), *Etkinlik temelli yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (kuramdan uygulamaya)* içinde (s. 349-372). Nobel.

İnce, B. (2013). Yabancı dil öğretiminin temel ve genel ilkeleri. M. Durmuş ve A. Okur **(**Eds.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (s. 143-156). Grafiker.

İşcan, A. (2018). Yabancı dil öğretimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihçesi. A. Şahin (Ed.) *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi/kuramlar, yaklaşımlar, etkinlikler* (2. bs.) içinde (s. 3-29). Pegem Akademi.

Kalfa, M. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürel unsurların önemi. H. Karatay (Ed.), *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı* içinde (s. 111-122). Pegem Akademi.

Karadağ, Ö. (2021). *Kelime öğretimi* (3. bs.). Pegem Akademi.

Karakoç-Öztürk, B. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde materyal tasarımı -süreç ve etkinlikler-. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (Eds.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi: kuramlar, yöntemler, beceriler, uygulamalar* içinde (s. 325-352). Pegem Akademi.

Karakuş-Tayşi, E. (2017). Dil becerileri-anlama (dinleme ve okuma becerileri). H. Develi, C. Yıldız, M. Balcı, İ. Gültekin ve D. Melanlıoğlu (Eds.), *Uygulamalı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı 1. cilt* (s. 289-358). Kesit.

Karakuş-Tayşi, E. ve Demir-Atalay, T. (2017). Dil bilgisi öğretimi. İçinde H. Develi, C. Yıldız, M. Balcı, İ. Gültekin ve D. Melanlıoğlu (Eds.), *Uygulamalı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı 2. cilt* (s. 13-54). Kesit.

Karamanlıoğlu, A. F. (1962). Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* (12), 175-184.

Kardaş, M. N. ve Kaya, M. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihçesi. M. N. Kardaş (Ed.) *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi* içinde (s. 1-26). Pegem Akademi.

Koban-Koç, D. (2015). Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretiminde beceri öğretimi. A. Sarıçoban (Ed.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi metodolojisi* içinde (s. 158-188). Anı.

Köse, D. ve Özsoy, E. (2020). Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretiminin otuz yılı: 1990-2020. *Turkophone, 7*(2), 27-54.

Kurt, M. (2016). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dil bilgisinin işlevi. F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu (Eds.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi: kuramlar, yöntemler, beceriler, uygulamalar* içinde (s. 261-266). Pegem Akademi.

Kurudayıoğlu, M. (2018). Kelime hazinesinin zihinsel boyutu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 6*(1), 1-16.

Maden, S. ve Kızıltaş, M. (2019). Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimiyle ilgili bir kaynakça denemesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5*(3), 119- 135.

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7*(29), 65-77. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197918 adresinden erişilmiştir.

Mutlu, H. H. ve Bağcı-Ayrancı, B. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde geçmişten günümüze süregelen problemler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sci-*

ences, 3(2), 66-74.

Nation, J. (2000). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge.

Onan, B. (2003). Divanü Lûgat-it-Türk'ün dil öğretim yöntemleri ve dünya filolojisine katkıları bakımından bir değerlendirmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları-TÜBAR,* (XIII), 425-445.

Ölker, G. (2011). Sözlük türleri ve kelime sıklığı sözlüğü üzerine. *Dil Araştırmaları,* (9), 45-60.

Öztürk, B. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi öğretimi. E. Aktaş ve V. Halitoğlu (Eds.), *Etkinlik temelli yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (kuramdan uygulamaya)* içinde (s. 79-96). Nobel.

Seçkin, H. (2020). Yabancı dil öğretiminde kültürün rolü ve aktarımı. O. Köksal (Ed.). *Yabancı dil öğretimi ve kültür* içinde (s. 130-142). Pegem Akademi.

Tağa, T. (2016). Kelime öğretiminde hedef kelimelerin belirlenmesi. *Millî Eğitim*, (210), 163-177.

Tavkul, U. (2003). Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (15), 45-81.

The Common European Framework of Reference For Languages [CEFR], (2001). *The common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assesment*. Cambridge University Press.

The Common European Framework of Reference For Languages [CEFR], (2013). *Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi: Öğrenim, öğretim ve değerlendirme*. Telc Language Test.

Uslu-Üstten, A. ve Haykır, T. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin seçimi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(3), 1633-1652.

Uzdu-Yıldız, F. (2013). Sözcük ve sözcük öğretimi. M. Durmuş ve A. Okur (Eds.) *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (s. 357-364). Grafiker.

Vandergrift, L. (2007). Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. *Language Teaching,* (40), 191-210.

Vandergrift, L. ve Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and learning second language listening: Metacognition in Action*. Routledge.

Yaylı, D. (2019). Anadilinde ve yabancı dilde okuma. Y. Bayyurt ve D. Yaylı (Eds.). *Yabancılara Türkçe öğretimi: politika, yöntem ve beceriler* içinde (s. 74-85). Anı Yayıncılık.

Yıldız, D. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan materyaller ve nitelik. E. Aktaş ve V. Halitoğlu (Eds.), *Etkinlik temelli yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (kuramdan uygulamaya)* içinde (s. 261-279). Nobel.

Yunus Emre Enstitüsü, (2020). Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu. https://yee.org.tr/sites/default/files/yayin/faaliyet_raporu_2021_28.06_kucuk.pdf adresinden erişilmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü, (2023). Yunus Emre Enstitüsü. https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu adresinden erişilmiştir.

15. BÖLÜM

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Merve Ayvallı Karagöz - Bilal Şimşek

Giriş

Öğrencilerin öğrenmesini ve öğretimin etkinliğini belirleyebilmek için sınıf içi ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının çeşitlendirilerek kullanılması oldukça önemlidir. Dolasıyla eğitim ihtiyaçlarına uygun olan en iyi ölçme ve değerlendirme aracının seçilebilmesi, sınıftaki öğrenme sorunlarının giderilmesinde etken rol oynamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde Türkçe öğretiminde sınıf içi değerlendirmelerde kullanılabilecek ölçme ve değerlendirme araçları üzerinde durulacaktır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) da belirtildiği gibi bireysel farklılıklar esas alındığında, bütün öğrencileri kapsayan tek tip bir ölçme ve değerlendirme yönteminden söz edilemez. Öğrencilerin akademik gelişimini tek bir yöntemle veya teknikle ölçmek olanaksızdır. Dolayısıyla öğretmen ve öğrencinin aktif katılımlarıyla gerçekleştirilen ve eğitim eksikliklerinin tespit edilebilmesi için ölçülmesi hedeflenen davranışa uygun ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin çeşitlendirilerek kullanılması oldukça önemlidir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme işlemi yalnızca tek bir zamanda değil süreç içindeki değişimleri de ortaya çıkaracak şekilde yapılmalıdır. Bu kapsamda en sık kullanılan süreç odaklı ve sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme araçları, Türkçe dersi bağlamında ele alınacaktır.

1. Yazılı Yoklamalar

Yazılı yoklamalar; bir ifadenin, bir durumun veya bir bilginin sorgulandığı ve cevaplayıcıdan soruyla ilgili bildiklerini belirli bir süre içerisinde yazılı olarak sunmasının istendiği sınav türüdür. Bu sınavlar, eğitim sistemimizde ve Türkçe dersi kapsamında sıklıkla kullanılmaktadır. Genel olarak sınav sorularının hazır-

sonuç değerlendirmelerinin yapılması oldukça önemlidir. İlgili süreçte ölçme sonuçları tek başına değil, izlenen süreçlerle birlikte bütünlük içinde ele alınmalı, ölçme işlemi tek bir zaman yerine süreç içerisindeki değişimlere odaklanmalıdır. Dil becerilerinin gelişimini takip etmek için gerek ayrı ayrı gerekse bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerçekleştirilebilir ve bu süreçte sonuç temelli değerlendirmelerin yanı sıra proje ve portfolyo gibi süreç temelli değerlendirmelerden de yararlanılabilir.

KAYNAKÇA

Aiken, L. R. (2000). *Psychological testing and assessment* (10. Edt.). Allyn and Bacon.

Airasian, P.W. (1991). *Classroom assessment*. McGraw-Hill.

Alıcı, D. (2017). Performansa dayalı ölçme. S. Tekindal (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme.* Pegem Akademi.

Arter, J., & McTighe, J. (2001). *Scoring rubrics in the classroom: Using performance criteria for assessing and improving student performance*. Corwin Press.

Atılgan, H. (2014). Doğru-yanlış testleri. H. Atılgan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (204-222). Anı Yayıncılık.

Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B. (2010). *Geleneksel-tanımlayıcı ölçme ve değerlendirme teknikleri öğretmen el kitabı* (4. Baskı). Pegem Akademi.

Baykul, Y., Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H. (2001). *Anadolu öğretmen liseleri için eğitimde ölçme ve değerlendirme*. MEB Yayınevi.

Brookhart, S. M. (1999). *The Art and Science of Classroom Assessment. The Missing Part of Pedagogy. ASHE-ERIC Higher Education Report, Volume 27, Number 1*. ERIC Clearinghouse on Higher Education, One Dupont Circle, Suite 630, Washington, DC 20036-1183.

Cohen, L. G. ve Spenciner, L. J. (2003). *Assessment of children and youth with special needs* (2nd ed.). Allyn and Bacon.

Doğan, N. (2014). Çoktan seçmeli testler. H. Atılgan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (224-268). Anı Yayıncılık.

Doğan, N. (2014). Sözlü sınavlar. H. Atılgan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (172-188). Anı Yayıncılık.

Doğan, N. (2014). Yazılı yoklamalar. H. Atılgan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (145-168). Anı Yayıncılık.

Durukan, E. ve Maden, S. (2010). Kavram haritaları ile not tutmanın ilköğretim öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisi üzerine etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 63-70 .

Göçer, A. (2019). Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. H. Kavruk ve H. Kurnaz (Ed.), *Türkçe öğretimi* içinde (253-293). Nobel Akademik Yayıncılık.

Hammond, N. V. (1994). Supporting learning from hypertext: concept-mapping and beyond. *Computers and Education*, *22*, 99-106.

Hibbard, K. M. (1996). *Performance-based learning and assessment: A teacher's guide.* Association for supervision and curriculum development, 1250 N. Pitt Street, Alexandria, VA 22314.

Johnstone, A. H. (1988). *Meaning beyond readability*. Southern Examining Group.

Johnstone, A. H., Bahar, M. ve Hansell, M. H. (2000). Structural communication grids: A valuable assessment and diagnostic tool for science teachers. *Journal of Biological Education*, *34*(2), 87-89.

Johnstone, A. H., MacGuire, P. R. P., Friel, S., ve Morrison, E. W. (1983). Criterion-referenced testing in science--thoughts, Worries and suggestions. *School Science Review*, *64*(229), 626-34.

Kırkılıç, H. A., Maden, S., Şahin, A. ve Girgin, Y. (2011). Kavram haritalarının okuduğunu anlama ve kalıcılık üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *1*(4), 11-18.

Mehrens, W. A. ve Irvin, J. L. (1991). *Measurement and evaluation in education and psychology*. Holt Riinehart and Winston Inc.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Moskal, B. M. (2000). Scoring rubrics: What, when and how?. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, *7*(1), 3. https://doi.org/10.7275/a5vq-7q66

Nitko, A. J. (2004). *Educational assessments of students*. NJ: Prentice Hall.

Novak, J. D. ve Gowin, D. B. (1984). *Learning how to learn*. Cambridge University Press.

Öztürk, J. ve Ömeroğlu, A. F. (2015). Dil bilgisi öğretiminde kavram haritalarının kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(31), 69-86.

Popham, W. J. (1995). *Classroom assessment: What teachers need to know.* Needham Heights, Allyn and Bacon.

Ruiz-Primo, M. A. (2004). *Examining concept maps as an assessment tool*. Proceedings of the First International Conference on Concept Mapping, Pamplona, Spain (unpublished).

Ruiz-Primo, M. A. ve Shavelson, R. J. (1996). Problems and issues in the use of concept maps in science assessment. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, *33*(6), 569-600.

Stiggins, R. J. (1994). *Student-centered classroom assessment*. Macmillan Publishing Company.

Tekin, H. (1994). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Yargı Yayınları.

Tekindal, S. (2012). *Okullarda ölçme ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Trice, A. D. (2000). *A handbook of classroom assessment*. Longman

Turgut, M. B. ve Baykul, (2011). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (3. Baskı). Pegem Akademi.

Turgut, M. F. (1992). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme notları*. Saydam Matbaası.

Witte, R. H. (2012). *Classroom assessment for teachers*. McGraw-Hill.

TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bütün
Doç. Dr. Gülbin Konakçı

nobel

TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bütün
Doç. Dr. Gülbin Konakçı

Yayın No.: 4933
Sağlık Bilimleri No.: 222
ISBN: 978-625-397-455-8
E-ISBN: 978-625-397-454-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bütün, Ahmet., Konakçı, Gülbin.

Türkiye'de Acil Sağlık Hizmetleri
Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bütün
Doç. Dr. Gülbin Konakçı
1. Basım, XXVI + 500 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-455-8
E-ISBN: 978-625-397-454-1
1. Acil Sağlık Hizmetleri 2. Acil Servis Hemşireliği 3. Acil Serviste Hasta Yönetimi
4. Acil Sağlık Hizmetlerinde İlkeler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
ÖN SÖZ IX

BÖLÜM 1
TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ VE POLİTİKALARI

Özet 1
1. Giriş 2
2. Türkiye'de Acil Sağlık Hizmetleri 3
2.1. Tarihçe 3
2.2. Günümüzde Acil Sağlık Hizmetleri 5
2.2.1. Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri 8
2.2.2. Hastane Acil Servis Sistemi 10
3. Türkiye'deki Sağlık Politikaları 11
3.1. Türkiye'deki Sağlık Politikalarının Tarihçesi 11
3.2. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nda Yer Alan Acil Sağlık Politikaları 13
4. Sonuç 14
Kaynaklar 16

BÖLÜM 2
HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

Özet 19
1. Giriş 20
2. Acil Sağlık Hizmetleri 20
3. Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri 21
3.1. Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi 22
3.1.1. Anglo-Amerikan Modeli (AAM) 23
3.1.2. Fransız-Alman Modeli (FGM) 24
3.2. Hastane Öncesi Bakımı Etkileyen Faktörler 24
3.2.1. Personel 25
3.2.2. Çevre 25

3.2.3. Kaynaklar ve Taşıma (Lojistik) 26
4. Türkiyede Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri 26
5. Sonuç 29
Kaynaklar 30

BÖLÜM 3
TÜRKİYE'DE AFET HEMŞİRELİĞİ

Özet 33
1. Giriş 34
2. Afet Hemşireliği 35
3. ICN Afet Hemşireliği Yetkinlikleri 36
4. Afet Hemşireliği Eğitimi 42
5. Afet Hemşiresinin Rolleri 44
5.1. Hemşirelerin Afet Önleme/ Zarar Azaltmada ve Afet Hazırlığındaki Rol ve Sorumlukları 44
5.2. Hemşirelerin Müdahale Aşamasında Rol ve Sorumlukları 46
5.3. Hemşirelerin Afet Sonrası İyileşme/ Rehabilitayon Aşamasındaki Rol ve Sorumlukları 47
6. Sonuç 48
Kaynaklar 49

BÖLÜM 4
TÜRKİYE'DE ACİL HEMŞİRELİĞİ

Özet 51
1. Giriş 52
2. Tarihsel Boyut 52
3. Hukuki ve Kurumsal Boyut 53
4. Türkiye'de Acil Hemşireliği Yetiştirmede Mesleki Basamaklar 54
5. Türkiye'de Acil Hemşirelerinin Karşılaştığı Sorunlar 57
6. Sonuç 60
Kaynaklar 60

BÖLÜM 5
ACİL SERVİSLERDE TRİYAJ

Özet 61
1. Giriş 62
2. Triyaj Yapılırken Uyulması Gereken Önemli Kurallar 63
3.Triyaj Alanları 63
3.1. Acil Servis Triyajı 64

3.1.1. Temel Acil Servis Triyajı 66
3.1.2. İleri Triyaj Sistemi 66
3.1.3. Acil Servis Afet Triyajı 66
3.2. Acil Servis Triyaj Amacı 67
3.3. Acil Servislerde Uygulanan Triyaj Sisteminin Yararları 67
3.4. Triyaj Sisteminin Uygulanmaması 68
3.5. Triyaj Yapan Sağlık Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler 68
3.6. Triyaj Çalışanının Görevleri 69
3.7. Hasta Kimlik, Başvuru ve Kayıtların Tutulması 69
3.8. Triyaj Uygulama Sırasında Bilinmesi Gereken Noktalar 70
3.9. Hasta Bakım Odaları 71
3.10. Triyaj, Ekip ve Ekipmanlar 71
4. Acil Servislerde Triyaj Süreci 72
4.1. Triyaj Sırasında Sorgulanması Gereken Bilgiler 73
5. Acil Servislerde Triyaj Sınıflama Sistemi 74
6. Olay Yeri Triyajı 77
6.1. Olay Yeri Triyajının Amacı 80
6.2. Olay Yeri Triyajının Faydaları 80
6.3. Afet Triyaj Sınıflamasında Kullanılan Sistemler 80
6.3.1. START Sistemi 81
6.3.1.1. Yaralanma Durumlarına Göre Triyaj Sınıflaması 82
6.3.1.2. Triyaj Etiketleri 83
6.3.2. SALT Triyajı 84
6.3.3. CRAMS kuralı (Dolaşım, Solunum, Abdomen, Motor Fonksiyon, Konuşma) 84
6.3.4. Glaskow Koma Ölçeği 85
6.3.6. SAVE Sistemi 87
7. Afet Triyajı 87
8. Askerî Triyaj 88
9. Yatan Hasta Triyajı 88
10. Pediyatride Triyaj Sırasında Dikkat Edilmesi Gereken Kurallar 89
11. Pediyatrik Triyaj 89
12. Sonuç 90
Kaynaklar 90

BÖLÜM 6
ACİL SERVİS KALABALIKLIĞI VE YÖNETİMİ

Özet 93
1. Giriş....94
1.1. Acil Servis Yoğunluğunun Tanımı 94
1.2. Acil Servislerin Kullanımı İle İlgili İstatistikler ve Dünya Ülkeleri İle Karşılaştırması.... 95
2. Acil Servis Kalabalıklığının Sebep Olduğu Problemler....97
3. Acil Servislerin Acil Olmayan Durumlar İçin Kullanılmasının Sebepleri 99
3.1. Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri İle İlgili Problemler....99
3.2. Acil Servislerin Avantajlarının Olması 99
3.3 Aile Sağlığı Merkezlerinin Kullanılmamasının Nedenleri 100
3.4. Poliklinikler ve Sağlık Personelleri İle İlgili Problemler....101
3.5. Yetersiz Bilgi ve Öz Bakım Becerisi 101
3.6. Aciliyet Algısı....101
4. Acil Servis Kalabalıklığının Azaltılması İçin Çözüm Önerileri 102
4.1.Eğitim 103
4.2. Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi....103
4.3 Mesai Saatleri Dışında Hizmet Verebilecek Birinci Basamak Sağlık Kuruluşları 104
4.4. Sağlık Okuryazarlığının Artırılması....105
4.5. Telefon Hattı 105
5. Sonuç....105
Kaynaklar 106

BÖLÜM 7
ACİL SERVİS VE KRİTİK BAKIM

Özet 109
1. Giriş....110
2. Acil Servis ve Kritik Bakım 110
3. Klinik Düzenleme 115
4. Prosedürler....116
5. Tüm Hastane Türleri İçin Avantajlar....116
6. Finansal Hususlar....117
7. Acil Servis Yoğun Bakımına Karşı Argümanlar....117
Kaynaklar 118

BÖLÜM 8
ACİL SERVİSTE ZOR HASTA YÖNETİMİ

Özet 123
1. Giriş 124
2. Zor Hasta Tanımı: Zor Hasta Kimdir? 124
2.1. Zor Hasta Tanımı Tarihçesi 125
2.2. Zor Hasta Epidemiyolojisi 126
3. Zor Hasta ve Sorunlar 126
4. Acil Serviste Zor Hasta Çeşitleri 126
5. Zor Hasta Etkileşimine Yol Açan Nedenler Nelerdir? 130
6. Acil Serviste Zor Hasta Yönetimi 132
7. Sonuç 136
Kaynaklar 137

BÖLÜM 9
ACİL SERVİSTE ADLİ HASTA YÖNETİMİ

Özet 139
1. Giriş 140
2. Adli Makam, Adli Olay ve Adli Olgunun Tanımı 140
3. Adli Olguların Bildirilmesi 142
4. Adli Olgularda Delillerin Korunması 145
5. Acil Servislere Rapor Amacıyla Gönderilen Adli Olgular 146
6. Adli Olgulara Ait Kayıtlar 147
7. Hatalı Tıbbi Müdahaleler 148
8. Sonuç 149
Kaynaklar 149

BÖLÜM 10
OBSTETRİK ACİLLER

Özet 151
1. Giriş 152
2. Postpartum Hemoraji 152
2.1. Postpartum Hemorajinin Tanımı ve Değerlendirilmesi 152
2.2. Postpartum Hemoraji Etiyolojisi ve Risk Faktörleri 153
2.3. Postpartum Hemorajinin Önlenmesi 154
2.4. Postpartum Hemorajinin Yönetimi ve Sağlık Profesyonellerinin Rolü 154
3. Umbilikal Kord Prolapsusu 156

3.1. Tanım....156
3.2. İnsidans....157
3.3. Umbilikal Kord Prolapsusu Risk Faktörleri....157
3.4. Umbilikal Kord Prolapsusu Yönetimi ve Sağlık Profesyonellerinin Rolü....158
3.5. Umbilikal Kord Prolapsusu Manevraları....160
3.5.1. Transvajinal Manuel Yükseltme (Şekil 3.3. A)....160
3.5.2. Anne İdrar Kesesinin Doldurulması (Şekil 3.3. B)....160
3.5.3. Diz-Göğüs Pozisyonu (Şekil 3.3. C)....160
3.5.4. Trendelenburg Pozisyonu (Şekil 3.3. D)....161
3.5.5. Maternal Pelvisin Sırtüstü ve Yan Pozisyonda Sıkıştırılması (Şekil 3.3. E&F)....161
4. Omuz Distosisi....162
4.1. Tanım....162
4.2. İnsidans....162
4.3. Omuz Distosisi Risk Faktörleri....162
4.4. Omuz Distosisi Yönetimi ve Manevralar....163
4.4.1.Birincil Manevralar....163
4.4.2. İkincil Manevralar....164
4.4.3. Üçüncül Manevralar....166
4.5. Omuz Distosisinin Komplikasyonları....167
4.5.1. Fetal Komplikasyonlar....167
4.5.2. Maternal Komplikasyonlar....167
4.6. Omuz Distosisini Yönetmede Sağlık Profesyonellerinin Rolü....168
5. Preeklampsi-Eklampsi....168
5.1. Preeklampsi....170
5.2. Tanım ve Sınıflama....170
5.2.1. Tanım....170
5.2.2. Sınıflama....171
5.3. Risk Faktörleri....172
5.4. Preeklampsinin Yönetimi....174
5.5. Eklampsi....174
5.6. Tedavi / Yönetim....175
6. Uterus Rüptürü....175
6.1. Tanım ve Sınıflama....176
6.2. Risk Faktörleri....176

6.3. Tehlike İşaretleri 176
6.3.1. Erken Tehlike İşaretleri 176
6.3.2. Geç Tehlike İşaretleri 177
6.4. Yönetim 177
7. Uterus İnversiyonu 177
7.1. Tanım ve Sınıflama 178
7.2. Risk faktörleri 179
7.3. Tanı 179
7.4. Yönetim 179
8. Amniyotik Sıvı Embolisi 180
8.1. Tanım ve İnsidans 180
8.2. Amniyotik Sıvı Embolisinin Risk Faktörleri 180
8.3. Amniyotik Sıvı Embolisinin Yönetimi ve Sağlık Profesyonellerinin Rolü 181
9. Sonuç 182
Kaynaklar 182

BÖLÜM 11
ÇOCUK ACİL HASTAYA YAKLAŞIM

Özet 189
1. Giriş 190
2. Çocukluk Dönemlerinin Tanımı 190
3. Türkiye'de Çocuk Nüfusuna ve Sağlık Durumuna Genel Bakış 191
4. Çocuk Hastaların Genel Değerlendirilmesi 192
5. Çocuk Acil Servise Başvuran Çocukların Durumuna Genel Bakış 194
6. Çocuk Acillerde Kullanılan Triyaj Sistemlerine Genel Bakış 195
6.1. Pediatrik Kanada Triyaj Skalası (PaedCTAS) 197
6.2. Acil Durum Şiddet İndeksi (ESI) 199
6.3. Manchester Triyaj Sistemi (MTS) 200
6.4. Çocuk Acil Değerlendirme 200
6.4.1. Çocuk Hastaların Triyajında Öncelikli Değerlendirme Sistemleri 201
6.4.1.1. Pediatrik Gözlem Öncelik Skoru (POPS) 201
6.4.1.2. Pediatrik Erken Uyarı Skoru (PEWS) 202
6.4.1.3. Pediatrik Değerlendirme Üçgeni (PAT) 202
6.4.2. Birincil Değerlendirme: Hava Yolu, Solunum, Dolaşım, Kısa Nörolojik Değerlendirme, Çevresel Kontrol (ABCDE) 204
6.4.3. İkincil Değerlendirme 207

7. Acil Birimlerde Çalışan Sağlık Ekibinin Özellikleri 207
8. Sonuç 209
Kaynaklar 210

BÖLÜM 12
ACİL SERVİSTE GERİATRİK HASTA YÖNETİMİ

Özet 213
1. Giriş 214
2. Geriatrik Hasta ve Acil Servis 215
3. Geriatrik Hasta ve Acil Servis Dezavantajları 216
4. Geriatrik Acil Servis Müdahaleleri 218
5. Geriatrik Hasta Acil Servis Başvuru Nedenleri ve Bakım 219
5.1. Geriatrik Hastada Travma ve Düşme 220
5.2. Geriatrik Hasta ve Nöropsikiyatrik Bozukluklar 222
5.2.1. Deliryum 222
5.3. Geriatrik Hasta ve Koroner Sendrom 223
5.4. Geriatrik Hasta ve Karın Ağrısı 224
5.5.Geriatrik Hasta ve Enfeksiyon 224
5.6. Geriatrik Hasta Polifarmasi ve Advers İlaç Etkileri 224
5.7. Geriatrik Hasta ve İstismar ve İhmal 225
5.8. Geriatrik Hastalar/ Sosyal Vakalar 227
5.9. Geriatrik Hasta ve Palyatif Bakım 227
6. Geriatrik Hastanın Acil Servis Taburculuğu ve Sonrası 228
7. Sonuç 229
Kaynaklar 230

BÖLÜM 13
ACİL SERVİSLERDE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Özet 237
1. Giriş 238
2. Tıbbi Sosyal Hizmet 239
3. Acil Servis ve Sosyal Hizmet 242
3.1. Acil Servislerde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Görevleri 243
3.2. Acil servislerde sosyal hizmet uygulamaları 245
4. Sonuç 248
Kaynaklar 250

BÖLÜM 14
ACİL SERVİSLERDE ŞİDDET VE İŞ GÜVENLİĞİ

Özet 253
1. Giriş 254
2. Şiddet 254
2.1. İş Yerinde Şiddet 254
2.2. Sağlık Hizmetlerinde İş Yeri Şiddeti 255
3. Acil Servislerde Şiddet.....256
3.1. Fiziksel Şiddet 258
3.2. Sözel Şiddet 258
3.3. Acil Servislerde Şiddetin Sıklığı 259
3.3.1. Acil Servislerde Şiddet Nedenleri 260
3.3.2. Sağlık Personeline Şiddet Uygulayan Kişilerin Özellikleri 260
3.3.3. Şiddet Gören Sağlık Çalışanlarının Özellikleri 261
3.3.4. Sağlık Çalışanlarında Şiddet Sonrası Bildirim 261
3.4. Sağlık Çalışanlarında Şiddet Sonrası Görülen Sorunlar 262
3.5. Önleme 263
3.6. Sağlıkta Şiddetin Önlenmesine Yönelik Yasal Düzenlemeler.....265
4. Sonuç 266
Kaynaklar 266

BÖLÜM 15
ACİL SERVİSTE HASTA GÜVENLİĞİ

Özet 273
1. Giriş 274
2. Hasta Güvenliği.....274
2.1. Hasta Güvenliğinin Tanımı.....274
2.2. Hasta Güvenliğinin Amacı ve Önemi 276
2.3. Hasta Güvenliği Kültürü 277
2.4. Uluslararası Hasta Güvenliği Hedefleri 278
2.5. Acil Serviste Hasta Güvenliği.....278
3. Tıbbi Hata.....279
3.1. Tıbbi Hataların Sınıflandırılması 281
3.1.1. Kök Nedene Bağlı Hatalar.....281
3.1.2. Hata Türü Açısından Yapılan Hatalar 281
3.2. Tıbbi Hataların Gelişme Nedeni.....281

3.3. Tıbbi Hataların Hastaya Etkileri....282
3.3.1. Vahim Olay (Sentinel Event)....282
3.3.2. Advers/İstenmeyen Olay (Advers Event)....282
3.3.3. Direkten Dönme / Ramak Kala Olaylar (Near Miss)....282
3.4. Acil Servislerde Sağlık Profesyonelleri Tarafından Algılanan Hasta Güvenliği Riskleri....282
3.4.1. Aşırı İş Yükü....283
3.4.2. Kontrol Eksikliği....283
3.4.3. İletişim Hataları....283
3.4.4. Organizasyonel Başarısızlık....283
3.5. Tıbbi Hata Türleri....284
3.5.1. Hastanın Kimliklendirilmesi....284
3.5.2. Etkin İletişim....285
3.5.3. İlaç Güvenliği....287
3.5.3.1. Hekim Kaynaklı Hatalar....288
3.5.3.2. Hasta Birey Kaynaklı Hatalar....288
3.5.3.3. Hemşire Kaynaklı Hatalar....289
3.5.4. Sağlık Bakımı Kaynaklı Enfeksiyonun Azaltılması....290
3.5.5. Hasta Güvenliği Açısından Düşme....291
3.5.6. Kan Transfüzyonlarına Yönelik Güvenliğin Sağlanması....292
3.5.7. Yanlış veya Uygun Olmayan Malzeme Kullanımına Bağlı Hatalar..293
4. Acil Serviste Hataların Önlenmesi....293
5. Sonuç....295
Kaynaklar....295

BÖLÜM 16
HASTANE ÖNCESİ AFET HAZIRLIĞI

Özet....301
1. Giriş....302
2. Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri....302
2.1. Acil Sağlık Hizmeti Veren Kurumlar....302
3. Hastane Öncesi Afetlerdeki Sağlık Hizmetleri....304
3.1. Hastane Öncesi Afet Hizmetleri Sunan Personelin Eğitimi....306
3.2. Tatbikatlar....306
3.3. Lojistik Yönetimi....307
4. Afetlerde Risk Yönetimi....308
4.1. Hastane Öncesi Afet Hazırlığı ve Zarar Azaltma....309

5. Afetlerde Hastane Öncesi Kriz Yönetimi 310
5.1. Afetlerde Hastane Öncesi Müdahale Aşaması 311
5.1.1. Olay Yeri Yönetimi ve İletişim 311
5.1.2. Afetlerde Triyaj 312
5.1.3. Hasta Nakil Hizmetleri 313
6. Sonuç 314
Kaynaklar 315

BÖLÜM 17
KİTLESEL OLAYLARDA HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİMİ

Özet 319
1. Giriş 320
2. Kitlesel Olaylar 321
2.1. Kitlesel Olay Tanımı 321
2.2. Kitlesel Olayların Sınıflandırılması 322
2.3. Türkiye'de Görülen Kitlesel Olaylar 324
3. Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi 327
3.1. Kitlesel Olaylarda Triyaj 327
3.2. Olay Yeri Yönetimi 330
3.3. Komuta Kontrol Merkezi 331
3.4. Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri Birimi (UMKE) 331
4. Kitlesel Olaylarda Mevzuat ve Acil Sağlık Hizmetleri Çalışanlarının Sorumlulukları 332
4.1. Afetler ve Kitlesel Olaylarla İlgili Mevzuat 332
4.2. Acil Sağlık Hizmetleri Çalışanlarının Sorumlulukları 333
5. Sonuç 334
Kaynaklar 334

BÖLÜM 18
ACİL SERVİSTE AFET YÖNETİMİ VE AFET HEMŞİRELİĞİ

Özet 337
1. Giriş 338
2. Afet Yönetiminin Önemi 338
3. Türkiye'de Afet Yönetim Sisteminde Hemşirenin Yeri 339
4. Acil Sağlık Hizmetlerinin Afet Durumuna Hazırlığı 341
5. Acil Servis Hemşireliğinden Afet Hemşireliğine 342
5.1. Türkiye ve Dünyada Afet Hemşireliği 348

6. Sonuç 350
Kaynaklar 351

BÖLÜM 19
JEOLOJİK AFETLERDE (DEPREM) ACİL SERVİS YÖNETİMİ

Özet 355
1. Giriş 356
2. Dünyada ve Ülkemizde Deprem 356
3. Depremin Potansiyel Etkileri ve Sağlık Sistemi Üzerindeki Sonuçları 357
4. Afet Yönetimi ve Acil Sağlık Hizmetleri 357
4.1. Afet Yönetimi ve Türkiye Afet Müdahale Planı 357
4.2. Sağlık Hizmet Grubu Planları ve Hastane Afet Planı 359
4.3. Acil Servis Öncesi Afet Yönetim Organizasyonu ve Önemi 360
5. Deprem ve Acil Servis Yönetimi 361
5.1. Acil Serviste Risk ve Zarar Azaltma Çalışmaları, Acil Servis Hazırlığı 362
5.2. Depremlerde İlk 72 Saat Acil Servis ve Müdahale Çalışmaları 365
5.3. İlk 72 Saat Sonrası Acil Servis ve İyileştirme Çalışmaları 370
6. Sonuç 371
Kaynaklar 371

BÖLÜM 20
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE KALİTE VE AKREDİTASYON STANDARTLARI

Özet 375
1. Giriş 376
2. Kalite ve Toplam Kalite Yönetimi 377
2.1. Kalitenin Tanımı ve Kısa Tarihçesi 377
2.2. Toplam Kalite Yönetiminin Tanımı ve Kısa Tarihçesi 378
3. Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Akreditasyon 379
4. Acil Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Akreditasyon 382
4.1. Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite Standartları 112 Acil Sağlık Hizmetleri Seti 386
4.1.1. Kurumsal Hizmetler Boyutu 387
4.1.2. Hasta ve Çalışan Odaklı Hizmetler 388
4.1.3. Sağlık Hizmetleri 389
4.1.4. Destek Hizmetler 389
4.1.5. Gösterge Yönetimi 390
4.2. Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Akreditasyon Standartları 392

4.3. Joint Commission International (JCI) Uluslararası Akreditasyon Standartları393
5. Sonuç 398
Kaynaklar 400

BÖLÜM 21
ACİL TIP VE ACİL SERVİSLERDE LİDERLİK

Özet 405
1. Giriş....406
2. Liderlik Kavramı ve Kapsamı 407
2.1. Liderlik Tarzları....408
3. Acil Tıpta Liderlik 409
4. Sonuç....411
Kaynaklar 413

BÖLÜM 22
ACİL SERVİSTE SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ VE YAPAY ZEKÂ

Özet 415
1. Giriş....416
2. Sağlıkta Yapay Zekâ Teknolojileri 418
2.1. Bir Sağlık Aracı Olarak Dronlar....418
2.2. Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi 419
2.3. Yapay Zekâ ve Triyaj....420
2.4. Yapay Zekâ ve Acil Tıbbi Görüntüleme....421
3. Sağlıkta Teletıp ve Teknolojik Acil Servis Uygulamaları 424
4. Acil Servis Gelecek Hedefleri 426
5. Sonuç....427
Kaynaklar 428

BÖLÜM 23
HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE HABERLEŞME

Özet 431
1. Giriş....432
2. İletişim Sürecinin Ögeleri 432
2.1. Kaynak 433
2.2. Mesaj (İleti) 433
2.3. Kanal....433
2.4. Alıcı....434
2.5. Geri Bildirim (Feedback) 434

3. İletişim Türleri 434
3.1. Sözlü İletişim.....435
3.2. Sözsüz İletişim 435
3.3. Yazılı İletişim.....436
4. Hastane Öncesi Alanda İletişim 436
4.1. Olay Yeri İle Acil Çağrı Merkezi (AÇM) Arasında İletişim 436
4.2. Acil Çağrı Merkezi İle Ambulans Ekibi Arasındaki İletişim.....436
4.3. Ambulans Ekibi İle Acil Çağrı Merkezi ve Danışman Hekimler Arasında İletişim 437
4.4. Diğer Acil Yardım Ekipleri İle İletişim 437
4.5. Ambulans Ekibi İle Hastalar Arasında İletişim 437
4.6. Ambulans Ekibi İle Hastane Acil Servisi Arasında İletişim 438
4.7. Hastaneler Arası Nakil Sırasında Kurulacak İletişim ve Haberleşme 440
5. Hastane Öncesi Alanda İletişimde Zor Gruplar 441
5.1. Bedensel Engelli Hastalar.....441
5.2. Zihinsel Engelli Hastalar.....441
5.3. Kültürel Farklılıklar.....441
5.4. Saldırgan Hastalar 441
5.5. Madde Kullanım Bozukluğu Olan Hastalar.....442
5.6. Geriatrik Hastalar 442
5.7. Dil Zorlukları.....443
6. Hastane Öncesi Alanda Etkili İletişim Kurmanın Yararları.....443
7. Hastane Öncesi Alanda Haberleşme.....443
8. Hastane Öncesi Alanda Haberleşme Araçları 444
8.1. Telsiz Haberleşmesi 444
8.2. Elektronik Vaka Sistemi (Tablet) 448
9. Hastane Öncesi Alanda Haberleşmede Yeni Teknolojiler 449
9.1. Teletıp (Telemedicine) Uygulaması 450
9.2. Kablosuz Vücut Sensör Ağları (Wireless Body Sensor Networks (WBSNs) 450
10. Sonuç.....452
Kaynaklar 453

BÖLÜM 24
ACİL SERVİSTE İLETİŞİM VE HABERLEŞME

Özet 455
1. Giriş.....456

2. İletişim 456
3. Acil Serviste İletişim....457
4. İletişim Yöntemleri 457
5. Acil Serviste İletişimi Etkileyen Faktörler 458
6. Acil Serviste Etkili İletişim 460
7. Sonuç 462
Kaynaklar 463

BÖLÜM 25
TEMEL İLK YARDIM BİLGİ VE UYGULAMALARI

Özet 465
1. Giriş 466
2. İlk Yardımın Tarihçesi....466
3. İlk Yardımın Temel İlkeleri....466
3.1. Koruma....466
3.2. Bildirme 467
3.3. Kurtarma....467
4. Temel Yaşam Desteği....468
4.1. Erişkin Temel Yaşam Desteği Basmakları....469
4.2. Çocuklarda ve Bebeklerde TYD Basamakları 474
5. Yabancı Cisme Bağlı Hava Yolu Tıkanıklıkları....478
5.1. Yetişkin Hava Yolu Tıkanıklıklarına Yaklaşım 479
5.2. Pediyatrik Hava Yolu Tıkanıklıklarına Yaklaşım....479
6. İlk Yardımın Temel Konuları 481
6.1. Derlenme Pozisyonu 481
6.2. Yaşamı Tehdit Eden Kanamanın Kontrolü....482
6.3. Presenkop Yönetimi....482
7. Sonuç 483
Kaynaklar 483

Yazarlar Hakkında 485

Bölüm 1

TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ VE POLİTİKALARI

Büşra Sapmaz

Özet

Türkiye'de acil sağlık hizmetleri, Osmanlı döneminde daha çok askerî sahada uygulanmış, Cumhuriyet dönemi ile birlikte acil bakım hizmetlerini planlamaya yönelik ilk girişim 1930 Tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda Tıbbi İmdat ve Yardım Teşkilatının kurulması ile başlatılmıştır. 1960'lı yıllarda "İlk Yardım" kursları açılmaya başlanmış ve toplumda farkındalık oluşturmak hedeflenmiş, 1970'ten sonra İlk Yardım kursları polis, öğretmen, memur ve öğrenciler için sertifika programı olarak devam ettirilmiştir. Modern anlamda acil sağlık hizmetleri; 1985 yılında Ankara'da 077 Hızır Acil Servis uygulaması ile başlatılmış, hastane acil servislerinde çalışan hekimlerin görev aldığı bu yapılanma, 1986 yılından itibaren İstanbul ve İzmir illerinde de hizmet vermeye başlamıştır. 1993 yılında Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği ön lisans programının ve 1996 yılında Sağlık Meslek Liselerinde Acil Tıp Teknisyenliği eğitim programlarının oluşturulması, acil bakıma yönelik personellerin yetişmesine katkı sağlamıştır. Acil Tıp bölümünün bir Tıp uzmanlık dalı olarak kabulü de yine 1993 yılında olmuş ve ilk Acil Tıp Uzmanları 1998 yılında göreve başlamıştır. 1993 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından "112 Acil Yardım ve Kurtarma Hizmetleri" projesi hazırlanmıştır. Kurulan sistem ile il merkezlerinde oluşturulan 112 Komuta Kontrol Merkezleri, hastanelerde yer alan ambulans ekiplerine görev vermiştir. 2000 yılında acil sağlık hizmetlerinin sevk ve idaresine dair usul ve esasları belirleyen "Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği" çıkarılmıştır.

hizmeti personelleri üzerine olumsuz etkisinin önlenmesi, çalışanlar için yeterince sosyal alan ve maddi destek oluşturulması, personelin iletişim becerilerinin geliştirilmesi, kurumlar arası ve kurum içi koordinasyonun artırılması, birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha etkin hâle getirilmesi, sağlık okuryazarlığının artırılması ve acil sağlık hizmetlerinin işleyişi konusunda halkı bilgilendiren çalışmaların yapılması, koruyucu sağlık hizmetlerinin öncelenmesi, sağlık politikalarının acil bakım hizmetlerini yeterince kapsayacak şekilde uzun vadeli planlanması ülkemizde acil sağlık hizmetlerinin önünü açacaktır.

Kaynaklar

1. Bambra, C., Fox, D., & Scott-Samuel, A. (2005). Towards a politics of health. Health promotion international, 20(2), 187–193. https://doi.org/10.1093/heapro/dah608
2. Başol, E., Işık, A. (2014). Türkiye'de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişmeler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler. International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 2 (2), 1-26. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaaoj/issue/36920/422420
3. Ekşi, A. (2015), Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri, 3. Basım, Kitapana Basım Yayım, Ankara.
4. Altıntaş, A. (2021). *Türk Kızılay Cemiyeti (Hilal-i Ahmer)*. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kizilay-cemiyeti/
5. Çelikli, S. (2016). Kuruluştan Bugüne Paramedik Eğitiminde Standardizasyon Çabaları ve Kırılma Noktaları. Hastane Öncesi Dergisi.1(2):39-54. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/253608
6. Şimşek, P., Günaydın, M. & Gündüz, A. (2019). HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8 (1), 120-127. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/43947/418283
7. Erbay, H. (2017). Türkiye'de Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin Numarası Niçin 112? Ambulans Hizmetleri Bağlamında Bir Yakın Tarih Araştırması. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 7 (1), 28-32. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutftd/issue/43189/523864
8. Karcıoğlu, Ö. (2020). ÜLKEMİZDE ACİL TIP: 26 yılın özeti. Journal of ADEM. 1(1): 19-31. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1078583
9. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği, (2000), TC. Resmî Gazete, Ankara. https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4798&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5
10. Aksoy, F., Ergün A. (2002). Acil sağlık hizmetlerinde ambulansın yeri. Ulusal Travma Dergisi, 8(3), 160 - 163.
11. Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Afet ve Acil Durum Yönetimi Daire Başkanlığı, (2021). *Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi*. https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-80255/ulusal-medikal-kurtarma-ekibi-birimi-umke.html
12. İçişleri Bakanlığı, (2021). *Tüm Acil Numaralar 112'de Toplandı*. https://www.icisleri.gov.tr/tum-acil-numaralar-112de-toplandi

13. Ambulanslar ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği, (2006), TC. Resmî Gazete, Ankara.
14. Millî Eğitim Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri, Acil Sağlık Hizmetlerinin Yapısı, (2011). http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Acil%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Hizmetlerinin%20Yap%C4%B1s%C4%B1.pdf
15. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ, (2022), TC. Resmî Gazete, Ankara. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39719&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5
16. Ak, S. (2022). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Sağlık Politikaları. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 20 (1), 28-36. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ashd/issue/62930/1109949
17. Yılmaztürk, A. (2013). Türkiye'de Sağlık Reformlarının Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın Küresel Niteliğinin Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 176-188. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48563/616677
18. Arıkan A. (2005). Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri (Doktora Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=xgKlQ9wfM_UxKD1mkXJtlg&no=glhWTHAFSYStK1lSiMoxoA
19. Memişoğlu, D. (2016). Bir Kamu Politikası Analizi Örneği: Sağlıkta Dönüşüm Programı. Yasama Dergisi, (34), 62-93. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasamadergisi/issue/54465/741347
20. Sağlık Bakanlığı, (2014). *Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi (II. Faz), Sağlıkta Dönüşüm Projesi (I. Faz).* https://pydb.saglik.gov.tr/TR-32172/saglikta-donusum-ve-sosyal-guvenlik-reformu-projesi-ii-faz.html
21. Seçtim, H. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine Bir Değerlendirme. Management and Political Sciences Review, 1 (1), 117-133. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mpsr/issue/45230/523980
22. T.C. Sağlık Bakanlığı (2007). ''Sağlıkta Dönüşüm Programı''. T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No:713. ISBN 978-975-590-230-2. Ankara. 17.
23. T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). ''Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021 Haber Bülteni''. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/44131/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2021-haber-bultenipdf.pdf
24. Şimşek P. (2015) Acil Servislerin Acil Sorunu: Uygunsuz Kullanım. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/712032
25. Beştemir, A., Aydın, H. (2022). Yıllık 300 milyon Hasta Muayenesi; Türkiye'de 2. ve 3.Basamak Kamu Sağlık Tesisleri Acil Servis ve Poliklinik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Sakarya Tıp Dergisi, 12 (3), 496-502. DOI: 10.31832/smj.1128439
26. T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). ''Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020''. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/43399,siy2020-tur-26052022pdf.pdf?0
27. Türkiye Acil Tıp Derneği (2020). Acil Servislerde Şiddeti Önleme Raporu. https://tatd.org.tr/uploads/files/Siddeti_Onleme_Raporu_2020.pdf.pdf
28. Akbaş, M., Boz, A., Dursun, A., Çetin, S. & Kılıçaslan, A. (2016). 112 Çalışanlarının Şiddete Maruz Kalma Durumları ve Şiddete Yönelik Tutum ve Davranışları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 9 (3), 93-100. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46794/586779

Bölüm 2

HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

Şebnem Yücel
Recep Yücel
Havva Nur Atalay

Özet

Acil sağlık hizmetleri, hastaların tıbbi müdahale ve tedaviye ihtiyaç duyduğu ilk andan başlayıp hastaneye sevk edildikten sonra tedavi edilmesini de kapsayan çok aşamalı ve koordinasyon gerektiren bir süreçtir. Bu sürecin hastaya hastane dışındaki ilk müdahalenin yapıldığı aşamasına hastane öncesi acil sağlık hizmetleri denmektedir. Acil sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesi için dünya genelinde iki farklı bakış açısı mevcuttur. Bu bakış açılarından ilki Anglo-Amerikan modeldir. Bu modele göre hastalar olay yerinde tedavi edilmekten ziyade en kısa sürede hastaneye götürülmektedir. Diğer bakış açısı ise Fransız-Alman modeldir. Bu modelde ise tam tersine hastalar ilk olarak olay yerinde tedavi edilmektedir. Hastalar, ilk ve acil yardım yapıldıktan sonra hastanelerin acil servislerine taşınmaktadır. Genel olarak bu iki modelde günümüzde çok fazla ayrım yapılmaksızın birlikte kullanıldığı da gözlenmektedir. Acil durumların ve olayların özelliklerine göre her iki model de tercih edilebilmektedir. Bu modellerin tercih edilebilirliğini etkileyen faktörler personel, çevre ve taşıma olarak görülmektedir. İlk olarak acil sağlık hizmetleri çalışanlarının sayısı, iletişim gücü, problem çözme becerisi gibi birçok faktör acil sağlık hizmetlerini etkilemektedir. Acil müdahalenin yapıldığı çevre, sterilizasyon durumu, fiziksel ortam da acil sağlık hizmetlerini etkileyen diğer bir faktördür. Son olarak hastaların ilk ve acil müdahalesi yapıldıktan sonra mevcut kaynaklar ile hastaneye veya acil servislere naklinin gerçekleştirilebilmesi acil sağlık hizmetlerinin sunumunu etkilemektedir.

Kaynaklar

Aksoy, F., ve Ergün, A. (2002). Acil sağlık hizmetlerinde ambulansın yeri. *Ulusal Travma Dergisi*, 8(3), 160-163.

Al-Shaqsi, S. (2010). Models of international emergency medical service (EMS) systems. *Oman medical journal,* 25(4), 320-323. doi.org/10.5001/omj.2010.92.

Archer, J. R. H., Dargan, P. I., Wood, D. M., & Winstock, A. R. (2013). Hospital and prehospital emergency service utilisation as an impact of acute recreational drug and ethanol toxicity. *Journal of Substance Use,* 18(2), 129-137. doi:10.3109/14659891.2012.707283.

Aringhieri, R., Bruni, M. E., Khodaparasti, S., & Van Essen, J. T. (2017). Emergency medical services and beyond: Addressing new challenges through a wide literature review. *Computers & Operations Research,* 78, 349-368. doi.org/10.1016/j.cor.2016.09.016.

Arnold, J. L. (1999). International emergency medicine and the recent development of emergency medicine worldwide. *Annals of emergency medicine*, 33(1), 97-103.

Aslan, Ş., ve Güzel, Ş. (2018). Türkiye'deki hastane öncesi acil sağlık hizmetleri. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *5*(31), 4995-5002.

Bernaldo-De-Quirós, M., Piccini, A. T., Gómez, M. M., Cerdeira, J. C. (2015) Psychological consequences of aggression in pre-hospital emergency care: cross sectional survey. *International Journal of Nursing Studies*. 52(1), 260-70. doi:10.1016/j.ijnurstu.2014.05.011.

Carne, B., Kennedy, M., & Gray, T. (2012). Crisis resource management in emergency medicine. *Emergency Medicine Australasia*, 24(1), 7-13. doi: 10.1111/j.1742-6723.2011.01495.x.

Dick, W. F. (2003). Anglo-american vs. franco-german emergency medical services system. *Prehospital and Disaster Medicine,* 18(01), 29–37. doi:10.1017/s1049023x00000650.

Ekrem Çebi, G., ve Akman, C. (2022). Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri çalışanlarının travma hastalarına yaklaşım ölçeğinin geliştirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi,* 7(2), 141-158.

Erbay, H. (2014). Some ethical issues in prehospital emergency medicine. *Turkish journal of emergency medicine,* 14(4), 193-198. doi.org/10.5505/1304.7361.2014.32656.

Güneşer, R., & Kırımlıoğlu, N. (2022). Moral Intelligence in Prehospital Emergency Health Services: Traditional Review. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi,* 30(3), 354-362. doi: 10.5336/mdethic.2022-88584.

Hori, S. (2010). Emergency medicine in Japan. *The Keio Journal of Medicine,* 59(4), 131-139. doi.org/10.2302/kjm.59.131.

Kaptanoğlu, A., ve Kılınçlı, T. (2022). Hastane öncesi sağlık hizmetleri yönetimi. Akademik Bilim Yayınları.

Kobusingye, O. C., Hyder, A. A., Bishai, D., Joshipura, M., Hicks, E. R., & Mock, C. (2006). *Emergency medical services.* In: Disease Control Priorities in Developing Countries (2nd edition).

Mehmood, A., Rowther, A. A., Kobusingye, O., & Hyder, A. A. (2018). Assessment of prehospital emergency medical services in low-income settings using a health systems approach. *International Journal of Emergency Medicine*, *11*(1), 1-10. doi.org/10.1186/s12245-018-0207-6

Mohammadi, M., Abdollahimohammad, A., Firouzkouhi, M., & Shivanpour, M. (2021). Challenges of prehospital emergency staff in the COVID-19 pandemic: a phenomenological research. *J. Emerg. Pract. Trauma*, 8 (2), 99-103. Doi: 10.34172/JEPT.2021.35.

Paksoy, V. M. (2016). Acil sağlık hizmetlerinde uluslararası uygulama modellerinin karşılaştırması: anglo-amerikan ve franko-german modeli. İnönü Üniversitesi Sağlık *Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(1), 6-24.

Petzäll, K., Tällberg, J., Lundin, T., & Suserud, B.O. (2011) Threats and violence in the swedish prehospital emergency care. *International Emergency Nurs*. 19(1), 5-11. doi: 10.1016/j.ienj.2010.01.004.

Polat, Y. (2018). Hastane öncesi acil bakımda bir intihar olgusunun iş sağlığı ve güvenliği açısından değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi*, *3*(1), 55-61.

Reed, R. C., & Bourn, S. (2018). Prehospital emergency medicine–UK military experience. Bja Education, 18(6), 185-190. doi: 10.1016/j.bjae.2018.03.003.

Reimer, A. P. (2020). Prehospital and transport nursing: the next 50 years. *Journal of Emergency Nursing,* 46(1), 8-11. doi.org/10.1016/j.jen.2019.11.008.

Resmî Gazete, Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2000). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4798&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5.

Sağlık İstatistikleri Yıllığı. (2020). https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/43399,siy2020-tur-26052022pdf.pdf?0.

Schneider, S. M., Hamilton, G. C., Moyer, P., & Stapczynski, J. S. (1998). Definition of emergency medicine. *Academic Emergency Medicine,* 5(4), 348-351.

Şimşek, P., Günaydın, M., ve Gündüz, A. (2019). Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri: türkiye örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(1), 120-127.

T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Teşkilat Şeması,* https://acilafet.saglik.gov.tr/TR-4185/teskilat-semasi.html.

T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Teşkilat Şeması*. https://www.112.gov.tr/idari-yapi.

Utanır Altay, S. ve Ekşi, A. (2020). Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde iletişim. *Hastane Öncesi Dergisi,* 5(1), 67-77.

Uysal, İ., Seviç Postacı, E., Toraman, Ç. ve Aytuğ Koşan, A. M. (2020). İlk ve acil yardım programı öğrencileri ve hastane öncesi acil sağlık hizmetleri sunan personelin bilişsel esneklik ve öğrenme yaklaşımlarının değerlendirilmesi - çanakkale örneği. *Hastane Öncesi Dergisi,* 5(1), 29-42.

Uysal, İ., Temel, K., Postacı, E. S., ve Kabaş, K. Ş. (2019). Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri sunumunda hasta ve hasta yakını memnuniyetinin değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi,* 4(1), 1-12.

Wilson, M. H., Habig, K., Wright, C., Hughes, A., Davies, G., & Imray, C. H. (2015). Pre-hospital emergency medicine. *The Lancet*, 386(10012), 2526-2534. doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00985-X.

Yıldırım, S. A., ve Gerdan, S. (2017). Hastane öncesi acil sağlık çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği kapsamındaki mesleki riskleri. *Hastane Öncesi Dergisi,* 2(1), 37-49.

Zhang, X., Zhang, H., Sheng, L., & Tian, F. (2022). Dl-per: deep learning model for chinese prehospital emergency record classification. *IEEE Access,* 10, 64638-64649.

Bölüm 3

TÜRKİYE'DE AFET HEMŞİRELİĞİ

Özcan Erdoğan

Özet

Afetler topluma fiziksel sosyal ve psikolojik zararlar veren, baş etme gücünü aşan insan, teknoloji ya da doğa kaynaklı olaylardır. Günümüzde afetlerin hem çeşitliliği hem de etkileri değişkenlik göstermektedir. Afetlerde sağlık hizmetlerinin kesintisiz ve kaliteli olması beklenir. Hemşirelerin hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarında üstlenmiş oldukları görev ve sorumluluklar ile mevcut sayıları değerlendirildiğinde afetlerdeki rolleri yadsınamaz. Bu kadar öneme sahip bir sağlık profesyoneli grubu olan hemşireler tarih boyunca savaşlarda, salgınlarda ve sayısız afette aktif rol almalarına ve pek çok branş ve özel dal hemşireliği bulunmasına rağmen Afet Hemşireliği kavramı henüz dünyada ve ülkemizde tam olarak yerleşmemiştir. Uluslararası Hemşireler Konseyi tarafından 2009 yılından itibaren Afet Hemşireliği kavramı ve yetkinliklerinin netleşmesi ile afetlerde hemşirelerin her düzey ve afetin her aşamasındaki rol ve sorumluluklarının çerçevesi net bir şekilde çizilmiştir. Afet Hemşireliği Yetkinlikleri çerçevesi hazırlık ve planlama, iletişim, olay yönetimi, emniyet ve güvenlik, değerlendirme, müdahale, iyileşme, hukuk ve etik başlıklarında sekiz etki alanında sınıflandırılmıştır.

Tüm hemşirelerin bu etki alanlarındaki yetkinliklere sahip olarak göreve başlaması için mezuniyet öncesi eğitim müfredatlarının düzenlenmesi, teorik eğitimlerin yanında uygulamaların yapılması, bunların mezuniyet sonrası eğitim, sertifika, tatbikatlarla pekiştirilmesi ve altyapı ile finansmanın buna uygun olarak hazırlanması önemlidir.

Hemşireler, öncelikle afet döngüsünü kavramalı, afetin her aşamasında üstleneceği rolleri ve sorumlulukları iyi bilmeli, kendi yeterliliklerini anlamalı ve yeterliliklerini afet durumuna uyarlayabilmelidir.

Kaynaklar

AFAD. (2014). Aciklamali Afet Terimleri Sozlugu. Retrieved from https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu

Akpınar, N. B. C., Merve. (2020). Afetlerle İlgili Güncel Yaklaşımlar Ve Afet Hemşiresinin Rol Ve Sorumlulukları. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi, 1*(1), 28-40.

Al Harthi, M., Al Thobaity, A., Al Ahmari, W., & Almalki, M. (2020). Challenges for nurses in disaster management: a scoping review. *Risk management and healthcare policy*, 2627-2634.

Al Thobaity, A., Plummer, V., & Williams, B. (2017). What are the most common domains of the core competencies of disaster nursing? A scoping review. *International emergency nursing, 31*, 64-71.

Aykan, E. B., Fidancı, B. E., & Yıldız, D. (2022). Assessment of nurses' preparedness for disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 68*, 102721.

Chegini, Z., Arab-Zozani, M., Kakemam, E., Lotfi, M., Nobakht, A., & Aziz Karkan, H. (2022). Disaster preparedness and core competencies among emergency nurses: A cross-sectional study. *Nursing open, 9*(2), 1294-1302.

Daily, E., Padjen, P., & Birnbaum, M. (2010). A review of competencies developed for disaster healthcare providers: limitations of current processes and applicability. *Prehospital and disaster medicine, 25*(5), 387-395.

Erdoğan, Ö. (2018). Afet Hemşireliği Eğitimi. *Türkiye Klinikleri Afet Eğitimi, 115*, 120.

Fletcher, K. A., Reddin, K., & Tait, D. (2022). The history of disaster nursing: from Nightingale to nursing in the 21st century. *Journal of research in nursing, 27*(3), 257-272.

Geneva, I. (2019). International Council of Nurses, 2019. In.

Grochtdreis, T., de Jong, N., Harenberg, N., Görres, S., & Schröder-Bäck, P. (2023). Nurses' roles, knowledge and experience in national disaster pre-paredness and emergency response: A literature review. *South Eastern European Journal of Public Health*.

Guha-Sapir, D., Vos, F., Below, R., & Ponserre, S. (2012). Annual disaster statistical review 2011: the numbers and trends.

Kahraman, S., Polat, E., & Korkmazyürek, B. (2021). Afet Yönetim Döngüsündeki Ana Terimler. *Avrasya Terim Dergisi, 9*(3), 7-14.

Kaviani, F., Aliakbari, F., Sheikhbardsiri, H., & Arbon, P. (2022). Nursing Students' Competency to Attend Disaster Situations: A Study in Western Iran. *Disaster medicine and public health preparedness, 16*(5), 2044-2048.

Lavin, R. P., Adelman, D. S., & Veenema, T. G. (2017). Society for the Advancement of Disaster Nursing: exploring the path to excellence. *Disaster medicine and public health preparedness, 11*(6), 641-646.

Loke, A. Y., Guo, C., & Molassiotis, A. (2021). Development of disaster nursing education and training programs in the past 20 years (2000–2019): A systematic review. *Nurse education today, 99*, 104809.

Martono, M., Satino, S., Nursalam, N., Efendi, F., & Bushy, A. (2019). Indonesian nurses' perception of disaster management preparedness. *Chinese journal of traumatology, 22*(1), 41-46.

Özyer, Y., & Dinçer, S. (2020). Afetlerde hemşirelerin psikolojik ilk yardım rolleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*(7), 198-206.

SağlıkBakanlığı. (2010). Hemşirelik Yönetmeliği. *Resmî Gazete*(27515), 20100308-20100304.

Said, N. B., & Chiang, V. C. (2020). The knowledge, skill competencies, and psychological preparedness of nurses for disasters: a systematic review. *International emergency nursing, 48*, 100806.

Sezer, A., Demşrbaş, H., & Ergun, A. (2013). Afet yönetiminde halk sağlığı hemşiresinin rol ve sorumlulukları. *Florence Nightingale Journal of Nursing, 21*(2), 122-128.

Simon, R., & Teperman, S. (2001). The World Trade Center attack: lessons for disaster management. *Critical Care, 5*, 1-3.

Su, Y., Wu, X. V., Ogawa, N., Yuki, M., Hu, Y., & Yang, Y. (2022). Nursing skills required across natural and man-made disasters: A scoping review. *Journal of Advanced Nursing, 78*(10), 3141-3158.

TDK, T. D. K. (2023). Güncel Türkçe Sözlük. Retrieved from https://sozluk.gov.tr/

UNDRR, U. N. O. f. D. R. R. (2005). Hyogo Framework for Action 2005–2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters, in: UN.

UNDRR, U. N. O. f. D. R. R. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030.

Unver, V., Basak, T., Tastan, S., Kok, G., Guvenc, G., Demirtas, A., . . . Tosune, N. (2018). Analysis of the effects of high-fidelity simulation on nursing students' perceptions of their preparedness for disasters. *International emergency nursing, 38*, 3-9.

Veenema, T. G. (2018). *Disaster nursing and emergency preparedness*: Springer Publishing Company.

World Health Organization, I. (2009). ICN framework of disaster nursing competencies. *Geneva: World Health Organization*.

Yamamoto, A. (2013). Development of disaster nursing in J apan, and trends of disaster nursing in the world. *Japan Journal of Nursing Science, 10*(2), 162-169.

Bölüm 4

TÜRKİYE'DE ACİL HEMŞİRELİĞİ

Nilay Çerkezoğlu

Özet

Acil sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireylerin sağlık kuruluşlarına başvurdukları ilk alan acil servis alanıdır. Acil servis alanı acil muayene, müdahale, gözlem ve bakımın sürdürüldüğü yoğun hasta sirkülasyonun olduğu karmaşık bir alandır. Acil servisin koordinasyonu, hastaların yakından gözlemlenmesi ve ekip üyelerinin profesyonel ve hatasız olarak çalışması acil servisin işleyişinde en önemli basamaklardandır. Bu ekibin hasta ile en fazla vakit geçiren ve onu en çok gözlemleyen üyesi şüphesiz ki hemşirelerdir. Acil servisin hasta bakım odağında yer alan acil servis hemşireleri bu yapının temel taşlarıdır.

Türkiye'de acil hemşireliği, sağlık sisteminin sürdürülebilir ve düzenli bir şekilde yürütülmesi açısından önemli bir zemine sahiptir. Öyle ki sahada ve hastaya doğrudan müdahalede önemli bir yer tutan bu alan hem akademik hem hukuki hem de pratik boyutta geliştirilmektedir. Bu bölümde da Türkiye'deki acil hemşireliğinin boyutları incelenmeye çalışılacaktır.

6. Sonuç

8 Mart 2010 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan son Hemşirelik Kanunu ile birlikte hemşirelerin görev ve sorumluluklarının branşlara ayrılması, acil servis birimlerinde çalışan hemşirelerin uzmanlık alanın tanımlanması, geçmişten bu yana vurgulandığı gibi hemşirelerin özel eğitimler alarak profesyonel bakış açısına sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca acil hemşirelerine yönelik standartların belirlenmesi ve görev tanımlarının yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akyolcu, N. (2007). Dünden bugüne acil hemşireliği. Florence Nightingale Journal of Nursing, 15(60), 173-178.

Karabey, T., Gülsoy, Z. ve Yıldırım, G. (2020). Türkiye'deki Ulusal Hemşirelik Derneklerinin Etkinliklerine Bir Bakış. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 10(3), 384-391.

Karabulut, N., Gürçayır, D. ve Aktaş, Y. Y. (2019). Hemşirelik araştırma tarihi. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (2), 121-128.

Konakçı, G. (2020). Emergency Nursing in Turkey during the New Coronavirus Pandemic/ Turkiye'deki Yeni Koronovirus Salgin Doneminde Acil Hemsireligi. Journal of Education and Research in Nursing, 17(3), 287-290.

Orkun, N. ve Çelik, G. G. (2017). Acil hemşireliği tarihi. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 5(1), 16-25.

Ünaldı, N. (2008). Acil hemşirelerinin çalışma koşullarının belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Uçar, R. (2017). Hizmet içi eğitim uygulamalarının müfettiş, yönetici ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. Journal of Human Sciences, 14(4), 4725. https://doi.org/10.14687/jhs.v14i4.5018

Yücetürk, E. (2000). Türk kamu yönetiminde azalan meritokrasi. Abant Izzet Baysal University Graduate School of Social Sciences, 1(1), 138-138. https://doi.org/10.11616/AbantSbe.16

Constantinidis, TC. Vagka, E. Dallıdou, P. Basta, P. Drakopoulos, V. Kakolyrıs, S. Chatzakı, E. (2011) "Occupational health and safety of personnel handling chemotherapeutic agents in Greek Hospitals". European Journal of Cancer Care, 20: 123–131.

Kurt, AÖ. Harmanoğulları, LÜ. Ekinci, Ö. Ersöz, G. (2015). "Bir üniversite hastanesi temizlik çalışanlarının biyolojik risk bilgi, tutum ve davranışları". Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8 (2): 37-47.

Özgüler, M. Güngör, LS. Kaygusuz, T. Papila, Ç. (2016). "Elazığ Eğitim ve Araştırma Hastanesi sağlık çalışanlarında Hepatit A, Hepatit B, kızamık ve kızamıkçık seroprevalansı". Klimik Dergisi, 29(1):10-14.

Hemşirelik Kanunu (HK), 8674 (02.03.1954), 6283, md. 5-6.

Hemşirelik Kanunu (HK), 26510 (02.05.2007), 5634, md. 5-6.

Hemşirelik Yönetmeliği, 27515 (08.03.2010), Ek 2, s.1.

Bölüm 5

ACİL SERVİSLERDE TRİYAJ

Hülya Güllerci

Özet

Acil servislerde triyaj, durumlarının ciddiyetine göre hastalara öncelik verilmesi, acil servislerin yükünü artıran başvuruların elimine edilmesi ve en kısa zaman diliminde çok sayıda hastaya, uygun klinik bakımın sağlanması olarak tanımlanır. Hastaneye girildiği ilk dakikalarda hastaya uygun şekilde triyaj uygulaması yapılmaz, etkin ve doğru klinik bakım verilmez ise daha sonraki günlerde oldukça gelişmiş olan uzman servisler dahi hastaya etkin bakım sağlayamayabilirler.

Bundan dolayıdır ki, acil servislere başvuran hastaların triyajları ve tedavilerindeki önceliklerin belirlenmesi gittikçe önem kazanmaktadır. Günümüzde hastaları aciliyetlerine göre ayırt etmek amacıyla triyaj sistemleri geliştirilmiştir. Triyaj sistemlerin kullanılması acil servislerde sakatlık ve ölüm risklerinin düşürülmesi açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla dünya genelinde ihtiyacı karşılayacak çok sayıda triyaj ölçeği geliştirilmiştir

rin daha önceden temin edilmesi gerekir. Triyaj sırasında sağlık profesyonelleri öyküyü çok dikkatli ve eksiksiz olarak almalıdır. Çocuklarla iletişim güç ve yetersiz olacağından dolayı öykü aileden alınır.

12. Sonuç

Sonuç olarak, son yıllarda acil servislere başvuran hasta sayısında büyük artış yaşanmaktadır. Bu durum acil servislerde yoğun iş yükü ve kalabalığa neden olmaktadır. Acil servislerde yaşanan bu yoğunluk hastaların daha uzun süre beklemesine ve gerçekten acil bakım gerektiren hastaların tedavilerinde gecikmelere ve istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır.

Hasta ve yaralıların yaralanma tiplerine göre etkili bir sağlık hizmeti alabilmesi için dinamik bir sürece ihtiyaç vardır. Bu süreç içerisinde doğru hasta doğru zamanda aciliyet önceliğine göre sıralanarak tedavi almalıdır. Bu tür başvurulara cevap vermenin en etkili yöntemi triyaj sistemidir.

Triyaj kısa bir sürede ve sınırlı bilgi ile sağlanan bir değerlendirmedir. Triyajı yapacak olanlar (doktor, hemşire, paramedik gibi) iyi birer gözlemci, kaliteli bilgiler toplayan deneyimi ve tecrübesi yüksek kişiler olmalıdır. Triyaj görüşmelerinde hedef, tıbbi tanı koymak değil doğru klinik kararı vermek olmalıdır. Triyaj hastanın bulunduğu her alanda, olay yerinde, ulaştırıldıkları her sağlık kuruluşunda yapılabilmelidir. Triyaj hızlı seçme ve kodlama işlemidir.

Günümüzde ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde gerek hastane öncesinde gerekse hastane acil servislerinde kullanılan birçok triyaj sistemi bulunmaktadır. Ülkemizde hangi triyaj tekniğinin kullanıldığına bakılmaksızın hastaların aciliyet durumlarına göre sınıflandırılması için renk kodları (siyah, kırmızı, sarı ve yeşil) kullanılmaktadır. Etkili triyaj sistemi, hastanın bekleme süresini kısaltmalı ve hekim tarafından değerlendirilmeden ayrılan hastaların sayısını her zaman azaltmaya yönelik olmalıdır.

Kaynaklar

Acil Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüğü-

https://slideplayer.biz.tr

Akyolcu, N. (2014). Acil Birimlerde Triyaj. *Florence Nightingale Journal of Nursing, 15 (58)*. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/fnjn/issue/9021/112465

Akın, S., Tarhan, MA. (2016). Triyaj Uygulamalarında Hemşirenin Rolleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi 3(2). (ss.170-174).*

Altun, UG. (2018). Afet Triyajı. Öztekin SD(Ed.), *Afet Hemşireliği*(ss.82). Türkiye Klinikleri.

Aslan, FE., Kuğuoğlu, S., Olgun, N. (2001). Acil Bakım. Şelimen, D(Ed.), *Triyaj: Acil Bakımda Önceliklerin Belirlenmesi(ss.64-73).* Yüce Yayım.

Aslay, S. (2016). *Acil Tıp ve Triyaj Nedir?* https://www.studylibtr.com/doc/980517/acil-servis-ve-triyaj-triaj-alan?

Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Afete Hazırlık Eğitim Birimi (2005).

Sivil Savunma Görevlileri Toplum Afet Gönüllüsü ve Halkın Afete Hazırlık Eğitimi El Kitabı, 8.

Bulut, H. (2019). Triyaj Hemşiresinin Görev ve Sorumlulukları. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Campell, JE. (2000). Basic Trauma Life Support. (ss: 306-307).

Cruickshank, J., Hughes, T. (2013). Bir Bakışta Erişkin Acil Tıbbı. Akoğlu, H., Akoğlu,

E., Acehan, S., Ersoy, B., Satar, S. (Çev.) *Büyük Kaza*(ss.192-195). Nobel Kitapevi.

Çınar, O., Çevik, E., Salman, N., Cömert, B. (2010). Emergency Severity Index Triaj Sistemi ve bir üniversite hastanesi acil servisinde uygulama deneyimi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi 10(3):*126-131. https://www.trjemergmed.com/full-text-pdf/292/tur

Demiralp, G. (2017). Paramedikler için Hastane Öncesi Acil Tıp. Yavuz, S., Yavuz, G. (Ed.) *Olay Yeri Yönetimi*(ss.961-977) Nobel Kitapevi.

Ekşi, A. (2020). Hastane Öncesi Acil Bakım. Ekşi, A.(Ed.). *Olay Yerinin ve Hastanın Değerlendirilmesi*(ss.1-20). Ema Tıp Ktapevi.

Elbaih, AH. (2017). Different Types Of Triage. *Archives Medical Review Journal*.26(4). (ss.441-467).

https://dergipark.org.tr doi:10.17827/aktd.326944

Eryılmaz, M., Şelimen, D., Özşahin, A. (2008). Hemşire, Tekniker ve Teknisyenlere Yönelik Travma ve Resüsitasyon Kursu Kitabı. Şelimen, D., Özşahin, A,. Gürkan, A.,R Taviloğlu,K.(Ed.) *Afetlerde Tıbbi Yaklaşım*(ss.213-236). Kuban Matbaacılık Yayıncılık.

Fındık, M. (2019). Dünyada Alan. Hastane Afet Triyaj Örnekleri. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Genç, S. (2019). Travma Triyajı. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Gurney, JM., Martin, MJ. (2021). The Surgeon's Role in Mass Casualty Incidents. Chapter:24 (pp.555-569). https://www.thoracickey.com' surgeons…mass-casualty-incidents/

Gülen, Y. (2016). *Glaskow Koma Skalası.* https://www.resusitasyon.com/glaskow-koma-skalasi/

Günay, Y. (1999). Travma Skoru ve Adli Tıp. *Adli Tıp Bülteni 4(2):65-73* https://www.adlitipbulteni.com

Gündüz, A., Şimşek, P. (2020). *Acil Servis Triyajı.* https://www.cleanroomnews.org/acil-servis-triyaji

Güngör, Y. (2016). Afet Kültürü. *Afetlerde Triyaj*(ss.153-163). İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim https://www.cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=afet-kulturu-ders- notu.pdf

Gürler, M. (2017). Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri için Temel Konular ve Tedavi Yaklaşımları. Dağlı, R., Karabulut, A., Karabeyoğlu, Melih. (Ed.), *Afetlerde Acil Yardım ve Triyaj*(ss.329-337). Ema Tıp Kitapevi.

Harun, Ö. (2018). *Acil Sağlık Hizmetleri Triyaj*. https://www.acilcalisanlari.com/triaj.html

Heckman, J.D., Rosenthal, R.E., Worsing, R.A., McFee, S.A. (1991) Hasta ve Yaralıların Acil Bakımı ve Nakledilmesi. Türkçe çeviri, Mısırlı matbabası, İstanbul: 284-301

Karaçay, P., Selvet, S. (2007). Acil Servislerde Triyaj Uygulaması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi. 4(2):9-15 https://jer-nursing.org/EN/december-2007-0072*

Milli Eğitim Bakanlığı (2011). Acil Sağlık Hizmetleri. *Triyaj.*http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Triaj.pdf

Oğuz, AB. (2019). Geriatrik Hasta Triyajı. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Oktay, C. (2002). Afetlerde Hastane Öncesi Müdahale ve Triyaj. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi 11(4):136-139*

https://www.ttb.org.tr>STED>sted0402>afet

Olgun, N., Kuğuoğlu, S. (2014). Erişkinlerde Acil Bakım. Arslan, FE(Ed.), *Triyaj:Acil Bakımda Önceliklerin Belirlenmesi* (ss. 65-95). Akademisyen Tıp Kitapevi.

Özşahin, A. (2009). Paramedikler için Alanda Acil Bakım. Sarıkaya, S. (Ed.). *Kitlesel Aciller* (ss.545-558). Yeditepe Üniversitesi.

Özüçelik, DN. (2019). Afetlerde Acil Tıp Hizmetleri. Özüçelik, DN(Ed.), *Afetlerde triyaj* (ss.32-39).1. Baskı. Türkiye Klinikleri.

Polat, O. (2019). Triyaj Nedir? Triyaja Karar Destek Sistemlerinin Katkısı. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Sanrı, E., Kaya, ZS. (2020). *Afetlerde Hastane Öncesi ve Hastane Triyajı*. https://www.acilci.net/afetlerde-hastane-oncesi-ve-hastane-triyaji/

Şimşek DÖ (2018). Triaj sistemlerine genel bakış ve Türkiye'de acil servis başvurularını etkileyen faktörlerin lojistik regresyon ile belirlenmesi. *Sosyal Güvence Dergisi, 7(13)*: 84-115. https://doi.org/10.21441/sguz.2018.66

Tekşam, Ö. (2019). Çocuk Acilde Triyaj. *Triyaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı.*

Tuğ, T., Polat, O. (2005). Travma. Ertekin, C., Taviloğlu, K., Güloğlu, R., Kurtoğlu, M. (Ed.). *Felaketlerde Organisazyon ve Triyaj*(ss.83-86).

T.C. Resmî Gazete. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. 16.10.2009. Sayı: 27378, Başbakanlık Basımevi, Ankara

Yazla, M., Candaş, AC. (2022). *Hastane Öncesi Travma Triyaj Skorları.* https://acilci.net/hastane-oncesi-travma-triyaj-skorlari/

Yazıcıoğlu, M. (2022). *Afet Triyajı* https://www.tatd.org.tr/afet/afet-yazi-dizisi/afet-triyaji/

Yıldırım, SA. (2020). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Travma. Ekşi, A., Gümüşsoy, S. (Ed). *Travma Vakalarına Genel Yaklaşım*(ss.15-16). EMA Tıp Kitapevi.

Yılmaz, E. (2010). *Triyaj Nedir? Acil Bakımda Öncelikler.* https://www.acilservis.pro/triyaj-nedir-acil-bakimda-oncelikler

Bölüm 6

ACİL SERVİS KALABALIKLIĞI VE YÖNETİMİ

Ahmet Bütün

Özet

Acil servislere başvuru sayısı gün geçtikçe artmakta ve acil sevişlerde hasta yoğunluğuna sebep olmaktadır. Acil servis kalabalıklığı hem ülkemizde hem de dünyada kronik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Acil servis kalabalıklığı, acil servislerin işleyişini ciddi bir şekilde etkileyen ve hâlâ çözülmemiş bir problemdir. Acil servis ziyaret sayısı giderek arttığı için bu sorun hem Türkiye'de hem de dünyada önemli bir halk sorunu hâline gelmiştir. Acil servislerin aşırı yoğunluğu, acil servis personelinin yaşadığı en büyük ve en önemli sorunlardan biridir. Acil servisler üzerindeki baskı, acil servis personeli, acil servis yöneticileri ve politika yapıcılar için dünya çapında önemli bir sorun olarak durmaktadır. Acil servislere yapılan ziyaretlerin önemli bir kısmını durumu acil olmayan hastalar oluşturmaktadır. Bu hastaların acil servislere başvuruları acil servislerde aşırı hasta yoğunluğuna yol açmaktadır. Böylece acil servislerde bekleme süreleri uzayabilmekte, ciddi hastalığı olan hastaların tedavileri gecikmekte, hasta memnuniyetsizliği artmakta, acil serviste genel bir karmaşa ve yetersizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Acil servislerin aşırı yoğun olması, acil bakıma en çok ihtiyaç duyan hastaların tedavilerinde gecikmelere neden olmakta, verilen sağlık hizmetlerinin kalitesini düşürmekte ve sağlık hizmeti maliyetini artırmaktadır. Bu kitap bölümünün amacı acil servis kalabalıklığının sebeplerini tespit etmek ve bu kalabalıklığı azaltmaya yönelik çeşitli çözüm önerileri sunmaktır.

ne olma imkânı bulamazlarsa, sağlık problemleri için aile hekimliklerini tercih etmezlerse, mesai saatleri sonrası gidebilecekleri servisler olmaz ise acil servisleri ziyaret etmek durumunda kalacaklardır. Dolayısıyla sağlık sisteminin bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması ve sağlık sisteminin eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla acil servislerin kullanımının sebeplerini belirlemek ve buna uygun çözüm önerileri geliştirmek elzemdir. Acil servislerdeki kalabalıklığın sebeplerinin tespit edilmesi ve buna yönelik hasta yoğunluğunu azaltacak çözüm önerileri geliştirmek acil servislerde verilecek sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Acil servislerde yoğunluğun azalması ile acil servisler daha işlevsel bir hâl alacaklardır. Hastalar ve personeller için güvenlik riski azalacaktır. Personellerin hata yapma oranları azalacak, hastalarıyla daha fazla ilgilenebilecek ve personeller daha kaliteli bir bakım verebileceklerdir.

Kaynaklar

American College of Emergency Physicians. (2019). Crowding. Available at: https://www.acep.org/patient-care/policy-statements/crowding/ [Accessed 28.06.2022].

Amiel, C., Williams, B., Ramzan, F., Islam, S., Ladbrooke, T., Majeed, A. and Gnani, S. (2014). Reasons for attending an urban urgent care centre with minor illness: a questionnaire study. *Emergency Medicine Journal,* 31(e71-e75.

Australasian College for Emergency Medicine. (2014). Statement on Emergency Department overcrowding (S57). Available at: https://acem.org.au/getmedia/dd609f9a-9ead-473d-9786-d5518cc58298/S57-Statement-on-ED-Overcrowding-Jul-11-v02.aspx [Accessed 25/7/2018].

Australian Institute of Health and Welfare. (2016). Emergency department care 2015–16: Australian hospital statistics. Available at: https://www.aihw.gov.au/getmedia/ed894387-423b-42cd-8949-90355666f24d/20407.pdf.aspx?inline=true [Accessed 15/08/2018].

Baker, C. (2017). Accident and Emergency Statistics: Demand, Performance and Pressure. Available at: https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN06964#fullreport [Accessed 01/08/2018].

Belgian Health Care Knowledge Centre. (2016). Organisation and payment of emergency care services in Belgium: Current situation and options for reform. Available at: https://kce.fgov.be/sites/default/files/atoms/files/KCE_263_Cs_Organisation_and_payment_of_emergency_care_services.pdf [Accessed 13/08/2018].

Benahmed, N., Laokri, S., Zhang, W. H., Verhaeghe, N., Trybou, J., Cohen, L., De Wever, A. and Alexander, S. (2012). Determinants of nonurgent use of the emergency department for pediatric patients in 12 hospitals in Belgium. *European Journal of Pediatrics,* 171(12), 1829-1837.

Bozdağ, Z. (2019). *Amaç dışı acil servis kullanım nedenleri ve amaç dışı kullanımı azaltmaya ilişkin yönetimsel öneriler: Çorum ili örneği.* Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Butun, A. and Hemingway, P. (2018). A qualitative systematic review of the reasons for parental attendance at the emergency department with children presenting with minor illness. *International Emergency Nursing,* 36(56-62).

Butun, A., Kafdag, E. E., Gunduz, H., Zincir, V., Batibay, M., Ciftci, K., Demir, D., Bayram, R. and Yigit, E. (2023). Emergency department overcrowding: causes and solutions. *Emergency and Critical Care Medicine*, 10.1097/EC9.0000000000000078.

Butun, A., Linden, M., Lynn, F. and McGaughey, J. (2019). Exploring parents' reasons for attending the emergency department for children with minor illnesses: a mixed methods systematic review. *Emergency Medicine Journal,* 36(1), 39-46.

Butun, A., Linden, M., Lynn, F. and McGaughey, J. (2021). Evaluation of children's usage of emergency departments in Turkey. *Research & Reviews in Health Sciences-I*. Gece Kitaplığı.

Butun, A., Lynn, F., McGaughey, J., McLaughlin, K. and Linden, M. (2022). Exploring attendance at emergency departments for children with non-urgent conditions in Turkey: a qualitative study of parents and healthcare staff perspectives. *Emergency and Critical Care Medicine,* 2(2), 50-60.

Canadian Association of Emergency Physicians. (2001). Joint position statement on emergency department overcrowding. Available at: https://caep.ca/periodicals/Volume_3_Issue_2/Vol_3_Issue_2_Page_82_-_84_Position_Statement.pdf [Accessed 12/03/2021].

Centers for Disease Control and Prevention. (2014). Emergency Department Visits. Available at: https://www.cdc.gov/nchs/data/nhamcs/web_tables/2014_ed_web_tables.pdf [Accessed 26/03/2018].

Department of Health. (2018). Hospital Statistics: Emergency Care 2017/18. Available at: https://www.health-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/health/hs-emergency-care-17-18.pdf [Accessed 14/08/2018].

Ding, R., McCarthy, M. L., Li, G., Kirsch, T. D., Jung, J. J. and Kelen, G. D. (2006). Patients Who Leave Without Being Seen: Their Characteristics and History of Emergency Department Use. *Annals of Emergency Medicine,* 48(6), 686-693.

Ersel, M., Karcıoğlu, Ö., Yanturalı, S., Yürüktümen, A., Sever, M. and Tunç, M. A. (2006). Bir acil servisin kullanım özellikleri ve başvuran hastaların aciliyetinin hekim ve hasta açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi,* 6(1), 25-35.

Forero, R. and Hillman, K. (2008). Access block and overcrowding. a literature review.

Gill, J. M. and Riley, A. W. (1996). Nonurgent use of hospital emergency departments: urgency from the patient's perspective. *Journal of Family Practice,* 42(5), 491-496.

Healthcare Cost and Utilization Project. (2014). Statistical Briefs. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK235856/ [Accessed 15/08/2018].

Hsia, R. Y., Kellermann, A. L. and Shen, Y. (2011). Factors associated with closures of emergency departments in the united states. *Journal of the American Medical Association,* 305(19), 1978-1985.

Hwang, U., Richardson, L. D., Sonuyi, T. O. and Morrison, R. S. (2006). The effect of emergency department crowding on the management of pain in older adults with hip fracture. *Journal of the American Geriatrics Society,* 54(2), 270-275.

Ilhan, B. (2016). Acil Servis Yoğunluğunu Değerlendirmede Nedocs (Natıonal Emergency Department Overcrowdıng Study) Skoru Kullanımının Etkinliği.

Ismail, S. A., Gibbons, D. C. and Gnani, S. (2013). Reducing inappropriate accident and emergency department attendances: a systematic review of primary care service interventions. *The British Journal of General Practice,* 63(617), e813-e820.

Liu, T., Sayre, M. R. and Carleton, S. C. (1999). Emergency medical care: types, trends, and factors related to nonurgent visits. *Academic Emergency Medicine,* 6(11), 1147-1152.

Martin, B. C. (2000). Emergency medicine versus primary care: a case study of three prevalent, costly, and non-emergent diagnoses at a community teaching hospital. *J Health Care Finance,* 27(2), 51-65.

Ministry of Health Singapore. (2017). Admissions and outpatient attendances. Available at: https://www.moh.gov.sg/content/moh_web/home/statistics/Health_Facts_Singapore/Admissions_and_Outpatient_Attendances.html [Accessed 15/08/2018].

Moukarzel, A., Michelet, P., Durand, A. C., Sebbane, M., Bourgeois, S., Markarian, T., Bompard, C. and Gentile, S. (2019). Burnout Syndrome among Emergency Department Staff: Prevalence and Associated Factors. *Biomed Res Int,* 2019(6462472.

National Health Service. (2018). Hospital Accident and Emergency Activity 2017-18. Available at: https://files.digital.nhs.uk/D3/CCB4FE/AE1718_%20Annual%20Summary.pdf [Accessed 17/04/2018].

Payza, U. (2020). Çözümlenemeyen bir halk sağlığı sorunu; acil servislerin uygunsuz kullanımı ve hastaların bakış açıları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 7(3), 251-256.

Personal Communication. (2022). *RE: Health statistics from Ministry of Health Turkey.*

Pines, J. M., Hilton, J. A., Weber, E. J., Alkemade, A. J., Al Shabanah, H., Anderson, P. D., Bernhard, M., Bertini, A., Gries, A., Ferrandiz, S., Kumar, V. A., Harjola, V.-P., Hogan, B., Madsen, B., Mason, S., Öhlén, G., Rainer, T., Rathlev, N., Revue, E., Richardson, D., Sattarian, M. and Schull, M. J. (2011). International Perspectives on Emergency Department Crowding. *Academic Emergency Medicine,* 18(12), 1358-1370.

Pitts, S., Niska, R., Xu, J. and Burt, C. (2008). National Hospital Ambulatory Medical Care Survey: 2006 emergency department summary. *National Health Statistics Reports* [Online], 7. Available at: https://www.cdc.gov/nchs/data/nhsr/nhsr007.pdf [Accessed 21/01/2018].

Rondeau, K. V. and Francescutti, L. H. (2005). Emergency department overcrowding: the impact of resource scarcity on physician job satisfaction. *Journal of Healthcare Management,* 50(5), 327-342.

Sempere-Selva, T., Peiró, S., Sendra-Pina, P., Martínez-Espín, C. and López-Aguilera, I. (2001). Inappropriate use of an accident and emergency department: Magnitude, associated factors, and reasons—An approach with explicit criteria. *Annals of Emergency Medicine,* 37(6), 568-579.

Sivasampu, S., Foo, C. Y., Jamel, A. N., Mahmud, F. and Dahian, K. (2015). National Healthcare Establishment & Workforce Statistics (NHEWS)- Hospital 2012-2013. Kuala Lumpur: Ministry of Health Malaysia.

Söyük, S. and Kurtuluş, S. A. (2017). Acil servislerde yaşanan sorunların çalışanlar gözünden değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 6(4), 44-56.

Stats Wales. (2018). *Number of attendances in NHS Wales accident and emergency departments by age band, sex and site* [Online]. Welsh Government. Available at: https://statswales.gov.wales/Catalogue/Health-and-Social-Care/NHS-Hospital-Waiting-Times/Accident-and-Emergency/accidentemergencyattendances-by-age-sex-site [Accessed 14/08/2018].

Sultanoğlu, H., Gamsızkan, Z. and Cangür, Ş. (2021). Acil Servise Bir Yılda Başvuran Hastalarda Mükerrer Başvuruların İncelenmesi ve Çözüm Önerileri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 11(1), 50-55.

Vedovetto, A., Soriani, N., Merlo, E. and Gregori, D. (2014). The Burden of Inappropriate Emergency Department Pediatric Visits: Why Italy Needs an Urgent Reform. *Health Services Research,* 49(4), 1290-1305.

Weiss, S. J., Ernst, A. A., Derlet, R., King, R., Bair, A. and Nick, T. G. (2005). Relationship between the National ED Overcrowding Scale and the number of patients who leave without being seen in an academic ED. *American Journal of Emergency Medicine,* 23(3), 288-294.

Bölüm 7

ACİL SERVİS VE KRİTİK BAKIM

Emre Ersegün Günay
Sevgi Öztürk Günay

Özet

Kritik hastalıklar her yıl milyonlarca ölüme neden olmakta. Kritik hastalığı olanlara yönelik bakım, önceliklendirme, koordinasyon, zamanında tanımlama ve temel hayat kurtarıcı tedavilerin kapsamı gibi çoklu faktörlerin eksikliği nedeniyle genellikle kritik hastalıklara müdahale ve bakımda geç kalınmaktadır. Bakımı iyileştirmek için dünyadaki tüm hastanelerde tüm kritik hastaların alması gereken temel acil durum ve kritik bakıma yeni bir bakış açısı geliştirilmesi gerekmektedir. Temel acil durum ve kritik bakım, düşük maliyetli olmasının yanında, hasta bakımında optimum iyileştirmeyi sağlamalı ayrıca önlenebilir ölüm oranını önemli ölçüde azaltmayı hedeflemelidir. Sağlık hizmetlerinin değişen yapısı, acil servisteki kritik hasta bakımı sunumunda artışa neden olmuştur. Acil serviste kalış süresi toplam hastanede yatış süresine göre kısa olsa da sonucun fizyolojik belirleyicileri yoğun bakım ünitesi yatışından önce belirlenebilmektedir. Kritik hastalar için acil serviste kalış süresi boyunca sağlanan bakımın, organ yetmezliği ve mortalitenin ilerlemesini önemli ölçüde etkilediği gösterilmiştir. Sıklıkla aşırı kalabalık olan acil servislerde hasta bakımını en üst düzeye çıkarma ihtiyacı, kritik durumdaki hastalara en uygun bakımın sağlanmasını engeller. Hasta bakımının kalitesini incelemek ve klinik müdahalelerin etkisini objektif olarak ölçmek için metodolojiler geliştirilmelidir.

Kaynaklar

Adhikari, N. K. J., Fowler, R. A., Bhagwanjee, S., & Rubenfeld, G. D. (2010). Critical care and the global burden of critical illness in adults. *The Lancet*, *376*(9749), 1339–1346. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(10)60446-1

Afshar, M., Arain, E., Ye, C., Gilbert, E., Xie, M., Lee, J., Churpek, M. M., Durazo-Arvizu, R., Markossian, T., & Joyce, C. (2019). Patient Outcomes and Cost-Effectiveness of a Sepsis Care Quality Improvement Program in a Health System. *Critical Care Medicine*, *47*(10), 1371–1379. https://doi.org/10.1097/ccm.0000000000003919

Agrawal, N., Kumar, A., Aggarwal, P., & Jamshed, N. (2016). Sympathetic crashing acute pulmonary edema. *Indian Journal of Critical Care Medicine : Peer-Reviewed, Official Publication of Indian Society of Critical Care Medicine*, *20*(12), 719. https://doi.org/10.4103/0972-5229.195710

American College of Emergency Physicians. (2009). Definition of an Emergency Service. In *Annals of Emergency Medicine* (Vol. 54, Issue 1, p. 143). https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2009.05.015

Angus, D. C., Kelley, M. A., Schmitz, R. J., White, A., & Popovich, J. (2000). Caring for the critically ill patient. Current and projected workforce requirements for care of the critically ill and patients with pulmonary disease: can we meet the requirements of an aging population? *JAMA*, *284*(21), 2762–2770. https://doi.org/10.1001/jama.284.21.2762

Baelani, I., Jochberger, S., Laimer, T., Otieno, D., Kabutu, J., Wilson, I., Baker, T., & Dünser, M. W. (2011). Availability of critical care resources to treat patients with severe sepsis or septic shock in Africa: A self-reported, continent-wide survey of anaesthesia providers. *Critical Care*, *15*(1), 1–12. https://doi.org/10.1186/cc9410

Buist, M. D., Moore, G. E., Bernard, S. A., Waxman, B. P., Anderson, J. N., & Nguyen, T. V. (2002). Effects of a medical emergency team on reduction of incidence of and mortality from unexpected cardiac arrests in hospital: preliminary study. *BMJ (Clinical Research Ed.)*, *324*(7334), 387–390. https://doi.org/10.1136/bmj.324.7334.387

Chan, P. S., Jain, R., Nallmothu, B. K., Berg, R. A., & Sasson, C. (2015). Rapid Response Teams A Systematic Review and Meta-analysis. *American Journal of Nursing*, *115*(6), 13. https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000466298.77002.79

Cooper, J. A., Cooper, J. D., & Cooper, J. M. (2006). Cardiopulmonary resuscitation: History, current practice, and future direction. *Circulation*, *114*(25), 2839–2849. https://doi.org/10.1161/circulationaha.106.610907

Cowan, R. M., & Trzeciak, S. (2005). Clinical review: Emergency department overcrowding and the potential impact on the critically ill. *Critical Care*, *9*(3), 291. https://doi.org/10.1186/cc2981

Derlet, R. W. (2002). Overcrowding in emergency departments: Increased demand and decreased capacity. *Annals of Emergency Medicine*, *39*(4), 430–432. https://doi.org/10.1067/mem.2002.122707

Durie, M. L., Darvall, J. N., Hadley, D. A., & Tacey, M. A. (2017). A "Code ICU" expedited review of critically ill patients is associated with reduced emergency department length of stay and duration of mechanical ventilation. *Journal of Critical Care*, *42*, 123–128. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2017.07.011

Eric F. Reichman. (2013). *Emergency Medicine Procedures, 2e | AccessEmergency Medicine | McGraw Hill Medical* (Eric F. Reichman (ed.)). https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/content.aspx?bookid=1934&sectionid=142832374

Garg, A., Jose, D., & Bajan, K. (2004). Utility of an emergency intensive care unit (EICU) in a tertiary care hospital. *Critical Care*, *8*(Suppl 1), P322. https://doi.org/10.1186/cc2789

Gill, F. J., Leslie, G. D., Grech, C., & Latour, J. M. (2012). A review of critical care nursing staffing, education and practice standards. *Australian Critical Care : Official Journal of the Confederation of Australian Critical Care Nurses*, *25*(4), 224–237. https://doi.org/10.1016/j.aucc.2011.12.056

Halpern, N. A., Pastores, S. M., & Greenstein, R. J. (2004). Critical care medicine in the United States 1985-2000: An analysis of bed numbers, use, and costs. *Critical Care Medicine*, *32*(6), 1254–1259. https://doi.org/10.1097/01.ccm.0000128577.31689.4c

Haniffa, R., De Silva, A. P., Iddagoda, S., Batawalage, H., De Silva, S. T. G. R., Mahipala, P. G., Dondorp, A., de Keizer, N., & Jayasinghe, S. (2014). A cross-sectional survey of critical care services in Sri Lanka: A lower middle-income country. *Journal of Critical Care*, *29*(5), 764–768. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2014.04.021

Huang, D. T. (2004). Clinical review: impact of emergency department care on intensive care unit costs. *Critical Care (London, England)*, *8*(6), 498–502. https://doi.org/10.1186/cc2920

Huang, D. T., Osborn, T. M., Gunnerson, K. J., Gunn, S. R., Trzeciak, S., Kimball, E., Fink, M. P., Angus, D. C., Dellinger, R. P., & Rivers, E. P. (2005). Critical care medicine training and certification for emergency physicians. *Critical Care Medicine*, *33*(9), 2104–2109. https://doi.org/10.1097/01.ccm.0000173412.43562.b3

Iyama, K., Sato, Y., Ohba, T., & Hasegawa, A. (2022). Objective stress values during radiation emergency medicine for future human resources: Findings from a survey of nurses. *PLoS ONE*, *17*(9 September). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274482

Jollis, J. G., Granger, C. B., Zègre-Hemsey, J. K., Henry, T. D., Goyal, A., Tamis-Holland, J. E., Roettig, M. Lou, Ali, M. J., French, W. J., Poudel, R., Zhao, J., Stone, R. H., & Jacobs, A. K. (2022). Treatment Time and In-Hospital Mortality Among Patients With ST-Segment Elevation Myocardial Infarction, 2018-2021. *JAMA*. https://doi.org/10.1001/jama.2022.20149

Kause, J., Smith, G., Prytherch, D., Parr, M., Flabouris, A., & Hillman, K. (2004). A comparison of Antecedents to Cardiac Arrests, Deaths and EMergency Intensive care Admissions in Australia and New Zealand, and the United Kingdom - The ACADEMIA study. *Resuscitation*, *62*(3), 275–282. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2004.05.016

Liu, N., Xie, F., Siddiqui, F. J., Ho, A. F. W., Chakraborty, B., Nadarajan, G. D., Tan, K. B. K., & Ong, M. E. H. (2022). Leveraging Large-Scale Electronic Health Records and Interpretable Machine Learning for Clinical Decision Making at the Emergency Department: Protocol for System Development and Validation. *JMIR Research Protocols*, *11*(3), e34201. https://doi.org/10.2196/34201

McDowald, K., Direktor, S., Hynes, E. A., Sahadeo, A., & Rogers, M. E. (2017). Effectiveness of collaboration between emergency department and intensive care unit teams on mortality rates of patients presenting with critical illness: a systematic review. *JBI Database of Systematic Reviews and Implementation Reports*, *15*(9), 2365–2389. https://doi.org/10.11124/jbisrir-2017-003365

McQuillan, P., Pilkington, S., Allan, A., Taylor, B., Short, A., Morgan, G., Nielsen, M., Barrett, D., & Smith, G. (1998). Confidential inquiry into quality of care before admission to intensive care. *British Medical Journal*, *316*(7148), 1853–1858. https://doi.org/10.1136/bmj.316.7148.1853

Mouncey, P. R., Osborn, T. M., Power, G. S., Harrison, D. A., Sadique, M. Z., Grieve, R. D., Jahan, R., Tan, J. C. K., Harvey, S. E., Bell, D., Bion, J. F., Coats, T. J., Singer, M., Duncan Young, J., & Rowan, K. M. (2015). Protocolised Management In Sepsis (ProMISe):A multicentre randomised controlled trial of the clinical effectiveness and cost-effectiveness of early, goal-directed, protocolised resuscitation for emerging septic shock. *Health Technology Assessment*, *19*(97), 1–150. https://doi.org/10.3310/hta19970

Nelson, M., Waldrop, R. D., Jones, J., & Randall, Z. (1998). Critical care provided in an urban emergency department. *The American Journal of Emergency Medicine*, *16*(1), 56–59. https://doi.org/10.1016/S0735-6757(98)90066-3

Neumar, R. W., Nolan, J. P., Adrie, C., Aibiki, M., Berg, R. A., Böttiger, B. W., Callaway, C., Clark, R. S. B., Geocadin, R. G., Jauch, E. C., Kern, K. B., Laurent, I., Longstreth, W. T., Merchant, R. M., Morley, P., Morrison, L. J., Nadkarni, V., Peberdy, M. A., Rivers, E. P., … Hoek, T. Vanden. (2008). Post-cardiac arrest syndrome: epidemiology, pathophysiology, treatment, and prognostication. A consensus statement from the International Liaison Committee on Resuscitation (American

Heart Association, Australian and New Zealand Council on Resuscitation,. *Circulation*, *118*(23), 2452–2483. https://doi.org/10.1161/circulationaha.108.190652

Nguyen, H. B., Rivers, E. P., Havstad, S., Knoblich, B., Ressler, J. A., Muzzin, A. M., & Tomlanovich, M. C. (2000). Critical care in the emergency department: A physiologic assessment and outcome evaluation. *Academic Emergency Medicine : Official Journal of the Society for Academic Emergency Medicine*, *7*(12), 1354–1361. https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2000.tb00492.x

Pandit, V., Rhee, P., Hashmi, A., Kulvatunyou, N., Tang, A., Khalil, M., O'Keeffe, T., Green, D., Friese, R. S., & Joseph, B. (2014). Shock index predicts mortality in geriatric trauma patients: An analysis of the National Trauma Data Bank. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, *76*(4), 1111–1115. https://doi.org/10.1097/TA.0000000000000160

Perina, D. G., Beeson, M. S., Char, D. M., Counselman, F. L., Keim, S. M., McGee, D. L., Rosen, C. L., Sokolove, P. E., & Tantama, S. S. (2011). The 2007 Model of the Clinical Practice of Emergency Medicine: the 2009 update 2009 EM Model Review Task Force. *Annals of Emergency Medicine*, *57*(3). https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2010.11.015

Petritz, O. A., & Son, T. T. (2019). Emergency and Critical Care. In *Mader's Reptile and Amphibian Medicine and Surgery* (pp. 967-976.e2). https://doi.org/10.1016/b978-0-323-48253-0.00087-8

Phua, J., Faruq, M. O., Kulkarni, A. P., Redjeki, I. S., Detleuxay, K., Mendsaikhan, N., Sann, K. K., Shrestha, B. R., Hashmi, M., Palo, J. E. M., Haniffa, R., Wang, C., Hashemian, S. M. R., Konkayev, A., Mat Nor, M. B., Patjanasoontorn, B., Nafees, K. M. K., Ling, L., Nishimura, M., … Fang, W. F. (2020). Critical Care Bed Capacity in Asian Countries and Regions. *Critical Care Medicine*, 654–662. https://doi.org/10.1097/ccm.0000000000004222

Pronovost, P. J., Angus, D. C., Dorman, T., Robinson, K. A., Dremsizov, T. T., & Young, T. L. (2002). Physician Staffing Patterns and Clinical Outcomes in Critically Ill Patients: A Systematic Review. *JAMA*, *288*(17), 2151–2162. https://doi.org/10.1001/jama.288.17.2151

Quest, T. E., Asplin, B. R., Cairns, C. B., Hwang, U., & Pines, J. M. (2011). Research priorities for palliative and end-of-life care in the emergency setting. *Academic Emergency Medicine : Official Journal of the Society for Academic Emergency Medicine*, *18*(6). https://doi.org/10.1111/J.1553-2712.2011.01088.x

Riess, M. L. (2016). New Developments in Cardiac Arrest Management. *Advances in Anesthesia*, *34*(1), 29. https://doi.org/10.1016/j.aan.2016.07.003

Rivers, E., Nguyen, B., Havstad, S., Ressler, J., Muzzin, A., Knoblich, B., Peterson, E., & Tomlanovich, M. (2001). Early goal-directed therapy in the treatment of severe sepsis and septic shock. *The New England Journal of Medicine*, *345*(19), 1368–1377. https://doi.org/10.1056/nejmoa010307

Robertson, L. C., & Al-Haddad, M. (2013). Recognizing the critically ill patient. *Anaesthesia & Intensive Care Medicine*, *14*(1), 11–14. https://doi.org/10.1016/j.mpaic.2012.11.010

Rylance, J., Baker, T., Mushi, E., & Mashaga, D. (2009). Use of an early warning score and ability to walk predicts mortality in medical patients admitted to hospitals in Tanzania. *Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene*, *103*(8), 790–794. https://doi.org/10.1016/j.trstmh.2009.05.004

Sacchetti, A., Ramoska, E., Moakes, M. E., McDermott, P., & Moyer, V. (1999). Effect of ED management on ICU use in acute pulmonary edema. *The American Journal of Emergency Medicine*, *17*(6), 571–574. https://doi.org/10.1016/s0735-6757(99)90198-5

Schell, C. O., Castegren, M., Lugazia, E., Blixt, J., Mulungu, M., Konrad, D., & Baker, T. (2015). Severely deranged vital signs as triggers for acute treatment modifications on an intensive care unit in a low-income country Health Services Research. *BMC Research Notes*, *8*(1), 1–7. https://doi.org/10.1186/s13104-015-1275-9

Schober, A., Sterz, F., Herkner, H., Locker, G. J., Heinz, G., Fuhrmann, V., Sitzwohl, C., Weiser, C., Wallmüller, C., Stratil, P., Stöckl, M., Holzer, M., Losert, H., & Laggner, A. N. (2011). Post-resuscitation care at the emergency department with critical care facilities--a length-of-stay analysis. *Resuscitation*, *82*(7), 853–858. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2011.03.004

Schull, M. J., Szalai, J. P., Schwartz, B., & Redelmeier, D. A. (2001). Emergency department overcrowding following systematic hospital restructuring: Trends at twenty hospitals over ten years. *Academic Emergency Medicine*, *8*(11), 1037–1043. https://doi.org/10.1111/J.1553-2712.2001.tb01112.x

Seshadri, A., Appelbaum, R., Carmichael, S. P., Farrell, M. S., Filiberto, D. M., Jawa, R., Kodadek, L., Mandell, S., Victoria, M., Miles, P., Paul, J., Robinson, B., & Michetti, C. P. (2022). Prevention of alcohol withdrawal syndrome in the surgical ICU: an American Association for the Surgery of Trauma Critical Care Committee Clinical Consensus Document. *Trauma Surgery & Acute Care Open*, *7*(1), e001010. https://doi.org/10.1136/tsaco-2022-001010

Sherwin, R. L., Garcia, A. J., & Bilkovski, R. (2011). Quantifying off-hour emergency physician coverage of in-hospital codes: A survey of community emergency departments. *Journal of Emergency Medicine*, *41*(4), 381–385. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2010.11.018

Shinar, Z., Bellezzo, J., Paradis, N., Dembitsky, W., Jaski, B., Mallon, W., & Watt, T. (2012). Emergency department initiation of cardiopulmonary bypass: a case report and review of the literature. *The Journal of Emergency Medicine*, *43*(1), 83–86. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2011.06.134

Shorr, A. F., Micek, S. T., Jackson, W. L., & Kollef, M. H. (2007). Economic implications of an evidence-based sepsis protocol: can we improve outcomes and lower costs? *Critical Care Medicine*, *35*(5), 1257–1262. https://doi.org/10.1097/01.ccm.0000261886.65063.cc

Swing, S. R., Beeson, M. S., Carraccio, C., Coburn, M., Iobst, W., Selden, N. R., Stern, P. J., & Vydareny, K. (2013). Educational milestone development in the first 7 specialties to enter the next accreditation system. *Journal of Graduate Medical Education*, *5*(1), 98–106. https://doi.org/10.4300/jgme-05-01-33

Trzeciak, S., & Rivers, E. P. (2003). Emergency department overcrowding in the United States: An emerging threat to patient safety and public health. *Emergency Medicine Journal*, *20*(5), 402–405. https://doi.org/10.1136/emj.20.5.402

Vincent, J. L. (2013). Critical care – where have we been and where are we going? *Critical Care*, *17*(Suppl 1), 1–6.

Vincent, J. L., Marshall, J. C., Ñamendys-Silva, S. A., François, B., Martin-Loeches, I., Lipman, J., Reinhart, K., Antonelli, M., Pickkers, P., Njimi, H., Jimenez, E., Sakr, Y., Tomas, E., Bibonge, E. A., Charra, B., Faroudy, M., Doedens, L., Farina, Z., Adler, D., … Brealey, D. (2014). Assessment of the worldwide burden of critical illness: The Intensive Care Over Nations (ICON) audit. *The Lancet Respiratory Medicine*, *2*(5), 380–386. https://doi.org/10.1016/s2213-2600(14)70061-x

Weingart, S. D., Menaker, J., Truong, H., Bochicchio, K., & Scalea, T. M. (2011). Trauma patients can be safely extubated in the emergency department. *The Journal of Emergency Medicine*, *40*(2), 235–239. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2009.05.033

Williams, G., Fulbrook, P., Kleinpell, R., & Alberto, L. (2020). The Fifth International Survey of Critical Care Nursing Organizations: Implications for Policy. *Journal of Nursing Scholarship*, *52*(6), 652–660. https://doi.org/10.1111/jnu.12599

Winters, B. D., Weaver, S. J., Pfoh, E. R., Yang, T., Pham, J. C., & Dy, S. M. (2018). Rapid-Response Systems as a Patient Safety Strategy: A Systematic Review. *Physiology & Behavior*, *176*(1), 139–148. https://doi.org/10.7326/0003-4819-158-5-201303051-00009.Rapid-Response

Bölüm 8

ACİL SERVİSTE ZOR HASTA YÖNETİMİ

Şadiye Mıdık

Özet

"Zor hasta" kavramı, iletişim kurmaktan çekinilen hasta grubunu içerir. Acil servisler, kesintisiz sağlık hizmetinin sunulduğu birimlerdir. Hem dünyada hem ülkemizde acil servisler son yıllarda gittikçe kalabalıklaşan ve bu kalabalıklıkla birlikte büyüyen kaos ortamında hasta ve sağlık profesyonelleri arasında iletişim sorunları da artmaktadır. Acil servise başvuran hasta grubu, çoğunlukla beklemediği zamanda beklemediği bir olayla karşılaştığı için genel olarak beklentileri diğer poliklinik veya hastane başvurularına göre da daha kaotik bir süreci içerir. "Zor hasta" kavramı; hasta ve sağlık çalışanı arasındaki iletişimin zorluğu nedeniyle kullanılan bir terim olmasına karşın pratik hayatta "zor hasta" olarak kullanılmaktadır. Zor hastaların tespit edilmesi ve ardından geliştirilen başa çıkma stratejileriyle tedavinin devam ettirilmesi, sağlık profesyonelleri ve hastalar açısından önemli olup ayrıca kaliteli bir sağlık hizmeti verilebilmesi için de önemlidir.

iletişim tekniklerinin kullanılarak hedefin, mevcut sağlık sorununun üretken bir şekilde çözümlendiği sağlıklı bir karşılaşma olduğunu akılda tutmak önemlidir. Sorun kaynaklarının hem hasta hem de sağlık profesyonelleri açısından doğru tespit edilmesi, farkındalık eğitimlerinin artırılması ile sistem sunumunun veya sunucularının gerekli önlemleri alması ile iletişim sorunları azaltılacaktır. Hastaların hakları ile birlikte sorumlulukları ile ilgili düzenli bilgilendirilmesi için çok yönlü eğitimler düzenlenmelidir. Ayrıca ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının, acil serviste daha etkin yer bulması da ortaya çıkan problemlerin çözümüne katkı sunabilir.

Kaynaklar

Anstett, R. (1980). The difficult patient and the physician-patient relationship.Journal of Family Practice, 11, 281–288.

Moukaddam N, Flores A, Matorin A, Hayden N, Tucci VT. Difficult Patients in the Emergency Department: Personality Disorders and Beyond. Psychiatr Clin North Am. 2017 Sep ve 28800796., 40(3):379-395. doi: 10.1016/j.psc.2017.05.005.

John C, Schwenk TL, Roi LD, et al: Medical care and demographic characteristics of difficult patients. 246074510, 1987.

Gerrard T.J. ve Riddell J.D. (1988), Difficult Patients: Black Holes and Secrets.British Medical Journal (Clinical Research), 297 (6647): 530-532.

1988, O'Dowd TC. Five years of heartsink patients in general practice. BMJ., 3139188, 297(6647):528-30. doi: 10.1136/bmj.297.6647.528. PMID: ve PMC1840368.

Groves, J. E. (1978). Taking care of the hateful patient. New England Journal of Medicine, 298(16), 883–887.

Harrison, D. W.,&R. J. Vissers.(1997).Approach to the difficult patient in the emergency department. In P. Rosen, R. Barkin, D. F. Danzl, et al. (Eds.),Emergency medicine: Concepts and clinical practice (4th ed., pp. 2841–2852).St. Louis: Mosby-Year Book.

Simon, J. R., Dwyer, J., & Goldfrank, L. R. (1999). The difficult patient. Emergency Medicine Clinics of North America, 17(2), 353–370.

Jackson JL, Kroenke K. Difficult patient encounters in the ambulatory clinic: clinical predictors and outcomes. Arch Intern Med. 1999 May 24 ve 10335683., 159(10):1069-75. doi: 10.1001/archinte.159.10.1069.

An PG, Rabatin JS, Manwell LB, Linzer M, Brown RL, Schwartz MD. Burden of difficult encounters in primary care: data from the minimizing error, maximizing outcomes study. Arch Intern Med 169: 410-414, 2009.

Çıkrıklar H., Yürümez Y., Yücel M., Asan Aslan N., Engindeniz Z., Cebicci H., Altuntaş M. Acil Serviste Zor Hastaların Yönetimi. Sakarya Tıp Dergisi. 2016 ve 20-26., 6(1)

Adams J, Murray R 3rd. The general approach to the difficult patient. Emerg Med Clin North Am. 1998 Nov ve 16(4):689-700, v. doi: 10.1016/s0733-8627(05)70028-6. PMID: 9889735.

Elder N, Ricer R, Tobias B. How respected family physicians manage difficult patient encounters. J Am Board Fam Med. 2006 Nov-Dec ve 17090786., 19(6):533-41. doi: 10.3122/jabfm.19.6.533.

Piatt EE, Munetz MR, Ritter C. An examination of premature mortality among decedents with serious mental illness and those in the general population. Psychiatr Serv 2010 ve 61(7):663–8.

Sachdeva A, Chandra M, Choudhary M, et al. Alcohol-related dementia and neurocognitive impairment: a review study. Int J High Risk Behav Addict 2016 ve e27976, 5(3):.

Gülpek D., Kenar, N.İ A., Hocaoğlu Ç.,(2019). Ajite Hastaya Yaklaşım. Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 1 (3): 206-11 doi:10.35365/ctjpp.19.1.27.

Sağlık Bakanlığı Personeline Karşı İşlenen Suçlar Nedeniyle Yapılacak Hukuki Yardımın Usul ve Esasları Hakkındaki yönetmeliği https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16104&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5. [Çevrimiçi]

Hukuki Yardım ve Uygulama Genelgesi, Sağlık Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin Hukuki Yardım. https://beyazkod.saglik.gov.tr/hukuki-yardim-ve-uygulama-genelgesi.pdf. [Çevrimiçi]

https://istabip.org.tr/7135-saglikta-siddete-karsi-mucadele-gununde-basin-aciklamasi-yapildi.html. [Çevrimiçi]

US Department of Housing and Urban Development. The 2020 Annual Homelessness Assessment Report (AHAR) to Congress. Available at: https://www.hudexchange.info/resource/6291/2020-ahar-part-1-pit-estimates-of-homelessness-in-the-us/ . [Çevrimiçi]

Vohra, N., Paudyal, V. & Price, M.J. Homelessness and the use of Emergency Department as a source of healthcare: a systematic review. Int J Emerg Med 15, 32 (2022). https://doi.org/10.1186/s12245-022-00435-3. [Çevrimiçi]

2020, Acil Servislerde Şiddeti Önleme Raporu. https://tatd.org.tr/uzmanlik/2020/03/05/tatd-acil-servislerde-siddeti-onleme-raporu/. Erişim tarihi:Mayıs 2023. [Çevrimiçi]

Brenner, J. M., & Hashmi, J. T. (n.d.). The Difficult Patient. Ethical Dilemmas in Emergency Medicine, 136–149. doi:10.1017/cbo9781139941709.011.

Bölüm 9

ACİL SERVİSTE ADLİ HASTA YÖNETİMİ

Ekin Özgür Aktaş

Özet

Acil durumlar, sağlık hizmetlerinin en kritik alanlarından biri olup tıbbi açından hızlı değerlendirme ve müdahalenin yanı sıra, sağlığı bozan sebebe bağlı olarak idari ve adli bazı yükümlülükleri de doğurmaktadır.

Sağlık hizmeti sunumunda her an karşılaşılabilecek acil durumlarda müdahalenin hastane öncesi, hastane acil servislerinde veya hastane içinde olup olmadığına bağlı olarak yapılacak işlemler ve sorumluluklarda da bazı değişiklikler ortaya çıkmaktadır.

Olgulara acil, doğru ve yeterli tedavi verilmesi zorunluluğu, yapılan işlemlerin kaydı, hastanın haklarının korunması için gereken işlemlerin yapılması sağlık çalışanlarının temel görevleri olup aynı zamanda adli olgu niteliğindeki olguların da tanınması, bildirimi, delil niteliğindeki bulgu ve materyalin korunması gibi çok sayıda ek sorumluluklarda ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde acil olgulara müdahale eden sağlık personelinin yasal sorumluluklarından bahsedilmiş olup medikolegal sorun yaşanmaması için öneriler de bölümde yer almıştır.

8. Sonuç

Acil tıbbi müdahale sürekli ihtiyaç duyulan ve sağlığı bozan her türlü sebeple karşılaşılan bir tıbbi hizmet alanıdır. Acil hizmetlerde çalışan personel hastane öncesi ve hastane acil servislerinde hastaların acil sağlık sorunlarının çözülmesi ve gerekli yaşam desteğinin verilebilmesi için yoğun bir tıbbi çaba gösterir. Bu tıbbi çaba yanında yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorumlulukların yanı sıra sağlığı bozan sebebin adli bir inceleme gerektirdiği durumlarda gerekli delillerinde korunması çok önemlidir.

Sağlığın bozulmasına sebep olan olay başka bir kişinin kusurlu veya kasıtlı eylemi sonucunda olmuş ise (her türlü kaza ve yaralanmalar), madde etkisi söz konusu ise (toksik maddeler, ilaçlar veya bağımlılık yapıcı maddeler vb.), cinsel saldırı söz konusu ise öykü ile bulgular uyumlu değilse veya şüpheli bir durum var ise bu olguların yaralanma sebeplerinin hukuka aykırı bir durum yaratıp yaratmadığının değerlendirilmesi için bildirimi şarttır.

Acil müdahale sırasında sonraki olası adli inceleme ve soruşturmalarda çok önemli olacak bulgu ve delillerin korunması gereklidir. Yaralanmalar müdahale edilmeden önce orijinal hâli ile fotoğraflanmalı, detaylı tarif edilmeli, vücut içinde veya üzerindeki delil olabilecek materyal (mermi çekirdeği, yabancı cisim, boya-cam kalıntısı, meni, tükürük, kusmuk gibi vücut sıvıları vb., alkol ve diğer madde analizi için kan, idrar örneği) mutlaka alınarak uygun ortamlarda korunmalı ve delil zincirini bozmayacak şekilde tutanak ile adli makamlara teslim edilmelidir.

Acil olgular ile ilgili yapılan uygunsuz, geç veya tıbbi kurallara aykırı müdahale ve girişimlerin de adli olay niteliğinde olduğu ve ilgili kişiye sorumluluk getirebileceği unutulmamalıdır.

Adli olgular ile ilgili yapılacak işlemlerde sorun yaşandığında veya tereddüte düşüldüğünde adli tıp birimlerine danışılmasında yarar vardır.

Kaynaklar

1. Türk Ceza Kanunu, Kanun No:5237. Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 12/10/2004 Sayı: 25611 (Erişim Tarihi:17/11/2022 - https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf
2. Türk Medeni Kanunu, Kanun No: 4271, Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarihi : 8/12/2001 Sayı: 24607 (Erişim Tarihi:17/11/2022 - https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf
3. Ceza Muhakemesinde Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler Ve Fizik Kimliğin Tespiti Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete Tarihi: 01.06.2005 Resmî Gazete Sayısı: 25832. (Erişim Tarihi: 17/11/2022-https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo= 8202&MevzuatTur= 7&Mevzuat Tertip = 5)
4. Koçak A, Aktaş, EÖ. Diş Hekimleri ve Diş Hekimliği Öğrencileri için Adli Tıp, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, İzmir, 2011. ISBN: 978-605-61795.

Bölüm 10

OBSTETRİK ACİLLER

Yeşim Yeşil
Miraç İrioğlu

Özet

Acil durum, acil eylem gerektiren ciddi ve genellikle öngörülemeyen bir durumdur. Obstetrik acil durumlar gebelik sırasında, doğum sırasında veya doğumdan sonra herhangi bir zamanda ortaya çıkabilir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının yaşamı tehdit eden bu durumların farkında olmaları ve meydana gelmeleri durumunda bunları yönetmeye hazırlıklı olmaları önemlidir. Bu bölümde en sık görülen obstetrik acil durumlar üzerinde durulmuştur.

9. Sonuç

Obstetrik aciller; gebelikte, doğum esnasında ve doğum sonrasında karşılaşılan, öngörülemeyen, morbidite ve mortalite açısından risk taşıyan durumlardır. Maternal mortalitenin en sık sebepleri arasında obstetrik aciller yer almaktadır. Bu sebeple olası risklerin erken evrede tanımlanması ve uygun müdahalelerin yapılması için obstetrik triyajın yapılması önem taşımaktadır. Obstetrik triyaj, kadınların sağlık durumunu 10 dakika içerisinde değerlendirip acil olma durumuna göre sınıflandırılması için sağlık profesyonelleri tarafından yapılan bir uygulamadır. Sağlık profesyonelleri özellikle kadınla gebelik, doğum ve doğum sonu dönemde en yakın iletişimi sağlayan ebeler obstetrik triyaj yapabilmeli, acil durumların belirtilerini bilmeli, uygun müdahaleyi seçmeli, müdahaleyi etkili ve hızlı bir şekilde uygulayabilmelidir. Sağlık Bakanlığının "Acil Obstetrik Bakım Yönetim Rehberi" bu durumda yol gösterici nitelik taşımaktadır. Fakat günümüzde ebeler hâlâ obstetrik acil durum yönetiminde zorluk yaşamaktadırlar. Bu doğrultuda sağlık profesyonellerine obstetrik aciller ile ilgili hizmet içi eğitim sağlanmalı, özellikle ebeler simülasyon uygulaması eğitimi ile desteklenmelidirler. Acil obstetrik durum sonrası fetüste veya annede komplikasyon gerçekleşmişse ebeler olası durumu kaydetmeli, ebeveynleri konu ile ilgili bilgilendirmeli, duygusal durumu anlamalı ve destek olmalıdırlar.

Kaynaklar

Abalos, E., Cuesta, C., Grosso, A. L., Chou, D., & Say, L. (2013). Global and regional estimates of preeclampsia and eclampsia: a systematic review. European journal of obstetrics, gynecology, and reproductive biology, 170(1), 1–7. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2013.05.005

Adegbola, O., & Ayanbode, O. (2017). The incidence, risk factors and determinants of perinatal outcome of umbilical cord prolapses in Lagos, Nigeria. Nigerian medical journal : journal of the Nigeria Medical Association, 58(2), 53–57. https://doi.org/10.4103/0300-1652.219344

Altman, D., Carroli, G., Duley, L., Farrell, B., Moodley, J., Neilson, J., Smith, D., & Magpie Trial Collaboration Group (2002). Do women with pre-eclampsia, and their babies, benefit from magnesium sulphate? The Magpie Trial: a randomised placebo-controlled trial. Lancet (London, England), 359(9321), 1877–1890. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(02)08778-0

Ananth, C. V., Keyes, K. M., & Wapner, R. J. (2013). Pre-eclampsia rates in the United States, 1980-2010: age-period-cohort analysis. BMJ (Clinical research ed.), 347, f6564. https://doi.org/10.1136/bmj.f6564

Andrikopoulou, M., & D'Alton, M. E. (2019). Postpartum hemorrhage: early identification challenges. Seminars in perinatology, 43(1), 11–17. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2018.11.003

Aygar, H. & Metintaş, S. (2018). Bir Kalkınma Göstergesi Olarak Anne Ölümleri. ESTÜDAM *Halk Sağlığı Dergisi*, 3(3):63-70

Baran, G.K. & Üstün, Y. (2022). Omuz Distosisi Yönetiminde Acil Çağrı Sistemi ve Dokümantasyon. Türk Kadın Sağlığı ve Neonatoloji Dergisi, 4(1), 24-30. https://doi.org/10.46969/ezh.1079716

Bayık, R.N. (2016). Umbilikal kord prolapsusu ve yönetimi. Turkiye Klinikleri J Gynecol Obst-Special Topics, 9(4), 34-8.

Behbehani, S., Patenaude, V., & Abenhaim, H. A. (2016). Maternal Risk Factors and Outcomes of Umbilical Cord Prolapse: A Population-Based Study. Journal of obstetrics and gynaecology Canada : JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada : JOGC, 38(1), 23–28. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2015.10.008

Belfort, M. A., Saade, G., Foley, M. R., Phelan, J. P., & Dildy, G. A. (2011). Critical Care Obstetrics: Fifth Edition. Wiley-Blackwell. Erişim adresi: http://repository.poltekkeskaltim.ac.id/1179/1/20.%20Critical%20Care%20Obstetrics%20%285th%20Edition%29.pdf Erişim tarihi: 09.03.2023

Bláha, J., & Bartošová, T. (2022). Epidemiology and definition of PPH worldwide. Best practice & research. Clinical anaesthesiology, 36(3-4), 325–339. https://doi.org/10.1016/j.bpa.2022.11.001

Borovac-Pinheiro, A., Pacagnella, R. C., Cecatti, J. G., Miller, S., El Ayadi, A. M., Souza, J. P., Durocher, J., Blumenthal, P. D., & Winikoff, B. (2018). Postpartum hemorrhage: new insights for definition and diagnosis. American journal of obstetrics and gynecology, 219(2), 162–168. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2018.04.013

Bothou, A., Apostolidi, D. M., Tsikouras, P., Iatrakis, G., Sarella, A., Iatrakis, D., Peitsidis, P., Gerente, A., Anthoulaki, X., Nikolettos, N., & Zervoudis, S. (2021). Overview of techniques to manage shoulder dystocia during vaginal birth. European journal of midwifery, 5, 48. https://doi.org/10.18332/ejm/142097

Boushra, M., Stone, A., & Rathbun, K. M. (2022). Umbilical cord prolapse. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Cheng, S.H. & Baldisseri, M.R. (2020). Management of Amniotic Fluid Embolism. Evidence-Based Critical Care: A Case Study Approach, 739-742. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26710-0_98

Clark, S. L. (2014). Amniotic fluid embolism. Obstetrics & Gynecology, 123(2 PART 1), 337-348. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000000107

Coates, T. (2014). Myles textbook for midwives. Jayne E. Marshall,& Maureen D. Raynor (Eds.). Midwifery and obstetric emergencies.(pp. 475-498). Elsevier. Erişim adresi:https://www.elsevier.com/books/myles-textbook-for-midwives/marshall/978-0-7020-7642-8 Erişim tarihi:18.02.2023

Conde-Agudelo, A., & Romero, R. (2009). Amniotic fluid embolism: an evidence-based review. American journal of obstetrics and gynecology, 201(5), 445.e1–445.13. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2009.04.052

Çankaya, S. & Kızılkaya Beji, N. (2015). Omuz Distosisi Gelişen Doğum Eylemine Yaklaşım ve Sağlık Profesyonellerinin Sorumlulukları. Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi. 60-82. https://doi.org/10.17367/JACSD.2015312897

Çitil Canbay, F., Şeker, S. & Çitil, E. T. (2019). Doğum Sonrası Kanamanın Önlenmesi ve Yönetiminde Ebelerin Sorumlulukları . Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 8(2), 91-98. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/balikesirsbd/issue/44010/486887

Dajani, N. K., & Magann, E. F. (2014). Complications of shoulder dystocia. Seminars in perinatology, 38(4), 201–204. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2014.04.005

Davis, D. D., Roshan, A., Canela, C. D., & Varacallo, M. (2022). Shoulder dystocia. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Della Corte, L., Giampaolino, P., Fabozzi, A., Di Spiezio Sardo, A., & Bifulco, G. (2019). An exceptional uterine inversion in a virgo patient affected by submucosal leiomyoma: Case report and review of the literature. The journal of obstetrics and gynaecology research, 45(2), 466–472. https://doi.org/10.1111/jog.13806

Demirel, G. & Özbek, H. (2022). Obstetrik Aciller ve Yönetimi. Demirel, G., Sayıner, F. D., Evcili, F., Çağlayan, İ. S. C., & Kurt, B. (Eds.). Kord prolapsusu ve yönetimi.(ss. 251-258). Akademisyen Kitabevi. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/366120153

Durmaz, A. & Kömürcü, N. (2018). Postpartum Kanamada Risk Belirleme, Önleme ve Yönetim: Kanıta Dayalı Uygulamalar. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5(3), 494-502. https://doi.org/10.17681/hsp.385553

Education Material for Teachers of Midwifery Managing Postpartum Haemorrhage. WHO. 2nd ed., WHO Press, Fransa, 2008. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44145/9789241546669_5_eng.pdf;jsessionid=1D18532287DB2C9B311D306CA61562BD?sequence=5 Erişim tarihi: 10.03.2023

Ekin, A., Gezer, C., Solmaz, U., Taner, C. E., Dogan, A., & Ozeren, M. (2015). Predictors of severity in primary postpartum hemorrhage. Archives of gynecology and obstetrics, 292(6), 1247–1254. https://doi.org/10.1007/s00404-015-3771-5

Esan, D. T., Imene, P. O., Akingbade, O., Ojo, E. F., & Ramos, C. (2023). Management of postpartum hemorrhage by midwives in selected healthcare facilities in Ekiti State: An exploratory qualitative study. Enfermeria clinica (English Edition), 33(2), 93–101. https://doi.org/10.1016/j.enfcle.2022.09.001

Escobar, M. F., Nassar, A. H., Theron, G., Barnea, E. R., Nicholson, W., Ramasauskaite, D., Lloyd, I., Chandraharan, E., Miller, S., Burke, T., Ossanan, G., Andres Carvajal, J., Ramos, I., Hincapie, M. A., Loaiza, S., Nasner, D., & FIGO Safe Motherhood and Newborn Health Committee (2022). FIGO recommendations on the management of postpartum hemorrhage 2022. International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics, 157 Suppl 1(Suppl 1), 3–50. https://doi.org/10.1002/ijgo.14116

Esinler, İ., Beishenova, D., Akyol, D., & Önderoğlu, L. (2005). Umblikal kord prolapsusu: maternal ve fetal sonuçlar. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi, 2(3), 192-6.

Espinoza J. (2012). Uteroplacental ischemia in early- and late-onset pre-eclampsia: a role for the fetus?. Ultrasound in obstetrics & gynecology : the official journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology, 40(4), 373–382. https://doi.org/10.1002/uog.12280

Evensen, A., Anderson, J. M., & Fontaine, P. (2017). Postpartum Hemorrhage: Prevention and Treatment. American family physician, 95(7), 442–449.

Fahmy, M. (2018). Umbilical Cord Prolapse. In: Umbilicus and Umbilical Cord. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62383-2_16

FIGO PPH Technical Working Group, Begum, F., Beyeza, J., Burke, T., Evans, C., Hanson, C., Lalonde, A., Meseret, Y., Oguttu, M., Varmask, P., West, F., & Wright, A. (2022). FIGO and the International Confederation of Midwives endorse WHO guidelines on prevention and treatment of postpartum hemorrhage. International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics, 158 Suppl 1(Suppl 1), 6–10. https://doi.org/10.1002/ijgo.14199

Fitzpatrick, K. E., Kurinczuk, J. J., Alfirevic, Z., Spark, P., Brocklehurst, P., & Knight, M. (2012). Uterine rupture by intended mode of delivery in the UK: a national case-control study. PLoS medicine, 9(3), e1001184. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001184

Fourth Edition Of The Alarm International Program (AIP), Chapter 13, Shoulder Dystocıa. [İnternet] (1-13). Erişim adresi: https://www.glowm.com/pdf/aip%20chap13%20shoulder%20dystocia.pdf Erişim tarihi: 13.03.2023

Gestational Hypertension and Preeclampsia: ACOG Practice Bulletin Summary, Number 222. (2020). Obstetrics and gynecology, 135(6), 1492–1495. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000003892

Gibbins, K. J., Weber, T., Holmgren, C. M., Porter, T. F., Varner, M. W., & Manuck, T. A. (2015). Maternal and fetal morbidity associated with uterine rupture of the unscarred uterus. American journal of obstetrics and gynecology, 213(3), 382.e1–382.e3826. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2015.05.048

Golmakani, N., Khaleghinezhad, K., Dadgar, S., Hashempor, M., & Baharian, N. (2015). Comparing the estimation of postpartum hemorrhage using the weighting method and National Guideline with the postpartum hemorrhage estimation by midwives. Iranian journal of nursing and midwifery research, 20(4), 471–475. https://doi.org/10.4103/1735-9066.161005

Göncü, S., & Yazıcı, S. (2016). Acil Obstetride Yoğun Bakım Gerektiren Durumlar. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 20(2), 103-107.

Guise J. M., McDonagh, M. S., Osterweil, P., Nygren, P., Chan, B. K., & Helfand, M. (2004). Systematic review of the incidence and consequences of uterine rupture in women with previous caesarean section. BMJ (Clinical research ed.), 329(7456), 19–25. https://doi.org/10.1136/bmj.329.7456.19

Güngördük, K., Yıldırım, G., Olgaç, Y., Tekirdağ, A. İ., & Ark, H. C. (2008). Umbilical cord prolapse: Risk factors and perinatal outcomes. J Turk Obstet Gynecol Soc, 5(2), 94-98.

Haftel, A., & Chowdhury, Y. S. (2022). Amniotic fluid embolism. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, (2010). Doğum Sonu Bakım Yönetim Rehberi. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Kadin_ve_Ureme_Sagligi_Db/dokumanlar/rehbler/dogum_sonu_bakim_2020.pdf Erişim tarihi: 22.02.2023

Hamlacı, Y., Bekmezci, H. & Özerdoğan, N. (2017). Postpartum Kanamalarda Kanıta Dayalı Uygulamalar . Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1), 38-44. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/duzcesbed/issue/31210/339574

Hansen, A., & Chauhan, S. P. (2014). Shoulder dystocia: definitions and incidence. Seminars in perinatology, 38(4), 184–188. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2014.04.002

Hasegawa, J., Ikeda, T., Sekizawa, A., Ishiwata, I., Kinoshita, K., & Japan Association of Obstetricians and Gynecologists, Tokyo, Japan (2016). Obstetric risk factors for umbilical cord prolapse: a nationwide population-based study in Japan. Archives of gynecology and obstetrics, 294(3), 467–472. https://doi.org/10.1007/s00404-015-3996-3

Herrera, F. A., Hassanein, A. H., & Bansal, V. (2011). Atraumatic spontaneous rupture of the non-gravid uterus. Journal of emergencies, trauma, and shock, 4(3), 439. https://doi.org/10.4103/0974-2700.83896

Hill, M. G., & Cohen, W. R. (2016). Shoulder dystocia: prediction and management. Women's health (London, England), 12(2), 251–261. https://doi.org/10.2217/whe.15.103

Hoffman, M. K., Bailit, J. L., Branch, D. W., Burkman, R. T., Van Veldhusien, P., Lu, L., Kominiarek, M. A., Hibbard, J. U., Landy, H. J., Haberman, S., Wilkins, I., Gonzalez-Quintero, V. H., Gregory, K. D., Hatjis, C. G., Ramirez, M. M., Reddy, U. M., Troendle, J., Zhang, J., & Consortium on Safe Labor (2011). A comparison of obstetric maneuvers for the acute management of shoulder dystocia. Obstetrics and gynecology, 117(6), 1272–1278. https://doi.org/10.1097/AOG.0b013e31821a12c9

Huang, J. P., Chen, C. P., Chen, C. P., Wang, K. G., & Wang, K. L. (2012). Term pregnancy with umbilical cord prolapse. Taiwanese journal of obstetrics & gynecology, 51(3), 375–380. https://doi.org/10.1016/j.tjog.2012.07.010

Huntley, M., & Smith, J. D. (2017). Management of shoulder dystocia using the HELPERR mnemonic. British Journal of Midwifery, 25(4), 240-244. https://doi.org/10.12968/bjom.2017.25.4.240

Hypertension in pregnancy. Report of the American College of Obstetricians and Gynecologists' Task Force on Hypertension in Pregnancy. (2013). Obstetrics and gynecology, 122(5), 1122–1131. https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000437382.03963.88

Işık, C. & Yazıcı, S.(2017). Amniyotik Sıvı Embolisi ve Bakımı. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 21(2), 55-57. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/396361

Işık, C., Kaya, L. & Kurt Durmuş, M. (2020). Doğum Sonu Kanamalar. Yazıcı, S. (Ed.) Doğum sonu kanama takibi, uygulanan girişimler ve bakım ilkeleri. (ss21-24). Türkiye Klinikleri. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/340731734_Dogum_Sonu_Kanama_Takibi_Uygulanan_Girisimler_ve_Bakim_Ilkeleri

Karaman, E. ve Karakaş, E. (2022). Management of High-Risk Pregnancies with Recommendations. Sahin, E. (Ed.). Umblıcal Cord Prolapsus And Management. (ss. 71-75). Livre de Lyon. Erişim adresi: https://bookchapter.org/kitaplar/with%20cover_Management%20of%20High-Risk%20Pregnancies%20with%20Recommendations.pdf Erişim tarihi: 14.03.2023

Karataşlı, V., İnan, AH, Kanmaz, AG, Beyan, E., Budak, A., & Karabulut, A. (2020). Umbilikal Kord Prolapsusunun Doğum ve Neonatal Sonuçları. İzmir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi, 24 (3), 233-237

Kassebaum NJ, Barber RM, Bhutta ZA, Dandona L, Gething PW, Hay SI, Kinfu Y, Larson HJ, Liang X, Lim SS, et al. (2016). Global, regional, and national levels of maternal mortality, 1990–2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. Lancet (London, England), 388(10053), 1775–1812. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31470-2

Kaur, K., Bhardwaj, M., Kumar, P., Singhal, S., Singh, T., & Hooda, S. (2016). Amniotic fluid embolism. Journal of anaesthesiology, clinical pharmacology, 32(2), 153–159. https://doi.org/10.4103/0970-9185.173356

60. Knight, M., Tuffnell, D., Brocklehurst, P., Spark, P., Kurinczuk, J. J., & UK Obstetric Surveillance System (2010). Incidence and risk factors for amniotic-fluid embolism. Obstetrics and gynecology, 115(5), 910–917. https://doi.org/10.1097/AOG.0b013e3181d9f629

Larrea, N. A., & Metz, T. D. (2018). Pregnancy After Uterine Rupture. Obstetrics and gynecology, 131(1), 135–137. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000002373

Leeman, L., Dresang, L. T., & Fontaine, P. (2016). Hypertensive Disorders of Pregnancy. American family physician, 93(2), 121–127.

Leung, A. S., Leung, E. K., & Paul, R. H. (1993). Uterine rupture after previous cesarean delivery: maternal and fetal consequences. American journal of obstetrics and gynecology, 169(4), 945–950. https://doi.org/10.1016/0002-9378(93)90032-e

Magee, L. A., Brown, M. A., Hall, D. R., Gupte, S., Hennessy, A., Karumanchi, S. A., Kenny, L. C., McCarthy, F., Myers, J., Poon, L. C., Rana, S., Saito, S., Staff, A. C., Tsigas, E., & von Dadelszen, P. (2022). The 2021 International Society for the Study of Hypertension in Pregnancy classification, diagnosis & management recommendations for international practice. Pregnancy hypertension, 27, 148–169. https://doi.org/10.1016/j.preghy.2021.09.008

Magley M, Hinson MR. Eclampsia. [Updated 2022 Feb 16]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554392/

Main, E. K., Goffman, D., Scavone, B. M., Low, L. K., Bingham, D., Fontaine, P. L., Gorlin, J. B., Lagrew, D. C., & Levy, B. S. (2015). National Partnership for Maternal Safety Consensus Bundle on Obstetric Hemorrhage. Journal of midwifery & women's health, 60(4), 458–464. https://doi.org/10.1111/jmwh.12345

Main, E. K., McCain, C. L., Morton, C. H., Holtby, S., & Lawton, E. S. (2015). Pregnancy-related mortality in California: causes, characteristics, and improvement opportunities. Obstetrics and gynecology, 125(4), 938–947. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000000746

Mehta, S. H., & Sokol, R. J. (2014). Shoulder dystocia: risk factors, predictability, and preventability. Seminars in perinatology, 38(4), 189–193. https://doi.org/10.1053/j.semperi.2014.04.003

Metodiev, Y., Ramasamy, P., & Tuffnell, D. (2018). Amniotic fluid embolism. BJA education, 18(8), 234–238. https://doi.org/10.1016/j.bjae.2018.05.002

Nyfløt, L. T., Sandven, I., Stray-Pedersen, B., Pettersen, S., Al-Zirqi, I., Rosenberg, M., Jacobsen, A. F., & Vangen, S. (2017). Risk factors for severe postpartum hemorrhage: a case-control study. BMC pregnancy and childbirth, 17(1), 17. https://doi.org/10.1186/s12884-016-1217-0

Ononge, S., Mirembe, F., Wandabwa, J., & Campbell, O. M. (2016). Incidence and risk factors for postpartum hemorrhage in Uganda. Reproductive health, 13, 38. https://doi.org/10.1186/s12978-016-0154-8

Öztürk, Y., & Özerdoğan, N. (2020). Acil Obstetrik Sağlık Hizmetlerinin Daha Etkin Verilmesinde Simülasyona Dayalı Eğitimin Rolü. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi, 53(1), 68-72.

Pacheco, L. D., Clark, S. L., Klassen, M., & Hankins, G. D. V. (2020). Amniotic fluid embolism: principles of early clinical management. American journal of obstetrics and gynecology, 222(1), 48–52. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2019.07.036

Pagan, M., Eads, L., Sward, L., Manning, N., Hunzicker, A., & Magann, E. F. (2020). Umbilical Cord Prolapse: A Review of the Literature. Obstetrical & gynecological survey, 75(8), 510–518. https://doi.org/10.1097/OGX.0000000000000818

Poon, L. C., Shennan, A., Hyett, J. A., Kapur, A., Hadar, E., Divakar, H., McAuliffe, F., da Silva Costa, F., von Dadelszen, P., McIntyre, H. D., Kihara, A. B., Di Renzo, G. C., Romero, R., D'Alton, M., Berghella, V., Nicolaides, K. H., & Hod, M. (2019). The International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO) initiative on pre-eclampsia: A pragmatic guide for first-trimester screening and prevention. International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics, 145 Suppl 1(Suppl 1), 1–33. https://doi.org/10.1002/ijgo.12802

Ramavhoya, T. I., Maputle, M. S., Lebese, R. T., & Makhado, L. (2021). Midwives' challenges in the management of postpartum haemorrhage at rural PHC facilities of Limpopo province, South Africa: an explorative study. African health sciences, 21(1), 311–319. https://doi.org/10.4314/ahs.v21i1.40

Rameez MFM, Goonewardene M. Uterine rupture. In Chandraharan E, Arulkumaran S (eds), Obstetric and Intrapartum Emergencies: A Practical Guide to Management, Cambridge: Cambridge University Press; 2012, 52–8.

Rana, K. A., & Patel, P. S. (2009). Complete uterine inversion: an unusual yet crucial sonographic diagnosis. Journal of ultrasound in medicine : official journal of the American Institute of Ultrasound in Medicine, 28(12), 1719–1722. https://doi.org/10.7863/jum.2009.28.12.1719

Roberts, J. M., Rich-Edwards, J. W., McElrath, T. F., Garmire, L., Myatt, L., & Global Pregnancy Collaboration (2021). Subtypes of Preeclampsia: Recognition and Determining Clinical Usefulness. Hypertension (Dallas, Tex.: 1979), 77(5), 1430–1441. https://doi.org/10.1161/HYPERTENSIONAHA.120.14781

Royal College of Obstetricians & Gynaecologists. (2012). Shoulder Dystocia. Green-Top Guideline no. 42. Erişim adresi: https://www.rcog.org.uk/media/ewgpnmio/gtg_42.pdf Erişim tarihi: 06.03.2023

Royal College of Obstetricians & Gynaecologists. (2014). Umbilical Cord Prolapse. Green-Top Guideline no. 50. Erişim adresi: http://www.missionmrcog.com/home/images/Library/Greentop_Guidelines/2014/002_GTG_50_UMBILICAL_CORD_PROLAPSE2014.pdf Erişim tarihi: 06.03.2023

Say, L., Chou, D., Gemmill, A., Tunçalp, Ö., Moller, A. B., Daniels, J., Gülmezoglu, A. M., Temmerman, M., & Alkema, L. (2014). Global causes of maternal death: a WHO systematic analysis. The Lancet. Global health, 2(6), e323–e333. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(14)70227-X

Sayed Ahmed, W. A., & Hamdy, M. A. (2018). Optimal management of umbilical cord prolapse. International journal of women's health, 10, 459–465. https://doi.org/10.2147/IJWH.S130879

Sentilhes, L., Merlot, B., Madar, H., Sztark, F., Brun, S., & Deneux-Tharaux, C. (2016). Postpartum haemorrhage: prevention and treatment. Expert review of hematology, 9(11), 1043–1061. https://doi.org/10.1080/17474086.2016.1245135

Sibai B. M. (2008). Maternal and uteroplacental hemodynamics for the classification and prediction of preeclampsia. Hypertension (Dallas, Tex. : 1979), 52(5), 805–806. https://doi.org/10.1161/HYPERTENSIONAHA.108.119115

Steegers, E. A., von Dadelszen, P., Duvekot, J. J., & Pijnenborg, R. (2010). Pre-eclampsia. Lancet (London, England), 376(9741), 631–644. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(10)60279-6

Sutton, A. L. M., Harper, L. M., & Tita, A. T. N. (2018). Hypertensive Disorders in Pregnancy. Obstetrics and gynecology clinics of North America, 45(2), 333–347. https://doi.org/10.1016/j.ogc.2018.01.012

Şenoğlu, A., & Karaçam, Z. (2019). Omuz Distosisi: Ebelik Eğitim ve Uygulamalarındaki Yeri. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 9(2), 147-159. https://doi.org/10.31020/mutftd.522365

Tokmak, A., Tekin, Ö. M., Özcan, K. N., & Erkaya, S. (2016). Vajinal doğumun korkulan komplikasyonu: omuz distosisi. Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 13(4), 176-183.

Toppenberg, K. S., & Block, W. A., Jr (2002). Uterine rupture: what family physicians need to know. American family physician, 66(5), 823–828.

Webster, K., Fishburn, S., Maresh, M., Findlay, S. C., Chappell, L. C., & Guideline Committee (2019). Diagnosis and management of hypertension in pregnancy: summary of updated NICE guidance. BMJ (Clinical research ed.), 366, l5119. https://doi.org/10.1136/bmj.l5119

Wendel, M. P., Shnaekel, K. L., & Magann, E. F. (2018). Uterine Inversion: A Review of a Life-Threatening Obstetrical Emergency. Obstetrical & gynecological survey, 73(7), 411–417. https://doi.org/10.1097/OGX.0000000000000580

Wiklund, I., Fernández, S. A., & Jonsson, M. (2022). Midwives' ability during third stage of childbirth to estimate postpartum haemorrhage. European journal of obstetrics & gynecology and reproductive biology: X, 15, 100158. https://doi.org/10.1016/j.eurox.2022.100158

Wilkerson, R. G., & Ogunbodede, A. C. (2019). Hypertensive Disorders of Pregnancy. Emergency medicine clinics of North America, 37(2), 301–316. https://doi.org/10.1016/j.emc.2019.01.008

Wojczakowski, W., Kimber-Trojnar, Ż., Dziwisz, F., Słodzińska, M., Słodziński, H., & Leszczyńska-Gorzelak, B. (2021). Preeclampsia and Cardiovascular Risk for Offspring. Journal of clinical medicine, 10(14), 3154. https://doi.org/10.3390/jcm10143154

Wong, L., Kwan, A. H. W., Lau, S. L., Sin, W. T. A., & Leung, T. Y. (2021). Umbilical cord prolapse: revisiting its definition and management. American journal of obstetrics and gynecology, 225(4), 357–366. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2021.06.077

Zohav, E., Anteby, E. Y., & Grin, L. (2020). U-turn of uterine arteries: a novel sign pathognomonic of uterine inversion. Journal of ultrasound, 23(1), 77–79. https://doi.org/10.1007/s40477-018-0319-0

Bölüm 11

ÇOCUK ACİL HASTAYA YAKLAŞIM

Meltem Çatalbaş

Özet

Acil servislere getirilen çocukların gereksinimleri fizyolojik, biyolojik, gelişimsel ve psikolojik olarak yetişkinlerden farklı olması nedeniyle özel dikkat gerektirmektedir. Acil servise başvuru anından itibaren çocuğa uygun sağlık hizmetini zamanında sunabilmek ve aciliyet sırasını belirlemek için triyaj yöntemlerinin çocuğun yaşına ve gelişim dönemlerine uygun bir şekilde uygulanması önemlidir. Çocuğun aciliyetini belirleyen ilk olarak çocuğu hastaneye getiren aileleridir. Bu yüzden çocuğa müdahale sırasında aileleri ile etkili bir iletişimin sürdürülmesi önemlidir. Bunlara ek olarak çocuğa müdahalede sadece triyaj yöntemlerin bilinmesi değil ayrıca triyajı uygulayacak olan sağlık görevlilerin çocuklarla ilgi bilgi, beceri ve deneyimleri triyajın uygun kullanımını etkilemektedir. Bu yüzden ülkemizdeki acil servise başvuran çocuk ölüm ve sakatlık oranlarını en aza indirgemek için çocuk, aile ve sağlık personeli bakım üçgeni yaklaşımını benimsemek gerekmektedir.

Son olarak, dünyada ve ülkemizde sağlık eğitiminin ve sağlık değerlendirmelerinin erişkin üzerinden temellendirilmiş olmasının dezavantajı olarak, acil servislerin çocuk popülasyonuna uygun olarak yeniden yapılandırılmaları ve çocuk acil servislerin sayıları artırılması için çalışmalara başlanmalıdır. Potansiyel bir acil durumu olan çocuk hastayı etkin bir şekilde değerlendirmek ve yönetmek için acil serviste tecrübeli ekip ve yeterli ekipman hazır bulunmalıdır.

Kaynaklar

Anıl, A. B., & Yılmaz, H. Y. (2020). Acil çocuk hastanın değerlendirilmesi. In T. Köroğlu & M. Duman (Eds.), *Temel Pediatri* (2nd ed., pp. 2887–2893). Güneş Tıp Kitabevleri.

Anıl, M. (2016). Türkiye ' de "akademik çocuk acil tıbbın" gelişimi. *Turkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics*, *2*(3), 32–37.

Ball, J. W., Bindler, R. C., Cowen, K. J., & Shaw, M. R. (2019). *Child health nursing: Partnering with children and families* (3rd ed.). Pearson, New York.

Bozkurt, G., & Erdim, L. (2019). Assessing the Situation of Mother and Child Health in Turkey. *Journal of Health Sci- Ence and Profession*, *6*(3), 575–582. https://doi.org/10.5152/hsp.2019.446330

Butun, A., Lynn, F., McGaughey, J., McLaughlin, K., & Linden, M. (2022). Exploring attendance at emergency departments for children with non-urgent conditions in Turkey: A qualitative study of parents and healthcare staff perspectives. *Emergency and Critical Care Medicine*, *2*(2), 50–60. https://doi.org/10.1097/EC9.0000000000000027

Canadian Association of Emergency Physicians. (2001). Implementation of Canadian Paediatric Triage and Acuity Scale. *Can J Emerg Med*, *3*, 1–32.

Çocuk Acil Tıp ve Yoğun Bakım Derneği: (2008). *Türkiye'de ve Dünyada Çocuk Acil Tıp Hizmetleri Mevcut Durum ve Öneriler*. http://www.acilpediatri.com

Dieckmann, R. A., Brownstein, D., & Gausche-Hill, M. (2010). The pediatric assessment triangle: A novel approach for the rapid evaluation of children. *Pediatric Emergency Care*, *26*(4), 312–315. https://doi.org/10.1097/PEC.0b013e3181d6db37

Duncan, H., Hutchison, J., & Parshuram, C. S. (2006). The pediatric early warning system score: A severity of illness score to predict urgent medical need in hospitalized children. *Journal of Critical Care*, *21*(3), 271–278. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2006.06.007

Elbaih, A., & Safi, M. (2021). Approach to critical ill child. *Medicine Science | International Medical Journal*, *10*(1), 1. https://doi.org/10.5455/medscience.2020.08.176

Gilboy, N., Tanabe, P., & Travers, D. A. (2005). The Emergency Severity Index version 4: Changes to ESI level 1 and pediatric fever criteria. *Journal of Emergency Nursing*, *31*(4), 357–362. https://doi.org/10.1016/j.jen.2005.05.011

Gürhan, G. (2020). *Çocuk acil servisine 112 ambulansı ile getirilen vakaların klinik ve demografik özellikleri*. [Uzmanlık Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].

Howlin, F. (2008). Understanding advocacy in children's nursing: a Hermeneutic Study. *Journal of Children's and Young People's Nursing*, *2*(3), 115–125. https://doi.org/10.12968/jcyn.2008.2.3.28704

Küçükoğlu, S., Köse, S., Aytekin, A., & Kılıç, T. (2017). Acil birimlerde çalışan hemşirelerin triyaj konusundaki bilgi düzeylerinin ölçülmesi. *J Pediatr Emerg Intensive Care Med*, *4*(1), 116–122. https://doi.org/10.4274/cayd.42714

Macana, P. (2019). *Çocuk acil servisine başvuran adölesan dönem çocukların hastalık dağılım profillerinin değerlendirilmesi*. [Uzmanlık Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi].

Maconochie, I., & Dawood, M. (2008). Manchester triage system in paediatric emergency care. In *Bmj* (Vol. 337, Issue 7673). https://doi.org/10.1136/bmj.a1507

Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, *9*(3), 321–341. https://doi.org/10.1177/0907568202009003005

Roland, D., Lewis, G., Fielding, P., Hakim, C., Watts, A., & Davies, F. (2016). The Paediatric Observation Priority Score: A System to Aid Detection of Serious Illness and Assist in Safe Discharge. *Open Journal of Emergency Medicine*, *04*(02), 38–44. https://doi.org/10.4236/ojem.2016.42006

Santos, P., Silva, L., Depianti, J., Cursino, E., & Ribeiro, C. (2016). Nursing care through the perception of hospitalized children. *Rev Bras Enferm [Internet].*, *69*(4), 603–609. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1590/0034-7167.2016690405i

Seiger, N., Maconochie, I., Oostenbrink, R., & Moll, H. A. (2013). Validity of different pediatric early warning scores in the emergency department. *Pediatrics*, *132*(4). https://doi.org/10.1542/peds.2012-3594

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, *22*, 63–75. https://doi.org/10.4135/9781446294406.n347

Simon, H., Schvartsman, C., De Almeida Sukys, G., & Farhat, S. C. L. (2023). Pediatric emergency triage systems. *Revista Paulista de Pediatria*, *41*. https://doi.org/10.1590/1984-0462/2023/41/2021038

Şimşek, D. Ö. (2018). Triaj sistemlerine genel bakış ve türkiye de acil servis başvurularını etkileyen faktörlerin lojistik regresyon ile belirlenmesi. *Sosyal Guvence*, *13*, 84–115. https://doi.org/10.21441/sguz.2018.66

Stenfors, T., Kajamaa, A., & Bennett, D. (2020). How to … assess the quality of qualitative research. *The Clinical Teacher*, *17*(6), 596–599. https://doi.org/10.1111/tct.13242

Tekşan, Ö. (2019). Çocuk Acilde Triaj. *Triaj II Sempozyumu Bildiri Kitabı*.

Tokur, M. E., & Hanci, V. (2020). Erişkin Yoğun Bakımda Çocuk Hasta. In V. Hancı (Ed.), *Yoğun Bakımda Organizasyon, Yönetim ve Eğitim. 1. Baskı.* (Issue September 2020, pp. 204–219). Türkiye Klinikleri.

Törüner, E. K., & Büyükgönenç, L. (2017). *Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları*. Ankara Nobel Tıp Evleri.

Travers, D. A., Waller, A. E., Katznelson, J., & Agans, R. (2009). Reliability and Validity of the Emergency Severity Index for Pediatric Triage. *Academic Emergency Medicine*, *16*, 843–849. https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2009.00494.x

TÜİK. (2021, April 20). *Türkiye İstatistik Kurumu. İstatiklerle Çocuk, 2020 (20 Nisan 2021).* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228

Tuygun, Nilden. (2021). Çocuk acil hastaya yaklaşım. In N Tuygun (Ed.), *Çocuk Acilde Kritik Hasta ve Yönetimi* (1st ed., pp. 1–7). Ankara: Türkiye Klinikleri.

UNCRC. (1989). The United Nations Convention on the Rights of the Child. In *Journal of Tropical Pediatrics*. https://doi.org/10.1093/tropej/fmp024

UNICEF. (2023). *UNICEF: Yıkıcı depremlerin birinci haftasında, milyonlarca çocuk acil insani yardıma ihtiyaç duyuyor*. https://www.unicef.org/turkiye/basın-bültenleri/unicef-yıkıcı-depremlerin-birinci-haftasında-milyonlarca-çocuk-acil-insani-yardıma

Üstün, G., Akan, B., & Küçük, L. (2021). Hastanede yatan çocuklarda psikososyal semptomlar ile annelerinin endişe düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *14*(3), 207–216. https://doi.org/10.46483/deuhfed.832698

Van der Wulp, I., Van Baar, M. . E., & Schrijvers, A. J. . (2008). Reliability and validity of the Manchester Triage System in a general emergency department patient population in the Netherlands: results of a simulation study. *Emergency Medicine Journal : EMJ*, *25*(7), 431–434.

Wang, L., Zhou, H., & Zhu, J. F. (2011). Application of the emergency severity index in pediatric emergency department. *Chinese Journal of Emergency Medicine*, *20*(4), 418–420. https://doi.org/10.3760/cma.j.issn.1671-0282.2011.04.019

Warren, D. W., Jarvis, A., LeBlanc, L., & Gravel, J. (2008). Revisions to the Canadian Triage and Acuity Scale Paediatric Guidelines (PaedCTAS). *Canadian Journal of Emergency Medicine*, *10*(3), 224–232. https://doi.org/10.1017/S1481803500010149

WHO. (1989). *The health of youth*.

Bölüm 12

ACİL SERVİSTE GERİATRİK HASTA YÖNETİMİ

Esra Yurt
Filiz Uludağ Baştimur

Özet

Geriatrik nüfus, 2050 yılına kadar 70 milyona veya nüfusun %16 ila %25 'ine çıkması beklenen artışla nüfusun %13'ünden fazlasını oluşturan en büyük büyüyen yaş grubudur. Türkiye, yaşam ömrü açısından artış gösteren ülkelerdendir. Ülkemiz nüfusunda 65 ve üstü yaş grubu bireylerin oranı %8,8; bu oranın nüfus olarak karşılığı ise 7.186.204 kişidir. Türkiye'de yaşlı nüfus 2023 itibarıyla 8.600.000 kişi; 2050 itibarıyla ise 19.442.000 kişi olarak öngörülmektedir. Geleneksel acil bakım modeli tamamen tanısal ve terapötik tıbbi karar vermeye odaklanırken, geriatrik acil bakım modeli sosyal izolasyon, ulaşım kısıtlamaları, sabit gelirler, bilişsel durum ve fonksiyonel sakatlık dâhil olmak üzere yaşlı yetişkin refahının temel unsurlarını içerir. Acil serviste geriatrik bakımın ana hedeflerinden biri yatışları azaltmak veya tekrar ziyaret oranlarını azaltmak olduğu için bu nüfusa etkili ve uygun ayakta tedavi düzenlemesi sağlarken aynı zamanda sosyal ihtiyaçlarını da değerlendirmek kritik öneme sahiptir. Yaşlı yetişkinlerin özel bakım ihtiyaçları maalesef acil servis fiziksel alanının nasıl tasarlandığı ve acil servis bakımının nasıl sunulduğu öncelikleriyle uyumlu değildir. Alan, hızlı hasta değerlendirmesi amacıyla planlanmıştır; geleneksel bir acil servisin fiziksel düzeni, kaynakların azami kullanımına odaklanır. Herhangi bir geriatrik acil durum modelinin başarılı olabilmesi için paydaşların desteği şarttır. Buna hastane yöneticileri, tıbbi personel, acil servis doktorları ve hemşireleri, yönetim ve programın başarısında hayati çıkarı olan diğer hastane topluluğu üyeleri dâhildir. Tüm paydaşlar ve personel için eğitim esastır.

endeksini sürdürmek ve endişe duyulduğunda müdahale etmek, bu savunmasız hastaların sağlık ve güvenliğini iyileştirme potansiyeline sahiptir.

Yaşlı insanlar acil servisi her zamankinden daha sık ziyaret ediyor ve hedefe yönelik bir yaklaşımdan faydalanabiliyor. Hastalığın atipik sunumu, bu tür hastaların karmaşık, birbiriyle ilişkili akut tıbbi ve psikososyal sorunları ve mevcut tarama ve değerlendirme araçlarının uygun kullanımı hakkında daha fazla bilgi, acil hekimlerinin bu artan nüfusa yüksek kaliteli bakım sağlamasına yardımcı olabilir.

Yaşlanan bir nüfus için acil bakım, akut sağlık sorunlarının multidisipliner yönetimi için bir meydan okuma ve bir fırsat sunar. Geleneksel acil servis yönetim modelinde ve yatan hasta senaryosunda bir paradigma değişikliği, muhtemelen tüm yaş grupları için sağlık hizmeti sunumunu iyileştirecektir. Ancak geriatrik yetişkinler için yüksek kaliteli alternatif yönetim modellerini tanımlayan özellikler henüz tanımlanmamıştır. Bunların iyileştirilmesine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

Adams, J. G., & Gerson, L. W. (2003). A new model for emergency care of geriatric patients. Academic emergency medicine: official journal of the Society for Academic Emergency Medicine, 10(3), 271-274.

Alexander, K. P., Newby, L. K., Cannon, C. P., Armstrong, P. W., Gibler, W. B., Rich, M. W., ... & Ohman, E. M. (2007). Acute coronary care in the elderly, part I: non–ST-segment–elevation acute coronary syndromes: a scientific statement for healthcare professionals from the American Heart Association Council on Clinical Cardiology: in collaboration with the Society of Geriatric Cardiology. Circulation, 115(19), 2549-2569.

Aminzadeh, F., & Dalziel, W. B. (2002). Older adults in the emergency department: a systematic review of patterns of use, adverse outcomes, and effectiveness of interventions. Annals of emergency medicine, 39(3), 238–247. https://doi.org/10.1067/mem.2002.121523

Bambach, K., & Southerland, L. T. (2021). Applying Geriatric Principles to Transitions of Care in the Emergency Department. Emergency medicine clinics of North America, 39(2), 429–442. https://doi.org/10.1016/j.emc.2021.01.006

Banerjee, J., Conroy, S., & Cooke, M. W. (2013). Quality care for older people with urgent and emergency care needs in UK emergency departments. Emergency Medicine Journal, 30(9), 699-700.

Barry, T. B., & McNamara, R. M. (2005). Clinical decision rules and cervical spine injury in an elderly patient: a word of caution. The Journal of emergency medicine, 29(4), 433-436.

Berning, M. J., Oliveira J E Silva, L., Suarez, N. E., Walker, L. E., Erwin, P., Carpenter, C. R., & Bellolio, F. (2020). Interventions to improve older adults' Emergency Department patient experience: A systematic review. The American journal of emergency medicine, 38(6), 1257–1269. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2020.03.012

Bhasin, S., Gill, T. M., Reuben, D. B., Latham, N. K., Ganz, D. A., Greene, E. J., ... & Peduzzi, P. (2020). A randomized trial of a multifactorial strategy to prevent serious fall injuries. New England journal of medicine, 383(2), 129-140.

Bo, M., Bonetto, M., Bottignole, G., Porrino, P., Coppo, E., Tibaldi, M., ... & Bellelli, G. (2016). Length of stay in the emergency department and occurrence of delirium in older medical patients. Journal of the American Geriatrics Society, 64(5), 1114-1119.

Brieger, D., Eagle, K. A., Goodman, S. G., Steg, P. G., Budaj, A., White, K., ... & GRACE Investigators. (2004). Acute coronary syndromes without chest pain, an underdiagnosed and undertreated high-risk group: insights from the Global Registry of Acute Coronary Events. Chest, 126(2), 461-469.

Budnitz, D. S., Shehab, N., Kegler, S. R., & Richards, C. L. (2007). Medication use leading to emergency department visits for adverse drug events in older adults. Annals of internal medicine, 147(11), 755-765.

Budnitz, D. S., Lovegrove, M. C., Shehab, N., & Richards, C. L. (2011). Emergency hospitalizations for adverse drug events in older Americans. New England Journal of Medicine, 365(21), 2002-2012.

Bulger, E. M., Arneson, M. A., Mock, C. N., & Jurkovich, G. J. (2000). Rib fractures in the elderly. Journal of Trauma and Acute Care Surgery, 48(6), 1040-1047.

Carpenter, C. R. (2013). Deteriorating functional status in older adults after emergency department evaluation of minor trauma—opportunities and pragmatic challenges. Journal of the American Geriatrics Society, 61(10), 1806-1807.

Carpenter, C. R., Platts-Mills, T. F. (2013). Evolving prehospital, emergency department, and "inpatient" management models for geriatric emergencies. Clinics in geriatric medicine, 29(1), 31–47. https://doi.org/10.1016/j.cger.2012.09.003

Carpenter, C. R., Bromley, M., Caterino, J. M., Chun, A., Gerson, L. W., Greenspan, J., ... & ACEP Geriatric Emergency Medicine Section, American Geriatrics Society, Emergency Nurses Association, and Society for Academic Emergency Medicine Academy of Geriatric Emergency Medicine. (2014). Optimal older adult emergency care: introducing multidisciplinary geriatric emergency department guidelines from the American College of Emergency Physicians, American Geriatrics Society, Emergency Nurses Association, and Society for Academic Emergency Medicine. Journal of the American Geriatrics Society, 62(7), 1360-1363.

Carpenter, C. R., Hammouda, N., Linton, E. A., Doering, M., Ohuabunwa, U. K., Ko, K. J., ... & Wexler, N. (2021). Delirium prevention, detection, and treatment in emergency medicine settings: a geriatric emergency care applied research (GEAR) network scoping review and consensus statement. Academic Emergency Medicine, 28(1), 19-35.

Charlesworth, C. J., Smit, E., Lee, D. S., Alramadhan, F., & Odden, M. C. (2015). Polypharmacy among adults aged 65 years and older in the United States: 1988–2010. Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences, 70(8), 989-995.

Chin, M. H., Jin, L., Karrison, T. G., Mulliken, R., Hayley, D. C., Walter, J., ... & Friedmann, P. D. (1999). Older patients' health-related quality of life around an episode of emergency illness. Annals of emergency medicine, 34(5), 595-603.

Çapcıoğlu, İ., Alpay, A. (2019). Yaşlılık döneminde dini yönelimler: Literatür Eksenli bir değerlendirme. 2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi: Bildiri Kitabı. 4-6 Ekim 2019, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi Yerleşkesi, 669- 68

Dong, X., & Simon, M. A. (2013). Association between elder abuse and use of ED: findings from the Chicago Health and Aging Project. The American journal of emergency medicine, 31(4), 693-698.

Evans, D., Vera, L., Jeanmonod, D., Pester, J., & Jeanmonod, R. (2015). Application of National Emergency X-Ray Utilizations Study low-risk c-spine criteria in high-risk geriatric falls. The American Journal of Emergency Medicine, 33(9), 1184-1187.

Florence, C. S., Bergen, G., Atherly, A., Burns, E., Stevens, J., & Drake, C. (2018). Medical costs of fatal and nonfatal falls in older adults. Journal of the American Geriatrics Society, 66(4), 693-698.

24- Friedmann, P. D., Jin, L., Karrison, T. G., Hayley, D. C., Mulliken, R., Walter, J., & Chin, M. H. (2001). Early revisit, hospitalization, or death among older persons discharged from the ED. The American journal of emergency medicine, 19(2), 125–129. https://doi.org/10.1053/ajem.2001.21321

Fulmer, T., Rodgers, R. F., & Pelger, A. (2014). Verbal mistreatment of the elderly. Journal of elder abuse & neglect, 26(4), 351-364.

Goldstein, J., Jensen, J. L., Carter, A. J., Travers, A. H., Rockwood, K. (2015). The Epidemiology of Prehospital Emergency Responses for Older Adults in a Provincial EMS System. CJEM, 17(5), 491–496. https://doi.org/10.1017/cem.2015.20

Harrison, L., O'Connor, E., Jie, C., Benzoni, T., Renner, C. H., & McCracken, R. (2019). Potentially inappropriate medication prescribing in the elderly: Is the Beers Criteria relevant in the Emergency Department today?. The American Journal of Emergency Medicine, 37(9), 1734-1737.

Heeren, P., Hendrikx, A., Ceyssens, J., Devriendt, E., Deschodt, M., Desruelles, D., Flamaing, J., Sabbe, M., & Milisen, K. (2021). Structure and processes of emergency observation units with a geriatric focus: a scoping review. BMC geriatrics, 21(1), 95. https://doi.org/10.1186/s12877-021-02029-9

Hendrickson, M., & Naparst, T. R. (2003). Abdominal surgical emergencies in the elderly. Emergency Medicine Clinics, 21(4), 937-969.

Hogan, T. M., Olade, T. O., & Carpenter, C. R. (2014). A profile of acute care in an aging America: snowball sample identification and characterization of United States geriatric emergency departments in 2013. Academic Emergency Medicine, 21(3), 337-346.

Huang, H. H., Lin, P. Y., Chen, T. Y., Wang, T. Y., Chang, J. C., Peng, L. N., & Yen, D. H. (2022). Geriatric syndromes predict mortality of people aged 75+ years in the observation room of emergency department: Towards function-centric emergency medicine. Archives of gerontology and geriatrics, 100, 104662. https://doi.org/10.1016/j.archger.2022.104662

Hunold, K. M., Pereira, G. F., Jones, C. W., Isaacs, C. G., Braz, V. A., Gadi, S. R., & Platts-Mills, T. F. (2016). Priorities of Care Among Older Adults in the Emergency Department: A Cross-sectional Study. Academic Emergency Medicine, 23(3), 362-365.

Hustey, F. M., & Meldon, S. W. (2002). The prevalence and documentation of impaired mental status in elderly emergency department patients. Annals of emergency medicine, 39(3), 248-253.

Hutchinson, C. L., McCloughen, A., & Curtis, K. (2019). Incidence, characteristics and outcomes of patients that return to emergency departments. An integrative review. Australasian Emergency Care, 22(1), 47-68.

Hwang, U., & Carpenter, C. (2016). Assessing geriatric vulnerability for post emergency department adverse outcomes: challenges abound while progress is slow. Emergency medicine journal : EMJ, 33(1), 2–3. https://doi.org/10.1136/emermed-2015-204983

Hwang, U., & Morrison, R. S. (2007). The geriatric emergency department. Journal of the American Geriatrics Society, 55(11), 1873–1876. https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2007.01400.x

Inouye, S. K., Bogardus Jr, S. T., Charpentier, P. A., Leo-Summers, L., Acampora, D., Holford, T. R., & Cooney Jr, L. M. (1999). A multicomponent intervention to prevent delirium in hospitalized older patients. New England journal of medicine, 340(9), 669-676.

Inouye, S. K., & Charpentier, P. A. (1996). Precipitating factors for delirium in hospitalized elderly persons: predictive model and interrelationship with baseline vulnerability. Jama, 275(11), 852-857.

Kahn, J. H., Magauran, B. G., Jr, Olshaker, J. S., & Shankar, K. N. (2016). Current Trends in Geriatric Emergency Medicine. Emergency medicine clinics of North America, 34(3), 435–452. https://doi.org/10.1016/j.emc.2016.04.014

40- Kennedy, M., Hwang, U., & Han, J. H. (2020). Delirium in the emergency department: moving from tool-based research to system-wide change. Journal of the American Geriatrics Society, 68(5), 956.

Lachs, M. S., & Fulmer, T. (1993). Recognizing elder abuse and neglect. Clinics in Geriatric Medicine, 9(3), 665-681.

Langan, C., Sarode, D. P., Russ, T. C., Shenkin, S. D., Carson, A., & Maclullich, A. M. (2017). Psychiatric symptomatology after delirium: a systematic review. Psychogeriatrics, 17(5), 327-335.

Leamy, K., Thompson, J., & Mitra, B. (2019). Awareness of diagnosis and follow up care after discharge from the emergency department. Australasian Emergency Care, 22(4), 221-226.

44- Lee, C. C., Chen, S. Y., Chang, I. J., Chen, S. C., & Wu, S. C. (2007). Comparison of clinical manifestations and outcome of community-acquired bloodstream infections among the oldest old, elderly, and adult patients. Medicine, 86(3), 138-144.

Lennox, A., Braaf, S., Smit, D. V., Cameron, P., & Lowthian, J. A. (2019). Caring for older patients in the emergency department: Health professionals' perspectives from Australia–The Safe Elderly Emergency Discharge project. Emergency Medicine Australasia, 31(1), 83-89.

Levy, H. B. (2017). Polypharmacy reduction strategies: tips on incorporating American Geriatrics Society beers and screening tool of older people's prescriptions criteria. Clinics in geriatric medicine, 33(2), 177-187.

Lewis, L. M., Banet, G. A., Blanda, M., Hustey, F. M., Meldon, S. W., & Gerson, L. W. (2005). Etiology and clinical course of abdominal pain in senior patients: a prospective, multicenter study. The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences, 60(8), 1071-1076.

Lucke, J. A., Mooijaart, S. P., Heeren, P., Singler, K., McNamara, R., Gilbert, T., Nickel, C. H., Castejon, S., Mitchell, A., Mezera, V., Van der Linden, L., Lim, S. E., Thaur, A., Karamercan, M. A., Blomaard, L. C., Dundar, Z. D., Chueng, K. Y., Islam, F., de Groot, B., & Conroy, S. (2022). Providing care for older adults in the Emergency Department: expert clinical recommendations from the European Task Force on Geriatric Emergency Medicine. European geriatric medicine, 13(2), 309–317. https://doi.org/10.1007/s41999-021-00578-1

Magid, D. J., Masoudi, F. A., Vinson, D. R., van der Vlugt, T. M., Padgett, T. G., Tricomi, A. J., ... & Rumsfeld, J. S. (2005). Older emergency department patients with acute myocardial infarction receive lower quality of care than younger patients. Annals of emergency medicine, 46(1), 14-21.

Marsden, E. J., Taylor, A., Wallis, M., Craswell, A., Broadbent, M., Johnston-Devin, C., & Crilly, J. (2021). A structure and process evaluation of the Geriatric Emergency Department Intervention model. Australasian emergency care, 24(1), 28–33. https://doi.org/10.1016/j.auec.2020.05.006

Martín-Sánchez, F. J., Fernández-Alonso, C., & Merino, C. (2010). El paciente geriátrico en urgencias [The geriatric patient and emergency care]. Anales del sistema sanitario de Navarra, 33 Suppl 1, 163–172.

Martinez, J. P., & Mattu, A. (2006). Abdominal pain in the elderly. Emergency Medicine Clinics, 24(2), 371-388.

53- Monette, J., Du Fort, G. G., Fung, S. H., Massoud, F., Moride, Y., Arsenault, L., & Afilalo, M. (2001). Evaluation of the Confusion Assessment Method (CAM) as a screening tool for delirium in the emergency room. General hospital psychiatry, 23(1), 20-25.

Nagurney, J. M., Fleischman, W., Han, L., Leo-Summers, L., Allore, H. G., & Gill, T. M. (2017). Emergency department visits without hospitalization are associated with functional decline in older persons. Annals of emergency medicine, 69(4), 426-433.

Neher, H., Vargas-Torres, C., Rivera-Reyes, L., Sze, J., & Hwang, U. (2018, April). Geriatric Emergency Department Innovations: Impact on Patient Experience. In JOURNAL OF THE AMERICAN GERIATRICS SOCIETY (Vol. 66, pp. S309-S310). 111 RIVER ST, HOBOKEN 07030-5774, NJ USA: WILEY.

56- Nerney, M. P., Chin, M. H., Jin, L., Karrison, T. G., Walter, J., Mulliken, R., ... & Friedmann, P. D. (2001). Factors associated with older patients' satisfaction with care in an inner-city emergency department. Annals of emergency medicine, 38(2), 140-145.

Nishijima, D. K., Offerman, S. R., Ballard, D. W., Vinson, D. R., Chettipally, U. K., Rauchwerger, A. S., ... & Holmes, J. F. (2012). Immediate and delayed traumatic intracranial hemorrhage in patients with head trauma and preinjury warfarin or clopidogrel use. Annals of emergency medicine, 59(6), 460-468.

Obermeyer, Z., Cohn, B., Wilson, M., Jena, A. B., & Cutler, D. M. (2017). Early death after discharge from emergency departments: analysis of national US insurance claims data. bmj, 356.

Parker, M., & Johansen, A. (2006). Hip fracture. Bmj, 333(7557), 27-30.

Perdue, P. W., Watts, D. D., Kaufmann, C. R., & Trask, A. L. (1998). Differences in mortality between elderly and younger adult trauma patients: geriatric status increases risk of delayed death. Journal of Trauma and Acute Care Surgery, 45(4), 805-810.

Pereira, G. F., Bulik, C. M., Weaver, M. A., Holland, W. C., & Platts-Mills, T. F. (2015). Malnutrition among cognitively intact, noncritically ill older adults in the emergency department. Annals of emergency medicine, 65(1), 85-91.

Perera, T., & Cortijo-Brown, A. (2016). Geriatric Resuscitation. Emergency Medicine Clinics of North America, 34(3), 453-467. https://doi.org/10.1016/j.emc.2016.04.002

Platt-Mills, T. F., Evans, C. S., & Brice, J. H. (2016). Prehospital triage of injured older adults: thinking slow inside the golden hour. Journal of the American Geriatrics Society, 64(10), 1941-1943.

64- Platts-Mills, T. F., Dayaa, J. A., Reeve, B. B., Krajick, K., Mosqueda, L., Haukoos, J. S., ... & Zimmerman, S. (2018). Development of the emergency department senior abuse identification (ED Senior AID) tool. Journal of elder abuse & neglect, 30(4), 247-270.

Ragsdale, L., & Southerland, L. (2011). Acute abdominal pain in the older adult. Emergency Medicine Clinics, 29(2), 429-448.

Richter, J. P., & Muhlestein, D. B. (2017). Patient experience and hospital profitability. Health Care Management Review, 42(3), 247-257.

Rosenberg, M., & Rosenberg, L. (2016). The Geriatric Emergency Department. Emergency medicine clinics of North America, 34(3), 629–648. https://doi.org/10.1016/j.emc.2016.04.011

Rosen, T., Hargarten, S., Flomenbaum, N. E., & Platts-Mills, T. F. (2016). Identifying elder abuse in the emergency department: toward a multidisciplinary team-based approach. Annals of emergency medicine, 68(3), 378-382.

Rosen, T., Stern, M. E., Elman, A., & Mulcare, M. R. (2018). Identifying and Initiating Intervention for Elder Abuse and Neglect in the Emergency Department. Clinics in geriatric medicine, 34(3), 435–451. https://doi.org/10.1016/j.cger.2018.04.007

Salottolo, K. M., Mains, C. W., Offner, P. J., Bourg, P. W., & Bar-Or, D. (2013). A retrospective analysis of geriatric trauma patients: venous lactate is a better predictor of mortality than traditional vital signs. Scandinavian journal of trauma, resuscitation and emergency medicine, 21(1), 1-7.

Salvi, F., Morichi, V., Grilli, A., Giorgi, R., De Tommaso, G., & Dessi-Fulgheri, P. (2007). The elderly in the emergency department: a critical review of problems and solutions. Internal and Emergency Medicine, 2, 292-301.

Samaras, N., Chevalley, T., Samaras, D., & Gold, G. (2010). Older patients in the emergency department: a review. Annals of emergency medicine, 56(3), 261–269. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2010.04.015

Sanders, A. B. (Ed.). (1996). Emergency care of the elder person. Beverly Cracom Publications.

Schnitker, L., Martin-Khan, M., Beattie, E., & Gray, L. (2011). Negative health outcomes and adverse events in older people attending emergency departments: a systematic review. Australasian Emergency Nursing Journal, 14(3), 141-162.

Schoenenberger, A. W., Radovanovic, D., Stauffer, J. C., Windecker, S., Urban, P., Eberli, F. R., ... & Acute Myocardial Infarction in Switzerland Plus Investigators. (2008). Age-related differences in the use of guideline-recommended medical and interventional therapies for acute coronary syndromes: a cohort study. Journal of the American Geriatrics Society, 56(3), 510-516.

Shankar, K. N., Bhatia, B. K., & Schuur, J. D. (2014). Toward patient-centered care: a systematic review of older adults' views of quality emergency care. Annals of emergency medicine, 63(5), 529-550.

Shankar, K. N., Liu, S. W., & Ganz, D. A. (2017). Trends and characteristics of emergency department visits for fall-related injuries in older adults, 2003–2010. Western journal of emergency medicine, 18(5), 785.

Shenvi, C. L., & Platts-Mills, T. F. (2019). Managing the Elderly Emergency Department Patient. Annals of emergency medicine, 73(3), 302–307. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2018.08.426

Shih, R. D., Carpenter, C. R., Tolia, V., Binder, E. F., & Ouslander, J. G. (2022). Balancing vision with pragmatism: The geriatric emergency department guidelines-realistic expectations from emergency medicine and geriatric medicine. Journal of the American Geriatrics Society, 70(5), 1368–1373. https://doi.org/10.1111/jgs.17745

Sirois, M. J., Émond, M., Ouellet, M. C., Perry, J., Daoust, R., Morin, J., ... & Allain-Boulé, N. (2013). Cumulative incidence of functional decline after minor injuries in previously independent older Canadian individuals in the emergency department. Journal of the American Geriatrics Society, 61(10), 1661-1668.

Southerland, L. T., Lo, A. X., Biese, K., Arendts, G., Banerjee, J., Hwang, U., Dresden, S., Argento, V., Kennedy, M., Shenvi, C. L., & Carpenter, C. R. (2020). Concepts in Practice: Geriatric Emergency Departments. Annals of emergency medicine, 75(2), 162–170. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2019.08.430

Stevens, J. A., Ballesteros, M. F., Mack, K. A., Rudd, R. A., DeCaro, E., & Adler, G. (2012). Gender differences in seeking care for falls in the aged Medicare population. American journal of preventive medicine, 43(1), 59-62.

Stevens, T. B., Richmond, N. L., Pereira, G. F., Shenvi, C. L., & Platts-Mills, T. F. (2014). Prevalence of nonmedical problems among older adults presenting to the emergency department. Academic Emergency Medicine, 21(6), 651-658.

Stiell, I. G., Wells, G. A., Vandemheen, K., Clement, C., Lesiuk, H., Laupacis, A., ... & Worthington, J. (2001). The Canadian CT Head Rule for patients with minor head injury. The Lancet, 357(9266), 1391-1396.

Ukkonen, M., Jämsen, E., Zeitlin, R., & Pauniaho, S. L. (2019). Emergency department visits in older patients: a population-based survey. BMC emergency medicine, 19(1), 20. https://doi.org/10.1186/s12873-019-0236-3

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Ageing 2015 (ST/ESA/SER.A/390).

Touger, M., Gennis, P., Nathanson, N., Lowery, D. W., Pollack Jr, C. V., Hoffman, J. R., & Mower, W. R. (2002). Validity of a decision rule to reduce cervical spine radiography in elderly patients with blunt trauma. Annals of emergency medicine, 40(3), 287-293.

Vermeulen, B. (2005). Pitfalls in the emergency department triage of frail elderly patients without specific complaints. Swiss medical weekly, 135(0910), 145-145.

Yaffe, M. J., Wolfson, C., Lithwick, M., & Weiss, D. (2008). Development and validation of a tool to improve physician identification of elder abuse: The Elder Abuse Suspicion Index (EASI)©. Journal of elder abuse & neglect, 20(3), 276-300.

Yamane D. P. (2020). Pearls and Pitfalls in the Crashing Geriatric Patient. Emergency medicine clinics of North America, 38(4), 919–930. https://doi.org/10.1016/j.emc.2020.06.011

Ziminski, C. E., Wiglesworth, A., Austin, R., Phillips, L. R., & Mosqueda, L. (2013). Injury patterns and causal mechanisms of bruising in physical elder abuse. Journal of forensic nursing, 9(2), 84-91.

Ward, R. J., Weissman, B. N., Kransdorf, M. J., Adler, R., Appel, M., Bancroft, L. W., ... & Zoga, A. C. (2014). ACR appropriateness criteria acute hip pain—suspected fracture. Journal of the American College of Radiology, 11(2), 114-120.

Wiglesworth, A., Austin, R., Corona, M., Schneider, D., Liao, S., Gibbs, L., & Mosqueda, L. (2009). Bruising as a marker of physical elder abuse. Journal of the American Geriatrics Society, 57(7), 1191-1196.

Wilber, S. T., Lofgren, S. D., Mager, T. G., Blanda, M., & Gerson, L. W. (2005). An evaluation of two screening tools for cognitive impairment in older emergency department patients. Academic Emergency Medicine, 12(7), 612-616.

Bölüm 13

ACİL SERVİSLERDE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Hıdır Apak
Yavuz Aslan

Özet

Tıbbi sosyal hizmet, hastane ortamında ayakta veya yatakta tedavi hizmeti alan hastanın etkili tıbbi ve bakım tedavisi alması, hastanın iyilik hâlinin ve sosyal işlevselliğinin geliştirilmesi, hastanın aile ve çevresiyle ilişkisinin düzenlenmesi, hastanın psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümlenmesi için sağlanan sosyal hizmet uygulamalarıdır. Tıbbi sosyal hizmetin hastane ortamında önemli alanlarından birini acil servisler oluşturmaktadır. Acil servislerde sosyal hizmet uzmanlarının çalışması 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Günümüzde ise acil servislerde sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaçta artış meydana gelmiştir. Acil servisler genellikle kriz, ölüm veya ciddi bir hastalık nedeniyle hızlı bir şekilde tedavi alması gereken bireylerin başvurduğu servislerdir. Sosyal hizmet uzmanları ise acil servise başvuran hastaların en iyi tedavi hizmetini almaları için durumlarını değerlendirerek iyilik hâllerine katkı sunmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte hastaları sosyal ve ruhsal yönden de güçlendirerek başarılı bir tedavi planlamasında rol almaktadırlar. Bu çalışmada hastanelerin acil servis birimlerinde tıbbi sosyal hizmet kapsamında acil servis ve sosyal hizmet ilişkisi, acil servislerde yürütülen sosyal hizmet uygulamaları ve acil servislerde görev alan sosyal hizmet uzmanlarının rol ve görevleri ele alınmıştır. Çalışma ile acil servislere başvuran hastaların iyilik hâllerinin geliştirilmesi için önemli olduğu düşünülen tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının önemini ön plana çıkarılması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

Auerbach, C. & Mason, S. E. (2010). The value of the presence of social work in emergency departments. *Social Work in Health Care, 49*(4), 314-326, https://doi.org/10.1080/00981380903426772

Bardak, Ş., Berksoy, E., Gökalp, G., Nalbant, T., Demir, Ş., Demir, G., İnan, A., & Anıl, M. (2021). Çocuk acil servisinde sosyal hizmet uzmanı desteğinin analizi: Tek merkezli tanımlayıcı çalışma. *Tepecik* Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi, *31*(2), 203-208.

Barker, R. (1999). *The social work dictionary*, 4th Edition. NASW.

Beder, J. (2006). *Hospital social work: The interface of medicine and caring*. Routledge.

Bell, J., Davies, B., Walsh, C., Knowlman, H., Hefford, T., & Kuipers, P. (2018). The role and potential of social worker involvement in hospital emergency departments: A practice-based scoping review. International Journal of Social Work, 5(2), 79-99.

Butun, A., Lynn, F., McGaughey, J., McLaughlin, K. and Linden, M. (2022). Exploring attendance at emergency departments for children with non-urgent conditions in Turkey: a qualitative study of parents and healthcare staff perspectives. *Emergency and Critical Care Medicine,* 2(2), 50-60.

Cowles. L. A. (2000). *Social work in the health field, a care perspective*. The Haworth Press.

Çoban, A. İ. (2017). Acil servis birimlerinde sosyal hizmet uygulamaları. S. Attepe Özden ve E. Özcan (Ed.), *Tıbbi sosyal hizmet* (s. 159-170) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Duyan, V. (2000). Tıbbi sosyal hizmet. *Sağlık ve Toplum,* (1), 42-49.

Erdem, M. (2020). Logoterapi ve maneviyata duyarlı hizmet, Apak, H. ve Acar, M.C. (Ed.), *Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet El Kitabı* (s. 101-118) içinde. Grafiker Yayınları.

Fusenig, E. (2012). The role of emergency room social worker: An exploratory study. Master of social work research paper, St. Catherine University, Minnesota. https://sophia.stkate.edu/msw_papers/26

Karataş, Z. (2017). *Sosyal hizmette uygulama alanları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kut, S. (1988). *Sosyal hizmet mesleği, nitelikleri, temel unsurları, müdahale yöntemleri*, Ankara.

Lawson, R. (2012). Palliative social work in the emergency department. *Journal of Social Work in End-Of-Life & Palliative Care, 8*(2), 120-134, https://doi.org/10.1080/15524256.2012.685427

Lotfi, S. (2019). Tıbbi sosyal hizmet. *SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi*, 52, 24-27.

Mason, S. E., & Auerbach, C. (2009). Factors related to admissions to a psychiatry unit from a medical emergency room: The role of social work. *Social Work in Mental Health, 7*(5), 429-441, https://doi.org/10.1080/15332980802545046

Min, A. A, Spear-Ellinwood, K., Berman, M., Nisson, P., & Rhodes, S. M. (2016). Social worker assessment of bad news delivery by emergency medicine residents: a novel direct-observation milestone assessment. *Intern Emerg Med., 11*(6), 843-852, https://doi.org/10.1007/s11739-016-1405-y

Moore, M., Ekman, E., & Shumway, M. (2012). Understanding the critical role of social work in safety net medical settings: Framework for research and practice in the emergency department. *Social Work in Health Care, 51*(2), 140-148, https://doi.org/10.1080/00981389.2011.610872

Özbesler, C. (2013). Hasta yaşam kalitesinde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının önemi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (2), 6-12

Özbesler, C. (2017). Tıbbi sosyal hizmete giriş ve tıbbi sosyal hizmet uzmanının rolleri. İçinde *Tıbbi sosyal hizmet* (ss. 3-13). Seda Attepe Özden ve Emre Özcan (Eds.). Nobel Yayıncılık.

Özbesler, C., & İçağasioğlu Çoban, A. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 21*(2), 31-46.

Power, C., Bahnisch, L., & McCarthy, D. (2011) Social work in the emergency department-implementation of a domestic and family violence screening program. *Australian Social Work, 64*(4), 537-554, https://doi.org/10.1080/0312407X.2011.606909

Ross, J. W., Roberts, D., Campbell, J., Solomon, K. S., & Brouhard, B. H. (2004). Effects of social work intervention on nonemergent pediatric emergency department utilization. *Health & Social Work, 29(*4), 263–273.

Tatlıcıoğlu, O. (2020). Tinselliğe duyarlı tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, Apak, H. ve Acar, M.C. (Ed.), *Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet El Kitabı* (s.133-151) içinde. Grafiker Yayınları.

Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. (2011, 16 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 7465), https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1349,img071372pdf.pdf?0, Erişim Tarihi:05.11.2021

Yalçınlı S., Karbek Akarca, F., & Yerdelen, B. (2021). Acil serviste tıbbi sosyal hizmet müdahalesi gereksinimi olan hastaların retrospektif değerlendirilmesi. *Ege Tıp Dergisi, 60*(4), 402-406.

Yıldırım, B., & Başer, A. O. (2019). Acil servis tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri, müracaatçı profili ve sosyal hizmet mülakatında dikkat edilmesi gereken durumlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(1), 286-308.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş,* Nika Yayınevi.

Zengin, O. (2011). Sosyal Hizmetin Sağlık Hizmetlerinin Sunumundaki Rolü, *Konuralp Tıp Dergisi, 3*(3), 29-34.

Bölüm 14

ACİL SERVİSLERDE ŞİDDET VE İŞ GÜVENLİĞİ

Sema Çifçi

Özet

İş yerinde şiddet, oldukça yaygın olarak görülen bir halk sağlığı sorunudur. İş yeri şiddetinin en fazla görüldüğü yerlerden biri de sağlık sektörüdür. Sağlık sektöründe ise acil servislerdir. Acil servisler, personelin refahı ve bakım kalitesi için özel riskler içeren, personeli ve hastaları etkileyen oldukça dinamik ve stresli bakım ortamlarıdır. Acil servisin stresli doğası ve sağlık çalışanlarının hastalar ve hasta yakınlarıyla doğrudan teması, acil serviste çalışan sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olasılığını da artırmaktadır. Hastalık stresi, hastanın ağrısı ve doktorun müdahalede gecikmesi, hastaya ilaç ve/veya ağrı kesici vermek konusunda gecikmenin yaşanması vb. nedenler acil servis personeline yönelik şiddeti artırabilecek bazı faktörlerdir. Şiddete maruz kalma sıklığı bakımından pratisyen hekimler ve hemşireler ilk sırada yer almaktadır. Acil servislerde en yaygın olarak görülen şiddet türleri sözel ve fiziksel şiddettir. Profil olarak genç, minyon yapıya sahip, stresli görünen kadınlar daha fazla şiddete maruz kalmaktadır. Şiddete uğrayan sağlık çalışanlarında sıkça görülen problemler arasında moralsizlik, iş yerinden duyulan hoşnutsuzluk, geçmeyen baş ağrıları, iş doyumunda azalma, huzursuzluk, çaresizlik duygusu, korku, öfkelenme, uyku problemleri, kâbus görme, hâlsizlik, kronik ağrı, spazm, öz güven yetersizliği, depresyona girme, intihar eğilimi, alkol, sigara vb. madde kullanımı, fiziksel yaralanma, meslek inancında gerileme, kendini suçlama, kişiler arası ilişkilerde bozulma, cinsel sorunlar ve işi bırakma düşüncesi sayılabilir. Buna rağmen acil servis çalışanlarının maruz kaldıkları şiddeti kayıt altına alma ve yetkililere bildirme konusunda çeşitli gerekçeler sebebiyle yeterince hassasiyet göstermedikleri belirlenmiştir. Şiddeti önlemek amacıyla kitle iletişim araçları başta olmak üzere halkta farkındalık yaratacak çalışmalara öncelik verilmelidir. Yapılacak yasal düzenlemelerle şiddete başvuran kişilere ağır yaptırımlar uygulanmalıdır.

4. Sonuç

Sağlık hizmet alanlarında yaygın olarak görülen şiddet, küresel bir halk sağlığı sorunudur. Acil servisler, iş yeri şiddeti açısından yüksek riskli alanların başında yer almaktadır. Şiddete maruz kalma sıklığı bakımından ise pratisyen hekimler ve hemşireler ilk sıradadır. Hastalık stresi, hastanın ağrısı, doktorun müdahalede gecikmesi, hastaya ilaç ve/veya ağrı kesici vermek konusunda gecikmenin yaşanması vb. faktörler şiddet riskini artırmaktadır. Acil servislerde yaşanan şiddet, çoğunlukla sözel ve fiziksel şiddet biçiminde gerçekleşmektedir. Şiddete uğrayan sağlık personelleri arasında moralsizlik, iş yerinden duyulan hoşnutsuzluk, geçmeyen baş ağrıları, iş doyumunda azalma, huzursuzluk, çaresizlik duygusu, korku, öfkelenme, uyku problemleri, kâbus görme, hâlsizlik, kronik ağrı, spazm, öz güven yetersizliği, depresyona girme, intihar eğilimi, alkol, sigara vb. madde kullanımı, fiziksel yaralanma, meslek inancında gerileme, kendini suçlama, kişiler arası ilişkilerde bozulma ve cinsel sorunlar görülebilmektedir. Acil servis çalışanları, maruz kaldıkları şiddeti kayıt altına alma ve yetkililere bildirme konusunda -çeşitli gerekçelerle- yetersiz kalmaktadır. Acil servislerde yaşanan şiddet olaylarının engellenmesi amacıyla toplumsal, yasal ve iş hayatı ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.

Kaynaklar

Aktuğlu, K., & Hancı, H. (1999). Acil servislerde şiddet tehditi. Hekimin Yasal Sorumluluk ve Hakları (Tıp ve Sağlık Hukuku) *Mevzuat Dergisi*, 2(17), https://www.mevzuatdergisi.com/1999/05a/01.htm .

American College of Emergency Physicians. (2019). Violence prevention and intervention in emergency medical services systems. *Annual Emer Med*, *74*(3), e29-e30. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2019.05.004.

Aringhieri, R., Carello, G., & Morale, D. (2016). Supporting decision making to improve the performance of an Italian Emergency Medical Service. *Annals of operations research*, *236*(1), 131-148.

Ashton, R., A., Morris, L., & Smith, I. (2018). A qualitative meta-synthesis of emergency department staff experiences of violence and aggression. *International Emergency Nursing*, *39*, 13-19. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.12.004

Aydemir, İ. , Üçlü, R. & Aydoğan, A. (2020). Acil servis personeline göre şiddetin nedenleri . İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 83(1), 60-68. https://doi.org/10.26650/IUITFD.2019.0018.

Aydın, N. Sağlık Sektöründe İş yerinde Şiddet ve Toplam Kalite Yönetimi. *İmgelem*, *2*(3), 5-26. https://dergipark.org.tr/en/pub/imgelem/issue/41832/504882.

Ayrancı, Ü., Yenilmez, Ç., Günay, Y., & Kaptanoğlu, C. (2002). Çeşitli sağlık kurumlarında ve sağlık meslek gruplarında şiddete uğrama sıklığı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *3*(3), 147.

Backus, B. E., Dorscheidt, N., Gerretsen, B. M., & Dobson, P. (2021). Rebuild resilience in emergency physicians to prevent burnout during COVID-19 pandemic. *European Journal of Emergency Medicine*, *28*(4), 262-263. DOI: 10.1097/MEJ.0000000000000814.

Bahar, A., Şahin, S., Akkaya, Z., & Alkayiş, M. (2015). Investigation of effects of exposure to violence and affecting factors on job satisfaction of emergency nurses. *Journal of Psychiatric Nursing*, *6*(2), 57-64. https://dx.doi.org/10.5505/phd.2015.18189.

Banerjee, S., & MacDougall, D. (2021). Interventions to address and prevent violence toward health care workers in the emergency department. *Canadian Journal of Health Technologies*, *1*(6).

Belayachi, J., Berrechid, K., Amlaiky, F. *et al.* Violence toward physicians in emergency departments of Morocco: prevalence, predictive factors, and psychological impact. *J Occup Med Toxicol* 5, 27 (2010). https://doi.org/10.1186/1745-6673-5-27.

Blair L. Bigham, Jan L. Jensen, Walter Tavares, Ian R. Drennan, Humaira Saleem, Katie N. Dainty & Glenn Munro (2014) Paramedic Self-reported Exposure to Violence in the Emergency Medical Services (EMS) Workplace: A Mixed-methods Cross-sectional Survey, *Prehospital Emergency Care,* 18:4, 489-494, DOI: 10.3109/10903127.2014.912703

Büyükbayram, A., & Okçay, H. (2013). Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddeti Etkileyen Sosyokültürel Etmenler. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, *4*(1). https://jag.journalagent.com/phd/pdfs/PHD-14622-REVIEW-BUYUKBAYRAM.pdf.

Carmi-Iluz, T., Peleg, R., Freud, T., & Shvartzman, P. (2005).Verbal and physical violence towards hospital- and community-based physicians in the Negev: an observational study. *BMC health services research,*5 (1), 1-6. https://doi.org/10.1186/1472-6963-5-54.

Cenk, S. C. (2019). An analysis of the exposure to violence and burnout levels of ambulance staff. *Turkish journal of emergency medicine*, *19*(1), 21-25. https://doi.org/10.1016/j.tjem.2018.09.002.

Cenk, S. C., & Karahan, S. (2019). Acil Servis Çalışanlarında Şiddete Maruz Kalma Durumunun İncelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3), 493-499. https://doi.org/10.31067/0.2018.90 .

Chatziioannidis, I., Bascialla, F. G., Chatzivalsama, P., Vouzas, F., & Mitsiakos, G. (2018). Prevalence, causes and mental health impact of workplace bullying in the Neonatal Intensive Care Unit environment. *BMJ open*, *8*(2), e018766. doi: 10.1136/bmjopen-2017-018766.

Cheraghi, M. A., Noghan, N., Moghimbeygi, A., & Bikmoradi, A. (2012). Analysis of Intensive Care Nurses' Workplace Violence. *Critical Care*, *5*(13), 85-92. https://www.sid.ir/journal/1796/en.

CJ Cabilan, Amy NB Johnston. (2019). A scoping review of patient-related occupational violence risk factors and risk assessment tools in the emergency department. *Emergency Medicine Australasia*, *31*(5), 730-740. https://doi.org/10.1111/1742-6723.13362

Cooper, C., & Swanson, N. (2002). Workplace violence in the health sector. *State of the art. Geneva: Organización Internacional de Trabajo, Organización Mundial de la Salud, Consejo Internacional de Enfermeras Internacional de Servicios Públicos*.

Crilly, J., Chaboyer, W., & Creedy, D. (2004). Violence towards emergency department nurses by patients. *Accident and Emergency Nursing*, *12*(2), 67-73. https://doi.org/10.1016/j.aaen.2003.11.003.

Çamcı, O., & Kutlu, Y. (2011). Kocaeli'nde sağlık çalışanlarına yönelik iş yeri şiddetinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *2*(1), 9-16.

Demiroğlu, T., Kılınç, E., & Atay, E. (2015). Sağlık çalışanlarına uygulanan şiddet: kilis ili örneği. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, *24*(1), 49-55.

Dawson, N. L., Lachner, C., Vadeboncoeur, T. F., Maniaci, M. J., Bosworth, V., Rummans, T. A., ... & Burton, M. C. (2018). Violent behavior by emergency department patients with an involuntary hold status. *The American Journal of Emergency Medicine*,

Duan, X., Ni, X., Shi, L., Zhang, L., Ye, Y., Mu, H., ... & Wang, Y. (2019). The impact of workplace violence on job satisfaction, job burnout, and turnover intention: the mediating role of social support. *Health Qual Life Outcomes 17*(1), 1- 10. https://doi.org/10.1186/s12955-019-1164-3.

Emam, G. H., Alimohammadi, H., Sadrabad, A. Z., & Hatamabadi, H. (2018). Workplace violence against residents in emergency department and reasons for not reporting them; a cross sectional study. *Emergency*, *6*(1). https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5827053/.

Emergency Nurses Association. (2011). Emergency department violence surveillance study. *Institute for Emergency Nursing Research*, 1-60. Emergency Nurses Association. (2011). Emergency Nurses Association. (2011). Emergency Nurses Association. (2011). Emergency department violence surveillance study. Institute for Emergency Nursing Research, 1-60.

Er, T., Ayoğlu, F., & Açıkgöz, B. (2021). Sağlık çalışanına yönelik şiddet: Risk faktörleri, etkileri, değerlendirilmesi ve önlenmesi. *Turkish Journal of Public Health*, *19*(1), 69-78. DOI: 10.20518/tjph.680771

Ferri, P., Silvestri, M., Artoni, C., & Di Lorenzo, R. (2016). Workplace violence in different settings and among various health professionals in an Italian general hospital: a cross-sectional study. *Psychology Research and Behavior Management*, *9*, 263–275. https://doi.org/10.2147/PRBM.S114870 .

Ferri, P., Stifani, S., Accoto, A., Bonetti, L., Rubbi, I., & Di Lorenzo, R. (2020). Violence against nurses in the triage area: a mixed-methods study. *Journal of Emergency Nursing*, *46*(3), 384-397. https://doi.org/10.1016/j.jen.2020.02.013.

Fute, M., Mengesha, Z. B., Wakgari, N., & Tessema, G. A. (2015). High prevalence of workplace violence among nurses working at public health facilities in Southern Ethiopia. *BMC Nursing*, *14*(1), 1-5. https://doi.org/10.1186/s12912-015-0062-1.

Fowler, D. R., Cantos, A. L., & Miller, S. A. (2016). Exposure to violence, typology, and recidivism in a probation sample of domestic violence perpetrators. *Child abuse & neglect*, *59*, 66-77 https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.07.007.

Gacki-Smith, J., Juarez, A. M., Boyett, L., Homeyer, C., Robinson, L., & MacLean, S. L. (2009). Violence against nurses working in US emergency departments. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, *39*(7/8), 340-349. *DOI:* 10.1097/NNA.0b013e3181ae97db.

Gascón, S., Leiter, M. P., Andrés, E., Santed, M. A., Pereira, J. P., Cunha, M. J., ... & Martínez-Jarreta, B. (2013). The role of aggressions suffered by healthcare workers as predictors of burnout. *Journal of Clinical Nursing*, *22*(21-22), 3120-3129. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2012.04255.x.

Gates, D., Gillespie, G., Smith, C., Rode, J., Kowalenko, T., & Smith, B. (2011). Using action research to plan a violence prevention program for emergency departments. *Journal of Emergency Nursing*, *37*(1), 32-39. https://doi.org/10.1016/j.jen.2009.09.013.

Gerberich, S. G., Church, T. R., McGovern, P. M., Hansen, H. E., Nachreiner, N. M., Geisser, M. S., ... & Watt, G. D. (2004). An epidemiological study of the magnitude and consequences of work related violence: the Minnesota Nurses' Study. *Occupational and Environmental Medicine*, *61*(6), 495-503. http://dx.doi.org/10.1136/oem.2003.007294.

Gillespie, G. L., Gates, D. M., Kowalenko, T., Bresler, S., & Succop, P. (2014). Implementation of a comprehensive intervention to reduce physical assaults and threats in the emergency department. *Journal of Emergency Nursing*, *40*(6), 586-591. https://doi.org/10.1016/j.jen.2014.01.003.

Gormley, M. A., Crowe, R. P., Bentley, M. A., & Levine, R. (2016). A national description of violence toward emergency medical services personnel. *Prehospital Emergency Care*, *20*(4), 439-447. https://doi.org/10.3109/10903127.2015.1128029.

Gulalp, B., Karcioglu, O., Koseoglu, Z., & Sari, A. (2009). Dangers faced by emergency staff: experience in urban centers in southern Turkey. *Turkish Journal of Trauma and Emergency Surgery*, *15*(3), 239-242.

Günaydın, N., & Kutlu, Y. (2012). Experience of workplace violence among nurses in health-care settings. *Journal of Psychiatric Nursing*, *3*(1), 1-6. https://dx.doi.org/10.5505/phd.2012.32042.

Hahn, S., Zeller, A., Needham, I., Kok, G., Dassen, T., & Halfens, R. J. (2008). Patient and visitor violence in general hospitals: a systematic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, *13*(6), 431-441. https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.07.001

Hamdan, M., & Hamra, A. (2015). Workplace violence towards workers in the emergency departments of Palestinian hospitals: a cross-sectional study. *Human Resources for Health*, *13*(1), 1-9. https://doi.org/10.1186/s12960-015-0018-2.

Hassankhani, H., Parizad, N., Gacki-Smith, J., Rahmani, A., & Mohammadi, E. (2018). The consequences of violence against nurses working in the emergency department: A qualitative study. *International Emergency Nursing*, *39*, 20-25. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.07.007.

Hedayati Emam, G., Alimohammadi, H., Zolfaghari Sadrabad, A., & Hatamabadi, H. (2018). Workplace Violence against Residents in Emergency Department and Reasons for not Reporting Them; a Cross Sectional Study. *Emergency*, *6*(1), 7.

Hofmann, T., & Hachenberg, T. (2019). Violence in the emergency medicine (emergency rescue service and emergency departments)-current situation in Germany. *Anasthesiologie, Intensivmedizin, Notfallmedizin, Schmerztherapie: AINS*, *54*(2), 146-154. DOI: 10.1055/s-0043-112189.

Hogarth, K. M., Beattie, J., & Morphet, J. (2016). Nurses' attitudes towards the reporting of violence in the emergency department. *Australasian emergency nursing journal*, *19*(2), 75-81. https://doi.org/10.1016/j.aenj.2015.03.006.

Hsu, M. C., Chou, M. H., & Ouyang, W. C. (2022). Dilemmas and repercussions of workplace violence against emergency nurses: a qualitative study. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, *19*(5), 2661. https://doi.org/10.3390/ijerph19052661.

,*Code of practice on workplace violence in services sectors and measures to combat this phenomenon* . ***International Labour Organization (****ILO) 2003* https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/normativeinstrument/wcms_107705.pdf.

Kaeser, D., Guerra, R., Keidar, O., Lanz, U., Moses, M., Kobel, C., ... & Ricklin, M. E. (2018). Verbal and non-verbal aggression in a Swiss university emergency room: a descriptive study. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, *15*(7), 1423. https://doi.org/10.3390/ijerph15071423.

Kahya, B., Çetin, Ç., & Cebeci, F. (2016). Acil Servis Hemşirelerine Yönelik Şiddet: Sistematik Derleme. *Fırat Tıp Dergisi*, *21*(4). http://www.firattipdergisi.com/pdf/pdf_FTD_1010.pdf.

Karaağaç, H. (2014). Sağlık çalışanlarına yönelik iş yerinde şiddet: nedenler, politikalar, öneriler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (3), 18-22.

Kindy, D., Petersen, S., & Parkhurst, D. (2005). Perilous work: Nurses' experiences in psychiatric units with high risks of assault. *Archives of Psychiatric Nursing*, *19*(4), 169-175. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2005.05.002.

Kowalenko, T., Cunningham, R., Sachs, C. J., Gore, R., Barata, I. A., Gates, D., ... & McClain, A. (2012). Workplace violence in emergency medicine: current knowledge and future directions. *The Journal of Emergency Medicine*, *43*(3), 523-531. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2012.02.056.

Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The lancet*, *360*(9339), 1083-1088. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)11133-0 .

Kumari, A., Kaur, T., Ranjan, P., Chopra, S., Sarkar, S., & Baitha, U. (2020). Workplace violence against doctors: characteristics, risk factors, and mitigation strategies. *Journal of Postgraduate Medicine*, *66*(3), 149. https://doi.org/10.4103%2Fjpgm.JPGM_96_20.

Lau, J. B., Magarey, J., & McCutcheon, H. (2004). Violence in the emergency department: a literature review. *Australian Emergency Nursing Journal*, *7*(2), 27-37. https://doi.org/10.1016/S1328-2743(05)80028-8.

Li, Y. L., Li, R. Q., Qiu, D., & Xiao, S. Y. (2020). Prevalence of workplace physical violence against health care professionals by patients and visitors: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(1), 299. https://doi.org/10.3390/ijerph17010299.

Lindner, S. R., Coelho, E. B. S., Bolsoni, C. C., Rojas, P. F., & Boing, A. F. (2015). Prevalence of intimate partner physical violence in men and women from Florianópolis, Santa Catarina State, Brazil: a population-based study. *Cadernos de Saúde Pública*, *31*, 815-826. https://doi.org/10.1590/0102-311X00159913.

Liu, J., Gan, Y., Jiang, H., Li, L., Dwyer, R., Lu, K., ... & Lu, Z. (2019). Prevalence of workplace violence against healthcare workers: a systematic review and meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*, *76*(12), 927-937. http://dx.doi.org/10.1136/oemed-2019-105849.

Magin, P. J., Adams, J., Sibbritt, D. W., Joy, E., & Ireland, M. C. (2008). Effects of occupational violence on Australian general practitioners' provision of home visits and after-hours care: a cross-sectional study. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, *14*(2), 336-342. https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.2007.00864.x.

Maguire, B. J., & O'Neill, B. J. (2017). Emergency medical service personnel's risk from violence while serving the community. *American Journal of Public Health*, *107*(11), 1770-1775. https://ajph.aphapublications.org/doi/abs/10.2105/AJPH.2017.303989.

Maguire, B. J., O'Meara, P., O'Neill, B. J., & Brightwell, R. (2018). Violence against emergency medical services personnel: a systematic review of the literature. *American Journal of İndustrial Medicine*, *61*(2), 167-180. https://doi.org/10.1002/ajim.22797.

Marx, J., Hockberger, R., & Walls, R. (2013). *Rosen's Emergency Medicine-Concepts and Clinical Practice E-Book: 2-Volume Set*. Elsevier Health Sciences.

Mento, C., Silvestri, M. C., Bruno, A., Muscatello, M. R. A., Cedro, C., Pandolfo, G., & Zoccali, R. A. (2020). Workplace violence against healthcare professionals: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, *51*, 101381. https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101381.

Mirza, N. M., Amjad, A. I., Bhatti, A. B. H., Shaikh, K. S., Kiani, J., Yusuf, M. M., ... & Imam, S. Z. (2012). Violence and abuse faced by junior physicians in the emergency department from patients and their caretakers: a nationwide study from Pakistan. *The Journal of Emergency Medicine*, *42*(6), 727-733. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2011.01.029.

Murray, R. M., Davis, A. L., Shepler, L. J., Moore-Merrell, L., Troup, W. J., Allen, J. A., & Taylor, J. A. (2020). A systematic review of workplace violence against emergency medical services responders. *New solutions: a journal of environmental and occupational health policy*, *29*(4), 487-503. https://doi.org/10.1177/1048291119893388.

Najafi, F., Fallahi-Khoshknab, M., Dalvandi, A., Ahmadi, F., & Rahgozar, M. (2014). Workplace violence against Iranian nurses: A systematic review. *Journal of health promotion management*, *3*(2), 72-85 http://jhpm.ir/article-1-243-en.html.

Needham, I., Abderhalden, C., Halfens, R. J., Fischer, J. E., & Dassen, T. (2005). Non-somatic effects of patient aggression on nurses: a systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, *49*(3), 283-296. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.03286.x

Ng, K., Yeung, J., Cheung, I., Chung, A., & White, P. (2009). Workplace violence-a survey of diagnostic radiographers working in public hospitals in Hong Kong. *Journal of Occupational Health*, 0905280080-0905280080. https://doi.org/10.1539/joh.O8021.

Nikathil, S., Olaussen, A., Gocentas, R. A., Symons, E., & Mitra, B. (2017). Workplace violence in the emergency department: A systematic review and meta analysis. *Emergency Medicine Australasia*, *29*(3), 265-275. https://doi.org/10.1111/1742-6723.12761.

Özcan, F., & Yavuz, E. (2017). Türkiye'de sağlık çalışanları şiddet tehdidi altında. *The Journal of Turkish Family Physician*, *8*(3), 66-74. doi: 10.15511/tjtfp.17.00366.

Özdamar Ünal, G., İşcan, G., & Ünal, O. (2022). The occurrence and consequences of violence against healthcare workers in Turkey: before and during the COVID-19 pandemic. *Family practice*, 39(6),1001–1008, https://doi.org/10.1093/fampra/cmac024

Özen Bekâr, E. & Çevik, E. (2021). Beyaz Kod Verileri Işığında Düzce İlindeki Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet . Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11 (3) , 298-304 . DOI: 10.33631/duzcesbed.694178

Park, M., Cho, S. H., & Hong, H. J. (2015). Prevalence and perpetrators of workplace violence by nursing unit and the relationship between violence and the perceived work environment. *Journal of Nursing Scholarship*, *47*(1), 87-95. https://doi.org/10.1111/jnu.12112.

Partridge, B., & Affleck, J. (2017). Verbal abuse and physical assault in the emergency department: Rates of violence, perceptions of safety, and attitudes towards security. *Australasian Emergency Nursing Journal*, *20*(3), 139-145. https://doi.org/10.1016/j.aenj.2017.05.001.

Pourshaikhian, M., Gorji, H. A., Aryankhesal, A., Khorasani-Zavareh, D., & Barati, A. (2016). A systematic literature review: workplace violence against emergency medical services personnel. *Archives of Trauma Research*, *5*(1). https://doi.org/10.5812%2Fatr.28734.

Rafeea, F., Al Ansari, A., Abbas, E. M., Elmusharaf, K., & Abu Zeid, M. S. (2017). Violence toward health workers in Bahrain Defense Force Royal Medical Services' emergency department. *Open access emergency medicine : OAEM*, *9*, 113–121. https://doi.org/10.2147/OAEM.S147982.

Ramacciati, N., Gili, A., Mezzetti, A., Ceccagnoli, A., Addey, B., & Rasero, L. (2019). Violence towards Emergency Nurses: the 2016 Italian National Survey a cross-sectional study. *Journal of Nursing Management*, *27*(4), 792-805. https://doi.org/10.1111/jonm.12733.

Reichard, A. A., Marsh, S. M., Tonozzi, T. R., Konda, S., & Gormley, M. A. (2017). Occupational injuries and exposures among emergency medical services workers. *Prehospital Emergency Care*, *21*(4), 420-431. https://doi.org/10.1080/10903127.2016.1274350.

Resmî Gazete Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik 2011. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm.

Sahebi, A., Jahangiri, K., Sohrabizadeh, S., & Golitaleb, M. (2019). Prevalence of workplace violence types against personnel of emergency medical services in Iran: a systematic review and meta-analysis. *Iranian journal of psychiatry*, *14*(4), 325.

Sharma, S., Gautam, P. L., Sharma, S., Kaur, A., Bhatia, N., Singh, G., ... & Kumar, A. (2019). Questionnaire-based evaluation of factors leading to patient-physician distrust and violence against healthcare workers. *Indian journal of critical care medicine: peer-reviewed, official publication of Indian Society of Critical Care Medicine*, *23*(7), 302. https://doi.org/10.5005%2Fjp-journals-10071-23203.

Spector, P. E., Zhou, Z. E., & Che, X. X. (2014). Nurse exposure to physical and nonphysical violence, bullying, and sexual harassment: A quantitative review. *International Journal of Nursing Studies*, *51*(1), 72-84. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2013.01.010.

Stowell, K. R., Hughes, N. P., & Rozel, J. S. (2016). Violence in the emergency department. *Psychiatric Clinics*, *39*(4), 557-566. https://doi.org/10.1016/j.psc.2016.07.003.

Talas, M. S., Kocaöz, S., & Akgüç, S. (2011). A survrey of violence against staff working in the emergency department in Ankara, Turkey. *Asian Nursing Research*, *5*(4), 197-203. https://doi.org/10.1016/j.anr.2011.11.001.

Taştemir S, Akay A, Balci I, Yorulmaz A (2022). Sağlıkta şiddetin önlenmesine yönelik yapılan nisan 2020 tarihli yasal düzenlemenin incelenmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 27(1), 86 - 92. 10.17986/blm.1403

Taylor, J. L., & Rew, L. (2011). A systematic review of the literature: workplace violence in the emergency department. *Journal of Clinical Nursing*, *20*(7-8), 1072-1085. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2010.03342.x.

Türkmenoğlu, B., & Sümer, H. E. (2017). Sivas il merkezi sağlık çalışanlarında şiddete maruziyet sıklığı. *Ankara Medical Journal*, *17*(4), 216-225. DOI: 1017098/amj.364161.

University of Iowa Injury Prevention Research Center. Workplace violence: a report to the nation. The Workplace violence: a report to the nation, 2001. https://iprc.public-health.uiowa.edu/wp-content/uploads/2015/09/workplace-violence-report-1.pdf

Wang, M. S., Raynard, M., & Greenwood, R. (2021). From grace to violence: Stigmatizing the medical profession in China. *Academy of Management Journal*, *64*(6), 1842-1872. https://doi.org/10.5465/amj.2018.0715.

Wirth, T., Peters, C., Nienhaus, A., & Schablon, A. (2021). Interventions for workplace violence prevention in emergency departments: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(16), 8459. https://doi.org/10.3390/ijerph18168459

Milet, M., & Yanık, A. (2017). Sağlık çalışanlarına karşı iş yeri şiddeti. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *3*(2), 25-36.

Yıldız, M. S. (2019). Türkiye'de sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Ankara ilinde araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *22*(1), 135-156. https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/43867/539729.

Zafar, W., Siddiqui, E., Ejaz, K., Shehzad, M. U., Khan, U. R., Jamali, S., & Razzak, J. A. (2013). Health care personnel and workplace violence in the emergency departments of a volatile metropolis: results from Karachi, Pakistan. *The Journal of Emergency Medicine*, *45*(5), 761-772. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2013.04.049.

Zahid, M. A., Al-Sahlawi, K. S., Shahid, A. A., Awadh, J. A., & Abu-Shammah, H. (1999). Violence against doctors: 2. Effects of violence on doctors working in accident and emergency departments. *European journal of emergency medicine: official journal of the European Society for Emergency Medicine*, *6*(4), 305-309. https://doi.org/10.1097/00063110-199912000-00006.

Bölüm 15

ACİL SERVİSTE HASTA GÜVENLİĞİ

Leyla Baran

Özet

Acil servis; acil sağlık hizmeti ihtiyacı olan hastalara sağlık hizmeti sunulan poliklinik ve yataklı servis işlevi görebilen sağlık tesisi bölümüdür. Tüm gün kesintisiz olarak acil sağlık hizmeti veren acil servisler doğal olarak hastane içinde en fazla karmaşanın olduğu yerlerdir. Acil servisler hasta güvenliği açısından oldukça riskli servislerdir. Tıbbi hata, hastaya sunulan sağlık hizmetleri sırasında ortaya çıkan herhangi bir olumsuzluğun nedeni olup sağlık kurumlarının ve çalışanlarının yetersiz bilgisi, beceri eksikliği, deneyimsizliği veya ilgisizliği sonucunda gerçekleştirdikleri, kabul gören uygulama standartlarının altında kalan tedavi ve işlemler sonucunda, hastanın zarar görmesine, yaralanmasına veya ölümüne neden olan, çoğunlukla mesleki ihmalle ortaya çıkmış zararlardır.

Kontrol edilemeyen iş yükü, öngörülemeyen çok sayıda hasta, tedavi ve bakıma farklı disiplinlerden çok sayıda sağlık profesyonellerinin katılımı acil servislerde hata için risk faktörüdür. Hasta güvenliğinde temel hedef; sağlık hizmetleri sunumu sırasında tıbbi hataları engelleyerek hatalar nedeniyle hastayı olası zararlardan koruyacak ve hata olasılığını ortadan kaldıracak bir sistemin kurulmasıdır. Hasta güvenliğindeki ortak eksiklikler; yetersiz iletişim, liderlik, ekip çalışması ve güvenlik süreçleri konusunda yetersiz bilgilendirmeler, advers olayların analizlerindeki ve raporlamadaki eksiklikleri içerir.

- **Hastaları, yanlarında savunucu rolü olan bir kişi getirmelerine teşvik etme:** Hastalar, önemli sağlık hizmeti bilgilerini anlayabilmek ve paylaşmak için yanlarında birisini getirmeye teşvik edilmelidir. Bu kişi sağlık profesyonelleri ile etkileşime geçmeden önce destek rolünü anlamalıdır. Aile üyeleri duygusal olarak yakınları ile ilgilendikleri için her zaman hasta için en iyiyi düşünemeyebilirler. Tartışmaya eğilimli olan ya da sağlık sistemi hakkında sınırlı bir bilgiye sahip olan aile üyesi daha fazla soruna neden olabilir. Bu nedenle mutlaka bir arkadaş ile gelmeleri önerilmektedir.

5. Sonuç

Acil sağlık hizmeti ihtiyacı olan hastalara 24 saat kesintisiz olarak hizmet veren AS'ler, hastane içinde karmaşanın en fazla olduğu yerlerdendir. Bu nedenle doğal olarak AS'ler; çalışan ve HG açısından oldukça riskli servislerdir. Hasta güvenliğini tehlikeye atan bireysel, kurumsal ya da sistemsel bir çok sebep olabilir. Hasta güvenliğinin sağlanması; tıbbi hataların tanınması ve önlenmesi ile mümkündür. Bakımın kalitesini yansıtan HG için kurumlarda HGK'nın oluşturulması şarttır. İyi bir HGK ise TH bildiriminin önündeki engelleri tanıyarak sağlık hizmeti veren personelin yaptırım endişesi yaşamadan TH'ler ile ilgili bildirim yapmasıyla mümkündür. Böylece hatalardan ders çıkarılması ve olası hatalara yönelik tedbirlerin alınması ile TH'lerin önüne geçilerek HG sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

Akalın, H.E. (2005). Yoğun Bakım Ünitelerinde Hasta Güvenliği. *Yoğun Bakım Dergisi*. 5(3); 143. http://yogunbakimdergisi.org/managete/fu_folder/2005-03/2005-5-3-141-146.pdf

Aouicha, W., Tlili, M. A., Sahli, J., Dhiab, M B., Chelbi, S., Mtiraoui, A., ... & Mallouli, M. (2021). Exploring Patient Safety Culture in Emergency Departments: A Tunisian Perspective. *International Emergency Nursing*, *54*, 100941. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2020.100941

Aslan, Ö., & Ünal, Ç. (2005). Cerrahi Yoğun Bakım Ünitesinde Parenteral İlaç Uygulama Hataları. *Gülhane Tıp Dergisi*, *47*(3), 175-178. https://doi.org/10.1093/ajhp/54.15.1702

Baik, D., & Zierler, B. (2019). Clinical Nurses' Experiences and Perceptions After the Implementation of an Interprofessional Team Intervention: A Qualitative Study. *Journal of Clinical Nursing*, *28*(3-4), 430-443. https://doi.org/10.1111/jocn.14605

Baker, A. (2001). Crossing the Quality Chasm: A New Health System for the 21st Century. *British Medical Journal Publishing Group*. 323(7322) 1192. https://doi.org/10.1136/bmj.323.7322.1192

Balık, H. (2014). *Acil Servislerde Çalışan Hemşirelerin Hasta Güvenliğine İlişkin Tutumları* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Bayar, H. (2013). *Acil Birimlerde Çalışan Hemşirelerin Hasta Güvenliğine Yönelik Bilgi ve Uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi.

Bernstein, S.L., Aronsky, D., Duseja, R., Epstein, S., Handel, D., Hwang, U., ... & Asplin, B.R. (2009). Society for Academic Emergency Medicine, Emergency Department Crowding Task Force. The Effect of

Emergency Department Crowding on Clinically Oriented Outcomes. *Acad Emerg Med*, *16*(1), 1-10. https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2008.00295.x

Brixey, J.J., Robinson, D.J., Johnson, C.W., Johnson, T.R., Turley, J.P., Patel, V.L., & Zhang, J. (2007). Towards A Hybrid Method to Categorize Interruptions and Activities in Healthcare. *International Journal of Medical Informatics*, *76*(11-12), 812-820. https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2006.09.018

Calder, L.A., Forster, A., Nelson, M., Leclair, J., Perry, J., Vaillancourt, C., ... & Stiell, I. (2010). Adverse Events Among Patients Registered in High-Acuity Areas of the Emergency Department: A Prospective Cohort Study. Canadian Journal of Emergency Medicine, 12(5), 421-430. https://doi.org/10.1017/S1481803500012574

Camargo Jr, C. A., Tsai, C. L., Sullivan, A. F., Cleary, P. D., Gordon, J. A., Guadagnoli, E., ... & Blumenthal, D. (2012). Safety climate and medical errors in 62 US emergency departments. *Annals of emergency medicine*, *60*(5), 555-563. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2012.02.018

Canatan, H., Erdoğan, A., & Yılmaz, S. (2015). Hastanelerde yapılan Tıbbi Hataların Türleri ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul İlinde Özel Bir Hastane ile İlgili Anket Çalışması ve Konuya İlişkin Çözüm Önerileri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *2*(2), 82-89. doi: 10.5455/sad.2015131439231160

Carr, B.G., Kaye, A.J., Wiebe, D.J., Gracias, V.H., Schwab, C.W., & Reilly, P.M. (2007). Emergency Department Length of Stay: A Major Risk Factor for Pneumonia in İntubated Blunt Trauma Patients. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, *63*(1), 9-12. Doi: DOI: 10.1097/TA.0b013e31805d8f6b

Cebeci, F. (2010). Hasta Güvenliğinde Acil Hemşirelerinin Rolü. *Türkiye Klinikleri*. 2(1); 57-63.

Cebeci, F., Gürsoy, E., & Tekingündüz, S. (2012). Hemşirelerin Tıbbi Hata Yapma Eğilimlerinin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *15*(3), 188-196. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29592

Cengiz, C. (2014). *Hasta Güvenliğinde Kimlik Doğrulama, Hastaların Doğru Tanımlanmasının Önemi, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri ve Bir Üniversite Hastanesi Uygulaması* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

Chern, C. H., How, C. K., Wang, L. M., Lee, C. H., & Graff, L. (2005). Decreasing Clinically Significant Adverse Events using Feedback to Emergency Physicians of Telephone Follow-up Outcomes. *Annals of Emergency Medicine*, *45*(1), 15-23. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2004.08.012

Child, A.P. (2004). *Keeping Patients Safe: Transforming The Work Environment of Nurses* (No. 14632). National Academies Press.

Corina, I., Abram, M., & Halperin, D. (2019). The Patient's Role in Patient Safety. *Obstetrics and Gynecology Clinics*, *46*(2), 215-225. https://doi.org/10.1016/j.ogc.2019.01.004

Çelik, D. (2005). *Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan, Hastane Personelinin, Hastane İnfeksiyonları ile İlgili Bilgi ve Uygulamalarının Saptanması* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Durgun, H., & Kaya, H. (2018). The Attitudes of Emergency Department Nurses Towards Patient Safety. *International Emergency Nursing*, *40*, 29-32. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.11.001

Durmaz, G. (2016). *Cerrahi Hemşirelerinde Hasta Güvenliği Kültürü Algısını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi.

Edwards, S., & Axe, S. (2015). The 10 'R's of Safe Multidisciplinary Drug Administration. *Nurse Prescribing*, *13*(8), 398-406. https://doi.org/10.12968/npre.2015.13.8.398

Eriksson, J., Gellerstedt, L., Hillerås, P., & Craftman, Å.G. (2018). Registered Nurses' Perceptions of Safe Care in Overcrowded Emergency Departments. *Journal of Clinical Nursing*, *27*(5-6), e1061-e1067. https://doi.org/10.1111/jocn.14143

Ersoy, S. (2014). *Hastane Temizlik Çalışanlarının Hastane Enfeksiyonları Ve Korunma İle İlgili Bilgi, Tutum Ve Davranışları* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi.

Farmer, B.M. (2016). Patient Safety in the Emergency Department. *Emerg Med*, *48*(9), 396-404. doi: 10.12788/emed.2016.0052

Forster, A.J., Rose, N.G.W., van Walraven, C., & Stiell, I. (2007). Adverse Events Following an Emergency Department Visit. *Quality and Safety in Health Care, 16(1), 17–22.* doi:10.1136/qshc.2005.017384

Gill, S., Mills, P.D., Watts, B.V., Paull, D.E., & Tomolo, A. (2021). A Review of Adverse Event Reports from Emergency Departments in the Veterans Health Administration. *Journal of Patient Safety*, *17*(8), e898-e903. doi*:* 10.1097/PTS.0000000000000636

Güven, M. (2014). *Hasta Güvenliği ve Tıbbi Hatalar Antalya Atatürk Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Hasta Güvenliği İhlali ve Tıbbi Hata Tanıklıkları* (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi.

Hakimzada, A.F., Green, R.A., Sayan, O.R., Zhang, J., & Patel, V.L. (2008). The Nature and Occurrence of Registration Errors in The Emergency Department. *International Journal of Medical Informatics, 77(3), 169–175.* doi:10.1016/j.ijmedinf.2007.04

Hancı, H. (2003). Acil Servislerde Şiddet Tehdidi ve Önlemler. Acil Tıp Dergisi, 3, 64-66.

Harm, F.F. (2015). *Accelerating Patient Safety Improvement Fifteen Years After to Err is Human.* The National Patient Safety Foundation.

Hendrie, J., Yeoh, M., Richardson, J., Blunt, A., Davey, P., Taylor, D., & Ugoni, A. (2017). Case–control Study to Investigate Variables Associated with Incidents and Adverse Events in the Emergency Department. *Emergency Medicine Australasia*, *29*(2), 149-157. https://doi.org/10.1111/1742-6723.12736

Hendrich, A. (2006). Inpatient Falls: Lessons From The Field. *Patient Safety & Quality Healthcare*, *8*, 129-139. https://www.psqh.com/mayjun06/falls.html

Hesselink, G., Berben, S., Beune, T., & Schoonhoven, L. (2016). Improving the Governance of Patient Safety in Emergency Care: A Systematic Review of İnterventions. *BMJ open*, *6*(1), e009837. http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2015-009837

Hofer, T.P., Kerr, E.A., & Hayward, R.A. (2000). What is an Error?. *Effective Clinical Practice: ECP*, *3*(6), 261–269. https://www.researchgate.net/publication/12177002

Hollander, J.E., & Pines, J.M. (2007). The Emergency Department Crowding Paradox: The Longer You Stay, The Less Care You Get. *Annals of Emergency Medicine*, *50*(5), 497-499.

Horwitz, L.I., Meredith, T., Schuur, J.D., Shah, N.R., Kulkarni, R.G., & Jenq, G.Y. (2009). Dropping the Baton: A Qualitative Analysis of Failures during the Transition from Emergency Department to Inpatient Care. *Annals of Emergency Medicine*, *53*(6), 701-710. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2008.05.007

Hwang, J.I., & Ahn, J. (2015). Teamwork and Clinical Error Reporting among Nurses in Korean Hospitals. *Asian Nursing Research*, *9*(1), 14-20. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2007.05.002

İşlek, E., (2009). *Bir Özel Dal Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Hasta Güvenliğini Tehdit Eden Olayların ve Olası Nedenlerinin Tanımlanması* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.

JCI: Joint Commission International. (2022). Erişim Tarihi: 12.12.2022. https://www.jointcommissioninternational.org/standards/international-patient-safety-goals/

Jiménez-Rodríguez, E., Feria-Domínguez, J.M., & Sebastián-Lacave, A. (2018). Assessing the Health-Care Risk: The Clinical-Var, A Key Indicator for Sound Management. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *15*(4), 639. https://doi.org/10.3390/ijerph15040639

Källberg, A.S., Ehrenberg, A., Florin, J., Östergren, J., & Göransson, K.E. (2017). Physicians' and Nurses' Perceptions of Patient Safety Risks in the Emergency Department. *International Emergency Nursing*, *33*, 14-19. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.01.002

Kaymakçı, Ş.Ö. (2014). Ameliyathanede Hemşirenin Görevleri: Ekip Çalışması ve İletişim. Öztürk, R., Günaydın, M., Esen, Ş., Perçin, D., Özbayır, T., & Zenciroğlu, D. editörler. 2. Ulusal Sterilizasyon Ameliyathane Dezenfeksiyon Kongresi Kongre Kitabı. İstanbul, 2014.

Kelly, T., Roper, C., Elsom, S., & Gaskin, C. (2011). Identifying the 'Right Patient': Nurse and Consumer Perspectives on Verifying Patient Identity during Medication Administration. *International Journal of Mental Health Nursing*, *20*(5), 371-379.http://dx.doi.org/10.1111/j.1447-0349.2010.00739.x

Klasco, R.S., Wolfe, R.E., Wong, M., Edlow, J., Chiu, D., Anderson, P.D., & Grossman, S.A. (2015). Assessing the Rates of Error and Adverse Events in the ED. *The American Journal of Emergency Medicine*, *33*(12), 1786-1789. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2015.08.042

Kohn, L.T., Corrigan, J.M., & Donaldson, M.S. (2000). To Err is Human: Building a Safer Health System. Washington, DC: Institute of Medicine, *National Academy Press* 26-48. http://www.nap.edu/catalog/9728.html

Laxmisan, A., Malhotra, S., Keselman, A., Johnson, T.R., & Patel, V.L. (2005). Decisions about Critical Events in Device-Related Scenarios as a Function of Expertise. *Journal of Biomedical Informatics*, *38*(3), 200-212. https://doi.org/10.1016/j.jbi.2004.11.012

Letaief, M., El Mhamdi, S., El-Asady, R., Siddiqi, S., & Abdullatif, A. (2010). Adverse events in a Tunisian hospital: results of a retrospective cohort study. *International journal for quality in health care*, *22*(5), 380-385. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzx015

Liew, D., Liew, D., & Kennedy, M.P. (2003). Emergency Department Length of Stay Independently Predicts Excess İnpatient Length of Stay. *Medical Journal of Australia*, *179*(10), 524-526. https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2003.tb05676.x

Manser, T. (2009). Teamwork and Patient Safety in Dynamic Domains of Healthcare: A Review of the Literature. *Acta Anaesthesiologica Scandinavica*, *53*(2), 143-151. https://doi.org/10.1111/j.1399-6576.2008.01717.x

Mazzocato, P., Hvitfeldt Forsberg, H., & von Thiele Schwarz, U. (2011). Team Behaviors in Emergency Care: A Qualitative Study Using Behavior Analysis of What Makes Team Work. *Scandinavian Journal of Trauma, Resuscitation and Emergency Medicine*, *19*(1), 1-8. doi:10.1186/1757-7241-19-70

NCC MERP: National Coordinating Council for Medication Error Reporting and Prevention. (2015). Two decades of coordinating medication safety efforts. Erişim Tarihi: 12.12.2022. https://www.nccmerp.org/sites/default/files/20_year_report.pdf

Niska, R., Bhuiya, F., & Xu, J. (2010). National Hospital Ambulatory Medical Care Survey: 2007 Emergency Department Summary. PsycEXTRA Dataset. doi:10.1037/e587172010-001

NPSF: The National Patient Safety Foundation (2011). *Agenda for Research and Development in Patient Safety.* Erişim Tarihi: 12.12.2022. www.npsf.org/pdf/r/researchagenda.pdf

Okuyama, A., Martowirono, K., & Bijnen, B. (2011). Assessing the Patient Safety Competencies of Healthcare Professionals: A Systematic Review. *BMJ Quality & Safety*, *20*(11), 991-1000. doi:10.1136/bmjqs-2011-000148

Ovalı, F. (2010). Hasta Güvenliği Yaklaşımları. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *1*(1), 33-43. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/303588

Özdemir, H. (2014). *Cerrahi Hemşirelerinde Hasta Güvenliği Kültürü Algılarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar'da Bir Uygulama* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Patanwala, A.E., Warholak, T.L., Sanders, A.B., & Erstad, B.L. (2010). A Prospective Observational Study of Medication Errors in a Tertiary Care Emergency Department. *Annals of Emergency Medicine*, *55*(6), 522-526. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2009.12.017

Pham, J.C., Story, J.L., Hicks, R.W., Shore, A.D., Morlock, L.L., Cheung, D.S., ... & Pronovost, P.J. (2011). National Study on the Frequency, Types, Causes, and Consequences of Voluntarily Reported Emergency Department Medication Errors. *The Journal of Emergency Medicine*, *40*(5), 485-492. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2008.02.059

Ramos, R.R., & Calidgid, C.C. (2018). Patient Safety Culture Among Nurses at a Tertiary Government Hospital in the Philippines. *Applied Nursing Research*, *44*, 67-75. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2018.09.007

Ricklin, M.E., Hess, F., & Hautz, W.E. (2019). Patient Safety Culture in a University Hospital Emergency Department in Switzerland–A Survey Study. *GMS Journal for Medical Education*, *36*(2). doi: 10.3205/zma001222

Rigobello, M.C.G., de Carvalho, R.E.F.L., Guerreiro, J.M., Motta, A.P.G., Atila, E., & Gimenes, F.R.E. (2017). The Perception of the Patient Safety Climate by Professionals of the Emergency Department. *International Emergency Nursing*, *33*, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.03.003

Sammer, C.E., Lykens, K., Singh, K.P., Mains, D.A., & Lackan, N.A. (2010). What is Patient Safety Culture? A Review of the Literature. *Journal of Nursing Scholarship*, *42*(2), 156-165. https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.2009.01330.x

Schmutz, J.B., Meier, L.L., & Manser, T. (2019). How Effective is Teamwork Really? The Relationship Between Teamwork and Performance in Healthcare Teams: A Systematic Review and Meta-Analysis. *BMJ open*, *9*(9), e028280. doi:10.1136/bmjopen-2018-028280

Smits, M., Groenewegen, P.P., Timmermans, D.R., van der Wal, G., & Wagner, C. (2009). The Nature and Causes of Unintended Events Reported at Ten Emergency Departments. *BMC Emergency Medicine*, *9*(1), 1-11. doi:10.1186/1471-227X-9-16

Singer, S.J., Gaba, D.M., Falwell, A., Lin, S., Hayes, J., & Baker, L. (2009). Patient Safety Climate in 92 US Hospitals: Differences by Work Area and Discipline. *Medical Care*, 23-31. https://www.jstor.org/stable/40221833

Stang, A.S., Wingert, A.S., Hartling, L., & Plint, A.C. (2013). Adverse Events Related to Emergency Department Care: A Systematic Review. *PloS One*, *8*(9), e74214. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0074214

Tansüyer, T. (2010). *Hasta Güvenliği ve Tıbbi Hatalar Konusunda Sağlık Personelinin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

T.C. Resmî Gazete. (2000). Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. Sayı: 24046, 11 Mayıs 2000. https://khgmstokyonetimidb.saglik.gov.tr/Eklenti/19158/0/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi-11052000-tarihli-24046-sayili-resmi-gazetepdf.pdf

T.C. Resmî Gazete. (2009). Sağlık Kurum ve Kuruluşlarında Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanması ve Korunmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ. Sayı: 27897, 24 Nisan 2009. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090429-12.htm

T.C. Resmî Gazete. (2011). Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik. Sayı: Sayı:27897, 6 Nisan 2011. https://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm

T.C. Resmî Gazete. (2022). Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. Sayı: 31952, 13 Eylül 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220913-5.htm

The Joint Commission. (2023). Erişim Tarihi: 02.01.2023. https://www.jointcommission.org/resources/for-consumers/speak-up-campaigns/about-your-care/

Uluhan, R. (2007). Güvenli Kan. *Antibiyotik ve Kemoterapi Derneği Dergisi*. 21(Ek-2); 145.

Uzun, Ş., & Arslan, F. (2008). İlaç Uygulama Hataları. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*. 28(2); 218-221. https://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEMJOURNALPDF/ANKEM_21_Ek2_142_145.pdf

Valenstein, P. N., Raab, S. S., & Walsh, M. K. (2006). Identification Errors Involving Clinical Laboratories: A College of American Pathologists Q-Probes Study of Patient and Specimen Identification Errors at 120 İnstitutions. *Archives of Pathology & Laboratory Medicine*, *130*(8), 1106-1113. https://doi.org/10.5858/2006-130-1106-IEICL

Verbeek-Van Noord, I., Wagner, C., Van Dyck, C., Twisk, J. W., & De Bruijne, M.C. (2014). Is Culture Associated with Patient Safety in the Emergency Department? A Study of Staff Perspectives. *International Journal for Quality in Health Care*, *26*(1), 64-70. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzt087

Welch, S.J. (2010). Twenty Years of Patient Satisfaction Research Applied to The Emergency Department: A Qualitative Review. *American Journal of Medical Quality*, *25*(1), 64-72. https://doi.org/10.1177/1062860609352536

Westat, R., Sorra, J., Famolaro, T., Dyer, M. N., Khanna, K., & Nelson, D. (2018). Hospital Survey on Patient Safety Culture: 2018 User Database Report. *Agency for Healthcare Research and Quality: Rockville, MD, USA*. https://www.ahrq.gov/sites/default/files/wysiwyg/sops/quality-patient-safety/patientsafetyculture/2018hospitalsopsappendixes.pdf

WHO: World Health Organization (2009). *Conceptual Framework for the International Classification of Patient Safety. Version 1.1. Final Technical Report January 2009.* Erişim Tarihi:12.12.2022. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70882/WHO_IER_PSP_2010.2_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Bölüm 16

HASTANE ÖNCESİ AFET HAZIRLIĞI

Saime Şahinöz
Nahsan Kaya

Özet

Afetler, karmaşık küresel bir sorundur ve insanlığın geçmişten günümüze maruz kaldığı bir gerçektir. Afetler, kontrol altına alınamayan, büyük can ve mal kaybına neden olan olaylardır. Büyük acil durumlarda ve afetlerde, acil bakım sistemlerinin kapasitesi ve yerel kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Hastane öncesi acil durum personel ve yöneticilerinin farkındalığı ve uygun davranışları, hayat kurtarmak ve afetzedelere hizmet vermek için önemlidir. Hastane öncesi afet hazırlığının artırılmasında ve acil sağlık hizmetlerinin sunulmasında personelin eğitimi, tatbikatlar ve lojistik yönetiminin yanında olay yeri yönetimi ve iletişim, triyaj-tedavi (acil tıbbi bakım) ve afetzedelerin acil servislere hızlıca nakli oldukça önemlidir. Afete müdahale deneyimine sahip olan acil sağlık hizmeti personelinin afetlere hazırlığının, olay yeri yönetiminin ve koordinasyonunun daha iyi olduğu bilinen bir gerçektir. Acil sağlık hizmeti personelinin afete hazırlık ve müdahalenin ayrılmaz bir parçası olduğu unutulmamalı ve afet yönetiminin tüm aşamalarına katkıda bulunmaları için fırsatlar sunulmalıdır.

Kaynaklar

Amiresmaili, M., Talebian, A., & Miraki, S. (2022). Pre-hospital emergency response to terrorist attacks: A scoping review. *Hong Kong Journal of Emergency Medicine,* 29(1), 56-62. https://doi.org/10.1177/10249079209416

Aslan, R. (2018). *Gümüşhane 112 il ambulans servisi çalışanlarının afet ve olağan dışı durum triyajı hakkındaki bilgi ve beceri düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi-Master's thesis). Gümüşhane Üniversitesi.

Arslan, Ü., Şahinöz, T., & Kaya, M. (2007). Afetlerde sağlık organizasyonu çalışmaları.

Bazyar, J., Pourvakhshoori, N., Safarpour, H., Farrokhi, M., Khankeh, H. R., Daliri, S., ... & Sayehmiri, K. (2020). Hospital disaster preparedness in Iran: a systematic review and meta-analysis. *Iranian journal of public health*, 49(5), 837-850. PMID: 32953672; PMCID: PMC7475629

Beyramijam, M., Farrokhi, M., Ebadi, A., Masoumi, G., & Khankeh, H. R. (2021). Disaster preparedness in emergency medical service agencies: A systematic review. *Journal of education and health promotion,* 10, 258. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_1280_20

Bobko, J. P., Harris, W. J., & Thomas, S. (2016). The First Care Provider System: Improving

Community Resilience for Unexpected Disasters. Why civilians should be prepared to act in mass-trauma events. *EMS world*, 45(3), 32-34. PMID: 27048073

Catlett, C. L., Jenkins, J. L., & Millin, M. G. (2011). Role of emergency medical services in disaster response: resource document for the National Association of EMS Physicians position statement. P*rehospital emergency care*, 15(3), 420-425. https://doi.org/10.3109/10903127.2011.561401

Chen, A. Y., & Yu, T. Y. (2016). Network based temporary facility location for the Emergency Medical Services considering the disaster induced demand and the transportation infrastructure in disaster response. Transportation Research Part B: Methodological, 91, 408-423. https://doi.org/10.1016/j.trb.2016.06.004

Chou, C. C., Chiang, W. C., & Chen, A. Y. (2022). Emergency medical response in mass casualty incidents considering the traffic congestions in proximity on-site and hospital delays. Transportation research part E: logistics and transportation review, 158, 102591. https://doi.org/10.1016/j.tre.2021.102591

Coppola, D. P. (2006). Introduction to international disaster management. Elsevier.

De Cauwer, H., Barten, D., Willems, M., Van der Mieren, G., & Somville, F. (2022). Communication failure in the prehospital response to major terrorist attacks: lessons learned and future directions. *European journal of trauma and emergency surgery,* 1-10. https://doi.org/10.1007/s00068-022-02131-6

Djalali, A., Khankeh, H., Öhlén, G., Castrén, M., & Kurland, L. (2011). Facilitators and obstacles in pre-hospital medical response to earthquakes: a qualitative study. *Scandinavian journal of trauma, resuscitation and emergency medicine,* 19(1), 1-9. https://doi.org/10.1186/1757-7241-19-30

Günaydın, M., Tatlı, Ö., & Genç, E. E. (2017). Arama kurtarma örgütleri ve UMKE. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, *3*(1), 56-63. https://doi.org/10.21324/dacd.267345

Iserson, K. V., & Moskop, J. C. (2007). Triage in medicine, part I: concept, history, and types. *Annals of emergency medicine,* 49(3), 275-281. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2006.05.019

Jaffe, E., Sonkin, R., Alpert, E. A., & Zerath, E. (2022). Responses of a pre-hospital emergency medical service during military conflict versus COVID-19: a retrospective comparative cohort study. *Military Medicine*, 187(11-12), e1462-e1468. https://doi.org/10.1093/milmed/usab437.

Kaya N. (2022). COVİD-19 Deneyimiyle Biyolojik Afetler ve Yönetimi. Bölüm 1: Giriş. Nobel Tıp Kitabevi, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 292, ISBN:978-605-335-680-6, Türkçe (Bilimsel Kitap).

Khorram-Manesh, A. (2020). Flexible surge capacity–public health, public education, and disaster management. *Health promotion perspectives,* 10(3), 175. https://doi.org/10.34172/hpp.2020.30

Makwana, N. (2019). Disaster and its impact on mental health: A narrative review. Journal of family medicine and primary care, 8(10), 3090.https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_893_19

Miraki, S., Molavi-Taleghani, Y., Amiresmaeili, M., Nekoei-Moghadam, M., & Sheikhbardsiri, H. (2022). Design and validation of a preparedness evaluation tool of pre-hospital emergency medical services for terrorist attacks: a mixed method study. *BMC emergency medicine,* 22(1), 1-16. https://doi.org/10.1186/s12873-022-00712-7

Nilsson, J., Johansson, E., Carlsson, M., Florin, J., Leksell, J., Lepp, M., ... & Gardulf, A. (2016). Disaster nursing: Self-reported competence of nursing students and registered nurses, with focus on their readiness to manage violence, serious events and disasters. *Nurse education in practice*, 17, 102-108. https://doi.org/10.1016/j.nepr.2015.09.012

Nikoo, N., Babaei, M., & Mohaymany, A. S. (2018). Emergency transportation network design problem: Identification and evaluation of disaster response routes. *International journal of disaster risk reduction*, 27, 7-20. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.07.003

Palttala, P., Boano, C., Lund, R., & Vos, M. (2012). Communication gaps in disaster management: Perceptions by experts from governmental and non-governmental organizations. *Journal of contingencies and crisis management,* 20(1), 2-12. https://doi.org/10.1111/j.1468-5973.2011.00656. xPourshaikhian, M., Gorji, H. A., Aryankhesal, A., Khorasani-Zavareh, D., & Barati, A. (2016).

A systematic literature review: workplace violence against emergency medical services personnel. Archives of trauma research, 5(1). https://doi.org/10.5812/atr.28734

Ran, Y. (2011). Considerations and suggestions on improvement of communication network disaster countermeasures after the Wenchuan earthquake. *IEEE Communications Magazine*, 49(1), 44-47. https://doi.org/10.1109/MCOM.2011.5681013

Sağlık Bakanlığı. (2021). Afetlerde ve Acil Durumlarda Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/05/20210525-3.htm

Sağlık Bakanlığı. (2010). Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge. https://acilafet.saglik.gov.tr/Eklenti/2506/0/umke-yonergesipdf.pdf?_tag1=D75C843CA5310B2F69AA854933F6EB1928D0FF5A Sağlık Bakanlığı. (2022). UMKE Temel Eğitim Programı.https://acilafet.saglik.gov.tr/TR-90055/umke-temel-egitim-programi.html.

Sasser, S. (2006). Field triage in disasters. *Prehospital Emergency Care,* 10(3), 322-323. https://doi.org/10.1080/10903120600728722

Shavarani, S. M., & Vizvari, B. (2018). Post-disaster transportation of seriously injured people to hospitals. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Managemen*t. Vol. 8 No. 2, pp. 227-251. https://doi.org/10.1108/JHLSCM-12-2017-0068

Sorani, M., Tourani, S., Khankeh, H. R., & Panahi, S. (2018). Prehospital emergency medical services challenges in disaster; a qualitative study. Emergency, 6(1). e26

Şahinöz S. (2022). Sağlık Hizmetleri Yönetimi. Bölüm; Ayaktan Sağlık Hizmeti Veren Kurumlar. Nobel Akademik Yayıncılık. ISBN: 978-625-417-707-1

Şimşek, P., Günaydın, M., & Gündüz, A. (2019). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 8(1), 120-127. https://dergipark.org.tr/en/pub/gumussagbil/issue/43947/418283 TAMP. (2022). Türkiye Afete Müdahale Planı, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf.

Taskiran, G., & Baykal, U. (2019). Nurses' disaster preparedness and core competencies in Turkey: a descriptive correlational design. International nursing review, 66(2), 165-175.https://doi.org/10.1111/inr.12501

Tercan, B., & Şahinöz, S. (2021). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Afetlere Hazırlık Algılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek geliştirme: Metodolojik Bir Çalışma. *Hastane Öncesi Dergisi,* 6(3), 367-379. https://doi.org/10.54409/hod.995792

World Health Organization. (2007). Mass casualty management systems: strategies and guidelines for building health sector capacity.

World Health Organization. (2015). Western Pacific Regional framework for action for disaster risk management for health. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/208200/9789290617082_eng.pdf

Wurmb, T., Schorscher, N., Justice, P., Dietz, S., Schua, R., Jarausch, T., ... & Helm, M. (2018). Structured analysis, evaluation and report of the emergency response to a terrorist attack in Wuerzburg, Germany using a new template of standardised quality indicators. Scandinavian journal of trauma, resuscitation and emergency medicine, 26(1), 1-15. https://doi.org/10.1186/s13049-018-0555-5

Zhong, S., Clark, M., Hou, X. Y., Zang, Y., & FitzGerald, G. (2014). Progress and challenges of disaster health management in China: a scoping review. *Global health action,* 7(1), 24986. https://doi.org/10.3402/gha.v7.24986

Bölüm 17

KİTLESEL OLAYLARDA HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİMİ

Melih Kocatepe

Özet

Acil sağlık hizmetlerinin günlük olağan acillerin dışına çıktığı durumlar vardır. Olayın büyüklüğü ve etkilenen kişi sayısına göre bu olağan dışı durumlar, acil durum ve afetler olarak ayrılmaktadır. Kitlesel olay olarak değerlendirebilmek için olaydan etkilenen kişi ve yaralı sayısı bilinmesi gerekmektedir. Her afet ve acil durum kitlesel olay niteliği taşımadığı gibi her kitlesel olay afet olarak değerlendirilmez. Kriz yönetimi afetlerde olduğu gibi yürütülmesi gerekmektedir. Kitlesel olaylarda müdahalenin başarısını etkileyen unsur kurumlar arası koordinasyondur. Kitlesel olaylarda acil sağlık hizmetleri çalışanları kazanın neden kaynaklandığına veya olayın kaçıncı seviyede olduğuna bakmaksızın mevcut imkânları en faydalı hızlı ve güvenli şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Kitlesel olayın yaşandığı alan veya yerler riskli alanlardır ve burada acil sağlık ekipleri güvenliğin sağlanmasından sonra müdahaleye başlamalıdır. Olayın oluş mekanizması yapılacak uygulamaları, naklin yapılacağı hastaneyi ve nakil hızını etkilemektedir. Kitlesel olaylarda triyaj uygulaması gerekmektedir. Triyajı yapabilmek için ve güvenli bir müdahale alanına ihtiyaç vardır. Olay yerini ve olay yeri yönetimini bilmek, olay yeri yöneticisi görevlerini eksiksiz yerine getirmek organizasyonun etkin yürütülmesinde katkı sağlayan bir başka unsurdur. Bazen olay yerine ilk olarak 112 Acil sağlık ekibi gelebilmektedir. Sağlık ekibi kendinden daha yetkili biri olay yerine geldiğinde görevi devreder komuta kontrol merkezinin vereceği diğer görevi yerine getirir. Yetersiz koruyucu ekipmanın olduğu durumlarda olay yerine girmemesi gerekmektedir. Bunun için özel eğitimler ve koruyucu ekipmanlar gerekmektedir. Acil sağlık hizmetleri çalışanlarının görev ve sorumluluklarının yanında hukuki ve yasal sorumlukları da vardır.

5. Sonuç

Kitlesel olaylar çoğu zaman hastane öncesi acil sağlık hizmetleri çalışanlarının imkân ve kabiliyetlerinin yetersiz kaldığı durumlardan biridir. Türkiye Afet Müdahale Planında (TAMP) yer alan kurumların koordinasyonu ve işleyişi sorunsuz çalışması gerekmektedir. Afet niteliği taşıyan kitlesel olaylarda olay yeri yönetimin önemi büyüktür ve olay yerine gelen ilk ekibin alana girmesiyle başlamaktadır. Bu ekipler çoğu zaman 112 Acil sağlık hizmetleri çalışanları olmaktadır. 112 Acil sağlık hizmetleri çalışanlarının bu konuda bilgilerinin artırılmasının yanında kişisel koruyucu ekipmanlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Kitlesel olaylarda triyaj ve olay yeri yönetimi 112 Acil sağlık hizmetleri çalışanlarının en önemli görev ve sorumlulukları arasındadır. Triyaj ve olay yeri yönetimi ile ilgili eğitimlerin artırılması gerekmektedir. Ayrıca haberleşme ve iletişim güç koşullarda dahi sürdürülmeli, kurumlar arası organizasyon sağlanmalı, sağlıklı bilgi akışı kesintisiz devam etmelidir. Deneyimli kişilerin özellikle kitlesel olayların yaşanabileceği bölgelerde çalışmasına dikkat edilmeli, UMKE çalışanları tecrübeli kişilerden oluşturulmalıdır. Kitlesel olaylarda ikincil kazaların önüne geçilmeli, can ve mal kayıplarının en aza indirilmelidir.

Kaynaklar

AA Haber. (2020). *Sağlık Bakanı Fahrettin Koca uçak kazasında yaralananları ziyaret etti*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saglik-bakani-fahrettin-koca-ucak-kazasinda-yaralananlari-ziyaret-etti-/1727779

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

Adaş, G., Turgut, N. & Akçakaya, A. (2013). Büyük Afetlerde Sağlık Hizmetlerinin Planlanması Organizasyonu ve Triaj. *The Medical Journal of Okmeydani Training and Research Hospital*, *28*(Supp:2), 124-134.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2022). *Kanun ve Kararnameler*. https://www.afad.gov.tr/kanunlar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Daire Başkanlığı. (2023). *Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi (UMKE)*. https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-80255/ulusal-medikal-kurtarma-ekibi-birimi-umke.html

Akyel, R. (2005). Türkiye Kamu Yönetiminde Afet Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 15-29.

Ali Ekşi. (2015). *Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi*. Kitapana.

BBC News Türkçe. (2016). *10 Aralık 2016 İstanbul Vodafone Arena saldırısı: 44 kişi hayatını kaybetti*. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38278551

Çelik, İ. H., Usta, G., Yılmaz, G. & Yakupoğlu, M. (2020). Türkiye'de Yaşanan Teknolojik Afetler (2000-2020) Üzerine Bir Değerlendirme. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 49-57.

Demirkasımoğlu, M. (2015). *Ankara'daki Hastanelerin Afete Hazırlık Durumları* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Donovan, C. M., Bryczkowski, C., McCoy, J., Tichauer, M., Eisenstein, R., Bucher, J., Chapleau, W. & Lacy, C. R. (2017). Organization and Operations Management at the Explosive Incident Scene. *Annals of Emergency Medicine*, *69*(1), 10-S19.

Ekşi, A. & Çelikli, S. (2016). Kitlesel Olaylarda Olay Yeri Yönetim Sisteminin Kamu Yönetiminde Koordinasyon Açısından Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , *8*(16), 105-118.

Ekşi, A. & Yekeler Kahraman, B. (2016). Terör Olaylarında Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(3), 111-119. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23823/253798

Eryılmaz M. & Dizer U. (2007). *Afet Tıbbı Cilt-I*. Ünsal Yayınları.

Ferguson, G. M. (2013). *Disaster Preparedness for Natural Gas Explosions*. https://startnetwork.org/past-programmes/funds/disasters-and-emergencies-preparedness-programme?gclid=Cj0KCQiAxbefBhDfARIsAL4XLRrrv5VAMVZDflkPsrlosVfYuS0dqIvroKo_cTzn8HFvtnZOCvuXJScaAjPlEALw_wcB

Green, W. (2000, Mayıs 2). Mass Casualty Incident Management: The Virginia Model, National Disaster. *Medical System Conference*.

Khan, H., Vasilescu, L. G., Khan, A., Khan, H., Vasilescu, L. G. & Khan, A. (2008). Disaster Management CYCLE – a theoretical approach. *Management and Marketing Journal*, *6*(1), 43-50.

Laçiner, V. & Yavuz, Ö. (2013). Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(9), 114-135.

NTV Haber. (2022). *Çorlu'daki tren kazası davasının tek tutuklu sanığı tahliye oldu*. https://www.ntv.com.tr/turkiye/corludaki-tren-kazasi-davasinin-tek-tutuklu-sanigi-tahliye-oldu,2gQcQi6Xh0iqxUV9S1huGA

Öztaş, N. (2021). *Yönetim, Örgüt ve Yönetim Kuramları*.

Pearce, L. (2003). Disaster Management and Community Planning, and Public Participation: How to Achieve Sustainable Hazard Mitigation. *Natural Hazards*, *28*, 211-228.

Şahin, A. U. (2014). Afet Yönetimi Faaliyetlerinin Kamu Hizmeti Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Tesam Akademi Dergisi*, *1*(2), 7-30.

T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. *Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun*.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016a). *Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği*. https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016b). *Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik*. https://www.saglik.gov.tr/TR,10439/afetlere-iliskin-acil-yardim-teskilati-ve-planlama-esaslarina-dair-yonetmelik.html

TRT Haber. (2022). *Feci kazada yeni detay: Şoför perdeyi düzeltirken hâkimiyeti kaybetmiş*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/gaziantepteki-feci-kazada-yeni-detay-sofor-perdeyi-duzeltirken-hakimiyeti-kaybetmis-712829.html

Türkdemir, A. H. (2016). *Triyaj*. http://docs.neu.edu.tr/staff/gurkan.ozel/56_2.pdf

Usta, G., Torpuş, K. & Küçük, U. (2017). Afetlerde START Triaj Skalası. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, *3*(2), 70-76.

Yaşar, S., İnal, S., Yaşar, Ö. & Kaya, S. (2015). Geçmişten Günümüze Büyük Maden Kazaları. *Cilt*, *54*(2), 33-43.

Yılmaz, G. (2018). *Samsun Büyükşehir Belediye İtfaiyesi İlkadım Bölge Grup Amirliği 2016 yılı kayıtlarının afet yönetimi açısından analizi*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yumru, M. (2019). Kitlesel travmalarda kayıt. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *22*(3), 252-253.

Bölüm 18

ACİL SERVİSTE AFET YÖNETİMİ VE AFET HEMŞİRELİĞİ

Gamze Özdemir

Özet

Afetler aniden oluştukları ve daha önceden zamanını tespit etmenin mümkün olmaması sebebi ile sağlık profesyonelleri ve özellikle hemşireler afet yönetimine, yeterlilikleri dikkate alınarak dâhil edilmeleri gerekmektedir. Bu anlamda hemşirelerin afete hazır olma sürecindeki durumlarının incelenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Afet öncesi, afet anı ve afetten sonrasını kapsayan aşamalara hemşirelerin dâhil edilmesi afetlerin bireylerin üzerinde yarattığı etkiyi en aza indirebilmek açısından önemlidir. Afet esnasında ve sonrasında oluşabilecek sağlık tehlikeleri ve yaşamı tehdit eden unsurları en aza indirmek amacıyla sağlık yönetimi, yardım sağlama ve bakım verme süreçlerinde görev almaktadırlar. Olası bir afet durumunda ilk başvurulacak nokta acil servisler olacaktır. Acil hemşirelerinden beklenen hizmetin sağlanabilmesi için gerekli olan bilginin verilmesi ve eğitim programlarına dâhil edilmesi gerekmektedir. Dünyada afet hemşireliği, hemşirelik eğitimi müfredatı kapsamında veriliyor olsa da ülkemizde afet hemşireliği üzerine yeterli bilgi verilmemekte ve gerekli donanım sağlanmamaktadır. Bu bakımdan Türkiye afet hemşireliğine ilişkin temel ve ileri düzey eğitimleri Bakanlık ya da özerk kuruluşlarla dernekler vermektedir. Ancak verilen bu eğitimler diğer ülkelerde verilen eğitimler kadar yetkinlik kazandırmamaktadır. Bu anlamda özellikle afet hemşireliği kavramının afet yönetimine dâhil edilmesi ve daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Afet hemşireliğine ilişkin yaşanan bir diğer sorunda afet hemşirelerinin yalnızca ilk yardım desteğinde ve hasta bakımında destek verebileceğine yöneliktir. Afet hemşireleri kurumsal risk değerlendirmesi, afet planı hazırlama, değerlendirme süreçleri ve güncelleme çalışmalarının tamamında yer alabilmektedir.

Acil servis hemşireleri, afet bölgelerine en hızlı şekilde ulaşarak acil tıbbi müdahaleleri gerçekleştirirler. Triyaj yaparak, yaralıların ve hastaların aciliyet düzeylerini belirleyerek öncelikli olarak hangi kişilere hizmet verilmesi gerektiğini tespit ederler. Bu sayede en kritik durumdaki bireylerin acil tıbbi müdahaleye öncelik verilmesi sağlanır.

Afetlerde yaralanma, hastalık ve psikolojik travmalar çok yaygın olabilir. Acil servis hemşireleri, afetzedelere tıbbi bakım sağlar, yaraları tedavi eder, ilaçları verir ve acil tıbbi prosedürleri uygularlar. Aynı zamanda afetzedelerin fiziksel ve duygusal rahatlamalarına yardımcı olurlar. Afet bölgelerinde birden fazla sağlık hizmeti kuruluşu, gönüllü kuruluş ve yardım ekipleri çalışır. Acil servis hemşireleri, bu farklı gruplar arasında koordinasyon ve iletişimi sağlayarak, sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde yönlendirilmesini sağlarlar.

Gelecekte afet hemşireliğine verilecek olan değer ile afet süreci ve sonrası kayıplar azalacaktır. Bu yönde devletlerin adım atması büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik, (1988). T.C. Resmî Gazete, 19808, 08 Mayıs 1988.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, (2009). T.C. Resmî Gazete, 27261, 17 Haziran 2009.

Alim, S., Kawabata, M., Nakazawa, M. (2014). Evaluation of disaster preparedness training and disaster drill for nursing students. Nurse Education Today, 35(1): 25-31.

Akyel, R. (2007). Afet Yönetim Sistemi: Türk Afet Yönetiminde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne İlişkin Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Al Khalaileh, M.A., Bond, E., Alasad, J.A. (2012). Jordanian nurses' perceptions of their preparedness for disaster management. International Emergency Nursing, 20:1, 14-23.

Alp, S. (2009). Bir Tıp Fakültesi Hastanesi Afet Planının İçeriği ile Uygulanma Durumunun Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Andress, K., Hanfling, D. (2017) Disaster Planning and Response in the Emergency Service. In Strauss, R., Mayer, T. (Ed), Emergency Department Management In (s.323-331).

Bayraktar, N.,Totur Dikmen, B. (2018). Afetlerde Hemşirelik. Öztekin SD, editör Turkiye Klinikleri Surgical Nursing-Special Topics, 1-7.

Bayraktar, N. (2013). Afetlerde hemşirelik hizmetlerinin organizasyonu. Altıntaş, H. (Ed.). Acil ve Afet Durumlarında Sağlık Yönetimi. Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 195-218.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2014). https://www.afad.gov.tr/afet-raporu---van-depremi

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2014). Van depremi faaliyet raporu, http://tdvm.afad.gov.tr/

Cole, F. L. (2005). The role of the nurse practitioner in disaster planning and response. Nursing Clinics, 40(3), 511-521.

Cusack, L., Arbon, P., Ranse, J. (2010). What is the role of nursing students and schools of nursing during disaster? A discussion paper. Collegian, 17: 4, 193-197.

Çelikli, S. (2010). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Afet Yönetimi Ekibine Olağan Dışı Durumlara Hazırlıklı Olma Konusunda Verilen Eğitimin Değerlendirilmesi ve Uygulamanın Sınanması. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Ekşi, A. (2015). Afet Yönetiminde İçsel Denetim Aracı Olarak Etik. International Journal of Economic & Administrative Studies, 8(15).

Erdoğan, Ö. Afet Hemşireliği Eğitimi. Turkiye Klinikleri Surgical Nursing-Special Topics, 2018;4(3):115-120.

Erkal, T., Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. Doğu Coğrafya Dergisi, 14: 22, 147-164.

Erkan, E.A. (2010). Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar. Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezleri, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ersoy, Ş. (2013). Afet Raporu "Dünya ve Türkiye", http://www. yildiz.edu.tr/images/ images/2013%20AFET%20RAPORU_v2.pdf

Fountain, R. ve ark. (2014). Preparing for disasters: Education and management strategies explored. Nurse Education in Practice, 8(1): 1-8.

Fung, O.W.M., Loke, A.Y., Lai, C.K. (2008). Disaster preparedness among Hong Kong nurses. Journal of Advanced Nursing, 62:6, 698-703.

Guerdan, B.R. (2009). Disaster preparedness and disaster management: the development and piloting of a self-assessment survey to judge the adequacy of community-based physician knowledge. American Journal of Clinical Medicine, 6:3, 32-40.

Hastane Afet ve Acil Durum Planları Uygulama Yönetmeliği, (2020).T.C. Resmî Gazete, 31072, 18 Mart 2020.

Ibrahim, F.A.A. (2014). Nurses knowledge, attitudes, practices and familiarity regarding disaster and emergency preparedness-Saudi Arabia. American Journal of Nursing Science, 3:2, 18-25.

Işık, Ö., Aydınlıoğlu, H.M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G., Ay, A. (2012). Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. Okmeydanı Tıp Dergisi, 28, 82-123.

Jakeway, C. C., Larosa, G., Cary, A., Schoenfisch, S. (2008). The role of public health nurses in emergency preparedness and response: A position paper of the association of state and territorial directors of nursing. Public Health Nursing, 25(4):353-361.

Japanese Nursing Association (JNA), (2011). Nursing in Japan, https://www.nurse.or.jp/jna/ english/nursing/

Jennings-Sanders, A. (2004). Teaching disaster nursing by utilizing the Jennings disaster nursing management model. Nurse Education in Practice, 4(1):69-76.

Hemşirelik Yönetmeliği, (2010). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/201 00308-4.htm

Kadıoğlu, M., Bek, Ö. (2009). Sağlık Kuruluşları İçin Afet Acil Yardım Planlama Rehberi. Beyaz Gemi Eğitim ve Danışmanlık, İstanbul, 24-38.

Kahn, C. A., Schultz, C. H., Miller, K. T., Anderson, C. L. (2009). Does START triage work? An outcomes assessment after a disaster. Annals of Emergency Medicine, 54(3): 424-430.

Kalanlar, B., Kubilay, G. (2015). Afetlerde toplum sağlığının korunmasında önemli bir kavram: afet hemşireliği. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 23: 1, 57-65.

Kalanlar, B. (2013). Afet Hemşireliği ve Yönetiminin Hemşire Öğrencilere Öğretimi: Jenning'in Hemşirelikte Afet Yönetim Modelinin Kullanılması. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Kemaloğlu, M. (2015). Türkiye'de afet yönetiminin tarihi ve yasal gelişimi. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-dergisi, 52, 126-147.

Kuntz, S., Frable, P., Qureshi, K., Strong, L. (2008). Disaster preparedness white paper for community/ public health nursing educators. Health Affairs, 25(4): 362-369.

Labrague, L. J., Hammad, K., Gloe, D. S., Mcenroe-Petitte, D. M., Fronda, D. C., Obeidat, A. A.,Mirafuentes, E. C. (2018). Disaster preparedness among nurses: a systematic review of literature. International nursing review, 65(1):41-53.

Labrague, L. J., Yboa, B. C., Mcenroe–Petitte, D. M., Lobrino, L. R.,Brennan, M. G. B. (2016). Disaster preparedness in Philippine nurses. Journal of nursing scholarship, 48(1):98-105.

Nesmith, E.G. (2006). Defining disasters with implications for nursing scholarship and practice. Disaster Manage Response, 4, 59-63.

Ohara, M., Miura.M., Ito, T., Kuroda, Y., Sakai, A., Yamazaki,T., Itagaki C. (2009). The present situation of disaster nursing education at nursing colleges and universities in Asian region. Japan Society of Disaster Nursing, 1-13.

Olchin, L., Krutz, A. (2012). Nurses as first responders in a mass casualty: are you prepared?. Journal of Trauma Nursing, 19(2):122-129.

Özmen, B., Özden, A.T. (2013). Türkiye'nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49, 1-28.

Özmen, P., Türk, Y.Z., Çetin, M. (2013). Afetlerde güvenli hastaneler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2: 4, 547-561.

Özüçelik, D.N., Şahin, A., Fürüzan, V., Sivri, B., Şardan Çetinkaya, Y., Erdener, U. (2008). Hacettepe Üniversitesi hastaneleri-hastane afet planı hazırlıkları 2002-2008. Hacettepe Tıp Dergisi, 39: 2, 102-108.

Powers, R., Daily, E. (EDS.). (2010). International Disaster Nursing. Cambridge University Press.

Reilly, M. J., Markenson, D., DiMaggio, C. (2007). Comfort level of emergency medical service providers in responding to weapons of mass destruction events: Impact of training and equipment. Prehosp Disaster Med, 22(4): 297-303

Rogers, B., Lawhorn, E. (2007). Disaster preparedness: occupational and environmental health professionals' response to Hurricanes Katrina and Rita. Aaohn Journal, 55(5):197-207.

Sato, M., Atogami, F., Nakamura, Y., Kusaka, Y.,Yoshizawa, T. (2014). Remote community-based public health nursing during a disaster: An ethnographic case study in Japan. Australasian Emergency Nursing Journal, 17(3): 106-111

Sanders, J., A., Frisch, N., Wing, S. (2005). Nursing students' perceptions about disaster nursing. Disaster Management Response, 3(3): 80-85.

Savage, C., Kub, J. (2009). Public health and nursing: A natural partnership. International Journal of Environmental Research and Public Health, 6(11): 2843-2848.

Stanley, J. M. (2005). Disaster competency development and integration in nursing education. Nursing Clinics, 40(3):453-467.

Şahin, N. (2009). Afet Yönetimi ve Acil Yardım Planları. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, İzmir, s.67.

Taşkıran, G. (2015). Bir Kamu Üniversitesi Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Afetlere Hazır Oluşluluk Durumları. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Türk Hemşireler Derneği (THD), (2011). Van depremi ve hemşireler, http://www.turkhemsirelerdernegi.org.tr/anasayfa-icerik/vandepremi-ve-hemsireler.aspx

Vatan, F., Salur, D. (2010). Yönetici hemşirelerin hastanelerdeki deprem afet planları konusundaki görüşlerinin incelenmesi. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(1), 32-44.

World Health Organization (WHO), (2007). Risk reduction and emergency preparedness: WHO six-year strategy for the health sector and community capacity development. WHO Document Production Services, Geneva, 46-55. http://www.who.int/hac/techguidance/preparedness/emergency_preparedness_eng.pdf.

World Health Organization (WHO), (2009). Global standards for the initial education of professional nurses and midwives, Geneva.

World Health Organization (WHO) and International Council Of Nurses (ICN), (2009). ICN framework of disaster nursing compe- tencies, Geneva

World Health Organization (WHO), (2013). Health systems in urban disasters. http://www.who.int/kobe_centre/publications/Health-systems-in-urbandisasters_2013/en/.

World Health Organization (WHO), (2014). Western Pacific Regional Framework for Action for Disaster Risk Management for Health: Emergencies and Disasters. Regional Office for the Western Pacific, Philippines, 34-47

World Health Organization (WHO), (2017). Process of translation and adaptation of instruments. Retrieved from http://www.who.int/substance_abuse/research_tools/translation/en/

Yüksel, S. (2018). Afetlerde Hastane ve Acil Birim Hazırlığı. Turkiye Klinikleri Surgical Nursing-Special Topics, 4(3):16-22.

Zarea, K., Beiranvand, S., Sheini Jaberi, P., Nikbakht Nasrabadi, A. (2014). Disaster nursing in Iran: Challenges and opportunities. Australasian Emergency Nursing Journal, 17(4):190-196.

Bölüm 19

JEOLOJİK AFETLERDE (DEPREM) ACİL SERVİS YÖNETİMİ

Mehmet Gül
Fatih Cemal Tekin

Özet

Toplu yaralanma ve deprem gibi kitlesel olaylar acil servisleri, krizle baş edebilme yeteneğinin ya da kapasitesinin aşılması riskiyle karşı karşıya bırakır. Çok sayıda yaralı ve depremden etkilenmiş insan, çok kısa bir süre içinde, tıbbi müdahale ihtiyacı ile acil servislere başvurur. Acil bakım hizmetlerine yönelik talepte yaşanan bu ciddi artış acil servis kapasitesinin (personel, ekipman veya malzeme miktarı açısından) ve yeteneklerinin (ileri derece bakım ve tedavi hizmetleri) artırılmasını gerekli kılacaktır. Bu aşamada acil servis, afet yönetimi ya da kitlesel olay yönetimi mekanizması devreye girecektir. Her sağlık kuruluşunun deprem gibi kitlesel olayları nasıl yöneteceğini gösteren önceden hazırlanmış planları olmalıdır. Ayrıca bu planların olay esnasında zaman kaybetmeden ve eksiksiz olarak uygulanması için eğitilmiş, tatbikatlarla deneyim sahibi olmuş personel en önemli unsurdur. Uluslararası alanlarda yapılmış çalışmaları göz önüne alan ve ulusal standartlarla uyumlu olması gereken bu planlar, hazırlık, risk azaltma, müdahale ve iyileştirme aşamalarını kapsayan, sağlık kuruluşunun tüm birimlerinin ve deprem gibi olaylarda kritik öneme sahip olan acil servislerin rol ve sorumluluklarını belirtmelidir. Deprem sonrası önlenebilir mortalite ve morbiditeyi azaltmada olay yeri ilk yardım uygulamalarından ameliyathane, travma cerrahisi ve ileri bakım imkânları da dâhil olmak üzere, etkili acil durum ve travma bakım sistemlerinin olmasının kilit faktör olduğu bilinmeli, deprem sonrası hayatın sigortası olarak görülen hastanelerin acil servislerine başvuran binlerce belki de milyonlarca insanın yaşamının doğru bir acil servis yönetimi ile yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır.

- Çalıştıkları kuruma ve birlikte yaşadıkları topluma afetlere hazırlık ve müdahale yolları hakkında yardımcı olmalıdırlar,
- Deprem zamanlarında acil tıbbi bakım vermeye devam etmelidirler,
- Kendilerini, ailelerini, çalışma arkadaşlarını ve hastaları risklerden korumak için önlem almalıdırlar,
- Halk sağlığı ve iş güvenliği bilgilerini, iş arkadaşlarına ve halka etkili bir şekilde iletmek için çalışmalıdırlar,
- Sağlık hizmetlerinin talep karşısında yetersiz olduğunda kaynakların tahsisi için konu uzmanı olarak hizmet vermelidirler.

6. Sonuç

Jeolojik afet olarak depremler; hastane alt yapı hizmetlerinde, hizmet binalarında oluşturacağı etkiler, çok sayıda yaralı/afetzedenin başvurması ve insan kaynağı problemleri nedeni ile acil servislerin işleyişinde ciddi aksaklıklar oluşturabilecektir. Ülkemizin son yaşanan Kahramanmaraş depremlerinde de görüldüğü üzere bir deprem kuşağı ülkesi olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle acil servislerin güvenli hastane binaları, kesintisiz altyapı ve ulaşım hizmetleri ile desteklenmesi son derece önemlidir. Ayrıca yeterli tıbbi ekipman, malzeme sağlanması, personel eğitimi ve planlaması ile acil servisin artan hizmet talebi karşısında olayla baş edebilme yeteneğinin, tıbbi değerlendirme ve bakım sağlama yeteneğinin artırılarak acil servis hizmet kapasitesinin artırılmasına yönelik planlamalar yapılmalıdır. Tekrarlayan tatbikatlarla personelin ve yönetim ekibinin tecrübe kazanımı sağlanmalı, yaşanan aksaklık ve eksiklikler tespit edilerek giderilmelidir. Afet hazırlık sürecinin dinamik ve aralıksız devam eden bir süreç olduğu, bu süreçte modern ve bütünleşik afet yönetim stratejilerinin uygulanmasının önemi akılda tutulmalıdır.

Kaynaklar

Alkhaldi K.H. (2016). Earthquke. G. R. Ciottone (Ed.). Ciottone's Disaster Medicine, (Second Edition, pp. 572-574). ClinicalKey. Retrieved October 05, 2022 from https://www.clinicalkey.com/#!/content/book/3-s2.0-B9780323286657000959?scrollTo=%23hl0000043

American College of Emergency Physicians (2015, June). Disaster planning and response. https://www.acep.org/patient-care/policy-statements/disaster-planning-and-response/ Erişim:05 Ekim 2022)

Asensio, J.A. and Trunkey D.D. (2016) Prehospital Trauma Care. J.A. Asensio (Ed.), Current Therapy of Trauma and Surgical Critical Care (Second Edition, pp:24-32). ClinicalKey. Retrieved October 05, 2022 from ClinicalKey, https://www.clinicalkey.com/#!/content/book/3-s2.0-B9780323079808000023?scrollTo=%23hl0002171

ASPR TRACIE. (2018). Major Earthquakes & Cascading Events: Potential Health and Medical Implications. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Strategic Preparedness and Respons. https://files.asprtracie.hhs.gov/documents/aspr-tracie-earthquake-and-cascading-events-12-10-18--2-3-2021.pdf

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2013). Türkiye afet müdahale planı (TAMP). https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2014). Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü. Deprem Dairesi Başkanlığı. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018) Türkiye'de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf

CNA, Institute for Public Research. (2009). Medical surge capacity and capability: the healthcare coalition in emergency response and recovery. U.S. Department of Health and Human Services. https://www.phe.gov/Preparedness/planning/mscc/healthcarecoalition/Pages/default.aspx

Dedeoğlu, N. (Nisan 1997). Sağlık Açısından Türkiyede Depremler Necati Dedeoğlu. Deprem Araştırma Bülteni, 24(75), 86-99. https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/23762 h

Ekşi, A. (2015). Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi. Kitapana Yayınevi.

International Strategy for Disaster Reduction. (2005). Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. World Conference on Disaster Reduction 18-22 January2005, Kobe, Hyogo, Japan. www.unisdr.org/wcdr

Institute of Medicine. (2012). *Crisis Standards of Care: A Systems Framework for Catastrophic Disaster Response: Volume 1: Introduction and CSC Framework*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/13351.

İstanbul İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü. (2009.) Birey ve aile için depremde ilk 72 saat. İstanbul Proje Koordinasyon Birimi. https://www.ipkb.gov.tr/e-kutuphane/birey-ve-aile-icin-depremde-ilk-72-saat_49/

Mehmet, G. (2019). Hastane Öncesi Kitlesel Acil Durumların Yönetimi. B. Cander (Ed.), Hastane Öncesi Acil Tıp ve Paramedik (1. Baskı ss:). İstanbul Tıp Kitabevleri.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2011). Triyaj. Acil Sağlık Hizmetleri (725TTT035). http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Triaj.pdf

Kadıoğlu, M. (2011). Afet yönetimi: beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek. T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.

Pan American Health Organization. (1993). Mitigation of Disasters in Health Facilities Volume I: General Issues. https://www.eird.org/isdr-biblio/PDF/Mitigation%20of%20Disasters%20in%20Health%20Facilities%201.pdf

Pan American Health Organization. (2000). Principles of Disaster Mitigation in Health Facilities. Regional Office of the World Health Organization. https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/817/92%2075%2012304%207.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Phillips, S.J. and Knebel, A. (2007). Mass Medical Care with Scarce Resources: A Community Planning Guide. U.S. Department of Health and Human Services, Agency for Healthcare Research and Quality. https://asprtracie.hhs.gov/technical-resources/resource/643/mass-medical-care-with-scarce-resources-a-community-planning-guide

Schultz C.H. ve Koenig K (2019). Afet Hazırlığı. D.N. Özüçelik (Çev. Ed.) ve M.F.Çelikmen (Çev). Rosen Acil Tıp Kavramlar ve Klinik Uygulama.(9.Baskı, s. 2406- 2417) İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi; 2019.p.1813-1822. Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.

Resmî Gazete. (30364, 18 Mart 2018). Türkiye bina deprem yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24468&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 Erişim 03 Ekim 2022

Resmî Gazete. (31072, 18 Mart 2020). Hastane afet ve acil durum planları (hap) uygulama yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=34368&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 Erişim 15 Eylül 2022.

Resmî Gazete (31491, 25 Mayıs 2021). Afetlerde ve acil durumlarda sağlık hizmetleri yönetmeliği. T.C. Sağlık Bakanlığı. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38620&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 Erişim: 15 Eylül 2022.

Resmî Gazete. (31760, 24 Şubat 2022). Afet ve acil durum müdahale hizmetleri yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5211&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5 Erişim: 15 Eylül 2022.

Safe Hospıtals Initiative. (2018). Hospital Safety Index: Guide for Evaluators Second Edition. World Health Organization and Pan American Health Organization. https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/51448/9789275120293_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sağlık Bakanlığı. (2021). Hastane afet ve acil durum planı hazırlama kılavuzu (sürüm 2). Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.saglik.gov.tr/TR,1789/hastane-afet-ve-acil-durum-plani-hap-hazirlama-kilavuzu.html

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. (2012). Türkiye'de deprem gerçeği ve tmmob makina mühendisleri odası'nın önerileri oda raporu. TMMOB Makina Mühendisleri Odası. https://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/ee9b8f616afde72_ek.pdf

Tekeli Yeşil, S. (2018). General approaches in health disaster and emergency planning and existing health plans in Turkey. Turkish Journal of Public Health, 15 (3), 233-244. https://doi.org/10.20518/tjph.375372

United Nations Development Programme (2012). Guidelines for hospital emergency preparedness planning. Emergency Analyst & Office in Charge, Disaster Management Unit. (2002-2008). https://www.undp.org/india/publications/download-guidelines-hospital-emergency-preparedness-planning?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQjwkOqZBhDNARIsAACsbfI5ENXLpeDW6uLXIHSUOWX2uR5T-_0aVGrgbi56jb_iAVcmOQffhm0aArvIEALw_wcB

United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2018). Economic Losses, Poverty and Disasters 1998-2017. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters. https://www.undrr.org/publication/economic-losses-poverty-disasters-1998-2017

United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. United Nations – Headquarters United Nations Office for Disaster Risk Reduction. https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030

World Health Organization. (2002). Disasters & emergencies definitions training package. WHO/EHA Panafrican Emergency Training Centre. https://apps.who.int/disasters/repo/7656.pdf

World Health Organization. (2007). Mass casualty management systems: strategies and guidelines for building health sector capacity. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/43804

World Health Organization. (2011). Disaster risk management for health safe hospitals: prepared for emergencies and diasters. Emergencies Preparedness Team. https://www.who.int/publications/i/item/disaster-risk-management-for-health-safe-hospitals-prepared-for-emergencies-and-disasters

Bölüm 20

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE KALİTE VE AKREDİTASYON STANDARTLARI

Yasemin Aslan

Özet

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan hastalık, kaza ve yaralanmalar her dönem boyunca bireylerin ve toplumların yaşamını tehdit etmiştir. Toplumlar hastalık, kaza ve yaralanmalarla etkin bir şekilde mücadele edebilmek için farklı stratejiler geliştirmiştir. Zamanla bu stratejilerin yeterli gelmediğinin fark edilmesiyle profesyonel bir yaklaşımı gerektiren acil sağlık hizmetlerinin temelleri atılmıştır. Acil sağlık hizmetleri, sağlık sistemlerinin önemli bir alt bileşeni olup kardiyak arrest, hava yolu tıkanıklığı, majör çoklu travma, nöbet öyküsü, trafik kazası, zehirlenme gibi hayati risk arz eden acil durumlarda bireylerin ilk başvuru noktasını oluşturmaktadır. Acil çağrıyı yanıtlama aşamasından başlayarak ekibin olay yerine ulaşması, hastanın durumunun hızlı ve doğru bir şekilde değerlendirilmesi, ilk müdahalenin olay yerinde yapılması, hasta/hasta yakınlarının bilgilendirilmesi, hastanın sağlık kurumuna güvenli bir şekilde naklinin sağlanması ve hastane acil servisinde hastaya doğru müdahalenin yapılmasına kadar olan bütün aşamalarda sistematik ve planlı bir yaklaşımın uygulanması, hasta güvenliği açısından son derece önemlidir. Acil sağlık hizmetlerinde hedeflenen çıktıların elde edilmesi, kaliteli hizmet sunumuyla mümkündür.

Kaynaklar

Abadi, M. B. H., Hesam, A., Hamed, A., Mohammad, G. F., & Mohammad, G. (2017). The association of nursing workloads, organizational, and individual factors with adverse patient outcome. *Iranian Red Crescent Medical Journal, 19*(4), 1-14. https://doi.org/ 10.5812/ircmj.43444

Agency for Healthcare Research and Quality (AHRQ). (2022). *Topic: Emergency department*. https://www.ahrq.gov/topics/emergency-department.html.

Agency for Healthcare Research and Quality. (2001). *Making health care safer: a critical analysis of patient safety practices*. AHRQ Publication 01-E058, Rockville.

Akçay, G. (2019). *Acil servislerde çalışan sağlık profesyonellerinin hasta güvenliğine ilişkin tutumları ve hasta güvenliğinde etkili faktörler* (Yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Alemdar, D. K., & Aktaş, Y. Y. (2013). Medical error types and causes made by nurses in Turkey. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 12*(3), 307-314. https://doi.org/0.5455/pmb.1-1345816200

American Society for Quality Control (ASQ). (2022). *Quality glassory*. https://asq.org/quality-resources/quality-glossary/q.

Anderson, M.B., & Kanter, S.L. (2010). Medical education in the United States and Canada, 2010. *Academic Medicine, 85*(9), S2-S18. https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181f16f52.

Aygin, D., Yaman, Ö., & Bitirim, E. (2020). İlaç uygulama hataları: acil servis örneği. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 9*(2), 75-82.

Baines, R. J. (2018). *Monitoring advers events in hospitals. How safe are hospitals for patients?* (PhD-Thesis). VU University of Amsterdam.

Mattera, C. J. (1995). The evolving change in paradigm from quality assurance to continuous quality improvement in prehospital care. *Journal of Emergency Nursing, 21*(1), 46-52. https://doi.org/10.1016/S0099-1767(95)80017-4

Campos, C. E. K., Feldman, L. B., & D'Innocenzo, M. (207). Use of the conceptual framework of the international classification on patient safety in nursing ethical-disciplinary processes. *Enfermeria Global, 16*(4), 163-173. https://doi.org/10.6018/eglobal.16.3.250761

Clinical Excellence Queensland. (2022). *Clinical pathways*. https://clinicalexcellence.qld.gov.au/resources/clinical-pathways.

Dinh, M., Walker, A., Parameswaran, A., & Enright, N. (2012). Evaluating the quality of care delivered by an emergency department fast track unit with both nurse practitioners and doctors. *Australasian Emergency Nursing Journal*, *15*(4), 188-194. https://doi.org/10.1016/j.aenj.2012.09.001

Dunn, E. J., & Moga, P. J. (2010). Patient misidentification in laboratory medicine: a qualitative analysis of 227 root cause analysis reports in the Veterans Health Administration. *Archives of Pathology & Laboratory Medicine, 134*(2), 244-255. https://doi.org/ 10.5858/134.2.244

El Sayed, M. J. (2012). Measuring quality in emergency medical services: A review of clinical performance ındicators. *Emergency Medicine International*, 2012, 161630.

Elmqvist, C., Fridlund, B., & Ekebergh, M. (2008). More than medical treatment; the patient's first encounter with prehospital emergency care. *International Emergency Nursing*, *16*(3), 185-192. https://doi.org/0.1155/2012/161630

Erbaşı, A. & Ersöz, S. (2011). Ahilik ve 4C pazarlama karması ilişkisi: Tarihi perspektiften bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 135-146.

European Organization for Quality (EOQ). *About quality*. eoq.org/about-quality/.

Feil, M., & Bisbee, J. (2015). Hospital-acquired pressure ulcers remain a top concern for hospitals. *Pennsylvania Patient Safety Advisory, 12*(1), 28-36.

Finn, K. M., Metlay, J. P., Chang, Y., Nagarur, A., Yang, S., Landrigan, C. P., & Iyasere, C. (2018). Effect of increased inpatient attending physician supervision on medical errors, patient safety, and resident education a randomized clinical trial. *JAMA Internal Medicineis, 178*(7), 952-959. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2018.1244

Furterer, S. L., & Wood, D. C. (2021). *The ASQ certified manager of quality/organizational excellence handbook*. Quality Press.

Healey, B.J., & McGowan, M. (2010). The enormous cost of medical errors. *Academy of Health Care Management Journal, 6*(1), 17-24.

Hergül, F., *Özbayır*, T., & Gök, F. (2016). Ameliyathanede hasta güvenliği: Sistematik derleme. *Pamukkale Tıp Dergisi, 9*(1), 87-98.

Hosseinabadi, R., Karampourian, A., Beiranvand, S., & Pournia, Y. (2013). The effect of quality circles on job satisfaction and quality of work-life of staff in emergency medical services. *International Emergency Nursing, 21*(4), 264-270. https://doi:10.1016/j.ienj.2012.10.002.

Hussain, F., Cooper, A., Carson-Stevens, A., Donaldson, L., Hibbert, P., Hughes, T., & Edwards, A. (2019). Diagnostic error in the emergency department: learning from national patient safety incident report analysis. *BMC Emergency Medicine*, 19, 77.

Institute of Medicine (IOM) Committee on Quality of Health Care. (1999). *To err is human: building a safer health system. Shaping the future for health.* In: Kohn, L. T., Corrigan, J. M., & Donaldson, M. S (Eds.), Washington (DC), National Academies Press (US).

Institute of Medicine. (2006). *Emergency medical services at a crossroads*, *Future of emergency care series.* The National Academies Press.

İlhan, N. M., Çakır, M., Tunca, Z. M., Avcı E., Çetin, E., Aydemir, Ö., Tezel, A., & Bumin, A. M. (2013). Toplum gözüyle sağlık çalışanlarına şiddet: nedenler, tutumlar, davranışlar. *Gazi Medical Journal, 24*(1), 5-10.

İstanbullu, İ., Yıldız, H., & Zora, H. (2012). Kartal Yavuz Selim Devlet Hastanesinde uygulanan güvenlik raporlama sisteminin geliştirilmesine yönelik bir araştırma. *Sağlıkta Kalite ve Performans Dergisi, 4*(2), 3-14.

Myers, J. B., Slovis, C. M., Eckstein, M., Goodloe, J. M., Isaacs, S. M., Loflin, J. R., Mechem, C. C., Richmond, N. J., & Pepe, P. E.; U.S. Metropolitan Municipalities' EMS Medical Directors. (2008). Evidence-based performance measures for emergency medical services systems: A model for expanded EMS benchmarking. *Prehospital Emergency Care, 12*(2), 141-151. https://doi: 10.1080/10903120801903793.

Joint Commission International (JCI). (2021). *JCI akreditasyon standartları genel hastaneler ve akademik tıp merkezi hastaneleri*. 7.Edisyon (1 Ocak 2021), Joint Commission Resources.

Källberg, A-S., Göransson, K. E., Östergren, J., Florin, J., & Ehrenberg, A. (2013). Medical errors and complaints in emergency department care in Sweden as reported by care providers, healthcare staff, and patients - A national review. *European Journal of Emergency Medicine, 20*(1), 33-38. https://doi: 10.1097/MEJ.0b013e32834fe917.

Kayral, H.İ. (2018). Dünyada ve Türkiye'de sağlık hizmetleri akreditasyonu. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*, 27-31.

Kilner, E., & Sheppard, L. A. (2010). The role of teamwork and communication in the emergency department: A systematic review. *International Emergency Nursing, 18*(3), 127-137. https://doi: 10.1016/j.ienj.2009.05.006.

Knox, S., Cullen, W., & Dunne, C. (2013). Continuous professional competence (CPC) for emergency medical technicians in Ireland: Educational needs assessment. *BMC Emergency Medicine*, 13, 25.

Martin, L. A., Nelson, E. C., Lloyd, R. C., & Nolan, T. W. (2007). *Whole system measures*. IHI Innovation SeriesWhite Paper, Institute for Healthcare Improvement, Cambridge.

Morris, R., & O'Riordan, S. (2017). Prevention of falls in hospital. *Clinical Medicine, 17*(4), 360-362. https://doi:10.7861/clinmedicine.17-4-360.

National Institude for Health and Care Excellence (NICE). (2022). *Guidance, NICE advice and quality standards*.https://www.nice.org.uk/guidance/published?ndt=Guidance&ndt=Quality%20standard.

Nightingale, F. (1863). *Notes on hospitals*. Savill and Edwards, Printers.

Nixon, V. (2013). *Professional practice in paramedic, emergency and urgent care*. Wiley-Blackwell: A John Wiley & Sons Ltd Publication.

Özevren, M. (2000). *Toplam kalite yönetimi-temel kavramlar ve uygulamalar*. Alfa Basm Yayım.

Paull, D. E., Mazzia, L. M., Neily, J., Mills, P. D., Turner, J. R., Gunnar, W., & Hemphill, R. (2015). Errors upstream and downstream to the Universal Protocol associated with wrong surgery events in the Veterans Health Administration. *American Journal of Surgery, 210*(1), 6-13. https://doi: 10.1016/j.amjsurg.2014.10.030.

Roberts, J. S., Coale, J. G., & Redman, R. R. (1987). A history of the Joint Commission on Accreditation of Hospitals. *JAMA, 258*(7), 936-940.

Sağlık Bakanlığı. (2000). *Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4798&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Sağlık Bakanlığı. (2016). *Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR,8847/isqua-tarafindan-akredite-edilen-standart-setleri-ve-degerlendirici-egitim-programi-kitaplari-hakkinda-duyuru.html.

Sağlık Bakanlığı. (2020a). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı Sağlıkta Kalite Standartları gösterge yönetimi rehberi*. Sürüm 2.1. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Sağlık Bakanlığı. (2020b). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı Sağlıkta Kalite Standartları hastane seti*. Sürüm 6.0. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Sağlık Bakanlığı. (2021). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı Sağlıkta Akreditasyon Standartları hastane seti-v3.0*. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Sarp, N. (2014). *Toplam kalite yönetimi uygulamaları*. Siyasal Kitabevi.

Savrun, A., & Gokcen, E. (2020). The investigation of a tertiary hospital emergency service in terms of quality standards. *Middle Black Sea Journal of Health Science, 6*(1), 129-134.

Shapiro, S. E. (2007). Evidence-based practice for advanced practice emergency nurses. *Advanced Emergency Nursing Journal, 29*(4), 331-338. https://doi:10.1097/01.TME.0000300115.09572.f8

Shaw, C. (2004). *Toolkit for accreditation programs*. ISQua.

Sit, W. Y., Ooi, K. B., Lin, B. & Chong, A. Y. L. (2009). TQM and customer satisfaction in Malaysia's service sector. *Industrial Management & Data Systems, 109*(7), 957-975. https://doi:10.1108/02635570910982300.

Slawomirski, L., Auraaen, A., & Klazinga, N. (2019). *The economics of patient safety*. OECD.

The Joint Commission Online. (2019). *Quality and safety*. Published by the Department of Corporate Communications.

TÜSKA. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de akreditasyon*. https://www.tuseb.gov.tr/tuska/uploads/yayinlar/diger/pdf/09-04-2020__5e8f376460686__dunyada-turkiyede-akreditasyon.pdf.

United Nations. (2022). *Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages.* https://sdgs.un.org/goals/goal3.

WHO. (July 20, 2020). *Quality health services*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/quality-health-services.

WHO. (2011). *Patient safety curriculum guide: multi-professional edition.* WHO Press.

WHO. (2019). *Patient safety*. https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/patient-safety.

Wilson, R. M., Michel, P., Olsen, S., Gibberd, R. W., Vincent, C., El-Assady, R., Rasslan, O., Qsous, S., Macharia, W. M., Sahel, A., Whittaker, S., Abdo-Ali, M., Letaief, M., Ahmed, N. A., Abdellatif, A., & Larizgoitia, I; WHO Patient Safety EMRO/AFRO Working Group. (2012). Patient safety in developing countries: retrospective estimation of scale and nature of harm to patients in hospital. *BMJ*, 344, e832. https://doi: 10.1136/bmj.e832.

WHO. (2019). *World patient safety day*. https://www.who.int/campaigns/world-patient-safety-day/2019.

Wundavalli, L., Bulkapuram, S. G., Bhaskar, N. L., & Satyanarayana, N. (2018). Patient safety at a public hospital in southern India: a hospital administration perspective using a mixed methods approach. *The National Medical Journal of India, 31*(1), 39-43. https://doi: 10.4103/0970-258X.243415.

Yurtsever, A. (2015). *Acil sağlık hizmetlerinde kalite ve hasta memnuniyeti* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi.

Bölüm 21

ACİL TIP VE ACİL SERVİSLERDE LİDERLİK

Şebnem Yücel
Recep Yücel
Havva Nur Atalay

Özet

Liderliğin doğasında takipçilerini etkileyerek ekip çalışması ile doğru işleri yapmak vardır. Liderlik yalnızca öğrenilen veya yalnızca doğuştan gelen bir özellik olmayıp bireyin ahlaki yaşantısına, kişiliğine, karakterine ve tercihlerine de bağlıdır. Bu doğrultuda literatürde birçok farklı liderlik tarzı oluşmuştur. Bu liderlik tarzlarına örnek olarak bürokratik liderlik, demokratik liderlik, etik liderlik, katılımcı liderlik verilebilir. Benimsenen liderlik tarzı ne olursa olsun liderlikte etkililik önemlidir. Etkili liderlerin iletişim, risk yönetimi ve kriz yönetimi becerileri oldukça gelişmiştir. Bu nedenle kriz anında karar almayı gerektiren acil tıpta da etkili liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Acil tıp, sağlık hizmetleri arasında en karmaşık olan alanlardan biridir. Hastaların acil müdahaleler ile tedavi edilmesi gerekliliği, ani fakat doğru kararlar almayı ve ekip çalışmasını gerektirmektedir. Bu noktada acil tıpta etkin kararlar alabilen, etik değerlere sahip ve bilgiyi yönetebilen liderlerin önemi tartışılmazdır. Dolayısıyla acil tıpta liderliğin ele alındığı çalışmalar oldukça kıymetlidir. Bu bölümde de ilk olarak liderlik kavramının ve türlerinin tanımlaması yapılmış daha sonra acil tıpta liderliğe ilişkin bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Accreditation Council for Graduate Medical Education (ACGME), (2022). *ACGME Program Requirements for Graduate Medical Education in Emergency Medicine*. https://www.acgme.org/Specialties/Emergency-Medicine/Program-Requirements-and-FAQs-and-Applications. 18.11.2022.

Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(15), 2435-2450.

Akyürek, M. İ. (2020). İnovasyon ve liderlik. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 15-24.

Arnold, J. L. (1999). International emergency medicine and the recent development of emergency medicine worldwide. *Annals of emergency medicine*, 33(1), 97-103.

Aslan, Ş. (2019). *Geçmişten günümüze liderlik kuramları* (2.Baskı). Eğitim Yayınevi.

Aslan, Ş., ve Atalay, H. N. (2022). Türkiye'de etik liderlik ile ilgili yazılan tezler üzerine bir içerik analizi. In M. Ilkim and Amanzholova, A. (Eds). In 2. Baskent international conference on multidisciplinary studies (100-115), Ankara.

Bayyurt, N., ve Kılıç, C. H. (2017). Liderlik tarzının örgüt bağlılığına etkisi: Bir hastane araştırması. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi. 5(2): 1-13.

Berson, Y., Nemanich, L. A., Waldman, D. A., Galvin, B. M., & Keller, R. T. (2006). Leadership and organizational learning: A multiple levels perspective. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 577-594.

Bhaduri, R. M. (2019). Leveraging culture and leadership in crisis management. European Journal of Training and Development. 43(5/6), 554-569. doi:10.1108/ejtd-10-2018-0109.

Blanchard, K. H., Zigarmi, D., & Nelson, R. B. (1993). Situational leadership after 25 years: A retrospective. *Journal of Leadership Studies*. 1(1): 21-36.

Brown, M. E., & Treviño, L.K. (2006). Ethical leadership: a review and future directions. *The Leadership Quarterly*. 17(6), 595-616.

Carne, B., Kennedy, M., & Gray, T. (2012). Crisis resource management in emergency medicine. *Emergency Medicine Australasia*, 24(1), 7-13. doi: 10.1111/j.1742-6723.2011.01495.x.

Chalupnik, M., & Atkins, S. (2020). "Everyone happy with what their role is?": A pragmalinguistic evaluation of leadership practices in emergency medicine training. *Journal of Pragmatics*, *160*, 80-96. doi.org/10.1016/j.pragma.2020.02.014.

Flowerdew, L., Brown, R., Vincent, C., & Woloshynowych, M. (2012). Identifying nontechnical skills associated with safety in the emergency department: a scoping review of the literature. *Ann Emergency Medicine*. 59(5), 386–394.

Gartland, R., Conlon, L., Livingston, S., Glick, J. E., Bach, G., & Abboud, M. E. (2022). Resuscitation leadership training: a simulation curriculum for emergency medicine residents. *The Journal of Teaching and Learning Resources*, 18, 11278.

Gastil, J. (1994). A definition and illustration of democratic leadership. *Human Relation*. 47(8): 953-975.

Goldman, E. F., Plack, M. M., Roche, C. N., Smith, J. P., & Turley, C. L. (2011). Learning clinical versus leadership competencies in the emergency department: strategies, challenges, and supports of emergency medicine residents. *Journal of graduate medical education*, 3(3), 320-325.

Hershkovich, O., Gilad, D., Zimlichman, E., & Kreiss, Y. (2016). Effective medical leadership in times of emergency: a perspective. *Disaster and Military Medicine*, 2(1), 1-5.

Hughes, R. (2009). Time for leadership development interventions in the public health nutrition workforce. *Public Health Nutrition*: 12(8), 1029.

Kolomboy, F., Palutturi, S., Rifai, F., Saleh, L. M., & Amiruddin, R. (2021). Leadership style based on the study of multifactor leadership questionnaire in Palu Anutapura hospital. *Gaceta Sanitaria*, 35, S432-S434.

Komives, S. R., & Dugan, J. P. (2010). Contemporary leadership theories. *Political and Civic Leadership: A Reference Handbook*, 1: 111-120.

Korkmaz, O. (2017). Otantik liderlik ve örgütsel güven. *The Journal of Academic Social Science Studies,* 58(2), 437-454.

Küçük, K. ve Yavuz, E. (2018). Hizmetkâr liderlik: gandhi örneği. *Uluslararası Liderlik ÇalışmalarıDergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(2), 81-93.

Lateef, F. (2018). Grace under pressure: leadership in emergency medicine. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock*, 11(2), 73-79. doi.org/10.4103/JETS.JETS_18_18.

Lewin, K., ve Lippitt, R. (1938). An experimental approach to the study of autocracy and democracy: A preliminary note. *Sociometry*. 1(3/4): 292-300.

Madu, B. C. (2012). Organization culture as driver of competitive advantage. *Journal of academic and business ethics*, 5, 1-9.

Morgeson, F.P., DeRue, D.S., & Karam, E.P. (2010). Leadership in teams: a functional approach to understanding leadership structures and processes. *J Manag*. 36(1):5–39.

Piccolo, R. F., Greenbaum, R., den Hartog, D. N., & Folger, R. (2010). The relationship between ethical leadership and core job characteristics. *Journal of Organizational Behavior*, 31(2-3): 259-278.

Piwowar-Sulej, K., & Iqbal, Q. (2022). Leadership styles and sustainable performance: A systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 134600.

Richardson, L. D., & Hwang, U. (2001). Access to care a review of the emergency medicine literature. *Academic Emergency Medicine*, 8(11), 1030-1036.

Rixon, A., Wilson, S., Hussain, S., Terziovski, M., Judkins, S., & White, P. (2020). Leadership challenges of directors of emergency medicine: an Australasian Delphi study. *Emergency Medicine Australasia*, 32(2), 258-266.

Rosenman, E. D., Branzetti, J. B., & Fernandez, R. (2016). Assessing team leadership in emergency medicine: the milestones and beyond. *Journal of graduate medical education*, 8(3), 332-340.

Sangal, R. B., Bray, A., Reid, E., Ulrich, A., Liebhardt, B., Venkatesh, A. K., & King, M. (2021). Leadership communication, stress, and burnout among frontline emergency department staff amid the COVID-19 pandemic: A mixed methods approach. *Healthcare*, 9(4), 1-6.

Sashkin, M., & Rosenbach, W. E. (2005). *A view of leadership that matters*. W. E. Robert L. Taylor (Eds.), In: Military Leadership(5th Ed.), 39-51.

Schneider, S. M., Hamilton, G. C., Moyer, P., & Stapczynski, J. S. (1998). Definition of emergency medicine. Academic emergency medicine, 5(4), 348-351.

Schwartz, R. W., & Pogge, C. (2000). Physician leadership: essential skills in a changing environment. *The American Journal of Surgery,* 180(3), 187-192.

Shanahan, R., Rosen, B., Schofer, J., Fisher, A. S., Wald, D., Weiner, S., Boles, S., Cheaito, M. A., Bond, M. C., & Kazzi, A. (2020). Medical student leadership in emergency medicine. *The Journal of Emergency Medicine*, 58(5), e233-e235.

Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A (2014). *Yönetim ve organizasyon* (16.Baskı). Eğitim Yayınevi.

Tupesis, J.P., Lin, J., Nicks, B., Chiu, A., Arbalaez, C., Wai, A., & Jouriles, N. (2020). Leadership matters: needs assessment and framework for the international federation for emergency medicine administrative leadership curriculum. *AEM Educ Train*, 5(3), e10515. doi: 10.1002/aet2.10515.

Waldman, D., ve Bass, B. M. (1991). Transformational leadership at different phases of the ınnovation process. *The Journal of High Technology Management Research*, 2(2): 169-180.

Wilson, S., Rixon, A., Hartanto, S., White, P., & Judkins, S. (2020). Review article: systematic literature review of leadership in emergency departments. *Emergency Medicine Australas*. 32(6), 935-952. doi: 10.1111/1742-6723.13658.

Zhang, Y., & Wei, F. (2021). SMEs' charismatic leadership, product life cycle, environmental performance, and financial performance: A mediated moderation model. *Journal of Cleaner Production,* 306, 127147.

Bölüm 22

ACİL SERVİSTE SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ VE YAPAY ZEKÂ

İbrahim İkizceli
Fatih Çakmak

Özet

Sağlık sektörü algoritmalardan, yapay zekâdan, sanal asistanlardan, robotlardan, dronlardan, taşınabilir cihazlardan, simülatörlerden ve sanal gerçeklikten birçok farklı kullanım alanında yararlanmaktadır. Zaman kazanmak hayat kurtarır. Kanaması olan yeni doğum yapmış bir anneye veya sıtmanın neden olduğu kansızlığı olan bir çocuğa yardımcı olmanın en hızlı yolunun dron yardımıyla yapılan kan transferleri olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Yapay zekâ ve makine öğrenimi, bilgisayarların veri kümeleri arasındaki ilişkileri belirlemesine ve öğrenilen ilişkileri tahmine dayalı bir şekilde uygulamasına olanak tanıyan geniş bir donanım ve yazılım programlama tekniklerini tanımlayan genel terimlerdir. Bu süreç, göğüs ağrısı olan bir dizi hastayla karşılaşan bir tıp öğrencisinin gelecekteki hasta karşılaşmalarına uygulanacak sezgi ve anlayış geliştirmesine benzer. Yapay zekâ, acil servis triyajı için giderek daha güçlü bir araç hâline gelmiştir. Yapay zekânın algoritmaları ve zekâsı, son birkaç yılda daha güvenilir hâle gelecek şekilde önemli ölçüde gelişti ve hekimleri desteklemeye başladı. Yapay zekânın yalnızca yetenekli olmasını değil aynı zamanda acil servis ortamında işlevsel olmasını sağlamak için önemli miktarda veri gerekmektedir. Pandemi boyunca yapay zekâ, hasta triyajı da dâhil olmak üzere çok sayıda ek tıbbi uygulama için giderek daha fazla geliştirildi ve araştırıldı. Tıbbi görüntülemede yapay zekânın ortaya çıkmasındaki temel faktör, klinik bakımda daha fazla etkinlik ve verimlilik elde etme isteğidir. Acil serviste kırıkların radyolojik olarak değerlendirilmesi, travma hastaları için oldukça önemlidir. Yapay zekâ özellikle yanlış negatif bulguların sayısının azaltılmasına ve hassasiyetin artmasına yardımcı olmuştur. Kırıkların yorumlanması için

Kaynaklar

Butun, A., Kafdag, EE., Gunduz, H., Zincir, V., Batibay, M., Ciftci, K., Demir, D., Bayram, R., Yigit, E. (2023). Emergency department overcrowding: causes and solutions. Emergency and Critical Care Medicine. *Emergency and Critical Care Medicine*, Online. https://doi.org/10.1097/EC9.0000000000000078.

Tang, H. (2020, September,17) How could artificial intelligence benefit emergency medicine? https://ai-med.io/ai-med-news/artificial-intelligence-emergency-medicine/

Mapfre. (2022,June,2) How new technologies help emergency medicine https://www.mapfre.com/en/insights/innovation/how-new-technologies-help-emergency-medicine/

Momont, A. (2022,December,18) Ambulance drone https://www.tudelft.nl/en/ide/research/research-labs/applied-labs/ambulance-drone

Oliver, F. (2020,October 20) Six ways drones are helping in emergency response https://www.scaleflyt.com/news/six-ways-drones-are-helping-in-emergency-response

Moulik, S. K., Kotter, N., & Fishman, E. K. (2020). Applications of artificial intelligence in the emergency department. Emergency radiology, 27(4), 355–358. https://doi.org/10.1007/s10140-020-01794-1

Mueller, B., Kinoshita, T., Peebles, A., Graber, M. A., & Lee, S. (2022). Artificial intelligence and machine learning in emergency medicine: a narrative review. Acute medicine & surgery, 9(1), e740. https://doi.org/10.1002/ams2.740

Goto, T., Camargo, C. A., Jr, Faridi, M. K., Freishtat, R. J., & Hasegawa, K. (2019). Machine Learning-Based Prediction of Clinical Outcomes for Children During Emergency Department Triage. JAMA network open, 2(1), e186937. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2018.6937

Liu, Q., Yang, L., & Peng, Q. (2022). Artificial Intelligence Technology-Based Medical Information Processing and Emergency First Aid Nursing Management. Computational and mathematical methods in medicine, 2022, 8677118. https://doi.org/10.1155/2022/8677118

Sánchez-Salmerón, R., Gómez-Urquiza, J. L., Albendín-García, L., Correa-Rodríguez, M., Martos-Cabrera, M. B., Velando-Soriano, A., & Suleiman-Martos, N. (2022). Machine learning methods applied to triage in emergency services: A systematic review. International emergency nursing, 60, 101109. https://doi.org/10.1016/j.ienj.2021.101109

11- Salman, O. H., Taha, Z., Alsabah, M. Q., Hussein, Y. S., Mohammed, A. S., & Aal-Nouman, M. (2021). A review on utilizing machine learning technology in the fields of electronic emergency triage and patient priority systems in telemedicine: Coherent taxonomy, motivations, open research challenges and recommendations for intelligent future work. Computer methods and programs in biomedicine, 209, 106357. https://doi.org/10.1016/j.cmpb.2021.106357

Boland, G. W., Guimaraes, A. S., & Mueller, P. R. (2009). The radiologist's conundrum: benefits and costs of increasing CT capacity and utilization. European radiology, 19(1), 9–12. https://doi.org/10.1007/s00330-008-1159-7

McDonald, R. J., Schwartz, K. M., Eckel, L. J., Diehn, F. E., Hunt, C. H., Bartholmai, B. J., Erickson, B. J., & Kallmes, D. F. (2015). The effects of changes in utilization and technological advancements of cross-sectional imaging on radiologist workload. Academic radiology, 22(9), 1191–1198. https://doi.org/10.1016/j.acra.2015.05.007

14- Wu, J. T., Wong, K. C. L., Gur, Y., Ansari, N., Karargyris, A., Sharma, A., Morris, M., Saboury, B., Ahmad, H., Boyko, O., Syed, A., Jadhav, A., Wang, H., Pillai, A., Kashyap, S., Moradi, M., & Syeda-Mahmood, T. (2020). Comparison of Chest Radiograph Interpretations by Artificial Intelligence Algorithm vs Radiology Residents. JAMA network open, 3(10), e2022779. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.22779

Soffer, S., Klang, E., Shimon, O., Barash, Y., Cahan, N., Greenspana, H., & Konen, E. (2021). Deep learning for pulmonary embolism detection on computed tomography pulmonary angiogram: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 15814. https://doi.org/10.1038/s41598-021-95249-3

Kligerman, S. J., Mitchell, J. W., Sechrist, J. W., Meeks, A. K., Galvin, J. R., & White, C. S. (2018). Radiologist Performance in the Detection of Pulmonary Embolism: Features that Favor Correct Interpretation and Risk Factors for Errors. Journal of thoracic imaging, 33(6), 350–357. https://doi.org/10.1097/RTI.0000000000000361

Eng, J., Krishnan, J. A., Segal, J. B., Bolger, D. T., Tamariz, L. J., Streiff, M. B., Jenckes, M. W., & Bass, E. B. (2004). Accuracy of CT in the diagnosis of pulmonary embolism: a systematic literature review. AJR. American journal of roentgenology, 183(6), 1819–1827. https://doi.org/10.2214/ajr.183.6.01831819

Soun, J. E., Chow, D. S., Nagamine, M., Takhtawala, R. S., Filippi, C. G., Yu, W., & Chang, P. D. (2021). Artificial Intelligence and Acute Stroke Imaging. AJNR. American journal of neuroradiology, 42(1), 2–11. https://doi.org/10.3174/ajnr.A6883

Kundisch, A., Hönning, A., Mutze, S., Kreissl, L., Spohn, F., Lemcke, J., Sitz, M., Sparenberg, P., & Goelz, L. (2021). Deep learning algorithm in detecting intracranial hemorrhages on emergency computed tomographies. PloS one, 16(11), e0260560. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260560

Katzman, B. D., van der Pol, C. B., Soyer, P., & Patlas, M. N. (2023). Artificial intelligence in emergency radiology: A review of applications and possibilities. Diagnostic and interventional imaging, 104(1), 6–10. https://doi.org/10.1016/j.diii.2022.07.005

Hussain, F., Cooper, A., Carson-Stevens, A., Donaldson, L., Hibbert, P., Hughes, T., & Edwards, A. (2019). Diagnostic error in the emergency department: learning from national patient safety incident report analysis. BMC emergency medicine, 19(1), 77. https://doi.org/10.1186/s12873-019-0289-3

Canoni-Meynet, L., Verdot, P., Danner, A., Calame, P., & Aubry, S. (2022). Added value of an artificial intelligence solution for fracture detection in the radiologist's daily trauma emergencies workflow. Diagnostic and interventional imaging, 103(12), 594–600. https://doi.org/10.1016/j.diii.2022.06.004

Kularathne, Y., Pothiawala, S., & Pinget, T. P. (2022). Smart Emergency Department: A Technology-Driven Emergency care Model for the Future. Ann Med Health Sci Res. 2022;12:S1:125-129. DOI: 10.54608.annalsmedical.2022.s1

Chaichulee, S., Villarroel, M., Jorge, J., Arteta, C., McCormick, K., Zisserman, A., & Tarassenko, L. (2019). Cardio-respiratory signal extraction from video camera data for continuous non-contact vital sign monitoring using deep learning. Physiological measurement, 40(11), 115001. https://doi.org/10.1088/1361-6579/ab525c

Safi, S., Thiessen, T., & Schmailzl, K. J. (2018). Acceptance and Resistance of New Digital Technologies in Medicine: Qualitative Study. JMIR research protocols, 7(12), e11072. https://doi.org/10.2196/11072

Shujian, W., (2021). Emergency medicine: past, present, and future challenges. Emergency and Critical Care Medicine 1(2):p 49-52, December 2021. DOI: 10.1097/EC9.0000000000000017

Bölüm 23

HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE HABERLEŞME

Mukadder Özbek

Özet

Acil sağlık hizmetleri (ASH), acil hastalık ve yaralanma durumunda hızlı ve etkin müdahale ile ölümlerin önlenmesi ve sakatlıkların azaltılması için gereken tüm bakım ve müdahaleleri kapsayan hizmetler bütünüdür. Bu hizmetler, olay yerinde acil yardım ve kurtarma müdahaleleri ile başlayıp donanımlı ambulanslar ve eğitimli personeller tarafından taşıma, hastaların acil servislere teslimi ve tedavisi, rehabilitasyon hizmetleri ile devam etmektedir. Zincir halkalarının birinde kopukluk olması, diğer halkaları da olumsuz etkilemektedir. Hastane öncesi ASH zincirin ilk halkası olarak oldukça önemlidir. Hastane öncesi ASH ambulans hizmetleri olarak değerlendirilmekte, bu hizmetlerinin en temel hedefleri; yaşamsal fonksiyonları korumak, ölümcül tehlikelere karşı tedbirler almak, tedaviyi hızla başlatmak, zaman yönetimini iyi planlamak, acil yardım hizmetlerini en etkin şekilde sunmak olarak ifade edilmektedir (Özyaral, 2005; Wilson et al., 2015).

Bu hizmetler, acil sağlık yardımı gerektiren bir acil çağrının acil çağrı merkezine yapılmasıyla başlar. Olay yerine en yakın ambulans ekibinin görevlendirilmesi ve olay yerine intikal etmesi, hasta/yaralıların sayısı ve olayın büyüklüğüne göre uygulanacak olay yeri yönetimi, güvenliğin kontrol edilmesi, hasta/yaralının olay yerinde hızlı değerlendirilmesi, gerekli acil müdahalelerin başlatılması ve yine hastanın ihtiyaç duyduğu acil ileri bakım ve müdahalelerin yapılacağı en uygun ve en yakın sağlık kuruluşuna sevk edilmesi ve hastanın teslim edilmesi ile sonlanır.

Kaynaklar

Aslan, Ş. (2018). Türkiyedeki Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri. *International Journal Of Social Humanities Sciences Research* (Jshsr), *5*(31), 4995–5002. https://doi.org/10.26450/jshsr.856

Ay, D., Özel, G., Topaçoğlu, H., Yenal, S., Atilla, R., & Karcıoğlu, Ö. (2009). *Alanda acil bakım: paramedikler için.* Sarıkaya, S. (Eds.), T.C. Yeditepe Üniversitesi yayınları.

Aytekin, H. (2022). *İnsan İlişkileri ve İletişim*. Pegem Yayıncılık.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (n.d.). Retrieved December 4, 2022, from https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090326-4.htm

Bayraktar, K. M., & Türk, E. (2017). Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp. Yavuz, S. & Yavuz, G.,(Eds.). *Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde İletişim ve Haberleşme.*(ss.75-99). Ankara Nobel Tıp Yayınevleri.

Bondyopadhyay, P. K. (1998). *Sir J. C. Bose's diode detector received Marconi's first transatlantic wireless signal of December 1901 (The "Italian Navy coherer" scandal revisited).* Proceedings of the IEEE, *86*(1), 259–285. https://doi.org/10.1109/5.658778

Bost, N., Crilly, J., Wallis, M., Patterson, E., & Chaboyer, W. (2010). Clinical handover of patients arriving by ambulance to the emergency department - a literature review. *International Emergency Nursing, 18*(4), 210–220. https://doi.org/10.1016/J.IENJ.2009.11.006

Dojmi Di Delupis, F., Pisanelli, P., di Luccio, G., Kennedy, M., Tellini, S., Nenci, N., Guerrini, E., Pini, R., & Franco Gensini, G. (2014). Communication during handover in the pre-hospital/hospital interface in Italy: From evaluation to implementation of multidisciplinary training through high-fidelity simulation. *Internal and Emergency Medicine, 9*(5), 575–582. https://doi.org/10.1007/S11739-013-1040-9/Tables/2

Ekşi, A. (2015). *Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi* (3rd ed.). Kitap ana Basım Yayın.

Follmann, A., Ohligs, M., Hochhausen, N., Beckers, S. K., Rossaint, R., & Czaplik, M. (2019). Technical Support by Smart Glasses During a Mass Casualty Incident: A Randomized Controlled Simulation Trial on Technically Assisted Triage and Telemedical App Use in Disaster Medicine. *Journal of Medical Internet Research, 21*(1). https://doi.org/10.2196/11939

Geylani, M., Çıbuk, M. , Çınar, H. & Ağgün, F. (2016). Geçmişten günümüze hücresel haberleşme teknolojilerinin gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi,* 18 (54) , 606-623. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/deumffmd/issue/40782/491944

Gonzalez, E., Peña, R., Vargas-Rosales, C., Avila, A., & de Cerio, D. P. D. (2015). Survey of WBSNs for Pre-Hospital Assistance: Trends to Maximize the Network Lifetime and Video Transmission Techniques. *Sensors (Basel, Switzerland), 15*(5), 11993–12021. https://doi.org/10.3390/S150511993

Karaboğa, F., & Kardeş, İ. (2022). Sağlık İletişimi Ve Hastanelerde İletişim Sorunları. *Journal Of Social Research And Behavioral Sciences*, *8*(16), 20–33. https://Doi.Org/10.52096/Jsrbs.8.16.2

Mandal, F. B. (2014). Nonverbal Communication in Humans. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, *24*(4), 417–421. https://doi.org/10.1080/10911359.2013.831288

Mercan, N. C., Yıldız, B., Bağla, S., Koçkaya, P. D., Daylan, P., & Gürcüoğlu, İ. (2020). *Travma İleri Yaşam Desteği Eğitim Kitabı*. Koçkaya, P.,D., Gürcüoğlu, İ., & Bağla S.(Eds.). T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Miraki, S., Molavi-Taleghani, Y., Amiresmaeili, M., Nekoei-Moghadam, M., & Sheikhbardsiri, H. (2022). Design and validation of a preparedness evaluation tool of pre-hospital emergency medical services for terrorist attacks: a mixed method study. *BMC Emergency Medicine*, *22*(1), 1–16. https://doi.org/10.1186/S12873-022-00712-7/Tables/2

Ortaç, G., Yiltağ-Kaplan, D.(2021). Afet Yönetimi ve Kablosuz İletişim Sürekliliğine Genel Bakış. *Türk Doğa ve Fen Dergisi*, *10*(1), 316–326. https://doi.org/10.46810/TDFD.838308

Owen, C., Hemmings, L., & Brown, T. (2009). Lost in translation: Maximizing handover effectiveness between paramedics and receiving staff in the emergency department: Original Research. *EMA - Emergency Medicine Australasia*, *21*(2), 102–107. https://doi.org/10.1111/J.1742-6723.2009.01168.X

Özyaral, O. (2005). *Ulusal Sterilizasyon Kongresi*, 344–374.

Prabavathi, R., & Nagasubramani, P. C. (2018). Effective oral and written communication. *Journal of Applied and Advanced Research*, (s.s 29–S32). https://doi.org/10.21839/JAAR.2018.V3IS1.164

IŞIK, M. (2018). *İletişim Bilimine Giriş*. Aydoğan, Z. Y. (Eds.). Eğitim Yayınevi.

Şimşek, P., Günaydın, M., & Gündüz, A. (2019). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *8*(1), 120–127. Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Gumussagbil/İssue/43947/418283

Tablet uygulaması. (n.d.). retrieved december 3, 2022, from https://acilafet.saglik.gov.tr/tr-61542/tablet-uygulamasi.html

Tuna Y., Birsen Ö., Erzurum F., Küçük M. , Çolak F. Ü., & Özkoçak L. (2012). *İletişim* , Vural İ., (Eds). Pegem Akademi.

Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015). *Sağlık Çalışanları Temel Eğitim Kitabı Katılımcı Rehberi*. Sistem Ofset.

Ayvacı B. M., Özüçelik D. N. (2020). *Afetler ve hastane öncesinde teletıp kullanımı*. Journal of ADEM, 1(2): 53-61.

Çetintaş H.B.,(2019). Bahtiyar H.(Eds.) *Her yönüyle iletişim ve halkla ilişkiler*. (s.s. 11-15). Hiperlink yayınları.

Wilson, M. H., Habig K., Wright, C., Hughes, A., Davies, G., & Imray, C. H. E. (2015). Pre-hospital emergency medicine. *The Lancet*, *386*(10012), 2526–2534. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00985-X

Bölüm 24

ACİL SERVİSTE İLETİŞİM VE HABERLEŞME

Orhan Çakır
Gülendam Hakverdioğlu Yönt

Özet

İnsan toplumsal bir varlık olmasından dolayı çevresi ile sürekli olarak etkileşim ve iletişim içerisindedir. Sağlık personelinin kendisi arasında kurduğu iletişim ve hasta iletişimleri, enstrümental ve duygusal davranışları içermektedir. Enstrümental olarak bilgi sağlamayı, tıbbi geçmişi sorgulamayı, tedavi seçeneklerini tartışmayı, hastalığı açıklamayı ve sonuçları incelemeyi içermektedir. Duygusal davranışlar ise kendini tanıtma, hastalara isimleriyle hitap etme, cesaretlendirme ve güven verme, samimiyet, endişe ve empatiyi içermektedir. Bu iletişim davranışı temel olarak kelimelerin kullanımı, tonlama, göz teması, duruş, kahkaha, yüz ifadesi, dokunma ve mesafe gibi sözel olmayan ifadelerle aktarılır. Diğer değerlendirmelerde olduğu gibi bu değerlendirmede de acil servis, tıbbi bakım sağlamak için karmaşık ve zor bir ortamdır. Sağlık kuruluşlarındaki daha geleneksel ortamlardan önemli ölçüde farklıdır. Acil servisin herhangi bir sayıda hastanın kabul edilebileceği ve tutulabileceği tek hastane bölümü olması anlamında bakım "sınırsızdır". Hastanenin tek "sonsuz genişletilebilir" kısmıdır. "Sonsuz genişletilebilir" tanımı ile ifade edilen, özellikle ani kötüleşen ve beklenmedik hastalıkları olan hastalarla sık sık temas hâlinde olan acil serviste çalışan sağlık personeli için iletişim becerileri hayati derece de önemlidir. Acil serviste iletişimin önündeki ilk engellerden biri bilgi yoğunluğudur. Bu durum, kontrolsüz bilgi yükü ve hızlı bilgi edinme gereksinimi ile karakterizedir. Hastayı stabilize etmek için acil bakımın zamanında verilmesi gerektiğinden birden fazla insan ve yazılı kaynaktan bilgiye hızlı erişim gereklidir. Acil servislerin doğası gereği herhangi bir zaman diliminde her türlü

Kaynaklar

Aaronson, E.L., White, B.A., Black, L., Brown, D.F., Benzer, T., Castagna, A., Raja, A.S., Sonis, J., & Mort, E. (2019). Training to ımprove communication quality: an efficient ınterdisciplinary experience for emergency department clinicians. *American Journal of Medical Quality, 34*(3), 260–265

Studer group a huron solution. (2022). *AIDET Patient Communication.* https://www.studergroup.com/aidet.

Bagnasco, A., Tubino, B., Piccotti, E., Rosa, F., Aleo, G., Di Pietro, P., ve ark. (2013). Identifying and correcting communication failures among health professionals working in the Emergency Department. *International Emergency Nursing, 21*(3), 168-72. doi: 10.1016/j.ienj.2012.07.005.

Benda, N.C., Hettinger, A.Z., Bisantz, A.M., Hoffman, D.J., McGeorge, N.M., & Iyer, A., et al. (2017) Communication in the electronic age: An analysis of face-to-face physician-nurse communication in the emergency department. *J Healthc Inform Res, 1*:218–230.

Blackburna, J., Ouseya, K., & Goodwin, E. (2019). Information and communication in the emergency department. *International Emergency Nursing. 42,* 30–35. doi: 10.1016/j.ienj.2018.07.002.

Chenga, Y.H., Chenb, C,H,, Chend, F.J., Huange, E.Y., Liuf, P.M., Kungg, C.T., Huangc, H.L., Yanga, L.H., Chieni, P.C., & Hsieh, C.H. (2019). The training in SHARE communication course by physicians increases the signing of do-not-resuscitate orders for critical patients in the emergency room (cross-sectional study). *International Journal of Surgery, 68*, 20–26. doi: 10.1016/j.ijsu.2019.06.005

Creswick, N., Westbrook, J.I., & Braithwaite, J. (2009). Understanding communication networks in the emergency department. *BMC Health Services Research, 9*:247. https://doi.org/10.1186/1472-6963-9-247

Çalışkan, N., & Yeşil, R. (2005). Teacher's body language in the process of education. *Ahi Evran University Kırşehir Education Faculty Journal, 6*(1).

Doğanay, Ü., & Keskin, F. (2008). Communication in interpersonal communication studies place: an assessment of interpersonal communication education in Turkey. *Culture and Communication, 11*(1), 9-32.

Dorsey, B.F., Kamimura, A., Cook, L.J., Kadish, H.A., Cook, H.K., Kang, A., Nguyen, J.B.T., & Holsti, M. (2022). Communication gaps between providers and caregivers of patients in a pediatric emergency department. *Journal of Patient Experience, 9*, 1-6

Fairbanks, R.J., Bisantz, A.M., & Sunm, M. (2007). Emergency Department Communication Links and Patterns. *Ann Emerg Med, 50*, 396-406.

Güngör, N. (2011). *İletişime giriş.* Tarcan Matbaacılık Yayın. San. Siyasal Kitabevi.

Haynes, K., (2007). Interpersonal performance. *Br J Hosp Med, 68*(3), 120–121. doi.org/10.12968/hmed.2007.68.3.22845

Healy, S., & Tyrrell, M. (2011). Stress in emergency departments: experiences of nurses and doctors. *Emergency Nurse, 19*(4), 31-37. doi: 10.7748/en2011.07.19.4.31.c8611

Hogan, T.M., & Malsch, A. (2018). Communication strategies for better care of older ındividuals in the emergency department. *Clin Geriatr Med,34*, 387–397.

Kıymaz, D., & Mıdık, Ö. (2020). Acil serviste çalışan hemşirelerin iletişim becerileri ile agresyon algıları ve şiddete maruz kalma durumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(101), 419-437.

Kumcağız, H., Yılmaz, M., Balcı Çelik, S., & Aydın Avcı, İ. (2011). Hemşirelerin iletişim becerileri: Samsun ili örneği. *Dicle Tıp Dergisi, 38*(1), 49-56.

Lewis, J.J., Balaji, L., Grossestreuer, A.V., Ullman, E., Rosen, C., & Dubosh, N.M. (2021). Correlation of attending and patient assessment of resident communication skills in the emergency department. *AEM Educ Train.5*, e10629.

Martin, H.A., & Ciurzynski, S.M. (2015). Situation, Background, Assessment, And Recommendation–Guided Huddles Improve Communication And Teamwork In The Emergency Department. *Journal of Emergency Nursing, 41*(6), 484-488. doi: 10.1016/j.jen.2015.05.017.

McCarthy, D.M., Cameron, K.A., & Courtney, M.D. (2012). Vozenilek JA. Self-reported use of communication techniques in the emergency department. *The Journal of Emergency Medicine. 43*(5), e355–e361.

Orcajada Muñoz, I., Amo Setien, F.J., Díaz Agea, J.L., Hernández Ruipérez, T., Adánez Martínez, M.G., & Costa, C.L. (2020). The communication skills and quality perceived in an emergency department: The patient's perspective. *Int J Nurs Pract.26*, e12831.

Özcan, A. (2006). *Hemşire hasta ilişkisi ve iletişim*. Sistem Ofset.

Pun, J.K.H., Matthiessen, C.M.I.M., Murray, K.A., & Slade, D. (2015). Factors affecting communication in emergency departments: doctors and nurses' perceptions of communication in a trilingual ED in Hong Kong. *International Journal of Emergency Medicine, 8*(1), 48. doi: 10.1186/s12245-015-0095-y.

Pytel, C., Fielden, N.M., Meyer, K.H., & Albert, N. (2009). Nurse-Patient/Visitor Communication In The Emergency Department. *Journal of Emergency Nursing, 35*(5): 406-411.

Redfern, E., Brown, R., & Vincent, C.A. (2009). Identifying vulnerabilities in communication in the emergency department. *Emerg Med J, 26*, 653–657.

Rıxon, A., Rıxon, S., Addae-Bosomprah, H., Dıng, M., & Bell, A. (2016). Communication and Influencing for ED Professionals: A training programme developed in the emergency department for the emergency department. *Emergency Medicine Australasia, 28*, 404–411.

Roh, H., & Park, K.H. (2016). A scoping review: communication between emergency physicians and patients ın the emergency department. *The Journal of Emergency Medicine. 50* (5), 734–743.

Tindle, K., David, A., Carlisle, S., Faircloth, B., MArch., Fields, M.J., Hayden, G., & Ku, B. (2020). Relationship of the built environment on nursing communication patterns ın the emergency department: a task performance and analysis time study. *Journal of Emergency Nursing, 46*(4), 440-448.

Tuna, Y. (2012). İletişim. İ. Vural (Ed.), *İletişim kavramı ve iletişim süreci*. (ss. 3-23). Pegem Akademi.

Wang, Y.F., Lee, Y.H., Lee, C.W., Hsieh, C., & Lee, Y.K. (2022) Patient-physician communication in the emergency department in Taiwan: physicians' perspectives. *Health Services Research, 22*, 152.

Woodhall, L., Vertacnik, L., McLaughlin, M. (2008). Implementation of the SBAR communication technique in a tertiary center. *J Emerg Nurs, 34*, 314-317.

Zıllıoğlu, M. (2018). *İletişim Nedir?* Cem Yayınevi.

Bölüm 25

TEMEL İLK YARDIM BİLGİ VE UYGULAMALARI

Göknur Parlak

Özet

Hayatın her anında kaza ya da hastalık riski vardır. Ülkemizde ve dünyada her gün çok sayıda insan kazalar, doğal afetler ve savaşlar nedeniyle yaralanmakta ya da hayatını kaybetmektedir. Kaza anında ölümlerinin %10'u ilk beş dakika, %50'si ise ilk yarım saatlik zaman diliminde gerçekleşmektedir (Altındiş, 2017). İlk yardım, yaşamı tehlikeye sokacak herhangi bir kaza, ya da olay sonrasında durumun kötüleşmesini önlemek, iyileşmeyi kolaylaştırmak amacıyla tıbbi malzeme olmaksızın yapılan uygulamalardır. Olay yerinde ilk 30 dakika içerisinde yapılacak doğru ilk yardım ile ölüm oranları azaltılabilir ve sakat kalmalar önlenebilir. İlk yardım uygulamalarını doğru yapabilmek eğitim gerektirir. İlk yardım müdahaleleri hayat kurtarıcı müdahalelerdir ve dolayısıyla ilk yardım eğitimleri güncel tıbbi kaynaklar ışığı altında verilmelidir. Doğru ilk yardım uygulamalarını bilmek ve uygulayabiliyor olmak, mortalite ve morbiditenin azaltılması açısından önemlidir.

Vazovagal veya ortostatik kaynaklı presenkopu durdurmak için çömelme, bacak germe gibi alt vücut ve kolları kavuşturarak sıkma, el kenetleme, boyun fleksiyonu gibi üst vücut fiziksel karşı basınç manevraları etkili bir tedavi seçeneğidir. Alt vücut fiziksel karşı basınç manevraları, üst vücut manevralarından daha etkilidir. Manevraları uygulamadan önce hasta/yaralının güvende olduğundan ve bilincini kaybederse düşmemesinden emin olunmalıdır. Hasta/yaralı oluşabilecek travmalara karşı korunmalı, durumu yeniden değerlendirilmeli ve gerekiyorsa acil çağrı merkezi aktive edilmelidir (Adalı&Varol, 2012; Zideman ve ark., 2019).

7. Sonuç

Her yıl dünyada ve ülkemizde trafik kazası, deprem, sel, terör saldırısı, salgın hastalıklar vb. nedenlerle binlerce insan hayatını kaybetmekte ya da yaralanmaktadır. İlk yardım olağan hayat akışı içerisinde insanların başına gelebilecek bu gibi olayların sonucunda yapılacak hayat kurtarıcı müdahaleleri kapsayan uygulamalardır.

Hayat kurtarma zincirinde de ifade edildiği gibi ilk yardım ve ilk yardımcı yaşamın devamı için temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Günlük hayatta başımıza gelebilecek her türlü olay ve kazada olası tehlikeleri en aza indirmek, sağ kalımı artırmak, kalıcı sakatlıkları engellemek, iyileşmeyi kolaylaştırmak için ilk yardım eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Okullarda ve iş yerlerinde verilecek ilk yardım eğitimleri bu konuda toplumsal bilinçlenmeye katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Adali, M. K., & Varol, E. (2014). Senkoplu hastaya yaklaşım ve tedavisi; kardiyolog gözüyle bakış. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *21*(3), 102-109.

Althubaiti, A. Q. A., Altowairqi, R. M., Alsulimani, F. A., & Alnefaie, B. M. (2019). Awareness, knowledge, attitude and practices of first aid skills among medical and non-medical students at Taif University. *Middle East Journal of Family Medicine*, *17*(11), 42-54. https://doi.org/10.5742/MEWFM.2020.93890

Altındiş, S. , Tok, Ş. , Aslan, F. G. , Pilavcı Adıgül, M. , Ekerbiçer, H. Ç. & Altındiş, M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 7(3), 125-130. https://doi.org/10.31832/smj.323338

Gräsner, J. T., Herlitz, J., Tjelmeland, I. B., Wnent, J., Masterson, S., Lilja, G., ... & Perkins, G. D. (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: epidemiology of cardiac arrest in Europe. *Resuscitation*, *161*, 61-79. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.007

Gürarslan, N.M. (2012). *Tunceli-Pertek İlçe Merkezinde 0-14 Yaşlar Arasında Çocuğu Olan Annelerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri ve İlk Yardım Gerektiren Durumların Sıklığı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Fırat Üniversitesi.

İnan, H. F., Kurt, Z., & Kubilay, İ. (2011). *Temel ilk yardım uygulamaları eğitim kitabı.* TC Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara.

Karaçetin, F. (2021). *Hemşirelik Öğrencilerinin Ilk yardım Bilgi Düzeyi İle Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.

Maconochie, I. K., Bingham, R., Eich, C., López-Herce, J., Rodríguez-Núnez, A., Rajka, T., ... & Nolan, J. P. (2015). European resuscitation council guidelines for resuscitation 2015: section 6. Paediatric life support. *Resuscitation*, *95*, 223-248. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2015.07.028

Merchant, R. M., Topjian, A. A., Panchal, A. R., Cheng, A., Aziz, K., Berg, K. M., ... & Adult Basic and Advanced Life Support, Pediatric Basic and Advanced Life Support, Neonatal Life Support, Resuscitation Education Science, and Systems of Care Writing Groups. (2020). Part 1: executive summary: 2020 American Heart Association guidelines for cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care. *Circulation*, *142*(16_Suppl_2), 337-357. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000918

Olasveengen, T. M., Mancini, M. E., Perkins, G. D., Avis, S., Brooks, S., Castrén, M., ... & Morley, P. T. (2020). Adult basic life support: 2020 international consensus on cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care science with treatment recommendations. *Circulation*, *142*(16_suppl_1), 41-91. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000892

Özel, B.A., (2016). Kardiyopulmoner Resüsitasyon: Temel Yaşam Desteği. G. Özel, B.A. Özel ve C. Özcan (Ed.) *Paramedik* içinde (ss.180-193). Güneş Tıp Kitabevleri.

Özköse, Z. (2005). Erişkinler için kardiyopulmoner resüssitasyon: 1-Temel yaşam desteği. *Gazi Medical Journal*, *16*(1), 3-13.

Panchal, A. R., Bartos, J. A., Cabañas, J. G., Donnino, M. W., Drennan, I. R., Hirsch, K. G., ... & Berg, K. M. (2020). Part 3: adult basic and advanced life support: 2020 American Heart Association guidelines for cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care. *Circulation*, *142*(16_Suppl_2), 366-468. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000916

Perkins, G. D., Handley, A. J., Koster, R. W., Castrén, M., Smyth, M. A., Olasveengen, T., ... & Greif, R. (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 2. Adult basic life support and automated external defibrillation. *Resuscitation*, *95*, 81-99. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2015.07.015

Polat, O., & Alkış, N. (2019). *Temel ilk yardım eğitimi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.* file:///C:/Users/user/Downloads/TIP%20FAK%20TEMEL%20%C4%B0LK%20YARDIM.pdf

Singletary, E. M., Zideman, D. A., Bendall, J. C., Berry, D. C., Borra, V., Carlson, J. N., ... & Woodin, J. A. (2020). 2020 international consensus on first aid science with treatment recommendations. *Circulation*, *142*(16_suppl_1), 284-334. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000897

Tanrıkulu,C.Ş**.,** (2019) Temel Yaşam Desteği. B. Cander (Ed.). *Hastane Öncesi Acil Tıp ve Paramedik* içinde (ss.283-299) , İstanbul Tıp Kitabevleri. ISBN:9786057607119

Uy-Evanado, A., Chugh, H. S., Sargsyan, A., Nakamura, K., Mariani, R., Hadduck, K., Salvucci, A., Jui, J., Chugh, S. S., & Reinier, K. (2021). Out-of-Hospital Cardiac Arrest Response and Outcomes During the COVID-19 Pandemic. *JACC. Clinical electrophysiology*, *7*(1), 6-11. https://doi.org/10.1016/j.jacep.2020.08.010

Benjamin, E. J., Muntner, P., Alonso, A., Bittencourt, M. S., Callaway, C. W., Carson, A. P., ... & American Heart Association Council on Epidemiology and Prevention Statistics Committee and Stroke Statistics Subcommittee. (2019). Heart disease and stroke statistics—2019 update: a report from the American Heart Association. Circulation, 139(10), e56-e528.

Van de Voorde, P., Turner, N. M., Djakow, J., de Lucas, N., Martinez-Mejias, A., Biarent, D., ... & Maconochie, I. (2021). European resuscitation council guidelines 2021: paediatric life support. *Resuscitation*, 161, 327-387. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.015

Zideman, D. A., Singletary, E. M., Borra, V., Cassan, P., Cimpoesu, C. D., De Buck, E., ... & Poole, K. (2021). European resuscitation council guidelines 2021: first aid. *Resuscitation*, *161*, 270-290. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.013

TÜRKİYE-BALKAN DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

Editör
Doç. Dr. Hasan Acar

nobel

TÜRKİYE-BALKAN DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

Editör: Doç. Dr. Hasan Acar

Yayın No.: 5028
Yönetim Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler No: 104
ISBN: 978-625-397-634-7
E-ISBN: 978-625-397-635-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezaş@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Acar, Hasan.
Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri
Editör: Doç. Dr. Hasan Acar
1. Basım, XVIII + 298 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-634-7
E-ISBN: 978-625-397-635-4
1. Uluslararası Siyaset 2. Balkanlar 3. Türk Dış Politikası.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

EDİTÖR: **Doç. Dr. Hasan Acar**
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-8956-7836

BÖLÜM 1: **TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ**
Doç. Dr. Selim Çapar
T.C. İçişleri Bakanlığı
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-5597-584X

Mehmet Koca
T.C. İçişleri Bakanlığı
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0002-3500-519X

BÖLÜM 2: **ADALAR DENİZİ'NDE YUNANİSTAN'IN TEK TARAFLI TALEPLERİNİ "MEGALİ İDEA" ÜZERİNDEN OKUMAK**
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AK
İstanbul Topkapı Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0003-0674-9699

BÖLÜM 3: **TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA YUNAN İSYANI VE TÜRKLERE YÖNELİK KATLİAMLAR**
Doç. Dr. Pınar Akarçay
İstanbul Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0002-5231-0567

BÖLÜM 4: **TÜRKİYE-KUZEY MAKEDONYA İLİŞKİLERİ**
Prof. Dr. Mehmet Yüce
Bursa Uludağ Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-6398-5589

BÖLÜM 5: **TÜRKİYE-BOSNA HERSEK İLİŞKİLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İrdem
Polis Akademisi Başkanlığı
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0003-0559-3418

BÖLÜM 6: **TÜRKİYE-KOSOVA İLİŞKİLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Halil Emre Deniş
Hakkâri Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0002-9830-5624

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Demircioğlu
Hakkâri Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-9157-6133

BÖLÜM 7: **TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ**
Prof. Dr. Mustafa Yayla
Polis Akademisi Başkanlığı
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-8308-9423

Recep Demir
T.C. İçişleri Bakanlığı
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-8345-059X

BÖLÜM 8: **TÜRKİYE-HIRVATİSTAN İLİŞKİLERİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME**
Öğ. Gör. Taner Karakuzu
Trakya Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0002-2487-8964

Öğr. Gör. Dr. İlker Limon
Trakya Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-8668-6733

BÖLÜM 9: **TÜRKİYE-SLOVENYA İLİŞKİLERİ**
Doç. Dr. Yeşim Demir
ANKA Enstitüsü
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-5881-0063

BÖLÜM 10: **TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündoğdu
Munzur Üniversitesi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-7597-879X

BÖLÜM 11: **TÜRKİYE-KARADAĞ İLİŞKİLERİ**
Doç. Dr. Hasan Acar
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
ORCID ID- https://orcid.org/0000-0001-8956-7836

Mustafa Pekcandanoğlu
Marmara Üniversitesi
ORCID ID – https://orcid.org/0000-0002-1776-6673

BÖLÜM 12: **TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ**
Doç. Dr. Ergenokon Savrun
ORCID ID-https://orcid.org/0000-0001-6582-0374

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1:
TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

1. Giriş 1
2. Bulgaristan'ın Tarihi 2
3. Bulgaristan'ın Yönetim Yapısı 4
4. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri 6
   4.1. Türkiye-Bulgaristan Toplumsal İlişkileri 6
   4.2. Türkiye-Bulgaristan Ekonomik İlişkileri 11
   4.3. Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri 14
   4.4. Türkiye-Bulgaristan Güvenlik İlişkileri 17
Sonuç 19
Kaynakça 21

BÖLÜM 2:
ADALAR DENİZİ'NDE YUNANİSTAN'IN TEK TARAFLI TALEPLERİNİ "MEGALİ İDEA" ÜZERİNDEN OKUMAK

1. Giriş 25
2. Araştırmanın Konusu, Amacı, Sorunsalı, Kapsamı, Önemi ve Hipotezleri 30
3. Araştırmanın Metodolojisi ve Literatür Taraması 32
4. Yayılmacı "Megali İdea" İdeolojik Doktrini ve Türk-Yunan Ortak Tarihindeki Yeri 33
5. Adalar Denizi'nde Yunanistan'ın Tek Taraflı Siyasa, Talep ve Girişimlerinden Kaynaklanan Uluslararası Hukuk İhtilaf, Anlaşmazlık ve Sorunları 43
Sonuç 51
Kaynakça 54

BÖLÜM 3:
TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA YUNAN İSYANI VE TÜRKLERE YÖNELİK KATLİAMLAR

1. Giriş 59
2. Osmanlı'da Rumlar ve İsyanın Temel Dinamikleri 60
3. Yayılmacı ve Aşırı-Milliyetçi Bir Jeopolitik Doktrin Olarak "Yunan Megali İdea'sı" ve Yunan İsyanı 63
4. Mora Yarımadası, Yunan İsyanı ve Türklerin Katledilişi 66
5. Avrupa'da Yunan Romantizmi ve Yunan İsyanı'na Etkileri 73
6. Yunan İsyanı'nın Uluslararası Alanda Yarattığı Algı ile Müdahale Fikrinin Haklılaştırılması: "Helenseverlik" 75
   6.1. ABD'nin Yunan Sempatisi ve Yunan İsyanı'na Yaklaşımı: "Hepimiz Heleniz" 78
   6.2. Rus Helenseverliği ve Yunan İsyanı'na Etkileri: "Ortodoks Kardeşliği" 82

Sonuç 84
Kaynakça 86

BÖLÜM 4:
TÜRKİYE-KUZEY MAKEDONYA İLİŞKİLERİ

1. Giriş 89
2. Tarihî Süreçte Kuzey Makedonya 90
3. Sosyoekonomik Yapısıyla Kuzey Makedonya 93
   3.1. Siyasi ve İdari Yapısı 93
   3.2. Ekonomik Yapısı 95
4. Türkiye ile Kuzey Makedonya İlişkileri 102
   4.1. Türkiye'nin Balkan Politikasına Genel Bakış 102
   4.2. Kuzey Makedonya'daki Türk Nüfusu ve Türkiye'nin Bakışı 105
   4.3. Türkiye ile Makedonya İlişkileri 108
      4.3.1. Siyasi İlişkiler 108
      4.3.2. Kültürel İlişkiler 112
      4.3.3. Ekonomik İlişkiler 117

Sonuç 121
Kaynakça 122

BÖLÜM 5:
TÜRKİYE-BOSNA HERSEK İLİŞKİLERİ

1. Giriş 125
2. Türkiye-Bosna Hersek İlişkilerinin Tarihsel Serüveni 127
3. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri 129
Sonuç 139
Kaynakça 141

BÖLÜM 6:
TÜRKİYE-KOSOVA İLİŞKİLERİ

1. Giriş 145
2. Kosova'nın Siyasi Yapısı ve Türk Siyasi Partileri 148
3. Kosova ile Türkiye Arasındaki Ekonomik ve Kültürel İlişkiler 154
    3.1. Ekonomik İlişkiler 155
    3.2. Kültürel İlişkiler 160
Sonuç 163
Kaynakça 164

BÖLÜM 7:
TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ

1. Giriş 169
2. Coğrafi Konum ve İklim 170
3. Romanya'nın Kısa Tarihi 171
4. Romanya'nın Toplumsal ve Ekonomik Yapısı 175
    4.1. Nüfus 175
    4.2. Sosyal Yapı 176
    4.3. Aile Yapısı 177
    4.4. Eğitim Sistemi 177
    4.5. Sosyal Koşullar 178
    4.6. Kültürel Çevre 179
5. Romanya'nın Ekonomisi 179
6. Romanya'da Türkler 184
7. Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri 189

8. Türkiye-Romanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri....191
Sonuç....193
Kaynakça....194

BÖLÜM 8:
TÜRKİYE-HIRVATİSTAN İLİŞKİLERİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

1. Giriş....199
2. Yöntem....200
3. Akılcı Tercih Kuramı....201
4. Türkiye-Hırvatistan Diplomatik İlişkileri....203
4.1. İkili Anlaşmalar....205
4.2. Siyasi İlişkiler....207
4.3. İkili Anlaşmalar....212
4.4. İktisadi ve Ticari İlişkiler....214
4.5. Turizm....216
4.6. Yüksek Kültür....217
4.7. Yunus Emre Enstitüsü....218
Sonuç....220
Kaynakça....221

BÖLÜM 9:
TÜRKİYE-SLOVENYA İLİŞKİLERİ

1. Giriş....227
2. Türkiye İçin Balkanların Önemi....228
3. Slovenya Hakkında Genel Bilgi....229
4. Türkiye-Slovenya Siyasi İlişkileri....231
5. Türkiye-Slovenya Ekonomik İlişkileri....233
6. Türkiye-Slovenya Kültür Ve Turizm İlişkileri....235
Sonuç....236
Kaynakça....237

BÖLÜM 10:
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ

1. Giriş 239
2. Arnavutluk Kısa Tarihi 240
3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutluk 244
4. Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye-Arnavutluk İlişkileri 246
5. Günümüzde Türkiye ile Arnavutluk Arasındaki Siyasi, Ekonomik, Askerî ve Kültürel İlişkiler 248
   5.1. Siyasi İlişkiler 248
   5.2. Ekonomik İlişkiler 250
   5.3. Askerî İlişkiler 251
   5.4. Kültürel İlişkiler 252
Sonuç 253
Kaynakça 255

BÖLÜM 11:
TÜRKİYE-KARADAĞ İLİŞKİLERİ

1. Giriş 257
2. Karadağ'ın Tarihî ve Sosyokültürel Yapısı 258
3. Türkiye-Karadağ İlişkileri 260
   3.1. Türkiye'nin Karadağ'ı Tanıma Süreci 262
   3.2. Türkiye-Karadağ Siyasi İlişkileri 264
   3.3. Türkiye-Karadağ Ekonomik İlişkileri 265
Sonuç 267
Kaynakça 269

BÖLÜM 12:
TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ

1. Giriş 271
2. Balkan Ülkeleri 272
3. Sırbistan Coğrafyası ve Kısa Ön Tarihi 273
   3.1. Osmanlı Çağdaşlaşırken Balkanlar Parçalanıyor 275
   3.2. Panslavizm 278

3.3. Sırp İsyanları.....280
4. 20. Yüzyılda Sırbistan'dan Yugoslavya'ya.....286
Sonuç.....287
Kaynakça.....288

bölüm 1

TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

Selim Çapar
Mehmet Koca

1. GİRİŞ

NATO, AB ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi olan Bulgaristan, Balkanlar olarak adlandırılan bölgenin orta ve doğu kesimlerinde yer almaktadır. Bulgaristan'ın komşuları; kuzeyde Romanya, batıda Sırbistan, güneybatıda Makedonya, güneyde Yunanistan, güneydoğuda Türkiye olup doğusunda Karadeniz bulunmaktadır. Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Bulgaristan, bir taraftan Asya ve Avrupa arasında diğer taraftan da Balkan ve Orta Doğu ülkeleri arasında bir köprü devlet konumundadır. Bulgaristan çeşitli din ve ulusların, yine çeşitli siyasi ve kültürel devirlerin bir arada yaşadığı jeokültürel ve jeopolitik bir karışım görünümü vermektedir. Müslüman ve Hristiyan dünyasının, Doğu ile Batı'nın, sosyalizmin ve kapitalizmin bazen bir arada bazen de çatışma içerisinde olduğu bir ülke olarak nitelendirilebilir.

Türkiye ile 269 km'lik bir sınıra sahip olan Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi ise oldukça eskilere dayanmaktadır. 14. yüzyıl itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası hâline gelen Bulgaristan, yaklaşık olarak 500 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve 1908 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler özellikle Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıkların durumu nedeniyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olsa da 1990'lı yılların başlaması ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler, her alanda gittikçe art-

rupa-Atlantik yapılarına entegrasyonu ve PKK/KCK terör örgütü olmuştur. Bu minvalde Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ikili ilişkiler özellikle Bulgaristan'daki yeni yönetimin, eski komünist idarenin Bulgaristan'da hayatlarını sürdüren Türk azınlığa karşı asimilasyon uygulamalarını sona erdirmesi ile Bulgaristan'ın iç ve dış politikalarında değişikliğe gitmesi hasebiyle son otuz yıllık süreçte pozitif bir gündem yakalamış ve Türkiye ile Bulgaristan arasında her düzeydeki ikili münasebetlerin sayısı da bu gelişmelere paralel olarak artmıştır.

Türkiye ve Bulgaristan arasında güvenlik alanındaki ilişkilerde diğer alanlardaki gelişmelere paralel bir seyir izlemiş ve 1990'lı yıllardan sonra iyileşmeye başlamıştır. Güvenlik bağlamında Türkiye ve Bulgaristan arasında Balkanlar'daki jeopolitik durum ve PKK/KCK terör örgütünün faaliyetleri en önemli konu başlıklarını oluştururken, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın yüzünü Batı'ya dönmesi ile NATO ve AB gibi Batılı kurumlara katılma noktasındaki istekliliği Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesini Bulgaristan için bir zorunluluk hâline getirmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin desteğini arayan Bulgaristan yukarıda bahsedilen konularda Türkiye ile ortak bir noktada buluşmaya başlamış ve Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü Tugayı, Blackseafor gibi bölgesel güvenlik yapılanmalarına da dâhil olmuştur.

Suriye İç Savaşı'nın başlaması ise Türkiye ile Bulgaristan arasında güvenlik alanında yeni bir parametrenin daha oyuna dâhil edilmesine neden olmuştur. Yaşanan kitlesel göç hareketleri özellikle Avrupa'da sınır güvenliğine yönelik hassasiyeti artırmış ve AB'nin doğu sınırlarını oluşturan Bulgaristan ile Türkiye arasında entegre sınır yönetimi bağlamında gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda 2014 yılında Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sınır yönetimi konusunda bölgesel iş birliği projesi başlatılmış ve yine 2015 yılında ise aynı ülkeler arasında Polis ve Gümrük Alanında Ortak Temas Merkezi kurulmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.

KAYNAKÇA

Alptekin H., Lıka I., Dağdelen M. D., Erdoğu V., "Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları, Talepleri, Çözüm Önerileri, SETA Yayınları 153, 2020.

Atalan V., "Uluslararası Sistemin Türkiye ve Bulgaristan Dış Politikaları Üzerine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

Atasoy E., "Bulgaristan'ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları", Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (18):1-35, 2010.

Bilecik G., "Bulgaristanda Tarikat Yapıları", Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan, Vakar Vakıf Araştırmaları Yayınları, 193-214, ISBN: 978-605-80624-3-6, 2020.

Bozkurt Ö., "Sınır Yönetimi Alanında Yapılan Çalışmalar Sınır ve Göç Yönetimi", İdarecinin Sesi Dergisi, Sayı: 185: 19-29, 2018.

Bulut R., "Komşu Ülke Bulgaristan'ın Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri", Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, Cilt 4, Sayı 40:41-47, 2016.

Constitute Project 2023. Bulgaria, https://constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en, (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

Coşkun B.D.,, "Turkish-Bulgarian Relations In The Post-Cold War Era; The Exemplary Relationship In The Balkans", The Turkish Yearbook of International Relations, (32): 25-60, 2001.

Çelen M., "Bulgaristan'da Yerel Yönetimler, Marmara Üniversitesi, İİB Dergisi, Cilt XXXIII, Sayı II: 497-516, 2012.

Çini N., "Bulgarlar", Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop, 2019.

Ekinci D., "Turkey and The Balkans In The Post–Cold War Era: Diplomatic/ Political, Economic And Military Relations", A Ph.D. Dissertation, Department of International Relations Bilkent University, Ankara, 2009.

Emin S., "Bulgarların Hristiyanlaşma Süreci", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Erdem M.A., "Bulgaristan Bilgi Notu", T.C. Filibe Başkonsolosluğu, Bulgaristan, 2021.

Eren A.A., "Bulgaristan: İktisat Politikası", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Yapı, TİAV Yayınları, Bölüm 6, 273-327, 2020.

Factbook 2023. Bulgaria, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bulgaria/summaries/#government, (Erişim Tarihi:03.04.2023).

Güngör İ., Yaş H., "Bulgaristan'da Yerel Yönetimler ve Türkiye İle Karşılaştırılması", Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 4(7): 41-73, 2021.

Halıt S.Z., "Türkiye-Bulgaristan Ekonomik İlişkisinin Analizi (Bulgaristan'ın AB Tam Üyeliği Öncesi ve Sonrası)", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2019.

Kartal F., "Bulgaristan'daki Türk Azınlık", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Yapı, TİAV Yayınları, Bölüm 10, 521-552, 2020.

Kaştan Y., "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 24 (72): 669-696, 2008.

KKK 2023. Barışı Destekleme Harekâtı, https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx, (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

Koçer G., "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", Gazi Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 1 (01): 195-219, 2007.

Kösebey O., "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Bulgar-Türk İlişkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Metin İ.F., "Bulgaristan'ın AB'ye Üyeliğinin Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin Göç Eğilimleri Üzerine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2022.

MFA 2023. Bulgaristan, https://www.mfa.gov.tr/bulgaristan-kunyesi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 03.04.2023).

Nureddin, "Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri, Çağla Yayıncılık, 2011.

OKA, "Bulgaristan Ülke Raporu Bilgi Notu", Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Samsun, 2011.

Önal B., "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Uluslararası Balkan Kongresi, 28-29 Nisan 2011, Kocaeli, 315-327, 2011.

Özlem K., "Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010.

Özlem K., "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (2002-2015)", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 85-112, 2015.

Özuğurlu S.B., Gülpınar T., "Bulgaristan'da Devletin Yeniden İnşası: Anayasal Gelişmeler ve İdari Yapı", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Yapı, TİAV Yayınları, Bölüm 1, 37-68, 2020.

Resmî Gazete 2023. Bulgaristan-Türkiye Katılım Öncesi Yardım Aracı Sınır Ötesi Programı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110429M1-7-1.pdf, (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

Sofya Büyükelçiliği, "Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri (2020-2021) Bilgi Notu", T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sofya, 2022.

Sula Ç. L., "Türkiye'nin Sınır ve Göç Yönetimi: Dinamik ve İlişkisel Bir Alanın Tarihsel Dönüşümü", Alternatif Politika, 2022, 14 (1): 32-65, 2022.

Tangör B., "Siyasi İstikrarını Bir Türlü Sağlayamamış Bağımsız Bir Ülke", Bulgaristan İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Yapı, TİAV Yayınları, Giriş, 27-33, 2020.

Tansü Y.E., Çerkezoğlu S., "Bulgarların Kökeni ve Bağımsızlık Hareketleri", Asia Minor Studies, Cilt 8 Sayı 2: 490-500, 2020.

TASAM 2023. 1990 Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1294/1990_sonrasi_turkiyenin_balkanlar_politikasi, (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

TBMM 2023. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c066/tbmm19066007ss0379.pdf, (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

T.C. Ticaret Bakanlığı, "Bulgaristan Ülke Profili", Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 2022.

T.C. Ticaret Bakanlığı 2023. Türkiye-Bulgaristan İkili Anlaşmaları, https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/bulgaristan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

TUİC 2023. Jivkov Dönemi ve Sonrası, https://www.tuicakademi.org/jivkov-donemi-sonrasi/, (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

Türbedar E., "Bulgaristan'ın Türkiye İkilemi", TEPAV Değerlendirme Notu, 2010

Yalçıner C., "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Yüksek Lisans Çalışması", Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Yıldız A., Turhan E., "Entegre Sınır Yönetimi ve Frontex İle İlişkiler Bağlamında Türkiye'nin AB İle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyonu", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21 (Özel Sayı): 211-231, 2022.

bölüm 2

ADALAR DENİZİ'NDE YUNANİSTAN'IN TEK TARAFLI TALEPLERİNİ "MEGALİ İDEA" ÜZERİNDEN OKUMAK

Gökhan Ak

"Πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι!"
(Once more, as years and time go by, once more they shall be ours!)
(Barbis, 2015)

"Yunanlılar Megalo idea fikrinden vazgeçmedikçe
Türklerle hiç bir zaman dost olamazlar."
(Aktulga, 1975: 1)[1]

1. GİRİŞ

Anadolu'yu kucaklayan bir kutsal kâse misali, dünyanın en güzel denizlerinden biridir Adalar Denizi… Ne güzel bir betimleme bu; "Adalar Denizi"!... Zira aynen Atatürk dönemindeki gibi; dolayısıyla aslında bugün, "Ege Denizi" olarak bilip çağırdığımız o mavi cenneti, artık bundan sonra "Adalar Denizi" olarak betimleyip dillendirmemizin çok daha uygun ve anlamlı olacağı aşikârdır. Nitekim Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı (1975), "Ege'den Akdeniz'e

[1] Emekli Orgeneral Suat Aktulga, Kara Kuvvetleri Komutanlığı.

KAYNAKÇA

A. Downs, An Economic Theory of Democracy, Harper, New York, 1957.

A. M. Kocaoğlu, "Lozan Barış Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedidir," Yeni Forum, 17 (327): 32-38, 1996.

A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Anonim, "Ege Denizi," Pusula Dergisi (Deniz Harp Okulu Yayını), (66): 24-25, Ocak-Şubat-Mart 2010.

A. Politis, "From Christian Roman Emperors to the Glorious Greek Ancestors," In D. Ricks and P. Magdalino (eds.), Byzantium and the Modern Greek Identity, Ashgate, London, 1998, 1-14.

A. Tevfik, Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası (Rüşdiye Mektebleri için), Kasbar Matbaası, İstanbul, 1893.

B. Kodaman (Yay. Haz.), 1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi), TTK Yayınları, Ankara, 1993.

B. Vukas, "The Mediterranean: An Enclosed or Semi-enclosed Sea?," In Budislav Vukas (ed.), The Legal Regime of Enclosed and Semi-enclosed Seas: The Particular Case of the Mediterranean, Birotechnika, Zagreb, 1988, 281-289.

C. Başar, Yunan Oyunu: Türk-Yunan İlişkilerinin Gerçek Yüzü, V Yayıncılık, İstanbul, 1988.

C. Bilim, Eski Çağda Ege Bölgesi, Bilimya Yayınevi, İstanbul, 2021.

C. C. Küçükeren, Ege'de bir Anadolu Uygarlığı: Karia, Ekin Yayın Grubu, Bursa, 2010.

C. Küçük (ed.), Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi, SAEMK Yayınları, Ankara, 2001.

C. Küçük (ed.), Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi, SAEMK Yayınları, Ankara, 2002.

C. Ş. Kabağaçlı (Halikarnas Balıkçısı), Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek (Öyküler), Bilgi Yayınevi, Ankara, 6. Basım, 1975.

C. Th. Dimarás, Neoellenikos Diafotismos, 7th edition, Ermes, Athens, 1998.

D. A. Zakythinos, The Making of Modern Greece: From Byzantium to Independence, Basil Blackwell, Oxford, UK, 1976.

D. Bölükbaşı, Turkey And Greece: The Aegean Disputes, A Unique Case in International Law, Routledge- Cavendish, London, 2004.

D. E. Pitcher, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, (Çev. Bahar Tırnakcı), YKY, İstanbul, 2019.

D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. J. Watts, and S. Whatmore (eds.), The Dictionary of Human Geography, 5th ed., Wiley Blackwell, Oxford, UK, 2009.

D. Livanios, "The Quest for Hellenism: Religion, Nationalism and Collective Identities in Greece (1453-1913)", The Historical Review / La Revue Historique, Vol. III, 33-70, 2006.

D. Miller, Political Philosophy: A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford, UK, 2003.

E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Phoenix, Ankara, 2014.

E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Phoenix, Ankara, 2015.

E. Goldstein, "Great Britain and Greater Greece 1917-1920", The Historical Journal , 32 (2): 339-356, 1989.

E. Köse, Yunanistan'ın Türkiye ve Balkanlar Üzerindeki Stratejik Hedefleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli, 2005.

E. Yalçın, "Hangi Türkiye, Hangi Türkler? 'Megali İdea' Yaşıyor," 2023, (140), 2012.

F. Sezal, Türk ve Yunan İlişkileri Açısından Ege'de Karasuyu Sorunu, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007.

G. Ak, "Megali İdea, Hissiyat, Önyargı ve Güvensizlik Fenomenleri Bağlamında Türk-Yunan İlişkileri'ne Bir Bakış" İç. Ulvi Keser (Ed.). Mare Nostrum Adalar Denizi'nden Kıbrıs'a: Akdeniz ve Sorunlar, AKAUM Yayını, Ankara, 2012, 314-322.

G. Ak, Ege'den Akdeniz'e Mavi Vatan: Egemenlik ve Paylaşım, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul, 2021.

G. Glotz, The Aegean Civilization, Alfred A. Knopf Press, New York, 1928.

G. H. Bode (ed.), Scriptores Rerum Mythicarum Latini Tres Romae Nuper Reperti in 2 Volumes, Forgotten Books, London, 2018, 117 (Vol. 1).

G. Sözen, Ege'den Akdeniz'e Mavi Uygarlık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.

H. B. Yalçın, Ulusal Güvenlik Stratejisi: ABD-İngiltere-Fransa-Rusya-Çin, SETA Kitapları, İstanbul, 2017.

H. İnalcık, The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600, Phoenix, London, 2001.

H. Millas, Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

H. Millas, Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

İ. Bostan (ed.), Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003.

J. G. Frazer (trans.), "Serv. Verg. A. 3.74," In Apollodorus, The Library, F.B.A., F.R.S. in 2 Volumes, Harvard University Press, Cambridge, MA, London, William Heinemann Ltd., 1921.

J. L. Martin, "What is Ideology?," Sociologia, Problemas e Práticas, (77): 9-31, 2015.

J. E. Miller, "Introduction: Manifest Destiny Meets the Megali Idea," In The United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974, University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC, 2009, 1-22.

J. Zajda, "Ideology," In D. Phillips (Ed.), Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy, Sage, Thousand Oaks, 2014, 1-6.

I. G. Baird, "Irredentism," In J. Stone, M. D. Rutledge, P. S. Rizova, A. D. Smith, and X. Hou (eds.), The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism, John Wiley & Sons, Ltd., Oxford, UK, 2016, 1-2.

İ. İnönü, "İnönü'nün Önsözü; Lozan Barış Konferansı," İç. S. L. Meray (çev.), Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler (8 kitap), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

K. Çelebi, Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetül-Kibar Fi Esfaril-Bihar), Çev.: O. Ş. Gökyay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.

K. N. Barbis, Η ΠΟΛΙΣ ΕΑΛΩ… Οι βυζαντινές Θερμοπύλες [THE CITY OF EALOS... The Byzantine Thermopyles], Pelasgos, Athens, 2015.

K. R. Legg, J. M. Roberts, Modern Greece: A Civilization on the Periphery, Westview Yayınları, Boulder, Colorado, 1996.

K. Zacharia (ed.), Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity. Ashgate Publishing, Farnham, UK, 2008.

L. D. M. Nelson, "The Roles of Equity in the Delimitation of Maritime Boundaries," The American Journal of International Law, 84(4): 837-858, 1990.

M. Grant (trans. and ed.), The Myths of Hyginus (University of Kansas Publications in Humanistic Studies, no. 34) [originally Gaius Iulius Hyginus, Fabulae I-XLIX (Fables 1-49)], University of Kansas Press, Lawrence, KA, 1960.

M. Greene, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, (Çev. N. Elhüseyni), Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2005.

M. H. Nordquist, S. Rosenne, A. Yankov, N. R. Grandy (eds), United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: A Commentary, Volum II, Centre for Oceans Law and Policy, University of Virginia School of Law, Martinus Nijhoff, The Hague, NL, 2012.

N. Chazan (ed.), Irredentism and International Politics, Adamantine Press, Boulder, CO, 1991.

O. Dally, "The Colonization of "Great Greece"", La lettre, (33): 60-61, 2012.

O. Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (41): 105-123, 2008.

O. Kırlı Ntokme, "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea," Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (46): 401-424, 2010.

Ö. İnce, "Ne Mutlu Ölmeden Ege Denizini Gezen İnsana", İç. Kentler, Yazko, İstanbul, 1981.

Ö. İnce, "Ne Mutlu Ölmeden Ege Denizini Gezen İnsana", İç. Ataol Behramoğlu (Haz.), Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi - Modern Şiirimizin İki Yüzyılı (1950'lerden 2000'lere), İkînci Cilt, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2001, 258-259.

P. Akarçay, "KKTC'nin Türk Dünyası Tarafından Tanınması: Durumlar, Etkiler ve Sonuçlar," The Journal of Academic Social Science Studies, 62: 443-454, 2017.

P. Akarçay, G. Ak, "Water of Paradigms, Cooperation and Conflicts in the Middle Eastern Politics," International Journal of Academic Value Studies (JAVSTUDIES), 3(15): 365-375, Eylül 2017.

P. Akarçay, G. Ak, "Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler," Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, 5(1): 140-157, Temmuz 2018.

P. Akarçay, G. Ak, "Gas Fields Offshore Gaza Strip: How Sharp Power Threatens Soft Power in the East-Mediterranean", Deniz Güler, Ahmet Yıldız ve İzgi Savaş (Eds.), Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz, (s. 206-247), Tasam Yayınları, İstanbul, 2019.

P. Akarçay, "Eleştirel Jeopolitik", M. Cem Oğultürk ve Güngör Şahin (eds.), Jeopolitik Düşünce: Büyük Güçler ve Türkiye, (s. 183-203), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020.

P. Funke, "Western Greece (Magna Graecia)", K. Kinzl (Ed.), A Companion to the Classical Greek World (Blackwell Companions to the Ancient World), (s. 153-173), Oxford University Press, Oxford, UK, 2006.

P. M. Kitromilides, "Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans," European History Quarterly, 19(2): 149-192, 1989.

P. M. Kitromilides, "On the intellectual content of Greek nationalism: Paparrigopoulos, Byzantium and the Great Idea," In D. Ricks and P. Magdalino (eds.), Byzantium and the Modern Greek Identity, Ashgate, London, 1998, 25-33.

P. Weil, The Law of Maritime Boundaries-Reflections, Grotius Publications Limited, Cambridge, UK, 1989.

P. Fatih, "Türk-Yunan İlişkilerinde Megali İdea, Ege ve Kıbrıs Sorunlarının İncelenmesi", Stratejik Ortak, 2020.

R. Clogg, A Concise History of Greece, 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2002.

R. D. Kaplan, The Revenge of Geography, Random House, New York, 2012, 79-88.

R. Granieri, "What is Geopolitics and Why Does It Matter?," Orbis, 59(4): 491-504, Fall 2015.

R. Özey, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002.

R. Strausz-Hupé, Geopolitics: The Struggle for Space and Power, G.P. Putnam's Sons, New York, 1942.

S. Akarı, Dil, Tarih ve Coğrafya Denkleminde; Ege Denizinin Adlandırılma Tarihi ve Ege Kelimesinin Anlamı, Deniz Basımevi, İstanbul, 2005.

S. Aktulga, "İkinci Ordu Komutanı Aktulga "On iki ada ve Batı Trakya meselesi kurcalanmamalı", Günaydın (Bölüm 2), 26 Ocak 1975.

S. Erinç, T. Yücel, Talip, Ege Denizi-Türkiye ile Komşu Ege Adaları, 2. Basım, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

S. L. Meray, Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler (8 kitap), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1969.

T. Ambrosio, Irredentism: Ethnic Conflict and International Politics, Praeger, Westport, CT, 2001.

T. Parlak, Ege Denizi'nde İlk Türk Derya Beyleri, Yaşar Eğitim ve Kültü Vakfı Yayını, İzmir, 1979.

V. Akın, Trakya'nın Türklere Devir Teslimi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.

İnternet Kaynakları

https://en.wikipedia.org/wiki/Aegean_Sea (Erişim tarihi: 24.02.2023)

https://www.kaptanhaber.com/iste-uzay-dan-dunya-nin-muthis-goruntuleri/38207/, 18 Ocak 2015, (Erişim tarihi: 22.02.2023)

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim tarihi: 24.02.2023)

https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum-1/yunanistan-in-bitmeyen-megalo-idea-si-ve-turkiye-ne-yapmali-h476728.html, 02 Eylül 2020 (Erişim tarihi: 22.02.2023)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Megali_%C4%B0dea#/media/Dosya:Greece_in_the_Treaty_of_S%C3% A8vres.jpg (Erişim tarihi: 22.02.2023)

https://en.wikipedia.org/wiki/Megali_Idea (Erişim tarihi: 22.02.2023)

M. A. Jenkins, To Megali Idea - Dead or Alive?: The Domestic Determinants of Greek Foreign Policy, Published Master of Arts Thesis in National Security Affairs, The Naval Postgraduate School Institutional Archive, Monterey, CA, 1994, https://core.ac.uk/download/pdf/36735156.pdf (Erişim tarihi: 23.02.2023)

N. Erdem, "Megali İdea," 3 Ocak, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/megali-idea/

bölüm 3

TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA YUNAN İSYANI VE TÜRKLERE YÖNELİK KATLİAMLAR

Pınar Akarçay

"…Ama nedendir bilinmez, seçiciymiş toprağın sesi rüzgâr… […] Bir ürperti de verirmiş insanın içine işleyen. Derler ki, oraları ziyaret edenlere rüzgâr bir başka türlü eser, […] nicelerinin ismini usulca fısıldarmış. Çünkü onların unutulmasını istemezmiş ovaların hâkimi rüzgâr…"

(Çoygun, 2010: 6)

1. GİRİŞ

Osmanlı Rumları (Yunan), 18. yüzyıla kadar Osmanlı'ya karşı birçok kez isyan girişiminde bulunmuş ve bu girişimlerin çoğunda başarısız olmuşlardır. 19. yüzyıla gelindiğinde isyan girişimlerini sürdüren Rumlar, Osmanlı yönetimi altında yaşayan diğer cemaatlerden farklı olarak verilen imtiyazlar ve Akdeniz ile Karadeniz'deki deniz ticareti sayesinde daha da zenginleşmiş, siyasi, idari ve ekonomik açıdan diğer gayrimüslim cemaatlere göre üstün konuma gelmişlerdir. Bu dönemdeki Yunan isyanları, Rum burjuvazisi, Filiki Eterya (Philiki Hetairia/ Dostluk Cemiyeti) gibi radikal ve ayrılıkçı cemiyetler, Fener-Rum Patrikhanesi, diaspora ve Yunan romantizminden ve din kardeşliğinden etkilenen Avrupa, Amerika ve Rusya gibi devletler tarafından maddi ve manevi olarak hemen her yönden desteklenmiştir. Bir açıdan bu destekle beslenen ve Mora Yarımadası'nda

KAYNAKÇA

A. F. Örenç, Balkanlarda İlk Dram-Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2009.

A. F. Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri," Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, 11/12: 12-14, 2011.

A. Heraclides, The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK, 2010.

A. Heraclides, A. Dialla, Intervention in the Greek War of Independence, 1821-32, Manchester University Press, Manchester, UK, 2015.

A. Liakos, "Hellenism and the Making of Modern Greece," In K. Zacharia (ed.), Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity, Ashgate, Aldershot, UK, 2008, 201-236.

C. Tsoukalas, "Greek National Identity in an Integrated Europe and a Changing World Order," In H. J. Psomiades and S. B. Thomadakis (eds), Greece, the New Europe, and the Changing International Order, Pella, New York, 1993, 37-78.

C. Tsoukalas, "European Modernity and Greek National Identity," Journal of Southern Europe and the Balkans, 1(1): 7-14, 1999.

C. M. Woodhouse, The Greek War of Independence, Hutchinson's University Library, Loondon, 1952.

C. W. Crawley, The Question of Greek Independence: A Study of British Policy in the Near East, 1821–1833, Columbia University Press, New York, 1930.

D. Brewer, The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation, Overlook Press, Woodstock, NY, 2003.

D. Dakin, British and American Philhellenes during the War of Greek Independence, 1821-1833, IMXA, Thessaloniki, GR, 1955.

D. Dakin, British Intelligence of Events in Greece, 1824-1827: A Documentary Collection, Myrtides, Athens, 1959.

D. Dakin, The Greek Struggle for Independence, 1821-1833, University of California Press, Berkeley, CA, 1973.

D. O. Kellogg (Ed.), The Encyclopaedia Britannica, A-ZYM (Total 30 Vols.). Forgotten Books, London, 2018.

D. Keridis, Historical Dictionary of Modern Greece. Scarecrow Press, Lanham, MD, 2009.

E. M. Earle, "American Interest in the Greek Cause, 1821-1827," The American Historical Review, 33(1): 44-63, October 1927.

E. Yalçın, "Yunanların Bitmeyen İdeali: "Megali İdea"," Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7), 33-48, 2017.

E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi, V. Cilt (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)). Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988.

F. Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Alkım Yayınları, İstanbul, 1995.

F. Babinger, Mehmed der Eroberer und Seine Zeit: Weltenstrürmer Einer Zeitenwende, F. Bruckmann, Munich, 1853.

F. Kürşat, M. H. Altan, S. Egeli, Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978.

G. Ak, "Megali İdea, Hissiyat, Önyargı ve Güvensizlik Fenomenleri Bağlamında Türk-Yunan İlişkileri'ne Bir Bakış," İç. Ulvi Keser (Ed.). Mare Nostrum Adalar Denizi'nden Kıbrıs'a: Akdeniz ve Sorunlar, AKAUM Yayını, Ankara, 2012, 314-322.

G. Ak, Ege'den Akdeniz'e Mavi Vatan: Egemenlik ve Paylaşım, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul, 2021.

G. Çoygun, "Sesim Ölürse, Rüzgâr Anlatır Öykümü: Dumlupınar," Kıbrıs Türk Kültür Derneği Kıbrıs Mektubu Dergisi, 23(3), 6-8, Mayıs-Haziran 2010.

G. Finlay, History of the Greek Revolution, 2 Vols., William Blackwood and Sons, Edinburgh, 1861.

H. Laptalı, Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım. U. Keser (Yay. Haz.). I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, 123-133.

H. Millas, Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim, İstanbul, 1994.

H. Millas, "National Perception of the 'Other' and the Persistence of Some Images," In M. Aydın and K. Ifantis (eds.), Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean, Routledge, London, 2004, 53-66.

H. Millas, "Ethnic Identity and Nation Building: On Byzantine and Ottoman Historical Legacy," Paper in conference on "The EU and the Historical Legacy in the Balkans," University of St-Ignatius, Antwerp, 2006, (http://www.herkulmillas.com/tr/hm-articles/76-on-historiography/437-ethnic-identity-and-nation-building-on-byzantine-and-ottoman-historical-legacy.html)

H. S. Gibbons, Kıbrıs'ta Soykırım. (Çev. A. Yılmaz ve E. Fehim), Near East Publishing, Lefkoşa, 2003.

J. C. K. Daly, Russian Seapower and 'The Eastern Question', 1827-41, Palgrave Macmillan, Basingstok, UK, 1991.

J. McCarthy, Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922. (Çev. B.Umar). İnkilap Yayınları, İstanbul, 1995.

K. Andrews, Castles of the Morea, American School of Classical Studies at Athens, Princeton, NJ, 2006.

L. Althusser, On Ideology, Verso, New York, [1971] 2008.

L. J. Frary, "Russian Interests in Nineteenth-century Thessaloniki," Mediterranean Historical Review, 28(1): 15-32, June 2008.

L. Kayapınar, Osmanlı Klasik Dönem Mora Tarihi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

Lord Kinross, The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Ottoman Empire, Cape Johnathan, London, 1977.

L. S. Stavrianos, The Balkans Since 1453, Hurst, London, [1958] 2000).

M. Herzfeld, Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece, University of Texas Press, Austin, TX, 1982.

M. M. Hatipoğlu, Yunanistan'daki Gelişmelerinin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

N. Türsan, Yunan Sorunu, Genelkurmay Kurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1987.

O. Kalelioğlu, "Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea," Atatürk Yolu Dergisi, 11(41), 105-123, 2008.

O. Yucel, Kıbrıs'ta Türklere Karşı İşlenen Uluslararası Suçlar (1955-1974), Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020.

R. A. Hinde, H. Watson, War: A Cruel Necessity?; The Bases of Institutionalized Violence, I .B. Tauris, New York, 1995.

R. C. Anderson, Naval Wars in the Levant, 1559-1853, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1952.

R. Clogg, Modern Yunanistan Tarihi, (Çev. D.Şendil), İletişim, İstanbul, 1997.

S. Gourgouris, Dream Nation: Enlightenment, Colonization, and the Institution of Modern Greece, Stanford University Press, Stanford, 1996.

S. Kocabaş, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, y.y.y., İstanbul, 1988.

S. Salışık, Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1968.

S. R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?," Belleten, 62 (233): 107-120, Nisan 1998.

S. R. Sonyel, Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire, TTK, Ankara, 1993.

S. R. Sonyel, The Turco-Greek Imbroglio. Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia, Ministry of Foreign Affairs, Center For Strategic Research/SAM Pub., Ankara, 1999.

T. A. Couloumbis, The United States, Greece, and Turkey: The Troubled Triangle, Praeger, New York, 1983.

T. B. Göktürk, "Kıbrıs'ta Rumların Gerçekleştirdiği 1974 Katliamları," Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 116(228), 159-170, 2017.

T. E. Biber, "Osmanlı Toplumunda Rumlar," İç. N. Günay (ed.), Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, 163-204.

T. Kolokotronis, *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής από τα 1770 έως 1836,* [Yunan Milletinin 1770'ten 1836'ya Kadar Yaşadıkları Olayların Anlatısı], Nikolaos Filadelfeos Pubs, Athens, 1846.

T. Veremis, "From the National State to the Stateless Nation," In M. Blinkhorn and T. Veremis (eds.) Modern Greece: Nationalism and Nationality, Sage-ELIAMEP, Athens, 1990, 9-23.

W. A. Heurtley, H. C. Darby, C. W. Crawley, C. M. Woodhouse, A Short History of Greece: From Early Times to 1964, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1965.

W. Crampton, Complete Guide to Flags, Gallery Books, New York, 1991.

W. Miller, The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927, Psychology Press, London, 1966.

W. Smith, Flag Lore of All Nations, Millbrook Press, Naas Town, Ireland, 2001.

W. St. Claire, That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence, Open Book Publishers, Cambridge, UK, 2008.

bölüm 4

TÜRKİYE-KUZEY MAKEDONYA İLİŞKİLERİ

Mehmet Yüce

1. GİRİŞ

Balkanlar hem coğrafi açıdan hem de tarihî, sosyal ve kültürel açıdan Türkiye ile sıkı bağları bulunan ayrıca jeopolitik ve jeostratejik açıdan da bölgesel siyasetin belirlenmesinde yapı taşı özelliği taşıyan farklı kültür, din ve etnisiteye sahip kendine özgü yapısı bulunan bir bölgedir. Bu nedenle Balkanlar; coğrafi, siyasi ve ekonomik açıdan olduğu kadar, tarihi, etnik yapısı, kültürel ve insani bağlar bakımından da Türkiye için ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bölgeye mahsus tüm özellikleri taşıyan tipik bir Balkan ülkesi olan Kuzey Makedonya da Türkiye açısından ayrı öneme sahiptir. Hatta etnik ve kültürel yapı itibarıyla Kuzey Makedonya birçok Balkan ülkesinden daha çok Türkiye ile yakın ilişki içindedir.

Birden çok etnisiteyi bünyesinde taşıyan ve SSCB yapılandırmasını esas almanın yanı sıra kendine özgü bir model geliştiren Sosyalist Yugoslavya'nın dağılmasının ardından 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Makedonya hem siyasi hem de ekonomik açıdan birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Çok kültürlü, çok uluslu ve çok dinli bir yapıya sahip Makedonya bağımsızlık sonrası ulus devlet yönünde adım atarak diğer etnik grupları görmezlikten gelerek başka bir ifadeyle devleti Makedon ulusu esasında şekillendirmeye çalışması, ülkede başta ikinci büyük etnisite olan Arnavutlar olmak üzere diğer etnik grupları da rahatsız etmiş ve bu gelişme sonucunda ülkede küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Makedonya'nın Yugoslavyalaşmasını önlemek üzere ABD arabuluculuğunda 2001 tarihinde yapılan Ohri Çerçeve Anlaşması'yla ile belli esaslar çerçevesinde

egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama, hak eşitliği ve insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı ilkelerine dayalı olarak geliştirmek, azim ve kararlılıklarını teyit ederler.

Türkiye ile Kuzey Makedonya arasında devam eden çok yönlü ilişkiler, Kuzey Makedonya'da kamu diplomasisi kurumunun aktif bir şekilde faaliyette bulunmasına yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, kurumları olan TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler Başkanlığı, THY, Anadolu Ajansı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve tabii ki Dışişleri Bakanlığı ile ayırım yapmadan bölge insanına karşılıksız hizmet vermektedir. Ayrıca Kuzey Makedonya'da üçüncü büyük etnik grubu olan Türklerin varlığı Türkiye ile Kuzey Makedonya arasında bir dostluk köprüsünün inşasını sağlamıştır. Böylece Türkiye bir taraftan Balkan ülkeleriyle stratejik ortaklık kurarken diğer taraftan da bölgedeki istikrarın sağlanması için özel çaba göstermektedir.

KAYNAKÇA

Babalı, T. (2012), "Türkiye-Makedonya İlişkileri: Süreklilik ve Değişim Unsurları ve Gelecek Perspektifi", Türkiye-Makedonya İlişkileri (Editör: Y. Okay ve T. Babalı), 1. Baskı, İstanbul: Doğu Kitabevi, ss. 21-40.

Brzezinski, Z. (2005), Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çavuşoğlu, H. (2007), "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", Bilig Dergisi, Bahar/2007, Sayı: 41, ss.123-154.

Dalkılıç, M. (2017), Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya'da Etnik Ayrımcılık ve Kalıcı Barışın Tesisinde Türkiye'nin Rolü, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (December 2017), Cilt:6, Sayı:12, 97-128.

Dervişi, B. (2005), Makedonya-Türkiye Ekonomik İlişkilerinin Yapısal Analizi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karpat, K. (2021), Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, 4. Baskı, Çev: Recep Boztemur, İstanbul: TİMAŞ Yayınları.

Kodal, T. (2014), Makedonya'nın Bağımsızlığı'nı Kazanması ve Türkiye, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies XIV/29 (2014-Güz/Autumn), 377-396.

Mantran, R. (1992), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanilli, İstanbul: Say Yayınları.

Nuredin, A. (2008), Osmanlı Sonrası Makedonya, Üsküp: MATUSTEB Yayınları.

Öztürk, Ü. (2021), Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi Kuzey Makedonya ve Kosova, Ankara: Astana Yayınları.

Sari, F. (2007), Türkiye'nin Makedonya ve Bosna–Hersek Siyaseti (1990-2000), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

World Bank (2015), FYR Macedonia Public Expenditure Review Fiscal Policy for Growth, Report No. 93913- MK.

İnternet Kaynakları

https://oec.world/en/profile/ country/mkd, 02.05.2023.

https://www.ab.gov.tr/p.php?e=267, 20.03.2023.

https://www.focus-economics.com/countries/north-macedonia/, 01.05.2023.

https://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, 03.05.2023.

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa., 04.05.2023.

https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie_en.aspx?rbrtxt=146, 03.05.2023.

https://www.state.gov/reports/2022-investment-climate-statements/north-macedonia/, E: 2.05.2023.

https://www.worldbank.org /en/country/northmacedonia E: 01.05.2023.

bölüm 5

TÜRKİYE-BOSNA HERSEK İLİŞKİLERİ

İbrahim İrdem

1. GİRİŞ

Bosna-Hersek; Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ ile sınır açısından komşu olup Adriyatik Denizi boyunca dar bir kara parçasına sahiptir. Bosna Hersek, Avrupa Kıtası'nın Güneydoğu bölgesinde ve Balkan Yarımadası'nın batısında yer almaktadır. Coğrafi açıdan ülkenin batı sınırları boyunca Dinar Alpleri yer almaktadır.

Bosna Hersek, demografik açıdan çeşitli etnik grupları ve farklı dinî inançlara mensup kesimleri barındırmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre Bosna Hersek'in mevcut nüfusu, 3.2 milyon civarındadır (UNPF, 2023). İnsanların etnik kökeninin genellikle dinî bağlarını da belirlediği Bosna Hersek'in, etno-dinsel kimlikli farklılıkları bünyesinde taşıdığı belirtilebilir. İslam ve Hristiyanlık (özellikle Ortodoks ve Roma Katolikleri) ağırlıklı olarak benimsenen dinî inançları oluşturmakta; bunun yanında Yahudilik, ateizm ve agnostisizm dâhil birçok farklı dine ev sahipliği yapmaktadır. Bosna Hersek'te Müslümanların çoğu Boşnak, Ortodoks Hristiyanların çoğu Bosnalı Sırp ve Katolik Hristiyanlar da genellikle Boşnak Hırvat'tır. Boşnaklar nüfusun beşte ikisinden fazlasını, Sırplar ortalama üçte birini, Hırvatlar ise beşte birinden azını oluşturmaktadır (Britannica, 2023). Bosna Hersek'te Müslümanlar, Katolik Hristiyanlar ve Ortodoks Hristiyanlar arasındaki gerilimler, tarih sahnesinde önemli çatışmaları beraberinde getirerek ülkeyi savaşa sürüklemiştir. Bu bağlamda Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'ndeki silahlı çatışmalardan birisi olan Bosna Savaşı, 3.5 yıl sürmüş, uluslararası girişimler sonucu Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. Dayton Barış Antlaşması ve ekleri ile birlikte Bosna Hersek'in mevcut siyasi yapısı, devlet düzeni ve Anayasası'nın oluşturulması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

A. Vračić, "A Political Romance: The Relationship Between Bosnia And Turkey", Turkish Political Quarterly, 13 (1): 183-190, 2014.

A. Mayne, "Bosnia and Herzegovina 20 years on from Dayton", Forced Migration Review 50: 9-12, 2015.

Amnesty International 2020. Bosnia And Herzegovina: 25th Anniversary Of Srebrenica Massacre Is A Sombre Warning From History, https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/07/bosnia-and-herzegovina-25th-anniversary-of-srebrenica-massacre-is-a-sombre-warning-from-history/, (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Anadolu Ajansı 2019. Dayton Anlaşması Ve Bosna Hersek'e Giydirdiği 'Deli Gömleği', https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dayton-anlasmasi-ve-bosna-herseke-giydirdigi-deli-gomlegi/1367340 (Erişim Tarihi: 02.05.2023).

Anadolu Ajansı 2021. Türkiye ile Bosna Hersek arasında Askeri Mali İşbirliği Anlaşması imzalandı, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ile-bosna-hersek-arasinda-askeri-mali-isbirligi-anlasmasi-imzalandi/2163467 (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

Anadolu Ajansı, 2023. Bosnalı Sırp Lider Dodik'in Tekrarladığı "Ayrılıkçı Söylemler" Tepki Çekiyor, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosnali-sirp-lider-dodikin-tekrarladigi-ayrilikci-soylemler-tepki-cekiyor/2871858 (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

Britannica 2023. People of Bosnia and Herzegovina, https://www.britannica.com/place/Bosnia-and-Herzegovina/People (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

C. Tekin, "Bosna Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna Hersek Federasyonu'nun Kurulması", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011.

D. Barusic, Dayton Barış Anlaşmasının Ardından Bosna Hersek, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2021, https://www.sde.org.tr/dajana-barusic/genel/dayton-baris-anlasmasinin-ardindan-bosna-hersek-kose-yazisi-21699 (Erişim Tarihi: 25.04.2023).

D. Ekinci, "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach", Uluslararası İlişkiler, 6 (22): 37-60, 2009.

D. L. Cruise, "The Premature Recognition of Bosnia-Herzegovina: Letters from Javier Pérez de Cuéllar", The Brown Journal of Foreign Affairs, 1 (1): 133-144, Winter 1993-1994.

DEİK 2023. Türkiye-Bosna Hersek İş Konseyi, https://www.deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-bosna-hersek-is-konseyi (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

Dış İşleri Bakanlığı 2023. Bosna Hersek'in Siyasi Görünümü, https://www.mfa.gov.tr/bosna-hersek-siyasi-gorunumu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 21.03.2023).

E. Ayhan, Bosna Hersek Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin Görev ve Yetkilerine Dair Bir Değerlendirme, TUIC Akademi, 2020, https://www.tuicakademi.org/bosna-hersek-yuksek-temsilcilik-ofisinin-gorev-ve-yetkilerine-dair-bir-degerlendirme/ (Erişim Tarihi: 25.04.2023).

E. Türbedar, "Bosna Hersek'te Endişelendiren Gelişmeler", SETA Perspektif, Sayı 322, 2021.

E. Y. Akçay, "AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Olarak Bosna-Hersek", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1): 50-64, 2017.

Embassy of Bosnia and Herzegovina Brussels, 2023, General Directions and Priorıties For Implementation Of Foreign Policy Of Bosnia and Herzegovina, https://www.bhembassy.be/foreign_policy.html (Erişim Tarihi: 28.03.2023).

European Committee of the Regions, 2023. Bosnia and Herzegovina, https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Bosnia-Herzegovina.aspx, (Erişim Tarihi: 24.03.2023):

European Parliament The Main Elements Of the Dayton Agreement For Bosnia and Herzegovına, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/afet_111005_0/afet_111005_004.pdf, 2005. (Erişim Tarihi: 20.04.2023).

F. Armaoğlu, "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)", Alkım Yayınevi, İstanbul.

F. Emgili, "Bosna- Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 21: 57-87, 2012.

F. N. Aolain, "The Fractured Soul of the Da ed Soul of the Dayton Peace Agr eace Agreement: A Legal eement: A Legal Analysis", Michigan Journal of International Law, 19 (4): 957-1004, 1998.

G. Koçer, "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı", Uluslararası İlişkiler, 3 (11): 47-70, 2006.

G. Sağır, Türkiye'nin Bosna Hersek Savaş'ındaki Politikası, Uluslararası Politika Akademisi, http://politikaakademisi.org/2017/08/17/turkiyenin-bosna-hersek-savasindaki-politikasi/ (Erişim Tarihi: 12.04.2023).

G. T. Dalcı, A. Dal, "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11): 107-129, 2016.

Göç İdaresi Başkanlığı 2023. Kitlesel Akınlar, https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

Guardian 2020. The Dayton Accords: A Peace Agreement for Bosnia – Archive, 1995, https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2020/nov/18/the-dayton-accords-a-peace-agreement-for-bosnia-archive-1995 (Erişim Tarihi: 22.04.2023).

H. Çavuşoğlu, " Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", Bilig, 41: 123-154, 2007.

H. Karčić, "History of Ethnic Relations in Bosnia and Herzegovina", Torture, Humiliate, Kill: Inside the Bosnian Serb Camp System (Ethnic Conflict: Studies in Nationality, Race, and Culture), University of Michigan Press, Chapter 1, 10-29, 2022.

H. Semercioğlu, "Bosna Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (63), 1339-1360, 2017.

İ. K. Ülger, "Batı Balkanlarda Esrarengiz Bir El Bosnalı Sırpları Ayrılıkçılığa Teşvik Ediyor, Kriter", 6 (63), 2021.

İ. Poriç, "Bosna Sorununun Günümüzdeki Durumu ve Değerlendirilmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

İçişleri Bakanlığı 2022. Bakanımız Sn. Soylu İle Bosna Hersek Güvenlik Bakanı Sn. Cikotić Tarafından, Türkiye-Bosna Hersek Arasında Güvenlik İş Birliği Anlaşması İmzalandı, https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soylu-ile-bosna-hersek-guvenlik-bakani-sn-cikoti-tarafindan-turkiye-bosna-hersek-arasinda-guvenlik-is-birligi-anlasmasi-imzalandi (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

K. Yaman ve M. Kaya, "Göç Kavramı ve Türkiye'de Göç Tarihi Üzerine Bir Araştırma", Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 09 (01): 70-74, 2023.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 2023. Barışı Destekleme Harekâtı, https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Katılım Finans 2022. Ekonomik Büyümesini İhracata Odaklamış Bir Ülke: Bosna-Hersek, https://katilimfinans.com.tr/ulke-panoramasi/ekonomik-buyumesini-ihracata-odaklamis-bir-ulke-bosna-hersek-h13860.html (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

M. Akıncı, H. Sevinç, "Neo-Klasik Teoriden bir Peri Masalı: Balkan ve AB Kurucu Ülkeleri Arasındaki Koşulsuz Gelir Yakınsama Mekanizması Üzerine", İkinci Uluslararası Saraybosna Sosyal Bilimler Konferansı, 17-20 Mayıs 2016.

M. Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna Hersek'in Geleceği", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (9): 91-123, 2008.

M. Lamba, T. H. Koç, "Bosna-Hersek Devletinin Yönetsel Yapısı", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 5 (1): 74-87, 2022.

M. U. Ekinci, "Turkey's Balkan Policy and Its Skeptics", Insight Turkey, 21 (2): 37-49, 2019.

M. Valenta, Z. Strabac, "The Dynamics Of Bosnian Refugee Migratıons in the 1990s, Current Migration Trends And Future Prospects", Refugee Survey Quarterly, 32 (3): 1-22, 2013.

M5 Ulusal Güvenlik Savunma Strateji 2020. Küresel Güçlerin Dizaynı: Dayton 'Barış'sızlık Antlaşması, https://m5dergi.com/son-sayi/makaleler/kuresel-guclerin-dizayni-dayton-barissizlik-antlasmasi/, (Erişim Tarihi: 18.04.2023).

Ministry of Foreign Affairs 2023. Relations with the Balkan Region, https://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

N. Özden, "A Few Remarks On The History Of Bosnia", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 21: 59-68, 2007.

Ö. Çaputlu, "Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Türkiye'nin 1990'lı Yıllarda Bosna Hersek ve Kosova Krizlerine Yönelik Dış Politikası", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 7 (2): 49-78, 2019.

P. W. Galbraith, "Washington, Erdut and Dayton: Negotiating and Implementing Peace in Croatia and BosniaHerzegovina", Cornell International Law Journal, 30 (3): 643-649, 1997.

Saray Bosna Büyükelçiliği 2018. Türkiye-Bosna Hersek İkili İlişkiler Bilgi Notu, http://saraybosna.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/340803, (Erişim Tarihi: 08.05.2023).

Saraybosna Ticaret Müşavirliği, "Bosna Hersek Raporu", 2022.

Ş. O. Uzuner, "1923-1945 Yılları Arasında Gerçekleşen Dış Göçler", Bingöl Araştırmaları Dergisi, 8(1): 51-66, 2021.

T. Kodal, "Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 34 (2), 411-444, 2018.

TRT Avaz, 2023. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Tartışmalı "Taşınmaz Mülkler Yasasını" Yürürlükten Kaldırdı, https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/bosna-hersek-anayasa-mahkemesi-tartismali-tasinmaz-mulkler-yasasini-yururlukt/6400a71901a30a0754b06e35 (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

TRT Haber, 2023. Bosnalı Sırp Lider Dodik: Sırp Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığını Ciddi Düşünüyoruz, https://www.trthaber.com/haber/dunya/bosnali-sirp-lider-dodik-sirp-cumhuriyetinin-bagimsizligini-ciddi-dusunuyoruz-760751.html (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), TİKA'dan Bosna Hersek'te Kalkınma Alanında İş Birliği Protokolü, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_bosna_hersek%27te_kalkinma_alaninda_is_birligi_protokolu-63537 (Erişim Tarihi 07.03.2023).

Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, Ankara, 2022.

United Nations (UN) 2020. Remembering Srebrenica: Honour Victims And Survivors By Preventing Future Atrocities, UN Experts Urge, https://www.ohchr.org/en/statements/2020/07/remembering-srebrenica-honour-victims-and-survivors-preventing-future-atrocities (Erişim Tarihi: 08.04.2023).

United Nations Population Fund 2023. World Population Dashboard Bosnia and Herzegovina, https://www.unfpa.org/data/world-population/BA (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

United Nations Security Council 1994. Letter Dated 3 March 1994 From the Permanent Representatives of Bosnia and Herzegovina and Croatia to the United Nations Adressed to the Secretary General.

United States Institute of Peace (USIP), "Dayton Implementation The Return of Refugees", Special Report 26, 1997.

bölüm 6

TÜRKİYE-KOSOVA İLİŞKİLERİ

Halil Emre Deniş
Fatih Demircioğlu

1. GİRİŞ

Kosova, Avrupa'nın en yeni ülkesi durumundadır. Eski Yugoslavya'dan sonra oluşan 7. devlettir. Kosova'nın; kimliğinin oluşumu, kendi kaderini tayin etme hakkı ve tam bağımsızlığa kavuşması için verdiği mücadele, çok uzun süreler almış ve belirli bir süre daha uluslararası yardımlara ihtiyaç duyacağı öngörülmektedir (Elsie & Destani, 2018: 1).

Sırplar ve farklı Slav kabileleri, milattan sonra 6. yüzyılda Kosova da dâhil olmak üzere Balkanlara göç etmişlerdi. Sırp tarihçiler, Arnavutların, Kosova'da çok az sayıda bulunduğunu söylemektedir. Arnavut tarihçiler ise bölgede Arnavutların, Dardanyalılar ve İliryalıların soyundan geldiğini ileri sürmektedir (Woehrel, 1999: 2).

Kosova kelimesi, Sırplar için önemli bir kelime olarak kabul edilmektedir. 13. yüzyıl başlarında Sırp Ortadoks Kilisesi kurucusu Aziz Sava'nın isminden sonra, Kosova kelimesi 19. ve 20. yüzyılın başlarında Sırbistan'ın siyasi ve kültürel söylemine hükmetmiştir. Popüler kültür olarak ise Kosova mirası, Dalmaçya, Hersek, Batı Sırbistan, Karadağ ve Kosova'nın kırsal bölgelerindeki destan geleneği aracılığıyla tarihsel bir anlatı olarak devam etmektedir (Batakovic, 2015: 570). Bölgenin tamamı Rumencede Kosovo, Arnavutçada Kosova olarak bilinmektedir. Sırpçada ise ülkenin doğusu ve batısı için farklı kullanımlar bulunmaktadır. Ülkenin batısına Kosovo, doğusuna ise Metohia (Metohija) denilmektedir (Jura, 2013: 79).

duruş nedeniyle ayrı ayrı faaliyetlerini sürdürmektedir. Kosova'da bu konuda Balkanlar'da Türk varlığının mevcut olduğu ülkelerdeki genel tabloyla uyumlu bir görüntü mevcuttur.

Türkiye ile Kosova arasındaki mevcut iyi ekonomik ilişkiler gelişmeye açıktır ve potansiyeli yüksektir. İki ülke arasında 2019 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması sayesinde ticaret hacmi büyümüş ve yatırımlar artmıştır. Kosova ve Sırbistan arasındaki ticaretin sekteye uğramış olmasının Türkiye için yarattığı fırsatların etkileri Covid-19 pandemisinin sürdüğü dönemde ortaya çıkmamış olsa da ilerleyen yıllarda Türkiye ve Kosova arasındaki inişli çıkışlı ithalat-ihracat ve yatırım göstergeleri yerini düzenli bir yükseliş trendine bırakacağı öngörülmektedir.

Türkiye ile Kosova arasında çok eskiye dayanan köklü kültürel ilişkiler bulunmaktadır. Türkiye ve Kosova halkları arasında kültürel ilişkiden de öte akrabalık bağları da bulunmaktadır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler sürekli ve kesintisiz biçimde devam edecektir. Türkiye ile Kosova arasındaki kültürel ilişkilerin gelecekte de derinleşerek sürmesi için çeşitli alanlarda iş birliği yapılmaktadır. Türkiye; devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Kosova'da faaliyet göstermekte ve eğitim, sağlık, kültür, sanat gibi alanlarda projeler yürütmektedir.

Sonuç olarak Türkiye ve Kosova arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin geleceği aydınlıktır. İki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik bağları kuvvetlidir. İki ülke arasındaki iş birliği alanları çoğalmakta ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edilmektedir. Türkiye-Kosova ilişkileri, Balkanlar'da istikrarın ve huzurun sağlanmasına da katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

A. Hamilton, "From Technical Arrangements to Political Haggling: The Kosovo- Serbia Dialogue and the North of Kosovo", Group for Legal and Political Studies, 2: 1-36, 2012.

A. N. Yilmaz, G. Kılıçoğlu, "Balkanlar'da YTB ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (2): 115-131.

ASK 2020. Anketa e Fuqisë Punëtore TM1 – 2020. Agjencia e Statistikave të Kosovë, http://ask.rks-gov.net/media/5554/afp-tm1-2020-finale.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

B. Kurtuluş, "21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansıması", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014: 22.

B. Yabanci, "Populism and Anti-Establishment Politics in Kosovo: A Case Study of Lëvizja Vetëvendosje", Contemporary Southeastern Europe, 3 (2): 17-43, 2015.

C. Jura, "Kosovo-History and Actuality", AGORA International Journal of Juridical Sciences, 3: 78-84, 2013.

CEC 2023. Central Election Comission, Kosovo Assembly Elections, https://kqz-ks.org/an/kosovo-assembly-elections/ (Erişim Tarihi: 17.01.2023).

CIA 2020. The World Factbook. Central Intelligence Agency. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

D. T. Batakovic, "Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity", The Christian Heritage of Kosovo and Metohija The Historical and Spiritual Hearthland of the Serbian People, Serbian Press, 2015.

DPlus 2023. Results for 2021 National Assembly Election in Kosovo, https://elections.dplus.org/result/NationalAssembly/2021/National/ (Erişim Tarihi: 19.01.2023).

E. Pacolari, "Kamu Diplomasisi Çerçevesinde TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü'nün Kosova'daki Faaliyetlerinin Analizi", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2019: 68-78.

F. Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", Gazi Akademik Bakış, 7 (13): 1-14, 2013.

G. Jusufi, G., L. R. Mahmutaj, G. Jusufi, N. Jusufi, "Kosovo's International Trade: Balance of Trade", European Journal of Economics and Business Studies, 1 (3): 58-69, 2015.

G. Uysal, "1999'dan Günümüze Kadar Geçen Sürede Kosova", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2011: 12-17.

H. Karadağ, Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

J. P. Korovilas, "The Economic Sustainability of Post-conflict Kosovo", Post-Communist Economies, 14 (1), 109-121, 2002.

J. Zulfaj, B. Mullaki, M. Shala, P. Tahiri, Political Parties in Kosova Profile and Ideology, NGO ÇELNAJA, 2008.

K. Özlem, Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014), Dora Yayınları, 2016.

KATP 2021. Kosova Adalet Türk Partisi Siyasi Programı, https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2021/05/KATP-Programi_tur.pdf (Erişim Tarihi: 13.03.2023).

KDTP 2023a. KDTP Hakkında, https://www.kdtp.org/parti/kdtp_hakkinda/ (Erişim Tarihi: 13.03.2023).

KDTP 2023b. Parti Programı, https://www.kdtp.org/parti/parti-programi/ (Erişim Tarihi: 13.03.2023).

Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası 2023. http://bqk-kos.org/statistikat/serite-kohore/ (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

Kosova Meclisi 2023. Role and Competencies of the Assembly, https://www.kuvendikosoves.org/eng/about-the-assembly/role-and-competencies-of-the-assembly/ (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

KOSOVAPORT 2023. http://www.kosovaport.com/?s=t%C3%BCrk+yat%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

L. Vranja, "The Impact of the CEFTA Trade Agreement on Economic Development in Kosovo, Iliria International Review, 7 (1): 249-270, 2017

M. Ekşi, Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, 2014.

M. Ekşi, "Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü", Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, 345-363, 2015.

M. Sadiku, Trade Liberalization, Foreign Trade and Integrated Export Policy in Kosova. https://acit.al/wp-content/uploads/2021/04/Trade-Liberalization-Foreign-Trade-And-Integrated-Export-Policy-In-Kosova_4D.pdf/ (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

M. Vickers, Between Serb and Albanian A History of Kosovo, Columbia University Press, 1998.

N. Emin, Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, 2014.

R. Altılı, Sağlığın Diplomatik Gücü, Nobel Bilimsel Eserler, 2021.

R. Elsie, B. Destani, Kosovo A Documentary History From the Balkan Wars to World War II, I. B. Tauris, 2018.

R. Fazliu, "From the Power of Local Authorities to Local Self-Government in Kosovo", Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 4 (1-S2): 145-150, 2015.

S. Merovci, E. Sekiraça, "The Impact of Trade Balance in the Current Account of Kosovo's Balance of Payments", Acta Universitatis Danubius. Œconomica, 10 (1): 94-107, 2014.

S. Woehrel, "Kosovo: Historical Background to the Current Conflict", CRS Report for Congress, 3 June 1999, https://sgp.fas.org/crs/row/RS20213.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

T. Bora, Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya, İletişim Yayınları, 2015.

T.C. Dışişleri Bakanlığı 2023a. Kosova'nın Ekonomisi. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/kosova-ekonomisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı 2023b. Kosova'nın Siyasi Görünümü. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/kosova-siyasi-gorunumu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı 2023c. Türkiye - Kosova İlişkileri. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kosova-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

T.C. Priştine Büyükelçiliği 2018. Kosova'nın Genel Ekonomik Durumu: Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri. T.C. Priştine Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Priştine, s. 38.

T.C. Ticaret Bakanlığı 2019. Türkiye - Kosova Serbest Ticaret Anlaşması. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, http://ticaret.gov.tr/data/5d81d38413b876c87c33bbdd/Kosova%20STA%20Bilgi%20Notu-2019.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2012. TİKA Dünyası Dergisi / Sayı 2. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20Eserler/T%C4%B0KA%20D%C3%9CNYASI%202.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2014. 2014 Faaliyet Raporu. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20Eserler/Faaliyet%20Raporu%202014.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2015. 2015 Faaliyet Raporu. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2017/05/Faaliyet%20Raporu%202015/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2017. Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2018. TİKA Kosova'da Neler Yaptı?. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2018/BALKANLAR/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2019. Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/TurkiyeKalkinma2018Web.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

TİKA 2023. Hakkımızda. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649 (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

V. Haxholli, Barrierat Tregtare si Masa Mbrojtëse Politike në marrëdhëniet Kosovë-Serbi. Kosova Democratic Institute, https://kdi-kosova.org/wp-content/uploads/2021/11/44-Barrierat-tregtare-ENG-04.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

World Bank 2023. World Development Indicators. http://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=XKX (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

WSC 2019. YÖK'ten Kosovalı Öğrencilere Burs İmkanı. World Student Campus. https://wsc.com.tr/haberler-detay.php?haber=220 (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

Y. Avcı, "Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar", BEU Akademik İzdüşüm, 2 (2): 104-127, 2017.

Y. Bayraktutan, I. Demirtaş, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22: 1-28, 2011.

YEE 2023a. Başkanın Mesajı. Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/baskanin-mesaji (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

YEE 2023b. Yunus Emre Enstitüsü. Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

YEE 2023c. Vizyon - Misyon. Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/vizyon-misyon (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

YTHP 2020. Yenilikçi Türk Hareket Partisi, Parti Programı. (Söz konusu parti programı, partinin internet sitesi olmadığı için, YTHP Genel Başkanı Sayın Ertan Simitçi'ye elektronik posta vasıtasıyla ulaşılıp, kendisinden temin edilmiştir.).

bölüm 7

TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ

Mustafa Yayla
Recep Demir

1. GİRİŞ

On dokuz milyonu aşan nüfusu ile Romanya, Orta ve Doğu Avrupa'nın en büyük ülkelerinden biridir. Çokpartili siyasi ve demokratik sisteme ve güçler ayrılığı ilkesine göre yönetilir. Senato ile Millet Meclisi'nden oluşan iki meclis vardır ve devleti cumhurbaşkanı temsil ederken başbakan hükûmetin başıdır.

Merkezî, yerel ve bölgesel bir kamu yönetimi sistemine sahip olan ülkede, idari bölünmede komün, kasaba ve illeri görebiliriz. Bazı kasabalarda, yasa hükümlerine göre, belediyeler ilan edilir (Matei, 2009: 12). Ülke, 41 ile ve Bükreş belediyesine bölünmüş olup her ili yerel işlerden sorumlu bir il meclisi ve il düzeyinde ulusal işleri yönetmekle sorumlu bir vali bulunur (europa.eu).

1990'ların sonralarından beri gerçekleştirilen kamu yönetimi reformu, AB'ye katılım sürecinin güçlü bağlantılarıyla gelişmiş ve sistemi bütünüyle Avrupa standartlarına göre tasarlanmıştır.

Doğal kaynaklar açısından, zengin tarım arazileri, kömür, petrol ve doğalgaz gibi çeşitli enerji kaynaklarına ve çok çeşitli üretim faaliyetlerini içeren bir sanayiye sahiptir.

KAYNAKÇA

ACA (Association of the Councils of State and Supreme Administrative) (2017), "Administrative Justice In Europe-Romania Report", http://www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en

Adıyaman, Şeyma (2011), "Türkiye-Romanya İlişkileri", BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 18 Haziran 2011, http://www.bilgesam.org/incele/146/-turkiye-romanya-iliskileri

Aksu, Ali (2003), "Romanya Müslüman Türklerinin dünü bugünü", Köstence: Türk İş adamları Derneği.

Aksu, Ali (2005), "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile ·Mecmuası" Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt IX/1 s. 11-27, Haziran 2005. Sivas

Alpopı Cristina& Iacoboaea Cristina& Stănescu Andrei (2014), "Analysıs Of The Current Housing Situation in Romania In The European Context" Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 43 E/2014, pp. 5-24

Armaoğlu, Fahir (1997), "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)", Türk Tarih Kurumu

Aydın, Aziz (2012), "Azınlıklar" Karşılaştırılmalı Anayasa Çalışmaları TBMM Araştırma Merkezi, ss. 151-185

Bachman Ronald D. (1989), ed. Romania: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, http://countrystudies.us/romania/

Boc, Emil (2011), "The Reform Of The State In Romania (2009-2011)" Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 34 E/2011, pp. 5-21

Bozçalışkan, Ali & Avaner, Tekin (2021), "Göç Yönetimine Dair Bir Kesit: Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler", Belgi Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/I, ss. 383-396.

Bozkurt, Giray Saynur (2008), "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", Hikmet İlmi Araştırma Dergisi, s7-41.

Bozkurt, Giray Saynur, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar, 2008, s. 1-31.

Buboaca, Laurentiu, G "Referat Funcțiile Parlamentului Romaniei In Lucru" REFERAT FUNCȚIILE PARLAMENTULUI ROMANIEI, 20200301 67871 EQYL4g | Laurentiu G BUBOACA - Academia.edu

Bulut, Remzi (2016), "Balkanlar Coğrafyasının Ticari Merkezi Romanya ve Ekonomisi" Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı, Cilt: 4, Sayı: 45 (2016), s. 45-51.

Bumin, Burte (2015). "Romanya Ülke Profili" İzmir Ticaret Odası, Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü, Haziran 2015.

Caner, Cantürk (2009), "AB'ye Üyelik Perspektifinden Romanya'da Kamu Yönetimi Reformları: Yapısal Bir Analiz" Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl: 2, Cilt: 1, Sayı: 3, Yaz 2009, ss. 85-107.

Capannelli, Elisabetta (2016), "Romania's Development and Anti-Poverty Policies. Effectiveness of National Responses in Addressing a Global Problem" World Bank Country Manager for Romania International Conference, the National School of Political and Administrative Studies Bucharest.

Çolak, Ali (2012), "Anayasa Değişikliklerinin Sınırlandırılması" Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 4, TBMM Basımevi, ss 15-25

Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) (2017) "Prezentarea sistemului judiciar român".

Country Watch (2018), "Romania 2018 Country Review"

Dan, Adrian-Nicolae & Dan Mariana (2003), "Housing Policy in Romania in Transition: between State Withdrawal and Market Collapse" Paper prepared for International Conference Sibiu (Romania), 6-8 September, 2003.

Davila Carol& Maiorescu Titu (2015), "Improving the quality of Health Care in the Romanian public health system - a priority in the reform process" Journal of Medicine and Life Vol. 8, Issue 2, April-June 2015, pp.166-170.

Dıncă, Dragoş (2012). "Rural Administration In Romania: Evaluation Of Current State", Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 36 E/2012, pp. 77-91

Dıncă, Dragoş Valentin (2012), "The Romanian Administrative System-French Inspiration and National Adaptation" Editura Economică, 2012

Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu (DEİK) (2011). "Romanya Ülke Bülteni, Ağustos

DLIFLC, (2016). "Romanian Cultural Orientation", Defense Language Institute Foreign Language Center, Technology Integration Division, June 2016

Dobrea, Vlad (2020), "Alegeri parlamentare 2020. Numărul de deputaţi şi senatori care revin fiecărui judeţ la alegerile parlamentare" Stirileprotv, 07-12-2020

Duman, Ömer (2008), "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk göçleri", Bilig Dergisi (Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı), Sayı: 45, 23-44.

Ekrem, M. Ali (1976), "Türk Medeniyeti'nin Romen Ülkelerindeki izlerine Dair Bazı Mülahazalar ", VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976, Ankara (III. Cilt)

Ekrem, M. Ali (1983). "Kırım ve Noğay Türklerinin Osmanlı Devrinde Dobruca'ya ve Tüm Rumeli'ye Geçmeleri ve Yerleşmeleri", VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara,

Eroğlu, Feride (2011), "Avrupa Ülkeleri Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler" TBMM Araştırma Merkezi.

European Commission, Press corner, 25 July 2022.

Florea Adrian (2015), "Territorial Administrative Reform-Source For Local Development. Study Case: Bihor County," Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Faculty of Economics, vol. 1(2), pages 216-220, December.

Frecon, Jean-Claude (Rapporteur) (2011), "Local and regional democracy in Romania", The Congress of Local and Regional Authorities, Debated and adopted by the Congress on 22 March 2011, 1st sitting (document CG(20)9, 3 March 2011, explanatory memorandum).

Gökdağ, Bilgehan A. (2012), "Balkanlar: Etnik karmaşanın dilsel boyutları", Karadeniz Araştırmaları, Sayı:32, s.1-27.

Harding Richard (2006), "İngiltere ve Romanya'da Bölgesel Kalkınma Ajansı deneyimleri"

İnalcık, Halil (2005), "Türkler ve Balkanlar" BAL-TAM, Prizren,. Türklük Bilgisi 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, s. 20-21. Prizren

Ionica-Ramona, Neacşu (2014), "Evoluţia Famılıeı În Românıa"Revista educativa cu ISSN septembrie 2014,

İsmayılova, Jale, (2010), "Romanya'da Türk Edebiyatı ve Temsilcileri" TSA / Yıl: 14, S: 1, Nisan 2010, s 173-185.

Kitchen, H., et al. (2017), Romania 2017, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris.

Larionescu, Maria (2000), "Modele ale structurii sociale". Prelegere Ţinută La Scoala Doctorala De Sociologie, Universitatea Din Bucuresti.

Maiorescu Titu, Davila Carol (2016) " Orientation to the patient as a marketing strategy in the Romanian healthcare system" Journal of Medicine and Life Vol. 9, Issue 3, July-September 2016, pp. 302-305

Matei, Lucica (2009), "Romanian Public Management Reform: Theoretical and Empirical Studies", Bucureşti: Editura Economică, 2009 2 vol.

Metin, Ömer. (2012), "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin göçüne dair faaliyetleri", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 35, s.125-143.

Mihai Adriana & Otilia Butiu (2012) The family in Romania: Cultural and economic context and implications for treatment, International Review of Psychiatry, 24: 2, 139-143.

Mora, Cristina Maria &Ţiclău, Tudor (2008), "Managerial Approach To Public Administration", Transylvanian Review of Administrative Sciences, 24E/2008 pp. 87-97

OECD (2016). Public Governance Reviews, Romania, Scan 2016

OECD (2022),"OECD Economic Surveys:Romanya 2022",OECD Publishing, Paris.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü "Çölleşme/Arazi Bozulumu ve Kuraklıkla Mücadele Terimler Sözlüğü",

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) "Romanya Ülke Raporu"

Overvıew On Gender Equalıty Issues In Romanıa,

Özey, R. (1997), Dünya Platformunda Türk Dünyası, Öz. Eğitim Yayınları, İstanbul, s.323.

Özkanat, Burçin (2013), "Avrupa Birliği'nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı: Romanya'daki Türk-Müslümanlar Örneği" II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 6-8 Mayıs 2013, Bursa, s. 445- 460

Radulescu Carmen Valentina, Ioan Ildiko (2015), "Sustainable Development Of Romanian Agriculture Within The Context Of European Union's Requirements" The USV Annals of Economics and Public Administration, Volume 15, Issue 1 (21), 2015.

Raluca Mihaila (2014) "The Court System In Romanıa", Hırsch Marinescu Partners.

Rodean, Neliana (2014). Powers of the President in the Romanian semi-presidential system. Critical features. International and Comparative Law Review, 2014, Vol. 14., No. 2, pp. 69-80.

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023) "Autorızatıile De Construire Elıberate Pentru Clâdırı, în Luna Februarıe 2023". Comunıcat De Presâ Nr. 79 131 martie 2023.

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023) "Cifra de afaceri din industrie în luna februarie 2023". Comunıcat De Presa Nr. 90/ 13 aprilie 2023

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023) "Constructıon Works in February 2023". Press Release No. 95 / April 19, 2023.

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023) "Domeniul: Agricultură". Comunıcat De Presa Nr. Nr.74 / 24 martie 2022.

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023) "Industrıal Productıon in February 2023". Press Release No. 92 / April 13, 2023.

Romanıa Natıonal Instıtute of Statistıcs (İNSSE) (2023). "75 Thousand Pensıoners Less In 2022 As Agaınst The Previous Year", Press Release Nr. 75 30/03/2023.

Staiculescu, Anca Rodica Staiculescu (2012). "Special Status of Bucharest" HKJU-CCPA, god. 12. (2012.), br. 3., str. 695–704.

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022) "Romanya Ülke Profili.

Tandoğan Ufuk (2016) "Romanya Analizi" Türkiye'de Romaya'da Hayat 2016-03-06,

□âra, Sergiu (2013), "Social inequalities and poverty in current Romania", Theoretical and Applied Economics Volume XX (2013), No. 2(579), pp. 129-144

The Economist Intelligence Unit.

Tincescu, Ana-Maria (2017). "General Points of the Public Administration in Romania", "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series Volume XVII, Issue 2 /2017, 330-332.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) (2016). " Romanya, Ülke Bilgi Notu

Türkiye İhracatçılar Merkezi (TİM) (2022), "Romanya Ülke Bilgi Notu"

UÇAR, Fuat (2009), "Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası", I. Baskı, Kültür Sanat yay., İstanbul 2009, s.481-487.

Uçarol, Rifat (1995), Siyasi Tarih (1789-1994), Filiz Kitap Evi İstanbul.

Ustabulut, Mete Yusuf & Kara, Kürşad (2016) "Romanya'da Türk Dili Tarihi ve Dobruca'daki (Köstence) Türkoloji Eğitimi" Aydın Tömer Dil Dergisi, Yıl 1, Sayı 2: 1-16

Valentın, Cârstea (2014) "Drept Admınıstratıv Şı Admınıstraţıe Publıcă", Edıtura Nagard 2014.

Valica, Carmen (2023) "Sat, oraş sau zonă metropolitană? Ce ar trebui să facă autorităţile cu datele de la Recensământ 2022".

Vataman, Dan D. (2018). "Romania during Ceausescu's Dictatorship: First Period in Power (1965–1971)" (January 19, 2018). Romanian Journal of Historical Studies, Volume I, Issue 1/2018.

Vlădescu C, Scîntee SG, Olsavszky V, Hernández-Quevedo C, Sagan A. (2016) " Romania: Health system review. Health Systems in Transition, 2016; 18(4): 1–170.

Wagner Andrea& Stan, Lavinia & Brusi, Martin (2022) "Romania Report" Sustainable Governance Indicators 2022.

Yılmaz, Nihat& Doğan, K. Caner (2013), "Avrupa Birliği (AB) Talepleri Doğrultusunda Çek ve Romanya Cumhuriyetleri'nin Demokratikleşme Reformları" Karadeniz Araştırmaları, Güz 2013, Sayı: 39, ss.15-29.

İnternet Kaynakları

http://countrystudies.us/romania/33.htm

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_census_in_Romania

http://pubdocs.worldbank.org/en/119621524127061283/Romania-Snapshot-Spring2018.pdf)

http://worldfacts.us/map/Romania.htm

http://www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en

http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935162.pdf

http://www.bilgesam.org/incele/146/-turkiye-romanya-iliskileri

http://www.countriesquest.com/europe/romania/

http://www.countrywatch.com

http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa

http://www.mfa.gov.tr/romanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa).

http://www.mfa.gov.tr/-turkiye-romanya-siyasi-iliskileri.tr.mfa

http://www.oka.org.tr/Documents/Romanya.pdf

http://www.romania-central.com/economy-of-romania/the-economy-of-romania/33-developm

http://www.romanianlawoffice.com/courts-romania.htm

http://www.romanya.org/romanya_kulturu.html

http://www.tarihsayfasi.com/ulkeler-tarihi/romanyanin-tarihi.html)

http://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/viii-turk-tarih-kongresi-11-15-ekim-1976-ankara-iii-cilt/(Erişim Tarihi: 22/03/2018)

http://www.worldbank.org/en/country/romania/overview

http://www.worldbank.org/en/news/speech/2016/05/31/romanias-development-and-anti-poverty-policies

https://arges.insse.ro/produse-si-servicii/statistici-judetene/organizarea-administrativ-teritoriala/ (1/06/2023)

https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/RO/14-20 (18/04/2023

https://deik.org.tr/ turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-romanya-is-konseyi

https://en.wikipedia.org/wiki/Administrative_divisions_of_Romania(28/05/2023)

https://eures.ec.europa.eu/living-and-working/labour-market-information/labour-market-information-romania_ro (25/04/2023)

https://eurohealthobservatory.who.int/countries/romania/(26/04/2023)

https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_en#political-system

https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/romania_en (17/04/2023)

https://gov.ro/ro/guvernul/organizare/ (5/05/2023)

https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKFmG7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Romanya_co%C4%9Frafyas%C4%B1.html

https://www.avocatnet.ro/articol_60905/Zone-metropolitane-Anumite-localit%C4%83%C8%9Bise-pot-asocia-pentru-o-coordonare-mai-bun%C4%83-in-baza-unei-legi-speciale.html (28/05/2023)

https://www.britannica.com/place/Romania/Agriculture-forestry-and-fishing

https://www.britannica.com/place/Romania/Political-process(09/05/2018)

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Romanya/

https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/romania/WCMS_650156/lang--en/index.htm (18/04/2023)

https://www.kwintessential.co.uk/resources/guides/guide-to-romania-etiquette-customs-culture-business/

https://www.legislationline.org/countries/country/8

https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/romania/economical-context (18/04/2023)

https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa (29/05/2023)

https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-romanya-siyasi-iliskileri.tr.mfa (29/05/2023)

https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-romanya-siyasi-iliskileri.tr.mfa (29/05/2023)

https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-romanya-siyasi-iliskileri.tr.mfa (29/05/2023)

https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35722.htm

https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Romanya/

https://www.womenlobby.org/Romanian-Women-s-Lobby?lang=en

https://www.womenlobby.org/Romania-Updated?lang=en

https://www.worldbank.org/en/country/romania/overview#3 (17/04/2023)

www.pewresearch.org

www.politiaromana.ro/ro/politia-romana/cadru-legal

bölüm 8

TÜRKİYE-HIRVATİSTAN İLİŞKİLERİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Taner Karakuzu
İlker Limon

1. GİRİŞ

Bu bölüm, Türkiye ve Hırvatistan arasında cereyan eden ilişkileri, akılcı tercih yaklaşımı çerçevesinde çözümlemiştir. Bu çalışmada, Ankara'nın Zagreb politikaları masaya yatırılmıştır. Çalışmanın birincil amacı, akılcı tercih noktainazarından Türkiye-Hırvatistan ilişkilerini derinlemesine irdelemektir. Çünkü Türk uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi yazınında bu mevzuyu inceleyen bilimsel bir yayın olmamasından dolayı ortaya çıkan eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın ana soruları:

1. Türkiye-Hırvatistan ilişkileri hangi dönemlerde yoğunlaşmaktadır?
2. Türk karar alıcıların Hırvatistan'a yönelik dış politikası, liderin tutumlarından etkilenmekte midir?
3. Ankara'nın Zagreb'e karşı yürüttüğü dış politika, Hırvatlar tarafından nasıl karşılık bulmuştur?

Bu sualler çerçevesinde aşağıdaki hipotezler formüle edilmiştir: "Türk-Hırvat ilişkileri krizler ve iş birlikleri dönemlerinde yoğunlaşmaktadır." ve "İki devlet arasında cereyan eden yoğun ilişkilerde Türk karar alıcılar akılcı tercihlerde bulunmuşlardır." Çalışmanın bağımlı değişkeni: "Türkiye-Hırvatistan ilişkileri" iken söz konusu münasebetlerde kullanılan "liderin akılcı tercihi" ise bağımsız değişkeni olarak tesit edilmiştir. Eserin zaman sınırlaması, çalışmanın boyutu he-

yoğunlaşmaktadır." önermesinin doğruluğunu onaylayan iki kanıt bulunmuştur. Bunlardan ilki Bosna-Hersek savaşı, ikincisi ise AB ve NATO'ya üyelik süreçleridir. İkinci hipotez olan "İki devlet arasında cereyan eden yoğun ilişkilerde Türk karar alıcılar akılcı tercihlerde bulunmuşlardır." ifadesi şek ve şüpheye mahal vermeyecek derecede ispat edilmiştir. Bu minvalde Demirel Bosna-Hersek savaşı verdiği kararlar ile Gül'ün ve Erdoğan'ın iş birliği yaklaşımları akılcı tercih kuramına uygun olarak şekillenmiştir.

Bölümün müellifleri, Balkan coğrafyasının tamamında tabiri caizse 2007-2023 seneleri arasında adım atılmamış yer bırakmamışlardır. Bu doğrultuda, Balkan genelinde ve Hırvatistan özelinde öznel değerlendirmeyi yapmışlardır. Türklerin Balkan politikalarını genellikle Yunanistan, Slovenya, Karadağ, Hırvatistan ve Sırbistan ahalileri yayılmacı ve düşmanca olarak nitelemektedirler. Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'da yaşayan Türkler, Boşnaklar, Arnavutlar, Torbeşler ve Gagavuzlar arasında Türk dış politikası ve karar alıcılarının tercihlerini, bölge sorunlarının çözümüne yönelik olarak görmektedirler. Romanya ve Bulgaristan halkının ise Türkiye'ye karşı duyguları durağandır.

Hırvatistan'da Türk ve Türkiye imajı kamuoyu açısından olumlu bir etki sağlamamaktadır. Örneğin Hırvatistan'ın başına gelen kötü hadiselerin kaynağı olarak Türkler -Osmanlı- olarak vurgulanmaktadır. Örneğin Hırvatlar, iç savaşın dolaylı kaynağı olarak Osmanlı'nın bölgenin etnik yapısını değiştirmiş olmasını görmektedirler. Gene iç savaşın uzamasında Türklerin Boşnaklara vermiş olduğu silah desteği ve maddi yardım gibi hususlara bağlayan görüşler dillendirilmektedir. Hırvatlar, Türk yumuşak güç araçlarını bölgede tahakküm kurma amacı olarak zikretmektedirler. Son cümle olarak Türk karar alıcılar, Hırvatistan için akılcı tercihlerde bulunmuşken bu seçimlerin neticeleri, Hırvat halkı tarafından kabul görmemiştir.

KAYNAKÇA

29.06.2004. - Istanbul, Turska. (2004, Haziran 29). Nisan 4, 2023 tarihinde Predsjednik Republike Hrvatske 2000-2010: http://www.stjepanmesic.hr/hr/arhiva-govori/29062004-istanbul-turska adresinden alındı

Alemdar, E., & Keleş, S. (2021). Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitabı. (D. Alkılıç, Dü.) Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Artan, G. (2020, Mart 13). DHA. Mayıs 17, 2023 tarihinde Orta Avrupa'yı Adriyatik'e Türk şirketi bağlayacak: 405 milyon Euro'ya ihaleyi aldılar: https://www.dha.com.tr/ekonomi/orta-avrupayi-adriyatik-e-turk-sirketi-baglayacak-405-milyon-euro-ya-ihaleyi-aldilar-1759809 adresinden alındı

Aydın, S. (2019). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uy-

gulama. Bursa: Uludağ Üniversitesi. Nisan 01, 2023 tarihinde https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/968/1/537172.pdf adresinden alındı

Balkanlarda büyük rahatsızlık var. (1995, Temmuz 23). Cumhuriyet, 11.

Başbakanlık Basın- Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. (2008, Haziran 13). AB Bülteni. Mart 17, 2023 tarihinde Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/p.php?e=42074 adresinden alındı

Baştürk, Ş. (2012). Rasyonel Tercih Sosyolojisi Bağlamında James S. Coleman'ın Sosyal Sermaye Kavramı: Eğitime Katılma Yönünden Tartışmalar. Sosyoloji Konferansları(45), s. 75-123. Nisan 01, 2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101304 adresinden alındı

Bethlehem, D., & Weller, M. (1997). The Yugoslav Crisis in International Law (Cilt 5). Cambridge: Cambridge University Press.

Bojinović, A., Keil, F. S., & Šabič, Z. (2023). Europeans from the Start? Slovenia and Croatia Between State-building, National Identity and the European Union. Journal of Intervention and Statebuilding, 17(2). doi:10.1080/17502977.2022.2162674

C.C.A. (12, 02 1993). 30-18-1-2 / KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI (1928-). 12.02.1993-00.00.0000(741 - 424 - 8).

CNNTürk. (2018, Haziran 09). Türk şirketler Balkanları yatırımlarıyla fethetti. Mayıs 12, 2023 tarihinde CNNTürk: https://www.cnnturk.com/ekonomi/turk-sirketler-balkanlari-yatirimlariyla-fethetti#:~:text=H%C4%B1rvatistan'da%20Do%C4%9Fu%C5%9F%20Grubu%2C%20Saran,Holding%2C%20Do%C4%9Fu%C5%9F%20Grubu%2C%20Ginta%C5%9F. adresinden alındı

Cumhuriyet. (1992, Şubat 7). Ankara'nın Kararı 4 Yugoslav Cumhuriyeti Tanındı, 10.

Cumhuriyet. (1994, Temmuz 18). Bosna-Hersek için dörtlü zirve. Cumhuriyet

Demirel Tudjman'ın cenazesine katıldı. (1999, Aralık 1994). Şubat 05, 2023 tarihinde Hürriyet: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/demirel-tudjmanin-cenazesine-katildi-39118876 adresinden alındı

Demirel: Avrupalılar bizi anlamıyor. (1994, Temmuz 17). Cumhuriyet, 19.

Demirel'e Sırp Tehdti. (1994, Temmuz 16). Cumhuriyet, 11.

Dışileri Bakanlığı 1993 Tarihçesi. (1994). Saraybosna Ortak Bildirisi. Ankara: Dışişleri Eğitim Merkezi.

Dugaçki, V., & Şkilyan, F. (2022). Hırvatistan'daki Türkler. (K. Gül, Çev.) Ankara: YTB yayınları.

Ekinci, M. U. (2014). Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu. Ankara: SETA Yayınları. Mart 2023, 19 tarihinde https://file.setav.org/Files/Pdf/20141103175216_bosna-hersek-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf adresinden alındı

Embassy, R. o. (2023). Şubat 09, 2023 tarihinde Republic of Türkiye Embassy of The Republic of Türkiye in Zagreb: http://zagreb.be.mfa.gov.tr/Mission/About adresinden alındı

Erözden, O. (2014, Mart). Hırvatistan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi(50).

European Union. (tarih yok). History of the European Union 2000-09. Nisan 15, 2023 tarihinde European Union: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en adresinden alındı

Filipović, V. (2014). Međunarodne reakcije na hrvatsku vojnu akciju Maslenica 1993: nova interpretacija. Politička Misao, 51(02), s. 98.

Govor predsjednika Mesića na 9. gospodarskom forumu "Sjeverna i Južna Europa". (2008, Kasım 3). 4 Nisan, 2023 tarihinde Predsjednik Republike Hrvatske 2000-2010: http://www.stjepanmesic.hr/hr/arhiva-govori/03112008-izmir-turska adresinden alındı

Green, D. P., & Shapiro, I. (1994). Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science. New Haven and London: Yale University Press.

Hırvatistan. (2016, Nisan 26). Mart 2023, 19 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/43786/hirvatistan adresinden alındı

Hırvatistan. (2022, Eylül 9). Mart 19, 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/139540/hirvatistan adresinden alındı

Hırvatistan Ziyareti ve Hırvatistan ile İlgili Bilgi Notu. (2008, Haziran 9). Mart 4, 2023 tarihinde http://www.abdullahgul.gen.tr/aciklamalar/252/61191/hirvatistan-ziyareti-ve-hirvatistan-ile-ilgili-bilgi-notu.html adresinden alındı

Ilija, Ž. (1997). Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini - uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosna i Hercegovini (1991.-1996.). Mostar: Hrvatski informativni centar.

Izjava predsjednika Mesića nakon razgovora s turskim predsjednikom Gullom. (2008, Haziran 11). Nisan 4, 2023 tarihinde Predsjednik Republike Hrvatske 2000-2010: http://www.stjepanmesic.hr/hr/arhiva-govori/11062008 adresinden alındı

Karakuzu, T. (2013). Mikro Milliyetçilik: Yugoslavya Örneği. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakuzu, T., & Limon, İ. (2012, Ocak). Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Yeri Üzerine Bir Analiz. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 3(1). Mayıs 06, 2023 tarihinde https://www.esbadergisi.com/images/sayi4/karakuzu-limon-esba4.pdf adresinden alındı

Karakuzu, T., & Limon, İ. (2016, Ekim 10). Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Orta Asya Vurgusu. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, 31. doi:https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/24634/260633

Karakuzu, T., & Limon, İ. (2023, Nisan 20-27). Saha Araştırması. Zagreb, Split, Rijeka, Zadar, Pula ve Dubrovnik, Hırvatistan.

Koçtürk, M., & Kocaefe, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 20(2), s. 65-77.

Levy, J. S. (1997, Mart). Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations. International Studies Quarterly, 41(1), s. 87-112. Nisan 01, 2023 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2600908 adresinden alındı

Makedonya ve Hırvatistan ziyaretlerinden dönüş. (2003, Temmuz 4). 16 Mart, 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanlığı: https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/5845/makedonya-ve-hirvatistan-ziyaretlerinden-donus adresinden alındı

Mostar Köprüsü için gözyaşı. (1993, Kasım 12). Cumhuriyet, 9.

Nurduhan, A. (2022, Kasım 9). Mostar Köprüsü'nün yıkılışını "hafızalara kazıyan" kameraman o gün yaşananları unutamıyor. Nisan 06, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mostar-koprusunun-yikilisini-hafizalara-kaziyan-kameraman-o-gun-yasananlari-unutamiyor/2733284 adresinden alındı

Odluka o osnivanju Veleposlanstva Republike Hrvatske u Republici Turskoj, sa sjedištem u Ankari, NN 9/1993 (Narodne-Novine Ocak 29, 1993). Mart 1, 2023 tarihinde https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1993_01_9_99.html adresinden alındı

Özal'ın Balkan Gezisi Sona Erdi Hırvatlarla Boşnak'tan Doğal Müttefik. (1993, Şubat 22). Cumhuriyet, 14.

Patronlar Dünyası. (2023, Ocak 23). Doğuş'tan Hırvatistan'a 120 Milyon Euroluk yatırım! Mayıs 8, 2023 tarihinde Patronlar Dünyası: https://www.patronlardunyasi.com/haber/Dogus-tan-Hirvatistan-a-120-Milyon-Euroluk-yatirim/274230 adresinden alındı

Prilozi. (tarih yok). Şubat 21, 2023 tarihinde https://www.matica.hr/media/knjige/u-sluzbi-domovine-829/pdf/prilozi.pdf adresinden alındı

Rekli su o Tuđmanu. (2023). Mayıs 2, 2023 tarihinde dr. Franjo Tudman Prvi hrvatski predsjednik: https://www.tudjman.hr/rekli-su adresinden alındı

Republika Hrvatska Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. (2023, Nisan 01). Zbirka međunarodnih ugovora Popis međunarodnih ugovora i međunarodnih akata sklopljenih između Republike Hrvatske i Republike Turske. Nisan 01, 2023 tarihinde Republika Hrvatska Ministarstvo vanjskih i europskih poslova: https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/pregled-dvostranih-medjunarodnih-ugovora-republike-hrvatske-po-drzavama/21905?country=140 adresinden alındı

Resmî Gazete. (2013, Temmuz 25). Resmî Gazete. Mayıs 9, 2023 tarihinde Resmî Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725-6.htm adresinden alındı

Resmî Gazete. (2023). Resmî Gazete. Mayıs 2023, 18 tarihinde Resmî Gazete: https://www.resmigazete.gov.tr/ adresinden alındı

Shatzmiller, M. (2002). Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States . Kingston: McGill-Queen's University Press.

Süleyman Demirel Külliyesi, B. v. (1993). Görüşme. Hizmete Özel-Gizli, Isparta. 2021 tarihinde alındı

Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. (1993). Mektuplar. Hizmete Özel-Gizli, Isparta. 2021 tarihinde alındı

Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. (1993). Zabıtlar ve Konuşmalar. Isparta.

(1994). Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. Arşiv, Isparta. 2020 tarihinde alındı

Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. (1994). Görüşmeler. Hizmete Özel/Görüşmeler/Gizli, Isparta. 2021 tarihinde alındı

(2000). Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. Isparta. 2021 tarihinde alındı

(2000). Süleyman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi. Ziyaretler. 2020 tarihinde alındı

Şimşek, A. (2019). Tarih Ders Kitaplarında İmajlar Devletler, Halklar, Kişiler. (A. Şimşek, Dü.) Ankara: Pegem Akademi.

T24. (2014, Eylül 22). İshak Alaton: 500 milyar dolarlık hedef hayal, 200 milyara ulaşmak bile zor. Mayıs 17, 2023 tarihinde T24: https://t24.com.tr/haber/ishak-alaton-500-milyar-dolarlik-hedef-hayal-200-milyara-ulasmak-bile-zor,271425 adresinden alındı

TBMM. (1997, Haziran 11). Türkiye Cumhuriyeti ile Hırvatistan Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun.

Todorova, M. (2006). Balkanlar'ı Tahayyül Etmek (2 b.). (D. Şendil, Çev.) İstanbul: İletişim.

Turizm Ajansı. (2021, Eylül 14). Sadettin Saran: Otel için harcadığımız para 100 milyon Euro'ya yaklaştı.

Türbedar, E. (2011). Türkiye'nin Bosna-Hersek Açılımı. Y. Demirağ, & Ö. Çelebi içinde, Türk Dış Politikası Son On Yıl (s. 227). Ankara: Palme.

Türk, F., Karakuzu, T., & Limon, İ. (2023). Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası. F. Türk, & Z. S. Yaş içinde, Söylemler ve Eylemler Bağlamlamında Türk Siyasi Liderlerin Orta Asya Politikaları (s. 167-212). Ankara: Nobel.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı. (1995). Bülent Ecevit. Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2023). Türkiye-Hırvatistan İlişkileri.

Ukaz, PA12-10/3-93. (Narodne-Novine 2 5, 1993). Mart 01, 2023 tarihinde https://narodne-novine.

nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1993_02_12_168.html adresinden alındı

Uzgel, İ. (2009). Balkanlarla İlişkiler. B. Oran, & B. Oran (Dü.) içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001 (11 b., s. 491). İstanbul: İletişim.

Ülker, K. (2023, Şubat 24). Yıldırım Holding Hırvatistan'ın en önemli limanını aldı.

Vlade Predsjednik Hrvatske. (2009, 18 Ocak). Predsjednik Vlade počeo službeni posjet Turskoj. Mayıs 7, 2023 tarihinde Vlade Predsjednik Hrvatske: https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-poceo-sluzbeni-posjet-turskoj/8615 adresinden alındı

Witztum, A. (2005, Ekim). Social Circumstances and Rationality: Some Lessons from Adam Smith Why We May Not All Be Equally Sovereign. The American Journal of Economics and Sociology, 64(4), s. 1025-1047. Nisan 01, 2023 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/3488050.pdf?refreqid=excelsior%3A9ca19cdb1822f3e88d403499340a1b0b&ab_segments=&origin=&initiator= adresinden alındı

Yılmaz, D., Duran, H., & Köse, İ. (2021). Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi. (M. Gökçe, Dü.) Ankara: MillÎ Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yılport. (2023). YILPORT Holding, Hırvatistan'da Bulunan Šibenik Limanının İşletmesini Devraldı. Mayıs 04, 2023 tarihinde YILPORT Holding: https://www.yilport.com/tr/medya/detay/YILPORT-Holding-Hirvatistanda-Bulunan-%C5%A0ibenik-Limaninin-Isletmesini-Devraldi/389/2903/0 adresinden alındı

Yunus Emre Enstitüsü. (2016, Mayıs 22). Zagreb Yunus Emre Enstitüsü Cumhurbaşkanımızın Katılımıyla Açıldı. Nisan 15, 2023 tarihinde Yunus Emre Enstitüsü:

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., . . . Yıldız, S. (2021). Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı. (E. Yüksel, Dü.) Ankara: MillÎ Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., . . . Yıldız, S. (2021). Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı. (Ö. Bağcı, & F. Bildik, Dü) Ankara: MillÎ Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., . . . Yıldız, S. (2021). Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı. (M. A. Kapar, Dü.) Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yürür, P. (2007). Türkiye-Hırvatistan İlişkileri. P. Yürür, P. Yürür, & A. Özkan (Dü) içinde, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti (s. 125). Ankara: Detay.

bölüm 9

TÜRKİYE-SLOVENYA İLİŞKİLERİ

Yeşim Demir

1. GİRİŞ

Avrupa'yı; Asya'ya, Orta Doğu'ya ve Kuzey Afrika'ya bağlayan Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda, çoğunlukla dağlık bir bölgedir. Balkanlar, birçok kavme de ev sahipliği yapmıştır: Keltler, İlirler, Traklar, Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Romenler, Slavlar, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar, Uzlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Osmanlılar. Coğrafi şartların da etkisiyle dil, din, kültür ve mezhep bakımından çeşitliliğe sahiptir. Etnik yapı bakımından da Sırp, Bulgar, Yunan, Hırvat, Sloven, Boşnak, Karadağlı, Arnavut, Makedon ve Türklerden oluşmaktadır (Alp, 2021: 107-108; Özey, 2021: 3-4). Bu çeşitlilik, bir taraftan kültürel zenginliği gösterirken diğer taraftan da iç çatışmaları ve dış müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar ve müdahaleler sonucu Balkanlar'da birçok devlet kurulmuş ve parçalanmıştır. Buna en iyi örnek olarak Yugoslavya gösterilebilir.

Yugoslavya, 1918 yılında Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı olarak kurulmuş, 1929 yılında da Yugoslavya Krallığı adı altında birleşmiştir (Alp, 2021: 110). Etnik çeşitliliğe sahip olan Yugoslavya, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Batılı devletlerin de desteği sonucunda parçalanmış, Slovenya, Hırvatistan, Kosova, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir (Alp, 2021: 112).

Türkiye, bağımsızlığını yeni kazanan bu devletlerle ilişkilerini Yugoslavya üzerinden yürütürken parçalanma sonrasında, bu devletlerle ikili ilişkiler kurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, Balkanlar'da yüzyıllar boyunca etkili olmuşsa

lerin artmasında faydalı olacaktır. Üniversiteler arası değişim programları ve siyasi olarak da üst düzey ziyaretler ilişkilerin gelişime açık olduğunu göstermekle birlikte Slovenya'da Kültür ve Tanıtma Müşavirliği ile Türk eğitim ve kültürünü tanıtan kuruluşların açılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, İ. (2021). Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi. Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015). 2.b, Ankara: Nobel Yayınları.

Aytüre, S., Berki, Ö. (2015). Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 14(28).

Bucar, B. (2004). "Independence and Integration into the International Community: A Window of Opportunity". Slovenia From Yugoslavia to the European Union. (ed. Mojmir Mrak, Matija Rojec, ve Carlos Sliva-Jauregui), The World Bank: Washington.

DEİK. (2023a). Türkiye-Slovenya İş Konseyi. Erişim tarihi: 21.04.2023. https://deik.org.tr/turkiye-avrupa-is-konseyleri-turkiye-slovenya-is-konseyi

DEİK. (2023b). Slovenya'nın 2020 Hedeflerinde Öncelikli 3 Ülkeden Biri Türkiye Olacak. Erişim tarihi: 21.04.2023. https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-slovenya-nin-2020-hedeflerinde-oncelikli-3-ulkeden-biri-turkiye-olacak

DEİK. (2023c). Türk ve Sloven İş Dünyasına Üçüncü Ülkelerden İşbirliği Çağrısı. Erişim tarihi: 21.04.2023. https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turk-ve-sloven-is-dunyasina-ucuncu-ulkelerde-is-birligi-cagrisi

Delo, M. (2016). Analiza Slovenskih Stereotipov O Turkih: Implikacije Za Mednarodno Poslovanje. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/coralic2199-B.pdf

Dışişleri Bakanlığı. (2023). Türkiye-Slovenya İlişkileri. Erişim tarihi: 2 Mayıs 2023, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-slovenya-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Drnovsek, J. (2004). "The Political Reasons for the Dissolution of SFR Yugoslavia". Slovenia From Yugoslavia to the Europea nUnion. (ed. Mojmir Mrak, Matija Rojec, ve Carlos Sliva-Jauregui), Washington: The World Bank.

Gencer, Ö. (1997). "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği".Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar. (ed. Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan), İstanbul: Bağlam Yayınları.

İstanbul Ticaret Odası. (1998). Slovenya Ülke Etüdü. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Kenar, N. (2021). Soğuk Savaş Sonrasında Slovenya'nın Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış politikası. Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015). (ed. İbrahim Kamil), 2. b., Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Slovenya. Ankara.

Mrak, M., Rojec, M. ve Sliva-Jauregui, C. (2004). "Slovenia's Threefold Transition". Slovenia From Yugoslavia to the European Union. ed. Mojmir Mrak, Matija Rojec, ve Carlos Sliva-Jauregui), Washington: The World Bank.

Özey, R. (2021). Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası. 4. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Resmi Gazete. (1997, 10 Ocak). Milletlerarası Antlaşmalar. S.22873.

Slovenya Cumhuriyeti Fahri Başkonsolosluğu. (2023). TÜRSAB, Slovenya'nın Turizm Potansiyelini Mercek Altına Aldı. Erişim tarihi: 27 Nisan 2023. https://slovenyabaskonsolosluk.org.tr/icerik/turksab-slovenya-turizm-potansiyeli?dil=tr

Slovenya Cumhuriyeti Hükümeti. (2011). Slovensko-Turško Strateško Partnerstvo. Erişim tarihi: 30 Nisan 2023. https://www.gov.si/assets/drzave/turcija/f69080ff09/Slovensko-tursko-strates-ko- partnerstvo.pdf

Slovenya Cumhuriyeti Hükümeti. (2023a). Odnosi Slovenija - Turčija. Erişim tarihi: 27 Nisan 2023. https://www.gov.si/drzave/turcija/odnosi-slovenija-turcija/

Slovenya Cumhuriyeti Hükümeti. (2023b). Pol Milijona Evrov Nujne Humanitarne Pomociza Turci-jo in Sirijo. Erişim tarihi: 27 Nisan 2023. https://www.gov.si/novice/2023-02-09-pol-milijona-evrov-nujne-humanitarne-pomoci-za-turcijo-in-sirijo/

Slovenya Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı. (t.y.). Agreements under the Contract made by the Repub-lic of Slovenia. Erişim tarihi: 30 Nisan 2023. https://www.oecd.org/tax/treaties/beps-mli-position-slovenia.pdf

Spirit Izvozno Okno. (2022). Predstavitev Gospodarstva Turcija. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2023. https://www.izvoznookno.si/drzave/turcija/predstavitev-drzave/

TBMM Tutanakları. (2004, 13 Mayıs). Dönem:22, Yıl:2. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2023. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c061/tbmm22061008ss0656.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2022). Slovenya Ülke Profili 2021. Erişim tarihi: 16 Mayıs 2023. https://www.sut-so.org.tr/uploads/images/disticaret/slovenya%20ulke%20profili%202021.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2023). Slovenya. Erişim tarihi: 16 Mayıs 2023. https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/slovenya/genel-bilgiler

TİKA. (2023). Uluslararası Balkan Tarihi Sempozyumu Slovenya'da Gerçekleşti. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2023. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/uluslararasi_balkan_tarihi_sempozyumu_slovenya'da_gerceklesti-39618

Trade Map. (2023). Erişim tarihi: 14 Mayıs 2023. https://trademap.org/

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB). (2021). Son Verilerle Türkiye Turizm İstatistikleri Ra-poru. Erişim tarihi: 5 Nisan 2023. https://tursab.org.tr/apps/Files/Content/7db2e0c3-0bdf-4790-8b3f-296edcb946fb.pdf

Ülgül, M. (2017). Türkiye-Slovenya İlişkileri. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti. (ed. Pınar Yürür, Arda Özkan), Ankara: Detay Yayıncılık.

Yürür, P. (2016). Yakın Geçmiş Perspektifinden Türkiye'nin Komşu Siyasetine Kısa Bir Bakış. So-ğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Komşu Siyaseti Balkanlar-Kafkasya-Ortadoğu. (ed. Pınar Yürür, Arda Özkan), Ankara: Detay Yayıncılık.

bölüm 10

TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ

Serkan Gündoğdu

1. GİRİŞ

Balkanlar'da önemli bir jeopolitiğe sahip olan Arnavutluk, geçmişi MÖ 600'lü yıllara kadar dayanan bir tarihe sahiptir. Tarihleri savaşlar ve işgallerle dolu olan Arnavutlar, bağımsızlıklarına düşkün bir millettir. Bağımsız yaşama arzusu, Arnavutların ülkelerini kartal olarak adlandırmalarından da anlaşılmaktadır. Arnavutlar, Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan Arnavutçayı konuşmaktadırlar. Türkçede kullanılan Arnavut kelimesi ise Osmanlı'da Arnavutların yoğun olarak yaşadığı bölgeye verilen bir isimdir.

Kadim bir coğrafyada bulunan Arnavutluk, konumundan dolayı birçok medeniyet tarafından işgale uğramış fakat Osmanlı'nın bu coğrafyayı fethetmesiyle makûs talihi değişmiştir. Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde gösterdiği hoşgörü politikasını Balkanlar'da da göstermiş ve bu politika sayesinde Arnavutluk'un işgallerle dolu tarihinde farklı bir kapı açılmıştır. Osmanlı egemenliğiyle birlikte işgallere karşı Osmanlı korumasında olan Arnavutluk, hoşgörünün de etkisiyle İslam'ı benimsemiş ve bunun sonucunda Müslüman Arnavut nüfusu ortaya çıkmıştır. İskender Bey'in çıkarmış olduğu dönemsel ayaklanma ve isyanlar olsa da Arnavutluk, Osmanlı için önemli bir bölge olarak değerini sürdürmüştür. Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrılan son Balkan ülkesi olması, Osmanlı'da görmüş olduğu değerin bir yansımasıdır. Osmanlı'nın dağılmasından sonra 1912 yılında bağımsız olan Arnavutluk, makus talihini âdeta tekrar yaşamaya başlamıştır. Önce I. Dünya Savaşı esnasında, sonrasında ise II. Dünya Savaşı sürecinde tekrar işgallere maruz kalmıştır. Bağımsızlık sonrasında Türkiye Cumhuriyeti ile

KAYNAKÇA

Absarılıoğlu, S. (2022), Türkiye'nin Arnavutluk Politikası, AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C.10, S.33, ss. 19- 30.

Akdemir, Y., (2009), Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi.

Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arnavutluk-bayraktar-tb2-siha-filosu-satin-alim-anlasmasini-imzaladi/2768772, (15.05.2023).

Andıç, K., (2000), Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk'un Durumu 19. ve 20. Yüzyıllar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.

Birecikli, İ. B., (2009), "Arnavutluk Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.29, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, ss. 1023-1046.

Bozbora, N., (2008), "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", Avrasya Dosyası, C.14, S.1, ss. 111-158.

Çelik, B., (2004), İttihatçılar ve Arnavutlar, İstanbul: Büke Yayınları.

Demirel, Ç., (2017), Türkiye-Arnavutluk İlişkileri. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti, Pınar Yürür ve Arda Özkan (Edt.), Ankara: Detay Yayıncılık.

Elsie, R., (2010), Historical dictionary of Albania. Scarecrow Press, Lanham'den Akt., Tuncer, F. F., (2017), Türkiye–Arnavutluk İlişkilerinde Kimlik ve Ötekilik Söylemi: Süreklilik/Değişim (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Emin, N., (2014), Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu, İstanbul: SETA Yayınları, Turkuvaz Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.

Göktaş, O., (1995), Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.

Haykır, Y. ve Aslan. M., (2022), "Arnavut Ayrılıkçı Hareketleri ve Bağımsızlık Süreci", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.32, S.2, ss. 817-834.

Kovaci, K., (2014), "Democracy in Albania: Shortcomings of Civil Society in Democratization due to the Communist Regime's Legacy", Undergraduate Journal of Global Citizenship, C.2, S.1, ss. 1-28.

Kutlu, C. N., (2017), 1990 Yılı Sonrası Türkiye Arnavutluk Sosyal, Ekonomik, Politik, Askeri İlişkilerinin Analizi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kutlu, C. N., (2017), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, C.15, S.29, ss. 83-103.

Muça, A., (2019), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Özalpler, M., (2019), "Dış Politika Unsuru Olarak, 25 Temmuz 1966 Tarihli Türkiye- Arnavutluk Kültürel İşbirliği", Tarih ve Gelecek Dergisi, C.5, S.3, ss. 688- 701.

Özcan, H., (2011), Atatürk Dönemi Türkiye- Arnavutluk İlişkileri (1920- 1938), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Özkan, M. S., (2023), İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Paci, E., (2021), Türkiye'nin Dış Politikasında Balkanlar: Kosova ve Arnavutluk Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.

Pamuk, B., (2006), "Osmanlı Döneminde Arnavutluk", Balkanlar El Kitabı, Çorum, Karam Araştırma Yayıncılık.

Polat, A. (2005), "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti ile İlişkileri (1920- 1938), Hacı Bektaşı Veli araştırma Dergisi, C.33, ss.167-176.

Saygılı, H., (2014), "20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı", Bilge Strateji, C.6, S.10, ss. 35-62.

Şıvgın, H., (2003), "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", Türk Dünyası Araştırmaları, S.147, ss. 131-152.

Şimşir, B. N., (2001), Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Ankara: ASAM Yayınları.

T.C Dışişleri Bakanlığı, Arnavutluk'un Ekonomisi, https://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-ekonomisi.tr.mfa, (16.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa, (20.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/_turkiye-arnavutluk-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (21.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ülke Künyesi, https://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-kunyesi.tr.mfa, (18.05.2023).

TİKA, https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649, (27.05.2023).

Tuncer, F. F., (2017), Türkiye–Arnavutluk İlişkilerinde Kimlik ve Ötekilik Söylemi: Süreklilik/Değişim (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Turk, H. Morris, (1911), "Albania: The Land of Eagle- People, The Journal of Race Development", C.2, S.1, ss.54- 66.

Türkiye Maarif Vakfı, https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda, (23.05.2023).

Uzunçarşılı, İ. H., (1976), Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2, Ankara'dan Aktaran, Göktaş, O., (1995), Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu, (23.05.2023).

bölüm 11

TÜRKİYE-KARADAĞ İLİŞKİLERİ

Hasan Acar
Mustafa Pekcandanoğlu

1. GİRİŞ

Balkan ülkeleri arasında bağımsızlığını en son kazanan ve genç bir ülke olan Karadağ'ın geçmişi, Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Karadağ ile Türkiye'nin ilişkileri, 15. yüzyıla dayanmaktadır. Karadağ, 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını elde etmiştir. Ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye, 12 Haziran 2006 tarihinde Karadağ'ın bağımsızlığını tanımış olup iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin temelleri 3 Temmuz 2006 tarihinde atılmıştır. Karadağ, bağımsızlığını diğer ülkelere nazaran geç elde etmesinin üzerine hem iç politikada hem de dış politikada önemli atılımlara imza atmak istemiştir. Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemesi bunun bir sonucudur.

Türkiye; sosyal, kültürel, siyasal nedenlerden dolayı dış politikada aktif rol oynamak istemektedir. İki ülkenin bölgesel yakınlığının olması, stratejik anlamda kolaylık sağlamakta ve diplomatik ilişkilerin görece hızlı ilerlemesinin yanı sıra iki ülkenin de siyasi yapı ve işleyişine vakıf olması için önem arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil ettiği Karadağ, kültürel miras hususunda Türkiye ile ortak geçmişe sahiptir. Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Karadağ'ın bağımsızlığını ilan edene kadar geçen sürede Türkiye, Karadağ'ın bölgesel politikalarına karşı görece ilgisiz kalmıştır. Bu bakımdan hem Karadağ'a hem de Balkanlara karşı Türkiye perspektifinden kaynak çeşitlendirme isteği vardır. Türkiye'nin Karadağ'ı tanıma sürecinden bahsedip iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler bağlamında gelişmelere yer verilecektir.

Karadağ ve Türkiye arasındaki ekonomik ve girişimci diplomasi yoğun geçmektedir. İki ülke arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması ile resmen ikili ticari bağlar perçinlenmiş olmaktadır. Sanayi, güvenlik, teknoloji, altyapı, enerji, eğitim, bilim ve kültür alanında pek çok proje geliştirilmiş ve bölge halkı için hayata geçirilmiştir. Türkiye, serbest piyasa ekonomisini benimsediği için Türkiye'nin Karadağ gibi gelişmekte olan ülkelere küçük ve orta ölçekli yatırımcıları sokma isteği hem Türk yatırımcıların bölgenin gelişmesine katkı sunmasında hem de Karadağ'ın ekonomik faaliyetlerinin canlanmasında önemli paya sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Arežına, S. (2018). Davutoğlu Yönetiminde Balkanlar ve Sırbistan'a Yönelik Türk Dış Politikası. Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kent Çalışmaları Dergisi, 6 (2).

CEIC Data, Montenegro Population, https://www.ceicdata.com/en/indicator/montenegro/population, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

DEİK (2022). Karadağ Bilgi Notu, https://deik.org.tr/uploads/karadag-bilgi-notu-haziran-2022.pdf, Erişim tarihi: 27.06.2023.

Ekinci, U.M. (2014). Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140912171432_karadag-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Geçmişten Günümüze Türkiye-Karadağ İlişkileri(2013). https://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-turkiye-karadag-iliskileri/, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

İnsamer, Karadağ. https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-karadag/, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Karadağ, https://islamansiklopedisi.org.tr/karadag, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Karadağ Cumhuriyeti Ülke Notu(2019), https://www.aso.org.tr/raporlar/ulkeraporlari/karadag2019.pdf, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Kazel, G. İ. (2019). Abdulhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ İlişkileri. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3 (6), 16-35. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/meric/issue/44918/559212

MFA (2023), Türkiye ve Karadağ İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-karadag-siyasi-iliskileri.tr.mfa, Erişim tarihi: 27.06.2023.

MFA, Türkiye-Karadağ Siyasi İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-karadag-siyasi-iliskileri.tr.mfa, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet döneminde Balkan ülkelerinden Ankara'ya yapılan göçler (1923-1990). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 27 (80) : 351-388.

Schneıder, Friedrich Ve Klinglmair, Robert (2004), "Shadow Economies Around The World: What Do We Know?". Iza Discussion Paper No.1043, March.

SETA (2014). "Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu", http://file.setav.org/Files/Pdf/20140912171432_karadag-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Tekin, C. (2020). Karadağ Müslümanlarının Türkiye Cumhuriyeti'ne Göçü, Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (4) , 73-93.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (2018), Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu (Rapor No: 2017), Ankara.

Ticaret Bakanlığı (2018). Karadağ'da işsizlik oranı arttı, https://www.ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/karadag/karadagda-issizlik-orani-artti, Erişim tarihi: 27.06.2023.

Ticaret Bakanlığı, Karadağ, https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/karadag, Erişim tarihi: 27.06.2023.

TİKA (2015), "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2015", https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20(1).pdf, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Yüzbaşıoğlu, N. (2022). Karadağ Cumhurbaşkanı Djukanovic, Türkiye ile ikili ilişkileri değerlendirdi, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/karadag-cumhurbaskani-djukanovic-turkiye-ile-ikili-iliskileri-degerlendirdi/2608349, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

TCCB (2021). Türkiye, Karadağ' a en fazla yatırım yapan ilk 10 ülke arasında yer alıyor, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130204/-turkiye-karadag-a-en-fazla-yatirim-yapan-ilk-10-ulke-arasinda-yer-aliyor-, Erişim tarihi: 27.06.2023.

Ticaret Bakanlığı (2022). Karadağ, https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/karadag, Erişim Tarihi: 27.06.2023.

Vlada Crne Gore, Turska Ambasade i konzulati Crne Gore u svijetu i vizni režim za strance, https://www.gov.me/diplomatske-misije/ambasade-i-konzulati-crne-gore-usvijetu/turska, Erişim tarihi: 27.06.2023.

bölüm 12

TÜRKİYE-SIRBİSTAN İLİŞKİLERİ

Ergenekon Savrun

1. GİRİŞ

Dünyamız, milyarlarca insana ve diğer canlılara ev sahipliği yapmış, her daim cömert davranmış ancak insanlar, evrende yaşayabilecekleri tek yer olan evleri dünyaya pek de cömert davranmamıştır. İnsanlık tarihinden bu yana yüzlerce devlet, krallık ve imparatorluk; kuruldu, yıkıldı, savaştı, barıştı yine savaştı yine barıştı, göç etti, göç ettirildi, siyasi sınırlar değişti ve daha birçok zorluklar yaşandı. Elbette her şey bu kadar karamsar değildi. Yaşanan onca tarihî olayla birlikte hemen her coğrafyanın sosyokültürel özellikleri binlerce yıl geçse de ufak tefek nüanslar haricinde insanlar ve zihinlerde hep aynı kaldı. İşte Balkanlar da yukarıda zikredilen coğrafyaların başında gelmektedir. Tıpkı içinde yaşadığı kadim Akdeniz gibi…

Balkanlar kimine göre Doğu kimine göre Batı kimine göre vatan kimine göre hasret kimine göre sorun kimine göre Avrupa'nın Orta Doğu'su. Her ne olursa olsun Dünya üzerinde ufak bir yer işgal etse de Balkanlar, dünya tarihine coğrafi oranının çok daha ötesinde damgasını vurmuş kadim bir bölgedir. Antik Akdeniz medeniyetlerinin hemen hepsinin ardından büyük İmparatorluklar Roma ve Osmanlı'nın haricinde bugün bölgede yaşayan çeşitli halkların, dinlerin, dillerin ve kültürlerin güzel evi...

Balkanları anlatmadan önce zihinlerde, "Batı neresidir, Doğu neresidir?", bu konuya biraz açıklık getirmek gerekir diye düşündük. Ian Morris'in *Dünya'ya Neden Batı Hükmediyor? Şimdilik* adlı kült esrinde de anlatıldığı gibi son 10 bin yılda

Sonuç olarak Türkiye ve Sırbistan ilişkilerinin tarihî süreci pek de iyi olmamakla birlikte değişen dünya sisteminde, 19. ve 20. yüzyıllarda olduğu gibi topyekûn bir sıcak çatışmanın yaşanması neredeyse imkânsız gibi görünse de Bosna-Hersek ve Kosova davaları devam ettikçe Türkiye, tarafını bu iki Müslüman devletten yana belirleyecektir. Ancak son 15 yıldır sürdürülen olumlu hava, her şeye rağmen devam edecektir çünkü Sırbistan, Bosna ve Kosova olaylarında dünya tarafından tecrit edilmiştir ve Sırbistan'ın, olayların yeniden başlaması durumunda da daha güçlü bir biçimde ambargolara maruz kalacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

Banac, I. (1997). Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, (çev. Gencer Özcan), İstanbul Bağlam Yayınları.

Bonnerjea, B.A. (1927). Dictionary of Superstitionsand Mythology, London.

Börekçi, M. Ç. (2001). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.

Davies, N. (2006). Avrupa Tarihi, İmge Yayınları, İstanbul.

Ekinci, M. U. (2014). Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA

Itzkowitzi, N. (2000). Algılamalar Sorunu, İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, Der. L. Carl Brown, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, İletişim Yayınları.

Jelavic, B. (2006). Balkan Tarihi 1, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul.

Karpat K. (2002). I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit Saltanatı (1876-1909), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi Cilt 7. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, ss.291-316.

Keynes, J. M. (2009).The Economic Consequences of the Peace, Great Minds Series. New York: Prometheus Book, s.20-21.

Kohn, H. (2007). Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, (çev. Agâh Oktay Güner), İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Kurt, H. (2002). Sırbistan, İslam Ansiklopedisi, s.121, Cilt 37, Ankara, TDV.

Lewis B. (2011). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. B.B. Turna), Ankara, Arkadaş Yayınevi, s.31.

Melton, J, G, Martin, B. (2012). Religions of the World, ABC-CLIO, California.

McCharthy, J. (1995). Ölüm ve Sürgün, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

Saybaşlılı, K, Özcan, G. (1997). Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Sloane, W, M. (2008). Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar, (çev. Sibel Özbudun), Nesnel Yayınları, İstanbul.

Uçarol, R. (2013). Siyasi Tarih 1789-2014, Der Yayınları, İstanbul.

Yalçınkaya, A. (2002). 18. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.63-117.

Yuvalı, A. (2011), "Kültürel Değişimde Modernleşme ve Çağdaşlaşma", Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksem Kurumu, Ankara, ss.663-668.

UŞAK'IN

Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası

Editörler
Sadiye Tutsak
Filiz Çolak
Barış Metin
Mehmet Önder Duran
Serkan Erdoğan

Cilt 1

nobel bilimsel

UŞAK'IN YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞUNUN 100. YIL HATIRASI - CİLT 1

Editörler
Sadiye Tutsak
Filiz Çolak
Barış Metin
Mehmet Önder Duran
Serkan Erdoğan

Yayın No.: 1627
ISBN: 978-625-398-568-4 (Tk)
978-625-398-569-1 (1.c)
E-ISBN: EISBN 978-625-398-565-3 (Tk)
978-625-398-566-0 (1.c)
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Kapsamında Uşak Belediye Başkanlığının Katkılarıyla Yayınlanmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tutsak, Sadiye., Çolak, Filiz., Metin, Barış., Duran, Mehmet Önder., Erdoğan, Serkan.
Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası - Cilt 1
Sadiye Tutsak, Filiz Çolak, Barış Metin, Mehmet Önder Duran, Serkan Erdoğan
1. Basım, XXII + XX + 870 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-568-4 (Tk)
978-625-398-569-1 (1.c)
E-ISBN: EISBN 978-625-398-565-3 (Tk)
978-625-398-566-0 (1.c)
1. Uşak 2. Yunan İşgali 3. Milli Mücadele

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Hakem Heyeti V
Kısaltmalar VII
Sunuş IX

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ'NDE UŞAK'TA SOSYOEKONOMİK HAYAT

16. Yüzyılda Sirge: Sakinleri, Arazileri, Ürünleri ve Pazaryerleri 1
Prof. Dr. Saim Savaş
Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-1533-2177.

Uşak'ta Halıcılık ve Ticari Halıcılığın Gelişimi (1850-1914) 25
Dr. Öğr. Üyesi Emrah Yılmaz
Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-5955-8277.

Kazasker Ruznamçelerine Göre Son Dönem Uşak Kadıları (1882-1892) 53
Dr. Serkan Erdoğan
ORCID: 0000-0002-9919-4479.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Uşak Kazasında Ailenin Sosyoekonomik ve Hukuki Durumu (Tereke Kayıtlarına Göre) 67
Dr. Arş. Gör. Adil Erken
Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-0621-4566.

Uşak'ta Eşkıyalık Faaliyetleri (1914-1919) 89
Öğr. Gör. Dr. Irmak Karabulut
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0003-1853-8776.

Birinci Dünya Savaşı Sonrası ve Millî Mücadele Öncesinde Uşak'ta Sağlık Hizmetlerinin Durumu 113
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Saraç
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-7007-1571.

Öğr. Gör. Dr. Yeliz Saraç
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Semra ve Vefa Küçük Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0002-9786-9663.

İKİNCİ BÖLÜM
MİLLET ALGISI VE YABANCI DEVLETLERİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK İZLEDİKLERİ SİYASETLERİ

Amerikan Board Arşivinde Uşak Dış-İstasyonu 135
Doç. Dr. Füsun Çoban Döşkaya
Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0001-8121-4139

Türk Millî Mücadelesi Öncesinde İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un "Şark Meselesi"ne Yönelik Değerlendirmeleri 155
Dr. Uğur Baysal
Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi.

Mütareke İstanbul'unda İngiliz-Fransız Anlaşmazlıkları Üzerine Bir Değerlendirme 171
Doç. Dr. Orhan Turan
Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-5975-0469.

Tarihsel Coğrafyanın Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millet Algısı ve İnşası Üzerine Kimi Düşünceler 187
Prof. Dr. Bayram Bayrakdar
Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-2098-9453.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE KUVA-YI MİLLÎYE VE HAKİMİYET-İ MİLLİYE

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Atfedilen Bir Özellik: "Milletin Azim ve İradesini Bir Notada Birleştiren" 213
Prof. Dr. Yaşar Özüçetin
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-5011-942X.

Millî Mücadele'de Papa Eftim Önderliğinde Teşkilatlanan Türk Ortodokslar ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu 227
Chris Selçuk Erenerol
Université Libre de Bruxelles, MA en Sciences Politiques. Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi Basın Sözcüsü Yardımcısı/Danışman.

Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul Hükûmeti ile Kuvâ-yı Milliye Arasında Kalmak: Anadolu'daki Kamu Görevlileri 247
Prof. Dr. Ferudun Ata
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-2343-5491.

Balıkesir Millî Mücadele Kadrosu'nun Şekillendiği Balıkesir Müdafaa-i Millîye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri 263
Prof. Dr. Sebahattin Şimşir
Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-1911-445.

Millî Mücadele'nin Örgütlenme Aşamasında Alaşehir'de Şahyar Mustafa Bey Çerkes Ethem Çekişmesi 275
Prof. Dr. Kemal Arı
Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-5013-1231.

Uşak ve Havalisinde Kurtuluş Mücadelesi 285
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Cankut
Çağ Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: 0000-0001-8890-2727.

İstiklal Harbi'nde Şehit Olan Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki Bey 311
Dr. Burhanettin Şenli
Bağımsız Araştırmacı Yazar
ORCID: 0000-0001-8650-3319.

Millî Mücadele Dönemi'nde Güney Cephesinde Aşiretler.....335
Prof. Dr. Mustafa Öztürk
İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 00 00-00026808-8788.

DÖRDÜNCÜ KISIM
MİLLÎ MÜCADELE'NİN ASKERÎ SAFÂHATINDA BATI ANADOLU

Batı Cephesi Türk Askerî Havacılık Faaliyetlerinin Önemli Bir Merkezi Uşak ve Türk Tayyare Bölükleri (Nisan 1920'den Eylül 1922'ye Kadar) 357
Doç. Dr. F. Rezzan Ünalp
Ufuk Üniversitesi AİİT Bölüm Başkanlığı
ORCID: 0000-0003-1728-046X.

TBMM Millî Müdafaa Vekâleti Kuvayi Havaiye Şubesi (Hava Kuvvetleri Komutanlığı) ve Kartal Hava Müfrezesi 375
Ömer Aşçı
Uşak Belediyesi
ORCID: 0000-0003-1558-3272.

Millî Mücadele'de Kütahya 395
Prof. Dr. Esra Sarıkoyuncu Değerli
Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
ORCID: 0000-0003-3372-1034.

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu
Emekli Öğretim Üyesi
ORCID: 0000-0003-4646-0056.

Millî Mücadele Dönemi'nde Miralay İzzeddin (Çalışlar) Bey'in Uşak ve Çevresindeki Faaliyetleri.....419
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Güçlü
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-5590-8743.

Doğuş Şeker
Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-9280-6065.

Türk İstiklal Harbi'nde 2. Süvari Tümeni'nin Takip Harekâtı 443
Prof. Dr. Ahmet Altıntaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-9473-5427.

Dr. Çağlar Öngel
ORCID: 0000-0003-0169-7236.

Büyük Zafer'den Sonraki Kritik Dönemeç:
Uşak Muharebeleri ve Yunan Savunma Stratejisi 465
Dr. Selim Erdoğan
Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Park Müdürlüğü
ORCID: 0000 0002 6834 9378.

Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşu 483
Prof. Dr. Sadık Sarısaman
Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-7317-195X.

Dumlupınar Meydan Muharebesinden Sonra Yunan Kuvvetlerinin Son Direnişi:
Kaplangı Dağı Muharebesi 507
Prof. Dr. Sadiye Tutsak
Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-2247-1316.

Millî Mücadele'de Büyük Taarruz Sonrası Kuzey Takip Harekâtı ve Bursa Bölgesinde
Yapılan Muharebeler 535
Prof. Dr. Hüsnü Özlü
Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-8724-4061.

Yunan Ordusunun Takip Harekâtıyla Anadolu'dan Atılması Süreci 559
Dr. Öğr. Üyesi Levent Ünal
Başkent Üniversitesi ATAMER
ORCID: 0000-0003-4023-7064.

Nihai Zaferin Tayyare Keşif Raporları 579
Dr. Emin Kurt
Misafir Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-1252-957X.

General Nikolaos Trikupis'in Esareti 603
Prof. Dr. Cemal Güven
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi
ORCID: 0000-0001-5649-1273.

Yunan Ordusu Başkumandanı General Trikupis'i Kim Esir Aldı? Tartışmalar, Yorumlar 639
Prof. Dr. Mehmet Karayaman
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-9730-5000.

BEŞİNCİ BÖLÜM
YABANCI KAYNAKLARIN IŞIĞINDA MİLLÎ MÜCADELE'YE BAKIŞ

Söylem Analizi Çerçevesinde Aralov'un Anılarında Vurgulanan Temel Hususlara Bir Bakış 675
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çağlayan
Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: 0000-0003-1959-5967.

Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Aralov'un Gözüyle Batı Cephesi'nde Yapılan Taarruz Hazırlıkları 697
Doç. Dr. Efdal As
Milli Savunma Üniversitesi KHO Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-1307-9099.

Millî Mücadele Dönemi'nde Fransa'da Türkiye ile İlgili Yayınlanan Kitaplar Üzerine Çeşitli Tespitler 715
Araş. Gör. Dr. Mustafa Kırışman
Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-9247-9770.

İngiliz Büyükelçilik Raporlarında Batı Anadolu'da Millî Mücadele ve Uşak (1919-1922) 735
Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa
Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-6309-5703.

İngiliz Basınında Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Uşak Muharebeleri (1920-1922) 767
Dr. Buğra İnal
Uşak Valiliği
ORCID: 0000-0001-7238-8436.

İngiliz Perspektifinden Uşak'ın İşgal ve Kurtuluş Günleri (1920-1922) 799
Prof. Dr. Dilşen İnce Erdoğan
Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-6669-5966.

İngilizce ve Fransızca Süreli Yayınlarda Millî Mücadele Dönemi'nde Uşak 823
Arş. Gör. Dr. Mekki Uludaiğ
Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-6557-7917.

Millî Mücadele'de Türk Ordusu ile Yunan Ordusu Arasında Gerçekleşen Büyük Taarruz Sürecinde Alman Basınında İzmir 847
Prof. Dr. Yüksel Kaştan
Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü
ORCID: 0000-0002-8616-8968.

16. YÜZYILDA SİRGE: SAKİNLERİ, ARAZİLERİ, ÜRÜNLERİ VE PAZARYERLERİ

Saim Savaş

Giriş

Çok eski devirlerden beri varlığı tespit edilebilen Sirge, genellikle küçük bir yerleşim birimi olmakla birlikte coğrafî konumu sebebiyle her zaman bulunduğu bölgenin merkezi olma özelliğini korumuş görünmektedir. Uşak-İzmir yolunun 50. kilometresinde, oldukça uzun ve geniş bir ovayı sulayan Gediz nehrinin hemen kıyısında kurulu bulunan Sirge, bu konumu sebebiyle çevresindeki yerleşim birimlerine göre önemli bir avantaja sahip durumdadır. Ankara-İzmir yolu ile Selendi-Eşme yollarının kesiştiği bölgede bulunması da Sirge'nin bu avantajlı konumunu güçlendirmektedir. Diğer bütün taşra yerleşim birimlerinde olduğu gibi Sirge'nin de bu avantajdan yararlanabilmesinin tarihî süreçteki gelişmelere bağlı olduğu, gözden kaçırılmamalıdır.

Sirge üzerine gerçekleştirdiğimiz bir başka çalışmamıza dayanarak 18. Yüzyılın ilk çeyreğinde Kuzey Suriye-Çukurova hattından gelen aşiretlerin iskânıyla, merkezdeki Sirge ve çevresindeki atıl toprakların nüfus itibariyle zenginleştiği, dolayısıyla bölgedeki insan tipolojisinin çeşitlendiği ve buna bağlı olarak üretim alışkanlıklarının önemli ölçüde değişikliğe uğradığı söylenebilir. Nüfus yazımlarının gerçekleştiği 1830'lu yıllarda Sirge'de yaşadığı tespit edilen 86 erkek nüfustan 20'sinin *kadim yerli* başlığı altında kaydedilmesi[1] bu bakımdan anlamlı olsa gerektir. Bu rakamlar nüfusun önemli ölçüde yenilendiğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türk iskânının başlangıcından itibaren konar-göçerlikten

[1] Bkz. Sirge Kazası Dikey Boyutta Bir Yerel Tarih Araştırması, TTK Yayınları, Ankara 2017, s. 197-201.

Kaynakça

BOA, TS.MA.e-1049-101-H-20-11-979.

BOA, A.{DVNSMHM.d...-36-254-H-17-12-986.

BOA, ML.VRD.TMT.d...-3006, H-29-12-1261.

BOA, TT-d-00045-70, 71.

BOA, TT-d-49-261.

BOA, TK.GM.d-132-38-A.

BOA, TK.GM.d-74-B.

BOA, A.{DVNSMHM.d...-15-2057, H.28.07.979.

BOA, TK.GM.d-407-44.

BOA, TT-d-00049-00225.

BOA, TT-d-00045-00058.

BOA, TT-d-00045-00058.

BOA, TT-d-00049-00219.

BOA, TT-d-00045-00077.

BOA, TT-d-00049-00261.

BOA, A.{DVNSMHM.d...-15-2057, H.28.07.979.

BOA, TKGM-d-00407-00034.

BOA, AE.SİBR.-1-110-18.12.1057.

BOA, MAD.d.2498-29.12.1086.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I Kütahya, Kara-hisâr-i Sâhib, Sultân-öñü, Hamîd ve Ankara Livâları, Ankara 1993.

Emecen, Feridun, "Çeltik", *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 265-266.

Emecen, Feridun, "Bennâk", *DİA*, 5, İstanbul 1992, s. 458-459.

Emecen, Feridun, "Çift Resmi", *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 309-310.

Hinz, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.

İnalcık, Halil, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Belleten*, TTK Yayınları, XXIII/92, Ekim 1959, s. 575-610.

Kallek, Cengiz, "Kile", *DİA*, 25, İstanbul 2002, s. 568-571.

Kallek, Cengiz, "Müd", *DİA*, 31, İstanbul 2020, s. 455-457.

Karaman, Hayreddin, "Fakih", *DİA*, 12, İstanbul 1995, s. 126-127.

Savaş, Saim, *Sirge Kazası Dikey Boyutta Bir Yerel Tarih Araştırması*, TTK Yayınları, Ankara 2017.

Tabakoğlu, Ahmet, "Resim", *DİA*, 34, İstanbul 2007, s. 582-584.

Taş, Gökhan, 47 *Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre, Kütahya Sancağı Merkez Kazâsı Altuntaş Nahiyesi*, T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.

UŞAK'TA HALICILIK VE TİCARİ HALICILIĞIN GELİŞİMİ (1850-1914)

Emrah Yılmaz

Giriş

Dokumacılık, insanlık tarihiyle eşdeğer bir geçmişe sahip olmakla kültür ve ekonomi tarihi açısından ilgili kültür, bölge ve coğrafyaların izlerini sürmemize yardımcı olmaktadır. Bu hususta ilk üretilen düz dokuma yaygıların insanların daha çok örtünme ihtiyacını karşılamak amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Her ne kadar insanlık tarihinin ilk dönemlerinde dokumacılık yaygı ve örtünme gibi temel amaçlara hizmet etmiş ve ilk olarak keçe keşfedilmişse de daha sonraları halılar başta olmak üzere düz dokuma yaygılarının sanat eserleri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.[1] Dokumacılığın dünya üzerindeki yayılımına bakıldığında dokuma kültürünün daha çok iklim özelliklerinin uygun olduğu orta kuşak ve hayvancılığın gelişmiş olduğu yerlerde yaygınlık kazandığı söylenebilir. Türk boylarının da orta kuşak iklimin baskın olduğu bir coğrafyada yaşadığı göz önüne alındığında dokumacılığın doğal bir gelişme gösterdiği ve yaygınlaştığı ifade edilebilir.[2] Türk boyları arasında iklim özelliklerinin doğal bir sonucu olarak gelişme gösteren dokumacılık yine bu topluluklar tarafından icra edilen yaylacılık gibi ekonomik faaliyetler dolayısıyla yaygınlık kazanmıştır. Konar – göçer bir yaşam tarzına sahip olan bu Türk boylarında yaylacılıkla beraber yün üretimi ve ticaretinin yapılması da adı geçen Türk boylarında dokumacılığın gelişmiş bir ekonomik

[1] Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 5.

[2] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 143 vd.

Kaynakça

1. Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA, A.}MKT. Dosya/Gömlek: 42/22, Tarih: H. 20/05/1262.

BOA, A.}MKT. Dosya/Gömlek: 47/47, Tarih: H. 07/08/1262.

BOA, A.}MKT. Dosya/Gömlek: 65/98, Tarih: H. 22/02/1263.

BOA, BEO. Dosya/Gömlek: 3492/261893, Tarih: H. 23/01/1327.

BOA, C.İKTS. Dosya/Gömlek: 31/1520, Tarih: H. 29/04/1262.

BOA, DH. MKT. Dosya/Gömlek: 2798/80, Tarih: H. 10/04/1327.

BOA, DH. MUİ. Dosya/Gömlek: 69/9, Tarih: H. 22/03/1328.

BOA, DH. UMVM. Dosya/Gömlek: 75/60, Tarih: H. 04/12/1336.

BOA, HR. HMŞ. İŞO. Dosya/Gömlek: 2/19, Tarih: R. 25/07/1334.

BOA, HR. TO. Dosya/Gömlek: 225/54, Tarih: M. 20/03/1857.

BOA, İ. HUS. Dosya/Gömlek: 164/30, Tarih: H. 13/02/1326.

BOA, İ.MSM. Dosya/Gömlek: 79/2282, Tarih: H. 15/02/1263.

BOA, ŞD. Dosya/Gömlek: 2771/9, Tarih: H. 02/07/1326.

BOA, ŞD. Dosya/Gömlek: 1607/5, Tarih: H. 10/07/1327.

BOA, TS. MA.e. Dosya/Gömlek: 599/105, Tarih: H. 02/07/1279.

BOA, Y.A.HUS. Dosya/Gömlek: 519/37, Tarih: H. 11/02/1326.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Foreign Office/FO]

FO, 78/1888 içinde, Annual Report of Smyrna, 1864.

FO, 195/2134 içinde, Cumberbatch'ten O'Conor'a, İzmir, 4 Aralık 1902.

FO, 195/2300 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 21 Ağustos 1908.

FO, 195/2331 içinde, İzmir, 27 Nisan 1909.

FO,195/2360 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 7 Şubat 1910.

St. Antony's College Middle East Centre Archive Oriental Carpet Manufacturers Ltd Collection [SAC MECA OCM COL]

SAC MECA OCM COL, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 16th February 1910.

SAC MECA OCM COL, Kutu: 5, No: 49, Memorandum.

SAC MECA OCM COL, Kutu: 6, No: 65, Isaac M. Hazanla Yapılan Sözleşme.

SAC MECA OCM COL, Kutu: 11, No: 85, Notice.

SAC MECA OCM COL, Kutu: 11, No: 85, 1 Ocak 1908 tarihli T. A. Spartali & Co'nun tasfiye ilanı.

Memorandum d'Association de la Société The Oriental Carpet Manufacturers Limited.

Memorandum and Articles of Association of the Oriental Carpet Manufacturers Limited.

2. Yayımlanmış Kaynaklar: Konsolosluk Raporları, Osmanlı Sanayi-i İstatistiki, Muâhedât Mecmuası İngiliz Konsolosluk Raporları

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report on the Trade of the Vilayets of Trebizond and Sivas for the Year 1900, 1901.

Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report for the Year 1907 on the Trade of Constantinople and District, 1908.

Ticaret ve Ziraat Nezareti 1329-1331 Seneleri Sanayi-i İstatistiki, (1333).

Muâhedât Mecmûası, C 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

3. Süreli Yayınlar: Gazete, Dergi ve Salnameler

Ahenk, 27 Muharrem 1325, S. 3234.

Ahenk, 9 Safer 1325, S. 3248.

Ahenk, 12 Safer 1325, S. 3250.

Ahenk, 16 Safer 1325, S. 3254.

Ahenk, 11 Cemaziyel-Evvel 1325, S. 3324.

Ahenk, 1 Cemaziyel-Ahir 1325, S. 3341.

Annuaire Oriental, 1889-1890, C 9.

Annuaire Oriental, 1912, C 2.

Aydın Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1308, 13. def'a, Cild-i Sani. Aydın Vilayet Matbaası.

Bursa Sergisi, 14 Ağustos 1325, S. 6.

Halka Doğru Mecmuası, 15 Şubat 1335, S. 2.

İkdam, 19 Muharrem 1325/19 Şubat 1322, S. 4583.

İttifak, 1 Şaban 1326, S. 12.

Konya Vilâyet Gazetesi, 8 Nisan 1324, S. 1864.

Konya Vilâyet Gazetesi, 29 Mart 1326, S. 1963.

Levant Trade Review, Haziran 1911, C 1, S. 1.

Levant Trade Review, Mart 1912, C 1, S. 4.

Revue Commerciale du Levant Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople, 31 Mayıs 1907. S. 242.

The Times, 21 Kasım 1891, S. 33488.

The Times, 6 Ocak 1900, S. 36032.

The Times, 9 Mart 1909, S. 38902.

The Times, 26 Mart 1910, S. 38917.

The Times, 14 Nisan 1910, S. 39246.

4. Yayımlanmış Eserler: Kitap, Makale ve Bildiriler

Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugâtı*, C 2, Kaspar Matbaası, İstanbul H. 1314.

Atalay, Besim, *Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın yeri yok 1967.

Cochran, William, *Pen and Pencil in Asia Minor; or Notes from the Levant,* Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, Londra 1887.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie, Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province d I'Asie-Mineure,* C 3, Ernest Lenoux, Paris 1894.

Deniz, Bekir, "Osmanlı Dönemi Halıları", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 381-394.

Deniz, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Eşiyok, B. Ali, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Ticaret Antlaşması", *Mülkiye,* XXXIV/266, 2010, s. 67-108.

Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles 1910, Catalogue General Officiel de la Section Ottomane, Imprimerie Scientifique, Bruxelles 1910.

Georgiades, Demetrius, *Smyrne et l'Asie Minuere,* Imprimerie Chaix, Paris 1885.

Gökmen, Ertan, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Demirci Kazası,* Demirci Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2007.

Issawi, Charles, *The Economic History of Turkey 1800-1914,* The University of Chicago Press, Chicago ve Londra 1980.

Jeancard, Paul, *L'Anatolie-Smyrne, Sparte, Bourdour, Hiérapolis, Le Dodécanése.* Librairie Française, Paris 1919.

Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi (On Dokuzuncu Yüzyıl),* çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 1993.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838),* Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974.

Lindau, Paul, "1900'lerde İzmir", *Türk Dünyası Araştırmaları,* çev. Selçuk Ünlü, 38, 1985, s. 148-181.

Oriental Carpet Manufacturers Ltd Catalogue, (tarihsiz).

Oriental Carpet Manufacturers Ltd Catalogue, Londra 1910.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş III,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Perdahcı, Nurcan, "Rönesans Resim Sanatında Lorenzo Lotto ve Uşak Halıları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 12/2, 2010, s. 306-322.

Quataert, Donald, "Machine Breaking and the Changing Carpet Industry of Western Anatolia, 1860-1908", *Journal of Social History,* 19/3, 1986, s. 473-489.

Quataert, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü,* çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Salaheddin Bey, *La Turquie L'Exposition Universelle de 1867,* Librairie Hachette, Paris 1867.

Sarc, Ömer Celal, "Tanzimat ve Sanayiimiz", *Tanzimat I***,** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 423-440.

Scherzer, Karl Von, *İzmir 1873,* çev. İlhan Pınar, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001.

Tutsak, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Uşak'ta Halıcılık ve Tarak İsyanı," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1999, s. 65-72.

Tutsak, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uşak'ta Halıcılığın Makineleşme Süreci", *Belleten,* 71/260, 2007, s. 65-97.

Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memâlik-i Osmaniye Ceyb Atlası, Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin Ahval-i Coğrafiye ve İstatistikiyyesi.* Kitabhane-i İslam, İstanbul H. 1323.

Ubicini, M. Abdolonyme, *Letters on Turkey: An account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire,* C 1, çev. Lady Easthope, John Murray, Londra 1856.

Ürük, Yaşar, *İzmir'i İzmir Yapan Yapan Adlar [İzmir Kent Sözlüğü],* İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2008.

Yetkin, Şerare, *Türk Halı Sanatı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974.

Yılmaz, Emrah, "Bir Zamanlar Anadolu'da Halı Dokumak: The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Önemi [1907-1914]", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21/2, 2020, s. 291-333.

5. Tezler

Çakmak, Biray, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908),* Hacettepe Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Yılmaz, Emrah, *The Orientsl Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Yeri ve Önemi,* Anadolu Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

KAZASKER RUZNAMÇELERİNE GÖRE SON DÖNEM UŞAK KADILARI (1882-1892)

Serkan Erdoğan

Giriş

Adalet bugün olduğu gibi geçmişte de devletlerin temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaklaşık altı yüz yıl boyunca hüküm sürmesinin temelinde de hukuk ve adalet sistemi yatmaktadır. Osmanlı Devleti, adaleti kazalara atadığı kadılar vasıtasıyla yerine getirmiş ve temin edilen adalet sayesinde reayaya huzur ve güven ortamı oluşturmuştur. Söz konusu bu huzur ve güven ortamında da Osmanlı halkı ekonomik anlamda üretim yapabilmiş ve ürettikçe de Osmanlı ekonomisinin büyümesine kayda değer ölçüde katkı sağlamıştır. Bu anlamda, adaletin temsilcisi olan kadıların, Osmanlı şehirlerinin ihya ve refahı için idari, sosyal ve kültürel anlamda kilit rol oynadıklarına şüphe yoktur.[1] Kadılar, her Osmanlı şehrinde olduğu gibi Uşak Kazası'nda da kendilerine devredilen vazifeyi yerine getirmeye kadir olmuş ve imparatorluğun yoğun diplomasi ilişkilerini sürdürmek zorunda olduğu, savaşların yıkıcı etkisiyle ve ekonomik anlamda pek çok sıkıntı ile baş etmeye çalıştığı bir dönemi kapsayan XIX. yüzyılın son çeyreğinde de mülki vazifelerinden ödün vermemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin adliye teşkilatında resmî bir kurum olan kadılık müessesesi, varlığını, çalışmanın kapsadığı dönem olan 1882-1892 arasında sürdür-

[1] İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve İdare Adamı Olarak Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 39-40.

ruznamçeleri, Osmanlı ilmiye teşkilatı ve teşkilatın işleyişini anlamak için en önemli kaynaklardan biridir. 1882-1892 yılları arasında Uşak Şer'i Mahkemesinde görev yaptığı tespit edilen 10 kadı, bölgede yaşayan Uşak ahalisi arasında herhangi bir ayrım yapmaksızın alacak-verecek, evlilik, boşanma, nafaka, vesayet gibi halkın günlük hayatta karşılaştığı her türlü sorunu çözmekle mükellef olmuştur. Millî Mücadele'nin vuku bulduğu topraklarda payitahttan alınan emirle bölge yönetiminde söz sahibi olan kadılardan biri görev esnasında vefat etmiş, bir diğeri bulunamadığından göreve başlayamamıştır. Geriye kalan 8 kadı, görevlerini başarılı bir şekilde ifa etme gayretinde bulunmuş ve kendileriyle ilgili ahaliden herhangi bir şikâyet gelmediği için görevden alınmamıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Vesikaları

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Meşihat Arşivi (MŞH. ŞSC.) Uşak Şer'iyye Sicilleri 4, 5, 6.

c. Meşihat Arşivi Anadolu Kazaskerliği Ruznamçeleri 447, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 551, 552, 553, 554.

d. Vilayet Salnameleri

Hüdavendigar Vilayet Salnamesi h. 1301 / 1884.

Hüdavendigar Vilayet Salnamesi h. 1310 / 1892.

3. Kitap, Makale ve Tezler

Alan, Ercan, "Arşiv Kaynağı Olarak Kadıasker Ruznamçelerinin Medreseler ve Müderrisler Açısından Önemi", *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans (edit. Fuat Aydın vd.),* Mahya Yayıncılık 80, İstanbul 2019.

Alan, Ercan, "Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul 2015.

Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2015.

Beyazıt, Yasemin, "Osmanlı Kadısının Emniyet ve Asayiş İşlerindeki Rolü", *Türk Polis Tarihinin Tarihi Kökenleri,* edit. Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. 235-258.

Demirci, Akmandar, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Ticaret Mahkemeleri (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara Örnekleri)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi),* Ankara 2019.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 31. Baskı, Ankara 2015.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

Erdoğan, Serkan, "13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili H. 1326/M. 1908-H. 1328/M. 1910 Transkripsiyon ve Değerlendirme", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Nevşehir 2019.

Gündoğdu, İsmail, "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznamçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C 6, S 2, 2009, s. 697-721.

İpşirli, Mehmet, "Mülazemet", *Türkiye Diyanet Vakfı* İslâm Ansiklopedisi, C 31, s. 536-537.

İpşirli, Mehmet, *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Kayar, Betül, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Naip", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Ankara 2020, s. 189-234.

Kuru, Levent, *Kazasker Ruznamçelerine Göre Osmanlı İlmiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVI-II. Yüzyılın İlk Yarısı*), Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2022.

Ortaylı, İlber, "Kadı", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 69-73.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve İdare Adamı Olarak Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Öntuğ, M. Murat-Solak, Erdoğan, "Uşak Şer'iyye Sicilleri'nin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Dergisi*, Afyon 2015, s. 11-25.

Öntuğ, M. "Hurufat Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri", *AKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, C 3, Afyon 1999, s. 149-171.

Öntuğ, M. "Tarihin İzinde Uşak Kenti", *Markalaşma Vizyonu ile Uşak*, edit. Dilşen Onsekiz, Nobel Bilimsel, Ankara 2022.

Öntuğ, M. Uşak'taki Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi*, S. 28, 2004, s. 77-100.

Örenç, Ali Fuat, "Mutasarrıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 31, İstanbul 2020.

Saraç, Hüseyin-Erdoğan, Serkan, "13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Müslim ve Gayrimüslim Sosyo-Ekonomik Durumları (1908-1910)", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C 9, S. 2, Nevşehir 2019, s. 440-450.

Şentop, Mustafa, Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Tutsak, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Devirlerinde Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 16, S 1, 2001, s. 182-175-192.

Tutsak, Sadiye "Milli Mücadelede Uşak, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S 1, 1995, s. 289-311.

Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform (1826-1876*), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.

XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE UŞAK KAZASINDA AİLENİN SOSYOEKONOMİK VE HUKUKİ DURUMU (TEREKE KAYITLARINA GÖRE)

Adil Erken

Giriş

Osmanlı yerel tarih araştırmaları için hem temel kaynak olmaları hem de sosyal, iktisadî ve hukuki yapılar ile bunların zaman içinde geçirdikleri değişimi yansıtmaları, *kadı defterleri* olarak da bilinen *şer'iyye sicillerinin* önemi tartışmasız kılmaktadır. Ayrıca merkez-taşra ilişkilerinin âdeta bir aynası durumunda olan siciller ferman, berat, ilam, hüccet, evlenme- boşanma kararları ve tereke kayıtlarından oluşan zengin bir belge koleksiyonunu barındırırlar. Dolayısıyla Osmanlı hukuk sistemi içinde tereke, muhallefât, metrûkât, kısmet vb. kavramlar adı altında çeşitli muamelelere konu olarak kayıt altına alınmış belgeler oldukça önemli bir yer tutar.[1] Burada İslâm miras uygulamasından farklı ve konumuzla ilgili olmayan bir husus var ki o da örfi hukuk kapsamında ele alınan ve daha çok askerî zümre mensuplarının *muhallefâtıyla* alakalı olan müsadere işlemidir. Bu çerçevede kadı maiyetindeki kassamlarca, ulema dışında yalnızca askerî zümreden devlet görevlilerinin terekelerinin kaydedilmesi yasal bir zorunluluktu. Osmanlı tarihinde ilk kez II. Mehmet döneminde Vezir Çandarlı Halil Paşa'nın idamından sonra devletçe mal varlığına el konulmasıyla başlayan bu uygulama, Tanzimat'a kadar

[1] Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 186, 228; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, Işık Akademi Yayınları, 2. Baskı, İzmir 2008, s. 62; Hamza Aktan, "Kısmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 496-498; Tahsin Özcan, "Muhallefât", *DİA*, C 30, Ankara 2020, s. 405.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meşihat Şer'iye Sicilleri, Defter No: 3, Yer Numarası: 8847.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Şer'iye Sicilleri, DN.: 7, YN.: 8851.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, 2. Baskı, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2008.

Aktan, Hamza, "Kısmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 496-498.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1985.

Aydın, Mehmet Akif , "Aile Hayatı", *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, C 2, İstanbul 1989, s.196-200.

Aydın, Mehmet Akif, "Mehir", *DİA*, C 28, Ankara 2003, s. 389-391.

Acar, H. İbrahim, "Talâk", *DİA*, C 39, İstanbul 2010, s. 496-500.

Artan, Tülay, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, edit. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Barkan, Ömer L., "Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler,* C 3, S. 5-6, Ankara 1966, s. 1-469.

Bozkurt, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.

Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

Çandarlıoğlu, Gülçin, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Demirel, Ömer -Muhiddin Tuş- Adnan Gürbüz, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI.-XIX. Yüzyıllar)", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, C 2, Ankara 1992, s. 703-755.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

Donuk, Abdülkadir, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s. 147-168.

Erdoğru, M. Akif, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1999.

Erdoğru, M. Akif, "Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Uşak Şehri", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001),* Uşak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 187-200.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2009,

Fekete, Lajos, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", çev. Sadrettin Karatay, *Belleten,* C 29, S. 116, Ankara 1965, s. 457-480.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven ve Özgür Türesay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1924.

Gökçe, Turan, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)*, Uşak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 201-216.

Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2014.

Hacak, Hasan, "Menkul", *DİA*, C 29, Ankara 2004, s. 145.

İnalcık, Halil, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimaî Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C 5, S. 1-4, İstanbul 1953, s. 51-75.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 16. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ü Lûgati't-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, C I-IV, Ankara 1999.

Kaymaz, Zeki, "Uşak'ta Ölçü Adları", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)*, Uşak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 79-82.

Kuban, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, C VII, Ankara 1968, s. 53-73.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, 1. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

Öğün, Tuncay, "Müsâdere", *DİA*, C 32, İstanbul 2006, s. 67-68.

Öntuğ, M. Murat ve Solak, Erdoğan, "Uşak Şer'iyye Sicilerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Afyon 2001, s. 11-25.

Özafşar, Mehmet Emin ve diğerleri, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C 1-6, 4. Baskı, İstanbul 2020.

Özcan, Tahsin, "Muhallefât", *DİA*, C 30, Ankara 2020, s. 405-406.

Özdeğer, Mehtap, "Uşak", *DİA*, C 42, İstanbul 2012, s. 222-226.

Özdeğer, Mehtap, "19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)*, Uşak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 231-258.

Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Öztürk, Said, " Uşak'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Mühim Bir Kaynağı Uşak Temettuât Defterleri", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)*, Uşak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, 177-186.

Sahillioğlu, Halil, "Askerî", *DİA*, C 3, İstanbul 1991, s. 488-489.

Sarıkaya, Hüseyin, "Selef-Halef İki Vak'anüvîs Sa'dullah Enveri ve Halil Nuri'nin Terekeleri Mukayeseli Bir İnceleme", *Belleten*, C 86, S. 305, s. 177-217.

Sertoğlu, Midhat *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

Şanlı, H. Sinem, "Beypazarı'nda Kilim Dokumacılığı ve Bitkisel Boyacılık", *Kalem İşi Dergisi*, C 2, S. 4, s. 14-22.

Tutsak, Sadiye, "Tereke Kayıtlarına Göre Uşak'ta Sosyal Hayat", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 151, İstanbul 2004, s. 105-125.

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

UŞAK'TA EŞKIYALIK FAALİYETLERİ (1914-1919)

Irmak Karabulut

Giriş

XX. yüzyıl başlarında Kütahya sancağı, merkez kazası ile Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarını kapsamaktaydı. Kütahya, 1915'te bağlı olduğu Hüdavendigar vilayetinden ayrılıp müstakil sancak hâline getirilirken[1] Uşak, Kütahya'ya bağlı kaza konumunu devam ettirdi. Osmanlı döneminin sonuna kadar Kütahya sancağına bağlı kalan Uşak, Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1953'e kadar bu konumunu sürdürdü.[2] Uşak kazasının 1906-1907 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesine göre nüfusu 89,145 idi.[3] İncelediğimiz dönemde Uşak kazası Banaz, Göbek (Ulubey), Karahallı, Sivaslı nahiyelerinden ve 164 köyden müteşekkildi.[4]

Birinci Dünya Savaşı yılları ve Mondros Mütarekesinin imzalanması ardından

[1] Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *İslam Ansiklopedisi*, C 26, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* Ankara, 2002, s. 583; Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)", *OTAM*, S. 36, 2014, s. 54.

[2] Çakmak, agm., s. 48.

[3] *Hüdavendigar Vilayeti Salname-i Resmiyesi*, Matbaa-ı Vilayet, Bursa 1324, s. 425; Erdoğan Solak, *XX. Yüzyılda Uşak Kazası,* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001, s. 70; Mehtap Özdeğer, "Uşak", *İslam Ansiklopedisi*, C 42, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* İstanbul 2002, s. 225.

[4] Bkz. *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye,* Selanik Matbaası, Dersaadet 1328, s. 659; Sadiye Tutsak, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 9/1 (1994), s. 313; Çakmak, agm., s. 49. Sivaslı nahiyesi hakkında bkz. Emre Ayman, "Sivaslı İçesi İdari Coğrafyası", *Türk İdare Dergisi,* S. 340, 1973, s. 110.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbıâlî Evrak Odası (BEO) 4586/343876.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishâneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS.) 94/86; 163/58; 162/40.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishâneler (DH.MB.HPS.M.) 16/73; 18/69; 27/19; 29/45; 29/69; 31/62; 33/4; 34/18; 34/65; 37/25; 37/54; 40/83.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.) 78/192; 78/262; 81/44; 83/48; 88/3; 90/ 192; 96/107; 523/80; 560/56; 600/10.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube (DH.EUM. 3. Şb.) 11/13.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Beşinci Şube (DH.EUM. 5. Şb.) 19/46; 20/16.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube (DH.EUM. 6. Şb.) 4/47; 18/23; 19/39; 21/38; 23/8; 24/31; 39/54; 41/2; 54/ 49.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.) 7/49; 7/82; 8/49; 8/66; 9/31; 11/108; 11/25; 12/63; 13/33; 13/46; 14/7; 14/17; 15/4; 15/80; 17/59; 20/43; 20/72; 21/106; 30/100.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberât ve Tensîkât Müdüriyeti (DH.EUM. MTK.) 79/31.

Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsûs Müdüriyeti (BOA.DH.KMS.) 53.2/83; 53.3/72; 54.1./53.

Dahiliye Nezareti Evrak Odası (DH.EUM.VRK.) 22/101.

Resmi Yayınlar

Düstur II/ C 7, Matbaayı Amire, Dersaadet 1336.

Hüdavendigar Vilayeti Salname-i Resmiyesi, Matbaa-ı Vilayet, Bursa 1324.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Atar, Zafer, "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Sosyal Bilimler Dergisi,* 9/1, 2011, s. 87-101.

Ayman, Emre, "Sivaslı İçesi İdari Coğrafyası", *Türk İdare Dergisi,* S. 340, 1973, s. 109-121.

Bardakoğlu, Ali, "Eşkıya", *İslam Ansiklopedisi,* C 11, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* İstanbul 1995, s. 463-466.

Beşikçi, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Bozkurt, Nurgül, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5/21, 2012, s. 261-277.

Bulut, Ömer Faruk, "Yunan İşgali Altında Uşak Hapishaneleri", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu* C 2, yay. haz. Arzu Güvenç, Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

Çakmak, Biray, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)", *OTAM*, S. 36, 2014, s. 45-65.

Çalışkan, Adem, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Firari Askerlerin Eşkıyalık Olayları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler -Maraş Örneği-" *Belgi Dergisi*, 2/20, 2020, s. 2685-2712.

Ertaş, Yaşar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, edit. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 179-189.

Gingeras, Ryan, *Dertli Sahiller Şiddet, Etnisite ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1912-1923,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Gönüllü, Ali Rıza, "Denizli Sancağı'nda Meydana Gelen Asayiş Olayları (1914-1920)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2013, s. 195-217.

Gülmez, Nurettin, "Bodrum, Muğla ve Çevresinde Asayiş Durumu (1918-1920)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C XVIII, 2018, s. 341-373.

Hobsbawm, Eric J., *Eşkıyalar*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2011.

İlgürel, Mücteba, "Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketleri", *İslam Ansiklopedisi*, C 11, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* İstanbul 1995, s. 466-469.

İnce Erdoğan, Dilşen, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Aydın Vilayeti'nde Bazı Eşkıyâlık Olayları", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör,* ed. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 477-490.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye*, Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, İzmir 2010.

Özdeğer, Mehtap, "Uşak", *İslam Ansiklopedisi*, C 42, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* İstanbul, 2002, s. 222-226.

Solak, Erdoğan, *XX. Yüzyılda Uşak Kazası,* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001.

Temel, Mehmet, "Kuvâyı Milliye Döneminde Milas-Bodrum'da Eşkıyalık ve Çetecilik", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, 2010, s. 403-421.

Tutsak, Sadiye, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 9/1 (1994), s. 309-325.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 10/1 (1995), s. 289-311.

Tutsak, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Devrinde Uşak Kazası", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 16/1, 2001, s. 175-192.

Tümer, Haşim, *Uşak Tarihi,* Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Kültür Yayınları, İstanbul 1971.

Ürkündağ, Ayhan, "Uşaklı Bir Eşkıya: Acemoğlu Ahmet", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2, 2015, s. 49-65.

Varlık, Mustafa Çetin, "Kütahya", *İslam Ansiklopedisi*, C 26, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* Ankara 2002, s. 580-584.

Yaşar, Hakan, *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık (1908-1919),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

Yaşar, Hakan, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* XVI/32, 2016, s. 5-41.

Yiğit, Yücel, "Mütareke Günlerinde Balıkesir'de Eşkıyalık Hareketleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, edit. Osman Köse, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 565-578.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI VE MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE UŞAK'TA SAĞLIK HİZMETLERİNİN DURUMU

Hüseyin Saraç- Yeliz Saraç

Giriş

Uşak, tarihin en eski devirlerinden bu yana pek çok devletin ve beyliğin yerleşim alanı hâline gelmiş bir şehirdir. Uşak ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Frigya, Lidya, Roma ve Bizans, 13. yüzyıldan itibaren bölgenin Türk hâkimiyetine girmeye başlamasından sonra ise Anadolu Selçuklu Devleti, Germiyanoğlu Beyliği ve ardından Yıldırım Bayezit devrinde 1362 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin içinde düştüğü sıkıntılı süreci fırsata çeviren II. Yakup, tekrar Germiyanoğulları Beyliği'nin başına geçerek Uşak'ı egemenliği altına almıştır. Ancak daha sonra Germiyanoğulları Beyi II. Yakup, Osmanlı şehzadeleri arasında çıkan taht kavgalarından sonra devletin başına geçen II. Murat ile bir görüşme talebinde bulunmuştur. Bu görüşmede II. Yakup, II. Murat'a bir vasiyetname bırakmıştır. Vasiyetnamede II. Yakup'un erkek evladı olmadığını ve vefatından sonra Uşak ve dolaylarını Osmanlı Devleti'ne devredeceğini beyan etmiştir. Yakup Bey'in 1429 yılında vefatının ardından aynı yıl Uşak, Osmanlı Devleti'ne bağlanmış ve Kütahya sancağı beyi olarak Timurtaşpaşazâde Umur Bey'in oğlu

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

BOA. DH. İD. 222/21.

BCA. 272-60/1-5.

BCA. 272-60/5.

BCA. 272-60/10.

BCA. 272-60/7.

BCA. 272-60/5-1-17.

2. Tetkik Eserler

2.1. Kitaplar

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2011.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Öntuğ, Murat, *Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Palet Yayınları, Konya 2009.

Solak, Erdoğan, *XX. Yüzyılda Uşak*, Uşak Valiliği İl Özel İdaresi ve Uşak Merkez Köylerine Hizmet Götürme Birliği Yayınları, Uşak 2002.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 609.

2.2. Makale ve Tebliğler/Bildirileri

Aydın, Erdem, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15/15, 2004, s. 185-207.

Bakkal, Ali, "Osmanlı Döneminde Tıp Alanında Eser Veren Balkanlı Hekimler", *Turkısh Academic*, C 5, S. 4, 2020, s. 661-684.

Çakmak, Biray, "Mahalli Tarihi Demografi Araştırmalarında Vilayet Salnamelerinin Veri Değeri: Uşak Kazası Örneğinde Kısmi Zamanlı Bir İnceleme (1897-1898/1906-1907)", *CIEPO*, 6. Ara Dönem Bildiriler Kitabı, Uşak İl Kalkınma Vakfı Yayınları, İzmir 2011, s. 359-394.

Çakmak, Biray, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İradî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)", *OTAM*, C 36, 2014, s. 45-65.

Çavuş, Remzi, "II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelp (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 2017, v. 46-61.

Erkal, Mehmet, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 411-413.

Eroğlu, Haldun-Dinç, Güven-Şimşek, Fatma, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Telkih-İ Cüderi", *Milli Folklor Dergisi*, C 13, S. 101, 2014, s. 193-208.

Göktaş, Hanım, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekim Hasta İlişkileri ve Diplomasız Hekimler", *History Studies*, C 6, S. 6, 2014, s. 99-115.

Gültekin, Elif-Doğan Gazi, "Osmanlı Dönemi Belediye Tabipliği Uygulamasına Karamürsel Örneğinde Bir Bakış", *Lokman Hekim Dergisi*, 8/3, 2018, s. 218-223.

Karayaman, Mehmet, "Uşak Memleket/Devlet Hastanesinin Tarihçesi", *II. Uşak Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Uşak Valiliği Uşak İl Kalkınma Vakfı Yayınları, Uşak 2012, s. 647-657.

Keskinboğa, Kadircan, "Savaştaki Düşmanlardan Bir Diğeri: Tüberküloz", *Lokman Hekim Dergisi*, 6/3, 2016, s. 174-184.

Kılıçaslan, Mustafa Emre, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Buharlı Nakliyat Ağında Yabancı Kumpanyalar: Kaynaklar Ve Problemler", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergis*i, C 4, S. 7, 2022, s. 145-154.

Narinç, Ökkeş, "1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi", *Ams*, S. 1, 2013, s. 75-93.

Özdeğer, Mehtap, "Uşak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 222-226.

Sağlam, S. Tevfik, "Geri Gelen Ateş Hakkında", *Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası*, C 13, S. 1, 1947.

Sarı, Nil, "Mekteb-İ Tıbbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 2-5.

Tantay, Ayfer, "Milli Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar", *ÇITAD*, VI/15, 2007, s. 39-54.

Terzi, Arzu, "Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (Xıx. Yüzyılın İkinci Yarısında)", *Osmanlı Bilim Araştırmalar*ı, XI/1-2, 2009, s. 49-64.

Tutsak, Sadiye, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", *Tarih İnceleme Dergisi*, 9/1, 1994, s. 309-325.

2.3. Tezler

Serin, Sinem, Osmanlı Devleti'nde Hekim Başılık Müessesesi, İ*stanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.

AMERİKAN BOARD ARŞİVİNDE UŞAK DIŞ-İSTASYONU

Füsun Çoban Döşkaya

Giriş

Amerikan Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği, (American Board of Commissioners for Foreign Missions, ABCFM) kısa adıyla Amerikan Board, ABD'de kurulmuş bir Protestan misyonerlik örgütüdür. Örgütün oluşma süreci Kongregasyonalist beş Williams Koleji öğrencisinin bir araya gelmesi ile başlamıştır.[1] Bir iki yıl içerisinde bu gruba diğer Williams Kolej öğrencileri de katılmış ve misyonerlik çalışmaları yapmayı hedefleyen *"Erkek Kardeşler"* (*Society of Brethren*)[2] isimli gizli bir örgüt kurulmuştur. Kısa süre içinde bu örgüte başta Andover İlahiyat Okulundan olmak üzere diğer üniversitelerden de üyeler katılmış ve bu durum 1810 yılında Boston'da Amerikan Board'un kurulması ile sonuçlanmıştır. Örgüt tüm dünyada çok hızlı bir şekilde yapılanmış ve on dokuzuncu yüzyılın en büyük Protestan misyonerlik örgütlerinden biri hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin önemi Amerikan Board'un Osmanlı topraklarının büyük bir kesiminde yoğun faaliyet göstermesine neden olmuştur. 1819 yılında örgüt Fliny Fisk ve Levi Parsons isimli ilk Board misyonerlerini Osmanlı Devleti'ndeki "orijinal Yedi Kilise bölgesine"[3] gönderme kararı aldığında Osmanlı

[1] Bugün bu bir araya gelişleri "Haystack Dua Toplantısı" *(The Haystack Prayer Meeting)* olarak anılmakta ve misyonerlik çalışmalarında önemli bir dönem noktası olarak kabul edilmektedir.

[2] "Tarikat Üyeleri" olarak da çevrilebilir.

[3] Aziz Pavlus (St. Paul) tarafından oluşturulup Hristiyanlık açısından kutsal sayılan bu yedi kilise Efes (Ephesos), İzmir (Smyrna), Bergama (Pergamon), Salihli (Sardes), Alaşehir (Philadelphia), Denizli (Laodikeia), Akhisar (Thyateira) da bulunmaktadır.

özel okullarla Rum ve Ermeni nüfus üzerinde eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Misyonerler raporlarında Uşak'ın coğrafi konumunu, topografyasını, gelenek ve göreneklerini, toplumun alışkanlıklarını, hayatta kalmak için ne yaptıklarını aktarmışlardır. Detaylı Uşak halısı dokuma şekil ve yöntemlerini, ibadet yerlerini, yeme içme alışkanlıklarına kadar her konuyu yazılarında anlatmışlar, gördükleri her şeyi raporlandırmışlardır.

Kaynakça

ABCFM Arşivi

ABCFM Maps of Missions, Published by the Board, Boston 1914. https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112089198573&view=1up&seq=5&skin=2021.

Barrows, John Otis, "Report, Manisa Station, 1876-1877" 04.04.1877 American Board https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/46202

Barrows, John Otis, "Manissa", *The Missionary Herald*, C 72/S. 4, 1876, s. 105-106.

Bowen, Marcellus, "Western Turkey Mission: Aushak-Afion Kara Hissar", *The Missionary Herald*, C 74/S. 8, 1878, s. 255-256.

Bowen, Marcellus, "The Manissa Field", *The Missionary Herald*, C 72/S. 4, 1876, s. 120-122.

Bush, Caroline E, *Out-Station Schools in Turkey,* Woman's Board of Missions, Press of R. H. Blodgett, Boston 1905, http://www.dlir.org/archive/items/show/11131

Fifty-Two Weeks in the Turkey Mission of the American Board, Souhoulet Press, Stamboul, 1925.

Life and Light for Woman, "Turkey: Extracts from Reports", C 9/S. 9, 1879, s. 308.

Life and Light for Woman, "New Literature", C 35/S. 1, 1905, s. 1.

PABCFM, Unit 5, (ABC 16.9.3) Reel 589: 275, 276, 277, 283, 285.

Sixty-Sixth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, "Manisa", Printed at the Riverside Press, Boston 1876, s. 28-29.

Sixty-Seventh Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, "Manisa", Printed at the Riverside Press, Boston 1877, s. 25.

Sixty-Eight Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Printed at the Riverside Press, Boston 1878.

Seventy-First Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, "Smyrna", Printed at the Riverside Press, Boston 1881, s. 41.

The Missionary Herald, "Progress of the Last Ten Years", C 64/S. 2, 1868, s. 46-47.

The Missionary Herald, C 72/S. 4, 1876.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aksu, Ayşe, Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolusu'ndaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900) ve Bunun Osmanlı Toplum Yapısına Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Arıkan, Refik, "Tanzimat Döneminde Kütahya'da Ermeni Nüfusu", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler, Nüfus ve Göç*, C 7, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 135-147.

Arundell, Francis V. J., *A Visit to the Seven Churches of Asia with an Excursion into Pisidia, containing Remarks on the Geography and Antiquities of those Countries,* Published by John Rodwell, London 1828.

Bilgen, Nurettin, Uşak Kent Coğrafyası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie: géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie- Mineure,* Ernest Leroux, Paris 1894.

Çakmak, Biray, "Modernleşen Osmanlı Taşrasında Maârif: Uşak Kasabası'nda Açılan Özel Okullar", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S. 14, 2011, s. 40-64.

Çoban Döşkaya, Füsun, "Amerikan Board ve Misyoner Corinna Shattuck'ın Urfa Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C 5/S. 14, 2018, s. 84-119.

Çoban Döşkaya, Füsun, "Amerikan Board Heyeti Misyoneri Cornelia (Nellie) S. Bartlett: Huntington Anaokulu ve Öğretmen Okulu'nun İzmir İstasyonuna İktisadi Etkileri", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri* (İzmir, 25-27 Nisan 2019), C III, edit. Mustafa Öztürk ve Ayşen Değerli, İzmir 2019, s. 75-107.

Çoban Döşkaya, Füsun, "Amerikan Board (ABCFM) ve Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* C 7/S. 3, 2020, s. 1431-1474.

Çoban Döşkaya, Füsun, "Amerikan Board'un Kılavuz ve El Kitaplarının Analizi", *History Studies,* C 13/ S. 4, 2021, s. 1125-1143.

Çoban Döşkaya, Füsun, *Amerikan Board Arşiv Belgeleri Işığında Corinna Shattuck, Mary Haratounian ve Urfa Körler Okulu,* Berikan Yayınevi, Ankara 2021.

Erdoğan, Dilşen İnce, "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2012, s. 97-108.

Erdoğan, Dilşen İnce, "The Activities of the American Educational Institutions in the Ottoman Empire: International College in Izmir", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 39, 2019, s. 154-175.

Demir, Cenk, Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2014.

Hamilton, William John, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account of their Antiquities and Geology*, Printed by William Clowes and Sons, London 1842.

Kodaman, Bayram, Ermeni Macerası (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme), Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2001.

Küçükbaş, Özkan, Amerikan Misyoner Raporlarına Göre Manisa'daki Faaliyetleri (1873-1884), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

Öney, Celal, II. Abdülhamid Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Ermeni İsyanlarında Amerikan Misyoner Okullarının Rolü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2010.

Özav, Lütfi - Biray Çakmak, "Uşak Şehir Nüfusunun Tarihi Gelişimi", *SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi,* S. 2, 2001, s. 137-148.

Özdeğer, Mehtap, "Uşak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C 42, İstanbul 2012, s. 222-226.

Strong, William Ellsworth, *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions,* Pilgrim Press, Boston 1910.

Şişman, Adnan, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Uşak'ta Montanizm'e Dair Çalışmalar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C 3/S. 2, 2001, s. 1-6.

Ümit, Devrim, "The American Protestant Missionary Network in Ottoman Turkey, 1876-1914", *International Journal of Humanities and Social Science,* C 4/S. 6(1), 2014, s. 16-51.

Tracy, Joseph, *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions,* 2nd ed., M. W. Dodd, New York 1842.

Tutsak, Sadiye, "Osmanlı Devleti'nin Son Devirlerinde Uşak Kazası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 16, S. 1, 2001, s. 175-192.

Van Lennep, Henry J., *Travels in Little Known Parts of Asia Minor*, Vol. 2, W. Cloves and Sons, London 1870.

TÜRK MİLLÎ MÜCADELESİ ÖNCESİNDE İNGİLİZ DIŞİŞLERİ BAKANI LORD CURZON'UN *"ŞARK MESELESİ"*NE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Uğur Baysal

Giriş

Şark Meselesi ilk defa Rus diplomatlar tarafından 1815 Viyana Kongresi'nde Osmanlı Devleti'nin himayesindeki Hıristiyan nüfusu belirtmek için kullanıldı. Bu kongre sırasında *"Şark Meselesi"* terimi uluslararası politika literatürüne girdi. İlk aşamada siyasi bir terim olarak ortaya çıkmasına rağmen, zaman içinde sosyal, ekonomik, jeopolitik ve tarihsel nitelik de kazandı. [1]

Başlangıcında Osmanlı sınırları içinde yaşayan Hıristiyan azınlıklara işaret eden terim, zamanla Osmanlı Devleti ile Batılı devletlerarasındaki tüm sorunsal alanları kapsar hâle gelmiştir. Söz konusu terim Osmanlılar için bir varoluş ve istikbal durumunu ifade ederken, Batı ise aynı terimi yüzyıllardır yaşadıkları Avrupa'daki Türk ilerleyişi ve düşmanlığıyla ilişkilendirmiştir. Ayrıca Türklerin Avrupa'dan atılması şeklinde tanımlanabilen Şark Meselesi yabancı dillerde yer-

[1] Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 436-437.

ve müzakere içerisinde olunması gerektiğini ileri süren Lord Curzon, İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'daki faaliyetlerinden kaynaklanan görüş ayrılıklarının giderilebileceği mesajını vermiştir. Fransa'nın Suriye'de Arapların bağımsızlık talepleri ile kendi çıkarları arasında kaldığı ve Suriye'de Emir Faysal ile antlaşma yapmasının Fransızların lehine olacağı tahlil edilmiştir.

Amerika'nın Ermeni Devleti'nin kurulmasına öncülük edeceği ve Büyük Britanya ve Fransa ile bu devletin geleceği konusunda bir anlaşmaya varması öngörülmüştür. Filistin ve Mezopotamya'da ise geçici hükümetlerin kurulmasının ve İngiliz himayesine bağlı kalmasının İngiliz çıkarları için hayati derecede önemli olduğu açıklanmıştır.

Mısır'da statükonun devamından yana olan Lord Curzon, Mısır'ın İngiliz himayesinin altında kalmasının geçici antlaşmalarla garanti altına almasının elzem olduğunu söylemiştir. İngiltere'nin Mısır politikasında taviz verilmemesi ve askerî güç kullanmaktan çekinmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Tıpkı Anadolu'da olduğu gibi Mısır'da da milliyetçi hareketlerin Hindistan'da yansımaları olduğunu belirtmiştir.

Kaynakça

A. Arşivler

The National Archives (TNA)/ Londra-UK

FO (Foreign Office) 406/41,. Lord Curzon'un Lord Balfour'a iletmiş olduğu 22 Nisan 1919 Tarihli Notlar.

B. Telif Eserler

Afyoncu, Erhan, *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, C 5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Armaoğlu Fahri, *Siyasi Tarih 1789–1960*, Sevinç Matbaası, Ankara 1964.

Chirol, Valentine, *The Egyptian Problem,* Macmillian; See Description, Londra 1921.

Çay, M. Abdulhaluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1993.

Howard, Harry N., *Türkiye'nin Taksimi – Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, çev. Salih Sabit Togay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 2001.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010.

Manela, Erez, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism,* Oxford University Press, Oxford 2007.

Matthew, Henry Colin Gray, and Harrison, Brian; *Oxford Dictionary of National Biography; in association with the British Academy: from the earliest times to the year 2000,* Vol: 14, New York 2004.

Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele,* C I, Doğan Gazetecilik A.Ş., İstanbul 2011.

Sonyel, Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Şimşir, Bilâl N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* C 1, TTK Yayınları, Ankara 1973.

Terry, Janice J., *The Wafd, 1919-1952 - Cornerstone of Egyptian Political Power,* Published by Third World Centre, Londra 1982.

Topçubaşı, Arslan, *Batı ve Şark Meselesi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Tuncer, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (Osmanlı'nın Kader Yılları 1853- 1878),* Ümit Yayınevi, Ankara 2003.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2010*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009.

MÜTAREKE İSTANBUL'UNDA İNGİLİZ-FRANSIZ ANLAŞMAZLIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Orhan Turan

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın kaderi ABD'nin İtilaf Devletleri[1] tarafında savaşa girmesiyle değişmeye başladı. Bu zinde gücün karşısında İttifak Bloğu[2] geri çekilme sürecine girdi. Osmanlı Devleti açısından duruma bakıldığında Bulgar cephesinin düşmesiyle Sadrazam Talat Paşa, barış istemeye ve ardından istifa etmeye karar verdi. Osmanlı Hükûmeti'nin 8 Ekim 1918'de, İspanya aracılığıyla ABD'ye yaptığı mütareke ve barış müracaatı basında yer aldı. Talat Paşa, 10 Ekim'de Meclis-i Mebusan'ın açılışında Padişah'ın açılış söylevini okudu. Nutkunda barış için başvuru yapıldığını dile getirdi. Ardından üç gün sonra Sadaret Mührü Talat Paşa'dan alındı. 14 Ekim'de İzzet Paşa Hükûmeti kuruldu. Bundan sonra mütareke arayışı süreci başlayacaktı.[3] Nitekim bu doğrultuda Kûtulamâre Kuşatması'nda Türkler

[1] I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında İngiltere, Fransa, İtalya ve Çarlık Rusya'dan oluşuyordu. 1917 Bolşevik İhtilâlinden sonra Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri savaşın sonuna doğru İtilaf Devletleri yanında savaşa katıldı.

[2] Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nden oluşuyordu.

[3] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I, Mutlakıyete Dönüş 1918-1919*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2010, s. 4-5.

daha sıkı bir şekilde yürütmek amacıyla kimi denetim mekanizmaları teşkil etti. Bunlar polis, sağlık, sansür, demiryolları, banka, telgraf denetimi ve ordu komisyonları idi. Kontrolü sağlamak maksadıyla oluşturulan komisyonlar, Osmanlı hükûmetine rağmen, başkentte denetimi eline geçirmeye büyük önem verdi. Yine pasaport dairesi kurarak, iaşe nazırlığına da bir görevli atadılar.

Devam eden günlerde işgal güçleri İstanbul'un önemli binalarına yerleşmeyi sürdürdü. Türk polis ve jandarma kolluk güçlerinin yetkilerini elinden aldı. Hatta İstanbul'un fiilen ele geçirilmesinden sonra başkentin geleceğine dönük tartışmalar başladı. İtilaf Devletleri bu çerçevede Sevr'in altyapısı mahiyetindeki Paris Konferansı sırasında şaşırtıcı teklifler öne sürecekti. Osmanlı Padişahı'nın başkentten uzaklaştırılması ve şehrin idaresinin uluslararası bir yönetime bırakılması en dikkat çekici uygulama önerileri arasında yer aldı. Elbette İstanbul'un geleceği Avrupa kamuoyunda ve basınında ele alındı. Yapılan tartışmaların odak noktası ise İstanbul'un Türklerin elinden alınması idi. Aslında bir bakıma Mondros mütarekesine karşı Türk direnişinin kırılması İstanbul'dan başladı.

Kaynakça

A. Arşivler

The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO) 406/41/30046.

FO 406/41/44835.

B. Telif Eserler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I, Mutlakıyete Dönüş 1918-1919*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2010.

Başak, Tolga, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim – 30 Kasım 1919)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Jaeschke, Gotthard *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Kurat, Yuluğ Tekin, "Bir İmparatorluğun Son Nefesi: Monduros", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 48, Eylül 1971, s. 38-43.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım*, I, İstanbul 1993.

Samsakçı, Mehmet, "İşgal Karanlığında Bir İsyan Alevi: Süleyman Nazif'in Pierre Loti Hitabe'si", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 44/44, 2012, s. 163-196.

Sonyel, Salâhi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Sonyel, Salâhi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Şimşir, Bilâl N., *Malta Sürgünleri*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

Temel, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Townshend, Charles V.F., *Esir Bir İngiliz Generalin Kaleminden Kûtulamâre'de Esaret*, tercüme. Târih-i Askeri Osmân-î Encümeni, sadeleştiren. Recep Ahıshalı, 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

Türkmen, Zekeriya, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar, (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C XVIII, S. 53, Temmuz 2002, s. 319-372.

TARİHSEL COĞRAFYANIN IŞIĞINDA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MİLLET ALGISI VE İNŞASI ÜZERİNE KİMİ DÜŞÜNCELER

Bayram Bayrakdar

Giriş

Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlar kavşağının kesiştiği Anadolu'da konumlanan bugünkü çağdaş Türkiye'de yeni bir siyasal ve kültürle ortaya çıkan modern Türk milletinin nasıl oluştuğu ya da inşa edildiği konusu Cumhuriyet tarihçisi olarak Osmanlı Avrupa ilişkileri ve Osmanlı toplumunda modernleşme çabaları ile ilişkili coğrafyaya bağlı milletleşme süreçleri; yâni, Türk milletinin nasıl oluştuğu problemi, bir akademisyen olarak her zaman ilgimi çekmiştir.

Aslında, *devlet-millet* ilişkisini tanımlayan "oluş" sürecini evrim/gelişim olarak betimlemek daha doğru olur. Böyle bir kuramsal yaklaşımda devlet ve millet kavramları zamanın akışına ve dönemin ruhuna uygun olarak tanımlanmalıdır. *Türk toplumu* dediğimizde, bugünkü sosyo-politik varlık olan *"devlet ve milleti"* ifade ettiğimiz gibi tarihsel sosyolojinin konusu olan devlet ve milletin sürekliliğini de göstermiş olmaktayız. Kısaca, devlet ve millet ilişkisi, tarihsel süreçte değişip dönüşerek geçmişten günümüze bugünkü sürekliliğini kazanmıştır. Devlet ve millet, yâni toplum, yeni şekillere bürünerek aralarındaki ilişki ve boyutu zaman

Bu kapsamda başta ABD olmak üzere Büyük Güçler, bunalımın başlıca nedeni ve sorumlusu hâline geldi. Bu nedenle önümüzdeki elli ve/veya yüz yılı bu düşüncelerin ışığında okumak gerekecektir. Baltık'tan Ortadoğu ve Kafkaslara Türkiye'nin yer aldığı büyük coğrafik alan ciddi iç ve dış etnik ve inanç kaynaklı çelişkilere ve çatışmalara sahne olmaya adaydır. Özellikle günümüzde, dünya devletleri ve toplumları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilinen tüm paradigmaları değiştirecek yeni bir sürece sürükleniyorlar.

Bunun başlıca nedeni gelişmiş ülkelerin aç gözlülüğü ve adil ve dengeli paylaşıma yanaşmamalarıdır. Ülkelerde de iktidarlar ister demokratik ister otokratik olsunlar yetkileri daha fazla merkezileştirme eğilimi taşımaktadırlar. Onaylamasak dahi bu durumu, dünyanın genel gidişatının, öncelikli olarak, ülkeleri daha fazla güvenliğe yöneltmesi, tüm dünyada genel kaotik bir sürecin başladığının habercisidir ve önümüzdeki en az elli yıllık bir süreç öngörülemezdir. Bu nedenle Türk toplumunun ve ülke yöneticilerinin belirsiz kimlik arayışı girdabına sürüklenmeden uzun soluklu bir süreci göğüslemeye hazırlıklı olmaları gerekir.

Kaynakça

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Atabey, Figen, *1939 Türk-İngiliz- Fransız İttifakı,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, C I-XXIV, yay. Recep Cengiz, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001.

Barkan, Ömer Lütfü, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Kanunlar I,* İÜ, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943.

Bayrakdar, Bayram, "Çağdaş Tarihçilik Açısından. *Türk Tarih Tezi,*" *Türkiye Günlüğü*, S. 48 (Kasım-Aralık), Ankara 1997.

Bayrakdar, Bayram, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Devletler Hukuku Açısından 19. Yüzyılda Osmanlı'ya Sığınan Lehistan ve Macar Mülteciler Hakkında Bazı Düşünceler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIX/39 (2019-Güz/Autumn).

Bayrakdar, Bayram, "Jeopolitiğin Ve Göç Hareketlerinin Gölgesinde Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Durumu Hakkında Bazı Düşünceler", *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu,* Giresun 19-20 Ekim 2017.

Bazin, Marcel-Stephane de Tapia, *Türkiye Coğrafyası,* İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Bernal, Martin, *Kara Athena: Klasik Medeniyet'in Afro-Asyatik Kökleri/ Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da,* Ankara 1987.

Direk, Zeynep, "Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, İstanbul-Ankara 2001.

Güner, Zekâi, "Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesinde T. C. Devleti'nin İskan Politikası", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICANAS 38*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2007.

Hobsbawm, Eri,. *Devrim Çağı (1789-1848),* çev. Mustafa Sina Şener, Dost Yayınevi, Ankara 2012.

Hobsbawm, Eric, *Geleneğin İcadı,* çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.

İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkik ve Vesikalar,* Türk Tarih Kurumu YayınYayınları, Ankara 1954.

İnan, Afet, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, İstanbul 2006.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Kemal Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler,* Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Karpat, Kemal H., *İslâmın Siyasallaşması,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, çev. Şiar Yalçın, İstanbul 2004.

Karpat, Kemal, *Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri,* Ufuk Yayınları, İstanbul 2001.

Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941, C I-II-III-IV, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Kramer, Samuel Noah, *Tarih Sümerde Başlar*, çev. Hamide Koyukan, İstanbul 1999.

Lemonde diplomatique, August 2020.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970.

Mc Carty, Justin, *Osmanlı Türkleri,* çev. Timur Demirtaş, Kuram Yayınları, İstanbul 2015.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün,* İnkılap Yayınevi, İstanbul 2008.

Macmillan, Margaret, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünya'yı değiştiren İlk Altı Ayın Hikâyesi*, çev. Belkıs Dişbudak, Odtü Yayıncılık, Ankara 2004.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Kimliği", *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı,* S. 19, İstanbul 1999.

Pallis, A.A., "Racial Migrations In The Balkans During The Years 1912-1924", *The Geographical Journal Coverage,* Vol. 66, No. 4 (Oct., 1925), pp. 315-331, Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geograpphers) Stable URL: http://www.jstor.org/stable/1782944. Edinme tarihi: 08/05/2022.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara 2021.

Roberts, M., *Avrupa Tarihi,* çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2010.

Sevim, Ali, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten,* XXV/90, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1963.

Tunçdilek, Necdet, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi,* İÜ. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1986.

Tunçdilek, Necdet, *Güneybatı Asya,* Güven Basımevi, İstanbul 1968.

Turan, Osman, *Müsameretül Ahbâr,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.

Yeni Gün, 10 Ağustos 1920.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi I,* İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Neşriyatı, İstanbul 1944.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA ATFEDİLEN BİR ÖZELLİK: "MİLLETİN AZİM VE İRADESİNİ BİR NOKTADA BİRLEŞTİREN"

Yaşar Özüçetin

Giriş

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin idam fermanı olmuş ve mütarekenin uygulanması ile Türk milletine kendi imkânlarıyla direnmekten başka çare bırakmamıştı. Vatan ve namusun muhafaza edilmesi amacıyla ülkenin muhtelif yerlerinde askerî ve silahlı direniş teşkilâtları oluşturulmuş, kongreler toplanmıştı. Anadolu halkı, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başkaldırmıştı.

Meclis-i Mebusan, Misâk-ı Millî'yi meşrutiyetçi ve barışçıl bir talep olarak onaylamıştı. Ancak, İstanbul'un işgal edilmesiyle İtilâf devletleri tarafından bütün kurumlar ele geçirilmişti.

Heyet-i Temsiliye tarafından fiilî bir hükûmet olarak millî irade ele alınmış millî ve mahallî kongrelerde alınan kararlar titizlikle yerine getirilmekte idi. "Geçici Hükûmet" görevi ifâ edilmiş ve 19 Mart 1920 tarihli "İntihâbât Tebliği"nin yayınlanmasıyla yeni bir yapının vücuda gelişine giden hukuki yol açılmıştı.

23 Nisan 1920 Cuma günü Büyük Millet Meclisi toplanmıştı. Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki başkaldırışı, artık meşru bir organ tarafından yönlendirilmeye başlanmıştı. Ülkenin ve milletin geleceğine hükmeden ve yegâne

Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa; İsmi milletin hafızasında geniş bir yer tutup, milletinin bütünlüğü ifade eden.

Misak-ı Milli en öncelikli amacı olup, bunu gerçekleştirmek için de büyük bir azim ve kararlılık içinde çalışacak olan.

Türk askerinin sadakatine güvenen, kendi ruhlarına uygun olan, ordunun kazandığı zaferi temin eden olarak Büyük Millet Meclisi ve onun reisi olarak görülen, Hükûmet'in, Büyük Millet Meclisi'nin Reisi ve onun hissiyatının sözcüsü olan.

Halktan yana halk ile birlikte görünen, tek bir vücut gibi millet tarafından gösterilen sarsılmaz birlik ve gayret âdeta şahsında tecelli eden.

Kendisini Büyük Millet Meclisi üyelerinden biri olarak gören.

Bir yok etme ve esirlik zinciri olan Sevr Muahedesi'ni etkisiz kılan, kurtuluş gününü yaşatacak olan.

Kendilerini kuvvetli ve imanlı bir orduya malik eden.

Büyük Millet Meclisi ve onun üyeleri tarafından çok sevilen ve saygı beslenilen.

Kendisinden ziyade çevresi için yaşayan ve yaşadığı yerin geleceğine faydalı olmaya çaba sarf edip örnek teşkil eden.

Başkumandan seçilmesiyle, milletin azim ve iradesinin bir noktada birleştiren, uğrunda mücadele edilen kutsal dâvada kalp arzusu ile ciddi gayret gösteren, millî mefkûrenin rehberi olan.

Musibetli günlerinde müjdeci beyanları ile kendilerini sevindiren, felâketli günlerde soğukkanlılıkla söylediği sözler ile zaferin ertesi söylediği sözler arasında bir fark görülmeyen.

Milletinden aldığı ilhamın hakkıyla tecellisini gösteren şeklinde vasıflandırılmıştır.

Kaynakça

(Abalıoğlu), Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri,* Sel Yay., Hisar Matbaası, İstanbul 1955.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları,* Cilt 1, Dünya Yayınları, 1961.

Benneb, George, *Kemal Atatürk, Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si*, Ankara 1938.

Egeli, Münir Hayri, (Nakleden), *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, İstanbul 1959.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D.1, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.18, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.23, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.7, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.8, TBMM Matbaası, Ankara, 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.9, TBMM Matbaası, Ankara, 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, D1, C.12, (5 Ağustos 1921).

Yetkin, Hulusi, "Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, C 2, S. 19, İstanbul 1962.

MİLLÎ MÜCADELE'DE PAPA EFTİM ÖNDERLİĞİNDE TEŞKİLATLANAN TÜRK ORTODOKSLAR VE BAĞIMSIZ TÜRK ORTODOKS PATRİKHANESİ'NİN KURULUŞU

Chris Selçuk Erenerol

A. Millî Mücadele Sırasında Papa Eftim

Millî Mücadele'nin belki de en çok dikkat çeken karakterlerinden biri olan Türk Ortodokslarının lideri Papa Eftim bütün ömrünü, Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra hayatının sonuna kadar, Türk milletinin bağımsızlık ve uluslararası arenadaki haklı mücadelesine adamıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde, İstanbul Patrikhanesi'nin[1] önderliğinde neredeyse yüz yıldır devam ettirilen Yunanlılaştırma (Helenizasyon) politikalarından rahatsız olan ve millî bilinçlerini unutarak asimile olmak istemeyen Türk Ortodoksları teşkilatlandıran ve Türk bağımsızlık mücadelesine destek vermelerini sağlayan Papa Eftim ne denli bir Hristiyan din adamı olsa da başardıklarıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından "*Baba Eftim bu ülkeye bir ordu kadar hizmet etmiştir*" sözleriyle anılacak bir kahraman olmuştur.

[1] Günümüzde *Fener Rum Kilisesi* olarak bilinen, Lozan Barış Anlaşması ile Fatih Kaymakamlığı'na bağlanmış olan azınlık kilisesinin o dönemki adı.

Kaynakça

Kitaplar

Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1998.

Deniz Berktay, *Rusya-Batı Çatışmasında Fener Rum Patrikhanesi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.

Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.

M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Muammer Karabulut, *Patrikhane'nin Kin Kapısında Bekleyen Halet Efendiler*, Togan Yayınları, İstanbul 2007.

Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Siyasal Kitabevi, İstanbul 1998.

Salih Özkan, *Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 2003.

Ümit Doğan, *Türk Papa*, Kripto Yayınları, Ankara 2021.

Makaleler

Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 171-188.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE İSTANBUL HÜKÛMETİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDA KALMAK: ANADOLU'DAKİ KAMU GÖREVLİLERİ

Ferudun Ata

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletleri ile şartları son derece ağır bir ateşkes antlaşması imzalayarak savaştan çekilmiştir. Ancak bu ateşkes antlaşmasının Türk Milleti için savaşa son veren değil bilakis savaşın devamını zaruri kılan hükümler barındırdığı kısa süre içinde anlaşılmıştır. Zira savaşın galipleri antlaşmanın maddelerini bahane ederek İstanbul başta olmak üzere Anadolu şehirlerini işgal ve aralarında taksim etmeye başlamışlardır.

Ateşkes Antlaşması sonrası Osmanlı yöneticileri ise işgallere gereken tepkiyi göstermek yerine dört yıllık savaşın getirdiği yorgunluk ve mağlubiyetin verdiği ümitsizlik içinde çareyi onlarla iyi geçinmekte görmüşlerdir. Dolayısıyla meselelerin daha çok siyasi yollarla çözülebileceğine inandıkları için yeni bir savaşı göze alacak iradeyi gösterememişlerdir. Hatta 1919 yılı Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansı'ndan Osmanlı Devleti'nin lehine bir sonuç çıkacağı umuduyla 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgaline ve Anadolu'nun istila sürecine teslimiyetçi bir politika takip etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ)

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS)

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

2. Genelkurmay ATASE Arşivi

İstiklâl Harbi Koleksiyonu (ATASE İSH)

3. Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekayi

Vakit

4. Kitap ve Makaleler

Akçan, Erol, Geçikli, Murat, "Millî Mücadelede "Artin Cemal" ve Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s. 1-22.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.

Ata, Ferudun, *Millî Mücadeleyi Yargılamak*, Palet Yayınları, Konya 2020.

Ata, Ferudun, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa, Bir İşbirlikçinin Portres*i, Konya 2018.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1986.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C II, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Koylu, Zafer, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010, s. 425-455.

Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları, haz. Muhittin Ünal, İstanbul 2002.

Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları Millî Mücadele'de Bursa, haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1981.

Türkmen, Zekeriya, *Mütarekeden Millî Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.

BALIKESİR MİLLÎ MÜCADELE KADROSU'NUN ŞEKİLLENDİĞİ BALIKESİR MÜDAFAA-İ MİLLÎYE CEMİYETİ VE BAZI FAALİYETLERİ

Sebahattin Şimşir

Balıkesir Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilâtı

Balıkesir Müdafaa-i Millîye Cemiyeti, 1 Şubat 1913 tarihinde Balkan Savaşları'nın umutsuzluk dolu atmosferinde, İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin kurulması, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Babıâli baskınından sonra aydınlara yapmış olduğu çağrının bir neticesi olarak Darülfünun'da bine yakın kişinin katılmış olduğu toplantı sonucunda kararlaştırılmıştır. Cemiyetin kuruluşunda İttihat ve Terakki'ye muhalif isimlerinde yer almış olması devrin şartları ve ülke menfaatlerinin gereği olan "vatanın kurtarılması" düşüncesinden kaynaklanmıştır.[1]

Derneğin kurucu ve yöneticileri: Sultan Mehmet Reşat, Talât Bey (Dahiliye Nazırı), Enver Paşa (Harbiye Nazırı), Hayri Efendi (Şeyhülislam), Mehmet Sait

[1] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1908- 1918,* I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 448; Erol Akcan "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdafaa-i Millîye Cemiyeti", *Tarihin Peşinde*, 13, 2015, s. 165.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BOA, MB. İ.178-40/1, H.29.12.1332.

BOA, DH. ŞFR. 621-76/1-4, R-19.03.1335.

BOA, DH. EUM.6.Şb 44-38, H.29.12.1336.

BOA, DH. İ.UM. EK. 50 -15, H.25.06.1337.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Osmanlı Arşivi, DH. İ.UM / 12-2.

Süreli yayınlar

Karesi Gazetesi, (Balıkesir) muhtelif sayılar.

Araştırma ve İncelemeler

Akcan, Erol, "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdafaa-i Millîye Cemiyeti", *Tarihin Peşinde*, 13, 2015.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele,* I, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Bolak, Aydın, "Bolak, Mehmet Vehbi", *DİA*, 6, İstanbul 1992.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 3, Ankara 1968.

Eren, Muharrem, *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler*, Balıkesir 1990.

Özdemir, Zekeriya, *Karasi Beyliği'nden Cumhuriyet'e Balıkesir Mülki İdarecileri,* Ankara 2003.

Polat, Nâzım H., "Millî Mücâdele'de Sivil Direnişin Kökleri: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (1913-1919), *Türkler,* 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Polat, Nâzım H., *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1991.

Şimşir, Nahide, "Balıkesir Kuvâ-yi Milliye Hareketi İçinde Zarbalı Hulusi Bey'in Yeri ve Akhisar Cephesi ile İlgili Bilinmeyen Bir Mektup", *Çelebi*, 1/3, Aralık, Ankara 2020.

Şimşir, Nahide, *Balıkesir'in Kuvâ-yı Milliye Kahramanlarından Zarbalı Hulusi Bey,* Post Yayınları, İstanbul 2022.

Şimşir, Sebahattin, *Karesi Gazetesine Göre Balıkesir (1914 -1916),* 1990, İzmir, Basılmamış Lisans Tezi.

Şimşir, Nahide, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2. Dönem Balıkesir Milletvekillerinden Zarbalı Hulusi (Zarplı) Bey ve Faaliyetleri", *Yeni Türkiye,* 26, Mart, Ankara 2020.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1908- 1918,* I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

MİLLÎ MÜCADELE'NİN ÖRGÜTLENME AŞAMASINDA ALAŞEHİR'DE ŞAHYAR MUSTAFA BEY ÇERKES ETHEM ÇEKİŞMESİ

Kemal Arı

Ulusal Savaşta Alaşehir

Millî Mücadele'de *"Alaşehir"* denildiğinde genelde akıllara 16 Ağustos 1919-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen *"Alaşehir Kongresi"* gelir. Bu kongrenin üzerine kimi genel cümleler söylendikten sonra olayın ve alınan kararların sonraki süreçler üzerindeki etkileri yeterince irdelenmeden, konu geçiştirilmiş olur. Böyle olunca da bu cephede yaşanmış olayların genel tarihsel süreç üzerindeki etkileri yeterince irdelenmez. Bu üstünkörü yaklaşım bilimsel araştırmalarda da görülür ve Alaşehir Cephesi üzerinde pek durulmaz.

Oysa ulusal savaşta sivil-asker bürokrasi, eşraf ve toplum üçlemesi içinde oluşan örgütlü direniş çabası en geniş ve kapsamlı boyutlarıyla Alaşehir'de ortaya çıkmıştır denilse, bu yargı pek abartılı olmaz. Bölgede yaşanmış olayların ve ortaya çıkan gelişmelerin toplumsal bellek ve ulusal istencin ortaya çıkışında oldukça yoğun etkileri olduğu kolaylıkla söylenebilir. Özellikle Alaşehir Kongresi ve onun ulusal savaşın örgütlenme süreçleri üzerindeki etkileri ele alındığında, Alaşehir Cephesi'nin ayırt edici niteliği ağırlıklı olarak ortaya çıkar. O'nu başka yerlerdeki direniş hareketlerinden ayıran ve özgün kılan yanı; ulusal güçlerin o zamana değin görülmemiş yoğunlukta toplumsal katkıyla ortaya çıkmasıdır. Bu çabalar,

cıyla hapishaneden getirttiği üç tutukluyu askerlik dairesinde sorguya çektirdi ve ardından da idam ettirdi.[24] Kaymakam Bezmi Nusret Bey de bir süre gözaltına alındıysa da bir süre sonra serbest bırakıldı. Mustafa Bey'in yerini Mütevellizade Akif Bey aldı. Ancak Ethem, bu adamdan da pek hoşlanmıyordu. Onu Nazilli'ye sürgün göndermek istemişse de Refik Şevket Bey (İncedayı) bunun önüne geçti. Bu gerilim Çerkez Ethem'in Salihli'ye dönüşüne dek sürdü.

Kaynakça

Akandere, Osman, "Çerkez Ethem'in ve Kuvay-ı Seyyare'nin Batı Anadolu Cephelerindeki Hizmetleri", *Kuvay-ı Milliyenin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri (6-8 Eylül 2009)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2010.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş,* C 8, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

Gökmen, Ertan, XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık, *Akademik Bakış*, III/6, Yaz 2010.

Günsav, Bekir Sami, *Miralay Bekir Sabi Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları,* Cem Yayınları, İstanbul 2002.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi,* İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2002.

Konukçu, Enver, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

Özkaya, Yücel, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Turan, Ömer, *Millî Mücadelede Alaşehir*, Kriter Yayınları, İstanbul 2019.

[24] Kaygusuz, *age.*, s. 184; Akandere, agm., s. 353.

UŞAK VE HAVALİSİNDE KURTULUŞ MÜCADELESİ

Ayhan Cankut

Giriş

Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkartarak işgal harekâtını Manisa ve Aydın'a kadar genişletmesi ve bu esnada yapmış olduğu zulüm ve baskılar neticesinde Ege bölgesinde millî direniş ruhu uyanmaya başlamıştır. Benzer şekilde Karadeniz'de Trabzon ve Samsun havalisinde de Rumların Pontus devleti kurma hayalleriyle çıkardıkları olaylar ile Doğu Anadolu bölgesini hedef alan Ermenilerin Büyük Ermenistan'ı gerçekleştirme emelleri bu bölgelerde de direniş ruhunu uyandırmıştır.

Bölgesel olarak ayrı ayrı başlayan direniş hareketleri ancak Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde topyekûn güçlü bir mücadeleye dönüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Samsun'a ayak basarken, Türk halkı bilinçlendirilerek millî şuur uyandırılırsa ve Anadolu'daki bölgesel olarak ayrı ayrı hareket eden millî teşkilatlar birleştirilirse başarıya ulaşılabileceği düşüncesine sahipti. Bu düşünce doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları Samsun'a ayak bastıktan sonra bölgesel olarak ayrı ayrı kurulmuş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mevcutları oldukça düşük olan birliklerini mücadele için düzenlemeye gayret eden yurtsever subaylarla irtibat kurmuşlardır. Rum ve Ermeni vatan toprakları üzerindeki hedeflerine ve işgallere karşı koymak maksadıyla teşkilatlanan bu cemiyetler Kuva-yı Milliye adı verilen silahlı yerel örgütlenmeleri oluşturmuşlardır.[1] Kuva-yı Milliye düzenli ordu kuruluncaya kadar silahlı mücadeleyi yürüten esas güç olmuştur.

[1] Rahmi Doğanay ve Erdal Açıkses, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* Manas Yayıncılık, Elazığ 2006, s. 69.

Kaynakça

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası,* İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Altınkaya, A. Yaşar, "Uşak ve Havalisinde Millî Mücadele (1919-1922)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

Apak, Rahmi, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Aslan, Betül, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", *Atatürk Dergisi,* 4/1, 2010, s. 29-63.

Atalay, Besim, "Uşak'ta Milli Hareket", *Yakın Tarihimiz,* II/20, 12 Temmuz 1962, s. 205-207.

Atatürk, M. K., *Nutuk*, yay. haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Atatürk Ansiklopedisi, "Millî Mücadele Döneminde Kongreler" maddesi, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayını, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-kongreler/ (erişim 26.12.2022)

Azerb.Cum.MDEYTA, F.894, Op.l0, 0.17, L.4 ob.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları,* Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953.

Coşar, Ömer Sami *İstiklâl Harbi Gazetesi*, *Yeni İstanbul Yayını,* haz. Ankara Ticaret Odası, Ankara 2004. https://kutuphane.aku.edu.tr/kutuphane/nadireserler/E001335;_%C4%B0stiklal_Harbi_Gazetesi;_;/index-h5.html (erişim 25.06.2022)

Doğanay, Rahmi ve Açıkses Erdal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* Manas Yayıncılık, Elazığ 2006.

Ersin, Mehmet, *Yurdum İçin Savaşırken*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2012.

Ersin, Mehmet, *Kurtuluş Savaşı'nda Uşak Anıları,* Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2013.

Gülmez, Nurettin ve Tahancı Bülent, "Alaşehir Kuva-yı Milliye Komutanı Mustafa Şahyar Bey", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 11/3, 2013, s. 131-148.

Gürler, Hamdi, *Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav),* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 8, Ankara 1954. https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/askeri-tarih-belgeleri-dergisi (erişim 05.07.2022)

Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye,* Uşak Valiliği, İzmir 2009.

Kaya, Halit, "Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Metin, Barış "Şükrü Nail'in (Sosyal) Hatıralarında Kuva-yı Seyyare Kumandanı Parti Pehlivan", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, 02-04 Ekim2012/ Uşak,* C I, haz. Arzu Güvenç ve Murat Saygın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 35-49.

Sarısır, Serdar, "Millî Mücadele'den Türk Siyasal Hayatına; Alâettin Tiritoğlu (1903-1969)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* 44, 2009, s. 649-67.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli,* Birinci Cilt, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1987.

Sofuoğlu, Adnan, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921,* Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1994.

Tanör, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Cumhuriyet Gazetesi-Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1998.

Tekeli, İlhan ve İlkin Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,*C. 10, S. 1, 1995, s. 289-311.

Tutsak, Sadiye, "İzmir'in İşgalinden Sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 20, 2004, s. 555-568.

Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1994.

Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi II. Cilt, 2. Kısım., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1999.

İSTİKLAL HARBİ'NDE ŞEHİT OLAN EŞME KAYMAKAMI AHMET ŞEVKİ BEY

Burhanettin Şenli

Giriş

2019 yılında yayınlanan "Milli Mücadele'de Eşme" kitabımda hep hissettiğim bir eksiklik vardı. Eşme'nin Millî Mücadele'de Şehit olan Kaymakamı Ahmet Şevki Bey. Yeterli belge bulamadığım için ayrıntılı anlatamamıştım.[1] Kitabın basımından sonra bazı bilgilere ulaştım ama yeterli değildi, biraz daha bilgi ve belge gerekiyordu. Bir tesadüf sonucu torunu olan Metin Can ismine ulaştım. Çok sayıda yeni belge verdi ve bir yardım istedi: Hakları olan İstiklal Madalyası. Ben de hâlen canla başla belge bulup Şehit Kaymakamımız Ahmet Şevki beyin Ruhunu Şad etmek ve aileye "İstiklal Madalyası" aldırmak için uğraşıyorum. Bu konuda araştırma yapan tüm bilim insanlarımızdan da yardım istiyorum.[2]

İzmir'in işgalinden sonra Yunan ordusu işgalini Batıya doğru geliştirmeye, Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Günümüzde Uşak iline bağlı olan, o dönemde ise Manisa'ya bağlı olan Eşme ilçesi; 29 Haziran-11 Temmuz 1920 tarihleri arasında işgal edilmiştir. İkinci işgal ise 5 Ağustos 1920 tarihinde gerçekleşmiştir.[3] Bu işgal ise büyük bir mezalim ile birleşerek kahraman ordumuzun gelmesiyle alelacele kaçtıkları 3 Eylül 1922 tarihine kadar acılar içinde

[1] Burhanettin Şenli, *Milli Mücadelede Eşme*, Yıldız Yayıncılık, Ankara 2019.

[2] Burhanettin Şenli, "Eşme'nin Şehit Kaymakamı ve Bir Acı Para Hikâyesi", *Abay Kunanbayev Anısına Türkiye ve Türk Araştırmaları-III*, edit. Yunus Emre Tansü, İksad Yayınevi, Gaziantep 2020, s. 647-661.

[3] Şenli, *age.*, s. 40.

Madanoğlu Mustafa ve yandaşları Şehit Kaymakam Ahmet Şevki Bey'in baskına yardımcı olduğu yönünde Yunanlılara ihbar etmişlerdir. Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki Bey ve beraberinde beş kişiyi, Derviş Paşaya istihbarat verdiği, mektup yazarak bilgi verdiği gibi gerekçelerle gözaltına alarak İzmir'e işkence ile sevk etmişlerdir. Ahmet Şevki Bey İzmir'de Yunan Efzon Alayı 2. Numaralı Harp Divanı'nca (Yunan Askeri Mahkemesi) kısa bir mahkemeden sonra 29 Temmuz 1921'de idama mahkum edilmiş ve kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Mezarının yeri bilinmemektedir.

Madanoğlu Mustafa Kaymakam Ahmet Şevki Bey'in idam edilmesinden sonra Yunanlılar tarafından Kaymakam olarak atanmış ve Yunan işgali boyunca yaklaşık iki yıl boyunca Kaymakamlık görevine devam etmiştir. Daha sonra bu kişi Yüzellilikler Listesi'ne girmiş ve yurt dışına sürgün edilmiştir.

Şehit Kaymakam Ahmet Şevki Bey'in çocuklarından Mahmut Ergenekon ve Halide Arf Kuva-yı Milliye tarafından okutulmuştur. Ahmet Pertev Bey Balıkesir'e dayısının yanına giderek liseyi okumuştur. Sınıf arkadaşları Halil İnalcık ve Sabahattin Ali'dir. Daha sonra Hukuk Fakültesini bitirerek Savcı olmuştur. Diğer Çocukları son eşi Ayşe Hanım İstanbul'a götürmüş ve Şevki Altundağ öğretmen olmuştur.

Yunanlılar Elvanlar Baskınında o kadar büyük kayıp vermişlerdir ki Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki Bey'i kurşuna dizerek idam etmekle yetinmemişler, Kaymakam Bey'in doğum yeri ve memleketi günümüz Yunanistan sınırları içerisinde İskeçe (Xanti) ilçesinde yaşayan kardeşlerinden Selanik Lisesi Müdür vekili Muallim İskender Efendi ile Dr. Nazif Bey'i de idam etmişlerdir.

Ailesine bir manevi hatırası olan ve Şehit Kaymakam Ahmet Şevki Bey'i yeri bilinmeyen mezarında rahat uyutacak bir İstiklal madalyası bile çok görülmüştür. Yetkililere buradan bir defa daha çağrı yapıyorum. Bu kahraman şehide bir İstiklal Madalyası verilsin ve huzur içerisinde uyuyup ruhu şad olsun. Bu vesileyle bu yurdu bize vatan yapan Tüm şehit ve gazilerimizi bu vesileyle minnet ve rahmetle anıyorum.

Kaynakça

Argaç, Nuri, *Yörük-Âni Selendi Tarihi*, Vesta Ofset, İstanbul 2008.

Baysal, Erdoğan, *Macar Dağına Pus Düştü*, İZYAKO İzmir Yazarlar kooperatifi yayını, İzmir 2022.

Can, Metin, Şehit Kaymakam Ahmet Şevki Bey'in Torunu Aile arşivinden çok sayıda Belge ve Fotoğraf paylaşmıştır yer kalmadığından çok sayıda belge ve fotoğraf kullanılamamıştır.

Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Târihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C 1860 (1276 R.)-1923 (1339 R.) Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C II, Ankara 1949.

Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C II, Ankara 1969.

Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C II, Hal Tercemeleri Kısmı, 1860-1949, MM ve SBO Mezunları, s. 322; Ayrıca bkz. a) Sicill-i Ahvâl Defteri; Nu. 92, 11. sf. b) İçişleri Bak. Özlük İş. Gn. Md. Sicil Dosya Nu. 614 c) Mâliye Bak. Emekli iş. Md. Tahsis Dosya Nu. 426 ç) *Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1954; C 2, s. 322-323.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH. KMS.,61-5 -7 -1.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.KMS., 61-50, H-03-04-1340.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH:İ:UM:EK., 65-7, H-20-02-1341.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH_KMS__00061_2_00050_001_001.

Elmacı, Emin, "Milli Mücadele'de Ege'nin Kurtuluşu ve Kula", *Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu, Çevre Kültür-Turizm (1-3 Eylül 2006), Bildiriler*, Kula Belediyesi ve İzmir Araştırma Uygulama Merkezi Yayınları, İzmir 2006.

"Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki Bey", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mülkiyeli Şehitler Dizisi, Ekim-Aralık 1969, C 3, S. 17, s. 22-23.

Gülmez, Nurettin, "Anılarla ve Bugüne Kalanlarla Kula'da Milli Mücadele", *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa (Gölmarmara-Gördes-Kırkağaç-Köprübaşı-Kula)*, C 3, Ankara 2020, s. 421-468.

Gülmez, Nurettin, "Milli Mücadele Döneminde Kula", *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa (Gölmarmara-Gördes-Kırkağaç-Köprübaşı-Kula)*, C 3, Ankara 2020, s. 319-417.

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/E9+Sahsiyetler

Özgen, Akıncı Süvari Müfreze Kumandanı Yzb. Abdurrahman, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme vakfı Yayını No 2, Tisa Matbaacılık Sanayii AŞ Yayınları Ankara 1971.

Özgen, Yzb. Abdurrahman, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, Baysan Yayınları İstanbul 1982.

Şahin, Hüseyin, *Tarihin Güzel Mirası Kula*, Ezgi Yayınevi, Manisa 2006.

Şenli, Burhanettin, "Atçalı'nın Torunu Hacı Müftü", *Efe Yüreği Dergisi*, İzmir, Temmuz 2013 s. 84-86.

Şenli, Burhanettin, "Eşme'nin Şehit Kaymakamı ve Bir Acı Para Hikâyesi", *Abay Kunanbayev Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-III*, edit. Yunus Emre Tansü, iksad Yayınevi publishing house, Gaziantep 2020, s. 647-661.

Şenli, Burhanettin, Bildiri, "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri! Emrinin Verildiği Yere Dair", *IX. Uluslararası Türk Sanatı Tarihi ve Folkloru Kongresi/ Sanat Etkinlikleri*, Bayındır-İzmir, 28-29 Eylül 2017.

Şenli, Burhanettin, bilimsel Makale, "Milli Mücadele'de Eşme Elvanlar Baskını ve Şehit Ali Bey", *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Tarih Okulu dergisi (TOD)*, S. XXV, Mart 2016, s. 969-1012.

Şenli, Burhanettin, Kitap, *Milli Mücadelede Eşme,* Yıldız Yayıncılık, Ankara 2019.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 2. Dönem 2. C 17. Birleşim- s. 39, https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=39&sayfa_no_son=39&sayfa_no=39&v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=2&v_birlesim=017

Üzüm, Turgut, "Eşme Müftüsü Hacı Ahmet Nazif Efendinin Kuva-yı Milliye Faaliyetleri", Uşak'ın İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılı Sempozyumu, Uşak 2022, Sözlü Bildiri.

Üzüm, Turgut, *Kuvay-i Milliyeci Hacı Müftü'nün Hikayesi*, İzmir 2000.

10 Eylül 1923 tarihli Kaymakam Ahmet Şevki Bey'in Kardeşlerinin İdam edilmesi konusunda Menteşe Mebusu Esad Bey'in TBMM'ye verdiği soru önergesi.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE GÜNEY CEPHESİNDE AŞİRETLER

Mustafa Öztürk

Giriş

Millî Mücadele tarihimize bir katkı amacıyla hazırlanan bildirimizin, bir grubu veya kişileri ön plana çıkarmak değildir. Tam tersine Millî Mücadele'nin Türk milletinin bütün unsurlarıyla başarıldığını vurgulamak, bu suretle yeni çalışmalara zemin hazırlamaktır. Millî Mücadele'nin başlangıçtan sonuna kadar bütün yönleriyle değerlendirilmesi bir tebliğin sınırlarını aşmaktadır. Bu itibarla Millî mücadeleye nasıl gelindiği, Türk topraklarının nasıl paylaşıldığı ve işgallerin nasıl başladığı hatırlatılmakla yetinilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra mağlup olan Osmanlı Devleti'nin toprakları sömürgeci devletler tarafından işgal edildi. Osmanlı Devleti'nin güney vilayetleri İngiltere ve Fransa, Silifke'den kuzeye doğru uzanan bir hat ile Konya, Burdur, Antalya ve Muğla İtalyanlar, İzmir ve Batı Anadolu Yunanlılar tarafından işgal edildi. İstanbul ve çevresi de uluslararası bir komisyonun idaresine verildi. Öte yandan Doğu Anadolu'nun altı vilayet, Ermenilere vaad edilmişti. Hatta 1878 tarihli Berlin Antlaşmasının İngilizce metninde *Vilâyât-ı Sitte* (Erzurum, Sivas, Mamuratü'l-Aziz, Diyarbakır, Bitlis ve Van) *Armenian Provinces* olarak zikredilmiş ve Ermeniler lehine ıslahat yapılacaktı. Aynı şekilde güney doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı da kurulması planlanan Kürdistan'a bırakılmıştı[Mh1]. Nitekim bu hususlar, Sevr projesinde de yer almış fakat Millî Mücadele'nin başarısı sonucunda hiçbir zaman uygulanmamıştır. Gerçi bizim nazarımızda Sevr'in hiçbir kıymeti yoktur ama emperyalist ülkeler Sevr hayallerinden halâ vazgeçmemiştir. Nitekim günümüzde çevremizde cereyan eden olaylar bunu doğrulamaktadır.

4. Esasen Kuzey Suriye ve Irak'ın kaderi tarih boyunca Anadolu ile birlikte tecelli etmiştir. Başka bir ifade ile fizikî coğrafya ve sosyokültürel bakımdan Anadolu'nun tabiî sınırlarıdır. Dikkat edilirse Misak-ı Millî sınırları da zikredilen sınırlardır.
5. Bu sınırların tarihî zemini, Osmanlı mîrî rejimidir.
6. Güney Cephesinde aşiretlerin Millî Mücadeleye katılmaları hangi duygu, düşünce ve endişelerle olmuş ise bu düşünce ve direnişler ülkenin bütün bölgelerine yayılmıştır. Keza Batı Anadolu'da aşiret yapılanmaları yok ise de bölge halkının gönüllülük esasına dayanan mücadelesi, Kuvvâ-yı Milliye ve efelerin ortak direnişi ile aynı destan yazılmıştır. Yunanlıların İzmir'i işgallerinden itibaren mahallî güçlerin, vur-kaç taktiği ile Yunan garnizonlarına, ikmal postalarına yaptıkları baskınlar ve bölgede kurulan istihbarat ağı, Yunanlıların Anadolu macerasının hezimetle bitmesinde ve Büyük Taarruzun başarıyla bitmesinde önemli rol oynamıştır.

Kaynakça

Akçora, Ergünöz, "Kilis'in Antep Müdafaasındaki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/31, Ankara 1995, s. 55-87.

Andrea, *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı,* çev. Erkân-ı Harbiye Miralayı Kadri, yay. haz. Erdal Açıkses, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Yayınları, Elâzığ 2010.

Atatürk, *Nutuk II, (1920-1927),* Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, MEB Devlet Kitapları Dokuzuncu Basılış, İstanbul 1969.

Atmalı, Mehmet Demir-Uçar, İbrahim, *Türk Kültür ve Folkloru ile Atmalı Aşireti*, Ertem Basım Yayın, 2010.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.EUM.AYŞ. 00006.00059.003.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.EUM.AYŞ. 00006.00059.001.

Bozan, Oktay, "Millî Mücadelede İşgallere Karşı Diyarbakır Kamuoyunun Tepkisi", *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, (2-5 Kasım 2016), s. 1337-1349.

Cumhuriyet Arşivi, Karar No: 1326, Eski Defter, Cilt No: 4, Sahife No: 108.

Cumhuriyet Arşivi, Karar No: 1919, Eski Defter, Cilt No: 4, Sahife No: 744.

Cumhuriyet Arşivi, Kutu No:31, Dosya No: 175, Gömlek No: 5.

Çelik, Kemal, "Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *Atatürk Araştırma Dergisi,* 14/41, Ankara 1998, s. 477-486.

Dr. Mekki Uludağ, d.y: Silvan, d.t: 1981, 30 Mayıs 2022 tarihinde yapılan röportaj.

Gökhan, İlyas, "Millî Mücadele Döneminde Türkoğlu Cephesi", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler,* (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), yay. haz. Erdem Ünlen, Orhan Neçare, Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 589-622.

Kırzıoğlu, Fahrettin; *Dağıstan-Aras-Dicle-Altay ve Türkistan Türk Boylarından Kürtler,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1984.

Ortak, Şaban, "Miralay Mahmud Bey'in Güney Cephesi Hatıraları", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler,* (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), yay. haz. Erdem Ünlen, Orhan Neçare, Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 551-589.

Özçelik, İsmail, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003.

Öztürk, Ayhan, *Millî Mücadelede Gaziantep,* Geçit Yayınları, Kayseri 1994.

Öztürk, Mustafa, "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Millî Mücadeledeki Yeri", Ankara Üniversitesi *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, Yücel Özkaya Özel Sayısı*, XXIV/37, Ankara 2005, s. 29-45.

Üner, Mehmet Emin Üner, *Osmanlıdan Cumhuriyete Urfa Tarihi,* Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009.

Üner, Mehmet Emin, "Urfa'nın Kurtuluşunda Aşiretlerin Rolü", *Millî Mücadelede Güney Cephesi Sempozyumu- Bildiriler,* (25-27 Aralık 2013 Gaziantep), yay. haz. Erdem Ünlen, Orhan Neçare, Yunus Emre Tansu, Mehmet Biçici, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 795-814.

BATI CEPHESİ TÜRK ASKERÎ HAVACILIK FAALİYETLERİNİN ÖNEMLİ BİR MERKEZİ UŞAK VE TÜRK TAYYARE BÖLÜKLERİ (NİSAN 1920'DEN EYLÜL 1922'YE KADAR)

F. Rezzan Ünalp

Giriş

Millî Mücadele'ye katılmak üzere havacılarımız Anadolu'ya geçtikleri zaman mütareke ile birlikte son verilmiş dolayısıyla, iki yıldan beri hem eğitimden ve hem de uçuşlardan uzak bulunuyorlardı.[1] Bundan başka uçakların yedek parçalarının temin edilememesi ve emayit astar boyanın bulunmaması gibi nedenlerden dolayı hava harekâtının başlarında çok sayıda kaza ve kırım yaşanmıştır. Bu dönemde uçakların gövde ve kanatlarını kaplamak için kaput bezi kullanılmış, benzin yokluğunun yanı sıra yedek parça ve malzeme eksikliği de eldeki mevcutlardan tadilat yapılmaya çalışılarak halledilmeye çalışılmıştır. Bakım-onarım işleri ise güçlükle yürütülebilmiştir.[2]

23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan ve hükûmet kurulduktan sonra Milli Müdafaa Vekâleti Harbiye Dairesi; 13 Haziran 1920 tarih ve 328 sayılı emri ile hava teşkilatının yeniden düzenlenmesine karar verdi. Buna göre teşkilat,

[1] *ATASE Arşivi*, K: 2684, D: 145, F: 75.

[2] Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Etimesgut 2006, s. 42.

Kaynakça

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul 1969.

Deniz, Tuncay, *Türk Uçak Üretimi*, Ertem Matbaa, İstanbul 2004.

Edib, Halide, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, 11.Baskı, Ankara 1994.

Erdaş, Sadık, "Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler", *Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 411-436.

Erikan, Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, haz. Rıdvan Akın, İş Bankası Yayınları, 2014.

Fırtına, H. İbrahim, *Orgeneral Muzaffer Ergüder'in Havacılık Anıları 1922-1930,* Kırmızı Kedi Yayınevi, Ankara 1990.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi.

Hürkuş, Vecihi, *Bir Tayyarecinin Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2021.

Kaymaklı, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler II,* Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Etimesgut 2006.

Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi 1911-1922), C I, haz. Deniz Kurt-Yavuz Pehlivan-Erdal Korkmaz, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2020.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Sakarya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018.

Okar, Avni, Türkiye'de Tayyarecilik 1910-1924, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Nisan 2021.

Özalp, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C I-II, Ankara 2020.

Sarp, İrfan, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010.

Şehidoğlu, Süreyya Hami, "Kurtuluş Savaşı'nda Bir Vatandaşımızın Uçak Bağışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C VIII, S. 24, Temmuz 1992, s. 317-324.

Tanman, Sıtkı-Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi,* Hava Basımevi, Eskişehir, 1950.

Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi.

Türk Hava Kuvvetlerinde Akrotim, Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şubesi Yayını, Ankara 1995.

Türsan, Nurettin, *Sakarya Meydan Muharebesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Dehası,* Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1994.

Ünalp, F. Rezzan, "Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* ATAM Yayınları, C 38, S.105, Ankara, Bahar 2022, s. 55-100.

Ünalp, F.Rezzan, "Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesinin Cesur Kanatları: Türk Tayyare Bölükleri", *Türkiye Günlüğü Dergisi,* Cedit Yayınları, ed.Nejla Günay- Fahri Kılıç, S.150, Ankara, Bahar 2022, s. 168-182.

Vandemir, Baki, *Türk İstiklal Savaşında Sakarya'dan Mudanya'ya,* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Yüceer, Saime, "Sakarya Zaferine Giden Yolda Önemli Bir Devrim: Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutan Unvanının Verilmesi", *90.Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana,* Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s. 103-134

TBMM MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ KUVAYİ HAVAİYE ŞUBESİ (HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI) VE KARTAL HAVA MÜFREZESİ

Ömer Aşçı

Giriş

Uçağın keşfi ve Avrupa ordularında yer almasıyla Osmanlı Devleti de ordusunu bu alandaki gelişmelere adapte etmek amacıyla girişimlere başlamıştır. 20 Aralık 1909 tarihli Osmanlı Askeri Komisyonu havacılığın hızla gelişeceğini ve Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeler dışında kalmaması kararını almıştır.[1] Osmanlı Devleti pilotaj eğitimi almak üzere 29 Haziran 1911 tarihinde sınavı kazanan Süvari Yüzbaşı Fesa Bey ile İstihkam Teğmeni Yusuf Kenan Bey'i Temmuz 1911'de, Fransa'daki Bleriot Uçak Fabrikasının uçuş okuluna göndermiştir.[2] İtalya Devleti'nin 29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp işgal ederek Osmanlı Devleti'ne açtığı savaş Dünya Savaş Tarihi'nde ilk kez uçak kullanılan savaş olarak tarihe geçmiştir. İtalyan Ordusu'nun 28 uçak ve 4 balondan oluşan bir hava kuvveti; ilk kez havadan keşif ve fotoğraf çekme, havadan ilk kez bombalama görevle-

[1] Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının Doğuşu (1911-1912)", *Savunma Bilimleri Dergisi,* 17(2), Kasım 2018, s. 210.

[2] Ahmet Çelik, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Hava Kuvvetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 76-80.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, Kutu No. 675, Gömlek No. 96, Belge No. 32.

ATASE Arşivi, Kutu No. 678, Gömlek No.115 Belge No. 115-4.

ATASE Arşivi, Kutu No. 747, Gömlek No. 165, Belge No.165-1.

ATASE Arşivi, Kutu No. 2688, Gömlek No. 28, Belge No.1-7.

Münir Çakaloz Günlüğü.

Basılı Kaynaklar

Çalışlar, İzzettin, *Org. İzzettin Çalışlar'ın anılarıyla gün gün, saat saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi,* İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2009.

Çelik, Ahmet, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Hava Kuvvetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.

Hürkuş, Vecihi, Bir Tayyarecinin Anıları, Düz. Gönül Hürkuş Şarman, Hürkuş Maxon Sevim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Karadoğan, Umut Cafer, "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Türk Deniz Havacılığı Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2)/98, 2018, s. 127-180.

Kaymaklı, Hulusi *Havacılık Tarihinde Türkler,* C II, Kültür Ofset, Ankara 1997.

Kurt, Deniz-Korkmaz, Erdal, "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının Doğuşu (1911-1912)", *Savunma Bilimleri Dergisi,* Kasım 2018, 17(2), s. 207-251.

Kurt, Emin, "Türk Havacılarının Milli Mücadeleye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)", *Atatürk Yolu Dergisi,* S. 60, Bahar 2017, s. 119-142.

Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi 1911-1922), C I, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2020.

Önal, Sümeyye, *İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları (15 Mayıs – 2 Haziran 1919),* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2020.

Selçuk, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), Sonbahar 2014, s. 97-116.

Sözeri, Emin Nihat, "Türk Tayyareciliği," *Hava Dergisi*, S.202 (Mart 1961), Hv.Bsm.ve Neş. Mdürlüğü, Ankara,1961, s. 42-67.

Tekin, Abdullah Sami, "Trablusgarp Harbi ve Havacılık Tarihinde İlkler", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*. 3/2, 2020, s. 16-29.

Tekin, İlhami, Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-I Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekatı, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1964. s.127.

Yalçın, Osman, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", *Hacettepe Üniversitesi Türk Araştırmaları Dergisi*, 11(21), Güz 2014, s. 251-280.

Yalçın, Osman, *Türk Hava Harp Sanayi Tarihi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

İnternet Kaynakları

http://www.airkule.com/yazar/Kurtulus-Savasinda-Havada-Neler-Oldu/1242, son erişim tarihi: 3.2.2022.

http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1919-23/03.asp, son erişim tarihi: 3.2.2022.

https://www.epilekta.com/2017/09/blog-post_903.html, son erişim tarihi: 3.2.2022.

https://www.havaciyiz.com/KurSav06.htm, son erişim tarihi: 3.2.2022.

https://www.haf.gr/2018/01/san-simera-stis-13-08-1920/ son erişim tarihi: 5.2.2022.

Sözlü Tarih

Osman Kocabıyık (d. 1935) ile 01.05.2021 tarihinde yapılan görüşme.

Uşaklı Öğretmen Münir Çakaloz'un Yayınlanmamış Osmanlıca Günlüğü- Kemerburgaz Üniversitesi Plastik Sanatlar Bölüm Başkanı Nurcan Perdahçı tarafından temin edilerek 16 Şubat 2016 tarihinde Sadık Uşaklıgil tarafından çevrilerek latinize edilmiştir.

MİLLÎ MÜCADELE'DE KÜTAHYA

Esra Sarıkoyuncu Değerli- Ali Sarıkoyuncu

Giriş

İstiklal Harbi, Kurtuluş Savaşı, Bağımsızlık Savaşı, Anadolu İhtilali, Milli Cidal, Milli Kıyam gibi adlarla da ifade edilen Millî Mücadele, "Türk Milletinin, varlığını ve bağımsızlığını korumak için iç ve dış düşmanlara karşı maddi manevi bütün gücünü ortaya koyarak, zafere ulaştığı dönemin adıdır."[1] Başka bir ifade ile Millî Mücadele; son vatan parçası Anadolu'yu emperyalistlerden kurtarıp, temizlemek için geçtiğimiz asrın ilk çeğreğinde Türk Milletinin, kahramanlık ve özverilerle dolu müthiş mücadelesidir. Halide Edip Adıvar'ın ifadesiyle de Millî Mücadele "… *Türkün ateşle imtihanı*"dır.[2]

Kısaca Millî Mücadele; yok edilmek istenen bir milletin, silkinip ayağa kalkışı, uyanışı, bağımsızlığına ve özgürlüğüne göz dikilmesine karşı koyuşudur, topyekûn bir mücadeledir. Öyle ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Ya İstiklal, Ya Ölüm*" parolası ile Türk Milleti kadını-erkeği, yaşlısı-genci, köylüsü-kentlisi, askeri-sivili, ağası-eşrafı ve din adamı ile harakete geçmiştir. Çocuklar yetişkinlerin yanı sıra vuruşmalara katılmış, pek çok Türk kadını cephe gerisinde sadece çiftle çubukla uğraşmayarak, onlar da yurt savunmasında görev almışlar, ayrıca cephelerde düşmana karşı silah kullanmışlardır. Dört yıl süren kanlı boğuşmaların sonunda emperyalisler Anadolu topraklarından atılmışlardır.

[1] Ali Sarıkoyuncu-Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Milli Mücadele'de Din Adamları III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 15.

[2] Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Cem Yayını, İstanbul 2007.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

ATASE, ATA.KOL.K:7, G:83.

ATASE, ATA KOL. K:22, G:137.

ATASE, ATA KOL. K:22, G:56.

ATASE, İSH, K:26, G:54.

ATASE, İSH, K:30, G:11.

ATASE, İSH, K:35, G:19.

ATASE, İSH, K:43,G:32.

ATASE, İSH, K:47, G:142.

ATASE, İSH, K:37, G:71.

ATASE, İSH, K:35, G:19.

ATASE, KI: 24 D: 1336/ 13-4, F: 3-81.

ATASE, KI: 24 D: 1336/ 13-4, F: 3-82.

ATASE, KL:14, D:72(55), F:26-1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10, Yer Kodu: 54.355.7.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 030.18.1.1/5.31.13.

BCA, A:111-3, D.14, F:36.

Kitap ve Makaleler

Adıvar Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Cem Yayınları, İstanbul 2007.

Akandere, Osman-Semiz Yaşar, *"1919-1922 Yılları Arasında Yunanlıların Anadolu Macerası ve Küçük Asya Felaketi"*, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl:7, S. 2, Ağustos 2003, s. 64-82.

Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara 1990.

Akşin, Sinan, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* İstanbul 1983.

Armaner, Neda, "Atatürk'ün Din Anlayışı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl:100, S. 276 (Mart 1981).

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 19, Eylül 1986.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953.

Coşkun, Fevzi, *Tavşanlı'da Zaman*, Ankara 1997.

Çarıklı, Hacim Muhittin, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları,* Ankara 1967.

Çelebi, Mevlüd, *"Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", Belleten,* 62/233, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Çelik, Recep, *Milli Mücadele'de Din Adamlar I,* Emre Yayınları, İstanbul 1999.

Değirmenci, Nihat-Hünhan, Ali, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları (30 Ağustos 1924),* Kütahya Valiliği Yayını, Kütahya 2009.

Durusu, Sabri, *"1921 Yılında Kütahya'da Toplanan Yunan Harp Meclisi Kararları"*, *Askeri Tarih Bülteni,* C IX, S. 16, Ankara 1984.

Ercan, T., *"Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve 26 Ağustos 1922"*, *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1992, s. 96-110.

Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Cumhuriyet (1920),* Başnur Matbaası, Ankara 1970.

Gülhan, Ali, *Milli Mücadele Döneminde Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti-Milli Yardım Defteri 3-,* Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2016.

Günhan, Ali, "Kütahya'da Kullanılan Osmanlıca Mühür ve Kaşeler", Yeni Kütahya Gazetesi, 15.05.2006, S.2618, s. 7.

Güneş, İhsan, *Birinci Tbmm'nin Düşünsel Yapısı,* Eskişehir 1985.

Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayını, İstanbul 2007.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 2, Ankara, 1952, Vesika No: 31-34.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi,* C V, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1947.

Kayıran Mehmet, "*Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı*", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 15, Temmuz 1989, s. 644-652.

Kocaoğlu, Bünyamin, *Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları,* Değişim Yayınları, İstanbul 2008.

Kocaoğlu, Bünyamin, *Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları,* Değişim Yayınları, İstanbul 2008.

Kuruluş ve Kurtuluş, Kütahya Valiliği Yayınları, Kütahya 2008, s. 33.

Kütahya, Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları-2002.

Kütahya, Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları-2002.

Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi,* İstanbul 1969.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları,* 2. Baskı Ankara 1981.

Nevzat Gazetesi, 20 Nisan 1338/1922 ve 12 Sayılı Nüshası.

Nikolopulos, Hristos V., *1921'in Onbinleriyle Beraber (24 Haziran–10 Eylül 1921 Küçük Asya Seferi),* çev. Dimitri Bizanidi, Yayınlanmamış, Genelkurmay Başkanlığı Kütüphanesi.

Özakman, Turgut, *Çılgın Türkler,* İstanbul 2006.

Özkaya, Yücel, "Güney, Güneydoğuda Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar" *Milli Mücadele Tarihi-Makaleler***,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s. 274-303.

Özyüksel, Murat, *Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları,* İstanbul 1980.

Pişkin, Ali Rıza, Uzunoluk *(İstiklal Harbinde Maraş),* İstanbul 1942.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Türk Tarih Kurumunu Yayını, Ankara 1995.

Sarıkoyuncu, Ali vd., *Milli Mücadele'de Eskişehir***,** Osmangazi Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2002.

Sarikoyuncu, Ali, "Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 36, Şubat 1994, s. 2-23.

Sarıkoyuncu Ali-Sarıkoyuncu Değerli Esra, *Milli Mücadele'de Din Adamları III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 2019.

Selek, Sabahattin, *Milli Mücadelede Kurtuluş Savaşı,* C 1, Dilek Matbaası İstanbul 1970.

Selvi, Haluk, *İşgal ve Protesto İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919),* Değişim Yayını, İstanbul 2007.

Şahingöz, Mehmet, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler,* Ankara Üniversitesi, TİTE (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1986.

Şahingöz, Mehmet, Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Tepkiler, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

Tacer, Pulat, *Türk İmparatorluğunun Parçalanması Hakkında 100 Proje*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2017.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C I, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1985.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C 2, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1985.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 13, TBMM Matbaası, Ankara 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 27, TBMM Matbaası, Ankara 1926.

Tekeli, İlhan-İlhin, Selim, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Milliyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey,* TTK Yayınları, Ankara 1989.

Türk İstiklal Harbi, C IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964.

Türk Tarihindeki Kahramanlık Öyküleri-Menkıbeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri,* Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

Üstün, Yakup, *Türkiye'yi Parçalama Planları* ,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Yeşil, Mustafa Hakkı, "İstiklal Savaşı'nda Kütahya" *Kütahya Gazetesi*, S. 1890, 3 Eylül 1953.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE MİRALAY İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN UŞAK VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Muhammet Güçlü - Doğuş Şeker

Giriş

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılı ağır savaşların, iç sorunların ve mali-ekonomik sorunların pençesinde geçirmiştir. XX. yüzyıla ise telafisi mümkün olmayacak hadiselerle giriş yapmıştır. Bu dönemde imparatorluk topraklarının çok büyük bir kısmının kaybedildiği Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları meydana gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti artık fiilen sona ermiş, elde kalan son toprak parçası olan Anadolu dört bir yandan işgale maruz kalmıştır. Türk milleti çok ağır bir tabloyla karşılaşmış, derhâl örgütlenerek direnişe geçmiş ve 1923'te Lozan Barışı imzalanana kadar devam eden Millî Mücadele'yi başlatmıştır. 1909-1918 yılları arası meydana gelen bu savaşlarda vatan müdafaasında bulunan nice kahraman subay ve asker, yaşadıkları acı kayıpların Anadolu'da da gerçekleşmemesi için Millî Mücadele'de canını ortaya koymuştur. Bu kahramanlardan biri de Miralay İzzeddin Bey'dir. Kendisi Harbiye yıllarından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları arasında yer almış, Üçüncü Ordu'da, Birinci Dünya Harbi'nde ve Millî Mücadele'de onunla birlikte görev yapmıştır. 1920'de millî harekete katıldığı andan itibaren önemli görevler üstlenmiş ve bunları başarıyla yerine getirmiştir. Öte yandan Miralay İzzeddin Bey, adını Uşak'ı Yunan işgalinden kurtaran komutan olarak tarihe yazdırmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH), 68-97.

ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), 580-92.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi İzzeddin Çalışlar'ın Askerlik Safahatı.

TBMM Arşivi, İzzeddin Çalışlar' ın II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0_64-430-6.

Hatıratlar

Altay, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922,* İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1990.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Not Defterleri,* C I, yay. haz. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 29. Basım, İstanbul 2019.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919*, C I, 18. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

Cebesoy, Ali Fuat, *Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2001.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953.

Çalışlar, İzzeddin ve Görgülü, İsmet (haz.), *On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları- Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Günlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Çalışlar, İzzeddin ve Görgülü, İsmet (haz.), *Atatürk'le İkibuçuk Yıl Orgeneral Çalışlar'ın Anıları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

Çalışlar, İzzeddin (haz.), *Org. İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Hürkuş, Vecihi, *Bir Tayyarecinin Anıları*, yay. haz. Gönül Hürkuş Şarman, Sevim Hürkuş Maxon, 8. Baskı, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Birinci Kitap, Birinci Basım, Ankara 1985.

Tezer, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1972.

Türkmen, Zekeriya ve Keskin, Alev, Sakarya'dan *İzmir'e Kadar Birinci Kolordu,* Genelkurmay ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007.

Kitaplar

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul 2017.

Apak, Rahmi ve Önalp, Kamil, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi,* C II, 3. Kısım, 3. Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1999.

Ercan, Tevfik, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi,* C II, 2. Kısım, 3. Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1999.

Erickson, Edward J., *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta,* çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Gündüz, Tufan (ed.), *Osmanlı Siyasi Tarihi El Kitabı,* 3. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

Güler, Hamdi, *Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav) (Mayıs-Haziran 1919),* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Hall, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul 2003.

Hallı, Reşat, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913),* C II, 1. Kısım: Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, Genelkurmay Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1993.

İlkin, Selim ve Tekeli, İlhan, *Ege'deki Sicil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi,* 2. Baskı, İzmir BB Kent Kitaplığı, İzmir 2002.

Kocatürk, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

Niş, Kemal, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi,* C II, 6. Kısım 2. Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1995.

Niş, Kemal ve Söker, Reşat, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi,* C II, 6. Kısım 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekatı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1995.

Ökse, Necati, Baycan, Nusret, Sakaryalı, Salih, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Önalp, Kamil, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi,* C II, 4. Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1974.

Tekşüt, İrfan ve Ökse, Necati, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi,* Güncelleyen: Betül Sayın, C V, 3. Kitap, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2012.

Tunçay, Mete, Koçak, Cemil, Özdemir, Hikmet, Boratav, Korkut, Hilav, Selahattin, Katoğlu, Murat, Ödekan, Ayla, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, yayın yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İzmir 1997.

Ulusoydan, Fikret (yay. haz.), *Atatürk'ün Bütün* Eserleri (1915-1919), C II, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

Yiğitgüden, Remzi, Saral, Muhterem ve Hallı, Reşat, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi,* Güncelleyen: Özlem Demireğen, C V, 2. Kitap, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2012.

Makaleler

Beysanoğlu, Şevket, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'daki Kafkas Cephesi Komutanlığı", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi,* C II/S. 5, Ankara 1986, s. 487-505.

Güçlü, Muhammed "Milli Mücadele Döneminde İzmir'e Doğru Gazetesi Muhabiri Muvahhid Bey'in Akhisar-Afyon İzlenimleri (5-8 Mayıs 1920)", *İzmir Araştırmaları Dergisi,* S. 2, İzmir 2015, s. 13-38.

Maden, Fahri, "Arnavutluk' un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)", *Avrasya Etüdleri Dergisi,* S. 39, Ankara 2011, s. 155-196.

TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE 2. SÜVARİ TÜMENİ'NİN TAKİP HAREKÂTI

Ahmet Altıntaş - Çağlar Öngel

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Anadolu'da başlayan kuva-i milliye hareketinin ardından 26 Aralık 1920 tarihinde düzenli orduya geçmiştir. Bu tarihten sonra da 2. Süvari Tümeni hem İnönü Muharebelerine hem de Kütahya-Eskişehir Muharebesi ile Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmıştır. 10 Ekim 1921 tarihinden sonra Türk ordusu iaşe, ikmal, cephane, mühimmat, talim ve terbiye eğitimi alarak eksiklikler giderilmiştir. 1 Nisan 1922 tarihinde Ilgın mevkisinde 5. Süvari Kolordusu tarafından "*Ilgın Manevrası*" yapılmıştır. Bu manevrayı izleyenler arasında Mustafa Kemal Paşa, Rus Elçisi ve Azerbaycan Elçisi de bulunmuştur Bu manevraya katılan tümenlerin arasında 2. Süvari Tümeni de yerini almıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın 26 Temmuz 1922 tarihli harp raporunda; Han mıntıkasında Çomaklıbaba civarında yangının devam ettiği söylenmiştir. Afyonkarahisar mıntıkasında Yunan kuvvetinin Güzelim Dağı'nda tahkimatla uğraştığı vurgulanmıştır. İstanbul İstasyonu civarında ve Afyonkarahisar kuzeybatısındaki ovada yangın ve dumanların görüldüğü ifade edilmiştir. Sandıklı mıntıkasında Işıklı'nın kuzeydoğusundaki yangının devam ettiği bildirilmiştir.[1]

28 Temmuz 1922 tarihinde ise Akşehir'de toplantı yapılarak Türk ordusunun Yunan ordusuna taarruzunun 26 Ağustos 1922 sabahı olacağı kararlaştırılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın 29 Temmuz 1922 tarihli harp raporunda; Han mın-

[1] *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-10-0-0/54., 354., 34-22.

Kaynakça

Arşiv

T.C, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

Kitap

Altay, Ferik Fahrettin, *Türkiye İstiklal Muharebatında Süvari Kolordusu Harekatı*, Konya Vilayet Matbaası, Konya 1925.

Altay, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İnsel Yayınları, Dilek Matbaası, İstanbul 1970.

Altay, *Fahrettin, İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitapevi, İstanbul 1949.

Altıntaş, Ahmet, *Milli Mücadele Döneminde Çanakkale 1919-1923*, Asil Yayıncılık, Ankara 2007.

Artuç, İbrahim, *Büyük Taarruz Başkomutan Meydan Muharebesi Sakarya Meydan Muharebesi ile Başlayan Zaferlerimizin Belgesel Öyküsü*, Kastaş Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*, Remzi Kitabevi, C II, 17. Baskı, 1999.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.

Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e*, İstanbul 1970.

Çalışlar, İzzettin, *Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1'inci Kolordu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 2007.

Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, haz: İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, 1973.

İncedayı, Cevdet Kerim, *Türk İstiklâl Harbi, Garp Cephesi*, Ebuzziya Matbaası, İstanbul 1925.

İnönü, İsmet, *İstiklal Savaşı ve Lozan*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

Mütercimler, Erol, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Yayınları, 5-6. Baskı, İstanbul 2008.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım II*, Emre Yayınevi, İstanbul 1993.

Özgen, Abdurrahman, *Milli Mücadele'de Türk Akıncıları*, TİSA Matbaacılık, Ankara (y. yok).

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV, Açıklamalı Kronoloji, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına 23 Ağustos 1921 - 20 Kasım 1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

Selek, Sabahattin, *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı II*, Örgün Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1982.

Sorgun, Taylan, *İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004.

Tutsak, Sadiye, *Yunanlıların Uşak'ı İşgali ve Esaret Sancısı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Türk İstiklal Harbi, *Batı Cephesi, Büyük Taarruz'da Takip Harekatı, (31 Ağustos – 18 Eylül 1922)*, C I, Kısım VI, Kitap 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Umar, Bilge, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2002.

Us, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler*, Vakit Matbaası, İstanbul 1964.

Dergi, Makale, Tez

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S, 98, Genelkurmay Basımevi, Ankara Haziran 1994.

Bal, Rıdvan, *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Hacihanifioğlu, Aylin, *Milli Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yansımaları (1919-1922)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2019.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 63, Genelkurmay Basımevi, Ankara Mart 1968.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 64, Genelkurmay Basımevi, Ankara Haziran 1968.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 65, Genelkurmay Basımevi, Ankara Eylül 1968.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 67, Genelkurmay Basımevi, Ankara Mart 1969.

Kollu, Atilla, "Büyük Zafer (öncesi ve sonrası ile)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C VIII, S. 24, Ankara 1992, s. 481-560.

Sadık Sarısaman-Uğur Üçüncü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", *Tarih Okul Dergisi (TOD)*, S. 25, 2016, s. 269-310.

Üçüncü, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010.

BÜYÜK ZAFER'DEN SONRAKİ KRİTİK DÖNEMEÇ: UŞAK MUHAREBELERİ VE YUNAN SAVUNMA STRATEJİSİ

Selim Erdoğan

Dumlupınar'dan Uşak'a

27 Ağustos 1922 günü öğle saatlerinde cephesi yarılan Yunan Küçük Asya Ordusu'nun I. Kolordusu ile, bu nedenle kuşatılma tehdidi altına giren II. Kolordusu süratle Dumlupınar'daki müstahkem mevkilerine çekilmeye başlamışlardır. Yunan I. Kolordu Komutanı General Trikupis'in verdiği emir uyarınca, cephenin yarıldığı konumda bulunan Albay Plastiras komutasındaki 5/42 Evzon Alayı Köprülü'de mevzilenerek çekilecek birliklerin emniyetini sağlayacaktır. Yarma yerinin doğusunda kalan 4., 12. ve 5. tümenler General Trikupis'in emri altında İlbulak - Resulbaba dağlarının kuzeyinden, batısındaki 1. ve 7. tümenler de General Frangou komutasında Sincanlı (Sinanpaşa) Ovası boyunca Dumlupınar'daki Toklu Sivrisi - Arpagediği savunma hattına çekileceklerdir. Bir başka deyişle, Yunan I. Kolordusu üç parçaya ayrılmış bir hâldedir. 27 Ağustos öğleden sonra başlayan süreçte Batı Cephesi Komutanlığı 1nci ve 2nci kolordular ile Frangou Grubu'nu, 4ncü Kolordu ile de Trikupis Grubu'nu takibe başlamıştır. Yunan II. Kolordusu'nun Çalköy'de Trikupis Grubu'na katılması ise bu kolorduyu takip eden 6ncı Kolordu'nun da sürece dâhil olmasına neden olmuştur. 28-29 Ağustos günleri boyunca Süvari Kolordusu'nun Trikupis Grubu ile Yunan II. Kolordusu'nun hızını yavaşlatması sayesinde Miralay Kemalettin Sami (Gökçen) Bey'in 4ncü Kolordusu bu iki grupla ateş temasını hiç kaybetmemiştir. 29 Ağustos

ketinin kademeli olarak önce "bozgun" ardından "kaçış" niteliği kazanmasının sebebi Uşak Muharebeleri olarak da adlandırılabilecek olan bu 31 Ağustos - 3 Eylül arasındaki askerî süreçtir. Üç gün içerisinde Uşak topraklarında yaşanan bu üç muharebe 30 Ağustos Zaferi'ni de daha anlamlı hâle getirmiştir.

Kaynakça

A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919-1922, Hellenic Army General Staff, Second Edition, Athens 2003.

Angın, Ahmet, *General Trikupis'in Hatıraları*, Kitapçılık Tic. Yayınları, İstanbul 1967.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, *Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (90ıncı Yıl Özel Sayısı)*, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ağustos 2012, Sayı 129.

Bujak, Emile, *1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri*, çev. Kur. Yb. İbrahim Kemal, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul 1939.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

Çalışlar, İzzeddin, *Org. İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Erdoğan, Selim, *Büyük Taarruz: Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Onuş, Sinan, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kurtuluş Savaşı'na, Kızılca Kıyamet: Alb. Ali Rıza Bey ve Yzb. Fuat Bey'in Günlükleri*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2015.

Şenli, Burhanettin, *Milli Mücadele'de Eşme (1919-1922)*, Yıldız Yayıncılık, Ankara 2019.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, 6. Kısım 2. Kitap, *Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1968.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, 6. Kısım 3. Kitap, *Büyük Taarruz'da Takip Harekatı (31 Ağustos - 18 Eylül 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969.

UŞAK'IN YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU

Sadık Sarısaman

Giriş

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgal edilmesi ile Yunanlılarla fiili mücadele başlamış oldu. Batı Cephesi olarak adlandırılan bu cephede başlangıçta mücadele Kuva-yı Milliye tarafından yürütüldü. Yunan ordusu Manisa ve Aydın'ı da kısa sürede işgal etti. 1920 Yılının Haziran ayında başlayan Yunan ileri harekâtı ile Uşak, Balıkesir ve Bursa da Yunan işgaline uğradı.

Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra orduların kurulma aşamasına geçildi. Mondros Mütarekesi ile başlatılan asker terhisi işlemlerine son verildi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti asker alma kanunu gereğince askerlik şubelerini yeniden harekete geçirdi. Askerlik şubeleri askerlik yaşı gelmiş olanları kıta emrine göndermeye başladı. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları kuruldu. Düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem ve kuvvetleri bertaraf edildikten sonra tamamen düzenli ordu dönemine geçildi.

Batı Cephesinde düzenli ordu ile yürütülen ilk savaş Birinci İnönü Savaşıydı. 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş Türkiye Büyük Millet meclisi orduları için bir prestij savaşıydı. Bu savaş sürecinde hem Çerkez Ethem hem de Yunan kuvvetleri mağlup edildi. Bir taraftan İnönü mevzilerine diğer taraftan Afyonkarahisar'a yönelen Yunan taarruzları geri püskürtüldü.

Bu zafer İtilaf Devletleri'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanımalarına ve Londra'da yapılacak konferansa davet etmelerine yol açtı. Ancak bu konferansta barış anlaşması imzalamak mümkün olamadı. Zira İtilaf Devletleri sadece Sevr Anlaşması'nda küçük değişiklikler yapmak arzusundaydılar.

lerden Yunan ordusunun sorumlu tutulacağı uyarısında bulunulmuştur. Kumandanların emriyle bile yapılmış olsa askerlerin işledikleri suçlardan dolayı ferden sorumlu tutulacakları belirtilmiştir.

Uşak yangını hakkında farklı rakamlar verilmiş olsa da ciddi anlamda bir insanlık felaketi olduğu ve maddi kayıp yaşandığı kesindir. Bu duruma o anda Uşak'ta bulunan yabancılar da şahitlik etmişlerdir. Yunanlıların bu hukuk dışı uygulamaları aslında sadece geri çekilme sırasında yaşanmamıştır. İşgal döneminde de gasp, angarya, sürgün, zulüm ve katliam gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yunanlıların bu faaliyetleri uluslararası hukuk açısından da suç teşkil etmektedir. Türk hukukçularının ve hariciyecilerinin bu konuyu uluslararası siyaset alanına ve mahkemelere taşımaları gerektiği düşüncesindeyim. Böylelikle yıllar sonra olsa bile millî vicdan bir nebze olsun rahatlatılacaktır.

Kaynakça

Akıncı, İbrahim Edhem, *Demirci Akıncıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C II (Anadolu'da Yunan Mezalimi), haz. Uğurban Demirtaş ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

Babalık

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.

Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi (Afyondan İzmir'e Kadar*), İstanbul 1970.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi.

Gündüz, Asım, *Hatıratlarım*, haz. İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Hâkimiyet-i Milliye

https://www.tkgm.gov.tr/.(ET. 25 Aralık 2022)

İkdâm

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, 1. Kitap, haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

İstikbâl

Mısıroğlu Kadir, *Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi, Sebil Yayınevi,* (Onbeşinci Baskı), İstanbul 1997.

Peyâm-ı Sabâh

Sarısaman, Sadık, "Uşaklıların Anılarında Milli Mücadele", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, haz. Arzu Güvenç, Murat Saygın, Atatürk araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 313-328.

Temel İbrahim, Doğan Aynımah, Berktay Ali, "Taşkın Koruma yapılarının Önemi ve Uşak Örneği", *Su Kaynakları*, C 3, S. 1, Ağustos 20018, s. 43-50.

Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999.

Tutsak, Sadiye, "Milli Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S. 1, Haziran 1995, s. 299-311.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Cilt II, Kısım VI, Kitap III, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Us, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

Varlık

Yazman, Aslan Tufan, *Dumlupınar'dan İzmir'e Esen Kasırga*, Yörük Basımevi, İstanbul 1971.

"Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", *Tarih Konuşuyor*, C II, S. 7, Ağustos 1964, s. 517-530.

DUMLUPINAR MEYDAN MUHAREBESİNDEN SONRA YUNAN KUVVETLERİNİN SON DİRENİŞİ: KAPLANGI DAĞI MUHAREBESİ

Sadiye Tutsak

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansında İtilaf Devletleri, İzmir'i ve Batı Anadolu'yu işgal etme yetkisini Yunanistan'a vermişlerdir. İtilaf Devletlerinin bu kararıyla Yunan kuvvetleri 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal ettiler.[1] Daha sonra Yunan birlikleri Menderes Havzası, Bursa ve Uşak istikametinde ilerledi. İzmir'in doğu istikametinde başlayan işgaller nedeniyle yerli halk Alaşehir ve Uşak'a doğru göç etmeye başladı. Yunanlıların işgal sahalarını süratle genişletmeleri karşısında kuva-yı milliye faaliyetinin gittikçe güçlendiği[2] Uşak, 29 Ağustos 1920'de Yunan işgaline uğrayıncaya kadar cephe gerisinde kuva-yı milli faaliyetlerine Batı Anadolu'da ciddi destek veren bir yerleşim yeri olarak ön plana çıktı. Uşak'ın işgalinden önce 23. Fırka Kumandanlığına tayin edilen İzzettin Çalışlar, bu görevi Aşir Bey'den 1 Ağustos 1920 tarihinde Uşak'ta devraldı.[3] İzzettin Çalışlar, 23. Fırka Komutanı olarak Uşak'ın işgal edilmesine ve 1. Kolordu Komutanı olarak da 1 Eylül 1922 tarihinde işgalinden kurtuluşuna şahit olan bir komutandır.[4]

---

[1] Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları 1970, s. 170, 244-270.

[2] Sadiye Tutsak, *Yunanlıların Uşak'ı İşgali ve Esaret Sancısı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 24-25.

[3] İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Hazırlayanlar: İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1997, s. 327.

[4] Aslan Tufan Yazman, *Dumlupınar'dan İzmir'e Esen Kasırga*, DYO Kültür Yayınları, İstanbul 1971, s. 44-45.

nan birlikleri Kaplangı dağında 30-31 Ağustos 1922 tarihlerinde büyük bir direnme göstermişlerdir. Çok çetin muharebelerde Kaplangı dağının Türk ve Yunan kuvvetleri arasında üçer kez el değiştirmesi, burasının stratejik açıdan ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türk kuvvetleri 31 Ağustos 1922 günü sabahında yaptıkları son hücumda Kaplangı dağını ele geçirerek Franko kuvvetlerini mağlup etmiştir. Bundan sonra Yunan kuvvetleri Düzlüce-Banaz ovasında tutunmaya çalışmasına rağmen başarılı olamamıştır. General Franko birgün daha dayanabilseydi Trikupis ve maiyetini esir düşmekten kurtarabilirdi. Bu direnme girişiminin başarısız olmasından sonra Yunan birlikleri direnme göstermeden Uşak'tan başlayarak İzmir'e doğru can havliyle yakıp yıkarak geri çekilmiştir.

Kaynakça

1923 Milli Nevsal, Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1339/1923.

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara 2008.

Altay, Fahrettin, *İstiklâl Harbimizde Suvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, 1925.

Ambelas, Dimitri Timoleondos, *Yeni Onbinlerin İnişi*, Askeri matbaa, İstanbul 1943.

ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi), 687-33.

Atatürk, Kemal, *Nutuk, 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara 2004.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Kıral Matbaası, İstanbul 1984.

Aykut, Fahri, *İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu*, yay. haz. Zekeriya Türkmen-Atike Kaptan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi Afyondan İzmir'e Kadar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.

Cevdet Kerim, Türk İstikâl Mücâhedesi Konferansları, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

Çalışlar, İzzettin, *Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Çalışlar, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Hazırlayanlar: İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1997.

Erdoğan, Selim, *Büyük Taarruz*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Görgülü, İsmet, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

Güler, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Cumhuriyet Yayınları, Ankara 2006.

Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, Hazırlayan: İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Özalp, Kâzım, *Milli Mücadele, 1919-1922*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Taçalan, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, 1970.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Trikupis, Nikolaos, *Hatıralarım*, çev. Ahmet Angın, Hüsütabiat Matbaası, İstanbul 1967.

Tutsak, Sadiye, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak,1923-1033*, Uşak Belediyesi Yayınları 2, İzmir 1988.

Tutsak, Sadiye, *Yunanlıların Uşak'ı İşgali ve Esaret Sancısı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, II. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekatı (31-18 Eylül 1922), Genelkurmay, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 2. Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Yalçın, Hüseyin, *Uşak Yöresi Kurtuluş savaşı Hatıraları*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013.

Yazman, Aslan Tufan, *Dumlupınar'dan İzmir'e esen Kasırga*, DYO Kültür Yayınları, İstanbul 1971.

Yazman, Mehmet Şevki, *Büyük Taarruz Nasıl Oldu?*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

MİLLÎ MÜCADELE'DE BÜYÜK TAARRUZ SONRASI KUZEY TAKİP HAREKÂTI VE BURSA BÖLGESİNDE YAPILAN MUHAREBELER

Hüsnü Özlü

Giriş

İtilaf devletlerinin desteği ile 15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Batı Anadolu'yu işgal etmeye başlayan Yunan ordusu hızla ilerleyerek Balıkesir Bursa istikametine yerleşmeye çalışmıştır. Bu süreçte özellikle İngilizler ile yoğun temas hâlinde bulunan Yunan karargâhı lojistik desteğin artırılmasını ve desteklenmesini talep etmektedir. İngiltere'nin Atina Elçisi Lord Granvil 24 Haziran 1920 tarihinde Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a bir telgraf çekerek durumu şu şekilde bildirmiştir;[1] *"Yunanların Anadolu ileri harekâtına başladıkları, Mustafa Kemal'in Marmara Denizi ile ulaştırma hatlarını kesmek amacını güttükleri, şiddetli savaşlar beklendiği, Doğu Trakya'yı işgal etme işinin Anadolu harekâtı sonuçlanıncaya kadar geri bırakıldığı…"*

Batı Anadolu'da işgal hareketini hızlandıran Yunanlar İngilizlere başvurup, Bandırma-Balıkesir bölgesinin tamamen emniyet altında bulundurulmasının Bursa bölgesinin de ele geçirilmesiyle sağlanabileceğini belirterek Bursa-Uludağ kesiminin Yunan ordusu tarafından işgaline müsaade olunmasını teklif etmişlerdir.[2]

[1] Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C 2, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1975, s. 161.

[2] Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Millîye Döneminde Kuzeybatı Anadolu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 384.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi-ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Kutu16, Gömlek 15 Belge 1.

İSH., K.2, G.133, B.2.

İSH., K.2, G.56, B.3.

İSH., K.34, G.16, B.2.

İSH., K.577, G.79, B.1.

ISH., K.724, G.59, B.1.

İSH., K.1712, G.46, B.1.

İSH., K.577, G.81, B.81-1.

İSH., K.579 G.48, B.48-1.

İSH., K.1786, G.159, B.28.

İSH., K.1798, G.72, B.1.

İSH., K.1784, G.92, B.1.

İSH., K.1787, G.14, B.1.

İSH., K.1786, G.159, B.1.

İSH., K.1805, G.42, B.1.

İSH., K.1786, G.156, B.1.

İSH., K.1720, G.76, B.1.

İSH., K.1720, G.63, B.1.

İSH., K.1790, G.8, B.1.

İSH., K.1790, G.8, B.1.

İSH., K.1785, G.6, B.1.

İSH., K.1473, G.93, B.1.

İSH., K.1530, G.124, B.1.

İSH., K.1782, G.136, B.1.

İSH., K.1650, G.184, B.1.

İSH., K.1782, G.136, B.1.

İSH., K. 1802, G. 22, B. 22

İSH., K. 1802, G. 22, B. 9a.

Kitap ve Makaleler:

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006.

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C 3, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 2009.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 136 Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Temmuz 2015, Ankara.

Borak, Sadi, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma Ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, Ankara 1980.

Dusmanıs, Viktor, *Küçük Asya Harbi'nin İç Yüzü*, C 1, Atina 1928.

Erikan Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Hülagu Orhan, Millî Mücadele'de Bursa, İstanbul 2001.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, 2'nci Cilt, 2'nci Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara 1965.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, C 2, Kısım 6, 3'üncü Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Ankara 1969.

Onar, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı* Yazışmaları II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1995.

Özlü Hüsnü, *On Yıllık Harpte Askerî Harekât Değerlendirmeleri (1912-1922) Makaleler-Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2021.

Sofuoğlu, Adnan, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu*, *1919-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Şimşir Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C 2, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1975.

Ünal, Muhittin, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul 1994.

YUNAN ORDUSUNUN TAKİP HAREKÂTIYLA ANADOLU'DAN ATILMASI SÜRECİ

Levent Ünal

Giriş

26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Büyük Taarruzun kaderi ertesi sabah 27 Ağustos 1922'de belirlendi. Dalga dalga gelen Türk taarruzları karşısında tutunamayan Yunan ordusunun çekilme çabası 30 Ağustos 1922 akşamı hüsranla sonuçlandı. Kuvvetlerinin çoğu burada imha olan Yunan ordusundan kalanları hızla İzmir istikametinde kaçmaya çalıştılar. Başkomutan Meydan Muharebesinden sıyrılarak Kızıltaş Vadisi'ne sızanların çoğu 2 Eylül 1922'de esir edildi. Bunların arasında Küçük Asya Ordusu Başkomutanlığına getirilen General Trikopis ile 2.Kolordu Komutanı General Digenis de bulunmaktaydı. Cephenin güneyindeki gelişmeler üzerine kuzeyde Eskişehir bölgesindeki Yunan kuvvetleri de Bandırma'ya doğru çekilmeye başladılar.

Yunan ordusu çekilirken Türk ordusu da peşinden takip harekâtını sürdürdü. Bu suretle Yunan ordusunun herhangi bir hatta tutunmasına fırsat verilmedi. Neticede bu kovalamaca İzmir çevresinde Çeşme ve Dikili'ye, Bandırma istikametinde Erdek'e kadar devam etti. 18 Eylül 1922 tarihinde Anadolu'da hiçbir Yunan birliği kalmadı.

Takip harekâtının yaşandığı süreç her iki taraf için de kolay olmadı. Türk ordusu zafere doğru büyük bir moral üstünlüğü ve inançla koşuyordu fakat bu koşturmaca bir ilerleme yürüyüşü şeklinde değildi. Çekilen Yunan kuvvetleri ile süreli temasta ve muharebe hâlinde bir koşturmacaydı. Büyük Taarruz öncesi 10

Kaynakça

Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı,* Çan Yayınları, İstanbul 1962.

Arsan, Nimet, *Atatürk'ün Tamam, Telgraf ve Beyannameleri,* C IV (1917-1938), AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1964.

Artuç, İbrahim, *Yeniden Doğuş Türk Kurtuluş Savaşı,* Kastaş Yayınevi, İstanbul 2001.

Artuç, İbrahim, *Başkomutan Meydan Muharebesi,* Kastaş Yayınevi, İstanbul 1986.

Atatürk, M. Kemal, *Nutuk,* C I, MEB Yayınları, İstanbul 1934.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1945.

Belen, Fahri, *Atatürk'ün Askeri Kişiliği,* MEB Basımevi, İstanbul 1963.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele,* C. II, TTK Yayınları, Ankara 1956.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar,* Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960.

Görgülü, İsmet, *Büyük Taarruz,* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 40.

Görgülü, İsmet, "Çanakkale Olayı", *Atatürk Ansiklopedisi.*

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), Yıl 16, S. 63, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1968, Belge 1431.

İnönü, İsmet, *Hatıralar,* yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* TTK Basımevi, Ankara 1971.

Jaeschke, Gotthard, "Mustafa Kemal'in Amiral Brock'a Mektubu", *Belleten*, C 36, S. 144, s. 535-539.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* TTK Basımevi, Ankara 1970.

Kinross, Lord, *Atatürk. Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* çev. Nihal Yeğinobalı-Ayhan Tezel, Sander Yayınevi 1966.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi,* 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 337.

Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz ve Takip Harekâtı, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

Kutay, Cemal, *Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler,* Tarih Yayınları, İstanbul 1963.

Özdil, Yılmaz, *Son Cüret,* Sia Kitap, İstanbul 2020.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* C IV, TTK Yayınları, Ankara 1996.

Süer, Hikmet, "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", *Büyük Taarruz 70 nci Yıl Armağanı,* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 169-208.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1918-1938),* C II, TTK Basımevi, Ankara 1975.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 23, Ankara 1940.

Türk İstiklal Harbi (TİH), C II, 6. Kısım, 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türkgeldi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara, 1948.

Walder, David, *Çanakkale Olayı,* çev. M. Ali Baykal, Tarih Dizisi Yayınları, İstanbul 1970.

NİHAİ ZAFERİN TAYYARE KEŞİF RAPORLARI

Emin Kurt

Giriş

Kurtuluş Savaşı'nın komuta kademesinde yer alan hemen hemen her subay, uçaklar ve uçakların kendileri için yarattığı tehlikeyi yaşayarak öğrendi. Gazi Mustafa Kemal başta olmak üzere birçok Türk subayı Trablusgarp Savaşı sırasında uçakların savaş alanında ilk kullanımına şahit oldu. Bu savaş sırasında uçakların kara harekâtını desteklemeye yönelik; keşif, bombardıman, topçu ateş yönlendirme ve psikolojik harekât kapsamında havadan bildiri atılmasına şahitlik ettiler.[1] Hemen ardından, savaşan tüm tarafların uçak kullandığı ilk savaş olma özelliğine sahip olan Balkan Savaşları sırasında, Türk uçaklarının getirdiği faydalı keşif raporlarından yararlanırken, havadan bombalanan ilk şehir olan Edirne'nin Bulgar uçakları tarafından bombalanmasının acısını yaşadılar.[2]

[1] Trablusgarp Savaşı hava harekatı ve Türk Hava Kuvvetlerinin kuruluşuna etkisi için bkz. Emin Kurt, "Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Hava Harekatı ve Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşuna Etkisi", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Ekim 2019, yay. haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlıoğlu, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020. s. 243-284. Trablusgarp Savaşı hava harekatının İtalyan yorumu için bkz. Alessandro Vagnini, "İtalyan-Türk Savaşı'nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli bir Geleneğin İlk Adımı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 100-110.

[2] Balkan Savaşı hava harekatı için bkz. Ö. Kürşad Karacagil, Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 111-123. Aynı yazarın başka bir anlatımı için bkz. Ö. Kürşad Karacagil, "Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinde Havacılık Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 200, Ekim 2012, s. 73-90. F. Rezzan Ünalp, "Balkan Savaşı Dönemi'nde Türk Havacılığı", *Havacılık Tarihi Sempozyumu Bildirileri 1911-1923*, Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 2015, s. 15-23. Konuyu Edirne özelinde inceleyen çalışma için bkz. Ayşe Zamacı, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 1, S. 2, Temmuz 2011, s. 199-217.

Kaynaklar

Arşivler

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Kitaplar

Fırtına, H. İbrahim (haz.), *Orgeneral Muzaffer Ergüder'in Havacılık Anıları 1922-1930*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2009.

Gürer, Turgut (der.), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Özkaracan Matbaacılık, İstanbul 2006.

Kaymaklı, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler*, 1918 Yılından 1939 Yılına Kadar, C II, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 2006.

Kurt, Emin, Güvenbaş, Mesut, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Tanman, Sıtkı, *Türk Havacılık Tarihi, İstiklal Harbi 1918-1923*, 2. Cilt, 2. Kitap, Hava Basımevi, Eskişehir 1950.

Türk İstiklâl Harbi, V. Cilt, Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Gnkur. Basımevi, Ankara 1969.

Makaleler

Akgül, Suat, "Kurtuluş Savaşı'nda Zafere Giden Yolda Hava Keşif Raporlarının Önemi", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 240-248.

Karacagil, Ö. Kürşad, "Balkan Harbi'nde Türk Havacılığı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 111-123.

Karacagil, Ö. Kürşad, "Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinde Havacılık Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 200, Ekim 2012, s. 73-90.

Kurt, Emin, "Seferberlikten Deniz Zaferine Çanakkale'de Uzakları Görme Çabası Osmanlı'nın Havadan Keşif Gözetleme Harekâtı", *105. Yılında Çanakkale Muharebelerine Bakış*, edit. Barış Borlat, Burhan Sayılır, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2020, s. 73-103.

Karacagil, Ö. Kürşad, "Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Hava Harekâtı ve Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşuna Etkisi", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Ekim 2019, yay. haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlıoğlu, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020. s. 243-284

Kurt, Emin, "Türk Havacılarının Millî Mücadeleye Katılma Girişimi Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s. 119-142.

Ünalp, F. Rezzan, "Balkan Savaşı Dönemi'nde Türk Havacılığı", *Havacılık Tarihi Sempozyumu Bildirileri 1911-1923*, Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 2015, s. 15-23.

Vagnini, Alessandro, "İtalyan-Türk Savaşı'nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli bir Geleneğin İlk Adımı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 100-110.

Zamacı, Ayşe, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 1, S. 2, Temmuz 2011, s. 199-217.

Süreli Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

GENERAL NİKOLAOS TRİKUPİS'İN ESARETİ

Cemal Güven

Giriş

26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Büyük Taarruz'un ilk iki gününde Afyon Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20, 30 kilometre uzunluğunda bulunan düşman müstahkem cepheleri düştü. Mağlûp olan düşman ordusunun büyük kuvvetleri, 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar civarında kuşatıldı. İstiklâl Harbi'nin nihaî muharebesini teşkil eden 30 Ağustos Dumlupınar Başkomutanlık Meydan Muharebesi neticesinde Yunanların aslî kuvvetleri imha ve esir edildi. General Trikupis de esirler arasına dâhil oldu. Böylelikle tasavvur edilen kati netice, beş günde alınmış oldu.[1]

Yunan Birinci Kolordu Komutanı General Trikupis[2], İkinci Kolordu Komutanı General Diyenis (Kimon Digenis) Başkomutan Meydan Muharebesi'nde 30/31 Ağustos gecesi cepheden kaçarak Murat dağlarına sığınmış bir vaziyette kalmışlardı. l Eylül 1922'de Uşak'ın askerî birliklerimizce zapt edilmesi üzerine artık hiç kaçma ümitlerinin kalmadığını anlayarak 2/3 Eylül 1922 gecesi teslim olmaya karar vermişler[3] ve Uşak İlinin Elmadağı eteğindeki Göğem Köyü civarında teslim alınmışlardır.

[1] Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, C II, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 900.

[2] 1867/1868 tarihinde Mesolongi'de doğdu. 1881-1882'de Pire'de askeri okula girdi. 1888'de asteğmen olarak mezun oldu. 1889'da Fransa'ya giderek topçuluk eğitimi aldı orada harp okullarında eğitimine devam ederek subay oldu ve 1895'te ülkesine döndü. 1897'den 1922'ye kadar muhtelif cephe ve görevlerde bulundu. Bkz. Nikolaos Trikupis, *General Trikupis'in Hatıraları*, çev. Ahmet Angın, Ar Matbaası, İstanbul 1967, s. 26-27.

[3] *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, 31 Ağustos-18 Eylül 1922, C II, 6. Kısım III. Kitap, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1995, s. 80.

nitelendirdikleri hezimetleri neticesinde Anadolu maceraları sona erdi.

Trikupis bir müddet bölgede tutulduktan sonra Ankara Sarıkışla'ya sevk edildiler. Trikupis Kırşehir ve Kayseri Talas'taki esir kamplarında esaret günlerini geçirdi. Esir oluşundan bir yıl sonra 20 Ağustos 1923'te özgürlüğüne kavuştu.

Esir düşen ve kendisinin de müteşekkir olduğu rahat imkânlar içerisinde bir yıl kadar esir kamplarında kalan Trikupis'in bu akıbeti belki kendisi için iyi bir talih olmuştu. Neticede kendisinden önceki Başkomutan Hacıanesti, Yunanların tabiriyle "Küçük Asya Felaketi"nden sonra, Atina'da kurulan askerî mahkemece yargılanmış ve kurşuna dizilmiştir.[114]

Trikupis, İzmir'den ayrılacağı gün Türk-Yunan münasebetlerinin geleceği hakkında verdiği demeçte eskiden beri iki memleketin samimi ve müşterek bir hayat yaşamalarını arzu edenlerden olduğunu, menfaatlerimizin tezat teşkil etmediğini, mukadderatımıza kendimizden ziyade başkalarının sahip çıktığını, bütün felaketlerin batılı devletlerden geldiğini, küçük milletlerin büyüklere alet olmaktan artık vazgeçmesi gerektiğini söylemişti. Trikupis'in Türkiye'den ayrılmadan sarf ettiği son sözleri dün olduğu kadar bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Bugünün Yunan askerî ve sivil erkânının Trikupis'in bir nevi vasiyet gibi bu sözlerinden ibret almasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.10.0.0/ 254.713.13-1, 2, 3 (09.04.1932).

Kızılay Arşivi, Kutu No: 1156, Belge No: 9 (22/01/1923).

Kızılay Arşivi, Kutu No: 1216, Belge No: 162 (26/11/1922).

Kızılay Arşivi, Kutu No: 1216, Belge No: 198 (8/11/1922).

Kızılay Arşivi, Kutu No: 1216, Belge No: 368 (28/06/1923).

Kızılay Arşivi, Kutu No: 1216, Belge No: 95 (25/10/1922).

II. Yerli Basın

Akşam, "Yeni Başkumandan Trikupis …", 6 Eylül 1338 (1922), nr. 1420, s. 1.

Anadolu'da Yeni Gün, "Esir Başkumandanla Karşı Karşıya", 26 Eylül 1922, nr. 603-980, s. 2.

Hâkimiyet-i Milliye, "General Trikupis'in Kılıncı", 9 Eylül 1922, nr. 603, s. 1.

Hâkimiyet-i Milliye, "Gazi Başkumandanımızın Millete Beyannâmesi", 18 Eylül 1922, nr. 611, s. 1.

İkdâm, "Yunan esirlerinin sevki", 15 Ağustos 1922, nr. 9485, s. 2.

İkdâm, "Son Yunan Esirlerinin Hareketi", 22 Ağustos 1922, nr. 9492, s. 2.

[114] Geniş bilgi için bkz. Cemal Güven, "Küçük Asya Felaketi" Sonrası Yunanistan'da Altıların Yargılanması ve İdamı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Uşak, 2-4 Ekim 2012, C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 835-861.

İkdâm, "Muvaffakiyetsizlikler Üzerine Hacıanesti…", 2 Eylül 1922, nr. 9144, s. 1.
İkdâm, "Başkumandanları ve Generalleri Değişiyor", 6 Eylül 1922, nr. 9148, s. 2.
İkdâm, "Esir Yunan Generallerinin Memleketlerine Sevki", 23 Ağustos 1923, nr. 9493, s. 1.
İkdâm, "Esir Yunan Başkumandanı", 24 Ağustos 1923, nr. 9494, s. 2.
İkdâm, "Trikupis Esaretini Anlatıyor", 25 Ağustos 1923, nr. 9495, s. 3.
İkdâm, "Trikupis'in Tekaüde Sevki", 30 Ağustos 1923, nr. 9500, s. 3.
Peyâm-ı Sabah, "Hacıanesti İstifa Ediyor", 2 Eylül 1922, nr. 11744-1344, s. 1.
Peyâm-ı Sabah, "General Hacıanesti Azl Edildi", 6 Eylül 1922, nr. 11778-1348, s. 1
Sözcü, Emin Çölaşan, "Trikupis'in Esaret Fotoğrafı", 30 Ağustos 2019.
Vakit, "Trikupis'in Rütbesinin Terfi", 7 Eylül 1922, nr. 1700, s. 2.
Vakit, "Trikupise İtimad Besleyen Venizolisler", 7 Eylül 1922, nr. 1700, s. 2.
Vakit, "Esir Yunan Başkumandanı Ankara'da", 26 Eylül 1922, nr. 1719, s. 1.
Vakit, "Esir Yunan Başkumandanıyla Mülakat", 27 Eylül 1922, nr. 1720, s. 1.

III. Yabancı Basın

Aberdeen Press and Journal, 07 September 1922, p. 5, Aberdeenshire, Scotland.
Birmingham Daily Gazette, 06 September 1922, p. 1, Warwickshire, England.
Civil & Military Gazette (Lahore), 09 September 1922, p. 3, Lahore, Pakistan.
Civil & Military Gazette (Lahore), 10 September 1922, p. 3, Lahore, Pakistan.
Civil & Military Gazette (Lahore), "Personalia", 23 September 1923, p. 4, Lahore, Pakistan.
Edinburgh Evening News, 08 September 1922, p. 4, Midlothian, Scotland.
Freeman's Journal, 07 September 1922, p. 5, Dublin, Republic of Ireland.
Hartlepool Northern Daily Mail, 06 September 1922, p. 6, Durham, England.
Lancashire Daily Post, "Turkish Cavalry on the Way to Smyrna", 07 September 1922, p. 5, Lancashire, England.
*Leeds Mercur*y, 07 September 1922, p. 1, Yorkshire, England.
Leeds Mercury, 09 September 1922, p. 1, Yorkshire, England.
Newcastle Daily Chronicle, 06 September 1922, p. 7, Northumberland, England.
Northern Whig, 07 September 1922, p. 8, Antrim, Northern Ireland.
Northern Whig, "Overseas", 27 August 1923, p. 7, Antrim, Northern Ireland.
Nottingham Journal, 06 September 1922, p. 1, Nottinghamshire, England.
Pall Mall Gazette, "Greek Army Command", 05 September 1922, p. 1, London, England.
Pall Mall Gazette and Globe, "Tricoupis Freed", 22 August 1923, p. 2, London, England.
Portsmouth Evening News, 06 September 1922, p. 7, Hampshire, England.
*Sheffield Daily Telegrap*h, 06 September 1922, p. 7, Yorkshire, England.
Sheffield Daily Telegraph, 08 September 1922, p. 5, Yorkshire, England.
*Staffordshire Sentine*l, 09 September 1922, p. 2, Staffordshire, England.
The Scotsman, 08 September 1922, p. 3, Midlothian, Scotland.
Western Daily Press, 07 September 1922, p. 10, Bristol, England.
Western Mail, 07 September 1922, p. 7, Glamorgan, Wales.
Western Morning News, 06 September 1922, p. 5, Devon, England.
Western Morning News, 07 September 1922, p. 5, Devon, England.
Westminster Gazette, 06 September 1922, p. 1, London, England.
Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 08 September 1922, p. 7, Yorkshire, England.
Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 09 September 1922, p. 9, Yorkshire, England.
Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, "Greek Troops' Withdrawal", 12 September 1922, p. 7, Yorkshire, England.

IV. Telif ve Tetkik Eserler, Makaleler

Ahmet Mehmetefendioğlu, "İşgal İzmir'inin İlk Haini Kurtuluş'un Son Kahramanı", *İzmir Tarih ve Toplum*, Ocak 2010, s. 5-8.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C IV, ATAM Yayınları, Ankara 1991, s. 477.

Bilāl N. Şimşir, Doğu'nun Kahramanı Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Cemal Güven, "Küçük Asya Felaketi" Sonrası Yunanistan'da Altıların Yargılanması ve İdamı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Uşak, 2-4 Ekim 2012, C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 835-861.

Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım Millî Mücadele*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961, s. 296-297.

Düstur, Üçüncü Tertip, 11 Ağustos 1339 [1923]- 19 Teşrinievvel [Ekim] 1340 [1925], İstanbul Necmi İstikbal Matbaası, C 5, s. 219-224.

Erhan Aktaş, *Atatürk ve Uşak*, Yelken Matbaası, 1981.

General Trikupis'in Hatıratı, Dersaadet Matbaa-i Askeriye, 1339 [1924].

Gülfidan Akçay, Afyonkarahisar Esir Kampı (1914-1923), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 135.

Halide Edib Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul 1962.

Halit Akmansü, "Yunan Başkumandanı Trikopis'in Teslim Oluşu", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı:8, Ağustos 1950, s. 305; İhsan Ilgar, *Asım Gündüz Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1967, Sayı: 62, Vesika No: 1413.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1967, Sayı: 62, Vesika No: 1409.

Kâzım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C I, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Mehmet Ersin, *Yurdum İçin Savaşırken*, Meta Basım, İzmir 2012.

Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer, *30 Ağustos Hatıraları*, Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık, 2000.

Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, C II, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Nikolaos Trikupis, *General Trikupis'in Hatıraları*, çev. Ahmet Angın, Ar Matbaası, İstanbul 1967.

Nikolaos Trikupis, M. Papulas, *General Trikupis ve M. Papulas Yunan Generallerinin İtirafları*, Koordinatör Cuma Ağca, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

Osman Akandere, "1923 Yılı Ortalarında Uluslararası Kızılhaç Komitesince Görevlendirilen Heyetin Anadolu'daki Teftiş Gezileri ve Hazırladıkları Rapor", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XVIII, S. 53, Temmuz 2002, s. 444-469.

Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ü Özleyiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Sabahattin Selek, *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, 1. Kitap Ankara 1992.

Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleyişleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, haz. Can Dündar, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001.

Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Hava Kurumu Basımevi, C 2, Ankara 2001.

Süreyya Sami Berkem, *Unutulmuş Günler*, naşiri İbrahim Hilmi Çığıraçan, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 7 Teşrinievvel [Ekim] 1338 [1922], 114. İnikat, 3. Celse.

Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, 31 Ağustos-18 Eylül 1922, C II, 6. Kısım III. Kitap, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1995.

Yaşar Aksoy, *Gâvur Mümin Gazi Paşa'nın Casusu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul Mayıs 2020, s. 77-82.

Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü -Açıklamalı Kronoloji Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına 23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922-*, C IV, TTK Yayınları, Ankara 1996.

YUNAN ORDUSU BAŞKUMANDANI GENERAL TRİKUPİS'İ KİM ESİR ALDI? TARTIŞMALAR, YORUMLAR

Mehmet Karayaman

Giriş

İtilaf Devletlerinin desteği ile 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal eden Yunanlılar, işgalin ilk günü yaptıkları katliam ve tahribatlarla gerçek niyetlerini belli etmişlerdir. Görünürde, Mondros Mütarekesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla başlayan işgal hareketi, kısa sürede Türk Milletini yok etme, bölgeyi Yunanistan'ın bir parçası yapma projesine dönüşmüştür. Yunan ordusunun gösterdiği vahşet, işgal sahalarının genişlemesi, İstanbul Hükûmetinin gelişmeler karşısında çaresiz ve teslimiyetçi bir politika izlemesi, Türk halkının silaha sarılmasına neden olmuştur.

Mustafa Kemal Paşanın öncülüğünde başlayan Kuva-yı Milli hareketi, kısa sürede topyekun bir direnişe dönüşmüştür. Sakarya Savaşı'nda elde edilen zafer sayesinde ilerlemesi durdurulan Yunan Ordusu, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz sonunda denize dökülmüş, 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir, Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

Büyük Taarruz sonunda geri çekilen Yunan ordusunda disiplin kaybolmuş, iletişim kopmuş, günlerce aç ve susuz bir şekilde kaçmaya çalışan birliklerin pek çoğu ya Türk ordusu tarafından imha edilmiş ya da esir alınmıştır. Yunan orduları başkumandanlığına atanan General Trikupis ve beraberlerindeki askerlerin, Büyük Taarruzun hemen sonrasında, 2 Eylül 1922 tarihinde Uşak'a bağlı Göğem Köyü yakınlarında esir alınması, Millî Mücadele'nin önemli kırılma anlarından biri olmuştur.

Sonuç itibarıyla General Trikupis'in kim tarafından esir alındığına yönelik tartışmalar, başarıyı sahiplenme, mücadelede öne çıkmak, kendi yaptığını önemli gösterme gayretlerinin bir ürünü olup, benzer koşullarda görev yapan birliklerin ve komutanların karıştırılmasına dayanmaktadır. Ancak döneme ilişkin kaynaklar incelendiğinde General Trikupis'in, 5. Kafkas Tümeni Komutanı Dadaylı Halit Akmansü tarafından esir alınması konusunda bir tereddüt olmadığı görülmektedir.

Kaynakça

Akmansü, Halit, "Yunan Generalleri Nasıl Teslim Oldular?", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, S. 9, 1 Eylül 1982.

Aktaş, Erhan, *Atatürk ve Uşak*, İstanbul 1981.

Atatürk, Kemal, Nutuk 1919-1927, yay. haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991.

Aykut, Fahri, "İstiklal Savaşında Dördüncü Kolordu", *Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı*, S. 38, 1 Haziran 1935.

Belen, Fahri, "Büyük Türk Zaferi-Trikupis'i 5. Tümen Esir Almıştı", *Milliyet*, 30 Ağustos 1962.

Belen, Fahri, *Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı,* Ankara 1973.

Belen, General Fahri, *Büyük Türk Zaferi (Afyon'dan İzmir'e) İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tahliller*, İstanbul 1970.

Bıyıklı, Halil Serdar, *Miralay Halit Akmansü Yunan Orduları Başkumandanı General Trikopis'i Teslim Alan Komutanın Hatıratı*, Pamiray Yayınları, İstanbul 2018.

Bulca, Nüzhet, *30 Ağustos Zaferine Doğru: İstiklal Harbinin Ana Hatları ile Başlıca Meydan Muharebeleri ve Kahramanlarımız, 23-30 Ağustos Günleri Ankara Radyosundaki Konuşmalar*, Zafer Matbaası, Afyon 1949.

Dinamo, Hasan İzzettin, Kutsal İsyan, *Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi*, C 8, İkinci Baskı, May Yayınları, İstanbul 1970.

Erdoğan, Selim, *İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın*, İstanbul, Kronik Yayınları, 2022.

Erkilet, H. Emir, "Çok Zeki, Çalışkan ve Kudretli Bir Kumandan", *Cumhuriyet*, 14 İkincikanun (Ocak) 1944.

Fenik, Faruk, "Bir Başkumandanı Esir Eden Çavuş", *Vatan*, 1 Eylül 1941.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü), "Sakarya'dan İzmir'e", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın*, S. 18, Ağustos 1986.

"General Trikopis'in Esareti Hakkında Açıklama", *Resimli 20. Asır*, C 5, S. 112, 7 Ekim 1954.

General Trikupis ve M. Papulas, Yunan Generallerinin İtirafları, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

Göğem, Ziya, "General Trikupis'in Esir Edilişi, Değişik Söylentiler ve Gerçek Durum", *Türk Kültürü*, S. 82, Ağustos 1969.

Göğem, Ziya, "Trikopis'in Esareti Meselesine Dair Lüzumlu Bir Açıklama", *Resimli 20. Asır Haftalık Mecmua*, C 5, S. 111, 30 Eylül 1954.

Göğem, Ziya, *Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü*, C I, Halk Basımevi, İstanbul 1954.

Görktan, Behcetoğlu Muzaffer, "General Trikopis'i Kim Esir Aldı?", *Resimli 20.Asır Haftalık Mecmua*, C 4, S. 97, 24 Haziran 1954.

Halid Akmansü'ye Ait Tercüme-i Hal Varakası, https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/mazbatalar.sonuc (Erişim Tarihi: 5.2.2022)

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 62, Aralık 1967.

Hayat Tarih Mecmuası, C 2, S. 7, Ağustos 1965

Kaflı, Kadircan, "Dün ve Bugün: İki Kahraman", *Yeni Sabah*, 29 Temmuz 1954.

Kaflı, Kadircan, "Dün ve Bugün: Trikopis Meselesi", *Yeni Sabah*, 5 Ağustos 1954.

Kaflı, Kadircan, "Dün ve Bugün: Trikopis'i Kim Esir Aldı?", *Yeni Sabah*, 19 Temmuz 1954.

Kandemir, Feridun, "Dumlupınar'da", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Ağustos 1941.

Kandemir, Feridun, "Trikupis Nasıl Teslim Oldu?", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, C 3, S. 28, 6 Eylül 1962.

Karayaman, Mehmet, *İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü*, Uşak Akademi Kitap Yayınları, İstanbul 2013.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2021.

Korkmaz, Metin, "Kurtuluş Savaşı'nın Halk Kahramanları: Yunan Komutanı Esir Alan Uşaklı Mehmet Hacım", *Posta*, 17 Temmuz 2017. Benzer iddialar için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Hac%C4%B1m#:~:text=Mehmet%20Hac%C4%B1m%20Yunan%20i%C5%9Fgaline%20kar%C5%9F%C4%B1,yunan%20kuvvetlerine%20kar%C5%9F%C4%B1%20m%C3%BCcadele%20y%C3%BCr%C3%BCtm%C3%BC%C5%9Ft%C3%BCr. (Erişim Tarihi: 12.2.2022).

Kurtuluş Gazetesi, S. 1, 10 Eylül 1965.

Orkun, Hüseyin Namık, "Yunan Başkumandanı Trikopis'in Teslim Oluşu", *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 8, Ağustos 1950.

Öksüz, Hikmet-Köse, İsmail, "Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz", *Türkiyat Mecmuası*, 27/2, 2017.

Özgen, Abdurrahman, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, 4. Baskı, İstanbul 1982.

Özpunar, Hasan, "Trikopis'i Esir Eden Afyonkarahisar'lı Ahmet Çavuş", *Taşpınar Dergisi*, Afyonkarahisar Belediyesi Yayın Organı, S. 5, Aralık 2010.

Son Havadis, 6 Mayıs 1959.

T.B.M.M. Zabıt ceridesi, Devre:I, Cilt:23, İçtima Sene:3, Yüz On İkinci İçtima.

Terzioğlu, Said Arif, *Atatürk'ün Ahmet Çavuş'u*, Ankara 1968.

Tevetoğlu, Fethi, "Milli Tarih ve Trikopis'i Esir Eden Dadaylı Halid Beğ", *Orkun, Aylık Fikir, Ülkü ve Sanat Dergisi*, S. 1, Şubat 1962.

Topuz, Hıfzı, *Eski Dostlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

"Trikopis'i Kim Esir Aldı?", *Türkiye Eski Muharipler Dergisi*, S. 5, Mayıs 1966.

Trikupis, General Nikolaos, *General Trikupis'in Hatıraları*, çev. Ahmet Angın, İstanbul 1967.

Türk İstiklal Harbi, II nci Cilt, Batı Cephesi, 6 ncı Kısım, III. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekatı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Umar, Bilge, *Yunanlıları ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2002.

Ünal, Tahsin "Trikupis'i Esir Alan Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 121, 1 Kasım 1972.

Vakit, 30 Ağustos 1932.

Vatan, 29 Nisan 1953-Afyon Eki.

"Vatandaş! Dur ve Dinle! Asım Paşa, Trikopis'in Esaretini, Mudanya'nın Çetin Günlerini İstanbul ve Trakya'nın Kurtuluş Planını Anlatıyor", *Sohbetler, Cemal Kutay'ın Aylık mecmuası*, S. 3, Şubat 1969.

"Yunan Başkumandanı Trikopis'i Esir Eden Askerimiz: Ahmet Çavuş", *30 Ağustos Hatıraları*, Cumhuriyet Yayının, İstanbul 2000.

Zafer, 30 Nisan 1959.

SÖYLEM ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE ARALOV'UN ANILARINDA VURGULANAN TEMEL HUSUSLARA BİR BAKIŞ1

Pınar Çağlayan

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletlerden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918 tarihinde galip devletler ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte ilgili devletlerin işgaline uğramış ve bu işgallere karşı başlatılan Millî Mücadele Hareketi (1919-1923) aynı zamanda yeni bir devletin teşkilatlanma sürecini de beraberinde getirmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi ve akabinde kurulan Ankara Hükûmeti'nin ilk icraatlarından birisi de Millî Mücadele'ye meşruiyet kazandırmak ve destek aramak amacı ile diğer devletler ile diplomatik ilişki kurmak olmuştur. Meclisin kurulmasını müteakip ilk diplomatik ilişki kurulan devlet ise Ekim 1917'de iktidarı ele geçirerek Çarlık Rusyası'nı ortadan kaldıran ve 1921 yılına kadar eski rejim yanlıları ve onların destekçileri devletlere karşı bir iç savaş yürüten Bolşevik Hükûmeti olmuştur. Her iki yönetimin de mücadelesini kalıcı kılmak ve iç/dış düşmanlara karşı destek aramak gibi ortak bir özelliğe sahip oldukları ve düşmanlarının ortaklaştığı bir dönemde kurulan bu diplomatik ilişki iki yönetimi birbirine yakınlaştırmıştır. Mayıs 1920'den itibaren Bolşevik Hükûmeti ile karşılıklı heyet ve temsilci gönderme süreci başlarken, Bolşevikler, Millî Mücadele'ye hem askerî hem de ekonomik yardımlarda bulunmuş, 25 Ocak 1918 tarihinde kurulan Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) ve Ankara Hükûmeti arasında 1921 yılında Kars Antlaşması imzalanmış ve Misak-ı Milli'yi ilk tanıyanlar da gene Bolşevikler olmuşlardır.

rülen Türk-Sovyet ilişkileri bağlamında olumlu bir şekilde anlamlandırdığını ve dönemin Bolşevik Devrimi ve iç savaşı ile benzeştirerek, Millî Mücadele'yi destek politikasını meşrulaştırdığını göstermektedir. Söz konusu anıları içeren metnin 1960'larda kaleme alınması ve Millî Mücadele sonrası Türk-Sovyet ilişkilerine de değinmesi, Türkiye ile yeniden yakınlaşma ve erken dönem Türk-Sovyet ilişkilerine dönme arzusunu da göstermekte ve 1960'larda Türkiye'de değişen rejimin SSCB'de nasıl yankı bulduğunu da yansıtmaktadır.

Kaynakça

Aralov, Semyon İvanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923),* çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Arbaç, İmren, "Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü", (Çevrim içi) http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264832 (Erişim tarihi: 02.02.2022)

Armaoğlu, Fahir, "1920 Yılında Milli Mücadele ve Sovyet Rusya", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C II, Ankara, 25-29 Eylül 1970, s. 893-900.

Armaoğlu, Fahir, *20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınları, Ankara 2004.

Bilgiç, Erdal, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'ye Atanan Sovyet Elçisi Semyon Aralov'un Ekonomik Misyonu", *4. Uluslararası 19 Mayıs Bilimsel Yaklaşımlar Kongresi,* Samsun 2020, s. 190-200.

Bilgiç, Erdal, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Sovyetler Birliği İlişkilerinin Kayıp Halkası: Arcos Anonim Şirketi", *Toplumsal Tarih*, S. 326, 2021, s. 20-24.

Demirtürk, Sinan, "Büyükelçi Semyon İvanoviç Aralov'un Gözü İle Milli Mücadele Yıllarında Türkiye – SSCB Münasebetleri", *7. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu Türkiye-Rusya İlişkileri*, C II, Giresun 19-20 Ekim 2017.

Girgin, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2005.

Hobsbawm, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.

İskit, Temel, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, 7. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.

Oğuz, Mustafa Cem, "Söylem Analizi", *Sosyoloji Notları Dergisi,* S. 4-5, 2008, s. 52-57.

Oran, Baskın, "1919-1923 Kurtuluş Yılları", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, edit. Baskın Oran, C I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 97-138.

Sallan Gül, Songül ve Kahya Nizam, Özlem, "Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 42 (Özel Sayı 1), Denizli 2021, s. Ö181-Ö198.

Şamsutdinov, A.M., *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi,* çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

Tellal, Erel, "Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980),* edit. Baskın Oran, C I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 155-177.

Ter-Matevosyan, Vahram, "Turkish Transformation and The Soviet Union: Navigating Through The Soviet Historiography on Kemalism", *Middle Eastern Studies*, 53:2, 2017, pp. 281-296.

Toprak, Zafer, "Önsöz", *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923),* Semyon İvanoviç Aralov, çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. xiii-xviii.

Tsvetkova, Tsvetelina, "Turkish National Movement and Soviet Russia in Caucasus (1919-1922)", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year I, Issue 1, Fall 2018, pp. 77-114.

SOVYET RUSYA'NIN ANKARA BÜYÜKELÇİSİ ARALOV'UN GÖZÜYLE BATI CEPHESİ'NDE YAPILAN TAARRUZ HAZIRLIKLARI

Efdal As

Giriş

Millî Mücadele'nin, Sakarya Meydan Muharebesi sonrası ile Lozan görüşmelerinin ikinci safhasının başlaması arasında, Ankara'da Sovyet Rusya'nın büyükelçisi olarak görev yapan Semion İvanoviç Aralov, 1880 yılında Moskova'da dünyaya gelmiştir. Ticaret Enstitüsü'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Sovyet Sosyal Demokrat Hareketine katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus-Alman cephesinde görev almıştır. 1917 yılında cephede devrim lehinde propaganda çalışmalarına aktif biçimde katılmış, General Kornilov tarafından tertip edilen devrim karşıtı ayaklanmanın bastırılmasında etkin görevler almıştır. Burada gösterdiği başarı üzerine, Troçki'nin Ordu ve Bahriye Halk Komiseri (Savunma Bakanı) olduğu dönemde bu komiserliğin Harekât Şubesi Başkanlığına getirilmiş ve Kızıl Ordu'daki ilk alay ve tümenlerin örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu arasındaki savaş döneminde 12. Ordu'nun başında bulunmuştur. Kızıl Ordu'nun galibiyetiyle neticelenen bu iç savaş sonrasında Ukrayna Orduları Komutan Vekili olarak ordunun muhtelif kademelerinde bulunmuştur. Polonya'ya karşı yürütülen askerî harekâtın sonrasındaki ateşkes görüşmelerinde ve Ukrayna sınırının belirlenmesi müzakerelerinde Sovyet heyetinin başkanlığını yapmıştır. Burada göstermiş olduğu diplomatik başarı sonucunda, 1921 yılında Litvanya elçisi olarak görevlendirilmiştir. [1]

[1] Aygün Attar, "Semion İvanoviç Aralov (1880-1969)", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/semion-ivanovic-aralov-1880-1969/, Alıntılanma tarihi: 29.04. 2022.

fından ateşkes teklifinin yapılmış olduğu ve Sevr'in yumuşatılarak düzenlenmesiyle yeni barış şartlarının Ankara'ya sunulduğu bir dönemde, Sovyet Rusya ve Azerbaycan'ın TBMM Hükûmetinin yanında olduğu dünya kamuoyuna vurgulanmıştır. Diğer taraftan, Türk Ordusu'nun imkân ve kabiliyetleri Moskova temsilcisine gösterilerek, kendilerine yapılacak yardımın gerekliliği ve böyle bir yardımın boşa gitmeyeceği Sovyet Rusya'ya anlatılmaya çalışılmıştır.

Ankara'da bulunduğu döneme ait anılarını yıllar sonra, 1960'ta yayınlamış olan Aralov, anılarında Batı Cephesi'ne yapmış olduğu söz konusu ziyaret sırasındaki izlenimlerini de ayrıntılı bir şekilde aktarmış ve Türk Ordusu'nun taarruz hazırlıkları hakkında dışarıdan bir gözle önemli bilgiler vermiştir. Eserin ön sözünde Kruşçev'in Gürsel'e vermiş olduğu dostluk mesajı ile anıların orijinaline sunuş yazısı yazan Yuditskiy'in kısa süre önce gerçekleşen 27 Mayıs İhtilali'ni memnunlukla anması, ilginç iki ayrıntıdır.

Söz konusu iki ayrıntı, Aralov'un anılarını neden o tarihe kadar yazmayıp da 1960 yılında yazdığının ipuçlarını vermektedir. Zira anıların yayınlanışının 27 Mayıs İhtilali'nin hemen sonrasına denk gelmesi, Sovyet Rusya'nın, Türkiye'de 1950-60 yılları arasında iktidarda olan ve dış politikada genellikle Batı eksenli bir duruş sergileyen Demokrat Parti'nin yerine bir ihtilalle gelen askerî yönetime, Millî Mücadele Dönemi'ndeki sıcak Türk-Sovyet ilişkilerini Aralov'un anıları aracılığıyla hatırlatarak, âdeta bir "selam çakması" olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.1.2, Kutu no: 247, Gömlek no: 671, Sıra no: 10, (Rusya ve Azerbaycan elçilerinin Türkiye'ye ziyaretleri esnasında yapılan görüşmeler hakkında Mustafa Kemal'in düşünceleri) 05.04.1922.

BCA, 30.18.1.2, Kutu no: 21, Gömlek no: 47, Sıra no: 9, (Afyonkarahisar iline bağlı Aziziye kazasının isminin Emirdağ olarak değiştirilmesi) 01.07.1931.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

İzvestiya

Araştırma ve İnceleme Eserler

Altay, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim–On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Aralov, Semion İvanoviç, *Vospominaniya Sovetskogo Diplomata 1922-1923*, İnstituta Mejdunarodnıh Otnoşeniy, Moskva 1960.

Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, çev. H. Âli Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Attar, Aygün, "Semion İvanoviç Aralov (1880-1969)", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/semion-ivanovic-aralov-1880-1969/, (Alıntılanma tarihi: 29.04. 2022).

Bilgiç, Erdal, "Atatürk Döneminde İmzalanan Türk-Sovyet Ticaret Anlaşmaları", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-imzalanan-turk-sovyet-ticaret-anlasmalari/, (Alıntılanma tarihi: 29.04. 2022).

Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, yay. haz. O. Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

Frunze, Mihail, *Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Türkiye Anıları Kasım 1921-Ocak 1922*, çev. Tuğba Corukoğlu, Dorlion Yayınları, İstanbul 2019.

Örs, Rasim Dirsehan, *Rus Basınında Kurtuluş Savaşı ve Atatürk – Devrim Yılları*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Pehlivanlı, Hamit, "Tevfik Bıyıklıoğlu (1898-1961)",https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tevfik-biyiklioglu-1898-1961), (Alıntılanma tarihi: 02.05. 2022).

Sabis, Ali İhsan, *Harb Hatıralarım*, Beşinci Cilt, Güneş Matbaacılık, Ankara 1951.

Salamova Matanat–Recep Büyüktolu, "Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti Kaynaklarına Göre Elçi İbrahim Muharremoğlu Abilov (1881-1923)", *Tarih ve Siyaset Bilimi Araştırmaları II*, Akademisyen Kitabevi, Mart 2021 Ankara, s. 39-63.

Selahaddin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982.

Sürmeli, Serpil, "Sergey Petroviç Natsarenus'un Ankara Büyükelçiliği Sırasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti ile İlişkiler", *Atatürk Dergisi*, C 5, S. 2, Temmuz 2006, s. 31-55.

Şamsutdinov, A.M., *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul 1999.

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri, C 2, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2010.

Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Vandov, Dimitır, *Atatürk Döneminde Sovyet-Türk İlişkileri*, Infograph, Frankfurt am Main, 1982.

Yerasimos, Stefanos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, 2. Baskı, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2000.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE FRANSA'DA TÜRKİYE İLE İLGİLİ YAYINLANAN KİTAPLAR ÜZERİNE ÇEŞİTLİ TESPİTLER

Mustafa Kırışman

Giriş

Osmanlı Devleti, 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin tarafında yer aldı. İtilaf üyesi olan Fransa ile Osmanlı Devleti dört yıl boyunca süren savaşta, başta Çanakkale olmak üzere Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinde karşı karşıya geldi. Bu durum tabiatıyla Fransız kamuoyunda Türk karşıtlığının sebebini oluşturmuştu. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalayarak savaş dışı kaldığı Mondros Mütarekesi Fransızlar tarafından son derece olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştı. Mütarekenin ilgili maddeleri gereğince Fransa Suriye ve Kilikya'yı işgal edecek, Anadolu'daki ekonomik, ticari imtiyazlarını devam ettirebilecekti. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak başlattığı Millî Mücadele Hareketi zamanla Fransa'nın dikkatini çektiyse de Fransızların Kemalistlere bakışı Sakarya Savaşı'yla birlikte değişmeye başlamıştı. Türklerin Sakarya'da elde ettiği zafer Fransızlara Anadolu'nun geleceğiyle ilgili ipuçları vermişti. Buna ek olarak Fransa Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan tarafta yer almış olmasına rağmen ekonomik olarak çok büyük yaralar almıştı. Ekonomik krizlerle boğuşan Fransa'da kamuoyu, Kilikya'da asker ve para kaybından dolayı hükûmeti eleştiriyordu. Türklerle anlaşmak Fransa'yı asker ve para kaybından kurtaracak, hükûmet karşıtı eleştirileri azaltacaktı. Ayrıca muzaffariyete yakın olan Ankara Hükûmeti'yle anlaşmak Anadolu'daki ekonomik ve ticari imtiyazlar açısından da önemliydi. Fransa bu yolla Anadolu'daki imtiyazlarını da korumayı ve hatta geliştirmeyi ummaktaydı. Zira İngiltere'nin kurgulayıp

konusu değil. Ancak Millî Mücadele Tarihi ile ilgili arşiv belgeleri, anılar ve bilimsel çalışmalar Fransız yazarların iddialarının tam aksi pozisyonda konumlanıyor. Fransız yazarların yine bu doğrultudaki bir başka iddiası da Almanların hâlen Türkiye'de etkili olduğu ve Millî Mücadele Hareketi'ne destek verdiğiydi. Bu iddianın da temelsiz olduğu ve gerçeklerle örtüşmediği söylenebilir. Sonuç kısmında yer verdiğimiz tespitleri genel bir ifadeyle toplayacak olursak, araştırmamıza konu olan dönemde Fransa'da çıkan kitaplarda Türklere karşı yanlı ve olumsuz bir bakış olduğu görülse de 1922 yılında çıkan bazı kitaplarda bu bakışın değişme yoluna gitmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Türkiye ve Millî Mücadele ile ilgili bu yanlı ve olumsuz bakışın temelinde Fransa'nın Türkiye'ye karşıtı politikası yattığı gibi yazarların etnik ve siyasi nedenlerden ötürü bu karşıtlığı yazılarına yansıttığı görülmektedir.

Kaynakça

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Riza, *Echos de Turquie*, Imprimerie Billard & Billard, Paris 1920.

Akyüz Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

Bareilles, Bertrand, *D'Athènes* à *Angora*, Editions Bossard, Paris 1923.

Bellet, Maurice ve Beg, David, *La Question de Cilicie*, H. Turabian, Paris 1921.

Bonnard, Anthony Krafft, *Et l'Armenie…?*, Imprimerie Jent, Gèneve 1921.

Brown, Mark, *La Débacle Turque*, F. Rouff, Paris 1919.

Çetin, Gülser, "Le Français dans le Contexte des Réformes en Turquie à la Fin du XIX Siècle: Un Témoignage", *Open Edition Journals*, S. 38/39, Janvier 2007, s. 160-162.

Docteur Nihad Rechad, *Les Grecs à Smyrne*, Imprimerie Kossuth, Paris 1920.

Etude sur L'Avenir Economique de L'Asie Mineure, Paris 1919.

Gaulis, Berthe Georges, *Angora Constantinople Londres*, Librairie Armand Colin, Paris 1922.

Kiazim, Omer, *L'Aventure Kémaliste*, L'Edition Universelle, Paris 1921.

La Châtiment de la Turquie, Société Générale d'Imprimerie, Geneve 1919.

L'Arménie et La Question Arménienne, H. Turabian, Paris 1922.

Le Caractère Grec de l'Asie Mineure, Berger-Levrault, Nancy-Paris-Strasbourg 1919.

Le Kémalisme Contre Les Chrétiens D'Anatolie, Société Générale d'Imprimerie et d'Edition, Paris 1922.

L'Extermination des Chrétiens d'Orient, Paris 1922.

Puaux, René, *Les Derniers Jours de Smyrne*, Société Générale d'Imprimerie et d'Edition, Paris 1923.

Schlicklin, Jean, *Angora… L'Aube de la Turquie Nouvelle*, Berger-Levrault, Paris 1922.

Tahmazian, Kourken, *Turcs et Arméniens*, H. Turabian, Paris 1919.

Vechapeli, Georges, *La Géorgie Turque*, G. Iseli, Gèneve 1919.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİLİK RAPORLARINDA BATI ANADOLU'DA MİLLÎ MÜCADELE VE UŞAK (1919-1922)

Behçet Kemal Yeşilbursa

Giriş

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığında, Türkiye merkezden uzak topraklarının önemli bir kısmını kaybetmişti. Ortadoğu (Irak ve Suriye) İngiliz işgali altında bulunmaktaydı. Arap yarımadasındaki Türk varlığı, Hicaz ve Yemen'de tecrit edilmiş hâlde idi. Türk hâkimiyetinin Hicaz'daki son varlığı da İstanbul Hükûmeti'nin yoğun baskıları sonucu 10 Şubat 1919'da Fahrettin Paşa'nın Medine'de teslim olmasının ardından son bulmuştu.[1]

Mütarekenin hemen sonrasında, neredeyse tamamı İngiliz ve Fransız askerlerinden oluşan Müttefik kuvvetleri, Mütareke hükümlerini uygulamak amacıyla İstanbul ve Çanakkale'ye çıktı. Sonra, Yakın Doğu'daki İngiliz ve Fransız ordularının komuta merkezleri İstanbul'a taşındı. Türk sivil otoritelerine dokunulmamakla birlikte Şubat 1919'da Müttefik kuvvetleri polis ve sağlık hizmetlerinin kontrolünü ele aldı. Mütarekenin ilk dönemlerinde, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız komuta merkezine bağlı Müttefik birlikleri, Anadolu ve Trakya'da geniş bir alana yayılmıştı. Uzak bölgelerin kontrolü için ileri karakol noktaları oluşturulmuştu. İngilizler tarafından kontrol edilen Bağdat Demiryolu da dâhil

[1] The National Archives, UK (TNA), TNA/FO371/6469/E5233/1/44, Turkey: Annual Report, 1920, From H. Rumbold to Curzon, 27 April 1920; Ayrıca bkz. Ali Satan (der.), *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye, 1920,* Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010. Sir Horace Rumbold'dan önce İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck (1918-1920) olmuştur. Sir Andrew Ryan ise, 1899-1922 yılları arasında İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliğinde tercüman olarak görev yapmıştır.

ile bütün bunları yaparken hareketin referans noktasının artık İslamiyet olmayıp milliyetçilik ve onun gerekleri olduğu, milliyetçiliğin yeni Türkiye'nin ruh hâli olarak tanımlanması, İngiltere'nin Ortadoğu'ya ilişkin konularda hâkim devlet olarak isteklerini Yunanistan üzerinden gerçekleştirmek isteyişi, Anadolu'daki hareketin Bolşevik Rusya ile ilişkisi, Moskova'nın etkisinde oluşu, Anadolu hareketinin Osmanlı Devleti ve onun anlayışından farklı bir anlayışı (millî ve laik bir devlet anlayışını) benimsediği ve buna uygun bir toplum yaratma yolunda radikal reformlardan yana olduğu gibi tespitlerin yapıldığı, olayların genel olarak objektif ve doğru analiz edildiği görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

The National Archives (TNA), UK:

FO371/6469/E5233/1/44, Turkey: Annual Report, 1920.

FO371/7947/11940/E4988/44, Turkey: Annual Report, 1921.

FO371/9176/E10937/44, Turkey: Annual Report, 1922.

Kitaplar ve Makaleler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele,* C I-II, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.

Atatürk, Kemal, *Nutuk,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

Bozkurt, Abdurrahman, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Milli Hareket (1918-1922),* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.

British documents on foreign affairs: reports and papers from the foreign office confidential print, Part II, From the First to the Second World War. Series B, Turkey, Iran, and the Middle East, 1918-1939 / general editors Kenneth Bourne, Donald Cameron Watt, Robin Leonard Bidwell, [Frederick, Md.]: University Publications of America, 1985-1994.

Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan,* çev. Mehmet Moralı, Alfa Tarih, İstanbul 2011.

Eyyupoğlu, İsmail, *Mudanya Mütarekesi,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Grassi, Fabio L., *Atatürk,* Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

Mango, Andrew, *Atatürk,* Sabah Kitapları, İstanbul 2000.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

Oran, Baskın (edit.), *Türk Dış Politikası,* C I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* C III-IV, TTK Yayınevi, Ankara 1995/1996.

Satan, Ali (der.), *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye, 1920,* Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010.

Satan, Ali (der.), *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye, 1921,* Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Satan, Ali (der.), *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye, 1922,* Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları,* C I: 1920-1945, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası ilişkiler Sözlüğü,* Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk - British Documents on Atatürk (1919 - 1938),* C I-IV, TTK Yayınevi, Ankara 1992.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C IV, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1974.

Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi: İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919-1923),* Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara 2006.

Türkmen, Zekeriya, *Belgelerle Yunan Mezalimi,* Ocak Yayınları, İstanbul 2000.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, "The Liberation of Bursa from the Greek Occupation according to Account of a British Eyewitness, 10-11 September 1922", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2014 (11).

İNGİLİZ BASININDA BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGALİ VE UŞAK MUHAREBELERİ (1920-1922)

Buğra İnal

A. İşgal Sürecinde Basılan Gazeteler

Yunanlılar İzmir'in işgalinin hemen akabinde Batı Anadolu'da hızla ilerlemeyi planlamışlardır. 23 Mayıs'ta bu düşüncelerini uygulama koyan Yunan ordusu 25 Mayıs'ta Manisa'yı işgal etmiş; kendilerine karşı mukavemet gösterecek ciddi bir Türk hareketiyle karşılaşmadıkları için 29 Mayıs'ta da Turgutlu'yu ele geçirmişlerdir.[1] Bu süreç Yunan işgaline karşı direniş hareketini de beraberinde getirmiştir. Alaşehir, Balıkesir, Uşak kongreleri gibi toplantılar ve farklı oluşumların bir araya gelmesiyle Kuvâ-yı Milliye örgütlenmesi giderek güçlü bir hâl almaya başlamıştır. [2]

Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye, faaliyetlerini yaygınlaştırmaya çalışırken Yunanlılar da işgal sahalarını genişletmek adına 22 Haziran 1920'de taarruza geçmiştir. Yunan birliklerinin bir kolu Bursa yönüne, diğer kolu da İzmir'in doğu yönünde doğru hareket etmiş; doğu yönünde ilerleyen birlikler Alaşehir'i ele geçirmiştir.

[1] Sadiye Tutsak , "Millî Mücadelede Uşak", Tarih İncelemeleri Dergisi, C 10, S 1, Haziran 1995, s. 290.

[2] Tutsak, agm., s. 299.

26 Ağustos 1922 günü Türk ordusunun başlattığı taarruz ile akabinde yaşanan geri çekilme, o zamana kadar süregelen yanlı haberlerin sayısında ciddi anlamda düşüş yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Genellikle Yunan ordularına, hatta ordu komutanlarına eşlik eden muhabirlerden gelen bildirimlere göre haber yapan İngiliz basını; Türk bürokratların yapmış oldukları bilgilendirmeleri dikkate almaya başlamış ve haberleştirmiştir.

Avrupa'nın Türk – Yunan Savaşı hakkında bilgi alabilmesi açısından önemli bir kaynak olan İngiliz gazetelerinde en dikkat çeken haberlerden biri Uşak'ta yaşanan muharebe ile ilgili olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine ilk kez 1928 yılında girdiği bilinen ilk tank Fransız RT 17'nin bu savaşta Uşak'ta Türkler tarafından Yunanlılara karşı kullanıldığı kaydedilmiştir. 1921 yılında TBMM Hükûmeti ile Fransızların imzaladıkları Ankara Anlaşması sonrasında Anadolu'dan çekilen Fransız birlikleri 7 adet RT 17 tankını Türklere teslim etmiş ve Türk ordusu bu zırhlı araçlardan Uşak'ta faydalanmıştır.

Kaynakça

Gazeteler

Aberdeen Press and Journal, 3 Eylül 1920.
Aberdeen Press and Journal, 7 Eylül 1920.
Aberdeen Press and Journal, 10 Eylül 1920.
Aberdeen Press and Journal, 28 Mart 1921.
Aberdeen Press and Journal, 22 Nisan 1921.
Aberdeen Press and Journal, 29 Temmuz 1921.
Belfast Telegraph, 6 Eylül 1922.
Daily Mirror, 26 Haziran 1920.
Dundee Courier, 11 Nisan 1921.
Dundee Courier, 5 Eylül 1922.
Dundee Courier, 12 Eylül 1922.
Dundee Evening Telegraph, 26 Temmuz 1921.
Forward Glasgow, 30 Eylül 1922.
Halifax Evening Courier, 26 Mart 1921.
Hamilton Daily Times, 13 Temmuz 1920
Illustrated London News, 3 Temmuz 1920
Langport&Somerton Herald, 11 Eylül 1920.
Londonderry Sentinel, 5 Eylül 1922.
Newcastle Journal, 3 Eylül 1920.
Northern Whig, 28 Mart 1921.
Northern Whig, 4 Eylül 1922.

Nottingham Evening Post, 6 Eylül 1920.
Nottingham Journal, 3 Eylül 1920.
Nottingham Journal, 2 Eylül 1922.
Pall Mall Gazette, 28 Temmuz 1921.
Pall Mall Gazette, 2 Eylül 1922.
Pall Mall Gazette and Globe, 4 Eylül 1922.
Pall Mall Gazette, 11 Eylül 1922.
Sheffield Independent, 2 Eylül 1922.
Sheffield Independent, 4 Eylül 1922.
Sheffield Independent, 5 Eylül 1922.
Shields Daily News, 26 Mart 1921.
Shields Daily News, 2 Eylül 1922.
Sunday Post, 3 Eylül 1922.
The Army and Navy Gazette, 23 Temmuz 1921.
The Northern Whig and Belfast Post, 6 Nisan 1921.
The Northern Whig and Belfast Post, 6 Eylül 1922.
The Scotsman, 10 Eylül 1920.
The Scotsman, 29 Mart 1921.
The Scotsman, 6 Nisan 1921.
The Scotsman, 18 Nisan 1921.
The Scotsman, 22 Nisan 1921.
The Scotsman, 15 Temmuz 1921.
The Scotsman, 1 Eylül 1922.
The Scotsman, 4 Eylül 1922.
The Scotsman, 6 Eylül 1922.
The Scotsman, 11 Eylül 1922.
The Sphere, 17 Temmuz 1920.
The Sphere, 30 Temmuz 1921.
The Western Times, 30 Nisan 1921.
Western Chronicle, 8 Eylül 1922.
Westminster Gazette, 11 Ocak 1921.
Westminster Gazette, 6 Nisan 1921.
Westminster Gazette, 26 Temmuz 1921.
Westminster Gazette, 4 Eylül 1922.
Westminster Gazette, 5 Eylül 1922.
Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 5 Eylül 1922.

Kitap ve Makaleler

Doğanay, Rahmi, "Büyük Taarruz 'da Türk Havacılığı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C 13, S. 1, 2003.

Jowett, Philip, *Armies of the Greek – Turkish War 1919-22*, Osprey Publishing, 2015.

Karayaman, Mehmet, Şişman, Ayşin, Ersaydı, Alper, *Atatürk'ün Uşak Ziyaretleri*, Meta Basım, İzmir 2009.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuva-yı Milliye*, Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, İzmir 2010.

Kurt, Emin, "Türk Havacılarının Millî Mücadeleye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S. 1, Haziran 1995.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919 - 9 Kasım 1920), II. Cilt 2. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi 4. Kısım Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921 – 25 Temmuz 1921), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974.

İNGİLİZ PERSPEKTİFİNDEN UŞAK'IN İŞGAL VE KURTULUŞ GÜNLERİ (1920-1922)

Dilşen İnce Erdoğan

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın yenilenleri arasında yer alan Osmanlı Devleti, İngiliz General Townshend aracılığı ile 14 Ekim 1918'de İngiltere'ye mütareke talebini iletmiş ve 30 Ekim 1918'de Limmi Adasının Mondros Limanında İngiltere'nin Agamemnon zırhlısında mütareke metni imzalanmıştı.[1] 25 maddeden oluşan bu metin Osmanlı Devleti için bir silah bırakışmasından çok Anadolu'nun işgalini onaylayan bir teslimiyet belgesiydi. Mütarekenin 7. maddesi uyarında Müttefikler, kendi güvenliklerini tehdit edecek durumda stratejik noktaları işgal etme haklarını kullanarak Anadolu'nun dört bir yanını işgal etmeye başladı.[2] Savaşın en güçlü galibi İngiltere, kendi sömürge yollarının güvenliği sağlamak adına bu mütarekede yer alan maddeler doğrultusunda Doğu Anadolu'da bir Ermenistan ve Batı Anadolu hatta Balkanları da içine alan güçlü bir Yunanistan yaratmak istemiş ve gerekli adımları atmıştı. Yunanistan'ın Anadolu (Küçük Asya)'daki macerası Müttefiklerin özellikle de İngiltere'nin Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak adına başlamış ve bu macera Yunan burjuvası tarafından da desteklenmişti. Yunan Hükûmeti, Yunanistan'ın Anadolu macerasını meşrulaştırmak adına Kasım 1918'den itibaren çalışmalara başlamış ve bu konuda Alekandros Maza-

[1] Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara 1990, s. 85-88; Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.46, Güz 2010, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2010, s. 368-369.

[2] Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1995, s. 151; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 172-173.

ve malzeme desteği verilebileceği haberleri gazetelerin sütunlarında yer almaktadır. İngiliz basınında yer alan haberler arasında özellikle Yunanlıların bölgeye gelmesine Rumlar kadar Türklerin de sevindiği, Yunanlıları memnuniyetle hatta çiçeklerle karşıladığı belirtilmiştir. Haberlerin içeriğinde sürekli olarak asilerden, eşkıyalardan bahsedilerek bunların halka zulmettiğine değinilmektedir. Bu asiler zaman zaman Kemalistler zaman zamanda Ulusalcılar olarak adlandırılmaktadır. Kemalistlerin kendi hükûmetleri tarafından da asi ilan edildiği sıklıkla vurgulanmıştır. İnceleme yapılan gazetelerde özellikle Fransa ve İtalya'nın Yunanistan'a karşı izlediği politika, Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu ve Anadolu üzerindeki paylaşımları da ele alınmıştır. Özellikle Fransa'nın Başbakan Millarand ile değişen politikası, Ankara Hükûmetine yaklaşma hatta İzmir'in Yunanlılara verilmesi konusunda büyük hata yapıldığına ilişkin yaklaşımlarda gazetelerin sütunlarında yer alan haberler arasındadır. İngiltere tarafından özellikle 1920 yılında desteklenen Yunanistan, 1922 yılına gelindiğinde Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarını kaybedeceği endişesi taşıyan İngiltere'yi telaşlandırmaya başlamıştır. Yunan birliklerinin gerileyişi, düzenli Türk birliklerin başarısı Fransa'nın Ankara Hükûmetine yakınlaşmasına ve İngiltere'nin de Yunanistan ve Türkiye arasında yapılacak barış için diplomasi atağına geçmesine neden olmuştur.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

"Greek Army's Success", *The Observer*, June 27, 1920, s. 13.

"Greeks Capture 8000 Turks", *Evening Standart*, June 25, 1920, s. 1.

"Greek War on Turk Rebels", *The Times*, June 25, 1920, s. 16.

"Greek Commander's Report to London", *The Manchester Guardian*, June 25, 1920, s. 11.

"Greek's Swift Blow", *The Times*, June 28, 1920, s. 16.

"2.000 Turks Killed", *The Evening Standart,* June 29, 1920, s. 1.

"Blow to Nationalists", *The Daily Telegraph*, July 6, 1920, s. 15.

"Brusa Occupied", *The Daily Telegraph*, July 10, 1920, s. 11.

"Rebel Turks Flee", *Sunday Pictoral*, July 11, 1920, s. 6.

"Blow to Nationalists", *The Daily Telegraph*, July 6, 1920, s. 15.

"Greeks in Asia Minor", *The Daily Telegraph*, July 16, 1920, s. 13.

"Greek Takes Adrianople", *Daily Herald*, July 26, 1920, s. 3.

"Court Circular", *Daily Telegraph*, July 30, 1920, s. 11.

"Our Victory Atlas", *The Daily Telegraph*, July 29, 1920, s. 11.

"Lord Cuzon and The Turkısh Treaty", *The Manchester Guardian*, September 5, 1920, s. 7.

"Greeks Prepare to Attack Ushak", *Star-Gazette*, August 28, 1920, s. 1.

"Imperial and Foreign", *The Times*, September 1, 1920, s. 9.

"Within a Few Feet of Disaster, Greek Staff's Escape" *Nottingham Evening Post*, September, 06, 1920, s. 3.

"Anxıous for friends, Greek reply to alliens", *The Western Daily Press*, December 31, 1920, s. 8.

"Turks Welcome Their Liberatiors", *The Newcastle Daily Journal*, September 3, 1920, s. 10.

"Kemal's Exhortation", "Hate the British and French", *The Times*, September 1, 1920, s. 9.

"Greeks in Asia Minor", "Allies Aganist Forther Advance", *The Western Daily Press*, September 10, 1920, s. 5.

"Greeks Driven Back", *Daily Mirror*, September 2, 1922, s. 3.

"Ushak and Carpets", *The Manchester Guardian*, September 7, 1922, s. 1.

"Annihilated", *Birmingham Gazett*e, September 4, 1922, s. 1.

"The Greeks Hard Hıt", "Key Position of Eskıshehir Abandoned", *The Manchester Guardian,* September 4, 1922, s. 1.

"100-Mile Advance", "The Danger Which Threatened The Greek Centre Army", *Birmingham Gazette*, September 2, 1922, s. 1.

"A Greek Denial", "Army not Surrounded by the Turks", *Daily Mail*, September 2, 1922, s. 4.

"Turks Use Tanks", *Evening Standart*, September 4, 1922, s. 1.

"Turks' Tanks", *Birmingham Gazette*, September 5 1922, s. 1.

"Greek Retreat Without Fighting", *The Manchester Guardian*, September 5, 1922, s. 7.

"Reports of Greek Defeat and Disorders" *The Manchester Guardian*, September 5, 1922, s. 7.

"Greek Crisis", *Evening Standart*, September 4, 1922, s. 1.

"48 Hours Battle For Ushak" *The Manchester Guardian*, September 5, 1922, s. 7.

"Allies Trying to Arrange Armistice", *Daily Mirror*, September 5, 1922, s. 3.

"Greek Army Annihilated: Turkısh Claim", *Birmingham Gazette*, September 4 1922, s. 1.

"Greek Admission", *Birmingham Gazette*, September 2, 1922, s. 1.

"Greeks Talk of Improved Military Situation", *Birmingham Gazette*, September 5, 1922, s. 1.

"Greek Army Annihilated: Turkısh Claim", *Birmingham Gazette*, September 4 1922, s. 1.

"A Greek Report", "Allied Warship at Smyrna", "Greek Ministry", *The Manchester Guardian*, September 5, 1922, s. 7.

"British Move in War", "Allies Approach with View to Armistice", *Evening Standart*, September 4, 1922.

Kitaplar

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara 2008.

Akın, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2019.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1995.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınları, Ankara 1997.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi (TTK), Ankara 1995.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2017, s. 479-484.

Coşkun, Alev, *Samsun'dan Sonra En Zor 19 Ay İşgal, İç Savaş, Diriliş*, II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.

Çetinkaya, Ali, Kazım Özalp, *Direniş 1919*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2021, s. 242-243.

Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara 1990.

İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat, İstiklal Harbinde Batı Cephesi, haz. İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 17-18.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Kurtuluş Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Özel, Ertürk, *Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa,* Cinius Yayınları, İstanbul 2020.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele, (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, I, Örgün Yayınları, İstanbul 1982.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002.

Sonyel, Salahi R., *İngiliz Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s. 176.

Tekeli İlhan, Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Toynbee, Arnold J., *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, II, çev. Kasım Yargıcı, Çağdaş Yayınları, İstanbul 2000.

Toynbee, Arnold J., Kenneth P. Kirkwood, *İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, Birey Yayınları, İstanbul 2003.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920), II, Kısım 2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Yılmaz, Mustafa, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si*, Phoenix Yayınları, Ankara 2002.

Makaleler-Ansiklopedi Maddeleri ve Kitap Bölümleri

Dilek, Mehmet Sait, "Londra Konferansı'nda Ermeni Sorunu ve İngiltere'nin Tutumu (12 Şubat-10 Nisan 1920)", *Turkısh Studies*, VIII/7, Yaz 2013, s. 807.

Erdoğan, Dilşen İnce, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Yazışmalarında Kemalist Hareket (1921)", *Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (11-12 Eylül 2019)*, haz. Temuçin Faik Ertan, Hasan Dinçer, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2021, s. 332.

Ertan, Temuçin Faik, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmesi ve Paris Barış Konferansı", *Millî Mücadele'nin Başlangıcının 100. Yıldönümünde 1919*, edit. İbrahim Bozkurt, Umut Karabulut, Nobel Yayıncılık, İstanbul 1919.

Haytaoğlu, Ercan, "İtilaf Devletlerinin Londra, San Remo, Hythe ve SPA Konferanslarında Ele Aldıkları Konular", *Millî Mücadele 1920*, edit. İbrahim Bozkurt, Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara 1920,

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X/1, 1995, s. 299.

Kemal Cemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2010, s. 368-369.

İNGİLİZCE VE FRANSIZCA SÜRELİ YAYINLARDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE UŞAK

Mekki Uludağ

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yenilmiş olup galip devletlerle 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu ateşkes ile Osmanlı Devleti âdeta tüm unsurları ile İtilaf Devletlerine teslim olmuş, devlet adına ortada hemen hiçbir şey kalmamıştır. Ateşkes antlaşmasının İtilaf Devletlerine verdiği en önemli yetki, bu devletlerin gerekli gördükleri her yeri işgal etme tasarrufuna kavuşmuş olmaları olmuştur. Nitekim kısa bir süre içerisinde bu yetkiye dayanarak İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin toprakları işgal planı çerçevesinde parçalanmış ve işgaller başlamıştır. Bu işgal ve istilacı devletlerden birisi olan Yunanistan, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmiştir. Yunanistan'ın İzmir'i işgali tüm Anadolu'da büyük tepkilere sebep olmuş, her tarafta yerel direniş örgütlenmelerinin oluşmasını hızlandırmıştır. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmış olan Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların İzmir'i işgalini etkileyici hitabetiyle kınamış ve işgallere karşı halka direniş çağrısında bulunmuştur. Yunanlılar, İtilaf devletlerinin âdeta maşası olmayı kabul etmiş, oldukça ağır şartlara sahip Sevr Antlaşmasının Anadolu'da zorla uygulanması işini üstlenmişlerdir. Yunanistan bu görevi üstlenirken kendisi için önemli çıkarlar elde etmeyi hedeflemiştir. Batı Anadolu'nun büyük kısmını içine alan Büyük Yunanistan hedefi bunların başında gelmiştir.

şarısı uzun sürmemiş, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Türk Büyük Taarruz harekâtı sonucunda tam bir bozguna uğrayan Konstantin ve tüm Yunan kuvvetleri Anadolu'dan tamamen atılmışlardır. Böylece Yunan macerası büyük bir hezimetle sona ermiştir.

Türk tarafının lideri Mustafa Kemal Paşa'nın asıl hedefi, Türklerin çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinde tam bağımsız bir Türk idaresinin kurulması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesi kısa süre içerisinde hem eski Osmanlı subayları tarafından hem de milyonlarca Anadolu halkı tarafından kabul edilerek büyük destek gördmüştür. Tecrübeli Osmanlı subayları Kemal Paşa'nın yanında Türk ordusunun başına geçince Yunanlılar karşısında başarılar kazanmaya başlamışlardır. 1921 yılındaki kısa süreli yenilgi dışında Yunanlıların Türkler karşısında bir üstünlüğünden söz etmek mümkün değildir. Nihayetinde çok iyi bir takviye ve planlama aşamasından sonra, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Büyük Taarruz sonucunda yüz binlerce Yunan askeri ve Yunan işgali sırasında Yunan mezalimine destek vermiş olan Rumlar sadece birkaç gün içerisinde büyük bir hezimete uğratılarak Anadolu topraklarından tamamen atılmışlardır.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Army, Navy, Air Force Journal
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
Cheraw Chronicle
Evening Standard
Gazette de Lausanne
Journal de Genève
New York Tribune
Sioux City
The Citizen
The Daily Telegraph
The Enid Daily Eagle
The Evening Star
The Guardian
The New York Herald
The New York Times
The Sun and The New York Herald
The Sunday Star
The Topeka State Journal
The Washington Herald
Yenigün

Araştırma Eserler

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1963.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, C II, Ankara 1996.

Audoin-Rouzeau, Stéphane, *Men at War, 1914-1918: National Sentiment and Trench Journalism in France During the First World War*, trans. Helen McPhail, Berg Publishers, Oxford, UK 1992.

Eglezou, Georgia, *The Greek Media in World War I and its Aftermath, The Athenian Press on the Asia Minor Crisis*, I. B. Tauris, London 2009.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2011.

Great Britain, Naval Intelligence Division, *A Handbook of Asia Minor*, Vol. I, Naval Staff, Intelligence Department, London 1919.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021.

Kerby, Martin C., *Sir Philip Gibbs and English Journalism in War and Peace*, Palgrave, Queensland 2016.

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul 1963.

Knightley, Phillip, *The First Casualty, From the Crimea to Vietnam: The War Correspondent as Hero, Propagandist, and Myth Maker*, Quartet Books, London 1975.

McLaughlin, Greg, *The War Correspondent*, Pluto Press, London 2016.

Özkaya, Yücel, *Millî Mücadelede Ege Çevresi I*, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul 2001.

Rose, John Holland, *The Development of the European Nations 1870-1921*, The Knickerbocker Press, New York 1922.

Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK ORDUSU İLE YUNAN ORDUSU ARASINDA GERÇEKLEŞEN BÜYÜK TAARRUZ SÜRECİNDE ALMAN BASININDA İZMİR

Yüksel Kaştan

A. Büyük Taarruz Öncesi Türkiye, Yunanistan ve İtilaf Devletleri Arasında Anadolu'nun Durumu

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nı 30 Ekim 1918 tarihinde itilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile sonlandırmasına rağmen savaş sonunda işgal edilmemiş sınırları kısa süre içinde İtilaf Devletleri tarafından çeşitli bahanelerle işgal edilmeye başlanmıştır. 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te galip devletlerle mağlup devletlerarasında barış görüşmeleri başlatılırken Osmanlı Devleti ile görüşmeler daha ileri tarihe ertelenmiştir. Bu süreçte Yunanistan ile anlaşılarak Yunan askerlerinin Anadolu'ya asker çıkarmasına izin verilmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan askerinin İzmir'e çıkmasının bir gün sonrası 16 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal İstanbul'dan Samsun'a hareket etmiştir. Yunan ordusu İzmir'e çıktıktan sonra şehirde kanlı mücadeleler başlamış, Müslüman ve Türk halkına büyük eza ve çile çektirilmiştir. Halk evlerini ve eşyalarını bırakarak iç bölgelere çaresizce göç etmek zorunda kalmıştır. Yunan ordusu Haziran 1920'te başladığı taarruz sonrasında Balıkesir, Aydın, Manisa, Bursa gibi şehirleri almıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Anlaşması imzalamıştır. Ancak bu anlaşma TBMM ve Hükûmeti tarafından

Hükûmeti'nin İstanbul ve Trakya'nın derhâl boşaltılması şartı, Hristiyan nüfusun içinde bulunduğu durum, Yunan askerleri, Rum halkı, Avrupa ve Amerikan vatandaşlarının tahliyesi gibi haber yoğundur.

Alman gazetelerinde haberle bazen bir iki gün sonra bazen de aynıgün yer alır. Gazetelerde Ankara, İzmir, Adana ve İstanbul kaynaklı haberler hem İtilaf Develetleri hemde İttifak Devletleri haberlei ile örtüşmektededir. Alman gazetelerinin 26 Ağustos ile 19 Eylül taraihlerinde Küçük Asya olarak nitelendirdikleri Batı Anadolu'da Türk ordusunun muzaffer taarruzuna, Türk orduusnun kuzeye yönelerek Boğazları, İstanbul'u ve Trakya'yı alma girişimlerine, Sevr Barış Anlaşması! nın hükümsüz kalmasına duyarsız kalmadıkları ve güne ve gün takip ettikleri görülür.

İzmir Yunan işgali sırasında nasıl önemli olduysa Büyük Taarruz ve Yunan ordusunun Anadolu'dan tahliyesi sırasında da önemli olur. Anadolu'daki savaşın ikmal merkezi olan, mali desteğin, savaş malzemesi ve yiyeceğin gönderildiği ve şehir Türk ordusunun taarruzu ve zaferi ile bir telaş ve sıkıntı içine düşer. İzmir'e doğru Yunan ordusunun geri çekilmesi hemen ateşkes arayışlarına girişilmesine, barış sürecinin hızlanamsına yol açarken İzmir'in alınması ile tüm kozlar Türklere geçer ve böylece İtilaf Devletleri'nin istediği değil Türklerin şartları doğrultusunda bir ateşkes gerçekleştirilecektir. Bu nedenle İzmir Anadolu, Marmara, Boğazlar ve Trakya'nın kurtuşunda çok önemli bir yer tutar.

Kaynakça

Gazeteler

Berliner Börsen Zeitung, 06.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 07.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 08.09.1922, Akşam Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 09.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 10.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 11.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Börsen Zeitung, 15.09.1922, Akşam Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 30.08.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 05.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 06.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 06.09.1922, Akşam Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 08.09.1922, Akşam Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 09.09.1922, Sabah Baskısı.
Berliner Tageblatt und Handels Zeitung, 09.09.1922, Akşam Baskısı.
Berliner Volks Zeitung, 03.09.1922, Sabah Baskısı.

Berliner Volks Zeitung, 04.09.1922, Sabah Baskısı.

Berliner Volks Zeitung, 05.09.1922, Sabah Baskısı.

Berliner Volks Zeitung, 08.09.1922, Akşam Baskısı.

Berliner Volks Zeitung, 09.09.1922, Akşam Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 07.09.1922, Sabah Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 08.09.1922, Sabah Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 08.09.1922, Akşam Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 09.09.1922, Sabah Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 10.09.1922, Sabah Baskısı.

Berlin Vossische Zeitung, 16.09.1922, Sabah Baskısı.

Briefetal Bote Amtsbezirksks Anzeiger und Zeitung, 14.09.1922.

Der Oberschlescische Wanderer, 07.09.1922 Sabah Baskısı.

Deutsche Allgemeine Zeitung, 31.08.1922, Akşam Baskısı.

Täglicher Rundschau, 03.09.1922, Sabah Baskısı.

Täglicher Rundschau, 05.09.1922, Sabah Baskısı.

Täglicher Rundschau, 06.09.1922, Sabah Baskısı.

Täglicher Rundschau, 08.09.1922 Sabah Baskısı.

Täglicher Rundschau, 08.09.1922 Akşam Baskısı.

Tägliche Rundschau, 09.09.1922, Sabah Baskısı.

Eserler

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, yay. haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1984.

Bayur, Yusuf Hikmet, "26 Ağustos 1922 Büyük Zaferin Dünya Tarihi üzerindeki Etkiler", *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*, İstanbul 1972.

Belen, Fahri, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı?", *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*, İstanbul 1972.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı, Askerî, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle*, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

İlhan, Suat, *Askerlik, Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler,* Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990.

Tengirşek, *Yusuf Kemal,* "*Vatan Hizmetinde*", *Cumhuriyet Gazetesi,* 1 Ekim 1968, İstanbul 1968.

TBMM Zabıt Cerdiesi, C 12. Ankara 1922.

Uşak'ın

Yunan İşgalinden Kurtuluşunun

100. Yıl Hatırası

Cilt 2

T.C. UŞAK ÜNİVERSİTESİ 2006
UŞAK BELEDİYESİ
nobel bilimsel

UŞAK'IN

Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası

Editörler
Sadiye Tutsak
Filiz Çolak
Barış Metin
Mehmet Önder Duran
Serkan Erdoğan

Cilt 2

nobel bilimsel

UŞAK'IN YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞUNUN 100. YIL HATIRASI - CİLT 2

Editörler
Sadiye Tutsak
Filiz Çolak
Barış Metin
Mehmet Önder Duran
Serkan Erdoğan

Yayın No.: 1628
ISBN: 978-625-398-568-4 (Tk)
978-625-398-570-7 (2.c)
E-ISBN: 978-625-398-565-3 (Tk)
978-625-398-567-7 (2.c)
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Kapsamında Uşak Belediye Başkanlığının Katkılarıyla Yayınlanmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tutsak, Sadiye., Çolak, Filiz., Metin, Barış., Duran, Mehmet Önder., Erdoğan, Serkan.
Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası - Cilt 2
Sadiye Tutsak, Filiz Çolak, Barış Metin, Mehmet Önder Duran, Serkan Erdoğan
1. Basım, XVI + 658 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-568-4 (Tk)
978-625-398-570-7 (2.c)
E-ISBN: 978-625-398-565-3 (Tk)
978-625-398-567-7 (2.c)
1. Uşak 2. Yunan İşgali 3. Milli Mücadele

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Hakem Heyeti V
Kısaltmalar VII
Sunuş IX

ALTINCI BÖLÜM
HATIRALAR VE GAZETELER IŞIĞINDA MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI ANADOLU

Mütareke Dönemi'nde İzmir'de Türklerin Sesi: Duygu Gazetesi 871
Murat Kaya
Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-2976-849X.

Millî Mücadele Dönemi Basını Ekseninde Sakarya Zaferinin Kamuoyundaki Yansımaları 887
Dr. Turgay Akkuş
Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0002-5409-7931.

Hatıraların Işığında Millî Mücadele Dönemi'nde Uşak 911
Prof. Dr. Bayram Akça
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-7396-3498.

Doç. Dr. Seher Akça
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-4987-8087.

Hatıralarda Uşak 925
Dr. Öğrencisi Gizem Gümüş
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0003-4974-8290.

Millî Mücadele Basınında Uşak 945
Oğulcan Yücebaş
Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9385-7967.

Tarihin Popülerleşmesi: Hayat Mecmuası'nda Büyük Taarruz 963
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-8782-7355.

Dr. Emine Güntepe Yeşilbursa
Sosyal Bilgiler Öğretmeni MEB
ORCİD: 0000-0003-0987-9691.

Askerî Matbaa ve Hüsnütabiat Matbaası Tarafından Basılan General Trikupis'in Hatıratı 983
Doktora Öğrencisi Muhammed Aslaner
Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-8612-0024.

YEDİNCİ BÖLÜM
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE UŞAK VE HAVALİSİNDE YUNAN MEZALİMİ

İşgal Yıllarında Alaşehir'de Yunan Mezalimi 1015
Prof. Dr. Ömer Metin
BAİBÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-1307-321X.

1920-1922 Dönemi Yunan Küçük Asya Ordusu'nun Uşak ve Havalisindeki Mezalimi 1023
Dr. Murat Kütükçü
Çağ Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-4311-8036.

30 Ağustos Zaferi`nden Sonra Yunan Küçük Asya Ordusu`nun
Uşak ve Havalisindeki Mezalimi 1047
Doç. Dr. Murat Köylü
Çağ Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu
ORCID: 0000-0001-7759-7675.

İki Yıl Beş Gün Süren Yunan İşgali Yıllarında ve Hemen Sonrasında İnay Köyü ve
Çevre Köylerde Çocukların ve Kadınların Yaşadığı Bazı Acı Olaylar 1059
Muammer Sakaryalı
Eğitimci, Yazar, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi.

Eşme Müftüsü Hacı Ahmet Nazif Efendinin Kuva-yı Milliye Faaliyetleri..... 1075
Araştırmacı Yazar Ş. Turgut Üzüm.

İşgal Altında Şiddeti İçselleştirmek: Uşak Örneği (1920-1922) 1095
Dr. Mehmet Talha Kalkan
Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-1954-5698.

Doktora Öğrencisi Gül Çiçek
Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-9644-4973.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE TOPLUMSAL HAYAT

Büyük Taarruz'da Esir Düşen Yunan Askerlerinin
Esir Garnizon ve Karargâhlarındaki Durumları 1111
Prof. Dr. Osman Akandere
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
ORCİD: 0000-0001-7875-4214.

Az Yazınız! Lakin Yazacak Çok Şey Vardır: Girit'te Esir Uşaklı Ali Ustazâde
Mehmed Efendi'nin Esaret Mektupları..... 1129
Doç. Dr. Mehmet Salih Erkek
Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-1508-1803.

Millî Mücadele Dönemi'nde Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri 1155
Dr. Öğretim Üyesi Günver Güneş
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000 0002 4255 5288.

Müfettiş Raporlarına Göre Millî Mücadele Dönemi'nde
Uşak'ta Sağlık (1918-1922) 1185
Prof. Dr. Sadiye Tutsak
Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-2247-1316.

Doktorant Caner Yüce
Uşak Turhan Akçay Bilim ve Sanat Merkezi
ORCID: 0000-0001-8939-1244.

Millî Mücadele Dönemi Telgrafları Üzerinden Haberleşmenin Önemi Hakkında
Bir Değerlendirme 1205
Dr. *Duygu Yılmaz*
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı
ORCID: 0000-0002-0205-354X.

Büyük Taarruz İletişimi Kapsamında Uşak Havalisi 1223
Prof. Dr. Turan Akkoyun
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü
ORCID: 0000-0001-6391-3905.

Zafere Giden Yolda Türk Kadınının Resimlere Yansıması "Cumhuriyeti Biz Böyle
Kazandık" 1235
Uzman Mehtap Soysal
ORCID: 0000-0001-5492-3482.

Uşak'ın İl Statüsüne Kavuşması ve TBMM'de Yapılan Düzenlemeler 1247
Mukaddes Arslan
Tarihçi-Eğitimci, Atatürk Araştırma Merkezi.

DOKUZUNCU BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE UŞAK'TA SOSYOEKONOMİK HAYAT

Atatürk Dönemi'nde Uşak'ta Tarım ve Tarıma Dayalı Endüstri (1923-1938) 1265
Öğr. Gör. Dr. Okan Ceylan
Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0001-6867-6726.

Cumhuriyet Dönemi İstatistikleri Ekseninde Uşak'ta
Ekonomi Sektörleri (1927-1938) 1289
Doç. Dr. Nursal Kumaş
Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0002-6554-5007.

Türkiye'de Şeker Tarımı ve Uşak Şeker Fabrikası'nda İstihdam Edilen
Alman Uzmanların Faaliyetleri.....1315
Öğr. Gör. Dr. Erkan Dağlı
Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi
ORCID: 0000-0003-2133-5988.

Cumhuriyet Dönemi Ankara Devlet Konservatuvarı Derleme Gezileri ve Muzaffer
Sarısözen'in Kaleminden Derlenen Uşak Türküleri (1937-1952) 1331
Dr. Öğretim Görevlisi Esra Çetin
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-0564-7095.

Uşak'taki Müzelerin Kent Yerel Tarihini Öğrenme, Tanıtımı ve
Turizmi İçin Taşıdığı Fırsatlar 1357
Prof. Dr. Ramazan Altınay
Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-1793-243X.

Mekânı Anıtlaştırmak: Göğem Zafer Anıtı Örneğinde Tarihsel Mekânın
Bellek Mekânına Dönüşümü.....1389
Öğr. Gör. Dr. Murat Soysal
Uşak Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0003-2725-2681.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşaklı Kadınların Eğitim-Öğretime Bakışları Üzerine Bir Değerlendirme.....1415
Prof. Dr. Ramazan Altınay
Uşak Üniversitesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-1793-243X.

Doktora Öğrencisi Habibe Ceren Dağdeviren
Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-0473-7726.

ONUNCU BÖLÜM
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE MİLLETVEKİLLERİ

Birinci Meclisin Çok Kültürlü Yapısı ve Temsil Gücüne Etkisi.....1439
Murat Gülmez
Öğrenci, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi
ORCID: 0000-0002-7907-5608.

Yunan Başkomutanı General N. Trikupis'i Esir Alan Dadaylı Halit Paşa'nın (Akmansü) Kastamonu Milletvekilliği ve II. TBMM'deki Faaliyetleri (1923-1927) 1459
Prof. Dr. Filiz Çolak
Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-5526-2356.

Uşak Milletvekillerinin Toplumsal ve Siyasal Profilleri Üzerine Bir İnceleme 1485
Arş. Gör. Dr. Erhan Ezici
Uşak Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID:0000-0003-2370-509X.

Ahmet Tahtakılıç'ın Uşak Senatörlüğü Dönemi.....1507
Doç. Dr. Selma Göktürk Çetinkaya
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0001-6828-1679.

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE İZMİR'DE TÜRKLERİN SESİ: DUYGU GAZETESİ

Murat Kaya

Giriş

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İzmir'de Türklerin gazetecilik faaliyetleri oldukça kısıtlanmış durumdaydı. Cihan Harbi'nden itibaren süregelen kâğıt buhranı ve sansür gazetecilerin prangası olmuştu. Köylü, Ahenk, Anadolu ve Duygu gazeteleri bu dönemde yayın hayatlarını zorlanarak da olsa devam ettirdiler. Hukuku Beşer, Islahat, Müsavat gazeteleri ise mütareke döneminde yeni çıkmaya başladılar.

Mütareke döneminde Anadolu ve Duygu gazeteleri daha çok millî kimlikleriyle ön plandaydı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı gazeteler bu iki gazetenin yayın hayatını sürdürmesini İttihatçılığın canlanması olarak görüyordu.[1] Mütarekeyi takip eden günlerde arka arkaya çıkmaya başlayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı gazeteler İttihat ve Terakki'nin sindirdiği muhalefetin basın kanadını oluşturuyordu.[2] Bu gazetelerden Islahat ve Müsavat, İttihatçıların sesi olarak gördükleri Anadolu ve Duygu gazetelerine karşı cephe almışlardı. Hasan Tahsin'in Hukuku Beşer gazetesi "*Haydar Rüştü namuslu bir adam ise İttihatçılığını inkâr edecek. Aks-i fikirde bulundukça nazarımızda mahkûmdur.*" gibi sert sözlerle Haydar

[1] Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2006, s. 105.

[2] Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 80.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BCA, 30-18-1-1/7-22-3.

2. Gazeteler

Ahenk
Alemdar
Anadolu
Duygu
Köylü
Yeni Gün

3. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Ahmet Talât Onay, yay. haz. Cemâl Kurnaz, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Arıkan, Zeki, "İşgal Dönemi İzmir Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C V, S. 13, 1988.

Arıkan, Zeki, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2006.

Arıkan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

Arslan, Bahar, "Mütareke Döneminde İttihatçılık: İzmir'de Teceddüt Fırkası (11 Kasım 1918-6 Mayıs 1919), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XX, S. 40, 2020-Bahar.

Bayar, Celâl, *Ben de Yazdım*, C V, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.

Duman, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C I, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Güçlü, Muhammet, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XII, S. 25, 2012-Güz.

Hukuk-u Beşer, yay. haz. Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2011.

Huyugüzel, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Kaya, Murat, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2002.

Moralı, Nail, *Mütarekede İzmir*, yay. haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2002.

Onay, Ahmet Talât, *Milli Mücadele Yazıları*, yay. haz. Cemâl Kurnaz, Şefika Kurnaz, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Öktem, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, yay. haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Sevinçli, Efdal, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler Dergiler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2019.

Tunç, Salih, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1999.

Turan, Mustafa, "İzmir'in İşgalinden Önce Anadolu'da Rum Taşkınlıkları ve Tedbirler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C II, S. 6, 1990.

Tükel, Sükûti, *Tatlı ve Acı Hatıralar*, Piyasa Matbaası, İzmir 1952-1953.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ BASINI EKSENİNDE SAKARYA ZAFERİ'NİN KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

Turgay Akkuş

Giriş

Kurtuluş Savaşı bir bütün olarak ele alındığında Sakarya Savaşı; Türkiye'nin İtilaf Devletleri, daha özelinde Yunanistan ile olan mücadelesinde dinamikleri, savaştaki roller, kamuoylarının yönlendirilmesi, kaynak-kapasite kullanımı, askerî strateji ve sonuçları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Sonuçları itibarıyla, Türkiye'nin iç ve dış siyasasında önemli gelişmeler doğurmuştur. Dönemin yerel ve ulusal basın-yayın organlarında Sakarya Savaşı'nın yurt içi, yurt dışı kamuoylarında yaratmış olduğu yansımalara ilişkin haber-yorumlara yer verilmiştir. Söz konusu yayınlar zaman zaman çeşitli siyasî çevrelerin, kişisel politik görüşlerin ve konjonktürün etkisini taşısa da kamuoylarının savaşa ilişkin tutumlarını tespit etme ve geleceğe yönelik beklentilerini anlamada önemli bir zemin oluşturmuştur.

Sakarya Savaşı'nda Türk ordusunun zaferine dair ilk haber Anadolu'da Yenigün'ün 9 Eylül 1921tarihli nüshasında "*Sakarya Zaferi: Sağ ve sol cenahlarda başlayan mukabil taarruzlarımız üzerine düşman perişan bir surette kaçmaya başlamış kahramanlarımız mağlup düşmanın siperlerine girmiştir.*" başlığıyla yer almıştı.[1] Bunu Hâkimiyet-i Millîye'nin 11 Eylül 1921 tarihli nüshasındaki "*Zafer*" başlıklı bir haber izlemişti.[2] Aynı tarihi taşıyan Tercüman-ı Hakîkat'de İzmit'te kutlama şenliklerinin yapıldığı bildirilmişti.[3] Söz konusu haberler Yunan ordularının Sa-

[1] *Anadolu'da Yenigün*, 9 Eylül 1921, S. 708-321-8, s. 1.

[2] *Hâkimiyeti Millîye*, 11 Eylül 1921, S. 289, s. 1.

[3] *Tercüman-ı Hakîkat*, 11 Eylül 1921, S. 14562, s. 1.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Anadolu'da Yenigün

Hâkimiyet-i Millîye

İkdâm

Tercüman-ı Hakîkat

Vakit

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi

İkincil Kaynaklar

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar Ve Şehitlikler*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Ayışığı, Metin, "Sakarya Zaferinin İstanbul'daki Yansımaları", *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana*, yay. haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2012, s. 189-194.

Dayı, S. Esin Derinsu, "Doğu'nun Sesi Varlık Gazetesi'nde Sakarya Savaşı ve Zaferi", *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana,* Yay. Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2012, s. 227-244.

Erdem, Nilüfer, "Yunanlıların Gözüyle Sakarya Savaşı (Ankara Harekâtı)", *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana*, Yay. Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2012, s. 281-294.

Payaslı, Volkan, "Bir Gazetecinin Milli Mücadele Yıllarına Dair İzlenimleri: Asım Us Ve Vakit", *Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi Ve Haymana Sempozyumu (11-12 Eylül 2019)*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan-Hasan Dinçer, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2021, s. 225-261.

Sarısaman, Sadık, "Muhalif Basında Büyük Taarruz "Peyamı Sabah Örneği", *Sakarya Zaferi Ve Haymana II*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan-Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 141-180.

Şahin, Enis, "Sakarya Meydan Savaşı'nın İngiliz "The Times" Gazetesindeki Tezahürleri", *Sakarya Zaferi Ve Haymana II*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan-Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 181-216.

Kırkpınar, Kenan, "Milli Mücadele Dönemi'nde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 1, S. 3, 1993, s. 159-173.

Temizel, Handan, "Kamuoyu Kuramları Ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C 8, S. 15, 2008, s. 127-146.

HATIRALARIN IŞIĞINDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE UŞAK

Bayram Akça-Seher Akça

Giriş

Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sürükleyen İttihat ve Terakki Partisi, savaş sonrası ağır mağlubiyetle birlikte iktidarı bırakmak zorunda kaldı. İktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise bir taraftan İttihat ve Terakkicileri sindirmeye çalışırken diğer taraftan da işgalcilerle iş birliği yapmaya başladı. Bu durum tüm Anadolu'da olduğu gibi Uşak'ta da fazlasıyla hissedildi. Bu bağlamda Uşak'ta Müftü, Mahkeme Başkanı ve Belediye Başkanı görevlerinden el çektirip yerlerine yenileri atandı.[1]

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği zaman Uşak'ta İttihat ve Terakkiciler ile Hürriyet ve İtilafçılar arasında nüfuz mücadelesi devam ediyordu. Uşak'ta güçlü olan İtilafçılar, yönetime "İttihatçılar gelmesin de hangi devlet gelirse gelsin" diyerek ittihatçılara karşı kesin tavrını ortaya koymuştu. İşte bu nedenle İtilafçılar, Yunanlılara karşı başlatılan Kuva-yı Milliye hareketini İttihatçıların başlattığı bir hareket olarak gördükleri için Kuva-yı Milliye'yi asla desteklemediler. Dolayısıyla Uşak'ta Kuva-yı Milliye hareketi İttihatçılar tarafından çok geç başlatıldı.[2]

[1] Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C 10, S. 1, İzmir, 1995, s. 289; Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali I,* İstanbul 1981, s. 235.

[2] Tutsak, agm., s. 289.

süresince önemli bir yere sahip olmuştur. Burada verilen mücadele işgalcilere karşı direnişte önemli bir etki yaratmıştır.

Kaynakça

Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1973.

Albayrak, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920),*

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş, İstanbul 1969.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, İstanbul 1973.

İnönü, İsmet, Hatıralar, yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

Karabekir, Kazım, Günlükler (1906-1948, C 2, haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, C 5, Emre Yayınları, İstanbul 1996.

Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C I, İstanbul 1981.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Tutsak, Sadiye, "Milli Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S.1, İzmir 1995

HATIRALARDA UŞAK

Gizem Gümüş

Giriş

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği süreçte Uşak'ta Hürriyet ve İtilafçılar ile İttihat ve Terakkiciler arasında nüfuz mücadelesi bulunmaktadır. Daha sonra İttihatçıların girişimiyle Uşak'ta Kuvayı Millîye hareketi başlamıştır.[1] Böylece acil olarak çözülmesi gereken sorun; Yunan yayılmasını durdurmak olarak belirlenmiştir.[2]

29 Ağustos 1920 tarihinde işgal edilen Uşak, 1 Eylül 1922 tarihinde kurtuluş gününü yaşamıştır. Uşak'ın işgal ve kurtuluşunun hatıralara yansımasıyla, bir yandan işgalin getirdiği zorluklar ve sonrasında zaferin getirdiği sevinçlerin izleri günümüze ulaşmıştır.

Genel olarak hatıralar tarihçiler için ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü: "*Tarihçiler açısından hatıralar, siyasi ve askeri tarih kitaplarında bulunan bilgilerin yanında önemli bilgi kaynakları arasındadır.*[3] Bundan kaynaklı olarak "*Hatıralarda Uşak*" adlı bu çalışmada Uşak'ın kurtuluşu, General Trikopis ile diğer general, subay ve erlerin esir edilmesi, bu süreçte Uşak halkının tutumu, Yunan ordusunun geri çekilirken köy ve kasabaları ateşe vermesiyle bu durumu yansıtan hatıralar çerçevesinde konu etüt edilmiştir.

---

[1] Sadiye Tutsak, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi, C* 10/S. 1, 1995, s. 289.

[2] İlhan Tekeli-Selim *İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 73.

[3] Nilgün Nurhan Kara, "Birgili Salih Vecdi Bey'in Millî Mücadele Günlerine Dair Hatıra Defteri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 12/ S. 62, 2019, s. 342.

dir. Örneğin o günleri yaşayan, yazan hatta bu sürecin başrollerinden biri olan General Trikopis verilebilecek örnekler arasındadır. Yıllar sonra tarih sahnesinin yorumlanması yukarıda bahsi geçen ve kendisinin Millî Mücadele yıllarına dair 1952 yılında Atina'da cevapladığı soru yerini alabilir. Böylece hem hatıralar hem de önce-sonra yorumlamaları tarihe ışık tutabilir ve çeşitli yorumların çıkarılmasını sağlayabilir.

Aynı zamanda hatıralar, tarihe geçen günlerin farklı detaylarını açığa çıkarabilme özelliğine sahip olduğu düşünülebilir. General Trikopis ile diğer general, subay ve erlerin esir edilmesine dair hatıraların farklı yazarlar çerçevesinde ele alınması bu farklı detayları sağlayabildiği bu çalışmada ele alınmaya çalışılmıştır. Örneğin esir edilme sürecinde yazarların aynı güne dair aynı ve farklı noktaları ele aldığı gerek Halide Edip Adıvar, Afet İnan'ın ve Salih Bozok'un vb. hatta General Trikopis'in kendi anlatımlarıyla yukarıda ele alınan noktalardan birini oluşturmaktadır. Böylece bir bütün halinde değerlendirildiğinde bu hatıralar pek çok yorumu okuyucuya sunabilmektedir.

Hatıralarda ele alınan detaylar yazarların dikkatini çeken ya da aktarmak istediği noktaları ön plana çıkarsa da her yazarın algılayışı ve yorumu farklı olabileceği için dikkatlerini çeken noktalarında farklı olabileceği de anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla; Millî Mücadele'nin her ayrıntısı ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada da hatıralar bir ayrıntı olarak görülmüş ve kaleme alınmak istenmiştir. Böylece hatıralar çerçevesinde tarihe bir nebze de olsa katkı sağlanmak istenmiştir.

Kaynakça

Makaleler

Kara, Nilgün Nurhan, "Birgili Salih Vecdi Bey'in Millî Mücadele Günlerine Dair Hatıra Defteri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 12/ S. 62, 2019, s. 341-346.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi, C* 10, S. 1, 1995, s. 289-311.

Kitaplar

Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul 1998.

Akıncı, İbrahim Ethem, *Demirci Akınları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Aralov, Semyon İvanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1922*, çev. Hasan Âli Ediz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk,* Kaynak Yayınları, Ankara 2015.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, C 13, İstanbul 2004.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, *Mustafa Kemal 1919-1922*, C 2, Remzi Kitabevi, 1999.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

Bozok, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, yay. haz. Can Dündar, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953.

Çalışlar, İzzettin, *Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1nci Kolordu*, İstiklâl Harbi Hatıraları 5nci Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007.

Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, yay. haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, C 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981.

Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer, *30 Ağustos Hatıraları,* yay. haz. Nurer Uğurlu, Atatürk Kütüphanesi, Sel Yayınları, 1995.

Güralp, Şerif, *İstiklal Savaşı'nın İç Yüzü*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1958.

Güvemli, Fevzi, *Bir Zamanlar Ordu Anıları,* Hazırlayan: İbrahim Dizman, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

Hakkı, İ., *Yunanlılarla İstiklâl Harbi*, *Tahiye ve Sevkülceyş Noktai Nazarından Tetkik*, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1931.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Mango, Andrew, *Atatürk*, çev. F üsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 1999.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım*, C 2, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, *Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C 2, Kartaş A.Ş Yayınları, İstanbul 1987.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C 1, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, çev. Halil İnal, Ayraş Yayınevi, Ankara 2002.

Sonyel, Salahi R., *Kaygılı* Yıllar, *Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.

Sunata, Hakkı, *İstanbul'da İşgal Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Topuz, Hıfzı, *Bana Atatürk'ü Anlattılar,* Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.

Trikupis, Nikolas, *General Trikupis'in Hâtıraları,* çev. Ahmet Angın, Akşam Kitap Kulübü, İstanbul 1967.

Ünaydın, Ruşen Eşref, *Atatürk'ü Özleyiş*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul 1998.

MİLLÎ MÜCADELE BASININDA UŞAK

Oğulcan Yücebaş

Giriş

"Millî Mücadele Basınında Uşak" başlıklı bildiride, Kurtuluş Savaşı boyunca önemli olaylara sahne olmuş bir şehrin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, bu süre zarfında yaşanan zor günler ve şehre Türk askerlerinin girmesiyle tekrar bağımsızlığına kavuşması, genel olarak dönemin basını incelenerek etüt edilmiştir. Basının yanı sıra, Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler de başvurulan kaynaklar arasındadır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda kaybeden tarafta yer almasının sonucunda, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmış ve bu antlaşmaya dayanarak da işgaller başlamıştır. Uşak da mütareke şartları ileri sürülerek 29 Ağustos 1920 tarihinde Yunanistan tarafından işgal edilmiştir.

Bildiride ilk olarak, Uşak'ın işgalinin Türk basınına yansımaları incelenmiş ve gazetelerin bu olay hakkındaki ayrıntıları genellikle Yunan resmî tebliğlerinden aktardığı, ayrıca Uşak'ın savunulması için yapılan muharebelerin de basında geniş bir yer bulduğu anlaşılmıştır. Yunan ordusunun Uşak'ta gerçekleştirdiği mezalimin ise, sistematik bir şekilde yapıldığı ve bu işgalin medeniyetten ne kadar uzak olduğu, o dönem yaşanan üzücü olaylarla ortaya konulmuştur.

Dönemin basınında Uşak'ın geri alınması amacıyla yapılan Türk-Yunan savaşları, bu süreçte kurtarılan diğer yerleşim yerleri ve Türk ordusunun, Yunanlılara verdiği zararlar, ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Gazetelerde Uşak'ın kurtuluşuyla ilgili, kamuoyu ile paylaşılan tebliğler de ön plana çıkmış ve bu bildirilerde Yunan ordusunun bilinçli bir şekilde şehirde gerçekleştirdiği mezalime dikkat çekilmiştir.

carlar ise şehrin un ve zahire eksikliğini önemseyerek dışarıdan mal getirtmeye çalışmışlardır. Böylece ilk olarak İzmir'e üç vagon buğday gelmesi beklenirken, üç beş güne kadar da Balıkesir ve Bandırma taraflarından kaliteli mal geleceği ümit edilmektedir. Denizli ve Uşak ile iletişim kuruluncaya kadar İzmir'e bu şekilde perakende zahire getirtilmesi uygun görülmüş ve bu şekilde de şehrin ekmek hususunda sıkıntı çekmeyeceğinin muhakkak olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte kısa bir süre sonra, Yunan istilasından daha önce kurtulmuş olan Uşak'la haberleşme sağlanmış ve gerekli olan gıda malzemesinin buradan İzmir'e gönderilmesine karar verilmiştir. Böylece İzmir'de ekmek konusunda bir sorun yaşanmasının önüne geçilmiş[70] ve Yunan işgalinde uzun bir süre kalan Batı Anadolu şehirlerinin birbirlerine destek olmasının güzel bir örneği basına yansımıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda müttefikleriyle birlikte kaybeden tarafta yer almasının ardından, galip İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış ve böylece varlığı fiilen sona ermiştir. Mütareke hükümlerinin ağır şartları arasında, herhangi bir bölgede İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit edebilecek olayların yaşanması durumunda bu yerlerin işgal edileceğini belirten maddeler bulunması, Osmanlı Devleti'nin, Mondros Ateşkes Antlaşması bahane edilerek paylaşılacağını kanıtlamıştır.

Türk halkı işte böyle bir ortamda uzun süren savaş yıllarının da etkisiyle yoksulluk ve ümitsizlik içinde iken, İzmir'in Yunanistan tarafından haksız bir şekilde işgali ile bu durumun kalıcı olacağını anlamış ve kurulan Kuva-yı Milliye teşkilatları aracılığıyla özgürlüğü için savaşmaya karar vermiştir. Ülkenin neredeyse her yerinde olduğu gibi Uşak'ta da, tesis edilen Kuva-yı Milliye birlikleri vasıtasıyla Yunan işgal ve istilasına karşı bir direniş örgütlenmiş, ancak 29 Ağustos 1920 günü Uşak, Yunan ordusunun eline geçmiştir. Bu tarihten itibaren, Uşak ta zulüm dolu bir dönem başlamıştır.

Yunan askerleri bir taraftan şehrin ileri gelenlerini tutuklayıp Atina ya da adalara sürgün ederken, diğer yandan şehirde yaşayan halkı değişik usullerle katletmiştir. Eczaneler, camiler ve mescitler silah deposu veya hapishane haline getirilirken, Uşak'ın pek çok bayındır mahallesi özellikle yakılmıştır. Yaşanan bu yangın ve katliam olayları ise dönemin basınında bütün açıklığıyla yer almış ve yapılan incelemelerin ardından, olayların bizzat Yunan askerî otoritelerince planlandığı ortaya çıkmıştır.

Uşak, 1 Eylül 1922 tarihinde Türk askerlerinin şehre girmesiyle, iki yıl iki gün süren Yunan işgalinden kurtulmuş ve şehir tekrar özgürlüğüne kavuşmuş-

[70] *Anadolu,* 20 Teşrin-i Evvel 1338 (1922), s. 2.

tur. Bununla birlikte Uşak'ın geri alınması için birçok Türk-Yunan muharebesi gerçekleşmiş ve bu çatışmalar basında önemli bir yer tutmuştur. Uşak ve çevresi bu savaşlarda dikkat çeken bir tarihî olaya da sahne olmuş ve Yunan Başkumandanı Trikopis burada esir alınmıştır. Millî Mücadele tarihinde ayrı bir yeri olan Uşak'ın kurtuluşu, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde duyurulmuş ve mebuslar arasında büyük sevinç yaratmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
(DH.ŞFR.)/642-8/(R-15-08-1335)/(15 Ekim 1919).
(DH.İ.UM)/20-14/(H-15-04-1339)/(27 Aralık 1920).
(BEO)/4691-351794/(H-27-12-1339)/(1 Eylül 1921).
(DH.İ.UM)/20-14/(H-23-07-1340)/(22 Mart 1922).
(HR.İM..)/13-27/(M-09-11-1922)/(9 Kasım 1922).

Süreli Yayınlar

Akşam 1920, 1921.
Anadolu 1922.
Anadolu'da Yenigün 1922.
Dersaadet 1920.
Hâkimiyet-i Milliye 1921, 1922.
İleri 1922.
Tevhid-i Efkâr 1922.
Vakit 1922.
Yeni Şark 1922.

Kitaplar

Ersin, Mehmet, *Kurtuluş Savaşı'nda Uşak Anıları,* Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2013.
Tümer, Haşim, *Uşak Tarihi,* Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Kültür Yayınları, İstanbul 1971.

Makaleler

Kara, Nilgün Nurhan, "Birgili Salih Vecdi Bey'in Milli Mücadele Günlerine Dair Hatıra Defteri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 12/S. 62, 2019, s. 341-346.
Tutsak, Sadiye, "İzmir'in İşgalinden Sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C 20, S. 59, 2004, s. 555-568.
Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C 10, S. 1, 1995, s. 289-311.

İnternet Kaynakları

http://www.usak.gov.tr/tarih (erişim tarihi: 2.03.2022).

TARİHİN POPÜLERLEŞMESİ: HAYAT MECMUASI'NDA BÜYÜK TAARRUZ

Temuçin Faik Ertan-Emine Güntepe Yeşilbursa

Giriş

Dünyanın aynı yüzyıl içerisinde yaşadığı ikinci küresel çatışma olan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılındaki Yalta[1] ve Postdam[2] konferanslarıyla arkasında milyonlarca ölü ve yaralı insan bırakarak sona erdi.[3]

Savaş Müttefiklerin üstünlüğüyle sona ermesine karşın, İngiltere, özellikle de Fransa çok yıpranarak çıktılar ve uluslararası sistemdeki eski güçlerini kaybettiler. Almanya, İtalya ve Japonya'nın bütünüyle etkisiz hâle getirildiği bu yeni dönemde, iki başat güç ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği, iki kutuplu yeni dünya düzeninin *patron* devletleri oldular.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Henry Truman'ın Senato'da yaptığı konuşmayla billurlaşan bloklaşma 1990'lı yıllara kadar devam etti ve yaklaşık 45 yıllık bu dönem *Soğuk Savaş Dönemi* adıyla anıldı. Bu dönemde dünya

[1] Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tercihinin üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Yalta Konferansı, Türk basını tarafından yakından takip edilmiştir. Yalta Konferansı'nın Türk Basınındaki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağhan Sarı, "Türk Basınında Yalta Konferansı", *Belgi*, S. 9, Kış 2015/1, s. 1230-1246.

[2] Postdam Konferansı'nın Türk dış politikasındaki etkisi için bkz. İsmail Köse, "Yalta ve Postdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 19, 2015, s. 241-276.

[3] İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri hakkında bakınız. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* 26. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 275-317; İkinci Dünya Savaşı hakkında bkz. Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, C 1-2, çev. Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

Kıbrıs Sorunu'nun gündemde olduğu sırada yayımlanan Hayat, Büyük Taarruz'u bu sorunla ilişkilendirerek toplumsal motivasyon sağlamaya çalıştı ve âdeta bu konuda kendini görevli addetti. Bu bağlamda Büyük Taarruz'un yıldönümünün Kıbrıs olaylarına denk düştüğü dönemlerde ulusal zafer daha kapsamlı ve ayrıntılı işlendi. Başlangıçtan derginin el değiştirdiği döneme kadar bu tutum değişiklik göstermedi. Derginin tirajının düşmemesi, derginin aynı tutumu yıllarca sürdürmesi, Türk toplumundan aldığı olumlu reflekse bağlı olarak sergilendiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ulusal zaferin dergide ayrıntılı işlenişi sadece Kıbrıs olaylarıyla paralellik göstermedi. Büyük Taarruz'un 50. yılı olan 1972 ve Cumhuriyet'in 50. yılı olan 1973 yılındaki yazılar diğer yıllara göre içerik açısından daha zengin oldu ve yarım yüzyılı tamamlayan ulusal zaferler özel ilavelerle okuyucuya aktarıldı.

Hayat'ta başta Büyük Taarruz olmak üzere öteki tarihî olayların aktarılma biçimine bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları için kaynak niteliği taşıyabilecek pek çok yazının dergide vücut bulduğu görülür. Bazı anılar ve yazı dizileri, sonraki yıllarda kitaplaştırılmış ve akademik dünyanın yararına sunulmuştu. Bu yönüyle Hayat, tarihle ilgili yazılarla sadece toplumsal motivasyona katkı sağlamamış, aynı zamanda yakın dönem tarihin daha iyi anlaşılması yolunda da bir görevi ifa etmişti.

Kaynakça

30 Ağustos Zafer Bayramı Özel İlavesi, *Hayat*, Y: 19, C 3, S. 36, 29 Ağustos 1974.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* 26. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

"Cumhuriyet'in 50. Kuruluş Yıldönümü Özel İlaveleri 6, *Hayat*, Y: 18, C 3, S. 38, 30 Ağustos 1973.

Ertan, Temuçin Faik, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.

Etingü, Turgut, "Kocatepe'yi Kocatepeliler Anlatıyor", *Hayat*, Y: 5, C 2, S. 35, 26 Ağustos 1960, s. 14-15.

Garan, Vedat, "İzmir'in Kurtuluşu Diyarbakır'da Nasıl Öğrenilmişti", *Hayat*, Y: 5, C 2, S. 37, 9 Eylül 1960, s. 13-14.

Gönenç, Aslı Yapar, *Türkiye'de ve Fransa'da Dergicilik ve Kadın Dergileri*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006.

Güler, Yavuz, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Mecmuası*, C 5, S. 1, 2004, s. 101-112.

Hart, Liddell, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, C 1-2, çev. Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

Hayat, Y: 10, C 3, S. 36, 2 Eylül 1965.

Hayat, Y: 11, C 3, S. 39, 1 Eylül 1966.

Hayat, Y: 12, C 3, S. 36, 31 Ağustos 1967.

Hayat, Y: 13, C 3, S. 37, 29 Ağustos 1968.

Hayat, Y: 14, C 3, S. 36, 28 Ağustos 1969.

Hayat, Y: 15, C 3, S. 36, 3 Eylül 1970.

Hayat, Y: 20, C 2, S. 35, 28 Ağustos 1975.

Hayat, Y: 21, C 2, S. 37, 9 Eylül 1976.

Hayat, Y: 22, C 2, S. 36, 1 Eylül 1977.

Hayat, Y: 6, C 2, S: 36, 31 Ağustos 1961.

Hayat, Y: 7, C 2, S. 36, 30 Ağustos 1962.

Hayat, Y: 8, C 2, S. 37, 29 Ağustos 1963.

Köse, İsmail, "Yalta ve Postdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015, S. 19, s. 241-276.

Özçelik, Pınar Kaya, "DP'nin Demokrasi Söylemi*", Ankara Üniversitesi SBF Mecmuası,* S. 65-3, s. 163-184.

Rado, Şevket, "Eserler Devrinin Yeni Bir Eseri", *Hayat*, S. 1, 6 Nisan 1956, s. 3.

Rado, Şevket, "Sohbet Köşesi", *Hayat*, 13 Nisan 1956, s. 3.

Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, 1979.

Sarı, Çağhan, "Türk Basınında Yalta Konferansı", *Belgi*, S. 9, Kış 2015/1, s. 1230-1246.

Sarınay, Yusuf ,"Batı Trakya Örneği ve Kıbrıs Gerçeği", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, 28 Ekim-2 Kasım 1991, Ankara 1993, s. 257-265.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1996.

Uluğ, Naşit Hakkı, "Dumlupınar'dan Cumhuriyet'e", *Hayat,* Y: 3, C 5, S. 103, 26 Eylül 1958, s. 18-19.

Uluğ, Naşit, "Türk Ordusunun İki Mareşali", *Hayat*, Y: 16, C 3, S. 36, 2 Eylül 1971, s. 26-27.

Uluğ, Naşit, "Türkiye'nin Temeli Dumlupınar'da Atıldı", *Hayat*, Y: 17, C 3, S. 37, 31 Ağustos 1972, s. 23-25, 35.

Yazman, M. Şevki, "30 Ağustos'u Bir Tepeden Seyrettim", *Hayat*, Y:4, C 2, S. 35, 28 Ağustos 1959, s. 15-17.

http://kitap.ykykultur.com.tr/yky/yazarlar/sevket-rado. (Erişim Tarihi: 21/10/2017).

https://books.google.com.tr/books?id=N0EEAAAAMBAJ&redir_esc=y#all_issues_anchor. (Erişim Tarihi: 15/01/2019).

ASKERÎ MATBAA VE HÜSNÜTABİAT MATBAASI TARAFINDAN BASILAN GENERAL TRİKUPİS'İN HATIRATI

Muhammed Aslaner

Giriş

General Nikoloas Trikupis'in Askerî Matbaa tarafından basılan hatıratı 1923 yılında İstanbul'da, Matbaa-i Askeriyye tarafından Osmanlıca basılmıştır. Eser Büyük Taarruz Savaşı'nı (26 Ağustos 1922-30 Ağustos 1922) ve bu savaştaki 4 günlük muharebeleri konu edinmektedir. Eserin sonunda ise metin haricinde 10 kroki yer almaktadır.

Akademik camiada daha çok "Trikupis'in Hatıratı" bilinen ve tanınan bir başka hatırat vardır. Yunanistan'da Yunanca basılan bu hatırat Ahmet Angın'a Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a kaçan eski dostu Gazeteci Ahileas Vafiadis tarafından gönderilmiştir. Bu hatırat Türkçeye Ahmet Angın tarafından tercüme edilip Türkçe Latin harfleri ile basılan bir hatırattır. Bu eser Hüsnütabiat Matbaası tarafından İstanbul'da 1967 senesinde basılmıştır. Ayrıca tarihsel olarak Trikupis'in savaştığı 1897 Dömeke Meydan Muharebesi, Balkan Savaşları Birinci Dünya Savaşı, Küçük Asya Seferi (Anadolu Harekâtı), Büyük Taarruz Savaşı, esir oluşu, Yunanistan'a dönmesi ve Yunanistan'da Millî Savunma Bakanlığı'nda görev alması ve Trikupis'in tümgeneralliğe terfisine kadar geçen süreç anlatılmaktadır. Bu hatıratta harita veya kroki bulunmamaktadır.

Askerî Matbaa tarafından basılan "Trikupis'in Hatıratı" ilk başta bir hata cetveli ile başlıyor. Buradaki hata cetvelinde yer alanlar genelde ordu, tümen ve fırka numaralarındaki yanlışlar yer almaktadır. Akabinde sırasıyla Kuvvetlerin

alındığı, ayrıntılara fazla girilmediği daha çok özetleyici bir anlatımda bulunulduğu görülmektedir. Bunun yanında 1967 yılında basılan hatıratta eseri çeviren Ahmet Angın'ın yer yer kendi görüş ve bakış açısına da yer vermektedir. Askerî Matbaa tarafından basılan hatıratta ise bu tarz görüş ve ifadeler yoktur.

Büyük Taarruz sırasında Yunan ordusun genel durumu, savaş stratejileri, istihbarat ağı, savunma ve taarruz harekâtları, kullandıkları araç teçhizat, kendi içlerindeki anlaşmazlık ve yazışmalar, Türk ordusunun savaş strateji ve harekâtlarına karşı aldıkları önlemler ve karşı harekâtları, Yunan ordusunun psikolojik durumu, Yunan askerlerin savaşa yaklaşımları, komutanlar ve askerler arasındaki emir komuta zinciri ve ordu içindeki itaat veya yerine göre itaatsizlik durumları gibi pek çok konu başlığının anlaşılması, tahlili ve analizi açılarından bu eserin bize sağlam veriler sunduğu değerlendirilmektedir. 1967 yılında basılan hatıratta ise ayrıntılı bilgiler fazla olmasa da yine de yer yer askerî terimler, orduların stratejileri, araç-teçhizat hakkında bilgilerde bulunmaktadır. Her ne kadar Büyük Taarruz Savaşı ile ilgili pek çok askerî kaynak, veri, belge, yerli ve yabancı kaynaklar mevcutsa da bu denli önemli bir savaşın farklı kaynaklardan değerlendirilmesi ve hatıratın birinci elden kaynak olması da çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

"General Trikupis", *Büyük Askeri ve Deniz Ansiklopedisi*, C VI, Kırk Kilise, Atina 1930.

Atina 1896 Olimpiyatlar Ordu Tüfeği 200 Metre Erkek Atış Sonuçları, *https://olympics.com/en/olympic-games/athens-1896/results/shooting/army-rifle-200m-men*, (Erişim Tarihi: 03.05.2022).

General Trikupis, *Hatıralarım*, çev. Ahmet Angın, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1967.

Güvenç, Cemal, ""Küçük Asya Felaketi" Sonrası Yunanistan'da Altıların Yargılanması ve İdamı", *Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Pehlivanlı, Hamit, "Trikopis (General Nikolas)(1868-1959)", *Atatürk Ansiklopedisi*, *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trikopis-general-nikolas-1868-1959/?pdf=3317,* (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

Skylitsis, Aristidis Omiridis, Küçük Asya'daki Kampanya, Tarih Müdürlüğü, Yunanistan Ordu Genelkurmay Başkanlığı, Atina 1965

Trikoupis, Charilaos, *Trikupis Ailesi'nin Tarihi Yadigarı Sergisi Kataloğu*, Yunanistan Parlamentosu, Atina 2012.

Trikupis, Nikoloas, *General Trikupis'in Hatıratı*, Askeri Matbaa, İstanbul 1923.

Tutsak, Sadiye, Büyük Taarruzda Esir Alınan Yunanlıların Kamplara Dağılımı ve Uşak Yunan Üsera Kampı, *Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Yunan Subaylar Birliği 1922'ye Kadar "General Trikupis", tarihinde *http://mikrasiatikhekstrateia.gr/stratoi/ellines_aksiomatikoi*, (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

İŞGAL YILLARINDA ALAŞEHİR'DE YUNAN MEZALİMİ

Ömer Metin

Yunanistan'ın "Küçük Asya Felaketi" diye adlandırılan Anadolu'yu işgal etme macerasında Alaşehir, gösterdiği direnç ve kahramanlıklarla Türk Millî Mücadelesinde önem arz etmektedir. Peki, Alaşehir'i Millî Mücadelede öne çıkaran tarihsel gerçeklikler nelerdi? Öncelikle İzmir'in işgal edilmesiyle birlikte Türkiye'nin dört bir köşesinde protesto mitingleri düzenlenirken bazı yerlerde de hemen silahlı direniş örgütleri kuruldu. Alaşehir Kuvâ-yı Milliye Örgütü, 30 Mayıs 1918 günü, Ödemiş'te kurulan ilk örgütten sadece yarım gün sonra oluşturularak tarihteki yerini aldı. Yine İzmir'in işgalinden sadece üç gün sonra Makbule ve Nebile Hanımların öncülüğünde Türk Kurtuluş Savaşının Anadolu'daki ilk kadın örgütü, Alaşehir Türk Kadınları Cemiyeti ismiyle kurulmuş ve İzmir'in uluslararası hukuka aykırı işgal edilmesini protesto etmek için İtilaf devletlerine telgraf çekmişlerdi. Ayrıca Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesini birleştirici bir özelliğe sahip olan Alaşehir Kongresi de Millî Mücadele açısından önemli bir yere sahiptir. [1]

Alaşehir Kuvâ-yı Milliye güçleri, İzmir'in işgalinden Haziran 1920'de başlayan Büyük Yunan taarruzuna kadar olan süreçte Salihli Cephesinin oluşmasında ve Yunan ilerleyişinin durdurulmasında çok başarılı oldular. Fakat düzenli ordusu ve ağır silahlarıyla saldırıya geçen Yunan birlikleri karşısında Kuvâ-yı Milliye birlikleri geri çekilmek zorunda kaldılar ve 24 Haziran 1920 günü Alaşehir işgale uğradı. 5 Eylül 1922 tarihine kadar yaklaşık 24 ay sürecek Yunan işgali, Alaşehir'in Türk ahalisi üzerinde derin izler bırakmıştır. Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde

[1] Ömer Metin, "Alaşehir'in İşgali, İşgal Dönemi ve Kurtuluşu", Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa, edit. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, C 2, Berikan Yayınevi, Ankara 2020, s. 181.

Sonuç

20 Haziran 1920'de başlayan büyük Yunan taarruzundan dört gün sonra Yunan işgaline maruz kalan Alaşehir, 5 Eylül 1922 günü Türk ordularının şehri kurtarmasına kadar geçen yaklaşık iki yıl iki aylık sürede çok büyük acıların yaşandığı bir yer olarak tarihe geçmiştir. Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Alaşehir'de de işgal yıllarında hem yerli Rumlar hem de Yunan askerleri, Türk ahaliye her türlü fenalığı yapmışlardır. İşgal yıllarında yapılan Yunan mezalimi hemen hemen tüm yerleşim birimlerinde benzerdir fakat 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında Alaşehir'de yaşanan acılar, Batı Anadolu'nun diğer tüm şehir ve kasabalarından çok daha acı sonuçlar doğurmuştur. Bozulan Yunan ordusu İzmir'e doğru kaçarken Alaşehir'i diğer yerlerden ayırıp farklı yakmış, şehri küle çevirmiştir. Yerli Rumlar ve Yunan ordusu, Alaşehir halkına âdeta Alaşehir Kongresinin öcünü alır gibi yüzlerce yıl unutulmayacak fecaat yaşatmıştır. Alaşehir'de yaşanan tüm acı olaylar, Mustafa Kemal'in askerleri 5 Eylül 1922'de Alaşehir'e gelmesiyle son bulacak ve Büyük Atatürk'ün bizzat ilgilendiği planlama ile Alaşehir kent merkezi yeniden inşa edilecektir

Kaynakça

Ayışığı, Metin, *Belgelerin Işığında Millî Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012.

Caber Fakıllı Köyü'nden Mehmet Şentürk (yaş: 76) ile yapılan görüşme, 13.08.2020.

Gümüşçay Köyü'nden Abdullah Ertekin (yaş: 68) ile yapılan görüşme, 13.08.2020.

Killik Köyü'nden Emekli Tarih Öğretmeni Mustafa Arıkan (yaş: 65) ile yapılan görüşme, 30.08.2020.

Metin, Ömer, "Alaşehir'in İşgali, İşgal Dönemi ve Kurtuluşu", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa*, edit. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, C 2, Berikan Yayınevi, Ankara 2020.

Metin, Ömer, *Millî Mücadelede Alaşehir*, Kriter Yayınları, İstanbul 2019.

Selçuk, Sevtap, "Alaşehir'de İşgal ve Kurtuluş Savaşı Anıları", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa*, C 2, Berikan yayınları, Ankara 2020.

Su, Kâmil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Anıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, 1986.

Tepeköy Köyü'nden Ali Yaramış (yaş: 83) ile yapılan görüşme, 13.08.2020.

Toygar Köyü'nden Hüseyin Sarıca (vefat. 2001- yaş: 88) ile yapılan görüşme, 21.07.1999.

Toygar Köyü'nden Süleyman Metin (yaş: 74) ile yapılan görüşme, 14.05.2022.

Yeşilyurt Köyü'nden Emekli Öğretmen Ceyhan Ortaç (Yaş: 55) ile yapılan görüşme, 31.08.2020.

Yeşilyurt Köyü'nden Hasan Kâhya Dönmez (yaş: 61) ile yapılan görüşme, 14.08.2020.

1920-1922 DÖNEMİ YUNAN KÜÇÜK ASYA ORDUSU'NUN UŞAK VE HAVALİSİNDEKİ MEZALİMİ

Murat Kütükçü

Giriş

"*Anadolu*" kelimesi Yunancada "*Güneşin doğduğu yer*" anlamına gelirken, İtalyanlar bu topraklara Turchia (Türkiye) demektedirler. Güneşin doğduğu güzel kent İzmir, 15 Mayıs 1919'da karanlığa gömülürken, Samsun'da 19 Mayıs 1919'da yeni bir güneş doğuyordu. 15 Mayıs 1919 ile 9 Eylül 1922 tarihleri arası savaşlar dönemine Türkler İstiklal Harbi, İstiklal Savaşı, İstiklal Mücadelesi, Kurtuluş Harbi, Kurtuluş Savaşı, Kurtuluş Mücadelesi, Millî Mücadele derken, yabancılar Türk-Yunan Savaşı, Yunanlılar ise Küçük Asya Savaşı, Kurtarıcı Savaş, İzmir Savaşı, Kurtarma Savaşı demektedirler. Türkler vatanlarındaki işgalcilerden "*Kurtulmak*" isterlerken, Yunanlılar "*Esir Kardeşler*" diye nitelendirdikleri Anadolu Rumlarını sözde "*Kurtarmak*" ve Batı Anadolu'yu yurtlarına katmak amacındadır.[1] Yunanlılar ordunun Türkiye'deki güçlerine bu düşüncelerle Küçük Asya Ordusu adını vereceklerdir.

İzmir'i işgal eden Yunan ordusunun 1920 yılı Haziran ayı başında başlayan taarruzu yayılmış, Salihli, Alaşehir, Akhisar işgal edilmiştir. Yunan ordusunun Alaşehir'de toplanmaya başlaması Uşak saldırısına hazırlık yapıldığı anlamını doğurmuştur.[2]

[1] Mehmet Ersin, Kurtuluş Savaşı'nda Uşak Anıları, 3. Baskı, Meta Basım, İzmir, Mayıs 2013, s. 43.

[2] Mehmet Karayaman, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye,* Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Uşak 2009, s. 117.

Kaynakça

Ahenk Gazetesi, İzmir, 01.09.1920.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yıl:43, Sayı:93, Genelkurmay Yayınevi, Ankara, Ocak 1992.

Âşıklar Diyarı Uşşak Tarihi Vesikalar ve Şiirler, der. Alaaddin Hazıroğlu, Uşak, Temmuz 1998.

ATASE Arşivi, İSH, 176/171, 171-1.

ATASE Arşivi, İSH, 582/90, 90/1.

ATASE Arşivi, İSH, 720/139, 139/2.

Çalışlar, İzzettin, "Uşak'tan Hatıralar", *Türk Maarif Cemiyeti Uşak Lisesi 1943-1944 Yıllığı,* İstanbul 1944.

Dünkü Bugünkü Uşak Dergisi, *Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği*, Uşak Saraçoğlu Matbaası, S. 7-8 (Kurtuluş Özel Sayısı), Ağustos-Eylül 1969.

Edip, Halide, Kadri, Yakup, Rıfkı, Falih, Us, Mehmet Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, haz. İnci Enginün, 2. Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul 1980.

Ersin, Mehmet, *Kurtuluş Savaşı'nda Uşak Anıları*, 3. Baskı, Meta Basım, İzmir, Mayıs 2013.

Her Yönüyle İlçemiz Sivaslı, İzmir 1996.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izzettin-calislar-1882-1951/ Erişim tarihi: 27.12.2022.

Hüsnü Ersoy, "Kurtuluş Savaşında Uşak", *Dünkü Bugünkü Uşak Dergisi,* Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği, Uşak Saraçoğlu Matbaası, S. 7-8 (Kurtuluş Özel Sayısı), Ağustos-Eylül 1969, s. 19.

İngiliz Kemal (Ahmet Esat Tomruk), *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, haz. Zekeriya Türkmen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye,* Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Uşak 2009.

Konuşan Tarih Doruk'ta Görülen Yer Uşşak, der. Alaaddin Hazıroğlu, Yeni Uşak Gazetesi Matbaası, İzmir.

McCarthy, Justine, *Ölüm ve Sürgün,* İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998.

Okkan, Celal, *Anılar,* İstanbul Köln 2002.

Özcan, Murat, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Pala, Cihat, Erdoğdu, Ertuğrul, Doğası Tarihi ve Folkloruyla Simav, Akmat Matbaası, İzmir, Nisan 2007.

Semerci, Bekir, *Uşşak'ın Gönül Sultanları,* Uşak 1999.

Simav'ın Sesi Gazetesi, S. 1115, 4.5.2010.

Şenli, Burhanettin, *Milli Mücadele Döneminde Eşme (1919-1923)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

Tekin, Kadir, *Uşak Şiirleri Fıkra ve Anlatıları,* Uşak 2002.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos - 18 Eylül 1922), Cilt: 2, Kısım: 6, 3.Kitap, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 1969.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919 - 9 Kasım 1920), Cilt:2, Kısım:2, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Türk Maarif Cemiyeti Uşak Lisesi 1943-1944 Yıllığı, İstanbul 1944, s. 35.

Ulubey ve Köyleri Tarihi ve Bugünü, der. Hasan Bağcı, 1983, s. 4-5.

Uşak Dergisi, S. 2, Mayıs 1978, s. 5-10;

Uşak Halk Eğitim Dergisi, C 1, S. 1, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, Mart 1978, s. 15-21.

Uşak Halk Eğitim Dergisi, S. 3, Aydın Matbaası, Ankara, Temmuz 1978, s. 15-17.

Uşak Halk Eğitim Dergisi, S. 5, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, Kasım 1978, s. 30-31.

Uşak Kültür Turizm Araştırma Derneği Dergisi (UKTAD), Ekim-Kasım-Aralık 1998, S. 2, s. 32.

Uşak Kültür Turizm Araştırma Derneği Dergisi (UKTAD), Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, S. 4, s. 14, 16, 43-45, 48-49.

Yalazan, Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 - 9 Eylül 1922)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, C I, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 1994.

Yeni Asır Gazetesi, Ege Eki (Uşak'ın Kurtuluşunun 67. Yılı), İzmir, 1 Eylül 1989.

Yılmaz, Şadi, *Yarenler Pınarı Uşaklı Şairlerden Şiirler, U*şak 2002.

30 AĞUSTOS ZAFERİ`NDEN SONRA YUNAN KÜÇÜK ASYA ORDUSU`NUN UŞAK VE HAVALİSİNDEKİ MEZALİMİ

Murat Köylü

Giriş

Yunan Küçük Asya Ordusu, İzmir işgalinden sonraki hedef olarak Batı Anadolu`nun verimli Gediz ve Menderes vadilerine doğru ileri harekatlarına devam etmeyi planlıyorlardı. Dolayısıyla 23 Mayıs 1919`da ileri harekât emri alan Yunan Ordusu, 25 Mayıs`ta Manisa`yı işgal ettikten sonra Alaşehir istikametine devamla 29 Mayıs`ta Kasaba (Turgutlu)`yı işgal etmişti.[1]

İşgallerin İtilaf devletleri tarafında "*Milne Hattı*" denilen sınırında durdurulan Yunan ilerleyişi, Batı Anadolu`da Kuva-yı Milliye faaliyetlerinin yaygınlaşarak artmasını önlemek ve Ankara`dan başlatılan Millî Mücadele azmini kırmak maksadıyla Yunan Ordusu 22 Haziran 1920`den itibaren bir kolu Bursa istikametinde diğer kolu da Alaşehir-Uşak istikameti olmak üzere iki koldan taarruza geçmişlerdi. Ankara Hükûmetine göre, Uşak`a ilerlememekte olan [2]. Yunan Tümeni, ordunun en tehlikeli kuvvetiydi.[2] Salihli yönünde doğuya doğru ilerleyen bu Tümen, 24 Haziran'da Alaşehir'e girmişti. Yunan Ordusu'nun bu doğu kolu 28 Ağustos 1920 günü Uşak' a doğru ilerliyordu.[3]

[1] Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Doğan Kitap, İstanbul 1981, s. 235.

[2] Sadiye Tutsak, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 10, 1995), s. 299.

[3] Ahmet Yaşar Altınkaya, *Uşak ve Havalisinde Millî Mücadele (1919-1922)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1990, s. 107.

Kaynaklar

Adıvar, Halide Edip, *Yunan mezalimi*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, İstanbul 1970.

Adıvar, Halide Edip-Karaosmanoğlu, Yakup Kadri-Atay, Falih Rıfkı-Us, Mehmet Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, haz. İnci Enginün, 2. Baskı, Atlas Kitabevi, Ankara 1980.

Akıncı, İbrahim Ethem, *Demirci Akıncıları*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Aksoy, Yaşar, "İzmir Yangını Bir Emperyalist İftiradır!", *9 Eylül Gazetesi,* 13.09.1920.

Aktaş, Erhan, *Atatürk ve Uşak,* Yelken Matbaası, İstanbul 1981.

Altınkaya, Ahmet Yaşar, *Uşak ve Havalisinde Millî Mücadele (1919-1922)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1990.

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti İkinci Kısım, Anadolu'da Yunan Fecayiinin Tafsilatı, Matbuat ve İstihbarat Yayınları, Ankara 1922.

Aşçı, Ömer, *Uşak Alevler İçinde Yanıyor*, https://www.usakgundem.com/usak-alevler-icinde-yaniyor-makale,17.html. Erişim.: 25.02.2022.

ATASE, 561/46 (23) /19.

Atay, Falih Rıfkı, "Mesut Bir Kasaba", *İzmir'den Bursa'ya,* 3. Baskı, Atlas Kitabevi İstanbul t.y.

Bilgi, Necdet, "1922 Manisa Yangını: Harik-i Hail", *Kurtuluş İzmir`in İşgalden Kurtuluşunun* 98. Yılı, İzmir Büyük Şehir Belediyesi, Eylül 2020.

Çalışlar, İzzettin "Uşak`tan Hatıralar", *Uşak Halk Eğitim Dergisi*, 1/2, 1978, s. 7-23.

Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Hakimiyet-i Milliye, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

İnönü, İsmet, *Hatıralar,* Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Pandazoğlu, Kostas, *Vatan Vatanım Ma Patrie Uşak*, İsis Yayıncılık, İstanbul 2006.

Parlak, Türkmen, *İşgalden Kurtuluşa 2, Yunan Ege`den Nasıl Gitti?*, "Son Günleri", İzmir 1983.

Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, Doğan Kitap, İstanbul 1981.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* S. 10, 1995, s. 289-311.

Tümer, Haşim, "Uşak`ın İşgali ve Sürgünler", *Uşak Halk Eğitim Dergisi*, I/1, 1978.

Uğrasızoğlu, Fahri, "Uşak`ta Son Acı Gün", *Uşak Dergisi,* I/ 7-8, 1969, s. 15-54.

Us, Asım Gördüklerim, *Duyduklarım, Duygularım,* Vakıf Matbaası, İstanbul 1964.

İKİ YIL BEŞ GÜN SÜREN YUNAN İŞGALİ YILLARINDA VE HEMEN SONRASINDA İNAY KÖYÜ VE ÇEVRE KÖYLERDE ÇOCUKLARIN VE KADINLARIN YAŞADIĞI BAZI ACI OLAYLAR

Muammer Sakaryalı

Giriş

İnay köyü ve çevresinde yapılan saha çalışmalarından elde edilen bilgiler çerçevesinde, Yunan işgali esnasında kadınların ve çocukların yaşadığı olaylar tespit edilerek yazılmıştır. Bu bildiride İnay köyünün merkez alınmasının nedeni; Takmak (Eşme)'dan sonra işgal birliğinin bulunduğu köy olmasıdır. Köydeki işgal birliğinin hem İnay istasyonunu hem de çevre köyleri denetliyor olmasıdır.

Bu araştırmalar ve saha çalışmaları üç bölümde incelenmiştir: I. Yunan işgali öncesindeki durum ve konumuz bağlamında örnek olaylar. II. İşgal esnasındaki durum ve örnek olaylar. III. İşgal sonrasındaki durum ve örnek olaylar.

1. Yunan İşgali Öncesindeki Durum

Köyün etrafındaki meralar (Senemevi, Sırataş tepesi, Tren istasyonu civarı, Kervan Konağı, Tuzla) muhacir çadırlarıyla doludur. İnay'dan önce işgal edilen yerlerin (Salihli, Alaşehir, Killik, Elvanlar vb.) insanları alabildikleri eşyalarıyla buralara kadar kaçmışlardır. "Yunan milletinin medeni olduğu, ordusunun hal-

biçmek için komşu köylülere 20-30 dönüm tarla satanlar olmuştur. İnsanlarımız yaralarını çoğunlukla kendileri sarmıştır, zaten yeni kurulan devletin olanakları da kıttır.

İşgalin ruhsal yarasıysa, tamamen sarılamamıştır. Zira insanlarımız acılarını konuşmak istemiyor, konuşamıyordu. Konuşanlar da sözcükleri kibarlaştırarak, hafifleştirerek anlatıyordu. Damgalanmaktan ve damgalamaktan korkuyorlardı. Bizim toplum kendi yarasıyla yüzleşip yasını tutmuyor ya da tutamıyordu. Gerçi buna fırsat ve olanak da yaratılmamıştı.

İşgal sırasında incinmiş, ruhsal yara almış kadınların yaraları başlarına kakılmış durmuş (Yunan artığı); Yunanistan'a giden Rum kadınlar da "Türk tohumu/artığı" denerek damgalanmıştır. İşgal yıllarında komşusuna, köylüsüne bilerek ve isteyerek kötülük yapanlardan, köy olarak iş birlikçi olup başka köyleri soyanlardan, fırsat düşkünü vicdansızlardan yeterince hesap sorulamamıştır.

Halkın yaşadığı işgalin; işgalin acısının, baskısının, açlığının, maruz kaldığı düşmanlığın; savaşın berbatlığının ve barış içinde yaşamanın güzelliğinin; birey ve toplum olarak kamplaşmadan yüzleşmenin ya da yasımızı tutabilmenin yeterince işlendiği de söylenemez. Bu nedenle İngiliz – Fransız – Amerikan destekli Yunan işgalinin değişik veçhelerinin öyküsü, şiiri, romanı, tiyatrosu yazılmalı, resmi ve heykeli yapılmalı, sempozyumlarda henüz açığa çıkmayan yönleri işlenmelidir.

Kaynakça

Yazılı kaynaklar

Adıvar, Halide Edip, *Dağa Çıkan Kurt.* Can Yayınları, İstanbul 2014.
Sakaryalı, Muammer, *İnais'ten İnay'a*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
Selçuk, İlhan,*Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004.
Sözlü mülakat yapılanlar
Ali Er, D.Y. Ahmetler köyü, D.T. 1946, Görüşme Tarihi: 2022.
Fadime Sakaryalı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1927, Ö.T. 2009, Görüşme Tarihi: 1995, 2002.
Fatma Sakaryalı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1945, Görüşme Tarihi: 1992-2003-2
Fatma Yasa, D.Y. İnay köyü, D.T. 1942, Görüşme Tarihi: 2003.
Hasan Yıldırım, D.Y. İnay köyü, D.T.1947, Görüşme Tarihi: 2021
Hatice Kavaklı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1912, Ö.T. 2006, Görüşme Tarihi: 2002.
Hatice Sakaryalı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1906, Ö.T. 1995, Görüşme Tarihi: 1985.
Kadir Tepe, D.Y. Ahmetler köyü, D.T. 1944, Görüşme Tarihi: 2022.
Kemal Türkekul, D.Y. Büyükkayalı köyü, D.T. 1956. Görüşme Tarihi: 2022.
Mehmet Sakaryalı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1928, Ö.T. 2000. Görüşme Tarihi:1992.

Mesut Apaydın, D.Y. Büyükkayalı köyü, D.T. 1969, Görüşme Tarihi: 2022.
Mithat Aykanat, D.Y. Ulubey, D.T. 1959, Görüşme Tarihi: 2021-2022.
Mustafa Sakaryalı, D.Y. İnay köyü, D.T. 1937, Görüşme Tarihi: 1992-2003-2021.
Süleyman Aydoğdu, D.Y. İnay köyü, D.T. 1916, Ö.T.2007, Görüşme Tarihi: 2002
Süleyman Oktay, D.Y. Büyükkayalı köyü, D.T. 1957, Görüşme Tarihi: 2022.
Şükrü Diker, D.Y. İnay köyü, D.T. 1912, Ö. T. 2004, Görüşme Tarihi: 2002.
Yunus Er, D.Y. Ahmetler köyü, D.T. 1956, Görüşme Tarihi: 2021-2022.

EŞME MÜFTÜSÜ HACI AHMET NAZİF EFENDİNİN KUVA-YI MİLLİYE FAALİYETLERİ

Ş. Turgut Üzüm

Giriş

Hacı Müftü Ahmet Nazif Efendi, 1873 baharında Eşme'de (Takmak) dünyaya geldi. İlköğrenimini Eşme'de başarıyla tamamladıktan sonra, Uşak'a gönderildi. Uşak'ta zamanın önde gelen ulemalarından Arapça ve Kuran-ı Kerim dersleri aldı. Arapçayı ve Kuran-ı Kerim'i öğrendikten sonra Eşme'ye geri döndü. Ama bu eğitim ona yetmemişti. Bir müddet Eşme'de kalan Ahmet Nazif, medrese eğitimi görmek üzere İstanbul'a gitti. İstanbul'un çok kültürlü yaşamı, denizi, denizdeki Şirket-i Hayriye'nin Vapurları, çok minareli camileri, kiliseleri, havraları, meydanları, her milletten oluşan insan kalabalıkları, onun ilerideki düşüncelerinin şekillenmesine neden olacaktı. İlk günlerde kilise ve havralarla, rahip ve hahambaşıları görünce bir anlam verememişti. Sonraları onların da Osmanlı'nın birer vatandaşı ve bu vatandaşlarının ibadethaneleri olduğunu öğrendi. Şaşırmıştı. Çünkü ona, o güne kadar hep Osmanlı'nın Müslüman olduğu öğretilmişti. Kısa zamanda birçok arkadaşlıklar ve dostluklar edindi. O güne kadar hiç duymadığı yeni düşüncelerle tanıştı. Sık sık arkadaşları arasında hararetli tartışmalar olurdu, Ahmet Nazif bu tartışmaları ilgiyle dinler, zaman zaman tartışmalara da katılırdı. Tartışmalar genellikle; Osmanlı'nın içinde bulunduğu istikrarsız durumdan nasıl kurtulur, Meşrutiyet, Kanun-i Esasi, Meclisi Mebusan, hürriyet gibi konuların ekseninde olur, sık sık da var olan istibdattan dem vurulurdu.

Ahmet Nazif, bu siyasi tartışmalarda o günlerde mevcut olan birçok siyasi akımlarla tanışmıştı. Özellikle de İttihat ve Terakki'ye büyük bir sempatiyle

rın düze inmelerine ve jandarmaya biat etmelerini sağlamıştır. Atçalı Kel Mehmet Efenin torunu olan Hacı Müftü, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır. 2 Şubat 1927 gecesi hasımları Madanoğlu Mustafa'nın yeğenleri tarafından pusu kurularak katledilmiştir.

Kaynakça

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, C 6,7, 8, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Bingöl, Sedat, *150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi),* Bengi Yayınları, İstanbul, Haziran 2010.

Özcan, Filiz Akın, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası (1919-1923)*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009.

Sarıkoyuncu, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları,* C 2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Selçuk, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C 2, Remzi Kitapevi, İstanbul 1987.

Soysal, İlhami, *150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne oldular?*, Gür Yayınları, İstanbul 1988.

Soysal, İlhami, *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, Gür Yayınları, İstanbul, Aralık 1985.

Şenli, Burhanettin, *Milli Mücadelede Eşme (1919-1923),* Saray Matbaacılık, Ankara 2019.

Şenli, Burhanettin, "Milli Mücadelede Eşme", *Efe Yüreği Dergisi,* S. 2, İzmir, Temmuz 2013.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mülakatlar

Acar, Asım, D. T. 1.7.1905, D. Y. Eşme Kıran Köyü, Ö. T. 6.1.1998, Mülakat tarihi: Kasım 1996. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Çoban, Süleyman, D. T. 1.7.1915, D. Y. Eşme Elvanlar Mahallesi, Ö. T. 25.3.1999, Mülakat Tarihi: Eylül 1993. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Üzüm, İsmail, D. T. 1.7.1913, D. Y. Eşme Elvanlar Mahallesi, Ö. T. 31.08.2002, Mülakat Tarihi: Mart 1990. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Yılmaz, Turgut, Hacı Müftü Ahmet Nazif'in Oğlu, D. T. 1926, D. Y. Eşme, Takmak, Ö. T. 18.10.2008, Mülakat Tarihi: Ocak 1993, (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

rın düze inmelerine ve jandarmaya biat etmelerini sağlamıştır. Atçalı Kel Mehmet Efenin torunu olan Hacı Müftü, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır. 2 Şubat 1927 gecesi hasımları Madanoğlu Mustafa'nın yeğenleri tarafından pusu kurularak katledilmiştir.

Kaynakça

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, C 6,7, 8, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Bingöl, Sedat, *150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi),* Bengi Yayınları, İstanbul, Haziran 2010.

Özcan, Filiz Akın, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası (1919-1923)*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009.

Sarıkoyuncu, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları,* C 2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Selçuk, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C 2, Remzi Kitapevi, İstanbul 1987.

Soysal, İlhami, *150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne oldular?*, Gür Yayınları, İstanbul 1988.

Soysal, İlhami, *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, Gür Yayınları, İstanbul, Aralık 1985.

Şenli, Burhanettin, *Milli Mücadelede Eşme (1919-1923),* Saray Matbaacılık, Ankara 2019.

Şenli, Burhanettin, "Milli Mücadelede Eşme", *Efe Yüreği Dergisi,* S. 2, İzmir, Temmuz 2013.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mülakatlar

Acar, Asım, D. T. 1.7.1905, D. Y. Eşme Kıran Köyü, Ö. T. 6.1.1998, Mülakat tarihi: Kasım 1996. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Çoban, Süleyman, D. T. 1.7.1915, D. Y. Eşme Elvanlar Mahallesi, Ö. T. 25.3.1999, Mülakat Tarihi: Eylül 1993. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Üzüm, İsmail, D. T. 1.7.1913, D. Y. Eşme Elvanlar Mahallesi, Ö. T. 31.08.2002, Mülakat Tarihi: Mart 1990. (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Yılmaz, Turgut, Hacı Müftü Ahmet Nazif'in Oğlu, D. T. 1926, D. Y. Eşme, Takmak, Ö. T. 18.10.2008, Mülakat Tarihi: Ocak 1993, (Anıları ve anlatımları yayımlanmamış)

Ekler

Ek 1: Hacı Müftü'nün Ölümünden Sonra Yakılan Türkü

Tel çekmişler Elvanlar'dan Takmak'a
Doktor doktor gelmiş yaralara bakmağa
Emir gelmiş Elvanlar'ı yıkmağa
Gelme oğlan gelme, gelme de vururum seni
Yazarım da bozarım Manisa'ya yollarım seni
Elimdedir evraklar Uşak'a da yollarım seni

Bir taş attım pencereye tık dedi
Bir kız bir kız çıktı annem evde yok dedi.
İnanmazsan çık yukarı bak dedi.
Gelme oğlan gelme, gelme de vururum seni
Yazarım da çizerim, Uşak'a da yollarım seni
Elimdedir evraklar, Kütahya'ya yollarım seni.

Uzun olur camilerin saçağı
Kamil, Kamil oğlan yandan vurur bıçağı
Kamil oğlan şu Eşme'nin alçağı
Gelme oğlan gelme, gelme de vururum seni
Yazarımda bozarım, Manisa'ya yollarım seni
Elimdedir evraklar Uşak'a da yollarım seni.

Elvanlarla şu Takmak'ın arası
Oldu mu oğlan oldu mu, oldu mu gece yarısı
Kaş kaş olmuş Elvanların ahalisi
Gelme oğlan gelme, gelme de vururum seni
Yazarımda çizerim, Uşak'a da yollarım seni.
Elimdedir evraklar Kütahya'ya yollarım seni

İŞGAL ALTINDA ŞİDDETİ İÇSELLEŞTİRMEK: UŞAK ÖRNEĞİ (1920-1922)

Mehmet Talha Kalkan-Gül Çiçek

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu; 29 Ekim 1914 günü İttifak Devletleri'nin yanında Birinci Cihan Harbi'ne girmiş ve 4 yıl süren bir savaşlar dizisi neticesinde aralarında İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği İtilaf Devletleri'ne karşı büyük bir bozguna uğramıştır. Alınan bu mağlubiyetin ardından 30 Ekim 1918'de ağır şartlar içeren ve Osmanlı Devleti'ni *de facto* bitiren Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmış ve İtilaf Devletleri 600 yılı aşkın süredir ayakta kalmayı başaran devleti paylaşmaya yönelik planlarına geçmişlerdir. 18 Ocak 1919'da Birinci Cihan Harbi'ne katılan tüm devletler ile gözlemci statüsü alan tarafsız ülkelerden teşekkül eden Paris Barış Konferansı bu sürecin ilk adımı olmuş, başta İtilaf Devletleri'nin yanında yer almış ve sonrasında Ekim Devrimi ile savaştan çekilmiş olan Rusya'nın durumu nedeniyle Osmanlı Devleti'nin paylaşılma süreci uzamıştır. Osmanlı Devleti'nin paylaşma konusunu daha da uzatan ve karmaşık hâle getiren olay ise Paris Barış Konferansı'na katılmış ve savaş esnasında İtilaf Devletleri'nin yanında olan İtalyanlara vadetmiş olduğu İzmir ve çevresini onlar vermek istememesinden ileri gelmiş ve açık bir şekilde İngilizler, Boğazlara çok yakın bir konumda olduğu için stratejik bir öneme haiz İzmir ve civarını kendilerine rakip olma potansiyeli taşıyan İtalyanlara bırakmayı uygun görmemişlerdir. İzmir ve çevresinden mülhem Batı Anadolu Yunanistan'a bırakılmış ve Yunanlıların bölgeye çıkarma yapmasına izin verilmiştir.[1] Uzun bir zamandır Büyük Yunanistan'ı kurma hayaliyle yaşayan Yunanlar için bu hayali

[1] İzmir'in işgali ve sonrası için bkz. Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Atatürk Yolu Dergisi*, 8, 2002, s. 131-142.

sağlama düsturuna karşı çıkarak ona vermesi gereken nafakayı göz ardı etmiş erkeklerin kadınlar ve aileleri üzerinde bir dizi ekonomik, psikolojik ve sosyal şiddete sebebiyet vermiştir. Bu nedenle, klasik şiddet algısı içerisinde yer almayan bu durumları da şiddet bağlamında değerlendirerek onları da mezkûr kavramın sınırlarına dâhil etme son derece önemli bir mevzudur. Daha da önemlisi, ilgili sicil kayıtları içerisinde oldukça geniş bir yere sahip olan tefrik meselesinin şiddetin farklı bir boyutunu oluşturduğu aşikârdır. Çoğunlukla I. Dünya Savaşı ile Millî Mücadele dönemi içerisinde eşlerinin şehit olmaları hasebiyle mahkemeye başvurarak onlardan ayrılmaya dayalı olan bu davalar, dul ve eşsiz kalmış kadınların işbu şiddet sarmalının *talihsiz yığınları* olmasına salık vermiştir.[34] İlgili sürecin *tarihsiz yığınları* olan ve şiddetin dolaylı kurbanları olarak ön plana çıkan bu kadınlar, savaşın tarihsiz kahramanlarıdır.

3- 1 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuş olan Uşak'ta Yunan ordusu yalnızca bölgede yaşayan halka zarar vermemiş; aynı zamanda, şehirden çekilmeden evvel geniş bir alanı yakarak çevrede büyük bir tahribat bırakmıştır. Büyük Uşak Yangını olarak da literatüre geçen bu olay ile Yunanlar, birçok hayvanın ve geniş bir ormanlık arazinin yanarak yok olmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, Yunan ordusu ekolojik bir şiddet alanı oluşturarak insanların dışında kalan unsurların da şiddet sarmalına girmesine etki etmiştir. Neden oldukları bu ekolojik şiddet;[35] tarihçilerin şiddet algısının boyutlarını ve sınırlarını yeniden düşünmelerine katkı sağlamış ve tarihçinin tarih ile şiddet bağlantısını farklı bir bağlam üzerinden değerlendirmesine zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

10 Numaralı Uşak Şer''iyye Sicili.

Acar, H. İbrahim, "Talâk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 39, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 496-500.

Acar, H. İbrahim, "Tefrik", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 277-279.

Arendt, Hannah, "Şiddet Üzerine", *Cogito,* 1996, s. 7-23.

Atar, Fahrettin, "Muhalaa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C 30, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 397-401.

Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C 17, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 467-471.

Blackhawk, Ned, *Violence over the Land: Indians and Empires in the Early American West*,Harvard University Press, Londra 2008.

Han, Byung-Chul, *Şiddetin Topolojisi,* Metis, İstanbul 2016.

[34] Ned Blackhawk, *Violence over the Land: Indians and Empires in the Early American West*,Harvard University Press, Londra 2008, s. 5.

[35] Philip Dwyer, "Violence and Its histories: Meanings, Methods, Problems", *History and Theory*, 56/4, 2017, s. 11.

Çiçek, Gül, "18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Savaş, İkmâl ve İâşe: Osmanlı-İran Savaşlarında Trabzon'un Stratejik Önemine Dair Bir Değerlendirme", *Geçmişten Günümüze Karadeniz'de Ulaşım,* Ed. Mehmed Okur vd., Trabzon 2020.

Çiçek, Gül, *1899 Numaralı (H. 1146-1149 / M.1733-1737) Trabzon Kadı Sicili'nin Çevrimyazısı ve Değerlendirilmesi,* Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2017.

Dwyer, Philip, "Violence and Its histories: Meanings, Methods, Problems", *History and Theory*, 56/4, 2017, s. 7-22.

Erbay, Celal, "Nafaka", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C 32, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 282-285.

Erdoğan, Serkan, "*13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili" (H. Recep 1326/M. Temmuz-Ağustos 1908/H. Ramazan 1328/M. Eylül-Ekim 1910) Transkripsiyon ve Genel Değerlendirme,* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2019.

Saraç, Hüseyin, Erdoğan, Serkan, "13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Müslim ve Gayrimüslimlerin Sosyo-Ekonomik Durumları (1908-1910)", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9/2, 2019, s. 440-450.

Öntuğ, Murat, Erdoğan, Serkan, Nevşehir Şer'iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science,* S 135, Aralık 2022, s. 414-434.

Sofuoğlu, Adnan, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Atatürk Yolu Dergisi,* 8, 2002, s. 131-142.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 10/1, 1995, s. 289-311.

Tutsak, Sadiye, *Yunanlıların Uşak'ı İşgali ve Esaret Sancısı,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

BÜYÜK TAARRUZ'DA ESİR DÜŞEN YUNAN ASKERLERİNİN ESİR GARNİZON VE KARARGÂHLARINDAKİ DURUMLARI

Osman Akandere

Giriş

Millî Mücadele'den önce birbiri ardına Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmış olan Türk Milleti, bu savaşlarda birçok evladını esir bırakmıştı.[1] Bilhassa Birinci Dünya Savaşı'nın değişik cephelerinde binlerce Türk askeri esir düşmüştü.[2] Bu esirlerin serbest bırakılarak, ülkeye getirilmesi senelerce sürmüş,

[1] 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile imzalanan Mondros Mütarekesinin ilgili maddesi gereğince Osmanlı Devleti, elindeki bütün esirleri (Ermeniler de dâhil olmak üzere) derhâl serbest bırakacaktı. Buna mukabil Türk esirlerinden yaşlı, sağlığı bozulmuş ve sivil olanlarının serbest bırakılacağı belirtilmişti.

[2] Birinci Dünya Savaşı'nda 1285-1315 doğumlulardan müstahfız, yedek, muvazzaf ve ikinci tertip er olarak toplam 2.608.000 kişinin silahaltına alındığını belirten Cemalettin Taşkıran, bu kişilerden 1915-1918 yıllarını kapsayan dönemler içinde 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne kadar 400.000 yaralı, 240.000 hastalık sebebiyle ölüm, 35.000 alınan yaralar sonucu ölüm, 50.000 savaş alanlarında şehit, 1.560.000 hasta, firar, esir ve kayıp olmak üzere toplam 2.285.000 kişinin muharebe dışında kaldığını belirttiği "I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri "Ana Ben Ölmedim" başlıklı kitabında bu hasta, firar ve esir olarak belirtilen 1.560.000 kişiden ne kadarının esir olduğunu tespitinin çok zor olduğunu söylemekte ve esir sayısının en az 200.000 olduğunu tahmin etmektedir. Bkz. Cemalettin Taşkıran, *Ana Ben Ölmedim (I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 47-48.

Kaynakça

a. Dergiler

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM)

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası (THAM)

b. Kitaplar

Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a* I. Kitap, Ankara 2000; II. Kitap, Ankara 2001.

Altıntaş, Ahmet, *Belgelerle Milli Mücadele Dönemi'nde Esirler*, Anektot Yayınları, Ankara 2008.

Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi,* İstanbul, 1978.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı,* Ankara 1983.

Bilsel, M. Cemil, *Lozan,* C II, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Esaret Hatıraları, haz. Nejat Sefercioğlu Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, Kervan Yayınları, İstanbul 1978.

Hiçyılmaz, Ergun, *Esir Kampları (Bana Biraz Hürriyet Yollar mısın ?),* İstanbul 2001.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, İkinci Takım Cilt II, Konferansta İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), çev. Seha L. Meray, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Şimşir, Bilâl N., *Lozan Telgrafları I-II (1922-1923),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Taşkıran, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim (I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri),* Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2001.

Taşkıran, Cemalettin, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Trikupis, Nikolaos, *General Trikupis'in Hatıraları*, çev. Ahmet Angın, İstanbul 1967.

*Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III üncü Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekatı (31 Ağustos-18 Eylül 1922),*Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Yılmaz, İskender, *Gümrü Antlaşması,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2001.

Yunan Asya-yı Suğra Ordusu Birinci Kolordu Kumandanı General "Trikupis"in Raporu, Askeri Mecmua (74 Numaralı Askeri Mecmuaya mülhâk olarak neşredilmiştir), S. 8, Kununuevvel 1927.

c. Makaleler

Atatürk, Mustafa Kemal, " Büyük Taarruz ve Zafer", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S. 73, Ağustos 1986.

Belen, Fahri, "Büyük Taarruz", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTD),* S. 18, İstanbul 1986.

Çapa, Mesut, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahâlî Mübâdelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C 1, S. 2, Kasım 1988, s. 242-256.

Çapa, Mesut, "Millî Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,* C 2, S. 6, Kasım 1990, s. 281-294.

Çapa, Mesut, "Yusuf Akçura'nın Rusya Seyahati ve Türk Esirleri", *Türk Kültürü,* Yıl: XXXI, S. 366, s. 608-622.

İnönü, İsmet, Sakarya'dan İzmir'e, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTD),* S. 18, İstanbul 1986.

Özdemir, Ahmet, "Millî Mücadelede Üsera Taburları", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,* C 2, S. 5, Mayıs 1990, s. 129-150.

Özdemir, Ahmet, "Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,* C 2, S. 6, Kasım 1990, s. 321-333.

Özdemir, Ahmet, "Millî Mücadelede Yunan Harp Esirleri", *Askeri Tarih Bülteni,* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S. 34, Şubat 1993, s. 153-164.

AZ YAZINIZ! LAKİN YAZACAK ÇOK ŞEY VARDIR: GİRİT'TE ESİR UŞAKLI ALİ USTAZÂDE MEHMED EFENDİ'NİN ESARET MEKTUPLARI

Mehmet Salih Erkek

Giriş

Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesi İtilaf Devletlerinin işgaline uğramıştır. Bu işgallere karşı halkın direniş hareketlerine başlaması ve örgütlenmesi İtilaf Devletlerini farklı stratejiler izlemeye sevk etmiş ve ellerinde bulunan hemen hemen her türlü enstrümanı bu direnişi bastırabilmek için kullanmaktan geri durmamışlardır. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkartılması İtilaf Devletlerinin amaçlarını gerçekleştirmek için uygulamaya koydukları önemli hamlelerden birisi olarak kabul edilmektedir. İşgalci büyük devletlerin piyonu olarak hareket eden Yunan ordusu aldıkları direktifler doğrultusunda hızlı bir şekilde Batı yönünde harekete geçmişler ve kısa süre içerisinde Gediz Havzasına doğru işgali genişletilmişlerdir. Ancak büyük devletlerin yürüttükleri diplomasi nedeniyle hareketlerine son veren Yunanlılar verilen yeni bir emirle 22 Haziran 1920'de Milne Hattını geçerek Sevr Antlaşmasının Osmanlı meclisince kabul edilmesini ve Ankara'da filizlenen Millî hareketi ortadan kaldırmak için ileri taarruz hareketi başlatmışlar ve Afyon-Ankara hattını zorlamaya başlamışlardır. Bu hat üzerinde demiryolunun geçtiği ve kuzey-güney yönlerinde kontrolü sağlayacak stratejik bir askerî merkez olan Uşak'ın ele geçirilmesi Yunanlılar açısından büyük önem arz etmekteydi. Ali Fuat Paşa Millî Mücadele Hatıraları adlı kitabında Uşak'ın Yunanlılar tarafından taşıdığı önemi şu sözlerle vurgulamaktaydı:

Kaynakça

Aliustazâde Mehmed Efendi'nin mektupları

23 Mayıs 1921.
22 Temmuz 1921.
4 Ekim 1921.
13 Kasım 1921.
21 Aralık 1921.
7 Temmuz 1922.

Matbu Eserler

Aktaş, Erhan, *Atatürk ve Uşak,* Yelken Matbaası, İstanbul 1981.

Altay, Fahrettin. *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Apak, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953.

Çalışlar, İzzettin, "Uşak'tan Hatıralar", *Türk Maarif Cemiyeti Uşak Lisesi Yıllığı 1943-1944,* İstanbul 1944.

Çufalı, Mustafa, "İstiklal Harbi Döneminde Batı Anadolu'da Yunan Zulmü 1921", *Atatürk Yolu,* C VI, Ocak 1998.

Demirbaş, Uğurhan, vd, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi,* C II, Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara 1996.

Ersin, Mehmet, *Kurtuluş Savaşında Uşak Anıları,* Meta Matbaacılık, İzmir 2013.

Ersin, Mehmet, *Yurdum İçin Savaşırken,* Meta Matbaacılık, İzmir 2012.

Hiçyılmaz, Ergün, *Esir Kampları Bana Biraz Hürriyet Yollar Mısın?*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021.

Koçyiğit, Mehmet, "İşgal Öncesi Uşak", *Dünkü, Bugünkü Uşak, Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi,* C I, S. 7-8, Ağustos-Eylül 1969.

Kütahya Livası Fecaiî, b.s. yok, b.t. yok.

Sakaryalı, Muammer, *İnais'ten İnay'a,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Sarısır, Serdar, *Demoğrafik Oyun Sürgün (1919-1923),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Tutsak, Sadiye, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C X, S. 1, 1995.

Tutsak, Sadiye, *Yunanlıların Uşak'ı İşgali ve Esaret Sancısı,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Tümer, Haşim, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler", Uşak Halk Eğitim Dergisi, C 1, S. 1, Mart 1978.

Tümer, Haşim, "Uşak'ta İdam Kararları", *Uşak Halk Eğitim Dergisi,* C I, S. 3, Temmuz 1979.

Tümer, Haşim, *Uşak Tarihi,* Gün Matbaası, İstanbul 1971.

Yalçın, Hüseyin, *Uşak Yöresi Kurtuluş Savaşı Hatıraları,* Azim Matbaacılık, Ankara 2017.

Yenigün, 9 Teşrinisani 1338.

Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, der. Muhammed Tevfik, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339.

Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, C II, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339.

Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti,* Sel Yayınları, İstanbul 1955.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR FAALİYETLERİ

Günver Güneş

Giriş

Millî Mücadele'ye tümüyle bakıldığında Türk tarihi açısından eşsiz bir dönemi ifade ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Millî Mücadele yalnız I. Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında Mondros Mütarekesi ile vatan topraklarının işgalden kurtuluş savaşımı değildir, aynı zamanda modern Türkiye Cumhuriyeti'nin de kuruluşunu ifade eden tarihsel bir dönüm noktasıdır. Hiç kuşkusuz böylesine önemli bir tarihsel olgunun, tarihçilik açısından yeniden ve yüzüncü yıl dönümünde yeni bakış açılarıyla araştırılması şüphesiz oldukça değerli olacaktır. Millî Mücadele'de Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri başlığında sunacağımız çalışma döneme ilişkin yeni bakış açıları, çok yönlü, çok boyutlu yaklaşımları sağlamaya dönük bir arayıştır.

Millî Mücadele Dönemi beden eğitimi ve spor faaliyetleri genel tarih yazımında hiç değinilmeyen, 1994 ve 2010 yıllarında hazırlanmış yalnızca iki yüksek lisans tezine konu olmuştur. Bu tezlerde Spor Âlemi Mecmuası ekseninde ortaya konulmuştur.[1] Millî Mücadele Dönemi'ni kent ölçeğinde değerlendiren bütüncül tek çalışmada bir yüksek lisans tezi olup, Erzurum'la ilgilidir.[2] Mehmet Yüce Esir

[1] İmren Önder, *Milli Mücadele Dönemi Spor Faaliyetleri (Spor Alemi Dergisine Göre 1919-1922),* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994; Ali Eroğul, *Spor Alemi (1919-1929): A Turkish Sports Magazine in The Transition Period from The Ottoman Empire to The Turkish Republic*, Boğaziçi University, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

[2] Bayram Ali Sivaz, *Milli Mücadele Döneminde Erzurum ve Çevresinde Yapılan Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri,* Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Kaynakça

Arşivler

ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Albümü, No.6, Sayfa.20, Resim. 044.
BOA, EUM.6. Şube.53/78-24.

Gazete ve Dergiler

Ahenk
Akşam
Ata Dergisi
Atatürk Yolu Dergisi
Cumhuriyet
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Görüşler
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
İkdam
İleri
İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Popüler Tarih
Sada-yı Hak
Samsunspor Mecmuası
Spor Âlemi
Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi
Tercüman-Hakikat
Tevhid-i Efkâr
Tombak Dergisi
Toplumsal Tarih
Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Türkiye İdman Mecmuası
Ulus
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Vakit

Kitap ve Makaleler

Akandere, Osman, Akandere, Mehibe, "Büyük Taarruz Öncesi Akşehir'de Yapılan Komutanlar Toplantısı ve Düzenlenen Futbol Maçının Milli Mücadelemiz Bakımından Önemi", Selçuk Üniversitesi AİİTAUM, *Ata Dergisi*, S. 8, 1998, Konya 1998, s. 169-177.

Akcan, Erol, "İşgal İstanbul'unda İzcilik Teşkilatı", *Osmanlı İstanbul'u V, V. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyum Bildirileri,* edit. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 2017, s. 233-252.

Alan, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

As Efdal, "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S, 59, Güz 2016, Ankara 2016, s. 1-49.

Atabeyoğlu, Cem, *Türk Basketbolu*, İstanbul 1970.

Atabeyoğlu, Cem, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi 1453-1991*, Fotospor Yayınları, İstanbul 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

Balıkesir Spor Tarihi 1918-1988, der. Münir Yenal, İzmir 1988.

Balıkçı, Önder, Pesen Ahmet, *1920'den 2007'ye Bandırma'nın Spor Yolculuğu*, Bandırma Gençlik, Spor ve Kültür Vakfı Yayını, Bandırma 2007.

Baltas, Andreas, *1890-1922 Arası İzmir'de Faaliyet Gösteren Rum Spor Kulüpleri*, çev. Hüsnü Sakallı, edit. Ozan Yücesoy, Yakın Kitabevi, İzmir 2021.

Baynal, Ayhan," Kayseri Futbol Tarihine Bakış (1922-2006)", *Piknikte Dömivole* Erdinç Sivritepe'ye Armağan, der. Barış Karacasu-Şener Yelkenci, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 17-29.

Berent, Orhan, *Alsancak'ın Sakini Altay*, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Çelik, S, *Adana 50. Yıl Spor Yıllığı (1923-1973*), Adana 1973.

Daşlı, Özgür, " Çukurova Futbolunda Rekabet", *Sıcağıyla Acısıyla Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 275-286.

Demir, Cenk, "1890'lardan 1930'lara İzmir'deki Amerikan Okullarında Yürütülen Spor Faaliyetlerinin Kent Sporuna Katkıları", *İzmir Spor Tarihi*, edit. Günver Güneş, Bahri Okumuş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2019, s. 182-205.

Develi, Metin, *Türkiye Spor Tarihinde Yahudi Sporcular*, Libra Yayınevi, İstanbul 2019.

Doğan, Yalçın, *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1989.

Duman, Hasan, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu 1828-1928*, C II, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000.

Eroğul, Ali, *Spor Âlemi (1919-1929): A Turkısh Sports Magazine in The Transition Period from The Ottoman Empire to The Turkish Republic*, Boğaziçi University, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Ertuğ, Ali Rıza, *Türk Futbol Tarihi 1890-1923*, Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü Yayını, Ankara 1977.

Fişek, Kurthan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Gökaçtı, M. Ali, *Bizim İçin Oyna, Türkiye de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Gündem, Naci, *Günler Boyunca İzmir*, İzmir 1955.

Güneş, Günver, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla İzmir'de Futbol", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 142, İstanbul 2005, s. 68-78.

Güneş, Günver, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Sporların İzmir'e Girişi (1850-1922),* İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı: 84, İzmir 2012.

Güneş, Günver, "İzmir'de Olimpiyat Ruhu; Panionios Oyunları", *3. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı*, edit. Mustafa Daş, Erkan Göksu, Murat Yılmaz, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2019, s. 298-321.

Güneş, Günver, "II. Meşrutiyet Döneminde Spor", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları II, II. Meşrutiyet*, edit. Saime Selenga Gökgöz, Ahmet Oğuz, Kriter Yayınları, İstanbul 2020, s. 243-296.

Hiçyılmaz, Ergun, "Spor Dergiciliği", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 203-218.

İnönü, İsmet, *Defterler (1919–1973*), haz. Ahmet Demirel, C 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kaçmaz, İbrahim, *Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın Kuruluşu ve Gelişiminde Rol Oynayan Siyasi, İdari ve Sosyal Faktörler,* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2000.

Karabekir, Kazım, *Talim Ve Terbiye Hakkında Ana Hatlar*, Yenigün Matbaası, Ankara 1340.

Karabekir, Kazım, *Günlükler (1906-1948*), edit. Yücel Demirel, YKY, İstanbul 2009.

Keser, Derya, "Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himaye Etmesi Üzerine bir Değerlendirme", *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C 3 / S. 5, Ankara 2020, s. 15-37.

Kılıçoğlu, Cihangir, Çiğdem, "İzmir'de Modern Spor'un Öncüsü Bir Rum Kulübü; Panionios Jimnastik Kulübü", *İzmir Spor Tarihi*, edit. Günver Güneş, Bahri Okumuş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2019. s. 11-22.

Koç, Mehmet, *Dokuz Ay On Gün Akşehir'den Zafere Doğru*, Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 22, Konya 2009.

Kuruloğlu, Fehim, "Mütareke Dönemi İzmir Spor Hayatı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XVIII, Özel Sayı, İzmir 2018, s. 297-314.

Mutlu, Mustafa," Spor Alemi Dergisinin Kısa Ömürlü Bir Kardeş Yayını; Keşşaf", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, Nisan 2021, Iğdır 2021, s. 533-554.

Oral, Atilla, *Charles Harrington*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2013.

Oral, M. Ali, *Türkiye Futbol Tarihi (1913-1922*), C 1 / Fasikül 2, Garan Matbaası, İstanbul 1954.

Öksüz, Hikmet ve Diğerleri, *Trabzon'da Spor*, C 1, Seçil Ofset, İstanbul 2011.

Önder, İmren, *Milli Mücadele Dönemi Spor Faaliyetleri (Spor Alemi Dergisine Göre 1919-1922),* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

Öymen, K, Örsan, "Trabzon ve Futbol", *Fırtına, İhtilal, Efsane, Trabzonspor*, Der: Hakan Kulaçoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 15-24.

Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.

Özdemir, Nuray, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Katıldığı İlk Uluslararası Organizasyon: 1924 Paris Olimpiyatları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013, Ankara 2013, s. 717-744.

Özmaden, Harun, *Cumhuriyet Dönemi İlk Spor Teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936)'nın Yapılanma Sürecinde Beden Eğitimi ve Sporun Fonksiyonları, Fonksiyonlardaki Değişimler ve Toplumsal Hayata Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

San, Haluk, *Türk Spor Tarihinde Atatürk*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.

Sivaz, Bayram Ali, *Milli Mücadele Döneminde Erzurum ve Çevresinde Yapılan Beden Eğitimi ve Spor Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Solomonidis, Hristos, *Tis Zmirnis*, Athina 1957.

Somalı, Vala, *Teknik, Taktik Yönleriyle Futbol ve Tarihi(1848-1989*), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1989.

Sönmez, Sevengül, "Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri", *Tombak Dergisi*, S. 24, Şubat 1999, İstanbul 1999, s. 65-71.

Şarman, Kansu, "Büyük Taarruz Hazırlıkları, Akşehir'de Futbol Maçı", *Popüler Tarih Dergisi*, S. 2, Haziran 2002, İstanbul 2002, s. 14-15.

Şevki, Orhan, *Osmanlı'dan Cumhuıriyet'e Azınlık Spor Kulüpleri ve Sporculaı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Şinoforoğlu, Tolga, "Türkiye'nin Erken Dönem Olimpiyat Serüveni ve Ay-Yıldız'ın Olimpiyat Oyunlarında İlk Resmi Temsili (1896-1921)", *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Özel Sayı, 2020, İstanbul 2020, s. 21-55.

Tağmat, Çağla D., "İzmir'den Atina'ya Bir Rum Futbol Kulübü'nün Yolculuğu", *İzmir Spor Tarihi*, edit. Günver Güneş, Bahri Okumuş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2019, s. 23-34.

Tazegül, Ünsal, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Misyonerlik ve Spor", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C 7 / S. 1, 2018, İstanbul 2018, s. 171-191.

Temizöz, Üstün, *Eskişehir Bölge Sporunda 50 Yıl (1923-1973*), Uğur Matbaa, Eskişehir 1973.

Tınal, Melih, *19.Yüzyıldan, 21. Yüzyıla İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Yayını: 1, İzmir 1999.

Toprak, Zafer, "Taksim Stadında Mini-Olimpiyat 1922", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 4, Nisan 1994, İstanbul 1994, s. 15-18.

Toprak, Zafer, "Türkiye'de Sporun Tarihi- Spor Âlemi Dergisi ve Türkiye'de İdman", *Tombak Dergisi*, S. 20, İstanbul 1998, s. 4-9.

Toprak Zafer, "Türkiye'de Olimpiyatlara Başlangıç ve 1922 Taksim Mini Olimpiyatı", *Tombak, Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, S. 26, İstanbul 1999, s. 102-109.

Topyıldız, Özgür, *Anadolu Yıldızı Eskişehirspor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Torun, Ozan, *Son Ayakta Kim Geldi? Türkiye'de At Yarışlarının Tarihi*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2021.

Trabzon Bölge Sporunda 50. Yıl (1923-1973), T.C. BTGM Yayınları, Ankara 1973.

Tutel, Eser, *At Yarışları ve Atlı Sporlar*, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Türkan, Çoşkun, Milliyetçilik ve Futbol: Erken Cumhuriyet Döneminde İzmir Kulüplerinin Yabancı Takımlarla Temasları", *İzmir Spor Tarihi*, edit. Günver Güneş, Bahri Okumuş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2019, s. 49-95.

Uçar, Ahmet, *Hıristiyan Gençler Cemiyeti Ve Türkiye'deki Faaliyetleri (1910- 1939*),İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir'de Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma, İzmir 1921, çev. Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı: 8, İzmir 2000.

Umar, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.

Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012.

Üyken, Nimet, *Türkiye Jokey Kulübü Tarihçesi*, İstanbul, Türkiye Jokey Kulübü Yayınları, 2000.

Yıldız, Onur," Osmanlı'dan Cumhuriyete Spor Dergileri", *Kitap ve Kütüphane*, edit. Alpaslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Sezai Balcı, I. Baskı, Efeakademi Yayını, İstanbul 2021, s. -415.

Yüce, Mehmet, *Osmanlı Melekleri-Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Yüce, Mehmet, *Esir Şehir'de Spor*, I. Baskı, İBB Kültür ve Sanat Ürünleri Yayını, İstanbul 2020.

MÜFETTİŞ RAPORLARINA GÖRE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE UŞAK'TA SAĞLIK (1918-1922)

Sadiye Tutsak - Caner Yüce

Giriş

Sağlık insan hayatının en önemli unsurlarından birisidir. İnsan hayatının korunması ve devamı için kritik bir öneme sahiptir. Sağlıklı bir hayatın sürdürülmesi için dengeli bir beslenme, zihinsel ve ruhsal rahatlık, hijyen koşullarının sağlanması gerekmektedir. Sağlık hem bireylerin kendi alacakları önlemlerle hem de toplum hayatının bir gereği olarak devlet mekanizmasının alacağı önlemlerle gerçekleşmektedir. Bireyler kendi sağlık koşullarını oluşturmak, devlet birimleri ise topluma uygun ve elverişli temiz bir ortam sağlamak ve bunu iyi bir örgütlenme ile bütün taşra teşkilatına ulaştırmak zorundadır. Salgın hastalıklara karşı önlemler almak, yayılmasını engellemek, toplum hayatına uygun sağlıklı bir çevre oluşturmak devletin görevlerinden bazılarıdır. Devlet bu görevleri yerine getirerek toplum sağlığını korurken, kendi hedeflerini de gerçekleştirme imkânı bulmaktadır. Güçlü bir askerî yapı, sağlam bir ekonomi, üretimin devamı, dayanışma koşullarının oluşması sağlıklı bir toplum hayatı ile mümkün olmaktadır.[1] Bu nedenle devlet kurumları merkezi ve yerel örgütlenme ile sağlık ilkelerini yaygınlaştıramaya çalışmaktadır. Bunun için doktor, hemşire, temizlik görevlileri

[1] İbrahim Hüseyin Cansever, "Devlet Politikaları Ekseninde Sağlık Politikalarının Değişimi ve Analizi: Türkiye İncelemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 31, 2018, s. 107-109.

tespit etmiştir. İşgalin sona erdirilmesinin hemen ardından gelen hizmetler ve denetim, Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Anadolu hareketinin ihtilalci özelliğini ön plana çıkaran ve sadece askerî değil her alana değinen bir halk hareketi olduğunun kanıtlarından biridir.

Kaynakça

a. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO/ 2791-207324.

BOA, DH.MKT./ 300.61.

BOA, DH.SN.THR, 78.101.

BOA, DH.SN.THR, 79.64,

BOA, DH.SN.THR, 79.72,

BOA, DH.UMVM./ 10-69.

BOA, DH.UMVM., 80.51

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 272.0.0.60/5.1.17.

BCA, 30.10.0.0., 54.355.11.

Türk Kızılay Arşivi (TKA)

TKA, 161/285.

TKA, 657/22.

TKA, 1124/14.

Hilâl-i Ahmer Mecmuası, S. 19, 15 Mart 1923.

b. Basılı Eserler

Aydın, Nurhan, "Çanakkale Savaşları'nda Sıhhiye ve Tahliye Hizmetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 26/77, 2010, s. 385-404.

Berber, Engin, "İzmir ve Art bölgesinde Merkezi Yönetimin Sağlık Politikası (1913-1920)", *Atatürk Yolu Dergisi,* 10/37, Mayıs-Kasım 2006, s. 55-76.

Bulut, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Miras: Frengi", *Tarih Okulu*, S. III, İlkbahar 2009, s. 109-123.

Cansever, İbrahim Hüseyin, "Devlet Politikaları Ekseninde Sağlık Politikalarının Değişimi ve Analizi: Türkiye İncelemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 31, 2018, s. 105-120.

Çakmak, Biray, "Taşrada Modern Şehir Yönetimi Pratiğinin Doğuşu: Uşak Kazasında Belediyecilik (1867-1909)", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLIV/2, Aralık 2020, s. 41-58.

Çalık, Ramazan ve Tepekaya, Muzaffer, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2006, s. 205-228.

Karayaman, Mehmet, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uşak'ta Sağlık*, Uşak Belediyesi Kültür Yayınları, Uşak 2022.

Kiremitçi, Mahire Yazar, *Türk Basınında Milli Mücadele Döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1919-1922),* Seçil Ofset, İstanbul 2019.

Kopar, Metin, İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923), Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 4/8, 2017, s. 210-228.

Narinç, Ökkeş, "1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi", *Asia Minor Studies*, 1/1, 2013, s. 77-93.

Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

Özer, Sevilay, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını", *Belleten,* LXXX/287, Nisan 2016, s. 219-260.

Sarı Buket, "Hilâl-i Ahmer Dokuzuncu Uşak İmdad-ı Sıhhiye Heyeti'nin Faaliyetleri", *CIEPO-Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*, C II, Meta Basım, İzmir 2011.

Söğütdere, Tuğba, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2012.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkezîyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Temel, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler", *İlmi Araştırmalar*, 0/6, 1998, s. 227-243.

Tuncer, Seral, "II. Meşrutiyet Döneminde Bir İdari Reform: 1913 İdare-i Umummiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri,* C 1, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 573-599.

Tutsak, Sadiye, *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Uşak (1923-1933),* Uşak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 1998.

Tutsak, Sadiye, "Milli Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri*, 10/1, 1995, s. 289-311.

Uluğtekin, Murat-Uluğtekin, M. Gül, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928,* Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.

Yürekli, Ömer, *Türkiye'de İdari Teftiş Sistemi Yapısı, İşleyişi, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Sage Yayıncılık, Ankara 2014.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TELGRAFLARI ÜZERİNDEN HABERLEŞMENİN ÖNEMİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Duygu Yılmaz

Giriş

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu, İtilaf kuvvetleri tarafından işgale uğramış, işgallere tepki olarak Anadolu'da çeşitli direniş örgütleri oluşturulmuştur. Anadolu'daki bu hareket giderek millî bir karakter kazanmıştır. Milletin topyekûn olarak mücadeleyi başlatmasında kurulan haberleşme ağının payı büyük olmuştur. Bu yönde ilk adım Ankara'da Posta ve Telgraf Bürosu'nun açılmasıdır. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılmasına kadar Büro, posta ve telgrafla haberleşmenin merkezi konumdadır.

Anadolu'da mücadelenin sürdüğü yıllarda haberleşme merkezi olarak işleyen Kuşçalı Telgrafhanesi büyük önem taşır. Kuşçalı, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte mebusların ve subayların İstanbul'dan Anadolu'ya kaçışı sırasında irtibatını sağlayan önemli ulaşım ve haberleşme merkezi haline gelmiştir. Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Cebesoy'un şu sözleri Kuşçalı'daki telgrafhanenin öneminin ortaya konması bakımından dikkate değerdir: *Kuşçalı; Millî Mücadele'de Garp Cephesi'nin kırık dökük vasıtalarla kurduğu ilk telgraf merkezidir. İç isyanlarda, Ankara ile muhaberemizi buradan temin etmiştik. Bilinen merkezler ya bizde ya düşmanda idi. Buradan, telgraf hattını adeta saklayarak, mümkün olduğu kadar gözükmeyecek yerlerden geçirtip, Adapazarı'na kadar uzatmıştık. Geyve elimizden çıkıncaya kadar Ankara'ya bu güzergâhtan gelen-*

Millî Mücadele Dönemi telgraflarının usul ve kuralları, iletişimin hızlıca sağlanması ve savaşa ilişkin alınan kararların doğruca kumandanlara ulaşması çerçevesinde şekillenmiştir. Bu noktada telgraflardaki askerî kararlara ilişkin metinlere şifre konulması; yurdun asayişin sağlanması ve vatan savunmasında rol alan kumandanlarının görev emniyeti sağlaması bakımından önemlidir. Telgrafların zamanında ilgili makamlara ulaşmasına yönelik kararlar, yurdun ulaştırma imkânları göz önünde bulundurularak alınmıştır. Bu noktada telgraf istasyonlarının kurulduğu yerlerin demiryoluna sahip olması önem taşımıştır. Bununla birlikte haberleşme stratejilerinin ulaşım sistemiyle bağlantılı olarak belirlenmesi zamandan tasarruf sağlamak adına önemli bir adımdır.

Dâhiliye Vekâleti ve Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin koordineli çalışmaları neticesinde belirlenen telgrafla haberleşmenin usul ve kuralları; askerî kararların öz ifadelerle ilgili yerlere ulaşması dolayısıyla da harekâtların Türkiye lehine sonuçlanması adına önem taşıdığı gibi kısa ifadelerle yazılan telgraflar mali açıdan devleti bir külfetten kurtarmıştır. Telgraf İdaresinin bu uygulamaları, Mustafa Kemal Paşa'nın zaferin ardından yabancı bir gazeteciye verdiği röportajda; *"Millî Mücadeleyi telgraf telleriyle kazandık"* şeklindeki ifadesinde anlam bulduğu gibi Türk milletine de zaferi getirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA)

BCA, 39.18.1.1/3.17.8, 24 Nisan 1921.
BCA, 30.18.1.1/4.52.12, 12 Mart 1922.
BCA, 30.18.1.1/1.1.2, 6 Mayıs 1920.
BCA, 30.18.1.1/1.16.8, 28 Kasım 1920.
BCA, 30.18.1.1/ 1.4.1., 7 Temmuz 1920.
BCA, 30.18.1.1/4.39.5, 27 Kasım 1921.
BCA, 30.18.1.1/2.34.16, 8 Şubat 1921.
BCA, 30.18.1.1/2.34.6, 8 Şubat 1921.
BCA, 30.18.1.1/4.44.4, 15 Ocak 1922.
BCA, 30.18.1.1./ 4.46.15, 1 Şubat 1922.
BCA, 30.18.1.1/3.22.18, 24 Mayıs 1921.
BCA, 30.18.1.1/3.26.5, 28 Haziran 1921.
BCA, 30.18.1.1/1.2.13, 14 Haziran 1920.
BCA, 30.18.1.1/1.2.15, 14 Haziran 1920.
BCA, 30.18.1.1/1.4.7, 18 Haziran 1920.
BCA, 30.18.1.1/1.12.15, 22 Eylül 1920.

BCA, 30.18.1.1/1.19.5, 14 Kasım 1920.

BCA, 30.18.1.1/3.17.10, 24 Mart 1921.

BCA, 30.18.1.1/3.16.9, 24 Mart 1921.

BCA, 30.18.1.1/3.30.5, 10 Temmuz 1921.

BCA, 30.18.1.1/4.36.5, 8 Kasım 1921.

BCA, 30.18.1.1/4.41.13, 21 Aralık 1921.

BCA, 30.18.1.1/4.47.2, 1 Ocak 1922.

Resmî Yayınlar

TBMM Kanunlar Dergisi, C 1, 4 Haziran 1920, s. 415.

Kitaplar

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C 1, Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953.

Çardak, Muttalip, *Telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey*, Özyürek Basımevi, İstanbul 1984.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

İskit, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri: Tahlil ve Tarihçe*, Ülkü Matbaası, İstanbul 1939.

İstiklal Harbi'mizde PTT, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009.

Kınross, Lord, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1990.

Nadi, Yunus, Ankara'nın *İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

Özcan, Halil, *Atatürk'ün Özel Şifre Hattı PR Gizli Telgraf Merkezi*, Ankara 2019.

Ünal, Yenal, *Yakın Dönem Türkiye Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

Tanrıkut, Asaf, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı II,* Efem Matbaacılık, Ankara 1968.

Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.

Makaleler

Alşan, Reşat, "Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 6/S. 17, 1990, s. 319-420

Çapa, Mesut "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 7/S. 21, 1991, s. 553-565.

Demir, Tanju, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirme, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C 13/S. 25-26, 2014, s. 1-25.

Hanilçe, Murat, "Osmanlı Taşrasına Telgraf Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği, *History Studies*, Vol: 9/Issue: 4, 2017, s. 63-99.

Keskin Özhan-Sönmez Ali, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 25, 2009, s. 67-81.

Kınross, Lord, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1990.

Kısıklı, Emine, "Milli Mücadele Dönemi Haberleşme", *Türk Yurdu*, C 31/S. 290, 2011, s. 123-133.

Selvi, Haluk, "Sivas Kongresi ve Damad Ferid Hükümeti'nin İstifası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 18/S. 54, 2002, s. 849-873.

Semiz, Yaşar-Güngör, Toplu, "Millî Mücadele Dönemi'nde Konya ve Atatürk", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C 7/S. 12, 2017, s. 254-283.

Şahin, Feyza Kurnaz, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Millî Mücadele Döneminde Haberleşme Üzerindeki Denetim ve Sansürü (1920-1922)", *Millî Mücadele'nin 100.Yılına Armağan Kitabı*, edit. İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2019, s. 148-219.

Yurtoğlu, Nadir, "Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 32/S. 93, (2016), s. 47-104.

Tezler

As, Eftal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2006.

Çakıcı, Şerife, *Milli Mücadele Yıllarında İşgallere Tepki Olarak Konya'dan Çekilen Protesto Telgrafları ve Düzenlenen Mitingler*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2022.

Soileau, Dilek Kızıldağ, *Koçgiri İsyanı'nın Sosyo-Tarihsel Analizi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2014.

İnternet Kaynakları

Deniz, Kemalettin," Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi (PTT)", *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/posta-telgraf-ve-telefon-idaresi-ptt/* (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2022).

Öztoprak, İzzet, "İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi", *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmir-redd-i-ilhak-heyet-i-milliyesi*, (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2022)

BÜYÜK TAARRUZ İLETİŞİMİ KAPSAMINDA UŞAK HAVALİSİ

Turan Akkoyun

Giriş

1918-1922 yılları arasında Anadolu'da yaşayan Türk insanı gerçek anlamda bir ölüm-kalım mücadelesi vermiştir. Millî Mücadele'nin lideri, ulusal egemenliğe dayalı yeni Türk Devleti yani Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyetin dördüncü yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 15-20 Ekim 1927 tarihlerinde irat ettiği "kendisinin ve silah arkadaşlarının faaliyetlerini" anlattığı *Nutuk* ya da "büyük nutuk" olarak bilinen konuşmasındaki ilk cümle "*1919 Senesi Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım: Genel Vaziyet ve Manzara*"[1] aynı günden itibaren kitle iletişim araçlarınca süreli ve süresiz yayınlarda, yazılı, sesli ve görüntülü medya ürünleri halinde yıllar yılı hedef kitleye aktarılmıştır.

Bahsi geçen dört yıllık zaman içerisinde bazen siyasi, bazen iktisadi, bazen içtimai, bazen diplomasi, bazen sağlık, bazen eğitim hususları öne çıkmış ise de iki faktör dönemin tamamında hep öncelikli olmuştur ki bunlar; ilki ordu, ikincisi de matbuattır. Basının bir kısmı doğrudan millî hareket aleyhinde, bir kısmı orta bir çizgide, bir kısmı "suya sabuna dokunmayan", diğer kısmı da Türklüğün istiklal harekatı yönünde tutum ve tavır içerisinde görülmüştür. Türk Milleti, bu sahada

[1] Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920)*, I, 10. Baskı, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970, s. 1.

"Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir İleri!" emri de sadece Uşak ve Adalar Denizine kadar bölgenin değil bilakis vatanın tamamı için gerçekleştirilmiştir. Başkumandanın meşhur emri bağımsızlığa erişim iletişim sembolü haline gelmiştir. Aradan tam yüzyıl geçmiş olmasına rağmen emir, medya ürünlerinde anında tereddütsüz karşılık bulabilecek canlılığını muhafaza etmektedir.

Aynı şekilde Adalar Denizi'nin incisi İzmir'in kurtuluşu sonrasında batılı gazetecilerin "nasıl başardınız?" sorusuna Başkumandan "telgraf telleri ile" cevabını vermiş, iletişim faktörünü gene kitle iletişim araçları vasıtasıyla hedef kitleye ulaştırmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin iletişim araçlarında hızlı karşılık bulmasına rağmen "telgraf ve telleri" türkülerle toplumsal hafızada oldukça canlıdır.

Büyük Taarruz'un yüzüncü yılı vesilesiyle iletişim unsuru ele alınırken ülkenin tamamını kapsayan, Millî Mücadele'deki rolünü değerlendirirken medya ürünü olarak birçok haber, makale, şiir, kitap, film, belgeselin hedef kitleye ulaştırılmıştır. Araştırmamızda ele aldığımız medya ürünlerinin sayısının artırılmasının faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

Filmler

Ateşten Gömlek (Yönetmen: Muhsin Ertuğrul, 1923; Yönetmen: Vedat Örfi Bengü, 1950).
Bir Millet Uyanıyor (Yönetmen: Muhsin Ertuğrul, 1932; Yönetmen: Ertem Eğilmez, 1965).
Büyük Taarruz Belgeseli (Yönetmen: Çetin Işık-Çağlar Karaer-Ahmet Çelebi).
Kurtuluş (Yönetmen: Ziya Öztan, 1994).
Pelin Çift ile Gündem Ötesi: Büyük Taarruz (Yönetmen: Sevinç Kadriye Erol, 2021).
Tarihten Seçkiler: Büyük Taarruz (Türk Tarih Kurumu TV, 2021).
Veda (Yönetmen: Zülfü Livaneli, 2010).
Zafer Yolu (Kurgu: Cihan Çekiç, 2015).

Süreli Yayınlar ve Web Sayfaları

Afyon Kent Haber
Afyon Zafer
Atatürk Yolu
Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi
BBN Haber
Hakimiyet-i Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
https://www.youtube.com/watch?v=8bhLKb8X_ck

https://www.youtube.com/watch?v=O0ThmCb2ro8

Kocatepe

Tarih Okulu

Türk Yurdu

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Yazar

Yeni Söke

Yerli Düşünce

Kitaplar, Makaleler, Bildiriler, Etkinlikler

Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı; İstiklal Savaşı Hatıraları,* 26. Baskı, Can Yayınları, İstanbul 2020.

Arar, İsmail, "Büyük Nutuk'un Kapsamı ve Niteliği, Amacı", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 119-171.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, C I- II- III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev (1919-1927) ve Demeçler (1928-1938),* 2. Baskı, edit. Erkan Şenşekerci, haz. Hayrettin Şahin vd., Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2014.

Avşar, B. Zakir, "Erzurum Kongresi Açış Konuşması Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın İzlediği Siyasal İletişim Süreci", *Atatürk ve İletişim: Medya, İletişim ve Toplumsal Dönüşüm,* edit. Özden Toprak, Akademisyen Yayınları, Ankara 2021, s. 39-60.

Çağlar, Günay, "Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresini Açış Nutku", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, II/1, Mart 1997, s. 71-76.

Çapa, Mesut, "Milli Mücadele'de *İstikbal* Gazetesi", *Atatürk Yolu*, III/10, 1992, s. 133-168.

Coşar, Ömer Sami, *Milli Mücadele Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1964.

Dündar, Lale Şıvgın, "Atatürk, Anadolu Ajansı ve Kamuoyu," *Atatürk ve İletişim: Medya, İletişim ve Toplumsal Dönüşüm,* edit. Özden Toprak, Akademisyen Yayınları, Ankara 2021, s. 61-84.

Erll, Astrid, *Memory in Culture,* Basignstoke: Palgrave Macmillan 2011.

"General Trikopis'in Esareti", *Hakimiyet-i Milliye,* S. 603, 9 Eylül 1922.

Kısıklı, Emine, "Milli Mücadele Döneminde Haberleşme", *Türk Yurdu,* S. 290, Ekim 2011, s. 123-134.

Öksüz, Hikmet, Köse, İsmail, *ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Savaş Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927),* Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2015.

Özerdim, Sami N., "Nutuk'un Çeşitli Basımları Ve Düşündürdükleri", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 235-247.

Özüçetin, Yaşar, "Anadolu Gazetelerinden Biri Olan *'İzmir'e Doğru"* Ve Pierre Loti'nin Gazetedeki Yazıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* IV/18, Yaz 2011, s. 264-273.

Şimşir, Bilal N., *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Trikopis, *Hatıralarım,* çev. Ahmet Angın, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1967.

Wıllıam, Charlotte K., *Understanding Media Theory,* Oxford University Pres, London 2003.

ZAFERE GİDEN YOLDA TÜRK KADININ RESİMLERE YANSIMASI "CUMHURİYETİ BİZ BÖYLE KAZANDIK"

Mehtap Soysal

Giriş

Devletler arasında oluşan siyasi anlaşmazlıklar, din, etnik köken farklılıkları ve coğrafi konum gibi birçok konu, savaşı ortaya çıkaran unsurları oluşturmuştur. Birbirinden farklı ama birbirini etkileyen sosyokültürel ve sosyoekonomik unsurlar, savaşı farklı disiplinlerin (tarih, edebiyat, sanat tarihi, resim vb.) ele almasını sağlamaktadır. Savaş konusunu ele alan disiplinlerden biri olan resim sanatına bakıldığında, savaşlara karşı sanatçılar, kendi sanat üslupları ile ele aldıkları savaş temasını tuvallerine aktardıkları görülmektedir. Sosyal olaylara bağlı kalarak sanatın gelişmesi, sanatçının eserini kültürel, ekonomik ve siyasal koşullar çerçevesinde yaratmasına neden olmaktadır. Bir sanatçının yaşadığı toplum içerisinde yaşanan olaylardan kendini soyutlaması mümkün değildir. Bu nedenle içerisinde yaşadığı toplumun etkisi altında kalarak toplumun yaşadığı olayların yansıması niteliğindeki eserler meydana getirmektedir.

Varlığı hiçbir dönemde inkâr edilemeyen savaş, ulusların sanatında yer bulan oldukça genel bir konu olurken, her sanatçının aynı duygular ile ele alıp yorumladığı ortak bir dili de oluşturmaktadır. Savaş anındaki vahşeti, ayrılığı ve zafer duygusunu gözler önüne seren sanatçılar, özgürlük ve vatan uğruna canlarını feda etmeleri gibi insancıl değerleri de eserlerinde ön planda tutmuşlardır. Savaş

Savaşının aktarıldığı eserlerde bu durum çok farklıdır. Kurtuluş savaşını konu alan eserlerde savaşın dramatik yapısından çıkılarak sosyal bir dayanışmayı ve toplumsal duyarlığı yansıtmıştır. Kurtuluş savaşı tablolarında vatanın kurtuluşu ve insanların özgürlükleri uğruna kendini feda etmeleri bu değerleri ön planda tutulmuştur.

Anadolu'da yıllar süren savaşlar ve savaşların getirdiği hastalıklardan dolayı azalan erkek nüfusu vatan savunması da dâhil olmak üzere birçok yükü Anadolu kadınının omuzlarına yüklemiştir. Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu kadınının büyük gayreti Türk resminde sanatçıların kompozisyonlarına konu olmuştur. Zeki Faik İzer, Halil Dikmen, Abidin Elderoğlu gibi sanatçılar Kurtuluş savaşının gizli kahramanları olan Anadolu kadının gururlu duruşunu kendi sanat üslupları çerçevesinde benzer duygularla aktarmışlardır. Savaşların insan üzerinde yarattığı duyguyu resimlere aktarıp savaşın sanat anlayışı üzerinde yarattığı etkiler sanatın kavranması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmada konu olan eserlerde kağnı arabalarını çekmeye çalışan, sırtında mermi taşıyan kadın figürleri önemli yer tutmaktadır. Savaş temalı eserlere bakıldığında gri, sarı ve kahverengi tonlarının tuvallerde oldukça hâkim olan renkler olduğu söylenebilir. Bu renklerin kullanımı savaşın dinamik yapısını ve dramatik yönünü aktarmada katkısı olduğu söylenebilir. Tuvallerde aktarılan eylemlerde toplumsal özgürlük, fedakârlık, birlik ve beraberlik gibi duyguların ön planda tutulduğu görülmektedir. Eserlere bakıldığında dönemsel anlam, ifade ve derinlik olgularına inerek çok farklı bakış açıları ile yorumlana bilinmektedir.

Kaynakça

Alkan, Ufuk, "Türk Resim Sanatında 1914-1935 Dönemi Savaş Temalı Tabloların İncelenmesi", Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tasarımı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2017.

Atli, Çağatay, "Çağdaş Türk Resminde Millî Mücadele Temalı Resimler", Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Ana sanat Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Başbuğ, Turan, "Çağdaş Türk Resminde At Tasvirleri", Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2007.

Cantay, Gönül, ""İnkılap Yolunda" 60. Yılında Bir eseri Yeniden Değerlendirmek", *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri, 7-10 Mart 1994*, Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul 12-13 Kasım 200.

Elibal, Gültekin, *Atatürk Resim ve Heykel Yabancı Heykeltıraşlar*, Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul 1973.

Güz, Nurettin, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Ankara, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Yayın No: 9, 1991.

Keskin, Candaş, "I. Dünya Savaşı ve Sonrası Türkiye'de Kültür Sanat Ortamı ve Türk Resmi", *Akademik Bakış Dergisi*, C 7 / S. 14, 2014.

Mamur, Nuray, "Türk Resim sanatında Kadın Sanatçının Tuvalinde Kadın İmgesi", *Akademik Bakış Dergisi*, 2012.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, ATAM Yayınları, Ankara 1990.

Özsoy, Vedat, "Yetmişbeş Yılda Sanat Eğitimi ve Öğretimi", *Milli Eğitim Dergisi*, Ocak-Şubat- Mart, 1998.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.

Şişman, Ahmet, *Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş*, Yaz Yayınları, İstanbul 2006.

Ülken, Hilmi, Ziya, *Resim ve Cemiyet*, Üniversite Kitabevi, İstanbul 1942.

Yılmaz, Mamur, Elif, "Kurtuluş Savaşı (Millî Mücadele) Resimlerde Anadolu Kadını İmgesi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C 9, Kadın Özel Sayısı, 2017.

UŞAK'IN İL STATÜSÜNE KAVUŞMASI VE TBMM'DE YAPILAN DÜZENLEMELER

Mukaddes Arslan

Giriş

Uşak ili, İç Ege Bölgesinde Orta ve Batı Anadolu'yu birbirine bağlayan bölgede bulunmaktadır. Banaz, Eşme, Karahallı, Sivaslı, Ulubey olmak üzere 5 ilçesi vardır. Nüfusu: 373.183, Yüz Ölçümü: 5.341.00 km2.'dir. Uşak iline bağlı Belediye Sayısı: 11, Belde Sayısı: 5, Köy Sayısı ise: 245'tir. Uşak ili; Afyon, Manisa, Kütahya ve Denizli illeriyle çevrilidir.[1]

Uşak Milattan Önce başlayan ve günümüze dek gelen uzun tarihî asırlar yaşamıştır. Uşak tarihi boyunca eski çağlarda Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler ve Romalıların hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun M.S.395'te ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'na, 1176'da yapılan Miryakefalon Savaşı ile Selçuklulara geçmiştir.[2]

Uşak Anadolu Beylikleri Dönemi'nde ise Germiyanoğulları Beyliği'ne, Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in 1391'de bu beyliğe son vermesi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1402 tarihli Ankara Savaşı'ndan sonra Germiyanoğulları hükümdarı II. Yakup Bey Uşak'ı egemenliği altına aldı ve 1429'da ise onun kendi vasiyetiyle Uşak Osmanlı Devleti'ne katıldı.

[1] Metin Tuncel, "Bugünkü Uşak", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C 42, 2012, s.227; http://www.usak.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022); https://www.usak.bel.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022); https://usak.ktb.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

[2] Mehtap Özdeğer, "Uşak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 42, 2012, s. 222.

"*Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE)*" 2017 yılı sonuçlarına göre Uşak ili, 81 il içerisinde "*Sıra: 29, Skor: 0,378, Kademe: 3*" de yer almaktadır.[31] Bu oran, yeterli görülemese bile, diğer illere göre daha iyi bir duruma işaret etmektedir. İlerleyen yıllarda Uşak vilayetinin daha üst sıra ve kademelere çıkması umulmaktadır.

Günümüz itibarıyla 2022 yılı Uşak'ın il olmasının 69. yıldönümüdür. Cumhuriyetin kuruluşunun 100. yıldönümünde 2023 yılında ise, Uşak il oluşunun 70. Yılını kutlayacaktır. Nice yılların Uşak ve Uşaklıların olması beklenmektedir.

Kaynakça

TBMM Arşivi

Resmî Gazete Arşivi

Düstur, Üçüncü Tertip, C 34, Ankara 1953.

Gözübüyük, A.Şeref *Türkiye'nin İdari Yapısı,* Ankara 1972.

Darkot, Besim, "Uşak", *İA,* C XIII, s. 73-75.

Cumhuriyetin 50.Yılında Uşak 1973 İl Yıllığı, İzmir 1973.

Şaşmaz, Hasan Çağrı, "İdari Yapılanmalara Dair Hukuki Düzenlemeler", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C 5, S 1, Ocak 2022, s. 53-72.

Tümer, Haşim *Uşak Tarihi,* İstanbul 1971.

Giritli, İsmet, *Türkiye'nin İdari Yapısı (Kamu Yönetimi Teşkilatı)*, İstanbul 2001.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuva-yı Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021.

Özdeğer, Mehtap, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi,* İstanbul 2001.

Özdeğer, Mehtap, "19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 140, 2002, s. 92-116.

Özdeğer, Mehtap, "Uşak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 42, 2012, s. 222-226.

Tuncel, Metin, "Bugünkü Uşak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 42, 2012, s. 226-227.

Gençoğlu, Mustafa, Akkaya, Kader, "Uşak Şehir Merkezinin Nüfus Yapısı (1831-1842), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi,* C 2, S 2, Kasım 2019, s. 6-24.

Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadele'de Manisa, Uşak, Afyon, Konya Hattı,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

Recep Sanal, "Tarihi Gelişim İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler", *Atatürk Yolu Dergisi,* C 6, S 22, 1998, s.173-200.

Tutsak, Sadiye, "Uşak Kazasında Mülkî Taksimatın Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C 9, S 1 Haziran 1994, s. 309-325.

Tutsak, Sadiye, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak 1923-1933*, İzmir 1998.

Türkiye'nin İdari Taksimatı, TODAİ Yayını, Ankara 1961.

http://www.usak.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

https://www.usak.bel.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

https://usak.ktb.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

https://www.usak.edu.tr (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

https://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

https://www.sanayi.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

[31] https://www.sanayi.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE UŞAK'TA TARIM VE TARIMA DAYALI ENDÜSTRİ (1923-1938)

Okan Ceylan

Giriş

Uşak tarih boyunca Hitit, Frig, Lidya, Roma ve Bizans hâkimiyetinde kaldıktan sonra MS 11. yüzyılda Türk hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten itibaren Uşak önce Anadolu Selçukluları, sonra da Germiyanoğulları ve Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır.[1] 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini takiben 28 Ağustos 1920'den 1 Eylül 1922'e dek Uşak işgal altında kalmıştır. İşgal yıllarında bölge halkı katliamlara, yağmalara ve sürgünlere maruz bırakılmıştır. İşgaller karşısında Uşak Kazası ve yakın bölgesindeki en önemli askerî mücadeleler Kuvâ-yı Milliye'nin Gediz Taarruzu ile İnönü ve Dumlupınar Muharebelerinde gerçekleşmiştir.[2] Dolayısıyla Uşak'ın bulunduğu konum Türk Millî Mücadelesinin en kanlı çarpışmalarının yaşandığı bir coğrafyadır. Savaş öncelikli olarak bölgede ölümler ve göçler yoluyla nüfus kayıplarına neden olduğundan Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak'ın tarımsal ve endüstriyel üretiminde bir miktar emek kıtlığı ortaya çıkmıştır. 1930'lu yıllarda Uşak'ta km^2'ye 26 kişi düşmektedir.[3] Bu dönemde Kütahya'nın Uşak Kazası; Banaz, Karahallı, Ulubey ve Sivaslı olmak üze-

[1] Sadiye Tutsak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, s. 3-6.

[2] Sadiye Tutsak, "Millî Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S. 1, 1995, s. 301-308.

[3] Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1938, s. 19.

önemli bir paya sahiptir. Ancak sulak alanların kısıtlı olmasından dolayı kendir ziraatı Gediz'e yakın köylerle sınırlı kalırken tütün üretiminde ise Uşak Batı Anadolu illerinin gerisindedir. Uşak, sanayi bitkilerini katma değerli üretime çevirmede oldukça maharetlidir. Örneğin haşhaştan yağ, şekerpancarından şeker ve pamuktan tekstil ürünleri üretebilirken kazada meyveler o derece ünlü olmasına rağmen meyveciliğin pazar mekanizması ve katma değerli üretimleri endüstri bitkileri kadar ön planda değildir. Ancak yine de Uşak, Kütahya Vilayetinin sanayi ve ticaret merkezidir.

Uşak'taki iklim, hayvansal üretimi, hayvansal üretim de buradaki yün dokumacılığı ve halıcılığı geliştirmiştir. Âdeta birbirini tamamlarcasına Uşak'tan Avrupa'ya gerçekleştirilen halı ihracatı da buradaki tüccarların ilk kez şekerpancarı ile tanışmalarını sağlamıştır. Öyle ki Uşak, Türkiye'de hem merkantilist hem de Millî İktisadi anlayışla kurulan şeker sanayinde Kırklareli Alpullu'dan sonra ikinci fabrikanın kurulduğu şehir olmuştur. Bu fabrikanın kuruluşundan sonra her ne kadar idari, toplumsal ve fiziki aksaklıklar yaşansa da Uşak Şeker Fabrikası Uşak ve muhitinin sosyoekonomik dönüşümünde büyük rol oynamıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.a Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

T.C *Devlet Arşivleri Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490.1.0.0/991.835.3.

2. Resmî Yayınlar

2.a Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, D. I, C.9, 5. Birleşim, 10.03.1921.

T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D. I, C.8, 156. Birleşim, 24.02.1921.

T.C Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, C. 8/1, D.2, 38. Birleşim 15 Nisan 1924.

T.C Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, C. 20, D.3, 74. Birleşim 10 Haziran 1930.

2.b Türkiye İstatistik Kurumu

T.C Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti-i Umumiyesi, *28 Teşrin-i evvel 1927 umumi nüfus tahriri: Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928.

T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Tarım Sayımı (1927)*, S. 614, DİE Matbaası, Ankara 1970.

T.C Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

T.C Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarım İstatistikleri 1934-1937*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (20 Ekim 1940)*, DİE Matbaası, Ankara 1941.

3. İkincil Kaynaklar (Kitap, Makale ve Tezler)

Anadolu Havzaları, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği, Ankara, 1933.

Akıltepe, Habil, Malkoç Sabri, Molbay, İhsan, *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Ziraatı*, Mars Matbaası, Ankara 1964.

Başar, Ahmet Hamdi, *Yeni Ameli Tütün Ziraatı*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1931.

Sultan Baysan, A. Adnan Öztürk, "Uşak Şeker Fabrikası Tarihi ve Coğrafi Yönden Bir İnceleme", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak*, C 2, 25-27 Ekim 2001, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2001, s. 847-861.

Ceylan, Okan, "The Opium History of Eastern Thrace, *Belgi Dergisi*, S. 23, 2022, s. 141-167.

Dursunkaya, A. Rıza, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Külltür ve Eski Eserler Yönünden Tetkik*, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli 1948.

Geerdes, Thomas, *Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi*, çev. Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş, Ankara 1966.

Güvemli Oktay ve Karayaman, Mehmet, "Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluş ve Gelişmesi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2017, s. 6-50.

Karayaman, Mehmet, Şişman, Afşin ve Ersaydı, Alper, *Atatürk'ün Uşak Ziyaretleri*, T.C Uşak Üniversitesi, Uşak 2008.

Karayaman, Mehmet, *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak Akademi Kitabevi, Uşak 2010.

Karayaman, Mehmet, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uşak'ta Sağlık*, Palet Yayınları, Konya 2022.

Müşavir, Ali, *Ziraat Heyeti Mütehassısının Şimdiye Kadar olan Faaliyetiyle Vazaifi Dr. Oldenburg Raporu 1*, Nisan-30 Eylül 1928.

Polatoğlu, Mehmet Gökhan, *Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayinin Kurulması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

Standage, Tom, *İnsanlığın Yeme Tarihi*, çev. Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul 2018.

Süreyya, Ali, "Türk Şekeri", *Karınca*, S. 7, 1934, s. 15-17.

Sunucu, Yılmaz, *Yakın Geçmişteki Uşak, Bilgiler, Belgeler, Anılar, Derlemeler*, Sunucu Yayınları, İzmir 2004.

Tekeli, Sait Tahsin, "Türkiye'de Şeker Sanayi", *Dönüm*, S. 7, 1933, s. 25-28.

Tekeli, Sait Tahsin "Şeker Fabrikaları ve Şeker Sahaları", *Dönüm*, S. 19, 1934, s. 13-17.

Tekeli, Sait Tahsin "Türkiye İspirto Vaziyeti", *Dönüm*, S. 4, 1932, s. 13.

Tutsak, Sadiye "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.

Tutsak, Sadiye "Millî Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 10, S. 1, 1995, s. 289-311.

Uşak, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO, Ankara 1953.

Uşak İl Yıllığı 1967, haz. Nusret Buduncu, Doğan Beygo, Ali Yücel, Sabri Kırlı, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1968.

Veldet, Turan *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi*, Türkiye Şeker Fabrikaları Neşriyatı, İstanbul 1958.

Yeşil, Mustafa. *Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1938.

4. Yerel ve Ulusal Basın

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Edirne Postası
Haber Akşam Postası
Hâkimiyet-i Milliye
Kütahya
Son Posta
Vakit

CUMHURİYET DÖNEMİ İSTATİSTİKLERİ EKSENİNDE UŞAK'TA EKONOMİ SEKTÖRLERİ (1927-1938)

Nursal Kumaş

Giriş

Arkeoloji alanında yapılan araştırmalar Uşak şehrinin tarihsel sürecini milattan önceki yüzyıllara kadar götürdü. Birçok uygarlığın yönetimi altında kalan şehir 1429 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına girdi.[1] 29 Ağustos 1920 tarihinde Yunan işgaline uğrayan Uşak 1 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtarıldı[2] ve Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında Kütahya iline bağlı bir ilçe konumuna getirildi.[3] Uşak'ın toplam yüzölçümü 3820 km^2 olup ilçeye bağlı 170 mevki vardı.[4] 1927-1928 yılı verilerine göre de ilçeye bağlı köy sayısı 255'ti. Aynı tarihte ilçede Cumhuriyet Halk Fırkası ile Türk Ocağı'nın, Hilal-i Ahmer, Tayyare ve Himaye-i Etfal cemiyetlerinin birer şubelerinin yanında 60 yataklı

[1] Mustafa Gençoğlu-Kader Akkaya, "Uşak Şehir Merkezinin Nüfus Yapısı (1831-1842)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi (ESOGÜ)*, C II, S. 2, 2019, s. 7.

[2] Erdoğan Solak, *XX. Yüzyılda Uşak Kazası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001, s. 23-24, 42.

[3] Uşak 9 Temmuz 1953 tarihinde kabul edilen 6129 Sayılı Kanunla Kütahya ilinden ayrılarak ayrı bir il statüsüne kavuştu. İle Merkez, Banaz, Karahallı, Ulubey, Eşme ve Sivaslı ilçeleri bağlandı. Bkz. "Yeniden Bir Vilayet ve Dört Kaza Kurulması Hakkında Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, S. 8458, 15 Temmuz 1953, s. 6703-6706.

[4] *28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929, s. XII; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 3, s. 1148.

dikkate alındığında da kadınların dokuma ve elbise sanayisinde ön planda oldukları görülmekteydi.

Sonuç olarak Uşak Cumhuriyetin ilk yıllarında bağlı bulunduğu Kütahya ilinin Merkez kazasından nüfus açısından fazla olduğu gibi sanayi işletmesi ve çalışan sayısı bakımından da öndeydi. Mevcut sosyo ekonomik yapısıyla şehir ileriki yıllar için gelişime açık bir görüntü çizmekteydi.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri,

F.30.18.1.2/1.13.21/1, 16.01.1929.

F.30.18.1.2/11.33.18/1, 21.05.1930.

F.30.18.1.2/12.47.17/1, 05.07.1930.

F.30.18.1.2/14.70.13/1, 22.10.1930.

F.30.18.1.2/15.73.10/1, 12.11.1930.

F.30.18.1.2/25.1.18/1, 03.01.1932.

F.30.18.1.2/23.69.17/1, 11.10.1931.

F.30.10.0.0/120.854.3/2, 06.08.1933.

2. Resmî Yayınlar

28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929.

28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Fasikül III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929.

20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'î ve Mufassal Neticeler Kütahya Vilâyeti, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, C 38, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

Sanayi Sayımı 1927, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 584, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969.

1927 Tarım Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No: 614, Ankara 1970.

İstatistik Yıllığı 1929/30, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı, C 3, Ankara.

İstatistik Yıllığı 1930/31, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Matbaası, C 4, İstanbul 1931.

İstatistik Yıllığı 1931/32, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, C 5, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı Sayı 21, Devlet Matbaası, İstanbul.

İstatistik Yıllığı 1932/33, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Cilt 6, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı Sayı: 34, Devlet Matbaası, İstanbul.

İstatistik Yıllığı 1933/34, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, C 7, 1934.

İstatistik Yıllığı 1935/36, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Neşriyatı: 88, C 8, Devlet Basımevi, İstanbul.

İstatistik Yıllığı 1936/37, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Neşriyatı: 115, C 9, Devlet Basımevi, İstanbul.

Küçük İstatistik Yıllığı 1937/38, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı No: 129, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Maarif 1937-1938 İstatistiği, Başvekâlet İstatistik Umum Direktörlüğü No: 145, Sühulet Basımevi, İstanbul 1939.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 3.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 4, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

"Yeniden Bir Vilayet ve Dört Kaza Kurulması Hakkında Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 8458, 15 Temmuz 1953.

1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Cumhuriyet Matbaası, Ankara 1930.

3. Tetkik Eserler

Bayrakal, Sedat-Acar, Türkan, "Uşak'ın Türkler Dönemine Ait Bilinmeyen En Eski Kitâbesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, 2017, s. 1-6.

Bilgen, Nurettin, *Uşak Kent Coğrafyası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Ceylan, Mehmet Akif, "Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri (II), *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 21, 2010, s. 1-26.

Çamur, Gazi, "TBMM'de Ekonomik Gündem: Rus Altınları (1920-1922), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 36, S.102, 2020, s. 255-276.

Erkal, Mehmet, "Arşın" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 3, İstanbul 1991, s. 411-413.

Kâhya, Vasfi, "Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu'ndaki Girişimcilik Ruhu", *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S. 12, 2019, s. 1-9.

Gençoğlu, Mustafa-Akkaya, Kader, "Uşak Şehir Merkezinin Nüfus Yapısı (1831-1842)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi (ESOGÜ)*, C II / S. 2, 2019, s. 6-24.

Gönül, Gökhan, *Meşe Palamudundan Nişasta Eldesi, Hidroksipropil Palamut Nişasta (HPAS) Sentezi ve Karakterizasyonu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş 2019.

Gürsoy, Elif, "Uşak'ta Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Mimari Yapısı: Gazi Mustafa Kemal İlkokulu Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C 18, S. 69, 2019, s. 32-40.

Güvemli, Oktay, Karayaman, Mehmet, Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2017, s. 6-50.

Solak, Erdoğan, *XX. Yüzyılda Uşak Kazası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001.

Şener, Aysun, Ünal, M. Ümit, "Gıda Sanayii Atıklarının Biyoteknolojik Yöntemlerle Değerlendirilmesi", *Türkiye 10. Gıda Kongresi, Erzurum 21-23 Mayıs 2008*, Bildiriler, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisleri Bölümü, Gıda Teknolojisi Derneği Yayın No: 37, Erzurum 2008, s. 1035-1038.

Taşkın, Ünal, Osmanlı Devrinde Ortadoğu'da Kullanılan Ağırlık ve Hacim Ölçüsü Birimleri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C V, S. 2, Elazığ, 2008, s. 63-79.

Tuncel, Metin, "Bugünkü Uşak", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul 2012, s. 226-227.

Tutsak, Sadiye, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)*, Uşak Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi No: 2, İzmir 1998.

Yardımcı, Mehmet Emin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Özel Teşebbüslere Sağlanan Devlet Destekleri Karamürsel, Çuka, Şayak ve Fes Fabrikası Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 12, 2016, s. 410-418.

TÜRKİYE'DE ŞEKER TARIMI VE UŞAK ŞEKER FABRİKASI'NDA İSTİHDAM EDİLEN ALMAN UZMANLARIN FAALİYETLERİ

Erkan Dağlı

Giriş

Osmanlı Devleti özellikle son yüzyılında Almanya ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu yakınlaşma sadece askerî ve siyasi alanda kalmamış ekonomi başta olmak üzere geniş bir alana yayılmıştır. Her alandan Alman uzmanlar Osmanlı coğrafyasında etkin olarak faaliyet göstermiştir. Bu beraberlik I. Dünya Savaşı'nda aynı safta yer almayı gerektirmiş ve Dünya Savaşı'nı kaybeden ittifak grubu olarak kader ortalığı yaşanılmıştır.

Alman eğitimcilerin, mühendislerin ve uzmanların Anadolu coğrafyasına yer alması Osmanlı ile başlamış I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde kurulmak istenen şeker fabrikası için öncelik Alman uzmanlar olmuş ve bazı girişimler yapılsa da savaştan dolayı istenilen başarı elde edilememiştir. Genç Cumhuriyet ise sanayi dallarında kalkınmak için yabancı uzmanlara başvurmuş ve özellikle de yeterli birikimi olan Alman uzmanlardan faydalanmak istemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, kalkınma ve sanayi inşa etme isteğini gerçekleştirmek için tarıma ve tarımsal sanayiye öncelik vermiştir. Sanayi alanında kalkınabilmek için gerekli sermayeyi yaratmak bu politikaya bağlı kalmıştır. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında şekerin temini ve fiyatı konusunda yaşanan sıkıntılar Cumhuriyet yöneticilerini bu alanda bir sanayi kurmaya yöneltmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak ve tarımsal sanayi ile kalkınmayı gerçekleştirmek için Uşak Şeker Fabrikası başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli illerinde

insanları da başta Uşak Şeker Fabrikası ve diğer kalkınma alanında yapılan fabrikaların iktisadi raporlarını hazırlamışlardır.[45]

Sonuç olarak yukarıdaki bilgiler ışığında Türkiye'ye gelmek zorunda olan mülteci Alman bilim insanları salt eğitim kurumlarında çalışıp maaş almamışlardır. Türkiye'yi *"İkinci Vatan"* olarak benimseyip Anadolu'yu karış karış gezerek raporlar hazırlamışlardır. Anadolu insanını kendi vatandaşı olarak görüp Türkçe öğrenerek Türkçe eserler yazarak birçok Türk gencinin alanında uzmanlar kişiler olması için emek vermişlerdir. Hijyen ve Bakteriyoloji Profesörü Dr. Hans Braun, 1949'da Türkiye'den ayrılmadan önce girdiği son dersinde öğrencilerine; "*bizi denizlerin dibinin bile kabul etmediği bir zamanda, Türkiye'nin bize kucak açması, yaşama ve çalışma imkânı vermesi beni ve ahfadımı ebediyen minnettar edecek ve Türkiye benim ikinci vatanım olacaktır*"[46] diye ifade etmiştir.

Kaynakça

BCA, 30.18.1.1./12.72.9.1931.

BCA, KDB 1928-, 30.18.1.2/19.26.2, 12.04.1931.

BCA, KDB 1928-, 30.18.1.2/37.42.16, 04.06.1933.

BCA, KDB 1928-, 30.18.1.2/139.55.4, 18.06.1955.

TBMMZC, IV/12, Ankara, 1933.

Resmî Gazete, S. 2432, 20 Haziran 1933.

Cumhuriyet, "Yüksek Ziraat Fakülteleri", 31 Ekim 1933.

Hâkimiyet-i Milliye, "Yüksek Ziraat Okulu", 31 Ekim 1933.

Milliyet, "Ziraat Sergisi Açıldı", 31 Ekim 1933.

Tan, "Antep Fıstıklarının Sürümü", 2 Eylül 1935.

Ulus, "Jeolog Salomon- Calvi Öldü", 16 Temmuz 1941.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* I, Ankara 1989.

Aydemir, Şevket Süreyya, "Prof. Salomon Calvi'nin Raporu", *Cumhuriyet,* 28 Haziran 1971.

Cumhuriyet'in 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı No: 181, Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. Matbaası, Ankara 1973.

Dağlı, Erkan, *Darülfünûn'dan Üniversiteye Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Türk Yükseköğretimine Katkıları,* Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2022.

Gürduman, Ersin, "Demokrat Parti Dönemi'nde Uygulanan Şeker Politikaları ve Şeker Sanayisinin Gelişimi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 27, Temmuz 2021, s. 100-143.

İnan, A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Kadıoğlu, Sevtap, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* IX/1-2, 2007-2008, s. 184-197.

[45] Dağlı., *age.*, s. 488-520.

[46] Dağlı., *age.*, s. 521.

Karayaman, Mehmet, "Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 28/82, 2012, s. 53-96.

Nafiz, İlhami, "Şeker Sanayimiz", *1930 Sanayi Kongresi Raporlar*, Zabıtlar, Ankara 2008.

Ökçün, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler, Belgeler, Yorumlar,* Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997.

Ötüken, Vasfiye, *Türkiye'de Şeker,* Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1955.

Özmen, Mediha, "Hans Bremer'i Kaybettik" *Bitki Koruma Bülteni***,** IV/3, Eylül 1964, s. 91-97.

Shaw, Stanford J., *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye-Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü***,** çev. Fahir Armaoğlu, Timaş Yayınları, 2014.

Şeker Sanayimiz Hakkında Beynelmilel Şeker İstatistik Birliği Şefi Dr. Gustav Mikusch Tarafından Hazırlanan Rapor, Başvekâlet Matbaası, 1934.

Türkoğlu, Abdullah, "Türkiye'de Şeker Politikası", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C 12, S. 3-4, 1951, s. 98-119.

Veldet, Turan, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii 1926-1956,* Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı No: 48, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1958.

Widmann, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu,* çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000.

Yazıcıoğlu, Turgut vd., *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Rehberi,* Ankara Üniversitesi Basımevi No: 184, 1961.

https://www.usaktayiz.com/turkiyenin-ilk-entomoloji-laboratuvari-usakta-kuruldu/ Erişim Tarihi: 08.06.2022.

https://www.usaktayiz.com/turkiyenin-ilk-entomoloji-laboratuvari-usakta-kuruldu/ Erişim Tarihi: 08.06.2022.

https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=11&MenuID=57&ID=14/Erişim Tarihi: 03.06.2022.

CUMHURİYET DÖNEMİ ANKARA DEVLET KONSERVATUVARI DERLEME GEZİLERİ VE MUZAFFER SARISÖZEN'İN KALEMİNDEN DERLENEN UŞAK TÜRKÜLERİ (1937-1952)

Esra Çetin

"Milli Tenasüt bağlamanın tellerinin arasındadır."

Muzaffer Sarısözen

Giriş

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan itibaren askerî gücünü kaybetmesi ve bunun bir sonucu olarak verdiği toprak kayıpları, diplomasiden ekonomiye her alanda yaşanacak olan çözülme ve çöküşün başlangıcı olmuştur.[1] Devlet varlığını sürdürmek ve çöküşün önüne geçebilme amacıyla özellikle askeri, teknik ve eğitimde bir dizi reform hareketine girişmiştir.[2] Fakat bu reformlar mevcut durumu düzeltmeye yetmemiş özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı aydını "Bu devlet nasıl kurtulur?" sorusuna yanıt aramaya çalışmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan

[1] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

[2] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 13-22.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180.9.0.0.86.416.15.
BCA, 180.9.0.0.47.240.7.
BCA, 30.18.1.2.120.64.16.
BCA, 30.18.1.2.122.25.5.
BCA, 30.18.1.2.85.108.13.
BCA, 30.18.1.2.85.93.6.
BCA, 30.18.90.37.20.
BCA, 490.1.0.0.4.18.20.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, S. 4517, 24.05.1940.

Kitaplar

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2020.
Akkaş, Salih, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000),* Sonçağ Yayınları, Ankara 2015.
Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
Altar, Cevat Memduh, *Opera Tarihi*, C IV, Pan Yayınları, İstanbul 2001.
Aracı, Emre, *Ahmed Adnan Saygun Doğu-Batı Arası Müzik Köprüsü,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
Ayral, Alparslan, *Muzaffer Sarısözen*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1995.
Balkılıç, Özgür, *Temiz ve Soylu Türküler Söyleyelim Türkiye'de Milli Kimlik İnşaasında Halk Müziği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.
Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950,* İmge Kitabevi, Ankara 2008.
Elçi, Armağan Coşkun, *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz*, Mafiret Matbaası, İstanbul 1928.
Güven, Merdan, *Altın Adam Gazimihal*, Fenomen Yayınları, Ankara 2012.
Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
Okyay, Erdoğan, *"Atatürk Müzik Devrimi"nin Simge Kurumu Ankara Devlet Konservatuvarı (1936),* Sevda-Cenap And Müzik Vakfı Yayınları, Ankara 2013.
Öztürkmen, Arzu, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
Sarısözen, Muzaffer, *Yurttan Sesler & Seçme Köy Türküleri*, İBB Yayınları, İstanbul 2013.
Say, Ahmet, *Müzik Ansiklopedisi*, C IV, Başkent Yayınları, 1992.
Sipos, Janos, *Anadolu'da Bartok'un İzinde*, çev. Sanat Deliorman, Pan Yayınları, İstanbul 2009.
Şah, Şükran, *Uşak Halk Türküleri*, Cem Ofset Yayınları, İstanbul 2001.
Tan, Nail, *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler 1920-1938*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
Tanju, Sadun, *Adnan Saygun'larda Çay Sohbetleri*, Pan Yayınları, İstanbul 2012.
Torun, Esma, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler -İç ve Dış Etkenler- (1945-1960),* Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006.
Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
Ülkütaşır, M. Şakir, *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

Yıldız, Alim, *Kültür Tarihimizde Sivaslı Bir Aile Sarıhatipzadeler*, Bucuriye Yayınları, Sivas 2011.
Yılmaz, Niyazi, *Türk Halk Müziğinin Kurucu Hocası Muzaffer Sarısözen*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

Makaleler

Aşkun, Vehbi Cem, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C 8 / S. 163, Şubat 1963.
Aydın, Yılmaz, "Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Çoksesli Müzik", *Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişimi Sempozyumu*, Kara Kuvvetleri Basımevi, Ankara 2004, s. 379-382.
Bartok, Bela, "Türkiye'de Yaptığım Derlemeler" *Folklora Doğru*, S. 44, 1976, s. 23-32.
Çağdaş, Haluk, *Türkülerden Bir Vatan ve Rahmetli Sarısözen*, TFA, S. 46, 1983, s. 20-22.
Demirci, Yusuf Ziya, "Memleketimizde Musiki Folklor Hareketleri", *Musiki Ansiklopedisi*, S. 4, 18 Nisan 1947.
Gazel, Ahmet Ali ve Ortak, Şaban, "İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, C VII / S. 1, s. 223-256.
Güdek, Bahar, "Cumhuriyet Dönemi Müzik Alanında Yabancı Uzman Raporları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S. XVII, Mart 2014, s. 629-659.
Kodaly, Zoltan, "Halkbilimci Olarak Bartok", *Folklora Doğru*, S. 61, Temmuz 1992, s. 217-218.
Kolukırık, Kubilay ve Çelik, Anıl, "Batı Anadolu'da 1925 Yılında Derlenmiş Zeybekleri İçeren "Yurdumuzun Nağmeleri" Adlı Kitap Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XVI / S. 1, 2012, s. 787-803.
Koz, M. Sabri, "Sivas Halk Şairleri Bayramı: Ulusal Basında Yansımalar", *Ölümünün 50.Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu Bildirileri,* C 1, Sivas 2015, s. 89-124.
Kösemihal, Mahmut Ragıp "Bela Bartok Aramızda", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C IX / S. 50, Nisan 1937, s. 132-138.
Kösemihal, Mahmut Ragıp "Bela Bartok Aramızda", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C IX / 52, s. 292-298.
Öztürk, Okan Murat, "Türkiye'de Halk Müziği Derleme Çalışmalarının 100 Yıllık Öyküsü", *Cumhuriyet'in Müzik Politikaları*, der. Fırat Kutluk, H2O Kitap, İstanbul 2018, s. 47-84.
Sarıkaya, H. Serkan ve Tunalı, Sancar, "Bela Bartok'un Çağdaş Türk Müziğine Katkılarının İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 16/2, Aralık 2014, s. 299-313.
Sevengil, Refik Ahmet, "Devlet Konservatuarı'nın Kısa Tarihi", *Ankara Devlet Konservatuvarı Otuzuncu Yıl:* M CM LXVI, Şark Matbaası Yayınları, Ankara 1966, s. 6-17.
Şenel, Süleyman, "Cumhuriyet Dönemi Türk Halk Müziği Çalışmalarının Ana Hatları (1922-1960/1960-1980)", *Yeni Türkiye Türk Musikisi Özel Sayısı*, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 1001-1022.
Tan, Nail, *Sivas Folkloru*, C 6 / S. 61, Şubat 1978.
Tecer, Ahmet Kutsi, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C 8 / S. 165, Nisan 1963.
Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Popülizm Falih Rıfkı ve Ziya Gökalp'in Halkçılık Anlayışları", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar Sina Akşin'e Armağan*, haz. Mehmet Ö. Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 279-302.
Tüfekçi, Nida, "Muzaffer Sarısözen (1898-1963) Folklorcu, Müzisyen, Öğretmen", *Folklor Halkbilimi Dergisi*, C 4 / S. 4(34), Ekim-Aralık 1984, s. 3-5.
Tüfekçi, Nida, "Türk Halk Müziği", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1482-1488.
Uçan, Ali, "Ankara'da Çağdaş Türk Sanat Müziği", *Anadolu'nun Sırlı Sesi; Müziğiyle Ankara*, Ankara Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara 2017, s. 192-234.

Tezler

Altınay, F. Reyhan, *Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmalar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2000.
Öncel, Mehmet, *Rauf Yekta Bey'in Âti, Yeni Mecmua, Resimli Kitap ve Şehbal Adlı Mecmualarda Musiki İle İlgili Makalelerinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

İnternet Kaynakları

Polat, Nazım H.,"Şehbâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbal* (Erişim Tarihi:12.05.2022).
www.repertukul.com (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

UŞAK'TAKİ MÜZELERİN KENT YEREL TARİHİNİ ÖĞRENME, TANITIMI VE TURİZMİ İÇİN TAŞIDIĞI FIRSATLAR

Ramazan Altınay

Giriş

Günümüzde "tarih öğretimi" üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. "Tarih", insanoğlunun serüvenini bilimsel bir bakış açısıyla kanıtlara dayalı olarak ortaya koyan bir disiplin/faaliyet alanı olarak görülürken, "Tarih Öğretimi" ise formel eğitim kurumları aracılığıyla, tarih disiplinin ortaya koymuş olduğu bilgi, tutum ve becerileri öğrencide davranış haline getirmeyi hedefleyen ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca günümüzde tarih öğretimine bakışlar büyük ölçüde değişmiş, bu alanın yardımıyla tarihsel bilgilerin, vatandaşlık ve kimlik kazanımının yanında, çağdaş öğretim yöntemleri ve etkinlikleri sayesinde analitik düşünceye sahip etkin, üretken, problem çözebilen, bilimsel düşünebilen, birlikte çalışabilen ve çağdaş dünyanın sorunlarıyla bahşedebilecek üst düzey düşünme becerileri kazanmış donanımlı gençlerin yetiştirilmesini de hedeflemektedir. Belirttiğimiz gibi bu saydığımız niteliklerin etkili ve kalıcı bir tarih öğretimiyle gerçekleştirilmesi mümkündür.[1]

Bu sebeple Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretiminde, tarih öğretiminin amaçları, öğretim tarzı, tarih öğretiminde kullanılan ders kitapları, araç gereçler ve müfredat programlarında büyük değişiklikler yapmıştır. Buna rağmen, gerek tarih öğretmenlerinin yeterli donanıma sahip olmayışı gerekse

[1] İsmail Hakkı Demircioğlu, *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*, Ankara 2007, 2. Baskı, s. 10-11.

de korumak, sergileyip tanıtmak suretiyle Uşak'a daha fazla turistin gelmesi ve Uşak'ın ekonomisine katkı ise sadece bir sonuçtur.

Uşak halkı, Uşak'ı sevenler, gönül verenler, Uşak'ta yaşayanlar, hepimizin görev ve sorumluluğu, bu tarihe ve kültüre sahip çıkmak ve onu korumaktır, bu hepimizin onur meselesi olmalıdır, diye düşünüyoruz.

Değerli yöneticiler! Bu tarihî mirasa sürdürülebilir bir koruma sağlamak, bu uygarlık eserlerini şehir dışından gelip görecekler için gerekli her türlü sosyal ve kültürel altyapıya öncü ve destek olmak ve tesisi hazırlamak da sizin sorumluluğunuzdur.

Unutmayalım! Bir şehrin önemi ve güzelliği sahip olduğu ve sahip çıktığı tarihî ve kültürel değerleriyle ölçülür. Uşak, kültür ve tarih hazinelerini yeterince değerlendiremeyen, koruyamayan ve tanıtamayan bir kent görünümünden bir an önce uzaklaşmalıdır. Uşak, sahip olduğu bu muhteşem tarihsel ve kültürel mirasıyla halkının gurur, yabancıların hayranlık duyduğu bir şehir olmayı hak etmiyor mu? Elbette hak ediyor!

Öyleyse, bildiriyi şu temennilerle bitirmeliyiz diye düşünüyorum: Bizler, bu tarihe sahip çıkmalı ve bu muhteşem mirası korumalıyız. Bu eserler sayesinde Uşak şehrimizi yeryüzünün her yerinden insanlar gelsin, görsün ve tanısın. Uşak kentinin ünü her yere yayılsın. Şehrimiz turistle dolsun. Uşak mamur, Uşaklılar mesut olsun. Bir şehrin kaderi değişmiş olsun.

Ve Yine unutmayalım ki bir kenti değerli kılan sadece sahip oldukları değil, orada yaşayan (yaşamış, yaşayacak) insandır. Bir kent kendiliğinden değerli değildir, insanlarca değerli hâle getirilir. İnsan kenti kurar. Sürekli olarak kent insanı, insan kenti etkilemeye devam eder.

Kaynakça

Akseki, A., İslam: *Fıtri Tabii ve Umumi Bir Dindir*, 2. baskı, İstanbul, 1966.

Ambrose, T.-Paine C., *Museum Basics*, Third Edition, London: Routledge, 2006.

Bergeron, Yves, "Bir Devlet Müzesinde Tarihi Yorumlamak: Musee De La Civilazation (Uygarlık Müzesi-Quabec) Örneği", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme: Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Aralık 2000.

Cihan, Mustafa, *Jose Ortega Y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Konya 2010.

Collinwood, R.G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

İlhan Çakır, Ayşe-Artar, Müge-Bıkmaz, Fatma-Doğan, Deha-Karadeniz, Ceren, *Müze Profesyonelleri Projesi Eğitim Programları*, Ankara 2016.

Demircioğlu, İsmail Hakkı, *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara 2007.

Doğan, Cengiz, Uşak Kent Tarihi Müzesi Yetkilisi, 26.05.2022 Tarihinde Saat: 14:00-15:30'da yapılan röportaj.

Fleming, David, *Kentler, Müzeler ve Toplum, Kent, Toplum, Müze: Deneyimler ve Katkılar*, edit. Burçak Madran, İstanbul 2001.

Gartenhaus, Alan R., *Yaratıcı Düşünme ve Müzeler*, çev. Ruhiser Mengenci-Bekir Onur, Ankara 2000.

Karayaman, Mehmet, *Uşak'ta Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelenin Örgütlenişinin 90. Yılı*, Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İzmir 2009.

Karayaman, Mehmet-Şişman, Ayşin-Ersaydı, Alper, *Atatürk'ün Uşak Ziyaretleri*, Uşak Üniversitesi Yayını, Uşak 2009.

Merriman, Nick, "Müzeler Koleksiyonlar İçin mi, İnsanlar İçin mi? İngiltere'de Müzelerde, Müzelere Ulaşmada Artan Olanaklar Üzerine Son Gelişmeler", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme, (Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi: Tarih Yazımı ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme),* İstanbul, 2000.

Paykoç, Fersun-Baykal, Serçi, "Müze Pedagojisi: Kültür, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı Olarak Müzelerin Etkinliğine İlişkin Bir Çalışma, *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme, (Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi: Tarih Yazımı ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme),* İstanbul, 2000.

Pomian, Krzyztof, "Çağdaş Tarih Yazımı ve Çağdaş Müzeler", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme, (Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi: Tarih Yazımı ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme),* İstanbul, 2000.

Söyler, Şerif, Uşak Müzesi Müdürü Arkeolog, 20.05.2022 Tarihinde saat: 11:00-12:30 arasında yapılan röportaj.

Shabbar, Nihad. *Çocuklar İçin Müze Eğitimi, Kent, Toplum, Müze: Deneyimler ve Katkılar*, edit. Burçak Madran, İstanbul 2001.

http://www.meb.gov.tr/index.asp:15.12.2009.

www. Ankara.edu.tr./bekir_onur.php: 17.12.2009; *Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme, (Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi: Tarih Yazımı ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme),* İstanbul, 2000.

www.ankara.edu.tr./bekir_onur.php:17.12.2009; http://www.sanart.org.tr./artengaged/Artengaged_KadriyeTezcan_Abstarct%2BCV.pdf:15.12.2009; http://www.gazi.edu.tr/arsiv/2005_cilt3/sayi_4/487-501.fdf:15.12.2009.

22nd ICOM General Conference ICOFOM (Uluslararası Müzecilik Komitesi), *Amnual Symposiuu: A New Global Ethics on Deccessionand Return of Cultural Heritage*, Shanghai-China, 7-12 November 2010.

httb://meb.gov.tr./index.asp:15.12.2009.

httb://www.tedb.gazi.edu.tr/arşiv/2005_cilt3/sayi_4/486-501.pdf: 15.12.2009.

http://www.sanart.org.tr./artengaged/Artengaged_Kadriye Tezcan_Abstarct%2BCV.pdf:15.12.2009.

www.müzenedir.spaces.live.com./.../cns!AC677090F71877A1!.116.entry;

httb://meb.gov.tr./index.asp:15.12.2009.

Amerikan Müzeler Birliği (AmericanAssociation of Museums), (2000). Code of ethics in museums. http://aam-us.org/resources/ethics-standards-and-best-practices/code-of-ethics-for-museums

MEKÂNI ANITLAŞTIRMAK: GÖĞEM ZAFER ANITI ÖRNEĞİNDE TARİHSEL MEKÂNIN BELLEK MEKÂNINA DÖNÜŞÜMÜ*

Murat Soysal

Giriş

Bellek çalışmaları son yıllarda antropoloji, sosyoloji, tarih, psikoloji, edebiyat ve iletişim gibi sosyal bilim alanlarında üzerinde yoğunlaşılan ve disiplinlerarası temalar çerçevesinde ele alınan bir konu haline gelmiştir. Bellek çalışmaları, en genel manasıyla bireysel ve toplumsal hatırlama (ve unutma) süreçlerini inceler.[1] Birey, hatırlama sürecinde basit bir şekilde geçmişte depolanmış bilgiye ulaşamaz. Bellekteki veri, hatırlama anının özellikleriyle harmanlanarak yeniden oluşturulur.[2] Bireylerin hatırlama ve unutma süreçlerini belirleyen psikolojik, toplumsal ve kültürel çerçeveleri olduğu söylenebilir. Sigmund Freud'un da içinde yer aldığı bazı isimler belleği bireysel olarak değerlendirirken, Maurice Halbwachs, bellek kavramının toplumsal yönüne dikkat çekmiştir. Halbwachs belleği, sosyal kodlara göre şekillenen kolektif bir oluşum şeklinde ele almıştır. Buna göre bireysel bellek, tamamen izole ve kapalı bir durumda değildir. Birey kendi geçmişini hatırlama konusunda diğerlerinin hatıralarına sıklıkla ihtiyaç duyar. Kendisinin dışında var olan ve toplum tarafından onaylanmış referans noktaları ile iletişim kurar. Bunun yanı sıra bireysel belleğin işleyişi, bireyin türetmediği ve çevresin-

* Bu çalışmanın etik kurul izni, Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 12.05. 2022 tarih ve 2022-74 sayılı kararı ile alınmıştır.

[1] Leyla Neyzi, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, yay. haz. Leyla Neyzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 1.

[2] Neyzi, *age.*, s. 1.

yaşandığı mekânda Göğem Zafer Anıtı inşa edilmiştir. Bu tarihsel olayın geçtiği mekânın yanında bulunan Göğem Zafer Köyü sakinleriyle yapılan mülakat sonucunda burada yaşayanların; tarih anlatılarından, yazılı metinlerden ve kendi çabalarıyla edindikleri bilgilerden belleklerinde kalan/oluşan izlerin neler olduğu konusunda birtakım bilgiler elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda önceki kuşaktan aktarılan bilgilerin, mekân ve bellek açısından köy sakinlerinin belleklerinde yer ettiği tespit edilmiştir. Öncelikle önceki kuşaktan elde edilen bilgiler ve kendi gayretleri ile ulaştıkları kaynaklar yoluyla General Trikopis'in kim olduğu, teslim olma süreci ve Halit Akmansu ile ilgili köy sakinlerinin belleğinde güçlü bir birikimin olduğunu ifade etmek gerekir. Belleğin bir mekâna ihtiyaç duyması ve Anıt'ın ise mekânsal açıdan kolektif belleği kuvvetli ve canlı kılması bağlamında değerlendirildiğinde; köy sakinlerinin, mekânın/Anıt'ın anlamını, değerini ve kuşaklararası bilgi aktarımı yönünden işlevini bildikleri görülmüştür. Ayrıca köy sakinlerinin Anıt'ın varlığı ve temsil ettiği olayın muhtevası hakkında bilgi sahibi olmasının yanı sıra Anıt'ın inşa edilme gerekçesi ve bunun canlı kılınması anlamında anma törenleri ve kutlama eylemlerinin de öneminin farkında olduğu anlaşılmıştır. Nitekim yapılan görüşmelerde köy sakinleri, Anıt'a konu olan tarihsel olayın belleklerde canlı olarak korunması ve sonraki kuşaklara aktarılması hususunda, anma törenlerinin düzenli bir biçimde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Tarihsel bir olayın yaşandığı mekânın, bir bellek mekânına dönüşüm sürecinin ve kolektif bellek açısından köylülerin belleğinde nasıl yer edindiğinin ele alındığı bu çalışma, belleğin ne kadar kişisel olursa olsun bir olayın anımsanmasında; parçası olduğumuz topluluğun, mekânların, simgelerin/anıtların, sözlü aktarımların, manevi bütünleşmelerin katkısının olduğunu göstermiştir. Nitekim Göğem Köyü sakinlerinin Anıt'ı maddi bir öge olarak ele almasının yanı sıra simgeselliğinin arka planında manevi bir üretimi de devam ettirdikleri ve bunu da içinde yaşadıkları topluluğun katkılarıyla sağladığını belirtmek gerekir.

Kaynakça

1. Kitap ve Makaleler

Assmann, Jan, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

"Daday'lı Halit Beyin Anıları Trikopis Nasıl Teslim Oldu", *Uşak Halk Eğitim Dergisi*, C 1 / S. 3, Temmuz 1978, s. 7-8.

Erbaş Gürler, Ebru- Özer, Başak, "The Effects of Public, Memorials on Social Memory and Urban Identity", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, S. 82, 2013, s. 858-863.

Halbwachs, Maurice, *Kolektif Bellek*, Türkçe söyleyen: Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara 2017.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

Kuban, Doğan, "Anıt Karamı Üzerine Düşünceler", *Mimarlık Dergisi*, S. 7, Temmuz 1973, s. 5-6.

Kurtulmuş, Hüseyin Hilmi, "Dadaylı Hâlid Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, C 8, s. 398-399.

Neyzi, Leyla, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, yay. haz. Leyla Neyzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Nora, Pierre, *Hafıza Mekanları*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara 2006.

Olick, Jeffrey K., "Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür", çev. Meral Güneşdoğmuş, *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1/2, 2014, s. 175-211.

Polat, Murat, "Anıtlar ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler", *Megaron*, C 14 / S. 1, 2019, s. 51-62.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002.

Sözen, Metin, "Türklerde Anıt", *Mimarlık Dergisi*, S. 7, Temmuz 1973, s. 7-20.

"Tarihi Bir Hâtıra", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl: 17, S. 184, Şubat 1961.

Trikupis, General Nikolaos, *Hatıralarım*, çev. Ahmet Angın, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1967.

Türk İstiklal Harbi Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Batı Cephesi, C II, 6. Kısım, III. Kitap, Gn. Kur. ATASE Bşk. Yayınları, Ankara 1995.

Unat, Kadri- Soysal, Murat, "Yunan Ordusunu Hezimetinin Kanıtı", *II. Uşak Sempozyumu Kitabı*, C II, Uşak Valiliği Uşak İli Kalkınma Vakfı, Uşak 2012, s. 887-896.

Uslu, Ayşe, "Hafıza ve Geçmişin Talebi Olarak Tarih Arasındaki Ayrım", *ViraVerita*, S. 3, 2016, s. 42-64.

Yıldız, Aysel, "Toplumsal Bellekten Bireysel Belleğe: İki Örnek Olay Bağlamında Altan Öymen'in Anılarında "Öfkeli Yıllar"", *Nişantaşı Üniversitesi Soysal Bilimler Dergisi*, 7/1, 2019, s. 89-109.

2. Süreli Yayınlar

"Bölmeli Tepedeki Merasimde Üstğmn İlker Birlik'in Konuşması", *Gürel*, 6 Eylül 1967.

"Göğem Köyündeki Bölmeli Tepe'de Yapılan Tören Muhteşem Oldu", *Gürel*, 3 Eylül 1966.

"Göğem Köyündeki Bölmeli Tepedeki Anıt'ta Dün Merasim Yapıldı", *Vatandaş*, 3 Eylül 1962.

"Trikopis'in Teslim Alındığı Göğem Köyünde Bölmeli Tepedeki Anıtta Yapılacak Tören Programı", *Gürel*, 1 Eylül 1965.

"Trikupis'in Esir Alındığı Göğem Köyündeki Bölmeli Tepedeki Anıt'ta Yapılacak Merasim Programı", *Vatandaş*, 1 Eylül 1962.

3. Çevrimiçi Kaynaklar

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trikopis-general-nikolas-1868-1959/, Erişim Tarihi, 05.07.2022.

https://openaccess.marmara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/190137d1-ddbc-4ccb-b003-29472ca30ffc/content , Erişim Tarihi: 10.07.2022.

https://www.gazetevatan.com/siyaset/tum-sorumlulugu-uzerime-aliyorum-1272866, Erişim Tarihi: 14.07.2022

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA UŞAKLI KADINLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİME BAKIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ramazan Altınay - Habibe Ceren Dağdeviren

"Dünyada hiçbir milletin kadını, 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim' diyemez."

Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş ve ülke siyasi, sosyal, ekonomik ve birçok çerçevede yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönem Türk kadını için de büyük önem taşımıştır. Kadının toplumdaki önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele Dönemi'nde kadın cemiyetleriyle sürekli münasebet halinde olmuş, kadınları taktir ve teşvik etmiştir.[1]

Mustafa Kemal Paşa kahraman Türk kadınlarının verdikleri mücadeleyi 1923 yılında Konya'da yapılan bir konuşmasında: "*Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadının fevkinde, kadın mesâisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını: 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım. Milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim' diyemez… Çift süren, tarlayı eken, ormanda odunu, keresteyi getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya kalbeden, aile*

[1] Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını* 1839-1923, Ötüken Yayınları, Ankara 1991, s. 125.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadın siyasi, sosyal, ekonomik ve birçok alanda varlığını ortaya koymasında ki en güzel örneklerden biri Uşaklı kadınlar olmuştur. Uşaklı kadınlar iplik eğirterek (lifleri iplik haline getirme) halı ve kilim dokuyarak ekonomik ve sosyal hayatta katkı sağlamıştır. Harf İnkılabıyla birlikte kadınların okuma yazma öğrenmelerine destek verilmiş, verilen diğer haklarla farklı alanlarda meslek sahibi olmalarının yolu açılmıştır. Özellikle öğretmenlik mesleği kadın için en uygun meslek olarak düşünülmüş. Yaptığımız röportajlarda Uşaklıların cinsiyet farkı gözetmeden eğitime çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Babalar ve anneler kız çocuklarının eğimine önem vermiş, onları okumaya teşvik etmiştir. Her şartta ve koşulda eğitim ilk sırada yer almıştır. Uşaklılar, eğitimi gelişimin en önemli parçası olarak gören, nesiller büyüten kadınlar yetiştirmiştir.

Kaynakça

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III,* Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Bozdağ Tulum, Arzu, *Kadınların Siyasi Yaşama Katılımında Kadın Kolları,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2014.

Börekçi, Emine, D.T. 01.02.1935, D.Y. Karahallı Uşak, 25. 06. 2022 Tarihli Röportaj.

Cengiz, Figen, D.T. 24.03.1958, D.Y. Muğla-Milas 23.05.2022 Tarihli Röportaj.

Çakmak, Biray, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908),*Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Doğramacı, Emel, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* çev. Zuhuri Danışman, C 1-15, C 13, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.

Göksel, Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Güran, Betül, "İlk Kadın İnşaat Mühendisi Sabiha Gürayman", *Mühendislik Mimarlık Öyküleri,* C 7-13, Öykü-10 TMMOB, 2016, s. 153.

İnal, Buğra, "*19. Yüzyıllarda ve 20. Yüzyıllarda Yabancı Seyyahlara Göre Uşak*" CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarih Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Nisan, Uşak 2011.

İnan, Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri, Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul 1982.

Karayaman, Mehmet, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uşak'ta Sağlık,* Uşak Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2022.

Kaymaz, İhsan Şerif, "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 46, 2010.

Korkmaz, Hacer, *İsmet İnönü Döneminde Kadın Politikaları (1939-1945),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 73.

Kurnaz, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923,*Ötüken Yayınları, Ankara 1991.

Özdemir, Gülen, Türk Kadının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri, 2009.

Öztop, Münire, D.T. 21.01.1956, D. Y. Uşak, 24.05.2022 Tarihli Röportaj.

Öztop, Şener, D.T. 21.01.1946, D.Y. Uşak, 24.05.2022 Tarihli Röportaj.

Solak, Erdoğan, *XX. Yüzyılda Uşak İli,* Uşak 2002.

Şimşirgil, Ahmet - Ekinci, Ekrem Buğra, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle,* KTB Yayınları, İstanbul 2008.

Tekeli, Şirin, "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi, Türkiye Ansiklopedisi,* C V, İletişim Yayınları.

Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

Tutsak, Sadiye, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak 1923-1933,* Uşak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 1998.

Yüksel, Züriye, D.T. 25.06.2022, D.Y.Karahallı Uşak, 25.06.2022 Tarihli Röportaj.

Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkîlap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği,* Metis Yayınları, İstanbul 2013.

BİRİNCİ MECLİSİN ÇOK KÜLTÜRLÜ YAPISI VE TEMSİL GÜCÜNE ETKİSİ

Murat Gülmez

Giriş

Millî Mücadele'nin hazırlık aşamasında toplanan Birinci Meclis; seçim usulü, işleyiş, meclisteki ifade özgürlüğü ve temsil gücü bakımından Türk Tarihi açısından önemli bir kurumdur. Bu kurumun doğru çalışması, halkın iradesinin tutarlı yansıtılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca yukarıda sayılan unsurların yanında bu mecliste halkı temsil eden milletvekilleri de halkın fikirlerini doğru yansıtıp yansıtamama noktasında incelenmesi gereken başka bir konudur. Osmanlı Devleti'nin halefi olarak ortaya çıkan ve henüz ilan edilmemiş cumhuriyeti ile yeni Türkiye Devleti, halkının farklı inançlara, yaşam tarzına, dünya görüşlerine sahip olmaları bakımından Osmanlı Devleti ile benzeşmektedir.

Bu bağlamda halkın görüşlerinin parlamentoda doğru yansıtılmasını etkileyen farklı parametreler vardır. Bunlar; o parlamentonun seçim sistemi, iç tüzüğü, ihraç sistemi, vekillerin kendilerini mecliste ifade ederken kendilerini rahat hissedip hissetmemeleri gibi unsurlar, temsil edilenlerin görüşlerinin parlamentoda tutarlı aktarımını etkilemektedir.

Öte yandan vekillerin aritmetiği de meclisteki fikirsel sirkülâsyonunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu; içerisine farklı dinden, ırktan, mezhepten, kişileri alıyordu. Bu devletin zamanla zayıflaması beraberinde gittikçe homojenleşen adı konmamış bir Türkiye'yi meydana getirdi. Her ne kadar bu devlet gittikçe ulusallaşsa da uzun yıllar boyunca imparatorluk yapısı halkın çeşitliliği anlamında yeni Türkiye'ye de sirayet etmiştir.

Kaynakça

Telif Eserler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-II Son Meşrutiyet 1919-1920,* 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Anık, Mehmet, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2012, s. 138-167.

Aralov, Semyon İvanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları-1* çev. Hasan Ali Ediz, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk, 1920-1927,* C 2, 9. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Atay, Falih Rufkı, *Babanız Atatürk*, Bateş Yayınevi, İstanbul, 1980.

Bashkin, Orit, *The Other Iraq: Pluralism and Culture in Hashemite Iraq*, Stanford University Press, Stanford, 2009.

Can Emre, "Siyasal Kültür ve Siyasal Katılma", *Siyaset Bilimi'nde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, edit. Baran Dural, Kriter Yayınevi, İstanbul 2011, s.138-167.

Cebesoy, Ali Fuat, *Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2001.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi,* C I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, Ankara 1995.

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup,* 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi,* 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.

Glosneck, Johannes, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye II*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İba, Şeref, *Osmanlı'dan Günümüze Parlamento İçtüzük Metinleri*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2007.

İnönü, İsmet, *İsmet İnönü Hatıraları*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber Cilt II*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Karabekir, Kazım, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, 6. Baskı, haz. Faruk Özerengin, İstanbul, 2005.

Kılıç, Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 9. Baskı, haz. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

Nadi, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Nadi, Yunus, *Türkiye'yi Sokakta Bulmadık*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım,* C 2, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, 6. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara 1986.

Redlawsk, David P., *Feeling Politics Emotion in Political Information Processing*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

Rousseau, Jean Jacques, *Siyasal Fragmanlar Ekonomi Politik Üzerine Söylev*, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008.

Tanör, Bülent, *Kuruluş ,Türkiye 1920 Sonraları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.

Tanör, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları 1918-1920*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler [1876-1938] Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Devirden Devire*, C I, Bilgi Basımevi, Ankara 1974.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, 2. Baskı, Metis Yayınevi, çev. Taha Parla, İstanbul 2021.

Süreli Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1. Dönem Zabıt Ceridesi, C 1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Dönem Zabıt Ceridesi, C 10.

YUNAN BAŞKOMUTANI GENERAL N. TRİKUPİS'İ ESİR ALAN DADAYLI HALİT PAŞA'NIN (AKMANSÜ) KASTAMONU MİLLETVEKİLLİĞİ VE II. TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ (1923-1927)

Filiz Çolak

Yunan Kuvvetleri Komutanı General Nikolaos Trikupis'i teslim alan komutan olarak tanınan 5.Kafkas Tümeni Komutanı Kurmay Albay Dadaylı Halit Paşa (Akmansü), Cumhuriyetin kuruluş yıllarında muhalif kimliğiyle ön plana çıkan bir siyasetçi olmuştur. Çalışmanın amacı, Halit Paşa'nın siyasi kimliğini ve tek dönem milletvekilliği sürecindeki faaliyetlerini tarihî dokümantasyon yöntemi ile hakkında yazılmış araştırma ve hatıra eserleri, özellikle TBMM Zabıt Cerideleri'nde yer alan konuşmalarından yararlanılarak ortaya koymaktır.

Kanunu gereğince yapılan yargılamalar sonrasında 3 Haziran 1925'de kapatılmasından sonra dönem sonuna kadar bağımsız milletvekili olarak görevine devam etmiştir. 1 Kasım 1927'de milletvekilliği sona ermiştir. 13.5 ay açıkta kaldıktan sonra 14 Şubat 1929'da miralaylıktan emekli olmuştur. Emeklilik dönemi ekonomik sıkıntılar içerisinde geçmesine rağmen bu süreçte kendisine yapılmak istenen destekleri de reddederek onurlu bir siyasetçi profilinden ödün vermemiştir.

Yıllar sonra torunu Şefik Halit Akmansü'nün dedesini anlatırken söylediği gibi "*Halit Bey'in büyük kahramanlıkları yoktur. O, yüksek rütbe sahibi bir insan da değildir. Genç sayılabilecek bir yaşta askerlik ve meslek hayatından ayrılmış, istemeyerek sürüklendiği o günkü siyasi akımlarla bağdaşamamış ve sonunda en verimli çağında köşeye çekilmek durumunda kalmıştır. Kaliteli, kültürlü, olgun, memlekete ve onun sorularına çok bağlı, yüksek karakterli bir vatan evladı olarak tanınan Halit Bey, ister aktif olarak devlet hizmetinde olsun, ister ise sakin köşesinde bulunsun, memleket kalkınmasıyla yakından ilgilenmiş, fikirlerini beyan etmiş.*"[93] Sözünü esirgemeyen ve inançlarından taviz vermeyen bir siyasetçi olarak hatırlamak ve hatırlatmak gerekmektedir.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.yasama_yillari?v_meclis=1&v_donem=2 (1-30.05.2022).

Halit Akmansü'nün seçim mazbatası https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/SM_553_1_2.pdf (4.07.2022).

Halit Akmansü'nün milletvekili seçildiğinde TBMM'ye verdiği tercüme-i hali https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/HT_553_1_2.pdf (4.07.2022).

Kitap

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, C 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.

Bıyıklı, Halil Serdar, Miralay Halit Akmansü, *Yunan Orduları Başkomutanı General Trikopis'i Teslim Alan Komutanın Hatıratı*, Pamiray Yayınları, İstanbul, 2018.

Çakan, Işıl, *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, C II, İmge Kitabevi, İstanbul 2008.

Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

Esin, Mehmet, *Yurdum İçin Savaşırken*, Uşak 2002.

Göğem, Dr. Ziya, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey Akmansü*, C 1, Halk Matbaası, İstanbul 1954.

[93] Bıyıklı, *age.*, s. 5.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yayınları, Ankara 1993.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Gürel, Ziya, *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, TTK Yayını, Ankara 1988.

Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011, TUİK Yayını, Ankara 2011.

Öztürk, Kazım, Türk Parlamento Tarihi, *TBMM 2.Dönem (1923-1927)*, C 3, TBMM Vakfı Yayını, Ankara 1997.

Süslü, Azmi-Balcıoğlu, *Mustafa, Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

Varlık, Ülkü-Ören, Banu, *Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler*, Der Yayınları, İstanbul 2001.

Zürcher, Eric Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.

Makale

Çiçek, Rahmi, "Dadaylı Halit Akmansu'nun Irak Cephesi, Musul'un İşgali ve VI. Ordu'nun Lağvına Dair Anıları", *Kut'ül Amere Zaferi, I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ATAM Yayını, yay. haz. Orhan Neçare, Ankara 2016.

Kurtulmuş, Hüseyin Hilmi, "Dadaylı Halid Bey", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 8, İstanbul 1993.

Uçak, H. İbrahim, "Demiryolları Mecmuası ve Demiryolu Dergileri", *Kebikeç*, S. 11, 2001.

UŞAK MİLLETVEKİLLERİNİN TOPLUMSAL VE SİYASAL PROFİLLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Erhan Ezici

Giriş

Genel olarak *"Garbî Anadolu'da, İzmir-Afyonkarahisar demiryolu ve karayolu üzerinde vilâyet merkezi şehir"*[1] olarak tanımlanan Uşak, coğrafik olarak ise *"Murat Dağı'nın cenûb-i garbîsinde, Elma dağı eteklerinde, Uşak ovasının şimâl kenarında kurulmuş olan şehir, cenuba doğru düzlükte yayılır ve şimâle doğru ârızalı bir görünüş alır"*[2] biçiminde tanımlanmaktadır. Tarihî olarak yüzyıllardır Türk egemenliğinde bulunan şehir, ilk kez XIV. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.[3] XIX. yüzyıldan itibaren Hudâvendigâr Eyâleti'nde Kütahya'ya bağlı bir kazâ olan şehir (1912-1923 arasında müstakil sancak Kütahya), Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonrası bu durumunu devam ettirmiştir.[4] 9 Temmuz 1953 tarihinde çıkarılan 6129 sayılı *"Yeniden Bir Vilâyet ve Dört Kaza Kurulması Hakkında Kanun"*la Uşak kazâsı kaldırılmış, merkezi Uşak olan Banaz, Ulubey, Karahallı, Sivaslı ve Manisa iline bağlı Eşme kazâsını kapsayan Uşak vilayeti kurulmuştur.[5] Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonra-

[1] Besim Darkot, "Uşak", *İslâm Ansiklopedisi*, C.13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s. 73.

[2] Darkot, *age.*, s. 73.

[3] Darkot, *age.*, s. 73-75; T.C. Uşak Valiliği, *Tarihçe*, http://www.usak.gov.tr/tarih, (13.07.2022).

[4] Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 777.

[5] T.C. Resmî Gazete, *"Yeniden bir vilâyet ve dört kaza kurulması hakkında Kanun"*, S. 8458, 15 Temmuz 1953, s. 6703-6707.

vekilleri aynı partiden iken, sonraki dönemde tüm milletvekillerinin başka partiden seçilebildiği dönemler de görülmektedir. Tek parti dönemi sonrası çok partili hayata geçiş ya da 1954 seçimlerinde tüm milletvekillerinin DP'den 1957'de CHP'den seçilmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu durum ülkedeki genel eğilimin, genellikle Uşak seçmeni tarafından da benimsenmesi olarak yorumlanabilir. Nitekim 2002 sonrası oy dağılımı da bu görüşü destekler niteliktedir. Görüldüğü üzere Uşak ili seçmeni, her dönemde gerek ülkenin genel konjonktürüne uygun olarak gerekse yerel dinamikler sonucunda farklı siyasi parti tercihlerinde bulunabilmiştir.

Kaynakça

24. Dönem TBMM Albümü, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara 2012.

25. Dönem TBMM Albümü, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara 2015.

26. Dönem TBMM Albümü, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara 2018.

27. Dönem TBMM Albümü, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara 2018.

Arslan, Zühtü *Türk Parlamento Tarihi, XI. Dönem (1957-1960)*, C 3, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

Bağçe, H. Emre, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XV. Dönem (1973-1977)*, C 3, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

Çınar, Menderes, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969)*, C IV, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919-1923*, C 3, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1995.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IV. Dönem, 1931-1935*, C II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Çufalı, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, (1946-1950)*, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

Darkot, Besim "Uşak", *İslâm Ansiklopedisi*, C 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 73-75.

Ertan, Temuçin Faik, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XX. Dönem (1995-1999)*, C 3, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2018.

Günay, Ş. Şenal, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C V, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, C 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

Milletvekili Seçim Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf, (13.07.2022).

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, C 1, Ankara 1995.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, C 3, Ankara 1995.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- X. Dönem (1954-1957)*, C 2, TBMM Basımevi Müdürlüğü, 2010.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem (1950-1954)*, C 7, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1998.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.

T.C. Resmî Gazete, "Mebus Seçimi Kanunu", S. 5285, 17 Kânunuevvel 1942.

T.C. Resmî Gazete, "Milletvekili Seçimi Kanunu", S. 10815, 30.05.1961.

T.C. Resmî Gazete, "Milletvekilleri Seçimi Kanunu", S. 6326, 06.06.1946.

T.C. Resmî Gazete, "Milletvekilleri Seçimi Kanunu", S. 7438, 21.02.1950.

T.C. Resmî Gazete, "Yeniden bir vilâyet ve dört kaza kurulması hakkında Kanun", S. 8458, 15 Temmuz 1953.

T.C. Uşak Valiliği, *Tarihçe*, http://www.usak.gov.tr/tarih, (13.07.2022).

TBMM Albümü, 23. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara 2007.

TBMM Albümü: 1920-2010, C 1, 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü: 1920-2010, C 2, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü: 1920-2010, C 3, 1983-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TDK Güncel Türkçe Sözlük, "Milletvekili", https://sozluk.gov.tr/, (13.07.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf, (13.07.2022).

Yıldız, Ahmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XXII. Dönem (2002-2007),* C 3, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

AHMET TAHTAKILIÇ'IN UŞAK SENATÖRLÜĞÜ DÖNEMİ

Selma Göktürk Çetinkaya

Giriş

1909'da Uşak'ın Bozkış köyünde dünyaya gelen Ahmet Tahtakılıç[1], İbrahim Kazım Bey[2] ile Halime Hanım'ın beş çocuğundan biridir.[3] Karaman'dan Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Batı Anadolu'ya göç eden Paşaoğulları'ndan Hüseyin Ağa, Tahtakılıç'ın baba tarafından dedesidir.[4] 1936'da Emine Meziyet Hanım ile evlenen Tahtakılıç'ın Işıkız, Halime Güliz ve Leyla adlı üç kızı ile İbrahim adlı bir oğlu olmuştur.[5] İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamlayan[6] ve 1927 yılında İzmir Erkek Lisesi'nden, 1930'da ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan

[1] Çocuklarının isteğiyle "*Dalkılıç*" soyadını alan İbrahim Bey'in vefatından sonra aile babalarının isteği şeklinde değerlendirerek 7 Nisan 1942 tarihinde "*Dalkılıç*" soyadını "*Tahtakılıç*" olarak değiştirmiştir. Bkz. Mehmet Aldan, "İz Bırakan Mülki İdare Amirleri/13 İbrahim Tahtakılıç", *Türk İdare Dergisi*, S. 424, Eylül 1999, s. 149-164, s. 161; "İlan", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1942, s. 4; Ahmet Tahtakılıç, soyadının anlamını soranlara 1975'te şu şekilde yanıt vermiştir: "*Tahtadan yapılmış kılıç değil, tahta, yani padişaha karşı çekilmiş kılıç*". Bkz. "Ahmet Tahtakılıç ve 1946 Ruhunun Temsilcisi", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1975, s. 10.

[2] İbrahim Kazım Bey (1871-1937), İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyesi olup Uşak Teşkilatının da kurucusudur. Uşak Müftülüğü, Kütahya Livası İlköğretim Müfettişliği, Niğde Mutasarrıflığı, Redd-i İlhak Cemiyeti Üyeliği ile Meclis-i Mebusan Üçüncü Dönem Kütahya Mebusluğu yapmış olan İbrahim Kazım Bey ayrıca TBMM'nin III, IV ve V. Dönem Kütahya Milletvekillerindendir. Bkz. *TBMM Albümü 1920-2010*, C 1, edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 274.

[3] *TBMM Albümü 1920-2010*, *age.*, s. 274; Mustafa Gazalcı, "Ahmet Tahtakılıç'ın Ardından", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 2000, s. 2.

[4] Aldan, agm., s. 149.

[5] Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri*, C 2 (1966-1980), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 514.

[6] "Sahne-i Siyasetten Anılar", *Cumhuriyet Siyaset Eki*, 13 Haziran 1983, s. 6.

birinden bu denli farklı siyasi oluşumlar içinde yer almış olmasını da bu özelliği ile açıklayabilmek mümkündür. Siyasi vazifeleri esnasında oldukça faal bir görünüm sergileyen Tahtakılıç, aktif siyaset yapmadığı süreçlerde de özellikle demokrasiyle bağdaşmayan bir durumda sözünü esirgememiştir. 1961 Anayasasının en başta gelen savunucularından olan Ahmet Tahtakılıç, 1982 Anayasası'nı ise çokça eleştirmiştir. 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerindeki hukukçu kimliği ile de öne çıkan Tahtakılıç'ın Atatürk İlkelerine bağlı, Cumhuriyetçi, demokrasiden ödün vermeyen duruşunda ve çalışkanlığında babası İbrahim Kazım Bey'in öğretilerinin rolünün büyük olduğu muhakkaktır ki öğrendiklerini bürokrasiden politikaya ve hukuka her alanda uygulayabilmiş ender insanlardan biridir.

Kaynakça

Akbal, Oktay, "Anayasa Halkın Malıdır", *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1982, s. 2.

Akbal, Oktay, "Evet/Hayır", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1989, s. 19.

Akşam, "Müstakil Demokratlar da Bir Parti Kuruyorlar", 11 Temmuz 1948, s. 1.

Akşam, "Müstakil Demokratlar", 21 Ağustos 1948, s. 1.

Akşam, "Müstakil Demokratlar", 22 Ağustos 1948, s. 1.

Aldan, Mehmet, "İz Bırakan Mülki İdare Amirleri/13 İbrahim Tahtakılıç", *Türk İdare Dergisi*, S. 424, Eylül 1999, s. 149-164.

Bölükbaşı, Deniz, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınevi, Ankara 1979.

Cumhuriyet Senatosu Ahmet Tahtakılıç'a Ait Seçim Mazbatası.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 24, 31. Birleşim, 3 Şubat 1976.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 29, 19. Birleşim, 4 Ocak 1977.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 38, 77. Birleşim, 4 Ekim 1978.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 39, 3. Birleşim, 7 Kasım 1978.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 43, 66. Birleşim, 17 Mayıs 1979.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C 47, 47. Birleşim, 20 Mart 1980.

Cumhuriyet Siyaset Eki, "Sahne-i Siyasetten Anılar, 13 Haziran 1983, s. 6.

Cumhuriyet, "İlk Sonuç", 13 Ekim 1975, s. 9.

Cumhuriyet, "68'in Avukatlarına Ödül", 16 Temmuz 1998, s. 17.

Cumhuriyet, "76 Eski Parlamenter SODEP'e Üye", 14 Ocak 1984, s. 11.

Cumhuriyet, "Ahmet Tahtakılıç ve 1946 Ruhunun Temsilcisi", 2 Kasım 1975, s. 10.

Cumhuriyet, "Aksoy, Türk Hukuk Kurumu Başkanlığına Tekrar Seçildi", 16 Mart 1975, s. 7.

Cumhuriyet, "Anayasa İçin Ne Dediler", 13 Ağustos 1982, s. 11.

Cumhuriyet, "AP 27, CHP 25, MSP 2 Senatörlük Kazandı", 14 Ekim 1975, s. 1-9.

Cumhuriyet, "Bugünkü Vekiller Yeni Kabine Kurulunca Ne Yapacaklar", 3 Kasım 1961, s. 5.

Cumhuriyet, "C. Millet ve T. Köylü Partileri Birleştiler", 17 Ekim 1958, s. 1-5.

Cumhuriyet, "CMP Heyeti Ordu'ya Hareket Etti", 12 Temmuz 1957, s. 1-5.

Cumhuriyet, "Dinçerler 24 Eski Eğitim ve Spor Bakanının Görüşlerini Dinledi", 5 Ocak 1984, s. 7.

Cumhuriyet, "DP Meclis Grubu Dün Meclis'te Toplandı", 7 Ağustos 1946, s. 1-3.

Cumhuriyet, "Ecevit: Türkiye Bir İran-Irak Savaşı'nın Dışında Kalamaz", 19 Nisan 1980, s. 1.

Cumhuriyet, "Hür. P. İşbirliği İçin Dün Kongreden Tam Yetki Aldı", 16 Eylül 1957, s. 1-5.

Cumhuriyet, "İlan", 27 Nisan 1942, s. 4.

Cumhuriyet, "İşkenceyi Durdurun", 9 Ağustos 1988, s. 2.

Cumhuriyet, "Karaman MGB Adına Cumhurbaşkanı Korutürk'ü Görev ve Yetkilerini Kullanmaya Çağırdı", 5 Şubat 1977, s. 1-9.

Cumhuriyet, "Kısa Kısa", 29 Haziran 1989, s. 5.

Cumhuriyet, "Millet Partisi Adayları Dün Resmen İlan Edildi", 19 Ağustos 1951, s. 1-5.

Cumhuriyet, "Millet Partisi Dün Beyannamesini Verdi", 20 Temmuz 1948, s. 3.

Cumhuriyet, "Müstakil Demokratlar Grubu Bir Tebliğ Neşretti", 18 Mayıs 1948, s. 3.

Cumhuriyet, "Müstakil Demokratlar Millet Partisi'ne Katıldılar", 6 Temmuz 1949, s. 1-3.

Cumhuriyet, "Öğretmen Dünyası Aylık Meslek Dergisi", 10 Ocak 1993, s. 14.

Cumhuriyet, "Partiler Aday Adayı Listelerini Verdiler", 12 Ağustos 1975, s. 1-9.

Cumhuriyet, "Sendikalar Uşak'ta CHP ile Büyük Bir İşbirliği İçinde", 4 Ekim 1973, s. 5.

Cumhuriyet, "Sıkıyönetim Mahkemesi Soysal Hakkındaki Mahkumiyet Kararında Israr etti", 30 Mart 1973, s. 7.

Cumhuriyet, "Sosyalist Parti'den Teşekkürler", 23 Ekim 1988, s. 12.

Cumhuriyet, "Tahtakılıç CHP'de", 15 Temmuz 1973, s. 7.

Cumhuriyet, "Tahtakılıç Öldü", 15 Aralık 2000, s. 9.

Cumhuriyet, "Türkeş 31 Mart 1965'te Girdiği CKMP'ye 4 Ayda Egemen Oldu", 20 Ağustos 1981, s. 10.

Cumhuriyet, "Ücret Almadı Diye Ankara Barosu'nun Onur Kuruluna Verdiği Avukatın Savunması Yapıldı", 12 Eylül 1976, s. 5.

Cumhuriyet, "Üç Muhalif Parti Lideri CMP Merkezinde Buluştu", 5 Temmuz 1957, s. 1-5.

Cumhuriyet, "Üstündağ: Bırakalım Demirel Ne Hali Varsa Görsün, İyice Yıpransın Diye Politika Yapamayız", 16 Ocak 1980, s. 5.

Cumhuriyet, "Yeni Bir Milli Korunma Heyeti", 13 Aralık 1945, s. 2.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, Yeni Matbaa, Ankara 1954.

Cumhuriyet, "Halkımıza Duyuru", 20 Kasım 1986, s. 2.

Çetinkaya, Selma, "Ahmet Emin Yalman Suikastı ve Etkileri", *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2/1, 2016, s. 42-57.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri*, C 2, 1966-1980, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

Çufalı, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C 3, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, *CA*, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (30.1.0.0), 52.313.6.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, *CA*, Muamelat Genel Müdürlüğü (30.10.0.0), 77.514.2.

Ekmekçi, Mustafa, "Bir Özgürlük Savaşçısı: General Aldoğan", *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1984, s. 8.

Ekmekçi, Mustafa, "Güzel Huzursuzluk", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1994, s. 10.

Ekmekçi, Mustafa, "Jön Türkler", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1985, s. 10.

Ekmekçi, Mustafa, "Karardan Önceki Duruşma", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1986, s. 8.

Ekmekçi, Mustafa, "Tahtakılıç'ın Konuşması", *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1984, s. 8.

Gazalcı, Mustafa, "Ahmet Tahtakılıç'ın Ardından", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 2000, s. 2.

Gülizar, Jülide, "Yakın Tarihten Bir Birleş(eme)me Öyküsü", *Cumhuriyet Siyaset Eki*, 10 Eylül 1984, s. 6.

Gürsoy Naskali, Emine, *Demokrat Parti I. Büyük Kongresi 1947 Tutanakları ve Yorumlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2021.

Hekimoğlu, Müşerref, "Peki, Geride Kalanlar", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2000, s. 17.

Hekimoğlu, Müşerref, Mumcu, Uğur, Solak, İsmet, "Ankara Barosu", *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1976, s. 10.

Koca, Mahmut, *Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1923-2002)*, edit. Mehmet Biçici, İKSAD Yayınevi, Gaziantep 2020.

M. Hoşatar, Tahsin, "Ahmet Tahtakılıç'ın Anısına", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 2001, s. 17.

Mehmet Kemal, "Seçim Sistemlerinin Oyunları", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1983, s. 7.

Millet Meclisi Ahmet Tahtakılıç'a Ait Seçim Mazbatası.

Millet Meclisi Birinci Dönem Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'a Ait Hal Tercümesi Kağıdı.

Millet Meclisi Birinci Dönem Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'a Ait Hal Tercümesi Kağıdı.

Mumcu, Uğur, "Gözlem", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1989, s. 12.

Resmî Gazete, "Başbakanlıktan", S. 10729, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 9 Şubat 1961.

Resmî Gazete, "Başbakanlıktan", S. 10748, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 3 Mart 1961.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Türk Parlamento Tarihi Milli Birlik Komitesi Kurucu Meclis Dönemi (1961)*, C 1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2015.

TBMM Albümü 1920-2010, C 1, edit. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 274.

TBMM VIII. Dönem Ahmet Tahtakılıç'a Ait Seçim Mazbatası.

TBMM VIII. Dönem Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'a Ait Olumluk Kağıdı.

Temsilciler Meclisi CKM Partisi Temsilcisi Ahmet Tahtakılıç Tercümeihal Varakası.

Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

Yalçındağ, Reyhan, "İnsan Hakları Haftası", *Haber Bülteni*, 2006, s. 97-101.

UYGULAMALI HİTABET

Hasan Yazıcı

nobel

UYGULAMALI HİTABET

Hasan Yazıcı

Yayın No.: 5019
Yönetim Siyaseti ve Kamu Yönetimi No: 103
ISBN: 978-625-397-627-9
E-ISBN: 978-625-397-628-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal-mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yazıcı, Hasan.
Uygulamalı Hitabet
Hasan Yazıcı
1. Basım, X + 302 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-627-9
E-ISBN: 978-625-397-628-6
1. Kompozisyon 2. Hitabet 3. Hitabe

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Ön Söz III

I. BÖLÜM
TEMEL KOMPOZİSYON BİLGİLERİ

KOMPOZİSYON NEDİR? 1
KONU 1
ANLAMA 7
Konunun Ana Maddesi (Dayanağı) 7
Görüş Noktası (Bakış Açısı) 7
ANA FİKİR 10
Tema (Ana Düşünce) 11
Yardımcı Fikir 11
KONU MALZEMELERİNİ TOPLAMA KAYNAKLARI 11
Gözlem 12
Düşünme 12
Okuma 12
PLAN 13
Planın Üç Bölümü 20
Giriş 20
Gelişme 22
Sonuç 22
ÖLÇÜ (Ölçek, Planda Ölçü) 23
BİRLİK 24

BULUŞ (İcat) 24
ANLATIM (İfade, Üslup, Söyleyiş, Eda) 24
Anlatım Yolları 24
1- Tasvir 25
2- Tahkiye 26
3. Hitap 26
4. Söyleşme 26
Genel ve Yardımcı Anlatım Özellikleri 27
Arılık (Duruluk) 27
Sadelik (Yalınlık) 28
Açıklık 29
Akıcılık 29
Kişisellik 29
Belginlik 30
Canlılık 30
Özlülük 30
Denge 30
Öznel, Nesnel 30

II. BÖLÜM
HİTABET

HİTABET NEDİR? 35
HİTABET ÇEŞİTLERİ 36
1. Siyasi Hitabet 36
2. Askerî Hitabet 36
3. Hukuki (Adli) Hitabet 37
4. Dinî Hitabet 37
5. Akademik (İlmî) Hitabet 38
6. Törensel Hitabet 38
a. Resmî Tören Konuşmaları 38

b. Hususi Tören Konuşmaları 38
7. Diplomatik Hitabet 38
HATİP 39
CESUR OL ve KENDİNE GÜVENİ GELİŞTİR 43
HAZIRLANARAK KENDİNE GÜVEN 52
HAFIZANI DÜZELT 57
DİNLEYİCİLERİ UYANIK TUT 61
BİR KONUŞMANIN BAŞARILI OLMASINDAKİ TEMEL ŞARTLAR 68
GÜZEL SÖYLEYİŞİN SIRLARI 69
SÖZ SÖYLEYENİN GÖRÜNÜŞÜ VE ŞAHSİYETİ 75
DİLE HÂKİM OL 81
Çanakkale Şehitlerine 84
Ses 88
Otuz Beş Yaş 90
Eğer 91
SÖZE NASIL BAŞLAMALI? 95
DİNLEYİCİLERİ BİRDEN KAVRA 103
MANAYI AÇIKÇA ANLAT 109
İZ BIRAK VE İNANDIR 113
DİNLEYİCİLERİ İLGİLENDİR 122
Sülfürik Asidin Üzerinizdeki Tesiri 122
SÖZÜ NASIL BİTİRMELİ? 127
İNSANLARI HAREKETE GEÇİR 134

III. BÖLÜM
UYGULAMA

Genel Değerlendirme 137
Amaç 137
Konu 138

Mizah 138
Hatibin Görünüşü 139
Hatibin Dili 139
Hatibin Sesi 140
Hatibin Gözleri 141
Vücut Hareketi 141
Hatibin Şahsiyeti 142
Genel İntiba 142
Konuşma Becerisi İçin Dereceli Puanlama Anahtarı 143
Öz Değerlendirme 144
Akran Değerlendirme 144
Kontrol Listesi 145
Değerlendirme Formu 146
Düşünceler 146
HÜR SÖZLEŞMEDEN KAÇIŞ 149
Hür Sözleşmeden Kaçış, Değerlendirme 155
FİLÂDELFİYA HAKKINDA NUTUK 160
Filâdelfiya Hakkında Nutuk, Değerlendirme 163
MARK ANTUVAN'IN SAVUNMASI
Mark Antuvan'ın Savunması, Değerlendirme 174
ELMAS TARLALARI 178
Elmas Tarlaları, Özet 205
Elmas Tarlaları, Değerlendirme 211
GARCİA'YA MEKTUP 215
Garcia'ya Mektup, Değerlendirme 220
İNSAN NASIL DÜŞÜNÜRSE ÖYLEDİR 222
Düşüncenin Hayat Şartları Üzerinde Tesiri 223
Düşüncenin Sağlık ve Beden Üzerindeki Tesiri 227
Hayal ve İdeal 232
İnsan Nasıl Düşünürse Öyledir, Değerlendirme 236
HAYALLER TERLEYEREK GERÇEKLEŞTİRİLİR 239

NE ZAMAN YOKSULU NE ZAMANSIZLIK ZENGİNİ 243
Ne Zaman Yoksulu Ne Zamansızlık Zengini, Değerlendirme 246
YÂ HAZRET-İ MEVLANA! 248
Yâ Hazret-i Mevlana! Değerlendirme 249
SEYRETMEKLE KALMA, DOYA DOYA YAŞA..... 251
Seyretmekle Kalma, Doya Doya Yaşa, Değerlendirme 253
YÜKSELİŞİN ANAHTARI KİŞİSEL GİRİŞİMDİR 254
Yükselişin Anahtarı Kişisel Gelişimdir, Değerlendirme..... 256
MEVLANACA 257
Mevlanaca, Değerlendirme..... 258
BİRBİRİMİZİN ŞEMSİYESİ OLMALIYIZ..... 259
Birbirimizin Şemsiyesi Olmalıyız, Değerlendirme 261
HEPİMİZ BİR FİDANIN GÜLLER AÇAN DALIYIZ 263
Hepimiz Bir Fidanın Güller Açan Dalıyız, Değerlendirme..... 265
GECEYE DOLUNAY OL 266
Geceye Dolunay Ol, Değerlendirme 268
NEYLERSEK GÜZEL EYLEYELİM 270
Neylersek Güzel Eyleyelim, Değerlendirme..... 272
KARTAL 274
Kartal, Değerlendirme 276
GÜNEŞİ TAŞI OLDUĞUN YERE 278
Güneşi Taşı Olduğun Yere, Değerlendirme 280
ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ 282
Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, Değerlendirme 284
VEDA HUTBESİ 285
Veda Hutbesi, Değerlendirme 289
SULTANAHMET NUTKU (30 Mayıs 1919) 291
KONSTANTİNİYYE BİZİM OLACAKTIR..... 293
ÖLEREK HAYATIN ONURUNU KORUMAK 294
ONUNCU YIL NUTKU 296

KAYNAKLAR

Bütün Yönleriyle Hitabet, Nejat Muallimoğlu

Sözlü Yazılı Anlatım Sanatı Kompozisyon, Emin Özdemir, 7. Basım, Remzi Kitabevi, 1998

Diksiyon ve Hitabet Ders Notları, İsmail Şekeroğlu

Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı, George Kops, Richard Worth

Etkili Konuşmanın Gücü / Çok Etkili Liderlerin İletişim Stratejileri, Phil Harkins

Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı, Emin Özdemir

Güzel Konuşma Pratiği El Kitabı, Cevdet Tellioğlu

İletişimsel Liderlik ve Gelişimsel Yönetim, TBB (Türkiye Belediyeler Birliği), 2017

İyi ve Doğru Yazma Usûlleri Kompozisyon-Tashih ve Mürâcaat El Kitabı, Fevziye Abdullah Tansel

İyi ve Doğru Yazma Usulleri III. Edebiyat-Kompozisyon İlmi Araştırma ve Metotları, Fevziye Abdullah Tansel

Kompozisyon Sanatı, Seyit Kemal Karaalioğlu

Örneklerle Kompozisyon Sanatı, Sakin Öner

Plânlı Yazma Sanatı Kompozisyon, Arif Hikmet Par

Siyasal İletişim Sürecinde Hitabet Sanatının Kullanılmasının Liderin Başarısına Etkisi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği, Hazırlayan Ayşe Aslı Yıldırım, Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Muharrem Çetin, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Ankara 2000

Sosyal Bilimler Lisesi Diksiyon ve Hitabet Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, Semra Çakır, Ahmet Dağlı, Yusuf Yıldız, İsa Abanoz

Sosyal Bilimler Lisesi Diksiyon ve Hitabet Dersi Taslak Öğretim Programı T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Ankara 2007

Söz ve Diksiyon Sanatı, Nüzhet Şenbay

Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı, Dale Carnegie

Sözlü/Yazılı Kompozisyon konuşmak ve yazmak sanatı, Seyit Kemal Karaalioğlu

Türk Dil Bilgisi, Prof. Dr. Muharrem Ergin

Türk Hitabet Sanatı, Doç. Dr. Halim Serarslan

Türkçenin Sırları, Nihad Sami Banarlı

Türk Hitabet Tarihine Genel Bir Bakış, Prof. Dr. Mustafa Uzun, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 19 (2000), 145-169

https://www.milliyet.com.tr/egitim/bilgileri-nasil-uzun-sure-kafamizda-tutabiliriz-2581838

1. Basım

YAPAY ZEKÂ, BLOCKCHAIN VE NESNELERİN İNTERNETİ ALAN UYGULAMALARI KİTAP SERİSİ

BLOCKCHAIN VE NESNELERİN İNTERNETİ : ALAN UYGULAMALARI-1

Editörler
Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

nobel bilimsel

Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Alan Uygulamaları Kitap Serisi
Blockchain ve Nesnelerin İnterneti: Alan Uygulamaları-1

Editörler: Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

Yayın No.: 1518
ISBN: 978-625-398-361-1
E-ISBN: 978-625-398-365-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

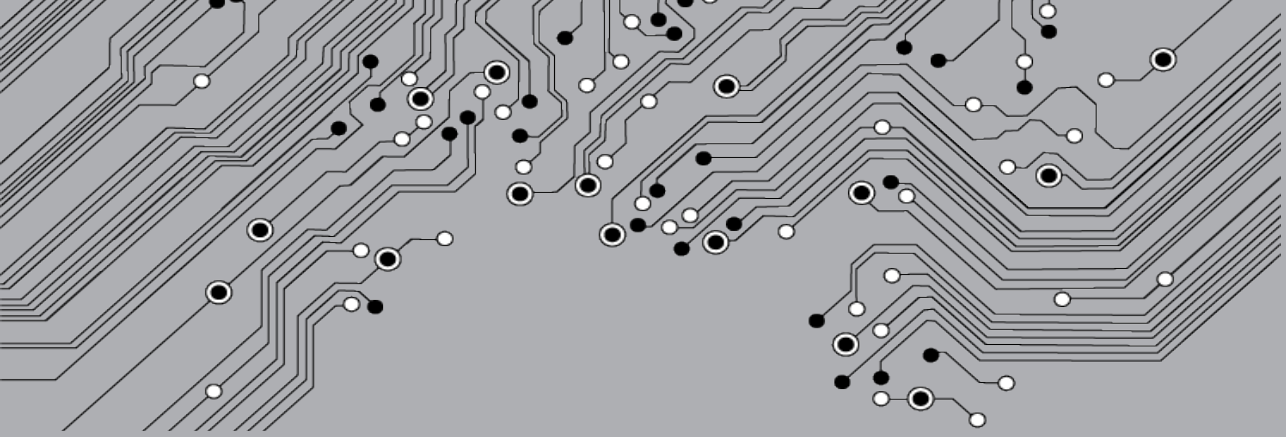
Ceyhan, Eyüp Burak., Ceyhan, İsmail Fatih.
Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Alan Uygulamaları Kitap Serisi
Blockchain ve Nesnelerin İnterneti: Alan Uygulamaları-1
1. Basım, XII + 150 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-361-1
E-ISBN: 978-625-398-365-9
1. Blockchain 2. Blokzincir 3. Nesnelerin İnterneti 4 IoT 5 Yapay Zekâ 6 Alan Uygulamaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III

ÖN SÖZ V

1. BÖLÜM
BİYOMETRİK GÜVENLİK SİSTEMLERİNDE BLOCKCHAIN

1. Giriş 1

2. Biyometri 2

2.1. Biyometrik Özellikler 2

2.2. Parmak İzi Tanıma 2

3. Blockchain 4

3.1. Blockchain Uygulama Alanları 5

3.2. Blockchain ve Biyometri Tabanlı Güncel Çalışmalar 5

4. Araştırma Yöntemi 11

4.1. Arama Stratejisi 11

4.2. Makale Seçimi 12

4.3. Veri Çıkarımı 12

5. Bulgular 12

6. Sonuç ve Öneriler 21

Kaynakça 23

2. BÖLÜM
SAĞLIK ALANINDA BLOCKCHAIN VE UYGULAMALARI

1. Giriş 31
2. Blockchain Teknolojisi 33
3. Sağlıkta Blockchain 37
4. Sağlıkta Blockchain Uygulamaları 44
5. Sonuç ve Öneriler 53
Kaynakça 56

3. BÖLÜM
FİNANS ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ (IOT): BİBLİYOMETRİK ANALİZ VE BİLİMSEL HARİTALAMA

1. Giriş 61
2. Literatür İncelemesi 63
3. Veri ve Yöntem 65
    3.1. Veri Toplama 65
    3.2. Veri Analizi 66
        3.2.1. Bibliyometrik Analiz 66
        3.2.2. Bilimsel Haritalama 66
4. Uygulama 67
    4.1. Veri Yükleme 68
    4.2. Veri Dönüştürme 68
    4.3. Veri Çıkarma 69
5. Araştırmanın Bulguları 69
    5.1. Bibliyometrik Performans Analizi Bulguları 69
        5.1.1. Verilerle İlgili Genel Bilgiler 69
        5.1.2. Yıllık Makale Üretimi 69
        5.1.3. İlgili Makalelerin En Fazla Yer Aldığı Dergiler 70
        5.1.4. Sorumlu Yazarların Ülkelerine Göre Makalelerin Dağılımları 72

5.1.5. Makalelerin Başlıklarında En Sık Kullanılan Kelimeler 72
5.1.6. Yazarların Performansları 75
5.1.7. Ülkeleri Ve Kurumlarına Göre Yazarların Üretim Performansları .. 77
5.2. Bilimsel Ağ Haritalama 79
5.2.1. Ortak Yazarların İlişkisi 79
5.2.2. Ortak Kurumların İlişkisi 80
5.2.3. Ortak Yazar Ülkelerinin İlişkisi 80
5.2.4. Yazarların Tercih Ettikleri Anahtar Kelimelerin Analizi 81
5.2.5. İlişkili Dergiler Bazında Atıf Sayısının Analizi 82
5.2.6. İlişkili Yazarlar Bazında Atıf Sayısının Analizi 82
5.2.7. Bibliyografik Eşleştirme ve Ortak Atıf Analizi 83
6. Sonuç ve Değerlendirme 87
Kaynakça 88

4. BÖLÜM
PAZARLAMA ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ (IOT)

1. Giriş 91
2. Nesnelerin İnterneti (IoT) 92
2.1. Nesnelerin İnterneti (IoT) Katmanlarının Yapısı 94
2.1.1. Algı Katmanı 94
2.1.2. Ağ Katmanı 94
2.1.3. Uygulama Katmanı 94
2.2. İşletmeler İçin Nesnelerin İnterneti (IoT) 95
2.2.1. Pazarlama Performansı ve Nesnelerin İnterneti (IoT) 97
3. Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Pazarlama 97
3.1. IoT ve Yeni Ürün Geliştirme 98
3.2. IoT ve Ürünlerin Desteklenmesi 99
3.3. IoT ve Müşteri İlişkileri Yönetimi 100
3.4. Müşteri Odaklı Verilerin Analizi 101

4. Sonuç ve Öneriler 102
Kaynakça 104

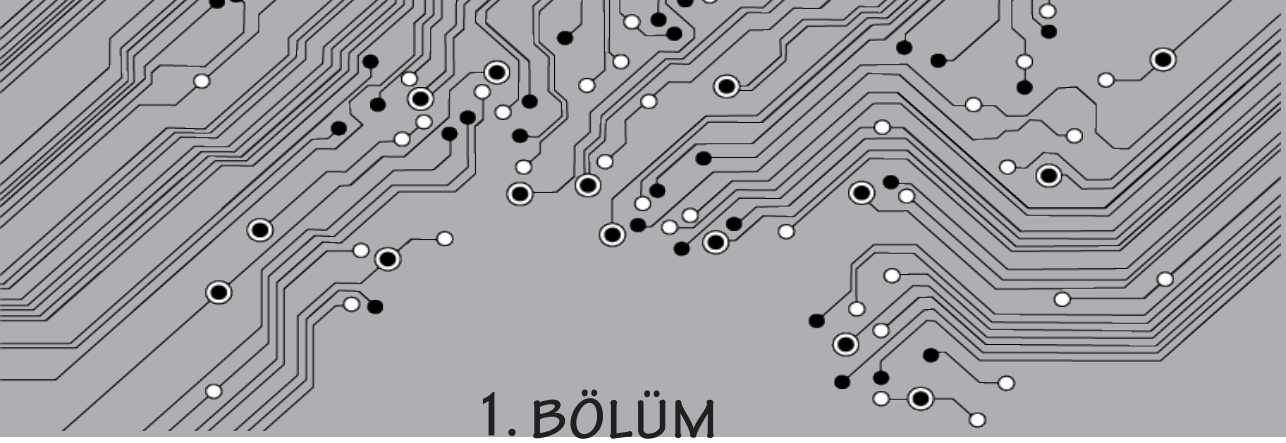
5. BÖLÜM
EKONOMİ ALANINDA BLOCKCHAIN

1. Giriş 109
2. Blockchain'in Tanımı ve Özellikleri 110
3. Blockchain'in İşleyişi 112
4. Blockchain ve Ekonomi 114
4.1. Ekonomik Maliyetler ve Blockchain 114
4.2. Kripto Para, Ekonomik İstikrar ve Blockchain 116
4.3. Ekonomik Sektörler ve Blockchain 117
5. Sonuç 120
Kaynakça 122

6. BÖLÜM
SAĞLIK ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ

1. Giriş 123
2. Nesnelerin İnternetinin Çalışma Şekli 125
2.1. Akıllı Cihazlar ve Sensörler 126
2.2. Getaway (Ağ Geçidi) 126
2.3. Bulut Teknolojisi 127
2.4. Analiz 128
2.5. Gelişmiş Kullanıcı Arayüzünün Kullanımı 128
3. Sağlık Alanında Nesnelerin İnterneti 130
3.1. Hastalar İçin Nesnelerin İnterneti 131
3.2. Doktorlar İçin Nesnelerin İnterneti 131
3.3. Hastaneler İçin Nesnelerin İnterneti 131
3.4. Sağlık Sigortası Şirketleri İçin Nesnelerin İnterneti 132
4. Sağlık Alanında Kullanılan Nesnelerin İnternetinin Faydaları 132

4.1. Ekonomik Fayda 132
4.2. İyileştirilmiş Tedavi Yöntemlerinin Kullanılması 134
4.3. Hastalık Teşhisinin Mümkün Olduğunca Hızlı Konulması 134
4.4. Proaktif Tedavinin Etkin Şekilde Kullanımı 134
4.5. İlaç ve Benzeri Ekipmanın Yönetimi 134
4.6. Yapılan İşlerin An Az Hata İle Yapılması 135
5. Nesnelerin İnterneti ile Sağlık İzleme Cihazları 135
5.1. Hastaların Uzaktan İzlenmesi 135
5.2. Kan Şekeri İzlenmesi 136
5.3. Uzaktan Nabız İzleme 137
5.4. El Hijyeni İzlenmesi 138
5.5. Ruh Hâlinin İzlenmesi 139
6. Sonuç 140
Kaynakça 141
EDİTÖRLER HAKKINDA 145
YAZARLAR HAKKINDA 147

1. BÖLÜM

BİYOMETRİK GÜVENLİK SİSTEMLERİNDE BLOCKCHAIN

Mertkan Sinoplu, Eyüp Burak Ceyhan

1. Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte farklı alanlarda kullanılan teknolojik aletlerin güvenlik ihtiyaçları da artmaktadır. Güvenlik ihtiyacının artmasıyla geleneksel yöntemlere ek olarak biyometri temelli sistemler de devreye girmiştir (Filiz, 2018). Biyometrik sistemlerde en çok kullanılan özelliklere örnek olarak retina tarama, yüz tanıma, parmak izi tanıma, ses tanıma ve DNA tanıma verilebilir.

Biyometrik sistemlerin güvenlikte kullanılmasının başlıca sebeplerinden biri, geleneksel yöntemlerde kullanılan kart, anahtar veya şifre gibi kişinin yanında bulundurması gereken araçlara ihtiyacın olmamasıdır. Bu sayede kişilerin güvenlik sistemlerini kullanmasını kolaylaştırmaktadır (Obaidat vd., 2019). Biyometrik sistemlerin güvenlikte kullanılmasındaki diğer bir neden ise taklit edilebilmesinin geleneksel yöntemlere göre daha zor olmasıdır. Geleneksel yöntemlerde kullanılan anahtar ve kart gibi araçların taklit edilebilmesi kolayken biyometrik sistemlerde kullanılan yöntemlerin taklit edilebilmesi çok daha zordur. Bu sayede sistemlerin güvenliği artmaktadır.

Biyometrik sistemlerin kullanım alanlarından bir diğeri ise blockchain yapısına sahip sistemlerin güvenliğinin sağlanmasıdır. Biyometrik sistemlerin blockchain yapılarında kullanılmasının en temel sebebi, özellikle kripto para birimlerinin sıkça kullanıldığı günümüzde önemli bir güvenlik yöntemi olmasıdır (Garcia, 2018).

Kaynakça

A Hassen, O., A Abdulhussein, A., M Darwish, S., Othman, Z. A., Tiun, S., & A Lotfy, Y. (2020). Towards a secure signature scheme based on multimodal biometric technology: application for IOT Blockchain network. *Symmetry*, *12*(10), 1699.

Acquah, M. A., Chen, N., Pan, J. S., Yang, H. M., & Yan, B. (2020). Securing fingerprint template using blockchain and distributed storage system. *Symmetry*, *12*(6), 951.

Adjabi, I., Ouahabi, A., Benzaoui, A., & Taleb-Ahmed, A. (2020). Past, present, and future of face recognition: A review. *Electronics*, *9*(8), 1188.

Akbari, E., Wu, Q., Zhao, W., Arabnia, H. R., & Yang, M. Q. (2017, December). From blockchain to internet-based voting. In *2017 International Conference on Computational Science and Computational Intelligence (CSCI)* (pp. 218-221). IEEE.

Al Baqari, M., & Barka, E. (2020, June). Biometric-based blockchain ehr system (bbehr). In *2020 International Wireless Communications and Mobile Computing (IWCMC)* (pp. 2228-2234). IEEE.

Al-Habeeb, N. A. J., Goga, N., Ali, H. A., & Al-Gayar, S. M. S. (2020, October). A New M-voting System for COVID-19 Special Situation in Iraq. In *2020 International Conference on e-Health and Bioengineering (EHB)* (pp. 1-4). IEEE.

Alharthi, A., Ni, Q., & Jiang, R. (2021). A privacy-preservation framework based on biometrics blockchain (BBC) to prevent attacks in VANET. *IEEE Access*, *9*, 87299-87309.

Ali, W. A., Sahib, N. M., & Waleed, J. (2019, August). Preservation authentication and authorization on blockchain. In *2019 2nd International Conference on Engineering Technology and its Applications (IICETA)* (pp. 83-88). IEEE.

Almuttalibi, R. A. Y. (2019). Blockchain Hash Function for Secure Biometric System. *Journal of Engineering and Applied Sciences (Asian Research Publishing Network)*, *14*(11), 3797-3805.

Alvi, S. T., Uddin, M. N., & Islam, L. (2020, August). Digital voting: A blockchain-based e-voting system using biohash and smart contract. In *2020 Third International Conference on Smart Systems and Inventive Technology (ICSSIT)* (pp. 228-233). IEEE.

Arputhamoni, S. J. J., & Saravanan, A. G. (2021, February). Online Smart Voting System Using Biometrics Based Facial and Fingerprint Detection on Image Processing and CNN. In *2021 Third International Conference on Intelligent Communication Technologies and Virtual Mobile Networks (ICICV)* (pp. 1-7). IEEE.

Attaran, M. (2022). Blockchain technology in healthcare: Challenges and opportunities. *International Journal of Healthcare Management*, *15*(1), 70-83.

Augot, D., Chabanne, H., Clémot, O., & George, W. (2017, August). Transforming face-to-face identity proofing into anonymous digital identity using the bitcoin blockchain. In *2017 15th Annual Conference on Privacy, Security and Trust (PST)* (pp. 25-2509). IEEE.

Aung, S. T. Y., & Pluempitiwiriyawej, C. (2020, October). Blockchain-Based Implementation for Integration of DNA Profiles Information Systems. In *2020-5th International Conference on Information Technology (InCIT)* (pp. 110-115). IEEE.

Baggio, A., & Grimaccia, F. (2020). Blockchain as key enabling technology for future electric energy exchange: a vision. *IEEE Access*, *8*, 205250-205271.

Batool, A., & Byun, Y. (2022). Reduction of Online Fraudulent Activities in Freelancing Sites Using Blockchain and Biometric. *Electronics*, *11*(5), 789.

Beck, R. (2018). Beyond bitcoin: The rise of blockchain world. *Computer*, *51*(2), 54-58.

Belurgikar, D. A., Kshirsagar, J. K., Dhananjaya, K. K., & Vineeth, N. (2019, March). Identity Solutions for Verification using Blockchain Technology. In *2019 1st International Conference on Advanced Technologies in Intelligent Control, Environment, Computing & Communication Engineering (ICATIECE)* (pp. 121-126). IEEE.

Bisogni, C., Iovane, G., Landi, R. E., & Nappi, M. (2021). ECB2: a novel encryption scheme using face biometrics for signing blockchain transactions. *Journal of Information Security and Applications*, *59*, 102814.

Bonnah, E., & Shiguang, J. (2020). DecChain: A decentralized security approach in Edge Computing based on Blockchain. *Future Generation Computer Systems*, *113*, 363-379.

Buchmann, N., Rathgeb, C., Baier, H., Busch, C., & Margraf, M. (2017, July). Enhancing breeder document long-term security using blockchain technology. In *2017 IEEE 41st Annual Computer Software and Applications Conference (COMPSAC)* (Vol. 2, pp. 744-748). IEEE.

Iloduba, C., Sanusi M, & Ebelogu, C. U. (2019). Secure Atm and Bank Transactions Using Biometric And Blockchain. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering*. 5. 301-313.

Carter, G., Chevellereau, B., Shahriar, H., & Sneha, S. (2020). Openpharma blockchain on fhir: An interoperable solution for read-only health records exchange through blockchain and biometrics. *Blockchain in Healthcare Today*.

Chevallereau, B., Carter, G., & Sneha, S. (2019). Voice biometrics and blockchain: Secure interoperable data exchange for healthcare. *Blockchain in Healthcare Today*.

Das, D., Banerjee, S., & Biswas, U. (2021). A secure vehicle theft detection framework using Blockchain and smart contract. *Peer-to-Peer Networking and Applications*, *14*(2), 672-686.

Delgado-Mohatar, O., Fierrez, J., Tolosana, R., & Vera-Rodriguez, R. (2019). Biometric template storage with blockchain: a first look into cost and performance tradeoffs. In *Proceedings of the IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops* (pp. 0-0).

Delgado-Mohatar, O., Fierrez, J., Tolosana, R., & Vera-Rodriguez, R. (2019, June). Blockchain and biometrics: A first look into opportunities and challenges. In *International Congress on Blockchain and Applications* (pp. 169-177). Springer, Cham.

Deng, H., Cheng, Y., Qiu, H., Pang, M., Zhu, P., Zhao, H., & Hong, Y. (2020, October). Design and Implementation of Digital Transaction System Based on Blockchain Environment. In *2020 3rd International Conference on Smart BlockChain (SmartBlock)* (pp. 98-103). IEEE.

Deshpande, A., & Patavardhan, P. P. (2017). Super resolution and recognition of long range captured multi□frame iris images. *IET Biometrics*, *6*(5), 360-368.

Dinesh, A. D., Reddy, C. D. P., Gopi, G. V., Jain, R., & Shankar, T. N. (2021, February). A Durable Biometric Authentication Scheme via Blockchain. In *2021 International Conference on Advances in Electrical, Computing, Communication and Sustainable Technologies (ICAECT)* (pp. 1-5). IEEE.

El-Bendary, M. A., Kasban, H., Haggag, A., & El-Tokhy, M. A. R. (2020). Investigating of nodes and personal authentications utilizing multimodal biometrics for medical application of WBANs security. *Multimedia Tools and Applications*, *79*(33), 24507-24535.

Filiz, S. (2018). Siber güvenlikte biyometrik sistemler Ve yüz tanıma (Master's thesis, Bilişim Enstitüsü).

Fu, M. H. (2020). Integrated technologies of blockchain and biometrics based on wireless sensor network for library management. *Information Technology and Libraries*, *39*(3).

Gao, Z., Cao, L., & Du, X. (2020, December). Data right confirmation mechanism based on blockchain and locality sensitive hashing. In *2020 3rd International Conference on Hot Information-centric Networking (HotICN)* (pp. 1-7). IEEE.

Gao, Z., Xu, L., Turner, G., Patel, B., Diallo, N., Chen, L., & Shi, W. (2018, June). Blockchain-based identity management with mobile device. In *Proceedings of the 1st Workshop on Cryptocurrencies and Blockchains for Distributed Systems* (pp. 66-70).

Garcia, P. (2018). Biometrics on the blockchain. Biometric Technology Today, 2018(5), 5-7.

Garcia, P. (2018). Biometrics on the blockchain. *Biometric Technology Today*, *2018*(5), 5-7.

Goel, A., Agarwal, A., Vatsa, M., Singh, R., & Ratha, N. (2019, September). Securing CNN model and biometric template using blockchain. In *2019 IEEE 10th International Conference on Biometrics Theory, Applications and Systems (BTAS)* (pp. 1-7). IEEE.

Gomathi, S., Soni, M., Dhiman, G., Govindaraj, R., & Kumar, P. (2021). A survey on applications and security issues of blockchain technology in business sectors. *Materials Today: Proceedings*. 1.7.

Gong-Guo, Z., & Zuo, O. (2021, April). Personal health data identity authentication matching scheme based on blockchain. In *2021 International Conference on Computer, Blockchain and Financial Development (CBFD)* (pp. 419-425). IEEE.

Guan, Z., Wen, X., Li, D., Xu, M., & Li, H. (2021, September). A Blockchain-based Verified Locating Scheme for IoT Devices. In *2021 IEEE Intl Conf on Parallel & Distributed Processing with Applications, Big Data & Cloud Computing, Sustainable Computing & Communications, Social Computing & Networking (ISPA/BDCloud/SocialCom/SustainCom)* (pp. 799-805). IEEE.

Guo, X., Khalid, M. A., Domingos, I., Michala, A. L., Adriko, M., Rowel, C., ... & Cooper, J. M. (2021). Smartphone-based DNA diagnostics for malaria detection using deep learning for local decision support and blockchain technology for security. *Nature Electronics*, *4*(8), 615-624.

Hu, T., Liu, X., Niu, W., Ding, K., Wang, Y., & Zhang, X. (2020, September). Securing the private key in your blockchain wallet: a continuous authentication approach based on behavioral biometric. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1631, No. 1, p. 012104). IOP Publishing.

Huh, J. H., & Seo, K. (2019). Blockchain-based mobile fingerprint verification and automatic log-in platform for future computing. *The Journal of Supercomputing*, *75*(6), 3123-3139.

Ibrahim, M., Ravindran, K., Lee, H., Farooqui, O., & Mahmoud, Q. H. (2021, March). ElectionBlock: An Electronic Voting System using Blockchain and Fingerprint Authentication. In *2021 IEEE 18th International Conference on Software Architecture Companion (ICSA-C)* (pp. 123-129). IEEE.

Imam, I. T., Arafat, Y., Alam, K. S., & Aki, S. (2021, February). DOC-BLOCK: A Blockchain Based Authentication System for Digital Documents. In *2021 Third International Conference on Intelligent Communication Technologies and Virtual Mobile Networks (ICICV)* (pp. 1262-1267). IEEE.

Iovane, G., Bisogni, C., De Maio, L., & Nappi, M. (2018). An encryption approach using information fusion techniques involving prime numbers and face biometrics. *IEEE Transactions on Sustainable computing*, *5*(2), 260-267.

Iovane, G., Nappi, M., Chinnici, M., Petrosino, A., Castiglione, A., & Barra, S. (2019, August). A novel blockchain scheme combining prime numbers and iris for encrypting coding. In *2019 IEEE Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, Intl Conf on Cloud and Big Data Computing, Intl Conf on Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/CBDCom/CyberSciTech)* (pp. 609-618). IEEE.

Jacob, A. B., Prakash, P., Karhana, P., & Swain, P. (2021, July). ChainAccess: Blockchain based Web-Access through Biometrics. In *2021 12th International Conference on Computing Communication and Networking Technologies (ICCCNT)* (pp. 1-6). IEEE.

Jaiswal, A. K., Tiwari, P., Kumar, S., Al-Rakhami, M. S., Alrashoud, M., & Ghoneim, A. (2021). Deep Learning-Based Smart IoT Health System for Blindness Detection Using Retina Images. *IEEE Access*, *9*, 70606-70615.

Jangid, P. S., & Bharadi, V. A. (2020, February). Evolving Authentication Design Consideration and BaaS Architecture for Internet of Biometric things. In *2020 International Conference on Convergence to Digital World-Quo Vadis (ICCDW)* (pp. 1-7). IEEE.

Jiang, T., Sui, A., Lin, W., & Han, P. (2020, October). Research on the application of blockchain in copyright protection. In *2020 International Conference on Culture-oriented Science & Technology (ICCST)* (pp. 616-621). IEEE.

Jing, N., Liu, Q., & Sugumaran, V. (2021). A blockchain-based code copyright management system. *Information Processing & Management*, *58*(3), 102518.

Juan, M. D., Andrés, R. P., Rafael, P. M., Gustavo, R. E., & Manuel, P. C. (2018). A model for national electronic identity document and authentication mechanism based on blockchain. *Int. J. Model. Optim*, *8*(3), 160-165.

Jyoti, A., & Chauhan, R. K. (2022). A blockchain and smart contract-based data provenance collection and storing in cloud environment. *Wireless Networks*, *28*(4), 1541-1562.

Karahan, Ç., & TÜFEKCİ, A. (2020). Blokzincir teknolojisinin dijital kimlik yönetiminde kullanımı: bir sistematik haritalama çalışması. *Politeknik Dergisi*, *23*(2), 483-496.

Khan, M. A., & Rasheed, H. S. (2021, November). Secure Internet Voting using Blockchain Technology. In *2021 International Conference on Cyber Warfare and Security (ICCWS)* (pp. 82-86). IEEE.

Kumar, U., & Gambhir, S. (2020). KDFBA: key distribution through fingerprint based authentication using Mobile agent. *Multimedia Tools and Applications*, *79*(19), 13891-13918.

Kuo, S. S., & Su, W. T. (2020, August). A Blockchain-Indexed Storage supporting Scalable Data Integrity in Supply Chain Traceability. In *2020 IEEE International Conference on Smart Internet of Things (SmartIoT)* (pp. 348-349). IEEE.

Lee, Y. K., & Jeong, J. (2021). Securing biometric authentication system using blockchain. *ICT Express*, *7*(3), 322-326.

Li, L., Mu, X., Li, S., & Peng, H. (2020). A review of face recognition technology. *IEEE access*, *8*, 139110-139120.

Li, R. (2021). Fingerprint-related chaotic image encryption scheme based on blockchain framework. *Multimedia Tools and Applications*, *80*(20), 30583-30603.

Liu, Y., He, D., Obaidat, M. S., Kumar, N., Khan, M. K., & Choo, K. K. R. (2020). Blockchain-based identity management systems: A review. *Journal of network and computer applications*, *166*, 102731.

Malathi, M., Pavithra, S., Preakshanashree, S., Kumar, S. P., & Tamilarashan, N. (2019, March). Wield Blockchain TechnologyTo Fortify Smart Wallet. In *2019 IEEE International Conference on System, Computation, Automation and Networking (ICSCAN)* (pp. 1-7). IEEE.

Mastronardi, G., & Tatò, S. I. (2020, June). HoSè: Hospital Security-How to make the surgical site safer using RFID blockchain and biometric techniques. In *2020 IEEE International Symposium on Medical Measurements and Applications (MeMeA)* (pp. 1-5). IEEE.

Mayhew, K., & Chen, W. (2019, May). Blockchain-Can It Solve the Security Issues and Fraud Expenses for Credit Card Commerce?. In *2019 IEEE 5th Intl Conference on Big Data Security on Cloud (BigDataSecurity), IEEE Intl Conference on High Performance and Smart Computing,(HPSC) and IEEE Intl Conference on Intelligent Data and Security (IDS)* (pp. 37-41). IEEE.

Mechtekno (2022). Parmak izi nasıl şekillenir. E: https://mechtekno.com/parmak-izi-nasil-sekillenir/ (Accesed 19.12.2022)

Merkepçi, M. & Özyazıcı, M. (2017). KABLOSUZ AĞ TABANLI, PARMAK İZİ TANIMALI PERSONEL TAKİP SİSTEMİ . Anka E-Dergi, 2 (2), 48-58.

Mishra, A., Bajpai, A., & Mishra, A. (2020, September). Implementation of Blockchain for Fair Polling System. In *2020 International Conference on Smart Electronics and Communication (ICOSEC)* (pp. 638-644). IEEE.

Mishra, P., Modanwal, V., Kaur, H., & Varshney, G. (2021, October). Pseudo-Biometric Identity Framework: Achieving Self-Sovereignity for Biometrics on Blockchain. In *2021 IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (SMC)* (pp. 945-951). IEEE.

Mohsin, A. H., Zaidan, A. A., Zaidan, B. B., Albahri, O. S., Albahri, A. S., Alsalem, M. A., & Mohammed, K. I. (2019). Based blockchain-PSO-AES techniques in finger vein biometrics: A novel verification secure framework for patient authentication. *Computer Standards & Interfaces*, *66*, 103343.

Morampudi, M. K., Prasad, M. V., & Raju Undi, S. N. (2022). SviaB: Secure and verifiable multi-instance iris remote authentication using blockchain. *IET Biometrics*, *11*(1), 35-50.

Morano, F., Ferretti, C., Leporati, A., Napoletano, P., & Schettini, R. (2019, June). A blockchain technology for protection and probative value preservation of vehicle driver data. In *2019 IEEE 23rd International Symposium on Consumer Technologies (ISCT)* (pp. 167-172). IEEE.

Muhammed, A., Mhala, N. C., & Pais, A. R. (2021). A novel fingerprint template protection and fingerprint authentication scheme using visual secret sharing and super-resolution. *Multimedia Tools and Applications*, *80*(7), 10255-10284.

Muthamilselvan, S., Praveen, N., Suresh, S., & Sanjana, V. (2018, October). E-DOC Wallet Using Blockchain. In *2018 3rd International Conference on Communication and Electronics Systems (ICCES)* (pp. 989-993). IEEE.

Naganuma, K., Suzuki, T., Yoshino, M., Takahashi, K., Kaga, Y., & Kunihiro, N. (2020, August). New secret key management technology for blockchains from biometrics fuzzy signature. In *2020 15th Asia Joint Conference on Information Security (AsiaJCIS)* (pp. 54-58). IEEE.

Nguyen, K., Fookes, C., Jillela, R., Sridharan, S., & Ross, A. (2017). Long range iris recognition: A survey. *Pattern Recognition*, *72*, 123-143.

Noam, O., & Rottenstreich, O. (2021). Realizing privacy aspects in blockchain networks. *Annals of Telecommunications*, 1-10.

Obaidat, M. S., Rana, S. P., Maitra, T., Giri, D., & Dutta, S. (2019). Biometric security and internet of things (IoT). In Biometric-based physical and cybersecurity systems (pp. 477-509). Springer, Cham.

OMÜ (2020). Cerrahi klinik muayene yöntemleri. Erişim: https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kamil.saglam/72893/12.CERRAH%C4%B0%20KL%C4%B0N%C4%B0K%20MUAYENE%20Y%C3%96NTEMLER%C4%B0%20%282%29.pdf

Özhan, C. (2020). Blockchain uygulama geliştirme rehberi – genel bakış. Erişim: https://devnot.com/2020/blockchain-uygulama-gelistirme-rehberi-genel-bakis/

Páez, R., Pérez, M., Ramírez, G., Montes, J., & Bouvarel, L. (2020). An architecture for biometric electronic identification document system based on blockchain. *Future Internet*, *12*(1), 10.

Pawlak, M., & Poniszewska-Marańda, A. (2021). Trends in blockchain-based electronic voting systems. *Information Processing & Management*, *58*(4), 102595.

Peng, Z., Wu, H., Xiao, B., & Guo, S. (2019, April). VQL: Providing query efficiency and data authenticity in blockchain systems. In *2019 IEEE 35th international conference on data engineering workshops (ICDEW)* (pp. 1-6). IEEE.

Poddar, V., Mondal, S., Dutta, N., & Dey, H. (2018, November). Incorporating Advancements In Voting Strategies: A Survey. In *2018 9th IEEE Annual Ubiquitous Computing, Electronics & Mobile Communication Conference (UEMCON)* (pp. 249-254). IEEE.

Prada-Delgado, M. Á., Baturone, I., Dittmann, G., Jelitto, J., & Kind, A. (2020). PUF-derived IoT identities in a zero-knowledge protocol for blockchain. *Internet of Things*, *9*, 100057.

Qi, Y., Fu, Y., Wang, T., & Lv, H. (2020, November). Pftom: a Blockchain based on Fingerprint. In *2020 Chinese Automation Congress (CAC)* (pp. 5338-5344). IEEE.

Rahim, K., Tahir, H., & Ikram, N. (2018, September). Sensor based PUF IoT authentication model for a smart home with private blockchain. In *2018 International Conference on Applied and Engineering Mathematics (ICAEM)* (pp. 102-108). IEEE.

Rakib, G. A., Islam, M. S., Rahman, M. A., Syed, A. M., Hossain, M. S., Alrajeh, N. A., & El Saddik, A. (2021, June). DeepHealth: A secure framework to manage health certificates through medical IoT, blockchain and deep learning. In *2021 IEEE International Symposium on Medical Measurements and Applications (MeMeA)* (pp. 1-6). IEEE.

Razdan, S., & Sharma, S. (2021). Internet of Medical Things (IoMT): Overview, Emerging Technologies, and Case Studies. *IETE Technical Review*, 1-14.

Reddy, R. V., prakash Reddy, V. J., & Reddy, E. M. (2020, June). Automatic face expressions and gesture detection system using blockchain security. In *2020 International Conference on Intelligent Engineering and Management (ICIEM)* (pp. 296-300). IEEE.

Sahai, S., Atre, M., Sharma, S., Gupta, R., & Shukla, S. K. (2020, November). Verity: Blockchain based framework to detect insider attacks in dbms. In *2020 IEEE International Conference on Blockchain (Blockchain)* (pp. 26-35). IEEE.

Şahan, S., Ekici, A. F., & Bahtiyar, Ş. (2019, April). A multi-factor authentication framework for secure access to blockchain. In *Proceedings of the 2019 5th international conference on computer and technology applications* (pp. 160-164).

Saiharsha, B., Tharagesh, R. S., Kumar, S. N., & Harini, N. (2020, June). Cloud Based Data Integrity model for Minimal Human Intervention using Smart Contracts. In *2020 5th International Conference on Communication and Electronics Systems (ICCES)* (pp. 910-916). IEEE.

Sanober, A., & Anwar, S. (2022). Crytographical primitive for blockchain: a secure random DNA encoded key generation technique. *Multimedia Tools and Applications*, 1-18.

Sarier, N. D. (2021). Comments on biometric-based non-transferable credentials and their application in blockchain-based identity management. *Computers & Security*, *105*, 102243.

Sarier, N. D. (2021). Efficient biometric-based identity management on the Blockchain for smart industrial applications. *Pervasive and Mobile Computing*, *71*, 101322.

Sawant, G., & Bharadi, V. (2020, February). Permission Blockchain based Smart Contract Utilizing Biometric Authentication as a Service: A Future Trend. In *2020 International Conference on Convergence to Digital World-Quo Vadis (ICCDW)* (pp. 1-4). IEEE.

Shah, A., Sodhia, N., Saha, S., Banerjee, S., & Chavan, M. (2020). Blockchain Enabled Online-Voting System. In *ITM Web of Conferences* (Vol. 32, p. 03018). EDP Sciences.

Shankar, T. N., Rakesh, P., Rao, T. B., Bharadwaj, L. H., Rakesh, C., & Madhuri, M. L. (2021, February). Providing Security to Land Record with the computation of Iris, Blockchain, and One Time Password. In *2021 International Conference on Computing, Communication, and Intelligent Systems (ICCCIS)* (pp. 226-231). IEEE.

Sharma, V., & Awasthi, L. K. (2021, May). Divergent applications of Blockchain Security: A Survey. In *2021 2nd International Conference on Secure Cyber Computing and Communications (ICSCCC)* (pp. 212-217). IEEE.

Sheng, D., Xiao, M., Liu, A., Zou, X., An, B., & Zhang, S. (2020, August). CPchain: a copyright-preserving crowdsourcing data trading framework based on blockchain. In *2020 29th International Conference on Computer Communications and Networks (ICCCN)* (pp. 1-9). IEEE.

Subha, P., & Padmasree, P. (2021, December). Voting System based on BlockChain and using Iris Recognition. In *2021 4th International Conference on Computing and Communications Technologies (ICCCT)* (pp. 164-168). IEEE.

Sudharsan, B., MP, N. K., & Alagappan, M. (2019, October). Secured electronic voting system using the concepts of blockchain. In *2019 IEEE 10th Annual Information Technology, Electronics and Mobile Communication Conference (IEMCON)* (pp. 0675-0681). IEEE.

Sullivan, C., & Burger, E. (2017). E-residency and blockchain. *computer law & security review*, *33*(4), 470-481.

Tanrıverdi, M., Uysal, M. & Üstündağ, M. T. (2019). Blokzinciri Teknolojisi Nedir? Ne Değildir?: Alanyazın İncelemesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 12 (3) , 203-217

Thawre, A., Hariyale, A., & Chandavarkar, B. R. (2021, May). Survey on security of biometric data using cryptography. In *2021 2nd International Conference on Secure Cyber Computing and Communications (ICSCCC)* (pp. 90-95). IEEE.

Toutara, F., & Spathoulas, G. (2020, November). A distributed biometric authentication scheme based on blockchain. In *2020 IEEE International Conference on Blockchain (Blockchain)* (pp. 470-475). IEEE.

Tran, Q. N., Turnbull, B. P., Wu, H. T., De Silva, A. J. S., Kormusheva, K., & Hu, J. (2021). A survey on privacy-preserving blockchain systems (PPBS) and a novel PPBS-based framework for smart agriculture. *IEEE Open Journal of the Computer Society*, *2*, 72-84.

Waheed, A., & Krishna, P. V. (2020, February). Comparing biometric and blockchain security mechanisms in smart parking system. In *2020 International Conference on Inventive Computation Technologies (ICICT)* (pp. 634-638). IEEE.

Wazid, M., Das, A. K., Shetty, S., Gope, P., & Rodrigues, J. J. (2020). Security in 5G-enabled internet of things communication: issues, challenges, and future research roadmap. *IEEE Access*, *9*, 4466-4489.

Wu, Z., Zheng, H., Zhang, L., & Li, X. Y. (2019, August). Privacy-friendly Blockchain Based Data Trading and Tracking. In *2019 5th International Conference on Big Data Computing and Communications (BIGCOM)* (pp. 240-244). IEEE.

Xiong, F., Xiao, R., Ren, W., Zheng, R., & Jiang, J. (2019). A key protection scheme based on secret sharing for blockchain-based construction supply chain system. *IEEE Access*, *7*, 126773-126786.

Xu, B., Agbele, T., & Jiang, R. (2019, October). Biometric blockchain: A better solution for the security and trust of food logistics. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 646, No. 1, p. 012009). IOP Publishing.

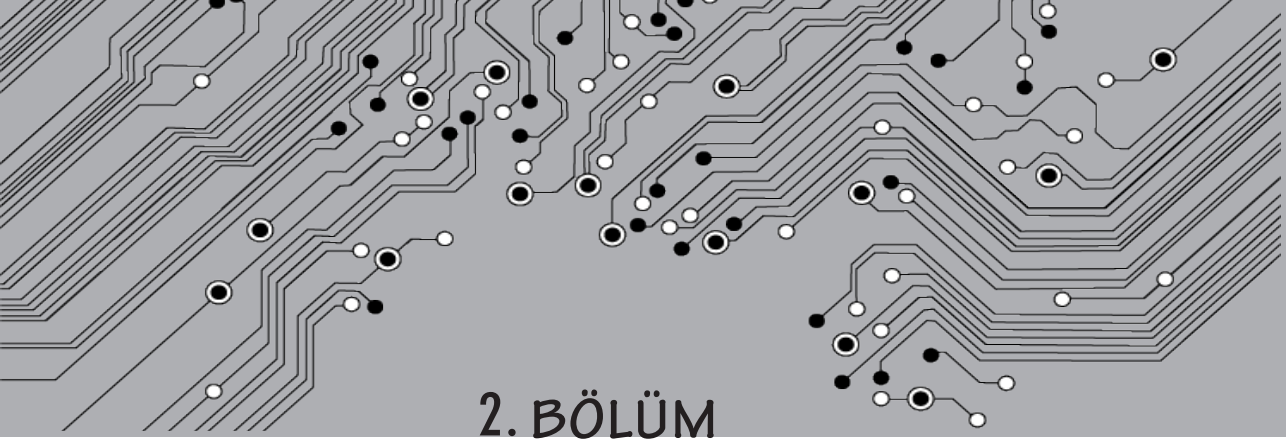
Xu, R., Nagothu, D., & Chen, Y. (2021). Decentralized video input authentication as an edge service for smart cities. *IEEE Consumer Electronics Magazine*, *10*(6), 76-82.

Yang, W., Wang, S., Sahri, N. M., Karie, N. M., Ahmed, M., & Valli, C. (2021). Biometrics for Internet-of-Things security: A review. *Sensors*, *21*(18), 6163.

Zeng, Z., Dong, M., Miao, W., Zhang, M., & Tang, H. (2021). A data-driven approach for blockchain-based smart grid system. *IEEE Access*, *9*, 70061-70070.

Zhang, Z., Wang, F., Zhong, C., & Ma, H. (2020, May). Grid Terminal Data Security Management Mechanism Based On Master-Slave Blockchain. In *2020 5th International Conference on Computer and Communication Systems (ICCCS)* (pp. 67-70). IEEE.

Zhu, X., & Cao, C. (2021). Secure Online Examination with Biometric Authentication and Blockchain-Based Framework. *Mathematical Problems in Engineering*, *2021*.

2. BÖLÜM

SAĞLIK ALANINDA BLOCKCHAIN VE UYGULAMALARI

M. Fevzi Esen

1. Giriş

İş kesintilerinin giderilmesi, sağlamlık, denetlenebilirlik ve kişisel bilgilerin güvenliği gibi konulara duyulan ihtiyaçlar yeni teknolojik yatırımları beraberinde getirmiş ve özellikle sağlık/sosyal hizmet sektöründeki kuruluşlar iletişim teknolojilerine yönelik yatırımlarını hızlandırmıştır (Bellmann vd., 2021). Küresel dijital sağlık yatırımları 2021 yılında bir önceki yıla göre %79 artarak yaklaşık 58 milyar dolar seviyesine ulaşmış, yatırımlardan sağlanacak ekonomik faydanın gerek klinik olarak gerekse paydaşlar ve toplumsal açıdan önemli derecede etkiye sahip olacağı öngörülmüştür (CB, 2022). Bir araştırmada, 2020 yılında sağlık teknolojileri alanındaki girişimcilere sağlanan kaynağın 14 milyar doları aştığı, sağlık sektörü de dâhil olmak üzere global ekonominin COVID-19 salgınının etkisi altındayken bile girişimler için sağlanan finansmanın 2020'de 2019'a kıyasla iki katına çıktığı belirtilmektedir (Micca vd., 2021). Ayrıca ABD'de 2020 yılı sağlık harcamalarının 250 milyar dolara kadar olan kısmının sanal olarak sunulan sağlık hizmetlerine aktarıldığı, aynı yıl dijital sağlık projelerinin 2017'ye kıyasla üç kat daha fazla girişim sermayesi desteği aldığı tahmin edilmektedir (McKinsey, 2021).

COVID-19 salgını global üretim ve tedarik zinciri yönetimini sekteye uğratırken başta devletler olmak üzere birçok alanda işletmelerin dijital teknolojilere olan stratejik yatırımlarını yeniden yapılandırmalarına sebep olmuştur. Pandeminin başlamasının hemen ardından birçok işletmenin temel faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için otomasyon, yapay zekâ (AI), blockchain ve 5G gibi gelişmekte olan teknoloji yatırımlarına pay ayıramayabilecekleri belirtilmiştir. 2020 yılı orta-

sağlık bilgi sistemlerinde hâlihazırda mevcut olan sınırlamaların ortadan kaldırılmasını sağlayabilir (Bhattacharya vd., 2019). Ayrıca gerçek zamanlı sürveyans verileri sağlanarak bulaşıcı olmayan hastalıklar için risk faktörlerinin erken tespiti sağlanabilir. Böylelikle sağlık personelinin kapasitesi geliştirilerek etkili tedarik zinciri sistemleri aracılığıyla acil durum müdahale zorlukları da aşılabilir.

Kaynakça

Aceto, G., Persico, V. & Pescapé, A. (2018). The role of information and com- munication technologies in healthcare: taxonomies, perspectives, and challenges. *J. Netw. Comput. Appl.*, 107, 125–154.

Acoer (2023). Providing daily tracking and visualizations of the pandemic. Erişim: Coronavirus (COVID-19) Tracker. https://www.acoer.com/coronavirus.

Agbo, C., Mahmoud, Q., & Eklund, J. (2019). Blockchain Technology in Healthcare: A Systematic Review. *Healthcare*, 7(2), 56. MDPI AG.

Ajaykumar, C. (2021). Libraries on the Global Health Crisis: COVID-19 Pandemic. In B. Holland (Ed.), Handbook of Research on Library Response to the COVID-19 Pandemic (pp. 189-208). IGI Global.

Al Omar, A., Rahman, M.S., Basu, A., & Kiyomoto, S. (2017). MediBchain: A Blockchain Based Privacy Preserving Platform for Healthcare Data. In: Wang, G., Atiquzzaman, M., Yan, Z., Choo, KK. (eds) Security, Privacy, and Anonymity in Computation, Communication, and Storage. SpaCCS 2017. Lecture Notes in Computer Science, 10658. Springer, Cham.

Al-Jaroodi, J., Mohamed, N., & Abukhousa, E. (2020). Health 4.0: On the Way to Realizing the Healthcare of the Future, *IEEE Access*, 8, 211189–211210.

Azaria, A., Ekblaw, A., Vieira, T., & Lippman, A. (2016). MedRec: Using Blockchain for Medical Data Access and Permission Management. 2nd International Conference on Open and Big Data (OBD), Vienna, Austria, 25-30.

Bellmann, L., Bourgeon, P., Gathmann, C., Kagerl, C., Marguerit, D., Martin, L., Pohlan, L., & Roth, D. (2021). Digitalisierungsschub in Firmen während der Corona-Pandemie" [Booming Investments in Digital Technologies during the Pandemic], Working Paper, Luxembourg Institute for Socio-Economic Research (LISER).

Bhattacharya, S., Singh, A., & Hossain, M. M. (2019). Strengthening public health surveillance through blockchain technology. *AIMS public health*, *6*(3), 326–333.

Bocek, T., Rodrigues, B. B., Strasser, T., & Stiller, B. (2017). Blockchains everywhere - a use-case of blockchains in the pharma supply-chain, IFIP/IEEE Symposium on Integrated Network and Service Management (IM), Lisbon, Portugal, 772-777.

Boersma, J., & Bulters, J. (2017). Blockchain technology 9 benefits and 7 challenges. Retrieved August 16, 2018, from Deloitte: https://blog.deloitte.com.ng/blockchain-technology-benefits-challenges/

CB (2022). State of digital health 2021 report. Erişim: https://www.cbinsights.com/research/report/digital-health-trends-2021/

Chronicled (2023). Blockchain. Erişim: https://www.chronicled.com/

Civitas (2023). Community protection dashboard. Erişim: https://www.civitasforhealth.org/community-protection-dashboard/

Coalition (2023). Help stop the spread. Erişim: https://www.coalitionnetwork.org/about-coalition

Cohen, I.G., Mello, M.M. (2018). HIPAA and Protecting Health Information in the 21st Century. JAMA,

320(3), 231–232.

Dagher, G.G., Mohler, J., Milojkovic, M., & Marella, P.B. (2018). Ancile: privacy-preserving framework for access control and interoperability of electronic health records using blockchain technology. *Sustain. Cities Soc.*, 39, 283–297.

Deloitte (2021). Maximizing the impact of technology investments in the new normal. Erişim: https://www2.deloitte.com/xe/en/insights/focus/cio-insider-business-insights/impact-covid-19-technology-investments-budgets-spending.html

DSÖ (2018). Classification of digital health interventions v1. 0: a shared language to describe the uses of digital technology for health. Erişim: https://apps.who.int/iris/handle/10665/260480

Dubovitskaya, A., Novotny, P., Xu, Z., & Wang, F. (2020). Applications of blockchain technology for data-sharing in oncology: results from a systematic literature review. Oncology, 98(6), 403–411.

Engelhardt, M.A. (2017). Hitching Healthcare to the Chain: An Introduction to Blockchain Technology in the Healthcare Sector. *Technol. Innov. Manag. Rev.*, *7*, 22–34.

Fan, K., Wang, S., Ren, Y., Li, H., & Yang, Y. (2018). MedBlock: Efficient and Secure Medical Data Sharing Via Blockchain. *Journal of Medical Systems*, 42(8), 136.

Fantom (2023). The fantom ecosystem. Erişim: https://fantom.foundation/

Farooq, K., Syed, H.J., Alqahtani, S.O., Nagmeldin, W., Ibrahim, A.O., & Gani, A. (2023). Blockchain federated learning for in-home health monitoring. *Electronics,* 12, 136.

Fortune (2022). Blockchain market. Erişim: https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/blockchain-market-100072

GCG (2023). Global Governance Program: Cloud Communities. Erişim: http://global-citizenship.eui.eu/research/global-citizenship-technology/cloud-communities/

Gopal, G., Suter-Crazzolara, C., Toldo, L., & Eberhardt, W. (2019). Digital transformation in healthcare– architectures of present and future information technologies. *Clinical Chemistry and Laboratory Medicine*, 57(3), 328-335.

Gordon, W.J., & Catalini, C. (2018). Blockchain technology for healthcare: facilitating the transition to patient-driven interoperability. *Comput. Struct. Biotechnol. J.,* 16, 224–230.

Grand View Research (2023). Blockchain Technology In Healthcare Market Size, Share & Trends Analysis Report. Erişim: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/blockchain-technology-healthcare-market

Guardtime (2023). Health-Care Real World Data. Erişim: https://guardtime.com/health

Gupta, S.S. (2017). Blockchain, John Wiley & Sons, Inc.

Hasselgren, A., Kralevska, K., Gligoroski, D., Pedersen, S. A., & Faxvaag, A. (2020). Blockchain in healthcare and health sciences—A scoping review. *International Journal of Medical Informatics*, 134, 104040.

HIMSS (2021). Digital Health and the Trends Healthcare Investors are Following. Erişim: https://www.himss.org/resources/digital-health-and-trends-healthcare-investors-are-following

Hussein, A.F., ArunKumar, N., Ramirez-Gonzalez, G., Abdulhay, E., Manuel, J., Tavares, R.S., & Hugo, V. (2018). A medical records managing and securing blockchain based system supported by a genetic algorithm and discrete wavelet transform. *Cogn. Syst. Res.*, 52, 1–11.

Hyperchain (2023). Consortium blockchain platform. Erişim: https://www.hyperchain.cn/en/products/hyperchain

IBM (2018). Team Medicine How life sciences can win with blockchain. Erişim: https://www.ibm.com/blockchain/industries/healthcare

IBM. (2020). MiPasa project and IBM Blockchain team on open data platform to support Covid-19 response. Erişim: https://www.ibm.com/blogs/blockchain/2020/03/mipasa-project-and-ibm-blockchain-team-on-open-data-platform-to-support-covid-19-response/

Jiang, S., Cao, J., Wu, H., Yang, Y., Ma, M.D., & He, J. (2018). BlocHIE: A BLOCkchain-Based Platform for Healthcare Information Exchange. 2018 IEEE International Conference on Smart Computing (SMARTCOMP), Taormina, Italy, 49-56.

Kaur, H., Alam, M.A., Jameel, R., Mourya, A.K., & Chang, V. (2018). A Proposed Solution and Future Direction for Blockchain-Based Heterogeneous Medicare Data in Cloud Environment. *J Med Syst.*, 42, 156.

Koscina, M., Manset, D., Negri-Ribalta, C. & Perez, O. (2019). Enabling trust in healthcare data exchange with a federated blockchain-based architecture. In IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence - Companion Volume (WI '19 Companion). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 231–237.

KPMG (2020). Companies shift emerging tech investments amid COVID-19. Erişim: https://kpmg.com/mt/en/home/media/press-releases/2020/11/companies-shift-emerging-tech-investments-amid-covid-19-kpmg-research.html

Lagan, S., Aquino, P., Emerson, M.R., Fortuna, K., Walker, R., & Torous, J. (2020). Actionable health app evaluation: translating expert frameworks into objective metrics. *npj Digit. Med.*, 3, 100.

Li, H., Zhu, L., Shen, M., Gao, F., Tao, X. & Liu, S. (2018). Blockchain-based data preservation system for medical data. *J. Med. Syst.* 42(8), 1–13.

Li, Y., Qiao, L. & Lv, Z. (2021). An Optimized Byzantine Fault Tolerance Algorithm for Consortium Blockchain. *Peer-to-Peer Netw. Appl.*, 14, 2826–2839.

Lin, I.C. & Liao, T.C. (2017). A Survey of Blockchain Security Issues and Challenges, *IJ Network Security*, 19(5), 653-659.

Liu, M., Yu, F. R., Teng, Y., Leung, V. C., & Song, M. (2019). Performance optimization for blockchainenabled industrial internet of things (iiot) systems: A deep reinforcement learning approach. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, 15(6), 3559-3570.

Marbouh, D., Abbasi, T., Maasmi, F., Omar, I. A., Debe, M. S., Salah, K., Jayaraman, R., & Ellahham, S. (2020). Blockchain for COVID-19: Review, Opportunities, and a Trusted Tracking System. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 45(12), 9895–9911.

Margheri, A., Masi, M., Miladi, A., Sassone, V., & Rosenzweig, J. (2020). Decentralised provenance for healthcare data. *International Journal of Medical Informatics*, *141*, 104197.

McKinsey (2020). How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever. Erişim: https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever

McKinsey (2021). Telehealth: A quarter-trillion-dollar post-COVID-19 reality?. Erişim: https://www.mckinsey.com/industries/healthcare/our-insights/telehealth-a-quarter-trillion-dollar-post-covid-19-reality

McKinsey (2022). The future of healthcare: Insights on healthcare. Erişim: https://www.mckinsey.com/industries/healthcare/our-insights

Medi Ledger (2023). The mediledger network. Erişim: https://www.mediledger.com/

Mendes, D., Rodrigues, I.P., Fonseca, C., Lopes, M.J., García-Alonso, J.M., & Berrocal, J. (2018). Anonymized distributed PHR using blockchain for openness and non-repudiation guarantee. *Stud Health Technol Inform.*, 255, 170–174.

Micca, P., Gisby, S., Chang, C. & Shukla, M. (2021). Trends in health investments: Deloitte Insights. Erişim: https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/health-care/health-tech-private-equity-venture-capital.html

Monteil, C. (2019). Blockchain and Health. In Digital Medicine (pp. 41-47). Springer, Cham.

Morabito, V. (2017). Business Innovation Through Blockchain The B³ Perspective. Springer Cham.

Nebula Genomics (2023). Technology. Erişim: https://nebula.org/technology/

Netcetera (2023). Connected Health. Erişim: https://www.netcetera.com/home/Healthcare.html

Nijhawan, L. P., Janodia, M. D., Muddukrishna, B. S., Bhat, K. M., Bairy, K. L., Udupa, N., & Musmade, P. B. (2013). Informed consent: Issues and challenges. *Journal of Advanced Pharmaceutical Technology & Research*, *4*(3), 134–140.

Noser (2023). Safety and reliability in medical technology. Erişim: https://www.noser.com/referenzen/unsere-branchen/medizintechnik/

Nwosu, A.U., Goyal, S.B., & Bedi, P. (2021). Blockchain transforming cyber-attacks: healthcare ındustry. In: Abraham, A., Sasaki, H., Rios, R., Gandhi, N., Singh, U., Ma, K. (eds) Innovations in bio-inspired computing and applications. IBICA 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1372. Springer, Cham.

Panda, S.K., & Satapathy, S.C. (2021). An investigation into smart contract deployment on ethereum platform using Web3.js and solidity using blockchain. In: Bhateja, V., Satapathy, S.C., Travieso-González, C.M., Aradhya, V.N.M. (eds.) Data Engineering and Intelligent Computing. Advances in Intelligent Systems and Computing, Springer, Singapore.

Patel, V. (2019). A framework for secure and decentralized sharing of medical imaging data via blockchain consensus. *Health Informatics J.,* 25(4), 1398–1411.

PatientsLikeMe (2023). PatientsLikeMe, Agency for healthcare research and quality. Erişim: https://www.patientslikeme.com/

Philips (2019). Artificial Intelligence is the great healthcare equalizer. Erişim: https://www.philips.com/a-w/about/news/archive/blogs/innovation-matters/20190402-artificial-intelligence-is-the-great-healthcare-equalizer.html

PokitDok (2023). Blockchain for healthcare. Erişim: https://ventures.mckesson.com/dokchain-pokitdok-blockchain-healthcare/

Precedence (2023). Blockchain in healthcare market report. Erişim: https://www.precedenceresearch.com/blockchain-in-healthcare-market

Radanovic, I., & Likic, R. (2018). Opportunities for use of blockchain technology in medicine. *Appl. Health Econ. Health Policy*, 16(5), 583–590.

Saravanan, M., Shubha, R., Marks, A.M., & Iyer, V. (2017). SMEAD: A secured mobile enabled assisting device for diabetics monitoring. In Proceedings of IEEE International Conference on Advanced Networks and Telecommunications Systems (ANTS), Odisha, India, 1–6.

Sathya, A.R., Panda, S.K., & Hanumanthakari, S. (2021). Enabling smart education system using blockchain technology. In: Panda, S.K., Jena, A.K., Swain, S.K., Satapathy, S.C. (eds) Blockchain technology: applications and challenges. Intelligent Systems Reference Library, 203. Springer, Cham.

Saxena, N. & Sarkar, B. (2023). How does the retailing industry decide the best replenishment strategy by utilizing technological support through blockchain?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 71, 103151.

Scorringe, M. (2019). More than medicine: pharmaceutical industry collaborations with the UK NHS. In Sustainable Entrepreneurship (pp. 111-137). Springer, Cham.

Shabani, M. (2019). Blockchain-based platforms for genomic data sharing: a de-centralized approach in response to the governance problems?. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 26(1), 76- 80.

Shamshad, S., Minahil, Mahmood, K., Kumari, S., & Chen, C.-M. (2020). A secure blockchain-based e-health records storage and sharing scheme. *Journal of Information Security and Applications*, 55, 102590.

Sharma, A., Bahl, S., Bagha, A.K., Javaid, M., Shukla, D.K., & Haleem, A. (2022). Blockchain technology and its applications to combat COVID-19 pandemic. *Res. Biomed. Eng.*, 38(1), 173–180.

Shrivastava, G., Le, D.N., & Sharma, K. (2020). Cryptocurrencies and Blockchain Technology Applications. John Wiley & Sons, Inc.

Tasca, P., & Tessone, C. (2019). Taxonomy of Blockchain Technologies. Principles of Identification and Classification, *Ledger*, 4(1), 39.

VeChain (2023). Web3 for better. Erişim: https://www.vechain.org/assets/whitepaper/whitepaper-3-0.pdf

Wang, H., Qin, H., Zhao, M., Wei, X., Shen, H., & Susilo, W. (2020). Blockchain-based fair payment smart contract for public cloud storage auditing. *Inf. Sci.*, *519*, 348–362.

Warner, K., & Nowais, S.A. (2020). Coronavirus: Doctors urge public to help track COVID-19 cases with tracing app. *The National*, Erişim: https://www.thenational.ae/uae/health/coronavirus-doctors-urge-public-to-help-track-covid-19-cases-with-tracing-app-1.1012267.

Wright, C., & Joshi, R. (2020). Blockchain in healthcare & life sciences. PreScouter Research Support Service. Erişim: https://www.prescouter.com/inquiry/blockchain-healthcare-life-sciences/

Xia, Q., Sifah, E., Asamoah, K., Gao, J., Du, X., & Guizani, M. (2017) MedShare: trust-less medical data sharing among cloud service providers via blockchain. *IEEE Access,* 5, 14757–14767.

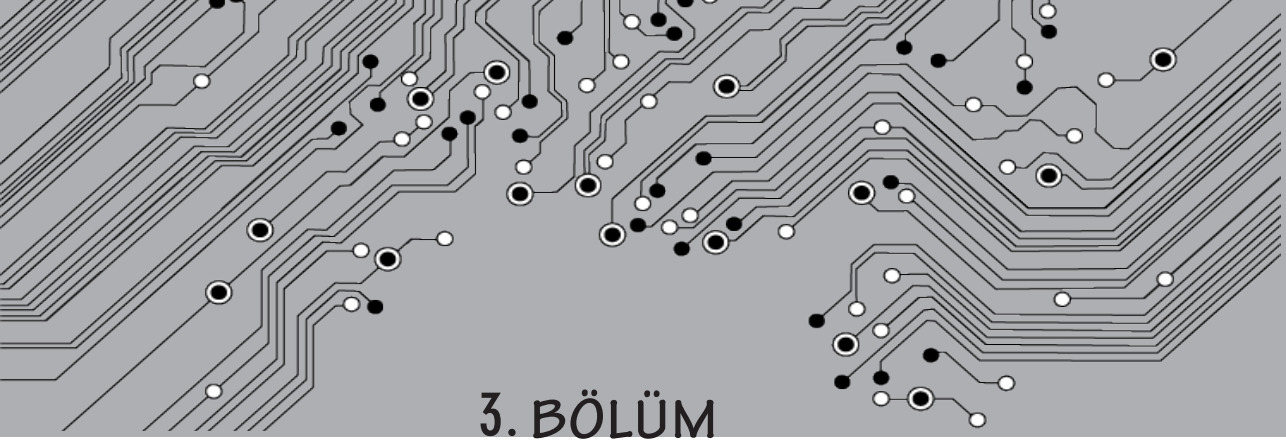
Xiao, Y., Xu, B., Jiang, W., & Wu, Y. (2021). The HealthChain blockchain for electronic health records: development study. *Journal of Medical Internet Research,* 23(1), e13556.

Yue, X., Wang, H., Jin, D., Li, M., & Jiang, W. (2016). Healthcare Data Gateways: Found Healthcare Intelligence on Blockchain with Novel Privacy Risk Control. *J. Med Syst*., 40, 453.

Zhang, P., White, J., Schmidt, D. C., Lenz, G., & Rosenbloom, S. T. (2018). FHIRChain: Applying Blockchain to Securely and Scalably Share Clinical Data. *Computational and Structural Biotechnology Journal*, 16, 267–278.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H.N., Chen, W., Chen, X., Weng, J., & Imran, M. (2020). An overview on smart contracts: challenges, advances and platforms. *Fut Generat Comp Syst,* 105, 475–491.

Zhou, L., Wang, L., & Sun, Y. (2018). MIStore: a Blockchain-Based Medical Insurance Storage System. *Journal of Medical Systems*, *42*(8), 149.

3. BÖLÜM

FİNANS ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ (IoT): BİBLİYOMETRİK ANALİZ VE BİLİMSEL HARİTALAMA

İsmail Fatih Ceyhan

1. Giriş

"İnternet" kelimesi, son birkaç yıl içinde geliştirilen ve modern çağda sürekli olarak daha yeni zirvelere ulaşan sürekli yaşayan nesnelerden biri olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle evrimiyle birlikte aynı zamanda her zaman yükseltilebilir ve değiştirilebilir olmuştur. En yeni özelliklere sahip farklı ve çeşitli teknolojiler, insanların dikkatini çekmeyi başaran çok çekici bir şey olmuştur. Ve hiç şüphesiz bu, internetin çok kısa bir sürede ulaştığı kilometre taşlarının arkasındaki ana neden olarak ifade edilebilir. İnternetin evrimleşmesiyle birlikte, internetle bağlantılı nesneler hızla artmış ve buna da nesnelerin interneti (IoT) adı verilmiştir (Malik vd., 2020).

IoT teknolojisi finans (Pandow, Bamhdi, ve Masoodi, 2020), bankacılık (Arora ve Kaur, 2020), sigorta (Marafie vd., 2018), tedarik zinciri (Shousong vd., 2018; Ben-Daya vd., 2019), sağlık (Calvillo-Arbizu, vd., 2017), inşaat (Zhou ve Ding, 2017; Zhong vd. 2017), blockchain (Gao, 2022; Xie vd., 2022), eğitim (Ding vd., 2021; Alharbi, 2020), akıllı şehir (Zhang vd., 2019; Jha vd., 2020) ve tarım (Gagliardi vd., 2021; Cicioğlu ve Çalhan, 2021) gibi birçok alanı etkilemektedir.

Nesnelerin interneti (IoT), günümüzde giderek yaygınlaşan ve dünya çapında birçok sektörde uygulanabilen bir teknolojidir. Bu teknoloji, cihazlar arasındaki iletişimi ve veri paylaşımını kolaylaştırarak iş süreçlerini daha etkin ve verimli

Çalışmada bankacılık ve finans disiplininde nesnelerin interneti konusunda yapılmış araştırmalarla ilgili bibliyometrik analiz yapılmıştır. Bibliyometrik analiz; yapılan araştırmaların sayısal verilerini kullanarak çalışmalarla ilgili boşlukları, gelişmeleri, fırsatları ortaya çıkarmak için yapılan bir analiz türüdür.

Sonuç olarak ilgili konuda yapılan araştırmaların 2018 yılından sonra artışa geçtiği ifade edilebilir. En çok yayın çıkaran dergi, *Technological Forecasting* dergisi aynı zamanda en çok atıf alan dergidir. En çok atıf yapılan araştırmacı Li, çalışmaları en çok atıf alan ülke Amerika'dır. En çok yayın yapan Çinli araştırmacılardır.

Anahtar kelimeler ile ilgili yapılan incelemede, araştırmalarda en çok kullanılan anahtar kelimenin blokzincir ve Endüstri 4.0 olduğu görülmüştür. Ardından yapay zekâ anahtar kelimesi gelmektedir. Bu sonuçlarla nesnelerin interneti ile ilişkili bu anahtar kelimelerin daha sık kullanılması, yazarların bu konulara daha fazla ilgi gösterdiğini göstermektedir.

Çalışmanın başlıca sınırlılıkları kullanılan bibliyometrik arama verilerinin sadece Web of Science veri tabanından alınmış olması nedeniyle bu veri tabanı dışında kalan kaynaklardaki nesnelerin interneti ve finans ile ilgili çalışmalar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca bir başka sınırlılık olarak çalışmanın araştırma dönemi olarak sadece 2016-2022 yıllarının belirlenmesi ve sadece İnglizce kaynakların araştırmaya dâhil edilmesi şeklinde ifade edilebilir. Yine bibliyometrik analiz aracı olarak sadece bibliometrix-biblioshiny ve wosviewer programlarının kullanılması da bir sınırlılık olarak belirtilebilir.

Gelecekte yapılacak çalışmaların geliştirilmesi ve genişletilmesi için farklı veritabanlarından alınan verilerin de araştırmaya dâhil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmada sadece güncel çalışmaların bulunması açısından 2016-2022 yılları arasındaki çalışmalar incelendiğinden daha kapsamlı bir araştırma için daha uzun bir dönemi kapsayan araştırmalar, yapılacak sistematik literatür taramaları ve eleştirel kaynak incelemeleriyle nesnelerin internetine ilişkin daha açıklanabilir bulgular ortaya çıkabilir.

Kaynakça

Abdelgawad, A. & Yelamarthi, K. (2017). Internet of things (IoT) platform for structure health monitoring. *Wireless Commun Mobile Comput.* 2017, 1–10.

Al, U., Soydal, İ. & Yalçın, H. (2010). Bibliyometrik özellikleri açısından Bilig'in Değerlendirilmesi. *Bilig*, 55, 1-20.

Al, U. & Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.

Alharbi, F. (2020). Integrating internet of things in electrical engineering education. *Int. J. Electr. Eng. Educ.,* 0020720920903422, 1-18.

Altarturi, H. H. M., Nor, A. R. M., Jaafar, N. I. & Anuar, N. B. (2023). A bibliometric and content analysis of technological advancement applications in agricultural e-commerce. *Electron Commer Research.* In press.

Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975.

Arora, N. & Kaur, P. D., (2020). Augmenting Banking and FinTech with Intelligent Internet of Things Technology, *2020 8th International Conference on Reliability, Infocom Technologies and Optimization (Trends and Future Directions) (ICRITO),* Noida, India, 648-653.

Artsın, M. (2020). Bir Metin Madenciliği Uygulaması: Vosvıewer. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B - Teorik Bilimler* , 8(2) , 344-354 .

Ben-Daya M., Hassini E. & Bahroun Z. (2019). Internet of things and supply chain management: a literature review. *Int J Prod Res.,* 57(15–16), 4719–42.

Calvillo-Arbizu, J., Román-Martínez, I., Reina-Tosina, J. (2021). Internet of things in health: requirements, issues, and gaps. *Comput. Methods Programs Biomed*, 208, 106231.

Cicioğlu M. & Çalhan A. (2021). Smart agriculture with internet of things in cornfields. *Comput Electr Eng.*, 90, 106982.

Delafenestre, R. (2019). New business models in supply chains: a bibliometric study. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 47(12), 1283-1299.

Demir, H. & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz İle Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi . *İş ve İnsan Dergisi* , 5(2) , 91-114 .

Ding Y., Zhang N., Li Y. & Tsai S-B. (2021). College physical education course management system based on internet of things. *Mobile Inf Syst*., 2021, 1–10.

Donthu, N., Kumar, S., Pandey, N. & Lim, W. M. (2021). Research Constituents, Intellectual Structure, and Collaboration Patterns in Journal of International Marketing: An Analytical Retrospective. *Journal of International Marketing*, 29(2), 1–25.

Durieux, V. & Gevenois, P. A. (2010). Bibliometric indicators: quality measurements of scientific publication. *Radiology*, 255(2), 342-51.

Fiore, U., Florea A., Kifor C. V & Zanetti P. (2021). Digitization, Epistemic Proximity, and the Education System: Insights from a Bibliometric Analysis, *Journal of Risk and Financial Management*, 14(6), 267.

Gagliardi G., Lupia M., Cario G., Cicchello Gaccio F., D'Angelo, V., Cosma A. I. M & Casavola A. (2021). An internet of things solution for smart agriculture. *Agronomy*, 11, 2140.

Gao Z. (2022). Application of internet of things and block-chain technology in improving supply chain financial risk management system. *IETE J Res.,* 1–10.

Garcés-Giraldo, L., Patiño-Vanegas, J., Espinosa, R., Benjumea-Arias, M., Valencia-Arias, A., & Lampen, M. C. (2023). Internet of Things - IoT research trends from a bibliometric analysis. *Journal of Information Systems Engineering and Management,* 8(1), 18894.

Garfield, E. (1988). Announcing the SCI Compact disc edition: CD-ROM gigabyte storage technology, novel software, and bibliographic coupling make desktop research and discovery a reality. *Current Contents*, 22, 3-13.

Hettiarachchi, B. D., Seuring, S. & Brandenburg, M. (2022). Industry 4.0-driven operations and supply chains for the circular economy: a bibliometric analysis. *Oper. Manag. Res.,* 15, 858–878.

Jha S., Nkenyereye L., Joshi G. P. & Yang E. (2020). Mitigating and monitoring smart city using internet of things. *Comput Mater Continua.,* 65(2), 1059–79.

Kiel, D., Müller, J. M., Arnold, C. & Voigt, K. I. (2017). Sustainable Industrial Value Creation: Benefits and Challenges of Industry 4.0. *International Journal of Innovation Management*, 1740015, 231-270.

Kohtamäki, M., Parida, V., Patel, P.C., & Gebauerd, H., (2020). The relationship between digitalization and servitization : the role of servitization in capturing the financial potential of digitalization. *Technological forecasting and social change*, 151(February).

Larocca, A., Borsato, M., Kubo, P. Y., & Estorilio, C. C. (2021). Data management within new product development and collaborative engineering: a bibliometric and systemic analysis. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, ahead-of-print.

Li, L. (2018). China's manufacturing locus in 2025: With a comparison of "Made-in-China 2025" and "Industry 4.0", *Technological Forecasting and Social Change,* 135(C), 66-74.

Li, X., Pak, C. & Bi, K. (2020) Analysis of the development trends and innovation characteristics of Internet of Things technology – based on patentometrics and bibliometrics. Te*chnology Analysis & Strategic Management*, 32 (1), 104-118.

Liu, C. & Zhang, Y. (2023). Advances and hotspots analysis of value stream mapping using bibliometrics. *International Journal of Lean Six Sigma*, 14(1), 190-208.

Marafie, Z., Lin, K-J., Zhai, Y. & Li, J. (2018). Proactive fintech: Using intelligent IoT to deliver positive insurtech feedback, *Proceeding - 2018 20th IEEE International Conference on Business Informatics*, CBI2018, 2, 72-81.

Mateo, F. W. & Redchuk, A. (2022). Artificial Intelligence as a Process Optimization Driver under Industry 4.0 Framework and the Role of IIoT, a Bibliometric Analysis. *Journal of Industrial Integration Management*, 1-16.

Miskiewicz, R. (2020). Internet of things in marketing: bibliometric analysis. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 371-381.

Özdağoğlu A., Özdağoğlu G., Topoyan, M. & Damar, M. (2020) A predictive filtering approach for clarifying bibliometric datasets: an example on the research articles related to industry 4.0, *Technology Analysis & Strategic Management*, 32(2), 158-174.

Özköse, H. (2023). Bibliometric Analysis and Scientific Mapping of IoT, Journal of Computer Information Systems, doi.org/10.1080/08874417.2023.2167135

Özköse H. & Gencer C. T. (2017). Bibliometric analysis and mapping of management information systems field. *Gazi Univ J Sci.,* 30, 356-371.

Pandow, B. A., Bamhdi, A. M. & Masoodi, F. (2020). Internet of Things: Financial Perspective and Associated Security Concern. *International Journal of Computer Theory and Engineering*, 12(5), 123-127.

Ram, S. (2023). Research Progress in Internet of Things (IoT) Application in Smart Cities Development: A Bibliometric Analysis. Editörler: Singh, P.K., Paprzycki, M., Essaaidi, M., Rahimi, S., Sustainable Smart Cities Studies in Computational Intelligence içinde., 942. Springer, Cham, 173-189.

Sadeghi-Niaraki, A. (2023). Internet of Thing (IoT) review of review: Bibliometric overview since its foundation, *Future Generation Computer Systems*, 143, 361-377.

Shousong, C., Xiaoguang, W. & Yuanjun, Z. (2018). Revenue model of supply chain by internet of things technology. *IEEE Access*. 2018(7), 4091–100.

Şengüllendi, M. F. (2021). Dynamic of the evaluation of social entrepreneurship concept: a bibliometric analysis. Editörler: Fındıklı M. A., Acar Erdur, D., Creating social value through social entrepreneurship içinde. IGI Global, 32–55.

Turzo, T., Marzi, G., Favino, C. & Terzani, S. (2022). Non-financial reporting research and practice: Lessons from the last decade. *Journal of Cleaner Production*, 345, 131154.

Xie, Y., Li, Y. & Ma, Y. (2022). Data privacy security mechanism of industrial internet of things based on block chain. *Appl Sci.*, 12(14), 6859.

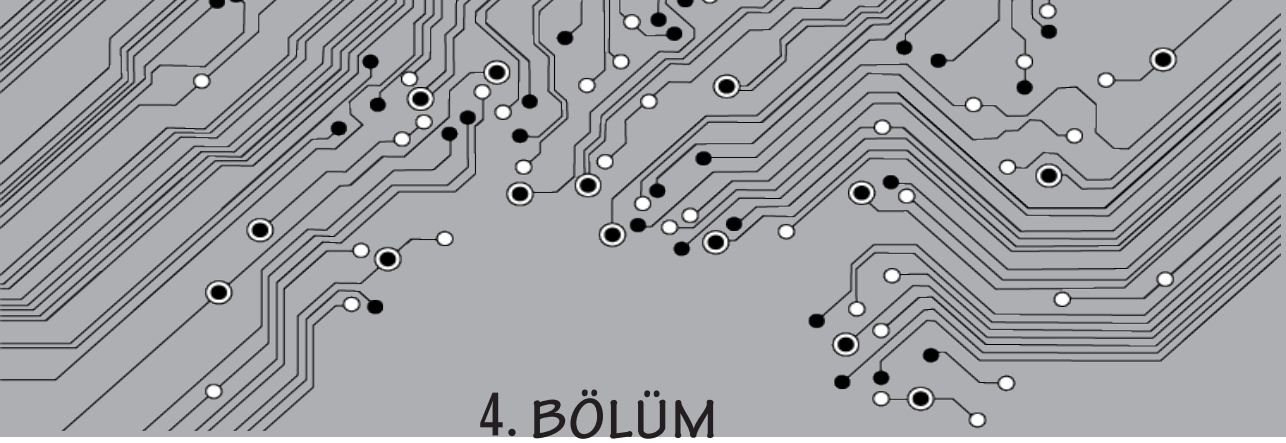
Van Eck, N. & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*. 84(2), 523-38.

Velani, A. F., Narwane, V. S. & Gardas, B. B. (2022). Contribution of internet of things in water supply chain management: a bibliometric and content analysis. *Journal of Modelling in Management*, ahead-of-print.

Zhang, Q., Jin, M., Wang, Y. & Lei, X. (2019). Smart city information acquisition system based on internet of things. *Cluster Comput.*, 22(4), 9013–25.

Zhong, R.Y., Peng, Y., Xue, F., Fang, J., Zou, W., Luo, H., Ng, S. T., Lu, W., Shen, G. Q. & Huang, G. Q. (2017). Prefabricated construction enabled by the internet-of-things. *Autom Constr.*, 76, 59–70.

Zhou, C. & Ding, L. Y. (2017). Safety barrier warning system for underground construction sites using internet-ofthings technologies. *Autom Constr.*, 83, 372–89.

4. BÖLÜM

PAZARLAMA ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ (IoT)

Selin Ögel Aydın

1. Giriş

Pazarlama anlayışlarına bakıldığında ürün odaklı pazarlamadan (1.0) müşteri odaklı pazarlamaya (2.0) ve insan odaklı pazarlamaya (3.0) geçildiği görülmektedir. Pazarlama 3.0 ise geleneksel pazarlamanın nihai aşaması olarak kabul edilmektedir. Entelektüel (1.0), duygusal (2.0) ve ruhsal (3.0) olarak müşterilere hizmet vermenin tüm yapı taşları bu noktada tamamlanmıştır. Pazarlama 4.0 fiziksel-dijital sistemlerin kullanıldığı Endüstri 4.0'dan hareketle dijital dünyada pazarlamayı, dijital pazarlamadan ayırarak dijitale yönelmiştir. Dijital dünyada pazarlama sadece dijital medya ve kanallara bağlı değildir. Bu nedenle pazarlama, çok kanallı (çevrim içi ve çevrim dışı) bir yaklaşım gerektirmiştir (Kotler vd., 2021). Pazarlamanın dijitalleşmesi, gelişimin ana yönüdür ve dijital pazarlama, geleneksel pazarlamanın yerini alarak ana akım hâline gelmiştir (Razumova, 2021).

Pazarlama teknolojisinin (martech) uygulamalarına dâhil olan yapay zekâ (AI), doğal dil işleme (NLP), sensör teknolojisi ve nesnelerin interneti (IoT) oyunun kurallarını değiştirmeye başlamıştır. Bu noktada pazarlamada dijital dünyaya geçiş ve adaptasyon sürecine odaklanılmakla birlikte, COVID-19 salgını ile var olan tecritler ve fiziksel mesafe politikaları, işletmelerin dijitalleşmesini hızlandırarak pazarlama anlayışını yeni temassız ve dijital dünyaya uyum sağlamak zorunda bırakmıştır (Kotler vd., 2021). Bu nedenle Toplum 5.0'dan esinlenen teknolojinin insanlığın iyiliği için kullanılması gerekliliğini benimseyen Pazarlama 5.0 gündeme gelmiştir. Pazarlamanın dijital süreci, reklamdan tüm pazarlama zincirinin dijital sürecine doğru evrilmiştir (Razumova, 2021). Şirketlerin pazarlama stratejilerinde, taktiklerinde ve operasyonlarında ileri teknolojilerin tüm gücünü

Kaynakça

Agarwal, N., & Brem, A. (2015). Strategic business transformation through technology convergence: implications from General Electric's industrial internet initiative. *International Journal of Technology Management*, *67*(2-4), 196-214.

Al-Sarawi, S., Anbar, M., Abdullah, R., & Al Hawari, A. B. (2020, July). Internet of things market analysis forecasts, 2020–2030. In *2020 Fourth World Conference on smart trends in systems, security and sustainability (WorldS4)* (pp. 449-453). IEEE.

Althuizen, N., Wierenga, B., & Chen, B. (2016). Managerial decision-making in marketing: Matching the demand and supply side of creativity. *Journal of Marketing Behavior*, *2*(2–3), 129-176.

Ashton, K. (2009). That 'internet of things' thing. *RFID journal*, *22*(7), 97-114.

Baines, T., Ziaee Bigdeli, A., Bustinza, O. F., Shi, V. G., Baldwin, J., & Ridgway, K. (2017). Servitization: Revisiting the state-of-the-art and research priorities. *International Journal of Operations & Production Management, 37*(2), 256–278.

Borgia, E. (2014). The Internet of Things vision: Key features, applications and open issues. *Computer Communications*, *54*, 1-31.

Calabretta, G., & Kleinsmann, M. (2017). Technology-driven evolution of design practices: envisioning the role of design in the digital era. *Journal of Marketing Management*, *33*(3-4), 292-304.

Chen, H., Chiang, R. H., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. *MIS quarterly*, 1165-1188.

Contribution of Internet of Things to Marketing. (2021.08.09). https://www.aimprosoft.com/blog/internet-of-things-iot-marketing/ (Erişim Tarihi: 2023.02.28).

Crawford, C. M., & Di Benedetto, C. A. (2006). *New products management* (p. 540). New York, NY: McGraw-Hill/Irwin.

Crowley, J. L., & Coutaz, J. (2015). An ecological view of smart home technologies. In *Ambient Intelligence: 12th European Conference, AmI 2015, Athens, Greece, November 11-13, 2015, Proceedings 12* (pp. 1-16). Springer International Publishing.

Decker, R., & Stummer, C. (2017). Marketing management for consumer products in the era of the internet of things. *Advances in Internet of Things*, *7*(3), 47-70.

Dijkman, R. M., Sprenkels, B., Peeters, T., & Janssen, A. (2015). Business models for the Internet of Things. *International Journal of Information Management*, *35*(6), 672-678.

Dutton, W. (2014). Putting things to work: Social and policy challenges for the Internet of things. *info*, *16*(3), 1-21.

Erlangga, H. (2022). The effect of product promotion and innovation activities on marketing performance in middle small micro enterprises in Cianjur. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal*, *4*(1), 528-540.

Falkenreck, C., & Wagner, R. (2017). The internet of things – Chance and challenge in industrial business relationships. *Industrial Marketing Management, 66*, 181–195.

Farooq, M. U., Waseem, M., Mazhar, S., Khairi, A., & Kamal, T. (2015). A review on internet of things (IoT). *International journal of computer applications*, *113*(1), 1-7.

Feng, T., Sun, L., Zhu, C., & Sohal, A. S. (2012). Customer orientation for decreasing time-to-market of new products: IT implementation as a complementary asset. *Industrial Marketing Management*, *41*(6), 929-939.

Foss, B., Stone, M., & Ekinci, Y. (2008). What makes for CRM system success—Or failure?. *Journal of Database Marketing & Customer Strategy Management*, *15*, 68-78.

Gao, L., & Bai, X. (2014). A unified perspective on the factors influencing consumer acceptance of internet of things technology. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.

GSMA. (2017). *GSMA: The impact of the Internet of things the connected home*.

Gubbi, J., Buyya, R., Marusic, S., & Palaniswami, M. (2013). Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. *Future generation computer systems*, *29*(7), 1645-1660.

Harding, D., Cheifetz, D., DeAngelo, S., & Ziegler, E. (2004). CRM's silver lining. *Marketing Management*, *13*(2), 27-32.

Hofacker, C. F., & Belanche, D. (2016). Eight social media challenges for marketing managers. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, *20*(2), 73-80.

Holmström, J., Holweg, M., Lawson, B., Pil, F. K., & Wagner, S. M. (2019). The digitalization of operations and supply chain management: Theoretical and methodological implications. *Journal of Operations Management*, *65*(8), 728-734.

Hughes, A. (2020). *Smart devices, smarter billing: Subscriptions in the IoT age*. Cerellion.

Jagtap, S., & Rahimifard, S. (2019). The digitisation of food manufacturing to reduce waste–Case study of a ready meal factory. *Waste Management*, *87*, 387-397.

Jara, A. J., Lopez, P., Fernandez, D., Castillo, J. F., Zamora, M. A., & Skarmeta, A. F. (2014). Mobile digcovery: discovering and interacting with the world through the internet of things. *Personal and ubiquitous computing*, *18*, 323-338.

Jara, A. J., Skarmeta, A. F., & Parra, M. C. (2013, March). Enabling participative marketing through the Internet of Things. In *2013 27th International Conference on Advanced Information Networking and Applications Workshops* (pp. 1301-1306). IEEE.

Joseph, N., Kar, A. K., Ilavarasan, P. V., & Ganesh, S. (2017). Review of discussions on internet of things (IoT): insights from twitter analytics. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, *25*(2), 38-51.

Kasilingam, D., & Krishna, R. (2021). Understanding the adoption and willingness to pay for internet of things services. *International Journal of Consumer Studies*, *46*(1), 102-131.

Kavis, M. (2016). *How IoT changes pricing models*. Forbes.

Kim, K. J. (2016). Interacting socially with the Internet of Things (IoT): effects of source attribution and specialization in human–IoT interaction. *Journal of Computer-Mediated Communication*, *21*(6), 420-435.

Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2021). *Marketing 5.0: Technology for humanity*. John Wiley & Sons.

Kowalkowski, C., Kindström, D., & Gebauer, H. (2013). ICT as a catalyst for service business orientation. *The Journal of Business and Industrial Marketing, 28*(6), 506–513.

Kunle, A. L. P., Akanbi, A. M., & Ismail, T. A. (2017). The influence of marketing intelligence on business competitive advantage (A study of diamond bank Plc). *Journal of competitiveness*, *9*(1), 51-71.

Langley, D. J., van Doorn, J., Ng, I. C., Stieglitz, S., Lazovik, A., & Boonstra, A. (2021). The Internet of Everything: Smart things and their impact on business models. *Journal of Business Research*, *122*, 853-863.

Laudien, S. M., & Daxböck, B. (2016). The influence of the industrial internet of things on business model design: A qualitative-empirical analysis. *International Journal of Innovation Management, 20*(8), 271-303.

Lo, F. Y., & Campos, N. (2018). Blending Internet-of-Things (IoT) solutions into relationship marketing strategies. *Technological Forecasting and Social Change*, *137*, 10-18.

Madakam, S., Lake, V., Lake, V., & Lake, V. (2015). Internet of Things (IoT): A literature review. *Journal of Computer and Communications*, *3*(05), 164.

Mani, Z., & Chouk, I. (2017). Drivers of consumers' resistance to smart products. *Journal of Marketing Management*, *33*(1-2), 76-97.

Manyika, J., Chui, M., Bisson, P., Woetzel, J., Dobbs, R., Bughin, J., & Aharon, D. (2015). *The Internet of Things: Mapping the value beyond the hype*. McKinsey Global Institute.

Mendez Mena, D., Papapanagiotou, I., & Yang, B. (2018). Internet of things: Survey on security. *Information Security Journal: A Global Perspective*, *27*(3), 162-182.

Mohanta, B. K., Jena, D., Panda, S. S., & Sobhanayak, S. (2019). Blockchain technology: A survey on applications and security privacy challenges. *Internet of Things*, *8*, 100107.

Nambisan, S. (2017). Digital Entrepreneurship: Toward a Digital Technology Perspective of Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice, 41*(6), 1029–1055.

Neu, W. A., & Brown, S. W. (2005). Forming successful business-to-business services in goods-dominant firms. *Journal of Service Research, 8*(1), 3–17.

Nguyen, B., & Simkin, L. (2017). The Internet of Things (IoT) and marketing: the state of play, future trends and the implications for marketing. *Journal of marketing management*, *33*(1-2), 1-6.

Nishikawa, H., Schreier, M., & Ogawa, S. (2013). User-generated versus designer-generated products: A performance assessment at Muji. *International Journal of Research in Marketing*, *30*(2), 160-167.

Oliana, R. G. (2016). *The Internet of Things: the next big thing for new product development?* (Bachelor's thesis, University of Twente).

Paiola, M., & Gebauer, H. (2020). Internet of things technologies, digital servitization and business model innovation in BtoB manufacturing firms. *Industrial Marketing Management*, *89*, 245-264.

Peoples, C., Parr, G., McClean, S., Scotney, B., & Morrow, P. (2013). Performance evaluation of green data centre management supporting sustainable growth of the internet of things. *Simulation Modelling Practice and Theory*, *34*, 221-242.

Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). How smart, connected products are transforming competition. *Harvard business review*, *92*(11), 64-88.

Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). How smart, connected products are transforming competition. *Harvard business review*, *92*(11), 64-88.

Razumova, S. V. (2021). Internet of things in marketing area (China experience).

Rose, K., Eldridge, S., & Chapin, L. (2015). The internet of things: An overview. *The internet society (ISOC)*, *80*, 1-50.

Schweitzer, F., & Van den Hende, E. A. (2016). To be or not to be in thrall to the march of smart products. *Psychology & marketing*, *33*(10), 830-842.

Shafi, U., Mumtaz, R., Iqbal, N., Zaidi, S. M. H., Zaidi, S. A. R., Hussain, I., & Mahmood, Z. (2020). A multi-modal approach for crop health mapping using low altitude remote sensing, internet of things (IoT) and machine learning. *IEEE Access*, *8*, 112708-112724.

Sin, L. Y., Tse, A. C., & Yim, F. H. (2005). CRM: conceptualization and scale development. *European Journal of marketing*, *39*(11/12), 1264-1290.

Singh, P. D., & Sundriyal, V.. (2020). All about IoT monetization. *Synthesis Systems*.

Stanton, A. D. A., & Stanton, W. W. (2016). The relationship between Big Data, data science, digital analytics and the skills and abilities needed to optimise marketing decisions. *Applied Marketing Analytics*, *2*(3), 265-279.

Stanton, D., & Smith, C. (2019). Experience-driven engineering in IoT: The importance of user experience for developing connected products people love. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction*, *11*(4), 242–243.

Taylor, M., Reilly, D., & Wren, C. (2020). Internet of things support for marketing activities. *Journal of Strategic Marketing*, *28*(2), 149-160.

Tsourela, M., & Nerantzaki, D. M. (2020). An internet of things (Iot) acceptance model. assessing consumer's behavior toward iot products and applications. *Future Internet*, *12*(11), 191.

Tzounis, A., Katsoulas, N., Bartzanas, T., & Kittas, C. (2017). Internet of Things in agriculture, recent advances and future challenges. *Biosystems engineering*, *164*, 31-48.

Vadana, I. I., Torkkeli, L., Kuivalainen, O., & Saarenketo, S. (2020). Digitalization of companies in international entrepreneurship and marketing. *International Marketing Review*, *37*(3), 471-492.

Wentrup, R. (2016). The online–offline balance: internationalization for Swedish online service providers. *Journal of International Entrepreneurship*, *14*, 562-594.

Wu, D. L., Ng, W. W., Yeung, D. S., & Ding, H. L. (2009, July). A brief survey on current RFID applications. In *2009 International conference on machine learning and cybernetics* (Vol. 4, pp. 2330-2335). IEEE.

Wu, J., Chen, J., & Dou, W. (2017). The Internet of Things and interaction style: the effect of smart interaction on brand attachment. *Journal of Marketing Management*, *33*(1-2), 61-75.

Yu, X., Nguyen, B., & Chen, Y. (2016). Internet of things capability and alliance: Entrepreneurial orientation, market orientation and product and process innovation. *Internet Research.*

Zaini, A., Hadiwidjojo, D., Rohman, F., & Maskie, G. (2014). Effect of competitive advantage as a mediator variable of entrepreneurship orientation to marketing performance. *Journal of Business and Management*, *16*(5), 5-10.

5. BÖLÜM
EKONOMİ ALANINDA BLOCKCHAIN

Vedat Cengiz, Said Ceyhan, Mehmet Akif Peçe

1. Giriş

Dijital teknoloji potansiyel olarak rekabeti iş birliğine dönüştürerek, bölünmüş piyasaları bütünleştirerek ve tüketicilerin ticari girişimlere katılmalarını ve bunlardan daha fazla faydalanmalarını sağlayarak ekonomik aktörler arasındaki dinamikleri ve ilişkileri yeniden inşa etmektedir. Dijital hâle gelmiş bilgi ve işlevsel güven dijital ekonominin ayırt edici özelliklerini oluşturmaktadır. Dijitalleşme konusunda büyük ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte dijital ağlarda güven inşa etmek zor olmuştur. Blockchain bu soruna potansiyel olarak merkezî olmayan bir çözüm sunmaktadır.

Teknoloji alanında ortaya çıkan son gelişmeler içerisinde en umut verici olanlarından birisi olan blockchain, geniş kullanım alanları arayan yenilikçi bir teknolojidir. Eşler arası (peer-to-peer) ağ işlemine dayalı dağıtık bir veri yapısında çalışan blockchain teknolojisi ilk olarak bitcoin ile bağlantılı olarak kendisini göstermiştir. Blokların kriptografik hash'lerle birbirine bağlanıyor olması ve tüm düğümlerinin bir kopyasının bulunması gibi özelliklerinden dolayı, işlem kayıtları değişmez olarak kabul edilmektedir. Yapılan işlemlerin dijital bir kayıt defteri olarak çalışan blockchain'de aracılara ve işlemleri doğrulayacak olan merkezî bir otoriteye gereksinim bulunmamaktadır. Blockchain'in yalnızca üretkenliği artıran bir teknoloji değil kurumsal bir yenilik olduğu ifade edilmektedir.

Blockchain teknolojisi 2008 yılında Nakamoto tarafından bulunmuş ve 2009 yılında kripto para olarak hayata geçirilmiştir. Sıradan bir gözlemciye sadece

Kaynakça

Ahluwalia, S., Mahto, R. V., & Guerrero, M. (2020). Blockchain technology and startup financing: A transaction cost economics perspective. Technological Forecasting and Social Change, 151, 1-6.

Akram, S. V., Malik, P. K., Singh, R. A., Anita, & Tanwar, S. (2020). Adoption of Blockchain Technology in Various Realms: Opportunities and Challenges. Security and Privacy, 3(5), 1-23.

Arslan, O. (2007). 21.yy Üretim Anlayışı: Çevik Üretim. Verimlilik Dergisi, 3, 57-70.

Caton, J. L. (2020). Cryptoliquidity: The blockchain and monetary stability. Journal of Entrepreneurship and Public Policy, 9(2), 227-252.

Davidson, S., & Potts, J. (2022). Institutional cryptoeconomics. In J. Caton (Ed.), The Economics of Blockchain and Cryptocurrency: A Transaction Costs Revolution (pp. 1-28). Edward Elgar Publishing.

Davidson, S., De Filippi, P., & Potts, J. (2016). Economics of Blockchain. Public Choice Conference, May, Fort Lauderdale, United States.

Dutta, P., Choi, T.-M., Somani, S., & Butala, R. (2020). Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities. Transportation Research Part E, 142, 1-33.

Feng, H., Wang, X., Duan, Y., Zhang, J., & Zhang, X. (2020). Applying blockchain technology to improve agri-food traceability: A review of development methods, benefits and challenges. Journal of Cleaner Production, 260(1), 121031.

Lemmke, A. (2022). Bitcoin environmental impacts: Narrative literature review. Tampere University of Applied Sciences.

Metzner, T. (2018). Techniktrend Blockchain-ausgewählte Handlungsfelder von Banken. Kreditwesen, 6, 37-40.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Decentralized business review, 21260.

Queiroz, M. M., & Wamba, S. F. (2019). Blockchain adoption challenges in supply chain: An empirical investigation of the main drivers in India and the USA. International Journal of Information Management, 46, 70-82.

Risius, M., & Spohrer, K. (2017). A Blockchain Research Framework: What We (Don't) Know, Where We Go From Here, and How We Will Get There. Business and Information Systems Engineering, 59(6), 385-409.

Sakız, B., & Gencer, A. H. (2019). Blockchain Technology and its Impact on the Global Economy. International Conference On Eurasian Economies, Session 3A, Finance.

Şat, N. (2019). Blockchain (Blockchain)'in Kamu İdaresine Olası Etkileri Üzerine. Amme İdaresi Dergisi, 52(4), 117-147.

Temiroğlu, A. (2019). Çevik Yönetim ve Çevik Üretim. Sanayici Dergisi, 06 Mart.

Varmaz, N. (2018). Eine empirische Analyse von Initial Coin Offerings (ICO). Vierteljahrshefte DIW Berlin, 87. Jahrgang, 129-150.

6. BÖLÜM

SAĞLIK ALANINDA NESNELERİN İNTERNETİ

Ufuk Karadavut

1. Giriş

Nesnelerin interneti son yıllarda gelişme gösteren başarılı uygulamalardandır. İlk zamanlarda çok kısıtlı olarak hareket edebilen bu uygulama, günümüzde belirgin şekilde gelişmiş ve insan hayatını kolaylaştırıcı etkiler yapamaya başlamıştır. Nesnelerin interneti her türlü nesnenin internete bağlı olması ve aynı zamanda diğer nesnelerle internet aracılığıyla bağlantı kurabilmesidir (Lee ve Lee, 2015). Böylece her nesne internete erişim sağlayarak akıllılık özelliğine sahip olmaktadır. Nesnelerin interneti denildiğinde Şekil 1'de gösterildiği gibi her türlü cihaz akla gelmelidir (NV, 2020). Şekilden de anlaşılacağı gibi hayatımızın içinde yer alan ve aktif olarak kullandığımız ya da kullanmadığımız her türlü cihazın birbirleriyle bir ağ ile bağlanmasıdır. İlk bakışta hoşumuzu gitse de aslında bunun ciddi olarak tartışıldığı bilinmektedir. Çünkü her konuda ağa bağlanmak aynı zamanda kontrolün elimizden çıkması ve aslında hayatımızı makinelerin kontrol etmesi anlamına geldiği yönünde görüşler bulunmaktadır (Mukhopadyay, 2014; Khalil ve Özdemir, 2018).

samında korunan sağlık bilgileri olarak nitelendirilir. Sonuç olarak bu cihazlar, uygun şekilde güvence altına alınmadığı takdirde hassas verileri çalmak için ağ geçitleri olarak kullanılabilmektedirler.

Güvenli nesnelerin interneti donanımı ve yazılımı geliştirmek, dışarıdan olabilecek müdahaleleri en aza indirebilmek için gerekli görülmektedir. Ayrıca sadece korunması değil aynı zamanda elde edilen verilerin uygun şekilde yönetilebilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Doğru yönetilme ve yönlendirme hastaların hayat kalitelerinin korunması ve iyileştirilmesine katkı sağlayacağı gibi farklı şekilde kullanılmalarına imkân vermeyecektir. Nesnelerin interneti ile geliştirilen cihazların hassasiyetlerinin şimdilik istenilen seviyede olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Ancak teknoloji geliştikçe ve özellikle de yapay zekâ teknolojileri ile bunun çok daha iyi seviyelere ulaşması beklenmektedir. Duygusal olarak bu teknolojilerin büyük faydalarını görmemize rağmen bu teknolojinin tamamen bizi yönetmesine izin vermemek gerekecektir.

Kaynakça

AE, (2023) Aliexpress. https://tr.aliexpress.com/item/1005001474583448.html?pdp_npi=2%40dis%21USD%2164.27%2144.99%21%21%21%21%21%40211675cd16783957853494444e2f6f%2112000016270318638%21affd&dp=530585-28328.50761804&aff_fcid=54d46bddd096485eba965f98cd37ab95-1678395785678-02672&aff_fsk&aff_platform=api-new-product-detail&sk&aff_trace_key=54d46bddd096485eba965f98cd37ab95-1678395785678-02672&terminal_id=d0831ee53a594fa9bbd24561689a33a5&afSmartRedirect=y

Akar, G.B. Verinin yakıtı sensörler, akıllı şehrin temeli. https://tesid.org.tr/verinin-yakiti-sensorler-akilli-sehrin-temeli. (ET:22.02.2023).

Alexander A. and Arun C.S., (2017). Mobıle ECG Monıtorıng Devıce Usıng Wearable Non Contact Armband", International Conference on circuits Power and Computing Technologies, Kollam, 1-4.

Arslan, E., Önder, N.T., Kayalı, S., Keskin, Z., Yiğit, Ö. (2015). Kamu hastanelerinde branş bazında hasta başı maliyet analizi (İstanbul eğitim ve araştırma hastanesi örneği). Sağlık Akademisyenleri Dergisi. 2(1):40-52

Can, A. (2021). Nesnelerin İnterneti (IoT) Nedir? https://www.muhendisbeyinler.net/nesnelerin-interneti-iot-nedir/ (ET:24.02.2023).

Centrak, (2023). Meet and maintain compliance with a trusted electronic hand hygiene monitoring systems. https://centrak.com/solutions/infection-control/hand-hygiene-compliance-monitoring. (ET: 18.02.2023).

Chen, M., Hao, Y., Hwang, K., Wang, L., Wang, L. (2017). Disease prediction by machine learning over big data from healthcare communities. IEEE Access, 5:8869-8879.

Chen, X., Ma, M., Liu, A. (2018). Dynamic power management and adaptive packet size selection for IoT in e-Healthcare. Comput Electr Eng 65:357–375.

Cirani, S., Picone, M., Gonizzi, P., Veltri, L., Ferrari, G. (2015). IoT-OAS: An OAuth-based authorization service architecture for secure services in IoT scenarios. IEEE Sensors J., 15(2):1224–1234.

Çevik, R. (2019). Nesnelerin İnternetinin Ana Bileşenleri. https://www.elektrikport.com/makale-detay/nesnelerin-internetinin-ana-bilesenleri/22191# (ET: 26.02.2023).

Dalala, S., Jaina, S., Dave, M. (2019). A Systematic Review of Smart Mental Healthcare. Proceedings of 5th International Conference on Cyber Security & Privacy (ICCS) 2019. Elsevıer-Ssrn Computer Scıence Network.

Dehury, C.K., Sahoo, P.K. (2017). Design and implementation of a novel service management framework for IoT devices in cloud. J Syst Softw 119:149–161

Ferro, E., Potorti, F. (2005). Bluetooth and Wi-Fi wireless protocols: A survey and a comparison". IEEE Wireless Communications, 12(1):12-26

Gope, P., Hwang, T. (2016). BSN-care: A secure IoT-based modern healthcare system using body sensor network. IEEE Sensors J., 16(5):1368–1376.

Gubbi, J., Buyya, R., Marusic, S., Palaniswami, M. (2013). Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. Future generation computer systems, 29(7), 1645-1660.

https://dexcomtr.com/surekli-glikoz-takip-cgm-nedir/

https://tetatek.com/cozumlerimiz/saglik/uzaktan-hasta-takip-sistemi-2/

Kaplan M., Berk T.N., Çemrek B., Şahin S. and Fidan U., (2017). Mobıle Physıologıcal Sıgnal Monıtorıng System for Famıly Medıcıne", Medical Technologies National Congress, Trabzon, 1-4.

Karakostas, B. (2013). A DNS architecture for the internet of things: A case study in transport logistics. Procedia Comput. Sci., 19:594–601.

Karakostas, B. (2013). A DNS architecture for the internet of things: A case study in transport logistics. Procedia Comput. Sci., 19:594–601.

Karjagi, R., Wipro, M.J. (2023)., What can do IoT for healthcare? available online Analytics Solutions, Wipro. https://www.wipro.com/business-process/what-caniot-do-for-healthcare-/ (ET:27.02.2023).

Keoh, S.L., Kumar, S.S., Tschofenig, H. (2014). Securing the Internet of Things: A standardization perspective. IEEE Internet Things J., 1(3):265–275.

Khalil, E. A., Özdemir, S. (2018). Nesnelerin internetine genel bir bakış: Kavram, özellikler, zorluklar ve fırsatlar. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 24(2):311-326.

Khan S.F., (2017). Health Care Monitoring System in Internet of Things (loT) by Using RFID. The 6th International Conference on Industrial Technology and Management, Cambridge, 198 – 204.

Kırbaş, İ., Karahan, A., Sevin, A., Bayılmış, C. (2013). isMOTE: Kablosuz Vücut Alan Ağları İçin Gezgin Algılayıcı ve Eyleyici Düğüm Tasarımı. https://www.researchgate.net/profile/Ismail-Kirbas-2/publication/258721957_isMOTE_Kablosuz_Vucut_Alan_Aglari_Icin_Gezgin_Algilayici_ve_Eyleyici_Dugum_Tasarimi/links/56a1f78808ae27f7de2841aa/isMOTE-Kablosuz-Vuecut-Alan-Aglari-Icin-Gezgin-Algilayici-ve-Eyleyici-Dueguem-Tasarimi.pdf (ET:01.03.2023).

Kim, S.H., Chung, K. (2015). Emergency situation monitoring service using context motion tracking of chronic disease patients. Clust Comput 18(2):747–759.

Kirbas I., Bayilmis C. (2012). Healthface: A Web-based Remote Monitoring Interface For Medical Healthcare Systems Based On Wireless Body Area Sensor Network", TJEECS The Turkish Journal Of Electrical Engineering & Computer Sciences, 20(4):629-638.

Kodali, R.K., Swamy, G., Lakshmi, B. (2015). An Implementation of IoT for Healthcare. IEEE Recent Advances in Intelligent Computational Systems (RAICS) | 10-12 December. pp:411-416.

Kortuem, G., Kawsar, F., Fitton, D., Sundramoorthy, V. (2010). Smart objects as building blocks for the Internet of Things. IEEE Internet Computing, 14(1):44-51.

Kumar, P.M., Gandhi, U.D. (2018). A novel three-tier Internet of Things architecture with machine learning algorithm for early detection of heart diseases. Comput Electr Eng, 65:222–235

Lebepe F., Niezen G., Hancke G.P. and Ramotsoela T.D., (2016). Wearable stress monitoring system using multiple sensors. IEEE 14th International Conference on Industrial Informatics (INDIN),

Poitiers, 895–898.

Lee, I., Lee, K. (2015). The Internet of Things (IoT): Applications, ınvestments, and challenges for enterprises. Business horizons. - Amsterdam: Elsevier, 58(4):431-440.

Liu, H. (2022). Applications of Artificial Intelligence to Popularize Legal Knowledge and Publicize the Impact on Adolescents' Mental Health Status. Frontiers in Psychiatry. 13:1-16.

Majoe D., Bonhof P., Kaegi-Trachsel T., Gutknecht J. and Widmer L.,(2010). Stress and Sleep Quality Estimation from a Smart Wearable Sensor, 5th International Conference on Pervasive Computing and Applications, Maribor, 14-19.

MB. (2023). Bulut Bilişim Nedir? https://www.mikronbilgisayar.com/genel/bulut-bilisim-nedir/ (ET: 18.02.2023).

Microsoft, 2023. Azure Veri Gezgini ile IoT analizi. https://learn.microsoft.com/tr-tr/azure/architecture/solution-ideas/articles/iot-azure-data-explorer. (ET: 27.02.2023).

Miorandi, D., Sicari, S., Pellegrini, F.D., Chlamtac, I. (2012). Internet of things: Vision, applications and research challenges. Ad Hoc Networks, 10(7):1497–1516.

Mukhopadhyay SC. (2014). Internet of Things: Challenges and Opportunities. Springer Publishing Company. Cham, Switzerland.

NV (2020). Nesnelerin İnterneti Kişisel Verileri Paylaşıyor. http://nitelikliveri.com/nesnelerin-interneti-kisisel-veri-paylasiyor/ (ET:18.02.2023).

Park, D.H., Bang, H.C. (2014). Semantic Open IoT Service Platform Technology. World Forum on Internet of Things: WF-IoT, IEEE. pp 85-88.

Portugal, I.; Alencar, P.; Cowan, D. (2018). The Use of Machine Learning Algorithms in Recommender Systems: A Systematic Review. *Expert Syst. Appl. 97*:205–227

Sarrab, M., Supriya, P., Medhat, A. (2020). Development of an IoT based real-time traffic monitoring system for city governance. Global Transitions 2:230-245.

SB. (2022). 14 Kasım 2022 Dünya Diyabet Günü. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenmehareket-haberler/14-kasim-2022-dunya-diyabet-gunu.html.

Sebbak, F., Benhammadi, F. (2017). Majority-consensus fusion approach for elderly IoT-based healthcare applications. Ann Telecommun 72(3–4):157–171.

Somut, (2023). Gateway Nedir? Ağ Geçidi Ne İşe Yarar? https://www.somut.net/126/pcdonanim/gateway-nedir.1.htm (ET: 15.02.2023).

Talpur, M.S.H. (2013). The Appliance Pervasive of Internet of Things in Healthcare Systems. International Journal of Computer Science Issues, 10(1):419–424.

Tsai, C.W., Lai, C.F., Athanasios, V.V. (2014). Future internet of things: open issues and challenges. Wireless Networks, 20(8):2201-2217.

Uçar, A., Tamer, A. (2022). Diyabet Polikliniğine Başvuran Tüm Olguların İlk Başvuru Anındaki Demografik, Antropometrik, Klinik ve Laboratuvar Verilerinin Retrospektif Olarak İncelenmesi. IAAOJ-Health Sciences, 2022 / 8 (1):1-16.

Verma, P., Sood, S.K., Kalra, S. (2018). Cloud-centric IoT based student healthcare monitoring framework. J Ambient Intell Humaniz Comput 9(5):1293–1309

Wang, F., Hu, L., Hu, J., Zhou, J., Zhao, K. (2017). Recent advances in the ınternet of things: multiple perspectives. IETE Technical Review, 34(2):122-132.

Xu, B., Xu, L.D., Cai, H., Xie, Hu, J., Bu, J. (2014). Ubiquitous Data Accessing Method in IoT-Based Information System for Emergency Medical Services, IEEE Transactions on Industrial Informatics, 10(2):1578-1586.

Yalçın, H. (2017). Kullanıcı Arayüzü Tasarımını Doğru Şekilde Yapmak. http://www.hasanyalcin.com/kullanici-arayuzu-tasarimini-dogru-sekilde-yapmak/ (ET:11.02.2023).

1. Basım

YAPAY ZEKÂ, BLOCKCHAIN VE NESNELERİN İNTERNETİ ALAN UYGULAMALARI KİTAP SERİSİ

YAPAY ZEKÂ: ALAN UYGULAMALARI-1

Editörler
Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

nobel bilimsel

Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Alan Uygulamaları Kitap Serisi

Yapay Zekâ: Alan Uygulamaları-1

Editörler: Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

Yayın No.: 1519
ISBN: 978-625-398-362-8
E-ISBN: 978-625-398-366-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer-seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

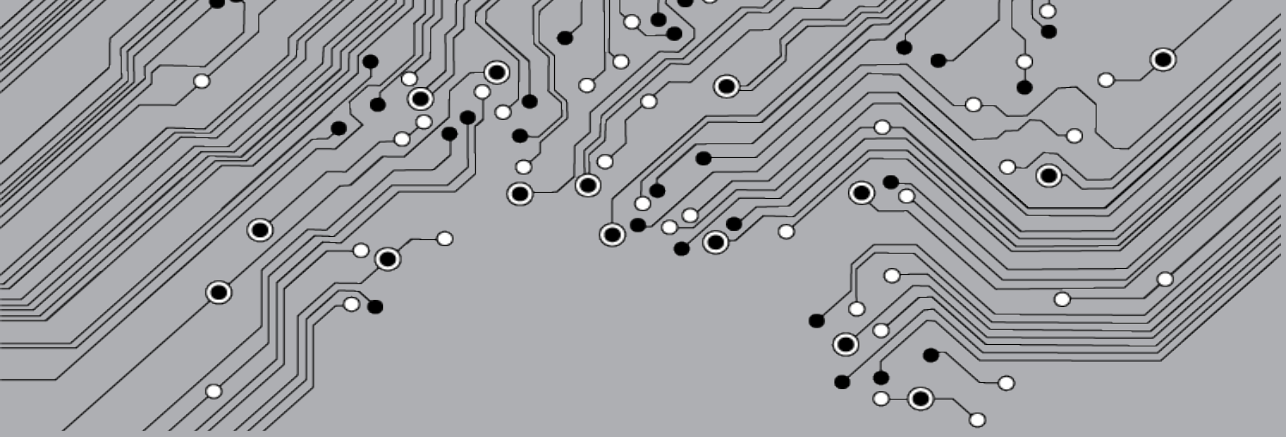
Ceyhan, Eyüp Burak., Ceyhan, İsmail Fatih.
Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Alan Uygulamaları Kitap Serisi Yapay Zekâ: Alan Uygulamaları-1
1. Basım, XII + 134 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-362-8
E-ISBN: 978-625-398-366-6
1. Blockchain 2. Blokzincir 3. Nesnelerin İnterneti 4. IoT 5. Yapay Zekâ 6. Alan Uygulamaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları III

Ön Söz V

1. BÖLÜM
FİNANSTA YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENME ÜZERİNE
BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA

1. Giriş 1

2. Araştırma Yöntemi 3

2.1. Analiz Yöntemi: Bibliyometrik Analiz 3

2.2. Veri Toplama 4

3. Bulgular 5

3.1. Performansa Yönelik Bulgular 5

3.2. Anahtar Sözcüklere Göre Öne Çıkan Konular 8

3.3. Anahtar Sözcüklere Göre Ortak Oluşum Ağ Analizleri 10

4. Anahtar Sözcük Bulgularına Göre Ana Akım Konuların Belirlenmesi 11

4.1. Kredi Risk Yönetimi ve Finansal Başarısızlık Tahminleri 12

4.2. Portföy Yönetimi ve Sermaye Varlıkları Fiyatlama Uygulamaları 14

4.3. Algoritmik Ticaret 15

4.4. Davranışsal Finans 17

5. Sonuç ve Değerlendirme 19

Kaynakça 21

2. BÖLÜM
EKONOMİ ALANINDA YAPAY ZEKÂ

1.Giriş 27
2. Yapay Zekâ ile Üretim, Pazarlama ve Satış İlişkisi 28
3. Yapay Zekâ ve Finansal Analiz İlişkisi 30
4. Yapay Zekâ ve Hizmet Sektörü İlişkisi 31
5. Sonuç ve Öneriler 32
Kaynakça 34

3. BÖLÜM
ASTRONOMİ VE UZAY ALANINDA YAPAY ZEKÂ

1. Giriş 35
2. Astronomi 36
2.1. Astronominin Gelişim Tarihi 36
3. Yapay Zekâ 37
3.1. Yapay Zekâ Uygulama Alanları 37
3.2. Yapay Zekânın Gelişim Tarihi 38
3.3. Yapay Zekâ Fonksiyonları 39
3.4. Astronomi ve Uzay Alanında Yapay Zekâ Kullanımı 40
3.5. Astronomide Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Çalışmalar 40
4. Astronomi ve Uzay Alanında Yapay Zekâ İlişkisine Yönelik Uygulamalar 41
4.1. Starnet ++: 41
4.2. Aegıs 41
4.3. Cimon 43
4.4. Robonaut 43
4.5. Daphne 44
4.6. Ay Haritası 45
4.7. Eo-1 Uydusu 46
4.8. Hubble Uzay Teleskobu 47

4.9. Legacy Survey Of Space And Time 48
5. Sonuç ve Öneriler 49
Kaynakça 50

4. BÖLÜM
EĞİTİM ALANINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

1. Giriş 53
2. Yapay Zekâ ve Eğitim Kavramları 57
3. Eğitimde Yapay Zekânın Tarihî Gelişimi 59
4. Yapay Zekâ ve Eğitimde Uygulamaları 61
5. Eğitimde AI ve Toplumsal Yansımalar 69
5.1. Yaklaşımlar 69
5.2. Etik sorunlar 71
6. Sonuç ve Öneriler 73
Kaynakça 74

5. BÖLÜM
YÖNETİM VE ORGANİZASYON ALANINDA YAPAY ZEKÂ

1. Giriş 77
2. Yapay Zekâ Kavramı 78
3. Yapay Zekânın Organizasyonlar Üzerindeki Etkisi 80
4. Yapay Zekânın Yönetim Üzerindeki Etkisi 82
5. Yönetimin Yapay Zekâ Üzerindeki Etkisi 82
6. Yapay Zekânın Yönetim Görevleri Üzerinde Karar Verme Süreçleri 84
7. Sonuç ve Öneriler 86
Kaynakça 87

6. BÖLÜM
MODA TASARIMI VE ENDÜSTRİSİ ALANINDA YAPAY ZEKÂ

1. Giriş 91

2. Yapay Zekâ 92

2.1. Yapay Zekânın Gelişim Tarihi 92

2.2. Yapay Zekâ Fonksiyonları 93

3. Moda Kavramı 94

3.1. Moda Tasarımının Gelişim Tarihi 95

3.2. Moda Tasarımı Alanında Yapay Zekâ Kullanımı 95

3.3. Yapay Zekâ Teknolojisinin Moda Tasarımında Kullanılmasına Yönelik Çalışmalar 96

4. Moda Tasarımında Yapay Zekâ Kullanımı 97

4.1. Project Muze 97

4.2. Drawing Pix2pix 97

4.3. Koton A.ı. Collection 98

4.4. Cycles Of Self 99

4.5. X Swimwear 99

4.6. 3D Teknolojisi 99

5. Yapay Zekâ ve Moda Endüstrisinde Müşteri İlişkilerine Yönelik Yapay Zekâ Uygulamaları 100

5.1. Stitch Fix: 100

5.2. Dior Insider 101

5.3. Asos 102

5.4. Sephora Virtual Artist Modiface Uygulaması 103

5.5. Amazon Echo Look 104

5.6. Memomi Akıllı Ayna 105

6. Sonuç ve Öneriler 106

Kaynakça 107

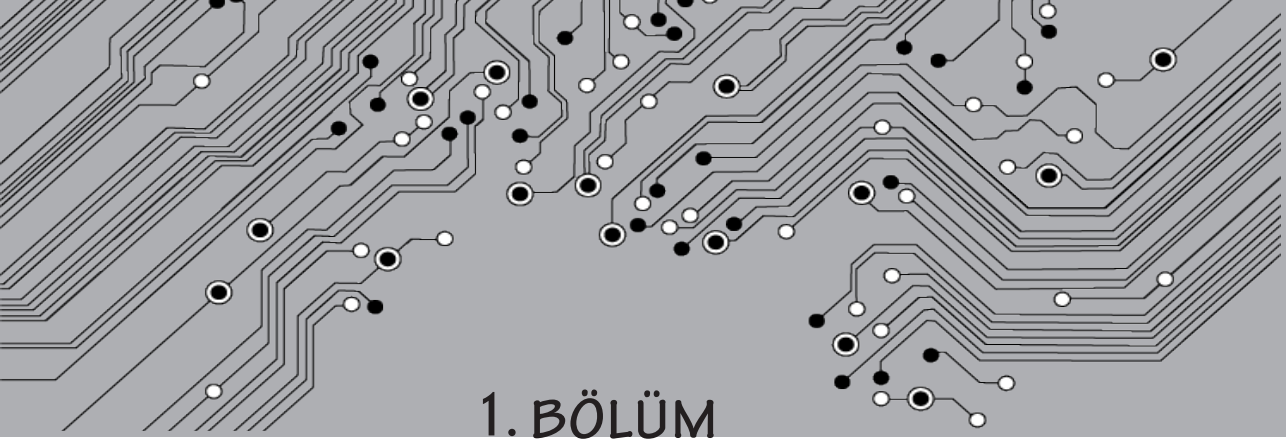
7. BÖLÜM

SOSYAL MEDYA ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKÂNIN ROLÜ

1. Giriş 109
2. Endüstrilerin Tarihsel Gelişiminden Yapay Zekâya Geçiş 110
2.1. Endüstri 1.0, Endüstri 2.0 ve Endüstri 3.0 110
2.2. Endüstri 4.0 111
2.3. Toplum 5.0 114
3. Yapay Zekânın Doğuşu 115
3.1. Yapay Zekâ Teknolojileri 116
3.2. Yapay Zekâ ve Sosyal Medya İlişkisi 117
3.2.1. Veri Bilimi (Big Data) 118
3.2.2. Duygu Analizi 119
3.2.3. Siber Saldırılar ve Sahte Haberler 119
4. Sosyal Medyada Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Literatür İncelemesi 120
5. Sonuç 123
Kaynakça 124

EDİTÖRLER HAKKINDA 129

YAZARLAR HAKKINDA 131

1. BÖLÜM

FİNANSTA YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENME ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA

Ferhat Demirci

1. Giriş

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bütün sektörlerde olduğu gibi finans sektöründe de köklü değişikliklere yol açmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgisayar ve yapay zekâ kullanımı finansta derin bir dönüşümün önünü açmıştır. Bu dönüşüm finansal aksiyonları insan merkezli olmaktan çıkarmış, makinelerin de insanlar gibi finans sektöründe birer aktör hâline gelmelerine sebep olmuştur.

Günümüz dünyasının en çok tartışılan konularından biri yapay zekâdır. Geçmişte, bilim kurgu filmlerinde dünyaya robotların hâkim olması ve insan ırkının robotlarca yok edilmesi gibi aşırılıklarla karikatürize edilen yapay zekâ teknolojileri artık işletme süreçlerinden hükûmetlerin politikalarına kadar oldukça geniş bir ölçekte hayatımıza girmiştir. Yapay zekânın yaşadığı bu keskin dönüşüm bu konuda yapılan akademik araştırmaların da sayısının artmasına sebep olmuştur (Dwivedi vd., 2021). Ayrıca çok sayıda firma işletme süreçlerine yapay zekâyı entegre ederek etkinlik ve verimlilik artışı hedeflemekte; dünyanın önde gelen şirketleri bu alana kaynak ayırarak yatırımlar yapmaktadır (Bughin vd., 2018).

Kaynakça

Ahmed, S., Alshater, M. M., Ammari, A. El & Hammami, H. (2022). Artificial intelligence and machine learning in finance: A bibliometric review. *Research in International Business and Finance*, *61*. https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101646

Ampountolas, A., Nde, T. N., Date, P. & Constantinescu, C. (2021). A machine learning approach for micro-credit scoring. *Risks*, *9*(3). https://doi.org/10.3390/risks9030050

Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, *11*(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Babaei, G., Giudici, P. & Raffinetti, E. (2022). Explainable artificial intelligence for crypto asset allocation. *Finance Research Letters*, *47*. https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102941

Baek, S., Mohanty, S. K. & Glambosky, M. (2020). COVID-19 and stock market volatility: An industry level analysis. *Finance Research Letters*, *37*. https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101748

Baker, M. & Wurgler, J. (2007). Investor sentiment in the stock market. *Journal of Economic Perspectives*, *21*(2), 129–151. https://doi.org/10.1257/jep.21.2.129

Bhadamkar, A. & Bhattacharya, S. (2022). Tesla Inc. Stock Prediction using Sentiment Analysis. *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, *16*(5), 52–66.

Bhadari, D. (2020). *Big Data in Algorithmic Trading*. Medium. https://medium.com/analytics-vidhya/big-data-in-algorithmic-trading-bd0bb1f9dfca

Breeden, J. (2021). A survey of machine learning in credit risk. *The Journal of Credit Risk*, *17*(3), 1–62. https://doi.org/10.21314/jcr.2021.008

Buehler, H., Gonon, L., Teichmann, J. & Wood, B. (2019). Deep hedging. *Quantitative Finance*, *19*(8), 1271–1291. https://doi.org/10.1080/14697688.2019.1571683

Bughin, J., Seong, J., Manyika, J., Chui, M. & Joshi, R. (2018). Notes From the Ai Frontier: Modeling the Impact of Ai on the World Economy. *Modeling the Global Economic Impact of AI | McKinsey*, *4*(September), 1–61. https://www.mckinsey.com/featured-insights/artificial-intelligence/notes-from-the-ai-frontier-modeling-the-impact-of-ai-on-the-world-economy [Accessed 03 April 2021]

Bukovina, J. (2016). Social media big data and capital markets-An overview. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, *11*, 18–26. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2016.06.002

Burggraf, T. (2021). Beyond risk parity – A machine learning-based hierarchical risk parity approach on cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, *38*. https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101523

Butaru, F., Chen, Q., Clark, B., Das, S., Lo, A. W. & Siddique, A. (2016). Risk and risk management in the credit card industry. *Journal of Banking and Finance*, *72*, 218–239. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2016.07.015

Carmona, P., Dwekat, A. & Mardawi, Z. (2022). No more black boxes! Explaining the predictions of a machine learning XGBoost classifier algorithm in business failure. *Research in International Business and Finance*, *61*. https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101649

Carr, P., Wu, L. & Zhang, Z. (2019). Using Machine Learning to Predict Realized Variance. *Journal of Investment Management*, *18*(2), 57-72 WE-Emerging Sources Citation Index (ESCI). http://arxiv.org/abs/1909.10035

Cerniglia, J. A. & Fabozzi, F. J. (2020). Selecting computational models for asset management: Financial econometrics versus machine learning—Is there a conflict? *Journal of Portfolio Management*, *47*(1), 107–118. https://doi.org/10.3905/JPM.2020.1.184

Chaboud, A. P., Chiquoine, B., Hjalmarsson, E. & Vega, C. (2014). Rise of the machines: Algorithmic trading in the foreign exchange market. *Journal of Finance*, *69*(5), 2045–2084. https://doi.org/10.1111/jofi.12186

Chaweewanchon, A. & Chaysiri, R. (2022). Markowitz Mean-Variance Portfolio Optimization with Predictive Stock Selection Using Machine Learning. *International Journal of Financial Studies*, *10*(3). https://doi.org/10.3390/ijfs10030064

Chen, M. A., Wu, Q. & Yang, B. (2019). How Valuable Is FinTech Innovation? *Review of Financial Studies*, *32*(5), 2062–2106. https://doi.org/10.1093/rfs/hhy130

Chen, R. R., Huang, W. K. & Yeh, S. K. (2021). Particle swarm optimization approach to portfolio construction. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, *28*(3), 182–194. https://doi.org/10.1002/isaf.1498

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *133*, 285–296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Dutta, A., Kumar, S. & Basu, M. (2020). A Gated Recurrent Unit Approach to Bitcoin Price Prediction. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(2), 23. https://doi.org/10.3390/jrfm13020023

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., Duan, Y., Dwivedi, R., Edwards, J., Eirug, A., Galanos, V., Ilavarasan, P. V., Janssen, M., Jones, P., Kar, A. K., Kizgin, H., Kronemann, B., Lal, B., Lucini, B., … Williams, M. D. (2021). Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, *57*, 101994. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002

Fantazzini, D. (2022). Crypto-Coins and Credit Risk: Modelling and Forecasting Their Probability of Death. *Journal of Risk and Financial Management*, *15*(7). https://doi.org/10.3390/jrfm15070304

Fantazzini, D. & Calabrese, R. (2021). Crypto Exchanges and Credit Risk: Modeling and Forecasting the Probability of Closure. *Journal of Risk and Financial Management*, *14*(11), 516. https://doi.org/10.3390/jrfm14110516

Fedorova, E., Ledyaeva, S., Drogovoz, P. & Nevredinov, A. (2022). Economic policy uncertainty and bankruptcy filings. *International Review of Financial Analysis*, *82*. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2022.102174

Frattini, A., Bianchini, I., Garzonio, A. & Mercuri, L. (2022). Financial Technical Indicator and Algorithmic Trading Strategy Based on Machine Learning and Alternative Data. *Risks*, *10*(12). https://doi.org/10.3390/risks10120225

Golbayani, P., Florescu, I. & Chatterjee, R. (2020). A comparative study of forecasting corporate credit ratings using neural networks, support vector machines, and decision trees. *North American Journal of Economics and Finance*, *54*. https://doi.org/10.1016/j.najef.2020.101251

Gomber, P. & Zimmermann, K. (2018). Algorithmic trading in practice. *The Oxford Handbook of Computational Economics and Finance*, *October 2020*, 311–332. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199844371.013.12

Gómez Martínez, R., Prado Román, M. & Plaza Casado, P. (2019). Big Data Algorithmic Trading Systems Based on Investors' Mood. *Journal of Behavioral Finance*, *20*(2), 227–238. https://doi.org/10.1080/15427560.2018.1506786

Goodell, J. W., Kumar, S., Lim, W. M. & Pattnaik, D. (2021). Artificial intelligence and machine learning in finance: Identifying foundations, themes, and research clusters from bibliometric analysis. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, *32*. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100577

Gorenc Novak, M. & Velušček, D. (2016). Prediction of stock price movement based on daily high prices. *Quantitative Finance*, *16*(5), 793–826. https://doi.org/10.1080/14697688.2015.1070960

Gu, S., Kelly, B. & Xiu, D. (2020). Empirical Asset Pricing via Machine Learning. *Review of Financial Studies*, *33*(5), 2223–2273. https://doi.org/10.1093/rfs/hhaa009

Gündüz, Y. & Uhrig-Homburg, M. (2011). Predicting credit default swap prices with financial and pure data-driven approaches. *Quantitative Finance*, *11*(12), 1709–1727. https://doi.org/10.1080/14697688.2010.531041

Gupta, R., Nel, J. & Pierdzioch, C. (2023). Investor Confidence and Forecastability of US Stock Market Realized Volatility: Evidence from Machine Learning. *Journal of Behavioral Finance*, *24*(1), 111–122. https://doi.org/10.1080/15427560.2021.1949719

Gurrib, I. & Kamalov, F. (2022). Predicting bitcoin price movements using sentiment analysis: a machine learning approach. *Studies in Economics and Finance*, *39*(3), 347–364. https://doi.org/10.1108/SEF-07-2021-0293

Hamori, S., Kawai, M., Kume, T., Murakami, Y. & Watanabe, C. (2018). Ensemble Learning or Deep Learning? Application to Default Risk Analysis. *Journal of Risk and Financial Management*, *11*(1), 12. https://doi.org/10.3390/jrfm11010012

Hassan, M. K., Hudaefi, F. A. & Caraka, R. E. (2022). Mining netizen's opinion on cryptocurrency: sentiment analysis of Twitter data. *Studies in Economics and Finance*, *39*(3), 365–385. https://doi.org/10.1108/SEF-06-2021-0237

He, C., Lin, M. & Wang, N. (2021). Trading on online social mood: A machine learning strategy based on Twitter sentiment. *International Journal of Financial Engineering*, *08*(04). https://doi.org/10.1142/s2424786321410115

Hendershott, T., Jones, C. M. & Menkveld, A. J. (2011). Does algorithmic trading improve liquidity? *Journal of Finance*, *66*(1), 1–33. https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2010.01624.x

Jain, P. & Jain, S. (2019). Can machine learning-based portfolios outperform traditional risk-based portfolios? The need to account for covariance misspecification. *Risks*, *7*(3). https://doi.org/10.3390/risks7030074

Jiang, Z., Ji, R. & Chang, K.-C. (2020). A Machine Learning Integrated Portfolio Rebalance Framework with Risk-Aversion Adjustment. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(7), 155. https://doi.org/10.3390/jrfm13070155

Johnson, B. (2010). *Algorithmic Trading and DMA: An introduction to direct access trading strategies*. 4Myeloma Press.

Khandani, A. E., Kim, A. J. & Lo, A. W. (2010). Consumer credit-risk models via machine-learning algorithms. *Journal of Banking & Finance*, *34*(11), 2767–2787. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2010.06.001 WE - Social Science Citation Index (SSCI)

Kinyua, J. D., Mutigwe, C., Cushing, D. J. & Poggi, M. (2021). An analysis of the impact of President Trump's tweets on the DJIA and S&P 500 using machine learning and sentiment analysis. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, *29*. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100447

Kristóf, T. & Virág, M. (2022). EU-27 bank failure prediction with C5.0 decision trees and deep learning neural networks. *Research in International Business and Finance*, *61*. https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101644

Lahmiri, S. & Bekiros, S. (2019). Can machine learning approaches predict corporate bankruptcy? Evidence from a qualitative experimental design. *Quantitative Finance*, *19*(9), 1569–1577. https://doi.org/10.1080/14697688.2019.1588468

Le, H. H. & Viviani, J. L. (2018). Predicting bank failure: An improvement by implementing a machine-learning approach to classical financial ratios. *Research in International Business and Finance*, *44*, 16–25. https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.104

Manela, A. & Moreira, A. (2017). News implied volatility and disaster concerns. *Journal of Financial Economics*, *123*(1), 137–162. https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2016.01.032

Mao, H., Counts, S. & Bollen, J. (2011). *Predicting Financial Markets: Comparing Survey, News, Twitter and Search Engine Data*. 1–10. http://arxiv.org/abs/1112.1051

Mhlanga, D. (2021). Financial inclusion in emerging economies: The application of machine learning and artificial intelligence in credit risk assessment. *International Journal of Financial Studies*, *9*(3). https://doi.org/10.3390/ijfs9030039

Mohapatra, S., Mukherjee, R., Roy, A., Sengupta, A. & Puniyani, A. (2022). Can Ensemble Machine Learning Methods Predict Stock Returns for Indian Banks Using Technical Indicators? *Journal of Risk and Financial Management*, *15*(8). https://doi.org/10.3390/jrfm15080350

Muñoz-Izquierdo, N., Camacho-Miñano, M. D. M., Segovia-Vargas, M. J. & Pascual-Ezama, D. (2019). Is the external audit report useful for bankruptcy prediction? Evidence using artificial intelligence. *International Journal of Financial Studies*, *7*(2). https://doi.org/10.3390/ijfs7020020

Nuti, G., Mirghaemi, M., Treleaven, P. & Yingsaeree, C. (2011). Algorithmic trading. *Computer*, *44*(11), 61–69. https://doi.org/10.1109/MC.2011.31

Obaid, K. & Pukthuanthong, K. (2022). A picture is worth a thousand words: Measuring investor sentiment by combining machine learning and photos from news. *Journal of Financial Economics*, *144*(1), 273–297. https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2021.06.002

OECD. (2021). *Artificial Intelligence, Machine Learning and Big Data in Finance*. https://www.oecd.org/finance/artificial-intelligence-machine-learning-big-data-in-finance.htm

Petrelli, D. & Cesarini, F. (2021). Artificial intelligence methods applied to financial assets price forecasting in trading contexts with low (intraday) and very low (high-frequency) time frames. *Strategic Change*, *30*(3), 247–256. https://doi.org/10.1002/jsc.2407

Petropoulos, A., Siakoulis, V., Stavroulakis, E., Lazaris, P. & Vlachogiannakis, N. (2022). Employing Google Trends and Deep Learning in Forecasting Financial Market Turbulence. *Journal of Behavioral Finance*, *23*(3), 353–365. https://doi.org/10.1080/15427560.2021.1913160

Plakandaras, V., Papadimitriou, T., Gogas, P. & Diamantaras, K. (2015). Market sentiment and exchange rate directional forecasting. *Algorithmic Finance*, *4*(1–2), 69–79. https://doi.org/10.3233/AF-150044

Pol, S., Hudnurkar, M. & Ambekar, S. S. (2022). Predicting Credit Ratings using Deep Learning Models – An Analysis of the Indian IT Industry. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, *16*(5), 38–51. https://doi.org/10.14453/aabfj.v16i5.04

Qin, X. (2012). Making use of the big data: Next generation of algorithm trading. *Lecture Notes in Computer Science (Including Subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*, *7530 LNAI*, 34–41. https://doi.org/10.1007/978-3-642-33478-8_5

Renault, T. (2017). Intraday online investor sentiment and return patterns in the U.S. stock market. *Journal of Banking and Finance*, *84*, 25–40. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2017.07.002

Sadorsky, P. (2022). Forecasting solar stock prices using tree-based machine learning classification: How important are silver prices? *North American Journal of Economics and Finance*, *61*. https://doi.org/10.1016/j.najef.2022.101705

Shetty, S., Musa, M. & Brédart, X. (2022). Bankruptcy Prediction Using Machine Learning Techniques. *Journal of Risk and Financial Management*, *15*(1). https://doi.org/10.3390/jrfm15010035

Shrivastav, S. K. & Janaki Ramudu, P. (2020). Bankruptcy prediction and stress quantification using support vector machine: Evidence from Indian banks. *Risks*, *8*(2). https://doi.org/10.3390/risks8020052

Siganos, A., Vagenas-Nanos, E. & Verwijmeren, P. (2014). Facebook's daily sentiment and international stock markets. *Journal of Economic Behavior and Organization*, *107*(PB), 730–743. https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.06.004

Sirignano, J. & Cont, R. (2019). Universal features of price formation in financial markets: perspectives from deep learning. *Quantitative Finance*, *19*(9), 1449–1459. https://doi.org/10.1080/14697688.2019.1622295

Sun, T. & Vasarhalyi, M. A. (2020). Predicting credit card delinquencies: An application of deep neural networks. *Handbook of Financial Econometrics, Mathematics, Statistics, and Machine Learning (In 4 Volumes)*, *25*(4), 4349–4381. https://doi.org/10.1142/9789811202391_0127

Sun, T. & Vasarhelyi, M. A. (2018). Predicting credit card delinquencies: An application of deep neural networks. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, *25*(4), 174–189. https://doi.org/10.1002/isaf.1437

Tranfield, D., Denyer, D. & Smart, P. (2003). Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*, *14*(3), 207–222. https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375

Viswanathan, P. K., Srinivasan, S. & Hariharan, N. (2020). Predicting Financial Health of Banks for Investor Guidance Using Machine Learning Algorithms. *Journal of Emerging Market Finance*, *19*(2), 226–261. https://doi.org/10.1177/0972652720913478

Waldow, F., Schnaubelt, M., Krauss, C. & Fischer, T. G. (2021). Machine Learning in Futures Markets. *Journal of Risk and Financial Management*, *14*(3), 119. https://doi.org/10.3390/jrfm14030119

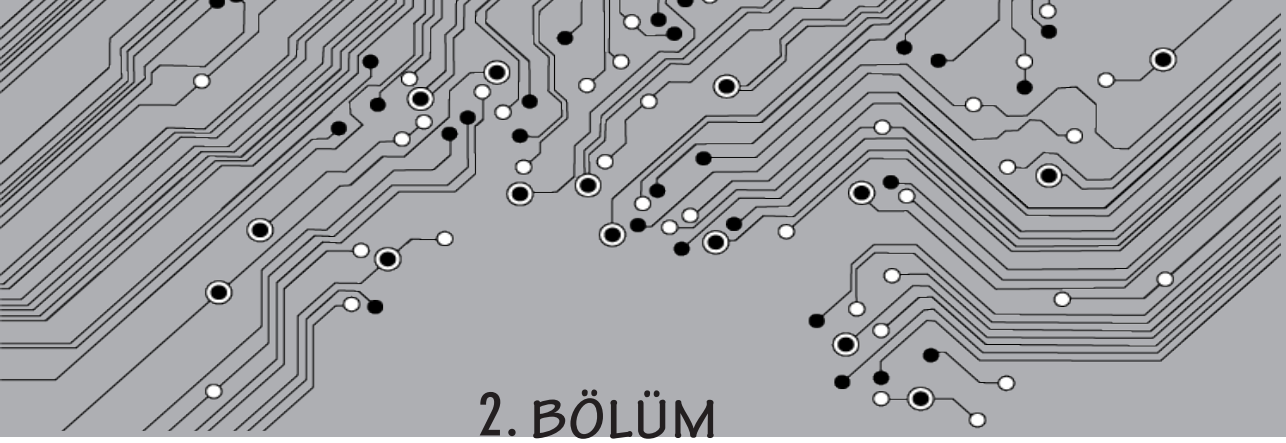
Wang, Y., Hao, X. & Wu, C. (2021). Forecasting stock returns: A time-dependent weighted least squares approach. *Journal of Financial Markets*, *53*. https://doi.org/10.1016/j.finmar.2020.100568

Weigand, A. (2019). Machine learning in empirical asset pricing. *Financial Markets and Portfolio Management*, *33*(1), 93–104. https://doi.org/10.1007/s11408-019-00326-3

Yang, X., Zhu, Y. & Cheng, T. Y. (2020). How the individual investors took on big data: The effect of panic from the internet stock message boards on stock price crash. *Pacific Basin Finance Journal*, *59*(November 2019), 101245. https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2019.101245

Zhong, X. & Enke, D. (2019). Predicting the daily return direction of the stock market using hybrid machine learning algorithms. *Financial Innovation*, *5*(1). https://doi.org/10.1186/s40854-019-0138-0

Zupic, I. & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, *18*(3), 429–472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629

2. BÖLÜM
EKONOMİ ALANINDA YAPAY ZEKÂ

Mehmet Akif Peçe-Said Ceyhan-Vedat Cengiz

1. Giriş

Ekonomik ilerlemenin son 150 yılını ele almanın bir yolu, otomasyonun yönlendirmesi olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi Devrimi buhar ve sonra elektrik kullanarak birçok üretim sürecini otomatikleştirmiştir. Röleler, transistörler ve yarı iletkenler bu trendi sürdürmüştür. Belki de yapay zekâ, Sanayi Devrimi ile başlayan bu sürecin sonraki aşamasıdır ve kesin bir kırılma değildir. Otonom pilotlar, bilgisayar kontrollü otomobil motorları ve MR cihazları gibi teknolojiler, otonom araçlar ve yapay zekâ tabanlı radyoloji raporları gibi ilerlemeler için doğal bir zemin oluşturabilir. Şimdiye kadar otomasyon, çoğunlukla rutin veya düşük beceri gerektiren işleri etkilemiştir ancak yapay zekâ, yüksek beceriye sahip işçiler tarafından gerçekleştirilen rutin olmayan bilişsel görevleri giderek daha çok otomatik hâle getirebilir (Aghion vd. 2018: 239).

Yapay zekâ kavramı, 1956 yılında John McCarthy ve diğerleri tarafından sunulan bir öneri mektubunda ortaya atıldı. McCarthy, zekâyı "Dünyada hedeflere ulaşma yeteneğinin hesaplayıcı bir parçasıdır." şeklinde tanımlarken yapay zekâyı "İnsan benzeri zeki makineler özellikle de zeki bilgisayar programları yapma bilimi ve mühendisliği." olarak tanımlamaktadır. Farklı disiplinler tarafından farklı şekillerde tanımlanan yapay zekâ kavramı, genel olarak "akıllı programlama" ve "insansı tepkiler" üzerine oturtulmaktadır (Arslan, 2020: 76).

Yapay zekâ, günümüzde teknolojinin en önemli ve hızla gelişen alanlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Yapay zekâ, bilgisayarların insan benzeri zekâ ve

nı bu doğrultuda şekillendirmesi gerekmektedir. Son olarak yapay zekâ teknolojilerinin kullanımıyla birlikte ortaya çıkabilecek risklerin de dikkate alınması gerekmektedir. Yapay zekâ teknolojileri, özellikle veri güvenliği ve mahremiyeti konularında bazı riskleri beraberinde getirebilir. Bu nedenle hükûmetlerin ve özel sektörün, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımıyla ilgili riskleri tanımlamak ve bunlara karşı tedbirler almak için çalışmalar yürütmesi önemlidir.

Sonuç olarak yapay zekâ teknolojileri ekonomik faaliyetler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Hükûmetlerin ve özel sektörün, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımını teşvik etmeleri ve bu teknolojilerin etik, sosyal ve güvenlik boyutlarını dikkate alarak politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Bu sayede, yapay zekâ teknolojilerinin ekonomik faaliyetler üzerindeki olumlu etkileri daha da arttırılabilir.

Kaynakça

Aghion, P., Jones, B. F. & Jones, C. I. (2018). Artificial intelligence and economic growth. In The economics of artificial intelligence: An agenda (pp. 237-282). University of Chicago Press.

Akbaba, A. İ. & Gündoğdu, Ç. (2021). Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zekâ Kullanımı. Journal of Academic Value Studies, 7(3), 298-315.

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(1), 71-88.

Cioffi, R., Travaglioni, M., Piscitelli, G., Petrillo, A. & De Felice, F. (2020). Artificial intelligence and machine learning applications in smart production: Progress, trends, and directions. Sustainability, 12(2), 492.

Demet, E. & Demircioğlu, E. (2022). Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kalite Maliyetleri Üzerine Etkisi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31(1), 59-72.

Ercan, F. (2020). Turizm pazarlamasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve uygulama örnekleri. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 23(2), 394-410.

Meepung, T. & Kannikar, P. (2022). Artificial Intelligence for Digital Business Performance. 2022 Joint International Conference on Digital Arts, Media and Technology with ECTI Northern Section Conference on Electrical, Electronics, Computer and Telecommunications Engineering (ECTI DAMT & NCON). https://doi.org/10.1109/ectidamtncon53731.2022.9720418 Erişim tarihi: 03 Mart 2023.

Statista ve The Insight Partners. (2021). 2020'den 2028'e kadar dünya çapında pazarlamada yapay zekânın (AI) piyasa değeri (milyar ABD doları olarak) [Grafik]. Statista'da . _ https://www.statista.com/statistics/1293758/ai-marketing-revenue-worldwide/ Erişim tarihi: 02 Mart 2023.

Veeraiah, K., SrinivasaRaju, S. V. S. ., Vangaveti, Y., Kumar, V. V. & SaadiqAli, S. (2022). Role of Artificial Intelligence in Financial Management. 2022 International Conference on Computer Communication and Informatics (ICCCI). https://doi.org/10.1109/iccci54379.2022.9740900 Erişim tarihi: 02 Mart 2023.

Wang, B. (2022). A financial risk identification model based on artificial intelligence. Wireless Networks. https://doi.org/10.1007/s11276-021-02856-z Erişim tarihi: 02 Mart 2023.

Yang, Y. & Siau, K. L. (2018). A qualitative research on marketing and sales in the artificial intelligence age. 2018(5), 1-7.

3. BÖLÜM

ASTRONOMİ VE UZAY ALANINDA YAPAY ZEKÂ

Nur Kuban Torun, Tuğçe Duran

1. Giriş

Yapay zekâ bugün gelişim aşamasında olmasına rağmen birçok alanın işleyişini değiştiren bir kavramdır. Geçmişte imkânsız gibi olan veya hayata geçmesi zaman alan birçok uygulama artık yapay zekâ ve yapay zekâ ile donatılmış donanımlar sayesinde saliseler içerisinde analiz edilip sınıflandırılmaktadır. Yaşanan tüm bu gelişmeler diğer alanlarda olduğu gibi astronomi alanında yapılan uygulamalarda da görülmektedir.

Dijital dönüşüm astronomide kullanılan donanımların özelliklerini bir önceki hâlinden daha ileriye doğru ilerletmektedir. Bu durum ise uzaydan astronomi alanı ile ilgili daha çok verinin elde edilmesini sağlamaktadır. Elde edilen büyük miktardaki verileri ise gök bilimcilerin analiz etmesi neredeyse imkânsızdır. Yaşanılan bu sorun da yapay zekâ ile oluşturulmuş sistem ve donanımlar ile çözülmektedir. Bu durumsa astronomi alanında yapılan araştırmaları ve keşifleri hızlandırmakta ve süreci kolaylaştırmaktadır.

Uzayda biriken çöp yığınlarının temizlenmesinden astronomi alanında kullanılan araçlara kadar yapay zekâ çalışmaları görülmektedir. Bu çalışmada, astronomi ve uzay alanında yapay zekâ ilişkisi örnekler üzerinden aktarılacak ve çözümler yorumlanacaktır.

Sonuç olarak astronomi ve uzayda kullanılan araçların fonksiyonlarının teknolojideki değişimler nedeniyle gelişmesi bu alanlarda bir öncekinden daha büyük miktarlarda verinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla astronomi ve uzay biliminde yapay zekânın desteklenmesi bu tarzda ortaya çıkan sorunların daha hızlı çözülmesine ve bu alanda yapılan çalışmaların daha hızlı ilerlemesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

American Museum Of Natural History. (2023). Erişim: https://www.amnh.org/explore/ology/astronomy/what-is-astronomy.

Andreon, S., Gargiulo, G., Longo, G., Tagliaferri, R. & Capuano, N. (2000). Wide Field Imaging. I. Applications Of Neural Networks To Object Detection And Star /Galaxy Classification. *ArXiv*. https://doi.org/10.1046/j.1365-8711.2000.03700.x

Arslan, K. (2017). Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.

Belowthestars. (2023). History of Stars. Erişim: https://belowthestars.com/history-of-astronomy/.

Bertin, E. & Arnouts, S. (1996). SExtractor: Software For Source Extraction. *Astron. Astrophys. Suppl. Ser.* 117(2), 393-404.

Bluck, J. (2004, 1 7). *NASA Software Enables Satellite Self-Service in Space*. Erişim: https://www.nasa.gov/home/hqnews/2004/oct/HQ_04339_self_service.html.

Chen, Y., Kong, R. & Kong, L. (2020, January). Applications Of Artificial Intelligence In Astronomical Big Data. Chinese. doi:10.1016/B978-0-12-819084-5.00006-7.

Eicher, D.J. ; May, B. Lovell, J.;, Duke, C. (2018). *Mission Moon 3-D: A New Perspective on the Space Race,* Cambridge: MIT.

Francis, R., Estlin, T., Doran, G., Johnstone, S., Gaines, D., Verma, V., et al. (2017). AEGIS autonomous targeting for ChemCam on Mars Science Laboratory: Deployment and results of initial science team use. *Science Robotics, 2(7)* , eaan4582.

Goverment of Canada (2022). A Brief History of Astronomy. Erişim: https://www.asc-csa.gc.ca/eng/astronomy/basics/brief-history-astronomy.asp.

Innova.com. (2022). Uzay Keşfinde Yapay zekâ. Erişim: https://www.innova.com.tr/tr/blog/buyuk-veri-blog/uzay-kesfinde-yapay-zeka#:~:text=Yapay%20zeka%2C%20g%C3%B6zlem%20uydular%C4%B1ndan%20gelen,birle%C5%9Ftirmek%20i%C3%A7in%20aktif%20olarak%20kullan%C4%B1l%C4%B1yor.

Johnston, M. D. & Miller, G. (1990). Artificial intelligence scheduling for NASA's Hubble Space Telescope. *Proceedings, The Fifth Annual AI Systems in Government Conference*, 33-39.

King, A. D. (1986). *Islamic Mathematical Astronomy.* London: Variorum.

Mähönen, P. H. & Hakala, P. J. (1995, April). Automated Source Classıfıcatıon Using A Kohonen Network. Erişim: https://arxiv.org/pdf/astro-ph/9508019.pdf.

Miller, G. (2005). Artificial intelligence applications for Hubble Space Telescope operations. A. Heck & F. Murtagh içinde, *Knowledge-Based Systems in Astronomy. Lecture Notes in Physics* (s. 3-31). Berlin: Springer.

Nasa. (2019). NASA Takes a Cue From Silicon Valley to Hatch Artificial Intelligence Technologies. Erişim: https://www.nasa.gov/feature/goddard/2019/nasa-takes-a-cue-from-silicon-valley-to-hatch-artificial-intelligence-technologies.

Pirim, H. (2006). Yapay Zekâ. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1 (1), 81-93.

Ring, E. F. J. (2000) The discovery of infrared radiation in 1800, *The Imaging Science Journal*, 48(1), 1-8.

Sala, A. P. & ark. (2017). Daphne: An Intelligent Cognitive Assistant For The Design. Erişim: https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2117/117652/Thesis_Arnau_def.pdf.

Schaffer, S. (1981). Uranus and the Establishment of Herschel's Astronomy. *Journal for the History of Astronomy*, 12(1), 11–26.

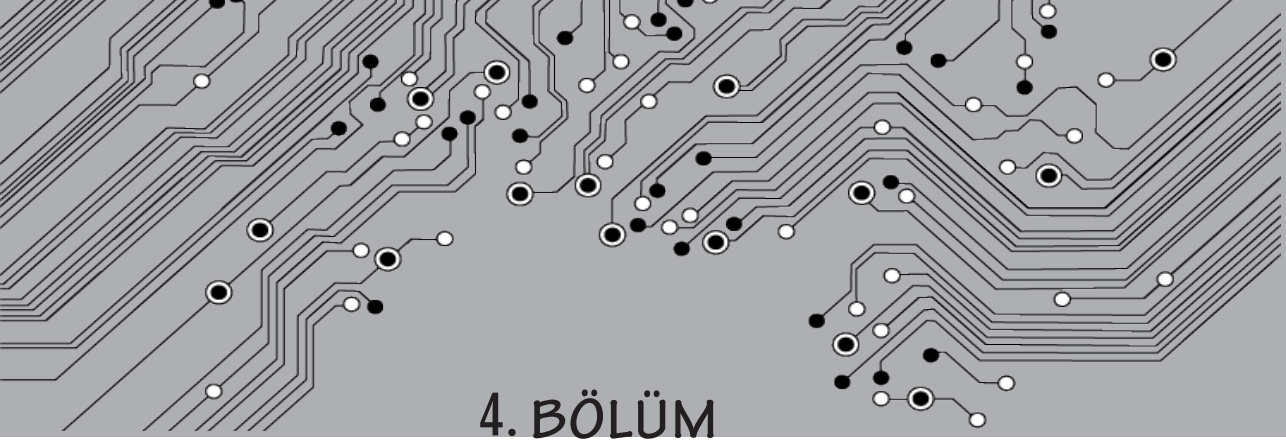
Sengupta, A., Mehrotra, S., Kumar, A., Rajbongshi, A. & Deb, S. (2021). AI And Analytics. *AINA*, 3.0, 1-50. Erişim: http://anyflip.com/lgfta/wqew.

Sheng, X., Ross, N. & Nichol, M. (2022). Legacy Survey of Space and Time cadence strategy evaluations for active. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, 512(4)* , 5580–5600.

Sherwood, R., Chien, S., Tran, D., Cichy, B., Castano, R., Davies, A., et al. (2004). Preliminary Results of the Autonomous Sciencecraft Experiment. *Proceedings of the IEEE Aerospace Conference* , 6-13.

Tio, P., Pastorelli, G., Mazzi, A., Trabucchi, E., Costa, G. & vd. (2022). Simulating the Legacy Survey of Space and Time Stellar Content with TRILEGAL. *The Astrophysical Journal Supplement Series, 262(22)* , 1-22.

Wiggers, K. (2020). *IBM's StarNet brings explainable AI to image classification*. Erişim: https://venturebeat.com/ai/ibm-starnet-explainable-image-classification/.

4. BÖLÜM

EĞİTİM ALANINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Mustafa Nuri Ural

1. Giriş

Eğitim, insanların yaşamlarını iyileştirmeye yardımcı olur. Eğitim, bilgi ve becerilerin artmasına yardımcı olur, daha iyi anlamayı mümkün kılar ve daha verimli düşünmeyi destekler. Aynı zamanda bireylerin kendilerini ifade etme, iletişim kurma ve problem çözme becerilerini geliştirir. Eğitim, insanların toplumda ve kariyerlerinde başarılı olmalarını ve öğrenme sürecini yaşamları boyunca sürdürmelerini sağlar. Ayrıca insanların kendilerini ve başkalarını daha iyi anlamalarına yardımcı olur ve insanlar arasındaki farklılıklara saygıyı destekler. Dolayısı ile eğitim ilk çağlardan beri vazgeçilemez bir ihtiyaçtır.

Ancak Sanayi Devrimi, daha kalabalık sınıflarda daha çok bireyin bir arada eğitilmesini zorunlu kılmıştır. Sanayi Devrimi'nin ihtiyaç duyduğu çok sayıda ve farklı alanlarda nitelikli iş gücünün kısa zamanda eğitilmesi için kitle eğitimi zorunlu hâle gelmiştir. Kellner'e (2001) göre, ortaya çıkan yeni teknolojiler, yeni becerilerin kazanılmasını gerekli kılmaktadır. Ancak kitle eğitimi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bireylerin tutumları, skolastik yetenekleri, öğrenme stilleri, yetenekleri, hatta cinsiyet gibi doğuştan gelen özellikleri ideal öğrenme için duydukları ihtiyaçları farklılaştırmaktadır (Sarıbaş ve Babadağ, 2015).

Bir eğitimcinin öğrenen sayısı arttıkça bu ihtiyaçların hepsine cevap verebilmesi zorlaşmaktadır. Aynı anda, aynı mekânda bazen yüzlerce öğrenciye bir konunun etkin ve kalıcı şekilde eldeki sınırlı kaynaklar ile aktarılabilmesi için eğitimciler, klasik eğitim yöntemleri ile kendilerini sınırlamak zorunda kalmakta ve genelde kara tahta ve düz anlatım yöntemlerini kullanmaya mecbur hissetmekte-

disiplinler arası konuda yapılan çalışmaların yeterli düzeye ulaşmasını engellemiştir.

Beklenen odur ki giderek daha fazla teknolojik gelişme ile yapay zekâ eğitim alanında daha da yaygın olarak kullanılacaktır.

Sonuç olarak yapay zekâ eğitimi birçok yönden dönüştürme potansiyeline sahiptir ve eğitim üzerindeki etkisi önümüzdeki yıllarda artmaya devam edecektir. Ancak bu teknolojiyi sorumlu ve etik bir şekilde kullanmak ve insan öğretmenleri değiştirmek yerine desteklediğinden emin olmak önemlidir. Yapay zekânın daha etkin kullanılabilmesi için bu teknolojik süreçte rehber niteliği taşıyan öğretmenlerin bilinçlendirilmeleri önem taşır (İşler ve Kılıç, 2021).

Bu konuda dünyada ve ülkemizde hâlen çok sayıda çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kitap bölümünün de bu çalışmalara ışık tutması ve katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Kaynakça

Allahverdi, N. (2002). Uzman Sistemler Bir Yapay Zekâ Uygulaması. Atlas Yayın-Dağıtım.

Altıparmak, M., Kurt, İ. D., Kapıdere, M. (2011). E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitimde Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri. Malatya İnönü Üniversitesi Akademik Bilişim, XI. Akademik Bilişim Kongresi Bildirileri. https://ab.org.tr/ab11/kitap/altiparmak_kurt_AB11.pdf

Arı, M., Bayhan, P. (2002). Okul Öncesi Dönemde Bilgisayar Destekli Eğitim. 2. Baskı, Epsilon yayınları.

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(1), 71–80. https://dergipark.org.tr/en/pub/baebd/issue/55426/690058

Aslan, A. A. (2019). Müze Eğitiminde Yapay Zekânın kullanılması. Ankara Üniv.Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). https://dspace.ankara.edu.tr/handle/20.500.12575/102377

Becker, S. A., Brown, M., Dahlstrom, E., Davis, A., DePaul, K., Diaz, V. & Pomerantz, J. (2018). Horizon report 2018 higher education edition brought to you by EDUCAUSE (pp. 1-54). https://www.learntechlib.org/p/184633/

Biricik, Zeynep (2022) Dijital Çağ Değişen Paradigmalar Yeni Fırsatlar ve Riskler, Kolektif EFE AKADEMİ YAYINLARI, ISBN: 9786258217223

Bumen, N. T. (2004). Okullarda çoklu zekâ kuramı. Ankara:Pegem A Yayıncılık.

Calın,T. E. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin İlkokuma-Yazma Öğretimine İlişkin Görüşleri. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. http://openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/8920

Dolinsek, S., Kopac, J. (1999). Acustic Emission Signals For Tool Wear Identification. Wear, 225-229, 295-303. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0043164898003639

Ersöz, E. (2020, Mart). Yapay Zekâ ve İnsanın Uyumu. Harvard Business Review. https://hbrturkiye.com/

Fancher, Patricia (2016) Composing Artificial Intelligence: Performing Whiteness and Masculinity, Present Tense, Vol.6, Issue 1, 2016 http://www.presenttensejournal.org/wp-content/uploads/2016/11/Fancher.pdf

Gliozzo, A., Biran, O., Patwardhan, S. & McKeown, K. (2013, August). Semantic technologies in IBM Watson. In Proceedings of the Fourth Workshop on Teaching NLP and CL (pp. 85-92). https://aclanthology.org/W13-3413.pdf

Harlow, S. (1984). "The Computer: Hümanistic Considerations". Computers in the Schools, Vol: l, No: l, 43-51. DOI: 10.1300/J025v01n01_05 https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1300/J025v01n01_05

Hebb, D. O. (1949). The organization of behaviour. The first stage of perception: growth of the assembly, 4, 60-78. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2346268_3/component/file_2346267/content

Holmes, W., Bialik, M. & Fadel, C. (2019). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. C. C. R. Publishing.

İşler, B. ve Kılıç, M. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi. Yeni Medya Elektronik Dergisi, 5(1), 1-11. https://doi.org/10.29228/yonmed.v5i1.161

Kadıoğlu, G. (1998). Bilgisayar yetenekli mühendislik eğitimi. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Karabacak, Z. İ. & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. Türk İdare Dergisi, 1(488), 319–349. https://www.researchgate.net/publication/335840242

Kasap, S. (2019). MEB eğitimde yapay zekâ uygulamaları için İTÜ ile el sıkıştı. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/egitim/meb-egitimde-yapayzekâ-uygulamalari-icin-itu-ile-elsikisti/1489366

Kasap, M. & Koç, O. (2018). Daha İyi Bir Dünya İçin Yapay Zekâ. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Kato, I., Ohteru, S., Kobayashi, H., Shirai, K. and Uchiyama, A., "Informationpower machine with senses and limbs", Proc. CISM-IFToMM Symp. Theory and Practice of Robots and Manipulators, 12-24, Italy, (1973).

Kellner, D. (2001). New technologies/new literacies: Reconstructing education for the new millennium. International Journal of Technology and Design Education, 11(1), 67–81. https://doi.org/10.1023/A:1011270402858

Kılınç, D. & Özdemir, Ş. (2019). Geleceğin Meslekleri, Dijital Dönüşüm, Veri Bilimi, Yapay Zekâ. İstanbul: Abaküs Yayınları.

Kırık, A. M. (2014). Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu. Marmara İletişim Dergisi, 21, 73-94. https://dergipark.org.tr/en/pub/maruid/issue/22159/238064

Köroğlu, Y. (2017). Yapay zekâ'nın teorik ve pratik sınırları. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1–10. https://www.cmpe.boun.edu.tr/~yavuz.koroglu/publications/EBES17.pdf

Legg, S. & Hutter, M. (2007). A collection of definitions of intelligence. Frontiers in artificial intelligence and applications, 7(157), 17-24. https://doi.org/10.3233/978-1-58603-784-6-17

McArthur, D., Lewis, M. & Bishary, M. (2005). The roles of artificial intelligence in education: Current progress. Journal of Educational Technology, 4, 42-80. https://www.learntechlib.org/p/161310/?nl=1

McCarthy, J. (1998). What is artificial intelligence? http://cogprints.org/412/2/whatisai.ps

Nabiyev, V. V. (2012). Yapay zekâ: insan-bilgisayar etkileşimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Nilsson, N. J. (1990). The Mathematical Foundations of Learning Machines. Morgan Kaufmann Publishers Inc.

Odabaş, H. (2003). İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri. Türk Kütüphaneciliği, 17(1), 22-36. http://tk.org.tr/index.php/TK/article/view/167

Önder, H. H. (2003). Uzaktan Eğitimde Bilgisayar Kullanımı ve Uzman Sistemler. The Turkish Online Journal of Educational Technology, 2(3), 142-146. http://tojet.net/articles/v2i3/2317.pdf

Öz, E. (2002). Bilgisayar destekli karar verme ve uzman sistemler: Tedarik zinciri yönetiminde tedarikçi seçim problemine uygulanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özden, M. Y., Çağıltay, K. & Çağıltay, N. (1997). Teknoloji ve eğitim: Ülke deneyimleri ve Türkiye için dersler. III. Türkiye İnternet Konferansı (İNETTR-97), ODTÜ, Ankara.

Pool, C. R. (1997). Brain-based learning and students. The Education Digest, 63(3), 10. https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=8ea31b18-d408-4f99-8671-84281bc98067%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=9711215313&db=f6h

Pressey, S. L. (1950). Development and appraisal of devices providing immediate automatic scoring of objective tests and concomitant self-instruction. The Journal of Psychology, 29(2), 417-447. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00223980.1950.9916043?journalCode=vjrl20

Russel, S. & Norvig, P. (1995). Artificial intelligence: A modern approach. Prentice Hall.

Sarıbaş, S. & Babadağ, G. (2015). Temel eğitimin temel sorunları. Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 3(1), 18-34. https://dergipark.org.tr/en/pub/ajeli/issue/1524/18724

Seçkin, Z., Demirel, Y. & Özçınar, M. F. (2016). Örgütsel değişim sürecinin algılanmasına yönelik betimsel bir araştırma. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 125-134. http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/209481

Sucu, İ. (2019). Yapay Zekânın Toplum Üzerindeki Etkisi ve Yapay Zekâ (A.I.) Filmi Bağlamında Yapay Zekâya Bakış. Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi, 2 (2), 203-215. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijotem/issue/50671/643204

Suzuki, K. (2013). Artificial neural networks-architectures and applications. IntechOpen Limited: London, UK.

Timms, M. J. (2016). Letting artificial intelligence in education out of the box: Educational cobots and smart classrooms. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 26(2), 701-712. doi: 10.1007/s4059

Thorndike, E. L. (1927). The law of effect. The American Journal of Psychology, 39(1/4), 212–22. https://doi.org/10.2307/1415413

Ural, M. N. (2009). Eğitsel bilgisayar oyunlarının eğlendirici ve motive edici özelliklerinin akademik başarıya ve motivasyona etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Whelan, D. L. (2005). Let the games begin. School Library Journal, 51(4), 40-43.

Kim, J. W. & Kim, J. K. (2011). The effectiveness of robot pronunciation training for second language acquisition by children: Segmental and suprasegmental feature analysis approaches. International Journal of Robots, Education and Art, 1(1), 1-17.

Yaşar Üniversitesi. (2015). Yapay Zekâ Eğitimde Çığır Açacak. https://btto.yasar.edu.tr/yapay-zekâ-egitimde-cigir-acacak/

Zohar, D. (2003). Kuantum benlik [Quantum self]. (Çev. S. Kervanoğlu). Ankara, Türkiye: Doruk Yayınevi.

5. BÖLÜM

YÖNETİM VE ORGANİZASYON ALANINDA YAPAY ZEKÂ

Ayşe Meriç Yazıcı

1. Giriş

Yapay zekânın gelişimi, yakın insanlık tarihinin önemli olaylarından birisi olarak kabul edilmektedir. İnsan faaliyetleri uzun zamandır, küresel ekosistemimiz üzerindeki en belirleyici etki hâline gelmiştir. Buhar makinesinin icadından ve bunun sonucunda ortaya çıkan ilk sanayi devriminden bu yana geçen 250 yılda değişim hızlı bir biçimde artmaktadır. Gelişmekte olan teknolojilerin dönüştürücü gücü tarafından yönlendirilen yeni bir devrimin eşiğindeyiz. Yapay zekâ, genetik mühendisliği, sanal gerçeklik, robotik ve 3D baskı gibi teknolojiler gelecekte yaşamlarımızı temelden değiştirecek kadar güçlü ve daha önceki tüm teknolojilerden çok daha hızlı bir biçimde gelişmektedir.

Yapay zekâ, öğrenme, etkileşim kurma ve problem çözme gibi genellikle insan zihniyle ilişkilendirilen bilişsel işlevleri yerine getiren makineleri ifade etmektedir (Nilsson, 1971). Yapay zekâ, bir sistemin haricî verilerini doğru bir şekilde yorumlama, verilerden öğrenme ve bu öğrendiği verileri esnek uyarlama yoluyla belirli hedeflere ve görevlere ulaşmak için kullanma becerisidir (Kaplan ve Haenlein, 2019). Kuruluşlar, operasyonlarındaki rutin görevleri otomatikleştirmek için uzun süredir yapay zekâ tabanlı çözümler kullanmaktadır. Hesaplama gücündeki son gelişmeler, verilerdeki üstel artış ve yeni makine öğrenme teknikleri artık kuruluşların yönetimsel görevler için de yapay zekâ tabanlı çözümler kullanmasına olanak tanımaktadır (Brynjolfsson ve McAfee, 2017). Örneğin, yapay zekâ tabanlı çözümler artık Unilever'ın yetenek edinme sürecinde (Marr, 2018), Netflix'in film senaryoları, yönetmenler ve oyuncularla ilgili kararlarında (Westcott Grant, 2018)

Kaynakça

Agarwal, R. & Dhar, V. (2014). Big Data, Data Science, and Analytics. The Opportunity and Challenge for IS Research. *Information Systems Research, 25*(3): 443-448. DOI:10.1287/isre.2014.0546

Arner, D. W., Barberis, J. & Buckley, R. P. (2015). The evolution of Fintech: A new post-crisis paradigm. *Geo. J. Int'l L., 47*, 1271.

Bader, V. & Kaiser, S. (2019), Algorithmic decision-making? The user interface and its role for human involvement in decisions supported by artificial intelligence. *Organization, 26*(5): 655-672. doi: 10.1177/1350508419855714.

Benbya, H. & Leidner, D. (2018) How Allianz UK Used an Idea Management Platform to Harness Employee Innovation. *MIS Quarterly Executive, 17*(2): 141-157.

Benbya, H., Pachidi, S. & Jarvenpaa, S. L. (2021). Artificial Intelligence in Organizations: Implications for Information Systems Research. *Journal of the Association for Information Systems, 22*(2). Doi:10.17705/1jais.00491

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. New York: W.W. Norton.

Chipere, T. P. & Chen, S. (2020). Critical Evaluation of AI System Implementation as a Source of Competitive Advantage. *Journal of Marketing and Consumer Research, 74*.

Costa, R., Dias, Á., Pereira, L., Santos, J. & Capelo, A. (2020). The impact of artificial intelligence on commercial management. *Problems and Perspectives in Management, 17*(4): 441-452. https://doi.org/10.21511/PPM.17(4).2019.36

Daugherty, P. R., Wilson, H. J. & Chowdhury, R. (2019). Using artificial intelligence to promote diversity. *MIT Sloan Management Review, 60*(2).

Davenport, T. H. & Kirby, J. (2015). Beyond automation. *Harvard Business Review, 93*(6): 58-65.

Davenport, T. & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World. *Harvard Business Review, 96*(1): 108-116.

Deloitte. (2020). Thriving in the Era of Pervasive AI: Deloitte's State of AI in the Enterprise, 3rd Edition, Deloitte Insights, Deloitte. https:// www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/cognitive-technologies/stateof-ai-and-intelligent-automation-in-business-survey.html Erişim Tarihi:11.02.2023.

Doukidis, G. I. & Paul, R. J. (1990). A survey of the application of artificial intelligence techniques within the OR society. *Journal of the Operational Research Society, 41*(5): 363-375.

Duchessi, P., O'Keefe, R. & O'Leary, D. (1993). A research perspective: Artificial intelligence, management and organizations. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management, 2*(3): 151-159.

Elish, M. C. & Boyd, D. (2018), Situating methods in the magic of big data and AI. *Communication Monographs 85*(1): 57-80. doi: 10.1080/03637751.2017.1375130.

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P. & Vayena, E. (2018). AI4People-An Ethical Framework for a Good AI Society: Opportunities, Risks, Principles, and Recommendations. *Minds and Machines, 28*(4): 689-707. https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5

Ganapathy, A. (2021). Robotic Process Atomation: End from Entrepreneurial Content Editing to Go Live. *Academy of Entrepreneurial Journal, 27*(3): 1-11.

Haenlein, M. & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review, 61*(4): 5-14.

Han, S., Kelly, E., Nikou, S. & Svee, E-O. (2022). Aligning artificial intelligence with human values: reflections from a phenomenological perspective. *AI&Society, 37*: 1383-1395. https://doi-org/10.1007/s00146-021-01247-4

Herselman, M., Botha, A., Toivanen, H., Myllyoja, J., Fogwill, T. & Alberts, R., (2016). A digital health innovation ecosystem for South Africa. *IST-Africa Week Conference*.

Huang, M. H., Rust, R. & Maksimovic, V. (2019). The Feeling Economy: Managing in the Next Generation of Artificial Intelligence (AI). *California Management Review, 61*(4): 43-65.

Kaplan, A. & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons, 62*(1): 15-25.

Kazuo, Y. (2017). How artificial intelligence will change HR. *People & Strategy, 40*(3), 42.

Khashman, A. (2008). Application of an emotional neural network to facial recognition. *Neural Computing and Applications, 18*:)(4): 309-320. https://doi.org/10.1007/S00521-008- 0212-4

Kulkarni, A. J., Durugkar, I. P. & Kumar, M. (2013). Cohort Intelligence: A Self Supervised Learning Behavior. *IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, Manchester, UK, (pp. 1396-1400). DOI:10.1109/SMC.2013.241

Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R. & Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing. *California Management Review, 61*(4): 135-155.

Kühl, N., Mühlthaler, M. & Goutier, M. (2019). Supporting customer-oriented marketing with artificial intelligence: automatically quantifying customer needs from social media. *Electronic Markets, 30*(3): 351-367. DOI: https://doi.org/10.1007/s12525-019-00351-0

Lake, B., Ullman, T., Tenenbaum, J. & Gershman, J. (2017). Building Machines that Learn and Think Like People. *Behavioral and Brain Sciences (40)*, e253

Lawrence, T. (1991). Impacts of Artificial Intelligence on Organizational Decision Making. *Journal of Behavioral Decision Making 4*: 195-214.

Lee, SM, Lee, D. & Kim, YS (2019). The quality management ecosystem for predictive maintenance in the Industry 4.0 era. *International Journal of Quality Innovation, 5*(1): 1-11.

Liu, J., Wang, Y. & Zhu, Y. (2020), Climate for innovation and employee creativity. *International Journal of Manpower, 41*(4): 341-356. doi: 10.1108/IJM-02-2017-0030.

Loebbecke, C. & Picot, A. (2015). Reflections on societal and business model transformation arising from digitization and big data analytics: A research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems, 24*(3): 149-157. DOI:10.1016/j.jsis.2015.08.002

Marr, B. (2018). The amazing ways how Unilever uses artificial intelligence to recruit & train thousands of employees. Forbes. https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/12/14/the-amazing-ways-how-unileveruses-artificial-intelligence-to-recruit-train-thousands-of-employees. Erişim tarihi 11.02.2023

Mayhew, M. B., Buturovic, L., Luethy, R., Midic, U., Moore, A. R., Roque, J. A., Shaller, B. D., Asuni, T., Rawling, D., Remmeli, M., Choi, K., Wacker, J., Khatri, P., Rogers, A. J. & Sweeney, T. E. (2020). A generalizable 29- mRNA neural-network classifier for acute bacterial and viral infections. *Nat Commun, 4*;11(1): 1177.

McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N. & Shannon, C. E. (1955) 'A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. Darthmouth College', in. Available at: http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/ dartmouth.pdf Erişim Tarihi: 09.02.2023.

McCorduck, P. (2004). *Machines Who Think,* 2. Baskı, Taylor & Francis.

Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D. & Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics, 22:* 1-25.

Meyer, G., Adomavicius, G., Johnson, P.E., Elidrisi, M., Rush, W.A., Sperl-Hillen, J.M. & O'Connor, P.J. (2014). A machine learning approach to improving dynamic decision making. *Information Systems Research, 25*(2): 239-263.

Miailhe, N. & Hodes, C. (2017). The Third Age of Artificial Intelligence. *Field Actions Science Reports, Special Issue 17*. http://journals.openedition.org/factsreports/4383

Mikalef, P., Boura, M., Lekakos, G. &Krogstie, J. (2019). Big data analytics and firm performance: Findings from a mixed-method approach. *Journal of Business Research 98*: 261-276.

Nilsson, N. J. (1971). *Problem-solving methods in artificial intelligence*. New York: McGraw-Hill.

Paschen, U., Pitt, C. & Kietzmann, J. (2020). Artificial intelligence: Building blocks and an innovaiton typology. *Business Horizons, 63*(2): 147-155.

Pappas, I. O., Mikalef, P., Giannakos, M. N., Krogstie, J. & Lekakos, G. (2018). Big data and business analytics ecosystems: paving the way towards digital tansformation and sustainable societies. *Information Systems and e-Business Management, 16*: 479-491. https://doi.org/10.1007/s10257-018-0377-z

Perrault, R., Shoham, Y., Brynjolfsson, E., Clark, J., Etchemendy, J., Grosz, B., Lyons, T., Manyika, J., Niebles, J. C., and Mishra, S. (2019). *Artificial Intelligence Index 2019 Annual Report*. H.-C. A. Institute. Erişim: https://hai.stanford.edu/sites/default/files/ai_index_2019_report.pdf

Pirim, H. (2006). Yapay zekâ. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 1*(1):81-93.

Pomerol, J-C. (1997). Artificial intelligence and human decision making. *Eur. J. Oper. Res. 99*(116): 3-25.

PWC. (2019). PwC's Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution. Erişim: https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligencestudy.html

Sarker, B. R. & Fitzsimmons, J. A. (1989). The Performance of Push and Pull Systems: A Simulation and Comparative Study. *International Journal of Production Research, 27*(1): 1715-1731.

Schrettenbrunner, M. B. (2020). Artificial-Intelligence-Driven Management. *IEEE Engineering Management Review, 48*(2): 15-19. https://doi.org/10.1109/EMR.2020.2990933

Sharma, A., Sharma, V., Jaiswal, M., Wang, H-C., Jayakody, D. N. K., Basnayaka, C. M. W. & Muthanna, A. (2022). Recenyt Trends in AI-Based Intelligent Sensing. *Electronics, 11*, 1661. https://doi.org/10.3390/electronics11101661

Shrestha, Y. R., Ben-Menahem, S. M. & von Krogh, G. (2019). Organizational Decision-Making Structures in the Age of Artificial Intelligence.*California Management Review, 61*(4): 66-83. https://Doi.Org/10.1177/0008125619862257.

Simon, H. A. (1947). *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*, New York: Macmillan.

Singh, A. & Tucker, C.S. (2017). A machine learning approach to product review disambiguation based on function, form and behavior classification. *Decision Support Systems, 87*: 81-91. doi: 10.1016/j.dss.2017.03.007.

Smuts, H. & Smith, A. (2021). Collaboration of Human and Machine for Knowledge Work: An Organisational Transformation Framework for Data-driven Decision-making. Lee, Z. Y., Chan, T. K. H. & Cheung, C. M. K. (Eds.). In: *Information Technology in Organisations and Societies: Multidisciplinary Perspectives from AI to Technostress*, (pp.25–59). https://doi.org/10.1108/978-1-83909-812-320211002

Stone, P., Brooks, R., Brynjolfsson, E., Calo, R., Etzioni, O., Hager, G., Hirschberg, J., Kalyanakrishnan, S., Kamar, E., Kraus, S., Leyton-Brown, K., Parkes, D., Press, W., Saxenian, A. L., Shah, J., Tambe, M. & Teller, A. (2016). Artificial Intelligence and Life in 2030. *One Hundred Year Study on Artificial Intelligence: Report of the 2015-2016 Study Panel*. http://ai100.stanford.edu/2016- report

Sun, T. (2019). Applying deep learning to audit procedures: an illustrative framework. *Accounting Horizons, 33*(3): 89-109. doi: 10.2308/acch-52455.

Telukdarie, A., Buhulaiga, E., Bag, S., Gupta, S. & Luo, Z. (2018). Industry 4.0 implementation for multinationals. *Process Safety and Environmental Protection, 118*: 316-329. doi: 10. 1016/j.psep.2018.06.030.

Tiwari, T., Tiwari, T. & Tiwari, S. (2018). How Artificial Intelligence, Machine Learning and Deep Learning are Radically Different?. *International Journals of Advanced Research in Computer Science and Sofware Engineering, 8*(2).

Vidgen, R., Shaw, S. & Grant, D. B. (2017). Management challenges in creating value from business analytics. *European Journal of Operational Research, 261*(2). DOI:10.1016/j.ejor.2017.02.023

Von Krogh, G. (2018). Artificial Intelligence in Organizations: New Opportunities for Phenomenon-Based Theorizing. *Academy of Management Discoveries, 4*(4): 404-409. https://doi.org/10.5465/amd.2018.0084

Wah, N. G. & Chi, L. W. (2020). Strong artificial intelligence and consciouness. *Journal of Artificial Intelligence and Consciousness, 7*(1): 63-72. DOI:10.1142/S27705078520300042

Waller, M. A. & Fawcett, S. E. (2013). Data Science, Predictive Analytcs, and Big Data: A Revolution That ill Transform Supply Chain Design and Management. *Journal of Business Logistics, 34*(2). DOI:10.111/jbl.12010

Wamba-Taguimdje, S. L., Fosso Wamba, S., Kala Kamdjoug, J. R. & Tchatchouang Wanko, C. E. (2020). Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: the business value of AI-based transformation projects. *Business Process Management Journal, 26*(7): 1893-1924. https://doi.org/10.1108/BPMJ-10-2019-0411/FULL/XML

Wang, J., Wei, G., Lu, J., Alsaadi, F.E., Hayat, T., Wei, C. & Zhang, Y. (2019). Some q-rung orthopair fuzzy Hamy mean operators in multiple attribute decision-making and their application to enterprise resource planning systems selection. *International Journal of Intelligent Systems, 34*(10): 2429-2458. doi: 10.1002/int.22155.

Wang, N., Liu, Y., Liu, Z. & Huang, X. (2020). Application of Artificial Intelligence and Big Data in Modern Financial Management. *Proceedings - 2020 International Conference on Artificial Intelligence and Education, ICAIE 2020*, (pp. 85-87). https://doi.org/10.1109/ICAIE50891.2020.00027

Westcott Grant, K. (2018). Netflix's data-driven strategy strengthens claim for "best original content" in 2018. Forbes. https://www.forbes.com/sites/kristinwestcottgrant/2018/05/28/netflixs-data-drivenstrategy-strengthens-lead-for-best-original-content-in-2018. Erişim tarihi: 11.02.2023

Wolfe, P. (1991). New Methods in Mathematical Programming—Some Simplex-Like Nonlinear Programming Procedures. *Operations Research, 10*(4): 438-447.

Yazıcı, A. M. (2022). A theoretical discussion on the use of artificial intelligence in business models. *Scientific Journal of Space Management and Space Economy, 1*(1): 1-12.

Zerfass, A., Hagelstein, J. & Tench, R. (2020). Artificial intelligence in communication management: a cross-national study on adoption and knowledge, impact, challenges and risks. *Journal of Communication Management, 24*(4): 377-389. https://doi.org/10.1108/JCOM-10-2019-0137

6. BÖLÜM

MODA TASARIMI VE ENDÜSTRİSİ ALANINDA YAPAY ZEKÂ

Nur Kuban Torun, Tuğçe Duran

1. Giriş

İçinde bulunduğumuz yüzyılın endüstriyel bir devrim olarak kabul edilen Endüstri 4.0 olarak ilan edilmesiyle beraber, ürün ve hizmetlerin üretiminde hızlanma ve kalitede artış görülmeye başlamıştır. Endüstri 4.0'ın en önemli bileşenlerinden biri olan yapay zekâ teknolojisinin sektörlerle bütünleştirilmesi ile beraber, kurumlar pazarda daha etkin, verimli ve sürdürülebilir olmayı başarmışlardır. Müşterilere zaman ve mekândan bağımsız olarak ürün ve hizmetler sunulabilmektedir. Potansiyel müşterilere ulaşılabilecek kanalların sayısı da artmış bulunmaktadır. Yapay zekâdan yoğun bir şekilde etkilenen sektörlerden birisi de moda tasarımı alanıdır. Bu sektörde yer alan firmalar, yapay zekâ teknolojisi sayesinde müşterilerine "kişiselleştirilmiş hizmet" sunabilmekte ve böylece müşteri memnuniyetini arttırabilerek markaya yönelik aitlik hissi oluşturabilmektedir.

Endüstri 4.0 Sanayi Devrimi içerisinde öne çıkan bir diğer unsur artırılmış gerçeklik ve buna bağlı olarak gelişen metaverse kavramıdır. Özellikle kripto paranın kullanımının artmasıyla birlikte, yeni nesil teknolojiler ile desteklenen yeni dönem mağazacılık şekli ortaya çıkmıştır. Dijital okuryazarlığın artmasına paralel olarak özellikle de Covid-19 pandemi döneminde online alışverişin yaygınlaşmasıyla sanal ticarete olanak veren sistemler artmıştır. Tüketicilerde alışveriş anlayışının bu şekilde değişmesi ile birçok işletme, fiziki mağazalarının şube sayılarında küçülmeye giderek sanal dünyalara yatırım yapmaya yönelmişlerdir. Sanal dünyalara açılan moda sektörüne bağlı olarak moda tasarımı sektörü de teknoloji ile bütünleşmeye başlamıştır. Yapay zekâ desteği ile moda trendlerini önceden tahmin etme, fiziki dünyada gerçek bir kıyafeti üretmeden sanal dünya içerisinde

dirler. Ayrıca yapılan bu çalışmalar gereksiz üretimin önüne geçerek maliyetleri düşürmeye de yardımcı olmaktadırlar. Ancak bu uygulamalar gerekli güvenlikte önlemler alınmadığı takdirde kullanıcıların mahremiyetini ihlal edebilmektedir. Ayrıca yapay zekâ ile elde edilen verilerin üçüncü taraflara satılması da sorunlar yaratabilecektir. Kişisel verilerin korunumu kanununda geçen, "kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir." (Mevzuat, 2016) amacına uygun olarak firmaların bu uygulamaları entegre etmeden önce muhakkak gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Aksi takdirde müşterilerin marka bağlılığında ve güven duygusunda sorunlar ortaya çıkabilecek ve hatta yasal yaptırımlarla karşılaşılabilecektir.

Moda tasarımı ve moda endüstrisinde yapılan yapay zekâ çalışmalarına bakıldığında bazı durumlarda olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olsa da genel olarak olumlu bir etkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Bu nedenle moda alanında yapay zekâ uygulamaları siber güvenlik önlemleri dikkate alınarak desteklenmelidir. Bununla beraber suyu fazlasıyla kullanan bir sektör olan moda endüstrisinde bu israfın önüne geçmek için de yapay zekâ firmalara teşvik edilmelidir.

Sonuç olarak yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması ve moda tasarımı ve endüstrisinde bu araçlarla kişisel hizmet sunmanın desteklenmesi, moda tasarımının daha etkili bir şekilde ilerlemesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

Abanozoğlu, B. & Geyik Değerli, N. (2022). Metaverse Evreninde Lüks Moda Markalarından Uygulama Örnekleri. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (4) , 464-482 .

Arslan, K. (2020). Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (1) , 71-88 .

ASOS. (2023, Şubat 10). Google Play Store. Erişim: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.asos.app&hl=tr&gl=RU.

Ataseven, B. (2013). Yapay Sinir Ağları ile Öngörü Modellemesi. *Öneri*, 10(39), 101-115.

Bridale, K. (2017). Ecommerce Guide. Erişim: https://ecommerceguide.com/news/amazon-echo-look-launch-potential-data-play/.

Burgaz, E. (2022). Bigumigu. Erişim: https://bigumigu.com/haber/yapay-zekanin-moda-tasarimlari-dall-e-paul-trillo/.

Bütüner, R. (2020). Yapay Zekâ Yöntemleri ile Bebek Seslerinin Tahmin Edilmesi. *Journal of Information Systems and Management Research*, 2(1), 32-41.

Büyükdumlu, Ş. (2022). Pazarlamasyon. Erişim: https://www.pazarlamasyon.com/koton-dan-dunyada-ilk-kez-yapay-zek-ile-tasarlanan-koleksiyon.

Campbell, M., Hoane, A. J. & Hsu, F. H. (2002). Deep Blue. *Artificial Intelligence*, 134 (1-2), 57-83.

Csanák, E. (2020). AI For Fashion. Hırvatistan. Erişim: https://www.academia.edu/44503443/AI_FOR_FASHION.

Çankaya, G., Arslan, M. H. & Ceylan, M. (2013). Görüntü İşleme ve Yapay Sinir Ağları Yöntemleri ile Betonun Basınç Dayanımının Belirlenmesi. *S.Ü. Müh. Bilim ve Tekn. Derg.*,1(1), 1-12.

DigitalTalks (2017). Robot Sıfırdan bir Tisort Yapıyor. Erişim: https://www.digitaltalks.org/2016/10/17/robot-sifirdan-bir-tisort-yapiyor/.

Diken (2015). Kıyafet Seçemeyenler için Ayna. Erişim: https://www.diken.com.tr/kiyafet-secemeyenler-icin-akilli-ayna/.

Gök, M. O. (2021). Sanal Ortamda Giysi Tasarım Süreci: Project Müze Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (28), 263-277 .

Hong, Y., Zeng, X., Brunixaux, P., Chen, Y. (2018). Evaluation of Fashion Design Using Artificial Intelligence Tools. In: Thomassey, S., Zeng, X. (eds) Artificial Intelligence for Fashion Industry in the Big Data Era. Springer Series in Fashion Business. Singapore: Springer.

Hong, Y., Antonela, C., Zeng, X., Bruniaux, P. & Chen, Y. (2016). Sensory Evaluation Based Fuzzy AHP Approach For Material Selection In Customized Garment Design And Development Process. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering* 133.

Keskenler, M. F. & Keskenler, E. F. (2017, 5 2). Geçmişten Günümüze Yapay Sinir ve Tarihçesi. *Takvim-i Vekayi*, 5(2), 8-18.

Luce, L. (2019). Artificial Intelligence for Fashion: How AI is Revolutionizing the Fashion . San Francisco: Springer.

Mevzuat (2016). Kişisel Verilerin Korunumu Kanunu. Erişim: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6698.pdf.

Oracle. (2023). Doğal Dil İşleme Nedir? Erişim: https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/what-is-natural-language-processing/.

Parvatiyar, Atul & Jagdish, N. Seth (2002). Costumer Relationship Management: Emerging Practice, Process, and Discipline, Journal of Economic and Social Research, 3(2), 1-34

Perfetti, A. (2020). Artificial Intelligence and the Fashion. Fransa. Erişim: https://tesi.luiss.it/25378/.

Pirim, H. (2006). Yapay Zekâ. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1 (1), 81-93.

Retail Dive. (2017). Erişim: https://www.retaildive.com/ex/mobilecommercedaily/dior-insider-launches-bringing-ai-to-luxury-beauty-sector.

Sinanoğlu, N. (2020, Mayıs 6). Medium. Erişim: https://medium.com/devcist/pix2pix-gan-for-image-to-image-translation-7f650345fa3f.

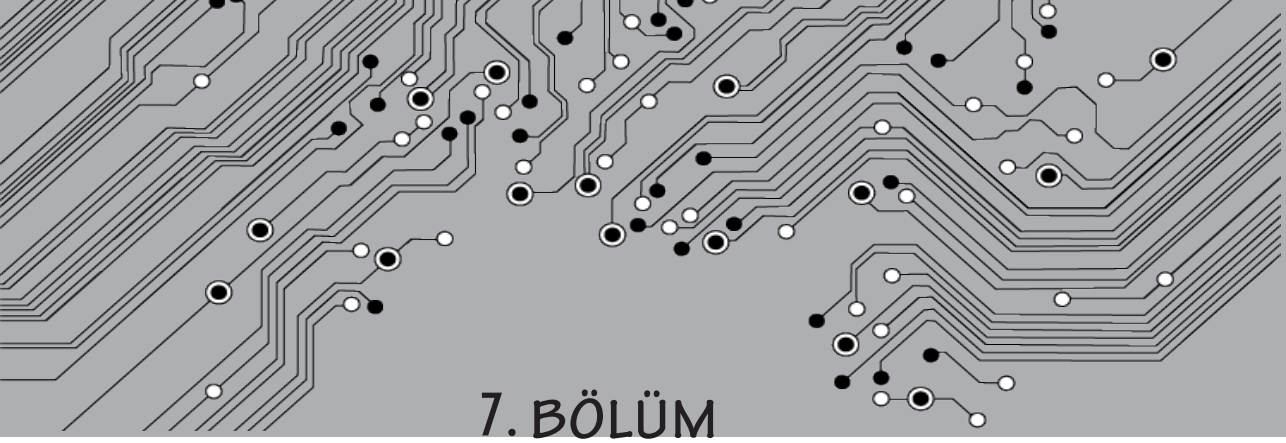
TDK (2022). Yapay zekâ. Erişim: https://www.tdk.gov.tr/?s=yapay+zeka.

Vimeo (2018). Sephora Virtual Artist - Powered By ModiFace. Erişim: https://vimeo.com/220504292.

Vox Creative. (2017). How Shimmy is transforming the apparel industry with artificial intelligence. Erişim: https://next.voxcreative.com/ad/16466580/watson-shimmypro.

Yılmaz, O. G. (2021). Yargı Uygulamasında Yapay Zekâ Kullanımı – Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek Mi?. *Adalet Dergisi*, 66, 379-415.

Zorlu Parlak Bi Fikir. (2023). Stitch Fixin Ceosu ile Kişisel Bir Tarzın Kitle Pazarlaması Üzerine. Erişim: https://www.zorluparlakbifikir.com.tr/kutuphane/stitch-fixin-ceosu-ile-kisisel-bir-tarzin-kitle-pazarlamasi-uzerine-2798.

7. BÖLÜM

SOSYAL MEDYA ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKÂNIN ROLÜ

Leyla Bezgin Ediş, Yasemin Demir

1. Giriş

"Devrim" sözcüğü radikal ve ani bir değişimi çağrıştırmakta ve bu ani değişimlerin gelişme süreci yıllara yayılabilmektedir (Schwab, 2016). Bu devrimlerden, Birinci Endüstriyel Devrim 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de, İkinci Endüstriyel Devrim 19. yüzyılın sonlarında Almanya ve özellikle ABD'de, Üçüncü Endüstriyel Devrim 20. yüzyılda çeşitli sanayileşmiş ülkelerde ve Dördüncü Sanayi Devrimi 21. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkmıştır (Tunzelmann, 2003; Taş, 2018). Ortaya çıkan her bir gelişme, yeni bir süreci etkilemekte veya var olan bir sürecin gelişmesini sağlamaktadır (Şekkeli ve Bakan, 2018).

Sosyal medya öncesi dönem ilk bilgisayarın icat edildiği 1946'lı yıllara kadar gitmekte, internetin henüz yaygın olarak kullanılmadığı bu dönemden Web 1.0 ve Web 2.0'a kadar genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Web 1.0 döneminde internet tek yönlü bilgi aktarımı yapan bir ekosisteme sahipken Web 2.0'da çift yönlü bilgi aktarımı ile beraber katılım ve etkileşim merkezli internet anlayışına sahiptir. Aynı zamanda Web 2.0 ile internet sitelerinin yerini bloglar ve sosyal medya profilleri almıştır (Bostancı, 2019). Sosyal medya, "Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine yapılandırılmış, kullanıcıların içerik oluşturmasına ve değiştirmesine imkân sağlayan internet tabanlı uygulamalardır" (Kaplan ve Haenlein, 2010). Web dönemlerinin gelişimi incelendiğinde ortaya çıkan yenilikler daha çok günümüz koşullarını yansıtmakta ve Web 3.0 diğer web dönemlerinden farklı olarak bilgiyi yorumlamakta ve anlamlandırılmasını temel almaktadır. Web 3.0 bilgiler arasındaki bağlantıların sağlandığı dönemi ifade ederken Web 4.0 akıllar

Kaynakça

Adalı, E. (2017). Yapay Zekâ. İTÜ Vakfı Dergisi, 75, 8-13. Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/38798826-Yapay-zeka-prof-dr-esref-adali-insanligin-yapay-zekayla-imtihani-yrd-doc-dr-gokhan-ince-ya-yapay-ahlak-tevfik-uyar.html

Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A. & Farsani, H. K. (2012). Evolution of the World Wide Web: From Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Web and Semantic Technology*, 3(1), 1–10. doi: 10.5121/ijwest.2012.3101

Akerkar, R. (2019). Artificial Intelligence for Business. Switzerland: Springer.

Aksu, M. Ç. & Karaman, E. (2022). Turistik mekanlara yönelik sosyal medya paylaşımlarının yapay zekâ yöntemleriyle değerlendirilmesi: Artvin ili örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10 (1), 505-524. doi:10.21325/jotags.2022.1001

Alattar, F. & Shaalan, K. (2021). Using artificial intelligence to understand what causes sentiment changes on social media. *IEEE Access*, 9, 61756-61767. doi:10.1109/ACCESS.2021.3073657

Alçın, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 8, 19-30. doi:10.15637/jlecon.129

Allahverdi, N. (2002). Uzman Sistemler: Bir Yapay zekâ Uygulaması. İstanbul: Atlas Yayıncılık.

Altan, G. (2019). Yapay Zekâ ve Derin Öğrenmenin Günümüzdeki Uygulama Alanları, Erişim Adresi: http://www.gokhanaltan.com/wp-content/uploads/TechTalk2018.pdf

Arslan, A. (2020). Dördüncü Sanayi Devriminin (Endüstri 4.0) emek piyasaları üzerindeki etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atzori, L., Iera, A. & Morabito, G. (2010). The internet of things: A survey. *Computer Networks*, 54(15), 2787-2805. doi: https://doi.org/10.1016/j.comnet.2010.05.010

Aydın, İ. H. & Değirmenci, C. H. (2018). Yapay zekâ, İstanbul: Girdap Kitap.

Azuma, R. (1997). A survey of augmented reality. *Presence-Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355- 385.

Banger, G. (2018a). Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme. Dorlion Yayınları.

Banger, G. (2018b). Endüstri 4.0 Ekstra. Dorlion Yayınları.

Batal, S. &Tuğlu, K. (2018). Endüstri 4.0 ve yeni teknolojiler karşısında yerel yönetimlerde yaşanan değişimler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 216-232. doi: https://doi.org/10.33692/avrasyad.510635

Baydoğan, C. & Alataş, B. (2021). Çevrim içi sosyal ağlarda nefret söylemi tespiti için yapay zekâ temelli algoritmaların performans değerlendirmesi. *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 33(2), 745-754. doi: https://doi.org/10.35234/fumbd.986500

Bechmann, A. & Bowker, G.C. (2019). Unsupervised by any other name: Hidden layers of knowledge production in artificial intelligence on social media, Big Data & Society, 1-11. doi:10.1177/2053951718819569

Bıçakçı, S. (2019). Otonom Robot Nedir?, Erişim Adresi: https://www.sanayinindijitaldonusumu.com/otonom-robot-nedir/

Bostancı, M. (2019). Sosyal Medya Dün-Bugün-Yarın. Palet Yayınları.

Büyükeke, A., Sökmen, A. & Gencer, C. (2020). Metin madenciliği ve duygu analizi yöntemleri ile sosyal medya verilerinden rekabetçi avantaj elde etme: Turizm sektöründe bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 322-335.

Cresswell, K., Tahir, A., Sheikh, Z., Hussain, Z., Domínguez Hernández A, Harrison E, Williams R, Sheikh A & Hussain A. (2021). Understanding public perceptions of covid-19 contact tracing apps: artificial intelligence-enabled social media analysis, Journal of Medical Internet Research, 23(5), 1-8. doi:10.2196/26618

Demirci, U. (2018). Yapay sinir ağları ile derin öğrenme word2vec ve makale analizi uygulamaları, (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Demirdöğmez, M. & Taş, H. Y. (2020). Dijital Pazarlamada Yapay Zekâ Kullanımı ve Günümüz Ticaretine Etkileri. Ed. Mustafa Mete, İktisadi ve idari bilimlerde teori ve araştırmalar II (ss. 19-40), Gece Kitaplığı.

Dombrowski, U. & Wagner, T. (2014). Mental strain as field of action in the 4th industrial revolution, *Procedia CIRP*, 17. 100-105. doi: https://doi.org/10.1016/j.procir.2014.01.077

Domingos, P. (2012). A few useful things to know about machine learning, *Communications of the ACM*, 55(10), 78-87.

Ege Bölgesi Sanayi Odası-EBSO (2015). Sanayi 4.0 Uyum Sağlayamayan Kaybedecek! Erişim Adresi: https://docplayer.biz.tr/105698743-Sanayi-4-0-uyum-saglayamayan-kaybedecek.html

Eldem, M. O. (2017). Endüstri 4.0. TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni 2017/3. Erişim Adresi: http://www.emo.org.tr/ekler/09287020c96f18a_ek.pdf?dergi=1111

Elmas, Ç. (2007). Yapay zekâ uygulamaları: yapay sinir ağı, bulanık mantık, genetik algoritma. Seçkin Yayıncılık.

Erbaşlar, G. & Dokur, Ş. (2016). Elektronik ticaret E-ticaret, Nobel Yayıncılık.

Ercan, F. (2020). Turizm pazarlamasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve uygulama örnekleri. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 394-410.

Fırat, O. Z. & Fırat, S. Ü. (2017). Endüstri 4.0 yolculuğunda trendler ve robotlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(2), 211-223. doi: 10.5152/iujsb.2017.005

Genç, S. (2018). Sanayi 4.0 Yolunda Türkiye, *Sosyoekonomi*, 26, 237-238. doi: https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2018.02.14

Goldberg, J. E. & Rosenkrantz, A. B. (2019). Artificial intelligence and radiology: a social media perspective. Current problems in diagnostic radiology, 48(4), 308-311. doi: https://doi.org/10.1067/j.cpradiol.2018.07.005

Grover, P., Kar, A. K. & Dwivedi, Y. K. (2022). Understanding artificial intelligence adoption in operations management: insights from the review of academic literature and social media discussions. Annals of Operations Research, 308, 177-213. doi: https://doi.org/10.1007/s10479-020-03683-9

Haenlein, M. & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence, *California Management Review*, 1-10. doi: 10.1177/0008125619864925

Harayama, Y. (2017). Society 5.0: Aiming for a New Human-centered Society. Japan SPOTLIGHT, 66(6), 8- 13.

Hayes, J. L., Britt, B. C., Evans, W., Rush, S. W., Towery, N. A. & Adamson, A. C. (2021). Can social media listening platforms' artificial intelligence be trusted? Examining the accuracy of Crimson Hexagon's (now Brandwatch Consumer Research's) AI-Driven analyses. Journal of Advertising, 50(1), 81-91. doi: https://doi.org/10.1080/00913367.2020.1809576

Hofmann, E. & Rüsch, M. (2017). Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics. *Computers in Industry*, 89, 23-34. https://doi.org/10.1016/j.compind.2017.04.002

İlhan, N. & Sağaltıcı, D. (2020). Twitter'da duygu analizi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 5(2), 146-156.

Imran, M., Alam, F., Ofli, F., Aupetit, M. & Bin Khalifa, H. (2017). Enabling rapid disaster response using artificial intelligence and social media. Qatar Computing Research Institute.

Ivanov, D., Dolgui, A., Sokolov, B., Werner, F. & Ivanova, M. (2016). A dynamic model and an algorithm for short-term supply chain scheduling in the smart factory industry 4.0. International Journal of Production Research, 54(2), 386–402. doi: https://doi.org/10.1080/00207543.2014.999958

Kabalcı, E. (2014). Yapay Sinir Ağları. Ders Notları. Erişim Adresi: Esnek Hesaplamaya Giriş (wordpress.com)

Kagerman, H., Lukas, W. & Wahlster, W. (2011). Industrie 4.0 –Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. Industriellen Revolution, Inhalte der Ausgabe Nr. 13/2011, VDI Nachrichten, Berlin.

Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media, *Business Horizons*, 53, 59-68. doi: https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003

Kaplan, A.B. & Kaplan, N. (2020). Yeni iletişim teknolojileri ve yapay zekâ uygulamaları bağlamında ihtiyaç olgusunun değişimi ve toplumsal dönüşüm, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(46), 178-193. doi: 10.29228/SOBIDER.43976

Kaput, M. (2022). What is artificial intelligence for social media? Erişim Adresi: https://www.marketingaiinstitute.com/blog/what-is-artificial-intelligence-for-social-media,

Karal, H., Fiş Erümit, S. & Erümit, A. K. (2017). Sosyal Ağlar, E. Taşdemir, E.Ş Aslan (Yay. haz.) (ss. 11-31). Gece Kitaplığı.

Keskenler, M. F. & Keskenler, E. F. (2017a). Bulanık mantığın tarihi gelişimi. *Takvim-i Vekayi*, 5 (1), 1-10.

Keskenler, M. F. & Keskenler, E. F. (2017b). Geçmişten günümüze yapay sinir ağları ve tarihçesi. *Takvim-i Vekayi*, 5(2), 8-18.

Kızılkaya, Y. M. (2018). Duygu analizi ve sosyal medya alanında uygulama, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi.

Laudante, E. (2017). Industry 4.0, Innovation and Design. A new approach for ergonomic analysis in manufacturing system, *The Design Journal*, 2724-2734. doi https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352784

Lee, I. (2018). Social media analytics for enterprises: Typology, methods, and processes. *Business Horizons,* 61 (2), 199–210. doi: https://doi.org/10.1016/j.bushor.2017.11.002

Lee, J., Davari Ardakani, H., Yang, S. & Bagheri, B. (2015). Industrial Big Data Analytics and Cyber-Physical Systems for Future Maintenance ve Service Innovation, *Procedia CIRP*, 38, 3-7. doi: https://doi.org/10.1016/j.procir.2015.08.026

Lewis, T. (2014). A Brief History of Artificial Intelligence. Live Science Retrieved. Erişim Adresi: Yapay zekâ | Kısa Tarihi Canlı Bilim (livescience.com)

López -Chau, A., Valle-Cruz, D., Sandoval-Almazan, R. & Sandoval-Almazan, R. (2019). Analyzing Polarization through Social Media with Artificial Intelligence: The Mexican Presidential Election in 2018. In Proceedings of the 20th Annual International Conference on Digital Government Research, 502-503. doi: https://doi.org/10.1145/3325112.3328214

MarketsandMarkets. (2019). Social media analytics market by component, application (sales and marketing management, customer experience management, and competitive intelligence), deployment model, organization size, industry vertical, and region- global forecast to 2024. Erişim adresi: https://www.marketsandmarkets.com/Market- Reports/social-media-analytics-market-96768946.html..

Milgram, P. & Kishino, F. (1994). A taxonomy of mixed reality visual displays. *IEICE TRANSACTIONS on Information and Systems*, 77(12), 1321-1329.

Montes, J. O. (2016). Impacts of 3D Printing on the Development of New Business Models Technology and Service Complementarity in Industry 4.0, Canada. Erişim Adresi: https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7912605

Mysoft. (2022a, Nisan). Yapay Zekâ Nedir? Erişim adresi: https://www.mysoft.com.tr/yapay-zeka-nedir

Mysoft. (2022b, Haziran). Yapay zekâ Nedir? Uygulama Alanları Nelerdir? Erişim adresi: Yapay zekâ Nedir? Yapay zekâ Uygulama Alanları Nelerdir? (mysoft.com.tr)

Okan Gökten, P. (2018). Karanlıkta üretim: yeni çağda maliyetin kapsamı, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 880-897.

Okatan, D. & Yıldırım, Y. (2021). Endüstri 4.0 teknolojilerinin turizm sektörüne yansımaları: literatür incelemesi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 4(2), 168-185.

Orama, J. A., Huertas, A., Borràs, J., Moreno, A. & Anton Clavé, S. (2022). Identification of Mobility Patterns of Clusters of City Visitors: An Application of Artificial Intelligence Techniques to Social Media Data. Applied Sciences, 12(12), 5834.

Orhan, A. (2019). Endüstri 4.0 devrim mi devinim mi?, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 557-576.

Özçift, A., Çelikten, A. & Akarsu, K. (2020). Yapay zekâ kavramlarına giriş, Gece Kitaplığı.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 41-64.

Öztemel, E. (2020). Yapay zekâ ve insanlığın geleceği. Şeker, M., Bulduklu, Y., Korkut, C., Doğrul, M., (Yay. haz.), *Bilişim Teknolojileri ve İletişim*, (s.76-90), Türkiye Bilimler Akademisi

Öztürk, K. & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.

Pan, M., Sikorski, J., Kastner, C. A., Akroyd, J., Mosbach, S., Lau, R. & Kraft, M. (2015). Applying Industry 4.0 to the Jurong Island Eco-industrial Park, *Energy Procedi*a, 75, 1536-1541. doi: https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.07.313

Pereira, A. C. & Romero, F. (2017). A Review of the Meanings and the Implications of the Industry 4.0 Concept. *Procedia Manufacturing*, 13, 1206-1214. doi: https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.09.032

Pirim, H. (2006). Yapay Zekâ, Journal of Yasar University, 1(1), 81-93.

Pradeep, A. K., Appel, A. & Sthanunathan, S. (2020). Pazarlama ve ürün inovasyonunda yapay zekâ, (Çev. Taner Gezer), İstanbul: EAE Yayınları.

Rudtsch, V., Gausemeier, J., Gesing, J., Mittag, T. & Peter, S. (2014). Pattern-based Business Model Development for Cyber-Physical Production Systems. *Procedia CIRP*, 25, 313-319. doi: https://doi.org/10.1016/j.procir.2014.10.044

Saracel, N. & Aksoy, I. (2020). Toplum 5.0: süper akıllı toplum. *Social Sciences Research Journal*, 9 (2), 26-34.

Sarıoğlu, E. B. (2019). Dijital halkla ilişkiler, Konya: Eğitim Yayınevi.

Schroeder, J. (2018). Toward a discursive marketplace of ideas: Reimaging the marketplace metaphor in the era of social media, fake news, and artificial intelligence. First Amendment Studies, 52(1-2), 38-60. https://doi.org/10.1080/21689725.2018.1460215

Schwab, K. (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Optimist Yayıncılık.

Searle, J. R. (1980). Minds, Brains, and Programs. *The Behavioral and Brain Science*s, 3, 417-457.

Sharma, V. (2020). Role of Artificial Intelligence in Social Media, https://www.quytech.com/blog/role-of-artificial-intelligence-in-social-media/

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve girişimcilikte yeni yaklaşımlar, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 43-57. doi: 10.30794/pausbed.424955

Suciu, G., Pasat, A. & Vasilescu, C. (2019). Novel artificial intelligence technologies for enhanced recruitment campaigns using social media. In The International Scientific Conference eLearning and Software for Education, 3, 232-239. doi: 10.12753/2066-026X-19-169

Şekkeli, Z. H. & Bakan, İ. (2018). Endüstri 4.0'ın etkisiyle lojistik 4.0. *Journal Of Life Economics*, 5(2), 17-36.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1817-1836.

Taşkıran, A., Koral, E. & Bozkurt, A. (2015). Artırılmış gerçeklik uygulamasının yabancı dil öğretiminde kullanılması, *Akademik Bilişim*, 462-467.

Thuraisingham, B. (2020). The Role of Artificial Intelligence and Cyber Security for Social Media. In 2020 IEEE International Parallel and Distributed Processing Symposium Workshops (IPDPSW), 1-3.

Thuraisingham, B. M., Kantarcioglu, M., Khan, L., Carminati, B., Ferrari, E. & Bahri, L. (2016). Emergency-Driven Assured Information Sharing in Secure Online Social Networks: A Position Paper. IPDPS Workshops, 1813-1820.

Tunzelmann, N. V. (2003). Historical Coevolution of Governance and Technology In The Industrial Revolutions, *Structural Change and Economic Dynamics*, 14, 365-384.

Uğurlu Eren, Z. (2020). Toplum 5.0 ve Dijital Dünyada Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim 5.0, Deniz AKÇAY ve Aran EFE (Yay.haz.) (ss.169-206), İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Voytek, B. (2017). Social Media, Open Science, and Data Science Are Inextricably Linked, *NeuroView*, 1219-1222.

Wang, R. Q. (2018). Big data of urban flooding: dance with social media, citizen science, and artificial intelligence. In EGU General Assembly Conference Abstracts, 20.

Wortmann, F. & Flüchter, K. (2015). Internet of things. *Business and Information Systems Engineering*, 57(3), 221-224.

Xu, L. D., Xu, E. L. & Li, L. (2018). Industry 4.0: State of The Art and Future Trends, *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941-2962.

Yazıcı, A. (2016). Endüstri 4.0 ve Otonom Robotlar, Erişim Adresi: 91f2bb2a057879e_ek.pdf (emo.org.tr)

Yengin, D. (2015). Teknoloji, Tekniyum ve Nesnelerin İnterneti, Deniz Yengin (Yay.haz.) (ss.185-209). Paloma Yayınevi.

Yeniceler Kortak, İ. (2022). Yapay zekâ ve haber ilişkisine kullanıcı gözünden bakmak: sosyal medyada robot haber spikerlerine gelen yorumların incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 699-710. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1060917

Yıldırım, M. & Yüksel, C. A. (2017). Sosyal medya ile hisse senedi fiyatının günlük hareket yönü arasındaki ilişkinin incelenmesi: duygu analizi uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 22. UPK Ahmet Hamdi İSLAMOĞLU, 33-44.

Yıldız, A., Karakoyun, F. & Parlak, İ. E. (2018). Endüstri 4.0 temelli dijital tedarik zinciri, *Mühendislik Alanında Akademik Araştırmalar*, 416-426.

Zhu, W., Owen, C., Li, H. & Lee, J. H. (2004). Personalized In-Store E-Commerce with PromoPad: An Augmented Reality Shopping Assistant. *Electronic Journal for E-commerce Tools and Applications*, 1(3), 1-19.

YAPAY ZEKÂ, BLOCKCHAIN VE NESNELERİN İNTERNETİ KİTAP SERİSİ

YAPAY ZEKÂ: ALAN UYGULAMALARI-2

Editörler
Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

nobel bilimsel

Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Kitap Serisi
Yapay Zekâ: Alan Uygulamaları-2
Editörler: Dr. Eyüp Burak Ceyhan
Dr. İsmail Fatih Ceyhan

Yayın No.: 1826
ISBN: 978-625-398-939-2
E-ISBN: 978-625-398-940-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

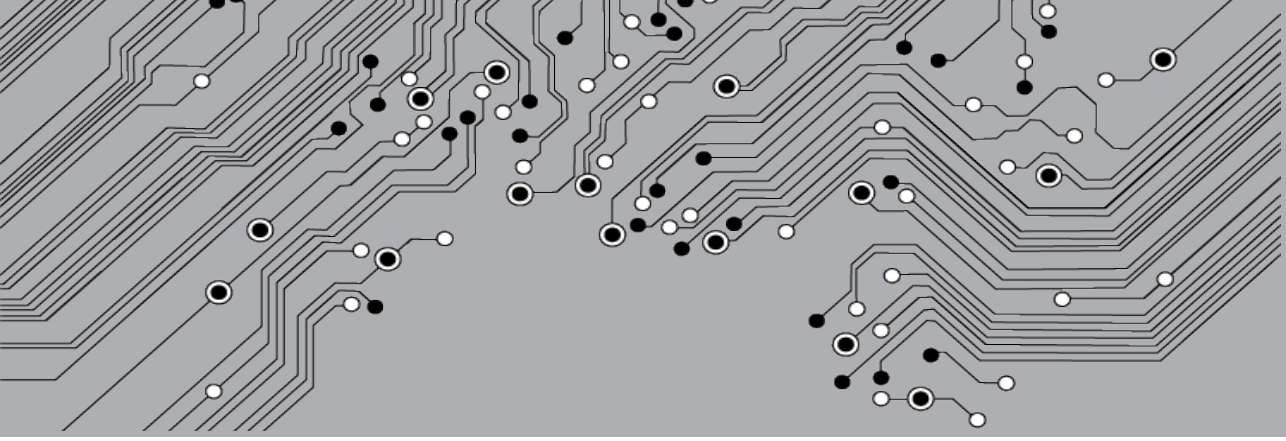
Ceyhan, Eyüp Burak., Ceyhan, İsmail Fatih.
Yapay Zekâ, Blockchain ve Nesnelerin İnterneti Kitap Serisi
Yapay Zekâ: Alan Uygulamaları-2
1. Basım, XVIII + 298 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-939-2
E-ISBN: 978-625-398-940-8
1. Yapay Zekâ 2. Üretken Yapay Zekâ 3. Veri Madenciliği 4. Alan Uygulamaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III

ÖN SÖZ V

1. BÖLÜM
DİJİTAL İTİBAR YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKÂ KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERDE DOKÜMAN ANALİZİ İLE BİR İNCELEME

1. GİRİŞ 1

2. İTİBAR KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ 3

2.1. Kurumsal İtibar 3

2.2. Kurumsal İtibar Yönetimi 4

2.3. Dijital İtibar veya Online İtibar Üzerine 4

3. YAPAY ZEKÂ 12

3.1. Türkiye'de Yapay Zekâ Çalışmaları 16

3.2 Yapay Zekâ ve Dijital İtibar Yönetimi Üzerine 20

4. ARAŞTIRMA 21

4.1. Araştırma Yöntemi 21

4.2 Bulgular 22

5. SONUÇ 27

KAYNAKÇA 29

2. BÖLÜM
VERİ MADENCİLİĞİ VE FİNANS UYGULAMA ALANLARI

1. GİRİŞ 33
2. YAPAY ZEKÂ İLE VERİ MADENCİLİĞİ İLİŞKİSİ 34
3. VERİ MADENCİLİĞİ KAVRAMI 34
3.1. Veri Madenciliğinde Kullanılan Teknolojiler 39
3.2. Veri Madenciliği Araçları 40
4. VERİ MADENCİLİĞİ TEKNİKLERİ 42
4.1. Sınıflandırma 42
4.2. Kestirim (Tahmin) 44
4.3. Kümeleme 45
4.4. Benzerlik Analizi 46
4.5. Sıralı Örüntü Keşfi 49
4.6. Veri Madenciliğinin Aşamaları 49
5. VERİ MADENCİLİĞİ MODELLEME TEKNİKLERİ 51
5.1. Regresyon Modelleri 51
5.2. Karar Ağaçları 51
5.3. Sinir Ağları 53
5.4. Kümeleme Analizi 54
5.4.1. Bölme Metotları 55
5.4.2. Yığma Metotları 55
5.4.3. k-Kümeleme Yaklaşımı 55
5.5. İlişki Kuralları 57
5.6. Zaman Serisi Analizi 57
5.7. Destek Vektör Makineleri 57
6. VERİ MADENCİLİĞİNDE YANLIŞ KARAR VERMEYE NEDEN OLAN FAKTÖRLER 57
6.1. Doğru Olmayan Bilgileri Öğrenme 58
6.2. Doğru Olmasına Rağmen İşe Yaramayan Bilgileri Öğrenme 58
6.2.1. Daha Önce Bilinen (veya Bilinmesi Gereken) Bilgileri Öğrenme 58

6.2.2. Kullanılamayacak Bilgileri Öğrenme 58
7. VERİ MADENCİLİĞİNİN FİNANS ALANINDA KULLANILMASI 59
7.1 Finansal Veri Analizinde Veri Madenciliği 59
7.1.1. Çok Boyutlu Veri Analizi ve Veri Madenciliği İçin Veri Ambarlarının Tasarımı ve Yapımı 59
7.1.2. Borç Ödeme Gücü Tahmini ve Müşteri Kredi Politikası Analizi 59
7.1.3. Hedef Pazarlama için Müşterileri Sınıflandırma ve Kümeleme 61
7.1.4. Kara Para Aklama ve Diğer Finansal Suçları Tespit Etme 61
8. WEKA: AÇIK KAYNAK BİR VERİ MADENCİLİĞİ PAKET PROGRAMI 62
KAYNAKÇA 65

3. BÖLÜM
HALKLA İLİŞKİLER ALANINDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI

1. GİRİŞ 67
2. YAPAY ZEKÂ VE HALKLA İLİŞKİLER 68
3. YAPAY ZEKÂNIN HALKLA İLİŞKİLER ALANINDA KULLANIMI 69
3.1. Veriye Dayalı Halkla İlişkiler 70
3.2. Hedef Kitle 71
3.3. Etkinlik Yönetimi 72
3.4. İtibar Yönetimi 73
3.5. Medya İlişkileri 73
3.6. Kriz İletişimi 74
3.7. Kurumsal İletişim 74
3.8. Pazarlama İletişimi 75
4. YAPAY ZEKÂNIN HALKLA İLİŞKİLERE YÖNELİK AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI 75
5. TARTIŞMA 78
6. SONUÇ 79
KAYNAKÇA 80

4. BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ VE SANAT: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA
SANAT ESERİ VE AURA KAVRAMI

1. GİRİŞ 81
2. SANATIN TANIMI ve AURA KAVRAMI 82
2.1. Sanat ve Güzellik 83
2.2. Sanat ve Estetik 84
2.3. Sanat Eseri 85
2.4. Dijitalleşen Dünya ve Sanat Eserlerinde Aura 88
3. YAPAY ZEKÂ VE ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN SANAT ALANINDAKİ YERİ 90
3.1. Yapay Zekâ ve Sanat 91
3.2. Üretken Yapay Zekâ 92
3.2.1. Üretken Yapay Zekânın Metin Formunda Sanatsal Çıktıları 93
3.2.2. Üretken Yapay Zekânın Ses Formunda Sanatsal Çıktıları 94
3.2.3. Üretken Yapay Zekânın Görsel Formda Sanatsal Çıktıları 94
4. SONUÇ 98
KAYNAKÇA 102

5. BÖLÜM
SİGORTACILIK ALANINDA YAPAY ZEKÂ, INSURTECH *ve*
YÖNETİM STRATEJİLERİ

1. GİRİŞ 105
2. SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM 107
2.1. Dijitalleştirme ve Dijital Dönüşüm Nedir? 107
2.2. Sigortacılık Sektöründe Dijital Dönüşümün Sağlanması 108
2.3. Sigortacılık Sektöründe Dijital Dönüşümün Önemi 108
2.4. Sigorta Sektöründe Dijital Dönüşümün Fırsatları 109
2.4.1. Sigortalılara Özel Kişiselleştirilmiş ve Sınıflandırılmış Teklifler Sunma 109
2.4.2. Ofis Operasyonlarının Otomasyonunda Artış 109

2.4.3. Sigorta Dağıtım Kanallarının Aynı Platform Üzerinde Entegrasyonun Sağlanması 109
2.4.4. Dijital Ürünlerin Yaratılmasında Yenilik Yaklaşımı 109
2.4.5. Yapay Zekâ (AI) 109
2.4.6. Sohbet Robotları 110
2.4.7. Bulut Bilişim 110
2.4.8. Büyük Veri 110
2.4.9. Nesnelerin İnterneti 110
2.5. Sigorta Sektöründe Dijital Dönüşümün Faydaları 110
2.5.1. Geliştirilmiş Müşteri Katılımı 111
2.5.2. Artan Verimlilik ve Azaltılmış Maliyetler 111
2.5.3. Yeni Gelir Fırsatları 112
2.5.4. Geliştirilmiş Karar Verme 112
2.5.5. Gelişmiş Dolandırıcılık Tespiti 112
2.5.6. Geliştirilmiş Risk Yönetimi 112
2.6. Sigorta Sektöründe Dijital Dönüşümün Zorlukları 113
2.7. Dijital Dönüşüm İçin Yönetim ve Yönetici Stratejileri 113
3. SİGORTA TEKNOLOJİLERİ (INSURTECH) 115
3.1. Insurtech'in Faydaları 116
3.1.1. Sigorta İşlemlerini Yönetilmesi ve Daha Verimli Hâle Gelmesi 116
3.1.2. Daha Akıcı İş Yaklaşımının Sağlanması ve Müşteri Memnuniyetinin Artırılması 116
3.1.3. Sigortalı Risklerinin Daha İyi Değerlendirmesine ve Hileli İşlemlerin Belirlemesi 117
3.1.4. Sigorta Şirketlerinin Yeni Ürün ve Hizmetler Geliştirmesi 117
3.1.5. Risk Azaltma 117
3.2. InsurTech'in Önemi 117
4. SİGORTACILIKTA YAPAY ZEKÂ (YZ) 118
4.1. Yapay Zekânın Sigortacılıkta Faydaları ve Kullanımı 120
4.1.1. Verimlilik ve Maliyet Tasarrufu İçin YZ 120

4.1.2. Müşteri Hizmetlerini Geliştirmek 121
4.1.3. Artan Risk Değerlendirmeleri 121
4.1.4. Sahtekârlığı Tespit Etmek İçin YZ Kullanımı 122
4.1.5. Uygulanabilir Bilgiler Oluşturma 122
5. DİJİTAL YENİLİK (İNOVASYON) STRATEJİSİ VE YÖNETİMİ 122
5.1. Dijital İş Stratejileri Tanımının Geliştirilmesi 123
6. SONUÇ 124
KAYNAKÇA 124

6. BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ VE SİBER GÜVENLİK ALANINDAKİ ROLÜ

1. GİRİŞ 129
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 130
2.1. Siber Güvenlik 130
2.2. Yapay Zekâ 130
2.3. Yapay Zekâ Çeşitleri 131
3. SİBER GÜVENLİK PRENSİPLERİ VE TEHDİT AKTÖRLERİ 135
3.1. Veri Sızıntısı Engelleme 135
3.2. Ransomware 136
3.3. Kötü Amaçlı Yazılım (Malware) 136
3.4. Kimlik Avı (Phishing) 136
3.5. Sosyal Mühendislik (Social Engineering) 137
3.6. Ortadaki Adam (Man-in-the-Middle) Saldırısı 137
3.7. Sıfır Gün Saldırısı (Zero-Day Attack) 137
3.8. Hacking 138
3.9. Insider Threat 138
3.10. Servis Hizmet Engelleme (DoS) ve Dağıtık Servis Hizmet Engelleme (DDoS) 138
3.11. Siber Fiziksel Saldırı 139

3.12. SQL Enjeksiyon Saldırıları 139
3.13. Hatalı Veri Enjeksiyon Saldırısı 140
3.14. Siber Güvenlikte Biyometri 140
4. YAPAY ZEKÂ KAVRAMLARI VE TERMİNOLOJİSİ 140
4.1. Makine Öğrenimi Yöntemleri 142
4.1.1. Denetimli Öğrenme (Supervised Learning) 142
4.1.2. Denetimsiz Öğrenme (Unsupervised Learning) 142
4.1.3. Pekiştirmeli Öğrenme (Reinforcement Learning) 143
4.1.4. Yarı Denetimli Makine Öğrenimi 143
4.2. Davranışsal Örüntü 143
4.3. Yapay Zekâ Algoritmaları 143
4.3.1. Yapay Sinir Ağları (Artificial Neural Networks-ANN) 144
4.3.2. Multi-Layer Perceptron (MLP) 144
4.3.3. K-means 144
4.3.4. Adaboost 144
4.3.5. K-En Yakın Komşu (K-Nearest Neighbour-KNN) 145
4.3.6. Destek Vektör Makinesi (Support Vector Machine-SVM) 145
4.3.7. Naive Bayes 145
4.3.8. Karar Ağacı (Decision Tree) 145
4.3.9. Lojistik Regresyon 146
4.3.10. Gradient Boost 146
4.3.11. XGBoost 146
4.3.12. Rastgele Orman (Random Forest) 146
4.4. Performans Ölçütleri 146
4.5. Derin Öğrenme 147
5. YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN SİBER GÜVENLİKTEKİ ROLÜ 147
5.1. Saldırı Tehdit Tespiti 148
5.2. Saldırı Tespit Sistemlerinin Temel Bileşenleri ve Çalışma Prensipleri 149

5.3. Tehdit Tespiti Adımları 152
5.4. Yapay Zekâ Tabanlı Saldırı Tespit Sistemlerinin Avantajları 153
5.5. Yapay Zekâ Tabanlı Saldırı Tespit Sistemlerinin Zorlukları 153
5.6. Kötü Amaçlı Yazılım Tespiti 154
5.7. Kimlik Doğrulama ve Erişim Kontrolü 155
5.8. Veri İhlalleri Algılama ve Tehdit İstihbaratı 155
5.9. Davranış Analizi Sistemleri 155
5.10. Zararlı Yazılım Tespiti 156
6. SONUÇ 157
KAYNAKÇA 158

7. BÖLÜM
MÜŞTERİ DENEYİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI

1. GİRİŞ 165
2. DENEYİM EKONOMİSİ VE DENEYİMSEL PAZARLAMA 166
3. DENEYİMSEL PAZARLAMANIN BOYUTLARI 167
3.1. Duyusal Bileşen 168
3.2. Duygusal Bileşen 168
3.3. Bilişsel Bileşen 168
3.4. Pragmatik Bileşen 168
3.5. Yaşam Tarzı Bileşeni 169
3.6. İlişkisel Bileşen 169
3. MÜŞTERİ DENEYİMİ VE AŞAMALARI 169
4. DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL MÜŞTERİ DENEYİMİ 170
5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ 171
5.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları 171
5.2. Araştırmanın Yöntemi 172
5.3. Araştırmanın Bulguları 172
5.3.1. Çalışan Memnuniyeti Alanında Ödül Alan İşletmeler 173

5.3.2. Mağazacılık Deneyimi Alanında Ödül Alan İşletmeler 174
5.3.3. İletişimde Müşteri Deneyimi Ödülü Alan İşletmeler 175
5.3.4. Kişiselleştirilmiş Müşteri Deneyimi Ödülü Alan İşletmeler..... 176
5.3.5. Satış/Hizmet Sonrası Deneyim Alanında Ödül Alan İşletmeler.... 177
5.3.6. Şikâyet Yönetimi Deneyimi Alanında Ödül Alan İşletmeler 178
5.3.7. Dijital Deneyim Alanında Ödül Alan İşletmeler..... 178
5.3.8. Deneyimde Inovasyon Ödülü Alan İşletmeler..... 179
6. SONUÇ..... 181
KAYNAKÇA..... 182

8. BÖLÜM
STRATEJİK YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ:
REKABETÇİ AVANTAJIN DÖNÜŞÜMÜ

1. GİRİŞ..... 187
2. STRATEJİK YÖNETİM VE REKABETÇİ AVANTAJ 188
2.1. Strateji ve Stratejik Yönetim..... 188
2.2. Rekabetçi Avantaj..... 190
3. YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ VE STRATEJİK YÖNETİM..... 191
3.1. Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi..... 191
3.2. Stratejik Yönetim, Rekabetçi Avantaj ve Yapay Zekâ İlişkisi 194
4. STRATEJİK KARAR VERME VE YAPAY ZEKÂ..... 199
4.1. Stratejik Karar Verme..... 199
4.2. Stratejik Karar Verme ve Yapay Zekâ İlişkisi..... 201
7. SONUÇ..... 203
KAYNAKÇA..... 205

9. BÖLÜM
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ VE MEDYANIN GELECEĞİ

1. GİRİŞ..... 213
2. YAPAY ZEKÂDAN ÜRETKEN YAPAY ZEKÂYA..... 214
2.1. Yapay Zekânın Tanımı..... 214

2.2. Yapay Zekânın Gelişimi 215
2.3. Yapay Zekâ ve Üretken Yapay Zekâ İlişkisi 216
2.4. Üretken Yapay Zekânın Çalışma Prensibi 217
2.5. Üretken Yapay Zekânın Kullanım Alanları 219
3. ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ VE MEDYA 220
3.1. Matbaadan ChatGPT'ye Medya 220
3.1 Metin Üretimi 223
3.2. Ses Üretimi 226
3.3. Görüntü Üretimi 229
4. SONUÇ 235
KAYNAKÇA 236

10. BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ VE İNSAN KAYNAKLARI

1. GİRİŞ 241
2. YAPAY ZEKÂ 242
2.1. Yapay Zekâ ve İnsan Kaynaklarının Kesişimi 243
3. İNSAN KAYNAKLARINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI 244
4. İNSAN KAYNAKLARINDA YAPAY ZEKÂNIN POTANSİYEL FAYDALARI 246
4.1. Gelişmiş Verimlilik ve Zaman Tasarrufu 246
4.2. Geliştirilmiş Karar Verme Hassasiyeti 246
4.3. Geliştirilmiş Aday Seçimi ve Yetenek İşe Alımı 247
4.4. Kişiselleştirilmiş Eğitim ve Gelişim 247
4.5. Artan Çalışan Bağlılığı ve Memnuniyeti 247
4.6. Etkili Performans Değerlendirmesi ve Geri Bildirim 247
4.7. Veri Odaklı Karar Verme 248
4.8. Ön Yargıların Azaltılması 248

5. YAPAY ZEKÂ GÜDÜMLÜ İNSAN KAYNAKLARININ ETİK KAYGILARI VE DEZAVANTAJLARI 248
5.2. Gizlilik Kaygıları ve Veri Güvenliği 250
6. YAPAY ZEKÂNIN İNSAN KAYNAKLARINDAKİ TEKNİK YÖNLERİ 251
6.1. İnsan Kaynaklarında Makine Öğrenmesi 251
6.2. İnsan Kaynakları İçin Doğal Dil İşleme 252
7. İNSAN KAYNAKLARINDA CHATBOTLAR 253
7.1. Pratik Örnekler 253
8. İNSAN KAYNAKLARINDA YAPAY ZEKÂNIN GELECEĞİ 255
9. İNSAN KAYNAKLARINDA ETİK YAPAY ZEKÂNIN UYGULANMASI İÇİN ÖNERİLER 256
9.1. Yapay Zekâ Kullanımı İçin Etik Hususlar 258
9.2. İnsan Kaynaklarında İnsan ve Teknoloji Katılımının Dengelenmesi 258
10. SONUÇ 259
KAYNAKÇA 260

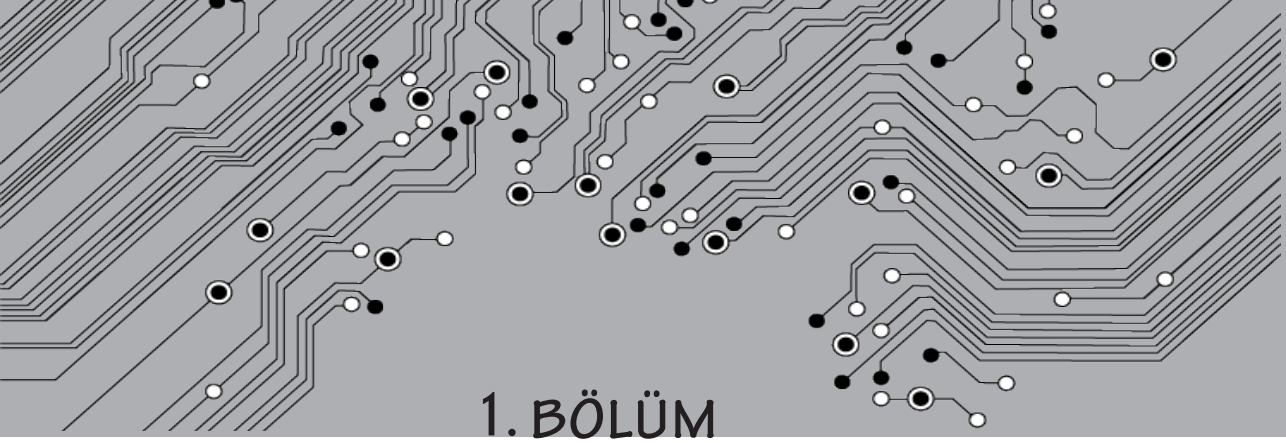
11. BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ İLE PAZARLAMA ALANINDA YENİLİKÇİ DÖNÜŞÜM

1. GİRİŞ 263
2. YAPAY ZEKÂ 265
2.1. Yapay Zekâ Nedir? 265
2.2. Yapay Zekânın Çalışma Prensibi 267
2.2.1. Makine Öğrenimi 267
2.2.2. Derin Öğrenme 268
2.2.3. Büyük Veri 268
2.2. Çoklu Yapay Zekâ Yetenekleri 269
2.3. İnsan Gibi Davranan veya Düşünen Yapay Zekâ 269
2.4. Yapay Zekânın Farklı Çeşitleri 270

2.5. Yapay Zekânın Çoklu Faydaları 270
3. PAZARLAMA ALANINDA YAPAY ZEKÂ 271
3.1. Pazarlama 271
3.2. Pazarlama Sürecinin Evrimi 271
3.3. Pazarlamanın Ana Motoru: Akıllı Bilgi Sistemleri 272
3.4. Yapay Zekâ Pazarlaması 273
3.5. Pazarlama Unsurları ve Yapay Zekâ 274
3.5.1. Ürün 274
3.5.2. Fiyat 275
3.5.3. Tutundurma 276
3.5.4. Dağıtım 277
3.6. Yapay Zekâ Destekli Pazarlama Çözümleri 277
3.7. Yapay Zekâ ve Dijital Pazarlama 280
3.8. Yapay Zekâ ve İçerik Pazarlaması 281
3.9. Yapay Zekânın Yenilikçi Dönüşümü 281
4. SONUÇ 282
KAYNAKÇA 283

EDİTÖRLER HAKKINDA 291

YAZARLAR HAKKINDA 293

1. BÖLÜM

DİJİTAL İTİBAR YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKÂ KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERDE DOKÜMAN ANALİZİ İLE BİR İNCELEME

Ömer Faruk Özgür

1. GİRİŞ

İtibar kavramı gerek insanlar gerekse kurumlar için geçmişte olduğu gibi günümüzde de önem atfedilen kavramlardan biridir. Basitçe bakıldığında bir kişi/veya kuruma duyulan güvenle yakın şekilde anlamlandırılabilecek itibar kavramı özellikle günümüzde markalar ve kurumlar için de büyük önem arz etmektedir. Günümüz üretim teknolojileri artık markaların birbirine çok yakın şekilde ürünler sunmasına imkân vermektedir. Markaların ürettiği ürünlerin kaliteleri ve sundukları imkânlar birbirine yaklaştıkça markaların birbirinden ayırt edilmeleri için başka unsurları öne çıkarmaları gerekmektedir. Burada marka değeri, marka güveni ve markanın itibarı gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Hemen hemen aynı veya birbirine çok yakın ürün veya hizmet sunan iki markadan birinin ürün veya hizmet bedelinin diğerinden farklı olmasının temel sebebi olarak karşımıza marka itibarı gibi soyut unsurlar çıkmaktadır. Elbette markaların veya kurumların itibarı birçok bileşenin ortak katkısı ile oluşmaktadır. Bunlar arasında markanın kalitesi, markanın güvenilirliği, müşteri hizmetleri kalitesi, ürün ve hizmetlerdeki yenilikçi yaklaşımı, markanın sosyal sorumluluk faaliyetlerine yapmış olduğu yatırımlar gibi birçok unsurun toplamında müşterilerin zihninde ilgili marka ile alakalı olumlu veya olumsuz bir marka itibarı oluşmaktadır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Adalı, E., Afyonluoğlu, M., Güvenir, H. A., Ergin, O., Ertekin, Ş., Karakaya, Z., … Yazıcı, A. (2020). *Türkiye'de Yapay Zekânın Gelişimi İçin Görüş ve Öneriler* (s. 82). Türkiye Bilişim Derneği. https://www.tbd.org.tr/pdf/yapay-zeka-raporu.pdf adresinden erişildi.

Arf, C. (1959). Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir. *Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları* içinde (C. 1, ss. 91-102). Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları, sunulmuş bildiri, Atatürk Üniversitesi.

Atmaca, Y. ve Bakırcı, Ç. M. (2019a). Bugüne Kadar Karşılaşılan En Güçlü Siber Tehlike: DeepFake Nedir? https://evrimagaci.org/bugune-kadar-karsilasilan-en-guclu-siber-tehlike-deepfake-nedir-8086 adresinden erişildi.

Atmaca, Y. ve Bakırcı, Ç. M. (2019b). DeepFake: Yapay Zeka ve Bilgisayarlar ile Gerçeği Nasıl Bükeriz? https://evrimagaci.org/deepfake-yapay-zeka-ve-bilgisayarlar-ile-gercegi-nasil-bukeriz-8088 adresinden erişildi.

Berk, M. E. (2020). Dijital Çağın Yeni Tehlikesi "Deepfake". *UluslararasıToplumAraştırmalarıDergisi*, *16*(28), 1508-1523. doi:10.26466/opus.683819

Boden, M., A. (2018). *Artificial Intelligence*. Oxford University Press.

Breakenridge, D. (2012). *Social Media and Public Relations – Eight New Practices for the PR Profeccionals*. NJ:FT Press.

Bunting, M. ve Lipski, R. (2001). Drowned out? Rethinking corporate reputation management for the Internet. *Journal of Communication Management*, *5*(2), 170-178. doi:10.1108/13632540110806758

Burby, J., Atchison, S. ve Sterne, J. (2007). *The Changing Landscape of Marketing Online-Actionable Web Analytics*. Indiana: Wiley Publishing Inc.

Büyükdoğan, B. (2021). *Sanayi Kuruluşlarında Online İtibar Yönetimi Covid 19 Döneminde Sosyal Medya-ya Dönük Bir Çalışma* (1. Baskı.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Cillo, V., Rialti, R., Del Giudice, M. ve Usai, A. (2021). Niche tourism destinations' online reputation management and competitiveness in big data era: Evidence from three Italian cases. *Current Issues in Tourism*, *24*(2), 177-191.

Coppin, B. (2007). *Artificial Intelligence Illuminated*. Jones and Bartlett Publishers.

Corujo, A., Gonzalo, J., Meij, E., Rijke, M. de ve Chugur, I. (2012). *Language Engineering for Online Reputation Management* (s. 40).

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2023a). Dijital Dönüşüm Ofisi Web Sitesi. https://cbddo.gov.tr/ adresinden erişildi.

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2023b). *Chatbot Uygulamaları ve ChatGPT Örneği* (s. 67). https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/21.Chatbot-Uygulamas%C4%B1-ve-ChatGPT-%C3%96rne%C4%9Fi-De%C4%9Ferlendirme-Raporu.pdf adresinden erişildi.

Çakır, H. Ö. (2016). *Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimi* (1. Baskı.). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Dawson, R. (2023). Social Media Strategy Framework. https://rossdawson.com/strategy-advisor/social-media-strategies/ adresinden erişildi.

Dick, S. (2019). Artificial intelligence. *Harvard Data Science Review*, *1*(1), 1-8.

Dijital Dönüşüm Ofisi. (2021). *Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025* (s. 104).

Dolle, R. (2014). Online reputation management. *4th IBA Bachelor Thesis Conference* içinde (s. 11). 4th IBA Bachelor Thesis Conference, sunulmuş bildiri, University of Twente.

Fong, N. H. ve Yazdanifard, R. (2014). The Impact of Social Media Marketing Perceived Risks and Domain Specific Innovativeness on Online Consumer Behaviour. *Global Journal of Commerce&Management Perspective*, *3*(2), 22-26.

Garg, A. ve Battiti, R. (2005). *Digital Reputation for Virtual Communities* (Techinical Report) (s. 36). http://eprints.biblio.unitn.it/891/ adresinden erişildi.

Innova.com.tr. (2023). Chatbotlar için yapay zeka kullanımı. https://www.innova.com.tr/tr/blog/buyuk-veri-blog/chatbotlar-icin-yapay-zeka-kullanimi adresinden erişildi.

Jasper, A. (2021). Corporate Communication Practices and Online Reputation Management. *Edith Cowan Journal of Entrepreneurship and Project Management*, *5*(1), 18-26.

Jeljeli, R., Farhi, F. ve Zahra, A. (2023). Impacts of PR and AI on the Reputation Management: A Case Study of Banking Sector Customers in UAE. *ICBT 2022: Digitalisation: Opportunities and Challenges for Business* içinde (C. 620). International Conference on Business and Technology, sunulmuş bildiri, Springer. doi:10.1007/978-3-031-26953-0_26

Kadıbeşegil, S. (2022). *İtibar Yönetimi*. MediaCat Kitapları.

Kalafatoğlu, Y. (2010). *Elektronik Ortamda İtibar Yönetimi*. (Yüksek Lisans Tezi). https://www.proquest.com/docview/2559629552/fulltextPDF/C4E4716390C84FB1PQ/1?accountid=35366 adresinden erişildi.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 170-189.

Kumar, A. (2018). Emergence of Online Reputation Management as a New Business Tactic in Corporate World: An Analytical Perspective. *IT in Industry*, *6*(1), 79-82.

Littman, M. L., Ajunwa, I., Berger, G., Boutilier, C., Currie, M., Doshi-Velez, F., … Walsh, T. (2021). *Gathering Strength, Gathering Storms: The One Hundred Year Study on Artificial Intelligence (AI100) 2021 Study Panel Report*. Stanford University: Stanford University.

Marshelia, F. S. ve Irwansyah. (2019). Image Repair Strategy to Maintain Digital Reputation. *Jurnal InterAct*, *8*(2), 45-58. doi:10.25170/interact.v8i2.4083

Maslej, N., Fattorini, L., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ligett, K., Lyons, T., … Perrault, R. (2023). *The AI Index 2023 Annual Report* (s. 386). Stanford University. https://aiindex.stanford.edu/report/ adresinden erişildi.

McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence.

McCorkindate, T. ve DiStato, M. W. (2011). The Power of Social Media and Influence on Corporate Reputation. *The Handbook of Communication and Corporate Reputation* içinde (ss. 497-512). Wiley-Blackwell.

Medina-Aguerrebere, P., González-Pacanowski, T. ve Medina, E. (2020). Online reputation management by cancer hospitals: A systematic literature review in the USA and Spain. *Profesional de la información*, *29*(6), 1-24.

Negnevitsky, M. (2005). *Artificial Intelligence A Guide to Intelligent Systems*. Pearson Educaiton Inc.

Ntv.com.tr. (2023). Korkutan teknoloji "Deepfake" ne demek? https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/korkutan-teknoloji-deepfake-ne-demek,5_D8orRnW0KXZgFvaz6Jmw/QKd9LUPuzUmZrX4Be6IocQ adresinden erişildi.

Nuutilainen, J. (2022). *Digital reputation management through a third-party review site*. (Yüksek Lisans Tezi). http://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-202209115457 adresinden erişildi.

Oravec, J. A. (2013). Gaming Google: Some ethical issues involving online reputation management. *Journal of Business Ethics Education*, *10*(1), 61-81.

Oxford Learner's Dictionaries. (2023). Reputation. *Oxford Learner's Dictionaries*. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/reputation?q=reputation adresinden erişildi.

Pollak, F. ve Markovic, P. (2022). Challenges for Corporate Reputation-Online Reputation Management in Times of Global Pandemic. *Journal of Risk and Financial Management*, *15*(250), 1-18. doi:10.3390/jrfm

Popescu, C. C. (2018). Improvements in business operations and customer experience through data science and Artificial Intelligence (ss. 804-815). 12th International Conference on Business Excellence, sunulmuş bildiri. doi:10.2478/picbe-2018-0072

Reputation.com. (2015). Reputation management methodology. https://reputation.com/business/methodology adresinden erişildi.

Rosamartina, S., Giustina, S., Domenico, D. F., Pasquale, D. V. ve Angeloantonio, R. (2022). Digital reputation and firm performance: The moderating role of firm orientation towards sustainable development goals (SDGs). *Journal of Business Research*, *152*, 315-325. doi:10.1016/j.jbusres.2022.07.025

Russell, S. J. ve Norvig, P. (2003). *Artificial Intelligence A Modern Approach*. Pearson Educaiton Inc.

Sak, R., Sak, İ., Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli University Journal of Education*, *4*(1), 227-250. doi:10.33400/kuje.843306

Seker, S. E. ve Eryarsoy, E. (2015). Generating digital reputation index: A case study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *195*, 1074-1080.

Snijders, R. ve Helms, R. W. (2014). Analyzing social influence through social media: A structured literature review. *Proceedings of the 7th IADIS International Conference on Information Systems 2014* içinde .

Stone, P., Brooks, R., Brynjolfsson, E., Calo, R., Etzioni, O., Hager, G., … Teller, A. (2016). *Artificial Intelligence and Life in 2030*. ai100report10032016fnl_singles.pdf adresinden erişildi.

Şirzad, N. (2022). A Review on Online Reputation Management and Online Online Reputation Components. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *23*(1), 219-242.

Tübitak Yapay Zekâ Enstitüsü. (2023). Tübitak Yapay Zekâ Enstitüsü. https://yze.bilgem.tubitak.gov.tr/ adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu. (2023). İtibar.

Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi. (2017). *Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi 1. Raporu* (s. 22). Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi. https://turkiye.ai/file/kaynaklar-sunumlar-raporlar/TRAI-3.-yil-calistayi.pdf adresinden erişildi.

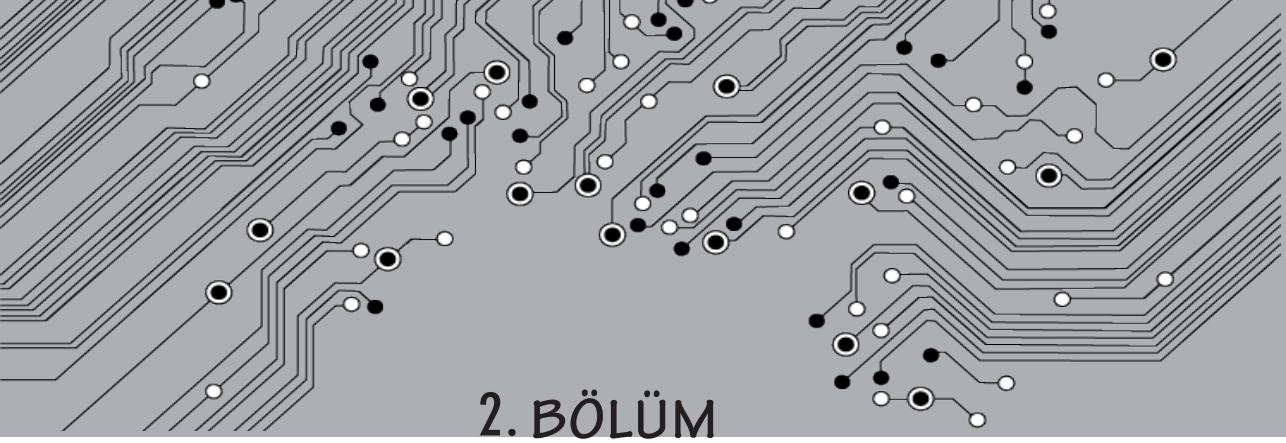
Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi. (2023a). Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi. https://turkiye.ai/ adresinden erişildi.

Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi. (2023b). *Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi 6. Çalıştay Raporu* (Çalıştay Raporu) (s. 29). https://turkiye.ai/wp-content/uploads/2023/05/20230522_TRAI_Calistay_Raporu.pdf adresinden erişildi.

Vakıflı, I. (2020). *Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimine Etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Vartiak, L. (2015). Benefits of online reputation management for organizations operating in various industries. *Transcom 2015*, 270-276.

Yıldırım, S. K. (2020). *Kurumsal İtibar Yönetimi* (1. Basım.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

2. BÖLÜM
VERİ MADENCİLİĞİ VE FİNANS UYGULAMA ALANLARI[1]

İsmail Fatih Ceyhan
Hilmi Kırlıoğlu

1. GİRİŞ

Son yıllarda öne çıkan konulardan biri de veri madenciliğidir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte artan veri yığınları arasından, veri madenciliği işlemleri ile işe yarar bilgiler edinilmektedir. Bilim ve teknolojideki hızlı ekonomik gelişim insanoğlunu veri patlaması çağına getirmiştir. 2012 yılında Obama yönetiminin açıkladığı "Büyük Veri Araştırma ve Geliştirme" adlı plan ile büyük veri, popüler bir kavram hâline gelmiştir. Büyük miktarda veri olarak da bilinen büyük veri, farklı yapı ve türdeki verilerin daha uygun maliyetli ve verimli bir şekilde toplanması, depolanması, analiz edilmesi ve işlenmesini ifade eder ve kararlar için değeri olan ilgili bilgileri elde edebilir.

Bilgisayar tekniklerinin son derece geliştiği ve özellikle yoğun bir büyük veri akışının oluştuğu veri tabanlarında, veriler ile merak edilen bir şeyin ortaya çıkarılması için bilgisayar destekli veri madenciliğini kullanmak mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle yapay zekânın veri madenciliği ile ilişkisi, ardından veri madenciliği kavramı, kullanılan teknolojiler, araçları, teknikleri, aşamaları, modelleme teknikleri, veri madenciliğini klasik operasyonel işlemlerden ayıran farklar, veri madenciliğinde yanlış karar vermeye sebep olan etkenler, kullanıldığı alanlar ve son olarak çalışmanın bir veri madenciliği uygulamasında kullanılan WEKA programı hakkında bilgiler sunulacaktır.

[1] Bu çalışma, 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında hazırladığı 2014 yılında Sakarya Üniversitesi'nde kabul edilen doktora tezinden türetilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdou, H. A. ve Pointon J. (2011). Credit Scoring, Statistical Techniques And Evaluation Criteria: A Review Of The Literature. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 18(2-3), 59-88.

Adamo, J.-M. (2001). *Data Mining for Association Rules and Sequential Patterns: Sequential and Parallel Algorithms.* New York: Springer-Verlag.

Anderson R. (2007). *The Credit Scoring Toolkit: Theory and Practice for Retail Credit Risk Management and Decision Automation*. Oxford University Press: New York.

Berry, M. J. ve Linoff, G. S. (2011). *Data Mining Techniques: For Marketing, Sales, and Customer Relationship Management Timely* (3. b.). John Wiley & Sons.

Bouckaert R. R., Frank, E., Hall, M. A., Holmes, G., Pfahringer, B. vd. (2010). WEKA—Experiences with a Java Open-Source Project. *Journal of Machine Learning Research 11*, 2533-2541.

Box, G. E. P., Jenkins, Gwilym M. ve Rein, G. C. (2008). *Time Series Analysis: Forecasting and Control.* New Jersey: John Wiley& Sons.

Cabena, P., Hadjinian, P., Stadler, R., Verhees, J. ve Zanasi, A. (1998). *Discovering Data Mining: From Concept to Implementation.* NJ: Prentice Hall.

Cios, K. J. ve Kurgan, L. A. (2005). Trends in Data Mining and Knowledge Discovery. N. Pal ve L. Jain içinde, *Advanced techniques in knowledge discovery and data mining* (s. 2-25). London: Springer.

Da Cunha, C., Agard, B. ve Kusiak, A.(2006). Data mining for improvement of product quality. *International Journal of Production Research, 44*(18-19), 4041–4054.

Gorunescu, F. (2011). *Data Mining: Concepts, Models and Techniques* (12. b.). Berlin: Springer.

Hall, M., Frank, E., H., Geoffrey, P., Bernhard, R., Peter ve Witten, Ian H. (2009). The WEKA Data Mining Software: An Update, *SIGKDD Explorations, 11*(1), 10-18.

Han, J. ve Kamber, M. (2006). *Data Mining: Concepts and Techniques: Concepts and Techniques* (3. b.). San Francisco: Elsevier.

Han, J., Kamber, M. ve Pei, J. (2011). *Data Mining: Concepts and Techniques: Concepts and Techniques* (3. b.). Elsevier.

Hand, D., Mannila, H. ve Smyth, P. (2001). *Principles of Data Mining.* Cambridge: MIT Press.

Larose, D. T. (2005). *Discovering Knowledge in Data: An Introduction to Data Mining.* John Wiley & Sons.

Maimon, O. ve Rokach, L.(2005). Introduction To Knowledge Discovery In Databases. O. Maimon ve L. Rokach içinde, *Data Mining and Knowledge Discovery Handbook* (s. 1-19). London: Springer.

Olson , D. L. ve Delen, D. (2008). *Advanced data mining techniques.* Springer.

Refaat, M. (2007). *Data Preparation for Data Mining Using SAS.* San Francisco: Morgan Kaufmann.

Rejesus, R. M., Little, B. B. ve Lovell, A. C. (2004). Using data mining to detect crop insurance fraud: Is there a role for social scientists? *Journal of Financial Crime, 12*(1), 24-32.

Shmueli, G., Patel, N. R., Bruce, P. C. (2011). *Data Mining for Business Intelligence: Concepts, Techniques, and Applications in Microsoft Office Excel with XLMiner* (2. b.). John Wiley and Sons.

Simunic, D. A. (1980). The Price of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research, 18*(1).

Swartz, N. (2004). IBM, Mayo clinic to mine medical data. *The Information Management Journal, 38*(6).

Thomas, L.C., Edelman, D.B., Crook, L.N. (2002). *Credit Scoring and Its Applications. Society for Industrial and Applied Mathematics*: Philadelphia, PA.

Weng, S. S., C., Randy K., Wang, B.-Jing ve Su, S.-H. (2007). The study and verificationof mathematical modeling for customer purchasing behavior. *Journal of Computer Information Systems, 47*(2), 46-57.

Zhang, D., Hifi, M., Chen, Q., & Ye, W. (2008). A Hybrid Credit Scoring Model Based on Genetic Programming and Support Vector Machines. *2008 Fourth International Conference on Natural Computation, 7*, 8-12.

3. BÖLÜM

HALKLA İLİŞKİLER ALANINDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI

H. Buluthan Çetintaş

1. GİRİŞ

Teknoloji, dünyamızı hızlı bir şekilde değiştirmekte ve düşünce dünyamızı şekillendirmektedir. Teknolojik gelişmedeki hızlı artış, toplumsal yaşamın birçok yönünü önemli ölçüde etkilemektedir. Halkla ilişkiler, önemli değişikliklerin yaşandığı bu alanlardan biridir. Çevrimiçi ortamın geldiği son durum neticesinde gündelik yaşamda internet ve uygulamalarının yoğun biçimde kullanılması, neredeyse her bireyi bir teknoloji kullanıcısına dönüştürmüştür. Toplumda dijital uygulamalr yaygınlaştıkça, halkla ilişkiler alanında da bu tür araçların kullanılması gerekliliği giderek netleşmektedir.

Yapay zekâ, halkla ilişkiler dâhil olmak üzere birçok sektörü dönüştüren ve hızla gelişen bir teknolojidir. Net bir tanım hâlâ tartışılan yapay zekâ, doğal dil işleme ve görüntü tanıma gibi birçok temel alanı kapsayan bir terimi ifade etmektedir. Farklı sektörlerde yapay zekânın tanımı ve durumu tartışılsa da yapay zekâ ürünleri/teknolojileri hayatımızı farkında olmadan ve hayal edebileceğimizin ötesinde değiştirme potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir. Yapay zekâ ve ilgili teknolojilerin iş gücü, hız, verimlilik gibi faydalarını keşfeden hemen her sektörden şirketler, yapay zekâyı benimsemekte ve yapay zekâya yönelmektedir.

Yapay zekâ, makine öğrenimi, büyük veri, sanal gerçeklik, robotik, vb. teknolojik gelişmeler, günlük yaşamda giderek daha büyük bir rol oynamaktadır (Türksoy, 2022: 397). Bu yöndeki teknolojik gelişmeler, iletişim ve halkla ilişkiler

hususlar, eğitim ve gelişme konusunda dikkatli davranmayı ve teknoloji rolünü insan dokunuşuyla dengelemeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Biswal, S. K. (2020). The Space of Artificial Intelligence in Public Relations: The Way Forward. In *Optimization in Machine Learning and Applications*. (pp. 169-176). Springer: Singapore.

Bourne, C. (2019). AI cheerleaders: Public relations, Neoliberalism and Artificial Intelligence. *Public Relations Inquiry*, *8*(2), 109-125.

Galloway, C. & Swiatek, L. (2018). Public relations and Artificial Intelligence: It's Not (just) About Robots. *Public Relations Review*, *44*(5), 734-740. https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2018.10.008

Harari, Y. N. (2016). Homo Deus: A Brief History of Tomorrow. Harper Perennial: New York.

Ilıcak Aydınalp, Ş. G. (2020). Halkla İlişkiler Perspektifiyle Yapay Zekâ. *Turkish Studies-Social*, *15*(4), 2283-2300. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42106

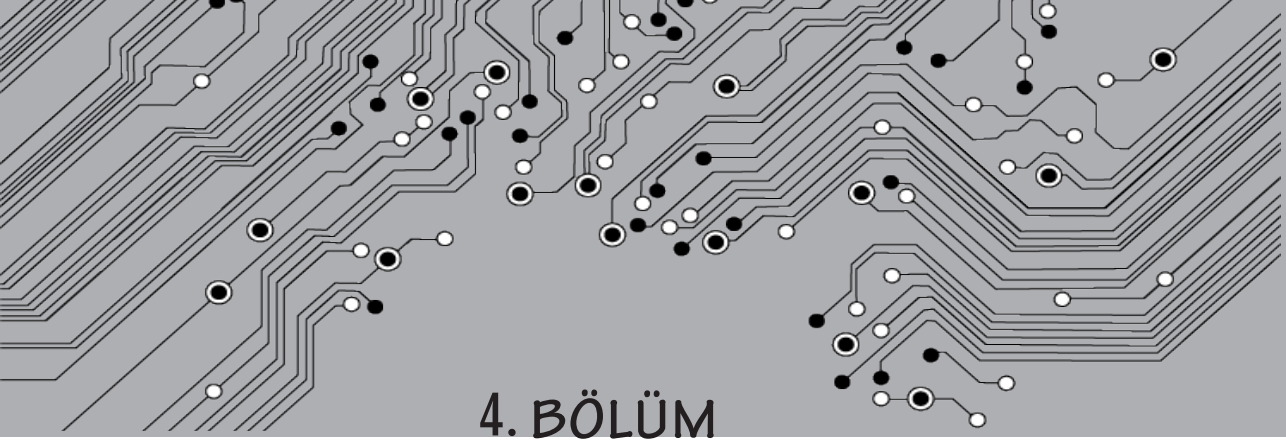
Liew, F. E. (2021). Artificial Intelligence Disruption in Public Relations: A Blessing or A Challenge?. *Journal of Digital Marketing and Communication, 1*(1), 24-28. https://doi.org/10.53623/jdmc.v1i1.45

Türksoy, N. (2022). The Future of Public Relations, Advertising and Journalism: How Artificial Intelligence May Transform the Communication Profession and Why Society Should Care?. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 40*, 394-410.

Panda, G., Upadhyay, A. K. & Khandelwal, K. (2019). Artificial Intelligence: A Strategic Disruption in Public Relations. *Journal of Creative Communications, 14*(3), 196-213. https://doi.org/10.1177/0973258619866585

PRSA (Public Relations Society of America) (2023). About Public Relations. https://www.prsa.org/about/all-about-pr#:~:text=%E2%80%9CPublic%20relations%20is%20a%20strategic,between%20organizations%20and%20their%20publics.%E2%80%9D

Russell, S. J. & Norvig, P. (2022). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson Education: Harlow.

4. BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ VE SANAT: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA SANAT ESERİ VE AURA KAVRAMI

Murat Ertan Doğan

1. GİRİŞ

Sanat ve teknoloji kavramları, geçmişten günümüze daima birbirlerini etkileyen ve birlikte gelişim sağlayan olgular olmuşlardır. Sanat, öznesi gereği her zaman içinde bulunduğu dönemin teknolojik imkânlarını kullanma potansiyeli taşımaktadır. Böylelikle sanat, üretildiği çağın bir ifadesi ya da iletişim biçimi olarak var olduğu alanı, çağın gereklilikleri doğrultusunda değiştirme, dönüştürme ve geliştirme gücüne sahip görülmektedir (Tuğal, 2018; Wölfflin, 2002, s. 21). Günümüzün gelişen teknolojilerinin etkisi ile sanat kavramının tanımı, sanatçıların algıları, sanat üretiminde kullanılmakta olan araçlar, sanat eserlerinin içerik ve biçimleri önemli ölçüde değişimler geçirmekte ve gelişmektedir. İçinde bulunduğumuz çağın önemli teknolojik gelişmelerinden bir tanesi olan yapay zekâ teknolojisi insanların gündelik yaşamının bir parçası hâline gelirken aynı zamanda sanatın alanına da girmeye başlamıştır. Nitekim teknik imkânların artması sebebi ile geleneksel sanat kavramı ve sanat üretim biçimleri değişiklik gösterirken, yapay zekâ teknolojileri ile de sanatçı kavramı değişim geçirmektedir. Sanatçının yaşadığı toplum ve çağ ile etkileşimi, kendisini dışa vurduğu araç ve yöntemler, sanatçının ortaya çıkardığı sanat eserlerinin hangi şartlarla değerlendireceği soruları (Baranseli, 2018) önemini korusa da bugün sanatçıların algoritmaları ve yapay zekâ teknolojilerini sanat üretim malzemesi olarak kullanması (Güney & Yavuz, 2020) ve yapay zekâların *derin öğrenme* ve *makine öğrenmesi* yolu ile kendisini yaratan sanatçıdan bağımsız üretim yapabilir hâle gelmesi, yeni soruları bera-

KAYNAKÇA

Adams, L. S. (1996). *The methodologies of art: an introduction.* Colorado: Westview Press.

Agüera **y** Arcas, B. (2017). Art in the age of machine intelligence. *Arts: ^"The Machine as Artist (for the 21st Century), 6*(4), 1-9. doi:10.3390/arts6040018.

Akın, C. (2015). Dijital sanatlarda etkileşimsellik: Türkiye'de etkileşimsel dijital sanatın konumu üzerine bir inceleme. *Basılmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Allen, R. (2011). Looking at motion pictures. In *Film theory and philosophy*. Oxford University Press.

Arslan, C. (2018). Dijital yeniden üretim çağında sanat eseri: "Aura" kavramının dijital sanat bağlamında yeniden değerlendirilmesi. *Art-Sanat Dergisi*(9), 405-413. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783692 adresinden alındı.

Artut, S. (2019). Yapay zekâ olgusunun güncel sanat çalışmalarındaki açılımları. *İnsan&İnsan, 6*(22), 767-783. doi:10.29224/insanveinsan.478162.

Audry, S. ve Ippolito, J. (2019). Can artificial ıntelligence make art without artists? ask the viewer. *Arts*. doi:https://doi.org/10.3390/arts8010035.

Bakker, T. R. (2018). Objects in the age of virtual reproduction: aura and the elusive third axis. *Master of Fine Arts in Digital Futures*. Ontario, Toronto, Canada: OCAD University.

Ballı, Ö. (2020). Yapay zekâ ve sanat uygulamaları üzerine güncel bir değerlendirme. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 277-306. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1473123 adresinden alındı.

Baranseli, E. S. (2018). Sonsuz sayıda yeniden üretildiği dijital çağda sanat eserinin kazandığı yeni aurası Van Gogh Alive Sergisi üzerine inceleme. *The Journal of Academic Social Science*(67), 196-211. doi:10.16992/ASOS.13541.

Benjamin, W. (2008). *The work of art in the age of mechanical reproduction.* London: Penguin Books.

Bigliardi, V. (2017). The reincarnation of the aura: challenging originality with authenticity in plaster casts of lost sculptures. *International Journal of Semiotics and Visual Rhetoric, 1*(1), 73-80. doi:10.4018/IJSVR.2017010108.

Boden, M. A. (2018). *Artificial intelligence: a very short introduction.* İngiltere: Oxford University Press.

Bolter, J. D. & Grusin, R. (2000). *Remediation: understanding new media.* Cambridge: MIT Press.

Bolter, J. D., MacIntyre, B. ve Gandy, M. (2006). New media and the permanent crisis of aura. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies, 12*(1), 21-39. doi:10.1177/1354856506061550.

Bridy, A. (2012). Coding creativty: copyright and the artificially intelligent author. *Stanford Law Review, 5*, 18-21.

Carroll, N. (1999). *Philosophy of art : contemporary ıntroduction*. Londra: Routledge.

Cevher, E. ve Aydın, Y. (2020). Yapay zekânın şafağında sinema: Morgan filmi fragmanı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8*(1), 614-642. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1025931 adresinden alındı.

Chu, H., Kim, J., Kim, S., Lim, H., Lee, H., Jin, S., ... & Ko, S. (2022, October). An Empirical Study on How People Perceive AI-generated Music. In *Proceedings of the 31st ACM International Conference on Information & Knowledge Management* (pp. 304-314).

Crowther, P. (2008). Ontology and aesthetics of digital art. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 66*(2), 161-170. doi:10.1111/j.1540-6245.2008.00296.x.

Çevik, İ. F. (2018). Mekanik yeniden üretim sonucu kaybolan sanat yapıtının aurasını teknolojik yenilikler yolu ile yeniden bulmak. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(1), 114-126.

Dean, M. (2019). *Artist Mario Klingemann on artificial intelligence, technology and our future*. Mayıs 2021 tarihinde Sotheby's: https://www.sothebys.com/en/articles/artist-mario-klingemann-on-artificial-intelligence-art-tech-and-our-future?locale=en adresinden alındı.

Epstein, Z., Hertzmann, A., Herman, L., Mahari, R., Frank, M. R., Groh, M., ... & Russakovsky, O. (2023). Art and the science of generative AI: A deeper dive. *arXiv preprint arXiv:2306.04141*.

Flasinski, M. (2016). *Introduction to artificial intelligence*. İsviçre: Springer International Publishing.

Girgin, F. (2018). *Çağdaş sanat ve yeniden üretim.* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Gombrich, E. H. (2002). *Sanatın öyküsü.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Gupta, D. S. (2019). The rise of digital art. *International Journal of Research - Granthaalayah*, 161-164. doi:http://doi.org/10.5281/zenodo.3586709.

Güler, F. (2019). *Yapay zekâ sanat üretebilir mi? Şarkı besteleyen, resim çizen, hikaye yazan yapay zekâ mümkün müdür?* (A. Ş. Özdil, Editör) Mayıs 2021 tarihinde Evrim Ağacı: https://evrimagaci.org/yapay-zekâ-sanat-uretebilir-mi-sarki-besteleyen-resim-cizen-hikaye-yazan-yapay-zekâ-mumkun-mudur-7929 adresinden alındı.

Güney, E. ve Yavuz, H. (2020). Yapay zekâ ile sanatsal üretim pratiğinde sanatçının rolü ve değişen sanat olgusu. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 415-439. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/58750/848434 adresinden alındı.

Heidegger, M. (2004). *Sanat yapıtının kökeni.* (M. Yılmaz (Dü.) ve N. Özüaydın (Çev.) Ankara: Ütopya Yayınları.

Hertzman, A. (2018). Can computers create art? *Arts*, 1-33. doi:10.3390/arts7020018.

Hong, J. W., Fischer, K., Ha, Y., & Zeng, Y. (2022). Human, I wrote a song for you: an experiment testing the influence of machines' attributes on the AI-composed music evaluation. *Computers in Human Behavior*, *131*, 107239.

Huang, R. ve Sturm, B. L. (2021). Reframing "aura": authenticity in the application of Ai to Irish traditional music. *e AI Music Creativity 2021 Conference*, (s. 1-14). Graz. https://aimc2021.iem.at/wp-content/uploads/2021/06/AIMC_2021_Huang_Sturm.pdf adresinden alındı.

Jaworsky, P. M. (2013). In defense of fakes and artistic treason: why visually-ındistinguishable duplicates of paintings are just as good as the originals. *The Journal of Value Inquiry, 47*, 391-405.

Kant, I. (1960). *Observations on the feeling of the beautiful and sublime.* Berkeley: University of California Press.

Kınay, C. (1994). *Sanat tarihi: rönesans'tan yüzyılımıza.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

King, M. (2015). *Remixed and spreadable: Benjamin's aura in the digital age.* 07 01, 2021 tarihinde http://dragonandrose.net/SADPproject/wp-content/uploads/2015/11/RemixedSpreadableDigitalAura.pdf adresinden alındı.

Kondo, M. (2014). Unfolding the In-between Image: The Emergence of an Incipient Image at the Intersection of Still and Moving Images. *Contemporaneity: Historical Presence in Visual Culture*, *3*, 50-61.

Kuspit, D. (2010). *Sanatın sonu.* İstanbul: Metis Yayınları.

Lenoir, B. (2004). *Sanat yapıtı.* (A. Derman, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lorand, R. (2000). *Aesthetic theory : a philosophy of beauty and art.* Londra: Routledge.

Mülayim, S. (1983). *Sanat tarihi metodu.* İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.

Mülayim, S. (1989). *Sanata giriş.* İstanbul: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları.

Preziosi, D. (1998). *The art of art history: a critical antology.* New York: Oxford University Press.

Read, H. (1974). *Sanatın anlamı.* (N. Asgari ve G. İnal, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Roodhouse, S. (2006). The unreliability of cultural management information: Defining the visual arts. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, *36*(1), 48-65.

Roose, K. (2022, October 2). An A.I.-Generated Picture Won an Art Prize. Artists Aren't Happy. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2022/09/02/technology/ai-artificial-intelligence-artists.html

Sautoy, M. D. (2019). *The creativity code, art and innovation in the age of AI.* Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

She, J. (2019). Introduction to the special issue on big data, machine learning, and AI technologies for art and design. *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications and Applications, 15*(57), 1-3. doi:10.1145/3338002.

Shiller, F. (1990). *İnsanın estetik eğitimi üzerine bir dizi mektup.* (M. Özgü, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Shiner, L. (2004). *Sanatın icadı.* (İ. Türkmen , Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sigurdsson, G. (2001). Towards the work of art in the age of digital simulation: Walter Benjamin revisited. *Literature and Aesthetics*, 51-73. https://openjournals.library.sydney.edu.au/index.php/LA/article/view/5172/5880 adresinden alındı.

Soddu, C. (2018). AI organic complexity in generative art. *XXI. Generative Art Conference*, (s. 68-79). Verona.

Stark, L. ve Crawford, K. (2019). The work of art in the age of artificial intelligence: what artists can teach us about the ethics of data practice. *Surveillance and Sociaety, 17*(3/4), 442-455. https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/index adresinden alındı.

Sucu, İ. (2019). Yapay zekânın toplum üzerindeki etkisi ve yapay zekâ (A. I.) filmi bağlamında yapay zekâya bakış. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi, 2*(2), 203-215. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/887226 adresinden alındı.

Tolstoy, L. N. (1897). *Sanat nedir.* İstanbul: Bilge Karınca Yayınları 2004.

Toprak, A. (2020). Yapay zekâ algoritmalarının dijital enstalasyona dönüşmesi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*(14), 47-59. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1338883 adresinden alındı.

Tuğal, S. A. (2018). *Oluşum süreci içinde dijital sanat.* İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Wooldridge, M. (2021). *A brief history of artificial intelligence.* New York: Flatiron Books.

Wölfflin, H. (2002). *Sanat tarihinin temel kavramları.* (H. Arz, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.

Yılmaz, M. (2013). *Modernden postmoderne sanat.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Zylinska, J. (2020). *AI art: machine visions and warped dreams.* Londra: Open Humanities Press.

5. BÖLÜM

SİGORTACILIK ALANINDA YAPAY ZEKÂ, INSURTECH VE YÖNETİM STRATEJİLERİ

Mehmet Muratoğlu

1. GİRİŞ

İnsanların sahip oldukları varlıkların herhangi bir risk karşısında kaybolması veya zarara uğraması durumunda bunların tamamının maddi değerlerinin güvence altına alınmasını sağlayan sigortacılık anlayışı, sigorta ettiren (sigortalı) ile sigorta eden(sigortacı) arasında kurulan güven duygusu esasında işleyen bir sistemler bütünüdür. Türkiye'de hayat ve hayat dışı olarak özel sigortacılık alanında faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerin yanı sıra, bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi ile de kişilerin emeklilik dönemini planlayan özel emeklilik şirketleri de sistemin içinde yer almaktadır. Bu bağlamda sigorta sektöründe bulunan toplam 65 şirketin 41'i hayat dışı sigorta şirketi, 6'sı hayat sigorta şirketi, 15'i emeklilik şirketi ve 3'ü de reasürans şirketi olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (T.C. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu [SEDDK],2021). Bu çerçevede, ülke ekonomisinin sürdürülebilir büyümesine önemli katkısı olan sigorta sektörü, yıl içinde bir önceki yıla göre %28 büyüme kaydetmiş ve tüm branşlarda 105,4 milyar TL prim üretimi gerçekleştirmiştir. Buna karşılık, sigortalı risklerinin teminat altına alınması için GSYH'nin 32 katı değerinde bir teminat büyüklüğüne ulaşılmıştır (SEDDK, 2021). Ayrıca toplam 6,2 milyon çalışanın dâhil olduğu emeklilik sisteminde ise biriken fon büyüklüğünde 16,5 milyar TL'ye ulaşılmıştır. Bununla birlikte, çalışanların gelecekteki emeklilik dönemlerinde yaşam düzeylerinin en azından korunması veya yükseltilmesini amaçlayan bu sisteme 2017' den bu yana otomatik katılım uygulaması başlatılmış ve devletinde belirli oranlarda fon tutarına katkısı sağlanmıştır.

6. SONUÇ

Sigorta şirketleri çağımızın gereği olarak görülen teknolojik yenilenmeye ve değişime katkıda bulunacak yeni teknolojilere uygun oluşturdukları yönetim stratejilerini yeniden gözden geçirmelidirler. Çünkü, dijital dönüşümün yarattığı sayısız fayda ve kullanım avantajı, sigorta sektörünü bulunduğu yerden çok daha ileriye taşıması beklenmektedir. Böylece dijital fırsatlardan birisi ve hatta en önemlisi olarak değerlendirilen yapay zekânın kuruluşların yenilikçi ürünler yaratmasına, yeni veri kaynaklarından değerli içgörüler elde etmesine, iş süreçlerini kolaylaştırmasına ve müşteri hizmetlerini iyileştirmesine nasıl yardımcı olabileceğinin kararını akılcı bir yöntemle vermiş olacaklardır.

Yapay zekâ, hem sigortacılar hem de sigortalılar için oluşturduğu sayısız kullanıcı yeniliğiyle sigorta endüstrisini daha önce hiç olmadığı kadar yenielemye hazırlanmaktadır. Sigortalılara daha sorunsuz bir kullanıcı deneyimi ve daha uygun fiyatlarının sunulmasının yanı sıra, sigorta şirketleri, süreçlerini mevcuttan daha verimli hâle getirerek sigorta işlemlerinin maliyetlerini azaltabilmektedirler. Bazı sigorta şirketleri, riskler hakkında daha doğru tahminler yapmak için hâlihazırda yapay zekâ teknolojilerini kullanmakta, dolandırıcılığın tespit edilmesi ve önlenmesinde dikkate değer içgörüler oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Böylece yapay zekâ, sigorta endüstrisinde daha yaygın hâle geldikçe, müşteriler ve sigortacılar için daha fazla verimlilik sağlayan, kişiselleştirilmiş ve otomatikleştirilmiş sigorta hizmetlerine doğru bir gelişim olacaktır. Yapay zekânın sigortacılıktaki yerinin giderek devam eden devam eden büyümesiyle sektör, müşterilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak ve hızla değişen bir pazarda rekabet gücünü korumak için gelişmeye ve uyum sağlamaya devam edecek olup, önümüzdeki on yıl içinde, yapay zekâ kullanımı muhtemelen bir büyük bir hacme ulaşacaktır. Bunun sonucunda sigortalama, hasar işleme ve müşteri hizmetleri gibi alanlarda yapay zekânın daha gelişmiş ve sofistike uygulamarıyla karşılaşılacaktı

KAYNAKÇA

Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi*, *1*(1), 1-22.

Allam, Z., & Dhunny, Z. A. (2019). On big data, artificial intelligence and smart cities. *Cities*, *89*, 80-91.

Altuntaş, E. Y. (2018). Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (2), 1-18.

Arasa, R., & Obonyo, P. K. (2012). The relationship between strategic planning and firm performance.

Asiltürk, A. (2021). İşletmelerde Dijital Dönüşüm Yönetiminde Nihai Hedef: Dijital Olgunluk. *Alanya Akademik Bakış*, *5*(2), 647-669.

Babafemi, I. D. (2015). Corporate strategy, planning and performance evaluation: A survey of literature. *Journal of Management Policies and Practices*, *3*(1), 43-49.

Baecke, P., & Bocca, L. (2017). The value of vehicle telematics data in insurance risk selection processes. *Decision Support Systems*, *98*, 69-79.

Balasubramanian, R., Libarikian, A., & McElhaney, D. (2018). Insurance 2030—The impact of AI on the future of insurance. *McKinsey & Company*.

Baştürk, H. F. (2019). *Sigortacılık Sektöründeki Dijitalleşme Süreci ve Sigortacılık Eğitimine Yansıması* International Congresses on Education, ERPA 2019 yılı. Erişim adresi: chrome-Extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.erpacongress.com/upload/dosya/erpa-2019_book-of-prooceedings_08-08-2019_15d4be9c340974.pdf

Baumann, N. (2018). A Catalyst for Change—How Fintech Has Sparked a Revolution in Insurance.

Bean, 2021. Transforming the Insurance Industry with Big Data, Machine Learning and AI. Forbes. July 6.

Bologa, A. R., Bologa, R., & Florea, A. (2013). Big data and specific analysis methods for insurance fraud detection. *Database Systems Journal*, *4*(4).

Braun, A., Schreiber, F. (2017). *The current InsurTech landscape: Business models and disruptive potential* (No. 62). I. VW HSG Schriftenreihe.

Capon C., 2008. Understanding strategic management. London UK: Prentice Hall.

Cappiello, A. (2020). The technological disruption of insurance industry: A review. *International Journal of Business and Social Science*, *11*(1), 1-11.

Cortis, D., Debattista, J., Debono, J., & Farrell, M. (2019). InsurTech. *Disrupting finance: FinTech and strategy in the 21st century*, 71-84.

Deloitte. 2017. Artificial intelligence: From mystery to mastery - unlocking the business value of AI in the insurance industry.Erişim adresi: https ://www2.deloi tte.com/de/de/pages /innov ation /conte nts/artificial -intelligence-insurance-industry.html.chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://home.treasury.gov/system/files/311/2019_FIO_Annual_Report.pdf

Eling, M., & Lehmann, M. (2018). The impact of digitalization on the insurance value chain and the insurability of risks. *The Geneva papers on risk and insurance-issues and practice*, *43*, 359-396.

Eling, M., Nuessle, D., & Staubli, J. (2021). The impact of artificial intelligence along the insurance value chain and on the insurability of risks. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 1-37.

Gil, D., Hobson, S., Mojsilović, A., Puri, R., & Smith, J. R. (2020). AI for management: An overview. *The future of management in an AI world: Redefining purpose and strategy in the fourth industrial revolution*, 3-19.

Greineder, M., Riasanow, T., Böhm, M., & Krcmar, H. (2020). The generic InsurTech ecosystem and its strategic implications for the digital transformation of the insurance industry. *40 Years EMISA 2019*.

Holland, C. P., & Kavuri, A. (2021). Artificial intelligence and digital transformation of insurance markets, *The Capco Instıtute Journal Of Fınancıal Transformatıon (54),*104-115

Ikonomi, A., Nast, B., Shi, L., Levrault, L., Purcell, T. M., & Skordi, P. (2022). Artificial Intelligence in Insurance, erişim adresi: uwm.edu

Ittiprasert, N. (2021). The application and efficiency of digital marketing strategies of life insurance market in Thailand. In *presented at the The 8th edition of the International Conference on Research in Behavioral and Social Sciences*.

Kajwang, B. (2022). Implications for big data analytics on claims fraud management in insurance sector. *International Journal of Technology and Systems*, *7*(1), 60-71.

Koprivica, M. (2018). Insurtech: challenges and opportunities for the insurance sector. In *2nd International Scientific Conference ITEMA*, 619-625.

Körpe, E. (2021). Dİjİtal Dönüşüm ile Yenİ FİnansÇağı ve Gelecek Yaklaşimlari. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 108-131.

Mikalef, P., Krogstie, J., Pappas, I. O., & Pavlou, P. (2020). Exploring the relationship between big data analytics capability and competitive performance: The mediating roles of dynamic and operational capabilities. *Information & Management*, *57*(2), 103169.

Mueller, J. (2018). InsurTech Rising: a profile of the insurtech landscape. *Milken Institute*, *10*.

Mullins, M., Holland, C. P., & Cunneen, M. (2021). Creating ethics guidelines for artificial intelligence and big data analytics customers: The case of the consumer European insurance market. *Patterns,* 2(10).

Nayak, B., Bhattacharyya, S. S., & Krishnamoorthy, B. (2021). Explicating the role of emerging technologies and firm capabilities towards attainment of competitive advantage in health insurance service firms. *Technological Forecasting and Social Change*, *170*, 120892.

Ngai, EricW. T., Yong Hu, Yiu HingWong, Yijun Chen, & Xin Sun. 2011. The application of data mining techniques in financial fraud detection: A classification framework and an academic review of literature. Decision Support Systems 50: 559–69.

Nic Drummer, D., Jerenz, A., Siebelt, P., & Thaten, M. (2016). FinTech–Challenges and Opportunities: How digitization is transforming the financial sector. *McKinsey & Company*. oletti, B., Nicoletti, W., & Weis, A. (2017). Future of FinTech.

Nicoletti, B. (2020). *Insurance 4.0: Benefits and challenges of digital transformation*. Springer Nature.

Niraula, P., & Kautish, S. (2019). Study of the digital transformation adoption in the insurance sector of Nepal. *LBEF Research Journal of Science, Technology and Management*, *1*(1), 43-60.

Owens, E., Sheehan, B., Mullins, M., Cunneen, M., Ressel, J., & Castignani, G. (2022). Explainable artificial intelligence (xai) in insurance. *Risks*, *10*(12), 230.

Patel, S. (2023, 2 May). Reve Chat. Erişim adresi: https://www.revechat.com/blog/insurance-ai/

Pisoni, G. (2021). Going digital: case study of an Italian insurance company. *Journal of Business Strategy*, *42*(2), 106-115.

Pressman, R., Andersen, H., Bébéar, C., Kist, E., O'Hara, B. M., & Thierry, J. P. (2003). Insurance technology strategy: Time to re-evaluate. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*, *28*(1), 39-64.

Rangwala, A., A. Starrs, E. Viale, D. Presutti, J. Bramblet, K. Saldanha, & N. Shibata. 2020. *Technology vision for insurance 2020: We, the post-digital people. Can your enterprise survive the "techclash?"*Accenture. Accessed 28 August 2020.

Richman, R. (2021). AI in actuarial science–a review of recent advances–part 1. Annals of Actuarial Science, 15(2), 207-229.

Rodríguez Cardona, D., Werth, O., Schönborn, S., & Breitner, M. H. (2019). A mixed methods analysis of the adoption and diffusion of Chatbot Technology in the German insurance sector.

Rupeika-Apoga, R., & Marano, P. (2023). The Risk Landscape in the Digital Transformation of Finance and Insurance. *Risks*, *11*(7), 129.

Schmidt, C. (2018). Insurance in the digital age. *The Geneva Association. Zurich*, 1-20.

Serkan, G ve Eyle, C. Ş. (2020). Hizmet sektöründe blockchain ve tangle kullanımı: nesnelerin interneti çerçevesinde bir karşılaştırma. *Turkish Academic Research Review*, *5*(1), 15-30.

Sirivastava, S. (2023, 2 June). Erişim adresi: Appinventiv. https://appinventiv.com/blog/ai-in-insurance/

Stoeckli, E., Dremel, C., & Uebernickel, F. (2018). Exploring characteristics and transformational capabilities of InsurTech innovations to understand insurance value creation in a digital world. *Electronic markets*, *28*, 287-305.

T.C. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu [SEDDK],2021). Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu: *2021 yılı. Erişim* adresi: https://seddk.gov.tr/upload/doc/2021-sigortacilik-ve-BES-faaliyet-raporu.pdf

Tekaya, Balkiss, Sirine El Feki, Tasnim Tekaya, & Hela Masri. 2020. Recent applications of big data in finance. Paper presented at the 2nd International Conference on Digital Tools & Uses Congress, Virtual Event, October 15–17.

Thrall, J. H., Li, X., Li, Q., Cruz, C., Do, S., Dreyer, K., & Brink, J. (2018). Artificial intelligence and machine learning in radiology: opportunities, challenges, pitfalls, and criteria for success. *Journal of the American College of Radiology*, *15*(3), 504-508.

Treem, J. W., & Leonardi, P. M. (2013). Social media use in organizations: Exploring the affordances of visibility, editability, persistence, and association. *Annals of the International Communication Association*, *36*(1), 143-189.

Viaene, S., Ayuso, M., Guillen, M., Van Gheel, D., & Dedene, G. (2007). Strategies for detecting fraudulent claims in the automobile insurance industry. *European Journal of Operational Research*, *176*(1), 565-583.

Wang, Q. (2021). The impact of insurtech on Chinese insurance industry. *Procedia Computer Science*, *187*, 30-35.

Warner, K. S., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long range planning*, *52*(3), 326-349.

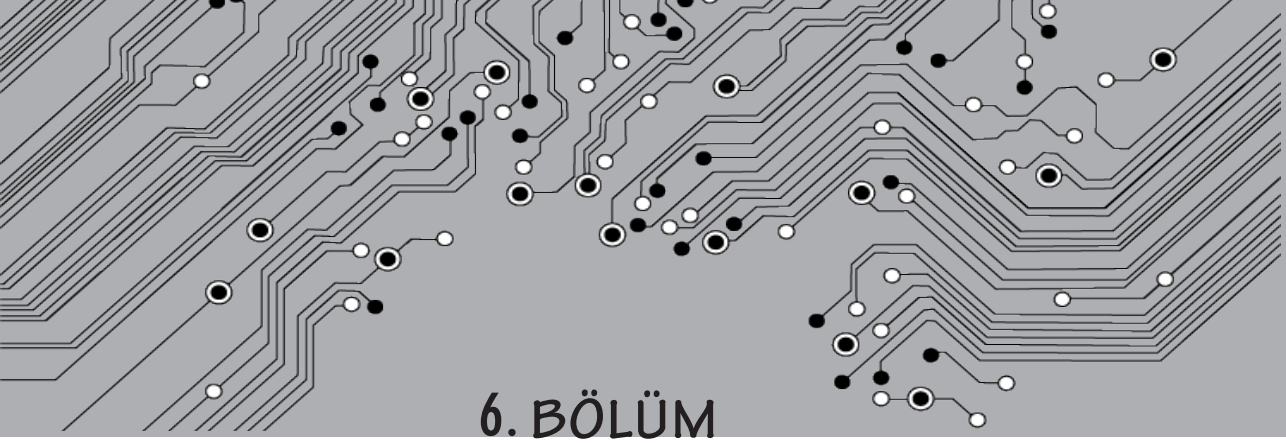
Yan, T. C., Schulte, P., & Chuen, D. L. K. (2018). InsurTech and FinTech: banking and insurance enablement. *Handbook of Blockchain, Digital Finance, and Inclusion, Volume 1*, 249-281.

Yaneva, T. (2021). Digital transformation of insurance sector. *Известия на Съюза на учените-Варна. Серия Икономически науки*, *10*(1), 97-104.

Yazıcıoğlu, İ. E. (2022). Idea Studies Journal. *International Journal*, *503*, 510.

Zarifis, A., Holland, C. P., & Milne, A. (2019). Evaluating the impact of AI on insurance: The four emerging AI-and data-driven business models. *Emerald Open Research*, *1*, 15.

Zuboff, S. (2018). Master Or Slave? The Fight for the Soul of Our Information Civilization.

6. BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ VE SİBER GÜVENLİK ALANINDAKİ ROLÜ

Murat Topaloğlu

1. GİRİŞ

Siber güvenlik, verilerin ve bilişim teknolojileri bileşenlerinin tüm tehdit unsurlarından korunmasına yardımcı olmaktadır. Günümüzde bireylerden, kobilere herkes bilişim sistemlerine bağımlıdır. Saldırganların kullanabileceği özelliklerin gelişmesi nedeniyle siber güvenlik, günümüzün en zorlu alanlarından biri hâline gelmiştir. Siber güvenlik, mahremiyeti, gizliliği ve erişilebilirliği koruyarak ağları, kaynakları, uygulamaları ve verileri güvence altına almak için toplu olarak çalışan algoritmalar, teknolojiler ve politikalar topluluğudur.

İnternet özellikli cihazların artması nedeniyle siber saldırıların çeşitleri değişmekte ve bu da riskin artmasına katkı sağlamaktadır. Bunlara ek olarak, saldırganlar her geçen gün tecrübe kazanmakta ve güvenlik önlemlerini atlayarak uzun süre tespit edilmeden ortamda kalmalarını sağlayan sıfır gün (zero-day) güvenlik açıkları ve kötü amaçlı yazılımlar oluşturmaktadır. Sıfır gün güvenlik açıkları, tedarikçi firmanın güvenlik açığının farkında olmadan saldırganlar tarafından fark edilen daha önce gözlemlenmemiş tehditlerdir (Berman vd., 2019). Bu nedenle siber güvenlik, hem kurumsal hem de bireysel olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Siber güvenlik, gizli bilgilerin, sağlık verilerin, kurumsal verilerin ve kişisel verilerin çalınmasına ve zarar görmesine karşı korunmasına yardımcı olduğu için hayati öneme sahiptir (Mahdavifar ve Ghorbani, 2019).

KAYNAKÇA

Adadi, A., & Berrada, M. (2018). Peeking inside the black-box: a survey on explainable artificial intelligence (XAI). *IEEE access*, 6, 52138-52160.

Ahmad, R., & Alsmadi, I. (2021). Machine learning approaches to IoT security: A systematic literature review. *Internet of Things*, 14, 100365.

Ahmad, Z., Shahid Khan, A., Wai Shiang, C., Abdullah, J., & Ahmad, F. (2021). Network intrusion detection system: A systematic study of machine learning and deep learning approaches. *Transactions on Emerging Telecommunications Technologies*, *32*(1), e4150.

Ahmed, M., Mahmood, A. N., & Hu, J. (2016). A survey of network anomaly detection techniques. *Journal of Network and Computer Applications*, 60, 19-31.

Alneyadi, S., Sithirasenan, E., & Muthukkumarasamy, V. (2016). A survey on data leakage prevention systems. *Journal of Network and Computer Applications*, *62*, 137-152.

Alsaedi, A., Moustafa, N., Tari, Z., Mahmood, A., & Anwar, A. (2020). TON_IoT telemetry dataset: A new generation dataset of IoT and IIoT for data-driven intrusion detection systems. *Ieee Access*, 8, 165130-165150.

Anwar, S., Mohamad Zain, J., Zolkipli, M. F., Inayat, Z., Khan, S., Anthony, B., & Chang, V. (2017). From intrusion detection to an intrusion response system: fundamentals, requirements, and future directions. *Algorithms*, 10(2), 39.

Apruzzese, G., Andreolini, M., Ferretti, L., Marchetti, M., & Colajanni, M. (2022). Modeling realistic adversarial attacks against network intrusion detection systems. *Digital Threats: Research and Practice (DTRAP)*, 3(3), 1-19.

Arachchilage, N. A. G., Love, S., & Beznosov, K. (2016). Phishing threat avoidance behaviour: An empirical investigation. *Computers in Human Behavior*, *60*, 185-197.

Ben-Asher, N., & Gonzalez, C. (2015). Effects of cyber security knowledge on attack detection. *Computers in Human Behavior*, 48, 51-61.

Bentéjac, C., Csörgő, A., & Martínez-Muñoz, G. (2021). A comparative analysis of gradient boosting algorithms. *Artificial Intelligence Review*, *54*, 1937-1967.

Berman, D. S., Buczak, A. L., Chavis, J. S., & Corbett, C. L. (2019). A survey of deep learning methods for cyber security. *Information*, 10(4), 122.

Bhattacharjee, D., Seal, A., Ganguly, S., Nasipuri, M., & Basu, D. K. (2012). Comparative study of human thermal face recognition based on Haar wavelet transform and local binary pattern. *Computational intelligence and neuroscience*, 2012, 6-6.

Bhuyan, M. H., Bhattacharyya, D. K., & Kalita, J. K. (2013). Network anomaly detection: methods, systems and tools. *Ieee communications surveys & tutorials*, 16(1), 303-336.

Borne, K. D. (2010). Astroinformatics: data-oriented astronomy research and education. *Earth Science Informatics*, *3*, 5-17.

Botchkarev, A. (2019). A new typology design of performance metrics to measure errors in machine learning regression algorithms. *Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge, and Management*, *14*, 045-076.

Boutaba, R., Salahuddin, M. A., Limam, N., Ayoubi, S., Shahriar, N., Estrada-Solano, F., & Caicedo, O. M. (2018). A comprehensive survey on machine learning for networking: evolution, applications and research opportunities. *Journal of Internet Services and Applications*, 9(1), 1-99.

Brewer, R. (2016). Ransomware attacks: detection, prevention and cure. *Network Security*, *2016*(9), 5-9.

Brynjolfsson, E., & Mitchell, T. (2017). What can machine learning do? Workforce implications. *Science*, *358*(6370), 1530-1534.

Buczak, A. L., & Guven, E. (2015). A survey of data mining and machine learning methods for cyber security intrusion detection. *IEEE Communications surveys & tutorials*, 18(2), 1153-1176.

Campisi, P. (2013). Security and privacy in biometrics: towards a holistic approach. *In Security and privacy in biometrics* (pp. 1-23). London: Springer London.

Carl, G., Kesidis, G., Brooks, R. R., & Rai, S. (2006). Denial-of-service attack-detection techniques. *IEEE Internet computing*, 10(1), 82-89.

Chae, S. H., Moon, D., Ko, K. R., Shin, J., & Pan, S. B. (2014). Security enhancement for smartphone using biometrics in cyber-physical systems. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 10(4), 136538.

Chakraborty, P., Rahman, M. Z., & Rahman, S. (2019). Building new generation firewall including artificial intelligence. *International Journal of Computer Applications*, 975, 8887.

Charbuty, B., & Abdulazeez, A. (2021). Classification based on decision tree algorithm for machine learning. *Journal of Applied Science and Technology Trends*, *2*(01), 20-28.

Chowdhury, S., Joel-Edgar, S., Dey, P. K., Bhattacharya, S., & Kharlamov, A. (2022). Embedding transparency in artificial intelligence machine learning models: managerial implications on predicting and explaining employee turnover. *The International Journal of Human Resource Management*, 1-32.

Christodoulou, E., Ma, J., Collins, G. S., Steyerberg, E. W., Verbakel, J. Y., & Van Calster, B. (2019). A systematic review shows no performance benefit of machine learning over logistic regression for clinical prediction models. *Journal of clinical epidemiology*, *110*, 12-22.

Dandamudi, S., & Eltaeib, T. (2015). Firewalls implementation in computer networks and their role in network security. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology* (JMEST), 2(3).

Dasgupta, D., Akhtar, Z., & Sen, S. (2022). Machine learning in cybersecurity: a comprehensive survey. *The Journal of Defense Modeling and Simulation*, 19(1), 57-106.

Dedić, N., & Stanier, C. (2016). Measuring the success of changes to existing business intelligence solutions to improve business intelligence reporting. In *Research and Practical Issues of Enterprise Information Systems: 10th IFIP WG 8.9 Working Conference, CONFENIS 2016, Vienna, Austria, Proceedings 10* (pp. 225-236). Springer International Publishing.

Dhanorkar, S., Wolf, C. T., Qian, K., Xu, A., Popa, L., & Li, Y. (2020). Tutorial on explainability for natural language processing. *In Proceedings of the 1st Conference of the Asia-Pacific Chapter of the Association for Computational Linguistics and the 10th International Joint Conference on Natural Language Processing*.

Dilek, S., Çakır, H., & Aydın, M. (2015). Applications of artificial intelligence techniques to combating cyber crimes: A review. *International Journal of Artificial Intelligence & Applications (IJAIA)*, 6 (1)

Dixit, P., & Silakari, S. (2021). Deep learning algorithms for cybersecurity applications: A technological and status review. *Computer Science Review*, 39, 100317.

Elmubarak, M., Karrar, A., & Hassan, N. (2019). Implementation Hybrid (NIDS) System using Anomaly Holt-winter Algorithm and Signature based Scheme. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering (IJASRE),* ISSN: 2454-8006, DOI: 10.31695/IJASRE, 5(6), 141-148.

Fan, B.S. (2015). How Artificial Immune Systems May Be the Future of Cybersecurity. *Artificial Intelligence Computing.*

Ganapathy, S., Kulothungan, K., Muthurajkumar, S., Vijayalakshmi, M., Yogesh, P., & Kannan, A. (2013). Intelligent feature selection and classification techniques for intrusion detection in networks: a survey. *EURASIP Journal on Wireless Communications and Networking*, *2013*, 1-16.

Gavrilova, M. L., Ahmed, F., Azam, S., Paul, P. P., Rahman, W., Sultana, M., & Zohra, F. T. (2017). Emerging trends in security system design using the concept of social behavioural biometrics.

Information Fusion for Cyber-Security Analytics, 229-251.

Geetha, R., & Thilagam, T. (2021). A review on the effectiveness of machine learning and deep learning algorithms for cyber security. *Archives of Computational Methods in Engineering*, 28, 2861-2879.

Habeeb, R. A. A., Nasaruddin, F., Gani, A., Hashem, I. A. T., Ahmed, E., & Imran, M. (2019). Real-time big data processing for anomaly detection: A survey. *International Journal of Information Management*, 45, 289-307.

Han, X., Zheng, H., & Zhou, M. (2022). Card: Classification and regression diffusion models. *Advances in Neural Information Processing Systems*, *35*, 18100-18115.

Harmer, P. K., Williams, P. D., Gunsch, G. H., & Lamont, G. B. (2002). An artificial immune system architecture for computer security applications. *IEEE transactions on evolutionary computation*, *6*(3), 252-280.

Hayes, J. (2007). Analytic culture in the US Intelligence community. *Chapter One. Working definitions. History staff, Center for the Study of Intelligence. Central Intelligence Agency*.

Hinton, G., & Sejnowski, T. J. (Eds.). (1999). *Unsupervised learning: foundations of neural computation*. MIT press.

Hoque, N., Bhuyan, M. H., Baishya, R. C., Bhattacharyya, D. K., & Kalita, J. K. (2014). Network attacks: Taxonomy, tools and systems. *Journal of Network and Computer Applications*, *40*, 307-324.

Jahankhani, H., Kendzierskyj, S., Chelvachandran, N., & Ibarra, J. (Eds.). (2020). *Cyber defence in the age of AI, smart societies and augmented humanity*. Springer Nature.

Jain, A. K., Mao, J., & Mohiuddin, K. M. (1996). Artificial neural networks: A tutorial. *Computer*, *29*(3), 31-44.

Jain, A. K., Ross, A., & Pankanti, S. (2006). Biometrics: a tool for information security. *IEEE transactions on information forensics and security*, 1(2), 125-143.

Jang-Jaccard, J., & Nepal, S. (2014). A survey of emerging threats in cybersecurity. *Journal of computer and system sciences*, 80(5), 973-993.

Kalabarige, L. R., Rao, R. S., Pais, A. R., & Gabralla, L. A. (2023). A Boosting based Hybrid Feature Selection and Multi-layer Stacked Ensemble Learning Model to detect phishing websites. *IEEE Access*.

Kang, J. J., Sikos, L. F., & Yang, W. (2021). Reducing the attack surface of edge computing IoT networks via hybrid routing using dedicated nodes. *Secur. Edge Comput. Appl. Tech. Chall*, 97-111.

Kang, M. J., & Kang, J. W. (2016). Intrusion detection system using deep neural network for in-vehicle network security. *PloS one*, 11(6), e0155781.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business horizons*, 62(1), 15-25.

Kaur, P., Kumar, M., & Bhandari, A. (2017). A review of detection approaches for distributed denial of service attacks. Systems Science & Control Engineering, 5(1), 301-320.

Kebande, V. R., Karie, N. M., & Ikuesan, R. A. (2021). Real-time monitoring as a supplementary security component of vigilantism in modern network environments. *International Journal of Information Technology*, 13, 5-17.

Khan, S. U., Eusufzai, F., Azharuddin Redwan, M., Ahmed, M., & Sabuj, S. R. (2022). Artificial intelligence for cyber security: performance analysis of network intrusion detection. In *Explainable Artificial Intelligence for Cyber Security: Next Generation Artificial Intelligence* (pp. 113-139). Cham: Springer International Publishing.

Khan, S., Gani, A., Wahab, A. W. A., Shiraz, M., & Ahmad, I. (2016). Network forensics: Review, taxonomy, and open challenges. *Journal of Network and Computer Applications*, 66, 214-235.

Khoulimi, H., Lahby, M., & Benammar, O. (2022). An Overview of Explainable Artificial Intelligence for Cyber Security. *Explainable Artificial Intelligence for Cyber Security: Next Generation Artificial Intelligence*, 31-58.

Kim, J., Bentley, P. J., Aickelin, U., Greensmith, J., Tedesco, G., & Twycross, J. (2007). Immune system approaches to intrusion detection–a review. *Natural computing*, *6*, 413-466.

Kour, J., Hanmandlu, M., & Ansari, A. Q. (2016). Biometrics in Cyber Security. *Defence Science Journal*, 66(6).

Kourou, K., Exarchos, T. P., Exarchos, K. P., Karamouzis, M. V., & Fotiadis, D. I. (2015). Machine learning applications in cancer prognosis and prediction. *Computational and structural biotechnology journal*, 13, 8-17.

Kumar, S., & Agarwal, D. (2018). Hacking attacks, methods, techniques and their protection measures. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management*, 4(4), 2253-2257.

Kwon, D., Kim, H., Kim, J., Suh, S. C., Kim, I., & Kim, K. J. (2019). A survey of deep learning-based network anomaly detection. *Cluster Computing*, 22, 949-961.

Leenen, L., & Meyer, T. (2021). Artificial intelligence and big data analytics in support of cyber defense. In *Research anthology on artificial intelligence applications in security* (pp. 1738-1753). IGI Global.

Legg, S., & Hutter, M. (2007). A collection of definitions of intelligence. Frontiers in Artificial Intelligence and applications, 157, 17.

Li, B. H., Hou, B. C., Yu, W. T., Lu, X. B., & Yang, C. W. (2017). Applications of artificial intelligence in intelligent manufacturing: a review. Frontiers of Information Technology & Electronic Engineering, 18, 86-96.

Lu, Y., & Da Xu, L. (2018). Internet of Things (IoT) cybersecurity research: A review of current research topics. *IEEE Internet of Things Journal*, 6(2), 2103-2115.

Ma, Y., & Guo, G. (2014). Support vector machines applications (Vol. 649). *New York: Springer.*

Mahbooba, B., Timilsina, M., Sahal, R., & Serrano, M. (2021). Explainable artificial intelligence (XAI) to enhance trust management in intrusion detection systems using decision tree model. *Complexity*, *2021*, 1(11).

Mahdavifar, S., & Ghorbani, A. A. (2019). Application of deep learning to cybersecurity: A survey. *Neurocomputing*, 347, 149-176.

Malathi, R. (2016). An integrated approach of physical biometric authentication system. *Procedia Computer Science*, *85*, 820-826.

Manco-Chávez, J. A., Arroyo, N. S. M., de María, S. A. F., Saravia, R. C., Hinostroza, M. R. D., Montenegro, L. P. B., ... & Puga, N. B. (2023). Artificial Intelligence in Engineering and Computer Science Learning: Systematic Review Article. *International Journal of Membrane Science and Technology*, *10*(3), 221-233.

Marino, D. L., Wickramasinghe, C. S., & Manic, M. (2018). An adversarial approach for explainable ai in intrusion detection systems. *In IECON 2018-44th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society* (pp. 3237-3243). IEEE.

Mayes, A., & Anwar, A. (2022). Machine learning based ids for cyberattack classification. *In Explainable Artificial Intelligence for Cyber Security: Next Generation Artificial Intelligence* (pp. 93-111). Cham: Springer International Publishing.

McBratney, A., Whelan, B., Ancev, T., & Bouma, J. (2005). Future directions of precision agriculture. *Precision agriculture*, *6*, 7-23.

McCulloch, W. S., & Pitts, W. (1943). A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity. *The bulletin of mathematical biophysics*, *5*, 115-133.

Mighan, S. N., & Kahani, M. (2021). A novel scalable intrusion detection system based on deep learning. *International Journal of Information Security,* 20, 387-403.

Mishra, P., Pilli, E. S., Varadharajan, V., & Tupakula, U. (2017). Intrusion detection techniques in cloud environment: A survey. *Journal of Network and Computer Applications*, 77, 18-47.

Modi, C., Patel, D., Borisaniya, B., Patel, H., Patel, A., & Rajarajan, M. (2013). A survey of intrusion detection techniques in cloud. *Journal of network and computer applications*, 36(1), 42-57.

Mohammadi, S., Mirvaziri, H., Ghazizadeh-Ahsaee, M., & Karimipour, H. (2019). Cyber intrusion detection by combined feature selection algorithm. *Journal of information security and applications*, 44, 80-88.

Mohan, J. S., & Nilina, T. (2015). Prospects of Artificial Intelligence in Tackling Cyber Crimes. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 4(6).

Moraboena, S., Ketepalli, G., & Ragam, P. (2020). A Deep Learning Approach to Network Intrusion Detection Using Deep Autoencoder. *Revue d'Intelligence Artificielle*, 34(4).

Mouton, F., Leenen, L., & Venter, H. S. (2016). Social engineering attack examples, templates and scenarios. *Computers* & Security, 59, 186-209.

Newborn, M. (2012). Kasparov versus Deep Blue: Computer chess comes of age. *Springer Science & Business Media.*

Nilsson, N. J. (2009). The quest for artificial intelligence. *Cambridge University Press*.

O'Connell, M. E. (2012). Cyber security without cyber war. *Journal of Conflict and Security Law*, *17*(2), 187-209.

Okpa, J. T., Ajah, B. O., & Igbe, J. E. (2020). Rising trend of phishing attacks on corporate organisations in Cross River State, Nigeria. *International Journal of Cyber Criminology*, *14*(2), 460-478.

Ottis, R., & Lorents, P. (2010). Cyberspace: Definition and implications. In *International Conference on Cyber Warfare and Security*. Academic Conferences International Limited.

Parrend, P., Navarro, J., Guigou, F., Deruyver, A., & Collet, P. (2018). Foundations and applications of artificial Intelligence for zero-day and multi-step attack detection. *EURASIP Journal on Information Security*, 2018, 1-21.

Prakash, A., & Meena, G. D. (2022). Observer design for apex height and vertical velocity of a single-leg hopping robot during stance phase. *Robotica*, *40*(6), 1868-1879.

Prasad, R., & Rohokale, V. (2020). Cyber security: the lifeline of information and communication technology. Cham, Switzerland: *Springer International Publishing*.

Proko, E., Hyso, A., & Gjylapi, D. (2018). Machine Learning Algorithms in Cyber Security. In *RTA-CSIT* (pp. 203-207).

Radha, R. (2019). A survey on ai with cyber security. *Int. J. Comput. Sci. Mob. Comput.(IJCSMC)*, 8, 13-17.

Rajan, H. M., Dharani, S., & Sagar, V. (2017). Artificial intelligence in cyber security–an investigation. *International Research Journal of Computer Science (IRJCS)* ISSN, 2393-9842.

Rebala, G., Ravi, A., & Churiwala, S. (2019). *An introduction to machine learning*. Springer.

Rewal, P., Mishra, D., Mishra, A., & Rana, S. (2023). Enhancing security of biometrics based authentication framework for DRM system. *Multimedia Tools and Applications*, 1-15.

Reyes, A. A., D. Vaca, F., Castro Aguayo, G. A., Niyaz, Q., & Devabhaktuni, V. (2020). A machine learning based two-stage Wi-Fi network intrusion detection system. *Electronics*, 9(10), 1689.

Rojas, R. (2013). Neural networks: a systematic introduction. *Springer Science & Business Media*.

Ross, A., & Nadgir, R. (2008). A thin-plate spline calibration model for fingerprint sensor interoperability. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, 20(8), 1097-1110.

Santhi, T. M., & Mary, M. H. (2022). Machine-learning approach for detecting cyberattacks in Medical Internet of Things. In *Advances in Cyber Security and Intelligent Analytics* (pp. 129-140). CRC Press.

Sarker, I. H., Kayes, A. S. M., Badsha, S., Alqahtani, H., Watters, P., & Ng, A. (2020). Cybersecurity data science: an overview from machine learning perspective. *Journal of Big data,* 7, 1-29.

Saxena, N., Hayes, E., Bertino, E., Ojo, P., Choo, K. K. R., & Burnap, P. (2020). Impact and key challenges of insider threats on organizations and critical businesses. *Electronics*, *9*(9), 1460.

Scheuermann, J. E. (2017). Cyber-physical attacks on critical infrastructure: what's keeping your insurer awake at night. *Legal Insight, Issue. KL Gates*.

Shah, H. N. M., Ab Rashid, M. Z., Abdollah, M. F., Kamarudin, M. N., Lin, C. K., & Kamis, Z. (2014). Biometric voice recognition in security system. *Indian journal of Science and Technology*, 7(2), 104.

Shah, S., Jani, H., Shetty, S., & Bhowmick, K. (2013). Virus detection using artificial neural networks. *International Journal of Computer Applications*, *84*(5).

Sharafaldin, I., Gharib, A., Lashkari, A. H., & Ghorbani, A. A. (2018). Towards a reliable intrusion detection benchmark dataset. *Software Networking*, *2018*(1), 177-200.

Shaukat, K., Luo, S., Varadharajan, V., Hameed, I. A., Chen, S., Liu, D., & Li, J. (2020). Performance comparison and current challenges of using machine learning techniques in cybersecurity. *Energies*, 13(10), 2509.

Shone, N., Ngoc, T. N., Phai, V. D., & Shi, Q. (2018). A deep learning approach to network intrusion detection. *IEEE transactions on emerging topics in computational intelligence*, *2*(1), 41-50.

Singhal, A., & Singhal, A. (2007). Intrusion detection systems. *Data Warehousing and Data Mining Techniques for Cyber Security*, 43-57.

Stevanovic, M., & Pedersen, J. M. (2016). On the use of machine learning for identifying botnet network traffic. *Journal of Cyber Security and Mobility*, 4(2 & 3).

Stiglic, G., Kocbek, P., Fijacko, N., Zitnik, M., Verbert, K., & Cilar, L. (2020). Interpretability of machine learning□based prediction models in healthcare. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, *10*(5), e1379.

Sun, N., Zhang, J., Rimba, P., Gao, S., Zhang, L. Y., & Xiang, Y. (2018). Data-driven cybersecurity incident prediction: A survey. *IEEE communications surveys & tutorials*, 21(2), 1744-1772.

Suresh, P., Logeswaran, K., Keerthika, P., Devi, R. M., Sentamilselvan, K., Kamalam, G. K., & Muthukrishnan, H. (2022). Contemporary survey on effectiveness of machine and deep learning techniques for cyber security. In *Machine Learning for Biometrics* (pp. 177-200). Academic Press.

Ta Liu, S. (2020). Machine Learning: A Practical Approach on the Statistical Learning: by Rodrigo Fernandes de Mello and Moacir Antonelli Pontintor. *Springer International Publishing* AG.

Tabassi, E., Burns, K. J., Hadjimichael, M., Molina-Markham, A. D., & Sexton, J. T. (2019). A taxonomy and terminology of adversarial machine learning. *NIST IR*, 2019, 1-29.

Tjoa, E., & Guan, C. (2020). A survey on explainable artificial intelligence (xai): Toward medical xai. *IEEE transactions on neural networks and learning systems*, *32*(11), 4793-4813.

Topaloglu, M. (2013). The comparison of the text classification methods to be used for the analysis of motion data in dlp architect. *International Journal of Computer Science & Information Technology*, *5*(5), 107.

Topaloğlu, M. (2012). Özel anlamlı ifade içeren verilerde sızıntı önleme için bir mimari tasarım ve gerçekleştirilmesi. *Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi*

Topaloğlu, M., & Malkoç, G. (2016). Decision tree application for renal calculi diagnosis. *International Journal of Applied Mathematics Electronics and Computers*, (Special Issue-1), 404-407.

Ucci, D., Aniello, L., & Baldoni, R. (2019). Survey of machine learning techniques for malware analysis. *Computers & Security*, 81, 123-147.

Ushmani, A. (2018). Ethical hacking. *International Journal of Information Technology (IJIT)*, 4(6).

Van der Laak, J. (2017). Computer-aided Diagnosis: The Tipping Point for Digital Pathology. *Digital Pathology Association*, *27*.

Vayansky, I., & Kumar, S. (2018). Phishing–challenges and solutions. Computer Fraud & *Security*, 2018(1), 15-20.

Venkatraman, S., & Delpachitra, I. (2008). Biometrics in banking security: a case study. *Information Management & Computer Security*, *16*(4), 415-430.

Wang, S. C., & Wang, S. C. (2003). Artificial neural network. *Interdisciplinary computing in java programming*, 81-100.

Wang, Y., Jia, P., Liu, L., Huang, C., & Liu, Z. (2020). A systematic review of fuzzing based on machine learning techniques. *PloS one*, 15(8), e0237749.

Webb, G. I., Keogh, E., & Miikkulainen, R. (2010). Naïve Bayes. *Encyclopedia of machine learning*, *15*(1), 713-714.

Wiener, N. (2019). *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*. MIT press.

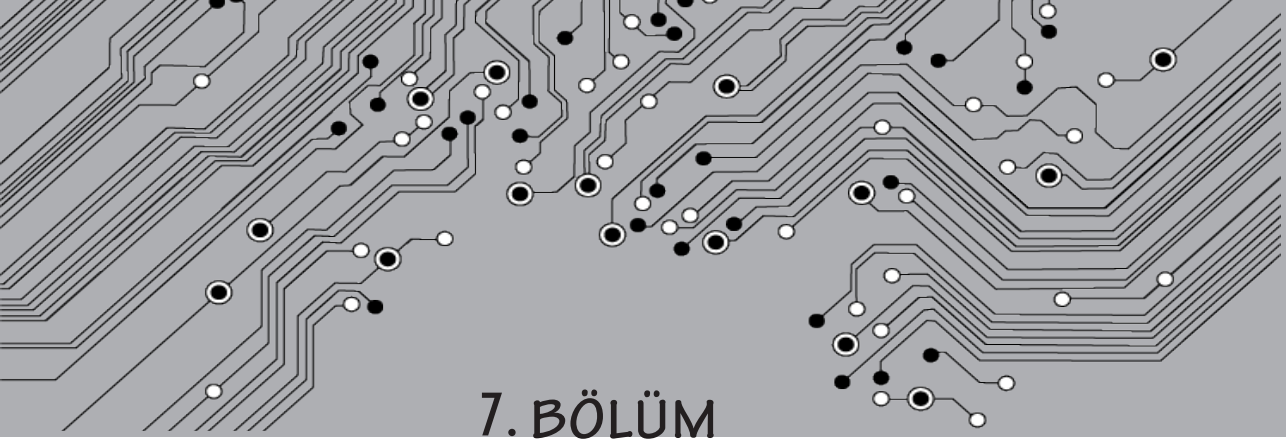
Wirkuttis, N., & Klein, H. (2017). Artificial intelligence in cybersecurity. Cyber, Intelligence, and Security, 1(1), 103-119.

Yavanoglu, O., & Aydos, M. (2017). A review on cyber security datasets for machine learning algorithms. In 2017 *IEEE international conference on big data* (pp. 2186-2193). IEEE.

Yin, C., Zhu, Y., Fei, J., & He, X. (2017). A deep learning approach for intrusion detection using recurrent neural networks. *Ieee Access*, *5*, 21954-21961.

Zobaed, S. M., Hassan, M., Islam, M. U., & Haque, M. E. (2021). Deep learning in iot-based healthcare applications. In Deep Learning for Internet of Things Infrastructure (pp. 183-200). CRC Press.

Zong, W., Chow, Y. W., & Susilo, W. (2020). Interactive three-dimensional visualization of network intrusion detection data for machine learning. Future Generation Computer Systems, 102, 292-306.

7. BÖLÜM

MÜŞTERİ DENEYİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI

Necla Kuduz

1. GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sayesinde üretim maliyetlerinde düşüş yaşanmış, üretim bandları mdoerleşmiş, hizmet sektöründe yenilikler yaşanmış ve üretilen ürünlerin kaliteleri birbirine benzemeye başlamıştır. Çok fazla sayı ve çeşitte ürün ile karşı karşıya olan müşterilerle sadece satış anında iletişim kurmak yeterli olmamakta; etkin bir müşteri ilişkileri yönetimi yürütmesi gerekmektedir. Müşteri ilişkileri yönetiminin temel amacı; doğru müşterileri seçmek, mevcut müşterileri daha sadık hâle getirmek ve potansiyel müşterileri ise mevcut müşteriye çevirmektir. Böylece malların ve hizmetlerin birbirine benzediği, hem sayı hem çeşit olarak arttığı günümüzde rekabet avantajı sağlamaktır. Rekabet avantajı yaratmada; artık sadece mal ve hizmet kalitesi yeterli olmamakta, müşterileri ile yakından ilgilenen işletmeler öne geçmektedir. Doğru müşteriyi seçmek ifadesinden kastedilen işletmeden sürekli mal ya da hizmet satın alan, rakipleri ne sunarsa sunsun işletmeden vazgeçmeyen ve kârlılığa katkıdan bulunan işletmelerdir. Dolayısıyla mevcut ve potansiyel müşterilerin sürekli değişen istek ve ihtiyaçları yakından takip edilmelidir. İstek ve ihtiyaçları yakından takip edilen ve bu doğrultuda mal ve hizmet sunulan müşteriler kendini değerli hissedecek, tatmin olacak; dolayısıyla rakip işletmeelre kaymayarak, aynı işletmenin müşterisi olmaya devam edecektir.

Müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını yakından takip edebilmek için detaylı bir veri tabanına sahip olmak gerekmektedir. Bu veritabanına işlenen verilerin sı-

Bu çalışmanın unutulmaz bir müşteri deneyimi yaşatmak isteyen işletmelere müşterileri ile temas noktalarına yapay zekâyı nasıl entegre edecekleri yönünde ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmanın amacı; 2022 yılında en iyi müşteri deneyimini tasarlayan markaların "Customer Brand" olarak ödüllendirildiği ALFA Awards'ta listeye giren işletmelerin müşteri deneyimi noktasında yapay zekâ uygulamalarını web sitelerinde yer alan bilgilendirme yazılarına ve *Google* arama *motoruna işletme+ yapay zekâ, işletme adı+ müşteri deneyimi, işletme adı+ yapay zekâ+ müşteri deneyimi* yazıldığında çıkan sonuçlarına göre incelemektir. Bu doğrultuda web sitesinde yayınlamamamasına rağmen ya da internet ortamında bulunmamasına rağmen diğer iletişim mecralarında yayınlanan bilgileri kapsamamaktadır. Bu çalışmanın tarama kısmı 10 Mayıs 2023-10 Tammuz 2023 tarihlerini kapsamaktadır. Bu tarihten sonra yüklenmiş olma ihtimali olan bilgiler baz alınmamıştır. Daha geniç bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde ise müşteri deneyiminde iyi olduğu varsayılan işletmelerin yapay zekâ uygulamalarını ne derece kullandıklarının belirlenmesidir.

Literatürde müşteri deneyimi ve yapay zekâ uygulamalarının birlikte ele alan çalışma sayısı az olduğundan ve sektördeki uygulamaları inceleyen çalışma olmamasından dolayı önem ve özgünlük taşıdığı ifade edilebilir.

Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar en iyi müşteri deneyimi ödülü alan işletmelerin yapay zekâ teknolojilerinin müşterileri ne yönde etkilediği incelenebilir. Bir diğer araştırma konusu da müşteri hizmet kalitesinin boyutları ve yapay zekâ tek tek ele alınarak sektör bazında ya da sektör fark etmeksizin müşteri beklentileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akıllı Robo, https://www.qnbfi.com/akilli-robo, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Aksu, Halil (2018). Dijitopya Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi. İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık.

Amazon'a Genel Bakış: Nedir? Sistem Nasıl İşliyor?, https://visamerika.medium.com/amazona-genel-bak%C4%B1%C5%9F-nedir-sistem-nas%C4%B1l-i%CC%87%C5%9Fliyor-f2070401c557, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Apple, https://www.dunya.com/konu/apple, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Apple'da Kariyer, https://www.apple.com/careers/tr/teams/machine-learning-and-ai.html, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Arçelik'ten Yapay Zekâ Atılımı, https://www.haberturk.com/arcelik-ten-yapay-zekâ-atilimi-3598657-teknoloji, Erişim Tarihi: 30.06.2023.

Aras Kargo Hakkımızda, https://www.araskargo.com.tr/hakkimizda, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Aras Kargo Sektöründe En iyi E-Ticaret Deneyimi yaşatan Şirket Seçildi, https://www.dha.com.tr/kurumsal/aras-kargo-sektorunde-en-iyi-e-ticaret-deneyimi-yasatan-sirket-secildi-2054986, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

AWS'de Makine Öğrenimi, https://aws. amazon.com/tr/machine-learning/, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Berry, L. L. Carbone, L. P., & Haeckel, S. H. (2002). Managing the total customer experience. *Sloan Management Review,* 43(3), 85-89.

Brakus, J., Schmitt, B. & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: What is it? How is it measured? Does it affect loyalty? *Journal of Marketing,* 73, 52-68.

Boyner Perakendeyi IQ ile Dönüştürecek, https://www.inbusiness. com.tr/sektorler/tarim-gida-perakende/2021/02/15/boyner-perakendeyi-iq-ile-donusturecek, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Boyner Now 1 Yıllık Sonuçlarını Açıkladı, https://www.bisektor.com/boyner-now-1-yillik-sonuclarini-acikladi/, Erişim Tarihi: 05.07.2023.

Çal, Betül (2018). Müşteri Deneyimi Yaratmak: Düşünme Tarzlarının Müşteri Deneyimi ile Etkileşimi. *İşletme Araştırmaları Dergisi.* 10(4). 115-135.

Çeltek, E. (2010). Deneyimsel pazarlama unsurlarının oteller in bakış açısı ile değerlendirilmesi: Türkiye'deki 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Çetin, G. (2012). Konaklama İşletmelerinde Müşteri Deneyiminin Sadakat ve Tavsiye Davranışına Etkisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

DeFacto'dan Karıştır&Eşleştir Yapay Zekâ Uygulaması, https://www.aa.com.tr/tr/sirketha-berleri/perakende/defactodan-karistir-eslestir-yapay-zekâ-uygulamasi/673640, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Geleceğin Perakendesini Şekillendiren A101 Tr Ai Week Etkinliğine Katıldı, https://mallandmotto.com/2021/10/26/gelecegin-perakendesini-sekillendiren-a101-tr-ai-week- etkinligine-katildi/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Getir Destek, Getir müşterilerine global ölçekte hizmet veriyor, https://www.cbot.ai/tr/getir-destek-getir-musterilerine-global-olcekte-hizmet-veriyor/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Gökçe, Orhan (2006). *İçerik Analizi Kurumsal ve Pratik Bilgiler.* Siyasal Kitabevi, Ankara.

Gupta, S. , & Vajic, M. (2000). The contextual and dialectical nature of experiences, in James, A.F. and Mona, J.F. (Eds), New Service Development: Creating Memorable Experiences, Sage Publications, CA, 33-51.

Günay, N. (2008). Deneyimsel Pazarlama: Süpermarketler Nasıl Deneyim Yaratabilir?, Muhan Sosyal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 3-6 Eylül, Kıbrıs: ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü: 181- 192.

Güney, D. (2015). Deneyimsel Pazarlamanın Müşteri Sadakatine Etkisi: Muğla'daki Butik Otellere Yönelik Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

IDC Türkiye'den Yurtiçi Kargo'ya İki Ödül, https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/26633/idc-turkiye-den-yurtici-kargo-ya-iki-odul, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

İslamoğlu, A. H. (2011). Pazarlama Yönetimi. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. İstanbul.

Kır, S. (2014). Deneyimsel Pazarlama Bağlamında Test Sürüşleri (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kuo, N.-W. ve Lin, Y.-C. (2007). The Experiential Marketing Framework Under Internet Environment, IEEE, http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=4 427783, Erişim Tarihi: 15.05.2023.

LC Waikiki'nin Yapay Zekâ Destekli Dijital Stil Danışmanı Elsiva'ya İlk Haftasında 325 Bin Kombin Önerisi Soruldu, https://webrazzi.com/2023/01/26/lc-waikiki-nin-yapay-zekâ-destekli-dijital-stil-danismani-elsiva-ya-ilk-haftasinda-325-bin-kombin-onerisi-soruldu/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Morgan, M. (2009). Student travel experiences: Memories and dreams. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, *18*(2), 216-236.

Pine, J. & Gilmore, J. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, 97-105, https://hbr.org/1998/07/welcome-to-the-experience-economy.

Q-Dijital, https://www.qnbfinansbank.com/724-bankacilik/q, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Q ile Desteklenen Yeni QNB Mobil Kullanıcıların Hizmetine Sunuldu, https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/finans/dijital-zek%C3%A2-q-ile-desteklenen-yeni-qnb-mobil-kullanicilarin-hizmetine-sunuldu-/66825, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Paribu Nedir?, https://destek.paribu.com/hc/tr/articles/115005841469-Paribu-Nedir-, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Shaw, C., & Ivens, J. (2002). Building Great Customer Experiences. New York: Palgrave Macmillan.

Seyitoğlu, Zehra (2019). Türkiye'de Dijital Halkla İlişkilerde Değişen Müşteri Deneyimi: Chatbot Uygulamaları. (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Starbucks'ın Yapay Zekâya Ağırlık Verdiği Yeni Dijital Stratejisi, https://webrazzi.com/2017/08/01/starbucksin-yapay-zekâya-agirlik-verdigi-yeni-dijital-stratejisi/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Tarihçe, https://www.starbucks. com.tr/about-us/our-heritage, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Taşkıran, Özlem, Kızılırmak, İsmail (2019). Deneyimsel Pazarlama Kapsamında Sanal Turların Müze Ziyaretlerine Etkisi: Panorama 1453 *Örneği. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1). 1-19.

Tsai, S. (2005). Integrated marketing as management of holistic consumer *experience*. *Business Horizons*, *48*(5), 431-441.

Tsaur, S. vd. (2007). The Visitors Behavioral Consequences of Experiental Marketing: An Empiricial Study on Taipei Zoo. *Journal of Travel &Tourısm Marketıng*, *21*(1), 47-64.

Yapı Kredi Hakkında, https://www.yapikrediinvestorrelations. com/tr/yapi-kredi-hakkinda/detay/Tarihce/262/825/0, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Yapay Zekâ ve Sanat Bir Arada: Parallel Universe, https://www.artfulliving.com.tr/sanat/yapay-zek-ve-sanat-bir-arada-parallel-universe-i-23685, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Yapı Kredi FRWRD Global Programı Estonya'da Başlıyor, https://hizlandirma.yapikredifrwrd.com/yapayzekâ/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Yeşilot, Fikriye, Dal, Esra, Nil (2019). Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneyimsel Pazarlama: Iyaşpark Alışveriş Merkezi (AVM) Müşterileri ile Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi.* 3(2). 263-296.

Yurtiçi Kargo'dan Türk Kargo Sektörünün İlkleri, https://www.yurticikargo.com/tr/hakkimizda/tarihcemiz, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

https://www.a101.com.tr/hakkimizda, Erişim tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/hakkimizda/genel-bilgi/, Erişim Tarihi: 30.06.2023.

Hakkımızda, https://corporate.lcwaikiki.com/hakkimizda, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://getir.com/hakkimizda/, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://info.armut.com/, Erişim Tarihi: 30.05.2023.

https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/vizyon-ve-stratejimiz, Erişim tarihi: 20.05.2023.

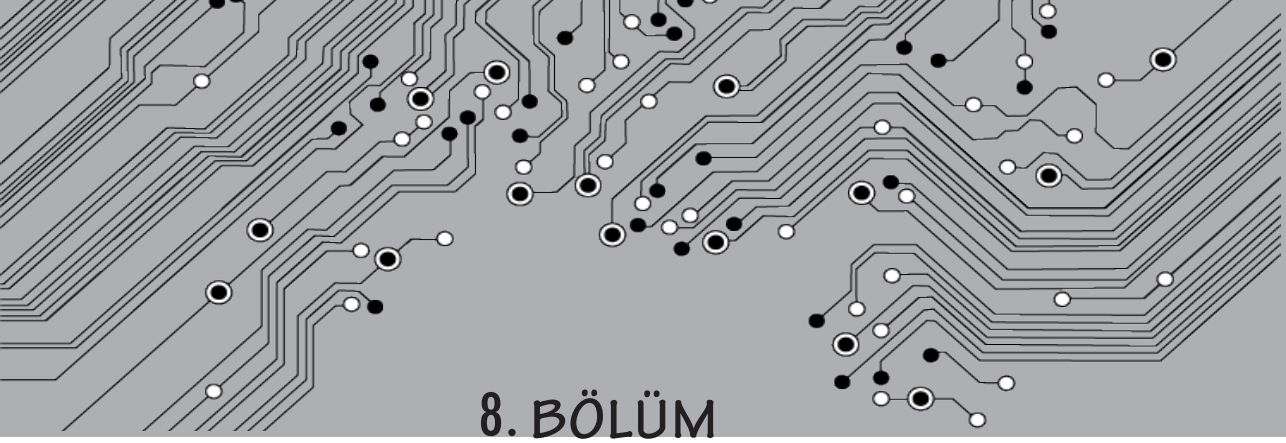
https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/yapay-zekâ-uygulama-ve-arastirma-merkezi, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://kurumsal.boyner.com.tr/hakkimizda, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://kurumsal.defacto.com.tr/hakkimizda.html, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Hakkımızda, https://www.qnbfinansbank.com/qnb-finansbanki-taniyin/hakkimizda, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.05.2023.

8. BÖLÜM

STRATEJİK YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ: REKABETÇİ AVANTAJIN DÖNÜŞÜMÜ

Aslıhan Canbul

1. GİRİŞ

İnsanlığın çağlar boyunca gördüğü belirli teknolojik atılımlar, toplumların ve kurumların işleyişinde temelden dönüşümler yaratmıştır. Bu dönüşümler, tarımdan sanayi devrimine ve daha sonrasında ise bilgi çağına doğru evrimleşmiştir. 21. yüzyılda, bu evrimin en yeni ve belki de en etkileyici aşaması olan yapay zekâ hem bilim insanları hem de iş dünyası için stratejik bir öneme sahip olmuştur. Özellikle de son yıllarda, yapay zekâ uygulamalarının işletmeler üzerindeki etkisi giderek artmaktadır (Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Bu etkinin firmaların rekabetçi gücüne ve karlılıklarına nasıl etki yarattığı sorusu önemli hâle gelmiştir. Bu kitap bölümünde, stratejik yönetimde yapay zekâ kullanımının, rekabetçi avantajın dönüşümü üzerindeki etkisini inceliyoruz.

Yapay zekâ, bilgisayar sistemlerinin insan zekâsını taklit edebilmesi, öğrenebilmesi ve kendini geliştirebilmesi yeteneğini ifade etmektedir (Russell ve Norvig, 2016). Bu yetenekler, işletmelerin operasyonlarını, stratejilerini ve karar verme süreçlerini önemli ölçüde değiştirmektedir. Stratejik yönetim ise, işletmelerin uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için belirledikleri planların ve politikaların genel yönetimini ifade eder. Stratejik yönetim süreci, bir işletmenin iç ve dış çevresinin analizi, misyon ve vizyonunun belirlenmesi, stratejik hedeflerin ve stratejilerin oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarını içerir (Hitt, Ireland, ve Hoskisson, 2014). İşte tam bu noktada, stratejik yönetim ve yapay zekâ teknolojileri bir araya gelerek, rekabetçi avantajın dönüşümü konusunda önemli bir rol oynarlar.

göstermektedir. İdeal bir durumda, insan ve yapay zekâ birbirlerinin zayıflıklarını ve sınırlarını gidererek işletmelerin rekabetçiliğini artırabilir. Ancak, insanın ve yapay zekânın yapısındaki farklılıklar nedeniyle, karar verme sürecinde iş birliği yapma konusunda bazı engeller vardır. İnsanlar maliyetli, yavaş, hataya eğilimli ve bazen irrasyonel olabilirken, yapay zekâ hızlı, rasyonel ve hata olasılığı daha düşük bir varlık olup, bu durumda yapısaldaki uyumsuzluklar, karar verme sürecinde sorunlara yol açabilir. Ancak, bazı araştırmacılar, bu tür bir iş birliğinin, her iki tarafın da kendi sınırlarını ve zayıflıklarını aşmada yardımcı olabileceğini savunmaktadırlar. Bu da, ilk aşamada yapay zekânın problemi tanımlama ve anlamlandırma aşamasında hızlı bir şekilde yardımcı olabileceği ve ardından insanın ya da yapay zekânın uygun bir seçenek belirlemesi gerektiği durumlar olabileceği bir iş birliği önermektedir.

Makinelerin günlük hayatımızda önem kazanırken ve birçok kararın yapay zekâ uygulamalarına bırakılacağı bir döneme hazırlanırken, etik karar süreçleri ve yasal düzenlemelerin nasıl şekilleneceği hem bireylerin hem de işletmelerin bu değişimden nasıl etkileneceği konusunda daha fazla araştırma gerekmektedir.

Teorik bir bakış açısıyla, yapay zekânın bilgi sistemleri ve stratejik yönetimin kesiştiği noktada yeni teori perspektifleri oluşturma potansiyeline sahip geniş fırsatlar olduğu görülmektedir. Stratejik yönetim bağlamında yapay zekânın tam bir resmini çizebilmek için, diğer araştırmacıların yapay zekâ ile teori arasındaki kritik ilişkiye ışık tutmaları ve yapay zekânın yönetimsel kullanımının mevcut yönetim ve organizasyon varsayımlarını değiştirip değiştirmediği sorusuna daha sistematik kanıtların gerekliliği vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Agrawal, A., Gans, J., & Goldfarb, A. (2018). Prediction machines: The simple economics of artificial intelligence. Harvard Business Review Press.

Allgood-Merten, B., & Stockard, J. (1991). Sex role identity and self-esteem: A comparison of children and adolescents. *Sex roles*, *25*, 129-139. https://doi.org/10.1007/BF00289850

Apte, R. S., Chen, D. S., & Ferrara, N. (2019). VEGF in signaling and disease: beyond discovery and development. *Cell*, *176*(6), 1248-1264. https://doi.org/10.1016/j.cell.2019.01.021

Argyres, N. S., & Zenger, T. R. (2012). Capabilities, transaction costs, and firm boundaries. *Organization Science*, *23*(6), 1643-1657. https://doi.org/10.1287/orsc.1110.0736

Ashmore, M. (1989). *The reflexive thesis: Wrighting sociology of scientific knowledge*. University of Chicago Press.

Ayoub, K., & Payne, K. (2016). Strategy in the age of artificial intelligence. *Journal of strategic studies*, *39*(5-6), 793-819. https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1088838

Bani-Hani, E. H., Sedaghat, A., Al-Shemmary, M., Hussain, A., Alshaieb, A., & Kakoli, H. (2018). Feasibility of highway energy harvesting using a vertical axis wind turbine. *Energy Engineering*, *115*(2), 61-74. https://doi.org/10.1080/01998595.2018.11969276

Barney JB. 1995. Looking inside for competitive advantage. Academy of Management Executive 9(4): 49–61. https://doi.org/10.5465/ame.1995.9512032192

Barney, J. B. 1991. Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management, 17: 99-120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Barney, J. B., & Hesterly, W. S. (2010). *Strategic management and competitive advantage: Concepts* (Vol. 408). Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.

Barro, S., & Davenport, T. H. (2019). People and machines: Partners in innovation. *MIT Sloan Management Review*, *60*(4), 22-28.

Bengio, Y., Courville, A., & Vincent, P. (2020). Representation Learning: A Review and New Perspectives. IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, 35(8), 1798-1828.

Berman, S., & Dalzell-Payne, P. (2018). The interaction of strategy and technology in an era of business re-invention. *Strategy & Leadership*, *46*(1), https://doi.org/10-15. 10.1108/SL-10-2017-0096

Bogers, M., Chesbrough, H., Heaton, S., & Teece, D. J. (2019). Strategic management of open innovation: A dynamic capabilities perspective. California Management Review, 62(1), 77-94. https://doi.org/10.1177/0008125619885150

Brown, D. (2019). AI and Customer Service: A Transformative Combination. Harvard Business Review.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. WW Norton & Company.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). The Business of Artificial Intelligence. Harvard Business Review.

Bughin, J., & Hazan, E. (2017). How artificial intelligence can deliver real value to companies. McKinsey Global Institute.

Bughin, J., Hazan, E., Ramaswamy, S., Chui, M., Allas, T., Dahlström, P., ... & Trench, M. (2018). Artificial Intelligence: The Next Digital Frontier?

Bughin, J., Kretschmer, T., & van Zeebroeck, N. (2021). Digital technology adoption drives strategic renewal for successful digital transformation. *IEEE Engineering Management Review*, *49*(3), 103-108. https://doi.org/10.1109/EMR.2021.3098663

Cannella, A. A., & Holcomb, T. R. (2005). A multi-level analysis of the upper-echelons model. In Multi-level issues in strategy and methods (pp. 195-237). Emerald Group Publishing Limited. https://doi.org/10.1016/S1475-9144(05)04012-9

Chakraborty, A., & Kar, A. K. (2017). Swarm intelligence: A review of algorithms. *Nature-inspired computing and optimization: Theory and applications*, 475-494. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50920-4_19

Chakravorti, B., Bhalla, A., & Chaturvedi, R. S. (2019). Which countries are leading the data economy. *Harvard Business Review*, *1*, 2-8.

Chandler, A. D. (1962). Strategy and Structure: Chapters in the History of American Industrial Enterprise. Cambridge MA: MIT Press.

Chen, H., Chiang, R. H., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. *MIS quarterly*, 1165-1188. https://doi.org/10.2307/41703503

Chen, J., & Hu, H. (2020). An Intelligent Decision-Making Model for Production Line Optimization in Smart Factory. Complexity, 2020.

Chui, M., Manyika, J., Miremadi, M., Henke, N., Chung, R., Nel, P., & Malhotra, S. (2018). Notes from the AI frontier: Applications and value of deep learning. McKinsey Global Institute.

Cubric, M. (2020). Drivers, barriers and social considerations for AI adoption in business and management: A tertiary study. *Technology in Society*, *62*, 101257. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101257

Çetinoğlu, T., Kurnaz, N., & Yilmaz, Ş. E. N. (2012). Kurumsal Kaynak Planlaması: Yönetsel Karar Verme Açısından Cp Group Uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 141-154.

D'acunto, F., Hoang, D., Paloviita, M., & Weber, M. (2019). *IQ, expectations, and choice* (No. w25496). National Bureau of Economic Research. **DOI** 10.3386/w25496

Dauda, Y. A., Akingbade, W. A., & Akinlabi, H. B. (2010). Strategic Management Practice and Corporate Performance of Selected Small Business Enterprises in Lagos Metropolis. International Journal of Business and Management, 5(11), 97 - 105.

Davenport, T., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. Harvard Business Review, 96(1), 108-116.

Dawes, J. (2000). Market orientation and company profitability: further evidence incorporating longitudinal data. *Australian journal of management*, *25*(2), 173-199. https://doi.org/10.1177/031289620002500204

Dawes, R. M. (1979). The robust beauty of improper linear models in decision making. *American psychologist*, *34*(7), 571. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.7.571

Dess, G. G., Lumpkin, G. T., & Marilyn, L. T. (2005). Strategic Management (2nd ed.). New York: McGrawHill Irwin.

Di Ciccio C, Marrella A, Russo A (2015) Knowledge-intensive processes: characteristics, requirements and analysis of contemporary approaches. J Data Semant 4:29–57. https://doi.org/10.1007/s13740-014-0038-4

Dirican, C. (2015). The impacts of robotics, artificial intelligence on business and economics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *195*, 564-573. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.134

Duan, Y., Edwards, J. S., & Dwivedi, Y. K. (2019). Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data–evolution, challenges and research agenda. *International journal of information management*, *48*, 63-71. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.021

Edwards, J. S., Duan, Y., & Robins, P. C. (2000). An analysis of expert systems for business decision making at different levels and in different roles. *European Journal of Information Systems*, *9*(1), 36-46. https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000344

Elbanna, S. & Child, J. (2007). The influence of decision, environmental and firm characteristics on the rationality of strategic decision making. *Journal of Management Studies*, 44, 561-591. https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2006.00670.x

Elbanna, S., & Child, J. (2007). Influences on strategic decision effectiveness: Development and test of an integrative model. *Strategic Management Journal*, *28*(4), 431-453. https://doi.org/10.1002/smj.597

Eren, E. (2013). Stratejik yönetim ve işletme politikası (9. Baskı). *İstanbul: Beta Yayıncılık*.

Faraj, S., Pachidi, S., & Sayegh, K. (2018). Working and organizing in the age of the learning algorithm. Information and Organization, 28(2), 62-70. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.005

Ferràs-Hernández, X. (2018). The future of management in a world of electronic brains. *Journal of Management Inquiry*, *27*(2), 260-263. https://doi.org/10.1177/1056492617724973

Ferràs-Hernández, X., Nylund, P. A., & Brem, A. (2023). The Emergence of Dominant Designs in Artificial Intelligence. *California Management Review*. https://doi.org/10.1177/00081256231164362

Fountaine, T., McCarthy, B., & Saleh, T. (2019). Building the AI-powered organization. *Harvard Business Review*, *97*(4), 62-73.

Fredrickson, J. W. (1984). The comprehensiveness of strategic decision processes: Extension, observations, future directions. *Academy of Management journal*, *27*(3), 445-466. https://doi.org/10.5465/256039

George, G., Haas, M. R., & Pentland, A. (2014). Big data and management. Academy of Management Journal, 57(2), 321-326. https://doi.org/10.5465/amj.2014.4002

Gil, D., Hobson, S., Mojsilovic, A., Puri, R., & Smith, J. R. (2020). AI formanagement: An overview. In J. Canals & F. Heukamp (Eds.),Thefuture of management in an AI world: Redefining purpose and strategy inthe fourth industrial revolution(pp. 3–19). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20680-2_1

Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT press.

Grover, V., Chiang, R. H., Liang, T. P., & Zhang, D. (2018). Creating strategic business value from big data analytics: A research framework. *Journal of management information systems*, *35*(2), 388-423. https://doi.org/10.1080/07421222.2018.1451951

Gunasekaran, A., Papadopoulos, T., Dubey, R., Wamba, S. F., Childe, S. J., Hazen, B., & Akter, S. (2017). Big data and predictive analytics for supply chain and organizational performance. Journal of Business Research, 70, 308-317. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.08.004

Gupta, R., Agrawal, R. K., Rastogi, S., & Kumar, A. (2019). Intelligent Decision Support System for Logistic Route Optimization in Supply Chain Management. Procedia Computer Science, 152, 197-204.

Hagendorff, T. (2020). The ethics of AI ethics: An evaluation of guidelines. *Minds and machines*, *30*(1), 99-120. https://doi.org/10.1007/s11023-020-09517-8

Hambrick, D.C. and Mason, P.A. (1984), "Upper echelons: the organization as a reflection of its top managers", Academy of Management Review, Vol. 9 No. 2, pp. 193-206. https://doi.org/10.5465/amr.1984.4277628

Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2015). Managerial cognitive capabilities and the microfoundations of dynamic capabilities. *Strategic management journal*, *36*(6), 831-850. **https://doi.org/10.1002/smj.2247**

Hirschberg, J., & Manning, C. D. (2015). Advances in natural language processing. Science, 349(6245), 261-266.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2014). *Strategic management: Concepts and cases: Competitiveness and globalization*. Cengage Learning.

Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory. Neural computation, 9(8), 1735-1780.

Howard, J. (2019). Artificial intelligence: Implications for the future of work. *American journal of industrial medicine*, *62*(11), 917-926. https://doi.org/10.1002/ajim.23037

Hu, H., Sun, W., Venkatraman, A., Hebert, M., & Bagnell, A. (2017, April). Gradient boosting on stochastic data streams. In *Artificial Intelligence and Statistics* (pp. 595-603). PMLR.

Huang, M. H., & Rust, R. T. (2018). Artificial intelligence in service. *Journal of service research*, *21*(2), 155-172. https://doi.org/10.1177/1094670517752459

Iansiti, M., & Lakhani, K. R. (2020). *Competing in the age of AI: Strategy and leadership when algorithms and networks run the world*. Harvard Business Press.

Jarrahi, M. H. (2018). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Business horizons*, *61*(4), 577-586. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.03.007

Johnson, M. (2018). AI in Customer Experience: How Artificial Intelligence Can Redefine Customer Service. Forbes.

Kahneman, D., & Lovallo, D. (1993). Timid choices and bold forecasts: A cognitive perspective on risk taking. *Management science*, *39*(1), 17-31. https://doi.org/10.1287/mnsc.39.1.17

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. Business Horizons, 62(1), 15-25. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004

Kar, A. K. (2016). Bio inspired computing–a review of algorithms and scope of applications. *Expert Systems with Applications*, *59*, 20-32. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2016.04.018

Kar, S., Kar, A. K., & Gupta, M. P. (2021). Modeling drivers and barriers of artificial intelligence adoption: Insights from a strategic management perspective. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, *28*(4), 217-238. https://doi.org/10.1002/isaf.1503

Kiron, D., & Schrage, M. (2019). Strategy for and with AI. *MIT Sloan Management Review*, *60*(4).

Kizhevsky, A., Sutskever, I., & Hinton, G. E. (2017). ImageNet classification with deep convolutional neural networks. *Communications of the ACM*, *60*(6), 84-90. https://doi.org/10.1145/3065386

Kolbjørnsrud V, Amico R, Thomas RJ (2017) Partnering with AI: how organizations can win over skeptical managers. Strategy Leadersh 45:37–43. https://doi.org/10.1108/SL-12-2016-0085

Kumar, M., & Thenmozhi, M. (2014). Forecasting stock index returns using ARIMA-SVM, ARIMA-ANN, and ARIMA-random forest hybrid models. *International Journal of Banking, Accounting and Finance*, *5*(3), 284-308. https://doi.org/10.1504/IJBAAF.2014.064307

Kunc, M. H., & Morecroft, J. D. (2010). Managerial decision making and firm performance under a resource□based paradigm. *Strategic management journal*, *31*(11), 1164-1182. **https://doi.org/10.1002/smj.858**

Lado, A. A., & Zhang, M. J. (1998). Expert systems, knowledge development and utilization, and sustained competitive advantage: A resource-based model. *Journal of management*, *24*(4), 489-509. https://doi.org/10.1016/S0149-2063(99)80070-1

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep Learning. Nature, 521(7553), 436-444. https://doi.org/10.1038/nature14539

Lipton, Z., Kale, D., Elkan, C., & Wetzel, R. (2018). Preventing Credit Card Fraud with Machine Learning: A Systematic Approach. *IEEE Security & Privacy*, 16(3), 26-33.

Ma, J., Sheridan, R. P., Liaw, A., Dahl, G. E., & Svetnik, V. (2015). Deep neural nets as a method for quantitative structure–activity relationships. *Journal of chemical information and modeling*, *55*(2), 263-274. https://doi.org/10.1021/ci500747n

McCarthy, K., Downie, A. W., & Bradley, W. H. (1958). The antibody response in man following infection with viruses of the pox group: II. Antibody response following vaccination. *Epidemiology & Infection*, *56*(4), 466-478. https://doi.org/10.1017/S0022172400037979

McCarthy, J. (1987). Generality in artificial intelligence. *Communications of the ACM*, *30*(12), 1030-1035. https://doi.org/10.1145/33447.33448

Melnyk, S. A., Bititci, U., Platts, K., Tobias, J., & Andersen, B. (2014). Is performance measurement and management fit for the future?. *Management accounting research*, *25*(2), 173-186. https://doi.org/10.1016/j.mar.2013.07.007

Melnyk, S. A., Narasimhan, R., & DeCampos, H. A. (2014). Supply chain design: issues, challenges, frameworks and solutions. *International Journal of Production Research*, *52*(7), 1887-1896. https://doi.org/10.1080/00207543.2013.787175.

Mintzberg, H. (1972, August). Research on strategy-making. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 1972, No. 1, pp. 90-94). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management. https://doi.org/10.5465/ambpp.1972.4981316

Monday, J. U., Akinola, G. O., Ologbenla, P., & Aladeraji, O. K. (2015). Strategic management and firm performance: A study of selected manufacturing companies in Nigeria. *European Journal of Business and management*, 7(2), 161-171.

Muogbo, U. S. (2013). The Impact of Strategic Management on Organisational Growth and Development: A Study of Selected Manafacturing Firms in Anambra State. *IOSR Journal of Business and Management*, 7(1), 24-32.

Nag, R., Hambrick, D. C., & Chen, M. J. (2007). What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field. *Strategic management journal*, *28*(9), 935-955. https://doi.org/10.1002/smj.615

Nguyen, H. T., Walker, C., & Walker, E. A. (2018). A first course in fuzzy logic. Chapman and Hall/CRC.Panetta, F. (2018). 21st century cash: Central banking, technological innovation and digital currencies. *Do we need central bank digital currency*, 28-31.

Parry K, Cohen M, Bhattacharya S (2016) Rise of the machines: a critical consideration of automated leadership decision making in organizations. *Group Organ Manag* 41:571–594. https://doi.org/10.1177/1059601116643442

Pearce, J. A., & Robinson, R. B. (2013). Strategic Management: Planning for Domestic and Global Competition (13th ed.). New York: McGraw-Hill Irwin

Pereira, J., & Vilà, M. (2016). A new model for supply chain network design with integrated assembly line balancing decisions. *International Journal of Production Research*, *54*(9), 2653-2669. https://doi.org/10.1080/00207543.2015.1115910

Prahalad, C. K., & Hamel, G. (1994). Strategy as a field of study: Why search for a new paradigm?. *Strategic management journal,* 15(S2), 5-16. **https://doi.org/10.1002/smj.4250151002**

Raghunathan, S. (1999). Interorganizational collaborative forecasting and replenishment systems and supply chain implications. *Decision Sciences*, *30*(4), 1053-1071. https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.1999.tb00918.x

Ransbotham, S., Gerbert, P., Reeves, M., Kiron, D., & Spira, M. (2018). Artificial intelligence in business gets real. *MIT sloan management review*.

Rao, S., Verma, A. K., & Bhatia, T. (2021). A review on social spam detection: challenges, open issues, and future directions. *Expert Systems with Applications*, *186*, 115742. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.115742

Reeves, M., & Ueda, D. (2016). Designing the machines that will design strategy. Harvard Business Review Digital Articles, 2–6.

Robert Baum, J., & Wally, S. (2003). Strategic decision speed and firm performance. *Strategic management journal,* 24(11), 1107-1129. https://doi.org/10.1002/smj.343

Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.

Schildt, H. (2017). Big data and organizational design–the brave new world of algorithmic management and computer augmented transparency. *Innovation*, *19*(1), 23-30. https://doi.org/10.1080/14479338.2016.1252043

Schmidhuber, J., & Hochreiter, S. (1997). Long short-term memory. *Neural Comput*, *9*(8), 1735-1780. https://doi.org/10.1162/neco.1997.9.8.1735

Schrettenbrunnner, M. B. (2020). Artificial-intelligence-driven management. *IEEE Engineering Management Review*, *48*(2), 15-19. https://doi.org/10.1109/EMR.2020.2990933

Sheridan, K., Halverson, E. R., Litts, B., Brahms, L., Jacobs-Priebe, L., & Owens, T. (2014). Learning in the making: A comparative case study of three makerspaces. *Harvard Educational Review*, *84*(4), 505-531. **https://doi.org/10.17763/haer.84.4.brr34733723j648u**

Shmueli, G., & Koppius, O. R. (2011). Predictive analytics in information systems research. *MIS quarterly*, 553-572. https://doi.org/10.2307/23042796

Smurthwaite, C. (2019), "Trying to attract top talent? Make recruitment a game", available at: www.growwire.com/recruitment-games (erişim 17 haziran 2022).

Stevenson, W. J. (2012). Operation Management (11th ed.). New York: McGraw-Hill/Irwin.

Thompson, A. A., Strickland, A. J., & Gamble, J. E. (2005). Crafting and Executing Strategy: The Quest for Competitive Advantage. New York: McGraw-Hill Irwin.

Tokic, D. (2018). BlackRock Robo-Advisor 4.0: When artificial intelligence replaces human discretion. *Strategic Change*, *27*(4), 285-290. https://doi.org/10.1002/jsc.2201

Tosun, A. (1978). Strateji Kavramının Kökeni ve Gelişimi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 37(2), 165-184.

Trunk, A., Birkel, H., & Hartmann, E. (2020). *On the current state of combining human and artificial intelligence for strategic organizational decision making*. *Business Research.* https://doi.org/10.1007/s40685-020-00133-x

Uden, L., & He, W. (2017). How the Internet of Things can help knowledge management: a case study from the automotive domain. *Journal of Knowledge Management*, *21*(1), 57-70. https://doi.org/10.1108/JKM-07-2015-0291

Ülgen, Hayri & Mirze, S. Kadri. "İşletmelerde Stratejik Yönetim", *Litaratür Yayıncılık*, 2004, İstanbul.

Venkatraman, S. (2017). *Social media in south India* (p. 256). UCL press.

Von Krogh, G. (2018). Artificial intelligence in organizations: New opportunities for phenomenon-based theorizing. *Academy of Management Discoveries*, *4*(4), 404-409. https://doi.org/10.5465/amd.2018.0084

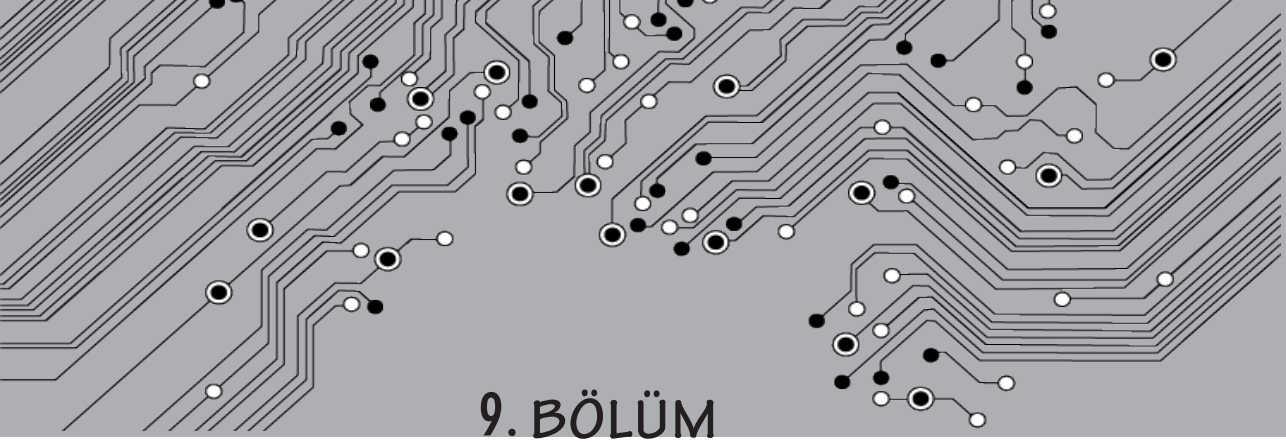
Wamba-Taguimdje, S. L., Fosso Wamba, S., Kala Kamdjoug, J. R., & Tchatchouang Wanko, C. E. (2020). Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: the business value of AI-based transformation projects. *Business Process Management Journal*, *26*(7), 1893-1924. https://doi.org/10.1108/BPMJ-10-2019-0411

Weill, P., & Woerner, S. L. (2017). Is Your Company Ready for a Digital Future?. *MIT Sloan Management Review*.

Yaşlıoğlu, M. M. (2016). Rekabet Avantajı Ve Strateji-Yöneticinin El Kitabı. *Beta Yayım, İstanbul*.

Yeomans, M., Shah, A., Mullainathan, S., & Kleinberg, J. (2019). Making sense of recommendations. *Journal of Behavioral Decision Making*, *32*(4), 403-414. https://doi.org/10.1002/bdm.2118

Yılmaz, M., & Talas, M. (2010). Bilgi merkezinde karar verme süreci. *Zeitschrift Für DieWelt Der Türken: Journal of World of Turks*, *2*(1).

9. BÖLÜM
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ VE MEDYANIN GELECEĞİ

Tülay Görü Doğan

1. GİRİŞ

Günümüzde, bireyler ve toplumlar medya araçları ile çevrelenmiş durumdadır. Medyaya erişmek, medyayı kullanmak ve medyada görünür olmak konusunda neredeyse herhangi bir engel bulunmamaktadır. Yalnızca birkaç saniye içinde fotoğraf, video ya da metinler aracılığıyla içerik oluşturmak, ardından bu içerikleri sosyal medyada paylaşmak mümkündür. Medya bizi yalnızca görünür kılmakla kalmaz, eğlendirir, bilgilendirir, ikna eder ve harekete geçirir. Kısacası, medyanın bireyler üzerindeki etkisi düşünüldüğünden çok fazladır. Özellikle, üretken yapay zekâ (generative artificial intelligence) teknolojilerinin medya içeriklerinde kullanılmasıyla birlikte, söz konusu etki bir odak değişikliğine neden olmuştur.

Yapay zekâ teknolojileri, daha ilgi çekici ve daha büyük miktarlarda içerik üretmede medya sektörü için âdeta bir çözüm niteliğinde olmuştur. Yapay zekânın sağladığı akıllı teknoloji çözümleriyle hedef kitle için daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmak mümkün hâle gelmiştir. Bu sayede, yalnızca görsel alanda değil, müzik, hikâye anlatıcılığı, oyun, tasarım, gazetecilik ve sosyal medya gibi alanlarda da içerik üretimi konusunda köklü bir anlayış değişikliği yaşanmaktadır.

Bununla birlikte, yapay zekâ tarafından üretilen içerik miktarı arttıkça, neyin doğru, neyin yanlış ya da sahte (deepfake) olduğunu ayırt etmedeki kavrayışımızın giderek zorlanır hâle geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, yapay zekânın dikkatli kullanımı ve bireylerin eleştirel düşünme kapasitesinin korunması son derece önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı, üretken yapay zekâ araçlarının medyadaki etkileri ve yansımalarını örnekler üzerinden tartışmak ve geleceğe ilişkin öneriler sunmaktır. Bu bağlamda çalışma kapsamında, öncelikli olarak üretken yapay zekâ araçlarının günümüzde medya içerikleri üzerinde yarattığı

Yukarıda ifade edilen gelişmeler, yapay zekâ ve üretken yapay zekâ teknolojilerinin medyada gelecek vadettiğini göstermektedir. Ancak bu süreçte etik ve sorumlu yapay zekâ kullanımının önemi unutulmamalıdır. Yapay zekâ teknolojileri, toplumsal fayda sağlama potansiyeline sahip olmakla birlikte, ön yargıları ve yanlış bilgiyi yayma riskini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, yapay zekânın etik ve sorumlu bir şekilde kullanılması, toplumsal yararın sağlanması ve bu teknolojilerin medya alanına olumlu katkılar yapması için oldukça önemlidir. Yapay zekânın medya içerikleri oluşturulmasında kullanılmasının etik ve estetik boyutları ileriki çalışmalar için önemli bir alan oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AI for Good. (2023, Ocak 20). *A Brief History of Artificial Intelligence*. AI for Good: https://ai4good.org/blog/a-brief-history-of-artificial-intelligence/ adresinden alındı.

Anyoha, R. (2017, August 28). *The History of Artificial Intelligence*. Science in the News: Harvard University: https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence/ adresinden alındı.

Ay, A. (2022). Yapay zekâ haberciliği ve gazetecilik tartışmalarına dair bir değerlendirme. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC, 12*(4), 913-926.

Balliett, A. (2023, Temmuz 12). *O'Reilly*. Killer Visual Strategies: https://www.oreilly.com/library/view/killer-visual-strategies/9781119680222/a04.xhtml adresinden alındı.

Baran, S. (2014). *Introduction to mass communication: media literacy and culture.* New York: McGraw-Hill.

Bozkurt, A. (2023). ChatGPT, üretken yapay zekâ ve algoritmik paradigma değişikliği. *Alanyazın, 4*(1), 63-72.

Cao, Y., Li, S., Liu, Y., Yan, Z., Dai, Y., Yu, P., & Sun, L. (2018). A comprehensive survey of AI-Generated Content (AIGC): A history of Generative AI from GAN to ChatGPT. *J. ACM, 37*(4), 1-44.

Cheng, H. (2022, Ocak 21). *Google Research*. LaMDA: Towards Safe, Grounded, and High-Quality Dialog Models for Everything: https://ai.googleblog.com/2022/01/lamda-towards-safe-grounded-and-high.html adresinden alındı.

CHIP. (2023, Nisan 28). *Üretken yapay zeka nedir, neden her geçen yıl daha fazla yatırım alıyor?* https://www.chip.com.tr/haber/chatgpt-ve-uretken-yapay-zeka_157238.html adresinden alındı.

Data Science Team. (2022, Mayıs 11). *Artificial Intelligence In Media and Entertainment Industries?* https://datamites.com/blog/artificial-intelligence-in-media-and-entertainment-industries/ adresinden alındı.

Datamites. (2022, Mayıs 11). *Artificial Intelligence In Media and Entertainment Industries?* Datamites: https://datamites.com/blog/artificial-intelligence-in-media-and-entertainment-industries/ adresinden alındı.

Decrypt. (2023, Haziran 16). *A Brief History of Artificial Intelligence (AI): From Turing to IoT*. Decrypt: https://decrypt.co/resources/a-brief-history-of-artificial-intelligence-ai-from-turing-to-iot adresinden alındı.

Digital Initiative. (2021, Nisan 20). *Wordsmith: AI-powered Narratives in Human-Friendly Prose*. Digital Initiative: https://d3.harvard.edu/platform-digit/submission/wordsmith-ai-powered-narratives-in-human-friendly-prose/ adresinden alındı.

Dominick, J. (2005). *The dynamics of mass communication: media in the digital age (8. basım)*. New York: McGraw-Hill.

Elai.io. (2023, Temmuz). https://elai.io/features adresinden alındı

Estrella, S. (2011, Mart 14). *Multımedia basıcs: understanding still images.* https://ti-me.org/wp-content/uploads/2011/01/Multimedia_Basics__STILL_IMAGES.pdf adresinden alındı.

Flawless. (2023, Temmuz). *AI Power Tools*. https://www.flawlessai.com/tools adresinden alındı

Garon, J. (2023). A practical introduction to generative AI, synthetic media, and the messages found in the latest medium. *SSRN*. https://ssrn.com/abstract=4388437. adresinden alındı.

Generative AI. (2023, Temmuz 05). *First, What is Generative AI*. Generative: https://generativeai.net/ adresinden alındı.

Google Cloud. (2023, Temmuz 03). *What is Artificial Intelligence (AI)?* Google Cloud: https://cloud.google.com/learn/what-is-artificial-intelligence adresinden alındı.

Griffin, E. (2012). *A first look at communication theory (8. Basım).* New York: McGraw-Hill.

Griffith, E. (2023, Mart 16). *GPT-4 vs. ChatGPT-3.5: What's the Difference?* PC: https://www.pcmag.com/news/the-new-chatgpt-what-you-get-with-gpt-4-vs-gpt-35 adresinden alındı.

Groh, M., Epstein, Z., Firestone, C., & Picard, R. (2022). Deepfake detection by human crowds, machines, andmachine-informed crowds. *PNAS, 119*(1), 1-11.

Gruson, G. (2017). Teknolojinin ses medyası, müzik endüstri ve kültüre etkileri. *IIIV. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu* (s. 218-229). Kütahya: https://www.researchgate.net/profile/Guensel_Isik_Gruson/publication/336533332_Teknolojini_Ses_Medyasi_Muzik_Endustrisi_ve_Kulture_Etkileri/links/5da4e743a6fdcc8fc3527e4d/Teknolojini-Ses-Medyasi-Muezik-Enduestrisi-ve-Kueltuere-Etkileri.pdf.

Guilford, J., & Helson, H. (1929). Eye-movements and the phi-phenomenon. *The American Journal of Psychology, 41*, 595–606.

Hackl, C. (2023, Şubat 20). *What does generative AI mean for your brand and what does it have to do with the future of the Metaverse?* Forbes: https://www.forbes.com/sites/cathyhackl/2023/02/20/what-does-generative-ai-mean-for-your-brand-and-what-does-it-have-to-do-with-the-future-of-the-metaverse/?sh=2d3962891f37 adresinden alındı

Hodkinson, P. (2017). *Media culture and society: An introduction (2. baskı).* London: SAGE Publications.

IBM. (2023, Temmuz 06). *What is artificial intelligence (AI)?* IBM: https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence adresinden alındı

Jayanthiladevi, A., Raj, A., Narmadha, R., Chandran, S., Shaju, S., & Prasad, K. (2020). AI in Video Analysis, Production and Streaming Delivery. *Journal of Physics: Conference Series* (s. doi:10.1088/1742-6596/1712/1/012014). https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1712/1/012014/pdf.

Jovanović, M., & Campbell, M. (2022). Generative artificial intelligence: trends and prospects. *IT Innovation*, 107-112.

Karnouskos, S. (2020). Artificial intelligence in digital media: the era of deepfakes. *IEEE Transactions on Technology and Society, 1*(3), 138-147.

Kondo, M. (2014). Unfolding the In-between image: the emergence of an incipient image at the intersection of still and moving images. *Historical Presence in Visual Culture Contemporaneity, 3*(1), 50-61.

Library of Congress. (2023, Temmuz 02). *Early Motion Picture Productions*. https://www.loc.gov/collections/edison-company-motion-pictures-and-sound-recordings/articles-and-essays/history-of-edison-motion-pictures/early-motion-picture-productions/ adresinden alındı

Make-A-Video. (2023, Temmuz). https://makeavideo.studio/ adresinden alındı

Marr, B. (2023, Temmuz 03). *Üretken yapay zekanın geleceği*. Campain Türkiye: https://www.campaigntr.com/uretken-yapay-zekanin-gelecegi/ adresinden alındı

McCarthy, J. (2007, Kasım 12). What is artificial intelligence? Stanford, CA.

McFarland, A. (2023, Temmuz). *10 "Best" AI Video Generators (July 2023)*. Unite.ai: https://www.unite.ai/best-ai-video-generators/ adresinden alındı

McGuire, B. (2006, Aralık). *The Turing Test.* The History of Artificial Intelligence. adresinden alındı

McLuhan, M. (1964). *Understanding media: Extensions of man.* London: Routledge.

McLuhan, M., & Fiore, Q. (2005). *The medium is the message: An inventory of effects (new edition).* CA: Gingko Press.

MidJourney. (2023, Temmuz). https://www.midjourney.com/showcase/recent/ adresinden alındı

MIT Media Lab. (2023, Temmuz 16). *Detect DeepFakes: How to counteract misinformation created by AI*. https://www.media.mit.edu/projects/detect-fakes/overview/ adresinden alındı

Newman, N. (2022, Ocak 10). *Journalism, media, and technology trends and predictions 2022*. Reuters Institute: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2022 adresinden alındı.

NVIDIA. (2023, Haziran 20). *What is Generative AI?* NVIDIA: https://www.nvidia.com/en-us/glossary/data-science/generative-ai/ adresinden alındı.

OpenAI DALL-E2. (2023, Temmuz 01). *DALL-E2*. https://openai.com/dall-e-2 adresinden alındı.

Öz, E. (2022, Aralık 07). *ChatGPT: Yapay zekâ ile medya eskisi gibi olmayacak*. Journo: https://journo.com.tr/chatgpt-yapay-zeka-medya adresinden alındı.

Pinpoint. (2023, Temmuz 07). *Pinpoint*. Pinpoint adresinden alındı.

Respeecher. (2023, Temmuz 12). *Respeecher*. https://www.respeecher.com/ adresinden alındı.

Roser, M. (2022, December). *The brief history of artificial intelligence: The world has changed fast – what might be next?* Temmuz 2023 tarihinde Our World in Data: https://ourworldindata.org/brief-history-of-ai adresinden alındı.

Russel, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: a modern approach (4. basım)*. Hoboken: Pearson.

Saini, N. (2023). Research paper on aritifical intelligence & its applicaitons. *IJRTI, 8*(4), 2456-3315.

Sequoia. (2023, Temmuz 12). *Generative AI: A creative new world*. https://www.sequoiacap.com/article/generative-ai-a-creative-new-world/ adresinden alındı.

Shubhendu, S., & Vijay, J. (2013). Applicability of artificial intelligence in different fields of life. *International Journal of Scientific Engineering and Research (IJSER), 1*(1), 2347-3878.

Singer, U., Polyak, A., Hayes, T., Yin, X., An, J., Zhang, S., . . . Taigman, Y. (2022). Make-A-Video: text-to-video generation without text-video data. *arXiv*, https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.14792.

Soundful. (2023, Temmuz 12). *Soundful*. https://soundful.com/ adresinden alındı.

Tableau. (2023, Temmuz). *The ethics of artificial intelligence (AI)*. Tableau: https://www.tableau.com/data-insights/ai/ethics adresinden alındı.

Tableau. (2023, Temmuz). *The Ultimate Guide To Artificial Intelligence (AI): Definition, How It Works, Examples, History, & More*. Temmuz 2023 tarihinde Tableau: https://www.tableau.com/data-insights/ai/what-is adresinden alındı.

Tableau. (2023). *What is the history of artificial intelligence (AI)?* Temmuz 2023 tarihinde Tableau: https://www.tableau.com/data-insights/ai/history adresinden alındı.

Toğaçar, M., Eşidir, K., & Ergen, B. (2022). Yapay zekâ tabanlı doğal dil İşleme yaklaşımını kullanarak internet ortamında yayınlanmış sahte haberlerin tespiti. *Zeki Sistemler Teori ve Uygulamaları Dergisi, 5*(1), s. 1-8.

Turing, A. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind, 49*, 433-460.

Turow, J. (2009). *Media today: An introduction to mass communication (3. basım)*. New York: Routledge.

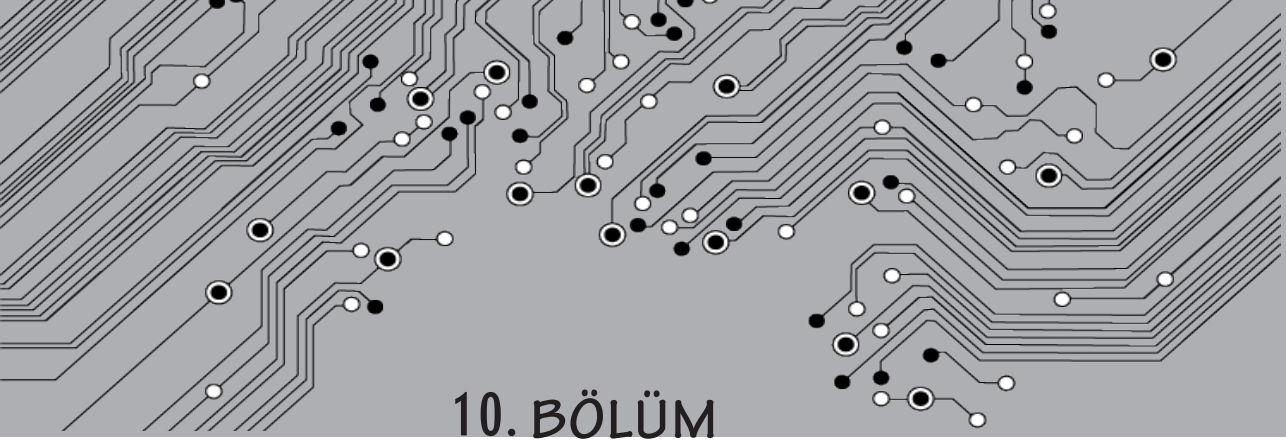
UAE Minister of State for Artificial Intelligence. (2023, April). *100 Practical Applications and Use Cases of Generative AI.* https://ai.gov.ae/wp-content/uploads/2023/04/406.-Generative-AI-Guide_ver1-EN.pdf adresinden alındı.

Uhrig, M. (2017). Visual communication effects: moving images. *The International Encyclopedia of Media Effects*, https://doi.org/10.1002/9781118783764.wbieme0142.

Vepa, J. (2023, Mart 29). *Everything contact centers need to know about generative AI*. Observe.AI: https://www.observe.ai/blog/contact-centers-generative-ai-gpt adresinden alındı.

Voice.ai. (2023, Temmuz 12). *Voice.ai*. https://voice.ai/ adresinden alındı.

YouTube. (2021). *BEST AI Voice Changer | Respeecher Real-Time Voice Cloning*. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=a-wxeH7m0a0&t=5s adresinden alındı.

10. BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ VE İNSAN KAYNAKLARI

Ahmet Erkasap

1. GİRİŞ

İnsan kaynakları, kuruluşların iş gücü yönetimi ve optimizasyonunda çok önemli bir rol oynamaktadır. İnsan Kaynakları işlevleri çeşitlidir ve kuruluşun başarısı için çok önemli olan çeşitli sorumluluklar gerektirir. İnsan Kaynaklarının birincil amacı, personelin yetenek ve becerilerini kuruluşun stratejik hedefleriyle uyumlu hâle getirmektir. İşe alım, nitelikli iş adaylarının belirlenmesi, cezbedilmesi ve seçilmesini içeren insan kaynaklarının temel bir işlevidir (Tambe vd., 2019). İnsan Kaynakları uzmanları, rollerin gerekliliklerini anlamak ve etkili işe alım stratejileri geliştirmek için işe alım yöneticileriyle yakın iş birliği içinde çalışır. Ayrıca mülakatlar yapar, adayları değerlendirir ve niteliklere, deneyime ve kültürel uyumluluğa dayalı istihdam kararları verirler. Bu, "performans hedeflerinin belirlenmesini, geri bildirim sağlanmasını, performans değerlendirmelerinin yapılmasını ve büyüme ve gelişme fırsatlarının belirlenmesini" içerir (Opoku vd., 2021). İnsan Kaynakları uzmanları, çalışanların motive olmasını, tatmin olmasını ve kuruma bağlı olmasını sağlayarak çalışan bağlılığında da önemli bir rol oynar. Bu, çalışan tanıma programları ve sağlıklı yaşam programları gibi girişimlerin uygulanmasının yanı sıra olumlu bir çalışma ortamının beslenmesini de içerebilir. Bu, eğitim programları yürütmeyi, seminerler düzenlemeyi ve sürekli öğrenme fırsatlarını teşvik etmeyi içerir. İnsan Kaynakları uzmanları çalışanların eğitim gereksinimlerini belirler ve bireyselleştirilmiş gelişim programları tasarlamak için yöneticilerle iş birliği yapar. Ücret ve yan hakların yönetimi önemli bir İnsan Kaynakları işlevidir (Strohmeier ve Piazza, 2015). İnsan Kaynakları uzmanları maaş aralıkları, ikramiyeler ve teşvikler gibi ücretlendirme yapılarını tasarlar ve yöne-

etmesi muhtemeldir. İnsan Kaynaklarında kuruluşlar, teknolojiden yararlanma ve insan dokunuşunu koruma arasında bir denge kurmalıdır. İnsan gözetimi, empati ve eleştirel düşünme, karmaşık İnsan Kaynakları zorluklarını ele almak ve bireyselleştirilmiş çalışan desteği sağlamak için vazgeçilmezdir. Yapay zekânın İnsan Kaynaklarında etik bir şekilde uygulanmasını sağlamak için kuruluşlar, bölümün şeffaflık, adalet, gizliliğin korunması, insan denetimi, sürekli izleme ve paydaş katılımını içeren önerilerini dikkate almalıdır. Bu ilkelere bağlı kalarak, kuruluşlar etik standartları korurken ve olumlu çalışan deneyimlerini teşvik ederken yapay zekânın gücünden yararlanabilir. Bu bölümde, faydaları, zorlukları ve gelecekteki potansiyel gelişmeler de dâhil olmak üzere İnsan Kaynaklarında yapay zekânın mevcut durumu incelenmiştir. Kuruluşlar, etik hususları göz önünde bulundurarak ve teknoloji ile insan katılımı arasında bir denge kurarak, İnsan Kaynaklarında yapay zekânın tüm potansiyelini ortaya çıkarabilir, böylece olumlu kurumsal sonuçlar elde edebilir ve üretken ve kapsayıcı bir işyerini besleyebilir.

KAYNAKÇA

Auvinen, H. (2020). *Standardization of ESM Chatbot Development*. Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi. Metropolia University of Applied Sciences, Finlandiya.

Aizenberg, E., & van den Hoven, J. (2020). Designing for human rights in AI. *Big Data & Society*, 7(2), 205395172094956. https://doi.org/10.1177/2053951720949566

Bachmann, N., Tripathi, S., Brunner, M., & Jodlbauer, H. (2022, February 22). The Contribution of Data-Driven Technologies in Achieving the Sustainable Development Goals. *Sustainability*, 14(5), 2497. https://doi.org/10.3390/su14052497

Brady, A.P. and Neri, E., 2020. Artificial intelligence in radiology—ethical considerations. *Diagnostics*, 10(4), p.231.

Chassignol, M., Khoroshavin, A., Klimova, A., & Bilyatdinova, A. (2018). Artificial Intelligence trends in education: a narrative overview. *Procedia Computer Science*, 136, 16-24.

D'Antonoli, T. A. (2020). Ethical considerations for artificial intelligence: An overview of the current radiology landscape. *Diagnostic and Interventional Radiology*, 26(5), 504.

Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard business review*, 96(1), 108-116.

Dubber, M. D., Pasquale, F., & Das, S. (Eds.). (2020). *The Oxford handbook of ethics of AI*. Oxford Handbooks.

Geneviève, L. D., Martani, A., Shaw, D., Elger, B. S., & Wangmo, T. (2020, February 19). Structural racism in precision medicine: leaving no one behind. *BMC Medical Ethics*, 21(1). https://doi.org/10.1186/s12910-020-0457-8

Gerke, S., Minssen, T., & Cohen, G. (2020). *Ethical and legal challenges of artificial intelligence-driven healthcare*. In Artificial intelligence in healthcare (pp. 295-336). Academic Press.

Goldenberg, S. L., Nir, G., & Salcudean, S. E. (2019). A new era: artificial intelligence and machine learning in prostate cancer. *Nature Reviews Urology*, 16(7), 391-403.

Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California management review*, 61(4), 5-14.

Hogg, P. (2019, April 8). Artificial intelligence: HR friend or foe? *Strategic HR Review*, 18(2), 47–51. https://doi.org/10.1108/shr-11-2018-0094

Ivanov, S. H. ve Webster, C. (2017). *Adoption of Robots, Artificial Intelligence and Service Automation by Travel, Tourism and Hospitality Companies – A Cost-Benefit Analysis*. Prepared for the International Scientific Conference "Contemporary Tourism – Traditions and Innovations", Sofia University, 19-21 October 2017, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3007577.

Konar, A. (2018). *Artificial intelligence and soft computing: behavioral and cognitive modeling of the human brain*. CRC press.

Leslie, D. (2019). *Understanding artificial intelligence ethics and safety: A guide for the responsible design and implementation of AI systems in the public sector*. The Alan Turing Institute. https://doi.org/10.5281/zenodo.3240529.

Liu, J., Lu, C., & Lu, S. (2021). Research on the Influencing Factors of Audience Popularity Level of COVID-19 Videos during the COVID-19 Pandemic. *Healthcare*, 9(9), 1159. https://doi.org/10.3390/healthcare9091159

Lo Piano, S. (2020). Ethical principles in machine learning and artificial intelligence: cases from the field and possible ways forward. *Humanities and Social Sciences Communications*, 7(1), 1-7.

Meskó, B., Hetényi, G., & Győrffy, Z. (2018). Will artificial intelligence solve the human resource crisis in healthcare? *BMC health services research*, 18(1), 1-4.

Michailidis, M. P. (2018). The challenges of AI and blockchain on HR recruiting practices. *Cyprus Review*, 30(2), 169-180.

Olczak, J., Pavlopoulos, J., Prijs, J., Ijpma, F. F. A., Doornberg, J. N., Lundström, C., Hedlund, J., & Gordon, M. (2021, May 14). Presenting artificial intelligence, deep learning, and machine learning studies to clinicians and healthcare stakeholders: an introductory reference with a guideline and a Clinical AI Research (CAIR) checklist proposal. *Acta Orthopaedica*, 92(5), 513–525. https://doi.org/10.1080/17453674.2021.1918389

Opoku, F. K., Acquah, I. S. K., & Issau, K. (2021, March 15). HRM Practice and Innovative Work Behavior: Organisational Politics as Mediator and Personal Locus of Control as Moderator. *Journal of Business and Enterprise Development* (JOBED), 9. https://doi.org/10.47963/jobed.v9i.181

Paschen, J., Kietzmann, J., & Kietzmann, T. C. (2019). Artificial intelligence (AI) and its implications for market knowledge in B2B marketing. *Journal of business & industrial marketing*, 34 (7), 1410-1419.

Racine, E., Boehlen, W., & Sample, M. (2019, September). Healthcare uses of artificial intelligence: Challenges and opportunities for growth. In Healthcare management forum (Vol. 32, No. 5, pp. 272-275). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Rathi, R. A. (2018). Artificial intelligence and the future of hr practices. *International Journal of Applied Research*, 4(6), 113-116.

Romansky, R. (2021, February 1). Informatization of the Society in the Digital Age. *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*, 33(3). https://doi.org/10.26717/bjstr.2021.33.005418

Strohmeier, S., & Piazza, F. (2015). Artificial intelligence techniques in human resource management—a conceptual exploration. *Intelligent Techniques in Engineering Management: Theory and Applications*, 149-172. Springer.

Tambe, P., Cappelli, P., & Yakubovich, V. (2019). Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward. *California Management Review*, 61(4), 15-42.

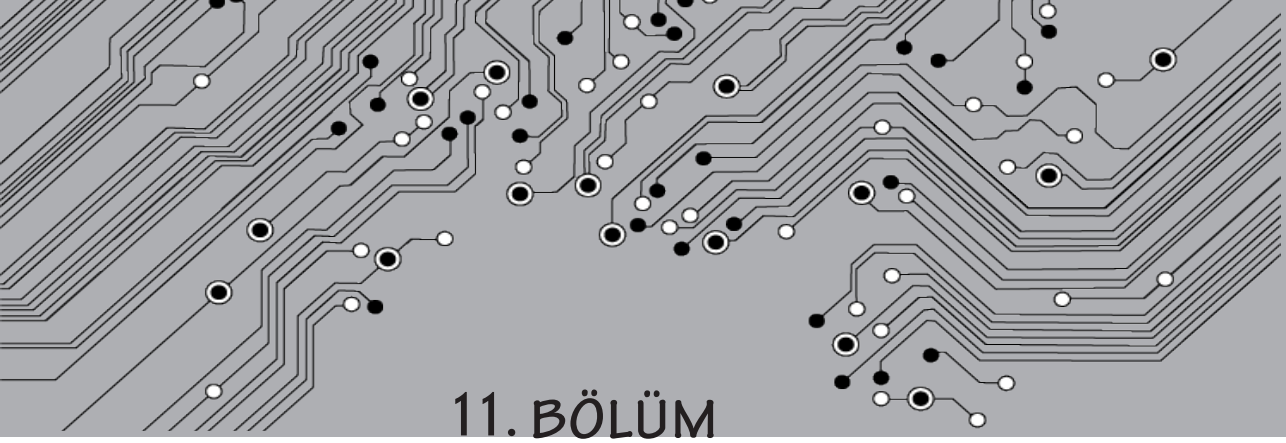
Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature medicine*, 25(1), 44-56.

Wilson, H. J., Daugherty, P., & Bianzino, N. (2017). The jobs that artificial intelligence will create. *MIT Sloan Management Review*, 58(4), 14.

Wilson, N., & Syed, H. H. (2021, September 22). Employees Relevancy Following The Emergence of Artificial Intelligence (AI). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(9). https://doi.org/10.6007/ijarbss/v11-i9/11245

Utesch, M., Hauer, A., Heininger, R., & Krcmar, H.. (2017, February 28). Automated Stock Trading – Developing the Serious Game FSTG to Teach the Topic of Finite State Machines. *International Journal of Engineering Pedagogy* (Ijep), 7(1), 17. https://doi.org/10.3991/ijep.v7i1.6524

Vinichenko, M. V., Rybakova, M. V., Chulanova, O. L., Kuznetsova, I. V., Makushkin, S. A., & Lobacheva, A. S. (2019, September 30). Using Natural and Artificial Intelligence in the Talent Management System. *International Journal of Recent Technology and Engineering* (IJRTE), 8(3), 7417–7430. https://doi.org/10.35940/ijrte.c6152.098319

11. BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ İLE PAZARLAMA ALANINDA YENİLİKÇİ DÖNÜŞÜM

Barış Armutcu, Muhammed Furkan Tan

1. GİRİŞ

Teknoloji, yazılım ve donanım uyumlarının bir ağ üzerinden işleyen somut hesaplama yeteneklerine sahip sistemlerin birleştirilmesidir. Daha ayrıntılı olarak, teknoloji, bir kuruluşun çalışmasını kolaylaştırmak ve rekabette üstünlük sağlamak için bilimin kullanılması anlamına gelir (Freeman, 1989). Daha yaygın bir şekilde benimsendiğinde (Bijker, Hughes ve Pinch, 1987), teknolojinin çekirdek süreçlere ve inovasyona dâhil olma hızı artar (Parton, 2018; Soylu, 2018). Teknoloji, insanlık tarihindeki sürekli ilerleme ve gelişmenin ürünü olan bir kavramdır. Bu ilerleme, özellikle yapay zekâ alanındaki büyük atılımlarla birlikte, teknolojinin daha da sofistike ve karmaşık hâle gelmesine yol açmıştır (Arslan, 2020).

Zekâ, farklı derecelerde bulunan, doğal yatkınlıklar, genetik miras veya öğrenilen beceri setleri olarak tanımlanabilen, içsel ve öğrenilmiş hesaplama yetenekleridir (McCarthy, 2007). İnsanların sahip olduğu biyolojik zekâ özellikleri, makinaların zekâsı olarak ifade edildiğinde yapay zekâ olarak adlandırılır. Yapay Zekâ (YZ), teknolojinin işletme operasyonlarına, süreçlerine ve organizasyonlarına entegre edilmesidir. Teknoloji, satış, pazarlama, finans gibi işlevlere ve problem çözme, karar verme ve yenilik modelleme gibi kritik noktalara entegre edildiğinde, organizasyonlar belirtilen yapay zekâ ilişkilerinden önemli faydalar elde edebilir. Bu faydalar, çekirdek işletme çözümlerine inanılmaz derecede etki edebilir. Son yıllarda, yapay zekâ pazarlama bölümünü birçok şekilde ileriye taşımıştır. Büyük verinin tahmin için kullanılabilir hâle getirilmesi, daha bilinçli tüketim kararları alınmasına olanak sağlaması, görsel ekran ve ürün satışı yapabilmesi ve müşteri

bir gelecek için çok önemlidir. Bu noktada, pazarlama uzmanlarının insanların teknolojiyi kullanarak daha güçlü bağlantılar kurabileceği unutulmamalıdır. Pazarlama ve yapay zekâ alanlarının bu heyecan verici dönemde bir araya geldiği bu dönemde, gelecekteki başarı için bilgili ve açık olmamız gerektiği unutulmamalıdır. Gelecekteki çalışmalarda, yapay zekâ destekli pazarlama alanında daha kapsamlı ve derinlemesine analizlerin yanı sıra, müşteri deneyimini artırmak için duygusal zekâ bileşenlerinin entegre edilmesine odaklanılabilir. Ayrıca, veri güvenliği ve etik konularına daha fazla vurgu yaparak, yapay zekâ tabanlı pazarlama çözümlerinin toplum ve iş dünyası için sürdürülebilir ve adil bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini unutmamak önemlidir. Son olarak, yapay zekâ ile insan yaratıcılığının birleşimini kucaklayarak, özgün ve etkili pazarlama stratejileri oluşturmak için yeni yollar araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Agrawal, A., Gans, J. S., & Goldfarb, A. (2019). Artificial intelligence: the ambiguous labor market impact of automating prediction. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 31-50.

Ahmad, M. F. (2018). The impact of big data processing framework for artificial intelligence within corporate marketing communication. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4.34), 384-388.

Aksakal, N. Y., & Ülgen, B. (2021). Yapay zekâ ve geleceğin meslekleri. *TRT Akademi*, 6(13), 834-853.

Alkoç, M. (2019). Finansal piyasalarda büyük Veri: Foreks verilerinin Twitter analizi (Doktora Tezi, Marmara Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Antons, David and Christoph F. Breidbach (2018). Big Data, Big Insights? Advancing Service Innovation and Design with Machine Learning. *Journal of Service Research*, 21(1), 17–39.

Arsenijevic, U., & Jovic, M. (2019). Artificial intelligence marketing: chatbots. In 2019 international conference on artificial intelligence: applications and innovations (IC-AIAI).

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.

Aslan, M., & Yıldız, A. A. (2021). Yapay Zeka'nın Uluslararası İlişkiler Alanında Yarattığı Değişimler. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2401-2416.

Atalay, M., & Çelik, E. (2017). Büyük veri analizinde yapay zekâ ve makine öğrenmesi uygulamalari-artificial intelligence and machine learning applications in big data analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 155-172.

Avery, J., & Steenburgh, T. (2018). HubSpot and motion AI: Chatbot-enabled CRM. *Harvard Business School case*, 518-067.

Bauer, J., & Jannach, D. (2018). Optimal pricing in e-commerce based on sparse and noisy data. *Decision Support Systems*, 106(2), 53–63.

Benzer, V. (2013). Marketlerde akıllı veri toplama ve analizi (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Bharadwaj, N. (2018). Strategic decision making in an information-rich environment: a synthesis and an organizing framework for innovation research. *Review of Marketing Research*, 15, 3-30.

Bijker, W. E., Hughes, T. P., & Pinch, T. J. (1987). The Social Construction Of Technological Systems. MIT Press.

Blum, A. L., & Langley, P. (1997). Selection of relevant features and examples in machine learning. *Artificial intelligence*, 97(1-2), 245-271.

Booker, L. B., Goldberg, D. E., & Holland, J. H. (1989). Classifier systems and genetic algorithms. Artificial intelligence, 40(1-3), 235-282.

Bryant, R. E., Katz, R. H., & Lazowska, E. D. (2008). *Big-Data Computing: Creating revolutionary breakthroughs in commerce, science, and society*.

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, WW Norton and Company, New York, NY.

Bughin, J., et al. (2017). *Artificial Intelligence: The Next Digital Frontier*. McKinsey Global Institute.

Capatina, A., Kachour, M., Lichy, J., Micu, A., Micu, A., & Codignola, F. (2020). Matching the future capabilities of an artificial intelligence-based software for social media marketing with potential users' expectations. *Technological Forecasting & Social Change*, 151, Article 119794. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119794

Chandra, A. (2020). Customer experience is catalyst to new marketing strategy in the era of artificial intelligence and machine learning. *Economic Challenger*, 87, 53–60.

Chung, M., Ko, E., Joung, H., & Kim, S. J. (2020). Chatbot e-service and customer satisfaction regarding luxury brands. *Journal of Business Research*, 117, 587-595.

CNBC. (2018). CNBC. Retrieved from https://www.cnbc.com: https://www.cnbc.com/2018/05/08/googles-assistant-will-soon-place-phone-calls-to-book-appointments.html

Columbus, L. (2019). 10 charts that will change your perspective of AI in marketing.

Cosmin, T. (2018). Artificial intelligence: Optimizing the experience of digital marketing. *Romanian Distribution Committee Magazine*, 9, 24–29.

Coviello, N., Milley, R., & Marcolin, B. (2001). Understanding IT-enabled interactivity in contemporary marketing. Journal of interactive marketing, 15(4), 18-33.

Cyert, R.M. & March, J.G. (1963). A Behavioral Theory of the Firm, Englewood Cliffs, *NJ*, 2(4). 169-187.

Davenport, T. et al. (2019). How Artificial Intelligence will change the future of marketing. *Journal of Academy of marketing Science*, 48, 24-42.

Davenport, T.H. & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard Business Review*, 96(1), 108-116.

De Bruyn, A., Viswanathan, V., Beh, Y. S., Brock, J. K. U., & von Wangenheim, F. (2020). Artificial intelligence and marketing: Pitfalls and opportunities. *Journal of Interactive Marketing*, 51, 91–105. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2020.04.007

Dekimpe, M. (2020). Retailing and retailing research in the age of big data analytics. *International Journal of Research in Marketing*, 37, 3–14.

Devang, V., Chintan, S., Gunjan, T., & Krupa, R. (2019). Applications of artificial intelligence in marketing. Annals of Dunarea de Jos University of Galati. *Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 25(1), 28–36. https://doi.org/10.35219/eai158404094

Dignan, L. (2018). zdnet. Retrieved from www.zdnet.com: https://www.zdnet.com/article/the-ai-machine-learning-and-data-science-conundrum-who-will-manage-thealgorithms/

Dumitriu, D., & Popescu, M. A.-M. (2020). Artificial intelligence solutions for digital marketing. *Procedia Manufacturing*, 46(2019), 630–636. https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.03.090

Dzyabura, Daria & John R. Hauser (2019). Recommending Products When Consumers Learn their Preferences Weights. *Marketing Science*, 38 (3), 365–541.

Elhajjar, S., Karam, S., & Borna, S. (2020). Artificial intelligence in marketing education programs. *Marketing Education Review*, 31, 2–13. https://doi.org/10.1080/10528008.2020.1835492

Ercan, F. (2020). Turizm pazarlamasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve uygulama örnekleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 394-410.

Erdoğan, G. (2021). Yapay zekâ ve hukukuna genel bir bakış. *Adalet Dergisi*, (66), 117-192.

Ertürk, F. E., & Yayan, G. (2012). Bilim ve Sanatı Birleştiren İki Usta. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 453-464.

Etherington, D. (2018). tech crunch. Retrieved from www.techcrunch.com: https://techcrunch.com/2018/01/11/mercedes-benzs-new-mbux-in-car-assistant-and-smart-ui-rocks/

Fowler, W. (2018). inside big data. Retrieved from www.insidebigdata.com: https://insidebigdata.com/2018/08/31/ai-taking-lead-generation-nearest-future/

Freeman, C. (1989). *Technology Policy and Economic Performance*. London and New York: Pinter Publishers.

Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. International journal of information management, 35(2), 137-144.

Gedik, Y. (2020). Pazarlamada yeni bir pencere: Dijital pazarlama. *Journal of Business in the Digital Age*, 3(1), 63-75.

Gkikas, D. C., & Theodoridis, P. K. (2019). Artificial intelligence (AI) impact on digital marketing research. In A. Kavoura, E. Kefallonitis & A. Giovanis (Eds.), *Strategic innovative marketing and tourism*, (pp. 1251–1259). Springer.

Goldberg, D. E., & Holland, J. H. (1988). *Genetic Algorithms and Machine Learning*. Kluwer Academic Publishers, 95-99.

Goldsmith, R. E. (1999). The personalised marketplace: beyond the 4Ps. Marketing Intelligence & Planning, 17(4), 178-185.

Guo, Junpeng, Wenxiang Zhang, Weiguo Fan & Wenhua Li (2018). "Combining Geographical and Social Influences with Deep Learning for Personalized Point-of-Interest Recommendation". *Journal of Management Information Systems*, 35(4), 1121–53.

Gür, Y. E. (2022). Yapay Zeka ve Pazarlama İlişkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 131-148.

Grewal, Dhruv, Anne L. Roggeveen & Jens Nordfalt (2017). "The Future of Retailing". *Journal of Retailing*, 93(1), 1–6.

Gopinath, D. (2019). Human + machine: How content analytics delivers unsurpassed value to advertisers. *MSI Lunch Lecture*, (Sept 25).

Halal, W. E. (2003). Artificial intelligence is almost here. *On the Horizon*, 11(2), 37-38.

Hambrick, D.C. and Mason, P.A. (1984). Upper echelons: the organization as a reflection of its top managers. *Academy of Management Review*, 9(2), 193-206.

Hartmann, J., Huppertz, J., Schamp, C. P., & Heitmann, M. (2019). Comparing automated text classification methods. *International Journal of Research in Marketing*, 36(1), 20–38.

Henderson, J. C., & Venkatraman, H. (1999). Strategic alignment: Leveraging information technology for transforming organizations. IBM systems journal, 38(2.3), 472-484.

Hildebrand, C. (2019). The machine age of marketing: How artificial intelligence changes the way people think, act, and decide. NIM Marketing Intelligence Review, 11(2), 10-17.

Hof, R. D. (2018). MIT technology review. Retrieved from www.technologyreview.com: https://www.technologyreview.com/s/513696/deep-learning/

Holland, J. (1992). Adaptation in natural and artificial systems: an introductory analysis with applications to biology, control, and artificial intelligence. USA: MIT Press Edition.

Huang, Ming-Hui & Roland T.Rust(2018). ArtificialIntelligence in Service. *Journal of Service Research*, 21(2), 155–72.

Huang, Ming-Hui, Roland T. Rust & Vojislav Maksimovic (2019). The Feeling Economy: Managing in the Next Generation of Artificial Intelligence (AI). *California Management Review*, 61(4), 43–65.

Huang, M. H., & Rust, R. T. (2020). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49, 30–50. https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9

Huang, M. H., & Rust, R. T. (2021). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 49, 30-50.

Huang, A., Chao, Y., de la Mora Velasco, E., Bilgihan, A., & Wei, W. (2022). When artificial intelligence meets the hospitality and tourism industry: an assessment framework to inform theory and management. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 5(5), 1080-1100.

Hurwitz, J. S., Nugent, A., & Halper, F. (2013). *Big data for dummies*. Wiley Publishers.

Inside Bigdata. (2018). Retrieved from https://insidebigdata.com: https://insidebigdata.com/2018/09/02/infographic-benefits-becoming-information-driven-using-aimachine-learning/

İpek, S. U. C. U. (2019). Yapay zekanın toplum üzerindeki etkisi ve yapay zekâ (AI) filmi bağlamında yapay zekaya bakış. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2(2), 203-215.

Jahan, D. M. (2020). The expanding footprint of artificial intelligence in marketing abstract. *Journal of the Social Sciences*, 23(2), 551–563. http://www.apcjss.com/publication-show/2020/April/90/2825

Jain, P., & Aggarwal, K. (2020). Transforming marketing with artificial intelligence. International Research Journal of Engineering and Technology, 7(7), 3964-3976.

Jarrahi, M. H. (2018). Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making. *Business Horizons*, 61(4), 577–86.

Kamran, H. (2021). Pazarlamada Yapay Zekânın Kullanımı: Yapay Zekâ Pazarlama Araçlarının Tüketici Kabulüne Ilişkin Bir Araştırma (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kaplan, A. & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15-25.

Karban, R. (2015). Plant Learning and memory. The University of Chicago press, 31-44.

Karimova, G. Z., & Shirkhanbeik, A. (2019). Marketing artificial intelligence-creating the AI archetype for evoking the personality trust. *Academy of Marketing Studies Journal*, 23, 1–13.

Karrh, J. A., McKee, K. B., & Pardun, C. J. (2003). Practitioners' evolving views on product placement effectiveness. *Journal of advertising research*, 43(2), 138-149.

Kask, K. (2014). semanticscholar. Retrieved from www.semanticscholar.org: https:// pdfs.semanticscholar.org/presentation/a873/8ca243dc433eeea8850843d67f27d92081b1.pdf

Khanna, V., Ahuja, R., & Popli, H. (2020). Role of artificial intelligence in pharmaceutical marketing: A comprehensive review. *Journal of Advanced Scientific Research*, 11, 54–61.

Khokhar, P., & Chitsimran. (2019). Evolution of artificial intelligence in marketing, comparison with traditional marketing. *Our Heritage*, 5, 375–389.

Kose, U., & Sert, S. (2016). Intelligent content marketing with artificial intelligence. In International Conference of Scientific Cooperation for Future (No. 837-43).

Kose, U., Sert, S., & Kose, U. (2017). Improving content marketing processes with the approaches by artificial intelligence. Ecoforum, 6, 1–8.

Kotler, P., Keller, K. L., Brady, M., Goodman, M., & Hansen, T. (2009). Marketing Management (Harlow. Pearson Education Limited), 29, 11-24.

Köksal, Y., & Özdemir, Ş. (2013). Bir İletişim Araci Olarak Sosyal Medya'nin Tutundurma Karmasi İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.

Krishna, A. (2018). IBM. Retrieved from www.ibm.com: https://www.ibm.com/blogs/research/2018/06/ai-debate/

Krsteva, M. S. T. (2016). Artificial intelligence in marketing and advertising. Int J Science and Arts, 85, 7485.

Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., & Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized en gagement marketing. *California Management Review*, 61(4), 135–155.

Kutton, M. (2018). inside big data. Retrieved from www.insidebigdata.com: https://insidebigdata.com/2018/09/01/data-linguistics-deep-learning-digital-age/

Kühl, N., Mühlthaler, M., & Goutier, M. (2019). Supporting customer-oriented marketing with artificial intelligence: Automatically quantifying customer needs from social media. *Electronic Markets*, 30, 351–36.

Lafley, A.G., Martin, R.L., Rivkin, J.W. & Siggelkow, N., (2012). Bringing science to the art of strategy. *Harvard Business Review*, 90(9), 3-12.

Laney, D. (2001). 3D data management: controlling data volume , velocity and variety. Meta Delta.

Lee, D., Hosanagar, K., & Nair, H. S. (2018). Advertising content and consumer engagement on social media: Evidence from Facebook. *Management Science*, 64(11), 5105–5131.

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. nature, 521(7553), 436-444.

Legg, S., & Hutter, M. (2007). A collection of definitions of intelligence. Frontiers in Artificial Intelligence and applications, 157, 17.

Leung, E., Paolacci, G., & Puntoni, S. (2018). Human versus machine: Resisting automation in identity-based consumer behavior. *Journal of Marketing Research*, 55(6), 818–831.

Li, S. (2000). The development of a hybrid intelligent system for developing marketing strategy. *Decision Support Systems*, 27(4), 395-409.

Li, S. & Li, J.Z. (2009). Hybridising human judgment, AHP, simulation and a fuzzy expert system for strategy formulation under uncertainty. *Expert Systems with Applications*, 36(3), 5557-5564.

Longoni, C., Bonezzi, A., & Morewedge, C. K. (2019). Resistance to medical artificial intelligence. *Journal of Consumer Research*, 46, 629–650.

Markiewicz, T. & Zheng, J. (2018). Getting Started with Artificial Intelligence. *A Practical Guide to Building Enterprise Applications*, O'Reilly, Boston, MA.

Martínez-López, F. J., & Casillas, J. (2013). Artificial intelligence-based systems applied in industrial marketing: An historical overview, current and future insights. Industrial Marketing Management, 42(4), 489-495.

McCarthy. (2007). Formal Stanford. Retrieved from www-formal.stanford.edu: http://www.formal.stanford.edu/jmc/whatisai/node1.html

McKinsey, (2017). available at: https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Industries/Advanced%20Electronics/Our%20Insights/How%20artificial%20intelligence%20can%20deliver%20real%20value%20to%20companies/MGI-Artificial-Intelligence-Discussion-paper.ashx (accessed10 December 2019).

Mende, M., Scott, M. L., van Doorn, J., Grewal, D., & Shanks, I. (2019). Service robots rising: How humanoid robots influence service experiences and elicit compensatory consumer responses. *Journal of Marketing Research*, 56(4), 535–556.

Micu, A., Capatina, A., & Micu, A.-E. (2018). Exploring artificial intelligence techniques' applicability in social media marketing. *Journal of Emerging Trends in Marketing and Management*, 1, 156–165.

Misra, K., Schwartz, E. M., & Abernethy, J. (2019). Dynamic online pricing with incomplete information using multiarmed bandit experiments. *Marketing Science*, 38(2), 226–252.

Mogaji, E., Soetan, T. O., & Kieu, T. A. (2020). The implications of artificial intelligence on the digital marketing of financial services to vulnerable customers. Australasian Marketing Journal, j-ausmj.

Montes, R., Sand-Zantman, W., & Valletti, T. (2019). The value of per sonal information in online markets with endogenous privacy. *Management Science*, 65(3), 1342–1362.

Mouncey, P. (2018). Gaining insights without questions. *International Journal of Market Research*, 60, 425–434. https://doi.org/10.1177/1470785318787248

Mölsä, M. (2017). Success factors when implementing AI-powered marketing solutions. (Bachelor's Thesis, Degree Programme in Business Information Technology, University of Applied Sciences).

Murgai, A. (2018). Transforming digital marketing with artificial intelligence. *International Journal of Latest Technology in Engineering, Management & Applied Science*, 7(4), 259–262.

Nadikattu, A. K. R. (2021). Influence of Artificial Intelligence on Robotics Industry. *International Journal of Creative Research Thoughts* (IJCRT), 9(1), 2320-2882.

Najafabadi, M. M., Villanustre, F., Khoshgoftaar, T. M., Seliya, N., Wald, R., & Muharemagic, E. (2015). Deep learning applications and challenges in big data analytics. Journal of big data, 2(1), 1-21.

Nufer, G., & Muth, M. (2022). Artificial intelligence in marketing analytics: the application of artificial neural networks for brand image measurement. *Journal of marketing development and competitiveness*, 16(1), 55-63.

Öncel, M. U. (2021). Stratejik kararların, iş tatmini, çalışan motivasyonu ve kârlılık üzerine etkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama. (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maltepe Üniversitesi).

Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.

Pagani, M. (2013). Digital Business Strategy and Value Creation:Framing The Dynamic Cycle of Control Points. *MIS Quaterly*, 37(2), 617-632.

Parton, S. (2018). SingularityHub. Retrieved from https://singularityhub.com: https://singularityhub.com/2018/09/09/outdated-evolution-updating-our-governments-to-cope-with-disruptive-technology/#sm.0001o4sd3pqrce96yrd1zzk767t4b

Paschen, J., Kietzmann, J. & Kietzmann, T.C. (2019). Artificial intelligence (AI) and its implications for market knowledge in B2B marketing, *Journal of Business and Industrial Marketing*, 34(7), 1410-1479.

Pitt, C., Kietzmann, J., Botha, E. & Wallstr€om, A. (2018). Emotions and sentiment: an exploration of artist websites, *Journal of Public Affairs*, 18(2), 1-12.

Powell, T. C., & Dent-Micallef, A. (1997). Information technology as competitive advantage: The role of human, business, and technology resources. Strategic management journal, 18(5), 375-405.

Prentice, C., Dominique Lopes, S., & Wang, X. (2020). Emotional intelligence or artificial intelligence–an employee perspective. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(4), 377-403.

Pulles, N. J., & Hartman, P. (2017). Likeability and its effect on outcomes of interpersonal interaction. *Industrial Marketing Management*, 66, 56–63.

Roski, J., Bo-Linn, G. W., & Andrews, T. A. (2014). Creating value in health care through big data: opportunities and policy implications. Health affairs, 33(7), 1115-1122.

Rouse, M. (2018). SearchEnterpriseAI. Retrieved from https://searchenterpriseai.techtarget.com/definition/machine-learning-ML.

Russell, S., Dewey, D., & Tegmark, M. (2015). Research priorities for robust and beneficial artificial intelligence. AI magazine, 36(4), 105-114.

Russell, Stuart J. & Peter Norvig (2009). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, 3rd ed. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Sallomi, P. (2015). Deloitte. *Wall Street Journal*. Retrieved from www2.deloitte.com: https://www.deloitte.com/us/en/pages/technology-media-and-telecommunications/articles/artificialintelligence-disruption.html

Samuel, A. L. (1959). Some studies in machine learning using the game of checkers. IBM Journal of research and development, 3(3), 210-229.

Shahid, M. Z., & Li, G. (2019). Impact of artificial intelligence in marketing: a perspective of marketing professionals of Pakistan. Global Journal of Management and Business Research, 19(2), 27-33.

Sharma, A. (2018). Aanalytics India. Retrieved from www.analyticsindiamag.com: https://www.analyticsindiamag.com/punjab-national-bank-to-use-ai-to-detect-frauds/

Siau, K. L. (2017). Impact of artificial intelligence, robotics, and machine learning on sales and marketing impact of artificial intelligence, robotics, and machine. *Association for Information Systems AIS. Electronic Library*. https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1047&context=mwais2017

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve girişimcilikte yeni yaklaşımlar. Pamukkale *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.

Sterne, J. (2017). Artificial intelligence for marketing: practical applications. John Wiley & Sons.

Struhl, S. (2017). Artificial intelligence marketing and predicting consumer choice: An overview of tools and techniques.

Sunal, S. (2022). Yapay Zeka, Büyük Veri ve Otomasyon: Mevcut Durum, Beklentiler ve Olanaklar. *Madde Diyalektik ve Toplum*, 5(2), 147-155.

Sümer, S. I., & Zeliha, E. S. E. R. (2006). Pazarlama Karması Elemanlarının Eevrimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 165-186.

Şahin, E., Çağlıyan, V., & Başer, H. H. (2017). Sosyal medya pazarlamasının tüketici satın alma davranışına etkisi: Selçuk üniversitesi İİBF örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 67-86.

Şahin, O. (2021). Yapay zekâ ve makine öğreniminin pazarlama süreçleri üzerindeki etkileri. *İşletmeciliği Yeniden Düşünmek*, içinde (241-258), Türkmen Kitabevi.

Şalvarlı, M. S., & Kayışkan, D. (2022). Pazarlama Alanında Yapay Zekanın Gelişen Rolüne Genel Bir Bakış. *İzmir Yönetim Dergisi*, 2(2), 106-115.

Tan, M. F., & Çolakoğlu, E. (2021). Marka tatmini, güveni ve sadakati arasındaki ilişkinin sosyal medya iletişimi kapsamında incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 574-590.

Theodoridis, P. K., & Gkikas, D. C. (2019). How artificial intelligence affects digital marketing. In Strategic Innovative Marketing and Tourism: 7th ICSIMAT, Athenian Riviera, Greece, 2018 (pp. 1319-1327). Springer International Publishing.

Thiraviyam, T. et al. (2018). International Journal of Recent Research Aspects ISSN: 2349-7688, *Special Issue: Conscientious Computing Technologies*, 449-452.

Turan, U. (2019). Karar Verme ve Eleştirel Düşünme İlişkisi (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük Üniversitesi).

Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59(236), 433-460.

Xi, Y., & Siau, K. (2020). Values of artificial intelligence in marketing. *Association for Information Systems AIS Electronic Library*. https://aisel.aisnet.org/mwais2020/27/#:~:text=Artificial%20Intelligence%20(AI)%20is%20causing,areas%20of%20the%20marketing%20field.&text=This%20research%20results%20in%20a,in%20marketing%20by%20the%20subjects.

Vishnoi, S. K., & Bagga, T. (2019). Artificial intelligence enabled marketing solutions: A review. *Indian Journal of Economics and Business*, 17, 167–177.

Wilson, H. J., & Daugherty, P. R. (2018). Collaborative intelligence: Humans and AI are joining forces. Harvard Business Review, 96(4), 114-123.

Yau, K. L. A., Saad, N. M., & Chong, Y. W. (2021). Artificial intelligence marketing (AIM) for enhancing customer relationships. *Applied Sciences*, 11(18), 8562.

Zilis, S. & Cham, J. (2016). The competitive landscape for machine intelligence, *Harvard Business Review*, available at: https://hbr.org/2016/11/the-competitive-landscape-for-machine-intelligence (accessed 15 December 2019).

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR-1

Editörler
Fulya Oduncu - İncilay Yıldız

nobel

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR-1

Editörler: Fulya Oduncu, İncilay Yıldız

Yayın No.: 4937
İşletme No.: 351
ISBN: 978-625-397-461-9
E-ISBN: 978-625-397-462-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Not: Bölümlerin intihal oranı sorumluluğu, ilgili bölümün yazarına aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Tamer Afyon
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Oduncu, Fulya., Yıldız, İncilay.
Yönetim Bilişim Sistemlerinde Güncel Yaklaşımlar-1
Editörler: Fulya Oduncu - İncilay Yıldız
1. Basım, XII + 232 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-461-9
E-ISBN: 978-625-397-462-6
1. Yönetim Bilişim Sistemleri 2. İşletme Yönetimi 3. Dijital Dönüşüm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltdi. Şti. Sertifika No.: 44093
Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No:21 Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI III
İÇİNDEKİLER V

BÖLÜM 1 YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN TEKNOLOJİ İLE İLİŞKİSİ 1
1. Bilişim Sistemleri 1
1.1. Bilgi 1
1.1.1. Bilgi yönetimi 1
1.1.2. Küreselleşme ve bilgi toplumu 2
1.1.3. Bilgi tanımlamaları 3
1.2. Sistem 3
1.3. Bilişim Sistemleri 4
1.3.1. Bilişim sistemlerinin temel bileşenleri 5
1.4. Yönetim Bilişim Sistemleri 6
1.4.1. Yönetim bilişim sistemlerinin özellikleri 9
1.4.2. Yönetim bilişim sistemlerini oluşturan alt sistemler 11
1.4.3. Yönetim bilişim sistemleri ve veri işleme sistemleri farklılıkları 11
1.4.4. Yönetim bilişim sistemleri tarafından sunulan raporlar 12
1.4.5. Yönetim bilişim sistemlerinin iş üzerindeki etkileri 13
1.4.6. Yönetim bilişim sistemlerinin iş fonksiyonları 14
1.4.7. Yönetim bilişim sistemleri ve veri tabanı yönetim sistemleri (VTYS) 15
1.4.8. Yönetim bilişim sistemlerinin işletmelere faydaları 16
2. İş Süreçlerinin Verimlilik Artışı 17
2.1. Zaman ve Kaynak Tasarrufu 18
2.2. İş Süreçlerinde Hız ve Hassasiyet 18
2.3. Verimlilik Artışı 19
2.4. İş Süreçlerinde Standartlaşma 19
2.5. Esneklik ve Ölçeklenebilirlik 19

3. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN TEKNOLOJİ İLE ETKİLEŞİMİ 20
3.1. Veri Toplama ve Depolama 20
3.2. Bilgi İşleme ve Analiz 20
3.3. İletişim ve İş Birliği 21
3.4. Karar Destek 21
3.5. Süreç Otomasyonu 21
4. Yönetim Bilişim Sistemlerinin Teknoloji ile Entegrasyonu 22
4.1. Donanım ve Altyapı Entegrasyonu 22
4.2. Yazılım ve Uygulama Entegrasyonu 22
4.3. Veri Tabanı Entegrasyonu 23
4.4. Veri ve Bilgi Entegrasyonu 23
4.5. İş Süreçleri Entegrasyonu 23
SONUÇ 24
KAYNAKÇA 25

BÖLÜM 2 İŞLETMELERDE BİLİŞİM SİSTEMLERİ YÖNETİMİ 27
Giriş 27
1. İşletmelerde Yönetim Bilişim Sistemleri 27
2. İşletmelerde Bilgi İle İş Değer Zinciri 28
3. İşletmelerde Yönetim Seviyelerine Göre Karar Tipleri 29
3.1. Stratejik Yönetim 29
3.2. Taktiksel Yönetim 29
3.3. Operasyonel Yönetim 30
3.4. Yapısal Kararlar 30
3.5. Yapısal Olmayan Kararlar 30
4. Çağdaş Bilişim Sistemi Yaklaşımları 30
4.1. Davranışsal Yaklaşım 32
4.2. Sosyoteknik Bilişim Sistemi Yaklaşımı 33
5. Sorumluluk Düzeylerine Göre Bilişim Sistemleri 34
5.1. İşlem Düzeyli Sistemler 35
5.2. Bilgi Düzeyli Sistemler 36
5.3. Yönetim Düzeyli Sistemler 36
5.4. Stratejik Düzeyli Sistemler 36
6. Temel Bilişim Sistemleri 37
6.1. Veri İşleme Sistemleri 37
6.2. Ofis Otomasyon Sistemleri 38
6.3. Yönetim Bilişim Sistemleri 39
6.3.1. Yönetim bilişim sistemlerinin temel özellikleri 40
6.3.2. Yönetim bilişim sistemleri ve veri işleme sistemleri 40
6.3.3. Yönetim bilişim sistemleri tarafından sunulan raporlar 41
6.3.4. Yönetim bilişim sistemlerinin iş üzerindeki etkileri 42

6.3.5. Yönetim bilişim sistemlerinin iş fonksiyonları 43
6.3.6. Yönetim bilişim sistemleri ve veri tabanı yönetim sistemleri 43
6.4. Karar Destek Sistemleri 43
6.4.1. Karar destek sistemlerinin temel özellikleri 44
6.5. Üst Yönetim Bilişim Sistemleri 45
7. Temel İşletme Bilgi Sistemleri.....
7.1. Üretim Bilişim Sistemleri 47
7.2. Pazarlama Bilişim Sistemleri 47
7.3. İnsan Kaynakları Bilişim Sistemleri 47
7.4. Finans Bilişim Sistemleri 48
7.5. Muhasebe Bilişim Sistemleri 48
Sonuç 48
kaynakça 50

BÖLÜM 3 MÜŞTERİ BAŞARI UZMANLARININ PERFORMANSLARININ DİJİTAL SİSTEMLER İLE ÖLÇÜMÜ 51
Giriş 51
1. Müşteri Başarı Uzmanları 51
1.1. Müşteri Başarı Uzmanları Nedir? 51
1.2. Müşteri Başarı Uzmanları Ne İş Yaparlar? 52
1.3. Müşteri Başarı Uzmanları Hangi Araçları Kullanır? 53
2. İnsan Kaynakları 53
2.1. İnsan Kaynakları Nedir? 54
2.2. İnsan Kaynakları Çalışanlara Nasıl Hedef Belirler? 54
3. Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) 55
3.1. CRM Nedir? 55
3.2. CRM Hangi Alanlarda Kullanılır? 56
3.3. Müşteri Başarı Uzmanları CRM'yi Nasıl Kullanır? 56
4. İş Zekâsı 57
4.1. İş Zekâsı Nedir? 57
4.2. İş Zekâsı Araçları Nelerdir? 58
5. Veri Tabanları 58
6. Veri Analiz Yazılımları 58
7. Veri Görselleştirme Araçları 58
8. CRM VE POWER BI 59
8.1. CRM ve POWER BI Entegrasyonu Nasıl Yapılır? 59
9. POWER BI 61
9.1. CRM Verileri Nasıl Düzenlenir? 61
Sonuç ve Öneriler 71
Kaynakça 72

BÖLÜM 4 YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ İÇERİK OLUŞTURMA SİSTEMİ: CONTIVENTOR 73
Giriş 73
1. Yapay Zekâ Kavramı 74
2. Yapay Zekânın Gelişim Temelleri ve Zorlukları 75
3. Yapay Zekânın İş gücü Piyasasına Etkisi 76
4. Yapay Zekânın Müşteri Hizmetlerine Etkisi 77
5. GPT 3 Nedir? 78
6. API Nedir? 79
7. Makine Öğrenmesi ve Algoritmaları 80
8. Contiventor'da Kişiselleştirme için Makine Öğrenme Algoritmaları 81
8.1. Contiventor Kullanıcı Tabanlı Tavsiye Algoritmaları 81
8.2. Contiventor Derin Öğrenme Algoritmaları 82
8.3. Contiventor İçerik Filtreleme Algoritmaları 82
10. CAPTCHA 83
11. İçerik Yönetim Sistemleri 84
12. İçerik Yönetim Sistemleri ve Contiventor 85
13. Prompt Mühendisliği 86
14. Yapay Zekâ ile Üretilen İçeriklerin Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi 87
15. Contiventor İçerik Şablonları 88
15.1. Contiventor ve Kelime Filtreleme 89
15.2. Mail Yapılandırılması 90
15.3. Contiventor Hukuki 91
15.4. Contiventor ve Fiyatlandırma 92
15.5. Contiventor ve Kimlik Doğrulama: 93
KAYNAKÇA 95

BÖLÜM 5 ÖZGÜN AKILLI SAAT: BY WATCH 97
Giriş 97
1. Projenin Amacı 98
2. Projenin Önemi 99
3. Kurumsal Çerçeve ve Literatür Taraması 100
3.1. Endüstri 4.0 ve Gelişim Süreçleri 100
3.1.1. Endüstri 4.0 Başlıca Kavramları 102
3.2. Akıllı Saat Teknolojisi 106
3.2.1. Akıllı saatlerin genel özellikleri 107
3.3. Akıllı Saat Teknolojisine Öncülük Eden Firmalar 108
3.4. İşletmelerde Akıllı Saat Teknolojisi 111
4. BY WATCH 112
4.1. Saat Kullanıcıları 112
4.2. Admin Paneli Kullanıcıları 113

4.3. Veri Gizliliği ve Güvenliği 118
4.4. Gizlilik Sözleşmesi 120
4.5. Saatin Tasarımı 120
4.6. Arayüz Tasarımı 121
4.7. Logo Tasarımı 122
4.8. Sensörler 122
Eleştiri 123
Sonuç Ve Değerlendirme 124
Kaynakça 126

BÖLÜM 6 MÜZİKSEVERLER İÇİN İNOVATİF İÇERİKÜRETİM SİSTEMİ: TUNEVERSE 127
GİRİŞ 127
1. Müzik Sektöründeki Dijital Dönüşümün Önemi ve Etkileri Ve Zorlukları 128
2. Tuneverse'in Müzikseverlere Sunacağı Yenilikler: Müzik Keşfi, İş Birlikleri ve Yaratıcı İmkânlar 131
3. Tuneverse'in Temel Amaçları ve Hedef Kitlesi 132
3.1. TuneVerse Projesinin Amaçları 132
3.1.1. Yeni sanatçıların keşfedilmesi 132
3.1.2. İş birlikleri ve müzikal etkileşim 132
3.1.3. Sanatçılar için destek ve fırsatlar 132
3.2. TuneVerse Projesinin Hedef Kitlesi 132
3.2.1. Müzik tutkunları 132
3.2.2. Bağımsız sanatçılar 133
3.2.3. Müzik eğitimi alan kullanıcılar 133
4. Kullanıcıların Yeni Sanatçıları Keşfetme İmkânları: Tuneverse'de Müzikal Keşif ve Sanatçı Araştırması 133
4.1. Kullanıcı Profil Sayfaları 133
4.2. Müzik Kategorileri ve Etiketler 133
4.3. Popüler ve Trend Olanlar 134
4.4. Kullanıcı Önerileri ve Algoritmalar 134
4.5. İş Birlikleri ve Müzik Projeleri 134
5. Etkileşim Kurarak İş Birlikleri Yapabilme İmkânları: Tuneverse'de Sanatçılar Arası İş Birliği ve Yaratıcı Ortaklıklar 134
6. Sanatçıların Rolü ve Katkıları: Tuneverse'de Müzik Ekosisteminin Güçlendirmesi ... 137
7. Sanatçı Dersleri ve Yeni Yeteneklerin Desteklenmesi: Tuneverse'de Sanatçıların Becerilerini Geliştirmelerine Yardımcı Olma İmkânları 139
8. Tuneverse Üzerinde Müzik Projelerini Paylaşma İmkânları: Sanatçı Özgünlüğü ve Yaratıcılık 140
9. Kripto Para ve Ödül Sistemi 142
10. Kripto Paraların Özellikleri 144
11. Blockchaın Teknolojisi 144

12. Blockchain Teknolojisinin Dünyada Kullanım Alanları 145
13. Kripto Para Madenciliği 146
14. Kripto Paralar 147
15. Kripto Paraların Üstün ve Zayıf Yönleri 148
16. Kripto Paraların Tuneverse Ekosistemi Üzerindeki Etkileri 149
17. Tuneverse'de Kullanılan Kripto Para Sisteminin İşleyişi ve Avantajları 150
18. İçerik Yönetimi ve Kullanıcı Deneyimi: Tuneverse'de Sunulan İçerik Türleri ve İçerik Yönetimi Süreçleri 153
19. Kullanıcı Odaklı Deneyim: Tuneverse'de Gezinme, Arama ve İçerik Keşfetme Süreçleri 154
20. İletişim ve Geri Bildirim: Tuneverse'deki Özel Sohbet ve Geri Bildirim Mekanizmaları 157
21. Proje Yönetimi Ve İş Birlikleri: Tuneverse'deki Araçlar Ve İş Birliği Özellikleri 157
22. Üyelik Planları ve Özellikler: Tuneverse'de Sunulan Üyelik Seviyeleri ve Avantajları 158
23. Güvenlik ve Veri Gizliliği: Tuneverse'de Kullanıcı Verilerinin Korunması ve Güvenlik Önlemleri 160
24. Sonuç ve Gelecek Perspektifleri: Tuneverse'in Başarıları ve Müzik Endüstrisine Etkileri 161
Kaynakça 162

BÖLÜM 7 PROGRAMLAMADA BELLEK YÖNETİMİ YÖNTEMLERİNİN ARAŞTIRILMASI 165
GİRİŞ 165
1. Programlama Dili Teorisi 166
1.1. Derleyici 167
1.2. Yorumlayıcı 169
2. Bellek Yönetimi 169
2.1. Anatomi 170
2.2. Çöp Toplama 173
2.2.1. Çöp Toplama Takibi 174
2.2.2. Referans Sayımı 175
2.3. Sahiplik 178
3. Test ve Gözlem 179
3.1. Test Sistemi 180
3.2. Özel Teknik Uygulamaları 181
3.2.1. Referans sayımı 181
3.3. Test Algoritmaları 181
3.3.1. Sıralama algoritmaları 182
3.3.1.1. Bubble sort 182
3.3.1.2. Quick sort 182
3.3.2. Dize algoritmaları 183

3.3.2.1. Upper Case 183
3.3.2.2. Lower case 184
3.3.2.3. Split 184
3.3.2.4. Trim 185
3.3.3. Arama algoritmaları 186
3.3.3.1. Binary search 186
3.3.3.2. Linear Search 186
3.3.4. Stres algoritmaları 187
3.3.4.1. HRIA 187
3.3.4.2. MTHA 188
3.4. Test ve Sonuçlandırma 188
3.4.1. Manuel bellek yönetimi tekniği 189
3.4.2. Sahiplik tekniği 192
3.4.3. Referans sayımı tekniği 193
3.4.4. Çöp toplama takibi tekniği 194
4. Potansiyel Sorular 195
4.1. Neden Her Teknik Tek Bir Dil ile Test Edilmedi? 195
4.2. Neden C ve C++ Dilleri İçin Resmî Derleyici Kullanılmadı? 195
4.3. Rc Tekniği İçin Neden C++ Kullanıldı? 196
4.4. Neden Tüm Teknikler Derlenen Diller ile Test Edildi? 196
4.5. Her Test Öncesi Kodun Yeniden Derlenmesinin Nedeni Nedir? 196
4.6. Bu Çalışma Dillerin Performansının Karşılaştırması mı? 197
4.7. Test Edilen Tüm Diller Neden Sistem Programlama Dili? 197
4.8. Programlama Dili Performansı Etkileyebilir mi? 198
4.9. İşlemci Mimarisi Performansı Nasıl Etkiler? 199
4.10. İşletim Sistemi Performansı Nasıl Etkiler? 200
4.11. Yüksek Bellek Tüketimi Kötü Bellek Yönetimi İşareti mi? 201
4.12. Çalışma Gerçek Hayat Tercihlerini Etkilemeli mi? 201
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 202
KAYNAKÇA 215

BÖLÜM 8 YAPAY ZEKÂ VE PSİKOLOJİK DANIŞMA- REHBERLİK İLİŞKİSİ 217
1. Rehberlik Nedir? 217
1.1. Psikolojik Danışma Nedir? 218
1.2. Rehberlik ve Psikolojik Danışma İlişkisi 219
1.3. Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Tarihsel Gelişimi 219
1.4. Psikolojik Danışma ve Rehberliğin İlkeleri 220
2. Çevrim İçi/Online Psikolojik Danışma 220
2.1. Çevrim İçi/Online ve Yüz Yüze Psikolojik Danışmanın Karşılaştırılması 221
2.2. Çevrim İçi Psikolojik Danışmada Önemli Noktalar 222
3. Yapay Zekâ Uygulamaları ve Psikolojik Danışma 222

3.1. Yapay Zekâ mı Yoksa Psikolojik Danışman mı? 226
3.2. ChatGPT-4 ve Ruh Sağlığı Alanındaki Rolü 227
3.3. Yapay Zekâ Teşhis Koyabilir mi? 228
3.4. PDR Çalışanları Yapay Zekâ Uygulamaları Hakkında Ne Düşünüyor? 228
3.5. Yapay Zekâ Uygulamaları Danışmada Var Olmalı mı? 230
SONUÇ 230
KAYNAKÇA 231

BÖLÜM 1

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN TEKNOLOJİ İLE İLİŞKİSİ

Semih Tekinbaş

1. BİLİŞİM SİSTEMLERİ

Mondial ticaretin artışı, internetin yayılması, teknoloji ilerlemesi ve bilgi ekonomilerinin büyümesi, işletmelerde bilişim sistemlerinin önemini artırmaktadır. İnternet teknolojilerindeki hızlı ilerleme, yeni iş modelleri ve iş süreçleri yaratmaktadır. Bilginin yayılması kolaylaşmıştır. Dijital firmalar gelişmiş ve elektronik ticaret öne çıkmıştır. Bilişim sistemleri, şirketlerin ürün ve hizmetlerini uzak mesafelere pazarlayabilme kabiliyetini artırmıştır. Küçük veya büyük işletmelerin çoğu; bilgi sistemlerini, bilgisayar ağlarını ve interneti kullanmaktadır (Laudon ve Laudon, 2005).

1.1. Bilgi

Bilgi, insanların yaşanan olayları eksiksiz ve doğru bir şekilde anlamalarını sağlayan kişiselleştirilmiş bilgilendirmedir. Bilgi, kurumları ve toplumları geleceğe yönlendirir. Yenilik ve yaratıcılığı teşvik ederek birçok faydalı fikrin ortaya çıkmasını sağlar. Organizasyonlarda bu yeni fikirlerin değerlendirilmesi, elemesi ve analiz edilmesi, başarısızlık olasılıklarını azaltır ve yeni başarıların elde edilmesine olanak tanır (Barutçugil, 2002).

1.1.1. Bilgi yönetimi

Bilgi; araçlara, süreçlere ve ürünlere uygulanmıştır. Bu da endüstri devrimini başlatmıştır. İkinci aşamasında yani 1880'den başlayarak İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği döneme kadar, bilgi yeni anlamıyla işlere uygulanmaya başlamıştır.

yonların etkinliklerini artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için kritik öneme sahiptir. Teknoloji, YBS'lerin işleyişini desteklemek ve geliştirmek için donanım, yazılım, veri yönetimi ve iletişim araçları sağlar. Bu sayede yöneticiler, daha bilinçli kararlar alabilir, iş süreçlerini optimize edebilir

KAYNAKÇA

Anameriç, H. (2003). Kütüphanelerde yönetim bilgi sistemleri ve bir model önerisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Anameriç, H. (2005). Yönetim bilgi sistemlerinin yönetim fonksiyonları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 45*(2), 25-43.

Awad, E. ve Ghaziri, H. (2004). *Knowledge Management*. New Jersey: Prentice Hall Publishing.

Baimurzayev, B. ve Tekedere, H. (2019). Bulut tabanlı moodle öğrenme yönetim sisteminin kullanılabilirlik analizi. *TÜBAV Bilim, 12*(4), 16-25

Barca, Mehmet. "Yeni Ekonomide Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi", (Çevrimiçi) http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=145, 27 Şubat 2005.

Barutçugil, İsmet (2002). *Bilgi Yönetimi*, 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayıncılık İletişim, Eğitim Hiz. Ltd. Sti., 2002.

Bay, M. ve Akpınar, S. (2016). Yönetim bilgi sistemlerinin stratejik planlamaya etkisi ve bir uygulama. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*, 357-364

Bozkurt, V. (1997), *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*. İstanbul: Sistem Yayınları.

Buckman, R. (2004). *Building a Knowledge – Driven Organization*. USA: McGraw-Hill Companies Pub.

Chaffey, D., Hickie, S., Greasley, A., & Bocij, P. (2006). Business Information Systems: Technology, Development and Management for the e-business.

Crawford, R. (1991). *In The Era of Human Capital*. USA: Harper, Business.

Damar, M. ve Coşkun, E. (2017). Üniversitelerde bilgi işlemden yönetim bilişim sistemlerine geçiş: mevcut durum ve beklentiler. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10*(1), 21-31.

Dinçerden, E. (2017). *Yönetim bilişim sistemleri: kurumsal enformasyon ve iş iletişimi. Akdeniz İletişim Dergisi, 27*, 135- 148.

Dirlik, S. (2008). Yönetim bilişim sistemlerinin örgüt yapısına ve karar vermeye etkisi: çoklu örnek olay araştırması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.

Drucker, P. F. (1993). I*nnovation and Entrepreneurship: Practice and Principles* (Harperbusiness).

Elbaşı, M. T. (2015). Türkiye'de özel hastanelerde kullanılan yönetim bilişim sistemlerinin çalışan performansına etkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Erkan, H. (1998). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. 4b*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay. No: 326. Bilim Dizisi, No 8.

Esen Öner, H. (1998). *İşletme Yönetiminde Sistem Yaklaşımı, 3. baskı*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Gökçen, H. (2005). *Yönetim Bilgi Sistemleri, 2. baskı*. Ankara: Epi Yayınları.

Hoşcan,Y. (2003). *Yönetim Bilgi Sistemi, 2. baskı*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İraz, R. ve Zerenler, M. (2008). Turizm işletmelerinde yönetim bilişim sistemleri kullanımının

yönetsel kararlar üzerindeki etkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8*(15), 375-391.

Karahoca, D. ve Karahoca, A. (1998). *Yönetim Bilişim Sistemleri, 1. baskı*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kefkir, T. A. (2019). Yönetim bilişim sistemleri disiplininin bibliyometrik analizi (Master's thesis, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Laudon, K. C. and Laudon, J. P. (2005). *Essentials of Management Information Systems: Managing The Digital Firm, 6th Edition*. USA: Pearson Prentice Hall.

Malhotra, Y. (2000). *Knowledge Management and New Organization Forms: A Framework for Business Model Innovation*. Knowledge Management and Virtual Organizations. USA: Idea Group Publishing, 2-19.

Masuda, Y. (1990). *Managing in the Information Society*. Basil, Blackwall, Cambridge-mass.

Nonaka, I. (2004). *The Knowledge –Cretaing Company. Hitotsubashi on Knowledge Management*. Singapore: John Wiley&Sons Pub.

Önder, E. (2005). Yönetim bilişim sistemleri kapsamında web tabanlı ilişkisel veritabanı yönetim sistemleri ve bir uygulama. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Sönmez Çakır, F., Aytekin, A., Yaşar, Ö. ve Yücel, Y. B. (2018). Öğretim kurum yöneticilerinin teknolojiye karşı tutumları ile yönetim bilgi sistemlerini kullanma durumu: Bartın ili örneği. *ASEAD Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5*(5), 250-269.

Tekin, M., Güleş, H. ve Burgess, T. (2000). *Dünyadaki Teknoloji Yönetimi Bilişim Teknolojileri*. Konya: Damla Ofset.

Turgay, T. (1995). Verimlilik Açısından Yönetim Bilişim Sistemleri. *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, Ankara.

Uygun, Ö. (2002). Belediyelerde yönetim bilişim sistemleri. *SAU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*, 119-128.

Yalçın, İ., Şeker, M. ve Bayram, A. (2014). Yöneticilerin kişilik özellikleri ve duygusal zekâları ile yönetim bilişim sistemleri kullanımları arasındaki etkileşimin tespitine yönelik bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 13*, 75-92.

Yarlıkaş, S. (2015). Yönetim bilişim sistemleri disiplininin Türkiye'deki mevcut durumu üzerine bir inceleme. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 5*(2), 136-147.

Yılmaz, M., & Demirkan, A. E. (2012). Hastane yönetim ve bilgi sisteminin kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 5*(3), 19-28.

Yılmaz, Y. H. (2009). Yönetim bilişim sistemleri ve bir fabrikada uygulama. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

BÖLÜM 2

İŞLETMELERDE BİLİŞİM SİSTEMLERİ YÖNETİMİ

Lara Akkam

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız 21. yüzyıl bilişim çağında, şirketler genellikle fiziksel varlıklardan ziyade bilgi ürünü varlıklarına sahiptir. Bilginin üretim faktörlerindeki artan rolü ve müşteri hizmetleri taleplerinin toplam talepteki artan rolü, bu eğilimi hızlandırmıştır. Organizasyonda karar desteğine kadar bilgiyi organize eden, saklayan, işleyen ve toplayan bilişim sistemleri iyi tasarlanmalıdır. Ayrıca karar desteği, koordinasyon ve kontrol sağlayan bilgi sistemleri, yönetici ve çalışanların sorunları çözmelerine, karmaşık sorunları öngörmelerine ve yeni ürünler yaratmalarına yardımcı olabilir. Kullanıcı için anlamlı ve faydalı bir biçimde sunulan verilere bilişim denir. Bilgisayarların ilk kullanım alanı veri işleme ve depolama iken günümüzde veri iletiminde de rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın ilk olarak genel anlamda işletmelerde bilişim sistemleri yönetiminden bahsedilmiştir. İşletmelerde bilgi ve iş değer zinciri ile işletmelerde yönetim seviyelerine göre karar tiplerin tanımlamaları yapılmış, bilişim sistemlerinin bileşenleri üzerinde odaklanmıştır. Çağdaş bilişim sistemi yaklaşımları, sorumluluk düzeylerine göre bilişim sistemleri, bilişim sistemlerin çeşitli özelliklerine göre sınıflandırarak ve işletmelerde yönetim bilişim sistemleri incelenmiştir. En önemlisi ise temel işletme bilgi sistemleri hakkında kısa ve öz bir şekilde bahsedilmiştir.

1. İŞLETMELERDE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ

Bilişim sistemleri, işletmelerde kullanılan donanım olsun yazılımdan, ağ altyapısını ve veri tabanına kadar teknolojik bileşenleri içermektedir. Bir işletmenin

KAYNAKÇA

Akbaş, Ö. F. (2020). İşletmelerde muhasebe bilgi sistemlerinin denetimi. *Dergi Park Akademik Dergisi, 1*(1).

Bay, M. ve Koşar, A. (2021). Değer zinciri nedir? ve değer zinciri analizinin çeşitli sektörlere olan yansımalarına kısa bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14*(77), 1123-1124.

Çoşkun, Ü. (2020). Karar ve karar verme süreci. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 53,* 1182-1185.

Gümüştekin, G. (2004). İşletmelerde yönetim bilişim sistemleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11*(1), 126-129.

https://bidunyasi.wordpress.com/2014/06/09/karar-desteksistemleri-kds-decision-support-systems-dss/ (E.T. 20.04.2023).

https://www.perakendeokulum.com/cagdas-bilgi-sistemi-yaklasimlari/(E.T. 15.04.2023)

https://www.perakendeokulum.com/sorumluluk-duzeylerine-gore-bilgi-sistemleri/(E.T. 15.04.2023).

Kahveci, E. (2016). Strateji, stratejik yönetim ve stratejik yönetim modeli. *Dergi Park Akademik Dergisi*, 3-6.

Kaplanseren, F. (2020). Sosyal bilimler öğrencilerinin temel bilgi teknolojileri ve yönetim bilişim sistemleri derslerine yönelik geri bildirimleri ve geri bildirimleri etkileyen faktörler. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 6*(2), 29-42.

Lamba, M. (2014). Karar vermeyi etkileyen yapısal faktörler bakımından yönetim ve organizasyon teorilerinin incelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16*(27), 9-16.

Özyirmidokuz, E. K., Stoica, E. L. ve Uyar, K. (2017). Mutlu proje: adaptif duygusal bir sosyoteknik sistem yaklaşımı. *Dergi Park Akademik Dergisi, 3*(2).

Önder, E. (2005). Yönetim bilişim sistemleri kapsamında web tabanlı ilişkisel veri tabanı yönetim sistemleri ve bir uygulama. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Süral, Ö. P. ve Eriş, E. D. (2012). Bilişim Teknolojileri uygulamalarında kullanım niyetine etki eden davranışsal faktörleri belirlemeye yönelik bütünleşik bir model önerisi. *Dergi Park Akademik Dergisi, 27*(2).

BÖLÜM 3

MÜŞTERİ BAŞARI UZMANLARININ PERFORMANSLARININ DİJİTAL SİSTEMLER İLE ÖLÇÜMÜ

Tayfur Korkmaz

GİRİŞ

Teknolojinin ve yapay zekânın geliştiği yeni dünyada işletmeler için teknolojiden faydalanan dijital sistemleri kullanmak ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu doğrultuda işletmeler, dijital sistemler kullanarak çalışanlarının performansını ölçebilir. İşletmelerin yeni kararlar alabilmeyi sağlayabilecek duruma gelmeleri önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda işletmeler için faaliyetlerde bulunan müşteri başarı uzmanlarının performanslarının nasıl ölçülebileceği, soru işareti oluşturmaktadır.

1. MÜŞTERİ BAŞARI UZMANLARI

1.1. Müşteri Başarı Uzmanları Nedir?

Müşteri başarı uzmanları (MBU) satış sonrası süreçlerde devreye giren personellerdir (https://degreesandcareers.info/business/how-to-become-a-customer-success-specialist/(E.T. 20.04.2023)). MBU'lar, alışveriş yapan müşterilerin işletmeden duydukları memnuniyet seviyesini arttırmakla görevlidirler. Müşterilerin aldığı hizmetin kalitesini arttırmak, sorunlarını iyi bir şekilde analiz etmek, analiz edilen sorunları kendi yetkinliği seviyesinde çözebilecek ise çözüm bulmak, eğer kendi yetkinliği kapsamında çözemeyecek ise bağlı olduğu şirketteki sorunla alakalı yetkinlik seviyesi yüksek kişilere yönlendirmek gibi konulardan sorumludurlar.

KAYNAKÇA

https://degreesandcareers.info/business/how-to-become-a-customer-success-specialist/ Erişim Tarihi 20.04.2023

https://kolayik.com/ikutuphane/kpi-nedir-nasil-uygulanir/ Erişim Tarihi 22.04.2023

https://manpower.com.tr/blog/kpi-nedir-kpi-nasil-belirlenir#:~:text=KPI%20belirlenmeden%20%C3%B6nce%20olas%C4%B1%20hedeflerin,ve%20elle%20tutulur%20sonu%C3%A7lar%20gerekli-dir. Erişim Tarihi 21.04.2023

https://oneri.io/blog/insan-kaynaklari-nedir/ Erişim Tarihi 21.04.2023

https://powerbi.microsoft.com/tr-tr/what-is-business-intelligence/ Erişim Tarihi 22.04.2023

https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C4%B0nsan_kaynaklar%C4%B1&action=history Erişim Tarihi 22.04.2023

https://www.kumsalajans.com/blog/web-ve-mobil-yazilim/crm-nedir Erişim Tarihi 22.04.2023

https://www.smartkarrot.com/resources/blog/customer-success-specialist/ Erişim Tarihi 20.04.2023

Yurdakul, M. ve Karahan, M. (2010). Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Ulaşım Sektöründe Bir Uygulama: İşletme Çalışanlarının Müşteri İlişkileri Yönetimi'ne ve Müşterilerine Bakış Açılarının Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

BÖLÜM 4

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ İÇERİK OLUŞTURMA SİSTEMİ: CONTIVENTOR

Tamer Afyon

GİRİŞ

Dijital çağın hızla ilerlemesiyle birlikte içerik yönetimi, şirketlerin başarıları ve rekabet avantajı elde etmeleri için kritik bir öneme sahip olmuştur. Günümüzde, kullanıcıların hızlı ve etkili bir şekilde içeriklere erişmeleri ve doğru bilgilere ulaşmaları beklenmektedir. Bu durum, şirketlerin içerik oluşturma süreçlerini optimize etmelerini ve kullanıcı deneyimini iyileştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Yapay zekâ, doğal dil işleme ve makine öğrenimi gibi alanlardaki ilerlemelerle birlikte, içerik yönetimi süreçlerinde büyük bir potansiyele sahiptir.

Bu potansiyeli gören ve kullanıcıların içeriklere hızlı ve doğru bir şekilde erişmelerini sağlamayı hedefleyen Contiventor projesi ortaya çıkmıştır.

Projenin amacı, kullanıcıların sorularına anında cevaplar sunmak, doğru içerikleri bulmak ve yönetmek için yapay zekâ teknolojisini kullanarak kullanıcı deneyimini optimize etmektir. Contiventor, kullanıcı dostu bir arayüz ve özelleştirilebilirlik imkânı sunarak şirketlerin içerik oluşturma süreçlerini daha verimli hâle getirmelerine yardımcı olmaktadır.

Geleneksel içerik yönetim sistemlerine kıyasla, Contiventor projesi önemli avantajlar sunmaktadır. Birincil olarak, proje, kullanıcıların sorularına anında ve doğru cevaplar sunarak hızlı yanıtların elde edilmesini sağlar. Kullanıcılar, içerikleri aramak ve bulmak için uzun saatler harcamak yerine Contiventor'un yapay zekâ algoritması sayesinde hızlı bir şekilde istedikleri bilgilere ulaşabilirler. Bu, kullanıcıların zamanlarını daha verimli bir şekilde kullanmalarını sağlar ve içerik oluşturma süreçlerini hızlandırır.

KAYNAKÇA

Arsenijevic, U. & Jovic, M. (2019). Artificial intelligence marketing: Chatbots. International Conference on Artificial Intelligence: Applications and Innovations (s. 19-22). Belgrad: Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE).

Balkus, S. V. & Yan, D. (2022). Improving Short Text Classification with Augmented Data Using GPT-3. 1-27. https://doi.org/10.48550/arxiv.2205.10981

Barış, A. (2020). A new marketing tool: Chatbot. GSI Journals Serie B: *Advancements In Business and Economics*. 3(1),31-46.

Bessen, J. (2017). Information Technology and Industry Concentration, No. 17-41 Boston University School of Law, Law & Economics Paper Series.

Bridgelall, R. (2023). Unraveling the Mysteries of Ai Chatbots. https://doi.org/10.20944/preprints202305.0900.v1

Brown, T., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., … & Amodei, D. (2020). Language Models Are Few-shot Learners. https://doi.org/10.48550/arxiv.2005.14165

Cotroneo, P., Hutson, J. (2023). Generative Ai Tools In Art Education: Exploring Prompt Engineering and Iterative Processes For Enhanced Creativity. M, 1(4), 14. https://doi.org/10.54517/m.v4i1.2164

Dirican, C. (2015). The Impacts of Robotics, *Artificial Intelligence on Business and Economics, Procedia - Sopial and Behavioral Sciences, 195*, 564-573.

Esen, B. A. (2018, Şubat 25). *API* Nedir? Entegrasyonu nasıl yapılır? https://medium.com/@akanesen/api-nedir-entegrasyonu-nas%C4%B1l-yap%C4%B1%C4%B1r-578f93578e46 adresinden alındı.

Floridi, L., Chiriatti, M. (2020). Gpt-3: Its Nature, Scope, Limits, and Consequences. *Minds & Machines, 4*(30), 681-694. https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1

Frey, C. B. & Osborne, M. A. (2013). *The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?* Oxford, UK: University Martin School.

Gacar, A. (2019). Yapay Zeka ve Yapay Zekanın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 389-394.

Güçlütürk, O. G. (2022). Chatgpt ile Üretilen İçeriklerin Eser Niteliğinin 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2).

Haenlein, M. & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence, *California Management Review*, 61(4), 5-14.

Haque, M. A. (2023). A Brief Analysis of "Chatgpt" – a Revolutionary Tool Designed By Openai. *EAI Endorsed Trans AI Robotics*, 1(1), e15. https://doi.org/10.4108/airo.v1i1.2983

Huang, M. H. & Rust, R. T. (2018). Artificial Intelligence in Service. *Journal of Service Research*, *21*(2), 155-172.

Jordan, M. I. & Mitchell, T. M. (2015). Machine learning: Trends, perspectives, and prospects. *Science, 349*(6245), 255–260.

Levy, F. (2018). Computers and populism: Artificial İntelligence, Jobs, and Politics İn The Near Term, *Oxford Review of Economic Policy, 34*(3), 393–417.

Mitchell, T. M. (1997). *Machine Learning*. In McGraw-Hill Science/Engineering/Math.

Mutascu, M. (2021). Artificial intelligence and unemployment: *New insights, Economic Analysis*

and Policy, 64, 653-667.

Nacar, E. N. & Erdebilli (B.D.Rouyendegh), B. (2021). Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Satış Tahmini. *Endüstri Mühendisliği, 32*(2), 307-320. DOI: 10.46465/endustrimuhendisligi.811183

Othman, A. (2023). Demystifying Gpt and Gpt-3: How They Can Support Innovators to Develop New Digital Accessibility Solutions and Assistive Technologies? *Nafath, 22*(7). https://doi.org/10.54455/mcn2204

Öztürk, K. ve Şahin, M. E. (2018). Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zeka'ya Genel Bir Bakış. *Takvim-i Vekayi*, 25-36.

Prentice C., Lopes S. D. & Wang X. (2020). The impact of artificial intelligence andemployee service quality on customer satisfaction and loyalty, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *29*(7), 739-756.

Samuel, A. L. (1959). Some studies in machine learning using the game of checkers. *IBM Journal of Research and Development, 3*(3), 210–229. https://doi.org/10.1147/rd.441.0206

Shaban-Nejad, A., Michalowski, M., Buckeridge, D. (2018). Health Intelligence: How Artificial Intelligence Transforms Population and Personalized Health. *Digital Med, 1*(1). https://doi.org/10.1038/s41746-018-0058-9

Smith, J. (2019). "The Role and Importance of Content Management Systems in Digital Marketing." *Journal of Digital Marketing, 25*(2), 45-62.

Şener, S. (2019). Makine Öğrenmesi Yardımıyla Zincir Restoran Gıda Satışlarının Tahmin Edilmesi ve Hava Durumunun Etkisinin İncelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Valdez, D. (2023). Performance of Progressive Generations of Gpt on an Exam Designed For Certifying Physicians as Certified Clinical Densitometrists (Preprint). https://doi.org/10.2196/preprints.49529

Williams, L. (2017). "The Future of Content Management Systems: A Technological Perspective." *International Journal of Web Engineering and Technology, 14*(3), 213-230.

Xing, Z., Huang Q., Cheng, Y., Zhu L., Lu, Q., Xu, X. (2023). Prompt Sapper: Llm-empowered Software Engineering Infrastructure For Ai-native Services. *Journal of Latex Class Files, 14*(8). https://doi.org/10.36227/techrxiv.23298488

Zysman, J. & Kenney, M. (2018). The next phase in the digital revolution, *Communications of the ACM*, *61*(2), 54–63.

BÖLÜM 5

ÖZGÜN AKILLI SAAT: BY WATCH

Barış Bayram Yağız

GİRİŞ

Teknolojinin zamanla gelişimiyle beraber birçok yenilik hayatımıza girmiştir. Bu yenilikler; yapay zekâ, bulut bilişim ve makine öğrenmesi gibi artık hayatımızın her noktasında bulunan kavramlardır. Bu kavramların eşiğinde büyüyen, gelişen teknolojinin sürekli yeniliklerle yeni fikirlerle değişmesidir. Endüstri 4.0 teknolojinin artık müşteri taleplerine göre şekillendiği, bir önceki sunulan üründen daha iyi ürünler ortaya konulması gerektiği bir dönemdir. Çünkü geçmişte bulunan sanayi devrimlerinde daha fazla hata payı ve az derecede seri üretim bulunmaktadır. İçerisinde bulunmuş olduğumuz Endüstri 4.0'da minimum hata payı, düşük maliyet ve seri üretimin olduğu bir dönem olarak geçmektedir. Akıllı saatler teknolojinin gelişmesiyle beraber hayatımızı kolaylaştıran işlevselliğiyle tanınmaktadır. Birçok farklı teknolojik cihazın barındırdığı özellikleri bileğimizde taşımak ve onu yönetebilmektedir. Bunula beraber günlük ihtiyaçlarımızı minimum hatayla yönetebilmeyi de beraberinde getirir.

Akıllı saatler, barındırdığı özellikleri sayesinde kullanıcının günlük yaşantısında yapmış olduğu hareketleri analiz ederek sonuçlar sunmaktadır. Bu sonuçlara istinaden kullanıcı, günlük olarak kendi durumunun nasıl olduğunu takip edebileceği bir veriye ulaşabilmektedir. Ayrıca riskli durumlarda göndermiş olduğu uyarılar ile olaylara daha önceden müdahale etme şansı da tanımaktadır. Bazı firmalar, bu teknolojiye öncülük yapmaktadırlar. Apple, yapmış olduğu yeniliklerle giyilebilir teknolojiyle (https://www.endustri40.com/artirilmisgerceklik-kullanan-7-marka/) çok fazla ürün sunmaktadır. Bu ürünlerin üzerine gelen bütün ürünleri daha farklı tasarımlarla, kullanım amacıyla bizlere sunarak tek-

KAYNAKÇA

Akben, İ., & Avşar, İ. İ. (2018). Endüstri 4.0 ve Karanlık Üretim: Genel Bir Bakış. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 26-37.

Akıllı. Saat. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C4%B1ll%C4%B1_saat adresinden 24 Eylül 2023 tarihinde edinilmiştir.

Aksoy, S. (2017). Değişen teknolojiler ve endüstri 4.0: endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş. *Sav katkı, 4*, 34-44.

Apple. Tarihçe. https://tr.wikipedia.org/wiki/Apple adresinden 8 Haziran 2023 tarihinde edinilmiştir.

Bayraktar, E., & Kaleli, F. (2007). Sanal gerceklik ve uygulama alanlari. *Akademik Bilişim, 1*(6).

Bulutistan. Bulut Bilişim (Cloud Computing) Nedir? En Popüler 5 Bulut Bilişim Uygulama Örneği. https://bulutistan.com/blog/bulut-bilisim adresinden 19 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.

Çirkin, E., & Özdağoğlu, A. (2021). Endüstri 4.0 Bünyesindeki Otonom Robotların Sürdürülebilirlik Perspektifleri Açısından Değerlendirilmesi. *Erciyes Akademi, 35*(4), 1534-1553.

Derya, H. (2018). Endüstri devrimleri ve endüstri 4.0. GÜ İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 2(2), 1-20.

Ercan, T., & Kutay, M. (2016). Endüstride nesnelerin interneti (IoT) uygulamaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 16*(3), 599-607.

Fırat, S. Ü., & Fırat, O. Z. (2017). Sanayi 4.0 devrimi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Kavramlar, küresel gelişmeler ve Türkiye. *Toprak İşveren Dergisi, 114*(2017), 10-23.

Gökhan, Ü. N. A. L., & Uluyol, Ç. (2020). Blok zinciri teknolojisi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 13*(2), 167-175.

GÖV, S. A., & Erdoğan, D. (2020). Dördüncü Endüstri Devriminin (Endüstri 4.0) Neresindeyiz?. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 299-318.

https://www.endustri40.com/artirilmisgerceklikkullanan-7-marka/

https://www.ideasoft.com.tr/nesnelerin-interneti-iot-nedir/

https://www.neoldu.com/apple-hakkinda-bilgi-33855h.htm

https://www.samsung.com/tr/about-us/company-info/

Huawei Kimdir? https://consumer.huawei.com/tr/about-us/ adresinden 25 Eylül 2023 tarihinde edinilmiştir.

İçten, T., & Güngör, B. A. L. (2017). Artırılmış gerçeklik teknolojisi üzerine yapılan akademik çalışmaların içerik analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10*(4), 401-415.

Kurbanoğlu, S. S. (1996). Sanal gerçeklik: Gerçek mi, değil mi? *Türk Kütüphaneciliği, 10*(1), 21-31.

Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., & Feld, T. (2014). Industry 4.0. *Business & Information Systems Engineering, 6*(4), 239-242.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(1), 41-64.

Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi, 6*(2), 25-36.

Pektaş, Ö. (2018). Android Tabanlı Akıllı Saatler İçin Diyabet Uygulaması. İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 4- 26.

Sucu, İ. (2019). Yapay Zekanın Toplum Üzerindeki Etkisi ve Yapay Zekâ (A.I.) Filmi Bağlamında Yapay Zekaya Bakış. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 207-210

BÖLÜM 6

MÜZİKSEVERLER İÇİN İNOVATİF İÇERİK ÜRETİM SİSTEMİ: TUNEVERSE

Yasin Gökmen Altındirek

GİRİŞ

Müzik, insanlık tarihinin en eski ve güçlü ifade biçimlerinden biridir. Yüzyıllar boyunca, müzik insanları bir araya getirir, duyguları ifade eder ve ortak bir dil oluşturur. Ancak geleneksel müzik endüstrisi genellikle yeni yeteneklerin keşfedilmesinde sınırlı kalmış ve birçok sanatçı, seslerini dünyaya duyurmak için zorlu bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Neyse ki dijital çağın getirdiği yeniliklerle birlikte müzik dünyası da dönüşüme uğruyor.

Bu makalede, TuneVerse adlı yenilikçi bir proje hakkında derinlemesine bir inceleme yapacağız. TuneVerse, müzikseverlere yeni sanatçıları keşfetme, iş birlikleri yapma ve birlikte müzik yapma imkânı sunan bir platformdur. Müzikseverler, artık geleneksel sınırlamaları aşarak dünyanın dört bir yanındaki yetenekleri keşfedebilir ve onlarla etkileşim kurabilirler.

TuneVerse'un önemli bir özelliği, kullanıcıların birbirleriyle iş birlikleri yaparak müzik projeleri geliştirebilmeleridir. Bu platform, farklı yeteneklere sahip müzikseverleri bir araya getirerek yaratıcı bir ortam sunar. Kullanıcılar, birlikte şarkılar yazabilir, fikir alışverişi yapabilir ve birbirlerine ilham verebilirler. Bu, müzik dünyasında yeni ve çeşitli seslerin ortaya çıkmasını sağlayarak sanatçıların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırır.

TuneVerse projesi, sanatçılar için de büyük bir destek kaynağıdır. Sanatçılar, platformda dersler verebilir, canlı performanslar sergileyebilir ve kendi hayran kitlesini oluşturabilir. Bu sayede, sanatçılar hem müzikal becerilerini geliştirebilir hem de ek gelir elde edebilirler. TuneVerse, onaylı sanatçılar için yeni bir yayın

KAYNAKÇA

Aslantaş, A. B. (2017). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 349-366.

Bridges, A. (2017). Will Workplaces Be Going Off the Rails on the Blockchain? Erişim adresi https://www.fisherphillips.com/pp/newsletterarticlewill-workplaces-be-going-off-the-rails-on- theblockchain.pdf?13132

Chen, C., Leon, S. & Nakayama, M. (2018). Converting Music Streaming Free Users to Paid Subscribers: Social Influence or Hedonic Performance? *International Journal of Electronic Business, 14*(2), 128-145.

Dietz, M., Olanrewaju, T., Khanna, S. & Rajgopal, K. (2015). Cutting Through the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks.

Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş.*(19. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Eğilmez, M. (2017). Kripto paralar, bitcoin ve blockchain. Erişim Adresi: http://www. mahfiegilmez. com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain. html, 23.

Erkaya, M. (2019). Türkiye'de Dijital Müzik Pazarının Oluşumu. İçinde E. Saka (Der.), *Yeni Medya Çalışmaları V-Türkiye İnternet Tarihi* (ss. ---). İstanbul: Alternatif Bilişim.

Gertrude, C. D. (2016). Sweden Tests Blockchain Technology for Land Registry. Erişim adresi: https://www.reuters.com/article/ussweden-blockchain/sweden-tests-blockchaintechnology-for- land-registry-idUSKCN0Z22KV

Gibson, C. & Tyler, K. (2016). Blockchain 101 For Asset Managers. The Investment Lawyer, *Covering Legal and Regulatory Issues of Asset Management, 23 (*10), 1-8.

Hepkorucu, Ö. G. A. & Genç, Ö. G. S. (2017). Finansal Varlık Olarak Bitcoin'in İncelenmesi ve Birim Kök Yapısı Üzerine Bir Uygulama. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 47-58.

Lena F. (2017). Cultural Diversity in the Music Industry of Turkey. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü, İstanbul.

Mainelli, M. (2017). Blockchain Will Help Us Prove Our Identities In A Digital World. Harvard Business Review. Erişim adresi: https://hbr.org/2017/10/smart-ledgers-can-help-us-reclaim-control-of-our-personal-data

Martin, A. (2017). Banks Team Up With IBM in Trade Finance Blockchain. Financial Times, October 4. Erişim adresi: https://www.ft.com/content/7dc8738c-a922-11e7-93c5-648314d2c72c

Meijer, C. R. (2016). Blockchain and the securities industry: Towards a new ecosystem. *Journal of Securities Operations & Custody, 8*(4), 322-329.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Erişim adresi: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

Oran, A. (2011). Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(1), 151-161.

Öztürk, N. (2011). *Para Banka Kredi*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Pirinççi, A. E. (2018). Yeni Dünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin'in Değerlendirilmesi. International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences, 1(1), 45-52.

Reid, F. & Harrigan, M. (2013). An analysis of anonymity in the bitcoin system. In: Security and

privacy in social networks (ss. 197-223). New York, NY: Springer.

Seth, A. (2016). The Possibilities With Blockchains Explaning Software. Erişim adresi: https://opensourceforu.com/

Sönmez, A. (2014). *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, TOİDAC, 4(3).

Şıklar, İ. (2009). *Para Teorisi ve Politikasi*. Anadolu Üniversitesi.

Turhan, S. (2019). Müzik Endüstrisinin Yeni Medya Aracılığıyla Dönüşümü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Üzer, B. (2017). Sanal Para Birimleri. Uzmanlık Alan Tezi, TCMB, Ankara. Erişim adresi: http://bizdosyalar.nevsehir.edu.tr/c47c1427cd347475b8a298cdf74a1c28/para- piyasasiaraclari.pdf

BÖLÜM 7

PROGRAMLAMADA BELLEK YÖNETİMİ YÖNTEMLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Mertcan Davulcu

GİRİŞ

Berim (computation), aritmetik ya da aritmetik olmayan herhangi bir iyi düşünülüp tasarlanmış modeli izleyen bir hesaplama (calculation) türüdür.[1] Hesaplama, bir veya daha fazla girdi ile bir veya daha fazla sonuç üreten matematiksel bir süreçtir ve berim için ön koşuldur.[2]

Bilgisayar, berim gerçekleştirebilen herhangi bir elektronik cihazdır. Bilgisayarda berim, bir algoritmadır. Berim gerçekleştirmek için işlemciler [Merkezî İşlem Birimi (CPU)] kullanılır. İşlemcilerin farklı mimari tasarımları bulunmaktadır ve çalışma prensipleri bu mimarilere göre farklılık göstermektedir. İşlemciler yalnızca sahip oldukları komut kümesi (instruction set) içerisindeki komutları anlayabilmekte ve yürütebilmektedir. İşlemcinin komut setinin içeriği, işlemcinin mimarisine göre farklılık gösterebilir, bu da bir berimin her potansiyel işlemci mimarisine özel olarak tanımlanması gerektiği anlamına gelir.

Bir bilgisayar, berim gerçekleştirirken işlem gücü dışında farklı kaynaklara da ihtiyaç duymaktadır. Her türlü berim, veri işlemeyi gerektirir. Bu nedenle bir berim sisteminde verilerin saklanabileceği bir birim de olmalıdır. Günümüzde bu veri saklama görevi için performans kaybını en aza indirgemek amacıyla geçici rastgele erişimli bellekler [Random Access Memory (RAM)] kullanılmaktadır.

[1] (https://en.wikipedia.org/wiki/Computation

[2] https://en.wikipedia.org/wiki/Calculation

Gerçek hayat deneyimlerinde yazılım geliştiriciler bu tip kaba teknik karşılaştırmalarını fikir verici kaynaklar olarak değerlendirebilirler lakin bu konuda ciddi bir karar vermek amacıyla daha ciddi bir veri isteyen geliştiriciler kullanmak istedikleri tekniklerin uygulamalarını bireysel olarak kendi kriterlerinde test etmelidir. Bu tür bir yaklaşım daha ciddi kararlar doğrultusunda eldeki opsiyonların değerlendirilmesi bakımından daha rasyoneldir. Bireysel tercihlerin de oldukça belirleyici bir etken olduğu bu konuda bireysel gözlemler ışığında karar vermek kişiler için de daha güvenilir ve sağlıklı olacağı aşikardır.

KAYNAKÇA

Bellek yönetimi. Wikipedia [Online]. Available: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bellek_yönetimi

Calculation. Wikipedia [Online]. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Calculation

Computation. Wikipedia [Online]. Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Computation

Karakostas, V., Unsal, O. S., Nemirovsky, M., Cristal, A., & Swift, M. (2014, October). Performance analysis of the memory management unit under scale-out workloads. In 2014 IEEE International Symposium on Workload Characterization (IISWC) (pp. 1-12). IEEE.

Memory management unit. Wikipedia [Online]: Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Memory_management_unit

Pereira, R., Couto, M., Ribeiro, F., Rua, R., Cunha, J., Fernandes, J. P., & Saraiva, J. (2017, October). Energy efficiency across programming languages: how do energy, time, and memory relate?. In Proceedings of the 10th ACM SIGPLAN international conference on software language engineering (pp. 256-267).

Programlama dili teorisi. Wikipedia [Online]. Available: https://tr.wikipedia.org/wiki/Programlama_dili_teorisi

Ritchie, D. M. (2003). The Development of the C Language. https://www.bell-labs.com/usr/dmr/www/chist.html adresinden 23 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.

What Is Ownership?. Rust Book [Online]. Available: https://doc.rust-lang.org/book/ch04-01-what-is-ownership.html

BÖLÜM 8

YAPAY ZEKÂ VE PSİKOLOJİK DANIŞMA-REHBERLİK İLİŞKİSİ

Aslıhan Bayrak

1. REHBERLİK NEDİR?

Psikolojik danışma ve rehberliği anlamlandırabilmemiz için öncelikle rehberliğin ve psikolojik danışmanın tanımlarına bakmak bizim için daha yararlı olacaktır. Rehberlik, var olduğu günden bu zamana farklı tanımlamalara sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzgun (1992) tarafından yapılan bir tanıma göre rehberlik; bireye kendini anlaması, çevresindeki olanakları tanıması ve doğru kararlar vererek özünügerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel bir yardım sürecidir. Erkan (2000) ise rehberliği "Bireylere çağdaş dünyanın ihtiyacı olan mutlu ve üretken insanlar olabilmeleri için gerekli niteliklere ulaşmaları amacıyla uzman kişilerce yapılan yardımları içeren bir süreçtir." şeklinde tanımlamıştır. Diğer tanımlar da bu iki tanımda olan ortak ögeler çerçevesinde şekillenmiştir. Tanımlamalarda bulunan ortak ögeler şunlardır:

- Rehberlik, bireyin gelişimi ve ihtiyaçları etrafında şekillenir.
- Rehberlik bir süreçtir ve belirli adımları içerir. Anlık bir etkinlik değildir.
- Rehberlik, uzmanlık gerektiren bir alandır ve profesyonel yardım gerektirir.
- Rehberlik sürecinin amaçlarından biri, bireyin kendisini anlaması ve farkındalık geliştirmesidir.
- Kendini tanıyan bir birey, kendini gerçekleştirmek için çaba gösterir ve potansiyelini ortaya çıkarmaya çalışır.

KAYNAKÇA

Buyruk- Genç, A. (2020). Çevrimiçi Danışanı Bilgilendirme. *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı* içinde (Ed. Şerife Gonca Zeren), Pegem Akademi.

Canel, A., N. (2020). Yapay Zeka Uygulamaları ve Psikolojik Danışma. *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı* içinde (Ed. Şerife Gonca Zeren), Pegem Akademi.

Canpolat, M. (2021). Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlikte Yapay Zeka Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1-25.

DeVault D., Artstein R., Benn G., Dey T., Fast E., Gainer A., Georgila K., Gratch J., Hartholt A., Lhommet M., et al. 2014. SimSensei Kiosk: A virtual human interviewer for healthcare decision support. In Proceedings of the 2014 international conference on Autonomous agents and multi-agent systems. 1061–1068

Erkan, S. (2020). Okullarda PDR programı tasarlama. *Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (Ed. Şerife Işık), Pegem Akademi.

Fitzpatrick KK, Darcy A, Vierhile M. Delivering Cognitive Behavior Therapy to Young Adults With Symptoms of Depression and Anxiety Using a Fully Automated Conversational Agent (Woebot): A Randomized Controlled Trial. JMIR Ment Health. 2017 Jun 6;4(2):e19.

Frackiewicz, M. (2023, Haziran 17). Ruh Sağlığı ve Refahında ChatGPT-4'ün Rolü: Yapay Zeka Destekli Destek ve Danışmanlık. TS2: https://ts2.space/tr/ruh-sagligi-ve-refahinda-chatgpt- 4un-rolu-yapay-zekâ-destekli-destek-ve-danismanlik/ adresinden alındı.

Görgişen, K. G. (2023, Mart 20). Bilim Genç. Tübitak: https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/chatgptnin-yeni-surumu-gpt-4-cikti adresinden alındı.

https://news.usc.edu/65051/patients-are-more-willing-to-confide-in-computers-not-doctorsusc-

https://openai.com/gpt-4__

https://web.njit.edu/~ronkowit/eliza.html

https://woebothealth.com/

https://www.bioworld.com/articles/507234-woebot-mental-health-app-establishestherapeutic-

https://www.robaid.com/robotics/robots-which-feel-robot-kismet.htm

https://www.youtube.com/watch?v=ejczMs6b1Q4

https://www.youtube.com/watch?v=Kw-gOmJwzuc

Işıklı, S., Baran, Z. ve Aslan, S. (2019). Özgül fobilerde sanal gerçeklik teknolojisi uygulamaları ile tedaviye yardımcı araç geliştirme: Bir etkililik çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 22*(3).

Kuzgun, Y. (1992). Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Ankara: ÖSYM Yayınları. Moroda. (2023, Mayıs 10). https://moroda.org/psikolojide-yapay-zekâ-teshis-koyarmi/#

Mobil-Uygulamalar-ve-Online-Destek-Hizmetleri adresinden alındı. NP İstanbul Hastanesi. (2019, Şubat 1). https://npistanbul.com/arttirilmis-sanal-gerceklik adresinden alındı.

Poyraz, C. (2006). Türkiye'deki Rehberlik Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 187-209.

Şahin, C. (2022). Eğitim Sürecinde Öğrenci Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* içinde (Ed. Mehmet Güven), Anı Yayıncılık.

Yavuzer, Y. (2022). Psikolojik Danışma ve Rehberlik: Temel Kavramları, İlkeleri ve Tarihçe. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* içinde (Ed. M. Engin Deniz, Atılgan Erözkan), Pegem Akademi.

Yüksel- Şahin, F. (2022). *Psikolojik Danışmanlar İçin El Kitabı*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Zeren, Ş. G. (2015). *Face-to-Face and Online Counseling: Client Problems and Satisfaction*.

Zeren, Ş. G. (2020). Psikolojik Danışmada Yeni Açılımlar ve Çevrimiçi Psikolojik Danışmaya Giriş. *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı* içinde (Ed. Şerife Gonca Zeren), Pegem Akademi.

Zeren, Ş. G., Erus, S. M., Amanvermez, Y., Buyruk Genç, A. ve Duy, B. (2022). Danışanların Çevrim içi Psikolojik Danışma Deneyimleri: Memnuniyet ve Terapötik İşbirliği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 634-658.

4. Basım

Asistanlık, Yüksek Lisans, Doktora Yeterlik ve
Doçentlik Sınavları İçin

YÖNETİM VE ORGANİZASYON EL KİTABI

PROF. DR. SALİH GÜNEY

nobel

Asistanlık, Yüksek Lisans Doktora ve Doçentlik Sınavları İçin
YÖNETİM VE ORGANİZASYON EL KİTABI

Editör: Prof. Dr. Salih Güney

Yayın No.: 1819
İşletme No.: 093
ISBN: 978-605-320-726-9
E-ISBN 978-625-397-474-9
Basım Sayısı: Genişletilmiş 4. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı
Güney, Salih.
Yüksek Lisans Doktora ve Doçentlik Sınavları İçin Yönetim ve Organizasyon El Kitabı
Salih Güney
Genişletilmiş 4. Basım, XXXVI + 636 s., 13,5x19,5 cm, Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-320-726-9
E-ISBN 978-625-397-474-9
1. Yüksek Lisans 2. Doktora 3. Doçentlik Sınavları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

SUNUŞ

Her kurum, kuruluş ve işletmenin elindeki bütün kaynakları (maddi ve beşeri) etkin ve verimli bir şekilde kullanarak amacına ulaşmalarının temelinde, yönetim ve organizasyon konusunda sahip oldukları bilgi ve beceriler yatmaktadır. Yönetim bir sanattır ama bu sanatın temel özellikleri sadece doğuştan gelmez, başarılı bir yönetim için bazı temel **ilke, kural** ve **metotlar** sonradan öğrenilir. Her yönetici başarılı bir yönetim sergilemek için bu temel ilke, kural ve metotları öğrenmek zorundadır. Bunun için yönetim kademesinde görev alanların yada alacak olanların mutlaka belirli aralıklarla yönetim ve organizasyon konusunda bazı kurs veya eğitim süreçlerinden geçmeleri gerekmektedir. Çünkü dünyadaki hızlı değişim ve gelişmeye paralel olarak yönetim ve organizasyon konusundaki bilgi ve beceriler de değişmektedir. Ancak yöneticilerin her zaman geçerli olan bazı kural ve ilkeleri yani teorik olan bazı temel bilgileri, hem kurumun hem de kendi başarıları için bilmeleri günümüzde artık bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Bu kitabın yazılmasındaki **birinci amaç;** yöneticilerin insan yönetiminde başarılı olmaları için gerekli olan teorik bilgileri kısa yoldan öğrenmelerine yardımcı olmaktır. İkinci amaç; yönetim ve organizasyon, personel yönetimi, işletme, iktisat, endüstri mühendisliği, iletişim, liderlik, kamu yönetimi, halkla ilişkiler, sosyoloji, psikoloji, eğitim yönetimi ve benzer alanlarda öğrenim gören öğrencilerle bu konularda master ve doktora yapmak isteyenlere derli toplu bilgi sunmaktır. Üçüncü **amaç ;** bu alanlarda ders veren ya da verecek olan saygı değer hocalarımıza yardımcı bir kaynak hazırlamaktır.

Kitabın basımında değerli katkıları olan her konuda bana destek olan samimi, dürüst ve güler yüzlü olan Ankara **NOBEL Akademik Yayıncılık** yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

İstanbul, 2020

Prof. Dr. Salih Güney

İÇİNDEKİLER

A TİPİ KİŞİLİK 1
AÇIK KAPI POLİTİKASI: 2
AÇIK SİSTEMLER 2
AÇILIMLI İLETİŞİM 2
ADAMS'IN EŞİTLİK TEORİSİ 3
ADHOKRATİK ÖRGÜT MODELİ 3
AHLAKİ LİDERLİK 4
AKTİF DİNLEME 5
AKTÖR AĞ ÖRGÜT KURAM 6
ALAN ARAŞTIRMASI YÖNTEMİ 6
ALAN DENEYİ YÖNTEMİ 6
ALFRED ADLER'İN KİŞİLİK TEORİSİ 7
ALGI YÖNETİMİ 9
ALGI 10
ALGILAMA 10
ALGILAMADA SEÇİCİLİK 11
ALIŞVERİŞ KURAMI 11
ALLEN VE MEYER'İN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMI 11
ALLPORT'UN KİŞİLİKLE İLGİLİ ÖZELLİK TEORİSİ: 12
ALT KÜLTÜR 12
ALT SİSTEM 13
ALTI SİGMA 14

AMAÇ BELİRLEME ÖRGÜT KURAMI 15
AMAÇLARA GÖRE YÖNETİM 16
ANA-BABA BENLİĞİ 18
ANALİTİK DÜŞÜNME 18
ANAMNEZ YÖNTEMİ 18
ANLAM BİLİMİ 19
ANTROPOLOJİ 19
ANA PAZARIN İNCELENMESİ 19
ARALIKLI PEKİŞTİRME PROGRAMI 20
ARİTMETİK ORTALAMA 20
ARŞİV ARAŞTIRMA YÖNTEMİ:. 20
ARZ 20
ASKERİYÖNETİM 21
ASTON GRUBU ARAŞTIRMASI 21
ATFETME ÖRGÜT KURAMI 22
AYNA BENLİK 23
AZALAN VERİM YASASI 24
B KİŞİLİK YAPISI 24
BAĞLANMA GÜDÜSÜ 24
BAĞLANMA ÖRGÜT KURAMI 24
BASTIRMA 25
BAŞARI GÜDÜSÜ 25
BAŞVURU VE ÜYELİK GRUPLARI 25
BEDEN DİLİ 26
BEHEMOT SENDROMU 26
BENCHMARKING (KIYASLAMA) 26
BENLİĞİN FONKSİYONLARI 27
BENLİĞİN GELİŞMESİ 28

BENLİK YAKLAŞIMI KURAMLARI....30
BENLİK....30
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI....32
BEŞ NEDEN YÖNTEMİ....35
BEŞERİ İLİŞKİLER EKOLÜ....35
BEŞERİ KAYNAKLAR YAKLAŞIMI....36
BEYİN FIRTINASI....36
BILL SCHNEIDER'İN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI....36
BİÇİMLEME....37
BİÇİMSEL GRUP....37
BİÇİMSEL İLİŞKİLER....38
BİÇİMSEL OLMAYAN GRUP....38
BİÇİMSEL OLMAYAN İLİŞKİLER....42
BİÇİMSEL OLMAYAN ÖRGÜT....42
BİLGİ ESKİMESİ....42
BİLGİ İŞLEME YAKLAŞIMI....43
BİLGİ YÖNETİMİ....43
BİLGİ....44
BİLGİSAYARLI DESTEKLİ BİLGİ SİSTEMİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ)....44
BİLİM....45
BİLİMSEL BİLGİ....45
BİLİMSEL YÖNETİM OKULU....45
BİLİMSEL YÖNETİM....46
BİLİŞSEL PSİKOLOJİ....46
BİLİŞSEL UYUŞUMSUZLUK....46
BİREYİN KENDİ İÇ DÜNYASI İLE İLETİŞİMİ....47
BİREYSEL İLETİŞİM....47

BİRİNCİL VE İKİNCİL GRUPLAR....47
BLAKE VE MOUTON'UN YÖNETİM BİÇİMLERİ....48
BOGARDUS SOSYAL UZAKLIK ÖLÇEĞİ....49
BÖLÜMLENDİRME....50
BÖLÜMLERE AYIRMA....51
BURNS - STALKER'İN ORGANİZASYON - ÇEVRE İLİŞKİSİ ÇALIŞMASI....52
BÜROKRASİ YAKLAŞIMI....52
BÜROKRASİ....53
BÜROKRASİNİN DOĞUŞU....53
BÜROKRATİK KİŞİLİK....54
BÜROKRATİK SABOTAJ....54
BÜTÜNLEŞME:....55
C. O'REILLY VE CHATMAN'IN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMI....55
CAM TAVAN SENDROMU....56
CARL GUSTAV JUNG'UN KİŞİLİK TEORİSİ....57
CARL ROGERS'IN BENLİK KURAMI....60
CATTELL'İN KİŞİLİKLE İLGİLİ ÖZELLİKLER TEORİSİ....62
CHARLES PERROW'UN RUTİN VE RUTİN OLMAYAN İŞ SINIFLAMASI....62
CLAYTON ALDERFER'in V-I-G. MOTİVASYON TEORİSİ....63
ÇALIŞMA YAŞAM KALİTESİ....64
ÇALIŞMA YAŞAMINDA DİKEY GÜÇ KAYNAKLARI....65
ÇALIŞMA YAŞAMINDA YATAY GÜÇ KAYNAKLARI....66
ÇAPRAZ FONKSİYONLU TAKIMLAR....68
ÇATIŞMA YÖNETİMİ (ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEME)....68
ÇATIŞMA....70

ÇERÇEVELEME ETKİSİ....72
ÇİFT KARİYERLİLİK....72
ÇOCUK BEN....72
ÇOĞULCU ÖRGÜT....72
ÇOK KÜLTÜRLÜ ÖRGÜT....72
DANIŞMALI YÖNETİM....72
DAVRANIŞ BİLİMLERİ OKULU....73
DAVRANIŞ DÜZELTİM VE GÜÇLENDİRME MOTİVASYON KURAMI....73
DAVRANIŞ DÜZLEMİ....75
DAVRANIŞ....75
DEAL VE KENNEDY'İN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI:....76
DEĞER YÖNETİMİ....77
DEĞER ZİNCİRİ ANALİZİ....78
DEĞERİN YARATILMASI....78
DEĞERLER....79
DEĞİŞİM AJANLARI....80
DEĞİŞİM YÖNETİMİ....80
DEĞİŞKEN ARALIKLI PEKİŞTİRME PROGRAMI....83
DEĞİŞKEN ORANLI PEKİŞTİREÇ PROGRAMI....83
DEĞİŞME....83
DELFİ YÖNTEMİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ)....83
DEMOKRATİK LİDERLİK....84
DEMOKRATİK ÖRGÜT....85
DENETİM ALANI İLKESİ:....85
DENETİM ODAĞI....86
DENEYSEL (Ampirik) OKUL....86

DENGE ANALİZİ 87
DENGE ÖRGÜT KURAMI 87
DENGE SOSYAL YAPI MODELİ 88
DESTEKLEYİCİ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ MODELİ 90
DETERMİNİZM 90
DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA:. 90
DİJİTAL İŞLETME 92
DİJİTAL LİDERLİK 93
DİNAMİK YETENEKLER ÖRGÜT KURAMI 93
DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIM 94
DOĞAL DENEY YÖNTEMİ 94
DOĞRUSAL KARİYER MODELİ 95
DÖNEN VARLIKLAR 95
DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK YAKLAŞIMI 96
DURAN VARLIKLAR 97
DURGUN - DURUM (SABİT) KARİYER MODELİ 97
DURUMSAL LİDERLİK KURAMI 97
DURUMSAL YAKLAŞIM: 98
DURUMSALLIK YAKLAŞIMI 98
DUYARLIK EĞİTİMİ 99
DUYGUSAL EMEK 100
DUYGUSAL OLAYLAR KURAMI 101
DUYGUSAL ZEKÂ 102
DÜŞÜNSEL SESSİZLİK/PASİF SESSİZLİK 106
EDWIN LOCKE'UN AMAÇ BELİRLEME TEORİSİ 106
EFOM MODELİ 107
EĞİTİMAÇIĞI 107
EĞİTİM ÇARPANI ETKİSİ 108

EĞİTİM İHTİYACI ANALİZİ 108
EĞİTİM VE GELİŞTİRME 109
EĞİTİM YÖNETİMİ 110
EĞİTİM 110
E-İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ 110
EKONOMİ 110
EKONOMİK - USSAL ADAM VARSAYIMI 111
EMEK 111
EMERY - TRIST'İN ORGANİZASYON - ÇEVRE İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMASI: 112
EMİR 113
EMPATİ 114
ENDÜSTRİ 4 115
ENDÜSTRİ 5 (TOPLUM 5) 115
ENDÜSTRİYEL DAVRANIŞLAR 116
ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ 117
ENDÜSTRİYEL HÜMANİZM 117
ENGELLENME 117
ENGELLİ İLETİŞİM 118
ENTELEKTÜEL SERMAYE 118
ENTROPİ 118
E-PERFORMANS DEĞERLEME YÖNTEMİ 118
ERIC BERNE'NİN KİŞİLİK TEORİSİ 119
ERK BİÇİMLERİ 120
ERK GÜDÜSÜ 121
ESNEK ÇALIŞMA SAATLERİ UYGULAMASI 121
ESNEK ÇALIŞMA SAATLERİ 121
ESNEK KARİYER YAKLAŞIMI 121

ESNEK ROL BELİRLEME 122
EŞ GÜDÜMLEME 122
ETİK İKLİM 122
ETİK ÖRGÜT KURAMI 123
ETİK 125
ETKİLEME 126
ETKİLEŞİMCİ LİDERLİK 126
ETKİNLİK 128
ETNOSENTRİZM 128
ETZİONİ'NİN ÖRGÜT SINIFLAMASI 128
ETZİONİ'NİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMI 129
EYSENCK'İN KİŞİLİK TEORİSİ 130
FAALİYET ARAŞTIRMASI 130
FABİANİZİM 131
FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ 131
FAYOL KÖPRÜSÜ 135
FAYOL'A GÖRE ÖRGÜTLERİN TEMEL FAALİYETLERİ 135
FISILTI GAZETESİ 136
FİZİBİLİTE ETÜDÜ 136
FİZYOLOJİK GEREKSİNİMLER 137
FONKSİYONEL ORGANİZASYON 137
FONKSİYONEL USTABAŞILIK 137
FONKSİYONEL UZMANLAŞMA 137
FONKSİYONEL VE FONKSİYONEL OLMAYAN ÇATIŞMA 138
FONKSİYONEL YETKİ 138
FORMEL GRUPLAR 139
FORMEL ÖRGÜT 139

FRANCHISING....139
FREDERICK HERZBERG'İN MOTİVE EDİCİ VE DURUM KORUYUCU ETMENLER TEORİSİ:: 141
FREKANS DAĞILIMI....142
FREUD'UN PSİKOANALİTİK KİŞİLİK TEORİSİ....142
GEÇERLİLİK 144
GEÇİCİ KARİYER MODELİ....145
GEERT HOFSTEDE'İN KÜLTÜR SINIFLAMASI....145
GELİŞTİRME....150
GENEL ÖRGÜTSEL YAPILANMA YAKLAŞIMI....151
GEOSENTRİZM 151
GİRİŞİMCİ 151
GİRİŞİMCİLERİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ....153
GİRİŞİMCİLİK....156
GÖZETİMCİ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ MODELİ 157
GÖZETİMCİ....158
GRAVES'İN KÜLTÜR SINIFLAMASI 158
GRUP DAVRANIŞI OKULU....159
GRUP DİNAMİĞİ....159
GRUP....159
GRUPLARDA ÇATIŞMA....162
GULHEMP SİSTEMİ....162
GUTTMAN ÖLÇEKLERİ 162
GÜÇ 163
GÜÇ ALANI.... 165
GÜÇ KAYNAKLARI....166
GÜDÜ....166
GÜDÜLEME 166

GÜNDEM BELİRLEME ÖRGÜT KURAMI....166
GÜVEN VE ÖRGÜTSEL GÜVEN....167
GÜVENİRLİLİK....170
H. IGOR ANSOFF'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI..171
HABERLEŞME MERKEZİ OKULU....171
HAGE'İN DİRENMENİN GİDERİLMESİ İLE İLGİLİ ÜÇ STRATEJİ KURAMI....172
HALKLA İLİŞKİLER....173
HALO ETKİSİ....174
HANDY'İN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI:....174
HARRINGTON EMERSON'nun VERİMLİLİĞİN ON İKİ İLKESİ....176
HARWOOD İMALAT İŞLETMESİ ARAŞTIRMASI....177
HAWTHORNE ARAŞTIRMALARI....179
HAWTHORNE ETKİSİ....178
HENRI FAYOL'un YÖNETİM İLKELERİ....178
HİBRİD-MELEZ ORGANİZASYONLAR (ÖRGÜTLER)....180
HİPOTEZ....181
HİZMET İÇİ EĞİTİM....181
HİZMET KAYIRMACILIĞI....182
HİZMETKAR LİDERLİK....182
HOLİZM (HOLİSTİK GÖRÜŞ)....183
HOMANS ÖRGÜT MODELİ....184
HOMEOSTASİS....184
HOOD'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI....185
HUKUK....185
HİYERARŞİK ORGANİZAYON....185
HÜMANİST PSİKOLOJİ....186

İÇ GİRİŞİMCİLİK....186
İKAME MAL....187
İKİ AŞAMALI KARİYER YAKLAŞIMI....187
İKNA EDİCİ İLETİŞİM....187
İLETİŞİM....188
İLETİŞİMDE BEŞ AŞAMA KURALI....190
İLETİŞİMDE İNANIRLILIK ARALIĞI....190
İLETİŞİMDE KISA DEVRE....190
İLETİŞİMİN FONKSİYONLARI:.....191
İLETİŞİMİN ÖZELLİKLERİ....192
İLGİ TESTLERİ....194
İMAJ ÖRGÜT KURAMI....194
İNANÇLAR....196
İNFORMEL GRUP....196
İNFORMEL ÖRGÜT....196
İNSAN İLİŞKİLERİ YAKLAŞIMI....196
İNSAN İLİŞKİLERİ....200
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ....200
İNSAN MÜHENDİSLİĞİ....201
İSTEKLERE ERİŞİM DÜZEYİ....201
İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİK....201
İSTİSMARCİ YÖNETİM....202
İSTİSNALARLA YÖNETİM....203
İŞ AHLAKI....204
İŞ ANALİZİ....204
İŞ BİRLİKÇİ DANIŞMANLIK....204
İŞ BİRLİKÇİ SOSYAL SİSTEM OKULU....205
İŞ BÖLÜMÜ....205

İŞ DEĞERLEME....205
İŞ DİZAYNI....207
İŞ ETİĞİ (AHLAKI)....208
İŞ GENİŞLETME....208
İŞ GÖREN DANIŞMANLIĞI....209
İŞ GÖREN HİZMETLERİNİN YÖNETİMİ....209
İŞ GÖREN SESİ....209
İŞ GÜCÜ DEVRİ....210
İŞ ROTASYONU (Değiştirme)....210
İŞ STANDARTLARI YÖNTEMİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ)....211
İŞ TANIMI....211
İŞ TASARIMI....211
İŞ TATMİNİ:....212
İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ....214
İŞ YÖNETİMİ....215
İŞ ZEKÂSI....215
İŞ ZENGİNLEŞTİRME:....215
İŞE ADANMIŞLIK....216
İŞE ALMA....216
İŞE DEVAMSIZLIK....217
İŞE YABANCILAŞMA....217
İŞİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI....218
İŞLEM MALİYETİ YAKLAŞIMI....218
İŞLETME ANALİZİ....219
İŞLETME POLİTİKASI....219
İŞLETME YÖNETİMİ....221
İŞLETME....221

İŞLETMELERDE PAYLAŞILAN DEĞERLER.....222
İŞLETMELERİN MADDİ OLMAYAN VARLIKLARI 222
İŞLETMELERİN MADDİ VARLIKLARI 223
İŞLETMENİN FONKSİYONLARI 223
İZLENİM YÖNETİMİ 225
J. THOMPSON'UN ORGANİZASYON-ÇEVRE İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMASI.....226
JAMES THOMPSON'IN TEMEL TEKNOLOJİLER SINIFLANDIRMASI 227
JOHARI PENCERESİ 228
JOINT VENTURE (ORTAK GİRİŞİM).....231
KADEMELİ YÖNETİM 232
KAHN'IN ROL GRUPLARI MODELİ.....232
KALİTE 232
KALİTE ÇEMBERLERİ.....234
KAMU YÖNETİMİ.....234
KANTER'İN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMI 234
KAOS KURAMI 236
KAPALI SİSTEM.....236
KÂR AMAÇLI ÖRGÜTLER 237
KÂR AMAÇLI OLMAYAN ÖRGÜTLER.....237
KARAKTER.....237
KARAKTER AŞINMASI.....240
KARAR TEORİSİ OKULU 241
KARAR VERME.....241
KARAR VERME SÜRECİ 241
KAREN HORNEY'İN KİŞİLİK TEORİSİ.....242
KARİYER.....243

KARİYER DANIŞMANLIĞI 244
KARİYER GELİŞİMİNDE AY IŞIĞI SORUNU 244
KARİYER GELİŞTİRME 244
KARİYER PLANLAMA....246
KARİYER PLATOSU 247
KARİYER SİSTEMİ 249
KARİYER YÖNETİMİ 249
KARİYER YÖNETİMİNDE AKADEMİK MODEL 250
KARİYERİN AŞAMALARI 251
KARİZMA 254
KARİZMATİK GÜÇ 254
KARMA KİŞİLİK YAPISI 254
KARMA ÖRGÜT YAPISI....254
KATILIM 255
KATILIMCI YÖNETİCİLER....255
KATILMA....255
KATILMACI YÖNETİM 255
KAYNAK BAĞIMLILIĞI YAKLAŞIMI....255
KELEBEK ETKİSİ....258
KENDİ KENDİNİ YÖNETEN (OTONOM) TAKIMLAR....258
KENDİNİ GELİŞTİRME 259
KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME 260
KESİN PROJE 260
KIRSCH-TRUX'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI....260
KİŞİ ÖRGÜT UYUMU 261
KİŞİLERARASI İLETİŞİM ÇATIŞMALARI 262
KİŞİLER ARASI İLİŞKİLERDE MESAFELER....263
KİŞİLİK 265

KİTLE İLETİŞİM....266
KİTLE POLİTİKASI....266
KLASİK FİRMA TEORİSİ....266
KLASİK ORGANİZASYON TEORİSİ....266
KLASİK ÖRGÜT TEORİSİ: 267
KLASİK YÖNETİM KURAMI....268
KLASİK YÖNETİM TEORİLERİ: 268
KLASİK YÖNETİM YAKLAŞIMI....268
KOMPLEKS....269
KOMUTA YETKİSİ....269
KONTROL (DENETİM) ODAĞI: 270
KONTROL FONKSİYONU....270
KONTROL ÖRGÜT KURAMI....270
KOORDİNASYON FONKSİYONU....272
KORELASYON KATSAYISI....272
KOŞUL BAĞIMLILIK KURAMI....273
KÖTÜ NİYETLİ YÖNETİM....274
KRİTİK BAŞARI FAKTÖRLERİN ANALİZİ....276
KRİZ YÖNETİMİ....276
KURMAY YETKİSİ....278
KURT LEWIN'İN GÜÇ ALANI ANALİZİ....280
KURT LEWİN'İN ALAN KURAMI....280
KURUMSAL İMAJ....281
KURUMSAL İMAJ YÖNETİMİ....282
KURUMSAL İTİBAR....282
KURUMSAL KARMAŞA....283
KURUMSAL KURAM....283
KURUMSAL MANTIK....284

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK 284
KURUMSAL STRATEJİLER 285
KURUMSAL YÖNETİM 285
KURUMSAL YÖNETİŞİM 286
KURUMSALLAŞMA YAKLAŞIMI 286
KÜÇÜLME 287
KÜLTÜR 288
KÜLTÜR DİNAMİĞİ 289
KÜLTÜR ŞOKU 289
KÜLTÜREL ASİMİLASYON 290
KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ 290
KÜLTÜREL RÖLATİVİZM 291
KÜLTÜREL YAYILMA 291
KÜLTÜRLEŞME 292
KÜRESELLEŞME 292
LABORATUVAR DENEYİ YÖNTEMİ 295
LAWLER–PORTER'İN BEKLENTİ TEORİSİ 295
LAWRENCE - LORSCH'IN ORGANİZASYON - ÇEVRE İLİŞKİSİ ÇALIŞMASI 298
LEAVİTT ELMASI 298
LIKERT'İN KESİŞEN GRUP MODELİ 299
LİBERAL LİDER 299
LİDER 299
LİDERLİĞİN ARAÇ - AMAÇ KURAMI: 300
LİDERLİĞİN ÖZELLİKLER KURAMI 300
LİDERLİK 302
LİDERLİKTE AMAÇ - YOL TEORİSİ 303
LİDERLİKTE ATIF KURAMI 304

LİDERLİKTE DAVRANIŞSAL KURAMLAR.....304
LİKERT ÖLÇEKLERİ 305
MADDİ BENLİK 306
MAKYAVELİZM 306
MANFRED KETS De VRIRS VE DANNY
MİLLER'İN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI 306
MARJİNAL GÖZETİMCİ 308
MASLOW'UN BENLİK KURAMI.....308
MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ.....309
MATEMATİKSEL OKUL.....310
MATRİKS ORGANİZASYON (ÖRGÜT) YAPISI 310
MATRİS ÖRGÜT.....312
MATRİX (proje) ORGANİZASYONU.....312
MAX WEBER'in BÜROKRASİ TEORİSİ 312
MAX WEBER'İN İDEAL BÜROKRASİ YAKLAŞIMI.....313
MAX WEBER'in YETKİ TİPOLOJİSİ 314
McCLELLAND'IN BAŞARMA İHTİYACI
(MOTİVE EDİLME) TEORİSİ.....314
MEDYAN (Ortanca).....316
MEKANİK SOSYAL YAPI MODELİ 316
MEKANİK VE ORGANİK ÖRGÜT SİSTEMİ.....317
MENTORLUK.....318
MENTORLUK.....318
MERİTOKRASİ 319
MERKEZİLEŞME DERECESİ.....319
MERKEZKAÇLAŞMA.....319
MESLEKİ BAĞLILIK 319
MESLEKİ PRESTİJ 320

MILLS VE SNOW'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI: 320
MİNNESOTA ÇOK YÖNLÜ KİŞİLİK ENVANTERİ 321
MİSYON.....323
MİTLER.....324
MOBBİNG.....325
MOD 327
MOLAR VE MOLAKÜLER DAVRANIŞ.....327
MONOKRATİK ÖRGÜT.....327
MONOLİTİK ÖRGÜT: 328
MONOTONLUK.....328
MOTİV.....328
MOTİVASYON 328
MURRAY'IN ÖĞRENİLMİŞ İHTİYAÇLAR KURAMI 329
MÜŞTERİ.....331
MÜZAKERE.....331
NARSİZİM 333
NEGATİF ENTROPİ: 333
NEGATİF REFERANS GRUPLARI 333
NEO - KLASİK (DAVRANIŞSAL)
ORGANİZASYON TEORİSİ.....333
NEO-KLASİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİ
(İnsan İlişkileri Yaklaşımı) 334
NIRMAL K. SETHIA VE MARY ANN VON GLINOW'UN
ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI.....334
NİŞ PAZAR 336
NOMİNAL GRUP YÖNTEMİ
(PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ).....336
NORMAL DAĞILIM EĞRİSİ 336
NORMLAR.....337

OLUMLU PEKİŞTİRME....337
OLUMSUZ PEKİŞTİRME....337
ORGANİK SOSYAL YAPI MODELİ....337
ORGANİZASYON....338
OTANTİK LİDERLİK....339
OTOKRATİK LİDERLİK....339
OTOKRATİK ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ MODELİ....340
OTOMASYON....341
OTORİTE....341
OYUN KURAMI....342
OYUN OYNAMA....343
ÖDÜLLENDİRME GÜCÜ....343
ÖĞRENEN ÖRGÜTLER (ORGANİZASYONLAR)....343
ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜK....344
ÖĞRENME....344
ÖĞRENMENİN BİLİŞSEL KURAMLARI....346
ÖĞRENMENİN DAVRANIŞSAL KURAMLARI....347
ÖLÇEK EKONOMİSİ....347
ÖN YARGI....348
ÖN YARGILARIN AZALTILMASI....348
ÖN YARGILARIN ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI....349
ÖNGÖRÜ....352
ÖRGÜT DANIŞMANLIĞI....352
ÖRGÜT GELİŞTİRME....352
ÖRGÜT İKLİMİ....353
ÖRGÜT KÜLTÜRÜ....354
ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN FONKSİYONLARI....356
ÖRGÜT PSİKOLOJİSİ....356

ÖRGÜT.....357
ÖRGÜTLEME FONKSİYONU.....358
ÖRGÜTLEME İLKELERİ 358
ÖRGÜTLERDE ÖĞRENME BİÇİMİNİ DEĞERLENDİRME.....359
ÖRGÜTLERDE SİSTEM YAKLAŞIMI 361
ÖRGÜTSEL ADALET.....362
ÖRGÜTSEL ADANMIŞLIK 364
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK (ÖRGÜTSEL SADAKAT).....364
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÇEŞİTLERİ:. 366
ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN TEMEL BOYUTLARI.....367
ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA.....370
ÖRGÜTSEL ÇİFT YETENEKLİLİK 370
ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK.....371
ÖRGÜTSEL ÇOĞULCULUK 372
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ DÜZELTİMİ KURAMI 372
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ 372
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN KARANLIK YÖNÜ 373
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN KARANLIK YÜZÜ.....374
ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA AZALAN VERİM YASASI.....375
ÖRGÜTSEL DAYANIKLILIK.....375
ÖRGÜTSEL DEĞER UYGUNLUĞU 376
ÖRGÜTSEL DEĞİŞME.....376
ÖRGÜTSEL DIŞLANMA.....376
ÖRGÜTSEL DİNÇLİK 377
ÖRGÜTSEL DÖNÜŞÜM.....378
ÖRGÜTSEL EKOLOJİ KURAMI 378
ÖRGÜTSEL FANATİKLİK 379

ÖRGÜTSEL FARKLILAŞMA 379
ÖRGÜTSEL FAVORİZM.....379
ÖRGÜTSEL FEDAİLİK 380
ÖRGÜTSEL GÜVEN.....380
ÖRGÜTSEL HÜMANİZM 381
ÖRGÜTSEL İLETİŞİM.....382
ÖRGÜTSEL KAYIRMACILIK 382
ÖRGÜTSEL KAYITSIZLIK.....383
ÖRGÜTSEL KLİENTALİZM.....383
ÖRGÜTSEL KRONİZM 384
ÖRGÜTSEL KÜÇÜLME.....384
ÖRGÜTSEL MİSYON.....385
ÖRGÜTSEL NEPOTİZM 386
ÖRGÜTSEL NİSPETİZM.....387
ÖRGÜTSEL ÖĞRENME.....387
ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME.....388
ÖRGÜTSEL POLİTİKA İLE BAŞ ETME TEKNİKLERİ:. 388
ÖRGÜTSEL POLİTİKA 390
ÖRGÜTSEL PSİKOLOJİ.....390
ÖRGÜTSEL SAPMA.....390
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK.....392
ÖRGÜTSEL SİNİZM.....394
ÖRGÜTSEL STRATEJİ YAKLAŞIMI 396
ÖRGÜTSEL TUTKUNLUK 396
ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK 397
ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA 398
ÖRGÜTSEL YALNIZLIK.....399
ÖRGÜTSEL YAŞAMDA HEMŞEHRİCİLİK 400

ÖRGÜTSEL YAŞAMDA POLİTİK KİŞİLİK TİPLERİ.....400
ÖRGÜTSEL YAŞAMDA SİYASİ KAYIRMACILIK (PARTİZANLIK).....401
ÖRGÜTSEL YAŞAMDA TRİBALİZM.....402
ÖRTÜK LİDERLİK.....402
ÖZ DENETİM.....403
ÖZ İLETİŞİM.....403
ÖZ İZLEME.....404
ÖZ LİDERLİK.....405
ÖZ YETERLİLİK.....405
ÖZÜMLEME.....406
ÖZÜMSEME.....406
ÖZÜMSEME KAPASİTESİ ÖRGÜT KURAMI.....406
PARAPRAXES.....407
PARKINSON KANUNU.....407
PARSONS'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI.....407
PATERNALİSTİK LİDERLİK.....409
PAZARIN GENEL ÇEKİCİLİK (CAZİBE) DERECESİ.....409
PAZARLAMA KARMASI.....409
PERFORMANS GÜÇLERİ ANALİZİ.....410
PERFORMANS KARNESİ.....410
PERFORMANS VE PERFORMANS DEĞERLENDİRME.....411
PERSONEL GÜÇLENDİRME.....414
PERSONEL YÖNETİMİ.....414
PETER KURALI.....415
PİAGET'İN ÖĞRENME KURAMI.....415
PLAN.....419
PLANLAMA FONKSİYONU.....420
PLANLAMA.....420

PLANLI DEĞİŞME....420
POLİSENTRİZM....423
POLİTİK DAVRANIŞ....422
POLİTİK DAVRANIŞA NEDEN OLAN ÖRGÜTSEL ZAYIFLIKLAR....423
POPÜLASYON EKOLOJİ YAKLAŞIMI....424
360 DERECE PERFORMANS DEĞERLEME VE GERİ BİLDİRİM YÖNTEMİ....425
PORTER'IN ELMAS MODELİ....427
PORTER'IN REKABETİ ETKİLEYEN 5 GÜCÜ....430
PORTFÖY KARİYER YAKLAŞIMI....430
POST MODERN ORGANİZASYON....431
POZİTİF ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ....431
POZİTİF PSİKOLOJİ....432
POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYE....432
POZİTİF REFERANS GRUPLARI....432
POZİTİF SAPMA DAVRANIŞI....432
PRESENTEEİSM....433
PROBLEM ÇÖZME....433
PROJE TİPİ ÖRGÜT YAPISI....433
PROJE....433
PROJEKTİF TESTLER....435
PSİKOLOJİ....435
PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME....435
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ HALİ....436
PSİKOLOJİK SAHİPLENME....436
POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYE....437
PSİKOLOJİK SÖZLEŞME....438
PSİKOLOJİK UZAKLIK....438

PSİKOLOJİZM....439
PSİKOTEKNİK....439
PUKO DÖNGÜSÜ....440
PYGMALON ETKİSİ....440
QUINN VE MCGRATH'IN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI....440
RADAR MANTIĞI....441
RASYO ANALİZLERİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ)....442
REGİOSENTRİZM....442
REGRESYON ANALİZİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ)....443
REKABET....444
RENSIS LIKERT'İN YÖNETİM SİSTEMLERİ YAKLAŞIMI....446
RİSK YÖNETİMİ....448
RİTÜEL....449
ROBERT DUNCAN'IN ORGANİZASYON - ÇEVRE İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMASI....450
ROBERT MICHELS'in OLİGARŞİNİN TUNÇ KANUNU....450
ROGER HARRISON'UN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI....451
ROL....453
ROL ÇATIŞMASI....453
ROL OYNAMA....454
ROL SETİ....454
RUHSAL BENLİK....455
SABİT ARALIKLI PEKİŞTİRME PROGRAMI....456
SABİT ORANLI PEKİŞTİREÇ PROGRAMI....456
SAĞLIKLI İLETİŞİMİ ENGELLEYEN TEMEL FAKTÖRLER....456

SALİH GÜNEY'İN BEĞENİLME KİŞİLİK KURAMI 457
SANAL KAYTARMA 458
SANAL ÖRGÜTLER 459
SANAL TAKIMLAR 460
SANAL TEMBELLİK 461
SARMAL KARİYER MODELİ 462
SAVUNUCU İLETİŞİM 462
SAYISAL OLMAYAN (KALİTATİF) TAHMİN TEKNİKLERİ 463
SAYISAL TAHMİN (KANTİTATİF) TEKNİKLERİ: 464
SCHEIN'İN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI 464
SEMİYOTİK 465
SIFIR HATA 465
SIKI GÖZETİM 465
SINIRSIZ KARİYER YAKLAŞIMI 465
SİBER KAYTARMA 466
SİBERNETİK 466
SİMÜLASYON 467
SİNERJİ 467
SİNERJİK YÖNETİM:. 468
SİSTEM 469
SİSTEM ANALİZİ 469
SİSTEM SOSYAL YAPI MODELİ 469
SİSTEM YAKLAŞIMI 470
SORUMLULUK 470
SOSYAL AYLAKLIK 470
SOSYAL BENLİK 471
SOSYAL DENGE 471

SOSYAL ETKİ KURAMI 472
SOSYAL GRUPLAR 472
SOSYAL HAREKETLİLİK. 473
SOSYAL İHTİYAÇLAR 474
SOSYAL KAYTARMA 474
SOSYAL ÖRGÜT 475
SOSYAL PSİKOLOJİ 475
SOSYAL ROL 476
SOSYAL SERMAYE 477
SOSYAL SİSTEM 478
SOSYAL SORUMLULUK 478
SOSYAL UZMANLAŞMA 479
SOSYALLEŞME 479
SOSYOGRAM 480
SOSYOLOJİ 480
SOSYOMETRİ: 480
SOSYOTEKNİK SİSTEM 480
SOSYOTEKNİK SİSTEM OKULU 481
SÖZSÜZ İLETİŞİM 481
STANDART SAPMA 483
STATÜ 484
STAW VE SALANCIK'İN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMI 484
STEREOTİP (Basmakalıp Yargı) 488
STRATEJİ 488
STRATEJİK LİDERLİK 488
STRATEJİK PLANLAMA 489
STRATEJİK YETENEK YÖNETİMİ 490

STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİNİN EVRELERİ 490
STRATEJİK YÖNETİM 491
STRATEJİK YÖNETİMDE TEMEL
VE ALT STRATEJİLER 493
STRES 493
SURVEY ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 493
SÜPER-EGO 493
SÜREÇ DANIŞMANLIĞI 494
SÜREÇ SOSYAL YAPI MODELİ 495
SÜREÇ YENİLEME 495
SÜREKLİ PEKİŞTİRME 496
SÜREKLİ VE SÜREKLİ OLMAYAN GRUPLAR 496
SWOT ANALİZİ 496
ŞEBEKE ÖRGÜTLER (NETWORK ÖRGÜTLER) 497
ŞİKÂYET ORANI 497
T - GRUBU 498
TAHMİNLEME 499
TAKTİK 499
TAKIM ÇALIŞMASI (EKİP ÇALIŞMASI) 499
TALEP 502
TAVİSTOCK ENSTİTÜSÜ ÇALIŞMALARI 503
TAYLORİZM'İN TEMEL İLKELERİ 504
TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ 505
TEKNOKRASİ 506
TEKNOLOJİK DEĞİŞİM 506
TEORİ 506
THURSTONE ÖLÇEKLERİ 507
TIKANIK İLETİŞİM 508

TOPLAM KALİTE.....509
TOPLUM DEĞERLERİ.....510
TOPLUMSAL DEĞİŞİM.....510
TOPLUMSAL FELSEFE.....510
TOPLUMSAL İKLİM.....510
TOPLUMSAL İKLİM.....510
TOTAL KURUM (ÖRGÜT).....511
TOTAL KURUMLARIN (ÖRGÜTLERİN) STİGMATİK (DAMGALAYICI) YÖNÜ.....512
TOYOHIRO KONO'NUN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI:.....512
TRANSFORMASYONEL LİDERLİK.....513
TRANSKÜLTÜREL YÖNETİCİ.....514
TREND ANALİZLERİ YÖNTEMİ (PERSONEL TAHMİN TEKNİĞİ):.....515
TUTUM.....515
TUTUMLARIN BİLEŞENLERİ.....516
TUTUMLARIN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER.....519
TUTUNDURMA STRATEJİSİ.....520
TÜKENMİŞLİK SENDROMU:.....520
TÜKETİCİ.....521
TÜKETİCİ DAVRANIŞI.....521
TÜKETİM.....521
UYUŞUM.....522
UZMANLIK GÜCÜ.....522
UZMANLIK GÜDÜSÜ.....522
ÜRETİM.....522
ÜRETİM FAKTÖRLERİ.....523

VEKALET KURAMI 524
VERİMLİLİK 525
VERİMLİ PİYASA ÖRGÜT KURAMI 525
VICTOR H. VROOM'UN BEKLEYİŞ MOTİVASYON KURAMI 527
VİZYON 527
WALLACH'IN ÖRGÜT KÜLTÜRÜ SINIFLAMASI 528
WIENER'İN ÖRGÜTSEL BAĞLILIKYAKLAŞIMI 530
WOODWARD ARAŞTIRMASI: Woodward 530
X KURAMI 531
X KUŞAĞI (1965-1980) 532
YAPISAL SESSİZLİK 532
Y KURAMI: 532
Y KUŞAĞI 533
YABANCILAŞMA 535
YALIN ÖRGÜTLER 535
YARATICI DÜŞÜNCE 537
YARGI 537
YARI OTONOM GRUPLAR 537
YASAL GÜÇ 538
YATIRIM 538
YATIRIM PROJESİ 538
YENİLİKLERİN YAYILIMI ÖRGÜT KURAMI 538
YENİLİKCİLİK (İNOVASYON) 541
YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ (ÇEVRECİ DAVRANIŞ) 541
YETENEK 542
YETENEK YÖNETİMİ 544
YETİŞKİN BEN 544

YETİŞKİN EĞİTİMİ....544
YETİŞTİRME....544
YETKE....544
YETKİ....545
YETKİ DEVRİ....545
YETKİ GÖÇERME....546
YETKİ TÜRLERİ....546
YETKİ VE SORUMLULUK DENKLİĞİ....546
YIĞIŞIM ÖRGÜTLER....547
YÖNETİCİ....548
YÖNETİCİ BECERİLERİ....548
YÖNETİCİ EĞİTİMİ....550
YÖNETİCİ GELİŞTİRME....550
YÖNETİM....550
YÖNETİM ALANI....551
YÖNETİM BİLGİ SİSTEMİ....552
YÖNETİMBİLİMİ....552
YÖNETİMİN FONKSİYONLARI (İŞLEVLERİ)....553
YÖNETİM HAREKETİ....555
YÖNETİM LABİRENTİ....555
YÖNETİM SÜRECİ YAKLAŞIMI....555
YÖNETSEL AÇIDAN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ....555
YÖNETSEL ERK....557
YÖNETSEL IZGARA....557
YÖNETSEL SESSİZLİK/SESİN ENGELLENMESİ....557
YÖNETSEL SİSTEM....557
YÖNETSEL TEORİ....557
YÖNETSEL YETKE (OTORİTE)....557

YÖNEYLEM ARAŞTIRMALARI 558
YÖNLENDİRMESİZ DANIŞMANLIK 559
YÖNLENDİRİCİ DANIŞMANLIK.....559
YÜRÜTME FONKSİYONU.....560
Z KUŞAĞI (2001-2014).....560
ZORLAYICI GÜÇ:. 561
Z TEORİSİ ORGANİZASYONLARI:.....561

KAYNAKÇA 563
SORULAR 615

A TİPİ KİŞİLİK: A tipi kişilik özelliklerine sahip olanlar kendileri, aile bireyleri ve iş arkadaşları için oldukça yüksek bir beklenti düzeyine sahiptirler. Belirledikleri bu seviyenin ideal olduğunu bilmelerine rağmen, bu seviyeye ulaşamamaları durumunda mutsuz olurlar ve bir stres içine girerler. Bu stresin etkisiyle belirlediği seviyeye ulaşma yollarını araştırırlar, ulaştıkları zaman yaşadıkları mutluluk kısa sürer.

A tipi kişilik yapısına sahip olanlar genellikle küçük ya da basit dahi olsa olaylardan kaynaklanan düşmanlık duygularına sahip olabilirler. Zaman baskısını herkesten daha çok hissederler. Başarıya odaklı kimselerdir ve rekabeti çok severler. Kısaca **A** tipi kişilik yapısına sahip olanlar, daima başarıyı hedef alırlar, sabırsız, rekabetçi ve mükemmeliyetçidirler.

A tipi davranış sergileyenler, hem zamanla, hem yakınlarıyla hem de kendileriyle rekabet içindedirler ve rekabetten korkmazlar. Bu rekabet duygusu ister istemez bütün yaşamlarını kapsar ve sonuçta yoğun bir stres içine girerler.

A tipi davranış sergileyenlerin özelliklerinden bazıları şunlardır:

- Sınırlı zaman ve aşırı iş yükü koşulları altında uzun süre çalışabilirler,
- Eve iş götürürler ve hafta sonları bile çalışırlar,
- Yüksek üretim barajları koyarak bunlara ulaşmaya çalışırlar yani kendileriyle rekabete girerler,
- İş durumunun çalışmalarını engellemelerinden şikâyet ederler.

Başkalarının çalışma faaliyetlerinden etkilenirler ve amirleri tarafından yanlış anlaşılmaktan şikâyet ederler.

Kısaca **A** tipi insanların duygusal özellikleri içine giren iş gören veya yöneticiler daima yoğun stresle çalışırlar. Bu stres onlarda bazı sinirli davranışların oluşmasına neden olmaktadır.

AÇIK KAPI POLİTİKASI: Açık kapı politikası, çalışanların kendi yöneticilerinin veya yönetimindeki diğer kişilerin odalarına kendileri ile ilgili herhangi bir konuda görüşmek üzere gelebileceklerini bildiren bir politikadır. Personelin durumları ile samimi bir şekilde ilgilenen yöneticiler, onların şikâyetlerini dinlemek ve sorunlarını çözümlemek için bu metodu izlerler. Bu metot şikâyeti olan her personele yöneticinin odasına girmek ve derdini anlatma hakkını verir.

Bu yöntem, birçok sorunların ilk kademede görüşülüp karara bağlanmasını mümkün kılar ve aynı zamanda ilk kademe, üstünü de kendi kısmında olup bitenlerden haberdar eder. Bu yöntemin en büyük sakıncası, personel ile yönetici arasındaki sosyal fark ile personelin sıkılganlığı ve anlatım güçlüğüdür.

AÇIK SİSTEMLER: Örgütler, çevresindeki diğer örgütlerin ihtiyaçlarını önceden tahmin edip, bunları karşılamaya çalışabilir. Değişen ihtiyaçlara kendini uydurabilen örgütler genellikle açık sistemler olarak değerlendirilir.

Sınırları kesin olarak belirli olmayan, kendisine yakın sistemler ile kolayca kaynaşan, dışsal etkilere açık olan sistemler açık sistemler olarak adlandırılır. Açık Sistemler, çevreleri ile ilişki kurar, diğer sistemlerden enerji alır veya diğer sistemlere enerji verirler.

Her sistem belirli bir ortamda faaliyet göstermektedir. Eğer sistem ile sistemin faaliyette bulunduğu çevre arasında enerji, bilgi ve materyal alışverişi varsa bu tür sistemlere açık sistem denir. Biyolojik ve sosyal sistemler açık sistemlerdir. Açık sistem çevresinden veya başka sistemlerden enerji, bilgi ve materyal alır bunları işler ve çeşitli formlarda (mal, hizmet) tekrar çevresine veya başka sistemlere gönderir.

AÇILIMLI İLETİŞİM: Açılımlı iletişim modelinde iletişim karşılıklı olarak ilerler. Bu iletişim türündeki kaynak kişi için belirleyici duygu anlatmak, alıcı kişi veya kişiler için ise anlamaktır. Böyle

bir süreç iletişim kurmanın olumlu ve sağlıklı bir biçimidir. Açılımlı iletişimde olumsuz duygu ve düşünceler iletilmesine rağmen temel yaklaşım anlaşmak ve yeni bir iletişim boyutuna geçmektir.

Açılımlı iletişimde güvenli davranışlar sergilenir. Karşıdaki kişiye yönelik suçlama, yargılama, olumsuz yorum ve genelleme yapılmaz. Bundan dolayı dinleyici kaynağı gayret ederek dinler. Kişi bir konuşmada anlaşıldım duygusunu hissetmezse karşısındaki kişinin sözle yaptığı kabul amacına ulaşmaz.

ADAMS'IN EŞİTLİK TEORİSİ: J. S. Adams'a göre, insanlar bağlı oldukları kuruma verdiklerine karşılık kurumun kendilerine verdiklerini yeterli görüyorlarsa işlerini yapmak için daha çok motive olurlar. Eğer insan kuruma verdiklerine karşılık kurum kendisine az veriyorsa daha az motive olurlar.

İnsanların yapılan muamelelerdeki eşitliği değerlendirme eğilimleri eşitlik teorisinin dayandığı temel kuraldır. Eğer bir kurumda bir insana eşit davranılmıyorsa bu durum, diğerlerini bu eşitsizliğe karşı bir şeyler yapmaya zorlar. Eşitlik hemen hemen her insan için önemli bir değerdir.

Bu teorinin temeli girdi ve çıktı kavramlarıdır. Yaş, eğitim seviyesi, kıdem ve işteki gayret düzeyi girdiyi oluşturur. Çıktıyı ise insanların çabalarına karşılık aldıkları para, sağlanan fayda, tanıma ve yükselme gibi faktörler oluşturur. İnsanlar kurum içinde kendilerine eşit davranılıp davranılmadığını belirlemek için kendi durumlarına uygun olanların girdi/çıktı oranlarını kendilerininki ile karşılaştırırlar. Eğer eşit veya kendi oranları yüksek ise daha çok motive olurlar. Eğer kendi oranları diğerlerininkine göre düşük ise daha az motive olurlar ve performanslarını düşürürler.

ADHOKRATİK ÖRGÜT MODELİ: Günümüzde giderek gelişen, değişen ve dinamikleşen bir çevrede merkeziyetçi ve aşırı denetime tabi olan örgütsel yapıların başarılı olması mümkün değildir. Bu nedenle işletmelerin yenliği ön plana alan bir anlayışı benimsemeleri gerekir. Bunun için işletmeler esnek, organik ve merkeziyetçi olmayan (yani adem-i merkeziyetçi) bir yapıyı benimsemeliler. Bu kolaylığı işletmelere sağlayan yapı ise adhokratik modeldir.

Adhokratik örgütsel yapılarda organikleşme yüksek, merkeziyetçilik ve standardizasyon ise oldukça düşüktür. Bu örgütsel yapılarda yenilikçilik temel öğe olarak görünür. Örgütsel yapıda uzmanlaşmaya çok önem verildiğinden dolayı çalışanlar sürekli eğitime tabi tutulurlar. Adhokratik örgütsel yapılar daha çok dinamik ve karmaşık çevrelerde görülür.

Adhokratik örgütlerin en önemli özellikleri şunlardır:

- Esneklik,
- Uyum sağlama,
- Yüksek tepki verebilme yeteneği
- Yenilikçiliktir
- Biçimsel olmayan kural ve düzenlemeler,
- Düşük standartlaşma,
- Geniş iş tanımları,
- Organik örgütsel yapı,
- İş esnekliği.

AHLAKİ LİDERLİK: Ahlaki liderlik, günümüzde giderek önemi daha fazla hissedilen bir konudur. Ahlaki liderlerin mutlaka bazı temel ahlaki ve etik değerleri taşıması ve bunlara göre hareket etmesi gerekmektedir. Ahlaki liderin sahip olduğu ahlaki değerlere uygun hareket edebilmesi için uygun ortamın olması gerekir. Eğer yoksa lider bu ortamı oluşturmak zorundadır.

Günümüzde iş ve sosyal yaşamda neyin iyi neyin kötü ya da neyin doğru neyin yanlış olduğu çoğunlukla birbirine karışmış durumdadır. Bu da sorun ve çatışmalar yaratmaktadır.

Ahlaki liderler, izleyenlerin ihtiyaçlarını önemseyen, taraf tutmayan ve onlara ön yargısız davranan kimselerdir. Ahlaki liderlerin yaptıkları değerlendirmeler, verdikleri ceza ve ödüller takipçileri tarafından izlenir. Takipçiler, liderlerin bu davranışlarını kendilerine örnek alarak onlar gibi davranmaya çalışırlar. Ahlaki liderler, ahlaki davranışların sergilenmesi için gereken ortamı ve şartları oluşturmak zorundadırlar.

- Ahlaki lider, ahlaki ilke ve kuralları benimseyerek, takipçilerini yönlendiren liderlik biçimidir.
- İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayıran ve buna göre karar veren liderlik tipine ahlaki liderlik denir. Başka bir deyişle, iş ahlakını oluşturan kişilere ahlaki lider denir.
- Ahlaki lider, iş ahlâkı ilkelerini kurum ya da toplum kültürüne yerleştiren, izleyenlerine insani değerlerle yaklaşan, hak, hukuk ve adalet kavramlarını yönetim anlayışının temeline koyan kişidir.

AKTİF DİNLEME: Aktif dinlemede, dinleyen devamlı olarak geri-iletim sürecini kullanır. Aktif dinleme tutumu içindeki dinleyici bu davranışıyla konuşana, anlattığıyla kendisinin ilgilendiğini, onun sorununu gerçekten duyduğu izlenimini verir. Bu tekniğin, çoğu zaman konuşana diğer dinleme davranışlarından daha yararlı olduğu, onun kendi sorunlarını daha iyi anlamasına yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

Aktif dinleme yalnızca büyükleri dinlerken değil, çocuklarla konuşurken de kullanılabilecek bir tekniktir.

Aktif dinlemenin üç temel yararı vardır. Birincisi, karşısındakine doğru yolu göstermek zorunluluğu olmaksızın, onu gerçekten anlamak amacıyla dinlemeniz, ona büyük bir huzur ve güven sağlar. Bu huzur ve güven nedeniyle düşündüklerini olduğu gibi aktarmaktan çekinmez. Dolayısıyla aktif dinleyici de konuşanın sorunlarına hemen bir çözüm bulma mecburiyetinde olmadığından konuşanı daha kolay ve rahatlıkla anlamaya çalışır. İkincisi, örtük anlamları ortaya çıkarmaya imkân vermesidir. İnsanlar, sorunlarını, düşüncelerini ve duygularını genellikle simgesel bir biçimde ortaya koyarlar. İşte aktif dinleme bu simgelere baş vurmadan, ayrıntılar içinde kaybolmadan mesajın (asıl anlamın) özüne inmeye imkân sağlar. Üçüncüsü, bir insanın daha iyi tanımamıza imkân vermesidir. Çünkü aktif dinleme, kişinin daha samimi olarak kendini anlatmasına imkân tanır. Bu sayede daha sağlam ilişkiler kurulmuş olur.